

20-4 7-1

208
w 94

SYNOPSIS
CRITICORUM
ALIORUMQUE
S. SCRIPTURÆ
INTERPRETUM

Volumen III.

Completens PROPHETAS omnes, tum Majores, tum Minores, nobis dictos.

Divisum in duas Partes.

Operâ MATTHÆI POLI Londinensis.

LONDINI,

Typis *E. Flesher*. Prostat apud *Carolus Smith*, Bibliopolam, ad Insigne Nigri
Cygni in vico Fleetstreet. Anno Dom. MDC LXXIII.

AT 10 P.M.

THE 11TH

1861

THE 11TH

THE 11TH

THE 11TH

THE 11TH

THE 11TH

THE 11TH

THE 11TH

THE 11TH

PRÆLOQUIUM.

EN tibi, Candide Lector, Tertium SYNOPSIS meæ Volumen, tum consuetis prælorum moris, tum meâ ipsius valetudine, diutius quàm vellem impeditum, tandem verò Divino beneficio publici juris factum. De quo non est quòd multa dicam, aut quæ ex Præfatione Primi Voluminis haberi possunt hîc repetam. Pauca tamen quæ ad hoc Volumen spectant præfanda sunt.

In eo continentur omnes Prophetæ: tum quatuor Majores, Esaias, Jeremias, Ezechiel, Daniel; tum duodecim, ut vocantur, Minores. Authores verò quibus usus sum (præter illos omnes qui materiam præcedentibus etiam Voluminibus subministrarunt,) sunt qui sequuntur.

In Esaiam, Forerius, (quem Critici Sacri nobis exhibuerunt,) Interpres non spernendi nominis; Anglicanæ Annotationes, quarum illa pars quæ Esaiam & Jeremiam complectitur, à magno illo Divinarum atque humanarum literarum lumine, Cl. Gatakero, concinnata est: Qui etiam tot aliorum Interpretamenta, nec vulgari diligentia quæstia, nec mediocri judicio disposita, inter Annotata sua congeffit, ut non unius Commentatoris, sed integræ, illiusque aureæ, Commentatorum catenæ nomen mereatur. Sanctius, & Calovius, in Præfatione Secundi Voluminis laudati. Denique, Calvinus, Interpres supra laudes meas, aliorumque contemptum, positus. Ex quo cum longè plura in hoc Volumine decerpserim quàm vel in præcedentibus feceram, vel in sequente facturum sum, ejus rei, quam mihi à nonnullis vitio verti audio, reddenda est ratio. Nihil certè hîc à me factum quod non & à me præcogitatum erat, & Lectoribus palam ac libere significatum in Præfatione Voluminis Primi his verbis: Ex eo [Calvino] nonnulla ubi opus fuerat subindè delibavi; alia deinceps in progressu Operis ex eodem decerpitur, si quando alii Interpretes defecerint, vel usus postulaverit. Quod aut in his Libris Prophetis locum habeat necne, judicium sit penès illos qui sensus habent subactos, & in rebus sacris exercitatos. Accedit, quòd postremi hi erant, & ut mihi visum est, accuratissimi & peritissimi, Calvinii labores; in quibus tanta est, tum in verbis phrasibusque Hebraicis cunctandis, tum in rebus etiam obscuris explicandis, eruditio cum magno judicio juncta, ut sperem equos Lectores mihi facilem duros veniam, quòd Vatinianis quorundam adversus Calvinum odiis ac præjudiciis litare noluerim cum publico & Operis mei & Subscriptorum omnium damno. Quod tamen, si publica privatis meis posthabuissem commodis, è re certè mea fuisset, magnæque & sumptus & laboris mei parte me levasset. Nonnulla etiam ex Leone Castro, Marlorato & Annotationibus Belgicis delibavi. Et cum Cap. 53. Esaiæ nobilissimam ac luculentissimam de Christo Prophetiam, summæque Evangelii Mytheria, contineat; de eo fusiùs agendum statui, & Authoribus jam nominatis addidi Rivetum, Cloppenburgium & Alexandrum Morum, qui peculiare in illud Caput eruditòsque Tractatus scripserunt. Nonnulla etiam ex Hulsii Theologia Judaica descripti.

In Jeremiam, Gatakerus, Calvinus, &c. & cum reliquis, Strigelius, qui cum ex Hebræo versum, brevibusque Notis illustratum, nobis dedit.

In Ezechielem, Villalpandus, Interpres mole magnus, ingenio, diligentia & eruditione non minor; & laborum ejus socius Pradus; Junius, antea suo merito laudatus, cujus in totam ferè hanc Prophetiam existat Commentarius, posthumus quidem, sed tanto patre non omnino indignus; Polanus, vir linguarum rerumque peritiâ non mediocri imbutus, qui & Ezechielem & Danielem justis doctisque Commentariis elucidavit; Cornelius à Lapide, Author minimè spernendus. Quibus nonnulla ex Capelli Triplici delineatione Templi desumpta adjeci.

In Danielem, præter Junium, Polanum, Sanctium, Cornelium à Lapide, &c. Maldonatus, acutus & eruditus Interpres; Gejerus, in præcedenti Volumine celebratus; Jacchiades, non infimi inter Hebræos subsellii, qui Danielem Paraphrasi suâ alicubi illustratum, alicubi sanè depravatam, exhibuit; Constantinus L'Empereur, qui Jacchiadem Annotationibus suis singulari doctrinâ refertis castigavit; Willetus nostras, in quo uno integrum habes Commentatorum collegium; Pererius, qui, eximiâ Historiarum peritiâ instructus, magno etiam acumine, nec minore diligentia, Commentarium suum elucubravît. Cum autem illustrissima summique momenti semper habita sit illa de 70 Hebdomadis Danielis Controversia, & si qua alia, vindice dignissima, prædictis Authoribus alios addidi, quorum erudite de ea exstant Dissertationes. In quibus Helvicus, inter Tractatus in fine Criticorum Sacrorum adjectos positus; Capellus, inter Prolegomena Bibliis Polyglottis nostratibus præmissus; Cl. Medus, in Primo Volumine Synopses nostræ meritissimè laudatus; Calovius, qui Quæstionem illam diffusè atque eruditè tractavit; Graferus, qui Exercitationes prolixas, & doctrinâ plusquam vulgari conditas, de ea conscripsit; Derodon, qui, in Tractatu contra Atheos magno ingenii acumine conscripto, hunc etiam Danielis locum ab eorum Cavillationibus asseruit, eumque argumentis ex ipsi Historiæ penetrabilibus desumptis vindicavit; Matthias Wasmuth, qui, in doctissimis suis Hebrææ Scripturæ Vindiciis, hunc inprimis locum ingeniosè eruditèque disceptat; Edvardus Liveleius, nostras, non inter postremos numerandus, in doctissima sua Chronologia Monarchiæ Persicæ; Hugo Broughtonus, vir rerum inprimis Hebraicarum peritissimus; Cl. Johannes Rainoldus, Professor olim Oxoniensis, qui in Prælectionibus suis de libris Apocryphis, multijugâ ac stupendâ planè eruditione conscriptis, non paucas huic Quæstioni Prælectiones impendit; Robertus Bailius, Scriptor eruditus, in Opere suo Historico & Chronologico; Johannes Wichmannus, in Chronologia Sacra; Calvisius, Petavius, &c. in Chronologiis suis.

In Minores omnes Prophetas, præter Calvinum & Sanctium aliòsque ante memoratos, Ribera, qui sæpe

Præloquium.

verba & phrasæ Hebraici textûs non infeliciter explicat; Tarnovius, qui, diligenti & verborum & rerum investigatione, perplexis atque obscuris locis (quæ certè hîc plurima occurrunt,) lucem non exiguam infert. Quibus nonnulla subjeci ex Aria Montano, viro Hebraicæ linguae & phraseologiæ Sacræ inter paucos perito. In quinque porrò priores, par nobile Interpretum, Meiceius & Liveleius. Quorum ille nuper laudatus, & (dum Eruditioni atque Pietati habetur honos) semper laudandus; qui & Hebræorum aliorumque Commentarios fideliter repræsentavit, & (quod præcipuum est) sua ipsius, nec mole nec dignitate exigua, Annotata adjecit. Alter, Professor olim Cantabrigiensis, Interpret non è multis, verborum, phrasum rerumque sacrarum diligens & felix indagator. Qui duo, si telam Commentariorum suorum in reliquas septem Prophetas pertexuissent, magno certè beneficio Sacrosanctæ Scripturæ Mystas donassent. Cùm autem Cl. Liveleius Prophetas etiam Majores, ut à viris fide dignis accepi, Annotatis suis illustraverit, quæ in privatis nescio cujus scriniis latere dicuntur; orandus est, quisquis ille sit mortalium, nè tantum Thesaurum diutius premat, sed cum Ecclesia Dei communicet, cujus in gratiam proculdubio conscriptus est. In Hoseam, Rivetus; in Zachariam, Pembellus; Authores meritissimis suis laudibus antea donati. Atque ex his imprimis Tertium hoc Volumen contexui.

Restat Quartum atque Ultimùm Operis nostri Volumen in totum Novum Testamentum, cui perficiendo totus incumbo, nec meis nec præli operis cessaturis, donec cum Bono Deo universum Opus exegerim. Id autem ut felicius fiat, orandi sunt candidi Lectores, ut non subsidiis tantum pecuniariis, sed suis imprimis precibus me laborantem adjuvent. Tu autem, Clementissime Pater luminum, qui singulari tuâ indulgentiâ scriptori indignissimo suppetias hætenus tulisti, & labores nostros tuis unius viribus ad calcem Veteris Testamenti gratiosè perduxisti, pergentem porrò & benignitate tuâ fretum nè deseras; sed, dum Sacratissimo Novi Fœderis Textui explicando insudem, ejusdem Fœderis gratiâ ac Spiritu & mentem meam imbuas & calamus regas, ut Opus tuis cœptum auspiciis in Te desinat, & à Te tandem exoptatissimum Finem accipiat. Amen.

Admonitio ad Lectorem.

Sunt quædam Abbreviaturæ in præced. Vol. quarum explicationem debitam, suo loco omissam, hîc apponere placuit. Ger. i. e. Gerhardus, in Deuteronomium. Cod. i. e. Codurcus, in Jobum.

SYNOP.

SYNOPSIS
CRITICORUM

ALIORUMQUE

S. SCRIPTURÆ
INTERPRETUM

Voluminis III.

PARS PRIOR.

Catalogus Auctorum, cum Abbreviaturis quibus exprimuntur.

Aben Ezra	AE.	Proverbia	D. prov.	Mariana	Mar.
Anglicæ Annotationes	Ang.	L' Empereur	Emp.	Josephus Medus	Med.
Bailius	Bail.	Estius	E.	Menochius	Me.
Belgicæ Annotationes	Belg.	Forerius	For.	Mercerus	Merc.
Bochartus de Animalibus S.S.BA.	S.S.BA.	Fulleri Miscellanea	Ful. misc.	Arias Montanus	Mont.
Bocharti Geographiæ pars prima,		Gatakeri Manuscripta	Ga.	Alexander Mortus	Mor.
five Phaleg	BP.	Gatakeri adversaria	Ga. adv.	Munsterus	M.
pars secunda, five Canaan	BC.	Cinnus	Ga. cin.	Pembellus	Pem.
Arnaldi Bootii Animadversiones		Gejerus	Gej.	Pererius	Per.
sacræ	Boot. anim.	Glassius	Glas.	Petavius	Petav.
Broughtonus	Brought.	Glassii Grammatica	Glas. gram.	Piscator	Pi.
Brugensis in variantia S. S. loca		Rhetorica	Glas. rhet.	Pocockius	Poc.
	Bru.	Graferus	Graf.	Polanus	Pol.
Buxtorffii vindiciæ veritatis He-		Grotius	G.	Pradus	Pra.
braicæ contra Capellum	Buxt. vind.	Hebræi	He.	Quidam	Q.
	Calov.	Hebraïsmus	H.	Rabbini	R R.
Calovius	Calv.	Hieronymus	Hi.	Rabbi Salomon, qui &	Jarchi
Calvinus	Cap.	Helvicus	Helv.		R S.
Lud. Capellus	Cartw.	Hulsius	Hulf.	Rainoldus	Rain.
Christophori Cartwrighti mellifi-	Ca.	Jacchiades	Jac.	Ribera	Rib.
cium Hebraicum	Cartw.	Josephus	Jo.	Rivetus	Riv.
Castalio	Clop.	Junius	Jun.	Sanctius	San.
Cloppenburgius	Derod.	R. David Kimhi	K.	Strigelius	Strig.
Derodon	Di.	Cornelius à Lapide	La.	Tarnovius	Tar.
Lud. de Dieu	D.	Leo Castro	Caf.	Tirinus	T.
Drusius	D. an.	Lightfoot	Li.	Vatablus	V.
Drusii animadversa	D. obf.	Liveleius	Liv.	Villalpandus	Vil.
Observationes sacræ	D. misc.	Lyra	L.	Wasmuth	Wasm.
Miscellanea	D. qu.	Maldonatus	Mal. vel Mald.	Wichmannus	Wich.
de Quæsitis per epist.		Malvenda	Ma.	Willetus	Wil.

Versiones.

Anglica	Ang.	Junii & Tremellii	JT.	Piscatoris	Pi.
Aquilæ	Aq.	Junii	Jun.	Septuaginta	.
Arabica	Ar.	Malvendæ	Ma.	Symmachi	Sym.
Belgica	Belg.	Ariæ Montani	Mo.	Syriaca	Sy.
Chaldaica	Chald. vel Targ.	Munsteri	M.	Theodotionis	Th.
Castalionis	Ca.	Osiandri	Of.	Tigurina	Ti.
Gallica	Gal.	Pagnini	P.	Vulgata Latina	Vulg.

SYNOPSIS

Criticorum aliorumque Commentatorum

IN

ESAIAM.

Absolutis Libris Legum, Historicis & Poeticis, sequuntur Prophetici. Præmitti autem solent Prophetæ quorum majora sunt opera; sequi, quorum minora. Hi duodecim sunt; illi, tres Hebræis, Esaias, Jeremias, Ezechiel: nam Daniele Hebræi Prophetis non adscribunt, non magis quam Davidem: non quod non multa eximia prædixerint; sed quia vitæ genus propheticum non sectabantur, sed alter Rex erat, alter, satrapa. In Græco codice præcedunt minores, sequuntur majores, & in his Daniel. Latini majoribus priorem dant locum. Græcos id spectasse arbitror, quod inter minores multi sunt valde antiqui. Est enim temporis hic ordo inter Prophetas; Oseas, Joel, Amos, Abdias, Jonas, Esaias, Micheas, Nahum, Habacuc, Sophonias, Daniel, Jeremias, Ezechiel, Aggæus, Zacharias, Malachias. Initium à Rege Azaria, vel Ozia; finis, exstructo Templo secundo. [Al. sic;] Hoc ordine prophetarunt: 1. Ante deportationem, Jon. Am. Os. Joel, Esa. Mich. Nah. Jer. Soph. Abac. Abdias; 2. in deportatione, Ezech. Daniel; 3. post deportationem, Agg. Zach. Mal. ^h Magni propheta vocatur Esaias Ecclesiastic. 48. 25. & talis erat, five materiam intueare, five genus orationis, five rerum quas vaticinatur veritatem, multitudinem, majestatem & ordinem. Hieron. eum vocat Apostolum & Evangelistam, quia res à Christo gestas non tam prædixisse futuras, quam scripsisse jam reipsa completas, videri potest, &c. Hinc in N. T. sæpius auditur Esaias quam omnes reliqui Prophetæ. Patres, ex Hebræorum traditione, statuunt Esaiam à Manasse occisum fuisse, & ferrâ dissectum. Cujus rei conjectura sumitur tum ex impietate & crudelitate Manassis; tum ex eo, quod Esaias ipsum libere reprehensus omnino videtur. Prætextus autem Manassis, quod dixisset, *Vidi Dominum*, &c. cap. 6. 1. contra Exod. 33. 20. *Non videbit me homo, & vivet*. Stylus Esaiæ est eloquentissimus, & quod in oratore præcipuum est, rerum naturæ accommodatissimus. Unus Esaias omnibus simul historicis, oratoribus & poetis longè gravior est & ornatior, magis pro rerum varietate varius, pro rerum magnitudine major; talis denique in omni dicendi genere, ut, si Latine scripsisset, Latinorum, si Græcè, Græcorum, omnium gloriam obscurasset. Sic assurgit interdum sublimis, sic se nonnunquam supplex demittit, sic stylum hilarat effusè, sic acuit, & contrahit incitatè, sic blandè solatur, sic renitentem violenter exagitat & sternit, ut vel hinc Divino afflatus instinctu facile dignoscitur. In Esaiâ, ut in reliquis Prophetis, tria inveniuntur; futurorum enunciatio, castigationes, & consolationes. Principium Prophetiæ hujus erat cap. 6. *Vidi Dominum*, &c. illic enim [v. 8.] sic habetur, *Audiui Dominum*, &c.

CAP. I.

1. **V**ISIO; ita M. P. Mo. &c. [H] Oraculum, Ca. Visum, V. vel, Res visa, non oculo corporis, sed mentis. Prophetia hæc visio vocatur, licet nihil oculis ipsius, sed tantum auribus, oblatum sit; tum quia

non videre ad alios sensus sæpe transfertur, ut cum dicimus, *Vide quàm frigidum sit*, &c.; tum ut indicetur illius certitudo, quæ non minor hinc est quàm cum res videtur aut contrectatur; tum quia Prophetæ *Videntes* dicti sint: sic autem dicebantur, 1. quod ea viderent quæ aliis essent occulta; 2. quod ipsi erant velut aliorum oculi, quorum erat quæ præviderant prædicere aliis, ut caverent, &c. ^h Visiones erant imagines quædam mentibus Prophetarum in *visu* raptorum divinitus objectæ, quarum significationem Deus ipsis declarabat, &c. Somnia divina dormientibus, visiones vigiliantibus, objiciebantur. Chaldæus vertit, *Prophetia*, [sic & Ar.] quod Deus per visum Prophetis appareret: vide Num. 12. 6. ^h non solum sign. *videre*, sed & *providere*, ac *presentire*; ut sæpe Hebræis simplicia verba ponuntur pro compositis. Hinc [H] signifi. *visum*, non modò quod oculis, sed etiam quod animo, perspicitur; quod *presensio* dici potest. Sed quia hoc verbo utuntur vates, quod declarent se quæ divinitus præsentiant ea hominibus prædicere, propterea ego aliquando *oraculum* aut *prædictionem* interpretor, nonnunquam etiam *fatum*. *Fatum* autem voco certam fixamque Dei voluntatem atque decretum. Titulus hic est, vel, 1. primæ prophetiæ; vel potius, 2. totius Libri. Obj. Tunc dixisset, *Visiones*. Resp. Sing. pro plur. tritissimum est P. Vide Esa. 22. 1. & 1 Sam. 3. 1. Dan. 1. 17. ^h [Isaie, H] Cum paragoge Vau Schurek. Aliàs [H], i. e. *salus Domini*. Aptissimum illi nomen, qui tam clarè & copiosè de salute per Christum parta prophetavit. ^h [Fili] *Fili Amos*, [H] *Amotzi*, [T. Pi. Solent Prophetæ patrum (interdum & patriæ) nomina apponere: quod non fecerant Scriptores Evangelici, fortè quia non tantam carnis & sanguinis rationem habebant. Amos, non Prophetæ, qui Dicitur; sed alterius, qui putatur fuisse frater Ozia, five Azaria, Regis Judæ; vel potius, Amotzi Regis. Quam vidit] i. e. Quod illi patefactum est non minùs perspicuè & certè quàm si vidisset. Dicitur *vidisse* etiam futura, quia illi aderant ea quæ nondum erant, &c. *Vidit*: q. d. Quam non commentus est, ut illi Jer. c. 23. v. 16. sed à Deo accepit. ^h [Super Judam, &c. ita M. P. Mo. Angl. H] Contra Juda, &c. ut Jer. 50. 31. ^h Ad Judam, V. de Juda, V. Pi. Ang. i. e. de tribu Judæ, sub qua & Benjamin continetur. Obj. At multa hinc sunt de Babilone, Ægypto, &c. Resp. Satis erat summam præcipuam nobis hinc proponi, ac declarari quibus potissimum Esaias destinatus erat: Reliqua vaticinia extranea quodammodo erant & accidentalialia; quæ tamen ad Judam aliquâ ratione pertinebant, quia ab illis Judæi aliquid aut boni aut mali perceperint: & eorum instructioni, consolationi aut reprehensioni ista omnia inserviebant; cum gentes istæ tales erant, vel, quibus illi nimis confidissent, ut Ægyptus, &c. vel, à quibus oppressi erant, ut Assur, Babel, &c. Porro, & Sacre & prophane historiæ in titulis ea tantum proponere solent quæ præcipua sunt, &c. Hierosolymam (quamvis Judæ partem) sigillatim nominat, quia pars ejus præcipua erat. Similia vide Jos. 2. 1. 2 Sam. 2. 39. & 22. 1. ^h Quia

G.

Pi.

San.

San. ex Hc.

San.

M.

Me. T.

30

40

50

60

70

San.

For.

Pi.

V.

Ci.

Mont.

San.

San. Pi.

For. Ang.

San.

Ang.

Pi.

Ang.

For.

V. Gm.

Me. Ang.

Mar. ex

Misc.

Pi. Ang.

in Ang.

Ang. D.

obl. 11. 5.

ex. S.

Ang.

San.

Me.

Q. in

Atc.

Pi. For.

San.

Pi. &c.

M. tl. ex

Calv.

San.

Ang.

San.

Ang.

Ang.

Quia

¶ Pi. For. Quia Judææ metropolis erat ^m, & urbs regia, ad quam peculiari ratione pertinebant ea quæ Regno acciderunt ⁿ. Vel, quia illa regni pars corruptissima erat, & aliis exemplum peccandi ^o. Vel, nè ipsa ob dignitatem suam se culpâ eximeret, &c. P. ¶ *In diebus Ozia*, &c.] Opus est optimè historias horum quatuor Regum tenere, ut hunc Librum intelligamus ^q. Hinc constat Esaiam diu vixisse ^r. ¶ *Regum Juda*] Per antithesin ad Reges Israelis [†].

¶ For. Ang. 2. *Audite, cali*] Prima hæc fuit Esaiæ concio ^t: quod tamen quidam negant, propter sequentia de regionis vastatione, quæ certè sub Ozia non contigerat. Verùm quæ postea ventura erant, quid obest quò minus antea à Prophetis commemorentur? Nihilominus hoc cap. veluti argumentum totius Libri esse puto, quod tamen in modum concionis proponitur, quam post omnes revelationes edidit. Quæ quidem concione nihil uspiam occurrit eruditius, gravius, elegantius, &c. *Audite*, omnia quæ dicturus sum in hoc volumine, quorum summam in hoc capite propono ^v. Esaias Moysen imitatus est, ut mos Prophetis ^x. Verba Moysi repetit ex Deut. 32. 1. ut significet jam illa venisse tempora quæ Moyses præviderat, eversâ pietate ac iustitiâ, Lege in solis ritibus remanente. Sic & versus 10. est ex Deut.

32. 32. *Cali*: intellige, vel, 1. metonymicè ^z; i. e. coelites, h. e. Angeli; ut, *terra*, h. e. homines in terra degentes ^a: vel potiùs, 2. [proprie,] per prosopopœiam ^b. Similis apostrophe & contestatio, Mic. 6. 1, 2. Vide & Deut. 4. 26. & 30. 19. Jer. 2. 12. Ad muta elementa se convertit, quia hominum sensus obstupescit sunt; & quia res hæc adeò prodigiosa erat, scilicet Israelitas tot beneficiis ornatos à Deo deficere, ut etiam brutis, &c. horrorem incurrere debeat ^{*}. ¶ *Dominus locutus est*] Id est, loquatur, Pi. sic Angl. nempe sequentia: Deum enim per prosopopœiam loquentem inducit ^f. Simil. Prov. 31. 6. *qui perit*, i. e. periturus est; 1 Cor. 10. 15. *disco*, i. e. dicturus sum ^g. Parat attentionem à dignitate loquentis ^h. ¶ *Filios enutrivit*; ita Sy. P. &c. *מגדל*] *Magnificavi*, Mo. V. vel, *cre-scere feci*, V. Referri possit ad dignitatem & amplitudinem ad quam Deus Israelitas exivit ⁱ. Vel, *educavi*, M. Ti. For. &c. quod Hebræi per *מגדל* exprimunt, quia pueri dum nutriuntur crescunt ^k. ¶ *Et exaltavi*; sim. M. Ti. &c. *מגדל*] *Et educavi*, Ca. Ang. & *extuli*, JT. &c. sub. ad honores, V. vel, ad regnum, gentem sanctam, &c. ^l.

3. *Cognovit* (vel, *Agnoscit*, Ti. JT. Pi.) *bos possessorem* (vel, *dominum*, Ti.) *suum*] Ità P. Mo. i. e. educantem & pascentem se ^m. Sic Florentinus Geoponicôn 1. 17. *Οἱ βόες*, &c. Boves etiam bubulci vocem noverunt, propriisque vocati nominibus intelligunt, & attendunt ad præfecti iussa. Simil. Oppianus Cyneget. lib. 1. *Αἰὲν ὡς οὐρανὸν ἀνὸν φίλον ἡνίοχον*, &c. *Charum suum aurigam semper agnoscunt*, & inclito rectore viso adhinnunt ⁿ. ¶ *וְיָדַע*] *וְיָדַע* non quemcunque bovem significat, sed taurum, ducem armenti, qui suam habet feritatem. Facit ergò magis ad indignitatem rei ^o. Verùm *וְיָדַע* potiùs signif. *domitum* & obsequentem bovem, ut patet ex Exod. 23. 12. *requiescet bos tuus*; Deuter. 22. 10. *Non arabis in bove*, &c. Id quod gravius est, Nam etsi bos sciat se labori & stimulo destinatum, ad dominum tamen revertitur pabuli gratiâ ^p. ¶ *Et asinus præsepe domini sui*] Ità P. Mo. &c. i. e. dominum suum, à quo alligatur ad præsepe ubi pascitur. Apparet ex eo, quod eum non lædant, nec ei refractarii sint, &c. ^q. *וְיָדַע* plur. accipitur pro sing. Confer Exod. 21. 36. Mal. 1. 6. In tauro ferocia, in asino stoliditas, non auferunt cognitionem dominorum. Illis ergò magis intrastabiles & stolidi sunt Judæi ^r. ¶ *Non cognovit*] Ità P. Mo. &c. sub. *me*, possessorem & Dominum suum. Ellipsis pronominis necessariò supplendi ^v: quam puto emphaticam esse, nec parùm indignitatem rei amplificare. Tacitè etiam insinuat, quod quicquid scirent, quamdiu Deum ignorarent, omnino nihil scire dicendi essent: omnis enim cognitio sine cognitione Dei ignorantia existimari debet ^x. Nescere hinc pro, agnoscere, curare, &c. ut Psalm. 1. 6. Prov. 27. 23. &c. ^y. *Non didicit ut sciret timorem Domini*, Ch. ¶ *Non intellexit*; ità P. Mo. &c. *לֹא יָדָע*] *Non sapuit*, Ca. non animadvertit, JT. vel, *considerat*, Pi. Ang. vel, intel-

ligit, Pi. Ti. quonam in loco pascatur verà doctrinâ; sed & Deum & Templum, &c. abiecit, quasi aliunde sibi meliùs victum quæreret ^z. *וְיָדָע* est significatio- nis reciproca: q. d. Non excitat se ad perpendendum beneficia Dei; sed stupore ac veluti torpore quodam demersus jacet ^k. Verbum hoc, præter cognitionem, notat conatum seu diligentiam, vel diligentem observationem; ut 1 Reg. 3. 21. *observavi videndo*, &c. Job. 37. 14. *Stas, & observa mirabilia Dei*. Non intelligit, i. e. non dat operam ut intelligat. Id sonat Hithpael ^m.

4. *Væ genti peccatrici*; ità M. P. Mo. &c. *וְיָדָע*] *Heu gentem*, &c. Ti. Ca. V. Sy. *Ab gens*, &c. JT. Pi. *Væ eis qui vocati sunt populus sanctus, & peccaverunt*, Ch. *וְיָדָע* hinc Judæis tribuitur; quare ineptè Judæi ad gentes incircumcisas restringunt ⁿ. *O gens*, &c. He. in M. *וְיָדָע* est particula five interjectio, vel, exclamantis ^o, & vocantis ^p, seu compellantis ^q; ut infra vers. 24. & Esa. 55. 1: vel, comminantis & pœnam denunciantis, ut Esa. 5. 8, 11, &c. [†]: vel, insultantis; vel, condolentis ^r, five deplorantis alienam miseriam ^s: vel, exclamantis, partim ex admiratione, partim ex tristitia ^t: vel, dolentis, five lamentantis ^v, ut 1 Reg. 13. 30. Jer. 22. v. 18 ^z: vel, indignantis ^a, & ex dolore abominantis ^b, ut Esa. 28. 1. Ità hinc sumi potest ^d. Hinc intelligimus orationes Jesaiæ invectivas in Judæos hinc tractari ^e. Est hinc vox dolentis: nam conqueritur Propheta & ingemiscit ^f. Nostrum erat peccata nostra deplorare; at Deus, ut alibi pœnitentis, ità hinc plorantis, sumit affectum ^g. *Peccatricem* hinc vocat *וְיָדָע*, i. e. peccatis deditam, &c. ^h. ¶ *Populo gravi* (vel, *onusto*, Ti. Ca. V. vel, *pleno*, o. Ar. vel, *gravissimo*, JT. Pi.) *iniquitate*] Ità M. P. Mo. q. d. Qui Deo gravis est, ut Divina patientia eum amplius sustinere non possit: vel, qui oneri peccati succumbit, nec ab eo se subducere laborat ⁱ; reus peccatorum gravium & atrocium ^k. *Gravis*, pro magno & atroci, ut Esa. 21. 15. & 30. 27. & 36. 2. Qui in peccatis, ceu in cœno profundo, demersus est, nec errore vel incogitantia, sed ex contumacia, peccat, venditus ad malè agendum ^m. ¶ *Semini* (vel, *Semen*, M. Ti. JT. &c. sub. *sunt*, M.) *nequam*, *Malorum*, P. V. *maleficorum*, P. *maleficentissimorum*, JT. *malignorum*, M. For. *malignantium*, Mo. quorum patres fuerunt etiam mali ⁿ. *Mali corvi malum ovum* ^o; malorum parentum mali filii ^p: in quorum naturam abiit pravitas, ut qui genus à pessimis patribus traherent, illòsque libenter imitarentur ^q. Non tam consuetudine quàm hæreditate depravatissimi ^r. Vel, *noxium*, vel *malignum*, aut *malitiosum*, Q. in V. sic Marl. Hebræi solent filios bonorum pro bonis accipere; quod & Græci imitati sunt ^t. ¶ *Filiis sceleratis*] Vel, *corruptoribus*, P. Mo. vel, *corruptentibus*, id est, perdentibus se, aut rationem suam vivendi ^v. Vide Gen. 6. 12. Prov. 6. 32. Ellipsis qualis Deuter. 9. 12. & 31. 29. ¶ *Qui corrumpunt vias suas*, M. *corruptores*, Ang. *perditi*, Ca. *perditissimi*, Ti. *corrupti*, vel *subversi*, Q. in V. vel, *dissipantes*, Q. in V. patrimonium suum spirituale à parentibus ad ipsos transmissum. Metaphora à decoctoribus ^x. *Funditus perditii*, & excisi, instar arboris quæ radicitus exciditur, ut rursus pullulare nequeat; q. d. Nulla illis spes est recuperandæ salutis ^y. Non modò ipsi malitiosi sunt, sed alios etiam ad flagitia invitant ^z. Venusta hinc est gradatio: *Peccatorem* esse, humanum est; *onustum peccatis* esse, fœdum est; gravius utroque est, naturâ *malitiosum* esse; summus improbitatis gradus est, in alios malitiæ suæ virus spargere ^b. *Filii degeneres*, referentes Amorrhæum patrem ^c. Chaldæus locum ità circumloquitur, *Vocati fuerant filii dilecti, sed corruperunt vias suas*; q. d. ac proinde jam non amplius filiorum nomine digni sunt ^d. Verba transitiva Hebræis interdum in aliud non trans-eunt, sed tantùm rei magnitudinem ostendunt; ut hinc, *corrumpere facientes*, i. e. tam corrupti ut alios corrumpere possint. Sic & Latinis *perditus* dicitur, qui alios quoque perdit; & *corruptissimus*, qui alios inquinat ^e. ¶ *Dereliquerunt Dominum*] Discedendo ab ejus præscriptis, & falsos deos colendo ^f. Perfide defecerunt à Deo ^g. *וְיָדָע*; i. e. eum qui est, & à quo cætera omnia habent id quod sunt. Indignitatem rei exprimit; ut si rivulus fontem desereret, quasi à se vel aliunde

aquas haberet^b. Non unius criminis reos peragit, sed
 apostasiae, &c.ⁱ. ¶ Blasphemaverunt, ¹³ Irritave-
 runt, M. Ti. irasci fecerunt, P. Mo. sim. V. Ang. ut Num.
 14. 11, 23. quasi eo consilio fecissent, ut Deum ad iram
 provocarent; Esa. 3. 8. & 65. 3^k. Spreverunt, JT. Pi.
 sim. Ca. V. ut Deut. 31. 20. Psalm. 107. 11^l. Foeda
 indignitas, pro nihilo ducere ejus gratiam qui eos solos
 adoptavit^m. Abominati sunt, ut Deut. 32. 19. 1 Sam.
 2. v. 17ⁿ. Probris, vel Blasphemiis, affecerunt, Angl. Q.
 in V. sim. For. ut 2 Sam. 12. 14. Psalm. 10. 13. &c.^o.
 ¶ Sanctum (sub. Deum, vel Dominum; ellipsis substan-
 tivi, ut Esa. 5. 19, 24^p.) Israel] Vel, Israelis, M. Ti.
 Qui & sanctus est in se, Esa. 6. 3. & suos sanctificat,
 Levit. 19. 2. & 20. 7, 8^q. Qui, se illis addicens, eos
 sanctitate suâ ornaverunt^r. Quem Israel [Jacobus] san-
 ctissime coluerat, & posteris colendum reliquerat^t.
 Qui foedus cum Israelitis inierat^u, & ab eis coli debu-
 erat^v. Indignitatem rei significat. Quid enim san-
 ctum nisi reverentiam, cultum, obsequium, ipsâ etiam
 instigante naturâ, mentibus quantumvis barbaris no-
 tat & requirit^x? In tanti honoris contemptu quàm
 barbara superbia fuit^y? ¶ Abalienati sunt (vel,
 Alienaverunt se, P. Mo. JT. sub. à me, ex Ezech. 14. 5^z,
 vel, Separati sunt, For. Angl. vel, Separarunt se, à Deo,
 veluti ab immunditiis, & faciem verterunt ad idola;
 ¶ plerique accipiunt tanquam à ¶; potest tamen, si
 puncta mutes, esse à ¶, quod in Kal non nisi voce passi-
 vâ reperitur^a. Sed repugnat forma vocis, quæ est præ-
 Niphal quiesc. A in Vau: à ¶ autem fit ¶.) retror-
 sum] Itâ P. Mo. M. Angl. vel, recedentes retrorsum, JT.
 Pi. Angl. Deficiunt verbum ¶ & præpos. ¶ ante
 nomen ¶. Metaphora à liberis aut servis immo-
 rigeris, qui tergum parentibus aut heris per contem-
 ptum obvertunt, cum non lubet facere quod jubentur;
 Jer. 2. 27. & 15. 6: vel, ab equis refractariis, qui, quò
 magis incitantur, magis retrocedunt^d: vel, ab iis qui
 ducem ac signa sua deserunt^e. Ostendit effrænem fu-
 isse eorum petulantiam, eosque datâ operâ à scopo in
 quem dirigenda vita erat retro cursum flexisse^f. Defec-
 tiva hîc locutio est, qualis Esa. 38. 14, 17. & Hof. 9. 10.
 Separati sunt (vel, Separaverunt se, sub. à Domino) ad
 pudendum illud^g. ¶ ¶ Retro recesserunt, Ca.
 & à tergo defecerunt, Ti. [Chald. hæc cum præced. sic
 reddit, Dereliquerunt cultum Domini, detestati sunt timo-
 rem Sancti Israel: & propter opera eorum prava aversi
 sunt, & facti sunt retrorsum.] Hebræi ambigunt de voce
 ¶ loquuntur, modò referentes ad ¶ separare, Lev.
 22. 2. modò ad ¶ alienare se, Job. 19. 13^h.
 5. Super quo, &c. ¶ ¶ ¶ Quare, vel Propter quid, vel Ad quid, vel Quorsum, (vel,
 Super quid, Mo. Glas. vel, Per quid, M.) percutiemini, vel
 percuteremini, adhuc, vel ultra, P. Mo. V. For. Ti. Ar.
 (q. d. Frustrâ certè laboraremⁱ;) addetis (vel, augere-
 tis, Pi. vel, cum adjiciatis, M. sim. Angl. defectus par-
 ticulæ, ut Job. 32. 22. & 38. 21^k. vel, additis, For. Angl.
 & fut. hîc pro præf. ut Deut. 25. 3. Ruth 1. 17. &c.^l. vel,
 addituri scilicet, Ti.) perversitatem? vel defectionem? vel
 prævaricationem? P. Mo. vel, apostasiam? Pi. V. vel, aver-
 sionem? V. For. vel, perversum factum? V. Significat per-
 versum dogma & scelera in quæ à Deo aversi ruunt^m.
 Asyndeton estⁿ. Quid opus est castigationibus? per-
 detur opera^o. Tantum abest ut plagis meis emendati
 sitis P, ut potius deteriores sitis redditi^q. Significat hîc,
 1. scelera esse afflictionum causas^r: 2. nullum fuisse
 supplicii aut medicamenti genus quod non sit in iis ex-
 pertus^t. [Alii aliter distinguunt.] ¶ ultra (si distin-
 ctiones Rabbiorum non curemus^u) annexi potest vel
 antecedentibus, vel sequentibus^v. [Alii ergò sic,] Quor-
 sum percutiemini? adhuc additis prævaricationem^x vel
 aversionem? nempe à Deo, ut Deut. 13. 5^x. Al. Quam-
 obrem, quò percutiemini amplius, augeatis apostasiam? JT.
 q. d. Non potui apud me vos continere beneficiis, nec
 castigationibus, &c.^y. ¶ Omne (vel, Totum, JT. Pi.
 Ang.) caput languidum, ¶ ¶ Languori, vel agridi-
 dini, vel morbo, vel, ad infirmitatem, V. P. M. sim. Mo.
 For. vel, ad languorem, M. sub. est, For. vel sub. est ex-
 positum, vel obnoxium, V. vel, destinatum, sive prepara-
 tum, M. vel, confectum est eadem agriditudine, JT. q. d.
 Corpora vestra morbis affeci, & animos molestiis: ne-

que propterea rediistis in bonam viam^z. In agridi-
 ne est, Pi. Angl. Phrasis emphatica; ut, in peccatis, Joh.
 9. 34. in felle, &c. A. & 8. 23. ¶ valet in, ut Psal. 16. 10.
 Hof. 7. 2^a. Nemo est cui caput non dolet^b. ¶ Et^a Angl.
 omne (vel, totum, JT. Pi.) cor marens, ¶ ¶ Infirmitas, P.
 Mo. agrum, V. languidum, JT. Pi. Ca. marens, V. Ch.
 Ar. sic Ti. dolori, M. vel, languiditas, ut Psal. 41. 4. ¶
 est, propriè, languiditas mulieris tempore menstrui; aut,
 quando corpus viribus destituitur. Cordi etiam tribui-
 tur, Jer. 8. 18. Thren. 1. 13. Meminit porro capitis &
 cordis, præcipuarum corporis partium, ut in toto Reg-
 no nihil sanum esse intelligamus^c. Non membrum ali-
 quod, aut extrema pars, corporis dolet; sed partes vi-
 tales itâ viciatæ sunt, ut sanari nequeant^d. Corruptio-
 nem hanc intellige vel, 1. de peccatis^e, sive morbis^f in
 eorum spiritualibus, ob quos affligebantur^g. Labora-
 bant omnes populi status; caput, i. e. Reges, cor, i. e.
 Sacerdotes: summi, medii, & infimi, omnes scelerati
 sunt^h. Vel potius, 2. de poenisⁱ. Nam adhuc Pro-
 pheta in eo est, ut probet eos frustra à Deo castigari^j.
 Deinceps exponit plagas quibus populum affecerat, ut
 eum ad se revocaret^k. Sensus, Calamitates vestræ &
 universales sunt & gravissimæ, instar vulnerum in ca-
 pite vel corde^l.
 6. A planta pedis, &c.] q. d. Calamitas omnes in-
 vasit; nulla pars immunis^m. ¶ Non (vel, nihil, Ti.
 Ca. Pi.) est in eo (sub. corpore, JT.) sanitas, ¶ ¶ In-
 tegritas, vel perfectio, M. P. Mo. V. integrum, Ti. sic Pi.
 sanum, Ca. firmitas, aut bona valetudo, He. in V. Alii,
 à ¶ deducentes, vertunt, viros, seu homines, q. d.
 Non est in eo figura aut aliquid quod sit hominis; & sic
 ¶ redundatⁿ. Vox figuram hominis sign. Jud. 20. 48°. ¶ V.
 ¶ Vulnus, &c. ¶ ¶ ¶ Vulnus,
 (sed vulnus, P. JT. Pi.) tumor, (vel, & livor, P. Mo. vel,
 & vibex, Pi. & tumor, JT. i. e. confusio, unde scilicet
 non fuit cruor^p: itâ distinguitur à vulnere, quod car-
 nem penetrat, & sanguinem educit^q. Livor ¶ ¶ ¶
 dicitur à conjunctione sanguinis^r.) & plaga saniosa, M. JT.
 V. vel, purulenta, Ti. V. Pi. vel, putrida, Q. in V. ex
 qua fuit continua tabes; q. d. morbus cujus materia
 fisti nequit^t. Vel, humida, Pi. ex materia corrupta,
 ut fit in antiquis & suppuratis vulneribus^u. Vel, recens,
 Mo. Angl. ut Jud. 15. 15. q. d. nuper facta^v. Hinc pa-
 tet eum de afflictionibus loqui, & hunc diuturnum lan-
 guorem proferre tanquam extremæ impoenitentia signu-
 m^x. Al. vulnera, vomica, ulceraque purulenta, Ca.
 Sing. hîc collectivè, ut Prov. 20. 30. vel, singularia em-
 phaticè ponuntur, q. d. Totum corpus adeò foedatum
 est, ut unum tantum vulnus esse videatur^y. ¶ Non, &c.
 ¶ ¶ ¶ Non sunt (sub.
 plaga, vel vulnera illa, Ti. Pi. &c. vel sub. hæc omnia, V.)
 constricta, P. (ut ruptura sanetur^z; vel, fota, Ti. vel,
 fracta, i. e. aperta^a; vel, curata, M. Ca. BA. 2. 3. 5. 38ⁱ. sub.
 emplastro, V. vel, malagmate, Ca. vel, compressa, Mo. V.
 Pi. Angl. vel, expressa, V. sic JT. nam præmendo extru-
 ditur sanies^b, quod ad curationem necessarium est^c:
 vel, consolidata, Sy.) neque alligata, vel obligata, vel cir-
 cumligata, (ut aer excludatur, & vulnus coalescat^d;) ¶
 nec mollita, sive emollita (vel, lenita, sive delinisa, V. sic
 M. mitigata, Ca. sub. est ulla earum, Pi.) oleo, P. Mo. &c.
 q. d. Non fuerunt curata malagmate superposito^e. ¶ V.
 Non erant adhibita remedia^f. Tria hîc commemo-
 rantur, quæ singulis quidem malis prædictis, inprimis
 tamen olei fomentum livori, superalligatio seu compressio
 vulnere, medicamina verò plagis putridis, necessaria sunt;
 & si hæc desint, actum est de percusso^g. [Ch. totum
 sic reddit, A reliquo populo usque ad principes non est in iis
 qui perfectus sit in timore mei: omnes sunt contumaces &
 rebelles, coinquinati sunt in peccatis, sicut plaga ulcerosa.]
 7. Terra vestra deserta, ¶ ¶ Desolata, vel de-
 vastata, Mo. JT. Ti. &c. vel, desolatio, P. Pi. est enim vel
 substant. vel adject^h. Sub. est, sive fuit, Ca. JT. Pi. nempe
 sub Achazo, 2 Par. 28ⁱ. Desolatio, i. e. desolatissima^j.
 vel, in desolationem redacta est, ut Jerem. 12. 11. ellipsis
 ¶ ¶ ¶ Vel, sub. erit, Q. in V. G. ut sit prædictio^k. No-
 men pro verbo, desolabitur: sub. tamen; qu. d. Percu-
 tiam tamen vos, ut sitis inexcusabiles. Prædicatur de-
 solatio futura^l: vel, obsidio per Rafinem & Phaceem^m.
 vel, desolatio per Babylonios, vel per Romanosⁿ. Potius
 narrat

narrat quantæ clades jam acciderint; ut vecordiam exprobrer, quod ad tanta mala stupeant P. ¶ *Succensa, &c.* Ità Mo. Ti. Vide 2 Par. 28. 189. ¶ *Coram vobis* Ità P. Mo. &c. q. d. vobis videntibus, nec prohibere valentibus. ¶ *Sicut in, &c.* כַּמִּן פִּנְחָה] *Sicut everfio, vel subverfio, (vel, juxta subverfionem, V. M. Angl. ut in subverfione, Pi. ut folet subverfione, JT.) alienorum, vel extraneorum, P. Mo. V. &c. Subverfionem intellige vel, 1. paffivè, ut Jer. 49. 18 *. eorum qui alieni erant à Domino, M. fim. V. vel potiùs, 2. activè, ut Jer. 50. 40. Amos. 4. 11. Similem phrasin vide Deut. 29. 23. Efa. 13. 19. Velut ruina ab extraneis facta, Sy. fim. o. Ar. Eaque hostiliter depopulata, Ca. Ità ut fit vastatio quemadmodum in everfione hostili, Ti. q. d. Neque tantum externis bellis, sed & intestinis motibus à domesticis, tam graviter attrita est quam fuiffent facturi extranei. Sed non tam est similitudinis quam affirmantis; i. e. qualem expectare meritò quis posset à כַּמִּן, i. e. alienis, seu sanguine, seu religione, seu societate politicâ. Ità extremam subverfionem notat. Scimus enim quid Barbari faciunt quando victores in terram penetrant *. Vicini subactam regionem præfidiis relictis conservant: at ignoti & è longinquo profecti atrocius sæviunt, omnia diruunt.*

8. *Et derelinquetur* (vel, *Et residua manebit*, M. vel, *relicta est*, Ti. Sy. fim. JT. Pi. nempe à Syris aliisque sub Achazo; 2 Par. 28. 5, 8, 17, 20. 2; vel, *residua manet*, For. nempe ex illa desolatione 2.) *filia Zion* Ità P. Mo. &c. Veritas, vel, *filia Zion, vel, filia Zionis, ut, filia Zidon, vel, filia Zidonis*, Efa. 23. 12. pro Zione, vel Zidone. Si in genitivo reddas, ponitur ut cum dicitur, *urbs Roma, sive Londini, vel, festum paschatis*, Luc. 2. 41. vel, *signum circumcifionis*, Rom. 4. 11. i. e. *circumcisio quæ est signum*. Ità hic, *Zion*, quæ est tanquam *filia*. Magnæ urbes & respublicæ conferri solent pulchris filiis, sive puellis; ut Babel, Efa. 47. 1. Ægyptus, Jer. 46. 11. Edom, Lament. 4. 21. Zion autem peculiari ratione sic dicitur, quod non minus chara Deo esset quam filia. ¶ *Ut umbraculum* (vel, *casa*, Ca. vel, *tugurium*, M. JT. Pi. &c. in quo custos noctu delitescit 2.) *in vinea* Ità P. Mo. &c. quod & solitarium est, (quo significat omnia circa Jerof. vastata esse 2.) & post vindemiam deferitur, & per seipsum labitur. Res Jerof. valde erunt accitæ, agris undique ereptis. ¶ *Sicut tugurium in cucumerario, כַּמִּן לְבָמִין* ¶ *Ut tugurium* (vel, *diversorium*, Ti. V. Pi. fim. Mo. M. nocturnum, V. Ti. in quo pernoctat custos 2; vel, *tegillum*, JT.) *in horto cucumerum*, Ca. vel, *melonum*, Angl. qui fructus in oriente frequens erat; Num. 11. 5. ¶ *Et sicut civitas quæ vastatur, נְצֻרָה* ¶ *Obsessa*, M. P. Mo. &c. vel, *observata*, For. Angl. ut Ezec. 6. 12. 1; vel potiùs, *observanda*, in malum, q. d. à qua homines cavent tanquam à locis, vel abominandis & tetris, nè contaminentur, vel obscuris, opacis & solitariis, ob metum.

9. *Nisi, &c.* A vastatione regionis pergit ad consumptionem populi, quorum pauci reliqui sunt. Concludit tantam fore vastitatem, vel, jam adesse & conspici, ut conferri possit cum interitu Sodomæ, &c. 3. Sensus, q. d. Multa canam de everfione Jerof. quæ hoc tantum inferior erit illâ Sodomæ, quod pauci eripientur. De everfione ultima hoc intelligendum est. [Hic versus illis favere videtur qui præcedentia de subverfione non præterita, sed futura, intelligunt.]

10. *Principes Sodomorum* Id est, illis scelere pares; Deut. 32. 32. Ezec. 16. 46, 48. ut jure eadem de illis poena reposcatur P. Vide quantâ libertate præditus sit qui visu & Spiritu Dei plenus loquitur. Quid durius in Magist. atus & Pontifices dici potuit? Principibus non adulandum est, nec ab iis timendum.

11. *Quid, &c.* כִּי לֹא יִשְׁתַּחֲוֶה] *Ut quid, vel Ad quid, vel Quorsum, mihi, &c.* M. P. Ti. Mo. JT. Pi. sub. *servit, vel prodest*, Pi. Improbatur hic Deus, vel, 1. sacrificantes, non sacrificia *: vel, 2. sacrificia, nempe sine misericordia, justitia, &c. q. d. Longè fallimini, qui in sacrificiis totam sanctitatem locatis, & hoc præceptum summis æquatis. Quædam enim per se requiruntur & grata sunt, ut Deum colere; & proximo benefacere: ceremoniæ verò tantum requiruntur propter aliud. ¶ *Plenus* (vel, *Satur*, P. For.) *sum* i. e. Fastidio, instar

hominis saturi. ¶ *Holocausta* Quæ tota cremabantur. ¶ *Arietum* Qui in præcipuis solennitatibus offerebantur; Num. 28. 11, 27. ¶ *Adipem* Qui Deo reservabatur tanquam ejus portio, Levit. 3. 15, 16. ¶ *Pinguium*; ità Mo. JT. &c. מִיֵּי אֲדָמָה] *Bubalorum, P. pinguium* (vel, *saginatatum, Pi.*) *pecudum*, M. fim. V. For. [De hac voce plura vide ad 2 Sam. 6. 13.] ¶ *Et, &c.* וְיָ] *Etiam sanguinem*, V. licet à Deo sibi reservatum ad propitiationem faciendam, ceu typum sanguinis Christi. ¶ *Nolui*; fim. o. Ar. P. Mo. &c. לֹא אֶחְפָּז] *Non desidero*, M. amo, Ti. deleor, JT. Pi. Ca. nempe, in illis per se spectatis, nedum à talibus hominibus oblati.

12. *Cum veniretis*; ità P. Ti. וְהָיָה] *Venitis*, M. P. *venietis*, V. sic Mo. ¶ *Ante, &c.* לְפָנַי] *Ut appareatis, vel compareatis*, (vel, *conspiciamini*, V. fim. P. Angl. *conspici*, Mo. quo forsan subinnuit eos tantum id spectasse in accessu ad Deum, ut ibi conspicerentur;) *coram facie mea*, M. fim. Ti. Ca. JT. Pi. o. Sy. &c. Quod ter quotannis factum, Exod. 23. 17. & 34. 23. & aliis temporibus, Psal. 42. 3, 5. & 66. 13. ¶ *Coram me*, i. e. *Arca mea*. ¶ *Quis quæsit* (vel, *requisivit*, M. fim. Ti. vel, *queret*, aut *querat*, V. *exigit*, Ca. q. d. Quod olim requisivi, jam non requiro à vobis, tales quum sitis 2.) *hæc, &c.* Quæ scil. dixi de sacrificiis: vel, *hoc*, nempe *quater atria mea*. Sic expono, cum Vulgato, *Quis, quando vobis præcepit quater atria mea, hæc quæsit?* ad hoc respexit? an huc tendebat præceptio? q. d. Non hæc præcepi quod ullâ harum rerum necessitate aut cupiditate tangar, sed ut sanctè veniretis, &c. ¶ *Ut ambularetis, &c.* וְלִמְסָחָה] *Calcere*, V. simil. M. P. Mo. &c. *Ut conculetis, &c.* JT. sub. *nempe*, V. *quater, &c.* For. nempe ad obeundum cultum externum. Simul videtur innuere, nihil sibi commodi ab ipsis accedere, sed potiùs damnum; quatenus scilicet calcando deterant atria sua. Atria porro duo erant, unum sacerdotum, alterum populi, 2 Par. 4. 9. Culpatur igitur tam sacerdotes quam populum.

13. *Sacrificium frustra, מִשְׁכָּן מְרִירָה* ¶ *Munus, vel sacrificium, mendacii*, Mo. vel, *mendax*, P. *vanitatis*, M. JT. vel, *temeritatis*, seu *præcipitantis*, (à מְרִירָה repente, vel *præcipitanter, ingruit.*) Non præcipitantiam gressum hic damnat, sed animorum. Quid enim magis temerarium erat quam Deum, qui Spiritus est, placare velle externis muneribus? Vel, *vanum*, Pi. Ang. o. &c. i. e. vel, hypocriticè peractum, ut Efa. 29. 13. vel, non gratum Deo, Gen. 4. 4, 5. Mal. 1. 9, 10. Vel, *frustraneum*, Ti. *inane*, Ca. Frustrà offert, & qui sine fide offert, Rom. 14. 23. & qui spem in oblationibus, non in Deo, ponit. Non differit Propheta de abrogatione Legis, sed populum sui temporis ad veram ceremoniarum observationem revocat, & ostendit quò consilio & in quem finem institutæ sunt. ¶ *Neomeniam, &c.* חֹדֶשׁ וְשַׁבָּת קָרָא מִקְרָא] *Neomeniam, vel Neomenias, vel Novilunium*, (vel, *Calendæ*, P. vel, *Mensem*, Mo.) & *sabbatum, vel sabbata, & convocationem in solennitate*, M. vel, *panegyres*, Ti. vel, *vocare* (vel, *proclamare*, Angl. vel, *convocare*, V. quod *convocetis*, P.) *congregationem*, Angl. &c. Al. *congregare*, i. e. *congregationem* seu *indictionem, festivitatis*, i. e. *festum indictum* sive *institutum à vobis* certa de causa: vel, *vocare*, pro, *vocabitis*, i. e. quæ vocatis, *solennitates*, ut sit per appositionem dictum. Al. & *diem magnum*, o. fim. Ar. ¶ *Non feram, לֹא אֶחְפָּז] Non possum, vel potero*, M. P. Mo. &c. sub. *videre*, V. ex He. vel, *ferre*, M. P. V. JT. Ang. &c. Ellipsis qualis 1 Cor. 3. 2. Jer. 20. 9. ex summa indignatione. Non fero, o. Ca. וְכִי, potuit, aliquando idem est quod *sustinere, audere*: ut Psal. 101. 5. *hunc non sustinebo*; Os. 8. 5. *Quosque non poterunt innocentiam* *? [Quidam hæc cum præcedentibus, alii cum sequentibus, nectunt, ut ex dictis & dicendis satis constabit.] ¶ *Iniqui sunt cæcus vestri, אִינוּ עִוְרָה] Iniquitatem & retentionem*, Mo. talem *vanitatem & retentionem* populi, M. nempe *vanitatem & concursum*, Ti. *iniquitatem cum cætu, vel cætum*, P. V. i. e. cætus iniquos, sive cum iniquitate conjunctos; ut, *consumptio & determinatio*, pro determinata consumptione, Efa. 10. 23. Vana res est: nec conventum, Calv. sub. *ferre potero*, Marl. *Iniquitas est, etiam solennis conventus*, Ang. ut causam reddat cur illa officia ipsi

* Ga. ad-
vers. p. 426.

† For.

† Calv.

* For.

† Calv.

† For.

† Calv.

† For.

† Calv.

† For.

† Calv.

† For.

† Calv.

† For.

† Calv.

† For.

† Calv.

† For.

† Calv.

† For.

ipfi displicerent, nempe ob iniquitatem iis adhaerentem; ut Psal. 66. 18. Prov. 15. 8. & 21. 27. Al. Afflicto est (sic) sumitur Job. 5. 6. Esa. 10. 1. &c.) & vexatio, (ita significat vox ejusdem originis Psal. 107. 39. Esa. 53. 8.) sub. mihi, ex præcedente clausula 7. [Alii totum versum sic reddunt & exponunt,] Novilunia, sabbata, conventuum actiones, ferias, vana ista non fero, Ca. Al. Novilunio (שבת pro שבת) & sabbato convocando (vel dum convocatis, ארץ pro ארץ), convocationem (vel, cætum, Pi.) non possum ferre iniquitatem, (hanc iniquitatem apostasie & cultus hypocritici; pathetica parenthesis, evidentissimè exprimens affectum indignabundi & averfantis animi; neque (vel, item, Pi.) interdicti die, i. e. quocunque die ab opere cessatis ex interdicto †. Sed nova planè est &, meo quidem iudicio, difficillima hæc Junii constructio. Malim hîc esse tres nominativos (infin. ארץ pro nomine habetur,) absolute positos. Sic verto, Quod attinet ad novilunium, & sabbatum, convocare, vel, quodque convocatis, convocationem, non possum ferre iniquitatem & cætum; q. d. Quod, quoties coit cætus, conjungitis iniquitatem cum cætu, utrumque simul ferre non possum: aut ab iniquitate abstinendum, aut à cætu. Sed penitus confidenti totus versus sic melius accipi videtur, Ne pergitte adducere munus vanum: suffitus abominatio est mihi. Novilunio & sabbato convocare convocationem, (supple, ne pergitte, repetendum enim illud שבת & נא, ut alibi passim:) non possum ferre iniquitatem & solennem congregationem. Duo hîc interdicta sunt, quorum utrumque suam habet adjunctam rationem. 1. Ne amplius vanum munus adferant, quia suffitus est abominatio, &c. 2. Ne noviluniis, &c. cætum convocent, quia iniquitatem & cætum ferre simul nequit. ארץ, vel ארץ, dicitur cætus, five congregatio, 2 Reg. 10. 20. Joel. 2. 15. à coarctatione, quod ibi mutua est coarctatio. Vel, significat diem interdicti †, ut Joel. 1. 14. Sic dicitur (per metonymiam adjuncti) vel, 1. quod tum cohibebatur populus ab opere, &c. Levit. 23. 7, 8. &c. 1. vel, quod tum homines detinerentur, & quasi Sacris coercerentur: vel potius, 2. quod festum totum clauderat. Quum enim in tribus magnis festis primus dies & ultimus essent sabbatum, haberentque convocationem sanctam, nunquam tamen primus dies sic dicitur, sed ultimus, Levit. 23. 36. Num. 29. 35. Deut. 16. 8. &c. Verùm vox illa generalius usurpatur de aliis etiam diebus solennibus, 2 Reg. 10. 20. Joel. 2. 15. Amos. 5. 21. ארץ & ארץ accipi possunt vel in accusativo; & sensus erit, Kalendis & sabbatis, quibus vocare soletis concionem & ecclesiam congregare, nequeo ferre vim & tyrannidem, qualis erat in filiis Heli, &c: vel, in nominativo; tum sic vertas, Novilunium & sabbatum, quando convocatur concio, non fero: vim & tyrannidem sunt: ut hæc sit ratio quare nequeat illa ferre: quæ enim in laudem Dei cedere decebat, illi suæ tyrannidi & cupiditati deservire volebant. ארץ ab ארץ aveo, [vel cupio], sign. & concupiscentiam noxiam, & vires ipsas sine quibus debilis est concupiscentia, & tandem vim ipsam & violentiam, quæ plerumque ex illa concupiscentia oritur, ut latius in sequentibus ostendemus: hîc enim cum Propheta tantum capita dicendorum attingimus. ארץ proprie est coarctatio. Initio mensium & sabbato cætum convocatis, [ut infinit. ponatur pro indicat. quod non raro fit:] at non comedo fraude & coactu parta, Sy. Initia mensium—sabbata—& dies—celeberrimus sunt mihi intolerabilia, Ar.

14. Calendis] Ità P. Mo. vel, Novilunia, M. Ti. &c. i. e. Primi dies Lunæ, five mensis; vel, festum tunc celebratum. Ego autem hîc accipio pro festis innovationis, seu dedicationis: quod festum encania Evangelistæ dicitur. Nihil novi addit, sed idem repetit & amplificat. Odivit anima mea] i. e. Odi ex animo; Psal. 11. 5. Prov. 6. 16. Vides Deo nostro illa quæ à justis sunt esse gratissima, eademque, si ab iniquis fiunt, esse molestissima, &c. Facta, &c. ארץ ארץ] Sumi, vel fuerunt, (vel, facta sunt, M.) mihi, vel super me, oneri, P. Sy. vel, labori, five in laborem, h. e. molesta; vel, quasi onus, M. sim. Calv. vel, ad defatigationem, Mo. vel, laboriosæ, JT. (vel, me lassum reddunt, Ti.) fatigatus, five defessus, sum (vel, laboravi,

Mo. V. vel, defeci, V.) sustinendo, P. Mo. vel, ferre, Ang. vel, ferendo, M. Ti. V. Ang. Calv. &c. Sic Genes. 19. 11. defessi erant invenire, i. e. [inveniando, vel] quærendo invenire. Vide & Jer. 6. 11. & 15. 6. Ità hîc, ferendo, sub. illa: ellipsis pronominis, ut v. 3. 15. Al. Facti estis mihi in satietatem: nequaquam ultra dimittam peccata vestra, o. Estis mihi graves: non feram deinceps peccata vestra, Ar. [Ch. totum sic reddit, Neomenias & festivitates vestras detestatur verbum meum, substantiale scilicet, nempe Christus, neque enim alteri verbo congruit hæc locutio: factique sunt coram me in abominationem: multiplicavi remittens.]

15. Et cum extenderitis, &c. ארץ ארץ] Et cum (vel, Itaque cum, Pi. Præterea cum, JT. Cum etiam, Ang.) extenderitis, &c. P. i. e. Quum expansis manibus oratis: Gestus ardentis orantis, Exod. 9. 29, 33. 1 Reg. c. 8. v. 22, 38. Esdr. 9. 5. Avertam (vel, occultabo, Ang. five abscondam, M. Ti. P. Mo.) oculos meos (i. e. vel, faciem meam, ut Psal. 27. 9. & 30. 7. Ezech. 23. 40. collat. cum Jer. 4. 30. ut, contra, facies pro oculis, Esa. 25. 8. vel, meipsum, ut Psal. 10. 1. Esa. 57. 17.) à vobis] Tanquam à re abominanda, Psal. 109. 7. Prov. 1. 8. &c. vel, nè manuum extensionem videam. Meipsum subducam, nè vos me alloquamini. qu. d. Non moveor illà expansione, &c. Non exaudiam] Sub. vos: ellipsis pronominis, ut v. 3. & Esa. 40. 5. Audire, hominis, interdum est obedire, ut vers. 19. 1 Sam. 15. 22. Dei, concedere, Psal. 4. 2. & 20. 2. Vel, emphaticè loquitur, qu. dic. Nè audiam, nedum concedam, &c. Manus, &c.] Quæ expansæ sunt in prece, ideòque mundæ esse debent, 1 Tim. 2. 8. Sanguine plena] i. e. Cædibus, five homicidiis; quorum & multitudo hîc significatur, & impudentia, quod isti cruentatas manus ad Deum extenderent. Forfan alludit ad ritum initiandi sacerdotes, quorum manus partibus sacrificiorum implebantur, &c. Exod. 29. quasi viderentur esse potius ministri illius qui homicida erat ab initio. Taxat eorum crudelitatem & injustitiam, & promptitudinem ad odia, ad vindictam, ad vim & rapinam; quæ omnia sanguinis nomine significantur. Sacrificia illa etiam Gentilibus execrabilia censebantur quæ pollutæ manus obtulissent. Hesiod. lib. 1. Oper. & dier. Μὴδ' ὅλ' ἔξ' αἵς, &c.

16. Lavamini; ità o. Ca. Ar. ארץ ארץ] Lavate, Ti. Calv. Pi. sub. vos, Pi. P. &c. vel sub. cor, M. sic V. & corda & manus; Psal. 26. 6. & 73. 13. Alludit ad ritus ablutionis corporum & vestium & sacrificiorum tunc usurpatos, Exod. 19. 10. Levit. 1. 9. & 8. 21. &c. q. d. Quum scditas vestra faciat nè exaudiam vos, lavate igitur, h. e. emendate, vos. Non unum aut alterum vitium tollendum est; sed, ut vera & integra sit fanatio, ad renovationem vocandi sunt homines, & bene purganda contagia. Ad poenitentiam hîc hortatur. Auferte] Non dicit, Ad tempus premitte & abscondite; sed, Removete. Agere perversè] Heb. malefacere, nempe proximo.

17. Discite benefacere] Proximo scilicet. Prioribus studiis contraria agite. Al. Assuescite benefacere. Nam interdum idem est quod assuescere, & ארץ idem quod assuescens, Jer. 13. 21. & 31. 18. Quærite iudicium] Vel, jus, JT. Pi. Disquirite diligenter jus causæ. Iudices & patronos alloquitur. Sed verbo quærendi studium actuale denotatur; & iudicii nomine, quicquid bonum rectumque est; q. d. Studete rectitudini. Recognoscite quid vestri sit officii, quid justum & rectum sit. Subvenite, &c. ארץ ארץ] Variè reddunt. Dirigite (vel, Deducite, sub. per viam rectam, Q. in V. Beate, JT. Erigite, Pi. Liberate, vel Salvate, o. M. Vindicate, vel Defendite, Ar. Ca. Restituite, Calv.) oppressum, five affectum injuriâ, Ti. P. Mo. &c. ut sit ארץ loco ארץ; quæ mutatio temere non est admittenda. Nec tum dixisset, ארץ dirigite, sed ארץ liberate, oppressum, ut Jer. 21. 12. & 22. 3. Al. Beatum prædicare fermentum, aut fermentatum, h. e. iudicem qui non iudicat nisi post diligentem inquisitionem. Sed hoc ridiculum est. Porro, fermentum aciditatem habet moderatam, cujus mixtione panis saporis gratiam facit, velut idoneo quodam condimento. Par est ratio iudicii: Nihil ei majorem gratiam conciliat quàm clementia

- ^s D. ib. mentis mixta, salutaris atque moderata severitas s. Verbum *וְשֵׁן* propriè est, *recto pede incedere*, seu felicem esse; & activè, *dictis vel factis facere ut homo bene habeat*. *וְשֵׁן* est *infectus*, seu *vitiatus*; de panè dictum, est *fermentatus & acidus*: de vestibus etiam dicitur infra 63. 1. hic verò translàtè de hominibus oppressis vel afflictis, vel quorum cor perturbatum est, & veluti tinctum & exacerbatum^b, instar *acetis* five *fermenti*, vel, tanquam *aceto* five *fermento*, Exod. 12. 39. Vide Psalm. 73. 21. q. d. Tantum abesse vos volo ab injuriis inferendis, ut per vos bene habere debeat calumniis aspersus^k. Al. *וְשֵׁן* propriè est, *rectificate*, V. Angl. inter oppressorem & oppressum^l; i. e. Sententiam iniquam emendatè^m. Al. *Dirigite*, vel *Emendate*, quod corruptum est. Quia pleræque res acendendo corrumpuntur, hinc *וְשֵׁן* est homo *nequam*, vel *nebulo*, Psalm. 71. 4. qualem etiam Arabes *وְשֵׁן* vocant: qualem etiam Romani idcirco *vappam* vocabant, Plin. 14. 20. Horat. 1. sat. 2. *Fusidius vappa famam rimet ac nebulonis*. Sic Aristoph. in Equitibus Hyperbolum suggillat tanquam *virum malum*, & *πολίτην ὀλίγον & civem vappam*ⁿ. ¶ *Judicate* (vel, *sumprocrate*, Pi. *Jus dicite*, V. vel, *Justificate*; nam *judicandi* vox modò in bonum, modò in malum, modò indifferenter, sumitur^o;) *pupillo*] Ità Mo. Angl. V. &c. vel, *pupillum*, For. &c. vel, causam *pupilli*, ut v. 23. P. ¶ *Defendite*, &c. *וְשֵׁן אֶתְכֶּם*] *Litigate* (vel, *Judicate*, P. vel, *Suscipite*, Ti. JT. *Agite*, M. Pi. in *judicio*, M. sub. *causam*, V. M. JT. Pi.) *vidua*, Mo. V. Qu. Cum prior Legis Tabula indubiè prior, ut ordine, ità pondere, sit, cur ex secunda potiùs Tabula ipsos arguit? Resp. Quia hypocritæ, qui sæpe diligentes sunt in externo cultu & ceremoniis, in charitatis officiis certius & apertius deprehenduntur, dum scatent invidia, superbiâ, avaritiâ, contemptu fratrum, &c. In his ergò examinandi sunt. Nos quidem possemus falli si ex secunda solum Tabula de hominis pietate judicaremus: verum si quis in officiis primæ Tabulæ satisfaciât, tunc ad secundam exigendus est, &c. Vide Matth. 9. 13. & 23. 23. ¶ 18. Et, &c. *וְשֵׁן לָכֵן*] *Adeste*, vel *Venite*, (vel, *Ite*, For.) *nunc*, vel *quæso*, Mo. Ti. M. P. V. &c. vel, *tum*, Sy. Ar. *Agite*, Ca. Significat fiduciam bonæ causæ^r. Eja, V. For. Est particula adhortantis^s. ¶ *Et arguite me*, *וְשֵׁן אֶתְכֶּם*] *Et increpemus* (vel, *corrigamus*, Ca.) nos, P. Mo. *disputemus*, vel *disceptemus*, Ti. V. JT. Pi. Ar. inter nos, V. i. e. Argumentis mutuis causam nostram tueamur, & videamus vestranè causa sit melior, an mea^t. Ut nostram agamus causam; Heb. & arguemur. Sensus, Expostulate mecum, si non plurima vobis exhibuerim beneficia, & vos vicissim pessimè contra me egistis^v. Si per injuriam vos tam graviter accusari putatis, agetum, adeste ad judicium^x. Si nondum respiscitis, causam agamus; ego à Judicis partibus abstinēbo; *disceptemus* amicè & ex æquo, alter alterum patienter audientes, &c. Hoc genus contestationis adhibet Deus ad frangendam aut evincendam hominum improbitatem, & testandam patientiam ac misericordiam suam; ut Jer. 2. 5, &c. Mic. 6. 1, &c. ¶ Al. Poenitentiam hic magnificè commendat; q. d. Ubi hæc præstitistis, ad eò sancti eritis ut possitis cum Deo judicio contendere: non poterit [Deus] in judicium adducere errata quæ poenitentia deleta sunt. Contendere cum Deo figuratè & hyperbolicè pro omnimoda puritate accipio^z. ¶ *Ut coccinum*; ità M. sic P. Mo. Ca. Ti. Sy. *וְשֵׁן*] *Rubra ut coccinum*; ut Exod. 4. 6. *manus ejus fuit* (sub. *alba*) *ut nix*². Ut *dibapha*, JT. Pi. i. e. quæ bis tincta sunt, ut colorem altius imbibant. Sed longè recentior erat hæc duplicis tincturæ inventio, nec Romæ, nisi 700 post urbem conditam annis, nota; Plin. 9. 39. Vox tamen *וְשֵׁן* plerumque sumitur pro eo quod impensè rubrum est; ut 2 Sam. 1. 24. Cant. 4. 3. Jer. 4. 30^b. Color est sanguini proximus^c. Sensus, Et si abominabilia sunt^d. ¶ *Quasi nix dealbabuntur*] Vel, *albescunt*, M. Mo. illa, nempe peccata, h. e. ipsi: non enim peccata, sed personæ, propriè purgantur. Sed phrasis est metonymica, ut cum peccata purgari dicuntur, Ebr. 1. 3. quum nos à peccatis purgamur, Ebr. 9. 14^f. Sensus, Remittentur perfectissimè, ut nulla macula appareat^f. ¶ *Rubra quasi vermiculus*; ità M.

- P. Mo. &c. *וְשֵׁן*] *Coccineum*, JT. Pi. *ostrum*, Ca. *purpura*, Ti. Heb. *vermiculus*, qui natus est ex cocco seu grano cujusdam fruticis, cujus succo tum serica tum lanea stamina infici solent, quæ indè imbibunt colorem purpureum^g. Color hic profundior est quàm præcedens^h. Rectè sanè, si colores hi diversi sunt: aliis autem RR. idem videtur uterque color. Certè conjungi hi solent, modò uno præposito, ut Exod. 25. 4. & 26. 1, 31. modò alterò, ut Levit. 14. 4, 6. Numer. 19. 6. Illa autem constructionis variatio (*coccinum vermiculi*, & *vermiculus coccini*,) docet hæc duo in eodem subjecto concurrere; ut, *petra filicis*, five *filicea*, Deut. 8. 15. & *filix petra*, five *petrea*, Deut. 32. 13. idem valent. Puto *וְשֵׁן* esse *coccum*, *וְשֵׁן* *vermiculum*, & eundem esse utriusque colorem; nisi forsan hic profundior sit, cum vermiculi rubedo profundior sit quàm cocci per se sumpti. Vide Nah. 2. 3^l. ¶ *Velut lana*; ità Mo. *וְשֵׁן*] *Ut lana*, M. &c. sub. *alba*, P. BA. Angl. &c. ex collatione *nivis*^k. Est alioqui & lana nigra, vel fusca, Gen. 30. 32. ¶ Ellipsis epitheti, qualis Psalm. 147. 16^l. ¶ 19. Si, &c. *וְשֵׁן אֶתְכֶּם*] *Si volueritis*, (vel, *acquieveritis*, Mo. sic JT. Pi. scil. meis monitis^m), & *audieritis*, P. Mo. Ti. o. &c. vel, & *obedieritis*, M. vel, *ut audiat*, JT. vel, & *audietis*, Pi. vel, *audire*, vel *obtemperare*. Alterum verbum præcedenti junctum per conjunctionem per infinitivum redditur à Latinisⁿ. ¶ *Bona terræ*] i. e. Fructus terræ^o. Heb. *bonitatem*, pro rebus bonis, ut Neh. 9. 36. Jerem. 2. 7 P. Est veluti conclusio præced. exhortationis; q. d. Hæc summa est eorum quæ dixi; Si volueritis, &c. ¶ 20. Quod si, &c. *וְשֵׁן אֶתְכֶּם*] *Et, vel Sed, si renueritis*, (renueritis, Mo. vel, *nolueritis*, Calv.) & *irritaveritis*, P. vel, *rebeller*, five *contumaces*, fueritis, Mo. V. sim. Pi. Si renuendo mutabiles fueritis, i. e. inobedientes, &c. nam *וְשֵׁן* propriè *mutationem in pejus* notat. Hic habes fructum & obedientiæ & inobedientiæ^r. ¶ *Gladus*] Nempe hostilis^s; dictus tamen *gladius Domini* Jer. 12. 12^t. ¶ *Os Domini*, &c.] Qui immutabilis est, & propositum servat. Hoc dicit ad terrorem, & ut fœcordiam eorum excutiat qui parùm minis tanguntur^v. Jamdudum à Domino hoc constitutum est^x. Respicit Propheta ad Levit. 26. 23, 24, 25 Y. ¶ 21. Quomodo] *Quo pacto*, V. Interrogatio admirantis^z, vel deplorantis². ¶ *Meretrix*, *וְשֵׁן*] *In meretricem*, V. ut *meretrix*, P. *caupona*; q. d. civitas dedita imposturis & dolis, quibus caupones abundant³. *Impudica*, Ca. i. e. idololatrica. Confer Ezech. 16^t. ¶ *Fidelis*] i. e. Quæ antea fideliter adhærebat Deo, ut marito suo^b. ¶ *Plena*, &c.] *וְשֵׁן*] *Plena* (vel, plenissima, JT. sub. *fuit*, M. sic P. &c.) *judicio*, P. Mo. vel, *jure*, JT. vel, *aquitatis*, Ti. Ca. i. e. ubi justitia copiosè & constanter exserebatur^c. ¶ *Justitia habitavit* (vel, *morabatur*, P. sic Mo. *pernoctavit*, M. sic JT. *degebat*, Ca. *versabatur*, Ti.) *in ea*, *וְשֵׁן*] *Manebat*, V. Ad illam justitia confugit ut ad domicilium suum^d. Vide Pf. 85. 10. & contrarium, Pf. 55. 10, 11, 12. Vel *justitia*, pro justis, (ut, *robur*, pro robustis, Esa. 3. 25.) ex antithesi *bomicidarum*^f. In ea plures erant æquissimi judices^g. ¶ 22. Vinum, &c. *וְשֵׁן*] *Merum* (vel, Vinum, M. P. &c. vel, *Potus*, Mo. For. à *וְשֵׁן* *potando absumere*^h,) *vinum conspurcatum* (vel, *vitiatum*, Ti. vel, *mixtum*, M. P. Ca. &c. *mixtus*, Mo.) est aqua, JT. Pi. Intelligunt vel, 1. proprièⁱ. Solent caupones (quod hominum genus omnia quæstu metitur) falso nominante hospites decipere, & potum aqua diluere^j. Vel potius, 2. figuratè^k. Significat palam inversum & corruptum esse statum, longèquè à priore dissimilem^l; mores planè corruptos esse^m; puritatem & pietatem pristinam abiisse, ejusque tantum formam remanereⁿ; doctrinam esse corruptam, & vitam depravatam^o; Verbum Dei, quod argento confertur Psalm. 12. 7. scoriis falsorum dogmatum esse adulteratum; omnia eorum extermina, quæ magnifica erant, v. g. habere genus ex Patribus, fœdera, ritus, &c. ab impiis corrupta esse^o. ¶ 23. Principes tui infideles, *וְשֵׁן*] *Contumaces*, Mo. Pi. JT. Ar. *rebeller*, Sy. Ang. *declinantes*, P. V. sub. *ab aequitate*, V. *perversi*, M. *desectores*, vel *desertores*, Ti. Ca. Angl. ut Hof. 9. 15. Vide Jer. 5. 23. & 6. 28 P. *Imorigeri*, qui nullâ disciplinâ regi volunt, sed omnia pro

pro libidine agunt; contumaces adversus Legem Dei & admonitiones Prophetarum, quibus etiam Reges obtemperare debent. Cum Principes, quorum erat contumaces punire, ipsi tales essent, quis in eos animadverteret nisi Deus? ¶ *Socii* (vel, *partiarum*, Ti.) *farum* Ità P. Mo. &c. Quia eos non damnabant; ad eos connivebant, Levit. 20. 4. furta approbabant & participabant; Mic. 3. 11. & 7. 3. eademque ipsi faciebant, Eccles. 3. 16. ¶ *Diligunt munera* q.d. Non tantum accipiunt, sed illis accipiendis intenti sunt. ¶ *Sequuntur* (vel, *secuntur*, JT. Pi.) *retributiones* Ità P. &c. i.e. eas veniunt, vel captant. Nihil gratis faciunt, sed omnia muneris ergo, Mic. 7. 3. ¶ *Non ingreditur* (vel, *pervenit*, Pi.) *ad illos* i.e. Non admittitur ab illis: vel, audire illas renuunt, Jer. 5. 28.

24. *At, &c.* וְאֵלֶּיךָ דִּכְרִי דִּכְרִי Dicit Dominus, M. P. Mo. &c. vel, *dictum Domini*, o. Angl. וְאֵלֶּיךָ verbum reperitur tantum Jer. 13. 11, 14. valétque, certo affirmavit: hic autem est nomen participiale. Verto, *sermo certus*, five *fidelis*, Domini, sub. hic est. Potest tamen ut verbum reddi, certo affirmavit, &c. [Q. hæc verba cum proximè sequentibus parentesi includunt,] Idcirco (dictum Domini Jehovah, Dei exercituum, robusti Dei Israelis,) Eben, &c. Pi. sim. For. ¶ *Fortis Israel*, vel, *Israelis*, Ti. P. &c. וְאֵלֶּיךָ Numen Israelitarum, Ca. Fortis, vel Potens, (vel, *Magnificus*, M. sub. Deus, vel *Dominator*, M. Pi. Angl. vel, *propugnator*, five *defensor*, Pi. Angl.) Isr. &c. Ang. Significat se robore suo, quo hæcenus Israelitas defenderat, nunc eos velle percutere. ¶ *Consolabor super hostibus meis* Sim. M. Mo. &c. Nempe, Israelitis*, ut constet ex versu seq. quos jam non habeo pro filiis, sed pro hostibus, propter ipsorum scelera. Hostes suos vocat crudeles, avaros, oppressores, & impios ministros. ¶ *Heu!* consolationem capiam, &c. Ti. P. scil. ultionem sumendo: ità explebo animum meum. ¶ *Heu!* est particula vel, i. insultantis, ut docent verba sequentia: vel potius, 2. dolentis, ut Jer. 22. 18. & 34. 5.

25. *Et, &c.* וְאֵלֶּיךָ דִּכְרִי דִּכְרִי Et convertam (vel, *admovent*, Ti. vel, *reducam*, V. *admovebo*, For. *inducam*, o.) manum meam super te, M. P. Mo. vel, tibi, Ti. For. vel, contra te, JT. Pi. ut te perdam. Ità continuat præcedentem comminationem. Significat se aliquid egisse, sed nondum absolvisse; ideoque alteram manum esse admoveendam. q. d. Frequenter, five identidem, te percutiam; & cum non satis expurgata fuerit Jerosolyma clade Babylonicâ, iterum vindictam sumam, &c. nempe per Romanos, &c. Al. Potius est moderatio proximæ comminationis. Et si enim adhuc profectur quod dicere cœpit de rigore, simul tamen admonet superstitem his cladibus fore Ecclesiam, & consolatur fideles, nè minis illis fracti animos despondeant. Conversio manûs Dei generaliter præsentiam ejus significat, hic autem ad Ecclesiæ instaurationem referri debet. q. d. Manum tibi iterum admovebo, ut artifex operi, Prov. 3. 19. (nam redire Hebræis est, rem iterum agere, Gen. 26. 18. Eccles. 4. 1, 7.) iterum reformationem tui aggrediar, &c. ¶ *Et, &c.* וְאֵלֶּיךָ דִּכְרִי Et excoquam (vel, *expurgabo*, Ca. Pi. sic Mo. P. nempe *conflando*; hoc enim propriè vox significat: confer Ezech. 22. 18, &c. Mal. 3. 2, 3.) ad purum, o. Vulg. (vel, *ad liquidum*, Calv. *ad purum patum*, Ti. ut *purificativum*, P. Mo. V. i.e. ut res quæ purgandi vim habet, qualis est sapo: vel, *quàm purissimè*, Ca. sim. M. Heb. *secundum puritatem*, Pi. Angl. ut Psal. 18. 21, 25. (sed alio sensu,) vel, *puritate*, ut Job. 22. 30. vel, *sicut per ignem puritatis*, ut nomen in verbo includatur. *Puritas*, pro materia purificante, five sapo sit, ut Job. 9. 30. five ignis, ut hic. Ità *purificatio*, pro catino purificante, Prov. 17. 3. & 27. 21.) *scoriam tuam*, Ti. Ca. Vulg. &c. i.e. vel, 1. vitia populi, ut Esa. 48. 10. Ezech. 36. 25. vel, 2. ipsos impios, ut Psal. 119. 119. Prov. 25. 4, 5. Jer. 6. 30. degeneres Israelitas. [JT. verba sic reddunt, *Ut defecans scorias tuas justæ puritati restituam te.*] ¶ *Et auferam omne stannum tuum* Ità M. Ti. &c. i.e. hypocrisin, quæ similis est veræ pietati, ut stannum simile est argento cui admiscetur: ut per *scoriam* significata est aperta impietas. Vel potius, idem significatur utroque membro. Dicit etiam

scorias & stannum in plurali, ut plenariam impietatis atque impiorum expurgationem denotet.

26. *Et restituam iudices tuos* i. e. Gubernatores, Jud. 2. 16. A. 13. 20. Ordinem illum purgabo in quo fontem malorum esse dixi. *Restituam*, videlicet post reditum ex Babylone: quales iudices erant Zorobabel, Esdras, Nehemias, Jehosua. Verum tunc Jerusalem non erat *civitas justitiæ & fidelis*: malim ergo ad tempora Christi & Apostolorum hoc referre; nam nova Jerusalem multo sanctiores habuit iudices quàm antiqua, &c. ¶ *Ut fuerunt prius* Hebr. *sicut in*, vel *à principio*, Pi. Mo. V. Id est, vel, 1. sub Davide & Salomone, &c. vel, 2. sub iudicibus; sub Mose, Josua, Samuele, &c. nam illi propriè שופטים, iudices, libertatis assertores & vindices; & sub illis feliciter habuit republ. quàm sub Regibus, præterquam sub David & initio regni Salomonis: per illos enim Deus pro suo arbitrio regnabat, &c. ¶ *Et consiliarios, &c.* Ad felicitatem reip. non satis putavit si iudices integri essent, nisi & consilarii tales forent: nam malis consultoribus existentibus, vix quidquam boni aut præcipi possit à Principibus, aut executioni mandari: unde rectè dixit quidam, quod *mallet iniquum Regem optimis consultoribus reipub. præesse, quàm justum & sapientem iniquis consiliariis constipatum*. ¶ *Sicut antiquitus* Heb. *ut in*, vel *ab initio*, Calv. Pi. &c. וְכַדְרִי אֲבִיךָ profanari, quod inceptio rei sit quasi ejus profanatio seu incisio. ¶ *Post hæc, &c.* וְאַחֲרַי Post sic, i.e. statim ubi hæc gesta erunt. ¶ *Vocaberis, &c.* וְקָרָאתָ Ad verb. vocabitur tibi, vel, *indetur tibi*, sub. nomen, V. Tum dicetur de te, *civitas justitiæ, urbs fidelis*, Calv. *Vocaberis, &c.* Pi. Talis & eris & reputaberis, ut Esa. 4. 3. & 61. 6. Matt. 5. 9. Qualis nulla civitas esse potest absque incorruptis magistratibus, &c. Quare iratus istos negat.

27. *Sion* i. e. Populus Judaicus; locus pro populo; ut Esa. 40. 9. & 49. 14. ¶ *In iudicio redimetur* Ità M. P. Mo. &c. i. e. liberabitur de manustium; vel, ex periculo & angustiis, &c. ¶ *Et, &c.* וְאֵלֶּיךָ Revertenturque ad eam in justitia. M. & reducent eam, &c. Vulg. Ità וְאֵלֶּיךָ est plur. particip. in forma affixi, & activè accipitur: quod si cum RR. ut neutrum accipitur, vertendum, *revertentes ejus*, i. e. qui ad eam redeunt. *Et reduces ejus*, JT. Pi. qui revertentur à Babylone. *Et conversi ejus, &c.* Mo. P. V. Ang. qui in ea conversi fuerint, five resipuerint. Quid si, neglectâ punctatione RR. וְאֵלֶּיךָ sit sing. à וְאֵלֶּיךָ in captivitatem abduxit, cum affixo foem. ut Deut. 21. 13. Hoc magis probo. *Et captivitas ejus, &c.* Sy. Ar. Ti. For. ejusque exsules, Ca. [Judicium & justitiam non uno modo hic intelligunt.] *Judicio*, nempe Dei, quod exercebit in puniendis impiis, & piis asserendis: & *justitiâ*, i. e. vel, in fidelitate Dei; vel, præficiendo illis justos magistratus. Quia difficilis creditu erat Ecclesiæ restitutio, docet eam non ab hominum arbitrio pendere, sed in Dei justitia & iudicio esse fundatam. Al. *In iudicio, &c.* i. e. post justam satisfactionem, & poenam 70 annorum. Al. Non temere, & sine delectu: Redibant enim quorum spiritum Deus suscitavit, Esd. 1. 5. Al. Docet nihil esse quod sibi Ecclesia arroget ob hanc redemptionem, quæ Dei opus est, qui iudicio suo bonos dispartit à malis, & servat eam propter justitiam suam. Alii *iudicium & justitiam* hominum intelligunt: q. d. redimentur, vel, iusti duntaxat; vel, [alii] ob justitiam, paucorum scilicet hominum. Al. *In iudicio & justitia*, i. e. optimè expensis causæ circumstantiis. Quid si *iudicium & justitiam* accipiamus vel, 1. pro Dei bonitate, ut sæpe alias; vel, 2. pro sanctificatione ipsi Zioni collata? Aptissimè hic intelligi potest redemptio Ecclesiæ à peccatis ex Dei misericordia, & per meritum Christi, &c.

28. *Et conteret, &c.* וְאֵלֶּיךָ דִּכְרִי דִּכְרִי Et, vel *At, contritio*, five *confractio*, *prevaricatorum* (vel, *defectorum*, Pi. *scelestorum*, Sy. o. &c. palam impiorum, qui omnem pietatis professionem abiecerunt.) & *peccatorum* (i. e. eorum qui sub aliqua pietatis specie impii sunt,) pariter, P. Mo. &c. vel, *simul*, o. Ch. Sy. Ar. sub. erit, vel fiet, M. P. Pi. &c. q. d. Impii partem non habebunt in bonis promissis. Vers. præc. de piorum

liberatione, hic consequenter de reproborum exterminatione, loquitur P; ut utrobique iustitia Dei sit perspicua q. q. d. Dum loquor de Sionis redemptione, &c. non loquor de rebellibus ac impiis, qui nullum hinc fructum capient. Discant Ministri, Prophetæ exemplo, quantâ prudentiâ opus habent, nè, aut terrendo impios, pii unâ concidant, aut fideles consolando, impii hoc ad se rapiant, & animos attollant, &c. Hoc sæpe repetit Prophetæ, quod impii conterentur, &c. nè putarent Judæi, adveniente Messia omnia sibi tuta fore. Ostendit redemptionem præcedentem in iustitia futuram, & cum summo iudicio, quia iniusti delebuntur, &c. Potest quoque locus sic verti, *Erit contritio transgressorum & errorum simul*; ut mox de idolis dicet. Quoniam autem *יָבוֹשׁ*, cum puncto sinistro, notat *infractis oculis & animo intueri*, indeque *expectare*, potest locus sic reddi, *Et intuitus* (vel, *spes*, live *fiducia*) *transgressorum simul cum ipsis erratis*, (live errantibus,) *ipsi denique Jehovæ desertiores, deficient, cessabunt, & absumentur*. [Alii totum sic reddunt;] *Fragmenta* (Sic vocat particulas & rejectamenta scoriæ quibuscum improbi comparantur,) *autem defectorum & peccatorum pariter, ac derelinquentium Jehovam, deficient*, JT. i. e. conflagrabit omnino, & gravitate ignis Divini consumentur*. Sed hæc syntaxis contorta videtur, & abhorrens à simplicitate & consuetudine Scripturæ propheticæ; quippe quæ posteriore membro versiculi per epexegetin repetere solet quod dictum fuit in membro priore. Et repugnat ei Athnach post commâ secundum v.

29. *Confundentur enim*; ita o. M. V. &c. *יָבוֹשׁ* Quando (ut tempus exitii denotet*; vel, *Quoniam*, M. Ti. Ang. &c. ut causam significet†; vel, *Nempe*, Calv.) *confundentur*, Ang. M. &c. vel, *erubescetis*, V. sim. P. Ca. Angl. Ch. Confusio personarum, ut Job. 18. 4. Esa. 3. 14. 26. & 42. 20. tertia pro secunda. ¶ *Ab idolis*, &c. *יָבוֹשׁ אֲשֶׁר חָמְדוּם* Propter arbores (vel, *ulmos*, V. vel, *quercus*, V. Pi. vel, *lucos*, JT. vel, *deos*, live *idola*, Q. in V. sic M. Ti. Ca. o. Sy. Ar. vel, *lucos idolorum*, Ch. *ab ulmis*, Mo.) *quas, vel quos, vel quæ, concupivistis*, P. Mo. &c. vel, *habere desiderastis*, M. vel, *quibus vos delectati estis*, Ti. Mutat personam tertiam in secundam non sine emphatica apostrophe. Ut gravior sit objurgatio, impios ipsos compellat. Pudebit vos arborum. De talibus arboribus vide Deut. 12. 2. 3. & 16. 21. Esa. 65. 3. Jer. 2. 20. & 3. 6. ¶ *Super*, &c. *יָבוֹשׁ* Propter hortos, M. P. Ti. &c. sub. *lucorum*, M. ¶ *Quos elegeratis* Sub. *ut in illis coleretis idola*, V. Vide Esa. 65. 3. & 66. 17. Innuit illos in omni loco idololatriam exercuisse. Ut antè secundæ, ita hic primæ, Tabulæ peccata reprehendit.

30. *Cum* (vel, *Quando*, P. Mo. vel, *Nam*, JT. sic M. Ti. Ch. &c. vel, *Certè*, Calv.) *fuertis*, *יָבוֹשׁ* hic potest esse vel temporis, vel rationalis particula. ¶ *Velut quercus*; ita P. Ti. Ca. Ch. *יָבוֹשׁ* Arbor, M. Calv. *ulmus*, V. Mo. *terebintus*, o. Sy. Ar. At speciem esse quercus ferè omnes consentiunt. Puto *ilicem* esse, ab *יָבוֹשׁ*, quod *adjuvare* significat *additâ imprecatione mali*. Illicem autem diris imprecationibus devotam antiquis, nè cederetur, notum est. Gentiles etiâ hujusmodi arbores & sylvas *sacras & inceduas* dixere. Innuit iustitiam poenæ ex talione; q. d. In quercubus peccastis, & instar quercuum puniemini. ¶ *Defluentibus foliis*, *יָבוֹשׁ* Defluens (vel, *marcescens*, Angl. sim. M. vel, *decidit*, Angl. sim. Ca.) *folio suo*, Mo. Angl. sim. JT. vel, *foliis suis*, P. Angl. *Folium*, pro *foliis*, ut Jer. 8. 13. Ezech. 47. 12. i. e. Spoliata ornatu suo, & fructibus; nam & his folia inserviunt.

31. *Et erit fortitudo vestra*, *יָבוֹשׁ* Fortitudo (vel, *arundo*, Ar.) *eorum*, o. Sy. vel, *impiorum*, Ch. Illud *præsidium* in quo confiditis. Sic vocat idola: quem enim Deum credimus, eundem protectionem nostram reputamus. *Insignis ille thesaurus in quo fiduciam collocatis*, Ti. *fortitudo sculptilis vestri*, M. *numen istud*, Ca. *fortis*, vel *robustus*, P. Mo. Pi. Calv. Ang. vel, *fortissimus*, sub. *idolorum vestrorum*, V. qui fortissimus erat estimatione vestra, aut propter materiam idoli, aut ratione basium firmarum. Al. *fortissimus quisque*, JT. sim. Angl. & quicquid potestis efficere, ut Psalm. 76. 6. Amos. 2. 14. 16. Quisquis robore fretus reluctabi-

tur. ¶ *יָבוֹשׁ*, &c. *יָבוֹשׁ* Stuppa, vel, *in stuppam*, M. Mo. P. Ti. &c. quæ & ignem citissime concipit, vide v. 7. & eo celerrimè consumitur, Jud. 16. 9. ¶ *Et opus vestrum*, *יָבוֹשׁ* Et opera, vel operationes, vel actiones, eorum, o. Sy. Ar. sim. Ch. & opus ejus, JT. Angl. quicquid efficere potest. Sic vox sumitur Psalm. 104. 23. Jer. 22. 13. Sed non est *pobhelo*, tanquam à *pobal*, opus; sed *pobhalo*, à participio *pobhel*, i. e. operans, quod hic habet vim nominis. Et ejus operator, live fabricator, P. Mo. M. Ti. Ca. artifex, vel opifex, V. Pi. Tum is qui sumptum præbuit, tum qui idolum confecit, tum qui colit. ¶ *Quasi*, &c. *יָבוֹשׁ* In favillam, Mo. ut scintilla, vel in scintillam, vel pro scintilla, M. P. Ti. JT. o. &c. à *יָבוֹשׁ* evolare. ¶ *Succendetur utrumque simul* Stuppa & scintilla; sicut materia & ignis simul ardent, & consumuntur simul.

CAP. II.

1. *Verbum*, &c. *יָבוֹשׁ* Verbum quod vidit, Vulg. Calv. &c. i. e. quod tam certum erat acsi vidisset. Al. *Decretum Dei*, &c. Musc. in Marl. Alii, *Res quam vidit*, Pi. Angl. i. e. quam per visionem à Deo cognovit. ¶ *Super* (vel, *de*, Pi.) *Judam*, &c. Id est, & de ruina & restitutione illorum. 2. *Et erit* Ità M. P. Mo. &c. *Et accidet*, Calv. *Et si*, et, Pi. Nulla est connexio cum præcedentibus; neque eam semper indicat hæc particula, quæ sæpe tantum orationem inchoat. potest verti, *Nunc*, ut 1 Sam. 9. 1. Esd. 1. 1. Nehem. 1. 1. Erit quidem, Ar. [Alii hic redundat;] *Erit*, Sy. *Fiet*, Ca. ¶ *In*, &c. *יָבוֹשׁ* Post hæc: Spectat id tempus quo urbs ab obsidione Rafinis & Phaceæ liberata est. In novissimis, vel ultimis, diebus, live temporibus, M. JT. o. Sy. sic Ar. Ti. Ca. &c. in fine dierum, Ch. Intelligunt hoc vel, 1. de captivitate Babylonica, de qua Prophetæ sæpe vaticinabantur, post quam sequuta erat Sionis restitutio. [Quæ tamen longissimè infra illa quæ hoc capite prædicta sunt subsidere videtur, ut ei qui hanc prophetiam cum Judæorum à Babylone reducum historia contulerit facile patebit.] Vel, 2. de tempore Messia; de quo hanc phrasin, ubi in Prophetis occurrit, Hebræi accipiunt; qui etiam hoc caput de Christo intelligendum docent. Rectè, ut probat universalis Gentium vocatio, quæ certè ad N. T. spectat. Dicuntur autem hi dies [N. T.] *novissimi*, non, respectu finis mundi, ut volunt Judæi, sed, quia finem adferunt Veteri Testamento. Usque ad illud tempus omnia veluti suspensa erant, & jubebatur populus ad Messiam semper respicere, & spem suam differre, nec in præsentibus umbris oculos defigere, &c. De diebus Messia hæc phrasis accipitur Jer. 48. 47. & 49. 39. Ezech. 38. 8, 16. Dan. 10. 14. Hof. 3. 5. Act. 2. 17. 1 Joh. 2. 18. ¶ *Præparatus* (vel, *positus*, ut Psalm. 93. 2. Angl. sub. erit, P. vel, ut *fixus*, vel *stabilis*, vel *firmiter constitutus*, sit, Ca. Pi. Ang. ubi *constitutus fuerit*, JT.) *mons domus Domini* Sic M. P. Mo. i. e. mons Zion, super quem domus Domini consistit. ¶ *יָבוֹשׁ* Vox hæc jungi potest vel, 1. cum sequentibus, *præparatus erit mons*, &c. vel, 2. cum præcedentibus, hoc modo, *Verbum quod vidit Esaias*, &c. & erit in postremis temporibus firmum, seu ratum, id est, ejus certitudo tunc comprobabitur: q. d. non brevi, neque nostris diebus, adimplebitur. Quare vertere poteris, *Et erit in novissimum dierum destinatum*. ¶ *יָבוֹשׁ* autem sic usurpatur Gen. 41. 32. *decretum est verbum à Jehova*, &c. ¶ *In vertice montium* i. e. In loco conspicuo. Sed ridiculum hoc videtur de Sione colliculo, maxime post excisum Templum, &c. Respond. Intelligendum hoc de gloria spirituali, &c. q. d. Mons quidem hic desertus est & deformis, nullum ibi Templum, &c. adhuc tamen Deus in illo sedem habebit, & Evangelium inde manabit, &c. Sensus loci, Religio Domini, qui in Zione colitur, cæteras omnes religiones dignitate superabit, efficietque ut contemptæ & abjectæ sint. ¶ *Et fluent* (vel, *confluent*, P. Mo. Ti. &c.) *ad eum om-*

nes gentes] i. e. Multi ex populis, hostibus Syrorum, Hierosolyma se ut ad locum tutissimum conferent, & ibi in atrio Gentium Deum adorabunt †. At hic non agitur de particulari quorundam confluxu, sed de universali Gentium vocatione. Quando autem (non dicam omnes, sed) multæ gentes insigni numero eò confluxere? Designet tempus, producat historias, nec ex suo ingenio hæc confingat, Grotius. Num id factum post liberatam ab obsidione Rafinis Hierosolymam? Num eo tempore *exivit lex de Jerusalem*, &c. †? Sublimiore sensu hunc locum de Messia temporibus etiam Hebræi intelligunt †. Imò verò ad literam de Regno Messia & Gentium vocatione agit; & de Messia RS. & alii Judæi locum accipiunt †. ¶ "וְיָבִיאוּ" Confluent (ut vox sign.) instar fluminis, i. e. non coacti, sed sponte †; (vide Psal. 110. 3. Jer. 31. 12. & 51. 44 †.) cum celeritate †, & copiose, ceu cum ingente rivulorum confluxu, &c. †. Cum autem flumina non in montes, sed à montibus, impetu fluant, satis innuit hoc verbo quòd, etsi hominibus ardua videatur Christiana perfectio, eo tamen impetu ad illam anhelant quo solent flumina in præceps labi †. Sumpta hæc metaphora ab aquis, quæ in S. S. sæpe populos significant †.

3. Et ibunt: longo quamvis itinere †: "וְיָבִיאוּ" Et venient, Calv. Non vi trahentur, sed sponte venient, amore tracti †. ¶ Dicent, Venite, "וְיָבִיאוּ" Vox hortantis & excitantis, ut Græc. ἀδελφοί, & Latin. adeste †. ¶ Ascendamus ad montem] Quod ad Sinai facere non licuit, Exod. 19. 12, &c. †. ¶ Docebit nos vias suas] Vel, de viis suis, V. Pi. i. e. de ratione ipsum colendi, & salutem consequendi †. Vel, ut doceat, sive instituat, &c. For. Ang. quasi hic sit euntium præcipuus finis & scopus, ut erudiantur & ambulent in viis ejus †. ¶ valet ut, sicut Jos. 24. 9. Mal. 1. 9 †. ¶ Quia de Sion exibat lex, &c. "וְיָבִיאוּ" Doctrina, nempe Evangelii, ut ex re ipsa, & prophetiæ hujus impletione, patet. Vide Psalm. 19. 5. Esa. 1. 10. Rom. 3. 27. &c. †. Non sunt hæc verba populi, sed Prophetæ superiora explicantis †, & ostendentis quid populum impulit ut eò conflueret †. Impletum hoc per Apostolos †. Vide Act. 1. 8 P. Rom. 3. 2. & 10. 18 †.

4. Et judicabit (Christus scilicet †, Judex à Patre constitutus, Joh. 5. 22, 23 †.) gentes] Id est, imperabit eis, reget eas †; corda subjugabit †; jus dicet †; judicem aget in conscientis electorum ex Gentibus per prædicationem, &c. veluti citans eos ante suum tribunal, & scelerum suorum coarguens, ac demum resipiscentes atque in ipsum credentes absolvens †. ¶ Et arguet] Non verberibus, sed verbis. Verbum "וְיָבִיאוּ" hic sumo ut Gen. 24. 14, 44. Illa sit mulier quam correxit Jehova, &c. i. e. quam ut pædagogus effinxit & instituit †. Convincent eos de peccatis, Joh. 16. 8, 9 †. ¶ Et confabunt (vel, concident, M. Ti. V. conuident, P. Mo. Pi. eudent, Ca.) gladios suos in vomeres] Sic Ca. Ch. Sy. V. vel, ligones, M. P. Ti. &c. q. d. in instrumenta pacis & agriculturæ †. Contrarium fit Joel. 3. 10 †. ¶ Nec, &c. "וְיָבִיאוּ" Et non discent ultra bellum, M. P. Mo. &c. Neque affuescent, &c. Ti. Hoc Judæi nobis objiciunt, cum de Messia sermo est. Resp. 1. Christus natus est sub Augusto, cum pax universalis erat aliquanto spatio; nec "וְיָבִיאוּ" semper perpetuitatem denotat †. 2. Est hæc allegoria metaphorica †, quæ significatur spiritualis pax & unitas †, concordia & mutua dilectio Christianorum †. q. d. Gentēs [conversæ] inter se certabant, non injuriis & maleficiis, sed mansuetudine & charitatis officiis, &c. †. Jehova ipse Verbo suo lites dirimet ob quas inter se belligerabant Gentes †. Gentes prius hostiles jam amicæ factæ sunt, Act. 11. 3, 12, 18. Quòd Evangelium secum ferat bellum & gladium, &c. Matt. 10. 21, 34. id non fit ex natura doctrinæ, quæ contrarium jubet, Rom. 12. 18. Heb. 12. 14. sed ex corruptione cordis humani †. Nihil gentes barbaras mansuifacere potuisset nisi Verbum Jehovæ, cujus vis hic notanda est. Docet nos Evangelium citius ipsam vitam quam charitatem amittere †.

5. Domus (vel, O domus, Ti. vel, Et nunc, domus, o. vel, Dicent, Domus, Ch.) Jacob, (q. d. non modò Hierosolymitani, sed omnes Israelitæ †, ex Jacobo orti †,) venite; ita M. &c. vel, agite, Ca. JT. Pi. "וְיָבִיאוּ" Adeste, P.

Mo. Sunt hæc verba vel, 1. Gentium ad Christum converfarum †, quæ, Evangelii suavitatem expertæ, Judæos hortantur, &c. P. & renitentes excitant; q. d. Credite nobiscum in lucem hanc quæ ex monte vestro Zion prodiit: quem dicunt vestri Prophetæ, invenimus Messiam †. Vel, 2. Prophetæ, qui acriter Judæos perstringit Gentium exemplo †. Vide Deut. 32. 21. Rom. 10. 19. & 11. 13, 14 †. ¶ Ambulemus, &c.] i. e. Vivamus ex præscripto Evangelii †.

6. Projecisti, &c. "וְיָבִיאוּ" Quia, vel Nam, dimisisti, P. Mo. o. vel, deseruisti, M. Quandoquidem deseruisti, &c. JT. Causam explicat, cum superioris prophetiæ de vocatione Gentium, tum hortationis proximè antecedentis, eorum nempe scelera, ob quæ Deus illos reprobavit. Loquitur hic per apostrophem ad Deum, velut certissimum testem & vindicem scelerum; deseruisti, &c. i. e. jamjam præstò est ut abjicias populum tuum, &c. †. Ideo (Sic † sumitur Psal. 116. 10. collat. cum 2 Cor. 4. 13. Jer. 9. 20 †.) deseris, &c. Ca. Certè deseruisti, Calv. Sed deseruisti, Pi. Angl. Ti. ¶ Hic non est conjunctio causalis †, sed adversativa †. q. d. Sed quare hortor eos ad fidem, cum id frustra sit †? Tu eos justè repulisti †, quia, se idololatriis addicentes, perfidè à Verbo tuo desciverunt †. ¶ pro "וְיָבִיאוּ", ut passim †. ¶ sed, ut Neh. 6. 8, 12. Job. 9. 35. & 23. 10 †. Projecisti enim, &c. q. d. Nemo miretur quòd Gentes, quæ ignorabant Deum; Judæos ad agnitionem luminis hortantur, quandoquidem tu, o Jehova, deseris populum tuum †; i. e. partem populi tui, Rom. 11. 25. Synecdoche integri †. Al. Projecisti, i. e. projeceras, permiseras durà obsidione premi †. Glossa jejuna & aliena. 1. Non de re præterita sermo est, sed de futura. 2. Nec illa obsidio Rezin, à qua liberata est urbs, pro populi projectione habenda est †. Projecisti, i. e. destitisti illos, tum efficaci lumine, quo Messiam agnoscant; tum necessario auxilio, quo hostibus resistent †. Vocat Scriptura S. à Domino relinqui, omnimodam miseriam †. ¶ Quia repleti sunt ut olim; sim. o. Ch. Sy. Ar. "וְיָבִיאוּ" Pleni, sive repleti, sunt (sub. rebus, Pi. Di. vel, malis, JT. vel, superstitione, P. simil. Pi. &c. vel, idololatriâ, Angl. & nefariis artibus †; vel, prestigiis, Di. nempe acceptis sive assumptis †, per imitationem P.) ab, vel ex, oriente, Mo. Pi. Di. Ang. &c. i. e. orientalibus populis, Syris putà & Mesopotamienfisibus, ut patet ex seq. vel, præ oriente, sive magis quam oriens, P. Ti. V. Ang. marg. Eò quòd abundant magis plusquam orientales, M. Aramæi sive Chaldæi †. Vide similem phrasin Psal. 18. 18. & 45. 8. & similem ambiguitatem, Jer. 4. 15. & 49. 19 †. Alii "וְיָבִיאוּ" activè sumunt, ut alibi sæpe, & vertunt, quia repleverunt terram suam prestigiis præ oriente. Moneo "וְיָבִיאוּ" in Targum & in N. T. Syr. passim pro Hebræo "וְיָבִיאוּ" hausit usurpari; implet enim vas qui haurit aquam: hinc optimè veritas, quia hauerunt ex oriente †. Causas aperit hujus derelictionis: & initio collocat, quòd pleni essent (nempe divitiis, nam "וְיָבִיאוּ" absolutè positum malim ad copiam rerum referre, quàm ad magiam, &c.) præ orientalibus, quorum divitiæ in proverbio sunt, & observarent alitra, &c. q. d. quòd eas artes exercerent, non [ex inopia &] ut ventrem implerent, sed, saginati & opulenti: quod turpissimum erat, & magis mirandum †. [Simil. Ca. locum accipit, sic vertens, Quòd, cum sint jam olim pleni, (i. e. divites †,) vivuntur barolis, &c.] ¶ Et, &c. "וְיָבִיאוּ" Et auguribus, M. mathematicis, Ti. ¶ deficit, ut Psalm. 44. 3. & repetendum, pleni sunt †. Prestigiis utuntur, Sy. [Alii in nominativo reddunt:] Et augures, Mo. P. Ch. Ang. vel, prestigiatores, Pi. vel, divini, V. vel, observatores, ut Jer. 27. 9. q. d. oculis observantes, dicti à "וְיָבִיאוּ" ut significantur astrologi, qui observant tempora rebus agendis opportuna †: vel potius, à "וְיָבִיאוּ" nubes, sive quòd in nubibus seu aere observent volatium & garrutum avium; sive quòd quasi nubibus obductis perstringant oculos spectantium †. Sub auguriis per synecdochen complectitur Satanæ fallacias, quibus deditæ erant profanæ gentes †. ¶ Ut Philistim] Qui auguriis dediti erant, (1 Sam. 6. 2.) & ab occidente Judææ erant, ut Syri ab oriente. Ex malis his vicinis ipsi malas artes didicerant. Vide 2 Reg. 21. 6. 2 Par. 33. 6. Esa. 57. 3. Jerem. 27. 9 †. ¶ Et pueris, &c. "וְיָבִיאוּ"

Qui nunc solus contemptus est, tunc solus illustris erit.
 ¶ In die illa] Quum vindictam sumet de hostibus.
 Quum Judæos flagellabit per Chaldæos.
 12. Dies (sub. iræ, Glas.) Domini, &c. [וְיָמֵי] Erit
 Domino, JT. Pi. Angl. ut in titulis Psalmorum 7. & 102.
 & 127*. i. e. destinatus à Domino ad visitandum im-
 pios, &c. b. ad executionem judicii ejus, five generalis,
 Act. 17. 31. &c. five specialis, ut hic, & Esa. 13. 6, 9.
 ¶ dies sæpe denotat revelationem rerum, inspectionem
 & judicium, ut 1 Cor. c. 3. vers. 13. d. ¶ Super, &c.
 [וְיָמֵי] Super (vel, contra, Pi. Angl.) omnem su-
 perbiā, Ti. vel, superbum, P. Mo. Pi. &c. Profitetur se
 Deus omnium superbiorum hostem esse, quia illi se
 maximè Deo opponunt; Prov. 6. 17. & 16. 5. In om-
 nia sublimia, JT. ¶ Arrogantem, [וְיָמֵי] Elatum,
 M. P. Ti. Pi. vel itatu, vel corde. ¶ Et humili-
 bitur; ita P. sic. Ch. [וְיָמֵי] Et humiliabit se, Mo: ut
 deridatur, vel humilietur, JT. Pi. sic Sy. Sed hi intem-
 pestivè pœnam hinc intelligunt, de qua paulò post.
 Al. & humilem, M. Ti. For. i. e. qui, licet superbus sit,
 v. 11. coram idolo tamen humilis est, ut dictum v. 9.
 13. Cedros Libani sublimis, &c.] Intellige vel, 1.
 magnifica ædificia ex his cedris & quercubus constru-
 cta, ut Jer. 22. 6, 14, &c. k: vel, 2. homines fastuosos
 viribus aut divitiis confidentes l; excelsos vel staturā,
 vel dignitate m: vel, 3. cedros, i. e. Regem & Principes
 Syriæ; & quercus, i. e. Regem & Principes Israelis n.
 14. Montes excelsos] Id est, montana Ammon. &
 Moab. & Edom. &c. o: vel, incolas montium p, qui eis,
 tanquam locis inexpugnabilibus, gloriabantur q.
 16. Naves Tharsis] Itā P. Mo. &c. vel, Cilicæ, Ca.
 vel, oceani, five maris, o. Ar. JT. Pi. i. e. naves majores,
 quæ in oceano navigant r. Naves onerarias magnas,
 quibus ibant in Tharsis auri causā, 1 Reg. 10. 22*. Thar-
 sis autem erat locus in India, qui & Ophir dictus t. Cui
 repugnat quod legitur 1 Reg. 22. 48. naves Tarsis ut
 irent Ophiram. Rectius alii Tarsum, Ciliciæ portum,
 intelligunt, à quo mare Mediterraneum denominatio-
 nem accepit v. Al. super Tyrum, quæ Syriis tunc erat
 foederata*. Verū dies vindictæ non super Syros, aut
 Tyrum, sed super Judæos, hic describitur: nam horum
 & peccata describit, & projectionem minatus est v.
 Super omnes qui habitant in insulis maris, Ch. ¶ Su-
 per, &c. [וְיָמֵי] Et super (vel, contra,
 JT.) omnes imagines, five picturas, (vel, figuras, M. vel,
 speculas, Sy.) desiderabiles, vel desiderii, Pi. M. V. vel, ex-
 quisitas, Calv. five factæ sunt ad usus superstitionis &
 idololatrias, Levit. 26. 1. Num. 33. 52. five ad orna-
 menta, vel cubiculorum, Ezech. 8. 12. vel navium, Ezech.
 27. 7. Act. 28. 11. z. [וְיָמֵי] significat opera ingeniose
 facta a; hic autem (per synecd. gen. & meton. adj.)
 videtur significare naves illas quæ imaginibus pingi so-
 lebant:—pictasque innare carinis, Eneid. 9. b. Et super
 omnem aspectum navium pulchritudinis, o. Et super naves
 pulcherrimas, & summā arte constructas, h. e. bellicas,
 quales solent esse Regibus in deliciis; vel, super machi-
 namenta pulcherrima & ornatiissima c. Al. super palatia
 pulchritudinis, Ch. & He. in V. super omnia quæ visu de-
 siderabilia sunt, Al. in V. Intellige, super eos qui super-
 biunt ob rem quamlibet pretiosam, ut sunt habitacula
 magna, egregia & figurata d.
 17. Et incurvabitur, &c.] Repetitio est vers. 11. t.
 quod videret auditorum oscitantiam, & in re tanti
 momenti desidia atque torporem; & ut nemo sit qui
 dubitare audeat de his quæ dicuntur f. Declarat Pro-
 pheta se ad homines respexisse, dum varias nominavit
 species altitudinum g.
 18. Et, &c. [וְיָמֵי] Et (vel, Au-
 tem, M. vel, Porro, Ti.) idola (vel, idolorum celsitudo, JT.
 ex v. præced. h. Sed ellipsis durior est, quum non ha-
 beat vocem desiderii, ut in v. præced. i. Vel, idolorum
 unumquodque, Pi. Angl. quod constructio nom. plur. cum
 verbo sing. innuit, ut Gen. 49. 22. k. Vel, Et vana, Mo.)
 penitus, five prorsus, (vel, in universum, M. Ti. Calv.
 Itā vox sumitur de sacrificiis Levit. 6. 22, 23, &c. l. Vel,
 sicut nox, quæ immutatur & in diem transit; vel, sic
 quasi in nocte, i. e. in tenebris & squalore jacebunt in-
 gloria & sine cultu. Itā [וְיָמֵי] est dictio composita ex
 sicut, & [וְיָמֵי] nox. Hoc malim, quia nomen [וְיָמֵי] vix un-

quam sic accipitur ut h. l. accipiunt m.) concidet, P. Mo. n. For.
 vel, evertet, Ca. perdet, V. transmeabit, JT. Pi. permutabit,
 Ti. [וְיָמֵי] propriè significat mutationem vel loci, vel
 temporis, vel conditionis aut qualitatis, five in bonum,
 five in malum n. Vel, exterminabit, M. V. sub. Deus, de n. For.
 quo v. 17. Vel, peribunt, aut evanescent, Ch. in V. sim. o. Ang.
 Sy. Angl. Verbum enim est passivæ significationis, &
 significat mutationem cum dissolutione junctam, Job.
 14. 14. Psal. 102. 27. p.
 19. Et introibunt in speluncas, &c.] Scil. Judæi ido-
 lolatras q, terrore percussi r. Prius eos alloquitur, Ingre-
 dere, &c. v. 10. quò durius animos eorum percelleret:
 nunc pronunciat quid sint facturi. Et hinc constat sen-
 tentiam illam v. 10. non exhortationem fuisse, sed
 gravem iræ Dei denunciationem, &c. s. ¶ [וְיָמֵי] Itaque ingredientur, Ca. Quum venient homines, &c. JT.
 Ibunt, vel, Homines ibunt, &c. vel, Tunc erit isio, &c.
 Impersonalis & indefinita locutio, ut Num. 19. 5. com-
 buret, &c. Mal. 1. 4. vocabunt; quæ hic emphatica est,
 quia neminem nominat: q. d. Undiquaque nihil erit
 nisi fuga in petras, &c. t. ¶ Et, &c. [וְיָמֵי] Et in voragines (vel, foveas, P. vel, hiatus, Ti. JT. Pi. con-
 cavitates, Mo.) terræ, seu pulveris, M. Ca. Ti. JT. Pi. Vulg.
 vel, subterraneas, P. ¶ Cum surrexerit] Qui dor-
 mire visus est: quum Judicis instar eminet, ut palam
 sit nullum scelus ipsi aut abditum, aut inultum, esse v. Calv.
 ¶ Percutere, &c. [וְיָמֵי] Pulchra paronomasia, quæ
 vix aliā linguā exprimi potest x. Ut conferat (vel, con-
 demnet, M. vel, concutiat, Ti. V. vel, terreat, Q. in V.
 sic Pi. vel, violenter exagitet, JT. sim. Ang.) terram, P. &c.
 vel, hanc terram, JT. Judæam y.
 20. In die illa] Divinæ ultionis z. q. d. Nunc idola
 mordicus retinetis, &c. tunc malis obruti abjicietis a,
 quum eorum impotentiam ad opem vobis ferendam
 cernetis t. ¶ Projiciet] Cum contemptu & indigna-
 tione b. ¶ Que, &c. [וְיָמֵי] Que fecerunt
 (sub. quisque, JT. Pi.) sibi, M. P. Mo. JT. Pi. &c. vel, ei, sub.
 artifices, V. ¶ Talpas, &c. [וְיָמֵי] Hæ
 voces construuntur vel, 1. cum proximo verbo, ad in-
 curvandum se c. Locum sic reddit Hi. Projiciet homo ido-
 la, &c. quæ fecerunt sibi ut adoraret, talpas & vespertilionis.
 Quomodo & RS. Horum imagines ipsi colebant d. Nul-
 lum ferme est animantis genus quod non in aliqua par-
 te Egypti sit cultum pro Numine t. Quis nescit, Vo-
 lusi Bithynice, qualia demens Ægyptus portenta colat f.
 Colebant idololatras vilissima animantia, Ezech. 8. 10. e. Ang.
 Athribitæ [in Ægypto] murem araneum, teste Strab.
 17. &c. h. Sed minùs placet hæc sententia, licet He-
 bræa id ferre possint; quia talpas & vespertiliones à
 veteribus pro diis fuisse cultos nusquam legi i. At apud
 Ægyptios bestie omnes pro sacris habentur, Herod. 1. 2.
 num. 65. & Virg. En. 8. Omnigenumque deum monstra—Et
 Plin. 30. 3. Peculiare (inquit) vanitatis sit argumentum,
 quòd animalium cunctorum talpas maximè mirantur, tot
 modis à rerum natura damnatas, cecitate perpetuā, &c. Nul-
 lis aequè credunt extis; nullum religionis capaciùs judicant
 animal: ut si quis cor ejus recens palpitansque devoravit,
 divinationes & rerum efficiendarum eventus promittant
 [Magno itaq; suo merito ea animalcula ab Ægyptiis cul-
 ta fuisse verisimile est.] Nec mirum Judæos imitatos esse
 Ægyptios, &c. k. [Non pauci ergo illam sententiam se-
 quuntur, & locum sic reddunt;] quæ fecerunt—ut in-
 curvarent se imaginibus talparum & vespertilionum, P. vel
 illis, (nempe idolis, deinde addunt per appositionem l.) Ma-
 talpis & vespertilionibus, JT. q. d. cæcis & lusciosis, [ido-
 lis, qui oculos habent, sed non vident, &c.] Ironia le-
 pida m. Quæ sibi fecerant, ut adorarent idola (vel, vana,
 o. Sy.) & simulachra, Ch. vel, & vespertilionis, o. Sy.
 Vel, 2. construunt cum verbo remotiore, projiciet, &c. o.
 [Locum sic reddunt;] Projiciet homo vana, vel idola, &c.
 quæ fecerunt sibi ad incurvandum se, (vel, ut adorarent
 illa, V.) ad fodiendum foveas (vel, fodientibus foveas, quā
 phrasi talpas intelligunt q; vel, in locum quem faciunt
 fodiendo fossas, i. e. in locum plenum cavernarum r.) &
 vespertilionibus, Mo. &c. vel, in fossuram, five cavernam,
 vel foramina, talparum & vespertilionum, M. Ti. Q. in V.
 Calv. Dejicient—divos, &c. (quos ipsi sibi fecerunt co-
 lendos) in talparum foramina, inque funiculos, Ca. [Hæ
 pro duabus vocibus accipiunt.] [וְיָמֵי] pro

pro חַפְצֵי, ut apud Talmudicos reperitur. Sic & ל in חַפְצֵי foret nota casus genitivi. Sed coactum hoc videtur, nec חַפְצֵי pro חַפְצֵי ullibi reperitur *. Multa porro hic notanda sunt. Primò, quòd vox hæc divisim scribitur ab omnibus, לחפצו פירות, quali duæ essent voces *. Nec novum hoc est, ut compositæ ejusmodi voces, cum ex duabus integris & completis constant, divisim scribantur, quia compositæ voces raræ sunt apud Hebræos, adeoque monstrosæ quasi. Sic צורי שרי, & שרי שרי, sunt unum nomen proprium viri, scribuntur tamen in quibusdam libris & locis ut [vox] una v. Sic 2 Par. 34. 6. in plerisque editionibus scribitur בְּחֵרֵי בְּחֵרֵי, pro בְּחֵרֵי בְּחֵרֵי, malleis eorum; Jerem. 46. 20. יִפְחֵי פִי, pro יִפְחֵי פִי, formosissima; Thren. c. 4. v. 3. בְּיָעֵנִי, pro בְּיָעֵנִי, ut strubiones; Ezech. 27. 6. בְּחֵרֵי אֲשֹׁרִי, pro בְּחֵרֵי אֲשֹׁרִי, buxis. Idem in hac voce accidit, ut in duas divelleretur. Unde quidam explicant tanquam divisa voces; putà, ad fossorem fructuum, quasi sit avis genus sic appellata, quòd arborum fructus perforaret & pertundat; vel, ad fodendum scrobes, &c. Sed certum est. Ch. Sy. Ar. Aq. Sym. Th. Hi. unâ voce legisse, quia unâ voce expresserunt, variè tamen: Aq. fossuras; Sym. infructuosas; Th. verbum Hebraicum posuit ἀφασαρόν; Ch. idola, &c. Quibus rectius Hi. RS. &c. talpas, à חַפֵּץ fodere, radicalibus geminatis, ut significatio sit intensior, q. d. quæ multum fodiunt; terram enim magnâ curâ, totis viribus & quàm citissimè fodere solent *. Deinde, talpæ aptè junguntur vespertilionibus, quæ sunt animalia in multis similia. Utrumque, 1. vile est & immundum animalculum; 2. ad murinum genus quodammodo refertur. De talpa alibi probatum est. Vespertilio autem in Varrone ait, neque in muribus, neque in volucris, sum: & in Æsopo, pro ave captus, dicit se non avem esse, sed murem. 3. Parum vel nihil videt, indeque in locis obscuris degit. Quod maximè ad rem facit. Idola enim dicuntur ad talpas, &c. projici, cum è sublimi loco tanquam in tenebras detruduntur, ut nè amplius hominibus suo fulgore illudent. Et videtur fuisse apud Hebræos proverbialis locutio, quâ ad talpas, &c. projici dicebatur quod erat planè despectum. Quamvis hoc ad literam impletum est Gen. 35. 4. Denique, vox hæc [in Hebræo] una est, & conjunctim legenda est, atque ut una vox & una res rectè intelligitur; quod non impedit divisa scriptio. Sic חַפְצֵי חַפְצֵי Psal. 10. 10. five divisim, five conjunctim, legas, nihil obstat quin utroque modo idem significatum adhibeatur d. חַפְצֵי חַפְצֵי, vespertilioes omnes reddunt hic, & Levit. 11. 19. Deut. 14. 18. Talpæ & vespertilioes spiritualiter cæcos & Dei ignaros notant: qu. d. Relinquent conversi ad Christum idola sua, quæ coluerunt, obstinatè cæcis & infidelibus; ipsi verò Domino in cœlesti lumine servient. Alii de occultatione ex contemptu ac pudore orta hanc metaphoram intelligunt; q. d. Qui antè idola sua collocaverunt in locis conspicuis, & de illis gloriati sunt, &c. nunc ad eorum mentionem erubescunt, & quæ prius inter divos, nunc inter contemptissima animalcula numerant *.

21. Et, &c. חַפְצֵי חַפְצֵי Ad veniendum, Mo. Ut ingrediatur, five ingrediantur, P. Ch. V. sim. o. Ca. Quid expeditiùs subeant, Ti. q. d. Illa abjicient, ut citra impedimentum citiùs se recipiant in cavernas. Ingrediendo, JT. Pi. Sy. Scissuras (vel, foramina, P. vel, cavernas, Ti. JT. &c. antra, Ca.) petrarum, חַפְצֵי חַפְצֵי Id est, in cavernas & speluncas. Et in, &c. חַפְצֵי חַפְצֵי Et in scopulos (vel, cavernas, P. vel, cacumina, M. V. vel, prominentias, V. For. quæ sunt velut rami qui egrediuntur è petris; vel, foramina, Ch. vel, prærupta, Ca.) petrarum, JT. Pi. &c. vel, & in promontoria. Partes rupium longius excurrentes significat, in quas conscendebant.

22. Quiescite, &c. חַפְצֵי חַפְצֵי Definite, vel Cessate, (vel, Cessate igitur, M.) vobis (sub. timere, M. P. vel sub. confidere, ex verbis seq.) ab homine, cujus flatus (vel, anima, P. V. vel, spiraculum, V. sub. est, M.) in naso ejus, Mo. &c. i. e. ab hominibus, quorum vita consistit in aspiratione & respiratione, qui spiritum vitalem per nares hauriunt; qui si comprimatur, protinus pereunt aeris inopiâ.

Denotat humanam fragilitatem; nempe vitam hominis esse instar flatus, qui statim evanescit. Vide Psalm. 104. 29. & 146. 4. Sensus, Nolite fiduciam in ullo hominum ponere, nam in ejus naso flatus est: q. d. Flat quidem homo iratus minas; sed ira illa nihil est nisi tenuis flatus & inefficax, qui facillimè homini auferatur, ita ut homo illo ablato intereat. Nè pendete ab homine, qui potest extingui. Vide Psalm. 146. 3. 4. & Lam. cap. 4. ver. 20. Post minas, hortatur impios ut se fallere definant inani fiduciâ, qu. d. Video vos falsâ spe excæcatos esse. Id fit, quia vobis nimium arrogatis. Atqui homo nihil est, vobis negotium est cum Deo, &c. Confirmat hunc sensum v. 1. seq. cap. subjungit enim, Dominus adimet ea quæ animos vestros attollunt, &c. Quia, &c. חַפְצֵי חַפְצֵי Quid (vel, quanti, JT. Pi. V. quantilli, G. vel, pro quo, Glal. vel, in quo, Mo. Ti. V. Pi. i. e. cum quo, five cum qua re, *) ille reputatur? M. Mo. Ti. vel, estimatur? Glal. gram. 4. 1. 5. 668. sic V. vel, estimandus esset? JT. Pi. vel, reputabitur, i. e. comparabitur, ipse, scil. homo? q. d. Nihil est cum quo possit jure comparari: nullius omnino pretii est. Vel, faciendus est? G. Sic positâ thesi, deinceps transit Propheta ad hypothesein, & Judæis hoc dictum accommodat toto [seq.] capite. Alii hunc versum de Christo interpretantur: quod alienum est. Ità rectè exponunt Hieron. & Orig. & Lutherus, & nostrates plerique omnes, & veteres Rabbin. Monet Judæos nè impingant in lapidem offensionis, nempe in Christum, qui illis humilis videbatur, &c. Cessate vobis, vel Desistite, ab homine (i. e. Religiosè cavete ab ipso perinde quasi à loco sacro: vel, Illum dimittite libere, nec negotium illi facillite; ut cum Judæi dicebant Moli, Cessa, vel Desiste, à nobis, & serviemus Ægypti, in cujus naribus est halitus, five spiritus; (i. e. vel, 1. qui, sicut alii homines, spirat, & mortalis est; vel, 2. in quo est Spiritus Sanctus, quem etiam Apostolis insufflavit;) quoniam excelsus, vel excelsus, (id est, sign.) reputatus est ipse, licet in forma servi appareat; vel, nam in eo halitu, ac ex ejus spiritu, estimandus, reputandus & magnificandus est: vel, si durum videatur בְּחֵרֵי vertere, in eo, veritas, sed quanti (ut sit potius admirantis quàm floccipendentis, sic enim חַפְצֵי sæpe accipitur,) estimandus est? vel, pro vestro judicio faciendus est? Et si enim mortalis est, mirum quanti illum facere deberetis: simul enim Deus est, ille, inquam, Deus qui auferet ab Jerusalem, &c. Ut præferam hanc expositionem Calvinianæ & Grotii multa suadent. 1. Quòd hæc optimè convenient Christò, cui datum est omne judicium, qui solus exaltandus in illo die, à cujus facie abscondi optabunt impii, Apoc. 6. 15, &c. 2. Quòd singulariter loquitur de uno homine, quem deus demonstrat præfixo He Hajediah, ut de certo subjecto agi, & de eo quidem quo de hæcenus actum, indicaret. 3. Verbum חַפְצֵי, quod & absolute ponitur, & in regimine, modò cum חַפְצֵי, modò cum חַפְצֵי, nusquam tamen significat cessationem à timore. חַפְצֵי חַפְצֵי non cessationem à collocatione fiduciæ in homine, de qua nil in toto capite habetur, sed ab irritatione hominis hujus, infert. 4. Ob חַפְצֵי חַפְצֵי five cohæsiōem illius interpretationis, 1. cum præcedente vaticinio, de qua sic Hieron. Ergo è contrario hic intelligendum: Cùm hæc omnia eventura sint vobis, moneo ut quiescat ab eo, qui secundum carnem quidem homo est, & spirat, &c. sed secundum Divinam majestatem excelsus & est, & reputatur: 2. cum seq. capite; q. d. Quia nolistis cessare ab homine illo, &c. ideo nihil apud vos post passionem Christi validum erit, sed omnia infirma & languida, &c. ait idem Hieron. Quæ præcedunt omnia Christo ejusque temporibus consonant. De Ecclesia, de Religione Christiana, de vocatione Gentium & pertinacia Judæorum, loquitur: causas aperit rejectionis Judæorum, eisque diem Domini imminere prædicit, & fugam eorum ad cavernas, &c. id quod optimè congruit cum illa vattatione Judæorum Matt. 24. Cur ergo versum hunc, in quo præcipuam desolationis causam denunciat, ad eadem tempora non referemus, præsertim quum voces congruant?

CAP. III.

1. **E**cce enim, &c.] Tā Ecce securum lectorem excitat, &c.² Dehortationem præcedentem à carnali fiducia hinc urget, quòd Deus fulcrā illius tollet.^b
 ¶ **Auferet,** וְאַשְׁרֵה] Præf. pro fut. auferre paratus est, ablaturus est, V. ¶ **Validum,** &c. וְיָשֶׁעַ וְיִשְׁעָה] Fulcrum & fulcrum, V. sim. Mo. P. baculum, vel scipionem, & bacillum, JT. Pi. sic V. i. e. robur & vigorem^c: omne sustentans & roborans, M. opem atque sustentaculum, Ca. validum & validam, o. Ar. sim. Sy. fulcientem virum & fulcientem foeminam, Ti. Significat præsidia reip. tum magna, tum parva^d. Describit hinc tempora illa de quibus agitur 2 Reg. 24. & 25^f. nempe captiv. Babyl. At superiora, cum quibus hæc cohærent, Grotius accepit de tempore Ahazi, &c. Deinde, in captiv. Babyl. ablati non sunt Prophetæ, senes & duces. Alii ergo melius referunt ad vastationem per Romanos^f. Et sicut Christus Matt. 24. conjungit vastationem Hieros. & finem mundi: ita hinc Prophetæ penultimam [per Babylonios] & postremam vastationem urbis [per Romanos] unā prophetiā complectitur^g. Imò hæc judicia, quæ à suis temporibus cœpisse Prophetæ docuit supra i. 5, &c. ad tempora omnia consequentia pertinent usque ad plenum rejectionis tempus^h. ¶ **Robur,** &c.] Heb. baculum panis, i. e. panem qui est baculus quidam. Syntaxis qualis Joh. 11. 13. dormitio somni, i. e. somnus qui est dormitio quædam: & Rom. 4. 11. signum circumcisionis, h. e. circumcisio quæ est signum, nempe fœderisⁱ. Prædicat penuriam cibi, per panem (ut communissimum & præcipuum) significati^k. Al. Baculum, i. e. virtutem panis, five vim alendi, ut non saturentur panē quo vescuntur, juxta Levit. 26. 26^l. Verum ut præfens locus, ita etiam Levit. 26. de panis penuria manifestè loquitur^m. Deinde, non lego vel comminationem de adimendo aquæ vim sitim extinguendi, vel exemplum quòd aqua pota sitim non exstinxeritⁿ. Panem & aquam, i. e. omnia esculenta & poculenta^o.
 2. **Judicem**] i. e. Magistratus P. ¶ **Prophetam**] Id est, eos per quos Deus voluntatem suam significare consueverat, & qui in angustiis consolabantur populum^q: vel, quoslibet doctores^r. Prophetæ sub tempus excidii Romani nullus Judæis fuit^s. ¶ **Ariolum;** ita M. Sy. אֲרִיּוֹל] Divinum, P. Mo. Ar. &c. vel, divinatorem, Pi. Alibi in malum sumitur, ut Deut. 18. 10. Jos. 13. 22^t. hinc in bonum^v. Conjectorem, Ti. o. sagacem, JT. Pi. qui raro acumine & solertiā res obscuras divinat^x, tanquam spiritum divinationis haberet. Itā vox sumitur Prov. 16. 10. Exemplum vide 1 Reg. 3. 16, &c. Eccles. 9. 15^y. Posset tamen hoc de magicis divinationibus accipi: nec absurdè numeratur inter poenas, quòd populus vitiosis quoque subsidiis privandus sit; ut Hof. 3. 4. cum altari & sacrificiis ponuntur Teraphim^z. ¶ **Et senem**] Præstantem usu rerum & prudentiā^a.
 3. **Principem super quinquaginta**] Sub. milites, Pi. Significat vix superfuturum aliquem qui ad munus infimum & minimum suscipiendum idoneus esset^b. Semicenturiones, Ca. ¶ **Et honorabilem** (vel, elatum, Pi. elevatum, Mo. V. spectabilem & conspicuum^c), vultu] Itā P. M. &c. sim. Sy. Ch. Mo. Qui vultu ipso præ se fert quidquam auctoritatis, gravitatis & dignitatis^d. Auctoritate præditum, Pi. sic Ca. auctoritate suscipiendum, Ti. V. For. i. e. qui valet auctoritate & gratiā apud populum^f. ¶ **Et, &c.** וְיָחִים וְיָחִים] **Et sapientem** (vel, peritum, Sy. JT.) artificem, M. vel, architectum, o. Ar. vel, artificum, P. Pi. Syntaxis qualis illa apud Plinium, nigra lanarum^f. Ingeniosorum, Mo. vel, sapientum, à cogitatione & inventionē; i. e. doctissimum inter doctos. Alii, acutum acutissimorum, i. e. ingeniosissimum ad excogitanda omnia instrumenta bellica^g. Et eximium quemque inter architectos, five artifices, Calv. Q. in V. in ligno, lapide, aut metallo. Tales vocantur sapientes, vide Exod. 31. 3, 6. & tum in civilibus, tum in militaribus, muniis reip. plurimū inferviunt; & defectu talium multum damni accipere potest res publica.

Vide 1 Sam. 13. 19, 20. 2 Reg. 12. 11, 12^h. Et artificibus eruditos, Ca. architectos, Ti. & sapientem, architectos, Q. in V. Al. peritum præstigiatorum. וְיָחִים apud Chald. Syr. & Talm. sign. præstigiator. Artifices ferè dicuntur וְיָחִים. ¶ **Et, &c.** וְיָחִים וְיָחִים] **Et intelligentem,** vel peritum, incantationis, P. Di. וְיָחִים nuspiani aliud valet^k. Vel, mustrationis, five occultæ locutionis, enigmati, aut consilii secreti, Q. in V. vel, eloqui, five eloquentiæ, Mo. V. JT. Pi. qui auditorem efficaciter, & velut fascino, movet, Psal. 58. 6. 1 Cor. 2. 4^j. Est metaphora וְיָחִים. Nam sicut incantatores verba concepta & meditata, certaque arte formata, pronunciant; ita & oratores^m. Et dicendi peritos, Ca. sim. V. disertum, Calv. oratorem, Ti. vel, prudentes & cautos qui secretis consuluntⁿ.

4. **Et dabo** (vel, constituam, Ch. Ar. Calv. vel, dānurus sum, inquit, JT. vel, dandos prædico; loquitur enim Propheta in sua persona. Confer Jer. 1. 10. Constitui te hodie super gentes, — ut evellas, &c.^o) pueros (non ætate solū, sed ingenio & moribus^p; Reges nullius consilii^q; rerum imperitos, ut Eccles. 10. 16^r.) principes eorum] Itā M. P. Mo. &c. vel, in principes, &c. Pi. vel, qui sint principes, &c. Ti. ¶ **Et, &c.** וְיָחִים וְיָחִים] **Et parvuli,** vel infantes, dominabuntur in eos, M. P. Mo. sim. Ti. Ca. Al. Et illusores, vel irrisores, &c. o. Sy. Ar. Heb. Et illusiones, pro, viri illusionum, ab וְיָחִים illudere, & petulantiam exercere^s. וְיָחִים sign. ludicra, seu puerilia; q. d. qui pueriliter in omnibus negotiis agunt, &c.^t. Et facinorosi, &c. JT. Al. Et infirmi, &c. Ch. Pueri dantur pro senibus sublati, infirmi pro heroibus^v. Hæc quum accidunt, haud longè exitium abesse certissimum est^x.

5. **Et, &c.** וְיָחִים וְיָחִים] **Et** (vel, Sed, & M. Itā, JT.) opprimetur (vel, expilabitur, M. V. vel, coarctabitur, Pi. vel, corruet, o. vel, irruet, Ch. Sy. Ar. Vulg. vel, opprimet, JT. violenter aget, Q. in V. Calv. vel, adactus est. Ut וְיָחִים sign. accedere, itā וְיָחִים adigere, vel, ad retribuendum debitum, vel, ad aliquid aliud operis faciendum: simul quoque vim quandam notat^y. Vel, exactor fiet, Al. in V. five fuit, Mo.) populus, (vel, in populo, JT.) vir in virum, (vel, alter in alterum, Sy. Ar.) & vir in amicum, five socium, five proximum, suum, P. Mo. o. Ch. vel, alter alterum, quisque proximum suum, JT. Non placet, 1. quia accentus Zakeph separat וְיָחִים à sequentibus. 2. Non dicitur hinc, וְיָחִים וְיָחִים, sed, וְיָחִים וְיָחִים. 3. Nec וְיָחִים habetur ante vocem וְיָחִים. Vel, alter in alterum, sub. insurget, ex Mic. 7. 6. & ex re ipsa, & ex verbis seq^z. Vel, & unus exactor erit alterius, & quisque proximi sui, M. Vim facient tum populus ipse, tum quisque proximo suo, Ti. Itaque vulgò inter se faciōnes facient alii in alios, Ca. Effectus vel ἀναρχία, vel mali regiminis^a. Summam perturbationem describit, &c.^b Plebei vendicabunt sibi auctoritatem exactoris, i. e. Principis. Innuit seditionem delecto[foran de delecto, five deligendo] Magistratu suboriendam in repub^c. Sed credo tumultum hunc non tam excitandum ambitione & cupiditate, quàm odio ac fastidio, regni, nec de sumendo, sed respuendo, dominatu^d: [ut sequitur.] ¶ **Tumultuabitur,** &c. וְיָחִים וְיָחִים] **Insolescent,** vel Superbient, (vel, Arroganter agent, V. Conspirabunt, Ca. Contumaciter aget, M.) puer in senem, &c. Mo. JT. Al. Invalescent, &c. P. Roborabunt se, &c. Verbum enim ut superbiam, itā & potentiam, significat, Psal. 138. 3. Cant. 6. 5^t.

6. **Apprehendet,** &c. וְיָחִים וְיָחִים] **Quoniam** (vel, Etenim, Sy. Ti. sic Ch. Ar. M. P. vel, Si, JT. vel potius, Quum, Calv. Ang. Quumque, Pi. Angl. quia hic versus cum proximo cohæret, pendetque sententia usque ad verbum jurabit,) apprehendet, vel apprehenderit, vir, vel quisque, (vel, quispiam, Pi. sic Sy. &c. fratrem suum, &c. Mo. &c. Id est, vel, cognatum^f, ut Gen. 13. 8. Deut. 18. 2. &c. vel, eum qui est ejusdem gentis^g, ut Deut. 15. 7, 12. & 23. 19, 20. Nam alienus à dominatu excludebatur, Deuter. 17. 15^h. Itā valet apud homines ambitio, ut certatim multi semper appetant principatum, & vel cum periculo capitis ad eum aspirent. Quum itaque homo eum refugiet, licet fratres ipsi salutem suam commendent, eique quasi manus injiciant, (quod apprehendendi voce significatur,) ut ad regnandum cogantⁱ.

cogant, signum est extremæ desperationis¹. ¶ *Vestimentum tibi est*]. Pulchrum scilicet^k; quale pauci tempore illo rapinæ & spoliū habebant; quo etiam populus homines æstimant, Jac. c. 2. v. 2, 3¹. Quicumque pallio amictus invenietur, (nam *לבוש* est *summa vestis*, Gen. 9. 23.) is aptus imperio judicabitur; nec oberit invidia, quæ inter cognatos vigere solet^m. *Vestis*, &c. i. e. Instructus es rebus necessariisⁿ; opes habes, & annonâ abundas^o; adeoque huic muneri idoneus es. Synecdoche speciei, vel membri P. ¶ *Ruina*, &c. *לְהַרְסָה* [Ruina] Et (vel, ut, J. T. Pi.) *ruina hæc* (Metaphora à domo quæ minatur ruinam, vel jam corrui^q. Vel, *offendiculum hæc*, sive *istud*, Sy. M.) *sub* (vel, in, Calv.) *manu tua*, sub. erit, M. P. vel, sit, Ang. J. T. Pi. Hypallagè est, pro, *Sitque manus tua sub hac ruina*; i. e. Sustentes patriam jam ruituram, nisi aliquis supponat manum^r. Vocat regimen populi tumultuantis *ruinam* & *offendiculum**. Verbum *לְהַרְסָה* est, *dejici*, *impingere*, &c. hinc *לְהַרְסָה* *offensio*, *labefactio*, *casus*: propriè hinc est *illisio*, seu *collisio*, in corpore quæ medici operâ indigeat, ut docet versus seq^t. Suscipe regimen ruentis patriæ. Abstractum [*ruina*] pro concreto, ut Esa. 1. 21. & 64. 6^v. Al. *Et potestas hæc erit sub manu tua*, Ch. *Et cibus meus sub* (vel, à, Ar.) *te sit*, e. Ar. [Ca. totum sic reddit, *Ita ut vulgò suæ cognitionis & stirpis homines sic compellent, Est tibi vestitus, esto noster gubernator, & huic ruinæ suppone manum.*]

7. *Respondet*; ita Ch. Sy. Ar. *לְהַרְסָה*]. *Assumet*, Mo. *Levabit*, sub. *sermonem*, h. e. Loquetur^x; vel, sub. *super os*, aut *labia*, h. e. Edicet^y; vel, sub. *nomen Dei*, Al. in Ma. For. vel, sub. *vocem*, q. d. Altâ voce dicet^z; vel, sub. *manum*, For. Ma. Ang. marg. &c. Tum iste attollet manum, Pi. i. e. jurabit. Gestus hic jurantis^a. Sæpe qui initio renuit precibus tandem cedit: qui verò jurat spem præcludit^b. ¶ *In die illa*] *לְהַרְסָה* nempe futuræ calamitatis. Vel, q. d. mox, nullâ adhibita morâ aut consultatione^d. ¶ *Non sum*, *לֹא אֶהְיֶה*]. *Non ero*, P. Mo. &c. *Non essem*, J. T. *Nolo esse*, M. *Non potero esse*, Pi. Angl. Futurum sæpe potentialiter significat, ut Job. 9. 3. & 14. 4, 14. Jer. 2. 23, 32^t. ¶ *Medicus*, *רֹפֵא*]. *Alligans*, vel *obligans*, Mo. Pi. Ti. vel, *obligaturus*, J. T. scilicet. vulnera recip. Metaphora à chirurgis^f. *Curator*, M. V. qui isti malo medear, Ca. dominus, P. dux, vel princeps, Ch. Ar. sim. o. Sy. *incarcerator*, & qui rebelles quosque & legum transgressores reprimat, K. in M. qu. d. Tanto muneri impar sum, nec possum reparare labefactionem reip^g. Ubi magnates infestantur, nemo vult esse Princeps^h. ¶ *Non est panis*, &c.]. q. d. Non habeo unde inopiæ vestræ subveniamⁱ. Significat vel, eum potius pejeraturum quàm dominaturum; vel, summam penuriam illis etiam adesse qui omnibus abundare credebantur. Vide 2 Reg. 6. 27^k.

8. *Ruit*, &c. *לִי כְשֶׁלִי*]. *Corruet enim*, &c. V. Al. *Quum* (i. e. Posteaquam) *corruerit*: qu. d. Atque istud tum fiet quum corruerit, &c.^l. Sic continuatur sermo recusantis dominatum, qui hinc rationem recusationis suæ reddit^m. Al. *Certe* (ita *כִּי* Job. 8. 6. & 20. 20. Psal. 44. 23ⁿ.) *corruit*, Calv. Angl. merito suo^o. Vel, *Ideo*, &c. ut Psal. 116. 10. Jerem. 9. 20. Ruinam innuit v. 6. hinc causam ejus ostendit P. ¶ *Et*, &c. *לְהַרְסָה*]. *Et conatus*, vel *conata*, (vel, *studia*, Ti. *opera*, sive *actiones*, P. J. T. Pi.) *eorum* (sub. *sunt*, J. T. Pi.) *contra* (vel, in, sive *erga*, For.) *Dominum*, M. Mo. &c. Nempe Filium Dei, quem impiè interemerunt^q. Et verbis & operibus peccarunt^r. ¶ *Ut*, &c. *לְהַרְסָה*]. *Ad irritandum*, sive *exacerbandum*, (vel, ut *exacerbarent*, sive *ad iracundiam provocarent*, M. V. quasi datâ operâ lacessere Deum propositum esset^s: ita ut *provocent*, Ti. ejusmodi sunt ut *afficiant*, h. e. lædant^t: vel, *rebellando*, Ca. *irritando*. Sic *לְהַרְסָה* sumitur Gen. 3. 22. *cognoscendo*; Deut. 9. 18. Vide Esa. 10. 2^v.) *oculos gloriæ*, vel *majestatis*, (vel, *gloriosos*, Ca. Pi. For.) *ejus*, P. Mo. J. T. Ti. &c. qu. d. quos par erat revereri, & cavere nè offenderent^x. *Irritare oculos*, &c. est, publicè irritare, ut sequitur^y.

9. *Agnitio* (vel, *Indicium*, Ca. *Habitus*, Ti. *Obfirmatio*, J. T. *Durities*, Pi. vel, *Probatio*, Calv.) *vultus eorum*; ita M. sim. P. Mo. &c. *לְהַרְסָה*]. *Vox hæc*, ut multa alia in hoc Libro, nusquam alibi occurrit in S. S.

Deducunt vel à *לְהַרְסָה* *alienum esse*, unde *לְהַרְסָה* *agnoscere*^a, * Pi. Prov. 20. 11^b. vel ab *לְהַרְסָה* *durum esse*, Job. 19. 3. *duri* *estis*, i. e. frontem obduratis, *contra me*. Sic Latini dicunt, *os durum*, i. e. impudens. Porro, ista interpretatio confirmatur per verba sequentia^c. Taxat eos impudentiæ: q. d. Ex vultu illorum pravitas facile deprehenditur; legitur enim, sive relucet, in facie, consuetudine scilicet peccandi^d. *Agnitio*, id est, qualitas seu habitudo faciei, quæ *vultus* Latine unâ voce dicitur, ex quo scilicet agnoscitur affectus animi: nam frons animi janua est, ut dici solet^e. Quamvis vultum simulent, ita ut sæpe fallant alios; Deus tamen ipsos sese prodere invitos cogit; manifesta impietatis signa in fronte gerunt^f. Ex facie cognoscet eos esse invidios, crudeles, præfactos, &c.^g. Vultus, prius larvâ tectus, jam cognitus est, & in eo notata scelerum signa, &c. Verisimile est eos vultu petulanti & mobili lasciviam, &c. prodidisse^h. In facie eorum eminet fastus, lascivia, &c.*. Id de foeminis clarè explicat v. 16. sed hic de viris quoque idem affirmatⁱ. *Apertio*, seu *Denudatio*, seu *Manifestatio*, *vultus*, For. San. Signum vel hilaritatis & securitatis, (quam *explicatio* sive *exporrectio frontis* apud Latinos notat,) vel impudentiæ. Nam quos facti pudet, faciem operiunt: at impudentes canes faciem denudatam ostentant^j. Al. *Superbia*, vel *Arrogantia*, *vultus*, V. ¶ *Respondit*, &c. *לְהַרְסָה*]. *Respondet*, vel *respondit*, (vel, *testatur*, Ti. J. T. sic P. *respondet* more testis ad interrogata^k), *eis*, M. vel, *in eos*, Mo. contra ipsos, J. T. Pi. Ti. &c. tanquam in judicio, ut non sit opus aliis testibus ad ipsos convincendum extremæ nequitie^l. *Incurat eos*, Ca. ¶ *Predicaverunt*]. Sim. o. P. &c. *predicant*, Ch. Ti. Ar. &c. *nunciaverunt*, Mo. *profitentur*, Pi. Angl. ut Lamech Gen. 4. 23, 24^m. palam & absque pudore, gloriantes in malitia suaⁿ. *Ostentant*, Ca. ¶ *Ve animæ eorum*]. Itâ M. P. Mo. Ti. &c. i. e. ipsis^o, ut in seq. clausula, & Lam. 5. 16. Itâ *animæ meæ*, & *tuae*, pro, *mihi*, & *tibi*, Psal. 3. 3. Esa. 51. 23 P. ¶ *Quoniam*, &c. *כִּי יִגְמְלוּ לָהֶם*]. *Quia* (vel, *qui*, M.) *reddiderunt* (vel, *tribuunt*, Pi. vel, *rependerunt*, Ti. præ. pro præf. faciunt, aut accersunt, V.) *sibi ipsis malum*, P. Mo. M. &c. *Quia consiliarii sunt consilium pessimum contra seipsos*, o. Ar. *Quod ipsi fuerint causa quod venerit eis malum*, Ch. Væ ipsis, o miseros! quod sibi ipsis auctores tot tantorumque malorum fuerint^q. *Quia afficiunt seipsos malo*, J. T. Pi. i. e. accersunt sibi poenas peccatis suis^r.

10. *Dicite justo quoniam bene*, *כִּי יִשְׁכַּח*]. *Justo bene esse*, J. T. vel, *fore ei*, Pi. quod bonum, Ti. Ang. (conclisa & emphatica loquutio, qualis Job. 34. 18^s.) *sub. erit*, vel *continget ei*, Ang. quod *beatus sit*, Di. *Beati vos*, Ch. *כִּי יִשְׁכַּח* Chald. & Syr. valet *beatus*, Psal. 112. 5. Matt. cap. 5^t. Quæcunque obtingent, bene erit ei, Eccl. 8. 12. Jer. 15. 11. Rom. 8. 28^v. *Quod*, vel *Certe*, *justo bene erit*: q. d. Quamvis severè animadvertam in populi flagitia, pios tamen bono animo esse volo ac jubeo. *Dicite*, i. e. Habete hoc constitutum & persuasum, (ut *to dicere* sæpe sumitur, Psal. 39. 2. &c.^x.) Pro certo addicite^y. Al. *quum* (sub. fuerit, P.) *bonus*, P. Mo. quod *bene* agat, M. V. Ellipsis *לְהַרְסָה* [ante *כִּי יִשְׁכַּח*], ut 2 Sam. 15. 31. 1 Reg. 20. 9: & *Dicite*, pro, *Dicetur*, *justo*^z. *to* *כִּי* alii suo loco non esse positum volunt, (ut aliàs sæpe apud Hebræos,) & sic vertunt, *Dicite quod justi, cum fuerint boni, fructum*, &c. Sing. pro plur. nam plur. *comedent* sequitur^a. De subversione gentis Judaicæ agens, significat hoc ad alios quoque pertinere, & generale documentum edicit; q. d. Discite, o mortales, hoc exemplo, hoc sentite, hoc prædicate, quod justum esse sit bonum, i. e. amabile, jucundum, utile. Quid enim jucundius est quàm frui suis laboribus? Quid gloriosius quàm fructus bonorum laborum^b? Al. Ex calamitate sive poena impiorum convertit se Propheta ad justos, illisque bona à Deo denunciat^c. Al. Concessio est, sive præoccupatio; q. d. Promissio quidem justis facta est, quæ tamen nihil ad vos qui tales non estis: Deut. 28. 18, 19^d. Al. Castigat falsos prophetas, quod pios dolore affecerint, & pacem impiis prædicarint^e. Al. Cautio est sive consolatio piis inter ipsos tradita, quos inter medias calamitates Deus se protecturum dicit^f. ¶ *Fructum*, &c.]. i. e. Præmia pietatis suæ à Deo percipient^g.

11. *Ve, &c.* וְאֵי לִרְשָׁעִי *Ve* (Sed *ve*, ellipsis ad-
versativæ^h,) *impio, malum, Mo. vel, malo, M. Ti. V. i. e.*
^h Ang. qui malus estⁱ, vel obstinatus in impietate^k. *Quorum*
ⁱ V. *opera mala sunt, Ch. Vel, maligno, in malitiam omnem*
^k M. *effuso^l. Vel, scelerato, Ca. Al. male est, JT. utcumque*
^l Me. *sibi de rebus presentibus gratuletur^m. Male erit ei,*
^m Jun. *Pi. Ang. i. e. eveniet eiⁿ. Vel, quod malum sit, videlicet,*
ⁿ Pi. *improbum esse^o.*
^o For.

12. *Populum, &c.* עַמִּי נֹשְׁטִי מֵעוֹלָל [Variè reddunt.]
Populum meum exactores sui racemando spoliant, Ti. Po-
puli mei exactores (i. e. magistratus, sic dicti quod ty-
rannice & crudeliter munus suum obibant, non ad sa-
lutem populi, sed in suam utilitatem, &c.) sunt race-
matores, For. Forster. in Ma. vel, faciunt racemationem,
i. e. collectionem racemorum qui à vindemiatoribus
sunt præteriti: q. d. defraudant pauperes suo jure con-
*tra legem (Dei, Levit. 19. 9, 10. Deut. 24. 19, &c. *)*
per fas & nefas populi bona diripiunt usque ad ulti-
mum quadrantem. Ità imposturas & avaritiam magi-
stratum perstringit P. [Notat hic Malvenda, Merce-
rum & Forerium ferè semper Forsterum describere.]
Antea v. 4. dicit עוֹלָלִים, hic, עוֹלָל: quæ vox est
vel à עוֹל defraudare, incommodare, &c. vel à עוֹל, ut
fit participium 2. conjug. quod formâ interdum con-
venit cum quiescentibus in media Vau; aut est nomen
participiale, idemque sign. cum עוֹל supra v. 4. puer,
vel puerilis, puerilitas; q. d. Rectores puerilibus studiis
dediti, & ad nullas res serias tractandas apti, sunt †.
Popule mi, exactores vestri spoliant vos, o. fim. Ar. Ch.
Principes populi mei racemant illum, Sy. Al. Populi mei ex-
actores (i. e. Principes, sic dicti quod habeant jus exi-
gendi à populo; vel, exactores ejus, Mo. V. sed redun-
dat ejus^q; vel, oppressores ejus, P. vel, magistratus, Ca.
sub. sunt, M. Ca.) parvulus, P. Mo. vel, pueri, M. vel,
infames, Ca. Populum meum opprimentium quisque est par-
vulus, JT. ætate scilicet & moribus^t, consilio & ju-
dicio^{}. Al. Ad populum meum quid attinet, Pi. Angl.*
exactorem ejus quisque parvulus est; Heb. exactores ejus
parvulus; i. e. imperitus rerum, & in agendo sequens
affectus suos instar parvuli. Metaphora^t. Vel, pueri
opprimunt eos, vel, sunt oppressores eorum. Propheta, post-
quam priorem sententiam de diverso bonorum & ma-
lorum statu atque exitu inseruisset, redit ad præceden-
tem dissertationem de confusione temporum. Em-
phaticè dicit, populum meum, q. d. qui meliora & edoctus
& professus est, Deut. 4. 5, 7, 8, & 5. 27; vel, quem ego
meum feceram, cuiusque curam & protectionem in
me receperam^v. Et, &c. וְנִשְׁכַּח בְּיָדָם וְנִשְׁכַּח בְּיָדָם
mulieres (vel, quasi feneratores, Ch. qui debita à vobis
exigunt, Ar.) dominantur (vel, dominabuntur, V. vel,
dominatae sunt, P. Mo.) ei, M. V. &c. Vel, i. propriè,
quia illæ rectoribus imperabant, ut 1 Reg. 21. 7. Vel, 2.
[figuratè,] voluptuarii^v; viri abjecto & angusto spi-
ritu^z; effœminati, molles, indulgentes affectibus suis,
instar mulierum^a. Sic Homerus ignavos & timidos
vocat Ἀχιλλεύς, ἄνδρ' Ἀχιλλεύς, Achivus, non amplius Achiv-
vos. Et cum imitatus Virgilius, O verè Phrygiæ, neque
enim Phryges—^b Coarguit vecordiam, hebetudinem
atque ignaviam populi, qui, quum pervicaciter excu-
terent Dei jugum, serviliter ad obsequia quantumvis
pudenda & sordida parati essent, &, non secus atque
asini, spontè humeros clitellis obtulissent: unde ap-
paret fractos fuisse Dei manu eorum animos, & formi-
dine agitados. Ferenda quidem est vis tyrannica; sed
hoc iis exprobat, quod iis spontè parerent quos ta-
men libenter refugissent^c. Qui, &c. מִיִּיְהוָה
Qui te beatificant (vel, beatum dicunt, five
prædicant, P. For. sic^o. vel, laudant, five laudabant, For.
Ch. tanquam populum Dei peculiarem, cui nihil ti-
mendum esset^d: vel, dirigunt, Ti. vel, ducunt, loqui-
tur enim de doctoribus, qui debebant populum ducere
in viis Domini[†]: vel, Rectores, five Directores, tui, For.
vel, Benefactores tui, Sy. Qui læta nunciant, aut à me-
tu liberant^f,) seducunt, vel errare faciunt, V. M. JT.
Pi. Ch. &c. seductores (vel, fraudatores, Ca.) sunt, Ti. V.
Principes, Sacerdotes, Prophetæ, tum exemplo, tum
malâ administratione & pravâ doctrinâ, te seducunt.
Verbum נִשְׁכַּח sign. ire, Prov. 4. 14. & rectâ incedere, Prov.
9. 6. & [in Pihel] rectificare, Esa. 1. 17. & dirigere, &

13. *Stat (vel, Consistit, Ti. Sistit se, JT. Pi. Heb. Sisti-*
tur: Niphal hic habet significationem reciprocâ^v. Pi.
Stabit, o. Ga. Exsurget, Sy. Ar.) ad judicandum, &c.]
Ità P. vel, litigandum, Mo. Ti. JT. vel, ad jurisdictionem,
Ca. ut causus dijudicet, M. ad disceptandum, q. d. Præsto
est ut disceptet vobiscum^{}. Subita sermonis conversio^v.*
rei indignitatem ostendit: q. d. Hæc quæ commemoro
Deus diutius tolerare nequit: Video illum accelerare
judicium, &c. V. Quum sine fræno grassatur impietas,
& magistratus impunè quilibet faciunt, putantes Deum
otiosi, & quærimus ubi sit Deus, &c. Subjungit ergo eos
non impunè laturos, Deumque illis repensurum, &c. 2. Calv.
וְנִשְׁכַּח בְּיָדָם וְנִשְׁכַּח בְּיָדָם Consedit, &c. (ut Psal. 45. 10. Regina
וְנִשְׁכַּח בְּיָדָם, i. e. non, stabit, sed, sedebit, ut 1 Reg. 2. 19.
Neh. 2. 6.) nempe ut Judex super solium judicii, ut
causas examinet, Exod. 18. 13, 14. Dan. 7. 9. &c. Postea
verò, post plenam causæ disceptationem, וְנִשְׁכַּח stat, [ut
sequitur,] ut solent iudices, ad sententiam ferendam.
Vel, stat, i. e. persistit in eo negotio, nec desinet donec
rem executioni demandaverit^a. Ang.

14. *Cum senibus* Id est, cum magistratibus^b, ut ex^b Pi. Ang.
verbis seq. patet; qui sic dicti sunt quia ferè delige-
bantur ex iis qui maturi erant & annis, Exod. 24. 9, 11.
& iudicio, Exod. 18. 21. Cum senatoribus^d, vel con-^c Ang.
siliariis Regum[†]. Vos, &c. וְאַתֶּם בְּעֵרְתֶּם וְנִשְׁכַּח בְּיָדָם^d San.
Et (vel, Etenim, Ti. Ang. vel, At, JT. Pi. Ch.) vos suc-^t For.
cendistis (vel potius, depavistis, JT. Pi. sic For. P. Ca.
Ang. ut Num. 24. 22. Esa. 6. ult^f; vel, perdidistis, M. V. Pi.
fim. Pi.) vineam, Mo. V. Pi. Ang. sub. meam, nempe vi-
neam Domini, h. e. populum ejus, ut Esa. 5. 1, 7. vel,
vineam, i. e. vineas, h. e. possessiones, pauperum^g. Po-^s Ang.
pulum prædæ habuistis, ac pauperes præsertim^h. וְנִשְׁכַּח^h Mar.
valet succendere, Jud. 15. 5. Psal. 83. 15. 1. & pro, nam,
h. e. copulativa pro causali; ut 2 Sam. 24. 1. & (id est, i. Ang.
quia) commovit, &c. Psal. 60. 11. Vel &, pro, at.
Est enim antithesis ex abrupto, per ellipsin scilicet sen-
tentia opposita. Integra oratio esset, Vos Principes
debuiltis vineam meam excolere, &c. at vos eam de-^b Pi.
pavistis^k. Emphaticè dicit, Et vos; q. d. Hoccine à vo-
bis præstari debeat? Nonne vobis tradidit Deus vineam
custodiendam, fodiendam^l? For.

15. *Quare, &c.* וְנִשְׁכַּח בְּיָדָם וְנִשְׁכַּח בְּיָדָם Ut quid vos
contunditis, &c. M. Cur leditis, &c. Sy. Ar. Cur ad
egetatem redigitis, &c. Ti. Quid quod meos opprimitis?
Ca. Quid vobis (sub. est, JT. Pi. Ch. vel, accidit, P. &
sub. quod, Ch. P. JT. Pi.) atteritis, &c. P. sic JT. Pi. vel,
depavistis, &c. Ch. vel, contunditis, &c. V. Pi. vel,
attenuatis,

beare, Job. 29. 11. Psalm. 72. 17. Cant. 6. 9. Hinc qui-
dam, Qui te beant, i. e. pacem tibi loquuntur, & tibi
in peccatis blandiuntur, Jer. 6. 14. Lam. 2. 14. Ezech.
13. 6, 10, 16. Sed malo, Qui te dirigerent, seducunt, sub.
te. Ellipsis pronominis, ut Esa. 1. 15. &c. Et, &c. Ang.
וְנִשְׁכַּח בְּיָדָם וְנִשְׁכַּח בְּיָדָם Et viam (vel, iter, Ti.) semita-
rum tuarum (vel, pedum vestrorum, o. Sy. vel, itinerum
tuorum, JT. Pi. i. e. viam quâ tu iter facere seu ince-
dere debebas^h; vel, rationum tuarum, Ca.) perdunt, P. Pi.
Ang. vel, corrumpunt, V. depravant, M. Ti. V. turbant,
o. Sy. tegunt, JT. Pi. ut Num. 4. 20. i. e. Celant te Jun. Pi.
doctrinam Legis, in qua tibi eundum esset, Deuter. 5.
32, 33. Heb. absorbent. Metaphora καταρυσσύν^{*} nam Jun.
ut qui aliquid absorbet, è conspectu illud aufert, ita
etiam qui aliquid tegit^l. At וְנִשְׁכַּח in Num. 4. 20. non Pi.
significat simpliciter tegere, sed involvere, quum res in-
volucris suis veluti absorbetur^m. Vel, pervertunt, Ca. T. Ang.
Qui deberent tibi monstrare viam salutis seducunt te,
& omnem metum imminentis poenæ tibi adimunt, ut
securus obdormias in peccatis, & ex improvise obruaris
ab hosteⁿ. Vel, absorberunt, Mo. absorbent, Ma. Angl. T.
Metaph. ab eluvionibus & terræ motibus, qui plerum-
que vias absorbent atque hauriunt^o. q. d. Evertunt te Ma.
corrumpendo vitam & mores tuos. Vox sign. corrup-
pere, vel perdere, Psal. 35. 25. & 107. 27. Esa. 49. 19.
Lam. 2. 2, 5, 16 P. Vitæ tuæ rationem, statum, salutem Ang.
& felicitatem tuam privatam & publicam, evertunt^q. q. Me.
Corrumpunt gressus, i. e. mores & instituta tua^r. De-^r Mar.
pravant pietatis & justitiæ studia^{*}. Probabile est vul-^{*} Musc. in
gus Judæorum suis proceribus stultè fuisse deditum, Mar.
ut tam præscripta eorum quàm mores pro oraculis ve-
nerarentur^t. Calv.

13. *Stat (vel, Consistit, Ti. Sistit se, JT. Pi. Heb. Sisti-*
tur: Niphal hic habet significationem reciprocâ^v. Pi.
Stabit, o. Ga. Exsurget, Sy. Ar.) ad judicandum, &c.]
Ità P. vel, litigandum, Mo. Ti. JT. vel, ad jurisdictionem,
Ca. ut causus dijudicet, M. ad disceptandum, q. d. Præsto
est ut disceptet vobiscum^{}. Subita sermonis conversio^v.*
rei indignitatem ostendit: q. d. Hæc quæ commemoro
Deus diutius tolerare nequit: Video illum accelerare
judicium, &c. V. Quum sine fræno grassatur impietas,
& magistratus impunè quilibet faciunt, putantes Deum
otiosi, & quærimus ubi sit Deus, &c. Subjungit ergo eos
non impunè laturos, Deumque illis repensurum, &c. 2. Calv.
וְנִשְׁכַּח בְּיָדָם וְנִשְׁכַּח בְּיָדָם Consedit, &c. (ut Psal. 45. 10. Regina
וְנִשְׁכַּח בְּיָדָם, i. e. non, stabit, sed, sedebit, ut 1 Reg. 2. 19.
Neh. 2. 6.) nempe ut Judex super solium judicii, ut
causas examinet, Exod. 18. 13, 14. Dan. 7. 9. &c. Postea
verò, post plenam causæ disceptationem, וְנִשְׁכַּח stat, [ut
sequitur,] ut solent iudices, ad sententiam ferendam.
Vel, stat, i. e. persistit in eo negotio, nec desinet donec
rem executioni demandaverit^a. Ang.

14. *Cum senibus* Id est, cum magistratibus^b, ut ex^b Pi. Ang.
verbis seq. patet; qui sic dicti sunt quia ferè delige-
bantur ex iis qui maturi erant & annis, Exod. 24. 9, 11.
& iudicio, Exod. 18. 21. Cum senatoribus^d, vel con-^c Ang.
siliariis Regum[†]. Vos, &c. וְאַתֶּם בְּעֵרְתֶּם וְנִשְׁכַּח בְּיָדָם^d San.
Et (vel, Etenim, Ti. Ang. vel, At, JT. Pi. Ch.) vos suc-^t For.
cendistis (vel potius, depavistis, JT. Pi. sic For. P. Ca.
Ang. ut Num. 24. 22. Esa. 6. ult^f; vel, perdidistis, M. V. Pi.
fim. Pi.) vineam, Mo. V. Pi. Ang. sub. meam, nempe vi-
neam Domini, h. e. populum ejus, ut Esa. 5. 1, 7. vel,
vineam, i. e. vineas, h. e. possessiones, pauperum^g. Po-^s Ang.
pulum prædæ habuistis, ac pauperes præsertim^h. וְנִשְׁכַּח^h Mar.
valet succendere, Jud. 15. 5. Psal. 83. 15. 1. & pro, nam,
h. e. copulativa pro causali; ut 2 Sam. 24. 1. & (id est, i. Ang.
quia) commovit, &c. Psal. 60. 11. Vel &, pro, at.
Est enim antithesis ex abrupto, per ellipsin scilicet sen-
tentia opposita. Integra oratio esset, Vos Principes
debuiltis vineam meam excolere, &c. at vos eam de-^b Pi.
pavistis^k. Emphaticè dicit, Et vos; q. d. Hoccine à vo-
bis præstari debeat? Nonne vobis tradidit Deus vineam
custodiendam, fodiendam^l? For.

15. *Quare, &c.* וְנִשְׁכַּח בְּיָדָם וְנִשְׁכַּח בְּיָדָם Ut quid vos
contunditis, &c. M. Cur leditis, &c. Sy. Ar. Cur ad
egetatem redigitis, &c. Ti. Quid quod meos opprimitis?
Ca. Quid vobis (sub. est, JT. Pi. Ch. vel, accidit, P. &
sub. quod, Ch. P. JT. Pi.) atteritis, &c. P. sic JT. Pi. vel,
depavistis, &c. Ch. vel, contunditis, &c. V. Pi. vel,
attenuatis,

vel, *sexum*, Sy. Ar. vel, *puerum*, five *verenda*, Mo. JT. Pi. Ti. Ca. Calv. V. Ang. Id factum vel, i. petulantia rudiorum hostium, &c. vide Esa. 47. 3. Jer. 13. 22. Ezec. 16. 37. & 23. 10, 26 * : vel, 2. rapacitate militum, qui in tantum eas vestibus spoliabunt, ut ne pudendas quidem partes tegere possint *; quas tamen pudor naturalis & muliebris modestia tegere jubent *. Minatur hoc lascivis & elatis illis foeminis, quæ nimio vestium luxu castitatem virorum tentabant *. Sensus, Efficiet ut nudæ abducantur captivæ *. Al. *אֲנָל* Chald. est *angulus*, vel pro *corymbis capillorum* accipitur. *Detendendam* itaque puto notari *eam partem capitis quæ in frontem definit*, & detendendos eos capillos qui supra frontem sunt, quorum magna est cura foeminis; & estque summa ignominia ipsis nudari *. Magna foeminarum pulchritudo in capillis posita est, qui si absint, inquit Apuleius Metam. 2. licet omni gratiarum choro stipata sit, &c. placere non poterit. Hinc liquet quàm grave hoc esset foeminis superbis & elegantiae studiosis *.

18. *Auferet—ornamentum* (vel, *gloriam*, Mo. P. o. *pompam*, Sy. *luxum*, Ar. *decus*, Ti.) *calceamentorum* Ità Ch. vel, *ornamentorum pedum*, P. Ti. *instar squamarum*, P. vel, *monilium pedum*, V. M. vel, *crepitaculorum*, V. G. ex He. in pedibus mulierum, quibus inter saltandum utebantur * : vel, *crurum plenum crepitaculis*, Al. in V. vel, *ornamentorum*, Ca. vel, *compedum*, San. Forst. quibus pedes ornabant foeminae, (teste Plin. 33. 12. ubi mulieres prodit *compedes ex auro vel argento fecisse* *) ut viris essent illecebræ libidinis * : vel, *crepidarum*, Mo. quibus forsan crepitacula appendebant * : vel, *vestium*, Sy. sic o. Ar. *אֶת הַפָּאָרְתָּ הָעֵקֶסִים* Ornamentum istud periscelidum, JT. Pi. de quibus supra vers. 16 k. & infra v. 20 l. quibus affutæ erant catenulæ aureæ ad moderandos gressus m. Longa hîc est & verbosa, non tamen supervacanea, ornamentorum enumeratio, ut inexplabilem mulierum in illis cupiditatem, earumque vanitatem, curiositatem & luxum traduceret simul & probaret; cum plurima hîc refert quæ neque requirit natura, neque necessitas, neque honestas *. *Et lunulas*; ità Ch. *לִּנְיָאִים* [Variant.] *Et reticula*, Mo. Calv. & *vittas instar retis*, P. & *vela ocellata*, vel *reticulata*, quibus capita tegebant o, & crines coercerant *. *Ocellatæque opera*, JT. Pi. ut sunt reticula p, & quæcunque raro textu confecta sunt, ut sunt vitrea atq; translucida impudicarum ornamenta q; ut ne adulteris quidem plus sui in cubiculo quàm in publico ostendant, ut ait Seneca *. *Et vittas ocellatas*, *ἐκαστὴν* Græcis; pro quibus *lunulas* noster posuit †. Sunt monilia de collo pendentia, lunulæ in modum †, nempe corniculata v. Al. *fibulas*, M. Ti. nempe ornamentum instar circuli quò aliquid fibulatur & includitur *. *Calamistræ*, Ca. *rotulas*, vel *circulos*, For. Ma. vel, *circumconclusiones*, Ma. Est genus ornamenti à circulatione vel circumitione dictum v. Idem significat quod *שִׁבְצִים* z. Vide Exod. 28. 4, 39 *. [Notant San. & Ma. vocem hanc ab Hieronymo, five Vulgato, prætermittam esse; sed falli eos constat ex sequente versu, ubi præter primam Vulgati vocem, *Et torques*, respondentem ultimæ voci Hebraicæ in hoc versu, tres adhuc voces ibi supersunt tot vocibus Hebraicis in versu seq. respondentes, prout & Chald. habet.] *Et torques* Ità Chald. [qui hanc vocem, à Vulgato malè translatam ad sequentem versum, loco suo reponit.] Intelligunt lineam ex unionibus, quâ collum cingebatur b. *אֶת הַשִּׁבְצִים* Et lunulas; M. P. Mo. o. JT. Pi. Ca. h. e. ornamenta c, five monilia d, lunari formâ *, i. e. bullas rotundas. *אֶת הַשִּׁבְצִים* Hebr. est *rotunditas*, unde *לִּנְיָאִים* Chald. *luna* f. Vel, specula rotunda & tumentia instar Lunæ plenæ g. Erant fibulæ calceorum in modum lunularum, quæ insigne nobilitatis apud Romanos erant h. Al. *catenulas*, vel *collaria*, Q. in Ang. qualia erant circa colla camelorum Principum, Jud. 8. 21, 26. ubi eadem hæc vox eo sensu reperitur. Hæc quidem rotunda sunt, non tamen Lunam aptè representant. Quanquam nihil vetat talia ornamenta hîc denotari quæ Lunam in quavis ipsius figura exhibent i.

19. *Et monilia*; ità Ch. o. *אֶת הַשִּׁבְצִים* Torques, P. Ar. He. in V. factos ex bdelliis parvis *. *Collaria*, Mo. Ti. Angl. vel, *Catenulas*, Ang. Sed *collaria*, five *catenula*,

ab his distingui videntur Jud. 8. 26. ubi utraque vox occurrit *. *Pastillos*, Ca. *Olfactoria*, M. Calv. *Myrothecidia*, JT. Pi. Sign. theculas in quibus includitur opobalsamum, aut aliud odoriamentum, quas appendunt mulieres collis suis m; q. d. *guttatoria*, *stillatoria* n; à *שִׁטְלָרֵי* stillare o, quod tribuitur aromatibus liquidis, ut myrrhino, Cant. 5. 5 p. unde nomen *שִׁטְלָרֵי* gutta, scil. balsami q. Al. *Margaritas*, quæ formâ guttas expriment, quales in auribus appendere solebant *. *Et armillas*; ità P. Mo. M. Ti. V. Ang. Calv. *armillas manuum*, Ch. *אֶת הַשִּׁבְצִים* Et catellas, JT. Pi. vel, *catenulas*, Pi. For. à *שִׁטְלָרֵי* torquere, quia catenæ sunt opus tortile †. Sunt brachialia, five circuli ornantes brachia †, quibus foeminae plurimum delectantur v. *Ventralia*, Ca. *שִׁטְלָרֵי* est *umbilicus*, qui in medio ventris est *. *Et mitras*; ità Ch. M. P. Ti. Calv. *אֶת הַשִּׁבְצִים* Et vela, five *velamina*, Mo. V. G. quibus scilicet [mulieres] totam faciem præter oculos tegunt v, & quæ à parte inferiore ligantur *. *Et vittas earum*, Ar. *calanticas*, Ca. [Anglicè, *coiffes*;] & *bracteolas*, JT. Pi. [Anglicè, *spangles*,] quæ tremere, eoque magis splendere, solent. Verbum *שִׁטְלָרֵי* sign. tremere, Psal. 60. 5. Esa. 51. 17, 22 *. *Mitras* [hîc] sunt vela vel fasciæ byssinæ capitis, gemmis & bracteolis aureis tremulisque collucentes b.

20. *Et discriminalia* Ità Ch. i. e. pectines c; vel, instrumenta ad discernendos & segregandos capillos & ad eos torquendos & crispandos, putà calamistræ d. Vel, sunt fasciæ & tæniæ quæ capillos in cirros & plocamos colligunt, colligant, discriminant *. *אֶת הַשִּׁבְצִים* Tiaras, M. Mo. JT. Pi. V. *Pileos*, P. *Vittas*, Ti. *Brachialia*, o. *Ornatum vultus*, Sy. sim. Ar. *Mitras*, Ca. *Mitellas*, G. Vox in genere significat ornamenta f; vide supra v. 18. & Esa. 61. 3, 10 g: sed per syn. gen. b. significat (communiter i) *tegumentum capitis*, ut patet ex Ezec. 24. 17 k. & 44. 18. & Exod. 39. 28. Ex quibus locis liquet ornamentum hoc viris & mulieribus commune esse l. *Et periscelidas*; ità P. Mo. G. quæ *genualia* Ovidio m: *אֶת הַשִּׁבְצִים* Et armillas, JT. Pi. Ch. o. nempe *pedum*, Ch. Potius brachii, ut patet ex 2 Sam. 1. 10. Idem sign. quod *אֶת הַשִּׁבְצִים* n, quod occurrit Num. 31. 50. & 2 Sam. 1. 10 o. *Brachialia*, Ca. Al. *tibialia*, Ti. ornamenta crurum, M. V. sic For. Sign. circumferentias in parte inferiore vestis circa crura; à *שִׁטְלָרֵי*, quod *incedere cum pompa* sign. unde nomen *שִׁטְלָרֵי*, quod *motum, commotionem, agitationem*, sign. p. *Et murænas*, ità P. Ch. *אֶת הַשִּׁבְצִים* Idem nomen habetur Jer. 2. 32. à *שִׁטְלָרֵי* ligare q. [Variè reddunt.] *Et vittas*, Mo. M. & tæniæ strictiores, quibus se ornabant virgines †, vel capillos colligabant. Erat illis ornamentum præcipuum, ut patet ex Jer. 2. 32. Nec aliud erat regale diadema quàm augusta & magnifica tænia †. *Redimicula*, JT. Pi. vestes strictas, Ti. *lemiscos*, Ca. Ornamenta quæ mulieres capiti aut gutturi alligabant †. *Colligationes* seu *vincula*, torques, qui in circularem figuram convolvuntur v. *Et olfactoria* Sic Ch. i. e. myrothecia, five pyxides perforatæ, quæ suaves odores suos per foramina emittunt *. *אֶת הַשִּׁבְצִים* Et *domos animi*, Mo. V. &c. Sunt monilia quædam pendentia à collo inter ubera super pectus, sic dicta quòd muniant domum animæ, i. e. cor v. Sed hoc remotius à sensu videtur z. *Et pectoralia*, P. *monilia*, Ca. fasciculos redolentes, Ti. *jocalia animæ*, M. *domos*, vel *domunculos*, *kalitūs*, G. Angl. ut *שִׁטְלָרֵי* sumitur; (confer Gen. 6. 17. & 7. 22. Jac. 2. 26 a.) vel, *fragrantia*, For. i. e. odoriferas pyxides b, five sphærolas, inter ubera pendentibus c. Al. *bucculæque*, JT. Pi. quibus scil. excipitur halitus cum obduntur ori d. Intellige superba illa aulicarum [foeminarum] instrumenta quibus os suum contegunt velut pastomidibus: est enim os meatus animæ five anhelitus, cujus obex propterea Hebræis *domus animæ* appellatur *. Alii vittas scriptas quibus mulieres alligant capillos capiti interpretantur f. *Et inaureres* Ità M. Ti. P. Mo. o. Ch. At hæc aliâ voce Hebræâ exprimentur, Num. 31. 50. Ezec. 16. 12 g. Al. & *amuleta*, JT. Pi. Heb. *incantationes*. (Hanc vocem cognatam judicant illi quæ sign. *incantare*, Psal. 58. 6. Ecclef. 10. 11 h.) Meton. subjecti, nam ad incantationes avertendas adhibentur amuleta i. Erant characteres auro vel argento scripti formâ incantationis k. Hoc

quo mulieres utebantur in signum subjectionis Hebrais sic dicebatur : unde & Apostolo hoc subjectionis signum dicitur per antiphrasin *ἐξουία potestas*. Cum autem, ut dixi, sermo hic sit de viris effeminatis, aptè & festivè inter muliebria ornamenta *cidarim* & *potestatem* in fine nominavit.

24. Et erit pro suavi odore, *אֲרֹמָה* Aromate, P. Mo. M. aromatibus, JT. Pi. aromaticis unguentis atque odoramentis : musco, Ti. *¶* Factor ; ita Ca. For. *פֶּחַי* Mucus, Mo. *tabes*, Ti. JT. Pi. sic Ch. *pulvis*, o. Sy. Ar. *putredo*, M. P. *dissolutio*, vel *liquefactio*, sub. *carnis earum* : q. d. Putrescent tandem corpora earum, neque aromatibus afferentur à putredine P. Accidit hoc ex ulceribus, vel morbis, vel carcere, &c. *¶* Et pro zona] Ità o. vel, *cingulo*, M. P. Mo. &c. vel, *cinctura*, Ti. Calv. *¶* Funiculus ; simil. o. Ar. *פֶּחַי* Excisio, Mo. P. *Scissura*, quæ in luctu familiaris. *Percussura*, M. i. e. caro percussa, ut non possint se accingere super eam. *Stigmata percussoris*, Ch. *diffusus*, Ti. *dissolutio*, JT. Pi. scil. cinguli, ex antithesi. *Confractio*, V. G. i. e. vestes laceræ. *Ruptura*, V. sic Ca. nempe in ea parte vestis in qua est zona ; q. d. Vestes earum usque ad nates præceduntur ab hostibus, ut 2 Sam. 10. 4. Radix signi *exscindere*, Esa. 10. 34. vel, *abscindere*, Esa. 29. 1. Al. *Panniculi*, vel vestes laceræ & detrita, quas etiam, ut in luctu fieri solet, discinctas esse sinunt. *¶* Et pro crispante (vel, *circumvoluto*, Ch.) crine, *פֶּחַי מְעִשָׂה* *¶* Et pro opere calamistræ, Mo. Ti. vel, compositionis crinium, M. Pro calamistrato capillo, Ca. Pro cincinnis, i. e. crinibus arte & industriâ dispositis. Pro crispitudine, seu *factura crispitiei*, For. Et pro crinium dispositione *aquali*, P. sim. Ang. Et loco operis pexi, JT. Pi. Heb. *operis continentis*, i. e. ita pexi ut continens esse videatur. Pro opere & *aqualitate*, i. e. pro pulchre pexis & dispositis comis. Al. Et pro ornamento capitis *aureo*, o. Ar. Loco *gemmarum*, Sy. *¶* Calvitium] Ità M. P. Mo. Ti. JT. Pi. Intellige, [vel, i. improprie,] vestis detrita, ex antithesi ; quæ sic dicitur per metaphoram : [vel, 2. proprie,] q. d. Deformitas summa erit, quia coma mulieri gloriæ est, 1 Cor. 11. 15. d. Accidet hoc, vel ex scabie prædicta, v. 17 ; vel manu hostium, five ex irrisione, five ex furore ; vel manu suâ, ob luctum & impotentiam animi, Esa. 15. 2. & 22. 12. *¶* *קַרְחָה* Glabretum, Ca. *tonsio capitis*, Ch. *incisiones*, Sy. *porrigines*, Ar. *Calvitium habebis propter opera tua*, o. *¶* Et pro fascia pectorali ; ita P. Ti. Mo. For. *פֶּחַי פְּחוּלָה* Vox hæc alibi non legitur. Est vox *barbara* ; [vel Hebræa,] à *פֶּחַי fascia*, & *פֶּחַי volvere*, q. d. circumvolvens fascia, *strophium*, quod virgines ad ubera sæpe circumcingunt ; estque ex delicata materia. Loco *segmentata cycladis*, JT. Pi. [Intelligit Junius illud vestimenti genus quod Anglicè *fardingale* vocant, ut ex proluxa ipsius descriptione colligitur, quam in eo videre est :] à *פֶּחַי frustum*, seu *segmentum*, & *פֶּחַי orbis*, five *rotunditas*. Erat zonæ genus magnificum ; cingulum sericeum latum quo mulieres se cingebant. Vel, erat genus vestis quam mulieres induebant ad gloriam & decorem. Erat fascia *exultationis*, cujus usus in diebus lætitiæ, à *פֶּחַי fascia*, & *פֶּחַי exultavit*. Vel, erat vestis tenuis & subtilis quæ cæteris vestibus superponebatur ; vestis, inquam, brevis, quæ superiorem tantum partem tegebat, nempe usque ad partem infernè proximam pectori : quæ etiam Reginæ videntur olim fuisse ornata. Forsan est quam Hispani vocant *mantellina* P. Verùm de his vestimentorum, sicut & avium Levit. 11. nominibus divinant tantum nobiscum Rabbinii, nec quicquam certi afferunt. Al. Et pro tunica *clavata purpurea*, o. Et loco *hyacinthorum tuorum*, Sy. Et pro eo quod *ambulabant in superbia*, Ch. Et loco *industi tui serici*, Ar. Pro tenui *interula*, Ca. *¶* Cilicium, *פֶּחַי מְעִשָׂה* Saccus, Ti. *cingulum*, five *cinctura*, sacci, M. P. Mo. G. vel, *cilicii*, JT. Pi. i. e. funis quo cilicia constringi solent. *Circumcingeris sacco*, o. sim. Ch. Sy. Ar. *amicus centonis*, Ca. Vestis cilicina, indicium luctus, Genes. 37. 34. Job. 16. 15. Psalm. 30. 12. &c. *¶* Pulcherrimi, *פֶּחַי מְעִשָׂה* [vel, variè reddunt.] *Adustio* (vel, *Deformitas*, quod mulieres adustæ sunt deformes : vel, *Adustio cutis*, Ca. five faciei à calore Solis) pro *pulchritudine*, five *venustate*, M. P. Ti. Ca. sic JT. Pi.

Ang. Glas. V. Pro formæ cultu *foeminae Solibus urentur*. Pro eo quod colebant faciem suam *venustatis* causa, & à Solis cœlique injuriis studiosè defendebant, rapiuntur foras ab hostibus, reiectæque Soli exponuntur atque torrefiunt. *¶* Cohæret cum præcedenti Jun. bus. *Ustio*, pro, & *ustio*. Ellipsis copulativæ, ut Job. 12. 4. & 20. 17. &c. Et non est hic præpositio, sed nomen, sicut & Esa. 32. 13. à *פֶּחַי* uri ; pro *פֶּחַי*, vel *פֶּחַי*, (ut *irrigatio* Job. 37. 11. à *פֶּחַי* irrigari,) contracte, ad celeritatem sermonis, & ut sono conveniat cum opposito ejus [פֶּחַי]. Aliis hoc non placet. 1. Infolens est hæc derivatio. 2. Maccaph, quo *פֶּחַי* cum *פֶּחַי* in unam dictionem compingitur, vetat illud pro subiecto enunciationis haberi, quod in pronuntiando per aliquam vocis suspensionem, in ista præsertim sententia, à prædicato rectè discernitur. Alii itaque pro præpositione sumunt, & locum sic reddunt, *Quia pro pulchritudine*, Mo. [quæ verba connectit cum sequit Di.] Conjungo cum verfu seq. hoc modo, *Quia propter pulchritudinem*, vel potius, loco *pulchritudinis, viri tui gladio cadent*. Neque obstat quod, ita accepto, versus hic suspensio sensu finiatur : id enim & alibi sæpe contingit, ut vel ex Esa. 8. 21. apparet. Si tollas distinctionem [versuum,] sic accipias, *Quia propter venustatem* (cui scilicet tantopere studebatis, ut viris placeretis,) *ipsi viri tui cadent*, &c. Vel, non tam rationis est, quàm continuationis, five expositiva particula ; q. d. Hæc quæ commemoravi non aliter accipias, quàm quod propter illam formæ venustatem cui adeo dediti estis, *vir cadent*, &c. *Quoniam* omnia illa supradicta erunt vice *pulchritudinis*, i. e. eod quod elegantia studiosiores eratis. Al. non sunt de textu, sed in eum irreperunt, ut patet quod nec in o. habentur. [Sed cautius & sapientius loquitur Leo Castro, ipse etiam Romanensis.] o. locum sic reddunt, *Et filius tuus pulcherrimus—gladio cadet* : [quam versionem cum textu Hebræo sic conciliat :] Hebræa lectio ad verbum est, *Quoniam pro pulchritudine* (quæ scilicet adolescentes nitebant ; vel, q. d. ut quisque est pulcherrimus, & speciosissimus, pulcherrimus quisque juvenis & princeps populi,) *vir tui cadent*, &c. [Sed neque reliqui veteres illa verba omiserunt, quanquam aliter, pro more ipsorum, interpretati sunt.] Chald. *¶* [vel potius hæc tria verba] sic *מַגְּפָה*, Hæc ultio sumetur ab illis, quia *scortatae sunt in pulchritudine sua*. *Quoniam* corruptetur pulchritudo earum, Sy.

25. *Viri tui*, &c.] O Zion, vel Jerus. ad quam nunc sermonem convertit. *פֶּחַי* sign. vel *homines* in genere, prout à foeminis & parvulis distinguuntur, Deut. 2. 34. & 3. 6. q. d. mortales ; vel, (per syn. gen.) viros in specie ; quia mox, tanquam synonymum, addit *fortes*. Viri cadent, quod talia in foeminis paterentur & promoverent : vel, foeminae sic puniuntur amissione maritorum. *¶* Et fortes (vel, *militar*, Ca. vel, *viatores*, Ch.) tui ; sim. LXX, Sy. Ar. JT. Pi. *פֶּחַי Fortitudo tua*, P. Mo. *robur tuum*, M. Ti. i. e. fortes ; ut Latinis, *nobilitas*, pro nobilibus. *Fortitudines tue*, vel, *vir fortitudinis tue*, V.

26. *Porte ejus*] In quibus forum, prætoria, &c. pro pugnacula, loca publicorum conventuum. Vel, *portæ*, i. e. civitates, ut Exod. 20. 10. Deut. 16. 5. & 31. 12. Hæc *maxere* dicuntur per metaphoram hyperbolicam, quomodo Esa. 24. 4. Lam. 1. 4. d. vel, ob infrequentiam populi intrantis & exeuntis ; vel, ob defectum judicium & litigantium & consultantium. *Porte ejus*, nempe Jerus. de qua tacite secum cogitabat Propheta : vel, omittitur antecedens, quod nobilis hæc civitas communi nomine satis intelligebatur, maximè à Judæis ; sicut & Ipse Pythagoram satis designabat. Relativum pro antecedente sæpe ponitur : ut Num. 7. 89. & 25. 4. illos, i. e. transgressores, non, Principes ; Jos. 13. v. 8. Cum ipso, &c. *Porte ejus* : Transitus à 2. pers. ad 3. quod Hebræis frequens. *¶* Et *desolata* ; ita Ti. sim. Ch. o. Ar. Ca. *פֶּחַי* [vel, *chm*, JT. Pi. vel, *ipso* civitas, M.) *munda*, vel *mundata*, Mo. P. M. sim. JT. Pi. vel, *evacuata*, five *exhausta*, Pi. V. sub. *viris*, M. vel, *incolis*, Pi. sic V. & sub. *erit*, Pi. i. e. privata rebus omnibus ; sicut *mundities dentium* pro fame, Amos. 4. 6. *Mundata*, i. e. evacuata bonis. Metaphora Pi.

ab eo qui scopis everrit domum, Matt. 12. 44. vel everrit & tollit stercus, 1 Reg. 14. 10. Vide Esa. 14. 23. Ezec. c. 26. v. 4. Vel, alludit ad abstersionem patellæ, 2 Reg. 21. 13. Nimirum impii conferuntur sordibus patellæ, vel domus, vel metalli. Vide Esa. 1. 25. Jer. 6. 30¹. ¶ *In terra* (humi, non in folio^m.) *sedebit* More scilicet lugentium, ex membro præcedenteⁿ. Vide Esd. 9. 3. Esa. 47. 1. Lam. 2. 10. &c. Simul alludit ad situm urbis dirutæ, vel exustæ, quæ in pulvere jacere videtur, 1 Reg. 20. 10. Psal. 102. 15°. Sessio & silentium (quæ duo ut plurimum conjuncta sunt, ut Job. 2. 13. Esa. 47. 5. Lam. 2. 10. &c.) desolationem in S. Scripturis exprimunt, Ezec. 8. 14. Amos. 8. 3. Huic loco & Esa. 47. 5. commentarii vice esse possunt nummi à Vespasiano cusi in memoriam devictæ Hierosolymæ, [qui tales erant;] vice filix Sionis, mulier silens, in terra sedens, dorsum in palmam reclinans, cum hac inscriptione, *Judea capta*. Et cum mecum reputo quem locum Josephus in aula Imperatoris tenuit, facile suspicer quis hanc Reversam designavit P.

Ang.
G.
Pi. sic
Calv. Ang.

Ang.

Greg. in
not. & obs.
c. in Crit.
Lond. pag.
2774.

CAP. IV.

1. **E**t apprehendent] Ità Mo. Ti. Ch. &c. vel, *Ad eò ut prehensent*, Ca. contra modestiam mulierum, quæ quæri debent, non quærere, &c.^a. ¶ *Septem* Id est, multæ^b. Numerus certus pro incerto^c. ¶ *In die illa* Pertinet ad prophetiam cap. 2. 12, &c. & cap. 3. v. 25, 26^d. Prosequitur eundem sermonem: nec dubium est quin uno tenore habita fuerit hæc concio*. Significat maximam virorum inopiam^e, & cladem^f. ¶ *Panem nostrum*, &c.] Non abs te illa expectabimus quæ Lex à maritis exigit, Exod. 21. 10^h. Victum & vestitum ære (vel laboreⁱ) nostro comparabimus^k. Quærunt maritum, iniquis licet conditionibus^l. ¶ *Invocetur nomen tuum super nos*; ità Mo. P. Ch. &c. "וְיִקְרָא" *A te denominemur*, Ca. simil. Glas. *Vocemur nomine tuo*, Ti. JT. Pi. id est, Dicamur uxores tuæ^m. Vide Gen. 48. 16ⁿ. Mulier, cum transit in familiam viri, ejus nomine censetur, & proprium perdit^o. Vide Joh. 19. 25^p. ¶ *Aufer opprobrium nostrum*] Ità Ch. JT. Pi. &c. nempe *ἀτιμίαν*, five sterilitatem^q, & coelibatum^r in ætate *ἐσθλῆς*, (*matura nuptiis* t.) Probrosa hæc erant, maxime Judæis, tum quia sic despici videbantur tanquam indignæ^t; tum quia præcipua Dei benedictio erat soboles^v, Psal. 127. 3. & 128. 3. & sterilitas habebatur maledictio, Exod. 23. 26. Deuter. 7. 14. Vide etiam 1 Sam. 1. 6. Jud. 11. 37. Psal. 78. 63. Esa. 54. 4^x. Sensus itaque hic est, Procrea nobis liberos, ductis scil. nobis in uxores^y. Vide quò adactæ sunt, quæ suis antè maritis contentæ non erant^z; septenæ, tutelæ præfidiique causâ, contentæ erant uno communi marito^a: contra naturam illius societatis, in qua consortes pati non possumus. Vide Levit. 18. 18. 1 Sam. 1. 6^b.

2. *In die illa*] Nempe sequente prædicta mala^c, populo his calamitatibus purgato, deletis impiis, reliquis emendatis^d. Al. Cùm Judæi à Romanis talia patientur*. Cùm omnia sùsque deque ferri visa fuerint, vastatâ Judæâ, & Israelitis peccato peccatique poenâ oppressis, deploratis omnibus; tunc *germen*, &c.^f. Hic debuerat inchoari nova sectio: [& hic cap. 3. inchoant JT. & Pi.] est enim sermo de re alia^g. Opportunè subjicitur hæc consolatio, nè diræ cladis nuncio nimis absterrentur pii, & ambigerent quomodo tunc staret foedus Dei, &c.^h. ¶ *Erit germen* (vel, *Christus*, Ch.) *Domini in magnificentia*, &c. "וְיִקְרָא" *In decorem*, five *pulchritudinem*, (vel, *magnificentiam*, Ti. vel, *gloriam*, Ch.) & *gloriam*, P. M. &c. vel, *gloriæ & honoris*, JT. i. e. afferet decusⁱ: vel, *inclitum & gloriosum*, V. *in jucunditatem*, &c. "וְיִקְרָא" dicitur de re quavis quæ elegantia suâ oculos animosque omnium in se convertit & allicit^k. "וְיִקְרָא" tum *decus*, tum *capream*, sign. fortè à significatione "וְיִקְרָא" Chaldaica, quæ, Mercero teste, est *placere*, seu *jucundum esse*^l. *In decorem*, &c. i. e. decorum; abstractum pro concreto, ut Esa. 3. 25^m. [Sed

Ang.
M. For.
Pi.
V. For.
Ang.

Calv.
For.
Musc.
Ang. sim.

V.
Ang. Pi.
V. sim.
Ang. G.
Calv.

V. sim.
Pi. Ang.
Pi.
Calv.
Ang.

Pi. V.
V. G.
Calv.
Calv. sim.

Pi. Ang.
Ang.

Pi.
Musc. in
Mar.
G.

Ang.
Pi. Ang.
Musc. &c.

Ang.
Mc. sic
T.

For.
G.

Calv.

Pi.

For.
Pi.
Ang.

quærendum quid, vel quis, hic per *germen* significatur: de quo variant.] Resp. 1. *Germen Domini* sunt primo sensu reliquiæ exsulorum, quæ, Esdræ & Nehemiæ temporibus domum reversæⁿ, laudabilem vitam duxerunt^o: hæc, inquit, rursus germinabunt, & in pristina ubertatem & gloriam eveherentur P. Non placet.

1. Quomodo probabit Grotius has esse *germen*, &c.^p 2. *Magnificentia* & *gloria* maximè distinctæ sunt à vita laudabili. 3. Num in die cladis Babylonice tanta fuerit magnificentia reliquiarum populi^q? *Germen* hoc est Ecclesia & populus Dei, qui vocatur *amena ejus planta* Esa. 5. 7. hæc, inquit, in Babylone emortua videbatur, reflorescet tamen, &c. Vide Esa. 26. 19. & 37. 31^r.

Germen hic activè sumi potest, hoc sensu, *Germinare faciet Deus arentem populum in alieno solo*. *Lignum aridum* proverbialiter ponitur pro desperato ac perduto, Esa. 56. 3. Ezec. 17. 24. qualis populus Dei videbatur: at, inquit, afflante Deo, germinabit, &c. t. Non dubito *germen Dei* accipere pro copioso & insolito gratiæ proventu, qui famelicos recreabit: q. d. Terra quæ, post vastationem sterilis, nullum germen promittit, inexpectatam herbam producet. Familiaris est hæc metaphora, Dei dona in mundo *germinare*. Vide Psal. 85. 12. Esa. 45. 8^t. [Alii hæc non placent.] *Germen* hoc

ab Ecclesia, five credentibus, illis nimirum *qui salvati vel reliqui fuerint*, &c. aperte distinguitur^v. Proprium apud Prophetam nomen Ecclesiæ est *Israel*, aut *reliquia Israelis*, hoc versu & seq. Gratia item five dona (quæ alii per *germen* intelligunt) evidentissimis verbis exprimuntur^x. Respond. 2. *Germen Domini* est Messias^y.

1. Quia hic passim dicitur *germen*, five *suculus*, Esa. 11. 1. Jer. 23. 5. & 33. 15. Zac. 3. 8. & 6. 12. & *germinare* dicitur, Esa. 43. 19. & 61. 11^z. Proprium hoc est attributum Christi, quod deinceps Propheta copiosius exponit infra cap. 11. cujus summam hoc caput continet^a. 2. *Magnificentia* hæc & *sublimitas* cui magis convenit quàm Christo? Quis alius est *exultatio* & *decor* fidelium? Vide 1 Cor. 1. 31. 3. Describuntur hic beneficia hujus *germinis*, quæ per Messiam unicè nobis obtingunt, utpote electio, sanctificatio, ablutio sordium peccati, &c.^b 4. Hebræi ipsi de Messia exponunt^c.

Ità Chald. vertit, *In tempore illo erit Messias Domini in gaudium & gloriam*. Et K. ad locum ait, *Germen Domini est Messias, ut dicitur Jer. 23. 5^d*. ¶ *Fructus terre*] Id est, vel, 1. Christus*, (ut sit repetitio^f.) qui è trunco succiso Isai instar virgulæ prodibit, infra Esa. 11. 1^g. Vel, 2. *fructus* hic pro gente sumitur, quæ ex arida stirpe germinabit^h. Alludit ad pristinam terræ fertilitatem, quam ipsa recuperatura esset: spiritualiter tamen

intellige de fructibus Spiritûs, sanctitate, justitia, &c. quæ in vitis populi Dei conspicerenturⁱ. ¶ *Sublimitas*, "וְיִקְרָא" *In*, vel *ad*, *sublimitatem*, P. vel, *magnificentiam*, V. erit *excellens*, Pi. vel, *excellens*, Ang. ¶ *His*, &c. "וְיִקְרָא" *Ereptioni*, vel *evafioni*, Israel, Pi. Mo. V. *evafiori*, &c. i. e. iis qui evaserint^k: *superstitibus*, &c. JT. sic Sy. sim. o. Ar. *multitudini ereptæ*, &c. Pi. *his qui salvati fuerint*, &c. M. nempe è præsentibus calamitatibus^m. q. d. In eos hæc dicuntur, illis hæc competunt, qui evaserint, &c. Pauci illi Israelitæ sunt *fatio Domini*, *germinatio*, & *fructus*, &c.ⁿ. [Ca. versum sic red-

dit,] *Eo tempore erit Jovæ germen nobile & gloriosum, terreque satus eximius & decorus, videlicet elapsi Israelitæ*. 7 in Heb. est articulus casûs nominativi, ut 1 Par. 22. 2 Par. 1^t.

3. *Relictus*, &c.] Superstes excidio Judæorum^o. Ubi populi colluvies profligata fuerit, quod restabit purum erit P. ¶ *Sanctus*, &c. "וְיִקְרָא" *Sanctus* (sanctitate tum infusâ, tum imputatâ^q.) *vocabitur*, Ang. Ch. V. sim. JT. Pi. Ca. o. &c. i. e. erit, & sic reputabitur; ut Genes. 21. 12. Esa. 1. 26. & 44. 5. & 56. 7^r. *Sanctus* dicitur ei, Mo. P. Angl. vel, *de eo*; 7

valet de Gen. 20. 13. & 26. 7. &c. t. *Dicitur ei quod sanctus sit*, M. Quos v. præc. vocavit *germen* & *fructum*, hos vocat hic *reliquias sanctas*^s. *Sanctus*, tum quia vocatur ad sanctitatem^t; tum reali infusione gratiæ^x. ¶ *Omnis* (vel, *Omnis* scilicet, Ti. sim. Ca. Ang. Pi.) *qui scriptus* (vel, *adscriptus*, JT.) *est in vita*, &c. "וְיִקְרָא" *In vita* (vel, *ad vitam*, V. Ca. o. Ar. Pi. *ad vitam æternam*, Ch. Pi. *inter vivos*, vel *cum viventibus*, M.

Ti.

80

Ang.
Calv.
Pi.
Ang.
Ang.
Musc. in
M. r.
Mc. T.
T.

Ti. Ang. vel, *vita*, JT. sub. erit, P.) in Jerus. P. sic M. Mo. &c. vel, *videbit consolationem Jerusalem*, Ch. [Variè exponunt.] 1. Quicumque scribetur in matriculâ reducum. Qui ex exilio [Babyl.] redierit in Jerus. Solebant civium nomina apud Hebræos in censum referri seu catalogum: Ezech. c. 13. v. 9. in scriptura domus Israel non scribentur. Exules porro pro mortuis censentur, ideòque in vivorum censum non referebantur. 2. Illi, inquam, qui vivi remanserint, For. Quicumque in vivis tum supererit. 3. Quos Deus prædestinavit ut superstitessent temporibus illis calamitosi, quasi eos in catalogo descripsisset; Dan. 12. 1. b. Mos est Hebræorum, ut quæ certò futura sint ea scripta esse dicantur. c. [Aliis non placet hæc interpretatio.] 1. Non agitur hic de exulorum reductione à Babylone, sed de reliquiis Judæorum qui servabantur à Romano exitio: illi verò nulli matriculæ inferti sunt. De adventu Messie hic agit, & de fidelibus N.T. 2. Hi inscripti omnes sancti sunt: an omnes reduces tales erant? 3. His scriptis beneficia spiritalia promittuntur: non ergò de corporali reditu aut redeuntium matricula hoc intelligendum. d. [Alii ergò aliter interpretantur.] 2. Qui præordinati sunt ad vitam æternam ex decreto Dei, Act. 13. 48. f. Restrictio, q. d. Non simpliciter omnis qui reliquus erit, sed illi demum qui scripti sunt à Deo in libro ejus qui nominatur Liber vitæ, (per quem intellige decretum Divinum adoptionis, quo electis æterna beatitudo fixa manet,) i. e. in hunc finem ut detur eis vita æterna. Nam de hac esse sermonem liquet tum ex declaratione sequente, tum ex ipsa phrasi. f. Electi ad vitam æternam hæc phrasi designari solent. Vide Psal. 69. 29. Luc. 10. 20. Phil. 4. 3. Apoc. 3. 5. & 13. 8. &c. e. Versum hunc quidam ita resolvunt, vocandos esse sanctos qui inventi fuerint scripti in libro vitæ. Sed nimis restrictum hoc videtur. Potius seorsim legenda sunt hæc duo membra; omnes qui residui erunt in Sion fore sanctos, & qui superstitessent in Jerusalem scribendos esse in libro vitæ. Et repetitiones hæc Hebræis frequentes sunt. Per scriptos, &c. intellige electos; qu. d. refecandam esse prophanam turbam, quæ tantum in terra nomen habet. b.

4. Si, &c. *וְיִשְׁלַח יְהוָה אֶת הַבָּרָק* Si abluet (vel, abstulerit, Ch.) — *fordem*, &c. Mo. P. &c. Quamvis *וְיִשְׁלַח* possit esse affirmantis, aut etiam optantis, temporis tamen [particulam] hic esse puto. i. Quum, vel Quando, (vel, Postquam, G. Ti. Quum scilicet, M. sic Pi. Calv.) abluet, &c. Ca. P. &c. Sensus est, Fient ista ubi Deus populum longâ calamitate expurgaverit, & ostenderit illis quali ingenio sunt populi idolis addicti. Tunc gloriosi & sancti erunt illi residui, quando Dominus sordes absterferit, &c. l. Quum h. l. respicit *etiam* v. 2. q. d. Quando prædicta reformatio effecta fuerit. m. *וְיִשְׁלַח* valet quum, ut Job. 21. 6. sic Num. 36. 4. Si (i. e. quando) erit jubil. Psal. 41. 7. Si (i. e. quando) ingrediebatur ut videret, &c. p. Al. Si tamen prius abluet, &c. q. d. Triumphum illum Ecclesiæ præcedere debet expiatio fordium & scelerum Judæorum, occisionis nempe Prophetarum & Messie, idque spiritu judicii & ardoris, i. e. per severam punitionem, incendium nempe urbis & Templi. q. Quum vulgò existimant Ecclesiam ex cladibus multum detrimenti accipere, Propheta contrarium hic ostendit, quòd potius hoc modo eluat Deus Ecclesiæ suæ corruptelas, &c. r. Alludit hic ad legales ablutiones, Heb. 9. 10. quæ typi erant ablutionis peccati, &c. * Ang. Ezech. 36. 25. &c. * *¶ Filiarum Sion* Id est, vel, mulierum Jerosolymitanarum, ut suprà 3. 16. vel, civitatum Judææ, quarum veluti mater erat Jeros. Prius malo, ita tamen ut synecdochicè intelligantur etiam viri. ¶ *Et sanguinem* Vel, sanguines, M. P. Mo. &c. vel, *cedes*, JT. Ca. lim. Pi. ut Psal. 9. 13. Esa. 33. 15. t. Intellige hic per synecdochen speciei omnia atrociora scelera: oppressiorem, quæ homicidium æstimatur apud Deum, Mic. 3. 10. Hab. 2. 12. &c. x. vel, omne genus immunditiarum, quia sanguis inquinat, Esa. 9. 5. Ezech. 16. 6. y. ¶ *Laverit, &c.* *וְיִשְׁלַח יְהוָה אֶת הַבָּרָק* Eluerit (vel, amoverit, M. lim. Ca. expiaverit, Ti. lavando ejecerit, V. depulerit, P.) è medio ejus, P. &c. vel, ex ea, Pi. Angl. ut Num. 14. 13. Jud. 10. 16. Amos. 2. 3. z. ¶ *In* (vel, idque, Pi.) spiritu (vel, per spiritum, Sy. vel, in verbo, Ch.) judicii, (vel, æquitatis, Ca.) & spiritu ardoris;

sic Mo. Ca. lim. M. Ti. Pi. vel, *exustionis*, Pi. Ang. ut Esa. 40. 16. a. *וְיִשְׁלַח* Excisionis, P. sublationis, JT. consumptionis, V. ejectionis, Q. in V. vel, consummationis, Ch. Verbum *וְיִשְׁלַח* sign. depascere, Exod. 22. 5. Esa. 3. 14. & auferre, 1 Reg. 22. 46. 2 Reg. 23. 24. Sed prius præfero b. Spiritum Sanctum hic intellige c, à quo fit expiatio Ecclesiæ, nostræque salutis initium & finis; qui ab effectibus nomen habet tum judicii, tum ardoris; q. d. judicio Spiritus, incendio Spiritus. Quoties legimus in S. S. Deus hæc faciet in Spiritu veritatis, potentie, justitiæ, possumus hoc modo sermonem vertere, potentia, veritate, justitiâ Spiritus *. Spiritus autem Sanctus * Calv. *spiritus judicii* appellatur, quia facit ut nostra videamus, judicemus & damnemus, peccata: communis enim sententia docet his verbis poenitentiam promitti. f. Ma. *Spiritu judicii*, i. e. vel, animo cupido exercendi judicium, sive administrandi jus, in vendicandis scilicet electis è potestate hostium, putà Diaboli, peccati & mortis: vel, judicio in impios exercito, ut Ezech. 20. 38. vel, discretionem inter carnem & spiritum in electis, Heb. 4. 12. vel, productione poenitentiae in illis, Act. 5. 31. & 11. 18. quâ homines & judicantur, & alios judicant, Jer. 31. 18, 19. 1 Cor. 11. 31, 32. h. *Spiritu sublationis*, Heb. *auferendi*, vel *tollendi è medio*, vel *succendendi*, h. e. animo irato atque hostili, cupido scilicet consumendi eos qui gloriæ Dei & salutis electorum officiant. i. Notatur his verbis ignis vel, i. zeli Jehovah, i. Pi. ut Esa. 9. 7. & 26. 11. Ezech. c. 36. v. 5. vel, 2. Spiritus, i. Pi. Ang. 1 Cor. 3. 13, 15. i. Nomine judicii declarat quid in restitutione Ecclesiæ præcipuum sit: quum scilicet in legitimum ordinem vel rectitudinem restituantur vel confusæ res, vel collapsæ. *Ardor* autem modum & rationem designat quâ Dominus eam suo nitore restituit, sordes nimirum exurendo. m. Al. *Spiritu judicii*, seu *discretionis*, quo scilicet separabit granum à paleis; & *adustionis*, quo paleas exuret. t. Al. *Judicii*, justificando & sanctificando fideles suos; & *accensionis*, in die Pentecostes, &c. Actor. 2. n. Al. *Spiritus judicii & accensionis*, i. e. qui ignem accendit & ardere quidpiam facit, est executio justitiæ Dei, &c. o. Hic justam & severam Judæorum punitionem significat, quâ ipsi à scoria sua expurgati sunt. p. *Spiritu judicii & ardoris*, i. e. vehementi & acri. q. *Spiritus* hic judicii in Christo multis modis apparuit: v. g. in separatione impiorum illorum Phariseorum à populo Dei, nec non patris à filio, &c. Matt. 10. 21. in eo etiam, quòd dicit se in judicium venisse in mundum, &c. Joh. 9. 39. & quòd initio Regni patefecit quid quisque in animo gereret, quæ erant singulorum spes, studia, &c. Potest etiam referri ad jurisdictionem spirituales, quâ absolvit aut detinet peccata. r.

5. *Et creabit, &c.*] qu. d. Mira & supra naturam aget *: tanquam de nihilo instaurabit. *Creari* dicitur * Ang. in S. S. quod renovatur, aut melius fit. t. Populo sic * San. purgato pollicetur gratiosam suam præsentiam ad directionem & protectionem. v. ¶ *Super omnem locum* (vel, habitationem, M. Ti. vel, locum paratum, Mo. *וְיִשְׁלַח* est, *sedes certa & firma*; cui opponitur, *incertis sedibus vagari* *) montis Sion] i. e. Super totum ipsum montem à radice ad verticem *. Sion, i. e. Ecclesiæ y: ubique fuerint Judæi Deum invocantes, &c. z. Pro- teget populum suum ubique. ¶ *Et ubi, &c.* *וְיִשְׁלַח* ¶ *Et super convocationem*, sive convocationes, sive *cetus*, (vel, loca convocationis, P. vel, conventus, Ca. For. vel, vocationes, sive invocationes, vel vocatos, For. vel, concilia, vel ecclesias, sub. particulares, V.) ejus, Mo. JT. Pi. &c. q. d. Non modò in privatis ædibus securi erunt, sed & tutò convenient ad Deum colendum. b. ¶ *Nubem per diem & fumum* Ità P. Mo. Ti. &c. id est, nubem fumosam, sive fumo similem c, Exod. 19. 9, 18. 60. Similis locutio v. 6. & Prov. 22. 15. collat. cum Prov. c. 29. v. 15. Vide & Matt. 3. 11. Joh. 3. 5. d. *Et splendorem ignis flammantis* Ità P. V. &c. ad verb. flammæ, V. Mo. Sensus, Præsidium Dei non minùs præfens illis erit quàm olim Israelitis ex Aegypto egressis adfuit. Et experti id sunt Hebræi ferme ad tempora usque Antiochi. Christus est nubes illa quæ suos refrigerat, & ignis qui lucet in tentationibus. ¶ *Super omnem* (vel, totam, JT. Pi.) enim gloriam (i. e. vel, i. germin-

germinationem illam gloriosam, vers. 2. nempe sanctos Domini^k, qui sunt gloria ejus, vers. 2. & gloria ejus participes, Exod. 34. 29, 30. Psalm. 84. 12. & 85. 10. 2 Cor. 3. 18. in quibus Deus glorificatur; Psalm. 29. 9. Esa. 61. 3: vel, 2. gloriosum & felicem illum statum ad quem evexit populum suum restitutum, in quo etiam eos confirmabit, &c. l.) *proteccio*] Ita P. &c. sub. erit, P. M. JT. &c. vel, *operimentum*, Mo. Angl. Vide Deuter. 33. 12. Alludit ad Exod. 40. 34. quod gloria Domini, i. e. nubes, obrexit tabernaculumⁿ: vel, ad historiam Exod. 12. 23, &c. vel, ad tegumenta varia quibus Arca tegebatur & muniebatur P. Proteget in Ecclesiis suis gloriosum ornatum suum, & dona sua propter nomen suum conservabit. Sensus, Magis etiam protegentur quam illo tempore exitus. In illa nube erat gloria Domini, i. e. conspicua majestas, Exod. 16. 10. & 24. 16. Num. 14. 10. *¶* Quoniam majestas ejus erit protegens super eum in protectione, Ch. Aded ut omnem protegat nobilitatem, Ca. Vox *¶*, præter hunc locum, occurrit tantum bis, Psalm. 19. 6. & Joel. 2. 16. & in utroque loco significat *sponsi cubiculum*, sive *umbraculum**; vel, *velum* quod supra novorum conjugum capita suspendebatur cum nuptiæ celebrarentur^t. Locus hic erit & secretus & tutus, & ad jucunditatem comparatus; adeoque & tutelam & consolationem quas Christus præstat Ecclesiæ aptè repræsentat. Vide Psal. 31. 21. & 84. 12. Sensus ergo loci est, Ubi Judæus populus ornatus fuerit à Deo sponsæ in morem, (quæ, abluta à sordibus, ornatur sponsalicio instructu, qui hinc gloria dicitur,) extendetur super illam gloriam, i. e. super sponsam eo modo ornatam, umbraculum seu protectio: quod in nuptiis solenni ritu fieri solet*. Aut fortè *protectio* hinc ponitur pro lacinia aut ala vestis quæ sponsus in nuptialibus sacris & nunc & olim tegere solebat sponsæ caput: de quo videtur Ruth 3. 9. *Expandit pallium*, &c. Ezech. 16. 8. *Expandi amictum meum super te*. Unde & Luc. 13. 35. dicitur, *obumbrabit*, &c. stylo nuptiali.

6. Et, &c. *¶* *וְיִשְׂרָאֵל יִשְׁכְּנוּ בָּהֶן* [Eritque (sub. Jehovah, ex v. præc. Q. in Pi. Sed cum eo non convenit *¶* foeminæ. Vel, Quod, sub. ex v. præc. *operimentum*, erit; copulativa pro relativa, ut Esa. 5. 4. Mal. 3. 1. Illustrat usum operimenti prædicti. Vel, erit ponitur absolutè^b. Vel, *Sitque*, Ca.) *tabernaculum* (vel, *tugurium*, Pi. vel, *adumbratio*, M. vel, quasi *tabernaculum*, sive *tentorium*, quo scilicet Tabernaculum tegebatur, Exod. 26. 7, 14. vel, ut tabernaculum quo pastores utuntur adversus æstus Solis, ventum, pluviam, &c. d.) in *umbram interdum*, &c. Ti. Mo. &c. Sicut tentorii tegmen defendebat olim Israelitas à Sole, vento & pluvia; sic nunc hos Deus ab omnibus malis tutos præstabit. Vide Esdr. 4. & 5. & 6. Neh. 4. Al. Servatur eadem metaphora. Post obumbrationem prædictam sponsa cum facibus in sponsi domum deducebatur. Ita Deus sponsam, h. e. populum suum, cum nube & splendore ignis deduxit ad domum suam, vel ad mysticum thalamum, nempe Templum^f. Docet h. l. tum fideles variis ærumnis semper esse obnoxios, tum perpetuum illis ducem fore, &c. g.

CAP. V.

1. *¶* *אֲנִי אֶשְׁרָא* [Canam nunc, Pi. sim. JT. M. P. Mo. vel, *agedum*, Calv. Ti. Volo canere, Ca. h. e. & scribere & eloqui, ut Psal. 45. 2. & 144. 9. Canam, ut in memoria & ore omnium versetur, ut Deut. 32. 44, &c. b. Canam, i. e. Repetam canticum, fortè illud Deut. 32. Vel, canticum hoc proverbialiter à sponsis cantabatur in sponsas ingratas, aut infideles; [ut continuetur hæc allegoria nuptialis.] Porro, sponsæ solebant vocari nominibus rerum amabilium; ut, *cervæ*, Prov. 5. 19. *columbæ*, sæpe in Cant. *vitulæ*, Jud. 14. 18. ita hinc, *vineæ*, &c. c. Parabolam hanc canticum vocat^d. De verbo *וְיִשְׂרָאֵל* variant. Ego, qui semper judicavi non nisi unam significationem habere verba Hebraica, (omitto ea quæ contrarias habent;) quando

omnium Hebraicarum vocum vim examinabam ex collatione omnium locorum in quibus essent, reperi hoc verbum generali significatione non aliud esse quam *præire*, aut (active) *prævenire*, vel *tanquam dux*, vel *tanquam insidiator*, vel *tanquam speculator*, vel *tanquam præcentor*. Hinc verò valet canere^t. Tertia hæc Prophetæ^t For. est concio^f; in qua populi fœdum & miserum statum^f Ang. velut in tabula monstrat, ut ad pudorem & resipiscen-^g tiam illos perducatur. *¶* *Dilecto meo*] Ita M. P. Mo. &c. Calv. Id est, vel, 1. populo Israelitico^b. Vel, 2. Deoⁱ: vel, For. in honorem Dei^k, quem maximè diligoⁱ; in Dei gratiam, ob quem zelotypus sum, nè Israelitæ aliò affectum transferant. Expostulat de populi ingratitude & perfidia^m. Vel, 3. Messie, sive Christoⁿ, sponso Ecclesiæ^o, dilecto & Patris, Matt. 3. 17. & Ecclesiæ, Cant. 1. 13, 14. cujus scilicet amicus & minister sum: vide Joh. 3. 29 P. Quem & *patruelem* suum hic vocat, utpote ex eadem gente & stirpe cum Esaia 9. *¶* *Canticum patruelem mei*, *וְיִשְׂרָאֵל* *Dilecti mei*, P. Mo. JT. Pi. &c. ab eo vel mandatum, ut Deut. 31. 19. vel inspiratum, ut 2 Sam. 23. 2. vel, ejus nomine & in ejus gratiam compositum^t: in honorem Christi conscriptum*. Queritur enim de ingratitude populi erga ipsum^t. Vel, Dei mihi dilectissimi, i. e. quod me iussit canere^v. Vel fortè, quod [sive quale] Deus cantavit Deuter. 32. Vel, *amabile*, Ca. vel, *patruo meo*, Ti. *¶* *patrum & charum* significat, Levit. 25. 49. 1 Sam. 14. 50. & *וְיִשְׂרָאֵל* *amita*, soror patris, Exod. 6. 20. vide & Levit. 18. 14. For. *וְיִשְׂרָאֵל* sign. etiam *cognatam* quemvis, Amos. 6. 10. vide & Jer. 32. 7, 8, 12. necnon *amicum*, sive *dilectum*, idque supra trigesses in Cantico canticorum^z. Dicit se ea dicturum quæ Deus jure optimo dicere posset*. *¶* *Vinea sua*; ita P. vel, *ejus*, Mo. Ti. *וְיִשְׂרָאֵל* *De vinea sua*, sive *ipsius*, V. JT. Pi. G. Ca. Ang. Sic 7 sumitur Gen. 26. 7. Psal. 91. 11. Al. *ad vineam*, &c. Calv. q. d. compositum in persona ipsius loquentis ad eam^c. Al. *propter vineam*, &c. M. Vineam hinc est Ecclesia, sive populus ejus^d. Similitudo frequens, eaque aptissima, quæ ostendit Deus & quanti eam æstimat, & quantum operæ illa flagitat^t; & quam sollicitè Deus eam curat, & quantum eam delectatur, & quod ab ea fructum expectat^f. *¶* *Vinea facta est* (vel, *fuit*, M. P. Mo. erat, V. est, JT. Pi.) *dilecto meo*] Hic incipit carmen ipsum^e. Parabola^g primùm proponit, deinde explicat^b. Loquitur^h Oecol. in Christus de se in tertia persona. Simil. Genes. 4. 23. Mar. uxores Lamech, i. e. meæ; & Psal. 132. 1. memento David, i. e. meiⁱ. *¶* *In cornu filio olei*; ita Mo. V. M. liveⁱ San. pinguedinis, ut 1 Par. 4. 40. vel, loco uberi, Ti. vel, loci^k Ang. uberrimi, Sy. vel, in loco pingui, o. *וְיִשְׂרָאֵל* *In colle loco pingui*, P. in quodam pingui dorso, Ca. in clivo uberrimo, JT. Pi. in angulo quodam in loco fertili, Ar. Al. totum hoc est nomen loci^l. [Alii appellativè sumunt, Q. H. ut jam notatum.] q. d. Deus populum in beata statione locaverat, perinde ac si quis in colle ameno & fertili vineam plantet^m. Epithetum est terræ Judææⁿ. In^m Calv. cornu, i. e. vel, 1. in loco sublimi^o: in monte excelso, Ch. in colle seu clivo^p, qui vineis aptissimus est, Psal. 80. 11. V. sim. Cornu altitudinem significat, Psal. 75. 5, 6. utpote pars bestię eminentissima^q. Vel, 2. in loco oblongo & prominente instar cornu, in angulo^r. Situs Judææ (vel Palæstinæ* [quod certè verius est]) speciem habet cornu^t, seu cuspidis; multò enim longior quàm lata est*. Vel, 3. in loco instar Lunæ semiplenæ incurvo, ut Solis radios per totum diem admittat ad maturationem uvarum^t. Vel, 4. in loco potenti & magnifico^v. *¶* *Filio olei*, i. e. in loco pinguiatissimo atque uberrimo^x: q. d. in loco quidem montoso, non tamen sterili^y. In terra Canaan, fluente lacte & melle^z. Alii idem per cornu & filium olei intelligunt. Cornu sæpe excellentiam denotat: vide Job. 42. 14. Sic vertendum esset, in cornu filii (vel, & filio, ellipsis copulativæ, ut Esa. 32. 13.) *pinguedinis*, i. e. in præcipuo & pinguiatissimo solo^z. 2. Et sepivit eam; ita M. P. Ti. Ca. &c. *וְיִשְׂרָאֵל* *Quam circummunivit*, JT. Pi. ut custodiret eam tum à peregrinis, tum à feris: Exod. 22. 5. Cantic. 2. 15. *¶* *וְיִשְׂרָאֵל* hinc tantum legitur; cognatum est *וְיִשְׂרָאֵל* significat autem *munire*, vel *sepe*, vel *maceriā*^c. Et fodit eam, Mo. V. i. e. coluit^d. Notat curam Dei in excolenda Ecclesia, eaque ab hostibus protegenda^f. *¶* *Sepivit*, nè viatores

viatores in eam facile incurrerent. Sic Deus populum sibi parentem à vi finitimorum tutum præstitit. *Sepi- vit* Lege suâ, & custodiâ tum suâ, tum Angelorum*. *¶ Et, &c.* *וְלִפְדֵּי* Vox sign. & lapides projicere, &c. 2 Sam. 16. 6. & lapides eximere, ut hic, & Esa. 62. 10. [Hinc variant.] *Et lapidavit eam.* More Hebræo duo verba simul construi possunt, *munivit & lapidavit*, i. e. lapidibus munivit: q. d. non sepem fecit, quam facile erat transcendere, sed murum, &c. Vel, sepem ex ver- pibus superposuit maceræ ex lapidibus. Al. & *ela- pidavit eam*, M. Mo. Ti. Ca. JT. Pi. G. ut Plinius loquitur. *Et lapides collegit ex ea*, P. hi enim agrum cor- rumpunt. Vide 2 Reg. 3. 19. Hinc Perius meminit *agri* (ab agricola provido) *exossati*, i. e. à lapidibus pur- gati. [Mythicè exponunt.] Ejecit ex terra Israelitica Cananæos; vel, lapideos deos, illorumque cultores P. Vel, hoc intellige de interdictione rerum malarum; ut munitionem præcedentem de sepe Legis, quâ illos cir- cumdedit. Agnosco quodd *לִפְדֵּי* sign. etiam *elapidare*, tunc autem contrahitur cum præpos. *לִפְדֵּי*. *¶ Et, &c.* *וְלִפְדֵּי* *Et plantavit* (vel, *consecravit*, Ti. JT. Pi. &c.) *eam* (i. e. populum suum ex alieno loco traductum col- locavit & stabilivit*), *surculo*; id enim vox sign. Esa. 16. 8. & Gen. 49. 11. vel, *palmite pulchro*, Mo. vel, *generosis*, five *nobilissimis vitibus*, JT. Pi. Ti. sim. Ca. Ang. vel, *plantis laudatissimis*; verbale nomen est in potentia sui verbi* *[לִפְדֵּי]* vel, *plantis vitis optima*, P. vel, *ut vineam electam*, Calv. ut esset *vitis electa*, M. vel, *vineam Sorek*, o. de quo loco vide Jud. 16. 4. Hu- jus palmites maximè commendantur, Gen. 49. 11. Jer. 2. 21. & hoc loco. Et vallis *Escol*, seu *botri*, unde exi- mia illa uva allata est, Num. 13. 23. à Sorek non dista- bat supra dimidium milliare. Hinc generosæ vites [*vites*] *Sorek* appellantur; ut apud nos plantæ sæpe à regione unde veniunt & nomen & nobilitatem ha- bent. Species erat vitis optimæ carentis acinis. [Mythicè exponunt:] Dedit eis Josuam & Judices, vi- ros egregios. Plantavit in ea sanctos Patriarchas & Prophetas. Produxit eos ex sanctis progenitoribus, Abrahamo, Isaaco, &c. Nulla culpa dari possit generi & origini hujus vitis. Legibus sanctissimis eos con- formavit. Sed non licet ad has minutias descendere in explicatione parabolæ. Non libet singula argutè per- sequi: simplex est Prophetæ consilium, Deum optimi agricolæ partibus sedulò & liberaliter fuisse defun- ctum, nihilque ab eo prætermisum, &c. Videtur hic inversus esse ordo, quia plantatio præcedit sepimentum. Sed ita resolvo, postquam plantaverat, necessaria om- nia addidisse. *¶ Et edificavit turrin*, &c. Nempe ad custodiam vineæ: ut esset specula unde custos ad omnes illius terminos prospicere posset. Sic urbs Hie- rosolyma, in loco munitissimo, in medio Judææ; in qua, tanquam specula, constituti sunt sacerdotes & judices, velut vineæ custodes. *¶ Et torcular ex- struxit in ea*, *וְלִפְדֵּי* *Excidit* (vel, *fabricavit*, V. sic P. *fodit*, V.) *in ea*, Ti. Mo. Ca. JT. Pi. &c. id est, vel, in vinea; vel potius, in turri, more rustico, ut eadem domus & cultorum habitationi, & condendis frugibus, inferviat. *Torcular* hic denotat vel, 1. altare manans sanguine victimarum: vel, 2. ministerium Prophe- tarum, qui suis exhortationibus populum quasi preffe- runt, ut exprimerent omnis generis officia, tanquam succum suavem qui Deo saperet. *¶ Expectavit ut faceret* (vel, *facere*, P. Mo. vel, *ut ederet*, Ti. JT. sim. Ca. *ut ferret*, Pi.) *uvas*. Intellige bonas & electas, plantæ pares. Sic *vester*, pro vestibus mundis five magnificis, Zac. 3. 5; *lana*, pro alba lana, Esa. 1. 18; *nullus locus*, pro nullo mundo loco, Esa. 28. 8; *mas*, pro mare sano, qui opponitur corrupto, Mal. 1. 14. Ità hic *uva* oppo- nuntur uvis *putridis* & *noxiiis*. *Expectavit* usque ad tempus fructus, Matt. 21. 34. &c. Non magis in Deum cadit dubia spes quàm poenitentia: spe suâ non fallitur Deus, imò futuram populi pravitatem præ- dixit, Deut. 32. 15. Nec verò hic subtiliter disputat Esaias quid apud se Deus expectaverit, sed qualiter se gerere debuerit populus. *¶ Labruscas*; ità M. P. Ti. Ca. JT. Pi. *וְלִפְדֵּי* *Aglydas*, spinas, o. & Th. in D. Ar. *siliquis*, Sy. Vox Hebræa omne agri vitium significat, vertiturque, & *ovipia*, (fructus putridus, five

peffimus,) & *βδελγος*, (sentis*) *Uvas putidas*, Mo. Uvas* G. similes uvis labruscæ, h. e. acerbæ ac insuaves. Ple- rique *labruscas* vertunt, quæ sunt vites agreßes. Sed quia id est nomen plantæ, non fructus, aiunt plantam hic pro fructu poni. Sed non opus est ut nos his diffi- cultatibus implicemus. Verbum *וְלִפְדֵּי* sign. *putrescere*, Esa. 50. 2. & (quia putrida foetent) *foetere*, Exod. 7. 18. & 8. 14. & 16. 20. deinde, *malum*, vel *corruptum*, esse, Dan. 6. 14. Hinc nomen foem. sing. Esdr. 4. 12. est *mala*, vel *noxia*, urbs: & hic nomen masc. plur. (ut respondeat masc. *וְלִפְדֵּי*) sign. *putridas*, *foetidas*, *noxias*, nempe uvas; quales illi *ficus* Jer. 24. 2, 3. & illæ *uva fellis*, &c. Deut. 32. 32, 33. *uva* supplendum ex mem- bro præced. Aq. vertit, *ovipia*, fructus pessimos; Sym. *ἀνέλκεις*, imperfectos. Fructus insuaves & gustui acer- bos, quales uvas Græci *ὀυπάρας* appellant. Heb. *foetidas*, i. e. odibiles, quas qui gustat abominatur ut rem foeti- dam. Propriè, *foetores*, i. e. uvas putidas, &c. Ut in præced. membro est ellipsis adjuncti, *uva*, pro uvis bo- nis; ità hic est ellipsis subjecti, quæ satis frequens est. *Foetidas*, sub. *uvas*. Sic Gen. 49. 22. *וְלִפְדֵּי* *ferax*, sub. *vitis*; Exod. 12. 8. & Num. 9. 11. *וְלִפְדֵּי* *amara*, sub. *herba*; Jud. 15. 5. *וְלִפְדֵּי* *stans*, five *consistens*, sub. *seges*; 2 Sam. 17. 28. *וְלִפְדֵּי* *toftum*, sub. *frumentum*; Neh. 9. 38. *וְלִפְדֵּי* *firmum*, sub. *pañum*; Job. 31. 40. *וְלִפְדֵּי* *facta*, sub. *herba*, collectivè, i. e. herbæ viles; Ps. 73. 10. *וְלִפְדֵּי* *plenum*, sub. *poculum*. Sic Psal. 38. 8. *facto*, sub. *morbo*; Ezech. 13. 10, 11, &c. *inepto*, sub. *reclorio*; Matt. 23. 15. *aridam*, nempe *terram*. Conqueritur eos tur- piter degenerasse, & non modò non fructus benefi- centiæ pares protulisse, sed & acerbos protulisse, & na- turæ ac generi suo, &c. contrarios. Sic malitia ista vinci non potuit, nec bonitate germinis, nec diligenti cultu, nec commoditate loci, nec pinguedine soli. 3. *Habitatores*, &c. Heb. *habitator*, collectivè, ut Esa. 20. 6. vel, distributivè, unusquisque vestrum. Innuit causam suam à nemine posse improbari. *¶ Ju- dicare*, &c. Annon debeam eam deferere, &c. Magna Dei bonitas, qui de actionibus suis iudicium hominibus permittit. Confer Gen. 18. 23, &c. Reos constituit iudices causæ suæ, quod summæ fiduciæ signum est. 4. *Quid est quod debui*, &c. Quid non feci quod ab optimo agricola desiderari possit, aut quod ad curam vineæ pertinebat? Loquitur humano more & para- bolicè, sub similitudine cultoris, cujus officium est ad- hibere culturam externam; non item pluvias dare, & fecunditatem præstare, &c. *¶ וְלִפְדֵּי* *Quid faciendum* (vel, *ad faciendum*, For. sub. *fuit*, Calv. vel, oportebat facere, Sy.) *amplius*, &c. M. &c. *¶ An quod, &c.* Heb. *Cur* (vel, *Cur igitur*, Pi.) *expectavi ut ferret uvas*, & tulit labruscas? Pi. Angl. i. e. *Cur, quum expectarem, &c. illa tulit, &c.* Copulativa pro relativ. temporis. *Cur, me expectante ut produceret uvas, pro- duxit lolium*? G. sim. For. 5. *Quid—faciam* Heb. *sum faciens*, i. e. facturus statim. *¶ Auferam sepem ejus*; ità o. Ca. sim. Pi. Ti. *וְלִפְדֵּי* *Remove*, Mo. infinit. pro fut*. *Aufer*, ut sit imperat. quæ loquendi forma (in sequentibus non semel usurpata) indignationem quandam notat. *A- movendo*, JT. *auferendo* scilicet, M. *Auferendo auferam*, i. e. penitus & certò auferam. Ellipsis verbi finiti, ut Eccles. 9. 11. Vide Esa. 59. 13. Sensus, Exponam eam Gentibus. Abjiciam studium meum, nudabo præ- fidio, &c. Tollam majestatem meam ab eis, Ch. *¶ Et, &c.* *וְלִפְדֵּי* *Et erit* (vel, *ut sit*, M. Calv. Pi.) *ad con- flagrandum*, Mo. vel, *in depastionem*, V. M. vel, *direptio- nem*, Ch. sic o. Sy. Ar. *ut depascatur*, Ti. Ca. vel ab ho- minibus, vel à bestiis, ut Psal. 80. 13. *¶ Diruam maceriam ejus* Lapidem, ut plenius exprimitur Prov. 24. 31. nec aliter vox accipitur Eccles. 10. 8, 9. Hof. 2. 6. *Seper* est è spinis, & exterior; *maceria* è lapi- dibus, & interior. Aliis tamen *seper* & *maceria* idem sunt. Donis quibus abusi sunt eos privabo, eosque hostibus exspoliandos exponam. 6. *Et ponam eam desertam*; ità M. V. *וְלִפְדֵּי* *Vastam*, Ti. *desolatam*, Pi. *desolationi*, JT. *desolationem*, P. Angl. sim. Ca. i. e. summè desolatam, ut Esa. 7. 19. *Et po- nam eos derelictos*, Ch. Destituam Judæos propriâ & le- gitimâ politia. *וְלִפְדֵּי* Hebræis est, *vacuitas*, five con-

Jud. 19. 10. 2 Reg. 5. 17. Job. 1. 3. imò & par equitum, Esa. 21. 7, 9^f. deinde (per meton. adjuncti) jugerum, i. e. tantum agri quantum uno die ab uno pari animalium potest arari^g, 1 Sam. 14. 14^h. ¶ *Faciunt* (vel, reddent, JT. ferent, Pi. ut facere sumitur Hof. 9. 16. collat. cum 10. 1. Esa. 7. 22¹.) *lagunculam unam*; ita o'. Ch. sic Sy. Ar. *בַּת אֶחָד* Batum unum, M. P. Ti. Mo. vel, batum duntaxat, Ca. Batus est amphora Attica^k, decima pars *סֵא* *סֵא*, Ezec. 45. 11^m. Continebat sextarios 72ⁿ. Erat minima mensura in liquidis o'. Sed fallitur; nam illa longè minor erat *bin*, Levit. 23. 13. Ezec. 4. 11. & hac mensurâ adhuc minor erat *logus*, Levit. 14. 10, 12. Batum intellige, non uvarum, sed vini^p. Admodum exiguum hoc, præcipuè in solo ferace^q. ¶ *Et, &c.* *וְיִרְעֶה חֹמֶר וְגו'* Et corus, vel *homer*, sementis (Heb. *semen homer*, vel *cori*, M. Pi. hypallage. Quamquam potest esse oratio recta, sic exponenda, Tantum seminis quantum capit corus. Corus autem capit decem medimnos Atticos^r. Erat hæc mensura tum granorum, tum liquidorum; & continebat decem sive batos, sive ephas, Ezec. 45. 11[†].) *faciet*, vel *reddet*, *epha*, P. Ti. &c. q. d. Terra non dabit vobis decimam partem seminis vestri^r. Atqui ubi fecunda est terra, non solum in decuplum, sed etiam in triceuplum, &c. sementem auget^v.

¶ *11. Qui consurgitis mane, &c.* Heb. *matutinantibus* (i. e. matutinos se agentibus) *in ipso mane*^x. Ut prius avaritiam, ita nunc crapulam, damnat^y. Mane cibum sumere Judæis inusitatum erat, (Eccles. 10. 16. *Væ tibi, terra, —cujus principes mane comedunt*;) sic & potum. Vide Act. 2. 15. *ebrii non sunt, quia est hora tertia diei*^z. ¶ *Ad, &c.* *שָׂכַר יְרֵמוֹת* Secar (vel, vinum vetus, Ch. vel, & ficeram, o'. vel, ut inebriativa, P. fim. JT. Pi.) sequentur, Mo. vel, sedantes, Ch. vel, sedentur, P. &c. Soliciti sunt in querendo potu, Ar. ¶ *Et, &c.* *וְיִשְׁכְּרוּ בַּיָּמִים* Et qui immorantur (vel, prorogantes id, Ti. vel, protendantque sese, Ar. vel, remorantes discessum, Ch. vel, tempus extrahunt, Calv. vel, prorogantibus, JT. Pi. vel, protrahentibus, sive continuantibus, Ang. sub. computationem, Pi. Angl. vel, sessionem, scil. ad pocula. Ellipsis nominis relativi significantis objectum, quod suppletur Psal. 127. 2. *prorogantibus sedere*, i. e. sessionem, ad opus scil. faciendum^a;) *usque ad crepusculum*, P. fim. Mo. V. Ti. &c. Vel, i. matutinum^b, ut 1 Sam. 30. 17. Job. 7. 4. q. d. Computationem per noctem ad alterum usque manè continuant^c. Vel, 2. vespertinum^d, ut Job. 24. 15. Prov. 7. 9. q. d. Totum diem (laboribus destinatum, Psal. 104. 23.) potando infumunt^e. Vel, in, sive ad, noctem, M. Calv. 3. in, pro, usque ad, ut Gen. 11. 4. Esd. 9. 7^f. Al. qui expectant vespertam, o'. ¶ *Ut, &c.* *וְיִשְׁכְּרוּ בַּיָּמִים* Vinum (vel, Vinum enim, o'. Ar. vel, ut vinum, JT. Pi. vel, donec vinum, P. M. Sy. defectus particulæ^g;) *incendit*, vel *accendit*, vel *incendat*, (vel, *estruare faciet*, P.) eos, Mo. M. JT. V. i. e. donec vino incaluerint^h. *Vino eos incendente*, Ti. *פָּתַח* sign. accendere, Ezec. 24. 10. Obad. v. 18. Solet vinum corpus inflammare, Jer. 51. 39. febres inducere, Deut. 28. 22. libidinem accendere, Gen. 19. 32, —36. Hof. 4. 11ⁱ. Al. Donec vinum persequatur eos: q. d. Illi sequuntur vinum, & vinum illos persequitur, & ruere facit^k, & mentem eripit, Prov. 20. 1. Hof. 4. 11. *פָּתַח* sign. ardentem persequi, Psal. 7. 14. & 10. 2. Sed prius sanius est^l. Significat ebriosos non extinguere sitim bibendo vinum, sed eam accendere^m. [Ca. torum sic reddit, *Væ qui manè surgunt ut potationi indulgeant, & statim à diluculo vino incallescunt.*]

¶ *12. Cithara, & lyra, וְנָבִלָם* Et nablum, Ti. sic JT. Pi. Ca. lyra, M. V. psalterium, o'. Ar. biol. vel lute, Angl. Sic dicitur quod protuberat instar utris, ut vox significat Esa. cap. 30. vers. 14. Jer. c. 13. v. 12ⁿ. ¶ *Et vinum* Sine quo nullum est convivium. Vide Esth. 7. 7. *Vinum* pro omnibus deliciis, sive potibus, ut Esa. 22. 13. sive etiam cibi, vide Esth. 1. 7, 8[†]. ¶ *In, &c.* *וְיִשְׁכְּרוּ בַּיָּמִים* Conviviis eorum, Mo. P. sunt in conviviis, &c. ellipsis præpositionis, ut Num. 12. 8°. Al. Convivia eorum nihil aliud sunt quam cithara, &c. nihil aliud in iis conspicitur, omnia ibi profana sunt, nihil sacrum, nulli hymni, nulla Divinorum beneficiorum memoria P. Nihil ibi serium, contra 1 Cor. 10. 31. Sensus pius, sed

prior syntaxis aptior^q. In quorum conviviis est cithara^r Angl. ra, &c. JT. Pi. Ti. &c. Ità musicâ abutuntur, quæ hominibus data est ad moderandum & demulcendum feros affectus, non ad exstimulandum concitatos^r. ¶ *Opus Domini* [Variè intelligunt.] Vel, 1. Legem, Dei manibus scriptam, Exod. 31. 18. Deuter. 3. 10[†]. Vel, 2. opera creationis, quorum contemplationem pabulum hominum esse voluit Deus, non autem ut ventri tantum inservirent, &c^t. Qui creaturis Dei fruuntur^v San. debent autorem recognoscere, &c. Vide Psalm. 28. 5^v. For. Vel, 3. quæ Deus in liberando ornandoque populo suo fecit; quæ beneficia Deus renovari vult cum in mensa discumbitur: Deut. 8. 10. *Cum comederis*, &c^x. Vel, 4. clades nuper inflictas decem tribubus. Vide Amos. 6. 6^y. Pi. Vel, 5. mala quæ vobis Deus præparat^z: mala partim^z G. inflicta, partim impendentia capitibus vestris. Ità Esa. 22. 12, 13^a.

¶ *13. Propterea captivus ductus est*; ità P. fim. o'. For. V. vel, *ducetur*; præter. Heb. pro fut^b. *וְיִמְגְרֶה* Demigrabit, V. V. migrat, JT. Pi. exulabit, Ca. *disparuit*, For. *revelatus* est, i. e. detectus, & expositus ignominia^c: *in captivitatem abiit*, M. Ti. vel, *abiens est*, i. e. non minus certò abiturus est quàm si jam abiret^d. ¶ *Quia non, &c.* *וְיִשְׁכְּרוּ בַּיָּמִים* Absque (vel, à non, Mo.) scientia, V. i. e. per dementiam suam^e: vel, quod non (sive nullam, Ti.)^e V. habuit cognitionem, M. fim. P. JT. Pi. Ch. V. *ed quod ipsi non cognoverunt Dominum*, o'. Propter inscientiam, vel potius incogitantiam^f: quod non considerant pericula^f Pi. sua, & judicia Dei; quod bruti sunt & stupidi, & sensibus mancipati, Psalm. 92. 7. & 94. 8. Esa. 27. 11^g. Angl. Quod crassa & voluntaria ignorantia laborant, & securè Verbum Dei contemnunt^h. Deus requirit scientiam non solum in præfectis, sed etiam in populo, ut de Deo, Religione, moribus necessaria sciant, &cⁱ. Ei. Al. *inopinato*, seu *insperato*, For. [Ca. locum sic reddit, —*exulabit populus meus imprudens.*] ¶ *Nobiles ejus, וְיִשְׁכְּרוּ בַּיָּמִים* Gloria ejus, Mo. Ti. nempe populiⁱ: nobilitas, Ca. honoratissimi ejus homines, JT. Pi. viri gloria, M. P. Angl. V. ut, *superbia*, pro superbo, Psal. 36. 12. Angl. robor, pro viro roboris, Esa. 3. 25. pax, pro viro pacis, Psal. 120. 7^k. ¶ *Interierunt fame, וְיִשְׁכְּרוּ בַּיָּמִים* Sunt viri famis, P. M. i. e. obnoxii fami, ità ut fame pereant. Genitivus adjuncti occupati. Consideratur enim hic famis ut carnifex, &c^l. Sunt famelici, JT. Pi. ut, *homines vanitatis & impietatis*, pro vanis & impiis, Job. 11. 11. & 22. 15^m. ¶ *Et multitudo ejus siti exaruit* Siti etiam aquæ, quæ magis parabilis erat quàm cibus. Non hoc vult Propheta, viros honoratos fame, inferiores siti, laboraturos; sed utrosque utroque genere malè afficiendos: tantum rhetoricè hoc amplificat; per modum distributionis. Confer Psal. 106. 17. Dan. 12. 3ⁿ. ¶ *וְיִשְׁכְּרוּ בַּיָּמִים* Et opulentia ejus, Di. [Vide ad v. seq.]

¶ *14. Propterea dilatavit* (vel, *dilatabit*, V. vel, *dilatata*, Pi. Angl.) *infernus* (vel, *sepulchrum*, Mo. Angl. V. JT. Pi. ut Num. 16. 30. Psal. 30. 4. & 55. 16. & 86. 13ⁿ.) Angl. animam suam] Ità P. M. &c. vel, sese, V. G. vel, *ingluviem suam*, Ti. vel, *spiraculum suum*, Ca. *balitum* [sic indubiè, non *habutum*, ut mendosè habetur in Crit. legendum,] suum, Q. in V. Metaphoricè significat multos morituros: q. d. Quia tam multi fame & siti peribunt, sepulchrum dilatabit sese, ut sit capacius plurium cadaverum^o. Sepulchra dilatanda erunt ob ingentem turbam morientium. Prosopopœia P. Fingitur mors hiantem ore prædam experere atque vorare. Forsan significat tantam futuram esse Judæorum stragem, ut commune sepulchrum (intelligo Gehennam, vel Tophet, in quem locum conjecta sunt & vulgi & Principum cadavera, vide 2 Reg. 23. 10. Jerem. 19. 6, 11, &c.) eorum corpora recipere non posset^q. ¶ *Et aperuit* (vel, *distendit*, M. JT. Pi. Sy.) *os suum*] Ità P. Mo. &c. vel, cum ore suo, ut Job. 16. 10. Ellipsis particulæ, ut Psalm. 17. 14^r. ¶ *וְיִשְׁכְּרוּ בַּיָּמִים* Et ore suo deficiat, Ti. ¶ *Absque, &c.* *וְיִשְׁכְּרוּ בַּיָּמִים* Præter (vel, citra, M. Heb. ad non, Pi.) modum, Ti. vel, *statutum*, Mo. vel, *morem*, P. M. in immensum, JT. Ca. Pi. Sy. ultra proportionem, vel ultra solitum[†]: ut non cesset, o'. sine fine, Ch. ¶ *Et, &c.* *וְיִשְׁכְּרוּ בַּיָּמִים* Et descendet, M. P. Mo. &c. ut (sub. illis, Ti. sic Ca.) descendat, Ti. JT.

ticipium unicum ex **חֶמֶד**. Quod si deducamus à **חֶמֶד**
absterfit, diluit, (unde & **חֶמֶד** instrumentum bellicum,
 quod *aries* esse putatur; indeque *aries* sic vocari dice-
 mus, quod gramina deleant & absument,) tunc non
 contemnenda est illius [Castalionis, opinor, intelligit,
 quamquam non verba ipsa, sed tantum sensum ipsius,
 exprimit,] versio, qui ita transtulit, *Et arietes palantes*
arrodent solitudines. Per *solitudines*, non horrida loca
 intelligo, sed alendis pecoribus apta. Hoc cum *agnis*
juxta ordinem pascentibus convenit; & hujusmodi peco-
 rum pastus argumentum est quietis & pacis. Sed nec
חֶמֶד (quod memini) *solitudines* sign. nec **חֶמֶד** *ari-*
etes, licet **חֶמֶד** sit instrumentum bellicum. Versum sic
 accipio, *Et pascentur agni, vel oves, secundum ductum su-*
um, & desolata pinguium peregrinantium comedent. Præ-
 dicit fore ut loca amœna, ubi divites deliciabantur &
 pinguescebant, vertantur in deserta, fiantque pascua
 agnorum, qui ibi securè cibum capiant, dum pingues
 illi in exilium pulsi peregre oberrant. Hoc vult, agnis,
 i. e. piis, bene fore, dum pinguibus, i. e. protervis im-
 piis, malè sit. Illis nec pastorem defuturum à quo ducan-
 tur, nec pascua quò ducantur: sed ipsa impiorum ha-
 bitacula, in desertum versa, pascuo ipsis fore. **וְיָבֹרֵךְ**
duccendi significatione usitatissimum est Syris ac Chaldæ-
 is; unde & **וְיָבֹרֵךְ** *desertum* dictum volunt Hebræi,
 quòd in illud ducantur pecora pastus causà. Consi-
 lium Prophetæ in hoc versu erat, tum arrogantiam
 procerum pios opprimendum retundere, tum pios (qui
 ad minas Dei expavescebant) sustinere & solari.*
 18. *Væ qui, &c.* **וְיָבֹרֵךְ** *וְיָבֹרֵךְ* *וְיָבֹרֵךְ* *וְיָבֹרֵךְ* *וְיָבֹרֵךְ* *וְיָבֹרֵךְ*
trahentibus (vel, *attrahentibus* ad se, P. vel, *pro-*
tendentibus, Ti. vel, *qui solent trahere*, veluti ex officio; nam
 participium sic tanquam nomen usurpatum plerumque
 notat consuetudinem: vel, *qui producant*, Sy. Ar.) *ini-*
quitatem (vel, *scelera*, Ca. sim. o. Sy. Ar.) *in funibus*
mendacii, P. Mo. &c. vel, *vanitatis*, M. V. &c. vel, *va-*
nis, Ti. vel, *nequitie*, Ca. vel, *temeritate*, quam seq. ver-
 su explicat; i. e. audaciâ ac proterviâ suâ. Qui per
 mendacia, veluti per funes, trahunt, &c. **וְיָבֹרֵךְ**
quasi, &c. **וְיָבֹרֵךְ** *Et veluti funibus*
 (vel, *nexibus*, Ti. vel, *loris*, Ca. vel, *cum catena*, M. vel,
denso fune, JT. Pi.) *plaustrum* (sub. *trahunt*, P.) *peccatum*,
 Mo. P. M. &c. **וְיָבֹרֵךְ** *accipiunt de poena*,
 ut sumitur Gen. 4. 13. Num. 9. 13. &c. Sensus est,
 Væ vobis qui damnationem vestram ad vos magnâ vi
 attrahitis, veluti qui plaustrum onustum fune trahunt;
 qui impenitentia vestrâ & peccatorum accumulatione
 Deum irritatis, ut judicium suum ad vos acceleret, ut Rom.
 2. 4. 5. Id quidem congruit cum v. seq. malum tamen
 aliter accipere. Sensus, Miseri sunt qui rationibus il-
 licitis aut pretextibus aut illecebris addunt peccata
 peccatis, & in illis sese obstant. Funes hîc vocat
 peccandi illecebras, aut vela excusationum, quibus se
 falli sinunt, & sibi blandiuntur. Hi sunt funes, live pra-
 væ colligationes, quibus peccatum attrahunt. *Qui*
trahunt, &c. i. e. qui non tantum producant impium
 vitæ cursum, ut homo producit funem, cum illum vel
 net, vel explicat, (sic enim verbum usurpatur Psal. 36.
 11.) sed etiam omnibus modis quos excogitare possunt
 peccatum ad se trahunt; nec, ut alii, ad peccatum tra-
 huntur, utilitate vel voluptate, aliorum vi vel suasu, &c.
 sed ipsi trahunt peccatum, sicut jumentum trahit plau-
 strum, Deut. 21. 3. Qui & spontè peccant & obstina-
 tē, & peccato se alligant. Qui nihil agitant nisi ma-
 lum omni studio suo. Sensus est, Ut boves loris assue-
 ti plaustrum assidue trahunt; sic ambitiosi, cupidi, &c.
 assidue trahunt funem & plaustrum peccatorum. Vel
 certè, Quia ducimus quæ spontè aut facillè sequuntur;
 trahimus verò quæ oblectantur & resistunt; *trahere in-*
iquitatem erit, studio & affectu occasiones peccandi con-
 quirere, & quasi magno labore convehere: quod ad
 malitiam, non ad ignorantiam aut fragilitatem, perti-
 net. Al. *Qui trahunt iniquitatem*, i. e. viros *iniquitatis*,
 ut *iniquitas* sumi videtur Psal. 49. 6. & 65. 4. & 119. 133.
 q. d. Qui alios vanis & fallacibus argumentis ad pec-
 candum sollicitant & trahunt. Ità aptè comparantur
 jumentis, quæ plaustrum [alioquin in loco suo mansu-
 rum] trahunt, &c. Sed malo prius. Per *funes va-*
nitatis intelligunt vel, i. res vanissimas, propter quas

gravia scelera contrahunt, aut poenas: vel, 2. inven-
 ta illa & conatus laboriosos quibus impii constanter
 sudant ut impia consilia sua perficiant. Vide Psal. 36.
 5. Mic. 2. 1. **וְיָבֹרֵךְ** autem, quod propriè sign. *densum*
funem, quo trahuntur plaustra, denotat robur & vires
 summas quibus cogitata sua exsequuntur, nè sine suo
 frustrentur, Psal. 64. 6.

19. *Qui dicitis, Festinet, &c.* Scil. Jehova, ad pu-
 niendos nos. Summa temeritas & irrisio. Concessio
 cum affectu contemnens; q. d. Nos non curamus si
 maximè festinet, sicut tu minaris. Nec minas cura-
 mus, nec judicia. **וְיָבֹרֵךְ** *Opus ejus* i. e. Quicquid se
 facturum prædicit. Opus judicii; castigacionem
 nostri. **וְיָבֹרֵךְ** *Ut videamus* q. d. Jam illud experiri
 cupimus. **וְיָבֹרֵךְ** *Consilium* Id est, opus de quo con-
 silium cepit. Quod tantâ deliberatione indiget dig-
 num sanè est quòd agnoscatur. **וְיָבֹרֵךְ** *Sancti Israel*
 Easdem voces per irrisionem repetunt quas Prophetæ
 inculcabant ut, reverentiam excitarent, &c. Hoc
 versu demonstrat ipsos peccata velut funibus attrahere,
 quòd spernant judicia Dei, &c. dicentes, Quousque
 tandem deliberat Deus? Ostendat potius ratum esse
 quòd decrevit. **וְיָבֹרֵךְ** *Et sciemus illud* i. e. Ut intel-
 ligamus quòd evenerit, & sciamus te esse veracem.
 20. *Qui dicitis malum bonum*; sic M. P. &c. **וְיָבֹרֵךְ**
De malo bonum esse, JT. Pi. sim. For. vel ex depravato ju-
 dicio, vel calumnia, vel adulatione, vel malitia. **וְיָבֹרֵךְ**
valet me de; & deficit, quòd, acceptum est. **וְיָבֹרֵךְ**
honesti & inhonesti limites ac nomina confundunt, &c.
 omne boni & mali discrimen ex professo conantur per-
 vertere. **וְיָבֹרֵךְ** *Qui vitium probant, & virtutem reprobant*,
 Qui patientiam & humilitatem ut res viles damnant;
 vindictam verò & fastum hominem decere dicunt, &c.
 Omnibus hoc vitium est filii hujus seculi, ut juxta le-
 ges & decreta mundi de rebus judicent. Alii hoc re-
 stringunt ad negotium juris & judicii. Qui innocen-
 tes damnatis, & fontes absolvis. Si privatis male-
 dicitur cum malum bonum esse dicunt, &c. quòd ma-
 gis magistratibus, quorum est recta & honesta tueri.
 40. **וְיָבֹרֵךְ** *Ponentes* (vel, *statuentibus*, Pi. qui faciunt, Calv.) *te-*
nebras lucem Vel, *in lucem*, live pro luce. Heb. *ponen-*
tibus, scil. loquendo, h. e. affirmantibus. Hâc voce
 innuit loqui se potissimum de potentibus ac primo-
 ribus, qui titulo potestatis quæ volebant statuebant:
 ut *ponere* hîc sumatur pro decernere; unde leges *poni*
dicuntur, & *positio* est vox legis. Gratia & bonitas in
 S. S. lux dicitur, Act. 26. 18. Rom. 13. 12. &c. ut pec-
 catum, *tenebra*, Joh. 3. 19. Eph. 4. 18. &c. Qui Legem
 Domini, quæ lux est, superstitionibus corrumpunt, &c.
 50. **וְיָבֹרֵךְ** *Amarum in dulce, &c.* Qui nec dulcedinem senti-
 unt quæ est in Verbo & viis & favore Domini, nec a-
 maritudinem quæ est in peccato, &c.
 21. *Qui sapientes estis in oculis vestris* Id est, qui
 vobis sapientes videmini. Qui falsâ sapientiæ opini-
 one inflati estis; unde pudet vos ab aliis discere, &
 monitiones Dei aliorumque contemnitis, & ferociter re-
 pudiatis quicquid non adlubescit: cum initium pieta-
 tis est docilitas, &c. Al. Qui vestrâ sapientiâ & arti-
 bus putatis vos judicia Dei vitare posse.
 22. *Viri fortes* Hebr. *roboreis*, Pi. vel, *robusti*, live
strenui, M. P. Ti. Ca. **וְיָבֹרֵךְ** *Ad, &c.* **וְיָבֹרֵךְ**
Ad miscendum, live miscendam, (vel, *fundendum*, Ca.) *ebri-*
etatem, Vulg. M. Sed **וְיָבֹרֵךְ** nunquam ita sumitur. Vel,
sechar, Mo. *siceram*, Ti. o. Sy. Ar. vel, *potum inebrian-*
tem, JT. Pi. *inebriativa*, P. *temetum*, Ca. *Ad inebriandum*
se vino veteri, Ch. *Ad miscendum*, i. e. infundendum; in-
 fusumque ebihendum. Synecdoche speciei *relaxensum*,
 & synecdoche membri; nam potores isti non viden-
 tur miscuisse vinum aquâ, sed infudisse ac bibisse me-
 rum. Quia vinum in calidis illis regionibus aquâ
 miscere solebant, hinc vox illa, quæ propriè sign. *misce-*
re in Hebræa & Græca & Latina linguis, ponitur pro
parare, infundere, porrigere, vinum, &c. ut Prov. 9. 2. &
 23. 30. Vide & Psal. 75. 8. collat. cum Apoc. 14. 10.
 [& ad illa loca congesta.] Taxat illos qui in eo gloria-
 bantur, quòd fortes essent, &c. Refert Athenæus in-
 scriptum fuisse Darii Hytaspis sepulchro, *Ποτὶν ὅσον*
ὄνον πλεονεκτεῖν, καὶ πότον ὅσον καλῶς, (Potui & plurimum
 vini bibere, & illud probè ferre.) Seneca Benet. 1. 10.

Habebitur aliquando ebrietati honor, & plurimum meri cepisse virtus erit *. Credibile est eum viros militares hoc versu, ut iudices versu sequente, respexisse v. q. d. Gigantes estis, non ad bellandum cum hostibus, sed ad potandum, &c. Facetè eos perstringit quod vires suas in Bacchi militia consumerent, & belluis deteriores, experirentur quantum cibi & vini ferre possent.

23. Qui, &c. [מַצְדִּיקִי וְגו'] Justificantibus (vel, Justum pronunciantibus, Ti. sic Ar. Pi. V. Absolventibus, JT. Pi. Ca.) impium, Mo. sic M. P. &c. vel, Qui dicunt causam impii esse justam. Luxui magistratum hinc connectit injustitiam, & acceptionem munerum: pro alendo enim luxu pullulat cupiditas, &c. Væ justificantibus, &c. Væ supplendum, quia novum hoc crimen est. Pro, &c. [עֲקָב שֶׁכֶּרֶךְ] Mercede (vel, pro mercede, ellipsis מְעָרָה, מוֹנֵה מוֹנֵה, Mo. ob munus, five munera, Ti. Ca. sic M. P. o. Sy. Ar. eò quod ab eo recipiunt mercedem iniquitatis, Ch. Hoc addit, quia possit hoc accidere ignorantia vel errore iudicis male instructi. Porro, iudicia aliis modis pervertuntur, v. g. ob odium, vel gratiam, &c. quibus vitiis parcere noluit Propheta; sed hoc tantum nominatim exprimit, quod מִן הַכּוֹל accideret. Vox עֲקָב (אֲקָבָה supplantare, Gen. 27.36.) sign. 1. plantam, five calcaneum; &, (quia illa pars in animali ultima est) 2. finem; 3. mercedem, quæ finis est laboris; 4. pro, vel propter, quod causam finalem notat: ut hinc videas proprietatem linguæ Hebrææ, & quàm sit naturæ conveniens. Et iustitiam iusti auferitis] Heb. auferent, vel auferunt, P. V. &c. Non eum injustum efficiendo, sed declarando. Confer Job. 27. 5, 6. Homines in S. S. id efficere dicuntur quod conantur efficere. Confer Levit. 24. 17. cum Deut. 19. 16, 21. Est hoc crimen multo peius priore: nam iniquius est iustum occidere quàm liberare impium, &c. Ab eo; ita V. Pi. &c. [מִמֶּנִּי] Id est, ab unoquoque ipsorum: nomen enim est plur. pronomen sing. quo notatur distributio in singulas species.

24. Sicut devorat (vel, absomit, P. JT. &c. vel, comedit, ut Esa. 29. 6. & 30. 30. os non minus igni quàm gladio tribuitur; stipulam lingua ignis] Ità M. Ti. &c. Flamma dicitur lingua μεταλλήματος, tum quia speciem linguæ præ se fert, nam rubet, & in acutiem tendit; tum quia instar linguæ lambit. Virgil. En. 2. Lambere flamma comas, &c. Vide 1 Reg. 18. 38. Phrasis lambendi, &c. usurpatur de re citò & facile peracta; Num. 22. 4. Et, &c. [וְהָיָה לְהִיבֵהוּ] Et glumam (quisquilias, P. V. festucam, Ca. stramen, Ti. For. torridum gramen, JT.) flamma dissolvit, M. vel, conficit, Ca. vel, debilitat, P. sic Mo. Sed tum non esse jirpeh in Kal, sed vel jerappeh in Piel, vel jarpeh in Hiphil. Vel, flammâ deficit, JT. Pi. וְהָיָה est, quicquid celeriter ignem concipit, ut stramen, stipula, fomes, &c. & cognatum est וְהָיָה festinavit, quo ipsi usi sunt v. 19. Sic & nomen וְהָיָה quisquilie, quæ festinanter inflammantur, &c. dicitur vel à וְהָיָה colligere, five וְהָיָה complicare; vel fortè à sono quem excitant, five dum colliguntur & complicantur, five dum comburuntur. Sic, &c. [וְהָיָה לְהִיבֵהוּ] Radix (vel, Radici, JT. vel, Origo, Ar. vel, Sic radix, M. P. Ti. Pi. Ang. Sic stirps, Ca. ellipsis particulæ redditivæ; eorum veluti putredo (vel, putre quiddam, Ca. Angl. vel, tabes, JT. Pi. vel, lanugo, o. vel, mucus, Mo. vel, pulvis, Sy. sic Ar.) erit, P. M. &c. vel, inerit, JT. Et germen (vel, flos, JT. Pi. o. Ar. vel, surculus, Sy. frutex, Ca. gemma, Mo.) eorum ut pulvis ascendet] Ità P. M. &c. scil. in auram, resolutus in pulvisculum ex putrefactione. Nullum fructum feret, sed in nihilum abibit. Vide Psalm. 22. 16. Esa. 9. 18. Locum intelligo de omnimodo interitu & evanitione felicitatis eorum, instar arboris cujus & radix contabescit, & flores putrefiunt, ità ut nullus inde fructus enasci possit. Rempub. tacitè confert arbori, quæ radices habet & germen. Radix hinc denotat, vel, 1. parentes eorum: vel, 2. fortes eorum bene radicatòs, Job. 21. 7. Jer. 12. 2. vel, 3. robur & vires eorum. Germen pariter sign. vel, 1. ipsorum liberos: vel, 2. infirmos, qui citò dissipantur, Psalm. 103. 15, 16. Esa. 40. 7. vel, 3. eorum pompam & gloriam. Sed hæc præcisa partium applicatio minus necessaria videtur. Et eloquium Sancti Israel, &c. [וְהָיָה אֱמָרָתוֹ] Non absurdè hoc intelligas de Chri-

sto, qui in S. S. dicitur מְרַחֵם, dictum, sermo, pronuntiatum, seu promissum; ut à Joanne, Δὲ ὁ

25. Ideo iratus est, &c. [וְהָיָה אֵרָא] Incensa est, vel excanduit, (ad verb. irata est, V.) ira, &c. V. Ang. &c. Heb. facies, vel nasus, quia ira ibi præcipuè se ostendit, Psalm. 18. 9. & 34. 17. Loquitur hic de iudiciis Dei, vel, 1. quæ jam experti sunt Judæi, vel sub Joaso, per Syros, 2 Reg. 12. 17. vel sub Amasia, per Israelitas, 2 Par. 25. 22. vel potius sub Ahazo, 2 Par. 28. 5, 8, 17, 20. Vide Esa. 1. 7, 9. Ità minas futuræ ultionis confirmat ex præteritis plagis: q. d. Non creditis futurum esse quod prædico; agite, unde aded exarsit [prius] ira Dei, &c. Vel, 2. quæ futura erant per Chaldaeos, &c. Præt. pro fut. ob certitudinem eventus. Extendit manum, &c. Id quod facere dicitur Deus vel, 1. ad opitulandum, ut Psalm. 136. 12. Prov. 31. 20. vel, 2. ad percutiendum, ut Psalm. 55. 21. & 138. 7. Esa. 31. 3. Et (vel, aded ut, Pi.) conturbati (vel, commoti, V. Ma.) sunt (vel, sint, Pi.) montes] Hyperbole, quæ tum gravitatem percussione indicat, ut etiam montes ad eam contremiscere potuerint, vide Esa. 64. 1, 2. Jer. 4. 24. tum perstringit stuporem populi, ut qui plagis illis non commoveatur. Et, &c. [וְהָיָה נְבִלָתָם בְּפִתְחוֹתַי] Et (vel, aded ut, Ca.) fuit (vel, fuerunt, Sy. vel, jacuerunt, Q. in V. vel, jaceant, Ca.) cadaver (vel, morticinum, P. Mo. vel, cadavera, Ti. Ca. Q. in V.) eorum (nempe ab hostibus caesorum) lacerum, V. vel, lacerum projectum, M. vel, succisum, JT. sic P. quasi sit Pahul à פָּחַל succidit, Psalm. 80. 17. Esa. 33. 12. Tum locum sic verterem, Cadaver (collectivè sumptum, ut Psalm. 79. 2. Jer. 7. 33.) excisum jacebat in plateis. De qua locutionis forma vide Esa. 14. 12. &c. Sed isti [Junianæ] interpretationi duo obstant: 1. forma vocis seu punctatio, quia prima litera habet Patach sequente Dagesch, non autem Scheva; 2. syntaxis, nam participio Pahul non solet præmitti verbum וְהָיָה, ut hic factum est. Ut lutum, Sy. Ca. vel, stercus, Mo. o. Ch. sic Ti. Ar. vel, purgamentum, Pi. For. vel, cænum, quod expurgari solet, quo nihil vilius. A similitudinis, & פָּחַל, quod idem cum פָּחַל Thren. 3. 45. purgamentum, five quisquilie, à פָּחַל purgavit, scil. scopis, &c. & congruit cum verbo פָּחַל. Confer & 1 Cor. 4. 13. תִּשְׁכַּח לִנְיָהּ פִּרְיָהּ פִּרְיָהּ. In, &c. [וְהָיָה כִּי] In omni hoc, five isto, P. Mo. Ma. Et in omnibus istis, Calv. Ob totum hoc, valet propter. Referunt vel, 1. ad peccata prædicta; vel, 2. ad plagas præcedentes. Et tamen, vel Nihilominus, nedum ob id conquievit furor, &c. Q. in V. Quanquam Dominus populum suum tam graviter percussit, ac propterea placatus esse videri possit, tamen nondum placatus est. Adhuc—extenta] Scilic. ad percutiendum, ex principio versus. Confer Levit. 26. 14, &c. & Jos. 8. 18, 26. Et, &c. [וְהָיָה נָשָׂא נֶגְדִי מִרְחֹק] Et (vel, Tum, Ca. vel, Nam, Pi. Q. in V. Copulativa hinc pro declarativa; declarat enim quod dixit, manum Dei adhuc esse extentam. Nam quum, JT. vel, Ergo, o. vel, Et mox, Ar.) elevabit, five eriget, (vel, elevavit, fut. pro præter. vel, attollens, JT.) vexillum, five signum, gentibus, vel, ad, five in, gentes, (vel, in nationibus, For. vel, genti, Ti. Musc. Puto enim primitus scriptum וְהָיָה, cui librarii imprudenter adjecerunt וְהָיָה, decepti sequenti voce, quæ à וְהָיָה incipit; postea enim in toto hoc vaticinio sing. num. constanter retinet. Sed notissima est in Prophetis numerorum mutatio: cujus etiam h. l. peculiaris est ratio, ut significet varios istos populos non fore multitudinem confusam, sed instar corporis, cui certum caput præsit ac dominetur. Vel, externis, Ca.) à longè, vel, è longinquo, vel procul, M. P. Mo. Ca. JT. Pi. מִרְחֹק plerique cum נָשָׂא conjungunt, quibus suffragari videtur sequens membrum, ubi מִרְחֹק מִרְחֹק ex adverso respondens) cohæret cum verbo וְהָיָה. Malim tamen construere cum וְהָיָה, ità ut non sit adverbium è loco, ut plerumque, sed in loco, (quàm ferè vim habet quoties cum verbis עָמַד, הִתְיַצַּב, & similibus, jungitur,) & vertere cum o. & Ti. quæ procul, sub. est, vel sunt. Quæ ellipsis est & Esa. 49. 1. מִרְחֹק לְאֶמֶת, quod Ca. Ti. Zuing. &c. vertunt, populi [intellige qui sunt] remoti, five longinqui. Similiter alii hinc accipiunt, gentibus longinquis, Of. vel, quæ sunt, five venient, à longè

longè, ut Esa. 43. 6. & 49. 12. prout comminatus erat Deus Deut. 28. 49. à quibus proinde minor esset illis aut gratiæ aut redditus spes †. Vel dicitur, *longinquis*, à quibus populus securus erat, & nihil tale expectabat *. Usus porro signi five vexilli tempore belli multiplex erat†. 1. Ad colligendos & convocandos milites†. Quoties expeditione suscepta, vel ingruente, arma sumenda essent, duobus monebatur populus, nempe tubarum clangore, & signi erectione, ut patet ex Esa. 18. 3. Jer. 4. 21. & 51. 27. Vide & Virgil. Æn. 8. *Ut belli signum Laurenti Turnus ab arce*, &c. Macrobi. Saturn. 1. 16. &c. 2. Quum milites ad conflictum vocarentur; quod signum præliare vocari possit: quod erat in triplici differentia. 1. Satis magno ante prælium spatio, quo admonebantur ut se præpararent, &c. De quo Plutarch. in Antonio, *Quum videret Parthos undique circumfundi, pugna signum in castris proposuit*: & rursus in Marcello, *Ipso diei ortu proposita fuit purpurea tunica, in signum futurae pugnae*. 2. Quum milites arma capere atque in ordines ire oportebat. De quo Cæsar Gal. 2. Liv. 6. 12. 3. Quum concurrendum erat & pugnae initium faciendum. De quo Polyb. 2. 66. Cæsar Civil. 3. Dionys. 1. 6. & 8. De utrovis signo non improbabili locum hunc accipiunt *. *Attollet*, &c. i. e. arcanâ suâ providentiâ adducet hostilem exercitum †: instar magni Ducis, vexillo erecto convocabit quos huic expeditioni destinavit †. Conscribet exercitum †: vel, hostes ad stragem edendam emittet. Est metaphorica locutio, quia, sublato signo, milites ad nutum ducis manus conferere, & in prælium ruere, solent †. Ego autem malim per signum hoc erectum nihil aliud nisi ipsorum adventum significari, & allusum hinc ad signum expeditionale seu itinerarium, quo admonebatur miles de castris movendis: de quo Curt. 3. 3. Marcel. 1. 24. &c. Expositionem meam firmant verba sequentia his synonymè adjuncta, *Et sibilabit*, i. e. sibilo advocabit, &c. deinde, *velociter veniet*: quibus verbis haud dubiè declaratur effectus quem priore versûs parte sibi proposuit Propheta †. Per gentes autem hinc intelligunt vel, 1. Romanos, sub Tito, &c. †. Quod pauci sentiunt, & minimè probabile est †. Vel, 2. Chaldaeos five Babylonios †. Vel, 3. Assyrios †, sub Sennacheribo; de quibus familia dicuntur Esa. 7. 17, 18 †, qui tamen sint velut typus Romanorum, &c. †. Al. Coget milites ex omnibus gentibus contra Judæos †. ¶ *Et, &c. לו ושרק*] *Et sibilabit* (vel, *sibilavit*, M. P. vel, *sibilo annuet*, Ti. vel, *sibilo vocabit*, Ca. sic V. vel, *sibilans advocaverit*, JT.) ei, P. Mo. Ti. vel, *illum*, sub. regem, vel *imperatorem*, gentium; relativum sine anteced. †. Vel, *super eum*, M. vel, *ad se*, JT. vel, *ad unamquamque illarum*, Pi. Angl. nempe gentium; convenit enim 17 genere cum לו: Heb. *ad illam*; syntaxis distributiva, quâ totum distribuitur in partes singulas †. *Ad eam*, vel *eum*, id est, eos: singulare collectivè sumptum, ut *cadaver* v. 25. Alludit ad morem quo, sibilando, quemvis qui paulò remotior est vel extra conspectum positus advocamus; vel ad pastores, qui sibilo oves palantes revocant †. Innuat tam facile Deo esse hostes colligere & armare, &c. quàm homini sibilare †. ¶ *De finibus terræ*] Nempe illis cognitæ & compertæ. Confer Luc. 2. 1. Act. 2. 5. Vel, à locis remotissimis †. q. d. Advocabit gentes moribus & linguis diversissimas: id quod terribilius est †. ¶ *Et, ecce, festinus, &c. ובהמה קל*] *Cito*, vel *festinanter*, vel *velociter*, vel *statim*, (vel, cum *festinatione*: ellipsis particulae, ut Jer. 48. 16. quæ exprimitur Eccles. 4. 12 †.) *levis* (vel, & *levis*, M. vel, *velox*, JT. Pi. *velox* & *levis*, Ti. vel, *sicut nubes levis*, Ch. vel, & *velociter*, Sy. Ar.) *veniet*, vel *adveniet*, vel *aderit*, M. Ti. P. Mo. JT. Pi. sub. *exercitus*, JT. 72 *velox*, propriè *levis*. Meton. efficientis, nam, levitas corporis velocitatem cursûs efficit †. Verùm 72 hinc non est adjectivum, sed adverbium, sicut & Joel. 3. 4. (al. 9.) ubi cum ובהמה in παρὰ δὲ jungitur, ut nobiscum sentiunt K. Hieron. Merc. Sy. etiam Græci, qui tamen minùs bene verterunt, *λέγας*, (*leviter*), pro, *ἀγέας*, *celeriter* *. Hoc opponit ipsorum voci, *Festinet*, &c. supra 19. [Ita fiet, inquit,] *Festinabit*, & *accelerabit* opus suum, &c. 27. *Non* (vel, *Nullus*, JT. Pi.) *erit deficiens*; ita Ch. 73 *לא*] *Lassus*, M. Ti. Mo. simil. V. Ca. JT. Pi. Sy. sub. *de via*, V. vel, ex itinere tam longinquo †. ¶ *Ne-*

que, &c. ואלו כושר] *Et non impingens* (vel, *labo-*
rans, P. vel, *corruens*, V. vel, *infirmus*, Q. in V.) in eo.
Mo. M. JT. Pi. &c. nempe toto exercitu †. Non im-
pingent five ad impedimenta quævis in via, ut Esa.
63. 13. Jer. 31. 9. five alii in alios, ut Joel. 2. 7, 8. ut
in tumultu & festinatione fit †. q. d. Alacres erunt &
expediti, nihil illos impedit aut retardabit †. ¶ *Non*
dormitabit, neque dormiet] Ità P. Mo. &c. Pro, nedum
dormiet; minus enim est *dormitare*, quàm *dormire*. Con-
fer Psal. 121. 4. q. d. Strenui erunt, non somnolenti †. Calv.
Vigiles erunt & attenti ad rem. Vide Prov. 6. 4, 9 †. Ang.
¶ *Neque solvetur* (vel, *deponetur*, Ar.) *cingulum* (vel,
zona, JT. sic o. vel, *baltheus*, Ca.) *renum* (vel, *lumbo-*
rum, M. P. Mo. JT. Pi. o. Sy. Ar. vel, *laterum*, Ca.) *ejus*;
ità P. M. &c. ואלו כושר חלצו] *Baltheum renum*
suorum nullus aperit, Ti. [Variè explicant.] Non erunt
timidi, quod per *solutionem lumborum* exprimitur Dan.
5. 6. vel infirmi. Accinctio erat indicium roboris; dif-
cinctio, imbecillitatis. Vide Esa. 23. 10. & 45. 5 †. Al.
Perpetuò miles erit accinctus †, & paratus vel itineri,
vel actioni. Vide 1 Reg. 18. 46. 2 Reg. 9. 1. Psal. 45. 4.
Cant. 3. 8 †. ¶ *Nec rumpetur* (vel, *avelletur*, JT. Pi.) *cor-*
rigia calceamenti (vel, *calceamentorum*, P. Mo. &c.) *ejus*; sic
M. P. &c. ואלו כושר חלצו] *Neque solvit corrigiam*, &c.
Ti. Ligabant antiqui calceos corrigiis quibusdam in su-
periore parte pedis. q. d. Nihil obtinget quod illos im-
pedire aut retardare possit †. Non exuet calceos, som-
ni longioris causâ, nè cum mora illos postea indue-
re cogatur. Hoc dicendi genere utitur, quod sæpe
abrupimus anfulas calceorum quum illos exuimus †.
Sensus loci, Vestiti, calceati, armati somnum capient †.
28. *Et arcus—extenti*; ità M. Mo. &c. ואלו כושר
Intenti. Ca. o. *adducti*, JT. Pi. Heb. *calcati*, Pi. Angl.
ut Esa. 21. 15. sic Jer. 50. 14 †. Meton. effic. nam cal-
canto adducitur arcus †. Parati semper sunt ad pug-
nam, Psal. 7. 13. & 111. 2 †. ¶ *Ungula—ut filex*,
והפצתו] *Ut petra*, vel *filex*, reputata sunt, P. Mo. M.
&c. vel, *reputabuntur*, JT. Pi. ob firmitatem †, & du-
ritiem †. q. d. Non atterentur cursu P. aut longo & diffi-
cili itinere †. ¶ *Et rote*] Nempe *currum*, o. Ar. JT.
Pi. Angl. &c. quibus utebantur in prælio †. ¶ *Quasi*, &c.
והפצתו] *Tanquam tempestas*, P. Mo. o. Ch. vel, *rapidus*
ventus, Ar. vel, *turbo*, M. P. V. sic Ti. Ca. JT. Sy. ob velocita-
tem †, ut Esa. 66. 15 †. Turbo rotationes quasdam efficit;
unde 72 & *rotam* five *spheram*, & *turbinem*, sign. v.
29. *Rugitus* (vel, *Vox*, Ti. *Fremitus*, Ca. sim. o.) *ejus*]
Ità Ch. vel, ei, P. Mo. &c. Nempe *gentis*, Ti. For. vel, *exerci-*
tus, For. quum pugnam ineunt. Vide Ps. 74. 4. Jer. 25. 30 †.
¶ *Ut leonis*] q. d. Truculenti sunt & inhumani, &c. v.
¶ *Ut catuli* (vel, *filii*, Ch.) *leonum*] Ità M. P. Ti. Mo. &c.
quorum & vox fortior, nec feritas minor, est. Vide Esa.
31. 4. Jer. 2. 15. Vel, *ut caterva leonum juvenum*; vel, *ut*
aliquis juvenis leo. Sic, *juxta rivulos* (i. e. aliquem rivulum)
aqua, Ps. 1. 3 †. ¶ *Et frendet*, (vel, *fremet*, P. Mo. vel, *cla-*
mabit, Ch.) & *tenebit* (vel, *apprehendet*, M. P. o. &c.) *præ-*
dam; ità Mo. ואלו כושר חלצו] *Frendet* ergo, & *appre-*
hendet, &c. Ti. qui *prædam frendens corripit*, Ca. Et *fremet*,
& *apprehendet*, &c. vel, *Fremet*, inquam, *cùm apprehen-*
derint, &c. Et, pro, *cùm*, ut Ps. 37. 23. *Fremet leo*, & *cùm*
præda defuitur, Ps. 104. 21. & *cùm prædam nactus est*,
Esa. 31. 4. Amos. 3. 4 †. ¶ *Et, &c. ואלו כושר חלצו*] *Et evadet*, Ar.
For. nempe *incolumis*. Hiphil sæpe neutraliter sumitur.
Vel, *salvam faciet*, five *evadere faciet*, i. e. retinebit, conser-
vabit: *salvam deportabit*, JT. Pi. sim. Sy. *spoliabit*, Mo. ra-
piet, P. *spolia corrudet*, Calv. *salvabit*, i. e. *erutam abducet*
salvam in domum suam †. Vox sign. in genere *vi* aliquid
abripere ab iis qui detinent illud; indeque sæpe *eripere*,
five *salvare*, aliquid ex alterius manibus, ut Rial. 17. 13;
&c. hinc tantum sign. *violenter prædam abripere* à iusto
possessore, &c. Mica, Esaiæ contemporaneus, cap. 6. 14.
contrarium de Judæis dicit, quod *apprehendent* (quod
ab hoste custodire cupiebant,) *sed non poterunt eripere*.
Hic autem Esaias de Assyriis, quod *apprehendent*, & [ut
sequitur] *nemo eripiet* †. ¶ *Et non, &c. ואלו כושר חלצו*]
Et non eripiens, Ma. & (pro, quia, ut Esa. 64. 5 †) *nemo*
eripiet, Calv. Angl. Pi. &c. vel, *eripere possit*. Indicativus
pro potentiali, ut Psal. 50. 22. Mic. 6. 14 †.
30. *Et, &c. ואלו כושר חלצו*] *Et fremet* (vel, *Fremet*,
inquam, JT. Pi. vel, *Et clamabit*, o. sim. Ch. Sic illi tum
fremet,

Ang. fremet, Ca. Et fremet, nempe Assyrii, in, vel super, eum, M. P. Mo. Ti. &c. vel, contra ipsum, Pi. sic V. Ar.

Pi. sic V. scil. populum Dei, ex v. 25⁸: vel, in istos, Ca. ¶ Sicut sonitus maris] Inundantis terram. Hostiles invasiones inundationibus sæpe comparantur, Esa. 8. 7, 8. & 17.

Ang. 12, 13^h. Fremitus maris terrorem incutit non solum navigantibus, sed etiam iis qui propè sunt in terra¹.

Far. ¶ Afficiemus, &c.] Variè hæc accipiunt Interpretes: in eo tamen conveniunt, quod miserrimum Judæorum statum hanc irruptionem hostium exprimere statuunt⁴.

Ang. ¶ וְיָבִיטוּ] Et (vel, Tunc, Ti. vel, Ut si, Ca. vel, Quum, Angl. Quumque, JT. Id melius quàm si; non dubitat, sed pro certo habet, eos ita facturos. Et, pro, Quum, ut Psalm. 37. 23¹.) afficiet, vel intuebitur, (vel, contentissime intuebitur, Pi. sub. ipse, Pi. Angl. sing. collectivè^m. Intellige, vel hostis, quasi vel aspectus ipsius terrore eos percelleretⁿ: vel potius, populus Dei, contra quem gens hostilis fremit^o. Vel, ipse, id est, quisque eorum P: vel, sub. populus, V. vel, sub. Israel, M. Al. intuebimur, Ti. (quasi Propheta loqueretur in sua persona, se cum aliis conjungens q.) tanquam וְיָבִיטוּ sit fut. Kal. Verùm, i. tunc fuisset, nibbôt. 2. Non convenit hoc cum præced. fremet contra ipsum, scil. populum Dei, pro quo oporteret dici, contra nos. Itaque rectius accipitur pro præter. vel Niphal, vel Pihel; & tunc nibbât est pro nibbêt^r. Al. afficies, Ca. vel, respicient, o. sim. Sy. Ar. vel, 3. pers. ponitur impersonaliter, respiciet, i. e. respicietur *, in, vel ad, terram, M. P. Mo. ut solent tristes ac moesti^t: vel, ut solent in periculo naufragii constituti, in terram appellere conantes^v. Vel, terra hinc opponitur cælis, postea memoratis, ut Esa. 8. 21, 22^{*}. q. d. Solicite circumspiciet quomodo evadere possit periculum^v. Circumferet oculos ut videat si qui sint qui veniant ad ferendam opem^z. Vel, in hanc terram, JT. nempe Judææ, aut quamvis eam partem².

Ang. ¶ Et, &c. וְיָבִיטוּ] Multi hæc conjungunt formâ regiminis, quod tamen non fert accentus distinguens Zakeph in וְיָבִיטוּ^b. Et ecce tenebra tribulationis, M. Vulg. Calv. videas calamitatis tenebras, Ca. Al. Et ecce tenebræ, angustia, P. sim. Mo. vel, & tribulatio, V. Et en nobis tenebras, & angustiam, Ti. Ità est asyndeton^c. Ecce tenebras, tenebras angustia, JT. Tenebræ pro calamitatibus, Esa. 6. 50. v. 10. Joel. 2. 10.

Ang. Amos. 8. 9^d. [Alii hæc cum voce sequente jungunt, & sic reddunt,] Sed ecce tenebræ erunt, (i. e. nulla spes alicunde affulgebit †,) angustia erit & lux ipsa, Pi. ex Mol. q. d. Etiam spes illa quæ ab aliquo, tanquam liberatore futuro, affulgebit confundet populum, & angustia afficiet. Impletum hoc 2 Reg. ult. 28, 29^f. Et ecce tenebræ: angustia est & lux; i. e. simul & angustia & lux est, nè lux quidem angustiam pellit: vel, si pro quum fumere cupias, (quod Hebræis Arabibusque est, frequentissimum,) veritas, angustia est quum lux est. וְיָבִיטוּ multi copulant cum sequentibus; quod iterum וְיָבִיטוּ Zakeph super וְיָבִיטוּ adversatur, & וְיָבִיטוּ Kamets sub Vau: nam & accentus & vocalis longa pro Scheva notant suspendi isthuc oportere pronunciationem^g.

Di. ¶ Et, &c. וְיָבִיטוּ] Hæc variè admodum redduntur^h. Simulac collustraverit, offundentes (Heb. contenebrantes, Jun.) se in ruinis ejus, JT. in quibus illæ tenebræ diu perduraturæ suntⁱ. q. d. Simulac hostis splendorem gloriamque sui exercitus ostendat, omnia obtenebrata erunt^k. Non ab simile est illud, 2 Thes. 2. 8. Perdet eum splendore præsentia ejus. וְיָבִיטוּ semel sign. perdere, Hof. 10. 2¹. Quum tenebrosa fuerit reddita (scil. lux; & deficit וְיָבִיטוּ, vel וְיָבִיטוּ,) in cælis illius, scil. terræ, h. e. in cælis imminentibus terræ suæ^m. Al. Quarum [nempe tenebrarum] caligine lumen obscuretur, Ca. Et lux obtenebrata est (vel, obtenebrescet, Ti. V. Sy. sic Calv. præter. pro futⁿ.) in defluxionibus suis, Mo. vel, in desolationibus, sive destructionibus, illius, Q. in V. vel, in caligine sua, Ti. vel, præ caligine earum, Sy. [nempe tenebrarum:] vel, in cælis ejus, M. P. V. Calv. For. Ang. sub. terra sancta; relativum foem. est; i. e. in ea parte cæli sub qua Terra sancta sita est^o. Verbum וְיָבִיטוּ (à nomine וְיָבִיטוּ cervix) est, dissecare animalis cervicem; ut nonnulla alia quæ à nominibus quasi contrariâ significatione formantur: & de pluvia seu rore dictum, sign. influere, vel distillare, metaphorâ sumptâ à service, quæ quasi stillatorium

quoddam est per quod medulla è cerebro defluit in spinam dorsu. Hinc nomen hoc plur. sign. influentia, nempe loci è quibus fit fluxus: fluit autem lux è cælis P. Malim^p Q. in verbum וְיָבִיטוּ congruere cum וְיָבִיטוּ, (à quo non differt nisi For. literarum situ,) quod sensim fluere sign. (ut Deut. 32. 2. Stillet sicut pluvia, & 33. 28. Cæli distillabunt rorem;) vel activè, fluere facere, ut Os. 10. 2. Fluere faciet altaria, &c. Et, quia qui jugulat, sanguinem fluere facit, hinc sign. jugulare, seu caput præscindere. Hinc nomen וְיָבִיטוּ est cervix, quod per eam fluat medulla, &c. q. d. stillatorium: hinc & וְיָבִיטוּ, q. d. stillatores, vel stillatoria. Lucem ergò obtenebrari in stillatoribus suis est, è cælis lucem non profluere. Similis est locus infra 13. 10. Sol obscuratus est in ortu suo^q. וְיָבִיטוּ sign. propriè defluxiones, seu stillatores, quia è cælis in subiectam terram quasi defluit ac stillat lux^r. Solet S. S. magnas calamitates describere per tenebras in cælo, obscuracionem solis, fremitum maris, &c^{*}. Hæc loquendi forma vulgi consuetudine usitata est, quum undiquaque ruina & clades se ostendunt^t. Cælum obscurari dicitur hominibus in luctu, Amos. 8. 9. &c. & clariùs splendescere lætantibus, Psal. 112. 4. Esa. 30. 26^v. Sensus, q. d. Etiam si in cælum spectent, lux & stellæ ipsæ tenebris involventur^z. Sive in cælum respiciant Judæi, sive in terram, nihil reperient solatii^y. Vox וְיָבִיטוּ alibi non reperitur in S. S. Licebit ergò & nobis conjecturam addere ex lingua Æthiopica, quæ, uti non minus Syriacâ & Arabicâ, quin magis fortasse, Hebrææ linguæ est affinis, ità magnam passim insolentibus in V. T. vocibus lucem affundit. In hac וְיָבִיטוּ sign. quiescere, Matt. 26. 45. in Hiphil וְיָבִיטוּ quietem dare, Matt. 11. 28. & וְיָבִיטוּ quies, ibid. v. 29. Hinc non gravatè verterem, tenebrescit in quietibus ejus: explicat quod dixerat, Angustia est etiam quum lux est, quia, etiam ubi quietem sibi polliceri possent, tenebræ occurrunt².

CAP. VI.

1. **I**N anno quo mortuus est rex Ozias] Vel, i. civiliter; quo sensu leprosi mortui æstimabantur, Num. 12. 12^a: vel potius, 2. propriè^b. Quum enim propriæ acceptioni nihil repugnat, quorsum metaphorica, &c^c? Hic incipit secundus Liber prophetiarum ejus, quæ secundum regna Regum digerebantur. Præcedentes itaque conciones habitæ erant sub regno Uziaz: hæc tantum concio sub Jothamo: cap. 7. & 8. sub Ahazo: aliæ sub Ezechia^d. Videtur hoc esse Libri initium, quia tyronem se hinc profitetur, nec Deum antea vidit, &c^e. Sed non mirum Esaiam gloriosâ hanc Dei præsentia adeò attonitum fuisse, aut propter varias temporum & Regum mutationes confirmari, & novâ visione approbari, opus habuisse^f. Quamdiu vixit Ozias, sacrilegus, noluit Deus synagogam dignari tam illustri apparitione: ut ostenderet quàm noxia sint, & sibi displiceant, Regum scelera^g. ¶ Vidi] Heb. & vidi, P. Mo. &c. Vidi etiam, Ang. ut respiciat præcedentem aliquam visionem. ¶ valet etiam, ut Jer. 1. 3. Interdum וְיָבִיטוּ narrationem inchoat, ut Esa. 2. 2¹. Tum vidi, Pi. Angl. Copulativa pro relativa temporis^k, ut Levit. 2. 3. & 6. 4¹. Vidi, scil. in spiritu, seu extasi^m; vel, in symbolica apparitione, ut Ezech. 1. 1. Joh. 12. 41. &cⁿ. Non qualis erat, sic enim Deum nemo videt, Exod. 33. 20. Joh. 1. 18. sed qualis hominum sensu capi poterat^o. ¶ Dominum, וְיָבִיטוּ] Id est, vel, i. Christum, qui וְיָבִיטוּ dicitur Psal. 110. 1^p. Nunquam Deus se Patribus nisi in Filio patefecit. Vel potius, 2. Deum indefinitè sumptum^q, & tribus Personis distinctum; quod & vox pluralis indicat v. 8. Quis ibit nobis^r? Præter Deum Patrem, Adonai hinc dicitur & Christus, ut patet ex Joh. 12. 41. & Spiritus Sanctus, ut liquet ex Act. 28. 25, 26^{*}. Mittentis auctoritatem & majestatem docet^t. Dominum, intellige fulgorem eximium^v. Sanè pro, vidi Dominum, Johannes cap. 12. 41. habet, vidi gloriam ejus[†]. ¶ Sedentem super solium] Tanquam supremum Regem, 1 Reg. 22. 19. vel Judicem, exsecuturum judicium, ut Dan. 7. 9, 11. Joel. 3. 12. &c^z. Tribunal Deo erectum significat, ipsum judicium

nam licet sint formâ diversâ, idem tamen significant. Vox לִמְעַלְמֵי , à לִמְעַלְמֵי cessare, finire. Sicut ergo Latinis *limen* à *limitando*, i. e. terminando, ita Heb. לִמְעַלְמֵי à לִמְעַלְמֵי : licet interdum capiatur pro *poste* 9. Sensus, Ipsum Templum visum est commoveri; vel, [reipsa] contremuit, significans commotionem reip. & iram Dei gravissimam. Si limen Templi contremuit, quanto magis homines debent tremere? ¶ *A voce* (vel, propter vocem, Ar.) clamantis] Indiciu hoc erat vocem hanc non fuisse humanam, quæ tam sonora non est, sed Divinam. Vide Psal. 29. 3, &c. & 104. 7. Heb. 12. 26. Vox hæc erat, vel Dei immediatè, vel Angeli Deum laudantis, &c. ¶ *Et domus repleta est fumo*] Symbolum hoc erat [tunc] ordinariu, gloriæ & præsentis Divinæ, Exod. 24. 15, 16. Num. 16. 42. quo monebat Deus se habitare lucem inaccessibilem, & eos qui gloriam ipsius intueri auderent tenebris involvendos. Hoc fumo admonuit homines suæ imbecillitatis; & frænum curiositati iniecit, nè plùs quàm par est de maiestàte Dei inquirant. Alibi signum erat Divinæ acceptationis, Exod. 40. 34. 1 Reg. 8. 10. hîc autem iræ Dei, tanquam fumum efflantis per nares; Ps. 18. 8. Vide & Deut. 29. 20. Eoque horrorem incutere voluit Deus, quia horrendum hîc iudiciu pronunciat, nempe excæcationem Judæorum. Vel, præludium hoc erat incendii quo Templum conflagravit.

5. Et (vel, Quamobrem, JT. Pi. Sy. Ar.) dixi] Animadvertens signa iræ Dei, & conficius imbecillitatis, indignitatis & pravitatis suæ. ¶ *Vae mihi, quia tacui*] Ità Mo. P. vel, ad silentium redactus sum, Ti. [Quod variè explicant.] i. q. d. Perii, actum est de me, ut Esa. 15. 1. Vel certè, ero mutus seu balbus, & vulgi irrisioni expositus: sentiebat enim linguam præpeditam, ut solent qui visione aliquâ terrentur. 2. Non ausus sum cum Seraphinis Deum celebrare, nè eum pollutis meis labiis contaminarem, &c. 3. Ità attonitus fui, ut loqui non possem, ut Psal. 77. 4. Luc. 1. 20. 4. Non libere reprehendi Regis (Oziæ, sacerdotium usurpantis), aliorumque peccata. Ità plerique ad culpam referunt, quod & silentio & loquelâ sapius peccavit. Vel, referri potest ad malum poenæ: q. d. Disperii. Silentium in S. S. sæpe pro morte ponitur. ¶ *Vae mihi, quia peccavi*, Ch. vel, audax sum, Ar. stupens sum, Sy. compunctus sum, LXX; perii, Ca. V. sim. M. excisor, vel excisus sum, JT. Pi. V. i. e. brevi tollar è medio: quippe qui Deum vidi. Vetus hæc opinio. Vide Gen. 16. 13. & Jud. 13. 20. Al. cogitavi mecum, nempe id quod sequitur, Q. in Ang. Id. sign. 2 Sam. 21. 5. Psalm. 50. 21. At ibi vox activa, hîc passiva, est. ¶ *in voce activa signif. filere; in passiva autem, in silentium, seu quietem, redigi, & semper est poenæ: q. d. Disperii.* ¶ *Vir pollutus labiis ego sum*] [Variè explicant.] Non dignus sum qui Dei laudes prædicem. Al. Remissior fui in peccatis populi reprehendendis. Al. Sermone sapius offendi. Al. Polluta labia eadem fortè sunt quæ communia, ut Marc. 7. 2. communes manus; Act. 10. 14. quod commune aut immundum est. Labia sua, quæ Deo consecrata esse debebant, dolet vulgaria esse & prophana, tanquam unius è populo. q. d. Ineptus sum qui vel ad Deum, vel à Deo, loquar, ad quæ muneri huic impar. Qu. Cur pollutionem restituit ad labia? Annon mente reliquæ corpore immundum erat? Resp. Id etiam pollutum fatetur quod in ipso pretiosissimum erat, & Deo consecratum, linguam nempe, quæ Deo consecrata erat. ¶ *Et in medio populi, &c.*] Innuit vel, i. peccasse se eos non corripiendo, &c. vel, 2. ab eorum cohabitatione se aliquam labem & contagionem accepisse. Aded perniciofa est impiorum societas. q. d. Communem vulgi pollutionem respicio, oblitus puritatis quam à Deo recepi. ¶ *Dominum vidi*] Ex quo clariùs agnovi vilitatem meam; unde etiam mortem metuo, &c.

6. Volavit ad me] Scil. jussu Domini P. ¶ *In manu ejus calculus*; ita Aq. & Sym. & Th. in D. לִפְתָּי Carbo, Mo. o. carbo ignitus, vel incensus, vel ardens, M. P. Ti. Ca. Sy. Ar. pruna, JT. Pi. Symbolum exustionis peccatorum, i. e. expiationis, ex v. seq. ¶ לִפְתָּי duo sign. 1. calculum aut lapidem quemvis, cujus in pavi-

mento usus est; 2. lapidem ignitum, seu candefactum, qui Arabicè *ridpha* dicitur. Hujusmodi lapidum apud Arabes multiplex usus est. Iis enim lac coquere, carnes ad esum affare, stigmata etiam & cauteria vivæ carni imprimere ac inurere, solent. Itaq; in altari puto fuisse hujusmodi lapides, quorum contactu caro victimarum quæ Deo offerebantur vel coqueretur, vel absumeretur citius. Horum unus hic fuit, aliùsque pariter 1 Reg. 19. 6. ¶ *Quem forcipe tulerat de altari*] Vel thymiamatis, scil. quod in Sancto erat; vel holocaustorum, quod erat in atrio interiore, Exod. 40. 6. 1 Reg. 8. 64. ubi ignis perpetuò ardebat, Levit. 6. 12, 13. Ex altari, tanquam symbolo crucis Christi, super qua Christus seipsum sacrificare debuit, atque ita expiare peccata populi Dei. Ignis ex altari sumitur, quasi Divinus, vel coelestis; nam alienus vetitus erat, Levit. 6. 13. Ità docetur omnem puritatem à solo Deo fluere. Hic ignis significat vel, 1. Verbum Dei, quod igni confertur Jerem. 23. 29. vel, 2. donum prophetiæ, ac simul emundationem; ad eam enim aptus ignis. Ignis nempe scorias separat & consumit, ideòque purgationis nota est.

7. Et, &c. $\text{וַיִּטֶּיג$ Et (vel, Quem, Ca. Angl. ut Esa. 4. 6.) tetigit, vel attigit, os meum, P. Pi. scil. istà prunâ. Et tangere fecit super os meum, Mo. Et applicans, vel adhibens, (vel, admovit, sive applicuit, V. JT. Ca. sub. hoc, Ti. vel, illum, M.) ori meo, M. Ti. V. JT. Ca. ¶ *Et dixit, Ecce, tetigit hoc, &c.*] q. d. Hoc signo indicat Deus peccata tibi condonari. Quam certò sentis hæc prunâ attingi os tuum, tam certò confide peccata tua remitti. Duobus confirmatur [Prophetæ] fides, signis & promissionibus. Non putandum est vim ullam carboni inditam fuisse, ut superstitioni fingunt, &c. Angelus hîc minister purgationis fuit, solus Deus author; quod disertè exprimitur. Contactu labiorum significat Deus se & peccata remittere Esaia, & illum Spiritu prophetico implere, fiduciâ etiam & magnanimitate, ut audenter in posterum Prophetæ partes impleat. Non significat impura priùs fuisse ejus labia, nam ea antè purgaverat; sed tantum se gratiam in ipso augere, eumque in majorem dignitatem evehere, velle.

8. Et (vel, Deinde, Pi.) audiivi vocem Domini dicentis] i. e. Dei Patris alloquentis Filium & Spiritum Sanctum, ut percipitur ex verbis sequentibus, *Quis ibit nobis?* ¶ *Quem mittam? & quis ibit nobis?*] Loquitur tanquam de sententia consilii Angelorum. Non placet. 1. Nupiam in S. S. loquitur Deus ex eorum consilio. 2. Deus neminem in consilium suum advocat, Esa. 40. v. 13. 3. Prophetæ non sunt legati Angelorum, sed solius Dei, cui soli etiam se sistit Esaia. 4. Verba illa, *Quem mittam?* (quæ sine dubio sunt Dei solius,) &, *quis ibit nobis?* mutuo se explicare fatetur ipse Socinus. Rectè itaque hîc agnoscunt Doctores pluralitatem Personarum, ut in פָּאִיָּמֵנוּ Faciamus, &c. Gen. 1. 26. ¶ *Quem mittam?* scil. ad populum rebellem, ut annunciet decretum meum sequens de ejus excæcatione & interitu. Interrogat, non quod ignoret, aut dubitet quem mitteret; sed ut significet sibi ad hoc eximio Doctore opus esse; & ut significet tales fuisse rarissimos; & ut à Propheta promptam vocem & officii oblationem eliciat. ¶ *Et (vel, Tunc, erectus scil. & confirmatus hoc favoris Dei indicio,) dixi, Ecce ego, mitte me*] q. d. Paratus sum jussa exsequi. De hac locutione vide 1 Sam. 3. 4, 6, 8. Matt. 21. 30. Promptè operam suam Deo offert. Contrarium fecerunt Moyses, Exod. 3. 11. & 4. 1, 10, 13. & Jeremias, Jer. 1. 6.

9. Vade, & dices populo huic] Sunt verba indignantis. Non dicit, populo meo. Reputat eos pro alienis. Sic Esa. 29. 13. Jer. 7. 16, 28. Ità, hic, vel iste, homo per contemptum dicitur, Matt. 26. 61. Luc. 23. 2. Act. 24. 5. Hinc patet quàm necesse fuit novâ visione muniri Prophetam, cui gravissimum offendiculum erat quod talem contumaciam in populo Dei experturus erat. ¶ *Audite audientes*; vel, audiendo, P. Ti. Mo. &c. vel, infuenter, JT. Pi. Angl. vel, perspicue, Ang. $\text{וְיִשְׁמְעוּ אֹזְנֵיכֶם}$ Audientes audietis, Angl. ex. Ità in futuro legitur Matt. 13. 14. Act. 28. 26. Si sic reddas, prius membrum dicitur per modum concessionis, *Audietis quidem,*

et videbitis; posterius, per modum comminationis, non intelligetis, non percipietis. Reduplicatio emphasin hic addit. Verum futurum saepe ponitur pro imperativo, ut Exod. 20. 13. — 17. ^a Ang. ¶ Et nolite intelligere, ואל תבין Et ne intelligite, sive intelligatis, M. P. Mo. Ti. Sy. JT. Pi. Ca. &c. Ut imperative hæc accipiantur sequentia exigere videntur ^b. q. d. Quandoquidem aures vestras obthuratis, & obstinatis vos, &c. pergit in pervicacia vestra, nec unquam de reditu cogitate. Similes Dei sermones sunt Psal. 81. 13. Tradidi itaque illos, &c. Ezec. 20. 39. Ite, & colite idola, &c. Apoc. 22. v. 11. Qui injustus est injustus maneat ^c. Sensus, Quandoquidem vitio vestro Verbum Dei nondum emendavit vos, & nunc quoque in depravatione vestra persistatis; stat sententia Dei Judicis, ut non magis respiscatis, aut percipiat Verbum ejus, quam desperati fontes, qui nullis promissionibus, minis, &c. ad officium suum adducuntur, sed potius vos ipsos adversum omnia obfirmetis, v. seq. d. [Al.] & non intelligetis, o. Ar. &c. Sed fiet, ne intelligatis, G. Imperat. pro futuro ^f, ἐμψαλινός ^g. Ità citatur in N. T. Joh. 12. 40. Rom. 11. 8. &c. ^h. q. d. Audietis quidem, at non intelligetis, idque ex judicio meo iustissimo ità vos puniente ⁱ. Nullum ex auditione Verbi fructum percipietis, quia ego Spiritum meum vel benedictionem subtraham. Hic sensus cum priore ferme coincidit ^k. q. d. Prædic huic populo futuram cæcitatem ^l. Non imperat ut populus non intelligat, sed prædicat, &c. ^m.

10. Excæca, &c. וְעָרְפָּלָהם Impingua (vel, Inunge, seu Oblina, vel Obtura, unguento pingui, V. vel, Obstina, M. Oblina, Ca. vel, Infatua, Ch. vel, Crassum reddito, Ti.) cor populi hujus, M. Mo. Ang. sim. JT. Pi. &c. Sed hic oboritur gravis dubitatio ⁿ. Alienum hoc videtur à natura & Verbo Dei ^o, qui testatur se nolle mortem peccatoris, Ezec. 18. 23. Sed non est hoc contra bonitatem Dei, ut peccata peccatis puniat, & ut, præmittens beneficia, aliquos det in sensum reprobum ^p, ac malitiam populi ultimam excæcatione ulciscatur. Culpam enim cæcitatibus hujus in populo subsistere antè ostendit ^q. In præcedentibus Deus populum, hic Prophetam, alloquitur; non præcipiens quid ille efficere vel cuperet, sed prædicans quid eveniret, & prohibens ne illam ob causam à prædicatione desisteret. Tribuitur [hic impinguandi actus] & populo, Matth. 13. 15. Act. 28. 27. & Deo, Joh. 12. 40. & Prophetæ, hoc loco: rectè sanè: quod enim Prophetæ hic efficere jubetur, & Deus iusto suo judicio facit, Esa. 29. 10. & populus jam antea fecerat, Esa. 5. 11, 12, 18, 19, 24. adeoque hanc poenam meruit; ut Pharaon primum cor suum induravit, Exod. 7. 13. deinde à Deo induratus est, Exod. 9. 12. &c. ^r. Pinguesce, scil. prædicando Verbum Dei. Non accidit hoc ex natura Verbi Dei, vide 2 Cor. 2. 16. sed ex malitia auditorum ^t. Al. Imperativus hic pro indicativo: quod fieri solet ubi oratio est vehemens & concitata: ut Ezec. 20. 39. Ite, servite stercoribus divinis; Matt. 23. 32. Implete mensuram patrum, i. e. implebitis, aut, oportet ut impleatis. Ità hic, Stupescite istorum animos, pro, Stupent & torpent eorum animi. Itaque per indicativum vertunt Græci, [Incrassatum enim est, &c. sim. Sy. Ar.] Et sic loquuntur Latini. In Liv. decad. 10. Rex Philippus filios suos sic alloquitur, Agitate, conscelerata aures paternas, decernite criminibus, mox ferro decreturi: dicite palam quicquid vult veri potestis, aut comminisci libet ^u. Al. Excæca, &c. qu. d. Ità obscure per ænigmata & parabolas loquere Judæis, ut ipsi non intelligant, sed excæcentur ^v. Hæc sententia probabilis redditur ex Esa. 29. 11. Erit visio sicut liber signatus; & ex expositione hujus loci, Matt. 13. 13, &c. Ideo in parabolis, &c. Sed est alia expositio verior & communior, juxta regulam quâ aliquid fieri dicitur cum factum vel futurum declaratur. Sic Lev. 13. 3, &c. Contaminabit eum sacerdos, i. e. contaminatum declarabit; Job. 9. 31. Abominabuntur me vestes, i. e. ostendent me esse abominabilem; Esa. 43. 28. Contaminavi principes, i. e. declaravi immundos, & ut tales tractavi ^x. Sæpe verba re alia per mentalia exponi debent ^y. Ità h. l. Excæca, i. e. Denuncia ac declara eos excæcandos fore ^z. Impingua, i. e. Excæca mentem: nam pinguedine nimia suffocatur cor, nec potest fungi officiis suis ^a. Pingue cor hic

intellige vel, 1. stupidum & indocile; vide Psal. 119. v. 70. Luc. 21. 34: vel, 2. grave; ut Exod. 7. 13, 14. vel durum, ut Exod. 7. 3. Ezec. 3. 7. vide Joh. 12. 40. & intractabile ^b. Significat hoc & præced. versu, eos nihil intellecturos, certumque esse quod, obruti vitiis & longâ peccandi consuetudine, non attenderent monitionibus Prophetarum, &c. ^c. ¶ Et aures ejus aggrava; ità Ch. M. Mo. Pi. &c. וְעָרְפָּלָהם Fac ingravescant, JT. i. e. obstupeant insonante Verbo, sicut qui tonitru gravissimè percelluntur ^d. Fac hebetes, Ti. Al. graves factæ sunt, Ar. sim. Sy. graviter audierunt, LXX. Gravitas auri tributa surditatem significat, Esa. 59. 1. Zac. 7. 11. ^e. Aggrava, i. e. velut mole aliquâ obtura, foribus aut re aliquâ imple, ne possint exaudire ^f. ¶ Et oculos ejus claudet; ità P. Pi. וְעָרְפָּלָהם Vox alibi non reperitur, nisi aliâ formâ Esa. 32. 3. Radix est וְעָרְפָּלָה, quod sign. reprimi, seu retineri; ut sit contrarium verbo exferendi, seu proferendi, & emicandi, de quo infra c. 29 ^h. [Variè reddunt.] Fac connivere, JT. obscura, Ch. compresserunt, o. ocluserunt, Ar. oblinet, Sy. obline, M. Mo. Ti. quasi tectorio, ut Esa. 44. 18. ⁱ. Præstringe, vel restringe, For. ¶ Et (vel, quò, Ti. vel, & ità, Ca. vel, & ne, ut negatio repetatur ^k), convertatur, (vel, convertat se, JT. Pi. vel, conversus, M. Ti. vel, mutatus, Ca.) & sanem eum Vel, sanet eum, P. nempe populum, Glas. vel, sanetur, Ca. vel, sanatio (vel, & sanitas, JT. Pi.) fiet (vel, contingat, Pi. sic JT.) ei, M. vel, salutis restituitur, Ti. Sanitas, nempe, inprimis remissio peccatorum, ut exponitur Marc. 4. 12. tum, sanitas intellectus & voluntatis ^l. Vel, & medeatur illi, sub. medicus Deus, i. e. misereatur ejus ^m. ¶ 17 וְעָרְפָּלָהם Et convertant se, & sanabo (vel, sanem, Ar.) illos, o. convertantur, & dimittetur eis, Ch. sim. Sy. Sensus loci, ut non redeant à peccatis, sed in eis magis obdurentur, prout ipsorum libido fert ⁿ. Hic aperte pronunciat se non ideo misisse Prophetam quòd salvum populum, sed potius quòd perditum, velit. Recurrendum hic ad prædestinationem Dei. Sed quia æterna Divini consilii ratio latet, in eo investigando curiosi esse non debemus: causa verò, quæ patet, consideranda est, pervicacia scilicet, quæ se beneficentiâ Dei indignos reddiderunt ^o. Vide quæ diximus de hoc loco ad Matt. 13. 14. ^p.

11. Usquequo? Sub. duratura est hæc cecitas & obstinatio? V. sic Pi. sim. Angl. Vel, Ad quem gradum illa perveniet? Admiratur severitatem Divinæ sententiæ ^q, & optat mitigationem poenæ, utque populus ad sanitatem citò rediret ^r. Erat in eo segnis erga fratres, quorum misericordiâ tangebatur: quæ tamen illum non cohibuit ab executione officii sui, & prædicatione judicii Divini, &c. ^s. Abrupta locutio ex passione, &c. ^t. ¶ Donec desolentur (vel, vastentur, Sy. sim. M. P. Ti. Pi. vel, ità vastentur, Ca.) civitates; ità Ch. sic o. Sy. &c. וְעָרְפָּלָהם Donec si desolentur, &c. Mo. [Reliqui &c. in versionibus suis negligunt, quod tamen forsitan particula confirmandi esse possit, sicut Psal. 139. 19. Si occideris, &c. i. e. Verè occides, &c. Ità h. l. Donec verè, vel certè, vel planè, desolentur, &c. Juxta JT. &c. sensum continuat usque ad sequens membrum, unde totum sic reddunt, Donec vastatis civitatibus, adèd ut — etiam ipsa regio vastata sit, &c.] Per hostiles incursiones varias: per Sennacheribum ^v; vel, per Babylonios ^w; vel, per Romanos ^x. Significat duraturam hanc excæcationem ultra tempus istarum cladum. Duravit autem hæc excæcatio ipsius quoque Christi tempore, ut liquet ex N. T. & adhuc durat ^y. Exprimitur hic poenæ gravitas; nec ulla relaxatio his promittitur ^z. & donec non semper excludere tempus sequens notum est. Sensus ergò non est, eos excæcandos usque ad desolationem urbis, &c. & postea illuminandos, &c. nam adhuc excæcati manent. Sed nullus cæcitatibus hujus terminus hic definitur ^a. ¶ Absque, &c. וְעָרְפָּלָהם A non (vel, absque ullo, P. & fuerint absque, M. vel, & relicte sint absque; ellipsis, qualis Jerem. 2. 15. & 4. 7. Confer & Esa. 38. 17, 20.) habitatore, Mo. ut nullus sit incola, Ca. sim. Ti. JT. Pi. &c. ¶ Et terra relinquetur deserta; ità o. Ar. וְעָרְפָּלָהם Desoletur, vel vastetur, desolatione, P. Mo. Pi. &c. i. e. omnino fit desolata ^b. Intelligendum hoc cum exceptione reliquiarum ^c.

12. Et (vel, Nam.: Declarat quod dixit, per *impul-*
plu 1.) longe faciet (vel, elongabit, sive elongaverit, P.M.
 Mo. vel, procul amovebit, nempe è sede sua^k, in regio-
 nem longe distantem^l.) Dominus homines, *וְהָיוּ* Ho-
 minem, P. Mo. hominem quemque, J.T. Pi. Longissime au-
 tem ablegavit, &c. Ti. Et longe fecerit, &c. i. e. Donec
 decem Tribus in regiones remotissimas ejecerit^m.
 ¶ Et, &c. *וְהָיוּ* Et multa derelicta, &c.
 Mo. Et multiplicaverit dies ejus quæ derelicta est in me-
 dio terræ, P. Multiplicare dies dicitur deserta, quæ diu
 deseriturⁿ. Et erit, vel fuerit, magna, vel multa, (vel,
 multo tempore, M.) desertio, vel derelictio, (non, populi
 in terra relictæ, sed, agrorum & domorum à populo ab
 iis abactæ, Jer. 9. 19°: vel, derelictio, quæ scil. populus
 hic derelinquetur, & libidini hostium permittetur P:
 vel, desolatio, Ti.) in medio terræ, J.T. Pi. &c. Et auge-
 bitur vastitas, &c. i. e. magis magisque increset^q, Et
 multiplicabuntur derelicti, &c.^o. Et multiplicabitur deso-
 latio, &c. Ch. [Ca. totum sic reddit, Aded remotis per
 Jovam hominibus, ut sit in medio terræ vasta solitudo.]
 13. Et adhuc, &c. *וְהָיוּ* Et (Sed, J.T. Pi.
 fim. M.P. Tamen, Ti.) adhuc in ea (sub. erit, P.M. Ti. &c.)
 decima, P. Mo. Ti. Pi. &c. decimatio, vel decimum, sub. regum,
 V. vel, successio decem regum, Ti. Cùmque fuerit adhuc in ea
 denarius numerus, i. e. decem Reges^r. Solatur Prophe-
 tam, monens hanc desolationem suo tempore non fu-
 turam esse^t; sed exactis decem Regibus^t. Accidit
 enim sub Sedecia, qui decimus erat post Oziam, vel à
 Joatham^v. Al. Decima, i. e. exigua populi pars erit^x,
 (numerus certus pro incerto, ut Gen. 31. 41. Num. 14.
 22. &c. 7.) quæ vel relinquetur in Judæa^z, 2 Reg. 25. 21,
 22. vel in captivitate servabitur terræ suæ tandem re-
 stituenda, &c. Esa. 61. 4^a. Accipiunt in bonam par-
 tem^b. Quibus repugnant sequentia, Et erit iterum in
 depastionem, &c. q. d. Remanebunt nonnulli, sed ite-
 rum depastioni erunt: semel enim atque iterum vasti-
 ti sunt^c. [Cui argumento statim respondebit Di.]
 Exit decima ferme pars populi, urbs nempe Hierosoly-
 morum, immensis ab hoc malo^t: [irruptione scilicet
 & vastatione Sennacherib.] Forfan^u si hic omittitur,
 ut Deut. 30. 8. Tu revertèris, (i. e. Si revertèris,) &
 audies, &c. ita h. l. Si multiplicabitur quæ derelicta fue-
 rat, &c. adhuc erit decimatio: [Ita initium hujus ver-
 sūs cum fine vers. præced. conjungit.] q. d. Si populus
 iste, tot malis attritus, augeri & robescere coeperit,
 non patiar illum diu incolumem esse, sed rursus detes-
 sam, &c. d. Vox *וְהָיוּ* alibi non occurrit*. Similis
 est nominibus propriis, Azariah, 2 Reg. 14. 21. Aza-
 ziah, 1 Par. 15. 21. Azaniah, Neh. 10. 9. Ut ergo illa
 significant Dei opem, robur, auditionem; ita hæc signifi-
 care potest decimam Dei, nec immerito, respectu sancti
 seminis, &c. Sic, tercia Dei, Esa. 19. 24^f. Sumptâ à
 decimarum natura metaphora, videtur Deus significare
 voluisse, rediturum se, ut quod reliquum fecit fames,
 pestis, gladius, &c. ipse auferat, tanquam gentem suæ
 furori debitam, instar decimarum; & cùm Chaldæi
 vel Romani vindemiam, i. e. novem Judæorum partes,
 collegissent, se decimam, h. e. suam, partem collectu-
 rum, &c. g. ¶ Et, &c. *וְהָיוּ* Et revertetur, sive redibit, (vel, convertetur, Mo. V. sub. ter-
 ra, M.) & erit (vel, Et, sive Quæ, rursus, sive iterum,
 erit, Q. in V. Pi. o. For. G. Simil. Gen. 26. 18. rediit &
 fodit, i. e. rursus fodit; & Psal. 78. 41^h.) ad conflagan-
 dum, Mo. vel, depastioni, Pi. sic G. i. e. depascetur*:
 vel, in excisionem, P. in consumptionem, Ti. in ablationem,
 vel exterminium, seu ejedionem, i. e. pellentur reliquæ
 Tribusⁱ. *וְהָיוּ* sign. adurere, deinde depasci^k. Imple-
 rum hoc in reliquiis illis in Babyloniam abductis per
 Nebusaradanem, 2 Reg. 25. 14. (vel 11^l.) post captam
 urbem; vel, in illis qui perierunt in Ægypto, Jer. 42.
 v. 22^m. Itâ nova indicaretur poena, quæ etiam reli-
 quiis decimæ illius partis infligenda esset. Forfanⁿ [וְהָיוּ]
 melius activè exponatur in Piel, sic ut totus versus me-
 ram promissionem contineat; q. d. Decima pars ad-
 huc supererit, eaque revertetur, nempe è captivitate,
 & erit ad urendum, aut ad depascendum, nempe ho-
 stes: & quamvis jam deperdita videatur, erit tamen
 tanquam pinus aut quercus, quæ, dejectis foliis & ra-
 mis, imò trunco ipso dejecto, radicis tamen habent

consistentiam & firmitatem: sic semel sanctum quod
 in terra reliquum erit consistentia ejus & firmitas eritⁿ. Di.
 Iterum depopulabitur, Ca. Quæ capietur & diripietur, Ti.
 Cùm reverterit & depastioni fuerit, i. e. cùm absumptus
 fuerit^o, [populus scilicet.] ¶ Sicut, &c. *וְהָיוּ* o. Juh.
וְהָיוּ Loculus obscurissi-
 mus, & variè expositus P. Sicut (vel, Veruntamen si-
 cut, J.T. Pi. Angl. q. d. Et si ferè omnes excindam, re-
 liquias tamen conservabo & reducam^q:) terebinthus^q Pi.
 (vel, ulmus, V. G. Mo. Ti. aut, ilex, G. vel, quercus, Ca.
 Pi. Di. vel, castanea, He. in Angl. Sic Chald. alibi red-
 dit^r. Hæc Arabibus dicitur Rex quercuum^t.) & quercus^r G.
 cus, Ch. M. P. Ti. V. vel, glans, o. Sy. Ar. vel, robur, Pi. t Ang.
 Ca. vel, pinus, Di. vel, ilia, quæ frondibus & foliis pa-
 tulis est^t. Sensus, Sicut comparatæ sunt quercus &
 robora, arbores scilicet duræ ac durabiles^v, in quibus,
 etiam ablatis foliis & fructibus, est tamen spes fru-
 ctūs, &c.^x. Hæc duæ voces affines sunt, & utraque quer-
 cum sign. licet diversi generis: ut multa sunt quercu-
 um & genera, & (Latinis & Græcis, quanquam non
 nobis,) nomina. Q. ergo sic locum reddunt, Sicut hic
 quercus & ille quercus, i. e. quercus hujus & illius generis;
 pro, hic aut ille, &c. & pro, aut, ut Exod. 21. 15. 1 Sam.
 17. 34^y. [Reliqua verba sic reddunt:] quibus statio^y Ang.
 est in Saliceth, P. V. i. e. Sicut ulmus & quercus quæ
 sunt plantatæ juxta, vel ad, portam Templi quæ dicitur
 Saliceth, 1 Par. 26. 16^z. [J.T. hæc verba cum præce-
 dentibus sic reddunt, Sicut in quercubus illis & sicut in
 roboribus quæ sunt ad portam injectis statumen est,]
 nim. aggeri, &c. q. d. Ut aggestum illud iter à domo
 Regis in Templum arboribus utrinq; depactis in agge-
 ris lateribus statuminatur & continetur, nè terra ibi
 injecta ruat^z. Porta hæc Templi dicebatur porta inje-
 ctus, vel, i. quia ibi projicerentur cineres holocausto-
 rum, &c.^b. Quod non placet, quia per eam transitus
 erat in regiam, ut patet ex 1 Paral. 26. 16. collat. cum
 1 Reg. 10. 5^c. Vel, 2. quòd viæ eam portam spectanti
 injecta est terra & aggesta, ut per illam è domo Regis
 iretur in Templum^d. De qua via vide 1 Par. 26. 16. &
 2 Par. 9. 4e. [Hi *וְהָיוּ* pro nomine proprio, quod alii
 appellativè, sumunt.] Sed non placet prædicta inter-
 pretatio, 1. quia ex distinctione Hebraica liquet prono-
 men *וְהָיוּ* coherere cum voce *וְהָיוּ*: 2. dura videtur
 ista ellipsis nominis parte^f. [Alii sic,] quibus in eje-
 ctione statio in eis, Mo. fulcrum eis submititur, Ti. quæ
 depositis foliis habent statum, Ca. *וְהָיוּ* in eis statum
 autem, (cùm exciderit ex theca sua,) o. in G. Solent ar-
 boribus, teneris maximè, circumponi velamenta quæ-
 dam quæ eas à pecudum adorsu defendant: iis ab-
 latis, arbores ad omnem injuriam patent. Sic omnes
 circa Hierosolymam agri à Sennacheribo corrupti fu-
 ère. Verto, in ejedione statio in eis, i. e. stabant tamen;
 cujus causa sequitur g. Quæ tempore projectionis hyema-
 lis habent in se subsistentiam, M. Alii dilucidius, in quibus
 in emissione frondium est subsistentia quædam: q. d. Ut ar-
 bores illæ se habent, quæ, cùm frondes & folia abjece-
 rint, videntur mortuæ, retinent tamen adhuc vigorem
 suum; i. e. vivunt hyeme, quâ transactâ, iterum fron-
 des & flores producant: sic se habebit Tribus Juda,
 nam iterum revertetur, &c.^h. In quibus in dejectione con-
 sistentia est, i. e. quæ, dejectis foliis & ramis, ipsòque
 trunco, radicis tamen habet consistentiam & firmi-
 tatemⁱ. Quarum in dejectione foliorum tantum truncusⁱ Di.
 quidam remanet. *וְהָיוּ* hic in abstracto accipio, pro
 dejectione, à *וְהָיוּ*, quod sign. deicere deorsum. *וְהָיוּ*
 non est à *וְהָיוּ*, in qua forma verbaliter non legitur; sed
 à *וְהָיוּ* stare, & significat statum, hic autem, statum ar-
 boris, i. e. truncum seu stipitem^k. Sed huic expositi-
 oni obstat, quòd *וְהָיוּ* propriè sign. statum sive statu-
 men, i. e. stipitem, non è terra natum, (qualis est arbo-
 rum è radice sua adhuc prodeuntium,) sed terræ im-
 pactum, seu in ea statutum atque erectum*. Quarum^l Pi.
 substantia est in eis cùm folia abiciunt, Ang. Malim, quod
 statumen (*וְהָיוּ* enim propriè est columna, Gen. 35. 20.
 2 Sam. 18. 18. quæ statumen præbet,) est in eis, &c.^l. In^l Ang.
 quibus. (scil. arboribus) cùm depactæ sunt (Heb. in deje-
 ctione, i. e. cùm sunt dejectæ in terram seu depactæ,)
 statumen aggeris est; i. e. quæ habent vim stati minan-
 di^m, [prædictam scilicet viam.] Quæ affudit e caliculo^m Pi.
 suo,

suo, Sy. sim. Ar. Quæ, cum defluant folia earum, videntur quasi aride, & adhuc retinent humorem, ut ex eis sustentetur semen, Ch. ¶ Semen, &c. זרע קודש מצרפה]

Semen (vel, Sic semen, M. Ca. Pi. Ang.) sanctitatis, five sanctum, (sub. erit, Ca. Pi. Calv. Ang.) statio (vel, status, Ca. vel, fulcrum, Ti. statumen, Pi. JT. G. vel, truncus, For.) ejus, P. Mo. &c. Nempe, vel terræ, five regionis^a; vel, decimæ prædictæ, adeoque multitudinis captivorum^o. q. d. Multi in urbe viri pii causa erunt cur Deus non passurus sit urbem capi P. Sed hoc nimis angustum. Semen hoc sanctum dicitur, non nudâ professione, sed verâ sanctitate; q. d. electi illi quos servat Deus ut semen ad propagandam Ecclesiam, Rom. 11. 5^q.

Vel, pauculi pii superstites, &c. q. d. Truncus ille idcirco remanebit, ut sit quoddam sanctitatis seminarium^r, unde Sanctus Sanctorum (nempe Christus[†]) propagetur^t. [Ch. locum sic reddit, Sic transmigrations Israel congregabuntur & convertentur in terram suam, quia semen sanctum est plantatio eorum.] Sensus, Ratio cur Deus non sit populum omnino perditurus, quod nempe habet rationem Christi & electorum suorum, &c. v.

^a Ang. Ca.
^o Pi. sic
Ang.
^r G.

^r Ang.

^r For.
[†] V.
^t M.

^v Jun.

CAP. VII.

1. **I**N diebus Achaz] Impii Regis, sub quo tamen suavissima exhibentur prophetiæ, in piorum solatium qui in pessima illa ætate vixerunt^a. Non repetemus hic quæ ad intellectum hujus capitis & sequentis fati copiosè congesimus ad Matt. 1. 22, 23^b. ¶ Filii Joatham, filii Ozia] Qu. Cur tam impii Regis genealogia sic exprimitur? Resp. Id solet in S. S. fieri tam impiis, quam piis; Jer. 22. 18. & 26. 1. & 27. 1. Vel, Jothami & Ozia mentionem facit, quod sub iis, & iis tantum, hæc prophetaverit^c. Vel, ut significet, non Ahazi, sed piorum progenitorum ejus, gratiâ factum ut vinci non posset^d. ¶ Ascendit Rasin—& Phacee, &c.] Duæ notantur horum Regum incurfiones in Judam sub regno Ahazi: primò, divisim, ab Israelitis & Syris seorsim, 2 Reg. 15. 37. & 2 Par. 28. 5, 8. Quo successu animati vires conjungebant, plenam inde victoriam sibi pollicentes; quæ tamen spe falsi sunt: 2 Reg. 16. 5^{*}. Et hæc expeditio hic memoratur, quæ anno tertio vel quarto Achazi necesse est ut fuerit, cum quarto Achazi anno occisus sit Pekah. Vide 2 Reg. 15. 30, 33^f. Amplificat miraculum, quod Achazi vires tum fractæ erant, & flos populi priore bello ereptus^g. ¶ Rex Syria, מלך ארם] Id est, vel, 1. Armeniæ^h; vel, 2. Syriæⁱ, nempe Damascenæ. Vide v. 8. & Esa. 9. 11, 12. Porro, hi ascendere dicuntur, vel, quia Judæa erat montosa regio; vel, quia Jerusalem in colle sita est; vel, quia ascendere & descendere simpliciter significant proficisci^k. ¶ Non potuerunt debellare eam, לא יכלו להילחם בה] Expugnare (vel, obsidere, Ar.) eam, o. P. M. &c. vel, super eam, Mo. vel, belligerare contra eam, i. e. belligerando expugnare eam. Synecdoche metonymica: nam unâ cum destinato intelligitur finis; vel, unâ cum efficiente effectum^l.

2. **D**omui David] q. d. Non Regi solum^m, sed & ejus familiæⁿ, Principibus & consiliariis^o. ¶ Requi- evit (vel, Manet, M. vel, Acquiescit, JT. Requiescit, V. Glafs. Gram. p. 552. vel, Consedit, For. vel, Consensit, o. Conspiravit, Ar. sic Sy. Conjunctus est, Ch. M. Societatem iniit, V. vel, Duxit exercitum, Ti. vel, Castrametatus est, M. ex He. vel, Sensim accessit, &c. ¶ Non enim significat sensim & placidè ducere, deducere, ut pastor gregem P;) Syria super (vel, cum, M. P. JT. o. Ch. Sy. Ar. עלו ואלו cum, ut Exod. 35. 22^q). Ephraim, אֶפְרַיִם] Cum Ephraimitis coivisse Syros, Ca. Acquiescit—in Ephraim, Pi. h. e. Israelitis^r: h. e. confidit auxiliis Israelitarum^t. Vide Esa. 10. 20. & עלו valet in, Esa. 38. 20^t. Al. Cum suis copiis consedit Syria in terra decem tribuum^v, unde adversus Regnum Juda properarent. Vel, Pacem iniit Syria cum Israel^x. Copiæ Syrorum junctæ sunt copiis Regis Israel ad obsidendum Jerusalem^y. ¶ Commotum est, &c.] Metu scilicet^z, ex memoria priorum cladum^a; & ex incredulitate & diffidentia^b.

^a Ang.

^b G.

^c Ang.

^d He. in
Ang.

^e Ang. ex
Calv.

^f Ang.

^g Calv.

^h For.

ⁱ M. Pi.
Ang. &c.

^k Ang.

^l Pi.

^m Ang.

ⁿ Pi.

^o Ang.

^p For.

^q Ang.

^r Ang.

^t Pi.

^u Ang.

^v G. sim.

^x For.

^y For.

^z V. sim.

^a For.

^b Ang.

^c Pi.

3. **E**gredere] Non modò extra domum tuam, sed & extra urbem^c, quod jam accelerabat Rex tanquam in locum securiorem^d. ¶ In occursum Achaz] Quan- quam is nec Deum, nec Prophetam ejus, consuluit. Ità Deus impios sæpe prævenit^e. ¶ Tu, & qui, &c. * Ang. וְאַתָּה וְיָשָׁר וְיָשָׁר] Et Sear Jashub filius tuus, M. P. Mo. &c. Significat, Reliquiæ revertentur^f. Hunc ergò secum as- fumpfit tanquam signum liberationis, &c. Dicit Esai- as c. 8. 18. filios suos in signum datos, nempe quia ipsis nominibus rerum futurarum significationem contine- bant^h. Vide & Esa. 8. 3. & Ol. 1. 4, 6, 9ⁱ. Nomen Shear-jashub non temere, sed Divino instinctu, ei indi- tum videtur, ut symbolum esset tam propinqui exsilii, quàm reditus & redemptionis^k; ut contineret promissionis Dei^l. In eo nomine erat vaticinium illorum paucorum qui, adventante Sennacheribo, Hierosolyma se receperant, & mox, prostrato Sennacheribo, & exercitu ejus, reversuri essent in sua quisque oppida & agros, velut semen populi renascentis^m. Pro- ponitur ut signum liberationis ab obsidione, &c. ut patet ex v. 16ⁿ. vel, ut signum quoddam reliquiæ Jehuda tan- dem ad Dominum converterentur, &c. ¶ Ad ex- tremum (vel, extremitatem, vel terminum, vel finem, V. M. Ti. sim. Ch. vel, caput, Ca.) aqueductus (vel, canalis, V. ex Ch. vel, clivi, Ca.) piscinæ superioris; ità Mo. Pi. JT. &c. מַעְיָן הַמַּיִם הַשְּׂמֹנִי] Locus hic erat extra urbem^{*}, ex adverso regiæ; ubi spatiabatur Ahaz^p, vel animi gratiâ^q; vel potius, ut aquas vel hosti inter- cluderet, vel sibi procuraret, ut 2 Chron. 32. 3, 4. Vi- de & Esa. 22. 9^r. מַעְיָן sign. aqueductum, ab ascen- dendo, quia à superioribus locis per aqueductus aquæ decurrunt^t. מַעְיָן hic non significat locum qui a- quam ex piscina adductam recipiat, sed canalem per quam aqua ex fonte in piscinam transmissa est^u. Al. Aqueductus piscine, i. e. piscine confectæ per aqueductum^v. Voluit Deus eodem in loco Judæos ab Esaia confirmari, ubi Assyriorum minas illis elocuturus esset Rabfaces^x. Prope Jerusalem erant duæ lacunæ, quarum altera à situ dicitur inferior, altera superior^y. ¶ In via (vel, ad viam stratum, Pi. vel, quæ pars extrema respondet viæ, i. e. est à regione, vel juxta viam^z), agri (vel, quæ itur ad agrum, V.) fullonis] i. e. Proximè eam partem quæ fullones habitant, qui ad opificium suum aquis multis indigent^a. In quo fullones siccant pan- nos quos curaverunt & purgârunt in canali ipsius lacunæ superioris^b.

4. **V**ide, &c. וְהָשִׁיב וְהָשִׁיב] Cave (vel, Cave tibi, JT. Pi. vel, Observa, Ti. o. V. vel, Cura, Ca. Ar.) & qui- esce, P. M. & sis, vel ut sis, quietus, five tranquillus, Ti. V. Ca. JT. sim. Pi. animo, confusus scil. protectione Dei^c. q. d. Attende nihil aliud quàm [ut] quiescas^d. Con- tine te, &c. Calv. vel, à bello gerendo^e; vel potius, nè animo fluctues, aut dubius sis^f; vel, nè prodas animi trepidationem, aut tecum agites consilia desperata de advocando externo auxilio; vel, nè blasphemè loquaris^g. ¶ Et cor tuum nè formidet, וְלֵבְךָ לֹא יִירָא] Mollescat, M. P. Ti. JT. Pi. &c. vel, tenerescat, Mo. Mollia cedunt tactui; quare cor molle ponitur pro imbecillo, timido, puerili, effeminato, ut 2 Par. 13. 7. Vide similem phra- sin Deut. 20. 8. Jer. 51. 46^h. ¶ A duabus caudis (vel, extremitatibus, V. sic G. in quibus ignis retineri soletⁱ; vel, propter duas caudas, JT. Pi. sic Ca.) titio- num fumigantium istorum; ità P. Mo. &c. vel, istas, JT. Pi. מַעְיָן הַמַּיִם הַשְּׂמֹנִי] Sic vocat du- os Reges^k, per contemptum^l; ut minueret opini- nem Judæorum de illorum potentia^m, & notaret va- nam eorum iram & brevi extinguendamⁿ. Allusio ad titiones quibus solent coqui componere ignem suum^o; qui, cum devenerint ad extremitatem, abijciunt illos^p. Non vocat illos titiones, (id magnum esset,) sed frag- menta titionum; nec ea accensa, sed tantum tenuem fu- mum habentia^q. Vox hæc est fidei. Tales sunt omnes qui contra pios insurgunt. Non ardent, sed fumant, ac mox in cinerem rediguntur^r. Vel sic eos vocat, quia hi Reges extremi erant futuri, & breviter perituri erat utrumque Regnum^s. ¶ In, &c. בְּיָמֵי הָאֵלֶּיךָ] In ira nati Rezin, &c. Mo. in ira furoris, &c. P. V. vel, vultus, M. sub. venientium, V. M. hoc est, ab astu nati, Ti. Propter accensionem iræ, Pi. sim. JT. i. e. propter iram, Ca.

10

20

30

40

50

60

70

^c Ang.

^d Calv.

^e Ang.

^f Pi. Ang.

^g &c.

^h Pi.

ⁱ G.

^j Pi. Ang.

^k Calv.

^l Pi.

^m G.

ⁿ Pi.

^o M.

^p Pi. G.

^q Pi.

^r Q. in

^s Ang.

^t For.

^u Ang.

^v Pi.

^w G.

^x G.

^y V.

^z Viæ Ch.

^a G.

^b V.

^c Pi.

^d For.

^e Q. in

^f Calv.

^g Calv.

^h Sana

ⁱ Ang.

^j G. ex V.

^k Pi. Ang.

^l &c.

^m An.

ⁿ Calv.

^o Pi.

^p V.

^q Calv.

^r G.

^s Sana

^t Ang.

^u G. ex V.

^v Calv.

^w Pi.

^x V.

^y G.

^z V.

^a Calv.

^b G.

^c V.

^d G.

^e V.

^f G.

^g V.

^h G.

ⁱ V.

^j G.

^k V.

^l G.

^m V.

ⁿ G.

^o V.

^p G.

^q V.

^r G.

^s V.

^t G.

^u V.

^v G.

^w V.

^x G.

^y V.

^z G.

^a V.

^b G.

^c V.

^d G.

^e V.

Præ furore iræ: comparat iram fumo: i. e. fumigantium præ furore *.

5. *Ed quodd.* &c. [יַעֲזֹבֵי יַעֲזֹבֵי אֶרֶם רָעָה אֶפְרַיִם וְגו'] *Ed quodd consilium inierit contra te Syria in malum, Ephraim, Vulg. Heb. Quia Syria consilium inierit contra te malum, Ephraim. Elegancia Hebraica, quæ diversi actus diversis subjectis per modum distributionis attribuntur, ita tamen ut conjunctim de utrisque intelligantur. Vide & Esa. 5. 13. Est hinc transpositio. Sensus est, Ed quodd consilium ad nocendum tibi inierat Syria, & Ephraim. Propterea quodd consilium malum inierit adversus te Syria, Ephraim, M. sic P. Ti. sim. Ch. Calv. ¶ Et filius Romelia] h. e. Phacee; quem non dignatur nomine Regis, & sic appellat per contemptum, ut filium privati hominis, per scelus Regem factum.*

6. *Et, &c.* [וְיִקְצֹצֶנָּה] *Et suscitemus eam, Mo. vel, expergeficiamus, For. sic V. vel, excitabimus, M. V. fut. pro imperat. V. Quo innuit Judæos fuisse securos, nec hostilem irruptionem expectantes. (Metaphora somni arrogantiam hostium denotat.) Sed hoc minus probabile facit, quodd nuper eandem passi fuerint. Vel, extimulemus, sive compungamus. ¶ קִי sign. compunctus fuit, Prov. 3. 11. Ne compungaris in correptione ejus. Vel, fatigemus, JT. vel, obideamus, P. vel, iadio (i. e. molestia) afficiamus, V. Pi. longa scilicet obsidione.*

[Ca. hæc verba cum præced. sic reddit, Statuentes Judæam invadere, & ei negotium exhibere.] ¶ *Et, &c.* [וְיִקְצֹצֶנָּה אֶרֶם] *Et perumpamus (vel, scindamus, P. Ti. vel, disseciam adjungamus, JT. Pi. Heb. dissecemus. Ellipsis verbi quo significatur finis destinati significati verbo expresso: ideo enim dissecabant Regnum in duas partes, ut uterque partem unam sibi adjungeret. Vel, dissecando pertrahamus. Locutio qualis 2 Reg. 3. 26. — ut dissecarent (i. e. dissecando prorumperent) ad regem. Sic, evellere (i. e. evulsum deicere) in terram; &c, conculcet in terram, (i. e. deiciat in terram, & conculcet); &c. Ità hinc, abscondamus (i. e. abscondamus & pertrahamus). Vel, diruemus, Q. in V. vel, avellamus, Vulg. San. quasi funibus; eam ad nos, vel nobis, Mo. Ti. P. JT. Pi. vel, ut sit nostra, M. Perrupto muro irumpamus in eam vi armorum, ita ut hæc ratione veniat in potestatem nostram. Rupturam faciamus in ea nobis, i. e. nostro commodo. ¶ Et (vel, aut, ut sæpe sumitur; quod tamen hinc non est necesse:) ponamus regem.] Si non conveniamus de Regno partiendo, communi nomine præficiamus Regem; nobis subjectum. ¶ In medio ejus] Emphaticè, in signum plenæ subjectionis. Vel, in Jerusalem, centro Regni: vel, pro, in ea. ¶ Filium Tabeel] Nomen hoc viri; vel, 1. Israelitæ; vel, 2. Syri. Nam*

Tabeel, sive Tabrimmon, Syrorum est appellatio, qui Rimmonem colebant pro deo. Plerique pro appellativo accipiunt; filium boni Dei, vel, boni fortis, h. e. idoneum ad Regnum: unde Chald. reddit, eum qui rectus est nobis. RR. per Albam ex Tabeel faciunt Remala, forsan Remaliah intelligentes. [De quo vide Authorem.] Alium postea virum huic cognominem legimus Efd. 4. 7. quod ostendit nomen hoc non fuisse inusitatum.

7. *Non, &c.* [לֹא תִקּוּם וְלֹא תִהְיֶה] *Non stabit (vel, consistet, i. e. ratum erit & stabile. Stare dicuntur quæ effectum suum fortuntur, Psalm. 33. 11. vel stabiliuntur, Num. 30. 4, 7, 9. Vel, consurget, Q. in V.) & non erit, vel fiet, Angl. Pi. &c. illud nempe quod Reges isti conantur. Emphaticè hoc addit, quia plus est non esse quàm non consistere, nam multa fiunt quæ non consistunt.*

8. *Sed (vel, Etenim, M. P. Mo. Ti. &c. vel, Quamvis, ut sumitur Jos. 17. 18. Psalm. 23. 4. Esa. 12. 1. vel, Nam quamvis, ut una particula sæpe ponitur pro duabus:) caput (i. e. metropolis) Syria (sub. est, For. vel, erit, Pi. V. vel, sit, Angl.) Damascus, & caput Damasci Rasin] Sic o. Sy. Ar. &c. Sensus, Ut Damascus est caput Syriae, ita Retfin dum vivet erit tantum Rex Damasci, non autem Jerof. ut conatur. Ego fines illis constitui quos non egredientur. Non latius imperabit Rex Syriae quàm nunc imperat. Junius hinc statuit *μὴ ἐξέλθῃ* quippe qui verbum *atteritur* [in membro secundo] ad primum quoque membrum refert, *Caput Syr. Damascus, & caput Dam.**

*Retfinus, sub. atteretur. Per zeugma repetendum, definet esse populus, aut peribit, in hanc sententiam, Definet, aut deficiet, Damascus caput Syriae, deficiet princeps & caput Damasci Rasin; deficiet Samaria caput Ephraim, deficiet Samaria caput filius Romelia. Al. Nam quamvis — sit, &c. q. d. Quamvis domus Israel sustentet se confederatione potentis Regis Syriae, id tamen non impedit quin destruetur tempore constituto. ¶ Et adhuc sexaginta & quinque anni, [וְעוֹד שְׁשִׁים וְחָמֵשׁ שָׁנִים] Loc. hic obscurus est, nec tempus videtur constare. Nam ab hac prophetia, quæ erat 3. vel 4. anno Ahazi, (ut supra probatum ad v. 1.) ad tempus deportationis decem tribuum per Salmaneser Regem Assyriae, non ultra 24 anni esse poterant, nec, ut alii volunt, supra 11 fuerunt. [Variè expediunt.] 1. Quidam nodum, quem nequeunt solvere, scindunt. Omnino videtur error esse in Scriptura Hebræa, addito *וְעוֹד* ad *שְׁשִׁים*. Nam ab hoc tempore ad deportationem decem tribuum quam fecit Salmanasar 2 Reg. 17. sunt anni sex & quinque, i. e. undecim: ex quibus duo pertinent ad ultima tempora Phacee Regis, novem autem ad tempora Ofsee itidem Regis decem tribuum. Vide 2 Reg. 15. 27. & 16. 1. & 18. 10. videbis hæc esse verissima. Non placet hæc sententia. 1. Quia est contra constantem Hebræorum codicum lectionem, & contra omnium Interpretum judicium. 2. Non puto ullum esse in S. S. exemplum ut, in temporum supputatione, certus numerus denarium excedens duobus simplicibus, denario minoribus, addendis scilicet exprimatur. 2. Non est à tempore hujus prophetiæ numerandum, sed à prophetia Amos, qui fuit æqualis Esaia: q. d. Verissimum est quod prædixit Amos contra Damascus & Israelitas, nam intra 65 annos franguntur vires Assyriorum [lege Syrorum] & Israelitarum. Amos de hac captivitate vaticinatus est. Vide Amos. 1. 5. & 3. 11, 12. & 7. 11, 17. Nec dubium est quin ut hæc prophetia Amos, ita tempus in ea constitutum apud omnes celeberrime esset, annorumque numerum compertum haberent. Computationem autem 2 modis instituunt; nempe per regna Regum vel Judæ, vel Israel. 1. Judæ. Prophetia Amosi facta est biennio ante terræ motum, Amos. 1. 1. h. e. biennio antequam Ulias leprâ percuteretur. Ulias autem fuit leprosus 25 annis. En 27 anni, qui supersunt ex 52 annis Regni Ozia. Jotham regnavit 16 annis, Achazus 16. Hezecia autem 6. anno, qui est annus nonus Hoseæ, vastata est Samaria. En tibi 65 annos. [Aliis hæc non placent.] 1. Falsissimum est Osiâ leprâ percussam fuisse anno 25. vel 27. regni ejus: sic enim Jotham (qui patre moriente erat 25 annorum, 2 Par. 27. 1.) vel nondum natus esset, vel infans, quum Regnum patris loco administravit, id quod ab eo tempore fecisse dicitur, 2 Reg. c. 15. v. 5. 2. Amos prophetavit in regno uti Ozia, ita etiam Jeroboami, [Regis Israel,] qui regnavit tantum 41 annos, 2 Reg. 14. 23. & cujus anno 27. regnare coepit Ozias, 2 Reg. 15. 1. adeoque mors ejus incidit in 14. Ozia annum, h. e. undecim ann. ante illum annum 25. quem statuunt, &c. 2. Computant per regna Regum Israel. Coepit prophetare Amos anno 17. Jeroboam filii Joas, qui à prophetia hac [nempe Amosi] regnavit 24 annos. Quibus si addas 10 Manahem, 2 Phaceia, (vel Pekachjahu, filii Menahem), 20 Phacee, (vel Pekach), & 9. Ofsee, constitues 65 annos, præter 7 menses Sellum & Zacharia. Cum hæc scripsit Esaia, supererant à prophetia Amos 12 anni, i. e. tres ultimi anni Phacee, & novem Ofsee. Sed computationem hanc interturbat & evertit, quodd Zacharias, Jeroboami filius, regnare coepit anno demum 38. Ozia, h. e. 24 annis post patris mortem, adeoque interregnum erat tot annorum, qui hinc etiam computari debent. [Atque hæc de secunda solutione sufficiant.] 3. Anni hinc numerantur, non tam inter prophetiam de Samaria & ejusdem excidium interjecti, quàm inter duas prophetias Amosi & Jesaia; q. d. Cadet Samaria, sicut 65 abhinc annis prædictum fuerat ab Amos, nempe Amos. 4. 1. Audite, vacce pingues — in Samaria, quæ dicta sunt vivente Jeroboamo, qui obiit anno 14. Ozia, ut dictum. Ab hac ergo prophetia facile colliguntur 65 anni: v. g. sint circiter 40 Ozia, 16 Jothami,*

*Retfinus, sub. atteretur. Per zeugma repetendum, definet esse populus, aut peribit, in hanc sententiam, Definet, aut deficiet, Damascus caput Syriae, deficiet princeps & caput Damasci Rasin; deficiet Samaria caput Ephraim, deficiet Samaria caput filius Romelia. Al. Nam quamvis — sit, &c. q. d. Quamvis domus Israel sustentet se confederatione potentis Regis Syriae, id tamen non impedit quin destruetur tempore constituto. ¶ Et adhuc sexaginta & quinque anni, [וְעוֹד שְׁשִׁים וְחָמֵשׁ שָׁנִים] Loc. hic obscurus est, nec tempus videtur constare. Nam ab hac prophetia, quæ erat 3. vel 4. anno Ahazi, (ut supra probatum ad v. 1.) ad tempus deportationis decem tribuum per Salmaneser Regem Assyriae, non ultra 24 anni esse poterant, nec, ut alii volunt, supra 11 fuerunt. [Variè expediunt.] 1. Quidam nodum, quem nequeunt solvere, scindunt. Omnino videtur error esse in Scriptura Hebræa, addito *וְעוֹד* ad *שְׁשִׁים*. Nam ab hoc tempore ad deportationem decem tribuum quam fecit Salmanasar 2 Reg. 17. sunt anni sex & quinque, i. e. undecim: ex quibus duo pertinent ad ultima tempora Phacee Regis, novem autem ad tempora Ofsee itidem Regis decem tribuum. Vide 2 Reg. 15. 27. & 16. 1. & 18. 10. videbis hæc esse verissima. Non placet hæc sententia. 1. Quia est contra constantem Hebræorum codicum lectionem, & contra omnium Interpretum judicium. 2. Non puto ullum esse in S. S. exemplum ut, in temporum supputatione, certus numerus denarium excedens duobus simplicibus, denario minoribus, addendis scilicet exprimatur. 2. Non est à tempore hujus prophetiæ numerandum, sed à prophetia Amos, qui fuit æqualis Esaia: q. d. Verissimum est quod prædixit Amos contra Damascus & Israelitas, nam intra 65 annos franguntur vires Assyriorum [lege Syrorum] & Israelitarum. Amos de hac captivitate vaticinatus est. Vide Amos. 1. 5. & 3. 11, 12. & 7. 11, 17. Nec dubium est quin ut hæc prophetia Amos, ita tempus in ea constitutum apud omnes celeberrime esset, annorumque numerum compertum haberent. Computationem autem 2 modis instituunt; nempe per regna Regum vel Judæ, vel Israel. 1. Judæ. Prophetia Amosi facta est biennio ante terræ motum, Amos. 1. 1. h. e. biennio antequam Ulias leprâ percuteretur. Ulias autem fuit leprosus 25 annis. En 27 anni, qui supersunt ex 52 annis Regni Ozia. Jotham regnavit 16 annis, Achazus 16. Hezecia autem 6. anno, qui est annus nonus Hoseæ, vastata est Samaria. En tibi 65 annos. [Aliis hæc non placent.] 1. Falsissimum est Osiâ leprâ percussam fuisse anno 25. vel 27. regni ejus: sic enim Jotham (qui patre moriente erat 25 annorum, 2 Par. 27. 1.) vel nondum natus esset, vel infans, quum Regnum patris loco administravit, id quod ab eo tempore fecisse dicitur, 2 Reg. c. 15. v. 5. 2. Amos prophetavit in regno uti Ozia, ita etiam Jeroboami, [Regis Israel,] qui regnavit tantum 41 annos, 2 Reg. 14. 23. & cujus anno 27. regnare coepit Ozias, 2 Reg. 15. 1. adeoque mors ejus incidit in 14. Ozia annum, h. e. undecim ann. ante illum annum 25. quem statuunt, &c. 2. Computant per regna Regum Israel. Coepit prophetare Amos anno 17. Jeroboam filii Joas, qui à prophetia hac [nempe Amosi] regnavit 24 annos. Quibus si addas 10 Manahem, 2 Phaceia, (vel Pekachjahu, filii Menahem), 20 Phacee, (vel Pekach), & 9. Ofsee, constitues 65 annos, præter 7 menses Sellum & Zacharia. Cum hæc scripsit Esaia, supererant à prophetia Amos 12 anni, i. e. tres ultimi anni Phacee, & novem Ofsee. Sed computationem hanc interturbat & evertit, quodd Zacharias, Jeroboami filius, regnare coepit anno demum 38. Ozia, h. e. 24 annis post patris mortem, adeoque interregnum erat tot annorum, qui hinc etiam computari debent. [Atque hæc de secunda solutione sufficiant.] 3. Anni hinc numerantur, non tam inter prophetiam de Samaria & ejusdem excidium interjecti, quàm inter duas prophetias Amosi & Jesaia; q. d. Cadet Samaria, sicut 65 abhinc annis prædictum fuerat ab Amos, nempe Amos. 4. 1. Audite, vacce pingues — in Samaria, quæ dicta sunt vivente Jeroboamo, qui obiit anno 14. Ozia, ut dictum. Ab hac ergo prophetia facile colliguntur 65 anni: v. g. sint circiter 40 Ozia, 16 Jothami,*

*Retfinus, sub. atteretur. Per zeugma repetendum, definet esse populus, aut peribit, in hanc sententiam, Definet, aut deficiet, Damascus caput Syriae, deficiet princeps & caput Damasci Rasin; deficiet Samaria caput Ephraim, deficiet Samaria caput filius Romelia. Al. Nam quamvis — sit, &c. q. d. Quamvis domus Israel sustentet se confederatione potentis Regis Syriae, id tamen non impedit quin destruetur tempore constituto. ¶ Et adhuc sexaginta & quinque anni, [וְעוֹד שְׁשִׁים וְחָמֵשׁ שָׁנִים] Loc. hic obscurus est, nec tempus videtur constare. Nam ab hac prophetia, quæ erat 3. vel 4. anno Ahazi, (ut supra probatum ad v. 1.) ad tempus deportationis decem tribuum per Salmaneser Regem Assyriae, non ultra 24 anni esse poterant, nec, ut alii volunt, supra 11 fuerunt. [Variè expediunt.] 1. Quidam nodum, quem nequeunt solvere, scindunt. Omnino videtur error esse in Scriptura Hebræa, addito *וְעוֹד* ad *שְׁשִׁים*. Nam ab hoc tempore ad deportationem decem tribuum quam fecit Salmanasar 2 Reg. 17. sunt anni sex & quinque, i. e. undecim: ex quibus duo pertinent ad ultima tempora Phacee Regis, novem autem ad tempora Ofsee itidem Regis decem tribuum. Vide 2 Reg. 15. 27. & 16. 1. & 18. 10. videbis hæc esse verissima. Non placet hæc sententia. 1. Quia est contra constantem Hebræorum codicum lectionem, & contra omnium Interpretum judicium. 2. Non puto ullum esse in S. S. exemplum ut, in temporum supputatione, certus numerus denarium excedens duobus simplicibus, denario minoribus, addendis scilicet exprimatur. 2. Non est à tempore hujus prophetiæ numerandum, sed à prophetia Amos, qui fuit æqualis Esaia: q. d. Verissimum est quod prædixit Amos contra Damascus & Israelitas, nam intra 65 annos franguntur vires Assyriorum [lege Syrorum] & Israelitarum. Amos de hac captivitate vaticinatus est. Vide Amos. 1. 5. & 3. 11, 12. & 7. 11, 17. Nec dubium est quin ut hæc prophetia Amos, ita tempus in ea constitutum apud omnes celeberrime esset, annorumque numerum compertum haberent. Computationem autem 2 modis instituunt; nempe per regna Regum vel Judæ, vel Israel. 1. Judæ. Prophetia Amosi facta est biennio ante terræ motum, Amos. 1. 1. h. e. biennio antequam Ulias leprâ percuteretur. Ulias autem fuit leprosus 25 annis. En 27 anni, qui supersunt ex 52 annis Regni Ozia. Jotham regnavit 16 annis, Achazus 16. Hezecia autem 6. anno, qui est annus nonus Hoseæ, vastata est Samaria. En tibi 65 annos. [Aliis hæc non placent.] 1. Falsissimum est Osiâ leprâ percussam fuisse anno 25. vel 27. regni ejus: sic enim Jotham (qui patre moriente erat 25 annorum, 2 Par. 27. 1.) vel nondum natus esset, vel infans, quum Regnum patris loco administravit, id quod ab eo tempore fecisse dicitur, 2 Reg. c. 15. v. 5. 2. Amos prophetavit in regno uti Ozia, ita etiam Jeroboami, [Regis Israel,] qui regnavit tantum 41 annos, 2 Reg. 14. 23. & cujus anno 27. regnare coepit Ozias, 2 Reg. 15. 1. adeoque mors ejus incidit in 14. Ozia annum, h. e. undecim ann. ante illum annum 25. quem statuunt, &c. 2. Computant per regna Regum Israel. Coepit prophetare Amos anno 17. Jeroboam filii Joas, qui à prophetia hac [nempe Amosi] regnavit 24 annos. Quibus si addas 10 Manahem, 2 Phaceia, (vel Pekachjahu, filii Menahem), 20 Phacee, (vel Pekach), & 9. Ofsee, constitues 65 annos, præter 7 menses Sellum & Zacharia. Cum hæc scripsit Esaia, supererant à prophetia Amos 12 anni, i. e. tres ultimi anni Phacee, & novem Ofsee. Sed computationem hanc interturbat & evertit, quodd Zacharias, Jeroboami filius, regnare coepit anno demum 38. Ozia, h. e. 24 annis post patris mortem, adeoque interregnum erat tot annorum, qui hinc etiam computari debent. [Atque hæc de secunda solutione sufficiant.] 3. Anni hinc numerantur, non tam inter prophetiam de Samaria & ejusdem excidium interjecti, quàm inter duas prophetias Amosi & Jesaia; q. d. Cadet Samaria, sicut 65 abhinc annis prædictum fuerat ab Amos, nempe Amos. 4. 1. Audite, vacce pingues — in Samaria, quæ dicta sunt vivente Jeroboamo, qui obiit anno 14. Ozia, ut dictum. Ab hac ergo prophetia facile colliguntur 65 anni: v. g. sint circiter 40 Ozia, 16 Jothami,*

*Retfinus, sub. atteretur. Per zeugma repetendum, definet esse populus, aut peribit, in hanc sententiam, Definet, aut deficiet, Damascus caput Syriae, deficiet princeps & caput Damasci Rasin; deficiet Samaria caput Ephraim, deficiet Samaria caput filius Romelia. Al. Nam quamvis — sit, &c. q. d. Quamvis domus Israel sustentet se confederatione potentis Regis Syriae, id tamen non impedit quin destruetur tempore constituto. ¶ Et adhuc sexaginta & quinque anni, [וְעוֹד שְׁשִׁים וְחָמֵשׁ שָׁנִים] Loc. hic obscurus est, nec tempus videtur constare. Nam ab hac prophetia, quæ erat 3. vel 4. anno Ahazi, (ut supra probatum ad v. 1.) ad tempus deportationis decem tribuum per Salmaneser Regem Assyriae, non ultra 24 anni esse poterant, nec, ut alii volunt, supra 11 fuerunt. [Variè expediunt.] 1. Quidam nodum, quem nequeunt solvere, scindunt. Omnino videtur error esse in Scriptura Hebræa, addito *וְעוֹד* ad *שְׁשִׁים*. Nam ab hoc tempore ad deportationem decem tribuum quam fecit Salmanasar 2 Reg. 17. sunt anni sex & quinque, i. e. undecim: ex quibus duo pertinent ad ultima tempora Phacee Regis, novem autem ad tempora Ofsee itidem Regis decem tribuum. Vide 2 Reg. 15. 27. & 16. 1. & 18. 10. videbis hæc esse verissima. Non placet hæc sententia. 1. Quia est contra constantem Hebræorum codicum lectionem, & contra omnium Interpretum judicium. 2. Non puto ullum esse in S. S. exemplum ut, in temporum supputatione, certus numerus denarium excedens duobus simplicibus, denario minoribus, addendis scilicet exprimatur. 2. Non est à tempore hujus prophetiæ numerandum, sed à prophetia Amos, qui fuit æqualis Esaia: q. d. Verissimum est quod prædixit Amos contra Damascus & Israelitas, nam intra 65 annos franguntur vires Assyriorum [lege Syrorum] & Israelitarum. Amos de hac captivitate vaticinatus est. Vide Amos. 1. 5. & 3. 11, 12. & 7. 11, 17. Nec dubium est quin ut hæc prophetia Amos, ita tempus in ea constitutum apud omnes celeberrime esset, annorumque numerum compertum haberent. Computationem autem 2 modis instituunt; nempe per regna Regum vel Judæ, vel Israel. 1. Judæ. Prophetia Amosi facta est biennio ante terræ motum, Amos. 1. 1. h. e. biennio antequam Ulias leprâ percuteretur. Ulias autem fuit leprosus 25 annis. En 27 anni, qui supersunt ex 52 annis Regni Ozia. Jotham regnavit 16 annis, Achazus 16. Hezecia autem 6. anno, qui est annus nonus Hoseæ, vastata est Samaria. En tibi 65 annos. [Aliis hæc non placent.] 1. Falsissimum est Osiâ leprâ percussam fuisse anno 25. vel 27. regni ejus: sic enim Jotham (qui patre moriente erat 25 annorum, 2 Par. 27. 1.) vel nondum natus esset, vel infans, quum Regnum patris loco administravit, id quod ab eo tempore fecisse dicitur, 2 Reg. c. 15. v. 5. 2. Amos prophetavit in regno uti Ozia, ita etiam Jeroboami, [Regis Israel,] qui regnavit tantum 41 annos, 2 Reg. 14. 23. & cujus anno 27. regnare coepit Ozias, 2 Reg. 15. 1. adeoque mors ejus incidit in 14. Ozia annum, h. e. undecim ann. ante illum annum 25. quem statuunt, &c. 2. Computant per regna Regum Israel. Coepit prophetare Amos anno 17. Jeroboam filii Joas, qui à prophetia hac [nempe Amosi] regnavit 24 annos. Quibus si addas 10 Manahem, 2 Phaceia, (vel Pekachjahu, filii Menahem), 20 Phacee, (vel Pekach), & 9. Ofsee, constitues 65 annos, præter 7 menses Sellum & Zacharia. Cum hæc scripsit Esaia, supererant à prophetia Amos 12 anni, i. e. tres ultimi anni Phacee, & novem Ofsee. Sed computationem hanc interturbat & evertit, quodd Zacharias, Jeroboami filius, regnare coepit anno demum 38. Ozia, h. e. 24 annis post patris mortem, adeoque interregnum erat tot annorum, qui hinc etiam computari debent. [Atque hæc de secunda solutione sufficiant.] 3. Anni hinc numerantur, non tam inter prophetiam de Samaria & ejusdem excidium interjecti, quàm inter duas prophetias Amosi & Jesaia; q. d. Cadet Samaria, sicut 65 abhinc annis prædictum fuerat ab Amos, nempe Amos. 4. 1. Audite, vacce pingues — in Samaria, quæ dicta sunt vivente Jeroboamo, qui obiit anno 14. Ozia, ut dictum. Ab hac ergo prophetia facile colliguntur 65 anni: v. g. sint circiter 40 Ozia, 16 Jothami,*

*Retfinus, sub. atteretur. Per zeugma repetendum, definet esse populus, aut peribit, in hanc sententiam, Definet, aut deficiet, Damascus caput Syriae, deficiet princeps & caput Damasci Rasin; deficiet Samaria caput Ephraim, deficiet Samaria caput filius Romelia. Al. Nam quamvis — sit, &c. q. d. Quamvis domus Israel sustentet se confederatione potentis Regis Syriae, id tamen non impedit quin destruetur tempore constituto. ¶ Et adhuc sexaginta & quinque anni, [וְעוֹד שְׁשִׁים וְחָמֵשׁ שָׁנִים] Loc. hic obscurus est, nec tempus videtur constare. Nam ab hac prophetia, quæ erat 3. vel 4. anno Ahazi, (ut supra probatum ad v. 1.) ad tempus deportationis decem tribuum per Salmaneser Regem Assyriae, non ultra 24 anni esse poterant, nec, ut alii volunt, supra 11 fuerunt. [Variè expediunt.] 1. Quidam nodum, quem nequeunt solvere, scindunt. Omnino videtur error esse in Scriptura Hebræa, addito *וְעוֹד* ad *שְׁשִׁים*. Nam ab hoc tempore ad deportationem decem tribuum quam fecit Salmanasar 2 Reg. 17. sunt anni sex & quinque, i. e. undecim: ex quibus duo pertinent ad ultima tempora Phacee Regis, novem autem ad tempora Ofsee itidem Regis decem tribuum. Vide 2 Reg. 15. 27. & 16. 1. & 18. 10. videbis hæc esse verissima. Non placet hæc sententia. 1. Quia est contra constantem Hebræorum codicum lectionem, & contra omnium Interpretum judicium. 2. Non puto ullum esse in S. S. exemplum ut, in temporum supputatione, certus numerus denarium excedens duobus simplicibus, denario minoribus, addendis scilicet exprimatur. 2. Non est à tempore hujus prophetiæ numerandum, sed à prophetia Amos, qui fuit æqualis Esaia: q. d. Verissimum est quod prædixit Amos contra Damascus & Israelitas, nam intra 65 annos franguntur vires Assyriorum [lege Syrorum] & Israelitarum. Amos de hac captivitate vaticinatus est. Vide Amos. 1. 5. & 3. 11, 12. & 7. 11, 17. Nec dubium est quin ut hæc prophetia Amos, ita tempus in ea constitutum apud omnes celeberrime esset, annorumque numerum compertum haberent. Computationem autem 2 modis instituunt; nempe per regna Regum vel Judæ, vel Israel. 1. Judæ. Prophetia Amosi facta est biennio ante terræ motum, Amos. 1. 1. h. e. biennio antequam Ulias leprâ percuteretur. Ulias autem fuit leprosus 25 annis. En 27 anni, qui supersunt ex 52 annis Regni Ozia. Jotham regnavit 16 annis, Achazus 16. Hezecia autem 6. anno, qui est annus nonus Hoseæ, vastata est Samaria. En tibi 65 annos. [Aliis hæc non placent.] 1. Falsissimum est Osiâ leprâ percussam fuisse anno 25. vel 27. regni ejus: sic enim Jotham (qui patre moriente erat 25 annorum, 2 Par. 27. 1.) vel nondum natus esset, vel infans, quum Regnum patris loco administravit, id quod ab eo tempore fecisse dicitur, 2 Reg. c. 15. v. 5. 2. Amos prophetavit in regno uti Ozia, ita etiam Jeroboami, [Regis Israel,] qui regnavit tantum 41 annos, 2 Reg. 14. 23. & cujus anno 27. regnare coepit Ozias, 2 Reg. 15. 1. adeoque mors ejus incidit in 14. Ozia annum, h. e. undecim ann. ante illum annum 25. quem statuunt, &c. 2. Computant per regna Regum Israel. Coepit prophetare Amos anno 17. Jeroboam filii Joas, qui à prophetia hac [nempe Amosi] regnavit 24 annos. Quibus si addas 10 Manahem, 2 Phaceia, (vel Pekachjahu, filii Menahem), 20 Phacee, (vel Pekach), & 9. Ofsee, constitues 65 annos, præter 7 menses Sellum & Zacharia. Cum hæc scripsit Esaia, supererant à prophetia Amos 12 anni, i. e. tres ultimi anni Phacee, & novem Ofsee. Sed computationem hanc interturbat & evertit, quodd Zacharias, Jeroboami filius, regnare coepit anno demum 38. Ozia, h. e. 24 annis post patris mortem, adeoque interregnum erat tot annorum, qui hinc etiam computari debent. [Atque hæc de secunda solutione sufficiant.] 3. Anni hinc numerantur, non tam inter prophetiam de Samaria & ejusdem excidium interjecti, quàm inter duas prophetias Amosi & Jesaia; q. d. Cadet Samaria, sicut 65 abhinc annis prædictum fuerat ab Amos, nempe Amos. 4. 1. Audite, vacce pingues — in Samaria, quæ dicta sunt vivente Jeroboamo, qui obiit anno 14. Ozia, ut dictum. Ab hac ergo prophetia facile colliguntur 65 anni: v. g. sint circiter 40 Ozia, 16 Jothami,*

*Retfinus, sub. atteretur. Per zeugma repetendum, definet esse populus, aut peribit, in hanc sententiam, Definet, aut deficiet, Damascus caput Syriae, deficiet princeps & caput Damasci Rasin; deficiet Samaria caput Ephraim, deficiet Samaria caput filius Romelia. Al. Nam quamvis — sit, &c. q. d. Quamvis domus Israel sustentet se confederatione potentis Regis Syriae, id tamen non impedit quin destruetur tempore constituto. ¶ Et adhuc sexaginta & quinque anni, [וְעוֹד שְׁשִׁים וְחָמֵשׁ שָׁנִים] Loc. hic obscurus est, nec tempus videtur constare. Nam ab hac prophetia, quæ erat 3. vel 4. anno Ahazi, (ut supra probatum ad v. 1.) ad tempus deportationis decem tribuum per Salmaneser Regem Assyriae, non ultra 24 anni esse poterant, nec, ut alii volunt, supra 11 fuerunt. [Variè expediunt.] 1. Quidam nodum, quem nequeunt solvere, scindunt. Omnino videtur error esse in Scriptura Hebræa, addito *וְעוֹד* ad *שְׁשִׁים*. Nam ab hoc tempore ad deportationem decem tribuum quam fecit Salmanasar 2 Reg. 17. sunt anni sex & quinque, i. e. undecim: ex quibus duo pertinent ad ultima tempora Phacee Regis, novem autem ad tempora Ofsee itidem Regis decem tribuum. Vide 2 Reg. 15. 27. & 16. 1. & 18. 10. videbis hæc esse verissima. Non placet hæc sententia. 1. Quia est contra constantem Hebræorum codicum lectionem, & contra omnium Interpretum judicium. 2. Non puto ullum esse in S. S. exemplum ut, in temporum supputatione, certus numerus denarium excedens duobus simplicibus, denario minoribus, addendis scilicet exprimatur. 2. Non est à tempore hujus prophetiæ numerandum, sed à prophetia Amos, qui fuit æqualis Esaia: q. d. Verissimum est quod prædixit Amos contra Damascus & Israelitas, nam intra 65 annos franguntur vires Assyriorum [lege Syrorum] & Israelitarum. Amos de hac captivitate vaticinatus est. Vide Amos. 1. 5. & 3. 11, 12. & 7. 11, 17. Nec dubium est quin ut hæc prophetia Amos, ita tempus in ea constitutum apud omnes celeberrime esset, annorumque numerum compertum haberent. Computationem autem 2 modis instituunt; nempe per regna Regum vel Judæ, vel Israel. 1. Judæ. Prophetia Amosi facta est biennio ante terræ motum, Amos. 1. 1. h. e. biennio antequam Ulias leprâ percuteretur. Ulias autem fuit leprosus 25 annis. En 27 anni, qui supersunt ex 52 annis Regni Ozia. Jotham regnavit 16 annis, Achazus 16. Hezecia autem 6. anno, qui est annus nonus Hoseæ, vastata est Samaria. En tibi 65 annos. [Aliis hæc non placent.] 1. Falsissimum est Osiâ leprâ percussam fuisse anno 25. vel 27. regni ejus: sic enim Jotham (qui patre moriente erat 25 annorum, 2 Par. 27. 1.) vel nondum natus esset, vel infans, quum Regnum patris loco administravit, id quod ab eo tempore fecisse dicitur, 2 Reg. c. 15. v. 5. 2. Amos prophetavit in regno uti Ozia, ita etiam Jeroboami, [Regis Israel,] qui regnavit tantum 41 annos, 2 Reg. 14. 23. & cujus anno 27. regnare coepit Ozias, 2 Reg. 15. 1. adeoque mors ejus incidit in 14. Ozia annum, h. e. undecim ann. ante illum annum 25. quem statuunt, &c. 2. Computant per regna Regum Israel. Coepit prophetare Amos anno 17. Jeroboam filii Joas, qui à prophetia hac [nempe Amosi] regnavit 24 annos. Quibus si addas 10 Manahem, 2 Phaceia, (vel Pekachjahu, filii Menahem), 20 Phacee, (vel Pekach), & 9. Ofsee, constitues 65 annos, præter 7 menses Sellum & Zacharia. Cum hæc scripsit Esaia, supererant à prophetia Amos 12 anni, i. e. tres ultimi anni Phacee, & novem Ofsee. Sed computationem hanc interturbat & evertit, quodd Zacharias, Jeroboami filius, regnare coepit anno demum 38. Ozia, h. e. 24 annis post patris mortem, adeoque interregnum erat tot annorum, qui hinc etiam computari debent. [Atque hæc de secunda solutione sufficiant.] 3. Anni hinc numerantur, non tam inter prophetiam de Samaria & ejusdem excidium interjecti, quàm inter duas prophetias Amosi & Jesaia; q. d. Cadet Samaria, sicut 65 abhinc annis prædictum fuerat ab Amos, nempe Amos. 4. 1. Audite, vacce pingues — in Samaria, quæ dicta sunt vivente Jeroboamo, qui obiit anno 14. Ozia, ut dictum. Ab hac ergo prophetia facile colliguntur 65 anni: v. g. sint circiter 40 Ozia, 16 Jothami,*

*Retfinus, sub. atteretur. Per zeugma repetendum, definet esse populus, aut peribit, in hanc sententiam, Definet, aut deficiet, Damascus caput Syriae, deficiet princeps & caput Damasci Rasin; deficiet Samaria caput Ephraim, deficiet Samaria caput filius Romelia. Al. Nam quamvis — sit, &c. q. d. Quamvis domus Israel sustentet se confederatione potentis Regis Syriae, id tamen non impedit quin destruetur tempore constituto. ¶ Et adhuc sexaginta & quinque anni, [וְעוֹד שְׁשִׁים וְחָמֵשׁ שָׁנִים] Loc. hic obscurus est, nec tempus videtur constare. Nam ab hac prophetia, quæ erat 3. vel 4. anno Ahazi, (ut supra probatum ad v. 1.) ad tempus deportationis decem tribuum per Salmaneser Regem Assyriae, non ultra 24 anni esse poterant, nec, ut alii volunt, supra 11 fuerunt. [Variè expediunt.] 1. Quidam nodum, quem nequeunt solvere, scindunt. Omnino videtur error esse in Scriptura Hebræa, addito *וְעוֹד* ad *שְׁשִׁים*. Nam ab hoc tempore ad deportationem decem tribuum quam fecit Salmanasar 2 Reg. 17. sunt anni sex & quinque, i. e. undecim: ex quibus duo pertinent ad ultima tempora Phacee Regis, novem autem ad tempora Ofsee itidem Regis decem tribuum. Vide 2 Reg. 15. 27. & 16. 1. & 18. 10. videbis hæc esse verissima. Non placet hæc sententia. 1. Quia est contra constantem Hebræorum codicum lectionem, & contra omnium Interpretum judicium. 2. Non puto ullum esse in S. S. exemplum ut, in temporum supputatione, certus numerus denarium excedens duobus simplicibus, denario minoribus, addendis scilicet exprimatur. 2. Non est à tempore hujus prophetiæ numerandum, sed à prophetia Amos, qui fuit æqualis Esaia: q. d. Verissimum est quod prædixit Amos contra Damascus & Israelitas, nam intra 65 annos franguntur vires Assyriorum [lege Syrorum] & Israelitarum. Amos de hac captivitate vaticinatus est. Vide Amos. 1. 5. & 3. 11, 12. & 7. 11, 17. Nec dubium est quin ut hæc prophetia Amos, ita tempus in ea constitutum apud omnes celeberrime esset, annorumque numerum compertum haberent*

mi, reliquos deme à 16 annis Ahazi. Obj. *adhuc* futurum tempus respicit: ut Jer. 28. 3. *Adhuc* 2 annis Jon. 3. 4. *Adhuc* 40 dies, &c. Resp. Ità sanè; interdum tamen *וְעַד* & *וְעַד* etiam præteritum indicat: ut Gen. 45. 3. *Adhuc* pater vivit? 2 Sam. 12. 22. *Adhuc* puero vivente jejunavi; Jer. 15. 9. *cum adhuc* esset dies. Non placet; verba enim evidenter futurum tempus respiciunt. 4. Non figit Propheta certum terminum, sed dicit, *וְעַד*, in *adhuc*, q. d. aliquo tempore intra spatium 65 annorum: quod verum erat, si intra 25 annos hoc factum esset. Sed, 1. tum congruentius fuisset scopo Prophetæ, qui erat, Ahazum solari, dicere, *Adhuc* 25 anni, &c. 2. Non solet Deus tempora tam laxè præfinire; nedum cum præcisè computat, etiam ad fractos & impares numeros, ut h. 19. 5. Terminum hunc 65 annorum illis constitutum, ob graviora eorum peccata, decurtavit Deus. Verum quidem est Deum, vel poenitentia vel sceleribus hominum permotum, & promissa & minas revocasse, Jer. 18. 7. — 10. nullum tamen occurrit exemplum, quod Deus tempus aliquod ultioni à se præcisè destinatum decurtavit; nec sine exemplo id statuendum*. 6. In hac prophetia non antecedentium temporum, [ut plerique accipiunt,] sed sequentium, rationem ex Prophetarum usu haberi puto. Nam Jeschahja his verbis ostendit, primum, Regnum Syriæ mox excisum iri, & Regem moriturum; quod ad summum quarto post anno necesse esse evenisse; ut ponamus hæc à Propheta dici primo ipso Achazi anno: deinde, à Syrorum clade usque ad plenam Israelitarum deportationem, aut ab ipso tempore hujus prophetiæ, fore ut effluant 65 anni. Porro, duplex erat Israelis abductio: prior & partialis per Salmanass 2 Reg. 17. 6. posterior & totalis per Assur-Hadon, [vel Esar-haddon,] 2 Reg. 19. 37. Esd. 4. 2. De hac, non illa, agitur hoc loco. In priore, quæ erat annò sexto Ezechiz, Regnum Israelis erat abolitum; at populus esse non destitit nisi in posteriore. Vide Esd. 4. 2. Quamobrem seriem temporum sic instituiimus. A quarto Achazi anno, quo Regnum Syriæ intercidit, ad finem sunt anni 11, Hezec. 29; ità anno Manassis 25. fuit hæc translatio: fin autem à prophetiæ tempore inceperis, dicitur res incidisse in annum 21. vel 22. Manassis, qui tum fortè captivus in Babyloniam abductus est. ¶ Et desinet, &c. *וְעַד אֶפְרַיִם* [Frangetur (vel, deponetur, M. de-jicietur, For. supprimetur, Ti. atteretur, JT. Pi.) Ephraim à populo, Mo. vel, ut non sit populus, M. Ti. JT. Pi. Heb. ab effendo populum, Pi. Angl. q. d. Non consequetur imperium super Judam, sed imperium suum amittet. Deficiet regnum Ephraim de populo, o. simil. Ch. Sy. Ar. Desinet Ephraimitarum esse populus, Ca. Frangetur (sub. Aram, V.) cum Ephraim, ne sit populus, P. V. i. e. Frangentur vires Syriæ & Regni Israel: ambo venient in potestatem Regni Assyriorum.].

9. Caput, &c. *וְעַד אֶפְרַיִם* [Et (vel, Interim, Pi. Interèa, Calv.) caput Ephraim (sub. erit, Pi.) Samaria, & caput Samariæ filius Remaliab, P. V. &c. qu. d. Quod dictum est de Aram, idem dici debet de Israel. Nam Phacee erit Rex Samariæ tantum, non etiam Jerusalem. Interèa temporis manebit Regnum decem tribuum intra suos terminos, nec ultra propagabitur. Talis erit earum status donec excindantur. Per annos 65 Israel habet inducias: sed contentus sit suis finibus, nec aspiret ad majora. Al. Et tum caput Ephraim, Samaria, tum caput Samariæ, filius Remaliæ, sub. ex præced. atteretur. Quo supplemento nihil frequentius: Gen. 1. 16. 2 Par. 10. 11. Job. 3. 20, 23. & 9. 14. &c. d. ¶ Si non, &c. *וְעַד אֶפְרַיִם* [Variè reddunt.] Annon creditis? (Reprehendit diffidentiam Ahazi, quem adhuc trepidare animadvertit: quod non confirmamini, JT. nimirum hæc promissione Dei. An ideo non creditis, quia non confirmamini? signo scilicet aliquo conspicuo. Si non credatis, (sub. verbis meis, P. fim. Ch. & sub. id sit, P. fim. M.) quia non estis (vel, eritis, Mo. Ti.) fideles, P. M. Mo. vel, firmi, Ti. vel, robusti, sub. in fide, V. vel, non intelligetis, o. Sy. Ar. vel, neque permanebitis, Ch. Vulg. nempe in vestra terra, sed captivi indè abducemini. Vel, certè, sive profecto, (ità sæpe sumitur, Gen. 3. 1. Exod. 3. 12. &c. vel, etiam, For.) non stabitis, Calv. vel, confirmabimini,

five suffulcimini, Pi. For. i. e. non prosperabimini, ex collat. 2 Par. 20. 20. sed Deus vos finet dilabi, & dejici à statu & Regno vestro. q. d. Si non placide à Deo expectatis liberationem, (sed eam quaeritis ab Assyriis, exitium vos manet, &c. [sign. consistere, vel firmum manere in gradu. Al. hæc verba connectunt cum seq. & sic reddunt,] Quod si non creditis, (ut estis increduli,) pergit Jova sic alloqui Achazum, Pete, &c. Oratio qualis Marc. 2. 10, 11. Ut autem sciatis hominem habere potestatem remittendi in terris peccata, dixit fiderato, Tibi dico, Surge: quæ sic fiet illustrior, Jubeo te surgere, inquit fiderato. Ità hic, Pete tibi signum, iterum tibi dicit Jehova, &c.

10. Et (vel, Quamobrem, quia scilicet videbat Regem non credere, &c.) adjecit Dominus loqui. Nempe per Prophetam. ¶ Ad Achaz. Perseverantem in incredulitate. Vide misericordiam & longanimitatem Dei. 11. Pete tibi signum. i. e. Miraculum aliquod. Tibi redundat, ut Gen. 12. 1. 1 Par. 21. 10. vel, tibi, id est, tuo bono, ut Gen. 13. 11. 1 Sam. 13. 2. &c. ¶ In profundum, &c. *וְעַד אֶפְרַיִם* [E, vel In, imo, sive profundo, Pete, (vel, postulando, M.) aut ex alto, JT. Pi. vel, sursum, V. vel, sursum in excelsu, M. vel, aut in altitudinem ejus sursum, Ti. q. d. in terra, vel in coelo. Puta, ut terra statim moveatur, aut dehiscat, vel, ut Sol subito deficiat. Profunda petitionem, Mo. For. vel eleva tempus in excelsu, Mo. vel, eleva sursum, sub. petitionem, V. Idque rei quamlibet vel depresso, vel sursum elata, Ca. Pete ut fiat tibi miraculum super terram, aut videatur tibi signum in caelis, Ch.]

12. Non petam, & non (i. e. non enim, Pi.) tentabo Dominum. Contra præceptum Deut. 6. 16. [Variè exponunt.] 1. Nolo signum petere, & quiescere, ut me jubes, atque inertio otio torpere. Id enim planè est tentare Deum, qui vult nos facere quæ possumus. Sunt autem mihi pecuniæ quibus conducam Assyrios, &c. Fidebat enim Ahaz demonibus, idolis & Assyriis. Nolo perdere operam, aut istius Jehovæ quem prædicas (neque enim dixit, Dominum Deum meum, ut Propheta illi suggererat v. 11. Dominus Deus tuo, sed tantum, Dominum,) periculum facere, committendo ipsi exitum belli. Locum sic expono propter sequentia, & summam illam Ahazi impietatem, de qua 2 Par. 28. 19, &c. d. Nolo Deo molestus esse: quæ dicis planè incredibilia sunt. Nam, Deo diffusus, ambibat thuneribus opem Regis Assyrii, 2 Reg. 16. 7. Verum nondum videtur Ahazis ed impietatis devenisse, ut cultum Jehovæ ex professo damnaret. 2. Rectius intelligitur de hypocriti Ahazi, qui incredulitati suæ prætexit studium pietatis, &c. Quod signum à Deo oblatum respuit, prodit contumaciam & ingratitude ejus.

13. Audite ergo, domus David. Qu. Cur sic loquitur ad Achazum? Resp. 1. Per contemptum, tanquam indignum qui nomine suo compelleretur: ut, filii Levi, Num. 16. 8. filius Jesse, 1 Sam. 22. 7. &, filius Abitab, v. 12. 2. Alloquitur etiam familiam siue propinquos Achazi Regis, qui eadem cum illo hypocriti & diffidentia laborarunt, illiusque recusationem signi approbaverunt. Eos autem contumeliæ causâ sic nominat. q. d. o ingratiissimi, degeneres à Davide, &c. Audite, Davidide, i. e. Hierosolymitani. ¶ Nunquid, &c. *וְעַד אֶפְרַיִם* [An parum, vel parva res, est vobis (vel, à vobis, P. Mo. M. vel, apud vos, Sy. Ar. vel, præ vobis, JT. Pi. vel, An parvi sit à vobis, For. vel, An minus quam vos deceat videtur esse, V.) fatigare (vel, molestare, M. fim. P. Ca. V. Ar. Ch. vel, radio afficere, V.) homines, Pi. Mos &c. vel, 1. in genere, quos opprimitis, &c. vel, 2. Prophetas vestros, quos spernitis tanquam vanos & mendaces homines ac ardeliones, &c. 2 Reg. 9. 11. 2 Par. 25. 16. Vel, quod de vobis molestia hominibus venit, Ti. An peccatum hoc videtur vobis minus esse quam ut in eo debeatis subsistere? sed putatis augendum esse peccato majore. ¶ Quid, &c. *וְעַד אֶפְרַיִם* [Quid, vel ut, (vel, nisi, Ti. Ca.) &c. vel etiam, (nota majoris, viz. gravioris peccati,) molestetis, vel fatigatis, vel, afficiatis labore, Deum meum? P. Mo. JT. Pi. &c. i. e. cui ego fido & servio, ut 1 Reg. 17. 1. & 18. 10, 15. Antithesis, q. d. Deum meum, non autem tuum. Deum, &c. infidelitate & hypocriti,

contemptu beneficiorum ab ipso oblato-
rum, & inni-
tendo prudentiæ vestræ humanisque viribus, non autem
Deo; & quod Deum diffidentiâ vestrâ impellit ad
signum edendum, &c. ². Al. *quod etiam Deum facitis
debilem? vel infirmum? vel fatigabilem?* Noluit enim
Ahaz petere signum, quod credebatur Dominum non
facturum, sed se perditurum operam. Injuriosi estis
in Deum, cui putatis non satis esse virium ad vos libe-
randos. Innuit crimen in Prophetas admissum re-
dundare in Deum: quod & patet ex Exod. c. 10. v. 7.
Num. 16. 11. 1 Sam. 8. 7. Jer. 5. 12, 13. Luc. 10. 16.
14. Propter hoc, [27] Propterea, vel Idcirco, Calv. Pi.
Ang. &c. Quia, scilicet, vos signum oblatum repudia-
tis, & interim pii egent confirmatione. Adhuc cum
malitia populi certat Divina benignitas. Nihilominus
discretivè sumitur hic, & Esa. 30. 18. Jer. 16. 14.
& 30. 16. Ezech. 39. 25. Hos. 2. 14. quod Interpretibus
non observatum duras sæpe trajectiones, &c. invexit,
&c. [Dabit] i.e. Exhibebit; spontè scilicet, ut
vox hæc innuit Psal. 29. 11. Dabit, non petentibus.
Vel, dat, i.e. pronunciat, nunc scilicet per me. Vel,
ponet, sive assignabit, ut Jos. 2. 12. Matt. c. 12. v. 39.
[Dominus ipse, 27] Hoc ipsum, San. ipse, P. Mo. Calv.
Pi. &c. i.e. non, per se, nam per Prophetam id facit;
sed, ex se, sive spontè, non rogatus, ut Esa. c. 65. v. 1. t.
Idem ipse Deus qui tam liberaliter obtulit, & cui tu
molestus es. [Vobis] i.e. Domui Judæ: jam
enim cum toto populo illi res erat: non tantum ele-
ctis, nam promissio Messie universo populi corpori fa-
cta est, Rom. 9. 5. Al. vobis, i.e. nepotibus tuis, o
Achaz: q. d. Tu cogitas Deum non satis esse poten-
tem ut te liberet à Rafin & Phacee: at falleris; nam
longè majus argumentum suæ potentie daturus est tuis
nepotibus, dabit Messiam, qui populum liberabit à per-
niciosioribus hostibus, sc. peccato, morte & Satana.
[Signum, 27] Qu. Sed quomodo miraculosus hic
partus Virginis post multa secula futurus signum erat
tunc viventibus præsentis liberationis? Hoc argu-
mento exultant Judæi quasi victores, quod promissio de
Christo nihil pertineat ad confirmandum Achaz de li-
beratione Jerosolymæ. Resp. 1. Res diu post futuræ sæpe
proponuntur in signa, ut clarè docet Esa. 37. 30. Vide &
Jer. 43. 9, 10. & 51. 63, 64. 2. Mos est Prophetarum, in
prædictionibus restitutionis & liberationis populi Dei,
mentionem facere Messie, in quo omnia promissa rata
sunt, 2 Cor. 1. 20. & speciales promissiones hoc funda-
mento confirmare, quod Deus Redemptorem missurus
erat. Unde, quæso, auxilium Dei expectet aliquis, nisi
ab amore ejus? unde amorem Dei, nisi in Christo? A
Christo itaque pendeat, ut Ecclesiæ salus, ita libera-
tio Hierosolymæ. Hinc quoties de fame, peste & bello
sermo habetur, Propheia, ut spem levationis faciat,
Messiam statuit ante oculos. Quare appositè hoc dicit
Esaia; q. d. Tu quidem privaris beneficio quo te in-
dignum reddidisti respuendo signum illud particulare
quod tibi Deus offerebat: habebit tamen Deus ratio-
nem sui, & decretum Dei, quod tu evertere velles, in-
violabile manet; nec obstabit perfidia & ingratitude
tua, quò minus populo suo Deus sit perpetuus libera-
tor; tandem enim Messiam suum suscitabit. 3. Ratio
signi dati consideranda est, nempe ut Achaz de po-
tentia Dei ad ipsos tutandos dubitantem confirmaret,
certumque faceret Deum magis incredibilia præstare
posse, nempe, ut virgo pariat, &c. Argumentum est
à simili exemplo, &c. q. d. Deus certò præstabit pro-
missionem principalem de Messia, &c. ergò multò ma-
gis præstabit promissionem hanc liberationis, quæ mi-
noris momenti est. 4. Signum vocat, licet non esset
spectandum oculis; sicut Matt. 12. 39. Non dabitur huic
nationi signum, nisi signum Jonæ prophete. 5. [27],
sive signum, hic sumitur non relativè, pro alterius rei
indicio, sed absolutè, quo modo omnia miracula signa
vocantur. 6. Quamquam hoc signum Messie h. l. me-
moretur, aliud tamen signum ei adnectitur, desum-
ptum à puero Propheta, quem eo fine jussus erat secum
ducere. Ut runque junctim concurrunt ad confirman-
dam Ahazi dubitationem. 7. Prophetia hæc non ad
Achaz pertinuit, nec ad istam solum ætatem, sed
ad totam domum David, (ut docet textus,) è qua post

septem secula Messias nasci debuit. Ex hoc ergò signo
concludere poterat domus Davidis se neutiquam dele-
tum iri ab hostibus, &c. 8. Addam aliud, sed titu-
banter, quia novum est; quod tamen, ni fallor, Judæo-
rum objecta prorsus dissolvat. Voluit Deus Achazum
eligere signum tum liberationis suæ, tum everfionis ho-
stium. Signum ille recusat, &c. Deus tamen, qui eam
ob causam ipsum exscindere poterat, tam longè à vin-
dicta inferenda abfuit, ut & compleverit quod de po-
puli salute hostiumque interitu promiserat, & longè
majus beneficium obtulerit, nempe nasciturum è Vir-
gine Emmanuel, cujus signum esse voluit hanc victo-
riam, &c. Itaque Emmanuelis nativitas ex Virgine non
est signum futuræ victoriæ, sed futura victoria Regno-
rumque clades signa sunt nascituri de Virgine Emma-
nuelis. [Ecce, &c. 27] Ecce, &c. [וְהָיָה הָעֵלֶם הַזֶּה לְךָ אֵימָה] Ecce, virgo (vel, puella quædam, Ca.) concipiet, vel concipiens
erit, (vel, in utero concipiet, o. vel, gravida erit, Pi. vel,
pregnans, sive imprægnata, Mo. M. Ca.) & pariet, vel
pariens, filium, JT. Ti. P. Mo. o. Ch. Sy. Ar. &c. Locus
hic de Christo illustrissimus est, quem Judæi nobis eri-
pere conantur. [Qu. De qua foemina, sive de quo fi-
lio, hic sermo fit?] Resp. 1. De Achazi uxore, ejus-
que filio Ezechia. Resp. Ridiculum est hoc: is enim
jam natus & adultus erat, ut patet ex 2 Reg. 16. 2. col-
lat. cum 2 Reg. 18. 2. quum hic filius nasciturus erat.
Resp. 2. De alio Achazi filio ex aliqua puella nascituro.
Resp. Nullus Achazi filius præter Ezechiam fuit Judææ
dominus, quod tamen de hoc Immanuele dicitur Esa.
8. 8. Resp. 3. De uxore Esaia ejusque filio. Resp. 1.
Ea non fuit [27] sive virgo. 2. Nec eam sic vo-
casset Propheta, quæ antea prolem habebat, Esa. 7. 3. sed
potius [27] prophetissam, ut Esa. 8. 3. 3. Hic Imma-
nuel erat Dominus terræ promissæ, Esa. 8. 8. summâ
potentiâ & sapientiâ instructus, ejusque consilia semper
effecta erunt: quæ certè Esaia filio minimè conveniunt;
neque illi Propheta imposuisset Immanuelis nomen.
Obj. At loquitur h. l. de filio suo Searjasub, adeoque
de ejusdem matre. Resp. De eo quidem agitur in qui-
busdam versibus, non item in omnibus. Constat plura
esse hujus orationis argumenta, ejusque seriem hanc
esse. Duo hic signa assert. 1. Commune illud signum
& promissionem de Christo, &c. v. 14. ad evincendam
& increpandam Achazi & Judæorum infidelitatem;
q. d. Quâ conscientia promissionibus Dei potes diffidere,
& signa oblata repudiare? Nonne Deus dedit Ecclesiæ
& vobis, o domus David, nominatim signum & pro-
missionem de semine mulieris, &c. in quo omnes pro-
missiones Dei sint Etiam & Amen, ut ab eo in rebus
communibus & singularibus pendeatis? 2. Singulare
ac proprium præsentis liberationis signum, nempe,
Searjasub filium Prophetæ, quem ideo adduci voluit
Deus: q. d. Ut noveris quàm securo sum animo de pro-
pinqua illa liberatione, Searjasubum meum tibi oppo-
no pignori & dedo tuo arbitratui, nisi illa brevi acci-
dat. Deinde, tres hæ commentitiæ Judæorum expo-
sitiones uno argumento facile diluuntur, quod nullum
in his est signum, aut miraculum, (quale tamen eligen-
dum Achazo erat propositum, v. 11, 12. & consenta-
neè promissum hoc versu 14. quod nec Judæi negare
audent,) sed naturale & consuetum, si juvencula è viro
concipiat. Et hic hærent Magistri nostri, Rabbinæ.
Nam quæ hic signa tradunt, mera sunt commenta:
qualia sunt, 1. Quod juvencula pariet, quæ ad pro-
lem concipiendam erat inepta: nam nec ullum in-
eptæ hujus conjecturæ vestigium in Esaia est, nec po-
tuit Achaz signum hoc intelligere quod expressum non
erat. 2. Quod adolescentula, quæ antè non prophetâ-
rat, prophetatura esset, ideoque prophetissa dicitur, Esa.
c. 8. v. 3. Sed hoc narrare, est retutare: nulla enim hoc
vers. 14. prophetiæ aut Prophetissæ mentio fit: & falsa
est hypothesis, Prophetissam esse eandem cum matre
Immanuelis, id quod etiam K. refutat. 3. Quod con-
ceptio & nativitas masculi prædicitur: nam miracu-
lum hic non ponitur in revelatione & prædictione E-
saia, sed in re revelata & prædicta: alioquin quot
prophetiæ essent singulares, totidem fingenda essent
miracula. 4. Quod filius hic statim à nativitate edet
secundum notitiam suam butyrum & mel, &c. ut
ait

Calov.

San.

San.

Q. He. ia
San.

San. Ang.

ex He.

Hoomb.

K. in Go-

mar.

Gomar.

in explic.

Mart. 1. 22,

23.

RS. in

Gom.

San.

Gom. ex

K.

Gom. ex

K. Jun. pa-

ral.

Jun. pa-
ral.

Gom. ib.

simil. Pi.

Ang. &c.

Ang.

ait K. Nam, 1. illa verba, *statim à nativitate*, Propheta non habet, sed K. perversè affuit. 2. Non est miraculum si infans dulcia, naturæ instinctu, appetat, &c. 3. *17* non notat præsentem notitiam, sed terminum futurum, & sign. *ad nosse ipsum*, vel, *donec nōrit*, ut vertit Chald. Par. cujus autoritas apud Judæos quasi divina est. Nec illi audiendi sunt (inter quos Grotius) qui hunc locum, secundum sensum simplicem literalem primūque obvium, de Esaia filio, secundum mysticum, de Christo, accipiunt. Nam, 1. tunc locus hic adversus Judæos urgeri non possit. 2. Nec verè scripsisset Matthæus, in nativitate Christi verba Esaia *ἀνασθῆναι*, i.e. consummata esse. 3. Signum hoc erat non vulgare, sed singulare & prorsus admirandum; cui ergo *ecce* præmittitur. Resp. 4. De beata Virgine, ejusque filio Messia. Id quod inprimis astruit vox *17*, quæ virginem significat. [Sed hoc non concedunt Judæi: nostri autem sic probant.] 1. Ex etymologia, à *17* abscondere; quo denotatur status virginis absconditus à conspectu & commercio virorum: unde virgines dicebantur *17* & *17*, 2 Maccab. 3. 19. quod olim domi & in conclavi parentum sedulo asservabantur: q. d. *abscondita*, i.e. non cognita; ut *abscondi* valet *non cognosci*, 1 Reg. 10. 3. 2. Ex aliorum versionibus: nam licet Sym. & Theod. (in favorem Judæorum) *adolescentulam* vertunt; virginem tamen reddit. (præter Matthæum cap. 1. 23.) etiam *17* & Chaldæus uterque, Onkelos & Jonathan. 3. Ex vocis usu. Nulla vox Hebræa certius virginem significat. *17* etiam maritatem sign. Ruth 4. 12. *17* etiam vitiatam, Deut. 22. 19. & maritatem, Joel. 1. 8. Sola vox *17* perpetuo usu, suæque vi, virginem notat: ut docent 7 loca ubi occurrit, Gen. 24. 43. collat. cum vers. 15. Exod. 2. 8. Psal. 68. 26. Prov. 30. 19. Cant. 1. 3. & 6. 8. & h. l. Id apertum est in reliquis locis præter illum Prov. 30. 19. de quo triumphant Judæi, ubi, inquit, scortum appellatur *17*, — & *viam viri ad virginem*. Similis est *viam mulieris ad alteram*, &c. [Sed multa nostri regerunt.] 1. Virgo illa dici potest vel *17* ironice, (ut vir nequam appellatur *bonus*;) vel *17*, ex opinione, sive quod talis haberetur; vel *17*, quod ita haberi vellet, sicut idola gentium *17* vocantur. Iniquè autem fit, cum figuratum loquendi genus adducitur, ut convellatur propria hujus nominis significatio. Metaphoræ verò talis hinc (ut in Prov. 30.) nulla est suspicio. 2. Etiam eo loco *17* virginem significat: neque enim occulta aut difficilis est *viam* seu ratio potiundi *scortum*, sed castam virginem, quæ sub cura parentum est; cui vir per varias vias se infinuat, sive occultè ejus virginitati infidando, sive eam honestè sibi conciliando. Et profectò res imperscrutabilis est, quomodo sese viri virginibus infinuent, easque concilient; quodque non raro personæ antea neque visæ neque notæ invicem, arcanâ Dei providentiâ, coalescunt & copulantur. Ostendit [hic Salomon] quam occultè & callidè se gerant tum virgines, tum etiam maritæ, (quod addit, ut observationem completam redderet,) ut cum viris rem habeant. q. d. Nullum violationis sive virginis, (quæ talis erat, sed tunc esse definit,) sive adulteræ, vestigium exterius apparet, nam professione castitatis tegitur. Vel, Non magis certò sciri possit an quis eam ducat quæ revera virgo est, quàm vestigium aquilæ, &c. quia nulla sunt indubitata delibata virginitatis signa, ut alibi probavimus. Præterea, *17* sic accipi non modò potest, sed etiam debet, quia statim subjicitur, *17* sic *viam* est *ad alteram*. *17* autem similitudinem significat, non identitatem; ideòque necesse est ut hoc exemplum differat à priore. 3. Sit *scortum* in Prov. hic tamen ita intelligi nequit: nam nec mimulum est si scortum concipiat filium; nec sine maxima impudentia affirmari potest, è scorto natum puerum ex voluntate Dei dicendum Immanuel. Sed alterum Judæi obijciunt argumentum ex *17* demonstrativo, quo aut res præsens demonstratur, aut ea cujus in antecedentibus facta est mentio; ideòque non Maria Christi mater, post aliquot secula nascitura. Resp. 1. *17* sæpe simplex articulus est, nec demonstrationi vel distinctioni inservit, ut Psal. 4. *17* *improbi*, & *17* *ut gloriæ*. 2. Nec *17* de-

monstrativum necessariò requirit ut res quam demonstrat sit præsens oculis; sed sufficit si præsens sit menti, ac nota. *17* exponi potest, vel, *virgo quædam*, ut articulus habeat vim *ad hoc*, indefinitam: vel, *virgo illa*, ut Matt. 1. 23. i. e. vel, insignis quædam & præclara, nempe Maria; vel, intacta illa, quæ nunquam aut cognoverit, aut cognoscet, virum; vel, jam antè promissa, Gen. 3. 15. *Semen mulieris*, &c. (soli scilicet, ut Gal. 4. 4. *factum ex muliere*,) quo indicio patre cariturum, & ex virgine nasciturum, innuitur. [Urgent adhuc Judæi,] 1. quod in rei propinquæ [præsentis nempe liberationis] confirmationem longinquum adhibere signum, alienum & absurdum esset. Resp. Nec absurdum hoc est, nec inusitatum, ut patet ex 1 Sam. 2. 34. 1 Reg. 22. 25, 28. Jer. 44. 29, 30. & Deus ipse statuit eventa prophetiarum signa, Deut. 18. 21. &c. [Plura vide à nobis congesta initio hujus versūs, ad vocem *signum*.] 2. Christus, inquit, à matre dictus est *Jesus*, non, *Immanuel*. Resp. 1. *Jesus* & *Immanuel* sunt idem nomen reipsa, etsi voce & circumstantiâ discrepent. 2. Multa nomina aliquibus imponuntur, ita tamen ut illis non *17* appellentur, sed quæ naturam, officium, virtutem, &c. declarant. Sic Propheta filius vocatur *Maher Schalal Chasbaz*, Jer. 8. 3. Jerosol. *Urbs veritatis*, Zach. 8. 3. Messias, *Admirabilis*, *Consiliarius*, &c. Jer. 9. 6. 3. Quomodo de Christo dicitur illud, v. 15. *Butyrum & lac comedet*? Resp. Ut naturam ejus humanam denotet, & communem educationis puerilis fortem. 4. Ineptè diceretur, v. 16. *Antequam hic puer* (nempe Immanuel) *noverit spernere malum, & eligere bonum*, Reges Syriæ & Israelis excisos fore, si puer iste post multa secula nasciturus. Resp. Puer iste non est filius ille promissus v. 14. (ut Judæi falsò supponunt;) sed, aut definitè, (ut plerique sentiunt,) filiolus Esaia præsens, de quo v. 3. & in eum finem à Propheta, Deo imperante, adductus; aut indefinitè, (ut reliquis placet,) puellus aliquis, &c. Nam *antequam*, &c. Sensus est, Tantulo temporis spatio ac est inter infantis ortum & primam discretionis notitiam, terra vestra liberabitur. Simil. 8. 4. Et revera vix 4 anni fuerunt antequam delerentur isti Reges. q. d. Non poterunt Reges isti evertere remp. Judaicam, non solum quia virginis filius Messias est venturus, propter quem & Tribus Juda & sceptrum illius (seu gubernatio reip.) certò, secundum promissionem Dei Gen. 49. 10. conservanda; sed etiam, quia brevi uterque ille Rex foret excidendus, antequam puellus iste adolescat. Porro, vox *17* h. l. nec est verbum, *concupit*, nec participium, *concupiens*, sed [nomen] verbale, significans *gravidam*, ut Exod. 21. 22. 1 Sam. 4. 19. Esa. 26. 17. Jer. 31. 8. q. d. *Ecce, virgo grvida*, sub. erit, ex Matt. 1. 23. Et verbum *17* non concipere sign. sed, *parturire*, ut Gen. 3. 16. *Et vocabitur nomen ejus*; ita Sy. *17* *Et vocabunt*, Ar. *vocabit*, Ch. Pi. V. sub. *vocans*, i. e. qui illi nomen imponet; vel, sub. *Spiritus sanctus*; vel, sub. *virgo*, ut percipitur tum ex coherentia sententiarum, tum à voce *17*, quæ fœmin. est. Al. & *vocabis*, M. P. Mo. J. T. Ti. sub. *o virgo*, J. T. vel, sub. *tu mater*, M. Sed tunc sub *17* scriberetur Scheva, si 2. persona esset; vel, si tertia, *17*. Solebant apud Hebræos matres nomina imponere, Gen. 4. 1, 25. & 29. 32, &c. & 30. 6, &c. & 38. 4, 5. 1 Sam. 1. 20. 1 Par. 4. 9. & 7. 16. Al. Impositio nominum domini & autoritatis indicium est, ut patet ex Gen. 1. 28. & 2. 19, 20. & 3. 16, 20. Unde & Principes nomina servis suis imponunt, 2 Reg. 23. 34. & 24. 17. Dan. 1. 7. Quare primum nominandi jus in patre est, à quo nomina imposita fuisse docent Gen. 5. 29. & 38. 3. & 41. 51, 52. 2 Sam. 12. 24. 1 Par. 7. 23. Et maternum nominandi jus à patre est, ejusque consensu & concessione usurpatur; ut ex eo patet, quod, ubi discrepant parentes, paterna nominatio obtinet; ut Gen. 35. 18. Luc. 1. 60, 63. Quum ergo mater sola eum nominet, sequitur eum patre in terris caruisse. Sed hoc magis subtile quàm solidum videtur, nam & Josepho hæc ejus nominatio adscribitur Matt. c. 1. v. 21. *Emmanuel*, *17* *Immanuel*, V. Pi. &c. Sic vocatur filius Esaia, à Dei auxilio Judæis sub ejus pueri ortum adfuturo. Significat nomen hoc

certum Dei auxilium contra Syros & Israelitas. [Alii longè aliter.] Sign. nobiscum Deus *; à *וְעִמָּךְ* cum, pronomine *וְ* nobis, & *דֵּי* Deus. Periphrasis Christi, qui verè erat Deus incarnatus, & habitans in nobis *, Joh. 1. 1, 14. & Deo nos reconcilians. Ità notatur simul ratio personæ, & officium. Aperit hinc Propheta piis fenestram veræ liberationis & salutis. Significat beneficia Emmanuelis extendi etiam ad tempora incarnationem præcedentia. Moderatur autem sic sua verba, ut mysteria piis pandantur, & celentur ab impiis.

15. Butyrum & mel comedit. Ità Mo. P. Pi. &c. vel, faciet ut comedamus, JT. At in Hebræo non est *jaabel*, ab *heechil*, sed *jochel*, ab *achal* comedit. Sensus, Educabitur ut alii pueri. His locutionibus declarat eum fore verum hominem, & non habiturum corpus phantasticum; nam comedit & bibit, &c. Periphrasis pueritiæ; q. d. Cibo puerorum nutrietur, eademque quæ illi appetet & vitabit. Aluntur pueri pinguibus & dulcibus, quæ sunt amica naturæ. Butyrum apud nos talium cibis est, non item mel; quod tamen ibi erat in magna copia, Deut. 8. 8. & 32. 13. Al. Sensus est, Victus ei affluet. Hoc ideo dicit, quia ex obsidione famem sibi metuebant Judæi. At plerique de Messia intelligunt, quod rectius & longè mirabilius est, eum scilicet hominem fore, & mel comedere. Nonnulli, qui præcedentem versum unice de Christo, hunc tamen de filio Esaiæ jam nato accipiunt. Sensus, q. d. Nè puer quidem hic (nempe *Sear-Jasub* v. 3.) damnum accipiet ab istis Regibus, sed vivet, & invitis illis educabitur & grandescet. Sed coherentia verborum docet hoc etiam ad filium virginis pertinere, cujus ut humanitas consueta educatio notatur, ità etiam patria terra (Judæa scilicet quæ *fluebat lacte & melle*) & tenuis conditio: quippe tanta erat lactis & mellis ibi copia, ut etiam pauperes iis liberos nutrire potuerint. ¶ *וְ* Ut, &c. *וְיָדָעְתָּ* (vel, *antequam*, v. Ar. Calv.) *sciat* (nempe hic puer, JT.) reprobare, vel spernere, *malum*, &c. M. P. JT. For. Sed *וְ* ineptè redditur per conjunctionem causalem ut; neque enim puer mel, &c. comedit hoc fine, ut *sciat* spernere, &c. Sed non adeò ineptum hoc est; neque ut hinc causam finalem, sed consecutionem, notat. Ut *sciat*, &c. h. e. à consequenti, ut adolescat. Defectiva est locutio, pro, ut adolescens *sciat*, &c. vel, ut adolescat ad sciendum, &c. quod, nisi vespando, obtineri nequit. Etatem adultam consequi solet vis discernendi inter bonum & malum; sicut infantis periphrasis est, qui *dextram à lava haud internoscit*, Jon. 4. 11. Ad verb. ad scire, vel scientiam, ipsum, vel suum, i. e. ut *sciat* ipse, &c. Dicere poteris, ut experiendo *sciat*, vel discat, reprobare malum, &c. vel, [aliter,] *utpote qui sciat*, vel, *ut qui novit*, reprobare, &c. Al. donec *sciat*, &c. Ch. Pi. G. Calov. BA. 2. 4. 12. 525. Gom. i. e. donec is puer ad usum rationis pervenerit. Describitur enim prima infantia per ignorantiam boni & mali, Deut. 1. 39. ubi ostendimus sic & Homerum loqui. Sic cap. sequ. v. 4. *Antequam sciat puer vocare patrem suum*, &c. h. e. hinc idem valet quod *וְ*, usque ad, seu donec; vel, *ad*, usque dum, donec. Sed non vidi exempla hujus acceptionis. Verùm exempla dantur, tum in voce *וְ*, usque in seculum, tum etiam 2 Sam. 13. 2. *Amavit sororem suam usque ad egrotare*. Malum & bonum hinc intelligunt [vel, i. physice,] de cibis suavis vel amaris ipsi oblatis: vide Gen. 3. 5. Prov. 25. 25. Cant. 4. 10. Sed hanc discretionem etiam infantes habent. Vel, 2. moraliter, de usu rationis ad discernendum [honestum & inhonestum,] quod fit circa 4. vel 5. annum. Confer Deuter. 1. 39. [Ca. locum sic exponit,] Is puer butyro melleque vescetur, discendo, (sic enim verto infinitivum subjunctum literæ *וְ* per gerundium, ut sæpe fit, ut 2 Reg. 19. 3. Dan. 9. 10, 12.) h. e. eà etate quâ discitur, quid inter bonum malumque interfit, videlicet infantia.

16. Quia, &c. *וְיָדָעְתָּ* [i. e. *sciat*] Nam (vel, Et quidem, Calv. vel, Imò, five Quinetiam, ut *וְ* sit nota majoris, sicut 2 Reg. 18. 35. Prov. 2. 3. q. d. Isti Reges non solum non occupabunt Regnum Judæ; sed, quod magis mirum videtur, ipsi suis Regnis brevi exuentur. Vel, Certè, five Profectò, ut suprà v. 9. & Esa.

5. 7. *antequam* (vel, *quum nondum*, JT. Pi.) *sciat* † Ang. puer, &c.] Vel, hic puer, JT. Pi. Nempe vel, 1. Christus, cujus incarnatio hinc nobis inculcatur; i. e. antequam assumpserit humanam naturam, in qua edet & bibet. V. Sed absurdum est hanc promissionem de everfione Regnorum Syriæ & Samariæ, quæ proximè sequuta est, in 500 annos (i. e. in adventum Christi) protensam esse. [Hanc tamen sententiam & alii sequuntur.] Priusquam *sciat* puer, &c. i. e. Priusquam sit vel nascatur, nempe Immanuel, hæc fiet. Ità mysterium tangit, ut statim ad sua tempora redeat: nec mirum; sunt enim in Scripturis prophetis multi loci obscuri, in quibus infideles Judæi per occasionem excæcantur, & fidelium diligentia exercetur; ut sæpe annotat Augustinus. Sed tum quid magnum h. l. promittitur? & quis dubitaret hos duos Reges ante nativitatem Christi morituros? aut quid solatii hoc adferret Regi afflicto? Vel, 2. Prophetæ filius, five *Maher schalal hasch baz*, de quo Esa. 8. 3. vel, *Schear-jaschub*, quem hoc tantum sine secum adduxerat. Vel, 3. puer [quicvis, five indefinitè sumptus,] ut *וְיָדָעְתָּ* sumitur Num. 11. 27. At *וְ* hajediah hinc habet vim pronominis demonstrativi, idèque certum puerum designat. Atqui *וְיָדָעְתָּ* collectivè sumitur, ut *וְ* sit quidem demonstrativum, sed ætatis, non autem certi pueri; tunc enim addidisset *וְיָדָעְתָּ*. Quidam hanc sententiam cum proxima contexunt, quasi fieret ejusdem pueri mentio, & putant *וְ* esse rationale, five causæ redditionem. Sed si attentius expendatur Prophetæ consilium, facillè patebit, à generali doctrina, ad quam paulisper digressus fuerat, reverti ad præsentem causam. Postquam enim spem servandæ urbis fundavit in Mediatore promisso, jam quomodo servanda sit docet. Antequam *sciat*, &c. q. d. ante biennium aut triennium, quo temporis spatio incipiunt pueri vel inter bonum & malum distinguere, vel à lacte amoveri. Vide 2 Maccab. 7. 27. & Valles. Sac. philos. cap. 83. Certa itaque ætatis nota hinc proponitur pro certo temporis spatio; ut cum dicimus, non venit ad pubertatem, ad canos, &c. ¶ *וְ* Dere- linquetur, &c. *וְיָדָעְתָּ* (vel, *deseretur*, V.) terra, five regio, (nempe, illa, o. JT. Pi. h. e. Israelis; vel, utraque, Israelis, five Samariæ, & Syriæ,) quam fastidis, vel detestaris, (vel, *cujus causâ tædet te*, JT. vel, à qua nunc abhorres, V. sic Pi. deficit *וְיָדָעְתָּ*: vel, *quam tu times*, o. vel, à qua vexaris, five molestiâ afficeris, ut vox sumitur Exod. 1. 12. Numer. 22. 3. 1 Reg. 11. 25. respicit enim v. 6. ubi eadem vox activè usurpatur: vel, in qua tu compungeris, For.) à facie duorum regum suorum, P. G. fim. Mo. vel, ob duos reges ejus, M. sic V. For. fim. Sy. qui scilicet te obsident. A facie, pro, propter, frequens est Hebræis. Vel, à duobus regibus ejus, five suis, Ti. JT. Pi. Omnes quos vidi Interpretes illud *וְיָדָעְתָּ* volunt esse patientis casus, qui regatur à verbo *וְיָדָעְתָּ*, ideo vertunt, derelinquetur terra quam tu detestaris à facie duorum regum ejus, i. e. propter duos Reges ejus. Nos *וְיָדָעְתָּ* jungimus cum *וְיָדָעְתָּ*: Hebræi enim dicturi, *cujus duo reges*, aliter dicere non possunt quàm, *וְיָדָעְתָּ* *וְיָדָעְתָּ*: itaque sic verto. Deseretur (nempe ab incolis, vide Esa. 6. 12.) terra propter ejus duos reges, seu fastidiosus, seu fastidiosus, es; ad verb. à facie duorum regum ejus, i. e. ex phrasi Hebræorum, propter ejus duos Reges. Desolabitur terra ejus ob duos reges tuos anxios, Ca. Reliqui, [ut notatum,] derelinquetur à duobus regibus suis, Ang. sic Pi. nempe Pekah & Retfine; idque per violentam mortem ipsorum. Complementum vide 2 Reg. 15. 30. & 16. 9. Intra biennium hoc factum docet collatio annorum regni Pekahi & Ahazi. Vide 2 Reg. 15. 27, 30. & 16. 1. Phacees huic tempori non totos tres annos supervixit. Duos hos Reges terræ, Israeliticæ scilicet, vocat, non quòd duo simul regnarent, sed quòd unus indigena esset, aliter confederatus.

17. Adducet, &c.] Transiit à promissionibus (quibus consolatur pios) ad comminationes adversus impios, &c. Nè superiore promissione insolescat Achaz, exitium ipsi denunciat, idque per Assyrios, quibus fretus erat, 2 Reg. 16. 7, 8. 2 Par. 28. 16, 21. & quos, dum fingit se Deum tentare nolle, in auxilium accersebat. Quem

Quem patronum advocas, hostem experieris infensissimum¹. Quia non credebant promissioni, prædicit vastationem, &c.^m. ¶ *Super te*] Nam in vita ejus coepit hoc fieri; 2 Paral. 28. 20°. ¶ *Dies* (vel, *tempora*, JT. Pi. Sy. i. e. statum temporum, per metonym. subjeſti, eúmque infelicem, per synecdoch. gen. Hebr. *dies*, i. e. calamitates^o: malos dies, ut Eccles. 9. 12. & 12. 1. Amos. 5. 13 P.) *qui* (vel, *qualia*, JT. Pi. Sy. non *venerunt*] Ità P. Mo. &c. *qualia non fuerunt*, Ti. Ca. Mala nunquam audita q. ¶ *A diebus separationis*, &c.] i. e. Ex tempore defectionis decem tribuum à domo Davidis^r: quã graviorem plagam accipere non poterat; &c.†. ¶ *Cum rege*, &c. אֶת מֶלֶךְ וּגְוֹ] *Regem* (vel, *nempe regem*, M. P. Ti. sic Ca.) *Assur*, Mo. per appositionem cum voce *dies*. Sed dura est hæc constructio^r. Vel, *per regem*, &c. JT. Pi. G. כִּם, *cum*, hic pro אֶת, *de cum*, vel à, ut Gen. 4. 1. Sed quia præcedit, à *Jebudas*, clariùs hîc vertitur, *per regem Assur*^v, cui tu, Deo posinabito, confidis^x.

18. *Sibilabit* (vel, *evocabit sibilō*, Ca. sim. Ti. Malim, *siftilabit*, ut pastor ovibus facit, & nos procul flantibus ⁷ :) *Dominus muscæ* ; ita M. P. Mo. &c. vel, *muscas*, Ca. vel, *ad muscas*, JT. Pi. Hebr. *muscām*, collectivè ² : *יִשְׁרֹק יְהוָה לִבְבוֹר* *Adsibilabit*, &c. For. ¶ *Quæ est in extremo fluminum Ægypti*, sic M. P. Mo. *אֶשֶׁר בְּקֶצֶה הַיָּרְדֵּן* *Usque ab extremo flumine Ægypti*, Ca. Abundat Ægyptus variis rivulis Nili quibus alluitur ³. *Qui dominabitur parti fluminis Ægypti*, &c. Cæterum cum non legimus Ægyptios unâ cum Assyriis invasisse Jehudam, locus hic variè exponitur ^b. Vel, 1. de ipsis Ægyptiis, qui sub Pharaō Necho Judæam invaserunt 2 Reg. 23. 33 ^c. Hi autem *muscæ* vocantur, vel, 1. à multitudine eorum qui venirent, instar muscarum, Exod. 8. 21. &c. ^d; vel, 2. quod Ægyptus muscis abundabat, quod lutosa esset regio & calida ^{*}; vel, 3. propter sordes idololatriæ; vel, 4. quod essent imbellis populus ^f; vel, 5. quod musca animal est inverecondum, tales autem Ægyptii ^g. Vel, 2. de gentibus aliis Ægypto vicinis ^h: de accolis Ægypti, Philistæis & Edomæis sub Achazo, 2 Par. 28. 17, 18 ⁱ. Non loquitur de Ægyptiis, neque enim dicit, *quæ est ad flumina Ægypti*, sed, *quæ est in extremitate fluminum*, &c. Sunt autem illorum extremitates duæ; 1. quâ desinunt in mare, 2. quâ oriuntur. Locus hic accipi potest vel de posteriore ^k; vel de priore, ubi Nilus se findit in varios rivos, Esa. 11. 15 ^l. Fortè intelligendi hîc sunt populi quos Rex Assyriæ bellum inferens Judæis in exercitu suo habuit ^m. Nec improbable est Assyrium, qui Ægyptum partēsque adjacentes subegerat, multos indè adduxisse, qui sibi servirent & militarent in Judæa. Vide 2 Reg. 24. 2, 7. Esa. 20. 4 ⁿ. ¶ *Et apes* (vel, *ad vespas*, Sy. vel, *ad apes*, JT. Pi. &c.) *quæ est in terra Assur*; sic M. P. Mo. &c. *אֶשֶׁר בְּבוֹרֵי הַיָּרְדֵּן* *Apes* hîc vocat vel Assyrios ^o, sub Sennacheribo ^p; vel Chaldæos ^q: idque propter, 1. copiam, sive multitudinem ^r; 2. peritiam militandi, & decentem aciei instructionem ^t; 3. impetum & vim nocendi ^u. Apes pungunt; quod muscæ non faciunt ^v. Apes in tenui corpore ingentes habent animos; unde & vastissima aggrediuntur animalia, & equos ab iis occisos narrant Arist. Hist. 9. 40. Plin. 11. 18 ^x. Apes ferocius sunt quàm muscæ. Vide Deut. 1. 44. Psal. 118. 127. Insuper Assyrii & Persæ sagittis utebantur, quæ aculeis apum assimilantur ^z. Credo *בְּבוֹרֵי הַיָּרְדֵּן* etiam *vespas* complecti, quæ acerrimè pungunt ^a. Porro, quod Deus hîc *sibilare* dicitur *ad muscas* & *apes*, metaphora sumitur, inquit Cyrillus, à mellariorum consuetudine, qui sibilis muscas [sive apes] ab alvearibus in agros evocant, & iterum reducunt ^b. At apes auditu carere ait Philosophus 1. Phys. ^c. Sed ego locum non reperio. Quin Hist. 9. 40. eas manè ad opus sono excitari, & ad vesperam altero sono edito ab opere revocari, dicit: (quod & Plinius asserit 11. 10.) quanquam, ut verum fatear, rem ibi in incerto relinquit. Apes gaudent tinnitu æris, vel concinno manuum plausu, aliòve sono canoro & harmonico, eoque convocantur. Vide Colum. 10. 7, 12. Ælian. 5. 13. Didymum Geoponicôn lib. 15. Virgil. [Georg.] Ovid. Fastorum v. 739. Lucan. 1. 9. versu 288 ^d.

* Pl. v. 19. Et venient] Scilicet, & apes illæ*, quæ statim,

Dēo fīlīante, adfunt f. Obediēt Domino, ^f Ang. ^g Calv. ^h G. ⁱ Ang. ^k Calv. ^l Ang. ^m Occolaita ⁿ Marl. ^o For. ^p Ang. ^q G. fic V. ^r Ang. ^s V. ^t Ang. ^u For. ^v G. ^x Ang. ^y Capel. ^z Burc. ^{aa} vind. 2.11. ^{ab} 771. ^{ac} Q. in ^{ad} Ang. ^{ae} Ang. ^{af} Ang. ^{ag} Pi. ^{ah} For. ^{ai} Calv.

re. nolūisti g. ¶ Requiescent; itā M. P. Mo. &c. וְנִחָוְהוּ Et habitabant, Ch. vel, confident, Ca. sic Sy. Ar. Castra ponent, ut suprà v. 2 h. Occupabunt omnia i. Securi quiescent k. ¶ Omnes] Nemo aut subducet se operi l, aut in itinere deficiet, ut Esa. 5. 27 m. ¶ In, &c. בְּנִחְלֵי הַבְּחֹת In vallibus (vel, torrentibus, P. Mo. For.) desolationum, si- ve vastitatum, siue desertorum locorum, M. JT. Pi. Mo. P. V. vel, desertis, Ti. V. Ca. vel, agri, G. vel, vallium, vel excavationum, h. e. excavatis n; ut solent muscæ o, quæ in humilibus & aquosis locis redundant. Valles hīc in- tellige antē fertiles, sed tandem bello vastandas p. In plateis civitatum, Ch. ¶ Et in cavernis (vel, scopulis, Mo. vel, foraminibus, V. Ang. vel, projecturis, JT. Pi. vel, cavis, Ar. Ca. For.) petrarum; itā o. M. P. Ti. &c. ut solent apes q: וְבִנְקִי הַסֵּלְעִי Urbes in montibus aut scopulis fitas intelligit r. Significat nullum locum abditum vel tutum fore. Vide Esa. 2. 10, 19, 21. Jer. 9. 21 t. ¶ Et in, &c. וְבִכּוֹל הַנְּעֻצִים Et in om- nibus spinetis, M. P. vel, spinis albis, Mo. vel, caudici- bus, Ca. virgultis, JT. Pi. vel, contignationibus. עֵץ est arbor; עֲצֵי spina dorsi, quod sicut arbor ramos, itā illa costas, extendat u. Vel, casis, Ti. vel, biasibus, Ar. vel, frutetis, Vulg. G. Ubi insidiæ poni solent v: ubi muscæ congregantur. Vox vilem aliquam plantam significat, ut patet ex Esa. 55. 13 x. ¶ Et in universis forami- nibus] Legit Vulgatus וְנִחְלִי, à חָלַל perforare y. At error is erat Interpretis, (qui deceptus est literarum חָלַל & חָלַל similitudine,) non codicis Hebraici z. ¶ וְנִחְלִי Arboribus vilibus, P. Mo. vel, [contrā,] laudatis, JT. Pi. Verbum וְנִחְלִי sign. laudare, &, per antiphrasin, vilem esse a. Sed non producent locum ubi vel nomen vel ver- bum sic usurpatur. Significat quidem insanire, Ecclef. 2. 2. non tamen per antiphrasin; sed per excessum; quia in excessu gloriationis homo insanus vel fit, vel esse videtur b. Dumetis, M. V. Pagis intelligit, qui spi- nis & dumis cingi solent c. Foraminibus, Ca. G. ex o. Hīc redit ad apum similitudinem d. Testudinibus. Do- mus, aut contignationibus, aut testudinibus, superne constant *. Domibus laudis, Ch. palatiis, Ti. Posset pri- or vox referri ad humiles domos, quæ quædam tantum contignationes videntur, posterior, ad palatia f. Sen- sus versus, In omnibus locis confidebunt hostiles exer- citus, humilibus & altis, obscuris & illustribus g, foris & intus, in agro & urbibus, in domibus pauperum & palatiis Regum, in [locis] naturā & arte munitis h. Significat nullam illis latebram, nullum effugium, fore i.

20. Radet] Non dicit, *abscindet*, vel *detonabit*, &c.
sed, *abradet*, ut Ezec. 44. 20. 1 Cor. 11. 6^k. Quæ falce
demetuntur relinquunt post se truncos & stipulas; quæ
raduntur nè vestigia quidem ablatarum rerum retinent;
sed penitus spoliantur^l. Judæam hic comparat huma-
no corpori^m. ¶ *In novacula conducta*; ita e^o. M. Mo. &c.
conductitiâ, P. Ca. vel, *mercenariâ*, J. T. Pi. [הַשְׁכִּירָה]
Conductiōis, i. e. optimâ & acutissimâ: nam quæ con-
ducimus optima esse solent, & ad rem gerendam ac-
commodaⁿ. Vel, significat atrocitatem cladis: qui
enim equo aut gladio conductio utitur eo liberius uti-
tur, nec parcit ut suo^o. Al. *conductâ*, idque vel, 1. à
Deo, q. d. quem Deus magnâ mercede prædæ illexit P,
& adduxit in Judæam q; vide Ezec. 29. 18, 19^r: vel, 2.
à Rege Ahazo, ad ipsum defendendum, &c. 2 Reg. 16.
7, 8^f. Innuitur hic poena talionis; q. d. Per eum cui
confidis punieris^t. ¶ *In*, &c. [בְּעֶבְרֵי נָהָר] *In trans-*
flumen, Mo. *transfluviali*, J. T. Pi. Hebr. quæ est *in trans-*
itibus fluvii, i. e. in locis sitis trans fluvium^v: nempe
(appositio; & ellipsis particulæ exegeticæ, vide v. 17^r).
transfluvianis, Ti. sim. Ar. Heb. *juxta transitus*, (ut Jer.
22. 20.) vel *latera*, (ut Jer. 48. 28. & 49. 32.) *fluvii*, i. e.
ab his qui circa eum habitant^y. *Id est, per eos qui trans-*
fluvium incolunt, Ca. *In iis* qui venient de regionibus
quæ sunt *trans flumen*, P. *In exercitu* qui veniet à regio-
ne quæ est ad latera fluvii^z. *Fluvius* hic est vel, 1. Ni-
lus, de quo v. 18^a; vel, 2. Euphrates^b. *In accolis Eu-*
phratis, Q. in V. qui Assyriam à Syria discernit^c. *Uti-*
tur autem numero plur. [עֲבָרֵי] quia Euphrates est
longus & anfractuosus, ita ut complures transitus ha-
beat, ubi scilicet trajiciatur^d. Hæc novacula non est

* T. alia quam duo Reges, Ægyptius & Assyrius *. [Di-
locum sic reddit, Radet—novacula conducta in ulterio-
bus fluvii.] ¶ In (vel, cum, M.P.) rege Assyriorum;
sim. Mo. M. P. [בְּמֶלֶךְ] Rege, &c. Ti. JT. Di. בְּ in בְּמֶלֶךְ
† Di. idem est quod in בְּמֶלֶךְ. Rege scilicet; appositio. In
* ri. exercitu regis, &c. V. Coepit hæc abrasio à Tiglath-pi-
lefer, 2 Reg. 16. 8. 2 Paral. 28. 21. continuata per Se-
nacherib & Esarhadon, 2 Reg. 18. 13, 16. 2 Par. 33.
v. 1, &c. completa per Nebuchadn. 2 Reg. 24. & 25.
qui hinc præcipue respicitur, dictusque est potius Assyria
quam Chaldaea Rex, quamquam utriusque dominus ef-
set, tum quia Monarchia eo nomine tum vocata esset;
tum ut Divinam retaliationem Ahazo factam significa-
ret, [ut antè notatum.] ¶ Caput ¶ Ità P. Mo. &c. i.e.
comam, vel pilum capitis, ut Num. 6. 9. universum,
nec tantum nonnullos ejus cincinnos, ut Jud. 16. 19. Id
quod gravius erat, quia non solum ornamento erat,
sed etiam munimento, maximè illis temporibus, cum
nudis capitibus incedebant; (ut ex Græcorum & Lati-
norum monumentis constat, quod etiam alluditur 1 Cor.
11. 4, 7.) &c. cum opus erat, v. g. in pluvia, caput tan-
tum parte togæ operiebant. Et videtur hic fuisse mos
Judæorum, quia operio capitis est luctus indicium,
2 Sam. 15. 30. Nihilominus consule Ezech. 24. 17. quod
ulteriore postulat disquisitionem. ¶ Et pilos pe-
dum ¶ Ità P. Pi. o. &c. vel, crurum, Ca. [JT. hoc cum
præcedente verbo sic reddit, Pilum capitis & pedum.]
Heb. caput & pilum pedum; hypallage *. [Sensus hu-
jus & præcedentis membri,] Summos pariter & imos
male mulcabit, nemini parcens. q. d. Omnia nuda-
bit, à capite ad calcem. Al. pilos pedum, i.e. pubem.
Honesto vocabulo rem turpem significat. Pedes separavit
Hebræi vocant מַעֲדָה, ut notatum aliquoties P; ut
urinam vocant aquam pedum. Vide ad Esa. 6. 2. &
Ezech. 16. 7, 25. Veteres Hebræi cæsariem radebant
& pubem, in leprosis & Levitis cum purificarentur.
Vide Levit. 14. 8, 9. Num. 8. 7. ¶ Et, &c. מְסַחֵם
¶ Et etiam (vel, sed & M.) barbam
(vel, barbam ipsam, JT. Pi.) absument, five consumet, V.
Mo. JT. Pi. vel, auferet, o. Sy. detondebit, Ar. Ti. sic Ca.
vel, exterminabit, M. vel, barba absumentur, P. quæ alio-
qui radi non consuevit ab Hebræis, quibus maximo in
pretio erat, utpote & ornamentum, & argumentum
virilitatis. Vide Lev. 19. 27. 2 Sam. 10. 5. q. d. Om-
nia ornamenta reip. auferet. Capilli capitis sunt du-
ces; pubes sunt milites gregarii; barba, Rex Senna-
cherib à filiis occisus, 2 Reg. 19. 37. q. d. Tam facile
perdet Dominus Assyrios tempore Ezechiae quam facile
novacula dejicit cæsariem, pubem & barbam. Sed
præstat de populo Judaico hoc interpretari. Caput hic
sign. Regem & Principes, Esa. 9. 15; barba, sacer-
dotes, Psal. 133. 2; pedes, vulgum, Jud. 4. 10. & 8. 5.
Hæc metaphorâ indicat omnia esse delenda, neque par-
cendum Principibus, nec mediis, nec infimis; & tol-
lendum quicquid ipsis aut honori fuit, aut saluti five
usui. Ut absoluta securitas illâ phrasi significatur,
nec pilus capitis peribit, Luc. 21. 18. ità hæc phrasi ab-
soluta vastatio notatur; q. d. Nè pilus quidem reliquus
erit, ut in abrasione leprosi faciendum notant Rab-
bini *.

21. Et erit in die illa, nutriet (vel, vivificabit, Mo. i.e.
vivam servabit, ut Psal. 22. 30. vel, servabit, ut Deut.
20. 16. reliquis ab hoste absumptis. Sed malo, nutriet,
vel conservabit, nempe in cibum, hinc dictum מְסַחֵם,
Gen. 45. 5. Jud. 6. 4. non ad arationem. Vel, ut nu-
triat, Ti. Calv.) homo (vel, vir, Ti. V. nempe ditissi-
mus, ut מְסַחֵם sæpe sumitur; quod tamen generalius
hic accipio, pro, quicunque, vide Esa. 2. 9.) vaccam
(vel, vitulam, P. Mo. V. vel, buculam, Ca. Ti. JT. Pi.)
bovm (vel, bovis, Mo. vel, armenti, M. Calv. vel, armen-
tariam, JT. Pi. five quæ in armento versari solet; vel,
filiam bovis, P. V. i.e. juvencam, & (vel, aut, V.)
duas oves; ità o. &c. וְשְׁנֵי עֲזֵי בָקָר וְשְׁנֵי עֲזֵי
[Alii hunc versum cum sequente continuant, & locum sic
reddunt,] Et in tempore illo, ut qui asservaverit, &c.
JT. vel, cum asservaverit aliquis, &c. Pi. sim. Sy. Atque
ità fiet ut si quis alat, &c. Ca. Vers. 22. Erit, vel fiet,
inquam, &c. JT. Pi. &c. [Locum variè explicant.] 1. Pro-
mittit mitigationem poenarum, vel futuram felicitatem

post liberationem à Rege Assyriorum; q. d. Exi-
guo grege facile quis vitam tuebitur, & omnibus cibis
delicatis abundabit. Sed hic sensus contextui non
quadrat. 2. Graphicè hic depingit statum regionis
vastatæ P; q. d. Qui nunc terram centum aratris co-
lit, vix vaccam habiturus est, &c. 9. Non tunc agrum
agro copulabunt, ut antea; non equos, canes, &c. nu-
triet vir, qui clarior fuerit: sed gaudebit sibi relinqui
vaccam & duas oves, spem gregis, quibus miseram vi-
tam alere possit. Designatur regionis solitudo. Pau-
ci restabunt in terra à Sennacheribo desolata homines,
qui non armenta habebunt, ut antè, sed buculam u-
nam, &c. unde tamen plurimum lactis proveniet, quia
omnis ager erit pascuus, & omnibus patens ob homi-
num infrequentiam. Sic & apes latissimè vagabuntur.
Uberissima erunt pascua, quia, cum caret terra cultori-
bus, sylvescet ager, qui ad satum prius colebatur: un-
de & paucæ pecudes, egregiè pastæ, plurimum lactis ac
butyri reddent. Vel sic, Quæ supererunt familiæ
adeò paucæ erunt, ut illas recenti lacte ad satietatem
alat una vacca, &c. *

22. Et præ, &c. וְהָיָה מְרֹב עֵשׂוֹר חֶלֶב ¶ Et erit,
vel fiet, (vel, Erit, inquam, JT. Pi. Heb. Et fiet; epana-
leptis, & præ copia, five multitudine, præbui lactis, JT.
Pi. sim. Sy. Heb. faciendi (vel, facere, Mo.) lac, Pi. V.
vel, lactis quod faciet, P. vel, educet, sub. ipse homo; vel,
quam [nempe copiam] facient, M. V. vel, reddent, V. Ang.
sub. vacca illa & duæ oves, V. simil. For. Sic facere fru-
ctum & vinum, pro, reddere fructum & vinum. Vide
Esa. 5. 2, 10. Vel, propter multam futuram lactis, For.
¶ Comedet butyrum ¶ Nempe ad saturitatem; quippe
cum non sit habiturus cui vendat, &c. Sensus, Præ
solitudine pecora ubique libere pascuntur, & ideo pin-
guescent, tantumque reddent lactis, unde butyrum
fiat, &c. ¶ Butyrum enim & mel, &c.] q. d. Pa-
scentur eis quæ ultro fundit terra, non eis quæ ex cul-
torum industria proveniunt. Victus illis erit vulgaris
& rusticus, (qualis est lac, butyrum, &c. nec non mel,
quod ibi in magna copia erat, & vel in sylvis fluebat;
vide Matt. 3. 4. Marc. 1. 6.) loco carnis, frumenti, fru-
ctuum, &c. Nihil hoc significat nisi incultos agros,
& omnia in saltum redigenda. [Al. sic;] Ità fiet ut bu-
tyrum eo lacte confectum, & eadem ratione mel, (nam
& mellis copia est cum est pabulum, quippe abundan-
tibus floribus,) in hanc urbem importentur, (id quod
nunc prohibet obsidio,) usque nutriri possit is puer qui
est adhuc in utero: ut intelligatis quàm brevi sit vobis
ad futura salus. *

23. Omnis locus, &c. וְהָיָה כָּל-מָקוֹם אֲשֶׁר יִהְיֶה
וְהָיָה שָׁם אֵלֶּיךָ גִּפְּן בְּאֵלֶיךָ כֶּסֶף לְשֹׁמֵר וְלִשְׂטִית וְהָיָה
¶ Erit (vel,
erit, inquam, P. ut sit, M. vel, ut vertatur, Ti. Sy. Ar.)
omnis locus quo fuerit ibi (vel, in quo, five ubi, sunt, vel
fuerant,) mille (i.e. multæ) vites in (vel, pro, P.) mil-
le (vel, adæquatæ mille, M. vel, coemptæ mille, Ti. Ar.
sim. Sy.) argenteis (sub. nummis, Ti. vel, scelis, V: Pi.
sic JT. Ang. vel, minis, V. Vineta quæ singula mille fi-
clorum mercede locabantur, i.e. optima vineta; vi-
de Cant. 8. 11.) in veprem & in sentem erit, Mo. vel,
sit, inquam, in sentietum & vepretum, JT. Pi. in spinas
& vepres, M. sim. Ti. Obfusus erit spinis & vepribus.
Vel, 1. ob diutinam Sennacheribi obsidionem. Maxi-
mam felicitatem (quæ erat ante obsidionem) sequetur
maxima desolatio; & tandem illi squalori ubertas
maxima succedet. In tantam per Assyrios redigen-
tur solitudinem, ut etiam culta loca vepribus & virgul-
tis præ vastitate repleantur. Vel, 2. ob colentium pe-
nuriam. *

24. Cum sagittis & arcu ingredientur illuc; sic o.
וְהָיָה יְבוֹא שָׁמָּה ¶ Ingredientur, vel veniet, vel venturus est, il-
luc, M. P. Mo. Pi. &c. sub. aliquis, Pi. vel, agricola, V.
Aded ut—ed veniat, Ca. vel, eundem erit. Persona 3.
fut. impersonaliter accipienda est, ut sæpe solet; i.e. cui-
vis illuc ire licebit. Ibunt illuc, Ch. ubi scil. agri prius
culti & fertiles erant. Idque, vel, 1. venationis cau-
sâ P; vel, 2. metu ferarum, aut serpentium, ut se-
quens clausula ostendit; unde nemo nisi armatus ed
audebit procedere. Vel, 3. ob hostes, vel latrones
illic delitescentes. ¶ Vepres enim—erunt, &c.] i.e.
Occupabunt totam terram. Ità opportuna erunt
feris

feris loca. Vide Exod. 23. 29. Esa. 13. 21. Vide & comminationes Gen. 3. 18. Levit. 26. 22.
 25. Et, &c. [וְכָל הַהָרִים אֲשֶׁר בְּמִצְרַיִם יִפְרֹוּ] Et (vel, Sic & Ti.) omnes montes (vel, Ad omnes verò montes quod attinet, Pi. sim. Calv. In omnibus autem montibus *) qui sarculo, vel ligone, sarrientur, P. Mo. vel, sarriebantur, Ti. Pi. vel, fodiuntur, M. vel, excoli solent, V. i. e. Loca fertilissima in montibus, quæ diligentissime coli ac sarculo purgari solebant, nè quid usquam noxii refideret. Periphrasis est vinearum & hortorum, in quibus sunt plantæ fructiferæ, quæ solent semel atque iterum fodi, & in monticulos redigi, juxta agriculturæ præcepta. ¶ Non veniet (vel, intrabit, Sy.) illuc terror (vel, timor, P. Mo. &c.) spinarum & veprium, [וְלֹא תִהְיֶה אִתָּם] Non nascentur spinæ aut vepres. Significat h. l. mutationem in melius: q. d. Loca prius, sine magno labore, sterilia, nunc ab illis impedimentis, vepribus, &c. quæ alia loca infestabant, immunita erunt, & fertilia evadent, adeo ut in pecorum pascua cedant. Sed repugnat hoc scopo Prophetæ, & sermoni præcedenti. Si tamen mysterium hic subesse velis, dicas loqui Prophetam de ubertate illorum locorum quos reliquæ colent: solent enim homines ad montes confugere tempore belli, & illic nonnihil agriculturæ operam dare. Illa igitur, inquit, loca à spinis immunita erunt; quinimo adeo luxuriabunt, ut necesse sit boves ed immittere. Quæ de prosperitate spirituali credentium Judæorum intelliguntur. Sed præstat omnia in malam partem interpretari. Non venit illuc, &c. i. e. quod timor veprium non solet venire, five quæ tanta solent esse à vepribus, erunt in vepricetum, &c. Al. Non veniet illuc præ timore sentium, &c. Pi. Ellipsis præpositionis, ut Mal. 2. 5. q. d. Monticuli illi qui prius accuratè custodiebantur, & fodiebantur in hortos, vineas, &c. i. Reg. 21. 2. Luc. 13. 8. vepribus adeo oblitati erunt, ut nemo ed ingredi audebit. Sed quomodo tunc boves ed immitterentur? ¶ Et erit, &c. [וְהָיָה לְמִשְׁלַח שׁוֹר וְלְמִרְמָס שֶׁרָ] Et erit (vel, Sed erunt, P.) in missionem (sub. pedis, V. vel, in emissionem, five immissionem, For. Ang. vel, in pascuum, P.) bovis, & in conculcationem pecoris, Mo. P. Sed erit ut illuc mittantur boves, & conculcentur à pecoribus, M. sim. V. Ti. Idem sunt missio pedis, & conculcatio: i. e. illic pascuntur armenta & pecora. q. d. Tempore obsidionis tota planities terræ Judæ desolata erit, plena spinis, &c. at montium fertilium vertices non erunt oblitati spinis; cum talia loca tempore belli soleant coli ab iis qui in ea se receperunt metu hostium. Propterea, obsidione soluta, erunt bobus & ovibus in locum pascuum, cum in planis locis ali non poterunt ob vastitatem. Sed erit (sub. unusquisque illorum, nempe montium, locus) quod immittantur boves, &c. h. e. erit talis ut ed possint immitti boves, &c. Hic Prophetæ pugnancia loqui videtur: hætenus de vastitate terræ loquutus est; nunc ait, ubi vepres erant, boves pascua habituros. Hinc ad consolationem populi quidam hoc traxerunt. Sed longè aliud est consilium Prophetæ. Nam significat montes, prius solitarios, horridos & inaccessos, à vepribus immunes & compascuos fore, quoniam incolis abundabant, qui, mortis metu, & quod nullus alius in regione locus tutus sit, ed confugient, & ibi sedem figent; id quod statum miserimum indicat. [Alii totum sic reddunt & intelligunt,] In omnes verò illos montes, qui sarculo sarriendi fuissent, (i. e. incultos, periphrasis P.) non adveniet ed timor sentium & veprium, (i. e. non defugietur locus ullus qui nunc planè videtur horridus, sed, utunque nunc horreat, præ aliis locis tum amœnissimus videbitur; tam acerba erit in hanc regionem Dei maledictio †) sed erit locus quo emittatur bos, &c. i. e. totius regionis pascuosissimus & feracissimus habebitur. Al. Sensus hic esse possit, Loca illa quæ in monticulos sarculari solebant, non erit cur quispiam timeat illuc ingredi propter vepres & sentes, quibus circumvallari solent: patebunt enim bobus & pecudibus. Sed prior sensus [suprà productus] minùs nodosus est. Al. Et omnes montes, qui sarculo sarrientur, (h. e. qui segetibus conferi, adeoque sarculis sarri, atq; à noxiis expurgari, solebant, ubi sarculis evelluntur vepres, si qui nascuntur,) quod non veniet metus vepris & sentis, erunt in mis-

sionem bovis, & in conculcationem pecudis. Dixerat v. 23, & 24. vineta in spineta fore convertenda: jam inquit, nec montes desolationem hanc evadent; si enim à vepribus nullus [sit] metus, immittentur armenta, &c. quæ segetes depascent & conculcabunt. [וְלֹא תִהְיֶה אִתָּם] pro, [וְאֲשֶׁר לֹא תִהְיֶה אִתָּם]; deinde, [וְיִהְיֶה] non copulativum, sed illativum, est, Latine redundans. Di. [Ca. versum sic reddit, Ut montes omnes qui ligonibus coluntur præ vepribus & virgultis sint inaccessi, atque à bobus pervadantur, & à pecore terantur.] Al. Expendendum eruditis relinquo, annon locus sic reddi possit, Et super omnes colles, qui sarculo vel ligone fodi solebant, ut nullus timor vepris aut spinæ ed veniret, erit etiam locus ad missionem bovis, &c. Unica hujus versionis difficultas est in ellipsi particulæ ut, finem five eventum significantis; quæ tamen ellipsis frequens est & in Hebræo, ut Esa. 5. 11. & 10. 2. Hos. 1. 6. & in Græco textu, Rom. 8. 29. 1 Cor. 1. 8. Jac. 2. 5. Sensus, Colles illi quos divites usui suo vel voluptati muniverant, dejectis illis sepibus five munimentis, patebunt bobus, &c. Passim ibi vagabuntur boves & pecudes, ut solent in locis incultis & incustoditis. Terrorem vocat sepes à vepribus & sentibus, quæ aditum ad agros arcent. Montes olim vitiferi, qui non aratro, sed sarculo, proscindebantur, quique sedulo à colonis septo spineo cingebantur, disjecto jam ab hoste septo, nemini amplius erunt terrori, quod minùs ed libere quivis irrumpat, etiam boves & alia pecora, quibus servient pro pascuis.

CAP. VIII.

1. **E**T dixit, &c.] Alia hæc est prophetia, cujus argumentum idem quod superioris, nempe de propinqua vastatione Syriæ & Samariæ. Verum quia ad Jehudam præcipue missus fuerat, ad Judæos statim redit, & eos, quia non credebant de exterminandis hostibus differenti, interituros quoque prædicit, sed non omnino delendos. Miscet hic consolationes, ad sustentationem fidelium sub his ærumnis. ¶ Sume tibi librum grandem; [וְקַח לְךָ סֵפֶר גָּדוֹל] [Variè reddunt.] Tabulam, Ch. Q. in Angl. ut Esa. 30. 8. Hab. 2. 2. nempe lapideam, vel marmoream, vel plumbeam, quia ei inscribere vel insculpere ipsum jubet, non calamo, sed stylo. Sed, 1. nusquam legimus Prophetas conciones suas sic insculpsisse. 2. [וְקַח] ut stylum, ita etiam calamus, significat, ut postea dicitur. Al. paginam, Ti. G. quæ & convolvi & evolvi possit: tomum, i. e. volumen, Sy. Ar. M. P. Mo. Ang. J. T. Pi. Ca. For. à verbo quod apertissem, vel apparitionem, vel, ut alii, convolutionem, notat. In libro autem expressa apparent quæ alioqui latebant. Dicit, grandem, vel magnum, tum quia prolixa est prophetia quæ ei inscribenda erat; tum quod exaranda erat grandibus literis, ut à rudissimo quoque (& procul) legi & cognosci posset. ¶ Et scribe, &c.] Ut ab omnibus legatur, tum ut ab iis diligentius expendatur; tum ut veritas prophetiæ clarior evaderet, ob quam Prophetæ fidem suam oppigneraverat. ¶ Stylo (vel, calamo, V.) hominis] Ità M. P. Mo. &c. vel, humano, J. T. Pi. Ca. V. Id est, vel, i. quali homines solent uti ad scribendum. Calamo hominis, i. e. materiali, sic dicto in oppositione ad calamus illum imaginarium quem in visione vidit; instar novacula illius in visione Ezech. 5. 1. quæ non magis novacula hominis erat quàm hic calamus hominis. Sed non constat vel hic calamus, vel ibi novaculam, in visione ostensam, sed tantum instinctu hæc eis significata fuisse. Vel, 2. vulgari & noto; literis quibus tui [Judæi] utuntur, non autem peregrinis, ut Dan. 5. 8, 15: vel, modo tradendi perspicuo, non obscuro & ænigmatico. Literis quas vel rudissimus homo possit cognoscere. ¶ [וְהָיָה אֲנִי כְּחֹרֵט אֲנֹכִי] Humano scribendi more, San. [Chald. hic habet, כְּחֹרֵט] quod reddunt,] vel, scripturâ clarâ, [ità G. & Sionita in B. B. Pol.] i. e. quàm facile quilibet vel eminus legat, ut Abac. 2. 2. vel, characteribus explicitis, i. e. notis & manifestis. [וְהָיָה אֲנִי כְּחֹרֵט] alibi non occurrit: V.

[debuisset addere, nisi Exod. 32. 4.] sed alia vox ei respondens, [nempe *וַיְהִי*], quæ significat vel *instrumentum* sculptoris, ut Jer. 17. 1. vel *calamum* scriptoris, Psalm. 45. 2. Jerem. 8. 8 v. ¶ *Velociter*, &c. *לְמַהֵר* [Variè reddunt.] *Maher-Schalal-Hasbaz*, Ti.

Maherschalalchabazo. *לְמַהֵר* dativus mihi est, & indicat personam cui volumen inscribi ac dedicari volebat, nempe filio Esaiæ qui sic vocaretur, de quo v. 3. Sic vocatur per prolepsin, ut Gen. 12. 8. collat. cum 28.

19. Jos. 7. 24, 26. Al. *de* (vel, *pro*, JT. Angl. ut Ezech. 37. 16. *pro Juda*, & *pro Joseph*.) *Maher-shal*. Pi. Ang. i. e. de re per istud nomen significata. *לְמַהֵר* valet *de*, Gen. 20. 13. Psalm. 91. 11. c. [Nomen hoc variè interpretantur, & illius interpretationes loco nominis proprii hinc reponunt.] *Ad festinandum spoliū acceleravit prædam*, P. Mo. *Ut festinet Assur spoliū, acceleret prædam*, i. e.

ut festinet spoliare, acceleret prædari. Alii infinitum (quod omnium est temporum) per imperativum vertunt, tanquam adhortetur ipsum Assyrium ut acceleret vastationem. ¶ *Accelera ad prædam, & festina ad direptionem*, M. Q. in V. sim. G. *Accelera spoliū, festine prædator*, ad verb. *festinans prædatione*. Significat hoc nomen decretum Dei de advocando Sennacheribo.

¶ *Properando ad spolia festinat ad prædam*, scil. Assyrius, qui citò venit & deprædabitur Syros & Israelitas. Scribe, inquit, de ea præda, seu spoliatione, quæ citò eventura est, his verbis, *Festinat direptio*. *לְמַהֵר* sign. diripere; unde nomen *לְמַהֵר*, quod direptionem, necnon despectum & conculcationem, notat.

¶ Alii scribunt *לְמַהֵר* esse *Tóar* [adjectivum,] vice Benoni [particip. præf.] vertentes, *Acceleranti diripere spoliū*, sive spolia, (ut sint hæc verba vice tituli, q. d. Regi Assyriorum, qui optat, devictis hostibus, reportare spolia in patriam suam; duo autem sequentia verba sint verba epistolæ,) *Festinat præda*: quibus vocabulis, & iisdem monosyllabis, voluit innuere tempus desolationis instare, esseque in foribus. *Festinat præda*, id est, Instat tempus prædæ; intra paucos annos superabit hostes suos, quibus devictis reportabit ingentem prædam.

¶ *Et* (vel, *Tum*, Pi. Angl. ut i. sumitur Gen. 18. 10. & 32. 21, 22. *Itaque*, Ca. sic Ti. *Quamobrem*, JT. Angl. ut Neh. 2. 2. Jer. 1. 17. & 6. 11. m.) *adhibui mihi testes fideles*; sic JT. Pi. sim. Ca. &c. *וְאֵת הַכֹּהֲנִים* *Et testificari faciam mihi*, &c. P. Mo. *Et vocavi in testimonium V. Et obtestatus sum*: Effeci ut testes fidi adessent. Sed cuius rei? nam id non ita liquet. Resp. i. Matrimonii. Matrimonia contrahi coram decem minimū testibus solebant. 2. Partus, nè quis calumniari posset editam esse foeminam, in ejusque locum clam suppositum maxem. 3. Nominis à Propheta impositi filio suo, (quod circumcisionis tempore fieri solebat, Luc. 1. 59.) necnon rationis cur nomen illud impositum esset. 4. Prophetiæ ipsius de devastatione Syriæ & Samariæ; necnon Judæorum, quod illi fidem non haberent. ¶ *Uriam sacerdotem*, (nempe summum, de quo 2 Reg. 16. 10. & c.) & *Zachariam*, &c.] Esaias inter alios testes duos esse voluit maximæ autoritatis, ut in negotio maximi momenti. At, inquis, Urias hic erat vir Deo infidus, 2 Reg. 16. 10, &c. Resp. 1. Nondum videtur hic eò lapsus. 2. Erat tamen hic fide dignus propter autoritatem; & testis idoneus ob familiaritatem cum Achazo, quem hæc prophetia præcipue respexit. Zacharias hic erat vel, 1. Propheta, 2. Par. 26. 5. idem fortè qui ex Asaphi posteris fuisse dicitur 2 Par. 29. 13. At is, secundum historiam sacram, ante Uzziā obisse videtur. Vel potius, 2. focer Achazi, 2 Reg. 18. 2. 2 Par. 29. 1. Ut duo hi testes essent viri præcipui, hic in civili statu, ille in ecclesiastico.

¶ *Et accessi*; ita P. Mo. &c. *וְאֵת הַכֹּהֲנִים* *Et appropinquavi*, ut Gen. 20. 4. Levit. 18. 6, 14. *Et ingressus sum*, Ch. i. e. cognovi. Synecdoche generis verecunda. Vide Gen. 6. 4. & 29. 30. Jud. 15. 1. Non dubium est hoc illi per visionem tantum accidisse. Ità colligunt, 1. ex eo, quod non verisimile est hoc nomen alicui homini impositum. 2. ex hac versione. At verba aliter reddi possunt, ut rationem contineant cur Deus hoc de filio ejus præciperet, nempe quia nuper filium peperisset. Nam *appropinquaveram*, Pi. Angl. sim. JT. ¶ *Ad prophetissam*. Id est, vel, 1. virginem prophetiæ dono

claram, quam mihi in uxorem sumpsi, ut Dei mandata quàm magnificentissimè peragerentur: & eadem est hæc virgo quæ mater Immanuelis, Esa. 7. 14. Quod commentum est. Multum disparia sunt hæc loca. Ibi clarum est vaticinium, & quidem de filio virginis veræ & propriæ, Messia: [de quo vide ibi annotata.] Vel, 2. uxorem Prophetæ; sic dictam vel, 1. quod in hac visione publicam & ipsa personam sustinebat: vel, 2. à populo, [more usitato:] ut hodie uxorem doctoris vocamus *doctorissam*, uxorem ducis, *ducissam*, comitis, *comitissam*. ¶ *Voca nomen*, &c.] Imponere illi id nomen quod te jussi perscribere. Huic quoque rei testes adhibiti iidem qui ad matrimonium. Nomen autem hoc significat vastitatem agri & oppidorum excidia.

¶ *Antequam sciat*, &c.] i. e. Antequam fari queat, & parentes à peregrinis discernere. Brevius hoc spatium quàm illud Esa. 7. 16. *Antequam puer sciat reprobare malum, & eligere bonum*; id quod multò seriùs fit. Ratio diversitatis esse possit, quod hic nuper natus, Shearjashub autem filius esset 2 vel 3 annorum. ¶ *Auferetur*, &c. *וְאֵת הַכֹּהֲנִים וְאֵת הַכֹּהֲנִים* *Tollet*, vel *Auferet*, (sub. *director*, M. vel, *miles*, P. vel, *Auferet*, sub. *militēs*, sive *homines*, For.) facultatem, vel substantiam, (vel, *opes*, Sy. Pi. Ca. sic JT. Ar. For. vel, *copias*, Ti.) *Damasci* (metropoleos Syriæ, supra 7. 8 v.) & *prædam*, vel *spoliū*, seu *spolia*, *Samariæ* coram rege, vel ante (vel, *ad*, Ar. Sy.) regem, *Assur*, M. P. Ti. c. Ch. &c. Ut solent victores spolia sæpe in patriam suam præmittere, tanquam victoriarum indicia; vel etiam victos ante currum triumphalem ducere. Vel, *ante faciem*, i. e. ad arbitrium sive libidinem ejus. Vel, *servus regis*, &c. JT. vel, is qui stat coram facie regis, &c. i. e. minister ejus. Ellipsis verbi relati, supplendi ex 1 Sam. 16. 16. 1 Reg. 1. 2 v. Al. *Auferet strenuitatem* (i. e. viros strenuos & bellicosos, vel etiam opes quæ strenuitate parantur,) *Damasci—ante faciem meam* (ut i. in *לְפָנַי* sit affixum, reclament licet RR. sintque verba Dei,) *rex Assur*. Al. *Opes Damasci*, &c. *auferentur*, Ca. Ang. Heb. *auferet*, sub. *aliquis*. Verbum indefinitè vel impersonaliter usurpatur. Opes & spolia tum Syriæ, tum decem tribuum, tanquam tropæa perferentur ad Regem Assyriæ. Post annum unum hoc effectum est.

¶ *Et adjecit Dominus loqui*, &c.] Hæc omnia videntur ad eandem prophetiam pertinere. ¶ *Pro eo* (vel, *Propterea*, JT. Pi.) *quod abjecit* (vel, *reprobavit*, Mo. *fastidiendo rejecit*, For. *sprevit*, JT. *contemnit*, Pi. *non vult*, o. Ar.) *populus iste aquas Siloe*; ita P. &c. *וְאֵת הַכֹּהֲנִים* *Dubium est*, & difficile statuere, quis sit hic populus. Est vel, 1. Judaicus, sive Regni Judæ. Hi, vulgi more, præsentī statu non contenti, cupidi erant rerum novarum, & suæ tenuitati diffisi, majora præsidia appetierunt; & mores fortè Achazi fastidientes, potentiāque adventantium Regum considerantes, ac Deo diffidentes, de defectione cogitabant. Significat hic locus, multos Judæos, sprētā domo Davidis, optasse transferri Regnum ad Syros & ad Reges Israelis Syris adhærentes, & horum prosperis gavisos. Verum non loquitur hic de paucis, aut de certa factione, sed de populo toto, qui, defensionibus suis non contenti, à Rege Assyriæ suppetias petierant. Verum hinc difficillima evadit interpretatio posterioris hujus versūs partis: tantum enim abest ut Regnum Judæ gauderet Retfino & filio Remaliæ, ut contra eos Regem Assyriæ advocarit. Vel, 2. populus Samariæ, sive decem tribuum, de quo vers. præced. agitur, qui jam cum Syris in Judæos arma verterat. Hos reprehendit, quod aquas Siloæ, h. e. suavitatem Religionis Hierosolymitanæ, & benignum Regni Davidici statum, contemnerent, imò oppugnarent, atque Retfino & Pekaho, idololatri & apertis Dei hostibus, delearentur. Hinc excidium ipsis minatur per Assyrios, à quo tamen excipitur Juda v. 8. quem hic consolatur, & plenius v. 9, 10 P. *Siloe*, qui & *Gibon* dictus 1 Reg. 1. 33 v. fons est ad radices montis Sion, rivulum exhibens qui inferiorem urbem rigavit. Vide Neh. 3. 15. Psalm. 46. 5. Per aquas Siloæ intelligunt vel, 1. promissionem opis Divinæ contra duos istos Reges:

2. *Et* (vel, *Tum*, Pi. Angl. ut i. sumitur Gen. 18. 10. & 32. 21, 22. *Itaque*, Ca. sic Ti. *Quamobrem*, JT. Angl. ut Neh. 2. 2. Jer. 1. 17. & 6. 11. m.) *adhibui mihi testes fideles*; sic JT. Pi. sim. Ca. &c. *וְאֵת הַכֹּהֲנִים* *Et testificari faciam mihi*, &c. P. Mo. *Et vocavi in testimonium V. Et obtestatus sum*: Effeci ut testes fidi adessent. Sed cuius rei? nam id non ita liquet. Resp. i. Matrimonii. Matrimonia contrahi coram decem minimū testibus solebant. 2. Partus, nè quis calumniari posset editam esse foeminam, in ejusque locum clam suppositum maxem. 3. Nominis à Propheta impositi filio suo, (quod circumcisionis tempore fieri solebat, Luc. 1. 59.) necnon rationis cur nomen illud impositum esset. 4. Prophetiæ ipsius de devastatione Syriæ & Samariæ; necnon Judæorum, quod illi fidem non haberent. ¶ *Uriam sacerdotem*, (nempe summum, de quo 2 Reg. 16. 10. & c.) & *Zachariam*, &c.] Esaias inter alios testes duos esse voluit maximæ autoritatis, ut in negotio maximi momenti. At, inquis, Urias hic erat vir Deo infidus, 2 Reg. 16. 10, &c. Resp. 1. Nondum videtur hic eò lapsus. 2. Erat tamen hic fide dignus propter autoritatem; & testis idoneus ob familiaritatem cum Achazo, quem hæc prophetia præcipue respexit. Zacharias hic erat vel, 1. Propheta, 2. Par. 26. 5. idem fortè qui ex Asaphi posteris fuisse dicitur 2 Par. 29. 13. At is, secundum historiam sacram, ante Uzziā obisse videtur. Vel potius, 2. focer Achazi, 2 Reg. 18. 2. 2 Par. 29. 1. Ut duo hi testes essent viri præcipui, hic in civili statu, ille in ecclesiastico.

¶ *Et accessi*; ita P. Mo. &c. *וְאֵת הַכֹּהֲנִים* *Et appropinquavi*, ut Gen. 20. 4. Levit. 18. 6, 14. *Et ingressus sum*, Ch. i. e. cognovi. Synecdoche generis verecunda. Vide Gen. 6. 4. & 29. 30. Jud. 15. 1. Non dubium est hoc illi per visionem tantum accidisse. Ità colligunt, 1. ex eo, quod non verisimile est hoc nomen alicui homini impositum. 2. ex hac versione. At verba aliter reddi possunt, ut rationem contineant cur Deus hoc de filio ejus præciperet, nempe quia nuper filium peperisset. Nam *appropinquaveram*, Pi. Angl. sim. JT. ¶ *Ad prophetissam*. Id est, vel, 1. virginem prophetiæ dono

claram, quam mihi in uxorem sumpsi, ut Dei mandata quàm magnificentissimè peragerentur: & eadem est hæc virgo quæ mater Immanuelis, Esa. 7. 14. Quod commentum est. Multum disparia sunt hæc loca. Ibi clarum est vaticinium, & quidem de filio virginis veræ & propriæ, Messia: [de quo vide ibi annotata.] Vel, 2. uxorem Prophetæ; sic dictam vel, 1. quod in hac visione publicam & ipsa personam sustinebat: vel, 2. à populo, [more usitato:] ut hodie uxorem doctoris vocamus *doctorissam*, uxorem ducis, *ducissam*, comitis, *comitissam*. ¶ *Voca nomen*, &c.] Imponere illi id nomen quod te jussi perscribere. Huic quoque rei testes adhibiti iidem qui ad matrimonium. Nomen autem hoc significat vastitatem agri & oppidorum excidia.

¶ *Antequam sciat*, &c.] i. e. Antequam fari queat, & parentes à peregrinis discernere. Brevius hoc spatium quàm illud Esa. 7. 16. *Antequam puer sciat reprobare malum, & eligere bonum*; id quod multò seriùs fit. Ratio diversitatis esse possit, quod hic nuper natus, Shearjashub autem filius esset 2 vel 3 annorum. ¶ *Auferetur*, &c. *וְאֵת הַכֹּהֲנִים וְאֵת הַכֹּהֲנִים* *Tollet*, vel *Auferet*, (sub. *director*, M. vel, *miles*, P. vel, *Auferet*, sub. *militēs*, sive *homines*, For.) facultatem, vel substantiam, (vel, *opes*, Sy. Pi. Ca. sic JT. Ar. For. vel, *copias*, Ti.) *Damasci* (metropoleos Syriæ, supra 7. 8 v.) & *prædam*, vel *spoliū*, seu *spolia*, *Samariæ* coram rege, vel ante (vel, *ad*, Ar. Sy.) regem, *Assur*, M. P. Ti. c. Ch. &c. Ut solent victores spolia sæpe in patriam suam præmittere, tanquam victoriarum indicia; vel etiam victos ante currum triumphalem ducere. Vel, *ante faciem*, i. e. ad arbitrium sive libidinem ejus. Vel, *servus regis*, &c. JT. vel, is qui stat coram facie regis, &c. i. e. minister ejus. Ellipsis verbi relati, supplendi ex 1 Sam. 16. 16. 1 Reg. 1. 2 v. Al. *Auferet strenuitatem* (i. e. viros strenuos & bellicosos, vel etiam opes quæ strenuitate parantur,) *Damasci—ante faciem meam* (ut i. in *לְפָנַי* sit affixum, reclament licet RR. sintque verba Dei,) *rex Assur*. Al. *Opes Damasci*, &c. *auferentur*, Ca. Ang. Heb. *auferet*, sub. *aliquis*. Verbum indefinitè vel impersonaliter usurpatur. Opes & spolia tum Syriæ, tum decem tribuum, tanquam tropæa perferentur ad Regem Assyriæ. Post annum unum hoc effectum est.

¶ *Et adjecit Dominus loqui*, &c.] Hæc omnia videntur ad eandem prophetiam pertinere. ¶ *Pro eo* (vel, *Propterea*, JT. Pi.) *quod abjecit* (vel, *reprobavit*, Mo. *fastidiendo rejecit*, For. *sprevit*, JT. *contemnit*, Pi. *non vult*, o. Ar.) *populus iste aquas Siloe*; ita P. &c. *וְאֵת הַכֹּהֲנִים* *Dubium est*, & difficile statuere, quis sit hic populus. Est vel, 1. Judaicus, sive Regni Judæ. Hi, vulgi more, præsentī statu non contenti, cupidi erant rerum novarum, & suæ tenuitati diffisi, majora præsidia appetierunt; & mores fortè Achazi fastidientes, potentiāque adventantium Regum considerantes, ac Deo diffidentes, de defectione cogitabant. Significat hic locus, multos Judæos, sprētā domo Davidis, optasse transferri Regnum ad Syros & ad Reges Israelis Syris adhærentes, & horum prosperis gavisos. Verum non loquitur hic de paucis, aut de certa factione, sed de populo toto, qui, defensionibus suis non contenti, à Rege Assyriæ suppetias petierant. Verum hinc difficillima evadit interpretatio posterioris hujus versūs partis: tantum enim abest ut Regnum Judæ gauderet Retfino & filio Remaliæ, ut contra eos Regem Assyriæ advocarit. Vel, 2. populus Samariæ, sive decem tribuum, de quo vers. præced. agitur, qui jam cum Syris in Judæos arma verterat. Hos reprehendit, quod aquas Siloæ, h. e. suavitatem Religionis Hierosolymitanæ, & benignum Regni Davidici statum, contemnerent, imò oppugnarent, atque Retfino & Pekaho, idololatri & apertis Dei hostibus, delearentur. Hinc excidium ipsis minatur per Assyrios, à quo tamen excipitur Juda v. 8. quem hic consolatur, & plenius v. 9, 10 P. *Siloe*, qui & *Gibon* dictus 1 Reg. 1. 33 v. fons est ad radices montis Sion, rivulum exhibens qui inferiorem urbem rigavit. Vide Neh. 3. 15. Psalm. 46. 5. Per aquas Siloæ intelligunt vel, 1. promissionem opis Divinæ contra duos istos Reges:

2. *Et* (vel, *Tum*, Pi. Angl. ut i. sumitur Gen. 18. 10. & 32. 21, 22. *Itaque*, Ca. sic Ti. *Quamobrem*, JT. Angl. ut Neh. 2. 2. Jer. 1. 17. & 6. 11. m.) *adhibui mihi testes fideles*; sic JT. Pi. sim. Ca. &c. *וְאֵת הַכֹּהֲנִים* *Et testificari faciam mihi*, &c. P. Mo. *Et vocavi in testimonium V. Et obtestatus sum*: Effeci ut testes fidi adessent. Sed cuius rei? nam id non ita liquet. Resp. i. Matrimonii. Matrimonia contrahi coram decem minimū testibus solebant. 2. Partus, nè quis calumniari posset editam esse foeminam, in ejusque locum clam suppositum maxem. 3. Nominis à Propheta impositi filio suo, (quod circumcisionis tempore fieri solebat, Luc. 1. 59.) necnon rationis cur nomen illud impositum esset. 4. Prophetiæ ipsius de devastatione Syriæ & Samariæ; necnon Judæorum, quod illi fidem non haberent. ¶ *Uriam sacerdotem*, (nempe summum, de quo 2 Reg. 16. 10. & c.) & *Zachariam*, &c.] Esaias inter alios testes duos esse voluit maximæ autoritatis, ut in negotio maximi momenti. At, inquis, Urias hic erat vir Deo infidus, 2 Reg. 16. 10, &c. Resp. 1. Nondum videtur hic eò lapsus. 2. Erat tamen hic fide dignus propter autoritatem; & testis idoneus ob familiaritatem cum Achazo, quem hæc prophetia præcipue respexit. Zacharias hic erat vel, 1. Propheta, 2. Par. 26. 5. idem fortè qui ex Asaphi posteris fuisse dicitur 2 Par. 29. 13. At is, secundum historiam sacram, ante Uzziā obisse videtur. Vel potius, 2. focer Achazi, 2 Reg. 18. 2. 2 Par. 29. 1. Ut duo hi testes essent viri præcipui, hic in civili statu, ille in ecclesiastico.

¶ *Et accessi*; ita P. Mo. &c. *וְאֵת הַכֹּהֲנִים* *Et appropinquavi*, ut Gen. 20. 4. Levit. 18. 6, 14. *Et ingressus sum*, Ch. i. e. cognovi. Synecdoche generis verecunda. Vide Gen. 6. 4. & 29. 30. Jud. 15. 1. Non dubium est hoc illi per visionem tantum accidisse. Ità colligunt, 1. ex eo, quod non verisimile est hoc nomen alicui homini impositum. 2. ex hac versione. At verba aliter reddi possunt, ut rationem contineant cur Deus hoc de filio ejus præciperet, nempe quia nuper filium peperisset. Nam *appropinquaveram*, Pi. Angl. sim. JT. ¶ *Ad prophetissam*. Id est, vel, 1. virginem prophetiæ dono

claram, quam mihi in uxorem sumpsi, ut Dei mandata quàm magnificentissimè peragerentur: & eadem est hæc virgo quæ mater Immanuelis, Esa. 7. 14. Quod commentum est. Multum disparia sunt hæc loca. Ibi clarum est vaticinium, & quidem de filio virginis veræ & propriæ, Messia: [de quo vide ibi annotata.] Vel, 2. uxorem Prophetæ; sic dictam vel, 1. quod in hac visione publicam & ipsa personam sustinebat: vel, 2. à populo, [more usitato:] ut hodie uxorem doctoris vocamus *doctorissam*, uxorem ducis, *ducissam*, comitis, *comitissam*. ¶ *Voca nomen*, &c.] Imponere illi id nomen quod te jussi perscribere. Huic quoque rei testes adhibiti iidem qui ad matrimonium. Nomen autem hoc significat vastitatem agri & oppidorum excidia.

¶ *Antequam sciat*, &c.] i. e. Antequam fari queat, & parentes à peregrinis discernere. Brevius hoc spatium quàm illud Esa. 7. 16. *Antequam puer sciat reprobare malum, & eligere bonum*; id quod multò seriùs fit. Ratio diversitatis esse possit, quod hic nuper natus, Shearjashub autem filius esset 2 vel 3 annorum. ¶ *Auferetur*, &c. *וְאֵת הַכֹּהֲנִים וְאֵת הַכֹּהֲנִים* *Tollet*, vel *Auferet*, (sub. *director*, M. vel, *miles*, P. vel, *Auferet*, sub. *militēs*, sive *homines*, For.) facultatem, vel substantiam, (vel, *opes*, Sy. Pi. Ca. sic JT. Ar. For. vel, *copias*, Ti.) *Damasci* (metropoleos Syriæ, supra 7. 8 v.) & *prædam*, vel *spoliū*, seu *spolia*, *Samariæ* coram rege, vel ante (vel, *ad*, Ar. Sy.) regem, *Assur*, M. P. Ti. c. Ch. &c. Ut solent victores spolia sæpe in patriam suam præmittere, tanquam victoriarum indicia; vel etiam victos ante currum triumphalem ducere. Vel, *ante faciem*, i. e. ad arbitrium sive libidinem ejus. Vel, *servus regis*, &c. JT. vel, is qui stat coram facie regis, &c. i. e. minister ejus. Ellipsis verbi relati, supplendi ex 1 Sam. 16. 16. 1 Reg. 1. 2 v. Al. *Auferet strenuitatem* (i. e. viros strenuos & bellicosos, vel etiam opes quæ strenuitate parantur,) *Damasci—ante faciem meam* (ut i. in *לְפָנַי* sit affixum, reclament licet RR. sintque verba Dei,) *rex Assur*. Al. *Opes Damasci*, &c. *auferentur*, Ca. Ang. Heb. *auferet*, sub. *aliquis*. Verbum indefinitè vel impersonaliter usurpatur. Opes & spolia tum Syriæ, tum decem tribuum, tanquam tropæa perferentur ad Regem Assyriæ. Post annum unum hoc effectum est.

¶ *Et adjecit Dominus loqui*, &c.] Hæc omnia videntur ad eandem prophetiam pertinere. ¶ *Pro eo* (vel, *Propterea*, JT. Pi.) *quod abjecit* (vel, *reprobavit*, Mo. *fastidiendo rejecit*, For. *sprevit*, JT. *contemnit*, Pi. *non vult*, o. Ar.) *populus iste aquas Siloe*; ita P. &c. *וְאֵת הַכֹּהֲנִים* *Dubium est*, & difficile statuere, quis sit hic populus. Est vel, 1. Judaicus, sive Regni Judæ. Hi, vulgi more, præsentī statu non contenti, cupidi erant rerum novarum, & suæ tenuitati diffisi, majora præsidia appetierunt; & mores fortè Achazi fastidientes, potentiāque adventantium Regum considerantes, ac Deo diffidentes, de defectione cogitabant. Significat hic locus, multos Judæos, sprētā domo Davidis, optasse transferri Regnum ad Syros & ad Reges Israelis Syris adhærentes, & horum prosperis gavisos. Verum non loquitur hic de paucis, aut de certa factione, sed de populo toto, qui, defensionibus suis non contenti, à Rege Assyriæ suppetias petierant. Verum hinc difficillima evadit interpretatio posterioris hujus versūs partis: tantum enim abest ut Regnum Judæ gauderet Retfino & filio Remaliæ, ut contra eos Regem Assyriæ advocarit. Vel, 2. populus Samariæ, sive decem tribuum, de quo vers. præced. agitur, qui jam cum Syris in Judæos arma verterat. Hos reprehendit, quod aquas Siloæ, h. e. suavitatem Religionis Hierosolymitanæ, & benignum Regni Davidici statum, contemnerent, imò oppugnarent, atque Retfino & Pekaho, idololatri & apertis Dei hostibus, delearentur. Hinc excidium ipsis minatur per Assyrios, à quo tamen excipitur Juda v. 8. quem hic consolatur, & plenius v. 9, 10 P. *Siloe*, qui & *Gibon* dictus 1 Reg. 1. 33 v. fons est ad radices montis Sion, rivulum exhibens qui inferiorem urbem rigavit. Vide Neh. 3. 15. Psalm. 46. 5. Per aquas Siloæ intelligunt vel, 1. promissionem opis Divinæ contra duos istos Reges:

2. *Et* (vel, *Tum*, Pi. Angl. ut i. sumitur Gen. 18. 10. & 32. 21, 22. *Itaque*, Ca. sic Ti. *Quamobrem*, JT. Angl. ut Neh. 2. 2. Jer. 1. 17. & 6. 11. m.) *adhibui mihi testes fideles*; sic JT. Pi. sim. Ca. &c. *וְאֵת הַכֹּהֲנִים* *Et testificari faciam mihi*, &c. P. Mo. *Et vocavi in testimonium V. Et obtestatus sum*: Effeci ut testes fidi adessent. Sed cuius rei? nam id non ita liquet. Resp. i. Matrimonii. Matrimonia contrahi coram decem minimū testibus solebant. 2. Partus, nè quis calumniari posset editam esse foeminam, in ejusque locum clam suppositum maxem. 3. Nominis à Propheta impositi filio suo, (quod circumcisionis tempore fieri solebat, Luc. 1. 59.) necnon rationis cur nomen illud impositum esset. 4. Prophetiæ ipsius de devastatione Syriæ & Samariæ; necnon Judæorum, quod illi fidem non haberent. ¶ *Uriam sacerdotem*, (nempe summum, de quo 2 Reg. 16. 10. & c.) & *Zachariam*, &c.] Esaias inter alios testes duos esse voluit maximæ autoritatis, ut in negotio maximi momenti. At, inquis, Urias hic erat vir Deo infidus, 2 Reg. 16. 10, &c. Resp. 1. Nondum videtur hic eò lapsus. 2. Erat tamen hic fide dignus propter autoritatem; & testis idoneus ob familiaritatem cum Achazo, quem hæc prophetia præcipue respexit. Zacharias hic erat vel, 1. Propheta, 2. Par. 26. 5. idem fortè qui ex Asaphi posteris fuisse dicitur 2 Par. 29. 13. At is, secundum historiam sacram, ante Uzziā obisse videtur. Vel potius, 2. focer Achazi, 2 Reg. 18. 2. 2 Par. 29. 1. Ut duo hi testes essent viri præcipui, hic in civili statu, ille in ecclesiastico.

¶ *Et accessi*; ita P. Mo. &c. *וְאֵת הַכֹּהֲנִים* *Et appropinquavi*, ut Gen. 20. 4. Levit. 18. 6, 14. *Et ingressus sum*, Ch. i. e. cognovi. Synecdoche generis verecunda. Vide Gen. 6. 4. & 29. 30. Jud. 15. 1. Non dubium est hoc illi per visionem tantum accidisse. Ità colligunt, 1. ex eo, quod non verisimile est hoc nomen alicui homini impositum. 2. ex hac versione. At verba aliter reddi possunt, ut rationem contineant cur Deus hoc de filio ejus præciperet, nempe quia nuper filium peperisset. Nam *appropinquaveram*, Pi. Angl. sim. JT. ¶ *Ad prophetissam*. Id est, vel, 1. virginem prophetiæ dono

claram, quam mihi in uxorem sumpsi, ut Dei mandata quàm magnificentissimè peragerentur: & eadem est hæc virgo quæ mater Immanuelis, Esa. 7. 14. Quod commentum est. Multum disparia sunt hæc loca. Ibi clarum est vaticinium, & quidem de filio virginis veræ & propriæ, Messia: [de quo vide ibi annotata.] Vel, 2. uxorem Prophetæ; sic dictam vel, 1. quod in hac visione publicam & ipsa personam sustinebat: vel, 2. à populo, [more usitato:] ut hodie uxorem doctoris vocamus *doctorissam*, uxorem ducis, *ducissam*, comitis, *comitissam*. ¶ *Voca nomen*, &c.] Imponere illi id nomen quod te jussi perscribere. Huic quoque rei testes adhibiti iidem qui ad matrimonium. Nomen autem hoc significat vastitatem agri & oppidorum excidia.

¶ *Antequam sciat*, &c.] i. e. Antequam fari queat, & parentes à peregrinis discernere. Brevius hoc spatium quàm illud Esa. 7. 16. *Antequam puer sciat reprobare malum, & eligere bonum*; id quod multò seriùs fit. Ratio diversitatis esse possit, quod hic nuper natus, Shearjashub autem filius esset 2 vel 3 annorum. ¶ *Auferetur*, &c. *וְאֵת הַכֹּהֲנִים וְאֵת הַכֹּהֲנִים* *Tollet*, vel *Auferet*, (sub. *director*, M. vel, *miles*, P. vel, *Auferet*, sub. *militēs*, sive *homines*, For.) facultatem, vel substantiam, (vel, *opes*, Sy. Pi. Ca. sic JT. Ar. For. vel, *copias*, Ti.) *Damasci* (metropoleos Syriæ, supra 7. 8 v.) & *prædam*, vel *spoliū*, seu *spolia*, *Samariæ* coram rege, vel ante (vel, *ad*, Ar. Sy.) regem, *Assur*, M. P. Ti. c. Ch. &c. Ut solent victores spolia sæpe in patriam suam præmittere, tanquam victoriarum indicia; vel etiam victos ante currum triumphalem ducere. Vel, *ante faciem*, i. e. ad arbitrium sive libidinem ejus. Vel, *servus regis*, &c. JT. vel, is qui stat coram facie regis, &c. i. e. minister ejus. Ellipsis verbi relati, supplendi ex 1 Sam. 16. 16. 1 Reg. 1. 2 v. Al. *Auferet strenuitatem* (i. e. viros strenuos & bellicosos, vel etiam opes quæ strenuitate parantur,) *Damasci—ante faciem meam* (ut i. in *לְפָנַי* sit affixum, reclament licet RR. sintque verba Dei,) *rex Assur*. Al. *Opes Damasci*, &c. *auferentur*, Ca. Ang. Heb. *auferet*, sub. *aliquis*. Verbum indefinitè vel impersonaliter usurpatur. Opes & spolia tum Syriæ, tum decem tribuum, tanquam tropæa perferentur ad Regem Assyriæ. Post annum unum hoc effectum est.

¶ *Et adjecit Dominus loqui*, &c.] Hæc omnia videntur ad eandem prophetiam pertinere. ¶ *Pro eo* (vel, *Propterea*, JT. Pi.) *quod abjecit* (vel, *reprobavit*, Mo. *fastidiendo rejecit*, For. *sprevit*, JT. *contemnit*, Pi. *non vult*, o. Ar.) *populus iste aquas Siloe*; ita P. &c. *וְאֵת הַכֹּהֲנִים* *Dubium est*, & difficile statuere, quis sit hic populus. Est vel, 1. Judaicus, sive Regni Judæ. Hi, vulgi more, præsentī statu non contenti, cupidi erant rerum novarum, & suæ tenuitati diffisi, majora præsidia appetierunt; &

ges^t: vel, 2. Solymitanas vires^v: vel, 3. domum Davidis, viribus humanis tenuem, sed Dei præsidio suffultam^x; vel, Zionis Regnum à Deo institutum, quod humile & infirmum erat respectu Regnorum Syriæ & Israelis^y. Regnum domus Davidis, Ch. Sic [v. 7.] aquæ fluminis, nempe Euphratis, significat Regem Assyriorum, quia aquæ sunt populi, Apoc. 17. 15. & Reges vim populorum in se continent^z. Solent Prophetæ per fluvios significare provincias adjacentes; ut per Nilum, Ægyptum, per Euphratem, Babylonem, &c.^z. Similiter & poetis, quorum stylus, peregrinus & obscurus, similis est prophetico, Araxes, pro Armenia; Oaxes, Ister, Rhenus, pro regionibus quas permeant. Sic Siloe, pro Judæa, quia proximus est ipsius metropoli Jerusalem^b. ¶ Quæ, &c. הַחַיִּים לְאֵשׁ Quæ vadunt, vel eunt, vel euntes, (vel, defluunt, five decurrunt, V. sic Ch. Ti. Ca. Ar.) leniter, Mo. V. vel, sensim, JT. Pi. BA. 1. 600. quietè, P. sic Ch. Ar. placide, Ca. V. pacifice, V. cum silentio, c. Vulg. insensibiliter, h. e. sine strepitu & murmure^c. Tum quia torrens non magnus erat: tum quia non rectus, sed anfractuosus, erat^d, & instar serpentis serpebat; unde forsitan dictus fons draconis, Neh. 2. 13^f: tum quia non semper fluit, sed certis diebus & horis; nec agros inundat, sed per antra & terrarum concava penè absconditè fluit^f. ¶ Et, &c. וְשִׂמְחָה Et gaudium (sub. est, JT. vel, est illi, vel habet, P. M.) cum (vel, apud, JT.) Resin, &c. Mo. P. M. &c. h. e. Apud se & in animo suo libenter subderetur Rafino, &c.^g. Et gaudium fuit illi ad Resin, &c. h. e. Desiderarunt opes & præsidia Syriæ & Israel^h. Al. Et gaudium (sub. est ei, scilicet propter auxilium quod sperat à Rege Assyriæ, vide supra 7. 20. & sub. præliandi; ellipsis verbi relatiⁱ; cum Resine, Pi. Sed hoc textui vim infert^k.

7. Adducet super eos aquas fluminis] Nempe Euphratis, ita וְעָלָה עֲלֵיהֶם אֶת־מַיִם דִּי־חַיִּים^l; quas opponit aquis Siloæ, per אֶת־מַיִם הַחַיִּים^m. Respondet pœna sceleri, ut experiantur impetum aquarum validissimarum qui lenes aquas contemnebantⁿ. ¶ Regem, &c.] Ità Mo. &c. nempe regem, Pi. Ang. sim. M. Ti. Ca. ¶ Et omnem gloriam ejus] Id est, potentiam^o, & robur exercitûs P. ¶ Et ascendet (scil. annis ille^q; vel, Rex Assyriæ^r;) super omnes rivus ejus; sim. P. Ch. Sy. אֶת־כָּל־רִיבּוֹתָיו Rivos (vel, decursus, Mo.) suos, M. P. &c. validas aquas suas, JT. alveos suos, Pi. V. Ang. sim. Ca. Ti. Quod plerique de vallibus intelligunt, quas inundavit Assyrius. Verum directio terræ five statûs minùs commodè exprimi videtur per inundationem, vel, si ita loqui licet, submersionem, five rivorum, five alveorum, quæ illius [terræ five statûs] potius augmentum significaret. Alii ergo pauci intelligunt de alveis Euphratis: tunc autem improprie dici videtur fluvius ascendere super suos ipsius alveos. Aliter ergo verba reddenda sunt, cum omnibus rivis ejus; וְעָלָה cum, ut alibi; vel, (sub. ab, vel ex,) omnibus alveis ejus. Ellipsis qualis Gen. 4. 1. Acquisivi filium à cum Domino^s. ¶ Ripas ejus] Ità P. Mo. M. &c. i. e. loca altiora & munita Israelis vel Judæ^t. Imò potius suas ipsius ripas; ut Jos. 3. 15. 1 Par. 12. 15^v.

8. Et, &c. וְהָיָה כְּמַיִם בְּיַד־יְהוָה Et (illud, nempe flumen, vel ille, nempe Rex Assyriæ^x;) transibit per Jebudam, P. Mo. sic Sy. sim. Ch. permeabit Jebudam, JT. Pi. redundabit (vel, Et migrans, M. vel, mutabit se, For.) in Judam, five Judæam, Ti. Ca. &c. q. d. Assyrius, devictis decem tribubus, in Judæam quoque defleget, & mutabit se, five vertet pondus belli^y, & occupabit urbes munitas Judææ. Impletum 2 Reg. cap. 18. v. 13, &c.^z. ¶ Inundans, &c. וְשָׁטַף יְהוָה Inundabit, & transibit, P. Mo. M. V. JT. Pi. &c. H^z, pro, inundando transgredietur, i. e. transeundo obruet totam regionem^a. Resuens & transiens, Ti. tanto fluens agmine, Ca. ¶ Usque ad collum veniet] Nempe Hierosolymam, Regni caput^b. Vel, simplicius, q. d. In extremum discrimen, velut submersionis, res Judæorum adducet^c. ¶ Et erit extensio, &c. וְהָיָה כְּמַיִם בְּיַד־יְהוָה Et erit extensio (vel, extensiones, Mo.) alarum ejus plenitudo latitudinis terræ tuæ, Immanuel, P. Mo. Et implebit extensio—latitudinem, &c. M. Implebuntque passæ alæ illius latitudinem, &c. JT. Fièntque ut

extensiones (vel, extensione, Ti. sim. Ca.) alarum ejus (i. e. exercitûs ejus; metaph. ab ave^f;) impleant (vel, impleat, Ti. Ca.) latitudinem, &c. Heb. Et erit, extensiones—erunt plenitudo, &c. Pi. Ad verb. Et erit extensionibus alarum ejus plenitudo, &c. Mihi videtur מִלֵּךְ per Makkaph contrui cum מִלֵּךְ, eodem sensu quò מִלֵּךְ דִּי־אֱרֵץ dicitur plenitudo terræ, pro, quicquid terræ continetur, eamque quasi implet: sic hîc verterem, Et erunt extensa alarum ejus plenitudo latitudinis (i. e. quicquid continetur latitudine) terræ tuæ. Sensus est, Extendentur alæ ejus per omnia quæ implent latitudinem terræ tuæ^g. q. d. Turmæ Assyrii exercitûs terram ab uno latere ad aliud implebunt^g. Nihil aut agrorum aut oppidorum manebit intactum. Alas Hebræi vocant omnes copias, non equestres tantum, ut Latini, sed & pedestres. Puerum alloquitur testem futurorum horum malorum^h. Sed quomodo filiolus suum nondum natum alloqueretur, aut eum istorum testem appellaret, aut ei terram illam vendicaret, qui nē oppidulum in ea habuit? Imò appellatur hîc Immanuel, non ut nudus testis, aut otiosus malorum futurorum spectator, sed ut Judex & vindex terræ suæ, ut eam defendat, &c.ⁱ. q. d. Te sciente atque vidente, etiam si nobiscum sis, terra tua talia ab hostibus patitur. Quia prævidit Propheta hæc quæ tum acciderant typum fuisse & umbram victoriarum Christi, & propagationis Regni ipsius, apostrophem facit ad Messiam^k. Prævidit etiam ope hujus tyrannos omnes, qui nunc & olim Judæam vastaturi accurrerent, post sumptas de Judæis pœnas quæ coelitus decretæ fuerant, ipsos quoque devictum & funditus excisum iri^k. Additum h. l. hoc nomen vice consolationis; ut intelligerent terram hanc, utut direptam, Dei magis quàm hominum esse, nec illam vastitatem impedimento fore quò minùs indè prodeat Redemptor Immanuel, & in ea sedem figat. Ità implorat Redemptoris fidem, ut modum his malis imponat^l. q. d. Cum tu, ô Immanuel, sis noster dux & custos, qui sit ut tantam cladem terræ tuæ inferri patiaris^m? Terram hanc Immanuelis vocat, quia is illam Israelitis dederat, & sui cultum in ea institueratⁿ; quia ibi natus^o, conversatus & passus^p; & ejus Rex erat, Jer. 30. 9. Ezech. 34. 23. & 37. 25. Luc. 1. 32. 9. in Sione constitutus, Psal. 2. 6^r.

9. Congregamini; ita Ch. וְיִסְּדוּ [Variè reddunt.] Confociate vos, vel Confociamini, JT. Pi. Calv. Angl. ex He. For. sim. Ti. Conspirate sanè, Ca. nempe cum Rege Assur^s, contra Judæos & Jeros^t. Vel, Confociati sunt; nam juxta variam punctationem potest esse vel imperat. vel præst. sic seq. consternati sunt, &c. quasi rem novam toti mundo velit esse notam. וְיִסְּדוּ signif. pascere, homines vel pecora; indèque in 2. conjugat. associare; qui enim pascit, gregatim ducit, nec gregem dissipari patitur^v. Nec solum significat vox וְיִסְּדוּ congregationem, sed etiam coacervationem & adglutinationem; q. d. Densate vos, ac si essetis spissa congeries^x. Est apostrophe, & hortatio ironica^y, vel sarcasmus^z. Contemplatione Christi ita se erigit ut hostibus insultet, &c.^a. Al. Cognoscite, o. Scitote hoc, Ar. Per errorem legerunt וְיִסְּדוּ. Contremiscite, Sy. Al. Confringimini, Mo. Confringite, vel Conterite, P. M. He. in Angl. est enim ejusdem formæ cum illo verbo Psal. 2. 9. Eta. 24. 19^c. Sed verba literis & sono affinia apud Hebræos sæpe formas à se invicem mutuuntur; quod etiam in verbis וְיִסְּדוּ associare, & וְיִסְּדוּ vel וְיִסְּדוּ confringere, fit. Possis vertere, Machinamini malum, à וְיִסְּדוּ malum esse, & malum machinari^d. ¶ Populi] Vel, ô populi, M. Ti. &c. Nempe, vel Syri & Israelitæ jam confederati^e; vel Assyrii^f, vestrique socii^g, vel qui Sennacheribo adjungetis vos^h. Συγγεγονας^k. ¶ Et, &c. וְיִסְּדוּ Et vincimini, o. Vulg. vel, consternamini, Ar. For. vel animo, vel virtute corporis^l. Conterimini, Ch. Sy. Mo. JT. Pi. confringamini, vel confringemini, V. P. M. inferiores eritis, Ti. profligabimini, Ca. vincemini, nempe à Deo^m. q. d. Initio belli feliciter vobis cedet, & per mittet Dominus ut omnia perdatis in Juda; tandem tamen perdeminiⁿ. Impletum 2 Reg. 19. 35°. Imperat. pro fut. ut Gen. 42. 18. Psal. 37. 27. sicut contrà fut. pro imperat. Deut. 5. 17. —21. Esa. 6. 9. ¶ Et audite, (vel, auscultate, Pi. Ang. universè, &c. וְשָׁמְעוּ) etiam

Longinqui (vel, elongantes, Pl.) terræ, P. Mo. ad verb. viri distantiarum terræ, V. qui estis, vel degitis, in, vel de, terra longinquas, M. Pi. sim. V. Ti. Ca. JT. &c. q.d. Audiant hæc omnes, vicini & remoti, & caveant sibi, nè hostibus Dei se adjungant, &c. Al. Auscultate Regem Assyriæ invitante vos ad expeditionem suscipiendam contra Judæos, & parate vos ad exitium. Irrisio, qualis Eccles. 11. 9. ¶ Accingite vos] Scil. gladio. Alludit ad usum baltei militaris, de quo vide Esa. 5. 27. Ter hoc repetit, tum ut certitudinem rei confirmet; tum ut profundius in animos penetret; tum ut pios confirmet, cum pericula semel & iterum redeunt, quando pii, obstinatione hostium territi, labascere solent.

10. Inite consilium] Quid facto opus sit; vel, de subjuganda Judæa. ¶ Loquimini verbum] i. e. Decernite decretum. ¶ Non fiet] Nec consilium nec sermo vester habebunt exitum quem optatis; nihil efficietis. ¶ Quia nobiscum Deus] i. e. Deus adiutor noster. Res nostræ illi sunt curæ: frustra ergo laboratis. Hoc fundamentum nostræ liberationis, &c. Hic explicat vim prioris nominis puero dati. Innuit hunc protecturum Regnum Judæ, quippe qui ex Judæis carnem assumere constituerit.

11. Aut Dominus ad me, sicut, &c. ¶ In, vel cum, fortitudine, five roboratione, (vel, adhibita confirmatione, JT. vel, apprehensione, Pi.) manus, Mo. V. sim. o. Ar. Ang. in fortitudine prophetiæ, P. M. Ch. in visione prophetica, non vulgari, sed insigni. Manus denotat spiritum prophetiæ, ut Ezech. 1. 3. & 3. 14, 22. Et manus Domini erat mecum. Al. quasi manum tenens, Sy. Vide Act. 23. 19. Cum manu me apprehenderet, Ti. vel, ut me roboraret, i. Sam. 23. 16. Esa. 45. 1. & 51. 18. vel, ut me attentum ad dicenda redderet. Vel, alludit ad patres aut magistros, qui, cum non satis efficiunt verbis, manu filiis aut discipulis injecta, eos sistunt, ut parere cogant: Ità Dominus Ministros suos, qui interdum omnia abjicere vellent, (vel ex levitate, vel impetu consuetudinis & malorum exemplorum, abrepti, vel quod existiment se operam suam ludere,) veluti manu injecta retinet ut pergant in officio suo. Significat Isaias se potenti Dei inspiratione, & quasi forti manu, coactum nè in viam communem populi ipse quoque concederet, &c. P. [G. jungit cum verbo seq. & sic reddit, cum in manu forti erudisset me,] id est, cum animum mihi addidisset suis hortamentis. [Ità] in ¶ Erudivit (vel, cum erudiret, JT. & erudivit, P. Mo.) me, nè irem in via populi hujus] Sic P. Pi. &c. Id est, nè sectarer studia & mores hujus populi, nempe Hierosolymitani, de defendendo se, per Regem Assyriæ, &c.; vel, de deditioe sui. Heb. "וְיִסְרֵנִי מִלִּבְיָהּ".

12. Non (vel, Ne, o. Ch. JT. Pi. &c.) dicatis, (vel, dicetis, M. tu scil. Esaia, & filii tui, pii five electi mei in populo. Nè cogitatis; ità dicere sumitur Exod. 2. 14. 2 Sam. 21. 16.) Conjuratio; ità P. Mo. Ti. JT. Pi. G. ¶ Conspiratio, M. sub. est, P. vel, fiat, G. Vel, verba conjugationis, i. e. seditiosa in vestrum Regem & locum; Deus eum proteget: q. d. Nè cogitate de deditioe faciendâ his Regibus, quasi à me liberari non possitis. Vel, Conjuremus cum hostibus contra Regem nostrum. Vel, Foedus inibimus cum Rege Assyriæ. Nè dicite, &c. i. e. Nè facite conjugationem. Sic Psal. 35. 3. Dic—Sum salus tua, i. e. Serva me; Prov. 7. 4. Dic sapientiæ, Soror mea es, i. e. Fac eam sororem tuam. Al. Rebellio, Sy. Ch. Al. Durum, five difficile, o. Ar. ¶ Omnia, &c. ¶ Ad omnia (vel, in omnibus, V. sim. JT. Pi.) quæ (vel, in quibus, Q. in V. M. vel, cum, G.) dicit, vel dicet, (vel, dicere solet, V.) populus iste, Conjuratio, P. Mo. Ti. JT. Pi. &c. sub. est, P. i. e. Quoties populus iste defectionem hoc ipso tempore animo agit, five ad Syros & Israelitas, five, secundum Hebræos, ad Sennacheribum, duce defectionis Sobnâ, nominato infra 22. 15. Omnes sermones populi hujus ed pertinent ut se subdant his Regibus. Locum ad verbum verto, Nè dicite conjugationem quibuscunque populus hic dicit conjugationem, i. e. Nè vocate conjugationem, &c. Dicere alicui rei conjugationem est, dicere eam esse conjugationem, vel, vocare

eam conjugationem. Metum eorum describit, quo omnia timebant, tanquam si quæcunque agerentur conjugationem continerent. Nè dicatis, Conjuratio, ¶ Di. sicut populus hic dicit: de quacunque enim re dicit, Conjuratio: & hoc verbum in eorum ore perpetuè est. Perterriti siquidem, &c. inter se colloquuntur de deditioe, &c. ¶ Et timorem (vel, timore, JT. Pi. vel, à terrore, Ti.) ejus (nempe populi, vel, i. subjectivè, quo timet; vel, 2. [objectivè,] quod timet; nè timeatis, neque paveatis; sim. P. M. Mo. Pi. ¶ Neque animo frangamini, Ti. vel, conturbemini, o. Ar. vel, expavescendum dicatis, JT. vel, faciat expavescere, h. e. expavescendum esse dicatis, seu proclametis. Verba quæ fieri, vel esse, vel agere quid significant, quandoque non tam essentiam vel actum, quam ejusdem notificationem, denotant. Illorum pavori vosmet nè addite. Verbum hoc pavorem talem significat qui concussionem, five terrorem, efficit. Vide Esa. 2. 19, 21. 13. Dominum exercituum ipsum sanctificate] Ità Ti. JT. Pi. &c. i. e. Ut sanctum colite, filiali timore & fiducia; ab ipso, non ab hominibus, securitatem sperantes: ei tribuite sanctitatem; roboris & virium gloriam huic uni date. Hæc pavoris causa est, quod homines miseri ad Deum oculos & mentes non attolunt. Hinc etiam discimus, suâ sanctitate quodammodo spoliari Deum, ubi in angustiis ad eum non confugimus. ¶ Ipse pavor vester] Sim. M. P. Mo. &c. ¶ Timor, i. e. is quem timeatis; ut Gen. 31. 53.

14. Et (vel, Tum, Calv. Pi.) erit vobis in sanctificationem] Vel, sanctificationi vobis, JT. i. e. sanctificabit vos. Ellipsis vobis, quæ ex antitheto membro facile percipitur. ¶ Et erit (vel, ipse erit, M. sic Ti. Ca. vel, idem erit, Sy.) in sanctuarium, Mo. Ti. Sy. Ang. Pi. M. sub. refugii, M. vel, palatium, P. vel, arcem, V. i. e. asyli loco. Confer Ezech. 11. 16. vide etiam Esa. 4. 5, 6. i. e. Præstabit vos inaccessos & inviolabiles ab his Regibus. Metaph. à Sanctuario Templi. ¶ In lapidem autem offensionis] Ità P. Pi. h. e. ad quem in via jacentem allidat aliquis, eoque lædatur. Vide Psal. 91. 12. Prov. 3. 23. ¶ Et in petram scandali] Vel, offensionis, Mo. JT. Pi. vel, ruina, P. M. Ti. q. d. Non modò lapis, quem homo vel vitare, vel (si ad eum impingat & cadat, resurgens tamen) transgredi, potest; sed etiam petra, quam de via movere nequit, & quæ, si in eam incurrat, ipsum retrorsum pellit & prostermit. Vide Esa. c. 28. v. 13. ¶ Duabus (vel, ambabus, Sy.) domibus Israel] Ità M. P. Mo. &c. i. e. duabus familiis, five Regnis, nempe Judæ & decem tribuum: vel, plurimis ex utroque Regno. Utrique Regno, pariter corrupto, &c. exitium minatur; salvus tamen fidelibus, &c. ¶ Habitantes Jerusalem] Non toti civitati, quæ & hoc tempore, & sub Sennacheribo, servata est; sed multis eorum, ut sequitur; nempe iis qui hostium fidem sequi, quàm civitatis fata opperiri, potius ducent. ¶ Ch. hunc locum sic reddit, Et si non obedieritis, erit Verbum ejus [quo nomine Messias indigitatur] vobis in ultionem, & in lapidem percutientem, & in petram scandali duabus domibus principum Israel.] [Locum hunc de Messia non pauci accipiunt.] Occasione hujus oppressionis quam ab hostibus passi sunt Israelitæ, & defectionis eorum ad idola Gentium, (quæ defectio omnia mala in populum illum iniecit,) propter cognationem causarum & effectuum, transit paululum latenter prophetico more, Jesaias ad defectionem, conjugationem & obstinationem Judæorum tempore Messie, quæ caput atque finis totius calamitatis Israeliticæ futura erat. De Christo hic agi satis probant quæ sequuntur, & 1 Pet. 2. 8. [Ca. totum hunc contextum, tum præcedentem, tum sequentem, sic explicat:] Jova me, inquit, [v. 11.] quasi manu prehensum, h. e. seorsum & de re arcana, allocutus est. q. d. Quod vobis contra Assyrios saltem nato Emmanuele promitto, intelligite non me de isto Emmanuele tantum, aut de Sennacheribo, loqui; nam futurus est alius verus Emmanuel, h. e. Messias, Servator & Deus, inter vos habitaturus, qui vos à longè gravioribus defendat periculis. Quod si quæritis

ritis quo pacto possit is cum venerit agnosci, dicam, sed obscure. Erit ejusmodi, ut eum populus iste seditionum dicat, fugiendumque putet. Sed vos mei nolite cum populo sentire, aut vobis ab isto Messia metuere: potiusque metuite ne Messiam repudiantes offendatis Jovam, qui Messiam miserit. Is autem Messias erit sanctus quidem, & salutaris eis à quibus agnosceretur: sed multi eum non agnoscentes offendunt, & per eum suam culpam peribunt. Quod dico oraculum est, obscurum sanè & clausum, quippe à meis solis intelligendum. Ergo ego (inquit Esaias, & quivis piorum,) Jovam Messiam expectabo, qui ita venturus est ut Israelitas lateat, [v. 17.] Sed quo pacto eum agnoscent sui discipuli? Hoc pacto, inquit, Ecce me & juvenes, &c. [v. 18.] h. e. Quidam erit qui juvenes discipulos habebit, sibi attributos à Jova, cum quibus ostenta miraculaque edet apud Israelitas. Hunc agnoscite Servatorem, & ei paretote. Quod si qui vobis suaserint [v. 19.] magos aut Apollinem consulendos; respondetote, debere suum cuique Deum consuli. Jovam vestrum esse Deum, itaque ab eo consilium petituros. Nam absurdum est pro vivis consulere morituros; id quod faciunt Magi. Eundem ad legem, [v. 20.] h. e. ad Moysi libros, in quibus sint de Christo oracula, cujus adventu filebit Apollo, obmutescet Pan, faceffent errores. Itaque Magi illi & harioli, deos ejusmodi consulere soliti, cum videbunt oraculorum esse famem, Delphos, Dodonam, omnia filere, nihil usquam certi quod respondeant esse, incerta dicent: & eam difficultate irati & deos & reges detestabuntur suos, [v. 21, 22.] in quibus nihil sit eis præsidi: vide Mic. 3. Erit igitur à Christo petenda doctrina, postquam ea alibi nusquam invenietur.

15. Et, &c. *וְיִכְשְׁלוּ* Et impingent (vel, offendant, JT.) in ea, P. Pi. fim. Ti. JT. nempe in laqueum & tendiculum: vel, in his, M. Mo. sub. offendiculis, M. fim. Pi. For. vel, eorum, five in eis, five inter eos, Ca. Q. in V. o. Ch. Ar. nempe ex prædictis domibus m. Plurimi. Ex Israelitis. Non, omnes; nam reliquæ erunt, &c. Esa. 1. 9. & 4. 3. & 6. 13. Et cadent, &c. Infideles Judæi Christum spernentes in gravissima & scelera & supplicia p.

16. Liga, &c. *וְיִלְכְּדוּ* Liga, vel Colliga, vel Obliga, (vel, Complica, V. vel, Absconde, Ch. vel, Preme, Ca.) testimonium, vel contestationem, obfigna, five consigna, legem (vel, doctrinam, Pi. vel, disciplinam, Ca.) in, vel cum, (ut sign. Esd. 10. 17. q.) discipulis meis, M. P. Mo. Pi. vel, doctis meis, five à me, i. e. adhibitis eis in testimonium: vel, inter, five apud, discipulos meos, JT. Ca. Ang. ut sign. vers. 15: vel, pro discipulis meis, ut sign. Neh. 13. 14. h. e. eorum bono: vel, in doctos meos, ut sign. Esa. 54. 13. Sunt hæc verba Dei: & quidem, in specie, Christi, ex collat. v. 18. ad Prophetam. Duo hæc membra respiciunt vel, 1. diversas personas; q. d. Liga, &c. quoad hos, obfigna, &c. quoad illos, &c. vel, 2. easdem personas. Testificationem hanc obliga, & signa ei impone, & da custodiendam discipulis post te, ut omnino apud posteros certum sit hæc abs te Regi ac populo esse denunciata. *וְיִלְכְּדוּ* non ubique legem, sed & *וְיִלְכְּדוּ* significat: ita idem hic erit quod testificatio. Per testimonium hic intellige vel, 1. Verbum Dei (in genere: vel, 2. totam prophetiam & Vetus Instrumentum: vel, 3. verbum illud quod Deus per Prophetam illis denunciat, &c. vel, 4. volumen illud in quo scriptum est testimonium de defensione hujus populi: vel, 5. prophetiam hanc de ruina Judæorum, & reliquiis servandis, & de Gentium vocatione. [Sed quid hic volunt, Liga, obfigna? Hæc variè exponunt.] Liga, ut Deut. 14. 25. 1 Sam. 25. 29. ut ex oculis incredulorum removeatur. Tege involucris & obscuritatibus, sub ænigmate. Metaphora à mercatoribus, qui complicare solent merces suas posteaquam exposuerunt eas venales. Significat hæc intelligi non posse nisi ab his qui divinitus edocti sunt. Ut dixit Esa. 6. 10. Excæca, i. e. Excæcandos prædic; ita hic, Claude, i. e. Scito populo huic obfignatum esse librum, neque intellecturum quid dicas; velamen enim est super cor eorum. [Sequens verbum sic explicant:] Obfigna, vel, 1. in tutelam, ut Dan. 6. 17. Matt. 27. 66: vel potius, 2. ad

certitudinem rei indicandam, ut Joh. 3. 33. & 6. 27. &c. vel, 3. ut celetur, ut Cant. 4. 12. Obfigna, i. e. tege etiam. Metaphora ducta à scribis, qui literas quas scripserunt obfignant, ne ab aliis legantur. Signatum & ligatum pro obscuro nonnunquam ponuntur: unde sæpe in S. S. liber, mysterium & prophetia signata dicuntur & clausa p. Significat hæc mysteria de Messia clausa [adhuc fore,] & posteris reservanda, Esa. c. 30. v. 8. Dan. 12. 4. 9. Apoc. 10. 4. Sensus est, vel, Hæc tege, ut solent ea quæ obfignantur. Vel, Licet vulgus has tuas prophetias negligat, tu tamen consigna eas, conscribe, & colliga, & earum memoriam conserva. Obfigna volumen hoc, &c. ne increduli legant: interim vero obfigna doctrinam hanc crebris monitionibus in discipulis meis. Confirmat hic Deus Prophetam ob irritos suos labores penè deficientem, & testatur doctrinam apud illos [Judæos] obfignatam esse, nec propterea à docendi officio desistendum esse; sed discipulis ipsius, quantumvis paucis, ipsum adhuc prædicare jubet. Liga & signa, &c. h. e. Sint tibi semper ob oculos, ut à memoria nunquam excidant. Confer Deut. 6. 8. Allusio ad illa ligamenta, &c. Vide Prov. 3. 3. Al. Effinge, vel Efforma, &c. Petit. Angl. ut Exod. c. 32. v. 4. Obfigna—in discipulis meis, i. e. in fidelibus, qui sunt tanquam tabulæ in quibus Lex Dei inscribitur; qui etiam obfignari dicuntur. Vide 2 Cor. 1. 22. Eph. 1. 13. & 4. 30. Metaphora ab obfignatione tabularum in quibus scriptum habetur testimonium quod ab aliquo dictum est. [Ti. versum sic reddit, Colligatio testimonii, obfignatio legis est in discipulis.]

17. Et (vel, Tum, Pi. q. d. Sic confirmatus, & admonitus ac eruditus à Domino: vel, Tamen, G. Angl. ut Jer. 2. 32, 35: vel, Ergo, Ca. sic Calv. vel, Ego vero, Sy.) expectabo (vel potius, inhiabo, ut Hab. 2. 3. vel, expectavi, JT.) Dominum. Id est, defensionem à Domino promissam. Ab ipso pendebam, totumque me ipsi committam. Et prestolabor, &c. Mo. Ang. ut 2 Reg. 7. 9. & 9. 3. Job. 32. 4. Ipsum operiar, & tempus ab ipso constitutum. Eruditus à Domino, spe jam firmâ expectabo illum. Qui illis offensus est, (id quod & minis & iudiciis monstrat,) ac proinde eos deferere contulit: qui me quoque eorum poenâ involvere potuisset, sed pro sua bonitate servavit. Et prestolabor (vel, prestolatus sum, Pi.) eum; ita M. Ti. Sy. 17. Et expectabo (vel, sperabo, Ca. vel, fidens ero, o. sic Ar. vel, intentis oculis spectabo, For.) eum, P. Mo. &c. vel, in, five super, eum, o. Ar. For. q. d. Ego tamen promissis ejus fretus opem ejus patienter oppetiar. Hoc sanè constantis est fidei, etiam Domino irato, gratiam ejus constanter expectare. Verba hæc sunt Esaiæ, qui, ubi dixit illud testimonium obfignandum ne videant alii, aperiendum verò discipulis, & quorum numero se fuisse cum filiis suis agnoscit, ait se expectare Dominum, i. e. mysterium illud clausum, &c. quod à filiis Israel absconditum dicitur, quod pauci ex eis illud agnoscerent. Loquitur tamen hic Esaias tanquam Christi typus & vox, ut patet ex Heb. 2. 13. ubi hæc & sequentia verba Christo tribuuntur: tunc autem sensus est, Licet Deus prophetiam ligaverit, & faciem absconderit Judæis, spero tamen multos illorum convertendos, & filios meos fore p. [Ch. versum sic reddit, Dixit propheta, Pro hoc oravi coram Domino, qui dixit se subduciturum majestatem suam de domo Jacob, & deprecatus sum in conspectu ejus. JT. hunc versum annexunt sequenti, & sic vertunt, Prestolanti mihi itaque Jehovah, &c. & expectanti ipsum, dixit, v. 18. Ecce ego, &c.]

18. Ecce ego. Itâ M. P. Mo. &c. Al. Et dixit, (nempe Jehova, ex Heb. 2. 13.) Ecce, &c. Pi. Sunt verba vel, Christi, narrantis Prophetæ quisnam foret suus & suorum status quem carnem assumeret, & consolantis Prophetam contra odium impiorum in populo, à suo ipsius exemplo: vel, 2. Jesaiæ. Nec incommodat hoc priori sententiæ, ut Isaias de se historicè, de Christo mysticè aut typicè, loquatur. Nam is erat typus Christi: & ejus filii, Apostolorum: vel, Judæorum sub Christo, qui perierunt, & quorum pauci servati fuerint, quæ

Ca.

V.

Ang.

Pi.

Ang.

For.

Ang.

Q. in V.

Ang.

Idem.

For.

Ang. Pi.

&c.

Pi.

Ang.

Q. in

Ang.

Al. in

Ang.

G.

G. fim.

For. Ang.

Calv.

For.

Ang.

Pi.

For.

Ang.

Pi.

V. fim.

For.

V.

For.

Ang.

Pi.

Ang.

San.

Ang.

San.

San.

San.

San.

San.

San.

San.

San.

San.

Ang.

V.

San.

Q. in

Ang.

Mc. fim.

T.

M.

Pi.

Calv.

San.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

^b For. quæ duo nomina filiorum Jesaiæ portendebant ^b: vel, electorum; quod duo illa nomina pulchre exprimunt; 1. *Sear-jasub* sign. reliquiæ convertentur; 2. *Mahershal* sign. accelerando prædam festinet diripiens. Sunt enim electi per Christum victores Diaboli, mundi, & omnium hostium, &c. Non tamen sequitur hæc de Jesaia non dici, quia Christo applicantur Hebr. 2. 13. Hæc enim verba, 2 Sam. 7. 14. *Ego ero ei pater, &c.* quamvis Christo applicantur Heb. 1. 5. de Salomone tamen dicta erant 1 Par. 22. 10. Quin & multi Prophetarum sermones de se, de Cyro aliisque qui erant typi Christi, etiam Christo in N. T. applicantur ^d. Porro, verba hæc sunt ejus qui præstō est ad obsequium Domini; q. d. Licet omnes defecerint, ego perseverabo, &c. ^e. *ecce* eff. vox vel admirantis; vel lamentantis contemptum sui apud suos; vel profitentis se paratum ad quidlibet agendum vel patiendum, quicquid velit Deus; vel hortantis fideles ut constantiam ejus & puerorum, & quid mystica eorum nomina docuerint, secum reputarent ^f. ¶ *Et pueri* Vel, 1. naturales, memorati Esa. 7. 3. & 8. 3 ^f: vel, 2. discipuli sui, quales prophetarum filii dicti sunt 1 Sam. 10. 12. &c. ^h. & pii ejus auditores ⁱ, quos Deo genuerat, ut 1 Cor. 4. 15. &c. ^k: vel, 3. alii Prophetæ, qui mecum sancte vivunt, &c. ^l. ¶ *In, &c.* ^m. *וְאֵלֶיךָ יְהוָה* In (vel, ad, Ca.) signa, & in portenta, five prodigia, (sub. edenda, Ca. & sub. sumus, Ti. JT. Pi.) in Israel, P. Mo. &c. Id est, vel, 1. Discipuli mei velut monstra habentur, & admirationi sunt, ut illi Psal. 71. 7. Zac. 3. 8 ^m. ob novum vivendi & concionandi modum ⁿ. Vel, 2. Nati mei ostentui sunt ^o, nempe per nomina ipsis imposita significationem rerum futurarum habentia P: id quod eos indubiè irrisioni vulgi exposuit, dicentis, v. g. *Ibi vadit Maher-shal-hasch-baz, &c.* ¶ *A Domino, &c.* Ità ^o. P. Pi. &c. Id est, à se, vel, pro sua voluntate ^r. Vel, singulari Domini consilio atque providentiâ; id quod hæc phrasis, *dedit mihi Dominus à Domino*, in S. S. significat ^s. Unum Dominum toti impiæ turbæ opponit ^t. Ad verb. à cum Domino, Angl. Mo. &c. Nè appareant coram Domino, Ch. ¶ *Qui habitat in monte Sion* Id est, ibi colitur, & præsentia suæ signa exhibet ^v. Ità Deum sibi vindicans Esaia, perstringit fallacem populi jactantiam in Templo & promissionibus Dei. Vide Jer. 7. 4 ^x. 19. Et, &c. *וְאֵלֶיךָ יְהוָה* Et cum (vel, Cum enim, JT. vel, Cum igitur, Pi. vel, Et si, ^o. Quod si, Ti. Ca.) dixerint ad vos, (vel, vobis suaserint, Ca. id est, quum impii Jerosolymitani tibi, Esaia, & cæteris piis dicent ^y. Et cum aliquis dixerit, vel, Et cum dicetur; verbum enim impersonaliter vel indefinite ponitur; sed ipsa sententia ad infideles se restringit, nec enim alii dicerent quæ sequuntur ^z:) *Querite* (vel, *Consulite*, JT. Pi. *Sciſcitamini*, M. Ti.) *ventriloquos, &c.* vel, *pythonicos*, M. sic JT. Pi. ad *pythones*, Mo. à *pythonibus*, P. sic Ti. Ch. apud *pythones*, Pi. Variè hæc verba connectunt ^a. 1. Conjungenda sunt cum v. 16. ut v. 17. & 18. per parenthesis interjecti sint ^b. 2. Transiit ad tertium peccatorum genus, ob quod meritò eos deferi significat, nempe quod Diabolo operam dant, &c. ^c. 3. Occasio hujus cautelæ hæc esse videtur, quod hoc tempore (ut in angustiis facere solent impii, 1 Sam. 28. 7, 15. 2 Reg. 1. 2.) prono animo pythones, &c. consulerent, adversus quorum illecebras Propheta munit pios ^d. Tempora Achazi plena erant superstitionis & idololatriæ. Quia ergo impii idola tunc consulerent, voluit Deus in Esaia filiis esse futurorum oracula, jubetque ut mittantur ad Legem & testimonium, quæ suprà dixerat ligata & obſignata esse in discipulis, i. e. in nominibus filiorum Esaia ^e. Munit Propheta pios adversus seductionem ^f; qu. d. Video quid sit futurum, tentabunt populares vos abducere à Deo vero, dicent, &c. omnes nempe ordines, id quod plur. vox significat ^g. ¶ *Et à divinis*; ità P. Ti. &c. *וְאֵלֶיךָ יְהוָה* Magos, Ca. ariolos, JT. Pi. sciolos, Mo. ¶ *Qui strident in incantationibus suis, &c.* *וְאֵלֶיךָ יְהוָה* [Variant.] *Speculatores & meditatores*. Ità quaterna hîc est nomenclatura istorum qui artes suas magicas palliant prætextu accuratæ speculationis seu explorationis, & meditationis seu considerationis, rerum naturalium ^h. Laudarem, si ⁱ *וְאֵלֶיךָ יְהוָה* ad, quod ponitur ante

repetitur ante *וְאֵלֶיךָ יְהוָה*, reperiretur quoque ante duo reliqua. At quum ibi omittatur, videntur hæc voces potius participia esse quæ pythorum divinorumque actiones describunt. Deinde, etsi *וְאֵלֶיךָ יְהוָה* sit speculari, nunquam tamen id valet *וְאֵלֶיךָ יְהוָה*. *Qui mussant, vel mustitant*, ⁱ Di. ibi. (vel, *garrunt*, P. Ch. fim. Mo. vel, *grunniunt*, Sy. vel, *pipiunt*, JT. Pi. vel, *occulte murmurant*, Di.) & *dicant*, M. vel, *dissentant*, Ti. loquuntur, P. *susurrantes*, Mo. *murmurant*, vel *demurmurant*, V. Ca. Di. gemunt, Ca. Di. i. e. Qui fractâ voce pronunciant sua vaticinia, ut non possint satis percipi ^k; & nè quid ex illis vulgo innotesceret ^l; & ut eorum interpretes clariùs explicarent ^m. Qui submissâ voce loquuntur, ut faciliùs imponant ⁿ. Ostendit vanitatem horum divinorum, qui, inquit, non clarâ voce enunciant, aut verbis planis explicant, ut nos Prophetæ facimus, sed pipiunt, ut pulli avium, &c. & mussant, ut Sibylla ex tripode ^o. Notissimus est hic ipſorum ritus; unde *ερασπιπυδοι* dicti, quod è ventre verius quàm ex ore loquerentur. *וְאֵלֶיךָ יְהוָה* est, tegere, operire; unde *וְאֵלֶיךָ יְהוָה*, *teſto occultòque sermone loqui, mutire, & intra dentes murmurare*. Ità Esa. 10. 14. & 38. 14. & manifestissimè 29. 4 ^p. [^o. sic reddunt, *Qui* ^q Di. de terra loquuntur, vana loquentes, qui de ventre clamitant: simil. & Ar.] ¶ *Numquid, &c.* *וְאֵלֶיךָ יְהוָה* Nonne (vel, Num, P. vel, Respondete *annon*; concisa locutio ^r; & For. populus (vel, homines, Ca. vel, quæque gens, Ti.) *deum suum*, vel *deos suos*, (vel, à deo suo, P. vel, ad deos suos, Mo.) *consulit*? vel *consulturus est*? vel *requirit*? JT. P. Mo. M. Ti. sic ^o. vel, *consulere debet*? five *debet*? Pi. Ca. Ang. Sic 2 Reg. 3. 27. *qui regnabit*, i. e. regnare debuerat; Mal. 1. 6. *honorabit* (i. e. honorare debet) *patrem*. Non tam ex praxi seu facto, quàm ex jure & officio, argumentatur: q. d. Quem quisque Deum suum profitetur, eum consulit. Vide 2 Reg. 1. 2, 3. & 18. 21 ^r. Ang. Hucusque sunt verba idololatrarum; qu. d. Annon æquum est quisque populus suum Deum consulat ^s? Al. ^t G. Sunt verba Prophetæ suggerentis fidelibus quid ad seductores responderent; quare supplendum hîc, *dicite*, sicut Psal. 27. 8. & 132. 14. &c. ^t. Nonne populi alii ^u Ang. deos suos consulunt? sub. non alienos: quanto magis nos, qui Dominum habemus pro Deo? [Reliqua sic ^v V. reddunt:] Pro (vel, Num pro, M. Ti. Pi.) *vivis mortuos*, sub. *consultat*? JT. vel, *consulere debet*? Pi. vel, *consulet aliquis*? V. Alii, *apud mortuos*? Ti. vel, *ad mortuos*? Mo. M. sub. *recurrendum*? M. vel, *ibitur*? G. vel, *à mortuis*? P. V. sub. *requirit*? q. d. Nè idololatræ quidem id facere solent, ut mortuos consulant pro vivorum negotiis ^x, vel salute ^y. Dicit, *ad mortuos*, quia ^z V. manes five mortuorum umbræ à pythonibus evocabantur ^z: quia hi idola mortua consulerent, vel dæmones ^a S. æternæ morti addictos ^a: vel, quia plerique dii gentium erant Reges pridem mortui. Hoc est quod idololatræ responderi vult ^b. Num opem vivis quærent ^c G. à mortuis, qui nihil vel sciunt, vel possunt? Job. 14. 21 ^c. Ang. Fiebat olim divinatio per ossa mortuorum ^d. [Alii totum sic reddunt:] *Annon populus deum suum consulit, à vivis ad mortuos*? q. d. Deus unus nobis sufficit pro vivis & mortuis ^e: ut dicitur Deus Dominus & judex *vivorum & mortuorum*, Rom. 14. 9. 2 Tim. 4. 1 ^f. Et Deus ^f Ang. Prophetas, non item mortuos, constituit os ejus. Populum hîc Judæos interpretor, sic dictos *וְאֵלֶיךָ יְהוָה*, quod essent à Deo adoptati. [Confer 1 Pet. 2. 10.] Nec obest plurale *וְאֵלֶיךָ יְהוָה*, nam hoc singulari sensu accipitur. *וְאֵלֶיךָ יְהוָה* hîc valet ^g. Ità sensus foret, Num irent homines ^h Calv. à Deo vivo ejusque Prophetis *ad mortuos*, five *mortua*, vel idola, vel idololatræ? vel, ad homines defunctos? Vide Deuter. cap. 18. v. 11. & 1 Sam. 28. 8, 12. Sed non reperio *וְאֵלֶיךָ יְהוָה* eo sensu. Citant Gen. 26. 8. 2 Reg. 1. 2. Sed illa loca sic reddenda, *ad fenestram, &c.*, per cancellos. Rectiùs ergò *וְאֵלֶיךָ יְהוָה* valet pro, vel, in *commo-* dum alicujus, ut 1 Sam. 7. 9. & 12. 23. Jer. 11. 14, &c. ^h Aug. 20. Ad, &c. *וְאֵלֶיךָ יְהוָה* Legem (vel, Imò legem, Heb. Apud legem, Pi. vel, Ad legem, M. P. Mo. Ca. V. &c.) & (vel, & ad, M. Mo. &c. & apud, Pi.) *consultationem*, five *testimonium*, Mo. JT. Pi. &c. sub. *consulto*, JT. Pi. vel, *revertendum*, V. vel, sub. *inquirendum*, ex v. præced. ⁱ. & ex cohærentia hujus sententiæ cum ^j Ang. præced. per antithesin ^k. q. d. Relinquitte insanas illo- ^k Pi. rum

Calv. lum superstitiones, Deo solo contenti, &c. ¹. Ad legem, i. e. libros Moſis, & *testimonium*, i. e. patefactiones Divinas per Prophetas. Sed argutum hoc est, & nomen *testimonii* primò de Lege dicitur, Exod. 25. 16. & 40. 20. Rectius ergò idem utrâque voce intelligitur, ut mos est Prophetarum idem diverſis verbis exprimere; q. d. Ad Legem, quæ continet *testimonium* Divinæ erga nos voluntatis. Ad legem & *testimonium*, in quibus præſcribitur quid agendum nobis, & *testimonium* habemus Divinæ erga nos bonitatis. Ad legem, &c. h. e. Teneant ſe illi meæ teſtificationi ac doctrinæ. ¶ Quod ſi, &c. [Variè reddunt.] Annon loquuntur in ſententiam illam (Heb. ſecundum verbum hoc, Jun.) cuicunque nulla eſt lucis ſcintilla? JT. i. e. quiſquis planè ignorat Deum? Alioquin ea dicent illi in quibus nihil erit aurora, Ca. ſim. K. in Boot. h. e. quæ caliginofa ſunt & ſine ſenſu. Al. Simminis, (i. e. Si nolint conſulere Legem, &c.) dicant ſecundum verbum iſtud cui non eſt aurora, i. e. amplectantur verbum pseudo-prophetarum, quod non exhilarat mentes verà conſolatione, ut Aurora exhilarat oculos hominum. Eſt hîc permiſſio indignantis & comminantis. Si non dixerint, ſive locuti fuerint, vel diſturi ſunt, juxta verbum hoc, (i. e. juxta prædictiones meas; q. d. Si oracula illa aliter reſponderint quàm Eſaias ejusque filii. Si idololatræ non idem ſentiant quod ego: Si à Deo ejusque Verbo ad pythones deſectant: Si à recta doctrina diſſentiant: Si aliter loquentur, quo non eſt aurora, Mo. vel, in quo nihil eſt lucis, M. vel, quia non eſt ei aurora, P. vel, ſit quia (ſic relativum vertitur 1 Reg. c. 15. v. 13. Pſal. 119. 158: vel, indicium, ſive certum, eſt quod; ſic relativum uſurpatur, ut Neh. 2. 7, 8^d.) nulla eſt in eis lux, Ang. Hoc ideo ſit quod nihil ſit in eis lucis. q. d. Nihil aliud quàm cæcitatem ſuam & tenebras produnt. Nondum illis refulſit aurora; adhuc in tenebris agunt. Explicat ſtatim Judæorum in Chriſtum impingentium. Sic loquuntur, quod nulla eſt in eis veritatis lux. Non abſimile illud Johan. 1 Joh. 1. 6, 8, 10^b. Al. Non (ſub. erit, Angl. Boot. ut Pſal. 37. 10. Eſa. 19. 7. nam fut. non minùs quàm præteritum ſubintelligi hîc poteſt; ei, vel eis, (17, per enallagen numeri, pro 17, vel 17ⁱ; & 17ⁱ pleonaſticè redundat, ut 2 Sam. 1. 4. Zach. 8. 9, 17, 20^k.) lux, Angl. vel, lux matutina, Vulg. vel, aurora, Boot. Angl. ut Job. 38. 12. quæ hîc ponitur pro luce Auroræ, ut Eſa. 58. 8. Hoſ. 6. 3. &c. 1. 17ⁱ intelligo non de luce cognitionis & veritatis, ſed proſperitatis: nam ſcopus Prophetæ eſt, à Magis conſulendis eos graviffimis minis detertere: hoc autem longè potentius præſtat interminatio miſeriarum, quàm ignorantia. Sensus, Omnis proſperitas (hanc lucis nomine ſignificant Hebræi, ut jamjam caligo ponitur pro rebus adverſis,) ab ipſis longè aberit. Lux pro conſolatione, ut Eſth. 8. 16. Pſal. 97. 11. &c. q. d. Perpetuis calamitatibus prementur, nec ullum iis ſuccedet ſolatio, ut Aurora nocti ſuccedit, Job. 11. 17. Et huic ſententiæ favent ſequentia. [Alii verſum aliter accipiunt.] ל [in 17ⁱ] eſt jurantis, Per legem & *testimonium*, (ſub. & diſſeream, vel, habeat mendax, ut addat aliud juramentum ad majorem expreſſionem,) niſi dicant (ſi non futuri ſint aliqui in populo Dei qui alios hortaturi ſint) juxta hunc ſermonem, (nempe, conſulere divinos,) in quo non eſt aurora, h. e. qui ſermo, ſive quæ doctrina, nihil habet lucis, aut abhorret à communi ſenſu. Sed frivolum eſt hoc commentum, indè ortum, quod juramenta hâc formâ concipi ſolent, Si hoc, vel illud, ita non ſit. Alii 17ⁱ de perſonis accipiunt. Ad legem & *testimonium* accedant quibus lux deſt, an non ſecundum iſtum ſermonem dicant, Ti. Porro, cui deſt lux, aut intellectus, legem & conſolationem audiat, an non conſentiant nobiſcum, Heb. an non loquantur hâc ratione, Zuïng. in Boot. AE. לא אס affirmativè accipit, & verſum ſic reddit, De lege & *testimonio* dicent impii, quod non ſit ei aurora, q. d. occulta ejus non educuntur in lucem. Simil. Oleaſt. Licet ipſi dicant in verbis legis nihil lucis eſſe, i. e. ea obſcura eſſe, & non intelligibilia. 21. Et, &c. 17ⁱ יקשה ויעבר ביה [Et (vel, Tum, Calv. vel, Nam, ut Pſal. 108. 13ⁱ; vel, Quapropter, JT. Pi. quia ſcilicet nolunt conſulere Deum ſuum: vel,

Autem, M.) tranſibit (vel, peragrabit, JT. vel, tranſiens, M. vel, tranſibunt, Ang. Calv. Sed ſingulare hîc eſt, tum quia de populo tanquam uno corpore dicitur; tum ut oſtenderet quid ſinguli facerent: vide v. 20^a.) illam, JT. vel, per hanc, ſeu illam, ſeu ipſam, G. M. P. Mo. Pi. &c. ſub. terram, M. P. &c. (quam Prophetæ hoc dicens digito monſtravit. Relativum hîc ſine antecedente, quod facile ex contextu ſuppleri poteſt. Terram intellige Judæam. Al. propter hoc, cauſam ſcil. poenarum, nempe impietatem, v. 19. memoratam, induratus (nempe in peccato, vel, quoad calamitates ſuas ſtupidus; vel, duris rebus, ſive difficultatibus, preſſus, JT. Pi. ſim. V. Ang. ut Job. 30. 25^d, vel, gravabitur, M.) & eſuriens, ſive famelicus, Mo. P. JT. Pi. &c. De impiis Judæis agit: hi, inquit, dura ac dira patientur; & vel à terra migrare, vel potiùs in terra huc illuc incertis ſedibus migrare, (id quod vox 17ⁱ indicat,) cogentur, dum hoſtes fugiunt; in illa, inquam, terra, ubi Dominus illis, ſi ipſi paruerint, perpetuas ſedes pollicitus eſt. Hanc cladem refer ad captivitatem Sedeciæ. Poteſt & locus ſic verti, Et tranſiens, vel qui tranſierit, per eam, nempe provinciam, ob vaſtatem dura patietur, non hoſpitia, non ubi pernoctet, inveniens; unde etiam fame laborabit. Indèque viatores illi exacerbati [ut ſequitur] probra jacent in Regem & deos ſuos. Hæc figuratè ingentem in Judæa (propter & poſt Meſſiam ab illis occiſum) vaſtationem futuram exprimunt. ¶ Et cum, &c. 17ⁱ ירעב ויחנק עמ עשירי, JT. Pi. ſim. P. irascetur, P. vel, moleſtabitur apud ſe, M. Inediâ laborantes facile irascuntur. Vel, & irascetur, Mo. vel, & efferbuerit, JT. Pi. [Reliqua ſic reddunt,] & maledicet (vel, ut maledicat, JT. Pi.) regi ſuo & deo ſuo, (vel, diis ſuis, JT.) & reſpiciet (vel, quum aſpexerit, Pi. ſim. JT.) ſurſum, P. Mo. putà ad regiam, & ad cœlum; ſub. opem exſpectando à Deo; i. e. nunc ſurſum, modò deorſum, aſpiciet unde habeat auxilium. Sed à Deo quem ſpreverunt nullum auxilium ipſis venit. Quocunque ſe vertunt, omnia erunt triſtiſſima. Loquitur hîc de Judæis, vel, i. converſis & reſipiſcentibus, &c. qui incipiunt ſibi diſplicere, & deteſtari omnia præſidia quibus antea confiſi ſunt. Et maledicunt regi ſuo, quo priùs malè gloriati ſunt: vel, 17ⁱ מלכא, veritas, Milcomo, vel Moloch, ſuo, ut deorum potentiffimo, de quo Levit. 18. 21. à quo ſervandi erant: & diis ſuis, nempe alienis, vel idolis ſuis. Vel, 2. de reprobis, quorum amarulentia hîc notatur. Maledicent, inquit, regi ſuo: i. e. vel, i. Regi Aſſyriæ, qui foedus cum eis violaverit: quem regem eorum vocat, utpote foedere cum illis junctum. Vel, 2. Regi ipſorum proprio, à quo defectiones molientur, de quibus actum eſt modò: cui maledicent quia non defenderit eos; vel, quod cauſa erat calamitatum quas ab Aſſyrio paſſi ſunt, ſive quia eum advocarit, ſive quia in eum rebellaverit, ſive quia cum illo pacem non fecerit, 2 Reg. 16. 7, 8. & 18. 7, 31. Et Deo ſuo: nempe vel, i. vero, qui illis poenas has infligit, vide Apoc. 16. 10, 11^b; vel, qui eos non defendit: vel, 2. falſo, ſive idolis ſuis, quæ ſpem ipſorum jam ſefellerunt. [Ti. verſum ſic reddit, Quam, nempe legem, ex v. præced. qui neglexerit, indurabitur & eſuriet; quumque eſurierit, ſeſe irritans, maledicet regi, &c. Ca. hunc verſum cum ſequentem jungit, & utrumque ſic reddit, Regionemque in difficultate famelici peragrantes, præ fame irati, & regem & deos deteſtabuntur ſuos, cum quidem & ſurſum intuentes, & terram deſicientes, animadvertant res adverſas, & tenebras, cæcam neceſſitatem, trepidamque caliginem.] 22. Et, &c. 17ⁱ יאמר ארץ יבשה [Et (vel, Si verò, Pi. ſic JT. vel, Cum; ſic Zach. 1. 18. Et ſuſtuli, pro, Quum ſuſtulerim; Apoc. 5. 6. Et (i. e. Quum) aſpexi; vel, Et cum, M.) intuebitur ad, vel in, terram, P. Mo. Pi. &c. deorſum, 2 Par. 20. 18. ut jam antè ſurſum cœlum verſus; vel, quaquaverſum per totam terram, ut Eſa. 5. 30^a; nempe, ad opem in terra conſequendam. Non erit eis auxilium ab hominibus. ¶ Et ecce tribulatio & tenebræ; ita M. P. &c. vel, tenebræ tribulationis. ¶ Diffolutio, &c. 17ⁱ יאמר ארץ יבשה [Variant.] Obſcuratio, vel obtenebratio, vel caligo, anguſtia, ſive anguſtationis, ſive tribulationis, Mo. P. Q. in V. vel, & anguſtia, vel, præ anguſtia, V. obvolvens, ſive circumvolvens.

vens, angustia, M. Ti. volatus angustiae, i. e. circumvolans angustia. ¹ Advolans pressura, sive angustia: מַעֲוָה à מַעַוָה volare, & מַעֲוָה à מַעַוָה coegit, coarctavit, pressit. ^k For. [Ultima sic reddunt:] & caligine impulsus, Mo. vel, & obscuritas impulsus, M. & caligo, & impulsio, Q. in V. & nebula circumfusa, Ti. vel, impulsus; q. d. Calamitas calamitatem sequetur: vel, & ad, sive in, caliginem detrudetur, V. vel, impulsus se videbit, P. & in nebulam, vel in nebula, (ut vox propriè sign. Exod. 10.22^m.) impulsus, h. e. in ultiores miseras conjiciuntur; vide Job. 18. 18. Jer. 23. 12ⁿ: vel, & caligo irruens, vel persequens, vel impulsus, (à מַעֲוָה impellere;) h. e. quæ seipsam videtur propellere cum diffunditur. Alii, & caliginis disperse; ut concordia sit in sensu, non in voce: nam מַעֲוָה est foem. & מַעֲוָה masc. P. Al. obtenebratus erit angustia, & caligine impulsus, Pi. sim. JT. vel, expulsus. Ità nomen מַעֲוָה convertunt in participium q. Congeruntur hinc multa verba idem significantia, ut extremas miseras significant.

CAP. IX.

¹ **E**T non, &c. מִי לֹא מוֹעֵף לְאֶשֶׁר מוֹעֵף לָרֶגֶל Me- lius hæc verba Græci & Latinus capiti præcedenti attexuere, quàm Hebræi huic capiti. Hæc verba (à quibus nostri ferè, Judæorum, qui nunquam hanc prophetiam intellexerunt, vestigia prementes, caput hoc, magnâ sensus perturbatione, ordiuntur,) cum Hi. & Bib. Reg. præcedentis capitis sententiæ annecto, veritatem, quoniam non est obscuratio ei qui angustia est ipsi: i. e. In calamitose illo rerum statu ad indignationem & desperationem homines adiguntur, quod hostem quo premebantur viderint perpetuis successibus uti, neque ullum ei infortunium obvenire. Vel, sic veritas, Non avolabit qui constrictionem fuerit isto tempore, G. vel sic, Non poterit avolare, vel, Non fiet avolare, vel ut avolet, (i. e. non effugabitur, non evanescet, sed perdurabit & perpetua erit, subaudi, caligo) quæ effusa, vel superfusa, est ei terræ. Distinctionem Vulgati veram esse confirmant aliorum Interpretum angustia & nimis implicatæ interpretationes. מוֹעֵף est partic. passiv. 3. conjugat. à verbo מוֹעַף; & מוֹעֵף est partic. in 3. à מוֹעַף fudit, effudit. [Reliqui ferè Hebræum textum sequuntur, hæc verba huic capiti jungentes, eaque sic reddunt:] Quia (vel, Nam, vel Veruntamen, Pi. Angl.) non (vel, nec, M.) obtenebratus, sive obscuratus, (vel, obvolutus, M. sub. est, M. vel, erit, Pi. Angl. vel, obscurabitur, Pi. JT. sub. prorsus, ad tollendum speciem contradictionis, quia v. 2. dicitur populus visurus magnam lucem: Heb. obscuratum, Angl. Pi.) ei (sub. מוֹעֵף terræ, ut docet foem. מוֹעֵף, sicut etiam fit Esa. 8. 21^d. Terræ, nempe vel, 1. Judæ; vel, 2. decem tribuum; quarum erunt partes hinc memoratæ; vel, 3. utriusque.) qui coarctatus in ea, Mo. vel, quæ affecta fuerit angustia, JT. Pi. Heb. cui angustatum fuerit, Pi. vel, cui hæc accidit angustia, M. vel, secundum angustiam quæ fuit ei, P. sic V. vel, qualis erat in vexatione ejus, Heb. cui angustatum est ei, vel, cui angustia est, vel erit, ei. Pleonasmus frequens in Heb. lingua, ut Gen. 1. 11. Psal. 1. 4^b. [Alii totum sic reddunt:] Et non expediet sese is qui se in angustiam hujusmodi conjecit, Ti. Quamquam non cecidit ea terra cui hæc accidet necessitas, Ca. Sed (itâ sumitur Gen. 45. 8. 2 Sam. 16. 18.) non allata est, vel adferetur, obscuratio ei (terræ) cui allata est angustia, Di. Primo, &c. מוֹעֵף הָאֶרֶץ Quomodo superiorem tempore, Ti. Ca. leviter affligetur terra, &c. Ti. vel, parum fuerit terra, &c. Ca. Secundum tempus (vel, tempus illud, M. Pi.) primum, sive prius, (vel, Sicut tempus hoc prius, JT. vel, Tum tempore illo priore, Pi. Sicut tempore primo, sive priore, Di. Angl. Med. vel, Juxta priora tempora, For. ex Vulg.) alleviavit terram, &c. Mo. vel, levius affecit in terra Zebulun & Naphtali, JT. i. e. in Israelitis, per synecdochen: sed horum potissimum fit mentio, quia ab his coepit tum calamitas per Assyrios, tum liberatio per prædicationem Evangelii Christi, versu seq. Vel, quo levius visitaverit, scil. quàm tempore posteriore;

Heb. alleviavit visitando. Vel, levius egit Deus versus terram, &c. vel sic, ignominiam dedit versus terram, &c. Di. vel, vilem fecit terram, &c. Med. vel, alleviata est, i. e. vilis fuit, & nullius existimationis: vel, quando alleviavit, &c. M. vel, leviter afflixit, &c. Ang. sub. ille, nempe Deus, Angl. vel, sub. hostis, P. vel, voce impersonaliter sumptâ, quum terra leviter affligeretur. Quia non erit ei obscuratio secundum angustiam quæ fuit ei tempore primo ab eo qui alleviare fecit terram, &c. P. Terra hic alleviari dicitur, i. e. habitatoribus & bonis spoliari, & quasi exonerari; sicut navis alleviari dicitur, quum exoneratur. Sed ridiculum hoc: sic enim sequens, quod ei opponitur, non, gravius oppressam, sed, hominibus & bonis refertam, significabit. [Alii hæc cum præced. sic reddunt,] Non tamen obscuratio juxta angustiam quæ ei accidit tempore quo leviter attigerunt terram, &c. Calv. Et novissimo, &c. מוֹעֵף הָאֶרֶץ הַזֶּה Et postremum aggravari fecit viam maris trans Jarden, Gbelil gentium, Mo. Et ultimò ab eo qui aggravari fecit, viâ, &c. P. Nam postea mare versus, trans Jordanem, Galilææ extraneorum multum erit, Ca. Posterior autem aggravavit eos, M. Postea verò gravius afflixit, Ti. Et posterius illud [nempe tempus] affecit gravius, JT. Et (vel, Tum, Pi. vel, Vel, ut sumitur Esa. 19. 15^t.) posteriore illo (sub. tempore, ex præced. membro; vel, secundum posterius illud, repetito מוֹעֵף הָאֶרֶץ), afflixit (vel, visitaverit, Pi.) gravius, Angl. Heb. aggravavit visitando, Pi. [G. hoc membrum cum præcedente sic accipit, Prius leviter affligetur terra, &c. post verò gravius affligetur, &c.] Posteriori autem gravius egit, Di. Nec posterius, quum aggravarent, Calv. Fortè sic veritas, Sic postremo tempore gloriam dabit, Di. sic Med. Quæ autem illa gloria erit? Populus sedens in tenebris, &c. v. 2. Clarissima mihi videtur hæc prophetia, & eventu comprobata; de quo vide Matt. 4. 14, &c. v. Tempore primo, vel, Sicut tempore primo, vilem reddidit terram, &c. sed, vel sic, in novissimo gloriosam, vel inclutam, faciet. Via enim maris (ab Assyrio calcata) ad transitum Jordanis, Galilææ gentium, populus qui ambulabat in tenebris, (nempe afflictionum,) vidit lucem magnam, &c. Vin' scire unde & quo authore ita beabitur Galilæa, in eaque via illa maritima ubi trajectus est Jordanis? statim subjicit, Quia parvulus natus est nobis, filius datus, &c. v. 6. Nihil hinc coactum, similitudinis habere pro particula מוֹעֵף copulam [ut hinc in מוֹעֵף] usitatissimum est: tale est illud, מוֹעֵף הָאֶרֶץ, (sic in cælo,) מוֹעֵף הָאֶרֶץ, (sicut super terram.) Huic expositioni favet usus verborum מוֹעֵף & מוֹעֵף, quæ hic opponuntur. מוֹעֵף sign. alleviari, vel pondere, vel divitiis, vel honore; nusquam autem, leviter affligere. Proferant cæci Judæi vel unum locum. Contra, מוֹעֵף sign. gravem esse, vel pondere, vel divitiis, vel dignitate. מוֹעֵף quidem levitatem, & מוֹעֵף gravitatem, significat; sed existimationis tantum, sive gloriæ. מוֹעֵף pro vilipendere, 2 Sam. 19. 43. מוֹעֵף pro honorare, Jer. 30. 19^d. Cum præc. cap. Propheta explicasset plurimos ex utraque domo Israelis perituros, & quibusdam tantum Christum fuisse in sanctificationem, nempe discipulis, quibus orta est lux cœlestis, &c. jam ostendit quinam isti essent, & quo pacto, aliis in cæcitare permanentibus, istis orta fuerit lux. Quibus de mysterio Christi plurima annectit. Olim, inquit, Zabulonitæ & Naphtalinitæ, omnesque Galilæi, viles erant, non re militari, nobilitate, scientiâ, aut artibus clari; unde illa, A Galilæa nullus propheta, nihil boni, &c. At novissimis temporibus illa regio illustrata fuit præsentia, habitatione, doctrinâ & miraculis Domini, & plurimi indè erant discipuli, &c. [Sequentia porro textus verba sic reddunt & accipiunt:] via (vel, viâ, P. Di. JT. Ti. vel, per viam, M. Calv. Ang. ad viam, vel, in viâ, Q. in Angl. vel, terram (nempe sitam) ad viam; ellipsis מוֹעֵף; maris (i. e. quâ itur ad mare. Mare autem intellige vel, 1. Mediterraneum; ibi enim est via publica ad portandum merces à Jordane ad mare Mediterraneum; fortè ad Tyrum seu Sidonem. Galilæa litori maris Mediterranei vicina erat. Vel, 2. Galilææ, sive Tiberiadis: vide Matt. 4. 18. Joh. 21. 1. Lacus autem Hebræis maria dicuntur, Num. 34. 11, 12. Jos. 12. 3ⁿ.) trans, vel ultra, Jordanem, M. P. Ti. G. Calv. Obj. At terra

terram hanc erat cis Jordanem. Resp. 1. *Trans Jordanem* erat, nempe venientibus ab Euphrate P, sive Assyriis, qui hanc terram populi sunt. 2. Tractus ille vulgò dicebatur *trans Jordanem*, nempe ab Israelitis quum nondum eum trajecerant, idemque nomen illi postea hæsit; quomodo Gallia ab Hispanis *transalpina* hodie dicitur, quod à Romanis olim ita diceretur. 3. Sic dicitur hæc regio respectu Hierosolymæ, quia erat ultra partem Jordanis nobilissimam, quam mare Tiberiadis vocamus. Nam regiones omnes quoad situm dominantur respectu ad Hierosolymam habito; ut Egyptus ab Austro, & Babylon ab Aquilone, &c. 4. Alii aliter vertunt: *secundam*, vel *juxta*, *Jordanem*, JT. Pi. Angl. *בְּיַרְדֵּן* vel *citra*, vel *ultra*, sign. Vide Deut. 1. 1, 5. & 3. 8. &c. Heb. in *transitu Jordanis*, i. e. in latere Jordanis, ad quod ex altero latere transitur. Ad *transitum Jordanis*, ibi Capernaum sita. [Ultima denique verba sic reddunt:] in *finibus*, sive *confinio*, *gentium*, Ti. Di. *Galilæa populosa*, JT. *Galilæam* scil. *populosam*, ob fertilitatem; de quo vide Deut. 33. 23. Heb. *gentium*, seu *populorum*: simil. *Harosheth gentium*, Jud. 4. 2. Et *Galilæa* (vel, in *Galilæa*, Pi. Calv. Ang.) *gentium*, G. Pi. &c. vel, *convenarum*, ut Matt. 4. 15. ubi dicta vide. *Via* illa à Syria venientibus ad mare, cui cohæret *Galilæa gentium*, magnam partem comprehendit terræ decem tribuum. Galilæam hinc intelligunt vel, 1. inferiorem, ex Deut. 33. 23. Verum hæc erat in Zabulon, non in Napthali. Vel, 2. superiorem, dictam *Galilæam gentium*, vel à Gentilibus eam junctim cum Israelitis incolentibus, vel à vicinia Tyri & Sidonis. Obj. At Christus plurimum versatus est circa mare Tiberiadis, Matt. 4. 18. & Nazarethi, quæ erat in inferiore Galilæa, Matt. 2. 23. Resp. Versatus etiam erat in Capernaum, quæ sita erat in confinio Zabulon & Napthali, sive utriusque Galilææ, Matt. 4. 13. & *totam Galilæam peragravit*, Matt. 4. 23. Qu. Num hic versus comminationem, an verò consolationem, continet? Resp. 1. Comminationem, quæ graviolem Judæis afflictionem denunciat quàm præcedentes duæ hinc memoratæ. Significat cladem hanc exitialem fore, nec citò transitoriam, sicut priores. 2. Consolationem, vel poenarum mitigationem, præcedentibus minis oppositam. Nam tanquam consolatoria hæc adferuntur Matt. 4. 14, &c. & sensus est, Et si graviter terram suam Deus afflixerit, vel afflictor sit, non permittet tamen ut in tenebris penitus delitescat, sed honore eam afficiet, & luce Evangelii illustrabit. Prior sive levior afflictio erat, vel, 1. per Theglath-Phalafarem, qui paucos transfudit ex illis locis, multos reliquit, 2 Reg. v. 15. c. 29. vel potius, 2. per Pul, tempore Menachemi & Uzziæ, 2 Reg. 15. 19, 20. 1 Par. 5. 26. Posterior & gravior afflictio erat, vel, 1. illa per Salmanassarum 2 Reg. 17. & 18. vel, 2. illa per Tiglath-Peleferum, qui circa hoc tempus, ab Ahazo invitatus, terram Israeliticam invasit, multa in aliis tribubus oppida cepit, totam verò Nephtalin & Galilæam, & Reubenitas aliisque trans-Jordaninos, in captivitatem abduxit, 2 Reg. 15. 29. 1 Par. 5. 26. id quod nullâ ratione levis afflictio dici potuit. Probabilius enim est Prophetam hinc loqui de irruptione proximior vel instante, si non præterita, (qualis hæc fuit,) quàm de illa Salmanassar, quæ post multos annos futura erat.

2. *Populus*, &c. *הָעָם הַזֶּה* Populus (vel, Sed *populus*: Adversativum supplevi ad perspicuitatem, quia præcessit, Non prorsus obscurabitur, &c.) *ambulant*, vel, *qui ambulant*, (vel, *ambulabat*, Med.) *in tenebris* (sine luce, quod & defectum solatii & periculum denotat: vel, *sedebant in tenebris*, ut Matt. 4. 16. i. e. vixerunt & commorati sunt in tenebris: tenebras autem hinc intellige vel, 1. calamitatum; vel, 2. spirituales, ignorantia, idololatriæ & peccatorum, ut tum è loco parallelo, Esa. 60. 1, 2. tum è Matthæi explicatione, patet:) *vidit* (h. e. possedit, vel fructus est, ut *videre* sumitur Psal. 34. 13. Joh. 3. 35, 36. vel, *videbit*, Pi. Sed Prophetæ de rebus futuris ac si præterita essent loqui solent:) *lucem magnam*, Calv. &c. [Locum variè explicant. 1. De liberatione temporali.] Sensus, Populus Hierosolymitanus in gravissimis constitutus periculis, quæ *tenebrarum* nomine appellant He-

bræi, experietur egregiam liberationem, cæso divinitus Sennacheribi tam valido exercitu. Non placet. Nam, 1. *populus* hinc minimè intelligitur Hierosolymitanus, (cujus nullum hinc est indicium,) sed Zabulon & Naphtalim, ut patet tum, 1. ex verbis præced. *Terra Zabulon*, &c. cum quibus hæc verba connectuntur, non præmissa particulâ sive copulativâ, sive adversativâ, *Et populus*, vel, *Populus autem*, sed simpliciter, ut designetur per appositionem *incolas terre Zabulon & Naphtalim*, & ad *viâ maris trans Jordanem Galilæa gentium*, esse *cum primis populum illum qui lucem visurus est*: tum, 2. ex natura rei, quia hi præ aliis horrendæ desolationi, nec non idololatriæ & profanitati, utpote & Gentibus vicini, & à sede cultûs Dei remoti, obnoxii erant; ideòque lux illis ante alios exoritura dicitur: tum 3. ex Matt. 4. 13, &c. qui expressè docet, *incolas ad viâ maris esse populum illum*, &c. 2. Nullum in textu vestigium est comparationis calamitatis Judaicæ sub Sennacheribo, & Israeliticæ sub Tiglat-Pelafare. 3. Quæ, quæso, cohærentia est, *Terra Zabulon—prius leviter affligetur*, &c. Hierosolymitani è gravissimis periculis liberabuntur? 4. In illa glossa Judaica falsò assumitur graviolem fuisse cladem Judæorum tempore Sanheribi, vel etiam captivitatis Babylonicæ, illâ decem tribuum sub Salmanasare, quâ non tantum destructæ erant, sed nunquam postea instaurandæ. [Alii itaque de liberatione spirituali accipiunt.] *Videbit lucem*, &c. i. e. recreabitur gaudio magno, videl. ex prædicatione Evangelii; ut declarat Matt. 4. 17, &c. Lux ponitur pro gaudio sive solatio, Job. 18. 5, 6. & 30. 26. Psal. 18. 29, &c. item pro gratia spirituali, Joh. 12. 35, 36. 2 Cor. 4. 6. Impletum hoc partim in ruina Sennacheribi, deinde & Babylonis; plenius tamen & præcipue in illuminatione hominum luce Evangelii. Vide Matt. 4. 13, — 16. Luc. 1. 78, 79. & 2. 32. &c. [Ca. hunc versum cum præced. & seq. sic explicat:] Quanquam quod dico [in fine præced. cap.] angustiam fore, expugnatis videlicet à Christo Magis falsisque diis, ea angustia erit deastriculis quidem & impiis perniciofa ad Christi lucem *caecutientibus*; sed erit electis Christumque admittentibus salutaris: erit enim doctrina clarior in iis terris in quibus docebit Christus, quàm fuerit ante ejus adventum apud *Zabulonios & Nephtalim*, quæ duæ Tribus doctrinâ claruerunt, ut apparet ex Gen. 49. 21. Deut. 33. 19. Jud. 5. 14. Sed illorum doctrina levis obscuraque fuit, præut futura est Christi lux illa quâ aliquando *Galilæam cæterâsque gentes* indoctas ita illustrabit, ut magnus eorum numerus Christianus fiat. Quæ res *letitiam*, tanquam *præda parva*, pariet, quippe Christo de suis hostibus triumphante, suosque in libertatem afferente, ut olim à Gedeone contra *Madianitas* factum. Sed & Gedeonis & aliorum certamina ferro geruntur; at Christi certamen igni geretur Evangelico, quò totus incenditur orbis. Nam puer nobis nascitur, &c. [Plura hinc non addam, quia refractanda hæc erunt, *ὡς ὅτι*, quum ad Matt. 4. perventum fuerit.]

3. *Multiplicasti* (vel, *Amplificasti*, JT. vel, *Amplificasti*, scil. numero, opibus, potentia & victoriis, &c. vel, *Magnificasti*, nempe præclaris beneficiis quæ iis indulgisti: vel, *Multiplicando*, Calv. *Multiplicasti* quidem, Pi. vel, *Multiplicabis*, nempe in adventu Christi: vel, *Multiplicaveras*, Q. in Angl.) *gentem*, (vel, *hanc gentem*, JT. Pi.) non (vel, & non, Ang. vel potius, sed non, Pi. Angl. sic Ti. vel, & eidem non, M.) *magnificasti* (vel, *magnam effecisti*, Pi. vel, *auxisti*, V. Calv.) *letitiam*; ita Mo. Calv. &c. *הַגִּבּוֹרִים הַזֵּה* Apostrophe hæc est vel, 1. ad Sennacheribum. q. d. O tu Assyrie, magnum quidem exercitum contraxisti, ad 185 millia; sed non ed magis gaudebis. Non placet hæc interpretatio. 1. Quia non congruit cum sequentibus. 2. Quia nullum hinc vestigium est vel de Sennacheribo, vel de temporibus Ezechiæ; sed purè arbitrarium hoc est. Vel, 2. ad Gentem hinc *multiplicatam* intelligunt vel, 1. Gentiles; q. d. Multiplicasti quidem illos, sicut Judæos; & gratiam tamen tuam, unicum solidi gaudii fundamentum, illis non exhibuisti: vel, 2. Judæos. Sensus, Non præbuiti Judæis tantam lætitiæ materiam quantum præbuitis per reductionem à Babylone, ac For-

Pi. inprimis per Christum, quum is advenerit ^v. Al. Nunquam, ex quo multiplicasti hanc gentem; dedisti illis tantam lætitiæ materiam quantam daturus es². Comparationem instituit inter administrationem quæ præcessit adventum Christi, & illam quæ est in regno ipsius: illa varia fuit & instabilis, rebus secundis, adversis, lætis, tristibus, &c. Quum, inquit, populum tuum insigni aliquo bono, victoriâ aut honore, auxisti, lætitiâ tamen stabilem minimè præstitisti². *Non magnificasti, &c.* Dicitur secundum quid, seu comparatè⁶. Al. *Multiplicasti, vel Multiplicabis, hunc populum*, nempe in adventu Christi, per accessionem Gentium: parùm tamen aut nihil inde erit lætitiæ; vel, 1. quia tam pauci Christum recipient; vel, 2. quia Gentium vocatio Judæos ægre habebit⁷. [Al. sic,] *non, hinc quadrare non videtur: quomodo enim negetur amplificatio gaudii de iis qui dicuntur lætari—ut in messe?* Quare *non* interrogativè sumo, locumque sic verto, *Multiplicasti gentem: annon amplificasses gaudium? gavisi sunt, &c.* Res ipsa videtur interrogationem postulare, quia ejus responsio statim subjicitur^d. Al. *non, hinc ponitur, notantibus id Masoretis, pro illi t. כתיב (scriptum) est, &c.* *non, (lectum,) l. f. non, pro illi, etiam Exod. 21. 8. Levit. 11. 21. & 25. 30. 1 Sam. 2. 3. 2 Reg. 8. 10. 1 Par. 11. 20. Esdr. 4. 2. Job. 13. 15. Psal. 100. 3. Esa. 49. 5. & 63. 9.* Sic ergo veritas, *magnificasti, vel cumplasti, (vel, augebis, Angl.) ei lætitiâ, V. Angl. Obj. הוֹדִיתָ לָהּ* durum est, & præter genium linguæ, qui postulabat *לָהּ הוֹדִיתָ*. Resp. Pronomen antecedit verbum, ut hinc, ita etiam Job. 13. 15¹. [Ca. hæc verba cum sequentibus sic reddit, *Te gentem multiplicante, tantâque afficiente lætitiâ, ut apud te gaudeant sicut in messibus gauderi solet, &c.*] *Lætábuntur (vel, Lætati sunt, M. P. Mo. Ch. &c. Præt. pro fut. ob certitudinem^k;) coram te*. Sic Pi. Ar. &c. h. e. gaudio vero & solido¹; vel, spirituali cordis, quod soli Deo patet^m: intus & sincerè, ut phrasis *coram te* sumitur Esa. 38. 3. Luc. 1. 6. non autem gaudio externo & mundano, quod illis denegatur in membro præcedenteⁿ. Vel, *coram te*, id est, prostrati coram te, dum gratias tibi agent^o. Vel, *coram te*, i. e. in Sanctuario tuo, sive loco faciei tuæ. Vide Psal. 42. 3. &c. P. *Sicut qui lætantur in messe*. Non messores mercenarii⁹, sed domini agrorum, qui, post longam patientiam consecuti id quod sperabant, lætantur. Vide Psal. 126. 5, 6. &c. *Sicut, &c. לַאֲשֵׁר יִגְדְּלוּ בַּחֲקֹקִים שָׁלוֹם*. *Sicut exsultant (sub. milites, P. vel, viatores, Ti. Vulg.) qui (vel, quando, P.) dividunt spoliū, M. P. &c.* [Jun. paulò aliter hoc & præcedens membrum accipit:] Nullam lætitiâ consecuti sunt. *אֲנוּסִים וְאֶנְוָאִים*, sine sudore & sanguine; sed permagno illis constitit: nam ardui labores brevem lætitiâ anteiverunt, ut sudores messim, & pugnae graves spolia, hoc versu; quod duobus seq. exornatur^{*}.

4. *Jugum, &c. בִּי אֶת עוֹל סָבְלוּ וְאֶת מִטְרָה שָׂכְמוּ*. *Nam (vel, Quum, JT.) jugum oneris (i. e. onerosum¹; ut, mons sanctitatis, i. e. sanctus, Psal. 15. 1^v: vel, jugum illius, quod est onus; ut, signum circumcisionis, id est, circumcisio, quæ est signum, Rom. 4. 11^{*}. Sed prius malo^v. Onus ei impositum velut jugum, nempe dominatum hostium²: vel, obsidionem gravissimam². Dicit, oneris illius, non [activè,] ut patris jugum, sed [passivè,] ut nostrum jugum, 1 Reg. 12. 4, 9, 10^b.) ejus, (nempe populi^c; Galilææ gentium. Antecedens hinc, utpote notum, omittitur; ut Cant. 1. 2. osculo oris sui^d.) & virgam, sive baculum, humeri (vel, humerorum, Ca. Angl.) ejus, (i. e. quo percutiebantur humeri ejus[†]; vide Esa. 10. 5, 24. & 14. 29^f: i. e. feruitutem ipsorum^g. Baculus humeri dicitur, vel, quia dum gestatur humero applicatur; vel, quoniam pondera humeris sustinentur^h. Baculum imminentem scapulis eorumⁱ.) sceptrum, vel virgam, vel baculum, (sub. inquam, M. vel, scilicet, Pi. sim. Ca.) exactoris in eo, Mo. P. vel, ejus, V. Ti. Pi. vel, cum ipso, scil. exactore^k, (vel, exigentis in eo, Pi. vel, ab eo, Pi. Angl. ut Esa. 3. 12^l. vel, opprimentis illum, JT. vel, imperantium eis, Ca. vel, quâ afflixit eum, M. Intellige hinc virgam quâ feriebat eos exactor^m; vel, vires eorum qui exercebant tyrannidemⁿ; vel, durissima tributa quæ imposituri fuerant Hierosolymitanis Assyrii^o; vel, sceptrum Dæmonis, &c. P.*

five potestatem tenebrarum & peccati⁹.) *confregisti, vel⁹ For. contrivisti, Mo. Pi. &c.* Per Angelum Sennacheribi exercitum cadentem, &c.². Per Cyrum subjugantem Babylonios, deinde per Christum vincentem Diabolum, &c.^{*}. *Sicut in die (vel, secundum diem, P. Mo. sub. Pi. quo contrivisti, M.) Madian*. Sic Pi. V. M. &c. scil. factum est², quum eos devicit Gedeon, Jud. 7^v. h. e. Mi-[†]ro & incredibili modo^{*}; per paucissimos & inermes, &c. Non minùs inaudita & insperata erit hæc victoria⁷. *Dies* sæpe in S. S. tempus denotat quo aliquid insolitum alicui accidit, sive bonum sit, sive malum: ut, *dies Jerusalem*, Psal. 137. 7. i. e. quum deleta est; *dies Gibeæ*, quum ob impietatem ejus, &c. excisa est, Hof. 9. 9; *dies fratris*, i. e. calamitatis ejus, Obad. v. 12, 13². *Sensus versûs, Quoties liberavisti populum tuum ab exterorum tyrannide, quæ metaphoris duabus figuratur^{*}. Jun. 5. Quia omnis, &c. כִּי כָל-סֵאוֹן סָאוֹן בְּרַעַשׁ וְשִׁמְלָה מִן-מִצְרַיִם לְשִׁמְלָה מִן-מִצְרַיִם*. Hunc versum quidam legunt tanquam unam continuatam sententiam². Nam, vel *Quia*, (vel, *Quum*, sive *Quando*,² Ang. JT. Pi. Angl. ut Psal. 75. 3[†].) *omnis pugna pugnantium* (vel, *omnis qui pugnat pugnat*, P. vel, *tota conflictatio confligentis*, sive *confligentium*, JT. Pi. sub. *fuit*, V. vel, *est*, Ang. vel, *facta fuit*, Pi.) *in*, vel *cum*, *impetu*, V. (vel, *concussu*, JT. Pi. Angl. vel, *commotione*, P. Angl. ut Jer. 10. 22. Ezec. 38. 19^{*}; vel, *strepitu*, Mo. sim. Ang. ut^{*} Idem. Ezec. 37. 7[†]; vel, *tumultuatione*, Pi. vel, *tremore*, Al. [†] Id. in V.) *vestesque* (Heb. *vestis*; singulare collectivè, ut Esa. 3. 6, 7^{*}.) fuerunt *inquinata sanguine*, V. (vel, *volutate*^{*} Id. in effuso sanguine, Pi. sim. JT. Ang. P. Mo. Heb. *in sanguinibus*, Pi. ut 2 Sam. 20. 12^b.) ipsa quoque urbs fuit^b Id. incensa & absumpta igni: q. d. Pugna fuit acris contra Judæos, nec incruenta; nam tandem ipsi cæsi sunt, & urbs capta fuit & incensa^c. Vel, & fuit, sive facta est, V. vel, quæ (scil. vestis sanguine polluta, copulativâ pro relativa, ut Esa. 5. 4^d.) facta est, exustione (L. valet *cum*,^d Ang. Psal. 147. 20. & fortè Job. c. 17. v. 5[†].) *pabulum ignis*, Angl. vel, *abieruntque* (scil. vestimenta illa^{*}; vel, *denique abiit*, JT. Heb. *facta fuit*, scil. vestis illa[†].) *in exustionem pabulum ignis*, Pi. JT. Sensus versûs, q. d. Quo die tota Madianitarum castra, repentino motu divinitus inter se commissa, tanquam igne accenso, cum rebus suis omnibus consumpta sunt. Etiam huic victoriæ, inquit, suæ fuerunt difficultates; & lætitiâ quam inde percepit populus non longo intervallo mutata est^f. Jun. [Vide annotata ex Junio ad v. 3.] Aliis duo hujus versûs membra opposita sunt^g. [Hi sic reddunt;] *Omne, Ang. vel Omnis, quidem (vel, Cum omne, Ca. Quamquam omne, Calv.) profligatio profligantis (vel, pugna bellantium, G. sim. Calv. vel, certamen, Ca. vel, prelium quod fit per preliantem, M. sub. fit, M. Ti. Calv. vel, sub. solet esse, G. vel, dimicari soleat, Ca.) strepitu tumultuoso (vel, cum strepitu, M. G. Calv. vel, cum motu, Ca.) & volutatione vestimenti in sanguine, Ti. M. sic Ca. Calv. sim. G. at hoc bellum erit adustione & devoratione ignis, Ti. vel, per combustionem, &c. M. istud flagrantis ignis incendio gerent, Ca. hæc verò erit ut pabulum ignis ad combustionem, G. erit hoc in combustionem, cibum ignis, Calv. Opponit Esaias victoriâ quam Deus daturus erat populo aliis victoriis. Alii enim vincunt editâ hostium strage; hinc verò Dominus solâ suâ manu vincet. Plenius exponit quod dixerat, *ut in die Madian*. Dominus enim multorum operâ non utetur, sed de cælo sibi victoriâ pariet^h. Aliæ clades hostium solent parari multo labore multoque sanguine: hæc verò similis erit incendio subito consumenti. Planè enim subito, sine tumultu, sine vulnere, sine Hebræorum labore aut periculo, ab Angelo extincti sunt Assyrii. Nulla flamma tam celeriter eos occidere potuisset. Vide cap. 10. 16[†]. Deus velut igne de cælo hostes Ecclesiæ delebit^k. Al. [†] G. Calv. Q. in V. 70. Nam omnis quidem conflictus confligentis erat cum strepitu & veste sanguine inquinata, erat tamen in combustionem, &c. h. e. Quamvis hostes populi Dei cum furiosè oppugnarent, vestesque occisorum sanguine suo scedârunt; sine tamen suo frustrabuntur, & cedent in pabulum ignis^l. Al. *Omnis conculcatio conculcantis, &c. Conculcationem militum in prelio accipio pro ipsis conculcatoribus, &c. ut sensus sit, Omnes conculcatores qui proculcant & stragem edunt cum commotione, &c. cedent igni Divino, illi sc. qui descendit in discipulos Christi, & quem**

quem Christus missurus erat super terram, adversus quem nulla vis, ferocia, barbaries ac crudelitas stare possunt*.

6. *Parvulus*, &c. וְיִלְדָּם בְּיָמֵינוּ *Quia*, vel *Nam*, *puer*, vel *parvulus*, (vel, *gnatus*, Mo.) *natus est nobis*, *filius datus est nobis*, M. P. Pi. Mo. &c. Aperit bonorum omnium quæ dixerat fontem, nempe incarnationem Domini^m. Tantæ felicitatis autor Messias esse prædiciturⁿ. Reddit causam cur lux orta est populo, cur lætantur ob excussum tyranni jugum, cur id placide & sine sanguine fit; quia filius Virginis natus est^o. *Natus est*, i.e. nascetur; præter. pro fut. P. *Nobis*, ambulantibus in tenebris, &c. 9. Judæis, five semini Abraham, tum carne, tum fide, Luc. 2. 10, 11. Galat. 3. 8, 14, 16^r: populo Dei, five multitudini credentium*. [Sed quisnam hic *puer*?] Resp. 1. Ezechias^t: sic tamen, ut multo excellentius hæc ad Messiam pertineant^v. Verum quæritur hic de quonam hæc enuncientur ex intentione Spiritus Sancti; qui si Ezechias fuisse concedatur, grata Judæis præstatur opera^r. Sed impudenter Judæi hæc ad Ezechiam torquent^v. Nam, 1. hic natus est ante hoc vaticinium². Vide 2 Reg. 16. 2. & 18. 2^a. 2. Nullum h. 1. Ezechiae vestigium, nec verbum hæcenus de eo prolatum. 3. Nativitas hujus pueri lætitiā hanc & liberationem attulit: non sic natiuitas Ezechiae. 4. De ejus natiuitate agitur qui lucem attulit ambulantibus in tenebris Galilæis & Judæis: id quod Ezechiae nemo adscripserit. 5. Sequentia nomina & epitheta nulli mortali conveniunt^b. Resp. 2. Christus, five Messias^c. [Id quod multis argumentis probant.] 1. De eo accipiunt tum omnes Christiani, Justin. Tertul. Hieron. &c. tum ipsi Sociniani, Crellius & Schlichting. &c. qui tamen nihil non in oraculis Christi tentare solent^d; tum Chaldæus Par. etiam si nomina pueri sequentia ad Deum referat. Verba ejus hæc sunt; Dixit Propheta domui Davidis, *Puer natus est nobis, filius datus est nobis, & suscipiet in se legem ad servandam eam*; & vocabitur nomen ejus à conspectu mirabilis consilio, Dei, fortis, permanentis in secula, Messias; in cujus diebus pax multiplicabitur nobis^t. 2. De eodem hic agitur de quo Esa. 11. n. fatente Grotio: de Christo autem ibi sermonem esse probabitur. 3. De eo exponitur Luc. 1. 33. 4. Prophetæ indubie consilium erat, fideles denuo confirmare de signo illo augustissimo quod antea promiserat, Esa. 7. 14. ac plenius edocere quid de Virginis filio credendum erat; siquidem hæc præcipua erat Prophetarum cura, (& in primis hujus, Prophetarum coryphæi.) 5. Hoc probant nomina sequentia, [de quibus statim & suo ordine,] quæ, inquit Grotius, in Christo significationem habent & augustiorem & planiorem: cur ergo alter sensus obscurior, &c. præferretur? Et idem Grotius ad Matt. 24. 42. hæc habet, *Christum fore filium Davidis à Judæis agnatum est ex vaticinio Esa. 9. 7. eoque, tanquam apertissimo, usus est Gabriel* Luc. 1. 32, 33^f. 6. Loquitur Vates ut de re nova & inexpectata: imò promissio est, quæ excitat Esaias fideles ad spem futurorum bonorum; id quod Prophetæ quum præstant, hoc pignus in medio statuere solent, quia non nisi in Christo Deus est propitius, & promissiones fundatæ sunt, 2. Cor. 1. 20. Nec mirum est si Propheta mox à reditu veteris populi transitum faciat ad plenam Ecclesiæ instaurationem⁸. Esaias ita super Emmanuele [quem hic Author in præcedentibus locis, præsertim Esa. 7. alium à Christo facit,] vaticinatur, ut nos sensim ad verum adducat Emmanuelem, Christum: quod idem postea cap. 45. facit in Cyro: ut Ezech. 16. fit transitus à Sodomitanis ad gentes Sodomitanorum similes; & Ezech. 20. à simulachricolis Israelitis ad veros Israelitas; & Ezech. 31. & Dan. 4. ab arbore ad hominem. Cujusmodi transitus nisi intelligamus, necesse erit nos in magnis erroribus versari^b. Christus hic dicitur *puer*, quoad humanam naturam, Matt. 2. 11ⁱ. *Puer*; ergo homo est^k: & *filius*, idque sine adiectione, & *et* אֶתְּ, ut à reliquis hominibus discernatur, & constet alium à Dei Filio non posse hic intelligi: nec dubium est oraculum illud hic respici 2 Sam. 7. 14. — *ipse erit mihi filius*^l. *Filius*, & hominis, & Dei. Hæc voce & sexus ipsius, & duplex natura, indigitatur^m. *Filius*, nempe Virginis & Deiⁿ. [Fortè *filium* hic simpliciter & absolute hunc vocat, respiciens & lectores referens

ad celeberrimum illum filium virginis cuius natiuitatem prædixerat Esa. 7. 14. q. d. *filius* ille jam antè à me prædictus, &c.] Humanitatem designat in voce *pueri*; Divinitatem, in voce *filii*^o. *Datus*, spontè & gratis; unde Christus *donum Dei* dicitur Joh. 4. 10. & à Patre dari dicitur Joh. 3. 16. & 6. 32 P. ¶ Et, &c. ¶ Ang. וְיִלְדָּם בְּיָמֵינוּ ¶ Et erit (vel, fuit, vel factus est, P. M. V. Angl. ex o. & Vulg. Sed præter. prophetice profut⁹. Vel, *impositus*, five *constitutus*, est, Pi. Calv.) *imperium*, five *principatus*, (i.e. non modò potestas & auctoritas gubernandi, sed etiam cura & munus protegendæ Ecclesiæ, eamque necessariis sublevandi^r;) *super humerum ejus*, Mo. Ti. &c. q. d. Qui, quamvis sit puer, humeros tamen habet imperio aptos^s, & ferendo onerari par est^t. Qui onus imperii non subditorum humeris imponet, ut mos est tyrannorum, sed suis sustinebit^v: nec, (ut ignavi Reges,) negotiis & curis valere jussis, otio indulgebit; sed propria virtute & pleno robore functionem suam obibit^x. Voce *humeri* alludit^y vel, 1. ad clavem humeris quorundam officiariorum in aula imponi solitam; de quo vide ad Esa. 22. 22. dicenda^y: vel, 2. ad crucem Christi, quam humeris bajulavit, Joh. 19. 17^z; quæ etiam principatus ipsius insigne erat²: vel, 3. ad baculum humeri quo tyranni populum premebant, v. 4^b: vel, 4. ad morem illum quo magistratus, aut pro iis satellites, humeris gestant virgas, vel fasces, quasi signa imperii: vel, 5. sic loquitur, quia magistratus quasi humeris remp. fulcire videntur^c. Humerus est pars oneribus suscipiendis destinatus, Gen. 21. 14. & 24. 15. Onus duplex est: 1. servitutis, Gen. 49. 14, 15; 2. honoris, five curæ & regiminis^d. *Qui humeris suis* (h. e. suâ potentiâ & auctoritate) *principatum gerit*, Ca. Sensus, Gubernatio Ecclesiæ illi committetur à Deo Patre^t. Al. sic, *Et factus est*, &c. i. e. Erit מֶלֶךְ, ab ipsis cunis purpuram feret regiam, ut in Regnum natus. Confer Ezech. 28. 13^f. ¶ G. Sed hoc peculiare non erat Hiskiae, sed commune omnibus Regibus Judæ indè à Davide, qui omnes hæreditarii erant. Si verò phrasis hæc significet eum à cunis principatum gessisse, nulli certè nisi Messiae hoc conveniet². ¶ Et, &c. וְיִלְדָּם בְּיָמֵינוּ [Vocem primam quidam passivè vertunt;] *Et vocatur*, vel *vocatum est*, vel *vocabitur*, nomen ejus, M. Mo. o. Ch. Sy. Ar. Ang. Calv. sim. Ca. nempe id quod sequitur: non quòd sic appellaretur, sed talis agnosceretur; ut Esa. 7. 14. Jer. 23. 6^b. *Qui vocatur*, h. e. qui estⁱ. Notum Hebræis sic dici, five *vocari*, aliquem cui tales tituli conveniunt^k. [Alii activè, locumque sic reddunt,] *Et vocabit*, vel *vocavit*, (sub. *vocans*, BA. 1. 668. vel, *quisque*, G. sic Pi. vel, *Deus*, BA. ib. vel, *Spiritus Sanctus*, V. vel, *fidelis*, BA.) *nomen ejus*, V. G. Pi. Glafs. BA. Unusquisque credentium pro tali eum agnosceret ex Verbo Dei, ac profitebatur^l. וְיִלְדָּם בְּיָמֵינוּ est vel activum, vel passivum, aliis atque aliis punctis^m. RR. autem puncta depravarunt, & ex passivo activum feceruntⁿ; nè ex his nominibus cogere rentur fateri quòd Messias esset Deus: sic ergo legunt, *Et admirabilis & consiliarius Deus*, &c. *vocabit eum Principem pacis*^o. Sed idiotismus est linguæ Sanctæ, quo verba activa tertiæ personæ sæpe indefinitè vel passivè usurpantur: ut Gen. 16. 14. *vocavit*, sub. *quisque*, i. e. vocabitur; Neh. 2. 7. *tradant*, i. e. tradantur; Job. 3. 3. *quæ dixit*, i. e. dictum est; Mic. 2. 4. *toller*, &c. i. e. sumetur, &c.; Hab. 3. 17. *abscindet*, &c. i. e. abscindetur. Obj. At וְיִלְדָּם בְּיָמֵינוּ passivè occurrit sæpe in Esaia, ut Esa. 1. 26. & 14. 20. &c. Resp. Concedo: interim verbum activum passivè sumptum sæpe in S. S. occurrit. Et activam lectionem firmant Masoretæ ad Genes. 35. 8. ubi 6 loca numerant (& inter ea Jes. 9. 6.) ubi verba illa וְיִלְדָּם בְּיָמֵינוּ conjuncta reperiuntur; ut ad 2 Sam. 18. 18. notant וְיִלְדָּם בְּיָמֵינוּ quinque in S. S. reperiiri, nec ibi Esa. 9. 6. habetur P. [Nomina autem hic sequentia quidam Deo, alii Ezechiae, alii Messiae, adscribunt.] Omnia hæc nomina sunt epitheta Dei, præter illud, *princeps pacis*. Sed hoc dictum apparet studio obscurandæ Dei gloriæ, eumque [Messiam] suâ Deitate spoliandi. Quid opus erat Deum tot epithetis insigniri, si tantum hoc volebat, nomen ab eo fuisse impositum Messiae? Nam epitheta quibus ornari solet Deus vel perpetua sunt, vel accommodantur ad causam præsentem: quorum neutrum agnoscere

diuturnitatem, quam amplitudinem, Regni Christi in-
nuit; de qua vide Psalm. 2. 8. & 72. 8, 11. Esa. 2. 2.
Dan. 2. 35. &c.^k. Omnia sub cœlo Regna mutabilia
sunt, &c.^l. nec ullum unquam erat ejus amplificatio
& pax erat infinita: unde constat principatum hunc non
esse mundanum, sed cœlestem^m. Unus Christi prin-
cipatus immutabilis est & æternusⁿ. Vox מְשִׁיחַ
vel est participium^o, vel nomen^p, à מָשַׁח, sicut מְשִׁחָה
à מָשַׁח^q. & hîc, præter morem, clausum est in me-
dia dictione, vel, 1. ut stabilitatem [Regni ejus] sig-
nificaret; ut patet in apertum in fine, Neh. 2. 13. ruptu-
ra significatur^r. Vel, 2. ut significaret vel servitutem Ju-
dæorum usque ad adventum Christi^t; vel, eorum ex-
clusionem à Christi Regno^u. Vel, 3. ut innueret Chri-
stum post annos 600 (quot D finale valet) nascendum^v.
Verum ab hac concione ad natum Christum erant 700
anni^x. Vel, 4. ut significaret Regnum Christi prius
fuisse arctatum intra Judæos^y. Vel, 5. ut fideles ad-
moneret, nè externum Regni Christi splendorem som-
niarent, sed tantum inter varias pressuras sperarent
arcanam dilatationem Regni, quia promissa erat^z.
Vel, 6. ex scribæ lapsu^a. Non incredibile est, quod
unus scriba properans commiserat, id alios superstiti-
osè imitatos^b. Sed non temere admittendus est error
librariorum in S. S.^c. Nos quidem asserere vix possumus
ita scriptum esse à Propheta; sed tamen cum ita sit per
manus traditum, & tam diligentes vel minimi cuius-
que apicis observatores fuerint Rabbini, haud aliter
possumus suspicari quam hoc non temere factum esse^d.
Olim hoc ita scriptum constat ex Talmud^e. In qui-
busdam editionibus [Bib. Hebr.] nullum Keri ad
מְשִׁיחַ apponitur; in aliis ad marginem est, מְשִׁיחַ,
& in textu מְשִׁיחַ, quasi diversitas lectionis & scripti-
onis in hoc consisteret. Masora autem hujus vocis est,
in textu & in margine scribendam esse cum Mem clauso:
sed in textu divisim, לִם רַבָּה; in margine junctim, ut
una vox, לִם רַבָּה^f. ¶ Super, &c. "עַל כִּסֵּא דָּוִד" [Super
solium David, & super regnum ejus, P. Mo. &c.
sub. sedebit, G. ex. & Vulg. Angl. ut hæres Davidis &
Matt. 1. 1. Luc. 2. 4^h. ¶ Ut, &c. "וְלִי אֶרְצָה וְלִי עִיר" [Ut
confirmet (vel, stabilizat, sive fulciat, V. vel, disponat,
Calv. Ang.) illud, & corroboret (vel, stabilizat, Calv. vel,
fulciat, sive sustentet, Pi. Angl. Id vox propriè sign. Psal.
94. 18. & 119. 117ⁱ.) ipsum, P. &c. Alii Principes à
populo sustentantur, at Christus populum suum susten-
tat^j. ¶ In judicio] i. e. Juris administratione^k:
vel, in puniendis impiis^l; & suis etiam, cum delique-
rint, castigandis, Jer. 10. 24. & 30. 11^m. ¶ Et iustitia]
Nempe in defendendis & remunerandis piisⁿ. Vel, ius-
titia beneficentiam significat^o. Per hæc duo florent
vigentque Imperia^p. Christus Regnum David, antè
prolapsum, & sub Herode ferè extinctum, confirma-
vit, non vi & armis, sed iudicio, &c. Vide Esa. 1. 27^q.
Ut Regnum Christi spirituale est, ita virtute Spiritus
Sancti stabilitur^r. ¶ A modo, &c. "מֵעַתָּה וְעַד עֶלְדָּד" [Abhinc
(vel, ab hoc, vel isto, tempore, Pi. Calv. Hebr. à
nunc, Angl.) usque in perpetuum, sive seculum, Ang. Pi.
Calv. &c. i. e. Ab initio ad finem vitæ. Ità enim sæpe
sumitur מֵעַתָּה, ut Psalm. 89. 2. & 119. 93^t. Ità fanè,
sed מֵעַתָּה וְעַד semper æternitatem infert^u. In Christo
quidem hæc & quæ præcedunt habent significationem
multò ut augustiorem, ita plenior^v. Agnoscere er-
gò debebat Grotius, hunc sensum proprium & genui-
num esse^x. Hæc clausula ad iustitiæ & doctrinæ potiùs
quam Regni perpetuitatem referenda videtur; nè simi-
les ejus leges putemus Regum edictis, quæ ad tridu-
um, &c. valent, & paulò post obsolescunt, sed æternam
earum vim esse intelligamus^y. ¶ Zelus Domini, &c.]
Pro sua gloria, & salute suorum^z. Ardens amor Dei
erga pios^a. Significat Deum erga populum suum ita
affectum esse ut maritus erga uxorem, &c. Zelus du-
plex est, 1. honoris; 2. amoris. Uterque hîc concur-
rit, unde vehementior fit, &c.^b. ¶ Faciet hoc] Da-
bit nobis & servabit tam bonum Principem^c. Efficiet
hoc quod prædixit^d; vel, ea omnia quæ præcesserunt:
vel potiùs, referendum hoc est ad incarnationis myste-
rium^e. Faciet hoc, i. e. delebit hostes, qui vobis jam
minantur; & tuebitur familiam Davidis in Regno Ju-
da, quam Reges Israel & Syriæ se deleturos cogitabant:

at, inquit, illi eam delere nequeunt, quia oportet Chri-
stum venire, & sedere in throno David, &c.^f

8. Verbum (vel, Mortem, & sim. Ar.) misit (vel, jacu-
latus est, ut 2 Sam. 22. 15. cui sequentia favent^g), Do-
minus in Jacob] Ità M. P. Ti. Mo. vel, domum Jacob, Ch.
i. e. decem Tribus à Juda distinctas, Hof. 10. 11. Vide
Esa. 2. 5^h. Minas suas per Legem & Prophetas sæpe
significavit omnibus Jacobi posterisⁱ. Exordium est
novæ prophetiæ adversus Regnum Israel^k, quam suprà
non semel tetigerat, sed propter Judam omiserat: q. d.
Hoc, sive Hæc prophetia, à Domino dirigitur in Jacob^l.
Verbum, id est, prophetiam de poenis Israelitarum, ut
ostendunt sequentia^m. Post consolationes interfertas
redit ad calamitates, &c.ⁿ. Ut pios [in Judæa] solaretur,
docet qualis futurus sit status Israelitarum^o, qui jam
Judæis infesti erant^p. ¶ Et cecidit (vel, & cadet, Pi.
Angl. Di. sub. illud, nempe verbum^q. Copulativa hîc
præterit. vertit in fut^r.) in Israel; ità M. Ti. P. Mo.
"וַיִּפֹּל" Et accidit Israeli, JT. Certè eveniet^t; vel,
omnino complebitur^u: id verbum cadendi denotat^v.
Cadet, ut gravia solent; vel, ut grando, pluvia, &c.
non sine aliquo effectu; vel, ut sagitta à perito jacula-
tore emissa, quæ scopum ferit^x. In Israel: q. d. Sed
decem Tribus earum minarum plenissimum effectum
sentient; non item Hierosolyma^y. Jacob & Israel
idem hîc sonant^z. Idem repetit, more Prophetarum^a.
[Ca. versum sic reddit, Rem mittet Jacobidis Jova, eâ-
que Israelitis accidet.]

9. Et, &c. "וַיִּדְעוּ הָעָם כִּלּוֹ אֶפְרַיִם וְגוֹ' Et scient
(vel, experientur, Pi. Ar. ut scire sumitur Ecclef. 8. 5.
2 Cor. 5. 21. Vide & Genes. 2. 17. Jer. 23. 20^b. Sub.
illud, Pi. Angl. &c. nempe verbum non vanum, sed ve-
rum, esse^c. Ellipsis affixi, ut Esa. 1. 3, 15. & 3. 9^t.)
populus omnis, sive totus, (Heb. totum ejus, [nempe ver-
bi:] vel, omnes eorum, ut Esa. 8. 21, 22^u.) Ephraim
(vel, ipse Ephraim, Mo. vel, etiam Ephraim, q. d. Tri-
bus regalis & eminentissima^d), & incola, vel incolæ, Sa-
maria, Calv. Ang. sim. P. Mo. JT. Pi. &c. ¶ In, &c.
"וְיִבְנוּ לָהֶם" [Difficultatem parit לאבנן
quod variè reddunt^f. In superbia, & in magnitudine
cordis, dicendo, P. Mo. Al. & dicent, Sy. qui dicunt in
(vel, ex, Angl.) superbia, &c. M. sim. JT. Ca. Ar. Ang.
i. e. qui secum ita cogitant & statuunt, ut Gen. 27. 41.
Psal. 47. 7. Heb. dicendo dicunt. Ellipsis qualis Jer. 3. 1^f.
Vel, quamvis illi per superbiam, &c. dicuntur sint, Pi. vel,
dicentes, &c. Ch. Sed non videtur id infinitivus ille, præ-
sertim præposito ל, ferre. Deinde, secundum eam in-
terpretationem non exponitur quale id verbum sit
quod v. 8. Deus dicitur misisse in Jacob, quodque initio
vers. 9. dicitur toti populo innotuisse. Nos ergò loquimur
hunc sic vertimus; v. 8. Verbum misit, &c. v. 9. Et cognoverunt
id populus totus. Quodnam autem illud verbum?
Duplex est: 1. redargutionis, v. 9, 10. quod proponitur
per modum stuporis, Ephraim, &c. dicere, Lateres ce-
ciderunt, &c. 2. punitionis, v. 11. Posses & aliter per
interrogationem; Et cognoverunt id totus populus, &c.
Sequitur jam verbum redargutionis per interroga-
tionem, An in superbia, &c. dicendum fuit, Lateres cecide-
runt, &c. Sic enim Hebræi illa, non est ludendum, non
bibendum, &c. per infinitum præposito ל efferre so-
lent, לא לשתות, לא לשחק, &c. Sed coacta videtur hæc
syntaxis^h. Al. Ironia est, quâ utimur in superbos &
contumaces cum eos punimus. Sicut, si filius consue-
vit dicere, Nihil timeo patrem; cum eum pater verbe-
rat, dicit, Scies deinceps dicere, Nihil patrem timeo. Cum
igitur Israelitæ præ superbia eas voces jactarent v. 10.
inquit Jesaias, Omnino ita futurum est ut dixi, vastandos
vos fore, & scietis dicere in elatione cordis, &c. h. e. in-
telligetis quam impudenter vos omnes ruinas posse re-
staurare gloriabiminiⁱ.

10. Lateres (vel, Lateritia, Ca. JT. sub. opera, JT.
domus lateritiæ^k), ceciderunt] Ità Mo. P. M. &c. Sic
lateres, pro altaribus lateritiis, Esa. 65. 3^l. Ceciderunt,
ab hoste subversæ; Amos. 3. 15^m. ¶ Quadri, &c.
"וְיִבְנוּ" Et (vel, Sed, P. JT. Pi.) scilicet, vel casio, (vel,
levigato, P. vel, quadro, V. Ti. sic Ca. vel, polito, M. Calv.
sub. lapide, P. M. JT. &c. i. e. ex marmoreⁿ; vel, exci-
so latere, Mo. Heb. casione, i. e. lapidibus cassionis, ut
plenè exprimitur 1 Par. 22. 2. Ezec. 40. 42°.) edifica-
bimus.

binus, Mo. P. &c. ¶ *Sycamoros*, &c. שִׁמְרִים *Sycamori*, vel *Sycamini*, (i.e. ficus sylvestres; vide Luc. 19. 4. Arbores hæ erant nullius pretii, i Reg. 10. 27. Amos. 7. 14 P.) *sunt succise*, vel *excise*, Mo. P. M. &c. ¶ *Sed*, &c. הִנֵּה נִחַרְוּ אֲרָצֵינוּ *Et*, vel *Sed*, cedros immutabimus, P. Mo. Ang. sub. *pro eis*, Ang. vel, *vindicabimus*, M. reponemus, Ca. *sufficiemus*, vel *substituemus*, J.T. Pi. V. Ti. nempe in locum earum. Intelligunt porro h. l. vel, i. arbores ipsas. q. d. Pro arboribus nec specie nec fructu idoneis succedent cedri, arbores nempe gratæ & aspectui & odori, firmæ, &c. At cedri non poterant in locum sycamororum succedere, cum illæ in collibus, i Reg. 5. 6. hæ in planitiis, crescunt, i Reg. 10. 27. Vel, 2. domos ex eis exstructas. Sensus, Quæ hæcenus palli sumus mala parvi ducimus, & damna facile refarcire possumus. Verba hominum industriæ vel potentiæ suæ fidentium. Contemnunt acceptam cladem, acsi ipsis quæstiosa esset; quoddam data sit occasio splendidius ornandi tam domos quam agros.

11. *Et*, &c. הִנֵּה וְהָיָה *Et* (vel, *Atqui*, Calv. vel, *Nam*, Pi. Angl. ut v. 13. & Esa. 64. 5. ut modum five medium pœnæ infligendæ declaret: vel, *Idcirco*, ut Esa. 3. 17. ut significet causam pœnæ:) *elevabit*, five *extollet*, (i. e. superiores vel potentiores reddet; vel, *robabit*, V. Calv. excitabit & prosperabit;) *Jehova hostes Retzin* (Regis Syriæ, cujus sc. auxilio se tutos putant d. [Israelitæ:] nempe Assyrios; Theglathphalasar cum focis suis, 2 Reg. 16. 7. qui, conducti ab Ahazo, Retfinem hostiliter aggredientur:) *super*, vel *contra eum*, For. Pi. i. e. Vel, i. Retfinem, quem Assyrii subjugarunt & occiderunt, 2 Reg. 16. 7, 8, 9. adeoque tum periret omnis spes eorum, sublato eo cui confiderent; tum ipsi idem exitium expectare poterant. Vel, 2. populum Israel, de quo pergit loqui in sing. numero. q. d. Assyrius, qui Rafinem expugnabit, idem victrices copias in vos quoque convertet. ¶ *Et* (vel, *Deinde*, Pi.) *inimicos ejus* (v. seq. nominatos. *Ejus*, i. e. vel, i. Regis Syriæ: vel potius, 2. Israelis; nam *ejus* hic refertur non ad proximum, sed ad Ephraim.) *in tumultum vertet*, הִנֵּה וְהָיָה *Verbum hoc invenitur hic tantum, & infra 19. 24. [Variè reddunt.] Dissipabit, o. condensabit, vel conglomerabit*, For. G. Me. repete, *super eum*, ut scilicet conglomerati ipsum adoriantur. *Excitabit*, Ch. *fundet*, P. *summam conglomerabit*, Ti. *miscabit*, vel *commiscebit*, M. Mo. Pi. Ca. V. sub. *populo ipsius*: i. e. Efficiet ut inimici Regis Syriæ veniant in Damascum, & illic habitent, ac in toto Regno ejus. *הִנֵּה וְהָיָה* est, *instar veprium commiscere*; vel, *miscere*, five *conjugere*, se foedere, &c. [J.T. totum versum sic reddunt,] *Sed cum in editum sustulerit Jehova hostes Retzinis contra ipsum*, (i. e. superiores effecerit Assyrios;) *etiam inimicos ejus* (nempe Israelis) *commiscebit*: i. e. faciet ut promiscuè omni ex parte convolent operam dantes Assyrio, ut versus sequens ostendit. Transito à verbo ad judicium Dei, quia verbo prævidet Propheta non fore ut resipiscat populus.

12. *Syriam ab*, &c. אֲרָם מִקֶּדֶם וְגו' *Aram* (vel, *Syros*, J.T. Pi. vel, *Syria erit*, M.) *ab oriente*, (vel, *à fronte*, Ca. For. simil. M. V. Pi.) & *Pelissim ab occidente*, P. Pi. &c. (vel, *à retro*, five *à tergo*, Pi. Mo. Ca. simil. M.) & *devorabunt Israel in toto ore*, Mo. P. &c. i. e. avidissimè, & crudelissimè. Syri post mortem Rafinis adjunxerunt se Assyriis. Et Philistim, ab antiquo infesti Israelitis, omnes occasiones eis nocendi capiebant. Et sic solet fieri: *Δεὸς πρῶτος πᾶς ἀνὴρ ἐλευσέτω*, (Cum quercus cadit, quilibet lignum colligit.) Novus Rex, nova lex: Sublato itaque Rege focio, unâ extinguebatur Regni illius societas. Dices, Nihil de hac re habemus in Regum historia. Resp. Præteriri solent in S. S. quæ vel minima, vel aliena, sunt. Interim facile creditu est, hos, jam olim in Israelem pessimè animatos, ab Assyrio subjugatos, eidem contra Israelitas libenter bellicam operam fuisse navaturos. ¶ *In*, &c. הִנֵּה וְהָיָה *In omni hoc* (vel, *Nec in omni isto*, Ti. Ne sic quidem, Ca. For. Et tamen necdum, V. *In omnibus his*, o. Ch. Sy. Ar. vel, *Veruntamen ob omnia ista*, Pi.) *non aversus est furor ejus*, P. Ti. &c. q. d. Necdum resipiscet Israel, idcirco nondum conquiescet ira Dei, sed paratus erit percutere. Non est saturatus Deus tot Israelitarum malis. Vide ad Esa. 5. 25.

13. *Et* (vel, *Nam*, Pi. Calv. Ang. G. Rationem reddit continuatæ percussiois:) *populus* (vel, *hic populus*, J.T. Pi. nempe decem Tribus,) *non est reversus*, &c. Scil. per seriam pœnitentiam: quia culpam nec agnoverant, nec emendaverant. *Vultum non vertere ad percutientem*, signum est indurati animi, & indignantis contra flagellantem. ¶ *Et Dominum—non inquisierunt* *Querere Deum* in S. S. est, quærere voluntatem Dei ex Sacerdotibus aut Prophetis, ut Gen. 25. 22. Jer. 21. 2. Ezec. 20. 1. Non humiliter rogârunt quam ob causam sic cæderentur. Initium conversionis est, Deum quærere: imò unica est bene vivendi regula. Quæritur autem Deus non tam precibus, jejuniis, lacrymis, &c. quàm dum peccator, verè subactus, jugum quod excusserat libenter recipit, & se in Dei obsequium addicit.

14. *Disperdet—caput & caudam* Summos, five senatores, & infimos, five ariolos, vel falsos prophetas, ut jam explicabit. Sed quid pœnæ erat carere pseudopropheta? Respond. Significat eos neque illo inani gaudio jam futuros quod habebant quando, spe falsâ alleciti ab iis, impunitatem sibi promittebant. ¶ *Incurvantem & refranantem*, הִנֵּה וְהָיָה *Ramum* (vel, *ramum curvum*, Mo. *ramos*, Ca. Pi. h. e. validos, robustos & potentes: vel, *liberos*, ut Psal. 128. 3. vide v. 17: vel, *digniores*, five *nobiliores*, qui remp. & ornant, ut rami arborem, Esa. 10. 33. & 18. 5. & fulciunt, ut rami arborum hominibus scipiones præbent:) *et juncum*, P. Mo. J.T. Pi. Ti. &c. vel, *arundinem*, M. i. e. invalidos, & tenues. In deportatione Judæ relictæ sunt tenuiores, 2 Reg. 25. 12. quod in deportatione Samariæ factum non legimus. Respexit Vulgatus verbum הִנֵּה וְהָיָה, quod sign. *incurvare*; & significatum alterum nominis הִנֵּה וְהָיָה, quod *νεῖκον unculum* interdum vertunt Græci. Vide Job. 40. 21. Al. *magnum & parvum*, o. Ar. 15. *Et honorabilis*, הִנֵּה וְהָיָה *Acceptabilis* (vel, *honorabilis*, P. vel, *acceptus*, Mo. vel, *sufficiens*, Ti. Calv. *qui sufficitur*, M. *elatus*, Pi.) *vultu*, five *facie*, Ch. Pi. &c. ¶ *Est caput* h. e. Significatur per caput: ut Gen. 41. 26, 27. Matth. 26. 26. ¶ *Est cauda* Sic dicuntur falsi prophetae, vel, i. à vilitate originis, qualis & sacerdotum istorum erat, i Reg. 12. v. 31. 2 Par. 13. 9. Vide Jer. 23. 11, 25. Vel, 2. ab adulatione. Cauda in canibus est adulationis instrumentum. Vel, 3. quia pestiferi sunt, instar caudæ scorpionis.

16. *Et*, &c. הִנֵּה וְהָיָה *Et erunt* (vel, *Quia sunt*, Ti. sic J.T. Pi. Angl. Calv. &c. *Proinde facti sunt*, M.) *beatificantes* (vel, *laudantes*, Ch. G.) *populum istum* (in peccatis suis, Ezec. 13. 22. h. e. vel, *duces*, five *directores*, five *gubernatores*, (vel, *benefactores*, Sy.) *populi hujus*, five *istius*, M. Ti. J.T. Pi. Calv. sic Ca.) *errare facientes*, Mo. P. &c. vel, *seductores*, J.T. Pi. M. &c. sic o. Ar. *Et erunt—seductores*, i. e. habebuntur pro seductoribus à populo suis jam malis edocto, &c. ¶ *Et qui, &c.* הִנֵּה וְהָיָה *Et beatificati ejus* (vel, *qui diriguntur*, vel *gubernantur*, Ti. Ca. sic M. *qui ducuntur in eo*, J.T. Pi. *qui laudantur*, G. *qui ex eo populo beati dicuntur*, V.) *absorpti*, Mo. fim. Ti. V. vel, *obtecti*, J.T. Pi. tenebris ignorantiae & errorum: vel, *perditi*, P. fim. M. Ca. *Et qui regunt & qui reguntur simul peribunt*.

17. *Super adolescentulis ejus* (cum soleat alioqui juvenus esse amabilis,) *non letabitur Dominus* Ut solet Deus in servis suis, eorumque prosperitate, Psalm. 147. 10, 11. Esa. 65. 19. Non erit eis propitius, curam eorum non geret: vel, est meiosis, pro, detestabitur eos. Confer Prov. 17. 21. & 1 Cor. 16. 22. (quo loco multi abutuntur ad vulnerandas infirmorum conscientias,) *Si quis non diligit*, &c. i. e. si malitiosè se ei opponat, &c. ¶ *Quia*, &c. הִנֵּה וְהָיָה *Quia cuncti ipsi sunt* (vel, *omnis ipse*, Pi. Mo. Heb. *totum ejus*, vel, *totus ipse*, populus scilicet,) *hypocritæ*, Pi. P. &c. vel, *seductores*, vel *fallaces*, vel *acceptores personarum*, vel *improbi*, Q. in V. vel, *profani*. Id malum, quàm *hypocritæ*; neque enim hi idololatæ professi sunt pietatem, &c. circa quam versatur hypocrisis, Esa. 48. 1, 2. Radix ejus, הִנֵּה וְהָיָה, semper signif. *polluere*, vel *profanare*, Num. 35. 33. Esa. 24. 5. Jer. 3. 1, 2. & 23. 11. Mic. 4. 11. &c. unde & substantivum הִנֵּה וְהָיָה *profanitas*, Esa. 32. 6. prout

prout vertitur Jer. 23. 15. & adjectivum חָנָן *profanus*, Job. 8. 13. & 13. 16. & 15. 34. &c. nec quicquam ulibi est quod vocem ab hac significatione deflectere cogit. ¶ Locutum est stultitiam, חָנָן] Nequitiam, Calv. flagitia, Pi. Vide Esa. 32. 6. Jer. 29. 21. Mendacium, Ch. in G. ¶ In omnibus his, &c.] Est hæc sententia quali versus intercalaris.

18. Succensa est (vel, Ardebit, Pi. sim. For. vel, Ardet, Ca. Ang.) enim quasi ignis impietas] Sic M. P. Mo. &c. Vel, i. propriè dicta, quæ hîc urit eos, sicut rubigo aurî, &c. consumit, Jac. 5. 3. vel, 2. poena iniquitatis, ut Prov. 13. 6. vel, 3. impii homines, ut Psalm. 125. 3. ¶ Veprem & spinam vorabit] Ità Mo. sic M. P. &c. Al. qui [scil. ignis] sentes & vepres absūmit, JT. Pi. Ellipsis relativi frequens. Peccatores & impios consumet, Ch. ¶ Et succendetur (vel, exarsit, M. vel, incendet, JT. Pi.) in, &c. בְּסִכְכִּי הָעֵץ] In perplexitatibus, vel densitatibus, sylva, Mo. P. V. vel, in condensa, &c. M. vel, perplexa ligna, &c. JT. Pi. q. d. Ab imis fruticibus ad cedros celsissimas extenditur. ¶ Et, &c.

¶ Et extulerunt, vel elevarunt, se, vel, elevati sunt, (vel, dissipabuntur, sive dispellentur, For. vel, convolventur, Ti.) altitudine fumi, Mo. vel, sicut elevatur fumus, P. sim. M. Glas. For. Ellipsis notæ similitudinis, ut Esa. 21. 8. Vel, superbia fumi, Ti. vel, cum vasta columna fumi, ad verb. superbia fumi, h. e. magna fumi copia, superbè ascendens, quæ prævalet luci diurnæ, & tenebras inducit: ut, superbia maris, Psal. 89. 10. sign. magnam aquæ copiam quasi magnificè se efferentem, &c. Aded ut in minutissimum pulverem abeat elato fumo, JT. vel, elatione fumi, Jun. Verbum hoc alibi non legitur. Ex vicino verbo בָּאֵשׁ possis exponere, Et colluctari sese facient superbia fumi, i. e. impetu & vehementiâ fumi colluctabuntur. Et elevari fumus ascendens. Concinna hîc est gradatio: nam ignis in imo loci alicujus accensus colligit paulatim vires, & ad superiora ascendit, donec omnia exurat: ita & ira Dei paulatim accenditur, &c.

19. Conturbata est terra, נִגְרָה הָאֲרֶץ] Obscurata est, vel obscurabitur, Mo. P. JT. Pi. &c. nempe calamitatibus. Ità Hebræi ex Arabica radice. Combusta est, o. Ch. sim. For. comburetur, Ar. contremiscet, Sy. Verbum hoc alibi in S. S. non exstat. ¶ Vir fratri suo non parcat] Fratri, vel, i. improprie; q. d. Unus alteri non parcat. Ità phrasîs hæc usurpatur sine ullo ad cognitionem respectu, Exod. 16. 15. Num. 14. 4. Ezech. 47. 14. Ut in tenebris, & cum omnia fumo & tumultu plena sunt, alii in alios incurrunt, &c. Vel, 2. propriè, q. d. Nulla cognatio coercebit homines à vi inferenda, &c. Significat Deum facîle de illis vindictam sumpturum, & ubi ulli apparent hostes, ipsos in perniciem suam armaturos.

20. Et, &c. וְיִגְדֹּל עַל יְמִין וְיִגְדֹּל] Et (vel, Sed, M.) separabit se (vel, retrahet, P. vel, excidet, V. sim. Sy. For. vel, rapit, vel rapiet, M. Ca. G. ex K. quod qui excidit aufert rem de loco suo: vel, masticabit, Di.) ad dextram, & (vel, & tamen, Ca.) esuriet, Mo. &c. Nam ut scindat (vel, Etsi quis scindat, Pi.) ad dextram, tamen esuriet, JT. Pi. ob inexplebilem avaritiam, Eccles. 5. 10. ¶ Incidere, incidere, scindere, hîc ad dentes refertur, probante id re ipsâ de qua agitur; atque ita synonyma sunt וְיִגְדֹּל & יִגְדֹּל, sicut וְיִגְדֹּל & יִגְדֹּל. ¶ Et comedet ad sinistram, & non saturabitur] Sic P. saturabuntur, Mo. Et licet comedat, &c. Pi. Vorabitque, &c. i. e. Neque labore suo, neque furto, poterit sibi comparare victum. Præ victûs egestate raptu undique vivent, nec saturabuntur, temporibus Sennacheribi P. Al. Nulla erit cædis satietas. ¶ Unusquisque carnem brachii sui vorabit] i. e. Fratres, vel cognatos, ut v. 19. Vide Jer. 19. 9. Res cognatorum vi raptas absument. Exponitur hoc versu seq.

21. Manasses Ephraim] Sub. comedet, P. Angl. &c. quamvis fratres essent uterini. Discordes inter se, alii hostibus se aggregabunt, alii se opponent. ¶ Simul ipsi contra Judam] Nempe postquam Sennacheribus omnem terram decem tribuum perdomuerit. Ut ut inter se divisi, vires in Ecclesiam conjungunt. Vide Psal. 2. 2. & 83. 5, &c. Hinc constat hæc intelligenda esse de vastationibus ante captivitatem Babylo-

nicam; post quam non amplius speciem Regni habuerunt, nec contra Judæos belligerârunt.

z For.

CAP. X.

1. Væ, &c. הוּי הַחֹקְקִים חֻקֵּי אֱוֹן] Væ statuentibus, sive decernentibus, (vel, scribentibus, P. o. Ar. sic M. exarantibus, V. promulgantibus, Sy. eis qui signant, Ch. vel, delineantibus, ut Prov. 8. 27, 29. vel, præscribentibus, Q. in Angl.) statuta, vel decreta, iniquitatis, sive iniqua, Mo. JT. Pi. &c. vel, vexationis, sive afflictionis, ut Job. 5. 6. & 15. 35. Id est, vel, i. scribis: vel, 2. gubernatoribus & iudicibus. ¶ Et, &c. וְיִמְכְּרוּ עֵמָל כְּחֻבּוֹ] Et scribere facientes, (vel, facientibus, Mo. vel, Et qui scribentes, P.) mendacium (vel, laborem, Mo.) scribere fecerunt, V. P. Mo. Et scribis qui scribunt molestiam, Ti. Et qui dicant & jubent scribere miseriam, M. Et qui dicantes dicant injuriam, Calv. Et scribentibus molestiam quam illi præscripserunt, JT. simil. Pi. Qui scribendas curant sententias injustas quas dictare solent. Et qui scribendo scribunt molesta decreta; v. Heb. molestiam. Sic, justitia, pro decretis justitiæ, Prov. 8. 15. Et scribis qui injusta scribunt, G. Intelligunt hîc vel, i. scribas; idque vel, i. illos qui, pedibus judicum assidentes, eorum sententias exarârunt; vide Jer. 8. 8. vel, 2. illos quorum erat alios docere, &c. Matt. 2. 4. Luc. 11. 44. Jurisperitos, adfessores magistratum, quorum erat officium, iudices ab officio declinantes monere. Vel, 2. iudices iniquos. Mallem eosdem hos esse qui in priore membro, sed cum emphasi hîc descriptos, q. d. qui talia decreta non condunt modò, sed & perscribunt, nē revocari queant.

2. Ut, &c. וְיִפְתְּחוּ בְּדֵי הָעֲנָוִים] Ut pervertant (vel, inclinent, For.) iudicium (vel, tribunal, Q. in Angl.) pauperum, P. For. i. e. Qui torquent iudicium, & faciunt ut pauperes causâ cadant. Vide similem phrasin Prov. 17. 23. & Esa. 29. 21. Forsan pro מִן מִן מִן sura, & sic veritas, Ad inclinandam mensuram, &c. q. d. Qui inæqualiter jus dicunt divitibus & pauperibus; vel, Qui pauperes injuriâ afficiunt in emptionibus & venditionibus, &c. per mensuras iniquas. Al. Ad declinandum, vel, Ut declinare faciant, (vel, arceant, Calv. vel, Ad avertendum, Pi. vel, Ut depellant P.) a jure, sive iudicio, (vel, causa, Pi. id enim vox primariò sign. Jer. 30. 13.) pauperes, V. Ang. &c. ut eis remoram objiciant, & eos successu bono frustrantur. Penitent hæc à verbo præced. decernunt, &c. Ità denotatur finis ejus quod fecisse dicuntur: quanquam potest etiam significare modum quo, & negotium in quo, molestiam hanc procurârunt, & verti, Declinare faciendò, &c. ¶ Et vim, &c. וְיִגְדֹּל מִשְׁפָּט עָנִי] Et rapiant, vel, ad rapiendum, (vel, & furentur, V. vel, & eripiant, Calv.) jus, vel iudicium, pauperum, Pi. V. vel, pauperibus, Calv. vel, in iudicio pauperes, P. Ut spolient pauperes jure suo.

3. Quid facietis] Quomodo vos geretis? Quomodo iudicium Dei effugietis? ¶ In die visitationis] Ità P. Mo. &c. nempe per Sennacheribum, &c. Visitatio, ejusque dies, duplex est: 1. gratiæ, ut Ruth 1. 6. Luc. 1. 68. & 19. 44; 2. iræ & iudicii, ut Jerem. 10. 15. & 11. 23. Posterior hîc intelligitur. In die retributionis, Sy. vel, animadversionis, Ar. vel, quâ visitabuntur super vos peccata vestra, Ch. ¶ Et, &c. וְיִשְׁאֲרָה מִמָּרְחָק חֲבוּיָהּ] Et vastationis, sive desolationis, de longinquo venientis? sive ventura? Ti. JT. sim. P. M. Ca. Pi. &c. i. e. è regione longinqua; ab Assyria. Hoc addit, quia Judæi, vicinis hostibus prostratis, & fœdere potentissimæ gentis muniti, timere desierant. ¶ Ubi derelinquetis gloriam vestram] Id est, vel, dignitatem & magnificos vestros titulos; vel, opes & ornamenta quibus aded gloriâmini; vel, gloriosos vestros Principes & magistratus, qui plerumque evadere solent ex prælio, & ad loca munita confugere, aut etiam auxilia ab amicis Regibus petere, &c. Ità vox בְּבוֹר non semel sumitur.

4. Ne, &c. וְלֹא תִּהְיֶה אֶתְּרֵי יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל]

Calv. ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^{aa} ^{ab} ^{ac} ^{ad} ^{ae} ^{af} ^{ag} ^{ah} ^{ai} ^{aj} ^{ak} ^{al} ^{am} ^{an} ^{ao} ^{ap} ^{aq} ^{ar} ^{as} ^{at} ^{au} ^{av} ^{aw} ^{ax} ^{ay} ^{az} ^{ba} ^{bb} ^{bc} ^{bd} ^{be} ^{bf} ^{bg} ^{bh} ^{bi} ^{bj} ^{bk} ^{bl} ^{bm} ^{bn} ^{bo} ^{bp} ^{bq} ^{br} ^{bs} ^{bt} ^{bu} ^{bv} ^{bw} ^{bx} ^{by} ^{bz} ^{ca} ^{cb} ^{cc} ^{cd} ^{ce} ^{cf} ^{cg} ^{ch} ^{ci} ^{cj} ^{ck} ^{cl} ^{cm} ^{cn} ^{co} ^{cp} ^{cq} ^{cr} ^{cs} ^{ct} ^{cu} ^{cv} ^{cw} ^{cx} ^{cy} ^{cz} ^{da} ^{db} ^{dc} ^{dd} ^{de} ^{df} ^{dg} ^{dh} ^{di} ^{dj} ^{dk} ^{dl} ^{dm} ^{dn} ^{do} ^{dp} ^{dq} ^{dr} ^{ds} ^{dt} ^{du} ^{dv} ^{dw} ^{dx} ^{dy} ^{dz} ^{ea} ^{eb} ^{ec} ^{ed} ^{ee} ^{ef} ^{eg} ^{eh} ^{ei} ^{ej} ^{ek} ^{el} ^{em} ^{en} ^{eo} ^{ep} ^{eq} ^{er} ^{es} ^{et} ^{eu} ^{ev} ^{ew} ^{ex} ^{ey} ^{ez} ^{fa} ^{fb} ^{fc} ^{fd} ^{fe} ^{ff} ^{fg} ^{fh} ^{fi} ^{fj} ^{fk} ^{fl} ^{fm} ^{fn} ^{fo} ^{fp} ^{fq} ^{fr} ^{fs} ^{ft} ^{fu} ^{fv} ^{fw} ^{fx} ^{fy} ^{fz} ^{ga} ^{gb} ^{gc} ^{gd} ^{ge} ^{gf} ^{gg} ^{gh} ^{gi} ^{gj} ^{gk} ^{gl} ^{gm} ^{gn} ^{go} ^{gp} ^{gq} ^{gr} ^{gs} ^{gt} ^{gu} ^{gv} ^{gw} ^{gx} ^{gy} ^{gz} ^{ha} ^{hb} ^{hc} ^{hd} ^{he} ^{hf} ^{hg} ^{hh} ^{hi} ^{hj} ^{hk} ^{hl} ^{hm} ^{hn} ^{ho} ^{hp} ^{hq} ^{hr} ^{hs} ^{ht} ^{hu} ^{hv} ^{hw} ^{hx} ^{hy} ^{hz} ^{ia} ^{ib} ^{ic} ^{id} ^{ie} ^{if} ^{ig} ^{ih} ⁱⁱ ^{ij} ^{ik} ^{il} ^{im} ⁱⁿ ^{io} ^{ip} ^{iq} ^{ir} ^{is} ^{it} ^{iu} ^{iv} ^{iw} ^{ix} ^{iy} ^{iz} ^{ja} ^{jb} ^{jc} ^{jd} ^{je} ^{jf} ^{jj} ^{jk} ^{jl} ^{jm} ^{jn} ^{jo} ^{jp} ^{jq} ^{jr} ^{js} ^{jt} ^{ju} ^{jv} ^{jw} ^{jx} ^{ky} ^{kz} ^{la} ^{lb} ^{lc} ^{ld} ^{le} ^{lf} ^{lg} ^{lh} ^{li} ^{lj} ^{lk} ^{ll} ^{lm} ^{ln} ^{lo} ^{lp} ^{lq} ^{lr} ^{ls} ^{lt} ^{lu} ^{lv} ^{lw} ^{lx} ^{ly} ^{lz} ^{ma} ^{mb} ^{mc} ^{md} ^{me} ^{mf} ^{mg} ^{mh} ^{mi} ^{mj} ^{mk} ^{ml} ^{mm} ^{mn} ^{mo} ^{mp} ^{mq} ^{mr} ^{ms} ^{mt} ^{mu} ^{mv} ^{mw} ^{mx} ^{my} ^{mz} ^{na} ^{nb} ^{nc} nd ^{ne} ^{nf} ^{ng} ^{nh} ⁿⁱ ^{nj} ^{nk} ^{nl} ^{nm} ⁿⁿ ^{no} ^{np} ^{nq} ^{nr} ^{ns} ^{nt} ^{nu} ^{nv} ^{nw} ^{nx} ^{ny} ^{nz} ^{oa} ^{ob} ^{oc} ^{od} ^{oe} ^{of} ^{og} ^{oh} ^{oi} ^{oj} ^{ok} ^{ol} ^{om} ^{on} ^{oo} ^{op} ^{oq} ^{or} ^{os} ^{ot} ^{ou} ^{ov} ^{ow} ^{ox} ^{oy} ^{oz} ^{pa} ^{pb} ^{pc} ^{pd} ^{pe} ^{pf} ^{pg} ^{ph} ^{pi} ^{pj} ^{pk} ^{pl} ^{pm} ^{pn} ^{po} ^{pp} ^{pq} ^{pr} ^{ps} ^{pt} ^{pu} ^{pv} ^{pw} ^{px} ^{py} ^{pz} ^{qa} ^{qb} ^{qc} ^{qd} ^{qe} ^{qf} ^{qg} ^{qh} ^{qi} ^{qj} ^{qk} ^{ql} ^{qm} ^{qn} ^{qo} ^{qp} ^{qq} ^{qr} ^{qs} ^{qt} ^{qu} ^{qv} ^{qw} ^{qx} ^{qy} ^{qz} ^{ra} ^{rb} ^{rc} rd ^{re} ^{rf} ^{rg} ^{rh} ^{ri} ^{rj} ^{rk} ^{rl} ^{rm} ^{rn} ^{ro} ^{rp} ^{rq} ^{rr} ^{rs} ^{rt} ^{ru} ^{rv} ^{rw} ^{rx} ^{ry} ^{rz} ^{sa} ^{sb} ^{sc} ^{sd} ^{se} ^{sf} ^{sg} ^{sh} ^{si} ^{sj} ^{sk} ^{sl} sm ^{sn} ^{so} ^{sp} ^{sq} ^{sr} ^{ss} st ^{su} ^{sv} ^{sw} ^{sx} ^{sy} ^{sz} ^{ta} ^{tb} ^{tc} ^{td} ^{te} ^{tf} ^{tg} th ^{ti} ^{tj} ^{tk} ^{tl} tm ^{tn} ^{to} ^{tp} ^{tq} ^{tr} ^{ts} ^{tt} ^{tu} ^{tv} ^{tw} ^{tx} ^{ty} ^{tz} ^{ua} ^{ub} ^{uc} ^{ud} ^{ue} ^{uf} ^{ug} ^{uh} ^{ui} ^{uj} ^{uk} ^{ul} ^{um} ^{un} ^{uo} ^{up} ^{uq} ^{ur} ^{us} ^{ut} ^{uu} ^{uv} ^{uw} ^{ux} ^{uy} ^{uz} ^{va} ^{vb} ^{vc} ^{vd} ^{ve} ^{vf} ^{vg} ^{vh} ^{vi} ^{vj} ^{vk} ^{vl} ^{vm} ^{vn} ^{vo} ^{vp} ^{vq} ^{vr} ^{vs} ^{vt} ^{vu} ^{vv} ^{vw} ^{vx} ^{vy} ^{vz} ^{wa} ^{wb} ^{wc} ^{wd} ^{we} ^{wf} ^{wg} ^{wh} ^{wi} ^{wj} ^{wk} ^{wl} ^{wm} ^{wn} ^{wo} ^{wp} ^{wq} ^{wr} ^{ws} ^{wt} ^{wu} ^{wv} ^{ww} ^{wx} ^{wy} ^{wz} ^{xa} ^{xb} ^{xc} ^{xd} ^{xe} ^{xf} ^{xg} ^{xh} ^{xi} ^{xj} ^{xk} ^{xl} ^{xm} ^{xn} ^{xo} ^{xp} ^{xq} ^{xr} ^{xs} ^{xt} ^{xu} ^{xv} ^{xw} ^{xa} ^{xb} ^{xc} ^{xd} ^{xe} ^{xf} ^{xg} ^{xh} ^{xi} ^{xj} ^{xk} ^{xl} ^{xm} ^{xn} ^{xo} ^{xp} ^{xq} ^{xr} ^{xs} ^{xt} ^{xu} ^{xv} ^{xw} ^{ya} ^{yb} ^{yc} ^{yd} ^{ye} ^{yf} ^{yg} ^{yh} ^{yi} ^{yj} ^{yk} ^{yl} ^{ym} ^{yn} ^{yo} ^{yp} ^{yq} ^{yr} ^{ys} ^{yt} ^{yu} ^{yv} ^{yw} ^{ya} ^{yb} ^{yc} ^{yd} ^{ye} ^{yf} ^{yg} ^{yh} ^{yi} ^{yj} ^{yk} ^{yl} ^{ym} ^{yn} ^{yo} ^{yp} ^{yq} ^{yr} ^{ys} ^{yt} ^{yu} ^{yv} ^{yw} ^{za} ^{zb} ^{zc} ^{zd} ^{ze} ^{zf} ^{zg} ^{zh} ^{zi} ^{zj} ^{zk} ^{zl} ^{zm} ^{zn} ^{zo} ^{zp} ^{zq} ^{zr} ^{zs} ^{zt} ^{zu} ^{zv} ^{zw} ^{za} ^{zb} ^{zc} ^{zd} ^{ze} ^{zf} ^{zg} ^{zh} ^{zi} ^{zj} ^{zk} ^{zl} ^{zm} ^{zn} ^{zo} ^{zp} ^{zq} ^{zr} ^{zs} ^{zt} ^{zu} ^{zv} ^{zw}

fic paratur transitus ad narrationem v. 7⁸. Non placet; ^a Jun. quia ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^{aa} ^{ab} ^{ac} ^{ad} ^{ae} ^{af} ^{ag} ^{ah} ^{ai} ^{aj} ^{ak} ^{al} ^{am} ^{an} ^{ao} ^{ap} ^{aq} ^{ar} ^{as} ^{at} ^{au} ^{av} ^{aw} ^{ax} ^{ay} ^{az} ^{ba} ^{bb} ^{bc} ^{bd} ^{be} ^{bf} ^{bg} ^{bh} ^{bi} ^{bj} ^{bk} ^{bl} ^{bm} ^{bn} ^{bo} ^{bp} ^{bq} ^{br} ^{bs} ^{bt} ^{bu} ^{bv} ^{bw} ^{bx} ^{by} ^{bz} ^{ca} ^{cb} ^{cc} ^{cd} ^{ce} ^{cf} ^{cg} ^{ch} ^{ci} ^{cj} ^{ck} ^{cl} ^{cm} ^{cn} ^{co} ^{cp} ^{cq} ^{cr} ^{cs} ^{ct} ^{cu} ^{cv} ^{cw} ^{cx} ^{cy} ^{cz} ^{da} ^{db} ^{dc} ^{dd} ^{de} ^{df} ^{dg} ^{dh} ^{di} ^{dj} ^{dk} ^{dl} ^{dm} ^{dn} ^{do} ^{dp} ^{dq} ^{dr} ^{ds} ^{dt} ^{du} ^{dv} ^{dw} ^{dx} ^{dy} ^{dz} ^{ea} ^{eb} ^{ec} ^{ed} ^{ee} ^{ef} ^{eg} ^{eh} ^{ei} ^{ej} ^{ek} ^{el} ^{em} ^{en} ^{eo} ^{ep} ^{eq} ^{er} ^{es} ^{et} ^{eu} ^{ev} ^{ew} ^{ex} ^{ey} ^{ez} ^{fa} ^{fb} ^{fc} ^{fd} ^{fe} ^{ff} ^{fg} ^{fh} ^{fi} ^{fj} ^{fk} ^{fl} ^{fm} ^{fn} ^{fo} ^{fp} ^{fq} ^{fr} ^{fs} ^{ft} ^{fu} ^{fv} ^{fw} ^{fx} ^{fy} ^{fz} ^{ga} ^{gb} ^{gc} ^{gd} ^{ge} ^{gf} ^{gg} ^{gh} ^{gi} ^{gj} ^{gk} ^{gl} ^{gm} ^{gn} ^{go} ^{gp} ^{gq} ^{gr} ^{gs} ^{gt} ^{gu} ^{gv} ^{gw} ^{gx} ^{gy} ^{gz} ^{ha} ^{hb} ^{hc} ^{hd} ^{he} ^{hf} ^{hg} ^{hh} ^{hi} ^{hj} ^{hk} ^{hl} ^{hm} ^{hn} ^{ho} ^{hp} ^{hq} ^{hr} ^{hs} ^{ht} ^{hu} ^{hv} ^{hw} ^{hx} ^{hy} ^{hz} ^{ia} ^{ib} ^{ic} ^{id} ^{ie} ^{if} ^{ig} ^{ih} ⁱⁱ ^{ij} ^{ik} ^{il} ^{im} ⁱⁿ ^{io} ^{ip} ^{iq} ^{ir} ^{is} ^{it} ^{iu} ^{iv} ^{iw} ^{ix} ^{iy} ^{iz} ^{ja} ^{jb} ^{jc} ^{jd} ^{je} ^{jf} ^{jj} ^{jk} ^{jl} ^{jm} ^{jn} ^{jo} ^{jp} ^{jq} ^{jr} ^{js} ^{jt} ^{ju} ^{jv} ^{jw} ^{jx} ^{ky} ^{kz} ^{la} ^{lb} ^{lc} ^{ld} ^{le} ^{lf} ^{lg} ^{lh} ^{li} ^{lj} ^{lk} ^{ll} ^{lm} ^{ln} ^{lo} ^{lp} ^{lq} ^{lr} ^{ls} ^{lt} ^{lu} ^{lv} ^{lw} ^{lx} ^{ly} ^{lz} ^{ma} ^{mb} ^{mc} ^{md} ^{me} ^{mf} ^{mg} ^{mh} ^{mi} ^{mj} ^{mk} ^{ml} ^{mm} ^{mn} ^{mo} ^{mp} ^{mq} ^{mr} ^{ms} ^{mt} ^{mu} ^{mv} ^{mw} ^{mx} ^{my} ^{mz} ^{na} ^{nb} ^{nc} nd ^{ne} ^{nf} ^{ng} ^{nh} ⁿⁱ ^{nj} ^{nk} ^{nl} ^{nm} ⁿⁿ ^{no} ^{np} ^{nq} ^{nr} ^{ns} ^{nt} ^{nu} ^{nv} ^{nw} ^{nx} ^{ny} ^{nz} ^{oa} ^{ob} ^{oc} ^{od} ^{oe} ^{of} ^{og} ^{oh} ^{oi} ^{oj} ^{ok} ^{ol} ^{om} ^{on} ^{oo} ^{op} ^{oq} ^{or} ^{os} ^{ot} ^{ou} ^{ov} ^{ow} ^{ox} ^{oy} ^{oz} ^{pa} ^{pb} ^{pc} ^{pd} ^{pe} ^{pf} ^{pg} ^{ph} ^{pi} ^{pj} ^{pk} ^{pl} ^{pm} ^{pn} ^{po} ^{pp} ^{pq} ^{pr} ^{ps} ^{pt} ^{pu} ^{pv} ^{pw} ^{px} ^{py} ^{pz} ^{qa} ^{qb} ^{qc} ^{qd} ^{qe} ^{qf} ^{qg} ^{qh} ^{qi} ^{qj} ^{qk} ^{ql} ^{qm} ^{qn} ^{qo} ^{qp} ^{qq} ^{qr} ^{qs} ^{qt} ^{qu} ^{qv} ^{qw} ^{qx} ^{qy} ^{qz} ^{ra} ^{rb} ^{rc} rd ^{re} ^{rf} ^{rg} ^{rh} ^{ri} ^{rj} ^{rk} ^{rl} ^{rm} ^{rn} ^{ro} ^{rp} ^{rq} ^{rr} ^{rs} ^{rt} ^{ru} ^{rv} ^{rw} ^{rx} ^{ry} ^{rz} ^{sa} ^{sb} ^{sc} ^{sd} ^{se} ^{sf} ^{sg} ^{sh} ^{si} ^{sj} ^{sk} ^{sl} sm ^{sn} ^{so} ^{sp} ^{sq} ^{sr} ^{ss} st ^{su} ^{sv} ^{sw} ^{sx} ^{sy} ^{sz} ^{ta} ^{tb} ^{tc} ^{td} ^{te} ^{tf} ^{tg} th ^{ti} ^{tj} ^{tk} ^{tl} tm ^{tn} ^{to} ^{tp} ^{tq} ^{tr} ^{ts} ^{tt} ^{tu} ^{tv} ^{tw} ^{tx} ^{ty} ^{tz} ^{ua} ^{ub} ^{uc} ^{ud} ^{ue} ^{uf} ^{ug} ^{uh} ^{ui} ^{uj} ^{uk} ^{ul} ^{um} ^{un} ^{uo} ^{up} ^{uq} ^{ur} ^{us} ^{ut} ^{uu} ^{uv} ^{uw} ^{ux} ^{uy} ^{uz} ^{va} ^{vb} ^{vc} ^{vd} ^{ve} ^{vf} ^{vg} ^{vh} ^{vi} ^{vj} ^{vk} ^{vl} ^{vm} ^{vn} ^{vo} ^{vp} ^{vq} ^{vr} ^{vs} ^{vt} ^{vu} ^{vv} ^{vw} ^{vx} ^{vy} ^{vz} ^{wa} ^{wb} ^{wc} ^{wd} ^{we} ^{wf} ^{wg} ^{wh} ^{wi} ^{wj} ^{wk} ^{wl} ^{wm} ^{wn} ^{wo} ^{wp} ^{wq} ^{wr} ^{ws} ^{wt} ^{wu} ^{wv} ^{ww} ^{wx} ^{wy} ^{wz} ^{xa} ^{xb} ^{xc} ^{xd} ^{xe} ^{xf} ^{xg} ^{xh} ^{xi} ^{xj} ^{xk} ^{xl} ^{xm} ^{xn} ^{xo} ^{xp} ^{xq} ^{xr} ^{xs} ^{xt} ^{xu} ^{xv} ^{xw} ^{xa} ^{xb} ^{xc} ^{xd} ^{xe} ^{xf} ^{xg} ^{xh} ^{xi} ^{xj} ^{xk} ^{xl} ^{xm} ^{xn} ^{xo} ^{xp} ^{xq} ^{xr} ^{xs} ^{xt} ^{xu} ^{xv} ^{xw} ^{ya} ^{yb} ^{yc} ^{yd} ^{ye} ^{yf} ^{yg} ^{yh} ^{yi} ^{yj} ^{yk} ^{yl} ^{ym} ^{yn} ^{yo} ^{yp} ^{yq} ^{yr} ^{ys} ^{yt} ^{yu} ^{yv} ^{yw} ^{ya} ^{yb} ^{yc} ^{yd} ^{ye} ^{yf} ^{yg} ^{yh} ^{yi} ^{yj} ^{yk} ^{yl} ^{ym} ^{yn} ^{yo} ^{yp} ^{yq} ^{yr} ^{ys} ^{yt} ^{yu} ^{yv} ^{yw} ^{za} ^{zb} ^{zc} ^{zd} ^{ze} ^{zf} ^{zg} ^{zh} ^{zi} ^{zj} ^{zk} ^{zl} ^{zm} ^{zn} ^{zo} ^{zp} ^{zq} ^{zr} ^{zs} ^{zt} ^{zu} ^{zv} ^{zw} ^{za} ^{zb} ^{zc} ^{zd} ^{ze} ^{zf} ^{zg} ^{zh} ^{zi} ^{zj} ^{zk} ^{zl} ^{zm} ^{zn} ^{zo} ^{zp} ^{zq} ^{zr} ^{zs} ^{zt} ^{zu} ^{zv} ^{zw}

Ang. B. Sta est Calneh Gen. 10. 10. Amos. 6. 2. postea Cresiphon¹,
271. cuius regio à vetusto nomine dicta Chalonitis, Strab.
o Ang. lib. 11. & 16. Plin. 6. 26, 27. Urbes hæ Syriæ ad Eu-
p V. phratem sitæ P. Sensus, Nonne omnes hæ potentes
q Pi. sim. V. urbes à me subactæ sunt? Annon idem accidet locis
mihi nondum subjectis quod aliis quæ mihi obstitè-
r Calv. runt? Nonne has urbes eodem numero & loco ha-
† Jun. bui? ¶ Et ut Arphad (i. e. Aradus. Vide 2 Reg.
† G. 18. 34. Hujus loci putantur fuisse Arvaditæ, Gen. 10.
v Ang. 18. 2. sic Emath? Rectius, ut Emath? Amathus Sy-
* G. riæ, 2 Reg. 17. 24. Vide Num. 34. 8. Jos. 13. 5. & c.
v Ang. ¶ Ut Damascus, sic Samaria? Sub. mea est, pari ju-
z G. re quo urbes aliæ.
10. Quo modo (vel, Sicut, P. & c. Quomodo, Mo.
a G. Posteaquam, M.) invenit (i. e. bello peperit^a, vel, asse-
b V. quuta est, JT. Pi. Sy. occupavit, subegit^b), manus mea (i. e.
c Ang. potentia mea, ut Deut. 8. 17. Jud. 7. 2. regna idoli) Sic
† Ang. P. Ti. Angl. collectivè†: vel, idolorum, Calv. Ang.
vel, colentia idola, M. Tot Regna hujus aut illius mi-
d G. nuti dei, non comparandi cum Sole, deo Assyriorum.
* Pi. Lamed in לָמַדְתִּי לֵאמֹר valet articulum accusativi casus.
¶ Quandoquidem, & c. Ti. ¶ Sic, & c.
¶ וְפִסְלֵיהֶם מִיִּשְׁבֵּי יִשְׂרָאֵל Et sculptilia, vel simula-
cra, eorum à, vel de, Jerusalem, & à Someron, Mo. P.
sub. allata fuerunt; h. e. quorum cultus manavit à Je-
rus. & Sam. ut solent reliquæ urbes colere deos suarum
f Ma ex V. metropolium. Quorum simulachra, vel sculptilia, (vel,
Et quorum sculptilia; Hebr. Et eorum sculptilia, pro, Et
illos quorum sculptilia: ellipsis antecedentis, ut Ruth
1. 16. 2 Par. 1. 4. Vel, Quum, sive Quamvis, simula-
cra eorum, Calv. Pi. Angl. Et, pro, quamvis. Vide ad
v. 5. h. Sub. erant, Pi. Angl. sim. M. Ti. Glas. & c. & sub.
pretiosa, Glas. gram. 3. 1. 15. 53. vel, sub. fortiora, M.
vel, plura ac præstantiora, Ti.) præ (sub. diis, G. vel, scul-
ptilibus, Glas.) Jerus. & c. G. Glas. Angl. Calv. vel,
quàm Jerus. Ti. M. vel, ipsa Jerus. M. Jerusalem, pro
idolis Jerusalem; de qua ellipsi vide ad v. 5. & r. præ
valet præstantius, ut Prov. 22. 1. Eccles. 7. 1. Heb. 12.
† Ang. 24. 1. [Ca. totum sic reddit, Cum ego meâ potentiâ regnis
potius sum quæ divis & simulacris Hierosolymam Sama-
riamque vincerent.] Deum Jerosolym. habet in numero
deorum, ut populi unius nomen [lege, numen.] Vide
a G. 2 Reg. 18. 34, 35.
11. Numquid non, & c. qu. d. Quis me impedit?
certissimè hoc efficiam¹. Ergò multò magis, & c. m.
† Ang. ¶ Et idolis ejus.] Omnes deos idola reputat respectu
m Pi. dei sui, Mithras, sive Solis, quem Assyri colebant.
† Ang. Credidit Deo vires deesse, quòd cultores suos affligi
pateretur.
12. Et, & c. וְיָדָעַתְּ כִּי יִבְצֵעַ וְגו' Et (vel, Deinde Sy.
† Ang. vel, Enimvero, Ca. Sed, Calv. ut Psal. 64. 8 P. vel, Nam,
† Ang. ex Pi. ut rationem reddat præcedentis v. 9:) erit (vel, ac-
cidet, Calv. Ang. vel, futurum est, JT. Pi.) quum comple-
verit Dominus omne, vel totum, opus suum, & c. Mo. P. & c.
† Calv. i. e. justam mensuram¹: omnia quæ dixit, Ch. vel de-
* Ang. crevit facere*: castigationem populi sui per Assyrios.
† Pi. Oecol. Cum eam urbem arcuâ obsidione, quantum æquum ju-
† G. dicat, castigaverit. Dicit, totum opus, quia libenter
præposterâ nostrâ celeritate Deum ab opere suo revo-
caremus, etiam si tantummodo inchoatum esset. ¶ In
† Calv. monte (vel, in montem, Ca. adversus montem, For.) Si-
on, & c. Sic. ¶ Visitabo] Ità Mo. P. & c. Muta-
z V. tio personæ, pro, visitabit. Ut visitem, vel animadver-
tam, Pi. JT. sic G. requiram, For. ¶ Super, & c. וְעָלָה
¶ פָּרִי גִדְלִי Super (vel, in, JT. Pi.) fructum magnitu-
dinis (vel, magnificentie, M. V. vel, insolentis, seu super-
bi, Pi. San. & c.) cordis, sive animi, & c. Mo. P. M. Pi.
† V. JT. & c. i. e. super arrogantiam ejus; vel, cogitata ac
z G. verba ejus insolentia², quæ ex cordis superbia prove-
niunt. Vide Esa. 59. 13. Matt. 12. 34. & c. Al. visi-
† For. tabo & fructum, & c. Ti. visitabo super illum fructum, & c.
† Ang. Angl. ¶ Et, & c. וְעָלָה תְּפִאֶרֶת רֹאשׁוֹ Et super
(vel, in, JT. Pi.) gloriam (vel, ornatum, ut Esa. 3. 18.
† Ang. ex h. e. superbiam, quæ ex ornatu & oritur & se ostendit:
P. vel, gloriationem, vel potius, fastum, Pi.) altitudinis (vel,
elationemque, Pi.) oculorum ejus, Mo. P. & c. Al. & deco-
rem celsitudinis, & c. Ti. Magnitudo cordis arrogantiam,
elatio oculorum fastum & supercilium, significat; q. d.
† V. Puniam illum propter arrogantiam. [Ca. totum sic

reddit, Puniet ut dignum erit animi regis Assyriæ fastum,
tàmque gloriosum supercilium.]

13. Et in sapientia mea intellexi, כִּי בִרְנֹתִי Quia in-
tellexi, P. quia prudens (vel, perspicax, Q. in V. vel, in-
telligens, Ch. sim. M. Ti.) sum, vel fui, Mo. Sy. sim. Ca.
JT. Pi. i. e. usus sum magnâ prudentiâ*. ¶ Et (vel, * V.
Ideo, Pi. M.) abstuli (vel, amovi, P. JT. Pi. vel, transtuli,
For.) terminos populorum] Sic M. & c. Quibus alia Re-
gna discernebantur, simul & munebantur, nè alii ea
invaderent. ¶ וְאָסִיר וְגו' Et, remove feci, & c. f Ang.
Mo. ¶ Et, & c. וְעִתְדוֹתֵיהֶם שׁוֹשְׁבֵי Et prepara-
ta (vel, thesauros, P. Pi. For. sim. M. & c. vel, penuria, Ti.
vel, instructissimos, JT. terminos videlicet, i. e. regiones
munitissimas), eorum depradatus sum, Mo. P. Ti. JT. Pi. f Ang.
At hoc de se non dixisset Assyrius. Malim ergò vertere,
spoliavi, ut Jud. 2. 14. Hof. 13. 15. Vel, diripui, M. † Ang.
¶ Et, & c. וְאָסִיר וְגו' Notant Masore-
thæ h. l. scribi וְאָסִיר, sed legi וְאָסִיר. h. hic habet Pa-
tach; & verò sine puncto est: quæ scriptura Syriaca
20 est, ut apparet ex Prov. 30. 17. Eccles. 2. 13. Jer. 25. 36.
Zach. 2. 5. וְאָסִיר idem quod וְאָסִיר, & interposito per
epenthesein, ut in aliis nominibus interdum fit*. Vel,
† Q. in 3 est similitudinis nota, & וְאָסִיר robustum sign. [Locum
† Al. in variè reddunt.] Et descendere feci (vel, deposui, M. de-
For. jeci, JT. Pi. V. vel, detraxi, Ti. vel, deturbavi, V.) tan-
quam potens (vel, velut gigas, Ti. V. vel, ut potentissimus,
JT.) sedentes, Mo. V. sub. in foliis regis, V. vel, habi-
tantes, sive habitatores, P. JT. Pi. Al. habitantes in ar-
cibus fortissimis, Ch. vel, sedentes quasi in forti loco, M.
30 Quæ versio minimè placet, tum quia sic, contra morem
linguæ, participium postponitur nomini quod regit;
tum quia tantus sui venditor dixisset potius, in loco
revera forti. [Similiter tamen alii reddunt:] Et de-
† Boot. a- turbavi eos qui habitabant in locis tutissimis, V. Egregiè
nim. 3. 23 turbantes deturbavi, Ca. Quantum ad reliquos, וְאָסִיר
1. 17 Hebræis nunquam fortem aut robustum sign. (quod ta-
men plerique Interpretes sic vertunt; sed vel, 1. ma-
gnum, ex usu Arabicæ linguæ; (ubi cabbir propriè id
sign.) quomodo Chald. & M. vocem reddunt ad Job. 36.
40 v. 5. & AE. ad Job. 8. 2: vel potius, 2. multum ac co-
piosum, ut inde apparet, quòd Job. 31. 25. synonymum
est וְאָסִיר, & Esa. 16. 14. וְאָסִיר opponitur; & veteres
Interpretes sic passim reddunt, altero verò modo ra-
rissimè. Si ergò ex Masoræ monitu legendum hic esset
וְאָסִיר, verterem, (cum RS.) habitatores multos. Quæ
explicatio nonnullis mira videbitur, non modò ob nu-
meri discrepantiam in וְאָסִיר, sed & ob constru-
ctionem, cum insolens sit Hebræis ut substantivo suo
adjectivum præponatur. Sed hic nodus solvitur dicen-
do, וְאָסִיר hîc adjectivi quidem vim habere, esse tamen
50 substantivum; quomodo etiam usurpatur Job. 31. 25.
Esa. 16. 14. sicut & וְאָסִיר, quod semper adjectivi vim
habet, sæpe tamen substantivi vices gerit; quomodo
& Latini dicunt, multum opum, vel argenti, & c. pro,
multæ opes, & c. Sed nec placent qui non וְאָסִיר, sed
וְאָסִיר, legunt, & exponunt, tanquam potens, gigas, & c.
Nam & וְאָסִיר non sign. potentem seu validum, (quamvis
itâ statuant & recentiores & Rabbini;) sed eximium,
vel præcipuum, & substantivè, (quomodo plerumque
sumitur, cum adjectivum non sit nisi rarò, contrà quàm
60 vulgò omnes putant,) principem, optimate, primorem,
sicut multi vocem reddunt ad 1 Sam. 21. 7. & quidam
ad Job. 34. 20. Ego וְאָסִיר substantivum hîc esse, & pro
tauro sumi, reor, locumque sic reddo, Et habitatores eo-
rum dejeci, sive stravi, (ut verbum וְאָסִיר sumitur Jerem.
51. 40. vide & Esa. 34. 5. Jer. 48. 15. Hag. 2. 23.) in-
star tauri, sive taurorum. Solennis est linguarum omni-
um phrasis, ut magnæ hominum strages mactationi
pecudum, vel etiam taurorum sive juvencorum, com-
parentur; & viri militares vocantur ari, juveni, tau-
70 ri, & c. Psalm. 68. 31. Jer. 50. 27. Vide & Prov. 7. 22.
Neque credibile est Regem hunc gloriaturum de regio-
nibus & thesauris direptis, non autem de hominibus à
se occisis. Verbum וְאָסִיר non sign. preparavit, sed, in-
stituit, incubuit operi, instanter exercuit: hinc nomen
וְאָסִיר, quod formâ scem. bis tantum reperitur, scem.
autem Hebræi usurpant pro neutro m; nempe Deuter.
32. 35. ubi sign. ea quæ imminet, & h. l. ubi sign. ea qui-
bus incumbunt & student, homines, prompuiaria, repoiaria
thesauri.

thesauros. Quid si עֲדָרִים cubilia interpretemur, & כְּבִירִים stragulum? id enim & כְּבִיר & כְּבִירִים manifestò significant. Sensus itaque est, Cubilia eorum diripi, & deposui stragulum habitatorum, seu quietè habitantium: quibus subitum adventum significat, & omnimodam direptionem.

^a For. 14. Et invenit (vel, affecta est, JT. Sy. Angl. vel, nacta est, Angl. sic Ca.) quasi nidum (Nidum vocat pullos avium qui in nido continentur, ut Deuter. 32. 11. Ut aquila suscitavit nidum. Vel, tanquam nidum avium, BA. 2. r. 21. 149. vel, ut aves, five ova, in nido, Deut. 22. 6, 7. ellipsis particulæ P.) manus mea fortitudinem (vel, robur, M. substantiam, P. Ch. copias, Ti. opes, Pi. V. sic Ca. De 7. antè dictum q. Vel, nidum opulentiae, JT.) populum] q. d. Regna facile & nullo resistente cepi. Et sicut colliguntur ova quæ derelicta sunt, sim. P. Ti. &c. וְכַדְּמָהּ] Et secundum colligere, &c. Mo. Et sicut congregat, sub. quispiam, viator, &c. Et quasi recuperem, &c. JT. Thraconicè hostes comparat cum aviculis abjectissimis. Neque hoc illi sufficit, nisi etiam id quod avibus nunquam denegatum fuit, ut garriendo & querulis vocibus obstrependo direptionem nidorum suorum quoad fieri potest impediunt, populos non fecisse præ timore & stupore affirmaret. Sic, &c. וְכָל-אֶרֶץ] Omnem, vel totam, terram (vel, opes totius regionis, vel terræ, vel orbis; ellipsis vocis ex præced. supplem. qualis Gen. 1. 16. Job. 31. 3. & 36. 32. ego collegi, five congregavi, P. Mo. &c. i. e. addidi ditionibus meis. Et non fuit qui, &c. מְנוּחָה] Moventes (vel, qui agitat, JT. sic Pi. vel, qui abigeret, M. Calv.) alam, Mo. sic P. &c. vel, alâ, five alis, V. Ti. Calv. M. Et, &c. וְכַדְּמָהּ] Et, vel aut, aperiret os, (vel, rostrum, M.) & vel aut, garriret, P. sim. Mo. vel, sibilaret, M. Calv. pipiret, Pi. Sy. sic JT. &c. ut matres solent direptis nidis. Aut aperto ore muscitaret, Ti.

^a Ang. 15. Numquid gloriabitur] i. e. An æquum est ut gloriatur? q. d. minimè. Hactenus per mimetam recitata sunt verba Regis Assyriæ. Nunc iterum loquitur Propheta in sua persona. Securus contra (vel, super, Q. in Angl.) eum qui secatur in (vel, cum, Ti. P. &c.) ea? Sic Ca. &c. i. e. Assyrius contra Deum, cujus instrumentum ille est, & à quo tum potentiam & aptitudinem, tum ipsum actum, habet. Quomodo si, &c. מִי־יָדָע מִי־יָדָע מִי־יָדָע] Hic locus difficillimus visus est Interpretibus, qui adeo in infinitas ferè id mutarunt formas. Tota difficultatis causa est, quod omnes, quos quidem vidi, מִי־יָדָע putarint esse infinit. Hiphil, à verbo יָדָע. Duo infinitivi hinc sunt, quos variè vertunt. Secundum agitare virgam exaltantes ipsam; secundum exaltare (vel, attollere, Pi.) baculum, non lignum, Mo. Quasi verò agitare virga eum qui tollit ipsam; quasi attolleret baculus, ac non lignum esset, JT. i. e. nullâ facultate præditus ad movendum se, aut efficiendum quicquam. Vel, & exaltetur baculus contra eum qui non est lignum, i. e. contra hominem, qui se movere suapte vi potest. Illa quæ addidimus repetuntur & non ex superiore. Vel, quasi qui elevat baculum non lignum elevaret; vel, quasi elevare baculum non sit lignum elevare, For. Perinde ac si elevaret se virga contra exaltantes ipsam, utque si exaltaret se virga quæ non est lignum, P. Et sic agitat, ac si esset virga; & sic eam levat, ac si levaret baculum, non arborem? M. Si- cut elevatio virgæ est penes elevantes illam, sic elevatio baculi non est penes lignum, i. e. non debet tribui ligno, sed elevanti. Vel, Ut elevatio virgæ ad elevantem ipsam, & elevationes baculi non in ligno, sub. sunt; q. d. non sunt in virtute ligni. Quod perinde esset ac si virga sese elevaret contra eum qui ipsam fert, & baculus sese extolleret quasi lignum non esset, Ti. sim. Ang. Robur forsan acciperet hæc versio ex collat. Job. 39. 16. — quasi non essent ipsius, Heb. ad non ejus. Sed ibi est alia particula, quæ hic abest. At syntaxis eadem quæ hic esse videtur Esa. 40. 24. Ac si baculus, quia elevatur, lignum non esset: vel, ac si baculus se extolleret contra eum qui non est lignum, sed potens ad se movendum. He. sic, quum baculus attollitur, non est lignum, quod scil. se attollit, sed homo qui tenet. [Alii hoc membrum cum præced. sic reddunt,] Quum quis agitat virgam, an gloriabitur illa (quale supplementum nec inusitatum, nec ineptum,

est, contra (id est hinc valet, ut docet collatio præcedentium,) eos qui attollunt ipsam? quum quis attollit baculum, an non lignum est, scil. baculus? i. e. annon manet lignum, res scilicet vilis, etiam si attollatur? q. d. Ità Rex Assyriæ manet homo, i. e. creatura infirma, etiam si à me ad tempus extolletur. Hæc interpretatio spontè & facile ex textu fluit. Similiter etiam vilipendit Deus idola, quod lignum sint, &c. vide Esa. 44. 13, — 20. Quasi virga moveret eos qui ipsam attollunt: quum virga elevatur, annon lignum est? Belg. [Al. aliter.] Non mihi dubium est quin מִי־יָדָע sit nomen plur. num. à sing. מִי־יָדָע mons, & locum sic verto, Ac si ageret virga exaltantes ipsam; ac si montes esset baculus, non lignum. Montes celsi sunt, suæque sublimitate fastum præ se ferunt, unde passim in Scriptura superbos homines metaphoricè significant. An ergo, inquit, baculus superbi sese efferet, oblitus se lignum esse, non montes? [Ca. totum versum sic reddit, Securus gloriari adversus eum qui secatur eam? aut se ferram jacere adversus eum qui eam sic agitat ut agitur baculus, sicque attollit tanquam qui virgam, non arborem, attollit?]

16. Dominus exercituum] Qui titulus Deo hinc adscribitur, ut significetur successus omnes & victorias, five Assyrii, five aliorum, à Domino fuisse. In, &c. בְּמִשְׁמַנִּי] In pinguis ejus, M. P. &c. vel, principes, Ch. sic Pi. ut Jud. 3. 29. Vide Psal. 78. 31. collat. cum Psal. 106. 15. Ità omnes. Sed malim hinc intelligi vastum & numerosum ejus exercitum, qui hinc animali pinguiusmo confertur. Heb. in pinguedines ejus. Tenuitatem] Vel, maciem, Ang. For. &c. Id est, vel, mortem; vel, inopiam earum rerum quibus fidebat, v. g. opum, potentiae, &c. Exercitum perdet, per Angelum. Ex maximis copiis paucissimi evadent. Et, &c. וְכַדְּמָהּ] Et subter gloriam (vel, subter locum gloriæ, M. V.) ejus, Mo. P. &c. id est, exercitum quo ipse gloriatur. Et in loco gloriæ ejus, five suæ, Pi. JT. nempe, in loco in quo gloriabitur Assyrius; vel, ubi gloria Dei habitat; h. e. ante moenia Jerusalem. Succensa, &c. וְכַדְּמָהּ] Incendet incendium quasi incendium ignis, Mo. vel, ut dum ignis incenditur, Ti. sic M. Succensa ardebit quasi combustio ignis, Vulg. Transpositio, pro, quasi combustio succensa, quasi rogo ardens. Ardebit ardendo (vel, ardor, JT. Pi. vel, ardore, V.) secundum combustionem ignis, P. vel, similis ardori ignis, JT. Alludit ad vetustum morem comburendi corpora defunctorum, vide 2 Par. 21. 19. maximè cum magno numero strata & insculpta jacerent, unde infectionis periculum esset. Vide Esa. 66. 24. Ezech. 39. 9, 10. Vel, alludit ad combustionem sylvarum, ut Psalm. 83. 15. Sed prius malo. Significat pestem quæ Assyrii enecabuntur, in qua corpora eorum afflata five fiderata erant, ac in cineres conversa; ità tamen ut vestes eorum (quæ hinc gloria vocantur, tum quod ex Assyriis gloriosæ erant, Ezech. 23. 12. tum quod eis homines gloriari solent, vide Psal. 93. 1. Matt. 6. 29.) illæ essent, sicut illæ Levit. 10. 5. ut spolia earum Judæis cederent. Sed hæc incerta sunt. [Ca. locum sic reddit, Eiusque nobilitatem quasi incendii rogo succendet.]

17. Et erit lumen (vel, lux, M. P. &c.) Israel in igne, וְכַדְּמָהּ] Ignis, Ti. in ignem, vel pro igne, M. P. Mo. Ca. JT. Lux, &c. i. e. Deus, qui Israellem illuminat Verbo, & exhilarat defensione suâ; qui hoc tempore lux erit iis, lætitiæ materiam præbendo, Esth. 8. 16. &c. Duo sunt in igne, ardor & lux. Ut Dominus ardore suo consumit hostes, ità luce pios illustrat. Devorabitur, &c. וְכַדְּמָהּ] Devorabit spinam ejus & veprem ejus, Mo. P. &c. i. e. milites, gregarios, (qui sic dicuntur oppositi ad celsas arbores v. 18. k.) qui Israellem pupugerunt. In die una] Uno eodemque tempore; nocte unâ: nam nocte hoc evenit. Sic vocem diei sumi notavimus & alibi. Est nox pars altera diei civilis. Vide Gen. 1. 5. Levit. 23. 32. &c. 9. 18. Et gloria, &c. וְכַדְּמָהּ] Et gloriam (vel, nobilitatem, Ca.) sylvarum ejus, M. P. Mo. &c. i. e. robustorum militum ejus, qui numero suo sylvam repræsentabant. Et, &c. וְכַדְּמָהּ] Et segetis, Ca. & arvi, five arvorum, ejus, JT. Pi. i. e. divitum Principum ejus. Et frugiferi campi ejus, M. sim. Ti. & agri ejus consiti arboribus, Q. in V. & campi consiti ejus, G. & Char- meli

meli ejus, P. Mo. Sy. Carmel erat nomen loci; quo nomine venerunt duo montes, Jos. 15. 55. (de quo 1 Sam. 25. 2.) & Jos. 19. 26. qui non erant patentes, sed clausi & culti, & plantati magnâ varietate arborum frugiferarum: unde Carmel indifferenter accipitur pro quolibet loco fertili. Vide Esa. 16. 10. & 29. 17. Carmel hic non est nomen proprium, sed appellativum, significans solum uber & ferax. Carmel hic proceres denotat. Forſan his verbis respicit Deus gloriationes illas Assyrii, Esa. 37. 24. de invadendis Libano & Carmel, montibus Israeliticis; q. d. Imò verò, inquit, tui Libanus & Carmel antè excidentur, &c. Et quanquam id poſtea deſcribatur, quidni Dominus hic reſpiceret ea quæ ipſe deinceps dicturus erat? Al. Sylvam vocat conſtipationem militum, qui criſtis, haſtis, &c. denſiſſimam ſylvam imitantur: ita & Carmelum vocat copioſum comiteum quem ſecum deferebant. ¶ Ab anima uſque ad carnem conſumetur] Id eſt, penitus. Non ſolum morientur, ſed & vertentur in cinerem. Vel, Animam ejus auferet, dum corpus occidit. Quum homo conſtat animâ & corpore, vindicta Dei utrique parti incumbet; quod certè horrendum eſt. Et animas eorum cum corporibus conſumet, Ch. ſim. Ca. Al. Ignis hic primùm interiora ac vitalia eorum comburet, deinde ad exteriora procedet: quum externus ignis primùm carnem & exteriora, deinde interiora, i. e. vitam ipſam, invadit. Ità exprimitur hic differentia futuri incendi ab igne vulgari. Al. Non carnem tantùm conſumet, ſed & animam, i. e. vitam, adimet. Vide Levit. 20. 14. & 21. 9. Anima, pro vita, Genef. 9. 4, 5. Levit. 17. 11, 14. ¶ Et erit, &c. עֲרִיבָה כְּמִסֵּס יִהְיֶה] Eritque (i. e. Talis erit conditio Regis Assyrii; vel, Fiétque, Ti.) quaſi res quadam leviſſima; vel, quaſi diſſolutio, ſeu liquefactio, fugientis, i. e. ſicut qui metu diſſoluti auſugunt. עֲרִיבָה ſign. liqueſcit ut deſuat. Vel, ut pulvis terebinis, Ti. vel, ut diſſolutio ſigniferi, P. V. Calv. vel, ut quum liqueſcit vexillifer, i. e. cor vexilliferi. Sicut caſtra quæ diſſolvit vexillifer. q. d. Tanta clades erit quanta eſſe ſolet in exercitu cujus vexillifer cecidit; tunc enim omnes fugiunt. Vel, quaſi exercitus cujus vexillifer deſicit, M. Ut ipſe ſit quaſi exanimatus ſignifer, Ca. Eritque tanquam rebus diſſolvendis ſignifer, JT. Quum Rex ipſe, contentiſſimè fugiens, quaſi perſequente igne conſumetur, à filiis cæſus, tum Deus ipſe quaſi ſignifer Assyriiſ iſſis futurus eſt. 19. Præ, &c. מִסְפָּר יִהְיֶה וְיִנְעָר יִכְהַבְם] Numerus (vel, in certo numero, M. vel, pauca, JT. Pi. pauca numero, P. Heb. arbores numeri, Pi.) erunt, & vel ut, puer ſcribat ea, Mo. &c. i. e. facile numerari poſſunt. Numerus Angliſ multitudinem, Hebræiſ verò paucitatem, denotat. Vide Num. 9. 20. Deut. 33. 6. Non opus erit cenſore ſive luſtratoe, qui exercitum numeret, nam hoc vel puer præſtare poteſt. 20. Non adjiciet—inniti ſuper eo qui percutit eos] Nempe Assyrio, vel Egyptio, qui ſub ſpecie foederum exitium Iſraeli meditantur. Nempe, quia malis ſuis emendati erunt. 21. Reliquia convertentur] Ità For. vel, revertentur, For. Pi. Calv. &c. ad Deum, per reſiſcentiam. Explicatio nominis Sear-jasub. 22. Si enim fuerit populus tuus Iſrael (vel, populus tuus, nempe Iſrael, Angl. vel, populus tuus, d. Iſrael, ſive Jacob, Angl. Pi. &c. apoſtrophe ad Jacobum,) quaſi arena maris, (ut promiſſum erat, Gen. 22. 17. & præſtitum, Heb. 11. 12.) reliquia, &c. רֵשִׁיטָה] Reliquum, vel Reſiduum, (vel, Reliquia, M. Ca. ſub. tamen, Ti. P. Ang. vel, tantummodo, Pi. ſim. Ca. Angl.) convertetur, vel revertetur, in, vel ex, eo, Mo. P. Ti. &c. Redibunt in agros & minora oppida, qui ſtatim advenſante Sennacheribo Hieroſolyma ſe receperunt. Vide 2 Reg. 19. 31. 2 Par. 31. 1. Verùm non de reditu in agros & oppida, ſed de converſione ad Deum, hic agi patet ex Rom. 9. 27. Sensus, q. d. Ut ex tot cladibus Assyriorum Deus reliquias Judæorum ſupereſſe voluit, ut ex his tandem naſceretur Chriſtus: ſic non omnes voluit ſtrage infidelitatis perire, ſed æterno ſuo decreto ac potentiâ quadam ex iis reliquiis ſervavit quas verâ fide donaret. Quamvis plurimi perituri ſint, tandem tamen aliquot ſervabuntur, & ad Deum con-

vertentur. ¶ Conſummatio, &c. כְּלִיָּהּ כְּלִיָּהּ כְּלִיָּהּ] Conſummatio (vel, Conſumptio, P. Ang. Nam conſumptio, V.) deciſa (vel, deſinita, ſive decreta, ſive determinata, Q. in V. Ang. ſic Calv. ut 1 Reg. 20. 40. vel, præciſe exciſa; vel, certa, V. vel, perfectâ, M. vel, ex- polita, Ti. vel, abbreviata, Vulg. i. e. quæ ad breves, i. e. paucos, redegit Iſraelitas,) inundat (ſub. eos, M. vel, inundabit, Vulg. Ang. vel, affluens, Ti. vel, inundans, Mo. V. ſub. erit, V.) juſtitiam, Mo. P. Vulg. vel, in juſtitia, M. V. Ti. Ang. marg. &c. ut Apoſtolus reddit Rom. 9. 28. h. e. ex juſto Dei judicio, quo decrevit Deus ſumere poenas de Iſraele, & illum perdere. Conſummatio, i. e. conſummata & plena Judæorum multitudine,—inundabit, &c. i. e. ipſa abundabit juſtitia ſeu verâ Religione, quam in alios quoque, fluminis inſtar, derivabit. Conſummatio (i. e. Delectio, tum corporalis, tum ſpiritualis,) deciſa (i. e. determinata à Deo) fiet, inundans (ſub. terram Iſraelitarum, ex v. ſeq. *) juſtitia, ſcil. Dei, i. e. poenis Divinis. Atroci ſtrage abundante juſtitia, Ca. Sunt qui locum in malum accipiunt, quod Deus juſtitia inundante populum abbreviabit atque conſumet. Quibus repugnant tum conſtructio, tum præcedentia & ſequentia. Sic ergò verito, Conſummationem, ſive Conſumptionem, abbreviatam, ſive conciſam, (Intellige pauculos illos qui ex Iſraele reliqui ſunt, qui ſanctiſſimi fuerunt, ut ſuprà dictum Eſa. 4. 3.) inundat, vel inundabit, juſtitia; i. e. Maxima erit donorum cœleſtium abundantia, poſtquam peccatum & infidelitas ſerè totum Iſraelem vaſtaverit, & ut Apoſtolus inquit, ipſorum imminutio divitiæ mundi. Græci vertunt, λόγον συνέλκων ὃν συνέμνησεν. Sicut ubi rationes accepti & expenſi exputantur, ſæpe parva eſt quæ remanet ſumma; ita & tunc pauci erunt illi reduces, ſed pleni virtutis. Hæc ipſa verba citantur ex Rom. 9. 28. Græcos autem negligentia in verſione ſua accuſat Beza, ſed immerito. Quod enim particip. uſi ſunt pro præſ. indic. ex Hebraiſmo eſt, ut & Propheta hic dixit עֲרִיבָה, & [in v. ſeq.] עֲרִיבָה. λόγον dixit, pro re. Helleniſticè ex Hebraiſmo. Nec putarunt. (ut Beza & plerique ſenſerunt) עֲרִיבָה habere locum ſubjecti, de quo prædicetur עֲרִיבָה, ſed עֲרִיבָה retulerunt ad Deum, & עֲרִיבָה habuerunt pro nominibus poſt verbum; nec dubito quin optimè. Neglectâ ſignificatione exundandi, ſimpliciter dixerunt, Conſummat & præcidiſ rem in juſtitia. עֲרִיבָה acceperunt pro עֲרִיבָה, optimè. Sed quid jam eſt συνέλκων λόγον? Id ex Hebraiſmo exponendum: eſtque עֲרִיבָה, vel עֲרִיבָה, [ut habetur in v. ſeq.] עֲרִיבָה, inquit Beza, eſt conſumptio; & innuit Deum conſtituiſſe ad extremam paucitatem redigere populum ingratum. Ego verò non ad poenam, ſed ad beneficium ac conſolationem, verba illa retulerim; & puto hæc ad exécutionem electionis pertinere, ſub qua tamen non nego quin ex lege oppoſitorum reprobatio etiam contineatur; & per עֲרִיבָה, ſeu עֲרִיבָה, non aliquam conſumptionem, ut nec per עֲרִיבָה abbreviationem aut præciſionem, ſed per utrumque conſummatum in mente Dei conſilium, & præciſum decretum, intelligo. Sic עֲרִיבָה ſumitur pro conſilio conſummato & firmiter decreto, 1 Sam. 20. 33. & עֲרִיבָה pro deſignare, & decernere, 1 Reg. 20. 40. Ità hic ſenſus eſt, Reliquia Iſraelis ſervabuntur, quia decretum electionis firmum eſt. Eſt apud Deum עֲרִיבָה conſummatio decreti, conſummatiffimum decretum: eſt & apud ipſum עֲרִיבָה conſilium conſummatum & ſtatutum, ſive deciſum. Eo conſilio jam exundat, & id exſequitur in terra. עֲרִיבָה ſumo ſicut Eſa. 28. 22. ubi proculdubio conſummatum & deciſum conſilium ſignificat. Locum hunc ſic verito, Conſummationem præciſam exundare facit (vel, Conſummatione præciſa exundat) in juſtitia, vel in equitate, vel, per miſericordiam, id. עֲרִיבָה ſign. Dan. 9. 18. &c. Apud Apoſtolum συνέλκων λόγον dicitur Deus, quum decretum electionis in ſe conſummat; συνέμνησεν λόγον dicitur, quum id in ſe præciſe deſinit & concludit; eſt enim Hebræum עֲרִיבָה: & συνέμνησεν λόγον poſſe eſſe τὴν νόμον eſt, decretum illud exſequi. Hæc ſalvo doctiorum judicio. Malim εἰς Εὐαγγέλιον hic referre ad juſtitiam Dei, judicia & poenas inſipientem, quia Apoſtolus hæc verba, in juſtitia, conjungit cum τὸν Θεὸν excindet, &c. Al. Conſummationem præciſam conſummatum exundans juſti-

123
i Jur. ita, JT. i. e. plenè effecturus est suâ iustitiâ, ita ut nullo consilio, nullâ vi, non amplius quàm exundans amnis, sisti aut impediri possit.

23. Consummationem, &c. בִּי כְּלָה וְנִחְרָצָה וְגו'] Quia, vel Nam, consummationem, live consumptionem, (vel, Consummationem, inquam, M. vel, Nam stragem, Ca.) & finitionem, live determinationem, Calv. Q. in Angl. i. e. determinatam consumptionem; ut, nubes & fumus, id est, nubes fumosa, Esa. 4. 5. ut נִחְרָצָה sit substantivum; quod tamen malim esse adjectivum, ut docent & forma ejus, & usus Dan. 9. 26. vide & Esa. 28. 22. [Unde alii hanc vocem sic reddunt,] & (vel, & quidem, P. M. Ca. simil. Ang.) decisam, Mo. P. vel, determinatam, Ang. vel, perfectam, M. vel, atrocem, Ca. ¶ Faciet in medio omnis (vel, totius, M.) terre; sim. Mo. בְּקֶרֶב כָּל הָאָרֶץ] Per omnem terram, Ca. in toto orbe, o. Ar. in universa hac terra, JT. Pi. nempe Judææ. Exiguus erit populus præ eo qui fuit. Vide supra 7. 21. Vox terra de particularibus regionibus usurpatur, Esa. 9. 1. Matt. 2. 6. & 4. 15. atque ita Apostolus reddit, Rom. 9. 28. Sententia eadem hoc versu repetitur, [quæ erat in v. præced.] ut fieri solet cum magnum aliquid proponitur, & ad attentionem captandam; & ut confirmet futurum esse quod prædixit P. Idem hic repetitur, sed expresso autore, & cum amplificatione.

24. Noli timere] Post prædictam gravissimam consumptionem populi, consolatur pios, &c. ¶ In virga percutiet te] Ità P. Mo. &c. vel, quum virgâ percutiet te, Pi. Dicit, virgâ, non gladio, quo decem Tibus excidit, ut levitatem afflictionis innuat. ¶ Et, &c. וְיִמְשְׁרוּ עָלֶיךָ בִּדְרֹךְ וְגו'] Et baculum suum levabit super, vel contra, te in via Ægypti, Mo. P. &c. vel, more Ægyptiaco, Ca. sim. Pi. Ang. V. G. nempe, proposito te adigendi in perpetuam servitutem. Eo modo quo afflixerunt te Ægyptii, sic te affligent Assyrii. Sæviet in te, vel persequetur ut perdat te, Sennacherib, ut olim fecit Pharaon. Finem tamen habet hæc vestra afflictio, eundemque vobis gloriosum, ut in Ægyptiaca accidit. In via, &c. i. e. suo malo, ut olim te percussit Ægyptus: eo successu quo solet Ægypti Rex vos suis armis impetere; nempe magno strepitu, superbo hiatu, sed exiguo damno tuo, maximo suo. At in via, &c. i. e. quum vel iret in Ægyptum, ut Tarachæ occurreret; vel quum indè rediret. Vide Esa. 37. 9. Al. intelligunt de via Ezechie & populi, qui miserunt Ægyptum, opem petentes adversus Assyrium; id quod & Assyrium irritavit, Esa. 36. 6. & Deum, Esa. 30. 1. & 31. 1, 2. adeoque hanc invasionem procuravit. Sed malim prius, quod phrasi congruentius est, in via, pro, secundum morem, Ezech. 20. 30. & ex v. 26. confirmatur.

Al. Sed ille (vel, quidam, nempe Deus, [qui sæpe intelligitur, ut antè notatum,]) baculum suum efferet pro (vel, pro, ut 1 Par. 6. 49. t.) te ratione Ægypti, JT. i. e. baculum extendet ad defensionem tui, ut Moses ad secandum mare. Sicut Ægyptios olim tractavit, sic tractabit Assyrios.

25. Adbuc, &c. עוֹד מְעוֹט מְעוֹט] Adbuc paululum paululum, Mo. Ang. vel, valde modicum, M. pusillum minusque pusillo, Ti. paulisper, minus pusillo tempore, JT. perpusillum temporis elabatur, Pi. ¶ Et, &c. וְכָל הַיָּמִים וְגו'] Et consummabitur ira & furor meus, P. sim. M. Mo. Ti. ad, vel in, eversionem, live perniciem, live consumptionem, (vel, in abolitione, M. Calv. vel, ad ignominiam, Ti. vel, super inveteratam malitiam, à בְּרִיטָה inveterascere, eorum, Mo. P. V. Consumetur ira mea sævitia in ejus excidium, Ca. à eorum potest referri vel, i. ad Assyrios; tunc dicendum, consummabitur est, ad summum perveniet, explebitur, &c; vel, 2. ad Judæos, (nam frequens est mutatio numerorum;) tunc autem dicendum, consumetur, finietur, cessabit. Ira mea (nempe erga populum meum) cessabit, & furor meus in exitio eorum, nempe Assyriorum; vel, & furor meus (repete ex membro præced. cessabit) ad eorum exitium, vel, definet cum illis. Et consummata (id est, finita) indignatione, (mea, scil. quâ in te excandui, vide supra vers. 5. 6.) tum ira mea incumbet consumptioni istorum, JT. ut effectum est die illo cujus meminit supra v. 17.

26. Et, &c. וְעוֹרֶר וְגו'] Et suscitabit, vel exci-

tabit, — flagellum, M. P. Mo. &c. nempe Angelum, Esa.

37. 36. Opponitur hoc virgæ ipsius, &c. v. 24. Mutatio personæ: sunt enim verba Prophetæ, vel ipsius Dei loquentis de se in tertia persona.

¶ Juxta plagam Madian] Id est, inopinatè & miraculosè non viribus Israelitarum, sed potenti Dei manu. ¶ Et, &c. וְיִמְשְׁרוּ עָלֶיךָ בִּדְרֹךְ וְגו'] Et virgam (vel, & juxta virgam, V. sim. JT.) suam (sub. levabit, Ti. vel, ut suscitavit, P. vel, quum excitavit, Pi.) super (vel, prope, JT. Pi.) mare, Mo. P. sim. JT. Pi. (vel, & virga ejus super mare, M.) & elevabit eam, Mo. simil. JT. Pi. (vel, elevabit eam super eum, P.) in via Ægypti, Mo. P. &c. Et elatâ in mare virgâ suâ eum auferet Ægyptiaco modo, Ca. Et ut virga ejus erat super mare, sic elevabit eam, &c. vel sic, Et secundum virgam ejus elevatam super mare, sic (Heb. &, ut Esa. 53. 7.) elevabit secundum morem Ægypti, i. e. sicut quum indè egredierentur Israelitæ. Alludit ad virgam Moïsi elevatam super mare, Exod. 14. 26.

27. Auferetur onus ejus, &c.] Nempe Regis Assyriæ, Sennacheribi: cui favet contextus; subjiciet enim τοπογραφίαν locorum præcipuorum per quæ ad Hierosolymam usque perveniret. Quamquam longius extenditur vaticinium, ad promissam liberationem ab exilio, &c. Quæ tamen promissio inanis videri poterat, cui contrariæ omnino clades mox successuræ erant. Quare utramque Propheta hic complectitur liberationem, tum à præsentī necessitate, tum à Babylone. Sensus, q. d. Non tantum è præsentē angustia liberaberis, sed etiam robor Assyrii adeo imminuetur, nè possit te deinceps affligere, &c.

¶ Et computrescet jugum; ita &c. וְנִחְרָצָה] Et corrumpetur, Mo. P. Sy. sim. Ca. disturbabitur, JT. Pi. abrumpetur, Pi. dissipabitur, M. laxabitur, Ti. perdetur, V. Ang. sim. Ar. nè postea imponi possit ad cujusquam molestiam, &c. 2. נִחְרָצָה est ex classe eorum quæ contraria significant, nempe obligare, & dissolvere, &c. ¶ A facie olei; sic P. Mo. vel, unctio-

nis, M. Calv. וְנִחְרָצָה] Pra pinguedine, Ti. Ca. propter oleum, JT. Pi. [Variè explicant.] 1. Præ felicitate q. d. Ut corpora opima suâ interdum pinguedine obruuntur & suffocantur; ita Assyrii opibus & honoribus suis, &c. Imperium ejus ob nimias opes & superbiam delebitur.

2. In gratiam Ezechie, uncti Dei. Vide 2 Par. 32. 20, 21. 3. In gratiam populi sui sancti, qui gratiâ S. Spiritus unctus erat. Vide Psal. 105. 15. 2 Cor. 1. 21, 22. 1 Joh. 2. 20, 27. Alluditur ad vim olei, quod nodos quosvis facillè laxat. 4. (& præcipue,) Propter Christum, qui peculiari modo unctus Dei erat, vide Psal. 2. 2. & 45. 8. Dan. 9. 24. Luc. 4. 18, 21. &c. in quo fundantur omnes omnium temporum promissiones, &c. 2 Cor. 1. 20. & ad quem Jesaias illas refert, cap. 7. 14. & 9. 6. Revocat eos ad Christum, cujus beneficio, non autem hominum facultate aut fortunâ, hanc liberationem fieri ostendit.

5. Potius in metaphora perseverat. Cum jugum pro imperio sumitur, & oleum allegoricè ponitur pro eo quod jugo aut pondus adimit, aut materiam dissolvit, aliquid videtur esse quærendum in quo jugum cum oleo conjungatur. Nam sensum ejusmodi sumi ex eis quæ in aliquem ordinem aut naturam non conveniunt, aut arte junguntur, allegoriæ leges non finunt. [Metaphoram variè explicant.] Sumitur ab animalibus, quæ si pingua sunt, præ pinguedine laxatis nexibus, dissolvuntur juga: vel, ab agricolis, qui nodos jugi induratos adhibito oleo seu pinguedine solvunt. Non placet: 1. quia hoc non fert usus rusticorum; 2. nec lora indè putrescunt aut inutilia fiunt, id quod Propheta significare velle videtur. Malim ergo sic exponere, Computrescet jugum, i. e. jugi lora, defectu olei: a facie olei idem est quod, a non oleo, ut Psal. 109. 24. [ubi annotata vide,] vel, quia oleum defuit. Quare Sym.

vertit, ὁ ἀναλελεῖσθαι, præ non unctione; & Apollinaris exponit, ὁ σφιν ἐλάει, id est, sine oleo. Sic infinitivis præpositum sumitur, 1 Sam. 15. 26. וְנִחְרָצָה ab essendo, i. e. nè effes; 1 Sam. 23. 28. וְנִחְרָצָה a sequendo, i. e. nè sequeretur; Job. 33. 28. וְנִחְרָצָה a transeundo, id est, nè transiret. Porro, rusticorum mos est, ut ab ipsis accipi, lora jugorum, quæ coriacea esse solent, ut lenta sint & tractabilia, oleo macerare & subigere; quod si absit,

Ang. ex
Pi.
Ang.
V.
San.
Oecol. in
Marl.

Ang.

Ang.

Pi. For.
L. Me.
Calv. &c.

Calv.

Ang.

Ang.

For.

M.

Q. in

Ang.

Ca.

V. sic Ch.

in M. For.

Ang.

Q. in

Ang.

G.

V. Ang.

For. Calv.

Ang. sic V.

Pi.

Ang.

Calv.

For.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

abfit, facile arescunt & rumpuntur. Sed frustranea sunt hæc omnia: neque enim olei hic mentio fit tanquam instrumenti per quod, sed tanquam motivi propter quod, jugum hoc dissolveretur P.

28. Veniet Sic o. Ar. vel, Venit, M. P. Mo. & c. Venit, esto, Pi. scil. Rex Assyriae. Est ἐπὶ τοῦ οὐρανοῦ, & hypotypolis*. Totum iter Sennacheribi hic describit, μνημονεύς, ejusque tempus & locum, & c. v. & urbes per quas transiret erat cum venit (ab Assyria) obsesum Jerusalem*; vel, cum ex Aegypto rediret Jerosolymam. Describit hoc tanquam rem præsentem, vel quam in prophetica visione spectavit. Potentiam ejus refert, narrans quod, quocunque appulisset, omnia illi cederent, defugientibus cunctis præ metu; ut victoriam & Dei virtutem magis illustrem reddat. Oppida autem hæc ordine enumerata non puto. Vix quicquam certi de his locis tradi potest, nec operæ pretium est curiosius de his agere, quum aliis satis pateat quid hic agat Esaias. Satis est si Assyrium per hæc loca iter fecisse intelligamus. Oppida hæc erant pleraque Benjaminis, vel Judæ. ¶ In (vel, ad, Mo. P. & c. vel, versus, J. T.) Aiatb] Itā M. vel, Hajanam regionem, J. T. Pi. Angl. ubi Hai oppidum fuerat: nam urbs funditus deleta erat, Jos. c. 8. v. 28. Heb. בְּנֵי עֵיִר. ¶ Transibit in Magron, [בְּמַגְרוֹן] In (vel, per, Ca. Pi.) Migron, M. P. Mo. & c. De qua 1 Sam. 14. 2. ¶ Apud, & c. [לְמַחְמַשׁ] In, vel Ad, (vel, Apud, Ti.) Michmas, P. Mo. Ti. & c. De qua 1 Sam. 13. 2. & 14. 5. ¶ Commendabit (vel, parabit, P. vel, reponet, M. sim. J. T. Pi. Ca. o. Ar. V. G. constituet, V. recenset, Ti. recensere faciet, For. Heb. visitare fecit, Angl.) vasa (vel, instrumenta, Mo. P. V. For. impedimenta, J. T. Ca. Sy. V. arma, M. Ti.) sua] Sic o. vel, sarcinas suas, Pi. sim. Ang. G. quod sit expeditior; vide Jer. 36. 20. Vel, cum è longinquo venissent, antequam ad oppugnationem urbis accederet, more peritorum ducum, arma recensuit, ut, si quid deesset, suppleretur. Vide Numer. 1. & 2. Hebr. יִצְקִיָּהוּ בְּקִיָּהוּ.

29. Transferunt, & c. [עָבְרוּ מִעֵבֶר] Transferunt (vel, Transcunt, Pi. vel, Transibunt, Ti. sim. o. Sy. Ar. præter. Heb. pro fut. o. Trajecerunt, J. T. nempe Assyrii P.) cursu, Vulg. i. e. citato cursu: vel, vadum, P. Ti. G. Sy. nempe Jordanis; quod non placet*: vel, vada, M. Ca. vel, transitum, Mo. J. T. Pi. Ang. i. e. angustias montium ad Michmasum. Vide 1 Sam. 13. 23. & 14. 4. 5. ¶ Gaba, & c. [גָּבָא] Gaba, vel, In, five Ad, Geba, diversorio (vel, in diversorio, G. in diversorium, J. T. Pi. Heb. in pernoctationis loco, Pi. vel, velut in hospitio, M.) pernoctarunt. Mo. P. G. M. vel, diverterunt, J. T. sic Pi. Geba erit diversorium in quo pernoctabunt, V. Ibi primum sub tecto quiescent. Pernoctatur (vel, Noctu diverterent, Ti.) ad Gabam, Ca. Gaba sedes nostra, For. ex Vulg. vel, nobis: Mutat personam, quasi ipsi loquantur. Vel, לָנוּ, pro לָנוּ, ipsis*. Sed falluntur, nam לָנוּ hic est plur. à sing. לָנוּ pernoctavit. Videtur hæc fuisse ab una transitus parte, ut Michmas ab altera. Vide 1 Sam. 14. 5. & Neh. 11. 31. ¶ Obstupuit Rama] De qua vide Jos. 18. 25. Jer. 31. 15. ¶ Trepidavit, J. T. G. sim. M. P. Mo. & c. ob adventum Assyriorum. ¶ Gabaath Saulis (i. e. patria Saulis, 1 Sam. 10. 26. & 11. 4. t.) fugit] i. e. Cives ejus fugiunt, præ metu Assyrii.

30. Hinni (vel, Ejula, G.) voce tua] Itā M. Pi. Sy. i. e. Claram vocem ede, eamque lugubrem. Metaphora ταραχῆς, nam vox לָנוּ usitate exclamationem lætam sign. ¶ Exalta (vel, Intona, Mo. vel, Claram ede, J. T.) vocem tuam, P. V. ut scil. urbes aliæ exaudiant. ¶ Filia Gallim] Id est, vel, oppidum Gallim. Satis tritum est, urbes vocari filias. Vel, popule urbis Gallim. De hoc loco vide 1 Sam. 25. 44. ¶ Attende, & c. [הִשְׁתַּחֲוֵה עֵינֶיךָ לַיהוָה] Attende, (vel, Fac attendere, five ut attendat, Mo. Ti. V.) Laifab, pauper, vel humilis, Anathoth, P. Ti. Mo. Fac audire Laifam, pauperulam Anathoth, M. Fac ut audiat (nempe vox tua, vel, ejulatus tuus P.) Laifabum usque, (h. e. ad ultimos fines, ubi Laifa, Jud. 18. 7. q.) o pauperula Anathoth, J. T. Pi. Ang. Patria hæc Jeremiae, Jer. 1. 1. Assyriorum direptionibus pauperula facta. Vel, pauperula Anathoth, id est, misera erit.

Monet incolas Laife, ne despiciant ejulatus Anathoth, sibi tantum consulentes. ¶ 31. Migravit Medemena] Vel, Madmenah, Mo. P. J. T. & c. oppidum Benjamin*: potius Judæ, Jos. 15. 31. ¶ Habitatores Gabim, [גְּבִיִּים] Ghebim, Mo. P. & c. Locum à fossis dicitur. Vide 2 Reg. 3. 16. Esa. c. 33. v. 4. ¶ Confortamini, [חֲזַקְתֶּם] Confortati sunt, Sy. confirmamini, Ti. Hoc ait per irrisionem Rex Assyriorum. Confirmant se, Ca. congregaverunt, five collegerunt, se, M. P. Calv. Mo. G. V. nempe ad fugam, Mo. sic V. G. & c. vel, se præ metu contraxerunt quasi in globum. Confirmaverunt se ad migrandum, J. T. Pi. Fugerunt, ut Jer. 4. 6. & 6. 1. Hæc est vera notio verbi, ut patet ex Exod. 9. 19, 20. ¶ 32. Adhuc, & c. [עוֹד הַיּוֹם בְּנוֹב לַעֲמֹד] Infinitiv. לַעֲמֹד difficultatem hic parit, & varias interpretationes. Adhuc dies (vel, hoc die, Angl.) in, vel apud, Nob ad standum, Mo. vel, staturus, five mansurus, est, Angl. vide Gen. 45. 1. Deuter. 5. 31. Adhuc dies illi est ad standum apud Nob, Angl. sim. G. ex Vulg. i. e. Iter unius diei illum cum exercitu ejus Nobam deducet. Post tot loca capta restabit adhuc satis diei ut Nobam perveniat. Adhuc erit dies quum veniet in Nob ad standum, P. Adhuc die ipsa in Nob stare poterit, V. Cum adhuc dies erit, deveniet in Nob, ut illic subsistat, vel interquiescat, Q. in V. Adhuc dies, quum in Nob interquiescet, Calv. Nob erat urbs sacerdotum, unde Hierosolyma cerni poterat, cui vicina erat. Intelligit Assyrium adhuc uno die in Nob mansurum, ubi se comparabit ad Jerosolymam postmodum obsidendam. Ostendere vult quam propinqua extremo discrimini futura erat Hierosolyma. Adhuc diem Nobi constitutus est, J. T. Pi. Heb. ad standum, scilicet comparatus erit, Pi. De Nob vide 1 Sam. 21. 1. Neh. 11. 32. ¶ Agitabit (vel, Levabit, P. vel, Agitavit, J. T. vel, Movebit, ut 2 Reg. c. 19. v. 21. *) manum suam super (vel, sub, contra, P. J. T. Pi. vel, versus, M.) montem filia Sion, & c. [וְנִפְחָה בְּיָדָהּ בְּיֶרֶם] Agitabit manum suam mons domus, & c. Mo. vel, super montem domus, & c. Ch. [Hi sequuntur] Kerthib, [כֶּרֶת]: reliqui ferè Kerthib, [כֶּרֶת] contra montem filia, & c. h. e. Minatus dira est urbi. [Alii totum sic reddunt:] Adhuc intra diem in Nob stabit, agitabit manu sua minitabitur monti, & c. Ti. Adhuc dies est ut non sit apud Nob commorandum: manum suam agit ad montem puella Sionis, & c. Ca. Adhuc diem in Nob consistendum erit, (h. in לַעֲמֹד format gerundium in dum, ut alibi; vide ad Esa. 9. 9.) agitabit manum suam ad montem, & c. vel, Adhuc ipso illo die (itā ἢ emphat. suo munere fungitur,) quo Nobi consistendum erit agitabit manum, & c. Itā ellipsis est וְנִפְחָה, quæ Hebræis familiarissima est, præsertim cum præcedit notio temporis vel loci. Sensus est, Tanto flagrabit Jerosolymæ odio, ut minas suas adversus eam deferre non possit donec eam obsederit; sed quum adhuc diem morandum erit Nobi, jam tum agitaturus est manum contra eam. Vel potius, sic accipiendum, Adhuc hodie in Nob consistendum: agitabit manum, & c. i. e. Non diu differet Judæam tentare: agitabit jam in eam manus, hodie tantum adhuc Nobi consistendum. Hoc simplicissimum. Al. Vera hujus loci mens (à cunctis ignorata, nisi forte à Zuinglio,) atque versio hæc est, Cogitans etiamnum plus diei superesse quam ut subsistatur Nobi, manum movebit ad montem filia Sionis, id est, manu mota jubebit pergi ad montem filia Sionis. Similis festinatio Chaldæorum Jer. 6. 4.

33. Ecce, & c.] Hos duos postremos versus referunt vel, 1. ad Judæos, quibus hic denunciatur calamitates ipsis imminentes; q. d. Non tantum perveniet in Nob, sed per totam regionem grassabitur. Confirmat id sequens caput, ubi consolatio ad leniendum hunc dolorem affertur. Nec me movet capitis divisio, quæ sæpe præpostera est, & sensum Prophetæ turbat. Vel, 2. ad Assyrios. Ne descriptio invasionis & progressus exercitus Assyriaci terrore illos percelleret, subjungit hanc consolationem, præfixa attentionis notā: q. d. Videte miram mutationem; audivistis furiosos homines insultus; expectate paulisper, & superbiam ejus prostratam videbitis. Vel, 3. ad utrosque, nimirum v. 33: ad Judæos, & vers. 34. ad Assyrios. ¶ Confringet, & c. [וְנִפְחָה בְּיָדָהּ בְּיֶרֶם] Amputabit, vel excidet, (vel, deramit-

Monet incolas Laife, ne despiciant ejulatus Anathoth, sibi tantum consulentes. ¶ 31. Migravit Medemena] Vel, Madmenah, Mo. P. J. T. & c. oppidum Benjamin*: potius Judæ, Jos. 15. 31. ¶ Habitatores Gabim, [גְּבִיִּים] Ghebim, Mo. P. & c. Locum à fossis dicitur. Vide 2 Reg. 3. 16. Esa. c. 33. v. 4. ¶ Confortamini, [חֲזַקְתֶּם] Confortati sunt, Sy. confirmamini, Ti. Hoc ait per irrisionem Rex Assyriorum. Confirmant se, Ca. congregaverunt, five collegerunt, se, M. P. Calv. Mo. G. V. nempe ad fugam, Mo. sic V. G. & c. vel, se præ metu contraxerunt quasi in globum. Confirmaverunt se ad migrandum, J. T. Pi. Fugerunt, ut Jer. 4. 6. & 6. 1. Hæc est vera notio verbi, ut patet ex Exod. 9. 19, 20. ¶ 32. Adhuc, & c. [עוֹד הַיּוֹם בְּנוֹב לַעֲמֹד] Infinitiv. לַעֲמֹד difficultatem hic parit, & varias interpretationes. Adhuc dies (vel, hoc die, Angl.) in, vel apud, Nob ad standum, Mo. vel, staturus, five mansurus, est, Angl. vide Gen. 45. 1. Deuter. 5. 31. Adhuc dies illi est ad standum apud Nob, Angl. sim. G. ex Vulg. i. e. Iter unius diei illum cum exercitu ejus Nobam deducet. Post tot loca capta restabit adhuc satis diei ut Nobam perveniat. Adhuc erit dies quum veniet in Nob ad standum, P. Adhuc die ipsa in Nob stare poterit, V. Cum adhuc dies erit, deveniet in Nob, ut illic subsistat, vel interquiescat, Q. in V. Adhuc dies, quum in Nob interquiescet, Calv. Nob erat urbs sacerdotum, unde Hierosolyma cerni poterat, cui vicina erat. Intelligit Assyrium adhuc uno die in Nob mansurum, ubi se comparabit ad Jerosolymam postmodum obsidendam. Ostendere vult quam propinqua extremo discrimini futura erat Hierosolyma. Adhuc diem Nobi constitutus est, J. T. Pi. Heb. ad standum, scilicet comparatus erit, Pi. De Nob vide 1 Sam. 21. 1. Neh. 11. 32. ¶ Agitabit (vel, Levabit, P. vel, Agitavit, J. T. vel, Movebit, ut 2 Reg. c. 19. v. 21. *) manum suam super (vel, sub, contra, P. J. T. Pi. vel, versus, M.) montem filia Sion, & c. [וְנִפְחָה בְּיָדָהּ בְּיֶרֶם] Agitabit manum suam mons domus, & c. Mo. vel, super montem domus, & c. Ch. [Hi sequuntur] Kerthib, [כֶּרֶת]: reliqui ferè Kerthib, [כֶּרֶת] contra montem filia, & c. h. e. Minatus dira est urbi. [Alii totum sic reddunt:] Adhuc intra diem in Nob stabit, agitabit manu sua minitabitur monti, & c. Ti. Adhuc dies est ut non sit apud Nob commorandum: manum suam agit ad montem puella Sionis, & c. Ca. Adhuc diem in Nob consistendum erit, (h. in לַעֲמֹד format gerundium in dum, ut alibi; vide ad Esa. 9. 9.) agitabit manum suam ad montem, & c. vel, Adhuc ipso illo die (itā ἢ emphat. suo munere fungitur,) quo Nobi consistendum erit agitabit manum, & c. Itā ellipsis est וְנִפְחָה, quæ Hebræis familiarissima est, præsertim cum præcedit notio temporis vel loci. Sensus est, Tanto flagrabit Jerosolymæ odio, ut minas suas adversus eam deferre non possit donec eam obsederit; sed quum adhuc diem morandum erit Nobi, jam tum agitaturus est manum contra eam. Vel potius, sic accipiendum, Adhuc hodie in Nob consistendum: agitabit manum, & c. i. e. Non diu differet Judæam tentare: agitabit jam in eam manus, hodie tantum adhuc Nobi consistendum. Hoc simplicissimum. Al. Vera hujus loci mens (à cunctis ignorata, nisi forte à Zuinglio,) atque versio hæc est, Cogitans etiamnum plus diei superesse quam ut subsistatur Nobi, manum movebit ad montem filia Sionis, id est, manu mota jubebit pergi ad montem filia Sionis. Similis festinatio Chaldæorum Jer. 6. 4.

33. Ecce, & c.] Hos duos postremos versus referunt vel, 1. ad Judæos, quibus hic denunciatur calamitates ipsis imminentes; q. d. Non tantum perveniet in Nob, sed per totam regionem grassabitur. Confirmat id sequens caput, ubi consolatio ad leniendum hunc dolorem affertur. Nec me movet capitis divisio, quæ sæpe præpostera est, & sensum Prophetæ turbat. Vel, 2. ad Assyrios. Ne descriptio invasionis & progressus exercitus Assyriaci terrore illos percelleret, subjungit hanc consolationem, præfixa attentionis notā: q. d. Videte miram mutationem; audivistis furiosos homines insultus; expectate paulisper, & superbiam ejus prostratam videbitis. Vel, 3. ad utrosque, nimirum v. 33: ad Judæos, & vers. 34. ad Assyrios. ¶ Confringet, & c. [וְנִפְחָה בְּיָדָהּ בְּיֶרֶם] Amputabit, vel excidet, (vel, deramit-

¶ 33. Ecce, & c.] Hos duos postremos versus referunt vel, 1. ad Judæos, quibus hic denunciatur calamitates ipsis imminentes; q. d. Non tantum perveniet in Nob, sed per totam regionem grassabitur. Confirmat id sequens caput, ubi consolatio ad leniendum hunc dolorem affertur. Nec me movet capitis divisio, quæ sæpe præpostera est, & sensum Prophetæ turbat. Vel, 2. ad Assyrios. Ne descriptio invasionis & progressus exercitus Assyriaci terrore illos percelleret, subjungit hanc consolationem, præfixa attentionis notā: q. d. Videte miram mutationem; audivistis furiosos homines insultus; expectate paulisper, & superbiam ejus prostratam videbitis. Vel, 3. ad utrosque, nimirum v. 33: ad Judæos, & vers. 34. ad Assyrios. ¶ Confringet, & c. [וְנִפְחָה בְּיָדָהּ בְּיֶרֶם] Amputabit, vel excidet, (vel, deramit-

¶ 33. Ecce, & c.] Hos duos postremos versus referunt vel, 1. ad Judæos, quibus hic denunciatur calamitates ipsis imminentes; q. d. Non tantum perveniet in Nob, sed per totam regionem grassabitur. Confirmat id sequens caput, ubi consolatio ad leniendum hunc dolorem affertur. Nec me movet capitis divisio, quæ sæpe præpostera est, & sensum Prophetæ turbat. Vel, 2. ad Assyrios. Ne descriptio invasionis & progressus exercitus Assyriaci terrore illos percelleret, subjungit hanc consolationem, præfixa attentionis notā: q. d. Videte miram mutationem; audivistis furiosos homines insultus; expectate paulisper, & superbiam ejus prostratam videbitis. Vel, 3. ad utrosque, nimirum v. 33: ad Judæos, & vers. 34. ad Assyrios. ¶ Confringet, & c. [וְנִפְחָה בְּיָדָהּ בְּיֶרֶם] Amputabit, vel excidet, (vel, deramit-

¶ 33. Ecce, & c.] Hos duos postremos versus referunt vel, 1. ad Judæos, quibus hic denunciatur calamitates ipsis imminentes; q. d. Non tantum perveniet in Nob, sed per totam regionem grassabitur. Confirmat id sequens caput, ubi consolatio ad leniendum hunc dolorem affertur. Nec me movet capitis divisio, quæ sæpe præpostera est, & sensum Prophetæ turbat. Vel, 2. ad Assyrios. Ne descriptio invasionis & progressus exercitus Assyriaci terrore illos percelleret, subjungit hanc consolationem, præfixa attentionis notā: q. d. Videte miram mutationem; audivistis furiosos homines insultus; expectate paulisper, & superbiam ejus prostratam videbitis. Vel, 3. ad utrosque, nimirum v. 33: ad Judæos, & vers. 34. ad Assyrios. ¶ Confringet, & c. [וְנִפְחָה בְּיָדָהּ בְּיֶרֶם] Amputabit, vel excidet, (vel, deramit-

¶ 33. Ecce, & c.] Hos duos postremos versus referunt vel, 1. ad Judæos, quibus hic denunciatur calamitates ipsis imminentes; q. d. Non tantum perveniet in Nob, sed per totam regionem grassabitur. Confirmat id sequens caput, ubi consolatio ad leniendum hunc dolorem affertur. Nec me movet capitis divisio, quæ sæpe præpostera est, & sensum Prophetæ turbat. Vel, 2. ad Assyrios. Ne descriptio invasionis & progressus exercitus Assyriaci terrore illos percelleret, subjungit hanc consolationem, præfixa attentionis notā: q. d. Videte miram mutationem; audivistis furiosos homines insultus; expectate paulisper, & superbiam ejus prostratam videbitis. Vel, 3. ad utrosque, nimirum v. 33: ad Judæos, & vers. 34. ad Assyrios. ¶ Confringet, & c. [וְנִפְחָה בְּיָדָהּ בְּיֶרֶם] Amputabit, vel excidet, (vel, deramit-

¶ 33. Ecce, & c.] Hos duos postremos versus referunt vel, 1. ad Judæos, quibus hic denunciatur calamitates ipsis imminentes; q. d. Non tantum perveniet in Nob, sed per totam regionem grassabitur. Confirmat id sequens caput, ubi consolatio ad leniendum hunc dolorem affertur. Nec me movet capitis divisio, quæ sæpe præpostera est, & sensum Prophetæ turbat. Vel, 2. ad Assyrios. Ne descriptio invasionis & progressus exercitus Assyriaci terrore illos percelleret, subjungit hanc consolationem, præfixa attentionis notā: q. d. Videte miram mutationem; audivistis furiosos homines insultus; expectate paulisper, & superbiam ejus prostratam videbitis. Vel, 3. ad utrosque, nimirum v. 33: ad Judæos, & vers. 34. ad Assyrios. ¶ Confringet, & c. [וְנִפְחָה בְּיָדָהּ בְּיֶרֶם] Amputabit, vel excidet, (vel, deramit-

¶ 33. Ecce, & c.] Hos duos postremos versus referunt vel, 1. ad Judæos, quibus hic denunciatur calamitates ipsis imminentes; q. d. Non tantum perveniet in Nob, sed per totam regionem grassabitur. Confirmat id sequens caput, ubi consolatio ad leniendum hunc dolorem affertur. Nec me movet capitis divisio, quæ sæpe præpostera est, & sensum Prophetæ turbat. Vel, 2. ad Assyrios. Ne descriptio invasionis & progressus exercitus Assyriaci terrore illos percelleret, subjungit hanc consolationem, præfixa attentionis notā: q. d. Videte miram mutationem; audivistis furiosos homines insultus; expectate paulisper, & superbiam ejus prostratam videbitis. Vel, 3. ad utrosque, nimirum v. 33: ad Judæos, & vers. 34. ad Assyrios. ¶ Confringet, & c. [וְנִפְחָה בְּיָדָהּ בְּיֶרֶם] Amputabit, vel excidet, (vel, deramit-

deramificat, V. M. sic Mo. simil. For. vel, *abrampet*, G. vel, *collucaturus* est, JT. Pi. i. e. è medio tollet^x: vel, *eruet*, Ca.) *ramum*, live *frondem*, (vel, *ramum* istum, Ti. i. e. vel *Sancheribum* 7; vel *Rabfacen*, qui & urbem & Deum contempserat²; vel procerem quemque in exercitu ejus³: vel, *ramos*, Ca. Pi. i. e. robustos milites Assyriacos,) *pavore*, Ti. vel, *cum terrore*, Mo. vel, *cum robore*, seu *potentia*, P. M. V. magnâ vi, live *potenter*^b: vel, *violenter*, JT. Pi. Ca. vel, *terribiliter*, G. *רמ* sign. *ramum*^c, majorem scilicet & celsiorem, qui fructum plurimum profert, Esa. 17. 6. & 27. 10. Ezech. 31. 6^d: vel, *prominentiam rami*†; (indèque sign. *prominentiam rupis*, Jud. 15. 8, 11. Esa. 2. 21. & 57. 5e.) Ab hoc nomine est verbum *רמץ*, quod *rarum* est, & contrariam nomini significationem accipit, ut sæpe fit^g. *Ramificare*, pro, *deramificare*; ut *radicare*, pro, *eradicare*, Job. 31. 12. Psalm. 52. 7^h. *רמץ* sonat, *ramos amputavit*ⁱ. *רמץ* (א *decoravit*) sign. *frondes*, quæ ornameto sunt arboribus^k; vel, *frondes illustres*, foliis & fructibus decoratas, Ezech. 17. 6. & 31. 5, 6, & 1^l. [Veteres, metaphorâ explicatâ, sic vertunt, *conturbabit gloriosos*, &c. d. sim. Sy. Ar. *projiciet interfectos*, Ch.] ¶ Et, &c. *רמץ* *הקומה גרמץ*] Et *excelsi staturâ* (vel, *superbiâ*, o.) *succisi*, Mo. P. Aded ut *proceri staturâ exscindantur*, JT. Et (sub. *ligna*, vel *arbores*, M. Ti. Pi. V. G.) *proceræ*, live *excelsæ staturâ*, live *staturæ*, (h. e. Principes^m, quos Reges esse dixerat v. 8ⁿ.) *succidentur*, M. Ti. &c. Participium passiv. pro fut^o.

34. Et, &c. *וְנִקְחָהּ סִרְיָהּ הַיָּעַר בְּכִרְוֹתָי*] Et (vel, Et ita, Ca.) *succidet* (vel, *circumputabit*, JT. Pi.) *perplexa* (vel, *condensa*, M. sim. Q. in V. Ca. i. e. *virgulta* P, h. e. milites^q: vel, *vepreta*, Ti. vel, *arbores perplexas*, P. sim. V.) *sylvæ* (vel, *sylvæ illius*, Q. in V.) *ferro*, Mo. V. &c. vel, *ferro suo*, JT. vel, *quasi ferro*, Angl. ¶ Et, &c. *וְנִקְחָהּ סִרְיָהּ הַיָּעַר בְּכִרְוֹתָי*] Et (vel, *Denique*, JT.) *Lebanon* (vel, *Libanus ille*, live *ipse*, M. Ti. V. JT. vel, *arbores Lebanon*, P.) *in forti* (sub. *ferro*, V. P. vel, sub. *angelo*, V. sic M. Pi. i. e. *operâ Angelis*: vel, *per magnificum*, JT. Pi. id est, vel, *ipsum Dominum*^{*}; vel, *per hæredem Regni destinatum*, 2 Reg. 19. 37^r) *cadet*, Mo. &c. Ut *Libanus generosè cadat*, Ca. Libanus mons arbores plurimas sustinet: sic Rex sustinuerat exercitum†. Hinc colligo Prophetam Judæis minari; neque enim Assyrio congruit Libani excidium, sed Judæis^v, quorum limes hic erat Deut. 11. 24. quibus etiam, & specialiter Hierosolymæ, applicatur, Jer. 22. 6, 20, 23. Zach. 10. 10. & 11. 1^x. At contrâ, 1. Jerusalem non cecidit per Sancheribum. 2. Libanus, arboribus proceris & optimis celeberrimus, adhibetur ad designandum alios etiam status & populos præter Judæos. Imò Rex Assyriæ vocatur *cedrus Libani*, Ezech. 31. 3. & *Carmel* de ipso & exercitu ejus dicitur v. 18. Quare Lebanon, ut Judæi bene notant, nihil aliud hic significat quàm exercitum Assyriacum, qui Libano ejusque arboribus robore & multitudine confertur^y.

CAP. XI.

1. Et, &c. *וְיָצָא חֹטֶר מִנֶּעֱמָן*] Et (vel, *Tunc*, Ti. Sy. vel, *Sed*, Calv. sim. Ca. vel, *Nam*, JT. Pi.) *egredietur*, live *prodebit*, *virga* (vel, *furculus*, Ti. Ca.) *de stirpe* (vel, *trunco*, Sy. V. vel, *semine*, P. He. in V. vel, *radice*, o. Ar. vel, *trunco succiso*, JT. Pi. *וְיָצָא* propriè est, *arbor excisa*, cujus radix in terra manet^a: vel, *germine*, Q. in V.) *Isai*, Mo. &c. *חֹטֶר* hic tantùm occurrit, & Prov. 14. 3^b. ¶ Et, &c. *וְיָצָא מִשְׁרָשָׁיו יֶפֶר*] Et *furculus* (vel, *flos*, o. Ar. Ti. vel, *stolo*, Ca. vel, *virgultum*, V.) è, vel *de radicibus ejus crescet*, Mo. P. vel, *ascendet*, o. Ar. vel, *fructificabit*, M. germinabit, V. efflorescet, JT. Pi. *nascetur*, Ti. V. *pullulabit*, Ca. [Sed jam quærendum tum de connexionem, tum de sensu. Connexionem variè constituunt.] 1. Quum descriptio tantarum calamitatum, quibus excisum erat Regnum, urbes dirutæ, &c. pios ad desperationem adigere posset, hanc consolationem subicit Dominus, & quomodo Regnum sit instauraturus denunciat^c. 2. Postquam de insolenti & vano spiritu Sennacheribi egit, nunc de Regno agit Emma-

nuelis longè dissimili, fortunato & sempiterno. Incipit autem ab Emmanuelis ortu^d. Solent Prophetæ occasione specialium liberationum ad generalem hominum redemptionem per Christum assurgere, cujus nimirum illæ typi erant†. Vel, rationem hîc reddit illius dicti† Ang. Esa. 10. 27. *dissolvetur jugum propter unctionem*, nempe Messiam ab illo populo & illa familia proditurum, quam propterea Deus servare voluit^{*}. Jam qualis futura esset redemptio de qua nonnihil dixerat cap. præc. manifestius exponit, nempe per Verbum Christi, &c. f. For. [Sed jam de sensu disquirendum, quid vel quem Prophetâ hîc intelligit.] Quidam de Ezechia accipiunt. Itâ quidam moderni Judæi accipiunt^g. Redit ad laudes Ezechia, sub quibus [tamen] sensu sublimiore latent Messia laudes^h. Sed illam sententiam multa refellunt. 1. Si laudes ejus hîc continuantur qui deprædicatus est Esa. 9. 6. non Ezechias, sed Christus, ibi celebratur. 2. De eo loquitur qui adhuc *egressurus erat*, &c. at Ezechias jam natus erat. 3. Encomia sequentia nulli Regi mundano competunt: v. g. quod nunquam à justitia deflectet, nec aliorum operâ indigebit, nec juxta aliorum relationem, neque juxta speciem externam, judicabit, sed ipsa cordis consilia intuebitur; quod virgâ oris sui interficiet impium, id quod Christo tribuitur 2 Thes. 2. 8; quod sub eo lupo habitabit cum agnò; quod in illo requiescit Spiritus Domini, itâ ut ab ipso auferri nequeat; quod signum hic erit populo- rum, & gentes illum deprecabuntur, vide Gen. 49. 10; quod sub hoc residuum populi, tum Judæorum, tum etiam decem tribuum, sit congregandumⁱ. 4. De illo^j vaticinatur qui nasciturus erat ex *trunco arido*, (id est, signi:) quum Davidis soboles penè extincta erat; ideò- que Davidem non nominat, sed Isai; quod familia ipsius tum rusticana potius & ignobilis, quàm regia, videretur. At Ezechia vel Josia hoc aptari non potest, qui statim ab infantia in spem regni fuerunt educati. Zerubbabel nè millefimam partem habuit dignitatis quæ hîc celebratur: quare vaticinium soli Christo competit^k. Porro, RR. (tum veteres, tum moderni^l), hunc locum de Messia accipiunt^m. Sic Chald. *Et egredietur rex de filiis Isai, & Messias de filiis filiorum ejus germinabit*. Sic etiam K. & RS. & Abrabaneelⁿ. Deinde, *truncus* hîc *succisus* Messia ejusque tempori apprimè congruit^o: tunc enim familia Davidis potentia & autoritate valde diminuta erat, Rege destituta, pauperrima, ut in Josepho & Maria constat P. At tempore Ezechia res domus Davidis, amissione decem tribuum & tot hostium incursionibus, valde accisæ erant^q. Itâ sanè, & huc etiam respicere potuit Prophetâ; sed in Christo longè eminentius hoc impletum est^r. Metaphoram hîc continuat quâ usus fuerat in fine cap. præc. de sylva live terra sylvestris penitus exscindenda & exurenda; unde tamen dicit emersurum surculum qui excrescat in arborem, ramosque & fructus longè latèque diffundat, & præstantior sit omnibus sylvis, quique copiam & splendorem exustæ sylvæ restituat^s. Genis Christi & ipse Christus hoc versu describuntur; dona in Christum collata, v. sequente; Regia verò administratio, tribus aliis^t. *Radices Isai* hîc intelliguntur, vel, 1. sursum, de progenitoribus ejus, Abrahamo, Isaco, &c. vel, 2. deorsum, de posteris ejus, Davide, &c. Jesse, inquiunt, erat quasi granum in terram conjectum, è quo, in terra tumente, posteris ejus, tanquam radices, vel fibræ radicum, pullulant. Hoc phrasis innuit, idque cum emphasi: quod prius *truncus* dicitur, hîc *radices*. *Truncus* est exigua pars arboris quæ exstat super terram, Dan. 4. 15. *radix*, quæ infra terram, Job. 14. 8. In priore membro Isai dicitur *truncus succisus* paulò supra terram; in posteriore, *radix*, quæ supra terram non conspicitur. Illustratur hæc phrasis ex collat. Dan. 11. 7^v.

2. *Et requiescet super eum* i. e. Perpetuò ei aderit^x. Sign. firmum hoc & diuturnum fore, & proprium illius^y. Non dicit, *superveniet ei*, ut Luc. 1. 35. nec, *erit super eum*, Esa. 61. 1. sed, cum eo permanebit. Confer de phrasi Num. 11. 17. 2 Reg. 2. 15^z. Hæc quies, &c. figurata est per quietem columbæ super Christum, Mart. 3. 16^a. Hæc quies perpetuitatem muneris significat^b. ¶ *Spiritus Domini* i. e. Spiritus Sanctus, qui à Deo Patre procedit:

^c Pi. Ang. cedit ^c: nam distinguuntur hic tres Personæ, sicut Psal. 45. 8. Esa. 61. 1. Matt. 3. 16, 17^d. Regnum Christi, quia spirituale est, administratur per Spiritum Sanctum*. Spiritus in hoc membro personam denotat, in seq. dona ipsius^f. Al. Spiritus hic est quidam internus motus, seu vis aut afflatus, qui nos ad aliquid conandum agit & instigulat^e. ¶ Spiritus sapientie & intellectus] i.e. Spiritus efficiens sapientiam, &c.^h. Spiritus hic in sex suas partes distribuitur. Crevit autem in Christianismo, ideo distribuitur in septem, Apoc. 1. 4ⁱ. Sed non est cur de horum donorum distinctione subtilius agamus, præsertim cum ea tantum hic enumerari putem quæ supremum Judicem decent*. Hæc duo dona Salomoni data erant, 1 Reg. 3. 12. Distinguuntur autem hic, ut & Deut. 4. 6. Prov. 2. 6. & 4. 5. & 7. 4. sed quo pacto, non conveniunt^l. חכמה, sapientia, est vel, 1. cognitio rerum^m, nempe Divinarumⁿ: vel, 2. donum illuminationis, quo quis idoneus fit ad docendum, 1 Cor. 12. 8°. בינה, intellectus, est vel, 1. judicium quod ex sapientia oritur, quo inter res discernimus^p: vel, 2. cognitio rerum naturalium^q: vel, 3. donum apprehensionis, quo quis aptus fit ad discendum, Matt. 24. 15. 2 Tim. 2. 7^r. ¶ Spiritus consilii] Quo scilicet in rebus dubiis & perplexis se expedire possit. Prov. 20. 18. & 24. 6^t. Spiritus prudentiæ, in rebus politicis maximè^v. ¶ Et fortitudinis] Quo constanter exsequatur quod faciendum statuerit, nullâ difficultate territus*. Constantia in adversis, quam tempore Sennacheribi egregiè ostendit Ezechias^v. Rectè hæc duo conjunguntur^z: nam consilium sine fortitudine inane est & inefficax; rursus, fortitudo sine consilio est temeritas^a. ¶ Spiritus scientiæ] Idem quod intelligentiæ, nisi quod magis ad cognitionem pertinet^b. Est facultas discernendi res etiam abstrusissimas, v. g. corda hominum, ut Prov. 15. 11. Jer. 17. 9, 10. id quod Christo tribuitur Matt. 9. 4. &c^c. Al. scientiæ, circa interpretationem Legis^d. ¶ Et pietatis] Hebr. timoris Domini, Pi. Mo. &c. Hoc donum cætera omnia superat*. Sed quomodo Christo congruit timor Domini? Resp. Erat in eo timor, honoris scilicet & reverentiæ, quo, ut homo erat, Deum Patrem coluit, Matt. 11. 25. Joh. 11. 41. Est & in optimis timor peccandi; Prov. 28. 14. Eccles. 9. 2^f. Opponitur hic Emmanuel his Regibus qui se suosque inani consilio & iniquis rationibus perdidere: ille autem temp. suam longè aliter moderabitur^e.

3. Et replebit, &c. sim. o. Ar. "וְיִמְלֵךְ" [Variè reddunt.] Et odorari ejus in timore Domini, Mo. Et faciet odorari eum timorem, &c. V. vel, in timore, &c. P. M. i. e. Parvo indicio agnoscet illum qui fuerit justus & timens Dei^h. Et odoratus (olfacere, For.) ejus erit in, vel cum, timore, &c. Q. in V. Pi. For. sim. JT. Heb. odorari, infinit. loco nominisⁱ. Odoratum vocat acre judicium^k, ut declarant sequentia^l. q. d. Erit præditus acerrimo ac infallibili judicio, quod semper erit conjunctum cum timore Domini^m. Non infirmè, tenuiter & humanitus singula odorabitur & cognoscet in speciem, sed recto judicio penitus omnia cognoscens judicabitⁿ. Et sagacem illum reddet in timore Domini, Calv. Ang. Tanta erit ei prudentia, ut quasi odore narium discernere possit inter pios & impios, nec opus sit illi auditu vel aspectu, &c^o. Sensus olfactus, ubi vividus est, errori minùs obnoxius est quàm vel visus, vel auditus^p. Timor Dei hic ponitur pro certa judicandi regula^q; vel, in genere, pro quovis pio & religioso affectu erga Deum. Perspicacissimus erit, non in rebus mundanis, (vide Luc. 12. 14. Joh. 18. 36.) sed vel, 1. in rebus pietatem spectantibus; discernet quæ ei congruunt, vel ab ea discrepant, quibuscunque fucis ornentur, Rom. 2. 18. Phil. 1. 9, 10: vel, 2. de hominum personis & cordibus, num sincera sunt, an falsa, &c. Matt. 22. 18. & 23. 25, &c. Joh. 1. 47^r. Et olere faciet (nempe Spiritus Domini) Christum timorem Domini; i. e. Quocunque in opere aut loco odorem emittet ex se timoris Domini^t. Al. "וְיִמְלֵךְ" non sign. odorari, (ut plerique hic nimis negligenter & improprie reddunt,) sed, sentire, vel præsentificare, sicut & Jud. 16. 9. Job. 39. 25. [ubi à nobis congesta vide.] Quare locum hunc sic reddo, Et sensus ejus timore Domini imbuti erunt, i. e. Religiosè omnia persen-

tiscet; Religio erit velut norma sensuum ejus^c. Al. Et faciet eum spirare timore, &c. Ti. Respirare ipsius erit in, &c. i. e. Nihil nisi pietatem spirabit^v. Al. Et consolari (i. e. solatium) ipsius in timore Domini; h. e. Pro pietate sua in maximis periculis Deo confidet*. Fulgebis timore, &c. Sy. Et applicabit eum ad timorem suum Dominus, Ch. ¶ Non, &c. "וְיִמְלֵךְ" Et (vel, Itaque, Pi. vel, Ob id, Ti.) non ad, vel secundum, aspectum, live visionem, oculorum, &c. P. Calv. &c. id est, cum respectu personarum, 2 Par. 19. 7. vel, pro externa facie, ut illi Joh. 7. 24. 2 Cor. 10. 7^v. vel, considerando tantum actiones externas. Innuit eum fore cordium cognitorem^z. q. d. Non tantum de externis operibus censuram exercet, more politico, sed etiam de sincera pietate, &c^a. Al. Non desperabit etiam si maximum contra se exercitum hostilem videat^b. ¶ Neque secundum auditum aurium arguet; sic P. Calv. Ang. &c. sim. Pi. "וְיִמְלֵךְ" Carpet, V. Ut ab externa facie neminem probabit, ita neque ex incertis rumoribus vel fictis criminationibus quemvis condemnabit; sed ex certa & propria ipsius scientia judicabit^c. Non temere fidem habet vel delationibus aliorum, vel verbis hypocritarum^d. Al. disputabit. Non ex rumoribus de futuro conjecturam faciet: credet enim Prophetis*. * G.

4. Sed, &c. "וְיִשְׁפֹּט" Et judicabit, &c. A genere ad speciem descendit. Si enim ex timore tantum Domini judicabit, quid superest nisi ut pauperes liberet, &c^f? Vel, Nam judicabit, Calv. vel, Sed, &c. Pi. G. Ang. For. Est enim antithesis^g; & novus sensus hic inchoatur. Equum, ait, jus præstabit & pauperi & diviti^h. ¶ Et, &c. "וְיִמְלֵךְ" Et arguet, vel corripiet, in, vel cum, equitate, vel rectitudine, (vel, ex æquo, JT.) mansuetos terræ, Pi. JT. ¶ valet articulum accusativi casusⁱ. Id est, vel, nec illis parcat, si deliquerint; vide Exod. 23. 2, 3: vel, illos moderatè corripiet, ut eos corrigat, non ut perdat. Sed prius malo^k. ¶ Vel, pro mansuetis, &c. V. Calv. Ang. G. &c. i. e. pauperibus & afflictis^l. Erit eorum defensor, ut Reges esse debent^m. Ad pauperes addit h. l. mansuetos, tum ut ostendat quales sint illi pauperes quos Christus proteget; tum quia qui pauperes simul & mansueti sunt injuriis opportunissimi esse videnturⁿ. ¶ Et (vel, Sed, Angl. sim. Pi.) percutiet (i. e. interficiet, ex collat. membri sequentis; sic & 1 Sam. 25. 38. 2 Sam. 5. 8°.) terram] Id est, vel, homines terrenos^p, live terræ incolas^q; vel, impios^r, ex collat. seq. membri: sic dictos, quod nihil de Deo cogitent, sed humi affigant Divina particulam auræ^t; vide Phil. 3. 20. & quod portio illis est in terra; vide Matt. 6. 20, 21. Luc. 12. 21. &c. & quod maximam terræ partem possideant, qua de causa dicuntur mundus, Joh. 16. 20. & 17. 9, 25. 1 Joh. 5. 19. & homines hujus mundi, Psalm. 17. 14^r. ¶ Virgâ (vel, baculo, Ca. vel, verbo, o. Ch. &c.) orisui] Vel, 1. potente Verbo suo^v, quo mundum & creavit, Psal. 33. 6. Joh. 1. 3. & sustentat, Psal. 148. 5, 6. Heb. 1. 2, 3. q. d. Non eget armis ad profligandos hostes, &c. sufficit vel verbum oris, ut Joh. 18. 6. imò [ut sequitur] spiritus, vel halitus, vel minima motio, laborum. Vide Job. 4. 9. & 15. 30. &c^x. Vel, 2. precibus suis^y. ¶ Et spiritu laborum suorum] Alia periphrasis Verbi^z. ¶ Interficiet impium] Ità M. P. Mo. &c. Id est, vel, 1. Diabolum, 1 Joh. 3. 12^a: vel, 2. Antichristum, ut explicatur 2 Thes. 2. 8^b: vel potius, 3. impios in genere^c. Damnabit omnem improbitatem, &c^d. eamque sceptro suo profligabit. Efficaciam Verbi h. l. celebrat Propheta. Percussio terræ reprobis & electis promiscua est. Evangelium est gladius qui omnes vulnerat; electos quidem, concupiscentias mortificans; reprobos verò, exitialiter*. Percutiet impios, scilicet in conscientiis, ita ut agniti sint peccata sua cum metu judicii Divini; & interficiet, i. e. impiorum doctrinam convincet falsitatis, vitam verò impietatis, idque efficaciter, ita ut in conscientiis suis sensuri sint se morte æternâ damnandos esse^f.

5. Et (vel, Nam, Pi.) erit justitia cingulum lumborum ejus, & fides (vel, veritas, o. Ar.) cinclorium (vel, baltheus, Ti.) renem ejus, "וְיִמְלֵךְ" Renem ejus, P. Mo. M. Pi. femur ejus, Ti. JT. ilium ejus, Ca. lumborum ejus, Angl. Ità vox sumitur in eodem argumento Job. 38. 3. & 40. 7.

(al. 2.) Esa. 5. 27. & 32. 11. Jerem. 30. 6 *. i. e. Pios ac justos viros semper circum se habebit. *Cingulum*, i. e. ornamentum. q. d. Hæc tam arcte ei adherent quam cingulum corpori, quod nunquam deponit. Vide Psal. 109. 19. Jer. 13. 11. Balteus vel cingulum insigne est & honoris, Job. 12. 18. Apoc. 1. 13. & potestatis, Esa. 22. 21. & 45. 5. & præparationis ad pugnam, 1 Reg. 20. 11. five ad iter, aut ad munus quodlibet, 1 Reg. 18. 46. Jer. 1. 17. Luc. 12. 35. &c. q. d. Gloriam non petet ab externis ornamentis, sed à virtutibus, &c. Non erit ignavus, dissolutus, &c. ut terreni Reges, &c. Eccles. 10. 16, — 19. sed gnavus, & constanter paratus ad defensionem populi sui. *Justitia & fidelitas* hinc idem sunt. Vel, hypallage est, ac si diceret Christum veraci justitiâ præcinctum fore k.

6. *Habitabit lupus cum agno, &c.*] Intelligunt hæc vel, 1. literaliter, quod in diebus Messie hæc animalia mutabunt naturas suas, eruntque (saltem in Terra sancta) mitia, &c. ut in principio l. Sed his opponimus R. Mosén Ægyptium, qui hoc ceu absurdum rejicit, &c. m. Vel, 2. [metaphoricè.] Locutiones hæc figuratæ significant altam & inconcussam pacem quæ post Senacheribi tempora futura erat sub Ezechia, per quam etiam infirmissimi quique suum erant obtenturi sine metu rapinæ. Hi sunt effectus justitiæ Regum n. Sed jejuna est hæc interpretatio. Publica quidem bella tunc cessarunt, non autem privatæ lites, rapinæ & cædes, &c. o. Describit hic miros effectus regiminis Christi in animis subditorum suorum, quippe qui novæ quodammodo fient creaturæ p. Efficaciam Verbi Dei ostendit: Abigit feritatem morum, &c. q. Homines feroces mitescent, & pacem cum aliis colent. Promittit hic beatam mundi reparationem. Ordinem describit qualis fuit ante lapsum hominis, qui per Christum instauratur, abolitâ maledictione, &c. t. ¶ *Et leo & ovis, &c.* יָדָהּ וְיָדָהּ] *Et leo* (vel, leonculus, M. fim. P. Mo. juvenis leo, JT. Pi. Ang.) & *pecus pingue* (vel, bubalus, P.) simul, Ti. sic Ang. JT. Pi. Mo. sub. erunt, Ti. JT. vel, morabuntur, M. [Ca. hæc verba cum sequentibus sic reddit, *Copulatioque vitulum & leonem & taurum ducet puer parvulus.*] מִיָּדָהּ sign. *pecus pingue, & armenta domi saginata* l. Leones autem & feræ in pingua libentius irruunt v. [De מִיָּדָהּ vide congesta ad 2 Sam. 6. 13.] ¶ *Et puer parvulus minabit eos, מִיָּדָהּ] Ducens in eis, Mo. reget eos, M. aget ea, nempe animalia x. Sed verbum hoc aliam constructionem postulat, nempe cum accusativo: forsan ergo מִיָּדָהּ hic est nomen, significans *abductorem* seu *ducem*, i. e. pastorem, & בָּ valet *inter*; ita veritas, *pastor* (vel, *dux*, JT.) *inter eos* y. Significat feras has sponte obsequuturas, nec violentiâ opus fore quâ coerceantur. Videntur insuper Ministri pueris comparari, quod nullam vim externam adhibent, nec imperium ullum præ se ferunt z.*

7. *Vitulus, &c.* וְיָדָהּ וְיָדָהּ] *Et vacca & ursæ pascuntur simul, accubabunt* (sub. simul, Ti.) *nati* (vel, *catuli*, Ti. &c.) *earum*, Mo. Al. *pascuntur*, (sub. simul, vel à v. præced. vel ex membro sequente b.) & *simul accubabunt, &c.* q. d. Non tantum pascunt, sed & procreabunt simul c. ¶ *Et leo — comedet paleas*] Ut in primævo statu, cum herbas aliâque terræ nascentia, Gen. 1. 29, 30. non autem animalia, comederent d. Sensus, Non minus Principes patientur se pasci Verbo Dei quam plebei *. Fiduciæ summæ & innocentie descriptio allegorica f. Mansuescent qui ante cædibus & rapinis gaudebant s.

8. *Delectabitur infans — super foramine aspidis*] Serpentis notatæ ob crudelitatem, Deut. 32. 33. venenositatem, Job. 20. 14, 16. & indomabilitatem, Ps. 58. 5 h. Sensus, Potentiores non lædent infirmos i: vel potius, Callidi non fallent simplices k. Aspides amant latebras l. ¶ *In caverna reguli*] ὄφεις Græci modò *xæstus* vertunt, modò *æmida*, i. e. genus quoddam aspidum ab aliis distinctum t. [Quid ὄφεις, vel ὄφεις, vide in collectaneis meis ad Prov. 23. 32.] ¶ *Manum suam mittet*] Ex puerili curiositate, ad explorandum quid ibi sit m.

9. *Non occident, וְיָדָהּ] Perdent, sive corruptent, P. Mo. JT. Pi. detrimentum, sive injuriam, inferent, M. V.*

vastabunt, Ti. ¶ *Monte sancto*] Id est, in Ecclesia n. Pi. Musc. Discriminat Regnum Christi à Regnis mundi, quod in &c. his alii alios perdunt, &c. in illo regnant pax, mansuetudo, &c. o. ¶ *Quia repleta est* (vel, *erit*, Ti. JT. &c.) o Musc. in Marl. *terra scientiâ Domini*; מִיָּדָהּ] [Constructio non est usitata, quæ forsan sic expedienda, *scientiâ à Domino*, ut sit מִיָּדָהּ, pro מִיָּדָהּ, ut sæpe ponitur. *Scientiam* autem intellige vel, 1. in genere; quia ut ignorantia est mater omnium peccatorum, præsertim feritatis illius quæ hic antea fuisse supponitur: ita scientia est optimum adversus illa remedium. Vel, 2. scientiam Dei Verbique ejus, ut *scientia* antonomasticè hic ponatur.] *Scientiâ*, non quâ ille scit omnia, sed quâ cognoscitur ab electis, quod ipse sit misericors, justus, &c. p. Non abs re subjicit incomparabile hoc bonum à cognitione Dei fluere, quâ & humiliantur homines, & docentur ejus tutelæ se adjicere, & ad fraternum consensum formantur, ubi eundem esse sibi Patrem audiunt q. Hic vides affectus per intellectum q Calv. mitigari; quàm etiam necessarium sit sanam Evangelii doctrinam perpetuò mentibus hominum inculcari r; & For. quantum errant qui eam populum doceri nolunt t. Oecol. in Marl. Scientia Domini principium est & fundamentum omnis sanctitatis, nec ulla est via melior, vel magis compendiaria, quâ vitia è mundo extirpentur, &c. t. Et defectus cognitionis Dei est fundamentum omnis mali. Vide Jer. 9. 3. Hos. 4. 1, 2. 1 Cor. 15. 33, 34. ¶ *Sicut* Ang. *aquæ, &c.* מִיָּדָהּ] *Sicut aquæ operientes* (vel, quæ tegunt, V.) mare, Mo. P. simil. M. o. Ch. &c. Id est, vel, 1. superficiem maris. Ut numerum magnum per arenam maris significare solet Esaias; ita hic magnam extensionem per *superficiem maris* sign. Vel, 2. v. alveum maris: meton. adjuncti v. Al. *Ut aquæ maris* Pi. tegunt, sub. omnia, Ti. vel, terram, quam, ripis perruptis, inundant, Esa. 8. 7, 8. Jerem. 51. 42. Confer tamen Hab. 2. 14. ubi eadem ferè sunt verba, qui locus priori versioni favet z. *Quantis operitur aquis mare*, Ca. Ang. Potest sic reddi, *Sicut aquæ à mari* (is enim interdum est usus מִיָּדָהּ) operientes, i. e. veluti si mare operiret terram, ut in Diluvio. Vel, aquæ dicuntur operire mare, quod operiunt omnia quæ sub mari sunt *. Sensus est, Scientia For. Dei erit copiosa ut mare b. Terra tam plena erit cognitione Domini, quàm mare plenum est aquâ c. Scientiæ exuberantia tacitè confertur cum tenui illius gustu sub Lege, &c. Vide Jer. 31. 34. Gal. 3. 23. & 4. 3 d. 10. In die illa, &c.] h. e. Tempore illo. Declarat causam præcedentis pacis & mansuetudinis, nempe vocationem Gentium per Messiam *, ad cujus personam hic redit, &c. f. ¶ *Radix, &c.* שֹׁרֶשׁ] *Radix Isai, sive Jesse, quæ stat, vel stans, vel stabit, in signum, sive vexillum, populorum, Mo. M. Ang. &c.* Sed mirum Christum radicem dici Isai, cujus germen vel virga erat s. [Hoc variè solvunt.] 1. Christus s. n. radix vocatur, ut hic Isai, ita Davidis Apoc. 5. 5. & 22. 16. Ut Jesse est radix, ita etiam Abrahamus, Rom. 11. 16. & Christus, Rom. 11. 17, 18. &c. h. Christus radix Davidis Ang. [pariter & Isai] dicitur propter Divinitatem: ejusque virga, propter humanitatem i. Radix dicitur, quod t. Q. in instar radicis absconditus jaceret k. Verùm Christus San. hic non consideratur tanquam radix fideles portans, q. i. sicut Rom. 11. 17, sed tanquam virga ex radice procedens. Vide v. 1. 2. Nomen שֹׁרֶשׁ, quod aliàs radicem Ang. notat, abusive hic accipitur pro *surgulo* qui ex radice pullulat m. Ut patet, 1. ex sensu loci; 2. ex Esa. 53. 2. ubi מִיָּדָהּ præfixum est: nam si שֹׁרֶשׁ fuisset radix, dixisset, מִיָּדָהּ, quia radices non è terra prodire, sed intra eam delitescere, solent. Cùm autem eo loco commata sint מִיָּדָהּ, & sententia geminata, מִיָּדָהּ respondet מִיָּדָהּ, quod *stolonem* vel *plantam* signi n. 3. Ex Of. 14. 6. *Germinabit sicut lilium, & erumpet radix ejus.* Similiter & stirps ponitur pro filiis, aut ramis, qui ex stirpe funduntur: ut Num. 13. 28. *stirpem* (i. e. filios) Enac; 2 Par. 22. 10. *stirpem regiam* o. [3. Alii nodum hunc Solvunt locum aliter vertendo:] Qui egredietur de radice Isai, qui stabit, &c. p. [JT. totum locum sic vertunt, Erit etiam tempore illo, ut ad eum qui è radice Fischai stabit in signum populorum gentes consuetudine veniant, &c. Pi. autem sic, Nam fiet tempore illo, quod ad radicem Isai attinet, quæ stabit in vexillum populorum, fiet, inquam, ut

eam gentes consulant, &c.] Nomen radix absolute ponitur P, & locus sic accipiendus, Gentes deprecabuntur radicem Jesse, quæ stat, &c. Sensus, Christus, tanquam signum, in crucem sublatum, omnes gentes in militiam suam coget, &c. 9. Erectus erit, per prædicationem Evangelii, tanquam vexillum, ad quod omnes confluent, &c. 1. Officium Christi Regium hic denotatur: vexillum enim seu trophæum victoriæ, superioritatis & dominii signum est. ¶ *Ipsam, &c.* וְיִשְׂרָאֵל וְכָל הָעָם [Eum (vel, Illam, Ti. In, five Ad, eam, For. Ang. &c. vel, fiet ut eam, nempe radicem,) gentes quærent, P. Oleast. Hispan. in Boot. vel, inquirent, M. Luth. Belg. For. vel, requirent, Ti. Ità quidem accipitur וְיִשְׂרָאֵל quando accusativum, aut proximè, aut per Lamed, regit; non quando cum præp. וְיִשְׂרָאֵל construitur. וְיִשְׂרָאֵל sign. *seiscitari, seu consulere*, (dictum nimirum de oraculis, vatibus, &c.) ut Deut. 18. 11. Esa. 8. 19. & 19. 3. Unde Piscator vertit, *eam gentes consulat*: eatenus rectè, quod constructionis, ab aliis neglectæ, rationem habuit. Sed malim phrasin accipere ut Deuter. 12. 5. ubi וְיִשְׂרָאֵל non sign. *querere*, sed *tendere*, aut *se conferre*: & Ca. locum illum probè reddit, *Locum quem ipse elegerit petitor*. Hunc sensum expresserunt Musc. & Tremel. quanquam aliter, & malè, verterunt: *Ad eum consulti venient*, JT. Heb. *Ad eum consulent*, Jun. Musculus verò, *Quærent gentes ut ad eum veniant*. In Commentariis verò idem Musculus, necnon Borrihaus & Mollerus, phrasin hanc per *confluere*, vel *confugere*, vel *se conferre*, explicant. ¶ *וְיִשְׂרָאֵל sign. spe quadam concepta conferre se ad aliquem pro consilio seu auxilio*. Quæ verba, licet duas diversas phrasèos significationes confundant, atque in unum conflent, genuinum tamen sensum adumbrant. ¶ *Ipsam—quærent*, i. e. Ad Ezechiam concurrent multi ex Gentibus: ad verum Deum conversi. Verum de Christo indubiè sermo est, & de vocatione Gentium, ut certò constât ex interpretatione Apostoli, Rom. 15. 12. ¶ *Eam consulent*, de ratione colendi Deum, & consequendi vitam æternam. Al. *requireretur à gentibus*; id est, Ad eum confugietur salutis petendæ causâ. ¶ *Et, &c.* וְיִשְׂרָאֵל וְכָל הָעָם [Et erit requies ejus gloria, M. P. Mo. &c. i. e. gloriæ plena, vel gloriosa: gloriosissima, Ar. Angl. ut Esa. 1. 13. abominatio, pro summe abominando; vel, in gloriam, ut Esa. 4. 2. vel, requies gloriæ, five gloriosa. Sed quid hic est requies? Resp. 1. Sepulchrum, quod est locus quietis, Esa. 14. 18. & 57. 2. Hoc gloriosum fuisse constat ex Matt. 27. 60. & miraculis ad illud patratis, & peregrinorum confluxu, &c. Verum non tam locus, quam causa, sepultura, ipsa scilicet mors Christi, hic significatur. Sensus hic videtur multò latius patere quam ipsa sepulchri vox. ¶ Resp. 2. Mors, quæ somnus dicitur, vel requies, Joh. 11. 11, 13, 14. Apoc. 14. 13. q. d. Mors Christi, quæ ignominiosa coram mundo erat, gloriosa & illustis erit, virtute & efficaciâ suâ, Colos. 2. 15. Heb. 2. 14. ¶ Resp. 3. Id quod Christi morti successit, v. g. terræ concussus, & coeli luctus, aliæque quæ mortem ejus honestarunt, resurrectio, nominis exaltatio, &c. Ità optime illius cessationem aut quietem à labore interpretari licet. ¶ Resp. 4. Habitatio, vel locus quietis & residentie, ut *quies* accipitur Mic. 2. 10. Alludit tum ad id, quod Sion dicitur locus *quietis* Dei, Psal. 132. 8, 13, 14. tum ad illud, quod Tabernaculum & Templum dicuntur *plena fuisse gloriâ*, Exod. 40. 35. 1 Reg. 8. 11. tum etiam ad aulas Principum, quæ illustres esse solent, 1 Reg. 10. 4, 7. &c. ¶ *Requies*, i. e. Ecclesia, quæ *quies Domini* dicitur, i. e. locus quietis: ut tum gratiosam præsentiam & operationem, tum *evangelii* & complacentiam, denotet. Ecclesia, in qua Christus requiescit amore ac favore, erit gloriosa, videlicet per sanctitatem, tum inchoatam in hac vita, tum perfectam in altera. ¶ 11. *Adjiciet* (vel, *admovebit*, Ca. vel, *adhibebit*, JT. perget, Pi.) *Dominus secundo* (sub. *mittere*, vel *extendere*, P. Pi.) *manum suam ad possidendum* (vel, *comparandum*, Ca. vel, *colligendum*, Sy. vel, *quærendum*, Ar. vel, *liberandum*, Ch.) *residuum populi sui*. Ità Mo. &c. Trajectio est, pro, *Adjiciet manum suam ad secundo possidendum, &c.* ¶ וְיִשְׂרָאֵל וְכָל הָעָם [Quia incredibile erat vaticinium de futura Ecclesiæ gloria,

modum ejus restituendæ exponit, quod scilicet Deus virtutem manû suæ exferet, &c. Spem autem confirmat ex memoria præteritæ liberationis. Sed difficile est de quo tempore hic locus accipiendus est, & quod respicit hoc secundo, & quæ liberatio hæc prædicatur. [Variè accipiunt.] 1. Ex Israelitis decem tribuum, qui ad Theglathphalasar & Salmanassar incursum in varias terras se receperant, multos dicit Ezechia temporibus ad ipsum venturos. Verum nec Israelitæ in tam varias regiones dispersi, neque ex illis reversi Ezechia tempore, leguntur. 2. Egerat Propheta in fine c. 10. de liberatione populi à Sennacheribo, &c. Hinc excitatus alia Emmanuelis beneficia commemorat. Nunc, post longam dulcèmentemque parenthesis, hic redit ad tempora Assyriorum, & dicit non tantum nunc eripiendos esse Judæos à Regibus Syriæ & Samariæ, & Sennacheribo, sed & secundo, ab Assyriis & Egyptiis. Quod sub Cyro & Dario contigisse constat. Sed non putem hæc ad tempora Cyri referenda. 1. Quia nondum ad res Nabuchodonosoris devenit Esaias; nec, cum hæc scriberet, earum rerum revelationem acceperat. Quæ ratio non est solida; unde enim hoc illi constat? 2. Quod sub Cyro pauci redierint, & plerique in servitute Regni Persici manserunt; nec talis ea liberatio fuit, qualis hic prædicatur. 3. Quia hoc faciendum est tempore Messie, ex collat. v. 10. ¶ *secundo* respicit primam populi liberationem, quæ erat vel, 1. illa quæ eos ex Egypto liberavit; vel potius, 2. quæ eos sub Cyro & Dario reduxit à Babylone: tum enim primum reduxit Deus *residuum populi*, nam ex Egypto totum populum eduxit. Secunda itaque hæc liberatio est, quæ Christus post mortem & resurrectionem suam per Apostolos ex omnibus locis Judæos adlegabit. Significat priori loco vocandos esse Gentiles ad Ecclesiam; posteriori, five secundo, Judæos. Disertè exprimit *reliquias*, quia hæc redemptio tantum ad paucos pertinebat. ¶ *Quod relinquetur ab Assyriis*. Enumerat varias regiones per quas Israelitæ dispersi sunt. ¶ *Et ab Egypto*. Quod multi à Pharaone Necho abducti sunt, 2 Reg. 23. 34. & multi ultro abierunt, 2 Reg. 25. 26. Jer. 43. & 44. P. ut servitutem Babyl. fugerent. ¶ *Et à Phethros, פֶּתְרוֹס*. Pathros ignotum est. [Variè accipiunt.] 1. Est Parthia. 2. Est Arabia Petræa. At Petræa dicitur, non à Pathros, sed à metropoli Petra, quæ Hebraicè est פֶּתְרוֹס, 2 Reg. 14. 7. Esa. 16. 1. Vide ibi dicta. 3. Pathros, vel Patures, (idem enim hæc sunt,) villa est prope mare ad unum ex ostiis Nili. At Pathros non est villæ nomen, sed terræ seu regionis, Jer. 44. 1. Ezech. 29. 14. 4. Intelligit Pharusios, seu Phaurios, in Æthiopia; vel in interiore Libya, non procul ab oceano Atlantico. Vide Plin. 5. 8. & Ptol. 4. 6. Ità vult vir quidam undecunque doctus. 5. Puto esse Thebaidem. Nam ut Pathros modò pertinet ad Egyptum, ut Ezech. 29. 14. modò ab illa distinguitur, ut in Jer. 44. 1, 15. ità & Thebais modò Egypto attribuitur, ut plerumque, modò ab illa distinguitur, ut in Cassiani lib. 1. cap. 3. per universam Egyptum & Thebaidem; & Plin. 18. 18. *Excellentissus Thebaidis frumentum* (quàm Egypti,) *quoniam palustris Egyptus*. Et veteres, teste Salmasio, ipsam & palmarum Thebaicam ab Egyptia distinguunt. ¶ *Et ab Æthiopia, אֶתְיוֹפְיָא*. Vide ad Genes. 10. 6, 7. & ad Esa. 18. 1. ¶ *Et ab Elam*. Id est, vel, ab Elymaïs, qui Medis contigui. Vide de V. R. C. lib. 1. 1. Unde cum Medis junguntur Esa. 21. 2. Jer. 25. 25. Vel, à Medis & Sogdianis & Bactrianis. ¶ *Et à Sennar*. A Babylonia. [Vide dicta ad Gen. 10. 10. & 11. 2.] Vel, intelligit totum tractum à Mesopotamia usque ad Chinam. ¶ *Et ab Emath*. Prope Libanum & Damascus. Intelligunt vel Antiochiam; vel Ciliciam & regiones alias versùs Taurum. Vide Esa. 10. 9. ¶ *Et ab insulis maris*. Id est, à Cypro, Creta, Macedonia, & locis Asiæ maritimis: nam omnia mari adfita sunt. ¶ *Hebræis*. A Græcia, Italia, Hispania, Mauritania, aliisque regionibus maritimis, ad quas Phœnices navigabant; quas *insulas* passim S. S. vocat. P. Judæa etiam & Cappadocia, utpote mari adfita; *insula* vocantur, Esa. 20. 6. Jer. 47. 4. Ab *insulis*, in quibus Japhet & posteræ ejus convertendi.

12. *Et levabit, &c.* [וַיִּשָּׂא וְיָנִיחַ] *Et elevabit, vel attollet, (scil. Dominus, signum, five vexillum, gentibus, Ti. P. Mo. &c. i. e. Vel, hostibus, quos sic terreat, ne redeunti populo exitus claudant; vel, miseris exulibus, ut se ad reditum accingant. Gentibus, vel, ut ipsi ad Christum accedant; vel potius, ut Israelitas, inter ipsos five captivos, five inquilinos, dimittant; vel, ut omnes nationes, tum Judæi, tum Gentes, ad Messiam ejusque signum, Crucem nempe, confluant. Vexillum intellige vel, 1. militare, quo, Imperatoris more, dispersos milites recolligit; vel potius, 2. civile, in id erectum, ut populus quavis de causa convocetur. Vexillum, nempe prædicationem Evangelii. Et congregabit, &c.* [וַיִּקְרַע וְיִשְׂרָאֵל וְיִקְרַע] *Et colliget, vel congregabit, ejectos, five expulsos, (vel, profugos, P. Pi. proscriptos, V. dissipatos, Ca.) Israel, (illos de quibus diximus ad v. 11. nempe decem tribuum, & dispersos, (vel, dispersiones, M. vel, dispersas, P. Mo. Pi. sub. oves, Pi. vel, sub. animas, P. vel, sub. mulieres: Vox est fœmin. ut innuat nullum vel ordinem vel sexum prætereundum fore. Vel, dispersa membra, JT. [ut sit fœm. pro neutro, quod sæpe fit.] Vel, disiectos, Ca.) Jebuda, &c. Ti. &c. nempe duarum tribuum, qui sub Sennacheribo profugerant.*

13. *Et auferetur zelus (vel, emulatio, V. Ca. vel, similitudo, V.) Ephraim, Invidia, Pi. sic JT. quâ prosequuntur tribum Judæ. Decem Tribus, quæ per Ephraim intelliguntur, & tardius Davidi adhæserunt, & statim ab eo defecerunt, tum sub Absalomo, tum inprimis sub Jeroboamo. Odium illud quo 10 tribuum homines adversus Judæos ardebant cessabit, ex communi periculo, & quia perfugium habebant apud Judæos. Explicant id sequentia. Nulla erunt in reffina dissidia. Cessabit hæc æmulatio, cum in Christo coadunentur. Vide Ezech. 37. 16, 17. Et hostes Juda peribunt. Illi scil. Ephraimitæ, qui, licet fratres essent, hostili tamen animo Regnum judæ exscindere conabantur. Sibi posthac molesti non erunt Abrahæ filii, sed in eodem cultu, &c. consentient.*

14. *Et volabunt, &c.* [וְיָנִיחוּ בְּכַתְּףֵי פְלִשְׁתִּים] *Et (vel, Sed, M. Ti. &c.) volabunt, vel involabunt, (Ephraim & Juda pariter) in humerum, five humeros, Pelisthim ad (vel, versus, Di.) occidentem, M. P. Ti. JT. Ca. Pi. vel, versus mare, nempe Mediterraneum, juxta quod habitant Philistæi, quod terræ Israelitarum situm est ad occidentem. Humerum hinc intelligunt vel, 1. Israelitarum. Hinc quidam, Involabunt humero, vel cum humero, (h. e. cum consensu, ut Hos. 6. 9. & ut, humero uno, Zeph. 3. 9. pro, uno consensu,) in Philistæos, Q. in Di. & in Glas. Sed constructio hæc dura est, & locus Hoseæ ambiguus. Chald. vertit, Et consociabuntur humero uno ad delendos Philistæos. Al. Et impellent eos humero, i. e. trudent humero ut cadant: itaque וְיָנִיחוּ non deduco à וְיָנִיחַ volare, sed à וְיָנִיחַ [impellere] quæ radix in Bibliis non exstat, sed tantum in RR. Vel, 2. Philistæorum. At וְיָנִיחַ non ponitur in constructione, quia Cametz non mutatur in Scheva. Plerique tamen sic accipiunt. Involabunt in humerum, instar aquilæ; vel leonis, qui scapulas v. g. bovis insilit, & eum discerpit, &c. Al. in humerum, i. e. regionem: accipitur enim pro latere & angulo. Vel, in medium regionis illorum. Similiter humerus de terra Benjaminis usurpatur Deut. 33. 12. et וְיָנִיחַ etiam sign. latus, Num. 34. 11. Jos. 15. 8, 10. Sic itaque verti potest, Involabunt ab uno latere super Philistæos, &c. Vel, involare in humeros indicat hostes victos, & servituti subiectos, & ad ferenda onera (cui humeri inserviunt) coactos. Solebant victores hostium colla calcare, Jos. 10. 24. Sensus, Non solum inter se consentient, sed eodem spiritu conjuncti hostes profligabunt, & Philistæos in potestatem redigent. Historiam habes 2 Reg. 18. 8. Quæ sequuntur gentes videntur fuisse in auxiliis Philisthinorum. Vel, spectat Macchabæorum tempora, quum Judæi horum regionem subegerunt. Potius spiritualiter hoc accipiendum, de Apostolis & Discipulis Christi, summâ velocitate peragantibus, & Christo subigantibus, has regiones, &c. Simul prædabuntur filios orientis. Ità Mo. P. Scil. vel Syros, vel Arabas, qui ad orientem erant Judæis. Vide quæ diximus ad*

initium Matt. 2. 9. *Idumæa (vel, Edom, Mo. P.) G. & Moab præceptum, &c.* [וְיָנִיחוּ מִשְׁלֹחַ] *Missio, vel immissio, (vel, erunt veluti missio, M.) manus eorum, Mo. P. V. M. G. Passivè accipitur, id est, in eos manus mittent, more hostis; q. d. eos opibus suis spoliabunt. Mittere manum sign. invadere, ut Esth. 9. 10. vel, occidere, ut Psal. 55. 21. Al. manus suas illis submittent, Ti. Manus extensa erat supplicis & victi signum, ut Psalim. 68. 32. &c. Idumæa, &c. vel, in Idumæam, &c. manus afferent, Ca. vel, extendent, Ch. Judæi manum immittent, expeditiones facient in eorum fines. Et filii Ammon obedientes erunt, [וְיִשְׁמְעוּ] *Obedientia (Heb. auditus, V. Mo. &c.) eorum, P. M. &c. sub. erunt, Angl. obedient eis, JT. Pi. Ch. sic Ti. Sy. Ar. ditionis sue facient, Ca. Sub Judæorum ductu militabunt contra Philisthinos. Erunt obedientes eis, amplectendo Evangelium. Convertent multos ex Ammonitis.**

15. *Et, &c.* [וְיָנִיחוּ] *Et (vel, Etiam, JT. Pi. Itemque, Ca.) funditus exscindet (vel, exterminabit, inquam, M. vastabit, Ca. devovebit anathemati, JT. Pi. sim. Mo. Angl. ut Jos. 6. 17, 21. percutiet, itaque dividet, imò non modò dividet, ut Psal. 136. 13. sed & succabit, ut Esa. 50. 2. ut non amplius existat, Apoc. 21. 1.) linguam maris Ægyptii, Ti. sim. Ang. Calv. Linguam, i. e. vel, 1. Nilum; vel, 2. sinum maris, qui lingua dicitur Jos. 15. 2, 5. quod præ se fert figuram linguæ exsertæ, excurrendo longius in continentem. Rubrum mare hinc intellige, quod sinus quidam est, &c. vel, Ægyptium mare, adeoque ipsam Ægyptum, ut postea declarat. Sed mare & fluvios potissimum nominat, quod iis muniantur regiones, &c. Mare Rubrum dicitur mare Ægypti, aut quod in eo Ægyptii fuerint submersi; aut quod pars illa sit propinqua Ægypto. Linguam, id est, oram maritimam, h. e. Ægyptum, quæ magna ex parte ad oram maris sita est. Vel, 3. isthmum. primitivo significatu est, consecrabit. Quia autem res Deo sacratæ attingi non poterant, ideo intelligi hinc debet, isthmum illum qui est inter mare Ægypto objacens & Rubrum mare intactum ab omnibus fore, Deo ita res disponente, ut qui in Ægyptum confugerunt Israelitæ (vide supra 11.) tutò domum redire possent. Et levabit (vel, agitat, Mo. M. &c.) manum suam super (vel, contra, JT. Pi.) flumen. Ità P. Id est, vel, 1. Jordanem P. Vel, 2. Euphratem. Flumen enim simpliciter positum Euphratem denotat. Euphrates, durante obsidione Babylonis, à Cyro per septem fossas & rivos ab urbe derivatus est, testibus Herod. Xenoph. & Orosio; atque ita miles sicco pede in Babylonem immisus est, & Baltasar Rex occisus, & Cyro monarchia Judæisque libertas obvenit. Prius membrum ex Ægypto redeuntes, posterius ex Assyria (de qua v. 16.) venturos, spectat. Vel, 3. Nilum, qui septemfluvius erat; unde septem ejus rivorum meminit. Hic dicitur fluvius Ægypti, vide Jer. c. 2. v. 18. Ezech. 29. 3. quia Ægyptum permeat & fœcundat, Deut. 11. 10. In, &c. [וְיָנִיחוּ] *Robore (vel, impetu, Pi. vel, vehementia, Ca. For. in fortitudine, Mo.) venti sui, V. sim. Ti. Calv. Ang. vel, spiritus sui, Mo. Ca. G. i. e. vi sua; vel, halitus sui; q. d. facile & vel fortitudo hoc præstabit, ut Esa. 59. 19. vide Exod. 15. 8. Simul tamen alludit ad ventum illum Exod. 14. 21. Psal. 74. 13. Valido vento suo, Pi. ea instante vento ipsi, JT. Vox וְיָנִיחוּ alibi non exstat. Ex cognatis vocibus videtur collectionem significare, sensus tamen est idem; nam collectio spiritus ad vim facit. Per exificationem maris & fluminis, ablationem omnium impedimentorum intellige. Sensus, Sicut olim sustulit Dominus omne impedimentum, quod populus transire posset; ita etiam impedimenta auferet, ut electi accedant ad Christum. Locum hunc sic verto, Quomodo dum deslavit Dominus linguam maris Ægypti, (malim, ita) levabit manum suam super flumen (Euphratem), &c. Ex hoc loco illum Apoc. 16. 12. mutuatum esse puto. Sicut Deus olim, aperto mari Rubro, populum in Canaan induxit; sic etiam, submoto maximo quodam impedimento, quod per Euphratem significatur, eundem populum exsulem reducet, &c. Et, &c. [וְיָנִיחוּ] *Et percutiet (vel, scindet, Ca.) eum [fluvium] (sub. dividendo, P. sic V. vel, sub. ut redigatur,***

^a V. sim. digatur, M.) in septem (h. e. multas) flumina, five tor-
rentes, five rivos, Mo. P. M. V. vel, alveos, Pi. i. e. Reddet
illud [flumen] simile flumini habenti 7 rivos^b. In se-
ptem rivos dividet Euphratem, i. e. Imperium Assyrio-
rum in plurimas partes. Medi enim ab Assyriis, Chal-
dæi à Medis, defecerunt. Ità gentes illæ Hebræis in-
festissimæ, domesticis dissidiis impeditæ, faciles apud se
exultantibus reditus dedere; quod sequetur. Frequens
est S. literis per flumina significare Imperia; quod &
Græci Latinique faciunt: ut, —Euphrates ibit jam mollior
undis; item, fractumque cornu jam ter improbo Rhenum.
^c Hinc sumi debet interpretatio Apoc. 9. 14. & 16. 12.
AI. Et percutiet illum in septem rivos, Calv. Percutietque
ipsum flumen per septem fluentia, JT. Nili scilicet^d, per
quæ exit in mare: quæ septem Nili ostia omnibus ce-
lebrata sunt^e. ¶ Ità, &c. וְיִהְיֶה כַּנְּעַן בְּיָדָאָהָרָה Et
calcare (vel, ambulare, Mo. P.) faciet (sub. illud, V. &
sub. transeuntes, P.) in, vel cum, calceis, M. For. sic V. &c.
Et efficiet eum pedibus permeabilem, Ti. Efficiet ut iter
habeat ea [nempe fluentia, ut sit appositio,] calceis po-
pulus suus, JT. Facietque ut incedant (fideles) per illud
(flumen, in Canaan coelestem, remotis obstaculis^m. Est
proverbialis locutioⁿ, quâ facilem reditum significat^o.
Quia Euphrates posset esse impedimento electis veni-
entibus ab Assyria in Jerusalem, dividet illum in tot
partes, ut etiam à calceatis citra ullum aquæ pericu-
lum transmitti possit P. Non opus erit ut calceos exu-
ant, quod faciunt qui vada transeunt^q.
16. Et erit via, ità^o. P. וְיִהְיֶה כַּנְּעַן בְּיָדָאָהָרָה Semita, M. trans-
itus, Ti. agger, JT. via strata, Ch. Mo. V. scil. lapidi-
bus^r: vel, via trita, V. Pi. nempe in hoc flumine, per
quam se conferre poterunt in Jerusalem^s. ¶ Resi-
duo populo meo, &c.] Populo reliquo & superstiti. Offen-
dunt id sequentia. Ità tunc inde venient ut olim ex
Ægypto^t. Ego eos ex erroribus educam, &c^u. Signi-
ficat populum eandem Domini potestatem sensurum in
redemptione Babylonica quam in Ægyptiaca senserat.
Conferri etiam hoc debet in ultimam Ecclesiæ redem-
ptionem^v. De Judæis hoc ità accipio, ut in typo ali-
quid majus intuear, de Evangelio & Ecclesia N. T. &c^x.
De omnibus Judæorum reliquiis ad Christum conver-
tendis locum intelligo, ex collat. v. 12. earum tamen
solum meminit quæ ex Assur superfuturæ erant, quia
harum res desperatæ videbantur, ob Assyriacam po-
tentiam, &c^y.

CAP. XII.

^a Pi. 1. **E**T dicei] Tu, popule mi^a. Hortatur pios ad gra-
tiarum actionem: quæ exhortatio huc etiam
pertinet, ut plus fidei obtineat promissio, nec se vanâ
spe lactari putarent, cum jam dictetur & quasi in os
ingeratur gratiarum actio^b. Canticum est pro redem-
ptione per Christum, &c^c. ¶ Consitebor tibi; ità
P. &c. וְיִהְיֶה כַּנְּעַן בְּיָדָאָהָרָה Celebro, vel Celebrabo, te, V. Pi. Gratias
ago tibi, G. &c. ¶ Quoniam, &c. וְיִהְיֶה כַּנְּעַן בְּיָדָאָהָרָה Quia (vel, Quamvis, vel Quod tamen, V.
sic Calv.) iratus eras mihi, vel contra me, Ti. P. &c. acer-
batus fuisti in me, Mo. aversus est (sub. tamen, V. vel,
avertetur, Mo. V. vel, avertatur, M.) furor tuus, & con-
solatus es (vel, consolaberis, Mo. V. vel, consoleris, M.)
me, P. V. Sed aversa ira tuâ consolatus me, JT. Sed mu-
tato vultu misertus es mei, Ti. [Ca. totum sic reddit,
Qui, cum mihi fuisset iratus, me, irâ istâ cohibet, consola-
tus es. Ch. sic, Quia pro eo quod peccavi coram te factus
est furor tuus super me, cum conversus fuero ad legem aver-
tetur furor tuus à me, & misereberis mei.] Summa can-
tici, quod Deus, tamen jure infensus esset populo suo,
(qui reatum suum hic agnoscit,) modicâ tamen cor-
rectione contentus se exorabilem præbuit: vel, quia ver-
ba sunt fut. temporis, sensus est, Non obstabit tempo-
ralis castigatio quod minus mei tandem miserearis^d.

^a Calv. 2. **E**cce Deus, &c.] Ut præsentem, redemptionem
celebrat^e. ¶ Fiducialiter, &c. וְיִהְיֶה כַּנְּעַן בְּיָדָאָהָרָה Confidam, Pi.
confidens ero, Angl. For. ut Prov. 28. 1. &c. quia con-
fidentiam sequitur securitas, per metalepsin, audax &c

securus ero, ut Prov. 14. 16. Vel, fidam ei, ut Ps. 27. 3. For.
Ellipsis pronominis, ut Job. 13. 15. ¶ Et laus, &c. וְיִהְיֶה כַּנְּעַן בְּיָדָאָהָרָה Et canticum, five carmen, (i. e. ma-
teria carminisⁱ.) Jah Jehovah, V. sim. For. vel, Domi-
nus Jehovah, Ang. Significat vel, se nihil canere nisi
Deum; vel, Deum esse ipsius gaudium. Duo hic [Dei]
nomina simul ponuntur, quod raro fit^k. Jah est con-
tractum ex Jehovah^l. Vel, Jah est nomen Filii Dei
hominis facti; q. d. Capio Deum de Deo, seu Dei Fili-
um datum nobis à Deo in salutem, &c^m.

3. **H**aurietis (vel, Et haurietis, Mo. vel, Idcirco hau-
rietis, Ang. vel, Cumque haureritis, JT. [qui cum versu
seq. nectunt:] vel, Et haurite, o. sic Ar.) aquas in gau-
dio (vel, læti, Ca.) de fontibus salvatoris] Sic Calv. V.
Ti. Nempe Christi, in quo Deus omnia bona nobis ex-
hibetⁿ. Vel, salutis, M. P. Mo. &c. ¶ וְיִהְיֶה כַּנְּעַן בְּיָדָאָהָרָה Effectus hujus liberationis erit plena & li-
bera fruitio omnium beneficiorum quibus antea caru-
erunt^o. q. d. Fruemini bonis à Deo concessis. Sensu^o Ang.
mythico rectè accipi potest de perfectissima doctrina, ut
hic sumpsit Jonathan, [qui sic reddit, Et recipietis do-
ctrinam novam in gaudio ab electis justorum.] Qui titu-
lus Evangelio optimè convenit^p. Consolationem à Deo^q G.
magnam pollicetur nomine aquæ^r, quâ nihil magis^s Oecol.
necessarium est; & misericordiam Dei fontis compa-
rat, &c^t. q. d. Percipietis consolationes spirituales ex^u Calv.
promissionibus Evangelii, atq; ità sitim spirituales ex-
tinguetis^t. Deus scaturire fecit fontes salutis, quales^t Pi.
sunt Sacramenta, &c^u. Alludit ad petram Moÿsis vir-
gâ percussam, unde bibebat sitiens populus cum gau-
dio, &c^v.

4. **E**t (vel, Proinde, V.) dicetis, &c.] Ità Pi. For. &c.
vel, dicite, fut. pro imperat. ut sæpe fit^v. q. d. Non sa-
tisfacietis vobis, nisi bonorum quibus vos fruamini alii
etiam sint participes & testes, ac Deum laudent, &c^w.
Vel, Non tantum vos ipsi Deum laudate, sed stimulete
alios ad idem faciendum^x. ¶ Notas, &c.] Hebr.
Nota facite in populis studia (vel, naturam, Ca. vel, ope-
ra, P. Ch. &c.) ejus, P. sim. Mo. ¶ וְיִהְיֶה כַּנְּעַן בְּיָדָאָהָרָה Consilia
ejus, Ti. G. quibus ad vos liberandos usus est Deus.
Respicit præcipue bella illa civilia gentium ad Euphra-
tem^y. Imò respicit beneficia spiritualia, ut ex prædi-
ctis patet^z. Dicit, in populis, variis scilicet, per totum
orbem, v. 5. b. q. d. Tam præclarum erit hujus libera-
tionis opus, ut non in angulo aliquo latere, sed evulga-
ri per orbem totum, debeat. Et hoc veluti præludium
fuit Evangelicæ prædicationis^c. Opera hic intelligit^c Calv.
dispensandæ salutis nostræ per Christum^d. ¶ Me-
mentote (vel, Commemorate, V.) quoniam (vel, quod, M. P.)
excelsum (vel, exaltatum, o. Ar.) est nomen ejus; ità Mo. &c.
וְיִהְיֶה כַּנְּעַן בְּיָדָאָהָרָה Manifesta hic est trajectio, pro,
וְיִהְיֶה כַּנְּעַן בְּיָדָאָהָרָה Celebrate (itâ verbum sumitur^e Boor. 1.
Psal. 71. 16.) nomen ejus, quia exaltatum est, ut Esa. 33. 5.
vel potius, sublime, five celsum, ut Esa. 26. 5. & 30. 13. Ang.
Ejus tam sublime recolite nomen, Ca.

5. **A**nnunciate hæc, וְיִהְיֶה כַּנְּעַן בְּיָדָאָהָרָה Notum (vel, divul-
gatum, Ti. V. sub. est, P. Calv. For. vel, erit, V. vel, sit,
Sy. For. vel, fiat, JT. Pi.) hoc, vel istud, V. JT. &c. In-
telligo de Regno Christi & vocatione Gentium^f. Re-
sponsio ad superiora; q. d. Ut optatis, itâ factum est^h.
[Scriptum וְיִהְיֶה כַּנְּעַן בְּיָדָאָהָרָה, sed lectum וְיִהְיֶה כַּנְּעַן בְּיָדָאָהָרָה.]
6. **E**xulta; itâ Ch. Sy. וְיִהְיֶה כַּנְּעַן בְּיָדָאָהָרָה Jubila, M. Pi. Exal-
ta (vel, Claram ede, JT.) vocem, Mo. P. Exclama, Ca.
Ang. præ gaudio, ut Esth. 8. 15. Esa. 24. 14. & 54. 1.
ut alibi, præ terrore, Esa. 10. 30. Ad verb. Hinni, Angl.
For. Ti. ut Jer. 5. 8. & 8. 16. &c^g. ¶ Quia mag-
nus (vel, qui magnus est, Angl.) in medio tui (sub. est,
Angl.) sanctus Israel] Verus ille Deus qui sanctè co-
latur ab Israele^k: vel potius, Verbum incarnatum, &c^l.
For.

CAP. XIII.

1. **O**Nus (vel, Prophetia, P. vel, Visio, o. Ar. vel, O-
nerosa prophetia, JT.) Babylonis; itâ M. Mo. Ti.
vel, de Babele, Ar. vel, contra Bab. o. וְיִהְיֶה כַּנְּעַן בְּיָדָאָהָרָה Onus
calicis maledictionis ad propinandum Babyloni, Ch. Triste
vaticinium

vaticinium in Babylonios^a. Prophetia de futura destructione Babylonis^b. Solebant Prophetæ duriores & tristes prophetias *onera* vocare, quia tanquam onera humeris hominum à Deo imponderentur^c. Vide Jerem. 23. 33, 36. Verùm *נִשְׁמָע* dicitur etiam de læta prophetia, Zach. 12. 1. & sign. *documentum* in genere; Prov. 31. 1. vel, *sermonem* quem quis sumit, [in os scilicet.] Vide Num. 23. 5, 7^d. Hactenus de Judæis; nunc transit ad Gentes^e: illas, scilicet, quæ Judæis notiores erant: idque facit, tum ut patefieret Dei iustitia^f, & providentia in gubernatione mundi, de qua dubitare solent homines quum mutationes accidunt, &c; tum ut solaretur Deus pios, nè animis deficerent, ac si deterior sua esset quàm Gentium conditio; tum ut Judæos admoneret, quantò gravior illis immineret vindicta, quam scientes & volentes sibi accersiverant; tum præcipuè, ut Judæis ostenderet quàm sollicitus erat de ipsis, cum viderent ab eo vindicari illatas sibi injurias^g. Possemus clariùs interpretari hunc Prophetam & alios, si Assyriaca Abydeni & Beroſi Babylonica extarent. Nunc & in S. Literis pauca earum rerum, & ferme ad Judæos pertinentia, attinguntur, & profanæ historiæ nos deficiunt. Illud tamen pro certo habeo, malum hoc evenisse inter tempora Sennacheribi & Nabuchodonosori. Inter enim illa tempora Medi præpolluere sub Deioce aliisque Regibus, quorum Herodotus & Ctesias meminerunt. His autem facile fuit Babylonem expugnare, quòd ea ante Nabuchod. tempora neque magna admodum, neque bene munita, fuit. Vide quæ nos ad 1. 3. V. R. C^h. Sed commentum hoc est Grotii, qui hinc historiâ se destitui fateturⁱ. De tali Babylonis excidio nihil in Sacris aliisque scriptoribus occurrit. Duo etiam huic sententiæ obstant. 1. Quòd hæc destructio Babylonis illata dicitur ad procurandum Judæorum libertatem, reditumque in patriam suam, Esa. 14. 1, 3. quum nullam legimus ante Nabuchod. Judæorum deportationem in Bab^k. 2. Quòd *παύλας* & totale excidium Babylonis hinc prædicitur^l, v. 19, &c. & Esa. 14. 22, 23. cum quo nullatenus congruit sequens ejus gloria, Dan. 2. 37, 38. & 4. 30^m. Penès Interpretes plerisque certum est, hoc vaticinium Cyrum & Persas respicere: neque dubium esse potest, Babylonem isto tempore, scil. de quo hinc agitur, jam fuisse insignem ac potentem valde, qualem ante Nabuchod. eam non fuisse Grotius fateturⁿ. ¶ Quod vidit, &c. i. e. Cognovit ex revelatione, &c.^o

2. Super, &c. *עַל הָרֵם שְׁמָע* Super (vel, Contra, For. Sin.) montem excelsum, sive eminentem, (vel, præruptum, Mo. vel, caliginosum, Vulg. vel, campestem, o. vel, apertum, Ar. Super civitatem habitantem considerent, Ch.) elevate, sive tollite, sive attollite, signum, sive vexillum, P. Mo. Ti. JT. &c. Propheta hinc, facialis personam induens, bellum indicit, Medisque ac Persis imperat ut veniant, &c. Est igitur hinc consideranda Dei majestas, cujus nomine loquebatur; atque etiam vis & efficacia quæ semper Verbo conjuncta est P. [Sed nonnulla hinc enucleatius explicanda sunt.] 1. Quid hinc est *נִשְׁמָע*? Resp. 1. Babylon, qui *mons* hinc dicitur, (sicut & Jerem. 51. 25^q.) non à situ, qui in planitie erat, Genes. 11. 2, 9^r: sed ob magnificentiam palatiorum, turrium, murorum, &c.^s & ob summum imperium; q. d. arcem quæ super cunctas gentes eminet^t. Resp. 2. Plures ac saniores accipiunt de loco quo vexillum erigendum erat, &c.^v. Porro, *נִשְׁמָע*, sicut & *נִשְׁמָע*, collectivè hinc sumitur, &c.^x 2. Quid *נִשְׁמָע*? Resp. Hinc variatur, sed ab iis ferè solis quibus *mons* h. l. sign. Babylonem^y. Hi verò reddunt, vel, 1. caliginosum, sive obscurum, Vulg. For. G. &c. Ità dicitur Babylon, sive ad nomen Babel alludens, propter confusionem, & peccati & ignorantie tenebras; sive propter imminetia mala, quæ tenebrarum nomine censentur in Scripturis^z; sive quia vetus Babylon in palustribus locis sita erat, unde ascendens vapor urbem obscurabat^a. Sic *נִשְׁמָע* est à *נִשְׁמָע* [crepusculum.] Vel, 2. *medivv campestem*, à *נִשְׁמָע*, quod Syris *equare*, seu *complanare*, sign. Vide Syr. ad Esa. 45. 2. & 57. 14. &c.^c Vel, planum, Sy. in Boot. Di. adeoque aptum ubi exercitus instruatur, & prælium committatur^d. Verùm neque de prælio ineundo, neque de exercitu instruendo, hinc agitur, sed de vexillo eri-

gendo, &c.^f. [Alii aliter.] Videtur *נִשְׁמָע* nomen esse montis qui Medos & Persas à Chaldæis determinat^f. Alii ferè *excelsum* reddunt^g. Ità usurpatur [vel hæc, vel similis, vox] Num. 23. 3. Esa. 41. 18. & 49. 9. Jer. 3. 2, 21. & 4. 11. & 14. 6^h. Vide quæ ad Num. 23. 3ⁱ. 3. Quid hinc significat *elevatio*, vel *sublatio*, *vexilli*? Resp. Vel, 1. tollite, vel levate, signa, i. e. sublati signis incedite, sive proficiscimini. Nam autores, de expeditionibus militum loquentes, signorum sublato^rum subindè meminerunt. Ità Liv. 28. 2. & 23. 35. &c. Imò & Virgil. Æneid. 8. *move signa*, per se, pro, *incedere*, usurpat, *Signaque ferre jubent*. Vel, 2. intelligitur de signo oppugnationis, sive de signo oppugnandæ urbis, proposito^k. Vel potius, 3. de signo ad quod congregarentur milites^l. Introducit Deum loquentem, & quasi conscribentem milites adversus Babylonios^m. Solebant tunc, qui bellum susceperunt, milites convocare, tum buccinarum clangore, tum signi erectioneⁿ. ¶ Exaltate, &c. *עֲלִיזוּ קוֹלְךָם* Exaltate vocem ad (vel, contra, P.) eos, M. Mo. &c. Relativum pro antecedente: sub. *militibus*^o; nempe Medos, qui in propinquo degunt, ità ut vocem exaudire possint P. [Ca. hoc membrum cum præced. sic reddit, In edito monte tollatur signum, excieantur sublato clamore.] ¶ Levate, &c. *עֲלִיזוּ יְדֵיכֶם* Agitate manum, M. P. Mo. V. Ar. Annuite manu, Ar. Ti. Elevatio manûs significat advocacionem: ut cum quispiam, advocans alterum, quòd propter distantiam loci non possit exaudiri, manum elevat, innuens ei ut veniat^q. ¶ Et, &c. *וְיִבְאוּ פָתַי נְדִיבִים* est vel, 1. nominat. ut intelligatur de ducibus exercitûs, ac *פָתַי* pro *פָתַי* positum sit, & ut per portarum ingressum hinc denotetur infesta in ipsas irruptio, & urbis expugnatio^r. Aperite, o principes, Ar. o. Principes ingredientur portas tuas, Sy. Et ingredientur per portas ejus qui spontè se offerunt, Ch. Vel, 2. est genitivus*. [Locum sic reddunt;] &, vel ut, ingredientur portas (vel, per portas, nempe in urbem Babylonem^s; vel, in portas, M. Ang. ellipsis & in, ut Gen. 10. 11^t.) ducum, vel principum, P. Ti. Pi. V. &c. vel, ingenuorum, JT. vel, munificorum, sub. Babyloniorum. Sic vocantur Principes, à munificentia^v. Vel, *amplitudinum*, sive *magnificentiarum*, i. e. amplissimas. *נְדִיבִים* accipio pro abstracto, sicut *נְדִיבִים* Psal. 68. 10. &c.^x. Ego de ducibus ac præfectis militaribus, & quidem inferioribus, accipio; & per *פָתַי* non intelligo (ut alii omnes) introitum intra portas, sed conventum ad portas seu fores; quippe *פָתַי* sine præpositione crebrò sign. ad fores, ut Gen. 43. 19. Exod. 33. 8, 9, 10. Levit. 8. 35. Num. 12. 5. Itaque locus hic ita vertendus fuerit, Vocem extollite ipsis, manumque moveite, i. e. clarâ voce, &c. significate, ut se conferant ad fores ducorum, ut nimirum ibi nomina sua profiteantur. Videtur enim hinc hypotyposis esse ejus quod in delectu habendo vulgò fieri solebat, &c.^y

3. Ego mandavi (Verbum militare, idem significans quod *missi*^z: præcepi, Mo.) *sanctificatis* (vel, *preparatis*, Ch. P. V. G.) *meis* Ità Mo. M. Ti. vel, à me, Ch. Ego arcano instinctu impellam eos, &c.^a ut Esa. 10. 6. & 23. 11^b. Nempe, Medos & Persas^c, ut patet ex v. 17^d. & Jer. 51. 27, 28^f. Qui *sanctificati* dicuntur vel, 1. quia à Deo destinati & quasi consecrati erant^g, & segregati ad sanctum opus^h, & quasi ad bellum sacrum conscriptiⁱ, & ad vindictam Dei complendam^j, in Babylonios^k. Bella enim apud omnes certis legibus, ceremoniis, solennitatibus, insuper etiam jurisjurandi sacramento interposito, suscipiebantur. Vide Deuter. 20. 1, &c. 2 Sam. 15. 10, &c. & 18. 1, &c. Unde *sanctificare bellum*, Jer. 6. 4. Joel. 3. 9. Ut interim taceam quòd bella piorum sunt cultus Deo placens^l. Adde quòd qui jussu Dei interficiebantur erant veluti quædam victimæ, &c.^m. Vide Esa. 34. 2, 6, 7. Jer. 48. 10ⁿ. Quare *sanctificari* dicuntur, tum interficiendi, Jer. 12. 3. tum interfectores, Zeph. 1. 7. Confer Exod. 32. 29. Implete manum, &c.^o Vel, 2. quia sacramento militari quasi initiati bello designabantur P. *Sanctificatis meis*, i. e. instructis^q & præparatis à me^r; ad hanc rem, tanquam sacramento militari, attritis*. Est translatio; quia sacra facturi priùs se parant^t. *Sanctificandi* vox ità usurpatur Jer. 6. 4. & 12. 3. Joh. 10. 36. &c.^v. ¶ Et

† Ga. ib.
f For.
g Ità Boor.
ex K. & AE.
Ang. & c.
h Ang.
i Di.
k Boot. ib.
61, &c.
l Pi. fm.
Boor. Ang.
& c.
m Boor. ex
Of.
n Boor.
o V.
p Pi.
q V. fm.
Pi. Ang.
r Q. in
Boor. ib.
64.
s Boor. ib.
t Ang.
v V.
For.
y Boor.
z San.
a Pi. fm.
Ang.
b Ang.
c Pi. T. &c.
d Pi. Ang.
e Ang.
f Me. T.
g Pi.
h For. sic
i Me. T.
j Me.
k Pi.
l For.
m For. fm.
Ang.
n Ang.
o For.
p San. fm.
v.
q V.
r V. G.
t V.
G. fm.
Ang.
v Ang.
¶ Et

¶ Et (vel, Etiam, Pi. Ang. Quin & For.) vocavi (scil. per arcanum instinctum * : idem est quod præc. mandavi : vel, plus sign. q. d. non tantum nutu, sed & expressa voce mea, &c.) fontes meos] Vel, robustos meos, q. d. quos ego robore armavi. Vide Esa. 5. 27. & 45. 1. 2. 5. Joel. 2. 11. ¶ In ira mea ; ita P. Sy. [אֵתָּה] Ad iram meam, Pi. Ca. Ti. V. &c. sub. exsequendam, Ti. V. &c. simil. M. Ut iræ meæ, exercendæ inserviant b. ¶ Exsultantes, &c. [עֲלִיָּהּ] Exsultantes (vel, quique letantur, Ti.) celsitudinis meæ, Mo. vel, gloriæ meæ, Ti. vel, in, seu de, excellentia, five gloria, five magnificentia, five sublimitate, mea, P. M. J. T. Ca. Vel, superbè, i. e. libenter & alacriter opus aggredientes c. Heb. exsultantes superbiæ meos, Pi. Affixum nomini recto adjunctum cum regente construendum est d. Al. ad verb. gloriæ meæ, i. e. ob gloriam meam ; cum honore afficior f. Verto, triumphatores (est enim nomen, non participium,) excellentiæ, i. e. excellentes f. Vel, exsultantes gloriosi mei, i. e. milites alacres & gloriosi e.

4. Vox, &c. [קוֹל הַיָּם] Vox multitudinis (vel, turbæ, Mo. vel, strepera, Heb. strepitus, Pi. For. vel, tumultus, five tumultuosa, Sy. Angl. For. sub. est, Pi. Angl. vel, auditur, J. T. Ca.) in montibus (Babyloniæ vicinioribus h : vel, montibus Mediæ i : vel, per montes intellige Regna Medorum & Persarum k :) similitudine, vel ad similitudinem, (sub. strepitus, ex membro præcedente l,) populi multi, P. M. &c. ¶ Vox, &c. [קוֹל הַיָּם] Vox strepitus, five tumultus, (vel, præcipitationis, For.) regnorum (scil. Mediæ & Persiæ, quorum hoc Cyrus hereditario possedit ; illud, jure belli m,) gentium congregatarum, Pi. Significat Cyri exercitum ex pluribus gentibus conflandum n. Vox fragoris acsi regna gentium coivissent, Q. in V. ¶ Præcepit militiæ belli, [מִצְוַת מִלְחָמָה] Recenset, vel illustrat, exercitum (sub. suum, Angl.) belli, five prælii, Calv. For. &c. i. e. bellicosum o : ut Num. 31. 14 p : vel, ad bellum seu cædem paratum q. Significat Dei, tanquam Ducis, auspiciis cogi diversas gentes, easque nihil nisi ex ejus præscripto agere r.

5. Dominus, & vasa (vel, instrumenta, Pi. J. T. &c.) furoris ejus] Nempe, Medi & Persæ * ; sub. adsunt : vel, construendum cum præced. veniunt. Vel, & armati bellatores ejus, o. Ch. sic Ar. ¶ Ut disperdat omnem terram] Nempe Babyloniam v.

6. Quasi, &c. [כְּשֹׁר מִשְׁרֵי יוֹבָא] Veluti vastitas, vel vastatio, (vel, præda, Mo. Ch. vel, contritio, o. sic Ar.) ab Omnipotente (vel, fortissimo, M. robusto, Calv.) veniet, P. Mo. V. &c. i. e. imminet à Duce forti & insuperabili ; q. d. quæ vitari nequit x. Vel, vastatio qualis Dei potentiam & furorem decet y. q. d. Sentient quàm non abs re Deus vocetur y, quasi validus ad perdendum z.

¶ Ex y, ex y, vastare : vel, ex y qui, & y sufficiens b. [Plura vide ad Gen. 17. 1.]

7. Manus dissolventur ; ita M. [חֲרִיפֵיהֶן] Remittentur, Mo. J. T. debiles erunt, P. flaccescent, V. ob immisum à Deo metum, &c. c. Babylonii nullam resistendi aut voluntatem, aut facultatem, habebunt d.

8. Et, &c. [וְנִבְהֲלוּ צִירִים וְחֲבֵלִים יִאֲחֲזוּן וְגוֹ'] Et terrebuntur, five conturbabuntur ; (nempe Babylonii + ;) tormina, vel angustia, & dolores tenebunt, five apprehendent, eos, Mo. P. M. Pi. &c. Al. Terrebuntur compages, & dolores comprehendunt eos, Ti. Al. Turbabuntur legati, &c. o. Al. Et terrebuntur, angustias & dolores apprehendent, Q. in V. ¶ Unusquisque (vel, Vir, Mo.) ad proximum (vel, socium, Mo.) suum (vel, de altero, Pi. vel, de proximo suo, J. T. vel, ad alterum respiciens, Angl.) stupebit] Sic P. M. &c. vel, admiratione rapiuntur, J. T. Quum in sese mutuo animadvertent tantam timiditatem, qui antea fuere viri fortes f, & se in miseram servitutem rapi, qui aliis imperassent e. ¶ Facies, &c. [פְּנֵי הַלְּהָבִים] Facies flammarum (vel, flammantes, Pi. sim. J. T. Sy. vel, quasi flamma, o. Ar. sim. Ch. Ti. sub. erunt, Pi.) facies eorum, Mo. P. [Variè explicant.] 1. Facies eorum (nempe Medorum) truculentæ erunt, ut flammæ fundere videantur h. Alii referunt ad Babylonios i. [Sed non uno sensu.] 1. Suffundentur rubore, & erubescant k. Simil. Virg. Æn. 12. Flagrantes persusa genas, cui plurimus ignem Subjecit rubor—l. Verum timiditas [præcedens] erubescantiam impedit m,

2. Quum nos urgent cruciatus, inflammatur facies, & toti ardemus n. 3. Pallidi ac luridi erunt, instar flammarum, vel instar fabrorum ferrariorum, &c. o. Præ metu & anxietate exsiccabuntur ac nigrescent p, veluti carnes quæ ad ignem suspenduntur q. Sic alibi facies hominum præ metu & dolore pallefcere & nigrescere dicuntur, Jer. 30. 5, 6. Lam. 4. 8. & 5. 10. Joel. 2. 6. Nah. 2. 10. Facies flammarum, i. e. flammæ adustæ : quanquam hæc phrasis dura videri possit. Mallem itaque, cum quibusdam Rabbinis, sic reddere, Facies eorum erunt sicut facies Lehabim, qui populus erant ex posteris Misraim, Gen. 10. 13. 1 Par. 1. 11. qui & Lubim dicti, 2 Par. 16. 8. quos Libyes vocamus, qui nigri erant instar Æthiopum, Jer. 13. 23. Amos. 9. 7 r.

9. Ecce dies Domini veniet, (vel, venit, P. vel, instat, V.) crudelis, &c. [אֲכֹרֵי וְעִבְרָה וְחִרָה] Crudelis, (sub. est, Pi. nempe, vel Jehova *, vel dies t,) & indignatio, five excandescencia, & ira, five estus, nasi, five furoris, P. Ti. sic Mo. vel, indignatio & furor & ira cum eo, M. vel, & plena indignatione, &c. i. e. in qua ostendet Deus se maximè iratum esse v. Al. & ardor & excandescencia v. vultus, repete, venit, For. Al. atrox, savus, & irā ardens, Ca. Savus est & excandescencia & ardente irā, J. T. sic Pi. sim. Ang.

10. Stella cæli & splendor, &c. [וְכִסְיָהֶם לֹא יִהְיֶה] Et constellationes, vel sidera, (vel, Orion, P. vel, Oriones, Pi. q. d. lucidissima sidera, inter quæ erat Orion. Similis est loquutio, Si tot Paulos vel Nestores haberemus x. Vel, congregatio stellarum, Q. in V. vel, planeta, Ch. vel, ornatus, o. Ar. vel, exercitus, Sy. vel, astra scintillantia, For.) eorum non facient, vel finent, lucere (vel, expandent, M.) lumen suum, Mo. M. sim. P. Ti. J. T. Pi. &c. Conturbati, &c. putabunt omnia tenebris repleta esse y. Gratissimum cæli lumen triste illis & obscurum videbitur z. Solis & stellarum meminit, quod z. illustria hæc sint signa benevolentia Dei, Matt. 5. 45. quibus subductis, Deus quasi abscondit faciem, &c. a. Est hæc allegoria, ad significandum gravissimas calamitates, in Prophetis frequens. Stellæ porro in Chaldæa evidentissimæ erant propter patentia camporum æquora, (ut ait Cicero lib. 1. de Divinat.) & nubium raritatem b. De מִצְרַיִם vide plura Job. 9. 9. & 38. 31. Amos. 5. 8 c. Suspicio hinc carpi vanitatem sideralis scientiæ, quæ gloriabantur Chaldæi, Dan. 2. 2. ex qua non poterant prævidere & antevertere excidium suum d. ¶ Obtenebratus est (vel, erit, Calv. sim. Ti. J. T. Pi. &c. obscurabitur, Mo.) sol in ortu (vel, egressu, M. egrediendo, Mo.) suo, [בְּצֵאתוֹ] Quum exibat, Pi. sim. P. &c. velut è thalamo suo. Vide Psal. 19. 6 f. Jam oriens (quum illusterrimus apparet & jucundissimus f) statim occultabit se g. Sensus est, Nullā refocillabuntur consolatione, nihil nisi triste & horrendum illis apparebit ; adversa iis erunt omnia h.

¶ Et, &c. [וְיִפְקְדוּ עַל תֵּבֵל רָעָה] Et (vel, Nam, Pi. Ca.) visitabo (vel, animadvertam, J. T. Ca. V. vel, mandabo, o. Ar.) super (vel, contra, For. Pi. vel, in, J. T. Ca.) orbem (vel, orbem terrarum, Pi. i. e. regiones Babylonio Regi subjectas ; vide Dan. 4. 22 i : vel, super Babylonem, sic dictam ab infinita civium multitudine k : vel, orbis, Ca. sic J. T.) malum, Mo. P. vel, malitiam, J. T. Pi. vel, perversitatem, Ca. vel, flagitia, V. vel, ob malitiam, Ti. Angl. Heb. malum, pro, malum eorum ; ellipsis pronominis, ut Psal. 65. 2. oratio, pro, oratio eorum l. 1. Ang. Vel, malum pœnæ hinc intelligi potest m. qu. d. In visitatione mea malum orbi immittam n. ¶ Et quiescere (vel, cessare, Pi.) faciam (i. e. perdam o) superbiam, &c. p. V. Quod peccatum in Babylone notatur Esa. 14. 4, 6, &c. Dan. 4. 30. &c. p.

12. Pretiosior erit vir auro, &c.] Id est, vel, 1. Pauci evadent. Omne autem rarum carum r. Vide Esa. 4. 1 *. Vel, 2. Medi nullo pretio induci poterunt ut viris parcant t.

13. Super hoc cælum turbabo ; & movebitur terra, &c.] Significat summam rerum perturbationem v, & acerbiteram expugnationem ; q. d. Tunc videbuntur cælum tremere, & terra moveri loco suo, horrore eorum quæ gerentur x. Tantam illis confusionem inducam, quasi cælum rueret, &c. y.

14. Et erit quasi damula (vel, caprea, Ti. Pi. &c.) faciens,

giens, *קדף*] Expulsa, vel depulsa, Mo. Pi. J. T. vel, pro-
fuga, canibus persequentibus². Timidissimum est hoc
animal. De *קדף* vide Prov. 6. 5. *¶ Et quasi, &c.* *קדף*
קדף] Et sicut ovis quam nemo congregat, M. sim.
Ti. Pi. vel, pecus, nullo colligente, J. T. vel, oves dispersæ,
& non est qui congregat, P. *¶ Unusquisque* (confe-
deratorum nempe & militum conductitiorum^b, quibus
tum utebatur Babylon^c,) ad populum suum convertetur,
קדף] Respicient, vel, convertent faciem, V.

15. Omnis qui inventus fuerit (i. e. qui erit, vel per-
manferit, sub. in ea, ut Deut. 8. 12. Esa. 35. 9. &, in-
veniri, pro, esse, vel manere, ut Deuter. 18. 10. Esth. 1. 5.
Act. 8. 40^d: vel, qui deprehendetur, Ti. Pi. sic o. à mi-
litibus Medorum, &c. t.) occidetur; sic Ch. *קדף*] Con-
fodietur, Ti. Pi. simil. M. P. Mo. &c. ut Zach. 12. 10 f.
¶ Et, &c. *קדף*] Et omnis additus, vel
adjectus, vel additius, vel adjunctus, M. P. Mo. V. Ang.
&c. sub. illis, M. Ang. ut vox sign. Esa. 29. 2. & 30. 1.
Ellipsis pronominis g. Vel, adventitius: i. e. vel, condu-
ctitius aut auxiliarius miles^b; vel, negotiator, seu pe-
regrius¹. Vel, qui ingressus fuerit munitionem, Ch. sim.
Q. He. in V. qui congregati fuerint, o. Ar. Al. decrepitus,
J. T. Pi. Heb. *אבסומט*, (ut 1 Sam. 26. 10. 1 Par. 21. 12^k.)
viribus, vel ætate¹. Ità opponitur parvulis versu seq^m.
Al. qui sese defendere paravit, Ti.

16. Infantes eorum allidentur] Juxta prædictionem
illam Psal. 137. 9. & ex talionis lege, 2 Par. 36. 17ⁿ.
¶ In oculis eorum Ad augendum dolorem. Vide Esa. 1. 7.
Deut. 28. 31, 32 f. *¶ Et uxores eorum violabuntur*; ità
Mo. P. *קדף*] Vitiabuntur, Ti. J. T. stuprabitur,
Ca. Pi. habebuntur, o. abducentur, Ar. [Keri, five mar-
ginalis lectio, hic est *קדף*, quam sequi videtur
Chald. qui sic vertit, concumbentur.]

17. Qui argentum non querant, *לא יקדפו*] Non
estimabunt, Mo. P. &c. non cogitabunt, M. nihil reputant,
Ti. h. e. Nemini parcent propter pecuniam o.

18. Et, &c. *קדף*] Et (vel, Sed,
J. T. Pi. Angl.) arcus (vel, cum arcubus, M. Angl. Ch. &,
sub. eorum, five suis, P. V. ex Ch. J. T. Pi. Angl. ellipsis
& præpositionis & pronominis P:) pueros allident, Mo.
P. J. T. Pi. &c. vel, sciendunt, V. vel, perfodient, Ch. q. d.
Non sufficit illis occidisse, nisi etiam in mortuos sæ-
viant¹. Al. Allident juvenes transfixos arcubus, Angl.
Al. Arcus (vel, Hisagittas, Ar.) adolescentium conterent,
o. sim. Sy. Ar. *¶ Et lactemibus uteri non miserebun-
tur*] h. e. Non parcent gravidis¹, nec foetibus utero
inclusis²; sed eos utero extractos discident: quod
extremæ feritatis est¹.

19. Et erit Babylon—sicut, &c. *קדף*] Sicut subversio, vel, secundum subversionem, Dei
(vel, quâ subvertit Deus, P. J. T. Pi. Angl. Ch. ellipsis
verbi ex nomine supplendi, ut Deut. 1. 27. Hof. 3. 1^v.)
Sodom, Mo. Pi. &c. vel, quam fecit in Sodom, M. q. d.
Subita, totalis, inevitabilis & irrecuperabilis erit ejus
ruina. Vide Deut. 29. 23. Esa. 1. 9. Jer. 49. 18. Zeph.
2. 9². At Cyrus eam urbem non sic subvertit³; sed
tantum cepit, ut refert Daniel, & civibus pepercit².
Quin floruit Babylon usque ad tempora Alexandri.
Quidam, ut hinc se expediant; historiâ relicta, ad sen-
sus allegoricos confugiunt², & locum de reprobis om-
nibus accipiunt. Sed nimis violentum hoc, nec neces-
sarium. Non unam duntaxat cladem hinc notat Pro-
pheta², quæ sub Cyro accidit, sed varia diversis tem-
poribus accepta vulnera^d; & excidium hinc compren-
dit, quod longo post tempore sequutum est¹. Imple-
tum itaque erat, sed gradatim, hoc vaticinium. 1. Ab-
latum à Dario & Cyro imperium, Dan. 5. & 6. 2. Ba-
byloniis postea rebellantibus, diruti sunt magna ex
parte muri, Herod. 1. 3. 3. Extructis urbibus, Seleu-
ciâ, deinde Ctesiphonte, & tandem Vologesocertâ, il-
luc commigrantibus habitatoribus, penè exhausta est à
civibus Babylonia. 4. Adriani tempore nihil Babyloniæ
præter muros reliquum erat; inquit Pausanias, qui tum
vixit: & Hieronymi ætate ità deserta est Babylonia, ut
nec pastores ibi commoda haberent pascua, sed tan-
tum ibi regiæ essent venationes, putà leones, apri, urfi,
&c. f. De ea sic Benjamin in Itinerario, Ibi Babel—
ubi etiamnum palatium Nebuchadnetsaris vastatum visi-
tur, in quod homines ingredi timent ob serpentes ac scorpio-

nes. Quæ nunc Babylonia (& Bagdad) dicitur, nova
urbs est, & alio loco sita g.

20. Non, &c. *קדף*] Non habitabitur, o. Mo.
For. &c. Non sedebit, M. Ti. V. Angl. &c. nempe ut
Regina, super thronum, Esa. 10. 13^b. *¶ Non sedere statum*^h Ang.
significat, qu. d. Nulla est spes instaurationis¹. Vel, *¶* Calv.
Non sedebit, i. e. Non sedebunt in ea incolæ^k. *¶* V. f. v.
que, &c. *קדף*] In perpetuum, five æternum, V. Pi. &c.
i. e. usque ad tempus à Deo determinatum¹. Vel, Ruina¹ G.
ejus erit æterna^m. Non in æternum, i. e. nunquam, ut^m Calv.
Joh. 8. 51. & 11. 26ⁿ. *¶ Non fundabitur*, *קדף*] Ang.
Habitabitur, P. Mo. vel, habitabit, M. Ti. Nec solum
habet ubi [Rex] sedeat, nec locum ubi habitet o. Ang.
¶ Nec ponet (vel, tendet, Mo. P. vel, figet, M.) *ibi ten-
toria Arabs*, *קדף*] Pro *קדף*, deficiente s. Simili-
ter Job. 35. 11. *קדף*, pro *קדף*; & Prov. 17. 4.
קדף *. [Vide ad utrumque locum annotata.] Arabs, i. e. Ang.
Arabes P, qui erant pastores vagi¹. Sive quod loco ab-
lata fuerit prior fecunditas; five quod, ob continuas
frages, conspectum ejus omnes horruerint¹; five quod
inter ruinas ejus in specubus laterent leones & draco-
nes². Mira hæc vastitas, præ qua errabundi hi Arabes
eam neglexerint¹. Calv.

21. Sed requiescent (vel, cubabunt, M. Ti. sic Mo. P. &c.)
ibi bestie, *קדף*] Tziim, Mo. Ti. [Variè reddunt.] Fe-
ra, J. T. Pi. o. Sy. Ar. K. & AE. in BA. G. sic Jer. 50. 39^v. G.
Sed si *קדף* sint fera quævis, quorsum iis opponuntur
קדף thoes, Esa. 34. 14. & Jer. 50. 39? Quis ferat sic
loquentem, Habitabunt fera cum thois²? Bestie hor-
rendæ, M. bestie sylvestres, P. bestie desertum incolentes,
Q. in V. sim. For. Ang. à *קדף* siccitate¹, vel loco siccio¹ For.
& vasto, Esa. 41. 18². Heb. *deserta*: metonymia sub-
jecti². Al. *simia*, Ch. feles agrestes, quales ibi fuisse² Pi.
docet Chald. hic, & ad Esa. 34. 14. & Of. 9. 6. Id pu-
tem, 1. Quia vox *קדף* vix aliter quàm terminatione
differt ab Arab. *קדף*, quæ felem sign. 2. Quia jungi-
tur cum *קדף*, locis citatis; nec multum inter se diffe-
runt thoom & felium catulientium voces^b. *¶ Et* b BA. ib.
replebuntur domus eorum draconibus, *קדף*] Mirè vari-
ant. Plerique animal esse putant²; sed quale, nescio^d. c BA. ib.
Obim, Ti. Noxiis animalibus, J. T. Pi. ab interjectione
dolentis *קדף*; q. d. afferentibus homini dolorem. Nisi
malis intelligere animalia quæ vocem lugubrem edunt,
ut sunt bubones & ululæ¹. Animalibus lugubribus, Ang.
furunculis, Mo. P. eercopishecis, M. mustelis, Ch. viverris, V.
He. in G. Faunis, Ca. Al. clamoribus, vel ululatus,
ferarum. Confirmant hoc, 1. Heb. *קדף*, & *קדף*, quæ
est vox gementis. 2. [Aliorum versiones.] Aquila in
Procopio reddit, *קדף*, vocibus, pro quo Hier. legit, por-
tentoso errore, *קדף*, typhonibus. [Sic & Th. in D.]
Syrus, filiâ vocis, seu echo. Sic & Arabs, *קדף*, i. e.
voce, vel echo; non, ululis, ut perperam reddit Gabriel
Sionita. Nam licet vox Arab. *קדף* utrumque significet,
Arabem tamen hinc pro echo, non pro bubone, sumpsisse
hæc docent. 1. Quod nullus Interpretum *קדף* pro
avibus, nedum pro bubonibus, sumat. 2. Tunc non
dixisset sing. bubone, sed, bubonibus. 3. Quia Esaie
Arabica versio ferè Græcam sequitur, quæ hinc habet,
sono¹. In Græco, *κρυ*; sed credo eos retinuisse vocem¹ BA. ib.
Hebræam, & scripsisse *κρυ*. Hieronymus legisse vide-
tur *κρυ*, quod interpretatur clamores, seu sonitus¹. f D.
¶ Struthiones, *קדף*] Filia (i. e. pulli^f) ulula, f V.
five ulularum, V. sic Pi. Angl. &c. sirenes, o. in V. filia
struthionis, P. BA. [Vide quæ fuse dicta ad Job. 30. 29.]
קדף semper construitur cum filia: fortè quia hæc avis
(struthio) non incubat neque fovet ova, ut potius vi-
deatur esse filia quàm mater, imò filia sine matre². f For.
¶ Et pilosi saltabunt ibi; ità Mo. *קדף*] Scopes, J. T.
Aves deformes motu satyrico, olim inaulpicatæ, voce
inconditâ, de quibus Homer. Odyf. 5. Plin. 10. 23. La-
tini etiam asiones vocant^h. Simia, For. birci sylvestres,^h Jun.
Q. in V. Fanni, V. vel, Satyri, V. Ti. Ca. Pi. Solent enim
spectra illa apparere in locis desertis, apparentque ceu
pilosa¹. Demones, o. Sy. M. P. nempe hirciformes^k. i V.
Vox propriè sign. hircos, Gen. 37. 31. Levit. 4. 23. (ut
pote pilosos;) deinde dæmones, Levit. 17. 7. 2 Par.
11. 15¹. vel, quod hircorum specie sibi credentibus ap-
parent^m; vel, quod videntibus horrorem incutiant,
adeoque pilos eriguntⁿ.

22. Et, &c. **וְיִשְׁמְרוּ**] Et cantabunt (vel, alternis canent, Ti. vel, canet, Mo. vel, Et clamabit, JT. Pi. Et clamabunt, M. clamabunt alternis, BA. vel, saltabunt, Ch. vel, habitabunt, o. sim. Ar.) ulula, five hubones, P. Ti. Ca. Di. vel, onocentauri, o. vel, firenes, Sy. vel, hyena, Ar. vel, catti, five feles, Mo. Ch. V. M. nempe sylvestres, M. vel, striges, For. vel, mustela sylvestres, Q. in V. vel, terrificum animal, JT. i. e. draco: nam Propheta primum de quadrupedibus, tum de volucris, egit, præced. versu; nunc de reptilium genere. Vel, animal insularum, Pi. Angl. (nam **וְיִשְׁמְרוּ** primario insulas sign. Esa. 11. 11. & 40. 15. & 42. 15 P.) i. e. animal peregrinum, in locis remotis degens. Al. **וְיִשְׁמְרוּ** puto esse thoes, animal Arabibus notissimum, fulvum, gregarium, lupo minus, sed ei simile; quod Latini *papionem* vocant: [de quo vide Cl. Authorem.] Suadent id, 1. vox **וְיִשְׁמְרוּ**, quod est, alternis canere, five respondere. Thoom autem maxime proprium est, quod alternis ululatus sibi mutuo respondent, testibus Alberto, Bellonio, Scaligero. 2. Quod **וְיִשְׁמְרוּ** est à sing. **וְיִשְׁמַר**, cui proximè accedit Arab. **وَيْسَمِي**: thoes autem Arabibus vocantur filii **وَيْسَمِي**. ¶ In, &c. **וְיִשְׁמְרוּ**] [Variè reddunt.] In viduis ejus, i. e. in desertis urbibus. Al. in viduatis (vel, desolatis, Ang.) palatii, five adibus, ejus, JT. Mo. Ang. ut significationem habeat partim ab **וְיִשְׁמְרוּ**, partim ab **וְיִשְׁמְרוּ**. Ejus, nempe Regis Babylonii, ut masculinum affixum indicat. Al. cum viduis (id vox propriè sign. Esa. 10. 2. & 54. 4 V.) ejus; qu. d. Clamabunt quæ conjuges amiserunt. Alii, in palatii (vel, adibus, P. vel, magnificis adibus, M. Ti. V.) eorum, Pi. Angl. Quod laudo, five quod **וְיִשְׁמְרוּ** est pro **וְיִשְׁמְרוּ**, permutatis **וְיִשְׁמְרוּ** & **וְיִשְׁמְרוּ**, ut in **וְיִשְׁמְרוּ** & **וְיִשְׁמְרוּ** ecce, five quod, scribarum errore, una litera, **וְיִשְׁמְרוּ**, pro alia, **וְיִשְׁמְרוּ**, irrepsit; five quod, ex blæsa pronunciatione, una pro altera usurpata est: five etymon petamus ex Chald. **וְיִשְׁמְרוּ** robustum esse; q. d. potentes ac magnificas ædes, eodem modo quo **וְיִשְׁמְרוּ** palatium deducitur à **וְיִשְׁמְרוּ** potuit; five potius alia de causa **וְיִשְׁמְרוּ** & viduam & palatium sign. Nempe **וְיִשְׁמְרוּ** Syriacè sign. & palatium, arcem, & terram non seminabilem, five sterilem. Sic **וְיִשְׁמְרוּ** Hebræis est arx quæ (five ad regionis munitionem, five ad Principis voluptatem, frat.) in loco sterili exstructa est, ibique solitaria, viduæ instar, habitatur: unde, præfixo **וְיִשְׁמְרוּ**, **וְיִשְׁמְרוּ** Ethiopicè est vidua, quæ sterilis est & non feminatur. Al. in plateis eorum, Ch. ¶ Et firenes, **וְיִשְׁמְרוּ**] Sing. est **וְיִשְׁמְרוּ**, plur. **וְיִשְׁמְרוּ**, & per syncopen, **וְיִשְׁמְרוּ**. [Variè reddunt.] Ericii, o. sic Ar. canes sylvestres, Sy. & serpens, JT. & draco, Pi. & dracones, M. P. Mo. Ti. Ca. Ch. Extremæ desolationis signum; nam draco sectatur solitudines, Elian. 6. 63. Plut. de Def. orac. c. Parum refert scire genera animalium hîc indicata: fat est quod feralia sint, & solitudinibus gaudentia. ¶ Propè, &c. **וְיִשְׁמְרוּ**] Et propè (vel, propinquum, Pi. sim. M.) est ut veniat tempus ejus, P. Pi. &c. nempe Babylonis, ut docet affixum scemin. i. e. tempus quo ipsa excindetur. Obj. At hoc non impletum est nisi post ducentos annos. Resp. 1. Propinquum erat, tum Deo, cui mille anni sunt ut unus dies, Psal. 90. 4. & 2 Pet. 3. 8. tum oculo fidei. Vide Joh. 8. 56. Heb. 10. 37. 2. Propheta hîc suos alloquitur tanquam in captivitate Babylonica f.

CAP. XIV.

1. **M**iserebitur enim Dominus Jacob] i. e. Judæorum captivorum in Babylonia. Causam reddit præcedentis consilii de excindendis Babyloniis. ¶ Et, &c. **וְיִשְׁמְרוּ**] Et eliget adhuc, vel amplius, Israel, Pi. Ang. &c. vel, de Israel, Vulg. Amplius ostendet se eos elegisse in populum peculiarem: vel, In gratiam eos recipiet, tanquam eos de novo elegerit. Vel veritas, purificabit eos, vel eximios reddet eos, iterum, ut Esa. 48. 10. Hag. 2. 23. vel, seliget eos, & colliget ex locis ubi dispersi sunt. Ità vox usurpatur 1 Sam. 2. 28. Zach. 1. 17. & 2. 12. Et hanc interpretationem confirmat sequens membrum. Delectum ha-

bebit, &c. Juxta historiam, Judam & Benjamin ex Babylone reduxit; juxta mysterium, cum omnes sub peccato essent, elegit discipulos suos, reliquias illas quas Apostolus electionem vocat, [Rom. 11. 5, 7.] Elegit—int Israel, i. e. aliquos eorum, Esa. 10. 21, 22. Verum hîc redundat, vel nota est accusativi. ¶ Et requiescere faciet (vel, reducet, Ti. sim. JT. vel, collocabit, Pi.) eos] Heb. **וְיִשְׁמְרוּ**. ¶ Adjungetur, &c. **וְיִשְׁמְרוּ**] Et adjunget (vel, copulabit, Mo.) se (Religione scilicet) peregrinus, five advena, (collectivè, pro, advena, ut Exod. 12. 48. Levit. 19. 33. &c. P.) eis, JT. Pi. P. &c. Impletum hoc partim in reditu ex Babylone; & præcipuè sub Evangelio.

2. Et, &c. **וְיִשְׁמְרוּ**] Et assument (vel, tollent, P. &c.) eos, V. Calv. h. e. deducunt honoris causâ, & se illis adjungunt. ¶ Populi] Variarum gentium, ut vox plur. indicat. Vide Esdr. 1. 4. & 7. 21, &c. ¶ In servos] Nempe voluntarios: libenter enim se offerrent ut Ecclesiæ inserviant. Vel, in subditos: Nam qui ex Gentibus idololatriam deseruerant, ut tunc viverent, in Judæam veniebant. ¶ Et erunt, &c. **וְיִשְׁמְרוּ**] Et capient (vel, captivos ducent, Ti. JT. &c.) eos qui se ceperant, P. sim. M. vel, quorum captivi fuerant, Ti. sim. JT. Pi. &c. Impletum hoc vel sub Maccabæis; vel potius, sub Evangelio, per conversionem hostium, &c. ¶ Et subjicient exactores suos] Multos ex ipsis Assyriis ad Religionem suam pertrahent.

3. A servitute dura quâ, &c. **וְיִשְׁמְרוּ**] Quam servisti, P. quæ exercita fuerit in te, JT. Pi. quâ oppressio facta est in te, M. quâ servitum fuit de (vel, in, Mo.) te, V. Mo. i. e. quæ fuit exacta à te.

4. Sumes] Sub. in os, Pi. sim. V. ex Psalm. 50. 16. Pronunciabis, h. e. Dicere poteris. ¶ Parabolam istam] Id est, sermonem hunc obscurum & figuratum, sublimem & elegantem: vel, dictum, five dictum probrosum, ut Ezec. 16. 44. sic Deut. 28. 37. Jer. 24. 9. vel, carmen lugubre, quo sc. lugetur exitium ejus. ¶ Quomodo (admirantis interrogatio & ridentis m.) cessavit exactor? Ità Mo. sic M. Ti. &c. Scilic. tributum. ¶ Quævis, &c. **וְיִשְׁמְרוּ**] Cessavit (Quomodo cessavit, Pi.) aurea? JT. Pi. Angl. sub. vel, urbs, vel, respublica, Angl. Ellipsis substantivi, ut Psal. 73. 10. Esa. 40. 10. Ezec. 13. 11. q. d. Urbs hæc pretiosa & opulenta. Congruit hoc cum aureo capite, Dan. 2. 32. & aureo calice, Jer. 51. 7. P. Al. cupida (vel, exactrix, vel congregatrix, V.) auri? P. V. **וְיִשְׁמְרוּ** aurum, quæ vox est Chaldaica; five Syriaca, quâ lingua Chaldæi tunc utebantur, Dan. 2. 4. Chaldaica vox, ad perfringendam Chaldaicæ Monarchiæ superbiam ex fiducia opum, &c. Al. pensio aurea? Mo. tributum aureum? M. Ti. For. **וְיִשְׁמְרוּ** aurum; idem, addito Mem, ex auro tributum declarat.

5. Contrivit, &c.] Responso ad præcedentem interrogationem. ¶ Cadentem (vel, Percutientem, Mo. M. vel, Quod percutiebat, Calv. vel, Qui percutiebat, Ch. Ang. Qui baculus percutit, Ti.) populos in indignatione] Sic M. &c. Heb. **וְיִשְׁמְרוּ**. ¶ Plagâ (vel, percussione, Mo. P. i. e. Ca.) insanabili] Ità. Ar. vel, indefinente, M. P. sic Ch. jugi & perpetuâ: vel, irremisso, Ca. vel, quæ non recedit, Ti. sic V. sine declinatione, Mo. absque aversione, i. e. quæ non potest averti, vel potius, à qua non avertit manum qui cedit, ut continuationem percussioneis declaret. ¶ Alii hoc membrum cum præcedente sic reddunt,] Qui percutiebat populos cum exandescencia, illius plagâ non amovebuntur, Pi. sim. JT. Qui populos obstinatè cadebat immoderatis verberibus, Sy. ¶ Subjicientem, &c. **וְיִשְׁמְרוּ**] Dominantem (vel, Dominabatur, Calv.) in furore gentibus, persecutionem passum (vel, si quis persecutionem patiebatur, Calv.) non prohibuit, Mo. P. Calv. i. e. Non prohibuit persequentem nè persequeretur illum. Ad verb. persecutus est, pallivè, & sing. pro plur. Persecutionem passi sunt, nec prohibuit, sub. suos milites nè aliis injuriam inferrent. Al. Dominantem in iragentibus, Angl. ex He. M. persequutionem passis ab eo absque ulla miseratione, M. vel, persequuti sunt sine prohibitione, vel, supplendo aliquid ex membro præced. Qui dominabatur in ira

Ang. persecutionem passis, &c. ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^{aa} ^{ab} ^{ac} ^{ad} ^{ae} ^{af} ^{ag} ^{ah} ^{ai} ^{aj} ^{ak} ^{al} ^{am} ^{an} ^{ao} ^{ap} ^{aq} ^{ar} ^{as} ^{at} ^{au} ^{av} ^{aw} ^{ax} ^{ay} ^{az} ^{ba} ^{bb} ^{bc} ^{bd} ^{be} ^{bf} ^{bg} ^{bh} ^{bi} ^{bj} ^{bk} ^{bl} ^{bm} ^{bn} ^{bo} ^{bp} ^{bq} ^{br} ^{bs} ^{bt} ^{bu} ^{bv} ^{bw} ^{bx} ^{by} ^{bz} ^{ca} ^{cb} ^{cc} ^{cd} ^{ce} ^{cf} ^{cg} ^{ch} ^{ci} ^{cj} ^{ck} ^{cl} ^{cm} ^{cn} ^{co} ^{cp} ^{cq} ^{cr} ^{cs} ^{ct} ^{cu} ^{cv} ^{cw} ^{cx} ^{cy} ^{cz} ^{da} ^{db} ^{dc} ^{dd} ^{de} ^{df} ^{dg} ^{dh} ^{di} ^{dj} ^{dk} ^{dl} ^{dm} ^{dn} ^{do} ^{dp} ^{dq} ^{dr} ^{ds} ^{dt} ^{du} ^{dv} ^{dw} ^{dx} ^{dy} ^{dz} ^{ea} ^{eb} ^{ec} ^{ed} ^{ee} ^{ef} ^{eg} ^{eh} ^{ei} ^{ej} ^{ek} ^{el} ^{em} ^{en} ^{eo} ^{ep} ^{eq} ^{er} ^{es} ^{et} ^{eu} ^{ev} ^{ew} ^{ex} ^{ey} ^{ez} ^{fa} ^{fb} ^{fc} ^{fd} ^{fe} ^{ff} ^{fg} ^{fh} ^{fi} ^{fj} ^{fk} ^{fl} ^{fm} ^{fn} ^{fo} ^{fp} ^{fq} ^{fr} ^{fs} ^{ft} ^{fu} ^{fv} ^{fw} ^{fx} ^{fy} ^{fz} ^{ga} ^{gb} ^{gc} ^{gd} ^{ge} ^{gf} ^{gg} ^{gh} ^{gi} ^{gj} ^{gk} ^{gl} ^{gm} ^{gn} ^{go} ^{gp} ^{gq} ^{gr} ^{gs} ^{gt} ^{gu} ^{gv} ^{gw} ^{gx} ^{gy} ^{gz} ^{ha} ^{hb} ^{hc} ^{hd} ^{he} ^{hf} ^{hg} ^{hh} ^{hi} ^{hj} ^{hk} ^{hl} ^{hm} ^{hn} ^{ho} ^{hp} ^{hq} ^{hr} ^{hs} ^{ht} ^{hu} ^{hv} ^{hw} ^{hx} ^{hy} ^{hz} ^{ia} ^{ib} ^{ic} ^{id} ^{ie} ^{if} ^{ig} ^{ih} ⁱⁱ ^{ij} ^{ik} ^{il} ^{im} ⁱⁿ ^{io} ^{ip} ^{iq} ^{ir} ^{is} ^{it} ^{iu} ^{iv} ^{iw} ^{ix} ^{iy} ^{iz} ^{ja} ^{jb} ^{jc} ^{jd} ^{je} ^{jf} ^{jj} ^{jk} ^{jl} ^{jm} ^{jn} ^{jo} ^{jp} ^{jq} ^{jr} ^{js} ^{jt} ^{ju} ^{jv} ^{jw} ^{jx} ^{ky} ^{kz} ^{la} ^{lb} ^{lc} ^{ld} ^{le} ^{lf} ^{lg} ^{lh} ^{li} ^{lj} ^{lk} ^{ll} ^{lm} ^{ln} ^{lo} ^{lp} ^{lq} ^{lr} ^{ls} ^{lt} ^{lu} ^{lv} ^{lw} ^{lx} ^{ly} ^{lz} ^{ma} ^{mb} ^{mc} ^{md} ^{me} ^{mf} ^{mg} ^{mh} ^{mi} ^{mj} ^{mk} ^{ml} ^{mm} ^{mn} ^{mo} ^{mp} ^{mq} ^{mr} ^{ms} ^{mt} ^{mu} ^{mv} ^{mw} ^{mx} ^{my} ^{mz} ^{na} ^{nb} ^{nc} nd ^{ne} ^{nf} ^{ng} ^{nh} ⁿⁱ ^{nj} ^{nk} ^{nl} ^{nm} ⁿⁿ ^{no} ^{np} ^{nq} ^{nr} ^{ns} ^{nt} ^{nu} ^{nv} ^{nw} ^{nx} ^{ny} ^{nz} ^{oa} ^{ob} ^{oc} ^{od} ^{oe} ^{of} ^{og} ^{oh} ^{oi} ^{oj} ^{ok} ^{ol} ^{om} ^{on} ^{oo} ^{op} ^{oq} ^{or} ^{os} ^{ot} ^{ou} ^{ov} ^{ow} ^{ox} ^{oy} ^{oz} ^{pa} ^{pb} ^{pc} ^{pd} ^{pe} ^{pf} ^{pg} ^{ph} ^{pi} ^{pj} ^{pk} ^{pl} ^{pm} ^{pn} ^{po} ^{pp} ^{pq} ^{pr} ^{ps} ^{pt} ^{pu} ^{pv} ^{pw} ^{px} ^{py} ^{pz} ^{qa} ^{qb} ^{qc} ^{qd} ^{qe} ^{qf} ^{qg} ^{qh} ^{qi} ^{qj} ^{qk} ^{ql} ^{qm} ^{qn} ^{qo} ^{qp} ^{qq} ^{qr} ^{qs} ^{qt} ^{qu} ^{qv} ^{qw} ^{qx} ^{qy} ^{qz} ^{ra} ^{rb} ^{rc} rd ^{re} ^{rf} ^{rg} ^{rh} ^{ri} ^{rj} ^{rk} ^{rl} ^{rm} ^{rn} ^{ro} ^{rp} ^{rq} ^{rr} ^{rs} ^{rt} ^{ru} ^{rv} ^{rw} ^{rx} ^{ry} ^{rz} ^{sa} ^{sb} ^{sc} ^{sd} ^{se} ^{sf} ^{sg} ^{sh} ^{si} ^{sj} ^{sk} ^{sl} sm ^{sn} ^{so} ^{sp} ^{sq} ^{sr} ^{ss} st ^{su} ^{sv} ^{sw} ^{sx} ^{sy} ^{sz} ^{ta} ^{tb} ^{tc} ^{td} ^{te} ^{tf} ^{tg} th ^{ti} ^{tj} ^{tk} ^{tl} tm ^{tn} ^{to} ^{tp} ^{tq} ^{tr} ^{ts} ^{tt} ^{tu} ^{tv} ^{tw} ^{tx} ^{ty} ^{tz} ^{ua} ^{ub} ^{uc} ^{ud} ^{ue} ^{uf} ^{ug} ^{uh} ^{ui} ^{uj} ^{uk} ^{ul} ^{um} ^{un} ^{uo} ^{up} ^{uq} ^{ur} ^{us} ^{ut} ^{uu} ^{uv} ^{uw} ^{ux} ^{uy} ^{uz} ^{va} ^{vb} ^{vc} ^{vd} ^{ve} ^{vf} ^{vg} ^{vh} ^{vi} ^{vj} ^{vk} ^{vl} ^{vm} ^{vn} ^{vo} ^{vp} ^{vq} ^{vr} ^{vs} ^{vt} ^{vu} ^{vv} ^{vw} ^{vx} ^{vy} ^{vz} ^{wa} ^{wb} ^{wc} ^{wd} ^{we} ^{wf} ^{wg} ^{wh} ^{wi} ^{wj} ^{wk} ^{wl} ^{wm} ^{wn} ^{wo} ^{wp} ^{wq} ^{wr} ^{ws} ^{wt} ^{wu} ^{wv} ^{ww} ^{wx} ^{wy} ^{wz} ^{xa} ^{xb} ^{xc} ^{xd} ^{xe} ^{xf} ^{xg} ^{xh} ^{xi} ^{xj} ^{xk} ^{xl} ^{xm} ^{xn} ^{xo} ^{xp} ^{xq} ^{xr} ^{xs} ^{xt} ^{xu} ^{xv} ^{xw} ^{xx} ^{xy} ^{xz} ^{ya} ^{yb} ^{yc} ^{yd} ^{ye} ^{yf} ^{yg} ^{yh} ^{yi} ^{yj} ^{yk} ^{yl} ^{ym} ^{yn} ^{yo} ^{yp} ^{yq} ^{yr} ^{ys} ^{yt} ^{yu} ^{yv} ^{yw} ^{yx} ^{yy} ^{yz} ^{za} ^{zb} ^{zc} ^{zd} ^{ze} ^{zf} ^{zg} ^{zh} ^{zi} ^{zj} ^{zk} ^{zl} ^{zm} ^{zn} ^{zo} ^{zp} ^{zq} ^{zr} ^{zs} ^{zt} ^{zu} ^{zv} ^{zw} ^{zx} ^{zy} ^{zz} ^{aa} ^{ab} ^{ac} ^{ad} ^{ae} ^{af} ^{ag} ^{ah} ^{ai} ^{aj} ^{ak} ^{al} ^{am} ^{an} ^{ao} ^{ap} ^{aq} ^{ar} ^{as} ^{at} ^{au} ^{av} ^{aw} ^{ax} ^{ay} ^{az} ^{ba} ^{bb} ^{bc} ^{bd} ^{be} ^{bf} ^{bg} ^{bh} ^{bi} ^{bj} ^{bk} ^{bl} ^{bm} ^{bn} ^{bo} ^{bp} ^{bq} ^{br} ^{bs} ^{bt} ^{bu} ^{bv} ^{bw} ^{bx} ^{by} ^{bz} ^{ca} ^{cb} ^{cc} ^{cd} ^{ce} ^{cf} ^{cg} ^{ch} ^{ci} ^{cj} ^{ck} ^{cl} ^{cm} ^{cn} ^{co} ^{cp} ^{cq} ^{cr} ^{cs} ^{ct} ^{cu} ^{cv} ^{cw} ^{cx} ^{cy} ^{cz} ^{da} ^{db} ^{dc} ^{dd} ^{de} ^{df} ^{dg} ^{dh} ^{di} ^{dj} ^{dk} ^{dl} ^{dm} ^{dn} ^{do} ^{dp} ^{dq} ^{dr} ^{ds} ^{dt} ^{du} ^{dv} ^{dw} ^{dx} ^{dy} ^{dz} ^{ea} ^{eb} ^{ec} ^{ed} ^{ee} ^{ef} ^{eg} ^{eh} ^{ei} ^{ej} ^{ek} ^{el} ^{em} ^{en} ^{eo} ^{ep} ^{eq} ^{er} ^{es} ^{et} ^{eu} ^{ev} ^{ew} ^{ex} ^{ey} ^{ez} ^{fa} ^{fb} ^{fc} ^{fd} ^{fe} ^{ff} ^{fg} ^{fh} ^{fi} ^{fj} ^{fk} ^{fl} ^{fm} ^{fn} ^{fo} ^{fp} ^{fq} ^{fr} ^{fs} ^{ft} ^{fu} ^{fv} ^{fw} ^{fx} ^{fy} ^{fz} ^{ga} ^{gb} ^{gc} ^{gd} ^{ge} ^{gf} ^{gg} ^{gh} ^{gi} ^{gj} ^{gk} ^{gl} ^{gm} ^{gn} ^{go} ^{gp} ^{gq} ^{gr} ^{gs} ^{gt} ^{gu} ^{gv} ^{gw} ^{gx} ^{gy} ^{gz} ^{ha} ^{hb} ^{hc} ^{hd} ^{he} ^{hf} ^{hg} ^{hh} ^{hi} ^{hj} ^{hk} ^{hl} ^{hm} ^{hn} ^{ho} ^{hp} ^{hq} ^{hr} ^{hs} ^{ht} ^{hu} ^{hv} ^{hw} ^{hx} ^{hy} ^{hz} ^{ia} ^{ib} ^{ic} ^{id} ^{ie} ^{if} ^{ig} ^{ih} ⁱⁱ ^{ij} ^{ik} ^{il} ^{im} ⁱⁿ ^{io} ^{ip} ^{iq} ^{ir} ^{is} ^{it} ^{iu} ^{iv} ^{iw} ^{ix} ^{iy} ^{iz} ^{ja} ^{jb} ^{jc} ^{jd} ^{je} ^{jf} ^{jj} ^{jk} ^{jl} ^{jm} ^{jn} ^{jo} ^{jp} ^{jq} ^{jr} ^{js} ^{jt} ^{ju} ^{jv} ^{jw} ^{jx} ^{ky} ^{kz} ^{la} ^{lb} ^{lc} ^{ld} ^{le} ^{lf} ^{lg} ^{lh} ^{li} ^{lj} ^{lk} ^{ll} ^{lm} ^{ln} ^{lo} ^{lp} ^{lq} ^{lr} ^{ls} ^{lt} ^{lu} ^{lv} ^{lw} ^{lx} ^{ly} ^{lz} ^{ma} ^{mb} ^{mc} ^{md} ^{me} ^{mf} ^{mg} ^{mh} ^{mi} ^{mj} ^{mk} ^{ml} ^{mm} ^{mn} ^{mo} ^{mp} ^{mq} ^{mr} ^{ms} ^{mt} ^{mu} ^{mv} ^{mw} ^{mx} ^{my} ^{mz} ^{na} ^{nb} ^{nc} nd ^{ne} ^{nf} ^{ng} ^{nh} ⁿⁱ ^{nj} ^{nk} ^{nl} ^{nm} ⁿⁿ ^{no} ^{np} ^{nq} ^{nr} ^{ns} ^{nt} ^{nu} ^{nv} ^{nw} ^{nx} ^{ny} ^{nz} ^{oa} ^{ob} ^{oc} ^{od} ^{oe} ^{of} ^{og} ^{oh} ^{oi} ^{oj} ^{ok} ^{ol} ^{om} ^{on} ^{oo} ^{op} ^{oq} ^{or} ^{os} ^{ot} ^{ou} ^{ov} ^{ow} ^{ox} ^{oy} ^{oz} ^{pa} ^{pb} ^{pc} ^{pd} ^{pe} ^{pf} ^{pg} ^{ph} ^{pi} ^{pj} ^{pk} ^{pl} ^{pm} ^{pn} ^{po} ^{pp} ^{pq} ^{pr} ^{ps} ^{pt} ^{pu} ^{pv} ^{pw} ^{px} ^{py} ^{pz} ^{qa} ^{qb} ^{qc} ^{qd} ^{qe} ^{qf} ^{qg} ^{qh} ^{qi} ^{qj} ^{qk} ^{ql} ^{qm} ^{qn} ^{qo} ^{qp} ^{qq} ^{qr} ^{qs} ^{qt} ^{qu} ^{qv} ^{qw} ^{qx} ^{qy} ^{qz} ^{ra} ^{rb} ^{rc} rd ^{re} ^{rf} ^{rg} ^{rh} ^{ri} ^{rj} ^{rk} ^{rl} ^{rm} ^{rn} ^{ro} ^{rp} ^{rq} ^{rr} ^{rs} ^{rt} ^{ru} ^{rv} ^{rw} ^{rx} ^{ry} ^{rz} ^{sa} ^{sb} ^{sc} ^{sd} ^{se} ^{sf} ^{sg} ^{sh} ^{si} ^{sj} ^{sk} ^{sl} sm ^{sn} ^{so} ^{sp} ^{sq} ^{sr} ^{ss} st ^{su} ^{sv} ^{sw} ^{sx} ^{sy} ^{sz} ^{ta} ^{tb} ^{tc} ^{td} ^{te} ^{tf} ^{tg} th ^{ti} ^{tj} ^{tk} ^{tl} tm ^{tn} ^{to} ^{tp} ^{tq} ^{tr} ^{ts} ^{tt} ^{tu} ^{tv} ^{tw} ^{tx} ^{ty} ^{tz} ^{ua} ^{ub} ^{uc} ^{ud} ^{ue} ^{uf} ^{ug} ^{uh} ^{ui} ^{uj} ^{uk} ^{ul} ^{um} ^{un} ^{uo} ^{up} ^{uq} ^{ur} ^{us} ^{ut} ^{uu} ^{uv} ^{uw} ^{ux} ^{uy} ^{uz} ^{va} ^{vb} ^{vc} ^{vd} ^{ve} ^{vf} ^{vg} ^{vh} ^{vi} ^{vj} ^{vk} ^{vl} ^{vm} ^{vn} ^{vo} ^{vp} ^{vq} ^{vr} ^{vs} ^{vt} ^{vu} ^{vv} ^{vw} ^{vx} ^{vy} ^{vz} ^{wa} ^{wb} ^{wc} ^{wd} ^{we} ^{wf} ^{wg} ^{wh} ^{wi} ^{wj} ^{wk} ^{wl} ^{wm} ^{wn} ^{wo} ^{wp} ^{wq} ^{wr} ^{ws} ^{wt} ^{wu} ^{wv} ^{ww} ^{wx} ^{wy} ^{wz} ^{xa} ^{xb} ^{xc} ^{xd} ^{xe} ^{xf} ^{xg} ^{xh} ^{xi} ^{xj} ^{xk} ^{xl} ^{xm} ^{xn} ^{xo} ^{xp} ^{xq} ^{xr} ^{xs} ^{xt} ^{xu} ^{xv} ^{xw} ^{xx} ^{xy} ^{xz} ^{ya} ^{yb} ^{yc} ^{yd} ^{ye} ^{yf} ^{yg} ^{yh} ^{yi} ^{yj} ^{yk} ^{yl} ^{ym} ^{yn} ^{yo} ^{yp} ^{yq} ^{yr} ^{ys} ^{yt} ^{yu} ^{yv} ^{yw} ^{yx} ^{yy} ^{yz} ^{za} ^{zb} ^{zc} ^{zd} ^{ze} ^{zf} ^{zg} ^{zh} ^{zi} ^{zj} ^{zk} ^{zl} ^{zm} ^{zn} ^{zo} ^{zp} ^{zq} ^{zr} ^{zs} ^{zt} ^{zu} ^{zv} ^{zw} ^{zx} ^{zy} ^{zz}

Al. in Ma. sim. For. ut quando alii aliis respondent in cantu. Vide ad Esa. 13. 22. ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^{aa} ^{ab} ^{ac} ^{ad} ^{ae} ^{af} ^{ag} ^{ah} ^{ai} ^{aj} ^{ak} ^{al} ^{am} ^{an} ^{ao} ^{ap} ^{aq} ^{ar} ^{as} ^{at} ^{au} ^{av} ^{aw} ^{ax} ^{ay} ^{az} ^{ba} ^{bb} ^{bc} ^{bd} ^{be} ^{bf} ^{bg} ^{bh} ^{bi} ^{bj} ^{bk} ^{bl} ^{bm} ^{bn} ^{bo} ^{bp} ^{bq} ^{br} ^{bs} ^{bt} ^{bu} ^{bv} ^{bw} ^{bx} ^{by} ^{bz} ^{ca} ^{cb} ^{cc} ^{cd} ^{ce} ^{cf} ^{cg} ^{ch} ^{ci} ^{cj} ^{ck} ^{cl} ^{cm} ^{cn} ^{co} ^{cp} ^{cq} ^{cr} ^{cs} ^{ct} ^{cu} ^{cv} ^{cw} ^{cx} ^{cy} ^{cz} ^{da} ^{db} ^{dc} ^{dd} ^{de} ^{df} ^{dg} ^{dh} ^{di} ^{dj} ^{dk} ^{dl} ^{dm} ^{dn} ^{do} ^{dp} ^{dq} ^{dr} ^{ds} ^{dt} ^{du} ^{dv} ^{dw} ^{dx} ^{dy} ^{dz} ^{ea} ^{eb} ^{ec} ^{ed} ^{ee} ^{ef} ^{eg} ^{eh} ^{ei} ^{ej} ^{ek} ^{el} ^{em} ^{en} ^{eo} ^{ep} ^{eq} ^{er} ^{es} ^{et} ^{eu} ^{ev} ^{ew} ^{ex} ^{ey} ^{ez} ^{fa} ^{fb} ^{fc} ^{fd} ^{fe} ^{ff} ^{fg} ^{fh} ^{fi} ^{fj} ^{fk} ^{fl} ^{fm} ^{fn} ^{fo} ^{fp} ^{fq} ^{fr} ^{fs} ^{ft} ^{fu} ^{fv} ^{fw} ^{fx} ^{fy} ^{fz} ^{ga} ^{gb} ^{gc} ^{gd} ^{ge} ^{gf} ^{gg} ^{gh} ^{gi} ^{gj} ^{gk} ^{gl} ^{gm} ^{gn} ^{go} ^{gp} ^{gq} ^{gr} ^{gs} ^{gt} ^{gu} ^{gv} ^{gw} ^{gx} ^{gy} ^{gz} ^{ha} ^{hb} ^{hc} ^{hd} ^{he} ^{hf} ^{hg} ^{hh} ^{hi} ^{hj} ^{hk} ^{hl} ^{hm} ^{hn} ^{ho} ^{hp} ^{hq} ^{hr} ^{hs} ^{ht} ^{hu} ^{hv} ^{hw} ^{hx} ^{hy} ^{hz} ^{ia} ^{ib} ^{ic} ^{id} ^{ie} ^{if} ^{ig} ^{ih} ⁱⁱ ^{ij} ^{ik} ^{il} ^{im} ⁱⁿ ^{io} ^{ip} ^{iq} ^{ir} ^{is} ^{it} ^{iu} ^{iv} ^{iw} ^{ix} ^{iy} ^{iz} ^{ja} ^{jb} ^{jc} ^{jd} ^{je} ^{jf} ^{jj} ^{jk} ^{jl} ^{jm} ^{jn} ^{jo} ^{jp} ^{jq} ^{jr} ^{js} ^{jt} ^{ju} ^{jv} ^{jw} ^{jx} ^{ky} ^{kz} ^{la} ^{lb} ^{lc} ^{ld} ^{le} ^{lf} ^{lg} ^{lh} ^{li} ^{lj} ^{lk} ^{ll} ^{lm} ^{ln} ^{lo} ^{lp} ^{lq} ^{lr} ^{ls} ^{lt} ^{lu} ^{lv} ^{lw} ^{lx} ^{ly} ^{lz} ^{ma} ^{mb} ^{mc} ^{md} ^{me} ^{mf} ^{mg} ^{mh} ^{mi} ^{mj} ^{mk} ^{ml} ^{mm} ^{mn} ^{mo} ^{mp} ^{mq} ^{mr} ^{ms} ^{mt} ^{mu} ^{mv} ^{mw} ^{mx} ^{my} ^{mz} ^{na} ^{nb} ^{nc} nd ^{ne} ^{nf} ^{ng} ^{nh} ⁿⁱ ^{nj} ^{nk} ^{nl} ^{nm} ⁿⁿ ^{no} ^{np} ^{nq} ^{nr} ^{ns} ^{nt} ^{nu} ^{nv} ^{nw} ^{nx} ^{ny} ^{nz} ^{oa} ^{ob} ^{oc} ^{od} ^{oe} ^{of} ^{og} ^{oh} ^{oi} ^{oj} ^{ok} ^{ol} ^{om} ^{on} ^{oo} ^{op} ^{oq} ^{or} ^{os} ^{ot} ^{ou} ^{ov} ^{ow} ^{ox} ^{oy} ^{oz} ^{pa} ^{pb} ^{pc} ^{pd} ^{pe} ^{pf} ^{pg} ^{ph} ^{pi} ^{pj} ^{pk} ^{pl} ^{pm} ^{pn} ^{po} ^{pp} ^{pq} ^{pr} ^{ps} ^{pt} ^{pu} ^{pv} ^{pw} ^{px} ^{py} ^{pz} ^{qa} ^{qb} ^{qc} ^{qd} ^{qe} ^{qf} ^{qg}

aurora id quod Lucifero necessariò tribuendum est: quare sensus [à precedente] non est diversus ^d. Solent Hebræi hæc verba [nempe presentis textus] usurpare de omnibus impiis ^f. ¶ *Corruisti, &c.* ^f *וְנִדְרָעָה לְאָרֶץ* Resectus (vel, Detrahitus, Calv. vel, Afflictus, Ti. vel, Deturbatus, Ca.) es ad terram, Mo. sim. P. JT. V. Ang. &c. Defectiva locutio ^f, pro, Succisus corruisti in terram ^g; vel, Corruens in terram succisus es ^h. Similes loquutiones, Gen. 18. 6. Festina (i. e. Festinanter appara) tria fata: sic, percutere (pro, percutiendo dejicere) in terram, 2 Sam. 2. 22. & 18. 11: sic Gen. 15. 9. Sume (i. e. sumptam afferto) vitulam &c: simil. Exod. 18. 12. & 27. 20. &c. ⁱ. Vel, De terra succisus es, ut ^j valeat de, quod aliquando solet ^k. Al. Quomodo detrahitus es, &c? M. Quomodo excisus es, & ad terram dejectus, instar robustæ arboris ^l? ¶ *Qui, &c.* ^f *וְחִלְשָׁה עַל גּוֹיִם* Qui debilitabas (vel, vulnerabas, Ti. Vulg. opprimebas, Ca.) gentes, P. sic Pi. &c. debilitans super gentes, Mo. Qui subiciebas, & super eos infidens domabas, veluti jumenta ^m. Al. infirmior factus gentibus, M. Debilis es supra quam gentes, JT. sortem projiciens super gentes, Calv. He. in Angl. tanquam omnium regionum dominus, &c. Verbum hoc sign. (nempe in miscellanea Rabbiorum lingua ⁿ.) sortem jacere ^p.

13. *Qui, &c.* ^f *וְאֶתְּרָה אֶתְּרָה* Et (vel, Atqui, Calv. vel, Tamen, Q. in Angl. vel, Nam, ut ratio reddatur præcedentis excisionis ^q: Tu verò, Pi. sic P. V.) dixisti, Mo. &c. vel, prius dixeras, V. Cum tamen in corde tuo sic cogitares, Q. in V. ¶ *In cælum conscendam* i. e. In terram Judæam, quæ cælum dicitur, quod Deo dicata esset. Sic Hebræi exercitus cæli, apud Dan. 8. 10. Ecclesia Dei dicitur cælum Apoc. 4. 1. 2. & 12. 1. & Sancti, stelle, Apoc. 1. 20. & 12. 1. 4. & Sanctuarium, thronus Dei, Psal. 99. 1. Jerem. 17. 12. In cælum, nempe in Templum Dei, ut sequens membrum explicat ^r. Vel putabat se, post mortem, inter heroas vel deos numerandum: vel forsan, proverbialis est loquutio suam felicitatem admirantis, &c. ^s. q. d. Ero dominator totius orbis ^t. ¶ *Super astra Dei* i. e. Quæ Deus fecit, Gen. 1. 16. ^u: vel, astra pulcherrima ^v; ut, montes & cedri Dei ^w. q. d. Ad summum fastigium evehar ^x. Vel, super viros in Lege peritos. Vide ad Matt. 24. 29. ¶ *Sedebo in monte testamenti, &c.* ^f *וְיָסֵד עַל הַר הַבְּרִית* Conveniūs, vel congregationis, Mo. P. JT. Pi. V. G. id est, Sione ^y, vel Moria ^z; ubi erat Templum, quod conveniebant Judæi. Constitutio, Ti. solennitatum, Ca. festivitatis, Q. in V. testimonii, live testificationis, Q. in V. M. tabernaculi, ut Psal. 74. 8. vel, fæderis, i. e. ubi Deus ratum fecit fœdus suum ^{aa}. ¶ *In lateribus* (vel, ad latera, Pi. i. e. in uno è lateribus, plur. profing ^{bb}.) Aquilonis ^{cc} Ità P. Mo. &c. Id est, vel, montis Sion ^{dd}; in regia Sionis ^{ee}, quæ urbi ad Aquilonem, Psal. 48. 2. ^{ff}: vel, montis Moria, quæ Sioni erat ad Aquilonem ^{gg}.

14. *Ascendam super altitudinem nubium* Ità T. sic P. &c. Longè supra alios mortales ^{hh}. Vel, q. d. Inadytum ipsum perveniam, ubi Deus in nube manifestare se dicitur ⁱⁱ. Vel, Ego nubes conscendam, & indè non minora miracula patrabo quam olim Deus Israel ex nubibus, Exod. 16. & 19. &c. P. ¶ *Similis ero Altissimo* Nempe Deo Israelis, cujus hoc proprium erat & familiare epitheton ^{jj}.

15. *In, &c.* ^f *וְאֶתְּרָה בֹּרַךְ* Ad latera (Heb. femora, Angl.) foveæ, five, lacu, V. Pi. &c. Non, Aquilonis, ut stultè somniabas ^{kk}.

16. *Qui, &c.* ^f *וְרָאוּ אֵלַי וְשָׁחוּ* Videntes te ad te prospicient, Mo. P. &c. vel, intente aspicient, M. sim. Ang. vel, inclinabunt se, Ti. V. Calv. vel, conquiniscent, Ca. ^{ll} *וְשָׁחוּ* (quod hîc tantum est, & Psal. 33. 14. Cant. 2. 9. ^{mm}.) notat animi observationem cum gestu ⁿⁿ. ¶ *Tæque, &c.* ^f *וְרָאוּ אֵלַי וְשָׁחוּ* Ad te perpendent, Mo. vel, contemplabuntur, P. ut propius te considerent, Ti. ex animo spectabunt te, M. te diligenter observabunt, For. Nempe, mortui sepulti ^{oo}, mirantes sortem tuam ^{pp}; vix credentes unum & eundem esse qui tam diversas fortunas expertus est ^{qq}. Al. secum cogitabunt de te. ^{rr} valet de, ut Genes. 20. 2. Psal. 2. 7. Esa. 37. 33. ^{ss}.

17. *Vindictis, &c.* ^f *וְלֹא פָתַח בֵּיתוֹ* Vindictis ejus non aperuit carcerem, Mo. P. sim. M. vel, domum, Ti. Non rectè vertit Pagn. ^{tt}. Quia sine necessitate ^{uu} sumit

pro ^{vv} *וְלֹא פָתַח בֵּיתוֹ*. 2. Quia insolens est per ^{ww} absolute carcerem intelligere. 3. Quia negligit ^{xx} locale quod ei apponitur. Melius Junius, Vindictis suos non solvebat reversuros [vel, ut redirent, Pi.] domum. Verto simpliciter, non dimittebat domum. Confirmat interpretacionem non tantum res ipsa, sed & lingua Æthiopica, ubi ^{yy} *פָּתַח*, planè ut apud Hebræos, significat, 1. aperire, Luc. 2. 23. 2. solvere, Matth. 21. 2. 3. dimittere, ut Matt. 14. 15. ^{zz}. Captosque domum non relaxans, Ca. Qui non ^{aa} aperuit domum vindictorum ejus. Vide ad Esa. 42. 7. vel, Qui non solvebat (ut vox usurpatur Esa. 51. 14. Jer. 40. 4.) vindictos ejus domum versans, h. e. & dimisit eos domum. Defectiva loquutio, ut v. 12. ^{bb}. Al. Vindictos ejus non solvit interiùs. ^{cc} *וְלֹא פָתַח בֵּיתוֹ* alibi valet, interiùs. Est autem inhumanum, reclusos in penetralibus carceris compedibus & catenis oneratos detinere. Vulg. ^{dd} *וְלֹא פָתַח בֵּיתוֹ* carcerem vertit, quamvis domum tantum significet: at cum de vindictis sermo est, quid nisi carcerem intelligas ^{ee}? ^{ff} 18. In gloria ^{gg} q. d. Honorifice sepulti ^{hh}. ¶ *Vir* ⁱⁱ (vel, quisque, Pi. Ang.) in domo sua ^{jj} Id est, in sepulchro, quod est domus sempiterna ^{kk}. Vide Eccles. 12. 5. In sepulchris majorum suorum ^{ll}.

19. *Tu autem projectus* (vel, abjectus, Sy. Ti. Ca. sic JT. Pi. vel, ejectus, Ang.) es de sepulchro tuo ^{mm} Ità P. &c. i. e. projectus & exclusus è sepulchro, ut Psalm. 79. 2. 3. Nec enim vult eum è sepulchro extractum, &c. ⁿⁿ. Sensus, Jacebis diu insepultus, [tu, o Sennacherib;] nempe, quamdiu filii interfectores tui Niniven tenere poterunt ^{oo}. At hi statim aufugerunt, & successit alius filius. Potius de Balthasare accipio, qui noctu occisus, Dan. c. 5. v. 30. in illa confusione insepultus jacuisse videtur ^{pp}. ¶ *Quasi stirps* (vel, surculus, M. JT. &c.) ^{qq} *וְכַדְמָה* inutilis, ^{rr} *וְכַדְמָה* Abominabilis, Mo. P. Pi. &c. Quia putatoribus arborum projicitur in terram, tanquam nullius pretii vel usus, ibique jacet usque dum putrescat, &c. ^{ss}. ¶ *Pollutus, &c.* ^f *וְכַדְמָה מְטֻעַת חֵרֶב* Vestimentum (vel, quasi vestis, For. sic JT. Pi. Sy. vel, vestimenta, M.) accisorum, perforatorum (vel, qui confossi sunt, P. vel, quæ perforata sunt, M. onustorum, Al.) gladio, Mo. Pi. id est, ictibus gladii: meton. efficientis ^{tt}. Onustorum ^{uu} crebris ictibus gladii, JT. Hoc addit, quia homo aliter occidi poterat, nempe per contusionem, sine effusione sanguinis, &c. ^{vv}. Solet autem hujusmodi vestis projici, propter cruoris & cædis horrorem ^{ww}. Judæis mortuorum vestes immundæ habebantur, &c. Vide Num. 19. 14. 16. Verbum ^{xx} *וְכַדְמָה* hîc tantum occurrit, & Gen. 45. 17. [ubi annotata vide.] ¶ *Et descenderunt, &c.* ^f *וְיָסְדוּ בֹרַי* Descendentium (vel, qui demittuntur, Ca. vel, & descendant, M. vel, aut qui descenderunt, P. vel, ut descenderent, JT. Pi. vel, aut ut vestes quæ conjiciuntur, i. e. quæ demittuntur ^{yy}.) ad lapides cisternæ, five foveæ, Mo. JT. &c. i. e. in sepulchrum stratum lapide. Videtur ad morem militarem alludere. Militum enim interfectorum cadavera una cum vestibus luto fœdatis conjiciuntur in foveam ^{zz}. Vel, vestes descendantium, &c. hîc vocat linteamina illa quibus cadavera obvolvebantur, quæ si quis è sepulchris auferat, nemo erit qui vel tangere non maximè abhorreat ^{aa}. ¶ *Quasi cadaver putridum, &c.* ^f *וְכַדְמָה מְטֻעַת חֵרֶב* Conculcatum, Mo. P. &c. Lacerum erit cadaver tuum ^{bb}.

20. *Non, &c.* ^f *וְלֹא תַחַר אֶתְּרָה* Non unies (vel, conjunges, Calv. sim. Ti. Ca.) te cum eis (i. e. cum Regibus gentium ^{cc}) in sepultura, Mo. P. &c. Nec sepultura cum eis frueris, Sy. Non eris sicut unus ex eis in sepulchro, Ch. Non eris similis illis honore sepulture ^{dd}. ¶ *Terram tuam, &c.* ^f Exactionibus, multis, occisionibus, &c. ^{ee}. Non tantum exterorum Regna & urbes destruxisti, sed nè tuis pepercisti ^{ff}. ¶ *Non, &c.* ^f *וְלֹא תַחַר אֶתְּרָה* Non predicabitur (vel, vocabitur, Mo. P. vel, permanebit, Ch. sic o.) in seculum (vel, unquam, Pi.) semen maleficorum, JT. Pi. &c. Vocari hîc ponitur vel, 1. pro, nominari filium talis viri, ut Gen. 21. 12. & 48. 16: vel, 2. pro, celebrari, ut Num. 1. 16. Ezech. 23. 23: vel potius, 3. ex collat. v. seq. pro, durare. Vide Esa. 4. 3. Non in æternum, i. e. non omnino, vel nunquam. Vide Joh. 8. 51. 52. & 11. 26. Memoria eorum citò deletur ^{gg}. Non nominabitur, i. e. nusquam erit ^{hh}.

21. *Preparate filios ejus occisioni* ità P. &c. ^f *וְכַדְמָה מְטֻעַת חֵרֶב* Filii ejus occisionem, Mo. sim. M. JT. Pi. Alloquitur Deus

*Pi. fm. V. Deus Medos & Persas *. ¶ Non, &c. נִלְכָּד נִלְכָּד Ne (sub. postliminio, Ti.) consurgant, Mo. P. vel, Non consurgant, For. Non consistent, V. For. i.e. non procedent, non proficient f. Ne consurgant loco patrum, ad redintegrandum Regnum, &c. ¶ Neque, &c. וְלֹא יִשְׁכְּחוּ אֶת אֲבוֹתָם ¶ Atque (vel, neque, Ang. ut negativa suppleatur ex membro præcedente, ut Psal. 9. 19^h.) impleant faciem, five supersiciem, orbis (vel, orbis habitabilis, JT.) urbibus, Ang. sic Mo. JT. Pi. Glas. i.e. Ne dominium suum redintegrent & amplient, dispergentes se in varias regiones, & reedificantes illas urbes quas antè destruxerant. Vel, arcibus, Ti. Al. osoribus, V. inimicis, five hostibus, M.P.Ch. Ità quidem vox sumitur i Sam. 28. 16. Psalm. 139. 20. Dan. 4. 19^k. Significat impios omnes esse hostes generis humani, imò universæ terræ, à quibus, tanquam vepribus, terra suffocatur; ideòque Deum consulere omnium saluti quum eos tollit è medio. Al. bellis, five præliis, o. Ar. [Alii locum sic reddunt,] Non consistent, neque possidebunt terram, & tunc replebitur facies terræ urbibus. V. 17. dixit, urbes ejus destruxit: cum autem mortui fuerint ipse & filii ejus, implebitur facies terræ civitatibus^m.

22. Et consurgam, &c. ¶ Vel, Ego quoque insurgam in eos, V. Nam consurgam, &c. Calv. Ang. Ratio cur perficietur quod interminatus est. ¶ Et perdam Babylonis nomen, &c. sic JT. Ca. Pi. בָּבֶלְבָּבֶל Babyloni, Pi. Regis Babylonis, V. de Babylone, Ang. Calv. Perdam, nempe ad tempus, ut supra 13. 20°.

23. Et ponam eam in possessionem ericii, ità Mo. P. sic o. Ch. Ar. M. Ca. V. vel, hystricibus, Sy. קִפּוֹד ¶ Quid sit, non constat. De eo variant interpretes. Tria elementa de eo certant: nam alii terræ adscribunt, alii aquæ, alii aeri cum volucris. 1. Quibusdam animal est aquaticum. Sed hinc variant. Pars testudinem esse vult, pars castorem, pars lutram. Hi omnes nituntur etymologia vocis, קִפּוֹד, quæ signif. præcidere, Esa. 38. 12. ut rector stramen præcidit, &c. His autem animalibus mira præcidenti vis. De castore constat. Animal est horrendi moris: arbores juxta flumina, ut ferro, cedit, &c. Plin. 8. 30^f. Idemque ferè luteræ ascribit Aristot. Animal. 8. 5^t. Idem in testudine mirare magis, quòd, cum illi dentes non sint, rostritamen acie comminuit omnia, inquit Plin. 9. 10. & 11. 37^v. Est itaque קִפּוֹד, vel 1. testudo, quæ Arab. dicitur קִפּוֹד. Sed graviter errat: nam testudo Arabicè non dicitur קִפּוֹד, sed קִפּוֹד, q. d. cortice latens, à filch, vel sulch, cortex, & chapha, occultare: קִפּוֹד autem hericius est, [ut statim docebitur.] Vel, 2. fiber, five castor, Q. in Ful. Ti. qui apud est, & aquis & terræ assuetus. Quid si lutram interpretemur? Ea est e genere fibrorum, Plin. 32. 11^f. 2. Aliis est avis. Sed & hinc variant. Est vel, 1. plancus, five aquila anatoria, Q. in Ful. JT. Pi. Huic vita circa lacus, Plin. 10. 3. Id congruit Prophetæ scopo. Vel, 2. cyphelus; qui & apus vocatur^b, quia quasi caret pedibus. Est hæc ex hirundinum genere, & super paludibus & maribus citatissime volat^c; in ruinis etiam & desertis ædibus nidificat^d. Vel, 3. butaurus, five ardea stellaris, Q. in BA. Ang. Gal. Ea est avis aquatica, quæ, rostrum luto vel arundini immittens, horrendum edit sonum. Suadent hanc interpretationem tum contextus, tum collatio Esa. 34. 11. & Zeph. 2. 14. ubi cum corvo marino jungitur*. Vel, 4. noctua, quæ desertas ædes incolit^f. 3. Aliis est animal terrestre, nempe hericius, five erinaceus^g. Probat, 1. ex auctoritate o. & Hi. 2. Ex Hebræis. Ità accipiunt R. Nathan, Pomarius, RS. & Elias. Et in Talmude קִפּוֹד kippod, vel קִפּוֹד kypbad, quod idem est Chaldaicè inflexione, sæpe ponitur inter bestias quadrupedes. [Vide loca in authore.] 3. Ex lingua Arabica, ubi קִפּוֹד (quod idem cum Heb. קִפּוֹד, defectum puncti Dagesch supplente, ut in Chald. kypbad, ità in Arab. kunphad,) sign. hericius, five herinaceus, (ut constat ex Damire, Avicenna & Abenbitare, qui Dioscoridis & Galeni loca de echino reddentes, eum alkunphud vocant;) necnon hystricem, qui, Damire teste, est hericius major^h. Obj. 1. At nihil est in herinacei natura quod קִפּוֹד convenit. Resp. Hoc non possum mirari satis, cum קִפּוֹד semper describatur in Esa. & Soph. ut animal solivagum & קִפּוֹד, quale est herinaceus, ideo dictus

Græcis κῆρ, teste Hesychio, nempe κῆρ τῆς χερσὸς, five κῆρ, quippe quem ab animalium societate prohibent aculei, quos impunè nemo attigerit^k. Obj. 2. BA. ib. 1042. קִפּוֹד aquaticum animal esse docent verba sequentia, & stagna aquarum^l. Resp. 1. Dantur echini, ut terrestres, ità etiam marini, five fluviatiles, testibus Avic. Damire, Aeginetâ, &c. 2. Ego autem textum hunc aliter interpretor, Ponam eam in possessionem קִפּוֹד kippod, (i.e. terrestres echini,) etiam stagna aquarum: i.e. Non modò desolabitur urbs, sed & vicina stagna sic exarescent, ut tam apta futura sit in iis quàm in urbe echino terrestri sedes, qui locis aridis maximè delectatur. Sic, antequàm קִפּוֹד in Ninive diversetur, in siccitatem poni dicitur, Soph. 2. 13. fm. Esa. 34. 11^m. Obj. 3. קִפּוֹד est avis, quia cum avibus jungitur Esa. 34. 11ⁿ. Resp. Res diverli generis permixtè aliquando narrari per congeriem, novum non est^o. Sic Esa. 34. 13. Et Sophonias, c. 2. v. 14. greges, bestias, pelecenum & kippod simul in unum fascem congerit. Sic Sophocles in hoc versu in Amyco Satyrico, Τέττοι, κορώναι, γλαυκῆς, ἰκπῖροι, λαοί, grues, cornices, noctua, milvi, lepores. Scio nonne minem legere ad egi. Sed frustra, nam Athen. 9. 14. hunc versum citans habet λαοί. Similiter in Luciani Dea Syria hæc junguntur, In atrio autem liberi pascuntur boves magni, & equi, & aquila, & ursæ, & leones P. ¶ Et in paludes (vel, stagna, M. Ti. Ca. &c.) aquarum] Sensus loci, Efficiam ut, ubi nunc est Babylon, ibi sint multa stagna in quibus sint testudines^q. Babylon erat in loco palustri ob Euphratem, cujus aggeribus & cataractis neglectis magis talis evasit, &c.^r ¶ Et, &c. Et scopabo (vel, verram, Ti. fm. Ca. JT. Pi. Sy.) eam in scopa, vel scopis, (vel, everriculo, JT. Pi.) delendo, Mo. vel, evacuando, M. vel, dissipationis, P. vel, perditionis, JT. R. Sy. vel, vastatrice, Ti. vel, exitialibus, Ca.

24. Juravit Dominus, &c. ¶ Nec sine causa: Nihil enim difficilius nobis persuadetur, quàm impios statim perituros esse, cum eos florentes videamus, &c.^t ¶ Calv.

25. Ut conteram (vel, Ad frangendum, Mo. vel, Nempe ut frangam, Pi.) Assyrium in terra mea] Sic P. M. Ti. &c. Locus hic torquet eos qui omnia hæc intelligunt de Babylonis excidio, de quo & v. præced. jurat Deus: hoc autem versu loco Babylonis substituit Assyrium in Judæa delendum, quasi idem fuerit. [Quid hinc dicendum?] 1. Non malè convenit hinc Assyrios pro Chaldeis poni, quia verisimile est hos primos semper fuisse in procinctu cum Judæi oppugnandi essent, ideòque militasse sub auspiciis Chaldeorum, qui tum dominabantur^v. Adde quòd Rex Babylonis videtur nominari Rex Assyriæ, Neh. 9. 32. 2. Par. 33. 11^x. 2. De Sennacheribo aperte loquitur^y. [Sed non uno modo accommodant.] Additur hoc ut confirmet præcedens vaticinium de Imperii Chaldaici ruina, ex mira & insperata deletione Sennacheribi, quam nuper viderant. Simile vide Ezec. 31. 3. — 18^z. Sic ergò versum redderem, Sicut (Ellipsis notæ similitudinis, quæ valde frequens est,) in frangendo (De tali usu cum infinit. vide Esa. 3. 8. &c.) Assyrium in terra mea, conculcabam (Heb. fut. pro præt. ut Psal. 18. 37, 38, 43, 44.) eum super montes meos, ut jugum ejus ab illis recederet, &c. Ità, scilicet, nè dubitate quin perdam Babylonem, &c.². [Al. sic,] Cum frangendo Assyrium in terra mea, super montes meos, proculcaverò eum: tum amovebitur ab istis jugum ejus, & onus ejus ab humero istius (nempe populi mei) amovebitur, JT. Confirmat superiores interminationes in Babyl. tum à juramento Dei, v. præced. tum ab exemplo judicii præcedentis contra Assyrios, hoc versu; in quo prophetica est definitio temporis quo in Babylonios judicia sua exerciturus est Deus, nimirum postquam perfecit interminationem quam prius Assyrio denunciaverat, cap. 10. 26, 27. Sic priorem illam everfionem Assyriorum tanquam signum proponit hujus longo post intervallo eventuræ, ut apud Jirmeiam exempla leguntur quàm plurima*. [Alii sic:] Prophetia hæc à superiore diversa est^b. Hucusque prophetia de Babylone^c. Jam redit ad sua tempora, & ad Sennacherib urbi jam incumbentem, de quo cap. 7^d. Hic jurat Deus, illa omnia eventura quæ à cap. 7. dixerat de hostibus Judæorum, nempe de Regibus Samaritæ

ria & Syria. Sed hæret præsertim in Sennacherib, quia hic jam urbi imminabat. Hæc verò repetitio certitudinem rei confirmat, &c. * ¶ *Et in montibus meis*] Scil. Judææ. Complementum vide 2 Reg. c. 19. v. 35. ¶ *Et auferetur* (vel, *Ut recedat*, Pi.) *ab eis* (nempe, vel Judæis *, vel montibus meis,) *jugum ejus*] Nempe Regis Assyriæ. q. d. Non pendent tributa, nec servient Assyrio.

26. *Hoc consilium*] Nempe Dei. ¶ *Super* (vel, *contra*, Pi.) *omnem* (vel, *totam*, Calv. Pi.) *terram*] Ità Ang. &c. h. e. Magnum illud Imperium, quod toti mundo dominari videbatur, Esa. 13. 11. & per totum ferè orientem patuit. Nec potuit tanta Monarchia concidere, quin magnam variarum nationum ei subditarum ruinam secum traheret. Docet etiam Propheta magnitudinem hujus Imperii non ob stare Deo quò minus suum exsequatur decretum. Al. *illam terram*, JT. Pi. nempe Babyloniam. Vel, *illam terram* quæ bella moverat contra Judæos, præsertim Assyriam. ¶ *Super* (vel, *contra*, Pi.) *universas gentes*] i. e. Chaldaeos, aliòsque qui eis subditi erant ac serviebant; qui cum eis fœdus inierant contra Judæos, &c. q.

27. *Decrevit* ; (vel, *consultuit*, five *consultavit*, M. P. Mo.) & *quis poterit infirmare* ? Vel, & *quis irritabit* ? Mo. P. vel, *poterit dissolvere* ? M. sub. *illud*, nempe consilium Dei contra Babylonem. Futurum sumitur sensu potentiali, ut Job. 14. 4. &c. ¶ *Et* *quidam*] Aliquid constituyente, quis ipsum faciet irritum ? Ti.

28. *In anno quo mortuus est rex Achaz*] Hic debuit esse initium cap. 15. quoniam Propheta novum argumentum ingreditur. Est alia prophetia, cum superiore non coherens *. A Babylonis transit ad vicinas gentes; ad Palæstinos, qui, vivente Achazo, in pœnam perfidiæ ipsius, superiores erant, & ipso mortuo, majora sperabant, quodd hæredem puerum reliquisset. Quæ circumstantiæ diligenter notandæ sunt *. Incipit hic quartum tempus prophetiarum Esaie. Vide supra c. 1. v. 17. ¶ *Factum* (vel, *patescitur*, Pi.) *est onus istud*] Id est, onerosa hæc prophetia, ut Esa. 13. 1. de clade Philistæorum.

29. *Nè latera* — quoniam (vel, *quodd*, M. P. Mo. &c.) *comminuta* (vel, *confracta*, P. Mo. &c.) *est virga percussoris tui*, *Virga percussoris tui*, V. vel, *percussoris tua*, P. vel, *percussoris te*, Mo. sim. M. Ti. *dominium cui serviebat*, Ch. Sensus, Noli tibi placere ob mortem vel, 1. Azariæ five Ozia Regis, qui res tuas valde afflixit, 2 Par. 26. 6. : vel, 2. Achazi d. At is, quoties cum eis conflixit, victus est. Ad personam aliquam hoc non restringitur, sed in unius persona totum Judæorum corpus designat *, omnesque (præcedentes *) Reges aut duces Israel, quorum animis Deus contuderat Philistinos. ¶ *De radice* (vel, *stirpe*, Ca. vel, *semine*, *) *enim colubri* (vel, *serpentis*, P. Mo. &c. nempe vel Achazi, vel Ozia), *egredietur* (vel, *nascetur*, Ti. vel, *prodiit*, JT. Pi.) *regulus* ; sic Mo. P. Ti. vel, *basiliscus*, Pi. vel, *hemorrhous*, JT. vel, *aspis*, M. *viperâ*, Ca. *Proverbium periculi majoris leviori succedentis* *. Similitudo aptissima ; nam regulus colubro nocentior est, præter autem [qui sequitur] regulus. Ex sanguine Ozia, per Jothamum & Achazum, egredietur Ezechias, multò vobis plùs nociturus quàm Ozias fecerat. De *Virga* aliquid diximus Esa. 11. 8. [Vide quæ ad Prov. 23. 32. congestimus.] Fortè alludit ad virgam Moysi, quæ in colubrum versa est. Non mirum hic Regem potentem per serpentem aut basiliscum adumbrari. Nam apud Egyptios Reges in diadematis pictas aspides gesserunt, quæ invictam imperii potentiam significarent; quia, scilicet, eorum qui ab aspidem morfi sunt nemo evadit : Ælian. Hist. 6. 38. Vide & Horum, 1. 56, 57, &c. Præcipuè basiliscus est figura Regis : Is enim Arab. *melecha*, Græcis *βασιλεως*, & Latinis *regulus*, vocatur. Eum reptilium Regem vocat Nicander Ther. v. 397. Adde quod hic non toto corpore pronus serpit, sed erecto capite, & mediâ parte corporis. Nec solum Ezechia, sed & Christi, symbolum esse creditur basiliscus. Unde Jonathan locum sic interpretatur, *quia de filiis filiorum Jesse exibit Messias* : ubi basilisci nomine Christum intelligit, ut illum antea significaverat Moses per serpentem in deserto erectum. Ibidem etiam Jesse est

pro *serpens*. Nec sine causa : Nam Jesse, teste K. dictus est *Nabas*. Vide 2 Sam. 17. 25. ubi *Abigail* filia dicitur *Nabas*, qui idem est cum Jesse. ¶ *Et* *semen*, &c. *Et* (vel, *Etiam*, JT. Pi.) *fructus* (vel, *semen*, Ti. Ca.) *ejus* (scil. serpentis, nempe *Ulix* ; sub. *erit*, M. Ti. &c.) *cerastes* (vel, *serpens ignis*, five *urens*, Mo. V. M. præter, JT. Pi. Ti. Ca. Sy. vel, *hydrus*, vel *cherfydrus*, BA. 2. 3. 13. [unde plura decerpimus in Annotatis ad Num. 21. 9.] vel, *serpens*, G. Ch. sic. Ar.) *volans*, P. &c. vel, *volucris*, Ca. non saltu, ut perperam scribunt Hebræi, sed vero volatu ; nam hydra, vespertilionum instar, membranaceas habet alas. Al. *serpens* — *volans*, i. e. saltitans. Videntur enim serpentes volare dum saltitant *. Jaculus : (vel acontias *) Coluber lentè procedit, & propterea facilius caveri potest ; jaculus improvisus supervenit. Saltus hic *volatus* dicitur, ut in Lucano, — *jaculique volucres* : nec enim dantur serpentes alati. Et vox Hebræa de celeri motu usurpatur, Psalm. 18. 11. & 91. 5. Esa. 11. 14. Verum serpentes alati reperiuntur in Libya, Cic. de Nat. deorum, 1. 1. & Jos. Antiq. 2. 5. & in Arabia, Herod. 2. & 3. Mela 3. 9. Lucan. 6. Ammian. 22. Ælian. 2. 38. Tales etiam vidisse se testantur Cardan. de Varietate rerum c. 29. Le Blanc Peregrinat. 1. 25. Vide & Scal. in Cardan. exercit. 183. *Erit præster*, &c. i. e. letaliter & celeriter affliget Philisthæos. ¶ *Et*, &c. *Et* *pascentur* (id est, abunde habebunt quod edant, cum tu fame peribis, Esa. 5. 17. & 65. 13 : vel, *pascentur*, sub. *tranquillè*, & tuto, ex sequente membro : vel, *depascent*, sub. *te*, qui antea depascebas eos, Esa. 27. 10. Zeph. 2. 7.) *primogeniti tenuium*, five *pauperum*, M. P. Mo. Pi. &c. id est, homines pauperrimi & miserrimi, quales esse solent qui succedunt parentibus pauperibus. Pauperrimi quique, quales tum Judæi erant *. Etiam pauperrimi inter Judæos habebunt de se unde vivant. Qui vobis erit draco volans & ardens, populo suo pastor erit & protector. Ratio phrasæ est, quod primogenitus præcipuus erat in familia. Hinc illæ phrasæ, Exod. 4. 22. Psalm. 89. 28. & præcipuè Job. 18. 13. *Draco* dicitur etiam præcipuum in rebus quibuscumque. Al. *Pauperes depascent primogenitos fructus*, Ti. ¶ *Requiescent*] Vel, *recubabunt*, instar pecudum cum pascuntur. ¶ *Et* (vel, *Sed*, Angl.) *interire faciam in fame radicem tuam*] Ità Mo. P. &c. i. e. summates, vel potentes tuos ; vel patres : hostes populi Dei. Totalem perditionem innuit, Psalm. 52. 7. Esa. 5. 24. Hos. 9. 16. q. d. Non tantum rami arefcent, sed & ipsa radix. ¶ *Et reliquias tuas*] Id est, infirmos, vel liberos ; vel, eos quos non absumpserit fames. ¶ *Interficiam*] Heb. *interficiet* ille, basiliscus, i. e. Hiskias *. *Reliquia* idem signif. quod *radix*. Reliquiæ erunt populo Dei, Esa. 10. 21, 22. non item tibi.

31. *Ulula, porta*] Ità Mo. P. &c. i. e. o gubernatores, qui in porta sedetis. Vel, in porta, ubi conveniebant cives, & jus illis dicebatur. Porta, i. e. populus, vel cives. Vide Esa. 1. 21, 27. & Jerem. 47. 2. *Porta & urbs* hic collectivè ponuntur. ¶ *Prostrata*, &c. Difficilem reddit versionem illud *Diffolve te, Peleseth, omnis*, vel *tota, tu*. Præcedunt enim duo imperat. *Ulula, clama* : Præterit. Heb. capitur pro imperat. Ità sanè, sed id fit tantum in iisdem personis : nunquam autem tertia præteriti (qualis est *Diffolve*, si præteritum fit,) sumitur pro secunda imperativi. Plerique per tertiam hic vertunt. *Defluxit*, P. *Liquifacit*, vel *Dissoluta*, est *Palæstina tota*, V. Plerique in Di. vel, nam *liquefacta* est, &c. Ti. Ità *Diffolve*, mutata tertiâ personâ in secundam : quod fateor in eadem sententia, etiam in eodem colo, non esse Hebræis insolens. Potest tamen *Diffolve* esse Benoni, quod omnibus personis jungitur, & verti, *Dissoluta* est, *Diffoluta* es, M. *Dissolveris*, Ca. At quare *Diffolve* est masculinum ? Resp. quia respicit *populum Palæstinæ*. Possit in *Diffolve* subintelligi *tu*, & locus verti, *Tu tota Palæstina sis dissoluta*, i. e. sis id quod dissolutus aliquis esse solet, cui & vires & animus conciderunt : vel, *sis dissoluta*, sicut *dissolutus* aliquis, ut subintelligatur, ut sæpe. Hinc Genevenses, *soyez comme une chose qui s'escole*, (*sis sicut res aliqua quæ effluit*)

* Di. vel dilabitur *.) [Aliis est infinitivus:] *diffluere* (vel, *colliquefcere*, Pi.) *Palæstinam totam*, JT. Pi. ¶ *Ab Aquilone enim*] Id est, vel, 1. à Chaldæa, per Nabuchodon. qui *ab Aquilone* venire sæpe dicitur. Vide Jer. 1. 13, 14. & 4. 6. Confer Jer. 47. 2 f. Sed repugnat versus sequens, de incolumitate Sionis, quæ nempe à Nabuchodon. desolata fuit. Vel, 2. ab Assyriis, per Sennacheribum, &c. h. Non placet, 1. ob verbum sequentem. 2. Non constat Sennacheribum Palæstinos afflixisse: vel, si afflixit eos, id factum post cladem quam Ezechias illis intulit, quam, utpote priorem, noluisse Prophetam omittere verisimile est. Vel, 3. à Judæa m, quæ Philistinis (vel ei parti Palæstinæ quæ totius provinciæ nomen retinuit, ubi erant Azotus, Gaza, &c. n.) ad Aquilonem est o, vel, ad Aquilonem & ortum p. ¶ *Fumus*] Vel, ultio, Ch. in Glaf. *Fumus* vocatur hostis, ob celeritatem invasionis, & penetrationem omnium q. *Fumus*, nempe Hiskias, qui instar fumi celeriter ad vos penetrabit, vósque lædet. Vel, *fumus* hinc ignem denotat, cujus signum est †. *Fumus* est iræ Divinæ symbolum. Vide Psal. 37. 20. Esa. 65. 5. Apoc. 14. 11. &c. ¶ *Et non*, &c. *וְאֵין בְּיָדוֹ כִּי יִשְׁעֵר* *Et non* (vel, *Neque*, Pi. vel, *Nemo*, Sy. vel, *Nē vel unus*, M. For. fim. Calv. Ca. JT. sub. est, vel *erit*, Pi. Sy. &c. *manet*, vel *manebit*, For.) *solitarius* (vel, *singularis*, Sy. vel, qui *solus* remaneat, V. sic M. vel, qui *se segregat*, G. qui *se cupiat* à cæteris segregare v: vel, qui *se subducit*, Ti. vel, *absens*, Ca. vel, qui *moram faciat*, Ch. vel, qui *seorsum profecturus est sibi*, JT.) *in temporibus suis*, Mo. vel, *tempore illius*, sive *statuto ab ipso*, Ezecia scil. i. e. Omnes venient ad tempus præfixum: q. d. Adducet Ezecias militem voluntarium. Vel, *in festis ejus*, Sy. fim. Ti. vel, *in cætibz*, sive *conventibus*, ejus, sive *suis*, M. JT. Pi. Ca. i. e. in exercitu ejus. Nemo in tabernaculis manet, omnes accincti sunt, & sequuntur turmas contra Philistinos. Nemo Judæorum non promptissimus erit ad hanc expeditionem. Non mollescent aut frangentur eorum animi, sed omnes alacerrimè procedent. Plerique de militibus Judaicis accipiunt, qui gestiunt ad pugnam cum hostibus ipsorum infensissimis. Unus tamen Rabbiorum accipit de Philistinis; q. d. Nemo eorum audebit (quum hi milites irrumpant) in palatiis vel arcibus permanere; sicut cum fumus invadit domum, omnes inde exeunt. Hoc magis congruit contextui, si verba ferant d.

32. *Et quid*, &c. *וְיִשְׁעֵר מִלֵּאכֵי נָוִי* *Et quid* (vel, *Quid igitur*, Pi. JT. *Quid verò*, Ca. *Quid tum*, Ti. Ang. *Et*, pro *tum*, ut Esa. 8. 3, 14. †) *respondebitur nunciis* (vel, *respondebit quisque*, P. V. M. *nunciorum*, P. V. vel, *nunciis*, M. vel, *responsurus est legatis*, JT. REX novus f, nempe Hiskias: vel, *respondebimus Angelo*, Sy. vel, *respondebunt nuncii*, Ca. vel, *annunciabunt nuncii*, Ch.) *gentis* Mo. P. M. &c. Vel, 1. *Babylonica*, Esa. 39. 1. Sed tempus non congruit. Vel, 2. *Philistæorum*, (per synecd. gen.) qui legatos miserunt pacem petituos sub iniquis conditionibus. Vel, 3. *cujusvis quæ ad Judæos misit qui congratularentur iis de successibus suis*, ut mos erat. Vide 2 Sam. 8. 10. *Gens*, collectivè, pro *gentibus*, ut Deut. 28. 49. Vel, *gentium* sive *populorum* V. Ch. G. sub. *exteriorum*, V. & *vicinarum*, V. G. quæ se ad nos conferunt, cum rogabuntur quid rerum novarum afferunt à Judæa. q. d. Post insignem illam Assyriorum cladem fama pervagabitur, Hieros. defendi à Domino, & ob id esse invictam? *Quid—nunciis, &c?* sciscitantibus de iis quæ aguntur. Al. *Quid respondebunt* (vel, *Quid ad hæc dicent*, G. ex o. sic *וְיִשְׁעֵר* sæpe sumitur †) *reges gentium* o. Ar. Nempe cogentur fateri Deum esse qui Judæos, quamvis contemptos, sublevet. Legerunt *וְיִשְׁעֵר*. Verum non sic legerunt, sed intellexerunt, *vocis ambiguitate decepti*, inquit Hieron. P. ¶ *Quia* (vel, *Quod*, Mo. &c.) *Dominus fundavit* (vel, *firmavit*, sive *stabilivit*, i. e. protegit & invictam reddit q.) *Sion*] Ità Mo. &c. i. e. Hierosolymam, ex col. lat. membri seq. mysticè, Ecclesiam †. Digna tanto Prophetæ responsio, victoriam illam acceptam esse referendam Dei benignitati & potentia, non hominum viribus. Epilogus explicans felicitatem Judææ sub Ezechia v. ¶ *Et*, &c. *וְיִשְׁעֵר וְיִבְרַח* *Et in ea confident*, sive *sperabunt*, (i. e. tuti & securi erunt x.) *afflictis*

vel *pauperes*, *populi ejus*, Mo. P. Ch. fim. M. Ti. Calv. *Et per ipsum salvabuntur*, &c. o. Ar. *Et in eo tutos esse pauperes, &c. Ca. Et recipient*, vel, *Ut recipient*, se in eam, &c. Ang. marg. JT. o. ut in tutissimum præsidium v. Ità verbum usurpatur Psal. 36. 7. & 57. 2. & 61. 5. &c. z. For. Ang. Ang.

CAP. XV.

1. **O** *Nus Moab*] i. e. Prophetia de cladibus Moabitarum. Hoc caput difficile est, quia nihil aut parum est in Sacra historia quod lucem ei affert, sed ex historia profana pendet. Hoc vaticinium durat ad cap. 17. Pertinet autem hoc ad tempora vel, 1. Salmanasar. Nam Moabitis vicina illis partibus tribuum quæ hinc nominantur, ac proinde particeps eorundem malorum. Vel, 2. Sennacheribi f. Vel, 3. Nabuchodonosori. Cui sententiæ repugnat Esa. 16. 14. Moabitis vicini erant Judæis, ad aquilonarem partem maris Mortui, eorumque hostes infensissimi. Vide Num. 22. 5, 6. Deut. 23. 3, 4. Jud. 3. 12, 14. &c. Erant opulenti, potentes, superbi, inclementes, &c. Non scripsit hoc Propheta Moabitis, sed Judæis, idque tum ut, cum varias mutationes sequuturas viderent, mundum non crederent à cæca fortuna, sed à Dei providentia, gubernari; tum ut inter omnes has concussiones salutem suam Deo curæ esse scirent. ¶ *Quia* (vel, *Sanè*, vel *Certè*, V.) *nocte* (vel, *in nocte*, P. Mo. &c. h. e. subito, præter opinionem, ut 1 Thes. 5. 2. vide Matt. 25. 6; vel, intra spatium noctis, ut Jon. 4. 10. P. vel, per noctem, V. *unâ nocte*, For.) *vastata est* (vel, *vastabitur*, V. præ. pro fut. ob certitudinem q;) *Ar-Moab conticuit*; fim. Ti. Calv. vel, *excisa est*, Pi. fim. Mo. P. vel, *subversa*, M. *וְיִבְרַח עַד מוֹאָב נִדְמָה* *Nempe noctu perit deletum Ar Moabitarum*, Ca. Hoc dico, inquit, fore, ut *Ar Moab noctu vastetur*, imò ut *excindatur*. *וְיִבְרַח* sæpe est, *excindi*. *Ar-Moab* est antiquissima urbs ejus gentis, in monte sita, Num. 21. 28. In *וְיִבְרַח* plerique statuunt enallagen statûs constructi pro absoluto. K. subintelligit constructum *וְיִבְרַח*, ut sit, *in nocte* *וְיִבְרַח*, i. e. tali vel tali. Hoc factum, quia omnes quos quidem vidi existimârunt *וְיִבְרַח* esse præ. Pual, quum ego nullus dubitem quin sit ejusdem conjugat. infinit. positus pro nomine, & vertendum, *in nocte vastari*, i. e. quâ vastata est. Sic & alia anomalia vitatur, *וְיִבְרַח* præ. pro *וְיִבְרַח*; nomina enim urbium sunt fœmin. Sic ergo verto, *Utrique in nocte quâ vastata est Ar Moab, excisus est*: utique *in nocte quâ vastata est Kir-Moab, excisus est*. Præcipuæ Moabitis urbes erant Ar & Kir: affirmat ergo eadem nocte quâ hæ duæ urbes vastatæ fuerint, periisse Moabum. Nec te offendat quod paradigma infinit. Pual sit *וְיִבְרַח*. Id ex unico fortè exemplo factum, *וְיִבְרַח* Genes. 40. 15. Est enim hoc tempus rarissimum: & notum est terminationes infinitivorum admodum esse inconstantes: ut *וְיִבְרַח*, pro *וְיִבְרַח*, Plal. 118. 18. *וְיִבְרַח*, pro *וְיִבְרַח*, Jer. 32. 4. Eadem phrasis est quæ Esa. 30. v. 29. *Canticum erit vobis וְיִבְרַח כְּלִיל הַתְּהִלָּה* sicut *nocte sanctificari* (i. e. quâ sanctificatur) *festum*. Quamvis fatear *וְיִבְרַח* & *וְיִבְרַח* posse hinc esse præterita, eodem tamen sensu. Nam nomina formæ constructæ juncta præterito important defectum *וְיִבְרַח*, ut Esa. 29. 1. *Va Ariel, וְיִבְרַח הַיְּהוּדָה קִרְיַת דָּוִד*, civitati in qua degit David. *וְיִבְרַח* securitatem Moabitarum innuit. ¶ *Vastatus*, &c. *וְיִבְרַח קִרְיַת מוֹאָב* *Vastata est Kir Moabi*, &c. Pi. Sensus est, fore ut *ut idem nocte vastetur*, imò *excindatur*, *Kir-Moab*. *וְיִבְרַח* idem quod *וְיִבְרַח* (urbs.) Dicitur hinc *urbs Moab*, quod præcipua esset ejus regionis; infra autem 16. 7, 11. *urbs solis*, ob Solis cultum; sive *Kirheres*, vel *Kirba-reseih*: hinc *Kir Moab*, ut distinguatur à *Kir Medis*, 2 Reg. 16. 9. 2. *Ascendit*, &c. *וְיִבְרַח הַיְּהוּדָה הַבְּמוֹרֹת לְבָבִי* *Ascendit* (vel, *Ascendit ille*, Pi. vel, *Ascendet*, V. JT. scil. Moab. V. M. Angl. sic Pi.) *Bajithum*, JT. Pi. fim. Ti. G. For. Oppidum hoc ab insigni idololatria sic dictum *וְיִבְרַח הַבְּמוֹרֹת*. Templum eximium, quod plenè vocatur *Reih-Baal-Mehon*. (Domus habitationis Baal, Angl.) Jos. 13. 17. contractius, *Baal-Mehon*, Num. c. 32. v. 38. 1 Par.

^b G. ex
^c Jur.
^d Jur. Ang.
^e Ang.
^f G. Ang.
^g G. Jur.
^h G.
ⁱ Ang.
^k Q. in
^l Ang.
^m Q. in
ⁿ Ang. Jun.
^o Di.
^p For. San.
^q &.
^r For.
^s Ang.
^t For. sim.
^u Ang.
^v V.
^w Di.
^x Ang.
^y Ang.
^z Ang.
^{aa} Ang.
^{ab} Ang.
^{ac} Ang.
^{ad} Ang.
^{ae} Ang.
^{af} Ang.
^{ag} Ang.
^{ah} Ang.
^{ai} Ang.
^{aj} Ang.
^{ak} Ang.
^{al} Ang.
^{am} Ang.
^{an} Ang.
^{ao} Ang.
^{ap} Ang.
^{aq} Ang.
^{ar} Ang.
^{as} Ang.
^{at} Ang.
^{au} Ang.
^{av} Ang.
^{aw} Ang.
^{ax} Ang.
^{ay} Ang.
^{az} Ang.
^{ba} Ang.
^{bb} Ang.
^{bc} Ang.
^{bd} Ang.
^{be} Ang.
^{bf} Ang.
^{bg} Ang.
^{bh} Ang.
^{bi} Ang.
^{bj} Ang.
^{bk} Ang.
^{bl} Ang.
^{bm} Ang.
^{bn} Ang.
^{bo} Ang.
^{bp} Ang.
^{bq} Ang.
^{br} Ang.
^{bs} Ang.
^{bt} Ang.
^{bu} Ang.
^{bv} Ang.
^{bw} Ang.
^{bx} Ang.
^{by} Ang.
^{bz} Ang.
^{ca} Ang.
^{cb} Ang.
^{cc} Ang.
^{cd} Ang.
^{ce} Ang.
^{cf} Ang.
^{cg} Ang.
^{ch} Ang.
^{ci} Ang.
^{cj} Ang.
^{ck} Ang.
^{cl} Ang.
^{cm} Ang.
^{cn} Ang.
^{co} Ang.
^{cp} Ang.
^{cq} Ang.
^{cr} Ang.
^{cs} Ang.
^{ct} Ang.
^{cu} Ang.
^{cv} Ang.
^{cw} Ang.
^{cx} Ang.
^{cy} Ang.
^{cz} Ang.
^{da} Ang.
^{db} Ang.
^{dc} Ang.
^{dd} Ang.
^{de} Ang.
^{df} Ang.
^{dg} Ang.
^{dh} Ang.
^{di} Ang.
^{dj} Ang.
^{dk} Ang.
^{dl} Ang.
^{dm} Ang.
^{dn} Ang.
^{do} Ang.
^{dp} Ang.
^{dq} Ang.
^{dr} Ang.
^{ds} Ang.
^{dt} Ang.
^{du} Ang.
^{dv} Ang.
^{dw} Ang.
^{dx} Ang.
^{dy} Ang.
^{dz} Ang.
^{ea} Ang.
^{eb} Ang.
^{ec} Ang.
^{ed} Ang.
^{ee} Ang.
^{ef} Ang.
^{eg} Ang.
^{eh} Ang.
^{ei} Ang.
^{ej} Ang.
^{ek} Ang.
^{el} Ang.
^{em} Ang.
^{en} Ang.
^{eo} Ang.
^{ep} Ang.
^{eq} Ang.
^{er} Ang.
^{es} Ang.
^{et} Ang.
^{eu} Ang.
^{ev} Ang.
^{ew} Ang.
^{ex} Ang.
^{ey} Ang.
^{ez} Ang.
^{fa} Ang.
^{fb} Ang.
^{fc} Ang.
^{fd} Ang.
^{fe} Ang.
^{ff} Ang.
^{fg} Ang.
^{fh} Ang.
^{fi} Ang.
^{fj} Ang.
^{fk} Ang.
^{fl} Ang.
^{fm} Ang.
^{fn} Ang.
^{fo} Ang.
^{fp} Ang.
^{fq} Ang.
^{fr} Ang.
^{fs} Ang.
^{ft} Ang.
^{fu} Ang.
^{fv} Ang.
^{fw} Ang.
^{fx} Ang.
^{fy} Ang.
^{fz} Ang.
^{ga} Ang.
^{gb} Ang.
^{gc} Ang.
^{gd} Ang.
^{ge} Ang.
^{gf} Ang.
^{gg} Ang.
^{gh} Ang.
^{gi} Ang.
^{gj} Ang.
^{gk} Ang.
^{gl} Ang.
^{gm} Ang.
^{gn} Ang.
^{go} Ang.
^{gp} Ang.
^{gq} Ang.
^{gr} Ang.
^{gs} Ang.
^{gt} Ang.
^{gu} Ang.
^{gv} Ang.
^{gw} Ang.
^{gx} Ang.
^{gy} Ang.
^{gz} Ang.
^{ha} Ang.
^{hb} Ang.
^{hc} Ang.
^{hd} Ang.
^{he} Ang.
^{hf} Ang.
^{hg} Ang.
^{hh} Ang.
^{hi} Ang.
^{hj} Ang.
^{hk} Ang.
^{hl} Ang.
^{hm} Ang.
^{hn} Ang.
^{ho} Ang.
^{hp} Ang.
^{hq} Ang.
^{hr} Ang.
^{hs} Ang.
^{ht} Ang.
^{hu} Ang.
^{hv} Ang.
^{hw} Ang.
^{hx} Ang.
^{hy} Ang.
^{hz} Ang.
^{ia} Ang.
^{ib} Ang.
^{ic} Ang.
^{id} Ang.
^{ie} Ang.
^{if} Ang.
^{ig} Ang.
^{ih} Ang.
ⁱⁱ Ang.
^{ij} Ang.
^{ik} Ang.
^{il} Ang.
^{im} Ang.
ⁱⁿ Ang.
^{io} Ang.
^{ip} Ang.
^{iq} Ang.
^{ir} Ang.
^{is} Ang.
^{it} Ang.
^{iu} Ang.
^{iv} Ang.
^{iw} Ang.
^{ix} Ang.
^{iy} Ang.
^{iz} Ang.
^{ja} Ang.
^{jb} Ang.
^{jc} Ang.
^{jd} Ang.
^{je} Ang.
^{jf} Ang.
^{jg} Ang.
^{jh} Ang.
^{ji} Ang.
^{jj} Ang.
^{jk} Ang.
^{jl} Ang.
^{jm} Ang.
^{jn} Ang.
^{jo} Ang.
^{jp} Ang.
^{jq} Ang.
^{jr} Ang.
^{js} Ang.
^{jt} Ang.
^{ju} Ang.
^{jv} Ang.
^{jw} Ang.
^{jx} Ang.
^{jy} Ang.
^{jz} Ang.
^{ka} Ang.
^{kb} Ang.
^{kc} Ang.
^{kd} Ang.
^{ke} Ang.
^{kf} Ang.
^{kg} Ang.
^{kh} Ang.
^{ki} Ang.
^{kj} Ang.
^{kl} Ang.
^{km} Ang.
^{kn} Ang.
^{ko} Ang.
^{kp} Ang.
^{kq} Ang.
^{kr} Ang.
^{ks} Ang.
^{kt} Ang.
^{ku} Ang.
^{kv} Ang.
^{kw} Ang.
^{kx} Ang.
^{ky} Ang.
^{kz} Ang.
^{la} Ang.
^{lb} Ang.
^{lc} Ang.
^{ld} Ang.
^{le} Ang.
^{lf} Ang.
^{lg} Ang.
^{lh} Ang.
^{li} Ang.
^{lj} Ang.
^{lk} Ang.
^{ll} Ang.
^{lm} Ang.
^{ln} Ang.
^{lo} Ang.
^{lp} Ang.
^{lq} Ang.
^{lr} Ang.
^{ls} Ang.
^{lt} Ang.
^{lu} Ang.
^{lv} Ang.
^{lw} Ang.
^{lx} Ang.
^{ly} Ang.
^{lz} Ang.
^{ma} Ang.
^{mb} Ang.
^{mc} Ang.
^{md} Ang.
^{me} Ang.
^{mf} Ang.
^{mg} Ang.
^{mh} Ang.
^{mi} Ang.
^{mj} Ang.
^{mk} Ang.
^{ml} Ang.
^{mm} Ang.
^{mn} Ang.
^{mo} Ang.
^{mp} Ang.
^{mq} Ang.
^{mr} Ang.
^{ms} Ang.
^{mt} Ang.
^{mu} Ang.
^{mv} Ang.
^{mw} Ang.
^{mx} Ang.
^{my} Ang.
^{mz} Ang.
^{na} Ang.
^{nb} Ang.
^{nc} Ang.
nd Ang.
^{ne} Ang.
^{nf} Ang.
^{ng} Ang.
^{nh} Ang.
ⁿⁱ Ang.
^{nj} Ang.
^{nk} Ang.
^{nl} Ang.
^{nm} Ang.
ⁿⁿ Ang.
^{no} Ang.
^{np} Ang.
^{nq} Ang.
^{nr} Ang.
^{ns} Ang.
^{nt} Ang.
^{nu} Ang.
^{nv} Ang.
^{nw} Ang.
^{nx} Ang.
^{ny} Ang.
^{nz} Ang.
^{oa} Ang.
^{ob} Ang.
^{oc} Ang.
^{od} Ang.
^{oe} Ang.
^{of} Ang.
^{og} Ang.
^{oh} Ang.
^{oi} Ang.
^{oj} Ang.
^{ok} Ang.
^{ol} Ang.
^{om} Ang.
^{on} Ang.
^{oo} Ang.
^{op} Ang.
^{oq} Ang.
^{or} Ang.
^{os} Ang.
^{ot} Ang.
^{ou} Ang.
^{ov} Ang.
^{ow} Ang.
^{ox} Ang.
^{oy} Ang.
^{oz} Ang.
^{pa} Ang.
^{pb} Ang.
^{pc} Ang.
^{pd} Ang.
^{pe} Ang.
^{pf} Ang.
^{pg} Ang.
^{ph} Ang.
^{pi} Ang.
^{pj} Ang.
^{pk} Ang.
^{pl} Ang.
^{pm} Ang.
^{pn} Ang.
^{po} Ang.
^{pp} Ang.
^{pq} Ang.
^{pr} Ang.
^{ps} Ang.
^{pt} Ang.
^{pu} Ang.
^{pv} Ang.
^{pw} Ang.
^{px} Ang.
^{py} Ang.
^{pz} Ang.
^{qa} Ang.
^{qb} Ang.
^{qc} Ang.
^{qd} Ang.
^{qe} Ang.
^{qf} Ang.
^{qg} Ang.
^{qh} Ang.
^{qi} Ang.
^{qj} Ang.
^{qk} Ang.
^{ql} Ang.
^{qm} Ang.
^{qn} Ang.
^{qo} Ang.
^{qp} Ang.
^{qq} Ang.
^{qr} Ang.
^{qs} Ang.
^{qt} Ang.
^{qu} Ang.
^{qv} Ang.
^{qw} Ang.
^{qx} Ang.
^{qy} Ang.
^{qz} Ang.
^{ra} Ang.
^{rb} Ang.
^{rc} Ang.
rd Ang.
^{re} Ang.
^{rf} Ang.
^{rg} Ang.
^{rh} Ang.
^{ri} Ang.
^{rj} Ang.
^{rk} Ang.
^{rl} Ang.
^{rm} Ang.
^{rn} Ang.
^{ro} Ang.
^{rp} Ang.
^{rq} Ang.
^{rr} Ang.
^{rs} Ang.
^{rt} Ang.
^{ru} Ang.
^{rv} Ang.
^{rw} Ang.
^{rx} Ang.
^{ry} Ang.
^{rz} Ang.
^{sa} Ang.
^{sb} Ang.
^{sc} Ang.
^{sd} Ang.
^{se} Ang.
^{sf} Ang.
^{sg} Ang.
^{sh} Ang.
^{si} Ang.
^{sj} Ang.
^{sk} Ang.
^{sl} Ang.
sm Ang.
^{sn} Ang.
^{so} Ang.
^{sp} Ang.
^{sq} Ang.
^{sr} Ang.
^{ss} Ang.
st Ang.
^{su} Ang.
^{sv} Ang.
^{sw} Ang.
^{sx} Ang.
^{sy} Ang.
^{sz} Ang.
^{ta} Ang.
^{tb} Ang.
^{tc} Ang.
^{td} Ang.
^{te} Ang.
^{tf} Ang.
^{tg} Ang.
th Ang.
^{ti} Ang.
^{tj} Ang.
^{tk} Ang.
^{tl} Ang.
tm Ang.
^{tn} Ang.
^{to} Ang.
^{tp} Ang.
^{tq} Ang.
^{tr} Ang.
^{ts} Ang.
^{tt} Ang.
^{tu} Ang.
^{tv} Ang.
^{tw} Ang.
^{tx} Ang.
^{ty} Ang.
^{tz} Ang.
^{ua} Ang.
^{ub} Ang.
^{uc} Ang.
^{ud} Ang.
^{ue} Ang.
^{uf} Ang.
^{ug} Ang.
^{uh} Ang.
^{ui} Ang.
^{uj} Ang.
^{uk} Ang.
^{ul} Ang.
^{um} Ang.
^{un} Ang.
^{uo} Ang.
^{up} Ang.
^{uq} Ang.
^{ur} Ang.
^{us} Ang.
^{ut} Ang.
^{uu} Ang.
^{uv} Ang.
^{uw} Ang.
^{ux} Ang.
^{uy} Ang.
^{uz} Ang.
^{va} Ang.
^{vb} Ang.
^{vc} Ang.
^{vd} Ang.
^{ve} Ang.
^{vf} Ang.
^{vg} Ang.
^{vh} Ang.
^{vi} Ang.
^{vj} Ang.
^{vk} Ang.
^{vl} Ang.
^{vm} Ang.
^{vn} Ang.
^{vo} Ang.
^{vp} Ang.
^{vq} Ang.
^{vr} Ang.
^{vs} Ang.
^{vt} Ang.
^{vu} Ang.
^{vv} Ang.
^{vw} Ang.
^{vx} Ang.
^{vy} Ang.
^{vz} Ang.
^{wa} Ang.
^{wb} Ang.
^{wc} Ang.
^{wd} Ang.
^{we} Ang.
^{wf} Ang.
^{wg} Ang.
^{wh} Ang.
^{wi} Ang.
^{wj} Ang.
^{wk} Ang.
^{wl} Ang.
^{wm} Ang.
^{wn} Ang.
^{wo} Ang.
^{wp} Ang.
^{wq} Ang.
^{wr} Ang.
^{ws} Ang.
^{wt} Ang.
^{wu} Ang.
^{wv} Ang.
^{ww} Ang.
^{wx} Ang.
^{wy} Ang.
^{wz} Ang.
^{xa} Ang.
^{xb} Ang.
^{xc} Ang.
^{xd} Ang.
^{xe} Ang.
^{xf} Ang.
^{xg} Ang.
^{xh} Ang.
^{xi} Ang.
^{xj} Ang.
^{xk} Ang.
^{xl} Ang.
^{xm} Ang.
^{xn} Ang.
^{xo} Ang.
^{xp} Ang.
^{xq} Ang.
^{xr} Ang.
^{xs} Ang.
^{xt} Ang.
^{xu} Ang.
^{xv} Ang.
^{xw} Ang.
^{xx} Ang.
^{xy} Ang.
^{xz} Ang.
^{ya} Ang.
^{yb} Ang.
^{yc} Ang.
^{yd} Ang.
^{ye} Ang.
^{yf} Ang.
^{yg} Ang.
^{yh} Ang.
^{yi} Ang.
^{yj} Ang.
^{yk} Ang.
^{yl} Ang.
^{ym} Ang.
^{yn} Ang.
^{yo} Ang.
^{yp} Ang.
^{yq} Ang.
^{yr} Ang.
^{ys} Ang.
^{yt} Ang.
^{yu} Ang.
^{yv} Ang.
^{yw} Ang.
^{yx} Ang.
^{yy} Ang.
^{yz} Ang.
^{za} Ang.
^{zb} Ang.
^{zc} Ang.
^{zd} Ang.
^{ze} Ang.
^{zf} Ang.
^{zg} Ang.
^{zh} Ang.
^{zi} Ang.
^{zj} Ang.
^{zk} Ang.
^{zl} Ang.
^{zm} Ang.
^{zn} Ang.
^{zo} Ang.
^{zp} Ang.
^{zq} Ang.
^{zr} Ang.
^{zs} Ang.
^{zt} Ang.
^{zu} Ang.
^{zv} Ang.
^{zw} Ang.
^{zx} Ang.
^{zy} Ang.
^{zz} Ang.

dederunt Hebræorum inter se dissidia 7. ¶ *Usque* 7 G. *Jafa*, 77] *Jabaz*, Calv. dicta & *Jabaza*, Jos. 21. 36. 7 Ang. q. d. Ad extremos usque fines: nam ibi *Jafa*, (quæ Ptol. 21. 23. Jos. 21. 36. 7 Ang. ¶ *Expediti* 7 G. (vel, *armati*, P. Ca. *accincti armis*, V. vel, ad bellum 7; 7 Pi. q. d. etiam milites, qui præ aliis bene animati esse debuerant, qui parati erant se & patriam suam tueri 7: 7 G. sim. *electi*, seu *expediti*, milites, qui ex populo ad militiam extrahuntur, à 77] *extrahere*, *subtrahere* 7: 7) *Moab ululabunt* 7 Vel, *clamabunt*, Mo. sim. Ti. P. JT. Pi. Ca. non ex alacritate ad pugnandum, dum Rex & populus despondent, sed ex dejectione spiritus. Vide Jer. 48. 34. Mic. 4. 9 f. ¶ *Qui accincti ad militiam in Moab ululabunt*, M. ¶ *Anima*, &c. 77] *Anima ejus* (vel, *cujusque*, M. *cujusque* eorum: Heb. sing. vim habet distributivam 7: 7) *vociferabit* (vel, 7 Pi. *ululabit*, M. vel, *malè affecta est*, Pi. vel, *displicebit*, G.) *sibi*, Mo. P. q. d. Quisque proprio sic occupabitur dolore, ut non cogitet de propinquis 7. Vel, *ipsi*, G. Pi. 7 Calv. vel, *apud se*, M. vel, *ad ipsum*, Sy. vel, *propter ipsos*, i. e. ob pericula & mortem imminuentem 7. Quemque vitæ suæ tædebit 7. *Vitæ suæ tædet ipsum*, dicendo, JT. Al. 7 G. sim. *Animus ejus doluit*, Ti. Plorabunt, non, ut antè, simulatè & dicis causâ, more præficarum, sed ex anima, & intimo ejus sensu 7. *Anima ejus cognoscet*, o. 7 sim. Ar. 7 San. [Videntur per errorem legisse 77] *Super animas suas clamant*, Ch. Vel, *anima* hîc, pro homine: *anima ejus*, i. e. ille, nempe Moab 7. [Ca. hoc membrum cum præced. sic reddit, *Eousque ut armati Moabite egrî animis vociferent*.] 5. Cor, &c. 77] *Cor meum Moabum* (vel, *ad Moab*, Mo. P. &c. vel, *ob Moab*, G. sic V. Ang. BA. 1. 410. 7 sim. Ca.) *inclamat*, Pi. vel, *clamabit*, Mo. sim. P. M. vel, *vociferatur*, Ti. *quiratur*, Ca. Tempora Hebræis promiscuè usurpantur 7. Verba sunt vel, 1. militum Moabiticorum, populum inclamantium, & à fuga revocantium 7. Vel, 2. Moabitarum in genere, dolorem suum profitentium ob patriæ ruinam. Id quod optimè convenit cum toto contextu 7. *Cor meum—clamabit*, sub. *dicet quisque*, G. 7 sim. Ang. Hoc verbum sæpe reticetur 7, ut Psal. 105. 15. Esa. 63. 11 f. Vel, 3. Prophetæ 7: q. d. *Me miseret Moab* 7. Sed mirum videtur eum dolere, & non potius gaudere, de hostium Dei interitu 7. [Quid hîc dicendum?] 1. Piorum hominum est, etiam hostium incommodis commoveri 7. Nec dubium est Prophetas exhorruisse judicia Dei etiam adversus impios 7. Vide Esa. 16. 9, 11. & 21. 3. Jer. 47. 6. & 48. 31, 32, 36 7. 2. Prophetæ hîc loquitur in persona Moabitarum, hoc modo, *Moabite jam in corde meo videntur mihi vociferari*: i. e. Scio & sentio in corde meo Moabitas vociferaturos 7. Mos Prophetarum est, ut personam eorum induant quibus calamitates prædicunt, & eorum conditionem tanquam in theatro repræsentent. Sic enim magis afficiunt, &c. 7. Non dolet de vastatione Moab, sed hoc vult, q. d. *Mibi in animo est edere carmen de afflictionibus Moab*: quem sensum confirmat v. 9. cap. 1eq. 7. ¶ *Vestes*, &c. 77] *vestes*, ut communiter accipitur, Exod. 26. 26, 27. Psal. 107. 16. 7 Ang. [Hi tamen diversimodè h. l. tum vertunt, tum explicant.] *Vestes ejus* (i. e. fortes milites 7, qui, sicut vestes, 7 Me. T. tutari solebant portas urbium 7; sub. *fugient*, Me.) *usque* 7 T. *ad Segor*, Vulg. Me. T. &c. i. e. usque ad terminos Regni 7. *Vestes* quidem significare potest vox Hebræa: sed 7 Me. rectius veritas, & *ob principes ejus*, &c. argumentò loci infra 27. 1 7. Al. *Usque ad clausuras illius regionis*, 7 G. *Tzoharem usque*, Pi. [Alii cum præcedentibus sic jungunt;] *Animus meus Moabum inclamabat, clausuras ejus* (i. e. munitiones limitaneas, quibus, tanquam vestibus, aditus & exitus regionum præcluduntur 7,) *Tzoharem usque*, JT. de qua Gen. 19. 22. Sensus est, Tam magis voce contendo, (inquit strenuus Moabita,) ut mea vox ipsos Moabitarum terminos & lacum Asphaltitem prætervolans Judæam quoque personet, quæ terminatur Tzohare 7. *Ad terminos ejus*, nempe *ad Tzoharem*, sub. 7 Jun. *clamabam*, ex membro præced. 7. Al. *Vestes* hîc ponuntur pro *portis*, ut Proverb. 18. 19. vel, *munitionibus*, ut Ang. Amos. 1. 5. ut *portæ*, pro *urbibus*, Esa. 3. 26. *Vestes urbium cum portis* junguntur Deut. 3. 5. 1 Sam. 23. 7. &c.

Et *veſtes* hinc clamare dicuntur, ſicut *portæ & urbes ululare* Eſa. 14. 31. Al. *Cor meum clamabit propter Moab*, & propter *veſtes* ejus, id eſt, munitiones ejus, etiam *Zoarem* uſque, præcipuam earum^k. Sed ſimplicius eſt *וְיִיָּוִי* pro *profugis* accipere^l. [Sed & ſic variant.] *Profugi*, vel *Fugitivi*, illius uſque ad *Sobar*, Mo. P. Ang. ſic M. Ti. Ca. ſub. *fugient*, P. Ang. Verbum ex nomine ſuppletur^m. Vel, ſub. *perveniant*, Ca. vel, ſub. *vociſerabuntur*, ex præced. vel ex ſeqⁿ. vel, ſub. *fugient vociſerantes*, Al. in Angl. Similem ellipſin vide Genef. 45. 14. *plorabat* (i. e. plorans cecidit) *super collum*, &c. 1 Sam. 7. 2. *lugebant poſt Dominum*, i. e. lugentes ſequēbantur Dominum. Poſſet & locus ſic reddi^o, *Cor meum propter Moab clamat*, (i. e. ego clamo P, ut Pſal. 25. 17. & 27. 8. &c. 9. & in Ennio apud Gellium 1. 7. c. 2. — *quem credidit eſſe meum cor*, i. e. quem ego credidi^r.) propter (vel, & propter, Angl.) *fugitivos ejus* (ſub. *qui fugiunt*, vel, ſub. *ita ut vox mea audiat*, Angl.) uſque ad *Tſoar*, Angl. BA. ib. ¶ *Vitulam*, &c. *וְיִיָּוִי* ¶ *Vitulam triennem*, Mo. P. Ca. Sy. Ch. Ang. Ambiguum eſt quod hæc verba referenda ſunt, utrūm ad urbem, an ad clamorem, ſive clamantes*. Refertur ad urbem *Zoar*^r. Vel, ad regionem *Moab*^v, quæ comparatur vitulæ trienni, h. e. formosæ & in robore ſuo^s; quæ integri eſt vigoris, & nec partūs labores nec jugum ſenſit, ſed libere exultat & laſcivit^y; quæ pinguis eſt, ut *Moab* tum dives erat^z. *Vitula enim triennis eſt*, o. ſim. Ar. [nempe *Moab*.] *Ad vitulam triennem*, repete, *cor meum clamabit*. Sic vocat regionem *Moab*, ob pinguedinem & fertilitatem ſoli^a. [M. hæc verba cum præced. ſic vertit, *Fugitivi illius vitulæ triennis* [nempe *Moabi*] uſque ad *Zoar* pervenient.] Sed præſtat ad clamantes *Moabitas* referre, qui hinc per proſopopœiam emphaticam à Propheta inducuntur^b. Quasi *vitula triennis*, ſive *triennis*, JT. BA. Glaſ. Angl. Convenit hæc interpretatio & cum loco parallelo, Jer. 48. v. 34. & cum natura bovis, qui *מְגַלְגֵּל* eſt, *magna* & *contenta* vocis. Meminit autem Propheta, non maris, ſed fœminæ; (quia in ſolo hoc genere fœmina eſt vocalior, Ariſtot. Hiſt. 4. ſub finem, & ex eo Plin. 2. 51.) & quidem *triennis*, quâ ætate vox plenior, quia tum robur firmius eſt, Plin. 7. 2. & 8. 45. Juvenca inſueta jugo, minimè effœta, ac proinde ferocior, valentiores boatus edit. Senſus eſt, Non clamo, ſed boo, ac velut intono, ut *Moabitarum*, popularium meorum, luctum frangam, & animos confirmem^d. [Sed fruſtrâ, nam illi pertinaciter fugiunt, ut antè dictum.] Ut *junicis triem*, ſub. *clamor*, G. ¶ *Per*, &c. *וְיִיָּוִי* ¶ *Quia* (vel, *Nempe*, Ca.) *in aſcenſu*, vel *per aſcenſum*, (vel, *per clivum*, Ti. Ca. JT. Pi.) *Lubith* (De hoc oppido nulla ſit in S. S. mentio, ſed hinc & in Jeremia. In celſo loco ſtetiſſe Rabbini hinc colligunt^f. *Lubith* Ptol. eſt *Δόξα* f.) *in*, vel *cum ſletu* (vel, *ſlens*, G. vel, *plorando*, Ca.) *aſcendet* (vel, *aſcendit*, JT. ſub. *clamor*, ut Jer. 48. 5. vel, ſub. *quiſque illorum*, M. V. vel, *aſcendent*, P. vel, *aſcenditur*, Ca.) *in eam*, Mo. P. &c. vel, *in eum*, ſub. *aſcenſum*, V. Egregia hinc alluſio, q. d. *Si ſcandent ad montana, ſletus ſimul aſcendet*. Eadem locutio in eadem re Jer. 48. 5. ¶ *Et in via*, &c. *וְיִיָּוִי* ¶ *Quia* (vel, *Nempe*, Ca.) *via*, vel *in via*, vel *per viam*, *Choronaim* (vel, ad *Horonaim*, ut Jer. 48. 34. à *Zoar* ad *Horonaim*ⁱ. Nomen duale eſt, quia duo erant oppida, ſuperius, & inferius^k. Quod de *Beth-horon* quidem dicitur, Joſ. 10. 10, 11. & 16. 3. 5. & idem hic locus eſſe poſſit, ſi ſitus conveniret^l. Hæc eſt *Avara* Ptolemæo^m.) *clamorem* (vel, *clamore*, JT. Pi. Q. in V.) *contritionis*, ſive *fracſionis*, (h. e. horrendum & miſerandumⁿ: vel, *cladis*, Ti. Ang. vel, *fragoſo*, JT. Pi. Heb. *fracſura*, Pi.) *ſuſcitabunt*, vel *excitabunt*, Mo. P. V. Ang. &c. à *וָיָעַר* ſuſcitavit^o. Hoc eſt, homines excitabunt; vel, talis *clamor* excitabitur P. Vel, *boant*, JT. Pi. vel, *frangent ſeſe*, ſive *conterent*, à *וָיָעַר* contrivit, geminato y q. Senſus, Euntes in *Horonaim* (h. e. quâ deſcendebatur in humilia: docet id Jer. 48. 5. r.) ſlebunt acerbè^s; vel, humili voce lugebunt. Par alluſio illi quæ in priore membro^t. Qui (inquit) periculum evaſerint recipient ſe partim in *Lubith*, partim in *Horonaim* v. Montes & valles ejulatibus ipſorum reboant, ab uno termino ad alterum: nam aſcenſus *Lubith* Judæam ſpectabat, deſcenſus verò *Choronaim* (ut nominatur

Jerem. c. 48. v. 5.) in altera parte ex adverſo erat^u. ¶ *Jun.*
6. *Aquæ*, &c. *וְיִיָּוִי* ¶ *Nam aquæ* (vel, ad *aquas*, JT. Pi.) *Nimrim deſolata* (vel, *deſolationes*, JT. Pi. vel, *abominationi*, vel *in ſtuporem*, For. vel, *deſerta*, Vulg. vel, *peſſima*, Vulgat. ad Jerem. in For.) erunt, M. Ti. &c. *Aquæ* peribunt, quia nullus erit habitator qui eas in hortos & ſata derivet*. Per *aquas* pascua aquis adſita intelligit, quæ tempore pacis erant uberrima. Vide Num. 32. 3. 36. Joſ. 13. 27. Sic Ecclef. 11. 1. *aquæ* ponuntur pro terra irrigua^z. Locus hic [Nimrim] à pardis vel pantheris dicitur^b. Dicitur & *Nimra*, Num. 32. 3. & *Beth-nimra*, Num. 32. 36. Joſ. 13. 27. Notum enim eſt, in nominibus compositis apud Hebræos, &c. priorem partem compendii cauſa ſæpe omitti: ut, *Sittim*, Num. 25. 1. pro, *Abel-Sittim*, Numer. 33. 49; *Hermon*, ut paſſim, pro, *Baal-Hermon*, Jud. 3. 3; *Tholad*, 1 Par. 4. 29. pro, *El-tholad*, Joſ. 19. 4. &c. d. Porro, locum hunc Moſes & Joſua in Gaditis ponunt; Eſa. & Jer. in Moabitis, qui in vicinos Gaditas tum temporis uſurpaverant^f. ¶ *Quia* (vel, *Unde*, M. [vel, *Idcirco*, ut *וְיִיָּוִי* non ſemel accipitur, hinc autem aptiſſimè; neque enim hoc cauſa eſt aſcendentis fluminis, ſed effectus:] vel, *Nempe*, Ca. vel, *Nam*, V.) *aruit* (vel, *aſcendet*, V.) *herba*, &c. ¶ *Terram devaſtatam* indicat^f. 7. *Secundum*, &c. *וְיִיָּוִי* ¶ *Ideo reſiduum fecit*, & *depoſitum ſuum juxta torrentem ſalicum deferent ea*, Mo. Propter reſiduum quod fecit doluit: & *opes illorum ad torrentem ſalicum portaverunt eas*, M. Redundat eas^g. Propterea, vel *Idcirco*, (vel, *Propterea quod*, Pi. vel, *Quia*, ut aliam clamoris cauſam continens^h; vel, *Præterea*, G.) *opes* (vel, *copias*, Ca. vel, *reſiduum*, Pi. vel, *quod reliquum*, G. vel, *abundantiam*, Ang. ſub. *quas*, V. Pi. vel, *quod*, Pi. vel, *quam*, Angl.) *peperit*, (vel, *fecit*, P. Angl. ut Gen. 31. 1. Deut. 8. 18. ſub. *quiſque*, V. vel, *Moab*, Pi. vel, ſub. *occidio*, G. Al.) & *divitius* (vel, *ſubſtantiam*, P. vel, *reſoſita*, Pi. For. Heb. *viſitationem*, i. e. *opes reſoſitas ſive reconditas*, quæ ſubindè viſitari ſolent^k; quæ ſic Hebraicè vocantur, quod poſſeſſor earum dominus eſt, Jer. 20. 1. 1: vel, *quod reſoſuerant*, Ti. ſim. Ang.) *eorum* (i. e. *Moabitarum*^m) *deferent*, vel *perferent*, (vel, 1. ipſi *Moabites*, ut ibi occultarentⁿ; vel, 2. hoſtes^o, ut ſcilicet inter ſe partirentur P. Vel, *aſportantur*, Ca. vel, *portaturi ſunt*, Pi.) *ad torrentem* (vel, *fluvium*, Ca.) *ſalicum*, V. ſic P. Ca. Ang. Ità vox uſurpatur Levit. 23. 40. Eſa. 44. 4. 9. Id eſt, vel, ad *Babyloniam*^r; ſic dictam, quod ripæ fluminum ejus multis ſalicibus conſitæ erant^t; quaſi ſalices ibi tantum eſſent*: vel, ad torrentem aliquem in terra *Moab*^t. Significat nullam arcem fore ubi opes turò deponant, ità ut cogantur eas abſcondere inter ſalices, quas in loco aliquo abdito & ſemoto fuiſſe veriſimile eſt^v. Al. ad, vel *in*, *vallem* (vel, *torrentem*, V. G.) *Arabum*, Pi. V. G. &c. Vallis *Arabum* eſt via per quam itur ex *Moabide* in *Aſſyriam*^x. In vallibus autem non deſunt torrentes^y. [Alii totum ſic reddunt & explicant:] *Idcirco*, utut *reſiduum fuerit*; (Conceſſio ironica, qu. d. Comportent illi commeatum arbitrato ſuo, non effugient tamen hæc judicia Dei^z;) *at quæcunque recondiderint* (Heb. *reſoſitum eorum*, Jun.) *in vallem Arabum exportabunt ea*, JT. i. e. *Invadentes agrum & occupantes Aſſyrii omnia promptuaria veſtra exhaurient, & ad finitimos Arabas, Aſſyrio Regi fœderatos, ſpolia aſſervanda devehent*: nam propter hoc officium aliæque hujusmodi immunes fuiſſe *Arabas* antè meminimus ex Herod. lib. 3. *Vallem* autem *idcirco* nominat, quia ex *Moabitarum* agro in *Arab. deſertam* ibatur per deſcenſum *Choronajimorum*, in montibus quos Ptolemæus vocat *Alſadamos*^t. Al. *Ad eundem modum quicquid reliquum fecerant, & quod reſoſuerant, Arabes ſuper torrentem deportabunt*, Ti. 8. *Quoniam* (vel, *Nam*, Ang. JT. Pi. vel, *Siquidem*, M.) *circuibit* (vel, *cinget*, ſive *circumdabit*, V. ſim. JT. Pi. vel, *permeabit*, Ti.) *clamor* (nempe, ululatus ille de quo v. 2, 3, 4. s; ejulatio ob bonorum direptionem^b; vel, tumultus ille bellicus^c;) *terminum* (collectivè, ut Jud. 11. 22. i. e. terminos, Ang. Ti. ſim. Ca. ut patet ex recitatione locorum; è quibus *Herbon* eſt à ſeptent. & orient. regionis latere; *Elealeh*, à ſeptentrionali & occidentali; *Jabaz*, ab aſtrali & occidentali; & *Zoar*, ab extremo

extremo occidente d. Vel, terminum, i. e. quicquid est spatii inter terminos f. Moab; [כִּי הָקִיפְרָו וְגו'] Sensus, In tota regione exaudietur, &c. f. Omnia clamore plena erunt g. ¶ *Usque ad Gallim* (vel, *Eglaim*, M. Mo. P. &c. Vide supra 10. 30. Hic & nomini additum, more Moabitarum & Syrorum. Confer quod supra 4. l.) *ululatus ejus*, [עַד אֶגְלַיִם וְגו'] *Ad confluentes usque* (i. e. ad flumina Arnonis, ut vocantur Num. 21. 14. i. Confirmatur hæc expositio ex collat. tum Job. 38. 28. ubi guttæ roris nominantur אֶגְלַיִם, tum maxime Num. 21. 14, 15, 16. nam ut hic post *Eglajim* fit mentio *Beer-elim*, ita ibi post *flumina Arnonis* fit mentio *Beer* k.) *ejulatio illius*, JT. Pi. sub. *regionis audietur*, Pi. ¶ *Ad Puteum Elim*; ita Ca. [וְבֵּאֵר אֶלִים] *Et Beer-elim*, M. P. Mo. Ti. Erat in finibus Moab l. Causam nominis vide Num. 21. 18. Nam qui שָׂרִים Hebræis, ii Moabitibus & Syris מְלִיכִים m.

9. *Quia aqua Dibon* (vel, *Dimon*, V. For. G. ex. o. &c. Hic erat rivus n, vel torrens, in finibus Moab o; sic dictus, quod olim & sanguine obsidentium repletus videretur, & deinde sanguine ipsorum per conflictum infectus esset, 2 Reg. 3. 22, &c. P. Huc itaque alludit Propheta, & significat Deum idem deinceps facturum esse, eumque rivum sanguine Moabitarum tincturum q. Al. Idem dicitur *Dibon* v. 2. hic autem *Dimon*, mutata litera, (ut in *Merodach*, pro *Berodach*, Esa. 39. 1.) à copia sanguinis in eo fundendi. *Dimon* valet, *sanguineus* *.) *repleta sunt* (vel, *erunt*, Pi. Ang. &c.) *sanguine* Scilicet Moabitarum ab Assyriis interfectorum r. ¶ *Ponam*, &c. [כִּי אֶשְׂרֶה עַל דִּימוֹן נִסְפֹּרִים] *Nam* (vel, *Porro*, ut Esa. 16. 8 v. vel, *Nempe*, Ca. vel, *Quum*, JT.) *ponam* (vel, *disponam*, JT. vel, *adiciam*, Ca.) *super* (vel, *ad*, Ca. vel, *in*, Pi.) *Dimon* addita, Mo. P. vel, *incrementa*, Ca. vel, *additiones*, five *addimenta*, M. Ti. Pi. Angl. sub. *sanguinis*, M. Pi. &c. vel, *res addita*, vel *mala addita*, Angl. sim. San. Ellipsis subjecti, ut Prov. 18. 22 *. Sensus est, Novas dabo causas cur ita merito vocetur is fluvius v. Addam novos canales, &c. q. d. Augebo *Dimon* sanguine interfectorum z. Olim eum sanguine Moabito inficere coepi; nunc plus addam, &c. ¶ *His qui*, &c. [לְכָל־יִשְׂרָאֵל וְלִשְׂאֵרֵי אֲרָם] *Evasioni* (vel, *Evasori*, P. sing. pro plur b. *Evasoribus*, V. sim. M. Ti. Ca. JT. Pi.) *Moab leonem*, (i. e. vel *Nabuchod. sic dictum Jer. 4. 7. qui perderet omnia quibus Sennacherib percit c; vel proprie, & collectivè, pro, leones*, ut Esa. 30. 6. Jer. 5. 6 d: scil. *ponam*, h. e. immittam omnis generis feras bestias, &c. f.) *residuo* (vel, *reliquiis*, Ti. sim. M.) *bumi*, Mo. vel, *terre*, P. &c. Sensus, His Moabitarum qui fugerint ab hoste, aut quos hostis reliquerit superstitibus, immittam leonem, i. e. efficiam ut in feras incident. Simile vide 2 Reg. 17. 25 f. Proverbialis forma est in S. S. *Leo*, *Laqueus*, &c. *fugientibus*, &c. g.

CAP. XVI.

1. *Mitte*, &c. [שְׁלַח כֹּהֵן מוֹשֵׁל אֶרֶץ] *Mittite* (vos Moabitæ a,) *agnum* (vel, *arietem*, BA. Angl. Nam מוֹשֵׁל denotat *duces*, &c. Esa. 34. 6. Jer. 51. 40. qui id sunt aliis quod arietes gregi, &c. b.) *dominatori* (vel, *dominatoris*, P. JT. Pi. vel, *dominatorem*, For.) *terre*, M. Ti. V. Ca. &c. vestrae scilicet *. Id est, vel, 1. Deo s, qui dominator est totius orbis d, 1 Par. 29. 12 f. Ita loquitur, vel sermō, q. d. *Mittite munera five sacrificia Deo*, ut Ethnicis interdum fecerunt, Efd. 6. & 7. eum agnoscite, &c. f. *Placate faciem ejus*, &c. g. Vel ironice b, *Pervicaciam* exprobrat Moabitibus, quod non respiciunt: propterea frustra missuros Deo oblationes, &c. i. *Insultat* iis, quod Deum in tempore non agnoverint: nec jam poenitentia aut venia tempus esse ostendit, &c. k. Vel, 2. Regi Judæ l, Ezechiae m. *Mittite agnum*, id est, agnos n: Enallage numeri o, ut Esa. 15. 9 p. Vel, agnorum numerum olim imperatum f. Monet Moabitas ut agnos, quos pro tributo Davidi olim pependerant pro pace ac tutela, 2 Sam. 8. 2. deinde Regibus Israelis ad Achabi usque tempora, 2 Reg. 3. 4. nunc, everso

Israelis Regno, pendant legitimo hæredi Davidis, i. e. Ezechiae q. Pendite tributum Judæis, ut olim, 2 Reg. 3. 4. quod facere desistis 2 Reg. 3. 5 f. [Alii sic,] *Mittite arietem* (i. e. arietes, h. e. milites fortes, vel machinas bellicas *; utrumque enim מוֹשֵׁל interdum significat; ut 2 Reg. 11. 4, 19 t. & Ezech. 4. 2 v.) *qui dominetur in terra*, Ma. ex For. Ironia est, quæ notat & pullat ferociam & arrogantiam Moab, quando junctis Ammonitis venerunt contra Josaphatum; q. d. Scilicet in eo statu res vestrae sunt, ut mittatis milites, &c. Nihil equidem minus poteritis facere, quinimo arrogantia vestra poenas luetis, &c. x. Hoc caput præcedenti adjungendum esset; ut in quibusdam versionibus [JT. & Pi.] fit, quia unam constituunt prophetiam de Moabo y.

¶ *De*, &c. [מִפְּלֵט מִדְּבָרָה] *De petra* (vel, *Sela*, Ti.) *deserti*, M. P. Mo. BA. &c. Videtur hic esse nomen loci, (ut *Petra* interdum sumitur,) fiti in confiniis Moabi & Edomi. Vide Jos. 18. 28 z. *A petra*, &c. i. e. ab *Aroer* seu *Rabbath-Moab*, metropoli Moabitarum, in petra sita a. Vel, *è petra quæ est versùs desertum*, quam posteriora secula vocarunt *Charach-Moab*, i. e. arcem Moab, &c. b. Græci *Χαράκωβα* b. Locus hic synecdochicè ponitur pro tota regione c. Al. *de Petra ad desertum*, JT. Pi. G. In- tellige hæc imperari Moabitibus omnibus, quorum fines à Petra, ab Idumæis possessa, ad desertum Jordanis pertinebant d. Tota Moabitis hic designatur à duobus ejus terminis; meridionali scilicet, nempe *Petra*, quæ erat metropolis Edomæorum & Arabiæ Petrææ, alias *Jokteel* dicta, 2 Reg. 14. 7. & septentrionali, v. z. deserto *Jordanem*, ubi *Jordanes* influit in mare Mortuum f. ¶ *Ad montem filie Sion* i. e. Ad Hierosolymam, ibi super montem Sionis f. Ad Templum z.

2. *Et erit*, &c. [וְהָיָה כַּעַם מוֹאב כְּעַם אֲרָם] *Et* (vel, *Nam*, Pi. Ang. ut Esa. 13. 8 h. vel, *Alioqui*, JT. Pi. Angl. scilicet, Nam feceritis quod monui i: vel, *Sed*, Q. in V.) *erit*, (vel, *fiet*, Pi. vel, *erit* Moab, JT. Pi.) *sicut avis vagans*, five *fugiens*, Mo. P. simil. JT. Pi. Ti. Ca. *nido emissæ*; five *ejectæ*, Mo. Ti. (vel, *nidus* (vel, & velut *nidus* v. v. h. c. r. For. Angl.) *dimissus*, JT. Pi. P. vel, *abjectus*, V. v. d. h. c. r. ut Esa. 27. 10. nempe à matre; vel, *ejectus*, five *expul- sus*, ut Exod. 12. 33. 1 Reg. 9. 7. *nidus*, pro pullis in nido, ut Deut. 32. 11. Luc. 13. 34 k. q. d. tanquam aviculæ è nido dimissæ l, quæ nesciunt quò se recipiant m. Elegans allusio ad verbum *mittendi* v. i. q. d. Mittite agnum vestrum, alioqui vos eritis sicut avis è nido dimissa, &c. *.) *erunt* (vel, ita *erunt*, Q. in V. M. Ang. For. vel, *ut sint*; Heb. *Et fiet, erunt*, appositio n:) *filie* (i. e. vel, mulieres o, vide Esa. 3. 16, 17. Luc. 23. 28 p; vel, villæ, ut Num. 21. 25, 32. &c. q; vel, promiscua multitudo r,) *Moab vada* (vel, *ad vada*, P. Ti. JT. Ca. Pi. Ang. &c. vel, *ad transitus*, Q. in V.) *Arnon*, Mo. P. &c. Ang. *Arnon* fluvius erat terminus Moabitis Idumæam ver- sùs *. q. d. Fiet ut per vada Arnonis captivæ abducantur l, in Assyriam v. Vel, ibi erunt, fugientes ab hoste, & è terra sua x. Denunciat trepidam fugam & lassitudinem Moabitis, &c. y. Est [in hoc versu] sermo *emendat- us*. Sensus enim est, *Sicut avi profugæ & pullis è nido suo ejectis arbores sunt pro perfugio*; sic urbes Moabitarum quæ sunt ad vada Arnonis (i. e. propinque Israelitis, Judæis) Israelitis sunt pro perfugio z.

3. *Ini*, &c. [וְהָיָה עִשָׂי פִּלְיָרָה] *Affer* (vel, *Adducite*, M. Advocate, Ti. Ini, JT. Pi. Varia est lectio cod. Heb. הָבִיא *affer*, & הָבִיא *afferte*; עִשָׂי, & עִשָׂי *.) *consilium*, P. V. &c. (quomodo possis evadere denunciatam cladem b; vel, *Cogite concilium*, Calv. sim. Angl.) *fac* b Pi. (vel, *facite*, M. Ti. V.) *judicium*, Mo. P. &c. i. e. agite ex æquo c: vel, tuere profugos Judæos; syn. gen d. Vel, *decretum*; q. d. Statuite quid agatis, & executioni mandate f. Per *consilium* & *judicium* intelligit subdi- dum & protectionem afflictorum: vel, loquitur de co- gendis ad concilium Principibus Moab, ut protectionem decernant confugientibus ad se Judæis f. q. d. Vide ut consilio, &c. adjuves Israelitas afflictos, & ab antiqua inhumanitate tua desistas. Vide Deut. 23. 4 e. Præsta f. Ita, Israelitis quod debes ex fœdere veteri h. Revocat Moa- bitis in memoriam scelera ipsorum i, quod afflictis Ju- dæis tantum abest ut succurrerint, ut etiam ipsos ma- gis affligerint k; ut quum merito dent poenas magis perfugientium

Calv. perspicuum omnibus esse possit¹. Ironia acris est. Moabitæ, ut verisimile est, cum Sennacheribus Judæam subjugare cœpisset, consilium per satrapas ceperunt, an profugi Judæi excipiendi essent; timebant enim ne Assyriorum iram in se provocarent. Insumentes itaque dies inter deliberandum, dum Judæi vagi huc illuc abirent latebras quærentes. Hos irridet Propheta, quod Regnum Juda sub Ezechia esset confirmatum, ipsi autem Moabitæ eadem perpeterentur quæ Israelitæ^m. Moabitas dominatu spoliatos, extorres & profugos, per ironiam monet Esaias ut consilia ineant & judicia statuant, quæ olim per fraudem & injuriam everterant. Exprobratio est similis illi Gen. 3. 22ⁿ. ¶ *Pone* (vel, *Dispone*, JT. vel, *Effice*, Pi.) *quasi noctem* (vel, *noctis*, JT. Pi.) *umbram tuam*, וַיִּשְׁרֹן וַיִּשְׁרֹן Judæos profugos suscipe, & in umbra largissimè hospitalitate tuâ^o. Refrigerera eos tanquam nox esset^p. Phrasis hæc & occultationem & recreationem ipsorum denotat^q. *Ponere umbram*, pro, præsidio esse; & *umbra noctis*, sicut alibi *umbra nubis*, pro densa & opaca: qu. d. Præsta eis validum præsidium^r. Esto securum perfugium, & jucundum refrigerium^s. ¶ *In, &c.* בְּתוֹךְ צְהַרָא *In medio meridiei*, Mo. P. &c. *in ipso meridie*, Sy. Ti. Ca. In æstu afflictionis^t. In gravissimo æstu; i. e. in illo incurfu Salmanasar, qui prius Israelitas bello perculit quàm Moabitas attingeret^v. ¶ *Et vagos, &c.* וַיִּשְׁרֹן וַיִּשְׁרֹן *Vagum* (vel, *Profugum*, V. vel, *Fugientem*, P. nempe Judæum aliquem[†]), *ne reveles*, Mo. vel, *prodas*, M. P. Ti. hostibus^x. Sit illis miseris tutus apud vos receptus^y.

4. *Habitabunt, &c.* וַיִּשְׁרֹן וַיִּשְׁרֹן *Habitent*, vel *Commorentur*, (vel, *Peregrinabuntur*, M. vel, *Peregrinentur*, Calv.) *in* (vel, *apud*, M. Ti. JT. Pi. vel, *ad*, Calv.) *te*, Mo. P. Ca. &c. *inter vos*^z. ¶ *Profugi* (vel, *propulsi*, sive *expulsi*, JT. Pi. Mo. P.) *mei*, ita Ti. וַיִּשְׁרֹן *Disjecti mei*, Ca. Calamitas hæc videri poterat rejectionis Judæorum signum: verum castigat eos Deus non ut perdat, sed ut servet^a; & licet ejecti essent, suos tamen vocat, non modò quòd ab ipso ejecti essent, sed etiam quòd essent de suo populo^b, & pro suo adhuc agniti; Ezech. 11. 16^c. ¶ *A facie vastatoris*, ita Pi. sim. Mo. P. JT. וַיִּשְׁרֹן *Propter vastatorem*, M. V. i. e. ne veniant in manum hostis^d. *Contra grassatores*, Ca. וַיִּשְׁרֹן *Quia*, vel *Nam*, *defecit*, vel *finiit*, vel *cessavit*, (vel, *in nihilum redactus est*, M. vel, *esse desiit*, V. vel, *finiet*, sive *desinet*, JT. Pi. G. Sy. præ. pro fut. ut fieri solet, in Prophetis maximè: q. d. Si faciatis quæ jam dixi, Deus efficiet ut abeat Salmanasar, vobis intactis[†].) *expressor*, vel *emundor*, (vel, *qui premit*, Pi. Vox usurpatur de expressione *laetis*, Esa. 66. 11. *sanguinis*, Levit. 1. 15. Ingenium tyranni exprimit, qui emungit populum, &c.^f) *defecit* (vel, *deficiet*, sive *desinet*, JT. Pi. G.) *vastatio*, (vel, *populatio*, sive *vastator*, M. P. Ti. G. &c.) *consumpti sunt* (vel, *consumpta sunt*, P. vel, *consumptus est*, M. Ti. vel, *consummentur*, JT. Pi. vel, *abit de terra*, G.) *conculcans* (vel, *conculcator*, M. vel, *collectivè sumitur*, vel *distributivè*: *conculcatores singuli*, Pi. sic For. Angl. *vastatores singuli*, JT. vel, *exercitus conculcans*, V. vel, *reptilia*, P. He. in Angl. verbum plur. nomini sing. junctum^h), *de terra*, Mo. &c. vel, *de ipsa terra*, M. Nam *desinunt oppressores, pereunt grassatores, abolentur ex terra vastatores*, Ca. Est ratio irrisionis; q. d. Non est quòd jam defecit qui triturabat Israelitas, &c.ⁱ. Putasti, Moab, de populo meo actum esse: atqui profligabo hostes, & sic finem afflictioni illi afferam; tu verò peribis, &c.^k. Occurrit objectioni; q. d. Non diu durabit, neque onerosum erit, illud officium protegendum Judæos, nam Sennacherib subito profligabitur, &c.^l.

5. *Et præparabitur* (vel, *dirigetur*, o. vel, *stabilietur*, V. JT. Pi. Ang. vel, *componitur*, Ti. vel, *firmabitur*, G. & pristino splendori restituetur^m), *in* (vel, *ex*, Pi. Angl.) *misericordia* (vel, *pietate*, Ca. vel, *beneficentia*, Ti. vel, *benignitate*, Pi. scil. Ezechia, qu. d. ob benignam pauperum oppressorum sublevationem ab illo præstitamⁿ; propter misericordiæ opera^o;) *solum*, וַיִּשְׁרֹן *Solum* hinc intellige vel, 1. Christi P. cujus Regnum hinc describit^q. Tunc Christo Israel præparabitur thronus ejus, Ch. Vel, 2. Judæ, sive Israelis, 2 Sam. 3. 10.

dictum *solum* & *Davidis*, Esa. 9. 7. & *Dei*, 1 Par. 29. 23^r. Ang. Solium Regum Judæ*, vel Ezechia^t, Sensus, Renova-^s M. bitur Regnum in Judæa, partim in Principibus è tribu Ang. For. Juda, partim ac præcipuè in Christo; cujus Regnum erit spirituale^v. De Ezechia locus exponi nequit, nam^v Pi. de majori Ecclesiæ instauratione differit; necdum tempore Ezechia poenas dederant Moabitæ^x; & quæ hinc^x Calv. dicuntur majora sunt quàm ut Ezechia accommodentur^y. In memoriam piis revocat, quòd Deus Regnum^y San. hoc stabile & æternum fore promisit, &c. Itaque de solo Christo exponi potest^z. ¶ *Et sedebit super illud* Nempe^z Calv. ille, vel unus, ut Esa. 8. 21. & 14. 30^z: vel, sub, *aliquis*, Pi. Ang. vel Ezechias, vel Christus. Dominator non deerit[†]. ¶ *In* Ang. *veritate* Ità Mo. P. &c. i. e. cum veritate seu fidelitate regens^b. Vel, *firmè*, vel *certissimè*, ut Prov. 11. 18. Esa. 61. 8. b For. ut respiciat stabilitionem solii^c. Vel, *constanter*, JT. Pi. c Ang. Angl. ut Prov. cap. 29. v. 14. ut respiciat quotidianum justitiæ exercitium[†]. ¶ *In tabernaculo David* i. e. In[†] Ang. domo vel palatio Davidis, quod typus erat Ecclesiæ, Amos. 9. 11. quod etiam *tabernaculo* confertur^d, vel, 1. d Ang. ex allusione ad Davidis conditionem, qui antè fuit pastor quàm Rex: vel, 2. ut significet Ecclesiam nihil simile habere cum thronis Regum[†]: vel, 3. quia ut eò con-[†] Calv. fugiunt homines ab æstu Solis, vel à pluvia, ità loca judicii simile perfugium præstare debent^f. ¶ *Judi-* f Ang. *cans* (vel, *Judex*, JT. vel, *qui judicet*, Calv. Pi. i. e. qui fungetur officio boni rectoris, pios protegens & vindicans, &c. cum alii Reges sæpe aut idola aut pecora sint, ut qui nihil judicii & prudentiæ habent^g. Vel, *qui ju-* e Calv. *dicabit*, pro officio suo, Deut. 16. 18. &c. vel, *qui sede-* 30 *bit judicans*, quod hinc tanquam nota temporis pacifici proferri videtur, quum belli tempore cessant processus judiciales^h. & *querens* (vel, *querat*, Calv. vel, *requi-* h Calv. *rat*, Pi. vel, *procurans*, JT. *judicium*) Ità Di. Mo. Ma. &c. q. d. Dirimet litem sibi oblatam, unicuique jus reddendo: & inquireret lites non oblatas, quas quæret, etiam si nulli queri audeantⁱ. ¶ *Et, &c.* וַיִּשְׁרֹן i V. *[Variè reddunt.] Et accelerans*, vel *festinans*, *justitiam*, M. Ti. P. Mo. Ang. o. sim. Sy. Ar. V. Calv. Ca. i. e. citò faciens, &c.^k. nullâ morâ, nullis tergiversationibus jus reddens^l. Cunctatio juris sæpe injusta est^m. Innuit ipsum brevi nos ulturum; id quod impatientiæ nostræ opponendum estⁿ. Al. & *diligens in justitia*, Ang. *scil. administranda*. Sic וַיִּשְׁרֹן sign. Esd. 7. 6. Proverb. 22. 29. Heb. & *celer*, &c. meton. effecti^o. Al. & *prom-* o Pi. *ptus ad justitiam*, JT. Non repugno: sed malim, *perit-* *us juris*, sive *justitiæ*. Sic vox וַיִּשְׁרֹן indubiè sumitur Esd. 7. 6. sic & Psal. 45. 2. וַיִּשְׁרֹן *scriba periti*. Sic malim quàm *prompti*, aut *festini*: neque enim dicit se epithalamium hoc regium promptè & celeriter decantaturum, instar scribæ qui celeriter pingit; sed se jam pulchra & elegantia linguâ suâ prolaturum, instar scribæ qui stylo suo eleganter & peritè pingit. Sic & Syris sign. sic enim doctissimus Gabriel Sionita Syrus ad amicum quendam, וַיִּשְׁרֹן *viro perito & intelligenti* P. [Sensus versûs,] Habebitis bonos judices, p Di. idque sub tutela domûs Davidicæ. Sicut tentorium à Sole protegit homines; sic Reges, posteri Davidis, vos defenfabunt^q. Singula ferè hujus versûs verba suum^q G. pondus habent, aded ut assiduâ meditatione dignus sit^r. c Calv.

6. *Audivimus* (vel, *Verum audivimus*, Pi.) *superbiam Moab* Ità Mo. P. &c. Loquitur hoc Propheta in persona vel, 1. Gentium; q. d. Tunc dicent multi, Moab meritò poenas dedit, erat enim arrogantissima^s. Vel, 2. * V. Dei; q. d. Observo insolentiam, &c.^t. q. d. Propheta, Ang. Surdis canimus: frustra bona illis monita damus: nihil minùs illi facient quàm quòd rectum est^v. Occurrit ob-^v G. jectioni, q. d. At Moabitæ nihil timent, sed, ut solent qui opibus & copiis abundant, attollunt se. Respondet, satis notas esse eorum jaçantias, quæ tamen non impedient quin à Deo profligentur^x. ¶ *Superbus, &c.* * Calv. וַיִּשְׁרֹן *Superbus* (sub, est, G. ex Vulg. Ang. vel, *erat*, P. vel, quòd *super-* bus sit, Pi. simil. Ti.) *valde*, Mo. P. M. Ang. &c. [Hæc verba parenthesi includunt P. Ang. Calv.] *Fastuosi* [convenit cum præcedente *Moabi*] *admodum*, JT. [Sequentia sic reddunt:] *superbia ejus*, & *arrogantia* (vel, *extollentia*, Mo.) *ejus*, & *iracundia ejus*, G. ex Vulg. Mo. sim. Di. *non sic mendacia ejus*, Mo. vel, *plus quàm forti-* tundo

tudo ejus, G. ex Vulg. Bene vertit וְיָדָה : vide Job. 41.
 37. [al. 10.] Vel, non recte (itā lē Num. 27. 7. 2 Reg. 7.
 v. 9 : vel, non certe, utique ; lē enim interdum affir-
 mare, & idem valere quod lē, observavimus ad Psal.
 63. 3, 5. Psal. 127. 2.) *veſtes ejus sunt*, i. e. Fruſtrā eis
 tanquam veſtibus ſe effert & ſuſtinet. Porro, lē, ſic, non
 ſemper ſimilitudinem denotat, ſed tantum inſignem
 quandam emphāſin ; q. d. Eſt multum ſuperbiat & ira-
 ſcatur, nē ſic quidem veſtes habet quibus jure inniti
 queat, nē ſic quidem *veſtes ejus ſunt*. Locus planē par-
 allelus eſt Jer. 48. 30². Vel, non ſic fortitudo ejus, M.
 Di. Superbia & ira major eſt quam vires^a. Al. Arrogantia
 ejus, faſtui ejus & furori ejus lacerti non reſpondent, Ti.
 adeo faſtuofam ſuperbiam, ut ejus faſtus, ſuperbia, fe-
 rocitas excedat ejus caput, Ca. Al. ſic, ſuperbiam, in-
 quam, ejus, & extolentiam ejus, & indignationem ejus, P.
 Audivimus elationem ejus, & ſuperbiam ejus, & excede-
 ſcentiam ejus, Pi. [Ultima autem verba ſic reddunt :]
 non erant recta verba ejus, P. non erunt veri ſermones illi-
 us, Q. in V. non (vel, attamen non, Pi.) ſic, vel itā, (ſub.
 Q. in V. ſuccedent, JT. vel, rata erunt, i. e. fortientur effectum^b ;
 vel, rem efficient, Pi.) mendacia ejus, V. JT. Pi. i. e. va-
 na conſilia^c, quæ jactat^d. Alias וְיָדָה ſign. mendaces,
 vel, viros mendaciorum, ut Eſa. 44. 25. Jerem. 50. 36^e.
 Al. non rectum cogitationes ejus, Al. in V. Alii expo-
 nunt pro viribus & robore ; q. d. Plus præſumpſerunt
 quam potuerint : Non reſponderunt vires præſumpti-
 oni eorum. Videturque proverbium fuiſſe, quum וְיָדָה
 ſint *veſtes*^f. Non itā mendacia ejus, ſcil. erant, vel ſunt,
 nimirum, uti faſtus ejus & furor, &c. præ ſe ferunt :
 q. d. Conatus ejus præſumptuoſi ſient mendaces, ſive
 irriti^g. Non ſic mendacia ejus, ut Job. 11. 3. vel, ima-
 ginationes, ſive technæ, ejus : (vide 1 Reg. 12. 33. Neh.
 6. 8.) Non ſic, nempe quicquam efficient quod concipit.
 Defectiva loquutio, qualis Genef. 48. 18. Exod.
 10. 11. Num. 12. 7. Prov. 15. 7. Luc. 22. 26. Ephes.
 4. 20^h. Non dubium eſt hanc Prophetæ mentem eſſe,
 Moab temere eſſare vanas ſuas oſtentationes, quia
 quod concepit non efficietⁱ.
 7. Idcirco ululabit (vel, lugebit, V.) Moab ad (vel,
 propter, V. Ang. vel, ſuper, P.) Moab] Itā Mo. Ti. V.
 Moabita ad (vel, ob, G.) Moabitam, Ca. Pi. &c. ut in-
 nuat viciliſſitudinem ululandi^k. Superſtites lugebunt in-
 terfectos^l. ¶ Univerſus (vel, Totus ipſe, V. vel,
 Totum ejus, nempe Moabi^m), ululabit] Propter irru-
 ptionem hoſtilem Aſſyriorum ſub Salmanaſare, ut per-
 cipitur ex v. ultⁿ. ¶ Hic qui, &c. וְהַיִּשְׁרָאֵלִי הָיָה
 וְהַיִּשְׁרָאֵלִי הָיָה [Variant.] Ob (vel, Super, P.) funda-
 menta (De fundamentis, JT. Pi. G. Itā vox ſumitur Eſd.
 4. 12. Jer. 50. 15°. Fundamenta intellige vel, 1. [meta-
 phoricè,] Principes & magnates urbis P. : vel, 2. pro-
 priè ; quod hæc ſola ex omnibus Moabitarum oppidis
 [fundamenta] vetuſta erant, nec everſa in illa expedi-
 tione 2 Reg. 3. 24, &c. 1 ; vel, quod urbs illa everſa
 foret à fundamentis^p. Chir-chareſeth (quæ etiam Kir
 dicta Eſa. 15. 1. & Kir-heres infra v. 11. q. d. civitas
 ſolis, forſan à Templo quod ibi erectum eſt in honorem
 Solis^q. [Alii appellativè reddunt ;] urbis ſciliſſis, M.)
 meditabimini, Mo. tanquam de loco munito quod confu-
 giatis^r. Vel, dolentes meditabimini, M. ſic Angl. vide
 Eſa. 38. 14. & 59. 11^t ; vel, gemetis, V. Ang. vide lo-
 cum parallelum Jer. 48. 31^u : vel, loquemini, P. ſim. JT.
 G. vel, confabulabimini, i. e. confolabimini vos, quod re-
 cipere vos poſſitis in urbem illam tanquam probè mu-
 nitam^v. [Ultima verba ſic reddunt,] Veruntamen (vel,
 Sed, V. vel, Utique, ut 1 Sam. 25. 21. 1 Reg. 22. 32^x ;
 vel, qui tamen, M. vel, qui tantum, Q. in V.) percuffi, Mo.
 V. vel, claudi remanſiſtis, M. Q. in V. Per claudos re-
 liquias inermes intellige^y. Vel, percuffa ſunt, Ang. vel,
 contrita ſunt, JT. Pi. Angl. ſcil. fundamenta illa ; i. e.
 certè conterentur, ut ut vos illis conſifuri eſſis^z. Vel,
 everſa ſunt, G. Verba hæc ſunt vel, 1. Prophetæ, innu-
 entis fruſtrationem ſpei eorum, &c. 2. [Vel, 2. Moabita-
 rum :] q. d. Conſiſi quidem eramus iſtis tantis muni-
 mentis ; ſed ſtare contra Aſſyrios non potuerunt. Vide
 quæ dicemus ad Jer. 48. 31^b. [Alii totum ſic red-
 dunt,] Mutilis quoque (ſcil. mendicis^c) ad Chirchareſe
 murorum radicem plangentibus, Ca. Al. De lagenis (vel,
 Ad dolia, Ti. vel, Propter dolia, Q. in V.) Kirchareſeth

gemetis, Di. Ti. attamen percuffi, Ti. vel, ſed abjecti, aut
 triſtes, Q. in V. vel, utique (ut וְיָדָה ſumitur Psal. 73.
 1, 13.) confractæ ſunt^d. וְיָדָה verito, lagenas, tum^d Di.
 quia ratio horum gemituum v. ſeq. petitur à languore
 vinearum^e : tum quia id ſign. Of. 3. 1. & in aliis om-
 nibus locis ubi occurrit ; nec uſpam fundamenta ſign. V.
 וְיָדָה quidem Chald. ſunt fundamenta ; at id apud
 Hebræos non tam videtur reſpondere וְיָדָה, quam
 וְיָדָה, cujus plurale וְיָדָה exſtat Jer. 50. 15. &
 fundamenta ſign. ſed eſt ab alia radice^f.
 8. Quoniam, &c. וְיָדָה וְיָדָה Quia (vel,
 Porro, vel Etiam, ut Eſa. 15. 9. & 32. 13^g.) arva (id^g Ang.
 ſign. Jer. 31. 40. Hab. 3. 17^h ; vel, vites, M. P. JT. Pi. † Idem.
 itā ſumitur Deut. 32. 32. & Hab. 3. 17^h. Sed non ne-
 ceſſe eſt ibi itā ſumi ; & Hab. 3. diſtinguitur à vitibusⁱ.
 Vel, campi ſuburbani, V. ſim. Vulg. Ti. vel, ſegetes, Ca.)
 Cheshon debilitata, Mo. ad verb. debilit abuntur, V. vel,
 deſolata ſunt, P. vel, exciſe ſunt, M. ſim. Ti. vel, elan-
 guent, JT. ſimil. Pi. ¶ Et vineam, &c. וְיָדָה
 Vitis (i. e. vites^k) Sibma, Mo. P. &c. ſub. excidetur, in-
 quam, V. Et vitis, &c. Ang. ſim. G. Ellipſis copula-
 tivæ, ut Eſa. 14. 5. & 15. 1^t. Item vites, &c. Pi. vel, † Idem.
 Quod ad vites Sibma ſpectat, Angl. Per vineam urbem
 intellige^l ; vel regionem, quæ vitibus abundaſſe vide-
 tur, & cujus vaſtatio hic prædicitur^m. Sibma aliis di-
 citur Sabamaⁿ. De Sabama vide Num. cap. 32. v. 38°.
 ¶ Domini gentium] i. e. Victores populorum^p ; Prin-
 cipes Aſſyrii^q, vel Chaldæi^r. ¶ Exciderunt, &c.
 וְיָדָה וְיָדָה Contriverunt, vel contuderunt, (vel, quaf-
 ſaverunt, Mo. conculcârunt, Ti. V. vel, conterent, Q. in
 V.) optimas vites ejus, P. Mo. vel, meliores propagines ejus,
 M. vel, leſiſſimas plantas ejus, JT. Pi. ipſius Heſhon ſci-
 licet, & Sibma, i. e. cujuſque earum^t : h. e. cives præ-
 ſantiſſimos^u. ¶ Uſque ad Fazer pervenerunt ; ſic
 P. &c. וְיָדָה Pertingunt, Pi. ſim. JT. ſcil. plantæ illæ ;
 i. e. exportantur^v. [Ti. hæc verba cum præc. וְיָדָה
 jungit, locum ſic reddens, Eleſtiſſimæ propagines ejus ad
 Fazer pertigerunt.] Al. quæ porrigebant ſe uſque ad Fa-
 zer, Angl. urbem in finibus Moabi^x. Vide Joſ. 21. 39^y.
 40 Amplitudinem vinearum hic innuit, quæ multa millia-
 ria occupabant. Ellipſis hic eſt relativi^z, ut Gen. 39. 4.
 Eſa. 42. 5¹. q. d. Tametiſi ampliſſimæ erant illæ vites,
 eas tamen omnes calcabunt, & totam regionem vaſta-
 bunt^b. Alii referunt ad homines in captivitatem ab-
 ductos, & opes aſportatas, &c. Eſa. 15. 7. qui porri-
 gebant ſe, &c. c. Alii ad hoſtes referunt, qui eò perve-
 nerunt^d. Sed præſtat ad vites referre^e. ¶ Erra-
 verunt, &c. וְיָדָה וְיָדָה Erraverunt (vel, Oberrant, Pi.
 vel, quæ (ſcil. vites, Angl. Calv.) erraverunt, i. e. huc
 illuc ſe deflexerunt, ut homines aberrantes ſolent : vel,
 & erraverunt^f.) deſertum, Mo. vel, in, ſive uſque ad,
 (vel, per, Ang. Pi.) deſertum, P. V. Calv. &c. nempe
 Moabi, Deut. 2. 8^g. Erraverunt in deſerto, G. ex Vulg.
 Moabitæ errabant in deſerto ad Jordanem^h. ¶ Pro-
 pagines, &c. וְיָדָה וְיָדָה Propagines, vel
 Palmites, (Heb. Emissiones, G. Mo. vel, Nobiles ſurculi,
 M.) ejus (ſub. regionis, Pi.) evulſæ ſunt, Pi. ſim. JT. (vel,
 extenderunt ſe, Mo. ſim. G. Ang. Itā verbum uſurpatur
 Jud. 15. 9. &c. Confer locum parallelum Jer. 48. 32^b.
 Id eſt, longè exfulabuntⁱ. Al. proſtrati ſunt, M. vel, ad-
 jecti jacuerunt, Ti.) tranſierunt (vel, ut tranſierint, M.
 vel, tranſmittentes, Ti. vel, quæ tranſibant, V. vel, tra-
 jiciunt, JT.) mare, Pi. Mo. &c. nempe mare Jazeris, ut
 Jer. 48. 32 ; vel, mare Mortuum, quod erat Moabi ter-
 minus, vide Eſa. 15. 5 ; vel, mare Mediterraneum ; vel,
 flumen Aſſyriæ^k. Senſus eſt, Vites ſelectæ ejus in alias
 regiones deportantur. Sub vineis autem, quibus Moab
 abundabat, omnes ejus facultates comprehendit^l.
 Tranſierunt mare, fugientes ſcilicet, vel in captivitatem
 abducti^m. Quidam præ metu etiam mare trajiciunt,
 putā in Cyprumⁿ. Moabitas comparat propaginibus
 quæ longè latèſque emittuntur. Irridet itaque Prophe-
 ta Moabitas, quod, adventantibus hoſtibus, huc illuc
 diſperſi eſſent, quidam ad ultimos Regni fines prope-
 rarent, alii per deſertum quod Moabitis adjacet abi-
 rent, alii per mare Mortuum tranſirent^o. Sed præſtat de
 vineis accipere, quas diſſuſas dicit ad mare, imò trans
 mare, quod in feraci ſolo propinquum mare aggeribus
 repelli ſolet, ut propagetur cultura, jactiſque pilis &
 molibus

molibus impetus aquæ arcetur ad solum dilatandum °. Similem vide [descriptionem vineæ,] Psal. 80. 9, — 12. & contractus, Jer. 48. 32 P. Significat regionem fertilissimam q, ut luctum excitet ob præsentem vastationem f. [Ca. totum sic reddit, Cujus palmites, ad Jazer usque patentes, sylvas pererrant; ejus porrectæ radices mare transeunt.]

9. Super, &c. *על כן אבכה בכי וסור נפן שרמה* [Idcirco plorabo, five deslebo, in fletu Jazer, Mo. P. M. &c. (i. e. vel, sicut fleuit Jazer †; vel, simili planctu quo planxi excidium Jazer *: quæ urbs, ut hinc colligitur, ante Sibmah & reliquas everfa fuit P:) vitem, five vineam, (i. e. urbem q,) Sibma, Ang. Vulg. &c. paulò post excisam †. Jazorensi ploratu Sabomensem deplorabo vineam, Ca. Vel, in fletu vitis, &c. P. vel, & fletu vitis, &c. M. i. e. una cum civibus Jazer & civibus Sibma, sub. dicet aliquis Moabita: q. d. Deslebo fortem Jazer & vineam Sibma, cum audiero miseriam eorum. Propterea in fletu meo deslebo Jazer, & vineam Sibma, Ti. Idcirco deslebo fletum (i. e. miseriam; metonymia effecti & paronymia †,) Jazeris, vitemque Sibma, Pi. [Ch. locum sic reddit, Propterea sicut adduxi exercitus contra Jazer, sic adducam occisores contra Sebama.] ¶ Inebriabo te; ita Ch. M. P. Mo. *אֶרְבֵּי יַרְדֵּן* Irrigabo te, Ch. Sy. Pi. Aspergens te, Ca. ¶ Eleale. Vide Esa. c. 15. v. 4. t. ¶ Quoniam, &c. *כִּי עַל קִצְיוֹ וְעַל קִצְיוֹ הָיָה נֶפֶל* Quia de (vel, super, Pi. Mo. P. &c.) æstivis fructibus tuis (vel, æstivos, &c. Mo. P. M. &c. Hebr. æstibus, Pi. Angl. &c. Gen. 8. 22. Sic & messis, pro fructu ejus v:) & de (vel, super, Pi. &c.) messe tua (vel, messem tuam, Mo. P. M.) celestima (vel, jubilus, M.) concidit, JT. Pi. vel, irrui, five irruet, M. Ti. vel, cecidit, Mo. P. Celestima hic est clamor lætus *, vel, i. [Moabitarum, olim pro more] clamantium, & agitantium hilaria ex messe & fructibus perceptis v; vide Esa. 9. 3. v. 2. vel, 2. hostium *, ut constiat ex loco parallelo Jer. 48. 32 b. vide & Jer. 51. 14. c; i. e. vox militum tempore messis tuæ in te irruentium, & sese mutuò exhortantium in expugnatione urbium tuarum d. Vox calcantium, G. ex Vulg. i. e. barritus omnia corrumpentium *. *וְהָיָה* quæ est exhortatio nautarum mutua, & aliorum, cum, uno jubente, alii uno concentu respondent †. [Alii totum sic reddunt,] Cecidit (i. e. Perit tibi, vastatis nempe agris,) æstatis messisque tuæ (Heb. in æstatem, &c.) celestima, h. e. jubulum & lætus cantus, quo solent uti qui metunt aut vindemiant; ut sit celestima in æstatem, pro adjectivo æstivum *.

10. Et, &c. *וְנִכְחָה וְנִכְחָה* Et deficiet letitia, P. finietur, Q. in V. intercepta est, JT. ablata est, M. Ang. V. Heb. collecta est, Pi. Angl. V. i. e. sublata. Hebræi sic utuntur voce colligendi f. Vide Jer. 8. 13. & 10. 17. & 16. 5. Alludit tamen ad messem tunc temporis speratam; q. d. Messis vestra collecta est, & prærepta vobis, &c. ¶ De Carmelo, *כַּרְמֵל* A Charmel, Mo. Carmel hic appellativè sumitur, pro agris fertilibus, ut Esa. 10. 18 h. De agro culto, Ti. Ca. ex arvis, JT. Pi. ab ubere campo, M. G. sim. P. i. e. à Moabo, quæ regio fertilis erat i. ¶ Non, &c. *לֹא יִרְנֶה לֹא יִרְנֶה* Non ovabit, non jubilabit, Mo. Non cantabitur, (vel, exultabitur, M.) neque jubilabitur, P. simil. M. Ti. &c. qu. d. Tota regio vasta erit, ut nulla amplius in ea messis aut vindemia sit k.

11. Venter, &c. *וְכִסְיוֹ לְמוֹאָב כִּכְנוֹר יִהְיֶה* Viscera mea super (vel, propter, V. Pi. &c. vel, ad, P.) Moab (vel, miseriam Moab, V.) quasi cithara (quæ non sonat nisi percussa l,) sonabunt, Calv. vel, persfrepunt, Pi. sim. V. Hoc dicit Propheta m, vel, i. in persona Moabitarum n; vel, 2. in persona sua, ex collat. Jer. 48. 36. q. d. Misericordie Moabi tantæ sunt, ut vel hostem flectant ad misericordiam o.

12. Et erit, &c. *וְהָיָה כִּי יִרְאֶה כִּי נִלְאָה מוֹאָב עַל הָהָרִים* Et (vel, Itaque, JT.) erit, (vel, fiet, Pi.) cum apparuerit (vel, visus fuerit, M. vel, conspectum fuerit, Pi. vel, perspicuum erit, JT.) quod fatigatus fuerat (vel, laboraverit, Mo. vel, defecit, rogando & plorando P,) Moab super excelsum, Mo. P. in excelsu suo, JT. vel, juxta excelsum, i. e. altare constructum in honorem dei sui in colle †: vel, in excelsis, M. &c. Sing. collectivè ponitur. Fatigatus, vel discursitatione de loco in locum,

vel multitudine sacrificiorum q. Cum videbunt Moabita se in frondosis collibus multum orando, nihil proficere *. ¶ Ingredietur, &c. *וְיָבִי אֶל מִקְדָּשׁוֹ וְיִגְדֹּל* Et (vel, Tunc, P.) ingredietur (vel, Ut ingredietur, Pi.) in sanctuarium, vel sacrarium, suum (i. e. templum summi sui idoli, Chemosh, 1 Reg. 11. 7. Jer. 48. 46. quod illis id erat quod Judæis tabernaculum †,) ad orandum, (vel, deprecandum, JT. Volent ire ad commune gentis idolum, quasi ibi potius exaudiendi †:) & (vel, sed, Pi. Ti. vel, tamen, JT.) non (vel, nihil, JT.) poterit, Mo. P. M. Pi. &c. nempe, illuc ire v, præ fatigatione *: vel, sub. eum juvare deus ipsius. Confer Num. 21. 29 v. Vel, non prevalebit. Ità verbum usurpatur Num. 22. 6, 11. Hof. 12. 4. ¶ Alii totum sic reddunt, ¶ Ità fiet ut appareat Moabitas ad sacellum fatigatos, suumque ingressos sacrarium ad supplicandum, nihil profecisse, Ca. Fiet autem ut Moab, videns [se] frustra laborare in excelsis, proficiscetur, &c. Ti. Futurum est autem, cum apparuerit, (scil. malum hoc quod prædico,) quod defatigatus Moab super excelsum, (scilicet, velit conscendere,) & veniat (i. e. venire velit) ad sanctuarium suum, neque valeat. Hinc (ex depravata nempe eorum opinione) valde cruciabitur, & desperabat, quod in adversis rebus viam ad deum suum præpeditam cerneret, &c. *

13. Hoc verbum ¶ Id est, sententia, ut 2 Reg. 9. 36. vel, judicium, ut Jeremias reddit b. Hæc est summa prophetiæ, &c. ¶ Quod locutus est — ad (vel, super, Calv. vel, contra, Angl. vel, de, Ang.) Moab ¶ Heb. *וְהָיָה מוֹאָב* ¶ Ex tunc; ita Mo. Ch. *מִכֻּנִּי* Satis obscurum hoc est d. [Variant.] Hactenus, Ti. olim, Ar. For. jam olim, vel jampridem, V. Ca. Angl. Indefinitè, & sine temporis restrictione *. Multò antè quàm fierent f. Longè ante hanc everfionem, quam priùs prædixit, nunc autem [v. seq.] tempus ejus præfigit g. Sensus, Quæ hactenus dixi, sine præfinitione temporis jampridem mihi Deus revelaverat b. Ab illo tempore, Sy. M. JT. Pi. sic P. Ang. Significat, hoc non nuper à Deo decretum, sed multò antea i. Sed quodnam hoc tempus k? Resp. 1. Ex quo conati sunt Moabita maledicere Israeli, Num. 22. 5, 6. 1. Mox ut Moab ingratitude, inhospitalitate, superbiâ, &c. peccavit m. 2. Ex quo Deus legem in eos sanxit, Deut. 23. 3, 4 n. 3. Ex quo illi Judæis subiecti fuerunt, 2 Sam. 8. 2 o. 4. Ex quo à Judæis defecerunt, 2 Reg. 3. 4, 5 P. 5. Ex quo Amos eorum exitium prædixit, Amos. c. 2. v. 1, 2, 3 q. 6. A principio hujus prophetiæ, quæ cap. 15. cœpit r. Ex quo hoc primùm patefactum est Prophetæ †. Illud ex tunc, ex usu Scripturæ, longum tempus designat quod jam antecessit. Hæc autem alio tempore fuisse prædicta probant verba seq. Et tunc [lege, nunc] locutus est, &c. q. d. Ea quæ statim succedunt nunc primùm dicuntur; alia ex tunc, i. e. alio tempore, prædicta sunt t. ¶ 14. Et (vel, Sed, Ang. Pi. &c. quia scil. monitiones Prophetarum contemnunt v,) nunc locutus est Dominus, dicens ¶ Antè prædixerat everfionem *, nunc verò etiam tempus mihi significavit v. ¶ In, &c. *בְּשָׁלוֹשׁ שָׁנִים* In tribus annis, M. P. Mo. &c. Intra tres annos, V. Pi. Sy. Al. Per tres annos, ut innuat tempus, non quando incipiet, sed quo durabit z. Sed pauci hanc interpretationem sequuntur; & alia loca parallela, Esa. 7. 8. & 21. 16. referunt ad tempus cum hæc calamitas Moabo accideret. Hi autem admodum variant a. 1. Tribus annis post excisam Hierosolymam b. Hanc sententiam sic confirmant. 1. Quod Esaias & Jeremias, qui eisdem sæpe utuntur verbis & sententiis, de eadem Moabi perditione loqui videntur. 2. Quod Moab ante illud tempus non multum vexatus fuit, Jer. 48. 11. 3. Quod tunc Nabuchod. teste Josepho, Antiq. 10. 11. Moabitas invasit c. Sed hæc non cogunt. Dici potest, ad (1.) Quamquam Esaias & Jeremias de vastatione ejusdem terræ loquantur, & quidem eisdem sæpe phrasibus; non tamen sequitur eos de eadem vastatione loqui: multæ enim Prophetarum phrasés in Apocalypsi de aliis historiis usurpantur. Ad (2.) Certum est Moabum antea magnâ parte terræ truncatum fuisse, Num. 21. 26, — 30. Jeremiæ verba hoc tantum innuunt, eum non pari gradu cum Israelitis, vel cum Judæis, afflictum fuisse. Ad (3.) Josephus dicit hoc quinto post anno factum d. 2. Intra tres annos ab hac prophetia. d Ang. Nam,

Nam, r. hanc principio regni Chiskijæ denunciatam esse judicamus ex initio hujus cap. Putamus autem Schalmā-Eferem occupasse agrum Moabitarum cum ad oppugnandam Samariam veniret, nè quid à tergo relinqueret quod sibi damnosum esset *. Ità prophetia hæc idem tempus respicit cum præcedente adversus Philistinos, Esa. 14. 28 f. Complementum vide 2 Reg. 18. 9. ubi narratur, quarto Hiskia anno Salman. profectum esse contra Samariam. Sed huic sententiæ obstat consilium Moabo datum de protegendis profugis Judæis, (quod venienti huic malo occurrerent;) quales non erant primis Hiskia annis. 2. Prophetia hæc exhibita est quarto Ezecia anno, cum Salmaneser inchoavit obsidionem Samariæ, quam post tres annos cepit, 2 Reg. 18. 9. 10. & deinde Moabitas invasit. Tunc quidem poterat Moab illud officium Israelitis, nempe decem tribubus, præstare; verum Prophetia illud pro Judæis postulat. 3. Prophetia hæc data est anno Ezecia undecimo, cujus anno 14. Sennacherib venit in Judæam, 2 Reg. 18. 13. unaque malum hic denunciatum Moabo inflixit. Sed hæc sententia eadem quæ prior difficultate laborat. Quam ut tollant, alii dicunt hoc tribus annis post obsessam à Sennacheribo Jerosolymam inchoandum esse: id quod non patitur illa Sennacheribi clades, Esa. 37. 37. 38. Existimo itaque hanc prophetiam anno 14. vel 15. Ezecia traditam, & impletam anno 18. vel 19. ejusdem, non per Sennacheribum, ut volunt, sed per filium ejus, Esar-haddonem, qui, post patris mortem, redintegratis viribus, & patris cladem ulturus, Judæam aggredi statuit, ità tamen ut prius viam muniret, amotis Israelitis. Vide Esd. 4. 2. & ad Esa. 7. 8. Ut mentem meam plenius aperiā, Suppono plenariam Moabi perditionem, hic denunciatam, & à Jeremia confirmatam, per Nabuchodonosorem executioni mandatam. Ut autem Deus interdum facit fidem de complemento prophetiæ longo post tempore implendæ per aliam prædictionem citius implendam, cujus exempla vide Esa. 7. 8, 16. & 8. 4. & 14. 25. ità hic fecisse mihi videtur. In præcedente prophetia extremam prædicit statim Moabitici ruinam post multos annos futuram: ad cujus certitudinem confirmandam, prædicit hoc loco eundem statum intra tres annos plurimum attenuandum fore, &c. m. ¶ Quasi, &c. [בְּשָׁנֵי שְׁכָרָם] Tanquam annis (vel, similes annis, V. vel, ut sunt anni, JT. Ca. Pi. vel, qui erunt quasi anni, M.) mercenarii, Mo. P. &c. i. e. præcisè numeratis. Nec citius, nec tardius *. Intra triennium præfixum & certum. Non dabit Deus illis longius poenitentia spatium. Mercenariis certum tempus constituitur, cui nihil deest, neque superest: neque ipsis [lege, ipsi, nempe mercenarii,] patiuntur aliquid addi †; (sed ut annos præcisè numerant, ità eorum expirationem ardentè expectant, Job. 7. 1, 2. &c. †) neque qui conducit quicquam demi patitur. Mox finito anno ejicitur mercenarius: Sic impii à Deo accipient salarium, &c. *. [Alii hunc locum aliter accipiunt.] Sensus est, tribus annis duraturam hanc Moabitarum vexationem, qui tres anni erunt ut anni mercenarii, h. e. non otiosi aut quieti, sed laboriosi & molesti. ¶ Auferetur, &c. [וְנִקְחָהּ וְנִקְחָהּ] Et vilipendetur (vel, reddetur vilis, JT. Pi. sim. V. vel, in ignominiam vertetur, M.) gloria Moab, Mo. P. Di. &c. ¶ Super, &c. [בְּכָל הָרָמֶן הָרָב] In, vel cum, omni (vel, tota sua, JT. vel, tota illa, Pi.) multitudine (vel, turba, Mo.) multa, V. vel, maxima, JT. sim. Pi. i. e. Quæ [nempe gloria ejus] posita est in magno populi sui numero: vide Prov. 14. 28. Vel, quæ jam est adeo magna: sic enim articulus duplicatus reddi debet †. Al. cum omni pompa ejus, quæ multa est, Ti. per omnem multitudinem ejus, quæ plurima est, M. cum omnibus opibus multis, vel, in omnibus opibus multis, sub. sita. Ego libenter nomine gloriæ nobiles & primates, nomine autem turba vulgus & populum reliquum, intelligo. ¶ Et, &c. [וְשָׂרָא מִעַט מִעַט לֹא יִבְרַר] Et residuum (vel, ità ut residuum sit, JT. Pi.) parvum, (vel, paucum, P.) pusillum, (vel, minus pusillo, JT. Pi.) non copiosum, Mo. vel, non forte, P. vel, invalidum, JT. Pi. Et quod residuum manserit erit valde modicum (Heb. exiguum parvum; eadem res bis expressa verbis diversis, ut sumnam paucitatem

indictet: & invalidum, M. sim. Ang. Et reliquæ erunt plusquam paucæ (vel, parvæ & modicæ, V.) atque invalidæ, Ti. vel, non fortes, V. Maxima pars cadet; & qui supervixerint erunt paucissimi, nec recipient vires pristinas.

CAP. XVII.

1. **O** Nus Damasci] i. e. Prophetia de cladibus Damasci, (metropoleos Syriæ,) simulque Regni Israelis, ex collat. v. 2. & 3. Syn. membri. Vaticinium hoc edidisse videtur Elaias cum duo Reges Israelis & Syriæ, in Judam conspirarent, &c. cap. 7. Utrosque enim, tam Israelitas quàm Syros, conjungens, ad commune judicium vocat; ut sciatur hoc tantum profecisse illos impiæ societate, ut se eodem simul exitio involverent. Capta fuerat Damascus à Thelathphal-faro 2 Reg. 16. 9. Sed excisa fuit, vel à Nabuchod. post everfam Jerosolymam; vel à Salmanassaro, ob societatem quam contra Assyrios fecerat cum 10 tribubus. Ob id mala Damasci cum malis 10 tribuum, ut communem causam habentia, Propheta hic conjungit. Si haberemus historias Nicolai Damasceni, hæc omnia luce clariùs apparerent *. Damascenos præcipuè respicit hæc prophetia, licet Israelitas etiam spectet. Consilium Prophetæ erat, Damasci ruinam per comparationem Israelis confirmare: q. d. Non est cur Damasceni meliora sperent, cum nè suis quidem Israelitis amplius sit parciturus Deus †. ¶ Ecce] Hæc attentio-
nis nota rem valde improbabilem esse significat. ¶ Desinet, &c. [מִסֵּר מִסֵּר] Remota à civitate, Mo. ablata, vel sublata, est (vel, removetur, P. amovebitur, JT. Pi.) nè sit civitas, M. Ti. P. JT. Pi. Heb. à civitate, vel, ab essendo civitatem, Pi. Ang. tolletur de civitatibus, o. Ar. desinet esse civitas, Sy. sic Ca. Confer 1 Sam. 15. 23. Jer. 48. 2. ¶ Acervus, &c. [מַעַי מִפְּלֵה וְגו'] Acervus, vel cumulus, ruina, Mo. P. M. JT. Pi. V. id est, rudera, h. five lapidum, qualis esse solet in ruinis. Vasta ruina, Ti. in ruinam, o. Ar. De Damasco singulariter loquitur, ità tamen ut synecdochicè sub primæ urbis ruina totius gentis sortem comprehendat: vel forsan, præcipuè urbi gravius minatur, ut Prophetæ solent, quia illinc scelerum colluvies in totam terram exundat.
2. **Derelictæ civitates Aroer]** Id est, quæ sitæ sunt ad urbem Haroherem, in ripa Arnonis, Deut. 2. 36. i. e. regio trans Jordanem, quam olim Reub. & Gad. & Man. possidebant. Aroer ad Arnonem sita est, in confinio Moabi & Ammonis, & modò ab uno, modò ab altero, occupata est; hoc autem tempore à Syris, & postea ab Assyriis: unde nonnulli, sed perperam, triplicem Aroer fingunt, &c. Non loquitur de urbe Aroer, sed de regione Syriæ quæ Aroer dicta est, quod esset arida instar deserti, in quo crescunt myricæ. Sign. myricam: sic dicta est Damascus, quia futura erat ut myrica in deserto. Civit. Aroer. Tractus Syriæ qui contractus Ptolemæo Aroer. ¶ Gregibus (vel, pro gregibus, Pi. Ang.) erunt] i. e. Vertentur in caulas ovium. ¶ Non erit qui exterreat] Sub. illos. Ellipsis pronominis, ut Jer. 7. 33. & 30. 10. & 46. 27. Idque nemine exterrente, propter solitudinem, quia regio devastata est.
3. **Cessabit** (vel, desinet, Ti. JT. Pi. scil. destructa ab Assyriis) adiutorium (vel, presidium, M. V. vel, munio, P. Mo. JT. Pi. &c. i. e. vel, urbs Samaria; vel, Syria, five Damascus, quæ munimentum erat Israelis adversus Regnum Juda; vel, collectivè ponitur, pro munitionibus, ut Amos. 5. 9. ab Ephraim; id est, à Regno Israelis: Ad verb. Et sabatum suum habebit, five tempus cessationis, &c. Angl. Regnum Israelis carebit propugnaculis, capta Samaria; neque Damascus erit posthac regia Regum Syriæ; q. d. Regnum Syriæ perdetur. Meminit autem simul destructionis Regni Israel, quod Reges Syriæ & Israel essent confederati. Causam hic designat Deus cur Syriam excindere vult, nempe quod Israel in par-

tes suas attraxerit, ut inferrent bellum Judæis d. ¶ Et reliquæ Syriæ; ita M. &c. "וְיִשְׂרָאֵל" Et à residuo, &c. Angl. ¶ Sicut gloria filiorum Israel] Id est, vel, 1. sicut Israel. Sic Psal. 47. 5. magnificentiā Jacobi, i. e. Jacobum. Sic in Homero, Πριάμοιο βίη, (Priami fortitudo,) pro Priamo; & in Lexico Hesychii, ἱερὸν ὄρος Ἀλκινόου, (sacra vis Alcinoi,) i. e. Alcinous; & ἱερὸν Τηλεμάχου, (sacra vis Telemachi,) i. e. Telemachus. Sic & Horatius, Narratur & prisca Catonis Sape mero incaluisse virtus. Sic fortè, gloria Domini, pro Domino*. Vel, 2. Sicut Regnum & munitiones Israel, denique omnia quibus gloriabantur Israelitæ, eripientur ipsis; idem quoque Damasco continget f. q. d. Ut Israelitis, ita & Syris, adimetur Regnum suum, de quo utrique gloriabantur g. Eadem fors erit utrisque, licet nunc illustres sint h. Ambo in nihilum redigentur i. Vel, 3. gloria hic ironice ponitur, pro ignominia k. Vel, 4. sicut Samaria, quæ Isr. gloriabantur l. ¶ Dicit Dominus, &c. "וְיִשְׂרָאֵל" Fidelis sermo, Ma. For. Quia incredibile videbatur Damascum ita exscindendam, hanc confirmationis notam addit m, ut plus fidei vaticinio faciat n.

4. Attenuabitur (vel, exhaurietur, For. vel, humiliabitur, Ch. evanesceat, Ar.) gloria (i. e. Regnum, ut v. præced. o.) Jacob] Id est, decem tribuum p: synecd. integri q. Paulus Rom. 9. 4. Israelitarum fuisse gloriam testatur. Soli enim dicebantur & erant populus Dei. Sed & Principes eorum & opes, &c. perierunt. Ruinam hic & corporalem & spirituales minuitur r. ¶ "וְיִשְׂרָאֵל" Vox usurpatur de fluviis cum exhauriuntur, Job. 28. 4. Esa. 19. 6. vel, de corporibus animalium quum succus exhaustus est, &c. Gen. 41. 19. t. [Q. hunc versum cum seq. conjungunt hoc modo,] Erit autem tempore illo quo attenuabitur gloria Jacob, &c. ver. 5. Erit, inquam, perinde ac si colligeret, &c. JT. Ut hoc & sequens caput intelligas, lege diligenter Ezech. 36. 37. 38. & 39. & invenies eundem sententiæ tenorem, qui hic sic habet: Ego Syros (inquit Jova) sic imminuam ut Jacobæorum nobilitatem, h. e. Jacobæos nobiles. Quos quidem Jacobæos ita diminuiam, ut pauci restent, sicut faciā messor, &c. Sed ne putetur id fore perpetuum: nam Israelitas revocabo in terram suam, &c. Sed antequam id fiat, diruentur eorum urbes, ita ut in eorum adventu vix tenues earum reliquæ supersint, &c. Et hoc tibi accidet, o Israel, quod Deum non colueris. Propterea cum tibi videberis instaurata, cum à Cyro revocata confederis in tua patria, & te ibi perpetuò futuram sperabis, quoniam tamen nē tum quidem me coles, aliæ super alias calamitates te prement: neque quicquam proficies, quin postremo (qui dolor erit gravissimus) à Romanis delebere, atque ita diu manebis deserta. Deinde post illam calamitatem revocaberis, & me tum demum verè coles. Hunc locum confer cum iis quæ scripsimus in cap. 31. [Hæc, licet varios versus spectent, cum Authore tamen placuit simul componere, ut filum contextus clariùs conspiceretur.]

5. Et, &c. "וְיִשְׂרָאֵל קָצִיר קָצִיר" Et erit (vel, Et fiet, Pi. vel, Et accidet, Ca. vel, Et ille erit, nempe vel, 1. Jacob, sive Israel v; q. d. ita erit cum illo. Vide similem syntaxin Esa. 29. 7. 8. Matt. 25. 14. Verum Israelitas non messori comparat, sed segeti v. Vel, 2. Et erit hostis Assyrius, Q. in V. sim. For.) sicut qui colligit (Heb. secundum colligere, Pi. sim. Mo. vel, quomodo si quis congreget, o. sic Ar. Sy. Ca.) messem segetis, Mo. M. Ca. vel, messem adhuc stantem, Ti. sic o. Sy. Al. sicut colligit (vel, ut cum colligit, Pi. Ang. sim. JT.) messor (Heb. messis: sic, præda, pro viro præda, Prov. 23. 28. & pax, pro viro pacis, Psal. 120. 7. 2.) segetes, vel segetem, P. JT. Pi. Heb. stantem, nempe segetem, (ut Deut. c. 23. v. 25. Jud. 15. 5. Ellipsis substantivi, ut Neh. 9. 38. stabile, pro stabili fœdere; Psal. 73. 10. plenum, pro pleno calice; Esa. 40. 10. forti, pro forti manu. 2.) sub. sic auferent Assyrii Israelitas plerisque, V. sim. Pi. Nihil de populo Israelitico in terra relinquet. Tam diligenter eos auferet quam qui post messem spicas legunt b. ¶ Et, &c. "וְיִשְׂרָאֵל" Et brachium ejus (vel, brachio suo, P. Ang. ellipsis q. d. 2.) spicas demetis, vel demeteret, Pi. JT. P. sic Mo. ¶ Et erit sicut quærens, &c. "וְיִשְׂרָאֵל" Ut qui legit, vel colligit, &c. JT. Pi. P. &c. Prior vox

usurpatur de messoribus, qui per manipulos colligunt, Psal. 129. 7. hæc vox de spicilegis, qui spicas figillatim legunt, Ruth 2. 2, 3, &c. Utrumque Israelitis faciendum prædicitur, & factum est. Messores erant Tiglath-pileser, 2 Reg. 15. 29. & Salmaneser, 2 Reg. 17. 6. Post illos quasi spicilegium fecit Esar-haddon, Esd. 4. 2 d. ¶ In valle Raphaim] A populo Rephaim Gen. 14. 5. & 15. 20. sic dicta, ut videtur*. ¶ גִּגְיָתִים Gigantum, Ch. Ca. For. Ita quidem vox sumitur Deut. 2. 11. 20. & 3. 11. 2 Sam. 21. 16, &c. t. Dura, o. Ar. Hujus vallis meminit*, quia erat frumenti ferax f, ad quam idcirco messorēs accurrebant g; eratque prope Hierosolymam, Jos. 15. 8. adeoque populo notissima i. 6. Et, &c. "וְיִשְׂרָאֵל" Et (vel, Tantum, JT. BA. 1. 2. 51. 622. vel, Quidem, M. Verantamen, Ang. Alio spectat hæc similitudo quam superior. Illa deletionem, &c. denunciavit; hæc cladis atrocitatem, mitigat k. q. d. Quamvis Deus illos exscinderet, &c. l. & hostibus propositum esset omnia consumere; reliquæ tamen erunt, ut in racematione fit m.) relinquentur (vel, relinquetur, M. JT.) in eo (i. e. in Jacobo n) racemi, Mo. Pi. &c. vel, racematio, M. BA. JT. For. vel, racemus, For. vel, quod racemetur, Ca. vel, residuum racemorum, quia verbum est sing. & nomen plur. o. [Ti. hæc verba cum versu præc. jungit, totumque sic reddit, Et erit ac si quis messem adhuc stantem congreget: is quidem brachio suo manipulos demetit; contingit autem, cum comprehendit manipulos, ut spicilegium reliquum faciat in ea.] Sensus, Relinquentur pauci, sed qui deinceps racemabuntur; i. e. ipsi quoque in captivitatem abducentur per Esar-haddonem: 2 Reg. 17. 24. Esd. 4. 2 p. ¶ Et sic, &c. "וְיִשְׂרָאֵל" Sicut (vel, Et sicut, M.) excussio (vel, in excussione, M. Angl. vel, post excussione, For.) olea, sive olive, Mo. P. Calv. (vel, Ut quum stringitur olea, JT. sim. Ca. vel, Eritque ut cum excussa est olea, Pi.) duo (sub. vel, P. Ang. sic JT. Pi. Ca. Ellipsis disjunctivæ, ut 2 Reg. 9. 32. Esa. 38. 14 q.) tria grana (vel, bacca, JT. Ca. sub. remanent, M. sim. Pi. ad verb. duorum trium granorum, Mo.) in capite, sive summitate, verberis, Mo. V. qui extremus est ramus in summitate arboris r; vel, rami, P. M. JT. Pi. nempe summi, JT. Pi. sim. V. M. Ang. Id sign. אֲמָר, (quod hic tantum occurrit, & v. 9.) q. d. elevatum supra cæteros t. [Ti. locum sic reddit, Similis quoque distingenti oleam, qui reliquas facit duas aut tres baccas in summo fastigio.] ¶ In, &c. "וְיִשְׂרָאֵל" In ramis (vel, cacuminibus, P. vel, ramis extensis, sive expansis, M. Angl. ut Ezech. 31. 6, 8. vel, ramis laterali-bus, Esa. 27. 10 t; vel, prominentiis, i. e. ramis prominentibus v,) ejus, sive ipsius, fructus, P. V. vel, frugiferis, M. Ti. Mo. V. vel, fructifera, JT. sic For. nempe oleæ x; vel, sub. arboris, Angl. Ellipsis substantivi, ut Gen. 49. 24 y: q. d. quæ olim in patribus fructifera erat, sed in posteris degeneravit z. Vel, reliquæ, Ar. sim. o. Al. in ramis ejus, nempe fructifera, sub. vitis, V. in fructuariis restant flagellis, Ca. ¶ Dicit Dominus] Qui hoc præstare & potest, & vult a. ¶ Deus Israel] De Damasco agens dicit, Dominus exercituum: at de vastatione Israel hic loquens, ait, Deus Israel. Id quod non negliger, sed studiosè, factum est: q. d. cujus verbum Israelitis magni æstimandum erat; cujus iram & minas illi maximè timere debebant b. Vel, ut sign. eum, non obstantibus his judiciis, Deum tamen esse (non Syrorum, sed) Israelis c.

7. In die illa inclinabitur, &c. "וְיִשְׂרָאֵל" Afficiet, vel respiciet, (vel, confidet, Sy. sim. o. Ar. Angl. Quicquid enim est cui fidimus, in id sæpe respicimus d. Vel, innitetur, Ch. vel, inclinatur, ut & mox, respiciant, ut hoc consilium sit, quale Esa. 16. 3*.) homo (i. e. aliqui ex Israelitis, putà electi f; reliquæ Israelis g, post illam stragem, & cum iis Syrorum aliqui h,) ad factorem suum, Mo. P. M. Ti. &c. i. e. ad Deum i, (quem factorem eorum vocat, non tantum quia creavit, sed & quia adoptavit in peculium, &c. k.) omisissis idolis l. Hoc erat consilium Dei in ipsorum castigatione m, quam fructu non carituram ostendit. Restituetur mundus in suum ordinem: homines ad Deum respicient, i. e. recipient se & convertent, sive cum ipso redibunt in gratiam n. Innebuntur homines, &c. Ca. ¶ Ad sanctum Israel] Vel,

Vel, *Israelis*, Ma. Pi. &c. q. d. eminentem illum & incommunicabilem, live incomparabilem, vel, quod idem est, Deum *Israelis*; qui *אל יישראל*, & per modum distinctionis ab aliis diis, vocatur *Sanctus Israelis*. Hinc Deus jurat *per sanctitatem suam*, i. e. per seipsum, Psalm. 89. 36. Et hinc factum quod Deus, quamvis Dæmones interdum vocet *deos*, nusquam tamen *sanctos* eos appellet. Al. ad eum qui sanctè colitur ab Israele P. Al. ad Messiam. Non consilium hoc est, sed promissum & vaticinium de multis Israelitis convertendis ad Deum: & quia post vastationem Israeliticam paucissimi ex iis sunt conversi, de prædicatione Evangelii, cum Brentio & Oliandro, intelligo, quâ multi sunt conversi, &c. [vel, tandem convertendi sunt:] adeò consolatur h. l. *Israelitas*, quod, licet à terra sua ejiciantur, nè sint populus politicus, manebunt tamen populus Dei, &c. 9.

8. Et non, &c. *לֹא יִשְׁעֶה אֵל* Non autem respiciet (vel, benigne & blande respiciet; id enim *יִשְׁעֶה* cum *לֹא* sign. Gen. 4. 4. at cum *יִשְׁעֶה* sign. inniti, vel incumbere:) ad altaria, JT. Pi. &c. i. e. Non sperabit aut confidet in eis. Ubi in Deo sperare didicerint homines, &c. pravas omnes fiducias omnesque superstitiones à se abjicient. Falluntur qui volunt Deum cum idolis conjungere, &c. 7.

¶ *Quæ fecerunt manus ejus* Detestationis causâ fictitios deos sic vocat, ut pudorem cultoribus incuteret, &c. 7. ¶ *Lucos* Quos rectè vocat *opus manuum* humanarum, quia ab hominibus plantati sunt. *Luci* porro dicuntur, non modò collectio arborum, &c. sed etiam sciagraphiæ, five delineationes lucorum in tabella. Vide 2 Reg. c. 23. v. 6. v. ¶ *Et, &c. יְהִי כְּהִנֵּן* [Variè reddunt.] *Aprica loca*, Mo. simulacra, M. Ti. Ca. *abominationes eorum*, o. Ar. *subdiales statuas*, JT. Pi. à *חֲפָצֵי* sol; forte quod tales statuæ sub Sole ponerentur, & à Sole adurerentur.

Imagines solis, P. *Solaria*: i. e. vel delubra Solis; vel domata, i. e. coenacula, vel superiores partes domus, in quibus, propterea quod remotæ erant à turba, orare solebant. 7. *Templa facta ad cultum solis*, BC. ex AE. Sol *חֲפָצֵי*, unde *חֲפָצֵי* templum Solis, quem solum cæli dominum prisci credidère Phœnices. Tamen, crescente superstitione, crediderim nomen *חֲפָצֵי* etiam ad alia delubra pertinuisse. Malim, cum nonnullis Hebræis, *חֲפָצֵי* fuisse *imagines solis*, five in honorem Solis erectas, (vide Deut. 4. 19. & 17. 3. Jer. 8. 2. & 7. 18.) quia excisæ leguntur 2 Par. 34. 4. 7. Ezech. 6. 6.

9. Erunt civitates fortitudinis (vel, fortissimæ, five munitissimæ, V. simil. Ti. Pi. &c.) ejus] Ità M. P. Mo. Nempe, vel Syriæ Decapolitanæ, vel Jacobi. Cum promiserit de Damasco dicere, multò plura de Israel commemorat, quod similis futura esset utriusque pœna; quodque non nisi propter Israelitas de exteris vicinisque nationibus Prophetæ prophetias suas contexerent. ¶ *Derelictæ, &c. יְהִי כְּהִנֵּן* Sicut derelictio virgulti & verberis, five rami, five frondis, Mo. P. M. i. e. similes fructibus relictis in ramis inferioribus & superioribus. Tanquam derelictum virgultum, &c. Pi. sim. JT. i. e. Abjektivissimæ erunt, ut cum, putato ligno, tenuia virgulta cremant; brevissima omittuntur à lignatoribus. ¶ *Ut derelictus saltus*, Ca. Sensus est, Civitates eorum munitæ (illæ scilicet quæ nondum erant everse) solitarie stabunt & desolatæ, villis & totâ regione circumjacente vastatis: non secus ac agricola arborem excindens ramum aliquem relinquit, vel, ex contemptu ejus, & quod nulli est usui; vel, quia illum pertingere non possit, &c. 8.

¶ *Quæ, &c. יְהִי כְּהִנֵּן* Variè hic locus redditur, & vix duo inter se consentiunt. *Quæ dereliquerunt à faciebus filiorum Israel*, Mo. Et id quod dereliquerunt à facie, &c. Al. *Quemadmodum* (*יְהִי כְּהִנֵּן* hîc valet notam similitudinis,) reliquerunt coram filiis Israel: q. d. non secus trepidâ fugâ dissipandum nunc esse populum, quàm olim Deus veteres incolas fugaverat. Reducit [Israelitis] in memoriam vetus exemplum, ut agnoscant quàm fallax sit omnis munitio contra Deum. ¶ *Quando dereliquerunt civitates Chanani à facie, &c. V. Sicut dereliquerunt* (vel, *Velut illæ quæ dereliquerunt*, Ar. vel, Et sicut urbes quæ deseruerunt, V.) Amorrhæi & Evæi à facie, &c. o. sim. Ar. Q. in V. h. e. Deferentur, non aliter quàm Cha-

nanæ deseruerunt urbes suas ad adventum filiorum Israel, & paucissimæ remanebunt intactæ. *Derelictæ* v.

propter Israelitas, Ca. *Quas dereliquerunt* (nempe ho-

stes, Assyrii, sub Salmanasare,) propter filios, &c.

M. JT. Pi. Ang. Respicit ad consilium Dei, providentiâ suâ rem ita gubernantis, ut reliquias sibi refer-

varet; qui noluit totum Israelem Assyrio tradere, sed partem conservavit, ut tempus ipsis ad resipiscen-

dum concederet. Verbum impersonale est, & hæc

verba sic reddi possunt, *Quæ dereliquerunt propter filios*

Israel. Sic, propter undionem, Esa. 10. 27. Al. *Quæ*

dereliquerunt à filiis, &c. Q. in Ang. ¶ Et, &c. יְהִי כְּהִנֵּן

Es (vel, Denique, Pi.) erit (nempe vel, 1. Sa-

maria; vel, 2. terra Israel; vel, 3. unaquæque civi-

tatum munitarum, ut respiciat initium versûs;) deso-

latio, Mo. P. Pi. Ang. vide Esa. 6. 11. vel, desola-

ta, Ti. Eruntque terra deserta, M. sic V. Et erunt deser-

tæ, o. Fient, inquam, dirutæ, Ar. [Ca. hæc verba ver-

sui sequenti annectit, & totum sic vertit, *Quæ quidem*

vastitas ideo continget, quoniam tu Deum oblita fueris.

10. *Quia oblita es Dei* Causa hæc præcedentis ma-

li; nè se immerito vel durè affligi querantur. Per-

sona hîc mutatur, ut Esa. 14. 3. & verba sunt sceminea,

quippe ad terram Israel directâ, quæ velut uxor perfida

fuit, &c. 7. Omnis generis peccata nomine oblivionis

Dei intelligit sapius Scriptura, quod omnia illinc, tan-

quam à fonte, oriantur. Ut enim memoria Dei in ejus

timore conservat; sic & oblivio ejus ad ruinam præpar-

at. ¶ *Et fortis, &c. יְהִי כְּהִנֵּן* Et rupis forti-

tudinis, five roboris, (vel, munitio, V. vel, robustæ, Pi.)

tua, Pi. V. &c. vel, tua rupis roboris, h. e. fortissimæ:

i. e. Dei, in quo fortitudo tua sita est; qui suos ser-

vet, & te melius protexisset quàm omnes munitiones

tua. ¶ *Propterea plantabis* (vel, Idcirco plantabis

tu quidem, Pi. Propterea quamvis plantaveris, G. simil.

JT. Propterea cum plantaveris, Ca.) plantationem, &c.

יְהִי כְּהִנֵּן Plantas, vel plantationes, (vel, plantaria,

Ca.) jucunda, five amenas, M. Mo. &c. amena, Ca. tam

amenas, Ti. vel, jucunditatem, For. vel, pulchrum, sub.

plantarum, V. vel, amœnorum, sub. fructuum, Pi. vel, florum.

Ellipsis substantivi, ut v. 5. & Cant. 7. 13. vel, plan-

tam egregiam, G. ¶ *Et, &c. יְהִי כְּהִנֵּן* Et (vel, etiam, JT. G. vel, eaque, [nempe plantaria,] Ca.)

palmitem (vel, palmites, Q. in V. vel, furculos, G. vel,

putamen, Mo. vel, infitionem, Ti. vel, palmitem, JT. Pi.

Angl. ut vox sign. Num. 13. 23. Ezech. 15. 2. vel, ta-

leâ, [Anglicè, with a slip;] ellipsis *וְהָיָה*, & taleâ colle-

ctivè, pro taleis, ut Ezech. 8. 17. vel, stirpe, Ca.) alie-

ni, five extranei, (vel, alienum, five alienos, For. G. sic Ti.

palmitibus exoticis; i. e. exquisitissimis, ut exotica

ferè non nisi pretiosa afferuntur: vel, alienæ, sub. regi-

onis, V. vel, vitis, V. M. i. e. vitem optimam allatam è

regionibus remotissimis: vel, extraneis, Ang. vel, pe-

regrinâ, i. e. excellenti, quales aliunde importari so-

lent: vel, alterius, sub. plantæ, alterius speciei, vel

aliunde allatum: plantabis, M. Ang. vel, sêres, V.

Angl. sic Ti. Ca. *וְהָיָה* utrumque sign. Levit. 19. 19.

Deut. 22. 9. vel, confeceris ipsum, five ipsam, JT. sim.

P. Mo. nempe, vineam tuam, vel hortum tuum;

relativum sinè antecedente, sed quod ex se ipsâ facile

subintelligitur. Pronomen pro nomine, ut Esa. 30. 8.

Vel, *inferes ei*, ut sit sensus, Plantabis plantas optimas;

neque hoc contenta, palmitem alienum inferes eis, ut

jucundiores fructus facias: i. e. tota in hoc eris, ut

nihil tibi ad voluptatem desit. *Ei inferes, is*, juxta il-

lud, *Venerit infusio, fac ramum ramus adoptet*. Usus est

his duabus dictionibus, *plantabis* & *seminabis*, quod

plantæ proveniant tam ex plantatione quàm ex fatio-

ne. Porro, sensus in hoc versu non perficitur, sed se-

quenti.

11. *In die, &c. יְהִי כְּהִנֵּן* In die planta-

tionis tue (vel, plantam, five plantationem, tuam, M. Mo.

Ang. vel, Quo die plantasti, JT. five, tu plantabis, Ti.

sim. V.) cresces, vel valde cresces, propter geminatio-

nem literarum in Heb. Verbum *וְהָיָה* sign. augeri,

ampliari, vel, valde crescere; vide Job. 8. 7. 11. & 12.

23. Psalm. 73. 12. & 92. 12. Hic autem, in forma dupli-

cata, significat duplicem conatum & diligentiam ad

confirmationem & exaltationem sui. Vel, crescere

faciet,

Med. 1.1.
differt 2.
p. 11.
P. Pi.

Calov.

For.

Calv.

Idem.

Ang.

Pi.

For.

BC. 2. 17.
857.

Ang.

G.
Pi. sim.
Calv.

For.

V.

Jun.

Ang.

San.

Calv.

For.

Ang.

facies, P. Mo. Ang. V. sub. plantam tuam; h. e. [tunc] accipiet [illa] incrementum: q. d. Initio omnia tibi succedent pro voto; at postea in summas ærumnas incidet^a. Vel, curabis, live curaveris, ut adolescat, JT. Pi. vel, botros germinabunt palmites, For. vel, magno quidem studio satages, Ti. Al. De die laboraveris ut crescat planta, G. Posteaquam curaveris ut ea plantaria crescant, Ca. ¶ Et, &c. וְיִבְרֹקֶר יִרְעֶנָּה חֲפָרִיתִי ¶ Et (vel, Etiam, JT.) in mane semen tuum germinare (vel, florere, V. sim. JT. Pi.) facies, Mo. P. M. scilicet rigando^b: vel, curabis ut fructum edat, Ti. Ut tuum seminarium mature germinet, Ca. Mane, i. e. vel, i. studiosè^c, ut Esa. 5. 11. &c. vel, 2. mature^d; sc. primo quoque tempore^e; vel, proximo post sementem tempore^f. ¶ Ablata, &c. וְיִדָּקֶר בְּיוֹם נְחִלָּה וְכָאֵב אָנוּשׁ [Variant.] Acervus (vel, At, live Veruntamen, acervus, Q. in V. Pi. & sub. tantum, Pi. Q. in Angl. ut Job. 8. 9. Jer. 46. 17^h.) messis (sub. erit, Pi. Ang.) in die hereditatis, live possessionis, Mo. &c. (Ita vocatur dies messis, quia tunc fructus terræ colligi & usurpari solent. Vel, aegritudinis, JT. vel, agra, sub. plage, Jun. Pi. Angl. ut exprimitur Jerem. 14. 17. & 30. 12. sim. Jer. 10. 19. Nah. 3. 19[†].) & doloris (vel, dolor, Q. in V.) desperati, Mo. vel, mortiferi, JT. Pi. vel, afflicti, Q. in V. [Alii locum aliter reddunt.] At agitatio planta erit in die plagæ infirmitatem efficientis, & doloris desperati, V. At commotio rami (ut Job. 29. 19. i. e. ramorum, ut Job. c. 14. v. 9ⁱ.) in die plagæ aegritudinem efficientis, & doloris desperati, P. At quo die metendus & possidendus erit fructus, cumulatim demetes dolorem, Ti. Recedit messis in die hereditatis, & erit dolor desperabilis, M. Cum putes te habere messem, nihil invenis præter dolorem^k. Messis evanuit, imò pro messe habebis dolorem desperatum^l. Perierit messis tua cum esset percipienda, eritque dolor dirus, Ca. Migrabit (id enim est וָלָךְ) messis in die speratæ possessionis, & succedet dolor desperationis, G. וְיִדָּקֶר אֲפֻגִּית, ablatum est; Esa. 10. 31. Ablata est Madmena^m. Possit sic reddi, Messis erit acervus, & dolor mortiferus, i. e. acervus doloris mortiferi; ut, nubes & fumus, pro nube fumi, Esa. c. 4. v. 5ⁿ.

12. Væ, &c. וְהָיָה הָמון עַמִּים רַבִּים ¶ Væ turba, live multitudini, (vel, O multitudinem, vel, Heus, multitudo, vel, Hei, multitudo, q. d. O infelicem multitudinem o! vel, Væ strepui, V. Q. in Angl. live tumultui, Q. in Angl. ita vox sign. Esa. 31. 4. Jer. 47. 3. &c. vel, ut utraque versio conjungatur, Væ strepera multitudini^p) populorum multorum, Mo. JT. Pi. &c. Væ populis amplis perstreptibus, Pi. Hæc verba non Prophetæ esse arbitror comminantis nationibus; sed dolentis vicem populi sui, in quem nationes magno tumultu irruent. Causam enim hic tradi exitimo doloris mortiferi cujus præc. versu meminerat. Sequenti autem versu dolorem cum mitigari, Esi tumultuaturi sint — increpabit eos Deus, &c. q. Plerisque tamen, & rectius, est nova concio, live prophetia, quam idcirco quidam [ita JT. Pi.] sequenti capiti annectunt^r. [Sed non convenit ad quos spectat.] 1. Eos intelligit qui Syris adhæserant^s; vel, Syros & Israelitas, qui Judæos afflixerant^t. 2. Eos qui Sanheribo servierint in expeditione contra Judæos^v. Describit Assyriorum calamitatem, quibus Deus Israelitas castigavit^x. 3. Oraculum esse videtur de Gog & Magog: de quibus quinque videor animadvertisse oracula, præter Sibyllina; quorum primum est hoc, alterum est Esa. 56. tertium Ezech. 38. quartum Mic. 5. quintum Apoc. 20. Atque horum postremum quodque apertissimum est, ut & in aliis oraculis fieri solet. Sed declaremus quæ de eodem Gogo sequuntur^y. ¶ Ut, &c. וְיִהְיֶה יָמָם יְהוֹמָם ¶ Instar maris tumultuantium, Ti. simil. Ca. Sicut perstreptunt maria, perstreptent, Di. simil. Mo. Qui velut fremitus maris sonabunt, P. sim. M. Pi. JT. ¶ Et, &c. וְיִשְׁמְעוּ לִאֲזָנֵיהֶם בְּשִׁמְעָן מִן כְּבוֹדֵיהֶם יִשְׁאָן ¶ Et strepitus, live tumultus, live sonitus, nationum, live populorum, M. P. Mo. Ti. ut sonitus (vel, quæ juxta strepitum, V. sim. M. Ti.) aquarum crebrarum (vel, multarum, P. vel, magnarum, Q. in V. vel, validarum, V. M. sim. Ti.) sonabunt, vel frement, Mo. P. M. V. &c. Al. Et [repete, v. e.] tumultuantibus nationibus, (Heb. tumultuationi nationum, Pi. simil. Angl. Abstractum pro concreto, tumultuatio, pro tumultuantibus; ut, superbia, pro su-

perbo, Jer. 50. 31^z.) quæ tumultuatione — tumultuantur, JT. Pi. Angl. Et heu tumultum nationum! sicut tumultuantur aquæ validæ, tumultuantur, Di.

13. Sonabunt populi, &c. וְיִשְׁמְעוּ לִאֲזָנֵיהֶם ¶ Nationes — tumultuantur illæ quidem, Pi. ¶ Et, &c. וְיִנְעֶר בֵּן ¶ Et (vel, Sed, Ti. Ang. Pi. vel, Quum, JT.) increpabit (non verbaliter, sed realiter^a,) eum, vel, in eum, Mo. ^a Ang. P. &c. Sub. Deus, M. P. Ang. &c. vel, sub. aliquis; h. e. ille increpabitur, nempe à Deo[†]. ¶ Et, &c. וְיִנְסֵם מִפְּרֹקֶה ¶ Et fugiet (vel, ut fugiat, JT.) procul, M. Ti. V. i. e. dum adhuc procul abfuerit à Jerusalem^b: vel, de longè, P. ^b V. sic Mo. sim. Pi. deprocul, V. vel, plusquam procul, Q. in V. vel, quàm longissimè, JT. Complementum vide 2 Reg. 19. 36^c. ¶ Et, &c. וְיִדָּקֶר ¶ Et (vel, Nam, JT.) agitabitur, Pi. vel, fugabitur, M. V. vel, persecutionem patietur, P. sim. Ti. Mo. ¶ Sicut, &c. כְּמִוֶּזֶן הָרִי ¶ Velut palea (vel, gluma, Mo. JT. Pi. stipula, M. sic P. vel, pulvis, Ti.) montium, V. Ang. &c. i. e. jacens (non in area, ut Dan. 2. 35. Hof. 13. 3. sed^d,) in montibus[†], ^d Ang. ubi magis vident^e, & nihil est quod vim eorum impediatur^g. q. d. Velocissimè fugiet^h. Facillimè Deus illum abigetⁱ. ¶ Et sicut, &c. וְיִכְלֹגֶל לִפְנֵי סוּפָה ¶ Et sicut globus (vel, res volubilis, M. Ang. vel, floccus, Ca. vel, rota, JT. vel, glomus, nempe stipularum, ex collat. cum membro præced. & cum Psal. 83. 14^k.) ante turbinem, Ti. sim. Mo. &c.

14. In, &c. וְלַעֲרָב עֶרֶב וְהָיָה בְּלִיָּה בְּטָרָם בּוֹקֵר אֵינָנו ¶ Tempore vespertino (vel, Venient ad tempus vespertinum, Q. in V.) ecce terror, JT. sim. Ca. Pi. V. &c. (vel, stupor, V. vel, turbatio, M. P. Mo. sub. adest, Pi. vel, ingruet, Ca. vel, facta est, M. vel, in Jerusalem, ob minas Rablasis, &c. ^l; vel, in exercitu Assyriorum, ob cladem vespërâ, ^l Ang. id est, nocte, (ut Genes. 1. 5, 8^m.) factam, &c. 2 Reg. 19. 35ⁿ.) antequam (sub. esset, M. vel, illucescat, Pi. sim. ⁿ Pi. Ti. JT.) manè, ille (scil. Rex Assyriæ^o) non, Pi. M. &c. ^o Pi. sub. fuit, M. vel, adest, Pi. vel, non erit, P. nemo aderit, JT. vel, nusquam apparebit, Ti. nusquam^r erunt, Ca. cæsis 185 millibus, & reliquis fugâ dilapsis^p. Subitò fortuna^p mutabitur^q. ¶ Hæc est pars, &c. ¶ Verba populi Dei, ^q G. quæ continent epiphonema^r. Sic solet Dominus affligere eos qui nos affligunt^s, Syros & Israelitas^t. Syri^s V. enim illi Damasceni eorumque vicini valde semper infesti fuerant Judæis. Vide Annotat. ad lib. 3. de V. R. C. v. ^t For. ^v G.

CAP. XVIII.

50 1. Væ, &c. וְהָיָה אֶרֶץ צִלְצֵל כְּנָפִים ¶ Difficilis est sensus hujus capitis propter inusitata verba, figuratas sententias, dubiam & obscuram historiam^a. ^a M. וְהָיָה צִלְצֵל variè translulerunt: ^a. & Th. πλοῖον ἡνέμ, Aq. umbram, Sym. sonitum^b: alii, cymbalum, Hi. in Di. Angl. ^b D. obs. 9. Ità quidem vox communiter & constanter sumitur; 20. 2 Sam. 6. 5. Psal. 150. 5^c. Incertum est, quia non exprimitur de quo populo loquatur^d. Satis tamen constat terram non procul ab Ægypto & Æthiopia fuisse^e. [Locum variè reddunt.] Væ terræ (ut sit denunciatio: sed qui sic accipiunt non observant denunciationem malorum fieri adversus populum non hoc, sed sequente, versu delineatum, ut docet collatio v. 7. Quare malim, cum nonnullis & Hebræorum & nostrorum, per modum compellationis accipere, ut Esa. 55. 1. Zach. 2. 6^f. ^f Ang. O terra, Angl. sic V. M. Ca.) umbra alarum, V. vel, in-umbranti alis, P. vel, umbrosa alis, Ca. Descriptio hæc est vel, 1. Æthiopiæ^g; vel, 2. Ægypti: non quòd hæc denunciatio sit de ruina Ægyptiorum^h, quia de iis seorsum agitatur cap. sequente; sed de exitio Æthiopum, ità tamen ut dirigatur ad Ægyptios, eorum vicinos, Ezech. 29. 10. & confederatos, Ezech. 30. 5. quos monet ut, per legatos suos, Æthiopus de ruina sua appropinquante certos faciantⁱ. Significantur hic interior Ægyptus, ⁱ Ang. & pars illa Æthiopiæ quæ nunc sub eo quem Præstem Joannem vocant^j. [Cur autem terra illa, quæcunque sit, ità dicatur, variè explicant.] Vel, 1. quasi umbrosa oris, JT. Pi. i. e. cujus extremæ partes montibus obumbrantur^m; cujus oræ montibus maximis & opacissimis, circumclusæ sunt: quales undique ad mare Rubrum

Jun. Pi. brum esse testatur Strabo lib. ult^o. Telluris *ale* dicuntur extrema & oræ. Estque *alis umbrosa tellus*, spatiosa: ut si *alis umbrosam avem* dicas, significes grandem atque amplam^o. Vel, 2. inumbrans locustis & muscis, quæ ibi abundabant, Esa. 7. 18. vide Joel. 2. 10; vel, volucris, quæ eò certâ tempestate quotannis advolârunt P. Vel, 3. inumbrans, vel, mare ipsam alluens, navibus; vel, regiones quibuscum negotiatur, mercibus, ut Esa. 45. 14; vel, terras quas invadit, turris, quæ alibi *ale* dicuntur⁹. Vela navium *alis* comparat^r. Sic Virg. *Æn.* 3. — *velorum pandimus alas* *. q. d. O regio maritima⁹; vel, Heus terra⁹, quæ frequentibus navium velis mare adumbras & flumina *. [Hinc *o*. & Ar. locum sic reddunt, *Va terra navium alis*.] Hæc etiam locutione significat multitudinem negotiorum & species varias, rerum quæ ad alias terras ex illa egrediebantur⁹. Chald. *Va terra ad quam veniunt cum navibus e terra longinqua, & extendunt vela sua ut aquila volans alis suis* *. Vel, 4. q. d. quæ te quasi umbram esse existimas, & aliis (atque inprimis populo Dei⁹) auxilia promittis^b. Protectio sive defensio sæpe exprimitur per *umbram*, ut Psal. 91. 1. Ecclef. 7. 12; & per *alas*, Deut. 32. 11. Psal. 91. 4; & per *umbram alarum*, Psal. 17. 8. & 36. 8. & 57. 2^c. [Alii locum aliter reddunt.] O terra confidens sub *umbrâ alarum*, M. Al. *Va terra nassæ alata*, Ti. i. e. quæ nassæ alata figuram habes^d. Abundat Æthiopia innumeris navigiis piscatoriis, (propter Nilum & alia flumina;*) quæ dicuntur *nassæ alata*, & propter formam, & propter velocitatem: unde quidam reddunt, *Va terra alatis cymbis referta* †. [Alii aliter.] *Va terra cymbalo alarum*, Vulg. i. e. vel, quæ alas, i. e. vela, concutis, iisque, ut cymbalo, gentes convocas^f: vel, quæ habes alas exercituum tuorum; tum terrestres, tum navales, instar cymbali tinnientes, i. e. sonum inanem & futilem edentes, lituis, fistris, tubis personantes^g. Quæ auxilium tuum Judæis magnâ virium tuarum prædicatione polliceris^h; sed nihil opis affersⁱ. Hoc videtur significare vox cymbali; ut 1 Cor. 13. 1. *cymbalum tinniens* eloquentiam significat charitatem carentem, & se ostentantem^k. Confer Jer. 46. 17. *Rex Egypti est tantum strepitus* *. Al. *Va terra cymbali orarum*. Significat Egyptum *ἀντιφωνητικὸς*, pro more Prophetarum. *מְנַחֵם*, alii *alas*, ego *oras* explico; quomodo *מְנַחֵם* passim sumitur pro ora & extremitate cuiusque rei, putâ terræ, fluminis, vestis, &c. *Cymbalum orarum* dicitur *δρακονικός*, & phrasi Hebræâ cymbalum est cuius in lateribus sunt oræ seu margines, ex quibus appensa tintinnabula argutum strepitum concussâ edebant, i. e. fistrum. Sistrum nempe est cymbali species ovali formâ, quâ differt à vulgari cymbalo, quod rotundum erat, &c. Notissimum hoc est Egypti *ἡρώων*. *Terra fistri*, i. e. quæ fistro in sacris utitur. Nemo enim est qui sistrum nesciat esse proprium sacerdotum Isis^m. Al. *Va terra cymbalorum*, terræ *alarum*, quomodo vocatur Egyptus, quæ per fluvium Nilum dividitur in duas partes, tanquam duas alas, ut vocantur Esa. 11. 12. & 24. 16ⁿ. Ostendit hæc prophetia Deum Æthiopum operâ uti nolle contra Sennacheribum, cui Æthiops bellum indixerat, ne præda illius esset, quam Judæorum esse Deus voluit. Hinc discimus Tharacæ Regi malè successisse expeditionem quam per absentiam Sennacheribi in Assyriam susceperat, 2 Reg. 19. 9°. ¶ *Quæ*, &c. *אֶשֶׁר מֵעֵבֶר לְנַהֲרֵי כּוּשׁ* ¶ *Quæ* (sub. est, Ti. P. JT. &c.) *trans* (vel, *ad*, sive *juxta*, G. sive, *secundum*, JT. Pi. vel, *cis*, ut Num. 22. 1. & 32. 19, 32. &c^p.) *flumina* (vel, *ad remotissima flumina*, Ar. Heb. *à transitu fluminum*, Pi.) *Cush*, Sy. Ti. vel, Æthiopiæ, P. M. JT. Pi. Ca. *o*. Ch. Ar. Per cuius *flumina* hîc intellige, vel, 1. illa quæ Nilum influunt, præcipuè Astaboram & Astapum⁹, de quibus Ptol. 4. 8. Plin. 5. 9^r; vel, 2. Nilum^s, (qui, antequam defluat in Egyptum, spatia immensa tetrarum peragrat^t.) sic dictum, quia ex Æthiopia oritur: qui & hîc dicitur *fluvii*, sicut & Ezech. c. 29. v. 3, 4. vel, 1. à fluviiis eum influentibus; vel, 2. à canalibus ex eo ductis, Esa. 19. 6; vel, 3. à variis ipsius fluentis sive rivis, tum suprà, ubi Meroen insulam facit, tum infrâ, in Egypto, ubi sunt septem canales ejus notissimi^v. Alloquitur gentem positam trans Æthiopiæ fluvios^x. Non placet; nam Esaia in Judæa scribenti Egyptus

non erat trans [sed cis] Æthiopiam. [At alii reddunt *cis*, vel *ad*, ut ante notatum.] Omnino igitur *Chus* hîc est terra mediâ inter Judæam & Egyptum, nempe Arabia Chusæa. Hujus flumina sunt Besor in mare Mediterraneum, Rhinocoruræ torrens in lacum Sirbonidem, & Trajanus amnis in mare Rubrum ad Heroum urbem, influens, & Corys, quæ à Babylone in Egyptum ivit Cambyfes, teste Herodoto in Thalia^y.

2. *Qui*, &c. *מִי שֵׁנִי בְּיָמֵי צִירִים* ¶ *Mittens* (vel, *Qui mittit*, P. Intellige Regem regionis^z: vel, *Quæ mittit*, Ch. [Intellige regionem:] vel, *Quæ dimittit*, Ca. vel, *Mittenti*, Ti. JT. vel, *Va mittenti*, Pi.) *in mari imagines*, idque [ut sequitur] *in vasis papyraceis*, &c. *צִירִים* verto, *imagines*, ut Esa. 45. 16. à *צִיר* formare. Quotannis nimirum caput Osiridis, in mare injectum, diabolicâ vi ex Egypto Byblum deferebatur septem diebus, teste Luciano, (qui testis *ἀντίπληγος* erat,) de Dea Syria^a. Vel, *per mare* (nempe Rubrum^b, sive Arabicum^c.) *legatos*, Mo. P. M. Ti. JT. Ca. Pi. Ang. &c. ut Jos. 9. 4. Esa. 57. 9. Jer. 49. 14^d: vel, *nuncios*, Ch. Angl. ut Prov. 13. 17. & 25. 13^e. *Legatos*, i. e. faciales ad bellum indicendum Assyriæ †. *Mittenti*, &c. i. e. Regi Æthiopiæ Thirhakæ^f, qui, absente Sancheribo, indixit bellum per legatos, & acie instructâ tentavit invadere, 2 Reg. 19. 9^g. Alii intelligunt de Æthiopibus cis mare, mittentibus ad Æthiopes trans mare Rubrum, ut, junctis copiis, Assyrium, aliûmve hostem communem, aggredierentur^h. Alii de Egyptiis, mittentibus, vel, 1. ad Judæos, ut spem illis facerent auxilii sui adversus Assyriosⁱ; vel, quod malim, 2. ad Æthiopes, ut illos admonerent de Assyriacâ præparatione adversus ipsos, & de malis quæ iis eventura erant^k. Nihil hîc præter conjecturas afferri potest, quod nullæ illorum temporum existent historiæ^l. Al. *Mittenti*—*obsides*, *o*. vel, *arrhas*, Ar. Verum *צִיר* *legatum* sign. quod scil. in eo vertatur summa negotii, sicut ostium in cardine. Hæc verba conjungo cum præcedentibus, hoc modo, *quæ à trans flumina Æthiopiæ* (ut Soph. 3. 10.) *mittit*—*legatos*. ¶ [in *מֵעֵבֶר*] verto, *ex*. Hæc constructio facilis est, & sensum planum facit. Nec obest quod *מֵעֵבֶר* est masc. nam cum nomina provinciarum & terræ ponantur pro ipsis habitatoribus, adeoque & pro Rege, earum, &c. sæpe relativa & verba non respondent in genere^m. ¶ *Et in*, &c. *וּבְכָל יָמֵי חַיָּיָם* ¶ *Et* (vel, *idque*, Ca. Pi.) *in navibus* (vel, *vasis*, Mo. V. Ti. Ang. vel, *instrumentis*, JT.) *juncis*, P. Ti. vel, *junci*, Mo. vel, *papyri*, V. sic G. Junci species est papyrusⁿ. Vel, *scirpeis*, JT. Ca. Pi. vel, *scirpi*, ut Job. 8. 11. collectivè, pro, *scirporum*, ut Exod. 2. 3°. Solebant navigia construi ex papyro^o, (testibus Plin. 13. 11. 9. & 6. 22. & Diod. Sic. 1. 5.) aut scirpo, aut junco: qualibus Egyptii Æthiopesque utebantur, tum quod leviora essent^s, (quæ ex aquis facillè traherent, humerisque suis per terram portarent, & rursus in aquas demitterent, Plin. 5. 9^t.) & velociora^v; tum propter catadupos, catartas, & periculosa vadâ^x; tum quod adversis fluctibus scopulisque (quibus Nilus abundat) cederent, ac non dissilirent aut frangerentur, sicut lignum. Vide Plin. 6. 22. 9. Extenuat Deus his verbis Egyptiorum auxilium, indicans omnia apud eos arundinea & papyracea esse, &c. ¶ *Super aquas*, *עַל פְּנֵי מַיִם* ¶ *Per* (vel, *super*, Mo. Pi. vel, *in*, P.) *aquas*, Ca. vel, *faciem*, sive *superficiem*, (vel, *superficie*, Ti.) *aquarum*, M. JT. &c. Hoc dicit, quia hæc navigiola potius fluitarent super aquas, quam in aquis mergerentur, &c.^z. ¶ *Ite*, &c. *לֵךְ מִלְּפָנֵי מַלְאָכֵי קְדֵשׁ* ¶ *Ite*, *nuncios* leves, Mo. P. M. &c. vel, *veloces*, Ch. Quidam ante *לֵךְ* subintelligunt, vel, *dicens*^b, ut sint verba Dei per Prophetam monentis Egyptios quid amicis suis dicerent; Ang. vel, *dicendo*, [ita P. V. JT. Pi. Ang.] ut sint verba Æthiopum sive Egyptiorum legatis suis mandata tradentium. Necessarium certe est hoc, vel tale, supplementum. Vide Psal. 27. 8. & 105. 14, 15. Act. 7. 32^c. *Ite*, iniquienti, *nuncios veloces*, Ti. Sic [ex sententia eorum qui hæc supplementa addunt] leves illi nuncios à gente de qua v. 1. agitur mitterentur ad aliam gentem distractam & depilatam. At *o*. Jon. Vulg. & Belg. supplementum illud non habent; nec nos addendum putamus. Existimamus enim gentem illam distractam & depilatam eandem esse cum ea de qua v. 1. agitur; I 3 & Deum

& Deum esse qui hos leves nuncios ad eam gentem mittit, bellum indicturos, ad confirmandum se jure merito vix ipsis denunciasset. Quid autem nuncii illi dicturi essent? Id v. 3. dicitur, *Omnes habitatores orbis*, &c. d. Ad hanc gentem postquam exclamavit, alloquitur ejus gentis nuncios: *Ite*, inquit, vos qui res novas nunciare soletis, ferte hunc nuncium ad gentem vestram †. Vel, q. d. Tu quæ soles mittere legatos per mare quocunque tibi libuerit, mitte nunc nuncios tuos, & dic eis, *Ite, nuncii*, &c. f. Vel, hæc sunt verba Regis Æthiopum g. ¶ *Ad, &c.* [שְׂמַחַת לְךָ] *Ad gentem distractam*, P. JT. Pi. Ca. Angl. vel, *dissipatam*, M. dispersam huc illuc, & multis locis occupatam h. Intelligi vel, 1. de Assyriis, qui tum erant distracti à terra sua, ingressi nempe Judæam, 2 Reg. c. 19 i: vel, 2. de Israele k, qui, etsi sæpe vastatus & dissipatus est, adhuc tamen haberet cur ad eum ex toto orbe legati mitterentur, videlicet ut ab eo veritas doctrinæ disceretur l: vel, 3. de Æthiopibus m; qui *populus dispersus* dicuntur, vel, 1. quia vastum terræ spatium incolerent, nempe à finu Persico ad mare Rubrum, indeque ad Mediterraneum; vel, 2. prophetice; q. d. ad populum dissipandum. Simile Psal. 137. 8. Esa. 27. 13 o. *Ad gentem convulsam*, V. Vulg. vel, *disiectam*, V. vel, *abstractam*, seu *extensam*, seu *elongatam*, Q. in V. vel, *tractam*, Mo. BP. vel, in longum protractam sive extensam. Angusta enim est Ægyptus, quod omnes sciunt, & à mari Syenem usque tota patet in longitudinem p. Supra Delta Ægyptus tota in longitudinem patet usque ad Æthiopie fines q. ¶ *Et, &c.* [וְעַתָּה] *Et expilatam*, P. Mo. vel, *dilaniatam*, sive *dilaceratam*, V. cujus magna pars in longinquis expeditionibus occupata est r: vel *direptam*, Ca. vel, *evulsam*, Q. in V. *decapillatam*, Q. in V. *depilatam*, JT. Pi. (Metaphora sumpta ab evulsione pilorum à capite vel barba, Esd. 9. 3. Nehem. 13. 25. Esa. 50. 6 *) Id est, vel, 1. denudatam militibus suis t, externo bello occupatis v. Ità ad Assyrios refertur x. Vel, 2. pro, depilandam, sive bonis omnibus spoliandam: id quod alii ad Judæos, alii ad Assyrios, referunt y. Maximè afflictam z. Vel, 3. proprie, ut Levit. 13. 40, 41. Æthiopes enim præ summo calore imberbes sunt a. ¶ *Ad, &c.* [אֵל עַם נֹרָא מְאֹד] *Ad populum formidabilem*, sive *terribilem*, V. G. Pi. Mo. &c. (naturæ & moribus, vultuque ipso barbaricum, ferum & horridum b,) ex ipso & ultra, Mo. Phrasis hæc usurpatur vel de tempore; ut Levit. 22. 27. Numer. 15. 23. vel de loco, ut 1 Sam. 10. 3. & 20. 22 d. [Hinc variant.] *Ex eo loco* (nempe Assyria †) *atque ulterius*, JT. Pi. nam Assyrii ultiores regiones subinde subjugabant*: i. e. Quæ omnibus nationibus terrori est, cis & trans regionem suam f. *Formidabilissimum omnium qui ulterius*, sive *ultra ipsum, habitant*, Ca. ab ipso (sub. populo) & ultra, V. Vel, ex quo fuit, P. Mar. (vel, ab eo quo esse coepit, M. vel, ab eo, sub. die, vel tempore, Ti. Angl. ut plenius exprimitur Num. 15. 23. 1 Sam. 18. 9. Ezech. 39. 22 g: ab ipso, i. e. ab antiquissimo tempore h,) & ultra, sive *deinceps*, M. P. Ti. Mar. G. Ex quo coepit esse populus Dei i, ab exortu suo, i. e. ab egressu ex Ægypto, & postea k. Ad Judæos refertur, qui aliis formidabiles erant ob stupenda Dei opera & judicia, tum propter illos, tum in illos, edita. Vide Jer. 18. 16. & 19. 8 &c. l. Alii tamen de Assyriis explicant m; quorum Regnum antiquissimum erat, (vide Gen. 10. 8, 11 n.) & multis victoriis inclutum o. Mallem ad Æthiopus, sive Cushitas, referre, quæ gens terribilis erat ab initio. Vide 2 Par. 14. 9. & 16. 8. Sed & Nimrodus, primus Assyriacæ Monarchiæ fundator, erat Cushita, & filius Cush i. P. Al. *quis ultra illum p. o.* vel, *post quem non est alius*, Vulg. [Quam versionem sic explicant;] vel, 1. Similis ei postea populus nullus exstitit q: vel, 2. Præ pro nullus est potentior: vel potius, 3. Qui ultimus est omnium quos Judæa cognovit r. Æthiopes enim sunt in fine orbis versùs meridiem *, pertingentes usque ad Caput bonæ spei, ad mare t. ¶ *Ad, &c.* [וְגַם לְךָ] *Gentem* (vel, *gentem*, inquam, P.) *linea linea*, Mo. P. vel, *funiculi & funiculi*, V. Accipiunt vel, 1. de linea literarum sive verborum in libro, ut Esa. 28. 10, 13. ut Judæos respiciat, quos hic afflictos esse innuit ob ignorantiam Dei & Legis, quod instar puerorum docendi essent, *lineam post lineam*, lite-

ram unam post aliam, loco citato v. Sed nec phrasis huic interpretationi congruit, nec contextus x. Vel, 2. de linea menfioria, ut Job. 38. 5. Jer. 31. 39. Ezech. 47. 3. quæ & edificabant, ut Zach. 1. 16. & mensurabant, Esa. 44. 13 y. *Gentem omnibus delineantem*, JT. Pi. i. e. quæ omnibus aliis imperare & leges præscribere conatur z. Al. *quæ metitur* alios populos ad perditionem. Vide 2 Sam. 8. 2. 2 Reg. 21. 13. Psalm. 60. 8. Esa. 34. 11 a. Al. *linea linea*, i. e. delineatam, vel quasi lineis signatam, h. e. damnatam, & quæ pessum it. Elegans metaphora à materiariis fabris. Linea est filum quo signant materiam secandam aut deasciandam, *ῥαυνῶ*. Reperitur Esa. 18. 2. Targum Jonathæ, *gentem oppressam*, vel potius, *opprimendam*; ad sensum non malè b. *Linea linea*, i. e. valde lineatam, h. e. frequentibus lineis complanata, & solo æquatam; ut solent facere qui diruta complanare volunt. Non solum enim servit ipse edificatoribus, sed etiam destructoribus, ut infra 34. 11 c. Al. *linea linea*, i. e. qui frequentibus utitur lineis dimensoriis. Hunc locum illustrant verba Strabonis, l. 17. Is, cum multiplices divisiones quæ erant in terra Ægypti dinumerasset, *Opus*, inquit, *fuit tam diligenti ac subtili locorum divisione, propter continuas finium confusiones quas Nilus auctus efficiebat, unde iterum atque iterum mensurari oportebat*. Quæ quamvis in Ægyptum dicta sint; cum tamen bona pars Æthiopie eodem modo & flumine irrigaretur, verisimile est eisdem dimensionibus, quæ funibus fieri solent, usos fuisse Æthiopes, quamvis non tantâ peritiâ quantâ Ægyptii *. Al. *gentem expectantem*, Vulg. vel, *avidè expectantem*, Ti. *expectantem* v. 7. id quod Judæis competit, quibus nulla gens, etiam hodie, majori spe tenetur. Sed non congruit hoc initio capitis d. Al. *gentem alios atque alios limites habentem*, Ca. [Vide ad ultimum membrum.] ¶ *Et conculcatam*, ita P. Ti. [וְעַתָּה] *Et conculcationis*, Mo. V. G. & *conculcantem*, JT. Pi. i. e. omnes alios pedibus iniquissimè terentem t. *Et conculcantem*, Angl. & *attritam*, Ca. & *abjectam*, velut natam ad servitutem, & domi & foris f. [Alii hoc verbum cum præcedente membro sic exponunt,] *paulatim conculcatam*, M. Metaphora ab architectis, qui ordinem unum post alterum collocare solent: i. e. cui paulatim conculcatio evenit. Q. Hebraismus vertunt, *quæ sensim afflicta fuit, & tandem conculcata*. Alii, *undique conculcatam*; ac si quis duceret lineas, iisque inter se conjunctis, nullum locum vacuum relinqueret, vel, sulcos duceret in agro quibus omnes glebas subigeret g. Al. Gentem quæ paulatim protendit imperii sui terminos, & superbè pede victos proterit. Justinus ex Trogo, *Primus omnium Ninus, Rex Assyriorum, veterem & quasi avitum gentibus morem novâ imperii cupiditate mutavit* h. ¶ *Cujus*, &c. [וְעַתָּה] *Cujus terram* (Heb. *terram ejus*, Mo. V. ejus redundat i:) *diripiunt*, vel *diriperunt*, flumina, Mo. M. P. Ti. JT. Pi. fim. Ca. Ang. [וְעַתָּה] pro [וְעַתָּה] à [וְעַתָּה] *diripuit* k. Explicant [vel, 1. de Assyriis.] Tigris, violentum flumen, multum abradit ab Assyriis l. [Vel, 2. de Æthiopibus.] q. d. Cujus ditio tota ferme horret præ difficultate fluminum exundationibus omnia abripiendum m. Gentem magnis fluminibus accolentem; quæ flumina ejus terram atterunt & depopulantur, & alluvionibus, circumluvionibus declinationibusque distrahunt & dirimunt, atque ita sæpe limites mutant, & alios atque alios reddunt n. Flumina magna, Niger & Nilus, terram Æthiopum percurrentia, eam exhauriunt o. Non placet, quia in Ægypto contrarium habent effectum, terramque pinguem reddunt. Vide Esa. 19. 5, — 10. Ezech. 30. 12 p. Al. *Cujus* (nempe Assyriorum, ad quos hoc nuncium mittunt Æthiopes q,) *terram spernunt* (ut [וְעַתָּה] fit pro [וְעַתָּה] à [וְעַתָּה] *spernit*), flumina, Q. in Pi. h. e. populus Æthiopie *; vel, Æthiopes fluminibus cincti. q. d. Utcunque terribilis sis aliis, non tamen nobis v. Aliis, quod rectius, est nuncium ex mandato Dei ab Ægyptiis ad Æthiopes missum, quo illos monerent quod (ita [וְעַתָּה] sumitur Deut. 4. 40. Neh. 2. 7, 8.) flumina (i. e. copia Regis Assyriæ, Esa. 20. 4. instar rapidi fluminis irrumpentes) *terram ejus diripient*: q. d. non impinguant, quod faciunt Niger & Nilus, &c. sed omnia abripiunt. Vide Esa. 28. 2. & confer Ezech. 30. 9. Hostiles exer-

v He. in
Ang.
* Ang.

v Al. in
Ang.
z Pi. fim.
Jun.
d Al. in
Ang.

b D. prev.
2. 4. 108.

c For.

* Id. m. ad
v. 7.

d San.

† Jua.

f Q. in
Ang.

g V.

h G.

i V.

k Pi.

l G.

m Pi. ex
Jun.

n Ca.

o Q. in
Ang.

p Ang.

q Q. in
Ang.

r Pi.

s Q. in
Ang.

t Pi.

u Q. in
Ang.

v Ang.

y Musc. in citus sæpe flumina vocantur, quod iis resisti nequit, &c.
 Marl. 3. Omnes habitatores orbis] Sunt hæc verba vel, 1.
 2 G. Æthiopis adhuc loquentis²: vel, 2. Ægyptiorum suum
 3 San. imperium & potentiam jactantium: vel potius, 3. Dei.
 4 Pi. Hactenus per mimesin recitata sunt verba Regis Æthi-
 opie: nunc loquitur Propheta in sua persona^b. Est
 prophetica narratio, quæ Deus primum revocat omnes
 ab inanibus istis judiciis, ut solum opus ipsius exspe-
 ctent, hoc versu: deinde sibi asserit defensionem po-
 5 Jun. puli sui, & hostium excidium, tribus seq^c. Post mo-
 6 Ang. nitionem ab Ægyptiis exhibendam Æthiopibus, Pro-
 7 Calv. pheta sermonem convertit ad totum orbem ejusque
 Ang. incolas: eos inclamans ut hoc opus Dei perpendant,
 &c.^d simulque ostendens tam illustre hoc opus Dei
 fore, ut omnibus populis conspicuum sit^f. Declarat
 cur gentem illam remotissimam appellat, nempe ut sig-
 nificet se facturum rem quæ sit remotissimæ genti, h. e.
 toti orbi, nuncianda, h. e. rem maximam. Nam quæ
 remotis nunciantur, ea & magna sunt, & propinquis
 multò etiam magis nunciantur. *Aspicite igitur, omnes*
 8 Ca. *mortales, elatum signum, &c.*^f Vel, 4. sunt hæc verba
 nunciorum à Deo missorum ad gentem illam distra-
 ctam, *Omnes habitatores orbis, — videte, &c.* Non est
 9 Di. autem insolens per *orbem*, intelligi certam quan-
 dam ditionem latè se extendentem; sicut & Luc. 2. 18.
 ¶ Cum, &c. *וְכָל הָעָם יִשְׁמְעוּ וְיִתְקַדְּשׁוּ* [*Quum attollet, five elevaverit, (sub. Jehova, Pi. San. &c.*
 vel, *Quum attollam, JT. i. e. Quum bellum Assyriis in-*
 10 Jun. *feram*^a: vel, *Sicut in elevando, Angl. vel, Secundum*
extollere, Mo. Infinit. in Hebræo est etiam gerundium:
h. e. Ut quum aliquis extollit; sicut 1 Sam. 15. 22. in
 1 Ang. *obediendo, i. e. quum aliquis obedit*ⁱ. Vel, *Quum sub-*
latum fuerit, Ti. sic Angl. Boot. fim. o. Ch. Ca. נָשָׂא,
sicut & sequens וְיִתְקַדְּשׁוּ, mihi sunt infinitivi impersona-
liter usurpati; quales sunt Exod. 27. 7. & 30. 12. Num.
 2 Boot. *9. 15. & 10. 7. k. Vel, Cujus levaverit, M.) signum, five*
 anim. 1. 9. *vexillum, in montibus, P. Pi. Di. fim. Mo. Calv. (vel, mon-*
 4. 74. *tium, JT. V. vel, montanum, Ca. vel, super montes: el-*
 1 Ang. *lipsis præpositionis l, ut Deut. 33. 19^m; &, montes, pro,*
 Boot. *montem, ut Genes. 8. 4ⁿ. Qualis enallage & in Virgil.*
 3 Ang. *2. Æneid. — vocemque volens atque ora resolvat; & in alio*
 4 Boot. *poeta vetere, Quales Eurota producant flumina myrtos.*
 Arg. *Vel, ellipsis est adjectivi distributivi o; q. d. in, vel su-*
 5 Boot-73. *per, uno montium P:) videbitis, P. Mo. JT. Pi. Ch. Calv.*
 V. *Di. (sub. illud, ellipsis pronominis, ut Esa. 9. 9. Hos. 8. 4^q:*
 6 Ang. *vel, attenti estote ut videatis, Zuing. & Ti. in Boot.*
vel, aspicite, M. Ca. Ang. Di.) & quum clangerit tuba, P.
Calv. (vel, clanget tuba, Pi. fim. Ang. vel, clangam tu-
bâ, JT. vel, cornu classicum canetur, Ti. vel, & clangente
 7 Ang. *tubâ, Ca. vel, & ut in clangendo tubâ, i. e. quum aliquis*
 8 Idem. *clangit²), audietis, P. JT. Di. Angl. &c. sub. illud, quod*
nempe jam prædicatur vobis¹: vel, audietis, Ti. vel,
audite, M. Ca. Di. Ang. Pertinet hic versus ad amplifi-
cationem cladis illius de qua in seq. quæ, inquit, tanta
erit, ut cognoscant eam omnes mortales, haud secus
quàm signum in monte conspicitur, &c. Sicuti quando
elevatur vexillum, conspicietis, & sicuti quando tubâ cani-
tur, exaudietis. Quæ oratio concisior plenius sic effe-
retur, Videbitis (hoc quod vobis prædico, de ingenti
illa strage,) sicuti quando erigitur in monte vexillum, (id
videtis, & vident omnes;) & sicuti quando tubâ clangit,
(eam exaudietis, ita hanc rem) exaudietis. וְכָל הָעָם יִשְׁמְעוּ
& in וְכָל הָעָם alii est nota comparationis, aliis adver-
bium temporis; mihi utrumque hic valet, sicut quando.
Sic Esa. 64. 2. וְכָל הָעָם יִשְׁמְעוּ, quod rectè vertit Angli-
ca, Ut quum ignis, &c. simil. & JT. Sic & Jerem. 5. 26.
וְכָל הָעָם יִשְׁמְעוּ, quod solus Piscator rectè reddit, Ut cum re-
sident aucupes. Nec mirum n. geminam significatio-
nem possidere, quum & cognatæ ei particulæ וְכָל &
וְכָל idem faciunt: ut Jos. 2. 12. וְכָל הָעָם יִשְׁמְעוּ, quod
sicuti ego vobis benigne feci; Esth. 2. 20. וְכָל הָעָם יִשְׁמְעוּ,
sicut quando, &c. Quod ad sensum loci attinet, K. & RS.
 9 Boot. ib. *putant hic innui convocationem Israelitarum (veluti*
 10 E. in *elato vexillo & clangente tubâ) ab exilio*. Al. Loquit-*
 Boot. *tur de notificatione cladis Sanheribo illatæ¹. Sensus,*
remotissimos quosque populos cladis hujus testes fore;
quia & vexillum conspicietur ab omnibus, & tubarum
 11 Calv. *clangor in toto orbe personabit². Quum attollet, &c. i. e.*
 12 Pi. *Quum fundet fugabitque Assyrios, &c. Ubi mea vex-*

illa in montibus Assyriæ attollentur, meumque ibi claf-
 ficum sonabit; tunc videbitis & audietis res magnas¹.
 Al. *Quando vexillum erigetur, &c. i. e. Quando hostilem*
exercitum Æthiopibus ingruere faciam².

4. *Quia, &c. וְכָל הָעָם יִשְׁמְעוּ* [*Nam ita dixit Jehova ad*
 me, Pi. Ang. q. d. Deus his verbis consilium suum mihi
 patefecit³. q. d. Non enim sic afflixit populum suum ut
 perdat funditus: mihi enim Deus in hunc modum lo-
 cutus est; Jam posthac quiescam, non indignabor ultra
 10 adversus populum meum, &c.^b Al. *Postquam Dominus*
id dixit ad me, quiescam, & consolationem capiam, &c.^c
Verum hæc dicit, &c. Opponit Propheta Dei consilia
 20 *jactationi Æthiopis^d. Al. Porro, sic dixit, &c. Propheta*
hic occurrit dubitationi de providentia Divina, quæ in-
firmos animos turbare solet; ostenditque Deum confu-
so motus sic temperaturum, ut & gentem illam exscin-
dat, & populi sui reliquias ad se colligat^e. ¶ Qui-
 30 *escam, &c. וְכָל הָעָם יִשְׁמְעוּ* [*Quiescam (vel,*
Quiesco, JT.) & (vel, sed, JT. Angl. tamen, Angl.) insue-
bor, five videbo, five contemplabor, (vel, intueor, JT. vel,
considerabo, Mo. vel, aspiciam cum voluptate: id enim
 40 *וְכָל הָעָם cum ב significat^f;) in loco (vel, habitaculo, M.*
vel, loco parato, Mo. vel, habitatione firma, Ti. vel, sta-
tionem, Ca.) meo, P. &c. i. e. vel super arcam, vel in cœ-
 50 *lo^g: vel, ex sede mea, V. vel, in, five ad, five super, lo-*
cum meum, five sedem meam, For. JT. Verba hæc sunt
vel, 1. Etia, q. d. Fretus oraculo Dei quiescam, & pa-
cato animo expectabo quod prædictum est^h. Vel, 2.
 60 *Dei^h. [Sed diversimodè explicant.] 1. Quiescam, i. e.*
Cessare faciam iram meam erga populum meum, &
cum voluptate aspiciam in locum sanctitatis meæⁱ.
 70 *[Ca. hunc versum cum præced. sic explicat,] Aspicere*
igitur, omnes mortales, elatum montanum signum, &c.
h. e. Nuncio vobis bellum quod fiet in montibus Israe-
litarum, in quo bello ego quietus spectabo; & meos Israe-
litas adversus hostes mollissimè fovebo ac tuebor, tan-
quam æstus, &c.^k. 2. Quiesco, i. e. In præsentia super-
 80 *sedeo ab efficiendo judicio, tanquam otiosus spectator^l.*
Non confestim me opponam Assyriis, quum invadent
 90 *populum meum^m. Et, vel sed, intuebor, nempe in Assy-*
rios, quid molianturⁿ. Populo tamen meo prospicio,
 100 *& sedi meæ^o; i. e. Sanctuario, five Ecclesiæ, cujus illud*
typus erat. Vide Exod. 15. 2, 17. 1 Reg. 8. 13. Dan.
 110 *8. 11 P. Sinam illum agere quæ vult; ego interim Ju-*
 120 *dææ providebo^q. ¶ Sicut, &c. וְכָל הָעָם יִשְׁמְעוּ*
 130 *¶ Sicut calor, vel æstus, (vel, aer, P.*
 140 *fic V.) nitidus, five serenus, (vel, exsiccans, Ti.) super lu-*
 150 *cem, Mo. (vel, propter solem, P. vel, post (vel, secundum,*
 160 *Ca.) pluviam, M. Ti. V. Ca. G. ut Job. 36. 32. & 37. 11^r:*
 170 *vel, super olus, JT. Pi. fim. Ang. ut 2 Reg. 4. 39. Esa.*
 180 *26. 19^s.) sicut (vel, & sicut, Ti. Ang. G.) nubes roris,*
 190 *vel roscida, in æstu, five calore, messis, Ca. Ang. sic Mo.*
 200 *Tir &c. Tanquam sol in terra post imbrem; quando cla-*
 210 *rus Sol gratissimus est, & germinibus optimus^t. [Me-*
 220 *taphoras has variè explicant.] 1. Ero, nempe Assyriis, ut*
 230 *æstus, &c. qui scil. corrumpit olus torrefaciendo; & ut*
 240 *nubes — in messe, quum seges per rorem putrescit^u.*
 250 *[2. JT. hæc verba cum præced. sic accipiunt.] — sed*
 260 *intueor in locum meum: ut æstum serenum super olus, ut*
 270 *densum rorem in æstu messis, hunc esse, JT. i. e. Animad-*
 280 *verto Assyrium hunc planè adversum esse populo & fe-*
 290 *di meæ; atque ita damnosum ut torrens æstus oleribus,*
 300 *aut densæ nubes irrorantes messem, quum æstus tem-*
 310 *pestivus esset. Vide Prov. 25. 13. & 26. 1^v. 3. Testatur*
 320 *Deus se similem fore sereno cœlo, & calori pluvias ex-*
 330 *ficcanti, &c. quæ fruges accelerant, &c. q. d. Tamen si*
 340 *impendeant reprobis clades, tamen iis omnia ex voto*
 350 *fluunt, ut summe beati videantur. Verum saginantur*
 360 *ut boves ad mactationem; & quum securi sunt, adest*
 370 *interitus^x. 4. Nubes roscida tum clara, tum grata, est:*
 380 *sic ego in cœlo voluptate perfundar ex contemplatione*
 390 *vindictæ^y. 5. Hæc valde desiderantur, calor post im-*
 400 *brem, & imber post æstum. Tale futurum dicit Dei præ-*
 410 *sidium^z. Meos Israelitas mollissimè fovebo, tanquam*
 420 *æstus, &c. h. e. eos recreabo suaviter, & contra vim*
 430 *omnem protegam¹. Per has gratissimas res ostendit*
 440 *quàm gratus & suavis sit Dei vultus². Quamvis per-*
 450 *miserit Deus aliquantisper Ecclesiam affligi prospiciet*
 460 *tamen, & emicabit super Ecclesiam, tanquam Sol super*
 470 *herbas*

herbas post pluviam, qui eas maturat, &c. & tanquam nubes (non pluviae, quæ segetes lædat, sed) roris, quæ agricolam protegat. Vide Esa. 4. 5. & 25. 5^c. 6. Hunc versum sic verto, *Quia sic dixit Dominus ad me, Quiescerem? intuerer in loco meo?* (i. e. Si jam quiescerem, & intuerer, phrasi Hebræis usitatissimâ,) id esset tanquam æstus aridus super olus, tanquam densa nubes in æstu messis. Sensus est, Si jam quiescerem, id Ecclesiæ meæ maximè esset noxium, non aliter quàm arens æstus olei, &c. Hæc cum v. præced. optimè videntur coherere, ubi bellum denunciârat populo truculento: ejus hinc rationem reddit, quia nequaquam sibi quiescendum esse nec otiosè speculandum sentiat, quia id Ecclesiæ noxium sit futurum; cujus causam reddit v. seq^d.

5. Ante, &c. *לפני קציר פתח ובוטל גומל*. [Variè reddunt.] Nam ante messem, juxta consummare gemmam, & acerba uva maturescens erit flos, Mo. Nam ante messem, quum consummatus fuerit flos, (vel, cum consummata fuerit gemmatio vitis; vel, cum perfectum erit germen: i. e. ante messem, & ante vindemiam f.) & uva maturescens fuerit flos ejus, P. Inversus dictionum ordo sic converti debet, & flos ejus fuerit uva acerba maturescens, i. e. fuerit versus in uvam acerbam jam maturescentem. Admonet doctus inter Hebræos, *ר* in *רפח* esse Raphatum, nec habere Mappic, signum pronominis fœminei, unde fit ut pronomen ejus subauditum sit *♀*. Quia dum affuerit messis, perfectum erit germen, & ex flore fructus ejus maturescens. Confirmat quod jam dixerat, impios ad tempus florere: sed quum messis adfuerit, quum vites gemmas protulerint & defloruerint, ita ut appareant omphaces, tunc [ut sequens membrum docet] eos succisos iri^b. Al. Nam ante messem, quum perfectum fuerit germen, erit ex flore fructus sensim maturescens. Creverunt, inquit, Assyrii tanquam germina terræ, quæ ubi per gradus ad maturitatem pervenerint, refecantur [ut sequitur] per messorum. Nam ante messem, quum fructus maturi esse deberent, adhuc immaturus est, & dum maturefcere deberet, floret, Ti. Nam ante messem, perfectâ germinatione, & flori succrescente fructu, [nempe, ut sequitur,] abscinduntur, &c. Sensus, Hostes, cum se putabant propè jam adeptos victoriam, peribunt, eisque perinde accidet ac si segetes ante messem, aut vineæ ante vindemiam, vastentur, spemque agricolarum frustrantur^k. Ante messem enim (i. e. vindemiam) gemma erat quasi perfecta vitis; sed ubi maturuit (apparuit) omphax, flos fuit, G. Quinetiam ante messem, (i. e. antequam Rex Assyriæ occupaverit Libnam, & postea Hierosolymam; quod utrumque se effecturum sperabit^l;) quum perfecta erit gemma, quumque omphacium maturescens effectus erit flos, i. e. quum putabit jam ferè tempestivum esse ut Libnam occupet. Metaphora à vinitoribus^m. *רפח* flos hinc, ut Job. 15. 33. *רפח* florem ejus; vel, pro *רפח*, ut *רפח* sit affixum relativumⁿ. ¶ Et, &c. *וְכָרַת הַלֵּל בְּמִסְתָּרָא*. [Et (vel, Tum, Ti. Calv.) præcidet (vel, præcidat, Mo. vel, amputabit, Calv. nempe vel, 1. agricola, Ti. At is vites suas non colit hoc pacto^o: vel, 2. Jehova^m: vel, 3. Rex Assyriæⁿ;) ramusculos, vel palmites, (vel, malleolos, Mo. V. vel, flagella, Pi.) falcibus, (nempe putatoris^o;) & propagines (vel, sarmenta, Pi. vel, propagines rejectiles, Ti.) auferet & succidet, P. V. simil. Pi. i. e. per Angelum occidet in exercitu Assyriorum tum gregarios milites, tum duces & Principes^p. Vel, auferat, amputet, Mo. vel, auferet per incisuram, M. vel, auferendo excindet, Calv. vel, incidendo tollit, Ti. Verbum *וְכָרַת* refertur ad messem^q. [Alii locum sic reddunt,] Abscinduntur sarmenta falcibus, excisique palmites auferentur^r, Ca. Sed abscinduntur falce palmites, propagines quoque auferuntur amputando. Hæc similitudines ostendunt ante tempus prælii egregias fuisse spes Æthiopum, sed eas ante eventum concidisse^r. Dixerat Deum quievissè, & velut otiosus esset, spectasse, dum perrexit Assyrius, &c. Hujus fructus erat Æthiopum ruina, licet tunc efflorescentium, & spem maturitatis atque longæ durationis præbentium: id quod exprimitur sub similitudine vineæ, vel plantæ alterius, quæ intempestivè inciditur, antequam fructus maturescat. Versum sic reddo, Nam (vel, Veruntamen, ut Ps. 118. 17. Esa. 9. 1. q. d. Quanquam populo meo prospiciam, hanc

tamen gentem hosti permittam,) ante messem, sive vindemiam, quum gemma est perfecta, (h. e. quum nondum sit perfecta, sed virens & immatura, uva; vel, ut quum gemma evanuit,) & uva acerba jam maturescit in flore, (vel, & immatura uva jam producit florem,) tum excindet (Heb. & excindet, ut copulativa redundet, ut Zach. 2. 6. vel, & aliquis excindat, h. e. si quis excindat) surculos, sive taleolas, falcibus, (vel, furculi, teneri scilicet & minores ramusculi, excinduntur falcibus; verbum enim hinc impersonaliter & indefinite usurpatur;) & auferat atque defecet ramos; vel, & ramos (nempe majores, qui hinc primarios homines denotant, ut Jer. 48. v. 32.) auferet & defecabit, vel, defecando auferet. Hujusmodi defectio & fructum & plantam perdit; adeoque non correctioni, sed exitio, destinatur. Nomen *רפח* & verbum *וְכָרַת* alibi in S. S. non occurrunt*. [Alii hunc versum cum sequente neclunt, locumque sic reddunt,] Vers. 5. Nam ante messem, quum perfecta gemma & omphacio educato exstiterit flos, ut excindit flagella suis falcibus, & sarmenta (quæ relinquit humi, non autem curat ut vitem, ex sequenti versu^s;) amovet amputatque^t Jun. vinitor: v. 6. Ità derelinquentur, &c. JT. Expositio promissionis quâ modò usus est Deus, se intueri in sedem suam, per similitudinem vinitoris luxuriantia vitis flagella cadentis, ut commodius maturetur vitis, & pascatur alimento suo. Sunt autem hujus similitudinis membra *אֲנָשִׁים*, quorum prius supplet ea quæ desiderantur in posteriore, ut contra posterius ea quæ priori defunt*. Cur noxia Ecclesiæ foret illa quies Dei, &c. (de qua v. 4.) causam hinc reddit, Quia ante messem, quum consummata esset gemmatio, & flos ejus fieret omphax maturescens, abscedit flagella falcibus, & palmites removet, refecavit, scilicet hostis, sive populus ille truculentus de quo antea: eò enim referendum puto, ut sensus sit, Præceptum admodum est hic hostis; expectare non potest donec judicia mea maturuerint. Sed non aliter agit quàm si vinitor messem præveniret, & quum messis in spe est, consummatâ gemmatione atque omphace maturescente, flagella, quæ cultellis solummodo erant putanda, falcibus abscederet, & ipsos palmites refecaret. Itaque mihi quiescendum non est, nec è loco meo otiosè spectandum, sed bellum in hunc hostem est movendum. Poena sequitur v. seq. Relinquentur pariter avibus, &c. v.

6. Et, &c. *וְיָרְדוּ לְעִיט וְגו'*. Relinquentur (vel, Deferentur, V. vel, Relinquentur itaque, M. vel, Ità derelinquentur, Pi. JT. nempe furculi & rami sic defecti & abjecti, tanquam res nullius pretii vel usûs^x; vel, sub. Ang. interfecti, V. Ca. vel, corpora interfectorum in eo bello, V. vel, Assyrii ab Angelo interfecti^y; vel, cadavera Æthiopum^z;) simul (vel, pariter, Pi. JT. h. e. promiscuè^a citra discrimen personarum^a;) avibus (vel, volatili, M. Ang. Ti. ut Ezech. 39. 4. nempe præda, ut Gen. 15. 11. Esa. 46. 11. Jer. 12. 9^a;) montium, P. &c. ubi aves prædatrix^b ces morantur & pariunt, &c. ¶ Et, &c. *וְעָלְיוּ וְגו'*. ¶ Et (vel, Nam, M. vel, Ut, JT.) super ea, vel eum, (vel, super eis, Ca. nempe Assyriis illis cæsis^b; vel, ad, sive juxta, Pi. illos, V. vel, cum hoc, JT.) æstivabit volacris, &c. Mo. vel, per æstatem manebit, &c. M. simil. JT. Pi. &c. i. e. totâ æstate & totâ hyeme comedent cadavera infsepulta^c. V. Verba magnam & continuatam devastationem innuunt: quod alii de opibus terræ, alii de cadaveribus occisorum, accipiunt^d.

7. In tempore illo] Cum ita cæsi fuerint Assyrii. Dum ista in Assyria, Sennacheribo absente, gerentur^f. Post poenâs de Æthiopibus sumptas^g. ¶ Deferetur (nempe à Judæis^h) munus Domino, &c. ¶ Pars de prædaⁱ, Num. 31. 28. 2 Sam. 8. 11^k. Munera de spoliis Assyriorum^l. Al. Prophetia est de conversione Æthiopum ad Christum. Illi seiplos Deo offerent, &c. ¶ A populo, &c. *וְעָלְיוּ מִמֶּשֶׁן וְגו'*. Populi trahi & depilati, Mo. à, vel de, populo distractio, &c. P. Ca. JT. Pi. *וְגו'* hinc deest, ut Esa. 52. 2. sed suppletur ex sequente membroⁿ. Al. Ang. populus distractus, sive dissipatus, &c. M. Ti. Calv. Di. Hoc per appositionem legi debet^o. Et populus Judæus hinc intelligitur, in cujus gratiam Deus huic genti excidium minatur. Utitur autem adducendi verbo, quia antè in exilium trahendi erant P. Gloriosius hoc est Deo, si ipse populus ad eum adferri pro munere dicatur,

dicatur, quam à populo munus aliquod. ¶ *A, &c.* *וְיָצְאוּ מִן הַפּוֹלִי* Et ex populo (vel, à, five de, populo, inquam, V. Pi.) *terribili, &c.* i. e. quosdam ex populo, &c. phra- si Hebræis, Syris & Arabibus familiarissimâ, ut *וְיָצְאוּ* deno- tet quosdam. Sic & Matt. 23. 34. & ex illis, &c. id est, quosdam eorum. Repetit Propheta omnia contume- liosa verba Æthiopis in Assyrios, approbans ea ut verè dicta, sed simul significans Æthiopem indignum fuisse qui illorum spoliis gauderet.

CAP. XIX.

1. *O Nus Ægypti* Prophetia cap. 18. est adversus Æthiopas; hæc, adversus Ægyptios; illa cap. seq. adversus utrosque, utpote vicinos & confede- ratos. Ægyptus etiam typum gerit mundi, quem Christus vicit. Vaticinium hoc ad eadem ferme tem- pora pertinet ad quæ priora. Nam, ut ex Herodoti Euterpe discimus, Sennacheribo Assyriorum Regi co- ævus fuit Sethon, Vulcani sacerdos, Rex Ægypti: nam & bellum Sethoni intulit Sennacheribus. Sethone mor- tuo, divisa est Ægyptus in Reges 12, quorum fuit Psam- mitichus. Is, in paludes ab Ægyptiis relegatus, col- lectâ factione, & Ionum & Carum, qui mare infestum habuerant, ope adjutus, undecim alios Reges vicit at- que interfecit. Huic autem in Regnum successit is Ne- chos qui Josiæ bellum fecit, memorantibus Paralipome- nis & Zachariâ. ¶ *Ascender, &c.* *וְיָצְאוּ מִן הַפּוֹלִי* Vehetur, vel vehitur, in nube levi, vel, super nubem le- vem, Pi. V. &c. insidet nubi veloci, V. Hebr. levi, nam levitas velocitatem efficit. Hoc genere dicendi indi- cat, i. celeritatem executionis judicii Divini; vide Esa. 13. 22. Ezech. 12. 27, 28. 2. subitum & inspera- tum ejus adventum; nam nubes in Ægypto insolentes sunt, cum nunquam ibi pluat; vide Deut. 11. 10, 11. Ezech. 30. 3. & 3. inevitabilitatem judicii; q. d. Non venit super terram, ubi obstacula ei opponi possunt; sed desuper invadit, &c. Porro, Domini descensus ali- bi beneficia, sæpe, ut hic, judicia, Dei significat. In- ducitur hic Dominus equitans, vel, instar Judicis ad ju- dicandum, ut Jud. 5. 10. & 12. 14. vel, instar Ducis ex- ercitus ducantis, &c. ¶ *Et ingreditur Ægy- ptum* Per Sennacheribum; quamvis ea ita muni- tam se putaret, ut nullus accessus ad ipsos pateret.

¶ *וְיָצְאוּ מִן הַפּוֹלִי* Et veniens (sub. in, vel adversus,) Æ- gyptum. Sic in præc. equitans. Loquitur tanquam de re præsentis. ¶ *Et commovebuntur, &c.* ita Ang. *וְיָצְאוּ* Et movebunt se, sub. loco suo, & solum ver- tent, V. Duo erant quibus inprimis confidebant Ægy- ptii; nempe, multitudo idolorum, & fortitudo mili- tum. Utrumque perfugium hic tollit. Numina Æ- gyptiis culta eo tempore erant Vulcanus, Latona, Os- iris, Isis, Bubastis, Apis, ut ex Herodoto discimus. Illis omnibus, inquit Propheta, nulla vis erit ad tutandam Ægyptum contra Dei judicia. Amittent ea suam au- thoritatem, nec amplius habebuntur pro diis, quippe quæ non poterunt clades Ægyptiorum avertere. As- syrii diripient templa deoque aureos & argenteos Æ- gypti, &c. ¶ *Et cor Ægypti tabesceat* (vel, collique- scet, Pi. Ang. &c.) in medio (vel, intimo, Pi.) ejus. Vel, intra ipsos, Angl. Scil. præ metu. q. d. Viribus corpo- ris & animi destituentur. Cor sign. vel fortitudinem, vel consilium.

2. Et, &c. *וְיָצְאוּ מִן הַפּוֹלִי* Et (vel, Nam, inquit, JT.) commiscebo, five permiscebo, (non in confederatione, ut Esa. cap. 9. v. 11. sed in bello. Al. confundam, Mo. P. vel, committam, M. Ti. Ca. For. concurrere faciam, Q. in V. Vulg.) Ægyptios inter se, Pi. JT. vel, cum Æ- gyptiis, M. Ti. Ca. &c. Id factum vel, i. bello illo Psammitichi; vide ad v. 1. post Sethonis (cujus æqualis erat Esaias) mortem, cum Ægyptus in plura Regna dividebatur; vel, 2. cum Assyrii Ægyptum invaderent, aliis eum admittente volentibus, aliis ab- nudentibus; ut & in Juda factum, Esa. 8. 6. Quanquam prius probabilius. ¶ *Regnum adversus regnum* Id est, ut Græci rectè interpretantur, *πόλεμος ὁ ἐν πόλεως*,

(*nomus contra nomum* d.) Verùm legendum, *πολεὺς νο- mus*; non, *πόλεος* lex. Nomus autem dicitur, inquit Cyril- lus, illis unaquæque civitas, cum vicina regione, &c. * BP. 4. 24. Vel, provincia, &c. quarum 12 erant ante bellum Psam- mitichi, Herod. l. 2.

3. Et, &c. *וְיָצְאוּ מִן הַפּוֹלִי* Et evacuabitur, vel ex- inanietur, (vel, deficiet, G. sub. consilio, M.) spiritus Æ- gypti, &c. Mo. P. Nihil illis erit animi, ac propterea (ut sequitur) consilii erunt inopes. Prius animum, nunc G. mentem, ipsis adimit; quæ duo ad Regni defensionem necessaria sunt. Spiritus, i. e. intellectus, ex collat. Calv. membri seq. Adimam illis sapientiam & prudentiam, Pi. quâ antea maximè commendabantur; præsertim V. quod Religionis causam attinet; quâ etiam se longè Musc. anteponebant aliis, se inventores esse literarum jactan- tes, & prudentiam sibi ingenitam esse censebant. Hinc etiam Ethnici Ægyptum vocabant eruditam, & matrem artium, & excellentes viri eò peregrinaban- tur, &c. ¶ *Consilium ejus precipitabo, &c.* *וְיָצְאוּ מִן הַפּוֹלִי* Deglutiam, vel absorbebo, Mo. Pi. sic JT. &c. destruiam P. perdam, M. in nihilum redigam: ut neque consilium Pi. capere possint; neque, si ceperint, quidpiam proficiant, aut juxta consilium efficiant. ¶ *Et, &c.* *וְיָצְאוּ מִן הַפּוֹלִי* Et (vel, Tum, Ti. Pi.) interrogabunt (vel, quærent, five inquirent, Mo. Ti. vel, consulent, Pi. JT. sim. M.) simula- cra, &c. P. vel, ad vana, &c. Mo. vel, idola, &c. Pi. JT. i. e. dæmonia, quæ ipsis responsum dabant: maximè verò idolum Latonæ, ex Herodoto. Nihil omittent Pi. quo avertere possint imminentem afflictionem. Et, V.

4. Et, &c. *וְיָצְאוּ מִן הַפּוֹלִי* Et tradam, &c. M. P. Ti. &c. Et concludam, &c. Mo. Pi. Ang. marg. ut Gen. 8. 2. ut pisces in piscinis, &c. ¶ *In, &c.* *וְיָצְאוּ מִן הַפּוֹלִי* In manu, vel manum, dominorum (vel, domini, M. Ti. Ang. ut verba plur. de uno usurpantur, Gen. 24. 27. & 42. 30. Exod. 21. 4. 1 Reg. 22. 17. 2 Par. 18. 16. Ang. vel, dominantium, JT. For.) duri, Mo. V. vel, durorum, P. Ca. Pi. i. e. quorum unusquisque erit durus; vide Pi. sim. Esa. 2. 20. vel, durissimi, M. vel, dure, JT. sic For. Ang. Heb. duri cujusque, JT. vel, crudeli, Ti. Ang. vel, mo- roforum & sevorum, sing. pro plur. Intelligunt hic V. vel, 1. Regem Assyriæ; vel, 2. Regem Babylonæ; vel, 3. Psammitichum; vel, 4. tyrannos 12 qui post Sethonem surrexerunt; vel, 5. præfectos Romano- rum. ¶ *Et rex fortis, ita Mo. P. &c.* ut Genes. 49. 3. Esa. 25. 3. ¶ *Violentus, Ti. V. durus, V. rigidus, JT. Pi. crudelis, ut Gen. 49. 7. Deut. 28. 50. Heb. robustus, vel obfirmatus, Pi. Psammitichus. Pertinax, qui non cedit precibus, non flebitur ad miseri- cordiam. Fortis, ut non facile in libertatem restitui possint, &c.*

5. Et, &c. *וְיָצְאוּ מִן הַפּוֹלִי* Et deficient (vel, deperdentur, P. vel, ebibentur, i. e. exhaurientur, ut sit in Niphal, à *וָיָצָא*: vel, diminuent, Pi. five deperdent, JT. Di. ut sit in Pihel, non in Niphal. Concordat lingua Æthiopi- ca, ubi *וָיָצָא* in activo est, destruere, Matt. 27. 40. Luc. 1. 52. in passivo, dissolvi, destrui, Matt. 24. 2. aqua (vel, aquam, five aquas, JT. Pi. Di.) de mari, Mo. P. &c. vel, ne influant in mare, JT. i. e. Omnia opera naturæ miseri sui populi operâ oppugnabunt, & aquas Nili aver- tent ad siccitatem usque, ut stagnum Mœris cum suis pyramidibus & labyrintho perficiant, adducti solâ libi- dine animi sui. Inexpugnabiles videbantur Ægyptii, quod & mari & Nilo & propugnaculis cincti essent, & difficiles essent ad eos accessus; nam nullum erat Nili ostium quo non facile arcerentur naves. Itaque præcla- ro hoc situ gloriabantur. Sed prælidia sunt inania ubi Deus animadvertere constituit. Docet hæc munitiones nihil eis profuturas. Al. Hæc omnia figurata sunt. Res ita se habebit quasi nulla esset aqua in mari, quia commercia deficient, per piratas illos Caras & Ionas. Ità Herodotus. Strabo Ionas interpretatur Miletios, à quibus conditum ait murum Miletiorum, Naucratiæ & Schediam, Psammitichi temporibus. Ex aquis tam maris quàm Nili pendebant Ægyptiorum res omnes. Fortè Pharaonis ditionem mare vocat, ut significet ab- latum iri ditionem ejus. Indè Imperia in Daniele di- cuntur ex mari ascendere, i. e. ex ditionis amplitudine oriri. Confer Jer. 51. 36, 44. Ezech. 31. 4. ¶ *Et*

fluvius

9. *Confundentur qui*, &c. *עֹבְדֵי פֶשֶׁתִּים שְׂרִיקוֹת* *O-*
perantes lina, vel *linea*, *pedinata*, Mo. P. *simil. d. Ar.* è
 quibus scilicet fiunt retia piscatoria ^d: vel, *reticulata*, ⁴ V.
 Q. in Di. vel, *varia*, sive *multicoloria*, Q. in V. vel, *opti-*
ma, sive *electa*, He. in V. Di. vel, *linum fissile*, o. vel,
carminatum, Ch. Præcipua hæc erat merx Egypti,
 1 Reg. 10. 28. Prov. 7. 16. Ezech. 27. 7. Vox hæc alibi
 de vitibus usurpatur, quarum optimas denotat, Esa. 5.
 2. & 16. 8. Propriè veritatem, *resplendentia*. Nam שְׂרִיקוֹת, ⁴ Ang.
 vel שְׂרִיקוֹת, Ethiopice sign. *splendere*. Hinc שְׂרִיקוֹת, unde
 Latinorum *sericum*, est, linum sive byssus optima, ful-
 gens ac splendens, instar splendoris Solis orientis, de
 quo verbum שְׂרִיקוֹת Ethiopibus usurpatur Matt. 13. 6. ut
 & Arabibus; qui fulgor serico convenit. Sic Zach. 1. 8.
 שְׂרִיקוֹת שְׂרִיקוֹת verterem, *equos orientis solis colorem*
imitantes, quem fulvum dicere queas. [Alii reddunt,] ⁶ Di.
 qui operantur in lino, *reticulata* facientes opera, M. qui li-
 num faciunt & sericum, Ti. opifices eximii lini, Ca. vel, *line-*
orum generosorum, Pi. *lineorum generosorumque*, JT. Culto-
 res linorum serici, i. e. qui summo studio linum nutriunt
 & educant. Erubescant hi propter defectum lini, quod
 nullum amplius nascetur juxta rivos ⁸. Et, &c. ⁶ Pi.
 וְאֶרְבִּי חֹרִי *Et texentes* (vel, *plectentes*, Ti.) *retia*, P.
 BA. sic dicta propter חֹרִי foramina quibus scatent ¹: BA. 2. 4.
 vel, *perforata retia*, Mo. *nassas*, Ti. *maculas*, Ca. vel,
 opera *reticulata*, nempe vestes foraminibus plenas. Vi-
 de Esa. 3. 18. Et *textores alborum operum*, JT. Pi. ex
 lino, bysso, xylino, aliisque rebus pretiosis quas profert
 Egyptus ¹. Albarum vestium è lino Egyptiaco, quali-
 bus utebantur Principes, Esth. 8. 15. & Dan. 7. 9. ¹ Jun.
 Potes & hoc referre ad texturam quæ fit ex candidissi-
 mis virgulis ex fruticibus, quæ aquis gaudent; unde
 dicuntur *canistra candoris*, Genes. 40. 16. ¹ Ang.
 10. Et erunt, &c. וְהָיוּ שְׂחֹתִיחַ מִבְּנֵי אֵם *Et erunt*
retia ejus contrita, Mo. P. *sim. Ti. Ca. vel, dissipata*, Calv.
 quasi *dissipata*, M. Non erit ibi retium usus P. Et erunt
 positiones ejus *confuse*, i. e. hami, qui in fundum aqua-
 rum ponuntur ad capiendum pisces ⁹. Al. Et aggeres
 ejus sunt *confusi*, nè scilicet aquas contineant ¹. Deni-
 que, erunt *propositis*, sive *consiliis*, ejus (scil. terræ Egy-
 pti, nam affixum est soem ¹. h. e. tyrannorum tunc
 dominantium ¹), *contriti*, JT. Pi. q. d. Principes Egy-
 pti suis cædentur virgis. Miser populus, non ab exteris,
 sed à suis hominibus, indignè occupabitur in officiis va-
 nissimis & laboriosissimis, prout [antecessores eorum]
 Israelitas antea occupaverant ². Vox שְׂחֹתִיחַ (ubique ¹)
 sign. *fundamenta* ², Psalm. 11. 3. & metaphoricè, *con-*
silia ², quæ sunt fundamenta actionum ². Om-
 nes, &c. כָּל עֹשֵׂי שְׂכָר אֲנִי נֶפֶשׁ *Omnes facientes* (vel,
 omnium facientium, Angl. vel, *omnes qui faciuri sunt*, Pi.)
clausuram (vel, *emissaria*, Anglicè, *fluces*, vel *dams* ²;
 vel, *excipulum*, JT. Pi. Heb. *clausuram*, i. e. alveum quo
 concludatur aqua è Nilo derivata, ut fiat stagnum Moe-
 rios. שְׂכָר scriptum pro שְׂכָר, à שְׂכָר conclusit, Gen. 8. 2.
 Vel, *lacunas*, M. vel, *conclusionem*, seu *rete*, seu *venationem*,
 Q. in Ma. qui concludunt aquas, ut in illis congregatis
 piscentur ²), *stagnorum* (vel, & *stagna*, M. JT. Pi. Ang.
 Al. & omnes qui faciunt *stagna*, Ti. *sim. Ca.*) *anima*, Mo.
 Angl. vel, *animarum*, Angl. vel, *viventium animarum*, M.
 Angl. vel, *nempe vivaria*, Ti. *sim. Ca. vel, pro piscibus*, P.
 Ang. i. e. Qui *stagna muro claudunt*, sive *vivaria*, in
 quibus sunt *anima*, h. e. pisces *viventes* ¹, ut Gen. 1. 20. ¹ V.
 Vel, *voluptaria*, JT. Pi. Heb. *anima*, i. e. desiderii ¹, ut
 Gen. 23. 8. Deut. 23. 24. Al. שְׂכָר pro *clausura* ac-
 ciunt, ex mera conjectura, nam alibi non ita sumitur,
 sed pro *mercede*, Prov. 11. 18. Itaque sic verito, Et erunt
 fundamentis ejus *contriti* quicunque faciunt *mercede* *stagna*
animarum; ut tum in שְׂחֹתִיחַ tum in שְׂכָר subintelli-
 gatur ². Sensus est, Conducant sibi *mercede* qui a-
 mœna faciant *vivaria*: sed ipsa terræ *fundamenta* cor-
 ruent, sic ut omnes qui in faciendis istis *vivariis* occu-
 pantur ipsis *fundamentis* collapsis conterendi sint ¹. ¹ Di.
 Al. sic, Et per ejus, vel eorum, *consilia* conterentur qui
 faciunt *emissaria* in *stagna* pro *piscibus*: vel, ejus, vel eo-
 rum, *aggeres* conterentur, cum omnibus illis qui *mercede* (ut
 vox sæpe usurpatur, Jon. 1. 3. Mal. 3. 5: vel, pro *mer-*
cede; ellipsis præpositionis, ut Mal. 2. 5.) faciunt *stag-*
na, vel, qui *lucrum faciunt* ex *stagnis*, pro *piscibus*, vel *vo-*
luptariis, qu. d. Peribit illis omnis sumptus. Prius
 dixit

6. Et, &c. וְהִלָּכְוּ *Et elongabunt se*, vel *elonga-*
buntur, (nè scil. postea defluant in Egyptum ¹; vel,
subducent sese, V. vel, *elongare facient*, Mo. *sim. Ang. vel,*
retro abicientes, JT. vel, *repellent*, Pi.) *flumina*, M. Mo. &c.
 Intellige Nilum ²; vel, ejus rivos, sive canales indè
 ductos ¹, ad irrigandum regionem. Dixit, fore ut Ni-
 lus arefeat, nempe per illam derivationem in stagnum
 Moerios: nunc narrat indè futurum ut rivi ex Nilo
 ducti repellantur, & ita ipsi quoque arecant ². Non
 curabunt publicam utilitatem, quam Egyptus tota per-
 cipit ex derivato Nilo; sed veluti à tergo ponent, ut
 indulgeant suis voluptatibus ². Et siccabuntur
 rivi, &c. וְהִיָּדְדוּ *Rivi munitiois*, Mo. vel, *aggeris*, Ti.
aggerati, Ca. vel, *aggeribus ducti*, JT. vel, *aggeribus mu-*
niti, Heb. *munitiois*, Pi. Calv. Angl. ut Deut. 20. 20.
 quomodo dicebantur rivi qui munitas urbes vel arces
 cingebant & muniebant ¹. Alludit ad aggeres qui non
 modò exundationes Nili arcebant, sed & totam ter-
 ram protegebant ². Vel, *obfessionis*, ut Deuter. 28. 52.
 q. d. qui loca illa ita muniebant, ut non possent capi nisi
 per longam obfidionem ¹. Vel, *arcis*, V. vel, *profun-*
di, Ch. vel, *ingentes*, Sy. vel, *Egypti*, P. V. BP. For.
 Ita Egyptus vocatur etiam 2 Reg. 19. 24. Mic. 7. 12.
 vel, 1. quia וְהִיָּדְדוּ est munitus locus. Nulla autem re-
 gio est naturali situ tutior. Vide Diod. 1. 18. & Strab.
 1. 16. Vel, 2. ab angustis, quia וְהִיָּדְדוּ *coarctari*, & וְהִיָּדְדוּ
angustum, sonat. Angusta enim est Egyptus, & à mari
 Syenem usque tota patet in longitudinem ². Rivos E-
 gypti vocat per quos aqua Nili deducebatur in varia lo-
 ca ¹. [Al. sic,] Rex Assur Egyptiis tam durus erit
 acsi Nilus exsiccatu esset, &c. ¹. Calamus (vel,
 Arundo, M. JT. Pi. i. e. arundines ¹), & juncus (vel, *ca-*
rectum, M. Mo. vel, *alga*, JT. Pi. vel, *papyrus*, Ca.) *mar-*
cescet; sic Ti. Pi. vel, *languebunt*, JT. Pi. scil. defectu
 aquæ ¹: vel, *deprimetur*, Ca. vel, *excidentur*, Mo. P. M.
 Verbum hîc tantum & Esa. 33. 9. occurrit ¹: קָנִי
 וְסִיף קָמְלוּ *Arundines & papyri inutiles erunt* ¹, quæ
 alioquin magno illis usui erant ¹; vel, ad struendas
 naves, vide supra 18. 1. q. d. Deficient eorum na-
 ves ¹: vel, ad conficiendum storeas lectis, & *nassas*
 piscibus, &c. P. & chartas ad scribendum ¹.

7. Nudabitur, &c. וְעָרֹם עָלָיו *Gramineta* (vel,
Herba, M. vel, *Virentia*, V. sic Ti. Ca. sub. *olera*, V.
simil. Ti. Ca. sub. quæ sunt, P.) *juxta rivum*, vel *in rivo*,
 Mo. P. M. &c. *Nuditates*, sive *Evacuationes*, *juxta ri-*
um, i. e. *alvei & concavitates* quæ sunt ad ripam flu-
 vii ¹. Papyri, &c. JT. Pi. Sic vertimus, tum, 1. ex no-
 tatione & forma vocis; nam וְעָרֹם est *cutis*; papyrus au-
 tem Nili in multas cutes sive coria diffecabatur: tum, 2.
 ex antitheto in altera parte versûs, unde constat hîc
 agi de rebus insativis quas producit Nilus, cujusmodi
 erat papyrus: tum, 3. quia non est credibile Prophe-
 tam, qui *algam & juncum* nominaverit, oblitum fuisse
 papyri, quæ una fuit ex præcipuis opibus Egypti ¹.
 A fonte suo, וְעָלָיו *Juxta* (vel, *super*, Calv.) *os*
rivi, Mo. Os accipit pro ipsa fluvii origine, quæ are-
 scet, &c. ¹; multò magis loca à fonte remotiora: stu-
 pendam itaque vastationem innuit ¹. Verùm os fluvii
 potius est, quo se in mare exonerat ². Al. in ora rivo-
 rum, JT. Pi. Al. *juxta ripam*, sive *litus*, &c. M. P. Ti.
 Ca. &c. Ripæ, ut hîc os, ita alibi *labia*, vocantur, Gen.
 41. 3. Exod. 2. 3. Ezech. 47. 6, 7. Ut os è duobus
 labiis, ita rivus è duabus oris sive ripis, constat ².

8. Mærebunt piscatores *Quia non poterunt piscari*
 ob defectum aquæ ¹. Summi hierant opifices, & appri-
 mè necessarii; quia Egyptus plurimùm piscibus vesce-
 batur, supersticiosè à multis carnibus abstinens; &
 quia noxia animalia, quibus abundat Nilus, vesceban-
 tur, ut docent historici ¹. Expandentes rete; sic
 M. P. Mo. Pi. וְהִנְחִיחוּ *Verriculum*, Ti. sic Ca. *reteja-*
culum, JT. Emarcescent, וְהִנְחִיחוּ *Infirmabuntur*,
 Mo. P. *sim. V. languebunt*, JT. Pi. *peribunt*, Ca. *exciden-*
tur, vel *exterminabuntur*, Q. in V. Prat. pro fut ¹.

9. Confundentur qui, &c. עֹבְדֵי פֶשֶׁתִּים שְׂרִיקוֹת *O-*
perantes lina, vel *linea*, *pedinata*, Mo. P. *simil. d. Ar.* è
 quibus scilicet fiunt retia piscatoria ^d: vel, *reticulata*, ⁴ V.
 Q. in Di. vel, *varia*, sive *multicoloria*, Q. in V. vel, *opti-*
ma, sive *electa*, He. in V. Di. vel, *linum fissile*, o. vel,
carminatum, Ch. Præcipua hæc erat merx Egypti,
 1 Reg. 10. 28. Prov. 7. 16. Ezech. 27. 7. Vox hæc alibi
 de vitibus usurpatur, quarum optimas denotat, Esa. 5.
 2. & 16. 8. Propriè veritatem, *resplendentia*. Nam שְׂרִיקוֹת, ⁴ Ang.
 vel שְׂרִיקוֹת, Ethiopice sign. *splendere*. Hinc שְׂרִיקוֹת, unde
 Latinorum *sericum*, est, linum sive byssus optima, ful-
 gens ac splendens, instar splendoris Solis orientis, de
 quo verbum שְׂרִיקוֹת Ethiopibus usurpatur Matt. 13. 6. ut
 & Arabibus; qui fulgor serico convenit. Sic Zach. 1. 8.
 שְׂרִיקוֹת שְׂרִיקוֹת verterem, *equos orientis solis colorem*
imitantes, quem fulvum dicere queas. [Alii reddunt,] ⁶ Di.
 qui operantur in lino, *reticulata* facientes opera, M. qui li-
 num faciunt & sericum, Ti. opifices eximii lini, Ca. vel, *line-*
orum generosorum, Pi. *lineorum generosorumque*, JT. Culto-
 res linorum serici, i. e. qui summo studio linum nutriunt
 & educant. Erubescant hi propter defectum lini, quod
 nullum amplius nascetur juxta rivos ⁸. Et, &c. ⁶ Pi.
 וְאֶרְבִּי חֹרִי *Et texentes* (vel, *plectentes*, Ti.) *retia*, P.
 BA. sic dicta propter חֹרִי foramina quibus scatent ¹: BA. 2. 4.
 vel, *perforata retia*, Mo. *nassas*, Ti. *maculas*, Ca. vel,
 opera *reticulata*, nempe vestes foraminibus plenas. Vi-
 de Esa. 3. 18. Et *textores alborum operum*, JT. Pi. ex
 lino, bysso, xylino, aliisque rebus pretiosis quas profert
 Egyptus ¹. Albarum vestium è lino Egyptiaco, quali-
 bus utebantur Principes, Esth. 8. 15. & Dan. 7. 9. ¹ Jun.
 Potes & hoc referre ad texturam quæ fit ex candidissi-
 mis virgulis ex fruticibus, quæ aquis gaudent; unde
 dicuntur *canistra candoris*, Genes. 40. 16. ¹ Ang.
 10. Et erunt, &c. וְהָיוּ שְׂחֹתִיחַ מִבְּנֵי אֵם *Et erunt*
retia ejus contrita, Mo. P. *sim. Ti. Ca. vel, dissipata*, Calv.
 quasi *dissipata*, M. Non erit ibi retium usus P. Et erunt
 positiones ejus *confuse*, i. e. hami, qui in fundum aqua-
 rum ponuntur ad capiendum pisces ⁹. Al. Et aggeres
 ejus sunt *confusi*, nè scilicet aquas contineant ¹. Deni-
 que, erunt *propositis*, sive *consiliis*, ejus (scil. terræ Egy-
 pti, nam affixum est soem ¹. h. e. tyrannorum tunc
 dominantium ¹), *contriti*, JT. Pi. q. d. Principes Egy-
 pti suis cædentur virgis. Miser populus, non ab exteris,
 sed à suis hominibus, indignè occupabitur in officiis va-
 nissimis & laboriosissimis, prout [antecessores eorum]
 Israelitas antea occupaverant ². Vox שְׂחֹתִיחַ (ubique ¹)
 sign. *fundamenta* ², Psalm. 11. 3. & metaphoricè, *con-*
silia ², quæ sunt fundamenta actionum ². Om-
 nes, &c. כָּל עֹשֵׂי שְׂכָר אֲנִי נֶפֶשׁ *Omnes facientes* (vel,
 omnium facientium, Angl. vel, *omnes qui faciuri sunt*, Pi.)
clausuram (vel, *emissaria*, Anglicè, *fluces*, vel *dams* ²;
 vel, *excipulum*, JT. Pi. Heb. *clausuram*, i. e. alveum quo
 concludatur aqua è Nilo derivata, ut fiat stagnum Moe-
 rios. שְׂכָר scriptum pro שְׂכָר, à שְׂכָר conclusit, Gen. 8. 2.
 Vel, *lacunas*, M. vel, *conclusionem*, seu *rete*, seu *venationem*,
 Q. in Ma. qui concludunt aquas, ut in illis congregatis
 piscentur ²), *stagnorum* (vel, & *stagna*, M. JT. Pi. Ang.
 Al. & omnes qui faciunt *stagna*, Ti. *sim. Ca.*) *anima*, Mo.
 Angl. vel, *animarum*, Angl. vel, *viventium animarum*, M.
 Angl. vel, *nempe vivaria*, Ti. *sim. Ca. vel, pro piscibus*, P.
 Ang. i. e. Qui *stagna muro claudunt*, sive *vivaria*, in
 quibus sunt *anima*, h. e. pisces *viventes* ¹, ut Gen. 1. 20. ¹ V.
 Vel, *voluptaria*, JT. Pi. Heb. *anima*, i. e. desiderii ¹, ut
 Gen. 23. 8. Deut. 23. 24. Al. שְׂכָר pro *clausura* ac-
 ciunt, ex mera conjectura, nam alibi non ita sumitur,
 sed pro *mercede*, Prov. 11. 18. Itaque sic verito, Et erunt
 fundamentis ejus *contriti* quicunque faciunt *mercede* *stagna*
animarum; ut tum in שְׂחֹתִיחַ tum in שְׂכָר subintelli-
 gatur ². Sensus est, Conducant sibi *mercede* qui a-
 mœna faciant *vivaria*: sed ipsa terræ *fundamenta* cor-
 ruent, sic ut omnes qui in faciendis istis *vivariis* occu-
 pantur ipsis *fundamentis* collapsis conterendi sint ¹. ¹ Di.
 Al. sic, Et per ejus, vel eorum, *consilia* conterentur qui
 faciunt *emissaria* in *stagna* pro *piscibus*: vel, ejus, vel eo-
 rum, *aggeres* conterentur, cum omnibus illis qui *mercede* (ut
 vox sæpe usurpatur, Jon. 1. 3. Mal. 3. 5: vel, pro *mer-*
cede; ellipsis præpositionis, ut Mal. 2. 5.) faciunt *stag-*
na, vel, qui *lucrum faciunt* ex *stagnis*, pro *piscibus*, vel *vo-*
luptariis, qu. d. Peribit illis omnis sumptus. Prius
 dixit

9. Confundentur qui, &c. עֹבְדֵי פֶשֶׁתִּים שְׂרִיקוֹת *O-*
perantes lina, vel *linea*, *pedinata*, Mo. P. *simil. d. Ar.* è
 quibus scilicet fiunt retia piscatoria ^d: vel, *reticulata*, ⁴ V.
 Q. in Di. vel, *varia*, sive *multicoloria*, Q. in V. vel, *opti-*
ma, sive *electa*, He. in V. Di. vel, *linum fissile*, o. vel,
carminatum, Ch. Præcipua hæc erat merx Egypti,
 1 Reg. 10. 28. Prov. 7. 16. Ezech. 27. 7. Vox hæc alibi
 de vitibus usurpatur, quarum optimas denotat, Esa. 5.
 2. & 16. 8. Propriè veritatem, *resplendentia*. Nam שְׂרִיקוֹת, ⁴ Ang.
 vel שְׂרִיקוֹת, Ethiopice sign. *splendere*. Hinc שְׂרִיקוֹת, unde
 Latinorum *sericum*, est, linum sive byssus optima, ful-
 gens ac splendens, instar splendoris Solis orientis, de
 quo verbum שְׂרִיקוֹת Ethiopibus usurpatur Matt. 13. 6. ut
 & Arabibus; qui fulgor serico convenit. Sic Zach. 1. 8.
 שְׂרִיקוֹת שְׂרִיקוֹת verterem, *equos orientis solis colorem*
imitantes, quem fulvum dicere queas. [Alii reddunt,] ⁶ Di.
 qui operantur in lino, *reticulata* facientes opera, M. qui li-
 num faciunt & sericum, Ti. opifices eximii lini, Ca. vel, *line-*
orum generosorum, Pi. *lineorum generosorumque*, JT. Culto-
 res linorum serici, i. e. qui summo studio linum nutriunt
 & educant. Erubescant hi propter defectum lini, quod
 nullum amplius nascetur juxta rivos ⁸. Et, &c. ⁶ Pi.
 וְאֶרְבִּי חֹרִי *Et texentes* (vel, *plectentes*, Ti.) *retia*, P.
 BA. sic dicta propter חֹרִי foramina quibus scatent ¹: BA. 2. 4.
 vel, *perforata retia*, Mo. *nassas*, Ti. *maculas*, Ca. vel,
 opera *reticulata*, nempe vestes foraminibus plenas. Vi-
 de Esa. 3. 18. Et *textores alborum operum*, JT. Pi. ex
 lino, bysso, xylino, aliisque rebus pretiosis quas profert
 Egyptus ¹. Albarum vestium è lino Egyptiaco, quali-
 bus utebantur Principes, Esth. 8. 15. & Dan. 7. 9. ¹ Jun.
 Potes & hoc referre ad texturam quæ fit ex candidissi-
 mis virgulis ex fruticibus, quæ aquis gaudent; unde
 dicuntur *canistra candoris*, Genes. 40. 16. ¹ Ang.
 10. Et erunt, &c. וְהָיוּ שְׂחֹתִיחַ מִבְּנֵי אֵם *Et erunt*
retia ejus contrita, Mo. P. *sim. Ti. Ca. vel, dissipata*, Calv.
 quasi *dissipata*, M. Non erit ibi retium usus P. Et erunt
 positiones ejus *confuse*, i. e. hami, qui in fundum aqua-
 rum ponuntur ad capiendum pisces ⁹. Al. Et aggeres
 ejus sunt *confusi*, nè scilicet aquas contineant ¹. Deni-
 que, erunt *propositis*, sive *consiliis*, ejus (scil. terræ Egy-
 pti, nam affixum est soem ¹. h. e. tyrannorum tunc
 dominantium ¹), *contriti*, JT. Pi. q. d. Principes Egy-
 pti suis cædentur virgis. Miser populus, non ab exteris,
 sed à suis hominibus, indignè occupabitur in officiis va-
 nissimis & laboriosissimis, prout [antecessores eorum]
 Israelitas antea occupaverant ². Vox שְׂחֹתִיחַ (ubique ¹)
 sign. *fundamenta* ², Psalm. 11. 3. & metaphoricè, *con-*
silia ², quæ sunt fundamenta actionum ². Om-
 nes, &c. כָּל עֹשֵׂי שְׂכָר אֲנִי נֶפֶשׁ *Omnes facientes* (vel,
 omnium facientium, Angl. vel, *omnes qui faciuri sunt*, Pi.)
clausuram (vel, *emissaria*, Anglicè, *fluces*, vel *dams* ²;
 vel, *excipulum*, JT. Pi. Heb. *clausuram*, i. e. alveum quo
 concludatur aqua è Nilo derivata, ut fiat stagnum Moe-
 rios. שְׂכָר scriptum pro שְׂכָר, à שְׂכָר conclusit, Gen. 8. 2.
 Vel, *lacunas*, M. vel, *conclusionem*, seu *rete*, seu *venationem*,
 Q. in Ma. qui concludunt aquas, ut in illis congregatis
 piscentur ²), *stagnorum* (vel, & *stagna*, M. JT. Pi. Ang.
 Al. & omnes qui faciunt *stagna*, Ti. *sim. Ca.*) *anima*, Mo.
 Angl. vel, *animarum*, Angl. vel, *viventium animarum*, M.
 Angl. vel, *nempe vivaria*, Ti. *sim. Ca. vel, pro piscibus*, P.
 Ang. i. e. Qui *stagna muro claudunt*, sive *vivaria*, in
 quibus sunt *anima*, h. e. pisces *viventes* ¹, ut Gen. 1. 20. ¹ V.
 Vel, *voluptaria*, JT. Pi. Heb. *anima*, i. e. desiderii ¹, ut
 Gen. 23. 8. Deut. 23. 24. Al. שְׂכָר pro *clausura* ac-
 ciunt, ex mera conjectura, nam alibi non ita sumitur,
 sed pro *mercede*, Prov. 11. 18. Itaque sic verito, Et erunt
 fundamentis ejus *contriti* quicunque faciunt *mercede* *stagna*
animarum; ut tum in שְׂחֹתִיחַ tum in שְׂכָר subintelli-
 gatur ². Sensus est, Conducant sibi *mercede* qui a-
 mœna faciant *vivaria*: sed ipsa terræ *fundamenta* cor-
 ruent, sic ut omnes qui in faciendis istis *vivariis* occu-
 pantur ipsis *fundamentis* collapsis conterendi sint ¹. ¹ Di.
 Al. sic, Et per ejus, vel eorum, *consilia* conterentur qui
 faciunt *emissaria* in *stagna* pro *piscibus*: vel, ejus, vel eo-
 rum, *aggeres* conterentur, cum omnibus illis qui *mercede* (ut
 vox sæpe usurpatur, Jon. 1. 3. Mal. 3. 5: vel, pro *mer-*
cede; ellipsis præpositionis, ut Mal. 2. 5.) faciunt *stag-*
na, vel, qui *lucrum faciunt* ex *stagnis*, pro *piscibus*, vel *vo-*
luptariis, qu. d. Peribit illis omnis sumptus. Prius
 dixit

dixit eos pisces non capere; hic, non servare, posse.
 11. *Stulti* (sub. sunt, Ti.) principes *Taneos*; sic LXX; [עֲזַרְיָה] *Sohan*, Mo. P. &c. *Xoite*, Ca. Chald. *Taneos*; quæ urbs Ægypti celeberrima, & antiquissima, Num. 13. 22. & regia, Psalm. 78. 12. quæ est ad unum ex ostiis Nili: unde dictus est *sinus Taniticus*. A *Tsoan* fit *Tanes*, per amissionem literæ; ut à *Tsor*, vel *Tsur*, fit *Tsp*, *Tyrus*. Vide dicta ad Matt. 1. 21. Metropolis hæc erat Ægypti. q. d. Consilarii Pharaonis qui degunt in Tani. *Tzoanis* hic meminit, ut populum Dei admoneret veteris historiæ, quod præsentis vaticinio facilius crederent. ¶ *Sapientes*, &c. [חֲכָמֵי יִשְׂרָאֵל] *Sapientes consilarii* (Sapientes Pharaonis, consilarii Pharaonis: vel, *Sapientum consiliorum*, Ti. Ang. sic V. i. e. sapientissimorum, ut, *sapiens mulierum*, pro sapientissima, Prov. 14. 1. *improbi terræ*, pro improbiis, Ezec. 7. 21. vide & Ezec. 28. v. 7. vel, *Sapientum & consiliorum*, JT. Pi.) *Pharaonis*, *consilium* (vel, & *consilium*, Q. in V. vel, quorum *consilium*, M.) *insatuarum* (vel, *stultum*, Ti.) est, P. Mo. M. Ca. Ti. vel, *obbrutescet*, JT. Pi. sim. Ang. vel, *insanum* est, Q. in V. vel, *stultum* erit illis, Al. in V. ¶ *Quomodo* (vel, *Quomodo*, quæso, Pi.) *dicitis* (vel, *dictatis*, JT, sic Ch. *Audebitisne dicere*, Ca.) *Pharaoni*; sic P. &c. [אֵל פַּרְעֹה] *Ad* (vel, *de*, Pi. Angl. ut Esa. 37. 33.) *Pharaonem*, Q. in V. sic M. Mo. &c. pro *Parob*, P. i. e. in persona Pharaonis; i. e. Regis Ægypti, nempe *Sethonis*, vel *Psammitichi*, vel illius Regis qui *Taniticum* nomen tenebat. Apostrophe ad consiliarios Regis. ¶ *Filius sapientum ego* Ità Mo. &c. sub. sum, Ang. vel, sub. *tu es*, vel, *ille est*, Q. in Angl. Quod durius est. *Sapientum*, sub. *hominum*; ellipsis subiecti, ut v. 12. Gen. 41. 8. quod exprimitur Deut. 1. 13. 15. q. d. Quidam velut alumnus sapientiæ, quæ permanet apud majores meos. Hæreditaria, & quasi naturalis, mihi est sapientia. Verba hæc sunt consiliorum, vel, 1. de Rege, cui pro more adulantur, &c. 2. de ipsis, ut quis diceret se esse sapientissimum, &c. ¶ *Filius regum antiquorum*? Ità P. Pi. simil. M. Mo. Ti. Ca. JT. Sy. &c. Multi enim sacerdotes Ægyptii ad Reges antiquos genus suum referebant. Ridet stultam Ægyptiorum jactantiam, quæ gloriari solebant se primos esse omnium populorum, & multis annorum millibus alios prævertisse; & à primo Rege ad *Sethonem* hunc progenies hominum fuisse 341 P., & totidem in terra Pontifices & Reges; & durasse Regnum ipsorum per 10340 annos. ¶ [מֶלֶךְ קִדְמִי] *Regum qui à principio*, o. Ar. sic Ch. *regum orientis*, sive *orientalium*, i. e. antiquorum. ¶
 12. *Ubi*, &c. [אֵינֶם הָיָה חֲכָמִים] *Ubi ipsi nunc sapientes tui*? Mo. *Ubinam*? *ubi sapientes tui*? Ti. *Ubi nunc sunt*, &c. Pi. *Ubi sunt ipsi*? *ubi sunt*, &c. Ang. *Ubi sunt illi nunc*, &c. V. *Ubi ipsi*? *ubi*, inquam, *sunt*, &c. M. Apostrophe ad Regem. ¶ *Et indicent*, &c. [וְיִדְעוּ] *Et sciant*, &c. Mo. Ca. Ang. & cognoscant *quid consulerit*, &c. V. More humano loquitur. Solent prius homines consulere, quam statuere. Et scire faciant, P. si sciunt, M. num sciunt, Ti. Pi. Ægyptii divinos suos consulebant de maximis & minimis, & nihil illis absconditum putabant.
 13. *Stulti*, &c. [כֹּסְלִים] *Stulti* (vel, *Obtusi*, V.) *facti sunt*, V. Vulg. *Infatuati sunt*, M. P. Mo. *Desponderunt animum*, Ti. *Stultè agent*, JT. Pi. *Desecerunt*, LXX, Ar. *Delirant*, Ca. *Insanierunt*, V. Verbum significat *voluntariam & præsentem stultitiam*, quia idem verbum aliâ flexione sign. velle, Hof. 5. 11. & *presumere*, Genes. 18. 27. 31. ¶ *Emarcuerunt*, [רָעוּ] *Decepti*, sive *Seduci*, sunt, M. Mo. Ti. V. *Decipiuntur*, JT. Pi. *Errant*, Ca. sic Ch. *Exaltati sunt*, o. *Extulerunt se*, Sy. *Amoti sunt*, Ar. *Obruuntur fallaciis*, For. ¶ *Principes Memphis*, [נְּוִי] *Noph*, Mo. Calv. Ang. &c. q. d. Consilarii degentes in illa urbe. Celeberrima erat hæc urbs, & altera è principibus Ægypti urbibus; ubi idcirco Reges interdum residebant. ¶ *Ubi* dicitur etiam Jer. 2. 16. & 44. 1. & 46. 14. 19. & eadem urbs Hof. 9. 6. dicitur [מִצְרַיִם] *quod rectius*. Sic mons ei aditus *Mæti* Herod. *Euterpe*. Frequens autem illis gentibus in media voce interponere, quam sequente consonâ Græci in μ vertunt. Ità ex [מִצְרַיִם] facta *Memphis*; quomo-

do & Chald. & Arab. habent & hic, & Hof. 9. 6. Hof. die dicitur *Alexandria*, vel *Alcairo*, (sive *Grand Cairo*, Angl.) à potentia, &c. Duæ erant (teste Strab. l. 17.) urbes celebres in Ægypto, *Memphis* & *Momemphis*, forte *Momphis*. Utrum *Moph* una, & *Noph* altera, fuerit, doctis judicandum relinquo. ¶ *Deceperunt Ægyptum*, *angulum populum ejus* i. e. Quæ, instar anguli, aut lapidis angularis, stabilit (& ornat) omnia Regna vicina, vel subjugata sibi, vel fœdere juncta. ¶ [פְּנֵי שְׂבִיטָה] [Variè reddunt.] Usque ad *extremi-tatem* (Hebr. *angulum* P, ut Jud. 20. 2. Synecdoche speciei. Angulus enim est extremitas ædificii.) *tribuum illius*, JT. Pi. id est, *Universam conturbabunt*: nullus erit nomus liber ab istorum infania. Al. per *tribus Ægyptum*, o. per *angulos tribuum ejus*, Sy. *Angulum tribuum ejus*, per appositionem, i. e. optimam partem, regionem scilicet celeberrimam, totius Ægypti, h. e. urbes capitales & primarias, quæ sunt fulcimentum, robur & decus patriæ; perinde atque anguli sustinent totam domum. ¶ *Angulum baculos* [forte legendum, *baculorum*] *ejus*, Ti. *Ægyptum cum nationibus suis*, Ar. *angulo tribuum ejus*, Mo. Al. qui sunt ejus *nationum columen*, Ca. *angulus* (vel, qui putabantur *angulus*, M. V. vel, qui sunt *fulcimentum*, Ang.) *tribuum ejus*, P. V. Calv. &c. i. e. *eximii tribuum*. Lego [וְנָשָׂא] ut idem sit quod [וְנָשָׂא]. Principes & majores populi, sive familiarum; qui sic dicuntur Jud. 20. 2. 1 Sam. 14. 38. Regem Ægypti, quo seducto oportuit cadere totum Regnum. Vel, sapientes, quibus adeo gloriabantur, quibus respublica illorum fulciebatur, velut angulo tota moles ædificii sustinetur. Ruinæ præludium meritò facit Principum fœcordiam. ¶ [וְנָשָׂא] signific. *angulum*, Job. 1. 19. Jer. 31. 40. inde, *lapidem angularem*, vide Job. 38. 6. Jer. 51. 26. qui etiam simpliciter *angulus* dicitur, Zach. 10. 4. Esa. 28. 16. deinde, (quia tales lapides domum fulciunt,) *munitionem*, Zeph. 1. 16. & 3. 6. Porro, Propheta hic loquitur de Ægypto in sua dialecto. Nomos Ægyptiorum appellat *tribus*. [וְנָשָׂא] proprie *virga*, inde *tribus*; sic dicta, vel, quod ortæ essent [Tribus Israel] ex eadem stirpe; vel, quod nomina earum 12 virgis inscripta essent: vel potius, respectu potestatis judicariæ cujusque Tribus; *virgam* enim sign. imperatoriam potius, quam ambulatoriam, Psal. 2. 9. & 45. 7. & 110. 2. ¶
 14. *Dominus miscuit in medio ejus spiritum vertiginis*, [וְנָשָׂא] *Perversitatem*, Mo. P. Pi. &c. i. e. *perversum*, *inversum* & *immutatum*. *Curvitatem*, Pi. sim. For. *divaricantem*, Ti. Infundet eis potum, quo hausto corripiuntur vertigine. [וְנָשָׂא] *miscuit* dicitur de infusione vini, &c. Vide ad Esa. 5. 22. q. d. Pervertet Dominus judicium eorum; ut nihil rectum intelligere possint; ut undecim illi Reges nihil in commune confluent, sed, dum pugnant linguli, vincantur universi. Pro spiritu sapientiæ, quam tantopere jactant, inebriavit eos Deus spiritu vertiginis & erroris, ut præcipientes ruant in vias perversas ad perniciem reipub. Nec accusari hic potest Deus, quia eos ob manifestum vitium punit, &c. ¶ *Et* (vel, *Itaque*, Pi.) *errare fecerunt* (vel, *facient*, Principes spiritu illo corrépti), *Ægyptum*, &c. Ità Ang. &c. ¶ *Sicut*, &c. [כַּמֶּלֶךְ] *Sicut errat* (vel, *circumagitur*, i. e. *volutat se*, vel *volvere solet*), *ebrius in vomitu suo*, P. M. &c. vel, dum ore egerit ebrietatem. Hoc per auxesin subjungit, q. d. non vulgariter ebrius, cui aliquid intelligentiæ superest, sed porco similis, &c. perfecte ebrius, cui neque honesti neque decoris cura est. ¶
 15. *Et non erit Ægypto* (vel, in Ægypto, G.) *opus* (vel, *officium*, G.) *quod faciat* (vel, *facere possit*, V. vel, *faciant*, G.) *caput*, &c. [וְנָשָׂא] *Caput* (vel, sive *caput*, Ti. Ca.) & (vel, sive, Ti. Ca. vel, P. M.) *cauda*, *ramus* & *juncus*, Mo. P. &c. h. e. *Primarius aut plebeius*, *potens aut inops*. *Caput* & *ramus* idem significant, nempe *magnates*: sic etiam *cauda* & *juncus* significant, nempe *principes*, *nec satrapa*, *nec prædictus*, *nec dominator*, Ch. *Nemo officium faciet*, non *senator*, non *sacerdos*, non *senex*, non *juvenis*. Idem loquendi genus habuimus & explicavimus 9. 14. Neque magister neque plebei agent quicquam quod sit illis utile, ad liberandum Ægyptum ab Assyriis. Omnes ordines priva-

^z Calv. privabuntur consilio, nihil illis succedet ^z. Desperata erunt omnia ^a.

^b Pi. ^c Ec. 16. *Quasi mulieres*] h. e. Erunt timidi, ex seq^b. & effeminati ^c. Vide Jer. 51. 30^d. ¶ *A facie commotionis*, &c. מִפְּנֵי תְנוּפָת וָגו'] *A facie elevationis* (vel, agitationis, Mo.) *manus*, &c. P. Mo. *ad motum manus*, &c. Ca. *propter agitationem* (vel, elationem, Sy.) *manus*, &c. JT. Pi. Manum agitare est, minari ^{*}; vel etiam, punire: q. d. Cum Deus punire eos coeperit, statim animis concident, &c. ^f. quod cum Deo, non cum hominibus, negotium ipsis sit ^g. Erunt in maximo metu, cum videbunt manum Domini paratam ipsos ferire ^h.

17. *Et erit terra Juda Ægypto* (vel, *Ægyptiis*, Pi. &c.) *in pavorem*; sic Ch. P. sim. V. Mo. o. Sy. מִיִּיִּי?] Vox alibi in S. S. non occurrit ⁱ. [Variè reddunt.] *In terribulamentum*, Ti. V. *in commotionem*, V. *titubationi*, JT. Pi. i. e. præ metu titubabunt ^k. Sensus est, vel, 1.

Judæam, quam contemnebat Ægyptus, postea timebit ^l. Vel, 2. Ægyptii ita acerbè castigati sunt quod Judæos à fiducia in Deum abduxissent, eisque adeò exitii causa fuissent, ut, quoties eis in mentem venirent Judæi, toto animo cohorrerent; ac si quis diceret, mulieris quam corruperit intuitum pudori fore, ubi relictum fuerit lenocinii dedecus, & Deus fidei conjugalis vindex apparuerit ^m. Vel, 3. Cum intelligent quomodo Judæam invaserit Sennacheribus, Ægyptii quoque sibi metuent ⁿ, tum ob confederationem; tum ob vicinitatem; (quomodo & Æthiopia tremere dicitur ad excidium Ægypti, Ezech. 30. 9, 10. & vicinæ gentes ad ruinam Tyri, Esa. 23. 5. Ezech. 26. 15, 18.) tum quod, judicia Dei in populum suum immissa videntes, ipsi graviora meritò exspectarent ^o. [Nec vanus erat hic metus:] Nam Sennacherib eos invasit, & Sethon consilii inops in coenaculum se contulit, ibique apud simulachrum comploravit quanta pati periclitaretur; uti hæc refert Herod. in Euterpe P. Al. *in festivitatem*, San. For. q. d. Ægyptus eandem festivitatem, eadem sacra cum Judæis observabit, quippe ad fidem conversa, &c. ^q.

Vel, *in circumagitationem*, i. e. Audito nomine Judææ Ægyptii circumrotabuntur, & huc atque illuc discurrent, (præ metu,) sicut in festivitatis Judæorum fieri solet ^r. מִיִּיִּי אֶת־יְהוָה, vel מִיִּיִּי, quod sign. tripudiare, ut in festis mos est, 1 Sam. 30. 16. deinde, talem tripudiationem denotat quæ ex metu oritur, Psal. 107. 26. quo correpti stare nequeunt, sed pedibus veluti tripudiant, & cor etiam illis tripudiat, sive trepidat, &c. ^t. ¶ *Omnis* (vel, *Quicumque*, scilicet ex Ægyptiis ^u), *qui illius* (nempe terræ Judææ, i. e. occupationis illius per Sennacheribum ^v), *fuerit recordatus pavebit*, מִיִּיִּי יִפְחַד] *Sibi* (vel, *in se*, Mo. vel, *super*, sive *ad eam*, M. Ti. V. Calv.) *timebit*, P. vel, *paveat*, M. Pi. [Alii מִיִּיִּי cum præcedentibus jungunt, locumque sic reddunt,] *Quicumque recordabitur* (vel, *mentionem fecerit*, JT.) *illius apud se*, (h. e. ferid, recogitans quid Judææ accidit ^y), *pavebit*, Pi. JT. [Ar. totum sic reddit, *Ita formidabilis reddetur, ut quoties aliquis nominaverit eam ipsis, timebunt*: sim. & o.] ¶ *A facie*, &c. מִפְּנֵי עֵצָה וְהוֹרָה] *Propter consilium* (vel, *decretum*, V. vel, *præ metu consilii*, Angl.) *Jehovæ exercituum quod decrevit super* (vel, *contra*, Angl.) *eam*] Id est, vel Judæam, Ægyptiis spectantibus ^z; vel Ægyptum ^a; quæ mala sibi eventura præfagit ^b.

18. *In die illa*] Non, dum calamitates hæc illis incumbunt ^c, sed post illud tempus ^d; ut Esa. 4. 2. & 18. 7*. nempe tempore Evangelii, &c. ^e. Hactenus minæ: jam addit promissionem ^f. ¶ *Quinque civitates*] Celebriores scilicet ^g. Quinque erant præcipuæ Ægypti urbes, nempe Memphis, Tanis, Alexandria, Bubastis, & Heliopolis ^h. Id colligunt ex Ezech. 30. At ibi plusquam sex numerantur ^k. Vel, *quinque*, pro multis ^l: i. e. aliquamulti Ægyptii, quorum numerus soli Deo notus est ^m. E senis urbibus quinque convertentur ⁿ. Idoneus urbium numerus, &c. ^o. ¶ *In terra Ægypti*] Ægyptii h. l. & Assyrii v. 23. synecdochicè pro omnibus Gentilibus convertendis adhibentur P. ¶ *Loquentes linguâ Chanaan*] i. e. Hebræa ^q, quæ primæva erat, Gen. 11. 1. sic dicta, quod ea loquerentur vel, 1. Hebræi, qui hoc tempore Chanaan incolebant ^r; vel, 2. Cananæi, sive Chami posterii ^s; quam Abr. Is. & Jac.

addiderunt dum in Cananæa vivebant ^t, cum antea Chaldaicè loquerentur ^u. Quod mihi non placet ^v. BC. Quin lingua hæc Hebræa dicitur, quia post linguarum confusionem nullibi pura servata est præterquam in posteris Heber, è quibus fuit Abraham ^w. Nec omnino credibile est, linguam illam, quæ ante ædificationem Babelis apud omnes obtinuit, in ea familia amissam esse quæ operi illi manus suas non commodabat, in illis autem familiis servatam fuisse quæ opus istud unicè promovebant ^x. Eadem lingua Phœnissæ sive Cananææ, & Hebrææ, aut certè paululum diversa. Vide quæ ex Choerilo, Plauto, Luciano attulimus ad lib. 1. V. R. C. ubi de literis agimus ^y. Hinc Cananæi nusquam cum Judæis per interpretem egerunt, (vide Jos. 2. de exploratoribus;) sicut fecerunt Ægyptii, Genes. 42. 23. & Ammonitæ, &c. Neh. 13. 23, 24 ^z. Non tamen contenderim Chananæorum dialectum in omnibus cum Hebraica convenisse, cum inter ipsos Hebræos (sicut etiam inter Græcos) variæ fuerint dialecti ^a. [Plura de his qui vult, adeat Cl. hunc Authorem, l. 2. c. 1, &c.] Significat hæc phrasi, 1. quod Ægyptii linguam sanctam discant, tum propter Legem Domini, tum ob commercium cum Ecclesia Israelis, &c. ^d: 2. consensum Ægyptiorum cum populo Dei in confessione fidei, &c. ^e. q. d. Sermo eorum erit circumcisus & purus. Vide Esa. 6. 5. & Zeph. 3. 9 ^f. Cum unica tantum lingua esset quæ Deum profiteretur, per ejusmodi linguam consensum in Religione intelligendum esse manifestum est. Nam & hæc loquendi formæ satis vulgò usitatæ sunt, *loqui eodem*, aut *vario idiomate*, cum assensum aut dissensum notare volumus ^g. [De tempore impletionis hujus prophetiæ variant.] 1. Cum Sennacheribus Judæam primùm invasit, multi Judæi se recepère in Ægyptum, Esa. 11. 14, 15. atque ibi verum Deum, ut oportet, colentes, multis Ægyptiis exemplum dedère, derelictis idolis, eundem Deum colendi. Josephus hæc refert ad tempora mille annis posteriora hoc vaticinio: sed contextus totus ostendit hoc ad eadem tempora de quibus hactenus egit referendum. Quanquam latet in hoc vaticinio per sensum sublimiorem vocatio Gentium per Evangelium ^h. [Aliis hæc sententia non placet: de qua sic Calovius;] 1. Non est quoddam Grotius urgeat seriem & ordinem temporum, quem in his vaticiniis non observari ipse fatetur ad Esa. 14. 28. ita annotans, *Est alia prophetia, cum superiori non coherens: neque novum est à comminationibus ad antiqua tempora spectantibus discedere Prophetas ad promissiones N. T. tempora concernentes*. 2. Non de paucis hinc vaticinatur, sed de integris quinque civitatibus, &c. ⁱ. 3. Nihil de hac [Ægyptiorum conversione] occurrit in historiis, sive sacris, sive profanis ^k. Quare referendum hoc ad tempora Messia ^l, cum Ægyptii fidem Christi recipere ^m, per prædicationem Marci & aliorum. Unde frequentes & illustres ibi fuisse Ecclesias historia ecclesiastica testatur ⁿ. ¶ *Et, &c.* וְיִשְׁבְּעוּר לַיהוָה] *Et jurantes* (vel, & juratæ, JT. vel, quæque jurabunt, Pi.) *per Dominum*, Mo. P. &c. i. e. in jurando invocabunt Jehovah ^o. Illustres hæc pars est tum prærogativæ Divinæ, tum officii humani, Deut. 6. 13. & 10. 20. &c. ^p. Verum tunc וְיִשְׁבְּעוּ regit ב, non ל ^q. Vel, *Jehovæ*, JT. Pi. Ang. ut Psal. 132. 2 ^r. Per jusjurandum fidem dabunt Jehovah ^s, (ut subditi Regi, 2 Par. 36. 13. Ezech. 17. 13, — 18 ^t.) abnegatis idolis ^u. Vide Esd. 10. 5. Nehem. 10. 29. Psal. 119. 106 ^x. Vel, fidem dabunt se nunquam à Jehovæ defecturos: vel, nomine juramenti universa Religio intelligitur, ut sæpe alias. Per quem enim juramus, eum colimus ^y. Colent Deum, & fidem Christianam recipient. Solemus enim sermonem nostrum confirmare per eum quem colimus ^z. ¶ *Civitas*, &c. עִיר הָהָרָה וְאֶת־לְאֹחֶת] *Civitas Heres* (vel, *solis*, V. For. Vulg. vel, *Heliopolis*, Ca. vel, *Civitas destructionis*, sive *desolationis*, M. JT. Pi. Ang. Gal.) *dicetur* (vel, *vocabitur*, Ti. V. Sy. o.) *uni*, Mo. P. Pi. i. e. unicuique, ut Esa. 6. 2. *sex alæ uni*, i. e. unicuique ^a. Vel, *ad unam* quæ non crediderit, M. idèque exitio devota est ^b. Vel, *una ex his*, Ti. sim. Ca. Ar. His verbis sex tam quamque urbem exitio destinat, significans omnes qui non convertuntur ad Deum funditus perituros ^c. Vel, *unaquæque*, JT. Pi. *Destructionem* hinc intellige

Calv. spiri-

Calv. in

Calv. in

Calv. in

Calv. in

spiritualem & æternam^d. *Civitas destructionis* hic dicitur civitas à destructione liberata †; ut infra 25. 6. *convivium facium* nominatur convivium vini à fœcibus purgati^f. Duplex in Hebræo lectio; *דָּרָס* destructio^g, (& quanquam hæc ipsa vox alibi non legatur, alia tamen ei non abfimilis usurpatur Esa. 49. 19. Amos. 9. v. 11^h.) & *דָּרָס*, quod *solem* signⁱ. Job. 9. 7. Jer. 19. 2^k. Sensus est, Una ex istis erit Heliopolis^l, urbs antiqua. Vide Joseph. Orig. 2. 3^m. *Dicitur uni*, i. e. reputabitur una earum; ut Psal. 87. 5. Similis phrasia Esa. 62. 4. Multæ erant urbes Soli sacratæ, & ab eo dictæ: ut *Bethshemesh* apud Cananæos, Jos. 15. 10. *Kir-heres* apud Moabitas, Esa. 16. 7, 11. & apud Egyptios *Heliopolis*, quæ *On* dicta Gen. 41. 45. & hodie *Damiata*ⁿ. Hanc nominat, quia in ea idololatria præcipuè vigeat, & erat civitas sacerdotum^o, teste Strabone P. Una hæc erat è sex urbibus ad quas Egyptii ab omni Regni parte se receperunt, teste Herod. ubi etiam erat sacer eorum taurus, Mnevis dictus^q. Hoc dicit, etiam in ipsa urbe quæ præcipua idololatriæ sedes jampridem erat Judæos victuros ex suis legibus^r. Chald. utramque lectionem conjungit, *Et civitas Bethshemesh*, [vel, *civitas domus solis*, ut habet Latinus Interpres in Bib. Pol.] *quæ destruenda est, dicitur una ex eis* *.

19. *Erit altare Domini* Nempe, ad memoriam, non ad sacrificia. Confer Jos. 22. 22, &c. Tale enim extra Jerusalem non erat construendum, Deut. 12. 13, 14. nisi ex instinctu Dei, 1 Reg. 18. 30, &c. Potius altare spirituale, ad sacrificia spiritualia, Esa. cap. 56. vers. 7. & 60. 7. Rom. 12. 1. Heb. 13. 10, 15, 16^x. Nomine *altaris*, velut signi, cultum Dei denotat^y. q. d. Coletur Deus ab Egyptiis cultu N. T. ut nunc colitur ab Israelitis apud altare holocausti. Est synecdoche speciei *תַּרְחֻמִּים*, qualis Mal. 1. 11. item Joel. 2. 28^z. ¶ *In medio terre Egypti* Id est, in ipsa sede Regni, vel, in intimo sinu^a; ut facilius Egyptii undique convenire possint: quæ de causâ etiam Hierosolyma erat in corde terre Canaan: Psalm. 122. 4, 5^b. Al. intra Egyptum^c. Sed prus malo, obsequens membrum †. ¶ *Et, &c.* *לְיִשְׂרָאֵל אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ* [Et (vel, item, Calv.) *statua* (vel, *titulus*, &c. Ch. P. vel, *sedes edita*, Ca.) *ad, vel juxta, terminum* (vel, *confinia*, Ca.) *ejus* (i. e. vel altaris^f, vel Egypti^g: sub. *statuetur*, Pi.) *Domino*, Mo. Ti. Calv. &c. vel, *coram Domino*, Ch. vel, *pro honore Domini*, M. Inscriptio terminorum Egypti erit *יְהוָה* *Jehova*; quæ significatur Egyptum, non, ut antea, diis falsis, sed Jehovæ, consecratam esse^h. Columnæ in quibus inscriptum erit nomen Deiⁱ; in testimonium quodd additi sint cultui Jehovæ: id est, Publicè profitebuntur doctrinam Evangelii^k. Tot erunt in Egypto pietatis indicia, ut quàm primùm aliquis pedem ei intulerit, eam discerneret, &c. Vide Zach. 14. 9, 20, 21. Alludit vel ad columnas à Patriarchis erectas ad cultum Dei, Gen. 12. 7. & 28. 18. &c. †; vel ad Jos. 24. 26, 27^m; vel ad Jos. 22. 10, &c. †.

20. *Erit, &c.* Heb. *Et erit* (sub. *hoc quod diximus*, V. q. d. hæc erectio altaris & tituli^o), *in signum*, &c. Pi. Calv. &c. quodd scil. colatur Jehova ab Egyptiis; vel, quodd Egyptii oppressi clamaverint, & Dominus eos exaudierit^q. Exauditiō Divina, eorumque liberatio quum ipsum in angustiis invocarent, signum erit favoris Dei, &c. ¶ *Clamabunt enim, &c.* Vel, 1. Judæi, dum terram eorum infidebit Sennacheribus^{*}. Vel potius, (ut totus contextus indicat,) 2. Egyptii, afflicti, nec ab idolis sublevati^r. ¶ *וְיִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּ* [Quum (ut^y alibi redditur; vel, *Nam quum*, ut Jer. 4. 30. & 12. 12^t.) *clamabunt, &c.* Angl. ¶ *Et mittet eis salvatorem, &c.* *וְיִשְׁלַח אֱלֹהֵינוּ שָׁלוֹם* [Servatorem, (vel, defensorem,) & magnatem, vel primatem, (vel, ducem, sive principem, For. Calv. vel, judicem, Ch. Sy. Ar. vel, magnum virum, M. vel, etiam magnum aliquem, Angl. qui quicquid aggreditur efficere potest^v;) & liberabit (vel, qui liberet, M. sim. JT. Pi. Ar.) eos, Mo. P. Ti. &c. Servatorem, & magnum aliquem, h. e. magnum servatorem; ut, *nubes & fumus*, pro nube fumosa, Esa. 4. 5^x. Intelligunt hic vel, 1. Angelum, qui Sennacheribi exercitum confecit^r: vel, 2. Christum^z, dictum servatorem magnum, Tit. 2. 13^a. 21. *Et cognoscetur Dominus ab Egypto*] Non, ut olim, in Judæa tantum^b. Nunc addit Esaias quodd præcipuum

erat: neque enim coleretur Dominus nisi agnoscere-
tur, Rom. 10. 14^c. Cognitio Dei est fundamentum omnis^c Calv.
cultus. Vide Jer. 31. 34. Hos. 6. 3. Rom. 16. 25, 26. &c.
q. d. Cæca non erit eorum religio, ut Act. 17. 23. sed
Deus se illis notum faciet, Psal. 76. 1^d. Al. [Sensus est,] ^d Ang.
Tanto miraculo [nempe deletionē exercitus Sennache-
ribi] multi Egyptiorum ad Deum verum se conver-
tent^t. Sed nihil de Sennacheribo, aut Angelo percus-
fore, in textu occurrit, &c. ¶ *Et cognoscet Æ-*
gyptii, &c.] Id est, agnoscet, sive profitebuntur, &c.
ut Esa. 59. 12. Jer. 3. 13. Matt. 7. 23e. ¶ *Et co-*
lent, &c. *וְיִשְׁכְּחוּ* [Et facient sacrificium, &c. Mo.
P. M. Calv. sic^o. Ar. Et colent (sub. eum, Ti. Angl. &
sub. cum, Angl.) hostiis, Ti. vel, sacrificio, JT. Pi. col-
lectivè, i. e. sacrificiis spiritualibus. Vide v. 19. Soph.
3. 10. Mal. 1. 11^h. Colent eum, &c. ut Naaman Syrus,
2 Reg. 5. 17ⁱ. ¶ *Et vota* (vel, *votum*, Pi. &c.) *vo-*
vebunt (non, ut antè, idolis suis, sed *,) *Domino*] Pars
hæc erat specialis cultus Dei, illis præsertim temporib-
us, Levit. 27. Num. 6^k. ¶ *Et solvent*] Sub. *illud*.
Ellipsis pronominis †.

22. *Percutiet Dominus Ægyptum plagâ, &c.* *וְיַכְתִּי*
אֶת־מִצְרָיִם [Percutiendo, & sanando, Mo. P. Ti. Pi. V. vel,
& salvando, M. percutiens, & sanans, Calv. plagâ, (vel,
plagâ magnâ, Ar. vel, plagâ percutiet, Sy.) & (vel, tum,
Sy. Ar.) sanabit eos, &c. sic Ch. plagis afficit, & sanat, JT.
Infiget vulnera, sed sanabilia: h. e. ita percutiet, ut
non perdat; corripiet enim eos ut revocet ad se^l. Sig-
nificat salutes Ægyptiis fore plagas^m. Tandiu per-
cutiet donec convertantur, & tunc placabitur eisⁿ.
Al. Hebræa locutio est, pro quo dicere liceat, *Et sana-*
bit Dominus Ægyptum a plaga quâ eam percusserat, i. e.
à bellis civilibus^o. ¶ *Et, &c.* *וְיִשְׁכְּחוּ* [Et
exorabitur (vel, placabitur, P. sim. Ti. vel, exorabilis erit,
Mo. sic For.) eis, M. JT. Pi. &c. [Ca. totum sic reddit,
Cumque plagâ affecerit, medebitur, & exoratus sanabit.]

23. *Erit via* (vel, *agger*, JT. *via strata*, Pi. Mo. *trium-*
iter, Ti.) *de Ægypto in Assyrios, &c.*] Docet h. l. boni-
tatem Dei non uni tantum populo, ut antè, sed toti
orbī, communicandam. Assyrios & Ægyptios hic nomi-
nat, tanquam infestissimos Ecclesiæ hostes, qui videban-
tur longissimè omnium à regno Dei diffusi; quibus cum
venia data esset, de remotis nationibus multò plus pei-
erat^r. Psammiticho jam plenè regnante, alta pax
erit & commercia inter Assyrios & Ægyptios, qui diu
hostes inter se fuerant^q. Verùm de pace & concordia
spirituali Prophetam hic loqui constat ex verbis se-
quentibus, & ita omnes Christiani accipiunt. Solus
Grotius cum Judæis de bonis corporalibus intelligit^r.
Conversi ex Ægyptiis & Assyriis (qui antea odio irre-
conciliabili sese invicem persecuti sunt^{*}), colent inter
se amicitiam^t. Ad Regnum Christi hoc referendum,
nec Egyptii ante illud concordēs erant cum Assyriis.
Pacato Deo, cessare debent malevolentia, jurgia, &c.
& fraternus amor ex pietate fluit^v. ¶ *Et servient*
(vel, *colent*, M. P. Ti. Ca. sub. *Domino*, Ti. V. Ca. M.)
Ægyptii Assur, וְיִשְׁכְּחוּ [Ipsi Assur, Mo. Assyriis, &c. sic
Ch. Sy. Ar. Calv. Non, ut prius, servitute durâ, sed
cum cultu benevolentia & concordia^z. Comiter ma-
jestatem Regis Assyrii observabunt^y. Qui prius arde-
bant studio nocendi, il, mutato animo, benefacere cu-
piunt^z. Al. & Assur, P. vel, & colent, sive ut colant, Domi-
num cum Assur, sive Assyriis, M. Ti. Ca. sic JT. Pi. Angl.

24. *Erit Israel tertius, &c.* *וְיִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּ*
Tertius (vel, *tertia*, M. JT. Pi. sub. *soror*, Pi. ut Jerem. 3.
8, 10. Ezech. 16. 45, &c. & Cant. 8. 8^b: vel, sub. *na-*
tio, M. sic JT. vel, sub. *Dei*, ut, *decima Dei*, Esa. 6. 13^c.
Supplementum apposui, quia *וְיִשְׁמְעוּ* est fœmin^d. Sed
non idcirco necessarium id erat, quia Scriptura de gen-
tibus & Regnis promiscuè (vel in fœm. vel in masc. lo-
qui solet. Vide Esa. 15. 1, 4, 5^t. Al. felicitate *tertius*,
Ca.) *Ægypto* (vel, *cum Ægypto*, M. vel, *ab Ægypto*, Ca.)
& *Assur*, Mo. P. Ti. &c. i. e. utrique erit fœderatus. Id
duravit per tempora Ezechia, 2 Reg. 20. 19^f. Sed hoc
non constat^g. Respicit tempora Evangelii^h. q. d. Is-
rael sese Assyriis & Ægyptiis ad junget tertium, colendo
scilicet cum eis amicitiam & societatem in cultu Deiⁱ.
Vel, *tertius*, i. e. medius, vel mediator, (qui unius non
est, sed saltem duorum,) per quem amicitia inter
Ægyptios

Ægyptios & Assyrios coalescet : vel potius, *tertia*, aut *media*, (ut sæpe pro eodem sumuntur *tertium* & *medium*,) *quædam benedictio*, [ut sequitur,] unde derivabitur omnis benedictio, i. e. sanctitas sive gratia spiritalis, juxta Gen. 12. 3. *In te omnes gentes benedicentur*. Concludit promissionem quam attigerat; fore scilicet ut Ægyptiis, &c. benedicatur quemadmodum Israel. quod d. Diruto muro intergerino, tollentur & odium & distinctio inter Judæos & Gentes, Eph. 2. 12, &c. & utrique inter se communionem habebunt, Zach. 8. 23. Act. 10. 27, &c. & 11. 3, &c. ¶ *Benedictio* (vel, denique *benedictio*, Pi. vel, nempe *benedictio*, Ang.) *in medio terræ* *Benedictio* hæc cœlestis (nempe Christus per quem omnes benedicentur) primò erit *in medio terræ*, i. e. in Judæa, quæ media jacet inter Assyriam & Ægyptum; indeque ad alias gentes manabit. Vel, in medio totius terræ, in quo ferè tres isti populi habitabant. *Benedictio*, vel, 1. activè, ut Gen. 12. 2. Psal. 21. 7. & 72. 17. Ità respicit unum Israel, per quem, tanquam vehiculum, benedictio ad reliquos duos populos defertur; idque duplici nomine: tum quia Christus ab eo oriturus erat; tum quia Ecclesia in eo constituitur. Vel, 2. passivè, ut Esa. 65. 8. Zach. 8. 13. Ità extenditur ad tres hos populos. Denique, *benedictio in medio populo terræ*, J. T. i. e. Communio hæc erit posterorum Chami cum Jephethi posteris, & utrorumque cum Israelitis ex genere Schemi, juxta Gen. 9. 27. Verùm nulla hic mentio prolis Japhethi, nam Ashur erat ex prosapia Semi, Gen. 10. 22. *Benedictio*, i. e. pax & felicitas incorrupta. *Benedictio*, nempe Dei, i. e. felix Ecclesiæ status.

25. *Cui benedixit*; ità Ch. Mo. P. Ti. Ar. sic. *וְיִבְרַךְ* *Cui* (scilicet populo; vel, *Quorum cuique*, Pi.) *benedicturus est*, J. T. &c. Ad verb. *Cui benedixit ei*: Redundat alterum relativum. *Quam* [nempe *benedictionem*] *conciliabit eis*, Ca. *Quia ipsi benedixit*, Sy. Nam (relativa particula pro causali, ut 1 Sam. 15. 15.) *benedicet*, vel *benedicturus est, illi*, Q. in V. Angl. nempe Israel: vel, *illorum cuique*, Pi. Angl. Singularis numerus positus distributivè. ¶ *Benedictus populus meus Ægypti* Vel, *Ægyptus*, Ma. *Ægyptius*, Calv. *Ægyptii*; appositio. Sic dicit, propter multos pios qui tunc in Ægypto fuerunt. q. d. Gentes conversæ æquabuntur Israeli, fièntque *populus Dei*. Qui titulus antea Israelitis peculiaris, Deut. 7. 6. Psal. 78. 71. nunc Ægyptiis communicabitur. Vide Deut. 32. 21. Hof. 2. 23. ¶ *Et opus manuum mearum Assyrius* Quo, inquit, ego utor ut volo, sicut figulus opere figulino. [Reliqui aliter.] Insignit Assyrios proprio Ecclesiæ elogio, quæ vocatur *figmentum Dei*, non à prima, sed nova, creatione. Vide 2 Cor. 5. 17. Eph. 2. 10. & 4. 24. ¶ *Hæreditas autem mea Israel* Hæc Israelis prærogativa, quod sit hæreditas Dei; ut inter novos fratres jus & honorem primogeniti retineat. *Hæreditas*, i. e. charissimi mihi; populus mihi peculiaris. Privilegium Israelis, sed jam ad alios extendendum: Psal. 2. 8. & 82. 8. Eph. 3. 6. Tres hi tituli, ob varietatem & elegantiam adhibiti, idem significant.

C A P. XX.

1. *In*, &c. *בְּשָׁנָה בָּא חֲרָן אֲשֶׁר־וּרְרָה* *In anno ingredi* (vel, *venire*, i. e. adventus. Substantiva sæpe regunt infinit. tanquam nomen genitivi casus. Vel, *quo venit*, M. Ti. J. T. &c. *quo ingressus est*, P. Vulg.) *Tartan* (unus ex ducibus Sennacheribi, 2 Reg. 18. 17.) quem hic ante se præmiserat, in *Ashdod*, Mo. Calv. &c. vel, *Ashdodum*, J. T. Pi. oppidum Palæstinæ clarum, & idolo, 1 Sam. 5. 2. & satrapiâ, Jos. 13. 3. & amplitudine præstantiâque, teste Herod. Euterpe, & robore; cujus expugnatio difficilis erat, necessaria tamen volentibus Ægyptum debellare. Erat enim in ultimis Palæstinæ finibus Ægyptum versus, prope mare. Videtur interdum ad Israelitas pertinuisse, & pars fuisse hæreditatis Judæ, Jos. 13. 3. & 15. 47. Vide ad Esa. 15. 4. ¶ *Cum misisset eum Sargon, &c.* [Q. Quis hic?] Resp. 1. Sennacherib, (cujus nempe dux erat hic *Thartan*,

2 Reg. 18. 17.) cui duo erant nomina: imò septem vel octo. Quod durum videtur. Solebant Reges illi plura habere nomina: quod multas tenebras offudit historiæ. [Aliis non placet.] Non enim apparet quo tempore Azotum hic oppugnare potuit. Non ante debellatas Ægyptum & Æthiopiam, quia tantum dicitur venisse contra Judam: non postea, tum quia comminatio hæc est de clade Ægypto & Æthiopie inferenda, non narratio de clade illata; tum quia ab Angelo percusso exercitu, Sennach. statim rediit in patriam, &c. Nec obstat quod de Tartan dicitur: nam dux idem esse potuit & patris, Salmanasar, & postea filii, Sennacheribi: ut Abner dux erat & Saulis, & Isbosethi; Banaias dux & Davidis, & Salomonis. Resp. 2. Erat Salmanasar. Resp. 3. Alius erat antecessor Sennacheribi: vel, qui proximè Salmanasarem præcessit; vel potius, qui eum proximè secutus est, & qui Sennacheribum immediatè antecessit. ¶ *Et, &c. וַיִּלָּחֶם בְּאַשְׁדּוֹד* *Et pugnasset cum*, vel *contra*, *Ashdod*, (vel, *quo* [nempe anno] *oppugnavit*, &c.) J. T. simil. Gal. vel, *quumque ille oppugnasset Ashdod*, Pi.) *et cepit*, vel *cepisset eam*, Mo. M. P. sim. o. Ch. Sy. Ar. Ti. Ca. &c. ut quæ ditionis esset Ezechiæ, 2 Reg. 18. 89. Al. Erat hæc urbs Philistinorum, qui Achazi tempore in Judæam irruerunt, &c. 2 Par. 28. 18. ideoque nunc poenas dant. Calv.

[Sed quando hoc factum?] Resp. 1. Anno 12. Ezechiæ, quum Sennacherib cepit urbes munitas Judæ, ex quibus tum erat Ashdod. Vide Jos. c. 15. v. 47. 2 Reg. 18. 8. Resp. 2. Anno 14. Ezechiæ, quum Sennacherib, audiens adventum Taracæ, misit Tartanem ad Ashdodum oppugnandum, ipse autem obviam iret Taracæ; quo fugato, Ægyptum & Æthiopiam subjugavit, & intra tres annos cum captivis suis rediit ad obsidionem Hierosolymæ. Quod neptiquam congruit cum Sacra historia. Alii dicunt, absente Sennacheribo Taracam invasisse Assyriam, &c. Hoc ut vindicaret Esar-haddon, successor Sennacheribi, Æthiopas invasit, eosque cum Ægyptiis, qui istis auxiliati sunt, captivos cepit. Id quod priorè longè probabilius est. Resp. 3. Anno 4. Ezechiæ, quum Sargon Palæstinam invasit, misit Tartanem ut Ashdodum obsideret; sed obiit antequam capta esset. Verum quidem est locum sic legi posse, abjectâ parenthesis, [quæ alii hæc verba includunt, versum totum sic distinguentes, *Anno quo Tartan venit Ashdodum, (quum Sargon misisset eum,) et pugnasset contra Ashd. et cepit eam*; ità Ang. &c.] *quum Sargon misit eum ad oppugnandum Ashdod, et capiendum eam*. Similis syntaxis Jos. 24. 9. *Balac surrexit, et pugnasset contra Israel*, i. e. surrexit ad pugnandum, &c. h. e. conatus est eos oppugnare, non tamen præstitit, ut patet ex Jud. 11. 25. Sic Mal. 1. 9. *Deprecamini—et gratiam faciet, &c.* pro, ut gratiam faciat, &c. Nihilominus, quum non constat Ashdodum non fuisse vi captam, non necesse est ut vulgarem loci interpretationem deseramus. Liceat ergo mihi conjecturam meam asserere. [Hæc Resp. 4.] Anno 8. vel 9. Ezechiæ, Salmanasere (qui Samariam antè cepisset, &c.) defuncto, Sargon, paternis vestigiis insistens, ut imperium suum ampliaret, Philistinos aggressus est; quibus cum suppetias ferrent Ægyptii, & eorum confederati Æthiopes, eos aggressus est Sargon, & debellavit, atque captivos duxit, ut hic subditur. Potuit autem obsidio Ashdodi (non minùs quàm Samariæ) per tres annos durare, cum oppidum hoc fortissimum esset. Ægyptii, porro, (qui omnia in majus augere, & aliorum Regum victorias sibi adscribere solent,) videntur hoc facinus Psammético tribuere, eumque aiunt Azotum non tantum per 3, sed per 29, annos obsedisse. Vide Herod. 1. 2.

2. *In manu* (i. e. ministerio; ut & Hag. 1. 1. Mal. 1. 1.) *Isaie* h. e. Per me, & ad me. Nomen pro pronomine, ut Esa. 2. 1. ¶ *Vade* Non semper hoc sign. motum ad locum, sed tantum aggressionem operis, &c. ¶ *Et solve* (vel, *solves*, Mo. vel, *adime*, Ti. Heb. *aperies*, i. e. *aperito*), *saccum*; sic P. &c. *וְיִשְׂרָאֵל יִשְׂתָּחֲוֶה לְעִלְיָן* *Istam saccum*, Pi. *istud cilicium*, J. T. Id est, vel, 1. villosam vestem propheticam. Vide quæ ad Matt. 3. 4. & 2 Reg. 1. 8. Zach. 13. 4. Vel, 2. vestem vilem & lugubrem, quem gessit Esaias, ut speciem lugentis præ se ferret, & populo securitatem excuteret, & se coram Deo humiliaret, veniamque à Deo

Deo sub rei habitu deprecaretur. Portabat cilicium ob captivitatem decem tribuum*. ¶ *Et calceamenta, &c.* In signum luctus. ¶ *Et fecit sic, vādens nudus* Sed turpe hoc videtur. [Quid dicendum?] 1. Receptior sententia est, per visionem tantum hoc factum*. 2. Verè hoc factum; & omnino nudus erat. Quod non magis indecorum erat quàm circumcisio, quæ profanis hominibus ridicula videri possit, quum in ea pudenda nudarentur. Imò laudanda hinc Prophetæ obedientia, &c. Nihilominus credendum eum partes pudendas velasse. 3. Non omnino nudus incescit: dicitur autem nudus, h. e. nudatus veste prophetica, exutus togâ; indutus [tamen] interulâ. Vide Marc. 14. 52. Joh. 21. 7. Nam, 1. Si omnino nudus ambulare iuberetur, frustra adderetur, *discalceatus*. 2. Scopus erat, ut significaret Egyptios, &c. captivorum more tractandos. Solebant autem taliter se habere qui captivi abducebantur, detractâ per victores veste meliore. 3. Nuditas sæpe pro partiali nuditate sumitur, ut 1 Sam. 19. 24. Vide & Mic. 1. 8. Joh. 21. 7. ubi vox *ἐπεδύσθης* indicat non fuisse Petrum omnino nudum, notat enim ea vestem quæ super alias induitur, quale pallium est vel toga. Vocatur & nudus, qui talè vestitus est, Job. 22. 6. Matt. 25. 36. Jac. 2. 15. Vide & 1 Cor. 4. 11. Sic nudatus dicitur Noa, Gen. 9. 22, 23. & nudus David, 2 Sam. 6. 20. Sic jejunus dicitur, qui parum comedit, Act. 27. 33. Vide & Esa. 32. 11. collat. cum Exod. 33. 4, 5. & Act. 19. 16.

3. *Sicut ambulavit*—*Isaías nudus & discalceatus, trium annorum, &c.* *שלוש שנים אהר ומופת על גליון* Trium annorum (vel, tribus annis, Mo. M. sim. Ca. vel, ad tres annos, V. vel, quod est *trium annorum*, Pi.) *signum & portentum super* (vel, contra, Pi.) *Ægyptum, &c.* P. Mo. &c. vel, *de Ægypto, &c.* Angl. De tribus his annis discrepant. 1. Refertur ad præcedentia, nempe ad Prophetæ gestum, sive nuditatem, tamdiu durantem. Hoc autem factum est, vel per visionem tantum, ut Ezech. 4. 4, 6, 10, 15; vel etiam reipsa, (alioquin quomodo signum foret, &c.) sive nudus semper [per totum illud triennium] incescit, sive tunc tantum quum propheticum munus obierit. Illo autem tempore Deus inducias ad resipiscendum Egyptiis, &c. dabat. 2. Refertur ad sequentia, sive ad ea quæ per Prophetæ gestum significabantur. Quibus favet Athnach ad vocem *דiscalceatus* *. Qui tamen sic accipiunt variant. Significat ergò vel, 1. tempus eventus. *Trium annorum signum erit*, i. e. eventurum post annos tres. Tantum igitur temporis duravit bellum Æthiopum in Assyrios. *Tertii anni signum*, JT. Heb. *trium*, vel *tertii, annorum*: nam receptum est cardinalia pro ordinalibus ab Hebræis accipi: i. e. Signum est tertio anno post hanc prophetiam fore ut fundantur, cadantur & captivæ fiant Egyptiorum & Æthiopum copiae, quas ducturus est Tirhaka: ut per occasionem attigerat supra cap. 18. Nam etsi Egyptiorum in castris nulla fit mentio: tamen cum illorum res magis quàm Æthiopum ageretur, inter se foederati essent, & Sethon Rex Egyptiorum esset ignavissimus, (quæ Herodotus in Euterpe docet,) nihil mirum est si copiae omnes Æthiopi creditæ sunt. Vel, 2. tempus durationis. *Trium annorum signum*, i. e. signum vastationis per tres annos duraturæ super Ægyptum, &c. Coepit [hoc triennium] anno 14. Ezechiae, quo Sennacherib, audito adventu Tharacæ, contra eum perrexit, relicto in Judæa Rabface, teste Josepho: tertio post anno, expilatis jam Æthiopiâ & Ægypto, in Judæam recurrit, ubi ab Angelo cæsus est ejus exercitus. Confirmatur hoc ex Esa. 37. 30. & 2 Reg. 19. 29. *Comede hoc anno quæ repperis; in secundo autem anno quæ spontè nascuntur: porro, in tertio anno seminate & metite*; quia jam eo tempore pacata erunt omnia, & soluta à metu. Adde quod Josephus tradit Assyrium in subjuganda Ægypto diu commoratum esse, Antiq. 1. 1. Confer cum hoc loco dicta ad Esa. 16. 14. Porro, quærunq; quamdiu Prophetæ nudus incescit. Resp. 1. Nullum tempus à Deo determinatum est: nec par erat ut illud tempori rei significatæ congrueret. 2. Sufficere posset si id fecisset per unum diem, ut Jer. 27. 2. 3. Triduo tantum hoc duravit, die pro anno ipsi computato; ut mos est Scri-

pturæ. Vide Numer. 14. 33, 34. Ezech. c. 4. v. 4, 5, 6. ¶ 4. *Sic minabit, &c.* Abducat, Calv. Ang. ducet, Pi. more pecudum, ut vox sign. Genes. 31. 18. Exod. 3. 1. 1 Sam. 30. 20. Vide Lam. 3. 2. ¶ *Rex Assyriorum* Vel Sanherib, vel Asar-haddon, vel Sargon. Nam incertum hoc est. ¶ *Captivitatem* (vel, captivam multitudinem, JT. Pi. captivos, ut Neh. 1. 2, 3. Jer. 24. 5.) *Ægypti* i. e. Egyptiorum, qui Æthiopi se adjunxerint. ¶ *Et transmigrationem; ita P. V. &c.* *לדלות* Deportationem, Angl. deportandam turbam, Pi. &c. devolutionem, Ma. Significat fortè eos non tantum captivandos, sed & in Assyriam abducendos. Malim *לדלות* idem esse quod *לדלות*, varietate verborum tantum elegantiae causâ adhibitâ. ¶ *Transmigrationem* hinc pro *abactis in exilium* ponitur. ¶ *Æthiopia* Æthiopes, qui sub Tharaca in Assyriam usque venerant. Vide supra cap. 18. ¶ *Juvenum & senum* De viris nihil meminit. Significat eos occidendos. ¶ *Discooperitis, &c.* *והעריצו שם ערות מצרים* Et (vel, etiam, JT. Pi.) discooperitos (vel, nudatos, V. JT. Pi. vel, detectis, Ca.) nates, vel natus, (vel, pudendis, Ch. relectis natus & verendis. Non habebunt quo vel pudorem tegere possint. Scillis vestibus usque ad nates. Vide 2 Sam. 10. 4. & supra 3. 17.) nuditate (vel, verendis scilicet, Ti. vel, turpitudine, P. V. Appositivè dictum; ut videantur nates & pudenda, quæ sunt ignominia & confusio: q. d. Abducat eos, ita accisis vestibus eorum, ut pudenda ostentent. Vel, in probum, sive ignominiam, JT. Pi. M. Calv. Heb. nuditatem, Angl. For. quia nuditas post lapsum est turpis & dedecorosa, Genes. 2. 25. collat. cum Gen. 3. 7. maxime in partibus verendis: hinc apud Hebræos pro ipsis accipitur, Exod. 20. 26. & 28. 42.) Ægypti, Mo. P. &c. Hinc colligitur Ægyptios Æthiopibus in exercitu Tirhacæ adjungtos fuisse. Vel, sub nomine Ægypti Æthiopiam quoque comprehendit; synecdochicè.

5. *Confundentur ab, &c.* *והשמוּתוּ מִכָּבוֹד* Et confundent (erubescant, Mo. vel, 1. Israelitæ, qui illis nimium considerant, Esa. 30. 2. & 31. 1. &c. vel, 2. Philistini & Afdoditæ, qui ab iis auxilium sperant, vel, 3. alii quivis quorum protectionem susceperant. Verbum indefinitè usurpatur. Similia vide Esa. 2. 19.) ab Æthiopia (vel, ab Æthiopibus, Ti. vel, propter Æthiopes, Pi. V.) expectatione, vel expectationem, ipsorum, Pi. Ang. JT. vel, aspectu suo, P. Mo. vel, aspectum, &c. i. e. spem, quod eos respicimus à quibus expectamus opem: vel, in respectu suo, M. sic Calv. id est, ad quos in malis respicere solebant Judæi: vel, in quos respiciunt, Ti. vel, in quibus erunt fidentes, o. sic Ar. vel, fiducia sua, Sy. domo confidentiæ suæ, Ch. ¶ *Et ab Ægypto, gloria sua* De quorum auxiliis gloriabantur.

6. *Et dicet habitator* (pro, dicent habitatores, ut Esa. 5. 3.) *insula hujus* Id est, vel, 1. oræ maritimæ Philistinorum, in qua Azotus. Vel, 2. Hierosolymæ: quæ dicta est *insula*, vel, 1. quia hæc sola superstit in mari Assyriaci exercitus, qui omnia inundavit; vel, 2. quia, ut insula undarum appulsu, ita hæc ab hostibus undique feriebat. Vel, 3. Judææ: quæ sic dicitur vel, 1. quod mari Mediterraneo & mari Genesareth (sive Tiberiadis, & mari Mortuo,) cingeretur; vel, 2. quod, ut insula ab aliis terris, ita hæc ab aliis gentibus, segregata est, &c. ¶ *Insula* ab Hebræis vocantur (ut annotatum jam aliquoties.) oræ maritimæ; quin & regiones à mari remotiores. Vide Esa. 41. 1, 5. & 42. 4, 10. & 49. 1. Jer. 47. 4. ¶ *Ecce, &c.* *הנה נראה* Ecce, sic, vel ita, (vel, alius, five tale, M. Ti. Ang. vel, quomodo, Calv. sub. est, Pi. M. Ti. Ang. vel, habet, JT. Calv. vel, cum ejusmodi sit, Ca.) aspectus noster, Mo. respectus, M. &c. spes, vel expectatio, &c. Ca. JT. Pi. Ang. i. e. Ita accidit illis quibus confidebamus. Vel, praesidium, Ti. Al. Ecce, hic erat domus confidentiæ nostræ, Ch. Hic est status fiducia nostræ: Sy. Al. Siccine, sub. est, vel habet, vel, sub. afflicta est, &c. V. ¶ *Ad quos confugimus* Qui sunt illi in quibus, cum obsideremur, spem nostram collocaveramus. Sic accidit iis in quibus confidimus. Dices, Ezechiam in Deum fuisse. Resp. Potuit nihilominus aliquo gradu itius [carnalis] fiducia reus esse. Confer 2 Reg. 18. 14, &c. ¶ *Et, &c.* *והנה נראה* Et quomodo (vel, Quomodo igitur, Pi.) evade-

mus, vel eripiemur, nos? Mo. P. V. Ang. sim. Calv. vel, fieri poterat ut nos evaderemus? Ezecias liberatus est, quia in Deo speravit: Philistini non sunt liberati, quia opus humanæ confisi fuerant, quam perquam inanem experti sumus. Quomodo illi nos salvos præstabant, qui se ipsos conservare non poterant? Al. Quomodo evaderemus nos? JT. nimirum soli, sine aliorum auxilio? Fuerant enim Pelischi omnino debilitati à Chizkija, supra 14. & amplius exhausti hac suâ recente clade, invadentibus Assyriis & occupantibus. Colligunt se non posse manus Assyriorum evadere, quum illas evadere nequiverunt Egyptii & Æthiopes, duo populi sic potentēs, ut se per illos tutos fore speraverint.

CAP. XXI.

1. **O** Nus, &c. **משן מדרר** [Onus (vel, Prophetia, P. Ar. Onerosa prophetia, JT.) deserti maris, M. Mo. P. &c. vel, ad mare siti, Pi. vel, de incolis deserti quod est mari proximum, Ar. vel, exercituum [qui mari non semel conferuntur] venientium à deserto, Ch. Prophetia de clade deserti, &c.]. Qu. Quid, vel Quos, intelligit per desertum maris? Resp. 1. Idumæam, &c. Propheta, sicut reprehenderat eos qui in Æthiopia & Egypto spem suam collocaverant, ita nunc ad eos se vertit qui, Assyriorum partes secuti, in illis, non in Deo, habuerunt spes repositas. Sunt autem quos hoc capite alloquitur tres populi: 1. Idumæi, qui habitabant in deserto Sur, seu Etham, ad ipsam oram Arabici sinûs. Vide Exod. 13. 20. & 15. 22. Num. 33. 8. & Strab. l. 17. 2. Dumathæi, ab Ismaele. Vide Gen. 25. 14. 3. Arabes Petræi, orti à Cethura. Hi omnes, quanquam per Abrahamum cognati Judæis, tamen Assyriis contra Judæos se addiderant. Verum non ostendit [Grot.] ubi eorum sit mentio, aut quomodo hæc prophetia ad eos spectat: ideoque non est cur hanc sententiam amplectamur. Resp. 2. Babylonem. [Sed hic tria quærenda sunt.] Qu. 1. Cur aliam jam addit [post prolixam illam cap. 13.] concionem contra Babylonem? Resp. 1. Nè Judæi in Babylone (utpote statim ruitura) fiduciam collocarent. 2. In solatium Judæorum, qui tot & tanta à Babylone perpeffuri erant. Qu. 2. Cur Babylon vocatur desertum? Resp. 1. Non ob sterilitatem, &c. erat enim dives & irrigua tellus. 2. Quod vastum desertum intercederet inter Babylonem, & Mediam & Persiam, quarum incolæ eam urbem invasuri erant. 3. Quod horridum & vastum desertum erat inter Babylonem & mare. 4. Quod Judæi ab illa parte [Chaldæam versùs] desertum sibi propinquum habuerint: ac si nos [Genevenses] Alpes pro Italia acciperemus, quod nobis propinquiores sint, iisque nobis iter in Italiam faciendum sit. 5. Prophetice sic dicitur, quod deserta & desolata tandem futura erat; vide Esa. 13. 19. — 22. Jer. 51. 29. &c. quod vastanda erat per Medos & Persas. 6. Liceat mihi conjecturam meam addere. **בבלי** non modò desertum sign. sed etiam planitiem, Esa. 63. 13. Jer. 13. 24. Lam. 4. 19. & 5. 9. & quidem talem quod ducuntur (id. **בבלי** sign.) pecora ut ibi pascantur, Jerem. 9. 10. Joel. 1. 19, 20. & 2. 22. &c. Babylon autem in planitie sita erat, Genes. 11. 2. Qu. 3. Cur Babylon vocatur desertum maris? Resp. 1. Metaphoricè: quod ut mare accipit multa flumina, nec tamen satiatur, Eccles. 1. 7. sic Babylon multa Regna. Vel, à copia, sive opum, quæ ibi erat; sive malorum, quæ illa sensura erat. Dicimus enim &, mare bonorum, &, oceanus malorum. Vel, ob multitudinem hominum, strepitumque gentium, & amplitudinem urbis. Sensus loci, Onus contra illum populum qui, cum prius, sicut mare, rebus omnibus abundaret, tamen sic erat ab hoste vastandus, ut mera solitudo videretur. [Resp. 2. Proprie.] Desertum, vel planities, maris dicitur sicut, insule maris, Esth. 10. 1. pro terris ad mare sitis. Sic appellatur Babylonia & Chaldæa tota, tum propter ingentes paludes & lacus in quibus altera pars Euphratis Babylonem & Oceanum permeans consumitur, Plin. 5. 26: tum propter statum in quo futura erat Babylon quum à Cyro obsessa

esset. Nam mare ingens sive palus 320 stadiorum in latitudinem operâ Nitocris Regina septentrionem versus effecta fuerat; & regio quoque supra Babylonem versus pagum nomine Ardericam, in quamplurimos anfractus deducto Euphrate, deserta facta, ut scribit Herod. in Clio: quæ regionis forma prophetice his verbis præfigurata est. Nomen maris apud Hebræos quibusvis majoribus aquæ conceptaculis tribuitur, ut lacubus, Esa. 9. 1. Matt. 4. 18. collat. cum Luc. 5. 1. & lavacro, Jer. 52. 17. Adde quod Babylon dicitur super aquas multas sedere, Jer. 51. 13. & traditio vetus erat, referente Abydeno apud Euseb. Præpar. 9. 41. totam illam regionem fuisse aquam, donec Belus eam exsiccaret, &c. Confer Jer. 51. 36. Desertum faciam mare ejus. Potest locus verti, Onus deserti occidentalis. Sanè Mediæ & Persidi, quæ Babylonem everterunt, ad occasum sita est ea urbs. Al. In sylvam marinam oraculum, Ca. ¶ Sicut, &c. **כסופות בנגב לחלוף מפרצו** Ut turbines (vel, tempestas gravissima; plur. (per modum eminentiæ) pro singulari, ut Prov. 1. 20. & 9. 1. c.) in Austro, sive meridie, (vel, in australi regione, Q. in V. sim. Pi. vel, Austri, vel, in excelsis, vel, in siccis terris; nam **בנגב** modò opponitur vallibus, Jos. 10. 40. Jud. 1. 9. Jer. 17. 26. modò terris irriguis, Jos. 15. 19. Jud. 1. 15. d.) ad transeundum (vel, permeant, i. e. permeare solent, scil. cum impetu: Heb. ad permeandum, sub. dispositi sunt; ellipsis Hebraica: vel, ad prætereundum, V.) è deserto venit de terra formidabili; Mo. P. vel, ita (ellipsis redditivæ particulæ, ut Proverb. cap. 25. vers. 12. quæ tamen hic non necessaria est:) venit, vel veniet, (nempe, vel calamitas Chaldææ; vel vastator Babyloniæ, nempe Cyrus, ex seq.) è deserto è terra formidabili, sive terribili, Pi. Ang. Id est, vel, à Judæa; sic dicta quia, post tot iræ Dei exempla, poterat ejus deformitas metum omnibus incutere. Cladem autem hanc per Medos infligendam dicit à Judæa venturam, quia sic retaliat Deus injurias populo suo illatas. Vel, 2. à Mediæ, cujus populi Babyloniis formidati erant; ideoque prudens illa Regina, Nitocris, noluit populo suo cum illis commercium intercedere. Similis gliscenti australi procella venit ex terribili sylva terra, Ca. Non aliter quàm cum procella, ab Africo lata, à deserto terrâ horribili advenit, Ti. **בנגב** hic sumo pro vento Africo, sive australi, qui tempestates excitat, maximè in Palæstina. Sicut turbo vehementissimus in Austrum (i. e. in Babylonem, quam Cyrus à latere Septentrionis adorsus est,) permeando à deserto, (i. e. ab ea parte quam Nitocris sinuato Euphrate & mari effosso desertam effecerat,) evenit, [nempe onerosa prophetia, initio versùs,] è regione formidabili, JT. nempe Mediæ, abs qua jam antè Nitocris illa sibi metuens, curaverat fieri maxima illa opera quæ modò diximus. Sicut tempestates in meridie excitata, quæ transeunt ut veniant à deserto, &c. M. Sicut tempestates in australi regione, transiture à deserto, veniet, &c. Calv. Sensus est, Quales Austri à desertis & horridis isthmi locis flant subito, talis res est quæ mihi per visum revelata est. Ut turbines per desertum citissime discurrent & vehementissime, (quia nullum ibi est obstaculum;) vide Job. 1. 19. Jer. 4. 11, 12. ita magno impetu oppugnaturus est hostis Babylonem. Illud **בבלי** non refero ad **בבלי**, ut solent plerique, sed ad hostem. Sic verito, Sicut turbines in Austro, paratus est ad transeundum, ex deserto venit, &c. vel, (neglecto Zakeph in **בבלי**, ut sententiam non distinguat, quod sæpe fit,) licebit sine ulla ellipsi sic vertere, Sicut turbines in meridie, transeundo venit ex deserto, &c. De deserto venit, nempe de Mediæ & Perside; quas desertum vocat, quod plurimum essent incultæ. Vide Herod. l. 1. Strab. l. 11. & 15. Vel, dicit, è deserto, ob desertum interjacens inter Mediam sive Persiam, & Chaldæam, per quod Cyro transeundum erat, Xenoph. l. 3.

2. Visio dura (vel, terribilis & dura, o.) nuntiata est mihi. Ità Mo. P. M. &c. i. e. Dura clades Babyloniæ: Met. adjuncti, nam clades illa per visionem indicata fuit Jesaiæ. Dura, non Judæis, (quibus erat lætitiæ materia,) sed Chaldæis; durus malleus duro lapidi. ¶ Qui, &c. **הַמַּוֹדָע בְּיַד הַמַּוֹדָע** Prevaricator, prævaricator, & vastator, vastator, Mo. Transgressor transgressor, & vastator vastatori, Calv. Prævaricatori

catori erit pravaricator, & populatori erit populator, P. Veniat pravaricator contra pravaricatorem, &c. M. Qui in alios pravaricari solebat, pravaricator veniet contra eum; & injuria inferetur ei qui injuriam intulit. Pravaricator pravaricatorem, &c. sub. inveniet, Q. in V. vel, invenit, Angl. *Perfidus perfidum*, &c. sub. opprimit; nempe, Medus Assyrium. Dicuntur Medi pravaricatores, quod fidem Babylonis datam non servabant, quorum vel subditi erant, vel confederati: ut videtur, 1. quod Persæ cum Chaldeis venerunt contra Jerusalem, Esa. 22. 6; 2. quod Nabuch. uxorem habuerit Nitocrin, filiam Cyaxaris Regis Medorum, & cum ipso Assyriam expugnavit. Aliis non placet tantam Cyro (viro generosissimo) notam inuri. Foederis inter has gentes non meminere scriptores: & siqua olim fuit inter eas societas, illa tamen tam longo tempore soluta esse potuit. Imò Cræsus contra Cyrum auxilium à Babylonis sibi foederatis petere statuerat, ut tradit Herod. in Clio. Si de pravaricatore sermo esset, crederem potius agi de Gadata & Gobria, quam de Cyro & Dario. Nam hi Babylonii erant, & ad Cyrum transfugerant, atque eum in urbem duxerunt, &c. f. [Ca. hæc cum seq. sic reddit, Oppressoris oppressor vastatorisque vastator proficiscere, Elamita.] Al. Pravaricans pravaricatur, iniquus iniquè agit, o. Rebellis rebellat, & perfidus perfidè agit, Ar. Violenti violentiam inferunt, & direptores diripiunt, Ch. Perfidus (vel, dicendo, Perfidus, Pi.) iste perfidè agit, & vastator iste vastat, JT. Pi. Jun. sim. Ang. Perfidus & vastator hic est Babylonius, qui persistit in perfidia sua contra Deum, (Dan. 3. 5, 6. & 5. 3, 4, 22, 23.) & in inhumanitate. Ego priorem partem ad Babylonios refero, posteriorem, ad Medos; Pravaricator, pravaricator, (vel, Pravaricator pravaricans,) & vastator, vastator, (vel, vastator vastans:) i. e. Ut ille obstinatè pravaricatur, nempe Babylonius; ita alius, contra, obstinatè vastat, nempe Medus. Depopulatores depopulantur, (וּבְנֵי חַיִּים sign. depopulari, grassari,) vastatores (nempe Medi & Persæ) vastant, scil. Babylonem. [Al. hæc cum præc. sic vertunt, Visionem duram! indicatus mihi est, o perfide, perfidus, & o vastator, vastator. וְיָדָעְתָּ, quia masc. est, non refero ad præced. וְיָדָעְתָּ, sed ad sequens וְיָדָעְתָּ: nec obstat Athnach: qui enim accentuum ubique parem rationem habere velit, etiam ubi grammatica constructio reclamatur, cum ratione insaniat necesse est. Quod si quis propter accentum velit per enallagen generis referre וְיָדָעְתָּ ad præcedentia, nego tamen absque ratione id masculino potius genere quam foeminino prolatum; quia argumentum visionis nihil erat nisi perfidus paratus perfidè, & vastator vastatori: tum sic verto, Visio dura ostensa est mihi: o perfide, perfidus, o vastator, vastator ostensus est mihi. וְיָדָעְתָּ & in וְיָדָעְתָּ volo esse וְיָדָעְתָּ vocandi, seu compellandi, ut alibi sæpe. ¶ Ascende (vel, Ascende igitur, scil. ad puniendum Regem Babyloniam.) Elam, וְעָלָה Elam, vel Helam, P. Mo. JT. &c. Elamita, Ch. Elymaei Medis contigui: Strab. lib. 16. Persa, synecdochicè: est enim Helam incola Elymaidis ad Mediam. Vide Gen. 10. 22. Persidis pars pro Persia ponitur. Elam est Elymais. Susie, inquit Strabo, conjungitur Elymaica, Elymaica Media. Hinc Elam & Madai, sive Medi, passim in Scriptura junguntur; ut hic, Jer. 25. 25. Act. 2. 9. His vicini Persæ. Al. Ascende, Persia, Pi. Elam est provincia Persica. Convocantur Persæ & Medi: Persæ prius ponuntur, quia dux exercitus erat Cyrus, Rex Persarum. Sunt voces hæc summi Dei Imperatoris milites suos excitantis, &c. ¶ Obfide, Mede, וְיָדָעְתָּ Madai, Mo. P. &c. i. e. Medi. Vide Dan. 5. 31. ¶ Omnem, &c. וְכָל אֲנִימָא דְּבָבְלֹנְיָא Omnem gemitum ejus (vel, hujus, JT.) cessare feci, Vulg. Mo. P. M. Ang. sim. JT. Pi. &c. vel, cessare faciam, Ti. Faxo tot illati ab illo gemitus compefcantur, Ca. Et omnes qui gemebant à facie regis Babylonis, requiescere feci eos, Ch. Qu. Cujus gemitum intelligit? Resp. 1. Ecclesiæ, indignè perferentis inhumanitatem Babylonicam, quam postea compellat v. 10. Sed non præcessit illius mentio. Ità; sed relativum sæpe in S. S. refertur non ad id quod expressum est, sed ad id quod scriptor tacitè secum cogitat. Vide ad Psal. 87. 1. Fundamenta ejus, &c. & 114. 2. Cant. 1. 1. &c. Ità possunt hæc verba esse Dei, respon-

dentis non tam ad verba, quam ad cogitationem, Isaia. Resp. 2. Persarum & Medorum. q. d. Ego solabor gemitum & laborem quem illi longà obsidione pertulerunt. Non est quod de hoc mandato (expeditionis nempe in Babylonios) gematis; ascendite audacter; ego omnem gemitum, i. e. gemendi occasionem, auferam. Significat Medos & Persas strenuè dimicatu-ros, & itineris laborem alacri animo devoratu-ros. Resp. 3. perfidi Assyrii: vel, Babylonis. [Quod tamen variè intelligi potest.] Cessabit gemitus ejus, vel, 1. quia nullus erit gemitibus & querelis ipsorum locus: ut ipsi inhumani erant, ità nullam misericordiam sentient: Dominus ad gemitum eorum obsurdescet. Vel, 2. præ stupore (ex repentino malo,) à quo & gemitus comprimuntur & lacrymæ. Vel, 3. quia prius illos opprimer mors quam aut sibi aut urbi exitium impendere sentient; ideòque nec facultas erit, nec tempus, ad lugendum. Hæc non improbabilia sunt, sed longè probabilius, 4. Gemitus est honor ille quo amicorum aut Principum funera prosequimur: q. d. In communi illa & repentina clade carebunt honore sepulturae. Gemitus aut luctus non rarè pro omni apparatu funebri ponuntur. 5. Gemitus ejus, non quo ipsa gemuit, sed quo alios gemere fecit. Sic, clamor Sodoma, i. e. pauperum à Sodoma oppressorum, Gen. 18. 20: terror meus, i. e. quo terrefacere te possem, Job. 33. 7; Deut. 11. 25. terror vester. Ità hic intellige gemitum ejus, quem ipse excitabat; ut —vulnere tardus Ulyssi, quod Ulysses fecerat. Gemitum quem Babylonii effecerant in Judæis captivis. Est genitivus efficientis. Significationem habet activam, q. d. Chaldaea illa, quæ alios gemere coge- bat propter illatam injuriam, id desinet facere posthac. Vel, gemitum quo homines ingemunt præ timore ejus. Quidam codices non habent Mappik in 7, notam pronominis foeminei P. affixum irregulariter h. l. sine Mappik est, quod & Masoreta notant in margine. Sed nolim hic Masorethis tantum fidere, ut contra Grammaticam & linguæ genium credam ibi affixum esse. Malo esse formæ emphaticæ; qualia sunt וְיָדָעְתָּ, וְיָדָעְתָּ, & alia non pauca. Nec aliter accepere, qui verterunt, Νῦν σεαυτοῦ, οὗ περιεχέοντος ἐμαυτὸν secundum quam mentem ad verbum veritas, omnem gemitum cessare faciam, nempe à meipso; ut verba sint Prophetæ dicentis, Hactenus gemui, sed deinceps desinam gemere, quia jam paratam video in Babylonios vindictam. Idem loquitur qui dixerat ostensam sibi visionem duram: duram, ait, Babylonis; sibi verò aded jucundam, ut jam finem gemitibus imponere velit. 3. Propterea repleti sunt lumbi mei (vel, Latera, Ca.) dolore. Ità M. P. Mo. &c. Doloris lumborum meminit, tum quia talis dolor gravissimus est, Psal. 38. 7, 8. & 69. 24. Esa. 45. 1: tum quia spectavit similitudinem parturientis, (quam statim adducit,) in qua pars illa maxime concuti & vexari solet. Verba hæc sunt vel, 1. Prophetæ de seipso, qui summo terrore perculsus est ob hanc visionem ruentis Babylonis. Confer Hab. 3. v. 16. Deset populi [quamvis] inimici stragem. Vel, 2. Judæorum, narrantium causam gemitus sui, nempe miseras Babylonicas. Sunt verba Ecclesiæ, gemitus suos exponentis ob perfidiam & inhumanitatem istorum, & æumnas suas. Non placet. 1. Quia idcirco notat effectum causæ cujus facta est mentio. At cessatio gemitus non potest stare pro causa illius. 2. Quia & hoc & seq. versu manifestè significatur dolor aliquis repentinus, non autem quotidianus, qualis fuit Judæorum in captivitate. Vel, 3. His verbis ufuros ait illos qui in deserto ad mare habitabant. Induit Prophetæ personam hominis Babylonii, q. d. Dicere poterit quilibet Babylonius. Hypotyposis est, vel mimesis Regis Babylonis, quæ ejus anxietatem & terrorem perinde exprimit ac si res ipsa tunc gereretur. Confer complemen- tum, Dan. 5. 6, 9, 10, 30. Idcirco (quia scilicet Baby- lonii gemitum exprimunt populo meo. Innuitur autem poena talionis.) dicet, (scilicet, unusquisque obses- forum Babylonicorum, quum hostes urbem invasuri sunt,) Impleti sunt lumbi, &c. Pi. ¶ Corruì, &c. וְיָדָעְתָּ מִשְׁמֹעַ נִבְחָלִיתִי מִרְאֵי מִשְׁמֹעַ נִבְחָלִיתִי Contorfi, vel Distorfi, me (Injustè egi, o. Incurvavi me, P. sim. M. h. e. corpus meum: Contremisco, Sy. Aded opprimor, Ch. Concidi, Ti.

- Percellor, Ca. ab audiendo, Mo. V. propterea quod audirem tam dura & infelicia: vel, cum audirem, M. sim. P. vel, auditu, Ca. ex auditu, JT. Pi. scil. adventus Medorum & Perfarum: vel, audiendo, Ti. Calv. Vel, non audiendo; o. vel, ne audiam, Q. in V. sic Sy. Ar. i.e. Averti non tantum faciem, sed & totum corpus, ne audirem. [Reliqua sic reddunt,] Territus, vel Conturbatus, sum, vel fui, (vel, Obstupui, Ti. vel, Studiosè egi, o.) à videndo, Mo. vel, cum viderem, M. &c. [similiter ut in priore membro.] Ex visu, scil. hostium urbem, obsidentium, & invadentium m.
4. Emarcuit cor meum, [וַיִּמְרָץ לִי] Errat, vel Erravit, o. Ch. Sy. Ar. Mo. P. JT. Pi. sic M. ut Esa. 29. 24. & 53. 6. Oberrant cogitationes cordis mei; nescio quò me vertam. Concussus est, V. Calv. i.e. Mens mea emotà est, nec sibi constitit P. Palpitat, Ti. Ca. For. Vide Psal. 38. 11. Vacillat, ut Esa. 28. 7. Palpitavit, Ang. ¶ Tenebrae, &c. [וַיִּהְיֶה חֹשֶׁךְ] Horror, vel Tremor, terruit me, Mo. P. M. &c. Illa mutatio bonæ fortunæ Affriorum in adversam vehementer me percelluit. ¶ Babylon, &c. [וַיִּבְרַח מִבָּבֶל] Crepusculum (nempe vespertinum; vel, Noctem, M. P. &c. Vespera, pro nocte, ut manè, pro die, Genes. 1. 5, 8. desiderii mei (ut 1 Reg. 9. 1, 19. desiderium, pro gaudio, ut Esa. 2. 16. & 32. 12. vel, amplexus mei, Mo. vel, amabilem mihi, P. sim. Ca. desideratissimum mihi, JT. sim. V. Pi. vel, 1. propter somnum capiendum; vel, 2. ob festivitatem, &c. Loquitur in persona Belsazer, qui cum solennem instituisset noctem, & vino æstaret, subito urbs capta est, & conversum est omne gaudium in luctum. posuit (vel, disponit, JT. vel, convertit, Pi. nempe vel, 1. hostis; vel, 2. Deus. Sed verbum est indefinitum, convertit, id est, conversum est, ut Gen. 15. 6. collat. cum Rom. 4. 3. Mal. 1. 4. b.) mihi in terrorem, five horrorem, Mo. M. &c. q. d. Eâ nocte quam antea concupieram plurimum videre ceppi timere maximè. Ne ipsam quidem noctem, humanæ quieti attributam, & mihi optatissimam, finit quietam esse, sed noctes æquè ac dies abutitur me, ut durissimus dominus mancipio abjectissimo: Cujus recordatione ita afficior, ut totas etiam noctes cohorrescam d.
5. Pone mensam, [וַיִּשָּׂא] Dispone, vel Instrue, (vel, Adornare, Ti. Infinit. hic pro imperat. ut percipitur ex verbo seq. Surgite. Vel, Disposuerant; Hebr. imperat. pro præter. imperfectis, aut plusquam perfectis, & sing. pro plur. Vel, Disponendo, Mo. vel, Cum adornarent, M. vel, Pones, San.) mensam, P. JT. Pi. nempe, tu Belsazar, Dan. 5. 18. Appara convivium: Hortatio ironica: q. d. Non est jam tempus convivandi: malè hoc tibi cedit. Innuit Babyloniorum securitatem. Adornatur mensa, i.e. Epulabuntur Babylonii quâ nocte capietur Babylon. ¶ Contemplare, &c. [וַיִּשְׁתַּחֲוֶה] Speculare (vel, Contemplare, For. vel, Speculetur, JT. vel, Speculabatur, M. vel, Speculando, Mo. Angl.) speculator, Pi. M. JT. vel, in specula, P. For. vel, speculam, Mo. Angl. vel, quod est speculandum, vel, speculator è specula, V. Speculante speculatore, Ca. scil. an adventent hostes. In nomine [וַיִּשְׁתַּחֲוֶה] est paragogicum, sicut in [וַיִּשְׁתַּחֲוֶה] ramus, & [וַיִּשְׁתַּחֲוֶה] angulus. ¶ Comedentes, &c. [וַיִּשְׁתַּחֲוֶה] Comede bibe, JT. Pi. &c. Heb. infinit. pro, Comedendo comede, &c. Ellipsis ejusdem verbi in altera forma, ut Jos. 1. 13. &c. Comedendo, bibendo, Mo. Comedere, bibere, Ti. Estur, potatur, Ca. Comedebant & bibeant, V. Et dum comederem & biberem, dicebatur, M. ¶ Surgite, (nempe è convivio n.) principes] Vel, 1. Babylonici. Vox speculatoris, hortantis eos ut arma potius quam pocula capeant. Vel, 2. Medorum & Perfarum. ¶ Arripite clypeum] Heb. Ungite, &c. P. Mo. &c. Polite clypeos, Ca. Solebant scuta ungere tum, 1. ad poliendum ea: (Sic in Plautino Milite, Curate ut splendor meo sit clypeo clarior Quàm solis radii, &c.) Ch. vertit, Tergite & nitida reddite arma. Optimè; nam & Arab. [וַיִּשְׁתַּחֲוֶה] sign. & ungere, & polire, tergere; fortè quia rubiginosa oleo terguntur & poliuntur. Tum, 2. ut, ob grabitiem, tela minus in illis hæere possent. Verba [in hoc versu] sunt, vel, 1. Dei ad Prophetam, præcipientis ei ut faceret, quod faciendum prædiceret. Quod enim Prophetæ denunciant, facere dicuntur. Vide Jer. 1. 10. & 18. 7, 9. Vel, 2. Dei ad Babylonios, quibus innuit ipsorum securitatem tempore obsidionis.

- Vel, 3. Prophetæ ad Babylonios, quos vel irridet, vel admonet, &c. Vel, 4. Priore parte loquitur Baltasar, jubetque convivium instrui, non obstante obsidione; posteriore loquitur Prophetæ, advocatque Medos, ut hanc opportunitatem capterent, &c. Sensus hic est, Dum ponunt mensam Babylonii, dum speculator ab illis constitutus speculatur, dum comedunt illi, dum bibunt, surgite Principes, vos Medi, & clypeos unctos habete. Imperativo enunciat quod futurum videt, ut Babylonii, in magno periculo securi, dum ipsi epulantur, vilissimis hominibus delegato excubandi munere, opprimantur subito. Cum jam instruxissent mensam regiam, dixerunt speculatori ut specularetur an advenirent hostes. Antequam autem absolutum esset convivium, renunciavit speculator adesse hostes, & dixit, Surgite, &c. 6. Dixit mihi Dominus] Nempe, in visione. Alioquin speculator Hierosolymæ non potuit cernere quid Babylone ageretur. q. d. Non temere loquutus sum, sed quæ à Spiritu Dei didici. ¶ Pone (vel, statue, five constitue, M. P. Mo. Ti. &c.) speculatorem] Fac quod ipsi facturi sunt. Pone aliquem amicorum tuorum in specula. Speculator hîc est vel, 1. Prophetæ ipse, qui de se in tertia persona loquitur. Vel, 2. Deus, five Angelus, qui longè pòst futura hîc declarat; cujus verba produci videntur ad illud usque, tritura mea, v. 10. Vel, 3. aliquis alius Prophetæ, vel Prophetæ filius, ab Esaia speculator constitutus, &c. Verba hæc sunt vel, 1. Principum Babyloniæ ad alterutrum, &c. vel, 2. Dei ad Prophetam, jubentis ut attendat, &c. ¶ Et, &c. [וַיִּשְׁתַּחֲוֶה] Qui (vel, Quod, JT. Pi. vel, Et quod, P. Qui quod, M. Ca. Angl. Ellipsis relativi, ut Esa. 57. 16. viderit, indicabit, Mo. vel, annunciet, five indicet, M. P. JT. Pi. &c. Ego faciam ut ea videat quæ agentur, tibi que annunciet. 7. Et, &c. [וַיִּשְׁתַּחֲוֶה] Et vidit (Concisa oratio, pro, Et statim renunciavit mihi se videre. Al. Videt autem, Ca. Quum itaque vidisset, Sy. JT. scilicet speculator ille n.) currum, par (vel, paris, P.) equitum, Mo. P. vel, currum quem par equitum conscendit, M. nempe, vel, 1. Darius & Cyrus; vel, 2. Cyrus cum duobus aurigis. Vel, currus, duplices (vel, bijuges, Ca.) equites, JT. i.e. duos ordines equitum, horum superne, illorum inferne, ingredientium Babylonem. Vel, currum hominis, cum eo par equitum, Ch. vel, currum duorum equorum, Di. BA. (non, equitum, ut patet ex vers. 9. currus viri duorum equorum, id est, biga virilis. Neque enim dixeris, currum viri duorum equitum P. BA. 1. 2. 6. 93. rectius hîc vertunt equos, quàm equites. Sic 1 Sam. 8. 11. ponet sibi in curribus & equis suis, 2 Sam. 1. 6. Ecce, currus & domini equorum (i.e. equites, ut habent Sy. Ar. Vulg.) assequeuti sunt eum. Sic etiam sumitur phara & Arabibus & Æthiopibus. Vide ad Esa. 22. 6. vel, currus in quorum singulis duo milites armati videbantur. V. vel, currum cui bini insident, BA. 1. 2. 9. 173. [Quæ versio à præcedente ejusdem discrepat.] Vel, currum (i.e. currus duos, per [וַיִּשְׁתַּחֲוֶה] satis familiarem illis gentibus,) & aurigas duos, in quoque curru: nam alter currum regebat, alter jumenta. Vel, ascensores equites duos, o. equitum duorum equitum, Sy. duos equites insidentes, Ar. Pro [וַיִּשְׁתַּחֲוֶה] currus, legerunt [וַיִּשְׁתַּחֲוֶה] assessor, assessor. Quæ lectio ferri potest, & sensum gignit commodum. Vel, equitum, (i.e. equitum manum, seu copias equestres, ut patet ex verbis proxime sequentibus, quæ subjunguntur per epexegefin, & per appositionem,) par, five jugum, (i.e. duos ordines,) equitum, seu duas copias equestres, nempe (ut sequitur) equitum asinorum, & camelorum. [וַיִּשְׁתַּחֲוֶה] usitate currum sign. à verbo [וַיִּשְׁתַּחֲוֶה], quod in genere sign. vehi, nempe vel curru, vel jumento; plerumque tamen sign. equitare. ¶ Ascensorem asini, & ascensorem cameli; ita o. [vide ad membrum præced.] [וַיִּשְׁתַּחֲוֶה] Currum (vel, Currus, JT. Ca. sing. pro plur. vel, & vestram, M.) asini, vel asinorum, currum, vel currus, cameli, vel camelorum, Mo. P. JT. Ca. &c. Quorum currum alter mulis, (asini hîc dicuntur pro mulis,) alter camelis, velabatur. Elymæi, ut & Persæ, mulis utebantur; Medi, ut Bactris propiores, camelis. Per duos ergo illos currus intellexit speculator ab Esaia positus quæ gentes expugnaturæ essent Babylonem. Cyrus dictus

dictus est *mulus* (utpote patre Persa & matre Meda natus,) in oraculo Apollinis, quod Babylonis dixit, *staturam esse ipsorum urbem donec mulus esset Rex Media* ^a.

Al. Unum [nempe ordinem] *equitantium in asinis*, alterum *equitantium in camelis*, Pi. Dux hic turmae equestres significare possunt, vel, 1. distinctas Darii & Cyri turmas; vel, 2. distinctum earum usum, quarum hæc ad pugnam, illæ ad onera ferenda, &c. designatæ sunt.

Verba sic verti possunt, *Et vidit turmam asinorum, & turmam camelorum* ^b. [Ti. hæc cum præced. verbis sic reddit, *Vidit par equitum, quorum alter asinos, alter vero camelo, vehebatur.*] Refert hic quid viderint speculatores, nempe exercitum cum curribus, equitibus, & asinis, & camelis oneratis ^c. Signa hæc quæ videnda exhibuit Prophetæ Deus figuræ sunt exercitus quo Medi & Persæ Babylonios expugnarunt. Quum enim Babylo-

nii (teste Herod. l. 1.) equitatu valerent plurimum, visum est Cyro hæc arte eos aggredi, ut equis illorum camelos tantum & mulos Persicos objiceret; quorum illi equos aspectu & odore deterrent, (vide Aristot. Hist. anim. & Plin. 8. 18.) hi viribus sunt valentiores & velociore. Quo strategemate Cyrus antè usus fuerat contra Croesum. Forfan tamen mulorum nomen impedimentis tribuatur, quum dimidiis ferè exercitus in comœatu apportando occuparetur; quia deserta erat tota regio supra Babylonem, totus ager operâ Babyloniorum exhaustus, & in oppidum comportatus ^d. Asinis hic comparantur Persæ, quia abjecti in eam diem & ignobiles [fuerant;] interim robusti, laboriosi, & malorum patientes: camelis comparantur Medi, quia bellicosi erant & potentes, & equis inequitabant ^e.

Vox רכב sign. vel, *currum*, Exod. 14. 6. 1 Reg. 22. 35. vel, *equos curules*, 2 Sam. 8. 4. vel, *merces currui impositas*, 1 Reg. 10. 29. vel, *exercitum*, seu *turmam*, *equitum in curribus equitantium*, ut Exod. 14. 9. 1 Reg. 10. 26. vel denique, omnes *turmas equitum*, sive *equis*, sive *curribus*, *inequitantium*, Exod. 14. 7. 1 Reg. 22. 31.

2 Reg. 8. 21. רכב [in memb. priori] alibi sign. *jugum*, sive *par*, vel, *boum*, 1 Sam. 11. 7. 1 Reg. 19. 19. vel, *asinorum*, 2 Sam. 16. 1. vel, *hominum simul equitantium*, 2 Reg. 9. 25. vel, *turmarum equestrium*, ut h. l. Equites, pro turma equitum, ut Jerem. 4. 29. Ezech. 26. 10 ^f.

¶ Et, &c. וַיִּקְשֶׁב רֹב קֶשֶׁב וַיִּקְשֶׁב רֹב קֶשֶׁב Et attendit (nempe vel, 1. Cyrus, contemplans quomodo Babylonem obtineret ^g; vel, 2. speculator ^h;) *attentione*, multa *attentione*, Mo. P. vel, *multitudine*, sive *magnitudine*, *attentionis*, Pi. Sic Hebræi exprimunt diligentissimam attentionem, verbo suum verbale conjungentes, etiam repetitum ⁱ. Multum & diligenter intentus, Ca. Et advertit, advertendo multum advertit, M. scil. quoniam pergeret iste equitatus quem videbat ^k. Et [repete, quum] attendisset attentè, attentissime, JT. Duplicatio emphasin intendit ^l. Ille enim contemplatus esset contemplatione

multa & diligente, Ti. Q. per fut. convertunt, Et contemplabitur contemplatione, (i.e. multum contemplans,) multus attentione ^m.

8. Et, &c. וַיִּקְרָא לֵוִי Et clamavit, Leo, Mo. P. M. &c. Tum clamavit, (nempe speculator,) Leo est super speculam; q. d. Video leonem stantem in loco eminenti, & aspicientem ut prædam capiat ⁿ. Speculator primum confuse vidit duas turmas; deinde, iis propius accedentibus, vidit unam ex mulis, alteram ex camelis, constare: tandem, accuratius contemplatus, vidit leonem eas ductantem ^o. Tandem leonem esse animadvertit P. Speculator, spectans alacrem hostium & incitatum cursum, clamat, Leo, leo, inquam, properat exitum offerens civitati ^p. Leo hic est Cyrus ^q, vel Darius ^r, à ferocia sic dictus, Jer. 50. 44 ^s. Clamat leo, speculator, leonis more speculans ^t. Leo (quod brevissimas habet palpebras, unde etiam dormiens vigilare videtur,) symbolum est vigilantis excubitoris, solèque ad-

pingi valvis templorum & palatiorum, quasi vigil & custos loci, inquit Horus Apollo ^u. Al. Clamavit ut leo, JT. Pi. sic San. Glas. Angl. i. e. voce vehementi & terribili ^v: (Minæ Prophetarum non aliter concutiant mortalium pectora, quam leonum rugitus, &c. vide Amos. 1. 2. Dominus de Sion rugiet; & 3. 4. Numquid leo rugiet—?) ita terrorem & pavorem Babyloniorum innuens ab imminente periculo, &c. ^z. Quam maximâ

voce potuit testatus est hanc attentionem suam, & studium amplius attendendi in posterum ad ea quæ dicturus aut facturus esset Dominus ^a. Ellipsis notæ similitudinis, quæ usitata est ^b: ut Psal. 1. 1. Nah. 3. 2, 13 ^c.

Al. Et voca Uriam in speculam, LXX. Legerunt Græci וַיִּקְרָא, i. e. Uriam illum nominatum supra 8. 2. Quis enim dignior in specula collocari quam sacerdos ^d? Sed hoc Hieron. non placet ^e. Simile huic est illud Hebræorum figmentum, quod leo hic est Habakkuk. Id probant, quia idem est utriusque vocis numerus ex literis exurgens ^f. [De quo vide, si lubet, doctissimum Authorem.] ¶ Super, &c. וְעַל מִצְפֵּה אֲרָוִי In (vel, dicendo, In, Pi.) specula (sub. mea, Calv.) vel, Super speculam, Domine, (vel, Domine mi, Calv.) Verum nullum hic est affixum ^g: ego sto, &c. Angl. &c. Sunt verba speculatoris, constantem ipsius vigilantiam profitentis, ut rei certitudinem astrueret ^h. Hinc autem colligitur, speculatorem illum à Jesaia jussu Domini constitutum fuisse alium quendam Prophetam ⁱ.

9. Ecce, &c. וְהִנֵּה הוּא בֹא רֹכֵב אֵישׁ צֶמֶד פָּרָשִׁים Et (vel, Autem, Ca. vel, Interea, JT. Pi. q. d. Dum speculator ille vix oculos ab equitibus illis averterat ad Dominum, quem alloquebatur ^j; Dum hæc diceret ^k,) ecce, (quæ vox repentinum hoc & insperatum fuisse significat ^l;) hic, vel iste, (vel, hic, Ang. vel, jam, JT. Pi.) venit (vel, ingreditur: ita vox usurpatur Gen. 7. 1, 13. & 19. 23. &c. ^m. vel, veniunt, Ca. vel, ingressi erant, JT. Pi. urbem scil. Babylonem ⁿ;) currus viri, (vel, currus virorum, V. Ang. M. JT. Ca. i. e. viri currum, qui prius curribus inequitantes videbantur, per hypallagen; ut, argentum fidorum, Levit. 5. 15. pro fclis argenti; &c. immunditia hominis, Levit. 7. 21. pro homine immunditiæ, sive immundo ^o: vel, currus uniuscujusque, P.) par (vel, par- ris, P. vel, currus, inquam, paris, V.) equitum, Mo. &c. vel, cum duobus equitibus, M. sim. Ch. q. d. non currus ferentes impedimenta, sed currus bellici ^p; vel, dupli- ces, sive bijuges, equites, JT. Ca. Al. currus, (unus & alter,) & singulis duo infessores, G. Al. eques quidam, par equitum videlicet, Ti. Al. isti equites, (Heb. equitatus viri, collectivè, pro, viri equitantes; hypallage ^q;) nempe duo isti ordines (Heb. par, seu jugum, ut v. 7. Pi.) equitum, Pi. Al. ascensor bigæ, o. eques unus ex eis duobus, Ar. sim. Sy. ¶ Et, &c. וַיִּשָּׁבַד וַיִּשָּׁבַד Et respondit, (vel, locutus est, Calv. sim. San.) & dixit, Pi. &c. Iterum dixit, vel Subjiciens dixit, For. Quis? Respond. 1. Qui illa biga vehebatur ^r. 2. Custos ^s, jam certus factus ruinam Babylonis hæc visione fuisse representa- tam ^t: quemadmodum si Angelus vaticinio interpreta- tionem addat ^u. 3. Populus Dei, qui inde exierat, Jerem. 51. 50 ^v. 4. Esaïas, ex narratione vigilis à se constituti certior jam factus, &c. ^w. 5. Deus ipse, clari- us exponens quod tendebat hæc visio ^x. ¶ Cecidit, cecidit Babylon] Planè cecidit. Eadem verba de Roma Apoc. 14. 8 ^y. Vox hæc est stupefacti tam subitâ muta- tione ^z. Ità epizeuxis notat hic affectum exultantis. Et hinc colligitur speculatorem hunc fuisse Prophetam quendam ^a. ¶ Contrita, &c. וַיִּסָּר וַיִּסָּר Contri- vit, vel confregit, (sub. is qui confringit, V. vel, Deus, V. For. vel, hostis, For. Pi. vel, Medus, seu Persa, V. vel, Confregit deiecitque, Pi. sim. JT. ellipsis verbi relati ^b;) in terram, Mo. P. JT. Pi. Perfringuntur humi, Ca.

10. Tritura, &c. וַיִּטְרַח וַיִּטְרַח Tritura mea (sub. erit, P.) & filius area mea, Mo. P. V. Verba hæc sunt vel, 1. Dei, Babylonem alloquentis ^c; quæ Medo fit futura ut id quod in area à bubus calcatur ^d. q. d. Ba- bylon conteretur à me, sicut trituri solet seges & palea in area ^e. Cum tantæ Monarchiæ opes oculos om- nium perfringerent, fabulosum videri poterat quicquid de ejus excidio prædixerat Esaïas. Innuit ergo Deum ipsum has sibi partes sumplisse, ut Babylonem potentia suâ deleteret ^f. Per Babylonem Deus trituraverat alios, & jam Babylonem per alios triturare statuerat. Sed huic interpretationi repugnat ultimum versûs mem- brum ^g. Vel, 2. Prophetæ, populum Dei, sive Jude- os, alloquentis ^h. O tritura mea, & edite (vel, reposte, Pi.) in area mea, JT. Pi. Heb. fili areae meæ. Jun. Vel, area mea destinati; Vos quos ego trituros, h. e. mal- lis opprimendos, prædico ⁱ. Vel, & frumentum areae meæ, Ang. Apostrophe ad Ecclesiam, quam docet Pro- pheta

dictus est *mulus* (utpote patre Persa & matre Meda natus,) in oraculo Apollinis, quod Babylonis dixit, *staturam esse ipsorum urbem donec mulus esset Rex Media* ^a. Al. Unum [nempe ordinem] *equitantium in asinis*, alterum *equitantium in camelis*, Pi. Dux hic turmae eque- stres significare possunt, vel, 1. distinctas Darii & Cyri turmas; vel, 2. distinctum earum usum, quarum hæc ad pugnam, illæ ad onera ferenda, &c. designatæ sunt.

Verba sic verti possunt, *Et vidit turmam asinorum, & turmam camelorum* ^b. [Ti. hæc cum præced. verbis sic reddit, *Vidit par equitum, quorum alter asinos, alter vero camelo, vehebatur.*] Refert hic quid viderint specula- tores, nempe exercitum cum curribus, equitibus, & asi- nis, & camelis oneratis ^c. Signa hæc quæ videnda exhi- buit Prophetæ Deus figuræ sunt exercitus quo Medi & Persæ Babylonios expugnarunt. Quum enim Babylo- nii (teste Herod. l. 1.) equitatu valerent plurimum, vi- sum est Cyro hæc arte eos aggredi; ut equis illorum ca- melos tantum & mulos Persicos objiceret; quorum illi equos aspectu & odore deterrent, (vide Aristot. Hist. anim. & Plin. 8. 18.) hi viribus sunt valentiores & ve- lociores. Quo strategemate Cyrus antè usus fuerat con- tra Croesum. Forfan tamen mulorum nomen impedi- mentis tribuatur, quum dimidiis ferè exercitus in com- meatu apportando occuparetur; quia deserta erat tota regio supra Babylonem, totus ager operâ Babylo- niorum exhaustus, & in oppidum comportatus ^d. Asi- nis hic comparantur Persæ, quia abjecti in eam diem & ignobiles [fuerant;] interim robusti, laboriosi, & malorum patientes: camelis comparantur Medi, quia bellicosi erant & potentes, & equis inequitabant ^e.

Vox רכב sign. vel, *currum*, Exod. 14. 6. 1 Reg. 22. 35. vel, *equos curules*, 2 Sam. 8. 4. vel, *merces currui im- positas*, 1 Reg. 10. 29. vel, *exercitum*, seu *turmam*, *equi- tum in curribus equitantium*, ut Exod. 14. 9. 1 Reg. 10. 26. vel denique, omnes *turmas equitum*, sive *equis*, sive *curribus*, *inequitantium*, Exod. 14. 7. 1 Reg. 22. 31. 2 Reg. 8. 21. רכב [in memb. priori] alibi sign. *jugum*, sive *par*, vel, *boum*, 1 Sam. 11. 7. 1 Reg. 19. 19. vel, *asinorum*, 2 Sam. 16. 1. vel, *hominum simul equitantium*, 2 Reg. 9. 25. vel, *turmarum equestrium*, ut h. l. Equites, pro turma equitum, ut Jerem. 4. 29. Ezech. 26. 10 ^f. ¶ Et, &c. וַיִּקְשֶׁב רֹב קֶשֶׁב וַיִּקְשֶׁב רֹב קֶשֶׁב Et attendit (nempe vel, 1. Cyrus, contemplans quomodo Babylonem obtineret ^g; vel, 2. speculator ^h;) *attentione*, multa *attentione*, Mo. P. vel, *multitudine*, sive *magnitudine*, *attentionis*, Pi. Sic Hebræi exprimunt diligentissimam at- tentionem, verbo suum verbale conjungentes, etiam repetitum ⁱ. Multum & diligenter intentus, Ca. Et ad- vertit, advertendo multum advertit, M. scil. quoniam per- geret iste equitatus quem videbat ^k. Et [repete, quum] attendisset attentè, attentissime, JT. Duplicatio empha- sin intendit ^l. Ille enim contemplatus esset contemplatione multa & diligente, Ti. Q. per fut. convertunt, Et con- templabitur contemplatione, (i.e. multum contemplans,) multus attentione ^m.

8. Et, &c. וַיִּקְרָא לֵוִי Et clamavit, Leo, Mo. P. M. &c. Tum clamavit, (nempe speculator,) Leo est super speculam; q. d. Video leonem stantem in loco eminenti, & aspicientem ut prædam capiat ⁿ. Speculator pri- mum confuse vidit duas turmas; deinde, iis propius accedentibus, vidit unam ex mulis, alteram ex camelis, constare: tandem, accuratius contemplatus, vidit leonem eas ductantem ^o. Tandem leonem esse animad- vertit P. Speculator, spectans alacrem hostium & inci- tatum cursum, clamat, Leo, leo, inquam, properat exitum offerens civitati ^p. Leo hic est Cyrus ^q, vel Darius ^r, à ferocia sic dictus, Jer. 50. 44 ^s. Clamat leo, specula- tor, leonis more speculans ^t. Leo (quod brevissimas habet palpebras, unde etiam dormiens vigilare vide- tur,) symbolum est vigilantis excubitoris, solèque ad- pingi valvis templorum & palatiorum, quasi vigil & custos loci, inquit Horus Apollo ^u. Al. Clamavit ut leo, JT. Pi. sic San. Glas. Angl. i. e. voce vehementi & terribili ^v: (Minæ Prophetarum non aliter concutiant mortalium pectora, quam leonum rugitus, &c. vide Amos. 1. 2. Dominus de Sion rugiet; & 3. 4. Numquid leo rugiet—?) ita terrorem & pavorem Babyloniorum innuens ab imminente periculo, &c. ^z. Quam maximâ

voce potuit testatus est hanc attentionem suam, & stu- dium amplius attendendi in posterum ad ea quæ dictu- rus aut facturus esset Dominus ^a. Ellipsis notæ simili- tudinis, quæ usitata est ^b: ut Psal. 1. 1. Nah. 3. 2, 13 ^c.

Al. Et voca Uriam in speculam, LXX. Legerunt Græci וַיִּקְרָא, i. e. Uriam illum nominatum supra 8. 2. Quis enim dignior in specula collocari quam sacerdos ^d? Sed hoc Hieron. non placet ^e. Simile huic est illud Hebræ- orum figmentum, quod leo hic est Habakkuk. Id pro- bant, quia idem est utriusque vocis numerus ex literis exurgens ^f. [De quo vide, si lubet, doctissimum Au- thorem.] ¶ Super, &c. וְעַל מִצְפֵּה אֲרָוִי In (vel, dicendo, In, Pi.) specula (sub. mea, Calv.) vel, Super speculam, Domine, (vel, Domine mi, Calv.) Verum nullum hic est affixum ^g: ego sto, &c. Angl. &c. Sunt verba speculatoris, constantem ipsius vigilantiam pro- fitentis, ut rei certitudinem astrueret ^h. Hinc autem colligitur, speculatorem illum à Jesaia jussu Domini constitutum fuisse alium quendam Prophetam ⁱ.

9. Ecce, &c. וְהִנֵּה הוּא בֹא רֹכֵב אֵישׁ צֶמֶד פָּרָשִׁים Et (vel, Autem, Ca. vel, Interea, JT. Pi. q. d. Dum speculator ille vix oculos ab equitibus illis averterat ad Dominum, quem alloquebatur ^j; Dum hæc diceret ^k,) ecce, (quæ vox repentinum hoc & insperatum fuisse significat ^l;) hic, vel iste, (vel, hic, Ang. vel, jam, JT. Pi.) venit (vel, ingreditur: ita vox usurpatur Gen. 7. 1, 13. & 19. 23. &c. ^m. vel, veniunt, Ca. vel, ingressi erant, JT. Pi. urbem scil. Babylonem ⁿ;) currus viri, (vel, currus virorum, V. Ang. M. JT. Ca. i. e. viri currum, qui prius curribus inequi- tantes videbantur, per hypallagen; ut, argentum fclor- um, Levit. 5. 15. pro fclis argenti; &c. immunditia hominis, Levit. 7. 21. pro homine immunditiæ, sive im- mundo ^o: vel, currus uniuscujusque, P.) par (vel, pa- ris, P. vel, currus, inquam, paris, V.) equitum, Mo. &c. vel, cum duobus equitibus, M. sim. Ch. q. d. non currus ferentes impedimenta, sed currus bellici ^p; vel, dupli- ces, sive bijuges, equites, JT. Ca. Al. currus, (unus & al- ter,) & singulis duo infessores, G. Al. eques quidam, par equitum videlicet, Ti. Al. isti equites, (Heb. equitatus viri, collectivè, pro, viri equitantes; hypallage ^q;) nempe duo isti ordines (Heb. par, seu jugum, ut v. 7. Pi.) equitum, Pi. Al. ascensor bigæ, o. eques unus ex eis duo- bus, Ar. sim. Sy. ¶ Et, &c. וַיִּשָּׁבַד וַיִּשָּׁבַד Et respondit, (vel, locutus est, Calv. sim. San.) & dixit, Pi. &c. Itè- rum dixit, vel Subjiciens dixit, For. Quis? Respond. 1. Qui illa biga vehebatur ^r. 2. Custos ^s, jam certus fa- ctus ruinam Babylonis hæc visione fuisse representa- tam ^t: quemadmodum si Angelus vaticinio interpre- tationem addat ^u. 3. Populus Dei, qui inde exierat, Jerem. 51. 50 ^v. 4. Esaïas, ex narratione vigilis à se constituti certior jam factus, &c. ^w. 5. Deus ipse, cla- rius exponens quod tendebat hæc visio ^x. ¶ Cecidit, cecidit Babylon] Planè cecidit. Eadem verba de Roma Apoc. 14. 8 ^y. Vox hæc est stupefacti tam subitâ muta- tione ^z. Ità epizeuxis notat hic affectum exultantis. Et hinc colligitur speculatorem hunc fuisse Prophetam quendam ^a. ¶ Contrita, &c. וַיִּסָּר וַיִּסָּר Contri- vit, vel confregit, (sub. is qui confringit, V. vel, Deus, V. For. vel, hostis, For. Pi. vel, Medus, seu Persa, V. vel, Confregit deiecitque, Pi. sim. JT. ellipsis verbi relati ^b;) in terram, Mo. P. JT. Pi. Perfringuntur humi, Ca.

10. Tritura, &c. וַיִּטְרַח וַיִּטְרַח Tritura mea (sub. erit, P.) & filius area mea, Mo. P. V. Verba hæc sunt vel, 1. Dei, Babylonem alloquentis ^c; quæ Medo fit futura ut id quod in area à bubus calcatur ^d. q. d. Ba- bylon conteretur à me, sicut trituri solet seges & pa- lea in area ^e. Cum tantæ Monarchiæ opes oculos om- nium perfringerent, fabulosum videri poterat quicquid de ejus excidio prædixerat Esaïas. Innuit ergo Deum ipsum has sibi partes sumplisse, ut Babylonem potentia suâ deleteret ^f. Per Babylonem Deus trituraverat alios, & jam Babylonem per alios triturare statuerat. Sed huic interpretationi repugnat ultimum versûs mem- brum ^g. Vel, 2. Prophetæ, populum Dei, sive Jude- os, alloquentis ^h. O tritura mea, & edite (vel, reposte, Pi.) in area mea, JT. Pi. Heb. fili areae meæ. Jun. Vel, area mea destinati; Vos quos ego trituros, h. e. mal- lis opprimendos, prædico ⁱ. Vel, & frumentum areae meæ, Ang. Apostrophe ad Ecclesiam, quam docet Pro- pheta

dictus est *mulus* (utpote patre Persa & matre Meda natus,) in oraculo Apollinis, quod Babylonis dixit, *staturam esse ipsorum urbem donec mulus esset Rex Media* ^a. Al. Unum [nempe ordinem] *equitantium in asinis*, alterum *equitantium in camelis*, Pi. Dux hic turmae eque- stres significare possunt, vel, 1. distinctas Darii & Cyri turmas; vel, 2. distinctum earum usum, quarum hæc ad pugnam, illæ ad onera ferenda, &c. designatæ sunt.

Verba sic verti possunt, *Et vidit turmam asinorum, & turmam camelorum* ^b. [Ti. hæc cum præced. verbis sic reddit, *Vidit par equitum, quorum alter asinos, alter vero camelo, vehebatur.*] Refert hic quid viderint specula- tores, nempe exercitum cum curribus, equitibus, & asi- nis, & camelis oneratis ^c. Signa hæc quæ videnda exhi- buit Prophetæ Deus figuræ sunt exercitus quo Medi & Persæ Babylonios expugnarunt. Quum enim Babylo- nii (teste Herod. l. 1.) equitatu valerent plurimum, vi- sum est Cyro hæc arte eos aggredi; ut equis illorum ca- melos tantum & mulos Persicos objiceret; quorum illi equos aspectu & odore deterrent, (vide Aristot. Hist. anim. & Plin. 8. 18.) hi viribus sunt valentiores & ve- lociores. Quo strategemate Cyrus antè usus fuerat con- tra Croesum. Forfan tamen mulorum nomen impedi- mentis tribuatur, quum dimidiis ferè exercitus in com- meatu apportando occuparetur; quia deserta erat tota regio supra Babylonem, totus ager operâ Babylo- niorum exhaustus, & in oppidum comportatus ^d. Asi- nis hic comparantur Persæ, quia abjecti in eam diem & ignobiles [fuerant;] interim robusti, laboriosi, & malorum patientes: camelis comparantur Medi, quia bellicosi erant & potentes, & equis inequitabant ^e.

Vox רכב sign. vel, *currum*, Exod. 14. 6. 1 Reg. 22. 35. vel, *equos curules*, 2 Sam. 8. 4. vel, *merces currui im- positas*, 1 Reg. 10. 29. vel, *exercitum*, seu *turmam*, *equi- tum in curribus equitantium*, ut Exod. 14. 9. 1 Reg. 10. 26. vel denique, omnes *turmas equitum*, sive *equis*, sive *curribus*, *inequitantium*, Exod. 14. 7. 1 Reg. 22. 31. 2 Reg. 8. 21. רכב [in memb. priori] alibi sign. *jugum*, sive *par*, vel, *boum*, 1 Sam. 11. 7. 1 Reg. 19. 19. vel, *asinorum*, 2 Sam. 16. 1. vel, *hominum simul equitantium*, 2 Reg. 9. 25. vel, *turmarum equestrium*, ut h. l. Equites, pro turma equitum, ut Jerem. 4. 29. Ezech. 26. 10 ^f. ¶ Et, &c. וַיִּקְשֶׁב רֹב קֶשֶׁב וַיִּקְשֶׁב רֹב קֶשֶׁב Et attendit (nempe vel, 1. Cyrus, contemplans quomodo Babylonem obtineret ^g; vel, 2. speculator ^h;) *attentione*, multa *attentione*, Mo. P. vel, *multitudine*, sive *magnitudine*, *attentionis*, Pi. Sic Hebræi exprimunt diligentissimam at- tentionem, verbo suum verbale conjungentes, etiam repetitum ⁱ. Multum & diligenter intentus, Ca. Et ad- vertit, advertendo multum advertit, M. scil. quoniam per- geret iste equitatus quem videbat ^k. Et [repete, quum] attendisset attentè, attentissime, JT. Duplicatio empha- sin intendit ^l. Ille enim contemplatus esset contemplatione multa & diligente, Ti. Q. per fut. convertunt, Et con- templabitur contemplatione, (i.e. multum contemplans,) multus attentione ^m.

8. Et, &c. וַיִּקְרָא לֵוִי Et clamavit, Leo, Mo. P. M. &c. Tum clamavit, (nempe speculator,) Leo est super speculam; q. d. Video leonem stantem in loco eminenti, & aspicientem ut prædam capiat ⁿ. Speculator pri- mum confuse vidit duas turmas; deinde, iis propius accedentibus, vidit unam ex mulis, alteram ex camelis, constare: tandem, accuratius contemplatus, vidit leonem eas ductantem ^o. Tandem leonem esse animad- vertit P. Speculator, spectans alacrem hostium & inci- tatum cursum, clamat, Leo, leo, inquam, properat exitum offerens civitati ^p. Leo hic est Cyrus ^q, vel Darius ^r, à ferocia sic dictus, Jer. 50. 44 ^s. Clamat leo, specula- tor, leonis more speculans ^t. Leo (quod brevissimas habet palpebras, unde etiam dormiens vigilare vide- tur,) symbolum est vigilantis excubitoris, solèque ad- pingi valvis templorum & palatiorum, quasi vigil & custos loci, inquit Horus Apollo ^u. Al. Clamavit ut leo, JT. Pi. sic San. Glas. Angl. i. e. voce vehementi & terribili ^v: (Minæ Prophetarum non aliter concutiant mortalium pectora, quam leonum rugitus, &c. vide Amos. 1. 2. Dominus de Sion rugiet; & 3. 4. Numquid leo rugiet—?) ita terrorem & pavorem Babyloniorum innuens ab imminente periculo, &c. ^z. Quam maximâ

voce potuit testatus est hanc attentionem suam, & stu- dium amplius attendendi in posterum ad ea quæ dictu- rus aut facturus esset Dominus ^a. Ellipsis notæ simili- tudinis, quæ usitata est ^b: ut Psal. 1. 1. Nah. 3. 2, 13 ^c.

Al. Et voca Uriam in speculam, LXX. Legerunt Græci וַיִּקְרָא, i. e. Uriam illum nominatum supra 8. 2. Quis enim dignior in specula collocari quam sacerdos ^d? Sed hoc Hieron. non placet ^e. Simile huic est illud Hebræ- orum figmentum, quod leo hic est Habakkuk. Id pro- bant, quia idem est utriusque vocis numerus ex literis exurgens ^f. [De quo vide, si lubet, doctissimum Au- thorem.] ¶ Super, &c. וְעַל מִצְפֵּה אֲרָוִי In (vel, dicendo, In, Pi.) specula (sub. mea, Calv.) vel, Super speculam, Domine, (vel, Domine mi, Calv.) Verum nullum hic est affixum ^g: ego sto, &c. Angl. &c. Sunt verba speculatoris, constantem ipsius vigilantiam pro- fitentis, ut rei certitudinem astrueret ^h. Hinc autem colligitur, speculatorem illum à Jesaia jussu Domini constitutum fuisse alium quendam Prophetam ⁱ.

9. Ecce, &c. וְהִנֵּה הוּא בֹא רֹכֵב אֵישׁ צֶמֶד פָּרָשִׁים Et (vel, Autem, Ca. vel, Interea, JT. Pi. q. d. Dum speculator ille vix oculos ab equitibus illis averterat ad Dominum, quem alloquebatur ^j; Dum hæc diceret ^k,) ecce, (quæ vox repentinum hoc & insperatum fuisse significat ^l;) hic, vel iste, (vel, hic, Ang. vel, jam, JT. Pi.) venit (vel, ingreditur: ita vox usurpatur Gen. 7. 1, 13. & 19. 23. &c. ^m. vel, veniunt, Ca. vel, ingressi erant, JT. Pi. urbem scil. Babylonem ⁿ;) currus viri, (vel, currus virorum, V. Ang. M. JT. Ca. i. e. viri currum, qui prius curribus inequi- tantes videbantur, per hypallagen; ut, argentum fclor- um, Levit. 5. 15. pro fclis argenti; &c. immunditia hominis, Levit. 7. 21. pro homine immunditiæ, sive im- mundo ^o: vel, currus uniuscujusque, P.) par (vel, pa- ris, P. vel, currus, inquam, paris, V.) equitum, Mo. &c. vel, cum duobus equitibus, M. sim. Ch. q. d. non currus ferentes impedimenta, sed currus bellici ^p; vel, dupli- ces, sive bijuges, equites, JT. Ca. Al. currus, (unus & al- ter,) & singulis duo infessores, G. Al. eques quidam, par equitum videlicet, Ti. Al. isti equites, (Heb. equitatus viri, collectivè, pro, viri equitantes; hypallage ^q;) nempe duo isti ordines (Heb. par, seu jugum, ut v. 7. Pi.) equitum, Pi. Al. ascensor bigæ, o. eques unus ex eis duo- bus, Ar. sim. Sy. ¶ Et, &c. וַיִּשָּׁבַד וַיִּשָּׁבַד Et respondit, (vel, locutus est, Calv. sim. San.) & dixit, Pi. &c. Itè- rum dixit, vel Subjiciens dixit, For. Quis? Respond. 1. Qui illa biga vehebatur ^r. 2. Custos ^s, jam certus fa- ctus ruinam Babylonis hæc visione fuisse representa- tam ^t: quemadmodum si Angelus vaticinio interpre- tationem addat ^u. 3. Populus Dei, qui inde exierat, Jerem. 51. 50 ^v. 4. Esaïas, ex narratione vigilis à se constituti certior jam factus, &c. ^w. 5. Deus ipse, cla- rius exponens quod tendebat hæc visio ^x. ¶ Cecidit, cecidit Babylon] Planè cecidit. Eadem verba de Roma Apoc. 14. 8 ^y. Vox hæc est stupefacti tam subitâ muta- tione ^z. Ità epizeuxis notat hic affectum exultantis. Et hinc colligitur speculatorem hunc fuisse Prophetam quendam ^a. ¶ Contrita, &c. וַיִּסָּר וַיִּסָּר Contri- vit, vel confregit, (sub. is qui confringit, V. vel, Deus, V. For. vel, hostis, For. Pi. vel, Medus, seu Persa, V. vel, Confregit deiecitque, Pi. sim. JT. ellipsis verbi relati ^b;) in terram, Mo. P. JT. Pi. Perfringuntur humi, Ca.

10. Tritura, &c. וַיִּטְרַח וַיִּטְרַח Tritura mea (sub. erit, P.) & filius area mea, Mo. P. V. Verba hæc sunt vel, 1. Dei, Babylonem alloquentis ^c; quæ Medo fit futura ut id quod in area à bubus calcatur ^d. q. d. Ba- bylon conteretur à me, sicut trituri solet seges & pa- lea in area ^e. Cum tantæ Monarchiæ opes oculos om- nium perfringerent, fabulosum videri poterat quicquid de ejus excidio prædixerat Esaïas. Innuit ergo Deum ipsum has sibi partes sumplisse, ut Babylonem potentia suâ deleteret ^f. Per Babylonem Deus trituraverat alios, & jam Babylonem per alios triturare statuerat. Sed huic interpretationi repugnat ultimum versûs mem- brum ^g. Vel, 2. Prophetæ, populum Dei, sive Jude- os, alloquentis ^h. O tritura mea, & edite (vel, reposte, Pi.) in area mea, JT. Pi. Heb. fili areae meæ. Jun. Vel, area mea destinati; Vos quos ego trituros, h. e. mal- lis opprimendos, prædico ⁱ. Vel, &

pheta quantum sit beneficium Dei revelantis consilia sua, & quantum studium ipsius in informanda de illis Ecclesia. q. d. O vos Judæi, gens mea ^k, *tritura mea*; i. e. quos ego *trituravi*, i. e. à Babyloniis trituros prædixi; (ut Jer. 1. 10. *ad extirpandum*, &c. i. e. ad hoc denunciandum, &c. ^l.) qui, quasi frumentum, virgâ & tribulâ affligemini ad salutem ^m. Babyloniis non trituro, sed prorsus conteram: vos verò trituro, paleas eventilabo, grana in horreum recondam ⁿ. *Trituratio* sæpe gravem afflictionem denotat; ut Esa. 25. 10. & 41. 15. Jer. 51. 33. & Mic. 4. 13. P. Actio hic, ut alibi, ponitur pro objecto; *tritura*, pro frumento trituro ^o. Sic, *captivitas*, Esa. 20. 4. pro captivis; *evasio*, Neh. 1. 2. pro iis qui evaserunt ^p; *auditio*, pro re audita; *timor*, pro re terribili ^q. *Filius areæ* idem est quod *tritura*, frumentum scil. quod tritatur ^r. Nomen *fili* apud Hebræos sæpe tribuitur etiam inanimatis ^v: ut, *filius arcus*, Job. 41. 28. (al. 19.) i. e. sagitta. *Filius areæ* dicitur quicquid in area est, &c. ^z. nempe quod teritur & excutitur ^y. ¶ *Quæ audiivi à Domino*, &c. q. d. Hæc prophetia est verissima, nempe quæ à Deo est ^z. Hucusque verba Uriæ, renunciantis Esaïæ quæ de speculo Deo procurante viderat ^z.

¶ 11. *Onus Duma*, דומא Dumah, Mo. P. &c. id est, contra Ismaelitarum posteros ^b, è quibus erat Dumah, Gen. 25. 14. 1 Par. 1. 30. Hujus, nec non fratris ejus, Kedaris, posterii in aliqua Arabiæ parte sedem fixerunt. Ibi *Dumathæa* in Stephano Byzantino, eadem forsan cum hac *Duma* ^c. *Dumah*, urbs Ismaelitarum, quæ fuit destructa ab incolis Seir ^d: id quod hic prædictum est ^e. Dumam plerique accipiunt synecdochicè, pro Ismaelitis, ab illo Duma Genes. c. 25. v. 14. Sed duo obstant. 1. Quod Seir, mons Edomæorum, hic nominatus est ^f. De quo vide ad verba sequentia ^g. 2. Quod Duma illa, æquè ac Kedar, sequente prophetiâ continetur ^h. Sequens prophetia est contra Arabes, ergò hæc non est, &c. ^h. Resp. Non sequitur: hæc enim est contra Dumæos Arabas, sequens contra Arabas Kedarenos ⁱ. [Alii aliter accipiunt.] *Dumah* hic pro Idumæa, vel Edomæa, per aphæresin ^k: ut, *Ram*, pro *Aram*, 1 Par. 2. 9. Job. 32. 2; *Pasdamim*, pro *Epasdamim*, 1 Sam. 17. 1. 1 Par. 11. 13. Edomæa clamosa, & Verbo populòque Dei illudens, artificiosâ ὁ παυλὸς καὶ τὸ παρρηχέιν ^m, per paræchēsin five paronomasiam, appellatur *Dumah*, hoc est, *silens*; quo pronuntiatur tacitè, pro eo quod clamosa fuerit insolentissimè, irruente Dèi judicio silentem fore ⁿ. Brevis est hæc prophetia, idèque obscura. Causa exitii Dumæ certò cognosci nequit ^o. ¶ *Ad*, &c. אֵלַי קוֹרֵא ^p *Ad me clamat* (vel, *clamans*, Mo. sub. *quispiam*, V. sic Pi. vel, *clamat*, Ca. Angl.) è Seir, P. V. Ti. &c. i. e. è montanis Seir, ubi degebant Idumæi P. Qui *Dumam* pro Idumæa accipiunt exponunt hoc de Idumæis Prophetam, vel sermō, vel per irrisionem, alloquentibus. Qui prophetiam hanc de Dumæis intelligunt exponunt, vel de voce Dei ad Prophetam, de exitio quod iis ab Edomitis contingeret; vel de sono & clamore apparatus bellici audito de monte Seir, & de Edomitis eos invasuris ^q. Quidam ex Idumæis illis ad mare habitantibus ad me clamat, ait Duma ^r. Q. sic distinguunt, *Ad me clamat*, Ex Seir: q. d. Videor mihi audire vocem Dei aut Angeli, dicentis, De Seir venient propediem qui perdent Dumah ^t. ¶ *Custos*, &c. שׁוֹמֵר מִן הַמַּלְאָכִים ^u *Custos*, vel *Vigil*, quid de nocte? *custos*, vel *vigil*, quid de nocte? M. P. Mo. Pi. sub. *dicis*? Pi. vel, *refers nobis*? Nihilne strepitûs audivisti? an tuta sunt omnia ^v? Hæc est clamantis vox: Sententia est, Quid, ô speculator, nobis de nostro statu in hac nocte significas? ecquid de hostibus exploratum habes? vivimusne? an funditus perimus ^w? De nocte quærit, quia hæc insidiis & periculis magis opportuna ^x. *Quid accidit ex quo nox est*? Timebunt, inquit, maximè, surgentque nocte, & interrogabunt vigiles, dicentque, *Custos*, &c. ^y. *Custos*, quid, &c? Trepidationis summique pavoris descriptio ^z. Al. Quota est noctis hora? Obsessi enim à Chaldæis, præ metu non sat observabant singulas noctis horas ^z. Quantum ad lucem superest temporis? In luce putabant leviorē fore mentis angorem ^z. Vigiles (à quibus hoc quæsitum) erant vel ipsorum Dumæorum, vel

vicinorum Idumæorum ^b; discrimen enim commune ^b Q. in erat ^c. Al. Miles, quid ita nocte advenis? Milites honorifico vocabulo appellantur *custodes terre* ^d. Al. Alloquuntur hic Prophetam Esaïam, vel, 1. sermō, qu. d. Quid prævides? vel, Quid nobis suades? Etiam impii in calamitatibus suis Prophetas Dei consulunt. Vide 2 Reg. 3. 12, 13. & 5. 3, 5. &c. ^e. Vel, 2. per irrisionem ^f. q. d. Heus tu *vigil*, qui te à Deo constitutum profiteris, ut speculeris & annuncies quid mali nobis aliisque eventurum sit ^g; qui te custodem esse gloriaris, & excubare pro salute populi, judiciâque Dei explorare ^h; quid dicis de nocte? i. e. de cladibus quæ, instar noctis, nobis molestæ futuræ sint ⁱ; quas alii toties cantarunt nobis eventuras esse ^k. Epizeuxis, [five repetitio,] *Vigil*, quid, &c? hic notat affectum irridendi. q. d. Tu minatus es nobis noctem, i. e. calamitates; sed nos interim fruimur tempore matutino, i. e. felici & jucundo, posteaquam jugum Jorami vestri excussimus. Vide 2 Reg. 8. 20. *Vigil quid de nocte? vigil quid loquitur*? JT. ut abundet ^l in דְּלִילָה ^m: nam דְּלִילָה signif. loqui, Job. 8. 2. Psal. 106. 2. Sed probabilius est eandem sententiam per omnia repeti ^o: & דְּלִילָה idem esse cum præc. דְּלִילָה, per enallagen statûs P, [constructi pro absoluto.] דְּלִילָה pro דְּלִילָה non est inusitatum. Vide Esa. 15. 1. & 16. 3. & 30. 29. Sic & דְּלִילָה pro דְּלִילָה, Esa. 36. 2. Obad. v. 20. דְּלִילָה hic valet, de, & notat sermonis objectum ^p. De nocte, pro, in nocte; ut, de (pro, in) carne, Job. 19. 26. & de (pro, in) urbe, Ps. 72. 16. ¶ 12. Dixit (vel, Dicit, præc. pro fut. Dicit, JT. Pi. i. e. Respondet ad præcedentem interrogationem ^q), *custos* Ità Mo. P. M. h. e. ego Jesaias, verè vigil, licet ità à vobis per contemptum vocatus ^r. ¶ *Venit*, &c. אֵלַי בֹּקֵר יָגֵם ^s Obscurum hoc est, sed triste aliquid sonat; alioquin prophetia hæc nomini ejus (onus) non responderet ^t. *Venit* (Advenit, Di. Adveniat, JT. *Venit* quidem, Pi. *Veniet*, V.) manè, & (vel, sed, JT. Pi.) etiam (vel, etiamnum, Di.) nox, M. P. Mo. &c. sub. est, Di. vel, *advenit*, JT. vel, *veniet*, Pi. [Variè explicant. Idem interrogabitis cras manè, & cum supervenerit nox; & tamen nihil proficietis ^u. Sollicitudo non erit unius diei: quod hodie vobis renuncio, cras nunciabo. Si nunc metuitis, cras etiam metuetis, & inter vitam & mortem suspensi hærebitis ^v. Al. Concedo equidem vobis illuxisse manè, quum jugum Jorami excussistis: scitote tamen noctem venturam, i. e. cladem per Assyrios ^w. Al. Præterierunt tenebræ terrestres, sed non tenebræ afflictionum. Orta nobis est lux Solis, & tamen revera adhuc nox est: certa adest calamitas ^x. *Venit manè* propriè acceptum, est tamen nox metaphorica ^y. Cum Sole oritur nova velut nox, crassa & terribilis ^z. *Venit*, &c. i. e. Floruit Babylon, sed cecidit ^z. *Succedet manè post noctem*; atque ideo si per noctem nihil mali incidit, sequenti die incidere potest ^z. Al. *Venit manè*, & quæritis de hostibus; *venit nox*, & hoc ipsum quæritis; id quod muliebris ingenii est: nec tamen vos ad arcendum hostem comparatis ^z. Interrogatio hæc est hominum, parùm res suas curantium, &c. Succedit nocti dies, & diei rursus nox. Nihil aliud audire digni estis ^z. Nihil habeo quod vobis respondeam, nisi quod quàm certò nox succedit diei, tam certò ingruet vobis calamitas, &c. ^z. ¶ *Si*, &c. אִם תִּשְׁאָלוּ שׁוֹמֵר אֶתְּכֶם ^z *Si quæritis*, vel *quæretis*, (vel, *inquirere vultis*, Di. sim. Pi. Ca. vel, *quæsituri estis*, JT. scil. per me ex Domino quid eventurum sit vobis ^z), quærite; (scil. sermō, non per ludibrium, ut antè ^z;) revertimini, (scil. à viis vestris malis ^z), *venite*, Mo. P. Pi. &c. sim. Ti. Ca. nempe ad nos, qui sumus populus Dei ^z. [Variè accipiunt.] Si effugium à malis quæritis, quærite, ut oportet, à Deo; respicite; tunc fidenter cum hoste confligite ^z. Congruit hic sensus, 1. cum Prophetarum spiritu, qui id unice agunt, ut homines à peccando retrahant: 2. cum aliis de Idumæa vaticiniis ^z. Al. Frustrà eam [nempe Babylonem] quæretis; convertimini, i. e. vertite vos ad nos, & venite quamprimum ad nos tuendos, qui periculo propiores sumus ^z. Al. q. d. Facimus vobis potestatem frequentèr inculcandi hanc interrogationem; interrogate quantum voletis; *venite*, sub. ut iterum quæritis: nihil tamen proficietis ^z. Inquirite diligenter, ite, redite, venite;

non

Di. non aliter quam dixi rem se habere deprehenditis. Convertimini, venite, i. e. redite; ut Dan. 9. 25. Mal. 1. 4. Sic, — nunc, nunc properandus & acri fingendus sine rota — Perf. sat. 3. i. e. propere fingendus. Vascula in- tus propera atque elue, Plaut. Aulul. i. e. propera elue- re. Sic Gen. 26. 18. reversus est & fodit, i. e. iterum fodit. Vide & i Sam. 3. 5, 6. Al. Quamvis (ita DA sumitur Job. 14. 7, 8. & 16. 6. & 17. 13.) saepe & dili- genter quærat, aliam tamen non reportabit respon- sionem. ¹ ² ³ ⁴ ⁵ ⁶ ⁷ ⁸ ⁹ ¹⁰ ¹¹ ¹² ¹³ ¹⁴ ¹⁵ ¹⁶ ¹⁷ ¹⁸ ¹⁹ ²⁰ ²¹ ²² ²³ ²⁴ ²⁵ ²⁶ ²⁷ ²⁸ ²⁹ ³⁰ ³¹ ³² ³³ ³⁴ ³⁵ ³⁶ ³⁷ ³⁸ ³⁹ ⁴⁰ ⁴¹ ⁴² ⁴³ ⁴⁴ ⁴⁵ ⁴⁶ ⁴⁷ ⁴⁸ ⁴⁹ ⁵⁰ ⁵¹ ⁵² ⁵³ ⁵⁴ ⁵⁵ ⁵⁶ ⁵⁷ ⁵⁸ ⁵⁹ ⁶⁰ ⁶¹ ⁶² ⁶³ ⁶⁴ ⁶⁵ ⁶⁶ ⁶⁷ ⁶⁸ ⁶⁹ ⁷⁰ ⁷¹ ⁷² ⁷³ ⁷⁴ ⁷⁵ ⁷⁶ ⁷⁷ ⁷⁸ ⁷⁹ ⁸⁰ ⁸¹ ⁸² ⁸³ ⁸⁴ ⁸⁵ ⁸⁶ ⁸⁷ ⁸⁸ ⁸⁹ ⁹⁰ ⁹¹ ⁹² ⁹³ ⁹⁴ ⁹⁵ ⁹⁶ ⁹⁷ ⁹⁸ ⁹⁹ ¹⁰⁰ ¹⁰¹ ¹⁰² ¹⁰³ ¹⁰⁴ ¹⁰⁵ ¹⁰⁶ ¹⁰⁷ ¹⁰⁸ ¹⁰⁹ ¹¹⁰ ¹¹¹ ¹¹² ¹¹³ ¹¹⁴ ¹¹⁵ ¹¹⁶ ¹¹⁷ ¹¹⁸ ¹¹⁹ ¹²⁰ ¹²¹ ¹²² ¹²³ ¹²⁴ ¹²⁵ ¹²⁶ ¹²⁷ ¹²⁸ ¹²⁹ ¹³⁰ ¹³¹ ¹³² ¹³³ ¹³⁴ ¹³⁵ ¹³⁶ ¹³⁷ ¹³⁸ ¹³⁹ ¹⁴⁰ ¹⁴¹ ¹⁴² ¹⁴³ ¹⁴⁴ ¹⁴⁵ ¹⁴⁶ ¹⁴⁷ ¹⁴⁸ ¹⁴⁹ ¹⁵⁰ ¹⁵¹ ¹⁵² ¹⁵³ ¹⁵⁴ ¹⁵⁵ ¹⁵⁶ ¹⁵⁷ ¹⁵⁸ ¹⁵⁹ ¹⁶⁰ ¹⁶¹ ¹⁶² ¹⁶³ ¹⁶⁴ ¹⁶⁵ ¹⁶⁶ ¹⁶⁷ ¹⁶⁸ ¹⁶⁹ ¹⁷⁰ ¹⁷¹ ¹⁷² ¹⁷³ ¹⁷⁴ ¹⁷⁵ ¹⁷⁶ ¹⁷⁷ ¹⁷⁸ ¹⁷⁹ ¹⁸⁰ ¹⁸¹ ¹⁸² ¹⁸³ ¹⁸⁴ ¹⁸⁵ ¹⁸⁶ ¹⁸⁷ ¹⁸⁸ ¹⁸⁹ ¹⁹⁰ ¹⁹¹ ¹⁹² ¹⁹³ ¹⁹⁴ ¹⁹⁵ ¹⁹⁶ ¹⁹⁷ ¹⁹⁸ ¹⁹⁹ ²⁰⁰ ²⁰¹ ²⁰² ²⁰³ ²⁰⁴ ²⁰⁵ ²⁰⁶ ²⁰⁷ ²⁰⁸ ²⁰⁹ ²¹⁰ ²¹¹ ²¹² ²¹³ ²¹⁴ ²¹⁵ ²¹⁶ ²¹⁷ ²¹⁸ ²¹⁹ ²²⁰ ²²¹ ²²² ²²³ ²²⁴ ²²⁵ ²²⁶ ²²⁷ ²²⁸ ²²⁹ ²³⁰ ²³¹ ²³² ²³³ ²³⁴ ²³⁵ ²³⁶ ²³⁷ ²³⁸ ²³⁹ ²⁴⁰ ²⁴¹ ²⁴² ²⁴³ ²⁴⁴ ²⁴⁵ ²⁴⁶ ²⁴⁷ ²⁴⁸ ²⁴⁹ ²⁵⁰ ²⁵¹ ²⁵² ²⁵³ ²⁵⁴ ²⁵⁵ ²⁵⁶ ²⁵⁷ ²⁵⁸ ²⁵⁹ ²⁶⁰ ²⁶¹ ²⁶² ²⁶³ ²⁶⁴ ²⁶⁵ ²⁶⁶ ²⁶⁷ ²⁶⁸ ²⁶⁹ ²⁷⁰ ²⁷¹ ²⁷² ²⁷³ ²⁷⁴ ²⁷⁵ ²⁷⁶ ²⁷⁷ ²⁷⁸ ²⁷⁹ ²⁸⁰ ²⁸¹ ²⁸² ²⁸³ ²⁸⁴ ²⁸⁵ ²⁸⁶ ²⁸⁷ ²⁸⁸ ²⁸⁹ ²⁹⁰ ²⁹¹ ²⁹² ²⁹³ ²⁹⁴ ²⁹⁵ ²⁹⁶ ²⁹⁷ ²⁹⁸ ²⁹⁹ ³⁰⁰ ³⁰¹ ³⁰² ³⁰³ ³⁰⁴ ³⁰⁵ ³⁰⁶ ³⁰⁷ ³⁰⁸ ³⁰⁹ ³¹⁰ ³¹¹ ³¹² ³¹³ ³¹⁴ ³¹⁵ ³¹⁶ ³¹⁷ ³¹⁸ ³¹⁹ ³²⁰ ³²¹ ³²² ³²³ ³²⁴ ³²⁵ ³²⁶ ³²⁷ ³²⁸ ³²⁹ ³³⁰ ³³¹ ³³² ³³³ ³³⁴ ³³⁵ ³³⁶ ³³⁷ ³³⁸ ³³⁹ ³⁴⁰ ³⁴¹ ³⁴² ³⁴³ ³⁴⁴ ³⁴⁵ ³⁴⁶ ³⁴⁷ ³⁴⁸ ³⁴⁹ ³⁵⁰ ³⁵¹ ³⁵² ³⁵³ ³⁵⁴ ³⁵⁵ ³⁵⁶ ³⁵⁷ ³⁵⁸ ³⁵⁹ ³⁶⁰ ³⁶¹ ³⁶² ³⁶³ ³⁶⁴ ³⁶⁵ ³⁶⁶ ³⁶⁷ ³⁶⁸ ³⁶⁹ ³⁷⁰ ³⁷¹ ³⁷² ³⁷³ ³⁷⁴ ³⁷⁵ ³⁷⁶ ³⁷⁷ ³⁷⁸ ³⁷⁹ ³⁸⁰ ³⁸¹ ³⁸² ³⁸³ ³⁸⁴ ³⁸⁵ ³⁸⁶ ³⁸⁷ ³⁸⁸ ³⁸⁹ ³⁹⁰ ³⁹¹ ³⁹² ³⁹³ ³⁹⁴ ³⁹⁵ ³⁹⁶ ³⁹⁷ ³⁹⁸ ³⁹⁹ ⁴⁰⁰ ⁴⁰¹ ⁴⁰² ⁴⁰³ ⁴⁰⁴ ⁴⁰⁵ ⁴⁰⁶ ⁴⁰⁷ ⁴⁰⁸ ⁴⁰⁹ ⁴¹⁰ ⁴¹¹ ⁴¹² ⁴¹³ ⁴¹⁴ ⁴¹⁵ ⁴¹⁶ ⁴¹⁷ ⁴¹⁸ ⁴¹⁹ ⁴²⁰ ⁴²¹ ⁴²² ⁴²³ ⁴²⁴ ⁴²⁵ ⁴²⁶ ⁴²⁷ ⁴²⁸ ⁴²⁹ ⁴³⁰ ⁴³¹ ⁴³² ⁴³³ ⁴³⁴ ⁴³⁵ ⁴³⁶ ⁴³⁷ ⁴³⁸ ⁴³⁹ ⁴⁴⁰ ⁴⁴¹ ⁴⁴² ⁴⁴³ ⁴⁴⁴ ⁴⁴⁵ ⁴⁴⁶ ⁴⁴⁷ ⁴⁴⁸ ⁴⁴⁹ ⁴⁵⁰ ⁴⁵¹ ⁴⁵² ⁴⁵³ ⁴⁵⁴ ⁴⁵⁵ ⁴⁵⁶ ⁴⁵⁷ ⁴⁵⁸ ⁴⁵⁹ ⁴⁶⁰ ⁴⁶¹ ⁴⁶² ⁴⁶³ ⁴⁶⁴ ⁴⁶⁵ ⁴⁶⁶ ⁴⁶⁷ ⁴⁶⁸ ⁴⁶⁹ ⁴⁷⁰ ⁴⁷¹ ⁴⁷² ⁴⁷³ ⁴⁷⁴ ⁴⁷⁵ ⁴⁷⁶ ⁴⁷⁷ ⁴⁷⁸ ⁴⁷⁹ ⁴⁸⁰ ⁴⁸¹ ⁴⁸² ⁴⁸³ ⁴⁸⁴ ⁴⁸⁵ ⁴⁸⁶ ⁴⁸⁷ ⁴⁸⁸ ⁴⁸⁹ ⁴⁹⁰ ⁴⁹¹ ⁴⁹² ⁴⁹³ ⁴⁹⁴ ⁴⁹⁵ ⁴⁹⁶ ⁴⁹⁷ ⁴⁹⁸ ⁴⁹⁹ ⁵⁰⁰ ⁵⁰¹ ⁵⁰² ⁵⁰³ ⁵⁰⁴ ⁵⁰⁵ ⁵⁰⁶ ⁵⁰⁷ ⁵⁰⁸ ⁵⁰⁹ ⁵¹⁰ ⁵¹¹ ⁵¹² ⁵¹³ ⁵¹⁴ ⁵¹⁵ ⁵¹⁶ ⁵¹⁷ ⁵¹⁸ ⁵¹⁹ ⁵²⁰ ⁵²¹ ⁵²² ⁵²³ ⁵²⁴ ⁵²⁵ ⁵²⁶ ⁵²⁷ ⁵²⁸ ⁵²⁹ ⁵³⁰ ⁵³¹ ⁵³² ⁵³³ ⁵³⁴ ⁵³⁵ ⁵³⁶ ⁵³⁷ ⁵³⁸ ⁵³⁹ ⁵⁴⁰ ⁵⁴¹ ⁵⁴² ⁵⁴³ ⁵⁴⁴ ⁵⁴⁵ ⁵⁴⁶ ⁵⁴⁷ ⁵⁴⁸ ⁵⁴⁹ ⁵⁵⁰ ⁵⁵¹ ⁵⁵² ⁵⁵³ ⁵⁵⁴ ⁵⁵⁵ ⁵⁵⁶ ⁵⁵⁷ ⁵⁵⁸ ⁵⁵⁹ ⁵⁶⁰ ⁵⁶¹ ⁵⁶² ⁵⁶³ ⁵⁶⁴ ⁵⁶⁵ ⁵⁶⁶ ⁵⁶⁷ ⁵⁶⁸ ⁵⁶⁹ ⁵⁷⁰ ⁵⁷¹ ⁵⁷² ⁵⁷³ ⁵⁷⁴ ⁵⁷⁵ ⁵⁷⁶ ⁵⁷⁷ ⁵⁷⁸ ⁵⁷⁹ ⁵⁸⁰ ⁵⁸¹ ⁵⁸² ⁵⁸³ ⁵⁸⁴ ⁵⁸⁵ ⁵⁸⁶ ⁵⁸⁷ ⁵⁸⁸ ⁵⁸⁹ ⁵⁹⁰ ⁵⁹¹ ⁵⁹² ⁵⁹³ ⁵⁹⁴ ⁵⁹⁵ ⁵⁹⁶ ⁵⁹⁷ ⁵⁹⁸ ⁵⁹⁹ ⁶⁰⁰ ⁶⁰¹ ⁶⁰² ⁶⁰³ ⁶⁰⁴ ⁶⁰⁵ ⁶⁰⁶ ⁶⁰⁷ ⁶⁰⁸ ⁶⁰⁹ ⁶¹⁰ ⁶¹¹ ⁶¹² ⁶¹³ ⁶¹⁴ ⁶¹⁵ ⁶¹⁶ ⁶¹⁷ ⁶¹⁸ ⁶¹⁹ ⁶²⁰ ⁶²¹ ⁶²² ⁶²³ ⁶²⁴ ⁶²⁵ ⁶²⁶ ⁶²⁷ ⁶²⁸ ⁶²⁹ ⁶³⁰ ⁶³¹ ⁶³² ⁶³³ ⁶³⁴ ⁶³⁵ ⁶³⁶ ⁶³⁷ ⁶³⁸ ⁶³⁹ ⁶⁴⁰ ⁶⁴¹ ⁶⁴² ⁶⁴³ ⁶⁴⁴ ⁶⁴⁵ ⁶⁴⁶ ⁶⁴⁷ ⁶⁴⁸ ⁶⁴⁹ ⁶⁵⁰ ⁶⁵¹ ⁶⁵² ⁶⁵³ ⁶⁵⁴ ⁶⁵⁵ ⁶⁵⁶ ⁶⁵⁷ ⁶⁵⁸ ⁶⁵⁹ ⁶⁶⁰ ⁶⁶¹ ⁶⁶² ⁶⁶³ ⁶⁶⁴ ⁶⁶⁵ ⁶⁶⁶ ⁶⁶⁷ ⁶⁶⁸ ⁶⁶⁹ ⁶⁷⁰ ⁶⁷¹ ⁶⁷² ⁶⁷³ ⁶⁷⁴ ⁶⁷⁵ ⁶⁷⁶ ⁶⁷⁷ ⁶⁷⁸ ⁶⁷⁹ ⁶⁸⁰ ⁶⁸¹ ⁶⁸² ⁶⁸³ ⁶⁸⁴ ⁶⁸⁵ ⁶⁸⁶ ⁶⁸⁷ ⁶⁸⁸ ⁶⁸⁹ ⁶⁹⁰ ⁶⁹¹ ⁶⁹² ⁶⁹³ ⁶⁹⁴ ⁶⁹⁵ ⁶⁹⁶ ⁶⁹⁷ ⁶⁹⁸ ⁶⁹⁹ ⁷⁰⁰ ⁷⁰¹ ⁷⁰² ⁷⁰³ ⁷⁰⁴ ⁷⁰⁵ ⁷⁰⁶ ⁷⁰⁷ ⁷⁰⁸ ⁷⁰⁹ ⁷¹⁰ ⁷¹¹ ⁷¹² ⁷¹³ ⁷¹⁴ ⁷¹⁵ ⁷¹⁶ ⁷¹⁷ ⁷¹⁸ ⁷¹⁹ ⁷²⁰ ⁷²¹ ⁷²² ⁷²³ ⁷²⁴ ⁷²⁵ ⁷²⁶ ⁷²⁷ ⁷²⁸ ⁷²⁹ ⁷³⁰ ⁷³¹ ⁷³² ⁷³³ ⁷³⁴ ⁷³⁵ ⁷³⁶ ⁷³⁷ ⁷³⁸ ⁷³⁹ ⁷⁴⁰ ⁷⁴¹ ⁷⁴² ⁷⁴³ ⁷⁴⁴ ⁷⁴⁵ ⁷⁴⁶ ⁷⁴⁷ ⁷⁴⁸ ⁷⁴⁹ ⁷⁵⁰ ⁷⁵¹ ⁷⁵² ⁷⁵³ ⁷⁵⁴ ⁷⁵⁵ ⁷⁵⁶ ⁷⁵⁷ ⁷⁵⁸ ⁷⁵⁹ ⁷⁶⁰ ⁷⁶¹ ⁷⁶² ⁷⁶³ ⁷⁶⁴ ⁷⁶⁵ ⁷⁶⁶ ⁷⁶⁷ ⁷⁶⁸ ⁷⁶⁹ ⁷⁷⁰ ⁷⁷¹ ⁷⁷² ⁷⁷³ ⁷⁷⁴ ⁷⁷⁵ ⁷⁷⁶ ⁷⁷⁷ ⁷⁷⁸ ⁷⁷⁹ ⁷⁸⁰ ⁷⁸¹ ⁷⁸² ⁷⁸³ ⁷⁸⁴ ⁷⁸⁵ ⁷⁸⁶ ⁷⁸⁷ ⁷⁸⁸ ⁷⁸⁹ ⁷⁹⁰ ⁷⁹¹ ⁷⁹² ⁷⁹³ ⁷⁹⁴ ⁷⁹⁵ ⁷⁹⁶ ⁷⁹⁷ ⁷⁹⁸ ⁷⁹⁹ ⁸⁰⁰ ⁸⁰¹ ⁸⁰² ⁸⁰³ ⁸⁰⁴ ⁸⁰⁵ ⁸⁰⁶ ⁸⁰⁷ ⁸⁰⁸ ⁸⁰⁹ ⁸¹⁰ ⁸¹¹ ⁸¹² ⁸¹³ ⁸¹⁴ ⁸¹⁵ ⁸¹⁶ ⁸¹⁷ ⁸¹⁸ ⁸¹⁹ ⁸²⁰ ⁸²¹ ⁸²² ⁸²³ ⁸²⁴ ⁸²⁵ ⁸²⁶ ⁸²⁷ ⁸²⁸ ⁸²⁹ ⁸³⁰ ⁸³¹ ⁸³² ⁸³³ ⁸³⁴ ⁸³⁵ ⁸³⁶ ⁸³⁷ ⁸³⁸ ⁸³⁹ ⁸⁴⁰ ⁸⁴¹ ⁸⁴² ⁸⁴³ ⁸⁴⁴ ⁸⁴⁵ ⁸⁴⁶ ⁸⁴⁷ ⁸⁴⁸ ⁸⁴⁹ ⁸⁵⁰ ⁸⁵¹ ⁸⁵² ⁸⁵³ ⁸⁵⁴ ⁸⁵⁵ ⁸⁵⁶ ⁸⁵⁷ ⁸⁵⁸ ⁸⁵⁹ ⁸⁶⁰ ⁸⁶¹ ⁸⁶² ⁸⁶³ ⁸⁶⁴ ⁸⁶⁵ ⁸⁶⁶ ⁸⁶⁷ ⁸⁶⁸ ⁸⁶⁹ ⁸⁷⁰ ⁸⁷¹ ⁸⁷² ⁸⁷³ ⁸⁷⁴ ⁸⁷⁵ ⁸⁷⁶ ⁸⁷⁷ ⁸⁷⁸ ⁸⁷⁹ ⁸⁸⁰ ⁸⁸¹ ⁸⁸² ⁸⁸³ ⁸⁸⁴ ⁸⁸⁵ ⁸⁸⁶ ⁸⁸⁷ ⁸⁸⁸ ⁸⁸⁹ ⁸⁹⁰ ⁸⁹¹ ⁸⁹² ⁸⁹³ ⁸⁹⁴ ⁸⁹⁵ ⁸⁹⁶ ⁸⁹⁷ ⁸⁹⁸ ⁸⁹⁹ ⁹⁰⁰ ⁹⁰¹ ⁹⁰² ⁹⁰³ ⁹⁰⁴ ⁹⁰⁵ ⁹⁰⁶ ⁹⁰⁷ ⁹⁰⁸ ⁹⁰⁹ ⁹¹⁰ ⁹¹¹ ⁹¹² ⁹¹³ ⁹¹⁴ ⁹¹⁵ ⁹¹⁶ ⁹¹⁷ ⁹¹⁸ ⁹¹⁹ ⁹²⁰ ⁹²¹ ⁹²² ⁹²³ ⁹²⁴ ⁹²⁵ ⁹²⁶ ⁹²⁷ ⁹²⁸ ⁹²⁹ ⁹³⁰ ⁹³¹ ⁹³² ⁹³³ ⁹³⁴ ⁹³⁵ ⁹³⁶ ⁹³⁷ ⁹³⁸ ⁹³⁹ ⁹⁴⁰ ⁹⁴¹ ⁹⁴² ⁹⁴³ ⁹⁴⁴ ⁹⁴⁵ ⁹⁴⁶ ⁹⁴⁷ ⁹⁴⁸ ⁹⁴⁹ ⁹⁵⁰ ⁹⁵¹ ⁹⁵² ⁹⁵³ ⁹⁵⁴ ⁹⁵⁵ ⁹⁵⁶ ⁹⁵⁷ ⁹⁵⁸ ⁹⁵⁹ ⁹⁶⁰ ⁹⁶¹ ⁹⁶² ⁹⁶³ ⁹⁶⁴ ⁹⁶⁵ ⁹⁶⁶ ⁹⁶⁷ ⁹⁶⁸ ⁹⁶⁹ ⁹⁷⁰ ⁹⁷¹ ⁹⁷² ⁹⁷³ ⁹⁷⁴ ⁹⁷⁵ ⁹⁷⁶ ⁹⁷⁷ ⁹⁷⁸ ⁹⁷⁹ ⁹⁸⁰ ⁹⁸¹ ⁹⁸² ⁹⁸³ ⁹⁸⁴ ⁹⁸⁵ ⁹⁸⁶ ⁹⁸⁷ ⁹⁸⁸ ⁹⁸⁹ ⁹⁹⁰ ⁹⁹¹ ⁹⁹² ⁹⁹³ ⁹⁹⁴ ⁹⁹⁵ ⁹⁹⁶ ⁹⁹⁷ ⁹⁹⁸ ⁹⁹⁹ ¹⁰⁰⁰

occurrite profugo, Ti. Pi. Id est, vel, 1. Assyrio *: vel, 2. *: profugis Dedanæis. Afferant escas illis necessarias, & quibus opus habent *: panem, non qui debetur, sed *: quo indigebunt. Ità in clamat vicinos, non ut horte- tur ad officium, sed ut rem dilucidè exprimat.

15. A facie, &c. ¹ ² ³ ⁴ ⁵ ⁶ ⁷ ⁸ ⁹ ¹⁰ ¹¹ ¹² ¹³ ¹⁴ ¹⁵ ¹⁶ ¹⁷ ¹⁸ ¹⁹ ²⁰ ²¹ ²² ²³ ²⁴ ²⁵ ²⁶ ²⁷ ²⁸ ²⁹ ³⁰ ³¹ ³² ³³ ³⁴ ³⁵ ³⁶ ³⁷ ³⁸ ³⁹ ⁴⁰ ⁴¹ ⁴² ⁴³ ⁴⁴ ⁴⁵ ⁴⁶ ⁴⁷ ⁴⁸ ⁴⁹ ⁵⁰ ⁵¹ ⁵² ⁵³ ⁵⁴ ⁵⁵ ⁵⁶ ⁵⁷ ⁵⁸ ⁵⁹ ⁶⁰ ⁶¹ ⁶² ⁶³ ⁶⁴ ⁶⁵ ⁶⁶ ⁶⁷ ⁶⁸ ⁶⁹ ⁷⁰ ⁷¹ ⁷² ⁷³ ⁷⁴ ⁷⁵ ⁷⁶ ⁷⁷ ⁷⁸ ⁷⁹ ⁸⁰ ⁸¹ ⁸² ⁸³ ⁸⁴ ⁸⁵ ⁸⁶ ⁸⁷ ⁸⁸ ⁸⁹ ⁹⁰ ⁹¹ ⁹² ⁹³ ⁹⁴ ⁹⁵ ⁹⁶ ⁹⁷ ⁹⁸ ⁹⁹ ¹⁰⁰ ¹⁰¹ ¹⁰² ¹⁰³ ¹⁰⁴ ¹⁰⁵ ¹⁰⁶ ¹⁰⁷ ¹⁰⁸ ¹⁰⁹ ¹¹⁰ ¹¹¹ ¹¹² ¹¹³ ¹¹⁴ ¹¹⁵ ¹¹⁶ ¹¹⁷ ¹¹⁸ ¹¹⁹ ¹²⁰ ¹²¹ ¹²² ¹²³ ¹²⁴ ¹²⁵ ¹²⁶ ¹²⁷ ¹²⁸ ¹²⁹ ¹³⁰ ¹³¹ ¹³² ¹³³ ¹³⁴ ¹³⁵ ¹³⁶ ¹³⁷ ¹³⁸ ¹³⁹ ¹⁴⁰ ¹⁴¹ ¹⁴² ¹⁴³ ¹⁴⁴ ¹⁴⁵ ¹⁴⁶ ¹⁴⁷ ¹⁴⁸ ¹⁴⁹ ¹⁵⁰ ¹⁵¹ ¹⁵² ¹⁵³ ¹⁵⁴ ¹⁵⁵ ¹⁵⁶ ¹⁵⁷ ¹⁵⁸ ¹⁵⁹ ¹⁶⁰ ¹⁶¹ ¹⁶² ¹⁶³ ¹⁶⁴ ¹⁶⁵ ¹⁶⁶ ¹⁶⁷ ¹⁶⁸ ¹⁶⁹ ¹⁷⁰ ¹⁷¹ ¹⁷² ¹⁷³ ¹⁷⁴ ¹⁷⁵ ¹⁷⁶ ¹⁷⁷ ¹⁷⁸ ¹⁷⁹ ¹⁸⁰ ¹⁸¹ ¹⁸² ¹⁸³ ¹⁸⁴ ¹⁸⁵ ¹⁸⁶ ¹⁸⁷ ¹⁸⁸ ¹⁸⁹ ¹⁹⁰ ¹⁹¹ ¹⁹² ¹⁹³ ¹⁹⁴ ¹⁹⁵ ¹⁹⁶ ¹⁹⁷ ¹⁹⁸ ¹⁹⁹ ²⁰⁰ ²⁰¹ ²⁰² ²⁰³ ²⁰⁴ ²⁰⁵ ²⁰⁶ ²⁰⁷ ²⁰⁸ ²⁰⁹ ²¹⁰ ²¹¹ ²¹² ²¹³ ²¹⁴ ²¹⁵ ²¹⁶ ²¹⁷ ²¹⁸ ²¹⁹ ²²⁰ ²²¹ ²²² ²²³ ²²⁴ ²²⁵ ²²⁶ ²²⁷ ²²⁸ ²²⁹ ²³⁰ ²³¹ ²³² ²³³ ²³⁴ ²³⁵ ²³⁶ ²³⁷ ²³⁸ ²³⁹ ²⁴⁰ ²⁴¹ ²⁴² ²⁴³ ²⁴⁴ ²⁴⁵ ²⁴⁶ ²⁴⁷ ²⁴⁸ ²⁴⁹ ²⁵⁰ ²⁵¹ ²⁵² ²⁵³ ²⁵⁴ ²⁵⁵ ²⁵⁶ ²⁵⁷ ²⁵⁸ ²⁵⁹ ²⁶⁰ ²⁶¹ ²⁶² ²⁶³ ²⁶⁴ ²⁶⁵ ²⁶⁶ ²⁶⁷ ²⁶⁸ ²⁶⁹ ²⁷⁰ ²⁷¹ ²⁷² ²⁷³ ²⁷⁴ ²⁷⁵ ²⁷⁶ ²⁷⁷ ²⁷⁸ ²⁷⁹ ²⁸⁰ ²⁸¹ ²⁸² ²⁸³ ²⁸⁴ ²⁸⁵ ²⁸⁶ ²⁸⁷ ²⁸⁸ ²⁸⁹ ²⁹⁰ ²⁹¹ ²⁹² ²⁹³ ²⁹⁴ ²⁹⁵ ²⁹⁶ ²⁹⁷ ²⁹⁸ ²⁹⁹ ³⁰⁰ ³⁰¹ ³⁰² ³⁰³ ³⁰⁴ ³⁰⁵ ³⁰⁶ ³⁰⁷ ³⁰⁸ ³⁰⁹ ³¹⁰ ³¹¹ ³¹² ³¹³ ³¹⁴ ³¹⁵ ³¹⁶ ³¹⁷ ³¹⁸ ³¹⁹ ³²⁰ ³²¹ ³²² ³²³ ³²⁴ ³²⁵ ³²⁶ ³²⁷ ³²⁸ ³²⁹ ³³⁰ ³³¹ ³³² ³³³ ³³⁴ ³³⁵ ³³⁶ ³³⁷ ³³⁸ ³³⁹ ³⁴

† Glafs. menda erat iudicio Divino †. [Vel, 2. à situ,] quia in
 rhet. 1. 22. valle posita est d. At ea stetit super montem, Psal. 87.
 v. 1. Resp. Quamvis præcipua ejus pars super col-
 lem, vel Moriam, vel Sionem, sita erat, vallis tamen
 dicitur *, quia urbs [magnâ parte] subjecta erat mon-
 ti Sion †; vel, quia montibus seipsa multò celsioribus
 cingebatur. Confer Psal. 121. 1. & 125. 2. Esa. 52. 7.
 Jer. 3. 23. Dicitur vallis visionis, vel, 1. à monte Mo-
 ria, quod visionem sign. h. vel, 2. propter prophetias,
 quæ ibi erant in magna copia k; quod eo tempore Pro-
 phetarum visis illustrabatur: quod cum maximum ef-
 fet Dei beneficium, à multis parvi fiebat l. Et quia De-
 us ibi præsentiam suam exhibebat; & quia sedes hæc
 erat Prophetarum; ad quam propriè olim prophetiæ,
 cum aliæ omnes, tum hæc ipsa, pertinuerunt m. Vel, 2.
 vallis visionis hic vocatur Judæa n. Quæ vallis dicta,
 quod cincta erat montibus o: & visionis, ob Prophe-
 tas, qui Videntes dicebantur, 1 Sam. 9. 9. Subest & ta-
 cita antithesis: minus enim lucis est in vallibus, &c.
 at hanc vallem magis lucidam esse significat quàm eas
 regiones quæ omni ex parte Soli expositæ sunt p.
 ¶ Quidnam, &c. מַה לָּךְ אִפְּסָא בִּי עֲלִיתָ לְגִנּוֹרָא]
 Quid tibi (vel, vobis, Ch.) nunc, five jam, (vel, tandem,
 Ca. vel, hic, M. Ti. sub. negotii, Ti. Angl. & sub. est, M.
 Ti. JT. Pi. vel, sub. accidit, V. Ca. i. e. Quæ causa te
 movet q,) quia, vel quod, ascendis, vel ascendisti, omnis,
 vel tota, vel universa, tu (vel, ascendistis universi vos, Ch.)
 in tecta? Mo. P. M. JT. Pi. &c. quæ in Palæstina plana
 erant r. Eò ascendebant vel, 1. ut exercitui coeli sa-
 crificarent; vide Jer. 19. 13 †: vel, 2. ad lamentan-
 dum; confer Esa. 15. 3. Jer. 48. 38 †: vel, 3. ut cir-
 cumspicerent num auxilia venirent; vel, ut alios incla-
 marent quò opem ferrent v: vel, 4. ut inde telis & mi-
 litibus hostes propulsarent x; salutis causâ y; ubi vel
 tuti essent, vel unde se defendere possent z; vel, ut ibi
 se absconderent a: vel, 5. quod attoniti eò fugerent b,
 quasi jam ad muros esset hostis. Cum hæc pronuncia-
 vit & scripsit Esaias, nondum Eliacim erat Magister
 domus Dominicæ, five κατὰ οἶκον: quam dignitatem,
 secundum ea quæ hic vaticinatur Esaias, postea acce-
 pit, eamque gessit cum Sennacheribus venit ad urbem,
 2 Reg. 18. 18, 37. Quare hæc visa dictaque sunt cum
 Salmanasar Samariam cepisset, & Sobna, tunc adhuc
 Magister domus Dominicæ, homo impius, & ex Achazi
 disciplina, Deo Prophetisq; diffusis, deditiōnem faci-
 endam Salmanasari censeret, multosq; haberet ejus
 socordix socios c. Quod Interpretes hanc prophetiam
 referunt ad tempora captivitatis Babylonicæ, nobis
 minimè placet, quia hæc singula ad tempora Chizkijæ
 pertinent d.
 2. Clamoris plena, תְּשׁוּבָה וְגִי] Tumultuationibus
 (vel, Turbarum, Ca. vel, Strepitibus, M. Ang. vel, Quod
 fragoribus, JT. Pi. clamoribus fragoris *,) plena, Mo.
 For. &c. ob metum & consternationem f. Vox signif.
 exclamations, vel lætas, ut Zach. 4. 7. vel lugubres g.
 ¶ Urbs frequens, הָרֹמֶה] Tumultuans, Mo. P. turbu-
 lenta, M. strepera, JT. Pi. i. e. quæ perstrepebat omni
 genere hilaritatis h: populosa, Ca. fremens, vel vocife-
 rans, h. e. Quæ antea populosa eras, & ob id plena
 clamoribus & lætitiâ i. ¶ Exultans] Ità Ti. Ca.
 sic JT. Pi. sub. olim, Ti. fim. JT. Pi. ¶ Non (sub.
 sunt, Pi. vel, erunt, P.) interfecit gladio. Sic M. P. Ti.
 Mo. vel, gladii, ut Num. 19. 16. Lam. 4. 9. nam רָבָרָב
 regitur à voce præcedenti k. ¶ Nec—bello] Sed vel
 fame l, & peste, in obsidione Chaldæorum, vide Jer.
 14. 18. & 38. 2 m; vel fugâ, ut imbelles foemina n:
 vel, mortui ex anxietate o: tanquam mortui, præ me-
 tu, ante prælium p. Metu solo exanimantur q.
 3. Principes (vel, gubernatores, Mo. duces, JT. Pi.)
 tui fugerunt (vel, fugient, Q. in V. vel, vagati sunt, Mo.
 fimil. JT. Pi.) simul; ità P. &c. vel, pariter, JT. Pi.
 קָצִין יָרְדוּ יַדְדֵי יִשְׂרָאֵל] Prædicat fugam Zedecix & militum.
 Fugerunt, i. e. transfugium adornant †. Vagantur, nescii
 quò se vertant, quidve consilii capiant r. ¶ Durè-
 que, &c. ità o. fim. Ar. מִקְשָׁה אֶרֶץ] Ab arcu ligati
 sunt, Mo. Ab arcu, i. e. metu sagittariorum, qui pluri-
 mi in exercitu Assyrio: & connectendum hoc cum
 verbo fugerunt v. Ligati sunt, i. e. conjurarunt inter
 se ut fugam caperent x. [Simil. Ti. qui locum sic distin-

guit, Profugi sunt ab arcu; vincli sunt. Sic & Calv. Pro-
 fugerunt pariter ab arcu; vincli sunt. Reliqui ferè יָרְדוּ
 jungunt cum יִשְׂרָאֵל.] Simul sine arcubus (i. e. sine præ-
 lio) vincli, Ca. A sagittariis vincli sunt, M. fimil. P. V.
 A facie arcus extenti transmigraverunt, Ch. Ab arri-
 piendo arcu retardantur, Sy. Ità vincli sunt, ut non utan-
 tur arcu, JT. vel, ut arcum adducere nequeant, Pi. Sic, à
 loquendo, 1 Sam. 25. 17. i. e. nè possint loqui; à videndo,
 Pl. 69. 24. i. e. nè videant, Rom. 11. 10. Vide & 1 Sam.
 15. 23. Hof. 9. 12. Sensus, Oppressi sunt metu ac ve-
 lut constricti, ità ut arma capiendi non sit illis animus.
 ¶ Omnes, &c. כָּל נַפְשָׁאֵי יִשְׂרָאֵל מֵרֶחֶק בָּרוּךְ]
 Omnes (vel, Quod omnes, Pi. Angl.) inventi tui (vel, in
 te inventi, Ca. fim. M. P. Pi. Ang. G. i. e. qui in te sunt,
 ut Esth. 1. 5. Esa. 39. 2 a: vel, Quicunque presentes sunt
 tuorum, JT. vel, Omnes, inquam, in te reperti, Calv.)
 vincli sunt pariter, à longè fugerant, Mo. vel, & à lon-
 ginq; (i. e. dum hostis procul abest b) fugiunt, Pi. vel,
 qui (vel, & sic qui, P.) procul, vel à longè, fugerunt, vel
 fugerant, M. P. V. vel, & longissime aufugerunt, Ti. Alii,
 & qui eminus fugient; i. e. etiam cum procul fuerint
 ab Jerusalem, adhuc fugient: q. d. Omnes, five fuge-
 rint, five non, venient in potestatem hostium c. Om-
 nes, i. e. Principum plurimi; fugerunt, i. e. fugam pa-
 rant d.
 4. Propterea dixi] Hic respondet Prophetæ civitas
 Hierosolyma. Illud autem, propterea, referendum est ad
 id quod sequetur *. ¶ Recedite, &c. רָחוּקָא]
 Mittite, vel Dimittite, vel Sinite, me, o. Ch. Sy. Ar. M.
 V. vel, animam meam f. Respice (vel, Desistite, Calv. v.
 vel, Cessate, P. vel, Avertite oculos, Ti. vel, Respice alior-
 sum, JT.) à me, Mo. P. &c. q. d. Relinquitte me solitudini
 meæ & luctui g. ¶ Amare, &c. אָמַר בְּבִי] Ama-
 ritudine afficiam (vel, Exacerbabo, M. sub. me, vel, animam
 meam, P. M. JT. Pi.) fletu, P. sic M. vel, in isto fletu, JT.
 ut amaro fletui indulgeam, Ti. Sinite me amare flere, Pi.
 fim. Ca. Amare flebo, Ch. Ang. ¶ Nolite, &c. לֹא
 תִּהְיוּ לְנַחֲמֵי] Nè festinetis (vel, contendatis, Q. in V.
 sic o. vel, urgeatis, Ti. JT. Sy. vel, instate, Pi.) consolari
 (vel, in consolando, JT. vel, ut consolemini, Ti. Sy.) me,
 Mo. P. Non per vim consolabimini me, M. Nè incum-
 batis in hoc ut me solemini h. q. d. Tanta erit va-
 stitas, ut nullus sit consolationi locus i. Confer Ge-
 nes. 37. 35. Jerem. c. 31. v. 15 k. ¶ Super vastitate
 filia populi mei] Sic Calv. Nimirum propter vastati-
 onem filia, &c. Pi. i. e. popularium meorum l, qui sunt
 quasi filia Dei; vel, qui mihi chari sunt tanquam pa-
 renti filia *. Nempe vel, 1. decem tribuum, quæ ejus-
 dem mecum sunt sanguinis, quæque ità sævè tractan-
 tur, cædibus, vastatione, exilio m: vel, 2. Hieroso-
 lymæ n.
 5. Dies, &c. כִּי יוֹם מְחִימָה וּמְבוּסָה וּמְבוּכָה לְאֶרֶץ]
 Quia dies (sub. est, JT. Pi. &c.) contritionis, Mo. P. (vel,
 commotionis, five perturbationis, M. Ti. V. Calv. o. Ang.
 ut Prov. 15. 16. Ezec. 7. 7 o; vel, tumultus, Ca. Angl. o Ang.
 ut Amos. 3. 9. Zach. 14. 13 †; vel, vexationis, JT. Pi. † Idem.
 Angl. ut Ezec. 22. 5 *: i. e. tempus quo vexatur po-
 pulus meus ab hostibus p: vel, perditionis, ut Deut. 7.
 23 q.) & conculcationis, Mo. Ti. M. P. Ang. &c. ut Esa. 18. 2 †.
 (vel, depopulationis, Ca. vel, perditionis, o.) & perplexitatis,
 Mo. V. Ang. (vel, confusionis, V. vel, co-
 arctationis, P. fim. Calv. vel, dissipationis, M. nempe Is-
 raelitis r,) Domino, Mo. Calv. JT. vel, Domini, M. vel, à
 Domino, Pi. Angl. Significat Dominum autorem esse
 hujus cladis t. q. d. Brevi inducturus est Dominus di-
 em quo fracturus est vires hujus populi, & perditurus
 eam urbem u. Mihi autem (pergit dicere Hierosolyma) v.
 materia hæc est cum fletu clamandi ad Deum v. ¶ Seru-
 tans, &c. מִקְרָקָר קִיר וְשׁוֹעַ אֶל הָהָר] Diruens (ad verb.
 Exparietans, V. Mo. vel, Subruet hostis, Q. in V.) pari-
 etem, five murum, P. Mo. (sub. urbis, V. vel, Diruens
 civitatem, i. e. Quoniam hostis subvertit civitatem *,) M.
 & clamor ad montem, Mo. P. M. sub. tollitur: וְיִשְׁמַע
 quod עָלָה *. Vel, & clamans ad montana, M. Suffessor
 parietis, & clamor super montem, nempe Samariæ;
 1 Reg. 16. 24 y. Mania contemplans, & ad montem pro-
 clamans, Ca. Quidam convertunt singularia hæc in
 pluralia, Subruent murum, & clamabunt ad montem: q. d.
 Et interim hostes illi qui subruunt murum exhorta-
 buntur

buntur alios ut ingrediantur urbem; quam hinc vocat *montem*, respiciendo situm, quod esset sita in monte. Alii referunt hoc ad cives Jerusalem, q. d. Cum clamore conferent sese in montem; vel, Egredientes cohortabuntur sese ut confugiant ad montem tutissimum*. Al. Dies destructionis muri, (i. e. munitarum civitatum Judææ†,) & vociferationis ad montana, JT. Pi. quo Judæi cum vociferatione currunt ad montana, ut se occultent. *Clamor* hinc intelligi potest vel, 1. civium lamentantium²; qui aded altus, ut ad montes vicinos pertingat, &c. vide Esa. 15. 4, 5. Jer. 48. 34: vel, 2. quo exclamant fugientes, alii ad alios, *Ad montes, ad montes*, ceu tutum perfugium & hominibus & bestiis; vide Jer. 13. 16. & 16. 16. &c.³: vel, 3. hostium clamantium, *Ad montem Sion*, ut alii alios animarent. Solent victores clamorem, augendi terroris causa, attollere⁴. Alii jungunt hoc *no Domino*, vel, à Domino⁵, [vertuntque,] *diruenti*, vel *diruente*, *murum*, Ti. Q. in V. vel, *urbem*, Calv. & *clamanti*, vel *clamante*, *ad montem*, Q. in V. vel, & *clamor ad montem*, Calv. vel, *ut fragor in montibus reboet*, Ti.

6. *Elam*, &c. [עֵלָם וְשָׂרָא] Et (vel, Nam, Pi. vel, Atqui, Calv.) *Helam* (vel, Elamita, JT. Elamita, Pi.) tulit, vel portavit, (vel, sumpsit, P. vel, gestat, JT. gestant, Pi.) *pharetram*, M. Mo. &c. Præterita Hebræis sunt [hinc,] ut & aliis sequentibus versibus; quibus rem futuram tanquam jam factam narrat: ea quidam vertunt in futura, *tollet*, *sumet*; q. d. Elamita venient oppugnatum Jerusalem, ferentes pharetras. Erant autem milites conductitii, ut plurimum arcubus utentes⁶. *Elamita* hinc sunt vel Persæ†; vel incolæ Elymaidis, quorum plerique, Strabone teste, sagittarii erant⁷. Elamitæ olim erant periti sagittandi, Jerem. 49. 35. erant etiam hoc tempore subditi Regis Assyriæ⁸. Cur- rum, &c. [כִּרְכָּב אֲרָם] In, vel cum, curru (vel, curribus, JT. Pi.) *hominis* (vel, hominum, M. JT. Pi. quibus scil. homines in militia vehi solent⁹; sub, *stantes*, vel *sedentes*, Pi.) *equitum*, Mo. P. M. Significat milites tam qui vehuntur equis, quam qui vehuntur curribus¹⁰. Vel, & *equitibus*, JT. Vel, & *equites*, repete, *gestant pharetram*, Pi. *Currus cum equitibus accinguntur*, Ti. *In curru vir est, equites sunt*: vel, *Ad curru hominis equi sunt*, Di. Nam [כִּרְכָּב אֲרָם] etiam equos significare puto¹¹, tum quia apud Arabes id significat; tum quia ita sumi videtur in 1 Sam. 8. 11. 2 Sam. 1. 6. Esa. 21. 7. 9. & 28. 28. *equis suis non comminuet illud*. Equitum in bello usus est, equorum verò etiam olim in trituratione¹². [Vide dicta ad Esa. 21. 7.] Et, &c. [וְיָקִיר עֵרָא] [קִיר] quidam appellativè reddunt, locumque sic vertunt; *Et parietem nudavit clypeus*, Vulg. Detraçto enim clypeo qui ex eo pendebat, paries nudus apparet¹³. *Parietes clypeis nudantur*, Ti. *Et muro insidentes deprehenderunt clypeos*, Sy. *Et super murum adhaeserunt clypei*, Ch. *Et parietem adhaerere fecit clypeum*, ad pugnandum scilicet contra civitatem, & ut sub illis clypeis perfoderet murum¹⁴. Latiniùs verteris, *Et ad murum admovebit testudines*, ut obfidentes solent, quod defendantur ab injuriis civium, dum murum subruunt¹⁵. [Aliis קִיר est nomen proprium, sic autem locum reddunt;] *Et Kir discooperuit* (vel, *deu- dat*, vel *manifestabit*, P. V. *eduxit*, G. vel, *depromet* & *exferet*, V. *expromit*, JT. Pi. è theca sua P; vel, *nudavit*, Di. sic Mo. Ang. marg. id est, detraçit clypeis tegumenta quibus arma extra belli tempora tegi solent, ut à pulvere & rubigine serventur: vel, *manifestavit*, sive *ostendit*, extulit & hostium oculis objecit, in terrorem; vide Esa. 52. 10. Hab. 3. 9. 9: vel, *levigavit*, sive *polivit*; nam [כִּרְכָּב] Ethiopice sign. *planum, glabrum, aequale facere*¹⁶: clypeum, M. &c. [Ca. versum sic reddit, *Et Elamita quidem ferunt pharetras in curribus: homines, equites & clypeos prodit Cyrene*.] E Cyrene venient qui oppugnabunt Jerusalem*. Sed non expendunt hi Cyrenem, utpote in Libya sitam, longè à Cir distare. Kir hinc intellige, non illam Moabi, de qua Esa. 15. 1. sed aliam in Media¹⁷, eo tempore subditam Assyrio¹⁸: 2 Reg. 16. 9. Amos. 1. 5*. Per Kir synecdochicè Media, & metonymicè Medus, intelligitur. Kir propriè est Syro-Media, pars Mediæ, sic dicta ab ea deportatione 2 Reg. 16. 9. Appellatur autem Kir, i. e. *murum*, quod monte Zagro, ceu muro, circumquaque cingatur¹⁹. Kir, i. e. Medus²⁰. Medi in exercitu Sannacheribi²¹.

7. *Et erunt*, &c. [וְיִהְיֶה מִבְּרַח עֲמֻקֵּי מְלָא רֶכֶב] *Et* (vel, *Et fuit*, Mo. Calv. *Et fiet ut*, Pi.) *electio* (electissima, M. sic Ca.) *vallium tuarum* (vel, *electæ valles* tuæ, P. Pi. sic dictæ, vel ob copiam frugum & vitium²², b Pi. sim. Ang. vel ob amœnitatem²³,) *repleta sunt* (vel, *repleta sit*, Calv. Ang. vel, *replebuntur*, Q. in V. vel, *impleantur*, Pi.) *curru*, V. Mo. vel, *curribus*, Pi. M. &c. *Eveniet enim lectissimis tuis* (ò vallis visionis²⁴,) *convallibus, ut impleantur curribus*, d Pi. JT. scil. militaribus hostium*. Hic Propheta fermonem* Pi. resumit, & ea quæ aliquando per Sennacheribum even- tura erant prænunciat: Etiam *tuæ vallis*, i. e. loca sub- urbana, implebuntur copiis gentis ejusdem†. Potius, † G. reducit illis in memoriam angustias suas in obsidione Sennacheribi f. Hic enim versus & præcedens à supe- † Calv. rioribus disjungi debent. Prius ea prædixit quæ ven- tura erant Judæis: nunc ostendit quàm meritò puniti sunt, & exprobrat eis pervicaciam suam, quod, castigati à Domino, non resipuerint s. ¶ *Et equites ponent*, &c. s Calv. ad v. 6. [וְיִשְׁתַּחֲוּוּ הַשָּׂרָא] *Ponendo posuerunt* (vel, *ponent*, V. v. 6. Pi. vel, *continenter ponant*, JT. Pi. sub, *se*, vel *faciem suam*, V. M. Ang. &c. nempe hostiliter²⁵; vel, sub, *castra*, JT. b Ang. Pi. vel, *instruendo instruerent*, Calv. vel, *dirigent aciem*, ut subaudiatur *מִלְחָמָה* i; vel, *locando locaverunt se*, P.) i Q. in V. ad, vel *versus*, *portam*, Mo. M. JT. Pi. V. i. e. Conver- tent se ut oppugnent portas tuas²⁶. Vel, *in porta*, P. k V. incunçianter portas adoriuntur, Ti. Audaciam & poten- tiam hostium hinc significat²⁷. † For.

8. *Et*, &c. [וְיִהְיֶה אֶת מִסְכָּן יְהוּדָה] *Et reteget*, vel *re- velavit*, (vel, *transulit*, M. Calv. *discooperuit*, Mo. P. sub. Deus, Q. in Angl. vel, sub, *hostis*, M. P. JT. Pi. vel, inde- finitè accipitur, *sustulit*, pro, *sublatum est* m,) *operi- mentum Judæ*, Pi. V. &c. Id est, vel, 1. thesauros inti- mos & absconditos, qui sunt bellorum nervi²⁸: vel, 2. ipsam urbem, quod populus metu hostium confugerat P: vel, 3. Deum, vel Templum²⁹, quo Judæi gloriabantur³⁰, & se putabant à quolibet hoste protegendos³¹; arcana sacra, prius inaccessa³²: vel, 4. protectionem Dei, prius illis superinductam, Esa. 4. 5, 6. nunc verò subductam: vide Exod. 32. 25. Num. 14. 9. Mich. 1. 11†. q. d. Pa- lam erit Judam esse Dei auxilio destitutum, & ab eo desertum³³. Vel, 5. antemurale, murum, & alias mu- nitiones urbis³⁴. Munimenta circumfusa urbi rapien- tur*. Vel, 6. armamentarium, in quo, velut loco se- cretiore, belli munitiones repositæ sunt³⁵. Vel, 7. pro- pugnacula Judææ³⁶, quibus Judæa quasi velo operieba- tur³⁷. Vel, 8. potentiam ipsorum, cuius imbecillitas de- tecta est³⁸. ¶ *Et*, &c. [וְיִהְיֶה אֶת מִסְכָּן יְהוּדָה] *Et* (vel, *Tum*, Pi.) *reflexisti* (vel, *intueberis*, Pi. vel, *afficiet* Jehuda, Q. in V. vel, *reflexistis*, vos, incolæ Hierosoly- mæ³⁹,) *in die illa ad armaturam* (vel, *arma*, P. V. Ca. &c. vel, *armamentarium*, Ti. For.) *domus sylvæ*, sive *salvis*, Mo. P. &c. Quæ domus non erat illa quam in monte Libano exstruxit Salomon⁴⁰; quia hæc jam diu Judæo- rum esse desierat†, eratque in manu alienorum⁴¹. sed illa quàm construxit Hierosolymis, in qua arma pone- bantur⁴². Armamentarium hoc necesse est in urbe fue- rit, (vide 1 Reg. 7. 2, &c. & 10. 16, 17. collat. cum 2 Par. 12. 9, 10⁴³.) sed nomen habuit ab eo armamen- tario quod in Libani saltu Salomon struxerat, 1 Reg. 7. 2. quia ejus in locum successerat; vide 2 Par. 32. 5⁴⁴. vel, quod illud celsitudine, ambulacris, &c. referret⁴⁵. Sensus, Accipies arma ex armamentario ad defenden- dum te⁴⁶. Propterea ad armorum auxilia confugient, i Pi. potius quàm ad Dei præsidium⁴⁷. Omnia quæ huma- nitus provideri possunt pulchre perspicies; sed frustra, quamdium Deum non habebis propitium⁴⁸. Refert Pro- pheta quàm sollicitè Judæi omnia ad defensionem urbis paraverint⁴⁹.

9. *Et*, &c. [וְיִהְיֶה אֶת מִסְכָּן יְהוּדָה] *Et* (vel, *Etiam*, Ang.) *rimas* (vel, *interruptiones*, Calv. *scissuras*, Vulg. Mo.) *ci- vitatis Davidis* (Pars hæc erat interior urbis P, sive mu- nitio Zionis, ubi David habitabat⁵⁰,) *considerabit*, Pi. &c. vel, *vidistis*, i. e. considerastis, ut Exod. 32. 9. Job. 34. 21. *Vidistis*, nempe ut refarciretis, per zeugma, ut Exod. 2. 11. *vidit fratrum onera*, nempe ut subleva- ret⁵¹. Complementum vide 2 Par. 32. 5*. Sarcietis mœnium hiantia, quæ non pauca erunt per superiorum temporum incuriam⁵². ¶ *Et congregasti aquas pisci- næ inferioris*] i. e. Aquas illas in urbem ducetis, tum

nè hostis eis utatur; tum in munimentum urbis; tum in usum urbis tempore obsidionis. Duo erant extra urbem lacus, quos piscinas Hebræi vocant; nempe superior, 2 Reg. 18. 17. Esa. 7. 3. & 36. 2. & inferior, 2 Par. 32. 30. Est hujus derivationis mentio 2 Par. 32. 3. & Nehem. 3. 16. [Alii totum versum sic reddunt.] Cumque videretis rupturas murorum hostium machinis factas, aquas congregastis, &c. For.

10. Et domos Jerusalem numerastis] Vel, numerabitis. Factum hoc vel, 1. ad annonam & aquam curam admetiendam: vel, 2. ad excubias per vices curandas: vel, 3. nequa domus urbis defensionem nocere possit; & ut quæ redundantes repertæ sunt diruerent, & cum lapidibus earum diruptiones muri obstruerent. Ad certum numerum domos forte legetis, unde sumatis materiam ad turres faciendas. Vide 2 Par. 32. 3. 4. 5. ¶ Et destruxistis domos, &c.] Vel, quæ extra urbem, & muris vicinæ, erant: vel, prout expedire videbatur. Omnia fecistis quæ humana prudentia suadebat.

11. Et, &c. וַיִּקְוֶה וַיִּבְנוּ] Et lacum (vel, conceptaculum, Pi. fossam, Calv. lacus, Ch. aqueductus, Sy. ad verb. congregationem, id est, stagnum, sive scrobem, sive foveam magnam; contentum pro continente;) fecistis (vel, faciatis, JT. Ca. Pi.) inter duos muros, Mo. P. &c. De quibus vide 2 Par. 32. 5. Jer. 39. 4. ¶ Ad, &c. וְאֶת הָאֲגוּזִים] Aquis, vel pro aquis, vel propter aquas, (vel, & aquas, vel, ad aquam, Ca. Vulg. vel, prope aquam, T.) piscine veteris, M. P. Mo. Ti. &c. i. e. superioris, Esa.

7. 3. & 36. 2. quam efficiebat Gichon ex vetere porta profluens, unde aqua postea traducta est ad inferiorem, 2 Par. 32. 30. quæ longo post intervallo exstructa est, Neh. 3. 16. Ad recipiendas aquas quæ effluunt ex piscina illa prisca, ut habeatis aquam necessariam ad murum faciendum. Inter duos muros fossam faciatis in quam deducetis aquam à piscina vetere, seu superiore. Vide 2 Par. 32. 30. 2 Reg. c. 20. v. 20. ¶ Et non, &c. וְלֹא תִּשְׁכַּח אֶת הַמַּלְאָכִים] Et (vel, Sed, JT. Pi.) non suspexitis (vel, intuemini, JT. vel, intuebimini, Pi. sim. Ca.) ad, vel in, factorem (vel, autorem, Ca. Heb. factores, Angl.) ejus, Mo. P. M. &c. Id est, vel, 1. aqueductus, quem Deus per manus Ezechie illis exhibuit. Id quod jure tribuitur Deo, quod illud aquarum conceptaculum repletum esset aqua pluvia, quæ peculiari modo Dei donum dicitur, Esa. 30. 23. Jer. 5. 24. &c. Vel, 2. ejus, nempe vexationis, &c. Vel, 3. ejus, i. e. urbis Hierosolymæ, & arcis illius; ubi etiam erat Templum, cujus ædificii ratio tota à Deo fuerat profecta: cujus [urbis] possessionem Deus dedit Davidi, simulque omnia quæ ad urbem augendam tuendamque erant necessaria; in qua Deus sedem fixerat & Regni, & cultus sui. Non (vel, Nulla, Sy. Ar.) habitare ratione ejus qui eam fecit, Ti. sic Sy. Ar. ¶ Et, &c. וַיִּבְנוּ] Et formatorem, vel plasmatores, sive opifices, ejus de longè (vel, eminus, vel ab antiquo, V. è longinquo tempore, JT. i. e. qui jam pridem consilio suo admirabili præstituit vobis & informavit illud malum: vel, eum qui olim fecit eam, nempe piscinam, id est, Deum, non vidistis, Mo. P. &c. vel, non animadvertitis, JT. Neque respexistis (vel, intuebimini, Ca.) ad eum qui jam olim [eam] finxit, Ti. sim. Ca. Et eum qui format, vel facit, hoc (i. e. Deum qui vos per Assyrios affligit) non considerabitis, Pi. & ejus [fœmineum] neutraliter sumitur, more Hebræorum, ita ut omnia superiora referat; aut præsidium quod in eis locaverant male sani Judæi. Sensus, Non confugietis ad Deum, sed ad vestram prudentiam. Aded impii eratis, ut etiam in angustiis Deum neglexistis, &c. f.

¶ Et, &c. וַיִּבְנוּ] Et (vel, Porro, Calv.) vocavit, &c. Pi. vel, vocabit, &c. Vulg. Mo. vel, Quum vocaturus est, &c. G. vel, Vocavit quidem, Pi. nempe Jerosolymitanos. Vocavit autem tum, 1. flagellis & plagis; per judicia edita in Israelitas & in vos ipsos: tum, 2. monitionibus suis; per Ministros ejus præcipiens & dirigens, & nominatim per hunc Prophetam, Esa. 32. 11. Vel, vocavit ad fletum, est Hebraismus, pro, compellavit fletum, scil. ut veniret. Vel, alludit ad morem vocandi sive indicendi jejunia, Joel. 1. 14. & 2. 15. ¶ In die illa] Quum judicia illa edidit, tempore Regis A-

hazi. Pondus habet; q. d. Etiam die afflictionis, & urgente periculo, quum & verbo & plagis monebimini. Quum hæc vel alia exhibebatur prophetica concio, monens vos de malis venturis. ¶ Ad calvitium] Vel, 1. per evulsionem pilorum, ut Efd. 9. 3. vel, 2. per rasionem capitis, tunc temporis in luctu usitatam. Vide Job. 1. 20. Obj. At hoc vetitum erat, Levit. 19. 27. & 21. 5. Resp. 1. Id in luctu funebri vetitum est, non in publico malo. Vide Mic. c. 1. v. 16. Resp. 2. Damnatur hoc cum ex impatientia aut desperatione profluit, non item cum ex pia indignatione adversus peccatum, ut Efd. 9. 3. & justo dolore ob peccata, qui hic requirebatur.

13. Et ecce gaudium] Populi nempe increduli, Prophetæ prædictiones contemnentes & deridentis. In v. 9, 10, 11. narratur quorundam sedulitas parantium se ad defensionem, &c. hic aliorum securitas & Epicureismus. Gaudium in adversis Deo displicet. Gaudium hic reprehendit quod poenitentia oppositum est, & quod ex bruta securitate manat. Vos interim non desinetis convivia, tanquam in rebus lætis, agitare. ¶ Occidere, &c. וַיִּקְרַח בְּקֶרֶן וַיִּקְרַח] Occidere bovem, sive boves, P. Calv. &c. vel, interficietis, &c. infinit. pro fut. & imperat. Vel, occidendo, &c. JT. Pi. ¶ Comedamus, &c. וְאֵכֹל וְשָׂתוּ] Comedendo & bibendo, Mo. M. comedere, inquam, & bibere, P. Calv. Comedamus (vel, sub. dicentim, JT. vel, dicentes, V. c. Sy. Ar. vel, dicendo, Pi. Comedamus, V. JT. Pi.) & potemus, Ca. sic V. JT. &c. vel, Comedendo comedamus, &c. (ut sit ellipsis verbi repetendi,) i. e. Comedamus libere, ut Gen. 2. 16. Comedere & bibere hic (ut & Matt. 24. 38.) continuam praxin indicant, quod his unice intenti & dediti erant. ¶ Cras enim moriemur] Scil. occisi ab hoste: postmodum desinemus esse: propterea, dum vita superest, voluptatibus nos expleamus. Vide 1 Cor. 15. 32. Vox hominum atheorum & perditorum, & Epicureorum, nihil post hanc vitam sperantium, aut timentium. Fortè moriemur. Sic Horatius, Quid sit futurum cras, fuge querere, & Quem sors dierum cunque dabit, lucro Appone—Item, —Carpe diem, quam minimam credula postero. Et alibi, —Ille potens sui Latiusque deget, cui licet in diem Dixisse, Vixi; cras vel atra Nube polum Pater occupato, Vel Sole puro. Petronius in Satyr. p. 81. Heu, heu nos miseros! quam totus homuncio nil est! Sic erimus cuncti postquam nos auferet orcus. Ergo vivamus, dum licet esse bene. Sed malim hæc esse verba irridentium Prophetæ minas. Cras moriemur, ut ille delirus Prophetæ ait. Prodigioso furore per ludibrium usurpant illas Prophetarum voces quæ cælum & terram concutere possent, &c. c.

14. Et, &c. וַיִּגְלוּ בְּאָזְנוֹ יְהוָה צְבָאוֹת] Et (vel, At, Pi. Atque, JT.) revelabitur (vel, Et revelatum est id, Ti. sic Calv. Ang. Ar. vel, delatum est hoc, Sy. vel, revelata est vox, Vulg. vel, revelavit se, JT. Pi. Angl. Passiva sæpe reciprocè sumuntur, ut 1 Sam. 3. 21. d.) auribus meis (vel, me audiente, JT. coram auribus meis, Pi. ad aures, Sy.) Domini (vel, Jehova, Pi. Calv. sic JT. Jehova, Q. in Angl. qui sum Jehovab, P.) exercituum, Mo. M. P. vel, à Domino, sive per Dominum, &c. Ang. ellipsis. Qu. Cujus hæc vox? & cujus aures? Resp. 1. Vox Dei in auribus Prophetæ. Huic favet Chald. Dicit Prophetæ, In auribus meis fuit auditum, &c. 2. Vox peccantis populi audita est in auribus Dei. q. d. Hoc non latebit me; nam audiam & intelligam. Hebraismus. ¶ Si, &c. וְאֵכֹל וְשָׂתוּ] Si expiabitur (vel, condonabitur, V. sim. Calv. purgabitur, Angl.)—vobis (vel, à vobis, Angl.) donec moriamini, Mo. P. i. e. per totam vitam vestram. Per totam vitam eos qui hæc fecerunt poenæ sequentur. Donec moriamini morte secundâ, Ch. Ex hoc loco colligunt Judæi, per mortem peccatum expiari. At sensus est simpliciter, non remittetur dum vivetis, i. e. nunquam; nam post hanc vitam nullus est, ut resipiscentiæ, ita nec remissioni, locus. Sæpe enim וְ, donec, ita refertur ad tempus præcedens, ut de sequenti non affirmetur contrarium; ut 2 Sam. 6. 23. Non dimittetur, sed morte luetis. Non prius moriemini quam puniamini. Non dimittetur, &c. intellige, nil poenitentiam egeritis. Horrenda comminatio, scelus esse inexpiable. In peccato vestro moriemini. Vide quid apud Deum mereatur genio indulgere, & ad Deum non redire dum percu-

† For. percutimur, & Factoris omnium oblivisci †. Nil tam
 † Calv. Deo displicet quàm impœnitentiã. Nullum tam gran-
 de peccatum, quod resipiscenti non remittitur; nul-
 † Musc. lum tam leve, quod non impuratur impœnitenti *.

15. *Vade, ingredi* ; ita Mo. P. &c. *812-77*] *I, adi-*
Ca. Agè, vade, Pi. tim. JT. Ang. Voluit Deus Prophe-
 7 Ang. tam vel, 1. adire ipsum 7; quod indicio est eum valde
 7 Mus. impium fuisse 2: vel, 2. significare ipsi; ita tradere,
 ut ad eum perveniret. Sic, *Dicite Archippo, &c. Col.*

a Ang. 4. 17.^a. ¶ *Ad eum qui habitabat in tabernaculo*] Le-
 b Cap. crit. git ergò שׁוֹבֵן^b. Non ita legit, sed per literarum ho-
 moginearum commutationem, סוֹבֵן accepit quasi idem
 c Bux. cum שׁוֹבֵן significans^c. ¶ רָאָה הַסּוֹבֵן הוּא [Variè

775. reddunt.] *Ad Sochanem istum*, Sy. Al. *ad Sochenitem istum*; ita dictum ab urbe *Sochen*, qui locus erat nativitatis ejus^d. Sed non placet. 1. Nullum hujus rei vestigium est in Sacra, aliâve, historia. 2. Tunc non *Sochen* dictus esset Hebræis, sed *Socheni*; ut *Keni*, Jud. 4. 17.

† Ang. & *Canaani*, Gen. 12. 6^f. Al. ad *adem*, Ar. in *pastophorium*,
o. Aliis est nomen officii : quod tamen vix putem, cum
officium ejus postea describatur; nec solet S. S. ho-
minem quemvis à duobus officiis describere ^f. [Ità ta-

men vertunt :] *ad gubernatorem hunc, Ch. thesaurarium* (vel, *questorem, Ca.*) *istum, Mo. P. M. sim. Ti. Angl.* ex Hē. Itā crimen ejus tacitē innuitur, q. d. qui pecu-

8 Q. in
Ang. *Ad eum qui pecunias tractat, G. Non placet; I. quia*

numentum erigeret in ea terra cujus ruinam machinabatur. ¶ *Excidisti, &c.* חוּצֵי סוֹחַם קָדַח *Excidens* ^a Calv. (vel, *Exciderat* nempe, Ti. vel, ut qui *cadit*, Pi. fim. P. M. Ang. vel, *ô cadens*, JT. *ô qui excidit*, Angl. pro, *excidit* : mutatio personæ, qualis Job. 18. 4 ^b.) *altitudinem* (vel, ^b Ang. in *excelsô*, P. M. fim. JT. Pi. &c. i. e. in loco alto & eminenti ⁱ, ut Esa. 57. 7 ^k : *altô*, Ca. *excelsum*, Ti.) *sepulchrum suum*, Mo. &c. vel, *sepulchrum sibi*, Ti. Ca. Viri magni solebant sibi hæredibusque suis monumenta egregia struere : id iste homo divitiis inflatus imitabatur. ¶ *Et &c.* וְהָיָה כִּי יִבְנוּ לָהֶם מִזְבֵּחַ וְיִשְׁכְּנוּ בְּהִימָה

(vel, & *confituerat*, Ti. & *qui sculpsit*, vel *in-sculpsit*, P. V. aut *qui sculpsit*, M. ut *qui describit*, Pi. vel, ô *statuens*, JT. lim. Ang.) *in petra tabernaculum* (vel, *habituaculum*, JT. Pi. Ang. *cubile*, Ti.) *fibi*, Mo. P. &c. Priùs *in alio*, ob magnificentiam ; hîc *in petra*, ob firmitatē^m. Cur hîc ità *superbias*, ubi *peregrinus es* nō ?^m Ang.
^r Musc.

17. Ecce, &c. ^להנה ידעה ממל טרה טל טלה גבר. Ecce, Dominus migrare facit (vel, traducet, Calv. sim. V. Glas. projiciet, Glas.) te migratione (vel, projectione, Angl. asportatione, V. traductione, Calv.) viri, P. V. &c. i. e. in regionem remotissimam. Solent enim viri longius aspor-

gremio venustissimam. Solent enim viri longius alpor-
tari quàm mulieres σ ; hærum enim magis miserentur \circ v.
victores quàm virorum. Vel, *virī*, i. e. virili, vehemen-
ti, forti ρ : ut vir robustus Cilicis, aliquid ρ se præceteris \circ Cl.

solet 9. Sed hæc versio non placet. r. Quod hujus lo-
gionis nullum profertur exemplum. Nam cum alibi
legimus quædam...

mus, vel, in viro hæc esse, vel, a viro esse profecta. Ita Chald.
deportatio viri nihil aliud esset quàm quâ vir deportat, ⁹ Ang.
aut deportatur. 2. Tunc dixisset, *וְהָיָה* non *וְהָיָה*.

24. Et, &c. [וְיִשְׁפְּטוּ] Et (vel, Nam, JT.) suspendent (verbum indefinitè positum, pro, suspendentur²), super illum (vel, de eo, Pi.) omnem gloriam patris sui, P.M. Pi. &c. Et confidens super eo omnis gloriosus, &c. o. sim. Ch. Ar. Perstat in metaphora sua; Inferet, inquit, nobilitatem in familiam suam; illique acceptam referent omnem suam claritatem^b. De eo gloriabuntur omnes posteri^c. Omnes cognati de honore ejus participabunt, aliquo fungentes munere^d. Appendent, &c. i. e. volent omnem domus paternæ gloriam fixam ac firmam esse^f. Al. Ab ipso pendebunt omnes dignitates aulicæ domus Judæ. Redit enim ad similitudinem paxilli^f. Omnia, inquit, tam maxima, quam minima, fidei illius securè commissuri sunt^g. Al. Quum hoc dicit, dubium non est quin Eliacim ex sanguine regio progenitus fuerit. Itaque per posteros hinc intelligo non tantum qui proxime illi cognati erant, sed totam familiam Davidis^h. ¶ Vasorum diversa genera] i. e. Homines variorum statusⁱ. ¶ [וְיִשְׁפְּטוּ] Utraque vox genimina sign. sed prior est masc. posterior fœm^k. Prior vox, à נֶשֶׁךְ egressus est^l, sign. propriè plantæ, è terra emergentes, vide Esa. 34. 1. & 42. 5. vel, ramos, à radice prodeuntes, vide Esa. 44. 3, 4. & liberos, sive sobolem, Esa. 61. 9. & 65. 23. utpote à parentibus oriundam^m. Posterior vox alibi non reperiturⁿ, nempe hoc sensu^o; (ex cognatis tamen נֶשֶׁךְ & נֶשֶׁכֶת genimina interpretari possumus P:) at Ezech. 4. 15. excrementa significat, (quæ alibi vocibus ejusdem notionis exprimuntur, Esa. 4. 4. Ezech. 4. 12. quod ex humano corpore procedunt, Deut. 23. 13.) hinc autem denotare videtur sobolem copiosam, instar aquæ è fonte profluentem, quia affinis est voci [נֶשֶׁכֶת] talem abundantiam significanti, Job. 22. 11. Esa. 60. 69. Intelligit Propheta his nominibus omnia quæ vivunt, tam ex terra orta, quam ex ventre animalium; nominibus autem vasorum, omnia inanimata^r. [Locum variè reddunt.] Proventus ejus, & reditus ejus, JT. genimina & fetus, Mo. filiorum & filiarum, Pi. sic V. vel, nepotum & neptium, Pi. filii & nepotes, Ch. P. stirpes (vel, nepotes, Ca.) & posteri, Ti. Ca. sic M. Docet diuturnum fore hunc principatum, & extendendum usque ad posteros, qui fructum hinc percipient, ex optimis v. g. legibus, exemplis, &c. boni Principis, &c. *. Al. Continuatio translationis magis facit credibile esse hæc nomina clavium, quarum altera ad exitum è domo pertinebat, altera ad ingressum, [i. e. ad partem posticam domus:] id enim sonant Hebrææ voces^s. Sed nimis longè petitum est hoc commentum^v. ¶ Omne, &c. [וְכָל] Omne vas parvum, P. sim. M. Ti. omnem minimam suppellectilem, Ca. etiam omnia vasa parvi, sub. pretii, Pi. vel, sub. usus; vel, parva, sub. molis: vox enim hinc substantivè ponitur, ut Gen. 44. 20. 2 Par. 34. 30. & ut puto, comparative, Gen. 27. 15, 42*. Parvi, sive ignobilioris, sub. ministerii, h. e. dignitatis, seu honoris minimi: vel, sub. hominis, i. e. qui fuerint inferioris conditionis: q. d. omnes gradus honoris, & cuiuscunque generis^x. Per claves, ut & per vasa, intelliguntur ipsa aulæ ministeria, quæ planè futura erant in Eliakimi potestate^y. Omnia instrumenta etiam minimi, JT. i. e. Non tantum homines curabit, & quidem tenuissimos; sed etiam minutissima ipsorum instrumenta, nè quod damnum patiantur^z. ¶ A vasis, &c. [וְכָל] A vasis craterarum (sive, craterum, i. e. à crateribus²; ut, instrumento nablii, Psalm. 71. 22. pro nablio: vel, vasa craterum, pro variis craterum generibus³: vel, à pelvibus vasis, Ca. vel, tum vasa, sive instrumenta, craterum, JT. Pi. tum crateres, Ti.) & usque ad omnia instrumenta, sive vasa, (vel, tum—instrumenta, sive vasa, Ti. JT. Pi.) nablorum, vel nebelim, Mo. P. vel, tympanorum, vel lyrarum, vel chororum, Qin V. vel, melodiarum, M. V. vel, musica, Ti. Ca. Genus pro specie. qu. d. Tam vasa quæ pertinent ad mensam, quam quæ pertinent ad musicam^c. Vel, utrium, JT. Angl. quibus vinum vel servabant, vel portabant, 1 Sam. 1. 24. & 10. 3. & 25. 18. qui ferè ex terrea materia facti sunt, Esa. 30. 14. Jer. 19. 1, 10. adeoque viles erant, Lam. 4. 2. unde aptè hinc denotant homines inferioris ordinis; sicut crateres (qui idoneæ molis erant, Exod. 24. 6. & qui ad mensam adhibebantur, aureisque fuisse videntur,) viros melioris notæ significant^d. Vel,

lagenarum, Pi. G. id est, lagenas. Ex crateribus vinum funditur in lagenas^f. [Ch. totum sic reddit, A juvenibus[†] G. usque ad parvulos, à sacerdotibus indutis Ephod usque ad filios Levi tenentes organa.]

25. Auferetur; sim. Mo. P. &c. [וְיִשְׁפְּטוּ] Recedet, M. Ti. V. Pi. loco suo movebitur, V. ¶ Paxillus, &c. De quo v. 23^f. Nempe Sobna^g. ¶ Et peribit, &c. [וְיִשְׁפְּטוּ] Et exscindetur (vel, dissipabitur, M. rumpe-[†] tur, Ca.) onus illud quod erat impositum ei, JT. sim. Mo. P. &c. i. e. quod dependebat ab eo: q. d. Qui pendebant ab eo corruent^h. Ipso remoto, simul removebuntur omnes ejus clientelæ. Volunt enim novi magistri aulæ ministros per totam aulam habere sibi obnoxiosⁱ. ¶ Dominus locutus est] Dei hoc est decretum[†].

CAP. XXIII.

1. **O**Nus Tyri] Urbs hæc vetustissima erat, ceciditque olim in tribu Aser; sed non fuit occupata, quia fuit munitissima urbs, collocata in rupe, cujus ambitus complectebatur 19 milliaria^a. Vide Ezech. c. 26. v. 4, &c. & Jos. 19. 29^b. Celeberrimum erat emporium; hinc auctæ opes, indèque luxus & libido vitæ. Salmanasar & Sanherib oppugnârunt, Nabuchodonosor cepit^c, Alexander delevit^d. Judæorum res agebatur in hujusmodi vicinorum vastationibus, non modò ob generales rationes quas suprà attigi, sed & quia inter illos plurimi Judæi habitabant^e. Causa excidii Tyri erat, quod infesta fuisset Judæis, Ezech. 26. 2. Scopus Prophetæ erat, paternum Dei favorem populo ejus testari, quod cunctis ejus hostibus se opponeret^f. Hæc prophetia, ad consolationem populi, prænuntiata est iis temporibus quibus stare Tyrus & inexpugnabilis esse videbatur: nam præter naturam loci munitissimam, accesserat contra Schalman-Eseris & Phœnicum classem celeberrima victoria, teste Jos. Antiq. 1. 9. sub finem. Hinc inflata in Israelitas aliòsque ferociebat, &c. [Qu. De quo tempore hinc loquitur Propheta?] 1. De tempore quo Alexander eam magna cum difficultate cepit. Meminit enim h. l. Cistim, sive Macedonum^h. Sed nec placet sententia, quia Tyrus post hanc cladem instauranda erat; nunquam autem instaurata est ex quo Alexander expugnavit eam, sed reducta est in formam reipublicæ: nec valet ratio, Nabuchodonosor enim in obsidione Tyri non tantum suo usus est milite, sed etiam extero, quem è Græcia aliisque locis accersivit. 2. Indubiè loquitur de tempore quo Nabuchodonosor eam expugnavit. Patet hoc ex scopo prophetiæ. Vult enim Judæos consolari denunciando, Tyrios, à quibus afflicti fuerant, non impunè evasuros. Mirum enim esset, alios à Deo puniri; hos autem, qui non minus infesti erant, evadere impunè, aut post 500 annos pœnas dareⁱ. 3. Nihil hinc de Nabuchodonosoro, multòque mindis de Alexandro M. cogitandum. Omnia enim hæc vaticinia inter se cohærent, & ad tempora proxima pertinent. Quod præcessit vaticinium pronuntiandum est Salmanasare urbem obsidente, continètque & res istas, & quæ secutæ sunt sub Sennacheribo. Eodem tempore & revelatum est à Deo, & à Propheta prædicatum conscriptumque est, quod de Tyro nunc sequitur, impletumque non multò post. Nam, ut ex Menandro Ephesio discimus & ex Jos. Antiq. 9. Salmanasar, subactâ Samariâ, quam sub Phœnices nomine comprehendit Menander, (ostendimus autem ad lib. 1. de V. R. C. apud Græcos satis latè extendi Phœnicum nomen,) Tyriis bellum intulit, certavit classe, fecit ut pretia rerum apud Tyrios multum incenderentur. Tandem, ipse discedens, reliquit custodes ad flumina & aquæductus, qui Tyrios ab aqua omni (haud dubiè & à commercio) arcerent: idque toleratum Tyriis per 5 annos. His quinque annis si duos addas, per quos Rex in illis locis mansit ipse, habebis 7 annos: quem numerum omnino tribus hujus capituli locis restituendum censèo; sicut pro [וְכָל] legendum [וְכָל] diximus suprà 7. 8. Nimirum par utrobique error, [וְכָל] per librarios male adjecto, sive notis septenarii & septuagenarii numeri (quæ olim

forte, ut nunc apud Arabas, uno punctulo adjecto, qui ex singulis faceret denos, distinguebantur, confusis^k. [Aliis hæc non placent.] 1. Imbecillum est argumentum à *σωρευσις* & ratione temporis; nam non cohærere vaticinia in hoc aut aliis Prophetis res ipsa docet. 2. Propheta tribus vicibus *septuaginta annos* habet, in quibus omnibus consonant codices Ebræi, Chaldæi, Græci, Latini ex asse: ut textum Sacrum hîc corrigere, sit prorsus temerarium & profanum, nullamque relinquat in Sacris Literis certitudinem. Adde quod Propheta 70 annos sic explicat, *Sicut dies regis unius*. [De quo vide suo loco.] 3. Non congruit historia. Nec enim à Salmanasare devicti sunt Tyrii, imò victoriam contra ipsum obtinuerunt, &c. Hîc verò prædicatur, Tyriis migrandum fore ad peregrinas sedes, Tyrum vastandam, &c.^l. [De quibus plura vide deinceps.] ¶ *Ululate*, ita Mo. P. &c. *ויללו* ¶ *Ululabitis*, V. Exordium ex abrupto per prolepsin, quo ad luctum provocantur^m. ¶ *Naves* ¶ Vel, 1. propriè dictæ, ut sit profopopœia, qualis Esa. 14. 31. Lam. 1. 4ⁿ: vel, 2. mercatores, qui navibus vehimini^o. ¶ *Maris*, *וַיָּשִׁי* ¶ *Tarsis*, Mo. P. &c. *Tharsis* hîc denotat vel, 1. urbem quandam maritimam prope Tyrum^p: vel, 2. Ciliciam^q, cujus incolæ olim erant maris domini, testibus Strab. 14. & Solin. 41. cujus etiam portus præcipuus erat Tarsus^r: vel, 3. Tartessus, in Hispania^t, cui frequens cum Tyro commercium^u; & unde Phœnices infinitam olim auri & argenti multitudinem detulisse traditum est^v: vel, 4. Carthaginem^x. Sic^y. *קרתגו*, (*Carthaginis*), positâ urbe Africæ non longè distante pro urbe Hispaniæ^y. Non placet, quia Tyrus v. 10. dicitur *filia Tarsis*; non certè Carthaginis, cum potius filia Tyri esset Carthago^z, utpote inter colonias Tyri (cum Utica, Lepti, Gadibus, &c.) numerata^z. Vel, 5. mare, five oceanum^b: mare Mediterraneum^c. Vide ad Esaiam cap. 2. vers. 16^d. ¶ *Quia*, &c. *וְכִי מֵעַתָּה מֵאֲרָץ מִצְרַיִם* ¶ Ingens hîc interpretationum varietas, dum quisque pro arbitrio suo addit. Mihi certè simplicissima interpretatio, quæ nihil addit, solet placere^{*}. [Verba sic vertunt:] *Quia vastata est* (i.e. opibus exuta^e. Sed hæc maximè diversa sunt^h. Vel, *vastatio facta est*, Mo. sic Calv.) *de domo*, *ab intrando*, Mo. vel, *ut non sit domus* quam *ingrediamini*, M. vel, *itâ ut nulla sit domus*, P. Ang. Heb. *à domo*, ut sign. nè unam domum in ea superesse, Ezech. 26. 4, 14. vel, nullum esse perfugium; vide Job. 39. 6. Psal. 104. 17ⁱ. Vel, *ab essendo domum*, i. e. *ab essendo urbem*; *domus*, pro urbe; ut, Bethshemesh, *domus solis*, pro Kirheres, *urbe solis*^k. [Sequitur in textu,] *nullus introitus*, P. Ang. vel, *nec*, five & *non*, *introitus*; ellipsis copulativæ; Heb. *ab eundo*, nempe, vel introrsum vel extrorsum: q. d. Nec ingressus est, nec egressus; mercatores eò non accedunt; ab hoste obsidetur, ut non pateat introitus, &c. ¶ [Reliqua sic reddunt,] *De terra Chittim revelatum* (vel, *revelatus*, P.) *est eis*, Mo. M. Ang. Gal. sub. *malum hoc*, M. [Alii locum sic reddunt,] *Quia vastata est domus* (i. e. Tyrus, in cujus domibus solebatis recipi^l; vel, *domus*, pro urbe, more Hebræo. Sic Bethel, Bethain, &c. ^m.) *unde venire consueverant*: (q. d. Tyrus totius orbis emporium, &c. ⁿ. Malim vertere, *unde introitus*, i. e. quò invehi naves solebant^o.) *de terra Cethim revelatum est eis*, Vulg. &c. *Eû*, nempe [vel, 1. Tyriis.] In illa terra Tyrii habebant amicos, qui, præscientes apparatus Nabuchodonosor adversus Tyrum prænuñciaverunt eis ut se munirent P. [Vel, 2. Babyloniiis.] Mercatores è terra Chittim Babyloniam profecti authores erant Chaldæis ut Tyrum obsiderent, & rem aggressuros consilio opibusque & navibus juvârunt^q. Sed eruditi sciunt Europæos illo ævo nihil habuisse commercii cum Chaldæis^r. [Vel, 3. mercatoribus.] *Revelatum est eis*, nempe navibus maris. i. e. mercatoribus marinis, captam vastatamque esse Tyrum^t. Citiæ in Cypro, ad imperium Assyriorum reducti, statim in Hispaniam nunciaverunt Tyrum Assyriorum armis claudi undique^u. [Alii locum aliter vertunt.] *Quia vastata est itâ ut nè domus* quidem super sit, non ultra *venient de terra Chithim*: *revelatum est eis*, Ti. in V. Ad verb. *à domo*, *ab introitu de terra Chithim*; *revelatus est eis*, V. Quidam vertunt,

itâ ut non sit domus, non sit comœatus è terra Chithim: *revelatum est hoc illis*. Alii, mutatâ distinctione, itâ ut nulla sit domus, & ut posthac eò nullus venturus sit: *de terra Chithim revelatus est hostis illis*: i. e. Chithæi fuerunt vel erunt causa tantæ destructionis, incitando Nabuchod. contra Tyrum^v. Al. *ut* ¶ potest duplici^v. notionem sumi, ut Jer. 4. 30. & 12. 5. & locus itâ verti, *Nam quòd illa* (nempe Tyrus) *vastata est*, *itâ ut nulla sit domus*, *nec ingressus* illis qui sunt [vel, *veniunt*] *de Chittim*, *revelatum est eis*^x. Al. *vastatis in quas divertatur domibus*; id quod eis ex Macedonia conflatum, Ca. Al. *Quia perit*, & non ultra *veniunt de terra Chittæorum*: *ducta est captiva*, &c. Verùm sic negligunt^y ¶ *ipsi*, vel *ipsi*, quod tamen non est hîc superfluum^{*}. [At cum 17 sæpe redundat, quidni etiam 107 redundare possit, si quando usus postulaverit? quinimo ipsissimum 107 redundat Psal. 58. 7. Quare nollem hanc ultimorum verborum versionem contemni, præsertim cum alii, qui reddunt, *revelatum est eis*, de sensu istius versionis inter se digladiantur, & in difficultates non exiguas se induunt.] *Quia perit, nec ventura est deinceps*, *à terra Chitæ sarcina*, imò *venit direptio*, Ar. *Quia spoliatus est in domo is qui merces afferebat*, & *de terra Chetim apparebat nobis*, Sy. *Quia direptæ sunt provinciæ vestre*, itâ ut eò aditus non pateat. *De terra Cetim venerunt contra eos*, Ch. Al. *Vastatam* (id est, vastandam, ut sequentia omnia prophetice. Hîc autem proponuntur tria vastationis tempora per congeriem, quæ singula ex antiqua historia constant evidentissimè^y.) *esse à domestici*, (nempe, servis Tyriorum, qui, quum attritas dominorum vires animadverterent, conspiratione factâ, omnem liberum populum cum dominis interfecerunt, rempublicam invaserunt, & Stratonem fecerunt Regem, ut scribit Justinus l. 18^t.) *ab advenis*, (nempe, Chaldæis, sub Nebuchadn. qui Tyrum annos 13 obsessam expugnârunt. Vide Jer. 47. 4. Ezech. 26. 7, &c. & Joseph. l. 1. contra Appion. Heb. *à domo*, *ab adventu viris* ^{*}.) *à regione Chithæorum*, (i. e. Cilicia, unde profectus Alexander Macedo irrupit in orientalem tractum. Vide Gen. 10. 4^t.) *revelatur in illam*, JT. Non placet hæc sententia. 1. Quamquam vinum ponitur pro potore vini, Prov. 20. 1. & *sapientia*, pro viro, sapientiæ, Mic. 6. 9. hæc tamen phrasis nullibi occurrit, *viru advenis*, pro peregrinis. Adde quòd *חִיִּתִּים* hîc non est nomen, sed verbum. 2. Improbabile videtur, Prophetam duobus verbis [*חִיִּתִּים* & *חִיִּתִּים*] duo devastationum genera à variis personis, & temporibus diversis longèquæ à se invicem distitis, illata describere voluisse^z. *Quia vastata est* (scil. insula ad quam tenditis, o mercatores, h. e. urbs Tyrus in insula sita; & vastata est, i. e. certò vastabitur, idque per Nebuchadn. ut colligitur ex v. 15. Confer Ezech. 26^a.) *adèd ut non super sit domus*, (Heb. *à domo*, i. e. *ab essendo domum* ^t.) *ut non ingreditur quisquam* (Hebr. *ab ingrediendo*; sic Esa. 24. 10^{*}.) *è terra Chittæorum*: (Heb. *Chittim*, i. e. ex Cilicibus, qui orti sunt ex Chittim, nepote Japhethi, Gen. 10. 4^t.) *detectum* (vel, *denudatum*, Q. in Angl.) *est illis*, (nempe Tyriis ^{*}.) sub. *fundamentum*, quod ex primitur Ezech. 13. 14. Mic. 1. 6^t. Al. *ut* ¶ *חִיִּתִּים* verito, *intrinsecus*, ut Genes. 6. 14. Exod. 25. 11. &c. *ut* ¶ *חִיִּתִּים*, *extrinsecus*, ut Esa. 24. 10. Verbum *חִיִּתִּים* venit, quando construitur cum verbo *חִיִּתִּים* egressus est, frequentissimè idem est quod Latini dicunt, *domi & foris*, *ubicunque*, seu *omnibus modis*, *conversari*, *officio fungi*, &c. 1 Reg. 3. 7. Psal. 121. 8. Locum itaque sic accipio, *Vastata est à domo*, i. e. ab interiori parte, unde est egressus, & *à veniendo*, i. e. ab exteriori parte, unde est ingressus seu adventus; id est, Tam intra civitatem quàm extra, tam in domibus quàm in muris, ex omni denique parte & funditus, vastata est Tyrus: *de terra Chithim* (i. e. Macedonum) *revelatum hoc fuit*, i. e. hoc malum prodiit, vel apparuit. Nam verbum *חִיִּתִּים* cum nomine *חִיִּתִּים* construendum est. Alexander Macedo nempe Tyrum cepit. Nec obest quòd per Chaldæos quoque vastata priùs fuisset: sæpe enim Prophetis altera vastatio unius regionis in mentem veniebat, cum de altera ejusdem loquerentur. Quòd si de vastatione per Chaldæos intelligas, dicas à negotiatoribus Chithæis nunciatum fuisse Tyriis quòd Chaldæi decrevisset devastare

For. vastare eos^b. Verum Chittæis in occidente nihil sub-
 olere poterat de consilio Nabuchod. quem nē famā qui-
 dem noverant^c. [Quin fama istius consilii, si ad ali-
 os manasset, citius ad Tyrios quā ad Cithæos perve-
 nisset, tum quia Tyrii Babyloniis longē propiores erant
 quā Cithæi; tum quia illi his mercaturā celebriores
 erant, adeoque, si ullum partibus occidentalioribus cum
 Babylone intercessisset commercium, Tyrii facilius mul-
 tō merces suas eō deportassent quā Cithæi, unde
 hanc famam citius percepissent.] [Qu. Quid, vel Qui,
 hic Chittim?] Resp. 1. Cū insula gentium divisa di-
 cantur inter filios Japheti, e quibus Javan, hujusque fili-
 us Chittim; hoc nomine comprehendendi putant oras ma-
 ritimas orientalium partium maris Mediterranei, tum
 ab Europæo, tum ab Asiatico latere, insulasque in iis
 contentas. Huic conjecturæ favent antiqua nomina,
 Cittium in Cypro, Strab. 14. Plin. 5. 31. Cytium in Cre-
 ta, Plin. 4. 12. Ceti, populus inter Cilicas & Pelasgos
 situs, Strab. 13. (cui nomen vel à Ceti fluvio, vel à Ceti
 oppido sive provincia, Ciliciæ, Ptol.) Macetia, vetus no-
 men Macedoniæ^d. 2. Rectius alii Chittim restrin-
 gunt ad insulas occidentales maris Mediterranei cir-
 ca Italiam, sicut Tarshish accipiunt de insulis ejus ori-
 entalibus circa Græciam. Vide Num. 24. 24. Dan. 11.
 30. 1. Mac. 1. 1. & 8. 5*. 3. Chittim sunt Cithæi in
 Cypro^e. 4. Chittim sunt Græci^g, Achaia. Itā Chal-
 dæi duo, in quibus quidem occurrit אַכַּיִם, vox nihili,
 sed legendum, אַכַּיִם Achaia^h. Vel, sunt Macedonesⁱ.
 Itā Author lib. 1. Maccab. haudquaquam contemnen-
 dus scriptor^k. Dicebantur autem hi habere insulas,
 tum propter infinitas insulas quibus dominabantur in
 mari Egæo; tum quia Hebræi insulas vocant ad quas
 non nisi per mare erat [à Judæa] transitus^l. 5. Chit-
 tim, Romani, qui Babyloniis sollicitarunt contra Tyri-
 os^m: vel, Italiⁿ. [Rationes vide in Collectaneis meis
 ad Num. 24. 24.] 6. Chittim hoc loco sign. חִיִּיִם
 Chittim, i. e. Chutæos^o. Confirmatur ex v. 12. hu-
 jus cap. ubi scribitur חִיִּיִם, חַנְנִיָּהוּ, ut scias non
 agi de Chittim, quorum nomen nusquam itā scribitur,
 sed de Chutæis. Itaque non probo quod Masorethæ
 alterum^p suppresserunt. Sed & iidem videntur scrip-
 sisse חִיִּיִם Chittim, pro חִיִּיִם Chutijim. Nisi Chutæos
 dixeris etiam vocari חִיִּיִם Chittijim, quomodo Græcè
 Κιττιος, vel Κιττιος. Chutæi enim iidem qui Cissii, nempe
 Sufianæ incolæ ad ortum Babyloniæ, ut alibi probavi-
 mus. Hinc constat cur Tyriis malum imminere dicitur
 è terra חִיִּיִם, vel חִיִּיִם, i. e. Sufiana, vel, quod
 idem est, Babylonia, ex qua Nabuchodonosor. Jam lege
 fodes v. 12. & 13. apparebit luce clariùs rem itā se ha-
 bere: Virgo, inquit, filia Sidon, (i. e. Tyre, à Sidoniis
 condita,) surge, transi ad Chittim: etiam illic non erit ti-
 bi requies. Quidni verò? Causam habes vers. 13. Ecce
 etiam terram Chaldæorum, (in quam deportabimini,) quā
 olim inhabitatam Assyrii fundaverant eremicolis,
 (i. e. ut in illam ii secederent qui antea in locis desertis
 habitabant,) & arces in ea erexerant, & palatia excita-
 verant; eam, inquam, terram Deus posuit in ruinam.
 Id quod implevit Cyrus, &c. Merito igitur negat E-
 saias etiam in illa terra tutum fore Tyriis secessum^p.
 2. Tacete] Vel, 1. præ dolore^q. Vel, 2. Definite
 gloriari de opibus vestris; quā d. Actum de illis est^r.
 3. Quieti estote, nihil in defensionem urbis molimini;
 nam frustra eritis^s. Qui, &c. אֲנִי חִיִּיִם] Habi-
 tatores insula, M. P. Mo. &c. i. e. Tyri, quæ insula erat^t,
 Ezec. 27. 3. & 28. 2^v. donec Alexander M. eam con-
 tinenti adjunxit, Plin. 5. 19^x. Vel, insularum, singul.
 collectivè^y. q. d. O vos insulares^z, qui commercium
 cum Tyro habuistis, nec ampliùs eō navigaturi estis,
 confusi estote ob gravem Tyri calamitatem, nec hisce-
 re audete^z. Erat quidem Tyri pars in insula: Sed
 latius sumere vocem satius est, pro ora maritima, ex
 more Hebræo^b. ¶ Negotiatio, &c. סוֹחֵר צִיּוֹן עוֹבֵר
 ¶ Negotiator (vel, Circuiens, Mo. Mercatores,
 JT. Pi. &c.) Sidon qui transi (vel, transfretans, P. vel,
 trajicientes, Pi.) mare impleverunt se, P. sim. Mo. Ti. &c.
 vel, implere solebant, V. scil. mercibus^c; vel, præ ma-
 gna frequentia^d. Incipit recensere felicitatem Tyri*.
 Veterem urbis fortunam describit, quod tristior appa-
 reat ea quæ erat ventura^e: & ut omnes intelligant cla-

dem hanc, utpote haud vulgarem, esse opus & judicium.
 Dei^g. Sidonii & ligna à Libano, & vitrum, & vestes & Calvo
 apud se factas, in ratibus Tyrum deferabant^h. Sidonⁱ G.
 Tyro & nautas præbuit, Ezec. 27. 8. & mercatores^j. Ang.
 Tu quem mercatores—implent, JT.
 3. In aquis, &c. וְבִים רַבִּים וְרַע שְׁחֹר קֶצֶר יָאֹר. Et in aquis multis (vel, Et per aquas mag-
 nas, sive multas, For. Ang. nempe, vel, 1. Nili^k; vel, 2. He. in
 oceani^l, maris Mediterranei^m;) semen Sibar, (vel, Ni-
 li, Calv.) messis (vel, & messis, Ti.) fluminis (sub. est,
 vel erat, P. Ang.) proventus, vel fructus, ejus, Mo. P.
 Ti. &c. i. e. Semen jactum in Ægypto, quæ alluitur
 multâ irrigatione Nili, fegetes, inquam, quæ multâ ir-
 rigatione fluminis Nili proveniunt, erant proventus il-
 lius, Ægyptus enim alebat Tyrumⁿ. Semen Nili, cre-
 scens in aquis multis, & messis fluminis fuerunt fruges
 ejus, M. Cujus proventus aquis multis est semen Schichoris,
 messis rivi Ægyptiaci, JT. i. e. Quæ proventus colligis
 ex alieno agro tuis navigationibus^o. Cujus proventus^p Jun.
 erat (i. e. Qui proventus vehebatur ad te) in aquis
 magnis (nempe oceani) semen Sibar, & messis rivorum,
 (Heb. rivi, collectivè,) sub. Ægypti, tum ob mentionem
 fluvii Sibar, tum quia יָאֹר de rivis Ægypti in S. S. usi-
 tatè dicitur^q. Cujus proventus erat fluvialis messis Ni-
 liacæ per vastas aquas seminis, Ca. Cujus proventus sunt
 sata Nili aquis multis (terras irrigantis nimirum) mes-
 sis flumine educata. Frumentum Niloticum Tyros om-
 nibus populis cum lucro suo vendebat^r. Al. Per mul-
 tas aquas (sub. venit, vel, adductum est) semen Sibar. El-
 lipsis qualis Jerem. 51. 25. Ecce, ego venio adversus te;
 Psal. 120. 7. Ego pacem, sub. quero^s. Sibar hic est vel, 1. Ang.
 torrens exiguus inter Palæstinam & Ægyptum, Rhinoc-
 olura dictus^t. Sed perabsurdum est totum Regnum
 ab exiguo torrente denominari, vel granum Ægypti
 dici semen talis torrentis^u. Vel, 2. Nilus^v, Æthiopi-
 bus olim dictus Siris, i. e. juxta illorum pronunciatio-
 nem, Shihri, vel Shichri, quod propè accedit ad Hebr.
 Sibar, vel Shichor. Dicitur autem יָאֹר à nigredine,
 (quam verbum יָאֹר sign. vide Levit. 13. 31, 37. Job.
 30. 30.) unde etiam Græcis Melas dictus est, & Latinis
 olim Melo, ut Festus & Servius ad Virgilium notant.
 Obj. At Shihor, sive fluvius Ægypti, est terminus Ter-
 ræ promissæ, Num. 34. 5. Jos. 13. 3. cū tamen Israe-
 litæ nunquam possessionem suam ad Nilum extende-
 runt. Resp. 1. Nec possederunt terram usque ad Eu-
 phratem, qui tamen alius terræ terminus erat, Deut. 1.
 7. & 11. 24. Id quod tum socioriā suā, tum judicio
 Dei, accidit. 2. Nilus ibi non ipsum corpus fluvii,
 sed quodlibet ejus brachium terræ Canaan proximum,
 indicat. Tale erat illud Pelusiacum dictum, è quo pro-
 fluens rivulus effecit lacum Sirbonidem, qui Ægyptum
 divisit, hinc ab Edomitis, illinc à Philistæis, Strab. 14.
 Plin. 5. 13. Diod. 1. 30*. Sibar vocabatur Nilus à ni-
 grore, quod aquæ ejus essent turbidæ ac turbulentæ^y.
 Sed quid hic semen Sibar? Resp. 1. Frumenta^z, quæ
 Nili beneficio Ægyptus profert^z. Resp. 2. Linum Æ-
 gyptiacum, natum scil. è semine quod satum fuerat in
 Ægypto, cujus terminus est fluvius Sibar, Jos. c. 13. v. 3.
 Syn. gen. semen, pro semine lini; & meton. materiam,
 semen lini, pro ipso lino. Messis hic dicitur triticum^c.
 ¶ Et, &c. וְהָיָה כִּי יִשְׁחָרְרָהּ] Et fuit, vel facta est, (vel,
 quæ est, vel erat, Ca.) JT. Pi. vel, aded ut esset, For. vel,
 quæ es, G.) negotiatio (vel, mercatus, JT. Ca. taberna, G.
 emporium, M. Ti. Pi. Ang. Heb. mercatura, i. e. domina
 mercaturæ: ut, spoliū, pro dominis spoliū, vel spolia-
 toribus, Jud. 5. 30; defectus, pro rebus defectis, sive de-
 fectivis, Eccles. 1. 11; prada, pro viris prada, Prov. 23.
 v. 28 d.) gentium, Mo. P. i. e. quod omnes convenirent^d.
 Sic Dyrrachium Adriæ taberna^e.
 4. Erubescere, Z. don] Parens Tyri^g, ut docent Curt.
 & Justin. quod scil. proli tuæ opitulari non volueris^h.
 Nec te præteribit ultio Divinaⁱ. Hæc urbs erat anti-
 quior Tyro, & olim major. Vide Gen. 10. 19. & 49. 13.
 Jos. 11. 8. & 19. 28. Denunciationes prophetiæ factæ
 sunt non minùs in Sidonem quā Tyrum^k: vicinæ^l Ang.
 quippe erant hæ urbes, & confederatæ^m. ¶ Ait, &c. אֵיךְ
 וְהָיָה כִּי יִשְׁחָרְרָהּ] Quia, vel Nam, dixit,
 vel dicit, vel loquitur, mare, (i. e. vel, 1. mare quod al-
 luit Tyrumⁿ: vel, 2. navigantes in mari^o: vel, 3. Tyrus

Ang. ex He. &c. Calv. Ang. V. Pi. V. Tyrus ipsa, sic dicta *עִיר הַיָּם*, ac si sola in medio mari regnaret P; vel, quia sita in corde maris, Ezec. 28.2.9. urbs maritima, nempe Tyrus, fortitudo (vel, munitio, JT. Pi. vel, fortitudo, inquam, M. sim. Ang.) mari, (i. e. Tyrus sita ad mare; vel, maritimarum urbium fortissima,) dicendo, Mo. P. Ti. JT. Pi. vel, dicens, M. Ti. Al. Quia dixit occidentalis, [id est, saepe denotat,] qui habitat in fortitudine maris, dicens, Ch. Nam mare, nam marina sic loquitur potentia, Ca. Melius, Ait enim mari, mari, inquam, munimentum. Ipsam attingit significationem nominis *תִּיר*, quod *תִּיר* vertere solent Græci; unde Græca vox *τίρος*, & Ethrusca *turris*. Fuisse autem mari ita potentes Tyrii, ut inde in proverbium iverint, *Tyria maria*, Festo docente v. ¶ Non, &c. *לֹא הָיָה לָהּ יָלֵד וְלֹא הָיָה לָהּ חֵלֶן* [Non parituri, (vel, parturio, JT. vel, enixa sum, Ca.) & non peperit, & non enutrituri (vel, educavi, Sy. Ar. M. Ti. Pi. educo, JT.) juvenes, (vel, electos, Mo.) exaltavi (vel, aut exexi, Sy. M. Ti. aut tollo, Ti. neque extuli, P. sim. V. Pi. neque educavi, & ad incrementum perduxit, V. nempe, ut nuptui darentur, &) virgines, Mo. P. &c. q. d. Actum est de me: perinde est ac si nunquam fuisset; quæ tamen abundavi hominibus. Sum perinde atque si non parturisset. Olim eram populosa, nunc deserta: ita civibus careo, perinde ac si nullos unquam habuisset. Jam meis orbata sum, & inepta aliis imposterum comparandis, ac veluti gignendis & educandis. Allegorica expositio. Urbes in S. S. saepe parturientibus foeminis conferuntur, Esa. 47.8, 9. & 49.20; 21. b. Salsè perstringit Tyrios, qui gloriabantur coloniis suis, inter quas erat Carthago; quæ olim munus solenne quotannis Tyrum mittebat, quæ ipsam ut matrem coleret. Al. Hebræi optativum & subjunctivum non habent, itaque pro eo utuntur indicativo. Sensus est, *Utinam nunquam mihi fuisset soboles ulla*. In rerum enim necessariorum penuria multitudo aut deficit, aut oneri est. Al. Nunc hinc interrogare puto, (ut Exod. 8.26. & Job. 3. ult. ubi Vulg. per nonne vertit, *Nonne filii, &c.*) & locum sic accipio; q. d. Nonne sum verè mater? nonne edidi filios electos ad bellum, &c? nonne nutrivit virgines, quas viri vel morte suâ defenderent, &c? Si itaque ego talis talia passa sum, nè efferaris. Sidon, nec te immunem putes; quinimo erubescas, & mecum condoleas.

5. Cum, &c. *כַּאֲשֶׁר שָׁמַע יְחִירוֹ בְּשִׁמְעוֹ צוֹר* [Variant.] Sicut rumor Egyptiis, torquebuntur secundum auditum Sor, Mo. Simulatque, vel Cum, (ita *וְכַאֲשֶׁר* accipitur Jos. 2.7.) rumor ad Egyptios pervenerit, (ellipsis verbi, ut supra v. 3: vel, Quando auditum fuerit Egyptio, o. sic Ar. ad verb. Cum auditus erit Egyptiis, V.) dolebunt secundum rumorem (vel, juxta auditum, V. vel, de rumore, M.) Tyri, P. Calv. M. V. id est, erit dolor Egyptiorum famæ similis, & magnitudini calamitatis [Tyri] par. Vel, quemadmodum timuit [five doluit] vehementer Tyrus cum audivit adventum hostium. q. d. Cum rumor adventus Nabuchodonosor pervenerit ad Egyptios, dolebunt, timentes destructionem qualem passa fuerit Tyrus: q. d. Non solum Tyrus, sed & Egyptus, destruetur, quæ victum Tyriis suppeditabat. Significat cladem hanc communem fore Tyriis & Egyptiis; ex quibus hi professi, illi subdoli, Judæorum hostes erant. Al. dolores partus corripient eos, ut cum audietur à Tyriis, Sy. vel, capiet eos dolor pro Tyro, o. Ar. Nempe, 1. ob cessationem commercii Egyptiis non minus quam Tyriis utilissimi: 2. quia par exitium sibi timebunt: 3. quia peribant illis plurimæ ipsorum merces in Tyro repositæ. Al. perinde ad istum rumorem dolebit [Egyptus] ut Tyrus, Ti. [Ca. totum sic reddit, Quod ubi apud Egyptios increbuerit, dolebunt ut dignum est ad Tyri famam. Alii aliter vertunt.] Sicut rumor, vel fama, (sub. fuit, Pi.) de Egypto, JT. Pi. (vel, Sicut audierunt plagam quæ percussit sunt Egyptii, Ch. vel, Sicut ad famam de Egypto. Deficit particula ante *וְכַאֲשֶׁר*, quæ exprimitur Plal. 18.45. & ante *וְכַאֲשֶׁר* valet de, ut Esa. 8.12.) intremant æque (vel, sic contremiscent, Pi. vel, sic summo dolore corripientur. Ellipsis notæ similitudinis, ut saepe fit in posteriore comparationis membro. Vide Prov. 25.12. & 26.11. Verbum hic indefinite usurpatur; erunt dolore

corrupti, h. e. erit multus dolor, vel, homines multum dolebunt. Vide ad Esa. 2.19. n.) rumore (vel, ex fama, Pi. vel, ad famam, Ang.) Tyri, JT. Pi. Ang. [Hanc versionem sic explicant:] Vicini populi, audientes cladem Tyri, summo pudore, dolore & timore corripientur; sicut factum in ruina Egypti. Unica est adversus hanc interpretationem objectio, quod prius Tyrus exscindebatur quam Egyptus, Ezec. 29.18, 19, 20. Sed multa responderi possunt. 1. Non liquet de qua Tyri clade hic loquitur. 2. Esto; sensus tamen est, Sicut alii terrebantur ad ruinam Egypti, quum adveniret; ita & alii, in ruina Tyri. 3. Respicit hic præcedentem Egyptiorum cladem: nempe, vel, 1. illam ab Assyriis illatam tempore Esaie; vel, 2. veterem illam Exod. 14. quum populi audientes judicia Dei in Egyptios tremefacti sunt, &c. Exod. 15.14. &c. P. Vide & Jos. 2.9, 10, 11. Ità contremiscent, scil. homines. Impersonaliter dictum. Metuebant aliæ gentes, nè Nebuchadnetsar, qui Tyrum evertit, ipsas quoque expugnaret: quod & factum est.

6. Transite, &c. *עָבְרוּ תְּרִישֵׁי* Transite in, vel ad, Tharxis, Calv. Ang. id est, Tartessum; vel, Carthaginem: vel, per oceanum, JT. sim. Pi. Vulg. For. &c. Compellat vel, 1. mercatores externos, quos jubet aliò defletere, & quærere novos portus, Ciliciam, quæ Tyro opposita est. Vel, 2. Tyrios ipsos. q. d. Fugite à Tyro, quærite novas sedes: Vagamini per maria, &c. Hujusmodi occasionibus Tyrii novas sedes compararunt, & Carthaginem, Leptin, Uticam & Gades, ad oceanum condiderunt, teste Plin. 5.19. Non dubium est quin, antequam clauderentur exitus, multi migraverint in loca maritima, quamvis longinqua, ut & sequentia indicant. Imperat. hic pro fut. ponitur. Prædicat quid illis obtingeret. ¶ *וְלֹא יִלְכְּדוּ* late, qui habitatis, &c.] Hebr. habitatores insula, P. V. &c. [ut v. 2. ubi dicta vide.] Id est, vel, 1. Tyri: vel, 2. fing. pro plur. insularum. q. d. Vos qui commercia cum illa exercuistis, casum ejus deserte.

7. Numquid, &c. *הֲוָאָה לָכֵן עָלֵינוּ מִיָּד מִיָּד קָרָם* An, vel Numquid, hæc (scilicet Tyrus eversa, sub. est, M. Pi. For. &c.) vobis (vel, vestra, M. V. Ang. vel, vobiscum, Angl.) bilaris? five exultans? five exultabunda? M. P. Mo. JT. Pi. V. (sub. urbs, P. sic M. Ang. ex Esa. 22.2. potius, sub. heroina, five domina, superba enim & lasciva domina urbem confert. Vide Esa. 47.1.5, 8. Al. Hæcine est vobis, quæ gloriabatur? Deduco à *וְכַאֲשֶׁר* exultavit, tripudiavit, &c. propter sequens *וְכַאֲשֶׁר*, ut sit ironia elegans, nam sign. cum mora & pompa ducere, deducere, &c. at hic pedibus ipsius tribuitur, quod eam ad peregrinandum procul deducerent, &c.) à diebus (sub. quidem, Pi.) antiquis (vel, quondam, Mo. sub. durat, Pi.) antiquitas, vel vetustas, ejus, P. M. Mo. Pi. &c. Edificata erat Tyrus annis 240 ante Templum Salomonis, teste Jos. Antiq. 8.3. h. e. circa Gideonis tempora, ab Agenore Phœnice, Cadmi patre, inquit Justin. 1.8. i. e. tempore Josue: imò, tunc erat munita civitas, Jos. 19.29. Ab Agenoris temporibus [duraverat.] ¶ *וְכַאֲשֶׁר* Ducent, &c. *וְכַאֲשֶׁר* Ducent (vel, Sed ducent, Pi.) eam pedes ejus (intellige vel, 1. pedes navium, vela & remos. Latini funes quibus tenduntur vela pedes vocant; Plautus nautas ipsos, navales pedes. Vel, 2. pedes ipsius: q. d. Olim erat instar delicatæ heroinæ, quæ pedem terræ admoveere noluit, Deut. 28.56. sed in carpento vehabatur, &c. nunc autem ipsa suis pedibus ibit, &c.) è longinquo (vel, eminus, V. vel, procul, Pi. vel, in longinquam terram, M. V. Calv.) ad peregrinandum, vel, ut peregrinetur, Mo. P. M. &c. Pedibus suis cogetur ire in captivitatem. [Alii totum sic reddunt,] Annon hæc gloriatio vestra est? cujus vetustas ab antiquis diebus est, ducent eam pedes ejus, ut peregre proficiscatur habitatum, Ti. Ergone gestientem istam, originis tam antiquæ, sui ferent pedes procul commoraturam? Ca. Hæcine vobis exultabunda videretur, cujus pedes à diebus præcedentibus, à præcedente statu ipsius, deducunt eam ad peregrinandum procul? JT. i. e. ad quærendas peregrinas sedes. Sarcasmus, ex comparatione præsentis abjectionis cum præcedente fastu & gloria. Nonne hæc erat superbia vestra à principio priusquam ipsa traderetur? o. sic Ar. Numquid

Numquid hec vobis Tyrus fortissima à diebus antiquis, cui ab antiquo afferebant munus è terra longinqua? Ch.

8. Quis, &c. מַיְיָ מִיָּאֵל Quis consuluit hoc, Mo. P. vel, consultavit, V. vel, decrevit, vel statuit, five constituit, Pi. G. V. Cujus consilio factum, five decretum, est hoc? Quæstio admirantis, q. d. Quis hoc aut machinari aut exsequi auderet? Quis hoc unquam cogitasset? M. Quis unquam secum sic statuisset? For. ¶ Super, &c. עַל צוֹר הַמַּעֲשִׂיָּה Super, vel contra, Sor, five Tyrum, coronantem, Mo. P. Ang. &c. sub. vel, i. se; i. e. quæ capiti suo coronam imponebat, & se Reginam esse maritimarum urbium dicebat: vel, 2. sub. viros suos, P. V. fim. Pi. nempe opibus: vel, 3. alias urbes; q. d. quæ etiam aliis nationibus coronas regias imposuit. Vel, illam coronariam, JT. i. e. quæ non tantum ipsa Regina erat, sed etiam gignebat quodammodo Reges, & mercatores suos opibus coronabat. Vel, illam coronatam, Ti. Ca. Sy. Angl. sub. urbem, ut supra v. 7. Confer Ezech. 27. 3, &c. & 28. 12, &c. ¶ Cujus negotiatores (vel, mercatores sunt, Pi.) principes Id est, opulenti non minus quam Principes. Cum qua etiam Principes negotiantur; vel, quæ eos qui cum illa commercium exercent ditissimos facit. Similiter Rex Pyrrhus Romam urbem Regum, & Cineas Pyrrhi consiliarius senatum Romanum concilium Regum, vocavit. ¶ Infitores ejus, מְכַנְּסֵי עֵינָיו pro mercatore sumitur, quia maximus & antiquissimus mercatus penes Phœnices. Phœnices ἐμπόροι, (Phœnices mercatores,) Elian. 4. 20. ἐμπόρους ὡς τοὺς Φοίνικας, (mercatura deditos non minus quam Phœnices.) Urbem his titulis insignit, ut Divini judicii gloriam magis illustret.

9. Dominus, &c. Respondet præmissæ interrogati-
oni. Quia credibile non erat Tyrum posse humani-
tus everti, merito colligit Propheta, Deum ruinæ ejus
esse authorem. ¶ Ut, &c. וְיָבִי אֶת-כָּל-בְּרִיתָאֲדָמָה Ad profanandum, vel, ut profanaret, (vel, fœdet, Pi. sic JT. Ca. vel, violaret, i. e. perderet *), superbiam, vel fastum, omnis (vel, cujusque, M.) gloriæ, P. Mo. JT. Pi. vel, magnificentiæ, Ti. vel, nobilitatis, Ca. vel, jucunditatis, For. quæ suaviter & jucundè vivebant Tyrii; vel, pulchritudinis, Angl. ut Gen. 3. 6 f; vel, magnifici, M. vel, regionis gloriæ, i. e. gloriæ & inclytæ. Prophanatio hic opponitur superbie, cujus est, se quasi sanctum segregare ab aliis, nè contaminetur, & alios indignos reputare qui ad se accedant. ¶ Et ad, &c. וְיָבִי אֶת-כָּל-בְּרִיתָאֲדָמָה Ad elevandum, JT. ut viles reddat, Hebr. ad allevandum, Pi. ad vilipendendum, Mo. P. & vilipenderet, M. ad deturpandum, Ca. & inanes, seu alleviatis, redderet. ¶ & בְּרִיתָאֲדָמָה hic opponuntur: hoc de gravitate vel honoris, vel substantiæ, illud de [utriusvis] alleviatione, dicitur.

10. Transi, &c. עֲבֵרִי אֶרֶץ כְּנָעַן בַּת-תִּירָס Transi (vel, Peragra, Ca. vel, Remea, five Redi, in, JT. Pi. vel, Perge, five Abi, five Discede, in, Boot.) terram tuam (Eliphs 7, quæ frequens est. Nomina motum ad locum significantia sine 7, vel 8, vel 9, aut in fronte, aut in tergo, sæpe construuntur; ut Psal. 11. 1. Prov. 18. 8. Jer. 20. 6. Thren. 2. 1. &c.). Vel, de terra tua, Calv. Ital. & Gal. vetus & Valera in Boot. ut sit אֶרֶץ כְּנָעַן, pro אֶרֶץ כְּנָעַן; cui refragatur Hebraismus; nec enim unquam in S. S. verbum motum de loco significans nudo nomini jungitur sine 7. Imò verò 7 in similibus phrasibus supprimitur, ut Esa. 18. 7. & 52. 2. Sed nec necesse est ut 7 hic suppleatur: sufficit 7, per, quod omittitur Esa. 47. 2. Jer. 2. 10 m.) tanquam rivum, (vel, instar fluminis, P. M. Ti. fim. JT. Pi. Boot. Ca. i. e. vel, i. indefinenter & citò; Fuge aliò velocissimè; ut fluvius perpetuo lapsu currit, semper ad loca decliviora pronus, donec tandem in pelagus influat. Non placet: tum quia Scriptura nullibi hanc similitudine eo sensu utitur; tum quia hic non est כְּנָעַן, sed תִּירָס, quæ vox peculiariter attribuitur Nilo, qui valde lenis & placidus Ægyptum secatur. Sed hæc non obstant. Nam, 1. vox תִּירָס de aliis etiam fluvijis dicitur, Dan. 12. 5, 7. vide & Esa. 33. 21. 2. Nilus cum impetu & celeritate fluit, maximè circa cataractas, & Plinius hoc tantum dicit, eum, cum in humiliora descendit, lenius fluere quam antea, &c. Vel, 2. confertim & agmine facto: q. d. Vos mercatores, cum omni multitudine vestra, patriam repetite, &c. Fluvius in S. S.

sæpe copiam tantum denotat, ut notum est f.) filiam (vel, ad filiam, P. Calv. vel, filia, M. Ti. ô filia, Pi. Ang. 94. vel, puella, Ca. vel, navis, JT. ut naves in exteris scriptoribus vocantur virgines vel puellæ maris;) Tarsis, Ang. Mo. P. M. Ti. Calv. Boot. Ang. Recipe te in Tharsis. V. Vel, Cilicia, Ca. vel, oceani, JT. Pi. i. e. ô vos populi qui per oceanum navigatis Tyrum. At תִּירָס non sign. mare, sed Tartessum. Transi in terram tuam, i. e. in aliquam coloniarum tuarum: quasi flumen, quod à fonte fertur in mare; sic tu ad oceanum usque abi, si potes: ad filiam, i. e. urbem, Tarsis, h. e. Tartessum. Compellat hic vel, i. Tyrum, ejusve incolas, quibus fugam suadet. Verum Tyrus nequit dici filia תִּירָס, five Tartessum. At dicitur filia תִּירָס, h. e. maris, quod erat sita in mari, insula, è mari quasi genita, aucta, enutrita. Talis eras, ô Tyre: sed nunc per Chaldæos & Macedones continenti conjuncta. Vel, 2. mercatores exteros, Tyri tum degentes; ad quos apostrophem facit, illustrans gravitatem mali Tyriis even-
turi. Eos autem nominat filiam תִּירָס, non quod ea appellatio ad omnes pertineret, sed quia, nominatis præcipuis, (quales ibi erant Tartessii, tum numero, tum dignitate,) etiam reliqui subintelliguntur. Hos verò hortatur ut tempestivè excedant Tyro, nè excidio illius involvantur, & patriam suam repetant. ¶ Non, &c. אֵין מִיָּאֵל Non (vel, Nulla, JT. Pi. sub. est, M. Ti. P. &c. & sub. tibi, P. Boot.) zona, vel cingulum, ultra, vel amplius, Mo. P. M. Ti. JT. Pi. Per cingulum hic intelligunt vel, 1. robur five fortitudinem; id cingulum sign. Job. 12. 18. q. d. Vires tibi ad resistendum non sunt, fugâ opus est. Nullæ Tyro vires, nulla latera, quibus accingatur, aut seipsam confirmet, ut Job. 12. 21 m. Vel, 2. munimentum contra vim, ut מִיָּאֵל idem sit quod מִיָּאֵל v. 14. q. d. Vos mercatores, Tyri hærentes, olim tutissimi eratis, &c. nunc autem nè fidite ei, utut munitissima videatur; non enim est vobis amplius munitio, nec firmitas ejus hostem arcebit: quare subducite vos fugâ, &c. Vel, 3. cingulum maris. q. d. Olim mari, tanquam cingulo, cingebaris, erasque inexpugnabilis: jam, per Chaldæos & Macedones peninsula facta, cingulo isto spoliata, & hosti exposita, es, non amplius maris, sed terræ, filia. Ad situm urbis alludit Propheta, quæ undiquaque munita, fossisque, aggeribus, vallo & mari circumvallata erat. Vel, 4. gloriam: zonæ enim usus est etiam ad ornatum corporis. Vide Job. 12. 18, 21. Vel, 5. opes: q. d. Adeo spoliatus eris, ut nè cingulum tibi restet.

11. Manum suam extendit Sub. Jehova, Pi. Angl. vel ex v. 9. vel ex membro seq. ¶ Super (vel, versus, For. vel, contra, Pi. Angl.) mare Itā Ang. &c. Id est, vel, i. Tyrum, sitam ad mare; vel, 2. provincias maritimas, ut eas cum Tyro perdat. ¶ Con-
turbavit regna, וְיָבִי אֶת-כָּל-בְּרִיתָאֲדָמָה [Variant.] Concussit (vel, Perturbavit, V. Perterrefecit, Mo. G.) regna, V. Calv. Ang. Id est, vel, i. Regna Tyri & Sidonis; hæc enim duo Regna erant: vel, 2. Regna, vel provincias, quæ forsan illis subjectionem præstabant; vide Jer. 25. 22: vel, 3. alia Regna, exemplo tantæ urbis in tantas redactæ angustias. Hoc addit Vates, quia Tyrus sola perire non poterat, quin multorum simul Regnorum ruinam secum traheret. Al. Qui antea terruit regna, Q. in V. Al. commovet, vel commovit, (i. e. excitavit, & quasi provocavit ad iram,) regna, P. Pi. For. i. e. Reges exteros; vel, Regna Nebuchadnetzari sub-
jecta; ut adversus Tyrum consurgerent. Verum 7 וְיָבִי talem commotionem nusquam denotat, sed talem commotionem five concussionem quæ vel cum tremore juncta est, ut Jer. 33. 9. vel cum remotione five ablatione, 2 Sam. 7. 10. Job. 9. 6. &c. Al. Evertit Regna Chanaanorum, ad adventum Israelitarum. q. d. Dominus tot exempla edidit in maximis Regnis evertendis, ut minimè mirum sit Tyrum jam everti. ¶ Domi-
nus mandavit, &c. מְכַנְּסֵי עֵינָיו לְשׂוֹמְרֵי חֶבְלֵי-חַנָּאָן potest esse aut proprium nomen, nam Tyrus pars Phœnices; aut commune. [Hinc varietas versionum.] Mandavit, vel præcepit, (i. e. decretum fecit) vel, ar-
cano instinctu homines impulit, super (vel, contra, Cl. Sy. Pi. Ang. sic Ti. ut Ezech. 7. 7; vel, de, o. Angl. ut Jer. 22. 11.) Chanaan, ad disperdendum (vel, ut vastaretur)

ret, Ti.) fortitudines (vel, robora, Ti. vel, munitiones, Pi. vel, fortis, Ch. sic Sy.) ejus, P. sim. Ar. [Diversimodè tamen hanc versionem explicant.] Præcepit Israelitis ut Chananæos ejicerent, &c.¹ Al. mandavit (i. e. exercitum conscripsit & misit^m; est enim phrasis castrensisⁿ;) adversus Chanaan, i. e. Tyrum à Cananæis conditam & habitatam: unde & Tribui Afer attributa fuit, sed nunquam occupata; & mulier Chananæa Matr. 15. 21, 22. dicitur exiisse de finibus Tyri^o. Chanaan hic, pro Tyriis, ejus posteris, per meton. efficientis, & synecd. gen. Vide Gen. 10. 15. P. [JT. hæc verba, cum proximè præcedentibus, sic reddunt, Commovet regna: Jehova præcepit contra Cenahanem, (i. e. Cenahanæos, qui adhuc supersunt Tyri, Tzidone & cæteris locis^q;) perdere munitiones istius.] Non Tyro solum, sed vicinis Chananæorum urbibus, parat excidium^r. Explicatio consilii quod Jehova cepisse contra Tyrum dicitur. Sunt autem hæc Prophetæ verba, dicentis, Tyrii, Tzidone orti, ac proinde Cenahanæorum reliquæ, nunc mare obtinent arbitrato suo, & omnia Regna vicina commovent, victis Schalmanesere & Phoeniciibus, & his victoriis partis, omnes sibi cessuros existimant: sed aliud visum est Jehovæ^t. [Alii וְיָצֵא^u appellativè sumunt, locumque sic reddunt,] Præcepit ad negotiatorem, ad disperdendum, &c. Mo. vel, adversus emporium illud, ut enervarent robur ejus, M. וְיָצֵא^u pro mercatore sumitur Job. 40. 25. Hof. 12. 7. & וְיָצֵא^u in וְיָצֵא^u ponitur, more Chaldaico, pro Dagesch. Dagesch autem ipsum fuerat vice i repetitæ^{*}.

12. Non adjicies (vel, perges, JT. Pi. vel, Nè pergas, Sy.) ultra ut glorieris; vel, ut exultes, M. P. &c. sic Mo. JT. Pi. &c. ut antea facere solebas^v: וְלֹא תִגְדֹּל^u וְלֹא תִגְדֹּל^u Non addes amplius, &c. vel potius, diutius, &c. Non perpetuitatem significat, sed intermissionem seu intercessionem ad tempus aliquod. Similis loquendi formula 2 Reg. 6. 23. Prov. 31. 7. nam credibile est, uti cecidisse, ita etiam resurrexisse, cum Tyro Sidonem^t. Dicendo, Non adjicies, &c. Spem restitutionis, quam paulò post dabit, non vult excludere; quia restringi debet hæc comminatio ad tempus cladis. Non lascivies posthac ut prius solebas^{*}. ¶ Calumni- am, &c. וְלֹא תִגְדֹּל^u Oppressa, Mo. P. &c. ò oppressa, i. e. certo opprimenda, seu per vim stupranda, i. e. evertenda^v. Calumnià oppressa, M. vim passa, Ti. vel, ubi oppressa fuerit, nempe ò Nebuchadn^z. O graviter oppressa. Forma vocis, quæ alibi non occurrit, significatum hic intendit^z. ¶ Virgo filia Sidonis^z. Ità Mo. P. &c. Sic dicitur vel, 1. Tyrus^b, utpote ædificata à Sidoniis^c. Vide suprâ ad v. 4^d. Nam in Scriptura urbes majores & antiquiores, seu metropoles, nomine mulierum & matrum vocantur; ut minores & recentiores, ab illis veluti propagatæ, nempe coloniz, filie appellantur, ut Esa. 32. 9. Vide Num. 21. 25. Similiter de Tyro loquitur Plin. 5. 19. Olim partu clara, urbibus genitrix, Lepis, Uricæ, & Carthagine^{*}. Hæc autem virgo dicitur, vel, 1. ob pulchritudinem^f, ornatum, delicias, luxum, lasciviam, petulantiam; quæ sunt propria virginum & adolescentularum^g: vel, 2. quòd antea nunquam fuit capta^h. Vel, 2. Zidon ipsaⁱ. Sic, virgo filia Sion, Esa. 37. 22. &c. — Babel, Esa. 47. 1. &c. — Egypti, Jerem. 46. 11. idem sign. quod Sion, Babel, Egyptus. Ubi duo observanda. 1. Quòd hujusmodi phrasæ in poeticis tantum seu prophetis libris occurrunt. 2. Quòd in illis וְיָצֵא^u semper est in forma contracta, [sive constructa,] adeoque non minùs quàm וְיָצֵא^u, refertur ad nomen sequens. Alibi est, virgo Israel, Jer. 18. 13. & 31. 4, 21. quæ non virginem quamvis Israeliticam, sed ipsum Israelem, denotat. Quæ virgo dicitur, vel, quia pulchra; vel, quia intacta, nondum sub jugum missa, vel, non adeò oppressa, fuerit. Gloriabatur autem Sidon se immunem esse ab afflictione Tyri, &c.^l. ¶ In Cethim, &c. וְיָצֵא^u Chittim (vel, Ad Chittim, P. M. Ti. Ad Chittæos, Pi. JT. In Macedoniam, Ca.) surge, transi, Mo. &c. vel, migra, Ca. [Chittim hic intelligunt ut vers. 1.] nempe, vel, 1. Cyprum, ubi Chittim urbs, colonia & ipsa Phœnicum^m: vel, 2. Græciam, sive Italiamⁿ: vel, 3. Cilices^o: vel, 4. Chutæos, incolas Sufianæ, &c. P. [Sed malim lectorem, quàm me, repetere fusè annotata ad

vers. 1.] ¶ Ibi quoque non erit requies tibi] Semper senties vim hostilem; ubique misera exulabis^q. Nec ibi securus eris, quia Medi illa loca invadent^r. 13. Ecce, &c. וְעַתָּה נִשְׁמָר^u En (vel, Ecce etiam, BP. p. 182.) terra (vel, terram, JT. Pi. vel, de terra, M.) Chasdim, Mo. P. vel, Chaldaeorum, M. Pi. &c. In qua urbs Babylon: unde Berosi libri aliis Chaldaica, aliis Babylonica^t. Vel, in quam deportabimini^t. ¶ Talis, &c. וְעַתָּה נִשְׁמָר^u Iste (vel, Sed iste, M.) populus (qui nunc habitat in ea^v) non fuit, sive erat, Mo. P. M. Ti. Pi. sub. aliquando, Ch. vel, sub. illic olim, P. Nullum nomen habuit, sed sub alieno nomine latebat, ab Assyriis oriundus^{*}. Chaldæi olim non incolebant eam regionem, nam Assyrii eam prius ædificaverunt; postea, illis pulsus, Chaldæi pro illis habitaverunt^r. Al. Talis populus non fuit, Ti. Populus non fuit ei similis, He. in V. q. d. Nullus populus cum eo comparabilis erat, ut 2 Reg. 18. 5. & 23. 25. Deest nota similitudinis, ut Esa. 22. 18^a. Al. Iste populus non est. Fuere Chaldæi, populus; nunc provincia sunt Assyriorum. Quid ergò mirum si iidem Assyrii Tyrios vexant^b? Al. Hic populus, nempe Tyriorum, nec tam amplius nec tam vetustus populus erat quàm Chaldaeorum, sive Assyriorum, qui [nempe Chaldæi & Assyrii] idem hic sunt populus^c. [Alii hæc verba cum sequentibus nectunt, & sic reddunt,] Iste populus non fuit, ex quo Assyrius (Rex aliquis Assyriæ^d) fundavit eam pro barbaris, JT. Pi. i. e. incolendam dedit barbaris^{*}. Heb. desertis, ut Psal. 74. 14. i. e. populis deserta incolentibus, ut Psal. 72. 9. q. d. Desit esse populus, nempe populus liber^f. Jam nulla est ipsorum respublica, sed devenit in potestatem alterius^g. Al. Quam olim inhabitatam Assyrii fundaverant eremicolis, BP. 182. ¶ Assur, &c. וְעַתָּה נִשְׁמָר^u Assur, vel Assyrius, (vel, Nam Assur, P. vel, usquedum Assur, Ang.) fundavit eam navibus, P. V. For. sim. Gal. M. i. e. ut esset navium portus^h. Cum enim ingentibus fluminibus alluatur, Tigri & Euphrate, ibi ingentem triremium numerum habebant Chaldæi, quibus verisimile est eos mare Persicum & Indicum adnavigasse. Nam Esa. 43. 14. legis Chaldæos navibus ovantesⁱ. וְעַתָּה נִשְׁמָר^u sign. naves, Num. 24. 24. Esa. 33. 21. Ezec. 30. 9^k. Vel, deserticolis, Mo. Ch. Ang. tim. Calv. Ti. i. e. in ea terra condiderunt urbes in quibus coeperunt habitare homines qui antea habitabant in locis desertis^l. Fundavit eam, nempe vel, 1. Tyrum^m: etiam si profanæ historiæ dicant Tyrum coloniam fuisse Zidonis, & conditam ab Agenore, &c.ⁿ. Ab Assur fundata dicitur Tyrus, quèd ab eis fundata est qui Assyrio parebant^o. Vel, 2. terram Chaldaeorum, in qua Nimrod Assyrius Babylonem aliàsque urbes ædificavit, Gen. 10. 8, &c. P. Optimè sic vertas, Assyrius illam terram replevit hominibus deserti, i. e. homines convitavit ed deduxit^q. ¶ Traduxerunt robustos, &c. וְעַתָּה נִשְׁמָר^u Eræxerunt (vel, Eræxerant, JT. Pi. sic BP. sub. illi quidem, Pi.) arces (vel, fortalitia, M. exploratorias speculas, JT. Angl. ut Esa. 32. 14. Jer. 6. 27^r. munitiones, Pi. For.) ejus, Mo. P. &c. vel, suas, JT. vel, quisque suas. Sic verito, quia affixum est & sing. & masc. quisque, nempe Principum Babel^t. Eræxerant eas Babylonii, sese omnibus modis confirmantes^t. Vel, quæque societas populorum suas erexit^v. Arces quæ ibi apparent condidit Assyrii^{*}. Non habitationi tantum, sed & defensionis, prospexerunt^v. וְעַתָּה נִשְׁמָר^u probavit, munitiones designat, quasi probatæ sint adversus oppugnationes hostium. Scribitur per^r, sed ut Vau proferendum^z. ¶ Suffoderunt, &c. וְעַתָּה נִשְׁמָר^u [Variant.] Destruerunt, vel Contriverunt, palatia ejus, M. Ti. V. sim. Ch. sub. Chaldæi postea, V. Al. Excitaverunt, &c. Calv. G. Ang. sim. Mo. Nam hic significatus verbi וְעַתָּה נִשְׁמָר^u melius cum præcedentibus & sequentibus coheret^z. Excitaverunt, &c. JT. Pi. ¶ Posuerunt, &c. וְעַתָּה נִשְׁמָר^u Posuit (vel, Disposuit, JT. Redegit, Calv. & redegit, Ti. Sed redegit, Pi.) eam (eam, inquam, terram, BP. sub. aliquis, vel, fundator ejus, Q. in Angl. vel, rex Chaldaeorum, V. vel, Assyrius, JT. Pi. cujus mentio paulò ante præcessit^b. Id est quod vulgò dici solet, Filia voravit matrem: nam Monarchia Assyriorum à Chaldæis eversa est^c. Vel, sub. Deus, For. BP. Vel, redacta est, Angl.) ruinam, M. vel, in ruinam,

nam, JT. Pi. BP. G. &c. Terram eam, five gentem, fecere sibi famulam, aut oppida eorum fecerunt mapalia. Nam *mapalia* vox est Punica, ut notant Festus & Servius, quæ Hebraicè scribitur, ut hîc, *מַפְלָא*. Assyrius evertit totam regionem †. Sed quid hæc ad Tyrum? [Resp. 1. De Tyro totum locum exponunt nonnulli, ut notatum.] Resp. 2. Argumentatur à majori ad minus, innuens Regnorum tralationem possibilem esse †. Quid mirum si Phœnices, mercimoniis addicti, non bellicosi, vastentur, cum Chaldæi ferocissimi, qui suas turres, &c. habebant, perierint, captâ Ninive à Nabuchodonosore? Quum Chaldæi, qui antea nulli erant, Assyrios subigerent; quid mirum si utrique unâ conjuncti Tyrum subigant? cur Tyrus opulentia suæ confidet? Confirmatio prophetiæ, exemplo Babylonici Regni, quod Sancheribi majores occupaverant atque everterant, ut apparet ex 2 Reg. 17. 24. 30. & 19. 12. Comparatio est à majore †. [Ca. totum sic reddit, *En terram illam Chaldaeam hominibus destitutam, Assyrii condidère Sylvanis: eam ille, suis extructis propugnaculis, dirutis ejus arcibus, redigit in ruinam.*] Etiam Babylon ab Assyriis condita vastabitur, eamque hominibus desertam incolent Sylvanis; nedum ut Tyrus, tantò minor, evadat*. Resp. 3. Negat Esaias in illa terra tutum fore Tyriis secessum, quia eam Deus excidio destinavit. Implevit id postea Cyrus, captâ & vastatâ Babylone †.

14. Quia devastata est fortitudo (vel, munitio, Pi.) vestra † Urbs Tyrus †, munimentum & præsidium vestrum †; ubi tuta vobis erat statio, & quæstiosa navigatio †.

15. In, &c. *וְנִשְׁכַּח* Et oblivioni tradetur, Mo. P. &c. scil. vel, à Deo; i. e. negligetur, deferetur in sua miseria †; vel, ab hominibus, à mercatoribus suis. Alludit ad conditionem meretricis ab amatoribus oblivioni traditæ †. ¶ *Septuaginta annis* De hoc numero ejusque termino variant Interpretes †. 1. Textus corruptus est, & pro 70, legendum 7 †. [De quo vide dicta ad v. 1.] Sed nimia hæc audacia est. Alii omnes 70 legunt †. 2. 70 illis annis quibus in captivitate Babylonica erunt Judæi †. Nam non solum Judæa, sed etiam Regna vicina, Nabuchodonosori à Deo data dicuntur. Vide Jer. 27. 3, 6, 8. Ezech. 26. 7—14 †. ¶ *Sicut* (vel, juxta, M. Ti. &c.) *dies* (vel, quanta est ætas, Ca.) *regis unius* Ità Mo. P. &c. [Variè explicant.] 1. Quantum durabit vita Salmanasar †. [h. e. Per 7 annos, ut ipse legit.] 2. Juxta dies Davidis Regis, qui vixit 70 annis, 2 Sam. 5. 4 †. quem hîc respicit, vel, quia hic amicus erat Hiram Regis Tyri †; vel, quia charus hic erat Judæis, omnesque ejus anni ferme singulari aliquâ rerum gestarum laude notati sunt: unde, ut Nestoris anni in proverbium abiêre pro 300 annis; sic, apud Hebræos, annos Davidis pro 70 annis usurpari non est incredibile †. 3. Quamdiu solet vivere homo qui lautè & liberaliter se habet, ut solent Reges †. Dies Regum solent certius & accuratius numerari †. Paucissimos reperies ultra 70 annos regnasse †. De hominis ætate hîc loquitur; sed, quia Tyrus Regem habebat, ideo à vita Regis annos numeravit †. 4. Dum vixerit Nabuchod. qui vixit 70 annis †. Verùm ille, & cum patre & per se, regnavit tantum 43 annos, ut Josephus contra App. notat ex Beroso, & patet ex 2 Reg. 24. 12. collat. cum 2 Reg. 25. 27 †. 5. Vertunt, secundum dies regni unius, JT. Pi. Angl. Gal. nempe Babylonici †, quod Nabuchod. ejusque filius & nepos per 70 hos annos successivè tenuerunt; Jer. 27. 7 †. Heb. *regis*; meton. ad juncti †. Rex hîc, pro regno, ut Dan. 7. 17. & c. 8. v. 21 †.

¶ *Post septuaginta annos* Tunc, cum Jerosolyma, etiam Tyrus restituta videtur †; sub Cyro, qui alienus erat ab odio illo hæreditario quo prosequabantur Tyrum Babylonii, ob longam obsidionem †: quam etiam nolebant erigi, nè qua scil. esset rebellionis occasio †. ¶ *Erit, &c.* *וְיִהְיֶה לְצֹר בְּשִׁירָתָא* Erit Tyro (vel, ipsi Sor, Mo. vel, de Tyro, Ca.) *velut canticum meretricis*, M. P. Mo. &c. vel, *meretricium*, Ca. Id est, quasi canticum quod canitur vel, i. meretrici quæ diu absuit †; vel, 2. à meretrice, quæ cantu allicit ad se amatores à quibus neglecta fuerat †. Canticum autem est, quod sequitur †, [*Sume citharam, &c.*] *Ufjuveniet Tyro quod*

meretricula psalteria, cui dicitur, [nempe quæ sequuntur, *Sume, &c.*] Ti. Saviter canet, ut ad se alliciat gentes †. Sensus, Licebit Tyro mercaturam exercere †. Dabit operam Tyrus ut alliciat ad se negotiatores †. Mercaturam hîc arti meretriciæ comparat, ob vitia & fraudes quibus scatet †; & ob blanditias verborum in vendendis mercibus †. [Alii versum sic reddunt,] *Erit autem tempore illo, quum oblivioni tradita fuerit Tyrus 70 annis, secundum dies regni unius, ut, exactis 70 annis, sit Tyro simile canticum meretricis*, JT. [repete, canticum.] Reflorescens Tyrus opibus, ad se pelliciet mercatores suos, ut ex parte cognoscitur Esd. 3. 7 †.

16. *Sume citharam* Sallustius, *Psallere, saltare, elegantius quàm necesse est probæ.* Tales fidicinæ in comœdiis †. Nota, futura à Prophetis quandoque prænunciari formâ imperandi, ut hîc, & Esa. 6. 9, 10. & 47. 1, 5 †. Per hanc apostrophon non hortatur ut faciat, sed prædicat quid sit factura †. ¶ *Circui civitatem* Ad vulgandas merces †, & comparandos negotiatores. Vide Prov. 7. 11, 12 †. ¶ *Bene, &c.* *וְהָיָה בְּנֵי* *Stude bene canere*, P. ad verb. *Benefac cane*, V. *Bellè pulsa*, Pi. sim. V. JT. nempe *instrumenta musica*; nam id propriè sign. *וְהָיָה בְּנֵי* Heb. *Benefac pulsando*, Jun. Pi. scil. citharam, † V. Pi. Similis locutio Psalm. 33. 3 †. *Suavem fac melodiam*, Calv. ¶ *Ut memoria tui sit* Apud mercatores tuos †. Ut nòrint omnes te & vivere & adeste †.

17. *Ad, &c.* *וְהָיָה לְצֹר בְּשִׁירָתָא* *Ad quæstum suum*, Mo. JT. Ca. sim. G. *ad mercedem suam*, M. Ti. *ad quæstum meretricium suum*, Pi. Id vox propriè sign. vide Ezech. 16. 31, 34, 41. Hos. 9. 1. Mic. 1. 7 †. à *וְהָיָה לְצֹר*, *mercedem dedit pro opere turpi* †. q. d. Iterum replebitur mercatoribus †: redibit ad lucrum ex venditione mercium. Manet in metaphora †. Locus hic adversativè legendus est, *Sed tunc redibit ad mercedem suam*; q. d. Nihilò melior erit Tyrus post tam duram castigationem, quia paulò post rursus ad inganium redit †. ¶ *Fornicabitur cum universis regnis, &c.* Ità Mo. P. &c. Id est, mercaturam exercebit †, cum mercatoribus omnium regionum †. Quæstum undique faciet, ut solent meretrices. Tyrii purpuras vendebant omnibus Regibus. Non significatur hîc *εὐδοκία*, ut alibi: sed, quia meretricis similitudinem sumpserat, indè sumit translationem †. Exercebitque commercia, &c. Ti.

18. *Et erunt, &c.* *וְהָיָה סְחָרָא וְתַרְחֻמָּא* *Et* (vel, *Attamen*, Ti. *Tandem*, JT. Pi. Sy.) *erit, vel erunt, negotiatio* (vel, *merx*, JT. *lucrum*, Pi.) *ejus & quæstus* (vel, *quæstus meretricius*, Pi. vel, *merces*, M. Ti.) *ejus, sanctitas* (vel, *sanctia*, M. Ti. vel, *sanctificatus*, JT. Pi.) *Domino*, Mo. P. &c. Id est, quæstus omnis & opes ejus omnes consecrabuntur Domino †. Fient peculium Domini, i. e. cultorum Dei Hebræorum †. Mittent Tyrii dona ad Jerosolymam. Id factum colligitur ex Esdra. 3. & 6. & Zach. 14. 16 †. Sed nihil tale occurrit in Esdra, vel Nehemia, vel in Josepho †. Impletum hoc tempore Christi †, quando in Tyro maximè floruit fides; ut docent Gulielmus Tyrius & Adrichomius †. Implendum hoc in diebus Messia †. Tyrii ad Christum conversi divitias suas conferent ad sanctos usus, ad cultum Dei, & sustentationem egenorum. Vide Act. 21. 3, 4, 5 †. Tyrus jam instaurata verum Deum Christumque colet †. Propheta [hîc,] more suo, à tristibus ad læta & Christum avolat †. Nunc loquitur de vera Tyri restitutione & conversione † ad Dei cultum †. Quum restituta fuisset Tyrus, tamen ad Deum conversa non est, sed perrexit in fraudulentis artibus; ideoque meritò poenas dedit, ab Alexandro expugnata. Hic ergò verficulus opponi debet superior; q. d. *Et tamen, vel Sed tandem, negotiatio ejus Deo consecrabitur* †. Erit tempus quo Tyrus emendabitur, & merces suas non amplius mundo, luxui, &c. sed Domino, consecrabit †, & novo negotiandi genere utetur †. Sed quæritur an id quod Tyri ex rapina & fraude collegerunt Deo offerri potuit. Resp. Non intelligit merces Tyri Deo sacras fore ubi ita scortari perget: sed designat tempus quod ejus mutationem & conversionem sequetur. Quod autem turpi nomine usus est, præteritum tempus spectavit; significans fore ut dediceret pravas illas artes, atque ingenium mutaret †. Eadem voce hîc utitur quâ Moïses Deut. 23. 18. ubi prohibet nè merces meretricis inferretur in do-

in domum Dei; ut ipsum adesse significaret qui sanctificaret omnia immunda, & Regnum Dei meretricibus & peccatoribus patefaceret^b. ¶ Non, &c. **וְלֹא יִחְסֹן**] Non recondetur, neque reponetur, Mo. P. &c. sub. negotiatio ejus, Ti. Non reponetur in thesaurum, neque recondetur, JT. Pi. ut ab avaris fit¹. Non multum indè in arcas reponent. Tyrii & quærere amabant, & quæsitæ prodigere^k. ¶ Quia his, &c. **כִּי לְיוֹשְׁבֵי**] **לְפָנֵי יְהוָה יִהְיֶה סְחָרָה לְאֹכֹל לְשִׁבְעָה וְלִמְכֹּסָה עֲחָק**] Sed iis qui habitant coram Jehova, Pi. simil. Mo. P. M. Ti. &c. (i. e. vel, 1. Judæis, Tyriis vicinis, ad quos perveniet quæstus illius pecuniæ¹. Impletum forsan sub Maccabæis*. Vel, 2. Ministris Ecclesiæ^m, qui Deo assistunt & perpetuò famulanturⁿ, in domo ejus, qui locus est præsentia Dei, &c.^o. Vel, 3. omnibus etiam fidelibus, qui per Christum facti sunt regale sacerdotium, ut se in Dei conspectu sistant; & quorum præcipuè ratio habenda est^p. Alludit ad Levitas & sacerdotes, &c.^q.) *cedet* (vel, *erit*, Mo. P. &c.) *lucrum* (vel, *negotiatio*, Mo. P. vel, *negotiationis* lucrum, M.) *ejus*, ut comedant ad saturitatem, Pi. P. &c. (nempe, Illi Tyrii magna convivia celebrabunt: ideòque pecuniam impendent in frumentum & vinum & carnes pecudum emendas, quibus abundat Judæa^r. Si dixisset, eos Jerosolymam allaturos, ut Ministri comederent, &c. non aliena esset hæc interpretatio, quæ jam abscondita est, &c.*. Significat eos largè & liberaliter ministrare fratribus debere, &c.^t.) & *in* (vel, & *fit in*, Pi.) *operimentum*, vel *tegumentum*, (i. e. vestimentum, synecd. gen.^v.) *vetus*, five *vetustum*, Mo. P. M. Id est, vel, ad mutandum novis vestibus vestimenta vetera^x: vel, in vestes ad multos annos, & usque ad vetustatem five senectutem, duraturas^y. Vel, *operimentum* *senum*, Ti. i. e. vestem decoram, qualis decet senes & presbyteros^z. Vel, *honestum*, five *decorum*, V. vel, *densum*, Q. in V. G. i. e. lanam optimam, qualem itidem Judæa subministrabat^a. Vel, *durabile*, Pi. Ang. For. ut Prov. 8. 18^b. Non tamen significat vestes diu duraturas, sed quòd nunquam defit eis vestis, sed semper habebunt quo eam coemant. Nihil enim hic est frugale, sed verba liberalitatem spirant^c. **וְקִיץ** primariò sign. *vetus*, 1 Par. 4. 22. Psal. 6. 8. interdum tamen, *durum*, *asperum*, & *rigidum*, Psal. 31. 19. & 75. 6^d. Docet hic locus verum divitiarum usum^f.

CAP. XXIV.

1. **E**cce, Dominus dissipabit, &c. **וְיִבְקֶה**] Exhauriet (vel, *evacuat*, P. præf. pro fut.^a *evacuabit*, Pi. sim. V. nempe habitatoribus^b.) *terram*, Pi. sim. JT. Qu. Quorsum spectat hæc prophetia? & quid intelligit per *terram*? Resp. 1. Universum orbem^c. Communiter Interpretes, & bene, hic accipiunt de generali atque extrema totius mundi vastatione*. Solenne est Esaia, ut, quoties in vaticiniis suis offertur aliqua umbra eorum quæ novissimis temporibus accident, statim ad illa animum & verba convertat. Erat Tyrus viva totius orbis effigies, cum ed omnia Regna confluerent. Cum ergò microcosmi hujus interitus esset à Propheta descriptus, ad describendam majoris mundi vastitatem affurgit. Sicut Christus, ab everfione Jerosolymæ, ad mundi excidium & universale Judicium sermonem ducit^d. Sed huic sententiæ multa hujus capituli loca reclamant, ut videbimus^f. Resp. 2. Pertinet hoc vaticinium ad devastationem terræ 10 tribuum factam per Salmanasarem, ut maximè apparet v. 10. & ad liberationem Hierosolymorum à Sennacheribo, sine capitis^f. Sed repugnat textus huic saltui quem Grotius fingit v. 14. à 10 tribubus ad Judæos, nec ullum est vestigium quòd de diversis agatur; imò verba illa v. 14. *Hi levabunt*, &c. palàm docent, de illis continuari orationem de quibus coeperat^g. Resp. 3. De Judæa hic agi & res & verba clamant. Mos est omnibus gentibus, ut, cum de patria sua loquantur, *terram* absolute nominent. In ea certè tempora hæc conveniunt quum Israel, & postea Juda, in captivitatem ducti sunt^h. De vastatione Judæorum loquitur, five per Chaldæosⁱ, five per

Romanos^k. Sed nimis angusta est hæc interpretatio¹. Resp. 4. Per *terram* hic intellige Judæam terræque circumjacentes, five vicinas^m, Judæisque cognitasⁿ, contra quas hætenus prophetavit^o. q. d. Dominus *terram*, i. e. singulas regiones in superioribus prædictas, suis verberibus quamque castigaturus est^p. Quod seorsim & specialibus vaticiniis, & quidem diverso tempore, dixit de singulis, nunc in summa & semel complectitur^q. Eas præcipuè hic respicit quæ aut inimicitias gesserunt cum Israele, aut eis fallax præsidium præbuerunt^r. *Terram* hanc, vel orbem, constituere possumus in finibus Ægyptiorum, Assyri. Moab. Tyr^s. Syr. Arab. Philist. &c.^t. q. d. Hætenus concionatus sum de variis cladibus quæ plerisque populis tunc imminebant: summa est, Dominum inversurum, &c. faciem terræ^v. ¶ Et, &c. **וְיִבְקֶה**] Verbi **וְיִבְקֶה** participia tantum reperiuntur^x, idque hic solum, & Nah. 2. 10^y. Ex Chaldæis, quibus rei *clausa* *apertionem* significat, & ex cognatis verbis, conjicimus quòd sign. *confringere*, seu *dissipare*, ut aliorum injuriis pateat, vel murum, vel oppidum, vel vineam^z. [Variè reddunt.] *Desolat*, vel *devastat*, (vel, *defrugans*, Mo. *desolare* facit, P. *exinanit*, M. sim. JT. Pi. *discerpit*, Ti. sic Sy. *denudat*, Al. in V. *aperit*, i. e. reddit perviam, sub. *hostibus ingressuris*^a.) *eam*, V. sim. Ca. Ang. *dissipabit eam*, For. ¶ Et *affliget faciem ejus*, **וְיִבְקֶה**] Et *pervertet*, Pi. sim. JT. vel, *invertit*, M. Ang. sim. Ca. *subvertet*, P. *depravat*, Ti. sim. Mo. Dabit illi novam faciem; h. e. Urbes ejus evertentur & arces^b. Al. Exuret superficiem terræ igne, 2 Pet. 3. 10^c. ¶ Et *disperget*, &c. sim. M. P. JT. Pi. &c. **וְיִפְּץ**] Et *dispergere* faciet, Mo. & *dissipat*, Ti. sim. Ca. sub. *ad adventum hostium*, V. Disperget per totum orbem: id quod Judæis accidit^d. *Disperget*, vel fugâ ab hostibus, vel deportatione per hostes^e. 2. Et erit, &c. **וְיִהְיֶה כַּעַם כְּכֹהֵן**] *Eritque populus* (vel, *laicus*, Ch.) *sicut sacerdos*, o. Ch. Ar. vel, *par sacerdoti*, Sy. q. d. Confusio erit, nullus ordo, nulla erit distinctio in Ecclesia, vel politia; quod dixerat v. i. *Pervertetur facies rerum*^f. Et erit *sicut populus*, sic *sacerdos*, f. Q. in Mo. M. P. Ti. *Ut nihil plebeius à sacerdote differat*, Ca. Al. *Eritque, sicut cum populo, sic cum sacerdote*, five *principi*, Angl. **וְיִהְיֶה** hic, ut alibi interdum, sign. *presidem*, five *præfectum*^g. *Eritque perinde populo ac præfidi*, JT. *Eritque, sicut populus, sic gubernator*, Pi. vel, *præfatus*, five *præses*. In Heb. **וְיִהְיֶה** incisi cujusque membro utriusque præfigitur. Id autem modò protasi, modò antapodosi, intersit; unde modò *sicut*, modò *sic*, redditur. In tribus primis incisis præcedit conditio deterior, qualis est *populi*, *servi*, *ancillæ*; ideòque in his **וְיִהְיֶה** priore loco protasin, posteriore antapodosin, sign. *Erit sicut populo, sic præfecto*, &c. In tribus sequentibus incisis præcedit conditio potior; unde **וְיִהְיֶה** prius in iis apodosin, posterius protasin, denotat, *Sic ementi, sicut vendenti*, &c.^h. [Sensus versûs.] Nulla conditionis ratio habebitur, eadem fors, eadem calamitas divites & pauperes involvetⁱ. Omnes ex æquo citra ullum personarum respectum perimentur; nulli ætati, gradui aut sexui parcat hostis: non enim pluri faciet sacerdotem quàm plebeium, nec liberum hominem quàm servum, &c.^k. *Sacerdotes*, intellige illos à Jeroboamo institutos, 1 Reg. 12. 31¹. vel, alios qui, per peccata sua & judicia Dei, viles se reddiderunt, Mal. 2. 3, 8, 9^m. ¶ *Sicut*, &c. **וְיִהְיֶה כַּעַם כְּכֹהֵן**] *Sicut mutuans, vel mutuò dans*, (vel, *generator*, Ti. M. o. Vulg. vel, *ad usuram accipiens*, M.) *sic accipiens mutuum*, Mo. P. Ch. sim. o. Sy. Ar. vel, *senus accipiens*, Ti. vel, *usurarius*, M. Illa lex Moïsi quæ fœnus vetat 10 tribubus (sed & Judæis & ante deportationem, Ezech. 22. 12. & post eam, Nehem. 5. 7, &c.ⁿ.) sperni coeperat, ut multæ aliæ, infra v. 5°. ¶ *Sicut*, &c. **וְיִהְיֶה כַּעַם כְּכֹהֵן**] Quæritur quâ ratione hæc duo membra à se invicem distinguuntur: & hic arietant duo nobiles Critici, K. & AE. Nam K. vult priore voce *debitorem*, five *fanorè accipientem*, posteriore, *creditorem*, five *fanorè elocantem*, designari; quum AE. priorem vocem de *faneratore*, five *creditore*, posteriorem de *sumente*, accipit^p. Cui favet ordo verborum in membro præcedente, ubi *creditor* ponitur ante *debitorem*^q. [Hinc varietas versionum.] Quidam cum K. conspirant^r. Et *debitor*, sicut *is cui debet*, o. in Ga. *Debitor sicut creditor*, Ch. *Sicut debitor*,

bitor, sic qui exactor ejus, M. Sicut debitor, sic qui ei dat fœnus, Ti. [Ut nihil] debitor à creditore differat, Ca. Sic qui fœnori accipit, sicut qui fœnerat ei, Pi. Sicut debitor, & qui ei dat fœnus, Pagn. & Merc. in Lexic. apud Ga. Sed quicquid dixerint summi isti viri, certum est vocem **נִשְׁבַּע** nusquam (extra hunc locum, qui controvertitur,) aliter quàm pro fœneratore, five creditore, usurpari. Exod. 22. 25. Psal. 109. 11. Esa. 50. 1. &c. 9. [Alii ergo aliter vertunt:] Sicut qui repetit, sic qui debet, Vulg. Sicut qui fœnerat, sic qui fœneratur, P. Ut fœnerator, sic fœnus ferens ab eo, Mo. vel, qui accipit fœnori, Calv. Par creditore is qui debitor ejus est, Sy. Sicut qui dat ad fœnus, sic qui accipit ad fœnus, V. [Ut mirum sit unde hauserit Cl. Gatak. quod habet in Advers. ubi sic scribit, Vatablus reddit, Sicut qui fœnori accipit, sic qui dat fœnori.] Sicut cum fœnori accipiente, sic cum fœnus dante, Ang. Perinde mutuo danti atque accipienti, JT. Sic fœneranti, sicut ei cui fœnerat, vel, ad verb. sic fœnerans, sicut cui fœnerat ei, per pleonasmum tritissimum. Simil. Deut. 24. 11. vir ille **נִשְׁבַּע** cui tu fœnerans, five mutuum es dans, illi: & 1 Sam. 22. 2. (etiam ibi **נִשְׁבַּע** cum non construatur,) vir unusquisque **נִשְׁבַּע** cui ipsi creditor erat, quæ debitoris periphrasis est. Erroris [nempe præcedentis versionis] fundus erat, quod **נִשְׁבַּע** acceperunt pro fœnit, ut sæpe solet; quum hic sit vox composita, ex **נִשְׁבַּע** fœnit, & **נִשְׁבַּע** qui, atque ita geminam in se notionem includit, quam in versione nostra obtinet. Quærunr porro quid inter hoc incisum & proximè prægressum distet, & quid intersit inter **נִשְׁבַּע** & **נִשְׁבַּע**. **נִשְׁבַּע** est, qui argentum elocat; **נִשְׁבַּע**, qui res alias, puta vinum, oleum, &c. v. Al. **נִשְׁבַּע** est, qui gratis mutuat; **נִשְׁבַּע**, qui fœnore elocat. Hæc distinctio priore probabilior est. Ei favent Exod. 22. 25. Ubi egeno—mutuaveris, ne esto **נִשְׁבַּע** tanquam fœnerator: item Psal. 37. 26. & 112. 5. ubi vir bonus dicitur benigne agens **נִשְׁבַּע** & mutuans, pro quo Psal. 37. 21. dixerat, commodans. Interdum tamen & **נִשְׁבַּע** de mutuo gratuito usurpari videtur, ut Deuter. 24. 19, 11. vide & Neh. 5. 10. Ità promiscue sumuntur **נִשְׁבַּע** & **נִשְׁבַּע**, tam de gratuita mutatione, quàm de pactione usuraria. [Quid ergo hic statuendum?] Etiam Esaiæ solenne sit easdem res verborum varietate exornare; hic tamen discrimen statuo, idque hoc modo, ut **נִשְׁבַּע** sit mutuans, seu elocans, **נִשְׁבַּע** repetens, five exigens, ut docent [de **נִשְׁבַּע**] Psal. 89. 23. Neh. 5. 7, 11. 6.

3. Dissipatione, &c. **נִשְׁבַּע** Evacuando evacuabitur (i. e. Frequenter & incessanter evacuabitur; vel, Planè exhaustietur, JT. Pi.) terra, Mo. P. M. &c. nempe de qua dictum v. 1. d.

4. Luxit; ità Mo. M. V. &c. **נִשְׁבַּע** Luget, Ca. Ang. Luget, JT. Pi. Destructa est, P. Perit, Q. in V. **נִשְׁבַּע** Defluxit; ità Mo. M. V. &c. **נִשְׁבַּע** Ruit, P. cecidit, Q. in V. concidet, JT. marcescet, Pi. desolata est, G. ex Ch. **נִשְׁבַּע** Infirmata, &c. **נִשְׁבַּע** Infirmati (vel, Enervati, M. Deformati, Ti.) sunt (vel, Languebunt, JT. Pi. sim. Calv. Ang. Intercunt, Ca.) excelsi, five sublimis, P. M. Ti. sim. Calv. JT. Pi. (vel, Elatio, five altitudo, Mo. P. V. Ang. marg. pro elatis, ut, superbia, pro superbis, Psal. 36. 12. Jer. 50. 31 f. vel, præstantissimi, Ca.) populi (vel, populorum, JT. vel, in populo, Pi.) terræ, Mo. P. M. V. &c. Perit clarissimus populus terræ, Q. in V. q. d. Non modò vulgus, sed & procures, & qui aliis præcellebant. b.

5. Et (vel, Nam, Pi. vel, Etiam, JT. Ang. vel, Et quia, Ca.) terra infecta est (vel, contaminata est, JT. Pi. Ang. sim. Ca. vel, sanguine eorum quos ego judiciis meis mactavi, ut Ezech. 7. 21, 22, 24. &c. vel potius, sceleribus populi, ut Ezech. 20. 30, 31. &c. i. five contactu sceleratorum. Vel, hypocrita est, Ti. sim. Mo. vel, inutilis facta est, M.) ab (vel, sub, M. Mo. JT. Pi. &c.) habitatoribus suis, **נִשְׁבַּע** Impie egit (vel, impia erit, vel impie aget, præter. pro fut. i. e. videbitur esse impia, quia fructus suos necessarios producere desinet,) propter (vel, erga, V.) habitatores suos, P. i. e. pœnas luet achi impie egisset. Vel, incolis suis, V. Al. fallax facta fuit incolis suis, Q. in V. **נִשְׁבַּע** Dissipaverunt (vel, dissolverunt, M. vel, irritum faciunt, five fecerunt, JT. Pi. Ti.) fœdus sempiternum] Sic P. &c. vel, antiquum: ut Deut. 32. 7. Recordare dierum seculi, i. e. priorum; Mal. 3. 4.

Grata erit oblatio—sicut in diebus seculi, id est, olim. a For. Vel, sædus seculi, Mo. V. quod scil. inierant cum Deo, & Deus cum illis o, perpetuè observandum, quàm diu o V. Deus id servari vellet. Vide quæ ad 4. lib. de V. R. C. 9. p V. sim. Fœdus hic intelligunt vel, i. naturæ, cum omnibus hominibus initum, quod ab initio erat, & in æternum durat. Vel, 2. in monte Sinai factum, Exod. 24. 7, 8. r Q. in Jer. 11. 2, &c. *. Vel, 3. circumcisionis, de quo Genes. 17. 7.—14. *. Fœdus gratiæ quod Deus cum Abr. & posteris ejus Israelitis pepigit. **נִשְׁבַּע** Mutaverunt pactum quod à seculo est, Ch. **נִשְׁבַּע** nempe interdum præterita tempora, interdum futura, & utrobique longa tantum, non autem infinita, tempora significare, ità clarum est ut probatione non egeat. Non itaque hinc probare possunt Judæi legalia in æternum fore observanda. a For.

6. Propter, &c. **נִשְׁבַּע** Ideo exsecratio, five maledictio, (nempe, vel, à Mose denunciata, Levit. 26. 16, &c. Deut. 28. 16, &c. 7; vel, quam ipsi cum juramento conceperant, quum fœdus cum Deo inirent. Vide Neh. 10. 29. Jer. 23. 10. Zach. 5. 3, 4. 2. a Ang. Vel, imprecatio, For. perjurium, P. Mo. dejeratio, M. calamitas, Ca. Imprecatio interdum pro ipsis malis sumitur, ut hic, & Jer. 29. 18. Tradam eos—in imprecatioem & vastitatem. a. Ut benedictio bona omnia, ità maledictio mala omnia, importat. b.) comedit, vel consumpsit, vel consumet, (vel, desolavit, P.) terram, Ti. JT. Pi. V. M. Mo. Ca. &c. q. d. Tandem ulciscetur Dominus injuriam sibi illatam ab habitatoribus terræ. c. Ideo propter e V. juramentum mendacii deserta est terra, Ch. **נִשְׁבַּע** Et, &c. **נִשְׁבַּע** Et desolati sunt, vel desolabuntur, Mo. P. JT. Pi. Calv. Ang. Et dereliquerunt, M. Et (vel, Quia, Ti. Calv.) dereliquerunt, Ti. Ca. sim. Calv. Et peccabant, Vulg. i. e. pro peccatoribus & reis habebuntur d; vel, pœnas luent f. **נִשְׁבַּע** Insanient, **נִשְׁבַּע** Exusti sunt, P. Ang. sim. Mo. JT. Pi. V. Ca. &c. incaluerunt, Ti. Perdentur irâ Dei, tanquam igni f. Cladem comparat incendio g. v. **נִשְׁבַּע** Estu perierunt; i. e. Clausi sunt cœli, ut terræ nascencia provenire non potuerint. Alii intelligunt de æstu malorum affectuum, quo homines inflammati passim se in scelera præcipitant. h. Combusti sunt, inquam, h M. Calv. **נִשְׁבַּע** Et relinquentur homines pauci] Ità P. sim. M. Ti. JT. Pi. V. sub. incolumes, V. plerisque aut interfecis, aut deportatis. i. **נִשְׁבַּע** Et relinquetur homo paucus, V. vel, hominis pusillum, Mo. Verba omnia hic sunt singularia, sed collectivè sumpta k.

7. Luxit vindemia, **נִשְׁבַּע** Lugebit, vel Luxit, (vel, Defecit, five Perit, V. Calv. Desolatum est, P.) mustum, JT. Pi. Mo. Ang. &c. vel, vinum, V. quia scil. effundetur ab hoste. Hyperbole l. **נִשְׁבַּע** Infirmata est vitis] Ità V. Mo. &c. id est, Non producet racemos m, Ang. **נִשְׁבַּע** Ingemuerunt, &c. Sublatis luxûs & lætitiæ fomentum n. a Ang.

8. Quievit (vel, Desiit, Calv. &c. sim. Ang.) sonitus (vel, strepitus, V. Pi. &c. i. e. confusus & tumultuosus ebriorum strepitus; vide Psal. 78. 65. Zach. 9. 15. o.) a Ang. latantium] Vel, exultantium, Pi. Calv. &c. vel, commessorum, qui vocantur filii clamoris, Jer. 48. 45 f. f Idem.

9. Cura cantico non bibent vinum] i. e. Non festum agent, ut Esa. 22. 13 P. Non convivabuntur pergracando q. q. d. Non erunt convivia: nam his adhibebatur musica *. **נִשְׁבַּע** Amara erit potio, **נִשְׁבַּע** Sechar, Mo. P. M. &c. i. e. Illis non sapiet, præ mœrore t. a Jun. r Mar. r Mar. San. r G. sim. Jun. Ang. Calv.

10. Attrita (vel, Contrita, M. Ti.) est civitas vanitatis; ità P. M. Calv. &c. **נִשְׁבַּע** Inanitat, Mo. V. Ang. ut Job. 26. 7. h. e. inanis, q. d. quæ expugnata reddetur inanis: inanis futura, JT. Confusionis, Ang. Calv. id est, in qua nihil compositum aut rectè constitutum fuit *. Desolanda, vel, desolationi destinata, Pi. Heb. desolationis, Pi. Ang. ut Esa. 34. 11. Jer. 4. 23. Per prolepsin civitas desolationis attrita dicitur, quanquam talis non erat, nisi postquam attrita fuerit. Tales anticipationes occurrunt Esa. 28. 1. &c. 9. Vanitati dedita, Ti. nempe idolis, quæ sic vocantur 1 Sam. 12. 21. Esa. 44. 9. Per civitatem hic intelligunt vel, 1. Bethel. 2 Q. in Aliis nominibus idem significantibus expressit eam urbem quæ Judæis vocabatur **נִשְׁבַּע**, urbs vanitatis; Israelitis autem, **נִשְׁבַּע**, Bethel. a. Vel, 2. Jerosolymam. a G. Vel,

9 Ga. ib.
224, 225.

* Ga. ib.
225.
y RS. &
K. in Ga.
z AE. in
Ga.
Ang.

b Ga. ib.
226.

* Musc.

d Pi.

† Ang.

f Calv.

g For.

h Calv.

i Ang.

k Pi.

l V.

m He. in V.

r Ang. ex

He.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Calv. Pi. Vel etiam, 3. alias urbes b istarum regionum c: quia paulò pòt gentes ad idem iudicium vocabit d. *Civitas*, collectivè, pro civitatibus, ut Esa. 25. 2. & c. 27. v. 10 f.

¶ *Clausus est* (vel, *Claudetur*, Pi.) *omnis domus*, nullo introeunte, *אין* Ab ingrediendo, V. simil. Mo. ne quis ingrediatur, P. Ti. Calv. V. simil. M. JT. Pi. Non placet: Sicut enim utuntur Hebræi à domo, pro, *intrinsecus*, ità & ab introeundo, pro, *extrinsecus*. Quando domus ab interiori parte clauduntur, habitatores habent, neque est in civitate solitudo: quando ab exteriori parte clausæ sunt, iudicium est manifestum solitudinis f. *Clausus est omnis domorum aditus*, Ca. Vel, 1. quia deerunt habitatores qui ingrediantur & egrediantur g. Ità ut nulla sit iis, vel extrorsum, vel introrsum h. Vel, 2. præ metu hostium, vide 1 Reg. 15. 17. 2 Par. 15. 5. qui forsitan urbem intraverant. Vide Esa. 26. 20. Joh. 20. 19 i.

¶ *Clamor* (vel, *Querela*, JT. Pi.) *erit super vino* j. Ità V. Calv. JT. Pi. Vel, *super vinum*, i. e. major clamor quàm ebriorum esse solet k. Vel, *propter vinum*, Mo. P. M. Angl. i. e. propter vini penuriam l: vel, quodd vinum spoliatum esset m, & ademptum ab hostibus n, vel, contententibus inter se emptoribus quis illud emat, quia tantillum erit o. Luxum notat, quodd, rebus necessariis non contenti, vino se ingurgitarent p: idque etiam in summis calamitatibus, & publicè, & c. q. Heb. *אין* ¶ *Deserta*, & c. *אין* Obtenebrata est, vel Obtenebrabitur, (i. e. vertetur in tenebras & tristitiam r,) *omnis latitudo*, P. M. Mo. & c. sicut *אין* vespere obtenebratur aer *. *Advesperascet*, JT. Glas. For. sim. Angl. q. d. Gaudium, quod *diei & luci* comparatur, quasi cursu suo peracto, ad occasum, vel finem, deductum est t. Vide Amos. 8. 9, 10 v. *Obliterata est*, Ca. *Consummata est*, Ch. *Cessavit*, vel *Cessabit*, o. Sy. Ar. Potest hic esse *אין*, pro *אין*, transire, per literarum transpositionem, qualis est Levit. 3. 7. collat. cum 4. 32 x.

¶ *Relicta*, & c. *אין* Remansit, vel Relicta est, (vel, *Supereft*, Ca.) *in urbe* (vel, *urbibus*, Ti.) solitudo, live desolatio, live vastitas, Mo. P. V. M. sic Ti. Calv. Ch. Sy. Reliquum factum in civitate desolatione, JT. sub. atteritur, è seq. membro y: ut Esa. 13. 13. & 18. 7. Ità deest particula [ב], ut Esa. 21. 7. & 22. 17, 18 z.

¶ *Qui relictus factus fuerit erit desolatio*: ellipsis a. ¶ *Et*, & c. *אין* Et desolatione, live devastatione, live vastitate, (vel, *in ruina*, live *tumultu*, For. vel, cum fragore, Pi. vel, 1. militum urbem invadentium, vel, 2. portæ ruentis, & c. b.) conteretur, vel atteretur, (vel, *conquassabitur*, Pi. vel, *percussa est*, M. sim. Ti.) porta, Mo. P. JT. & c. Porta ab hoste contracta est, ut Neh. 1. 3. Ezec. 21. 22. Vel, porta, pro urbe, ut Esa. 14. 3 i c.

¶ *Quia*, & c. *אין* ¶ *Quia*, vel Nam, (vel, *Quando*, JT. Ang.) *sic erit* (i. e. is rerum status erit d: vel, *sic continget*, Sy. vel, *hec omnia erunt*, o. Ar. simil. Vulg.) *in medio* (vel, *in interiori*, Mo.) *terra, in medio populorum*, M. P. Ti. Mo. vel, *inter populos istos*, supra commemoratos f. Nam tale quiddam per terras, per populos erit, Ca. ¶ *Quo modo*, & c. *אין* Sicut excussio, live decussio, (vel, in decussione, Angl. sic Sy.) olea, Mo. P. M. Calv. Ang. (vel, *acsi quis oleus residuas decutiat*, Ti. vel, *similes olivis destituta olea*, JT. Heb. strigmento olea, Jun. vel, *sicut est quum excussa est olea*, i. e. qualis est status olea, & c. f.) *sicut racemi* (vel, *similes racemis*, JT. *sicut racemi relictis*; ellipsis epitheti, ut Esa. 53. 8. ovis, pro ove perditâ. Vide & Esa. 5. 2. Et racemi sic relictis vocantur *racemi vindemiae*, Mic. 7. 1. sicut corpus ab anima desertum vocatur *anima*, Num. 19. 13. & vinum defæcatum, *faces*, Esa. 25. 6 g.) *cum*, vel *quando*, (vel, *si*, Mo.) *finita fuerit vindemia*, M. P. sic JT. Pi. & c. aut *faciat consummatâ vindemiâ racemationem*, Ti. [Ca. totum sic reddit, *Quale fit stricis oleis*, aut *qualis est post peractam vindemiam racematio*.] Sensus, Perpauci ab hoste relinquentur h, sicut paucæ remanent olivæ jam excussâ oleâ, & pauci racemi factâ vindemiâ i. Proverbium denotans paucitatem. Sic Esa. 17. 5 k. Dictum hoc vel, 1. ad amplificationem iudicii, à paucitate evadentium, & c. l: vel, 2. ad mitigationem, & c. m. ut spem aliquam relinqueret perditis gentibus n. Hoc ideo dicit, quia multos de 10 tribubus jam antè transfulerat Theglathphalasar, 2 Reg. 15. 29 o. Alii de Judæis accipiunt p. Tam pauci

remanebunt in ea regione, quæ est in medio populo- rum, & in umbilico orbis terræ q.

¶ *Hi levabunt vocem*, & c. *אין* ¶ *Isti*, Pi. Angl. nempe reliqui r: i. e. posteri eorum *. Vel, *Hi*, quibus cum ego vivo, Judæ & Benjaminis populus t. Superstites ex vastatione per Chaldæos, vel Romanos v. ¶ *Laudabunt*; ità P. *אין* ¶ *Jubilabunt*, M. Ti. V. *cantabunt*, JT. Pi. præ lætitia x: *præconia dicent*, Mo. ¶ *Cum*, & c. *אין* ¶ *In excellentia* (vel, *In magnificencia*, M. Ti. *In altitudine*, Calv. *Propter gloriam*, P. *Propter majestatem*, Ang. *Propter excellentiam*, JT. Pi. i. e. excellentem bonitatem & potentiam ejus in ipsis per Evangelium efficaciter vocandis demonstratam y,) *Domini* (i. e. *Propter exaltationem Christi* *) *vocem effe- rent* (vel, *exultabunt*, P. *vociferabuntur*, M. Ti. sim. JT. Ang. Alludit ad exclamationes vel messorum sive vindemiatorum, vel nautarum portum suum appellen- tium z. Vel, *jubilabunt*, Pi.) a, vel *de*, (vel, *inde* a, JT. Pi.) *mari*, Mo. M. P. Ti. JT. Pi. V. i. e. ex insulis in quas fuerint deportati a: vel, è longinquis & transmarinis regionibus b. Vel, post liberationem à calamitatibus, quæ mari sæpe comparantur, Psal. 42. 8. & 69. 2, 3. & c. vel, eorum qui sunt super mare, ut Ps. 65. 6. & 107. 23. q. d. Deus & de mari & de terra magnificabitur, Psal. 96. 11. & 98. 7 c. Vel, *ab occidente*, M. For. Q. in Angl. c. Q. in ut Esa. 49. 12. A Palæstina, quæ Judææ erat ab occi- dente, Esa. 9. 12. Vel, à litore marino, termino occi- dentali terræ Israeliticæ, Jos. 1. 4. & 15. 47. Vel, ab insulis maris Mediterranei, v. seq. d. Vel, ab extrema orbis parte f. [Sed quinam hic vociferabuntur?] Ang. Resp. 1. Judæi, etiam qui Joppen aliâque loca mariti- ma habitant, canent triumphum, quodd malum illud à Salmanaferè ipsi evaserint f. 2. Reliquæ Israelitarum, Apostoli, & c. g. 3. Gentes h: quum, scilicet, viderint Dominum sumplisse penas de perfidia Judæorum i.

¶ *In doctrinis* j. i. e. Sapienter. *Urim* aliquando il- lumnationes significat k. ¶ *In lumine*, vel *igne*, q. d. igne zeli, & lumine prædicationis l. *Cum venerit lumen iustis*, Ch. *In cavernis*, vel *speluncis*, For. San. sic dictis, vel, 1. ab *אין* luce, quam per for- amen admittunt; unde & *אין* caverna, Esa. 11. 8. sicut Jud. 6. 2. *אין* specus, propter fenestram, per quam *אין*, lux, ingreditur m: vel, 2. per antiphras- in n; significatione radici suæ oppositâ; q. d. quæ luce carent o. [Sed hanc versionem variè explicant.] 1. *In cavernis*, ubi vel delitescitis, ut 1 Sam. 13. 6. & 14. 11. vel captivi detenti istis, Esa. 42. 22 p. 2. Troglodytas intelligo q, sic dictos *אין* i. e. specubus, in quibus habitant r; & per synecdochen, omnes feras & barbaras gentes *, quæ in tenebris agunt, sine luce Evangelii, & ferarum more vivunt, & c. t. Al. *In ipsis ignibus*, JT. sic Ang. i. e. Vos qui adhuc versamini in mediis tribulationibus, exemplo nostro securi de li- beratione vestra, gaudentes, & c. v. Nè despondeatis, sed patientiâ vestrâ glorificate Deum, & ab illo libera- tionem sperate x. *Per claritatem*. Alludit ad verba mo- nilis Pontificis, de quibus vide Deut. 33. 8. super Levi y. Al. *In vallibus*, M. P. Ti. Mo. G. ex He. Angl. sic dictis, vel, 1. per antiphrasin, ut *lucus* Latinis, quia minus ha- bent lucis: vel, 2. ab *herbis* ibi crescentibus, Esa. 18. 4. & c. 26. v. 19 z. *Vallium* meminit, quia ibi urbes plures quàm in montibus, ob aquas, & c. a. Vide Psal. 65. 13, 14. Esa. 32. 19, 20 b. Vel, per *vallés* significat regiones ab- conditas, & quasi segregatas ab aliis. Quæ enim cin- guntur montibus, disjunctæ naturâ atque separatæ sunt. Unde fit ut vallium incolæ minus habeant huma- nitatis, eò quodd rariùs cum aliis versentur c. ¶ *In insulis maris* j. Ità Mo. P. & c. Quæ scilicet & ipsæ re- motæ erant, & alienæ à cognitione Dei d. q. d. Extremi quique populi, & à Judæis quasi toto orbe divisi f. *Vos insulares*, h. e. facti Christiani f.

¶ *A finibus*, & c. *אין* ¶ *Ab extremo*, live *extremitate*, (ala, Mo. Pi. ora, JT. Pi.) *terræ cantus*, vel *laudes*, (vel, *psalmos*, JT. Pi. i. e. bene- ficia Dei, quæ sunt argumenta Psalmodum, & prædica- tionis ipsorum, [nempe populorum:] synecdoche g:) *audivimus*, Mo. P. M. Calv. & c. (vel, *audiveramus*, JT. vel, *audiemus*, Pi. præ. pro fut h) *gloriam* (vel, *decus*, b Calv. Ti. Ca. vel, *jucunditatem*, M. vel, *decorem* fuisse, JT. vel, quodd

quod gloria data sit, Pi. vel, exultationem, i. e. quæ dicebantur in gloriam & honorem: vel, continentem quæ sequuntur, Gloria sit, &c. ut hoc sit argumentum canticionis:) *justo*, Mo. P. Calv. Ti. JT. Pi. vel, *justorum*, Ca. vel, *pro justo*, M. Per *justum* hic intelligunt vel, i. Deum, fontem justitiæ, adeoque salutis & vitæ, cuius justitia in judiciis supra memoratis demonstrata esset. Vide Apoc. 7. 12. &c. Qui *justus* vocatur antonomasticè. Qui justitiam suam demonstraturus est per præstationem promissionum suarum de Regno Christi, & vocatione Gentium. Vel, 2. Christum; cuius gloriam omnes gentes celebrabunt. [Hic *justus* est *ἐξομω* dicitur Act. 3. 14.] Vel, 3. viros justos, sive pios, qui his liberationibus amabiles fient & gloriosi. Hic versus duas sententias continet in speciem contrarias. Initium enim lætum habet argumentum, de laudibus Dei: mox deinde ad querimonias transit, quibus perfidiam prævaricatorum deplorat, à quibus pietas & Religio evertuntur. ¶ *Secretum*, &c. *לִּי אֵין לִי אֵין לִי אֵין* Secretum meum mihi, secretum meum mihi: *ve mihi*, Mo. P. ex Ch. Vulg. M. ex Jos. K. i. e. Ex illis canticis intellexi [secretum hoc,] Christum venturum. Al. Cum in hac Deum & Christum laudantium turba videam paucissimos esse ex Judæis, penè omnes ex Gentibus collectos, non audeo triste istud nuncium, secretò mihi revelatum, aliis proflare. Confer Rom. 11. 33. de eodem mysterio, *O altitudo*! Al. Bis ponitur *secretum*, quod duo secreta revelata sint ipsi Prophetæ, ultionum nempe, & salutis. Sic & Chald. P. qui totum versum sic transfert, *A domo sanctuarii, unde egressura est lætitia omnibus habitatoribus terræ, laudes audivimus justis. Dixit Propheta, Secretum mercedis justis conspectum est mihi; secretum ultionum impiorum revelatum est mihi: Ve, &c.* Hi *לִי* deducunt à Chald. *לִי secretum*. Verum in *לִי* non est affixum, sed formalis & usitata vocis terminatio, & pro *לִי* positum, ut sæpe fit. Al. *Macies* (vel, *Ærumna*; nam Arab. *لَم* est *ærumna*, sic dicta, quia ad paucitatem & tenuitatem homines redigit: est enim *ל* paucum esse) *mihi*, (sub. est, JT. Pi.) *macies mihi*, (sub. est, JT. Pi.) *ve*, vel *bei*, *mihi*, Calv. JT. Pi. Ang. &c. *Tabem, tabem, inquam, sentio, bei mihi*, Ca. Epizeuxis, indicans vehementiam doloris. q. d. Tristitia emacior, & contabesco propter popularium meorum perfidiam erga Deum, &c. & propter eorum rejectionem; necnon propter mala intestina quibus Ecclesiam cruciandam fore prævideo. Al. *Macies* hic ponitur pro morte; *Mors mihi, mors mihi, ve mihi*: q. d. Perii, perii, o me miserum! Verba Prophetæ in Spiritu videntis suos non recepturos Christum. *Intestina mea, intestina mea*, &c. Al. in V. Sustinet hic personam totius populi, & acerbissimi doloris sensum exprimit, quo intus (i. e. in ipsis visceribus) Ecclesia affligetur. *Macies*, &c. Erit quidem magna causa gaudendi, sed non diuturna. Nam peccata Judæorum tanta sunt, ut & ipsa attractura sint magnas clades. Non dubito quin de Judæorum ruina & salute Gentium Jesaias loquatur. Dolorem exprimit ob perditionem populi sui, quod & K. fassus est: *Quando venturam, inquit, vidi ultionem in Israel tempore redemptionis, quando conflabuntur, & non remanebunt nisi justis, pinguedo carnis meæ macruit: propterea ve mihi, quia multi sunt inter eos prævaricatores, qui consumendi sunt universi.* ¶ *Prævaricantes*, &c. *בִּזְיוֹן בִּזְיוֹן בִּזְיוֹן בִּזְיוֹן בִּזְיוֹן* *Prævaricantes*, vel *Prævaricatores*, *prævaricati sunt*, & *prævaricatione* (vel, *prævaricatione*, inquam, Calv.) *prævaricantes*, sive *prævaricatores*, (vel, *prævaricantium*, P.) *prævaricati sunt*, Mo. M. Calv. P. *Perfidi perfidè agunt*, JT. Pi. Ca. & *perfidia* quidem *perfidissima* (vel, *perfidiose perfidi*, Ca. Heb. *perfidia perfidorum*, Pi.) *perfidè agunt*, JT. Pi. Ca. *בִּזְיוֹן* est, per malitiam & contemptum perfidè agere. Repetitione nominum & verbi & multitudinem peccantium denotat, & atrocitatem perfidiæ, &c. P. & quod ex animo peccatis dediti essent.

17. *Formido, & fovea, & laqueus, &c.* Prius gravitatem peccati, hic ultionis Divinæ, ostendit. Significat hic seriem malorum se invicem excipientium, quorum qui quædam vult fugere, in alia, & fortè majora, incidit. Estque paronomasia venusta, quæ gaudent Prophetæ, quæ Latine exprimi nequit. ¶ *פַּחַד וְכַד וְכַד וְכַד וְכַד*

פַּחַד PAHAD, VAPAHATH, VAPAH, For. Sensus, Gravissima te undique circumvallabunt incommoda, unde nullum tibi patebit effugium. Rursus impiis minatur Esaias, ut intelligant se in summa Ecclesiæ felicitate miseros fore. Solent enim impii, fovendæ securitatis causâ, temere ad se rapere Dei promissiones, tametsi ad ipsos nihil pertineant: ideoque minas admiscere solent Prophetæ. ¶ *Qui habitator es terræ* Ut supra v. 17.

18. *Qui fugerit* (vel, *effugerit*, M. Ca.) *à voce* (vel, *vocem*, M. Ca. propter *vocem*, Pi. à *strepitu*, Ang.) *formidinis* Ità P. &c. vel, *ab audito pavore*, JT. Id est, vel, i. à pavore, ut *vox* redundet. Sic, *vox cantus*, pro cantu, Psal. 98. 5; &, *vox gemitus*, pro gemitu, Psalm. 102. 6; &, *vox clamoris*, pro clamore, Jer. 51. 54. Vel, 2. propter vocem hostis qui pavorem ei incutiet: Genitivus effectiv. Vel, 3. propter pavorem strepitus: ut, *immunditia hominis*, pro homine immunditiæ, Levit. 7. 21; *juramentum obligationis*, pro obligatione juramenti, Num. 30. 14. Ità & h. l. *fugere à strepitu pavoris*, nihil aliud est quàm, *fugere à pavore strepitus*, vel, à *terribili strepitu*, vel, *rumore horrendi alicujus mali imminentis*. ¶ *Cadet in foveam* Significat inevitabilia fore hæc mala. ¶ *Quia*, &c. *כִּי אֲרֻרָה וְגוֹ* *Quia*, vel *Nam*, *cataractæ* (vel, *fenestræ*, V. Calv. Ang.) *ex alto* (i. e. de cælo, h. e. cœli; ut, *aper de sylva*, pro *apro sylva*, Ps. 80. 14.) *aperientur*, Pi. &c. vel, *aperitæ sunt*, sub. & *fundunt*, Angl. De quo conciso loquendi genere vide Esa. 14. 12. & 38. 17. Demittet Dominus de cælo miseras plurimas, & gravissimas. Alludit ad pluvias Diluvii. Significat sublata esse impedimenta quæ Divini furoris exundationem reprimebant. ¶ *Et concutientur* (vel, *contremiscent*, P.) *fundamenta terræ* Ità V. Mo. &c. q. d. Terra ipsa formidine quatietur, vel motibus insolitis, saltem specie & apparentiâ tenus. Sensus versus est, iram Dei sursum & deorsum revelatum iri: q. d. Dominus armabit cælum & terram, ut ultionem suam adversus homines exsequantur, ut nihil præter exitium intueri possint. Hyperbolica hæc est phrasis, summum terrorem exprimens.

19. *Confractio*, &c. *רֻעָה הִתְרַעְעָה* *Confringendo* (vel, *Contritione*, M. Calv.) *confracta*, sive *contrita*, est, P. M. Calv. vel, *confregit se*, Mo. *Vehementer crepabit*, Ti. *Omnino confringet se*, sive *confringetur*, JT. Pi. *Pesfundabuntur & ruent omnia*. Terra duarum trium & ipsa miserè vastabitur. ¶ *Contritione*, &c. *פֶּחַח הִתְפַּחֵף* *Dissipando dissipata est*, P. vel, *dissipavit se*, Mo. *Dissolutione* (vel, *In dissolvendo*, Angl.) *dissoluta est*, V. M. *Omnino* (vel, *Graviter*, Ti.) *disrumpet se*, vel *disrumpetur*, JT. Pi. Ca. *Stupore obstupescet*, Ar. In findendo finditur, Angl. Ità sumitur hoc verbum Job. 16. 12. Psal. 74. 13. quod tamen in alia forma sign. *dissolvere*, vel *irrita reddere*, vota, contractus, &c. Num. 30. 8, &c. Significat forsan poenam peccato esse parem, terræque ab illis esse disruptam, quod illi foedus cum Deo disruperunt. ¶ *Commotio*, &c. *מוֹט הִתְמוֹטְטָה* *Nutando excussit se*, Mo. *Movendo movit se*, P. *Commozione commota est*, M. *Atrociter commovebitur*, Ti. *Omnino nutabit*, JT. &c.

20. *Agitatione*, &c. *נוּעַ הִנוּעַ* *Movendo movebit se*, Mo. *Agitando agitabit se*, P. *Agitatione agitabitur*, M. vel, *agitata est*, Calv. *Omnino commovebitur*, JT. Pi. ¶ *Sicut ebrius* Qui nec animi sui, nec corporis, compos est. Ità eveniet incolis terræ P. Nescient homines quò eundum sit. ¶ *Et*, &c. *וְהָיָה כְּעָבִיר וְכְעָבִיר* *Et* *transferetur* (vel, *vacillabit*, Mo. *movebitur*, P. sic Ca. Ang. *evagabitur*, JT. Pi. i. e. *migrabit*; vel, *dilacerabitur*, Pi. Q. in V.) *sicut tabernaculum*, Calv. simil. M. vel, *tabernaculum nocturnum*, Ti. vel, *tugurium*, Mo. P. vel, *tegillum*, JT. vel, *diversorium*, quali utuntur, custodes vinearum. Vide Esa. 1. 8. Sic auferentur oppida, sicut tabernacula; ubi manè iter faciendum est, tolli solent. ¶ *Et*, &c. *וְהָיָה כְּעָבִיר וְכְעָבִיר* *Et* *aggravabitur*, vel *ingravescet*, (vel, *gravis erit*, Calv. Mo.) *super eam*, vel *eam*, *transgressio*, vel *iniquitas*, Jns. Pi. Calv. sim. P. Ti. Mo. i. e. poena iniquitatis. Venusta hic est antithesis: tanquam res levis auferetur; gravatur autem *transgressione*: pondus enim peccati eam levem & transportationi aptam reddidit. ¶ *Non adjiciet ut resurgat* i. e. Non recu-

- perabit pristinum statum 7. Multa oppida à Sennacheribo destructa in ruinis suis manebunt. Vide supra 10. 28. Verum ad illam cladem hoc referri nequit, quia illa Judæe ejusque metropoli Hierosol. nullam [talem] vastitatem intulit. Aptius alii de finali ejus excidio per Romanos 2. De Jerusalem non ædificanda, & Judæa ad pristinum splendorem non ultra restauranda sub Judæis Principibus, intelligere oportet, velint nolint Rabbini b.
21. *Visitabit* (vel, *animadvertet*, Ca. simil. JT. Pi.) — *super*, &c. *על זבא הַמָּרוֹם בְּמָרוֹם* Super (vel, in, Ca. JT. Pi.) *exercitum excelsi* (vel, *excelsi cujusque*, JT. vel, *celitudinis*, i. e. Regis celsi, vel Regum celsorum c; vel, *excelsorum*, Ang. vel, *sublimem*, Ca. vel, *supernum*, M. Ti.) in excelsis, sive sublimi, Mo. P. M. Ti. Ca. vel, cum ipso excelsis, JT. q. d. non solum exercitum, sed etiam ipsos, ut Psal. 68. 12. Esa. 34. 2. 3 valet cum, ut 1 Sam. 1. 24. Jer. 11. 19 d. Vel, in celitudine sua, Angl. i. e. etiam in summa ipsorum dignitate*. Vel, qui sedet in alto, supra alios Principes, &c. f. Super militiam celi, sive excelsi, in excelsis, sub. existentem, For. Locum intelligunt, 1. de Dæmonibus, qui olim Angeli *, & qui die ultimo sunt judicandi, 1 Cor. 6. 3. Jud. v. 6. qui sunt in alto, vel in celestibus locis, celo nempe pro aere posito, ut Psal. 8. 9 f. Vel, 2. de Sole, Luna & astris g, quæ obfuscabit Deus, &c. h. De quibus statim i. Vel, 3. de sacerdotibus sive Ministris Ecclesiæ, ut seq. membrum de Regibus loquitur k. Vel, 4. de imaginibus astrorum quæ in collibus venerabantur Assyrii. Nam & in castris tales habebant imagines; quæ omnes cum ipsis Assyriis conciderent l. Vel, 5. de Judæis, quos Deus cunctis gentibus prætulera m. De Ecclesia militante, quæ non minus visitabitur quam mundus. Vide Lam. 2. 1. Dan. 8. 10 n. Vel, 6. de summis illis Monarchis, Assyrio, v. g. & Chaldæo, qui dicuntur reges regum, Dan. 2. 37. & quorum dominium pertingit ad celum, Dan. 4. 26, 22 o. Sensus loci est, nullam fore tam sublimem potentiam quæ vindictam Dei effugiet p. ¶ Et super, &c. *על מלכי הארץ על הארץ* Et super, vel in, reges terræ (Intellige tum summum Regem Sennacheribum, tum Principes ejus. Sic enim vocem מלך sumi sæpe ostendimus. Vide & supra 10. 8. 9.) super (vel, in, Ca. qui sunt super, M. Ti. Vulg.) terra, Pi. sic Ca. P. sim. Mo. &c. vel, cum terra ipsorum, JT. Idem repetit, & hic explicat metaphoram prioris membri r. Regum meminit, fortè quia hi durius punientur quam alii; vel, ut significet non erepturas Reges ab hoc judicio eorum potentiam & majestatem t. Minores hinc Reges intelligit, qui, quamvis celsi, videntur tamen folia humi habere præ superioribus illis suis, quorum folia sunt inter stellas, &c. Vide Esa. 14. 13, 14 t.
22. Et, &c. *אֶסְפֹּר אֶסְפֹּר אֶסְפֹּר אֶסְפֹּר* Et colligentur, sive congregabuntur, (vel, Ut colligantur, JT. Glas.) collectione, sive congregatione, vincli, Mo. V. vel, vindictorum, P. V. (אֶסְפֹּר, pro אֶסְפֹּר, status absolutus pro constructo: ut Deut. 16. 21. אֶסְפֹּר, pro אֶסְפֹּר, lucum omnis arboris; Ruth 2. 17. אֶסְפֹּר, pro אֶסְפֹּר, bordei, &c. v. Vel, congregatione sicut vincli, M. Ti. sim. Calv. nempe colligi solent, Ti. in unum locum u. vel, collectione, vincli, JT. Glas. Heb. collectio, vinclius, per syllepsum v. Et colligentur studiosè ut vinclius, Pi. vinclius collectivè, ut Psal. 79. 11. & 102. 21 z. Vel, congregatione in domum vindictorum, Ch.) in lacum, sive foveam, Mo. JT. &c. vel, & projicientur in foveam: de qua concisa locutione vide v. 18 a: vel, in carcere, P. Calv. Deum introducit victorem, qui hostes in ergastulum concludit, &c. b. Et congregabuntur, &c. Sicut solent res inutiles simul collectæ deijci, sic illi Assyrii Principes deicientur c. Al. Et auferentur, sive perdentur, &c. Q. in Angl. Verbum enim simili sensu accipitur Esa. 57. 1. Jer. 8. 13. Hos. 4. 3. Zeph. 1. 2. Plerique autem, Et colligentur, &c. nempe ut facinorosi, in carcere servandi ad diem judicii d. ¶ Et claudentur ibi in carcere] Id est, subijcientur servituti *. Non poterunt à castris suis exire, non magis quam qui in carcere vincli sunt f. ¶ Et, &c. *וְיִמְרוּ וְיִמְרוּ* Et (vel, Sed, Pi.) post multos dies (vel, à multitudinem dierum, Mo. multo post tempore, Ca.) visitabuntur, P. M. Ti. Pi. &c. Vel, 1. visitatione iræ, & in malum g: etiam post multa secula, & in gehenna

in æternum punientur h. Alludit Propheta ad tyrannorum ritum, qui vix post mensem vident quid conclusus agat in carcere: sic Deus tardè videbit quid impii agant; non quod dimittat, sed sicut ipsi tyrannicè egerunt cum miseris, ita Deus justè aget cum ipsis i. Vel, 2. visitatione gratiæ, & in bonum k. Hic locus torfit plurimos, eos præsertim qui hoc caput de vastatione seculi in die Judicii acceperunt: hinc Millenarii, hinc Origenistæ decepti m. Non simplex promissio hinc ponitur, sed comminatio simul implicita est, hoc sensu, Quia ipsi tempus peccando nimis diu extraxerunt, ideo Deus lentà poenā usurus est; ut judex sæpe maleficos, in tenebris & foetore demersos, paulatim tædio conficit, ad frangendam eorum duritiem. Consolationem hinc proponit Propheta, ut animos piorum sublevet: dicit tamen, post multos dies, ut fidem ipsorum exerceat, &c. n. Locum exponunt vel, 1. de Judæis, quos, post longam captivitatem, Deus visitaturus erat, &c. Esa. 27. 12, 13. Jer. 29. 10. &c. o. Vel, 2. de aliis gentibus, quæ, poenis edoctæ & meliores factæ, ad Deum Christumque accedent, ejusque gratiam percipient p. Visitabuntur, scil. gratiosè; nimirum in regno Christi, per prædicationem Evangelii q. Cùm figuratus sermo sit Prophetis admodum familiaris, non video cur hanc collectionem vindictorum Regum & sacerdotum non accipiamus de conclusione tam corporali quam spiritali [Judæorum] sub peccato infidelitatis, sub quo vincli detinentur quousque ingrediatur plenitudo Gentium r. [Alii locum aliter vertunt.] Et [repete, ut] post multos dies desiderentur, JT. i. e. longo intervallo non extollant se adversus Deum, neque existent, inimici ejus. Hoc autem propriè significari visitandi verbo in hac conjugatione [Niphal] quum absolute ponitur, exempla omnia confirmant t. *יִפְקֹד* signif. desiderari, sive deesse, 1 Sam. 20. 18. & 25. 7. 2 Sam. 2. 30. Jer. 23. 4 t. Sed non placet hæc expositio. 1. *יִפְקֹד* absolute positum sign. visitari Ezech. 38. 8. ipsis [JT.] judicibus, Post multos annos, inquit, visitaberis, nempe malo, ut plenè exprimitur Prov. 19. 23. 2. Si verbum ita signif. cùm bonum vel malum additur, quidni etiam cùm per se ponitur, quandoquidem activum *יִפְקֹד* ita sæpe usurpatur? 3. Hunc sensum evertit, & nostrum confirmat, locus similis, Esa. 23. 17. Post 70 annos Tyrum visitabit, &c. v. 23. Et (vel, Itaque, P. Porro, Pi. Denique, JT. Tum, cùm nempe Deus potentiam suam ostendit tum in dejectione, tum in restitutione, Regnorum *,) erubescet luna, & confundetur sol] Hæc o. cùm putarent malè sonatura apud Platonicos, quales erant Egyptii Reges, pro *יִפְקֹד*, legerunt *יִפְקֹד* frangeatur; pro *יִבְנָה*, mutatis tantum punctis, *יִבְנָה* later; pro *יִבְנָה*, *יִבְנָה* murus. Itaque verterunt, *ταχέως αὐτὸ πλυνθήσεται, καὶ πρεσβύται τὸ τεῖχος*, (Et liquefiet later, & frangeatur murus,) sensu non malo. Retinenda tamen lectio recepta; & per solem & lunam intelligendæ imagines Solis & Lunæ, quæ per translationem [sive metaphoram] dicuntur erubescere, quod suos cultores servare nequiverint v. Al. Et confundentur qui colunt lunam, & erubescunt qui adorant solem, Ch. Al. Hyperbole, acsi dicat, Cùm Luna & Sol viderint afflictionem hujus populi, & Dominum furem re tam acerbis poenas de illo, videbuntur quasi pudore suffundi z. Al. Occultabitur splendor Solis & Lunæ propter splendorem majorem Christi a; sicut splendente Sole lumen stellarum delitescit b. ¶ Cùm regnaverit Dominus—in monte Sion, &c.] Id est, vel, 1. in valle Josaphat, prope montem Sion c. Vel, 2. in cœlesti Sione d: in altera vita, hostibus omnibus subactis *. Vel, 3. [in Sione, &c. propriè dicto:] q. d. Cùm in liberanda urbe Hierosolymorum vim suam ostenderit f. Vel, 4. in Ecclesia Novi Testamenti g, de cujus instauratione hinc loquitur h. ¶ Et in, &c. *וְיִפְקֹד וְיִפְקֹד* Et coram senibus, sive senioribus, sive (i. e. coram primis Synagogæ & Ecclesiæ principibus i: nam senum nomen non tam ætatis est, quam dignitatis & officii k. Coram sacerdotibus aliisque gubernatoribus Ecclesiæ: sub quorum tamen nomine totum corpus Ecclesiæ intelligit per synecdochen l. Coram fidelibus, seu Christianis m. Al. Coram illis Senioribus Apoc. 4. 4. & 5. 8. & cæteris Sanctis, qui maximè venerabilis Senatûs speciem exhibent n. In publico consessu

festu Patriarcharum & Apostolorum, cæterorumque Beatorum, qui supremo Judici Christo socii erunt & assessores. Vel, *Apudque suos senatores*, Ca. Et in conspectu seniorum, o. sic Vulg. gloria, Mo. For. sub. erit, For. vel, gloriosè, M. JT. Pi. Ca. Ang. Hebr. in gloria, vel cum gloria; deficit P. Vel, erit in gloria, P. vel, glorificabitur, o. fim. Vulg. Omnes senatores synedrii cum magnificentissimis vestibus in Templum venient ad Deum laudandum. Et cum fuerit gloriosus coram senatoribus suis, Ti. Docet quanta futura sit Christi gloria, quâ omnis [alius] splendor obscuratur.

CAP. XXV.

Dominè] Et hoc caput & sequens laudationem Dei continent, velut canendam ubi ea quæ modò dixi evenerint. Vaticinatus hætenus fuerat de gravissimis Dei judiciis quæ universo ferè orbi instabant, quæ ipse velut præsentia cernebat, & quorum acerrimo sensu, ut piis mos est, percellabatur. Inter has perturbationes se ad Deum recipit, persuasumque habet, inter has tempestates velle tamen Deum Ecclesiæ consulere, &c. Propheta, consideratione majestatis, potentiae, bonitatis & sapientiae Dei, tum in puniendis impiis, tum in protegendis suis, abrumpit solum prophetica narrationis, Deique laudationem aggreditur. Gratias hinc agit Propheta beatorum nomine, qui ex tanta multitudine pauci salutem consequentur; qui mirè exsultabunt, Deoque & sibi gratulabuntur. Usus hinc docet judiciorum Dei præcedentium, nempe prædicationem gloriæ Dei. Desseverat uberius ruinam patriæ: jam tempus erat ut perfectum virum ageret, & quomodo se habeant in hujusmodi Dei judiciis servi Domini in seipso exprimeret. Al. Canticum hoc profertur in persona Seniorum memoratorum Esa. 24. 23. unde & hæc verba supplenda sunt, *In illo die diceretur*, ut v. 9. vel, *canetur*, ut Esa. c. 26. v. 1. *Deus meus es tu*] Et eris in sempiternum; quicquid de te sentiat populus tuus impius & defector. Quicquid tentationum hinc inde me concutiat, te nihilominus Deum meum agnoscam. Al. Declaravi tibi re ipsâ te mihi bene velle, & Deum meum esse. *Fecisti mirabilia*; Rem miram, Pi. For. Scil. deprimendo hostes, & me protegendo. Sing. hinc collectivè ponitur. *Cogitationes*, &c. *Confilia* (sub. tua, Pi. Ang. &c.) à longè (vel, quæ à longè inliti, P. vel, pridem prædicta, G. vel, à longinquo, V. JT. Pi. sub. tempore, V. JT. i. e. jam olim, five ante multa tempora; vel, longè antè, M. & sub. prædicta, JT. M. vel, jam olim decreta, Q. in V. Calv. i. e. Promissiones tuæ quibus patefecisti nobis æterna confilia tua de hostium nostrorum deletionem, nostrique protectionem. Significat omnia miracula fluere ex consilio Dei, &c. *veritas*, firmitas, Mo. vel, veritatem firmam, five inconcussam, five fidelem, M. Calv. vel, veritatem, veritatem; vel, stabilitatem, firmitatem; aut, stabilia, & firma; i. e. tu fecisti ut vera essent & fidelia P. vel, firma, firma sunt, P. vel, fides sunt, veritas, JT. vel, sunt fides & veritas, Pi. vel, jam vera ac firma apparent, G. Sensus, Minæ tuæ, & promissiones, quas ab æterno decretas prædixisti suo tempore, quas jam olim pollicitus es Patribus, nunc demum fidelissimè atque verissimè completæ sunt. Quæ ab æterno decrevisti, sæpiusque prædixisti, de impiorum excidio, & piorum felicitate, illa jam fideliter adimplèsti tempore Judicii extremi. *Confilia*, vel Nempe confilia, tua antiqua, vel ab antiquo, fidelia & firma, vel, facta five decreta in fidelitate & veritate; vel, confilia (quæ vox hinc repetenda) fidelitatis & veritatis; vel potius, & firmitatis, vox enim hæc, quæ in sing. non occurrit alibi, in plur. columnas sign. 2 Reg. 18. 16. Fidelitas & firmitas idem denotant. Imò verò distinguuntur: potest enim homo fidelis esse, & tamen confilia ejus infirma, [nempe, quia voluntati non respondet ejus potentia:] at in consiliis Dei utrumque concurrat. [Alii

locum sic reddunt,] *Confilia* tua sunt procul, verè & firmiter, Ti. Quæ olim decreta, certâ fide, mirificè perfece-
ris, Ca. *Confilia* quæ dixisti ab antiquo ut adduceres, ecce, adduxisti & confirmasti, Ch.

2. *Quia*, &c. *Quia*, vel Nam; (vel, *Qui*, o. Ca.) posuisti (vel, disposuisti, JT. vel, rede-
gisti, Ti. Pi.) de, vel ex, urbe (vel, civitatem, M. P. Pi. sic
Ca. civitates, o. Ar. urbes munitas, Ch.) acervum, Calv.
JT. vel, in acervum, five in tumultum, M. P. Mo. Ti. vel,
in acervos, Ch. Heb. posuisti civitatem ex civitate in acervum, Pi. Per civitatem intelligunt vel, 1. Samariam b. b. G.
Vel, 2. Hierosolymam c. Verum non laudasset De- c. Mar.
um ob ejus excidium d. Vel, 3. Romam, sedem An- d. Ang.
tichristi; ut percipitur ex sequentibus *. Vel, 4. ur- * Pi.
bes varias f. Sing. collectivè, ut vers. 3. Esa. 26. 5 g. f. Calv. sic
¶ *Domum*, &c. *Palatium* (vel, Ang.
arcem, V. Ca. domum, Ch.) alienorum, five extraneorum, g. Ang.
(sub. deorum, G. Ch. 1 Reg. 16. 32 h: vel, sub. homi- b. G.
num, qui alieni sunt à vero Deo i, & à populo ejus k. i. For.
Al. hostium, Ca.) a, vel ex, civitate, Mo. JT. V. (sub. fe- k. Pi.
cisti, P. i. e. Ex urbe clarissima, in qua te colebant, fe-
cisti ut esset arx eorum qui alieni sunt à fide tua l: vel, i. V.
sub. eò redegisti, Ca. sic Pi.) ut non sit civitas, M. P. Ti.
Pi. Calv. sic Ca. sub. amplius, Pi. Significat vagos ho-
mines, qui domicilio carebunt, illic repertos satis
amplum spatium; quia nulli restabunt incolæ m. Per m. Calv.
palatium hinc intelligunt vel, 1. Jerosolymam, factam
palatium alienis à fide, scil. Romanis n. Vel, 2. mag- n. in
nificam illam urbem Romam, quæ quasi palatium est, Mar.
ubi degunt alieni, nempe Antichristus cum affectis su-
is o. Vel, 3. collectivè, palatia, i. e. urbes vel sedes o. Pi.
Regum; quæ vocantur palatia extraneorum, quia illas
obtinere extranei, aliarum nempe gentium: nam Is-
raelitæ & extranei contradistingui solent, ut Jer. 5. 19.
Lam. 5. 2. Eph. 2. 12 p. ¶ In, &c. *In*, &c. p. Ang.
Ut in sempiternum (quod hinc pro longo tempore accipi
potest, ut Exod. 21. 6. 2 Reg. 5. 27. Psal. 37. 18, 27.
Esa. 34. 10 q.) non readificetur, Pi. fim. Angl. Nec un- q. Ang.
quam adificetur, Calv. Non sperno aliorum interpreta-
tiones, meam tantum addo: *Quia posuisti, ne sit civi-
tas, in tumultum, civitatem munitam, in ruinam; palatium
extraneorum, ne sit civitas: in æternum non edificabitur.*
Obscuritatem quandam habet, quod קריה בצורה, quod post שמה, aut post למפלגה, poni debuerat, posue-
rit inter למפלגה & למפלגה: si enim transponas, omnia
sunt facilia, *Quia posuisti urbem munitam, ne sit civitas,
in tumultum, in ruinam: vel, Quia posuisti, ne sit civitas,
in tumultum, in ruinam, civitatem munitam.* Negari ta-
men non potest quin litus verborum quo usus est Pro-
pheta obscuritate suâ miram habeat elegantiam *. * Di.

3. *Laudabit te populus fortis*] Id est, constans in Re-
ligione, nempe Hierosolymitæ r. Vel, affectæ Ante- r. G.
christi, dum inviti constebuntur te vicisse t. Vel, San- t. Pi.
cti & electi, qui fortiter se & cupiditates suas, mundi-
que illecebras, &c. superârunt. Vel, Ecclesia, quam c. Me.
Deus auxilio suo texit & robôravir. Hic populus ju- v. San.
diciu tuum comprobabit, quod digne malos male per-
dideris, & vineam tuam aliam locaveris. ¶ *Civitas* * For-
gentium robustarum (vel, terribilium, Pi. Ang.) timebit * G.
te] Itâ Calv. G. &c. Enallage; i. e. Civitates vicina v. G.
exemplo hoc terrebantur. Al. *Civitas*, &c. i. e. vel, i. Me.
Ecclesia; vel, 2. impii, qui Deum serviliter time- t. T. ex
bunt. Fortes & robustos vocat, ut significet arrogan- S. n.
tiam quum inflati essent prosperâ fortunâ. b. T.
c. Calv.

4. *Quia factus es fortitudo pauperi*, &c.] Id est, vel, i.
Hierosolymis gravi obsidione pressis d: vel, 2. Eccle- d. G.
siæ *. vel, viris sanctis f. ¶ *Spes*, &c. *Refugium*, vel receptus, (vel, tegmen, P. protectio, Mo. V.
M.) ab inundatione, Mo. M. Calv. V. &c. vel, tempesta-
te, V. turbine, P. ¶ *Spiritus enim*, &c. *Quia*, vel Nam, (vel, Quum, JT. Pi. Ang.)
spiritus (i. e. vel, flatus, five violentus impetus g; vel, g. Cair.
ira h; vel, impetus irato animo susceptus i; vel, fastus h. V. G.
& violentia *,) formidabilium (vel, robustorum, P. fim. i. Pi.
V. violentorum, JT. Pi. violentorum tyrannorum, Ti. fe- * C.
rocium, Ca. frementium hominum, M. nempe Assyrio-
rum k,) sicut inundatio (vel, turbo, P. vel, nimbus, Ti. k. G.
sub. est, Ti. Ca. Ang. vel, erat, five esset, JT. Pi.) pariet-
is, Mo. vel, parietis, Ca. vel, contra murum, Calv. Ang.

¶ *Quia posuisti, ne sit civitas, in tumultum, civitatem munitam, in ruinam; palatium extraneorum, ne sit civitas: in æternum non edificabitur.* Obscuritatem quandam habet, quod קריה בצורה, quod post שמה, aut post למפלגה, poni debuerat, posue-
rit inter למפלגה & למפלגה: si enim transponas, omnia
sunt facilia, *Quia posuisti urbem munitam, ne sit civitas,
in tumultum, in ruinam: vel, Quia posuisti, ne sit civitas,
in tumultum, in ruinam, civitatem munitam.* Negari ta-
men non potest quin litus verborum quo usus est Pro-
pheta obscuritate suâ miram habeat elegantiam *. * Di.

5. *Laudabit te populus fortis*] Id est, constans in Re-
ligione, nempe Hierosolymitæ r. Vel, affectæ Ante- r. G.
christi, dum inviti constebuntur te vicisse t. Vel, San- t. Pi.
cti & electi, qui fortiter se & cupiditates suas, mundi-
que illecebras, &c. superârunt. Vel, Ecclesia, quam c. Me.
Deus auxilio suo texit & robôravir. Hic populus ju- v. San.
diciu tuum comprobabit, quod digne malos male per-
dideris, & vineam tuam aliam locaveris. ¶ *Civitas* * For-
gentium robustarum (vel, terribilium, Pi. Ang.) timebit * G.
te] Itâ Calv. G. &c. Enallage; i. e. Civitates vicina v. G.
exemplo hoc terrebantur. Al. *Civitas*, &c. i. e. vel, i. Me.
Ecclesia; vel, 2. impii, qui Deum serviliter time- t. T. ex
bunt. Fortes & robustos vocat, ut significet arrogan- S. n.
tiam quum inflati essent prosperâ fortunâ. b. T.
c. Calv.

¶ *Quia posuisti, ne sit civitas, in tumultum, civitatem munitam, in ruinam; palatium extraneorum, ne sit civitas: in æternum non edificabitur.* Obscuritatem quandam habet, quod קריה בצורה, quod post שמה, aut post למפלגה, poni debuerat, posue-
rit inter למפלגה & למפלגה: si enim transponas, omnia
sunt facilia, *Quia posuisti urbem munitam, ne sit civitas,
in tumultum, in ruinam: vel, Quia posuisti, ne sit civitas,
in tumultum, in ruinam, civitatem munitam.* Negari ta-
men non potest quin litus verborum quo usus est Pro-
pheta obscuritate suâ miram habeat elegantiam *. * Di.

6. *Laudabit te populus fortis*] Id est, constans in Re-
ligione, nempe Hierosolymitæ r. Vel, affectæ Ante- r. G.
christi, dum inviti constebuntur te vicisse t. Vel, San- t. Pi.
cti & electi, qui fortiter se & cupiditates suas, mundi-
que illecebras, &c. superârunt. Vel, Ecclesia, quam c. Me.
Deus auxilio suo texit & robôravir. Hic populus ju- v. San.
diciu tuum comprobabit, quod digne malos male per-
dideris, & vineam tuam aliam locaveris. ¶ *Civitas* * For-
gentium robustarum (vel, terribilium, Pi. Ang.) timebit * G.
te] Itâ Calv. G. &c. Enallage; i. e. Civitates vicina v. G.
exemplo hoc terrebantur. Al. *Civitas*, &c. i. e. vel, i. Me.
Ecclesia; vel, 2. impii, qui Deum serviliter time- t. T. ex
bunt. Fortes & robustos vocat, ut significet arrogan- S. n.
tiam quum inflati essent prosperâ fortunâ. b. T.
c. Calv.

¶ *Quia posuisti, ne sit civitas, in tumultum, civitatem munitam, in ruinam; palatium extraneorum, ne sit civitas: in æternum non edificabitur.* Obscuritatem quandam habet, quod קריה בצורה, quod post שמה, aut post למפלגה, poni debuerat, posue-
rit inter למפלגה & למפלגה: si enim transponas, omnia
sunt facilia, *Quia posuisti urbem munitam, ne sit civitas,
in tumultum, in ruinam: vel, Quia posuisti, ne sit civitas,
in tumultum, in ruinam, civitatem munitam.* Negari ta-
men non potest quin litus verborum quo usus est Pro-
pheta obscuritate suâ miram habeat elegantiam *. * Di.

¶ *Quia posuisti, ne sit civitas, in tumultum, civitatem munitam, in ruinam; palatium extraneorum, ne sit civitas: in æternum non edificabitur.* Obscuritatem quandam habet, quod קריה בצורה, quod post שמה, aut post למפלגה, poni debuerat, posue-
rit inter למפלגה & למפלגה: si enim transponas, omnia
sunt facilia, *Quia posuisti urbem munitam, ne sit civitas,
in tumultum, in ruinam: vel, Quia posuisti, ne sit civitas,
in tumultum, in ruinam, civitatem munitam.* Negari ta-
men non potest quin litus verborum quo usus est Pro-
pheta obscuritate suâ miram habeat elegantiam *. * Di.

- Heb. *muri*: sic Esa. 32. 2. *tegmen tempestati*, i. e. à tempestate, vel contra tempestatem¹. Vel, *qui in murum irruit*, Ti. vel, *murum dejiciens*, M. sim. P. JT. Pi. Heb. *parietis*; genitivus subjecti^m. Significat quanto impetu feruntur impii adversus filios Dei, ubi nocendi licentia concediturⁿ; & quam necessarium erat piis præsidium Dei, &c.^o. Sic sunt verba impiorum justis, quasi turbo impellens parietem, Ch. Quasi turbo, &c. i. e. turbinis modo muros nostros quatiebat P.
5. Sicut, &c. *שִׁיטָה בְּצִיּוֹן שְׂאוֹן יְרֵיכָה* Sicut æstus (vel, Sed ut æstus, Angl. ellipsis adversativæ †: vel, Sicut æstum, JT. Pi. Calv. vel, Ut æstu, Q. in Calv.) in siccitate, (vel, loco sicco, sive arido, M. P. vel, siticulosus, sive æstuoso, Ca. i. e. in regione arente^q, ubi nullum est refrigerium^r): sonitum, vel strepitum, (vel, tumultuationem, JT. Pi. fastum, Ca.) alienorum (nempe à Deo, qui etiam tyrannidem exercuerunt in proximum †: vel, hostium, Ca.) humiliabis, Mo. P. &c. vel, deprimis, Ca. vel, depressisti, Pi. sic JT. ¶ Et quasi, &c. *וְכַדְרֵי יְרֵיכָה יִשְׂרָאֵל* Aestus (vel, Sicut æstus, P. Sy. vel, æstum, Calv. Ti. vel, Aestum, inquam, JT. sic Ang. vel, Aestum, inquam, depressisti, Pi.) in umbra nubis, Mo. M. Ca. Pi. sic Sy. Ang. Calv. (vel, nube umbratili, Ti. vel, umbra densa, JT. i. e. protectione tuâ, recreante affectos, ut umbra recreat hominem in loco arido^t:) propago formidabilium (vel, robustorum, M. arrogantium, Sy.) humiliabitur, Mo. M. Sy. vel, exciso fortes humiliabit, P. vel, propaginem tyrannorum amputabis, Ti. vel, ferocium stirpem opprimis, Ca. vel, & excisionem, sive putationem, (i. e. ferociam & crudelitatem †,) fortium humiliabit, sub. Deus, He. in V. vel, Ramus terribilium humiliabitur, sive deicietur, Ang. vel, qui propagini violentorum respondebat, JT. vel, commodus erat, Pi. i. e. qui æstus improbis erat gratissimus; quia illi, dum affliguntur pii, se valde augeri judicant, &c.^x. Quæ persecutio commoda erat tyrannis, ut ipsorum potentia cresceret, & magis magisque floreret^y. Al. Aestus in, vel cum, umbra nubis erit populo tuo; &c. vel at, fremitus, vel cantus, vel clamor, fortium humiliabitur, vel humiliabit sese: q. d. Permites quidem populum tuum affligi, interim tamen aderis illis^x. Sensus versûs, Impiis erit æstus in arido loco, h. e. erunt sine refrigerio, nec ullus eorum evadet. Patiuntur quidem & justis æstum tribulationum; sed æstus eorum est sub umbra nubis, ut ferre possint^y. Deus, quasi æstu stirpes, superbos extirpat; suos interim contra æstum illum, quasi nubis umbrâ, regens^z. Consumuntur improbi Dei furore, ut vehementia caloris agros per se steriles exurit, &c.^a. Postquam ostendit quantus sit impiorum furor contra fideles, subjicit, Eos tu, Domine, humiliabis, & dejicies æstum eorum, quo alioqui consumeremur; sicut imber è coelo cadens æstum qui sitientes torrebat agros dejicit: & clamorem eorum prosterne, sicut fervorem Solis [tollit, vel mitigat] superveniens pluvia, quæ notatur per umbram nubis^b. Tumultuosum illorum clamorem dejicisti, non secus quam umbra nubis sive arboris minuit calorem intensissimum, qui viatores dolore afficit. Possunt verba sic reddi, Ut æstus (sub. mitigatur, Angl.) umbra densa; ita cantio, vel ovatio, (quæ respondet præcedenti tumultuationi terribilium) dejiçetur. Vox *וְכַדְרֵי*, quam alii ramum vertunt, nuspiam, quod sciam, ita sumitur; nec, si alibi ita acciperetur, h. l. congrueret: cationem autem sign. Cant. 2. 12. Verbum *וְכַדְרֵי* sign. humiliari, vel dejiçi, Psalm. 116. 10. & 119. 67^c. [Alii versum aliter distinguunt, vertunt, & exponunt.] Sicut æstus in siti. (Hoc ad v. præc. pertinet; ut sensus horum verborum cum præc. sit, Spiritus, i. e. Superbia & fastus, hominum prevalidorum non minus aliis damno est, quam impetus aquarum, &c. parietis, aut quam æstus in aridis locis. Et v. 5. incipit à voce, Tumultum; & ellipsis hîc est adversativæ particulæ, quam sæpe omittunt Hebræi, res ipsas tantum oppositas opposcentes: q. d. Isti quidem istis rebus similes sunt, & non minus noxii atque metuendi:) At tu, Domine, tumultum, vel fremitum, superbiorum, sive tyrannorum, humiliabis; (Hebr. facies curvari; & ad animum refertur:) æstum quoque, & æstuantem ipsos ac molestantes, tuos protegendo velut nubes, auferes, & eorum posteritatem delebis^d. Non parum torsit In-

terpretes hic versus. Omnis difficultas orta est ex nimis anxia observatione accentûs Athnach sub *וְכַדְרֵי*, qui verbum illud ad præcedentia referre, & ibi sententiam distinguere, putatus est: quod perpetuum ejus munus non esse, vel ex primo versu Geneseos patet. Nec dubium est quin aded inconstans sit accentuum in distinguendo sensu ratio, ut modulationi vocum potius quam distinctionibus sententiarum eos inservire plurimi eruditorum merito putaverint. Hîc sanè, si negligatur ratio illius accentûs, totus versus valde perspicuus est, hoc modo, Sicut æstus in loco arido est tumultuatio extraneorum: deprimis æstum umbrâ densæ nubis; exciso truculentorum testificabitur. Hanc esse veram interpretationem, docet connexio hujus versûs cum præcedenti, ubi dixerat Deum esse refugium ab inundatione, & umbram ab æstu. Explicat statim quid intelligat per inundationem, quid per æstum. Prius habes in fine v. præc. Nam spiritus truculentorum est sicut inundatio parietis: alterum habes initio hujus versûs, Sicut æstus in loco arido est tumultus extraneorum. Quid autem eo æstu aget Deus? deprimis eum umbrâ densæ nubis. Quod ejus rei indicium? putatio, vel exciso, truculentorum id testificabitur. *וְכַדְרֵי* pro testificari non raro sumi, ex Lexicis discet qui ignorat^{*}.

6. Et faciet (vel, Faciet autem, Pi. i. e. preparabit^e), Dominus—omnibus populis (i. e. tam Judæis quam Gentibus^g; cùm antea uni tantum populo notus erat^h: vel, electis ex omnibus populis; synecdoche integriⁱ: vel, populis omnibus, excepto Israele^k), in monte hoc (nempe Sione^l, typo Ecclesiæ^m; unde prodit Evangeliumⁿ: vel, in coelo, cujus typus erat Zion. Confer Matt. 8. 11. Luc. 14. 15. &c. Sic alibi Jerusalem, in monte ædificata, ut typus coeli proponitur, Gal. 4. 26. Heb. 12. 22. &c.^o) convivium pinguium] Ità Mo. P. V. sub. rerum; i. e. in quo erunt fercula pingua P: vel, ex animalibus pinguibus, Pi. Propheta ex digressionem hîc redit ad dissertationem propheticam, & prædicat quid Dominus facturus erat; nempe quod, subactis hostibus, & amplificato Imperio, parabit convivium subditis, more Regum, &c. Vide 2 Sam. 6. 17, &c. Esth. c. 1. v. 2, —9. Dan. 5. 1. Superbis dejectis, Dominus convivio omnes gentes excipiet, cùm in Ecclesiam convenient^r. Amplificat Vates gratiam liberationis †, quæ patefacienda erat Christi adventu^t. Allegoriâ convivii describit delicias beatorum in coelo^v. Vindicta Dei sæpe à Prophetis convivio comparatur, quia & consumit hostes, ut cibi consumuntur, & Deo gaudium parit †. Non desunt qui convivium hîc cruentum intelligunt, quia vinum ira Dei, & calix tribulationum & vindictæ, sæpe occurrunt. At de cæde Sennacheribi locum cum Grotio intelligit nemo. Quin & de convivio Evangelico hîc agi constat, 1. quia læta hîc sunt omnia: 2. convivium hoc & lautissimum est, & paratum omnibus populis: 3. idque in monte Sion: 4. ex collatione aliorum locorum, ubi de spiritali hoc convivio agitur. Vide Psal. 22. 27. & 23. 5. & 36. 9. Esa. 55. 1^{*}. ¶ Convivium, &c. *וְכַדְרֵי יְרֵיכָה* Convivium facium, Mo. M. Ti. Glas. Angl. ut Psal. 75. 9. Zeph. 1. 12^{*}. i. e. vini fortis, quod super fæces manet: vinum enim non acquirit robur suum donec idoneo temporis spatio super fæces permanerit^y. Vel, vini suavis & odoriferi, quod insidet suis fæcibus: tale enim & saporem & odorem suum probè retinet, ut ex Jer. 48. 11. patet^{*}. Vel, defecatorum, P. Calv. V. sub. vinorum, V. vel, defecatum, Ca. vel, vini defecati, JT. sim. Pi. Heb. facium, scil. expurgatarum, ut mox declaratur; i. e. vini à fæcibus repurgati, ac proinde non turbidi, sed clari^z. Sic racemi vindemia dicuntur, Mic. 7. 1. qui post vindemiam manserint^a. ¶ Pinguium, &c. *וְכַדְרֵי יְרֵיכָה* Pinguium (vel, pinguium item, P. pinguium, inquam, JT. Calv.) medullatorum, Mo. P. sim. Ang. (vel, saginâriorum, JT.) facium colatarum, Mo. vel, defecatorum purgatorum, P. vel, colatarum, i. e. purissimorum^b; vel, liquidorum, i. e. in quibus nihil turbidi est aut fæculenti^c: vel, vini fæcibus expurgatis, JT. De pinguedinibus (vel, pinguibus, Pi. pinguibus, inquam, Ti.) medullatis, M. Ti. Pi. & facibus defecatis, M. Ti. vel, ex vino à fæcibus purgato, Pi. [Sy. versum sic reddit, Convivium pingue, convivium, inquam,

inquam, reservatum & pingue vivificatoris nostri celestis ac fortissimi.]

7. Et, &c. וְיִבְלַע בָּהֶם הַיָּם הַזֶּה פְּנֵי הַיָּם הַזֶּה עַל וְגו']

Et sorbebit, vel absorbebit, (vel, tollet, Ti. perdet, M. P. fim. For. precipitabit, Vulg. For. G. nempe diglutiendo; precipitanter auferet, vel, subito disparere faciet P.) in monte hoc (i. e. vel, in hac urbe; vel, in coelo, h. e. potentia sua celesti & Divina. Vide v. 6 t.) faciem, vel facies, (vel, speciem, JT.) operimenti, sive involucri, Mo. P. M. V. &c. (vel, istius veli, JT.) operiti (vel, expansi, P.) super omnes populos, Mo. P. vel, quo involuti sunt omnes, &c. M. Calv. vel, involucri, quod involucrium est super, &c. Ti. Al. operimentum, operimentum (i. e. duplex, vel multiplex, operimentum *,) super, &c. BA. [Ch. locum sic reddit, Et precipitabuntur in isto monte facies principis qui est super omnes populos. Ca. sic, Conficietque larvam quâ larvati sunt omnes populi.] Al. velum faciei quod operit omnes, &c. Heb. quod est super omnes populos, i. e. omnium populorum mortuos. Sensus, Delebit mortem, excitando mortuos, ut declaratur vers. seq. Meton. adjuncti: nam per velum faciei significatur sudarium quo velatur facies mortui; per cuius remotionem significatur mortui excitatio. Confer Joh. 11. v. 44. Heb. faciem veli, i. e. velatam, ut sit genitivus adjuncti. Vel potius, hypallage est: facies veli, sive involucri, pro, velum, seu involucrium, faciei: ut, flamma gladii, pro gladio flammæ, sive flammante, Gen. 3. 24. caput consecrationis, pro consecratione capitis, Num. 6. 9. Alludit ad sudarium quo involvi solebant, vel mortui, Joh. 11. 44. vel damnati, Esth. 7. 8. Al. Velum hic intellige ignominia, quâ fideles in hoc mundo conteguntur. Vel potius, cæcitatibus & ignorantia, quâ, veluti velo, corda Gentium ante Christum involuta erant; quam nunc se sublaturum promittit luce Evangelii. Al. Perdet Deus faciem operimenti, i. e. operimentum quo operiunt & occultant se gentes quæ feliciter vivunt, & manifestabuntur disponenturque ad malum illis venturum; neque erit illis operimentum ab illo. Al. Involucrium vocat terrorem illum ab Assyrio, qui populos omnes velut excæcaverat. Et velam, &c. וְיִבְלַע הַיָּם הַזֶּה פְּנֵי הַיָּם הַזֶּה עַל וְגו'] Et operimentum, vel tegmen, vel velamentum, velatum, V. vel, expansum, sive extensum, P. V. For. vel, oppansum, G. quod obductum est, P. Eadem sententia repetitur aliis verbis, d. more Prophetarum *. De hoc velo vide 2 Cor. 3. 14, 15, 16 f. Confirmatur hic vocatio Gentium g.

8. Precipitabit, &c. וְיִבְלַע הַיָּם הַזֶּה פְּנֵי הַיָּם הַזֶּה עַל וְגו'] Perdidit (vel, Perdet, P. Et perdet, Angl. Conficiet, Ca. Absorbebit, Mo. JT. Pi. Oblivioni tradent, Ch.) mortem (vel, ipsam mortem, JT.) in sempiternum, sive æternum, M. Mo. P. Pi. Ch. vel, ad extremum, Ca. in victoriam, JT. in victoria, Ang. ut explicatur 1 Cor. 15. 54 t. ita ut in æternum devicta & prostrata jaceat: vel, vincendo, Ti. Verbum וְיִבְלַע, quantum conjicere possum, sign. urgere, instare, perducere operas victoriosè, magnâ animi contentione, ad finem usque. Hinc וְיִבְלַע victor, vel triumphator, Israelis, 1 Sam. 15. 29. וְיִבְלַע sign. ad victoriam, in finem, perpetuè, prorsus. Locum hunc vertas, Absorpsit mortem omnino, seu in perpetuum, vel victoriosè, ut referatur ad modum quo mortem vicit, nempe instando summo nixu totisque viribus, animoque ad vincendum parato, operi redemptionis, quousque tandem mortem deleverit, &c. Et absorbebitur mors cum victoria in sempiternum, Sy. Sensus, Toller pericula mortis in sempiternum, id est, donec vivet Ezechias. Detestanda σπεῖλον. 1. Nè verbum hic de Ezechia ejusve vita. 2. Nè de mortis periculis, sed de ipsa morte, hic agitur. 3. De universali omnium populorum malo loquitur. 4. Retinenda omnino est proprietas literæ, de morte in æternum precipitata in Ecclesia, de qua exponitur 1 Cor. 15. 26, 54. Confer Joh. 8. 51. Promittitur hic sub Christi regno felicitas vera & solida, non caduca, quam nec mors ipsa adimere potest. Docet, vitam hanc & perpetuam fore, & gaudio conjunctam; quæ duo felicitatem absolutam reddunt. Secundum hoc beneficium est in gentes conversas collatum, nempe liberatio à potestate mortis, Hof. 13. 14. Heb. 2. 14, 15. & donatio vitæ æternæ, hic inchoatæ, vide Joh. 3. 18, 36. & 8. 51. & postea consummandæ, vide 2 Tim. 1. 10. Apoc. 22. 14. m.

¶ Et auferet—larymam, &c.] Eorum scilicet qui obfessi fuerunt. Imò piorum omnium. Sensus, Recreabit eos ab afflictionibus. Confer Apoc. 21. 4 P. Non [modò] mortem, sed & luctum, tollet, ejusque occasionem: & tranquillam lætamque vitam dabit, & gaudia spiritualia, hic & in æternum.

¶ Et opprobrium populi sui] Scil. ex misera servitute. Afflictiones & persecutiones, quæ in mundo habentur probrosæ; ac imprimis martyrium. Significat, omni ignominia sublatâ, gloriosam hanc vitam fore: quia prophetiæ alio-

qui fidei derogasset tristis populi oppressio. ¶ Do- minus lacrimas est] Ergo hæc futura sunt, nec aliâ opus est confirmatione. Eversâ Jerosolymâ, sublato Dei cultu, Judæis oppressis, &c. nemo sibi persuasisset hæc fieri posse. Huic ergo diffidentia occurrit.

9. Et dicet] Itâ JT. Pi. Angl. Mo. P. Sub. ille, vel aliquis, vel, unusquisque eorum qui sic liberantur: vel, sub. populus Jeboue, JT. Pi. ex vers. præced. & ex ipsa sententia. Et dicetur, Calv. Ang. &c. Canticum hoc est Sanctorum post exactas hujus vitæ ærumnas.

Ter- tia persona activa sumitur impersonaliter. Et dicent, o. Ch. Ar. Itaque tum dicent, Ca. ¶ Ecce, &c. הִנֵּה אֱלֹהֵינוּ] Ecce, Deus noster ille, vel iste, M. P. Mo. Calv. Ca. For. vel, hic, Ti. sub. est, P. Ti. Vel, Ecce, Deus noster adest: nam, pro verb. substant. sæpe usurpatur. Hæc verba indubiè continent congratulationem ob Filii Dei in carne præsentiam. Confessio hæc est liberatarum reliquiarum, quæ præteritam perfidiam & defectionem suam damnant, dicuntque, velut admirantes, Hic est Deus noster, quem antea impiè contempnimus.

¶ Exspectavimus eum] Ejusque auxilium, toti ab eo pendentes. ¶ gestum notat anxie expectantium.

10. Quia requiescet manus Domini in monte isto] Nempe super populum ipsius, ad protegendum illum. Manus hic pro favore & auxilio Dei ponitur: & verbo quiescendi intelligitur tutelæ perpetuitas. Vel, manus, pro potentia; q. d. Deus potentiam suam exferet in Sione.

¶ Et, &c. וְיִבְלַע הַיָּם הַזֶּה פְּנֵי הַיָּם הַזֶּה עַל וְגו'] Et (vel, Sed, JT. Pi.) triturabitur, (vel potius, concalcabitur, Mo. Di. g. nam וְיִבְלַע primariò sign. concalcare, deinde triturare, quia id calcando olim fiebat; unde in lingua Syriaca prima significatio obtinet; deinde, quia non rectè triturari palea in sterquilinio dicitur, sed calcari optimè: ut enim putrescat palea, non superinjicitur sterquilinio, sed calcari & in intima ejus contundi solet, ut rectè ei permisceatur. Vel, exteretur, Ti.) Moab sub eo, vel subter eum, P. Pi. Di. Angl. Calv. &c. i. e. sub pedibus ipsius. Vide Psalm. 110. 1. Esa. 26. 6. Mal. 4. 3 P.

¶ Sub Christo ejusque populo sancto, sicut olim Moabitæ sub Davide protriti erant. Vel, apud se, V. sub se, R. in Di. in loco suo, V. JT. K. in Di. Angl. nempe Moabi; ubicunque inventus fuerit: quomodo sumitur Exod. 10. 23. 1 Sam. 14. 9. Hab. 3. 16 t. Esa. 46. 7. Sub nomine Moabitarum, (qui Israelitarum hostes infensissimi erant,) omnes Ecclesiæ hostes comprehendit. ¶ Sicut, &c. וְכַדְרֵי מַדְמֵנָה כְּכַדְרֵי מַדְמֵנָה] Sicut trituratur (vel, concalcatur, Di. &c. ad verb. ut concalcari, Mo. i. e. sicut pedibus conteritur; metaphora וְכַדְרֵי מַדְמֵנָה *) palea, vel stramen, in sterquilinio, P. Pi. &c. vel, in fimo, Mo. in ipso luto, M. ad stercorem, JT. in sterquilinio; i. e. sicut stramentum comminutum, quod in sterquilinio mittitur: vel, in Madmenah, ut sit nomen urbis Moab, (ut voluit pater Kimhi,) quæ Jer. 48. 2. וְכַדְרֵי מַדְמֵנָה dicitur.

Annotarunt Masorethæ, pro וְכַדְרֵי מַדְמֵנָה, legendum וְכַדְרֵי מַדְמֵנָה. Non video cur mendum hic statuatur, aut cur non legi possit secundum וְכַדְרֵי מַדְמֵנָה, in aquis sterquilini: neque enim in sicco sterquilinio, sed in humido, calcantur paleæ, ut citius putrescant. Quare laudo Jon, qui vertit, in luto: nam nec sola aqua, nec solum stercus, sed aqua stercorearia, facit lutum, cui immixta palea facile in putredinem vertitur, & aptissimum stercoreandis agris finum præbet. Al. sicut calcant aream [i. e. frumentum in area] in plaustris, o. sicut teruntur paleæ in plastro, Vulg. Hoc juxta ritum orientalium loquitur, qui, ob pratorum & foeni penuriam, paleas præparant esui animantium. Sunt autem carpenta ferrata rotis in sarracorum modum revolyentibus, quæ stipulam

^a Hi. in G. conerunt, & comminuunt in paleas^a. [Ca. totum sic reddit, *Tundenturque in suo solo Moabita, ut tunditur in fimo stramen.*]

11. Et, &c. *וַיִּפְרֹשׁ יָדָיו בְּקֶרְבוֹ נֶאֱשֶׁר יִפְרֹשׁ הַשְּׁחָה* [Et (vel, Nam, JT. Pi. Nempe, Ti.) expandet, vel extendet, manus suas in medio (vel, intimo, For.) ejus;

^b Pi. Calov. (scil. Moabi^b), sicut extendit natans ad natandum, P. sic M. Mo. Ti. &c. Intelligunt vel, i. de Moabo, five Moabita, qui, pressus hoc onere, omnia tentabit ut evadat^c;

^d G. quomodo illi solent qui è naufragio cupiunt enatare; sed frustra^d. Qui extendet manus suas, vel, i.

^e T. ut enatet, &c. *; vel, 2. ut misericordiam à victoribus imploret^f. Gestus hic est sese humiliantium, & se devictos fatentium.

Judæam, i. e. Ecclesiam, comparat mari, in quo Moabita, i. e. hostes populi Dei, rari, imbelles, & in periculo, undique aquis circumdati, reperiuntur. Fortè allusio est ad quoddam gentilicæ devotionis genus, quæ etiam nunc apud quasdam barbaras nationes in usu est, ut curru quo vehitur idolum sese in via prosternant, ut medii præscindantur rotis currûs; quâ re se deo gratissimum obsequium præstare arbitrantur^g. [Ca. locum sic reddit, *Passi in sua ipsorum regione manibus, ut solent natatores ad natandum.*]

Vel, 2. de Deo^h, vel Christo iudice & ultoreⁱ, qui extendet manus suas, ad puniendum [Moabum^k,] sicut natator expandere solet, &c. scilicet, & expandendo ferire^l. Ità Deus potenter extendet manus suas, ut hostes hæc illac percutiat; vide Zach. 5. 3. & tam facile illos conficiet, quàm natator aquam findit^m. Qui natant non irruunt toto impetu, sed leviter sese expandunt, & brachia placidè deducunt, aquas tamen proscindunt & superant: ità Deus absque ullo negotio, sine strepitu aut tumultu, hostes perdit & profligatⁿ.

Sensus, Omnia sibi subjiciet Deus^o. [Ch. sic vertit, *Et extendet plagam potentie sue inter eos, &c.*]

^p Et, &c. *וַיִּפְרֹשׁ יָדָיו בְּקֶרְבוֹ נֶאֱשֶׁר יִפְרֹשׁ הַשְּׁחָה* [Et humiliabit, vel de-

^q primet, (vel, demittet, JT.) superbiam, vel fastum, (vel, altitudinem, Mo.) ejus cum cubitis (vel, cum brachiis, M. Calv. vel, sub axillis, Ti.) manuum suarum, P. Ti. Calv.

V. i. e. brachiis suis. Intelligit partem illam quæ est à cubito ad manum. Solet enim natator illis partibus ducere, agitare, projicere ac depellere aquam P. Vel,

^r cum ulnis, [Anglicè *elbowes*,] vel axillis, (&c, consequenter, in flexionibus, motionibus, vel allisionibus; ut sit ab *אַרְבֹּת* insidiari, quod in angulis facere solent & homines & fera; atque ità natatori congruit:) manuum suarum,

(eadem planè phrasis occurrit Jerem. 38. 12. Ezec. 13. 18.) i. e. brachiorum suorum, ut manus ponatur pro brachiis^s. Notat Schindl. *אַרְבֹּת הַיָּדַיִם* apud RR. esse inguina, quod & apud Arabes est *אַרְבִּיתִין*. Hinc suspicio oritur & esse heemanticum, ac derivari à *רָבָה* multiplicari: itaque *אַרְבֹּת הַיָּדַיִם* esse eam pedum partem quæ plurimum carnis habet, nempe inguen aut femur; similiter *אַרְבֹּת הַיָּדַיִם* esse eam manuum partem quæ plurimum carnis habet, nempe lacertos, qui & præcipuas totius manûs five brachii vires continent. Atque ità sensus optimus esset, *Humiliabit superbiam ejus, unâ cum lacertis manuum ejus*: i. e. Sic deprimet superbiam cordis ejus, ut etiam frangat lacertos manuum ejus, quibus fidit ac superbit, ut viri fortes solent^t. Al. cum cubitis, &c. per quod brachia, adeoque robur, intelligit; q. d. Superbiam & robur ejus humiliabit^u. Al. cataraclis manuum suarum, JT. i. e. amplissimis & valentissimis manibus suis, quibus superbiam rebellium ità compressurus est, ut obicibus & cataraclis coercentur aquæ^v. [Aliis non placet.] 1. Repugnat usus cataraclarum, quæ aquam non demittunt, vel deprimunt, ut hic dicitur, sed sustinent & cohibent^w. 2. Tunc scripsisset, *arubbôth*, ab *arubbah*; non *orbôth*, ab *oreb*^x. Al. insidiis (vel, cum insidiis, Mo.) manuum suarum, Pi. Mo. i. e. insidiantibus manibus suis: hypallage. Metaphora à leone, qui in spelunca latitans feris transeuntibus insidiatur, ut ex improvîso profligens pedibus anterioribus illas deprimat, & comprehensas devoret^y. Plerique affixum in *יָדַיִם* referunt ad Deum, & *וְיָדָיו*, cum, instrumentaliter fununt. Id Hebræi potius dicerent *יָדָיו בְּקֶרְבוֹ נֶאֱשֶׁר יִפְרֹשׁ הַשְּׁחָה*: particulam autem *וְיָדָיו*, cum, instrumentum denotare, non puto exemplis probari posse. (Ità tamen reperitur Est. 9. 25^z.)

^z Ang.

^{aa} Calv.

^{ab} Jun.

^{ac} V.

^{ad} Ang.

^{ae} Di.

^{af} Mar.

^{ag} Jun.

^{ah} Ang.

^{ai} Pi.

^{aj} Ang.

^{ak} Pi.

^{al} Ang.

^{am} Pi.

^{an} Ang.

^{ao} Pi.

^{ap} Ang.

^{aq} Pi.

^{ar} Ang.

^{as} Pi.

^{at} Ang.

^{au} Pi.

^{av} Ang.

^{aw} Pi.

^{ax} Ang.

^{ay} Pi.

^{az} Ang.

^{ba} Pi.

^{bb} Ang.

^{bc} Pi.

^{bd} Ang.

^{be} Pi.

^{bf} Ang.

^{bg} Pi.

^{bh} Ang.

^{bi} Pi.

^{bj} Ang.

^{bk} Pi.

^{bl} Ang.

^{bm} Pi.

^{bn} Ang.

^{bo} Pi.

Rectè ait Mercerus, denotare conjunctionem, & adhesionem; & R. Mardochai ait esse particulam ligantem. Ego itaque affixum illud referrem quod pertinet præcedens in *וְיָדָיו*, nempe ad Moabum, & verterem, *Et humiliabit superbiam ejus, cum (unâ cum) insidiis manuum ejus*. Nempe, in corde Moabi erat superbia, in manibus ejus insidiæ: utraque de causa magna sibi pollicebatur: at utrumque, inquit, Deus deprimet, & cordis superbiam, & manuum insidias. Vel sic, *Et humiliabit superbiam ejus juxta insidias* (i. e. præsentibus insidiis) manuum ejus: i. e. Et si insidiis manuum suarum tutus esse sperabit; tamen præsentibus illis insidiis, & juxta eas, deprimet ejus superbiam Deus^a. ^a Di.

[Ca. locum sic reddit, *Usque adè illorum fastum deprimet, manisque membrasas*. Ch. sic, *Et humiliabit gloriam ejus cum impositione manuum suarum*. ^b o. sic, *Et humiliabis superbiam ejus super quæ manus injectit*. Sy. sic, *Et humiliabitur fastus ejus statim ad extensionem manuum illius*. Ar. sic, *Et superbiam ejus deprimet statim atque demiserit manus suas*.]

12. Et, &c. *וּמִבְצָר מִשְׁנֵב חֻמּוֹתָיִם הַשְּׁחָה* [Et (vel, Denique, Sy. Ti.) munitionem (vel, munitiones, Pi.) sublimitatis (vel, fortalitii, M. arduam, Ca. editumque locum, JT. & altum præsidium, Ti.) murorum tuorum (sub. o. Moab, Pi.) incurvabit, (vel, inclinabit, Ti. demolietur, Ca. deprimet, JT. stravit, M. sternet, præ. pro fut^b, scil. Jehova^c), humiliabit, (vel, demittet, JT. deprimet, Pi. Ti. turbabit, Ca.) pertingere, ^b v. vel pervenire, faciet (vel, deturbabit, JT. dejiciet, Ti. Pi. pessundabit, Ca. deduxit, M.) in, vel ad, terram usque ad pulverem, Mo. P. &c. vel, ad terram in lutum usque, Ti. vel, humi, Ca. Insolescebant Moabita fiduciâ munitionum^d: hinc tria verba conjungit, prosternet, humiliabit, dejiciet, & in pulverem rediget; ut nè vestigia quidem essent veteris ruinæ^e. ^e Calv.

^f Musc.

^g Calv.

^h Calv.

ⁱ Calv.

^j Calv.

^k Calv.

^l Calv.

^m Calv.

ⁿ Calv.

^o Calv.

^p Calv.

^q Calv.

^r Calv.

^s Calv.

^t Calv.

^u Calv.

^v Calv.

^w Calv.

^x Calv.

^y Calv.

^z Calv.

^{aa} Calv.

^{ab} Calv.

^{ac} Calv.

^{ad} Calv.

^{ae} Calv.

^{af} Calv.

^{ag} Calv.

^{ah} Calv.

^{ai} Calv.

^{aj} Calv.

^{ak} Calv.

^{al} Calv.

^{am} Calv.

^{an} Calv.

^{ao} Calv.

^{ap} Calv.

^{aq} Calv.

^{ar} Calv.

^{as} Calv.

^{at} Calv.

^{au} Calv.

^{av} Calv.

^{aw} Calv.

^{ax} Calv.

^{ay} Calv.

^{az} Calv.

^{ba} Calv.

^{bb} Calv.

^{bc} Calv.

^{bd} Calv.

^{be} Calv.

^{bf} Calv.

^{bg} Calv.

^{bh} Calv.

^{bi} Calv.

^{bj} Calv.

^{bk} Calv.

^{bl} Calv.

^{bm} Calv.

^{bn} Calv.

CAP. XXVI.

1. **I**N die illa] Quum ab exilio Babylon. populus redierit^a: & quum liberabitur è captivitate Babeli^b. ¶ Cantabitur (vel, Cantetur; ideo enim composui^c;) canticum istud] A Propheta compositum, non solum ut liberati gratias agerent, sed ut in exilio armarent se fiduciâ & spe meliorum^d. ¶ In terra Juda] Id est, in Ecclesia^e, Novi Testamenti^f. ¶ Urbs, &c. *וְיָדָיו בְּקֶרְבוֹ נֶאֱשֶׁר יִפְרֹשׁ הַשְּׁחָה* [Civitas fortis (vel, firma, G. vel, fortitudinis, Angl. obfirmationis, For.) nobis, V. Ang. &c. nempe Hierosolyma^g, cujus (licet non multo post dirutæ) plena restitutio hic promittitur^h. Sensus sublimiore rectè referes ad civitatem cœlestem, cujus conditor *יֵשׁוּעַ* Jesusⁱ. ¶ Salvator, &c. *יֵשׁוּעַ* [Salutem ponit, vel ponet; (vel, disponit, JT. sub. Deus, P. M. JT. Pi. Ang.) muros (vel, muris, JT. pro muris, M. Pi. Ang.) & antemurale, Mo. P. vel, [pro] antemurali, M. Angl. pro præmunitione, Pi. præmunitioni, JT. i. e. Salutis causâ cinxit eam Deus muro & antemurali^j. Salus (vel, Salus ipsa, i. e. Deus^k, Salutare, o. Salvator, For.) ponet (vel, posuit, G.) murum, vel muros, & propugnaculum, Ti. vel, circummurale, o. antemurale ejus. Ideo invicta nobis urbs est, quia optimo omine, Deo ipso jubente, est condita^l. Controversia est apud Hebræos de voce *חֵיָל*, quæ aliis est murus inferior, & *חֵיָל* est superior; aliis, contrâ, est murus superior, & *חֵיָל* inferior: aliis est, fossa quæ ducitur ante murum^m. Vide 2 Sam. 20. v. 15. 1 Reg. 21. 23. Lam. 2. 8ⁿ. Urbs hæc est Ecclesia Christi, cujus murus & antemurale est salus & triumphus Christi. Contra hanc portæ inferi non prævalebunt^o.

^a Calv. sim.

^b Pi.

^c G.

^d Calv.

^e Pi. Ang.

^f Pi.

^g Calv.

^h G.

ⁱ G.

^j G.

^k G.

^l G.

^m G.

ⁿ V.

^o Ang.

^p M.

^q Pi. Me. T.

^r Pi. Ang.

^s Ca. v.

^t For. sim.

^u Calov.

^v T. ex Hi.

^w Jun.

^x For.

^y Pi.

^z Cedere

cedere jubentis²; vel, ipsorummet beatorum, accepta à Christo sententiâ, *Venite, benedicti, &c.* cum triumphali plausu cœlum subeuntium³. Apostrophe est⁴. In canticis personarum mutatio, & conversio ad absentes, ut varietatis, ita & jucunditatis, plurimum habet⁵. ¶ *Et ingrediatur gens justa, &c.* Illi Judæi qui ex cæteris oppidis agrisque in loca longinqua profugere quàm Religionem mutare maluerunt⁶. Vel, populus Dei, qui justus est, &c.⁷. Christi cultores⁸. Sugillatio civium præcedentium, quibus auferendum erat Regnum Dei⁹. Ideo ait, *Aperite portas, &c.* h. e. mutantur cives; nam propter peccata priorum urbs diruta est¹⁰. Non solum designat ad quos hæc prophetia pertinet, sed fructum castigationis ostendit, quia, post purgatas sordes Ecclesiæ, sanctitas & justitia purior enitescet¹¹.

3. *Vetus, &c.* יָצַר סִמּוּךְ תְּצוֹר שְׁלוֹם כִּי בָהּ [Locus obscurissimus, quem variè reddunt.] Figmento fulto custodies, five servabis, pacem, pacem: (vel, pacem, pacem, inquam, Ti.) quia in te confisus, Mo. vel, speratum est, Ti. Proposito firmo (Heb. Imaginatione sustentata, seu suffulta, deficit ב, vel ג,) custodis (apostrophe ad Deum,) continuam pacem, quum in te confidit aliquis¹². Affectu firmo custodis pacem, pacem, inquam, eò quod in te speratum sit, Q. in V. Figmentum fultum, i. e. Decretum firmum est; servabis, scil. eam à malis; pacem, pacem, scil. dabis illi urbi; quia in te speravit, non in suis viribus, aut externis auxiliis¹³. Natura fixa pacem pacem tuebitur, quippe tibi confidens, Ca. Cogitatio fixa: (Concisè dicit:) custodies pacem, pacem; quoniam in te confisus est. Significat Ecclesiæ pacem non pendere ex mundi statu, nec ex imaginationibus nostris erraticis, sed in Dei fixa cogitatione, æternoque ac immutabili consilio; ideoque eam non mutare, nec esse cur vacillent aut hæsitent pii¹⁴. Eum, cujus desiderium est conjunctum tibi custodies in pace, in pace, quia tibi fides, P. Affectus innixus est tibi, custodiens te illum in pace, eò quod in te confisus sit, M. Desiderium justis qui est conjunctus tibi & innixus, custodis illum à malo: dabisque illi pacem, quia sperat in te, He. in V. Desiderium stabile, five stabilitum, vel, Cogitatio stabilis, i. e. Completa sunt & stabilitæ spes & cogitationes nostræ de adventu Christi: servabis pacem, &c. Verbum יָצַר sign. & cogitare, & desiderare; & יָצַר, fulcire¹⁵. Cogitationem (vel, Figmentum, aut Imaginationem, i. e. Animum) innixam tibi custodies: pax, pax erit illi, quia in te confidit, V. Vox יָצַר figmentum quidem, & opus fictile, sign. sed apud Hebræos poni solet pro cogitatione. Itaque optimè vertamus, Cogitationi suffulta (sub. tui fiducia, ô Deus,) præstabis res prosperas: res prosperas, inquam, quia tibi confisa est¹⁶. Cogitationi (Heb. Figmento, Jun.) innitenti custodis continuam pacem, quum tibi confidit, JT. Propositio Ecclesiæ, omnes ad se & ad Deum jubentis accedere per fidem P, sumptâ occasione ex præcedentibus Dei verbis: quæ primùm epiphonemate confirmat hoc versu; deinde omnes jubet eandem fidem in Deum adhibere ad percipiendam salutem, usque ad v. 7. Est autem cogitationis nomen synecdochicè accipiendum, pro viro qui totâ cogitatione & toto animo confidenter nititur Deo per fidem in Christo¹⁷. Custodies illum in perfecta pace, cujus animus in te fixus est; quia in te confidit, Ang. vel, Animum fixum, five stabilem, custodies in pace continua, &c. vel, Animo fixo servabis constantem pacem, &c. Angl. ut prima verba respiciant piorum constantiam & fiduciam in Deo, sequentia sic agentibus pacem à Deo polliceantur. יָצַר proprie sign. formam, vel figuram, vel rem efformatam, Esa. 29. 16. Hinc applicatur corpori ejusque formæ, Job. 17. 7. Psal. 103. 14. Interdum & animæ, & præcipuè menti; indèque significat quicquid in ea formatur five concipitur, cogitationem, deliberationem, &c. Animus fixus hic ponitur pro viro animi fixi: ut firmitas ponitur, tum pro manibus firmitatis, five firmis, Exod. 17. 12. tum pro præceptis firmitatis, five firmis vel fidelibus. Sic stultitia, Prov. 24. 9. & sapientia, Mic. 6. 9. & pax, Psal. 120. 7. & oratio, Psal. 109. 4. pro viro stultitia, sapientia, pacis, & orationis¹⁸. Vatablus vertit, [ubi, nescio, secus enim habet in Criticis Londinensibus,] quem sequuntur Genevenses, Cogitatio suffulta est, quod servabis, &c. Id non rejicio. Tamen quia Hebræi

ex suo idiotismo id potius dicerent, יָצַר יָצַר, præcedente adjectivo, videntur mihi prima illa verba rectè legi per admirationem, ut totus versus sic exponatur, *Cogitationem suffultam! servabis pacem, pacem: quia in te speratum est.* Quod si quis hæc cum versu præced. magis velit conjungere, dico יָצַר יָצַר esse expositionem ejus qui in fine præcedentis versus vocatur custodiens fidelitatem. Quis is est? qui est cogitatione, seu figmento, cordis fultus, firmus, bene nixus: i. e. qui, postquam semel factus est justus, ut dixit v. præced. non est cogitatione inconstans ac vagus, ut ille Jac. 1. 6, 8. sed est יָצַר, pro יָצַר, in cogitationibus, in affectibus & concupiscentiis, suis (id enim apud scriptores Hebræos est יָצַר) suffultus, bene firmatus & fundatus. Hunc, inquit, tu Deus custodies in omnimoda pace. Non video cur quis hoc rejiciat*. Aq. locum sic reddit, Πλάσμα * Di. ἐσνεργεῖον, φύλαξις εἰρήνης, ὅτι ἐπ' αὐτῷ πιστάται, Figmentum stabile, custodio pacis, quia in ipso confisi sunt. Sym. τὸ πλάσμα ἡμῶν ἐπηρεῖον, ἡτοὶ ἐπηρεῖον, Figmentum nostrum sublatum, vel firmatum, &c.¹⁹. Hinc Vulg. *Vetus error abiit, &c.* [Quam versionem quomodo cum textu Hebræo conciliant, lepidum est cernere. Videat, cui vacat, insignes & pudendas S. S. σφαλμάτων in For.]

4. *Sperastis, &c.* בְּטַח בַּיהוָה יָצַר יָצַר *Sperate, vel Confidite in Domino in æternum, Di. sic Pi. Ang. Calv. vel, indefinenter, G. vel, ultra & ultra, vel, assidue magis, assidue assidue: quod non solum ad tempus referri potest, sed etiam ad ipsam actionem²⁰. ¶ In, &c.* יָצַר יָצַר *Quia, vel Nam, in Jāb (vel, Domino, M.) Domino (vel, Jēhova, JT. Pi. vel, Deo, M. sub. est, P. JT. &c.) petra, five rupes, (vel, fortitudo, M. Ang. &c.) seculorum, Mo. M. JT. Pi. Angl. i. e. quæ durat per omnia secula. Sic, regnum, & salus, & justitia, seculorum, i. e. æterna; Psal. 145. 13. Esa. 45. 17. Dan. 9. 24²¹. Vel, perpetua, Ti. Quia fidendum est Deo Jēhove forti in seculo, P. Quoniam in Deo Jēhovah, robore sempiterno, sub. fidendum est; vel, fortitudine æternâ & perpetuâ, V. Tunc enim salvi eritis in verbo timoris Domini fortissimi seculorum, Ch. Quia Dominus Deus potens est in æternum, o. Quia Jā Jova numinis est sempiterni, Ca. Quia Dominus Jēhova rupes est in æterna secula, Di. ex Belg. ב in יָצַר nominativo præfigitur pleonasticè; ut in יָצַר malus, Exod. 32. 22. בְּרִשְׁתָּךְ rete, Job. 18. 8. בְּרִימִים multi, Psal. 55. 19. בְּעֹרָה auxilium tuum, Os. 13. 9. Apud Arabes nihil hæc phrasi usitatus, ut [in Arab. vers.] Luc. 5. 12. & Act. 3. 2. Et ecce in viro, id est, Et ecce vir²². Jā [hic] idem qui Jova²³. Jāb est quædam abbreviatio Jēhove. Putem Jāb Jēhovah esse Deum de Deo, aut Filium Dei, ut supra 12. 2. & Psal. 68. 5. In Jāb est nomen Dei. [Vide ibi dicta.] Locum ergo sic expono, Confidite in Deo assidue magis, quia in Filio Dei est petra (firmitas, securitas, tranquillitas) seculorum, omnium, tum quantum ad creationem, tum etiam quantum ad restaurationem; ut solum illi possint consistere tam ex prioris seculi hominibus, quàm nostri, quàm futuri, qui isti Petræ innixi fuerint²⁴.*

5. *Quia, &c.* כִּי הָיָה יוֹשֵׁב מְרוֹם *Quid incurvabit (vel, incurvavit, M. G. Factum enim est hoc Canticum, ut tunc caneretur cum res gesta esset²⁵. Vel, deprimit, JT. depressit, Pi.) habitatores excelsi, Mo. P. vel, sublimitatis, M. V. loci alti, JT. Pi. i. e. qui in summa auctoritate constituti erant²⁶; qui oppida munita & celsa palatia incolunt²⁷. Babylonios: item omnes Ecclesiæ hostes²⁸. ¶ Civitatem, &c. Id est, vel, Hierosolymam²⁹; vel, 2. Babylonem³⁰; vel, 3. Niniven³¹; vel, 4. mundum universum³²: [vel, 5. civitates. Sing. collectivè, ut Esa. 25. 2.] ¶ Humiliabit³³. Vel, humiliavit³⁴; gloriam ei abstulit³⁵.*

6. *Conculcabit, &c.* תִּרְמָסֶנָּה רַגְלֵי רַגְלֵי *Conculcat, vel Conculcabit, (vel, Ut calcet, Ti. sim. Ar. Ca.) eam pes, (sing. collectivè, ut Job. 39. 15. Psal. 9. 16. & 36. 12³⁶.) pedes (vel, nempe pedes, Ang.) afflicti, five pauperis, Mo. P. M. JT. &c. In ea habitabunt soli pauperes & egeni, qui soli post excidium manebunt³⁷. Accipi hæc possunt, vel, de terrena Hierosolyma, nunquam iterum habitanda nisi à pauperibus, ut hodie constat; vel, de civitate infidelium, five mundo, cujus gloriam fideles proculcârunt³⁸. Contemnent Assyrios Hierosolymitæ pro perditis habitis³⁹.*

7. *Semita*, &c. *אֲרֵץ לְצִדִּיק מִשְׁרֵי יֵשׁוּר מִעֵינֵי צִדִּיק* [*Semita* (vel, *Via*, Ca. V.) *justi*, vel *justorum*, (vel, *justo*, Mo. Calv. V. sub. est, Ti. &c.) *recta*, P. Ti. vel, *aquitas*, Ca. vel, *rectitudines*, Mo. V. Calv. Id est, *Via aqua*, five *æquabilis & plana*, erit *justo*. Vel, *integritas*, Ang. vel, *equalitas*, vel *rectitudo*, h. e. *via æqualitatis*, five *rectitudinis*. Ellipsis qualis Psalm. 119. 142. *lex tua est lex veritatis*, & v. 172 P. Al. *Semitam æquitatum* dabis *justo*, M. [Posteriorius comma versus sic reddunt:] *Recte*, (vel, *Rectum*, five *Rectam*, Calv. vel, *O rectissime*, M. Ang. O Deus, *recte*, P. Tu, o *recte*, Ti. Ang. Tu qui *rectus* es, V.) *orbitam*, vel *callem*, vel *viam*, vel *semitam*, *justi* (vel, *justorum*, Ca.) *librabis*, Mo. vel, *ponderabis*, P. *ponderas*, Ti. *tu dirigit*, M. vel, *aquabis*, V. Calv. *tu libras*, Ca. vel, *libratam reddes*, ad *libellam* & *perpendicularum æquabis*, nē scil. offendat in ea q. Verbum *אֲרֵץ*, de via usurpatum, sign. tum *exacite considerare*, qualis via sit, an bona, an mala, &c. & *decidere*, &c. vide Psalm. 58. 3. Prov. 4. 26. & 5. 6, 21. tum *complanare*, five *æquare*, ut Psalm. 78. 50. Itā hīc accipio, *Tu complanando viam justī æquas*, vel *æquatam reddis*. Sensus est, *semitam justī esse æquabilem*; à Deo enim vias ejus complanari *. Non laudat hīc Propheta piorum justitiam; sed docet Dei benedictione prosperos illis esse successus in toto viæ cursu, Deique veluti librā complanari vias justī, quantumcunque difficiles & asperæ videantur. Exemplum adduxerat v. 5. & 6. quo comprobatur Deo esse fidendum. Nam etiam si differre videatur impiorum vindictam, iis tandem vicem reddet. Jam nunc opus hoc Dei & cætera omnia commendat argumento à minori ad majus, in hunc modum, *Semita quam quivis justus ambulat rectissima est*; nihil in ea tortuosum, nulli injurius est: atque hanc ipsam rectitudinem tu, Domine, ipsi præstas; *semitam ejus tu regulas*; tu lineas ducis, & signa in itinere figis, nē deviare possit. Quāto igitur rectiora sunt tua judicia, &c! Certō scio quōd viri docti hanc elucidationem probabunt. *אֲרֵץ* sign. *viam tritam plastro*, & *quæ orbitas habet*; *אֲרֵץ*, *regulabis*, i. e. *regulare soles*. Ponitur autem hīc, Hebræo more, antecedens pro relativo; *Rectum actum justī tu regulabis*, pro, *Via justī recta est, quam tu regulare soles*; cujus rectitudo omnis à te est. Apostrophe est ad Deum *, ad quem ab hoc versu & deinceps sermonem convertit. [Alii versus sic reddunt:] *Iter justō* (illi qui definitus est suprà v. 2. & 3.) *rebus æquissimis*, (Heb. *rectitudinibus*, Jun.) *recto orbitam justī libras*, JT. i. e. Facis ut omnia succedant æquissimè, & utramque lancem secundarum & adversarum rerum justius quā ullā aurificis staterā moderaris. Confirmat propositionem [v. 3. traditam] ab operibus Dei, quorum asseritur, 1. justitia & æquitas summa erga electos, usque ad v. 11. deinde veritas, usque ad 19. *Iter justī omni rectitudine*, (Heb. *rectitudinibus*: deficit *אֲרֵץ*;) *rectā librā* (Ellipsis nominis conjugati, *אֲרֵץ*;) *orbitam justī libras*: q. d. Tu, o Deus, recte & paternè gubernas pios, castigando scil. eos per hostes, & resipiscences liberando ab illis *. Non sperno aliorum interpretationes, præsertim Junii, & quæ longè alia est à Junii, Tigurinorum. Addo tamen sic verti posse, *Via justī sunt rectitudines*: *rectus est*: *semitam justī ponderabis*. Certè qui *אֲרֵץ* insigniverunt accentu Zakeph katon, voluerunt, inter pronuntiandum ibi paululū vocem hærrere. *אֲרֵץ* etiam verti potest, *libra*, *ponderas*, i. e. Tu, Deus, ipse expende an non justus rectus sit, & an non via ejus sint rectitudines b. [Al. sic:] *Via justorum recta facta est*, & *præparata via justorum*, o. *Semita recta est pauperibus*, ac *rectum & planum iter justorum*, Sy. *Justorum via recta est*, *via veræ pietatis recta est*, Ar. *Semita justorum recta sunt*: operantes quoque in via justorum diriges, Ch. Malim reddere, etiam *opera viæ justorum diriges*. Legisse videtur Chaldaeus, *אֲרֵץ לְצִדִּיק מִשְׁרֵי יֵשׁוּר*, *rectitudinem semitæ justī librabis*. In editione Buxtorfiana malè punctatur *אֲרֵץ*, quod est, *facientes*: sed punctandum est, *אֲרֵץ*, quod in Venet. est *אֲרֵץ*, melius sanè quā in Buxtorf c.

8. Et, &c. *אֲרֵץ אֲרֵץ אֲרֵץ* [*Etiam* (vel, *Sanè*, Ca. Imò, Ang.) *viā* (vel, in *via*, P. Ang. &c. in itinere, JT. Pi.) *judiciorum tuorum* (vel, *sententiarum tuarum*, Ca. id est, *tua Legi semper obsequentes* d; vel, quum incedere-

mus sub castigationibus tuis †; cum mala nos premerent f,) *exspectavimus*, vel *speravimus*, te, Mo. P. &c. i. e. opem tuam g: vel, in te, M. &c. ¶ *Nomen*, &c. *אֲרֵץ לְצִדִּיק מִשְׁרֵי יֵשׁוּר* [*Ad nomen tuum & ad memoriam*, five *memoriale*, tui (sub. fuit, M. Angl. etiam cum castigaremur h; vel, sub. fertur, JT. ferebatur, Pi.) *desiderium animæ*, Mo. P. Pi. &c. sub. *nostræ*, P. Pi. i. e. Recordabamur promissionum tuarum, & desiderabamus earum complementum, atque itā illustrationem gloriæ tuæ i. In nomine tuo & memoriali erit *desiderium*, i. e. Anima nostra tenebitur desiderio nominis ac memorialis tui. Idem sunt *nomen & memoriale* k, & per utrumque Deum intelligo: q. d. Nihil aliud præter te cupimus l. Ad levem tui commemorationem, vel recordationem, ardens desiderium tui mox in animis nostris excitari solet m.

9. *Anima*, &c. *אֲנִי וְנִפְשִׁי* [*Animo meo*, vel *Animā meā*, (deficit *אֲנִי*; q. d. Ardente affectu o,) *desideravi te per noctem*, Pi. P. &c. in nocte, Mo. i. e. dum alii fomno indulgent p. Vide Psalm. 63. 7. & 119. 62. Cant. 3. 1. & 5. 2. q. d. Nullum tempus tam importunum quo te non invocem aut requiram r. Vel, q. d. in rebus adversis, quæ per noctem sæpe significantur *. ¶ *Sed &*, &c. *אֲנִי וְנִפְשִׁי* [*Etiam* (vel, *Sed &*, M. &c.) *spiritu meo* (sub. qui est, Pi.) *intra me*, Calv. &c. Al. *Avidā mente pectoris*, Ca. Al. *Quamdiu spiritus meus fuerit intra me*, V. fim. For. *Quamdiu vivam* t. Per *animam & spiritum* vires omnes intellige v. q. d. Ego omnes animæ meæ facultates in hoc intentas habeo; ut quæram nomen tuum. *אֲנִי* sæpe sign. *animam vitalem*, hīc verò *affectum* aut *voluntatem*, quia distinguitur à *אֲנִי*, quod *partem intellectivam* denotat x. Malim *אֲנִי* & *אֲנִי* hīc idem esse, varietate vocum elegantiae tantum gratiā adhibitā y. ¶ *De mane*, &c. *אֲנִי וְנִפְשִׁי* [*Mane* (vel, *sedulo*, V.) *te quæram*, vel *quæsi*, V. Pi. Ang. i. e. preces ad te fudi z. Ad verb. *diluculabo ad te*, V. Non quæram obiter & oscitanter, sed ardentè ac indefinenter, donec inveniam a. ¶ *Cum*, &c. *אֲנִי וְנִפְשִׁי* [*Nam cum*, five *quando*, (vel, *ex quo*, Calv.) *judicia tua* (sub. fuerunt, P. vel, fuerint, M. Calv. V. exstant, Pi. edita fuerint, Ti.) *in terra*, Mo. P. M. &c. vel, *super terram*, ut l. vertitur Psalm. 9. 4. Esa. 3. 26 b. *Nam ut sunt tue sententiæ in terris*, Ca. ¶ *Justitiam discent* (i. e. emendantur c. Vel, *discerent*; Heb. *didicerunt*. Sed tempus illud modò officium denotat; vel potentiali formā, ut alibi, quemadmodum futurum, sæpe usurpatur, Mal. 1. 8. &c. d.) *habitatores orbis*] q. d. Non tantum nos, populus tuus. Vide Psalm. 9. 17, 20, 21. Malim tantum pios hīc denotari per *terre incolas*, quia sincera resipiscencia hīc describitur *. Significat homines (qui rebus secundis lasciviunt) ferulis erudiri ad timorem Dei. Locus hic est de utilitate crucis †. Al. *Secundum quod judicia tua*, i. e. Juxta normam judiciorum tuorum quæ in homines exerces, illi quoque *justitiam addiscunt*, ut talia videlicet judicia exerceant qualia te exercere vident; vel, quōd tunc justitiæ student mortales, cum te animadvertunt in justos severum f.

10. *Misereamur*, &c. *אֲנִי וְנִפְשִׁי* [*Fiat* (vel, *Fiet*, M. Quum sit, JT. Si fiat, G. Quod si tribuatur, Ca. Tamen quum exhibeatur, vel Quamvis exhibeatur, Angl. Particulæ enim sæpe omittuntur, ut Deut. 8. 12. &c. d.) *gratia*, five *miseriordia*, impio, Mo. P. Ang. &c. *Impius gratiam obtinebit*, V. Calv. At quum gratiam experitur impius, Pi. ¶ *Non*, &c. *אֲנִי וְנִפְשִׁי* [*Non* (vel, *Nec*, V. Calv. Non tamen, G.) *discit*, &c. Pi. vel, *discet*, V. Calv. G. &c. Finge, inquit, improbum non puniri, quinimo beneficiis affici: actum est: scito nunquam eum ad famam mentem rediturum h. Dixerat pios, licet afflictos, in Deum sperare, &c. nunc, contrā, impios adeo non plagis emendari, ut etiam beneficiis deteriores reddantur i. ¶ *In*, &c. *אֲנִי וְנִפְשִׁי* [*In terra* (vel, *Sed in terra*, Ti. Pi. Nam in ipsa terra, G.) *rectitudinum* (vel, *rectorum*, P. Calv. V. sub. *operum*, V. Calv. Nomen hīc scem. est, ideoque ad homines referri nequit k. Vel, *plana*, Ti. *planissima*, Pi. fim. Angl. ubi omnia æquata sunt, ubi homo rectā ambulare facile potest †: *æquissima*, JT. vel, *correctionis*, i. e. in hac vita, in qua est poenitentiae locus l,) *iniquè aget*, vel *agit*, Mo. P. Ti. JT. Pi. G. &c. *Terram* hīc intellige Judæam m: vel, For.

Ang. sim. Ecclesiam, ubi regnat iustitia; in qua docetur Verbum Dei, quod ostendit viam salutis planam & rectam. q.d. Etiam si parceres Judæis, nihilo meliores redderentur. *¶* Et non, &c. *וְלֹא יִרְאוּ וְלֹא יִדְעוּ* Nec videbit (vel, Neque considerat, G. sic Pi. vel, Jus est ne videant, [Judæi scilicet, vide ad præced. membrum,] vel, Non vult cernere, Ang.) magnificentiam, vel majestatem, sive sublimitatem, Dei, V. Calv. &c. i. e. potentiam super omnes mortales. Myſteria ejus & consilia non intelligit. Cælo & salute excludetur. Potius, Non observabunt opus Dei, sive misericordiam, sive judicium: quæ interpretatio ex sequentibus confirmatur. [Alii verum sic reddunt,] Num gratia fiet impio, qui non didicit iustitiam, sed in terra ubi quæ recta sunt fieri debent perverse agit? non videbit in magnificentiam Domini, M. Numquid misericordiam consequetur improbus, qui non didicit iustitiam, sed in terra rectorum operum inique agit, & non considerat magnificentiam Jehovæ? Q. in V. Gloriam suam patefacit Deus tum per opera naturæ, tum per miracula, aliæque documenta. Impios itaque hinc objurgat, quod ad ea oculos claudunt, nec animadvertunt, tametsi vanis in rebus sint perspicacissimi.

11. Exaltetur, &c. *וְיִתְּנָהּ* Excelsa est manus tua, Mo. exaltata est, P. For. magnificata est, i. e. magnifica fecisti opera. Cum exaltatur, Ti. JT. Pi. Ang. scilicet, vel, percutiendo populum tuum propter peccata; vel, superbos tuos hostes perdendo, & populum tuum liberando. Utcunque exaltata fuerit, Calv. Cum exaltatur—ut percutias, M. Idem repetit, impiosque accusat, & ostendit non posse eos ignorantiam prætexere, quia perspicua est Dei manus, adeoque ipsorum socordia est voluntaria. *¶* Et, &c. *וְלֹא יִדְעוּ* Ne videant, Mo. P. For. infideles nempe Judæi: indigni enim sunt qui ejus gloriam videant, quem spreverunt, &c. Non (vel, & non, V. sed non, Ang. ipsi non, M.) vident, M. Ti. JT. Pi. i. e. non advertunt: vel, videbunt, Ang. [Alii cum verbis præcedentibus jungunt:] Elutam istam manum non cernunt, Ca. Celsitudinem manuum tuarum nequaquam vident, Sy. *¶* Videant, &c. *וְיִדְעוּ* Videbunt, (vel, Videbunt aliquando, Q. in V. At videbunt, Pi. Ang. i. e. cogentur videre atque experiri, ut Psal. 48. 6. Vel, videbunt, i. e. sentient cum dolore, ut 1 Sam. 5. 7, &c. Esa. 30. 30. Sic, videre (pro, pati) mortem, Psal. 89. 49. Joh. 8. 51. &, afflictionem, Lam. 3. 1. t. *וְיִדְעוּ* quæ verbum videndi repetitur in diversa significatione eleganter, & erubescunt (vel, & pudeſcent, Ti. Calv. sim. M. Ang. Heb. & erubescunt; *יִתְּנָהּ* nam voces quæ sequuntur pendent à verbo præcedente, videbunt & zelum (tuum) erga populum, JT. Pi. nempe tuum. Convertunt ordinem vocum Hebraicarum, vertuntque, Videbunt zelum populi tui, & erubescunt, Q. in V. Heb. zelum populi, genitivus objecti: æmulationem quæ prosequeris populum tuum; vel, zelum quo liberas eos ab hypocritis per deletionem eorum, ex collat. sequentium. Zelum; non quo illi zelantur Dei causâ, ut Num. 25. 11. &c. sed quo Deus zelatur pro illis, Esa. 63. 15. eorum hostes & injurias ulciscens. Vide Esa. 43. 3, 4. Zach. 1. 15. & 2. 5, 8. & 8. 2. Al. zelo populi, Mo. P. M. vel, æmulatione (sub. quadam, Ti.) populi, Calv. Ti. sub. tui, Ti. vel, ob eorum æmulationem (i. e. invidiam & malitiosam tractationem, amarum illum zelum Jac. 3. 14.) erga populum, Ang. sub. tuum, ex seq. membro, ut Esa. 58. 13. ex præced. Videant, (Correctio est, iracundiæ & zeli plena: q. d. Quid peto? ne videant? imò, imò videant. Fut. sunt, sed pro optativis.) & pudeſcant zelantes populi, nempe Judæi, qui tantum sibi Deum voluerunt, ægréque tulerunt Gentium conversionem, &c. Heb. zelum populi; in abstracto loquitur, quia nulla gens magis hoc vitio laboravit: vel, zelus populi, pro populo zeli. Videbunt & pudeſcant zelantes in populo, Sy. Scientes, vel Videntes, confundantur: (i. e. confundentur. Prophetæ enim, cum optare videntur, prænunciant futura.) zelus apprehendet populum ineruditum, o. id est, Judæos, qui per zelum crucifixerunt Dominum. *¶* Et ignis, &c. *וְיִתְּנָהּ* Etiam (vel, Quin, Ti. Quin &, sive Quinetiam, JT. Pi. Calv. Sed &, vel Insuper &, vel Quinimo, For.) ignis hostes tuos consumet, sive comedet, P. sic V. JT. ad verb. comedet eos, Mo. sim. V. sed eos redun-

dat. Vel, Ignis hostium tuorum (vel, qui hostes tuos absumit, M. sive consumere solet; Heb. ignis hostium, genitivus objecti:) vorabit eos, Calv. M. &c. Igne hostium tuorum devorabis eos, Ti. vel, ignis hostes tuos absumet, For. Per ignem hinc intellige pudorem in genis; qu. d. Pudor, quo perfunderet soles inimicos tuos, absumet eos. Ignis hostium dicitur, cujus objectum sunt hostes, He. in V. qui hostibus paratur, vel, quo hostes prosequeris, Deut. 32. 22. Psal. 21. 10. & 97. 3. ut supra, zelus populi. Sic, injuria mea, Gen. 16. 5. Lam. 3. 59. i. e. mihi illata; &, maledictio tua, Gen. 17. 13. i. e. quæ tibi maledici possit; &, laqueum ejus, Job. 18. 10. i. e. illi tensus. [Alii verum sic reddunt,] Ità excelsa manus tua, ut eam non videant qui invident populo tuo: sed ubi videbunt, pudeſcent: imò ignis devorabit hostes tuos. Ignis, i. e. mors subita, quali ex incendio; supra 9. 5. P. Al. Exaltata est manus tua: an non viderent? videbunt, & erubescunt: zelo populi tui, etiam igne hostium tuorum, comedes eos: Zelus populi est, zelus quo tu ferris in populum tuum: sic & ignis hostium est, quo ferris in hostes. In utroque subintelligitur instrumenti, sive causæ. Duæ igitur proferuntur causæ quæ Deum impellent ut impios istos de quibus v. 10. consumat: prima est, zelus quo afficitur erga suum populum; altera est, ardor iræ quo incenditur in hostes suos: Ecclesia hinc asserit veritatem judiciorum Dei proleptice, tum in improbos, hoc versu, ubi asseritur cum veritate iustitia judiciorum Dei, & cum noxâ comparatur poenâ; tum erga pios, versu seq. quæ postea pluribus exponuntur elegantissime usque ad versum 19. [Ch. locum sic reddit, Domine, quando revelatus fueris in potentia tua, ut benefacias timentibus te, non erit lumen inimicis populi tui: videbunt impii, & confundentur; vindicta populi cooperiet eos; ignis quoque inimicos tuos consumet.]

12. Domine, dabis, &c. *וְיִתְּנָהּ* Dispones (ordinabis, M. V. Calv. Ang. Ch. concitabis, Ca. stabilies, præparabis, V.) pacem nobis, Mo. P. JT. Dispone, vel stabili, vel da, nobis pacem, LXX, Ar. sive res prosperas. P. Preparato, &c. Ti. Pone, vel colloca, (i. e. firma, & firmatam conserva,) nobis pacem, i. e. omnia ad felicitatem pertinentia. Est vox piorum, qui, perditis hostibus Dei atque suis, certò sperant & postulant quod respirare paululum possint, & tranquillam vitam agere. A. severa hostium punitione pergit ad gratiosam Dei dispensationem erga populum suum, &c. *¶* Omnia, &c. *וְיִתְּנָהּ* Quia, vel Nam, etiam (vel, Quippe qui, Ca.) omnia (sub. alia, Ti. vel, omnes, JT.) opera (vel, res, JT. negotia, Heb. actiones, Pi.) nostra (nostras, JT. Pi.) operatus es (vel, consecisti, JT. Pi. operaris, Q. in V. perficias, Ca.) nobis, Mo. P. T. Ca. JT. Pi. Ang. vel, in nobis, M. Ang. Opera nostra vocat, non quæ facta sunt per nos, sed propter nos; ut Jer. 51. 35. violentia mea, i. e. mihi facta. Quicquid nobis evenit, boni malive, te curante evenit: sive cum alii insolenter cruciârunt nos, (de quibus agitur 2 vers. proximè seq.) sive cum servasti nos. Omnia ad salutem necessaria. Omnia beneficia Dei erga fideles, quæcunque sunt ex usu nostro. *¶* Non tantum actionem, sed & omne factum, omnem eventum, sign. Possunt opera nostra activè sumi, quæ Deus operatur in nobis per gratiam prævenientem, &c. Hinc patet gratiam Dei prævenire nos, &c. Sed non est cur hunc locum objiciamus Papistis ad evertendum liberum arbitrium, quum facile ipsum eludere possint, multisque aliis apertissimis abundemus. Propheta hinc simpliciter docet, omnia bona quibus fruimur nos ex Dei manu adeptos esse. Omnia enim reddidisti (vel, dedisti, Ar.) nobis, o. Secundum omnes actus nostros disposuisti nobis, Sy.

13. Possederunt, &c. *וְיִתְּנָהּ* Dominati sunt (vel, Etiam si domarentur, Ti. Cum imperent, Ca.) nobis (vel, Subjugaverunt nos, M. V.) domini (sub. alii, Ang. 2 Par. 32. 22.) præter te, Mo. P. sim. JT. Pi. viz. Babyonii & hostes alii. Omnes quidem Principes præter Deum dominari videntur, etiam ejus nomine præſunt: verum non loquitur Propheta de his qui bono nostro præſunt, sed de alienis à vero cultu, &c. de illis qui tum illegitimè dominum occupabant, tum eo perinde abutebantur acti Dominus non immississet eos. Præter te, i. e. præter rationem imperandi à te præscri-

præscriptam, crudeliter¹. Verùm particula hæc per-
sonas sæpe distinguit, ut Esa. 45. 5, 21. & 64. 4. nul-
quam, quod sciam, modos agendi^m. Sensus, Ut maximè
alii domini nos opprimantⁿ. Præter te, qui Rex noster
es, Psal. 44. 5. & 74. 12. Esa. 33. 22. vel, præter eos quos
tu constituisti rectores populi tui, Deut. 17. 15. Vide
Jer. 30. 21*. ¶ Tantùm, &c. [תַּנְתִּים, &c.] Tantùm vel, Veruntamen solummodo, Pi. sim. Ti. in te (per
te, JT. Ang. ut Psal. 44. 6. & 66. 14†. vel, in te confide-
bamus, Pi. limil. G. ellipsis verbi relati, supplendi ex
collat. v. 3. & 8*). memorabimus (vel, celebrabimus,
Angl. recolimus, Ca. recordabamur, Pi.) nomen tuum, Mo.
sim. P. JT. &c. Sed nos recordabimur tantùm tui, & no-
minis tui, M. Duntaxat tamen tui & nominis tui recor-
demur, Ti. Et tamen tantùm de te memorabimus nomen
tuum, i. e. in gloriam tuam mentionem faciemus tan-
tùm nominis tui; vel, tibi uni gloriam & honorem da-
bimus^o. Verba sunt piorum, qui, ut tyrannide op-
pressi, testabantur tamen se populum Dei esse, atque in
eum sperare^p. Exornatio superioris dicti, Deum con-
fecisse res omnes Ecclesiæ; quæ per antithesin hîc con-
fictetur se ita pressam fuisse mundi tyrannide, ut neque
per illam licuerit facere mentionem Dei, neque ipsa per
se potuerit: ac proinde per Deum solum effectum esse,
ut Ecclesiæ sua facultas restitueretur ad laudandum il-
lum^q. Utcunque ad tempus illos permiserit Deus ty-
rannidi impiorum, ab eo tamen servati supersunt ad
ipsum celebrandum^r.

14. Mortientes, &c. [מֵתִים בְּלִי יְהוָה בְּלִי יְהוָה] Mortui (vel, Hi mortui, JT. Mortui sunt, P. Ti. Pi. Ang. Mortui eorum, vel, Cùm sint mortui, Angl. scil. hostes nostri, à te occisi*), tyranni qui nos subjugabant^s, non
vivunt, sive reviviscunt, M. Ca. JT. Pi. Ang. scil. vitâ hæc
terrenâ^v; vel, ad antiquum statum*. Non opprimunt
nos ultra isti^y. Vel, nequaquam iterum vivunt: nam re-
surrectio eorum non erit ad veram vitam atque feli-
cem^z. Æterna mors impios manet, &c. Oppositio est
inter resurrectionem impiorum, hoc loco, & piorum,
v. 19^z. [Sequentia verba sic porro reddunt;] Manes
(vel, Expertes vitæ, JT. Pi. sub. sunt, Pi. vel, Et vitâ de-
functi, M. Et violenti, Ti. vel, Mortui sunt, P. Exanimis
sunt, V.) non resurgent, Mo. Ca. M. &c. scil. improbi in
priori resurrectione; vide Apoc. 20. 5, 6^b: vel, ad vi-
tam hanc terrenam^c. Tyranni isti non redibunt ad nos
vexandos^d. [Ch. locum sic reddit, Ipsi colunt mortuos
qui non vivunt, & gigantes suos qui non consurgunt. Sup-
plementum quidem est liberius; alioquin non incon-
grua esset hæc oppositio, inter eos qui unum Deum co-
lebant v. præced. & eos qui mortuos colebant, & gigan-
tes, sive heroes in deorum numerum relatos.] ¶ Pro-
pterea, &c. [לִּפְתֵּי פֶתֶחַ יְהוָה] Propterea (ut cau-
sam ostendat severi hujus judicii†, cur improbi sine spe
intereant; quia scil. Dei consilium est eos perdere^f.
Vel, Propterea quòd, Di. Pi. Angl. nam ut [לִּפְתֵּי פֶתֶחַ יְהוָה], propter-
ea, sæpe valet propterea quòd, vide Gen. 38. 26. Num.
14. 43. Psal. 42. 7. Jer. 48. 36. sic & [לִּפְתֵּי פֶתֶחַ יְהוָה] rectè sumitur^g.)
visitasti (vel, visitabis, V. sub. eos, Pi.) & delevisi (vel, exci-
disti, Pi. dissipasti, P. exterminasti, M.) eos, Mo. &c. Quia anim-
advertisti in eos^h. Quoniam ita visitasti eos, ut funditus
perdanturⁱ: ut non reviviscerent, neque resurgerent^k.

15. Indulxisti, &c. [לִּפְתֵּי פֶתֶחַ יְהוָה] Addidisti (vel, Angebis, V.)
genti, Mo. P. Ti. M. sub. tuæ, V. & sub. vel, bonum, M. sive
beneficia, V. vel, malum. [לִּפְתֵּי פֶתֶחַ יְהוָה] constructum cum ל in
malum accipitur, ut Psal. 120. 3. Quid addet tibi? &
passim in imprecationibus, Sic addat Deus, &c. Est er-
gò hîc, inferre malum. At constructum cum ל, in bo-
num, ut Psal. 115. 14. Addet Jehova super vos^l. Auges
gentem, Ca. Auxeras gentem hanc, nempe Israeliticam^m,
restitutis profugisⁿ. Multis ac variis beneficiis afficies
eos^o. Quum prius tibi exiguus esset populus, tu illum
multiplicasti, cooptatione Gentium: qui sensus colligi-
tur ex fine versûs. Addidisti eos genti, i. e. interemisti
eos, indeque [ut sequitur] gloriam consecutus es. Ad-
dere genti est, morte afficere: sicut passim in S. S. mor-
tuus dicitur collectus ad populum suum, ut Gen. 49. 29^q.
Græci de malis additis genti Assyriæ intellexerunt*. Si
additionem in bonum accipias, illud addidisti notat dis-
tributionem bonorum illis, tanquam servis suis, factam;
ut Matt. 25. 14. Distribuit bona servis, &c.^r ¶ Num-

quid glorificatus es? [לִּפְתֵּי פֶתֶחַ יְהוָה] Glorificatus es, Calv. For.
&c. vel, in perditione impiorum*, hostiūque populi^s.
tui^t: vel, in castigatione populi tui^v: vel, in liberatione
populi*: vel, in gloriosa ejus resurrectione^y. Gloriam
tibi acquisivisti, G. sim. Di. Al. Sed gravatus fuisti, Pi. (Id
vox sign. Psal. 32. 4. Esa. 24. 20^z.) nempe peccatis illius.
Hanc interpretationem postulare videtur cohærentia
sententiarum^z. ¶ Elongasti, &c. [לִּפְתֵּי פֶתֶחַ יְהוָה] Elongasti (vel, Elongasti, Mo. Prorogasti, Ti. summovens,
Ca.) omnes fines, sive terminos, terræ, Mo. Calv. &c. Pro-
tulisti & amplificasti eorum fines^b. Antè compressi era-
mus in urbem; nunc paulatim extendimur in agros
& oppida deserta^c. Al. Cultum tuum ubivis diffudisti.
Dicit ergò Vates, Tu auxisti Ecclesiam tuam accessione
Gentium, atque ita dominatur gloria tua per Evange-
lium in omnes terminos terræ^d. Elongasti (vel, Idcirco
procul amovisti, Pi. sub. eam, [gentem,] Pi. vel, eos, M.)
ad omnes terminos, &c. M. sim. P. Pi. [Alii hoc mem-
brum cum præced. neclunt, & sic reddunt,] Glorifica-
beris in ea [sub. gente] posteaquam ejeceris illam in omnes,
&c. q. d. Disperges quidem illos, sed tamen aderis il-
lis^f. Al. Elongasti omnes extremitates terræ, nempe do-
minos, optimates terræ. Id jam plenius probandum.
[לִּפְתֵּי פֶתֶחַ יְהוָה] anguli, sumitur & pro præcipua ædificii parte,
(ut notum;) & pro primoribus populi, Jud. 20. 2. 1 Sam.
14. 38. Hinc & [לִּפְתֵּי פֶתֶחַ יְהוָה] angulus, pro duce sumitur Num.
24. 17. Sic & [לִּפְתֵּי פֶתֶחַ יְהוָה] angulus, ad præstantiam denotan-
dam adhibetur Psal. 144. 12. sunt—sicut anguli, i. e.
sunt elegantes ac præstantes. Vides ergò omnia quæ an-
gulum & extremitatem apud Hebræos signif. ad excel-
lentiam & primatum etiam adhiberi. Sed & vox [לִּפְתֵּי פֶתֶחַ יְהוָה]
ita sumitur Gen. 47. 2. —de extremitate fratrum, i. e.
ætate & prudentiâ optimos: Jud. 18. 2. —ex extremita-
tibus suis, i. e. ex præcipuis suis, qui essent, ut statim ad-
ditur, viri strenui, &c.: Ezech. 33. 2. Accipiet populus vi-
rum aliquem [לִּפְתֵּי פֶתֶחַ יְהוָה] ex extremitatibus suis, &c. i. e.
aliquem ex præcipuis, cujus curæ se suâque committant.
Sic accipio etiam Gen. 19. 4. totius populus ex extremitate,
i. e. non tantùm ex plebeiis, sed ex ipsis ducibus &
primoribus urbis: quod deploratissimam istius urbis pra-
vitatem maximè illustrat^f. [JT. versum sic reddunt, Ad-
jecisti huic genti, Jehova, vitam; adjiciens huic genti
glorificas te; genti quam procul amoveras ad omnes, &c.]
Amplificatio superioris narrationis, de veritate judicio-
rum Dei in Ecclesiam admirabilium, à circumstantiis:
primùm enim, inquit, erant depulsi in terras extimas,
hoc versu; deinde, summis angustiis & doloribus pressi,
v. 16, 17; tertio, planè perdit & mortui, nisi majestas
tua succurrisset, v. 18, 19: & tamen, ait Ecclesiæ, eâ-
dem operâ gloriæ tuæ consulisti, & salutem meam^g.

16. In, &c. [לִּפְתֵּי פֶתֶחַ יְהוָה] In angustia (vel, tribulatione, M.) visitaverunt te, Mo. P. &c.
(vel, recordati sunt tui, memores erant tui, V.) fuderunt,
vel effuderunt, orationem, sive precationem, P. Pi. M. &c.
(vel, missationem, Mo. submissam orationem, JT. sim. G.
ut solent affligi*: ad verb. murmur. Non hîc sumitur
dictio hæc pro articulata oratione, sed pro ea quæ est
index animi magnis doloribus constricti, qui vix effari
possit, aut hîscere audeat, animoque magis quàm linguâ
affectus suos declarat^h. Vel, [לִּפְתֵּי פֶתֶחַ יְהוָה] propriè incantatio,
hîc denotat orationem vehementem & efficacem, qua-
lis est oratorum, populi animos flectentium, &c.ⁱ) cor-
rectio tua eis, Mo. vel, cùm, sive dum, correctio, sive
castigatio, tua (sub. fui, P. sic M. vel, accideret, Pi.) eis,
P. Pi. vel, super illos, M. castigatione tuâ premente illos,
JT. Al. te illos instigante, G. [Ti. locum sic reddit, Cla-
mor murmuris disciplina tua est eis. Ca. sic, Funditur ora-
tio, cùm irrogatur à te pœna.] [לִּפְתֵּי פֶתֶחַ יְהוָה] fundere & copiam & ve-
hementiam denotat. Vide Psal. 42. 5. & 142. 3†. Hic
versus referri solet ad pios Judæorum, qui, per af-
flictiones excitati, tum demum Dei recordari, & pre-
cibus invigilare, coeperint. Ac propterea [לִּפְתֵּי פֶתֶחַ יְהוָה] sumunt
pro precibus, sive oratione, quod alioqui missationem &
incantationem denotat: similiter [לִּפְתֵּי פֶתֶחַ יְהוָה] sumpserunt pro,
fuderunt, mutuata significatione à [לִּפְתֵּי פֶתֶחַ יְהוָה] fudit. Quæ signi-
ficatio an verbo [לִּפְתֵּי פֶתֶחַ יְהוָה] uspiam alibi conveniat, vehementer
dubito. [לִּפְתֵּי פֶתֶחַ יְהוָה] autem in Kal sign. stare, consistere, firmiter
adherere, aut inharere, Psal. 41. 9. unde [לִּפְתֵּי פֶתֶחַ יְהוָה] stans, consti-
tutus, 1 Sam. 14. 5. & [לִּפְתֵּי פֶתֶחַ יְהוָה] stationes, columnæ, con-
sistentiæ

sub. est, vel erit, Pi. Ang. q. d. Quanto magis virtus tua excitatura est mortuos ac sepultos in terra *! Aetiologia à potentia Verbi Dei. Verbum Dei (inquit Ecclesia) cum coelesti rore, fideles malis dejecti cum semine in terram projecto, corrupto & moriente, comparantur: sicut autem ros è corrupto semine, excitat herbam, ita Verbum Dei pios restituit *. Hæc verba putant Genevenses dirigi ad ipsos mortuos, (i. e. ad Israelitas mortuorum typo adumbratos,) æquè ac præcedentia; & ros tuus exponunt, ros quem Dominus super te distillare facit, i. e. favor quem tibi exhibet, & vigor quem tibi confert, ut te veluti revirescere faciat. Sed quanquam valde probabilis est hæc expositio, ego tamen veriore credam eam aliorum, qui unanimiter statuunt Prophetam hisce verbis Deum alloqui. Al. Quia ros lucis (vel, luminum, Q. in Angl.) est ros tuus, Vulg. Ch. Sy. RS. & AE. & Zuing. in Boot. [Quam versionem sic explicant:] Ros lucis, id est, ros Auroræ, vel, quem lux & calor Solis comitantur. Vide Psal. 110. 3. Benignitas tua, ô Deus, Auroræ rori similis est *. Semine tuum fecundum erit ut ros Auroræ. Vide Psal. 110. 3. Vel, ros ad lucem vitæ excitans & revocans. Singulare *ros lucis* signif. Esth. 8. 16. Psal. 139. 12. Rectius alii herbas reddunt *, ut vox hæc pluralis sumitur 2 Reg. 4. 39. Vide & Esa. 18. 4. Et terram, &c. *וְהָאֵרֶץ תִּפְּרֹחַ* Et terra mortuos (vel, manes, Mo. gigantes, Q. in V. inferos, M.) ejiciet, P. Calv. Ang. V. vel, projiciet, Mo. Ejiciet, nempe se, ut mulier abortivum *. Sed non apta videtur hæc similitudo ad exprimendam gratiosam Dei liberationem: nec congruit hæc interpretatio cum usu verbi *וְהָאֵרֶץ תִּפְּרֹחַ*, quod sign. cadere; unde *וְהָאֵרֶץ תִּפְּרֹחַ* facere cadere, vel dejicere. Terra autem impiorum cadet, o. Ar. Terram verò gigantum (i. e. tyrannorum; mundum hunc, qui est sedes impiorum & tyrannorum, quales erant gigantes*), evertes, Sy. i. e. funditus destrues per ignem. Et terram violentorum tyrannorum tu dejicies, Ti. Est signum 2. perf. Sic itaque vertas, Et in terram mortuos dejicies, sub. ô Deus: i. e. improbos in infernum detrudes. Dominus inter Hebræos sic exponit. Tu, Deus, vivificabis mortuos tuos: sed impios, qui sunt gigantes, cadere facies in terram; quia non vivificabis eos, nempe vitæ gloriæ: aliquin omnes resurgent. Chald. sic, At impios, quibus dedisti robur, & transgressi sunt sermonem tuum, gebenne trades. Postquam in terram expertes vitæ (vel, gigantes, nempe Babylonios aliisque hostes), dejecisti, JT. sic Pi. Angl. Perditio nempe hostium & oppressorum viam sternere solet liberationi populi Dei. hic valet cum, vel postquam, ut Hof. 1. 11. Zach. 12. 2. & ellipsis est particulæ ad, vel in, ut Amos. 9. 9. [Ca. locum sic reddit, Tuus ros herbarius ros est, manumque demoliris terram.] Ut ros herbas, sic tu manes in vitam elicis, dejecta & reclusa terrâ quæ teguntur. *Περσῶν* ad Deum; q. d. Ut ros coelestis herbas, ardore Solis velut emortuas, recreat & erigit: ita virtus tua, ô Deus, mortuos tuos eriget & vivificabit, &c. De resurrectione autem mortuorum hic agi, totius versûs *וְהָאֵרֶץ תִּפְּרֹחַ* & verborum proprietas ostendit. 20. Vade, &c. *וָאֵרֶץ תִּפְּרֹחַ* Vade, (ut Esa. 6. 9. P. vel, Ergo, Ti. Veni, M. V. Calv. Angl. ut Num. 10. 29. q. d. Ego vobis ero comes & dux, ut deducam vos quasi in arcam, ut Noachum, &c. Gen. 7. 1. Vel, Agè, JT.) popule mi, (mortui mei), ingredi in conclavia, seu cubacula, tua, Mo. P. &c. nempe providentiæ & protectionis Divinæ, Psal. 31. 21. & 143. 9. Intelligit tranquillum animi statum, ubi nos ipsos colligimus ac munimus certâ fiducia, Dominumque placidè expectamus. Apostrophe ad populum Dei; q. d. Recipe te ad Dei protectionem fide, & in statione tua cum patientia & spe conquiesce, nequè istis calamitatibus quæ terras pervasuræ sunt dimoveror. Respicit interdictum illud Exod. 12. 22. Nemo exeat domo, &c. vel, ad historiam Raab, cui tantum in domo salus erat. Vel, metaphora est ab illis qui, ingruente sive tempestate sive hoste, se in conclavia recipiunt, & fores claudunt, &c. Al. Intra in cubac. Tenete vos omnes intra urbem. Videtur vox Dei ad Sanctos qui in Domino moriuntur: q. d. Ite ad modicum in cubacula, i. e. sepulchra, vestra, ibi dormite, &c. quia brevi, h. e.

in die Judicii, vos resuscitabo. ¶ Claude ostia tua (vel, ostium tuum, o. P. sim. Mo. &c.) super te; ita Angl. ut 2 Reg. 4. 4. *וְהָאֵרֶץ תִּפְּרֹחַ* Post te, Sy. Ti. P. Pi. V. ingressum scil. in cubiculum tuum. Tibi, JT. circa te, M. Ang. ante te, Q. in V. pro te, Al. in V. Portas tantum claudas tenete. Per te, tuis ipse manibus. Hoc illis commendat, ut quieti sint, non solliciti de quavis rerum vicissitudine; & ut in silentio Deum deprecantur, &c. ¶ Abscondere, &c. *וְהָאֵרֶץ תִּפְּרֹחַ* Latita, vel Abscondere, vel Absconde te, (Contine te intra istas latebras*), paululum, five modicum, five paulisper quantulumcunque, o. subitò, Ca. vel, ad momentum, P. For. sic Ti. vel, paulatim, five ad brevissimum tempus, V. Al. quasi exiguo momento, Pi. vel, circiter modicum momentum, For. ¶ Donec pertranseat indignatio] Vel, i. tyrannorum. Donec Assyrii furor omnes impetus suos in te effuderit. Vel, 2. Dei, per hostes; vel, calamitas ex ira Dei: vel, dies Judicii extremi, qui dies indignationis Dei vocatur. Graviter puniet Deus impios, præsertim in fine mundi. 21. Egredietur de loco suo] Id est, de cælo. Mos loquendi Scripturæ ad exprimenda Dei judicia. Metaphora à Principe, qui prodit de palatio suo ut sedeat in tribunali. De cælo descendet ad instituendum judicium. ¶ Ut visitet iniquitatem habitatoris terræ] Latè habitantis, ut supra 18. Vel, impiorum. Vel, terræ Judaicæ: Judæorum infidelium. ¶ Contra eum; ita Calv. *וְהָאֵרֶץ תִּפְּרֹחַ* Super ipsum, five ipsos, Calv. Pi. Quod pondus habet. Impii foveas sibi fodiunt; & noxæ omnes redeunt in capita authorum. ¶ Et revelabit (vel, proferet, Ti.) terra sanguinem suum] Vel, sanguines suos, Mo. P. Calv. vel, cædes suas, JT. Pi. homicidia: vel, sanguinem innocentem qui effusus est in ea, Ch. [Variè explicant.] 1. Non poterit terra absorbere sanguinem, tam multus erit. Tot erunt occisi, ut desit illis locus sepulturæ, Jerem. c. 7. v. 32, 33. 2. Terra reddet & refundet omnes martyres, eorumque sanguinem quo imbuta est; aliisque mortuos. 3. Vox sanguinum innocentium clamabit de terra. Cædes in occulto patrata detegentur. Sanguines terræ vocat, quos terra hausit, & veluti sinu suo excepit. Armabitur terra ipsa ad ulciscendas piorum cædes, quarum tunc ratio reddenda est. Tunc constabit quantam fervorem Dei cædem fecerint impii: nec ulla erit excusatio, nam & muta elementa adversus impios testabuntur. ¶ Et non operiet, &c.] Nemmo erit qui humo eos mandet. Non operiet sanguinem innocentem à tyrannis effusum in ea. Operire est, connivere, dissimulare, non punire. Omnes mortuos & sepultos in ea prodet, & producet ad unum.

C A P. XXVII.

1. [In die illa] Continuatio prioris cantici. ¶ Visitabit—in gladio suo duro, (vel, crudeli, Esa. 19. 4. Angl.) & grandi, & forti] Ità Mo. &c. Hebræa sunt emphatica, gladio suo duro, five crudeli, illo, & magno illo, & robusto illo. ¶ *וְהָאֵרֶץ תִּפְּרֹחַ* Gladio suo durissimo, maximoque, & validissimo, JT. Id est, vel, gladio Medorum & Persarum; vel, infinitâ potentia suâ & potente Verbo. Humanitus dictum. Duro nodo durus cuneus; & potentibus rectè destinatur potens ultor. ¶ Super, &c. *וְהָאֵרֶץ תִּפְּרֹחַ* Super (vel, in, Ca. JT. Pi.) Leviathan (vel, balenam, JT. Pi. vel, draconem, o. Ar.) serpentem (vel, colubrum, o.) vedem, Mo. Ti. BA. Pi. vel, fugacem, M. fugientem, o. Ar. instar vedis, qui celerrimè fugit & mittitur de latere in latus: vel, transeuntem mare, P. V. vel, penetratorem, V. sic Ang. i. e. penetrantem mare ab extremo ad extremum; idque motu citatissimo: vel, penetrantem & se insinuantem in foramina & corpora, ubi minimus ei datur aditus; id quod in serpentibus notatur. Vox hæc *וְהָאֵרֶץ תִּפְּרֹחַ* usurpatur ut epitheton serpentis hic tantum, & Job. 26. 13. Varietas versionum est à forma vedis, quæ & longa est, & teres, & robusta. Vel, oblongum, JT. teretem, Ca. concludentem, Sym. in D. robu-

robustum, Th. in D. *Veitem*, i. e. validum. Hebræi voces שׁוֹרֵי & נָחִיִּים tam de piscibus quam de serpentibus usurpant¹. *Serpens* שׁוֹרֵי hic idem planè quod נָחִיִּים, sic Amos. 9. 3. nempe Leviathan, ut rectè monet K. *Serpens* *veitis* est, in quo aliquid transversum *veitis* instar, quo in transversum obducto firmantur fores, nempe *ce-tus* (vel potius, *cetaceus piscis*) *transversarius*, nempe *zygæna*, (de qua agunt Oppian. Elian. Galen. Suid. &c.) cujus caput non est rotundum, neque rostratum, neque fastigiatum, neque in latera compressum, quale in piscibus reliquis esse solet; sed (quod ei peculiare est) in latera extensum, atque instar *veitis* transversum^k. [Sub hoc nomine intelligunt,] vel, 1. Regem Babyloniam, qui potens est ut robustus *veitis*¹: vel, 2. Egypti Regem, cui hæc descriptio convenit^m: vel, 3. Reges & Principes mundiⁿ. Mundum Scriptura vocat *mare*, ejusque Principes *magnos pisces*; ut Psal. 74. 14. *Tu conculcasti capita Leviathan*^o. Ii Reges qui minutiores Principes opprimunt in S. Literis *cete* vocantur P. Sub una specie omnes Ecclesiæ hostes complectitur^q. Vel, 4. sublimitatem omnem, spirituales & corporales, quæ extulerit se adversus Deum vi vel fraude, vel utraque simul; quæ omnia allegoricè his nominibus figurantur^r. Vel, 5. Diabolum^t, qui *draco* vocatur Psal. 91. 13. Apoc. 12. 3. &c. Qui *veitis* dicitur, quia hominem separat sive dividit & à Deo, & à fratribus; *tortuosus*, propter mille artes; *serpens*, quia intoxicavit genus humanum^v. Qui longè latèque, ut cetus marinus, dominium extendit, & modò apertâ vi, modò astutiâ, agit, &c. Non dubium est quin allegoricè de Satana totòque ejus Regno tractet, &c. ¶ *Et super, &c.* [ועל ליהוי נחש עקלתון] *Et super Leviathan* (vel, *in balenam, inquam*, Pi.) *serpentem tortuosum*, Mo. P. Ca. JT. Pi. o. Sy. vel, *flexuosum*, V. *contortum*, Ti. Q. in V. i. e. tortuosè ambulantem in mari, quod non possit se extendere ob suam & magnitudinem & longitudinem^z. Deceptorem^a. Ità Satan meritò appellatur, quod variis ambagibus utitur ad fallendos homines^b. Interpretationem eorum qui hoc versu Regem Assyrium aut Egyptium intelligunt, quorum alter ad Nilum, alter ad Euphratem, imperabat, non probo^c. [Ch. locum sic reddit, — *super regem qui magnificatus est sicut Pharaon — & super regem qui elevatus est sicut Sennacherib — & occidet regem qui fortis est sicut draco —*] ¶ *Et occidet cetum* (vel, *draconem*, M. Ti. JT. Pi. o. Sy. Ar.) *qui in mari est* Sic P. Mo. Ca. i. e. Satanam^d, & Antichristum^e, aliòque Satanæ ministros^f. *Qui in mari*, i. e. in magno imperio. Nam aquæ, populi^g.

2. *In die illa* Cùm hostes deleti sint, & populus Dei castigationibus purgatus. Ab exitio hostium pergit ad describendum pacificum & felicem Ecclesiæ statum^h. Huc pertinent omnes ultiones quas Deus de hostibus sumit, ut se Ecclesiæ consulere ostendatⁱ. Al. In die Judicii, cùm Leviathan & impii ibunt in mortem æternam^k. ¶ *Vinea, &c.* [וְיָרֵם חֲמֵר עֵנִי לֵרֶם] *Vinea* (vel, *Vineam*, JT.) *ruboris* (vel, *vinum rubri*, Mo. Ang. *meri rubentis*, Pi. JT. Ga. sub. erit, Pi. Heb. *fervoris*, i. e. *ferens vinum fervidum*, quale inprimis est rubrum¹; quod in illa regione excellebat, vide Prov. 23. 31^m. & albo fortius erat^o). *cantate*, vel *accinite*, (vel, *acclamante*, JT. *alternis cantate*, Pi.) *ei*, Mo. P. JT. vel, *de illa*, Pi. Angl. ut usurpatur Esa. 8. 12. & 23. 5. Vide & Num. 21. 19 P. Quidam ordinem inversum esse dicunt, vertuntque, *Cantate illi, Vinea ruboris*, i. e. Cantando vocate illam vineam optimam, quæ afferat vinum optimum^q, dictum ideo *sanguinem uvæ*, Deut. 32. 14. Vide etiam Gen. 49. 12^r. *Cantate alternis vinea Hemer*, Ti. *Cantate ipsi Ecclesiæ, Vinea proferens merum*, M. Al. *Vinea ruboris* (vel, *rubentis vini*, i. e. optimi, Gen. 49. 12. Prov. 23. 31^t). *canite*, sive *accinite*, Calv. G. nempe hæc quæ sequuntur ex Dei persona^s. Ità redundat^t. [Ca. totum sic reddit, *Tunc eam decantate viferam vineam.*] *וְיָרֵם חֲמֵר עֵנִי* *vitis vini*, h. e. vitis multo vino fertilis; cui opponitur *vitis vacua*, Os. 10. 1^v. *Vinea* hic dicitur, vel Synagoga^x; vel populus Judaicus reductus in patriam, & ibi denuo plantatus^y; vel Hierosolyma, quod fructus egregiæ fidei in Deum & patientiæ protulisset; vel Ecclesia^z: quæ *vinea Dei* dicitur Psal. 80. 9. Esa. 5. 7. quæ prius degeneraverat, Esa.

5. 2, 7. Jer. 2. 21. nunc autem pristinam generositatem recuperaverat^a: cujus instaurationem hic prædicat^b; quæ ideo sibi in Domino gratulatur^c. Canticum^d hoc est animarum beatarum, quæ repetunt, uti credo, verba antiqua, & ab Hebræis jam antea cantari solita, quæ Dominus de se suæque vinea modulatus inducitur^e. Al. *Alternis canite vinea turbidi*, i. e. Pronunciate populo meo, qui olim erat vinea optimi vini, epotum vinum turbidum ac lutulentum iræ Dei; ut ludat in nomine *turbidi*, quod & vinum rubrum atque optimum sign. & turbulentum ac fervidum ex calice iræ Dei^f. De vastatione populi Dei supra dixerat; nunc ejus causam explicat^g. Existimo hic esse dialogismum, cujus veluti titulus & argumentum est hic versus: sequens autem versus est primus Cantici^h.

3. Ego, &c. [אֲנִי יְהוָה נֹצֵרֶיהָ] *Ego Jehovah custodio* (custodiam, Pi. sim. JT.) *eam*, P. M. &c. *Eam* rego & protegoⁱ. Antithesis ad tempus præcedens, quando Deus *eam* deseruit, unde vastata est^j. Significatur hic Ecclesiæ non modò præfens felicitas, sed & in futurum securitas^k. ¶ *Repente, &c.* [וְרָגַעַת אֲשַׁקְנָהּ] *Ad* (vel, *Per*, M. P. Angl. Pi. ut Ezec. 26. 16. & 32. 10^l.) *momenta* (vel, *momenta singula*, P. For. sic Calv.) *irrigabo* (vel, *irrigo*, For.) *eam*, Angl. sic Mo. &c. *Momentis, &c.* JT. *In tempore, &c.* id est, *Diligenter eam curabo*^m. Jugiter ac indefinenter: quo ostenditur quàm necessaria semper sit nobis Dei gratia, tum ut incipiamus, tum ut perficiamus, &c.ⁿ. *Tempestivè, &c.* Ti. *Subinde, &c.* Ca. *Irrigo*, nempe per Prophetas & Doctores, cœlestis doctrinæ imbribus^o. *Irrigandi* verbo completur omnem culturam necessariam^p. ¶ *Nè, &c.* [וְלֹא יִשְׁכַּח עֲלֶיהָ] *Nè*, vel *Nè forte, visitet eam*, P. M. Ti. G. Calv. vel, *Nè recordetur illius*, V. sub. *hostis*, P. M. Calv. V. G. *Nè* (vel, *Et nè*, Pi.) *quis invadat eam*, JT. Pi. i. e. irrumpens eam vastet^q. *Visitare super*, pro *punire*, ut Jer. 13. 21. & 30. 20. & verbum indefinitè sumitur, ut Job. 19. 26. Psal. 7. 3^r. *Nè visitetur*, vel *recenseatur, contra eam*, i. e. *Nè quis secum rationem ducat ei nocendi*. *Nè hostis, fracta sepe, irrumpat*^t. Est autem in voce *visitandi* *visum*, ut in voce *videndi* 2 Reg. 14. 8^v.

4. *Indignatio, &c.* [וְחֵמָה אֵין לִי] *Ira*, vel *Furor*, (vel, *Æstus*, i. e. ira vehemens & implacabilis^x), *non* (sub. est, P. JT. &c.) *mibi*, P. sic Mo. Ti. &c. vel, *apud me*, M. &c. Aurea promissio^y. Est enim Deus tardus ad iram, & multus misericordiæ^z. q. d. Non irascor facile, aut temere: Non est mihi occasio irascendi, ut haecenus^z. Non possum irasci vineæ meæ^a. Vel, *Transiit jam ira mea in populum meum*, utpote præteritis malis emendatum, &c.^b. Et si Deus filios suos castigat, non tamen odit, nec paternum affectum exuit^c. Talem se nobis præbet qualem eum esse patimur; nam ipsum ad severitatem pervicaciâ nostrâ adigimus^d. ¶ *Quis, &c.* [וְיִשְׁכַּח עֲלֶיהָ אֲשַׁקְנָהּ] [Variant.] *Quis dabit mihi veprem, sentem? in bellum progrediar in ea, succendam eam pariter, Mo. Quis det mihi ut contra spinas & vepres in prælium gradiar, succendam eas pariter? P. Quis me committere cum vepre & spina? (Conqueritur dolenter sibi non potius cum spinis quàm cum vite sua esse certamen; quia, dum reputat hæreditatem suam esse, parcere cogitur^e. Vepres & spina hic impios denotant^f.)* ¶ *Calv.* *gradiar hostiliter per eam, incendam penitus*, Calv. *Quis poneret vepres & sentes contra me* (Heb. *mibi*. Vel votum est, ut Jer. 9. 1^g; vel potius, interrogatio, ut Jer. 9. 12. Hos. 14. 9; vel suppositio, ut Psal. 107. 43^h.) *in prælio? eas pertransfrem*, (vel, *in incessu militari*: vel, *instar hortulani, qui, in hortum vadens ut vepres, &c. succidat, cautè pedem ponit, nè plantis noceat, &c.*) ¶ *Al. in eas incenderem simul*, Ang. Heb. *incenderem eam*: quod quia ad vineam referri nequit, sic veritas, *incendam eas ex illa*. Ellipsis præpositionis, quæ sæpe in verbo vel in pronomine latet, ut Psal. 5. 5. & 53. 6. & 65. 6ⁱ. Sensus, Ecclesiæ hostes, qui vepres sunt & spinæ, h. e. pabulum ignis, Psal. 58. 10. Eccles. 7. 6. frustra & temere se Deo opponunt, eisque quos Deus protegit; & si qui tales id agant, aut vepres sentesque sint populo ejus, Jos. 23. 13. Ezec. 28. 24. Deus ipsos incendet^m. Si quis tamen mihi spinas & sentes in pugna objiciat, eos

continuo pervadam atque incendam, Ca. Qui (vel, Attamen si quis, Pi.) induxerit (Heb. dederit, Jun.) me sente & vepre (i. e. pravis factis^a; quæ Deum quasi lædunt, i. e. offendunt, ut vepres, &c. pungunt attrectantem^b;) ad prælium, JT. Pi. hunc, caute ingrediens eam, (nempe vineam, i. e. Ecclesiam, in qua perfidi, hypocritæ & contumaces se extulerint adversus Deum^c;) succendam ex ea [nempe vinea] simul, JT. i. e. omnes qui Deum ad prælium sceleribus suis provocant^d. Vel, caute ingrediens eam, & comburam illos ex ipsa pariter, Pi. Occupatio objectionis. Dicere poterat Judæus aliquis, Nihil nisi minas severissimas denuncias, cædes ab Assyriis, Egyptiis, &c.^e Quando complebitur hæc promissio? Respondet, Nè putetis me iracundum esse, morosum & difficilem: non est in me, sed in vobis, culpa istarum calamitatum: ego vos fugientes revoco, accedentes obviis ulnis amplector. Si pergatis improbitate, pergam in judiciis: sin autem pacem queratis, jam exposita est omnibus querentibus eam. Hæc est complexio duorum versuum^f. Isti objectioni respondet Propheta, 1. Deum non esse iracundum, aut implacabilem. 2. Esse inter populum Dei qui severitatem ipsi extorquent, hinc & v. 5. 3. Severitatem illam erga malos cedere in bonum reliquorum, v. 6. 4. Deum aliter se gerere erga suos quam erga alios, v. 7. — 11. 5. Plenariam suo tempore futuram esse liberationem, v. 12, 13^g. Quis ponet me tanquam spinas & vepres (sing. Heb. pro plur.) in ipso conflictu? ingrediens per illam, & incendam eam simul: i. e. Utinam essem similis spinis & vepribus, quæ habent aculeos, &c. q. d. Careo quidem irâ: sed si haberem aculeos, cum offenderent me perderem eos^h. Cum illa vinea det mihi vepres & spinas, per [fortè legendum, in] bellum graderer per eam, & incenderem eam simul, M. Quamquam Deus adeo gratiose agat cum Ecclesia sua, si tamen in ea reperiantur vepres, &c. quæ Deum irritant, ipsum experientur hostem, ignemque ipsos consumentemⁱ. Tigurini sic vertunt, Quis reddat me ut sim vepres & spina in bello, ut iniquius quid contra eam designem, & eam simul incendam? Valde arridet, & vel dejerare ausim eos rem acu tetigisse, quum aliorum omnium mihi hinc alienissimæ videantur versiones. Nos paulò pressius, sed eodem sensu, Quis ponet me veprem, sentem in bello, ut gradiar adversus eam, & eam simul incendam? i. e. Desiit ira mea in Ecclesiam, nec quisquam est qui eam adeo accendere rursus queat, ut in bello efficiat Ecclesiæ meæ sentis & vepres, utque, incedens adversus eam, totali incendio eam perdam. Conferatur cum v. præc. res clara evadet. Causa autem cur ei succensere, eamque perdere, nolit, datur versu sequenti^j. Quis dabit me spinam & veprem in prælio? (q. d. Quis faciet ut tam electæ vineæ sim in spinas, h. e. aculeatus & iratus ob levia ejus peccata, ut bellum contra eam suscipiam, conculcem & succendam? Nemo sanè^k. Quis mihi persuadebit ut, instar spinæ, pungam & impugnem tam nobilem vineam, tam mihi dilectam^l?) gradiar super eam? (illam aggrediar oppugnaturus^m?) succendam eam pariter? Vulg. Me. &c. pariter cum alia ingrata & infideli vinea. Non possum irasci vineæ tam bonæⁿ, nempe Ecclesiæ Christianæ^o, ut indignatus sum sterili synagoga^p. Quis dabit me spinam, &c.? Iræ meæ materia sunt, non vineæ, sed spinæ & vepres; vide supra 10. 17. Gradiar super eam, &c. Non conculcabo tantum ista damnosa terræ onera, sed & incendam. Nam in illis locis ex rhamno ignis fieri solet, ut notatum alibi^q.

5. An potius, &c.? לו יחזק במעו יעשה שלום לי Aut apprehendat (vel, prehendere cogitur, Pi. apprehendet, P. lic G. compellet, V.) in fortitudine mea, Mo. vel, fortitudinem meam, P. G. (robur meum, M. Pi. i. e. brachium meum, nè scilicet eo feriam, aut ignem immittam. Sensus est, cogetur suppliciter deprecari culpam^r. Aut, si irascerer vineæ, illa vim meam quasi devinctam teneret, nempe precibus demississimis. Alludit ad historiam Gen. 32. 28^s.) faciat (vel, & faciet, M. ut faciat, P. Pi.) pacem mihi, (vel, mecum, M. P. &c.) pacem faciat (vel, faciet, M. ut pacem faciat, P. ut pacem, inquam, faciat, Pi.) mihi, Mo. vel, mecum, M. V. Pi. hoc est, quam celerrimè mecum pacem

faceret. Clarius explicatio ejus quod præcesserat^d. d. G. Vel, mecum? [Ita enim versum interrogativè legit, JP. Sin prebendet robur meum, facturus pacem mecum, (Altera pars dilemmatis, promissio erga fideles prebidentes Deum fide, & conquiescentes in robore ejus^a;) * Jun. pacem fecerit mecum, JT. i. e. illico facta fuerit, quum fidem & resipiscenciam suam exponet. Sic regreditur Propheta ad promissionem cœptam^b. Aut quis compellat^c Idem. fortitudinem meam, ut pacem mihi faciat, pacem mihi componat^d Ti. Alioqui meam potentiam indeptus faciat pacem mecum, &c. Ca. An (i. e. Annon^e*) potius tenebit (gratiâ suâ & suavitate vincam^f, & cohibebit^g;) fortitudinem meam, (i. e. fortem vindictam meam^h, nè contra illam eam exseramⁱ;) faciet pacem mihi, pacem faciet mihi^j? T. ex Vulg. q. d. mecum enim jugem pacem faciet, semper mihi serviet, amica erit, &c.^k. Hic finitur Canticum, transitq; Propheta ab Ecclesia Christianorum ad Synagogam Judæorum^l. An apprehendet robur meum, ut faciat mecum pacem, mecum, inquam, pacem faciat? Ac si pater anxius de filio suo gemens quereretur, Annon sibi hic nebulo beneficii patietur^m? Nec enim video quâ ratione eum tractem: severitatem ferre non potest, bonitate abutitur. Summo itaque jure eum tractari necesse est. Annon igitur apprehendet tandem quanta sit mea potestas, ut mecum in gratiam redeatⁿ? Hic, ut aliàs, interrogativè sumitur^o. Al. Particula ו, ut apud Syros duos significatus habet, aut, & d, ita & apud Hebræos. De priori nullo dubium. Posterior probatur ex 2 Sam. c. 18. v. 13. וַיִּשְׁתְּרֵי וַיִּשְׁתְּרֵי, O fecissem in animam meam mendacium; Ezec. 21. 10. — perpolitus est. וַיִּשְׁתְּרֵי, O lataremur, &c. Mal. 2. 17. וַיִּשְׁתְּרֵי, O ubi est Deus judicii? Ità & h. l. O apprehendet robur meum; faciet pacem mecum, &c. q. d. Quisquàmne me impelleret ut, instar sentis accensus, incenderem & perderem vineam meam? O absit: apprehendet Jacob robur meum, & sic pacem inibit mecum. Puto enim masc. יָחִיזק & יַעֲשֶׂה pertinere ad Jacobum, de quo v. seq. agit, ut & v. 7. ubi masc. genere agit de Ecclesia: at v. 8. redit ad genus fœmin. וַיִּרְבֶּנָּה, respiciens ad נָחֶם, de qua agit v. 2, 3, 4^m. Di. Utinam, O si, apprehenderet munitionem (וַיִּשְׁתְּרֵי fumo ut Esa. 23. 4. munitionis maris,) meam! (quâ scilicet eam cinxi & servavi.) O si pacem mihi, vel mecum, faceret; pacem, inquam, mecum faceret! Utinam pacem mecum stabilem servare voluisset. O quàm bene sibi consulisset! Sequenti autem versu docet quid lucri indè consequeretur. Similis locus est Psal. 81. 14. Utinam populus meus audisset me. Repetitio hinc indicat quantum hanc pacem optarit Deusⁿ. For.

6. Qui, &c. וַיִּשְׁתְּרֵי יַעֲקֹב הַבְּאִים Venientibus radicabit Jacob, Mo. וַיִּשְׁתְּרֵי plerique referunt ad ventura tempora^o. Posthac, vel In posterum, (vel, Venturum, In venientibus, Angl. sub. diebus, vel temporibus, V. G. Pi. Angl. ut Jer. 30. 3. Ecce dies venientes, &c. Ellipsis particula, ut, in hac ipsa phrasi, Eccles. 2. 16^p. Vel, Veniunt dies &c, M. vel, Veniunt dies quibus, P.) radices aget, vel mittet, Jacob, V. P. Pi. Ti. Calv. Sub Ezechia post cladem Sennacheribi populus Judæus in statu erit firmo^q. Vel, Ut in temporibus venientibus^r G. Jacob radicem agat. Ità aptius connectitur cum præcedentibus, tanquam effectus purgationis vineæ à noxiis illis plantis, &c. q. [Alii aliter.] Venientes ad Jacobum (nempe proselytos ejus^s; vel, Venientes à Jacobo, nempe posteros ejus^t; vel, Venientes Jacobi, i. e. qui è captivitate redeunt^u;) radices agere faciet, Angl. nempe Deus: vel, indefinita est locutio, pro, radices agent, ut Jerem. 12. 2^v. Ut advenientes Jacobi posteri radicentur faciet, JT. Regressio ad promissionem quam præcedens occupatio interruperat^w. וַיִּשְׁתְּרֵי rectè referunt ad venturos liberos, id est, posteros: sed וַיִּשְׁתְּרֵי non videtur esse genitivi casus^x. Malim, Posteris (i. e. in posteris, vel, per posteros) radices aget Jacob: vel, O posteris, Jacob radices aget; ut הָיָה in וַיִּשְׁתְּרֵי fit וַיִּקְרֶה (vocativus,) quo posteri advocentur testes hujus promissionis^y. Al. Explicat hinc quæ bona consequentur Israelitæ si cum Deo pacem facerent. Locum sic verto, Tandem radices ageret Jacob. Verbum veniendi sæpe valet tandem, vel, paulo post; ut, venientes venient (id est, tandem venient) cum exultatione^z. Et germi- For. nabit

nabit Israel] Multi ex 10 tribubus, qui in locis longinquis exulabant, ipsius Regno se addent; Esa. 11. 11, 12. ¶ Et implebunt (nempe posteris Jacobi, five naturaliter ab eo descendentes, five per fidem ei adjuncti) faciem orbis (sui, scilicet, ut supra 24. 1. b.) semine] De semine vide supra 26. 19. ¶ פְּרִי הָאָרֶץ] Fructu, five proventu, five germine, M. P. Mo. V. &c. nempe fidelium Gentilium. Filiis filiorum, Ch. in V. Vel, sicut germen, aut fructus; ut deficiat nota similitudinis.

7. Numquid, &c. הֲכִי־מִכֹּחַ הָיָה לְיִשְׂרָאֵל [Variant.] An ut percussit (scil. Dominus *) percussorem ejus (scil. Jacobi, ex versu præced. t. h. e. inimicum populi Dei f.) percussit, vel percussit eum? T. Pi. q. d. Minime. Fideles & reprobos castigat diverso & modo & fine: hos, frænum iræ laxando; illos, iræ moderando: hos, ut hostes; illos, ut filios, quos in viam reducere vult. An juxta plagam, five percussorem, percussit (vel, alterius percussit, M.) eum percussit eum? Calv. sic Mo. P. Ti. M. V. sub. Israel, V. Ostendit Dei bonitatem erga Judæos. Castigavit quidem eos, inquit, bono ipsorum; sed an eos ita tractavit ut Sennacheribi exercitum? Dicit Deum non percussisse populum suum sicut homines (Sennacherib nempe & Pharaon) percusserunt eum: non sicut Assyrii, qui extremè crudeles erant, &c. ¶ Aut sicut, &c. אִם כִּכְּמֹהֶם הָיָה הָרֹגֶה אֹתוֹ] An (vel, Aut si, M.) secundum occisionem occisorum ejus (i. e. eorum qui occisi sunt ab ipso Deo in gratiam ejus, populi sui scilicet: vel, eadem eadem eum, Ti. Calv. Sed participium hic passivum hanc versionem respuit.) occisus est? Mo. P. M. Aut numquid occidetur simili occisorum suorum occisione? Ca. An ut interfecit sunt interfecit illius, JT. Pi. (nempe Regis Babyloniarum; vel, [Dei] inimici populi Dei, quos Deus curavit interfici; vel, interficiuntur? JT. vel, ipse quoque interfecit est? Pi. Antithesis inter castigationes Ecclesiæ, & inimicorum, &c. ¶ An ad instar occisionem recisorum illius (nempe Assyrii) occisus est, nempe populus Judaicus? G. Hi interfecit, omnium consensu, sunt inimici Dei ac populi ejus: sed cujus interfecit sunt, five, 1. Leviathanis, nempe Regis Babyloniarum, non interfecit ab eo, sed ex iis qui ad ipsum pertinebant; five, 2. Dei, qui ipsos occidit, v. r. five, 3. Israelis, (non interfecit ab eis, sed eorum gratia;) ambiguit. Verti potest, Num ille (h. e. Israel) occisus fuit secundum occisionem occisorum ab eo? Heb. occisorum ejus: ut Esa. 26. 11. Interrogatio hic negat.

8. In mensura, &c. בְּמִשְׁרָא וְכִכְּמֹהֶם הָיָה הָרֹגֶה] Vox מִשְׁרָא (quæ, ut multa alia in Esaia, socium non habet,) est vel, 1. nomen, deductum à מִשְׂרָא, Sea, quæ circiter quartam partem modii Anglicani continebat, ex quo duplicato fit מִשְׁרָאִים, q. d. per Sea & Sea, h. e. non totum modium simul, sed gradatim, effundendo, quasi ex magno acervo in vasa exigua. Vel, 2. verbum duplicatum t, (אִם כִּכְּמֹהֶם הָיָה הָרֹגֶה) significans sato mensurare;) estque infinitivus cum affixo t; q. d. Mensurando tanquam per sata ex ea. Verum affixum postulasset punctum in הָיָה, etiam ambiguum est: & sign. vel, 1. gladio uti, quia מִשְׁרָא gladium sign. vel, 2. plantationes, quas vox similis signif. Esa. 16. 8. Neh. 3. 15. Non placet, 1. quod nunquam in sing. sed semel in plur. reperitur מִשְׁרָאִים, i. e. emissiones, seu plantæ, Cant. 4. 12. 2. Nihil hoc ad rem, non enim nocendum hortis, sed civitates exurendas, & terram vastandam, non obscure sign. Vel, 3. emissionem, vel ejecutionem, &c. [Hinc varietas versionum.] In sato, in emittendo eam, judicabis eam, Mo. In mensura (vel, modo, V.) in plantatione ejus (vel, emissione, five emissionibus, ejus, V. Calv. i. e. in plantis; q. d. Non in personas eorum animadvertes, sed, quod levius est, in res externas, in hortos, agros, &c. immittendo robiginem, siccitatem, &c. vel, in emissione ejus, quia etsi ramos & truncum abscondat, non tamen radices evellit, &c. judicabis eam, P. vel, contendes cum illa, V. sim. Calv. i. e. Servato modo punies populum tuum. In mensura percussit eum, dum ei immittit unde illa disceptat; In certa mensura percussit Deus populum suum, cupiens eos flagello suo emendari, non interire. Dimittit eos ad tempus, immittitque famem, &c. In mensurando eam, in dimittendo eam, castigabis eam: i. e. Implendo men-

suram, & effundendo eam, castigabis. Similis in castigando eris mensuranti triticum sato. Quo significat, nec delendos eos, nec à castigatione superfedendum, sed adhibito modo & regulâ quadam, ut post flagella alia flagella congeminet, quasi qui non punire ex animo velit, sed ad poenitentiam adducere. In mensura dum amandas eam, judicio ages cum ea, Ti. In mensura, quum germinat, five surculos emittit, disceptabis (vel, disceptabas, nempe judiciis tuis, ut Amos. 7. 4. captivitate, quam hic respicere videtur,) cum ea, Ang. i. e. Quum luxuriat, putas, sed cautè, nè plantam enecest. Modicè, vel Moderatè, (vel, Imò moderatè, Heb. modio, i. e. exigua mensurâ; metaphora;) deferendo (vel, relegando, G. emittendo eum, JT. è Terra promissa in servitutem; instar patris, qui filios minùs obsequentes, quamvis non abdicet, ad tempus tamen à præsentia sua secludit, ut 2 Sam. 14. 24. aut rus amandat: vel, emittendo, five dimittendo, eam, Angl. Pronomen hic mutatur à masc. in foemin. quia versu præced. populum, hic vineam, respicit. Vel, quum dimitteres illam, scil. vineam tuam, ex v. 2. nempe per Babylonios. objugabis (vel, castigabis, G.) eam, Ca. vel, contendis (five, litigasti, Pi.) cum eo, JT. Præpositio verbo includitur. Simil. Job. c. 10. v. 2. ¶ Meditatus est, &c. מְדַבֵּר בְּלִבּוֹ הָיָה הָרֹגֶה] Verbum מְדַבֵּר sign. vel, meditari, vel, sonitum edere, ut Esa. 8. 19. & 31. 4. vel, remove, ut 2 Sam. 20. 13. Prov. 25. 4. 5. Hinc variè reddunt. Removit in vento suo duro in die Euri, Mo. Nam tollit per ventum suum durum fructus in die quo flat Eurus, M. Removebit Deus vento suo duro, tempore quo flat Eurus, P. Præter. Heb. pro fut. & personæ mutatio, pro, Tolles, five Decuties, ô Deus, fructus vento tuo molesto & violento, tempore quo flabit Eurus, maximè noxius fructibus. Abtulit in vento suo gravi, in die Euri, Ti. Sonans tuo duro spiritu tempore Euri, Ca. Al. Quum (vel, Quum ille, Q. in Angl. sub. hostis, Pi. Q. in Angl. vel, Deus per hostem,) abstulit eam vento suo duro illo, (i. e. invasione hostili,) in die Euri, i. e. tempore à Deo ad hanc violentam ablationem destinato; sicut Euro statutum est certum anni tempus quo spiret, & vehemente suo flatu obvia quæque abripiat. Quum tempestate illâ in captivitatem abrepta est, Jer. 4. 11, 12. & 18. 17. Al. Illum (nempe hostem suum, percussorem populi sui,) auferi spiritu suo duro, quasi tempore Euri, JT. i. e. abripit & convellit radicitus. Auferitur (est enim activum pro passivo,) vento violento, tempore Euri, nempe Assyrius. Est oppositio perpetua castigationum populi Judæi, & poenarum quas pendit Assyrius velut æstu suffocatus. Vide supra 26. 11. Al. Cohibet ventum suum durum in die Euri, Ang. Hebr. in die orientalis, sub. venti; ut, stans, pro segete stante, Esa. 17. 5. Eurus in illis locis erat ventus vehementissimus. Vide Psalm. 48. 8. Ezech. 17. 10. & 19. 12. &c. q. d. Dum ventilat populum suum, mitigat vehementiam venti, nè is omnia abripiat; non excitat omnem iram suam, Psal. 78. 38. Vide Esa. 48. 9. Possit locus sic optimè reddi, Expellens eos spiritu duro, sicut in die Euri: i. e. Non prorsus delebis, sed intra modum cum probro expelles sedibus suis, & dispelles in omnes partes orbis; sicut exorto Euro expellitur pulvis & rotatur. 9. Idcirco, &c. לָכֵן בְּיוֹמָהּ יִכְפֹּר עַוְוֹן יַעֲקֹב וְיִהְיֶה כָל־פָּרִי הָאָרֶץ חֲפָאִית] Idcirco in, vel per, hoc (vel, hæc re, JT. Pi. nempe deportatione in Babyloniam, quatenus per eam electi adducentur ad reipiscientiam: vel, ad hoc, V. vel, hoc pacto, P. sim. V. vel, Ità demum, Ca. Sensus est, Contrà verè,) propitiabitur, five expiabitur, (vel, removebitur, P. vel, expiata, five ablata, fuit, Angl.) iniquitas Jacob, Mo. M. Ti. &c. (non durabit ejus calamitas;) & hoc, vel istud, vel hic, vel iste, (sub. est, JT. Ang. &c. vel, erit, P.) omnis (vel, totus, JT.) fructus, (vel, fructus ejus, Ti. Angl. ellipsis pronominis, ut Esa. 26. 15. & 30. 27. Et hoc erit benedictio ejus, o. Ar. Fructus, i. e. utilitas deportationis t.) remove (vel, auferendi, Ca. ablatio, Q. in V. ablationis, M. quod auferet Deus, Al. in V. ut removeat, P. sic JT. cum auferet, Ti. cum abstulero, o. cum deposuerit, Ar.) peccatum (vel, peccati, M. Ca.) suum, vel ejus, Mo. P. M. &c. Hunc fructum reportabit Israel, nempe veniam peccatorum, si converteris se à sua idololatria. Iste omnis fructus, Omnis felicitas

ejus in hoc sita est, ut auferat ipse populus peccatum suum, i. e. ut se bene repurget: quod explicant sequentia. Amplificatio gratiae Dei in castigationibus populi sui, à fine aut usu earum, nempe ut purgetur, &c.^h Vel, quum amoverit (scil. Deus) peccatum ejus, i. e. instrumenta peccati, viz. altaria idololatriæ & id genus alia; ut declaratur per verba sequentia^l. Vel, sumendo indefinitè, quum auferetur peccatum ejus; i. e. quum defuerit peccata illa in quæ prius inciderat. Ellipsis adverbii temporis, ut Esa. 17. 6. & 26. 11^m. ¶ Cum posuerit, &c. בְּשׂוּמוֹ כָּל-אֲבְנֵי מִזְבֵּחַ בְּאֲבְנֵי גֵר מְנַפְצוֹת. [Quum posuerit ipse (vel, Si ille ponat, M.) omnes lapides altaris, P. sic Ch. d. Ti. fim. Mo. JT. G. (nempe, cujusque altaris extra Templum positi^a: vel, altarium, scil. idololatricorum, synecd. gen.^o.) sicut lapides calcis (vel, ruderis, Ti. vel, gypsi, Ch. vel, in calcem: ¶ hic est calx, ut יֵרֶךְ Dan. 5. 5 P.) dirutos, P. vel, dissipatos, JT. V. in frusta & in varias partes disjectos, V. vel, confractos, Ti. fim. M. Mo. in testimonium veræ ipsius poenitentiae, &c. Sic Moses vitulum comminuit, &c.⁹. [Reliqua sic reddunt:] non stabunt luci & imagines, Ang. five, delubra, Ch. imagines solis, Mo. Quæ versio sensum paulò obtusiores gignit^r. Al. & non stent (ut Psal. 1. 5. Nah. 1. 6. sed simul comminuantur; vel, & non permaneant, ut Gen. 45. 1. Job. 15. 29^{*}: vel, & non perseverabunt, o. nec consistent, JT. & non consistant, i. e. instarentur[†]; vel, ut, five ita ut, non existant, G. five, resurgant, M. Ti. V. Calv. quumque non consistent, Pi.) luci, (vel, arbores eorum, o.) & idola, five imagines, Q. M. Ti. &c. aut subdiales statuae, JT. vel, neque simulacra solaria, i. e. in honorem Solis facta: h. e. Si penitus evertentur omnes aras & omnia simulacra, & postea non extruxerint illa^t. Quum ex animo tollet abolebitque omnia quæ adversantur gloriæ Dei, ut passim imperatur Lege^v. [Ca. totum sic reddit, Si omnes altarium lapides ed redgerit, ut sint quales sunt in calcem dissoluti lapides, ita ut luci simulacraque non resurgant. Pi. totum verum sic reddit & distinguit, Idcirco hæc re expiabitur iniquitas Jacobi, (& hic est totus fructus,) quum amoverit peccatum ejus, quum reddiderit, &c. Simil. & Ang.] Disce hinc, 1. veniam sine resipiscencia non esse sperandam: 2. poenitentiam veram fructus etiam coram hominibus proferre: 3. poenitentiam non esse veram, nisi in ea constanter perseveremus; non enim abolebant tantum imagines, &c. sed nec eas renasci siverunt: 4. quàm detestabilis Deo est idololatria, cujus nè vestigium apparere voluit^x. Summa iniquitas in Israele fuit idololatria, quâ abolitâ, reliqua peccata faciliè per Legem cohiberi poterant. Et ubi illa vires suscepit, ad hoc ventum est, ut etiam civitates munitissime in solitudinem redigerentur^{*}.

10. Civitas, &c. כִּי עִיר בְּצִוְרָה בְּרֵד. Nam (vel, Alioqui, M. V. sub. nisi resipiscat, V. vel, At, five Sed, JT. For. G. Angl. ut Esa. 2. 6^v. Quum, Ti. Tamen, Calv. Ang. Nihilominus, Calv. Prædicat quid populo Dei obtingeret antequam emendarentur^z: q. d. Etfi Deus populo suo parcere velit, urbes tamen Judææ dirui oportet^a.) civitas (vel, civitas illius, JT. nempe hostis, cujus castigationes gravissimæ hîc per prolepsin describuntur^b), munita solitaria, Mo. P. JT. &c. sub. erit, vel fiet, P. JT. Pi. vel, vastatis oppidis vicinis & regione, &c. ut Esa. 1. 8. vel, incolis suis destituta, ut Lam. 1. 1^c. Miserè vastabitur^d. Civitas hîc vel, 1. Jerosolyma^e: vel, 2. Samaria^f: vel, 3. Babylon^g: vel, 4. collectivè, pro civitatibus^h, five Judææⁱ, & Israelis^j; five hostium Dei^k. ¶ Speciosa, &c. נִיְוָה מְשֻׁלָּה וְגו'. Habitaculum (vel, amœnum habitaculum, Pi. fim. Ti. i. e. vel, 1. regia^m; vel, 2. Templumⁿ; vel, 3. collectivè, palatia prædictarum urbium^o; vel, 4. amœna illorum loca, five in urbibus, five ruri; vox enim est generalis. Vide Job. 5. 3. Hof. 9. 13^p.) dimissum & derelictum (sub. erit, P. Pi.) veluti desertum, Mo. P. &c. Caula disjecta, & derelicta, &c. JT. Vox quidem caulæ ovium signif. 2 Sam. 7. 8. Esa. 65. 10. Et legimus caulæ deserti, Psal. 65. 13. Joel. 2. 22. quod hîc non congruit, cum hæc loca desertis opponantur^m. [Ca. hæc verba cum præced. sic reddit, Nam urbs munita erit solitaria statio, derelicta desertaque, &c.] ¶ Ibi pascetur vitulus, &c.] Ità Mo. P. M. &c. Ubique, nemine impediante, vaga-

bitur, securè admodumⁿ. Jumenta pascunt ubi nunc homines incolunt^o. ¶ Et, &c. וְכִלְיָה סֶעֱפִירָה. Et^o Ang. consumet ramos (vel, summitates, Vulg. virgulta, surculos, vel palmites, V. M. Ti. flagella, Ca.) ejus, Mo. P. G. &c. i. e. ramos fruticum qui in ea destructa nascentur^p. Vel, amœnissimas plantas quibus horti urbis instructi antè fuerant^q. Vel, ramos, nempe hortorum, qui pulcherrimi in urbe Babylone^r. Ad augendam vastitatem hoc pertinet. Tanta, inquit, erit copia herbarum, ut vituli non nisi teneras partes decerpant[†].

11. In, &c. בִּיבוֹשׁ קִצְרָה תִּשְׁבְּרֶנָּה. In arescendo messem ejus, conterentur, Mo. Dum arescet (i. e. maturuerit, h. e. Antequam matura sit) messis (id קִצְרָה sign.) ejus, (nempe terræ,) frangent eam, vel conteretur: q. d. Auferet tibi Deus fructum quem tibi jam paratum & in manu esse existimabis^t. In siccitate (i. e. vel, Præ siccitate^v, vel, In ipso æstatis tempore, cum spes erat fructu^w), messes ejus conterentur, Vulg. G. Al. Quum exaruerint (vel, Dum arescunt, M.) palmites (vel, ramusculi, P.) ejus, (Synagogæ, nam pronomen est femin.) confringentur, Ti. sic M. Ang. P. vel, suâ sponte frangentur, V. Redit ad vineam. Aridi, inquit, palmites franguntur de arbore & vite, & projiciuntur in ignem^z. Verbum hîc est plur. nomen sing. hinc vertunt, unusquisque eorum confringetur, ut Esa. 26. 19^z. Quum aruerit ramus ejus, (scil. Hierosolymæ destructæ, ut modò versu præced^b.) confringentur, sub. sarmenta, Pi. fim. JT. vel, sub. ramusculi, JT. Angl. ex Esa. 18. 5^c. ¶ Mulieres, &c. נְשִׁים בָּאוֹת מֵאֲרֻצֹּת אֲחֵרוֹת. Mulieres venientes succendent (vel, accendunt, M. fim. Ti. inflammantes, Mo. Verbum propriè signif. illuminare, Psalm. 18. 29. indèque (quia voces vicinæ sunt לֹאִלְּךָ lux & לֹאִלְּךָ ignis, aded ut pro se invicem ponantur, Esa. 50. 11. Marc. 14. 54. & quia lux & ignis sese comitantur,) inflammare, Mal. 1. 10^d.) eos, P. M. vel, illum, JT. [nempe ramum;] vel, eam, Mo. Ti. [Mo. ad messem refert, Ti. (ut videtur) ad vineam;] vel, unumquodque illorum, scil. sarmentorum^e. Mulieres, i. e. Medi, contempti antea ut molliores. Horum vestes ἀνὰ γυναικας, (feminalia,) ῥόδον, (candys,) ῥάβδα, (tiara.) Vide Plutarchum Alexandro^f. Al. Adeò dejectæ futuræ sunt [urbes,] ut etiam imbecillâ mulierum manu consumantur^g: id quod pudendum erat^h. Vel, mulieres, i. e. dominatores, qui mulieres vocantur ob defectum constantiæ & consiliiⁱ. Viri molles & effœminati sæpe mulieres vocantur. Meritò autem vastantur à mulieribus civitates quibus mulieres dominantur, Esa. 3. 12^k. Sed subtiliora hæc sunt. Sensus literalis planus, & mori communi congruus, quo mulieres & pueri ramusculos arborum excisos & prostratos colligere solent in fomentum ignis^l. ¶ Non est enim populus sapiens, Intelligentiarum, Mo. P. &c. i. e. ullâ intelligentiâ præditus^m. Sic, salutes, pro ulla salute, Esa. 26. v. 18. justitia, pro ulla justitia, Dan. 9. 18ⁿ. Vel, intelligens & prudens^o. Erat in Judæis crassa ignorantia, tum Dei conditoris, quo relicto, adhæserunt idolis^p; tum Christi & Evangelii, &c.^q. ¶ Non miserebitur ejus, &c.] Sed puniet^r; idque sine mixtura misericordiæ. Emphatica locutio, qualis Prov. 17. v. 21. non gaudebis[†]. Terroris augendi causâ spem veniæ adimit: id quod ad corpus populi refertur: aliòquin reliquiæ servatæ sunt^t.

12. Percutiet, וְכָרַע. Excutiet, Mo. P. Ti. JT. Calv. fim. o. Pi. &c. scil. Judæos captivos. Excutiet, i. e. vel, 1. graviter affliget: Metaphora à frugibus & leguminibus, quæ flagello aut virgâ excutiantur. Confer Esa. 28. 27^v. Vide & Deut. 24. 20. Jud. 6. 11. Ruth 2. 17. Esa. 17. 6. & 24. 13. Quia verò afflictio denotatur tum per triturationem, de quo vide Esa. c. 21. v. 10. & 25. 10. tum per flagellationem arborum ad decutiendas fruges, Esa. 17. 6. necessariò hîc significatur afflictio, five populi Dei, five illarum gentium è quibus populus Dei educendus erat^x. Vel, 2. feliget suos ab aliis, more agricolæ excutientis triticum à palea^y, vel baccas ab arbore separantis^z. Collectionem Ecclesiæ meritò comparat trituræ, quâ grana à paleis separantur; quòd populus in illo exilio sic obrutus erat & confusa mixturâ absconditus, iustar granorum quæ sub paleis latent, atque hîc & illic dispersa sunt, ut Dominum

num quasi vanno excutere oporteret. Nec magis afflictionem populi Dei significat h. l. *decussio*, &c. quam Matt. 13. 38. 39. *demeſſio*: quanquam & *demeſſio* & *ſectio* alibi executionem iræ Dei adverſus impios exprimant, Job. 24. 24. Pfalm. 37. 2. Et huic interpretationi favet ſequens collectio. Al. *faciet trituram*, M. ſim. Ca. & *concludet*, o. ſim. Ar. [Ch. hoc verbum cum ſequente *וְיִפְּחוּ* ſic reddit, *Projicientur interfecti coram Domino*.] ¶ Ab, &c. *מִשְׁבֹּלֶת הַנְּהָר עַד נְהָל וְגו'* [Ab alveo fluminis (ſcil. Euphratis, M. ſic Pi. Ca. Ang. Calv. &c.) *uſque ad torrentem* (vel, *flumen*, Ti. ſic Ca. vel, *fluentum*, BA. 2. 4. 30. 646.) *Ægypti*, Mo. P. M. &c. qui nominatur *Siber* Joſ. 13. 3. d. vel, *uſque ad Rhinocoruram*, o. Non quod Rhinocorura eſſet *Nahal Miſrajim*, ut ſentit Epiphanius; ſed quod illa huic proxima eſſet, ut rectius Hieron. nam Rhinocorura eſt oppidum in Ægypti Palæſtinæque confinio, inquit Hieron. ſimil. & Epiphanius; uterque poſt Diod. Sic. Biblioth. l. 1. 1. Al. *indè à fluxu illius fluminis*, &c. JT. *indè à flumine illo ſuſurrante*, &c. Periphras ſuſurrantis. Heb. à *ſuſurro illius fluminis*: Hypallage. Nomen *וְיִפְּחוּ*, quod alii reddunt *fluxum*, vel *inundationem*, vel *alveum*, videtur propriè ſignificare *ſuſurrum*, qualem edit fluvius. Hinc enim fieri videtur ut & ſpica hoc nomine appelletur, quia ventus per ſpicas in agro penetrans ſuſurrum excitat. f. *וְיִפְּחוּ* ipſe fluvius Euphrates dicitur, qui, veluti quadam ſemitâ, ſuo alveo fertur placidus. Torrens Ægypti hîc eſt Nilus, ut Eſa. 23. 3. qui aptiſſimè dicitur *וְיִפְּחוּ*, i. e. *fluvius torrens*, talis enim eſt *וְיִפְּחוּ*, ob mirabile ejusdem incrementum anniverſarium. Si quidem, inquit Strabo lib. 1. *torrens amplius quàm reliqua flumina augetur pluviis aquis*; Nilus ipſos torrentes eo ipſo ſuperat, tantâ copiâ aquæ tam longo turgens tempore. Sensus, Medi à Babylone ad ultimos fines qui Ægyptum verſus ſunt pervadent. *Flumen* *וְיִפְּחוּ* in his libris ubique Euphrates. Ab Euphrate ad Nilum. Id eſt, vel, 1. ab omnibus partibus terriæ Iſrael, cujus limites hi erant, Joſ. 1. 4. & 13. 3. vel, 2. ab omnibus regionibus quæ interjacent inter Euphratem & Nilum, ſive inter extremas partes Aſſyriæ ab oriente & Ægypti ab occidente. Vide Eſa. cap. 11. v. 11, 12. Multi [ex Judæis] profugerant in Ægyptum, quum alii Babylonem captivi ducerentur. Prædicat ergo, Dominum hinc indè collecturum ſuos, &c. P. Significat habitatores tum Euphratis, tum Nili, tritrandos veluti frumentum, ut ex illis, veluti ex paleis, educat Iſraelitas, veluti grana. Per utroſque autem intellige omnes hoſtes populi Dei, qui divexarant ſervos Dei; è quorum tyrannide, cum Domino videtur, eripiuntur pii. ¶ Et, &c. *וְיִפְּחוּ* [Et (vel, *Autem*, JT. P.) *vos colligimini* (vel, 1. ſicut ſpica colliguntur ad trituram: quod hîc non congruit, quia ſpica primùm colliguntur, deinde triturantur, Ruth 2. 17. quum h. l. *trituratione* præcedat *collectionem*. Vel, 2. ſicut fructus colliguntur, vel baccæ, quæ, poſtquam decutiuntur ab arbore, colliguntur ſigillatim *) *ad unum unum*, Mo. vel, *unus ad alterum*, M. *unus ad unum*, Calv. *per unum unius*, ſub. loci, id eſt, *per ſingulos ſingularum*, ſub. locorum; unde quidam, *ſinguli è ſingulis locis*. Sigillatim, P. Ti. JT. Pi. ſinguli, Ca. Duplex ſenſus eſſe poteſt: vel, Colligam vos ad unum; vel, non turmatim, nec magno numero, nec ſubito, ſed ſingulos, & quidem paulatim, aggregans ſingulis; ut fieri ſolet quum homines vagabundi & palantes, quales tunc erant Judæi, colliguntur. Vel, poſt *unum unum*; quod non dicitur niſi ubi eſt electio, & paucitas. Sensus, Diſſidia iſta in Imperio Aſſyriorum occaſionem dabunt multis Hebræis tunc, nemine impediante, ad ſuos revertendi. Eſt aliis verbis idem quod ſuprà 11. 15, 16. 13. *Clangetur in tuba magna*] Ità Mo. &c. Ità ſe res habebit quaſi in exercitu canatur receptui. Oſtendit, Deum non minus facile populum ſuum colligere poſſe, quàm Rex exercitum clangore tubæ, &c. Vel, per *tubam*, &c. intellige edictum Cyri, &c. b. Alludit ad tubam illam in jubilaſo, Levit. 25. 9, 10. quæ typus erat & tubæ Evangelicæ, quæ electi ex omnibus partibus colliguntur, &c. & tubæ coeleſtis, &c. c. Vel, tuba hîc eſt vox Evangelica, per quam vocantur ex Gentibus

omnes qui pertinent ad Eccleſiam. ¶ Et venient d. M. qui, &c. *וְיִפְּחוּ* [Peremntes (vel, qui perierant, M. P. Ti. JT. Pi. *perdiſi*, Ca. Ang. ut Job. 29. 13. Pfal. 119. 176. i. e. perituri, ut Pfal. 137. 8. t.) *in terra Aſſur*, Mo. P. &c. quod decem Tribus abductæ erant, 2. Reg. 17. 6. Idem ſenſus qui commate præcedente. Hi autem venient, ſcil. in Judæam, vel Jeruſolymam. ¶ Et qui ejeti erant de terra Ægypti] Nam eò multi conceſſerant, adventante primùm Salmanaſare, deinde Senacheribo; vide ſuprà 11. 11. & poſtea, Jer. 43. 7. & 44. 28. Et multi eò abducti ſunt in captivitatem. Vide Hoſ. 8. 13. Zach. 10. 10. [& 2. Par. 36. 4.] Illuſtre hoc veniæ documentum; nam qui in Ægyptum profugerant graviter offenderant. ¶ Adorabunt Dominum, &c.] In Templo reedificato. Omiſſa ſacræ inſtaurabunt. Impletum hoc ſub Dario obſcurè, ſed veriùs ſub Chriſto. Nec obſtant nomina *montis ſancti* & *Jeruſalem*, quæ ſunt Eccleſiæ nomina, quæ eſt in vertice montium, &c. P. Sionem ponere ſolebant Prophetæ pro Eccleſia, accommodantes ſe mori populi, quod melius intelligerentur. Porro, ex Sione fluxit Evangelium.

CAP. XXVIII.

1. **V**Æ *coronæ ſuperbiæ*] Ità Mo. P. M. Ti. &c. vel, *faſtuosa*, Pi. Id eſt, vel, 1. Regi, ſive Regibus, ſive Regno: ſic *corona* ſumitur Jer. 13. 18. Lam. 5. 16. Vel, 2. Samariæ, quæ caput erat Regni. Vel, 3. pravæ confidentiæ quæ turgebant Iſraelitæ præ affluentiâ, &c. f. Regi Iſraelis, & conſiliariis ejus. Finito Canticò, repetit aliis verbis quæ de malis eventuris populo 10 tribuum jam aliquoties dixerat. Hæc enim omnia à capite 15. ſcripſit initio regni Ezechie. Hinc uſque ad cap. 36. loquitur de Aſſyrio bello. Punitæ fuerant 10 Tribus, paucis ex eis ſub corona Judæ relictis. Retinebant vetus ingenium, homines crapuloſi, & contemptores Verbi Dei. Argumentum hujus concionis diverſum eſt à præcedente. Probabile eſt hæc prædicta fuiſſe integro & ſtante Regno Iſraelis. Valtitatem utriuſque Regni Iſraelitici hîc deſcribere videtur: primùm, decem tribuum, quod Ephraim vocabatur, deinde, & Judæ. Superbum erat hoc Regnum, quod multitudine & potentiâ Regnum Judæ antecellere videbatur; unde viribus ſuis fidebant, & Judam deſpiciebant. ¶ Ebrui (vel, *ebriof*, JT. *ebrioſorum*, G. ſim. For.) Ephraim] Ità Mo. P. M. Id eſt, qui degunt in Regno decem tribuum. Ebrioſos vocat vel, [1. propriè,] quod dediti eſſent computationibus & gulæ, ut ex aliis Prophetis apparet; [vel, 2. metaphoriçè,] quod, proſperis rebus inebriati, nihil adverſi vererentur. Corona & flores idem ſunt. Ebrui ſolebant ſibi coronas imponere. Anacreon 1. *Τὸ πόδι τὸ καλλίσκον* *Κροτάφον αἰμαίνοντες Πίνοντες ἀβρὰ γλῶττες*. (Rosam pulchris ſoliis decoram Temporibus aptantes Bibamus ſuaviter ridentes.) ¶ Et flori, &c. *וְיִפְּחוּ* [Et flori decidenti, ornamento gloriæ (vel, gloriæ decoris, P. i. e. gloriæ inclytæ & decoræ *) ejus, Mo. P. Et deciduo flori decoris gloriæ ejus, Ti. Flori ſcilicet caduco, ornamento gloriæ ejus; eſt *ἐξῆγνος* coronæ. Repetuntur omnia hæc paulò poſt. Quia decor gloriæ ejus erit flos deciduus, Calv. Cujus (copulativa pro relativa, ut Eſa. 4. 6. & 17. 2. vel, Et ei cujus, Pi.) *eximia gloria* (vel, *decorus ornatus*, Heb. *decor ornatus*, Pi. *glorioſa pulchritudo*, Ang. *juunditas & decor*, For. ſub. eſt, M. JT. Ang. &c.) velut *flos marceſcens*, P. Angl. ſim. For. vel, velut *flos caducæ plantæ*, JT. i. e. qui momento deſluit: nam ſtatim hoc Regnum labefactatum eſt per Salmanaſarem. Oſtendit per egregiam ſimilitudinem non diu duraturas iſtas delicias & faſtum. Superbiebant propter opes, quas, ceu fluxas, comparat flori deciduo. De flore loquens alludit ad convivales coronas, &c. Coronæ tum ex alia materia, tum ex floribus, pleſtebantur. ¶ Qui, &c. *וְיִפְּחוּ* [Qui, nempe flos, vel decus, ſub. eſt, P. Ti. &c.) *ſuper caput, vel verticem* (vel,

in capite, Ca.) vallis pinguium, Mo. P. Ca. vel, pinguedinum, Di. Pi. vel, opime, Ca. Ti. Al. Eū qui præsunt valli pinguiſſimæ, &c. JT. Pi. i. e. fertiliffimæ. Confer Gen. 49. 25. Deut. 33. 13, &c. Heb. qui ſunt in capite, &c. Caput, pro principatu. Non placet, tunc enim dixiſſet, caput ſuper vallem, ut Pſal. 110. 6. capita ſuper regiones. Malim ergo, Qui, ſub. ſunt, nempe habitant, ſuper caput, i. e. verticem, ut Exod. 17. 10. Deut. 34. 1. vallis, nempe, in monte ſito ſuper vallem; ut, rupes planitie, Jer. 21. 13: vel, ſuper caput, i. e. partem optimam ſive præcipuam, ut Exod. 30. 23. Pſal. 137. 6. Cant. 4. 14. vallis, &c. Alii, ſuper quorum capita eſt velut vallis unguentorum. Valles vocantur amnes, quod ſolent abundare amnibus & fluminibus. q. d. In quorum capita deſcendit in conviviis, ut amnis, unguentorum & vini copia. Iſraelitas vocat vallem pinguedinum, quod mardentes unguentis, jugiter vino oppreſſi, in terra jacerent vomentes, & omnia loca ſuis immunditiis inquinantes. [Reliqua ſic reddunt:] quaffati (vel, obtrufi, JT. Pi. ſtupidi, Sy. vel, & qui oppreſſi ſunt, M. qui ſunt conculſi, P. vel, conſraſſi, Ch. vel, vici, Ang. Heb. percuffi, ut Pſal. 141. 5. Eſa. 41. 7. vel, conuſi, ut Prov. 23. 35. ſim. i Sam. 14. 16. vel, diruſi, ut Pſal. 74. 6. Eſa. 16. 8. Verbum emphaticum eſt, unde מלל מלל malleus, ut ſignificet hos vino proſtratos, & veluti defixos in terram, eſſe m.) vino, Mo. &c. Al. percufforum (vel, oppreſſorum, Ca. & conuſorum, Di.) vino, Ti. Al. conquaffati, vel conculcati, à vino, ut ſit ratio quare flori marceſcenti comparantur. Quis enim decor, quæ gloria illis eſſe poteſt, quos vinum contundit huc atque illuc collapſos? Notanter hoc adjectum eſt, quia ebrietas, ut cerebrum concutit, ita mentes ſtolidas & ſtupidas reddit. Per vallem hinc intelligunt vel, i. totam regionem quæ monti Lebanon ſubjacebat tanquam vallis, & cujus ſolum fertile erat P. Vel, 2. vallem vicinam Samaritæ, quæ erat ſedes Regni, cujus vitia inprimis perſtringit Prophetæ. Vertex vallis eſt, Samaria, in monte ſita, adeoque vallem infra ſe habens: quæ vocatur vallis, i. pinguedinum, quia erat olei & vini feraciſſima; 2. conuſorum vino, quia ibi ebriofa vino frangebantur. Flos ſuper iſtum verticem eſt, ſtatus Regni Samaritani in tribu Ephraim, antehac florentiſſimus, nunc autem marceſcens; cui jam porro totalem ruinam minatur Prophetæ. Non recte locum reddunt Genevenſes, Qui ſunt ſuper verticem vallis pinguis, ſunt conuſi vino. Indicat enim verſus 4. (qui & huic verſui lucem dat, & ab hoc viciffim lucem accipit,) אשר על ראש גיא וגו' pertinere ad præcedentia, & non facere ſubjectum orationis, de quo prædicetur ויגדו, hæc enim abſunt in v. 4.*

2. Ecce, &c. ויהי חזק יאשיף לארץ Ecce (ſub. ventus, He. in Angl. vel, ſub. dies, M. P. vel, ſub. exercitus, Q. in V. vel, ſub. quidam, Pi. vel exercitus, vel Rex; nempe Rex Aſſyriæ, Salmanaſſar) validus (vel, fortis, Ti. Ca. robustus, JT. Pi. durus, M. Calv. potens, Angl.) & fortis (vel, robustus, Ti. Ca.) Domino, Mo. P. JT. Calv. V. id eſt, quem miſſurus eſt Dominus; adminiſter judiciorum Dei. Vel, qui d. fortiffimus: ut, peccatores Domino, Gen. 13. 13. i. e. ſummi peccatores; magna Deo, Jon. 3. 3. i. e. maxima. Vel, Domini, Ti. Ca. vel, à Domino, M. Pi. Angl. i. e. robore à Deo accepto. Dativus cauſam efficientem notat, ut Act. 7. 20. ἀσπίς τοῦ Θεοῦ, veniſtus divinitus; 2 Cor. 10. 4. δύναμις τοῦ Θεοῦ, valida divinitus. Ecce fortis & durus furor Domini, o. in Caſt. ſim. Ar. Ecce fortitudo & robur Domini, Sy. Ecce plaga terribilis & fortes, Ch. ¶ Sicut, &c. כְּדִם בְּרַר שֶׁר קָטַב ¶ Sicut (vel, qui erit ſicut, Pi. ſim. Ang. Ellipſis relativi, ut Exod. 13. 8. Eſa. 42. 5.) inundatio (vel, tempeſtas, P. nimbus, Sy. procella, Ca.) grandinis, Mo. Pi. P. Ca. ſim. JT. (vel, inundans, grando, M. vel, nimbus, grando, Ti.) turbo (vel, & turbo, M. Ti. & tempeſtas, Ca. ſicut turbo, Pi.) exciſionis, Mo. vel, excidens, V. ſubvertens, M. Calv. confringens, Ti. Sy. exitialis, JT. Pi. Heb. exitij, Pi. Angl. ut Pſal. 91. 6. Hoſ. 13. 14. impetuoſa, Ca. Sicut grando que fertur in pronum, non habens tegmen, quæ violenter decedit, o. Omnes וְשֶׁר vertunt turbinem: legerunt ergo וְשֶׁר per וְשֶׁר, quod interdum pilum, interdum turbinem, ſign. idem quod וְשֶׁר. At omnia exemplaria hinc conſtanter habent וְשֶׁר per וְשֶׁר, quod pro turbine uſpam ſumi non memini; nec à Lexicographis exempla citantur:

quodque mireris, nè hunc quidem locum proferunt, quem tamen conſtanter ita interpretantur. Ego verſum ſic verto, Ecce, fortem & robustum habet Dominus: ſicut inundatio grandinis, in porta (id וְשֶׁר ſign.) exitium, vel exciſio, eſt. (Quo ſign. ſtatus vaſtationem; confer Eſa. 3. 26. & וְשֶׁר, pro וְשֶׁר. Quare autem in porta futurum exitium? Quia) ſicut inundatio aquarum validarum inundantium, (fortis ille) dejiciet (nempe portam) in terram manu, i. e. totum ſtatum evertet. Atque ita plenior etiam & facilior ſenſus videtur, quia ex eodem verſu intelligitur id quod fortis ille dejecturus eſſet. ¶ Sicut, &c. כְּדִם בְּרַר שֶׁר קָטַב וְהָיָה לְאָרֶץ שׁוּמָפִים וְהָיָה לְאָרֶץ שׁוּמָפִים ¶ Ut procella (vel, tempeſtas, P. impetus, M. nimbus, Ti. inundatio, Pi. ſic JT.) aquarum crebrarum (vel, multarum, P. BA. validarum, M. Ti. JT. Pi. V. vehementium, Calv. V. magnarum, nam & Arab. כְּבִיר est magnus, teſte AE f.) BA. 1. 2. inundantium (vel, exundantium, JT. Pi. &c. & inundantium, M. vaſtantium, o. regionem aliquam abripientium, Ar.) depoſuit (vel, deponet, Pi. dejiciet, JT. Ang. quæ de-jicit, P. ſic M. Calv. Heb. quieſcere faciet, Pi. vel, reliquit, Angl. ſub. eam, Pi. Angl. nempe coronam Ephraim. Ellipſis particulæ, ut Eſa. 21. 3. & 26. 1. Vel, ſub. omnia, M.) in (vel, ad, i. e. ſuper, ut Pſal. 89. 40. 45. Eſa. 14. 12.) terram manu, JT. Pi. i. e. facili negotio; citiſſimè: vel, unâ manu; vide Eſa. 10. 13. vel potiùs, vi manû. Mann, ſub. validâ, ex Ezech. 20. 33. Dan. 9. 15. ut ſit ellipſis epitheti; ut, nomen, pro nomine magno, Gen. 6. 4. & 11. 4. vel, pro nomine bono, ut Prov. 22. 1. Eccleſ. 7. 1. Vel, in fortitudine, P. V. fortiter, M. V. validè, Ti. [Ca. totum ſic reddit, Quasi impotens quedam redundantis aquæ dituvies, vos vi proſternet humi.] Significat violentam fore hanc dejectionem.

3. Pedibus, &c. בְּרַגְלֵיכֶם תִּדְמְסוּהָ עֵטֶר וְגֹאֲלֵיכֶם [שְׁבוּרֵי וְגֹאֲלֵיכֶם] Pedibus, vel In pedibus, conculcabuntur, vel calcabuntur, (vel, conculcabitur, M. Calv. Ang. conculcabitur, Ti. Ca.) corona (vel, o. corona, Ti. Ca.) ſuperbia, five faſtus, Mo. P. M. Pi. temulentorum, five ebriorum, (vel, ebrii, Ang. ſim. Ca. & ebrii, Pi.) Ephraim, Mo. V. Ti. M. Volunt עֵטֶר וְגֹאֲלֵיכֶם eſſe duo ſubſtantiva, quorum prius alterum regat in genit. ſed, cum תִּדְמְסוּהָ ſit fut. Niphal plur. ſcem. ſic non conſtat ſyntaxis: at optimè conſtat ſi ſic vertas, conculcabuntur corona, ſuperbia, pro, & ſuperbia, ut ſit aſyndeton. Sed obſervandum eſt, in tali ſyntaxi qualis hinc eſt, nomen vel verbum modò cum voce priorè, modò cum poſteriorè, convenire, ut i Sam. 2. 4. Job. 29. 10. &c. P. Nova Belgica verſio עֵטֶר collective ſumit, ac vertit, conculcabuntur corona ſuperbia ebrioforum; quod non eſt ſpernendum. Sed hoc nec bene ſonat, nec loco congruit, ut apparet ex hujus collatione cum v. 1. Eadem hæc ſententia cum præced. Affyrius evertet Iſraelem. Ignominioſum eſt pedibus conculcari, maximè coronam five diadema.

4. Et erit, &c. וְהָיָה צִיֵּת נִיבֵל וְגֹאֲלֵיכֶם Et erit flos caducus, five deciduus, decor gloriæ, vel gloria decoris, ejus, Calv. V. vel, decorus ornatus illius, ſcil. Ephraimi. Tum erit velut turba florum caduce plantæ decor ornatus illius, JT. Et erit flos marceſcens decoris gloriæ ejus; ſenſus eſt, flos marceſcentis plantæ, nempe decoris gloriæ ejus. ¶ Qui, &c. וְהָיָה צִיֵּת נִיבֵל וְגֹאֲלֵיכֶם Quæ eſt ſuper caput vallis pinguium, Calv. qui flos eſt ſuper, &c. Di. quiſquis præeſt valli pinguiſſimæ, JT. ſuper quorum capita eſt velut vallis pinguium, V. illi qui præſunt, &c. Pi. Idem dicit quod v. 1. quia difficile eſt eos metu humiliare qui proſperis rebus ex-cæcati ſunt. ¶ Quasi, &c. כְּדִם בְּרַר שֶׁר קָטַב ¶ Sicut (vel, Erunt, inquam, ſicut, Pi. vel, & ſicut, Ang. quia ſimilitudo hæc differt à priorè:) ſicus (vel, fructus, JT. Pi.) præcox (ſub. quæ venit, P.) ante aſtatem, Mo. ſimil. JT. Pi. vel, ante fructus æſtivos, M. five æſtatis, P. vel, antequam autumnus aſteſt, Ti. Hi fructus quidem alios præcedunt, ſpēmque afferunt reliqui proventus; ſed brevi durant, nec ſervari poſſunt. Quod bacca primitiva ante aſtatem, Ca. ¶ Quod, &c. וְהָיָה צִיֵּת נִיבֵל וְגֹאֲלֵיכֶם Quam, vel Quem, qui (vel, quum, P. ſimulatque, Ti. Ca. ſi quis, Di.) viderit, afficit eam, M. (vel, viderit, afficiens eam, Calv. vel, viderit videns, P. vel, vidit aliquis, Ti.) dum (vel, & dum, Pi.) adhuc (vel, adhuc iſſa, Pi. ſub. iſt, M. JT. &c.)

JT.&c. in manu (vel, in manu sua, five ejus, M.P. JT.&c. vel, cum adhuc fuerit in ramo, i. e. statim à ramo, five cum primum decerpserit illam,) *devorat*, Calv. Ca. fim. JT. vel, *deglutiet eam*, Mo. Pi. q. d. statim legetur, & statim absumetur. Ità venient qui citò diripiant opes Israelitarum. Prosperitas eorum non diuturna erit, sed momento deglutietur. Sic statim Salmanasar 10 Tribus vicit, & statum earum funditus evertit.

5. *Et sertum*, &c. *וְלִצְפִּירִי וְנִי*] *Et diadema* (vel, in *cidaris*, Mo. vel, *cidaris*, P. vel, *sertum*, Ca.) *gloriae*, five *decoris*, (vel, *venustatis*, Ca.) *residuo populo suo*, M. vel, *reliquis* (five, *residuo*, Mo. P.) *populi sui*, Ti. P. Mo. Id est, vel, i. illis Israelitis qui transferunt ad tribum Judæ. Vel, 2. duabus tribubus, quæ ab illo malo immunes fiere; quæ adhuc honorem suum retinebunt, & (sub *Ezechia* & *Josia*) ampliabunt. Vel, 3. electis suis in tribu Judæ, in qua videbimus discrimen statui. Nec mirum Prophetam de eodem populo variè loqui, dum nunc ad corruptum vitii corpus, nunc ad electos, sermonem dirigit. His Dominus erit corona, eos cingens, protegens, ornans, &c.

6. *Et spiritus* (vel, in *spiritum*, Calv. fim. Pi. Ang. &c.) *judicii*] Id est, sapientiæ ad rectè judicandum. Dabit Deus Ezechie juris notitiam. Rationem demonstrat quæ Dominus reliquias illas ornabit, nempe consilio & fortitudine; quibus duabus rebus consistit vera politia, quæ potissimum populi conservantur.

Sedenti super judicium, *וְעַל הַמִּשְׁפָּט*] *Super tribunal*, Calv. *Judicium*, pro throno vel sede judicii, Plal. 9. 4. Prov. 20. 8. ut, *regnum* pro vestibus regalibus, Esth. 5. 14. *Et, &c.* *וְלִגְבוּרָה מְשִׁיבִי מְלַחְמָה שְׂעָרָה*] *Et fortitudo* (vel, in *robur*, Mo. Ti. fim. Pi. Calv. Ang. vel, *potentibus*, JT. Heb. *viris potentie*, Jun.) *vertentibus* (vel, *avertentibus*, Mo. fim. Pi. *avertentium*, Ca. *aversantibus*, M. *transferentibus*, Ti. *regerentibus*, JT. *propulsantibus*, Calv. V. *reparantibus* atque *redintegrantibus*, vel *reducenibus*, five *revocantibus*, ut sit periphrasis præfidiariorum militum, qui in propugnaculis portarum semper aderant ad colligendos suos à bello redeuntes, & hostes à civitatibus arcendos;) *prælium*, five *bellum*, ad (vel, in, JT. vel, usque ad, M.) *portam*, P. Mo. M. sic Ang. &c. sub. *hostium*, M. Pi. fim. For. Sensus, Dabit robur his qui vertent in fugam hostes suos, fugabuntque eos usque ad portas urbium ad quas illi fugient, five in quas se recipere conabuntur, & intra civitates suas includent, & fortalitia eorum faciliè obtinebunt.

Vulgatus reddit, *revertentibus de bello ad portam*, nempe à bello contra Philistinos; à quo rediit Ezechias, 2 Reg. 18. 8. Al. qui avertunt bellum à porta, Q. in Ang. Sed neutram harum versionum patitur textus; præcedens autem magis emphatica est; qu. d. qui non tantum patriam suam ab hoste defendunt, sed eum repellunt, & persequuntur usque ad portas ejus: vide Esa. 22. 7.

7. *Verum*, &c. *וְעַל אֵלֶּיךָ בִּינִי וְעַל אֵלֶּיךָ בִּינִי*] *Et* (vel, *Sed*, M. Ang. sic Calv. Ca. *Veruntamen*, JT. Pi.) *etiam* (vel, &, M. sic P. *isti* (qui sunt ex tribu Juda; tametsi & ira Dei insigne documentum in fratribus viderent, & Dei clementiam erga se experti essent;) *vino errarunt*, Ti. &c. vel, *præ vino nescierunt*, G. ex Vulg. lascivierunt in rebus prosperis. Tale illud, — *fortunaque dulci Ebria*.

Sacerdos (vel, *Præses*, JT. Pi. five *Gubernator*, Pi. Cui versionis favet finis verus, quem huc pertinere non dubitamus. Id est, Præsides, tum politici, tum ecclesiastici; nam *וְעַל* utrosque complectitur.) & *propheta*] Ità Mo. P. &c. Qui alios & consilio & exemplo monere & corrigere debebant. *Absopti* (vel, *Obruti*, Ti.) *sunt à vino*; ità Mo. P. M. Pi. &c. *וְנִי לְבָלֵשׁ*] Emphatica in hoc versu est *וְנִי לְבָלֵשׁ*. Absorbent homines vinum, & eo ipso absorbentur à vino, h. e. omnimodo perduntur. *Vinum & siceram* hinc metaphoricè accipit. Neque enim de communi ebrietate loquitur, in quam initio capitis invecus est; quin potius similes ebriis fuisse dicit, quod rectè intelligentiæ carerent, ut totus contextus docet.

Nescierunt, &c. *וְנִי לְבָלֵשׁ*] *Erraverunt* (vel, *Errant*, JT. Pi. Ang. *Perplexi sunt*, Ti. *Falluntur*, Ca.) *in visione*, M. P. Mo. Pi. Ang. Calv. G. id est, in prophetia, five doctrina, Prov. 29. 18. Esa. 1. 1. Mic. 3. 6. q. d. Non curant quid docent, modò licentiæ patrocinetur, & populo placeat. Secuti sunt falsos pro-

phetas. Vel, in videndo, Ti. in prædicando, Ca. in *functione videntis*, JT. Hoc membrum pertinet præcipuè ad Prophetas, sequens ad Sacerdotes. *Ignoraverunt*, &c. *וְנִי לְבָלֵשׁ*] *Impegerunt* (vel *Tiubant*, JT. Ca. Pi. Ang. ut Jer. 10. 4. nec alibi vox occurrit. Alludit ad ebrietatem & ebriorum morem.) *judicio*, vel in *judicio*, Mo. P. M. Calv. Ang. Ellipsis *in*, ut Esa. 26. 8. Vel præ stupore nescientes, vel spontè corruptentes, &c. Vel, in *decernendo*, Ti. in *judicatione*, JT. Pi. Al. *Judicium tiubare fecerunt*, h. e. perverserunt. *Eructabant*, vel *Evocebant*, *judicium*, Forst. & Avenarius in Ma. id est, Inter vomitus & ructus vini, proferebant *judicium*. Tam turpiter, tam inconsideratè *judicium* ferebant, quàm ebrius quæ in stomacho habet egerit. Perseverat in metaphora ebrietatis. Hoc de sacerdotibus dicit, quorum erat de rebus sanum *judicium* & *justam sententiam* proferre. Errabant hinc *Prophetae* & *Sacerdotes*, duo Judaici populi lumina; quorum [sacerdotum] ordo apud illos illustris erat, & testimonium ex Verbo Dei habuit: illi tamen non tantum moribus corrupti erant, sed ratione & *judicio* errabant, ut hinc ostenditur. Quare nihil futilius est, quàm impios sacerdotes titulari officii prætextu ab errandi periculo eximere. Hinc collige, 1. quàm indecorum sit Ministris vino indulgere. 2. Quàm inepta vasa sunt ebriosorum mentes ad sensa S. Spiritus percipienda.

8. *Omnes* (i. e. pleræque, ut Esa. 56. 10. & 64. 6. Jer. 9. 2. &c.) *enim mense* (sub figura intelligit *tribunalia* P: vel, *mensæ* eorum, Angl. ellipsis pronominis, ut Job. 5. 12. Esa. 13. 22. quibus scilicet accumbabant *Sacerdotes* & *Prophetae*; loca ubi convenerunt,) *repleta sunt vomitu*, &c. *וְנִי לְבָלֵשׁ*] *Vomitu*, *forde*, (vel, & *forde*, P. Ti. & *stercore*, M. Angl. & *excremento*, JT. Pi. vel, *vomitustercoreo*, Calv. five *fædo*, Ca. i. e. *judiciis corruptis*, quæ & Latini *forde* vocant,) *absque loco*, Mo. vel, *ubique*, Ca. vel, *non superest locus*, JT. Pi. vel, *ità ut non*, vel *nullus*, (sub. *fit*, vel *esset*, M. P. vel, *superfit*, Ti.) *locus*, sub. *purus*, M. Ang. vel, *absque forde*, P. vel, *immutus*, Angl. vel, *vacuus à vomitu & excremento*. Ellipsis epitheti, ut Esa. 5. 2. confer & Esa. 5. 8. Vel, *sine Deo*, quem *וְנִי לְבָלֵשׁ*, *locum*, vocant, quia ubique præsens, & quasi omnium locus, omnia comprehendit; h. e. *quia non faciunt mentionem Dei benedicti in mensa*, ut exponit Scholiastes. R. Simeon ex h. l. probat, *Quum tres ad unam edunt mensam*, nec inter se de *Lege* conferunt; perinde esse ac si de mortuorum sacrificiis ederent. Contra, *quum tres ad unam edunt mensam*, & conferunt de *Lege*, id esse quasi ederent de *mensa Dei*. Notent hoc qui omnem de Deo & Religione sermonem à mensis exulare jubent. Ch. locum sic reddit, *cibo inquinato & sordido; neque est eis locus qui mundus sit à rapina*. Hæc figurâ exprimit Elaias foetidam esse totam populi vitam, & nihil sinceri apud Judæos restare.

9. *Quem* (vel, *Quem* igitur, M. Ti. Pi. & sub. *posthac*, Ti. vel, *Quem* ultra, P. & sub. *quisquam*, Angl. vel, *talis*, M. vel, sub. *Propheta*, P. vel, *Domigus per Prophetas*;) *docebit* (vel, *doceret*, JT. Pi. vel, *docere poterit*;) *verbum enim* [fut.] *potentialiter sumi videtur & indefinitè*;) *scientiam*] Ità Mo. P. M. Ti. Pi. &c. Scilicet *verbum necessarium*. *Et, &c.* *וְנִי לְבָלֵשׁ*] *Et quem intelligere faciet auditum* ? Mo. V. Ti. vel, *doctrinam* ? Calv. Ang. *quod audivit* ? P. sub. à Deo per Spiritum, V. *verbum propheticum* ? M. *Et quem imbueret intelligentiâ sermonis* ? Pi. *Et cui proponeret intelligendum documentum* ? JT. *Quemve ità erudiet ut quid dicatur intelligatur* ? Ca. *Ablactatos*, &c. *וְנִי לְבָלֵשׁ*] *Ablactatos à lacte*, *avulsos ab uberibus*, Mo. Vulg. G. &c. *Ablactatos* nimirum, (vel, *An depulsos à lacte*, Pi.) & *ab uberibus avulsos* ? Ti. Pi. fim. JT. *An infantes Deus docebit* ? nam adulti præcepta irrident. Certè nulli alii præstò sunt, quàm adulti inepti sunt ad discendum propter ebrietatem. *Propheta* per admirationem ostendit insanabilem esse populi morbum, Judæosque similes esse infantibus, quibus docendis luditur opera; & in vitiis suis ità obstupescitos esse, ut non magis attendant ad celestem doctrinam, quàm si intelligentiâ carerent. Non minus difficile

est eos docere quàm infantes; quia in his deest intelligentia, in illis etiam adest perversitas, & pertinacia f. Sunt ut pueri *ablati à lacte, avulsi*, &c. P. vel, *amoti, abstracti*, &c. V. Observandum hic, non sine stupore, quomodo populus Dei, tot seculis, tot modis, &c. institutus, tandem eò delabatur, ut cum vulgo etiam Sacerdotes inepti sint ad discendum, &c. s.

10. *Quia*, &c. *וְיָצֵא אֶת הָעָם*] Nam (vel, Certè, Pi. vel, *Quum*, JT. sub. docuit eos, Pi. vel, *dedi eis*, G. vel, *additum fuit*, JT. sim. Angl. vel, *esse oportet*, Ang. vel, *talibus dandum est*, M. vel, *ut pueris, datur eis*, P.) *præceptum post* (vel, *ad*, Mo. V. G. vel, *super*, Ang.) *præceptum*, (vel, *præcepto*, JT.) *præceptum post præceptum*, P. Pi. &c. Sæpius illis inculcavi meas leges h. qu. d. Aded rudes & tardi ac stupidi sunt, ut sint docendi sicut pueri, paulatim & sensim: multa illis simul tradenda non sunt i. Docuit eos quàm simplicissimè & diligentissimè, ut pueruli docentur k, elementa sæpius inculcando, &c. Prophetæ, eadem verba repetens, repetitionem assiduam rædiq̃ue plenam significare voluit l.

Al. per imperativum reddunt m. *Quia præcipe ad præceptum*, &c. Ti. Ità ut ad præcipe præcipe, &c. Ca. ut voces Judæorum imitetur, qui cum contemptu & irrisione excipiebant Verbum Dei per Prophetas missum t. Est mimesis, five ethopœia, populi inter pocula repentis verba Prophetarum n. [Alii hæc verba cum frequentibus sic accipiunt,] *Manda remanda*, &c. (Imitatio phræseos propheticæ, qui sæpe dicebant, *Hæc mandat Dominus*; q. d. Iterum manda, ô Prophetæ o;) *expecta reexpecta*, &c. Vulg. id est, iterum expecta *. q. d. Obtundunt nobis aures Prophetæ, toties minitendo, promittendo, &c. jubent expectare nos modicum, nunc hic, nunc ibi, nunc alibi; & nihil subsequitur p: quamdiu expectabimus q? Crediderim hæc verba proverbii loco tunc usurpata fuisse, quibus admonerentur tam præceptores quàm discipuli, nè simul omnia vel tradere, vel percipere, vellent, sed pedetentim, &c. r. ¶ *Expecta*, &c. *וְיָצֵא אֶת הָעָם*] Unde *וְיָצֵא אֶת הָעָם* fecere Nicolaitæ & hæretici alii, memorantibus Epiphonio in Nicolaitis, & ad hunc locum Hieronymo *. [Sic vertunt;] *Linea post* (vel, *ad*, Mo. G. vel, *super*, Ang.) *lineam*, *linea post lineam*, P. &c. Metaphora, sumpta, vel, i. ab iis qui murum constituunt t; ut alludat ad tardam ædificationem, quæ per lineas paulatim affurgit v. Ità quidem suprà: sed circumstantia hujus loci diversum sensum exigit, quum de puerilibus rudimentis hic agatur x. Vel, 2. à magistris, qui discipulorum manus per præscriptas lineas ducunt y, docentque eos primum partes literæ figillatim describere, deinde eas conjungere, *lineam ad lineam*, ad complendam literam z. *Delineationem post delineationem*, &c. Pi. sim. JT. *Ad normam normam*, &c. Ca. *Expecta ad expecta*, &c. Q. in V. vel, *ad expectationem*, &c. Ti. *Ædificium ad*, vel *post*, *ædificium*; quia præceptum & statutum est velut ædificium: ædificium autem sit extensione lineæ cum regula & perpendicularo a. *Directio ad directionem*, *instructio ad instructionem*, M. ¶ *Modicum ibi, modicum ibi*] Sim. Mo. P. &c. q. d. Paululum nunc ex uno libro, vel ex una parte libri; cras iterum paululum ex altero libro, vel ex altera parte libri; pro ratione obscuritatis locorum b.

11. *In loquela*, &c. *וְיָצֵא אֶת הָעָם*] *Quia* (vel, *Quum*, JT. Certè, V. *Quinetiam*, Pi.) *balbutientibus labiis* (*labiis blasfis*, Ti. in, five *cum, blasfatis labiis*, Mo. V. *ridiculis labiis*, i. e. sermone exotico, qui solet irrideri ab imperitis c: *Heb. sannis labii*, Pi. Angl. pro, *labiis sanne*; hypallage, ut Esa. 22. 7 d: *ridiculo sermone*, Ca. sermone barbaro t: *in balbutie labii*, For. nempe ad irridendum vos f,) & *linguâ alierâ* (vel, *exoticâ*, JT. G. *linguâ alia*, pro exoticis, Act. 2. 4. i. Cor. 14. 21 g.) *loquuntur* (vel, *alloquuntur sit*, JT. vel, *alloquuntur est*, Pi. sub. *aliquis*, Angl. vel, *propheta*, P. vel, *Jehova*, JT. simil. Calv. G. cui hæc aptavit etiam Aquila, non minus quàm Paulus in i. Cor. 14. 21. ut ex Philocalia Origenis discimus h:) *ad populum istum*, P. Mo. &c. vel, *alloquendus est ei hic populus*, Ca. Nam qui loquitur ad populum istum est quasi qui utitur balbutie labiorum & alienâ linguâ, M. [Sensum variè concipiunt.] Vos me & Prophetas meos irridetis: at ego vos vicissim vestro malo irridebo. Vos dicitis, *Manda, remanda*: at ego sermo-

nem vobis reponam gravem & acerbum i, nempe sermum illum Babyloniorum k. Barbarorum operâ utar l. T. ad vos castigandos l: quod sæpe factum. Aliud hoc est ad infidelitatem evincendam argumentum, ut loquitur Paulus i. Cor. 14. 21, 22 m. Al. Significat Deum infido populo barbarum esse factum n. q. d. Aded alieni sunt à Sacris, ut Prophetæ videatur illis linguâ balbutiente ignotâque uti o. Non plus intelligunt quàm infantes, qui docendi sunt balbutiendo, & syllabas præcundo p. Significat Deum admodum familiariter egisse cum eis, ut solent nutrices cum infantibus, cum quibus balbutiunt, & verba truncan, &c. dum eos loqui docent q. Ang. 12. *Cui*, &c. *וְיָצֵא אֶת הָעָם*] *Ad quos* (nempe, ad Sacerdotes & Prophetas illos falsos r,) *dixit*, P. Ang. vel, *dixerat*, V. sub. *propheta*, P. V. ad verb. *Qui dixit ad eos*, V. Et posteaquam dixit eis, scil. per Prophetas *. Pi. Si dixerit quispiam ad eos, M. *Qui loquutus ad eos fuerat*, Ti. *Quibus docebant Prophetæ*, Ch. *Quoniam dixit eis*, Calv. Q. in V. Angl. ut sit ratio quare Prophetæ Dei futurus esset tanquam balbus populo s; nempe, quod surdis verba faceret, & frustra eis requiem offerderet t. Heb. *Quod dixit*, &c. sed relativum hic ponitur pro causali, ut i. Reg. 15. 13 x. ¶ *Hæc*, &c. *וְיָצֵא אֶת הָעָם*] *Hæc* (vel, *En, hæc*, M. sub. *est*, M.) *requies*, Mo. P. Ti. &c. *requiem præstate lasso*, Mo. *reficite lassum*, Ti. sim. P. &c. (sub. *populum*; ellipsis substantivi, ut Esa. 40. 19. & 50. 4 t: vel, sub. *terram*, Q. in Angl. Vos Sacerdotes & pseudo-prophetæ, finite in pace, & date requiem populo huic fesso, & jam multa perpeffo propter ignorantiam Dei & peccata sua, quod mendaciis vestris crediderit: desinite fallere ipsum v. Al. quâ *refocillare potestis lassum*, M. sim. Ang. Gal. h. e. populum gravissimis calamitatibus fatigatum. Ità ellipsis esset relativi, ut Psalm. 109. 19. Sed hanc versionem respuit forma verbi z.) & *hæc*, Ang. vel *hoc*, five *istud*, (sub. *est*, P. V. &c.) *requies*, P. Mo. &c. vel, *refrigerium*, M. Ti. V. subaudi, *verum*, V. Dicit hic Prophetæ, quietem à Deo monstrari quâ lassitudo nostra sublevetur a. Hæc est ratio adipiscendi requiem & felicitatem b. Requiem invenietis, & desinetis affligi c, bene vobis erit d, si veram doctrinam docueritis t; si feceritis quæ dico f; si præstiteritis requiem afflicto g; si feceritis hoc quod mando, ut lassum reficiatis, illi benefaciendo: q. d. Hoc modicum quasi pueris præcepi h. Jam quid *balbutientibus labiis*, i. e. quid tanquam prima rudimenta, eis commendavit, ostendit: q. d. Nolo vos longâ mandatorum serie vexare; hoc unum vobis commendo, *Reficite lassum, hæc quies*, hic quiescite, hic sit pausa. Hic dilectionis proximi præceptum intellige i. *Hæc est requies mea*, (Sed mea non est in Hebræo t.) *reficite lassum*, &c. Vulg. Hoc meum erit gaudium, si affictos sublevetis k. ¶ *Et* (vel, *Sed*, Ti. *Tamen*, Ang.) *noluerunt audire*] Ità Mo. P. &c. Perstringit hic Judæorum socordiam & ingratitudinem, & destinatam malitiam, quâ Verbum Dei nè ad aures quidem admittere voluerunt l. Cum stupiditate conjuncta erat pertinacia m. [Alii totum versum sic reddunt,] *Qui, ab eo moniti in eo positam esse requiem atque relaxationem, si fessos recreent, audire nolunt*, Ca. *Quia*, quum diceret eis, *Hæc est requies*—*nihilominus audire noluerunt*, Angl. *Quum dixerit eis*, *Hæc est ipsa requies, quietem tribuite lasso*; (i. e. Siquidem lassus estis, & magnis cruciatibus fatigati, videte ut quietem hanc obtineatis observando præcepta mea t;) & *hæc est respiratio*: & *noluerint auscultare*, JT. Aliud argumentum ad evincendam infidelitatem: q. d. Quum Judæi ab extraneis vexati audiverint Deum sibi redintegrandem promissiones suas, nisi per ipsos stare quod minus eas obtinerent, ut 2 Reg. 21. 8, 9 m.

13. *Et*, &c. *וְיָצֵא אֶת הָעָם*] *Et* (vel, *Imò*, Sy. *Sed*, JT. Pi. Ang. *Igitur*, Calv. *Quamvis*, Angl. ut Esa. 49. 5. Quamvis Verbum Dei aded familiariter & perspicue illis traderetur *,) *fuit* (vel, *fuerit*, JT. cessit, Pi. *Hebr. factum est*, Pi. G. erit, M. P. Mo. For.) *verbum Domini* (breve illud verbum quod tanquam balbutiens eos docuerat o,) *præceptum ad præceptum*, &c. For. &c. Per illosuriam *וְיָצֵא אֶת הָעָם* verba Prophetarum subsannant p, & despexerunt ea, tanquam balbutientium puerorum sermonem. Ità balbuties, quæ illis tanquam beneficium offerebatur,

offerebatur; (quod illis *lacte opus esset, non solido cibo,*) ob malitiam eorum scandalo illis fuit. Al. Propter ea magna illis erit penuria Verbi Dei: non docebunt libros Sacros integros, sed proponent tantum fragmenta quædam & pauca præcepta, modò in uno loco, modò in alio. ¶ *Ut vadant, &c.* וְיָצֵאוּ וְיָצֵאוּ [*Ut vadant, five eant, (vel, abirent, Pi. pergerent, J.T. vel, In offendiculum, ut scilicet pergant, M.) & corruant retrorsum, Mo. P. &c. vel, impingant & cadant retrorsum, Angl. Defectiva locutio, qualis Esa. 1. 4. quæ suppletur ex Esa. 8. 15. Jer. 46. 6. & 50. 32. Idcirco ibunt, & impingent (vel, corruant, V. Calv.) retrorsum, Ti. qualis lapsus est periculosior. Cum volent procedere, retrocedent. Referunt hoc vel, 1. ad peccatum, nempe obstinati animi, de quo v. 12. non quod finis hic esset ab ipsis destinatus, sed effectus. De quo locutionis genere vide ad Esa. 3. 8. & 8. 15. Vel, 2. ad poenam peccati, &c. v. q. d. Tandiu ista dicent, donec in malis viis suis cadant, & oppressi irretitque ab hoste capiantur: quod multis evenit irruumpente Sennacheribo. Minatur illis meritum exitium. 14. Viri illusores; sic P. sim. J.T. Pi. vel, *scurra, Ca. irrisionis, Mo. וְיָצֵאוּ וְיָצֵאוּ*] Quibus probro sunt Prophetarum oracula. Qui putatis vos cavillis & astu judicium Dei posse effugere. Potissimum adversus ingeniosos hostes arment se Ministri Verbi. Nulli enim perniciosiores esse possunt: nam & per se nocent, & alios ad similem contemptum & impietatem inducunt. ¶ *Qui, &c.* וְיָצֵאוּ וְיָצֵאוּ [*Dominatores (vel, doctores, Ca. qui tyrannice dominamini, Angl. ut Esa. 52. 5. vide & Esa. 26. 13. 1 Pet. 5. 3. d.) populi hujus qui est in Jerusalem, P. sic Mo. Amplificat crimen, quod occupent ipsum Dei Sanctuarium. Intelligit, non, urbem propriè, sed, totam terram, quæ domus Jerusalem dicebatur. 15. Dixistis enim] Vel, *Dixistis, h. e. Cogitatis apud vos, ut Psal. 14. 1. & 94. 7. Propheta h. l. eorum affectus & studia, & rem ipsam, non autem verba & quid obtenderent, spectavit: neque enim eò proruperunt jactantia, ut hæc verba effutirent. Percussimus (vel, Percutiemus: sic & sequentia sumenda in futuri significatu:) fœdus cum morte] H. pro, Non moriemur. q. d. Non terrent nos minæ tuæ: Mortem, quam minaris, non timemus; non veniet illa super nos. Docet cur eos *illusores* vocavit, nempe quod absque ullo Dei timore iuebant in peccata, impunitatem sibi pollicentes, & vitiis suis applaudentes. Mortem vocat hostem mortiferum. Sperabant se blandiendo salutem reperturos apud Sennacheribum. ¶ *Et cum inferno]* Ità M. sic Ti. Calv. vel, *sepulchro, Mo. P. J.T. Pi. cum orco, Ca. ¶ Fecimus, &c.* וְיָצֵאוּ וְיָצֵאוּ [*Fecimus (sub, paciscendo, M.) visionem, Mo. M. V. i. e. Venimus in colloquium pacis causâ; collocuti sumus cum illo nè nos absorbeat. Vel, pactum, P. Ti. Calv. sim. Ar. Vel, videntem, i. e. speculatorem, qui nos admoneat de adventu mortis, ut liceat repellere. Vel, terminum, i. e. Præfiximus sepulchro terminum, quem non transeat; vel, nè nos accedat: ut וְיָצֵאוּ וְיָצֵאוּ] [*quæ vox Arab. terminum sign.*] unde וְיָצֵאוּ וְיָצֵאוּ Psal. 107. 30. quod Chald. terminum reddit. Vel, *complicationem, seu apprehensionem, ex significatione verbi וְיָצֵאוּ Job. 8. 17. i. e. pactum, quod complicatione manuum fieri solet. Vel, provisionem, Angl. For. Forst. i. e. commeatum, tanquam socii simul navigantes vel itinerrantes. וְיָצֵאוּ est, videre, prævidere, vel providere. Vide Exod. 18. 21. Nobis prospeximus, Ca. egimus cautum, J.T. Pi. Tantum nobis prospeximus quantum viri prudentis est, &c. Colloquium habuimus, Sy. fecimus pacem, Ch. ¶ *Flagellum, &c.* וְיָצֵאוּ וְיָצֵאוּ [*Flagellum inundans (id est, cum magno impetu veniens; vel, inundans, J.T. Angl. sub, fluvii, ex Esa. 30. 28. & 66. 12. vel, sub, procelle pluvialis, ex Ezech. 13. 11, 13. & 38. 22. utrique enim hoc epithetum commune est. Vide Esa. 25. 4. Ellipsis subjecti, ut Esa. 40. 10. Malum repente invadentis Dei, ut torrentes solent irrupere: duplex allegoria, quæ Propheta usus est ad servandam antonomasiam. d.) cum transferit, non veniet, five eveniet, five obveniet, nobis, five ad nos, Mo. P. M. J.T. sim. Ang. Ellipsis particula, ut******

Psal. 36. 12. suppletur Psal. 91. 10. ¶ *Et si flagellum veniens transferit, &c. Ti. Ut licet ruens grassetur sentica, &c. Ca. Duplex hic metaphora. Comparat clades, &c. flagello; deinde, eas ita vehementes esse ait, ut sint instar diluvii. Dicebant Prophetæ, ingentes calamitates, tanquam flumina, Judææ imminere. ¶ Quæ illi per modum irrisionis repetunt. ¶ Quia posuimus (vel, fecimus, Pi. disponimus, J.T.) mendacium (vel, fallaciam, J.T.) spem nostram] Ità Mo. P. &c. vel, *refugium, five receptum, nostrum, J.T. Pi. M. &c. ut moles & obices opponuntur aquis irruumpentibus, &c. Per mendacium hic intellige vel, 1. idola, sic dicta Esa. 44. 20. Jer. 10. 14. Rom. 1. 25. quibus plerique horum hidebant, Esa. 1. 29, 31. & 17. 8. Vel, 2. facultates in fraude partas, Psal. 52. 9. & 62. 11. Esa. 30. 12. ut rapina & fraus ponuntur pro opibus rapinæ & fraude acquisitis, Levit. 6. 4. Sic, *mammon iniquitatis, Luc. 16. v. 11. Vel, 3. versutiam suam, ut Esa. 29. 15. & perfidiam, quæ clam hosti favebat. Vel, fraudes & imposturas, quibus divites Judæi se ab hostibus tutos fore confidebant. Simulavimus nos esse ejusdem Religionis cum Assyriis. Vel, 4. pseudoprophetarum nugas, qui omnia felicissima promittebant populo nimium credulo. Sed non verisimile est, dixisse hos se non timere, quod in re vana sperarent: quis enim inde securitatem sibi promitteret? Non [ergo] ita illi dicunt, sed ita interpretatur Propheta, scilicet fallacem esse illorum spem. Mendacium, i. e. prudentia confilia; ut ipsis quidem videbatur; sed re ipsa vana & fallacia. Hoc dicunt ironice, q. d. Posuimus spem nostram, non in re mendaci aut fallaci, quod tu putas, sed in diis qui nos liberabunt, &c. Nos adversus ista mala quæ interminaris nobis sagacissimè prospeximus, velut objectis aggeribus, quos tu mendacia vocas; nos tamen illis freti in securitate vivimus. ¶ Et, &c. Et in (vel, sub, M.) fallacia, five falsitate, (vel, vanitate, M. mendacio, Ti.) occulati sumus, Mo. five erimus, P. sim. Ti. vel, abscondimus, M. simil. J.T. Pi. salutis scilicet causâ; nè nos malum ingruens inveniat. 16. Idcirco hæc dicit Dominus] [Cohærentiam variè explicant.] Sequitur hic denunciatio judicii Divini, ob summam illam impietatem & ludificationem Dei, de qua vers. 14. & 15. egerat: ubi primum exponitur quæ sit causa & fundamentum omnium judiciorum Dei, nimirum Christus, qui unus salutis piorum, & exiti infidelium, effector est, hoc versu; deinde, quæ forma judiciorum in derisores istos futura sit, verbis seq. Al. More suo Propheta avolat ad Christum: & ubi omnia reliqua inania & mendacia esse ostendit, docet in quo uno sit spei stabile fundamentum. q. d. Ut fiduciam vestram mendacem sapientiore consilio evertam, imò emendem, vobis, licet indignis, misericorditer mittam Christum Salvatorem. Sententia est, Securi pollicentur sibi Regni perpetuitatem, freti Templo in Sion, & sperantes in vanitate, &c. At, inquit, res longè aliter se habet. Deus enim fundabit in Zion lapidem angularem, nempe Christum: qui in eum confidit non fugiet, five pudebit, non devorabitur à morte & inferno, sed habebit cum eis sempiternum fœdus, ut nunquam possint ipsi nocere: qui autem non confidit in eum, is necesse habet morte & inferno perire. Locus hic Dei misericordiam summopere commendat. Cum illi irridentes dixissent se mendacio tutos esse, &c. addidit Dominus, *Audite verbum Domini.* At quid, quæso, dicturum Dominum putes, nisi hoc, *Imò flagellum inundans invadet vos, &c.* Sed non sic Dominus, sed illis illusoribus prius promittit Messiam, quem si amplectentur, fore ut nunquam pudeant, etiam si calamitas inundaret terram: sin minus, tunc futurum ut perderentur. Al. Denunciaturus impiis horrendum exitium, præmittit consolationem piorum: tum quod hi impiis & auriis illis ludibrio essent; tum nè in futuris calamitatibus desponderent animum. His ergo ostendit quàm sollicitè ipsorum incolumitati prospexit; talem nimirum petram illis parando, cui inter omnes reipub. tempestates tuto inniti possent, &c. Ecce, (hæc particula facit ad exprobrationem incredulorum, & ad rei certitudinem,***

reformatio P: q. d. Ibi iustitiæ regula conservabitur q, & omnia ritè legitimèque ordinabuntur. Disponam, sive Dirigam, iudicium in iustitia & rectitudine: q. d. Eo tempore vigeant iudicium & iustitia. Perseverat in metaphora lapidis & anguli, ac fundamenti: Rationem, inquit, veræ iustitiæ terris afferam, faciámq; ut homines verè iusti sint, adamusimq; iustitiam colant. Iustitiæ & iudicii nomine intelligit iustam & legitimam Ecclesiæ administrationem. ¶ Et, &c. וְיִשְׁמְרוּ מִן הַיָּד הַזֹּאת אֶת הַיָּד הַזֹּאת. Et (vel, Ita, Pi. Ut, JT.) verret, sive everret, (vel, quasi scopā amovebit, sive verret, V. M. Ti. vel, excernet, Pi. excernat, JT. Respexerunt nomen וְיִשְׁמְרוּ Exod. 38. 3. quod alii scopas, alii palas, vertunt. Hinc conjiciunt verbum וְיִשְׁמְרוּ, quod alibi non occurrit, esse, vel, scopis everrere, vel, excernere palas, & veluti furcillis ejicere. Malim, adurer, tum quia Æthiop. וְיִשְׁמְרוּ (semper enim illi primam radicalem i mutant in i, & ultimam i in i, ut & Arabes [faciunt,]) signif. comburere, ut Matt. 3. 12. & 13. 40. Hinc proculdubio וְיִשְׁמְרוּ, palas, quibus igniti cineres ab altari removebantur. Tum quia grando & per se urendi vim habet, & immiscetur plerumque tonitruum & fulguri, Exod. 9. 23. Psal. 18. 14. & 148. 8. grando (vel, grandinis procella, Ti.) spem (vel, fiduciam, V. M. receptum, JT. Pi. fim. Di. presidium, Ca.) mendacii, sive fallaciæ, Mo. P. JT. Pi. (vel, vanam, M. fallacem, V. Al. mendacium, fiduciam vestram, Ti. h. e. idola & alia in quibus spem collocabant homines;) & latibulum (sub. fallax: Alludit ad id quod dixerat v. 15. significat spem fallacem quæ se protegent. Vel, occultationem, P. latibulum refugii vestri, M. latibulo suo, JT.) aquæ inundabunt, Mo. Pi. P. fim. Ca. vel, inundantes obruent, Ti. fim. M. vel, inundent, JT. Sensus, Spem illam protectionis quam in mendacio positam habebatis evertent procellæ divinitus immisissæ; nempe, exercitus Babylonicus. Ubi docuit, nihil ædificio defuturum, si Christus pro fundamento statuatur, contra, si absit, vanissima & confusissima esse omnia; jam de impiis & hypocritis loquitur, qui se mendaciis & fraudibus suis tutos fore putant adversus plagas, &c. Nam quia, nisi discussis inanibus fiduciis, non erat iudicio & iustitiæ locus, eas omnes discussum iri pronunciat impetu iræ Dei, &c. b. 18. Et, &c. וְיִשְׁמְרוּ. Et abolebitur (vel, removebitur, P. sic V. diluetur, M. rescindetur, Ca. fim. Ch. negabitur, Sy. expiabitur, i. e. tanquam piaculum amovebitur, ut nusquam appareat, & mors vos invadat, tanquam non foederatos. Hebr. oblietetur, Pi. quasi inducto atramento aliòve liquore delebitur d,) fœdus vestrum cum morte, Mo. Ti. JT. Pi. Di. וְיִשְׁמְרוּ Syr. est, absterfit, purgavit, diluit, abolevit: unde וְיִשְׁמְרוּ mel. Inuamentum, ad 1 Cor. 4. 13. ¶ Et pactum, &c. ita Ti. V. וְיִשְׁמְרוּ. Et visio (vel, cautio, JT. Pi. Ca. provisio, Pi. Angl. nam וְיִשְׁמְרוּ sign. providere, Exod. 18. 21.) vestra (sub. habita, M.) cum sepulchro, sive inferno, non stabit, Mo. &c. vel, non consurget, M. non firmum erit, Ti. irrita erit, Ca. Vide dicta ad v. 15. ¶ Flagellum, &c. וְיִשְׁמְרוּ. Flagellum (vel, Scutica, Ca. Flagello, Mo. P. Sed & flagellum, M. Et vastatio, Ti.) inundans (vel, inundantis, JT. Angl. sub. procella, vel fluvii, Angl. vel, ruens, Ca. vel, inundanti, Mo. P.) cum (vel, si, M.) pertransibit, sive transferit, (vel, grassabitur, Ca.) tum eritis ei conculationi, Pi. sic Mo. &c. 19. Quandocunque, &c. וְיִשְׁמְרוּ. Ex quo (sub. tempore, Sy. M. P.) transiverit, JT. Pi. Calv. sic M. Sy. (vel, transire cæperit, P. vel, Mox ut pertransierit, Ti. Ac quamdiu ea grassabitur, Ca. Cum pertransierit, o. Ar. In tempore transitus sui, Ch. A transitu, &c. i. e. dum transit; ut, ab exitu, 1 Sam. 18. 30. i. e. dum exirent;) intercipient (vel, tollet, Mo. P. rapiet, Ti. arripet, M. comprehendet, Ca. abripet, Sy. transmigrare faciet, Ch.) vos, JT. Pi. Dux erant impiorum cogitationes: vel, 1. flagellum non venturum; vel, 2. levem fore illius transitum. Utrisque h. l. occurrit, affirmatque id & venturum, & illos abrepturum, &c. h. Quia nominaverant hoc malum flagellum transiens, ostendit in summa festinatione satis fore temporis ad illorum perniciem. ¶ Quoniam, &c. וְיִשְׁמְרוּ. Quia in manè in manè (i. e. vel, 1. celeriter; q. d. Non ita tardat ut putatis, sed properat, & aderit valde manè, vobis altum stertentibus, nec opi-

nantibus, &c. l. Valde manè transire incipiet m. Vel, 2. assidue, sive constanter n; ut usurpatur tum hæc phras, Ezec. 46. 13, &c. tum similis, per diem per diem, Psal. 68. 20. Vel, quolibet manè, JT. Pi. vel, manè diluculo, Ch. Vulg. summo diluculo, Ti. quotidie, Ca. singulis diebus, P. manè per singulos dies, M.) transibit, (vel, pertransibit, JT. Pi. grassabitur, Ca.) in die, & in nocte, Mo. fim. o. Ch. Sy. P. Ti. JT. Pi. &c. vel, imò die & nocte, M. sic For. Diem & noctem continuabit in transitu. Vide supra 10. 32. Nec interdiu nec noctu vos quiescere finet. Tam continuum quam quotidianum flagellum fore significat, nè se decipiant spe relaxationis. Ubi coeperit in vos irrumpere, non desinet donec pereatis, &c. t. ¶ Et, &c. וְיִשְׁמְרוּ. [Variant.] Et erit, vel fiet, ut duntaxat (vel, saltem, Pi.) vexatio (vel, terror, Calv. commotio, Pi. Calv.) faciat intelligere auscultationem, sive auditum, Ti. Calv. vel, intelligendum præbeat sermonem, Pi. Malo coacti sapitis; non aliter. Solus terror vos doctrinæ capaces reddit: tunc auscultabitis Verbo quod antè deridebatis. q. d. Prophetarum operâ non indigetis, sed aliquando intelligetis re ipsâ, per plagas & ærumnas, quàm verè loquuti sint, in oraculis & minis suis, quibus jam credere non vultis: nec tamen proficietis, nam in tam fera cognitione non erit poenitentiae locus. Eritque tantummodo commotioni, quum proponet intelligendum documentum, JT. Heb. proponendo intelligendam auditionem. Sic accipitur auditionis nomen Esa. 53. 1. Neque tantum gravitate operum Dei commovebimini in exitium vestrum, verum etiam Verbo, quod nunc petulanter ludificamini: denique, consternabimini omnibus testimoniis præsentiae Dei, à quo abhorrebitis, tanquam Iudice severissimo. Hæc ut ita accipiamus facit comparatio v. 9. Hanc quidem orationem vexatio tantum docebit: Non prius intelligetur quàm sentiatur. Non prius credetis minis, quàm vindictam experiemini d. [Alii aliter.] Et erit tantum pavor (vel, commotio, Mo. vel, Et pavori erit, vel, G. Et vexatio erit, tantum, Ang. simil. Glas.) intelligere famam, P. sic G. Ang. vel, auditum, Mo. rumorem, Glas. sub. eorum quæ vobis contigerunt, P. sive, obvenient, G. Synchysis, sive transpositio, est particula tantum; Erit tantum commotio, &c. pro, Erit commotio, tantum intelligere, &c. ut 1 Cor. 15. 19. Si in hac vita speramus in Christum solum, pro; Si in hac vita solum speramus, &c. simil. Gen. 18. 11. via secundum mulieres, pro, secundum viam mulierum. Vide & Psal. 90. 12. & 102. 29. & 128. 2. Et erit ut etiam ejus auditus perceptus commotionem incutiat, M. Rumor de adventu hostium terrorem vobis incutiet, &c. f. Vel, Fama eorum quæ vobis accident incutiet metum audientibus. Verbum וְיִשְׁמְרוּ sign. vexare, Hab. 2. 7. & commovere se, Esth. 5. 9. & tremere, Eccles. 12. 3. 20. Coangustatum, &c. וְיִשְׁמְרוּ. Quia brevius (vel, angustum, V. contraktus, M. angustior, Ti.) est stratum (vel, lectus, M. Ti.) ab extendere se, Mo. vel, & non redundat, M. vel, nè superfluat, ut non superfit, sub. in quo se extendant, V. vel, quàm ut (sub. quis, Pi. Ca.) protendat, vel exporrigat, se, JT. Pi. Ca. Ang. simil. P. sub. in eo, P. Ca. Ang. vel, quàm ut quis membra latius extendat, Ti. vel, ab extendendo se, id est, ut extensio nequeat fieri, nempe neque strati, neque ejus qui in eo jaceat. Verbum hoc וְיִשְׁמְרוּ extendere se sign. unde Levit. 22. 23. וְיִשְׁמְרוּ, quale dicitur animal, cum è partibus quæ geminæ sunt una est alterâ longior & extensior. [Reliqua sic vertunt:] & operimentum (vel, stragula, JT. Pi. Calv. V.) angustum (vel, angustius, P. Ca. angusta, JT. &c. strictum, M. strictius, Ti.) est (vel, erit, P. Calv. Pi.) secundum extendere se, Mo. vel, in colligendo, sub. se, vel membra sua: id est, quàm ut qui sub illo jacebit eo tegere possit membra sua: vel, quum colliget se cubans, JT. Pi. vel, colligendo, Calv. vel, quum quis sub eo vult colligi, M. quàm ut se ipsos possint colligere sub eo, P. quàm ut se eo quisquam involvat, Ti. vel, comprehendere valeat, Ca. [Hanc similitudinem variè accommodant.] Lectulus amoris artus est m, nec duos capit amatores; sponsum scilicet, & adulterum: itaque necesse est ut aut Deum abjiciatis, aut idola. Al. Dei tutela non extendet se ad regionem, sed ad urbem solam. Obsidionem Jerusalem

rufalem lecto stricto comparat. *Stratum* urbs est plena populo. q. d. Cinget vos Romanus exercitus obfione, & ita constringet, ut urbs vix possit capere multitudinem. Al. Duo Reges in modica provincia esse non possunt; ideo Babylonii adventu Regnum Juda ab eo occupabitur. Unum non capit, multò minùs plures. Ea bellorum causa. Spem lecto, ac pallio seu operimento, comparat, quā quiescimus, si eam apprehendimus. Qui Deo fidunt fratrum habent amplissimum, & quocumque se vertunt, in tuto sunt: qui hypocriticæ justitiæ, aut divitiis, aut fraudibus, fidunt, brevissimum habent fratrum, in quo neque se vertere, neque extendere possunt. Per lectum contractum intellige fiduciam in hominem locatam, cujus Judæi sæpe rei erant. Mendacium, in quo tanquam in lecto jacetis, non vos proteget. Patiimini egestatem in Babylonia. Synecdoche speciei. Summam miseriam exprimit: In gravibus vestris ærumnis omnia solatia & remedia derunt, quia vos undique, & subtus & suprà, ultio Dei persequetur. Infernè, supernè, nulla denique ex parte poteritis vos à Dei flagellis tegere. Hoc versu nocturnas eorum angustias, diurnas v. seq. ab exemplo demonstrat. Metaphora ab eis qui præ metu nocturno sub integumento lecti colligendo se, i. e. corpus in arcum contrahendo, se occulunt, atque ita tutos fore putant. Loquitur de Divinis poenis, quas nullâ ratione effugere possint. Confer Amos. 3. 12.

21. *Sicut*, &c. *Quia sicut in monte Perasim*, P. &c. Id est, opprimit vos, sicut ibi Philistæos, ex improvviso, & citra humanam artem. q. d. Ut olim pugnavit pro vobis, ita nunc contra vos, &c. Ut ibi pro Davide, typo Christi, &c. Historia est 2 Sam. 5. 20. 1 Par. 14. 11. *Sicut in valle—Gabaon*]. Experiimini Deum talem vobis qualem ibi Amorrahæi experti sunt. Historia est Jos. 10. 10, &c. vel potius, 2 Sam. 5. 25. 1 Par. 14. 16. ubi Philistæos Deus à Gibbone Gezerum usque percussit. *Ira scetur*; ita Mo. P. J. T. &c. *Fremet*, Ti. Ca. cum furore exercebit opera sua, Ar. *Ut faciat* (vel, *Ad faciendum*, Mo. P.) opus suum, alienum, &c. *Extraneum*, sive alienum, (vel, *insuetum*, Ca.) opus (vel, *factum*, Pi. facinus, Ca.) ejus, sive suum, Mo. P. M. &c. Sic vocat opus quod non solet facere. Solet enim Deus populum suum protegere, & pro iis pugnare, ut in locis antè allatis, quum nunc adversus eos pugnet. Vel, opus alienum à natura sua, & ab innata ipsi bonitate: q. d. quod facit non volens, neque ex animo: ejus enim proprium est, misereri. Vestrum potius est opus, ad quod vestris sceleribus cogitis vel invitum Deum. Vel, opus inusitatum & terribile, ut Prov. 23. 33. Vel, opus ingens & mirabile, ut Esa. 29. 14. q. d. Dominus vos puniet, non vulgari, sed novâ, extraordinariâ & stupendâ ratione.

22. *Et nunc*, &c. *Et nunc* (vel, *Nunc igitur*, P. M. sic J. T. Pi. &c.) *nè deludatis vos*, Mo. vel, *illudatis*, P. Ti. fim. Pi. sub. *vobis ipsis*, Ti. Nolite contemnere has minas. Vel, *pergatis ludificari*, J. T. vel, *sitis illudatores*, i. e. Nè irrideatis prophetiam istam; vel, Dominum & Verbum ejus: Desistite ab hac impietate, quâ nihil profecturi estis. Vel, *nolite letari*, nè rideatis, Sy. nè letitia indulgeatis, Ar. nè impie agatis, Ch. *Nè*, &c. *Nè*, vel Nè fortè, fortiscentur, sive corroborentur, (vel, *invalescant*, M. For. *gliscent*, Ca. *constringantur*, Calv. *confirmantur*, J. T. *graviore fiant*, Sy. sic Ar.) *vincula vestra*, Mo. Pi. &c. quibus vinciemini à Babyloniis. Nè constringamini arctioribus vinculis; h. e. nè severius animadvertat in vos Dominus. Nè ob id durior fiat captivitas vestra. Metaphora, vel, à viris impiis, qui in carcere constituti vinetique ad supplicium, etiam tum judicem exacerbant. Vel, à vulpe, v. g. quæ, cum in laqueum inciderit, magis astringit nodum quum sese extricare conatur: sic impii, tergiversando, magis se ac magis involvunt atque astringunt. Vel, *castigationes vestra*, M. *pæna vestra*, Sy. sic Ca. *Consumptionem*, &c. *Quoniam consumptionem & finitionem audiavi à Domino*, &c. Calv. Nam *consumptionem*, (interitum omnimodum,) & quidem præcisam, (vel, *decisam*, P. *consummatam*, V. sive, *defini-*

tam, V. Pi. nempe à Deo,) *audiavi*, &c. Pi. &c. q. d. Revelavit mihi Dominus certò eventuram destructionem universæ terræ Israel. Pauci evadent malum, nempe qui aut, ante adventum Salmanasar, in terras longinquas, aut, jam in ipso ejus adventu, Hierosolyma, confugerint. *alibi perfectionem*, hinc *consumptionem*, sign. sicut & Esa. 10. 22, 23. [ubi plura de his verbis dicta vide.]

24. *Numquid*, &c. *כול היום יחרוש החרוש לירוע*]. *An toto die* (vel, *omnibus diebus*, five *semper*, V. Ca. *omni tempore*, Ti.) *arat*, vel *arabit*, (vel, *arare solet*, Heb. fut. pro præter. *arans*, vel *arator*, (vel, *agricola*, Ti.) *ad seminandum* sive, *ut seret* (vel, *ut jaciat sementem*, V.) *fulcat* (vel, *aperit*, M. Ti. V. *aperiet*, Mo. *proscindet*, P. *proscindens*, Ca. vel, *aperiens*, Ang. ellipsis disjunctivi, ut Esa. 17. 6. vel, *an sulcat*, Pi.) & *occidit*, (vel, *occabit*, Mo. *contundet*, P. *confringit*, M. V. *proscindit*, Ti. *pastinans*, Ca.) *terram suam* J. T. Pi. &c. vel, *glebas terræ suæ* M. P. V. Al. *solvit* enim boves suos, & *comminuit glebas terræ suæ*, Q. in V. Propheta hinc administrationem & veritatem Dei asserit per comparisonem agricolæ; ut illufiores humano exemplo evincat suo tempore judicium Dei eventurum, & pios confirmet in expectatione ejus. Dixit, Judææ vel orbis interitum sibi revelatum esse. Subjungit hinc, Deum non semper ulcisci, sed ad tempus dissimulare ultionem: hinc fit ut impii aut Deum negent, aut providentiam. Docet ergo Propheta, Deum habere suas opportunitates, & nosse quid unoquoque tempore agere debeat. Obijci poterat, Cur Deus tam variè? Ostendit igitur, similitudine sumptâ ab agricultura, Deum optimè nosse discrimen temporum & hominum, & modorum quibus homines quique tractari debeant. Est tempus arandi, tempus occandi, tempus sarriendi, tempus ferendi, metendi, &c. quæ omnia agricolarum prudentia discernit à Deo indita. Quæ ergo posset Deus, auctor prudentiæ, vacare prudentiâ in administratione sua? Populum suum quodammodo novavit, aravit, occavit, &c. jam verò tempus messis impendit, quod vocatur *consummatio præcisæ*, v. 22. Nè itaque amplius ludificemini. Ut agricola, omnibus suis operibus ordine & ratione perfunctus, postremò triturat: sic Deus postremò puniet. Ut agricola non semper arat, vel sulcat, &c. sed tandem segetem excutit; idque diversâ ratione, prout semen vel tenerum, vel robustum, est: ita Deus non semper vos annunciatione Verbi sui arabit, sulcabit, feret, occabit; sed tandem, propter inobedientiam vestram, vos excutiet ac triturbabit persecutione hostium; idque diversâ ratione, pro discrimine peccatorum vestrorum. Hâc similitudine ostendit quem tenet Deus modum in populi sui gubernatione, &c. Deus vineam suam variis modis colit: seminat semina legis gratiæ & donorum suorum; metit fructus bonorum operum; triturat, i. e. affligit, gravius aut levius, ut ipsius exigit providentia. Debet ergo quilibet hanc Dei culturam admittere, & ejus expectationi respondere.

25. *Nonne*, &c. *הלא אם שיה פניה ויהפין קצח*]. *Nonne*, vel *Numquid*, quum vel, *postquam*, Ca. si, Mo.) *adequaverit* (vel, *Annon ita est? quum exæquavit*, Belg.) *faciem* (vel, *superficiem*, Ti. Ar. *solum*, Ca.) ejus, P. M. &c. sic Mo. (ubi complanavit agrum occando & sarriendo,) *spargit*, vel *dispergit*, (vel, & *disperget*, Mo. aut *spargit*, J. T. *tunc disperget*, P. fim. Pi. *tunc serit*, V. o. 1. & pro *tunc*,) *gith*, Ca. V. (vel, *melanthium*, J. T. Pi. o. sive, *nigellam*, Mo. P. V. nempe *Romanam*: genus leguminis optimi, & commendat à suavi odore & nigredine, quod Græcis *μελανθιον* dicitur, Latinis *nigella*, & quibusdam aliis *gith*, Plin. 29. 17. [Aliis hoc non placet.] *Nigella* enim est in genere zizaniarum, quæ tritico innascitur, & insulsa est: *git* verò inter fruges numeratur, cujus semen piperis saporem reddit; de quo Aufonius in Monosyllabis, *Est inter fruges morsu piper æquiparans git*. A Græcis tum *μελανθιον* dicitur, tum *melaspermion*. Merito autem *git* hinc *cymino* adnectitur, quia hæc simul sata mirè coalescunt & adulescunt, teste Columella, — *famosaque tunc coriandra nascuntur*, gratissime *melanthia* grata *cymino*. [Alii quinq. 20.

V.

† Mar.

For.

M.

Ca.

Pi.

Calv.

Jun.

Gla's.

rhet. 1. 20.

490.

Pi. sic

Jun. fim.

For.

Jun.

Calv.

T.

G.

For.

G.

Jun.

G. fim.

V. Pi. Jun.

San. &c.

G. fim.

M. Ang.

Ang. fim.

Calv.

San.

T.

For.

T.

Pi. Ang.

Ang.

Ca. sic

Ang. Calv.

Ang.

Calv.

G. fim.

Me. T.

V.

Calv.

Musc.

Pi.

V. fim.

Me. T.

G.

Musc.

Calv.

Pi.

hordei & zæ; tritulari five excuti solent majore vi & aliâ ratione^b; comminui solent tribulo & plastro, ut sequentia indicant^c. *Panis* hîc ponitur pro tritico, unde fit panis^d. Opponitur hoc reliquis feminum speciebus, *nigella* & *cymino*†. Certum est, inquit, triticum comminui debere, ut in panem vertatur: ideo potius voce *כֹּרֶם* usus est quàm *חֲרִיף*, quia non agit hîc de tritico quâ tali, sed quâ panis inde fit^f. *Panis* ita accipitur Psa. 104. 14. & Eccles. 11. 1. & Esa. 30. 23. sicut contrâ, frumentum pro pane, Lam. 2. 12. Zach. 9. 17. Vide etiam Job. 28. 5. & Esa. 47. 2. *mole farinam*, i. e. frumentum unde farina fit^g. ¶ *Verum*, &c. *כֹּרֶם* *לֹא יִדְוֹשׁ יְדֹוֹשׁ אֶרֶץ אֲדָמָה* Quia, vel Nam, non (vel, Neque enim, Ga. Quandoquidem non, Ti. vel, Quamvis non, M. sim. V. Sed non, Di. sim. G. ex Vulg. *י* hîc valet; sed, sicut Gen. 45. 8. Esa. 39. 8. *יָוֵן*, Sed sit pax, &c.) in perpetuum (sub. rota, M. V. vel, tribula, vel agricola, V.) trititando tritabit (vel, tritidare pergit, JT. Pi. Ga.) illum, Mo. P. &c. scilicet panem^m. Sensus, Bene cavet sibi agricola nè nimis diu tritidam faciat; alioqui non aristas tantum & paleas excussurus, sed & grana corrupturus, ut sequentia indicantⁿ. [Calv. hoc membrum cum præcedente sic vertit, *Triticum licet tritidetur, non in perpetuum tritidat ipsum*.] & in *חֲרִיף* otiosè superadditur, cum sit infinitivus in quarto ordine*. ¶ *Neque*, &c. *וְלֹא יִדְוֹשׁ יְדֹוֹשׁ אֶרֶץ אֲדָמָה* Et (vel, Aut, Ga. Angl. vel, Nec, P. Di. vel, Nè, G.) conteret (vel, frangat, G. vel, contundet, V. sub. illud, G. Ang. nempe triticum^o: ellipsis pronominis, ut v. 20^p: vel, sub. grana illa, V.) rota plastrum ejus, P. V. Di. &c. sub. agricole. q. d. Servatur modus in tritico tritidando^q. Al. Et rota plastrum sui strependo circumducatur, M. Nec rotam plastrum sui perpetuo strepere facit, Calv. *כֹּרֶם*, alibi verbum, hîc pro nomine sumi potest, ut veritas, Et strepitus rota (i. e. perstrepsens rota) plastrum ipsius (in perpetuum scilicet) comminuet ipsum^r. Ubi quassat rota plastrum sui, JT. Et quanquam conquassavit ipsum rotâ plastrum sui, Pi. ¶ *Nec*, &c. *וְלֹא יִדְוֹשׁ יְדֹוֹשׁ אֶרֶץ אֲדָמָה* Equitibus (vel, tamen equitibus, Pi.) suis non comminuit ipsum, JT. Pi. Neque equitibus suis (qui regunt tribulam*), comminuit eum, Ga. Angl. Malim, Neque equis, &c. Di. Et equis suis agricola non conteret illud. Alludit ad morem tritidandi, de quo Varro Rustic. 1. 52. E spicis in aream (oportet) excuti grana; quod fit apud alios jumentis junctis & tribulo, &c. Apud alios exteritur grege jumentorum inactio, & ibi agitato perticis; quod ungula è spica exteruntur grana†. [Plura vide ad Esa. 21. 7.] *כֹּרֶם* sign. equiter, à *כָּרַם* pun gere, propter calcaria quibus eques pungit equum^s. At vocem hanc eo sensu nusquam reperio; sed in plurali sign. jugalia animalia, & in sing. collectivè sumitur pro jugatura. Et cum junctis bobus aut equis tritidabantur segetes, hîc pro jugalibus accipio, ut Esa. 21. 7. Al. Et ungula ipsius non comminuet eum, Ti. sim. Vulg. Sy. quasi legissent *כֹּרֶם**: nam *כֹּרֶם* nusquam eo sensu reperio^t. Et dentibus ejus (sub. traba, five tribula, V.) non comminuet eum, Mo. P. V. &c. Nè dentibus suis conterat ipsum, Calv. Et nè dentes (nempe tribula) illud minutim dispergant, G. Metaphoricè ungula & dentes dicuntur in crate & aliis rebus^z. *כֹּרֶם* tribula erat instrumentum ligneum grave, dentibus, five stylis, five clavis frequentibus, instructum, &c. Dentes autem hî *כֹּרֶם* dicti, quia equitum calcaria quadantenus referunt^a. [Ca. totum versum sic reddit, *Panificia quidem teruntur; non enim perpetuo tritidat ea, aut plostellæ stridente orbe equisque terit*.] At manifesta hîc repugnantia videtur inter *panis* comminuitur, initio versûs, & *non comminuet eum*, five *non comminuetur*, in fine versûs^b. [Quid dicendum?] 1. Sensus est, Semen dans panem tritidatur, Heb. attenuatur, h. e. circumductione rotæ & rastri è paleis excutitur; non tamen comminuitur, cum hoc per molarem fiat lapidem^c. Neceffe est, inquit, triticum comminui, ut ad panem aptum sit: sed tamen agricola non in perpetuum tritidat, — neque equis suis comminuit illud. Comminui quidem debet, sed non per tritidationem, ibi enim in area periret; verum tritidatum molâ comminui debet^d. Sed nihil hoc ad rem, quum de eo excutiendo, non de commolendo, aperte agatur†. 2. Facile hæc conciliantur, vel repetendo negativam particulam

ex versu præcedente, ut fit Job. 23. 17. Psa. 9. 19. & 91. 5, 6. ut verba sic reddantur, v. 27. Neque enim tribulâ tritidabitur melanthium, neque rota — 28. Neque panis comminuetur, &c. Vel, supplendo disjunctivam, ut sic reddantur, v. 27. Neque enim tribulâ tritidatur melanthium, aut super cuminum — v. 28. Aut panis comminuitur. Similis disjunctivæ ellipsis Job. 6. 6. & 8. 11. & 11. 7. Esa. 17. 6. & 38. 14^f. Indicat hîc agricolam in tritidando uti *כֹּרֶם*, five prudentiâ, quam rursus v. seq. à Deo proficisci docet^g. Idem faciet Deus quod agricola, ipso docente, facit^h. Sensus hujus similitudinis est, Sicut tritidatione hoc quæritur, ut panis fiat, non ut conculcentur grana: sic Deus quærit salutem reliquiarum, quando consummationem immitit impiisⁱ. Monet, Deum alios citius, alios tardius, punire; tritidamque suam ita attemperare, ut dum impios perdat, suos tantum castiget, non frangat, neque comminuat, ut subacti & purgati in horreum colligantur^k. Hi duo versus [27. & 28.] velut per parenthesin inserti sunt, exegetici rationis v. 26. nominatæ. Rationem hanc, inquit, Deus indidit agricolis, ut leviora & teneriora semina levius, graviora fortioraque gravius, excutiantur. Exemplum hîc proponit prudentissimæ administrationis Dei, consolandis bonis: ut non semper ferit beneficia, ita etiam non semper tritidat & affligit malis. His autem verbis observandum est reticeri alteram partem exempli, de judicio Dei adversus improbos: quod modestissimum loquendi genus docet quàm sanctè Propheta de Judæis cogitaverit, quos ad resipiscentiam provocabat^l. Ut agricola non semper arat, nec semper tritidat, sed suis temporibus, &c. sic Deus nec semper beneficia confert, nec semper punit, sed suo tempore, & cum ratione^m.

29. Et, &c. *וְיָוֵן יְדֹוֹשׁ אֶרֶץ אֲדָמָה* Etiam (vel, Sic etiam, Pi.) hoc, five istud, à (vel, à cum, Mo.) Domino — egressum est, vel prodiit, P. M. Pi. &c. vel, exivit, Mo. Hoc i. e. hanc rationem excutiendarum frugum à Deo didicit agricolaⁿ: ideoque Deus ipse multò melius intelliget quâ mensurâ & quamdiu castigandi sunt homines^o. Significat à Deo esse agriculturæ scientiam^p. Sed rectius superiorum applicationem esse dicemus. Ut enim sapientiam Dei etiam in minutissimis rebus ostendit; ita mentes altius attolli jubet, ut magis reverenter judicia ejus suspicere discamus^q. Etiam hoc judicium de Hebræis pari modo à Deo factum est, secundum sapientiam & æquitatem, ut sequitur^r. Istud, i. e. vastatio Judææ, prodiit, i. e. quasi mandata est Babylo- niis, nempe per arcanum impulsu, ut perficiant eam*. ¶ *Ut*, &c. *וְיָוֵן יְדֹוֹשׁ אֶרֶץ אֲדָמָה* Mirificavit (vel, qui mirificavit, P. qui mirificat, V. Angl. qui mirificus est, JT. Pi. Ang. qui arduum fecit, For.) consilium, Mo. P. V. Angl. vel, consilio, JT. Pi. Ang. (consilio suo, Angl. i. e. cujus consilia sunt ardua, quæ homines nequaquam assequi potuissent^t): magnificavit (vel, qui magnificat, V. qui magnificavit, P. vel, magnificus, JT. Pi. Q. in V. & præstantissimus est, Angl. ellipsis copulativæ, ut Esa. 15. 1^v. Heb. magnificè facit, Angl.) essentiam, Mo. vel, reipsa, JT. Pi. Heb. essentia, Pi. opere, Q. in V. sim. Ang. vel, effectiorem, five efficaciam, (à *עָשָׂה*, quod existentiâ sign.) ut Job. 12. 16. ipsi robur & effectio: Prov. 8. 14. ubi eadem quæ hîc duo nomina conjunguntur, Meum est consilium & effectio. Ità & hîc sumo, q. d. cujus sunt magnificæ effectiões*. Vel, sapientiam, P. vel, in sapientia, vel potius, sapientiâ suâ, Angl. Vox *וְיָוֵן* alibi significare videtur essentiam, five substantiam, Job. 30. 22. vel, rem ipsam, Job. 11. 6. Mic. 6. 9: hîc tamen pro sapientia accipitur, sicut & Job. 12. 16. collat. cum v. 13. Prov. 2. 7. collat. cum v. 6. Prov. 3. 21. & 8. 14. [Alii hoc membrum cum præcedente sic reddunt,] qui miro agit consilio, M. Ti. & magnifico instituto, Ti. vel, & magnifica facit opera, M. qui & consilio mirus, & ratione magnus, est, Ca. Sensus loci, Hæc eadem prudentiâ utitur Deus in momentis temporum & rationibus observandis; ut bonos beneficiis & afflictionibus perducatur ad perceptionem quietis suæ, & improbos perdat^z.

C A P. XXIX.

1. **V**el, &c. **וְהָיָה אֲרִיֵּאל קָרְיָת חֲנָה דָּוִד** *Ve*
(vel, O, V. *Hem*, Calv. *Hen*, Ca. *הוּ* est particu-
cula dolentis seu deplorantis ^a), *Ariel*, *Ariel*, (vel, *Arie-
li*, *Arieli*, Ti. JT. Pi. vel, *Leodem*, *Leodem*, Ca.) *civitas*
(vel, *civitatis*, V. vel, in *urbe*, h. e. quod ad urbem spe-
ctat, vel in urbe est, *Esd*. 7. 17. vel, & *civitati*, ut sit
ellipsis ^β & ^γ, ut *Esa*. 22. 6. pradicitur enim & urbis &
Templi ruina, v. 2. Quæ versio illis congrueret qui per
Ariel, sive *altare*, Templum intelligunt, & montem
Moriā in quo positum est, 2 *Par*. 3. 1. & per *civitatem*
Davidis, montem Sionem, ubi regia erat; ut itā exci-
dium utriusque statūs [politici & ecclesiastici] simul de-
nunciatur. Malim tamen per appositionem hoc addi
tanquam explicationem, q. d. *O Ariel, tu civitas*, &c. *.
Vel, *civitati*, Ti. sub. *in qua*, P. V. Pi. &c. vel, *ubi*, Ang.
vel, *contra quam*, V.) *mansit* (vel, *habitavit*, Ang. simil.
Calv. vel, *castrametatus est*, V. JT. Glaf. sim. Pi.) *David*,
Mo. P. M. &c. vel, *expugnata Davidis*, Ca. vel, *arci Da-
vidis*, Ti. Urbi militiæ Davidis ^b. Hanc urbem David
primū oppugnavit, & postea munivit atque incoluit,
2 *Sam*. 5. 6, 7, 8, 9. hīc tamen **חֲנָה** simpliciter *habitare*
sign. sicut & *Neh*. 11. 30 ^c. Hæc prophetia pronuncia-
ta & scripta est biennio ante obsidionem factam per
Sennacheribum. Sæpe enim Deus res easdem voluit
prædicari, quò magis appareret ejus providentia ^d. Tri-
tissima est hæc prophetia de excidio Hierosolymæ at-
que Judæorum † per Babylonios ^e: in cujus tamen fine
gratiosæ sunt promissiones restitutionis, &c. ^g. Hæc con-
cio capit. 29. & 30. & 31. continetur: cujus partes sunt,
1. Denunciatio judicii, tum universæ, hinc ad v. 15.
tum speciatim, contra hypocritas, indè ad finem capi-
tis, & contra desertores Dei manifestos, cap. 30. 2. Con-
clusio, populum ad bonam frugem revocans, cap. 31 ^h.
Partes [capitis] tres. 1. Denunciatio: 2. Causa ejus:
3. Consolatio. Denunciatio duplex: 1. contra Judæos;
judicium enim incipit à domo Dei; vide *Jerem*. cap. 15:
2. contra Judæorum hostes, v. 7, &c. ⁱ. Hoc *ve* non est
imprecantis, sed prænunciantis, vocabulum, quo Pro-
pheta excidium tum Templi, tum civitatis, ostendit ^k.
Ariel erat nomen altaris holocaustorum, ut apparet ex
Ezec. 43. 15. nempe quòd id altare, ut leo, victimas
sacratas consumeret ^l. Et hæc appellatio per synec-
dochen traducitur ad Templum ^m, (sic dictum, quòd
esset exstructum ad similitudinem leonis, nempe an-
gustum retro, & latum antè ⁿ,) & ad urbem Hieroso-
lymam ^o, in qua erat illud altare ^p, magnum urbis de-
cus. Et totum hoc vaticinium ad ritus altaris istius al-
ludit ^q. Jerusalem autem vocatur *Ariel*, h. e. *leo Dei*,
seu *leo potens* ^r, (vide 2 *Sam*. 23. 20. 1 *Par*. 11. 22 *.)
quòd ad tribum Juda ex parte pertinuerit, cujus in-
signe leo est, *Gen*. 49. 9^t. *Davidem* memorat, tum ut
illis degenerationem suam exprobraret ^v, tum quòd
illius nomine gloriarentur, atque in ejus regia bene-
dictionem Dei perpetuò residere jactarent, quia Domi-
nus perpetuum Davidis Regnum fore promiserat ^x: ut
doceret, eos nullis privilegiis tutos fore ab imminente
ruina, &c. ^y. ¶ *Addis*, &c. **וְהָיָה שָׁנָה עַל שָׁנָה יְקֻפוּ**
חֲמִיִּם יְקֻפוּ *Addite annum anno*, vel, *ad*, sive *super*,
annum, M. P. Mo. JT. Pi. Ca. G. *agni* (vel, *festi dies*, Ti.
vel, *viçtime*, V. *festæ hostiæ*, Ca. Heb. *festâ*, pro victimis
in festis eorum mactatis, ut *Psal*. 118. 27 ^z. & *Exod*.
23. 18 ^a). *excervicabuntur*, Mo. vel, *excidentur*, V. sim. G.
evertentur, Ti. *jugulentur*, M. Ca. *deficient*, P. simil. V.
q. d. Post paucos annos desinent immolare hostias su-
per te ^b. Observate festa quamdiu licet, non enim diu
durabunt festa vestra, vide *Exod*. 23. 14. *Lam*. 1. 4.
aut fiducia in eis, *Jer*. 7. 14^c. Al. quibus *jugulentur agnis*,
q. d. Tametsi sacrificia assiduè faciatis, nihilo minùs
vindictam suam exsequetur Dominus ^d. *Adjicite an-
num*, &c. i. e. Altero abhinc anno, ut patet cap. 32 *.
Expectate biennium, & fiet ut multi homines pereant
per Sennacheribum: id quod hīc significat similitudine
ab altari ductâ, quam & in sequentibus persequitur.
Scripta est hæc prophetia [ut dictum] biennio ante il-
lam obsidionem†. Vel, *sacrificiū festorum capita exsecet*,

JT. Pi. scilicet sacerdotes f. At verbum potius est in f. Pi. definitum, pro, *maſcentur*, vel, *maſtari faciant* g. Apo- g. Ang. ſtrophe ad obſeſſos, quã oſtendit diuturnam fore obli- dionem, & inutilem Judæorum laborem in defendenda urbe; atque aded irritum externum cultum Dei, quem adhibuerint: nam obſidionis illius & everſionis decre- tum eſt irrevocabile h. Significat h. l. non tam ſpatium h. Jun. quod intererit ad durum hujus vaticinii tempus, quàm prædictæ calamitatis durationem: q.d. Succedent anni annis, & feſta feſtis, nec tamen inſtaurabuntur urbs & Templum i. Al. *Decidantur frondes feſtivalis uno atque i. San. altero anno*; q.d. Non diu feſta in Templo agitabuntur. k. Ma. ex Tempus futuræ calamitatis h. l. tacitè innuit, quod For. feſtum Paſchatis fuit l. Cluſ.

2. Et, &c. [וְהָיָה לְאַרְיֵל] Et (vel, *Atqui*, Calv. 1. 4. 60. ^a Glaf. rhet.
Atamen, JT. fic Ang. *Nilominus*, Q. in V. Pi. q. d.
Frustrâ me externo cultu placare conamini ^m :) *coan-* ^m Pi.
gustabo (vel, in *angustum*, sive *angustiam*, *redigam*, Ti. V.
i. e. obsidione arctâ cingam ⁿ, operâ Assyriorum^o; non ⁿ V. sim. G.
modò hostes, sed ego ipse in & cum iis; de quo querun- ^o V.
tur Lam. 1. 5, 12, 15. &c. P.) *Ariel*, P. fic M. &c. i. e. ^a Ang.
Hierosolymam ^a. Vel, Evertam altare holocausti ^a G. ex V.
¶ Et erit, &c. [וְהָיָה לְאַרְיֵל] Et erit (sub. in ^a G.
ea, M. vel, in *urbe*, P.) *mæror*, (vel, *planctus*, Mo. P.) &
tristitia, M. sim. JT. Pi. vel, *luctus*, Mo. P. scilicet apud
Judæos, propter eversum altare ^a. Duo hîc sunt no- ^a Pi.
mina ab eadem radice אָרַל, quæ sign. *gravi de causa ad*
luctum impelli. ¶ Et, &c. [וְהָיָה לְאַרְיֵל] Et (vel, ^a For:
Quum, JT. *Tum*, Ti.) *erit* (vel, *Planè erit*, M.) *mibi* (sub.
urbs, JT. Pi. Angl. &c.) *sicut Ariel*, Mo. P. i. e. instar al-
taris ^v. In circuitu ejus urbis plurimi jacebunt mor- ^v V. sim.
tui, sicut victimæ circa altare ^a. In te, tanquam in al- ^a M.
tari, jugulabo incolas tuos, & eris sacrificium Domino ^a G. sim.
Al. *ut leo savus*, venatoribus circumseptus. Vide Esa. ^v V. Ang.
31. 4. Jer. 12. 10. Ezec. 19. 8 ^a. Al. *quasi Arieli*; q. d. ^v Calv.
Tu, quæ aliis eras leo fortis, & alios decerpebas, præ- ^v For.
dæ eris mihi, & ero tibi deceptor ^a. Al. *Eoque ut Leodeo* ^a Q. in
utar, i. e. ut dignus est ^b. Al. *Urbem æquè ac Templum* ^a Ang.
perdam ^c. Sed hoc frivolum: nam quamvis urbs in ^a For.
angustia esse poterit, nec tamen Templum angustari; ^b Ca.
non potuit tamen Templum in angustiam venire, quin ^c Jun. sim.
urbs (in cujus scilicet capite & corde erat Templum) ^a Pi.
in eadem foret angustia ^d. ^d Ang.

3. Et, &c. ^{Ang.} **וְיָצַדְתִּי עָלֶיךָ פִּילָא**] Et (vel, Nam, Ti. JT. Pi.) *castrametabor contra te pilā*, Mo. vel, quasi *pilā*, Pi. vel, velut *orbis*, h.e. in orbem †: vel, instar *globi*. Phrasis † BA. nec aliis linguis insolens; ut, *globus militum* ^f. Alludit ^f Ang. ad circumferentiam pilæ †: quia cinguntur obfessæ ^g Calv. urbes velut coronā & indagine ^h. Vel, *circumquaque*, Ti. ^h BA. 2.5. sim. P. per *circuitum*, M. in circuitu tuo *instar pile* rotundæ, P. vel, *pilatā acie*, ut Job. 15. 24. Complementum 8. 712. vide 2 Reg. 25. 1, &c. ⁱ. Vel potius, impletum hoc per i Jun. Romanos. Vide Luc. 19. 43. & Joseph. Bel. 6. 11. & 13. Hebræi in hac voce rem absurdam commenti sunt, nempe כּוֹרֵס **כּוֹרֵס** radicale esse, vocēque hanc *sphæram* significare, & aliud כּוֹרֵס hīc supplendum, ac si esset **כּוֹרֵס**. Itā K. & Abarb. & Maimon. &c. & post eos Munst. Merc. &c. Quamvis AE. jam monuisset כּוֹרֵס servile esse; quod ipsum & RS. insinuat, & itā sanē res est: id quod ex lingua Arabica deducendum est. *Dara* Arab. in 1. conjugatione est, *circumire*, in 2. *vertere*, in orbem agere, in 4. & 8. *ambire*, in 10. *rotundare*. In Sacris Paphrasibus ferē respondet hoc verbum Hebræis **כּוֹרֵס**, & **כּוֹרֵס**, & **כּוֹרֵס**. Hinc *daur*, *orbis*, & *quicquid rotundum* est. Indidem Hebræis & Chaldæis vocibus multis origo est. *Dur* est, *habitare*, quia rotundæ fuerunt primæ habitationes: item *dur*, & *medura*, *rogus*, lignorum strues rotunda; *dor*, *generatio*, & *periodus annorum* intra quos vita hominis circumscribitur: & hinc *dur*, *pila*, hīc & Esa. 22. 18^h. *Castra sicut pilam* (i. e. rotunda ^{BA. ib.} data) tibi *circumjiciam*, G. o. legerunt **כּוֹרֵס**, sicut *David* ⁱ; decepti nempe similitudine literarum **כּוֹרֵס** & **כּוֹרֵס**, G. ex quæ in S. S. sæpe inter se permutantur. Sic legitur Cap. **כּוֹרֵס** & **כּוֹרֵס**, **כּוֹרֵס** & **כּוֹרֵס**, **כּוֹרֵס** & **כּוֹרֵס**. ^m BA. ^o Bux. **כּוֹרֵס** Et, &c. **וְיָצַדְתִּי עָלֶיךָ מָצֵב**] Et *obsidebo* (vel, *oppugnabo*, M. Calv. *obsidens*, JT. *coarctabo*, Mo. *angustum* faciam, Ti.) te (vel, *super te*, Mo. *tibi*, Ti.) turri lignæ, P. vel, *constitutā*, Mo. vel, *per constitutam* turrim, M. ex He. vel, *aggere*. Vox Hebræa nomen habet à *stac-*
tumi-

tuminando, quia aggeres statuminibus undiquaque fulciuntur. Vel, vallo castrensi, ut Luc. 19. 43. ubi dicta vide. Vel, munitione, Ti. stativis, JT. in statione. Hoc ad alteram speciem invadendæ urbis pertinet: aut enim incursiones fiunt huc & illuc, aut stataria est obsidio P. Vel, propugnaculo, in quo in obsidione stant milites. Deus autem sibi tribuit actiones hostium à se immissorum q. ¶ Et, &c. וְהָיָה עָלֶיךָ מִצָּרִים Et erigam (vel, stativam, Mo.) contra te munitiones, P. Mo. sim. JT. Pi. &c. vel, aggeres, M. Ti. [Ca. totum versum sic reddit, Et te obsidens undique adeo machinis urgebo, excitatis contra te munitionibus.] Ponam contra te turre, G. ex LXX. Vox מִצָּרִים significat omnes machinas πολιορκιας, in quibus & turre ambulatoriæ, de quibus Vitruvius 10. 19. Veget. 4. 17. &c. r.

4. Humiliaberis, &c. וְשַׁפְּלִיתָ מֵאֶרֶץ הָרָבִיר Et (vel, Tum, Pi.) humiliabis te, vel humiliaberis, de (vel, & è, Pi. &c. & quasi de, P.) terra loqueris, Mo. P. &c. Videberis quasi sermo tuus prodeat è terra; h. e. submissus eris *. Tu, qui nunc elato animo magnos spiritus efflas, contemnens Deum ejusque minas, tunc submissior eris præ pudore, &c. t. Adè ut dejecta è terra (vel, humiliter, Ca.) loquaris, JT. Ca. i. e. humillimè & submississimè, ut faciunt qui corpore & animo abjecti sunt; ut captivi: vide Esa. 47. 1. & 52. 2 *. Metu telorum hostilium occultabunt se cives tui in cryptis & locis subterraneis. ¶ Et, &c. וְיִמְעַפֵּר הָאֵשׁ וְגו' Et è (vel, velut è, P.) pulvere missetabit (vel, humile, live demissum, erit, Mo. P. vel, humiliter egredietur, M.) sermo tuus, Pi. &c. Et de pulvere dejecta edes sermonem tuum, Ti. ¶ Et, &c. כְּאֵרֶב Sicut pythonis, M. Mo. P. &c. h. e. exilis, hiulca, gemebunda, confusa; qualem edebant qui spiritum pythonis habebant b, loquentes sub terra, vel ex ventre, &c. c. qui abstruso sub terram specu obscurum murmur edebant, susurrantes potius quàm loquentes d. Pythonici illi sæpe ex antris loquebantur. Verbum שָׁפַל [quod alibi in hac materia usurpatur] sign. mittere, & indè, fascinare. Tacitè & submissè imprecatione usus, &c. Apul. Metam. 2. Et Phlegon de Mirabilibus, mortuum quendam excitatum submissè locutum voce refert *. ¶ De terra Sub. loquentis, Ti. Pi. sic o. ¶ Et de humo (vel, à pulvere, Mo. vel, quasi de pulvere, Ti. vel, ac si exiret de pulvere, P.) eloquium tuum missetabit; sic M. וְהָיָה פִּיפִיֶּיךָ Pipiet, Pi. garriet, P. V. Mo. Ità desinet leoninus vester rugitus; probris adè cooperti eritis, ut non audeatis quasi è sublimi superbas ventosâsque jactantias jacere f.

5. Et erit, &c. וְהָיָה כְּאֵבֶק רֶגֶל הָיָה וְרִיךְ Ferè omnes Interpretes hos quatuor versus [sequentes] intelligunt de subversione hostium populi Dei, maximè Assyriorum ab Angelo Dei percussorum; quibus sanè, si superficiem verborum attendas, aptari possunt g. Exprimitur hîc imbecillitas oppugnantium Arielem; aut quia illi, cùm infirmi sint si cum Hebræorum fortitudine conferantur, ità tamen confirmabuntur à Deo, ut eum expugnare possint h: aut certè, quia, cùm fortes fuerint in expugnando Ariel, statim tamen opere peracto à Deo conterentur sicut pulvis, &c. Quæ sententia mihi valde placet, quia cum sequentibus congruit. Alii tamen ferme omnes existimant hostium multitudinem & impetum hîc describi i. [Verba sic reddunt:] Et (vel, Sed, Ca. Nam, JT. Pi.) erit, vel fiet, sicut pulvis, five pulvisculus, tenuis (i. e. vel, i. multitudo numerosissima erit; quæ pulveri sæpe confertur, ut Gen. 13. 16. &c. i: vel, 2. dissipabitur m), turba, five multitudo, (vel, sonitus, M.) alienorum, five extraneorum, tuorum, Mo. Ti. Pi. &c. Id est, vel, i. hostium obsidentium te *: vel, 2. militum [tuorum] mercede conductorum n. ¶ Et, &c. וְכִמְוִיָּה Et sicut gluma (vel, stipula, M. V. palea, Ti. palea minutissima, V.) transiens, Mo. P. Pi. &c. quæ à vento facile raptatur ac evanescit o. Idem dicit quod priore membro p, nisi quod hîc celerem hostium adventum significat q. Ut gluma, i. e. promptissima erit & velocissima ad exsequenda judicia mea r. ¶ Et, &c. וְהָיָה לְפָתֵחַ פְּתָחוֹ Et erit (vel, Adè erit, JT. vel, Fietque istud, Pi. nempe, vel, i. presidium illud extraneorum, quod non diu durabit, &c. *: vel, 2. ipsorum calamitas, quæ citò transibit, Esa. 17. 14 t; vel, 3. expeditus hostium adventus v.

Al. Erit, inquam, exsufflatio eorum, M.) in, vel ad, momentum (vel, in momento, Pi. vel, repente, P. Ca.) subito, Mo. vel, repente, JT. Pi. vel, ac subito, P. sim. M. Ut pluma celeriter in momento transvolans. Hæc similitudo & numerum ingentem significat, ut prior, & numero adjicit celeritatem *. Duæ hîc dictiones idem ferè significantes, q. d. Eritque citissimè, admodum repente y.

6. Visitabitur; ità Mo. P. V. JT. &c. וְיָבִיטָהּ Visitaberis, M. Pi. וְיָבִיטָהּ potest esse vel 2. perf. masc. (quæ tamen hîc non placet, quia præcedentia, humiliaberis, loqueris, &c. sunt fœminina,) vel 3. fœm. ¶ In toto nitro, &c.] Hoc est, vel, subito a; vel, horrendo modo, ac si cœlum & terra omniâque elementa in tuam ruinam conspirarent b. Significant hæc in S. S. iram Dei c.

7. Et erit sicut somnium, &c.] Ità subito evanescet; Par levibus ventis, volucrique simillima somno d. Hæc verba comminationem continent vel, i. contra Judæos t. q. d. Quamvis vos Judæi, deliciis immerfi atque obruti, quietem & beatitudinem perpetuam somnietis; venturi tamen sunt hostes, (idque tam subito & inopinatè, ut somnium esse videatur,) qui vobis dormientibus terrorem incutient: sicuti sæpe contingit jucundum soporem diris insomniis turbare f. Hujus & sequentis versûs hæc est sententia; Babylonii avidissimè crudelissimèque vos persequentur, adè ut persecutione illa non satientur g. Vel, 2. contra hostes eorum h. Hunc locum ferè omnes ad ruinam referunt, non Jerusalem, sed hostium ejus i; q. d. Hostes similes reddentur somniantibus, ubi frustrabitur eos Dominus, cùm penè voti compotes esse videbuntur k. Spes Sennacheribi de potiunda Hierosolyma evanescet subito instar somni, Job. 20. 8. Psal. 73. 20. vide & Esa. 17. 13, 14 l. Priusquam graviora mala prædicat Judæis, pios (ut solent Prophetæ) aliquâ consolatione erigit m. ¶ Et omnes, &c. וְכָל-צָרֵיךָ וְהַצָּרִים לְךָ Et omnes (vel, & singuli, JT. vel, omnes, inquam, Pi. vel, omnium, inquam, M.) oppugnantes (vel, militantes, P. militaturi, JT. Pi. vel, militantium, V. sim. M.) eam, vel, contra eam, P. M. JT. &c. vel, contra urbem, scil. Hierosolymam; Heb. contra illam. Affixum fœmin. est, quod proinde referri nequit ad Ariel, quod masc. est n. & munitionem (vel, & munitiones exstruentes, P. sim. Ti. vel, & fabricantium fortalitia, M.) ejus, (vel, contra eam, M. P. Ti. &c.) & angustias afficientes (vel, angustaturi, JT. Pi. vel, angustiantium, M. vel, qui obsidione cingunt, Ti.) eam, Mo. P. &c.

8. Et sicut somniat esuriens, &c.] Similitudinem somniantium amplificat o. Fut. Heb. pro præf. Est autem Hebraismus, qui sic conversis verbis redditur, Ut qui esurit somniat se comedere. Sic paulò post, Et ut somniat sitiens, & ecce bibit, pro, Et ut qui sitit somniat se bibere p. [Variè accommodant.] 1. Describit inanes conatus hostium Judæos oppugnantium, &c. q. 2. Exprimat odium hostium [Hierosolymæ] sævissimum & inexplebile; q. d. Semper ardentissimè esurient & sitient malis afficere te, nec tamen acquiescent r. Facile hostes vos devorabunt, ac si in somniis id fecissent: q. d. Non explebitis famem eorum; nihil se fecisse arbitrabuntur cum vos deleverint, &c. *. 3. Comparat Judæos iis qui famelici obdormiunt, quibus naturale est de cibis somnare: q. d. Sopitis conscientias vestras, abunde vobis omnia suppetere & bellè se habere putantes: at, repentinâ clade expergefacti, sentietis quàm vacui etis & inanes, & quàm falsâ & delusoriâ opinione satiata tem finxistis; id quod vobis molestissimum erit, &c. Adhuc invehitur in contemptum & perviciam Judæorum, &c. Primo quidem intuitu dura videtur illa loquutio, Multitudo oppugnantium Ariel erit quasi somnium, &c. Sed ità resolvi debet; Ubi spe fallaci liberationem sibi promiserint Judæi, ac si procul abigendi essent hostes, sentient paulò post se fuisse delusos: sicut famelicus somnians se lautè epulari, &c. t. ¶ Vacua est anima ejus. Sic Mo. Pi. &c. i. e. ipse. Spes sunt vigilantium somnia v. Vacuus est, scil. cibo. Anima, pro homine, & homo, pro corpore hominis, ut Psal. 16. 10 x. Vacua est, &c. i. e. frustratur desiderio: וְאֵין interdu desiderium sign y. ¶ Lassus adhuc sitit, וְאֵין עֹד לִשְׁתּוֹ Ecce, lassus est, JT. Pi. P. V. &c. i. e. sitiens z: sicut vox

• Pi. illa crebro accipitur; per meton. effecti^a. Lassus enim
 • V. ex He. aquam sitire solet^b. ¶ Et, &c. וְנִשְׁכַּח אֶת אֲנִימָא (vel, desiderium, Ti.) ejus appetit, P. JT. Pi. vel,
 laborat appetitu, M. vel, adhuc fervet, Ti. [Ca. hæc cum
 præcedente voce sic reddit, Lassum se avidique appetitus
 deprehendit.]

9. Obstupescite, &c. וְהִתְמַהֲמַהוּ וְהִתְמַהֲמַהוּ Tardi estote,
 (vel, Facite vos ipsos tardos, Ti. vel, Tardate, P. V. sub.
 in cogitatione vestra: i. e. Diu ac multum cogitate quæ
 fuerit causa tantæ miseriæ^c. Vel, Cogitate aliquamdiu
 hæc, M. vel, Immoremur, Calv. Insistite, Q. in V. Vel,
 Cunctantur, JT. Pi. nempe impii Judæi^d; scil. respi-
 scere, & credere monitis servorum Dei^e, & emendare
 se^f. Vel, Interturbati sunt, vel Interturbentur: nam
 וְהִתְמַהֲמַהוּ est verbum deliberantis, disputantis, seu in-
 terturbati animi, & distracti in re aliqua. Possunt autem
 verba hujus versûs, aliis atque aliis punctis, in præti. &
 imperat. legi: sensus tamen idem est; nam in impera-
 tivo id futurum ex justo Dei judicio tantum significat,
 & vehementior est oratio^g.) & (vel, quin, JT. itaque, Pi.)
 admiramini, Mo. P. &c. vel, obstupescite, Ti. Alloquitur
 hic vel, 1. pios^h. q. d. Rapti in admirationem Deo vos
 tradite, & glorificate ipsumⁱ. Admiramini pervaciā
 fratrum vestrorum^k. Vel, 2. Judæorum primores, qui,
 cuncta sua humanā prudentiā metientes, non crede-
 bant ea futura quæ prædicebat Esaias^l. Propheta, vi-
 dens Judæos prophetias de ipsorum vastatione non in-
 tellecturos, de eorum cæcitate sermonem incipit^m.
 Dubitate admirabundi, Ca. ¶ Fluctuare, &c. וְהִתְמַהֲמַהוּ
 וְהִתְמַהֲמַהוּ Vociferati sunt, & clamaverunt, Mo. Deliciantur,
 (Ita verbum constanter significat, Psal. 94. 19. & 119.
 16, 70. Esa. 11. 8. & 66. 12. Vide Job. 21. 12. Amos.
 6. 3, — 6ⁿ. id est, Genio indulgent & cupiditatibus^o),
 quin (vel, itaque, Pi.) vociferamini, JT. Pi. ad Deum vide-
 licet, missis deliciis, implorantes misericordiam ejus^p,
 propter eventuras clades P. Al. Exclamate, & vocifera-
 mini, Ang. vel, Deliciamini, & luxui vos dedite, Ang.
 marg. ut sit ironia, qualis Eccles. 11. 9. Al. Excacati
 sunt, & excacant alios, M. Qui cæci cecati, Ca. Excacati
 sunt Prophetæ, & vos excacaverunt, P. Oblinite vobis ipsis
 oculos, & estote obliiti oculis, Ti. Obcecaminini, & cæci
 sitis: vel, Obcecaverunt se, & cæci manserunt, For. Utrum-
 que verbum, primum geminatum, posterius simplex, ab
 eadem radice, וְהִתְמַהֲמַהוּ, aut וְהִתְמַהֲמַהוּ, deducunt^r. Al. Repri-
 mite oculos, vel vos, & sitis repressi, Q. in Ma. ¶ Inebria-
 mini, &c. וְהִתְמַהֲמַהוּ וְהִתְמַהֲמַהוּ Ebrii, vel Ine-
 briati, sunt, (vel, Estote ebrii, Ti.) & (vel, sed, Ti. Ang.)
 non vino; moti, vel commoti, sunt, M. Mo. (vel, nuta-
 verunt, P. vacillaverunt, more scilicet ebrii^s; vacillant,
 JT. Pi. vel, vacillate, Ti.) & (vel, sed, Ti. Ang.) non se-
 char, Mo. P. &c. vel, inebriante potu, JT. Pi. Non tam
 vino, quàm spiritu stuporis^t, ut v. 10. Negatio non est
 absoluta, (nam & vino dediti sunt, Esa. 28. 7, 8.) sed
 comparativa. Confer Deut. 5. 3. Jerem. 7. 22^u. Ebrii
 sunt, &c. Mirantur quæ dico, & non credunt, ideòque
 non intelligunt. Mutatio personæ. Hebræi sæpe de
 iisdem hominibus modò in secunda, modò in tertia,
 persona loquuntur^v.

10. Misceat, &c. וְהִתְמַהֲמַהוּ Misceat (vel, operuit, P.
 He. in Angl. quæ est verbi notio Esa. 25. 7. & 28. 20^z.
 Obruat, Ca. fudit, Pi. perfudit, JT.) vobis (vel, vos, P.
 JT. Ca. vel, super vos, Mo. Pi.) — spiritum (vel, spiritum, P.
 JT. mente, V. aurâ, Ca.) soporis, Mo. Vulg. vel, soporis
 alti, Ti. JT. Pi. veterni, Ca. i. e. Immisit vobis stupo-
 rem^a, h. e. animorum indurationem, & in reprobum
 sensum traditionem^b, nè sentiat vim minarum Divi-
 narum^c. Stertunt Judæi ad Divina, tum suo peccato,
 tum justo Dei judicio, qui dona sua excacantibus se-
 ipsos sæpe denegat^d. ¶ Claudet oculos vestros,
 וְהִתְמַהֲמַהוּ Et clausit, &c. P. vel, obstruxit, Mo. Ca.
 constrinxit, Ti. obstipavit, JT. Pi. firmavit, ut & Esa. 33. 15.
 Cui simile id Apuleii l. 7. Pericla, quæ stabuli fores affir-
 mari solebant, i. e. claudi^e. Corroboravit, vel consolida-
 vit, vel condensavit, vel compressit, h. e. immobiles red-
 didit, & velut congelatos, ad videndum prorsus in-
 utiles^f. Proprie, offavit, i. e. offeas & solidos reddidit,
 sine ullo humore & diaphano visivo^g. ¶ Pro-
 phetas] Per appositionem accipio: sunt enim hi oculi
 populi, per quos vident; ut Sol oculus mundi dicitur^h.

Significat, & populum adminiculis intelligentiæ pri-
 vandum, & ipsos quoque Doctores prorsus inspidos, &
 ignorantia atque errore involutos, foreⁱ. Prophetas,
 nempe falsos^k, sic dictos, quia tales se profitebantur.
 Vide Jer. 5. 31. & 6. 13^l. ¶ Et, &c. וְהִתְמַהֲמַהוּ
 וְהִתְמַהֲמַהוּ Et capita vestra, videntes, operuit, Mo. Ap-
 positio. Sensus est, Prophetas & Videntes, qui capita
 vestra sunt, obtexit, scilicet tenebrarum velamine^m.
 Et rectores vestros, videntes, &c. Angl. Prophetæ enim
 tunc temporis regimen quoddam in populum ad se ra-
 puerunt, Jer. 5. 31. & 26. 8ⁿ. Et (vel, imò, nempe, Pi.)
 principes (vel, præcipuos, M. gubernatores, Pi.) vestros, vi-
 dentes, sive qui vident, P. M. Pi. h. e. præcipuos (existi-
 matione vestra) Prophetarum. Caput, pro præcipuo,
 ut Exod. 30. 23. 1. Par. 12. 18. & videntes, pro Prophe-
 tis, ut Esa. 30. 10°. Etiam primorum vestrorum pruden-
 tissimorum oculos obtexit, JT. Videptes hic, pro, intelli-
 gentes, ut alibi sæpe P. Duces Judæorum sæpe visiones
 à Deo habebant^q.

11. Et, &c. וְהִתְמַהֲמַהוּ וְהִתְמַהֲמַהוּ Et (vel, Ideo, JT. Pi.) erit (vel, est, JT. facta
 est, M. Calv. sic Pi. Ut sit, Ca.) vobis visio omnium (vel,
 istorum omnium, JT. sub. prophetarum, M. Angl. vel, ver-
 borum prophetarum, P. vel, visio omnis, Pi. Angl. verorum
 nempe Prophetarum, ut sequentia docent^r: vel, omne
 oraculum, Ca. mea de tot ac tantis rebus prædictio^s;) ¶
 sicut verba libri (vel, epistola, P. sim. JT.) signati, sive ob-
 signati, Mo. M. V. &c. quem nec docti, nec indocti, le-
 gere possunt^t. Ob signabantur sæpe eo tempore & li-
 bri, Dan. 12. 9. Apoc. 5. 1. & literæ, 1 Reg. 21. 8. Esth.
 3. 12. וְהִתְמַהֲמַהוּ autem utrumque sign^v. ¶ Quem, &c. וְהִתְמַהֲמַהוּ
 וְהִתְמַהֲמַהוּ Quem, vel quam, dabunt, Mo. P. vel,
 tradunt, M. vel, si offerat quis, Ti. sim. & Ch. Sy. Quasi
 daretur, vel tradatur, Ti. Pi. Angl. ¶ Lege; ita M. P.
 Mo. &c. וְהִתְמַהֲמַהוּ Ad verb. Proclama; ut Esa. 40. 6. Zach.
 1. 17. De lectione usurpatur Deut. 31. 11. Neh. 8. 3, 8.
 Jer. 36. 6, 23. quia elatâ voce legebant^x. ¶ Non
 possum] Non ideo à nobis percipitur spiritualis doctrina
 quodd ingenio aut eruditione valeamus^y.

12. Nescienti literas, וְהִתְמַהֲמַהוּ Super qui non, &c.
 Mo. ei (vel, ad eum, Pi.) qui non novit, P. Pi. sim. M. JT. &c.
 Particula וְהִתְמַהֲמַהוּ sic usurpatur Jos. 2. 8. 1 Sam. 2. 11^z. Vult
 dicere, Nec docti nec indocti intelligunt prophetias^a.

13. Eò quòd, &c. וְהִתְמַהֲמַהוּ Propterea (vel,
 Pro eo, Mo.) quòd appropinquat (sub. ad me, Pi.) populus
 iste ore suo, Pi. sim. Mo. P. JT. &c. [M. hæc verba cum
 sequentibus jungit, locumque sic reddit, Quoniam ve-
 rò populus ille, quando affligitur, ore suo — honorat me.]
 Varia hic Hebræis est lectio^b: vel וְהִתְמַהֲמַהוּ, quod est, ac-
 cedere; vel וְהִתְמַהֲמַהוּ, quod est, affligi^c. Sed prior [lectio &
 sensus firmatur ex Matt. 15. 8^d. Duæ hoc versu judicio-
 rum causæ: 1. hypocrisis^e; 2. vel superbia, non ac-
 quiescens præceptis Dei, sed humana anteponens^f;
 vel superstitio^g. Ministerium & cultus Dei appropin-
 quandi verbo denotatur, ut Num. 16. 5, 9, 10^h. ¶ Et
 timuerunt, &c. וְהִתְמַהֲמַהוּ וְהִתְמַהֲמַהוּ Et fuit (vel, est, Ti. JT. Pi. &c. vel, sit, M.) timor (vel,
 religio, Ca. cultus, G. Angl. ut 2 Reg. 17. 32, 33ⁱ. reve-
 rentia, JT. Pi.) eorum (sub. quo timuerunt, P. vel, quò col-
 lunt, G. vel, quâ reverentur, Pi.) me, Mo. P. Pi. G. (vel,
 erga me, M. Ti. JT. Ca.) mandatum virorum edoctum, Mo. P.
 vel, quod docetur, vel assuefactum, i. e. cui assueti sunt ho-
 mines; h. e. humanum, & ab hominibus institutum^k:
 vel, quo edocti sunt, Pi. vel, est præceptum quod homines do-
 cent, G. vel, præcepto hominum d. d. us, Ti. Calv. sim. M.
 vel, quam præcepto hominum edocti sunt, JT. vel, humane
 doctrinæ disciplina, Ca. Sensus, Non ut ego jubeo me
 colunt, sed ut homines docent^l: vel, juxta hominum
 & Scribarum suorum traditiones inanes atque pervers-
 sas^m. Exhibent tanquam religiosa illa quæ homines
 suo potiùs spiritu adducti, quàm afflati atque edocti Di-
 vino, facienda præscribunt: quale illud de quo Matt.
 15. 3, 9ⁿ. Quod docent homines, nempe à Deo non in-
 stituti, qui in nudis ritibus sine animi emendatione cul-
 tum Dei collocant. Tales Doctores erant falsi illorum
 temporum prophetæ^o. Religio ipsorum constitit ob-
 servatione humanarum traditionum: Jer. 7. 31. Hof.
 5. 11. &c. P. Mandata hic damnat quæ nihil habent Di-
 vinum, neque ex institutis Dei pendent, nec quidquam
 ad

ad pietatem conferunt 9. Testatur hic Deus atrocitate poenae quantopere abominetur cultus fictitios, utcunque specioso devotionis aut reverentiae colore regantur. Hoc tamen non patrocinatur illis qui hominum universa statuta nituntur convellere, ut ipsi sine iugo maneat. Fateor tamen exteriorem cultum, ubi spernitur interior, à Deo non magnificari. Al. Forfan hoc vult, omnem illorum devotionem sub piis Regibus non ex animo peractam esse, sed tantum ex mandato Regum: 2 Reg. 23. 21; — 26. Vide 2 Par. 27. 2. Jer. 3. 10. Nota iustitiam Dei: Ipsi labia Deo tribuunt, cor sibi retinent: pariter Deus literas Scripturarum illis tradidit, sensum clausit.

14. *Addam*, &c. *וְאֵת הָעָם הַזֶּה אֶתְּיָדִי אֶמְצָא* [Addam, vel addo, vel addens, ad mirificandum (vel, ut mirificem, sive mira faciam, V. M. P. sim. Ti. JT. Pi.) in, vel cum, populo isto mirabile (vel, mira, inquam, P.) & miraculum, Mo. V. i. e. rem maximè mirandam & stupendam, ut geminatio significat: vel, mirificatione & miraculo, i. e. Reddam populum hunc valde mirabilem; q. d. Efficiam ut omnes posthac mirentur fortem & infelicitatem huius populi. Vel, indefinenter, & [res] admirabiles, JT. Heb. res mirificas faciendo, & mirum, Jun. Vel, mirificentissimè, Hebr. mirifice agendo & per mirabile, Pi. vel, mira, scilicet, & portentosa, Ti. vel, re mirà, atque miraculo, Angl. vel, ardua & ardua, For. *וְאֵת הָעָם הַזֶּה* nomina sunt, ut 2 Par. 2. v. 9. Vel, segregare segregando, sive segregatione, Q. in Ma. vel, obvelare, & obvelatione, h. e. cæcitare & ignorantia. [Alii locum sic reddunt,] Ideo, ecce, magis ac magis à me sejungam populum istum cum admiratione & stupore, Sy. Hac de causa, ecce, ego populum istum migrare volo, equidem commigratione commigrare faciam eos, Ar. Ideo ego addo ut deleam populum hunc deletionibus mirabilibus, Ch. in V. Addam ut abscondam à populo hoc, &c. quia non intelligent, Q. He. in V. ¶ Peribit — sapientia à sapientibus ejus] i. e. Scribis & Sacerdotibus, vel, Politicis. Est certè hoc maximum prodigium. Nihil proficiunt versuti illi qui agitant consilia, sive de acciendis Aegyptiis, sive de ditione Assyrio faciendâ. ¶ Et intellectus (vel, prudentia, V. Pi.) prudentium ejus abscondetur, *וְהַחֵסֶד* Abdet sese V. JT. Pi. Angl. ut Esa. 45. 15. vel, abdetur; forma reciproca pro passiva, ut Num. 1. 46. Jud. 20. 15. Id est, vel, i. obtegetur, nebula ista vel velo stuporis, de quo v. 10: vel, 2. non amplius exstabit, peribit, evanescet, & de medio tolletur: vel, 3. ab iis recedet, ut phraasis sumitur Gen. 31. 49. confer Joh. 12. 36: vel, 4. non apparebit, vel se ostendet, sive quod nescirent quid agerent, sive quod præ metu libere loqui non auderent. Idem dicit quod membro præced. sed & sequentia verba respicit: q. d. Vos consilia vestra abdere studeatis, & abdemini quidem sensu prædicto. Sensus, Immittam magnam ignorantiam in sapientissimos, &c. 1. o. active, *וְהוּא שֶׁיִּשְׁכַּח מִן הַחֵסֶד* (& prudentiam prudentium abscondam.) Alii habent, *וְהוּא שֶׁיִּשְׁכַּח מִן הַחֵסֶד*, (frustrabor,) ut in Justino, & in 1 Cor. c. 1. v. 19. [Ca. totum sic reddit, Propterea ego sum insuper aded mirifice, aded mirabiliter erga populum istum acturus, ut ipsa sapientum sapientia pereat, prudentumque lateat (i. e. nulla sit) prudentia.]

15. *Ve*, &c. *וְהוּא שֶׁיִּשְׁכַּח מִן הַחֵסֶד* *Ve* profundantibus (vel, latitantibus, V. Calv. vel, qui profundatis, sive profundant, i. e. profundum facitis; vel, qui profundamini, i. e. qui vos abditis, veluti qui specus ingrediuntur ut lateant: vel, iis qui profundi sunt, P. vel, qui sese in profundum abstrudunt, Ti. vel, qui abdunt in profundum, Pi. sic JT. Heb. qui profundum faciunt abdendo, Pi. qui profundos abdunt cogitatus, M.) à Domino, ad abscondendam, vel ut abscondant, consilium, Mo. P. V. Calv. M. &c. i. e. qui student abscondere consilia sua ipsi Jehovah P. putantes se Dominum latere; hypocriti suâ conantes celare Deum: magnatibus illis qui, quamvis Religionem aliquam simulare & retinere vel inviti cogantur, catenus tantum id faciunt quatenus suis commodis servire putant, creduntque quantum ipsis collibuerit, Deum in sinu suaviter ridentes, ejusque minas contemnentes; qui objectis nebulis lucem obscurarunt, nè palam fieret interior eorum pra-

vitas, & se testius delinquere putabant quam ut possent deprehendi. *Abscensio consilii* nihil aliud significat quam tergiversandi audaciam. Notandi hic duo Hebraismi. 1. *Profundare abscondere* valet, abscondere in profundo; sicut, *profundare habitare*, Jer. 49. 8, 30. valet, in profundo habitare: 2. *profundare à Domino* est, profundius facere quam ut Dominus cernat scilicet; ut, *profundum à sepulchro, longum à terra, latum à mari*, significant, profundius quam sepulchrum, &c. Job. 11. 8, 9. Sic 1 Sam. 25. 17. *filius Belial*, à loquendo, &c. i. e. ut nemo eum alloqui possit. [Alii hæc verba sic reddunt,] *Ve qui profundum consilium faciunt, & non per Dominum*, 1. sim. Ar. qui seipsos tantum consulunt, non Dominum. *Ve iis qui se distorquent à Domino, ut consilium suum occultent*, Sy. *Ve qui putant abscondere consilium à facie Dom. Ch.* ¶ *Quorum*, &c. *וְהוּא שֶׁיִּשְׁכַּח מִן הַחֵסֶד* Et sunt (vel, & fiunt, M. ut sint, P. sic Ti. ad verb. & erit, V. fing. pro plur. vel, Nam sunt, Calv.) in tenebris (juxta opinionem illorum scilicet, quasi fierent Deo ignorante), opera eorum, P. M. &c. Tectum & Deo & conscientia [sua] putabant quicquid conscientiam mortalium celare poterant. ¶ *Dicunt, Quis videt nos?* Vel, videre potest, &c. Fut. pro potentiali, ut Job. 38. 31, 32, &c. *Quis?* q. d. Nemo, nè Deus quidem, Psal. 10. 11. & 64. 6. &c. Quia homines fallitis, sperare videmini etiam Deum à vobis falli posse. [JT. hæc verba cum præcedentibus sic reddunt,] *Qui, existente in tenebris* (i. e. in abditissimo [loco] occulte institutis, & sententia ipsorum impervestigabilibus, consiliis), opere suo, quoque dicunt, *Quis videt nos?* q. d. Nec Deus ipse. Potest hic locus legi tanquam compellatio, ut Esa. 10. 5. & 18. 1. O vos qui occultatis (Hebr. O illi qui occultant. De mutatione personæ vide Job. 18. 4.) consilium vestrum — à Domino, quorum facta sunt in caligine, & qui dicitis, *Quis videt nos?* Compellat magnates, qui minas Prophetarum irridebant, putantes se & ipsosmet & populum tutos præstare. At, inquit, consilia vestra nec celare, nec perficere, poteritis.

16. *Perversa*, &c. *וְהוּא שֶׁיִּשְׁכַּח מִן הַחֵסֶד* [Variant.] *Subversio* (vel, *Versio*, sive *Mutatio*, V. vel, *Conversio*, Q. in V. Calv. Angl. in novas formas scilicet, ut Exod. 7. 15. Levit. 13. 3. 1 Sam. 10. 6. vel, *Volutatio* huc illuc, ut Hos. 11. 8. Heb. *Invertere*, vel *Vertere*, Pi. Q. in V. infinit. loco nominis: aliàs nomen esset, si haberet Pathach suppositum. Vel, *Res inverti*, JT. vel, *Inversio rerum*, Ang. ut 2 Reg. 21. 13. vestra (vel, vestrum, Pi. Q. in V. à vobis, JT. Vestra, quâ consilia vestra celare conamini; quemadmodum homo patellam invertit, ut celet quod sub ea est. Vide Matt. 5. 15. si sicut lutum figuli reputabitur, Mo. vel, verè, sive certè, (itâ sumitur Prov. 3. 34. & 23. 18. sub. in manibus meis, M.) quasi lutum, &c. M. P. V. q. d. Non tantum novit Deus opera vestra, sed vos quoque perdere potest; idque tam facile, quam figulus ex luto facere quod vult. Vel, an sicut lutum figuli reputatur? Calv. five, reputandum est? JT. Putatne vobis esse tam facile factu ut evertatis consilia Dei, & rebus omnibus utamini arbitrato vestro, quàm facile est figulo lutum transformare? vel, An vestrum vertere, i. e. consilia quæ animo agitis, instar luti figulini erit? Annon perinde est ac si vas diceret figulo, Me non formasti? Miranda est vestra superbia, ac si creassetis vos, & omnia in manu vestra essent: at mei juris erat statuere quicquid mihi visum est. Hunc sensum suadet oppositio inter *וְהוּא שֶׁיִּשְׁכַּח מִן הַחֵסֶד* [in hoc membro] & *וְהוּא שֶׁיִּשְׁכַּח מִן הַחֵסֶד* [in sequente]. Vel, an non ut lutum figuli reputabitur? Angl. q. d. Omnino. *וְהוּא שֶׁיִּשְׁכַּח מִן הַחֵסֶד* interrogativè sumo, ut Job. 8. 3. & 11. 2. & 17. 2. & 39. 27. & negativam subaudio, sicut 1 Sam. c. 2. v. 27, 28. An non apparui, &c. Job. 20. 4. An non scis, &c. & 21. 4. An non querela mea, &c. Vide plura ad Jer. 31. 20. Al. *Quæ vestra perversitas ut lutum*, &c. Ti. *Inversio vestra* (quâ itâ invertitis rem, ut conemini me celare consilia vestra, quasi secundum illa res vestra gubernandæ sint, & non secundum consilia mea), est, ut si velut lutum figulus reputetur. Hic Deus se comparat figulo; Judæos luto. Al. *O perversitatem vestram!* Di. Clop. est ut si velut lutum figulus, &c. In qua versione me tuo consensu confirmas P. Vel, an

sicut

sicut lutum figulus reputabitur? q. d. Sic habetis Deum acsi creatura esset? **לִפְנֵי** est nomen cum affixos absque eo, **לִפְנֵי** perversitas, formæ **לִפְנֵי**, notatur accentu Zakeph, ad indicandum subsistendum ibi pronuntiatione, &c. Deinde, **לִפְנֵי הַיּוֹמָר** sunt duo nominativi, secus quam plerique statuunt. [Ca. hæc verba cum sequentibus sic reddit, O vos perversos! scilicet idem de figulo putetur quod de creta, ut neget opus se ab autore suo factum.] ¶ Et dicat, &c. **לִפְנֵי הַיּוֹמָר** Num (vel, Quia, Mo. Si, Ti.) dicet, vel dicit, vel dicat, opus factori suo, vel, de factore suo, Non fecit me? P. Mo. Ti. M. &c. Al. Est enim acsi opus diceret, &c. Angl. Concisa locutio, qualis Esa. 54. 9. & 55. 9. Quia dicere audent opus de factore suo, Pi. q. d. Dum studetis me celare consilia vestra, id perinde est acsi negaretis vos à me esse creatos; nam certè, si creavi vos, novi etiam consilia vestra, &c. ¶ Quod dicet opus, &c. Lutum nihil facit aut intelligit: quod si lutum neget se à figulo factum, eumque quicquam intelligere, reputatus est figulus tanquam lutum. [Vide Authoris dicta ad præcedens membrum.] Annon perinde est acsi vas diceret figulo, &c. Q. in V. Nempe dicit opus, &c. Calv. Quum dicet—Non fecit me, JT. Hypothesis ironica, quæ Deus irridet hypocritarum arrogantiam: q. d. Mirum vos ita desipere, ut nē ipsa quidem naturæ principia cognoscatis: prius enim opus negabit opificem suum, quam cogitationes vestræ aut fugiant cognitionem meam, aut consilia mea labefactent. ¶ Non, &c. **לִפְנֵי הַיּוֹמָר** Non intelligit, five intellexit, Pi. Calv. P. V. G. &c. sub. quicquam, Pi. vel, sub. quid faciat, V. vel, quomodo fictile fieri debeat.

17. In modico, &c. **לִפְנֵי הַיּוֹמָר** Parum pusillum, Mo. fim. V. paululum & paululum, P. modicum (sub. est, M.) & exiguum, V. M. sub. tempus, V. brevissimo tempore, Ti. fim. V. perpusillum tempus erit, Pi. paulisper, tempore pusillo, JT. Brevi omnia immutabuntur. ¶ Convertetur, &c. **לִפְנֵי הַיּוֹמָר** Et (vel, etiam, JT. vel, quum, Pi.) convertetur (vel, revertetur, M. redigetur, Ti.) Lebanon in Charnel, Mo. P. Ca. vel, arum, JT. Pi. vel, agrum humilem, M. agrum planum, Ti. fim. G. quod **לִפְנֵי הַיּוֹמָר** sepe significat. Aliis hæc est comminatio. Sentus, De-jicientur sublimes, quales erant Assyrii. Impletum hoc vel in Sennacheribi exercitu; vel in Judæis, quum Chaldæi summates ipsorum humiliarunt, & viles exaltarunt. Aliis est promissio. E loco nemoroso (qualis erat Libanus) cultum & segetibus consitum (qualis Carmel) efficiam. Libanus, mons infrugifer, nec nisi arboribus, usque infrugiferis, constans, convertetur in Carmel, montem frugibus, vitibus, olivis fertilissimum: i. e. Gentes, steriles hæcenus, gratia Christi fertiles reddentur bonorum operum. ¶ Et Charnel (vel, arum, JT. Pi. ager humilis, M. ager planus, Ti.) in saltum (vel, sylvam, Mo. sic P. M. Ti. &c.) reputabitur? Sic. Mo. &c. [Et hoc variè explicant.] Agri plani attollentur in montium speciem. Humiles & depressi exaltabuntur. Hebræi afflictissimi fient victores. Ex agris cultis tanta colligetur frugum copia, ut si præsens status ad futurum conferatur, infructuosi ac deserti censerentur. Al. Fertiles agri, ob defectum culturæ, sylvescent. Judæi, antè fertiles, in saltum infrugiferum & incultum degenerabunt. Potentiam suam hic asserit Deus; q. d. Meum est, momento dejicere elatos, & exaltare humiles. **לִפְנֵי הַיּוֹמָר** hic non est nomen proprium, (tunc enim **לִפְנֵי הַיּוֹמָר** non præfigeretur,) sed sumitur pro quovis loco ferace, ut Esa. 10. 18. Similiter Virg. Eclog. Alter erit tum Typhis, &

altera quæ vebat Argo. 18. Et (vel, Tunc, Ti.) audient—sardi. Ità M. Mo. Ca. vel, qui modò sunt surdi, P. i. e. inepti naturâ ad intelligendum mysteria Dei. Summum in populo Dei stuporem antè prædixerat; nunc etiam surdi intelligent. Significat ergò prius Ecclesiam acerrimè castigari & repurgari oportere. Tunc, sedatis plagis, Deus oculos suis aperiet, ut ejus bonitatem intueri & amplecti possint. Cum oculi Judæis claudantur, surdi Gentiles audient Verbum Dei. Extranei ad Christum se convertent à Judæis repudiatum. Al. Etiam stupidissimi ex eventu intelligent quid dixerim, & quàm verè dixerim. Effectus interminationis de cæ-

dendo Libano, quo ferè elati & insolentes homines figurantur. Tam graviter (inquit Deus) percutiam illos, ut, velint nolint, cogantur audire, videre & sentire judicia mea, ad quorum denunciationes agebant surdos, & excutiebant ad signa. ¶ Verba libri] Vel, epistola, ut v. 11. Id est, vel, S. Scripturæ, five Legis Divinæ, ut Deut. 6. 6. & 31. 11. vel, nuncii Prophetarum. Liber iste non jam erit signatus. ¶ Et de, &c. **לִפְנֵי הַיּוֹמָר** Et de caligine (i. e. ignorantia, vel peccato; vel, abditio illo ubi consilia abscondere studebant: sub. venientes, Angl. qualis ellipsis est Ps. 45. 8. Esa. 38. 17.)—videbunt, M. Mo. &c. Intelligent mysteria Verbi Dei.

19. Et (vel, Sed &, M.) addent (vel, cum labunt, JT. Pi. vel, repetent, Calv.) mites (vel, humiles, Calv.) in Domino (vel, ob Jehovah, & valet propter, latitiam; ità Mo. P. &c. **לִפְנֵי הַיּוֹמָר**) Tunc rursus gaudebunt, &c. Ti. mirè & magis quàm antea lætabuntur. Cumulatè gaudebunt qui Deo se subdiderunt. Acquirent inopes in Jova, &c. i. e. in Jovanitate, ut ità dicam; quod erunt Jovani. Hic loquendi modus in S. S. frequens est: ut, in Christo gloriari, & mori, est, Christianum gloriari, & mori. Sic Horatius, Disces laborantes in uno Penelopen, vitreamque Circen: in uno, scilicet Ulyssè, h. e. in Ulyssèitate. Et Terent. In isthac faciem faciat. Plin. 2. 25. Augustus se in eo fidere (h. e. non in ipso fideris corpore, sed in ipsa fideritate, ut ità dicam,) quod mortuo Julio Cesare visum est nasci interpretatus est. ¶ Et, &c. **לִפְנֵי הַיּוֹמָר** Et mendici, five egeni, five pauperes, homines, Ti. Ca. vel, hominum, Mo. P. in hominibus, M. V. inter homines, Pi. i. e. pauperissimi; ut, viles hominum, & ethnicorum, Ezech. 7. 24. Dan. 4. 17. al. 14. sunt vilissimi. Pauperes, vel, 1. in hoc mundo, quibus Christus maximè faverit. Qui antè à magnatibus direpti fuerant, Deo curæ sunt. Vel, 2. spiritu, Matt. 5. 3. Gentiles, qui ignorant eum quo solo appetitus satiatur, nempe Deum.

20. Quoniam, &c. **לִפְנֵי הַיּוֹמָר** Cum, vel Ubi, defecerit (vel, Quod defecerit, JT. Sy. fim. M. Hinc materia gaudendi.) fortis, P. vel, formidabilis, Mo. violentus, JT. Pi. tyrannus, Ti. oppressor, nempe Sennacheribus: vel Princeps hujus mundi; vel tyranni, qui pauperes opprèsserunt; vel Pharisei aliique Judæi, qui Gentes irridebant, & pauperes despiciebant, & jus omne pervertebant. ¶ Et succisi, &c. **לִפְנֵי הַיּוֹמָר** Et (vel, Ubi, G.) succidentur (vel, excisi fuerint, JT. Pi. fim. G. i. e. auctoritatem omnem amiserint: vel, exterminati sunt, o. M. fim. Ar. vel, perierint, Sy. finiti sunt, Ch.) omnes vigilantes, vel invigilantes, (vel, qui invigilant, Ti. V. qui manè festinant, M. Calv. fim. Ch. quicunque sedulo observent, JT. quicunque vigilanter exercent, Pi. qui excitant, Sy. qui urgent, Q. in V. qui perseverant, P.) iniquitatis, five ad iniquitatem, Mo. Ti. V. M. Calv. vel, iniquitatis, i. e. qui vigilant ut iniquitatem complere & exsequi possint: vel, vanitatem, JT. vel, iniquitatem, Pi. Sy. vel, ad diripiendum, Ch. malorum consiliorum auctores. Vel, vigiles concupiscentiæ, i. e. qui excubias agunt, maximè que in hoc intenti sunt; ut concupiscentiam tueantur. Qui malum machinantur, ut Psal. 36. 5. Mic. 2. 1. & illius exsequendi occasionem captant, instar feræ insidiantis prædæ suæ. Qui proclives & propensi sunt ad iniquitatem, eò festinantes: quod justis non faciunt; qui tamen interdum tentatione vel errore labuntur.

21. Qui, &c. **לִפְנֵי הַיּוֹמָר** Qui verbis efficiunt ut peccent homines, Ca. De falsis prophetis loquitur, qui verbis & mendaciis suis homines peccare fecerunt, Jer. 23. 16, 17, 26. Ezech. 13. 10, 19, 22. Qui homines verbo suo, i. e. novis præceptis & traditionibus, de quibus jam dixit v. 13. à Lege & vera doctrina distrahebant, sicut illi Matt. 15. 3, 4, 5, 6: itémque pravis consiliis, adulationibus, minis & subfannationibus, quibus homines avellebant à pietate & cultu Dei. Quicunque homines verbis inducunt ad peccatum, Sy. Quicunque faciunt homines peccare verbis, Ar. Qui peccare faciunt hominem, five homines peccare, in verbo, vel verbis, M. Ti. sic Vulg. o. Mo. P. Calv. i. e. inverbis verbis Prophetarum, homines à Christo seducebant, & faciebant eos peccare in Christum. Al. Qui condemnant filios hominum in verbis suis, Ch. Peccati reum, peragen-

tes (Heb. *Qui peccare faciunt*, i. e. peccare dicunt^b; vel, peccatum ei imponunt, vel, peccare eum judicant^c: Qui ut reum tractabant^d) *hominem propter verbum*, JT. sim. Pi. V. Ang. G. i. e. suscepta offensione etiam levissima de causa, aut plane nulla^f. Vel, ob Verbum Dei, i. e. veram prophetiam^{*}; ob piam admonitionem, ut declaratur membro sequente^f. Qui in singulis verbis Prophetam eos corripientem solebant carpere, omnia in malam partem accipientes^g. Qui, cum redarguuntur à piis, peccatum illis imponunt, quod ausi fuerint contra se loqui^h. Conquerebantur hi de libertate Prophetarum, & objurgationum vehementiaⁱ. Potius de oppressoribus agit, qui hominem ob verbum aliquod male locatum in jus trahebant, eumque reum peragebant, ut Jer. 18. 18. & 20. 10. Matt. 22. 15. & 26. 61^k. *נִשְׁפָּט* sign. *reum peragere*, sicut & *שָׁפַט*. Verbum *שָׁפַט* sign. *peccare*: inde *שָׁפַט*, *expiare peccatum*, Num. 19. 19. Psal. 51. 9; & *נִשְׁפָּט*, quod sign. primario, proprie & communiter, *peccare facere*, sive se, Eccles. 5. 6. sive alium, 1. Reg. 14. 16. & 15. 30; interdum tamen sign. *reum peragere*, sive iuste, sive iniuste. Quæ significatio, quanquam nullum mihi succurrit in S. S. ejus exemplum præter hunc locum, statuminari tamen potest tum, 1. ex verbo parallelo, [*שָׁפַט*], quod hoc modo sæpe accipitur, ut Job. 9. 20. & 10. 2. Esa. 50. 9. & 54. 17; tum, 2. ex verbo opposito, [*יָצַד*], quod proprie est, *justum facere*, Dan. 12. 3. significat tamen, *justum pronunciare*, sive *absolvere*, Exod. c. 23. v. 7. Deut. 25. 1. Esa. 50. 8^m. ¶ Et, &c. *יָצַד בְּשֵׁרָה* [*יָצַד*] *Et ei qui increpat* (sub. eos, P. vel, sub. vitia, Sy.) *in porta* (i. e. in loco publicoⁿ). In portis conveniebat populus ad judicia aliisque res publicas. Prophetæ insuper loquebantur in *portis*, non modò Templi, Jer. 7. 2. sed etiam domus Regiæ, & urbis, Jer. 17. 19. & 22. 2°. q. d. Publicè corripienti, quod Prophetarum munus erat P.) *laqueos tendunt*, P. sim. M. Ti. Mo. V. Calv. sive impias machinationes, ut se omni censurâ & reprehensione eximant^q. *יָצַד* fut. Heb. pro præsent. à *יָצַד*, sive *יָצַד*. Al. *increpantem* eos—*increpant*, vel *probris afficiunt*, ut sit à *יָצַד* collegit: quia qui probris hominem afficit solet omnes maculas conquirere & colligere, dicendo, v. g. *Tu sic & sic fecisti, tali & tali loco & tempore*. Prophetæ impios corripientes nihil colligunt nisi impropria & exprobrationes^t. Al. *Et castigatores impediunt in curia*, Ca. *Et corripienti ponentes tendiculum in porta*, JT. sic Pi. ut facilis in ingressu vel egressu urbis impingat, seu corruat^v. Vel, *in porta*, i. e. in judicio. Hæc autem vox jungenda est cum verbo sequente^x. Potius cum præcedente, quia similis phrasim occurrit Amos. 5. 10^y. ¶ Et, &c. *יָצַד בְּתוֹרָה* [*יָצַד*] *Et declinare faciunt*, sive *fecerunt*, (vel, *Et declinant*, Ti. V. *Et declinabant*, M. vel, *Perverterentes*, JT. Quique avertunt, Pi. *Et perverterunt*, Ch. *Et flexerunt*, Q. in V.) *in inanitate*, sive *vanitate*, (vel, *frustrâ*, P. *ad vanitatem*, V. *ad nihilum*, M. V. *sua inanitate*, JT. *in solitudinem*, sive *desertum*, Pi. Di. ibique tanquam exsulem vagari faciunt^z, in horrido illo loco, sine cibo, &c.; quod cum declinare cogunt à portis, ubi laqueos illi tendunt, nec in urbem intrare, nisi cum vitæ discrimine, permittunt^b. Vel, *pro re nihili*, h. e. nullius momenti, ut 1. Sam. 12. 21. vel, sine gravi causa, ut Psal. 69. 5. vel, ut alii, vanis & falsis prætextibus^c.) *justum*, Mo. P. Ti. JT. Pi. Di. vel, causam *justi*, M. V. *judicium innocentium*, Ch. Similis ellipsis Amos. 5. 12. *declinare faciunt pauperem*, (sim. Mal. 3. 5.) i. e. *judicium pauperis*, &c. ut exprimitur Deut. 27. 19. Lam. 3. 35. simil. Exod. 23. 6. Metaphora ab eo qui vel hominem vel jumentum à via sua divertit: vide Num. 22. 23. Psal. 125. 5. q. d. Qui hominem à recta via atque linea justitiæ divertit^f. Cadere faciunt causâ suâ, sive condemnant injusto judicio, (quod hîc vocat *vanitatem*.) *justum*^d. Verbum hoc dicitur tum, 1. de persona judicata, & sign. *condemnare*, ut Prov. 18. 5. Esa. 10. 2. Amos. 5. 12; tum, 2. de causa judicatâ, & sign. *pervertere jus*, ut Exod. 23. 6. Deut. 27. 19. Prov. 17. 23. Possis reddere, *Et deprimunt*, vel *preponderant*, &c. (ut sæpe verbum hoc sign. *inclinare*, vel *incurvare*, Psal. 31. 3. Prov. 5. 1. & 7. 21. Amos. 2. 8.) ut sit allusio ad stateram quam quis præter jus deprimit, &c. Al. *Justosque nequitia*

depravant, Ca. *Et qui justum cadere faciunt in confusionem*, Gal. *Et declinaverunt pro re nihili à justo*, Cal. *Et justum* (i. e. justitiam) *corruerunt mendacio*, nempe calumniantes dicta & facta Prophetarum^f. *Et declinabant*, seu *incurvabant*, in *vanitatem*, seu *inordinationem*, &c. id est, Omne jus pervertebant: vel, *A justo* (nempe Christo; ejusque doctrina, & vera justitia,) *in vanitatem*, seu *inordinationem*, (i. e. ad justificationem inanem purificationum suarum,) *declinaverunt*^g. *Et fleunt inordinatione justum*, i. e. Abducunt justum in impiam doctrinam, & falsos cultus contra ordinationem Divinam institutos^h. 22. Propter hoc J. Quia tot injurias perpassi sunt, v. 20, 21ⁱ. Cum Judæorum excæcationem prædixisset, objici poterant Abraham & Jacob, quibus factæ sunt promissiones, & semini ipsorum, qui, si sic se res habet, confundentur. Huic objectioni occurrit in hoc versu & seq. Imò, inquit, non pudebit Jacob, etsi Judæi excæcentur & excindantur^k. ¶ *Hec dicit*, &c. *כֹּה* *Sic dicit*, vel *dixit*, *Jehovah ad domum* (vel, *de domo*, JT. Ang. Pi. i. e. de posteris^l) *Jacob, qui redemit* (vel, *eripuit*, sive *liberavit*, V. G. ex idololatria^{*}; vel, ex impiorum confortio[†]: à Chaldæis, Egyptiis, Palæstinis^m;) *Abraham*, Calv. P. Mo. &c. Verba in Hebræo trajecta sunt, quæ sic verto, *Sic ait Jehovah, qui redemit Abrahamum, de domo*, &c.ⁿ. Al. *Hec dicit Dominus super domum* (vel, *de domo*, Ar.) *Jacob, quam separavit ex Abraham*, o. Ar. Populum revocat ad ipsum initium Ecclesiæ, quam ex uno Abrahamo suscitavit, & postea conservavit, &c. ideoque in posterum eam tuebitur^o. ¶ *Non modo confundetur Jacob* Vel, *erubescet*, scil. ex pudore P. Est *εὐσυνένοια*, quæ mortuus ob oculos ponitur quasi viveret. *Erubescere* dicitur Jacobus, cum posterij ejus à Dei obsequio se subtrahunt: contra, *attollere se*, cum iidem faciunt officium^q. Al. *Jacob*, i. e. Jacobi posterij. Vide Esa. 9. 8. & 14. 1^r. ¶ *Nec modo* (vel, *jam*, sive *nunc*, P. Ti. JT. Pi. &c. & *non tunc*, Mo.) *vultus* (vel, *facies*, M. P. &c.) *ejus erubescet*, *יָחַד* *Erubescet*, Ca. sim. Ti. Sy. Ar. *mutabuntur*, Ch. sim. o. *albescet*, Mo. sic P. Pi. *palescent*, M. sic Calv. Ang. Pi. scil. ex metu[†]. In timidis enim sanguis ad cor revertitur. *Albus in officij*—Martialis i. e. timidus.—*albo sine sanguine vultu*, Ovid. Trist. 4. Nigredo etiam faciei est indicium timoris, Joel. 2. 6. unde quibusdam hoc idem cum priore *Palescet*, i. e. neque postea erubescet. Ejus enim qui erubescit facies quidem solet initio rubore suffundis, qui tamen rubor non permanet, sed illi succedit pallor. Ideo à fine ipso dicitur *albescere* facies ejus qui erubescit^x. Verbum alibi non occurrit, sed nomina inde derivata *albedinem* significant, Esth. 1. 6. & 8. 15. Dan. 7. 9^y. Significatum hujus verbi deducunt vel, à *יָחַד* *album*, vel, à *יָחַד* *foramen*, quasi præ pudore vel timore velint se in foramen abdere^z. 23. Sed, &c. *כִּי בְרָאתוֹ* *Quum* (vel, *Sed quum*, Ca. Ang. Nam cum, JT. Pi.) *viderit ipse* (h. e. Jacob^a; vel potius, Jacobi posteritas, Ecclesia Judaica ut corpus considerata^b;) *natos suos*, (quos scil. genuit per semen Evangelij^c: filios promissionis, natos virtute meâ, licet non ex carne sua^d;) *opus manuum mearum*, (Appositio, i. e. à me regenitos; confer Heb. 2. 10e: redemptos & adoptatos pro filiis^f: mirabiliter à me servatos; id enim est velut creare denuo^g;) *in medio* (vel, *interiori*, Mo. *intimo*, For.) *suis* (i. e. vel, inter se, ut Esa. 19. 1, 3. ex qua phrasi liquet non de persona, sed de posteris, Jacobi hîc agi^h; vel, intra sinum suum, in domo sua, & in nullo à verè filiis suis discrepantesⁱ. *Medium sui* hîc denotat instaurationem perfectam, quæ sic coalescet populus, ut non extremas solum partes, sed intima ipsa atque præcipua, occupet^k.) *sanctificabunt* (ipsi, nempe posterij Jacobi: transit hîc à sing. ad plur. unde constat *Jacob* collectivè accipi^l:;) *nomen meum*, P. M. Ti. Pi. &c. Rationem reddit cur tolletur ignominia Israelis, quia videbit posteros suos, qui perisse videbantur, superstites & conservatos ad sanctificandum Dominum^m. Posterij Jacobi secundum carnem, qui simul sunt filii secundum fidem, non confundentur ob paucitatem, aut ob promissiones Patribus factas, quas jam in Gentibus conversis fidelissimè & cumulatè

For. cumulatè impletas videntes, Deum magnificabunt. Verti potest, Nam, vidente ipso, (i. e. intuentem ipsam Ecclesiam,) filii ejus, (Ecclesiae,) opus manuum mearum, (quos ego edidi,) in medio ejus (Ecclesiae) sanctificabunt nomen meum. ¶ Et Deum Israel predicabunt, וְיִשְׂרָאֵל יִפְדֶּה אֶת הַיָּדָיו. Timēbunt, P. Calv. Pi. sim. Mo. M. &c. ut Esa. 8. 12 P. Expavescendum predicabunt, JT. Roborabunt, i. e. fortem predicabunt, cum hymnos illi dicent quod Assyrios percussit. ¶ Y sign. vel, expavescere, Deuter. 20. 3. unde, in Hiphil, facere ut quis expavescat, Esa. 8. 12; vel, formidabilem esse, Job. 31. 34. unde, in Hiphil, h. l. formidabilem facere, id est, formidabilem predicare. ¶ [Alii verbum hoc per infinitivum vertunt, formidare, Ti. sic Ca. sensum hujus versūs suspendentes, & sequente versu complentes, h. m. Quum viderit pueros suos—sanctificare—&—formidare, v. 24. Et scient, &c. Ti. vel, Cūque scient, &c. Ca.]

24. Et scient (vel, Ut cognoscant, JT.) errantes (vel, errabundi, JT.) spiritu (i. e. qui perplexi erant animo, nescientes quid agerent; spiritu erroris abducti; miseri homines seducti à via veritatis, ac proinde huc illuc impulsī variis doctrinarum ventis: Gentes, quas stultas vocat Moyses Deut. 32. 21. quæ verum Deum ignorabant, & huc illuc ferebantur, & hæc aut illa pro diis colebant; vel, Judæi, qui prius errabant: in tellectum]. Sic Mo. P. M. &c. Etiam qui erraverant in veram viam redibunt. ¶ וְיִשְׂרָאֵל יִפְדֶּה אֶת הַיָּדָיו. Cūque scient socordes prudentiam, Ca. ¶ Et, &c. וְיִשְׂרָאֵל יִפְדֶּה אֶת הַיָּדָיו. Atque irrisores discent doctrinam, M. atque mussitatores, &c. Ti. Vulg. G. Ipsi pythonici legem observare discent. Et garruli, &c. Ca. & susurriones, &c. V. JT. vel, nebulones, rabulæ, impostores. Vox Hebræa significat eos quorum cognitio & cogitatio est ad maledicendum, & occupatio in murmurationibus. Et qui dicebant, Nihil sunt omnia hæc, &c. Ch. & murmuratores, &c. Calv. Pi. sic Mo. P. Ang. Qui prius Prophetis obstrepebant, & eorum monita ægre ferebant, obsequentes fient. Qui ex protervia & impatientia murmurare solebant adversus administrationes providentiæ Divinæ, & nuncia Ministrorum. Vide Exod. 16. 2. & 17. 3. Deut. 1. 27. Qui murmurabant propter vocationem Gentium. Confer Matt. 20. 11. Luc. 15. 28. Rom. 10. 19. Potest hic locus aliter accipi, accipiendo יָדָיו pro sed, vel quia, & futura pro infinitivis, & initio v. 24. pro tunc; eritque sensus, Non pudebit Jacob, —quia (vel, sed) cū viderit filios suos (i. e. Gentes inter filios suos computatas) laudare & sanctificare nomen meum, tunc Judæi, qui hæctenus spiritu errabant, & murmurabant adversus doctrinam Domini, apprehendent eum, &c. ut sit quod Paulus ait, Cū ingressa fuerit plenitudo gentium, tunc omnis Israel salvus fiet.

CAP. XXX.

1. V. &c. וְהָיוּ בְנֵי סוּרְרִים. Væ filiis declinantibus, Mo. P. vel, recedentibus, V. contumacibus, JT. Pi. sim. Sy. desertoribus, Ti. desertoribus, o. G. ex Vulg. nempe Legis Divinæ: rebellibus, Ch. in V. Ang. sim. M. perversis, Al. in V. Heu filios degeneres, Ca. Nova hæc est prophetia; quæ tamen illa sit, obscurum est. Plerique hæc ad Jeremiæ referunt tempora; (quum Judæi, vetante licet Jeremiâ, in Ægyptum migrare vellent, quod illis in exitium cessit;) malè. Nihil enim prædictum est usque ad cap. 36. quod non spectet tempora Ezechiae; atque adeo hæc omnia à capite 29. ad illud 36. à Propheta prædicata scriptaque sunt biennio ante adventum Sennacheribi. Ideo post hæc vaticinia subnectit ipsam historiam, ex qua appareat omnia ita ut prædixerat evenisse, cap. 36. 37. &c. Cū primū ex Assyria venisse audiretur Sennacheribus, Judæi extra Hierosolyma in diversa distracti sunt consilia: alii ditionem Assyriis faciendam putarunt, alii Ægyptios advocandos; & quidem tam foedè, ut hi Ægyptia sacra, isti Assyriaca, suscipienda vitæ causâ censerent. Solus Ezechias, paucique cum eo, Dei per Esaiam promissis fidem habuit, & contra spem speravit; successu admi-

rabili; qui Ecclesiæ Christianæ ab hostibus liberationem eximie figurat. Mos erat Judæorum in angustiis suis, non Deo fidere, quod jusserunt Prophetæ, sed opem petere ab alienigenis: quod non leve delictum erat; tum quia à Deo id vetitum erat, Deuter. 17. 16. idque gravibus de causis; tum quia non sine gravi Dei contumelia id fieret, quasi Deus ad ipsorum tutelam non suffecisset. ¶ Ut, &c. וְיִשְׂרָאֵל יִפְדֶּה אֶת הַיָּדָיו. Ad faciendum, vel, ut faciant, (vel, ut capiant, Calv. ita ut exsequantur, V. qui ineunt, Pi. sim. Ca. qui audent capere, Ti. ad agendum, JT. ut instituere, Ch. qui proposuere sibi, Sy. Fecistis, o. Agitastis, Ar. Heb. facere, vel faciendū, Angl.) consilium, & (vel, at, JT. Pi. sic Sy. Ti.) non (vel, quod non erat, Ar.) ex me, Mo. P. &c. vel, pro me, o. [q. d. à me, vel à partibus meis. & valet à, vel ab.] vel, ex verbo meo, Ch. ex mente mea, Sy. vel, autore me, Ca. q. d. me prius non consulto; ut oportebat, Esa. c. 8. v. 19. Vel, quod consilium à me non prodiit. Inferius explicabit quale fuerit hoc consilium; nempe, consilium faciendi foedus cum Ægyptiis contra Regem Babyloniam. Vel, non ex me, id est, mihi contrarium. ¶ Et, &c. וְיִשְׂרָאֵל יִפְדֶּה אֶת הַיָּדָיו. Verbum יָדָיו cum verbali suo מַסְכָּה, quum de liquidis dicuntur, per fundere & fusionem redduntur; quum de aridis, per operire. [Hinc variant.] Et ad fundendum fusionem, & non spiritus meus, Mo. Quique fundunt fusionem, sed non ex spiritu meo, Di. Et fundendo fusionem, & non est spiritus (id est, mens, vel animus) meus; non quadrat meæ sententiæ id quod agitant. Fundere fusionem metaphoricè sumo, cum Genevensibus, pro, agitare consilia, ut idem sit, aliis verbis, quod prius dixerat, וְיִשְׂרָאֵל יִפְדֶּה אֶת הַיָּדָיו. Et ad effundendam effusionem, & non spiritus mei, (vel, per spiritum meum,) sed spiritus mendacii & erroris & pessimi consilii. Decebat autem primates populi Dei, ut ea tantum effunderent in populum quæ ex Spiritu Dei proficerentur, neque mendacis spem populi lactarent. Et libavere libationes, sed non secundum spiritum meum, Sy. Al. Et tegant (vel, Et ad obducendum, JT. Quique tegunt, Pi. Ang. BA. Heb. ad tegendum, vel tegendo, Angl.) se tegumento, P. Pi. Ang. BA. sim. V. JT. (sub. Ægyptiorum, V. i. e. ut ponant super se Principes qualis Pharaon, cujus umbrâ protegi se volebant. Spes mendaces supra operimento comparavit.) &, vel at, non spiritus mei, vel, ex spiritu meo, P. JT. Pi. &c. i. e. non approbante animo meo. Multa sunt Hebræis verba quæ duas habent origines, unam ratione formæ, alteram ratione significationis. Sic, וְיִשְׂרָאֵל יִפְדֶּה אֶת הַיָּדָיו species, Psal. 5. 1. formam habet à יָדָיו possidere, sed significationem à יָדָיו perforare; & וְיִשְׂרָאֵל יִפְדֶּה אֶת הַיָּדָיו maledicti, tanquam à יָדָיו, significationem habet ab יָדָיו execrari. Ità & hic, מַסְכָּה, à יָדָיו fundere, significationem tamen mutuatur à יָדָיו tegere. Et Levit. 24. 11, 16. יָדָיו, perforare, ter usurpatum reperies pro יָדָיו maledicere. [Alii aliter.] Et abscondant secretum, &c. Q. in V. M. vel, operiant arcanum, i. e. ineant secretum consilium. Eadem sententia quæ præcedit, ut faciant consilium. Al. Commentumque comminiscantur non afflatu meo, Ca. Et caperent consilium, & non interrogaverunt prophetas meos, Ch. Et [repete, fecistis, live agitastis,] pacta, five fœdera, non per spiritum meum, o. vel, quæ non erant ex spiritu meo, Ar. Et qui agitarunt consilia, &c. Gal. De arcanis consiliis agit, quibus astutè volebant, Prophetas fallendo, quasi oculos Dei effugere. Non ex spiritu meo, i. e. qui non patiuntur se Spiritu Dei gubernari, sed proprio sensu aguntur, ideòque ad astutias deflectunt, quibus tegatur incredulitas & rebellio, & quia propositum illis erat Dei Verbo non parere, neque etiam Spiritum implorant. ¶ Ut, &c. וְיִשְׂרָאֵל יִפְדֶּה אֶת הַיָּדָיו. Ut adjiciant (vel, Et propterea addant, M. vel, Quæ accumulunt, Ti.) peccatum peccato, JT. Pi. sic P. &c. nempe, peccatum fiduciæ in auxiliis humanis, peccato perjurii in deficiendo à Rege Babyloniam, Ezech. 17. 13, 15. Vel, peccata impœnitentiâ aggravando.

2. Qui, &c. וְהָיוּ בְנֵי סוּרְרִים. Proficiscentibus (vel, Qui iter faciunt, Pi. sim. Angl. nempe ex sua terra; vel, proficiscuntur, Calv.) ut descendant in Ægyptum, JT. &c. nempe missis legatis, vers. 4. ut conquantur auxiliares copias. Pleonasmus est, ambulanti ad descendendum, i. e. descendunt. Vel, phralis est quæ

nos Lusitani utimur, *Ambulant ut fugiant*, i.e. Se ad fugam præparant *. ¶ *Sperantes*, &c. "וְיִשְׁכְּחוּ" *Ut roborentur robore Pharaonis*, Pi. sim. V. Pfammitichi †. *Ut roborent se*, Ang. P. &c. Ellipsis pronominis, ut Esa. 13. 15 f. Refer hoc ad tempora vel, 1. Jeremiæ; vide Jer. 42. 14, &c. 2. Ezechias; cum, appropinquante Sennacheribo, multi in Ægyptum fugerent; nonnulli etiam, & forsitan ipse Ezechias, eo nuncios miserunt opem petitorios †.

4. *Erant*, &c. "וְיִשְׁכְּחוּ" *Fuerunt enim* (vel, *Quum fuerint*, JT. Pi.) in Soan, Calv. &c. Soan, urbs maxima in Ægypto, Chaldæis *Tanes*, Græcis *Tanis*, unde ostium *Taniticum* dictum †. Vide Esa. c. 19. v. 11. ¶ *Principes tui* Heb. *ejus*, Mo. Id est, vel, Regis; vel, populi Judaici †. ¶ *Ad Hanes* Alia hæc Ægypti urbs †, dicta *Tabapanes*, Jer. 2. 16. & *Tabpanes*, Jer. 43. 7, 8, 9. Aliis *Daphna Pelusie*, G. ex Chald. Meminit ejus urbis in Pfammitichi rebus Herodotus, quæ, ut ait, Arabiam spectabat. Est autem & illud Hebræum nomen, & hoc Græcum, contractum ex pleniori voce, quæ est *תַּבְּנַחַן*, Jer. 43. 7, 8. ex qua factum *תַּבְּנַחַן*, unde nomen Reginæ † Reg. 11. 19. & brevius, *תַּבְּנַח*, ut hoc loco †.

5. *Omnes*, &c. "וְיִשְׁכְּחוּ" *Omnia pudore affectus est super populum: non proderunt eis*, Mo. *Omnes* (vel, *Unusquisque eorum*, tam mittentium quam missorum †), *pudescient* (vel, *confusi sunt*, M. Ang.) in (vel, *super*, M. P. &c.) populo qui (ellipsis relativi, ut Esa. 10. 3 †.) *eis non proderit*, Ti. vel, *proderunt*, P. vel, *prodesse potuit*, M. *Omnes* (scil. Hierosolymitanos †) *pudesciet* (nempe Rex *) *per populum*, JT. Pi. per homines non profuturos illi, JT. qui non poterit prodesse ipsis, Pi. Futurum potentialiter hoc loco accipitur, ut etiam 1 Sam. cap. 12. vers. 21. Jerem. cap. 2. vers. 11 †. Vide Jer. 37. 7. Non ausus est Ægyptius tantum hostem in se concitare *. ¶ *Non fuerunt in auxilium*, & in, &c. "וְיִשְׁכְּחוּ" *Nec ad proficiendum*, Mo. neque emolumento, JT. sim. Ch. Sy. neque ad afferendum (sub. aliam, Pi.) utilitatem, P. Pi. sub. comparatus erit, Pi. Pfammitichus, cum Rege Assyriorum foederatus, (vide supra 19. 23.) Judæorum causâ foedus cum Rege potentissimo rumpere noluit. Itâ ad Judæos de isto consilio nihil nisi infamia ob vacillationem in Religione redundavit †.

6. *Onus*, &c. "וְיִשְׁכְּחוּ" *Onus* (vel, *Prophetia*, P.) *jumentorum*, vel *bestiarum*, (vel, *jumentis*, JT. *Austri*, live *australibus*, Vulg. M. V. Calv. simil. P. *animalium meridiei*, Mo. *Bestias Austri* vocat, quod feræ ut plurimum versentur in regionibus squalidis, ut est regio australis: quodque feræ illæ essent in via quæ ducebat in Ægyptum, quæ quidem est ab Austro Terræ sanctæ †. In *jumenta australia* oraculum, Ca. Judæos vocat *jumenta*, quod stolidè & brutè facinoris suis onusti, quasi jumenta, proficiscerentur Ægyptum versùs †; & quidem *Austri*, quod in Ægyptum fugerent, &c. †. Ludit Propheta in ambiguitate vocis *אֲשֵׁר*, quæ sign. & *onus* dorso impositum, & *duram prophetiam*. Cum ergo Judæos videret onera divitiarum suarum ferre in Ægyptum per horrendum illud desertum quod Palæstinæ australe est, dixit, *Onus jumentorum*, &c. q. d. Visio gravis in eos qui, veluti jumenta, versùs Austrum onerati bonis suis proficiscuntur †. Al. *Onus* (supple, *bajulârunt*, G. ex Ti.) *jumenta per viam australem*, Ti. vel, *meridiem versùs*, i. e. Ægyptum versùs, quæ ad meridiem Judææ †. *Onus* mox explicat dona quæ legati secum ferebant ad emendam societatem †. Al. *Quod attinet ad onus* (Heb. *Onus*; nominativus absolute positus;) *quod jumentis vehetur Austrum versùs*, Pi. Possunt hæc verba cum sequentibus sic conjungi per trajectionem, *Onus jumentis* [Anglicè *for beasts*] *pergentibus Austrum versùs*, — *bajulabunt*, nempe *opes*, &c. Similes trajectiones vide Esa. 29. 22. Jer. 5. 28 †. *Onus*, i. e. Triste & minax vaticinium *. Nova hæc est prophetia, novo titulo ornata †. Sed non est hîc nova prophetia †, (ut ex verborum serie nostræque interpretatione patebit †,) sed inchoatæ prosecutio. Itaque præcedentia hucusque fuerunt quasi præfatio præambula ad sequentem prophetiam, cujus hîc ponitur titulus †. Noc est hîc inscriptio nova, sed continuatur cum prioribus sermo †. Prædicat quæ even-

tura erant Israelitis in Ægyptum descendentibus, &c. †. V. ¶ *In*, &c. "וְיִשְׁכְּחוּ" *In* (vel, *Per*, Ti. ut sumitur Psal. 19. 5. Esa. 37. 29, 34. & 42. 4. m.) *terra* † Ang. (vel, *terram*, Ti. JT. Pi.) *tribulationis* (vel, *discriminis*, Ti. *arctitudinis*, V. *oppressionis*, JT. Pi.) & *angustie*, P. M. Ti. JT. Pi. sub. *plenam*, Ti. *Per difficilem periculosamque terram*, Ca. Intellige vel, 1. isthmum Arabicum, cujus descriptio satis clara est † [in verbis sequentibus;] per quem necessariò transeundum erat proficiscenti à Judæa in Ægyptum †. Sed is transitus non valde difficilis erat †. Vel, 2. desertum † illud vastum quod Judææ Ægyptoque interjacebat †: quod hîc dicitur *terra tribulationis*, &c. propter inopiam rerum †; vel, quod invium & inaquosum est †. Vel, 3. Ægyptum †: sic dictam, vel, quod majores eorum ibi oppressi fuerunt †; vel, ut significet eos [per Ægyptios] opprimendos, ex more, non autem adjuvandos †. ¶ *Leana*, &c. "וְיִשְׁכְּחוּ" *Leo* (vel, *Leunculus*, M. V. *Immanis leo*, Di. JT. *Verulus leo*, Pi.) & *tigris* (vel, *leo*, M. V. *leana*, Ti. *juvenis leo*, JT. Pi. *vetus leo*, Di. sub. *egredientur*, P. sim. JT. Pi.) ex eis, (sub. *partibus*, P.) *vipera* (vel, *regulus*, Ti. vel, item *vipera*, Pi.) & *serpens ignitus* (vel, *prester*, JT. vel, *hydrus*, five *cherfydrus*, BA. 2. 3. 13. 421.) *volans*, Mo. P. M. &c. vel, *prester urens ac volitans*, Ti. Vox *אֲשֵׁר* occurrit hîc tantum, & Esa. 59. 5. & Job. 20. 16 †. [ubi fusè congesta vide. De *אֲשֵׁר* item vide ad Numer. 21. 6. Alii hunc locum sic reddunt,] *Ex quibus* (Heb. *Ex illis*, positivum pro relativo, ut Job. 3. 3, 15. Jer. 2. 6. sub. *partibus*, Angl. & sub. *prodeunt*, Ti. sim. M. ellipsis verbi, ut alibi passim †) *leones*, &c. Ti. sim. M. Al. Ad eos ex quibus leo, &c. JT. Pi. i. e. ad Ægyptios, Judæis æquè mortiferos ac leones, &c. †. à quibus prodire solent cru- deles & noxii milites †. Al. *Ex qua* est leo, &c. *אֲשֵׁר* intrepidè verto, *ex qua*, referòque ad præcedens *אֲשֵׁר*; quod quamvis sit ling. fœmin. quia tamen intelliguntur incolæ, rectè vertitur in affixum plur. masc. quod & v. seq. fit, in quem vide nostram observationem *. Di. Exponunt hoc de Ægypto, & bestiis quæ ibi vel adorabantur, vel abundabant †. Constat eas abundasse in desertis & Arabiæ & Africæ, & in vasta illa solitudine per quam à Judæa in Ægyptum iter erat †. Vipera in Ægypto erant plurimæ, teste Ammiano Marcelino lib. 22. *אֲשֵׁר* autem erat & in Ægypto, h. l. & in Arabia deserta. Porro, *אֲשֵׁר* hîc ad verum volatum pertinet, non ad saltum, ut Hebræi perperam scribunt. Serpentes alatos (& quidem hydorum specie) tum ex Libya, tum ex Arabia, in Ægyptum volare scribunt Cicero l. 1. de Nat. deorum, Jo. Antiq. 2. 5. Herod. lib. 2. & 3. Mela 3. 9. Lucan. l. 6. Solin. cap. 32. Ammianus lib. 22. *Ælian.* 2. 38 †. Sed cum in Judæa tot leones essent, ut patet ex Jud. 14. 5. 1 Reg. 13. 24. & 20. 36. Cant. 4. 8. Jer. 5. 6. quorum ex Ægypto *leone* & *leanam* venire hîc scribit? Resp. 1. Per leones hîc intelligit immanes & truculentos homines †. 2. Quod leones in Ægypto & locis vicinis erant & plures, & immaniores, quàm in Judæa. De quo vide Strab. l. 7. & 16. &c. ¶ *Portantes*, &c. "וְיִשְׁכְּחוּ" *Portantes*, vel *Deportabunt*, (vel, *Portant*, Ca. Dum *portant*, Calv. *Bajulârunt*, inquam, Ti. Al. Ad eos qui deferent, P. vel, Contra eos qui portant, M.) *super humerum pullorum* (vel, *asinorum*, JT. Pi.) *facultates* (vel, *opes*, JT. Pi. &c.) *sum*, & *super gibbum* (vel, *tuberibus*, Ca.) *camelorum thesauros suos*, Mo. P. &c. Eò autem opes portârunt, vel, 1. ut eas in locum tutum transferrent qui fugerent, five metu Assyriorum, five metu Chaldæorum, Jer. 43. 5, 6, 7 †. vel, 2. ut iis auxiliares copias compararent †. Nomen *עֲרִים* *pullum asini* sign. [Scriptum est, *עֲרִים*; at lectum, *עֲרִים*.] Vox *עֲרִים* alibi non occurrit †. Dicitur à *עֲרִים* *mel*, quod oneribus læsum melle iniungi soleat †.

7. *Ægyptus*, &c. "וְיִשְׁכְּחוּ" *Et* (vel, *Nam*, JT. Ang. sic Ti. *Quidem*, Ca.) *Ægyptii* (vel, *Ægyptus*, Di.) *vanè* (vel, *frustrâ*, Ti. *nequicquam*, Ca. vel, in *vanum*, M. JT. Di. Heb. cum *vanitate*, Pi.) & *inani- ter* (vel, *frustrâ*, Di. *inutiliter*, Ti. vel, *inanimate*, Pi.) *auxiliabuntur*, Mo. P. &c. *Certe Ægyptii unitas*, & *frustrâ auxiliabuntur*, Calv. *Nam ad Ægyptios quid attinet, vanè*, &c. Pi. Vanum ipem auxilii quidam ex Ægypto

1 G. Aegypto Judæis fecerant 9. At Aegyptus est vanitas, & vane auxiliabitur. Antithesis occulta: q. d. Ipsi per desertum, vel cum vitæ discrimine, non res leves, sed thesauros, non pauca quædam, sed jumentorum sarcinas, deferunt in Aegyptum; quæ tamen eos frustra-
 1 For. bitur. Quid stultius? quid indignius? ¶ Ideo, &c. **וְהָיָה כְּרֹאשׁ הָרֶגֶל לְאֶתְרָא לְאֶתְרָא** Ideo, vel Propterea, vocavi (vel, clamavi, Ti.) ad hanc, Mo. P. M. Ti. sim. Ca. Calv. sub. *Jerusalem*, P. M. sic Ca. Omnes, ni fallor, [at falleris, vir eruditissime, ut ex dicendis patebit:] 10
 1 For. referunt ad Hierosolimam. Quamvis enim in hoc capite ejus mentio non fit: quia tamen de populo Judaico hinc agitur, cujus metropolis erat Jerusalem, insolens non est Hebræis pronomina & affixa ad id quod reipsa mente concipitur, potius quam ad id quod expressum fuit, referre. [Alii aliter.] Idcirco clamo
 † Di. de hoc, JT. Pi. nempe, consilio & instituto Judæorum de legatione mittenda. 1. hinc valet, de- & scemin. ponitur neutraliter. Propterea vocavi hoc, Gal. [Quæ ver-
 1 Pi. sio minimè contemnenda videtur. Ità 7, ut sæpe, ac-
 1 G. cufativo tantum servit.] Ideo vocavi illam, [nempe] gentem Judæam. [Ultima porro verba sic reddunt:]
 1 Di. Robur eos (vel, Robur eorum, M. Ti. P. Calv. ut sit **וְהָיָה כְּרֹאשׁ הָרֶגֶל לְאֶתְרָא** pro **וְהָיָה כְּרֹאשׁ הָרֶגֶל לְאֶתְרָא**, ipso pronomine posito pro affixo, quod durius est: sub. est, vel erit, P. V. G. Pi. M. vel, fortitudinem ipsis fore, JT.) sedere, Mo. Pi. &c. vel, man-
 1 V. sim. M. nere, P. ut maneant, JT. si remanserint, Ca. quiescere, Ti. Jun. V. G. sub. in urbe Jerusalem, nec aliò migrare ad opem implorandam: vel, mansio, aut quies, si ve sessio, eodem sensu, Al. in V. vel, si quietè sederint, M. sim. Ang. Gal.
 1 G. sim. Tuebitur illos sola patientia & quies; [quæ quies est] Pi. tranquillitas animi acquiescentis in promissionibus Dei. Non excludit omnia defensionis media, sed
 1 Pi. tantum illicita, quale erat ab Aegypto opem petere. Ang. sim. Ego hunc sensum esse puto: Quia illi Aegyptiorum Mufc. copias jactabant, quæ tamen vanæ forent; idcirco, inquit, vocavi hanc superbiam, vel, hoc tumescere, eorum, flare, si ve flatum, qui citò dilabitur, nec quicquam mo-
 1 For. menti vel ponderis habet. **וְהָיָה כְּרֹאשׁ הָרֶגֶל לְאֶתְרָא** cum dativo, mediante 7, constructum, vocare, vel nomen imponere, sæpe signif. Vox **וְהָיָה כְּרֹאשׁ הָרֶגֶל לְאֶתְרָא** potest esse vel infinitiv. vel nomen infi-
 1 Di. nitum, verbi **וְהָיָה כְּרֹאשׁ הָרֶגֶל לְאֶתְרָא** flavit. Mercerus [ultima verba] reddit, Fortitudo sunt manendo, i. e. Fortissimi sunt si maneant; longè fortiores quàm si in Aegyptum auxilii quærendi gratiã abeant. Eleganter sanè. Verùm quia hinc agitur de Aegypto, quæ etiam **וְהָיָה כְּרֹאשׁ הָרֶגֶל לְאֶתְרָא** sæpe dicitur, ut Psal. 87. 4. Esa. 51. 9. ob robur & superbiam; quid si **וְהָיָה כְּרֹאשׁ הָרֶגֶל לְאֶתְרָא** referamus ad Aegyptum, & sic locum vertamus, Propterea (nempe, propter vanum juvandi studium,) vocavi eam, RAHAB HEM SCHAVETH, i. e. Rahab est cessatio, i. e. desiit, cessavit, nihil amplius potest. **וְהָיָה כְּרֹאשׁ הָרֶגֶל לְאֶתְרָא** referri potest tam ad **וְהָיָה כְּרֹאשׁ הָרֶגֶל לְאֶתְרָא** cessavit, defecit, quàm ad **וְהָיָה כְּרֹאשׁ הָרֶגֶל לְאֶתְרָא**, ut K. ad h. l. observat. **וְהָיָה כְּרֹאשׁ הָרֶגֶל לְאֶתְרָא** eadem phrasis est quæ **וְהָיָה כְּרֹאשׁ הָרֶגֶל לְאֶתְרָא**: quum enim nomi-
 1 Di. ne regionis intelligantur ejus incolæ, rectum est & usi-
 1 For. tatum, ut nomini regionis jungatur verbum, pronomen, affixum plur. num. masc. gen. Qui hinc **וְהָיָה כְּרֹאשׁ הָרֶגֶל לְאֶתְרָא** sumunt pro robore, & quidem in bonum, videant an id ullo exemplo probare queant: ubique enim, nisi fallor, in malum sumitur, pro superbia & fastu qualis in robustis esse solet. Unum **וְהָיָה כְּרֹאשׁ הָרֶגֶל לְאֶתְרָא** invenio in bonum, Psal. 90. 10. ubi sumitur pro optimo, quod prævalet.*
 1 Di. 8. Nunc, &c. **וְהָיָה כְּרֹאשׁ הָרֶגֶל לְאֶתְרָא** Nunc (sub. ergò, P. Ti. sic M.) ingredere (sub. ad eos, P. For. vel, sub. domum tuam, For. vel, vade, M. Ti. veni, JT. Pi. vel, agè, ut sit particula adhortantis, qualis 1 Sam. 9. 5. Ve-
 1 For. ni, (i. e. Agè,) revertamur. Vel, ingressus, Vulg. nem-
 1 T. ex Mc. pe in cubiculum tuum; vel, in conventum publicum
 1 T. Judæorum,) scribe (vel, & scribe, M. P. Ti.) illud (vel, hoc, Pi. vel, eam, si ve ipsam, Ti. M. P. vel, banc, V. sub. rem, Ti. vel, prophetiam, M. V. &c. vel, sub. rebellionem Judæorum, For.) super tabulam cum eis, Mo. vel, apud eos, P. JT. Ca. Pi. vel, eis, Ti. vel, coram eis, M. V. i. e. 1 V. ipsis videntibus. Impii, quamvis nihil proficiant, fe-
 1 V. verè tamen & coram arguendi sunt. Hoc facto indu-
 1 V. biè Esaias incurrit in multorum invidiam, odium, mi-
 1 V. nas, &c. quæ omnia contempsit, ut Deo pareret & offi-
 1 V. cio suo fungeretur: id quod à nobis quoque faciendum

est. Vel, ut sit apud eos; ut cum eis maneat, in testi-
 1 Calv. monium, quum res eveniret, ipsos de ea monitos fu-
 1 Ang. isse. Verba hæc sunt Dei ad Esaiam. ¶ Et in libro] Ut duobus modis memoria conservetur. Mos
 1 Pi. erat Prophetis, ut summam concionum descriptam
 1 G. valvis Templi affigerent, quæ, posteaquam abunde pa-
 1 Calv. tuerat, à ministris sublata in archivis Templi servaba-
 1 Calv. tur. Et hinc Prophetarum liber collectus est. In-
 1 Calv. signiora autem vaticinia crassioribus literis describen-
 1 Calv. da erant, ut populus ad lectionem alliceretur. Hoc fi-
 1 Calv. eri nunc jubet Dominus, ut significet nihil hinc vulga-
 1 Calv. re esse. ¶ Et erit, &c. **וְהָיָה כְּרֹאשׁ הָרֶגֶל לְאֶתְרָא** Et erit (vel, Ut sit, P. M. JT. Ut dures, Ti. sim, Pi. Ca.) in die novissimo (vel, in diem novissimum, M. in
 1 Calv. posterum, Ca. postremis temporibus. Constat autem tem-
 1 Calv. pora Messie in S. S. appellari postrema tempora. Testa-
 1 Calv. tam ergò hominibus in futurum, atque aded tempore
 1 Calv. Messie, voluit Dominus Judæorum contumaciam, su-
 1 Calv. perbiã & infidelitatem; ut cum eos abjectos & dele-
 1 Calv. tos viderent, justitiam Dei agnoscerent, &c. Vel, ad
 1 Calv. dies posteros, Ti. si ve sequuturos, Pi. sim. JT. Hebr. ad
 1 Calv. diem posterum, Pi. **וְהָיָה כְּרֹאשׁ הָרֶגֶל לְאֶתְרָא** Hebræis est, omne tempus
 1 Calv. quod sequitur. P. in perpetuum usque in seculum, Mo. P. G.
 1 Calv. sim. JT. Pi. vel, in seculum atque in æternum, M. V. in
 1 Calv. omnem perennitatem, Ca. in testimonium usque in seculum,
 1 Calv. P. si ve, usque in æternum, Vulg. h. e. perenne. Ut per
 1 Calv. omnes ætates detestabiles reddantur. ¶
 1 Calv. 9. Populus, &c. **וְהָיָה כְּרֹאשׁ הָרֶגֶל לְאֶתְרָא** accipi potest
 1 Calv. vel causaliter, Nam populus, &c. vel expositivè, Quod
 1 Calv. populus, &c. ¶ Quod populus hic rebellis sit, Calv. Ang. ¶
 1 Calv. Filii mendaces; ita Calv. Pi. &c. **וְהָיָה כְּרֹאשׁ הָרֶגֶל לְאֶתְרָא** Falsi,
 1 Calv. qui Dei spem veluti fefellerint, ejusque propositum quo
 1 Calv. eos sibi in filios adoptaverat frustrati sunt, nequitia
 1 Calv. suã, &c. Hanc significationem habet verbum **וְהָיָה כְּרֹאשׁ הָרֶגֶל לְאֶתְרָא** Hof.
 1 Calv. 9. 2. & Hab. 3. 17. K. sic exponit, Erant filii Dei, sed
 1 Calv. negaverunt eum esse patrem suum, utpote non obtemperantes
 1 Calv. ei; quod perinde est ac si eum abnegarent. Expositio hæc
 1 Calv. non est spernenda, à primario verbi **וְהָיָה כְּרֹאשׁ הָרֶגֶל לְאֶתְרָא** significatu pe-
 1 Calv. titata, & posteriori membro hujus versus congrua. Prio-
 1 Calv. rem tamen præfero. ¶ Nolentes audire legem (vel,
 1 Calv. doctrinam, Pi.) Dei] Quam scilicet eis Prophetæ propo-
 1 Calv. nunt. Fontem malorum omnium notat, nempe Ver-
 1 Calv. bi contemptum, in quo se Dei ipsius contemptus pro-
 1 Calv. dit. Nugantur enim qui se Deum colere fingunt, cum
 1 Calv. sint ejus Verbo immorigeri. Ergò desperatam ipsorum
 1 Calv. nequitiam ostendit, quod medicinam sanandis suis
 1 Calv. morbis oblatam repudient. Hinc rebelles eos vocat,
 1 Calv. quia apertè deficiunt à Deo quicunque se ejus Verbo
 1 Calv. subicere detrectant. ¶
 1 Calv. 10. Qui dicunt videntibus, (i. e. Prophetis,) Nolite
 1 Calv. videre] i. e. Nè prophetetis nobis. Prophetas quantum
 1 Calv. possunt impediunt nè vera dicant. Vide Esa. 29. 10. ¶
 1 Calv. Sunt verba Prophetæ infaniam populi irridentis. ¶
 1 Calv. Non exprimit verba impiorum, (neque enim tam sto-
 1 Calv. lidi erant & impudentes ut dicerent se seduci velle, &
 1 Calv. veritatem averfari;) sed rem ut erat, & animum ipso-
 1 Calv. rum, demonstrat. Vaferrimi hi erant hypocritæ, qui
 1 Calv. cultum Dei præ se ferebant, quibus idcirco larvam de-
 1 Calv. trahit. ¶ Ea quæ, &c. **וְהָיָה כְּרֹאשׁ הָרֶגֶל לְאֶתְרָא** Recta, M. P. Mo. JT. Pi. h. e. veritates Dei, & officium nostrum: pla-
 1 Calv. na, Ti. sana, Ca. ¶ Loquimini (vel, Sed loquimini, M. P.) nobis placencia, **וְהָיָה כְּרֹאשׁ הָרֶגֶל לְאֶתְרָא** Blanda, Mo. P. &c. adula-
 1 Calv. tiones, V. Angl. Heb. levitates, ut Psal. 12. 3. 4. pacem,
 1 Calv. prosperitatem, &c. non, reprehensiones. Hinc im-
 1 Calv. posturas sibi accersit mundus; quia indulgentiã foveri
 1 Calv. sua vitia ferè omnes cupiunt. ¶ **וְהָיָה כְּרֹאשׁ הָרֶגֶל לְאֶתְרָא** sign. differtire; &
 1 Calv. quia in sermonum varietate, distributione & ordine est
 1 Calv. magna suavitas ac gratia, hinc transfertur ad notan-
 1 Calv. dam suavitatem atque lenitatem tam in sermonibus
 1 Calv. quàm in rebus tactis. ¶ Videte nobis errores; sic
 1 Calv. M. **וְהָיָה כְּרֹאשׁ הָרֶגֶל לְאֶתְרָא** Fallacias, Ca. For. illusiones, Mo. P. Ti. JT. G. Angl. Non quod ea verba usurparent, sed quod
 1 Calv. quæ volebant reipsa ed tenderent. Placencia enim
 1 Calv. ipsis dicere, id erat ipsis illudere. ¶
 1 Calv. 11. Auferite, &c. **וְהָיָה כְּרֹאשׁ הָרֶגֶל לְאֶתְרָא** Recedite (vel, Defle-
 1 Calv. site, Ca.) de via, Mo. P. G. &c. sub. hac, P. Mar. nem-
 1 Calv. pe quam tenebatis, adversa dicendi: vel, sub. recta. ¶
 1 Calv. Aliam viam inite. Durat adhuc Judæorum Legem &
 1 Calv. Prophetas nihil curantium sermo. Al. Cedite officio
 1 Calv. & re-

- Belg. & regimine vestro^m. Sinite ut quā cœpimus viā progrediamurⁿ. ¶ Declinare, &c. **הָטוּ מִנִּי אֶרֶץ הַשְּׁבִיטִי** [Declinare (vel, Deducite, JT. Declinare facite, Di. Avertite vos, Pi.) de semita, Mo. P. &c. sub. ista, P. vel, sub. recta, Mar. vel, ab itinere, JT. Pi. (q.d. Ne eadem semper auribus nostris ingerite^o. Ne sitis adeo severi ac rigidi in vestris concionibus. Idem aliis verbis repetit P.) cessare facite à facie nostra Sanctum Israelis, P. Di. &c. Nolite posthac nobis verba de illo facere^q. Nolite illud nomen toties repetere^r: ab eo enim abhorrebant[†]. Nolite apud nos perpetuò nominare Sanctum Israelis, qui has vel illas clades nobis immisurus sit^t. Prophetæ sæpe hoc nomen ingeminabant, quò reverentiam verbis suis conciliarent^v. Sicut **הָשִׁבִיטִי**, ita & **הָטוּ**, refero ad **קְרוּשׁ יִשְׂרָאֵל**, ut sensus [versus] sit, Vos, Prophetæ, recedite à via, & unā vobiscum abducite ab eadem via Sanctum Israelis, ut cesset à facie nostra, neque amplius nobis occurrat, sed soli pro arbitrio in viis nostris incedamus^z. Facite ut cesset, &c. JT. i. e. Definat nos per Prophetas obtundere^y.
12. Sanctus Israel] Prophetæ de industria repetit hoc nomen, ut eis ægre faciat^z. Invitis ingerit nomen quod fastidiebant, ejus fastidii pœnam denunciāns^z. ¶ Pro eo, &c. **יֵשׁוּעַ מֵאֶסְפָּס בְּרִבְרָא** [vel, Quandoquidem, Ti. JT. Propterea quòd: post **יֵשׁוּעַ** deficit **יֵשׁוּעַ**:] sprevistis (vel, spernitis, JT. Pi. abhorretis, Ti. nauseam habuistis, M. reprobastis, V.) verbum hoc, P. JT. Pi. vel, in verbo isto, M. à verbo isto, Ti. i. e. admonitione Dei per Prophetas^c; vel, dissuasionem petendi auxilium ab Aegyptiis^d. Propter reprobare vos, &c. Mo. ¶ Et, &c. **וְהִתְבַּטֵּחַ בְּעוֹשֵׁי וְיָדוּ וְגוֹ** [Et sperastis, vel confisi estis, in calumnia (vel, in extorsione, Mo. in violentia, V. Calv. sic Ca. fraudi, JT. in oppressione, G. sic Pi. i. e. vel, 1. in opibus per vim partis^z: vel, 2. proterviā, quā populus ille insolebat, & furiosè ac petulanter adversus Deum insurgibat, nitens in vetitum, &c^f: vel, 3. quā opprimebant & percutiebant Prophetas recta suadentes; vide Jer. 20. 2. & 26. 11^z.) & perversitate, P. Mo. (vel, pravitate, Calv. G. Ca. Ti. vel, præfracta viā, JT. Heb. præfractio, Jun. vel, & viis perversi, Pi. & perverso iudicio, M. & perversa, sive prava, sub. viā; ellipsis subjecti, ut Esa. 5. 4. viles, sub. vix; Jer. 36. 22. adurens, sub. ignis: vide & Ezech. 13. 11^h.) & innixi estis, vel innitimini, ei, P. vel, super illud, M. sim. Mo. vel, illis, Ti. vel, eā, JT. Pi. scil. oppressione^l.
13. Erit vobis iniquitas hæc (i. e. vana fiducia^k, in Aegyptios^l, non in Deum^m: vel, iniquitas, i. e. everfio urbis; met. efficientisⁿ:) sicut, &c. **כַּפְּרָא נֹפֵל** [Sicut ruptura cadens, Mo. Di. P. i. e. casura, ut Esa. 27. 13. pereuntes, i. e. perituri^o: vel, cadentis muri, JT. vel, casum minantis parietis, Pi. V. Angl. In Hebræo deficit nomen **קִיר**, quod plerumque est foemin. alibi tamen, ut Psal. 62. 4. est masc. adeoque hîc congruit cum **נֹפֵל** P. Ruptura metonymicè est pars muri quæ prima rumpitur; cadens, i. e. ad casum vergens^z. ¶ Et, &c. **נִבְעָה בְּחֹמֶה נִשְׁבָּה** [Requisita (i. e. vel, manifesta^q; vel, cujus latens causa post lapsum cum admiratione inquiritur^r; vel, quam requirunt hostes ad invadendum urbem[†]; in muro excelsio, Mo. V. ex He. [Alii aliter.] Extuberant, &c. Di. quæ ventrem facit, &c. Pi. sic JT. Di. Heb. bullire facta, à **בָּעַל** bullire, Esa. 64. 2^t. Tumens, instar pustulæ in corpore. Vide Exod. 9. 9, 10^v. Aut tumor, &c. P. Quæ eminebat velut tuberculum; vel, quæ tumebat, seu difflebat. **נִבְעָה** vel à **נָבַע** defluere, vel à **נָבַעַת** eruit, elicuit^z. ¶ Quoniam, &c. **אֲשֶׁר לִפְתָּע יָבֵא שְׂבָרָה** [Cujus subito ad momentum (vel, statim repente, Di. subito & repente, P. sim. Pi.) venit, vel veniet, confractio, sive contritio, P. &c. [Alii totum sic reddunt;] Quasi murus interruptione corruens, murus excelsus inflaturam habens, repente & subito venit ejus contritio, M. Perinde ut ruptura cadens in muro sublimi, cujus ruina & conquassatio subito ex improvîso venit, Ti. Sicut pars discedens à muro excelsio, & ruina proxima, prominet, &c. sic & illorum tumor ruinam minabatur^y. [Ca. hæc cum præced. sic reddit, Propterea accidet vobis in ista culpa quod in rimosa, caduca & protumente excelsi muri parte, cujus repente de improvîso fractura venit.]
14. Et, &c. **וְשִׁבְרָה נִשְׁבָּר וְגוֹ** [Et (vel, Nam, V.

- Autem, JT. Imò, Pi.) conteret, vel franget, (sub. Dominus, V. Pi. vel, hostis, Pi. vel, verbum impersonaliter sive indefinite sumas^z, subintelleto **אֵל**, ex more Hebraismi^b:) eam (nempe, vel, Hierosolymam^c; vel, iniquitatem quæ præcessit, v. 13. cui fiditis, & omnia quæ illi superstruitis^d: vel, illum, vel eum, V. Mo. &c. nempe murum^z:) contritione (vel, secundum contritionem, Mo. sim. Pi. JT.) vasis, vel lagenæ, sigulorum, Mo. P. &c. Et est contritio ejus sicut contritio, &c. M. Cujus ruptura similis erit rupturæ, &c. Ti. Et qui frangetur sicut frangitur uter, &c. Di. **שְׂבָרָה**, aliis & aliis punctis, est nomen, vel verbum. Et franget, scil. subjecta: vel, Et fractura ejus, i. e. vel, quam efficit, vel, quam patitur, &c^f. ¶ Contritione pervasidâ, **כְּחֹת לֹא יִחְמוֹל** [Centerendo non parceret, P. quod citra commiserationem comminuitur, M. sic Ti. qui adeo inclementer confringitur, Ca. cui contundendo non parceretur, Di. contusi [nempe utris,] non est usus clementiâ, JT. contusa [nempe lagenæ,] cui non parceretur; Heb. parceret, scil. aliquis, nempe possessor ejus^z. Ellipsis relativi, ut v. 5, 6, 9^b. ¶ Et non, &c. **וְלֹא יִפְעֹל בְּמִתְחַתְּחַת חֶרֶשׁ לְחַתּוֹת אֵשׁ מִיְקוֹר מִיְקוֹר** [Et non inveniatur (vel, Aded ut non inveniatur, JT. Pi. sic Ti. Ca.) in (vel, de, P. V. Pi. &c.) fragmento (vel, fragmentis, V. Ca. For. vel, conquassatione, M. comminutione, Ti. contusione, JT. Di. confusis particulis, Pi.) ejus testa (sub. ulla, P. M. &c.) ad capiendum (vel, exceptum fovendum, Ti.) ignem de incendio, (vel, foco, V. Ti. Pi.) & vel aut, ad hauriendum aquam de puteo, five puteo, Mo. P. Ti. &c. **חֶרֶשׁ**, propriè, denudare, de aquis dictum, est, haurire: nam, denudare aquas à puteo, est, puteum aquis nudare; vel, aquas, quæ in puteo veluti testæ erant, oculis objicere; quod quoddam denudare estⁱ. **נִבְרָא** videtur collectionem aquarum significare. **נִבְרָא** Ethiopice est, colligere. Vide [versionem Ethiopicam] ad Matt. 13. 2. & 18. 20. Hoc vult, Ità se habebit hæc vestra iniquitas, simile quid præstabit vobis^k. Vide quantam peccatum vim habet adversus peccatorem; in quàm minutas particulas comminuerit res Judæorum, ut nulla ex eis superfuerit civitas, &c^l.
15. Si, &c. **כִּשְׂבָּה וְנַחַת תִּישַׁעוּ** [Variant.] In respiciencia, vel conversione, & quiete salvabimini, M. Q. in V. sic For. i. e. Si ab illis consiliis discedatis^m. Si ab instituto redeatis, neque in Aegyptum proficisci velitis, sed hîc quiescatisⁿ. Si ab ista vana fiducia conversi fueritis ad me, & quieti fueritis, de auxilio meo præsumentes, &c^o. Cum reversus ingemueris, &c^o. Cum conversus suffirabis, Ar. Cum penitentiam egeritis & gemueritis, &c. Sy. Verum licet verbum **וְשִׁבְרָה** de penitentia accipiat, nullum tamen nomen vel verbale ejus ità sumitur in S. S. **וְשִׁבְרָה** semper signif. aversionem à Deo, &c. Jer. 2. 19. & 3. 22. &c. P. Al. In quiete & requie, &c. Mo. P. V. i. e. Si remanseritis in Jerusalem, & speraveritis in Deo, urbs vestra non expugnabitur^q. Sedendo (vel, Remanendo, Ca. Revertendo, i. e. Si reverteremini, scil. à proposito vestro implorandi opem Aegyptiorum^r,) & quiescendo, &c. Ti. Ca. Pi. Reversione & descensu, &c. JT. i. e. Si, tranquillis animis fidentes Deo, non autem Aegyptios implorantes, (ut suprà v. 7.) ad Chaldæorum Regem, cui vos Deus tradidit, revertamini atque descendatis, ut Jer. 38. 17, &c^t. ¶ In, &c. **בְּיָשׁוּעַ וְגוֹ** [In quiescendo, Mo. In vacando, Ti. In otio, Ca. In tranquillitate, M. P. JT. Pi. Infinit. pro nomine. Quies hîc opponitur tumultui & strepitui: hinc Vulgatus, In silentio: est enim dissidentium strepitus, confidentium verò silentium^z.] & in spe, sive fiducia, Mo. M. &c. scil. collocata in Deo: Syn. gen^v. ¶ Erit fortitudo vestra, **וְהָיָה וְגוֹ** [Efferet, &c. Pi. fitum erit, &c. Ti. ¶ Et (vel, Sed, M. Ti. &c.) noluitis; ita^o. Ch. Mo. P. sub. audire, &c. vel, non vultis, scil. parere huic consilio^z: recusatis, Ca. **וְלֹא אֶבִיתָ** At non acceveritis, Sy.
16. Ad equos (i. e. ad Aegyptum equis valentem: vide Deut. 17. 16^z.) fugiemus, **עַל סִיִּים וְגוֹ** [Super (vel, per, M.) equum, five equos, (vel, equo, scil. sedentes; sing. collectivè^y; fugiemus, Mo. P. &c. vel, fugiemus, sub. hostem, M. & sub. si venerit, V. simil. Pi. Equis, &c. Ti. Ca. i. e. equorum ope^z. ¶ Ideo fugietis] Ità Mo. P. &c. Exsulabitis^z. Impletum hoc 2 Reg. 25. 4^b. ¶ Super,

qui est in Sion²,) *habitabit in Jerusalem*. Non auferetur, ut alii Judæorum². [Alii hæc verba cum sequentibus nectunt, locum sic reddentes.] *Si populus in Sion sederit in (vel, & in, M.) Jerusalem, omnino non flebis, Ti. vel, flendo non flebis, M. Nam in Sione habitante populo, Hierosolymis non flebitis, Ca. Tu enim, populus nempe Sionis qui habitat in Jerusalem, non amplius flebis, Angl. Mutatio personæ, qualis & alibi, & præcipue Job. 18. 4. unde constat tales mutationes non tantum in imperativo, (ut nonnulli Grammaticorum restringunt,) sed etiam in indicativo, reperiri. Populus in Sione, pro, populus Sionis; ut, montes in Gilboa, pro, montes Gilboæ, 2 Sam. c. 1. v. 21^b. ¶ Plorans, &c. בָּכָה לֹא תִבְכֶּה] Flendo (vel, Profusus, five Omnino, Ti. Pi. vel, Porro, JT.) non flebis, Calv. fim. Mo. P. G. ex Vulg. Non diu flebis, o civitas Hierosolymorum^c: vel, o popule è captivitate liberate^d. ¶ Statim, &c. כִּשְׁמַעְתָּ עֲנֵה] Secundum audire eum, Mo. (Simulac audierit, P. Pi. sub. illam, Pi. [nempe vocem:] vel, Et cum ipse audierit, M. Ut, i. e. quam primum, audierit eam; vel, Quamprimum ipse audierit, Angl. nam affixum, [1 in כִּשְׁמַעְתָּ] respicit personam audientem, non rem auditam^e:) respondebit tibi, Mo. P. &c. vel, exaudiet te, JT. Pi. Heb. respondit tibi, præter, pro fut. ut Mic. 7. 8^f. 20. Et, &c. וְיָתֵן לָכֶם אֲדֹנָי יְהוֹשֻׁעַ לֶחֶם צֶר וּמִים לֶחֶם] Et dabit (vel, Dabit quidem, JT. Pi. For. vel, Et si dedit, M. Si quando, vel Ubi, dederit, Q. in V. Calv. fim. Ca. vel, Dedit, five Dederat, quidem, For. vel, Et quamvis dederit: ellipsis discretivæ particulæ, ut Job. 19. 26^g.) vobis Dominus panem angustiae, five tribulationis, & aquam oppressionis, five afflictionis, Mo. P. JT. Pi. M. &c. i. e. exiguum cibi & potus demensum^h. Modicè cibaberisⁱ. Inopiam aliquam, famem, sitim, aliâque adversa, patiemini^k. Dabit quidem vobis (postquam vos in Judæam reduxerit, & ad tempus tranquillitatem concesserit^l.) panem angustiae, &c. (i. e. cibum & potum eorum qui carceri includuntur^m:) i. e. Dabit vobis cibum & potum, sed conjunctum cum angustia & oppressione. Hoc videtur referendum ad tempora Macchabæorumⁿ. Sinit Dominus ad tempus suos affligi, sed postea eos eripit^o. Sensus, q. d. Cum audis te mox ubi clamaveris exaudiendum, nè putes omnia corpori mox futura suavia, &c. Patietur quidem Dominus te tentari, & in gratiam receptus adhuc vesceris pane, &c. quo utuntur qui in pressura sunt. Vel, certè, narrat quo pacto responsurus esset Deus: Obsideberis quidem, & pane angustiae, &c. vesceris: at non deerit tibi Doctor, &c. q. d. Corpus quidem dura patietur, at mens consolationibus Divinis refocillabitur^p. Et confirmat pios, nè deficient; & eos ad futuram castigationem comparat: q. d. Ad tempus vos urgebit ira Dei, sed lætus exitus instat; & quum pertuleritis istas ærumnas, tunc benefaciet vobis Deus^q. [Aliis hæc versio & interpretatio non placet.] 1. Quia ex antecedentibus & consequentibus patet hinc promissionem contineri. [Esto; congruè tamen præmitti possit afflictio quæ præcessura erat, ut suavior esset sequens promissio. Deinde, promissio est, sed forsitan spiritualis, quæ non raro cum angustia temporali conjuncta est.] 2. Tunc non וְיָתֵן dixisset, sed וְיִלְכֹּד. [At enallage illa formæ absolutæ pro constructa non infrequens est.] Itaque aut, cum Belgica nostra versione, in וְיִלְכֹּד & וְיָתֵן subintelligerem 2 in, ut passim solent Hebræi, & verterem, Et dabit — panem in angustia, & aquas in oppressione: (doctissime sanè^r; q. d. In maximis vestris angustis necessaria vobis suppeditabit[†]:) aut sic transferrem, Et reddet vobis Deus panem angustiam, & aquas oppressionem, i. e. Tanta comitabitur vos benedictionis vis, ut ipsa angustia vobis cibo, & tribulatio potui, sit futura: reddet angustiam panem, i. e. ut panis loco vobis sit^t. ¶ Et non, &c. וְלֹא יִכְנָה עוֹד מוֹרֶה וְגוֹ' Vox יִכְנָה alibi non occurrit in S. S. & deducitur à verbo significante, vel, alam avis, ut Esa. 10. 14. vel, oram vestis, ut Num. 15. 38. vel, angulum, five terminum, terræ, ut Esa. 11. 12. מוֹרֶה sign. vel, pluviam, ut Joel. 2. 23; vel, sagittarium, 2 Sam. 11. 24; vel, doctorem, qui documenta effundit instar pluviae, vide Deut. 32. 2. Prov. 5. 13. Esa. c. 9. v. 15. Hinc versionum varietas^v. At, vel Sed, (vel, Tunc, ut Esa. 24. 23. Angl.) non avolabit (ad verb.*

non alabitur, non habebit alas^x: vel, non alabuntur, i. e. alâ verberabuntur, five abigentur; ut, bacillari^y. [detur venia verbo Anglicanæ versioni respondenti] dicitur, qui bacillo verberatur. Confer Esa. 10. 14. nulla alam movebat adversus me, ubi metaphora ducta à more avium, quæ alis suis verberant eos qui ova vel pullos auferunt. Sed hoc judicio lectoris permitto^z. * Angl. Vel, elongabitur, P. arcebitur, M. arcebitur, Calv. includetur angulo, JT. amovebuntur in angulum, Ang. subducet sese, V. colligetur, vel excludetur, aut prohibebitur, Q. in V. i. e. non auferetur à te^y,) amplius, vel ultra, * Pi. (vel, longius, V.) doctores tui, Mo. Ang. (doctor tuus, P. Ti. V. For. vel, ullus doctorum tuorum, Pi. fim. JT. Syntaxis collectiva, quam alii vocant distributivam^z. Vel, * Pi. plurale hinc est epithetum Sacræ Triadis; vel, מוֹרֶה est sing. per epenthesein interposito^a. מוֹרֶה scribitur cum y, & legitur sine^b. Al. pluvia tua, M. Calv.) & vel sed, videbunt oculi tui doctorem tuum, P. Ti. &c. vel, doctores tuos, JT. Pi. &c. vel, pluviam tuam, M. Calv. Sensus, Non diu relinquet vos in tribulatione Deus^c. * V. Non aberunt à te boni Magistri^d. Nunquam deerunt^e veritatis doctores, quos interroges, qui medicamenta adhibeant prout morbus postulat^f. Prophetæ non deerunt à quibus inter illas calamitates instituaris^g, de * For. modis placandi Deum, &c. Verum hoc fuisse usque * Me. fim. ad reditum ex Babylone, & paulò post, satis constat; habebant enim & Oseam, Amosum, Nahum, Abacuc, Ezec. Dan. Zachar. &c.^h. Respicit Prophetæ Christum, * San. Doctorem orbis, qui non avolat ab Ecclesia, sed perpetuò illam docet per inspirationes, Scripturas, & Ministros suosⁱ. Videbunt, i. e. magna cum voluptate intuebuntur, eximios illos Doctores, Joannem Baptistam, Christum, & Apostolos^k. Doctores hi erant vel Ezechias aliique boni Principes, qui illos bonam viam Dei docebant, 2 Par. 29. 5, — 12. & 30. 2, 5. vel, Sacerdotes & Prophetæ^l: Magistri, quorum præcipuus erat * Ang. ipse Esaias^m. Al. Pro siccitate terræ, unde horrenda * G. fames orta est, dabit pluviam fecundamⁿ. Loco penuriae promittit fertilitatem terræ; quam pluvia nomine aptè exprimit, quia illa [ibi] non è fontibus vel fluviis, [ut in Ægypto,] sed è cælo & pluvia erat, Deut. 11. 11. Causam exprimit pro effectu^o. [Aliis hæc interpretatio non placet.] 1. Verba proximè sequentia priori interpretationi favent. 2. Benedictio pluviae seorsim sequitur v. 23^p. [Alii מוֹרֶה in malum accipiunt, & locum sic reddunt,] Et non ultra appropinquabunt tibi qui decipiant te, five seductores tui; quia oculi tui videbunt eos qui te seducebant, o. Ar. Et non congregabit amplius seductores vestrorum; sed spectabunt oculi vestri punitionem seductorum vestrorum, Sy. [Ch. locum sic vertit, Et non tollet majestatem suam ultra de domo Sanctuarii: & erunt oculi tui videntes majestatem meam in domo Sanctuarii.] 21. Et aures tuæ audient verbum, &c. דְּבַר מַאֲחֲרִיךְ] Verbum à tergo tuo, Mo. V. Calv. JT. M. vel, post te, Q. in V. vel, ejus qui post te, P. Ti. erit, P. Verbum, quum à tergo tuo dicent, [ita connectit cum verbo sequente:] Heb. à post te, Pi. In diebus illis convertentur homines ad Deum, etiam acsi Doctor à tergo illos monuerit^q. * M. Sed cur dicit, à tergo? Resp. 1. Fingit homines à Deo aversos & fugientes, & Deum tamen illos docere^r. * Mar. 2. Est periphrasis pædagogi, qui pueris semper adesse solet, eosque sequi, & post tergum monere[†]. Sicut pædagogi pueros, sequentes eos, ad verum iter revocant, si quâ fortè defleant^s. 3. Metaphora est sumpta à pastore, qui oves sequitur, easque errantes à tergo revocat, &c.^v. Vel, 4. ab itinerantibus, qui, aberrantes à via, vocibus à longè post tergum reducuntur, &c.^x. Novum hinc ingenium populi Dei exprimit, qui jam attentè audient monita Doctorum, eisque obsequuntur; id quod prius facere noluerunt^y. ¶ Hæc est via, ita * Ang. P. M. &c. וְיָתֵן] Via illa, JT. Pi. scil. quâ itur in cælum^z. Vel, via recta, per quam ire deberis, Psal. 25. 9. Jerem. 6. 16^a. Sunt hæc verba Doctoris^b. ¶ Et non, &c. וְלֹא יִכְנָה עוֹד מוֹרֶה וְגוֹ'] Quando (vel, five, * Pi. Belg. Ti. Calv. o. Ar.) dextrabitur, (vel, declinabitur, five eat, &c. ad dextram, P. Ti. Calv. fim. JT. Pi. &c.) & (vel, five, * Ang. Ti. Calv. o. Ar. vel, aut, Angl. JT. Pi. sic P. &c. & pro aut, ut Job. 31. 5, 7, 9^c.) quando sinistrabitur, V. fim. Mo. * Ang. vel,

cel, ad sinistram, [nempe eas], P. Ti. &c. h. e. quum
 Jun. Sm. aberrabis à recta via d. Al. Dextram & sinistram vo-
 Bdg. car omnes humanæ vitæ actiones; ut, quicquid aggre-
 * Calv. diamur, Deo duce dirigamur *. Al. Nec divertetis ad
 dextram, neque ad sinistram, M. sic Ch. Vox וְאַתָּה scripta
 est ad nos, pro, וְאַתָּה, substituto & loco, pro na-
 tura literarum וְאַתָּה.

22. Et (vel, Tum, Ti.) contaminabis (vel, prophanabi-
 tis, Ti. polluetis, JT. Pi. sim. Mo. P. &c. i. e. ejicietis è
 Templo Dei; vertes in usus profanos; ut pollutum
 abjicietis) laminas (vel, operimentum, five teclorum,
 Mo. P. Ti. JT. &c.) sculptilium argenti tui. Sic Mo. P. &c.
 vel, ex argento tuo, Ti. vel, argenteorum tuorum, Pi. i. e.
 * V. idola tua, quæ solebas operire argento, &c. k. Vel, con-
 fractum argentum illud unde idola constabant, & in
 i G. laminas redactum. Teclorum sculptilium, &c. id est,
 m Pi. sculptilia tua, nempe idola, teclata argento; hypallage m.
 ¶ וְאַתָּה אֶת־צַפְּנֵי וְגו' Et auferes idola obteclata ar-
 gento, Ar. Hic erit effectus propheticarum admonitio-
 num, ut unus colatur Deus, & omnis ethnica superstitio
 aboleatur. ¶ Et, &c. וְאַתָּה אֶת־צַפְּנֵי וְגו' Et amicum
 (vel, vestimentum, Vulg. operimentum, For. superhumera-
 le, Mo. V. cindorium, M. textile, Ti. ornamentum pretio-
 sum, P. pallium, Q. in V. artificium, Al. in V. Ephod, Sy.)
 fusilis (vel, conflatis, Mo. M. Ti. fusilium, Pi.) ex auro
 tuo, JT. vel, auri tui, Mo. P. &c. i. e. idola affabre facta:
 vel, vestimenta idolorum, &c. P. Sic Jovi Olympio erat
 magni ponderis aureum amiculum, ut nos docent Valer.
 Max. Arnob. &c. q. Nullo detrimento impediuntur quò
 minus idolorum cultum detestentur. ¶ Et, &c.
 i Calv. וְאַתָּה Disperges ea, Mo. P. Separabis ea, M. JT. sim.
 Ti. Ca. Abjicies ea, Pi. Ang. Complicabis ea, ut sic abji-
 cias. וְגו' & וְגו', nunc, complicare, nunc, contrà, spar-
 gere, sign. †. ¶ Sicut, &c. וְגו' Sicut men-
 struum, Mo. P. &c. i. e. pannum menstruatæ: tanquam
 menstrualet, Ca. ut (sub. mulierem, Pi.) laborantem ex
 mensibus, JT. Pi. five, in menstruo, M. Ellipsis substantivi,
 ut Esa. 17. 5. & 41. 24. supplendi ex Esa. 64. 6. q. d.
 * V. Summa cum abominatione profanabis & abjicies ea *.
 * Musc. ¶ Egrederet, (vel, Et apage, Ti. sic JT. Pi. vel, Stercus
 estis; nam וְגו' potest esse nomen, significans egressum,
 i. e. fordes, excrementum, sterces;) dices et; ita Mo. P.
 i V. sic M. Calv. V. &c. nempe sculptili; vel, eorum cuique;
 i V. JT. Pi. וְגו' Exire jubebitis, Ca. Et sicut ster-
 cus abjicies ea, o. sim. Sy. Ar. A te longè habebis talia
 in posterum. q. d. Abite, nihil amplius mihi vobiscum,
 &c. Vide Deut. 24. 1. Jer. 3. 1. Abi in malam crucem,
 aut in sterquilinum. Tanto odio vitam anteaclam
 prosequuntur, &c. c.

23. Et, &c. וְגו' Et (vel, Præterea, Ti.
 vel, Autem, Ca. vel, Tum, JT. Pi. Ang.) dabit (dabit ille,
 Ang. sub. Deus, P. Angl. Pronomen pro nomine, ut
 v. 19. Exod. 34. 28. 2 Reg. 25. 4 d.) pluviam seminis
 tui, Mo. P. Ang. vel, sementis tue, JT. semini tue, Pi. G.
 * G. quum conferis, ut monstrant verba sequentia *: vel,
 semini tuo, M. Ti. Angl. &c. i. e. quâ indigebit semen
 tuum ut crescat. Promittitur fertilitas. Magna re-
 rum abundantia fuit sub regno Ezechie. Al. Dabit
 semen, vel triticum, tuum pluviam, i. e. sicut pluviam,
 i. e. tantâ copiam quantâ pluvia solet in terram decidere.
 ¶ Ubique, &c. וְגו' Quando (vel, quò, five quâ,
 M. Ti. JT. Pi.) seminabis humum, Mo. sim. P. ¶ Et, &c.
 וְגו' Et (vel, Item, Pi. Repete ex
 * Ang. membro præced. dabit, ut Prov. 9. 7. Vide 2 Cor. 9. 10 k.)
 panem (vel, panificium, Ca. vel, & pani tuo, h. e. fru-
 mento tuo, ut Esa. 28. 28. ut referatur ad pluviam, plu-
 viam semini tuo, & pani, sub. ex præced. membro, tuo l.)
 i Ang. fructus, five proventus, (vel, ex proventu, Angl.) terræ,
 M. P. &c. vel, proveniens (vel, qui proventus est, Pi.)
 ex terra, Ca. &c. q. d. Perveniet seges ad maturitatem,
 unde fiat postea panis optimus. Et (repete, dabit tan-
 quam pluviam) panem proventus, &c. ut & seminis &
 * For. fructuum sit ingens copia. ¶ Erit, &c. וְגו' Erit (vel,
 i V. sit, Pi. Angl. sub. fructus, P.) pinguis (vel, crassus, Mo.
 i V. uber, Ti. JT. abundans, o. ad saturitatem, Ar. suavis,
 Sy. nutriens, Ch.) & uberrimus, P. M. vel, pinguis, Mo.
 Ti. o. Sy. ad ubertatem, Ar. bonus, Ch. succosus, Pi. Utra-
 que vox pinguedinem sign. q. d. valde pinguis; quod de

grano dictum ejus plenitudinem, amplitudinem, gra-
 vitationem denotat. Vide Gen. 27. 39. Deut. 32. 14. &c. o Ang.
 [Alii hæc verba cum præcedentibus nectunt,] Aded ut
 panis, proventus terræ, sit uber & pinguis, JT. [Al. cum
 sequentibus,] Tum pingue opimumque vestrum pecus amplo
 pascetur in pascuo, Ca. ¶ Pascetur, &c. וְגו' Pascetur
 (vel, Depascet, Ti. BA. i. p. 413. Depascent, JT. Pascet etiam, P. Pascuntur etiam,
 M.) acquisitiones tuas (vel, pecus tuum, P. Ti. pecora tua, M.
 Pi. JT. i. e. unumquodque pecorum tuorum, syntaxi col-
 lectivâ, si in וְגו' sit characteristica num. pluralis; vel,
 pecus tuum, collectivè, si sit vice וְגו' tertiæ radicalis P.) Pi.
 in die illa pascuum latum, five spatiosum, Mo. P. JT. vel,
 campum pascuum amplum, Ti. vel, in pascuo lato, Pi. sim. M.
 Ang. non arcto, ut tempore obfisionis q. Vox וְגו' sign.
 q Ang. primò pascuum, ut hic, & Psal. 65. 14. deinde, pascua-
 lem agnum & ovem, ut Deut. 32. 14. Psal. 37. 20. Esa.
 16. 1. & 34. 6.

24. Et pulli, &c. וְגו' Et pulli (vel, asini, BA. i. 2.
 Ca. JT. Ch. vel, juveni, Sy. vel, pulli asinorum, P. M.
 43. 428. Vulg.) qui terram colunt, Ti. sim. Mo. P. &c. Et bobus
 & asinis utebantur, quamvis non simul conjunctis,
 Deut. 22. 10. ¶ Commistum, &c. וְגו' Migra purum comedent, Mo. farraginem (vel, pabulum,
 M.) mundam, five puram, P. vel, sinceram, Ca. sapidissi-
 mam, Ti. meram, JT. Heb. acidam, vel acetosam, Pi. LXX.
 habent, ἀγχα ἀναπαινούμενα ἐν χριδι, (paleas commistas,
 [ut habet versio in Bib. Pol. five conditas, ut habet
 Caf.] in bordeo.) Sic Jud. 19. 21. in Hebræo est, mi-
 scuit asinis. Αναμίσγειν pro miscere frequens [his] Inter-
 pretibus, ut Levit. 7. 12. & 23. 13. Numer. 6. 15. &
 8. 8. &c. t. Pabulum impinguans, Ch. Misturam aceto-
 sam, quæ jumentis grata est, quam arte conficiunt ex
 variis rebus. Solebant, cum magni calores essent,
 aut jumenta commune pabulum fastidirent, ei aliquid
 (puta sal, aut grana alterius generis, aut herbas ali-
 quas,) admiscere, quò aut jucundius, aut salubrius, fieret
 *. Miscellam frumenti varii generis *, puta tritici,
 viciæ, lentis, avenæ, hordei; quæ commiscunt ut va-
 rietate suâ appetitum acuant, & nauseam tollant. Al.
 Avenam puram, sine admixtione palearum. Tanta
 erit copia b. וְגו', à וְגו' confundere, five miscere, sign.
 pabulum jumentorum mistum diversis, præter paleam c.
 וְגו' alibi non legitur d. Hinc ambiguitas *. Est ad-
 jectivum, significans infectum, fermentatum acedine f.
 Hæret hic calculus Magistris Hebræorum, quorum alius
 hic explicat, pingue; alius, fermento mixtum; alius, bene
 compactum; alius, tanquam ex lingua Arabica, purum
 & merum, quod merum est figmentum. Mihi וְגו' est,
 farrago subacida, quâ jumentorum fastidienti sto-
 macho subvenitur. Arabes quoque וְגו' vocant, cui
 opponitur וְגו', dulce pabulum: quorum hoc [in-
 quunt] camelo est tanquam panis ejus, illud verò pro
 bellariis g. וְגו' & fermentum & acetum sign. Sed quid
 his cum grano, non video. Verbum וְגו' sign. durè uti,
 vel opprimere; unde וְגו' oppressor, Psalm. 71. 4. & וְגו'
 oppressus, Esa. 1. 17. Locus itaque sic verti possit, tri-
 turatum (sub. granum; ellipsis substantivi, ut Esa. 17. 5.)
 in pabulum, vel loco pabuli, ut וְגו' sumitur Job. 6. 5.
 & 24. 6. Trituratio sæpe oppressionem denotat, ut Esa.
 25. 10. Amos. 1. 3. Hab. 3. 12. & dicitur castigatio Esa.
 28. 26. Ità sensus est, Non paleam vel stramen com-
 edent, ut antè, Esa. 11. 7. & 65. 25. nec granum in spi-
 ca cum stramine, vel alio semine viliori ei admixto, sed
 ab iis expurgatum, &c. h. Aut certè וְגו' est epithe-
 tum hordei, quia hordei genus quoddam est acidum,
 quale fortasse Palæstinæ vernaculum; & quasi fermenta-
 ceum, quod etiam apud Hispanos reperitur. ¶ Sic
 ut, &c. וְגו' Quod ventilatur
 (vel, purgatur, Ca.) in palea (vel, per aerem, M. vento, Ti.
 ventilabro, Ca. vanno, JT. Pi.) & in ventilabro, Mo. P.
 Calv. JT. Pi. vel, vanno, M. Ti. i. e. diligentissimè pur-
 gatum. Vox וְגו' alibi non occurrat. Est instru-
 mentum à vento dictum, quo in area grana separantur
 à paleis. Sign. palam, sic dictam, quia illâ grana at-
 tolluntur, vel sursum projiciuntur ante ventum, ut se-
 cernantur à paleis. Duplex autem frumenti colendi
 modus hic innuitur, vel in eodem grano adhibitus,
 primus palâ, secundus & sequens ventilabro; vel modò
 unus,

unus, modò alter, usurpatus, pro re nata. Ità textus disjunctivè legendus esset, *palà, aut ventilabro*. Alius unicus erat colendi modus, sed partim *palà*, partim *ventilabro*, peractus.

Ang. ex
He.

25. Et, &c. "וְיָרִיחוּ וְגו' פְּלִגִּים יִבְלִי מִים וְגו'"] Et (vel, Denique, M.) erunt (erit, Mo. V. sub. *pluvia*, V. vel, accidet ut sint, Calv.) super omnem montem, &c. rivi, deducias (vel, rivi, processus, J. T. Pi. vel, rivi, rivi, P. Calv. rivuli, & fluenta, M. Ang. vel, decursus, BA. 1. 2. 43. 426. rivi manantes, Ca. *distinxi rivi*, Ti. vel, in rivos, rivos, inquam, V.) aquarum, Mo. &c. Geminatio multitudinem significat: q. d. Tanta erit copia imbrum, ut multi rivi aquarum sint super montes, ad eos irrigandum fertilisque reddendum, ut etiam ea madescant quæ suapte naturâ erunt aridissima: ut fluvii de montibus decurrant in subiectas valles, &c. Spiritualiter hoc accipiendum de affluentia Divinorum charismatum. ¶ In, &c. "וְיָרִיחוּ וְגו'"] In die (vel, tempore, J. T. Pi.) cadis magnæ, Ti. J. T. Pi. vel, vastæ, Ca. vel, multitudinis, P. i. e. Post illam stragem, vel, 1. Assyriorum; vel, 2. Babyloniorum per Medos & Persas; vel, 3. Judæorum per Romanos.

V.
Pi.
C.
Ang.
For.

¶ Quum occiderint turres] Ità J. T. Pi. &c. scil. urbis Babelis. Vel, turres hinc sunt Principes, ut Esa. 2. 15. 26. Erit lux luna sicut lux solis] Nempe constantiâ: vel potius, splendore. Gaudii significatio. Sic poeta, Ipse mihi visus pulchrior ire dies. Vide dicta ad Matt. 24. 29. d. Maxima erit lætitia vestra. Illustrissima & gloriosissima erunt omnia. Dominus naturæ ordinem, in hoc, beneficentiâ superabit. ¶ Lux solis erit, &c. "וְיָרִיחוּ וְגו'"] Erit septupla, J. T. Pi. Ar. (vel, septemplex, Mo. P. sim. V. i. e. multis vicibus, sub. *acta*, P.) sicut lux septem dierum, Mo. P. &c. septies clarior, ut tanta sit quantitas lux, &c. Ti. q. d. Erit intensius lumen, quod alioqui constaret lumine septem dierum. Lux erit septupla, quasi præter Solem sex essent parelli.

G. M.
Ang.
Pi.
For.
Pi. Q. in
Ang.
G. Ang.
M.
Ang.
Q. in
Ang.
Ang.
G.
Pi.
Jun.
Calv.
V.
V. G.
V. sim.
For.

Lux hinc magnitudinem gaudii exprimit. ¶ In die quâ alligaverit (vel, consolidaverit, Sy. obligaverit, J. T. Pi. Ca. ut obligantur vel vulnera, vel ossa quæ confracta fuerant. Vide Esa. 3. 7. Hof. 6. 1. Luc. 10. 34. 1.) Dominus vulnus (rapturam, V. contritionem, five fractionem, Mo. P. &c. fracturam, J. T. conquassationem, Ti.) populi sui, & percussuram (vel, transpositionem, Mo. V. fractionem, J. T. dolorem, Sy. vulnus, Ti. Ca.) plagæ ejus (vel, inflictum ei, Ca. vel, quâ vulneratus fuerit, Pi.) sanaverit, "וְיָרִיחוּ וְגו'"] In die quâ reducet Dominus captivitatem populi sui, &c. Ch. Quum Ecclesiam, ex inutilibus membris laborantem, adnotâ manu, tanquam chirurgus, curaverit. Spectatur hoc loco tempus vel, 1. quando Deus Hierosolymam ab omnibus malis quæ tolerabat, quæque metuebat, exemerit. Quum liberaverit vos à Babylone. Historicè, Quum Deus, extinctis Assyrio atque Chaldæo, sanaverit plagam ab hostibus illatam, &c. Vel, 2. mysticè, & præcipuè, quum Christus mittetur. Quum Legis umbræ recesserint, & Evangelii splendor affulserit. Docet qualis futura sit piorum conditio sub regno Christi: nam Dominus alioqui bonos & malos Sole suo illustrat; hinc verò agitur de felicitate quæ impiis communis esse non potest. Vel, 3. quum Gog & Magog occisi fuerint, &c. Vel, 4. tempus extremi Judicii; quum hæc sidera incrementum luminis à Deo accipient.

Ang.

27. Ecce, nomen Domini (i. e. vel, 1. ipse Jehova; ut dicimus, *Majestas regia*, pro Rege. Sic Psal. 20. 6. & 116. 13. Esa. 18. 7. & 50. 10. 2. Dominus gloriosus. Deus omni laude dignissimus. Nomen, pro fama, ut Gen. 6. 4. & 11. 4. Vel, 2. potentia Domini, ut Psal. 99. 3. Esa. 59. 19. c.) venit de longinquo] Ità Mo. P. &c. Id est, vel, 1. de cœlo; unde misit Angelum, &c. Esa. 37. 36. Vel, 2. inexpectatus, ut qui peregre adveniunt, è locis remotis: vide Psal. 10. 1. Amos. 6. 3. Matt. 24. 44. Vel, 3. longo post tempore. Nam Sennacherib non ante annum Ezechie 15. interiit, Babylonii verò non nisi post 200 annos à Medis deleti sunt. [Huic interpretationi favent. & Ar. locum sic vertentes, venit, vel venturus est, post tempus multum.] Vel, 4. hoc dicit per concessionem, & ex sententia impiorum, qui, quum manum Dei non sentiunt, eum longè abesse putant, piorum fiduciam, ut inanem, ridentes. Quando judicio, non tantum Assyriorum, sed Judæorum

Jun.

G. sim.
Ang.
Pi.
San.
Pi.
San.

Calv.
He. in
Ang.
Me. ex
H. T. L.
Me.
Pi. Ang.
Ang.
For.
G. Ang.
Ang.
Mar. Pi.
Ang.
G. Ang.
Ang.
Me. sim.
San.
San.

quoque, ac denique carnis, procul à Judæis abesse videbatur, ut hos liberaret, illisque perderet. Vel, 5. hoc dicit, quia ad puniendum difficilis est, & arma de longinquo sumit, nempe de peccatis nostris, non de natura sua. ¶ Ardens, &c. "וְיָרִיחוּ וְגו'"] Ardens (vel, Et ardens, M. vel, Ardet, Di.) nasus ejus, Mo. Ang. vel, naso suo, Pi. sic Ang. in quo ira relucet: profopopœia: (vel, facies ejus, Calv. V. sim. Ti. furor, five ira, ejus, P. Di. vel, irâ suâ, J. T. Ang.) & gravitas oneris, Mo. five, oneris ejus, V. vel, & grave onus ejus, P. Calv. vel, & onus illius (ellipsis pronominis, ut Esa. 27. 9. c.) est grave, Ang. Heb. gravitas, ut Prov. 27. 3. i. e. gravissimum. Vel, ut gravissimus sit ferendo, Ti. Vel, & gravitate incendii, J. T. Pi. & gravitas incendii, i. e. grave incendium. Incendii, scil. nasi. Heb. elevationis, scil. fumi. Ità "וְיָרִיחוּ" sumitur Jud. 20. 40. & Jer. 6. 1. 9. [Alii locum sic reddunt,] Ardens furor cum gloria, o. Fortis est furor ejus, & gravior quàm ut ferri queat, Ch. [Ca. totum sic reddit, Ecce Jovæ nomen procul adveniens, ardentis irâ, & grave ferentis onus.] Dominus secum affert horrendas clades, quas impii ferre non poterunt. Onera vocat poenas quæ impiis infliguntur. ¶ Labia ejus, &c.] Per labia & linguam idem intelligit, nempe sententiam à Domino prolatam. Ea autem potius nominat quàm manus, ut significet, impios, qui omnes Dei minas rident, suo damno sensuros non exire ex ore Dei inanem sonitum, &c. Inducitur Dominus quasi ignem spirans, totusque in furorem versus, & ut qui ore suo nihil nisi iram ac vindictam promat.

10

20

30

40

50

60

70

28. Spiritus (vel, Flatus, Ti. Ca. Halitus, Pi. Ang.) ejus (i. e. Ira ejus) velut torrens inundans] Hæc phrasi significantur celeritas, copia & impetus iræ Dei. Torrens, vel ignis, ad consumendum, ut Dan. 7. 10. vel aquæ, ad mergendum, ut Esa. 28. 15, 17. Transfit enim Propheta ab una similitudine ad aliam, ut postea in hoc ipso versu, & Esa. 28. 17. ¶ Usque, &c. "וְיָרִיחוּ וְגו'"] Usque ad collum dimidiabit, Mo. cujus [nempe fluvii] medium usque ad collum pertingit, M. qui [nempe fluvius] usque ad collum (vel, medium colli, Ang.) dividit, vel secat, P. Ca. Ang. vel, pertingit, Pi. Ang. Fut. Heb. pro præf. In duas partes secat: i. e. qui, usque ad collum perveniens, quasi dividere hominem in duas partes videtur; sed tamen inæquales; in partem quæ exstat, & aliam quæ in aqua est. Videntur secta eorum capita qui in aqua sunt usque ad collum. Tam rapidus torrens, ut eum transvadare difficillimum sit, & periculi plenum. Typus hic periculosi, & penè desperati, statûs. Vide Esa. 8. 8. d. Significat Regem Assyriorum penè perdendum fore, ut qui in aqua est usque ad collum propinquus est submersioni. [J. T. hæc cum præced. jungunt hoc modo, — inundans eum qui ad collum dividebat,] i. e. Assyrium, qui jam omnia ferè occupaverat, præter Hierosolyma. ¶ Ad, &c. "וְיָרִיחוּ וְגו'"] Ut ventilet (vel, agitet, Pi. ad agitandum, Mo.) gentes (ex quibus conflatus erat Assyriorum exercitus) in cribro (vel, ventilabro, P. ventilatione, Ti. agitatione, J. T. Pi.) vanitatis, M. Mo. P. J. T. Pi. vel, vano, i. e. inutili. Ut ventilantur quæ vana sunt. Quod inane manet, & grana decidere patitur. Tanta agitatione, ut illi in vanitatem abeant. Vel, precipitantiæ, quæ grana extra cribrum excutiantur. Vel, nihili, Ti. ad nihilum, ut nihil supersit: vel, quæ eos rediget in nihilum. Cribrum fit ad purgandum frumentum à palea: sed in hoc cribro nihil remanebit, sed omnia ibunt in perditionem. q. d. Tum omnes perdet, & nihil relinquet. Vox "וְיָרִיחוּ" alibi non exstat. Sign. ventilabrum, quod ab attollendo in altum grana sic dicitur. ¶ Et, &c. "וְיָרִיחוּ וְגו'"] Et ut frenum errare faciat, &c. Ti. Et sicut frenum hæc illac fleciens, &c. Heb. oberrare faciens; meton. effecti. Et frenum erroris (vel, errans, For.) quod erat in, &c. G. ex Vulg. Ad perdendum ipsum etiam Regem, qui tot populos frænabat, eisque præibat ad salforum deorum cultum. Epithetum hoc Regis Assur, qui multas gentes quasi fræno subjugaverat. Dicitur autem frenum errare (i. e. versari) in maxillis, eo modo significandi quem supra Esa. 28. 7. explicavi. Venire igitur Dominus dicitur ad cribrandos istos populos in frænatores, &c. vel, ad agitandum frenum quod versari facies

Jun.

San.

For. sim.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Ang.

Di.

Pi.

Calv.

Calv.

Calv.

Calv.

Calv.

Calv.

Calv.

Calv.

Calv.

Calv.

Calv.

Calv.

Calv.

Calv.

Calv.

Calv.

Calv.

Calv.

Calv.

Calv.

Calv.

Calv.

Calv.

Calv.

Calv.

Calv.

Calv.

Calv.

Calv.

Calv.

Calv.

Calv.

Calv.

Calv.

Calv.

Calv.

Calv.

Calv.

Calv.

Calv.

Calv.

Calv.

Calv.

Calv.

Calv.

Calv.

Calv.

Calv.

Calv.

Calv.

Calv.

Calv.

Calv.

Calv.

Calv.

Calv.

Calv.

Calv.

Calv.

Calv.

Calv.

Calv.

Calv.

Calv.

Calv.

Calv.

faciet super maxillas, &c. Vel sic, Et erit frænum errans, &c. q. d. Veniet gentes flagellis suis infrænaturus, &c. Sed prius simplicius est †. [Ca. hæc verba cum præcedentibus sic reddit, *Adventilandas gentes vanitatis ventilatione, populorumque maxillas erroris fræno coercendas*;] duriter, sicut frænantur equi de via desectentes †. Est quoque spiritus ejus veluti frænum, &c. M. Fecit ut errent fræno imposito maxillis populorum, JT. i. e. ita propulsavit, ut palantes reliquæ reverterentur in regionem suam. Vide infra 37. 29. Et (sub. erit, Ang.) frænum (sicut frænum, Angl.) —errare faciens, &c. Mo. P. Ang. populos scilicet prædictos; eorum reliquias huc illuc flectens pro libitu, ut Jac. 3. 3. vel, eos de via quâ ire cupiebant & designabant avertens, &c. x. Vel, frænum errans, &c. Sinet gentes errare. Nam ut jumenta fræno regi solent, ita homines ratione. Vel, si qui supersint, immittet in eos [Deus] spiritum erroris, quæ est gravissima punitio. Sicut ferocientes equi huc atque illuc à fessoribus agitantur, & quod magis calcitrant, eò vehementius impellantur & tunduntur: sic Deus confringit impios, eorumque proterviam coercet, & præcipites in exitium impellit; ita Judicem se ostendens.

29. Canticum erit vobis; ita Mo. P. Ch. Sy. &c. *וְהָיָה לָכֶם* Tum (quum Assyrius cæsus fuerit) canticum erit, &c. P. Deficit tum, ut Job. 9. 35. Illud canticum, &c. JT. Hoc erit vobis canticum: Articulus pro pronomine c. Malim, Talia cantica, vel Talem cationem, tunc habebitis: Canticum, pro canticis, ut 1 Reg. 4. 32. vel, pro cantione, ut 1 Par. 6. 31. Carmine utemini, Ca. Poenæ Assyriorum cedent in Ecclesiæ salutem*. ¶ Sicut, &c. *כְּלִיל הַתְּהִלָּה* Sicut in nocte (vel, noctis, JT. Pi.) quâ sanctificatur (vel, initiatur, M. indicitur, Ca. dum celebratur, Calv.) solennitas, sive festum, P. Pi. JT. sim. Mo. Calv. M. vel, quum se ad diem festum sanctificant, Ti. In cœna quæ diem festum sequitur, in qua fiebat postcoenium, circumferebatur *ποτήριον εὐλογίας*, (poculum benedictionis;) omnia denique plena erant lætitiæ f. Simile erit canticum ei quod cani solet nocte præcedente solennitatem, sive lucem in qua celebratur solennitas. Incipiebat enim solennitas à nocte sive vespere præcedente: hinc nocturnum canticum vocat. Judæi diem, adeoque festum, à nocte incipiebant. Solennitatem hic intellige Paschatis, in cujus nocte excisi sunt Assyrii. Canticum, quale Hebræorum demerfo Pharaone, &c. Exod. 15. 1. ¶ Sicut, &c. *כְּלִיל הַתְּהִלָּה* Sicut est pergenti, vel euntis, cum tibia, P. simil. Mo. M. JT. Pi. vel, ad tibiā, Ti. V. ¶ Ut intret (vel, veniat, P. JT. &c.) in montem Domini, &c. Nempè Sionem, Psal. 84. 8. vel, Templum, quod in monte situm erat. Tacitus de Judæis, *Sacerdotes eorum tibiā tympanisque concinebant*. Vide 2 Sam. c. 6. v. 16.

30. Et, &c. *וְהָיָה קוֹל הוֹד וְהוֹד קוֹל* Et audire (vel, resonare, M.) faciet (vel, audiendam præbebit, Pi.) —magnificentiam (vel, potentiam, P. majestatem, Ti. JT. gloriam, V. For.) vocis sue, Mo. &c. vel, magnificam vocem suam, Pi. i. e. tonitru, (dictum vox Dei Ps. 29. 3. &c.) quod præcessit cladem Assyriorum. Quo percussurus erat Assyrios per Angelum occidendos. Non itaque clanculum & secretò eos occidit Angelus, sed tempestatem excitando tonitruis, fulguris, &c. ¶ Et terrorem, &c. *וְהָיָה יְהוָה* Et descensionem brachii sui, &c. Mo. P. Calv. V. sic JT. Alludit ad gestum ferientis: q. d. Ostendet quàm potenter ferire valeat. Et demissionem, &c. quod è cœlo demissurus est, &c. Heb. quietem; meton. effecti. Et immissionem, &c. M. vel, incussionem, Ti. impressionem, Ca. furorem, o. Ar. idum, Sy. fortitudinem, Ch. Al. quietem, ut Job. 17. 16. Prov. 29. 9. Eceles. 4. 6. & 6. 5. ita h. l. Quiescere faciet Deus super eos vindictam suam. Ità Damascus dicitur quies ira Dei, Zac. 9. 1. ¶ Allidet, &c. *וְהָיָה כְּלִיל הַתְּהִלָּה* Diffusione, (vel, cum diffusione, P. vel potius, cum dissipatione, Angl. V. Pi. sic Calv. Verbum enim sign. comminere in fragmenta, Esa. 27. 9. unde ab eo *וְהָיָה מַלְלֵי*, Jer. 51. 20. Vel, strage, Ca. allisione, Ch. cum fulmine dissipante, M. fulgure, For.) & turbine, (vel, inundatione, JT. Pi. imbrè, vel nimbo, M. Ti. Ca.) & lapide (vel, lapidibus, Ch. V. Ang. sing. pro plur. ut

Hab. 2. 11. Vide Esa. 28. 2. d.) grandinis, Mo. P. &c. i. e. cum ingenti grandine*. Dubium est an Angelus Dei his armis usus fuerat, an verò hæc dicantur parabolicè, q. d. Profligati sunt Assyrii, perinde ac si fuissent igne, torrente, grandine, &c. consumpti.

31. A voce, &c. *וְהָיָה קוֹל הוֹד וְהוֹד קוֹל* Quia, vel Nam, (vel, Sanè, Calv. Quum, JT. Siquidem, M.) à voce (vel, per vocem, M. propter vocem, i. e. tonitru, ut v. præc.) Domini conteretur (vel, contritus est, JT. consternabitur, Pi. sim. Ti.) Assur, Mo. P. Calv. &c. in virga percutiet, Mo. vel, in baculum [fortè legendum, vel, in baculo, vel, in eum baculum] incutiet, [nempe Deus,] Ti. vel, ac si virgâ percuteretur, P. vel, virgâ suâ percutit illum, sub. Dominus, V. vel, virgâ percutiens, G. virgâ solitus percutere, JT. Qui virgâ (vel, virgâ suâ, V. vel, cum dominio, Ch.) percutiebat, Pi. Ch. sic M. V. vel, percutere solebat, V. i. e. gravissimè vexare, sub. alios, M. V. G. Quo Deus, ceu virgâ, usus erat ad castigandum populum suum, Esa. 10. 5, 6, 20. Ellipsis relativi, ut alibi passim. Qui Judæam vastavit, &c. Quia crudelis hic erat erga alios, eadem illi mensurâ rependitur. Nota hic, Domino ad perdendos hostes non aliis armis opus esse quàm voce & nutu. [Ca. versum sic reddit, Nam Jovæ voce pavefiet Assyrius ferientis fuste.]

32. Et erit, &c. *וְהָיָה כוֹל מַעֲבַר מִמֶּנּוּ מוֹסְרָה אֲשֶׁר* Difficilis est hic versus. [Variè vertitur.] Et erit omnis transitus virgæ fundatæ, sive baculi fundati, Mo. P. Ti. (vel, virgæ fundamenti, sive foundationis, Q. in V. Jun. Pi. quâ sign. decretum firmum. Al. Sic erit omnis locus (nempe Judæa) quâ, sive per quem, transibit virga fundatissima, JT. five, baculus ille fundatus, Pi. sim. Ang. i. e. decreto Dei constitutus: baculus de quo dictum v. 31. P. Vel, per baculum intelligit Assyrios hostiliter invadentes Judæam. Vel, Et erit in omni transiū baculus fundatus, V. vel, Quocunque ille transierit, erit virga ei affixa, M.) quam, vel quem, Dominus imponet (vel, incutiet, Ti. infliget, V. requiescere faciet, Mo. P. Angl.) illi, vel super eum, M. Ti. Mo. P. &c. (vel, cui imposuerit Jehova eam, JT. sic Pi. [nempe virgam,] in, vel cum, tympanis, & in, vel cum, citharis, Mo. P. M. Ti. JT. Pi. &c. sub. erit, Q. in V. Ang. Significat Assyrios frustra tentaturos ut manum Dei evadant; nam quocunque se contulerint, eos persequetur. Percussio virgæ erit stabilita à Deo, ut prohibere nemo possit: nec ad breve tempus percutiet, sed quiescet flagellum super eum, nempe Assyrium. Tam graves ei infligentur plagæ, ut diu videntes & vestigia hæcant, ac si fustis vel baculus infixus esset. Significat etiam certam fore Dei victoriam: nam tympana, citharæ, &c. plausum victorum denotant, &c. Dominus pugnabit contra hostes populi sui, gaudentibus & triumphantibus suis. q. d. Populus quidem Dei ab hostibus mala perpetietur; exitus tamen erit lætissimus, cum tympanis, &c. ex usu veterum, Exod. 15. 20. 1 Sam. 18. 6. Psal. 68. 26. Lætabuntur homines, & percutient tympana, &c. ob interitum illorum. Postquam Angelus eos percussit, lætitia erit in tota terra Judæ. Sed non video quomodo cum præc. versu, & fine hujus versûs, & cum versu seq. id conciliari queat, quum ea [loca] omnino postulare videantur ut hic etiam minæ proponantur. Transitus, i. e. verbera, virgæ fundatus, i. e. infixa [videtur legendum, infixa] ejus carni, faciet requiescere, i. e. incutiet, in tympanis & citharis; i. e. ludendo hæc fient. ¶ Et in, &c. *וְהָיָה כוֹל מַעֲבַר מִמֶּנּוּ מוֹסְרָה אֲשֶׁר* [Et hic variant.] Quando bellorum agitationem ipsam expugnaverit, JT. i. e. hostes, quorum operâ suos agitavit, profligaverit. Post (id hic valet) prælia agitationis quibus præliatus fuerit (scil. Jehova) contra illam, nempe virgam, i. e. Assyrios, percutiendo eos per Angelum. Et (vel, Sed &, M.) in bellis, sive præliis, agitationis (vel, elevationis, P. Calv. M. V. sub. manuum, V. M. & sub. ad psallendum, V. vel, pulsationis instrumentorum musicorum, Q. in V. vel, agitationis, id est, sacrificiis, quæ ex more agitabantur, Exod. 29. 24. vel, motationis, Ti. mutationis, G. [sed legendum videtur, motationis,] i. e. ut cum rudibus batuitur: vel, concussio, i. e. talibus ut omnes concutiantur & tremant: præliis quibus

Deus potentiam suam ostendet, *agitando* eos in cribro vanitatis, de quo v. 28. *pugnabit cum ea*, Mo. vel, *contra illam*, P. V. nempe Babylonem; relativum pro antecedente^h: vel, *contra ejus exercitum*, M. Legitur & *in*, five *contra*, illos, nempe Assyrios[†]: vel, *contra ea*, Ti. nempe castraⁱ. Hæc omnia nihil aliud significant, quam Deum sine sudore & sanguine Judæorum deleturum Assyrios, planè quasi in ludo jocòque^k. Non ferid, sed joco, videbitur pugnare: non armis pugnabit, & tamen superabit eos^l. Bella hæc sacrificiis conficiuntur, non armis; & Judæi non hostes, sed victimas, cædent; hostes autem Deus ipse perdet^m. [Alii totum versum sic reddunt,] *Ac quæcunque fixa transibit virga, quam illi Jova incutiet, tympana citharæque audientur, eoque baculo vebementia prælia decernet, Ca.* Nos מַעְבִּיר putamus esse Benoni Hiphil, pro מַעְבִּיר, aut מַעְבִּיר, cujus plurale esset מַעְבִּירִים, formæ מַחֲלִימִים Jer. 29. 8. מַעְבִּירִים 2 Par. 28. 23. מַחֲלִימִים Zach. 3. 7. & sic interpretamur, *Et erit, quicunque virgam fundatam, quam requiescere faciet Dominus super eum, transire fecerit tympanis & citharis, bellis agitationis oppugnet eos.* Notarunt Masorethæ, pro מַעְבִּיר, hic legendum מַעְבִּיר; quod non gravatè amplectimur. Versu præc. dixerat, fore ut Deus Assyrium virgâ cæderet. Quod si quis, inquit, virgam illam fundatam, quæ ob immutabilitatem decreti Divini averruncari non potest, tympanis & citharis avertere conetur, quod aulici solent & Reges, frustra erit; Deus enim ejusmodi bellis tales homines oppugnet quibus vel maximè agitandi sunt. Nam, inquit v. seq. *etiam Regi paratum est Tophet.* Quod si quis מַעְבִּיר, מַעְבִּיר, retinere velit, & מַעְבִּיר pro nomine habere, sic vertat, *Et erit, omnis regio per quam virga fundata, quam requiescere faciet Dominus super eum, (Assyrium,) transferit cum tympanis & citharis, bellis agitationis oppugnet eam, regionem.* Sic מַעְבִּיר מַעְבִּיר est, omnis regio ubi transferit virga. Sensus idem ferè cum præcedenti, Si quæ regio virgam illam quæ cum dolore & poenitentia excipi debebat exceperit cum tympanis & luxu, oppugnet eam, &c. Vel, hoc modo, *Et erit, in quacunque regionem transferit virga fundata, quam requiescere faciet Dominus super eum, cum tympanis & citharis & bellis agitationis pugnabit adversus eam: i.e.* Non evadet Assyrius virgam illam, faciet eam Deus requiescere super illum; sic ut in quacunque regionem fundata illa virga sit transitura, Deus cum tympanis & citharis & bellis agitationis adversus eam sit pugnaturus, i.e. læto admodum bello, tanquam si convivium aliquod esset instituturus, ubi citharis & tympanis exhilarandus esset animusⁿ.

33. *Preparata, &c.* מַעְבִּיר מַעְבִּיר Quia, vel Nam, (vel, Præterea, Ti.) disposita (vel, ordinata est, M. V. Calv. sic Ca. vel, preparata, P. Ti. sic JT. Pi.) ab heri (vel, jam ante, JT. sic Pi. pridem, Ca. jam olim, Ti. V. Heri, i.e. ab initio mundi, ut Heb. 13. 8. Christus heri, & hodie, &c.^o. Vel, heri, i.e. secundo creationis diæ, quando infernus creabatur^p; ideòque de opere secundi diei non est dictum, *Et fuit bonum*^q. Sed hoc curiosum est. מַעְבִּיר interdum dicitur de tempore nuper præterito, ut Job. 8. 9. 2 Sam. 15. 20. interdum verò indefinitè, de quovis tempore præterito^r. Vel, מַעְבִּיר hic opponitur cogitationibus nostris, nè putemus nos tantâ sapientiâ præditos esse ut Deum antevertere possimus: quia nihil repentinum est in consiliis Dei; sed jamdudum omnia sunt apud ipsum fixa & ordinata[†]. Tophet, Mo. Tophet, Ti. Tophet gehennæ, M. vel, Acheron, Ca. exiit locus, JT. Pi. Tophet erat vallis prope Jerusalem^t, dicta etiam vallis Hinnom, vel filii, five filiorum, Hinnom, Jos. 15. 8. & 18. 16^v. Hebr. מַעְבִּיר: unde gehenna, vox usurpata pro loco damnatorum^v. Locus erat amplius, ab idololatriis celebratus, Jer. 7. 31. & 19. 6^z. ubi liberos Moloch comburebant^a, 2 Par. 28. 3. & 33. 6. Postea in detestationem idololatriæ polluebatur, 2 Reg. 23. 10. & facta est latrina urbis, & sepulturæ locus, five infimæ plebi, five, ut volunt alii, damnatis^b. Tophet hic puto synechdochicè poni pro gravi aliquo, & Judæis noto, tormenti genere, aut loco: quod hic Judæorum hostibus paratum esse dicit^c. Locum hunc intelligunt de exitio vel præfenti, vel futuro, vel utroque^d. 1. Historicè hæc refe-

renda sunt tum ad Assyrios, tum etiam ad Babylonios^{* San.}. Quum impia illa sacrificia in Tophet palam fierent ad portam Jerosolymæ, maximâ pompâ, Propheta illustrissimum Babylonii Regis exitum magnificentissimè efficiendum in oculis Ecclesiæ ipsius nominat conjugatâ & affini voce^f. Verisimile est Assyriorum cladem^{g Jun.} in hac valle accidisse^g. Ità refert Joseph. Antiq. ro. 2. ex Beroso^h. Vel, significat Assyriorum cadavera ibi vel sepulta, vel combusta, esse, ut Ezec. 39. 11, 15ⁱ. Sed neutrum horum est verisimile. Vide ad Esa. c. 37. v. 36^k. 2. Damnatorum locum hic describit^l, paratum omnibus Dei inimicis^m. Non dubium est quin Propheta nomen Tophet ad impiorum poenas & cruciatus in gehenna, five apud inferos, transferre voluerint, ut piis horrorem incuterent, & omnibus idololatriam detestandam redderentⁿ. Per locum istum infamem & contaminatum significatur Gehenna, locus damnatorum; ut per hortum voluptatis, seu Paradisum, designatur sedes Beatorum^o. ¶ A rege, &c. מַעְבִּיר מַעְבִּיר ¶ Etiam (vel, Quinetiam, Pi. Imò, Ang. Nam JT.) ipsa (vel, hic, five ille, JT. Pi.) regi (vel, ipsi regi, P. JT. pro rege, M. Ti.) preparata (vel, constitutus, JT. Pi.) est, Mo. P. M. Ti. &c. Regi, nempe Sanheribo, qui (tametsi cum exercitu suo non perierit^p,) à filiis suis interfectus est, 2 Reg. 19. 37^q. Docet, nè ipsos quidem Reges, utut felicissimi videantur, ab hoc supplicio eximi^r. At cum Sennacherib cum suis non interfectus esset in Tophet, quomodo hæc regi parata dicitur? Resp. 1. Regi meritò infligi dicitur illa clades exercitus ipsius, quæ scilicet in detrimentum Regis cessit, &c. Simile vide 2 Sam. 24. 12, — 15. 2. Rex collectivè ponitur, pro Regibus (ut Prov. 25. 5, 6.) qui sub ipso militabant. Vide Esa. 31. 8[†]. 3. [Alii locum aliter reddunt:] ¶ A rege, &c. Vulg. G. &c. Vel, 1. à Deo, Regum Rege^{† Ang. Me.}. [Sic & Ch. qui hæc verba cum præced. sic vertit, Quia ordinata est gehenna à seculis propter peccata eorum: Rex quoque seculorum preparavit eam.] Vel, 2. ab Ezechia. Jamdudum est quod Rex Ezechias vallem Tophet extra Hierosolymam vacuum fecit ab omni cultu idolorum, ut locus esset qui tot millia Assyriorum mortuorum contineret. Ezechias idola abstulit, 2 Reg. c. 23. 2 Par. 29. 30. 31. Inter loca autem usurpata in honorem idolorum fuit Tophet, 2 Reg. 23. 10. Dicitur autem Ezechias preparasse Tophet in hunc usum, non quod tunc sibi id propositum habuerit, sed quod id tam commodè evenit quasi id propositum habuisset. Simile loquendi genus habes Matt. 26. 12^v. Sed particula ל nusquam ità usurpatur^z. [De quo dubitari potest. Vide Exod. 12. 13. — plaga מַעְבִּיר à percussore. Vide & Prov. 24. 23.] ¶ Profunda, &c. מַעְבִּיר מַעְבִּיר Profundam fecit, (sub. eam Deus, P. fim. M. Ti. Pi.) dilatavit, Mo. P. &c. vel, latum effecit, Pi. Profundior fecit & laxiorem^v. Remotis scilicet impedimentis omnibus vacua facta est^z. Isque regi altè latèque paratus^g, Ca. Latam vocat gehennam, ut sciamus, quamlibet multos, etiamsi unâ omnes conspirent, simul perituros: quia non fatigabitur Dominus puniendo, & satis amplum habebit locum in quo omnes hostes suos includat^a. ¶ Nutrimenta, &c. מַעְבִּיר מַעְבִּיר Nutrimenta, vel, Pyra (vel, Rogus, V. Incendium, V. M. Penetrabile, Ti.) ejus (sub. est, M. vel, erunt, P.) ignis, & ligna multa, P. M. vel, ignis, vis lignorum ingens, Ti. Pyra ejus, ignis & lignorum multum est, JT. Pyras ejus quod attinet, ignis & ligna in copia adsunt, Heb. in multitudine sunt, Pi. Pyra ejus ex igne constat & lignis multis. Allusio ad morem idololatræ, qui in valle Tophet liberos cremabant^b. ¶ Flatus, &c. מַעְבִּיר מַעְבִּיר Flatus, vel Halitus, Domini sicut torrens (vel, torrente, JT. Ca. torrentem, Pi. fluvius, M.) sulphuris ardet in ea, P. simil. Mo. nempe infernali fovea^c: vel, succendet eam, M. simil. JT. Pi. V. nempe virgam illam, de qua v. 31. & 32^d. Deus autem vi sua, quasi sulphure multo injecto, ista ligna accendit. Sensus, perituros Assyrios ità subito, quasi igne violentissimo absumerentur^e. Metaphoricè exprimit exitium reproborum. Explodendæ hic sunt crassæ Sophistarum imaginationes, qui de ignis hujus qualitate subtiliter disputant^f. Alludit ad imbrem illum sulphureum Gen. 19. 24. Fulgur etiam naturam habet sulphuream; & subita quævis clades igni

Q. in

Ang.

V.

† V.

Tig. not.

G.

V.

m For.

M. fim.

Calv.

P. He. in

Ang.

R. R. in

Cartw.

mellif. pag.

3105.

Ang.

† Calv.

Ang.

San. &c.

Ang. sic

Glasgram.

3. 19.

879.

Glat.

Calv.

Jun.

Pi. Ang.

Ang.

San.

Ang.

igni confertur momento consumenti res obvias & aptas, &c. &c.

CAP. XXXI.

1. **V** *Æ qui descendunt in Ægyptum* Crimen hoc multiplex erat. 1. Contumacia, quia Deus hoc

vetuerat ^a, Deuter. 17. 16. & 28. 68^b. Idque gravibus de causis: tum, ne commercium cum illis deleter memoriam redemptionis ex Ægypto; tum, ne corrumpere-
rentur eorum superstitionibus. 2. Prava fiducia; quia gloriam à Deo in homines transfulerunt: fieri enim nequit ut salutis nostræ fiduciam simul in creatoris, & in Deo, locemus^c. Cohærent hæc cum superioribus, & aliis verbis eadem res repetuntur^d. Idem argumen-
tum est cum præced. capite*. Fiduciam in Ægypto cap. præced. redarguerat: Sed statim ad felicitatem illorum qui spem suam in Deo collocabant digressus, sermonem visus est interrupisse. Illuc ergo nunc redit, & illorum stultitiam traducere conatur: non cessat ta-
men aliquantulo apertius ab insinuando mysterio de perditione Judæorum, & suorum [inter eos] liberatione f. ^e *Ad auxilium*. Contra Sanheribum. Vide 2. Reg. 18. 21^e. ^f *Equus* Nempe Ægyptiorum, ut exprimitur v. 3. f. ^g *Super quadrigis*, &c. ^h *Et non*, &c. ⁱ *Et non respiciunt*, five respexerunt, &c. Ti. P. Mo. &c. Non confidunt, &c. Sy. sim. o. Ar. Et non innituntur, &c. Ch.

2. *Ipsæ*, &c. ^j *Et* (vel, Sed, Ti. Atque, JT. Pi. Tamen, Di. Ang.) etiam (vel, &, Ti. ipse (scil. Jehova^h) sapiens, (sub. est, Pi. P. &c.) & adduxit, vel adducit, vel adducet, malum, Mo. P. Pi. &c. nempe super inobedientes*. Quamvis vos ad Deum respicere non dignamini, ipse tamen sapiens est. ^k *Et etiam*, i. e. tamenⁱ. Putatis vos solos sapientes esse, & sapienter agere, dum Ægyptum mittitis, &c. at debetis Deum consulere, utpote vobis sapienterem*. Perstringit eorum astutiam, quæ fallere oculos Dei se putabant: At Deus, inquit, ostendet se deprehendere astutos in astutia sua^l. Sapiens Dominus scit quid fa-
cto opus sit, & quid vestra isthæc contumacia meretur, & vicem sapientissimè rependet^m. *Qui, cum sapientif-
simus sit, adduxit malum*, M. ⁿ *Et verba sua* (quæ per Prophetas dixitⁿ; quæ minatus est^o), non abstulit; ita M. ^p *Removit*, Mo. Pi. sic Angl. vel, revocabit, Angl. ut Jos. 11. 15^p: *avertit*, P. recedere facit, For. re-
scindet, Ca. simi. Calv. sed rata faciet^q. [JT. hæc verba cum præcedentibus sic reddunt, *Qui, quum infert malum, verba sua non sinit amoveri*.] ^r *Contra domum pessimorum*; ita Mo. P. ^s *Malitiosorum*, Ti. malignantium, M. maleficorum, JT. Pi. Id est, vel, 1. Ægyptiorum^r. At de his membro sequente f. Vel, 2. decem tribuum^t. At eos non respicit hæc prophetia^u. Vel, 3. Judæorum, ex vers. seq^u. Vel, 4. intelligit pri-
mariam aliquam familiam, vel familias, quæ scelus hoc moliebantur^v. ^w *Et contra auxilium operantium iniquitatem*. Ità Mo. P. sic Pi. JT. &c. vel, vanitatem, M. Calv. vel, vana, Ti. q. d. qui inani præsidio Ægyptio-
rum se adversus Dei manum muniebant^z. ^x *Opifices concupiscentiæ*, id est, qui concupiscentiis suis morem gerunt^a.

3. *Homo* Quis dubitat? Quis illos Deos putavit? Id quidem omnes palam fatentur; sed, cum ad rem veniendum est, hebescent prorsus, vel hærent incerti de eo quod prius tenere ac certò scire videbantur. Ità se extollunt homines, ac si omnia suo arbitratu regere possent; nec cogitant Deo parendum esse. Sed & Judæi Ægyptiis tribuebant quod Dei erat, tutelam Eccle-
siæ, &c. ^b *Homo*, q. d. impotens, Psal. 9. 20. & 60. 12^c. quoniam nihil vanius est^d. ^e *Caro* Quod imbecillitatem & fragilitatem significat*. ^f *Non spiritus*, i. e. Non sunt substantiæ immortalis^f. Non potentes, instar spiritûs. Vide Esa. 37. 36^g. ^h *Et*, &c. ⁱ *Et Dominus inclinabit manum suam* Mo. (vel, *Jehovah autem extendet*, &c. P. vel, *Et cum extenderit*, &c.

M. sic Ti. Itaque simulac extendit, &c. Calv.) & cor-
ruet auxiliator, (i. e. Ægyptius, ut maximè auxiliari vobis velit^h), & cadet adjutus, Mo. vel, is cui est (five, ⁱ G. fertur, G.) *auxilium*, P. G. &c. i. e. populus Judæorumⁱ, f. ^j *Quum extendet*, &c. (vel, *Si extendat*, &c. G. vel, *Et extendente*, &c. Ca. *Quare extendente*, &c. JT.) *impin-
get*, &c. Heb. extendet manum suam, & impinget. Copu-
lativum enunciatum, pro relativo temporis^k. ^l *Con-
sumentur*, (f. ^m *Conficientur*, Ca. pessum ibunt, Ti. de-
ficient, Mo. P. JT. &c.

4. *Quia*, &c. ⁿ *Quia*, vel Nam, (vel, *Insu-
per*, G. *Verumtamen*, five *Nihilominus*, ut Job. 5. 7. Esa. 9. 1ⁿ.) hæc dicit (vel, sic dixit, Pi. Mo. Calv. &c.) *Do-
minus ad me* [Quomodo hæc cohærent cum præce-
dentibus?] Resp. Prædixerat Ægyptiorum perfidiam & impotentiam; nunc subjungit Dei robur & verita-
tem^k. Tollit Deus omnem malæ fiduciæ pretextum, ^o *Promittendo nobis auxilium suum & præsidia necessa-
ria, & salutem spontè nobis offerendo*^l. Al. Quamvis ^p *Deus & Ægyptios, adjutores, & eos qui ipsis fidunt, per-
det*; non tamen Jerosolymam Assyrio tradet, sed eam tuebitur, &c. ^q *Cham*, &c. ^r *Quum* (vel, *Quumque*, Pi.) *vocat*ur contra eum (vel, *Contra quem si convocetur*, P. Calv. Angl. ad verb. *vocabitur*, seu *inclamabitur*, V. Heb. *Quem contra il-
lum*, pro, *contra quem*. Pleonasmus frequens, ut Psal. 1. 4. Jer. 1. 2ⁿ. Vel, *Quando in occursum illius venit*, M.) ^s *multitudo* (vel, *cætus*, Calv. sim. P.) *pastorum*, JT. Pi. M. &c. ad verb. plenitudo, &c. i. e. quotquot ibi pastores adfunt, (vide dicta ad Gen. 48. 19°) nemine excepto P. ^t *Plin. de leone, Vulneratus, observatione mirâ percussorem novit, & in quantalibet multitudine appetit* q. ^u *Non formidabit* [Ut Ahaz, Esa. 7. 2. & Assyrius, Esa. 30. 31^r. ^v *Et à*, &c. ^w *Neque per*, vel pro-
pter, strepitum (vel, tumultum, V. sim. Mo. vel, à multi-
tudine, P. quæ sic dicta à strepitu f.) eorum humiliatur, M. P. sim. Mo. &c. vel, demittet se, JT. mansuescit, five mitior redditur, V. ^x *Sic descendet*, &c. [Ut leo, potentissimus, prædæ avidus, &c. f. ^y *Super* (vel, ^z *propter*, V. sim. M. Ti. Ca. &c.) ^a *montem Sion*, &c.] Ità Mo. o. Ch. &c. pro urbe Hierosolyma^v. Amentes er-
gò sunt qui, Deo neglecto, alia subsidia accersunt, &c. ^b *Sicut*, &c. ^c *Sicut* (vel, *Et sic*, Pi.) *aves volantes*, five *quæ volant*, five *volucres*, Mo. P. JT. Calv. (vel, *volando*, Ca. *abvolantes*, Ti. *velociter volant*, M. & *volatu celerimè opem ferre solent* y: v. *volant circa nidum*, Pi. vel, *volantes pullos suos protegunt*, For. Sicut aves pullitiam, vide Matt. 23. 37^z. quæ nidum & pullos circumvolant, ut eos defen-
dant adversus inlatorem, &c. ^d *accipitrem*, vel *aucu-
pem*; imò vitam suam pro pullis periculo obijciunt. Alludit ad verba Sennacheribi Esa. 10. 14. minitantis Judæis, se eos quasi nidos cum pullis perditurum. In similitudine [præcedente] leonis, notatur robur; in hac similitudine, pietas, clementia & sedulitas: q. d. Deus poterit ut leo, & volè eos defendere, ut aves pullos suos*. ^e *Ità proteget Jehovah—Jerusalem*, Calv. ^f *Di. sim. Mo. JT. Pi. protegendo & liberando, translien-
do & servando*, Mo. Ti. vel, *protegens liberabit, & trans-
liens salvabit*, M. *protegendo etiam eripiet, transeundo etiam liberabit*, JT. sim. Ang. *proteget & liberabit, & transibit & eripiet*; Heb. *protegere & liberabit, transire & eripiet*, Pi. & ità proteget, ut præteriens liberet ac defen-
dat, Ca. vel, *defendendo defendet, & eripiet, & transeun-
do transibit, & liberabit*, eam: elliptica locutio, qualis Esa. 59. 13. q. d. certissimè defendet; & defectus pro-
nominis, ut Esa. 28. 28. & 30. 33^b. Al. Conjungo in-
ter se, ex more Hebraismi, ^g *Itaque neglectui habeo accentum Athnach in* ^h *qui non ad sen-
sum distinguendum est adhibitus, sed cantus gratiæ, quia inter* ⁱ *magna erat verborum interpolitio. Verto itaque, Sic proteget Dominus exercituum Jerusa-
lem protegendo, & liberabit transeundo, & servabit* c. ^j *Sensus; Subitò salutem adferet, & quasi in transitu* d. ^k *Convertimini*, &c. ^l *Convertimini* (vel, *Revertimini*, P. JT. Pi. &c. vos apo-
statæ Judæi*), ^m *ad quem* (vel, *ad eum quem*, JT. *ad eum* ⁿ *à quo*, Pi. Ca. *ad eum contra quem*, P.) *profundaverunt de-
fectionem*,

Deus potentiam suam ostendet, *agitando* eos in cribro vanitatis, de quo v. 28. *pugnabit cum ea*, Mo. vel, *contra illam*, P. V. nempe Babylonem; relativum pro antecedente *h*: vel, *contra ejus exercitum*, M. Legitur & *in*, five *contra*, illos, nempe Assyrios *†*: vel, *contra ea*, Ti. nempe castra *†*. Hæc omnia nihil aliud significant, quàm Deum sine sudore & sanguine Judæorum deleturum Assyrios, planè quasi in ludo jocòque *k*. Non ferid, sed joco, videbitur pugnare: non armis pugnabit, & tamen superabit eos *†*. Bella hæc sacrificiis conficiuntur, non armis; & Judæi non hostes, sed victimas, cædent; hostes autem Deus ipse perdet *m*. [Alii totum versum sic reddunt,] *Ac quæcunque fixa transibit virga, quam illi Jova incutiet, tympana citharæque audientur, eoque baculo vebementia prælia decernet, Ca.* Nos *מַעְבֵּיר* putamus esse Benoni Hiphil, pro *מַעְבֵּיר*, aut *מַעְבֵּיר*, cujus plurale esset *מַעְבֵּירִים*, formæ *מַחְלִים* Jer. 29. 8. *מַעְבֵּירִים* 2 Par. 28. 23. *מַחְלִים* Zach. 3. 7. & sic interpretatur, *Et erit, quicunque virgam fundatam, quam requiescere faciet Dominus super eum, transire fecerit tympanis & citharis, bellis agitationis oppugnet eos.* Notarunt Masorethæ, pro *מַעְבֵּיר*, hic legendum *מַחְלִים*; quod non gravatè amplectimur. Versu præc. dixerat, fore ut Deus Assyrium virgâ caderet. Quod si quis, inquit, virgam illam fundatam, quæ ob immutabilitatem decreti Divini averruncari non potest, tympanis & citharis avertere conetur, quod aulici solent & Reges, frustra erit; Deus enim ejusmodi bellis tales homines oppugnet quibus vel maximè agitandi sunt. Nam, inquit v. seq. *etiam Regi paratum est Tophet.* Quod si quis *מַחְלִים*, *מַעְבֵּיר*, retinere velit, & *מַעְבֵּיר* pro nomine habere, sic vertat, *Et erit, omnis regio per quam virga fundata, quam requiescere faciet Dominus super eum, (Assyrium,) transferit cum tympanis & citharis, bellis agitationis oppugnet eam, regionem.* Sic *מַעְבֵּיר מַחְלִים* est, *omnis regio ubi transferit virga.* Sensus idem ferè cum præcedenti, Si quæ regio virgam illam quæ cum dolore & poenitentia excipi debebat exceperit cum tympanis & luxu, oppugnet eam, &c. Vel, hoc modo, *Et erit, in quacunque regionem transferit virga fundata, quam requiescere faciet Dominus super eum, cum tympanis & citharis & bellis agitationis pugnabit adversus eam: i.e.* Non evadet Assyrius virgam illam; faciet eam Deus requiescere super illum; sic ut in quacunque regionem fundata illa virga sit transitura, Deus cum tympanis & citharis & bellis agitationis adversus eam sit pugnaturus, i.e. læto admodum bello; tanquam si convivium aliquod esset instituturus, ubi citharis & tympanis exhilarandus esset animus *n*.

33. *Preparata, &c.* *מִנְחָלָהּ מִמַּחְלֵי* Quia, vel Nam, (vel, Præterea, Ti.) *disposita* (vel, *ordinata* est, M. V. Calv. sic Ca. vel, *preparata*, P. Ti. sic JT. Pi.) *ab heri* (vel, *jam antè*, JT. sic Pi. *pridem*, Ca. *jam olim*, Ti. V. *Heri*, i.e. ab initio mundi, ut Heb. 13. 8. *Christus heri, & hodie, &c.* Vel, *heri*, i.e. secundo creationis die, quando infernus creabatur *p*; ideòque de opere secundi diei non est dictum, *Et fuit bonum* *q*. Sed hoc curiosum est. *heri* interdum dicitur de tempore nuper præterito, ut Job. 8. 9. 2 Sam. 15. 20. interdum verò indefinitè, de quovis tempore præterito *r*. Vel, *heri* hic opponitur cogitationibus nostris, nè putemus nos tantâ sapientiâ præditos esse ut Deum antevertere possimus: quia nihil repentinum est in consiliis Dei; sed jamdudum omnia sunt apud ipsum fixa & ordinata *†*.) *Tophet*, Mo. *Tophet*, Ti. *Tophet* gehennæ, M. vel, *Acheron*, Ca. *exiii locus*, JT. Pi. *Tophet* erat vallis prope Jerusalem *t*, dicta etiam *vallis Hinnot*, vel *fili*, five *filiorum*, *Hinnot*, Jos. 15. 8. & 18. 16. *v*. Hebr. *תּוֹפֶת*: unde *gehenna*, vox usurpata pro loco damnatorum *v*. Locus erat amplus, ab idololatriis celebratus, Jer. 7. 31. & 19. 6. ubi liberos Moloch comburebant *z*, 2 Par. 28. 3. & 33. 6. Postea in detestationem idololatriæ polluebatur, 2 Reg. 23. 10. & facta est latrina urbis; & sepulturæ locus, five infimæ plebi, five, ut volunt alii, damnatis *b*. Tophet hic puto synechdochicè poni pro gravi aliquo, & Judæis noto, tormenti genere, aut loco; quod hic Judæorum hostibus paratum esse dicit *c*. Locum hunc intelligunt de exitio vel præfenti, vel futuro, vel utroque *d*. 1. Historicè hæc refe-

renda sunt tum ad Assyrios, tum etiam ad Babylonios ** San*. Quum impia illa sacrificia, in Tophet palam fierent ad portam Jerosolymæ, maximâ pompâ, Propheta illustrissimum Babylonii Regis exitium magnificentissimè efficiendum in oculis Ecclesiæ ipsius nominat conjugatâ & affini voce *f*. Verisimile est Assyriorum cladem in hac valle accidisse *g*. Ità refert Joseph. Antiq. 10. 2. ex Berofo *h*. Vel, significat Assyriorum cadavera ibi vel sepulta, vel combusta, esse, ut Ezech. 39. 11, 15. *i*. Sed neutrum horum est verisimile. Vide ad Esa. c. 37. v. 36. 2. Damnatorum locum hic describit *†*, paratum omnibus Dei inimicis *m*. Non dubium est quin Prophetæ nomen *Tophet* ad impiorum poenas & cruciatus in gehenna, five apud inferos, transferre voluerint, ut piis horrorem incuterent, & omnibus idololatriam detestandam redderent *n*. Per locum istum infamem & contaminatum significatur Gehenna, locus damnatorum; ut per *hortum voluptatis*, seu *Paradisum*, designatur sedes Beatorum *o*. ¶ *A rege, &c.* *וְהָיָה לְמַלְכָּא* *p*. *¶* *Etiam* (vel, *Quinetiam*, Pi. Imò, Ang. Nam. JT.) *ipsa* (vel, *hic*, five *ille*, JT. Pi.) *regi* (vel, *ipsi regi*, P. JT. pro rege, M. Ti.) *preparata* (vel, *constituta*, JT. Pi.) est, Mo. P. M. Ti. &c. *Regi*, nempe Sanheribo, qui (tametsi cum exercitu suo non perierit *p*,) à filiis suis interfectus est, 2 Reg. 19. 37. Docet, nè ipsos quidem Reges, utut felicissimi videantur, ab hoc supplicio eximi *r*. At cum Sennacherib cum suis non interfectus esset in *Tophet*, quomodo hæc *regi parata* dicitur? Resp. 1. Regi meritò infligi dicitur illa clades exercitus ipsius, quæ scilicet in detrimentum Regis cessit, &c. Simile vide 2 Sam. 24. 12, — 15. 2. Rex collectivè ponitur, pro Regibus (ut Prov. 25. 5, 6.) qui sub ipso militabant. Vide Esa. 31. 8. 3. [Alii locum aliter reddunt:] *¶* *Arege, &c.* Vulg. G. &c. Vel, 1. à Deo, Regum Reges. [Sic & Ch. qui hæc verba cum præc. sic vertit, *Quia ordinata est gehenna à seculis propter peccata eorum: Rex quoque seculorum preparavit eam.*] Vel, 2. ab Ezechia. Jamdudum est quod Rex Ezechias vallem Tophet extra Hierosolymam vacuum fecit ab omni cultu idolorum, ut locus esset qui tot millia Assyriorum mortuorum contineret. Ezechias idola abstulit, 2 Reg. c. 23. 2 Par. 29. 30. 31. Inter loca autem usurpata in honorem idolorum fuit Tophet, 2 Reg. 23. 10. Dicitur autem Ezechias *preparasse Tophet* in hunc usum, non quod tunc sibi id propositum habuerit, sed quod id tam commodè evenit quasi id propositum habuisset. Simile loquendi genus habes Matt. 26. 12. Sed particula *h* nusquam ità usurpatur *s*. [De quo dubitari potest. Vide Exod. 12. 13. — *plaga מַשְׁחַת* à *percussore*. Vide & Prov. 24. 23.] ¶ *Profunda, &c.* *וְהָיָה לְמַחְלָהּ* *t*. *¶* *Profundam fecit*, (sub. *eam Deus*, P. fim. M. Ti. Pi.) *dilatavit*, Mo. P. &c. vel, *latum effecit*, Pi. Profundior fecit & laxiorem *v*. Remotis scilicet impedimentis omnibus vacua facta est *z*. *Isque regi aliè latèque paratus*, Ca. *Latam* vocat gehennam, ut sciamus, quàm libet multos, etiamsi unâ omnes conspirent, simul perituros: quia non fatigabitur Dominus puniendo, & satis amplum habebit locum in quo omnes hostes suos includat *†*. ¶ *Nutrimenta, &c.* *וְהָיָה לְמַחְלָהּ* *u*. *¶* *Pyra* (vel, *Rogus*, V. *Incendium*, V. M. *Penetrabile*, Ti.) *ejus* (sub. est, M. vel, *erunt*, P.) *ignis, & ligna multa*, P. M. vel, *ignis, vis lignorum ingens*, Ti. *Pyre ejus, ignis & lignorum multum* est, JT. *Pyre ejus quod attinet, ignis & ligna in copia adsunt*, Heb. in *multitudine* sunt, Pi. *Pyra ejus ex igne constat & lignis multis*. Allusio ad morem idololatrarum, qui in valle Tophet liberos cremabant *b*. ¶ *Flatus, &c.* *וְהָיָה לְמַחְלָהּ* *v*. *¶* *Flatus*, vel *Halitus*, Domini sicut torrens (vel, *torrente*, JT. Ca. *torrentem*, Pi. *fluvius*, M.) *sulphuris ardet in ea*, P. simil. Mo. nempe infernali fovea *c*: vel, *succendet eam*, M. simil. JT. Pi. V. nempe virgam illam, de qua v. 31. & 32. *Deus autem vi sua, quasi sulphure multo injecto, ista ligna accendit*. Sensus, perituros Assyrios ità subitò, quasi igne violentissimo absumerentur ** G*. Metaphoricè exprimit exitium reproborum. Explendæ hic sunt crassæ Sophistarum imaginationes, qui de ignis hujus qualitate subtiliter disputant *f*. Alludit ad imbrem illum sulphureum Gen. 19. 24. Fulgur etiam naturam habet sulphuream; & subita quævis clades igni

igni confertur momento consumenti res obvias & aptas, &c.

Ang.

CAP. XXXI.

1. **V**æ qui descendunt in Ægyptum] Crimen hoc multiplex erat. 1. Contumacia, quia Deus hoc vetuerat, Deuter. 17. 16. & 28. 68. idque gravibus de causis: tum, ne commercium cum illis deleter memoriam redemptionis ex Ægypto; tum, ne corrumpere eorum superstitionibus. 2. Prava fiducia; quia gloriam à Deo in homines transfulerunt: fieri enim nequit ut salutis nostræ fiduciam simul in creaturis, & in Deo, locemus. Cohærent hæc cum superioribus, & aliis verbis eadem res repetuntur. Idem argumentum est cum præced. capite. Fiduciam in Ægypto cap. præced. redarguerat: Sed statim ad felicitatem illorum qui spem suam in Deo collocabant digressus, sermonem visus est interrupisse. Illuc ergo nunc redit, & illorum stultitiam traducere conatur: non cessat tamen aliquantò apertius ab insinuando mysterio de perditione Judæorum, & suorum [inter eos] liberatione. ¶ **Ad auxilium**] Contra Sanheribum. Vide 2 Reg. 18. 21. ¶ **Equis**] Nempe Ægyptiorum, ut exprimitur v. 3. ¶ **Super quadrigis**, &c. רב רבב פו In curribus, quod (vel, quum, JT.) multi (vel, multiplices, M. sunt, P. Pi. &c. ¶ **Et non**, &c. ולא פשו וגו' Et non respiciunt, five respexerunt, &c. Ti. P. Mo. &c. Non confidunt, &c. Sy. sim. o. Ar. Et non innituntur, &c. Ch. 2. Ipse, &c. ויהי הוה חכם וגו' Et (vel, Sed, Ti. Atqui, JT. Pi. Tamen, Di. Ang.) etiam (vel, &, Ti. ipse (scil. Jehova) sapiens, (sub. est, Pi. P. &c.) & adduxit, vel adducit, vel adducet, malum, Mo. P. Pi. &c. nempe super inobedientes. Quamvis vos ad Deum respicere non dignamini, ipse tamen sapiens est. וגו', & etiam, i. e. tamen. Putatis vos solos sapientes esse, & sapienter agere, dum Ægyptum mittitis, &c. at debetis Deum consulere, utpote vobis sapienterem. Perstringit eorum astutiam, quæ fallere oculos Dei se putabant: At Deus, inquit, ostendet se deprehendere astutos in astutia sua. Sapiens Dominus scit quid facto opus sit, & quid vestra isthæc contumacia meretur, & vicem sapientissimè rependet. Qui, cum sapientissimus sit, adduxit malum, M. ¶ **Et verba sua** (quæ per Prophetas dixit; quæ minatus est, non abstulit; ita M. רמס] Removit, Mo. Pi. sic Angl. vel, revocabit, Angl. ut Jos. 11. 15. P. avertet, P. recedere facit, For. rescindet, Ca. sim. Calv. sed rata faciet. [JT. hæc verba cum præcedentibus sic reddunt, Qui, quum infert malum, verba sua non finit amoveri.] ¶ **Contra domum pessimorum**; ita Mo. P. מרע] Malisiorum, Ti. malignantium, M. maleficorum, JT. Pi. Id est, vel, 1. Ægyptiorum. At de his membro sequente. Vel, 2. decem tribuum. At eos non respicit hæc prophetia. Vel, 3. Judæorum, ex vers. seq. Vel, 4. intelligit primariam aliquam familiam, vel familias, quæ scelus hoc moliebantur. ¶ **Et contra auxilium operantium iniquitatem**] Ita Mo. P. sic Pi. JT. &c. vel, vanitatem, M. Calv. vel, vana, Ti. q. d. qui inani præsidio Ægyptiorum se adversus Dei manum muniebant. ¶ **Opifices concupiscentiæ**, id est, qui concupiscentiis suis morem gerunt.

3. **Homo**] Quis dubitat? Quis illos Deos putavit? Id quidem omnes palam fatentur; sed, cum ad rem veniendum est, hebescent prorsus, vel hærent incerti de eo quod prius tenere ac certò scire videbantur. Ità se extollunt homines, ac si omnia suo arbitratu regere possent; nec cogitant Deo parendum esse. Sed & Judæi Ægyptiis tribuebant quod Dei erat, tutelam Ecclesiæ, &c. Homo, q. d. impotens, Psal. 9. 20. & 60. 12. quo nihil vanius est. ¶ **Caro**] Quod imbecillitatem & fragilitatem significat. ¶ **Non spiritus**] i. e. Non sunt substantiæ immortalis. Non potentes, instar spiritus. Vide Esa. 37. 36. ¶ **Et**, &c. ויהי וגו' Et Dominus inclinabit manum suam, Mo. (vel, Jehovab autem extendet, &c. P. vel, Et cum extenderit, &c.

Calv.
Ang.
Calv.
Calv.
G.
Ang.

M. sic Ti. Itaque simulac extendit, &c. Calv.) & corrueat auxiliator, (i. e. Ægyptius, ut maximè auxiliari vobis velit, & cadet adjutus, Mo. vel, is cui est (five, fertur, G.) auxilium, P. G. &c. i. e. populus Judæorum, & G. Quum extendet, &c. (vel, Si extendat, &c. G. vel, Et extendente, &c. Ca. Quare extendente, &c. JT.) impinget, &c. Heb. extendet manum suam, & impinget. Copulativum enunciatum, pro relativo temporis. ¶ **Con-** fumentur, ויפזו] Conficiuntur, Ca. pessum ibunt, Ti. deficient, Mo. P. JT. &c.

4. **Quia**, &c. ויגו' Quia, vel Nam, (vel, Insuper, G. Veruntamen, five Nihilominus, ut Job. 5. 7. Esa. 9. 1.) hæc dicit (vel, sic dixit, Pi. Mo. Calv. &c.) Dominus ad me] [Quomodo hæc cohærent cum præcedentibus?] Resp. Prædixerat Ægyptiorum perfidiam & impotentiam; nunc subjungit Dei robur & veritatem. Tollit Deus omnem malæ fiduciæ prætextum, promittendo nobis auxilium suum & præsidia necessaria, & salutem spontè nobis offerendo. Al. Quamvis Deus & Ægyptios, adjutores, & ens qui ipsis fidunt, perdet; non tamen Jerosolymam Assyrio tradet, sed eam tuebitur, &c. ¶ **Cum**, &c. ויגו' Cum, &c. (vel, Quumque, Pi.) vocatur contra eum (vel, Contra quem si convocetur, P. Calv. Angl. ad verb. vocabitur, seu inclamabitur, V. Heb. Quem contra illum, pro, contra quem. Pleonasmus frequens, ut Psal. 1. 4. Jer. 1. 2. Vel, Quando in occursum illius venis, M.) multitudo (vel, cæter, Calv. sim. P.) pastorum, JT. Pi. M. &c. ad verb. plenitudo, &c. i. e. quotquot ibi pastores adfunt, (vide dicta ad Gen. 48. 19.) nemine excepto P. Plin. de leone, Vulneratus, observatione mirâ percussorem novit, & in quantalibet multitudine appetit. ¶ **Non formidabit**] Ut Ahaz, Esa. 7. 2. & Assyrius, Esa. 30. 31. ¶ **Et à**, &c. ויגו' Neque per, vel propter, strepitum (vel, tumultum, V. sim. Mo. vel, à multitudine, P. quæ sic dicta à strepitu), eorum humiliatur, M. P. sim. Mo. &c. vel, demittet se, JT. mansuescit, five minor redditur, V. ¶ **Sic descendet**, &c.] Ut leo, potentissimus, prædæ avidus, &c. ¶ **Super** (vel, propter, V. sim. M. Ti. Ca. &c.) montem Sion, &c.] Ità Mo. & Ch. &c. pro urbe Hierosolyma. Amentes ergo sunt qui, Deo neglecto, alia subsidia accersunt, &c. 5. **Sicut**, &c. כצפורים עפות בן יגו' צבאות על כצפורים עפות בן יגו' Sicut (vel, Et sicut, Pi.) aves volantes, five quæ volant, five volucres, Mo. P. JT. Calv. (vel, volando, Ca. abvolantes, Ti. velociter volant, M. & volatu celerimè opem ferre solent; vel, volitant circa nidum, Pi. vel, volantes pullos suos protegunt, For. Sicut aves pullitiam, vide Matt. 23. 37. quæ nidum & pullos circumvolant, ut eos defendant adversus invatorem, &c. accipitrem, vel aucupem; imò vitam suam pro pullis periculo obiciunt. Alludit ad verba Sennacheribi Esa. 10. 14. minitantis Judæis, se eos quasi nidos cum pullis perditurum. In similitudine [præcedente] leonis, notatur robur; in hac similitudine, pietas, clementia & sedulitas: q. d. Deus poterit ut leo, & volēt eos defendere, ut aves pullos suos. Ità proteget Jehovab—Jerusalem, Calv. Di. sim. Mo. JT. Pi. protegendo & liberando, transiliendo & servando, Mo. Ti. vel, protegens liberabit, & transiliens salvabit, M. protegendo etiam eripiet, transiendo etiam liberabit, JT. sim. Ang. proteget & liberabit, & transibit & eripiet; Heb. protegere & liberabit, transire & eripiet, Pi. & ita proteget, ut præteriens liberet ac defendat, Ca. vel, defendendo defendet, & eripiet, & transiendo transibit, & liberabit, eam: elliptica locutio, qualis Esa. 59. 13. q. d. certissimè defendet; & defectus pronominis, ut Esa. 28. 28. & 30. 33. Al. Conjungo inter se, ex more Hebraismi, ויגו'. Itaque neglectui habeo accentum Athnach in ויגו', qui non ad sensum distinguendum est adhibitus, sed cantus gratiæ, quia inter ויגו' & ויגו' magna erat verborum interpositio. Verto itaque, Sic proteget Dominus exercituum Jerusalem protegendo, & liberabit transiendo, & servabit. Sensus, Subitò salutem adferet, & quasi in transitu. 6. **Convertimini**, &c. ויגו' Convertimini (vel, Revertimini, P. JT. Pi. &c. vos apostatæ Judæi), ad quem (vel, ad eum quem, JT. ad eum à quo, Pi. Ca. ad eum contra quem, P.) profundaverant de-

10

20

30

40

50

60

70

fectionem, Mo. sim. For. San. (vel, profundaverunt perversum, V. profundè recesserunt, Heb. profundam fecerunt recessionem, Pi. multiplicaverunt perversum, P. multiplicaverunt facere perversa. Ut profundum est 27 multum præ homine, ita ut non attingat illud: sic res multiplicata vocatur profunditas; & indè 27 est, multipli-

He. in V. co. f. Vel, profundè absconderunt ei perversum opus, Al. He. in V. vel, machinati sunt rebellionem, Al. in V. vel, tantopere descitum est, Ca.) filii Israel, Mo. Revertimini ad eum à quo filii Israel (plerique scilicet & præcipui eorum) profundè recesserunt, Hebr. profundarunt recessum. Similis phrasia Esa. 7. 11. Hof. 5. 2. & 9. 9. Al. Revertimini, o filii Israel, M. Ti. sic Calv. ab ea incredulitate in quam vos demersistis, M. vel, quantum defectione in profundum descendistis, Ti. vel, ut, five secundum quod, (וְשָׁמַרְתִּי, pro וְשָׁמַרְתִּי,) profundam fecistis defectionem, Calv. Quam profundè descenderatis, tam in altum resurgite. Non extenuat Propheta crimen populi, sed atrocitatem mali detegit, eosque ad ferium moerorem & scelerum odium pungit, nè perfunctorie & leviter (ut sæpe fieri solet) ad dimidiam poenitentiam aspirent. Interea, nè ad desperationem sollicitentur, spem veniæ ostendit, nec atrocitatem perfidiæ obitare quò minus reditus illis ad Deum pateat, si resipiscant. Porro, Judæos hinc vocat filios Israel, non honoris ergo, sed ut exprobraret eis ingratitudinem suam, & quòd degenerassent ab illis Patribus quibus gloriabantur. Alloquitur hinc vel, 1. decem Tribus, qui profundè declinaverant à Deo ad scelera; q. d. Convertimini tandem aliquando, & sic præsentem Dei opem experiemini. Vel, 2. Judæos, ex v. 5. vel, reliquias populi.

7. In die illa. Postquam Dei providentiam tam magno beneficio agnoverit, vide Esa. 30. 32 P. & miraculosam illam Assyriorum extinctionem viderit. Quum Dominus visitabit vos per Assyrios. Abjiciet vir (vel, unusquisque, nempe Judæorum idololatriarum), idola, &c. Vel, 1. seriâ poenitentia. Quare tum Deus manum à populo suo castigando convertet adversus Assyrios, &c. Vel, 2. quum perituri, adeoque malo suo, sed serò, edocti, cernerent vanitatem idolorum in quibus hætenus perstitierant. Quo argumento tempestivam suadet resipiscentiam. Quæ fecerunt vobis manus vestrae in peccatum, 27. Peccatum, [per appositionem,] Calv. in peccatum, JT. Pi. Ang. &c. h. e. ut atrox illud peccatum idololatriæ committeretis. Sic vitulus dicitur peccatum eorum, Deut. 9. 21. Al. 27. verto, manus vestrae flagitiose. Affixum hinc jungitur nomini regenti, ut alibi interdum fit: Exod. 26. 21. 27. bases eorum argenteæ; Levit. 6. 10. 27. tunicam suam lineam; Psal. 71. 7. 27. perfugium meum firmum. Vide & 2 Sam. 22. 32. Thren. 4. 17. Ezech. 16. 27.

8. Cadet Assur in gladio non viri. Sed Dei; vel, Angeli: cui gladius hinc metaphoricè adscribitur, ut 1 Par. 21. 16. Quò magis proximant tempora, eò futura clariùs Prophetis apparent. Et fugiet non à facie gladii. Ità o. sim. Ca. Non 17, sed 27, lego. Contendunt quidem Rabbini aliquot Scripturæ locis 27 positum pro 17 pronomine: contra autem, nescio an aliquod inveniatur exemplum. [Ar. tamen istam lectionem sequitur, & locum sic vertit, Et fugiet nemine persequente.] Fugiet Sennacherib, nemine hostium eum insequente. Et 27. (vel, Sed, P. M. Et tamen, Pi.) fugiet sibi (27 sibi redundat, ut, ibo mihi, pro, ibo d; [quare P. simpliciter vertit, fugiet;] vel, sibi, i. e. [suo bono, vel,] ad vitam suam servandam, ut exprimitur 1 Reg. 19. 3. Al. fugâ consulat sibi, M. Calv. JT.) à facie, vel faciebus, gladii, Mo. P. &c. vel, metu gladii, JT. Pi. Angl. vel, tanquam à gladio, Q. in Angl. vel, à facie occidentium gladio, Ch. Et juvenes ejus vestigales erunt, 27. Tributarii erunt, P. JT. sim. Ti. in tributum, &c. Mo. At Assyrii nunquam erunt Judæis tributarii. Respondent, 1. Reliquis fugientibus, aliquos Assyriorum à Judæis insequentibus captos fuisse, &c. Sed hoc coactum. 2. Hoc non de Sennacheribo intelligendum, sed de tempore Christi. Sensus est, Ecclesiæ ministrabunt & servient, ut Psal. 72. 8, &c. Sed de Sennacheribo hinc agi nimis manifestum est. [Alii ergò aliter reddunt:] col-

liquefcent, Pi. dissoluti erunt; i. e. Comites ejus quemvis horrebunt folii strepitum. Erunt in liquefactionem, V. Calv. vel, dissolutionem, V. M. sub. cordis, M. i. e. destituentur animis, præ metu. Hæc expositio confirmatur ex collatione incisi præcedentis: prior verò refutatur ex re ipsa & veritate historiarum. Confer Esa. 10. 18. Fusi erunt, Ang. 27. sign. liquefacere: vide Ps. 58. 9. Significat, vel, multitudinem quasi liquefactione dissolvi & abire, ut 1 Sam. 14. 16. vel, corda eorum liquefieri, ut Jos. 2. 11. & 5. 1. & 7. 5. præ metu, ut Esa. 10. 18. Erunt in cladem, o. vel, ad stragem, Ar. in prodigium, Sy. [Ca. locum sic vertit, ejusque deleta pube.] Adolescentes qui ab illa clade superstitēs manserunt præ stupore dissolventur & emarcescent, omnes animi amittentes vires. Jonathan sic vertit, Et fortes ejus in confractionem erunt. Non igitur capitur hic 27 pro tributo.

9. Et fortitudo, &c. 27. [Variant.] Arcem suam præ metu præteribit, Ti. sim. Ca. G. Fugiet etiam ultra casam, ut Latinum habet proverbium. Præ metu præteribit Sennacherib arcem, five arces, in limitibus Regni sui, nec audebit ibi manere, sed festinabit Nineven, &c. Et (vel, Ipse verò, M.) ad arcem (vel, in petram, Pi. sim. V.) suam (i. e. munitissimam urbem suam Nineven) præ timore transibit, P. sic Ang. Calv. sim. M. &c. Et rupes ejus transibit. Eleganter dictum, quia non transeunt nisi levia, ut umbræ, nubes, &c. q. d. Exercitus Assyriorum, qui firmus videbatur instar rupis, veluti nebula & flatus transiit.

Et pavebunt fugientes principes ejus. Hieronymus hinc post o. in hunc errorem incidit, ut pro 27, legeret 27; vel, 27, sine 1; quamvis in hac forma alibi non legatur. Et pavebunt (vel, conterentur, JT. terrebuntur, M. consternabuntur, Ti. vel, consternati fugient, Boot. ex Os. est enim verbum hoc prægnans), a, vel præ, signo, five vexillo, principes ejus, Mo. Calv. JT. Pi. &c. vel, procures ejus, Ca. duces militares, Boot. ex Genev. quorum munus erat reliquos milites animare; qui fugam à militibus ceptam non raro restituerunt. [Illud, à signo, variè exponunt.] 1. A signo suo, five Assyriorum. Zuing. Principes ejus signa prodent; ad verb. horrebunt à signis, i. e. aberunt. Genevenses, perculsi erunt ob vexillum, [humis projectum.] 2. Reliqui omnes de signo hostili accipiunt, sed diversimodè. A signis quæ videbant super castra in cælo five aere. Videtur Deus aut Angelus vexillum aliquod terribile ostendisse eis, quo perculsi sunt. Metu signi quod contra eos Deus erexerit. A signo prælii, quod dabit Angelus. Al. sicut à vexillo, i. e. ut solent homines pavere viso hostilis exercitus vexillo. Al. Ubique in specula aliqua vexillum aliquod videbunt, (qualium mentio supra 30. 17.) putabunt imminere sibi hostium agmina. Dixit Dominus, cujus, &c. Cui, vel cujus, ignis (vel, focus, ut Ezech. 5. 2; flamma, ut Esa. 50. 11; sub. est, M. P. &c. vel, fovetur, Ca.) in Sione, & clibanus (for-nax, Calv. V. caminus, M. Ti. &c.) in Jerus. P. M. &c. q. d. Qui est instar ignis ad consumendum hostes, Assyrios, &c. Qui ibi habitat, ut paterfamilias in domo sua; ac proinde non patietur se indè exturbari per Assyrios; sed pro ea, tanquam patria sua & urbe, cujus veluti civis est, pugnabit. Qui in ea deposuit quicquid tum ad cultum suum, tum ad ultionem de hostibus sumendam, pertinet: ac proinde quicumque in eam invehuntur, seipso ingerunt in furnum iræ Dei. Cui ignis, ad colendum Deum sacrificiis; & caminus, ad consumendos hostes. Cujus altare semper ardens est Hierosolymis. Qui perpetuis ibi colitur sacrificiis, quæ quidem adversus hostes bellum gerunt: unde Num. Pompilius nunciis de adventu hostium respondebat, Ego sacrificabo.

C A P. XXXII.

1. E Cce, in justitia (vel, justè, JT. Pi. Ca. Sy. justus, o. justissimus, Ar.) regnabit rex, 27. Ad justitiam, Mo. P. For. sub. faciendam, P. i. e. justè; ut, ad

^a For. ad securitatem, pro, securé. Utrum hæc sit nova con-
^b Ang. cio, an verò appendix præcedentis, non liquet. Pro-
^c Calv. phetia hæc est vel, 1. de Ezechia & ejus regno: de quo
^{sim. Ang.} dubium non est. Exhibita erat vel tempore Ahazi,
^{For. G. L.} prædicens felix regni Ezechie initium; vel tempore
^{Me. T. & c.} Ezechie, significans quale foret regimen post cladem
^d Calv. Assyriorum, purgatus scilicet & firmitus, &c. Vel, 2.
^{* Q. in} de Christo ejusque Regno; ad quod haud dubie hæc
^{Ang.} prophetia referenda est: ad Ezechiam, seu typum;
^f For. Jun. ad Christum, seu antitypum. Ezechie futuras vir-
^{Pi. Belg.} tutes prædicat, ut supra 9. 7. Qualis Rex est, tales esse
^{Calov.} solent Principes. De Chizkija, aliòve ullo præter
^{Calv.} Christum, accipere, alienum esse à vero hæc suadent.
^h Me. sim. T. Calv. 1. Antecedentium calamitatum descriptio, quam Pro-
ⁱ G. pheta in hoc capite posuit de industria, ut superiorum
^{* Jun.} effect corollarium. 2. Sequentes promissiones: v. g.
quod hic Rex subditis omnibus latibulum erit, &c. v. 2.
nec caligabunt subditorum ipsius oculi, &c. v. 3. quod in
hoc Regno Principes non essent aut insipientes, aut fran-
dulenti, v. 5. 3. Vaticinium de judicio Dei adversus
superbos & refractarios Judæos, usque ad *navoneplay*,
v. 13. 14. 4. Promissiones de effusione Spiritus, &
^{Calov.} vocatione Gentium, v. 15, 16. ¶ *Et principes, &c.*
^{Ma. ex} *וְיִשְׁמְרוּ לְמִשְׁפָּט יְהוָה* ¶ *Et principes* (ut sit articulus
^{For.} nominativus, [ut antè non semel notatum:] vel, 1. re-
^{Ang.} dundat, ut indubie redundat in 2 Sam. c. 3. v. 30. &
^{Pi.} 1 Par. 3. 2. Vel, *Et ad principes quod attinet*, Principes
nempe illius Regis: vel, *Et principes ipsi*, Ti.) *ad ju-*
dicium (sub. faciendum, Pi.) *præerunt*, Mo. P. vel, *præ-*
erunt judicio, Ti. M. vel, *cum judicio*, o. sub. *injustitia*, M.
Fure (vel, secundum jus, Pi. Angl. vel, *cum justitia*, Ar.)
principatum gerent, JT. Ar. vel, *dominabuntur*, Sy.
2. *Et erit vir*: ita Mo. P. &c. *וְיִשְׁמְרוּ לְמִשְׁפָּט יְהוָה* ¶ *Vir* ille, M. Ti.
^{Q. in} Pi. Ellipsis articuli, ut Aët. 17. 31. 1 Tim. 2. 5. P. *Vir*,
^{Ang.} i. e. Christus; vel, Ezechias. Potius, *vir* indefinitè
^{Pi. Jun.} ponitur, vel distributivè; q. d. quivis ex Principi-
^{&c.} bus. ¶ *Sicut, &c.* *וְכַדְמָדְרִי* ¶ *Sicut latibulum*
^{Q. in} (vel, absconditio, P. JT. Pi. sim. V. receptaculum, Ca.) *venti*,
^{Ang.} Mo. M. vel, *à vento*, P. Ti. Pi. &c. vel, *propter* (vel, *con-*
^{Ang.} *tra*, Ca.) *ventum*: i. e. tam gratus erit hominibus, quam
^{V.} locus in quo abdunt sese homines ad injuriam venti
vehementis vitandam. ¶ *Sicut rivi aquarum in*
^{Ang.} *siti*, *וְכַדְמָדְרִי* ¶ *In siccitate*, Mo. vel, *deserto*, P. arido loco, M.
^{G.} Ti. V. Ca. JT. Pi. sub. *facientibus iter*, V. *In loco siti*,
Angl. ellipsis nominis regentis, ut Esa. 25. 5. ubi &
terram humectant ac foecundant, & viatores recre-
ant. Virgilius, — *quale per æstum Dulcis aquæ saliente*
sitim restinguere rivo. ¶ *Et umbra petreæ prominen-*
^{Ang.} *tis, &c.* *וְכַדְמָדְרִי* ¶ *Gravis* (vel, *ingens*, P.
^{Jun.} JT. V. &c. sim. M. *immanis ac prominentis*, Ti. vel, *ingens*,
^{Ang.} Ca.) *in terra siti*, Mo. P. vel, *ubi laboratur siti*, Ti. vel,
^{Ang.} *deserta*, Heb. *fatigata*, h. e. perpetuo radiis solaribus
adusta: in terra arboribus vacua: vel, *fessa ex siti*,
JT. ut Psal. 63. 2. vel, *deserta*, ut Psal. 143. 6. Prov.
25. 25. c. vel, *siticolosa*, Angl. Ca. ut Esa. 29. 8. ubi
viatores calore & siti fatigantur. Improbi hic com-
parantur quatuor rebus quæ nobis molestissimæ sunt,
vento, *imbri* seu *inundationi*, *siccitati*, *æstui*: boni Magi-
stratus autem *latibulis*, *protectionibus*, *rivis* atque *um-*
bræ comparantur, quod ab injuriis potentium pauperes
tutentur.
3. Non, &c. *וְלֹא תִשְׁעִינָה וְיִגְוּ* ¶ *Et non hallucina-*
buntur (vel, *caligabunt*, P. *oblinentur*, M. Calv. *clauden-*
tur, Ch. *obtegentur*, Sy. *occludent sese*, i. e. obscurabun-
tur: vel, *respicient*, sub. *retorsum*, Belg. vel, *aliorum*,
^{V.} Pi. Angl. Belg. ellipsis qualis Job. 7. 19. & 14. 6. Esa.
^{Ang.} 22. 4. scilicet, quàm ad Dominum. Hoc supplemen-
^{Pi.} tum confirmatur ex collatione membri sequentis.)
oculi videntium, Mo. Ca. &c. Id est, vel, 1. Prophetarum,
qui visiones habebunt & plures, & multo clario-
res. Non erunt qui se Prophetas dicant falsa visa ad-
ferentes. Vel, 2. fidelium, ut Esa. 42. 20. k: qui
omnes à Deo illuminabuntur, Esa. 54. 13. Non aliorum
respicient, vel avertent se, ut antè, quum sacra
monita illis porriguntur, &c. vel, Non respicient ver-
sus idola sua & vana auxilia, sed ad Deum solum.
Eclipsis hic est contrarii, *Non convinebunt*, &c. intellige,
sed videbunt, &c. Sensus est, Qui hæcenus cæci fue-
runt, jam videbunt, &c. Opponitur hæc promissio

horrendæ excæcationi quam antea Judæis minabatur.
Hinc perspicimus regnum Ezechie ita describi à Pro-
pheta, ut nos ducere longius velit ad Christum, sub quo
verè impleta est hæc instauratio Ecclesiæ, quæ in Eze-
chia adumbrata est. ¶ *Ausculabunt* ¶ Attentè
audient, vel, loquentem Dominum; vel, veros Pro-
phetas.

4. *Et cor stultorum*; ita P. Calv. sic Ch. *וְכַדְמָדְרִי* ¶
Inconsideratorum, JT. Pi. *temerariorum*, Ca. Ang. Heb.
10 *festinatorum*, i. e. præcipitum: *præcipitanter agentium*,
M. Ti. sim. Mo. Stultorum est, præcipitanter agere.
Infirmorum, o. *imbecillum*, Ar. ¶ *Intelliget scientiam*,
ita Mo. M. JT. Pi. &c. *וְיִשְׁמְרוּ לְמִשְׁפָּט יְהוָה* ¶ *Intelliget ad intel-*
ligendum, vel *cognoscendum*, V. Angl. Intelligendo so-
lidam adipiscetur scientiam; Neh. 8. 3, 8, 12. *Inten-*
tum erit ad scientiam, P. *discet intelligere*, Ca. [Sensus
loci,] Etiam qui tardissimo sunt ingenio Dei magni-
tudinem intelligent. Stulti, tum Judæi, tum Gen-
tiles, non nisi mendaciis affueti, qui prius idola stul-
tæque & inanem philosophiam sequebantur, hau-
rient veram scientiam de Deo rebusque Divinis. ¶ *Et*
lingua, &c. *וְיִשְׁמְרוּ לְמִשְׁפָּט יְהוָה* ¶ *Et lin-*
gua balborum (i. e. vel, Prophetarum, qui, quasi balbi,
rard, hæsitante, imperfectè & obscure prædicabant;
vel, Ministrorum Evangelii, quos Deus creavit ex ru-
dibus gentibus; vel, Apostolorum, qui sermone rudi
erant & impolito; vel, aliorum, nempe Discipulorum,
&c. qui prius, seu balbi, hæsitante loquebantur de
rebus Divinis), *festinabit* (vel, *expedita*, sive *prompta*,
erit, Pi. Calv.) *loqui*, vel *ad loquendum*, vel *ut loquatur*,
candida, Mo. Ti. vel, *nitida*, P. i. e. facunda verba;
vel, *polite*, M. *diserte*, Calv. vel, verba *explanata*, Pi. JT.
Ellipsis subjecti, ut Gen. 42. 30. *dura*: Psal. 12. 4. *mag-*
na; sub. *verba*, vel *res*. Vel, *velociter loquetur elegan-*
ter, Ch. *expeditè & articulatè loquetur*, Ca. *Promptè &*
facundè loquetur Verbum Dei. Non loquitur de rhe-
torica elegantia, sed de sinceritate sermonis, quæ pius
homo disertus est in confessione peccati sui, & laudis
Divinæ. Etiam infantissimi Deum laudabunt. Lin-
gua quæ prius fuit rudis, barbara, incondita, &c. nunc
erit pura, pia, Deoque accepta; Esa. 19. 18. Zeph. 3. 9.
5. Non, &c. *וְלֹא יִקְרָא עוֹר לְנֶבֶל וְכַדְמָדְרִי* ¶ *Sic verito*, retentis vocibus, *Nabal non vo-*
cabitur Nadib, nec *Cilai dicetur Shoa*: ad verb. *Non*
vocabitur amplius Nabali Nadib, &c. *Non vocabitur illi*,
pro, *non vocabitur*. *Nabal* nomen habemus & ge-
nium 1 Sam. 25. 3, 25. *Nadab & Abinadab* in familia
sacerdotali & regia, 1 Sam. 7. 1. & 16. 8. &c. Nec in-
solens est in S. S. ad nomina hominum vulgò nota re-
spicere: ut Psal. 39. 6. *וְכַדְמָדְרִי* ¶ *Totus Abel*
(i. e. mera vanitas) est *omnis Adam*, vel, *omnis Adæ*
progenies. *Non vocabitur* (vel, *diceatur*, Ti. Ch.) *ultra*,
vel *amplius*, (vel, *jam*, Ca. *deinceps*, Sy. Ga.) *stulto* (vel,
^{Ang.} *stultus*, P. M. Di. *Stultos* vocat, qui Deum aut Dei pro-
videntiam non credunt, ut Psal. 14. 1. & 53. 2. Vel,
^{V.} *vesanus*, Ca. *impius*, Ch. sim. JT. *sordidus*, Ti. V. Calv.
vilis, sive *abjectus*, Ga. Ang. *וְכַדְמָדְרִי* propriè est, *homo ne-*
quam, vel *nihil*, *וְכַדְמָדְרִי* nullius nominis, vel *notæ*, ut
explicatur Job. 30. 8. *liberalis*, sive *munificus*, Mo. P. M.
60 Ti. Pi. Ang. (vel, *justus*, Ch. *ingenuus*, JT. *nobilis*, Ca.
princeps, Di. Ga. sic Sy. *וְכַדְמָדְרִי*, adjecto *וְכַדְמָדְרִי*, sign. *li-*
beralem; at a *lutè* positum, *principem* plerumque, si
non perpetuò, designat, quia Principum est liberales
esse, &c. Patebit hoc ex inspectione locorum, Numeri.
21. 18. Job. 34. 18. Psal. 118. 9. & 146. 3. Prov. 8. 16. &
25. 7. &c. ¶ *tenaci*, Mo. (vel, *avarus*, sive *tenax*, sive
parcus, P. M. Ti. Ca. JT. Pi. Di. G. vel, *sordidus* Ga. vel,
qui transgressi sunt verbum ejus, [nempe Dei,] Ch.) *non*
dicetur (vel, *diceatur*, Ch.) *dives*, Mo. P. vel, *fortes*, Ch.
vel, *prodigus*, M. *largus*, Calv. *liberalis*, JT. Ca. Pi. *mag-*
nificus, Ti. *nobilis*, Di. Ga. vel, *magnas*, Ga. *וְכַדְמָדְרִי* pro *no-*
bili fumitur etiam Job. 34. 19. & *וְכַדְמָדְרִי* pro *nobilitate*,
Job. 36. 19. nec alibi reperitur, nisi pro *clamore*. R. Jo-
seph Aben Jachia in præfatione ad Danielelem dicit se
esse *וְכַדְמָדְרִי*, ex nobilissimis *Jehudæ* qui *dominantur in*
exsulem populum. Quod hic *וְכַדְמָדְרִי*, est alibi *וְכַדְמָדְרִי* & *וְכַדְמָדְרִי*.
^{Di.} *titur*, *וְכַדְמָדְרִי*. Vide Luc. 22. 25. ¶ *Vel, dominus*, ut sit
^{G.} dignitatis & officii nomen. Vox *וְכַדְמָדְרִי* alibi non repe-
^{Ga. ib.} ritur: *avarum*, vel *tenacem*, plerique vertunt. Dedu-
^{RS.} cunt

cunt vel à כול, *capere & continere*; quia quæ sua sunt apud se continet & recondit: vel à כלי, *sive כלי, concludere, coercere*; sive quoddam manus occludat, sive loculos: vel, quod malim, ab כלי, *capere, continere*. Ut ergo ab כלי fit כלי *reclusus*; ab כלי, *ער & ער, vigil*: sic ab כלי, fit כלי, *sive כלי, & terminatione Chaldaicâ כלי, sive כלי*; ut כלי *purus*, כלי *extraneus*. Porro, voces כלי & כלי, licet ejusdem ferè notionis videri possint, nonnihil tamen discrepare videntur; ut כלי vilitatem animûmque abjectum denotet, כלי sordes, seu sordidam tenacitatem: nam & apud Rabbinos כלי pro tenacitate usurpatur*. [Alii locum sic reddunt,] *Et non ultra, sive in posterum, dicent stulto ut princeps sit, sive ut principatum gerat; nec ultra dicent ministri tui, Tace, o. Ar. Voce כלי, quæ fraudulentum sign. denotari putarunt o. ministrum aliquem qui fraudulentus erat; &c. כלי verò, quod & clamare & claudere sign. verterunt, Claude, scil. os, h. e. Tace y. Putarunt o. כלי idem valere quod כלי, desiste, cessa, Esa. 22. 4. 2. [Porro, locum variè explicant.] Expositio hæc est simplicitatis ex certissima veri notitia profectæ: Verè, inquit, discernent spiritus, & verè ac sincerè agent Christiani, ac proinde malum malum, & bonum bonum, appellabunt*; & mala fucata à verè bonis, & hypocritas à sinceris, dignoscent. Vide Act. 8. 22, 23. 1 Cor. 12. 8. &c. b. Falsis prophetis aliisque omnibus adulatoribus amotis, כלי veritatisque passim obtinebunt c. Plerique tamen & optimi Interpretes de dignitatibus officiisque politicis interpretantur d. Sensus est, Quando corruptum Regni statum in populo meo restaurabo, non nisi idoneos ad clavum reip. adhibebo: non continget amplius stulto iste honos ut Princeps vocetur; neque avaro, ut nobilis dicatur. Id longè melius cum præcedentibus convenire videtur, quàm si כלי munificus, & כלי liberalis, vertantur: sed & cum sequentibus, ubi stulti indoles ac mores sic describuntur, v. 6. & avari, v. 7. ut ambos ad magistratum gerendum jûsque dicendum ineptissimos esse appareat*. Omnia, inquit, sic restituentur in suum ordinem: virtus in pretio erit, ideòque vitia deteguntur, nec, sicut antea, pro virtutibus habebuntur: bonis etiam major permittetur libertas ad cohibendam impiorum proterviam f. Sensus est, Ezechia tempore, maximè post recuperatam valetudinem, boni tantum dominabuntur, nec fraudulentis erunt in honore, sicut sub patre Achazo g, & initio regni Ezechia, quum status politicus nondum constitutus esset. Instantia datur in Shebna dejecto, & Eliacimo substituto, Esa. 22. 15, &c. h. Quum autem hic Esaias de Ecclesiæ reformatione loquatur, ad Christum etiam hæc referenda sunt, cui proprium est, occulta vitia detegere, & per Evangelium in lucem proferre ea quæ prius latebant, &c. i. Hæc quæ de Ezechia dixi longè melius à Christo præstita sunt, qui tales populo præposuit qui eos ab omni errore liberarent*. Sensus, Is erit sub Ezechia & Christo reip. status, ut boni tantum dominantur, non impostores, &c. l. Impius tunc non vocabitur, h. e. non erit, magistratus, &c. m. Non vocari hic sumitur pro, non esse, ut Esa. 47. 1, 5. & contra, vocari, pro, esse, ut Esa. 61. 3, 6. & 62. 12. Matt. 5. 9, 19. Luc. 1. 32, 76. n. & hoc vult Vates; q. d. Nemo deinceps vilis principatum geret, aut sordidus loco honorabili potietur o.*

6. Stultus, &c. כלי נכל נכלה וגו' Nam stultus (vel, vesanus, Ca. sordidus, Ti.) stultitiam (vel, vesanè, Ca. sordida, Ti.) loquitur, P. V. &c. loquetur, Mo. Causas reddit cur bonus Rex neque impiis, neque avaris, mandare debeat magistratus. Impius loquitur impia, & sic multos corrumpit P. Quàm indigni sint principatu fatuus & parvus, hoc versu & seq. ostendit; vel certè, unde dignosci possint, nempe ex fructibus q. Ostendit tales honore & potestate suâ abufuros ad suum & Regis dedecus, &c. Vide Esa. 22. 18. Hinc Moses avarum magistratu arcet, Exod. 18. 21. Significat Christum ostensurum qualis quisque sit; ejusque vitam patefaciendo, ostensurum qualis sit animus t. Apparebit statim quis stultus sit comparatione sapientum, quorum magna tunc erit copia, qui etiam stultos redarguent. Verba stulti, sive ille sit Princeps, sive propheta vanus, non sanâ existimabuntur, ut antea; sed, ut fatua re-

vera sunt, sic & reputabuntur*. Al. Sed stultus (vel, San. flagitiosus, JT. sub. dicitur qui, Pi. sim. JT. ex v. præced. ut Job. 14. 5. & 24. 19. 2.) stultitiam (vel, flagitium, JT.) q. in loquitur, Pi. ¶ Et cor, &c. כלי יעשה און. Et cor Ang. ejus facit (vel, faciet, Mo. Ang. concinnat, Ti.) iniquitatem, P. Mo. &c. vel, vanitatem, M. Ti. i. e. machinatur ut admittat impietatem: nihil aliud cogitat quàm de injuria inferenda y. Nulla Religio cum ab injustis factis v. prohibet. De nexu Religionis & justitiæ vide quæ congestimus de J. B. & P. 2. 45. 2. Al. cujus (vel, & cujus, Pi.) z. G. animus efficit, &c. JT. vel, machinatur, &c. Pi. ¶ Ut, &c. כלי יעשה און. Ut faciat (vel, exercendo, JT. Pi. agendo, Ca. ut agat, Ti.) hypocrisin, sive simulationem, M. JT. Pi. sic Mo. Ang. vel, simulatè, Ti. id est, dum se bonum piûmque simulat a. Vel, sceleratè, Ca. vel, impietatem, P. sive prophanitatem, Angl. Ga. ex collat. membri seq. b. [Id enim כלי esse, fusè dictum ad Esa. 9. 17.] b. Ang. ¶ Et, &c. כלי יעשה און. Et loquatur (vel, loquendo, Pi. proloquendo, JT.) contra Dominum (vel, in Deum, JT. de Deo, Pi. M.) errorem, P. M. Ti. JT. sim. Mo. sive errationem, Pi. i. e. verba erronea c: vel, doctrinam v. falsam, quæ homines aberrare facit à via salutis*. Negat Dei providentiam, &c. f. Ut à Jova deerretur suadendo, Ca. Verum non de Ministris agit, sed de Magistratibus, injustam sententiam pronunciantibus contra Verbum & præscriptum Dei g. ¶ Et, &c. כלי יעשה און. Ang. Ad exinanendum (vel, exinanendo, Pi. exhauriendo, JT. Ca. Ti.) animum, vel animam, esurientis, sive esurientem, Mo. sic M. &c. Id est, subtrahendo sanam doctrinam, &c. h. Vel, ut spoliaret egentem i. ¶ Et potum b. Pi. sitienti auferat] Simil. M. P. Mo. &c. Id est, nemini i. G. sim. parcat k. Ang. 7. Fraudulenti, &c. כלי נכלי רעים. Et (vel, Equidem, Ti. Porro, P. Verò, M.) tenacis, vel avari, vel parci, vasa (vel, arma, M. Ti. V. Calv. mensura, G. vasa mensuræ, P. instrumenta, JT. Ang.) mala, JT. P. vel, pessima, M. Ti. sub. sunt, P. Ti. Calv. sim. M. vel, dicuntur, JT. Imò tenax dicitur cujus vasa mala sunt, i. e. qui falsâ doctrinâ aut impiis sermonibus damnum dat proximo, sicut homo avarus damnum dat per vasa fallacia, in emendo, majora, in vendendo, minora adhibens. Paronomasia hic est inter voces כלי & כלי. Jam alterum malorum in rep. fontem describit m. Per כלי hic intelligunt, vel. 1. mensuras quibus avarus utitur, quæ malignæ sunt & diminutæ n. Sed non agit de infistoribus aut mercatoribus, sed de Principibus o. Vel, 2. judicia, voce mensuræ metaphoricè hic significata p; vel, technas subdolas quibus judices judicium pervertunt, quas sic vocat, alludens ad opificum instrumenta q: omnes astus & fraudes quibus avari incautos homines in suas nassas impellunt. Vel, 3. ministros & officiales, (qui sunt instrumenta animata, Aristot. Polit. 1. 3.) quorum ad judicium corrumpendum operâ abuti solebant. Ità ratio est cur viles isti à magistratu arcerentur, &c. f. Non disputat hic quales sint avari; sed patefaciendos sub Christo significat, nè amplius fallant aut imponant t. Calv. ¶ Ipse, &c. כלי יעשה און. Ipse (vel, qui, JT. Pi. vel, Nam, M.) versutias (vel, scelerata consilia, JT. Pi. Ti. sim. M. P.) consuluit, Mo. vel, init, JT. Pi. Ti. cogitat, P. excogitat, M. consulit, i. e. meditabitur v. Invenit com- v. V. menta vafra*. [Ca. hæc verba cum præced. sic vertit, v. G. Avarus autem, malis præditus artibus, flagitiosa decernit.] ¶ Ad, &c. כלי יעשה און. Ad corrumpendum, sive perdendum, (vel, ut circumveniat, M. Ti.) afflictos, vel pauperes, (vel, humiles, JT. simplices, M. Ti. homines miseros, i. e. כלי, ut legunt Masorethæ y,) in eloquiis falsitatis, Mo. vel, verbis mendacibus, P. M. &c. ¶ in alloquendum egnum judicio, Mo. ¶ loquatur (vel, loquendo, Angl.) contra pauperem, sive pauperes, in judicio, P. M. Calv. Angl. Ellipsis & s. contra, ut v. 2. & s. in z. Vel, & (repete, ad corrumpendum) z. Ang. judicium, quum pauper loquitur, non curans quid dicit a. x. Q. in Vel, & tum etiam cum pauperi jus dicit, Ti. cum alloquitur pauperem in judicio; i. e. cum ut judex pauperem interrogat b. Vel, etiam (vel, idque, Pi.) quum egens c. G. eloquitur jus, JT. sic Ang. Gal. id quod juris est, Pi. id est, cum justam habet causam, & jus suum repetit c. Potest c. Me. sim. locus sic verti, ad corrumpendum afflictos verbis mendacii, San. ¶ quum loquitur pauperi jus: ut כלי יעשה און referatur ad כלי

לחבל, & sensus sit, avarum ad verba pauperis non attendere quæ pro sui defensione profert, sed, quicquid tandem pauper dicat, eum jus pervertere d. Inopes falsis verbis circumveniendo, pauperesque damnando, Ca.

8. Princeps, &c. נָרִיב נָרִיב וְעַל יְהוָה יִשָּׁע נָרִיב יִקוֹם] Et (vel, At, P. Ca. Di. Calv. Ang. sim. Ti. JT. Pi. Porro, M.) liberalis, sive munificus, (vel, ingenuus, JT. nobilis, Ca. princeps, For. G. ex Vulg. Di. sub. erit, G. vel, dicitur, Pi. sim. JT. qui, G. JT. Pi.) liberalia (vel, nobilia, Ca. generosa, G. vel, consilia munifica, Pi. five, de munificentia, M. five, ingenua, JT. five, benefica, Di.) consulit, P. sim. Mo. M. Ti. vel, cogitabit, G. decernit, Ca. agitabit, Calv. agit, i. e. nihil aliud cogitat quàm liberalitates *: inibit, Di. inibit, JT. Pi. Ga. h. e. inire debet; id quod uterque ille, vilis & sordidus, nunquam facturi sunt. Ità cohæret cum præcedentibus, ostendendo quænam Principem nobilemve consilia studiæque deceant. Forma indicativa hîc officium denotat, ut Esa. 26. 9. discunt, i. e. discere debent; Mal. 1. 6. honorabit, i. e. honorare debet f. [Reliqua sic vertunt,]

9. (vel, quia; copulativa pro causali, ut Esa. 64. 5 *) ipse propter liberalitates, vel liberalia, sive beneficentias, sive munificentias, P. Mo. M. V. Di. (per liberalia facta, Ti. liberaliter agendo, V. Calv. nobilitate, Ca. in generosis actionibus, G. vel, per principe digna, Ga. vel, pro rebus principe dignis, Ga. ex Deod.) consurget, P. vel, clarus surgit, Ti. ascendit ad dignitatem, M. simil. V. evehitur, Ca. consistet, vel stabilietur, Ga. vel, stabit, Mo. Ga. ex Deod. Ang. Di. sed tum in officii notione accipio, pro, stare debet. Ità π usurpatur Ps. 94. 16. Quis stabit mihi, &c. ? Vel, perstabit, G. vel, progredietur, Calv. Al.

quique munificentia (vel, rebus ingenuis, JT.) infistit, Pi. [Sensum quod spectat,] Est argumentum ἐξ ἐπιμνηστικῆς. Nam נָרִיב Princeps à generositate nomen habet. Generositas intelligenda, animi virtus ad benefaciendum quamplurimis h. Princeps quem daturus sum populo meo, quique Principis nomen merebitur, benefica consilia inibit: quocirca evēti non poterit, sed immotus firmusque consistet, quia bene de aliis meritis fuerit i. Princeps, nempe Ezechias, vel Christus k, ea decernet & perficiet quæ Principem decent, & quæ reipub. stabiliunt; impios submovebit, pios substituet, &c. i. Princeps regalia, sive magnifica, sive digna rege, consultat, sive cogitat, & super ipsis consistit, seu stat. Loquutio est qualis illa Pauli, In hâc esto, i. e. firmus permanet, & ab his nē discedet, sed his insiste, & studiosè persequere. q. d. Id consultat, quomodo omnibus profit, nemini noceat, &c. Tales Reges & rectores plurimos effecit Spiritus Christi, &c. Nec tamen prædicat hîc Propheta quid in Regno Christi futurum esset, sed potius mores Principis breviter depingit m. [Alii veritum sic reddunt,]

Justi autem veritatem cogitant, & ipsi super veritatem suam consistent, Ch. At verò sane religionis viri meditantur prudentiam; atque hujusmodi consilium perdurabit, Ar. Magnus verò magna molitur, idēque magnis rebus infistit, Sy.

9. Mulieres opulente; ità P. נְשֵׁי שְׂמֵנִית] Tranquilla, sive quiete, Mo. JT. Ca. Pi. V. For. securæ, vel insolentes; metalepsis; eò quòd tranquillitas homines reddit securos atque insolentes n. Opulente atque otio deditæ, Ti. tuto sedentes loco, M. Est hæc alterius argumenti propheta; transit enim ad cladem Hieros. per Romanos o. Transit ad dissertationem de calamitatibus ante prædictam Statûs confirmationem venturis, præmittens hanc exhortationem, &c. P. Judæos provocat ad resipiscentiam, ut antevertant judicia severissima, quæ antè denunciaverat Deus, & hîc summam complectitur q. Ut Judæi, ante prosperitatem suam sub Ezechia, multa per Assyrios passi sunt; ità Ecclesia, priusquam per Christum accepit summa illa bona, &c. ingentes calamitates passa est, &c. r. Mulieres hîc intellige, vel, i. propriæ: quas alloquitur, quia illæ tum tranquillè vivebant & securè, nec, ut viri, futura mala prævidebant; tum etiam eisdem culpis implicite erant: præcipue foeminas aulicas †: vel, mulieres oppidorum Judææ, quæ erant præter Hierosolyma. q. d. Non modò virorum, sed & foeminarum, clades erit v. Vel, 2. viros istius Statûs; sic dictos, quòd effoeminati essent. Vide Esa. 3. 12. & 19. 16 *. Vel, 3. urbes, vel oppida †; h. e.

eorum incolas *. Vide Jos. 15. 45, &c. Lam. 3. 51. Mulieres dicuntur civitates; filia, loca minora b. Sed hoc subtilius c. ¶ Surgite] Ità Mo. P. &c. Scil. ad exhibendum honorem Verbo Dei d: sic enim solebant. Vide Jud. 3. 20 *. & in Gen. 49. 33 f. Surgite, de lectis, in quibus tranquillè recumbitis, ut 2 Sam. 11. 2: vel, Excitate vos ex fomno securitatis: vel, Sepositis rebus aliis, attendite diligenter ad ea quæ dico, ut Numer. 23. 18 g. ¶ קוּמְנָה] Agite, V. Est particula hortantis h. ¶ Filia, &c. בְּנוֹת בִּשְׁחֹרָה] Filia (vel, femina, JT. Pi. Ca.) confidentes, Mo. P. &c. vel, confiderenter habitantes, M. securæ, JT. Pi. Ca. quæ securè vivitis i. Filia, i. e. pagi, seu vici k.

10. Post dies, &c. יָמִים עַל שְׁנֵי] [Variant.] Dies (vel, Diebus, Di. Diebus aliquot, M. vel, Aliquantò, Ca. vel, Anno, V. Anno dierum, Pi. Q. in Angl.) super, sive supra, (vel, ultra, M. post, Ca. V. ad, San.) annum, Pi. Ti. V. For. &c. anno, Mo. i. e. Non uno anno, sed multis l. Dies, pro annis, more Scripturæ m; ut Exod. 13. 10. Num. 9. 22 n. Annis multis continentibus, JT. Pi. videlicet 70 annis, quibus duravit captivitas Babylonica o: ut ostendit præfinitio temporis infra v. 14. & 15 *. Al. Post annum & aliquot dies. Ità enim indefinite accipitur nomen יָמִים, præsertim cum nominibus temporis certi: ut Jud. c. 19. v. 2. fuit ibi dies quatuor menses; 1 Sam. 27. 7. dies & quatuor menses, &c. Videtur hîc designari unius anni spatium: q. d. Post dies, quibus completur [sive consistit] annus. Nec obstat si paucos dies anno addas, quum hi complementum anni, & quasi cumulus quidam, reputantur p. Al. Post certum aliquod tempus à me definitum, sed quod vobis definite nolo explicare q. Post longum tempus, quo scilicet dies addentur diebus, & anni annis †. Significat calamitatem diuturnam fore, & post unum annum novas ærumnas expectandas esse *. Q. extendunt hoc ad ultimam Judæorum desolationem r. Al. Intra triennium, ut Esa. 29. 1 †. Al. Intra annum & dies aliquot, Di. ex Gal. sim. For. Angl. sive paucos, ut Gen. 24. 55. sive multos, sed intra biennium, ut 2 Par. 21. 15, 19 t. Intel-

ligo de Assyrio, qui paulò post vastavit Judæam v; ad cujus adventum, ab hac prophetia, annum & aliquot dies intercessisse crediderim *. Dies anni, o. Diebus anni unius, Sy. Diebus enim cum annis, Ch. Sed præcipua dubitatio est, num hæc prophetia docet quando incipiet, an verò quamdiu durabit, hæc calamitas v. Sunt qui prius putant, & hinc colligunt, prophetiam hanc exhibitam esse circa 12. annum Ezechia, duobus nimirum annis ante Assyriacam invasionem, quum omnia tranquilla videbantur, 2 Reg. 18. 7, 8 z. Sed malim, cum aliis, tempus durationis intelligere, ut significet eam duraturam supra annum, & propè biennium, sed non ultrà. Id historia confirmat. Nam Ezechia regnavit tantum 29 annis, 2 Reg. 18. 2. Assyrius Judæam invasit anno 14. Ezechia, 2 Reg. 18. 13. nec multò post ejus discessum promittit ei Deus additionem 15 annorum. Quare non ultra biennium durare potuit illa calamitas *. ¶ Conturbabimini, &c. מִיָּד יִתְּרָבְּבוּ] Pa-

vebitis, P. exhorrebitis, Ca. commovebimini, JT. Pi. V. Vel, i. irā; i. e. irā justam causam habebitis b: vel, 2. metu c: vel, 3. aliā re d. ¶ Consummata, &c. נִשְׁלְּמָה] Quia (vel, Quando, ut non causam, sed tempus, conturbationis designet *), defecit, M. deficiet, Ti. ¶ Colledio] Ità Mo. P. &c. sub. frugum, M. P. Ti. Angl. ut Mic. 7. 1 f. i. e. messis, quæ συγκομιδή Græcis dici solet g. Heb. אֶתְּרָה ¶ Non, &c. בְּלִי יְבוּאָה] Non (vel, nequaquam, Ma.) veniet, Calv. sic JT. Pi. &c.

11. Conturbamini, &c. מִיָּד יִתְּרָבְבוּ פְּשׁוּטָה וְעִרְבָה] Contremisce, (vel, Commovete vos, P. sim. JT. &c. Contremiscite, M.) confidentes, Mo. &c. (vel, securæ, Ca. simil. M.) exue te, Mo. (vel, exuite, sive exspoliare, vos, P. M. sic Ca. JT. Pi.) & nuda te, Mo. (vel, nudate vos, JT. Pi. P. &c. vestibus, vel pretiosis h, vel ordinariis i; vide Exod. 33. 5 k.) & accinge te (vel, denique accingimini, JT. vel, & accingite saccum, sive saccos, M. Pi. sim. P. &c.) super lumbos, Mo. Pi. Ad operas ancillares vosmet parate. Verba hæc, עִרְבָה, פְּשׁוּטָה, וְעִרְבָה, sunt vel, i. infinitivi l, cum ¶ paragogico m. Sic nos Lusitani infinitivo utimur ob rei atrocitatem, &c. Eja exui, flere, ejulare, &c. q. d. Non alterius negotii

gotii tempus est. Ità hinc, *Trepidate, tranquilla*: instat enim tempus quo nihil aliud videbitur quam conturbatio, exspoliatio, denudatio, &c. nam & pro nominibus accipi possunt infinitivi. [Ti. locum sic reddit, Imminet confidentibus & securis turbare, exspoliare, nudare, & accingi lumbos.] Vel, 2. imperativi foeminini, (de foeminis enim sermo est,) per syncopen litera, pro, *commoveamini*, *exuite*, *nudamini*, (ut habeat formam ab *ע*, cum aliàs *ע* sit nudari,) *accingite*: ad imitationem videlicet Chaldaismi, in quo Jerem. 9. 20. est *שמעו* audite, foem. pro *שמענהו*.

12. *Super*, &c. *על שרים סופרים* Super (vel, Propter, JT. Pi. sic V. vel, Ad, Ti.) ubera plangentes, Mo. Pi. Ti. sub. erunt, Pi. vel, plangent, P. plangent, JT. Pi. Id est, vel, 1. propter lactentes & liberos. Hinc, benedictiones uberum—Gen. 49. 25. & ubera arentia, Of. 9. 14. P. Seneca Troadibus, *Tibi maternis ubera palmis Laniata jacent*. Vel, 2. propter agros & vites, (ut Propheta mox exponit,) quæ sunt velut duo ubera ad alendum incolas. Hinc terra illa lacte fluere dicitur, Ezech. 20. 6. q. d. Ob sterilitatem agrorum, qui antea erant fertiles. Vel, 3. propter penuriam lactis mulierum, præ fame. Potest verti, *Ob ubera plangentia*, ut Of. 9. 14. *ubera arentia*. Mallem sic, *Super pectora sua tudentes*, ut mos erat in luctu. Vide Luc. 18. 13. *Ubera*, pro pectore, ut nos *pectus* dicimus, pro uberibus. [Ca. hæc verba connectit cum fine versûs præced. & locum sic reddit,—& succingite latera, v. 12. *Lugubresque mammis*.] *Super*, &c. *על שרי חמר* Super (vel, propter, JT. Pi.) agros desiderii, Mo. vel, desiderabiles, Pi. &c. i. e. propter eorum defectum, spoliū & damnum. Vide Lam. 4. 9. *Super vinea*, &c. i. e. Super tot vinetis. [M. totum versum sic reddit, *Sicut super ubera arentia infantes plangunt, sic super agros desiderabiles & super vitem frugiferam plangetis*.]

13. *Super* (vel, Ob, V.) humum (vel, terram, V. &c. vel, Nam in humo, Pi. vel, In terra, JT.) populi mei (i. e. super fundos suburbanos apud Hierosolymam,) spina, &c. *קוצ שומר העלה* Spina vepri (vel, senica, JT. vel, & vepri, P. M. &c.) ascendet, Mo. P. &c. vel, exerescet, Ti. sim. Ca. Pi. ob summam vastationem & solitudinem. Abruptè hinc transit Propheta à vastatione mox per Assyrios faciendā, ad aliam longè majorem & diutius duraturam, nempe per Chaldaeos. Similis est transitio Esa. 7. 16, 17. *Quantò magis*, &c. *על כל ביתי כשש קרה עליה* [Variè reddunt.] *Ustio in omnibus domibus latis, in urbe exultabunda*, JT. Sic accipimus vocem *על* ut supra 3. 24. [ubi fusè dicta vide,] adducti fide historiarum 2 Reg. 25. 9. *Eriam* (vel, imò, Pi. Ang. quinimo, Ca. nam &, For.) in omnibus domibus latis, sive gaudio deditis, (vel, voluptuosus, Ca.) & civitate exultante, M. simil. Pi. vel, *urbis exultabundæ*, Ca. *Quantò magis super omnes domos gaudii* (i. e. amoenas villas,) *civitatis exultantis*? G. ex Vulg. Heb. *oppidum exultans*: per enallagen, & omissionem copulæ. Sensus est, & super omnia oppida plena nunc lætitiæ. Quia, vel Nam, super (vel, propter, V.) omnes domos gaudii, (i. e. quæ plenæ erant lætitiæ,) sub. & P. vel, & propter, V.) civitatem exultantem, sub. ascendit, P. vel, sub. iugebunt, V. In domibus, i. e. in areis ubi steterant istæ domus quæ à Babyloniis fuerant combustæ. Vide 2 Reg. 25. 9. & 2 Par. 36. 19. Non video cur ità se torserint Interpretes, quum ipsa verba ut jacent liquidum satis sensum præ se ferant, hoc modo, *Super terram populi mei spina, sentis ascendet, quia propter omnes domos gaudii civitas exultabunda est*. q. d. Ferre diutius non potest Deus hujus civitatis luxum & petulantiam. Omnes domus plenæ sunt gaudio, hinc tota civitas exultabunda. Hæc desolationis causa erit, quæ spinas & sentes proferet. Urbem hinc intelligunt vel, 1. Samariam; vel, 2. Hierosolymam.

14. *Domus*, &c. *בית ארמון* Quia, vel Nam, palatium (i. e. vel, Regia; vel, palatia, sive ædes magnificæ, magnatum, ut vox collectivè sumatur: vel, domus sanctuarii, Ch.) deseretur, JT. simil. P. M. Pi. &c. vel, dimissum est, Mo. Domus enim dimissa est, G. ex Vulg. Vacabunt villæ. Quia palatia disjecta, Ti. Ità verbum *עזבו* sumi volunt Ezech. 31. 12. Vide Esa. 33. 23.

Multitudo (vel, Turba, Mo. vel, Strepitus, M. JT.) urbis relicta est] Sim. P. Pi. &c. Oppida illa erunt vacua. Multitudo erit sine capite, nec Regem defensorem habebit, nec Principes. Tenebra, &c. *חשך* [Musc.] *היה כער מערות וגו'* Arx (vel, Fortalitium, M. sim. Ca. Locus altus, Mo. Clivus, JT. Pi. Turris, Calv. vel, Ophel, Angl. ut sit nomen loci intra Hierosolymam: quanquam & al. Ophel fuerit in Samaria, 2 Reg. c. 5. v. 24. De Ophel vide 2 Par. 27. 3. & Neh. 3. 26. Vel, Turres, Ti. G. Munitiones, Ang. singulare collectivè: & munitio, P. sim. M. &c. (fortalitium, Mo. vel, exploratoria specula, JT. Pi. vel, propugnacula; Ti. castella, G. turres, Ang.) erit (vel, fuit, Mo. vel, redigentur, Ti. sim. M.) in speluncas, &c. P. sub. animalium, M. vel, sicut spelæa ferarum, G. quas solæ feræ incolent; urbibus nempe dirutis, & populo in captivitatem abducto.

15. *Donec effundatur* (vel, infundatur, JT. Heb. denudetur, Pi. Angl. ut Esa. c. 3. v. 17. h. e. reveletur, vel perspicue effundatur, vide Esa. 52. 10. b.) *super nos spiritus* (nempe Spiritus Sanctus) *de excelso* Ità M. P. Mo. &c. Hanc concionem, sicut alias, concludit promissione restitutionis populi Dei. Donec amor Dei erga nos appareat, ut Esa. 30. 18. Donec Deus gratioso Spiritus sui afflatu nos restituat, sive, 1. sub Ezechia; sive, 2. reducendò à Babylone; sive, 3. tempore Messie, quando Spiritus ille copiosè effundetur. Vide Joel. 2. 28. Zach. 12. 10. Nam hæc singula comprehendere possit, & temporalis restitutio typus erat spiritualis. Spiritus hic opponitur spiritui soporis Esa. 29. 10. Loquitur de vastitate Judææ gentis, à Sennacheribo incipiendā, quam aliæ super alias secutæ sunt calamitates: Babylonica captivitas; post reditum à Babylone, urbs primùm à Ptolemæo Lagi filio, deinde ab Antiocho, capta vastatæque, deinde à Pompeio, deinde ab Herode & Sosio, & postremò à Tito funditus everfa æquatæque solo: Atque interea venit Christus, (sub cuius tempus hæc vastitas absolvenda erat,) qui suos Sacro spiritu desuper afflavit, incultumque locum redegit in Carmelum, & contrā: h. e. extraneos, qui inculti & à vera Religione erant alieni, coluit Evangelio; Judæos autem, qui erant Carmelus, h. e. Legis oraculorumque disciplinā culti, (nam Carmelus locus erat cultus,) redegit in sylvam, dum ab eis Regnum transfudit ad gentem quæ fructum ederet. Atque ità manet tum incultum tum culto loco justitia; h. e. sive quis barbarus sive Judæus sit, huic ad Christum patet aditus, ut per fidem justus innocensque, & porro felix, fiat. Huic autem Carmelo, h. e. Christianorum civitati, non erit metuenda malorum grando; jacebit enim urbs in humili planoque loco. Erunt Christiani humiles, modesti, Christi præsidio tuti. Quæ autem mala accident, ea accident in desertum sylvæ, h. e. alienis, & Evangelii culturæ non æquatis. [Ità hunc versum cum sequentibus explicat, quæ sine sensus injuria divelli non poterant.] Inter minas consolationem Judæis proponit, nè desponderent animum. Ostendit, Deum, licet severum, fœderis tamen sui memorem esse, & spem salutis illis relinquere. Tertia hæc capitis pars, in qua describuntur bona piis eventura quum exstiterit plenitudo temporum. Sunt autem duo bonorum genera proleptice hoc versu posita: 1. communicatio Spiritus & virtutis Dei in Christo; 2. effectus sanctæ hujus communicationis, bonis salutaris, & improbis capitalis. Et (vel, Tunc, Pi.) erit (vel, ponatur, Calv. redigatur, JT. redigetur, Pi.) desertum in Charmel, (vel, in arbum, JT. Pi. in agrum cultum, Calv.) & Charmel (vel, arbum, JT. &c. [ut in priore membrò,]) in saltum (sylvam, Mo. pro sylvam, Pi. sim. JT. instar sylvæ, Calv.) reputabitur Ità Mo. sic Pi. &c. vel, reputetur, JT. Ang. i. e. sit instar sylvæ. Explica ut supra 29. 17. Significat urbes quæ sunt ut desertum absque arboribus frugiferis fore sicut Charmel, qui est mons plenus arboribus fructiferis & agris. Alii vertunt, Desertum quodvis in agrum feracem, & ager ferax in sylvam, reputetur, i. e. tandem fiat similis sylvæ pomifera & horto amœnissimo. Ità in bonum accipiunt: quod coactum videtur. Sensus, Desertum, &c. i. e. Corda electorum, naturā sterilia quoad bona opera, fertilia fient; & arbum, &c. id est, hypo-

hypocritæ, qui videntur esse fertiles & apti ad bona opera, manifestabuntur quod sint arbores sylvestres P Pius, qui prius horridus videbatur, fit tanquam excultus & ferax ager; & impius elatus, qui prius videbatur esse cultissimus, horrescet. Prius itaque **לְרַחֵם** in bonum, posterius in malum, sumit: quod etiam coactum videtur. Forſan **לְרַחֵם** in **לְרַחֵם** possit esse tertii casus, ac verti, & *arvum sylvæ reputabitur*, eadem phraſi ac ſenſu cum v. 5. non *vocabitur stulto* (i.e. stultus) *ingenuus*, ita hic, *arvum sylvæ*, &c. i.e. sylvæ reputabitur arvum: ſic ut **לְרַחֵם** ſubjectum enunciationis denotet, **לְרַחֵם** prædicatum; ſitque idem quod aliis verbis in priori membro dixit, *Erit desertum in arvum*. Non dicit, quod exſpectaret carnalis Judæus, *Civitas reedificabitur*, &c. ſed, *Spiritus de cœlo miſſus desertum*, h. e. inopes Gentes, fecundavit, &c. & Carmel, h. e. Iſraelitas ſecundum carnem, in sylvam redegit, & habitationem ferarum. Intelligant ergo Judæi, ſpiritualem eſſe reſtaurationem, & jam cum Dom. advenit, & Judæam vaſtatam fuiſſe, & mundum ſpiritaliter reſtauratum. Quod ſi adhuc protervire velint, conferant Eſa. 29. 17. ubi hæc ipſa de Judæis manifeſte dicuntur †.

16. *Et habitabit in ſolitudine* (i. e. in illis qui olim desertum erant) **יִשְׁכְּנוּ** *judicium*. Ubi prius fuit desertum, ibi habitabunt hominēs, & fiet judicium inter eos; & [ut in ſeq. verſu] propter opus juſtitie, erit pax. Deus Aſſyrios illos graviter punit. Vocat illos **לְרַחֵם** ob id quod fuerunt, nempe elati, ut montes ſylvoſi. ¶ *Et juſtitia in Chamel*. In novo videlicet Carmel, qui olim erat desertum. Hæc eſt nova Jeruſalem. Al. Bonitas Dei ſe aperiet erga Judæos, qui fuerant velut terra humilis. Sensus verſus, Juſtitia erit in omnibus terræ partibus; in desertis, (quæ ſylvis conſtabant, & planitiis, ubi paſcebantur pecora, 1 Sam. c. 25. v. 15, 21. Luc. 15. 4. & oppida erant, Luc. 1. 39, 40, 80.) & in Carmel, ſive agris, qui vel arati erant, vel vineis, olivis, &c. conſiti. Erunt homines juris amantes atque juſtitie, Ch. in V. Tum Judæis, tum barbaris, ad juſtitiam Chriſti aditus patebit. De regno Ezechie ſic vaticinatur, ut omnia in regnum Chriſti, ceu finem & complementum, conferat.

17. *Erit opus* (vel, factum, ſive factura, For. ſic Belg. i. e. effectus d.) *juſtitie pax* i. e. Proſperitas, cujus & cauſa, & pars præcipua, eſt pax; quo nomine intelligitur ſalus & omnimoda felicitas. ¶ *Et cultus, &c.* **וְעֹבְדֵי הַקֹּדֶשׁ יִשְׁכְּנוּ** *Et cultus* (vel, & opus, M. P. vel, effectus, Pi. ſic Ca. effectus, inquam, V. JT. & proventus, G. Heb. labor, ſeu operatio, Pi.) *juſtitie* (ſub. eſt, For. vel, erit, Pi.) *requieſcere*, Mo. Glaſ. (h. e. requies, infinit. pro nomine; quia nomen **יָשָׁן** ſequitur h. vel, tranquillitas, M. P. Ti. Ca. &c.) & *fiducia*, Mo. vel, ſecuritas, M. P. Ti. &c. in mentibus ſcilicet hominum. Dei bonitas nobis pariet pacem & ſecuritatem. Tranquillitatem habebunt tum externam, quæ à bellis & tumultibus quieſcent, tum mentis, quæ in Deo fident, &c.

18. *Et* (vel, Nam, JT.) *ſedebit* (vel, reſidebit, JT. Pi. manebit, Ca.) *populus meus in pulchritudine, &c.* **וְיָשָׁן בְּיָמֵינוּ** *In habitaculo* (vel, tabernaculo, P. manſione, Ca. caula, JT. Pi.) *pacis*, Mo. M. &c. (vel, pacata, Ca. vel, in caulis pacatis; ſing. collectivè m.) & *in tabernaculis* (vel, manſionibus, M. habitaculis, JT. Pi. ſedibus, Ca.) *fiduciarum*, Mo. P. (vel, ſecuris, vel tutis, Ca. M. Ti. ſecuriſſimis, JT. Pi.) & *in requiebus* (vel, refrigeriis, M. manſionibus, Ti. habitationibus; nam **יָשָׁן** & quietem, & habitationem in qua quieſcimus, ſignificat n. vel, locis ad quietem, JT. vel, in locis quietis atque, Pi.) *tranquillis, ſive quietis*, Mo. Ca. Pi. vel, opulentis, P. opulentiſſimis, Ti. tutiſſimis, M. tranquilliffimis, JT.

19. *Grando, &c.* **וְיָשָׁן בְּיָמֵינוּ** *Locus difficillimus, quem qui illuſtrare conatur laudem meretur*. Utut grandinet ruente (Heb. *descendente*, Jun.) sylvæ, & depreſſione deprimatur civitas, JT. i. e. Quamvis totus mundus (quem ſynecdochicè deſcribit per sylvam & civitatem, h. e. incultos & habitabiles locos P.) inhorreſcat malis, pii tamen tuti erunt. Sed grandinabit ubi *descendunt in ſaltum*, (h. e. ubi Deus judicia ſua immittit in ſaltum, h. e. in homines ferōs & immorigeros: confer Joſ. 10. 11. Ezech. 38. 22.) & *civitas* (rebellis, nempe Jeruſalem, cum omnibus impiis)

humilis erit in humili loco, h. e. humiliabitur & dejicietur. Confer ſuprà v. 14. & Matt. 11. 23. *Grandinabit autem in deſectu ſylvæ*, (h. e. Alienis, & Evangelii culturâ non æquatis, hæc mala accident t.) *urbe in humili* † Ca. jacente, Ca. Al. *Grandinabit autem grando in ſylvam*, P. ſim. Ti. vel, *Divertet enim grando, quum deſcenderit, in ſylvam*, M. ſim. Calv. *Et grandinabit in deſcendendo ſylvæ*, Mo. *Grandinabit autem in deſcenſu ſylvæ*, V. i. e. Quando grandina verit, non cadet (Deo ita diſponente) ſuper civitatem, nec ſuper ſata, nè ea lædat, ſed in ſylvis. Non fruges lædet, ſed ſterilem ſaltum; i. e. Malos punit, non bonos. Alludit forſan ad illam diſcriminationem in judiciis, &c. Exod. 9. 23—26. Averſet Deus noxas à ſuis, & aliò convertet. Descendat grando, h. e. procelloſa ira, & plaga, malorum omnium agmen, in ſaltum, in quem Carmel, ut antè dixi, mutabitur; i. e. in ſylveſcentem & deſertam ſynagogam; in inſideles Judæos. [Reliqua ſic red- dunt,] & *in humili* (vel, *humilitate*, P. For. *humili loco*, Calv. Mo.) *humilis erit* (vel, *humiliabit ſe*, P. Mo. con- ſidet, Calv. *humiliter deſidebit*, M. *humiliabitur*, For. i. e. permanebit in ſumma humilitate, neque propter illa erit elatior: dejicietur:) *civitas*, Ti. nempe Hieroſolyma, ubi multi mali erunt, in quos tempeſtas deſciet, & quæ per ſaltum intelligitur. Vel, *civitas*, i. e. civitates, ut Eſa. 25. 2, 3. Tunc in locis editis civitates exſtruebant, quò difficilius ad ipſas aditus eſſet. Eam verò tutelam Dei fore dicit erga populum ſuum, ut civitas tuto poterit conſidere in vallibus. Eodem ſpectat hic verſus quò & præcedentes & ſequens, ad demonſtrandum novam rerum ſub Meſſia faciem. Verto, *Et grandinabit in imo ſylvæ, & in planitiem humiliabitur civitas*. Sensus, Ità tum omnia tuta erunt, ut nullus ampliùs ſylvarum & civitatum uſus ſit. Sylvæ ſecuritatem præſtant à grandine, pluvia, &c. denſitate ramorum eos qui in imo ſunt illæſos reddentes: Civitates muris ſuis, &c. ſecuritatem præſtant à latrociniis. At tum hiſ nihil erit opus; quia omnia aded erunt ſecura, ut ipſæ ſylvæ denudatæ in imo ſuo grandinem ſint excepturæ, & civitates in planitiem redigendæ ſine ullo ſecuritatis detrimento. **וְיָשָׁן** *deſcenſus*, à **יָשָׁן**, pro imo, ſive loco inferiori, rectè ſumitur; ſicut **וְיָשָׁן** *aſcenſus*, à **יָשָׁן**, paſſim ſumitur pro loco ſuperiori, ut 1 Sam. 9. 11. Neh. 12. 37. Quod ſi quis **וְיָשָׁן** accipere velit pro deſcenſione paſſivè ſumpta, ut Deut. 28. 52. vertere poterit, *Et grandinabit pro deſcenſione ſylvæ*, i. e. ut dejiciatur ſylvæ. Sensus eſt, Quia nullus ampliùs tum ſylvæ uſus, grandine dejicietur ea; & ſimul in planitiem redigetur civitas. Al. *Et grandinabit* (nempe populus meus, ex v. præc. i. e. inſtar grandinis dejiciet & conſternabit conſcientias impiorum per comminationes in contemptores Evangelii; vide 2 Cor. 10. 4, 5, 6. Heb. 4. 12.) *quum deſcendet in ſylvam*: (i. e. quum Verbo Dei penetrabit in conſcientias reprobatorum:) *in loco humili* (nempe in gehenna; Heb. *in humilitate*, metoni. adjuncti;) *humilis erit civitas*, nempe civitas reproborum, quod in Hebræo inquitur per articulum. Civitas illa ſuperba quæ inſurgit adverſus Deum humilis ab eo reddetur; i. e. Impii in æternum exitium præcipitabuntur. Al. *Grando* (i. e. Ira Dei, ut Eſa. 28. 2. & in Pſalmis ſæpe,) *autem deſcendet ſuper ſylvam*, (i. e. ſuper montes ſylvoſos, nempe Aſſyrios,) & *humilitate humiliabitur civitas*, Babylon. Al. *Quum grandinaverit, deſcendens ſuper ſaltum*, (vel, *Quum Deus grandinavit ſuper ſaltum*, i. e. ſuper terram Judææ, quæ ſaltuoſa erat P.) & *civitas humilis erit in humili loco*, Ang. i. e. Quum Deus humiliavit ſuperbiam Hieroſolymæ, quo fine Deus hoſtem induxerat, tunc populus Dei pacē illā & tranquillitate prædictā fruetur.

20. *Beati qui, &c.* **וְיָשָׁן בְּיָמֵינוּ** *Beati*, vel *Felices, vos* (vel, *O vos beatos*, JT. Pi. ſim. Ti.) *ſerentes ſuper* (vel, *ſecundum*, ſive *juxta*, JT. Bi. For. San. vel, ad, Ti. G.) *omnes aquas*, Mo. JT. Pi. Ti. G. Calv. Di. (i. e. in locis irriguis, & ob id valde feracibus. Vel, in ripis omnium, h. e. multarum, aquarum. Vel, ſuper omnem locum aquoſum, P. vel, in omnem humorem. Hic eam aquam ſign. quā madens terra ſtirpes alit, ut Num. 24. 6, 7. Vel, ſuper ipſas aquas. Oſtendit quanta futura ſit mutatio ubi Chriſtus regnare cœperit.

Prius summa erat vastitas, ut vepres terram contegerent; hic eximiam soli ubertatem deprædicat: q. d. Loca quæ obruebantur aquis erunt apta sationi, nec aqua segetes corrumpet; & pecora [ut in seq.] sine timore jacuræ immittetis in segetes. Et si jam maria, paludes, flumina, inepta sunt & frugum sationi, & jumentorum pastioni; ita tamen rerum omnium facies sub regno Messie in melius mutabitur, ut beati futuri sint qui super quasvis aquas severint, & in quasvis aquas boves agnoscque pastum immiserint. ^amittentes, vel immittentes, (& dimittitis, M. qui immittitis, P. Pi. sub. ed. Pi. Di. Ang. vel. sub. in agrum vestrum, P.) pedem bovis & asini, Mo. Ti. & c. H^s, pro, qui abigitis boves & alinos vestros in segetes vestras, ut illas luxuriantes depascantur. Tanta erit frugum copia, ut etiam jumentis permisceri sitis ibi pasci², citra ullum frumenti defectum². Non modò boves, sed etiam asinos, arasse, constat ex h. l. & ex Deut. 22. 10. Esa. 30. 24. & Joseph. contra Appion. l. 2. b. Apostrophe est ad præcones Evangelii^c; ad Apostolos^d. Cùm Propheta miram illam rerum vicissitudinem, excisionis Judæorum & electionis Gentium, enarrasset sub nominibus Carmeli & sylve, & felicem quandam agri- colationem commemorasset per Spiritum S. à quo justitia propagaretur, & c. & Spiritu vidisset felicem agri- colationis [istius] successum, multitudinem, nempe fide- lium, novum Dei populum, & c. non potuit se conti- nere Propheta, quin sermonem hunc tot mysteriis re- fertum epiphonemate clauderet*. Conclusio est epi- phonematica, quâ Propheta pios cum beatissimis agri- colis comparat, qui agrum optimum coluerint, pro- pter venturam messem^f. Apostolis sanctè invidere vi- detur Jesaias, cùm suos & aliorum Prophetarum labo- res penè inanes experiretur; q. d. O vos felices agri- colas, qui tam uberem terram colitis, & c. Immittere pedem bovis & asini est, terram colere. Frequens est in Scriptura tropus, ut Minister Verbi agricola, & Verbum Dei semen, & corda hominum ager, dicantur^g. O vos beatos, qui seritis (nempe Verbum Dei, confer Luc. 8. 11. h.) super, vel secundum, aquas omnes, Pi. T. & c. (i. e. super omnes populos¹, super omnes agros idoneos sementi^k; in locis irriguis^l, i. e. in cordibus electo- rum^m; vel, ubicunque est humor, i. e. ubi spes est fore ut crescat & alatur, tanquam humore stirpes; q. d. qui Evangelium toto publicatis orbeⁿ:) qui ed immittitis, & c. Ed, nempe in loca illa irrigua, ubi semen quod ibi sevisitis enatum fuerit magnâ copîa: nam in talia loca solent immitti boves & asini ad decerpendum aliquid de herbascante segete. Sensus est, Qui videtis laborem vestrum in ferendo Verbo Dei non fuisse inanem, sed in auditoribus spem magnam fructus esse^o. Vel, qui immiseritis ed, & c. JT. i. e. qui colueritis immisso bove & asino ad arandum. Periphrasis agriculturæ p. Vel, im- mittentes pedem bovis, & c. i. e. prædicatores & opera- rios Evangelicæ messis^q, quò celerius subigantur, aren- tur & colantur. Pedem bovis, & c. i. e. ipsum bovem, & c. Idque facitis [i. e. prædicatis] immittentes bovis asinique pedem, i. e. nullo Judæorum aut exterorum discrimine. Alludit enim ad Mosis præceptum, quò vetat arari bove & asino; hoc est, si præcepti vim penitus consideres, vetat Judæis commercium esse cum reliquis nationibus, tanquam cum dispari genere: quemadmodum Paulus præceptum illud, de non obturando bovis ore triturantis, refert ad rem diviniorem, videlicet ad Ministrorum ali- moniam. Igitur illud discrimin Evangelio sublatum est: felicesque sunt Evangelii Ministri qui omnes, nul- lo, neque docentium, neque docendorum, gentis dis- crimine, docent^t. Verùm primarius & proprius Pro- phetæ sensus hic esse videtur, ut summam terræ ferti- litatem promittat; quæ tamen typus esse possit felicitis successus agri- colationis spiritualis per Ministros Evan- gelii^v. Sensus historico hæc verè & aptè dici videntur de captivo prius, deinde restituto, Judæorum populo, qui post exilium reversi terram seminabunt, quam, li- cèt antè sterilem, Deus jam fecundabit, & c. q. d. O for- tunati qui illud tempus cernent! Sed allegoricè multò melius & illustrius de Ecclesia. Mos est Esaie, ut, ob- lata specie five umbrâ temporis Evangelici, ad illud statim trar. erat vaticinium. Judæorum insuper feli- citas, amplitudo & gloria, & urbis Templique instau-

ratio, typus erat propagationis Ecclesiæ, & c. Nihil ita- que prohibet hæc sensu tum historico, tum mytico, ve- ra esse, & à Spiritu Sancto intenta^x.

* San.

CAP. XXXIII.

- 10 1. **V**æ, & c. "וְיָשָׁרְךָ וְיָשָׁרְךָ" Væ (sub. tibi, Pi.) qui vastas, five spoliar, nec fuisti (vel, quum non sis, Heb. & tu non es, Pi.) vastatus, five spoliatus, Calv. Pi. & c. Hæc concio, comprehensa tribus capitibus, de industria subjecta fuit superioribus omnibus; quia nunc demum singularia omnia judicia omittit, ut transeat ad Regnum Christi, quod post illa adventurum erat^a. Idem subjectum hujus capituli atque præceden- tis. Loquitur de populi Dei tum calamitate, tum li- beratione, & de hostium subversione. Apostrophe ad hostem^b: vel, 1. Nabuchodon^c. vel potius, 2. Assy- rium, five Sennacheribum^d, prædatorem Judææ acer- rimum, & c. ad quem hic redit Propheta*. q. d. O tu prædator Sennacheribe, nonne æquum est te quoque prædam fieri? Vide Apoc. 13. 10^f. Hic tamen typum gessit Diaboli & hostium populi Dei. Videbis autem Prophetam ita historiam persequentem, ut multò plu- ra ejus verba mysterio quàm historiæ aptius accommo- dentur. Quam interpretandi rationem qui non sequi- tur, nunquam, ut ego quidem judico, Prophetas in- telliget^g. Allegoricè Sennacherib est Diabolus^h; de quo Hieron. hæc intelligitⁱ. ¶ Et qui, & c. "וְיָשָׁרְךָ וְיָשָׁרְךָ" Quique perfide (vel, inique, Calv.) agis, quum non ege- rint perfide tecum, Pi. simil. JT. & c. At, inquis, Zedechia perfide egit cum Nabuchod. Ità sanè, indeque colligo de eo hic non agi. Verùm & Ezechas perfide fecit, & c. quia rebellavit, & c. 2 Reg. 18. 7. Respondeo, Ezechas nec coronam ab Assyrio acceperat, nec ei unquam ob- strictus fuerat, quanquam pater ipse, Achazus, ob opem sibi latam, tributum pollicitus esset; quod Eze- cias recusavit solvere, ideòque rebellasse dicitur^k. Ex- tremam hostium crudelitatem significat, quòd etiam immeritos & innocentes, à quibus non lacessiti fuerint, vexarent^l. ¶ Cùm, & c. "וְיָשָׁרְךָ וְיָשָׁרְךָ" Quum desieris (vel, consummaveris, P. sim. V. Ca.) vastare, Pi. sic M. Ti. (vel, esse prædator, five vastator, P. JT.) vasta- beris, P. JT. & c. h. e. Cùm consummaveris cursum vi- ctoriæ, nullum de illa fructum capies, & c. Quum tempus tibi à Domino præfixum exspiraverit, & c. ¶ Cùm, & c. "וְיָשָׁרְךָ וְיָשָׁרְךָ" Quum consummaveris (vel, cessaveris, M. Ti. Pi.) prævaricari, P. M. Ti. simil. JT. Pi. "וְיָשָׁרְךָ וְיָשָׁרְךָ", pro "וְיָשָׁרְךָ וְיָשָׁרְךָ", per syncopen, à radice "וְיָשָׁרְךָ". ¶ Contemnèris Heb. prævaricabuntur in te, Mo. sic P. M. Ti. & c. sub. alii, P. nempe filii tui, tibi jure & naturali & civili obstricti, te interficient, Esa. 37. 38 P. 2. Domine, miserere nostri Dum historiam narrat, obiter, quasi per parenthesis, brevem orationem inse- rit quâ ad Deum usi sunt, deinde ad narrationem redit. Vel, Propheta, cogitans quàm benignè Deus Jerosoly- mam defendisset, optat ut semper talem experirentur Dominum^q. ¶ Esto brachium nostrum, "וְיָשָׁרְךָ וְיָשָׁרְךָ" Bra- chium eorum, Mo. P. Calv. Ti. vel, horum, M. JT. Pi. Du- ra est enallage personæ in "וְיָשָׁרְךָ וְיָשָׁרְךָ", quòd affixum 3. per- sonæ collocetur inter duo affixa 1. pers. Vulgatus ergò mutavit in 1. personam, brachium nostrum^r. [Sic & Sy. adjutor noster, & Chald. fortitudo nostra.] Horum, nempe Jerosolymitanorum^t. Ecclesia pro singulis precatur, & singuli pro Ecclesia tota^u. Forsan Ecclesia istius temporis precatur, ut pro se, miserere—ità pro Ecclesia N. T. quæ præced. cap. à v. 15. usque ad finem descripta fuit, sis brachium eorum—at non tantum eorum, verùm [ut sequitur] etiam salus nostra—ibi rursus pro se^v. [Alii conjungunt cum seq.] Esto brachium eorum qui manè ad te curreunt, Ti. Esto tu, qui fuisti brachium ho- rum, & c. (i. e. vel, 1. eorum qui nos oppresserunt; vel, 2. priscorum fidelium^x, patrum nostrorum^y), etiam salus nostra; Genev. in Di. Ellipsis relativi, ut Esa. 30. 5, 6, 9. & pronomen pro nomine, ut Gen. 15. 13^y. ¶ In manè; sic M. Sy. "וְיָשָׁרְךָ וְיָשָׁרְךָ" Mature, Ca. in matutinis, Mo. P. Angl. Di. i. e. citò, vel constanter, ut Job. 7. 18. Psal.

^a Ang. Psalm. 73. 14. & 101. 8. Lam. 3. 23 ^a: singulis matutinis, JT. Pi. sim. For. quum scilicet te invocabunt tempore sacrificii matutini ^a. Vel, omnibus diebus quibus illuxerit, nos in gratiam recipias. De hac re primo loco agimus; nihil nobis antiquius est tuam gratiam, quæ quidem in singulos dies nobis est necessaria ^b. In omni die, Ch. Per singulos dies: manè, pro die, per synecdochen ^c. Quum quotidie nova nobis occurrant incommoda, quotidie sis brachium nobis ^d.

3. A voce, &c. [מקול רם] A voce (sub. tua, Sy. Ar. vel, A sono, Pi. Ad sonitum, Ca. Ob tumultum, V.) turba, Mo. vel, terribili, G. sim. Ar. Sy. timorū, o. tubæ, [forsan, turba,] Ca. tumultus, M. P. vel, fremitus, Ti. V. five, strepitus, Pi. sic JT. sub. tui, Ti. i. e. strepitus Angeli invadentis, 2 Reg. 19. 35 ^a; vel, quem excitavit ille Angelus ^f. ¶ Ab exaltatione tua; ita Mo. JT. Calv. M. [מרום] Ob (vel, Ad, Ca.) exaltationem (vel, sublimitatem, V. Ca.) tuam, Pi. vel, 1. ut Judicis ^g; quum conscendes tribunal tuum ^h: vel, 2. ut militis seipsum excitantis, & brachium erigentis ad percutiendum ⁱ. Ab exaltatione tui, qui hactenus jacere visus es, Chaldaeis impune grassantibus ^k.

4. Et, &c. [ואסף שאלכם אסף החסד] Et (vel, Tum, Pi. Nunc autem, LXX; Et mox, Ar. Et tamen, Ca.) colligetur (vel, colligentur, Pi. Angl. vel, perdetur; nam אסף, colligere, sæpe est, auferre, perdere, ut Gen. 30. 23. Psal. 26. 9. Jer. 8. 13. Soph. 1. 2 ^l.) spoliū vestrum, vel præda vestra, (vel, præda quæ vestra erit, M. vel, spolia vestra: vel, 1. Assyriorum, [passivè,] qui illa reliquerant & perdiderant; vel, 2. Judæorum, [activè,] quorum vos domini facti estis, ut, Davidis spoliū, 1 Sam. c. 30. v. 20 ^l.) collectione bruchi, Mo. sic JT. vel, in modum collectionis (vel, instar collectionis; Ang. ellipsis notæ similitudinis, ut Esa. 28. 1. quæ exprimitur Mic. 7. 1 ^m.) bruchorum, M. vel, ut colliguntur bruchi, P. Pi. qui in acervos colliguntur, & aut foveis aut aquis occiduntur, tam in oriente & Africa quàm in Hispania ⁿ; qui vel à pueris faciliè & nullo negotio turmatim interimuntur ^o. Vos, qui bruchorum instar alios perdidistis, nunc ut bruchi perdemini catervatim ^p. Current passim omnes homines ad castra Assyriorum, ut cum ad colligendos bruchos, prima nascentia depascentes folia, egrediuntur urbem ^q. Vel, ut leguntur multipedæ, Ca. vel, ut si quis bruchos colligat, Ti. Sicut colligit bruchus. Tam impune legentur de vobis (Assyriis) spolia, quàm bruchus herbas depascitur. Hanc interpretationem flagrant quæ sequuntur ^r. Vel, sicut perdit bruchus, vel, perditione bruchi; sicut à bruchis & locustis momento absumitur omnis viror. Perditio videtur activè rectè dici de brucho, sicut [sequens] [משך] discursatio, de locustis ^s. Vide vers. 23 ^t. Prædæ vobis erit quicquid sibi comparavit hostis, qui tanquam bruchus depopulatur omnia ^u. ¶ Velut, &c. [כמשך גבים] Vox גבים sign. & fossas, 2 Reg. 3. 16. Jer. 14. 3 ^v. & (Chaldaicè ^x, & cum levi mutatione ^y.) locustæ ^z, seu πεγνυμέναις ^a, Amos. 7. 1 ^b. & Nah. 3. 17 ^c. [Hinc variant.] Velut cum fossæ plenæ fuerint de eo, Vulg. [scilicet brucho.] Hebraicæ licet veritas, Sicut congregatio fossarum congregans in eo, pro, ex eo, scilicet brucho. Duram loquendi formam emolliuit Hieron. Sanè cum locustæ colliguntur, in foveis eas sepeliunt ^d. Sed plerique locustas reddunt ^e. [Hi tamen locum variè vertunt.] Sicut incessus locustarum incessus (vel, incedens, Mar. P.) per eum, P. vel, in eo, Mar. Gressu locustarum gradietur per illum, sub. exercitum Assyriorum. Intellige incessum continuum & assiduum, non intermissum; vel, quasi hominis nihil timentis ^f. Secundum discursum, five discursionem, locustarum, Calv. Pi. pergent illuc, Calv. vel, discurrunt (scilicet Judæi; Hebr. discurrunt erit, enallage numeri;) in illis, nempe spoliis: nam affixum in ^g refertur ad nomen ^h ⁱ ^j ^k. Discursione qualis est præscuridium (i. e. locustarum) discursantium in eam, i. e. viriditatem terræ exedentium ^l. Vel, Quasi discursatio locustarum discursaret per illud: id est, Momento absumetur spoliū vestrum. Vel, Et sicut discursant locustæ, discursabitur (impersonaliter, subintellecto ^m; aut, discursabit hostis) in illud ⁿ. Ut discursus locustarum ubi discurrunt, G. Ut est discursus locustarum in eo loco quo discurrunt, Ti. Eruntque quasi discursus locustarum, M. Q. in V. multitudo pergens ad il-

lam, M. vel, qui discurrit in eo loco: i. e. Ut ambulat locustæ per segetes, illas vastando; itidem Angelus per castra Assur, illa consumendo ^k. Vel, ut avidè appeti-^l lent locustæ, Ca. Vel, Tanquam gressu locustarum graditur in eum, hostis in Assyrium: i. e. Ità graditur, ut non possit averti: nam, quicquid agas, locustæ pergunt; nec, nisi saturæ, recedunt. Cohærent hæc cum præcedentibus, Colligitur præda vestra collectione bruchi: i. e. Vos spoliabit hostis, quomodo bruchus agrum, quem non nisi nudum relinquit ^l.

5. Magnificatus est, [נשגב] Exaltatus (vel, Editus, JT.) ¹ BA. 2. 478. est, M. Ti. sim. Mo. Magnificabitur, G. Exaltabitur, P. sim. V. Pi. quum scilicet Assyrios per Angelum percutiet ^m. ¶ Quoniam, &c. [כי שוכן מרום מלך וגו'] ⁿ Pi. Quia, vel Nam, (vel, Qui, Ca. Ille, inquam, qui. ^o hic relativè accipitur, pro ^p ^q, ut Exod. 13. 17. Prov. cap. 11. v. 15. & 20. 16. &c. ^r.) habitat in excelsu, P. M. ^a For. Ti. &c. (coelo scilicet, unde mala, & quidem inevitabilia, effundere potest super capita hostium ^s. Habitavit in excelsu, Vulg. i. e. edidit facta sublimia, infra 10 p.) ^t G. implevit (vel, implet, JT. implebit, Pi.) Sion iudicio & justitiâ, P. &c. Nam qui habitat in alto implebit Sionem iudicio & justitiâ, Angl. i. e. vel, in perditione hostium, & præstatione promissorum ^u; vel potius, in restitutione ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^{a</}

plum, &c. ut Ariel sumitur in Esa. 29. 1, 2. ^a Eccleio fortis eorum, &c. i. e. Jerosolymitani, qui arcem habebant & Templum, clamant præ angustia in plateis. ^a Al. En valentissimi (nam Ariel lign. ut leonem fortem, ita & virum leoninum, 2 Sam. 23. 20. ^a vel, nuncii, M. P. Ti. Ca. Angl. sic enim vox sumitur apud Thalmudistas; vel, legati, qui solent vocem attollere instar leonis, Esa. 21. 8. Dan. 3. 4. qui etiam cum potestate loquuntur. ^a Nuncios, intellige ab Ezecia missos, 2 Reg. 18. 14. ^a eorum (scilicet Jerosolymitanorum, subditorum Hiskijæ, id est, potentissimi & proximi à Rege, nempe tres illi 2 Reg. 18. 18. ^a) clamant (vel, clamaverant, JT. vel, exclamant, Angl. præ dolore & anxietate, ob non impetratam pacem, ^a) foris, Pi. JT. sim. Ang. Id est, vel, extra urbem, quod missi sunt, Esa. 36. 3.; vel, in plateis, dolorem cohibere non valentes. ^a Propheta vel commemorat quanto in discrimine versati sunt, quod magis illustret liberationis gratiam; vel potius, futuram calamitatem prædicat, nè sub ea paulò post deficerent piorum animi. ^a Angeli, &c. מלאכי שמים, Jer. 49. 20. & Nuncii (vel, Nuncii, inquam, V. Et legati, M. Ti. &c.) pacis (i. e. de pace in castra missi, 2 Reg. 18. 18.) amare (vel, acerbè, Ca.) flent, P. fleverant, JT. flebunt, Mo. P. nullam spem pacis, omnia autem circum vastata, referentes. ^a Nuncii, inquit, qui primùm prædicaverunt pacem, adveniente hoste flebunt amare; vel, cum amaritudine, Angl.

8. Dissipata, &c. נשפטה נגדו, Desolata sunt (vel, Desolabantur, præ. pro fut. ^a) via, P. vel, via strata, Mo. Pi. &c. nempe, in terra Juda, per Assyrios; ut nulli sint ultro citroque commeatus; ut sit in bello. ^a Hæc est relatio legatorum. ^a Præclusi nobis sunt exitus omnes: nam נסות vertitur, נסאות, Jer. 49. 20. & נסות, vel נסות, נסאות, apud Jerem. sæpe. Simile vide Jud. 5. 6. ^a Irritum, &c. הוהוה, Irritum fecit (sive, fecerat, JT.) pactum, vel fœdus, P. Pi. &c. Nempe, vel, 1. Deus. ^a Deferuit nos Deus. Sunt verba incredulorum querentium. ^a Vel, 2. Assyrius, sive Sennacherib, violavit fœdus cum Regibus Juda initum 2 Reg. 16. ^a Al. Assyrii stare nolunt paci quam cum Ezechia fecerant 2 Reg. 18. 14. ^a Vel, 3. populus Judaicus, qui idcirco vastatus est. ^a Projecit (vel, reprobavit, Mo. P. M. sprexit, Ti. sim. JT. Pi.) civitates. ^a Et invadens eas, & insultans eis, Esa. 10. 9, &c. & 36. v. 1, 19. sic Hab. c. 1. v. 10. ^a Disjecit oppida Judæ. ^a Non, &c. לא נשאר שם, Non (vel, Nullius, sive Pro nihilo, Ti. M.) reputavit, vel reputat, hominem, sive homines, Mo. P. &c. sive ut parcat eis, sive ut cum illis fœdus custodiat. ^a Omnes homines nostros pro nihilo duxit. Vide verba Rabfacis. ^a Non habet rationem ullius mortalis, JT. Pi. sed neque Dei, Esa. 10. 8, — 14. & 36. 7, &c.

9. Luxit — terra] Judæa, ab Assyriis vastata. ^a Confusus est (Pudescens est, Ti. sim. Mo. P. JT. Pi.) Libanus] Mons ille superbus: quod scilicet nudatus sit ornatu suo, nempe cedris, quas Assyrii (vel Babylonii) exsecuerant ad faciendum machinas bellicas. ^a Vide Esa. 14. 8. & 37. 24. ^a Et factus est Saron (ager quidam pascuosus, 1 Par. 27. 29. ^a plana regio & ferax, in tribu Gad, infra Libanum, & vicina Basani, 1 Par. 5. 16. & 27. 29. vide & Esa. 35. 2. Cant. 2. 1.) sicut desertum; sic Ti. sim. Mo. JT. Ca. &c. נעדרה] Quasi locus campestris, Pi. Eruntque planities (vel, Factus est locus pascuosus, M.) sicut desertum, P. M. Proxima Basani arva squalebant. Vide 1 Par. 5. 16. ^a Et, &c. נעדרה] Rudis, &c. Pi. sic JT. (Sic usurpatur Jer. 51. 38. & apud Thalmudistas.) Propter abacta pecora. ^a Vel, clamabant præ sterilitate & solitudine. ^a Et spoliata est — sub fructibus suis, M. nempe per milites. ^a Et excussit, sub fructus suos in terram, V. Et excussus est Basan & Carmel, P. Ti. synecdochicè, pro omnibus locis pascuosis Judæ. ^a Memorantur loca per quæ transierat Sennacheribus. Tacitus Hist. 2. Est Judæam inter Syriamque Carmelus. Vide & Plin. 5. 19. ^a Dixerat in genere, universam Judæam per Assyrios devastatam: hic quatuor regiones quatuor plagis mundi respondentes exprimit. Libanus est ad Septentrionem, Saron ad occidentem, Basan ad orientem, Carmel ad meridiem.

10. Nunc consurgam] Contra Assyrios P. q. d. Nunc demum, rebus omnibus deploratis, tempus est ut me moveam.

11. Concipietis ardorem, ששן] Stramen, Mo. M. Di. &c. quisquilias, P. Ti. G. Erit acsi stramen loco frumenti vel sereretur, vel meteretur. Confer Job. 4. 8. Psal. 7. 15. Esa. 59. 4. ^a Concepistis animo spem evetendi Hierosolymam: sed nihil efficietis; non secus acsi stipulis pro hastis uti velletis. ^a Parietis, &c.] Stulta consilia inanes habebunt eventus. Assyrios hic Deus alloquitur. ^a Per conceptionem, intelligit cogitationem; & per partum, executionem consilii: q. d. Vos conati estis perdere populum meum, sed frustra; conatus enim vester futurus est irritus; non potiemini voto vestro. ^a Machinationes vestre non magis nocent eis quàm stipule, aut quisquilie: vobis autem pro fomentis perditionis vestre inservient. ^a Spiritus, &c. רוחכם אש האכלכם] Spiritus vester ignis comedet vos, Mo. vel, velut ignis absumet vos, M. sic Pi. vel, erit ignis qui consumet vos, P. vel, est ignis consumpturus vos, JT. Vestri spiritus ignis vos conficiet, Ca. Spiritus, qui scilicet vos impulit contra Jerusalem. ^a Spiritus, i. e. superbia vestra; animus superbus & præfidens. ^a Confer 2 Reg. 18. 19, &c. ^a Vel, halitus; ignis quem ad alios comburendos sufflatis: furor vester contra Deum & populum ejus, expressus convitiis, blasphemis, &c. ^a Ira vestra vobis exitio erit. ^a Al. In spiritu vestro ignis vorabit vos. Partes Assyriorum internæ & vitales ab Angelo combustæ sunt, exterioribus illæsis. ^a Et erunt (vel, Nam erunt, Pi. Ità fuerunt, JT. Ang. Et reddentur, Ti.) populi quasi de incendio cinis, נשרפו] Incendia, sive combustiones, (vel, ut incendia, P. sim. M. Angl. Pi.) calcis, Mo. Pi. P. V. &c. i. e. erunt quasi positi in fornace calcaria; ut lapides qui excoquantur in fornace, ut vertantur in calcem. ^a Comburentur instar calcis. ^a Exusti sicut calx, Ti. simil. Ca. velut inditi fornacibus calcariis, JT. ^a Spine, &c. קוצים נעדרו] Spine (vel, Ut spine, P. Ca. G. sic M. Ti. &c.) excise (vel, eradicatæ, M. non crescentes sive virentes, quæ non tam facile flammam concipient, &c. ^a) in igne comburentur, Mo. vel, quæ igne, &c. ^a Pi. Subitum illud malum quod Assyriis immisit Deus, qualecunque tandem fuerit, incendio comparatur. ^a Audite, qui longè estis, &c.] Alloquitur & vicinos, qui oculati hujus rei testes futuri erant, & remotissimos, ad quos fama spargenda erat, ut attenderent. ^a Conteriti sunt in Sion peccatores] Sim. Mo. P. M. &c. Sed quinam hi sint; vel quæ timoris occasio, dubium est. ^a De illis loquitur qui, mutatâ Religione, salutem ab Assyrio queri volebant. ^a Al. Hoc dicitur de incredulis Israelitis, qui dicebant, Quis ex nobis superstes manebit ab exercitu Assyriorum, qui omnia loca nostra in favillas redegit? ^a Expaverunt impii Hierosolymitani quum audivissent minas Assyrii, &c. vide 2 Reg. 18. 19, &c. & 19. 9, &c. ^a diffidentes promissionibus Dei. ^a Al. Judæi, aliqui hypocritæ & impii, videntes cladem Assyriorum, non ad Deum laudandum amandūque excitati sunt, sed, sicut gentes, obstupuerunt, & erga Deum, qui sic punire posset, quasi malè affecti, hæc dicebant, Quis poterit habitare cum igne devorante, &c. ^a metuentes sibi ob sua scelera similes poenas; parum tutum putantes eum habere vicinum, & quasi convictorem sibi, qui in peccatores talem stragem edidisset. ^a Hic vide, quæso, animos impiorum, qui, perspectâ Dei potentiâ, etiam in sui ipsorum gratiam exsertâ, potius ad fugiendum à Deo, (cum illis Philistinis 1 Sam. c. 5.) quàm ad eum diligendum, inducuntur; nec quicquam in Deo præter potentiam perdendi considerant: Deum autem colere, & cum eo consuetudinem [habere,] vocant, per auxilin, habitare cum igne devorante & flamma æterna, quasi Deo invidiam conflare volentes. ^a Al. Puto hæc pertinere ad Assyrios, qui esse dicuntur in Sion, i. e. prope Jerusalem: nam, juxta familiarem Scripturæ morem, in aliquo loco fieri dicuntur quæ juxta fiunt. ^a Sed non dubium est quin, nomen Sionis exprimens, degeneres & hypocriticos Judæos perstringit, qui minas omnes & judicia Dei ridebant, Deumque sibi obstrictum imaginabantur, &c. ^a Deum ergo Judicem illis severum fore denun-

* Calv. denunciat, &c. * Possedit (vel, Apprehendit, P. M. &c. Tenuit, Mo.) tremor hypocritas; sim. M. Ti. &c. **חַנְּפִים** Impios, Ch. Sy. Ar. P. impuros, Ca. **וְיִשְׁכְּנוּ אִשְׁמוֹתָם** Quis, &c. **וְיִשְׁכְּנוּ אִשְׁמוֹתָם** Quis (sub. dicunt, Angl. P. &c. sim. JT.) habitabit, vel manebit, (vel, commorari poterit, Pi.) nobis, Mo. V. For. i. e. propter nos, (vel, ex nobis, M. P. Ti. &c. vel, inter nos, Ang. vel, nostrum, Ca.) ignem comedentem? Mo. vel, cum igne—? P. Ti. JT. vel, juxta, five apud, ignem—? M. Pi. Al. Quis congregabit (id verbum significat, ut Psalm. 56. 7. & 59. 4.) nobis, five pro nobis, (copias scil. militares quæ nos defendant, &c.) contra ignem—? Angl. Ellipsis præpos. contra, ut Psal. 53. 6. Esa. 32. 2*. Al. Quis nostrum non timeat (ita verbum sumitur Job. 19. 29. Ps. 22. 24. & 33. 8. Hof. 10. 5.) ignem—? Angl. Per ignem intellige, vel, 1. Deum: vel, 2. Assyrium. Potest sic verti, Quis commorabitur nostrum? ignis devorat, Di. Alludit ad verba Moïsis, Deut. 4. 24. Deus—ignis consumens est. **וְיִשְׁכְּנוּ אִשְׁמוֹתָם** Quis habitabit ex vobis (vel, nobis, Mo. &c. ex nobis, Pi. &c.) cum, &c. **וְיִשְׁכְּנוּ אִשְׁמוֹתָם** Incendia seculi? Mo. cum ardoribus perpetuis? P. JT. five æternis? Ti. Ang. ad, vel juxta, vel apud, incendia perpetua? M. five sempiterna? V. vel, focos æternos? Pi. cum igne qui non exstinguitur? Talem putabant illi esse vim Assyriam. Exponunt hoc de furore Assyriorum non minus insatiabili quam ignis, Prov. 30. 16. incessanter vastante, &c. Esa. 10. 7. & 14. 6. Focus perpetuitatis dicitur, ut odium antiquitatis, aut perpetuitatis, h. e. inveteratum & diu durans, Ezech. 25. 15. Quis commorabitur nostrum? ardores æterni sunt, Di. Verba hæc sunt desperantium de salute quam Deus promiserat: q. d. Quis subsistat ad constantissima Dei judicia, quæ ab hominibus expugnari nequeunt? Frustrâ liberationem expectamus: ignis consumens Deus zelotes est, & nos consumet. Exprimit hîc Propheta tormentum conscientie in impiis, & inextinguibile scelerum incendium. Loquitur in persona eorum qui minas omnes subsannaverant, nunc autem, fragilitatis suæ convicti, præ dolore exclamant, Quis Dei præsentiam sustinebit? Ceterum quia Deo nihilominus obstrepunt, ut eos compefcat, respondet, non ex Dei natura metum hominibus afferri, sed eorum culpâ, & scelerum conscientia. Sunt hæc Prophetæ verba, ad Judæos occasione recentis tragoediæ contreritos; q. d. Audite, & ad majoris incendii cogitationem animos erigite: si gravissimum supplicium videtur quod de Assyriis sumpsit, quid de gehennæ ardoribus æternis sentiendum erit? [Ch. locum sic reddit, Dicunt, Quis habitabit ex nobis in Sion, ubi est splendor majestatis ejus sicut ignis consumens, ubi impii judicandi sunt incendio sempiterno?] 15. Qui ambulat, &c. Respondet Propheta ad illa verba impiorum. Boni beati futuri sunt: Psal. 15. 1. **וְיִשְׁכְּנוּ אִשְׁמוֹתָם** Qui projicit, &c. **וְיִשְׁכְּנוּ אִשְׁמוֹתָם** Reprobans, vel, qui reprobatur, vel spernit, (vel, odit, o. Sy. Ar. respuit, Ca. execratur, M. abhorret, Ti.) avaritiam (vel, lucrum, M. JT. Pi. Ca. G. Ang. **וְיִשְׁכְּנוּ אִשְׁמוֹתָם** & vitium ipsum notat, & lucrum: vel, fraudem, Sy. impietatem, o. iniquitatem, Ar. vel, in aviditatem, Mo. vel, ab emolumento, Ti.) oppressionum, P. Mo. Ang. vel, injuriosum, Ca. ex concussione, G. ex fraudibus, JT. Pi. Angl. Heb. fraudum; genitivus efficientis: vel, ex calumniis proveniens, M. vel, quod per vim & calumniam extorqueatur, Ti. vel, & oppressionem, Sy. Ar. & iniquitatem, o. opes oppressionem aliorum partas. Et excutit manus (vel potius, volas, For. Mo. i. e. manuum concavitates, & quibus scil. munera accipiuntur, &c.) suas ab, &c. **וְיִשְׁכְּנוּ אִשְׁמוֹתָם** A susceptione muneris, M. nè contredent (vel, teneant, Pi. sic JT. suscipiat, P. capiat, Ca.) munus, five munera, Ti. Pi. P. &c. quum nempe ipsi offertur; ad corrumperendum judicium. Non modò non retinet, sed neque accipit, (ut verbum redditur Prov. 4. 4. five apprehendit, ut Prov. 5. 5. & 28. 17.) & si forte in manus ejus venerit, illud (ut Paulus viperam, Act. 28. 3, &c.) excutit. Quando nihil manibus nostris pulveris aut rei alterius adhærere volumus, manus complodimus, & palmam palmâ excutimus. Hinc odii symbolum est, quo nihil nobis commercii cum homine fore, aut fastidii, quo nihil illius rei apud nos habituros, significamus: sicut lotio manuum, &c.

Hebræa sunt emphatica, à sustinendo (vel, à fulciendo, Mo. vel, nè sustentet, Ma.) in munere, For. Mo. ut indicet grave & ponderosum munus, quod manibus fulciri ac sustineri opus sit. **וְיִשְׁכְּנוּ אִשְׁמוֹתָם** Qui obturat aures suas, nè, &c. **וְיִשְׁכְּנוּ אִשְׁמוֹתָם** Nè audiat (vel, ab audiendo, Mo.) sanguinem, vel sanguines, P. Ti. Ca. V. Mo. vel, cades, JT. Pi. V. i. e. consilia de cædibus, vel, eos qui loquuntur de patrandæ cæde. Surdus est ad calumnias, per quas vitæ alterius periculum struitur. Nè ei persuadeatur ut injuriâ faciat. Nè audiat judicium sanguinis, o. nempe injustum: vel, effundentes sanguinem innocentem, Ch. vel, de innocenti effusione sanguinum, P. Non magis attendit ad cruenta consilia, quam si aures haberet obturatas. Sic Virg. Æneid. 4. Fata obstant, placidæque viri deus obstruit aures. **וְיִשְׁכְּנוּ אִשְׁמוֹתָם** claudit oculos suos, nè videat malum. Sic P. JT. Pi. &c. h. e. mala facinora; nempe cum voluptate, id quod constructio **וְיִשְׁכְּנוּ אִשְׁמוֹתָם** cum **וְיִשְׁכְּנוּ אִשְׁמוֹתָם** notat. **וְיִשְׁכְּנוּ אִשְׁמוֹתָם** In malum, Mo. malum, Calv. &c. injustitiam. G. ex o. oppressionem, Ar. vel, operantes iniquitatem, Ch. Sensus est, Aversatur omne genus injustitiæ. 16. In excelsis. Id est, securè. Loca excelsa tuta sunt, Psalm. 18. 34. **וְיִשְׁכְּנוּ אִשְׁמוֹתָם** Munimenta, &c. **וְיִשְׁכְּנוּ אִשְׁמוֹתָם** Munitiones, vel Munimenta, vel Propugnacula, saxorum, vel petrarum, (i. e. vel, in petra fundata, ut Matt. 7. 24. vel, de petra excisa, Esa. 22. 16. Utrumque verbum conjunctum vide Psalm. 18. 3. & 31. 4. Sub. erunt, P. JT. &c.) sublimitas (vel, asyllum, M. Ti. V. locus editus, JT. Pi. Angl. munitio excelsa, Angl. ut Psal. 9. 10. locus munitus, Angl. elevatio, V.) illum, P. Mo. JT. &c. Non minus tutus erit quam si turrem in inaccessa rupe inhabitaret. Arces petrarum, &c. Q. in Di. Id esset **וְיִשְׁכְּנוּ אִשְׁמוֹתָם**, formâ constructâ. Malim ergo, per asyndeton, Arces, petra, sublimitas ejus. **וְיִשְׁכְּנוּ אִשְׁמוֹתָם** Panis, &c. **וְיִשְׁכְּנוּ אִשְׁמוֹתָם** Panis huic, vel ei, (vel, ejus, Mo. P. JT. Pi. &c. i. e. quo eget; vel, quem cupit, &c.) datur, M. vel, dabitur, P. JT. Pi. &c. Habet panem constitutum, quem suis temporibus dabit illi Deus, ut nunquam deficiat. A fame liberabitur. Tutæ stationi addit copiam bonorum. Securi sunt qui in rupibus degunt, modò eis non deficiat cibus & potus. **וְיִשְׁכְּנוּ אִשְׁמוֹתָם** Aquæ ejus fideles sunt; sic Mo. Ti. V. **וְיִשְׁכְּנוּ אִשְׁמוֹתָם** Stabiles, P. statæ, JT. Pi. indefinenter, M. certæ, aut perseverantes, Q. in V. Heb. crediæ, h. e. fidæ, seu firmæ: sub. sunt, vel erunt, M. JT. &c. Non destituetur aqua, vel potu. 17. Regem (i. e. vel, Deum in visione beatifica; vel, Christum; vel, Ezechiâ, &c.) in decore suo (vel, pulchritudine sua, five ejus, Mo. Ca. JT. Pi. h. e. in gloria ejus post prostratos Assyrios; in solio majestatis sedentem; non prostratum coram tyranno, & lugentem, ut 2 Reg. 18. 14. Esa. 37. 1, 3. sed pristinæ, imò majori, gloriæ restitutum, videbunt oculi ejus; nempe Eliacim: **וְיִשְׁכְּנוּ אִשְׁמוֹתָם** Oculi tui, Mo. P. &c. Apostrophe ad multitudinem piorum Judæorum. **וְיִשְׁכְּנוּ אִשְׁמוֹתָם** Cernent terram de longè, **וְיִשְׁכְּנוּ אִשְׁמוֹתָם** Distantiarum, Mo. V. longinquitatum, Pi. longinquam, P. remotam, Ca. longinquarum regionum, M. Ti. longinquissimam, JT. multum distantem. [Variè exponunt.] Regnum Christi toto orbe diffusum, & cœlestem civitatem; quum impii non nisi terræ præsentis incumbunt, alteram ab hac distantem aut non credunt esse, aut spernunt. In Beatorum sede terram de longè cernes, instar puncti, &c. Vi debis cœlestem Hierosolymam, quæ nunc abest. Al. Legatos qui venturi sunt è terra longinquissima, vide licet è Babylonia. Vide 2 Reg. 20. 12, 14. Solutâ obfidione, cum restitutus fuerit Rex tuus in pristinam dignitatem, tibi licebit securè peregrinari ad regiones multum distantes à Jerusalem. Virgilius, —libet ire, & Dorica castra Desertsque videre locos— Non erunt diu inclusi moenibus, (ut antehac, quum non auderent egredi ex urbe, supra v. 8. Lam. 5. 9.) sed quaquà lubebit spatiabuntur, & securè totam terram peragrabunt usque ad remotissimas ejus partes. Vide Ps. 31. 9. & 119. 45. P. Al. Dicit, non modò Regem in pristina majestatem restitutum iri, sed etiam ampliandos esse Regni fines. Rex hostes superabit, quorum sedes te vidente adjunget sibi. Hoc autem typicè quidem in Chizkija factum, 2 Par. 32. 23. sed consummatum in Christo.

ieris quidem multa ante illa tempora, sed tandem li-
 beraberis. Tu videberis tibi semper videre, & putabis
 semper adesse, qui exigit tributa &. v.
 19. *Populum* (vel, *Nam populum, Pi.*) *impudentem* (vel,
fortem, P. simil. Mo. JT. Ca. V. i. e. trahentem secum
multas copias^h) *non videbis*] Ità M. sub. *amplius, Pi.* v.
 nempe intra urbem terramve tuam, ut ab eis vexeris ⁱ. Ang.
 Hebræis וְלֹא תִּרְאֶה, *fortis facie, est impudens.* וְלֹא תִּרְאֶה
Roboratum, vel obfirmatum, scil. facie, seu vultu *; qui * *Pi.*
 non avertit frontem, neque erubescit†. וְלֹא תִּרְאֶה est Be-† *For.*
 noni Niphal, à וְלֹא, *robustus fuit*; similiter ut וְלֹא תִּרְאֶה,
robustus facie, dicitur Deut. 28. 50. Dan. 8. 23 *. Sed * *Pi.*
 hoc tantum ex conjectura dicunt, neque hæc loco huic
 quadrant. Mihi hîc וְלֹא תִּרְאֶה, pro וְלֹא תִּרְאֶה, *populus bar-*
barus, (ut verbis seq. exponitur,) permutatis, ex mo-
 re, literis ל & נ lingualibus: hinc apud Danielelem &
 Esdram est וְלֹא תִּרְאֶה, וְלֹא תִּרְאֶה, pro futuris, וְלֹא תִּרְאֶה,
וְלֹא תִּרְאֶה. Sic וְלֹא תִּרְאֶה Chald. pro וְלֹא תִּרְאֶה *vidua*: וְלֹא תִּרְאֶה, Sy-
 riacè, *dabit*, à וְלֹא *dedit*. Sic indifferenter in Scriptura
 usurpantur וְלֹא תִּרְאֶה & וְלֹא תִּרְאֶה, *cubiculum*; in Targum,
וְלֹא תִּרְאֶה & וְלֹא תִּרְאֶה, *vagina* ^k. *Populum illum barbarum non* ^{Di.}
videbis, Ti. *Populum, intellige extraneum* ^l; arrogan- ^{M.}
 tem Assyrium ^m. וְלֹא תִּרְאֶה *Populum alii, &c.* וְלֹא תִּרְאֶה ^{G.}
וְלֹא תִּרְאֶה *Profundi, five profunde, (vel, profundioris, JT.*
Pi. Heb. profunditatum, Pi. vel, abstrusi, Ti. abstrusio-
ris, Ca.) labii, five lingue, five sermonis, M. P. V. Ti. Ca.
JT. &c. (profundos labio, Mo.) audies, M. vel, ab audien-
do, Mo. vel, quàm ut audiatur, Ca. vel, quàm ut intelli-
gatur, JT. Pi. V. G. Audires, pro intelligere ⁿ, ut Esa. 36. ^{Ang.}
 11°. Idem significant verba sequentia. Si Syriacè ^{Ang.}
 linguam populus Judæorum non intelligebat, ut vides
 2 Reg. 18. 26. multò mindus Assyriam ^{P.}. וְלֹא תִּרְאֶה *Difer-* ^{G.}
titudinem, &c. וְלֹא תִּרְאֶה *Blesum (vel, bal-*
butientem, Ti. sic V. For. Ang. ridiculum, Pi. sic Ca. pro-
pter peregrinum sermonem ^q; vel, *peregrine, JT. stri-* ^{Pi.}
dule, M.) linguâ, vel lingua, Mo. P. &c. absque intelli-
gentia, Mo. M. vel, cujus non est intelligentia, Pi. ac non
intellecta, JT. quem non possis intelligere, P. Ti. & non est
audienti intelligentia, o. sim. Ar. quia non est in eis intel-
lectus, Ch.
 20. *Respice* (vel, *Contemplare, Ti. V. G. Afficies, Ca.*
V. Imperat. pro fut. mox enim sequitur futurum ^r;) ^{V.}
Sion] Ità P. sim. Mo. M. JT. &c. cum gaudio †. Vide † ^{G.}
 quàm tutus stet, sine raptura, defectu, &c. in mœnibus;
 cui hostis frustra minatus est †. וְלֹא תִּרְאֶה *Civitatem solen-* ^{Ang.}
nitatis nostræ] Ad quam undique diebus festis conflui-
 tur ^v. Videbis adhuc solennitates in ea celebrari *. O- ^{G.}
 stendit unde potissimum æstimanda sit instauratio Sio- ^{V.}
 nis, quodd felicitet illic conveniret populus ad orandum,
 audiendum Legem, confirmandum foedus, &c. וְלֹא תִּרְאֶה ^{Calv.}
debunt Jerusalem] Vel, 1. propriè dictam ^z. Vel, 2. ^{Sic Ang.}
 Ecclesiam: nam terrestris Hierosolyma denuo eversa ^{Mar. &c.}
 est per Romanos ^a: Ecclesiam militantem ^b. Vel, 3. ^{Pi.}
 coelestem Hierosolymam ^c, sive Ecclesiam triumphan- ^{Hi. &}
 tem ^d; coelestes mansiones *: nam terrestri sequen- ^{Theod.}
 tia non conveniunt ^f. וְלֹא תִּרְאֶה *Habitationem (vel, mansio-* ^{T.}
nem, Ca. caulam, JT. Pi.) opulentam; ità Ti. sic o. Ar. ^{San.}
וְלֹא תִּרְאֶה *Quietam, sive tranquillam, Mo. Ca. JT. Pi. sub-* ^{T. ex}
 latis belli rumoribus ^g. וְלֹא תִּרְאֶה *Tabernaculum quod, &c.* ^{Cyr. Pro-}
וְלֹא תִּרְאֶה *Non deponetur, Mo. sim. M. ad solum* ^h: *non* ^{cop. La. &c.}
migraturum, Ca. quod non dissipabitur, JT. Pi. vel, trans- ^{Mc.}
feretur, P. Ti. sub. aliò, Ti. h. e. immobile ⁱ. Verbum ^{San.}
וְלֹא alibi non exstât; nec lingua Arabica Syriacave, ^{Mar.}
 quod sciam, subsidii aliquid adferunt. Adfert lingua ^{M.}
 Æthiopica, ubi וְלֹא sign. *vehî*, [in Æthiopica versione]
 Matt. 21. 7. Marc. 11. 2, 7. Verto itaque, quod *non*
avebatur, vel, jumentis imponetur ut aliò transferatur,
 ut solebant tentoria, &c. ^k. וְלֹא תִּרְאֶה *Nec, &c.* וְלֹא תִּרְאֶה ^{Di.}
Nec migrabunt (vel, proficiſcentur, Mo. amovebuntur, M.
sim. Ti. transferentur, Ca. recedet, JT. Pi.) clavi (vel,
paxilli, Mo. V. &c. quibus extensum est ^l, ad quos reli- ^{M.}
 gabantur capita funium ^m: vel, *ullus paxillorum, Pi. JT.)* ^{V. sim. G.}
ejus, P. Al. Nemo amovebit, vel, Non amovebit quispiam,
clavos ejus, Q. in Ma. Proficisci facere valet, remove, Job.
 19. 10. & *proficisci hîc valet, loco moveri* ⁿ. Ang.
 21. *Quia, &c.* וְלֹא תִּרְאֶה *Quia vere, P. Quia si, Mo.) ibi magnificus (vel, for-*
tis, P. gloriosus, Ang.) Dominus vobis (vel, pro nobis, M.
sub.

sub. est, vel erit, M.P.JT. Ang.) loco (vel, locus, Mo. Ang. vel, velut locus, M. P. Ti.) fluviorum, (sub. & P. M. JT. Ang. ellipsis copulæ, ut in Esa. 32. 13. °.) rivorum latorum (vel, amplorum, JT.) manibus, Mo. vel, locis, sive spatiis, V. JT. vel, latissimorum, M. Al. ubi circumfluunt amplissimis utrinque ripis flumina & rivi, Ti. Deus nobis erit pro fluvio circumeunte urbem. Ità יְהוָה est descriptio subiecti enunciationis, & prædicatum est מְקוֹם. Sed huic versioni repugnant, 1. וְיָזַק cum Zakeph, quo distinguitur à sequentibus: 2. adjectivum מְקוֹם, quod hic collocatur ante substantivum suum. Situs, ex more Hebraismi, postulat ut יְהוָה sit subiectum, hujusque prædicatum [unum] מְקוֹם, alterum verò מְקוֹם. [Alii ergò locum aliter reddunt:] Verum ibi magnificus est Jehova nobis, velut locus fluviorum, &c. Di. Sed ibi est verè quoddam Deus nobis est magnificus: ibi est locus, &c. Gal. Sed ibi magnificus apparebit Jehova nobis, erit ut locus fluviorum & rivorum lata occupantium spatia. מְקוֹם proprie sign. ambas manus; hic autem, spatia, sicut & Gen. 34. 21. Psal. 104. 25. Aded illic fortis nobis Jehovah; locus fluminum, &c. Calv. [His favent veteres, qui sic reddunt, Quia nomen Domini magnum vobis. Locus ubi erit, flumina & rivi lati, &c. °.] Quia nomen Domini maximum erit apud vos, erit vobis loco fluminum, &c. Ar. Quia Dominus nomen est apud nos gloriosum, ipseque erit nobis locus, &c. Sy. Sed inde revelabitur potentia Domini, ut benefaciat nobis de loco ex quo egrediuntur flumina, &c. Ch.] Alludit ad situm Jerosolymæ, cui rivulus tantum exiguus erat †, qui nec munitionem urbi, nec transitum navibus, præbebat †; non autem ampli fluvii †, quales erant Nineve & Babylonii & Egypto. Occurrit iis qui Jerof. ob defectum talis fluvii spernebant *. [Ca. sic, Quin ibi Jovam illum nobilem habebimus, quo loco spatiosa erunt amnium flumina.] ¶ Non, &c. בְּלִי יְהוָה בְּלִי יְהוָה Non ibit, vel itura est, per eum, vel in eo, (vel, in ullo eorum, Pi. vel, per quem non transibit, M. Ch. sive, possit ire, P. vel, quæ non ibit, Ca. in quibus neque grassatur, Ti.) navis (h. e. navigiolum †, vel, classis, JT. vel, triremis, Ti.) remigii, Mo. Pi. P. &c. (vel, remigans, Ca. vel, piscatorum, Ch. vel, impulsæ remis, JT. sic Pi. h. e. navis hostilis †,) & (vel, neque, M. Ti. P. JT. Pi.) navis (vel, trieris, M. Ch. G. Aliud trieris, aliud triremis. Triremes tribus remis aguntur; trieres, ternis remorum ordinibus †. Vel, classis, Ca.) magna (vel, magnifica, M. JT. Pi. nobilis, Ca. oneraria magna, Ti.) non iransit, vel pertransibit, (vel, trajiciet, Pi. simil. JT.) eum, Mo. M. &c. sive, per eum, P. [nempe fluvium.] Hæc classis, &c. omnem vim Ecclesiæ adversantem notat †. Sensus, Omnia ibi tranquilla †, nulli hostes †. Non perferet [Deus] nobis rem ullam nobis adversantem, sed potius judicio suo perdet & immerget, ut olim Egyptios *. Fluvium illum nec parva nec magna navigia pertransire possunt. Significat Jerosol. esse inexpugnabilem, instar insulæ mari tempestuoso, in quo navigari nequit, circumdatæ †.

22. Dominus enim judex (vel, vindex, JT.) noster] Ità Pi. &c. Patronus & vindex. ¶ Legifer, &c. ità Mo. P. sic JT. Pi. מְלִיכָא Princeps (vel, imperator, Ca. interpres, Sy. doctor, Ch.) noster, °. Ar. Ille, & non Assyrius †.

23. Laxati, &c. בְּלִי יְהוָה בְּלִי יְהוָה [Locus obscurus, in quo multum variant.] Laxati sunt funes (vel, rudentes, Ti.) tui, M. P. Pi. Ti. Calv. Belg. For. Vulg. Non placet: si id voluisset Propheta, verbum בְּלִי potius adhibuisset quàm וְיָזַק, quod nusquam sign. laxare, sed in Kal, diffundere, vel spargere, extendere; & in Niphal, diffundi, vel diffundere se, &c. ut patet ex Num. 11. 31. Jud. 15. 9. 2 Sam. 5. 18, 22. Esa. 16. 8. &c. ubi interpretes uno ferè consensu sic reddunt †. Al. Deserti (vel, Dimissi, For. & Marin. in Boot.) sunt, &c. Buxt. & K. in Boot. Deserentur, sub. à navis; ut fit quum de salute desperant †. Deserent rudentes tuos, JT. Verum si id voluisset, potius dixisset, deserta esse vela aut gubernacula, quàm rudentes. Ista enim in tempestate deferere dicuntur apud Ovid. Trist. 1. 3. & Senec. Consol. ad Polyb. c. 6. &c. Alioquin congrueret verbum וְיָזַק, in significatione, non quidem deferendi, (utut enim Lexicographi omnes & Inter-

pretes ita statuunt; certus tamen sum nullum esse [S. S.] locum in quo non aliter reddi debeat: sed, dimittendi, omittendi, missum faciendi, quo sensu sumitur 1 Sam. 10. 2. Prov. 17. 14. Malim ergò sic reddere, Disjecti sunt, &c. Ità enim וְיָזַק sign. Esa. 32. 14. Ezech. 31. 12. Non multum discrepant °. & Chald. Disrupti sunt, quum necesse est ut ruptio præcedat dissectionem, & huc illuc à vento raptationem †. [Hæc de primo † Boot. ib. membro: transeo ad sequentia, nonnulla tamen de ver- 10, 11, 12.] bis prælibans.] Verbum וְיָזַק °. Ch. Sy. & Hi. & Oecol. Oleaster & Mar. pro intransitivo habuerunt, ac si esset וְיָזַק, & conjugatione prima; & in hac voce finiunt comma, à מְקוֹם novum comma inchoantes †. m Boot. 2. Particula מְ, planè omiſsa à Ca. Calv. &c. à multis vertitur, sic, ità: alii exponunt ac si esset מְ, ob id; Genevenſes, ità ut: aliis est substantivum, ut Marino & Pi. & JT. aliis, quod rectius, est adverbium, ut sumitur Ex. 10. 29. Num. 27. 7. 2 Sam. 18. 14. 2 Reg. 7. 9. Jer. 8. 6. מְ aliis est nominativus, (quod ex dictis & dicendis de וְיָזַק & מְ per se corrumpit:) aliis, rectius, est accusativus, qui à וְיָזַק regitur †. [Hinc variant, & quidam † Boot. ib. hæc cum præcedente membro sic reddunt:] Ità intenti 3, 4, 5, 6. sunt funes, ut refectioe nihil egeant; (Heb. non reficiant; וְיָזַק impersonaliter sumendum, non opus erit ut quis reficiat, vel, ut reficiantur:) sic erectus est malus, ut velum non pandatur, Zuing. in Boot. Disrupti (vel, Soluti, Sy.) sunt funiculi tui, quia (vel, qui, Sy.) non invaluerunt, (vel, firmati fuerunt, Sy.) malus tuus inclinatus est (vel, columnæ tuæ inclinatae sunt, Sy.) non demittet vela, non elevabit signum, °. vel, quæ, vel quia, non expandunt signum, Sy. Mirifice hi mutarunt מְ in verbum & alia errata admiserunt. [De quibus vide Authorem.] Chaldæus his melius textum exprimit, de suo tamen, ut solet, multa addens, [Eo tempore clade affectæ gentes, omnique robore amisso, similes erunt navi, quæ] rudentibus disruptis, nullum habet in malo suo subsidium, [qui amputatus, seu defractus, quum sit,] velum super eo extendi nequit. Additamenta hamis inclusi, &c. °. [Re- 6 Boot. 2. liqui quid de primo membro senserunt, dictum est; 2, 1, 2, 4.] sequentia sic vertunt:] Neque malum suum firmabunt, Ca. [Ità tò מְ planè negligit.] Non possunt firmare (vel, Nondum confirmaverunt, JT. Non fortificabunt, Marin. in Boot.) erectum malum suum, sive ipsorum, Pi. JT. nempe hostium; mutatio personæ †: vel, aptationem mali sui, † Pi. Marin. in Boot. Heb. rectitudinem mali; hypallage, pro malo erecto †. Hi מְ pro substantivo acceperunt †. Al. † Pi. Non firmabunt (i. e. firmum habebunt) malum. Apud † Boot. 2. Horatium, Et malus celeri saucius Africo †. Al. Et ob id 3, 3. non solidaverunt malum suum, M. Ità ut non roboraverint 1 G. malum, Gal. in Boot. מְ exponunt ac si esset מְ, 1 Boot. 15. Ne tantillum quidem confirmarunt, &c. m 12, præcedente negatione, sæpe valet, ne tantillum quidem †. Sed hæc For. regula minimè vera est †. Non roborabunt rectè malum † Boot. 15. suum, Mo. [Ultimum membrum sic vertunt:] Non (vel, Nondum, JT. Neque, Ca.) expandunt, vel extenderunt, (vel, extendent, Ca. expandent, G. expandere possunt, Pi.) vexillum, Mo. vel, velum, P. JT. Pi. Ca. &c. Horatius, — non tibi sunt integra lintea †. [Alii hoc † G. membrum cum præcedente sic vertunt,] Ut nec malum suum firmiter retinere, nec velum expandere, possint, Ti. Totam periochen sic vërto, Rudentes tui disjecti, vel divulsi, aut disrupti, neque malum suum ritè, sive rectè, sive ut oportet, firmare, neque velum pandere, vel expandere, vel expansum tenere, valent. Ellipsis hic est verbi possunt, quod in verbis וְיָזַק & וְיָזַק tacitè comprehenditur, & subintelligendum relinquitur, ut alibi fit: ut Jud. 16. 10. quò וְיָזַק vinciri possis; Job. 6. 6. וְיָזַק Potèstne edi? Jer. 13. 23. וְיָזַק, An mutare potèst, &c. Vide & Psal. 49. 8. & 76. 8. & 77. 5. & 78. 20. Al. Locum † Boot. 15. sic reddo, Relicti sunt dolores tui: (Id quidem vox 8. מְ indubiè sign. ut Job. 21. 17. Psal. 18. 5. & 116. 3. quod tamen hic non videtur congruere †.) non roborabunt basin mali sui, non expandent vexillum. In bello malus terræ intigi solebat, eique vexillum appendi; unde hæc duo etiam junguntur Esa. 30. 17. Sensus est, Non est quod doleas, o Ecclesia: nam etsi bellum in te moveant hostes, non permittet ipsis Deus ut vel basin mali sui firmare possint, in eoque vexillum expandere †. 4 Id. Locum hunc porrò exponunt, vel, 1. de navibus. [De quo

quo statim.] Vel, 2. de tentoriis. Perinde se habebunt res Ecclesiae, ac si quis tentorium figat, cuius malus, qui deberet totum onus tabernaculi sustinere, tam infirmus videatur, ut non possit ferre ut vel vela appendantur, vel funiculi intendantur, adeoque ruinam minatur, &c. b. Vel, 3. junctim de utrisque. Laxati sunt & soluti funes tui, quibus figebas tentoria: sed nec in malo extenderunt velum, ut navibus fugere possent c. [Sed plerique primam amplectuntur sententiam.] Obceptam comparationem fluminis, Assyriorum exercitum navi comparat; ut Romanam rempublicam Horatius, cuius locus huic respondens est, — *ac sine funibus Vix durare carinae Possunt imperiosius Aequor* d. Comparaverat Ecclesiam loco munito, & fluviis circumdato, adeoque inaccessio: nunc impiorum statum navibus comparat, (quæ nempe solidum fundamentum non habent;) & quidem abruptis funibus & malis, &c. *. Quia tyrannos navibus, quæ, vento inflatis velis, aut remis, impetu feruntur, comparaverat, in metaphora persistens, ad Assyrium convertitur. Ipsum Regem malo in navi comparat: Principes vero ejus, *funibus*, qui malum confirmant: instructas acies militum, *velo* ventis inflato: totum denique Assyriorum exercitum *navi* ipsi comparat. Notum est autem, quum tempestas ingruit, *confirmationem mali*, quæ *funibus* fit, summi esse momenti; ideoque nautas alios funes alijs superaddere, nè malus abrumptur f. Propheta, ad indicandum ultimum discrimen atque exitium Assyriis impendens, eos hisce verbis comparat navi, quæ in medio mari, disruptis procellarum vi rudentibus, (tam iis qui velo ac velificationi inserviunt, quam qui firmando ritè malo peculiariter sunt destinati,) ipsoque malo defracto, ac proinde in totum amisso veli usu, in summo naufragii periculo versatur g. [Locum hunc plerique, ut videmus, de Assyriis exponunt; alii vero de Judæis.] Possunt hæc ad Judæos pertinere. Laxati sunt funiculi tabernaculi tui: non extenderunt in malo velum, ut saltem navigio deferrentur, sed pedibus in captivitatem abierunt h. Persequitur metaphoram tabernaculi, cui compararat coelestem Hierosolimam, cuius funiculi nunquam laxandi erant. Ait ergo, Jerusalem terrestrem sub Ezecia in eum statum redigendum ab Assyriis, ut laxentur funes, &c. & malus, i. e. lignum medium seu statumen tabernaculi, parum firmatus videatur, & nutet tentorium ab hoste concussus, &c. i. ¶ *Tunc, &c.* "אִתְּךָ עַד שְׁלֵל מִרְבֵּב וְגו'" *Tunc* (vel, 1. simulac hostes in te proficiscuntur k: vel, 2. Assyriis partim occisis, partim fugatis l: vel, 3. cum res Judaica desperata fuerint m. Vel, *Atque ita*, Ca.) *divisa* est, vel *dividetur*, *præda spoliis multi*, sive *spoliis multorum*, Mo. V. JT. Pi. Di. (vel, *præda & spolia multa*, P. *multa spoliis copia*, Ca. vel, *partitio fiet usque ad spoliis multum*, Di.) *claudi* (vel, etiam *claudi*, P. Pi. sic M. ut vel *claudi*, Ca. Proverbiale, cui simile 2 Sam. 5. v. 6 n.) *diripuerunt* (vel, *diripient*, JT. *diripiant*, Ca.) *prædam*, Mo. &c. *Tunc distributa sunt ornamenta prædæ ingentis, ut & claudi diripiant spoliis*, Ti. Jam tum tanquam de victis spolia opima distribuentur, quorum & claudi participes futuri o. Nec quisquam erit in Jerusalem tam *claudus & infirmus*, qui non cum gaudio exsiliat & excurrat ad prædam p. Alloquitur [hoc versu] hostium classem q. Illi, inquit, primo impetu à Deo consternati, cum animis abjicient omnia, & præda fiet Ecclesiae r.

24. *Nec dicet vicinus*, (vel, *habitor*, Mo. P. *ullus habitator*, M. Ti. sub. *urbis*, M. nempe Hierosolymæ, v. 20 t.) *Elangui*] Sic M. vel, *Ægrotavi*, sive *Ægroto*, Mo. Pi. sim. P. Ti. JT. ex obsidione u. Vel, *Male habeo*, propter afflictiones scilicet: i. e. Vivent postea in summa tranquillitate, nec affligentur ultra v. Omnes Sionis cives sani, læti beatique erunt; nullus ibi luctus aut clamor *. Propheta, ubi breviter attigit exitium hostium, revertitur ad Ecclesiam & ad argumentum suum, & significat Deum nihil omisurum quo piorum salutem promoveat x. Al. Nullus ex civibus à prædatione abstinebit, etiam si decumbat infirmus. Tanta erit exultatio & alacritas y. Omnes alacres & erecti erunt in colligendis spoliis z. ¶ *Populus* (vel, *Nam populus*, Pi. Sed *populus*, M.) *qui habitat in ea* (scil.

Hierosolyma b, i. e. in Ecclesia c,) auferetur, &c. [וְגו'] Remissus (vel, dimissus, M. levatus, Pi. solutus, Q. in V. sub. est, vel erit, M. P. Pi. JT. &c.) iniquitate, sive peccato, Mo. V. vel, ab iniquitate, M. JT. Pi. Hebr. *ablatus* est iniquitatem; i. e. ablata ab eo est iniquitas. Sic Psal. 32. r d. Omnis mali sensus à populo auferetur *. Occisus vel fugatis Assyriis f, melior Judæis fortuna affulgebit. Iniquitas, pro poena, ut sæpe h. Carebunt omni agitudine, & corporali & spiritali i. His verbis innuit hæc non esse carnaliter accipienda, nec ad Ezeciae tantum tempora pertinere, sed ad Christum, qui *populum suum salvat à peccatis suis*, Matt. 1. 21. & in illa [carnali] victoria aliam, spiritualem scilicet, designari k. Ostendit hic benedictionum fontem esse remissionem peccatorum; unde colligimus, misérias nostras ex peccatis fluere l. Sensus, Omnes incolumitatem & pacem obtinebunt per remissionem peccatorum m.

C A P. XXXIV.

1. *Udiat terra, & plenitudo ejus*] Ità M. P. Mo. &c. vel, & *qua implent eam*, JT. Pi. & *quicquid in ea est*, sive *continetur*, Ti. Ca. Sed obscurum est quod spectet Propheta a. Nunc venit ad priorem partem prolepsas de qua diximus supra 33. 1. nimirum, ad propositionem judicii Divini improbis eventuri b. Agit de vastatione & interitu vel, 1. totius mundi c; vel, 2. Idumæorum d, aliorumque hostium populi Dei *; vel, 3. Judæorum, quos hic, ut alibi, nomine *Edom* significat f. Agit de extrema Synagoga vastatione, quæ post Christi contigit adventum: id quod ex magnifica hac præfatione liquet g. Convocat hic omnes gentes ad spectaculum eorum quæ hic aguntur h. Proposito hic Assyriorum supplicio, deterret omnes gentes à peccando, & præcipue Idumæos i. Prophetia hæc implebitur tempore Messie, quum Deus gentes mutuis bellis eliminabit k. ¶ *Germen ejus*, [וְגֵרְמָן] *Propago ejus*, Ca. *germina*, vel *propagines*, ejus, Mo. P. M. Ti. Pi. *populus qui in ea*, o. sic Ar. [JT. & Pi. hæc cum voce præc. reddunt, & *quæcunque progignuntur in eo*.] *Qui habitant in eo*, Ch. in M. sic Sy.

2. *Super* (vel, *contra*, Pi. &c.) *omnes gentes*] Ità Calv. &c. nempe quæ Assyriorum erant aut subditæ, aut sociæ l: vel, quæ Assyrios mores imitabantur m; quæ persecutæ sunt populum Dei n; quæ Judæis infestæ, & simul vicinæ, erant o.

3. *Projicientur*] Ità Mo. JT. Pi. o. Ut fiant esca volucrum p. Insepulti jacebunt q. ¶ *Et de*, &c. [וְעַד בְּאֵשׁ וּבְיָדָם יִשְׂרָאֵל] *Et de cadaveribus* (vel, *cadaverum*, JT.) *eorum ascendet fætor eorum*, P. sic M. &c. Redundat pronomen r. *Et ad cadavera illorum quod attinget, ascendet, &c.* Pi. Lucanus Pharsal. 7. — *quid olentes deseris agros* t? ¶ *Tabescent* (vel, *liquefcent*, Mo. f. G. sic M. Ti. JT. &c.) *montes à sanguine* (vel, *propter sanguinem*, P. Sy.) *eorum*] Id est, ob copiam sanguinis effusi u, præ qua montes disfluunt, sicut assiduis imbris decrescunt & veluti liquefiunt v. Defluet sanguis ex montibus [tanta copia] ac si liquefcerent ipsi montes; ut cum imbres defluentes terram unà secum devolvunt x. Forsan *montes* hic denotant Principes, ut Zac. 4. 7 y: vel, acervos cadaverum, quales Jud. 15. 16 z. Lucanus, — *fidentes in tabem spectat acervos* a. Al. *Liquefcent*, i. e. lubrici erunt, ut pedem vix tutò ponas præ sanie b.

4. *Et, &c.* [וְנִמְצְאוּ] *Et mucescent, &c.* Mo. vel, *liquefcent, &c.* P. *dissolvetur*, vel *corrumpetur, &c.* i. e. peribit c: *contabescet, &c.* Ti. JT. Pi. sic o. Ch. Ar. Vulg. &c. v. scil. præ anxietate; vel, hominibus contabescere videbitur. Metaphora hyperbolica d. Omnia illa videbuntur illis quasi perire: tanta erit afflictio hominum *. Sensus, Aer ipse ex sanguine & tabo attracto obducetur turpibus nebulis, & quidem tam crassis ut siderum conspectum adimant f. *Tabescere* est, lucem amittere g. Frequens est Sacris scriptoribus, ut, cum de insigni loquantur tribulatione, dicant *cælum obtenebrescere, &c.* h. ¶ *Et complicabuntur* (vel, *volvuntur*, Mo. *involvuntur*, M. con-

b Ol. sim.
Musc. in
Boor.
c Oleast. in
Boor.

d G.

e Calv.

f For.

g Boor. a.
nim. 2. 3.
14.

h Oleast. in
Boor.

i San.

k Di.

l For.

m San.

n G.

o Di.

p M. sim.

q For.

r Ca. sim.

s Jun.

t Ma.

u Ang.

v G.

w V.

x Pellic.

y in Musc.

z Calv.

a For. sim.

b San.

c Me.

b Ca. Pi.
Belg.
c Pi. Belg.

d Pi.
e G.
f Me.
g Me. San.
h San.
i V.

k For.

l Calv.
m Jun.

n San.

o Jun.

p Q. in For.
q sim. Hi. &
Cyr. &
Procop.
r Ca. in San.
Me.

s Q. in
For.
t Ang.
u For.
v Q. in M.
w For. sim.
Me.

x San.
y He. in M.

l G.
m San.
n Pi.
o Calv.

p Pi.
q G.
r V.

s G.
t G.
u V.

v For.
w Calv.
x San.

y Q. in
Ang.
z G.
a Mar.

b Pi.
c V.
d Pi.
e V.

f G.
g For.

h M.

convolventur, Ti.) sicut liber] Ità P. JT. Pi. Sicut in volumine complicato (& circum cylindrum convoluto, ut olim fiebat¹), nihil legi potest; ità in cœlo nihil erit quod spectetur. Vide & Ezech. 32. 7^k. Stellæ, quæ sunt in cœlo velut literæ¹, abscondentur atris nubibus^m, nec apparebuntⁿ. Ut cœlorum creatio per tabernaculum extensum significatur; sic eorum obscuratio, quæ moralis quædam dissolutio est, per volumen complicatum^o. ¶ Sicut defluit folium de vinea] Sim. Ti. M. Mo. &c. Multa sanguinis copia multas exhalationes de se edit calidas, quæ, ubi in nubes incurrunt, faciunt speciem stellarum cadentium, aut, ut Seneca loquitur, defluentium. Hic tales stellæ folio cadenti comparantur, & grosso decidenti Apoc. 6. 13 P. ¶ Et de, &c. וְהָיוּ כְּכִכְבֵּי הַשָּׁמַיִם] Et sicut decedens (vel, decedit, P. sub. folium, P. & Genev. in Di.) de ficu, Mo. P. &c. Ut deciduus fructus (vel, Ut decidua ficus decedit, Pi.) de ficu, JT. simil. Ang. Ellipsis substantivi, ut antè notatum^q. Verto, Et sicut quod defluit, &c. Fœmin. Heb. וְהָיוּ כְּכִכְבֵּי תִּשְׁבַּח לַיהוָה respondet Latinorum neutro, & potest vel ad folium, vel ad fructum, referri^t. Pertinent hæc vel, 1. ad diem universalis iudicii[†]: vel, 2. ad vastationem Judææ post mortem Christi[†]: vel, 3. ad iudicium in Edomæos exercendum^v.

5. Inebriatus est (id est, furere cœpit; ideo sequitur, descendet^x: vel, humectatus est, For. revelatus est, Ch. lotus erit, Ang. ut Jer. 46. 10. vel, satiatus est, ut Psal. 36. 9. Prov. 7. 18. Jer. 31. 14^y. Notat redundantiam. Confer Jer. 46. 10^z.) in cœlo gladius meus; sic Mo. P. Ti. &c. וְהָיוּ כְּכִכְבֵּי הַשָּׁמַיִם] Conspersus est, &c. Ca. In cœlo, i. e. apud me: vel, firmiter hoc statui, sicut cœli firmi sunt; vel, excellenter, five magnificè^b. In cœlo decretum est ut inebrietur, &c.^c q. d. Res jam in cœlis conclusa est & confecta^d. Quamvis impii sibi indulgeant, & altâ pace fruuntur; Dominus tamen in cœlo quæstionem de eorum sceleribus habet, & gladium quo cædendi sunt in conspectu suo habet. Vaticinii efficaciam commendat, quod immutabili Dei consilio certum est, &c.^e Al. In cœlo, i. e. inter magnates, qui sursum, & velut in cœlo, sedent, ut Esa. 14. 13, 14^f. Vel, in Ecclesia mea, Ezech. 9. 6. 1 Pet. 4. 17. quæ cœlum dicitur Apoc. 4. 1. & 12. 1^g. Quidam, converso ordine, vertunt, gladius meus qui est in cœlis; q. d. Dominus is est qui excitat corda Principum, ut interficiant se mutuis vulneribus^h. ¶ Super Idumæam] Synecdochicè intelligit omnes Ecclesiæ hostesⁱ. Idumæos autem primo loco nominat, quia hi ex propinquitate notissimi erant^k, consanguinei, eadèmq; Religionis notâ insigniti^l, Judæorum hostes semper infensissimi^m, & secuti sunt partes Assyriorum, ut diximus supra cap. 21. Malum autem quod hic describitur illatum est Idumæis per Æthiopas, ut ibi significavimusⁿ. ¶ Et, &c. וְהָיוּ כְּכִכְבֵּי הַשָּׁמַיִם] Et super populum (vel, Super populum, inquam, Calv.) interfectionis meæ, Vulg. P. sim. V. (vel, anathematis mei, Mo. Calv. For. vel, qui est in anathemate meo, M. vel, quem ultioni meæ devovi, Ti. Heb. devotionis meæ, Pi. à me devotum^o: vel, perditionis, o. Ar. vel, quem condemnavi, Ch. qui convictus est, Sy.) ad, vel in, (vel, propter, V.) iudicium, P. Mo. M. Ti. V. Calv. i. e. ut iudicium exerceream in eos P. q. d. Non temere vel sævè grassatur, sed iusto iudicio poenas de reprobis sumit^q. Vel, in iudicio, Ch. sic Sy. cum iudicio, o. iustè, Ar. [Alii hæc verba cum præcedentibus sic vertunt,] Ecce, in iudicium descendet super Edomæos, & super populum quem devovi interfectioni, Pi. JT. i. e. & super alios omnes excidio destinatos^r. Verbum וְהָיוּ in Hebræo trajectum est ad finem versus^t. In Idumæos, & in perpopulandum à me populum, ad poenas descensurus est, Ca.

6. Repletus est sanguine, &c.] Ut culter in immolando victimis. Horribilem stragem describit^t. Cædes sacrificiis comparatur, & eis maximè quæ pro peccato fiebant, in quibus adeps & sanguis Deo cedebant, Levit. 7^v. Ostendit Deus quàm grata sibi esset profligatio hostium Ecclesiæ^x. ¶ Incrassatus est, &c. וְהָיוּ כְּכִכְבֵּי הַשָּׁמַיִם] Impinguatus (vel, Incrassatus, Mo.) est (vel, Pinguescit, JT. Pi.) adipe, vel ab adipe, P. Calv. JT. Pi. sim. Mo. Ti. de sanguine, M. sic Mo. P. JT. Pi. (vel, & sanguine, Ti. vel, sanguine, inquam, Calv.)

agnorum & hircorum, ex adipe renum arietum, Pi. Mo. &c. i. e. plebeiorum. De magnatibus dicitur versu sequente^y. Vel, agnorum, i. e. plebis; hircorum, sacerdotum; arietum, opulentorum ac summorum virorum, Thren. c. 1. v. 6^z. Significat nemini, nec tenuioribus nec potentioribus, parcendum fore^z. ¶ Victimam enim (vel, Quum sacrificium, JT. vel potius, Nam mactatio, ut docet sequens epexegetis, & verbum מַחֲלִית non tantum sacrificare sign. sed & mactare, Genes. 31. 54. 1 Sam. 28. 24. 1 Reg. 19. 21^b.) Domini (vel, Jehovæ, Calv. JT. sub. erit, JT. Pi.) in Bosra] Quæ Bosra, in Arabia Petraea, Ptolemæo & Stephano^c; præcipua urbs Idumæorum^d, Esa. 63. 1. Jer. 49. 13^e. Amos. 1. 12. Verum Bosra est urbs Moabitarum, Jer. 48. 24. Resp. Vel utrisque adscribitur, quia in confinibus fuit; vel, quod puto verius, gemina fuit Bosra, una Idumæorum, altera Moabitarum^f. Stragem Idumæorum comparat sacrificiis; utpote in honorem Domini factam^g, & Deo gratam^h, tanquam executionem iudicii Diviniⁱ.

7. Et descendit (vel, concident, o. sim. Sy. Ar. occumbent, Ca. occidentur, Ch.) unicornes (vel, fortes, Ch. sic^j. vel, divites, Ar.) cum eis; ità M. P. Mo. &c. nempe cum agnis, hircis & arietibus^k: "וְהָיוּ כְּכִכְבֵּי הַשָּׁמַיִם] Tum descendit (i. e. humiliabuntur, occidentur^l), monocerotēs, &c. Pi. vel, oryges, BA. vel, rhinocerotēs, For. San. &c. [Sed absurdum esset in Synopsi repetere quæ de מַחֲלִית prolixè ex Bocharto, Bootio aliisque decerpta sunt in Collectaneis nostris ad Numer. 23. 22. Indè petat cui lubet.] Significat hic magnates, feroces, & potentes^m, qui invicti putabantur: hi, inquit, vincunturⁿ. ¶ Et, &c. וְהָיוּ כְּכִכְבֵּי הַשָּׁמַיִם] Et juveni cum tauris, Mo. P. Calv. vel, cum robustis tauris, JT. Pi. G. Intellige magnos & parvos, ut Psal. 22. 13. & 68. 31°. Al. & tauri cum magnificis, M. Ti. Vox מַחֲלִית propriè sign. robustos, five potentes; & adscribitur, i. hominibus potentissimis, Job. 24. 22. Lam. 1. 15; 2. Angelis, Psal. 78. 25; 3. tauris, hic, & Psal. 22. 13. & 50. 13. & 68. 31; 4. equis, Jud. 5. 22. Jer. 8. 16. & 47. 3. & 50. 11°.

8. Annus retributionum] Ità Mo. P. M. JT. Pi. sim. Ti. Sy. Sub. erit, Pi. ¶ Iudicii, &c. וְהָיוּ כְּכִכְבֵּי הַשָּׁמַיִם] Ad, vel in, (vel, ob, Pi. JT.) iudicium (vel, causam, V. JT. Pi. rixam, Mo. vel, pro iudicio, M.) Sion, P. Ti. &c. iudicii Sion, o. Sy. Vulg. ad contendendum pro Sione, ejusque causam vindicandam P. Contentionis, vel rixæ, cum Sion, aut, o Sion: q. d. Veniet dies in qua Dominus ulciscetur se de iis qui injustè contenderint cum Sion, five cum fidelibus suis^q; cum Ecclesia tum Judaica, tum Christiana^r. Tempus reddendi vicem adversario Sionis. Idumæi semper infensissimi Judæis; Psal. 137. 7. Thren. 4. 21. Ezech. 25. 12. Amos. 1. 11. Abd. vers. 10, &c. † Sioni patrocini, Ca. Potest & in malum sumi, Deus vicem reddet ipsi rixæ Sionis, i. e. Sioni rixanti & contententi. Infideles Judæi Sionem spiritualem oppugnant. Alii in favorem Sion interpretantur, [ut dictum.] Quod non placet, quia verbum מַחֲלִית, quando pro aliquo contendere sign. semper cum dativo construitur^t. Sed hoc falsum esse patet, tum ex Esa. 1. 17. & 51. 22. tum ex Rabbinis, linguæ certè suæ non imperitis, qui in favorem Sion hoc iudicium interpretantur. Deinde, nec מַחֲלִית hoc loco verbum, ut vult For. sed nomen, esse videtur^v.

9. Et convertentur torrentes ejus (scil. Idumææ^x) in picem] Pix & [sequens] sulphur ignem & citò concipiunt, & diu conservant^y. Alludit ad excidium Sodomæ, &c. ut Prophetæ solent^z. Urbes incenduntur quasi pix aut sulphur^z.

10. In sempiternum] Id est, diu: solent enim incensarum urbium diu manere favillæ & fumus^b. Significat vastitatem irrecuperabilem^c. ¶ Desolabitur] Ità Mo. P. Ch. o. &c. i. e. desolata manebit^d. ¶ In, &c. וְהָיוּ כְּכִכְבֵּי הַשָּׁמַיִם] In seculum (vel, secula, G. ex Vulg.) seculorum, Ch. P. Mo. Sy. In tempus multum, o. sim. Ar. In sempiternum, JT. In omnem (vel, perennem, Ti.) æternitatem, Ca. In perpetuis æternitatibus, M. Heb. In æternitatem æternitatum, Pi. sic Angl. Longissimo tempore^d.

11. Possidebunt illam onocrotalus (vel, pelidanus, M. P. Mo. G. ex He. platea, JT. Pi. ibi, Ti. sic Ca.) & ericius (vel, ulula, M. castor, Ti. anataria, JT. Pi.) & ibis (notua, vel ulula, vel bubo, Mo. P. M. Ti. &c.) & corvus, &c. וְהָיוּ כְּכִכְבֵּי הַשָּׁמַיִם]

Calv. [De his avibus non est quod actum agam, quum de iis aliisque plurimis fuisse dictum, præcipue ad Levit. 11.] Horrendam significat vastitatem. Confer Esa. 13. 21. [De קפוד vide dicta ad Esa. 14. 23.] ¶ Et extendetur, &c. וְנִשְׂטָה עָלֶיהָ קוֹ [רוחו ואבני בורו] Et (vel, Nam, Pi.) extendet (sub. architectus, vel Deus, V.) super eam lineam, five funiculum, (vel, regulam, Ti.) inanitatis, (vel, inanem, M. V. desolationis, P. hinc. Pi. deformationis, JT.) & lapides. (vel, perpendiculara, JT. Pi. vel, ponduscula, quæ filo pendent, &c. f.) vacuitatis, Mo. P. &c. vel, inanitatis, JT. Pi. vel, vacua, V. quibus scilicet aptetur ad solitudinem, ut in solitudinem redigatur. Vel, & lapides perpendiculari vani, M. Per hoc intelligit oppositum ædificationis: q. d. Aliter faciet quàm illi architecti qui solent ducere lineam, &c. Perdet eam regionem, ita ut postea non instauretur neque extruatur. Ut in ædificiis necessaria sunt funiculus & perpendicularum, quibus artifex in ædificando dirigitur; sic Deus eis utetur ad destruendum, & omnia ædificia rediget in nihilum¹. Architecti, cum veteris ædificii partem aliquam dejicere volunt, metuntur latitudinem lineæ, & altitudinem perpendicularo². Al. Sensus, q. d. Architecti frustra laborabunt eam instaurare³. Vastitatis incultusque norma atque librâ ab illo definitam, i. e. in vastitatem incultumque redactam⁴, [nempe, Occupabunt eam ibes, &c. v. præc.]

12. Nobiles, &c. חֲרוּרֵיהֶם יֵאָמְרוּ מְלוּכָה יִקְרָאוּ He-roes ejus, & non ibi regnum vocabunt, Mo. Principes ejus, & non ibi; ad regnum vocabunt, P. Quidam, converso ordine, sic vertunt, Vocabunt (i. e. Si aliqui vocaverint) principes illius ad regnum (fufcipiendum,) & illic nulli erunt, qui adire possunt dignitatem regiam⁵. Nemo est ibi qui vocet nobiles ejus ad regnum, M. Ingeniosos (vel, Nobiles, Q. in V.) ejus vocabunt, & non erit ibi regnum, Ti. Nobiles (vel, Clarissimos, JT.) ejus ad regnum vocare volent, (vel, vocabunt, JT.) sed nullus ibi erit, Pi. JT. Verba in Hebræo trajecta sunt⁶. Nobiles ejus sine regno vocabuntur; i. e. Sic destruentur Idumæi, ut nulla illic futura sit nobilitas, nullus principatus⁷. Al. Nobiles ejus, & non regnum vocabuntur: i. e. Habebit quidem ille populus nobiles, vel ex Regia stirpe ortos; non tamen vocabuntur ad Regnum, Regem non amplius habebunt⁸. Al. Regnum vocabunt, &c. i. e. Memoriam quidem recolent veteres Reges suos; sed ex ea familia nemo exstabit. Fayet huic interpretationi Chaldaus⁹; [qui tamen locum sic reddit, Qui dicitabant, Filii liberi sumus, & nolebant fufcipere regem super se.] Al. Regnum vocabit nobiles ejus, nempe ad consilium & auxilium præbendum¹⁰. At sic nomen & verbum nec genere nec personâ congruunt¹¹. Eius optimates delecto regno quiritabuntur, Ca. ¶ Et omnes, &c. וְכָל-שְׂרָיָהּ יִדְוּ אִתָּם Et omnes principes ejus erunt nihil, Mo. P. Ang. ut [vox אִתָּם redditur] Esa. 40. 17. & 41. 12. vel, nulli, Angl. ut 2 Sam. 9. 3. Amos. 6. 10. P. vel, in nihil redacti erunt, Ti. fim. Ca. [Alii totum sic reddunt,] Principes clamabunt, (i. e. altâ voce dicent: & redundat:) Non est ibi regnum, (sub. quia nulli erunt subditi,) & omnes principes ejus non exstabant; i. e. nemo erit qui volet admittere dignitatem Regiam¹². Al. Nobiles ejus, quum nullum ibi sit regnum, ubi, viderint Regnum penitus interiisse, invocabunt, i. e. clamabunt ut id ænuo erigatur; ut nempe & ipsi sub Rege in loco aliquo & pretio esse possint. Sed frustra; nam omnes principes ejus erunt nihil. & sæpe valet, quum¹³.

13. Et, &c. וְעָלְתָה אֶרְמוֹנוֹתֶיהָ סִירִים Et scandet (vel, ascendet, P. succrescet, Ti. nascetur, Pi. proferet terra, M.) palatia (vel, in palatiis, P. M. Ti. JT. Pi.) ejus spina, Mo. P. Ti. vel, spinas, M. vel, spinarum multitudo, JT. Pi. Pertinet ad describendam vastitatem, &c. Solent ruinae spinis & urticis oppleri¹⁴. ¶ Et, &c. וְקָשׁ וְחוֹר [Urtica (vel, carduus, Ca. chamæleon, JT. Pi. quæ herba est cardui species,) & carduus, Mo. Ti. sic M. vel, spina, JT. Pi. paliurus, P. Ca. vepres, V. Virgil. Carduus, & spinis surgit paliurus acutis¹⁵. ¶ In munitionibus] Intra ambitum moenium quæ fuere¹⁶. ¶ Et pascua, &c. חֲצִיר לְבָנוֹת יַעֲנֶה Atrium (vel, mansio, M. statio, Ca.) ululis, JT. Pi. vel, struthionum, Ca. vel, filia-bus (five, pro pullis, M.) ulula, Mo. vel, struthionis, M. P. quæ habitare solent in locis desertis¹⁷. Vide Esa. 13. 21.

[& quæ tum ibi, tum ad Job. cap. 30. vers. 29. dicta.]

14. Et occurrent demonia, &c. צִיִּים אֶת אִיִּים Bestie sylvestres, M. P. & insulares, M. vel, cum ululis, P. vel, cum satyris, V. fera & feles sylvestres, G. fera animalia cum terrifico, JT. desertorum animalia animalibus insularum, Pi. martes cum felibus, Mo. feles cum thoibus, BA. Sylvani Faunis, Ca. spiritus horrendi cum ululis, Ti. ¶ Et, &c. וְשָׂעִיר וְגוֹ Et satyrus, five Faunus, V. Mo. M. Ti. Pi. sic Ca. &c. (vel, demon, P. He. in M. scopis, JT. strix, Q. in V.) ad socium suum clamabit, Mo. &c. nempe ad alterum satyrum¹⁸: Dæmon ad Dæmonem¹⁹. Spectra hinc intelligo hirciformia²⁰. Sunt שְׂעִירִים fauni pilosi, & monstra quædam deserti²¹. De his vide dicta ad Esa. 13. 21. ¶ Ibi, &c. אֵין שָׁם הִרְנֵיעָה לִילִית Veruntamen (vel, Quin, P. Ca. Quin & M. Ti. Etiam, V. Certè, vel Profecio, V. Pi. Tantum, JT.) ibi refocillata est (vel, quiescet, P. M. refidet, JT. Pi. Heb. quiescere faciet sese, vel collocabit sese, ut Esa. 51. 4. Jer. 31. 2f.) strix, Pi. Mo. JT. Pi. V. G. BA. vel, lamia, P. M. Ti. Ca. vel, nocturna avis, AE. in BA. Bestia est solitudinem incolens, vocata לִילִית, quod nocte clamet²². Est spectri genus (ut veteres summo consensu docent) muliebri formâ, (ut docet terminatio fœmin.) à nocte dictum, quâ potissimum talibus spectris est locus²³. Strigis meminere Ovid.²⁴ Lucan. &c. sed quid sit, negat constare Plinius²⁵. Poetis erant alatae mulieres, aut nocturnæ aves²⁶. Paria de לִילִית Hebræi memorant iis quæ Latini de strige²⁷. ¶ Et invenit sibi requiem] Sic P. Mo. &c. vel, quietis locum, JT. Pi. mansionem commodam, M.

15. Ibi, &c. שָׁמָּה קִנְיָה קִפּוֹז Ibi nidificavit (tutò, nemine prohibente²⁸), Kippoz, Mo. Qu. Quid קִפּוֹז Ali-bi nullum animal occurrit hujus nominis in S. Scriptura, nec in Talmudè, nec in Syrorum aut Chaldaeorum libris. Ch. Sy. Ar. Vulg. Hi. Pomar. Schindl. [sic & P. Ti.] reddunt, hericium, ac si idem esset quod קִפּוֹז v. 11. ita suadente soni vicinitate, & literarum z & d facili permutatione. K. & RS. & Aquin. & Hebræi ferè omnes kippod & kippoz pro eodem habent: sed variè reddunt: alius, testudinem; alius, noctuam; alius, in genere, avem solitariam. Solus AE. (quod sciam) kippod & kippoz diversas aves esse vult: rectè sanè; ut patet, 1. quod in hoc capite proponuntur ut diversa, kippod, v. 11. & kippoz, hoc versu: 2. quod, cum קִפּוֹז sit hericius, animal viviparum; קִפּוֹז hinc sit oviparum²⁹. אִפּוֹז à saltu dicitur: Hebræum קִפּוֹז, sicut & Chald. קִפּוֹז, & Arabicum قُفُوز saltare sign³⁰. Hinc sequitur קִפּוֹז non esse, 1. testudinem, quæ nè graditur quidem, nisi reptitando; 2. nec cypselum, quam alii apodem vocant, quod pedum usu caret, & incessus ferè est expers³¹. Verisimilius est קִפּוֹז esse merulam. 1. Hæc Græcè est κρόσσος, quod ex Heb. kippoz per metathesin factum. 2. Hæc subsultat potius quàm ambulat, teste Plin. 10. 38. His rationibus pernotus Junius merulam reddidit. Sed obstat quod kippoz sit animal φιλένημον, quum merula in habitatis locis degat, &c. ut notum. Deodatus, δ' αὐτοῦ φιλένης, adhuc probabilius scopem esse vult, quæ avis est φιλένημον, nocturna, deformis, quæque saltatione adeò delectatur, ut, aucupe saltante, capi legatur ἀντοχουμένη, i. e. ex adverso saltitans, ut docent Athen. 9. 10. Ælian. Hist. 15. 28. &c. Nec aliud voluere qui קִפּוֹז bubonem, vel magnam ululam, reddiderunt; [inter quos M.] Non tamen placet; nam Heb. verbum kaphaz, & Arab. kaphazâ, non sign. φιλένης, tripudiare, sed ἀνταδαι, saltare: quæ duo quàm differunt notavit Scaliger ad Aristot. Hist. animal. 8. 12. Mihi קִפּוֹז videtur ad serpentes pertinere, & acontias five jaculus esse, qui est serpens saltu valens, Ælian. Hist. 8. 13. in jaculi modum insiliens, Galen. 8. ad Pisonem, Ælian. 6. 8. unde est quod acontias Arabicè vocatur ab Avicenna kippbazâ, (quod assultricem sign.) quod idem cum kippoz, vel kipphoz, ut veteres legisse & extulisse certum est. Porro, inter Africæ pestes nulla est hoc serpente deterior; cujus motus & insanabilis est, & penè inevitabilis. Loca itaque hæc vasta & inculta fore fati docet Esaias, cum acontiam in Idumæa scribit non modò diversaturum, sed pariturum etiam, & exclusurum ova quibus incubuerit. Si quis neget hunc serpentem Judæis vel Idumæis fuisse notum; facilè refelletur, quia illum Ammian. Marc. lib. 22. Ægypto, Lucan. l. 6. v. 672. Arabiæ, Agatharcides, Diop. & Strabo Sabæis,

Sabæis, adscribunt. At nidulari est avium proprium. Resp. Itā : nidus tamen *nidulari* aliis animantibus tribuitur ; utpote homini, Job. 29. 18. leoni, [in Græca versione] Nah. c. 2. v. 12. hericio, [in Græca versione] Esa. 13. 22. vermibus apud Plin. 11. 28. imò & serpentibus apud Ciceronem de Divinat. 2. — ubi apud focum angues nidulari solent ; & Epiphan. in Physiolog. cap. 16. Confirmant hanc sententiam verba quæ in Esaia sequuntur, & pariet, & ova excludet, quæ foverit umbrâ suâ : quæ ipsissima verba in hoc argumento naturæ consulti usurpant. Aristot. Hist. 1. 5. in fine de serpentibus, Ova foris edunt, quæ, cum pepererunt, in terra foveant. Ea autem excluduntur anno sequente. Simil. Plinius 10. 62. Ergo in Esaia 37. 36. est, ova parere ; 37. 37. fovere ; incubare ; 37. 38. excludere. Etiam verbum 37. 37. congregare propriè, vel, ova congregata & connexa fovere, etiam tribuatur avibus, tamen in serpentem maximè quadrat, cuius ova non modò sunt simul collecta, sed & mutuo nexu hærent, monilis instar, testibus Aristot. ubi suprà, Damire, &c. Denique, quum umbrâ suâ fovere dicat Propheta, dixisset, sub alis, vel umbra alarum, si de ave res esset. ¶ Et enutrivit, &c. 37. 36. Et edidit ova, Mo. (vel, pariet, P. G. Ti. Pi. vel, ponet, sub. ova, V. Jun. q. d. pariet more gallinæ quæ ponit ova. Dicitio sign. edere in lucem fetus suos salvos. ut Esa. 66. 7. Malata etiam Arabes usurpant de partu, sed abortivo. ¶ Vel, conservabit partum, M. Heb. faciet evadere, scil. ova in ventre suo inclusa. Vide Esa. 66. 7. ¶ & scindet, vel findet, (vel, rumpet, P. sub. ova, Mo. P. Pi. i. e. ruptis ovibus excludet foetum, ut Esa. 59. 5. Sic Psal. 74. 15. fidisti fontem ; i. e. fidisti rupem, atque ita eduxisti fontem. ¶ Vel, rumpentur, M. vel, fovebit, Ti. excludet ova, Pi. vel, quum eruperit, JT. five excluda fuerit, sub. pullities : vel, erumpet, sub. fetus ejus, G.) & fovebit (vel, colliget, five congregabit, M. Pi. V. JT. ut Jer. 17. 11. 2. sub. ova, M. vel, eos, Pi. [nempe pullos :] vel, postquam collegerit, P. posteaquam foverit illa, V. fim. For. BA. hinc valet, postquam, ut Exod. 14. 21. & divise — i. e. postquam divise, &c. Esa. 64. 5. & peccavimus, &c. Alioquin ordo non servatur ; nam incubatio præcedit exclusionem ; quanquam & pullos jam exclusos fovere dici possit. 37. 37. apud Chaldaeos, à quibus desumptum est hoc verbum, in genere est, congregare ; hinc, congregare sub se ova, vel pullos, ut calore materno foveantur. Sic & Jer. 17. 11. 4. Vel, & exsculpet, Ti.) in umbra ejus, Mo. P. M. &c. vel, sub (vel, ad, JT.) umbram suam, i. e. sub alis suis. [G. ultimum comma sic reddit, Et educabit eum mater sub ruinis.] ¶ Illuc, &c. 37. 36. Veruntamen (vel, Tantum, JT. Sed &, M. Quinetiam, P. Calv. Profecto, Pi.) ibi congregati sunt, vel congregabuntur, vultures, Mo. P. M. &c. (vel, milvi, Ti. JT. Pi. G.) alter cum altero, P. JT. Pi. vel, femina (vel, quæque, M.) cum socia sua, V. quisque cum sodali suo, Ti. vel, ad socium suum, V. Significat multitudinem volucrum funestarum fore, quæ ibi gregatim & libere incedunt, concursant, incubant, &c. [Ca. versum sic reddit, Illic bubo nidificabit impunè, [ita verbum 37. 36. adverbialiter reddit,] exclusosque suâ fovebit umbrâ pullos : illic & milvi inter se conveniant.]

16. Requirit, &c. 37. 36. Quarite, vel Requirit, (vel, Sciscitami, M. Ti. Calv. Ca.) ex (vel, super, For. desuper, Mc.) libro Jehovæ, & legite, P. JT. Pi. &c. vel, & clamate, accersite, i. e. recensete animalia illa. [Sed quem librum hinc intelligit ?] Resp. 1. Librum decretorum & judiciorum Dei non scriptum. 2. Annales Domini, in quibus res gestæ per Dominum descriptæ sunt. 3. Prophetiam hanc. Ubi tempus illud advenerit, tunc in manus sumite volumen Prophetiarum, & hoc caput legite, & deprehendetis nihil non impletum. Confirmat denunciationem ab eventu, quo veritatem sermonis sui examinandam Deus exhibet, ut Deut. 18. 22. 4. Scripturam Sacram, vel Legem Dei, quæ per excellentiam liber Domini vocatur, ex qua Propheta doctrinam suam hauserant. Ad Legem eos revocat, ubi sapius asserit Deus se & suos tutaturum, & im-

pios puniendum, ut Levit. 26. 3, &c. Deuter. 28. 1, &c. Occurrit eorum incredulitati, q. d. Nihil adfero novi, sed tantum quæ à Mose dicta sunt confirmo. ¶ U- num ex eis non defuit ; ita Mo. P. vel, deerit, Ca. Pi. fim. JT. 37. 36. Non fuit substractum, M. Omnia ad unguem evenerunt ut prædicta sunt. Al. Illorum quæ dixi animantium nullum ibi desiderabitur ; vel, de diversis speciebus, ut Matt. 4. 23. vel, de integro numero, ut Esa. 40. 26. ¶ Alter alterum non quæsit ; fim. LXX ; vel, quæret, Sy. Ar. 37. 36. Ad verb. Femina cum socia sua non deficient, V. vel, Unumquodque socio suo non desiderata sunt, Mo. Nec unum nec alterum (vel, Nul- lum ab alio, Ca. Neque ullum cum sodali suo, Ti.) deside- rabitur, Pi. Ti. Ca. Unum alterum non desiderabunt, JT. Nulla defuerunt, P. Nec defuerunt hoc vel illud, M. Heb. Mulierem & sociam ejus non visitabunt, i. e. non deside- rabunt ; ut visitandi vox sæpe sumitur, Num. 31. 49. 1 Sam. 25. 15. per metonymiam effecti. Ad verb. Mulier sodales suas non requisivit, i. e. Unaquæque res suam comparem non desideravit, sed, ut in prophetia singula conjunguntur, ita quoque in eventu conjun- cta videbis. Nihil malorum prædictorum decrit, ut à socio quæri debeat. Referendum hoc aut ad fera- rum monstra, aut potius ad infortunia prædicta. Idem dicit quod in cominate præcedente. Hebræi femi- nina usurpant pro neutris. ¶ Quia quod, &c. Quia, vel Nam, os meum ipsum præcepit, Mo. Di. Pi. sub. hoc, Pi. (Nam, os meum est quod præcepit, JT. os meum ipsum est quod præ- cepit ea, P. os ejus præcepit, M. Ti. fim. Ca. Pleonasmus est : 37. 36. est mure emphaticum ; quo Syris nihil est usitatus. Quod ex ore meo procedit ille mandavit, Di. Vulg. Optimè reddidit Hebraismi sensum, quia os me- um ipse mandavit. Quia Dominus eis mandavit, vel, præcipiet, Ar. Sed ipse ore suo præcipiet, Sy. Quia in verbo ejus congregabuntur, Ch. Sensus, Ipse effecta dabit mea verba. ¶ & spiritus ejus (vel, spiritus ejus ipse, Mo. Di. Pi. potentia ejus. Mutatio personæ, pro, & spiritus meus, five oris mei, i. e. flatus. Vel, spiri- tus ejus est qui, P. M. vel, spiritu suo idem, JT.) congre- gabit (vel, congregavit, Mo. fim. Di.) ea, Ti. &c. antè dicta animalia : vel, illud malorum agmen. Sensus, Ego ipse ore meo præcepi id fieri, & ego ipse ju- bebo animalia illa congregari illo tempore. Dixi, & præstabo dictum verbo potentissimo. 17. Et (vel, Nam, Pi.) ipse (vel, idem, P.) misit (vel, projecit, M. P. Ti. cadere fecit, Mo.) eis sortem. Terram hanc illis ita attribuit ut solent qui per sortes eam as- signant. Vide Num. 26. 56. ¶ Et manus ejus divisit eam (scilicet, terram Edomæorum, illis (sub. For. bestis, M. fim. V.) in mensura] Vel, in linea, Mo. P. &c. vel, ceu per funiculum, M. ut solent dividi hæredita- tes. Sortem præcedit dimensio. Vide Jos. 18. ¶ In æternum possidebunt, &c.] Interpretare ut suprà 10. ¶ [JT. versum sic reddunt, Nam quum projecit illis sor- tem, & manu suâ distribuerit illis ad amissim, usque in seculum — possidebunt, &c.] i. e. Ex quo semel regi- onem illam feris assignaverit, nunquam desinet hæc maledictio, &c. P.

CAP. XXXV.

1. Lætabitur, &c. 35. 10. Gaudebunt, vel Lætabuntur, (Lætabuntur de his, JT. Pi. quæ nar- rata sunt ; tum de liberatione bonorum, cap. 33. tum de judiciis in hostes Ecclesiæ, cap. 34. : vel, in, five cum, eis, Mo. He. in Ma. ut in 35. 10. sit af- fixum :) desertum, Mo. P. Ti. &c. Id est, fideles, qui in hoc mundo premuntur & contemnuntur. Eccle- sia Christi, quæ in hoc capite deserto comparatur. Hic mira conversio describitur. Cap. præc. dicit Idumæam in desertum convertendam ; nunc, è diverso, fecunditatem promittit deserto ; quo & Judæam & to- tum orbem intelligo, quia utrumque Deus flagella- verat, &c. qu. d. Postquam Dominus poenas sumple-

rit de hominum sceleribus, Judæosque & Gentes ultus fuerit, tunc instaurabitur mundus, &c. Postquam tractavit Propheta de horrendis totius orbis cladibus, pios consolatur hac promissione, quâ instauranda omnia esse denunciat. Hoc autem fit per Christum, &c. ^v Calv. ^Q in Calv. ^G. Alii de Judæis accipiunt ². Dum hæc Dei judicium in Idumæam exercebuntur, Judæa interim, quæ deserta fuerat, coletur tuto & reflorescet sub Rege Ezechia ³. Ità Grotius, cum Judæis, de temporali Judææ felicitate accipit; eis tamen deterior, quod quæ illi ad tempora Messiae referunt, hic ad tempora Ezechiae detorquet. Verum non de Ezechia, &c. sed de Messia, & felicitate, non temporali, sed spirituali, Ecclesiæ sub eo agi multa docent. 1. *Εὐφροσύνη* & collatio cum cap. præced. Ibi de exitio hostium Ecclesiæ, totiusque orbis excidio, actum est: hic de Ecclesiæ felicitate, cum spirituali, tum cœlesti. 2. Ecclesia Gentilium in S. S. deserto confertur, & Cant. 8. 5. dicitur *de deserto ascendere*. 3. Ezechiae nullum hic est vestigium; nec convenit tempori Ezechiae vel tanta gloria terræ Judææ quanta hic innuitur, vel tanta gloria terræ Judææ quanta hic describitur. Nec probabile est Prophetam, neglectâ spirituali felicitate, solum de temporalibus bonis tam operose tractasse. 4. Quæ in hoc capite sequuntur evidenter respiciunt tempora Novi Testamenti, & in N. T. eò respicitur; v. g. de *apertione oculorum cæcorum*, Matt. 11. 5. de *aquâ in deserto*, Joh. 7. 38, &c. de *semita & via*, Joh. 14. 6. 5. Dicit vers. 9. *Non erit ibi leo*, &c. Itane erat in Judæa sub Ezechia ^b? Reprobationem Judæorum antè tractaverat; hic electionem Gentium decantat ^c. Hoc capite est conclusio totius concionis, quâ Propheta præstantiam illius Regni explicat quod consummatur in Christo ^d. Instauratorem hic prædictam inchoavit Dominus quum Judæos à Babylone eduxit. Verum id leve quoddam præludium fuit. Indubiè ergo hic locus (maximè si cum aliis prophetiis conferas) referendus est ad Regnum Christi, quod hic inchoatur, in extremo autem die completur, Act. c. 3. v. 21 ^{*}. ¶ *Quasi lilium*; ità LXX, Ch. M. Ti. Ca. *כַּדְּבַר רֹסָה* ¶ *Veluti rosa*, Mo. P. JT. &c.

2. *Germinabit, & exsultabit* ¶ Nova scilicet Jerusalem. Tam felicem & insperatam filiorum progerminationem sequitur ingens gaudium ^f. ¶ *Lætibunda*, &c. *לֵבָנָה וְיִשְׂרָאֵל* ¶ *Etiā exultatione* (sub. sua, JT.) & *ovando*, Mo. vel, & *laude*, P. & *cantu*, JT. Pi. Heb. & *cantando*, Pi. infinit. pro nomine ^g: *subinde exultatione*, atque *jubilabit*, M. *magis ac magis*, atque *jubilabit*, Ti. & *exultando ovabit*, Ca. *Etiā exultatio & ovatio*, nempe indies crescet. Exultationem exultatio & ovatio excipiet. Id enim sonat *וְיִשְׂרָאֵל* ^h. Vel, & *cantu* cantabit, Angl. Verbum infinitivum sæpe innuit defectum indicativi vel imperativi, vel potius alterutrum includit: ut *וְיִשְׂרָאֵל* Exod. 20. 8. Eccles. 9. 11. collat. cum Psal. 132. 16. Vide Jer. 31. 12. & 51. 48 ⁱ. ¶ *Gloria* (i. e. celsitudo ^k; vel, *decor* novæ progerminationis gloriæ ^l.) *Libani data est* (vel, *dabitur*, P. M. Ti. &c.) *ei*, &c.] Sic Mo. *Libanus*, *Carmel* ac *Saron* insigniora erant loca terræ Canaan ^m. Erant montes amoenitate aut fertilitate nobiles ⁿ. Erant & tres terræ limites, *Carmel* ad meridiem, *Libanus* ad Septentrionem, *Saron* ad occidentem; qui hic totam terram denotant ^o. Sign. totum Synagogæ decorum ad Ecclesiam translatus esse ^p. ¶ *Ipsi*, &c. *וְיִשְׂרָאֵל וְגוֹיִם* ¶ *Ipsi* (vel, *Hi*, Ti. *illi*, M. *Qui quidem*, Ca. de quibus est sermo, qui erant *desertum*, &c. ^q: vel, *Ista*, JT. Pi. sub. loca, Pi.) *videbunt gloriam Domini*, &c. Mo. P. For. i. e. potentem ejus tutelam reipfa experientur. Id enim sæpe est *videre* Hebræis ^r. *Populus meus videbit*, &c. ^s. Ar. Angl. vide Esa. 33. 17. & 52. 8. Vel, homines videbunt; alii, non minus quàm illi, id observabunt, ut Psalm. 98. 3. Esa. 40. 5. Vel, indefinitè, q. d. Gloria Dei admodum conspicua erit, &c. ^t. Al. *Domus Israel*, quibus dicuntur hæc, *videbunt*, &c. Ch. Sensus loci, Agnoscent Gentes Christum incarnatum, crucisque virtutem, &c. ^u. Fideles glorificabuntur corpore & animâ ^v.

3. *Confortate* (vel, *Confirmate*, JT. Pi. Ca.) *manus dissolutas*, (vel, *remissas*, Mo. *languidas*, Ti. Ca.) & *ge-*

nua debilia (vel, *labantia*, Mo. V. *nutantia*, M. V. *tremantia*, Ch. Sy.) *roborate* ¶ Sim. P. &c. *Confortamini*, vel *Confirmamini*, *manus remissæ*, &c. ^o. Sy. Ar. Vires hominis in brachiis ac cruribus maximè consistunt: Metus autem & brachia remittit, & genua dissolvere videtur ^x. *Confortate*, &c. Vos Prophetæ omnes, aliique ^y For. viri boni, addite animos Judæis, nè memoriâ toleratæ obfidionis paveſcant ^y. Sed nimis dilutum hoc est ^z. ^y G. Ob afflictiones priores debilitatos hac spe erigite, & ^z Calov. confortate ^a. Apostrophe, vel ad Gentes, quibus pro- ^a Mar. mittit Isaias strenuas ad agendum atque industrias manus; & more prophetico, adhibet imperativum pro futuro: vel ad Apostolos, seu ad apostolicos viros, (five ad Doctores Ecclesiæ ^b, ut sequens versus ostendit ^c), quibus id negotii dat, ut perculsum populum ad majora confirmet ^d; vel, ut Gentes abjectas, timidas & inertes excitent ad studium fidei & bonorum operum ^e; vel, ut hortentur & animent imbecilles ^f Me. homines, ut constantiores & alacriores reddantur. Hoc verò tempestivè inferuit, quia fieri non posse videbat quin tot iræ signa, de quibus concionatus est, fortissimos quosque animos anxietate & metu reple-^f Calv. rent ^f. Sensus, Alii alios docete, jubete bono animo esse, & salutaribus monitis adjuvate. Metaphoræ, ut Job. 4. 3, 4. quæ versu seq. exponuntur ^g. ^g Jun.

4. *Dicite*, &c. *אָמְרוּ לְנַפְשֵׁיכֶם* ¶ *Dicite festinis*, vel *acceleratis*, (vel, *inquietis*, Mo. *inconsideratis*, JT. Pi. *pusillanibus*, qui faciliè terrentur, & commoven-^h V. ex-
tur ad desperationem in tribulatione ^h; vel, *præcipiti-* ^h M.
bus, Ti. Pi. sic M. V. i. e. levibus & inconstantibus ⁱ), ⁱ V.
corde, vel *animo*, P. V. Ca. &c. ¶ *Ecce*, &c. *הִנֵּנִי* ^j V.
אֱלֹהֵיכֶם נִקְטָה יְבוּא נְמוּל אֱלֹהִים הוּא יְבוּא וְיִשְׁעֵכֶם ^k
Ecce, Deus vester veniet cum ultione, P. Calv. cum *retri-*
butione Dei: ipse veniet, & salvabit vos, P. vel, cum
retributione Deus ipse veniet, &c. V. Calv. Al. cum *vin-*
dicta & retributione veniet. Deus ipse veniet, Ti. vel,
cum *ultione*; videbitis *retributionem Dei: ipse veniet*, &c.
M. vel, cum *ultione*, nempe *Deus cum retributione: ipse*
veniet, & salvabit vos, Ang. vel, *quum venerit salvabit vos*,
Angl. vel, *ultor veniet, præmiator Deus ipse veniet*, Ca. Al.
40 *Ecce, Deus vester revelatur ut faciat vindictam judicii; Do-*
minus auctor retributionis ipse revelabitur, Ch. *Ecce Deus*
vester, JT. (*Ecce Deum vestrum*, Pi.) *ultio advenit, retributio*
Dei: (i. e. magna & copiosa ^{}:) ipse (vel, imò ipsemet, ^{*} Jun.*
Pi.) *advenit*, &c. JT. Pi. *Deus veniet, & salvabit vos*; ^{*} Jun.
efficiet nè *Æthiopes* ad vos perveniant ^k. Sed dilutum ^l G.
hoc; nullus hic de *Æthiope* sermo; nec miracula illa
de *cæcis*, *claudis*, &c. temporis Ezechiae congruunt. Ni-
mis apertè de Christo loquitur, qui est Deus & Salva-
tor noster, &c. cujus etiam nomen *Jesu* in voce *וְיִשְׁעֵכֶם*
50 continetur ^l. Causam hic reddit cur omnem metum ^l Calov.
deponerent ^m, nempe promissionem venturæ gratiæ ⁿ. ⁿ Musc.
Nihil sic mentes furrigit ut adventus Domini & Incar-ⁿ Calv.
nationis mysterium ^o. *Ecce, Deus* (nempe, Christus ma-^o For.
nifestatus in carne ^p), *vester* (quem *vestrum* hostes per ^p Pi.
irrifionem vocabant, vide Deut. 32. 37. Psal. 42. 4.
& 115. 2; qui, nisi *vester* esset, terrorem potius quàm
gaudium adventu suo afferret ^q:) *veniet* (non mittet ^q Ang.
alios, ut antea ^r: *veniet*; licet tardare videatur, & ^r Mar.
impii ipsum non adventurum putent, *veniet* tamen
certè & brevi, Esa. 30. 27. & 40. 10. &c. ^t) cum *ul-* ^t Ang.
tione, &c. de hostibus vestris sumenda ^u, ut Esa. 34. 8. ^u Ang. sim.
& 59. 17, 18. Ellipsis particulæ *cum* ^v. ^v Calv. Pi.

5. *Tunc aperiuntur oculi cæcorum* ¶ Ità ^o. Mo. P. &c. For.
vel, *oculi domus Israel, qui sunt quasi cæci à lege*, Ch. ^o Ang.
Tunc etiam stupidissimi intelligent quàm favcat suis
Deus ^x. Sed quorsum à proprietate vocum discedamus, ^x G.
quum propriè hoc impletum sit per Christum, qui hunc
locum de seipso exponit Matt. 11. 5. Luc. 7. 22 ^y ^y Calov.
70 *Tunc*, quum advenerit Christus ^z, illuminabuntur cæci, ^z Pi. Belg.
vel corporaliter, Matt. 9. 27. & 12. 22. &c. vel spiri-
tualiter, Act. 2. 37, 41. &c. ^a. Et ad animos & ad cor-
pora hoc referendum ^b. ^a Ang. ^b For.

6. *Tunc saliet sicut cervus* (quod animal est *ἀλπιώτα-*
τον, teste Gesnero ^c), *claudus* ¶ Etiam præ senio aut ^c BA. 1. 3.
morbo tardi egredientur ut conspiciant Dei opera ^d. ^d 17. 882.
[Non placet Calovio, ob rationes ad prius membrum ^e G.
allegatas.] Impletum hoc tempore Christi, idque tum
corporaliter, ut in Matt. 11. 5. & 15. 30. &c. ^{*}. tum
spiritu-

Ang. spiritualiter, Rom. 6. 4. & 8. 1. Gal. 5. 25 f. Gentiles claudicantes, & à via virtutis aberrantes, per Christum roborati & directi rectè incedent. Quando claudis gressus restituitur, non ambulat tantum, sed & saluunt ex animi lætitia. **Lingua mutorum** Etiam infantissimi Dei laudes canent. Hæc illo tempore figuratè impleta: apertissimè verò Messie temporibus. Impletum, tum corporaliter, Matt. 9. 32. & 12. 22. & c. tum spiritualiter, Matt. 21. 16. Luc. 2. 20. & c. Gentiles divinitus edocti loquentur Dei magnalia. **Quia scissæ sunt** (vel, eruperunt, Pi. Sy. sim. JT. Ar. præt. Heb. pro fut. rumpent sese, i. e. exsiliunt rupta terrâ: vel, erumpent, Pi. sic Ca. exsiliuntur, Ti. effossæ sunt, Mo.) in deserto aquæ, & c. ita Mo. sim. o. נַבְרָקָוּוּוּ Diffidentur aquæ, Pi. sic Ch. i. e. terra diffindetur, ut inde erumpat aqua. Hoc dicent omnes, magnam sc. factam esse rerum mutationem, & quidem Judæis in melius. Vide supra 1. P. Desertum vertetur in locum irriguum & fertilem. Typus spiritualis irrigationis eorum qui antè steriles erant. Desertum Gentilitatis rigarunt aquæ gratiæ. Spiritus Sanctus corda electorum recreabit, & fertilia reddet ad bona opera. Vide Joh. 7. 38, 39. **Et erit** (vel, convertetur, Pi. redigetur, Ti. sim. M.) locus aridus (vel, torridus, P. sic JT. Ti. vel, terra sicca, Di.) in stagnum, Mo. P. & c. בְּיַד דִּיכְרִי dicitur de adustione tam ignis, quam Solis, infra 49. 10. Significat æstum; & hic, metonymicè, terram siccam. **Et, & c.** וְיִשְׁכְּנוּ בְּהַרְרֵי מִיָּדָיָהוּ Et terra sitiens, five fiticulosa, P. M. Ti. Di. BA. sim. JT. Pi. (Ita sumitur & Psal. 107. 33. Heb. sitis, Mo. Vel, & locus sitis, i. e. fiticulosus & squalidus, in scaturiginem, five scaturigines, & c. Mo. P. M. Ti. & c. Quanta fuerit Gentibus concessa gratia, hæc indicant. **In, & c.** בְּיַד דִּיכְרִי Difficillimum est hoc membrum ob affixum נִבְרָקָוּוּ: quod enim pertinet? [Hinc locum variè reddunt.] In habitaculo draconum accubitus ejus, atrium calamo & junco, Mo. In eo domicilio ubi dracones cubabunt, Ti. simil. M. Ca. erit herba virens calami & junco, Ti. vel, erit locus humectus pro arundine & junco, M. vel, in ea sit arundinis juncique statio, Ca. Possit affixum referri vel, i. ad terram, & c. ut locus sic vertatur, Cujus (nempe terræ fiticulose) accubitus erat pro habitaculo draconum, (i. e. Quæ terra non alium habebat usum quam ut cubationem præberet draconibus, illa vertetur in amœnum pratum, & erit quasi) atrium calamo & junco confutum, h. e. locus irriguus; calamus enim & juncus non nisi in locis irriguis & pinguioribus crescunt. Vel, 2. ad Ecclesiam, de cujus restitutione hic agitur, quæque in mente Prophetæ erat, (affixum autem sæpe apud Hebræos non ad id quod expressum, sed quod continetur in mente, refertur,) ut ad verbum sit, In habitaculo draconum erit accubitus ejus, in atrio (sic נִבְרָקָוּוּ sumitur supra 34. 13.) arundinis & junci. Habitaculum certè draconum est locus arundinibus & juncis refertus; ibi, inquit, cubabit Ecclesia. Vel, 3. ad נִבְרָקָוּוּ, quod proximè antecedit. Eò plerique referunt. Sed obstat, quòd alterum sit plur. mascul. alterum sing. foemin. nisi singularem numerum dicamus distributionem indicare; foemininum autem genus rectè usurpari, quia de bestia agitur, prout & v. 9. mascul. genus & foemin. de bestiis confunduntur. In habitaculo (vel, caula, JT. Pi.) draconum, (vel, serpentum, V.) in accubitu (vel, cubili, JT. Pi. Di.) ejus, P. (ut נִבְרָקָוּוּ sit sing. vel, earum, nempe serpentum foeminarum; vel, cujusque illorum, Pi. Di. sim. JT. singular. positum distributivè, vel collectivè; locus humectus, & c. P. vel, gramen (sub. erit, Pi. Di. vel, esse, JT.) cum arundine & junco, Pi. JT. vel, in arundinem & juncum. Penitens rem attendens hanc versionem præcedentibus præfero. Scopus est, docere, nusquam defuturas fidelibus aquas. In hoc dixerat, fore ut erumperent aquæ in deserto, & c. jam pergit idem probare, quia etiam draconum pascua, ubi tum herba erat & gramen, in stagnum verterentur, ubi arundines crescerent & junci. Sensus, Agri Judææ diu desolati revirescent. Al. In locis desertis (nempe Gentilibus) erit viror gratiarum & virtutum. [JT. hæc verba cum præcedentibus can-

ticum faciunt ab eo qui mutus fuerat canendum, hunc versum cum præced. sic vertentes; v. 6. — & cantabit lingua muti, Erupisse in deserto aquas, & c. v. 7. Abiisse torridum locum in stagnum, & c.]

8. Et erit ibi semita & via, מַסְלֵל וְדֶרֶךְ Vox alibi non occurrit. Semita, P. agger, JT. Pi. semita strata, vel exaltata lapidibus, Mo. V. sim. Angl. ut vox cognata significat Esa. 7. 3. & 40. 3. & 49. 11. Semita & via; una hominibus cum jumentis & vehiculis, altera pedibus. Collectivè accipio, pro semitis & viis: q. d. Viæ non, ut antè, neglectæ jacebunt & solitariæ, sed paratæ viatoribus, qui libere & securè per eas profici-scentur. Liber erit Judæis à Babylone reditus in patriam, & ambulabunt illi per desertum tanquam per loca culta: omnia pacata erunt, ut ultro citroque sine metu transeant. Non, quia ibi futurum dixi calamum, & c. propterea putes palustrem fore locum & invium. Erit ibi, nempe in Ecclesia, agger & via, i. e. aggesta & excelsa via, per hypallagen, vel potius hendiadyn. Via, quæ nempe ducat in cælum; nempe Christus, fides, Sacramenta, & doctrina morum sanctissimorum. **Via sancta** Nempe illa via quæ ad Templum ducit. **anditatis**, Mo. Ang. i. e. sancta, vel sanctuarii, Angl. vel, virorum sanctitatis, five sanctorum, i. e. illis solis designata. Non abs re docet viam sanctam fore, hominèsq; per Christum renovandos ut terram sanctificent; quia alioquin, ubi magna hominum frequentia, illic vitia regnant. **Non transibit per eam pollutus** Nemo ibi spectabitur Syrus, Assyrius, Ægyptius, Æthiops, infidelis vel sceleratus ullus. Segregabit Deus in Ecclesia fideles à reprobis: quod tamen non impletur in hac vita. **Et hæc, & c.** וְהָיוּ לְהָרִיב מְרִיבֵי דֶרֶךְ וְאֵימִלִּים לֹא יִתְּנוּ Multum torserunt se Interpretes ob Athnach in מְרִיבֵי דֶרֶךְ. Sed erit (nempe via illa; Heb. Et ipsa. Pronomen pro verbo substantivo, ut Job. c. 28. v. 28. Eccles. 1. 5, 10. Pronomen etiam masc. est, quia refertur ad nomen דֶרֶךְ, quod est generis dubii; plerumque quidem est foemin. interdum tamen mascul. ut planum est in voce מְרִיבֵי דֶרֶךְ, & Deut. 17. 16. Ezech. 18. 25. illorum, M. JT. vel, pro illa, Pi. Ang. nempe Sanctis, vel, qui ambulant in via sancta. Pronomen pro nomine, ut Esa. 33. 2. Al. Et hoc ipsis, Mo. Et, vel Sed, hæc, five ipsa, (scil. via, For.) erit ipsorum, V. vel, ipsis, P. For. sic Ca. nempe cæcis, claudis, & c. [Reliqua porro sic reddunt;] ambulans viam, Mo. For. five, per viam, P. (vel, viator, JT. Heb. incedens via, Jun. vel, qui iverint per viam, Pi. sic Ang. sanctam illam scilicet; vel, assuetus itineri, M. vel, qui peritus est viarum; V. Heb. aliquis incedens in via, ut Esa. 65. 2. collectivè, i) & (vel, etiam, Pi. sim. JT. vel, quamvis, Ang.) stulti (quorum indicium est, nescire viam in urbem, Eccles. 10. 15. vel, & qui non sunt periti, V.) non errabunt, Mo. P. & c. vel, deerrare poterunt, JT. sub. in ea, P. Ang. Nam etiam si in aliis rebus stulti sint, tam rectè tenebunt viam, ut à via salutis non deflectant. **Iis patebit qui viam gradientur**, i. e. rectè vivent. Via plana erit & recta & facilis, sine flexibus & diverticulis, quæ in aliis viis reperiuntur, Prov. 2. 13, 15. ut etiam stulti (h. e. simplices Christiani) ab ea non aberrant. [Atque hi Athnach observant; quem alii negligunt, locum sic vertentes.] Et hæc erit vobis directà via, (Recto [incedetis] tramite, qui brevissimus, sine tortuosis anfractibus, quibus ignari possent decipi; P.) ita ut stulti non errent per eam, Vulg. Et (vel, Sed, Di.) erit illis (vel, ipse illis, Di. ipse cum eis, Ti.) ambulans in via, (vel, ambulator via, i. e. comes erit, 9) ut (vel, &, Di.) stulti non errent, Calv. vel, errare possint, Ti. vel, aberrabunt: quia nempe ipsum Deum comitem sunt habituri. Ità sensus planus & facilis videtur. **ad Deum refertur**. Non sufficit transitum esse patefactum, nisi Deus præeat tanquam dux viæ & monstrator. Alludit ad historiam Exod. 13. 21. simul obliquè nos omnes stultitiæ damnat, & c. Fideles hic vocat stultos ob priorem ignorantiam, Tit. 3. 3.

9. Non erit ibi (in deserto per quod iter faciunt) **leo** [Vel, propriè;] q. d. Amovebit Deus vel cohibebit leones, qui alioqui ibi abundabant, Exod. 23. 29. [Vel,

[Vel, metaphoricè;] nullus inimicus Dei aut Ecclesiæ damnosus; vel, Diabolus; qui leo dicitur 1 Pet. 5. 8.
 * Jun. ¶ Et mala, &c. [פְּרִיץ חַיִּיל] Vox פְּרִיץ sign. latronem,
 * Ang. Jer. 7. 11. & propriè, eum qui effringit domos, in eas ir-
 * Ang. rumpens ad spoliandum, Ezech. 7. 22. & 18. 10. Hof. 4.
 v. 2*. [Locum sic vertunt:] Effractor (vel, dissipatrix, V. irruptio, Ti. irruptor, For. violenta, JT. Pi. G. sevā, Ca. sic M. Heb. latro, Q. in V. Pi. rapax, Ang. le-
 * V. dens, P.) ferarum, sive bestiarum, Mo. V. G. Ti. vel, be-
 * Ang. stia, Ca. Ang. sim. M. ulla fera, JT. Pi. i. e. alia bestia
 a BA. 1. 3. rapax; vel, inter bestias, P. Significat feram eminenter rapacem. Sic, electio cedrorum denotat cedros præstantissimas. Chald. hunc locum sic reddit, Non erit
 3. 7. 76. ibi rex maleficus, & dominator opprimens. ¶ Et, &c. [וְיָמְרוּ וְיִשְׁמְרוּ] Et (vel, Sed, M. JT. Pi. &c.) ambula-
 bunt (nempe, in summa libertate & securitate; & sub, in ea, Ti. Pi. vel, per eam viam, M.) redempti, Mo. &c. vel, asserti, sive liberati, quos Deus sibi asseruit & vendicavit; vide Levit. 23. 43. & 25. 48, &c. quos Deus tot malis eripuit.

10. Et (vel, Itaque, V. Nam, P.) redempti (vel, Redempti, inquam, V. redemptione tum corporali, tum spirituali; Judæi, qui exitio erepti multis in locis exsulaverant; &) à Domino convertentur, (vel, revertentur, Pi. P. &c. à captivitate locisque ubi exsulaverant, & redibunt in patriam; &) & venient in Sion] Diebus solennibus. Vel, Tisionem, i. e. Hierosolymam, scilicet, tum terrenam, tum cœlestem. Confer Apoc. 22. 14. Recipientur in Ecclesiam, tum militantem, tum triumphantem. Forfan, revertentur & venient est H^s, pro, iterum venient; ut phrasis ulitata est, Gen. 26. 18. Psal. 78. 41. Mal. 1. 4. ¶ Et letitia sempiterna super caput eorum, &c.] Tanquam corona pretiosa, 2 Tim. 4. 8. Jac. 1. 12*. Vel, totos perfundet, ac etiam super caput exuberabit P. Vel, super caput, i. e. super ipsos; nam caput pro toto homine ponitur, per synecdochen. Non possunt tam magnificæ promissiones ad animarum redemptionem non pertinere.

CAP. XXXVI.

1. **E**T factum est, &c.] Totum hoc caput, & usque ad cap. 38. v. 9. habes 2 Reg. 18. 13, &c. & cap. 19. & 20. ad vers. 12. eisdem ferè scripta verbis. Ex hoc capite & tribus sequentibus desumpta ea quæ habemus 2 Reg. 18. 17. & deinceps ad usque 20. 19^b. Hæc historia hic inserta est, tum, 1. ut sigillum doctrinæ ipsius. Historicè factum hic narrat quod antè prædixerat: forsan eo consilio, ut certus prædictorum eventus rebus aliis quæ longis post seculis eventuræ dicebantur fidem faceret. Tum, 2. quia commodè ad proximè præcedentis prophetiæ interpretationem pertinet. Hinc enim occasio Prophetæ data est prophetandi de Regno Christi; & ex gloria Chizkijæ ac totius Regni, amplificandi gloriam Christi & Ecclesiæ, quæ tribus præcedentibus capitibus fuit explicata.
 * Jun. ¶ [וְיָמְרוּ וְיִשְׁמְרוּ] Et (Hebræi sæpe narrationes cum copula inchoant, ut Esd. 1. 1. Neh. 1. 1. Jon. 1. 1. Vel, Nam, JT. vel, Nunc, Ang.) fuit (vel, fuerat, JT. accedit, Pi. Calv. Heb. factum est, Pi.) — ascendit, &c. Ma. &c. Appositio Hebraica, & 1 redundat quoad sententiam, servitque tantum significationi vocis, ut scilicet futurum mutet in præteritum. Vel, ut ascendens, &c. JT. Pi. ut ascenderet, &c. Calv. Ang. Defectus particulæ relativæ, ut Esa. 7. 1. ¶ Super omnes civitates Juda munias, & cepit eas] Non simpliciter omnes, Esa. 37. 4, 8. sed ferè omnes, ut particulæ illæ universales sæpe accipiuntur, Esa. 64. 6, 7. Jer. 6. 28. & 9. 2. Vel, ascendit — & cepit, pro, ascendit — ut caperet, eo nempe consilio: vide 2 Par. 32. 1. Ut dicitur Balac surrexisse & pugnasse contra Israel, Jos. 24. 9. i. e. surrexisse cum proposito pugnandi, &c. alioquin actu non pugnavit, Jud. 11. 25.
 * Ang. 2. In, &c. [וְיָמְרוּ וְיִשְׁמְרוּ] Cum exercitu valido, M. vel, gravi, P. magno, V. sim. Ca. numerofo, V. sim. JT.
 * V. 3. Qui erat super domum] i. e. Præfectus regiæ. ¶ Et Sobna] Quem tamen peritum esse non ignorabat Eze-

cias. Nè Regibus quidem eos statim abjicere licet quos sciunt non esse sinceros, quod vel turbas hinc nasci timeant, vel copiâ meliorum destituantur. ¶ Scriba] i. e. Qui præerat libris sacris, & versabatur in illis. Q. vertunt, cancellarius. ¶ A commentariis, [הַמְּסִיכִים] Ad verb. recordator, commonefactor; qui agenda reducebat in memoriam; & cujus officium erat, reducere in memoriam agenda suo ordine.

4. Rex magnus, &c.] Nomen hoc tributum est tum Regi Assyrio, hic, & Judith 2. 4. (vel 5.) tum Regi Persarum, testibus Suidâ, Herod. 8. Xenophonte, Jos. Antiq. 11. 6.

5. Aut quo, &c. [וְיָמְרוּ וְיִשְׁמְרוּ] In 2 Reg. 18. 20. legitur [וְיָמְרוּ וְיִשְׁמְרוּ]. Et ita hic habent nonnulli codices. Et hunc habere potest sensum, Dixisti fortassis (ut [וְיָמְרוּ] sumitur Gen. 44. 28. Psal. 139. 11. vel potius, profectò, ut Gen. 29. 14. Psal. 73. 1, 18. vel, tantummodo, nam [וְיָמְרוּ] post alias voces exclusiva est, ut Gen. 18. 32. loquar tantum vice hæc, & Deuter. 28. 29.) verbum hoc labiis tuis, Consilium — est, sub. nobis: vel potius, Verbum labiorum (i. e. Oratio ad Deum, quam irrisoriè sic vocat,) est consilium & fortitudo ad bellum. Vide 2 Par. 32. 8. — nobiscum Dominus est, &c. Irridet itaque fidem & preces Ezechijæ. Ut dicas superesse tibi sermonem labiorum & mentem virisque ad bellandum, Sy. [Reliqui veram lectionem [וְיָמְרוּ וְיִשְׁמְרוּ] sequuntur, & locum sic reddunt;] Dixi, (sub. apud me; i. e. Reputavi apud me quod ita cogites,) Certè, vel Profectò, verbum, sive

sermo, labiorum, (i. e. eloquentia mihi est ad commovendos milites,) consilium & fortitudo ad prælium, P. Dixi, Utique in loquela labiorum & consilio — faciam bellum, Ch. Dixi, Certè in verbo labiorum confidis, cum consilium & fortitudo pro bello necessaria sint, M. Dixi, Tantum verbum labiorum; Consilium & fortitudo ad bellum. Rabfices, quasi exploratis Ezechijæ consiliis, ironicè exprobrat; Video quid cogites, istæ sunt tuæ deliberationes; sed verba sunt labiorum: q. d. Magnificis verbis Ezechias utitur, sed iis bellum geri nequit. Dixi

certè, Verbum labiorum, (est nempe in quo Ezechias confidit; q. d. credit adulantibus: at) consilium & fortitudo ad bellum requiruntur. Consilium & vim dixit Tacitus 2. Annal. consilium & gladium, Cæsar 1. de Bello civili*. Quasi dicat dux, Ego apud me dicebam, Essentne verba, quæ in aera evanescent, (magnifica illa verba, quod vel Aegyptus, vel Jehova, liberabit vos,) consilium & fortitudo, &c? q. d. si ita est, bene res vestræ habebunt, quia non defunt vobis verba. Dico, dicis tu, (sed verba tantum vana sunt,) Mihi est consilium, &c.

Ang. Verba vana, Heb. verba labiorum, q. d. in labiis, non in corde, nata, ac proinde temeraria & futilia. Vel, verba ventosa, h. e. sine fructu vel effectu; ut labium hic non tam cordi, quam manui, opponatur, ut Prov. 14. 23. Vel, res, sive negotium, ut [וְיָמְרוּ] redditur Prov. 16. 20. & 25. 2. Dixero, (veruntamen verba futilia,) adesse, vel esse, tibi consilium, &c. JT. Pi. Di. Concessio ironica: q. d. Ut dem te virum esse valentem consilio & fortitudine; certum est tamen te unum nihil præstare posse, &c. Illustrando huic loco facere potest, quod Autor libri Halichot Olam, causam daturus cur in recensendo sapientum catalogo brevis esse cupiat, sententiam hanc addit, quia in re simplici (vel clara) verbum labiorum (i. e. multus ac futilis sermo) tantum est ad indigentiam. [Alii hæc verba cum fine præcedentis versûs nectunt, & locum sic reddunt,] v. 6. — Quæ confidentia hæc quâ tu niteris? Ti. simil. Ca. v. 7. Dixi, Certè in verbo labiorum: consilio & robore in bello gerendo opus est, Ti. vel, Verba orationis, credo, consilium & virtus bellica, Ca.

8. Trade te, &c. [וְיָמְרוּ וְיִשְׁמְרוּ] Fidejube, &c. Mo. P. Vadem promitte, &c. vel, Da obsides, &c. V. Oppignera dominum meum, i. e. Devinci muneribus, vel obfidibus, vel, te in manus ejus tradendo, &c. vel, Depone quidquam cum domino meo, &c. [וְיָמְרוּ], propriè miscere, de pactis dicitur, ubi in foedere & amicitia animi coeunt & quodammodo commiscuntur. Misceto bellum cum domino, &c. JT. Oppignera (ut [וְיָמְרוּ] sign. Neh. 5. 3.) te apud dominum meum, i. e. Promitte te fore in potestate domini mei, si non poteris dare mihi rot equites, &c. Paciscere cum, &c. Ang. ¶ Nec poteris, &c.] Heb. si poteris

- * V. poteris dare, &c. Pi. q. d. Tu paucos habes in Regno tuo equites*, peritos scilicet: nam & Regibus [Israelis] interdicta erat multitudo equorum, Deuter. 17. 16. &c.
- Ang. Quamquam videtur potius esse Assyriaca jactantia f.
- Pi. 10. Sine Domino; i. e. absque mandato Domini: [יְהוָה] Unde constat hoc nomen tunc temporis tum Judæis, tum Gentibus, usitatum & notum fuisse b. q. d. Dei mandato hanc provinciam suscepit.
- For. 12. Ut comedant stercore sua, [חֹרְאֵיהֶם] Nomen hoc Chaldaicum est, significans stercore k; à חור foramen. In margine verò ipsius contextus honestiori voce scriptum, מוצאות, egesta sua m.
- For. 16. Facite (vel, Transfigite, Heb. Agite, Pi.) mecum benedictionem] Vel, munere; Heb. benedictione, Pi. Munera mihi date. Sic [בְּרִכָּה] sumitur 2 Reg. 5. 15. & Gen. 33. 11. 1 Sam. 25. 27. Percutite mecum foedus: Recipite leges pacis quas vobis offero p.
- For. 17. Donec—tollam vos] Impotens animus occultare omnino consilium nequit, &c. q. Ad terram, &c.] Intellige vel, 1. Assyriam: vel, 2. Africam; & eò iverunt, conditione hac accepta, Gergezai f. Et hos esse credam illos Phœnicas unde se ortos dicebant Tingitani. Nam quod Procopius Vandalicorum 2. eos ad Josuæ refert tempora, in eo credibile est illum aut linguæ ignorantia, aut ab impostore aliquo, fuisse deceptum. Didonis tempora, quæ de Tyro coloniam in Africam deduxit, unde multæ fluxerunt aliæ, his temporibus non paulo posteriora sunt.
- For. 18. Nec, &c. [פֶּן יִפְּרוּ] Nè fortè (vel, Videte nè, JT. Pi. Cavete nè, Ang. Ellipsis qualis Gen. 3. 22. Deut. 8. 12. Job. 36. 18. Jerem. 51. 46. decipiat vos, Calv.
- For. 19. Numquid, &c. [וְכִי הִזְכִּירָהּ] Et num, vel an, (vel, Et quando, vel Etiamne; nam [וְ] interdum interrogat, ut Esa. 29. 16. Num dicet factura, &c.?) cruerunt? P. V. fim. M. Ca. Calv. &c. Et quod assererent, Ti. Quinetiam eripueruntne? JT. Pi.

CAP. XXXVII.

- Ang. 1. [In domum Domini] Ubi orantes se auditurum pollicitus est Deus, 1 Reg. 8. 29. &c. collat. cum 9. 3.
- V. 3. Venerunt—usque ad partum, &c. [עַד מִשְׁבֶּר] Usque ad angustias uteri, sub. parientis, in quibus scilicet confringitur foetus ipse: i. e. Multa patitur, &c. b. Tantus est noster dolor quantus parturientis foeminae quæ ad ejiciendum foetum, jam ad vulvæ fauces progressum, vires non habet c; quum tamen vires & nixus tunc maximè necessarij sunt parturienti. Significat summos dolores & ingentia pericula d, è quibus se expedire non poterant*.
- V. 7. Dabo (vel, indam, JT. Pi. pono, V. For. præf. profut f. apponam, Q. in V.) ei spiritum] Id est, vel, terrorem: vox enim spiritus sæpe vehementem quemvis & validum affectum denotat. Vide Num. 5. 14. Esa. 19. 14. & 29. 10. Vel, animum, propositum b, voluntatem revertendi, &c. i. Vel, ventum, Q. in V. For. q. d. Veniet per aera nuncius, vel rumor, i. e. citissimè & non expectatus. Quid si Angelum intelligamus k?
- Ang. 8. Profectus esset de Lachis] Ad Libnam: idque ut propius accederet ad Jerusalem. Nam ut Josua, à locis Hierosolymæ vicinis egressus, perrexit à Libna ad Lachis, Jos. 10. 29, 31. ita Sennacherib, pergens Hierosolymam versùs, pergit à Lachis ad Libna l.
- Ang. 10. Hæc dicetis] Non vivâ voce, sed scripto m.
- Ang. 16. Qui, &c. [יֹשֵׁב הַכְּרִיבִים] Sedens (vel, qui habitas, V. Ang. sub. super, P. vel, inter, V. Ang. &c.) Cherubim, Mo. P. fim. JT. Pi. Heb. sessor Cherubinorum, Pi.
18. Desertas, &c. [הַחֲרִיבוּ—כָּל הָאֲרָצוֹת וְאֵת אֲרָצָהּ] Desertas fecerunt (vel, vastarunt, Mo. G.)—gentes (vel, gentes illas, JT. Pi. vel, terras, Mo. Calv. For.) & regiones (vel, & regionem, JT. Pi. & terram, Mo. For. terram, inquam, Calv.) earum, G. &c. vel, eorum, vel suam, Mo. For. Vox [אֲרָ] hîc per antanaclasin diversâ significatione repetitur: primo loco incolæ, secundo terram, denotat. Sic [בְּמִן] bis positum Jud. 15. 16. primo

- loco asinum, secundo acervum, sign. Sic 1 Sam. 1. 24. [וְהַנֶּשֶׁר נֶשֶׁר], Et puer (nempe homo Samuel) erat puer, ætate n. Sensus, Provincias illas, quas nunc tanquam proprias sedes obtinent, priùs devastarunt, cum eas de potestate incolentium eriperent o. Σύναιος hîc est in verbo vastandi, quod aliter de gentibus dicitur, aliter de terris p; ut in voce videndi, Exod. 20. 18. aperiendi, Luc. 1. 64. potandi, 1 Cor. 3. 29.
21. Pro, &c. [אֲשֶׁר הִתְפַּלֵּלְתִּי וְגו'] Quod (vel, Quoniam, Calv. vel, Pro quibus, P. Vulg. vel, Quod attinet ad id quod, Pi.) precatus es, JT. Ad quem precatus es. Mos est Hebræis, ut quando [אֲשֶׁר] in obliquo casu pertinet ad primam personam quæ loquitur, sequatur affixum primæ personæ: sic Esa. 49. 23. Ego sum Dominus, [אֲשֶׁר לֹא יִבְשׁוּ קוֹי], quem qui expectant non pudefient. Sic cum [אֲשֶׁר] in obliquo casu pertinet ad secundam personam quam alloquuntur, affixum sequitur secundæ personæ: ut Esa. 49. 3. Servus meus tu es Israel, [אֲשֶׁר בְּךָ אֶתְפַּאֵר], in quo gloriabor. Al. Quæ precatus es, &c. sub. ex 2 Reg. 19. 20. audiui f. De Sennacherib; ita Pi. Calv. Di. &c. [אֲלֵ] Contra, &c. JT. Di. [אֲלֵ] ponitur pro [עַל], quod est, contra, & de, ut & Jer. 40. 16.
23. Ad, &c. [אֵל וְגו'] Super Sanctum, &c. Calv. Contra, &c. JT. Pi. Nempe contra, &c. Ang. [In 2 Reg. 19. 22. est, [עַל].]
24. Et introibo, &c. [וְאֵבֹא מְרוֹם קִצּוֹ וְגו'] Tum veniam (vel, Et introibo, P. fim. JT.) ad summum, vel summitatem, (vel, celsitudinem, JT. Pi.) extremitatis ejus, V. Calv. &c. vel, celsissimam extremitatem ejus, JT. Id est, vel, 1. ad ipsam Jerusalem, quam ultimò loco obtinendam putabat: vocaturque 2 Reg. 19. 23. [בְּמִן] habitaculum finis ejus, nempe Regni Judææ, quod supremus esset locus & metropolis totius Regni, & quâ devictâ, nullus alius superesset locus expugnandus. Vocat quoque eam sylvam campestram, seu sylvam optimis confitam arboribus, [verbis sequentibus,] quod campus circa Jerusalem plenus esset, quasi sylva, frugiferis arboribus & vitibus: id enim sign. Carmel v. Vel, 2. turrem Libani, de qua Cant. 7. 4. quæ, ut hîc dicitur [מְרוֹם], à celsitudine loci, ita 2 Reg. 19. 23. i. e. diversorium, ut Gen. 42. 27. Exod. 4. 24. vel tugurium, ut Esa. 10. 29. Jer. 9. 2. vel, quod ibi, utpote in limite Regni, præsidium diversaretur; vel, ex contemptu, quod Assyrius eam non pluris æstimaret quàm tugurium in horto. Dicitur autem celsitudo, vel diversorium, finis (potius quàm termini) ejus, quod steterit in fine montis, prospiciens versùs Damascum, &c. *. Vel, 3. domum Sanctuarii, quæ excelsa dicitur à situ, &c. f. Quæ hîc recitantur in persona Sennacherib, quidam generaliter accipiunt de prioribus victorijs quibus potitus multos populos subegerat. Sed simplicius est ad præsentem obsidionem referre. Nam quum propè in manum ejus tota Judæa redacta videretur, occupatis montibus qui eam regionem undiquaque cingebant, inolefcit quasi victor, & se pro jure arcibus illis, monte Libano, ejusque cedris aliisque commodis, usum minatur*.
25. Ego fodi, &c. bibi aquam] Vel, aquas, nempe externas, ut plenius habetur 2 Reg. 19. 24. In locis aridissimis aquas omnino ignotas, & antea latentes, eruerè soleo.
26. Numquid, &c. [הֲלֹא שָׁמַעְתָּ לְמַרְחֹק אֹרְחָה עֲשִׂיתִי מִיָּמִי קִדְּם וְיִצְרִיתִי עִתָּהּ וְכִבַּאתִּיהּ וְחָתִי לְהַשְׁמֹת גְּלִים] Locus difficilis est b. Incertum est Di. de quo intelligenda sunt verba & relativa. Puto hîc foemina esse pro neutris c. Nunquàmne audivisti me c For. hoc olim ita comparasse, & à multis jam temporibus destituisse, quod nunc ad rem contuli? i. e. istarum vallitatum autorem esse de quibus tu te jactas d? Annon audivisti, me d Ca. indè à longinquo tempore (Vox hæc usurpatur, modò de loco, ut 2 Par. 26. 15. Esd. 3. 13. modò de tempore, five præterito, ut hîc & 2 Reg. 19. 25. five futuro, ut 2 Sam. 7. 19. *) id (vel, eam, Calv.) fecisse, Pi. (vel, facere, JT. vel, parasse, Di.) & indè à diebus præcis formavisse istud? Pi. fim. Di. JT. (Heb. quod indè—feci istud: Pi. ellipsis [וְ] f. Istud, ut respiciat rem, vel à Pi. sic Sennacheribo dictam, vel à Deo factam, Esa. 41. 20. Ang. Istam subjugationem gentium quam tibi adscribis b. Pi. Vel, ipsam? Calv. Ang. nempe Hierosolymam, de qua R 2 vers. 22.

vers. 22. quamvis eam hic non exprimat, sed de ea loquatur tanquam unica illa quam Deus respexit. Deinde, & fecisse & formavisse hic ponuntur pro, facere decrevisse *.) nunc adduco (vel, nunc verò adduxi, Pi.) illud, ut sis (scil. comparatus seu aptus *) ad deturbandum in acervos vastos civitates munitas, JT. Pi. Vel, eone illam adducerem, (sensus potentialis, ut Esa. 26. 9¹.) ut (Heb. & pro ut, ut Esa. 16. 12¹.) tu esses ad illam, vel istud, (nam frequens est pronomini ellipsis *,) vastandum, (vel, ad vastitates, sive desolationes; quibusdam enim nomen est, ut vox similis Psal. 73. 18. & 74. 3. sub. adducendo; ellipsis,) munitas civitates in, &c. Angl. Vel, Jam verò adduco illud, nempe ut sit in desolationem, (ad verb. & erit ad desolandum, V.) & redigam in acervos, &c. Q. in V. Vel, Nunc adduxi illud, & fit: (sic verto יָבִיחַ; & hanc distinctionem confirmat appositus accentus Reviah.) desolare (vel, quod desolem) in acervos desolatos, &c. Sensus est, Quod desolentur civitates, &c. perperam tu id tibi arrogas. Ego jam pridem id ita paravi & formavi meo decreto, & meis prædictionibus ac minis; & prout formaveram, ita reipsa adduxi, & jam fit. Al. Hoc argumento utitur Deus, Ego Hierosolymam sive Ecclesiam fundavi, eam igitur perpetuò servabo, &c. Qui enim coepit opus, ad fastigium perducet. [Sed de hoc versu & reliquis plura videsis in Collectaneis nostris ad 2 Reg. 19.]

27. Quæ exaruit antequam maturesceret; sim. Calv. Ti. Ca. quod uredine tangitur antequam perveniat ad spicam, Ch. יָבִיחַ לְפָנֵי קָשָׁתָא] Et uredo (vel, & ager tactus uredine, JT. & ut seges tacta uredine, Pi. sim. V. & tanquam herba percussa ariditate, P. & tanquam ariditas, V. Uredo hic, pro segete uredinis, i. e. uredine tacta; ut, stans, pro segete stante, Esa. 17. 5°.) ante segetem, Mo. V. vel, antequam sit seges, P. sim. V. culmum segetis præcedens, M. vel, antequam in culmum assurgat, sive excreverit, JT. Pi. sim. V. Heb. ante erectionem, Pi. יָבִיחַ hic idem quod יָבִיחַ 2 Reg. 19. 26. & sunt ejusdem exitus, ut Hebræi loquuntur, i. e. inter se permutantur, & altera pro altera accipitur P. Verum יָבִיחַ nusquam alibi ita usurpatur, sed semper pro agro sativo. Sic ergo veritas, & sicut arum ante segetem, i. e. antequam segetem ferat: cum enim usus arvi ejusque ornamentum sit seges, inutile sanè est, tristémque faciem præ se fert, quum in segetem adolescere nequit. Causa autem cur nequeat adfertur in 2 Reg. quia nempe est uredine tactum: inde non sequitur idem esse יָבִיחַ quod יָבִיחַ 9.

28. Habitationem, &c.] Et sedere (habitare, V.) tuum, Mo. Pi. V. Et sessionem tuam, JT. Pi. V. i. e. quæ feceris domi cum habitabas in patria: vel, consilia tua domestica. ¶ Egressum tuum] Quid cogitares cum egressus es à patria tua, & quot milites illinc eduxeris. ¶ Introitum, &c.] Adventum tuum in hanc terram. ¶ Insaniam, &c. יָבִיחַ הַיָּדָא] Et (vel, etiam, JT. atque etiam, Pi.) iracundiam tuam, vel furorem tuum, (vel, furibundum impetum tuum, Pi.) contra me, Calv. V. JT. &c. quomodo commoto vel concitato animo mihi interminatus fueris, tanquam idolo. יָבִיחַ hic, pro יָבִיחַ, ut Jer. 45. 5. 7. & 50. 29. & 51. 1°.

29. Superbia tua, יָבִיחַ] Tumultus tuus, P. V. i. e. verba tua tumultus plena. Opulentia tua, vel otium tuum, Q. in V. Mo.

30. Hoc erit signum] Sed quomodo signum hoc erat, quod liberatione posterus erat? [Resp. 1. Imò prius erat.] Verisimile est Assyrium obsidisse Judæam tempore messis, solvissq; obsidionem repentino nuncio de Æthiopum adventu, conculcatis jam frugibus; anno autem seq. ab expeditione Æthiopica rediisse, &c. Sensus loci, q. d. O tu Ezechia, cum videris duo hæc signa, scias ruinam Sennacherib futuram in principio anni tertii, quando revertetur ad obsidendum Jerusalem: ita quod, ipso dejecto, poteris tute seminare & metere, & vivere quietè. Sed hæc historia fundamento caret, & S. Scripturæ repugnat. Vide 2 Reg. 20. & 2 Par. 32°. Resp. 2. Signorum duo sunt genera: quædam rem præcedunt; quædam verò subsequuntur, ad confirmationem rei, ut melius hæreat animis nostris, ut Exod. 3. 12. Resp. 3. Hoc signo ostendit Deus se liberationis authorem esse. Resp. 4. Hoc signo non modò fidem oraculi confirmat,

sed & curis Regis populique de alimonia succurrit *. * Musc. Depulso enim hoste, periculum erat (ut post bellum obtingere solet) à fame. Hostes enim annonam vel corrumperant, vel consumpserant; nec liberum erat obsessis vel profugis agriculturæ dare operam: promittit ergò illis victum absque satione. ¶ Pomis, יָבִיחַ] Spontè natum, sive renatum, JT. Pi. sim. M. P. Ti. Ca. Sy. &c. quod ex illis renascitur, Ch. quæ hinc (i. e. ex spontè natis) renata fuerint, V. Fruges quæ spontè renascuntur hoc anno. Hinc colligitur fuisse tunc annum sabbatarium, quo non licebat Israelitis terram colere. Vide Levit. 25. 5°. In 2 Reg. 19. 29. est יָבִיחַ, per metathe- sin; ut in יָבִיחַ & יָבִיחַ agnus, & יָבִיחַ vestis. Sensus versùs est, Deus ita benedicet agris, ut sufficiant Jerosolymitanis decidua illa ab hostibus conculcata, anno primo; anno autem secundo ea quæ nascentur ex conculcatis pro messe erunt; & anno tertio iterum seminare incipietis.

33. Et non occupabit, &c. יָבִיחַ] Neque oppositurus ei scutum, JT. Neque occurret ei (nempe ipse Sanherib *) cum scutis, Pi. i. e. cum satellitio suo scutis armato. Et non præoccupabit, &c. P. vel, præveniet eam clypeus, i. e. Milites clypeis tecti (qui primi solent muros conscendere, quum sagittarii aliquantulum à muro separati non sinunt obsessos in muro securos agere *); non oppugnabunt urbem. Hinc apparet Sanheribum non venisse Hierosolymam ad obsidendum eam: ac proinde exercitum quem Rabsake secum adduxerat unà cum illo revertisse.

36. Egressus, יָבִיחַ] Exiit igitur, Pi. sic JT. nempe à coelo P: vel, à Domino missus, ut 2 Par. 32. 21: vel, est verbum militare, 2 Sam. 11. 1. Tunc exiit, h. e. statim post nuncium illud, ut ostendit filium orationis 9. ¶ Et surrexerunt] Sub. famuli à rege missi, V.

C A P. XXXVIII.

1. IN diebus illis] Hierosolyma jam à Sanheribo liberata: nè ob illam liberationem superbiret.

2. Ad parietem] Sub. lecti, V. vel, cubiculi, San. ut oraret secretius & devotius, & liberius, & attentius *. Vel, sub. templi, i. e. versùs Templum.

3. Quomodo ambulaverim, &c. אֵת אֲשֶׁר הִתְלַכְתִּי] Quod ambulaverim, &c. Mo. Calv. Me indefinenter ambulasse, &c. JT. Pi. i. e. per totam vitam meam te reveritum esse. ¶ Et flevit, &c.] Tum quia Deum sibi iratum esse putabat; tum ex præscientia turbarum in republica & Ecclesia post mortem suam futurarum; tum quia nullus ipsi erat filius, hæres: nam Manasses nondum natus est, ut patet ex collat. v. 5. & 2 Reg. 21. 1°.

8. Umbram, &c. אֵת צֶל הַמַּעְלוֹת אֲשֶׁר יָרְדָה בַּמַּעְלוֹת] Umbram graduum (vel, graduum illorum, JT. Pi. vel, solarii, Ca. vel, in gradibus, V. Angl.) quæ (vel, quibus, M. P. Ti.) descendit per gradus Achaz in sole, Mo. vel, gradibus Achazi solaribus, JT. vel, in solario, sive horologio, Achaz in, vel cum, sole, M. P. Ti. Ca. Pi. Vox צֶל significat, & gradus, h. e. ascensum seu cochleam; & solarium, quadrantem, sive horologium, quod lineis sive gradibus designetur; & lineas ipsas solarium quæ indicant horas.

9. Scriptura Ezechia] Ità Mo. P. &c. Dictata ei, ut credibile est, ab ipso Esaia. Et quidni ab ipso Ezechia, Rege pio & S. Spiritu repleto? Scriptum confessionis Ezechia, M.

10. In dimidio dierum, &c.] Sim. Sy. In dimidio ejus ætatis quam homines plurimi agere solent, & quam Lex promittit. Videmus ubique mortem immaturam gravem visam etiam bonis, nondum plenè revelatà vitâ meliore. ¶ In excisione, vel præcissione, &c. Mo. Ti. V. sic M. For. &c. quum rescinderentur dies mei, Pi. sim. JT. Metaphora à textoribus, qui, quum telam absolverunt, rescindunt eam à jugo. Cum Propheta mihi renunciavit finem vitæ meæ instare, Excisionem dierum vocat mortem illam immaturam, quæ scilicet accidit ante periodum naturalis vitæ: q. d. Perissem in flore ætatis meæ, nisi misertus fuisset mei Dominus.

Arab. *kurki* & *gurnuk*, Græcum *πικρα*, German. *cran*, [unde Ang. *cran*,] Romanum *grus*, sunt totidem voces *ἀγορεύω* *ἀγορεύω*, ad vocem illius utcumque imitandum^k. Et quamvis *אָגוֹר*, *agor*, pro *grue* hodie non usurpetur apud Arabes, tamen potuit olim usurpari; atque inde fieri quod verbum *agora* sign. *aliquem ad lares suos postliminò reverti*, vel *ausugere*; quod gruum est maxime proprium^l. ¶ *Meditabor*, &c. vel, *Meditabar*, &c. M. V. *Gemebam*, &c. Mo. P. JT. Pi. Sy. sim. o. Ar. Ca. *אָגוֹר* [i. e. Voces obscuras emittebam, testes doloris^m.] Columbæ vox lugubris. Vide Esa. 59. 11. Ezech. 7. 16ⁿ. Sensus loci, Vix potui proloqui, & paucis supplicavi^o. Doloris magnitudo vocem ademit, & vox faucibus hæsit^p, ut moribundis solet^q. Al. Preces suas citatas & breves fuisse significat^r. Al. Suspiria sua & voces lugubres his metaphoris exprimit^s. ¶ *Attenuati sunt oculi mei*, *אָגוֹר* [Sublati erant (vel, Tenebant, Ti.) oculi mei ad excelsum, five in sublime, M. Ti. sim. Mo. P. Ch. Sy. Al. Exhaustiebantur oculi mei spectantes in sublime, Pi. sic JT. sim. Ang. Ar. Verbum hoc est prægnans: qualia Psal. 89. v. 45. profanasti (sub. deiciendo) ad terram; Esa. 14. 2. Excisus es (sub. & dejectus) ad terram; & 21. 9. confregit (sub. & prostravit) ad terram^t. Sensus, Dum inter precandum cælum intueor, interim deficere incipit lux oculorum^v.] *Oculi mihi suspiciendo tabescentibus*, Ca. ¶ *Domine*, &c. *יְהוָה עֲשֵׂה לִי* [Jehova, vel, Domine, (sub. dicebam, Ti. Pi. Sy.) vim fecit mihi, Mo. P. vel, opprimit me, M. sub. infirmitas, vel morbus, P. Angl. sic M. Al. oppressio (vel, vis, Ti. injuria, Ca. fraus, For.) fit mihi, JT. Pi. &c. scil. à morbo^x: quem describit sub specie improbi alicujus publicani^y.] ¶ *Responde pro me*, *אָגוֹר* [Sponde (vel, Pacare, Ca.) mihi, Mo. Fidejube pro me, Ti. Ang. Fac quod solent fidejussores: ii enim impediunt nè quis in nervum ducatur^z. q. d. Eripe me è manu crudelis hujus lictoris, five exactoris, qui me tenet, &c.¹.] *Refrigera* (vel, *Quiescere fac*, *Releva*, Ang. in marg.) me, M. Verbum quidem signif. dulce vel amenum esse, Prov. 3. 24. & 13. 19. nusquam verò activè, dulce efficere, nedum, *relevare* f. Al. *Pertexere me*, JT. Pi. i. e. Proroga vitam meam, &c. ità ut moriar morte naturali. Hebr. *תַּעַר*, i. e. perge texere, me^b. Verbum *אָגוֹר* hanc significationem habet à nomine suo conjugato *אָגַר*, quod *subtegmen*, five *tramam*, sign. Sensus loci, Hic morbus me intempestivè opprimit, antequam decurrerim stadium vitæ meæ, (quæ adhuc superest pertexenda,) ut nequeat perfici: tu ergo pertexere me, i. e. effice ut justum vitæ meæ spatium percurram. Hæc ità accipienda esse, ostendit series allegoriæ^c.

15. *Quid*, &c. *אָגוֹר אֶמַר לִי יְהוָה עֲשֵׂה* [Quid loquar? vel, dicam? Mo. P. M. Ti. &c. & dixit mihi, (vel, de me, Angl. i. e. vel de morte, vel de valetudine, mea^{*}: sub. per prophetam, P.) & ipse (vel, & is idem, Ti. vel, qui & ipse, M.) fecit, Mo. P. &c. sub. quod dixit, P. id est, Pristinam valetudinem, quam promiserat, restituit^d. Vel, *Qui dixit mihi, ipse fecit*: q. d. Mors & vita sunt in manu ejus; frustra conqueror, aut cum eo contendo. Deus, quod verbo minatus est, reipsa complevit, & sic comminationem seriam esse comprobavit. Nihil habeo quod prætexam; frustra adversus judicem obitrepo^e. Al. *Quid loquar* (sub. *amplius?*) *ipse dixit mihi*, (nempe fore ut convalescerem, 2 Reg. 20. 4, &c.) & *ipse fecit*, i. e. sanitatem mihi reddidit^f. In versu præcedente definunt ipsius querelæ: hinc incipit narratio insperatæ bonitatis Dei, qui priorem revocavit sententiam, aliâque lætiorum ejus loco substituit: q. d. Quod abs illo petii, ut vitam prorogaret, promisit, & fecit^g. Per Prophetam vitam longiorem promisit, & sic fecit, &c. Jon. sic reddit, *Qualem proferam laudem, cum dixeris de me quod multiplicaturus sit bona quæ facturus est tecum*^h? Al. *Quod loquebar*, vel *eloquebar*, (i. e. Quod à Domino petebam, ut vitam mihi prorogaretⁱ.) *id dixit* (i. e. promisit, synecd. gen. f.) *mibi*, (vel, statim prædixit mihi, JT. per Esaiam, 2 Reg. 20. 4^k.) *idemque fecit*, Pi. JT. Altera hæc pars narrationis, continens professionem beneficii à Deo accepti, tribus versibus; & gratiarum actionem ad gloriam Dei, tribus reliquis^l.] ¶ *Recogitabo*, &c.

אָגוֹר אֶמַר לִי יְהוָה עֲשֵׂה [Vagabor (vel, Leniter, five Pedetentim, incedam, P. V. Ang. more mœrentium, qui meminerunt afflictionis præteritæ^m.] *Movebor* igitur, i. e. Nunquam sine commotione capitis recordari valeo hujus amaritudinis de qua me Dominus liberavitⁿ. Al. *Movitando* [Legendum videtur, *Motitando*] caput, concutiendo corpus, *meditabor*, Ti. Al. *Progredior*, JT. vel, *Posthac alacriter incedam*. Vox *אָגוֹר* unica est, sed permixta ex duabus, nempe ex voce *אָגַר*, à verbo *אָגַר*, & ex voce *אָגַר*, à verbo *אָגַר* P.) *omnibus annis meis* (i. e. annis vitæ meæ, syn. gen. f.) *super* (vel, *in*, P. vel, *super* hac, M. de hac, Ti.) *amaritudine animæ meæ*, Mo. &c. Sensus, Toto vitæ meæ tempore cogitatio hujus amaritiei mihi recurret^r. Vel, *post* (Nota *אָגוֹר* hinc valere, *post*, vel, *ultra*, JT. vel, *propter*, V.) *amaritudinem*, &c. i. e. postquam expertus sum hanc amaritudinem morbi^s. Supervivam illi amaritudini, &c.^t. Vel, *propter liberationem ab amaritudine*, &c. Ch. & He. in V. [Ca. verum sic reddit, *Quid dicam, quod mihi promittat, idemque præstet? An meos tam paucos annos cum animi mei ægritudine allegem?*]

16. *Domine*, &c. *יְהוָה עֲשֵׂה לִי וְלָכָל בְּרֵיחַ יְהוָה* [Locus hic, si ullus, obscurissimus est. Eum multifariam explanant^x.] *Domine, ultra* (vel, *super*, Mo.) *eos*, vel *hos*, (nempe annos præscriptos^y.) *vivent*, P. Mo. M. Ti. V. & *omnibus in eis vita spiritus mei: tu me somno degravas, & rursus vivificas*, Ti. vel, & *omnibus dicam quod in ipsis est vita spiritus mei: itaque sana* (vel, *impingua*, vel *robora*, five *confirma*, V.) *me, & vivifica me*, P. vel, & *omnibus hominibus narrabo quod in ipsis annis habeam vitam spiritus mei, & quod tu me dormire feceris, atque vivificaveris me*, M. V. i. e. Jam cognovi quod ultra præscriptos annos homines vivere possunt, si tu volueris: id quod in me experior, qui in superadditis annis fruor gratissimâ vitâ spiritus mei: id quod aliis narrare soleo^z. Alii vertunt, *Ultra annos suos vivent pii; & omnibus dicam, In illis est vita spiritus mei: itaque serva me incolumem, & vivifica me*. q. d. Simile beneficium quod ego consequentur qui revertentur ad te toto corde, victuri nempe diutius: & posthac dicam omnibus hominibus, In annis beneficio Dei spatio vitæ meæ additis vivo. Qui videntur propius ad mentem Prophetæ accedere, [Calvinum intelligit, è quo hoc & innumera alia haurit Vatablus, sed dissimulato ipsius nomine;] converso paululùm ordine dictionum, vertunt, *Etiâ omnibus qui ultra eos* (annos scilicet quos mihi prædixisti^{*}) *vivent, vita spiritus mei in illis nota erit, & quod me dormire feceris, & vivificaveris me: i. e. Quicumque ultra istos annos vivent, illis etiam spiritus mei vita nota erit¹. q. d. Beneficium hoc celebre erit etiam posteris, qui me mortuo superstites erunt, & quædam resurrectionis species censetur^t.] *Super hos vivunt, mi Domine; Ultra hos annos plerique homines vivere solent: & in ipsis vita spiritus mei, i. e. & inter eos, nempe qui plures annos, v. g. 50 aut 60, vivunt, posset quidem adhuc spiritus meus vitam ducere: facies ut ægritudo hæc veluti somnium transeat & evanescat, (nam *אָגוֹר* est, *somniare*, & in tertia conjugatione, *facere somniare*.) & tandem sanitati restituar^b. Al. *Domine, per hæc, five ista*, (quæ dicis & facis^c; per promissa scilicet tua^d, ex collat. v. præc^e. & facta^f, five promissorum complementa^g.) *vivitur*, JT. Pi. G. (vel, *vivunt*, nempe homines; indefinita locutio^h.) & *in omnibus istis consistit* (vel, *etiam his singulis inest*, JT.) *vita spiritus mei*, Pi. JT. Ang. (vide Psal. 104. 29, 30. Esa. 42. 5^{*}. q. d. per ista respiravi^h.) *sic fecisti ut revalescerem*, (vel, *his facis ut revalescam*, JT. *אָגוֹר* significationem hinc petit à *אָגַר* revalescere; Job. 39. 4ⁱ. i. e. non aliunde vivo^j quàm ex verbo procedente ex ore tuo^k.) & *in vita, five vivum, conservasti, five conservas me*, Pi. JT. sim. Ang. vel, *tu me sanas, & facis ut vivam*, G. Apostrophe ad Deum, quâ Chizkija thesin de virtute Verbi operumque Dei (ex quibus vita constat hominibus) accomodat suæ hypothesi^l. Liceat & mihi conjecturam meam afferre. Sic verò, *Pro quibus, vel Supra quos, Dominus est*, (i. e. Quorum protector Deus est; *אָגוֹר*, pro, *אָגוֹר אֶמַר לִי יְהוָה עֲשֵׂה*, phrasi usitatissimâ,) *illi vivent; & omnibus in illis rebus, vel, & omnibus qui***

in illis rebus sunt, (i. e. qui in eo stat, sunt ut Deum pro se habeant,) erit *vita spiritus mei*: (i. e. continget eadem vita quæ jam spiritui meo contingit:) itaque (ut hoc pateat, ut in me omnes hujus rei documentum capiant,) *sana me, & vivifica me*. Aliter, **עליהם** referri potest ad **שנותי** v. præced. Dixerat, *Incedam leniter omnibus annis meis supra amaritudinem animæ meæ*: Jam docet, se non frustrâ id de annis suis considerare: nam, *Dominus illis præest, vivent*, (nempe anni mei,) & *omnibus diebus* (ellipsis usitatissima ubi de annis & mensibus agitur; vide Gen. 8. 5, 13.) *in illis erit vita spiritus mei*; i. e. omnibus diebus qui in illis meis annis restant concedetur vita animæ aut spiritus mei, nè uno quidem excepto. Aliter, *Pro quibus Dominus est, vivent: itaque secundum omnia in quibus consistit vita spiritus mei, sana me, & vivifica me*. **עליהם**, pro, **אשר** **עליהם**, & **בהם**, pro, **אשר בהם**; ubi affixum scem. pro neutro bene respondet **לכל**, quod ad res, non ad personas, relatum sign. *omnia*, & cum sequente **בהם** construi ex Maccaph liquet: ad homines enim absolute si referretur, **לכל** scribendum fuisset m.

17. Ecce, &c. הִנֵּה לְשָׁלוֹם לָךְ [Variant.]
Ecce, saluti mihi fuit ista maxima amantiss. G. Gravis-
 simæ ærumnæ meæ mihi cesserunt in bonum. Ecce,
 in, vel ad, pacem, sive incolumitatem, cedet mihi amara
 hæc amaritudo, Ti. sim. For. Ecce, in pace (vel, dum es-
 sem in pace, P. vel, ad pacem, JT. vel, post pacem, Pi.
 Angl. i.e. post liberationem ab Assyriis.º; vel, pro pa-
 ce, sive loco pacis, ut Gen. 11. 3. i.e. tranquillitatis &
 prosperitatis P,) amaritudo mihi, amaritudo, Mo. vel,
 amara, P. JT. Pi. (nempe morbus †,) sub. venit, Pi. sic
 Jun. Angl. Ecce, pro valetudine habenda fuit mihi ama-
 ra amaritudo, M. V. Al. Certè propter pacem perditam
 amaritudo erat mihi amara, Q. in V. ¶ Tu, &c.
 "וְאַתָּה הִשְׁקִיֵּיתָ וְגו'"] Et, vel Sed, tu amplexus es amore, &c.
 Mo. vel, desiderasti, sive concupivisti, (vel, voluisti, V.)
 eruerere animam meam, P. V. &c. vel, dilexisti animam me-
 am, ut eam erueres, Ti. vel, propensus amore eduxisti, &c.
 JT. sim. Pi. Ang. vel, tibi complacitum fuit eripere ani-
 mam meam, M. Concisa locutio, uno verbo duas no-
 tiones exprimens, ut 1 Sam. 7. 2. Jer. 46. 27. [Qui
 plura vult, adeat Glas. gram. 3. 3. 2. 229, &c. ubi hanc
 regulam, Brevitatis causâ unum quandoque verbum pro
 duobus ponitur, duâsq. significationes continet, per me-
 talepsin, vel synthesin, plurimis exemplis firmat. Ca-
 locum sic reddit, Cùm mihi salvâ re tam acerbis evenierit
 casus, numquid tu hanc animam vindicare vis ?] ¶ U
 non periret; ita.º. sim. Ch. Sy. מִשְׁחָה בְּלָא] A fovea aboli-
 tionis, Mo. vel, consumptionis, P. Angl. corruptionis, V.
 Ang. putridâ, M. nibili, Ti. exedente, JT. Pi. Heb. in-
 veterationis, vel vetustatis, Pi. For. à בְּלָא, quod sign.
 inveteratum esse, deinde &c. corrumpi. ¶ Projecisti
 post tergum, &c. i. e. Non vis ad culpas meas respice-
 re †, ac proinde me punire †; sed condonasti mihi †;
 ea rexisti quorum nomine affligabar. Frustrâ Papistæ
 remissionem pœnæ à culpæ remissione secernunt, quum
 Ezechias hîc testatur pœnam sibi remissam esse quòd
 culpa remissa sit. Rectè Ezechias ad morbi causam re-
 spicit, eumque peccatis suis imputat, &c.º. Projeci-
 sti, &c. i. e. Desisti meminisse peccatorum meorum.º

18. *Quia non infernus* (vel, *sepulchrum*, Mo. P. &c.) *confitebitur tibi*, &c.] Laus tua per mortuos non celebratur, Psal. 6. 6^a. Quum dicit se Dei laudes celebraturum non fuisse si ablata esset vita, gratum se ac memorem fore promittit, & simul testatur hunc sibi præstantissimum esse vitæ fructum, ut Deum laudaret. Non itaque mirum est, pium Regem refugisse mortem, quum existimaret eam esse poenam scelerum, & se damari quasi indignum qui operam impendat promovendæ Dei gloriæ^b. ¶ *Non expectabunt*—(vel, *sperabunt*—P.) *veritatem tuam*] Id est, adimpletionem promissionum tuarum, quæ verissimæ sunt^c, de liberatione ab Assyriis, & susceptione prolis ex me per quam Messias olim procreabitur: quod minimè expertus essem, si jam mortuus fuisssem^d. Qui jam mortui sunt non sperant se vitæ restituendos*.

19. *Vivens, vivens* (vel, *Vivus, vivus, inquam, Ti.*) ipse
constitetur tibi] Ità Mo. P. 8cc. Geminatio vocis sen-
 sum intendit : q. d. Omnino hoc ad *viventes* pertinet,

videlicet celebrare tef. ¶ *Veritatem tuam*] In ^f Mi.
 præstanda mihi promissione conſervationis in vita. Heb.
 אלהי אמת, ubi præpoſitio אלהי ponitur pro articulo אלהי. ^g Pi.
 20. Domine, &c. יהוה יהוה שׁוּעִי] *Dominus* (ſub.
 adſuit, P. vel, præſto fui, Pi. ſic JT.) *ad ſervandum me*,
 Mo. P. JT. Pi. &c. Ellipſis, ut Neh. 8. 3. Pſal. 119. 38. ^h Ang.
Jehova eſt, ut ſalvet me, V. ſic M. *Jova, intende ſalvati*
meæ, Ca. ¶ *Et*, &c. וְיִגְבְּרוּ יְמֵי וְיִגְבְּרוּ] *Et* (vel, *Ideo*,
 P. JT. Pi.) *modulamina* (vel, *cantica*, M. Ti. ſimil. P.
odas lyricæ, JT. *instrumenta pulſatilia*, Pi.) *mea modu-*
labimur, Mo. ſic Ca. vel, *pfallemus*, ſive *cantabimus*, M.
 P. V. *celebrabimus*, Ti. *pulſabimus*, JT. P. *Idcirco nos*
(Loquitur in plurali, ut ſolent magnates ; vel, ut alios
ſecum in eo officio conjunctos ſignificet i.) cantabimus ⁱ Ang.
cantica mea (h. e. vel à me, vel de me, compoſita ; vel,
cantica, ut i *paragogicum ſit ** ;) *ad instrumenta chor-*
data, Ang. * Idem.

21. *Ut tollerent massam de ficis*] Quæ vi nativâ magis nocitura fuisse creditur^k: Ficus enim ulceribus noxiæ^k G. sunt¹. Al. Quum ficus adhibeantur ad pestem maturandam, fieri potest ut Dominus promissioni adjunxerit medicinam^m: quæ tamen, utpote morbo longè impar, non tollit miraculum, &c.ⁿ. ¶ *Et, &c.* מִרְחָו^o Calv. Calv. Ang. V. *in* *emplastrum* quod *imponatur*, Pi. *conficiant emplastrum*, Ti. *adhibeant*, M.) *super ulcus*, P. Ti. &c. vel, *super inflammationem*, Mo. vel, *ulceri*, JT. Pi. &c. Verbum מִרְחָו non invenitur alibi in Sacris: sed per conjecturam deducunt ex nomine Levit. 21. 20. מִרְחָו וּגֹ, *contusus testiculis*: unde ad verbum vertunt, & contundant, i. e. contusam applicent. Verùm Arabicè مَرَح sign. *inungere, fricare*. Hinc rectè veritas, *Et fricent, &c.* ut ibi, מִרְחָו וּגֹ, *cui confricti & compressi sunt testiculi*.^p Di.

22. *Quod, &c.* *וְהָיָה אֵלֶיךָ יְהוָה* est admirantis q. *Q.* in
Quantum erit miraculum me ire in domum Domini! G. Calv.
Quæ interpretatio refutatur ex responso Prophetæ,
quod habetur 2 Reg. c. 20. v. 9. quod hic omittitur †. † Ang.
Quod, vel Quodnam, (sub. est, JT. Pi.) signum, me ascensu- † Calv.
rum esse in domum Jehovæ? JT. Pi. &c. ut agam ibi gra-
tias de valetudine recepta. *Me ascensurum, nempe die* † V.
tertio; quod incredibile erat: & hoc erat quod con-
firmari petiit, non autem sanationem ipsam, &c. † Ang.
petit vitam deliciandi gratiâ, sed ut honorem cultum-
que Dei tueretur, & pietatem coleret. * Calv.

CAP. XXXIX.

1. **M**erodach Baladan] Dicitur Merodach 2 Reg. 20. 1. 2. vel, errore scribæ^a; vel, permutatione literæ; ut, Dimon, pro, Dibon, Esa. 15. 9. Dicitur Merodach, nomine idoli, Jer. 50. 2. Confer 2 Reg. 25. 27. Dan. 1. 7. & 4. 8. &c. Et Baladan, ex patris nomine addito: quod nomen compositum est ex Bel, vel Bal, idolo, Esa. 46. 1. vide & Dan. 5. 1. & Adan, quod reperitur & in Nabuzar-adan, 2 Reg. 25. 8^b. Josephus tantum Baladam vocat, atque ejus mentionem factam & à Beroso in Chaldaicis. Fuit autem hic Medus. Nam Medi post Asarhaddonem Regnum Babylonicum tenuere: Cujus mutationis jam antè vaticinia habuimus. Medos postea expulit Nabopolassar, Chaldæus ortu, Nabuchodonosori pater^c. Hic Merodach ob beneficia in deos relatus, ut dicemus ad Jer. 50. 2^d. Videtur Merodach nomen fuisse commune Regibus Babyloniæ, ut Pharaeo Egyptiis*. ¶ Rex Babylonis] Prius fideiarius Assyrii; tandem verò Assyriorum & Babyloniorum Monarcha effectus^f. Videntur Chaldæi olim ab Assyrii fuisse subjugati: deinde rursus per se regnasse, & Assyrios atque Chaldæos bella inter se gessisse; & nunc hos, nunc illos, superiores fuisse^g.

2. *Latius est*—[*super* (vel, *de* M.) *eis*] Itā o'. Ch. Ti. Mo. &c. vel, *propter eos*; nempe, quia honori & commodō suo hoc cessurum fore confidit ^b. וְשֵׁמָּה Arg: ^c 13e n. ^d B. x. ^e vi d. 2 z. ^f 81.

audivit illos, pacifice eos & humaniter excepit, morem illis pectus, petitionibus illorum annuit; latus scilicet de illorum adventu. ¶ Ostendit eis cellam, &c. בֵּית הַסֵּלֶם] Gazophylacium suum, JT. Pi. Heb. domum aromatum, Pi. vel, aromatum suorum, P. vel, rerum desiderabilium, Pi. vel, concupiscibilium suorum: i. e. locum in quo erant quæcunque chara habebat & pretiosa.¹

4. Et dixit, בֵּית הַסֵּלֶם] Rursum ait, P. 1 pro rursum, ut docet contextus orationis. Versu seq. pro tunc accipitur.^m

8. Bonum verbum Domini] Sub. est, Pi. Sunt verba poenitentis, & parati in flagella Dei^m; & æquo animo ferentis non modò hortationes, sed & minas, &c. & iustitiæ laudem Deo tribuentis^t. ¶ Quod locutus est] Esaias. Sermonem Dei, licet ab homine allatum, reverenter excipit: quum impii ægrè ferunt se à Ministris objurgari, &c.^o. ¶ Et, &c. וַיֹּאמֶר בֵּית הַסֵּלֶם] Et (vel, Præterea, JT. Pi. Ang.) dixit, Mo. Ch. &c. (vel, adjecit, P.) Quia erit (vel, Saltem fiat, P. Saltem erit, Calv. Modò sit, M. sim. Ti. Ca. Fiat nunc, o. Quod futura est, JT. Pi. Angl. Tamen erit, Angl.) pax & veritas, &c. Mo. vel, stabilitas, &c. JT. Pi. Calv. &c. sub. bonum est, JT. Pi. vel, nonne bonum est? ut plenius exprimitur 2 Reg. 20. 19. Per pacem & veritatem intellige omnia ad salutem animæ & corporis necessaria. בֵּית הַסֵּלֶם hinc denotat vel, 1. veram Religionem, ac si Rex gratias Deo ageret quòd pietatis doctrinam moriens relinqueret superstitem^t: vel, 2. stabilitatem, sive tranquillum Regni statum; nisi per hypallagen accipere malis, prosperitatem diuturnam & certam fore^t. ¶ Interdum interrogat, estque optantis, Putasne, erit pax, &c? vel, Fierine potest ut sit pax, &c? Confirmatur ex 2 Reg. 20. 19. ubi habetur, O si fieret pax, &c.^v. Et dixit, Precor ut sit pax, &c. i. e. Tantum peto ut vivam incolumis, & præstet Dominus quod est pollicitus, nè ab hostibus arguatur mendacii^x. Non negligit posteros^y, aut salutem eorum sùsque deque habuit: sed, quoniam illos à Deo tandem castigandos fore didicit, patientiam Dei, quæ sibi parcat, grato animo agnoscit^z; & gratias Deo agit, quòd vitam longiorem promissam ob hoc peccatum non abrumperet, & quòd poenam Deus temperaret clementiæ; quam etiam posteros ex parte sensuros sperabat. Quamvis autem hæc poena posteros maneret, tamen præsentem gratiam amplecti debuit. Futurum non est negligendum: sed præsentis seculi præcipuè ratio habenda est, & hoc magis officium nostrum requirit. Qui enim simul vivunt majore vinculo astricti sunt, &c.^z. Sensus loci, Accepto sententiam Dei sic punientis meam vanitatem. Cùm enim non possim poenam in totum declinare, saltem gaudeo de illa mitigata, & quòd durante vitâ meâ differatur^b.

CAP. XL.

1. Consolamini, consolamini, &c.] Verba sunt Spiritus Sancti, aut Esaiæ². Alloquitur Prophetas^b, futuros exilii tempore^c. Chald. locum sic reddit, Prophetæ, prædicite populo meo consolationes^d. Quàm aptè historia præcedens hinc inserta erat, docent sequentes prophetiæ, quæ de populi Judaici tum captivitate, tum restitutione, agunt, &c.^e. Sermo hic consolatorius ad 49. usque caput durat, partim ad abductos, partim ad abducendos, habitus, nè captivi inter Gentes aut desperarent, aut à Deo deficerent^f. Cùm apertè prædixisset Propheta captivitatem Babylonicam, liberaliter ejus calamitatis participes futuros partim ad emendationem vitæ excitat; partim, si eam præstent, promittit severa Dei judicia in ipsorum hostes; ipsis verò redditum in patriam, statum tutum & florentem, magnum denique numerum eorum qui ipsorum exemplo atque institutione aut Legem totam fusciperent, aut certè ab idololatria moribusque improbis, qui idololatriam plerumque comitantur, discederent. In longum autem tempus extendunt se hæc vaticinia, à temporibus exilii ad tempora Templi & urbis restitutæ; imò & ad Maccabæorum & sequentia tempora. Nulla enim decora quæ populo erant obventura taceri Deus voluit,

quò plus solatii esset piis per aliorum culpam exsultantibus. At cur transiit tempora Manassis, Josiæ, Joakimi? Quia nihil ea continebant nisi corruptelas populi, quæ causam dedere deportationi. Josias enim, quamvis bonus, non multum exemplo suo apud populum profecerat, nisi quòd ritus aliquo modo restituerat; sed plerisque & procerum & populi animus manserat remotus à vera pietate. Cùm autem omnia Dei beneficia umbram in se contineant eorum quæ Christus præstitit, tum præcipuè ista omnia quæ deinceps ab Esaiâ pronunciabuntur, verbis sæpissimè à Deo sic directis, ut simplicius limpidiùsque in res Christi, quàm in illas quas primò significare Esaiâ voluit, convenirent^g. Propheta, relicto populo, apud quem nec minæ nec monitiones proficiebant, convertit se ad posteros omnes, Judæos aliòsque, qui futuri erant usque ad finem mundi. Hæc autem non tantum ad captivitatem Babylonicam refero, sed ad totum liberationis tempus, quod in se complectitur regnum Christi: latissimè enim patent, & doctrinam Evangelii comprehendunt^h. Historicè hæc explicanda sunt de Hierosolyma & de Judæorum reditu ex Babylone; ita tamen ut hoc non sit primum & præcipuum Prophetæ institutum, sed ut aliquid splendidius atque sublimius spectet in Ecclesia, cujus typus erat Hierosolymaⁱ. [De qua sententia plura vide in Authore.] Malè Grotius aliique statuunt sensum harum prophetiarum literalem & directè intentum esse de liberatione Judæorum à Babylone, mysticum verò de Christo: tum quia sensus de Christo (ut fatetur Grotius) est simplicissimus & limpidi-^jssimus, adeoque literalis & natus; tum quia de Christo in N. T. explicantur^k. Loquitur Propheta de temporibus Messiæ^l. Omnes hæc consolationes (inquit K. ad h. l.) future sunt in diebus Messie; & repetitio vocis confirmatio est^m. Hinc incipiunt apertiora de Christo oracula, ut non tam Propheta videatur Esaiâ, quàm Evangelistaⁿ. Ad consolationem Ecclesiæ labefactatæ atque jacentis prænunciat beneficia Evangelii, &c.^o.

2. Loquimini ad (vel, secundum, Calv.) cor, &c.] Id est, quæ grata illi erunt^p. Verbis blandis lenite mortificationem ejus. Vide Genes. 50. 21. locutus est ad cor fratrum; 2 Sam. 19. 7. ¶ Quoniam, &c. וְכֵּן יִהְיֶה מִלְחָמָה] Quod (vel, Nam, Ti.) completa est militia (vel, tempus, P. tempus præfinitum, JT. tempus servitutis, Angl.) ejus, Mo. sic M. Ti. Vox מִלְחָמָה sign. modò, tempus definitum, Job. 14. 14; modò, ministerium quodvis, ut Num. 4. 23. & 8. 24^q; modò, exercitum, sive stationem, quæ certo tempore & ordine constituitur, sive in Ecclesia, sive in bello^r; modò, tempus constitutum ministerii, vel servitutis, ut hinc, & Job. 7. 1^t. Sensus, Finis erit labori ejus, & afflictionibus, quas experti sunt [Israelitæ] tempore Maccabæorum^v, & exilio Babylónico; cujus tempus justæ militiæ comparat, quo exacto, velut emeriti milites, domum redibunt. Metaphora à missione militum. Adest molestiarum exitus^x. Advenit tempus visitationis & auxilii, in quo acceptura est consolationem^y. Finem accepit militia & lucta sub jugo Legis^z, necnon ministerium Leviticum; & jam nova militia est exercenda^z. ¶ Dimissa est iniquitas illius, Remissa est, &c. M. P. Ti. V. ex Ch. id est, Tempus imminet quo remittentur peccata illius^b, Placabilis, vel expiabilis, facta est, vel, expiata est, iniquitas ejus, Mo. Q. in V. Exsolutam esse iniquitatem ejus, JT. Perfecit, vel completa, est poena, sive miseria, ejus, Pi. He. in V. Accepta, vel grata, est, &c. Pi. For. scil. Deo: vel, quòd Jerusalem errorem suum agnoscens poenam approbet; vel, quòd Deus significet sibi jam satisfactum esse^c, & se in poena ejus, tanquam opere à se perfecto, acquiescere^d. Alludit ad sacrificia, quibus acceptis, peccatum expiari dicitur, Levit. 1. 4e. Videtur Esaiâs hoc desumpsisse ex Levit. 26. 43. Tunc bene accipient poenam, &c.^f. ¶ Suscepit de manu Domini duplicia (vel, duplum, JT. Pi. Ca.) pro (vel, in, Mo.) omnibus peccatis suis] Sic P. M. Ti. &c. Non quasi poenæ majores aut æquales essent delictis, contra Eisd. 9. 13. Lament. 3. 22^h: sed duplum ponitur pro copiosoⁱ, ut Esa. 61. 7. Jer. 16. 18. & 17. 18. Apoc. 18. 6^k. Duplum, i. e. castigationem copiosam^l; tantum quantum Deus satis esse judicat^m. Duplicia, i. e. multiplicia & gran-

grandia. q. d. Satis superque castigata est. Sermo est hyperbolicus, quasi blandientis, & seipsum reprehendentis, quod sic duriter cum amico egerit: *Plus quam opus erat indignatus sum; duplices penas dedisti; ignosce, redeamus in gratiam, &c.* Cyril. Theod. & Procop. exponunt de poenis Christi, quibus ipse expiavit peccata suorum; quæ etiam ita satisfecerunt Divinæ justitiæ, ut non modò remissio peccati, sed & præmium, eis debeat. Jam non est hyperbolicus sermo, sed verissima veritas. Sasbout & alii de donis & gratiis accipiunt quæ propter Christum nobis donantur loco poenarum quas merebamur. *Duplicia*; numerus finitus pro infinito: q. d. Conferet illi Dominus multa beneficia loco poenarum quas meritò datura erat, &c. tantum abest ut puniturus sit jam [legendum videtur, eam] pro ratione delictorum. [Si sic exponas, *וְיָחִי*, quod præst. est, & ita à plerisque vertitur, pro fut. ponitur; quæ enallage frequens est; & verba sic reddenda, *Quia accipiet duplicia, &c.*]

3. *Vox, &c.* *וּקוֹל בְּמִדְבָּר פָּנוּ וַיִּנָּחֵם* *Vox clamantis* (vel, *clamans*, Calv. *clamat*, Ca.) *in deserto, Parate viam Domino*, Calv. Ti. vel, *Repurgate, &c.* P. M. V. sub. à lapidibus & luto, V. *Complanate, &c.* Mo. Quasi interrogatus Propheta undenam sciret tempus hoc adesse quo cessarent figuræ, Deo satisfaceret, &c. respondet se audire vocem cujusdam viri *in deserto* vocantis ad se ac dicentis, *Parate, &c.* *in deserto* conjungo, non cum sequente voce, *Parate*, sed cum præcedente, *clamantis*, auctoritate Evangelistæ, Matt. 3. 3. Verùm distinctiones Hebraicæ, & collatio sententiæ continenter per epexegetin annexæ, postulant ut referantur ad verbum sequens, *Parate, &c.* Sed respondeo, 1. accentum distinctivum non semper vim suam obtinere, ut patet in *Zakeph-kato* 2 Sam. 15. 34. Esa. 5. 30. Jerem. 17. 3. 2. Esse etiam ad *וּקוֹל* accentum distinctivum, quo à sequent. distinguitur. 3. Manente illo accentu, sensum tamen eundem esse: nam ibi *clamat*, ubi *complananda erat via, &c.* *Vox clamantis*, JT. Pi. G. &c. sub. erit, Pi. (vel, *fit*. Respicit id quod præcesserat, *clamate ad eam*: Dicit ergò quid clamare debeant eo tempore Prophetæ. *In deserto parate, &c.* Pi. JT. G. Loca deserta solent esse valde inæqualia. Per montes, valles, sylvas, quæ Rex incedere debebat, mittebantur munitores, qui arbores cæderent, & valles adæquarent, &c. Vide dicta ad Matt. 3. 3. Sic etiam Deus vult exultantibus Judæis dici, ut auferant mores malos, qui restitutionem ipsorum morabantur. Declarat Deum missurum ministros consolationis populo in exilio Babylonico. At, dicere poterant, ubi erunt Prophetæ? nam in deserto sumus. Resp. Nec desertum impedit, &c. *Desertum* capio pro vastitate tunc futura: alludit tamen ad iter intermedium, nam deserti asperitas videbatur reditum intercludere. At, inquit, Deus suis etiam per invia exitum patefaciet. *Vox clamantis*, collectivè, h. e. prædicantium populi reditum è Babylone. [Aliis hoc non placet.] Hebræi stultè hanc sententiam intelligunt, quod repurgandum sit desertum, ut Judæi suaviter ex captivitate redeant in Canaan. De Johanne Baptista loquitur. De eo enim exponitur Matt. 3. 1, &c. Luc. 3. 2, &c. Et vox singularis, *clamantis*, ostendit de singulari persona agi. Locus etiam, scil. *desertum*, Johannem indigitat. Non enim Prophetæ jubebantur *in deserto* clamare, sed Johannes *in deserto* clamaturus prædicatur. Vide Matt. 1. 7, &c. Possit hic locus accipi de conversione Gentium, quæ erant veluti desertum, & in Carmel versæ sunt. *Parate viam Domino*, Vulg. vel, *Jehova*, Pi. Calv. &c. ut fieri solet in adventu Principum. Compellat Persas & Medos: q. d. Sternite viam, ut populus Dei in Judæam reducat; ex inviis pervia facite. Dicit, *viam*, non Judæis, sed *Domino*, ex singulari ipsius amore, quo in se transcribit quicquid in salutem electi populi spectabat. De Johanne hæc exponuntur Matt. c. 3. &c. nec immeritò, quia primarius hic erat nuncijs nostræ redemptionis, cujus illa è Babylone redemptio typus tantum fuit. Imò literaliter hæc de Johanne accipienda sunt, licet alludatur ad illam Judæorum liberationem, &c. *Rectus, &c.* *וְיָחִי* *Rectam* (vel, *Planam*, Ti.) *facite* (vel, *Corrigite*, Ca. Ad-

equate, JT. Pi.) *in solitudine viam Deo nostro*, P. &c. Christo scilicet in carnem advenienti. Amovete impedimenta quæ illum offendere possunt, errores & peccata: mores corrigite, &c.

4. *Omnis vallis exaltabitur* [Sim. Mo. P. M. V. &c. i. e. evadet in montem. Sensus, Via reddetur plana. Vel, *exaltetur*, Ti. G. sic For. i. e. complanetur. Sic & sequentia. Fut. pro imperativis. Verùm hæc non tantum imperantur, sed etiam *desonant* prædicantur. *Et, &c.* *וְהָיָה לְכָל הָאָרֶץ* *Et erit* (vel, *fiat*, Ti. *abit*, JT. *redigetur*, Pi. sic Ca.) *præruptum* (vel, *curvum*, P. M. Ti. JT. Pi. *perversum*, vel *præruptum & asperum*, V. i. e. via perversa, montosa, aspera), *in directionem*, Mo. P. (vel, *in rectitudinem*, V. *in planitiem*, Pi. Ch. sim. JT. Sy. *rectum*, M. Ti. via erit *recta & plana*); & *prærupta* (vel, *confragosa*, V. *excelsa*, P. *salebrosa*, JT. Pi. *iniqua*, Ca. *quæ aggeribus tument*, M.) *in planitiem*, Mo. M. sim. Ti. Ca. vel, *in convallem*, JT. Pi.

5. *Et* (vel, *Nam*, Ti.) *revelabitur* (vel, *Ut reveletur*, JT. Angl.) *gloria Domini*. Ità M. Pi. &c. Si hoc faciat, [si *exaltetis valles, &c.*] apparebit Dei auxilium, quicquid tandem homines contrà moliantur. Verùm de auxilio Dei non corporali, sed spirituali in temporibus N. T. agi docent tum antecedentia, tum consequentia. *Gloria*, non illa in monte Sinai, sed Verbi incarnati, Joh. 1. 14. *Gloria* bonitatis & veracitatis & potentie Divinæ in servandis electis. Significat magnificum fore hoc redemptionis opus, ita ut palam Dominus se authorem ejus esse ostendat. *Et videbit* (i. e. certò & reipsa experietur) *omnis caro, &c.* Id est, omnes electi: vel, omnes gentes. Etiam in exteris & longinquis regionibus celebre erit hoc miraculum. Omnium oculis carnis exposita erit Christi Humanitas. Voce *carnis* dat intelligi, hominum nullas esse vires, ubi velit hoc Deus. Id sequentia clariùs explicant.

6. *Vox, &c.* *וּקוֹל אֹמֵר קוֹל* *Vox dicentis*, (vel, *dicebat*, M. Ti. *dicit*, Ca. *dicet*, Pi. *dicens*, JT.) *Clama*, Mo. P. &c. vel, *Prædica*, Pi. *Prophetiza*, Ch. *Vox*, non illa de qua loquitur v. 3. sed Dei, vel Christi: *dicentis*, ad Esaiam; vel, ad Apostolos; vel, ad Prophetas, Apostolos, omnesque Ministros, &c. *Et, &c.* *וַיִּדְבַּר* *Et dixit*, (nempe Propheta; vel, quicunque Ministrorum, &c.) *Quid clamabo?* Mo. P. &c. Significat Propheta se non temere prædicare, sed id tantum quod distinctè certòque edoctus sit. *Omnis caro fenum* [Vel, *gramen*, Pi. For. i. e. Totum Legale ministerium, quod *cara* est, & *carnale* dicitur Heb. 9. 10. *fenum* est, h. e. ad tempus tantum durabit, & super se spectes, ut fecerunt Judæi, nullus est virtutis. Al. Omnis homo *gramen*; i. e. corruptibilis cito arefcens. Sed quorsum hic concio de fragilitate hominis? Resp. Agit hic, sensu saltem historico, de reditu ex Babyl. qui arduus videbatur & incredibilis, ob potentiam Chaldæorum, Judæorumque infirmitatem. Dicit ergò omnem istorum potentiam esse fenum, &c. Sed hæc sententia paulò post ex contextu refellitur, ubi ad Judæos disertè hoc accommodatur. Al. Hæc verba hominem irregentum spectant. Subest hic tacita antithesis inter communem generis humani naturam, & gratiam regenerationis. Totus homo, cum suis facultatibus & dotibus excellentibus, quibus superbit, flori confertur à Propheta, ut evellat fiduciam hominum de sua sapientia, industria, &c. Quamvis autem res nihili sit homo, fideles tamen gloriantur causam habent, quia extra se salutem querunt. Al. Pertinet ad mysterii admirationem: q. d. Omnis humana natura est res vilissima & fragillima, & indigna cui Verbum Divinum jungeretur: nec tamen dedignatus est Dominus carnem induere. *Gloria ejus, &c.* Sic. Ar. Sic & Petrus 1. 1. 24. Legunt nimirum non *וְיָחִי*, sed *וְיָחִי*, & rectius. Sed unde hoc probat? 1. S. Petrus translationem. ceu receptam sequitur. 2. Sic potius legendum esset *וְיָחִי*. Lectio *וְיָחִי* constans est & comoda. *וְיָחִי* *Excellentia ejus*, Di. ex Maimon. Vide dicta ad Psal. 4. 4. *Benignitas* (vel, *pietas*, Mo. M. Ca. V. *miser cordia*, P. *beneficentia*, Ti. *sanctitas*, sive *bonitas*, For.) *ejus*, Pi. sic JT.

tes sustinet, quàm homo pondera in statera^m. Sed quorsum hæc de potentia & sapientia Dei hic dicuntur^h? Resp. Est confirmatio promissionum proximè præcedentium^o. Vix persuaderi potest infidelibus, quales erant Judæorum plurimi, Deum rebus hominum adesse, omnia prospicere, & omnibus providere^p. In advertis hæremus attoniti, acsi Deus nos negligeret: si enim plena esset nostra persuasio de potentia Dei, non ita perturbaremur. Vide Rom. 4. 20. Docemur ergo oculos supra mundum attollere, & promissis Dei fidere, quòd omnia in ejus arbitrio sint^q. Quæ suprà dicta sunt fieri posse, persuadet Dei potentia, quæ omnia superat, & sapientia, quam nihil latet; sive de restitutione captivi populi intelligas, sive de majori alia libertate à potestate Dæmonis. Proverbialis locutio, qualis Hispanorum, qui, cùm significant ab aliquo quidquam gubernari, dicunt ipsum illud in pugillo tenere, quia quæ in pugillo sunt facile quis moderatur^r. Nè quis miram hanc liberationem vel à potentissimis hostibus, vel saltem à diis eorum, impeditum iri putaret, considerandam eis proponit infinitam Dei potentiam & essentiam[†]. In tam arduo mysterio Intarnationis Dei, necesse erat in locum de Sapientia & Potentia Dei excurrere, &c^t. Comparat hic res creatas cum Creatore; quarum natura, vis, opus, efficacia, &c. demonstrantur nihil ad Deum accedere, usque ad v. 18. Exponit hoc versu, tam facile Deo esse res omnes creatas sustentare & regere arbitratu suo, & promissa exsequi, quàm hominibus res minimas exiguis modis & instrumentis capere, tractare, & appendere^v.

13. Quis adjuvit, &c. ^{וְיִשְׁעוֹ} Quis direxit, vel instruxit, (vel, ponderavit, M. expendit, JT. cognovit, o. Ar. mensus est, i. e. exploravit & cognovit, ut Rom. 11. 34^{*}. Vide & Prov. 16. 2. & 21. 2. & 24. 12. Ponderando res exploramus, adeoque cognoscimus; vide Psal. 62. 10. Dan. 5. 27^v. Vel, penitus perpendit, vel certò meritum est, For. vel, paravit, Ti. aptavit, Ca.) spiritum (vel, mentem, o. Ar. Pi.) Domini? Mo. P. V. o. Ar. G. vel, spiritum sanctum in ore omnium prophetarum? Ch. Græci, ^{ὡς ἐγώ}, (novit,) sic & Rom. 11. 34. quod hic valet, scire fecit, i. e. docuit. Nam Judæi Græcè loquentes verba duplicem actionem significantia per unam exprimunt^{*}. ^{אִיזְעָא} Aut quis, &c. ^{וְיִשְׁעוֹ} Et vir consilium ejus scire faciet eum? Mo. For. Aut ^{וְיִשְׁעוֹ} pro ^{וְיִשְׁעוֹ}, aut ^{וְיִשְׁעוֹ} quis repetendum². Ut vir (Quisve ut vir, Pi.) à consiliis ei, sive ejus, docuit eum? JT. Pi. Quis verò à consiliis ei fuit, & eum docuit? Ti. Et quis vir consilii ejus, (i. e. consiliarius ejus³), indicavitque illi? P. sub. quæ faciurus esset, V. Aut cui indicavit ille consilium suum? M. Aut quis homo suum ei consilium ostendit? Ca.

14. Cum quo, &c. ^{וְיִשְׁעוֹ} Cum quo consiliatus est, & instruxit eum? Mo. A quo petiit consilium, &c. P. Cum quo consultat, vel consilium inivit, sive communicavit, ut instruat ipsum? Pi. vel, ut instrueret se? JT. qui eum erudit? Ti. Aut cujus consilio instructus est, & quis dedit ei intellectum? M. ^{וְיִשְׁעוֹ} Et docuit eum semitam (vel, iter, Pi.) justitiæ? Vel, judicii, P. Pi. &c. id est, rationem & modum rerum rectè gerendarum^b. ^{וְיִשְׁעוֹ} In semita dispositionis, V. ex He. i. e. Quis docuit Deum hanc mirabilem dispositionem & ordinem quem in creatione mundi imitatus est^c? ^{וְיִשְׁעוֹ} Et viam prudentiæ? Heb. intelligentiarum, Angl. Pi. ut Psal. 78. 72. i. e. multiplicitatis intelligentiæ^d. Pluralia enim interdum rem augent, ut 2 Sam. 22. 51. Psal. 18. 51. Prov. 1. 20. interdum verò diminuant, ut Esa. 27. 11. ita & h. l. fumo, non pro omnimoda intelligentia, sed pro ullo gradu vel modo intelligentiæ^e. q. d. Ecquis Deum edocuerit rationem, sive methodum prudentem ullam^f?

15. Ecce, gentes (omnes nempe, ut v. 6, 7^g; vel, Chaldæi, domini nunc vestri^h: sub. ad ipsum comparate, Ti. & sub. sunt, P.) quasi stilla (vel, gutta, M. Ti. JT. Pi.) situla? Ità P. M. Ti. vel, è situla, JT. Pi. &c. sub. stillans, Pi. postquam aqua è situla effusa estⁱ; quæ mensuram non minuit^k; quæ, si decidit, à nemine curatur^l. ^{וְיִשְׁעוֹ} Vox ^{וְיִשְׁעוֹ} gutta alibi non

occurrit^m. ^{וְיִשְׁעוֹ} Et quasi, &c. ^{וְיִשְׁעוֹ} Et quasiⁿ Ang. pulvisculus, &c. M. Pi. vel, tenuis pulvis, &c. Mo. P. vel, flos pulvisculi, &c. JT. lanci adhærens post effusum indè aroma contusumⁿ; qui nec pondus nec pretium mutat^o. Et quasi momentum statera, sive bilancis, o. Ang. Ch. Sy. Vulg. vel, quod bilancem propendet, Ti. Optimè vertit [Vulgatus] ^{וְיִשְׁעוֹ}; ut & Sapiens, ^{וְיִשְׁעוֹ}, c. 11. v. 23. qui locus huic loco geminus est. Intellige, scriptulum P. G. ^{וְיִשְׁעוֹ} Insula, &c. ^{וְיִשְׁעוֹ} Insulas (Intellige terras maribus, aut etiam amnibus, aditas, more Hebræo; præcipuè Mesopotamiam, Assyriam, Armeniam^q. Intelligas, non, insulas propriè dictas, quæ revera exiguæ sunt, unde non bene cohæreret collatio imparium, sed, magnas regiones quæ respectu Egypti & Palæstinæ trans mare sitæ sunt^r; remotissimas regiones, quæ per mare adire solebant[†];) ut pulverem (vel, minutum, Mo. rem minimam, M. V. sic JT. minutissimum pulverem, Ti. momentum, Ca. spumam, G. ex o. Per errorem legerunt ^{וְיִשְׁעוֹ}. ^{וְיִשְׁעוֹ} omne quod minutum est significat^v, Exod. 16. 14. Levit. 16. 12. hic verò minutum pulverem, per ellipsin subjeçti²;) projicit, P. vel, projiciet, Ti. G. ubi velit³: disjicit, Pi. dispositurus esset, JT. transfert, Ca. tollit, M. attollit & projicit, Angl. Verbum enim utrumque includit. Vide Esa. 63. 9. Jer. 16. 13. & 22. 26². Operiet, tanquam nebulâ; mallem² Ang. enim esse à ^{וְיִשְׁעוֹ}, quàm à ^{וְיִשְׁעוֹ}: q. d. Tam facile esset Deo insulas omnes submergere, quàm nebulâ operire, quod sæpissimè facit². For.

16. Libanus non sufficiet, &c. ^{וְיִשְׁעוֹ} i. e. Arbores Libani, &c^b. nempe si pro dignitate sacra ei facienda essent^c. ^{וְיִשְׁעוֹ} Non sufficit (vel, sufficiens, Mo. sufficeret, JT. Pi. sim. Ti.) ad accendendum, P. sim. Ti. JT. Pi. sub. ignem, Ti. vel, holocaustum, Pi. Al. pro incendio holocaustorum, M.

17. Gentes — quasi nihilum, &c. ^{וְיִשְׁעוֹ} Pro (vel, Minus, JT. Pi. P. M.) nihilo & inani, vel inanitate, (vel, & eo quod non est, M.) reputantur, sive reputate sunt, ei, Mo. JT. Pi. i. e. ab eo^d; vel, præ ipso, P. comparatione ejus, M. sim. V. Et res inanes atque frivole reputantur illi comparatæ, Ti. Apud eum perinde nihili flocci que funi, acsi non essent, Ca.

18. Cui, &c. ^{וְיִשְׁעוֹ} Cui igitur (vel, Et ad quem, Mo.) assimilabitis (vel, similem facietis, Ti.) Deum? P. Mo. sic JT. Pi. &c. Non abs. re tractat hic locum contra Imagines quæ Deo, aut quasi Deo, erigebantur. Cùm enim Israelitæ à Theglathphalafare & à Salmanasare deportati jam viverent inter eos qui Deo fingeant imagines, idemque eventurum esset Judæis quos deportaturus erat Nabuchodonosor, præmuniendi fuere utrique, ut, Legis optimæ & sapientissimæ memores, caverent sibi ab iis moribus qui minùs convenientem Divinæ majestati cogitationem imprimere possent animis, deinde & à vero Deo ad falsos abducere. Laudatur à plurimis Moses, quòd nullas Deo imagines struxerit, nè Deus aut animali alicui, aut etiam animalium potissimo, Homini, similis crederetur. Vide quæ ad hanc rem pertinentia protulimus ex Empedocle, Xenophane, Tacito, Plutarcho, ad Deut. 4. 15. Adde illud Antiphanis de Deo, ^{ὁ θεὸς οὐκ ὁρατός, οὐδὲν ἔχει, δὴνός αὐτὸν ἐνυαδὲν ἔστιν ἐν ὅσῳ ἐστὶν ὁ νοῦς} (Oculis non cernitur, nulli similis est, ideòque illum imagine exprimere nemo potest^{*}.) Cùm Judæi Gentibus permixti essent, non leve illis erat idololatricæ periculum, nè Gentium aut ludibriis aut exemplis eò pertraherentur; maximè cùm omnia idolorum cultoribus prospere, sibi autem pessimè, cedere viderent^f. Calv.

^{וְיִשְׁעוֹ} Aut, &c. ^{וְיִשְׁעוֹ} Et quàm similitudinem (quid similitudinis, Mo. quodnam simulacrum, Ti. sic o.) disponetis (vel, ordinabitis, Mo. V. adornabitis, Ti. comparabitis, JT. Ca. apparabitis, Pi. equabitis, i. e. adscribetis, & aptè accommodabitis^g), ei? P. Aut quàm similitudine exprimetis eum? M. Non sic insaniebant idololatricæ, ut simulacra manibus suis facta deos esse crederent, sed tantum deorum imagines. Sed & hoc impium atque absurdum esse significat^h. Apertissimè docet, illicitum esse externis figuris representare Deum. Nec dum loquitur de imaginum cultu, sed quòd eas fabricare & erigere per se execrandum sit. Confer Deut. 4. 12ⁱ.

19. Numquid, &c. [הפסל נסך חרש] Numquid (vel, Nonne, P.) sculpsit conflavit faber? Vulg. For. P. fim. LXX. Recte ה sumunt pro nota interrogationis. Sensus, q. d. Numquid dignum est ut sculpsit fundat, &c? vel, An si sculpsit fundat—Deum expressisse putandus est? [Alii ה tantum articulus est.] Sculptile, vel. Simulacrum, conflavit, vel conflavit, (vel, parat, M. fudit, Ti. Pi. tegit, JT. Quam versionem respuunt verba proximè sequentia¹.) faber, Mo. P. &c. vel, artifex, M. Ti. JT. opifex, Ca. ¶ Aut aurifex auro figuravit illud, [יָרָקְטוּ] Expandit, vel expandet, vel ducit, Ca. &c. deducit, Ti. obducit, JT. Pi. dilatat, V. Heb. extendit; i. e. aurum in laminas diducit atque extendit, deinde laminis istis obducit sculptile^m. ¶ Et, &c? [וְהָיָה כְּסֵף צֹרֶחַ] Et catenas (ut vox sumitur Ezech. 7. 23. vide & Nah. 3. 10ⁿ.) argenteas conflavit, JT. Pi. M. P. &c. sub. pro eo, M. P. vel, in ornamentum, ut 1 Reg. 6. 21°; vel, quibus ad parietem alligetur sculptile, ut firmum consistat P.

20. Forte, &c. [הַמִּסְכָּן יִחַרְבֵּן עַל לֹא יִרְקֵב יָבֹחֵר] [Variant.] Qui ita indigus est ut non habeat quod offerat, (Heb. Indigus oblationis, Pi. At tum in forma regiminis scribendum erat יָבֹחֵר. Et sic quidem in libris nostris manuscriptis legitur^{*}.) lignum non putrescens eligit, JT. Pi. fim. Ang. Nonne pauper oblationi lignum quod non putrescat eligit? P. ה hinc (ut v. præced.) potest esse & nota interrogandi, & notificandi^t. Qui ignobilis donarium facit, lignum deligit, &c. Ca. Qui pauper est (is scilicet cui aurum & argentum non suppetit^t.) ad offerendum (vel, Pauper vero, ut habeat cui offerat, M. Qui opibus destitutus est, ut & is offerat, Ti.) lignum eligit quod cariem non sentiat, G. vel, quod non putrescat, M. Ti. Tale autem lignum præcipue est cupressus, à qua factum simulachrum duravit supra 600 annos, teste Plin. 16. 4. Laudat item Plinius ad eos usus vitem, juniperum, morum^{*}. Piana est & perspicua hæc interpretatio, sed negligit accentum Zakeph super יָבֹחֵר, sumitque pro יָבֹחֵר^t. Amplificatio vanissimi studii illius ab exemplo egentium, qui, quum non habent quod offerant quo tegant aut ornent idola sua, lignum firmius à carie eligunt^t. Depauperato erit oblatio; (q. d. Nemo tam pauper qui non oblationem aliquam habere vult^t;) eligit, &c. Angl. [Alii locum aliter reddunt.] Verbum [פָּרַח] periclitari sign. Eccles. c. 10. v. 9. & apud RR. quibus hoc ipsum [פָּרַח] usurpatur de eo qui in periculo versatur. Considerent ergo eruditi annon eo sensu hic locus verti posset, Qui in periculo versatur oblationem (sub. vovet. Quomodo autem oblationem illam præstat?) lignum non putrescens seligit^{*}. Al. [פָּרַח] quidam exponunt thesaurarium, præfectum, &c. vel, assuescendum, &c. Hinc locum ita reddunt, Qui est præfectus oblationi (vel, Qui est assuetus, sive exercitatus, in elevatione, seu separatione, seu delectu, lignorum, Q. in Ma.) lignum quod non putrescat eligit, Al. in Ma. Plerique autem, per antithesin, depauperatum, &c. vertunt^z. Sign. adcollektum, thesaurizatum, scil. olim, sed non amplius: atque idem est quod decollektus, dethesaurizatus, vel penuriosus^z. Al. [פָּרַח] idem est quod צָוָר, conditum; repositum: ut fit sensus, Cum reposita pecunia comparat sibi lignum durabile^b. ¶ Artifex, &c. [וְהָיָה כְּסֵף צֹרֶחַ] Fabrum sapientem querit sibi, Pi. &c. ut hac diligentia penset materiam vilitatem^c.

21. Numquid non scitis? Sub. ex vobis ipsis, V. ex cognitione vestra naturali^d. Numquid non vultis scire? Voluntariam & affectatam ignorantiam arguit^{*}. ¶ Numquid non audistis? Sub. qualis sit Deus, V. Audistis, ex libris^f; vel, ex rumore de miris providentiæ Divinæ, &c. ¶ Numquid non annunciatum est (ex traditione antiquorum & primorum hominum^h) vobis ab initio? Id est, jam pridem, ante multas ætates, quum Deus se patribus vestris patefecitⁱ. Ex quo fuistis sive populus [simpliciter,] sive populus Dei, si Judæos alloquatur^k; ut revera alloquitur^l: vel, si ad Gentes fermo sit, ab initio mundi. Sensus enim Deitatis exinceps insculptus est hominum mentibus, & traditione propagatus^m. Ex tribus istis errorem vestrum agnoscere deberetisⁿ. ¶ Numquid, &c? [וְהָיָה כְּסֵף צֹרֶחַ] Annon intelligitis, vel

intelligistis, vel intelligetis, (vel, intelligentiam didicistis, M. docti estis, Ti. vel, An ignoratis, Ca. Annon intelligere potuistis, vel, Nunquam considerastis, o) fundamenta (vel, foundationem, Ca.) terra? Mo. P. V. G. For. &c. Quibus fundamentis fulciatur terra P, & quis illa jecit^q. Ea à Deo facta esse, ut infra 26^r. Nonne ab initio mundi hoc apud homines constitit, Deum esse auctorem totius mundi? Quid hinc colligat, mox inferet^t. Hæc omnia dicit, ut de Deo ea quæ ipso digna sunt sentiantur^t. Vel, ex (five, indè à, JT. Pi.) fundamentis terræ? M. JT. Pi. fim. Ti. i. e. à mundo condito^v. Excusare ergo nequeunt homines ignorantiam suam; Deum enim despiciunt sese palam offerentem ac planè loquentem. Non parùm confirmatur vera doctrina ex ejusdem vetustate, &c^{*}.

22. Qui, &c. [יֹשֵׁב עַל חֲוִי וְגו'] Sedens (vel, Is sedet, P. Ipse sedet, Pi. Eum qui insidet, JT. Ille est qui sedet, M. V. sub. longè, M.) super globum, vel spheram, (vel, orbem, G. gyrum, M. V. circum, V. ambitu, Pi. ambitui, JT.) terra, Mo. &c. ¶ Quasi locustæ] Velut minuta animantia, si cum ipso comparentur^y. Confer Num. 13. 33^z. ¶ Extendit velut nihilum^z Ang. celos, [וְהָיָה כְּסֵף צֹרֶחַ] Velut tenue, Mo. vel, paululum, Ch. tenuissimum, V. telam, P. pellem, M. pelliculam, Angl. Tentoria ex pellibus facta erant^a. Vel, nebulam; vide supra vers. 15^b: membranam, Ca. cortinam, Ti. V. Ang. vide Psalm. 104. 2. Esa. 42. 5^c: vel, conopeum, JT. Pi. i. e. linteum tenue, Heb. קִרְיָ, à tenuitate^d: vel, cameram, o. testudinem, Sy. fornicem, Ar. rotundos scilicet instar cameræ vel fornicis^e. Significat Deum facili negotio hoc fecisse^f. ¶ Et expandit eos; ita Ch. Mo. P. Ti. &c. [וְהָיָה כְּסֵף צֹרֶחַ] Et extendit, vel distendit, eos, o. Sy. Ar. JT. Pi.

23. Qui dat, &c. [הַנּוֹתֵן רוּחַ לָאֵן] Dans (vel, Qui ponit, P. Qui disponit, JT. Qui redigit, M. Ca. Sy. &c. Ipse redigit, M. fim. Pi.) gubernatores (vel, principes, P. Ch. &c. potentes, M. Ti. &c.) in nihilum, Mo. P. M. &c. vel, in infirmitatem, Ch. ¶ Velut inane; ita Mo. P. fim. JT. Pi. &c. [וְהָיָה כְּסֵף צֹרֶחַ] Quasi non sint, M. sic Sy. [Ti. hæc cum verbo sequente sic vertit, reddi ut sint, inanes.]

24. Et quidem, &c. [אֵין בָּל נִטְעוּ וְגו'] Neque plantantur, (vel, Quin ut neque plantentur, Ti. Unde neque plantantur, Pi. vel, Perinde ut non plantati, Calv. Ut etiam de eis dicatur, non fuerunt plantati, M. Etiam non plantati sunt, Mo. P. five, erunt, Ang.) neque seruntur, (vel, neque sati sunt, Mo. P. five, erunt, Ang. vel, perinde ut non sati, Calv. vel, neque seminantur, Ti. neque seminati, M.) nec radicatur, five radices egit, (vel, radicem fundat, Ti. radices aget, Ang.) in terra truncis succisus (vel, [simpliciter,] truncis, P. vel, stirps, Ti.) eorum, JT. Pi. &c. q. d. Ità pereunt quasi nunquam fuissent plantati, &c. Comparat eos arboribus^h; & quidem avulsis, vel non plantatis, & quarum stipites radices non egeruntⁱ. Hæc exponunt vel, 1. de idolis, quæ nihil roboris habent, &c^k: vel, 2. de Principibus^l. Amplificat quod prius dixerat, ostenditque Principes funditus deleri, ac si nunquam existissent; quo Deus potentiam suam atque providentiam demonstrat^m.

¶ Repente, &c. [וְהָיָה כְּסֵף צֹרֶחַ] Et insuper flavit (vel, Et etiam flat, P. five flabit, Ang.) in eos, & aruerunt; (vel, & arescant, P. & arescant, Ang.) & turbo velut stipulam auferet eos, Mo. P. Ang. Quin (vel, Etiam, Calv. Quinetiam, JT. Pi.) cum sufflat in eos, arescant, &c. M. fim. JT. Pi. Ti. [Ca. totum sic reddit, Ità ut quasi non plantati, quasi non sati, quasi non actis eorum caudicibus radicibus, eo in illos vel flante arescant, turbine tanquam stipula auferantur. Ch. autem sic, Quamvis invalescant, quamvis crescant, & quamvis evehantur in terra filii eorum; furorem tamen suum mittet in eos, & turbabuntur; & verbum ejus auferet eos, velut tempestas stipulam.]

25. Et cui (vel, Et ad quem, Mo. Cui, inquam, P. Cui igitur, M. sic JT. Pi.) assimilastis (vel, assimilabitis, Mo. P. Pi. &c. assimilaretis, JT.) me, & adæquastis? [וְהָיָה כְּסֵף צֹרֶחַ] Et æquabor? Mo. & æquabor illi? P. & cui equalis ero? M. aut cui similis ero? Ti. aut equalis essem? JT. ut equalis ei sim? Pi. q. d. An vestris comparationibus mihi majestati m adimetisⁿ?

26. Videte.

26. *Videte quis creavit hæc* Scilicet sidera. Vel, hos, nempe cœlos P. ¶ *Qui educit in numero, &c.* Vel, ut ordinatis agminibus. Qui exoriri facit quotidie multitudinem stellarum. Qui suis quælibet alia temporibus oriri facit, certâ lege dierum, horarum & momentorum numero servato. *וְיֵצֵא עֲשֵׂה* exire faciens, i. e. oriri. Stellarum numerus infinitus & mirificus ordo Deum palam evincunt. Manilius Astron. 1. de stellis, *Nec quicquam in tanta magis est mirabile mole, Quam ratio, & certis quod legibus omnia parent. Ac mihi tam præsens ratio non ulla videtur, Quâ pateat mundum Divino numine verti, Atque ipsum esse Deum, nec Forte cõsisse magistrâ.* ¶ *Et omnes ex nomine vocat, וְכָל שֵׁם יִקְרָא* Omnes illas ex nomine vocat, P. sim. M. Ti. &c. Quis ista omnia vocet de nomine? JT. Ad omnia ipsa in nomine vocabit, Mo. Omnibus nominatim acclamabit, V. Ut Imperator, qui singulorum militum non modò facies cognoscit, sed & nomina tenet: vel, ut domini servos, *Heus, Syre; heus, Geta;* pro imperio. Deus sideribus utitur pro arbitrio suo, ac si quis servo suo imperaret, nominatim ipsum ad se vocans. ¶ *Præ, &c. וְכָל שֵׁם יִקְרָא* Præ multa fortitudine, (sub, hæc facit, V.) & forti potentia, ne unum quidem [nempe fidus] deest, P. V. sim. Calv. sub. illi: q. d. Adeo potens est Dominus, ut simulatque aliquid mandavit, omnes siderum exercitus promptum ei obsequium præstent; ne unum quidem deest, quod non mox pareat acclamanti & jubenti. Al. præ multa fortitudine. Et est ille exercitus fortis robore, nulla (sub. stella) deficit, sub. suo robore; i. e. privatur suâ vi, caret suâ virtute & officio: nam Lucifer lucem, & Hesperus noctem, indicat. Juxta multiplicem efficaciam, & constantem virtutem, quâ nullum, inquam, privabitur, M. Præ multitudine virium, & robore virtutis, ut ne unum quidem deesset, Ti. Nulla stellarum defugit imperium: ex præscripto oriuntur omnes. Præ amplitudine virium, prout (vel, quia, Ang. & quia, Pi.) fortis est robore, adeo ut quidquam (Heb. vir, i. e. ullus è militibus illis Dei, putâ stellis. & וְכָל שֵׁם יִקְרָא dicitur etiam de brutis & de inanimatis. Vide Esa. 34. 15.) non desit, JT. Pi. sim. Ang. quin listat se ipsi vocanti, & pareat.

27. *Quare dicis, Jacob, &c.* Hactenus arguerat idololatrias; nunc & populum Dei, ob diffidentiam suam. Quare diceret, ô Jacobi posteritas, &c? Monet eos ne, cum ex calamitates advenient, putent se Deo curæ non esse. q. d. Cum tantus sit Deus tuus, ô Israel, quid igitur est quod dicis, &c? Huc tendit tota [præcedens] oratio. Cum singulas mundi partes regat Deus, Ecclesiam deferere non potest. ¶ *Abcondita est via mea à Domino* Id est, vel, nescit, vitæ scil. rationem & statum, sive quid agam; rerum mearum statum, nempe miserum: vel, non curat; non magis curat quàm si ipsi abscondita esset. Confer Gen. 4. 14. Psal. 31. 23. & 94. 7. Vel sic, *Via mea*, i. e. liberatio mei ex captivitate, *abscondita est*, i. e. nimis difficilis, Deo. Sic homini *via abscondita* dicitur, qui illis implicatur difficultatibus quibus se extricare nequit, Job. 3. 23. Vide & Lam. 3. 7. Hos. 2. 6. *Via mea* non significat quid agam, sed quid patiar; ut, *injuria mea*, Gen. 16. 5. Vide & Jer. 51. 35. Vel, viam mecum, sive mei gratiâ, sive ad mei liberationem, ineundam. ¶ *Et à Deo meo judicium meum* (vel, *causa mea*, JT. *jus meum*, Pi.) *transivit?* Itâ P. sim. Ti. vel, *transibit*, Ch. M. Mo. præterit, JT. Pi. *Nec ullam habere tui rationem Deum tuum?* Ca. Causam meam negligit, nec me defendit cum affligor. Al. Evadam judicium Dei, quod ille actiones nostras ignoret. Al. Itâ transivit, ut nec Deus restituere possit: medela difficilior est quàm ut Deus eam perficiat, ut in priore membro. Anticipat Propheta infidas populi querimonias, in quas plerique delapsi sunt ante adventum Christi ob diuturnas & graves calamitates suas.

28. *Qui creavit terminos terræ* Id est, totam terram, ad finem usque illius; quicquid extremitatibus continetur: ideoque res nostras ignorare non potest. ¶ *Non, &c. וְלֹא יִפְּסֶה* Non lassatur, sive fatigatur, M. P. G. sim. Mo. Pi. Ca. gubernando res humanas, ut plus olim quàm nunc possit, diminutis viribus. Non est ut homo, qui deficit senio, fatigatur

operando; cuius facultates exhauriuntur sæpius languendo, aut quem suæ liberalitatis pœnitet. Inexhausta est ipsius beneficentia, nec postoris minor quàm patribus. ¶ *Nec est investigatio sapientiæ ejus* Hoc vult, sed sapientiæ ejus (quæ mundum regit) est imperferutabilis. Cum cessare videtur, jam causas actuum in occulto disponit. Ne igitur murmuremus, si Deus aliter agat quàm nos expedire putemus, nec statim votis nostris annuat; quia Deus in suis servandis mirabiliter & arcano consilio operatur.

29. *Qui dat lassos virtutem* Quomodo lassaretur is qui lassos recreat? Non solum Deus non fatigatur, sed & lassos vires animosque restituit. Cum ergo vos, ô Judæi, viribus fracti estis, officium Dei est, iis qui hoc modo fessi sunt & debilitati opem ferre.

30. *Deficient, &c. וְיִפְּסֶה וְיִפְּסֶה* Lassabunturque (vel, Lassantur quidem, P. &c.) pueri, Mo. M. &c. adolescentes, P. Ti. G. juvenes, Ca. Sæpe evenit, inquit, ut qui vegeti sunt ætatis sub labore deficient. ¶ *Et, &c. וְיִפְּסֶה וְיִפְּסֶה* Et laborabunt, &c. Mo. vel, fatigantur, P. sic JT. Pi. deficient, M. anhelu redduntur, Ti. labefacti cadant, Ca.

31. *Qui sperant in Domino mutabunt, &c. וְיִפְּסֶה וְיִפְּסֶה* Mutabunt (vel, mutant, JT. innovabunt, vel renovabunt, V. Ang.) vires, M. JT. sic Mo. P. Vulg. sub. suis; Ang. novas accipiunt vires, Pi. sic Ti. V. G. For. &c. subindè à Deo. Metaphora ab armis, quibus fractis aut reclusis, alia atque alia accipimus. Violenti homines suo se impetu frangunt: at pii, placidè in Deo sperantes, recreantur, & virtus Dei in ipsorum infirmitate perficitur, 2 Cor. 12. 9. ¶ *Assument, &c. וְיִפְּסֶה וְיִפְּסֶה* Assument alâ (vel, sustollent alas, Ti. V. Assument pennâ, JT. Pi. sing. pro plur.) sicut aquila, Mo. P. For. sic Ang. quæ & fortiter & velociter & altissimè volant: Vide Deut. 28. 49. Job. 39. 27. Quam celerim ex difficultatibus evolant; & sicut aquila contento in cœlum volatu superat omnes alites, ita omnia transcendent, freti benignitate Dei. ¶ *Assument* (vel, Producent, Ar.) alas, &c. Vulg. novas scilicet. Vide Psal. 103. 5. & ibi fusè annotata. Renascantur eis penna, &c. Ti. Pro vero & certo omnes agnoscunt, aquilam stato tempore, veteribus plumis abjectis, alias subindè resumere, atque hoc modo renovari. Sed non placet hæc interpretatio, quum hoc non sit aquilæ peculiare, sed omnibus alitibus, tum & aviculis, commune, ut statis tempestatibus plumas amittant; unde etiam languidiores fiant, donec novis succrescentibus denuo convalescant. Malim ergo sic accipere, *Vires mutabunt*, sive iterabunt, sive duplicabunt, tanquam aquila; i. e. ut instar aquilæ vividi vegetique sint, & firmi consistent, persistant, progrediantur citra lassitudinem aut defectum. Aquilarum more, vegeti erunt usque ad ultimam senectutem. [Ca. locum sic reddit, *Qui in Jova spem habent viribus adolescant, crescentibus quasi aquilinis pennis.*] Ne ergo despondeatis animum, ô Israelitæ, ut res vestræ sint deploratæ; veniet vobis salus, &c. ¶ *Current, &c.* Dominus itâ illis aderit, ut agiles sint, & cursum suum sine molestia peragant. *Currenti* verbo fervorem & alacritatem spiritus, verbo *ambulandi* indefessam pergendi continuationem, exprimit.

CAP. XLI.

1. *Taceant, &c. וְיִפְּסֶה וְיִפְּסֶה* Tacete (vel, Silentes accedite, JT. Silete, & venite, Pi. Silere, & auscultate, For. Angl.) mihi, sive ad me, (vel, coram me, Angl.) insule, Mo. M. V. JT. &c. vel, ô insulares, P. vel, regiones, Angl. ut Esa. 20. 6. & 40. 15. i. e. popule variorum regionum. Silenter attendite. Auscultate, insule, verbum meum, Ch. Cum silentio admiramini. LXX legerunt וְיִפְּסֶה; vertunt enim, *ἐργάζεσθαι*, (innovamini.) Hæc loquitur Dominus, ut percipitur ex versu 4. Tametsi videtur nova Prophetæ corticio, tamen idem argumentum prosequitur. Nam, quod pudorem incurat Judæis, dicit, si apud incredulos causa agenda sit, se fore victorem, &c. Cum fiduciam in Deum super-

riori oratione Israelitis persuasisset; hic jam ostendit quantò sic sapientiùs faciant quàm Gentes, quæ idolis suis confidunt. Inducit itaque Deum cum Gentibus veluti iudicio contendentem, volentemque ut illi causam deorum suorum agant, utpote qui muta sunt simulacra, & pro se loqui nesciunt; suam autem Deum ipsum agentem*. Iudicii speciem describit Esaias quod Dominus cum omnibus Gentibus subire non recusat: tantum postulat ut in causa sua audiat^f. Prædicit Deus quid factur^{us} sit in liberatione populi sui; provocatque idola ut, vel idem faciant, vel ipsum in opere suo impediunt^g. Superiore capite promissit adventum Christi, in falsos invec^tus deos: nunc Israelitas ad Christum expectandum confirmat his rationibus. Quod de Messia promitto, nolite dubitare quin id præstiturus sim, quippe qui primus postremusque Deus sim, h.e. solus; sicut caput & caudam, proram & puppim, & similia, dicimus, pro toto, aut omnibus; & Livius dec. 1. lib. 1. Ut illa palam prima postrema ex illis tabulis ceræ recitata sunt, h.e. omnia. Quid ergo? dicet quis, nulline sunt alii Dii? Videamus quales sint. Dei est, magna facere, nedum prædicere: At isti non solum non faciunt, sed nè prædicunt quidem, v.g. adventum Cyri. At ego non modò eum prædico, sed etiam adduco, eique gentes subijcio. Ite nunc, & interrogate istos deos de hac futura re. Quod si neque prædicere, neque nocere læderè, possunt, nolite eos colere, sed me; & sperate Servatorem Christum, quem promitto. Cùmque hic advenerit quem dico, Cyrus, qui vos in patriam revocet, sperate eum quoque venturum qui desertam colat, h.e. alienigenas doceat, videlicet Christum. Vocat autem Cyrum justitiam, h.e. justum, (ut Latine sceler, pro scelerato, dicimus,) quoniam erat Judæos liberaturus, & Christum Servatorem non solum re, sed etiam nomine, significabat. Nam Cyrus Solem significat Persicà linguà, ut docet in Artaxerxe Plutarchus, & Christus est lux mundi. Hactenus argumentum^h. Confirmatio promissionum prædictarum in primis præcedentis capitis versibus petitur à duobus locis: 1. à comparatione rerum creatarum cum Creatore, Esa. c. 40. v. 12, &c. 1; 2. à singularibus Dei beneficiis in Abrahamum & in totam Ecclesiam: ubi primùm Deus exterios omnes populos contestatur, qui suo malo sæpius Dei fidem in Ecclesiam fuerant experti, hoc versu; deinde narrat beneficia sua in Abrahamum, v. 2. & 3^k. ¶ Et, &c. וְאֵתְּנָם יְהוָה בְּיָדְךָ וְאַתָּה תִּשָּׁרֵם וְאַתָּה תִּשָּׁרֵם. Et nationes, vel populi, mutent (vel, innovent, sive renovent, Mo. Pi.) vires, JT. sim. M. P. &c. vel, novas resumant vires, Sy. Ti. Repetita locutio ex Esa. 40. 31^l. Animum ac vires colligant, ut, postquam [me dicentem] audierint, fortiter causam deorum suorum agant^m. Instruant se omnibus armis dialecticis, &c.ⁿ. Cùm populi (i. e. Judæi) novas acquirent vires. Frequens est S. Literis וְאַתָּה, id est, &c., vocare Judæos; cæteros וְאַתָּה, ut & hic וְאַתָּה. ¶ Accedant, & tunc loquantur] Mecum disputent P, & causam deorum suorum agant^q; ostendantque an ab iis talia acceperint qualia à me populus Hebræus, &c.^r. Postquam admirando defessæ erunt Gentes, tunc loquantur, & causas intelligant. Quod in Abrahamo fecit Deus, idem se ait fecisse in ejus posteris; idque meritò, ob unius Dei cultum ab aliis neglectum^t. 2. Quis, &c. מִי הָעוֹר מִפְּנֵי צָרָה יִקְרָא וְיִרְגֹּל לְרֵגְלוֹ. Quis (nempe alius à me^u; Quis ex omnibus vestris diis^v) suscitavit, vel excitavit, (De re futura prophetice loquitur ac si præterita esset^x.) ab oriente justitiam, Mo. P. Ti. Ca. (vel, justum, G. ex Vulg. Frequens Hebræis, abstracta ponere pro concretis^y. Vel, virum justitiæ, M. V. ut, virum superbiæ, Psal. 36. 12. & virum doli, Ps. 109. 2. pro superbo, & dolo^z. Vel, virum illum justum? Pi. vocavit (vel, vocabit, Mo. & vocavit, M. vocat, Ca. quis vocavit, Pi.) eum ad pedem suum? Mo. P. M. vel, pedes suos? Ca. vel, ut sequeretur se? sive ipsum? G. ex Vulg. Pi. Ga. Bene vertunt sensum Hebræi וְיִרְגֹּל. Vide Genes. 12. 1. Jos. 24. 3. Heb. 11. 8^a. Vel, ut obsequeretur ipsi^b: ut huc illuc iret, prout jussit Deus^c. Id significat tum וְיִרְגֹּל Gen. 30. 30. 1 Sam. 25. 42. tum ei affine וְיִרְגֹּל Jud. 4. 10. 2 Sam. 15. 18^d. Vocavit eum Dominus, ut sequeretur se quocunque vellet eum ire: ut prompti & morigeri famuli solent, qui domini vestigia sequuntur, tametsi incer-

ti sint quò ipsos ducat*. Al. ad, vel post, pedem ipsius? i. e. v. ut post ipsum ambulanti incederet^f. Vel, prædicabat^g. Pi. eum quocunque veniebat? Ti. vel, qui prædicabat eum ad pedem suum? i. e. Deum invocabat & prædicabat ubicunque esset^h. v. Al. Quis suscitavit ab oriente eum quem justitia advocabit ad pedem ejus? vel, Quem suscitabit ab oriente? eum quem justitia advocabit ad pedem ejus, i. e. ad ministerium ejusⁱ. Di. [JT. hæc verba cum proximè sequentibus nectunt, & sic vertunt, Quem excitaverat ab oriente Deus, juste (Heb. justitiā, i. e. justissimè & efficacissimè regens eum pro vocatione sua^j), vocans eum ad vestigia sua, exposuit ei^k Jun. Si, cum Junio, וְ, non interrogativè, sed indefinite, vertere velimus, sic licebit vertere, Quem suscitabit ex oriente, justitiā vocabit (Heb. vocabit eam, pleonasticè, ut sæpe,) ad pedes ejus, i. e. ut pedem ejus sequatur, ut quocunque pergit justitiā Dei exsequatur: vel sic, Quem suscitabit ex oriente, justitiā vocabit eum ad pedem suum, i. e. hoc nomen ipsi indet, Justitiā ad pedem suum, utpote cujus operā Deus sit usus ad justitia sua judicia exsequenda^l. Versioni illi, Quis excitavit—justum, obstat accentus distinctivus^m. Al. Quis excitavit ab oriente eum quem in justitia (i. e. ex justitia, vel justè, ad justitiā fidemque meam illustrandam, comprobendam, exsequendam, in meis tum eripiendis, tum vindicandis,) ad pedem suum evocavit? Duplex hinc ellipsis: 1. frequentior, & ב, ut Esa. c. 26. v. 8, 18. &c. צָרָה, pro צָרָה; ut in loco affini, Esa. 45. 23. exiit ex ore meo וְיִרְגֹּל in justitia, &c. & sicut וְיִרְגֹּל Psal. 132. 11. pro וְיִרְגֹּל, vere, Jerem. 4. 2. & 26. 15. & בְּטַח, Prov. 1. 33. pro בְּטַח, fidenter, vel בְּטַח, ut Deut. 33. 12: 2. quæ haud infrequens, relativi cum antecedente; ut 1 Par. 15. 12. ad (sub. ex Exod. 23. 20. locum eum quem) præparavi illi; Esa. 65. 1. Inquiror ab (sub. ex Rom. 10. 20. eis qui me) non interrogabant; Jer. 2. 8. post (sub. ea quæ) prodesse nequeunt; & simil. v. 11. & Thren. 1. 14. in manus (sub. eorum à quibus) exsurgere nequeo. Interpretatio nostra firmatur ex locis parallelis, Esa. 45. 13. Ego illum excitavi וְיִרְגֹּל in justitia; & 42. 6. vocavi te וְיִרְגֹּל in justitiaⁿ. ¶ Dabit, &c. וְיִרְגֹּל דָּבִית וְיִרְגֹּל דָּבִית. Dabit (vel, Tradidit, Ga. 231. Dedit, P. Calv. Posuit, Glas. Subdidit, V. Exposuit, JT. sub. Deus, Glas.) ad facies ejus (vel, in conspectu ejus, P. ante eum, sive coram eo, M. Ti. Di. Calv. vel, ei, JT. Glas.) gentes, & reges dominari faciet, Mo. vel, & regibus (vel, in reges, M. JT.) dominari faciet, P. sim. M. Ti. JT. &c. Ellipsis hinc est & ב (sicut Psal. 109. 4. Ego וְיִרְגֹּל oratio, pro, in oratione sum; Prov. 8. 22. וְיִרְגֹּל, pro וְיִרְגֹּל, in principio; Esa. 13. 2. וְיִרְגֹּל, pro וְיִרְגֹּל, per portas:) ante וְיִרְגֹּל; ut in sequentibus est ellipsis & ל ante וְיִרְגֹּל, & וְיִרְגֹּל. Sine qua ellipsi sensus verborum videri posset, quòd Deus ipsos Reges dominari fecerit, & gladium similem pulveri, arcum similem stipulæ, fecerit; quòd alienum est^o. [Alii locum sic reddunt;] Glas. Quis posuit ante faciem ejus gentes, fecitque ut in reges dominaretur? Pi. Ejus ditioni gentes regesque subijcit, Ca. 5. 673. ¶ Dabit, &c. וְיִרְגֹּל דָּבִית וְיִרְגֹּל דָּבִית. Dabit (vel, Dedit, P. Ut daret, Ti. Tradens, M. Objiciens, Ca. Quis dedit, Pi. Et quis posuit, Q. in V. sub. eos, M. Ti. Ca. Ang. vel, eas, Pi. scil. gentes & Reges^p), ut pulverem (vel, terram, Q. in V. Al. Reddidit similes pulveri, JT. Glas. Quos exposuit ut pulverem, Ga. h.e. quos comminuit instar pulveris, Psal. 18. 43. & qui non magis ei obistere possunt quàm pulvis vento forti, Psal. 1. 4. & 35. 5 P. Tanquam pulverem, sub. vento impulsam, ex proximo incisi membro^q.) gladium (vel, gladio, P. JT. Pi. Calv. Ti. Ca. &c. vel, in gladium, M. vel, gladius; La. nam וְיִרְגֹּל, & sequens וְיִרְגֹּל, in nominativo accipio^r;) ejus, Mo. P. JT. (vel, suum, sive suo, M. Ti. vel, eorum, nempe Regum^s;) ut stipulam (vel, paleam, V.) propulsam, sive impulsam, sive propulsatam, arcum (vel, arcui, P. Ti. Ca. Calv. &c. in arcum, M. ante arcum, Q. in V. arcus, For.) ejus, Mo. V. vel, suum, sive suo, M. Ti. &c. q. d. Quis ademit animum illis Regibus^t? Gentes & Reges gladio & arcu disjecti sunt tanquam pulvis & stipula^u. Gladius & arcus erant arma tunc usitatissima^v; unde hinc pro omni armorum genere usurpantur*. [Sed de quo hæc singula dicuntur, & locus hic intelligitur, non mediocriter litigant Interpretes, & in partes eunt; aliis de Messia, aliis de Abrahamo, aliis de Cyro,

Cyro, interpretantibus.] 1. De Messia*, qui hinc iustitia dicitur, sicut Jer. 23. 6. & 33. 16. q. d. iustus ille, ut Act. 22. 14. qui ab orientali mundi parte, h. e. à Judæa, venit. Vide Apoc. 16. 12. Sensus, q. d. Quis gratiæ Divinæ diem novum mundo fecit illucescere, cum satisfactione perfectâ pro suorum peccatis iustitiæ Divinæ præstitâ, tum & sanctitate verâ in credentibus quibusque creatâ; Quis, inquam, istud præstitit, nisi Filius meus solus? Dan. 9. 24. Ut sint verba Dei, non quid ipse fecerit, sed quid Messias effecturus sit, prædicantis; nec tam Deum, quam Messiam, verbum excitandi respiciat. In quo si solus sit Vir Cl. non mirum, quum dictionis prophetiæ series continua id respuere videatur. 2. De Abrahamo^b. Qui ad eum referunt coguntur omnia futura hoc & seq. vers. per præterita exponere. Quis adduxit publicè ab oriente Abraham, electum iustorum in veritate accivit in locum suum, tradidit in conspectu ejus populos, &c. Chald. Propheta exemplum causæ suæ accommodatum eligit, & cum alia Dei opera recensere potuisset, mentionem hinc facit Abraham, progenitoris eorum, quem Deus per tot discrimina eduxit à Chaldæa, eumque unum, inopem, solitarium, &c. salvum deduxit, &c. ut hoc filiis ejus futuræ redemptionis pignus esset vel speculum, ut sperarent Deum non minùs sibiipsum adfuturum, quando nec virtus ejus imminuta est, nec benefaciendo fatigatur. [De Abrahamo porro exponunt hoc modo:] Quis excitavit (i. e. mandavit ut aliò proficisceretur*; Quis vocavit^f, ipsumque aliud agentem fuscitavit^g,) ab oriente (ex Ur Chaldæorum^h, Gen. 11. 31. & 12. 1. Chaldæa & Mesopotamia ad orientem Judææ^k.) iustitiam, (non solum ipsum, sed & in ipso iustitiam, excitavit^l. Vel, iustitiam eum vocat, ut ostendat publicam totius Ecclesiæ personam ipsi divinitus fuisse impostam, & in eo uno documentum æternæ Dei iustitiæ editum fuisse, quod piis omnibus commune foret, ut considerent eandem salutis suæ & iustitiæ Dei perpetuitatem fore; & quia Abraham erat velut speculum Divinæ iustitiæ. Fuit enim præclarum Dei opus, iustitiam ab oriente, ubi omnia corruptissima erant, excitare*. Vel, iustum, Pi. &c. Abrahamum sic vocat, vel, i. utpote Dei unius cultorem^m; nam ut qui non tribuit aliis quæ sua sunt, injustus est; ita & qui Deum honore suo fraudatⁿ. Nihil iustius quàm eum pro Deo haberi qui mundum condidit, non alios quos humana audacia deos fecit. Vel, 2. quod illius iustitia celebris erat, Gen. 15. 6. & 18. 19. & 22. 16. P. & fide iustus fuit^o, & pater iustitiæ fidei, &c. Rom. 4. 11. &c. t.) vocavit (Heb. vocabit; sed per præteritum reddo, tum ob præcedens præteritum, tum ob rem ipsam, quum de re gesta atque præterita sermo sit. [Quod tamen est in xpi vocatione, & ab aliis prorsus negatur, ut videbimus.] ad pedem suum? (ut ipsum sequeretur^p; & quidem statim sine mora^q; vel, ut pedibus vocantem sequeretur^r; ut pedibus iter conficeret^s; quod quânto humilior erat, tantò magis ad augmentum eorum quæ sequuntur^t.) dabit (vel, dedit; nam futura hinc valent pro præteritis, more Hebræo^u;) ante eum gentes, sequique ut in reges dominaretur, &c. Belg. Vide Gen. 14. b. & Gen. 12. 17. & 20. 3. c. & Psalm. 105. 14. d. [Aliis hæc sententia non placet.] 1. Chaldæa, unde Abraham venit, in S. Scriptura passim audit, non, terra orientalis, (quæ est Syria, Gen. 29. 1.) sed, aquilonaris. Vide Jer. 1. 13, &c. & 4. 6. & 6. 1, 22. & 10. 22. Zach. 2. 6. &c. 2. Abrahamo non competit, quod hinc dicitur Deus tradidisse coram ipso (i. e. in ipsius potestatem, vide Jer. 27. 6. & 32. 3, 4.) populos, & eum dominari in reges fecisse: cum Abrahamus in nullas gentes, nullos Reges, dominium obtinuit. Nec impletum hoc Gen. 14. nam dominationis vox aliquid amplius sonat, ut docent Genes. 1. 28. Psalm. 72. 8. & 110. 2. 3. Al. de Cyro interpretantur^f. Id multis indiciis patet. 1. Vox מלך de Cyro a Deo ad expeditionem adversus Chaldæos fuscitato creberrimè usurpatur, Esa. 13. 17. Jer. 50. 9. & 51. 1, 11. 2. Cyrus disertè dicitur ab oriente venturus Esa. 46. 11. b. nempe ex Perside, quæ Judææ verè orientalis est^h. 3. Cyro hæc optime congruunt. Hunc Deus ad pedem suum vocavit: is enim Deo, motibus arcanis excitanti ac dirigenti, obsequium ministeriumque alacriter constanter

que exhibuit, Esa. 13. 3, 4, 17. & 44. 28. & 45. 1. — 4. hic in multos populos Principesque dominatus est, &c. 4. Potest & de Cyro & de Christo hic locus accipi: hæc enim duæ expositiones non pugnant, sed subordinatæ sunt; ita ut alter sensus sit literalis, alter mysticus. Id enim in Prophetis frequens est, ut sub typo alicujus hominis, vel populi, Christus, vel ejus Ecclesia, & rursus alibi Diabolus, ejusque sequaces, significantur. Cyrus autem erat typus Christi, ut patet ex Esa. 45. 1. Justus verò hinc vocatur, quia fuit minister tum iustitiæ Dei adversus gentes, tum bonitatis Dei erga Israel^k.

3. Persequetur (vel, Persequetur, M. Ti. Ch. sic P. &c. Ita ut persequeretur, Angl. sic Pi. ut Psalm. 109. 27. ut sententia continuetur ad finem versus^l. Deficit מְרַדֵּף eos] Ita Mo. 6. Sy. ¶ Transibit, &c. מְרַדֵּף Transivit (vel, Transibit, Mo. For. & transivit, M. & transiret, Pi. & evasit, Ti. sic For. Calv.) pax, seu integritas, i. e. integer, incolumis; vel, pacificè, sive integre, nemine ex suis amissoⁿ; vel, in, sive cum, pace, P. V. Pi. M. Calv. Angl. i. e. cum incolumitate & successu, Jud. 18. 6. 2 Sam. 3. 21. sine impedimentis, vide Exod. 11. 7. Esa. 45. 1. p. 0. Angl. vel, incolumis, Ti. V. [Alii hæc cum præced. sic reddunt,] Persecutus eos (vel, Ita ut eos persequens, Ca.) pervenit (vel, evasit, JT. transeat, Ca.) incolumis, G. JT. Ca. Pacificè, feliciter, ex voto perrupit agmina hostilia, & adeptus est optatas victorias P. ¶ Semita, &c. מְרַדֵּף

¶ Semita, sive viâ, (vel, per viam, M. sim. P. cā viâ, G. itinere, JT. Pi. etiam per viam, Angl. sub. quā, vel quam, M. P. Ti. Calv. vel, quo, JT. Pi.) non (vel, nunquam, Ti.) ingressus erat, sive venerat, (sub. ante, G. Ti.) per ejus, Calv. sim. Ti. vel, pedibus suis, M. P. JT. &c. Semita suis non ambulat a pedibus, i. e. insolitā. Per regiones incognitas^r; i. e. Damascus usque, Gen. 14. 15. t. ut ad Abrahamum referatur^t. Malim, per Assyriam, &c. usque ad Babylonem, ut Cyrum respiciat^v. Al. semita quam nunquam ingressus fuerat, q. d. quum nunquam antea prælium inierat: id quod miraculum augeat, ut evaderet incolumis^x. Al. Viam pedibus suis non insisteret, i. e. Volare potius videbitur quàm pedibus viam ire. Rectè hæc omnia ad Cyrum referuntur, qui potentissimus, prosperrimus & velocissimus erat^y. Al. Semita in pedibus ejus non apparebit, Me. & Mar. & T. ex Vulg. i. e. Repentè irruit in eos nullo adventus sui signo^z: vel, tam velociter, ut volasse videatur^z: vel, Tam sanum, vegetum & integrum deduxit Deus Abrahamum totumque Israel per tot itinera & bella, ut nullum esset tam prolixæ & molestæ semitæ vestigium. Confer Deut. 8. 4. & 29. 5. Virtus itineris in pedes ejus non introivit, Ch. [Ar. totum sic reddit, Persequetur eos, transigetque incolumis iter pedum suorum.]

4. Quis (vel, Quis, inquam, Pi.) hæc operatus est (vel, designavit, Calv.) & fecit] Sic JT. Pi. &c. ¶ Vocans, &c. מְרַדֵּף ¶ Vocans (vel, Quis vocat, JT. Pi. Angl. ut repetatur interrogatio ex membro præcedente^c. Vel, Ille qui vocat, M. P. sim. For.) generationes (vel, secula, Ti. For. nationes, Calv.) à capite^d Mo. inde à principio^e JT. Pi. vel, [sine interrogationis nota,] ab initio, Ti. sim. M. P. i. e. Qui novit homines multò antè quàm nascantur^d. Imperans & imperaturus omnibus populis à mundi initio ad finem usque*. Qui est auctor cunctorum & moderator^f. [Alii interrogativè accipiunt.] Quis singulis hominum generationibus præstet, easque beneficiis afficit solo suo verbo^g? Quis, non dico Abrahamo tantum, sed, omnibus imperat? sic enim accipitur vocandi verbum, ut suprà 40. 26. b. Autoritas innuitur in vocatione, h. e. impositione nominum, Gen. 1. 3, 8, 10. & 2. 19. Dan. 1. 7. Quis efficit ut homines alii aliis per generationem succedant, atque ita orbis nunquam destituitur incolis^h? In ætatum serie clarè perspicitur Dei providentiā^k. ¶ Ego Dominus, primus, &c. מְרַדֵּף ¶ Primus, (vel, qui sum primus, Pi.) & cum novissimis (vel, atque etiam cum ultimis, Pi. vel, & ultimus, Sy. sim. Ca. & in, vel ad, ventura, 0. Ar. sub. secula, Ar. ut designet tempora Christi^l;) ego ipse, Mo. Ti. vel, ego sum, P. M. Angl. existens, ut Joh. 8. 58. Pronomen demonstrativum pro verbo substantivo, ut Psalm. 44. 5. & 102. 28. m. Vel, ego sum ille, Pi. Angl. qui hæc omnia facit*. Subiectio ad præcedentes interrogationesⁿ. Si quæras quis iste sit, Pi.

¶ Quis, non dico Abrahamo tantum, sed, omnibus imperat? sic enim accipitur vocandi verbum, ut suprà 40. 26. b. Autoritas innuitur in vocatione, h. e. impositione nominum, Gen. 1. 3, 8, 10. & 2. 19. Dan. 1. 7. Quis efficit ut homines alii aliis per generationem succedant, atque ita orbis nunquam destituitur incolis^h? In ætatum serie clarè perspicitur Dei providentiā^k. ¶ Ego Dominus, primus, &c. מְרַדֵּף ¶ Primus, (vel, qui sum primus, Pi.) & cum novissimis (vel, atque etiam cum ultimis, Pi. vel, & ultimus, Sy. sim. Ca. & in, vel ad, ventura, 0. Ar. sub. secula, Ar. ut designet tempora Christi^l;) ego ipse, Mo. Ti. vel, ego sum, P. M. Angl. existens, ut Joh. 8. 58. Pronomen demonstrativum pro verbo substantivo, ut Psalm. 44. 5. & 102. 28. m. Vel, ego sum ille, Pi. Angl. qui hæc omnia facit*. Subiectio ad præcedentes interrogationesⁿ. Si quæras quis iste sit, Pi.

¶ Quis, non dico Abrahamo tantum, sed, omnibus imperat? sic enim accipitur vocandi verbum, ut suprà 40. 26. b. Autoritas innuitur in vocatione, h. e. impositione nominum, Gen. 1. 3, 8, 10. & 2. 19. Dan. 1. 7. Quis efficit ut homines alii aliis per generationem succedant, atque ita orbis nunquam destituitur incolis^h? In ætatum serie clarè perspicitur Dei providentiā^k. ¶ Ego Dominus, primus, &c. מְרַדֵּף ¶ Primus, (vel, qui sum primus, Pi.) & cum novissimis (vel, atque etiam cum ultimis, Pi. vel, & ultimus, Sy. sim. Ca. & in, vel ad, ventura, 0. Ar. sub. secula, Ar. ut designet tempora Christi^l;) ego ipse, Mo. Ti. vel, ego sum, P. M. Angl. existens, ut Joh. 8. 58. Pronomen demonstrativum pro verbo substantivo, ut Psalm. 44. 5. & 102. 28. m. Vel, ego sum ille, Pi. Angl. qui hæc omnia facit*. Subiectio ad præcedentes interrogationesⁿ. Si quæras quis iste sit, Pi.

Ego, inquit, —primus, &c. i. e. qui ante omnia sum, & quem, quando ultima venerint, invenient: à quo omnia, & in quem omnia: qui ab initio ad finem usque cuncta gubernat. At verba illa, *primus & ultimus*, non imperium, sed æternitatem, Dei describunt. Confer Esa. 43. 10. & 44. 6. Apoc. i. 8. & 21. 6. & 22. 13. Docet, se non senescere, nec unquam cessurum jure suo; & quamvis innumeros deos substituatur mundus, nihil sibi decedere. Al. Ego Jehova primum, etiam ultima ego idem operor, JT. q. d. Totum est à me: nihil planè à principio ad finem usque geritur sine me. *operor* subauditur ex membro præced. [Alii totum sic accipiunt,] Quis agit & facit accersens à capite secula? primus & cum postremis ego idem, Ca. Versus hic satis difficilis est apud Interpretes. Nobis hoc modo satis planus videtur: Quis operatus est, & fecit, & vocat generationes pristinas? ego Dominus primus; & subsequens? ego idem. Duæ sunt generationum species: aliæ sunt ab initio, sive pristinae; aliæ posteriores, post futurae. Ultraque, inquit Deus, ego & feci, & voco, ut mihi ministrent. Itaque nè miremini me jam de Cyro prædicere quæ multa demum post secula futura sunt: ego enim etiam ultimas generationes jamjam voco.

5. *Viderunt*] Ità For. Calv. &c. *Videntes*, JT. Quum vident hoc, Pi. quod Deus per Abrahamum operatus est: miram populi mei restitutionem, & severa judicia in gentes alias: vel, cladem inopinatam potentis exercitus. Appropinquaverunt, &c. [Appropinquaverunt (vel, Appropinquant, JT. Pi. Accesserunt tamen, Ti.) & venerunt, Mo. P. &c. vel, conveniunt, JT. veniunt, Pi. venient, Ch. Vel, 1. ut viderent opera mea. Vel, 2. ut mutuo se cohortarentur ad novos deos fabricandos, &c. ut se religione & cultu deorum defenderent à novæ Religionis professoribus, & ut hos exterminarent. Hæc verba conjungo cum proximo versu. Vides insaniam hominum, qui, cum de abjiciendis idolis consultare debuissent, animum & vires colligunt ut errori antiquo insistant. Vel, 3. ut in commune confulerent quomodo se tutarentur: ut junctis armis mihi resisterent.

6. *Auxiliabitur*] Ut facerent scilicet idola. Coibunt inter se ut idololatras. Confirmare] Ità Pi. &c. vel, Fortis esto, V. &c. id est, Alacriter suscipe confectionem idoli.

7. *Confortavit*, &c. [Confortavit (vel, confirmat, JT. Pi.) faber (nempe lignarius, M. Ti.) aurificem (vel, conflatorem, Ti.) levigantem (vel, polientem, P. sic Ti. qui leniebat, M.) malleum (vel, malleo, Ti.) cum contusione (vel, ad percussione, P. V. ut fit pro, Ti.) incudem, Mo. V. five, super incudem, V. Al. cum quo percutiebat incudem, M. vel, cum eo qui crebris vicibus incudem percutit, Ti. Quod fortificat faber cum aurifice, percutiens malleo cum eo qui concutit malleolo, Ch. Mos est aurificum, malleo uti tum majore, (hic *מַלְּעוֹ*), quo materiam contundant atque diducant, tum minore, (hic *מַלְּעוֹ*), quo eam poliant. Ità Hebræi quidam ex Chaldæo. Illorum aliis *מַלְּעוֹ* est malleus minor, *מַלְּעוֹ* verò major: id quod textui magis congruit, in quo *מַלְּעוֹ* malleus poliens esse videtur. Sed revera Chaldæus *מַלְּעוֹ* pro malleo non videtur sumere, quum illud reddat per vocem *מַלְּעוֹ*, quæ respondet *מַלְּעוֹ* prout vicem significat. Utitur quidem Chaldæus & aliâ voce quæ apud Talmudistas malleum significat: at illa ad interpretationem vocis *מַלְּעוֹ* pertinere videtur. [Alii locum sic reddunt,] Confortavit faber (nempe lignarius, JT. Pi. vel, ararius, G.) conflatorem, Calv. (vel, aurifabrum, JT. Pi. sim. G. fictorem, Ca.) malleo percutiens (vel, qui malleum polio, Ca. sim. G. malleator, JT. i. qui laminam levigat malleo, ellipsis nominis relati: dividens malleo, Q. in V. incudem percutiens, Al. in V.) tundentem, five contundentem, vicissim, Calv. Q. in V. Angl. sub. hortatur, Q. in V. vel, eum qui tundit incudem, JT. Pi. Ca. G. i. e. aurum incudi impositum, ut in laminam diducatur. Verum *מַלְּעוֹ* nusquam incudem significat, at vicem sæpe, ut Gen. 18. 32. Jos. 6. 3. Dicens, &c. *אָמַר לְדָבָר טוֹב הוּא*] Dicens, Ad iudicium bonum illud, Mo. Dicens, vel Dicit, (vel, Et dicit, Ti. Et dixit, Calv. sub. aurifici, P.) de ferrumine, (quod *συσπαιμα* Græcis: quo extrema laminæ quæ sculptile

obducitur ferruminanda sunt, ut inter se cohæreant P. Pi. hic valet, de, ut Esa. 38. 15. Bonum est, JT. Pi. Angl. sim. Ca. G. Et dicens de glutino, (id *לְדָבָר* aliàs sign. à *לְדָבָר* adhasit:) Accommodum est, M. Alii, Ad plumbaturam (vel, ad coagmentationem, V. ad conjunctionem bractearum, P.) bonum hoc, Calv. P. Sensus, q. d. Bene hoc elaboratum est; partes singulæ ita concinnæ & perfectæ, ut conjungi jam & glutinari possint, ut simulachrum fiat. Sibiipfis opifices blandiuntur de perfectione operis. Egregiè describit idololatrarum insaniam, qui alii alios inspirant ad resistendum Deo. Et, &c. *וַיִּחְזְקוּ בְּמַסְמְרֵיהֶם לֹא יָמוּטוּ*] Et (vel, Deinde, Pi.) roboravit (vel, firmavit, M. Ti. firmat, JT. Pi. Ca. firmitus reddidit, V.) ipsum (sub. sculptile, M. V. Pi. sic Ti. Ca. vel, eum, deorum aliquem: vel, illam, sub. coagmentationem, V.) in, vel cum, clavis, (gompis, ut loquitur in hac re Arnobius: vel, compagibus, Ca.) nè moveatur, Mo. P. &c. scil. à pariete cui clavis affixum est. Egregium munimen adversus omnipotentem Deum. Sensus est, Quam facile simulacra sua statuminant, tam facile putant statuminari à se posse Imperia sua.

8. Et (vel, At, Calv.) tu, Israel] Vel, ô Israel: nam ita sumitur *אַתָּה*. Ab idololatricis gentibus convertit se ad populum suum. Servus meus] Sub. tu es, vel potius, qui es, & sic deinceps, per modum compellationis & descriptionis, eorum quos alloquitur. Semen Abraham amici mei; ità Sy. Mo. Ti. JT. Pi. *אֲבוֹתַי*] Dilecti mei, Ch. quem dilexi, o. Ar. qui dilexit me, P. sim. V. sub. qui es, Angl. vel, tu es: q. d. Memento te ex Abrahamo ortum, pariter tractandum, si paria feceris. Magnus honos Abrahami amicum Dei dici, 2 Paral. 20. 7. Jac. 2. 23. Ejus amicitia signum ingens, quod Abrahami causâ Deus juravit, Heb. 6. 17.

9. In quo, &c. *אֲשֶׁר הִחֲזַקְתִּיךָ וְנָתַתִּיךָ בְּיָדִי*] Quia (vel, Qui, Mo. Ti.) apprehendi te, &c. P. Calv. Al. Quem (vel, Tu quem, JT. Pi. Ca. Ang. Tu es quem, M. G.) assumpsi (vel, apprehendi, M. JT. Angl. &c. ascitum, Ca. apprehendi & eduxi, Pi. Angl. scil. in lumbis Abrahami,) ab extremis terræ, o. Angl. &c. Id est, vel, 1. ex Ægypto: vel, 2. ex Chaldæa: cui favent & verba sequentia. Vetera memorat, ut nova sperentur. Et à longinquis ejus vocavi te, *וּמֵאַחֲרֵי*] A cubitis, five brachiis, five axillis, ejus, h. e. à recessibus, vel à concavitatibus, i. e. ab abstrusis locis, unde videbamini vix educi posse. Attribuit Hebraismus mari & terræ manus & brachia, quod sinus recessusque habeant. Et de medio magnificorum ejus, M. Et ab eminentiis ejus, Ti. V. sub. terræ: i. e. ab eis regionibus quæ præ aliis in pretio habebantur. Et à, vel è, selectis (vel, magnis, G. majoribus, P. primariis, Ca. de inter majores, V.) ejus, Mo. JT. Pi. scil. terræ: i. e. à Regibus qui tibi dominabantur: à Rege & Principibus Ægypti: à divitibus, potenti- bus & honoratis [viris] Chaldææ, quibus vel cognatus, vel saltem vicinus, fuerat Abrahamus. Vide Gen. 12. 1. Jos. 24. 2, 3. *אֲשֶׁר*, ab *אֲשֶׁר* seposuit, propriè sign. sepositum, reservatum, vel segregatum, à rebus scilicet vilioribus. Vide Gen. 27. 36. Num. 11. 17. Locutio desumpta ab iis quæ secretò & tutò servantur sub axillis, Jer. 38. 12. Ezech. 13. 18. Elegi te, & non Te mihi feci populum peculiarem, non autem insuper habui, ut alias gentes.

10. Nè timeas] Hæc crepundia, [idola.] Nè, &c. Nè terrearis, P. Sy. vel, stupeto, JT. Pi. Angl. ut Esa. 29. 9: vel, advertas, i. e. sollicitus sis, cures: circumspicies, Ti. Angl. sim. For. ut Esa. 17. 8. ut solent homines in angustiis constituti, Psalm. 142. 5. quorum mens vacillat. Vel potius, quia est in quarta [conjugatione,] Nè temetipsum respicias, i. e. Nè ad te viresque tuas attendas, sed ad me Deum & adiutorem tuum. Nè declines, G. ex Vulg. i. e. Nè animo concidas. Nè frangaris, Ch. Nè mollescas, Mo. sim. Ca. Neque dissolvaris, M. V. nempe velut cera. Pu- tant verbum Hithpael *וַיִּתְּשָׁן* formatum à nomine *תִּשָּׁן*, quod ceram sign. quæ calori exposita facile dissolvitur. Et, &c. *אֲשֶׁר הִחֲזַקְתִּיךָ וְנָתַתִּיךָ בְּיָדִי*] Insuper (vel, Et, M. Ti. Etiam, JT. P.) sustentavi (vel, sustento, JT. Pi. fulcio, Ti. Ca.) te in dextra justitiæ meæ, Mo. sic M. P. Ti. vel, justis mei, Vulg. id est, vel Mosis, vel Christi,

San. cæ h.) & sciant, & recogitent, וְיִשְׁכַּח] Et ponant, (vel, reponant, Mo. Ti.) sub. super. cor. P. V. simil. M. Ti. ut plenè legitur mox v. 22. & Esa. 57. 1. Ezech. 40. 4. & 44. 5. i. e. considerent. Adhibeant, sub. se, JT. vel, sub. animum, Pi. ¶ Quia manus Domini fecit hoc] Id quod nemo negare potest, cum nulli alteri populo similia contigerunt. ¶ Creavit illud] Græci, κατέστη, (prestitit, vel exhibuit, o. in For.) bene: nam de omni facto mirabili dicitur.

21. Propè, &c. קָרְבוּ רֵיכָכָם] Appropinquate (vel, Appropinquare facite, P. Pi. sim. M. Ch. Sy. Admove, V. Proferte, Pi. sim. JT. Ca. Ar. Ponite in medium, litem, vel causam, vestram, Mo. JT. &c. Convertit sermonem ad idololatrias. קָרְבוּ est imperat. Pihel, & habet sub ק Kamets loco Pathach sequente Dagesch, quia litera ר respuit Dagesch. Adeste cause vestra, Ti. Calv. G. Sistite vos iudicio, & vestram causam tue mini. ¶ Afferte, &c. הִנֵּנוּ עֲצָמוֹתֵינוּ] Admove, JT. sim. Mo. P. (vel, Allegate, Ca. Proponite, Pi. Adducite, P. sim. Ti.) firmamenta (vel, robora, G. simil. For.) vestra, JT. Pi. Ti. V. vel, argumenta, &c. Ca. sic G. opiniones, Sy. simil. Ar. quod vobis videtur, Ch. prægantes causas, &c. M. fortia vestra, Mo. P. Ang. sub. argumenta; ellipsis subjecti, ut Esa. 40. 10 P. probationes validissimas.

22. Accedant, וְיִשְׁכַּח] Accedere faciant, P. Pi. Adducant, V. Calv. sub. deos suos, V. vel, sub. confirmationes vestras, For. Proponant, JT. Pi. nempe idola vestra sermonem suum. ¶ Et nuncient nobis quaecunque, &c. אֵת אֲשֶׁר תִּקְרִינָה] Quæ accident, Mo. quæ eventura (vel, obventura, JT.) sunt, P. M. Ti. Pi. Ca. Heb. occurrunt, Pi. ¶ Priora, &c. הַדְּרָאוֹת הַקְּדָמוֹת] Priora (i. e. Præterita, &c.) quid ipsa, Mo. vel, quænam sunt, JT. Pi. quæ fuerant, P. M. Aut saltem quæ prius fuerunt, Ti. Priora quæ sunt eventura scilicet nunciate. Dicite nobis ex deorum vestrorum dictatu quæ jamjam eventura sint. Præterita quæ sunt præsignificate, &c. Si Sennacheribi casum prædixissetis, &c. Divinitas comprobatur vel ex prædictione futurorum, vel etiam enarratione præteritorum. Indè probate divinitatem vestram. Dicite quid Deus à principio & ab æterno fecerit, cogitaverit, decreverit. ¶ Et ponemus cor nostrum] Id est, considerabimus diligentius, & attendemus. Credemus illos esse Deos. Est nunciatio, (communicatio:) nam Deus hinc se hominibus quasi adjungit. ¶ Et, &c. וְנִדְרָה אֲחֵרָה] Et (vel, Ut, Ti. V. Pi.) sciemus (vel, sciamus, Ti. V. G. sim. JT. Pi.) novissimum (vel, finem, sive exitum, JT. Pi. Ca. posteriora, G.) eorum, Mo. P. &c. id est, quæ illis primis futuris proximè consequentia erunt. Sensus loci, Antiqua repetite oracula, & expendite an veros habuerint exitus: nunciate quæ illa prædixerunt, & ex eventu judicabimus an vera locuti sint. ¶ Et, &c. אֵת הַבְּאוֹר וְגו'] Aut ventura, sive eventura, (nempe in longum, ut sequentia exponunt. Ità ordine progreditur. Vel, quæ in foribus sunt, Ti. venientia, i. e. instantia, & quæ jam à tergo instant, q. d. Si nec futura prædicere, nec præterita enarrare, possunt; saltem vel quæ jam veniunt, quæ vel mediocriter prudens vir prædicere aut annunciare posset, &c.) facite audire nos, Mo. M. vel, narrate nobis, P. sim. JT. Pi. At multa exstant vaticinia ab oraculis Gentium profecta. Respondeo, 1. Illa omnia obscura erant aut ambigua; ut, Aio te, Æacida, Romanos vincere posse. 2. Quum Gentes se à vero Deo alienassent, & Satanam consulerent, justè tradidit illos Deus erroribus, &c. Vide 1 Reg. 22. 22. 2 Thes. 2. 9, 10.

23. Bene, &c. אֵת הַטִּיבוֹ וְהַרְעוּ] Etiam (vel, Quin, Ti. Calv. Quin etiam, Pi. P.) benefacite, aut malefacite, JT. Pi. M. Ti. &c. Saltem prodeste, aut officite, Ca. hominibus scilicet. Evertite hostes vestros, ut ego Pharaonem everti: servate cultores vestros, quomodo ego Israelitas servavi. ¶ Et, &c. וְנִשְׁתַּחֲוֶה וְגו'] Et narrabimus, (vel, Ut enarremus, Ti.) & videbimus, sive afficiemus, simul, Mo. P. M. Et versis vultibus ad nos mutuo pariter rem examinabimus, atque tractabimus quonam honore digni sitis. Hæc ubi præstiteritis, agemus postea de rebus aliis, & eas quoque examinabimus. Et narrabimus (sub. miracula vestra, Q. in V.) posteaquam viderimus. 1 pro postquam. Et admirabi-

mur, &c. o. Ut admiremur, &c. Ar. Ut obstupeſcamus videntes (vel, & spectemus, Ang.) pariter, JT. Pi. Ang. Et attendamus, &c. Ch.

24. Ecce, vos, &c. הִנֵּנוּ אֲנִי] Vos (sub. estis, P. JT. &c.) ex nihilo, Mo. P. M. Ti. q. d. fictitii dii, non ex veritate, sed inani & stulta imaginatione, orti. For. Vel, nibili, Ca. vel, minus quàm nihil, JT. Pi. G. For. Heb. præ nihilo, Pi. Mem sæpe est comparationis particula. For. ¶ Et opus, &c. וְעִשְׂתֶּם מְאֹד] Et opus vestrum (vel, factura vestra, Ti. Intellige vel, 1. passivè, quo vos, Me. idola, facta estis; fabrica vestra; vel, vos ipsa, quæ Me. T. estis opus five fabrica stultorum hominum: id quod Me. circa vos fit, i. e. idololatria: [vel, 2. activè;] id T. quod vos efficitis. ex nihilo, Mo. P. M. Ti. V. Ang. G. Ang. i. e. minus, vel deterius, quàm nihil. Nihil potestis Ang. efficere, neque bona, neque mala. Vel, pejor opere Ang. vipera, JT. G. vel potius, basilisci: quia huic serpenti V. ova tribuuntur infra 59. 5. quæ vipera denegantur, Plin. 10. 62. quippe vivipara est. ¶ אֲנִי est vipera, ut Pi. apparet ex Esa. 59. 5. & ex sermone Arabico: Id hinc brevius effertur. אֲנִי, pro אֲנִי, per apocopen d. G. ¶ Abominatio, &c. הַדְּרָאוֹת הַקְּדָמוֹת] Abominatio d. Pi. (vel, abominabilis, JT. Pi. Vir abominabilis, P. sic M. Glas. five abominationis, Glas. gram. 3. 1. 154. sub. est qui, Pi. Ang.) elegit, vel eligit, vos, Ti. V. M. JT. Pi. &c. qui sibi sumit vos colendos: vel, qui delectatur in vobis, G. sim. Pi. Ang. ut Esa. 1. 29. & 58. 5, 6. Al. Abominationem Ang. elegit in vobis, sub. homo: q. d. Homines idola fabricare non possunt, quin simul abominationem fabricent. Q. in V. Abominatio est id quod vobis elegistis, Ch.

25. Suscitavi (vel, Suscitabo, P. G. sim. Pi. Excitavi, M. Ti. sub. virum, M. Ga. sim. Ang. vel, sub. populum, Pi. Ang. quod eodem recidit; quia vir iste populum fecum adduxit. ab Aquilone] Ità Mo. &c. ¶ Et, &c. הַיּוֹם הַזֶּה יִבְרַח שְׁמִי מִן הַיָּם] Et veniet ab ortu solis, M. Pi. Vulg. vocabit (vel, invocabit, Pi.) in nomine meo, M. vel potius, nomen meum, Pi. G. ex Vulg. ut redundet. Hic, qu. d. Nomen meum profitebitur; vel, Seipsum commendabit meo nomine, tanquam auspiciis meis meaque autoritate militans. Me colet, V. auctorémque suæ felicitatis agnoscat. Al. Et veniet; ab ortu solis vocabit nomen meum, P. Ang. sic Mo. vel, Et veniet (sub. vir) ab ortu solis qui proclamabit, vel ad proclamandum, nomen meum, Ang. Vide Esd. 1. 1, 2. Ang. His [nempe P. & Ti.] melius locum reddit Castellio, Excitatus à me ab aquilone veniet; ab ortu solis qui, meum invocans nomen, &c. Omnium optimè Junius, Excitatus sum ab aquilone qui veniat, ab ortu solis qui vocet nomen meum: quanquam malim ego, qui nomen meum prædicet. Obscurus est hic locus, & variè exponi solet. 1. De populo decem tribuum ex Media tandem reducendo, &c. P. 2. De Ecclesia. Excitabo, sub. populum, &c. i. e. electos ex Gentibus. Antithesis potentia Dei, quæ prædicat & interminatur subversionem Regni tenebrarum per Ecclesiam Christi ex omnibus orbis partibus adunatam ad invocandum nomen ejus. Dicit, ab aquilone, sub. & Austro; & deinde, ab ortu, sub. & occasu. Synecdoche membri. Eclipsis contrarium, ut Gen. 33. 10. Sed nec ibi, nec alibi etiam in scriptis Moſis, lego duas mundi plagas pro quatuor positas esse. 3. De Judæis. Deus per gradus quosdam clariùs clariùsque explicat modum quo Judæorum reſtitutionem sit procuraturus. Non populum, sed virum, hic suscitandum intelligo; sed quemnam, quærunt. 1. Christum, qui suos dispersos per totum orbem recolligeret, Esa. 43. 5, 6. & 49. 12. 2. Abrahamum, quem vocavit Deus, primùm ab oriente, à Chaldæa, deinde à Septentrione, ab Aram; qui per se, vel per posteros suos, Reges conculcavit, &c. 3. Cyrum. Medi Judæis ad Septentrionem, Persæ ad ortum. Cyrus Medo-persa, ideo הַמֶּלֶךְ הַנִּזְכָּר (mulus, sive hybrida, Ga.) dictus in oraculo, quod Nabuchod. per furorem edidit. Vide Euseb. Præpar. Evang. 9. 41. Persa, per patrem Cambysem; Medus, per matrem Mandanem, Astyagis filiam. Hic, cum gente utraque oriundus esset, ex utraque regione copias conscriptas duxit: partim à Perside, quæ ad orientem erat Babylonis; partim à Media, quæ ad Aquilonem magis vergebat, Jer. 50. 9, 41. & 51. 48. 4. Non unum, sed duos viros, hic intelligo,

intelligo, & tempore & ministerio diffitos; Nabuchodonosorem, qui ab aquilone venit ad Judæos debellandos, & Cyrum, qui ab oriente ad eos liberandos processit. Chaldæos ab Aquilone, Medos & Persas ab Oriente: q. d. Duæ mutationes memoratu dignæ contingent: Chaldæos primùm exaltabo, deinde Persas. Ità & captivitatem & liberationem populi opus suum fore testatur; ut palàm sit penes ipsum & præscientiam (quum hæc liberatio post 200 annos evenerit) & potentiam esse. ¶ Et adducet, &c. וְיָבִיא קִנְיָנָם וְיִחְוֶהוּ וְיִבְנֶהוּ. ¶ Et invadet (vel, Venietque super, P. Ti. M. Et veniet ad, Calv. Veniet, inquam, sub. & conculcabit, Pi.) magistratus (vel, antistites, Pi. tum politicos, tum ecclesiasticos; vel, principes, five duces, M. P. Ti. G. nempe Astyagen, Croesum, Nabonidum; sicut (vel, velut super, P. Ti.) lutum, & sicut figulus (vel, tanquam figulus erit qui, Pi.) conculcabit lutum, Mo. P. &c. vel, conculcat cænum, Pi. Est in Hebræo transpositio quædam hunc habens sensum, Is veniens principes ut lutum conculcabit, aut ut figulus humum mollem. Est ὑπὸ τοῦ verborum, locum sic vertimus P. Qui veniens proculcet antistites tanquam lutum, & tanquam figulus cænum, JT. Al. Superveniet præfectis militaribus, tanquam cemento, (sic enim וְיִבְנֶהוּ verti possit,) & quasi figulus, qui lutum calcat. Sic duplex imago existit, & cæmentarii, qui cæmentum, & figuli, qui lutum, five argillam, pedibus subigit q.

26. Quis (nempe, ex vobis idolis, ex collat. v. 22 t.) annuntiavit (vel, præsignificat, Ca. potest indicare, Pi. sub. aliquid, Pi. quod futurum erat; vel, sub. hoc, five hæc, Angl. Ti. Ca. G. ut Esa. 45. 21. & 48. 14. v.) ab exordio? Vel, à capite? Mo. vel, ab initio? P. Ti. indè à principio? JT. Pi. longo antè tempore? i. e. annis ferme 150. ¶ Ut sciamus] Sim. V. Calv. &c. sub. illum esse verum Deum, V. Dicite, ut sciamus quisnam vestrum sit. ¶ Et, &c. וְיִבְנֶהוּ. ¶ Et à faciebus? Mo. & à principio? P. For. G. Idem bis dictum. Aut (vel, aut indè, JT. Pi.) ab antiquo? V. sim. JT. vel, à prioribus temporibus? M. sim. Ar. Pi. vel, jam antè? V. jam olim? Ch. quæ à facie sunt? o. quæ fuerunt à principio? Sy. Heb. ab antè? ad verb. à secundum faciem? Pi. Et dicite quis antea ista prædixerit. ¶ Ut, &c. וְיִבְנֶהוּ. ¶ Et dicemus, (vel, ut diceremus, JT. sim. G. ex Vulg.) Justus, Mo. JT. Pi. &c. sub. es, Pi. vel, sub. est, JT. Al. quid justus sit, P. sic M. Sy. i. e. justè ille sibi nomen Dei vindicat. Eum justum pronunciamus, i. e. absolvemus, & pro eo sententiam feremus: superiùs enim deos & deorum cultores quasi in judicium vocaverat. ¶ Ut dicamus, Verum est, Ch. & dicemus, quia vera sunt, o. ut sciamus ea esse certa, Ar. Justus appellatio latè accipitur, interdum pro vero & probato. [Alii hoc membrum cum proximè præcedente sic reddunt,] Et porrò quid futurum sit? & dicemus eum habere causam potiore, Ti. Quis antè denunciavit, ut ab eo jus esse fateamur? Ca. Al. Locum sic verto, Quis indicabit pristina? cognoscemus: & ea quæ fuerunt antehac? dicemus, Verus est. Id malim quàm, Justus est, tum quia apud Arabes וְיִבְנֶהוּ veracem sign. & וְיִבְנֶהוּ veritatem; tum quia o. & Ch. sic vertunt hoc loco; tum quia וְיִבְנֶהוּ justitia ponitur pro veritate, ut Esa. 42. 21. & 45. 23. & passim in Scriptura, præsertim ubi de promissionibus Dei & remissione peccatorum agitur. ¶ Non, &c. וְיִבְנֶהוּ. ¶ Neque (vel, Sed neque, Pi. Utrique non, Calv. q. d. Sed frustra exspectamus, non f: Heb. Etiam non, Pi.) ullus (aliquis deorum; sub. est, JT. Pi.) qui indicet, (vel, annuncians, Calv. sub. hoc, Angl. vel, res futuras, V. in Marl.) neque (vel, utique non, Calv.) ullus (propheta diis illis serviens) qui pronunciet, (vel, audire faciat, V. sic Pi. Calv. sub. vocem suam, i. e. dicat, five doceat & narret, ut v. 22. i.) neque (vel, utique non, Calv.) ullus (ex cultoribus vestris) qui audiat sermones vestros, JT. Pi. nempe de illa Judæorum restitutione: vel, verba, i. e. negotia, vestra, o Judæi. Nihil dicunt unde futurorum notitia haberi possit. Muta sunt saxa & ligna, neque ullus ipsa loquentia audit.

27. Primus, &c. וְיִבְנֶהוּ לְצִיּוֹן הַגָּדוֹל [Variant.] Primus ad Sion, Mo. (vel, Primus ipsi Sion dicet, M. Ang. Primus qui veniet, ad Sion dicet, P. Ego primus sum qui

dico hæc Sioni, Ti. Ego primus dico, vel dixi, Sioni, Angl. G. sim. Mar.) Ecce, ecce ipsi, Mo. V. Ang. Ti. Intellige, vel, milites Cyri venientes ad oppugnationem Babylonis, & liberationem Judæorum; vel, Judæos turmatim è captivitate redeuntés. Vel, Ecce, adfuit, P. M. ¶ Ang. G. qui scilicet tibi futura prædicant. Vel, Aderunt. ¶ Me. Judæi ex omnibus terræ finibus. Vel, Ecce ipsa, scilicet. ¶ G. veniunt quæ dixi. Sed pronomen [affixum] est hîc masculinum. Sensus, Ego Deus primus id significo; nempe, vel Babylonis deletionem, vel Judæorum redemptionem, & per quos hæc efficienda erant: quæ idola vestra non poterant prædicere. Primus ego Sioni ista instare demonstro. Alludit ad id quod supra dixerat; q. d. Ego Jova, qui me supra primum postremumque, i. e. solum, dixi, hæc præsignifico. ¶ Et, &c. וְיִבְנֶהוּ. ¶ Et ipsi Jerusalem (quæ eadem hîc cum Sione,) evangelistam (vel, felicia nunciantem, M. sim. For. Ang. vel, nuncium, V. latum nuncium, Ca. sim. Ti. Id est, vel, Esaïam, qui nunc prædicat restitutionem urbis; vel, Cyrum; vel, Christum; vel, Johannem Baptistam: vel potius, collectivè, nuncium, pro nuncios, ut Esa. 40. 9. & 52. 7. Sing. pro plur. Evangelistas, qui scilicet nuncient cives suos redire è captivitate. Isaïam, Jeremiam, aliòsque Prophetas, qui quasi Evangelistæ prædicent populo meo quæ ipsi obventura sunt, tum tristitia, tum læta, præcipuè ad Christum pertinentia. ¶ dabo, Mo. M. P. &c. vel, dabo, Ca. G. [Alii versum sic reddunt,] Primarium virum (nempe Christum) Tzizoni & Hierosolymæ evangelistam (nempe Christum, ex collatione membri præcedentis,) dabo, in quo ecce, ecce, ista erunt, Pi. nempe supra dicta, videlicet facultas indicandi futura, beneficiendi, &c. ¶ Primarium Tzizoni, in quo ecce, ecce ista, & Jerusalemis evangelizantem, dabo, JT. Alterum membrum antitheseos. Non efficiuntur, inquit, neque prædicuntur hæc ullâ virtute aut scientiâ hominum, sed ab eo uno cui donavero. Est autem is Christus, in quo, ecce, istatum prophetiarum omnium invenitur complementum. Hunc, inquit Deus, dabo Ecclesie, ut efficiat res prophetiis prænunciatas, & prophetias evangelicas suis committat, &c. Hunc locum ut ita accipiamus cogunt distinctiones Hebræicæ, ipsa argumentatio, & prophetiæ sequentis comparatio. Interpretes duas hîc faciunt enunciationes, quarum primam duris satis ellipsis suppleant. Mihi videtur hic mera esse vocum transpositio, in hac lingua mirè elegans, sed aliis linguis inimitabilis. Sic explico, Primus ego dabo Sioni & Hierosolymis latè annunciantem, Ecce, ecce illa. Provocarat omnes Gentium deos, ut quæ futura sunt prædicerent; quumque eos nihil tale posse gloriatus esset, Ego, inquit, & ego primus, dabo Sioni & Hierosolymis qui latum nuncium afferentes dicant, Ecce, ecce illa; præstò sunt quæ Deus prædixit.

28. Et, &c. וְיִבְנֶהוּ אֶת הַיְּהוּדִים וְאֶת הַיְּהוּדִים. ¶ Et (vel, Autem, P. V.) videbo, vel aspiciam, vel contemplanor, Mo. P. V. (sub. idola gentium, V. vel, aspexi, Calv. Ego videbo, Ti. Et ut video, M. Nam circumspicio, ut quæram virum qui servet populum meum. Nam quum respicio, JT. Sensus, Quod si contempler; Quantumvis circumspicem. Et vidi, an me hæc pro Domino proponente, vellet quisquam suorum deorum divinitatem ostendere, & etsi non primo loco, saltem secundo post Deum nostrum, vellet quisquam futura prædicere.) & non (vel, nullus, JT. sim. Calv. Pi. sub. est, M. JT. vel, erat, Calv. vel, erit, P. vel, adest, Pi.) quisquam, Mo. P. (vel, vir, M. Ti. JT. sub. indicans futura, V.) & (vel, etiam, P. JT.) ex, vel de, ipsis, five istis, Mo. P. JT. Pi. Ti. Calv. (sub. inquisivi, Calv. vel, sub. aliquem circumspicio, Pi.) & (vel, sed, Pi.) non (vel, nullus, JT. Pi. Calv. sub. est, JT. vel, erat, Calv. erit, P. adest, Pi.) consiliator, five consiliarius, Mo. P. Pi. Calv. five, consultus, JT. i. e. nullus dare poterit consilium, salutare afflictis conscientis, præter Christum. ¶ Et interrogatus, &c. וְיִבְנֶהוּ. ¶ Et interrogabo eos, & respondebunt verbum, Mo. Interrogabo (vel, Interrogavi, Calv.) præterea eos, & non respondebunt quicquam, P. sim. Calv. Neque, si interrogavero eos, respondebunt mihi verbum, M. sim. V. Ti. Repetenda hîc, more Hebræo, negatio, ex membro præcedente. Simil. Psal. 1. 5. & cin.

Ga. cin. 9. 19. & 44. 19. Esa. 23. 4. & 28. 27, 28^r. Ut, quum
p. 182. interrogo eos, respondeant quicquam; JT. Nulli adfunt
quos interrogare possem, ut responderent aliquid; Hebr. ut
referrent verbum, Pi. [Ca. versum sic reddit, Nam isto-
rum quidem neminem animadverto consiliarium, qui inter-
roganti mihi quicquam respondeat.] Sensus, Nemo est
ex illis diis ita futuri peritus, ut consultoribus suis de
ea re certi quicquam respondere possit †. Vidi an ex il-
lis quisquam esset qui consultaret cum altero quidnam
facto opus esset. Quorum silentium cum animadver-
terem, interrogavi eos an haberent quod dicerent; &
non responderunt †. De se locutus Deus ad idola re-
vertitur, isque se opponit: q. d. Hæc à me fiunt, ab
idolis verò fieri non possunt. Nihil illis consilii aut in-
telligentiæ inest, nec interrogantibus respondere, nec
miseros alleviare, possunt †. Ad hæc interrogata &
argumenta nemo in deorum suorum causa respondit,
neque consultavit de adornanda responsione. Itaque
concludit pronuncians contra idola, ut habetur versu
seq. †. Ætiologia præcedentis promissionis de Christo,
quæ confirmat Deus, se gratiosè propterea mittere Fi-
lium in mundum, quod nemo ex diis aut hominibus
prophetare possit per se, nedum salutem sibi compara-
re, aut præstare alteri †.

Jun. 29. Ecce, &c. [עֵתָא עֵתָא] Ecce, omnes (vel, omnes
ipsi, Mo. M. Ti. Ca. bi omnes, JT. simil. Pi. nempe dii
gentium †; sub. sunt, P. M. JT. &c.) vanitas, P. Ti.
JT. Pi. Ch. vel, vani, M. Ti. iniquitas, Mo. injusti, G.
ex Vulg. Immeritò Deorum nomen sibi vendicant †.
Vel, concupiscentia: q. d. Gentium dii absque ulla ra-
tione inventi sunt, sed ex mera hominum stulta con-
cupiscentia, &c. †. Vide Num. 23. 21. 1 Sam. 15. 23^c.
¶ Et vana, &c. ita Sy. [וְהָיָה] Nihil (vel, Nibili,
Ca. Ch. sub. sunt, M. P. &c.) opera eorum, Mo. P. M. Ti.
JT. Pi. Nihil prorsus agunt †. Al. Opera eorum, i. e.
cultus qui eis exhibetur, ut suprà 24 †. ¶ Ventus
(i. e. Res nullius soliditatis, stabilitatis, efficacæ vel
usûs, sed quæ plurimum doloris & molestiæ adfert.
Vide Psal. 16. 4. Jer. 10. 15^f.) & inane; ita Mo. P. sim.
M. JT. Pi. [וְהָיָה] Et res informis, Ti. vel, confusio, Ang.
Vide ad Esa. 24. 10. & 34. 11. &c. †. Nihil per se va-
lent, nec qui his utuntur spiritus [qui nempe simulacra
incolebant ex opinione gentium] quicquam contra
Deum †. Sunt res nullius momenti. Omissis ergò ipsis,
transit ad res solidas, & admiranda Dei opera, quæ
Propheta prævidebat facturum Dominum futuris tem-
poribus †.

CAP. XLII.

†. **E**cce servus meus] Caput hoc cum duobus sequen-
tibus unam constituunt concionem, de benefi-
ciis à Deo in populum suum conferendis †. [Qu. De
quo hic loquitur?] Resp. 1. De Cyro †. Sed hæc sen-
tentia, tanquam inepta, ab aliis reprobata est †. Mul-
ta hic sunt quæ Cyro non congruunt †. Sed in prophe-
tiis non est insolitum, ut quædam typo convenient, &
non veritati; ut Psal. 22. 7. & 40. 13: quædam veri-
tati, & non typo; ut Psal. 16. 10. collat. cum Act. 2. 29.
& 13. 35, 36, 37: vel, typo in uno sensu, & veritati
in altero; ut in Psalmis, ubi vel David est typus Chri-
sti, ut Psal. 2. & 16. & 22. vel Salomon, ut Psal. 45.
& 72^{*}. 2. De populo Judaico †. 3. De Jesaia †, de
quo suprà 41. 27. Ad quem redire sermonem Dei ap-
parebit bene cuncta intuenti: quanquam sublimius
hæc impleta in Christo, cujus figuram, quantum potu-
it, gessit Esais †. Sed quomodo illa, quod sit lux & le-
gislator gentium, &c. sine *σπρόντι* ad Esaiam abripi pos-
sunt †? 4. De Messia †. Id multa suadent. 1. In eo
impletum hoc dicitur Matth. 12. 18, &c. †. 2. Huic
omnia apprimè congruunt: in hoc uno sibi placuit ani-
ma Dei, Matt. 3. 17. & 17. 5. 3. Hebræi sic accipiunt †.
Chald. sic transfert, Ecce servus meus Messias, &c. Ità
& Abrabaneel, qui de R. Saadia & de AE. &c. locum de
Cyro, vel Esais, vel iustis Israelitis, exponantibus, ait, Vi-
dentur omnes hi sapientes percussi fuisse cecitate; quia ni-

mirum non viderunt Scripturam hanc non posse rectè
exponi nisi de Rege Israelis ex domo David: id quod ex
textûs serie probat, atque addit, Et iste est Messias †. Sic
K. (nempe in libro Radicum †) ad hæc verba ait, Is est
Rex Messias. Sed & Grotius ipse ad Matt. 12. 18. ubi
hæc habet, Ex aliis Esais locis, præsertim verò ex iis quæ
sunt Esa. 44. 6. observare debuissent [LXX Interpretes]
agi hic de eo qui lucem allaturus sit tum Judæis, tum Gen-
tibus: quod rectè vidit Chaldeus, qui Messie nomen hic
addidit. Nondum enim eò audaciæ pervenerat, ut va-
ticia pleraque omnia ad tempora prisca detorque-
ret, &c. †. Videtur quidem Propheta ex abrupto ad
Christum transilire: Sed sic solent Prophætæ, cum ali-
quid difficile creditu promittunt; quia in eo omnes
promissiones ratæ sunt, 2 Cor. 1. 20. Porro, dum Ju-
dæis liberationem promittit, altiùs eorum mentes eve-
hit, ut majora spectarent quàm libertatem corporis &
reditum in Judæam. Ea enim præludia tantummodo
fuere redemptionis per Christum; de quo hic sermo-
nem haberi ex progressu liquebit, & Evangelistæ con-
troversiam omnem tollunt †. Concio hæc commodè
conjungitur præcedenti: exponit enim præcedentis
conclusionis argumentum de Christo, capite Ecclesiæ,
& auctore omnium prophetiarum, ut proximè nomi-
natus est, Esa. 41. 27°. Hæc autem sunt verba Dei Pa-
tris †. Servus meus, nempe per excellentiam †; q. d.
qui mihi serviet in officio Mediatoris, &c. †. qui for-
mam servi accepit, Phil. 2. 7 †. ¶ Suscipiam eum,
[וְאֶתְּמַלְכֵּהוּ] Innitit ei, P. Calv. sim. M. Ti. G. ut herus
solet servo fideli †; ut Reges innitebantur servis, &c.
Vide 2 Reg. 5. 18. & 7. 2, 17^v. Ejus operâ uti volo †.
Ei omnia committo, & in manu ejus potestatem &
imperium depono †. Sed [וְאֶתְּמַלְכֵּהוּ] pro inniti non reperi-
o †. Al. Applicabo eum, Ch. Quem sustento, sive sustentabo, JT.
Pi. Ang. sim. Sy. Id [וְאֶתְּמַלְכֵּהוּ] constanter sign. ut Psal. 16. 5.
& 17. 5. & 41. 13. Esa. 33. 15. & 41. 10 †. Nè scilicet
succumbat sub onere iræ meæ, &c. †. Nè pereat, aut
cadat †. Cui adminiculator, Ca. Assumam eum, o. ¶ E-
lectus, &c. [וְאֶתְּמַלְכֵּהוּ] Electus meus, quo dele-
gatur, &c. Pi. Deficit hic [וְאֶתְּמַלְכֵּהוּ], idque cum voce [וְ] è
præcedente inciso repetenda †. Vel, quem benignè ac-
cipit, &c. JT. vel, in quo sibi complacuit anima mea, P.
sim. M. V. Ti. sive, verbum meum, Ch. q. d. qui est mihi
charissimus & gratissimus †. ¶ Dedi spiritum, &c. i. e. d. v.
Dona Spiritûs, &c. †. ¶ Judicium (vel, jus, Pi.) gen-
tibus proferet †. Scilicet è sinu Patris †. Judicia mea in
Medos & Babylonios enunciabit †. Sed judicium, sive
denunciatio pœnæ, non convenit huic loco, in quo ser-
vus Dei commendatur à mansuetudine; & dicitur non
clamare, ut solent irati, & qui pœnas denunciant. Re-
ctius ipse Grotius ad Matt. 12. 18. per judicium intelli-
git Legem, sive Verbum, Dei, quæ eo nomine passim
venit Psal. 119e. Judicium, i. e. justas leges, verum
justumque Dei cultum, & veram justitiam & sanctita-
tem †; ejusque assequendæ vias & media †. Judicium
hic significat regimen bene constitutum: nam judicare
Hebræis est, regere & moderari †. q. d. Erit Gentium
gubernator, eos vocans, subigens, regens, &c. †. Jus di-
cet: Periphrasis Imperatoriæ majestatis †. Jus, &c.
i. e. Doctrinam Evangelii Gentibus proferet †. Pro-
phetam aget, Sacerdotem, & Regem †. Promissio hæc
admodum nova & insolita fuit: ideòque luculentis tes-
timoniis opus erat †.

2. Non clamabit] Clamore contentionis †. Ira &
clamor conjunguntur Eph. 4. 31^r. Nihil aget pertur-
bato animo †. Spiritu lenitatis [officium suum] admi-
nistrabit, in humilitate & misericordia, ut Zach. 9. 9 †.
Al. Ostendit Christum venturum sine pompa aut ap-
paratu, qualis Regibus esse solet cum strepitu & accla-
mationibus, &c. Hoc dicit, tum ut laudet modestiam
Christi; tum ut nihil de eo terrenum fingant [homi-
nes]. Erit Regnum ejus humile, & à mundi oculis
absconditum †. Christus non se venditavit populo, ut
Reges solent; quin sæpe miracula sua vulgari prohibe-
bat †. Non jactabit se, &c. Confer Matt. c. 12. v. 16^z.
¶ Neque, &c. [וְאֶתְּמַלְכֵּהוּ] Neque exaltabit, sive
attollet, &c. P. JT. Pi. Ar. sim. Mo. M. sub. vocem suam,
Pi. M. Angl. suppledam ex membro sequente, ut Esa.
30. 17^z. scilicet rixando †; vel, plusquam res exigit †.
Vel,

Vel, sub. facies; i.e. Personas non accipiet. Nec vociferabitur, Ch. sim. Sy. Neque dimittet, o. Non quiritabitur, Ca. Neque efferetur, Ti. Sensus versus, Placidus erit Judex, nemini vim faciens, sed mitibus verbis omnes ad se trahere contendet *.

3. Calamum quassatum (vel, fractum, o. sic M.) non conteret, & linum (vel, ellychnium, JT. Pi. Ca. V. Metonymia materiae gemina; nam ex lino intelligitur tela lineae, ex tela, &c. ellychnium f.) fumigans (vel, obscurum, Ti. V. languescens, Ca. caligans, Mo. ferè extinctum, P. i.e. lucernam parùm ardentem, & penè extinctam; vel, quæ incipit extinguere; non extinguet; sic P. Mo. &c. וְיִשְׁתַּחֲוֶה לְיָוָה Et linum contractum, corrugatum, hebetatum, simile oculis senis, de quibus כְּרִיחַ dicitur. Matt. c. 12. 20. reddit, τοὺς ὀφθαλμοὺς quod rectè explicat Hesychius; πρῶτον, μαλακῶς, &c. marcescere, paululùm exardere, sine flamma fumum esse. Linum itaque hîc intelligo extinctioni proximum, quippe sine flamma fumigans. Est hæc αἰτία. q. d. Esaias vaticiniis suis confirmabit Hebræos quibus restat pietatis aliquid, sed penè extinctum calamitatibus. Verùm non Esaiæ, sed Christi, munus hoc est; nec tantùm ad Ebræos, sed & ad Gentes, hoc spectat. Mansuetudinem Christi in specie hîc declarat, quòd debiles sustinebit. Nullum infirmum contemnet, sed ad se allicere studebit. Qui non est omnino desperatæ vitæ, non abiciet: linum caligans fovebit, &c. Calamum quassatum, i.e. fistulam fissam & hiulcam, quam homines abicere solent, utpote inutilem, & suis aculeis manus lædentem; rem vilem, cœptam frangi; non conteret: & linum, i.e. ellychnium lineum, non ardens, sed fumigans; (quod, quia fumo oculis, & fœtore naribus, incommodat, extinguere mox solet, &) non extinguet; non clamorè nec contentiosè increpabit & opprimet, sed sustentabit, fovebit, sanabit & accendet. Totus ad salvandum, non ad perdendum, propensus erit; neminem fastidiet, nè publicanos quidem & peccatores. Semifractos non franget, sed sustinebit; ut quod boni in ipsis erit conservet atque adaugeat. Quod exemplum & Ministri Christi imitari debent. Conscientias sensu peccatorum terribitas non adiget ad desperationem, sed per promissionem gratiæ eriget & consolabitur. Nutantes in pietate confirmabit, & præditos scintillâ pietatis aliquâ velut moribundâ fovebit & excitabit. [Ch. versum sic reddit, Mansueti, qui similes sunt calamo quassato, non confringentur; & pauperes, qui sunt quasi linum obscurum, non extinguentur.] In, &c. וְיִשְׁתַּחֲוֶה לְיָוָה In, vel Ad, veritatem (vel, In, sive Cum, veritate, Calv. Pi. Vulg. h. e. sinceritate; i.e. Verè: Fideliter, Pi.) proferet iudicium, JT. For. &c. Dei iudicia fideliter enuntiabit, nihil sui affectûs permiscens. Pro veritate sententiam feret. Ex veritate omnia administrabit. Hoc subjungit, nè hâc mansuetudine vitia & corruptelas foveri existimemus: q. d. Quamvis Christus infirmos sublevet, tamen longè abest à blanditiis quibus vitia aluntur, nec improbis indulget, &c. Significat hanc Christi mansuetudinem non convenire duris, præfractis atque indomitis; sed iis qui dociles sunt, &c.

4. Non, &c. וְלֹא יִכְרֹתָ לָאֵשׁ Non caligabit, (vel, remissus erit, P. deficiet, Calv.) nec frangetur, Mo. G. P. i.e. Neque ignorantia falletur, neque metu retrahetur à faciendo officio. Non hallucinabitur, neque præceps erit, Ti. sim. E. Non observabit, [Legendum, obscurabit:] i.e. Non docebit vel loquetur obscurè; sed ad ædificationem, luculenter, planè & simpliciter. Non obscurabitur, neque conteretur; i.e. Non occidetur, donec annuntiaverit Evangelium. Non debilitabitur, (sub. à faciendo iudicio, Q. in V. vel, in functione officii sui. Confer Matth. 26. 39. Luc. 12. 50.) neque frangetur, sive conteretur, Ar. Pi. Q. in Buxt. sub. robur ejus, Q. in Buxt. vind. 2. 12. 840. Non afficietur mœrore, nec animo frangetur, M. Non languescet, neque fatiscet, Ca. Confirmat præcedentia: q. d. Lenis est Christus, sed non mollis & effeminatus; nec deerit officio suo, sed id viriliter exsequetur. Summum illius studium erit, ut pacem faciat inter homines ipsos, & inter homines & Deum. Non succumbet sub gravitate oneris sui. Non faciet ut fumiget, neque quassabit, JT. i.e. Nemini

erit offensionem. & hîc deducunt vel à וְיִשְׁתַּחֲוֶה currere, vel à וְיִשְׁתַּחֲוֶה quassare. Non fatigabitur, nec radio afficietur, V. ex Ch. Donec ponat in terra iudicium. Quòd minùs Dei iudicia terris annunciet. Quamdiu jus in terra dicet; vel, quousque efficiet ut in terra vigeat iustitia, & lex Evangelica. Donec homines reformatur: q. d. Inviatum & efficacem erit Christi ministerium, ut emergat fructus doctrinæ. Particula donec hîc sumitur, non per modum determinationis, quasi tunc demum deficeret, &c. sed per modum continuationis, quòd tamdiu duraret, &c. nam difficultatibus amoris, nullum erat periculum, nulla suspicio, nè laboretur. Sic donec accipitur Gen. 28. 15. Psal. 71. 18. Cant. 3. 4. &c. Donec, &c. i.e. nunquam. Simil. Esa. 22. 14. Matt. 1. 25. Et, &c. וְיִשְׁתַּחֲוֶה Et documenta ejus insula expectent; id est, Certò sciant illi Assyrii, Mesopotamienfes atque alii, eventura quæ dicit Esaias. Sed manifesta hæc est eventura. 1. Nihil hîc de Assyriis. 2. Per insulas intelligit omnes gentes. 3. Non sunt hæc verba mandati, sed prædictionis. Et legem (vel, ad legem, Mo. vel, in nomine, o. Ar. vel, à lege, Ca. vel, institutionem, For. doctrinam, nempe Evangelii; in doctrina, JT.) ejus insula (vel, insulares, P. vel, gentes, o. regiones, JT. populi, Ar. remotissimæ quæque gentes; populi in insulis & aliis regionibus degentes; non modò Judæi, sed & Gentes,) expectabunt, Mo. M. Ti. Ch. &c. vel, sperabunt, o. vel, pendeant, Ca. expectationem habebunt, JT. cum desiderio expectabunt, Pi.

5. Hæc dicit—Deus creans, &c. Vocatio Christi, quam præmunet Deus argumentis à mirifica creatione, &c. Cum incredibile videretur omnia per Christum restituenda esse, Dei omnipotentiam hîc proponit, quæ hæc facile præstaret, &c. Forsan tamen latius patent hæc Divinæ potestatis præconia, nempe ad probandam idolorum futilitatem, verique Dei potentiam, &c. quia adhuc, ut statim constabit, Deus cum idolis disceptat, &c. Firmans, &c. וְיִשְׁתַּחֲוֶה Firmavit (vel, qui firmavit, o. Sy. Ar.) terram, Ch. qui expandit, Ti. JT. Pi. sic Mo. P. vel, extendit, M. For. ut exitaret super aquam. Vide Gen. 1. 9. Esa. 40. 28. & 44. 24. Vel, porrexit, Ca. dilatat, M. spatiofam facit, ut & hominibus & bestiis commoda sit. Et quæ, &c. וְיִשְׁתַּחֲוֶה Et habitatores ejus, Ch. & quæ in ea, o. sim. Sy. Ar. & germina (vel, progeniem, Ca.) ejus, Mo. P. & res prognatas ex ea, JT. Pi. Hebr. exitus ejus, i.e. ea quæ existant, hæc nascuntur, ex ea. Pro germinibus ejus, M.

6. Vocavi te (vel, Esaiam; vel, Christum P., ad officium Mediatoris;) in iustitia. Vel, in iustitiam, i.e. ut omnia vera ac recta eloquaris. Vel, iustè, JT. Pi. Calv. rectè & legitimè: q. d. Legitima erit tua vocatio, ideòque firma & stabilis. Quæ enim ritè & ordine non fiunt, non durant. Nisi fortè ita accipere placeat, Deum, ut Christum præficiat Ecclesiæ instaurationi, non aliunde causam petere, sed à seipso & propria iustitia. Iustè, non obtrudendo tibi tam grave onus invito, sed imponendo consentienti & liberâ voluntate spondenti. Vide Psal. 40. 9. Heb. 10. 7. Hebr. cum iustitia, Pi. For. i.e. iustitiâ & sanctitate plenum, ut esses ipse iustus, & iustificans alios. Vel, per iustitiam, i.e. motus iustitiæ meæ, quâ præstare soleo promissa. Vel, ad, sive in, iustitiam: vel, 1. Dei; q. d. ut iustus appareat Deus, promissa sua complens; vel, 2. hominum; ut scil. collapsam iustitiam, sanctitatem, morum probitatem, & veram Religionem, restitueres. Et, &c. וְיִשְׁתַּחֲוֶה Et apprehendam (vel, & tenebo, M. ut confirmem, JT.) manum (vel, in manum, Mo. vel, te manu, M. Ti. sim. For.) tuam, P. Pi. &c. Confirmabo te, ut Esa. 41. 13. Te dirigam, & adjuvabo, vires tibi suppeditando, &c. Confirmabo te in vocatione tua, & invictum te reddam. Et servavi te. Vel, custodiam te; nempe, donec munus tuum peregeris; vel, nè ante tempus rapiaris ad supplicium, nève in supplicio desperes. Et dedi (vel, dabo, Mo. P. &c. tradam, JT. ponam, M.) te in fœdus populi. Sic Mo. P. &c. nempe Israelis; nempe, ut eos ad observationem fœderis revoces. Vel, ut sis Angelus fœderis, Mal. 3. 1. Vires fœdus, sive reconciliatio;

For. ciliatio; ut eos mihi reconciliares¹. In Mediatorem foederis gratiae, quod Deus pepigerat cum Abrahamo & semine ejus^m. Ad complendum pactum & promissum meum de mittendo Messia, &c.ⁿ. Sed cur statuat Christus in foedus quod multo antè sancitum erat? Resp. Foedus Abrahami fundatum erat in Christo, Gen. 22. 18. Vide & Rom. 15. 8. 2 Cor. 1. 20. ¶ *In lucem gentium*] Ità Mo. P. Ch. vel, *gentibus*, Sy. Angl. sic Ar. Ut Gentes doceas unum esse Deum, mundi Opificem^p. [Reliqui longè aliter, & de Christo, exponunt.] Ut Gentes eruas ex tenebris ignorantiae^q; easque illumines, doceas, deducas ad iustitiam vitamque æternam^r: ut eas exhilares cognitione tui, ut lux recreat oculos, &c.^t. Ut illis vel noctu ambulantibus præeas, & instar lucis viam monstres^u. De Israelitis pactum dicit, de Gentibus tantum *lucem*; quia nullum cum illis pactum fecerat Deus de Christo mittendo, &c.^v. Hunc locum non de Esaias, (ut vult Grotius,) sed de Messia, intelligendum esse constat ex collat. Esa. 49. 6. Luc. 2. 32. Act. 13. 47. & ex re ipsa, & ex verbis sequentibus: Num enim Esaias erat *foedus populi, lux gentium, apertor oculorum*, &c.^x? [Ca. locum sic reddit, *Preben- sumque manu tueor, & humano foederi gentisque collustrationi destino.*]

7. *Ut aperires oculos cæcorum*; sic Sy. P. Ti. G. idololatrarum^y: vel, *cæcos*, M. Mo. JT. עִוְרִים] *Oculis cæcos*, nempe spiritualiter^z: per prædicationem Evangelii^a. ¶ *Et educeres de conclusione* (vel, *clausura*, Mo. Ti. carcere, P. Ti. Pi. &c. i. e. à dominatu peccati & Satanæ, & metu mortis^b.) *vinculum*] Vel, *vinclos*, Ti. Angl. Singulare collectivè^c. Ut Judæi, per te moniti de corrigendis viis suis, hoc modo exitum repellant ex illa custodia in qua detinebantur^d. Verùm non de Judæis hoc dicitur, sed de Gentibus, [saltem non minus de Gentibus quàm de Judæis, nam de utrisque loquitur v. præced.] quarum hæc descriptio est, quod *in tenebris sedeant*, Esa. 9. 2. & 60. 1, 2. Luc. 1. 79^{*}. ¶ *Sedentes in tenebris*] Id est, in summa moestitia^e; miseris obrutos, &c.^f. [Ch. locum sic reddit, *Ad aperiendum oculos domus Israel, qui sunt quasi cæci à Lege*, &c.]

8. *Ego Dominus, hoc est* (vel, *illud est*, Pi.) *nomen meum*] Quo à diis Gentium discernor^h. Hoc, nempe *Jehova*ⁱ. Alludit ad Exod. 3. 15^k. Vide & Exod. 6. 3. Deut. 6. 4. &c.^l. Est epiphonema, & confirmatio prædictorum: significat se solum esse Dominum, &c.^m. Absolutà de Christo prophetiâ, redit ad propositum, & contendit Dominum esse solum verum Deumⁿ. Al. Est confirmatio præcedentis instituti de Christo, 1. à natura vocantis Dei, hoc versu; 2. à veritate præcedentium prædictionum, v. seq.^o. Promissioni de Christo sigillum addit, repetitque confirmationem antegressam, ut sibi fidem faciat. Vide quàm proni ad dissidentiam simus, quum in ea curanda vix ullis verbis Dominus sibi satisfacere possit^p. Illud, *Ego Dominus*, nota est & quasi familiaris subscriptio, quâ Deus decreta sua consignare & confirmare solet, ut passim Levit. 18. & 19. quæ hîc forsitan dici possit adhiberi ad confirmandam promissionem de Christo. Sed prius malo^q. ¶ *Gloriam meam alteri non dabo*] *Λόγος*. Vult dicere, se vindicturum se verè in eos qui nomen quod ipsius est dant Belo, Neboni, Merodacho, & aliis qui Dii naturâ non sunt^r. Verùm non agit de poena idololatrarum, sed de nullitate idolorum^t. *Alteri*, i. e. peregrino, simil. Marc. 16. 17. sub. *deo*, ut Psalm. 16. 4. Ellipsis substantivi, ut Esa. 43. 12^u. Non patiar gloriam meam minui: quod fieret, si promissis non itarem. Eximia fidei nostræ confirmatio^v. ¶ *Et* (repete, & 7 non^x.) *laudem meam sculptilibus*] Nisi Deus suos redimeret, gloriarentur increduli, ac si fallax & inanis fuisset vera Religio^y.

9. *Quæ, &c.* "וְהָיָה כְּהָיָה" Priora, (i. e. quæ antea prædixi^z.) ecce, venerunt, M. P. Mo. &c. Loquitur Esaias quasi captivitatē Babylonicā interlit. Videtis evenisse quæ Ezechiae dixi de hac calamitate^a. Sed nihil hîc de captivitate Babylonica: nec Esaias hæc sunt verba, sed Dei^b. Ex priorum vaticiniorum complemento fidem sibi in posterum habendam esse ostendit^c. ¶ *Nova quoque, &c.*] Liberationem futuram^d: populi exilium & captivitatem, deinde & redemptionem,

nem, &c.^e. Vel, Messiam de semine Abraham oriturum, &c.^f. ¶ *Antequam oriantur*; ità P. M. Pi. &c.^g. For. פִּלְלֵנָה] *Pullulent*, Mo. *germinent*, i. e. eveniant^h. V. Antequam ulla existant ejus rei seminaⁱ. G.

10. *Cantate Domino canticum novum*] Id est, excellens, ut Psalm. 33. 3^j. Solet id dici in magnis gaudiis, Psalm. 33. 3. & 40. 3^k. Potius, *novum*, ob materiam & occasionem, novum scilicet beneficium. Vide v. 9. & Esa. 43. 19. Jer. 31. 22^l. Hortatio Ecclesiæ ad Deum laudandum, &c.^m. Propheta, velut in rem præsentem vocans, promissionem confirmat: q. d. Quamvis duriter premamini, nè succumbite, sed animate vos ad lætitiā & cantumⁿ. Materia Cantici est Christus patefactus, &c.^o. Durat hoc carmen ab hoc versu ad 17^p. ¶ *Laus ejus ab extremis terræ*; sic Mo. G. sub. *sonet*, G. "וְהָיָה לְהוֹדוֹתָא" *Laudem ejus*, &c. sub. *canite*, Ti. sim. P. vel, *dicite*, Ch. sim. M. Canticum laudis ejus, &c. JT. ¶ *Qui descendentis in mare*] i. e. In navem vehendam per mare^q. Nautæ^r. ¶ *Et, &c.* "וְהָיָה לְהוֹדוֹתָא" *Et plenitudo ejus*, Mo. P. M. &c. Id est, vel, i. vectores. [Illi scilicet homines qui præter nautas in navi vehuntur.] *plenitudines* pro *vectoribus* etiam apud Thucyd. videmus l. 7. ut ibi notat Scholiastes. Et apud Suidam *πληναιμα* exponuntur *οἱ ὁδηγοὶ*, (vectores^t.) Vel, 2. insulæ^u, ut G. seipsum statim declarat^v. *Et quicquid in eo est*, Ti. sim. V. San. Ca. vel, *implet illud*, [nempe mare.] Homines qui degunt in illo, i. e. in insulis illo conclusis^x. Insulæ dicuntur impletiones maris, quod ei inferantur ut gemmæ annulis, Exod. 25. 7. &c.^y. Sed hoc nimis curiosum^z. ¶ *Et in flumina implevit illud*, JT. His verbis, *qui descendentis, &c.* Tyrios indicat multum vexatos à Babyloniis, & à Nabuchod. per 13 annos obsessos. Vide dicta ad V. R. C. l. 3^a. Sed perperam hæc restringuntur ad Tyrios, aliæque h. l. ad Idumæos, &c. quæ ad insulas quasvis & ad terræ fines se extendere constat^a. ¶ *Insulæ* præcipuè illæ quæ ad Tigrin & Euphratem^b. Exteræ & remotæ regiones^c. Fbr.

11. *Sublevetur, &c.* "וְהָיָה לְהוֹדוֹתָא" *Attollant*, sive *Levent*, (vel, *Tollent*, P. *Levabunt*, Mo. subaud. *vocem*, P. M. Ti. &c. vel repete, *canticum*, ex versu præcedente^d.) *desertum*, P. M. Ti. &c. *Latere, desertum*, o. sic Sy. Ar. Gaudeant Idumæi ad Sinum rubrum habitantes, qui Medorum hostes, & à Medis malè tractati, fuerunt. Vide quæ diximus ad Esa. cap. 21e. *Clament deserta*, Ca. d. G. ¶ *In, &c.* "וְהָיָה לְהוֹדוֹתָא" *Atria habitavit Chedar*, Mo. *Villa* (vel, & *villa*, P. M. Ti. sub. *quæ*, JT. Pi.) *habitat Kedar*, JT. Pi. simil. P. M. Ti. i. e. Kedareni, h. e. Arabes^f. q. d. Et vos, qui tentoria habitatis, Arabes *Σκηνίται* nam & hi earundem fuerunt partium^g. Vel, Cedareni, qui agresti ingenio erant, & ferino more vivebant, ponuntur pro paganis, &c.^h. ¶ *Habitatores Petre*] In petris, sive arcibus ibi ædificatisⁱ. Incertum an *petre* in genere, i. e. petrarum; an *Petre*, metropoleas Arabiæ, Esa. 16. 1^j. Etiam illi qui in Arabiâ sunt *Petre* plurimum de hac re gaudebunt; & merito: nam & hi Medorum hostes fuerant^k. Verùm latius hæc patent^l. Quum omnes orbis partes comprehendat, eas præcipuè nominat quæ magis notæ Judæis erant. His ab occidente erat mare; ab oriente, desertum & Kedar. Est ergo synecdoche, q. d. A Solis ortu ad occasum usque Deus laudabitur, qui prius tantum in Judæa colebatur^m. Omnes ubique homines Deum celebrentⁿ. ¶ *Clamabunt*; ità Mo. "וְהָיָה לְהוֹדוֹתָא" *Clament*, P. sim. JT. Pi. V. sub. *præ lætitiâ*, V. *jubilent*, M. Ti. V.

12. *Ponent* (vel, *Tribuant*, JT. Pi. G. *Dent*, V.) *Domino gloriam*] Nempe Arabes isti, à tanto malo liberati^o. Significat qualis erit hîc clamor, nempe laudantium Deum^p. ¶ *Et laudem ejus, &c.*] Nunciant hæc Dei opera in omnibus oris longinquis^q. P. Mar.

13. *Dominus sicut fortis* (i. e. tanquam Imperator potentissimus^r.) *egredietur*] Nempe, ad prælium contra hostes populi sui. Vide Esa. 37. 36^s. *Quiescere* videtur Deus, quum populum & nomen suum hostium libidini permittit, &c. *egredi* verò, ubi ultionem sumpturus est, &c.^t. *Jehova*, i. e. Christus, *prodibit*, vincetque Diabolum, &c.^u. ¶ *Suscitabit zelum*] Sub. *ultionis* sue; i. e. Vindictam de hostibus sumet^v. Magno ardore agetur in hostes^w. Vel, *zelum* suum, Angl. ellipsis pronominis, i. e. furorem suum, Prov. 6. 34. vide & Deut.

Deut. 29. 20. Esa. 59. 17. qui hic aptè zelus dicitur, utpote ab ardenti affectu erga honorem & populum suum procedens. ¶ *Vociferabitur* (vel, *Clanget*, JT. *Jubilabit*, Pi.) & (vel, *etiam*, Mo. P. JT. Pi.) *clamabit*. Sic Mo. P. Ti. vel, *jubilabit*, M. *barriet*, JT. Pi. *barritum edet*, G. Vehementissime ac horribiliter clamabit, ut milites prælum initari, &c. Vide Amos. 1. 14. Omnia enim hæc sumpta sunt de re militari. Hebræa sunt, *וְיִרְעוּ אֶת הָאֱלֹהִים*. ¶ *Super* (vel, *Contra*, P. JT.) *inimicos suos confortabitur*, fim. P. Ca. &c. *יִרְעוּ אֶת הָאֱלֹהִים*. ¶ *Prævalebit*, Mo. G. M. fim. Ti. V. *potenter se geret*, JT. *robustum se declarabit*, Pi. Persistit Propheta in eadem comparatione.

14. *Tacui*, &c. *הֶחֱשִׁיתִי מְעוֹלִים אֲחֵרִישׁ אֶתְּפֹקֵךְ*. Tacui à seculo, P. (vel, *ab olim*, Mo. *multo tempore*, M. Ang. fim. V.) *silui*, (vel, *quievi*, Ang.) *continui* (vel, & *continui*, Ang.) *me*, P. M. sic Mo. Al. *Hactenus diu silui*; num igitur *diffimularem*? num *me continerem* perpetuo? Ti. *Tacui*; num & *semper tacebo*? o. sic Ar. *Qui tamdiu tacitus me continens diffimulavi*, Ca. Al. *Verbum dicens* hic, ut & alibi, subauditur. Dicens, *Silui jam olim*, *furdum egi*, *continui me*, JT. Dicit, *Silui jam olim*: an diutius tacerem? an continerem me? Pi. *Silui*, dicens, *Num in secula filebo*? Sy. Dicens, *Diu continui iram meam*, sicut *halitum fœmina parturientis*, G. [Ita hæc verba conjungit cum seq.] Sunt verba Dei loquentis, & proferentis se diu distulisse poenas hostium, &c. f. Occurrit tentationibus impatientiæ, quæ ingruunt quum Deus auxilium suum differt. Afflictos hic sustinet, ne se destitutos à Deo putarent. Negat Deus, quamvis se continuerit, se ideo imbecillum esse. Al. q. d. Jam multis seculis idololatriam & alia hominum vitia patienter tuli: non amplius feram. ¶ *Sicut*, &c. *כַּיֵּדֵי אִשָּׁה אֲשֶׁר אֵשׁוּם וְאֵשׁוּם אֶתְּפֹקֵךְ*. Quasi (vel, Nunc quasi, M. *Quin more*, Ti. *Imò instar*, Pi.) *parturientis* (vel, *parturientis*, Ti.) *esulabo*, vel *clamabo*, Mo. P. M. Ti. Pi. BA. Ca. (Verbum *אֶשׁוּם* usurpatur tantum de clamore in partu; unde *אֶשׁוּם* *vipera*, cui scil. dolores partus vehementiorem sibilum extorquent.) *desolabo*, sive *devastabo*, & *absorbebo*, sive *deglutiam*, (vel, *exauriam*, Pi.) *simul*, vel *pariter*, P. M. Pi. *similiter*, Mo. vel, *desolans atque populans*, Ca. vel, *anhelus gemam*, & *simul suspiria ducam*, Ti. Vel, *flatum*, sive *halitum*, *emittam*, (sive *אֶשׁוּם* sit à *אֶשׁוּם*), sive à *שָׁמַיִם*, sive à *שָׁמַיִם*, & *insorbebo pariter*: i. e. frequenter inspirabo & respirabo; quod est eorum qui vel labore, vel animi dolore, fatigantur. Parturientes flatum cum gemitu & impetu emittunt; & quod halitum diutius continent, eò majore impetu refundunt. [Alii locum aliter reddunt.] *Ut parturientem viperam desolabo, exauriamque pariter*, JT. Alludit ad id quod produunt auctores, catulos viperæ nascentes abrodere & ambedere uterum parentis, & eam interimere. Vide Herod. 1. 3. num. 109. Plin. 10. 62. Verum hoc ut fabulosum meritò rejicit Theophrastus, & post eum Ælian. Hist. 15. 16. *Clamabo*, ut parturientes præ dolore, &c. *desolabo terras*, *absorbebo homines*.

15. *Desertos faciam montes & colles*. In quibus plerumque sitæ sunt urbes: in quibus erant altaria & templa idolorum. Summam desolationem significat. Totam Chaldææ regionem desolabo. Removebo omnia obstacula, ut electi ad me pervenire possint in cœlum. ¶ *Gramen*, &c. Herbas quas montes præbent. Al. Cives auferam. Amant Hebræi metaphoras. Sed textum torquent qui *montes* hic *urbes*, *herbas* *incolas*, exponunt. Potius, *gramen*, i. e. ornatum & majestatem. ¶ *Et stagna arefaciam*. Nihil verius: nam ipsum Euphratem pervium sibi fecit Cyrus. Vide de V. R. C. 3. Sed latius hæc patent: de Regno Christi per totum orbem divulgando sermo est. Regna Christo opposita hic designat, potentiora per *montes*, minus potentia per *colles*, &c. Per *montes*, *colles*, *flumina*, &c. intellige homines diversis studiis Christo reluctantes. Significat omnes munitiones & copias quibus effertur impii impedimento non fore Deo quod minus populum suum in libertatem vindiceret. Al. Sensus, Potius ordinem naturæ evertam, & cœlum miscebo terræ, quàm Ecclesiam deferam. Al. Per catachresin significat Regna idolorum per Christum

eversa iri. Fontes & flumina à Gentibus sacra habebantur. Hinc *sacri fontes* in Virgil. Vide & Horat. od. 3. 13. Senec. Nat. quæst. 4. 2. Cicer. de Natura deorum, &c. f.

16. *Et* (vel, *Ut*, JT.) *ducam* (vel, *deducam*, JT. Pi.) *cæcos*, &c. Id est, eos quibus res adeo perplexæ sunt & difficiles, ut ignorent quò se vertant. Sensus, Judæos domum reducam, qui nihil minus speraverant, qui tamdiu in anxietate vixerant, ut oculi longâ promissæ

liberationis expectatione deficerent: quos etiam duxit per vias antea sibi incognitas. Vide Esa. 43. 19. & 49. 9. 11. &c. Al. Cæcis Gentibus veritatem impertiam.

Cæcos, spiritualiter; sive Judæos, sive Gentiles, naturâ cæcos, salvificâ Dei cognitione destitutos, convertam & illuminabo, &c. Confer Esa. 35. 5. & 43. 8. Discamus hinc, in omnibus calamitatibus, tentationibus, &c. claudere oculos, judicium nostrum cohibere, oculos à præsentis statu avertere, & sequi Verbum Dei, ac à solo Deo pendere; qui tunc nobis adest quum nihil suppetit consilii, &c. Longè enim præstat, cæcos Dei manu regi, quàm nimîâ perspicaciâ labyrinthos nobis fingere.

¶ *Ponam tenebras coram eis in lucem*. Mutabo adversa secundis. Al. Per loca tenebricosa eos ducam, atque lucem meam præibo. ¶ *Et prava* (vel, *obliqua*, M. P. Ti. JT. Pi.) *in recta*. Ita Ca. vel, *rectum*, Mo. P. *planum*, sive *planitiem*, M. Ti. JT. Pi. Omnia eis quæ difficillima videntur reddam facillima.

Impedimenta itineris tollam. ¶ *Hæc*, &c. *הַדְרִים עֲשִׂיתִי*. Hæc (vel, Secundum hæc, M. vel, Hæc, G.) *verba* (vel, *res*, G. vel, *sunt res* quas, JT. *sunt illa* quæ, Pi.) *faciam* (vel, *faci*, Mo. *efficiam*, G.) *eis*, P. Ti. JT. &c. Hæc beneficia conferam eis. Hæc quæ dico & polliceor ad unum omnia implebo.

17. *Conversi sunt* (vel, *Convertentur*, P. fim. JT. Pi.) *retrosum*. Vel, tanquam illi qui hostem fugiunt; vel, qui præ pudore faciem avertunt; vel, ut illi qui redeunt spe suâ frustrati. Fugient illi Babylonii. Vide implementum alterum Joh. 18. 6. Succumbent idololatræ, & terga vertent. Gentes illuminatæ novum inchoant cursum, veterem exsecræ.

18. *Surdi, audite*, &c. Alloquitur vel, 1. Gentes, vide suprà v. 7. vel, 2. Judæos, qui post tot & tanta miracula cæci adhuc permanserunt; qui tot Prophetarum oraculis non credidè; qui, cum Gentes conversæ essent, magis obduruerunt, &c. Cæcitatibus hic damnat Judæos; vel potius, omnes homines. *Surdos* hic vocat qui audire nolunt; & *cæcos*, qui in media luce caligant.

19. *Quis cæcus, nisi servus meus*? Id est, servi mei; sing. pro plur. Sensus est, Quamquam quid Gentes objurgo, cum nemo sit inter eas cæcior quàm multi Hebræi, post tot & tam conspicua Dei beneficia? Frustrâ contendo cum alienis, quos non mirum cæcos esse: sed instar prodigii est, quod stupidi hebetesque sint Judæi, qui Verbo Dei illustrabantur, &c. Deplo-rare videtur Judæorum cæcitatem. Quis in cæcitate obstinatus est nisi populus Israeliticus, populus iob tri-buum, vel Judaicus? Qui *servus* Dei vocatur, utpote liberatus ab hostibus ut Deo serviret: quem Deus emit, & multis modis sibi vendicavit.

¶ *Et surdus, nisi*, &c. *כִּי אֶשְׁמָע אֶת הָאֱלֹהִים*. Sicut *nuncius meus* quem mitto? sive *mittam*? P. JT. Pi. fim. M. Ti. scil. ad docendum populum. Intellige Sacerdotes & Levitas. *Nuncius*, collectivè, i. e. Prophetæ & Doctores. Gradatim progreditur Esaias, ab universo hominum genere ad Judæos, deinde ad Sacerdotes. Al. Refer-tur hoc ad Prophetas Domini, quos impii cæcos & surdos insimulabant. Refert convitia impiorum in Prophetas, in quos retorquent quæ indignè ferunt in ipsis reprehendi: q. d. Quos [ô Propheta,] accusas cæcitatibus? quos surdos vocas? hoc tibi sume. Quis cæcus, nisi tu? Sed hæc sententia non quadrat contextui. Conqueritur hic cæcos esse illos quos præluere aliis oportuit. Al. sicut (sub. ad quem, vel ad quos,) angelum, sive nuncium, meum missurus sum? For. ex Vulg. *Nuncium*, id est, Esaiam, ad cujus tot minas & promissâ magna populi pars nihilo fiebat melior. ¶ *Nisi*, &c. *כִּי אֶשְׁמָע אֶת הָאֱלֹהִים*. Sicut perfectus, Mo. M. Ti. Ca. sub. *meus*, For. Id est, vel, 1. populus Israeliticus; sic dictus, vel, ironice.

* Q. in For. ironice; vel, quod se perfectos putarent *. Vel, 2. Sacerdotes; qui perfecti dicuntur vel, 1. quod tales esse debuerant, quum perfectam iustitiæ regulam haberent. Probrosè meminit hujus perfectionis à qua exciderant^f.
 * Calv. Vel, 2. quod se perfectos vocare solebant^g. Al. sicut fœderatus, nempe Dei, populus Israeliticus. Mahumetistæ eodem sensu, quanquam falsò, se appellant Musulmanos^h. Sicut est perfectus, P. [nisi fortè error sit typographi, pro, perfectus: quanquam illud non est necessè, nam & alii sic reddunt.] Græci legerunt, ὁ ὑπερβόλος αὐτῶν, (qui dominantur eisⁱ.) Sic & Ar. Sicut princeps, Sy. Al. ut donatus pace, JT. i.e. populus quicum Deus fœdus æternæ pacis & omnis benedictionis iniverat^k. Sicut is qui beneficiis affectus est, nempe populus Israel^l. Heb. qui redditus est, h.e. cui redditum est^m: vel, cui persolutum est omne promissum. Verbum וְשֵׁנִי sign. reddidit, persolvit, Deut. 23. 21. 2 Reg. 4. 7ⁿ.
 20. Qui, &c? [וְהָיָה רְבוּרָה] Vidisti (vel, Vide- re, Mo. Videndo, JT. Calv. Vides quidem, Pi. Videndo vidit, Angl. Elliptica, sed emphatica, locutio, q. d. Satis videt^o;) multa, (scil. opera Dei mirabilia P.) & (vel, quæ, Calv. vel, sed, Pi. tamen, JT.) non observas, vel observasti, P. M. Ti. JT. Pi. Calv. Glas. i. e. non observat, uti antecedens & sequens verbum ostendit. Enallage 2. personæ pro 3. ut Psal. 22. 9. Devolve, &c. i. e. Devolvat, &c. Jer. 29. 19. non auscultavistis, &c. q. Vidistis multa miracula, & non curatis^r. ¶ Qui apertas, &c? [וְהָיָה אֵזְרָא] Aperuisti (vel, Aperire, Mo. Aperiendo, JT. Calv. Angl. sub. aperit, Angl. Aperit quidem, Pi. Aperta sunt, M.) aures, & (vel, sed, Pi. sic Ti.) non (vel, nemo, M. Ti.) audivisti, P. vel, audit, M. Ti. JT. Pi. vel, ut non audiat, Calv. Audierunt auribus corporis, non mentis^t. Non magis curant quàm si non audirent^u. In hoc versu exponit cæcitatem Judæorum^v, qui scelesti contemptu suffocaverant Dei lucem. Ità ostendit quale sit hoc cæcitatis genus *. [Alii aliter.] Qui apertas habet (vel, habet, Vulg.) aures, nonne audit? G. (vel, audies? Vulg.) i. e. audire debet? Cui tamdiu insonuere Legis & Prophetarum voces, nonne ejus fuit illas in animum admittere? Nam audire hoc de mentis attentione accipiendum, ut Matt. 11. 15. & alibi^y. Nemo miretur personas mutari à secunda in tertiam, & à prima in tertiam: nam sermo non est ad unum, sive ad præsen- tes, tantum, sed ad omnes, vel ad multos; sicut si dicerem, Audi tu, audiat ille, audiant & alii^z. Loquitur Deus ad aliquos eorum per modum reprehensionis; ad alios, de illis per modum querelæ^z. Alii locum sic exponunt, atque etiam vertunt, Non prodest videre multa, nisi custodias; nec aperire aures, nisi sit qui audiat. Doctus inter Hebræos infinitiva pro futuris esse scribit, exponitque, Videbitis multa, i. e. multas afflictiones, & non observabitis corde vestro ad quid evenierint: — & ecce, oculi vestri vident, & cæci estis. Quid enim prodest videre, nisi custodiatis vias vestras? Et aures vestrae apertæ sunt, & non audiet quispiam ex vobis inorepationem: & si estis surdi. Et dixit sing. num. custodiet, audiet; perinde ac si nē unus quidem ex illis custodiret, sed nec audiret, bonam viam^b. Maforetæ in margine scripserunt וְאֵזְרָא, quasi sit plur. nominis וְאֵזְרָא, ut vertere possimus, Visiones multe sunt tibi, & revelationes à Deo datæ; at non attendes, sed cæcuties sub adventum lucis & veritatis^c.
 21. Et Dominus voluit, &c. [וְהָיָה צִדְקוֹ יִגְדֹּל] Voluit (vel, autem voluit, P. sub. illa facere, V. Mar. quæ scil. dicta sunt, bonis favere, malos punire^d: vel, pius est, M. vel, favens, Ca. volens, Q. in V. voluntarius, Calv. Q. in V. vel, benevolus, Q. in Marl. propensus ad liberandum populum suum^e: vel, complacet sibi, Ang. delectabatur ipso, JT. Pi. Belg. nempe fervere, vel populo, suo; vel, illi, nempe hominibus^f; vel, ipso, i.e. Lege suâ, & punitione pravi populi^g. Deus hanc Judæorum excæcationem, sive indurationem, voluit, approbavit, ratam habuit^h. Al. egregiam quidem voluntatem erga vos habuit, Ti.) propter iustitiam suam, Mo. P. &c. (i. e. propter veritatem suamⁱ; propter præstationem promissorum quæ fecit patribus Israelitarum^k, quibus promisit se benefacturum semini eorum^l: vel, pro singulari ejus bonitate & probitate, ut קִצְּרָא accipitur Psal. 51. 16. & alibi^m: vel, ut se iustum

ostenderetⁿ, dum nec populo suo peccanti parcat, sed^o V. sim. ab eis, quum veritati credere nollent, aufert Regnum^o For. Dei, &c. o.) magnificabit (vel, magnificat, M. ut magnificet, Calv. sic Calov.) legem (sub. suam, Angl.) & illustrabit, Mo. vel, corroborabit, P. sublimat, M. extollat, Calv. Al. magnam legem condet & nobilem, Ca. legem suam inter vos magnificam & augustam reddidit, Ti. magnificabit doctrinam (Evangelii scil. juxta Esa. 2. 17^q.) & Calov.
 10 illustrem reddit, Calov. Verax apparere voluit Deus animadvertendo in Judæos, sicut ipsis per Legem minatus erat P. Judæorum excæcationem prædixerant^r V. Moses & Prophetæ: Hinc consecuta est magnificatio & gloria Legis sive dictorum Dei, &c. q. Al. magnificabat (sub. eum, Pi.) doctrinam, (quam ei dedit per Mo- sen^r;) & reddebat magnificum, JT. Pi. opere scilicet: Pi. nam triplex gradus dignitatis ponitur à Deo in populum collatæ, videlicet amoris, colloqui, & operis. Confirmatio hîc est cæcitatis Judæorum à præsentibus Dei castigationibus; cujus peccati indignitas ab antegressa Dei benignitate amplificatur^t. Al. Rectè [versum] Jun. vertas, Deus voluit eum (populum) iustum (sive sanctum) reddere: magnam ei legem dedit, (multa præcepta,) ut illustriorem eum redderet^u. Al. voluit ut sanctificaret (vel, G. sanctificare, T.) eum, (populum^v; ideòque Legem de- Me. Mar. dit, Prophetas, Scripturam, sacras ceremonias^w;) & Me. sim. T. magnificaret (& declararet) legem, (tot ceremoniis^x, tot Me. tantisque miraculis^y;) & extolleret, Me. & T. ex Vulg. Idem. cum scilicet viderent ex ejus observatione salutem, ex Me. T. contemptu exitium, exstare^z. q. d. Non Dei culpâ, sed Mar. populi malitiâ, factum est ut surdus fieret & cæcus. Deus enim voluit eum sanctificare, &c. a. Ut exaggeret Judæorum crimen, ostendit per Deum non stetit^a Me. quò minus feliciter viverent. Jam dixit, miseras quas sustinent poenas esse cæcitatis quam spontè sibi accersiverunt: nunc auxilium ponit, quod levamen omne suâ obstinatione repudient^b. Dominus non malè, sed Calv. bene, vult populo suo, &c. Ezec. 18. 23^c. & propensus^c Musc. fuit ad benefaciendum ei; idque Legis ornandæ causâ, ut eam propagaret, hominésque ad cultum sui adduceret, & ut in eo [populo] gloria ipsius ac iustitia resul-
 40 geret^d. Calv. 22. Ipse, &c. [וְהָיָה עִם בְּרוּרָה וְשֵׁנִי] Et (vel, At, P. JT. Pi. &c.) ipse, vel hic, (sub. est, JT. vel, erit, For.) populus (scil. Judaicus, Calov.) direptus & conculeatus, M. sic Ti. JT. Pi. vel, expilatus, P. Attamen, inquit, vide quæ ei eveniant post tot decora. Causam jam reddet^e. Sic G. sim. Dominum exultat, ut populum graviter accuset: q. d. Ang. Verum hic populus, quum posset benevolum habere Dominum, & protectorem fidissimum atque fortissimum, mavult, illo deserto, in prædam cedere, &c. f. Calv. 50 ¶ Laqueus, &c. [וְהָיָה בְּחֹרִים לָקֵט] Illaquea in foraminibus omnes ipsos, Mo. i. e. Detrude, & compelle in foramina^g. [Ut sit votum Prophetæ abominantis in- Ma. gratitudinem illorum, &c. qualia non semel occurrunt.] Laqueus in omnibus foraminibus eorum; id est, Nusquam exire poterunt, ita ubique eistendentur insidie^h. Illaqueati (vel, Illaqueantur, M. Illaquearunt se, G. vel Illaqueati suntⁱ & פֶּחַח est infinit. à פֶּחַח laqueusⁱ;) in Pi. antris (vel, cavernis, sive foraminibus, M. Pi. Ex verbis proximè sequentibus apparet בְּחֹרִים esse pro בְּחֹרִים, 60 ex ב, & חֹרִים foramina^j.) omnes, Ca. vel, cuncti ipsi, Idem. Pi. omnes, inquam, ipsi, M. Quos omnes eorum inimici capere facient in speluncis, P. Ad verb. capere facere in speluncis omnes ipsos: aut est imperativus, capere fac, aut illaquea, pro, capere faciebant, aut illaqueabant, omnes ipsos; vel, quibus omnibus laqueos tendebant; vel potius, per futurum, tendent^k. Illaqueandi in carceribus omnes. V. Loquitur de populo in captivitatem abducendo^l. Illa- Calv. queando illaqueavit (vel Deus, ut v. 24. vel hostis, ut 2 Reg. 25. 7. verbum enim indefinite ponitur; q. d. Illaqueantur^m *) in foraminibus, seu cavernis, (sub ter- * Ang. ram) omnes ipsos, Angl. Alludit ad foramina in quibus vel delitescunt feræ, vel capiunturⁿ. [Alii aliter.] Il- m Ang. laqueans cunctos juvenes suos, Ti. Illaqueant juvenes quot- quot sunt, JT. Laqueus (i. e. Illaqueati, sub. sunt, vel erunt,) juvenes omnes ipsi, electi in illo populo, qui ad bella eligi solent^o. Al. Suspirant juvenes (vel, si mavis, For. in cavernis) omnes. פֶּחַח & פֶּחַח sunt synonyma, & signi- ficant, flare, sufflare, suspirare. Qui פֶּחַח sumunt pro illa- que are,

quare, necesse habent per ellipsin subintelligere hostes, quia eâ significatione in Hiphil transitivum est^o. Laquei sunt omnes juvenes, Sy. Laqueus enim in cubilibus ubique, ^o. vel, in penetralibus est, Ar. Illaqueant in foraminibus, &c. q.d. Capiebant eos laqueis in ipsis speluncis in quibus delituerunt P. ¶ Et in domibus carcerum (vel, coercionum, Pi. vel, in carceribus, JT. Pi. V. Ca. in locis carceralibus, M.) absconditi sunt] Sim. JT. Pi. &c. vel, latitabant, Mo. ¶ Non carcerem tantum sign. sed omne id quod bene clauditur. ^o. hic, & in domibus simul in quibus absconderunt eos.) Recte ergo veritas, Et in reclusis locis ubi latitabant, supple, & ibi erunt insidiae. Historiam vide 2 Reg. 25. 5. ¶ Et in domibus carcerum in quibus latitabant, P. [Sensus completur sequente membro.] Et reclusi sunt in carceres, Ti. ¶ Faci, &c.] Erunt (vel, Sunt, JT. Fuerunt, Mo. Pi. Cesserunt, Pi.) in praedam, — nec erit qui dicat, Redde, P. &c. Nemo aut facto aut verbo eos ab injuria vindicat. Describit statum captæ urbis, & manentis servitutis. Intellige hæc vel de decem tribubus, quæ nunquam redierunt; vel de vastatione Judæorum, tum per Chaldæos, tum etiam per Romanos. Hoc magis probo, quia loquitur de gentis *παρολεθρία*, & excacatione sive induratione maxima & finali; qualis non erat illa sub Chaldæis. Admonet, populum interitum sine ulla spe liberationis, quod respiceret gratiam Dei.

23. Quis est — qui audiat hoc] Apostrophe ad populum. q. d. Quis hæc tam gravia monita accipit? cæci ergo & surdi estis. Quam pauci sunt qui, cum hæc divinitus prædici audiant, in tempore se corrigant? ¶ Stuporem illis exprobrat. ¶ Attendat, &c. ¶ *וְיִשְׁמָעוּ* ¶ Attendet, (vel, advertet, M. P.) & audiet (vel, attendet, M.) in posterum? Mo. P. &c. id est, ut in posterum admoneatur. ¶ Attendit, ut auscultet in posterum? JT. Attendat, & intelligat in finem, Ch. Auscultet adhuc, & aliud audiet, Sy. Qui attendat, & audiat quid in posterum futurum sit? Pi. Quis advertet? quis attendet in posterum? i. e. ut tandem, malis domitus, quamvis serò, resipiscat.

24. Quis dedit, &c.] Hæc sunt quæ à Judæis non observari conqueritur. Mala sua fortuito accidere putabant; aut, in externis causis occupati; judicia Dei non animadvertabant. Ideo ad coeleste eos tribunal retrahit, pronuncians Deum esse authorem. ¶ Nonne, &c. ¶ *הֲלֹא יְהוָה הוּא הָאֵלֹהִים* ¶ Nonne Dominus, cui, vel in quem, (vel, ille in quem, Ang. eò quod, Ch. Sy. Calv.) peccavimus? P. Ca. Mo. ei? Mo. vel, coram eo? Ch. in eum? Sy. Calv. Nonne Dominus? M. Ti. Pi. sic JT. peccavimus ei, Ti. vel, eò quod peccavimus contra eum, M. vel, hic, sive is, est cui, vel contra quem, peccavimus, JT. Pi. Koi-vovis. Neque enim Esaias inter illos erat quorum culpâ hæc eveniebant: sed ipse, quanquam integer, loquitur ut pars populi corrupti. Quò minus offendat admonitio, se ipse quoque facit culpæ obnoxium. Nè Deum insimulent sævitia, dicit eum non sine necessitate iustæque causâ punire, &c. ¶ Et, &c. ¶ *וְלֹא אֲבִי וְלֹא* ¶ Et noluerunt (vel, & nolimus, Ti. sic Sy. vel, quia noluerunt: sic) sæpe sumitur ^h. in viis ejus ambulare, Mo. P. &c. Non enim acquieverunt, ut — ambularent, JT. Pi. ¶ Et non, &c. ¶ *וְלֹא שָׁמַע בְּרוּרָתוֹ* ¶ Neque auscultaverunt legi ejus, JT. Pi. &c. & non acquieverunt in doctrina ejus, For. neque morem gesserunt ut ambularent in lege ipsius, V.

25. Effudit super eum indignationem, &c. ¶ *וְהִפְתִּיחָהּ* ¶ Furorẽ iræ suæ, Calv. Ang. &c. ¶ *וְהִפְתִּיחָהּ* absolutum, pro *וְהִפְתִּיחָהּ* constructo. ¶ *וְהִפְתִּיחָהּ* iram suam, Q. in Ma. exca- descendiã iram suam, JT. iram suam in, vel cum, est; vel potius, estum in ira sua, Angl. Ellipsis præpositionis. Excandescentiã & iram suam, Pi. [Ellipsis copulæ, quæ non semel antè notata.] ¶ Et forte bellum, ¶ *וְהִפְתִּיחָהּ* ¶ Et (vel, nempe, Pi.) robur (vel, firmitudinem, For. impetum, Ti. atrocitatem, Sy.) belli, P. M. JT. Pi. illati vel per Sennacheribum: vel ab Egyptio primum, deinde & Chaldæo; 2 Reg. 23. 33. & cap. 24. & 25. vel à Romanis, qui obfirmato animo depugnabant; quorum adventus, inquit Josephus, erat effusio ardoris iræ Domini. Et fortitudinem bellatorum suorum adduxit super eos, Ch. bellum difficile & durum, For. ¶ Et, &c. ¶ *וְהִפְתִּיחָהּ* ¶ Et (sub. bellum, M. Ti.) inflammavit eum, &c. Mo. P. M. Ti. &c. Quanquam autem inflam-

mavit eum circumquaque, tamen non animadvertit, Pi. sim. JT. Cùm omnia circum urbem sita incendio corrum- pentur, nondum resipiscet populus. Verè admirandus G. est stupor populi Judaici, qui, per tot sæcula miseri, poe- narum causam nondum cognoscant, quod nempe Mes- sianam reprobarint P. ¶ Et succendit eum, & non in- tellexit] Nè tum quidem resipiscet cùm urbs à Chal- dæis incenditur; 2 Reg. 25. 9. Jer. 39. 8. Notat hic G. excacationem atque indurationem Judæorum, qui, post tam diram obsidionem, post tam atrox bellum, post vastatam Judæam, non intellexerunt se ob infidelita- tem punitos esse.

CAP. XLIII.

1. *ET nunc*] Vel, *Nunc autem*, For. sic Pi. &c. Quæ transitio ostendit hoc caput cum præcedente coherere. Est velut appendix quædam superioris orationis, & temperamentum quoddam quo illa intel- ligi debet. Quia cæcitatem & devastatorem Israelis enarrarat, nè videretur Deus omnino repulisse popu- lum suum, qualis futurus sit deinceps Dei populus, tum ex Israelitis, tum ex Gentibus, jam incipit exponere; obscurè tamen, quia Judæis hoc invidiosum erat. q. d. ¶ Quanquam maxima populi mei pars corrumpat, &c. ele- ctos tamen meos curabo, &c. vel, Quanquam decem Tribus in captivitate mansuri sint, vobiscum tamen mitius agam. Cùm dixisset Propheta, supplicium de- cem tribuum æternum fore, nè duæ Tribus idem time- rent, illas hic consolatur, & in eis Ecclesiam, &c. ¶ Quarta conclusionis pars, nimirum consolatio à promif- sionibus Dei: quæ confirmantur à natura ejus, ab ope- re creationis, à vocatione populi, & à singularibus exemplis beneficentiæ Dei erga vocatum ascitumque populum: quæ omnia proleptice hoc versu posita se- quentibus exponuntur. Cùm exitium Judæis denun- ciasset, acerbiter illam hic temperare voluit. Sem- per enim Deus piis prospicit, nè illi unâ cum reprobis exterminentur. Est autem diligenter notandus hic lo- cus. Tamen si enim exardeat ira Dei, atque interitui pro- ximi videamur; tamen, si duo tantum vel tres pii super- sint, eis desperandum non est. Alloquitur Hebræos Babylone captivos, eosque liberandos prædicit: sed sub hoc typo alius aliquid intelligit, scilicet liberationem fidelium à peccato & Diabolo per Christum. Itaque typum cum antitypo permiscet, jamque dicit aliqua quæ magis typo, jam quædam quæ magis antitypo, con- veniant. ¶ *Creans te, Jacob, & formans te, Israel*] ¶ *Jacob & Israel* idem sunt, ut Esa. 41. 8. Loquitur hic de creatione, vel, 1. universali; q. d. qui, quum nihil esses, fecit te & aluit, &c. Dicere poterat, qui creavit omnia; sed ad consolationem, &c. dicit, creator tuus. Vel, 2. speciali, sive de regeneratione, ob quam figmen- tum Dei vocamur Eph. 2. 10. q. d. Non ideo Ecclesiam formavi, in qua eniteret gloriæ meæ decor, ut delectam tam præclarum opus. Creationem & peculiarem for- mationem, quando videlicet gentem illam sibi in pecu- liarem populum in Patribus elegit, commemorat, ut confirmet [eam] in spe, neque de se actum putet. ¶ *Creans te, miraculose*, & præter morem, ex sterilibus Rebecca & Sara: formans te, legibus & sanctis insti- tutis, tanquam vas in honorem, ut esses mihi in remp. fidelem, &c. ¶ *Redemi te*] Ex Egypto P. Al. Ja- cobum ex multis malis liberavi. Parentes cum liberis iidem censentur. Al. Certò redimam te à Babylone & à potestate Diaboli. ¶ *Vocaui te nomine tuo, &c.*] Indidi illi nomen Israelis: sicut servi vocantur *Mir- cipores, Quintipores*. Non solum liberavi te, sed & peculiarem mihi populum feci. Vocare nomine est, re- cipere in jus aliquod necessitudinis; veluti cùm à Deo in filios adoptamur. Volui ut nomen tuum esset, *Mens es tu*: hoc ipso faciens ut ipsa sis populus meus: nam Dei appellatio est, cùm facit inesse rei nominatæ id quod no- men significat. Familiaritatis & benevolentia est, vo- care aliquem nomine suo, non alieno aut communi; nam hoc malevolentia est & contemptus: unde Saul Davidem

Davidem nunquam appellabat, sed filium Isai, &c. Illud, *meus es tu*, puto materialiter sumi: q. d. cum dicebam tibi compellatione blandâ, *Meus es tu*. Sic & Latini amicos blandè compellant, *mi Attice, mea Terentia*, &c. Hebraismus est, quem sic redderem, *Tuo te nomine compellando dixi, Israel, tu meus es*.

2. Cum transferis (vel, transis, JT. transibis, Pi. transferes, G.) per aquas] Nempe, tribulationum: vel, per mare Rubrum. ¶ Tecum ero.] Ità Pi. Calv. vel, eram, For. G. Tibi adsum, JT.

¶ Et, &c. וְאֶתְּךָ אֶתְּךָ אֶתְּךָ] Et (vel, aut, V.) flumina (vel, & per flumina, Mo. P. M. &c. quum verò flumina, Ti. si per flumina, Ca. Et quum transibis per flumina, Pi.) non (vel, nè, JT.) operient (vel, inundabunt, Mo. P. Pi. &c. inundent, JT. obruerent, Ti. sommergent, Ca.) te, o. Flumina (ut Jordanes, ex duobus fontibus oriens,) te non inundabunt, quinimo transitum tibi dederunt.

¶ Cum ambulaveris (vel, incederes, G. sic For. ibis, Pi.) in igne, &c.] Vel, per ignem, &c. Pi. &c. Cum in circuitu urbis tuæ Sennacheribi exercitus subito exitio (quod flammæ comparari jam sæpe vidimus) periret, te salvum, quasi ab incendio, præstiti. Incedere per ignes etiam Horatius dixit, pro, in periculis versari. Ignis & aqua proverbialiter maxima pericula denotant; vide Psal. 65. 7*: præfens enim exitium illa adferunt.

3. Dedi (vel, Tradidi, Sy. Ti. Addicam, Ca. Feci, o. Exposui, Ar.) propitiationem tuam (vel, pretium tuum, P. piaculum tuum, Ca. in redemptionem tuam, JT. Ar. in redemptionis pretium pro te, Pi. ἀνταγὰς σε, (commutationem tuam,) o. in G. ut tu redimereris, M. ut esset pro te piaculum, Ti.) Ægyptum, Æthiopiam (vel, Chus, Mo. P. Æthiopes, Ca. Dedi insuper Æthiopes, Ti.) & Saba (vel, Sebam, JT. Sabæos, Ti. Pi. Ca.) pro te; sic Mo. &c. vel, loco tui, JT. Pi. וְאֶתְּךָ אֶתְּךָ אֶתְּךָ] Sensus, In gratiam tui Ægyptios & Æthiopes miris modis divexavi, ut eorum exemplo respisceres, & possem tibi tua scelera condonare.

Feci ut Sennacherib vires suas in Ægyptios, Æthiopes & Sabæos converterit: id feci parcens vobis, & impetum hostis aliò convertens, quò respirarent Judæi, & Jerosolyma redimeretur. Vide 1 Reg. 19. 9, 36. Cum Asarhaddon cogitaret tibi inferre malorum ultima, objeci ei alium hostem, Æthiopem Tharacam, comitatum ingenti agmine ex Ægypto & Merroe, aut, ut Græci hinc habent, Syene. Vide supra cap. 18. & 37. 9.

Ità Tihaka, deveniens in Judæorum locum, juxta Prov. 11. 8. ipse fusus est, & Judæi liberati. Sed non placet hæc, licet communis sit, sententia. Non tam rumor de Tihaka, quàm subita illa plaga per Angelum, &c. Sennacheribum abire coegit, non quidem ut Ægyptum Æthiopiâque invaderet, (cui expeditioni tunc planè impar fuit,) sed domum citissimè fugeret. Al. Ægyptiorum primogenitos loco tuorum potui, &c. Al. Ægyptios in mari Rubro submersi, Æthiopes verò, five Cusitar, & Sabæos, (illorum fratres, Gen. 10. 7. & vicinos,) profligavi tempore Asæ. Vide 2 Par. 14. 9, &c.

4. Ex quo, &c. מֵאֵתְּךָ אֶתְּךָ אֶתְּךָ] Ex quo, For. (vel, Ed quod, M. Ti. V. Angl. sic Calv.) pretiosus fuisti, vel fueris, (vel, es, JT.) in oculis meis, gloriosus, vel honoratus, fuisti, Mo. P. JT. Pi. &c. vel, es, M. Calv. V. (i. e. te magnificatio, q.) & ego dilexi te, Mo. Calv. (q. d. Denique, ex quo mihi fuisti peculium, præ omnibus aliis populis honore & dominatione valuisti propter amorem meum erga te. Ex quo tempore pretiosus mihi visus es, i. e. Ex quo eduxi te ex Ægypto, honoratus fuisti, & ego dilexi te, i. e. dilectionem erga te meam tibi declaravi multis magnisque beneficiis.)

& (vel, propterea, P. V. fim. Pi. Ang.) dabo (vel, dedi, Pi. Angl. tradam, M. Calv. subjeci, JT.) hominem (vel, homines, JT. Pi. Ægyptios, Æthiopes & Sabæos, ex v. præced.) pro te, Mo. P. &c. vel, loco tui, Pi. fim. Calv. vel, tibi, JT. Alii hunc locum sic exponunt, Ideo fuisti honorabilis, quoniam te in honorem extuli. Sed locus potius sic resolvitur debet, Quoniam dilexi te, ideo hominem, i. e. Ægyptum, &c. pro te, five tui loco, hostibus tradidi. Haud enim ideo dilexit Dominus Israelem, quòd esset in oculis ipsius pretiosus & honoratus; sed ideo pretiosus, &c. fuit Israel, &c. quòd diligeret ipsum: quæ dilectio effecit ut homines traderentur in vicem ipsius. Pendet oratio

usque ad verbum dedi: Quia, inquit, pretiosus fuisti— & quia honoratus fuisti, & quia dilexi te, ideo dedi, &c. vel, Ex quo tempore mihi pretiosus esse cepisti, & te in honore habui, &c. statim dedi, &c. i. e. in tui gratiam homines alios nihili feci. Pro eodem accipit, in pretio esse, honoratum esse, & dilectum esse: nisi fortè quòd ultimo loco adjecit dilectionem, tanquam fontem omnium bonorum, &c. Sensus est, Quod antehac feci, nunc quoque faciam: Quia apud me in magno es pretio, plurimique à me habebis & diligebis, propterea nullis hominibus aut populis parciam ad te liberandum. Ad Medos & Babylonios hoc pertinet. Propterea dabo, &c. i. e. Cum aliqui oppugnaverint te, efficiam ut bellum convertatur in alios, & [illi] cadant in prælio, non tu. [Alii locum sic reddunt,] Ed quòd pretiosus fueris—, quòdque tanti esses, & quòd te amore prosequeretur: imò quodvis genus hominum pro te expendi, &c. Ti. Quandoquidem apud me in pretio es, & gloria—homines pro te addicam, Ca.

5, 6. Ab oriente adducam semen tuum, &c.] Id est, vel, posteros tuos: duæ enim Tribus in 4 orbis partes dispersæ sunt. Vide Ezech. 5. 10, 12. Zach. 2. 6. Vel, Gentes, jam in semine Abraham censendas. Vide Matt. 8. 11. Quoniam Prophetæ de Judæorum captivitate & dispersione crebrò vaticinabantur, poteratque ea res fidei præcedentis promissionis & consolationis multum derogare, consultò hoc subjicit, &c. Ab oriente, &c. i. e. Ex omnibus mundi partibus te reducem faciam. Vide dicta ad Matt. 24. 31.

7. Et omnem qui, &c. כָּל־הַנִּקְרָא בִשְׁמִי וּלְכָבוֹרִי] Omnis vocatus in nomine meo, & ad gloriam meam creavi eum, &c. Mo. P. Omnes vocati (i. e. vocabuntur) nomine meo: (i. e. auspiciis meis: q. d. Non hominum manu aut ope reducendi sunt Judæi, sed nomen meum in eo illustre erit. Hoc addit, quòd alioquin incredibile erat eos adeò dispersos recolligi.) & (i. e. quoniam) ad gloriam meam creavi eos: formavi eos, (idem dicit;) adeoque (vel, etiam, five adhuc,) feci eos. q. d. Gloria mea cum salute populi mei conjuncta est; ideoque non possum illius curam abjicere, aut opus meum, & quidem tam præclarum, contemnere.

Omnis qui vocatur in nomine meo, hunc pro gloria mea creavi, &c. M. Quicunque vocatus est, &c. hunc enim ad gloriam, &c. Ti. Al. Omnem qui vocatur, vel vocat se, de nomine meo, (nempe filius filiæ Dei s, Christianus,) quem (vel, & quem, Pi.) ad gloriam meam creavi, quem formavi, etiamque feci, JT. Pi. i. e. magnum effeci. Creat nos Deus nondum existentes; creatos format corpore & spiritu; & formando facit ut quales vult simus. Sic nihil nobis, totum quòd sumus ipsi, tribuitur. Creavi, i. e. produxi à non esse ad esse: formavi, i. e. exsistere feci aptâ formâ: & feci, i. e. disposui & ordinavi.

Omnem, scilicet, qui vocatur de nomine meo, & quos in gloriam meam creavi, &c. Q. in V. fim. Ca. Et omnem qui invocatur nomen meum, (rectius, qui vocabitur nomine meo, G. ex d.) in gloriam meam (ut appareat mea potentia, & in promissis fides ac constantia,) creavi eum, &c. Malim, creabo, &c. Sensus est, Eos omnes vitæ reddam. Nam misera conditio mortis nomine appellatur. Sensus est, Non præcipio ut Judæos tantum dispersos adducas: nam quicumque invocatur nomen meum, (vel, passivè, vocatus in, vel cum, nomine meo, i. e. cui de me prædicatum est, & qui mihi vocanti acquievit, ut sit ex vocatis meis, Rom. 8. 28.) five sit Judæus, five Græcus, in gloriam meam ego creavi eum. Confer Act. 10. 34, 35. Rom. 3. 29.

8. Educ, &c. יְהוָה יִשְׁעֵנוּ וְיִצְּרָנוּ] Educ (vel, Produc, JT. Heb. Producere, Jun. Educere, Mo. Jussi educere, M. Omnino propositum est educere, Ti. Educendo educite, vel, Educendo educam, Angl. formula qualis Eccles. 9. 11. Jer. 14. 5. Ut educam, P. Calv.) populum cæcum, Pi. Mo. &c. & oculi sunt, Mo. P. sub. ei, P. Al. cui (sub. tamen, Ti. Pi.) sunt oculi, M. Ti. JT. Pi. Ang. &c. & surdos, Mo. P. JT. &c. & aures (sub. sunt, P.) eis, Mo. P. vel, quibus (sub. tamen, Pi.) sunt aures, JT. Ang. fim. M. vel, tam surdos quàm eos qui aures habent, Ti. [Locum variè intelligunt.] 1. De Judæis. Sic prophetia est comminatoria excacationis Judæorum: q. d. Produc foras, ut omnibus notum sit, Judæos quidem oculos habere ad legendum Legem & Prophetas, & cæcos

6 E. & cæcos tamen esse, &c. ^o. Educ. (i. e. Ad iudicium vo-
 7 G. ca P; vel, Egredi fac; id est, Ejice, Extrude, in tene-
 8 For. sim. bras exteriores, juxta Matt. 8. 12. 9. Ejice extra limi-
 Me. T. tes patriæ, extra numerum populi Dei *,) *populum qui*
 * T. *cæcus est, quamvis oculos habeat, & surdus, quamvis au-*
 10 G. *res ei sint, G. sim. For. Judæos intellige, qui multa Dei*
 † T. ex Hi. opera viderant, nec satis tamen plerique ea considera-
 & Procop. bant; & qui multa à patribus audita non satis animo
 & Theod. retinebant *. Qui vident & palpant veritatem, sed no-
 * Me. lunt amplecti; imò oculos occludunt, ut cæci †: qui vo-
 † For. luntariè & suo vitio cæci sunt *. Qui, cum cæci essent,
 11 San. se tamen videre dicerent, Joh. 9. 39, 40, 41. Manifestè
 v. Ang. sim. hinc videmus pro Judæis vocatas esse Gentes, &c. †.
 S. n. [2. De Gentilibus, sed diverso modo.] 1. Redit hinc ad
 12 San. antiquam illam disceptationem cum idolis & idolorum
 v. Ang. cultoribus *. Provocat Gentiles (quos hinc *surdos & cæ-*
 S. n. *cos* vocat, instar idolorum, Psal. 115. 5, 6, 8. quia tam
 13 Ang. manifesta non vident, &c. *) ut, si quid habeant pro
 14 E. diis suis dicendum, producant illud. 2. Læta est de
 15 Jun. Gentibus prophetia *. Producat populum Dei, qui, ex
 b. Calv. cæco & surdo, per gratiam Dei oculatus & auritus fa-
 c. Pi. sim. ctus est *. Sic educam cæcos, ut ipsis visum restitu-
 Belg. am, &c. b. Cæci naturâ illuminabuntur per Spiritum
 16 v. meum, &c. c.
 17 Pi. 9. Omnes gentes congregatae sunt, &c. ^o. [קִרְבָּנוֹן] Cong-
 18 G. gregentur, Calv. G. P. Ang. &c. Præter. pro fut. optat.
 19 G. aut præf. conjunct. d. Etli congregentur; ellipsis con-
 * Pi. junctionis discretivæ *: nempe, ad iudiciū *. Animo
 20 G. finge congregari, &c. For. sim. San. nihil responde-
 21 San. bunt, &c. e. Redit ad disceptationem cum Gentibus &
 h. Me. earum idolis *. Quis, &c. ? ^o. [מִי] Quis in
 22 Pi. illis, five inter eos, (vel, eorum, Ca. vel, est in eis qui, M.
 23 G. vel, apud eos deus est qui, Pi.) indicaret, vel annunciet,
 24 G. (vel, indicare possit, Pi. sim. G.) istud ? JT. Mo. &c. quod
 25 Pi. ego modò indicavi de redemptione tui à Babylone :
 26 G. quis & quo nomine futurus sit qui populum meum sit
 27 G. liberaturus : quod ego dicam per Esaïam *. Et
 28 G. quæ prima sunt, &c. ?] Dicat saltem illa quæ proximè
 29 G. futura sunt. Vide Esa. 41. 22. 1. Quis, &c. ? ^o. [מִי] Quis
 30 Pi. (five, vel, JT. Pi.) priora indicabunt (vel, pronuncient,
 31 G. JT. audienda præbeant, Pi. sim. Mo.) nobis ? P. Pi. &c.
 32 G. q. d. Nè præterita quidem indicare possunt, nedum ut
 33 Pi. indicent futura. Aut qui inter illos indicare pote-
 34 v. runt nobis talia qualia sunt illa priora quæ jam præ-
 35 G. dixi, & jam evenerunt ?] De testibus, &c. De
 36 G. divinitate eorum n; vel, ullius vaticinii quod ab illis
 37 Calv. manavit. Justificentur. Si id præstare possunt,
 38 G. sim. Ang. iusta illorum causa pronuntiabitur. Confer Esa. 41. 26 P.
 39 G. Et (vel, Sed, Calv.) audiant. Deinde audiant testes
 40 Pi. meæ partis. Et, &c. ^o. [וְאֵתְּנוּ] Et dicant,
 41 * Pi. (vel, dicent, Calv. Pi. P. scil. homines; impersonali-
 † G. sim. ter *;) Verè, Vulg. vel, Veritas, Mo. Verum est, M. P. Ti.
 Ang. Calv. JT. &c. scil. quoddam dii gentium sint dii *. Vel, co-
 v. Pi. gentur dicere à me stare veritatem †, & me Deum uni-
 * Musc. cum esse, ipsos verò idola *.
 42 Ang. 10. Vos testes mei. Quoddam scil. verè Deus sim v. Te-
 * Me. For. stes, quos ab illis postulabat, ipse præstat, ut æquum
 b. G. erat *. Vos, popule mi; scilicet. Israelitæ; ex quibus
 c. For. G. fuerunt Prophetæ, qui vobis prædixerunt, docti à me,
 He. in Ang. ea quæ jam experti estis *. Qui ista ex Esaia audistis, &
 Belg. d. G. audistis b. Et servus meus. Id est, vel, 1. Esaïas c,
 * For. ut supra 42. 1. testis & dicendo palam, & scribendo,
 † Q. in & scriptum consignando d: qui nunc de futuris per
 Ang. sic Messiam vaticinatur *. Vel, 2. Prophetæ in genere f:
 Belg. Calv. ut vox collectivè sumatur g. Vel, 3. Cyrus, testis per
 43 Q. in edictum suum h. Vel, 4. populus Judaicus, cum quo
 Ang. Calv. etiam Gentes testificabuntur i. Vel, 5. Messias k; ut
 h. Al. in Esa. 42. 1. ideoque ling. num. usus est. Hic summus
 Ang. est testis, & in eo Prophetiæ omnes clauduntur ac per-
 i. Al. in ficiuntur, Rom. 10. 4. 2 Cor. 1. 20. Quia, &c.
 Ang. ex [מִי] Quod ego, Mo. P. &c. ipse, Mo. vel, sum, P.
 Chald. M. Angl. &c. nempe Deus *. Pronomen in verbum
 Jun. Calv. substantivum verti debet. q. d. Quod ego existen-
 San. Me. tiam habeam, quâ illi carent, 1 Cor. 8. 4. Vel, sum
 &c. ille ipse, Ti. sum ille qui est. Alludit ad Exod. 3. 14 P.
 44 Jun. Me illum, five ipsum, esse, Pi. JT. Ante me non
 m. Calv. est formatus Deus. Videtur his verbis irridere deos
 * G. Gentium, ut qui ab hominibus formati sint q.
 45 Ang. For. 12. Ego annuncavi, (vel, indicavi vobis, Pi.) & sal-

vavi] Sic M. P. &c. vel, servo, JT. sic Ca. subaud. vos,
 Pi. Prædixi salutem vestram, & præstiti ut prædixe-
 ram *. Audium, &c. ^o. [וְהָאֵלֹהִים] Et audire feci, Mo. P. M. (vel, nota feci, Ti. significo, Ca.
 pronuncio, JT. audiendum id præbui vobis, Pi. audire fece-
 ram, Calv.) & non (vel, non autem ullus, JT. & non est,
 Ti. sic Ca. vel, cum non, five nullus, esset, M. Pi. Ang.
 & pro quum, ut Esa. 33. 1. †.) in vobis, vel apud vos, † Ang.
 alius, Mo. vel, alienus, P. M. Ti. Ca. sub. deus, P. JT. Pi.
 Ang. Ellipsis substantivi, ut Esa. 42. 8. Psal. 16. 4. Ang.
 Est hic transpositio. Sensus est, Ego, non autem aliquis
 deorum extraneorum, effeci ut hæc vaticinia apud vos
 tantò antè audirentur. Cum hæc miracula fierent, G.
 nulla idola colebatis, sed me tantum: ergo illorum
 auctor fui *. Me. sim. Calv.
 13. Et ab, &c. ^o. [וְעַתָּה] Etiam (vel, Insuper, five
 Quinimo, For.) à die, Mo. P. For. &c. i. e. post diem,
 five tempus, post finem temporis, cum jam desierint
 dies; i. e. in æternum; ut sine principio esse dicatur
 Deus, & sine fine. [et] præpositum nominibus temporis
 interdum valet, post, ut Gen. 16. 37. Ex quo dies fuit, Ang. For.
 vel, esse coepit, V. ut Exod. 10. 6. Jer. 36. 2. Indè à tem- Ang.
 pore diei, five quo coepit dies, h. e. ab origine mundi *. Pi.
 Vel, antequam esset dies, M. JT. Pi. Glas. ante diem crea-
 tum b: vel, ab æterno, Ti. sim. Ca. Operabor, & v.
 quis (vel, Quum operor, quis, JT. Pi.) avertet (vel, revo-
 cabit, P. M. ad verb. redire faciet, i. e. irritabit, aut re-
 tundere poterit, five rescindere, vel, obstitet c,) illud ? V.
 Sic Mo. JT. Pi. &c. sub. opus, M. five, quod operor, Pi.
 Vel, illam ? [nempe manum, quæ in versu præcedit,]
 30 JT. Quis obstitit, si quid facere velim d? Nemo rescin-
 dit quod ego operor, Ti. sim. Ca. G. sim. Me.
 14. Hæc dicit, &c. Hic faciunt [JT.] initium cap. 43.
 & illud continent usque ad cap. 44. vers. 6 *. Totā Ma.
 hæc concio est quoddam veluti argumentum breve se-
 quentium capitulum. Duo enim summam continet, quæ
 copiosius deinceps exponuntur: casum Regni Babyloni-
 ci, hoc versu & seq. & liberationem populi, reliquo cap. f. Jun.
 40 Propter vos emisi (vel, mittam, Pi. G. &c. hostes scilicet
 b; Cyrum h;) in (vel, adversus, G.) Babylonem. Ut
 vos redimerem; & Cyrus mihi erit quasi mercenari-
 us miles, &c. l. Et detraxi, &c. ^o. [וְהָאֵלֹהִים] Et deponam (sub. à sede sua,
 V. vel, descendere feci, Mo. P. detraxi, Ti. demolitum;
 Heb. mittam & demoliar, pro, mittam demolitum; ut
 Matt. 14. 10. πύλας ἀπεκάλυψε, misit decollatum k. Vel, Cas
 dejecturus, JT. deiciam, Pi. descendere faciam, sub. in na-
 ves, Q. in V.) fugitivos universos, V. Mo. ipsos, Mo. (vel,
 50 fugitivi universi ipsi, P. Ità vox בְּרִיחִים sumitur Esa.
 15. 5. בְּרִיחִים sign. vectes; at בְּרִיחִים, [ut hic scri-
 bitur,] fugitivos *. Per quos intelligo Judæos, quos
 fugitivos, i. e. exsules, dicit se indè detracturum; &
 cum eis [ut sequitur] etiam Chaldæos detracturum,
 acturumque in captivitatem †. Sic verito, Et faciam ut
 illi omnes (nempe Babylonii) fugiendo descendant, five
 fugâ abeant ad Borsippa. Vide locum Berosi ad lib. 3.
 V. R. C. m. Al. vectes omnes, JT. Pi. sic Ti. ut vox sign. Psal. m. G.
 147. 13. Id est, vel, 1. potentiam, quâ, ceu vectibus, Ang.
 Judæi cohibebantur nè evaderent. Vel, 2. Principes; Pi.
 60 sic dictos ob fortitudinem, & quoddam populum munit. E. For.
 Vel, 3. munimenta; vectes portarum; i. e. impe-
 dimenta & remoras, quas Zach. 6. 1. vocat montes æreos: Jun. Mes.
 ut [Cyrus] totâ facilius Babyloniâ potiatur, & vos in
 libertatem asserat †. Vel, 4. portulas illas ædificatas à
 Nitocri Regina in ora fluminis, quibus descensus erat
 in flumen; quas si Babylonii observassent, ipsi, pro ri-
 pis stantes, Persas progressos in flumen veluti in cavea
 excepissent, inquit Herodotus lib. 1. num. 19. sed
 Deus ademit illis mentem, nè portulas vectibus firma-
 rent, ut per eas ingrederentur Persæ. Vel, fortè alludit
 ad portas Babylonis, de quibus sic Herodotus l. 1. num.
 179. Ejus per ambitum centum porte stabant, aræ omnes,
 cum cardinibus postibusque. Vel, 5. ipsum Euphratem, Ma.
 qui Babyloniis erat pro vectibus, quem Cyrus in partes
 divisit, &c. Vel, 6. repagula illa quibus Deus gettien-
 tes ad bellum & imperium Persas ac Medos continue-
 rat & remoratus fuerat. Al. Et deposui potentes, omnes
 70 ipsi fugitivi sunt; q. d. Potentes quosque in fugam con-
 vertis ut vos liberarem *. Sensus, Dignitate privabo M.
 T. 2 fugi-

fugitivos Babylonios, qui postea fugient navibus. Al. claustra omnia, Ca.) & Chaldaeos, (vel, & Chasdim, P. Mo. vel, una cum Chaldaeis, M. vel, nempe Chaldaeos; hic valet, nempe 2.) quorum clamor (vel, ovatio, Mo. exultatio, Ti.) in navibus, sub. est, P. V. Ti. vel, sub. audiebatur, M. Clamor Chaldaeorum, vel, 1. captivorum, quos Medi ac Persae navibus impositos asportarunt aut vendiderunt. Vel, 2. fugientium. Terram fugere non poterant. Commodissimum autem fluvium habebant, nempe Euphratem conjunctum Tigri, quo facilius poterant evadere. Hic autem eos frustrata est sua opinio, propter siccitatem alveum, & per Cyrum alio derivatum. Sensus versum, Mittam Persas, &c. qui Babylonem expugnent, captivosque vendant Chaldaeos, qui navibus in diversas terras portentur, atque ita in navibus ejulent. Al. Ad naves, erit clamor eorum. Alii alios hortabuntur ut in naves se conferant ad fugam. Clamabunt, Ad naves, ad naves; ut Esa. 22. 5. Ad colles, ad colles. Al. cum navibus celeberrimis ipsorum, JT. vel, ob quas jubulant, Pi. Heb. canit (vel, jubilationis, Pi.) eorum, Jun. Vel, in navibus ovatio eorum. Nam cum illae Tigris & Euphrates fluant, navibus & triremibus abundabant. Celebris erat Babylon navibus, ob varios fluvios, & vastos atque navigabiles lacus, &c. ut patet ex historia Alexandri apud Plut. & Arrian. [Calv. totum sic reddit, & distinguit, Propter vos missi in Babylonem, & descendere feci: (Cyrum nempe cum Persis.) Omnes ipsi (Babylonii scilicet) fugitivi, & Chaldaeorum clamor in navibus.] Vox אלסון quemvis clamorem significat, sive letum, ut Esa. 35. 10. & 51. 11. sive tristem & horrendum, ut Jer. 14. 12. b.

15. Ego Dominus, &c.] Sigillum hoc est praecedentis sententiae; quam confirmat a natura Dei, officio, & beneficiis. Potentiam & auctoritatem promittentis ostendit, &c.

16. Qui dedit (vel, dat, For. Calv. i. e. potens est dare, ut olim: ponit, M. facit, Pi.) in mari (Rubro) viam: in exitu ex Aegypto. Dans, &c. Ma. Et, &c. וַיַּצַּדְתִּי וַיַּצַּדְתִּי Et in aquis validis, JT. Pi. vel, violentis, Calv. vel, asperis, BC. Id est, vel, 1. per Jordanem P: vel, 2. in mari Rubro; cujus aquae asperae meritis appellantur, quia litus est asperum, importuosum, inaccessum, &c. testibus Strab. l. 17. Diod. l. 3. &c. Confer Neh. 9. 11. 9. Ejusdem rei consuetudine ingeminatio.

17. Qui, &c. וַיַּצַּדְתִּי Qui educit (vel, eduxit, Q. in V. Quum educit, Calv.) currus & equos, copias (vel, exercitus, Calv.) & robur, JT. Pi. (vel, & populum fortem, Q. in V.) simul, vel pariter, (vel, qui pariter, Q. in V.) jacent, sive jacebunt, (vel, obdormierunt, Calv. Q. in V.) non resurgent, JT. vel, ut non surgant, Calv. & non (vel, nunquam postea) surrexerunt, Q. in V. i. e. non reviviscunt, scil. ad vitam hanc terrenam. q. d. Illis Non est perpetua una dormienda. Vel, ut simul cubarent, (nempe in fundo maris, Exod. 14. 27, 28.) & non resurgerent, Angl. Ellipsis finalis particulae, ut Esa. 41. 7. [Alii locum sic reddunt:] Quum educit populum suum, currus & equos, exercitus & robustus pariter obdormierunt, &c. P. Ipse est qui educit currus, &c. M. Qui quadrigas & equos, copias & potestatem sic educit, ut non surrecturi jaceant universi, Ca. Intelligunt vel, 1. de exercitu Pharaonis, quem Deus e terra in mare perduxit: vel, 2. de exercitu Assyriorum, quem accersivit Dominus de loco suo contra Israelitas, quemque postea delevit nocte, &c. vel, 3. de exercitu quem educiturus est Deus ex Media & Persia; jacebunt autem Chaldaei, &c. Contritii, &c. וַיַּצַּדְתִּי Extincti sunt, (sub. subito, M.) sicut linum (sub. inquam, M.) extincti sunt, Mo. P. M. sic Ch. Vide supra c. 42. 3. Extincti quasi linum, vel stipula fumigans in aquas depressa. Ita ut—extincti ut linamentum exspirent, Ti. Exspirabunt, ut ellychnium (Heb. linum, Pi.) extinguuntur, JT. Pi. extinctique tanquam ellychnium, Ca. Extincti sunt velut lucerna extincti sunt, Ar. Sed extinguuntur, sicut lucerna quae crepitat, Sy. Ut extincti, extincti, inquam, sint, ut ellychnium, Angl. quum aquae immergitur. Linum notat Aegyptum.

18. Ne memineritis priorum] Scil. mirabilium beneficiorum in eorum erga vos. Hoc interdictum non

simpliciter, sed respectivè, accipiendum est. q. d. Nichil opus me vetera revolvere: Satis erit novorum beneficiorum unde cognoscat. Confer cum hoc loco Jer. 16. 14, 15. & Jer. 23. 7, 8. Hæc quæ commemoravi, quæ in vestri gratiam feci, magna quidem sunt: sed non est quod ipsa amplius celebretis; majora, ecce, jamjam effecturus sum, quibus comparata antiqua prorsus vilescant. Priora non sunt comparanda cum futuris; nempe cum liberatione à captivitate Babylonica, & inprimis cum redemptione spirituali per Christum. Perperam vaticinium hoc restringitur ad paucos annos, quum Propheta fructum reditus extendit usque ad Christum; [sine cujus intuitu, Aegyptiaca redemptio cum Babylonica jure componi, si non ei anteponi, posse videatur.] Et antiqua ne intueamini; ita Ch. P. וְאַתֶּם נִשְׁכַּחְתֶּם Ne memineritis, M. Ti. ne memoretis, Calv. ne consideretis, Mo. V. JT. sic Pi. Ca. i. e. nolite admirari.

19. Facio nova] Heb. novum, Mo. P. &c. novam rem, JT. Pi. novum quiddam, Ca. i. e. rem excellentem: potius, insolitam, & inauditam; ut Num. 16. 30. Jer. 31. 22. P: conversionem scil. Gentium, &c. quod multo majus est quam ex Babylone aut Aegypto eripi. Omnia jam nova facturus sum: 2 Cor. 5. 17. Apoc. c. 21. v. 5. Sed nec textus id admittit, nec scopus. Et, &c. וְאַתֶּם נִשְׁכַּחְתֶּם Nunc, vel Jam, (vel, Jamjam, P. Ti. vel, quod jam, Ca. sim. o.) germinabit, Mo. vel, oriatur, P. Ca. sic JT. Pi. efflorescet, Ti. A me efficietur ex decreto meo. Metaphora à plantis, &c. Jam, i. e. brevi. Nam etsi post multos annos futurum erat, sic tamen loqui solent Prophetae, non tantum ut insinuant mille annos in conspectu Domini esse velut diem, &c. sed ne usque adeo aperta sint Divina oracula indignis, ea praesertim quæ stomachum impiis movere poterant. Jam nunc operatur, ut 2 Thes. 2. 7. Ita nos hodie recte judicamus diem Domini imminere, etiam si ille sit post aliquot demum annorum centurias venturus. Tanti videlicet faciendus nobis est, ut quamvis multi anni ad ipsum usque restantes sint, pauci ac breves videri debeant. [Idem de Judæis hanc redemptionem sperantibus cogitandum.] Utrique, &c. וְאַתֶּם נִשְׁכַּחְתֶּם Annon eam cognoscetis? Calv. Ang. vel, sentietis? nam UT saepe non tam intellectus, quam sensus, est: vel, nosceretis? JT. Num & hoc cognoscetis? Ti. Annon ita est quod cognoscetis? Pi. Interrogatio plus habet vehementiae & efficaciae quam affirmatio simplex: q. d. Ne queratis quomodo hoc cognoscetis; sic enim eveniet ut ignorare nequeatis: vos illius maxima pars eritis, in vobis ea potissimum implebitur. Alloquitur eos tanquam in captivitate, quum Cyrus jam ad hanc expeditionem se accingeret. Id quod sanè scietis, Ca. Ponam, &c. וְאַתֶּם נִשְׁכַּחְתֶּם Insuper (vel, Nam, V. M. Etiam, Ti. Ang. For. Videlicet, Ca. Utrique, V. Hæc vice, Calv.) ponam (vel, parabo, Pi.) in deserto viam, &c. P. &c. facilem ac planam, sine offensis. Plerumque enim in desertis loca sunt confragosa. Simile supra 11. 16. Alludit ad desertum illud inter Judæam & Babylonem, quia de reditu populi concionatur. Ideo viam adjungit flumina, ne iter faciendo per aridam regionem siti perirent. Ut olim populo viam paravi in deserto Sinis; ita etiam facturus sum, viamque paraturus in deserto illo quod interjacet inter Chaldaeam & Judæam. Verum non agitur hic de reditu ex Chaldaea: nam, ut vidisti, illud inter vetera beneficia computatur. Commemoratio [sequens] bestiarum facile ostendit hunc locum (ut multa alia) metaphoricè intelligendum. Intellige de gratia [Dei] in quovis peccatores, & inprimis in Gentes, [quæ deserti nomine saepe veniunt in hoc nostro Propheta,] diffusa. Quod Judæis adventura esset salus, planè constabat: at quod Gentes illius gratiae participes forent, paradoxum erat, & vix credi poterat. Quando autem quis inexpectatus ingreditur solet sic loqui, Ego quoque huc venio. &c. Ita & hic, Ponam quoque (id est valet) in deserto, &c. Videtur Propheta immodicus esse, & hyperbolicè loqui. Nec enim talia in Babylone pontentia qualia in Aegypto edita sunt. Hinc Christiani terè locum de adventu Christi interpretantur. Qua in re haud dubiè falsi sunt. Falluntur item Judæi, qui ad redemptionem

ptionem Babylonicam restringunt. Quid ergo? Ut redemptio ex Ægypto (quæ velut prima Ecclesiæ natiuitas fuit) non restringitur ad exitum ab Ægypto; sed continuatur usque ad possessionem terræ Canaan, &c. ita & hæc instauratio (live *παλιγγενεσία*) ad exitum à Babylone restringenda non est, sed ad Christum usque extendenda, & omne opus illud quod redemptionem Babylonicam sequutum est, usque ad Christi adventum, comprehendit: quo toto tempore magnæ res proculdubio & stupendæ evenerunt. Qualia certè erant, quod vilis & captivus populus ab ethnicis Regibus libertatem, comitatum, sumptus, &c. acciperent: quod pauci illi qui redirent tot conspirationes, odia, impedimenta, &c. superarent. A Christo tandem ingens prioribus beneficiis cumulus additus est. Atque ita secunda hæc redemptio primam longè antecellit. Hæc interpretatio nihil habet coacti, & usitato Prophetarum stylo congruit. Semper enim Messiam pro fine habent, atque in eum perpetuò intendunt. Sed hoc apertius redditur ex collat. Hag. 2. 7^m. [ubi *ὁ ὁ* dicenda vide.]

20. *Glorificabit me bestia agri, &c.* Bestiis etiam utilis fuit ea [Judæorum à Babylone] reductio, nam aquam unde biberent & ipsæ habuerunt. Confer Num. 20. 8. Psal. 74. 14°. Mutis vocem tribuit: Cum lætæ sunt bestiæ, videntur Deum laudare. Significat virtutem Domini tam conspicuam fore, ut bestiæ non modò ex arcano instinctu cedant, ut securum populo transitum præbeant; sed velut attonitæ subsistant, visis his miraculis, Deumque agnoscant & venerentur. Sensus brutis hic tribuitur, ut mari, montibus, &c. Psal. 114. 3, 4°. Al. His figuris feras gentes denotat; quæ, cum portarentur aquis doctrinæ quæ primò Judæis datæ sunt, juxta Matt. 15. 24. Rom. 9. 4, 5. (sicut feræ bibebant ex aquis quas Deus Israelitis produxit in deserto; eò enim alludit;) Deum glorificabant, &c. *Ut darem potum* (i. e. solatium) *populo meo, electo meo* Ut spem exilium confirmet, revocat illis adoptionis suæ memoriam; q. d. eos in tristissima afflictione manere tamen populum Dei; quia consilium non mutat qui semel eos elegit. Significat Judæos ex Babylone redeuntes similia accepturos beneficia ac Israelitæ ex Ægypto venientes.

21. *Populum istum formavi mihi;* (Formabo istos reduces;) *laudem meam narrabit* Vel, *narrabunt*, Mo. P. Ang. &c. Respondet objectioni; Quorsum huc conveniunt feræ gentes, &c? Respondet Dominus, Non modò Judæos, sed & Gentes, formavi ut me laudarent. Significat Dominum necessariò facturum quod jam prædixit, quoniam interest gloriæ ipsius, populum quem sibi delegit conservari. Dicit, *formavi mihi*, nè quis sibi aut meritis suis regenerationem suam arroget, &c. *Populus quem formavi, &c.* Pi. sic M. JT. Demonstrativum pro relativo, ut Psal. 74. 2. & 104. 8°. Significat hic sacrificia Moisaica abroganda fore, & sacrificia laudum Dei illis substituenda.

22. *Non, &c.* *Et* (vel, *Nam*, JT. Sed, Ang. *Attamen*, Pi.) *non me invocasti*, (vel, *invocas*, JT.) *ô Jacob*, P. Mo. M. &c. Obscurum est quòd hæc pertinent. Causam reddit Deus deportationis populi, defectionem à Lege, cujus initium per Manassem vide 2 Reg. 21. 9°. Al. Objectioni occurrit; Quorsum Gentes vocas ut te laudarent, id quod ego præsto, &c? Respondet, Invocationes tuæ & cantica perinde sunt ac si non essent, quia illa non recto animo offeris, &c. Ideo elegi Gentes, quia tu me non ut parerat coluisti. Al. Forfan *non* interrogativè sumendum, [pro *nonne*]; *Non me invocasti, Jacob?* q. d. Non alios vocavi qui me laudarent, quasi tu non me laudares. Al. Est ætiologia honoris quem sibi attribui Deus præcepit, ab improbitate populi, cui exprobratur sua hypocrisis, &c. Al. Sensus est, Non est quòd hanc liberationem tribuas vel precibus, vel sacrificiis, vel meritis aut operibus, tuis, sed meæ misericordiæ & bonitati duntaxat. *Invocationis* nomine totum Dei cultum comprehendit. Confer Gen. 4. 26. Psal. 50. 15°. Liberalitas mea erga vos Judæos non est provocata officiis vestris, &c. [Ca: hæc verba cum sequentibus sic

vertit, *Nec id verò, quia me invocasses, Jacobae, aut meâ causâ laborasses, Israelita.*] Particula *quia* in Hebræo est in posteriore membro, quæ tamen intelligenda est in priore. Argumentatur autem ut Paulus, qui ostendit Abrahamum non esse iustitiam consecutum propter circumcisionem, aut Legem, quippe quæ nondum esset lata cum iustus est habitus. Idem hic Deus ita docet: *Eduxi vos ex Ægypto, Israelitæ*, (nam paulò antè hæc de re locutus est,) & per desertam tutò perduxì. Cur tandem hoc feci? An propter vestras supplicationes & sacrificia? At nondum sacrificaveratis. An propter virtutem vestram? At eratis contumaces. Cur igitur? Propter meipsum, gratis. Quòd si tum ita feci, idem exspectate futurum in salute quam sum vobis per Christum allaturus; ut eam non vestro merito, sed meo beneficio, adscribatis, meque ideo collaudetis. Tacita

20. *Non me invocasti*, (ut putas,) *sed deum fictitium*; nempe talem qui contentus sit sacrificiis & cultu externo. *Nec, &c.* *Aut laboras apud me*, (i. e. ante faciem meam P.) *Israel, JT.* *Quia laborasti in me*; q. d. cum fastidio suscepisti quicquid à me præcipiebatur. *Quin* (vel, *Quum*, Pi. Angl. M. Mo. Ita *non* sumitur *Esa. 36. 11. Joël. 2. 11.*) *fatigatus es* (vel, *laborasti*, Mo. Pi. *fatigaveris*, M. obeundo scilicet cultum externum,) *in me*, P. Calv. Mo. vel, *meum*, i. e. colendo me; vel, *propter me*, Pi. M. ad honorandum & placandum me. *Quin potius tædio mei affectus es*, V. sic Calv. Vult Dominus alacres & promptos esse qui ipsum colunt, adeoque non fatigari, &c. *Imò tædio fuisti mihi*, ut infra

30. *v. 24. ὁ πονῶν (fatigare) vertitur Ecclesi. c. 10. v. 15. & πονεῖν (irritare) Mal. 2. 17.* Sed verbum hic aliter formæ est quàm in istis locis. *Tantum abest ut laboraveris in me*, i. e. fessus fueris in cultu meo. *Nec laborasti in me*, For. ex Vulg. i. e. Nihil molestiæ propter me sustinuisti. [Ti. versum sic reddit, *Et tu, Jacob, non invocasti me, ut mei gratiâ laboris aut molestiæ aliquid insumeres. ô Israel.*] *Jacob & Israel* eundem populum denotant, ut v. 1. & *Esa. 44. 1.* & duæ hic sunt propositiones eòdem recedentes, per discretivam tamen conjunctæ. [Ch. locum sic reddit, *Non accedisti ad cultum meum, viri domus Jacob; quia laborasti, Israel, in doctrina legis.*]

23. *Non, &c.* *Non adduxisti* (vel, *offers*, JT. *obtulisti*, Pi.) *mihi pecus holocaustorum tuorum*, P. sic M. Ti. &c. Non mihi, sed deo fictitio, Baali & Molocho, astrisque aliis. Vel potius, *non mihi*, quia non accepta mihi, utpote à veritate sejuncta, sine integritate, fide, &c. *Non, &c.* *Non servire feci te* (vel, *coegi te ut servires*, Ti. *premo te*, JT. *facesti tibi laborem*, Pi.) *in munere*, Mo. Pi. JT. scil. offerendo; vel, *oblatione*, P. *oblatione Minbæ*, Ti. sic M. *Non ego te exigendo ferto presseram*, Ca. Hebraismus, *Non oppressi te multitudine oblationum*; sive, *Non exegi à te multam oblationes*. A servis multum operis exigere solent. *Nec tu id præstitisti, neque id ego à te exegi*: sed id potissimum quæsi, ut me diligeres, timeres, &c. sacrificia tantum ut signa mentis fidelis, non quia illis tantum constaret iustitia. Ego tibi sumptui non fui, sed dū tui imaginari. Non tam grave onus oblationum tibi imposui, ut tædio mei afficereris, &c. *Nec, &c.* *Nec fatigavi* (vel, *fatigo*, JT. *laborare feci*, M. Mo. *negotium feci*, Ti.) *te* (vel, *tibi*, Ti.) *in thure*, Pi. Mo. sic M. Ti. &c. quod muneri solebat imponi. Vel, *in suffimento*, P.

24. *Non emisti mihi argento calamum* Sic Mo. &c. sub. *odoratum*, live *aromaticum*, P. JT. Pi. Angl. ut Jer. 6. 20. vel, 1. ad compositionem unguenti illius Exod. 30. 23°; vel, 2. ad suffitum, Exod. 30. 7°. Hinc colligitur moris fuisse Judæis, ut Deo suffirent non solum thure, sed etiam calamo aromatico. *Arundinem* sign. tam aromaticam, quàm non aromaticam: hic autem aromaticam denotat; insinuat enim Propheta, fuisse aromam peregrinum magni pretii. Canellam emisti, sed non mihi, qui tali odore non oblector, sed corde pio, &c. Calamum quem emisti ut mihi offerres, ego mihi emptum & oblatum non reputo, non accepto, non admitto, cum sis sceleratus, &c. *Adi-*

† Pi. G. ¹ Crasti me^m; metaphora, qualis Proverb. 5. 19ⁿ: ² ³ ⁴ ⁵ ⁶ ⁷ ⁸ ⁹ ¹⁰ ¹¹ ¹² ¹³ ¹⁴ ¹⁵ ¹⁶ ¹⁷ ¹⁸ ¹⁹ ²⁰ ²¹ ²² ²³ ²⁴ ²⁵ ²⁶ ²⁷ ²⁸ ²⁹ ³⁰ ³¹ ³² ³³ ³⁴ ³⁵ ³⁶ ³⁷ ³⁸ ³⁹ ⁴⁰ ⁴¹ ⁴² ⁴³ ⁴⁴ ⁴⁵ ⁴⁶ ⁴⁷ ⁴⁸ ⁴⁹ ⁵⁰ ⁵¹ ⁵² ⁵³ ⁵⁴ ⁵⁵ ⁵⁶ ⁵⁷ ⁵⁸ ⁵⁹ ⁶⁰ ⁶¹ ⁶² ⁶³ ⁶⁴ ⁶⁵ ⁶⁶ ⁶⁷ ⁶⁸ ⁶⁹ ⁷⁰ ⁷¹ ⁷² ⁷³ ⁷⁴ ⁷⁵ ⁷⁶ ⁷⁷ ⁷⁸ ⁷⁹ ⁸⁰ ⁸¹ ⁸² ⁸³ ⁸⁴ ⁸⁵ ⁸⁶ ⁸⁷ ⁸⁸ ⁸⁹ ⁹⁰ ⁹¹ ⁹² ⁹³ ⁹⁴ ⁹⁵ ⁹⁶ ⁹⁷ ⁹⁸ ⁹⁹ ¹⁰⁰ ¹⁰¹ ¹⁰² ¹⁰³ ¹⁰⁴ ¹⁰⁵ ¹⁰⁶ ¹⁰⁷ ¹⁰⁸ ¹⁰⁹ ¹¹⁰ ¹¹¹ ¹¹² ¹¹³ ¹¹⁴ ¹¹⁵ ¹¹⁶ ¹¹⁷ ¹¹⁸ ¹¹⁹ ¹²⁰ ¹²¹ ¹²² ¹²³ ¹²⁴ ¹²⁵ ¹²⁶ ¹²⁷ ¹²⁸ ¹²⁹ ¹³⁰ ¹³¹ ¹³² ¹³³ ¹³⁴ ¹³⁵ ¹³⁶ ¹³⁷ ¹³⁸ ¹³⁹ ¹⁴⁰ ¹⁴¹ ¹⁴² ¹⁴³ ¹⁴⁴ ¹⁴⁵ ¹⁴⁶ ¹⁴⁷ ¹⁴⁸ ¹⁴⁹ ¹⁵⁰ ¹⁵¹ ¹⁵² ¹⁵³ ¹⁵⁴ ¹⁵⁵ ¹⁵⁶ ¹⁵⁷ ¹⁵⁸ ¹⁵⁹ ¹⁶⁰ ¹⁶¹ ¹⁶² ¹⁶³ ¹⁶⁴ ¹⁶⁵ ¹⁶⁶ ¹⁶⁷ ¹⁶⁸ ¹⁶⁹ ¹⁷⁰ ¹⁷¹ ¹⁷² ¹⁷³ ¹⁷⁴ ¹⁷⁵ ¹⁷⁶ ¹⁷⁷ ¹⁷⁸ ¹⁷⁹ ¹⁸⁰ ¹⁸¹ ¹⁸² ¹⁸³ ¹⁸⁴ ¹⁸⁵ ¹⁸⁶ ¹⁸⁷ ¹⁸⁸ ¹⁸⁹ ¹⁹⁰ ¹⁹¹ ¹⁹² ¹⁹³ ¹⁹⁴ ¹⁹⁵ ¹⁹⁶ ¹⁹⁷ ¹⁹⁸ ¹⁹⁹ ²⁰⁰ ²⁰¹ ²⁰² ²⁰³ ²⁰⁴ ²⁰⁵ ²⁰⁶ ²⁰⁷ ²⁰⁸ ²⁰⁹ ²¹⁰ ²¹¹ ²¹² ²¹³ ²¹⁴ ²¹⁵ ²¹⁶ ²¹⁷ ²¹⁸ ²¹⁹ ²²⁰ ²²¹ ²²² ²²³ ²²⁴ ²²⁵ ²²⁶ ²²⁷ ²²⁸ ²²⁹ ²³⁰ ²³¹ ²³² ²³³ ²³⁴ ²³⁵ ²³⁶ ²³⁷ ²³⁸ ²³⁹ ²⁴⁰ ²⁴¹ ²⁴² ²⁴³ ²⁴⁴ ²⁴⁵ ²⁴⁶ ²⁴⁷ ²⁴⁸ ²⁴⁹ ²⁵⁰ ²⁵¹ ²⁵² ²⁵³ ²⁵⁴ ²⁵⁵ ²⁵⁶ ²⁵⁷ ²⁵⁸ ²⁵⁹ ²⁶⁰ ²⁶¹ ²⁶² ²⁶³ ²⁶⁴ ²⁶⁵ ²⁶⁶ ²⁶⁷ ²⁶⁸ ²⁶⁹ ²⁷⁰ ²⁷¹ ²⁷² ²⁷³ ²⁷⁴ ²⁷⁵ ²⁷⁶ ²⁷⁷ ²⁷⁸ ²⁷⁹ ²⁸⁰ ²⁸¹ ²⁸² ²⁸³ ²⁸⁴ ²⁸⁵ ²⁸⁶ ²⁸⁷ ²⁸⁸ ²⁸⁹ ²⁹⁰ ²⁹¹ ²⁹² ²⁹³ ²⁹⁴ ²⁹⁵ ²⁹⁶ ²⁹⁷ ²⁹⁸ ²⁹⁹ ³⁰⁰ ³⁰¹ ³⁰² ³⁰³ ³⁰⁴ ³⁰⁵ ³⁰⁶ ³⁰⁷ ³⁰⁸ ³⁰⁹ ³¹⁰ ³¹¹ ³¹² ³¹³ ³¹⁴ ³¹⁵ ³¹⁶ ³¹⁷ ³¹⁸ ³¹⁹ ³²⁰ ³²¹ ³²² ³²³ ³²⁴ ³²⁵ ³²⁶ ³²⁷ ³²⁸ ³²⁹ ³³⁰ ³³¹ ³³² ³³³ ³³⁴ ³³⁵ ³³⁶ ³³⁷ ³³⁸ ³³⁹ ³⁴⁰ ³⁴¹ ³⁴² ³⁴³ ³⁴⁴ ³⁴⁵ ³⁴⁶ ³⁴⁷ ³⁴⁸ ³⁴⁹ ³⁵⁰ ³⁵¹ ³⁵² ³⁵³ ³⁵⁴ ³⁵⁵ ³⁵⁶ ³⁵⁷ ³⁵⁸ ³⁵⁹ ³⁶⁰ ³⁶¹ ³⁶² ³⁶³ ³⁶⁴ ³⁶⁵ ³⁶⁶ ³⁶⁷ ³⁶⁸ ³⁶⁹ ³⁷⁰ ³⁷¹ ³⁷² ³⁷³ ³⁷⁴ ³⁷⁵ ³⁷⁶ ³⁷⁷ ³⁷⁸ ³⁷⁹ ³⁸⁰ ³⁸¹ ³⁸² ³⁸³ ³⁸⁴ ³⁸⁵ ³⁸⁶ ³⁸⁷ ³⁸⁸ ³⁸⁹ ³⁹⁰ ³⁹¹ ³⁹² ³⁹³ ³⁹⁴ ³⁹⁵ ³⁹⁶ ³⁹⁷ ³⁹⁸ ³⁹⁹ ⁴⁰⁰ ⁴⁰¹ ⁴⁰² ⁴⁰³ ⁴⁰⁴ ⁴⁰⁵ ⁴⁰⁶ ⁴⁰⁷ ⁴⁰⁸ ⁴⁰⁹ ⁴¹⁰ ⁴¹¹ ⁴¹² ⁴¹³ ⁴¹⁴ ⁴¹⁵ ⁴¹⁶ ⁴¹⁷ ⁴¹⁸ ⁴¹⁹ ⁴²⁰ ⁴²¹ ⁴²² ⁴²³ ⁴²⁴ ⁴²⁵ ⁴²⁶ ⁴²⁷ ⁴²⁸ ⁴²⁹ ⁴³⁰ ⁴³¹ ⁴³² ⁴³³ ⁴³⁴ ⁴³⁵ ⁴³⁶ ⁴³⁷ ⁴³⁸ ⁴³⁹ ⁴⁴⁰ ⁴⁴¹ ⁴⁴² ⁴⁴³ ⁴⁴⁴ ⁴⁴⁵ ⁴⁴⁶ ⁴⁴⁷ ⁴⁴⁸ ⁴⁴⁹ ⁴⁵⁰ ⁴⁵¹ ⁴⁵² ⁴⁵³ ⁴⁵⁴ ⁴⁵⁵ ⁴⁵⁶ ⁴⁵⁷ ⁴⁵⁸ ⁴⁵⁹ ⁴⁶⁰ ⁴⁶¹ ⁴⁶² ⁴⁶³ ⁴⁶⁴ ⁴⁶⁵ ⁴⁶⁶ ⁴⁶⁷ ⁴⁶⁸ ⁴⁶⁹ ⁴⁷⁰ ⁴⁷¹ ⁴⁷² ⁴⁷³ ⁴⁷⁴ ⁴⁷⁵ ⁴⁷⁶ ⁴⁷⁷ ⁴⁷⁸ ⁴⁷⁹ ⁴⁸⁰ ⁴⁸¹ ⁴⁸² ⁴⁸³ ⁴⁸⁴ ⁴⁸⁵ ⁴⁸⁶ ⁴⁸⁷ ⁴⁸⁸ ⁴⁸⁹ ⁴⁹⁰ ⁴⁹¹ ⁴⁹² ⁴⁹³ ⁴⁹⁴ ⁴⁹⁵ ⁴⁹⁶ ⁴⁹⁷ ⁴⁹⁸ ⁴⁹⁹ ⁵⁰⁰ ⁵⁰¹ ⁵⁰² ⁵⁰³ ⁵⁰⁴ ⁵⁰⁵ ⁵⁰⁶ ⁵⁰⁷ ⁵⁰⁸ ⁵⁰⁹ ⁵¹⁰ ⁵¹¹ ⁵¹² ⁵¹³ ⁵¹⁴ ⁵¹⁵ ⁵¹⁶ ⁵¹⁷ ⁵¹⁸ ⁵¹⁹ ⁵²⁰ ⁵²¹ ⁵²² ⁵²³ ⁵²⁴ ⁵²⁵ ⁵²⁶ ⁵²⁷ ⁵²⁸ ⁵²⁹ ⁵³⁰ ⁵³¹ ⁵³² ⁵³³ ⁵³⁴ ⁵³⁵ ⁵³⁶ ⁵³⁷ ⁵³⁸ ⁵³⁹ ⁵⁴⁰ ⁵⁴¹ ⁵⁴² ⁵⁴³ ⁵⁴⁴ ⁵⁴⁵ ⁵⁴⁶ ⁵⁴⁷ ⁵⁴⁸ ⁵⁴⁹ ⁵⁵⁰ ⁵⁵¹ ⁵⁵² ⁵⁵³ ⁵⁵⁴ ⁵⁵⁵ ⁵⁵⁶ ⁵⁵⁷ ⁵⁵⁸ ⁵⁵⁹ ⁵⁶⁰ ⁵⁶¹ ⁵⁶² ⁵⁶³ ⁵⁶⁴ ⁵⁶⁵ ⁵⁶⁶ ⁵⁶⁷ ⁵⁶⁸ ⁵⁶⁹ ⁵⁷⁰ ⁵⁷¹ ⁵⁷² ⁵⁷³ ⁵⁷⁴ ⁵⁷⁵ ⁵⁷⁶ ⁵⁷⁷ ⁵⁷⁸ ⁵⁷⁹ ⁵⁸⁰ ⁵⁸¹ ⁵⁸² ⁵⁸³ ⁵⁸⁴ ⁵⁸⁵ ⁵⁸⁶ ⁵⁸⁷ ⁵⁸⁸ ⁵⁸⁹ ⁵⁹⁰ ⁵⁹¹ ⁵⁹² ⁵⁹³ ⁵⁹⁴ ⁵⁹⁵ ⁵⁹⁶ ⁵⁹⁷ ⁵⁹⁸ ⁵⁹⁹ ⁶⁰⁰ ⁶⁰¹ ⁶⁰² ⁶⁰³ ⁶⁰⁴ ⁶⁰⁵ ⁶⁰⁶ ⁶⁰⁷ ⁶⁰⁸ ⁶⁰⁹ ⁶¹⁰ ⁶¹¹ ⁶¹² ⁶¹³ ⁶¹⁴ ⁶¹⁵ ⁶¹⁶ ⁶¹⁷ ⁶¹⁸ ⁶¹⁹ ⁶²⁰ ⁶²¹ ⁶²² ⁶²³ ⁶²⁴ ⁶²⁵ ⁶²⁶ ⁶²⁷ ⁶²⁸ ⁶²⁹ ⁶³⁰ ⁶³¹ ⁶³² ⁶³³ ⁶³⁴ ⁶³⁵ ⁶³⁶ ⁶³⁷ ⁶³⁸ ⁶³⁹ ⁶⁴⁰ ⁶⁴¹ ⁶⁴² ⁶⁴³ ⁶⁴⁴ ⁶⁴⁵ ⁶⁴⁶ ⁶⁴⁷ ⁶⁴⁸ ⁶⁴⁹ ⁶⁵⁰ ⁶⁵¹ ⁶⁵² ⁶⁵³ ⁶⁵⁴ ⁶⁵⁵ ⁶⁵⁶ ⁶⁵⁷ ⁶⁵⁸ ⁶⁵⁹ ⁶⁶⁰ ⁶⁶¹ ⁶⁶² ⁶⁶³ ⁶⁶⁴ ⁶⁶⁵ ⁶⁶⁶ ⁶⁶⁷ ⁶⁶⁸ ⁶⁶⁹ ⁶⁷⁰ ⁶⁷¹ ⁶⁷² ⁶⁷³ ⁶⁷⁴ ⁶⁷⁵ ⁶⁷⁶ ⁶⁷⁷ ⁶⁷⁸ ⁶⁷⁹ ⁶⁸⁰ ⁶⁸¹ ⁶⁸² ⁶⁸³ ⁶⁸⁴ ⁶⁸⁵ ⁶⁸⁶ ⁶⁸⁷ ⁶⁸⁸ ⁶⁸⁹ ⁶⁹⁰ ⁶⁹¹ ⁶⁹² ⁶⁹³ ⁶⁹⁴ ⁶⁹⁵ ⁶⁹⁶ ⁶⁹⁷ ⁶⁹⁸ ⁶⁹⁹ ⁷⁰⁰ ⁷⁰¹ ⁷⁰² ⁷⁰³ ⁷⁰⁴ ⁷⁰⁵ ⁷⁰⁶ ⁷⁰⁷ ⁷⁰⁸ ⁷⁰⁹ ⁷¹⁰ ⁷¹¹ ⁷¹² ⁷¹³ ⁷¹⁴ ⁷¹⁵ ⁷¹⁶ ⁷¹⁷ ⁷¹⁸ ⁷¹⁹ ⁷²⁰ ⁷²¹ ⁷²² ⁷²³ ⁷²⁴ ⁷²⁵ ⁷²⁶ ⁷²⁷ ⁷²⁸ ⁷²⁹ ⁷³⁰ ⁷³¹ ⁷³² ⁷³³ ⁷³⁴ ⁷³⁵ ⁷³⁶ ⁷³⁷ ⁷³⁸ ⁷³⁹ ⁷⁴⁰ ⁷⁴¹ ⁷⁴² ⁷⁴³ ⁷⁴⁴ ⁷⁴⁵ ⁷⁴⁶ ⁷⁴⁷ ⁷⁴⁸ ⁷⁴⁹ ⁷⁵⁰ ⁷⁵¹ ⁷⁵² ⁷⁵³ ⁷⁵⁴ ⁷⁵⁵ ⁷⁵⁶ ⁷⁵⁷ ⁷⁵⁸ ⁷⁵⁹ ⁷⁶⁰ ⁷⁶¹ ⁷⁶² ⁷⁶³ ⁷⁶⁴ ⁷⁶⁵ ⁷⁶⁶ ⁷⁶⁷ ⁷⁶⁸ ⁷⁶⁹ ⁷⁷⁰ ⁷⁷¹ ⁷⁷² ⁷⁷³ ⁷⁷⁴ ⁷⁷⁵ ⁷⁷⁶ ⁷⁷⁷ ⁷⁷⁸ ⁷⁷⁹ ⁷⁸⁰ ⁷⁸¹ ⁷⁸² ⁷⁸³ ⁷⁸⁴ ⁷⁸⁵ ⁷⁸⁶ ⁷⁸⁷ ⁷⁸⁸ ⁷⁸⁹ ⁷⁹⁰ ⁷⁹¹ ⁷⁹² ⁷⁹³ ⁷⁹⁴ ⁷⁹⁵ ⁷⁹⁶ ⁷⁹⁷ ⁷⁹⁸ ⁷⁹⁹ ⁸⁰⁰ ⁸⁰¹ ⁸⁰² ⁸⁰³ ⁸⁰⁴ ⁸⁰⁵ ⁸⁰⁶ ⁸⁰⁷ ⁸⁰⁸ ⁸⁰⁹ ⁸¹⁰ ⁸¹¹ ⁸¹² ⁸¹³ ⁸¹⁴ ⁸¹⁵ ⁸¹⁶ ⁸¹⁷ ⁸¹⁸ ⁸¹⁹ ⁸²⁰ ⁸²¹ ⁸²² ⁸²³ ⁸²⁴ ⁸²⁵ ⁸²⁶ ⁸²⁷ ⁸²⁸ ⁸²⁹ ⁸³⁰ ⁸³¹ ⁸³² ⁸³³ ⁸³⁴ ⁸³⁵ ⁸³⁶ ⁸³⁷ ⁸³⁸ ⁸³⁹ ⁸⁴⁰ ⁸⁴¹ ⁸⁴² ⁸⁴³ ⁸⁴⁴ ⁸⁴⁵ ⁸⁴⁶ ⁸⁴⁷ ⁸⁴⁸ ⁸⁴⁹ ⁸⁵⁰ ⁸⁵¹ ⁸⁵² ⁸⁵³ ⁸⁵⁴ ⁸⁵⁵ ⁸⁵⁶ ⁸⁵⁷ ⁸⁵⁸ ⁸⁵⁹ ⁸⁶⁰ ⁸⁶¹ ⁸⁶² ⁸⁶³ ⁸⁶⁴ ⁸⁶⁵ ⁸⁶⁶ ⁸⁶⁷ ⁸⁶⁸ ⁸⁶⁹ ⁸⁷⁰ ⁸⁷¹ ⁸⁷² ⁸⁷³ ⁸⁷⁴ ⁸⁷⁵ ⁸⁷⁶ ⁸⁷⁷ ⁸⁷⁸ ⁸⁷⁹ ⁸⁸⁰ ⁸⁸¹ ⁸⁸² ⁸⁸³ ⁸⁸⁴ ⁸⁸⁵ ⁸⁸⁶ ⁸⁸⁷ ⁸⁸⁸ ⁸⁸⁹ ⁸⁹⁰ ⁸⁹¹ ⁸⁹² ⁸⁹³ ⁸⁹⁴ ⁸⁹⁵ ⁸⁹⁶ ⁸⁹⁷ ⁸⁹⁸ ⁸⁹⁹ ⁹⁰⁰ ⁹⁰¹ ⁹⁰² ⁹⁰³ ⁹⁰⁴ ⁹⁰⁵ ⁹⁰⁶ ⁹⁰⁷ ⁹⁰⁸ ⁹⁰⁹ ⁹¹⁰ ⁹¹¹ ⁹¹² ⁹¹³ ⁹¹⁴ ⁹¹⁵ ⁹¹⁶ ⁹¹⁷ ⁹¹⁸ ⁹¹⁹ ⁹²⁰ ⁹²¹ ⁹²² ⁹²³ ⁹²⁴ ⁹²⁵ ⁹²⁶ ⁹²⁷ ⁹²⁸ ⁹²⁹ ⁹³⁰ ⁹³¹ ⁹³² ⁹³³ ⁹³⁴ ⁹³⁵ ⁹³⁶ ⁹³⁷ ⁹³⁸ ⁹³⁹ ⁹⁴⁰ ⁹⁴¹ ⁹⁴² ⁹⁴³ ⁹⁴⁴ ⁹⁴⁵ ⁹⁴⁶ ⁹⁴⁷ ⁹⁴⁸ ⁹⁴⁹ ⁹⁵⁰ ⁹⁵¹ ⁹⁵² ⁹⁵³ ⁹⁵⁴ ⁹⁵⁵ ⁹⁵⁶ ⁹⁵⁷ ⁹⁵⁸ ⁹⁵⁹ ⁹⁶⁰ ⁹⁶¹ ⁹⁶² ⁹⁶³ ⁹⁶⁴ ⁹⁶⁵ ⁹⁶⁶ ⁹⁶⁷ ⁹⁶⁸ ⁹⁶⁹ ⁹⁷⁰ ⁹⁷¹ ⁹⁷² ⁹⁷³ ⁹⁷⁴ ⁹⁷⁵ ⁹⁷⁶ ⁹⁷⁷ ⁹⁷⁸ ⁹⁷⁹ ⁹⁸⁰ ⁹⁸¹ ⁹⁸² ⁹⁸³ ⁹⁸⁴ ⁹⁸⁵ ⁹⁸⁶ ⁹⁸⁷ ⁹⁸⁸ ⁹⁸⁹ ⁹⁹⁰ ⁹⁹¹ ⁹⁹² ⁹⁹³ ⁹⁹⁴ ⁹⁹⁵ ⁹⁹⁶ ⁹⁹⁷ ⁹⁹⁸ ⁹⁹⁹ ¹⁰⁰⁰ ¹⁰⁰¹ ¹⁰⁰² ¹⁰⁰³ ¹⁰⁰⁴ ¹⁰⁰⁵ ¹⁰⁰⁶ ¹⁰⁰⁷ ¹⁰⁰⁸ ¹⁰⁰⁹ ¹⁰¹⁰ ¹⁰¹¹ ¹⁰¹² ¹⁰¹³ ¹⁰¹⁴ ¹⁰¹⁵ ¹⁰¹⁶ ¹⁰¹⁷ ¹⁰¹⁸ ¹⁰¹⁹ ¹⁰²⁰ ¹⁰²¹ ¹⁰²² ¹⁰²³ ¹⁰²⁴ ¹⁰²⁵ ¹⁰²⁶ ¹⁰²⁷ ¹⁰²⁸ ¹⁰²⁹ ¹⁰³⁰ ¹⁰³¹ ¹⁰³² ¹⁰³³ ¹⁰³⁴ ¹⁰³⁵ ¹⁰³⁶ ¹⁰³⁷ ¹⁰³⁸ ¹⁰³⁹ ¹⁰⁴⁰ ¹⁰⁴¹ ¹⁰⁴² ¹⁰⁴³ ¹⁰⁴⁴ ¹⁰⁴⁵ ¹⁰⁴⁶ ¹⁰⁴⁷ ¹⁰⁴⁸ ¹⁰⁴⁹ ¹⁰⁵⁰ ¹⁰⁵¹ ¹⁰⁵² ¹⁰⁵³ ¹⁰⁵⁴ ¹⁰⁵⁵ ¹⁰⁵⁶ ¹⁰⁵⁷ ¹⁰⁵⁸ ¹⁰⁵⁹ ¹⁰⁶⁰ ¹⁰⁶¹ ¹⁰⁶² ¹⁰⁶³ ¹⁰⁶⁴ ¹⁰⁶⁵ ¹⁰⁶⁶ ¹⁰⁶⁷ ¹⁰⁶⁸ ¹⁰⁶⁹ ¹⁰⁷⁰ ¹⁰⁷¹ ¹⁰⁷² ¹⁰⁷³ ¹⁰⁷⁴ ¹⁰⁷⁵ ¹⁰⁷⁶ ¹⁰⁷⁷ ¹⁰⁷⁸ ¹⁰⁷⁹ ¹⁰⁸⁰ ¹⁰⁸¹ ¹⁰⁸² ¹⁰⁸³ ¹⁰⁸⁴ ¹⁰⁸⁵ ¹⁰⁸⁶ ¹⁰⁸⁷ ¹⁰⁸⁸ ¹⁰⁸⁹ ¹⁰⁹⁰ ¹⁰⁹¹ ¹⁰⁹² ¹⁰⁹³ ¹⁰⁹⁴ ¹⁰⁹⁵ ¹⁰⁹⁶ ¹⁰⁹⁷ ¹⁰⁹⁸ ¹⁰⁹⁹ ¹¹⁰⁰ ¹¹⁰¹ ¹¹⁰² ¹¹⁰³ ¹¹⁰⁴ ¹¹⁰⁵ ¹¹⁰⁶ ¹¹⁰⁷ ¹¹⁰⁸ ¹¹⁰⁹ ¹¹¹⁰ ¹¹¹¹ ¹¹¹² ¹¹¹³ ¹¹¹⁴ ¹¹¹⁵ ¹¹¹⁶ ¹¹¹⁷ ¹¹¹⁸ ¹¹¹⁹ ¹¹²⁰ ¹¹²¹ ¹¹²² ¹¹²³ ¹¹²⁴ ¹¹²⁵ ¹¹²⁶ ¹¹²⁷ ¹¹²⁸ ¹¹²⁹ ¹¹³⁰ ¹¹³¹ ¹¹³² ¹¹³³ ¹¹³⁴ ¹¹³⁵ ¹¹³⁶ ¹¹³⁷ ¹¹³⁸ ¹¹³⁹ ¹¹⁴⁰ ¹¹⁴¹ ¹¹⁴² ¹¹⁴³ ¹¹⁴⁴ ¹¹⁴⁵ ¹¹⁴⁶ ¹¹⁴⁷ ¹¹⁴⁸ ¹¹⁴⁹ ¹¹⁵⁰ ¹¹⁵¹ ¹¹⁵² ¹¹⁵³ ¹¹⁵⁴ ¹¹⁵⁵ ¹¹⁵⁶ ¹¹⁵⁷ ¹¹⁵⁸ ¹¹⁵⁹ ¹¹⁶⁰ ¹¹⁶¹ ¹¹⁶² ¹¹⁶³ ¹¹⁶⁴ ¹¹⁶⁵ ¹¹⁶⁶ ¹¹⁶⁷ ¹¹⁶⁸ ¹¹⁶⁹ ¹¹⁷⁰ ¹¹⁷¹ ¹¹⁷² ¹¹⁷³ ¹¹⁷⁴ ¹¹⁷⁵ ¹¹⁷⁶ ¹¹⁷⁷ ¹¹⁷⁸ ¹¹⁷⁹ ¹¹⁸⁰ ¹¹⁸¹ ¹¹⁸² ¹¹⁸³ ¹¹⁸⁴ ¹¹⁸⁵ ¹¹⁸⁶ ¹¹⁸⁷ ¹¹⁸⁸ ¹¹⁸⁹ ¹¹⁹⁰ ¹¹⁹¹ ¹¹⁹² ¹¹⁹³ ¹¹⁹⁴ ¹¹⁹⁵ ¹¹⁹⁶ ¹¹⁹⁷ ¹¹⁹⁸ ¹¹⁹⁹ ¹²⁰⁰ ¹²⁰¹ ¹²⁰² ¹²⁰³ ¹²⁰⁴ ¹²⁰⁵ ¹²⁰⁶ ¹²⁰⁷ ¹²⁰⁸ ¹²⁰⁹ ¹²¹⁰ ¹²¹¹ ¹²¹² ¹²¹³ ¹²¹⁴ ¹²¹⁵ ¹²¹⁶ ¹²¹⁷ ¹²¹⁸ ¹²¹⁹ ¹²²⁰ ¹²²¹ ¹²²² ¹²²³ ¹²²⁴ ¹²²⁵ ¹²²⁶ ¹²²⁷ ¹²²⁸ ¹²²⁹ ¹²³⁰ ¹²³¹ ¹²³² ¹²³³ ¹²³⁴ ¹²³⁵ ¹²³⁶ ¹²³⁷ ¹²³⁸ ¹²³⁹ ¹²⁴⁰ ¹²⁴¹ ¹²⁴² ¹²⁴³ ¹²⁴⁴ ¹²⁴⁵ ¹²⁴⁶ ¹²⁴⁷ ¹²⁴⁸ ¹²⁴⁹ ¹²⁵⁰ ¹²⁵¹ ¹²⁵² ¹²⁵³ ¹²⁵⁴ ¹²⁵⁵ ¹²⁵⁶ ¹²⁵⁷ ¹²⁵⁸ ¹²⁵⁹ ¹²⁶⁰ ¹²⁶¹ ¹²⁶² ¹²⁶³ ¹²⁶⁴ ¹²⁶⁵ ¹²⁶⁶ ¹²⁶⁷ ¹²⁶⁸ ¹²⁶⁹ ¹²⁷⁰ ¹²⁷¹ ¹²⁷² ¹²⁷³ ¹²⁷⁴ ¹²⁷⁵ ¹²⁷⁶ ¹²⁷⁷ ¹²⁷⁸ ¹²⁷⁹ ¹²⁸⁰ ¹²⁸¹ ¹²⁸² ¹²⁸³ ¹²⁸⁴ ¹²⁸⁵ ¹²⁸⁶ ¹²⁸⁷ ¹²⁸⁸ ¹²⁸⁹ ¹²⁹⁰ ¹²⁹¹ ¹²⁹² ¹²⁹³ ¹²⁹⁴ ¹²⁹⁵ ¹²⁹⁶ ¹²⁹⁷ ¹²⁹⁸ ¹²⁹⁹ ¹³⁰⁰ ¹³⁰¹ ¹³⁰² ¹³⁰³ ¹³⁰⁴ ¹³⁰⁵ ¹³⁰⁶ ¹³⁰⁷ ¹³⁰⁸ ¹³⁰⁹ ¹³¹⁰ ¹³¹¹ ¹³¹² ¹³¹³ ¹³¹⁴ ¹³¹⁵ ¹³¹⁶ ¹³¹⁷ ¹³¹⁸ ¹³¹⁹ ¹³²⁰ ¹³²¹ ¹³²² ¹³²³ ¹³²⁴ ¹³²⁵ ¹³²⁶ ¹³²⁷ ¹³²⁸ ¹³²⁹ ¹³³⁰ ¹³³¹ ¹³³² ¹³³³ ¹³³⁴

Q. in
Ang.
Me. sim.
T. San.
For. &c.
Al. in
Ang.
G.
M.
V.
† Glas.
gram. p.
269.
For. sim.
Ang.
Ang.
G.
* Idem.

facro oleo ungebantur, Psal. 89. 21. & Principes sancti
populi P: vel, 2. Mosen & Aaronem⁹: vel, 3. guber-
natores Templi, Jer. 20. 1^r. Feci ut à prophana ple-
be non distinguantur Pontifices ipsi; quia vivendum
habent sine Templo, sine victimis, sine habitu sacer-
dotali. Loquitur hæc Deus quasi in ipso tempore ca-
ptivitatis†. Abjeci omnem cultum vestrum, unà cum
tota Lege, & omnibus illis qui Legi sunt additi^t.
Contaminare sanctuarium, sive Ecclesiam, dicitur Deus,
cùm eam ceu rem vilem contemnit & prosternit^v.
¶ Dedi, &c. "וָאֶתְנֵהְּ לַחֲרֹם וְגו'" Et dedi (vel, dabo,
Mo. iradam, M. expositurus essem, JT. Pi. nisi gloriam
meam respicerem†; devovi, Ti. addixi, Ca.) occisioni,
P. simil. Ti. V. vel, excidio, Ca. anathemati, sive in ana-
thema, Mo. P. M. JT. Pi. i. e. ut omnino deleantur,
ut urbes à Deo excommunicatæ, &c. *. Vide Jos. cap. 6.
v. 17, &c. Esa. 65. 12^v. Judæos plurimos occidit Na-
buchodonosor². ¶ Et Israel in blasphemiam, "וְיִשְׂרָאֵל
בְּלִשְׁתֵּימָה", JT. Ca. Pi. in opprobria, P. sic G. in blasphemias,
M. opprobriantibus objeci, Ti. Servituti exposui
Israelis posteros, nempe Hierosolymitas & alios quos
deportavit Nabuchodonosor*.

C A P. XLIV.

1. Nunc, &c. "וְעַתָּה" Et nunc, Mo. P. &c. Nunc igitur, Pi.
Nunc tamen, V. Calv. Jam verò, JT. 1 adversative
sumitur, ut sæpe. Post minas, more Prophetarum, con-
solationem subjungit, & poenarum atrocitatem miti-
gat; q. d. Tametsi graves ærumnæ tibi immineant,
nunc tamen audi quid tuâ causâ facturus sim*. Allo-
quitur Deus illos deportatos jam poenitentia ductos
peccatorum^b. Veros Israelitas iterum consolatur,
ostendens ex eis quæ inter eos per Christum facturus
sit, se solum verum Deum esse. Ex beneficiis etiam ac-
ceptis spem eorum confirmat, nè se omnino delendos
putent, sed multiplicationem expectent, videlicet
per Gentium conversionem^c. Postremus [hic est con-
cionis] locus, exponens promissiones restitutionis in
Christo ex foedere æternæque decreto Dei^d. Felicem
statum & aureum seculum Ecclesiæ hîc describit*;
sed cum allusione ad reditum à Babylone, tanquam il-
lius figuram^f.
2. Et formans, &c. "וְיִצְרֶה מִבְּטֶן יְצוּרָה" Et formator
tuus (vel, formavit te, JT. Pi. sic M. i. e. regenuit^g,)
ab, vel ex, utero, Mo. P. JT. &c. (vel, inde à ventre, scil.
matris*: potius, à primis initiis gentis tuæ, quum ab
aliis separatus fuisti^h:) auxiliabitur tibi, Mo. adjuva-
turus te, JT. atque adjuvat te, M. qui auxiliatur, sive
auxiliabitur, tibi, P. Pi. Al. & qui finxit te, quique ab
utero auxilio tibi fuit, Ti. & conditor tuus Jova, tuus ab
utero adjutor, Ca. Formavit te, instar obstetricum, quæ
foetum nuper editum componunt, & singulos ejus artus
in debitum statum formantⁱ. ¶ Et rectissime, "וְיִשְׁרָה" [i.
Recte, Mo. dilecte, Calv. Jeschurun, JT. Pi. &c. i. e. Is-
rael^k: sic dictus, vel, à "וְיִשְׂרָאֵל" taurus; q. d. taurus dux,
qui præit reliquis. Pater est in domo veluti pastor; pri-
mogenitus autem, veluti dux gregis. Vel, à "וְיִשְׂרָאֵל" rectum
fuit^l; quod rectus esse debeat^m; vel, quia ad rectè
vivendum vocatus est à Deoⁿ. "וְיִשְׁרָה", i. e. "Isegenistov"
quomodo filiolos alloqui solemus. Vide Deut. 32. 15°.
[& ibi à nobis congeffa.]
3. Effundam enim aquas] i. e. Spiritum Sanctum, ut
mox declaratur P. ¶ Super sitientem] [Nempe
hominem] qui sitit justitiam, Matt. 5. 6⁹. Vel poti-
ùs, sub. terram, ut in seq. aridam, terram scilicet. Elli-
psis subjecti. Vide Esa. 35. 7. Ezech. 19. 13^r. Sitien-
tem terram appellat Gentilem populum*, qui priùs
aridus, squalidus & infrugiferus erat†. ¶ Effun-
dam spiritum meum super semen tuum] Id est, filios, &c.†.
Dabo ex te Prophetas, Jeremiam, Ezechielem, Aggæ-
um, Zachariam, Malachiam^t. Sed semen potius cre-
dentes hîc denotat, & ad tempora N. T. hoc pertinet.
Confer Joh. 7. 37, 38. Act. 2. 17^v. Spiritum hîc sumo,
ut Psalm. 104. 30. pro arcano Dei vigore, quo, ut ibi
mundum, ita hîc Ecclesiam, instaurat, &c. *. Spiritum,

i. e. ut sequitur, benedictionem, quâ ipsi reflorescerent
& multiplicarentur, &c. *. Spiritum, i. e. halitum, seu
calorem vitalem, quo semina quasi emortua vivifican-
tur². ¶ Et benedictionem, &c.] Efficiam ut multa
tibi sit soboles³.

4. Et, &c. "וְצִחֻן בְּבֵן חֲצִיר" Et germinabunt (vel,
crescent, Ti. sic M. efflorescent, JT. Pi.) in inter (vel, quasi
inter, P. sic Ti. quasi seminata essent inter, M. velut in-
ter, JT. Pi. Legendum videtur "וְצִחֻן בְּבֵן" herbam, Mo.
P. &c. i. e. Et felices erunt, & egregiis virtutibus instru-
ti^c. ¶ Quasi salices, &c.] Ità eminebunt inter
populos, Quantum lenta solent inter viburna cupressi^d.

5. Iste (Populus scilicet Gentilis*, conversus f.) di-
cet, (gratulabundus†,) Domini ego sum] Sub. servus, vel
cliens, Ti. sic Me. ut, Domini & Gideonis, pro gladio Domi-
ni, &c. Jud. 7. 18, 20⁸. Quilibet, abdicatis idolis, Deo
serviet^h. Impletum hoc, 1. in reditu ex Babylone,
quando multos illis se adjunxisse credibile est, ut in simi-
li rerum statu factum, Exod. 12. 38. Esth. 8. 17ⁱ. Illustra-
tur hic locus ex Ps. 87. 4. Ecce Philistæa, Tyrus, &c. ille na-
tus est ibi: q. d. Nunc deserta est Jerosolyma; sed Deus
non tantum dispersos colliget, sed & alios inferet in po-
pulum Dei, &c.^k 2. Plenius, in conversione Gentium^l.
Clarissimus est hic locus de vocatione Gentium^m. U-
biq; per orbem erunt homines qui de Christiano nomine
gloriabunturⁿ. ¶ Et ille, &c. "וְיִקְרָא בְּשֵׁם וְגו'"
Et ille, vel iste, vocabit (vel, invocabit, Mo. P. vocabit se,
Pi. V. Me. vocabitur, Calv. For.) nomine (vel, in nomi-
ne, Mo. P. cum nomine, For. de nomine, V.) Jakobabi,
JT. &c. Se Israelitam vocabit^o. Volet se haberi non
tantum de posteris Jacobi, sed & ejus imitatore^p.
Invocabit Deum ejusque opem, dicens se esse Jacobitam,
i. e. veri Dei, non simulacrorum, cultorem^q. ¶ Et
hic (vel, iste, Mo. &c. alius, P. Ti. Ca.) scribet manu
suâ Domino] Ità Mo. M. &c. vel, Jehovah sum, Pi. JT.
LXX, non male, "וְיִסְמְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ" &c. (inscribet
manu ipsius, Jehovah sum:) sicut milites Imperatoris
nomen in manu scriptum habebant^r. Sed dubito an
mos iste tam antiquus fuerat†. Scripto profitebitur se
ad Jehovah pertinere. Repetendum "וְיִסְמְךָ יְהוָה": & ellip-
sis est "וְיִסְמְךָ" [ante "וְיִסְמְךָ"] ut Psal. 17. 13, 14^v. Syngraphâ
manu propriâ exaratâ testabitur se Domini esse. Servi
etiam olim stigma manui inustum ferebant, ex quo cu-
jus essent agnoscerentur*. Morem respicit, quo in cen-
su agendo nomen suum quisque dictat, vel inscribit^y.

¶ Et in nomine Israel assimilabitur, "וְיִסְמְךָ יְהוָה" Cognomina-
bit, Mo. P. JT. Pi. &c. vel, denominabit, M. sub. se, JT.
Pi. M. P. Insigniet se, h. e. tanquam titulum honorificum
assumet sibi: id enim verbum "וְיִסְמְךָ" sign. vide Job. 32.
v. 21, 22². Cognominabitur, Ti. G. verè Israelita, &c.
Joh. 1. 47³. Censebuntur Israelitæ. Nota, veram fi-
dem stare non posse sine confessione: hi ergo factis di-
ctisque testantur se Dei servos esse^b.

6. Hec dicit Dominus] Hic incipit cap. 44. & nova
concio. Nam quum præcedentis concionis duæ partes
erant, 1. de reversione populi à Babylonia, 2. de in-
stitutione Regni per Christum; priorem partem hîc
aggreditur, & capitibus quinque explicat^c. Pluribus
hîc confirmat superiorem doctrinam, ut necesse erat,
quia ad diffidentiam valde proclives sumus, nec un-
quam Dei potentia quantum opus est tribuimus, &c.^d.
Redit Deus ad disceptationem cum idolis*. ¶ Ego
primus, &c.] Vide Esa. 41. 4^f. Id Hebræi sic enar-
rant, Primus, neque datur principium principii ejus. Re-
ctè, modò rectè intelligatur: at illi vasse opponunt
Divinitati Christi, quia non est primus, sed secundus à
Patre. Verum non opponitur hîc Divinarum persona-
rum una alteri, sed Deus creaturis. Deinde, Filius
quoad essentiam non minùs primus est quàm Pater, nec
principium habet essentia, (quippe quæ eadem est in
Patre & Filio & Spiritu Sancto,) sed tantum persona^e.
¶ Absque (Hebr. Præter, G. Pi. &c.) me non est Deus]
Sunt tantum λεγόμενοι θεοί, ut 1 Cor. 8. 5^h.

7. Quis, &c. "וְיִקְרָא בְּשֵׁם וְגו'" Quis ergo, JT. illorum qui dicuntur diiⁱ,
Et quis (vel, Quis ergo, JT. illorum qui dicuntur diiⁱ,)
sicut ego (vel, similis mihi est, Pi.) vocabit, Mo. Calv. (vel,
advocet, P. prædicat, JT. qui prædicet, Pi. qui vocet, P. V.
Ch. i. e. clarâ & altâ voce dicat ac narret^k; sub. quod^l.
præterit, M. sic P.) & annuntiabit (vel, indicat, JT. an-
nunciet^o.

nunciet, P. M. Ch. sim. Pi.) hoc, Mo. Calv. (vel, illud, P. M. sic JT. Pi.) & (vel, aut, JT.) ordinabit (vel, ordinat, JT. ordinet, P. Pi. Ch.) illud (hoc ipsum, M.) mihi? Mo. Calv. P. JT. Pi. vel, ante me? M. Ch. Al. Quod si quis mihi par est, clamet, & indicet, & mecum conferat, Ca. Et quisquis est mihi similis, clamet, instruat se, & indicet res actas, Sy. Et quis mei similis? vocet & annunciet illud, atque disponat illud mihi, Ti. Pronunciet, inquit, quippiam, & annunciet illud, i. e. hoc ipsum, nempe an sit aliquis mei similis, & conferat eum mihi. ¹ ² ³ ⁴ ⁵ ⁶ ⁷ ⁸ ⁹ ¹⁰ ¹¹ ¹² ¹³ ¹⁴ ¹⁵ ¹⁶ ¹⁷ ¹⁸ ¹⁹ ²⁰ ²¹ ²² ²³ ²⁴ ²⁵ ²⁶ ²⁷ ²⁸ ²⁹ ³⁰ ³¹ ³² ³³ ³⁴ ³⁵ ³⁶ ³⁷ ³⁸ ³⁹ ⁴⁰ ⁴¹ ⁴² ⁴³ ⁴⁴ ⁴⁵ ⁴⁶ ⁴⁷ ⁴⁸ ⁴⁹ ⁵⁰ ⁵¹ ⁵² ⁵³ ⁵⁴ ⁵⁵ ⁵⁶ ⁵⁷ ⁵⁸ ⁵⁹ ⁶⁰ ⁶¹ ⁶² ⁶³ ⁶⁴ ⁶⁵ ⁶⁶ ⁶⁷ ⁶⁸ ⁶⁹ ⁷⁰ ⁷¹ ⁷² ⁷³ ⁷⁴ ⁷⁵ ⁷⁶ ⁷⁷ ⁷⁸ ⁷⁹ ⁸⁰ ⁸¹ ⁸² ⁸³ ⁸⁴ ⁸⁵ ⁸⁶ ⁸⁷ ⁸⁸ ⁸⁹ ⁹⁰ ⁹¹ ⁹² ⁹³ ⁹⁴ ⁹⁵ ⁹⁶ ⁹⁷ ⁹⁸ ⁹⁹ ¹⁰⁰ ¹⁰¹ ¹⁰² ¹⁰³ ¹⁰⁴ ¹⁰⁵ ¹⁰⁶ ¹⁰⁷ ¹⁰⁸ ¹⁰⁹ ¹¹⁰ ¹¹¹ ¹¹² ¹¹³ ¹¹⁴ ¹¹⁵ ¹¹⁶ ¹¹⁷ ¹¹⁸ ¹¹⁹ ¹²⁰ ¹²¹ ¹²² ¹²³ ¹²⁴ ¹²⁵ ¹²⁶ ¹²⁷ ¹²⁸ ¹²⁹ ¹³⁰ ¹³¹ ¹³² ¹³³ ¹³⁴ ¹³⁵ ¹³⁶ ¹³⁷ ¹³⁸ ¹³⁹ ¹⁴⁰ ¹⁴¹ ¹⁴² ¹⁴³ ¹⁴⁴ ¹⁴⁵ ¹⁴⁶ ¹⁴⁷ ¹⁴⁸ ¹⁴⁹ ¹⁵⁰ ¹⁵¹ ¹⁵² ¹⁵³ ¹⁵⁴ ¹⁵⁵ ¹⁵⁶ ¹⁵⁷ ¹⁵⁸ ¹⁵⁹ ¹⁶⁰ ¹⁶¹ ¹⁶² ¹⁶³ ¹⁶⁴ ¹⁶⁵ ¹⁶⁶ ¹⁶⁷ ¹⁶⁸ ¹⁶⁹ ¹⁷⁰ ¹⁷¹ ¹⁷² ¹⁷³ ¹⁷⁴ ¹⁷⁵ ¹⁷⁶ ¹⁷⁷ ¹⁷⁸ ¹⁷⁹ ¹⁸⁰ ¹⁸¹ ¹⁸² ¹⁸³ ¹⁸⁴ ¹⁸⁵ ¹⁸⁶ ¹⁸⁷ ¹⁸⁸ ¹⁸⁹ ¹⁹⁰ ¹⁹¹ ¹⁹² ¹⁹³ ¹⁹⁴ ¹⁹⁵ ¹⁹⁶ ¹⁹⁷ ¹⁹⁸ ¹⁹⁹ ²⁰⁰ ²⁰¹ ²⁰² ²⁰³ ²⁰⁴ ²⁰⁵ ²⁰⁶ ²⁰⁷ ²⁰⁸ ²⁰⁹ ²¹⁰ ²¹¹ ²¹² ²¹³ ²¹⁴ ²¹⁵ ²¹⁶ ²¹⁷ ²¹⁸ ²¹⁹ ²²⁰ ²²¹ ²²² ²²³ ²²⁴ ²²⁵ ²²⁶ ²²⁷ ²²⁸ ²²⁹ ²³⁰ ²³¹ ²³² ²³³ ²³⁴ ²³⁵ ²³⁶ ²³⁷ ²³⁸ ²³⁹ ²⁴⁰ ²⁴¹ ²⁴² ²⁴³ ²⁴⁴ ²⁴⁵ ²⁴⁶ ²⁴⁷ ²⁴⁸ ²⁴⁹ ²⁵⁰ ²⁵¹ ²⁵² ²⁵³ ²⁵⁴ ²⁵⁵ ²⁵⁶ ²⁵⁷ ²⁵⁸ ²⁵⁹ ²⁶⁰ ²⁶¹ ²⁶² ²⁶³ ²⁶⁴ ²⁶⁵ ²⁶⁶ ²⁶⁷ ²⁶⁸ ²⁶⁹ ²⁷⁰ ²⁷¹ ²⁷² ²⁷³ ²⁷⁴ ²⁷⁵ ²⁷⁶ ²⁷⁷ ²⁷⁸ ²⁷⁹ ²⁸⁰ ²⁸¹ ²⁸² ²⁸³ ²⁸⁴ ²⁸⁵ ²⁸⁶ ²⁸⁷ ²⁸⁸ ²⁸⁹ ²⁹⁰ ²⁹¹ ²⁹² ²⁹³ ²⁹⁴ ²⁹⁵ ²⁹⁶ ²⁹⁷ ²⁹⁸ ²⁹⁹ ³⁰⁰ ³⁰¹ ³⁰² ³⁰³ ³⁰⁴ ³⁰⁵ ³⁰⁶ ³⁰⁷ ³⁰⁸ ³⁰⁹ ³¹⁰ ³¹¹ ³¹² ³¹³ ³¹⁴ ³¹⁵ ³¹⁶ ³¹⁷ ³¹⁸ ³¹⁹ ³²⁰ ³²¹ ³²² ³²³ ³²⁴ ³²⁵ ³²⁶ ³²⁷ ³²⁸ ³²⁹ ³³⁰ ³³¹ ³³² ³³³ ³³⁴ ³³⁵ ³³⁶ ³³⁷ ³³⁸ ³³⁹ ³⁴⁰ ³⁴¹ ³⁴² ³⁴³ ³⁴⁴ ³⁴⁵ ³⁴⁶ ³⁴⁷ ³⁴⁸ ³⁴⁹ ³⁵⁰ ³⁵¹ ³⁵² ³⁵³ ³⁵⁴ ³⁵⁵ ³⁵⁶ ³⁵⁷ ³⁵⁸ ³⁵⁹ ³⁶⁰ ³⁶¹ ³⁶² ³⁶³ ³⁶⁴ ³⁶⁵ ³⁶⁶ ³⁶⁷ ³⁶⁸ ³⁶⁹ ³⁷⁰ ³⁷¹ ³⁷² ³⁷³ ³⁷⁴ ³⁷⁵ ³⁷⁶ ³⁷⁷ ³⁷⁸ ³⁷⁹ ³⁸⁰ ³⁸¹ ³⁸² ³⁸³ ³⁸⁴ ³⁸⁵ ³⁸⁶ ³⁸⁷ ³⁸⁸ ³⁸⁹ ³⁹⁰ ³⁹¹ ³⁹² ³⁹³ ³⁹⁴ ³⁹⁵ ³⁹⁶ ³⁹⁷ ³⁹⁸ ³⁹⁹ ⁴⁰⁰ ⁴⁰¹ ⁴⁰² ⁴⁰³ ⁴⁰⁴ ⁴⁰⁵ ⁴⁰⁶ ⁴⁰⁷ ⁴⁰⁸ ⁴⁰⁹ ⁴¹⁰ ⁴¹¹ ⁴¹² ⁴¹³ ⁴¹⁴ ⁴¹⁵ ⁴¹⁶ ⁴¹⁷ ⁴¹⁸ ⁴¹⁹ ⁴²⁰ ⁴²¹ ⁴²² ⁴²³ ⁴²⁴ ⁴²⁵ ⁴²⁶ ⁴²⁷ ⁴²⁸ ⁴²⁹ ⁴³⁰ ⁴³¹ ⁴³² ⁴³³ ⁴³⁴ ⁴³⁵ ⁴³⁶ ⁴³⁷ ⁴³⁸ ⁴³⁹ ⁴⁴⁰ ⁴⁴¹ ⁴⁴² ⁴⁴³ ⁴⁴⁴ ⁴⁴⁵ ⁴⁴⁶ ⁴⁴⁷ ⁴⁴⁸ ⁴⁴⁹ ⁴⁵⁰ ⁴⁵¹ ⁴⁵² ⁴⁵³ ⁴⁵⁴ ⁴⁵⁵ ⁴⁵⁶ ⁴⁵⁷ ⁴⁵⁸ ⁴⁵⁹ ⁴⁶⁰ ⁴⁶¹ ⁴⁶² ⁴⁶³ ⁴⁶⁴ ⁴⁶⁵ ⁴⁶⁶ ⁴⁶⁷ ⁴⁶⁸ ⁴⁶⁹ ⁴⁷⁰ ⁴⁷¹ ⁴⁷² ⁴⁷³ ⁴⁷⁴ ⁴⁷⁵ ⁴⁷⁶ ⁴⁷⁷ ⁴⁷⁸ ⁴⁷⁹ ⁴⁸⁰ ⁴⁸¹ ⁴⁸² ⁴⁸³ ⁴⁸⁴ ⁴⁸⁵ ⁴⁸⁶ ⁴⁸⁷ ⁴⁸⁸ ⁴⁸⁹ ⁴⁹⁰ ⁴⁹¹ ⁴⁹² ⁴⁹³ ⁴⁹⁴ ⁴⁹⁵ ⁴⁹⁶ ⁴⁹⁷ ⁴⁹⁸ ⁴⁹⁹ ⁵⁰⁰ ⁵⁰¹ ⁵⁰² ⁵⁰³ ⁵⁰⁴ ⁵⁰⁵ ⁵⁰⁶ ⁵⁰⁷ ⁵⁰⁸ ⁵⁰⁹ ⁵¹⁰ ⁵¹¹ ⁵¹² ⁵¹³ ⁵¹⁴ ⁵¹⁵ ⁵¹⁶ ⁵¹⁷ ⁵¹⁸ ⁵¹⁹ ⁵²⁰ ⁵²¹ ⁵²² ⁵²³ ⁵²⁴ ⁵²⁵ ⁵²⁶ ⁵²⁷ ⁵²⁸ ⁵²⁹ ⁵³⁰ ⁵³¹ ⁵³² ⁵³³ ⁵³⁴ ⁵³⁵ ⁵³⁶ ⁵³⁷ ⁵³⁸ ⁵³⁹ ⁵⁴⁰ ⁵⁴¹ ⁵⁴² ⁵⁴³ ⁵⁴⁴ ⁵⁴⁵ ⁵⁴⁶ ⁵⁴⁷ ⁵⁴⁸ ⁵⁴⁹ ⁵⁵⁰ ⁵⁵¹ ⁵⁵² ⁵⁵³ ⁵⁵⁴ ⁵⁵⁵ ⁵⁵⁶ ⁵⁵⁷ ⁵⁵⁸ ⁵⁵⁹ ⁵⁶⁰ ⁵⁶¹ ⁵⁶² ⁵⁶³ ⁵⁶⁴ ⁵⁶⁵ ⁵⁶⁶ ⁵⁶⁷ ⁵⁶⁸ ⁵⁶⁹ ⁵⁷⁰ ⁵⁷¹ ⁵⁷² ⁵⁷³ ⁵⁷⁴ ⁵⁷⁵ ⁵⁷⁶ ⁵⁷⁷ ⁵⁷⁸ ⁵⁷⁹ ⁵⁸⁰ ⁵⁸¹ ⁵⁸² ⁵⁸³ ⁵⁸⁴ ⁵⁸⁵ ⁵⁸⁶ ⁵⁸⁷ ⁵⁸⁸ ⁵⁸⁹ ⁵⁹⁰ ⁵⁹¹ ⁵⁹² ⁵⁹³ ⁵⁹⁴ ⁵⁹⁵ ⁵⁹⁶ ⁵⁹⁷ ⁵⁹⁸ ⁵⁹⁹ ⁶⁰⁰ ⁶⁰¹ ⁶⁰² ⁶⁰³ ⁶⁰⁴ ⁶⁰⁵ ⁶⁰⁶ ⁶⁰⁷ ⁶⁰⁸ ⁶⁰⁹ ⁶¹⁰ ⁶¹¹ ⁶¹² ⁶¹³ ⁶¹⁴ ⁶¹⁵ ⁶¹⁶ ⁶¹⁷ ⁶¹⁸ ⁶¹⁹ ⁶²⁰ ⁶²¹ ⁶²² ⁶²³ ⁶²⁴ ⁶²⁵ ⁶²⁶ ⁶²⁷ ⁶²⁸ ⁶²⁹ ⁶³⁰ ⁶³¹ ⁶³² ⁶³³ ⁶³⁴ ⁶³⁵ ⁶³⁶ ⁶³⁷ ⁶³⁸ ⁶³⁹ ⁶⁴⁰ ⁶⁴¹ ⁶⁴² ⁶⁴³ ⁶⁴⁴ ⁶⁴⁵ ⁶⁴⁶ ⁶⁴⁷ ⁶⁴⁸ ⁶⁴⁹ ⁶⁵⁰ ⁶⁵¹ ⁶⁵² ⁶⁵³ ⁶⁵⁴ ⁶⁵⁵ ⁶⁵⁶ ⁶⁵⁷ ⁶⁵⁸ ⁶⁵⁹ ⁶⁶⁰ ⁶⁶¹ ⁶⁶² ⁶⁶³ ⁶⁶⁴ ⁶⁶⁵ ⁶⁶⁶ ⁶⁶⁷ ⁶⁶⁸ ⁶⁶⁹ ⁶⁷⁰ ⁶⁷¹ ⁶⁷² ⁶⁷³ ⁶⁷⁴ ⁶⁷⁵ ⁶⁷⁶ ⁶⁷⁷ ⁶⁷⁸ ⁶⁷⁹ ⁶⁸⁰ ⁶⁸¹ ⁶⁸² ⁶⁸³ ⁶⁸⁴ ⁶⁸⁵ ⁶⁸⁶ ⁶⁸⁷ ⁶⁸⁸ ⁶⁸⁹ ⁶⁹⁰ ⁶⁹¹ ⁶⁹² ⁶⁹³ ⁶⁹⁴ ⁶⁹⁵ ⁶⁹⁶ ⁶⁹⁷ ⁶⁹⁸ ⁶⁹⁹ ⁷⁰⁰ ⁷⁰¹ ⁷⁰² ⁷⁰³ ⁷⁰⁴ ⁷⁰⁵ ⁷⁰⁶ ⁷⁰⁷ ⁷⁰⁸ ⁷⁰⁹ ⁷¹⁰ ⁷¹¹ ⁷¹² ⁷¹³ ⁷¹⁴ ⁷¹⁵ ⁷¹⁶ ⁷¹⁷ ⁷¹⁸ ⁷¹⁹ ⁷²⁰ ⁷²¹ ⁷²² ⁷²³ ⁷²⁴ ⁷²⁵ ⁷²⁶ ⁷²⁷ ⁷²⁸ ⁷²⁹ ⁷³⁰ ⁷³¹ ⁷³² ⁷³³ ⁷³⁴ ⁷³⁵ ⁷³⁶ ⁷³⁷ ⁷³⁸ ⁷³⁹ ⁷⁴⁰ ⁷⁴¹ ⁷⁴² ⁷⁴³ ⁷⁴⁴ ⁷⁴⁵ ⁷⁴⁶ ⁷⁴⁷ ⁷⁴⁸ ⁷⁴⁹ ⁷⁵⁰ ⁷⁵¹ ⁷⁵² ⁷⁵³ ⁷⁵⁴ ⁷⁵⁵ ⁷⁵⁶ ⁷⁵⁷ ⁷⁵⁸ ⁷⁵⁹ ⁷⁶⁰ ⁷⁶¹ ⁷⁶² ⁷⁶³ ⁷⁶⁴ ⁷⁶⁵ ⁷⁶⁶ ⁷⁶⁷ ⁷⁶⁸ ⁷⁶⁹ ⁷⁷⁰ ⁷⁷¹ ⁷⁷² ⁷⁷³ ⁷⁷⁴ ⁷⁷⁵ ⁷⁷⁶ ⁷⁷⁷ ⁷⁷⁸ ⁷⁷⁹ ⁷⁸⁰ ⁷⁸¹ ⁷⁸² ⁷⁸³ ⁷⁸⁴ ⁷⁸⁵ ⁷⁸⁶ ⁷⁸⁷ ⁷⁸⁸ ⁷⁸⁹ ⁷⁹⁰ ⁷⁹¹ ⁷⁹² ⁷⁹³ ⁷⁹⁴ ⁷⁹⁵ ⁷⁹⁶ ⁷⁹⁷ ⁷⁹⁸ ⁷⁹⁹ ⁸⁰⁰ ⁸⁰¹ ⁸⁰² ⁸⁰³ ⁸⁰⁴ ⁸⁰⁵ ⁸⁰⁶ ⁸⁰⁷ ⁸⁰⁸ ⁸⁰⁹ ⁸¹⁰ ⁸¹¹ ⁸¹² ⁸¹³ ⁸¹⁴ ⁸¹⁵ ⁸¹⁶ ⁸¹⁷ ⁸¹⁸ ⁸¹⁹ ⁸²⁰ ⁸²¹ ⁸²² ⁸²³ ⁸²⁴ ⁸²⁵ ⁸²⁶ ⁸²⁷ ⁸²⁸ ⁸²⁹ ⁸³⁰ ⁸³¹ ⁸³² ⁸³³ ⁸³⁴ ⁸³⁵ ⁸³⁶ ⁸³⁷ ⁸³⁸ ⁸³⁹ ⁸⁴⁰ ⁸⁴¹ ⁸⁴² ⁸⁴³ ⁸⁴⁴ ⁸⁴⁵ ⁸⁴⁶ ⁸⁴⁷ ⁸⁴⁸ ⁸⁴⁹ ⁸⁵⁰ ⁸⁵¹ ⁸⁵² ⁸⁵³ ⁸⁵⁴ ⁸⁵⁵ ⁸⁵⁶ ⁸⁵⁷ ⁸⁵⁸ ⁸⁵⁹ ⁸⁶⁰ ⁸⁶¹ ⁸⁶² ⁸⁶³ ⁸⁶⁴ ⁸⁶⁵ ⁸⁶⁶ ⁸⁶⁷ ⁸⁶⁸ ⁸⁶⁹ ⁸⁷⁰ ⁸⁷¹ ⁸⁷² ⁸⁷³ ⁸⁷⁴ ⁸⁷⁵ ⁸⁷⁶ ⁸⁷⁷ ⁸⁷⁸ ⁸⁷⁹ ⁸⁸⁰ ⁸⁸¹ ⁸⁸² ⁸⁸³ ⁸⁸⁴ ⁸⁸⁵ ⁸⁸⁶ ⁸⁸⁷ ⁸⁸⁸ ⁸⁸⁹ ⁸⁹⁰ ⁸⁹¹ ⁸⁹² ⁸⁹³ ⁸⁹⁴ ⁸⁹⁵ ⁸⁹⁶ ⁸⁹⁷ ⁸⁹⁸ ⁸⁹⁹ ⁹⁰⁰ ⁹⁰¹ ⁹⁰² ⁹⁰³ ⁹⁰⁴ ⁹⁰⁵ ⁹⁰⁶ ⁹⁰⁷ ⁹⁰⁸ ⁹⁰⁹ ⁹¹⁰ ⁹¹¹ ⁹¹² ⁹¹³ ⁹¹⁴ ⁹¹⁵ ⁹¹⁶ ⁹¹⁷ ⁹¹⁸ ⁹¹⁹ ⁹²⁰ ⁹²¹ ⁹²² ⁹²³ ⁹²⁴ ⁹²⁵ ⁹²⁶ ⁹²⁷ ⁹²⁸ ⁹²⁹ ⁹³⁰ ⁹³¹ ⁹³² ⁹³³ ⁹³⁴ ⁹³⁵ ⁹³⁶ ⁹³⁷ ⁹³⁸ ⁹³⁹ ⁹⁴⁰ ⁹⁴¹ ⁹⁴² ⁹⁴³ ⁹⁴⁴ ⁹⁴⁵ ⁹⁴⁶ ⁹⁴⁷ ⁹⁴⁸ ⁹⁴⁹ ⁹⁵⁰ ⁹⁵¹ ⁹⁵² ⁹⁵³ ⁹⁵⁴ ⁹⁵⁵ ⁹⁵⁶ ⁹⁵⁷ ⁹⁵⁸ ⁹⁵⁹ ⁹⁶⁰ ⁹⁶¹ ⁹⁶² ⁹⁶³ ⁹⁶⁴ ⁹⁶⁵ ⁹⁶⁶ ⁹⁶⁷ ⁹⁶⁸ ⁹⁶⁹ ⁹⁷⁰ ⁹⁷¹ ⁹⁷² ⁹⁷³ ⁹⁷⁴ ⁹⁷⁵ ⁹⁷⁶ ⁹⁷⁷ ⁹⁷⁸ ⁹⁷⁹ ⁹⁸⁰ ⁹⁸¹ ⁹⁸² ⁹⁸³ ⁹⁸⁴ ⁹⁸⁵ ⁹⁸⁶ ⁹⁸⁷ ⁹⁸⁸ ⁹⁸⁹ ⁹⁹⁰ ⁹⁹¹ ⁹⁹² ⁹⁹³ ⁹⁹⁴ ⁹⁹⁵ ⁹⁹⁶ ⁹⁹⁷ ⁹⁹⁸ ⁹⁹⁹ ¹⁰⁰⁰

cognitionem aut Dei esse, aut ex ipsius revelatione ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^{aa} ^{ab} ^{ac} ^{ad} ^{ae} ^{af} ^{ag} ^{ah} ^{ai} ^{aj} ^{ak} ^{al} ^{am} ^{an} ^{ao} ^{ap} ^{aq} ^{ar} ^{as} ^{at} ^{au} ^{av} ^{aw} ^{ax} ^{ay} ^{az} ^{ba} ^{bb} ^{bc} ^{bd} ^{be} ^{bf} ^{bg} ^{bh} ^{bi} ^{bj} ^{bk} ^{bl} ^{bm} ^{bn} ^{bo} ^{bp} ^{bq} ^{br} ^{bs} ^{bt} ^{bu} ^{bv} ^{bw} ^{bx} ^{by} ^{bz} ^{ca} ^{cb} ^{cc} ^{cd} ^{ce} ^{cf} ^{cg} ^{ch} ^{ci} ^{cj} ^{ck} ^{cl} ^{cm} ^{cn} ^{co} ^{cp} ^{cq} ^{cr} ^{cs} ^{ct} ^{cu} ^{cv} ^{cw} ^{cx} ^{cy} ^{cz} ^{da} ^{db} ^{dc} ^{dd} ^{de} ^{df} ^{dg} ^{dh} ^{di} ^{dj} ^{dk} ^{dl} ^{dm} ^{dn} ^{do} ^{dp} ^{dq} ^{dr} ^{ds} ^{dt} ^{du} ^{dv} ^{dw} ^{dx} ^{dy} ^{dz} ^{ea} ^{eb} ^{ec} ^{ed} ^{ee} ^{ef} ^{eg} ^{eh} ^{ei} ^{ej} ^{ek} ^{el} ^{em} ^{en} ^{eo} ^{ep} ^{eq} ^{er} ^{es} ^{et} ^{eu} ^{ev} ^{ew} ^{ex} ^{ey} ^{ez} ^{fa} ^{fb} ^{fc} ^{fd} ^{fe} ^{ff} ^{fg} ^{fh} ^{fi} ^{fj} ^{fk} ^{fl} ^{fm} ^{fn} ^{fo} ^{fp} ^{fq} ^{fr} ^{fs} ^{ft} ^{fu} ^{fv} ^{fw} ^{fx} ^{fy} ^{fz} ^{ga} ^{gb} ^{gc} ^{gd} ^{ge} ^{gf} ^{gg} ^{gh} ^{gi} ^{gj} ^{gk} ^{gl} ^{gm} ^{gn} ^{go} ^{gp} ^{gq} ^{gr} ^{gs} ^{gt} ^{gu} ^{gv} ^{gw} ^{gx} ^{gy} ^{gz} ^{ha} ^{hb} ^{hc} ^{hd} ^{he} ^{hf} ^{hg} ^{hh} ^{hi} ^{hj} ^{hk} ^{hl} ^{hm} ^{hn} ^{ho} ^{hp} ^{hq} ^{hr} ^{hs} ^{ht} ^{hu} ^{hv} ^{hw} ^{hx} ^{hy} ^{hz} ^{ia} ^{ib} ^{ic} ^{id} ^{ie} ^{if} ^{ig} ^{ih} ⁱⁱ ^{ij} ^{ik} ^{il} ^{im} ⁱⁿ ^{io} ^{ip} ^{iq} ^{ir} ^{is} ^{it} ^{iu} ^{iv} ^{iw} ^{ix} ^{iy} ^{iz} ^{ja} ^{jb} ^{jc} ^{jd} ^{je} ^{jf} ^{jj} ^{jk} ^{jl} ^{jm} ^{jn} ^{jo} ^{jp} ^{jq} ^{jr} ^{js} ^{jt} ^{ju} ^{jv} ^{jw} ^{jx} ^{ky} ^{kz} ^{la} ^{lb} ^{lc} ^{ld} ^{le} ^{lf} ^{lg} ^{lh} ^{li} ^{lj} ^{lk} ^{ll} ^{lm} ^{ln} ^{lo} ^{lp} ^{lq} ^{lr} ^{ls} ^{lt} ^{lu} ^{lv} ^{lw} ^{lx} ^{ly} ^{lz} ^{ma} ^{mb} ^{mc} ^{md} ^{me} ^{mf} ^{mg} ^{mh} ^{mi} ^{mj} ^{mk} ^{ml} ^{mm} ^{mn} ^{mo} ^{mp} ^{mq} ^{mr} ^{ms} ^{mt} ^{mu} ^{mv} ^{mw} ^{mx} ^{my} ^{mz} ^{na} ^{nb} ^{nc} nd ^{ne} ^{nf} ^{ng} ^{nh} ⁿⁱ ^{nj} ^{nk} ^{nl} ^{nm} ⁿⁿ ^{no} ^{np} ^{nq} ^{nr} ^{ns} ^{nt} ^{nu} ^{nv} ^{nw} ^{nx} ^{ny} ^{nz} ^{oa} ^{ob} ^{oc} ^{od} ^{oe} ^{of} ^{og} ^{oh} ^{oi} ^{oj} ^{ok} ^{ol} ^{om} ^{on} ^{oo} ^{op} ^{oq} ^{or} ^{os} ^{ot} ^{ou} ^{ov} ^{ow} ^{ox} ^{oy} ^{oz} ^{pa} ^{pb} ^{pc} ^{pd} ^{pe} ^{pf} ^{pg} ^{ph} ^{pi} ^{pj} ^{pk} ^{pl} ^{pm} ^{pn} ^{po} ^{pp} ^{pq} ^{pr} ^{ps} ^{pt} ^{pu} ^{pv} ^{pw} ^{px} ^{py} ^{pz} ^{qa} ^{qb} ^{qc} ^{qd} ^{qe} ^{qf} ^{qg} ^{qh} ^{qi} ^{qj} ^{qk} ^{ql} ^{qm} ^{qn} ^{qo} ^{qp} ^{qq} ^{qr} ^{qs} ^{qt} ^{qu} ^{qv} ^{qw} ^{qx} ^{qy} ^{qz} ^{ra} ^{rb} ^{rc} rd ^{re} ^{rf} ^{rg} ^{rh} ^{ri}

* For. hoc pudefieri deberent. Vel sic, Nō opem ferre possunt idola: cuius rei ipsi insulentiſſimi testes ſunt. Hæc tamen non vident, neque vident, huius rei nolunt attendere, ut vel sic pudeſcant, & idolorum cultum deferant.

† For. 10. Quis, &c. [מִי יֵצֵר אֵל וְיַסֵּד נֶסֶד לְבִלְתִּי דוּעִי] Quis (vel, Quis igitur, M. Ti. Quis unquam nisi stolidus, V.) formavit (vel, fingit, Ti. finxit, V. formare audent, M.) deum, Mo. P. &c. (vel, deum aliquem, V. i. e. idolum, qui Deus est opinione idololatrarum). Quis nisi demens deum sibi fabricet? (vel, aut, Ti. V. Ang.) sculptile conflavit, Mo. P. V. (vel, sculptile conflare, M. vel, fusile simulacrum, Ti. [Ita verbum פָּסַד reddit per adjectivum:]) ad nihilum profuit, Mo. vel, ut non profuit? P. V. vel, quod nihil prodest? M. Ti. Q. in V. ſim. Ca. Calv. Al. Is qui format deum, & sculptile fundit, ad nullam utilitatem, Pi. ſic JT. ſub. fundit, JT. vel, ſub. id facit, Pi. Non quodd id ſibi propositum habeat, ſed quodd ita eveniat. Heb. ad non prodeſſe. Quomodo ergo ſculptilia ſunt laicorum libri, quum & inutilia ſint, Habak. 2. 18. & abominanda, Eſa. cap. 41. verſ. 24.

* Pi. 11. Omnes, &c. [כָּל חֲבֵרָיו] Omnes ſocii (vel, partiaſii, Ti.) ejus, &c. Mo. P. M. &c. ſub. artiſciſ, V. vel, ſe conſociantes ei, JT. Pi. qui format deum, ex v. præced. qui adhærent illis, & tanquam ſpirituſuali conjugio copulantur. q. d. Non modò artiſciſ, ſed & cultores, poenas dabunt. ¶ Fabri enim ſunt ex hominibus] Verte, falſi præ cateris: pudeſcent ſcilicet. Et (vel, Imò, Pi.) fabri (vel, artiſciſ, Mo. P.) ipſi (vel, fabri quidem, M. ſub. ſunt, P. Ti. M. Ang. Calv.) ex hominibus, Ti. Mo. P. Calv. Ang. M. i. e. ſunt homines. Ridiculum autem eſt Deum fieri per hominem, quum homo fiat per Deum. Vel, magis quàm quiſquam, Pi. Angl. vel, magis quàm homines ulli, JT. Heb. præ homine, Pi. [intellige, pudeſcent.] Vide ſimilem phraſin Eſa. 52. 14. Adam, pro quovis homine, ut v. 15. ut & Iſa. Jer. 5. 1. Vel, inſenſati ſunt præ cunctis hominibus, Sy. ſimil. Ar. ¶ Convenient, &c. [וְיִקְרְבוּ] Congregabuntur (vel, Ut convenient, Calv. Congregentur, Ti. Agē, congregent ſe, Pi. ſic JT. ſcil. idololatræ, ut Eſa. 43. 9.) omnes, ſive omnes ipſi, ſtabunt, (vel, & ſtabunt, P. ſtent, Ti. ac ſtent, Calv. conſtant, Pi. ſic JT.) pavebunt, &c. Mo. P. M. Calv. Ti. vel, at expaveſcent, &c. Pi. [Ca. verſum ſic reddit, Cum futurum ſit ut omnes eos ſocios pudeat, utque artiſciſ (qui quidem omnes ex hominibus conſtent) paveant, eoſque ſimul pudeat.] Conceſſio idololatræ graviter provocans, exitiumque eis prænuſciens. Adveniant cuncti illi fabri deorum, & coram conſtant: ſtatim cauſa cadent. Deus ipſos & idola eorum viſitabit.

* Ang. 12. Faber, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Quid ſit Faber, &c. Rabbini ipſi incertum eſt. Puto eſſe participium verbi quod polire, ſeu complanare, notat; & locum ſic reddo, Faber ferrum polit, &c. [Alii locum ſic vertunt;] Faber ferrarius (vel, ferri, Mo. ſub. faciet, P. ſim. Pi. vel, parat, M. vel, ſumet, Calv.) dolabram, P. M. Mo. (vel, limam, Calv. aſciam, V. G. ſecurim, Pi. quâ ſcil. faber lignarius cædat arborem, &c. [וְיָבִיט ſecurim eſſe colligi poteſt tum ex periſtaſi huius textûs, tum ex Jer. 10. 3. Vel, cum norma, JT. cum forcepe, Ang. forcepe correptâ, Ti. ſim. Ca.) & operabitur (vel, & operatur, M. Pi. JT. operabitur, Calv. operatur, Ti. agit, Ca.) in carbone, Mo. vel, prunis, JT. ſim. Ca. in, vel cum, prunis, P. M. Ti. ¶ Et in, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et ſcalpris (vel, malleis, P. JT. Pi. Ca. Ang. ſic M. Mo. Calv. ut patet ex Jer. 10. 4.) ſingit (vel, figurabit, Mo. format, JT. Ca. &c. quâ figuret, P.) illud, Ti. &c. ſub. ſculptile faber lignarius, V. ¶ Et operatur, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et (vel, Dein, M. Quum, JT. Inquam, P.) operabitur, vel operatur, illud (vel, cum eo, M.) in brachio fortitudinis ſuæ, Mo. ſic P. &c. vel, robuſto ſuo, JT. Pi. i. e. totis viribus ſuis. ¶ Eſuriet, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Eſuriet & deficiet, (deo illo qui fabricatur eſurientem & ſitim non ſedante. Nifi cibum habeat, deus ſuus ei cibum præbere non poterit, ut ego meis manna præbui. Itaque neceſſe erit deficiat.) non bibet aquam, & laſceſcet, G. ex Vulg. Si non adſit ei aqua quam bibat, deus ſuus ipſi eam non dabit, ut ego meis ex rupe. Itaque præ ſiti, deo ſuo inſpectante, concidetur,

* For. [artifex ſcilicet.] Etiam (vel, Quin interim, Ti. Imò, Ang. Ut etiam, M.) famelicus, Mo. P. (vel, eſuriet, JT. Pi. Ti. &c. eſuriet, M.) & non vis, Mo. (vel, & vires non habeat, M. ſim. JT. ita ut deficiant vires, P. Ti. donec nullis ſit viribus, Pi.) non (vel, neque, Ti.) bibit (vel, bibat, P. M. bibens, Ti. JT.) aquam, & defatigatus eſt, Mo. vel, defetiſcitur, JT. donec defetiſcatur, Pi. & laſus ſit, P. ita ut laſus concidat, Ti. & planè deficiat, M. Exprimit artiſcium morem, qui, quum operi valde intenti ſunt, nec cibum nec potum ſumunt, etſi eis valde indigeant. Exprimit ardorem quo feruntur ad fabricandos deos; omnes animi corporiſque vires intendunt, genium ſuum fraudant, &c. [Ca. hæc cum præcedente membro ſic reddit, Et tantâ brachiorum vi agit, ut eſuriens viribus deſtituatur, & nè ſeſus quidem aquam bibat.]

13. Extendit (ſuper lignum ex quo vult facere idolum) normam] Itâ V. Sed norma eſt ad quam ſunt anguloſa. Malim, lineam. Sic P. Mo. Pi. Filum quo fabri materiarii utuntur ad ſignandam materiam. Vel, regulam, M. JT. Ti. Ca. Heb. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Delineabit, vel delineat, (vel, ſignat, Pi. designat, Ti. designabit, vel figurabit, V. effigiem adhibet, M.) illud (vel, ei, M.) in filo tincto, Mo. vel, amuſſi, JT. Ca. cum creta, M. rubricâ, Ti. filo Phœnicio, P. Pi. i. e. quod intinxit in colore Phœnicio, putâ minio. Filo tincto rubricâ, V. cum quo ſignatur lignum, ut appareat artiſci quæ pars ligni ſit reſecanda, & quæ pro ſimulacro relinquenda. Amuſſi miniâtâ: [מַלְטֵיפּוֹס] in epigrammate Græco. In runcina, Vulg. id eſt, planula quâ fabri aſſamenta radunt ac poliunt. Verbum [וְיָבִיט] ſign. reſiduum eſſe. Nomen [וְיָבִיט] alibi non exſtat. Fecit, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Faciet (vel, format, M. Ti. &c. aprat, JT. Calv. dedolat, Pi.) illud in aſciis, Mo. ſic V. vel, in angulis, M. in locis ſecretis anguliſque domûs idola fabricat. In angulis ſuos, JT. normis, Ti. dolabris, P. Pi. planulis, Calv. Ang. ¶ Et, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et in circulo designabit, ſive figurabit, illud, Mo. P. ſim. Ti. JT. Pi. Ch. Calv. &c. & circularem figuram inducit ei, M. Vox alibi non exſtat, eſtque ex verbo [וְיָבִיט], quod exſtat tantum Job. 26. 10. ¶ Et fecit, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et in circulo designabit, ſive figurabit, illud, Mo. P. ſim. Ti. JT. Pi. Ch. Calv. &c. & circularem figuram inducit ei, M. Vox alibi non exſtat, eſtque ex verbo [וְיָבִיט], quod exſtat tantum Job. 26. 10. ¶ Et fecit, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et in circulo designabit, ſive figurabit, illud, Mo. P. ſim. Ti. JT. Pi. Ch. Calv. &c. & circularem figuram inducit ei, M. Vox alibi non exſtat, eſtque ex verbo [וְיָבִיט], quod exſtat tantum Job. 26. 10. ¶ Et fecit, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et in circulo designabit, ſive figurabit, illud, Mo. P. ſim. Ti. JT. Pi. Ch. Calv. &c. & circularem figuram inducit ei, M. Vox alibi non exſtat, eſtque ex verbo [וְיָבִיט], quod exſtat tantum Job. 26. 10. ¶ Et fecit, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et in circulo designabit, ſive figurabit, illud, Mo. P. ſim. Ti. JT. Pi. Ch. Calv. &c. & circularem figuram inducit ei, M. Vox alibi non exſtat, eſtque ex verbo [וְיָבִיט], quod exſtat tantum Job. 26. 10. ¶ Et fecit, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et in circulo designabit, ſive figurabit, illud, Mo. P. ſim. Ti. JT. Pi. Ch. Calv. &c. & circularem figuram inducit ei, M. Vox alibi non exſtat, eſtque ex verbo [וְיָבִיט], quod exſtat tantum Job. 26. 10. ¶ Et fecit, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et in circulo designabit, ſive figurabit, illud, Mo. P. ſim. Ti. JT. Pi. Ch. Calv. &c. & circularem figuram inducit ei, M. Vox alibi non exſtat, eſtque ex verbo [וְיָבִיט], quod exſtat tantum Job. 26. 10. ¶ Et fecit, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et in circulo designabit, ſive figurabit, illud, Mo. P. ſim. Ti. JT. Pi. Ch. Calv. &c. & circularem figuram inducit ei, M. Vox alibi non exſtat, eſtque ex verbo [וְיָבִיט], quod exſtat tantum Job. 26. 10. ¶ Et fecit, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et in circulo designabit, ſive figurabit, illud, Mo. P. ſim. Ti. JT. Pi. Ch. Calv. &c. & circularem figuram inducit ei, M. Vox alibi non exſtat, eſtque ex verbo [וְיָבִיט], quod exſtat tantum Job. 26. 10. ¶ Et fecit, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et in circulo designabit, ſive figurabit, illud, Mo. P. ſim. Ti. JT. Pi. Ch. Calv. &c. & circularem figuram inducit ei, M. Vox alibi non exſtat, eſtque ex verbo [וְיָבִיט], quod exſtat tantum Job. 26. 10. ¶ Et fecit, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et in circulo designabit, ſive figurabit, illud, Mo. P. ſim. Ti. JT. Pi. Ch. Calv. &c. & circularem figuram inducit ei, M. Vox alibi non exſtat, eſtque ex verbo [וְיָבִיט], quod exſtat tantum Job. 26. 10. ¶ Et fecit, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et in circulo designabit, ſive figurabit, illud, Mo. P. ſim. Ti. JT. Pi. Ch. Calv. &c. & circularem figuram inducit ei, M. Vox alibi non exſtat, eſtque ex verbo [וְיָבִיט], quod exſtat tantum Job. 26. 10. ¶ Et fecit, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et in circulo designabit, ſive figurabit, illud, Mo. P. ſim. Ti. JT. Pi. Ch. Calv. &c. & circularem figuram inducit ei, M. Vox alibi non exſtat, eſtque ex verbo [וְיָבִיט], quod exſtat tantum Job. 26. 10. ¶ Et fecit, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et in circulo designabit, ſive figurabit, illud, Mo. P. ſim. Ti. JT. Pi. Ch. Calv. &c. & circularem figuram inducit ei, M. Vox alibi non exſtat, eſtque ex verbo [וְיָבִיט], quod exſtat tantum Job. 26. 10. ¶ Et fecit, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et in circulo designabit, ſive figurabit, illud, Mo. P. ſim. Ti. JT. Pi. Ch. Calv. &c. & circularem figuram inducit ei, M. Vox alibi non exſtat, eſtque ex verbo [וְיָבִיט], quod exſtat tantum Job. 26. 10. ¶ Et fecit, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et in circulo designabit, ſive figurabit, illud, Mo. P. ſim. Ti. JT. Pi. Ch. Calv. &c. & circularem figuram inducit ei, M. Vox alibi non exſtat, eſtque ex verbo [וְיָבִיט], quod exſtat tantum Job. 26. 10. ¶ Et fecit, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et in circulo designabit, ſive figurabit, illud, Mo. P. ſim. Ti. JT. Pi. Ch. Calv. &c. & circularem figuram inducit ei, M. Vox alibi non exſtat, eſtque ex verbo [וְיָבִיט], quod exſtat tantum Job. 26. 10. ¶ Et fecit, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et in circulo designabit, ſive figurabit, illud, Mo. P. ſim. Ti. JT. Pi. Ch. Calv. &c. & circularem figuram inducit ei, M. Vox alibi non exſtat, eſtque ex verbo [וְיָבִיט], quod exſtat tantum Job. 26. 10. ¶ Et fecit, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et in circulo designabit, ſive figurabit, illud, Mo. P. ſim. Ti. JT. Pi. Ch. Calv. &c. & circularem figuram inducit ei, M. Vox alibi non exſtat, eſtque ex verbo [וְיָבִיט], quod exſtat tantum Job. 26. 10. ¶ Et fecit, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et in circulo designabit, ſive figurabit, illud, Mo. P. ſim. Ti. JT. Pi. Ch. Calv. &c. & circularem figuram inducit ei, M. Vox alibi non exſtat, eſtque ex verbo [וְיָבִיט], quod exſtat tantum Job. 26. 10. ¶ Et fecit, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et in circulo designabit, ſive figurabit, illud, Mo. P. ſim. Ti. JT. Pi. Ch. Calv. &c. & circularem figuram inducit ei, M. Vox alibi non exſtat, eſtque ex verbo [וְיָבִיט], quod exſtat tantum Job. 26. 10. ¶ Et fecit, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et in circulo designabit, ſive figurabit, illud, Mo. P. ſim. Ti. JT. Pi. Ch. Calv. &c. & circularem figuram inducit ei, M. Vox alibi non exſtat, eſtque ex verbo [וְיָבִיט], quod exſtat tantum Job. 26. 10. ¶ Et fecit, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et in circulo designabit, ſive figurabit, illud, Mo. P. ſim. Ti. JT. Pi. Ch. Calv. &c. & circularem figuram inducit ei, M. Vox alibi non exſtat, eſtque ex verbo [וְיָבִיט], quod exſtat tantum Job. 26. 10. ¶ Et fecit, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et in circulo designabit, ſive figurabit, illud, Mo. P. ſim. Ti. JT. Pi. Ch. Calv. &c. & circularem figuram inducit ei, M. Vox alibi non exſtat, eſtque ex verbo [וְיָבִיט], quod exſtat tantum Job. 26. 10. ¶ Et fecit, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et in circulo designabit, ſive figurabit, illud, Mo. P. ſim. Ti. JT. Pi. Ch. Calv. &c. & circularem figuram inducit ei, M. Vox alibi non exſtat, eſtque ex verbo [וְיָבִיט], quod exſtat tantum Job. 26. 10. ¶ Et fecit, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et in circulo designabit, ſive figurabit, illud, Mo. P. ſim. Ti. JT. Pi. Ch. Calv. &c. & circularem figuram inducit ei, M. Vox alibi non exſtat, eſtque ex verbo [וְיָבִיט], quod exſtat tantum Job. 26. 10. ¶ Et fecit, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et in circulo designabit, ſive figurabit, illud, Mo. P. ſim. Ti. JT. Pi. Ch. Calv. &c. & circularem figuram inducit ei, M. Vox alibi non exſtat, eſtque ex verbo [וְיָבִיט], quod exſtat tantum Job. 26. 10. ¶ Et fecit, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et in circulo designabit, ſive figurabit, illud, Mo. P. ſim. Ti. JT. Pi. Ch. Calv. &c. & circularem figuram inducit ei, M. Vox alibi non exſtat, eſtque ex verbo [וְיָבִיט], quod exſtat tantum Job. 26. 10. ¶ Et fecit, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et in circulo designabit, ſive figurabit, illud, Mo. P. ſim. Ti. JT. Pi. Ch. Calv. &c. & circularem figuram inducit ei, M. Vox alibi non exſtat, eſtque ex verbo [וְיָבִיט], quod exſtat tantum Job. 26. 10. ¶ Et fecit, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et in circulo designabit, ſive figurabit, illud, Mo. P. ſim. Ti. JT. Pi. Ch. Calv. &c. & circularem figuram inducit ei, M. Vox alibi non exſtat, eſtque ex verbo [וְיָבִיט], quod exſtat tantum Job. 26. 10. ¶ Et fecit, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et in circulo designabit, ſive figurabit, illud, Mo. P. ſim. Ti. JT. Pi. Ch. Calv. &c. & circularem figuram inducit ei, M. Vox alibi non exſtat, eſtque ex verbo [וְיָבִיט], quod exſtat tantum Job. 26. 10. ¶ Et fecit, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et in circulo designabit, ſive figurabit, illud, Mo. P. ſim. Ti. JT. Pi. Ch. Calv. &c. & circularem figuram inducit ei, M. Vox alibi non exſtat, eſtque ex verbo [וְיָבִיט], quod exſtat tantum Job. 26. 10. ¶ Et fecit, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et in circulo designabit, ſive figurabit, illud, Mo. P. ſim. Ti. JT. Pi. Ch. Calv. &c. & circularem figuram inducit ei, M. Vox alibi non exſtat, eſtque ex verbo [וְיָבִיט], quod exſtat tantum Job. 26. 10. ¶ Et fecit, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et in circulo designabit, ſive figurabit, illud, Mo. P. ſim. Ti. JT. Pi. Ch. Calv. &c. & circularem figuram inducit ei, M. Vox alibi non exſtat, eſtque ex verbo [וְיָבִיט], quod exſtat tantum Job. 26. 10. ¶ Et fecit, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et in circulo designabit, ſive figurabit, illud, Mo. P. ſim. Ti. JT. Pi. Ch. Calv. &c. & circularem figuram inducit ei, M. Vox alibi non exſtat, eſtque ex verbo [וְיָבִיט], quod exſtat tantum Job. 26. 10. ¶ Et fecit, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et in circulo designabit, ſive figurabit, illud, Mo. P. ſim. Ti. JT. Pi. Ch. Calv. &c. & circularem figuram inducit ei, M. Vox alibi non exſtat, eſtque ex verbo [וְיָבִיט], quod exſtat tantum Job. 26. 10. ¶ Et fecit, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et in circulo designabit, ſive figurabit, illud, Mo. P. ſim. Ti. JT. Pi. Ch. Calv. &c. & circularem figuram inducit ei, M. Vox alibi non exſtat, eſtque ex verbo [וְיָבִיט], quod exſtat tantum Job. 26. 10. ¶ Et fecit, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et in circulo designabit, ſive figurabit, illud, Mo. P. ſim. Ti. JT. Pi. Ch. Calv. &c. & circularem figuram inducit ei, M. Vox alibi non exſtat, eſtque ex verbo [וְיָבִיט], quod exſtat tantum Job. 26. 10. ¶ Et fecit, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et in circulo designabit, ſive figurabit, illud, Mo. P. ſim. Ti. JT. Pi. Ch. Calv. &c. & circularem figuram inducit ei, M. Vox alibi non exſtat, eſtque ex verbo [וְיָבִיט], quod exſtat tantum Job. 26. 10. ¶ Et fecit, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et in circulo designabit, ſive figurabit, illud, Mo. P. ſim. Ti. JT. Pi. Ch. Calv. &c. & circularem figuram inducit ei, M. Vox alibi non exſtat, eſtque ex verbo [וְיָבִיט], quod exſtat tantum Job. 26. 10. ¶ Et fecit, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et in circulo designabit, ſive figurabit, illud, Mo. P. ſim. Ti. JT. Pi. Ch. Calv. &c. & circularem figuram inducit ei, M. Vox alibi non exſtat, eſtque ex verbo [וְיָבִיט], quod exſtat tantum Job. 26. 10. ¶ Et fecit, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et in circulo designabit, ſive figurabit, illud, Mo. P. ſim. Ti. JT. Pi. Ch. Calv. &c. & circularem figuram inducit ei, M. Vox alibi non exſtat, eſtque ex verbo [וְיָבִיט], quod exſtat tantum Job. 26. 10. ¶ Et fecit, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et in circulo designabit, ſive figurabit, illud, Mo. P. ſim. Ti. JT. Pi. Ch. Calv. &c. & circularem figuram inducit ei, M. Vox alibi non exſtat, eſtque ex verbo [וְיָבִיט], quod exſtat tantum Job. 26. 10. ¶ Et fecit, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et in circulo designabit, ſive figurabit, illud, Mo. P. ſim. Ti. JT. Pi. Ch. Calv. &c. & circularem figuram inducit ei, M. Vox alibi non exſtat, eſtque ex verbo [וְיָבִיט], quod exſtat tantum Job. 26. 10. ¶ Et fecit, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et in circulo designabit, ſive figurabit, illud, Mo. P. ſim. Ti. JT. Pi. Ch. Calv. &c. & circularem figuram inducit ei, M. Vox alibi non exſtat, eſtque ex verbo [וְיָבִיט], quod exſtat tantum Job. 26. 10. ¶ Et fecit, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et in circulo designabit, ſive figurabit, illud, Mo. P. ſim. Ti. JT. Pi. Ch. Calv. &c. & circularem figuram inducit ei, M. Vox alibi non exſtat, eſtque ex verbo [וְיָבִיט], quod exſtat tantum Job. 26. 10. ¶ Et fecit, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et in circulo designabit, ſive figurabit, illud, Mo. P. ſim. Ti. JT. Pi. Ch. Calv. &c. & circularem figuram inducit ei, M. Vox alibi non exſtat, eſtque ex verbo [וְיָבִיט], quod exſtat tantum Job. 26. 10. ¶ Et fecit, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et in circulo designabit, ſive figurabit, illud, Mo. P. ſim. Ti. JT. Pi. Ch. Calv. &c. & circularem figuram inducit ei, M. Vox alibi non exſtat, eſtque ex verbo [וְיָבִיט], quod exſtat tantum Job. 26. 10. ¶ Et fecit, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et in circulo designabit, ſive figurabit, illud, Mo. P. ſim. Ti. JT. Pi. Ch. Calv. &c. & circularem figuram inducit ei, M. Vox alibi non exſtat, eſtque ex verbo [וְיָבִיט], quod exſtat tantum Job. 26. 10. ¶ Et fecit, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et in circulo designabit, ſive figurabit, illud, Mo. P. ſim. Ti. JT. Pi. Ch. Calv. &c. & circularem figuram inducit ei, M. Vox alibi non exſtat, eſtque ex verbo [וְיָבִיט], quod exſtat tantum Job. 26. 10. ¶ Et fecit, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et in circulo designabit, ſive figurabit, illud, Mo. P. ſim. Ti. JT. Pi. Ch. Calv. &c. & circularem figuram inducit ei, M. Vox alibi non exſtat, eſtque ex verbo [וְיָבִיט], quod exſtat tantum Job. 26. 10. ¶ Et fecit, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et in circulo designabit, ſive figurabit, illud, Mo. P. ſim. Ti. JT. Pi. Ch. Calv. &c. & circularem figuram inducit ei, M. Vox alibi non exſtat, eſtque ex verbo [וְיָבִיט], quod exſtat tantum Job. 26. 10. ¶ Et fecit, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et in circulo designabit, ſive figurabit, illud, Mo. P. ſim. Ti. JT. Pi. Ch. Calv. &c. & circularem figuram inducit ei, M. Vox alibi non exſtat, eſtque ex verbo [וְיָבִיט], quod exſtat tantum Job. 26. 10. ¶ Et fecit, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et in circulo designabit, ſive figurabit, illud, Mo. P. ſim. Ti. JT. Pi. Ch. Calv. &c. & circularem figuram inducit ei, M. Vox alibi non exſtat, eſtque ex verbo [וְיָבִיט], quod exſtat tantum Job. 26. 10. ¶ Et fecit, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et in circulo designabit, ſive figurabit, illud, Mo. P. ſim. Ti. JT. Pi. Ch. Calv. &c. & circularem figuram inducit ei, M. Vox alibi non exſtat, eſtque ex verbo [וְיָבִיט], quod exſtat tantum Job. 26. 10. ¶ Et fecit, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et in circulo designabit, ſive figurabit, illud, Mo. P. ſim. Ti. JT. Pi. Ch. Calv. &c. & circularem figuram inducit ei, M. Vox alibi non exſtat, eſtque ex verbo [וְיָבִיט], quod exſtat tantum Job. 26. 10. ¶ Et fecit, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et in circulo designabit, ſive figurabit, illud, Mo. P. ſim. Ti. JT. Pi. Ch. Calv. &c. & circularem figuram inducit ei, M. Vox alibi non exſtat, eſtque ex verbo [וְיָבִיט], quod exſtat tantum Job. 26. 10. ¶ Et fecit, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et in circulo designabit, ſive figurabit, illud, Mo. P. ſim. Ti. JT. Pi. Ch. Calv. &c. & circularem figuram inducit ei, M. Vox alibi non exſtat, eſtque ex verbo [וְיָבִיט], quod exſtat tantum Job. 26. 10. ¶ Et fecit, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et in circulo designabit, ſive figurabit, illud, Mo. P. ſim. Ti. JT. Pi. Ch. Calv. &c. & circularem figuram inducit ei, M. Vox alibi non exſtat, eſtque ex verbo [וְיָבִיט], quod exſtat tantum Job. 26. 10. ¶ Et fecit, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et in circulo designabit, ſive figurabit, illud, Mo. P. ſim. Ti. JT. Pi. Ch. Calv. &c. & circularem figuram inducit ei, M. Vox alibi non exſtat, eſtque ex verbo [וְיָבִיט], quod exſtat tantum Job. 26. 10. ¶ Et fecit, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et in circulo designabit, ſive figurabit, illud, Mo. P. ſim. Ti. JT. Pi. Ch. Calv. &c. & circularem figuram inducit ei, M. Vox alibi non exſtat, eſtque ex verbo [וְיָבִיט], quod exſtat tantum Job. 26. 10. ¶ Et fecit, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et in circulo designabit, ſive figurabit, illud, Mo. P. ſim. Ti. JT. Pi. Ch. Calv. &c. & circularem figuram inducit ei, M. Vox alibi non exſtat, eſtque ex verbo [וְיָבִיט], quod exſtat tantum Job. 26. 10. ¶ Et fecit, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et in circulo designabit, ſive figurabit, illud, Mo. P. ſim. Ti. JT. Pi. Ch. Calv. &c. & circularem figuram inducit ei, M. Vox alibi non exſtat, eſtque ex verbo [וְיָבִיט], quod exſtat tantum Job. 26. 10. ¶ Et fecit, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et in circulo designabit, ſive figurabit, illud, Mo. P. ſim. Ti. JT. Pi. Ch. Calv. &c. & circularem figuram inducit ei, M. Vox alibi non exſtat, eſtque ex verbo [וְיָבִיט], quod exſtat tantum Job. 26. 10. ¶ Et fecit, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et in circulo designabit, ſive figurabit, illud, Mo. P. ſim. Ti. JT. Pi. Ch. Calv. &c. & circularem figuram inducit ei, M. Vox alibi non exſtat, eſtque ex verbo [וְיָבִיט], quod exſtat tantum Job. 26. 10. ¶ Et fecit, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et in circulo designabit, ſive figurabit, illud, Mo. P. ſim. Ti. JT. Pi. Ch. Calv. &c. & circularem figuram inducit ei, M. Vox alibi non exſtat, eſtque ex verbo [וְיָבִיט], quod exſtat tantum Job. 26. 10. ¶ Et fecit, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et in circulo designabit, ſive figurabit, illud, Mo. P. ſim. Ti. JT. Pi. Ch. Calv. &c. & circularem figuram inducit ei, M. Vox alibi non exſtat, eſtque ex verbo [וְיָבִיט], quod exſtat tantum Job. 26. 10. ¶ Et fecit, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et in circulo designabit, ſive figurabit, illud, Mo. P. ſim. Ti. JT. Pi. Ch. Calv. &c. & circularem figuram inducit ei, M. Vox alibi non exſtat, eſtque ex verbo [וְיָבִיט], quod exſtat tantum Job. 26. 10. ¶ Et fecit, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et in circulo designabit, ſive figurabit, illud, Mo. P. ſim. Ti. JT. Pi. Ch. Calv. &c. & circularem figuram inducit ei, M. Vox alibi non exſtat, eſtque ex verbo [וְיָבִיט], quod exſtat tantum Job. 26. 10. ¶ Et fecit, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et in circulo designabit, ſive figurabit, illud, Mo. P. ſim. Ti. JT. Pi. Ch. Calv. &c. & circularem figuram inducit ei, M. Vox alibi non exſtat, eſtque ex verbo [וְיָבִיט], quod exſtat tantum Job. 26. 10. ¶ Et fecit, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et in circulo designabit, ſive figurabit, illud, Mo. P. ſim. Ti. JT. Pi. Ch. Calv. &c. & circularem figuram inducit ei, M. Vox alibi non exſtat, eſtque ex verbo [וְיָבִיט], quod exſtat tantum Job. 26. 10. ¶ Et fecit, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et in circulo designabit, ſive figurabit, illud, Mo. P. ſim. Ti. JT. Pi. Ch. Calv. &c. & circularem figuram inducit ei, M. Vox alibi non exſtat, eſtque ex verbo [וְיָבִיט], quod exſtat tantum Job. 26. 10. ¶ Et fecit, &c. [וְיָבִיט בְּפָנָיו] Et in circulo designabit, ſive figurabit, illud, Mo. P. ſim. Ti. JT. Pi. Ch. Calv. &c. & circularem figuram inducit ei, M. Vox alibi non exſtat, eſtque ex verbo [וְיָבִיט], quod exſtat tantum Job. 26. 10. ¶ Et fecit, &c. [וְיָבִיט

(à qua loca amœna denominata fuisse videntur. Vide 1 Reg. 16. 9. Cant. 6. 4.) & durabilis, & ad imagines faciendas adhibita. Vide Esa. 40. 20. ¶ *Quæ* (1 sæpe habet vim pronominis relativi, ut in sequ.)

¶ G. ex For. *וַיִּבְרָא*. Vel, aut quæ, JT.) steterat (vel, extulerat se, G. fortificat se, JT. fortificat sibi, Ang.) inter ligna (vel, arbores, JT. G.) saltus; vel, sylva, JT. G. *וַיִּבְרָא לָאֵלֶּיךָ* Et roborat se (vel, roborabit sibi, Mo. robur suum adhibuit, Pi. sic Belg.) inter arbores, &c. Di. vel, in lignis, five arboribus, &c. Ti. Pi. Mo. scil. cædendis. Et roborabitur ad ligna sylva, Calv. Robur adhibet ad succidendum ligna*. Et roborabit se ut quærat meliora inter ligna sylva, P. H^s, q. d. Magnâ curâ & diligentia deliget sibi optimam materiam ex lignis sylvestribus. Et sumpto animo quæsit meliora ligna sylva, M. ¶ *Plantavit*, &c. *וַיִּנְטֵץ* Plantavit, vel Plantat, vel Plantabit, (vel, Aut plantavit, Pi.) ornum, Mo. Pi. G. (vel, cedrum, Ti. pinum, P. M.) & pluvia evehet, Mo. vel, atque imbre auget, Ti. pluviaque grandem eam reddidit, Pi. vel, quam pluvia nutriet, P. sic M. Plantavit, i. e. Destituit coram se, ut eam dedolaret, eique formam animo conceptam induceret. Arbores plantat & erigit, nè desit unquam materia idolis*. Ornum-quam plantaverit, & pluvia educaverit, JT. Sensus loci, Sive arborem cædat quæ spontè nascitur, five cultam humanâ arte; materia illa, quæcunque tandem sit, in varios usus consumitur, ac proinde nihil Divinum habet. [Ca. hæc verba tum præced. sic vertit, Sæpe in sylvestribus exercet arboribus, satâ, audâque pluvii, orno.]

15. Et, &c. *וַיִּבְרָא לָאֵלֶּיךָ* Et (vel, Tum, P. JT. Pi. Ga.) erit (vel, est, JT. fit, Ti. sim. M. serviunt istæ arbores, Pi.) homini ad comburendum, Mo. P. JT. &c. vel, ad incendendum ignem, Ti. in incendium, M. nempe pars quæ dolando decedit. Explicat id sequentia. ¶ *Sumpsit*, &c. *וַיִּשְׂקֶה* Et (vel, Nam, P. M. Ang. Qui, JT. Imò ipsemet, Angl. Ita ut, Pi.) sumet (vel, accepit, M. Ti. sumit, JT. accipiat, Pi.) ex eis, Mo. P. JT. &c. (sub. lignis, Ti.) & calefaciet, vel calefecit, se, Mo. P. M. (vel, & calefit, Ti. & calefiat, Pi. ut calefiat, JT.) etiam (vel, præterea, P. quin &, M. Ti. atque etiam, Pi. imò, Ang.) succendet, vel accendet, Mo. P. &c. (sub. furnum, P. JT. Pi. sic M. Ti.) & coquet (vel, ut coquat, JT. Pi.) panem, Mo. ¶ *De reliquo*, &c. *וְהָיָה* Etiam (vel, Attamen etiam, Pi. Imò, Ang. Deinde &, Ti.) efficiet (sub. ex his, Ti.) deum, &c. P. sim. Mo. M. Ti. &c. ¶ *Et*, &c. *וַיִּסְתָּר* Et procumbit (vel, incurvat se, M. P. sim. G. ex Vulg. Mo. &c.) coram illo, Ti. sim. JT. vel, illi, Pi. Mo. cui sese summittat, Ca. Vox est Chaldaea, quam de industria hîc usurpavit Esaias. Usurpant eam eodem sensu & Arabes. Exstat apud Daniele sæpe. Aliarum gentium alii erant ritus in colendis idolis; quorum nullum præterire voluit Esaias.

16. Et de, &c. *וְעַל הַצֵּץ* Super medium ejus (vel, Ad partem ejus, JT. Pi. Et de medio ejus, M. Ex parte, Calv. Et ex altera parte, P.) carnem, vel carnes, comedit, vel comedit, Mo. JT. Pi. &c. Parte alterâ coctas carnes comedit. [Ga. versum sic reddit, Partim cremavit igni, partim ad carne vescendum usus, eaque satiatum est assâ, neque non incaluit, &, Euge, inquit, concalui, adeptus ignem.] ¶ *Vah*, *וַהֲ* Euge, M. P. Mo. G. &c. Est enim lætantis interjectio, ut Psal. 35. 21. ¶ *Vidi* (vel, & sensi, M.) focum] Itâ Mo. P. &c. bene lucentem; vel, ignem, M. Ti. JT. &c. i. e. Sensi calorem ignis.

17. Obsecrat, &c.] Preces allegat imagini. Heraclitus, *ὅποια ὡς εἰς τοὺς θεοὺς ἀναλαμβάνουσιν, ποιεῖται οἱ ἀνθρώποι* (Paria faciunt qui ad deos inanimos accedunt, acsi verba ad domos facerent.)

18. Nescierunt, &c. *וְלֹא יָדָעוּ* Nec intellexerunt, Calv. G. ex Vulg. (Nè mica quidem illis restat bonæ mentis. Vel, idoloplastæ; vel, idololatræ. Vel, neque animadvertunt, Pi. JT.) quia (vel, eò quòd, M. vel, quòd, Pi. [particulâ *quod*, nempe, non ἀπολογιστὰς, sumptâ,]) oblevit (sub. Deum, M. P. Calv. vel, sculpsit, Pi. Belg. vel, illud obducere, JT.) à videndo (vel, nè videant, P. M. JT. &c.) oculos eorum, Mo. P. &c. Sed quis oblevit oculos, &c? Resp. Vel Diabolus; vel

pseudopropheta populum fallens, &c. vel Deus, ex justo judicio, &c. Vel, verbum indefinite sumitur, q. d. oblinuntur, &c. Vide Gen. 41. 13. 2 Sam. 24. 1. &c. Potest & sic reddi, oblitio est nè videant, &c.

19. Non, &c. *וְלֹא יִשְׁכַּח* Et non (vel, Sed nec, M. nullus, Ti.) reducet (vel, revocat, JT. Pi. Ti. redit, P. M. sub. eorum quisquam, Pi.) ad cor suum, nec scientiam, &c. Mo. &c. vel, non est scientia, &c. P. non est sensus, &c. M. neque scientia, &c. sub. inest, JT. Pi. & sub. cuicumque, Pi.

10 ¶ *Idolum faciam* *וְיַעֲבֹד* In abominationem vertam, Calv. in rem abominandam aptem? Pi. sic JT. Feci nefas, i. e. nefarium simulacrum. Ipsi dicerent, deum: sed Esaias, more suæ gentis, abominationem dixit. Vide quæ ad Matt. 24. 15. ¶ *Ante*, &c. *וְעַתָּה* Trunco (vel, Ramo, Mo. Et ante stipitem, five truncum, M. Ti. ut ad truncum, Ca.) arboris, vel ligni, vel ligneum, incurvabo me, Mo. P. M. vel, procumberem? Ti. me summittam? Ca. Ante id quod provēnit ex arboe procumbam? Pi. sic JT. Idolum vocat germen ligni, quòd instar germinis ex ligno fabrefactum sit. hîc, sicut & Job. 40. 15. (al. 20.) pro *וְעַתָּה*, deficiente initiali; ut *וְעַתָּה*, pro *וְעַתָּה*, 1 Sam. 20. 2. *וְעַתָּה*, pro *וְעַתָּה*, Esa. 28. 15. *וְעַתָּה*, pro *וְעַתָּה*, Amos. 8. 8.

20. Pars, &c. *וְהָיָה* Pascit (vel, Pascens, Mo. Pascitur, Pi. Itaque pascit, M. Depascitur, For. ex He.) cinerem, Mo. P. M. i. e. Frustrâ laborat*. Pascere cinerem, sicut & pascere ventum, Os. 12. 2. est, rem vanam & inutilem facere. q. d. Quicumque facit sculpsit in vanum laborat*. Vel, cinere, JT. Pi. vel, vanâ spe, ex re nihili: vel, luctu & miseriis; sic cinis accipitur Psal. 102. 10. Pascitur, scil. idololatra: q. d. Quærit consolationem ab idolo, sed non nanciscitur; perinde ut famelicus non satiatur cinere*. Al. Idolum ejus pascit ipsum cinere, &c. Pars ejus cinis est, Vulg. Legit *וְהָיָה*: nam *וְהָיָה* quartam propriè, impropriè etiam alias partes, significat. Al. Legisse videtur [Vulgatus] *וְהָיָה*, socia, seu pars, ejus, ut Gen. 15. 10. Socius cineris est, idolum, scil. quia pars illius in cinerem versa est. Ecce, dimidium dei ejus in cinerem redactum est, Ch. Significat. h. l. idolorum artifices & cultores inflatos fore & tumidos; sed & vacuos, quia impollutis tantum referti sunt. ¶ *Cor*, &c. *וְהָיָה* Cor (vel, & cor, Ti.) seductum (vel, errore seductum, Ti.) declinare fecit (vel, inclinât, M. Calv. devolvit, Ti.) eum, Mo. P. &c. & non liberavit animam suam, P. &c. vel, ut non liberet, &c. Calv. ad id ut non liberet, &c. M. ut mentem suam non asserat, Ti. Cor ejus illusum est, avertit eum, (scil. à vera Religione;) itâ ut non eripiat, &c. scil. ex errore & superstitione*. [Alii hæc verba cum præcedentibus necant, & sic vertunt,] Pascens cinere (i. e. Luctificus deus, nihil nisi luctum & mala omnia importans cultoribus: periphrasis idoli: aut, si mavis, Consocians cineri, i. e. hominem in terram dejiciens,) animum illusum (i. e. qui jam idolorum velo captus & excæcatus est) avertit, JT. i. e. magis ac magis seducit, & in transversum rapit. Al. Pascitur cinere (i. e. re nihili. Quicquid lignum est, cinerieri potest.) cor deceptum; divertere illum facit, nempe à vero, cor illud deceptum, prava scilicet consuetudo. Ostendit homines non aliunde impelli ad impios cultus, quàm quòd illuc spontè feruntur. ¶ *Neque dicet*, (vel, dicat, JT. Pi. Calv. &c. cogitet, G.) Fortè, &c. *וְהָיָה* Nonne mendacium (vel, dolus, Ti. falsitas, JT. Pi. i. e. res fallax; sub. est, JT.) in dextera mea? Mo. P. M. Calv. &c. vel, est quod est in dextera mea? i. e. idolum. Frustrâ laboravi, cùm feci simulacrum. Vel, ad dexteram meam? JT. i. e. Annon in falsitatem incumbo, quum operam do idololatriæ? Certè falsum est in, &c. i. e. Id in quo laboro mera deceptio est. Se falsò agere; Heb. se habere falsum in dextera. Quoniam autem manu agunt homines, præsertim dexterâ, fit ut manus, aut dextera, pro actione dicatur. Falsum autem apud Hebræos pro injusto ponitur, sicut verum, pro justo. Vide Psal. 7. 15. Modum ostendit quo se homines ab exitio liberent; ubi scilicet expendunt opera sua, neque sibi adulantur & in errore suo placent, sed diligenter inquirunt quæ sit Dei voluntas, & quis cultus quem Deus probat, &c.

21. Memento horum, (harum five rerum, five personarum;

Al. in Calv. Calv. Ang. For.

Ca.

G.

For.

BA. 1.2.

44. 467.

Ca.

M. sim. V.

Calv.

V.

Ang.

Ang. ex

Jun.

Pi.

Q. in

Ang.

G.

Mar. sim.

For.

For.

Calv.

Jun.

Idem.

Id.

G.

Calv.

Pi.

Pi.

Jun.

Id.

G.

Calv.

Pi.

Pi.

V.

Jun.

G.

Calv.

Ca.

Calv.

narum; & ex harum stupiditate & stultitia disce sapientiam^o,] *Jacob*, &c.] Nempe cum sub idololatriis vixeris: ne eorum consuetudine corrumparis.

¶ *Non*, &c. *וְנִשְׁכַּח* Verbum hoc accipiunt, vel, i. passivè; *Non tradèris oblivioni à me*, V. JT. Pi. Ang. K. in Ma. sim. Ti. Et si oblitus mei peccavisti in me: quomobrem sequitur proximè prædicatio remissionis, &c. Est futurum Niphal^s, & affixum est pro [pronome] separato; *וְנִשְׁכַּח*. Vel, 2. activè; *Nè obliviscaris mei*, o. Sy. Ar. M. P. Mo. Ca. sim. Ch. in Ma. Communicantur hinc significationes Hithpael & Niphal; ita ut reciprocatio & frequentatio in hac voce confluant: *Nè te obliuioſum exhibeas mei*.

22. *Delevi* (i. e. Disparere faciam^x) *ut nubem*, &c.] Ità Mo. P. M. Calv. aut, *nebulam*, G. *densas nebulas*, Ti. Ut nubes solvit sive dissipat vel, i. ventus^y, vide Psalm. 68. 3. Prov. 25. 23^z; vel, 2. Sol^a, vide Job. 37. 11. Psalm. 18. 12: vel, Ut nubes dispareret prorsus, ac si nunquam fuisset, Hof. 6. 4. & 13. 3. sic ego amoveo peccata tua, quæ instar nubis interponunt se inter te & me, & tum lumen vultus mei, tum preces tuas, intercipiunt, &c. b. Al. *ut densa nubes*, scilicet, delet & abluit fordes quæ in terra sunt, quum pluviâ profundit. Eclipsis relati, ut Levit. 21. 4. Prov. 5. 19^c. ¶ *Et quasi nebulam*] Id est, facillimè^d. ¶ *Revertere ad me*] i. e. Si modò te corrigas, & ad mei verum cultum redeas*. ¶ *Quoniam redemi te*] Melius, *ut redimam te*; ex hac captivitate. Nam ad illa tempora, quasi præsentia, dirigitur hic sermo. Sic & in sequentibus pone, *faciet*, &, *redimet*†. *Redemi te*, nempe per Christum^f.

23. *Laudate*, (vel, *Ovate*, Mo. Ca. *Jubilate*, Ti. *Cantate*, JT. Pi.) *cæli*, (id est, Angeli^g;) *quoniam*, &c. *וְיִשְׁבְּחוּ* ¶ *Quia*, vel *quoniam*, fecit, M. P. Mo. &c. sub. *bona Israel*, V. vel, *quod promisit*, Musc. sic V. Emphatica reticentia, sicut Psalm. 37. 5. *Spera in Domino*, & ipse faciet. Intellige utrobique, *opus dignum Deo*: nisi mavis hic referre ad præced. *delevi transgressiones*, &c. b. Fecit illud, Ang. Ellipsis pronominis, ut Mal. 2. 17¹. Al. *quum fecerit*, Musc. Quidam ex² ut relativum faciunt, *quos fecit*†. *Facere Jehovah* hæc, JT. ¶ *Extrema* (vel, *ima*, JT. Pi. G. &c. *inferiora*, Mo.) *terra*] Id est, vel, terra, quæ infima est¹: vel, plebei^m. ¶ *Montes*] Summi terrarum, i. e. Reges†. ¶ *Salus*, & *omne lignum*, &c.] Principes, Regum comites*. Sensus loci, omnes homines in montibus, sylvis, &c. habitantesⁿ. ¶ *Et Israel gloriabitur*, *וְיִשְׂרָאֵל יִגְדַּל* ¶ *Et in Israel* (vel, *Israelitis*, Ca.) *gloriabitur*, Mo. vel, *magnificabitur*, M. *decoratur*, & *glorificabitur*, vel *glorificabit se*, P. V. Calv. &c. Scil. redimendo Israelem^o; nempe per Christum, &c. P.

24. *Formator tuus ex utero*] Qui ab Abrahami tempore te instituit. ¶ *Stabilis*, &c. *וְיִשְׁכְּנֵנִי* ¶ *Expandens terram à mecum*, Mo. vel, *à meipso*, sive *per meipsum*, Pi. JT. V. sic M. Ca. vel, *meâ virtute*, sive *potentiâ*, P. Ti. sic Ch. Legitur & *וְיִשְׁכְּנֵנִי*, *quis mecum*? i. e. quis me juvit in condendo mundo^r?

25. *Irrita faciens signa divinatorum*; sic M. Ca. *וְיִשְׁכְּנֵנִי* ¶ *Vanidicorum*, Mo. *mendacium*, P. Ti. JT. Pi. Ang. i. e. divinatorum idololatrarum†. Qualia signa sunt exstia animantium, garritus avium, &c. *וְיִשְׁכְּנֵנִי* signi *mendacia*, Esa. 16. 6. Jer. 48. 30: deinde, viros *mendacii*; necnon *ariolos*, sive *augures*, hic, & Jer. 50. 36^v. Hoc addit, quòd Babylon celebris erat ob astrologiam & prudentiam, quâ pericula futura longè prævidebat, eaque declinare poterat. *Signa* hic notat positus, concursus & varios aspectus siderum, ex quibus Chaldæi vaticinabantur, &c. Sensus, Inania esse ostendens signa ex astris, &c. y. ¶ *Et ariolos*, &c.] Chaldæos, qui ita artem ex astris divinandi, & quidem sine modo, coluere, ut quòd nomen gentis fuerat, factum sit nomen professionis. Vide Ciceronem 1. de Divinatione, Tacitum Annal. 2, 3, 12, 14, 16. Eodem pertinent quæ sequuntur^z. ¶ *Convertens sapientes* (sub. *ut cadant*, Ti.) *retrosum*] A priorè gloria, &c. a. Vel, quòd non audeant recto vultu stare, cum inania fuisse sua consilia aspiciunt: vel, quia contraria consilia inire cogerentur^b.

26. *Suscitans* (i. e. *Stabilis* & *confirmans* c; vel, *Præstans*, JT. *Sum is qui præstat*, Pi. *Qui ratum fa-*

ciam d.) *verbum* (i. e. vaticinium*) *servi sui*] Ità Calv. sic P. &c. Esaia[†], de Babylone per Cyrum expugnanda, &c. f: aliorumque Prophetarum^g; & Christi, &c. h. ¶ *Consilium nunciorum*, &c.] Ut Jeremie & Ezechielisⁱ. Consilium suum de reducendis in patriam Judæis^k.

27. *Qui dico profundo*, (i. e. vel, Babyloni^l, amplè, frequenti & opulentæ civitati^m; quæ antè appellabatur *mare deserti*, Esa. 21. 1. quod idem estⁿ: vel, *profundo maris Rubri*; quò alludit hic, ut & Esa. 43. 16: vel, *profundo fluminis magni Euphratis* P. Vel, *abyſſo*, o. *valli*, Sy. sic Ar.) *Desolare*; sic Ch. simil. o. Sy. Ar. *וְיִשְׁכְּנֵנִי* ¶ *Exficcare*, M. JT. Pi. *Sicca te*, Mo. P. *Qui gurgitem arere jubeo*, Ca. Hoc pertinet ad id quòd Cyrum fecit ut Babylonem caperet: amnem enim Euphratem diffudit, & parte ejus in lacus abductâ, per alveum veterem in urbem ingressus est. Historia est apud Jerem. 51. 32. & apud Herodotum^q.

28. *Qui dico* (*Edicturus*, JT.) *Cyros*; ità Ti. *וְיִשְׁכְּנֵנִי* ¶ *Ad Chores*, Mo. de Chores, P. M. de Cyro, Pi. Ch. Mirum tanto antè tempore^r (annis scilicet 170†, vel 210^s;) nomen hujus Regis apertè enunciatur^v. Cui simile habes de Josia, 1 Reg. 13. 2. Sedenim qui hæc prædixerat, Deus, idem his qui jus habebant dandi nominis eam mentem indidit, ut id nomen, non & aliud, darent. Meminit hujus prophetiæ Cyrum apud Josephum 11. 1^x. Vide hic & admirabilem Dei providentiam, & fidem atque auctoritatem prophetiarum^y. Prædixit hoc Deus ut Judæis fidem faceret, tum liberationem ipsorum esse opus Dei, non hominis; tum alia nobiliora oracula suo tempore præstanda fore^z. ¶ *Pastor*, &c. *וְיִשְׁכְּנֵנִי* ¶ *Pastor meus*, sub. *es*, Angl. vel, *est*, M. P. Ti. &c. *Pastori meo*, JT. i. e. pastoris officium facturo erga populum meum, eos liberando, curando, fovendo, &c. a.

¶ *à me ordinato in pastorem*, &c. i. e. Principem beneficium^b. *Pastor*, i. e. Rex^c. *Pastoris* nomen datum rectoribus tum politicis, tum ecclesiasticis. Vide Esa. 56. 11. & 63. 11. Jer. 2. 8. & 23. 1. 4^d. ¶ *Omnem voluntatem* (vel, *delectationem*, JT. Pi.) *meam complebis*] Vel, *perficies*, Calv. *ut perficiat*, JT. *Omnem delectationem*, &c. i. e. omne id quo delector, scilicet, quòd necessarium erit ad reductionem populi mei†. *Voluntatem*, non signi, sed beneplaciti, circa liberationem Judæorum. Non enim hinc rectè colligitur quòd Cyrum Deo placuerit; nam & per malos sæpe implet voluntatem Deus, malis aliud cogitantibus^f. ¶ *Qui*, &c. *וְיִשְׁכְּנֵנִי* ¶ *Et dicendo* (vel, *Dicendo etiam*, Calv. *Et dicit*, M. *Qui dico*, Ti. *utque edicat*, JT. *idque dum diceret*, Pi. *Et qui dicendo dico*, Angl. i. e. fidenter dico & certum facio^g;) *ad* (vel, *de*, V. Pi. &c.) *Jerusalem*, &c. h. Ang.

P. &c. vel, *Hierosolyma*, &c. Calv. sic JT. Profopoeia^h.

CAP. XLV.

1. *Hæc dicit Dominus Christo*, &c. *וְיִשְׁכְּנֵנִי* ¶ *Unctio* (vel, *Meschia*, M. de Christo, P.) *suo*, Cyro, JT. Pi. Sy. &c. Secunda hæc pars concionis, quam propheticam narrationem esse antè diximus, nunc demum incipit: in qua Deus mirificam suam administrationem prædicit in perdendis Babyloniis, & servandis suis^a. Pars hæc est proluxæ istius concionis quæ cœpit cap. 40. & in hoc cap. definit^b. Sed quomodo nomen Meschiæ, quòd Regibus Judæ tributum est quòd Christi personam sustinerent, Cyro hic tribuit? Resp. 1. Quòd Deus illum ordinaverit in Regem, per quem perficeret quæ sequuntur, &c. c. *Unctio*, i. e. ad opus Dei singulariter dilecto, [rectius forsan, delecto.] ac consecrato, non minùs quàm si more Regum Judæorum per Prophetam aliquem unctus esset^d. *Unctio*, i. e. Regi quem unxit, h. e. consecravit & vocavit, ad liberandum Judæos, &c. f. *Uncti* dicuntur Eliseus, & Hazael, (confer 1 Reg. 19. 15. cum 2 Reg. 8. 13.) & Christus noster, Esa. 61. 1. non tamen materiali oleo, sed ob designationem ad specialia munia, &c. f. Nota quanti sit apud Deum Ecclesiæ salus, quòd hujus tantum gratiâ Cyrus, homo Ethnicus, *Messias* nominatur^g. 2. Quòd veri Meschiæ

^a M. Meschia typum gereret ^b. ¶ Cujus apprehendi (vel, confirmaturus sum, JT. prebendo, Ca.) dexteram] Itā P. Ti. &c. Ad verb. quem apprehendi per dexteram ejus, For. vel, dexterā suā, Di. Gestus hic & favorem & foedus indicat ¹. Locutio Hebraica, pro, quem praesenti auxilio meo defendo, gubernō, ac confirmo in ea vocatione in qua eum constitui ². ¶ Ut, &c. וְנִי יָרֵךְ] Ad sternendum (vel, ut sternam, Pi. ut subjiciam, Ti.) ad facies ejus gentes, &c. Mo. sim. Al. i. e. Chaldaeos¹; Medos, Lydos, Ionas, Babylonios ^m. Sternenda sunt, &c. Infinitivus hic ponitur ut Esa. 44. 14. ¶ Et dorsa, &c. וְסִמְלֵי אֲרָמִיָּהוּ] Et lumbos (vel, latera, Ca.) regum (Alyagis, Croesi, Nabonidi^o; vel, Regis & Principum Babyloniae P;) dissolvam, Mo. P. M. JT. &c. vel, aperiam, Ti. discingo, Ca. i. e. enervabo; sicut, è contrā, accingere lumbos, significat strenuè & viriliter agere ⁹. ¶ Faciam ut viribus destituantur ¹. Ut solvam, vel, quum solvero, (Similis copulativæ usus Esa. 33. 1. & 43. 12.) lumbos regum, vel, regum eorum, Angl. Ellipsis pronominis, ut Esa. 40. 31. Lumbos, i. e. cingula, seu baltheos ¹. Reges exarmo & subigo ^v. Lumbos solvam, Heb. aperiam: vel, gladium transfadigendo per lumbos, quorum vulnera lethalia sunt, Deut. 33. 11. & in quibus robur situm est, Job. 40. 16. (al. 11.) Nah. 2. 1; vel, terrorem immittendo, atque dolorem indè venientem, Ezech. 21. 6. Dan. 5. 6; vel, solvendo cingulum, roboris & auctoritatis indicium, Esa. 11. 5. & 22. 21. &c. ¶ Et aperiam coram eo januas, (vel, valvas, JT. Pi. Ang. nempe palatiorum v.) & portæ (et ut portæ, Pi. magnarum urbium, ut Jos. 2. 5. 2 Reg. 7. 1, &c. v.) non clauduntur] Vel, maneat oclusa, Pi. Angl. ut, aperiri, pro, apertum manere, Esa. 60. 11. & edificari, pro, ædificatum manere, Dan. 9. 25. Significat facturum Deum ut nihil illi obstat. Parem ferme felicitatem praestitit Deus Alexandro & Cæsari; illi, ad Perfarum, huic, ad Romanorum, ferociam edomandam ². Metu consternati Chaldaei liberum ingressum Persis & Medis permittent ². Potest locus sic reddi, Quem dexterā tenens, vires ipsi sufficio ad subjugandum gentes coram eo, quum lumbos regum solverim; & ad aperiendum, &c. vel sic, Quem dexterā meā teneo, ad subjugandum coram eo gentes, quarum regibus lumbos solvi, (copulativa pro relativa, ut Esa. 4. 6. & 17. 2.) & ad aperiendum, &c. ^b.
2. Ego ante te ibo] Velut antesignanus; vel, ut praefectus castrametationis, & ut praecursor, qui antutus sit progressus considerant, & si quid sit periculi, antevertunt ^c. ¶ Et gloriosos, &c. וְיִשְׂרָאֵלִים] Et inequalia (vel, montes, o. Angl. facile enim permutantur 7 & 7; ut in Diphath, & Rodanim, pro Kiphath, & Dodanim, 1 Par. 1. 6. 7. collatum Gen. 10. 3. 4. Vide & Jer. 2. 20. & 31. 40. Nomen וְיִשְׂרָאֵלִים alibi non occurrit ². Vel, tortuosa, Mo. prava, Ca. iniqua loca, G. vias obliquas, M. loca aspera, Ti. Pi. viae f,) æquabo, Pi. Ti. sic G. JT. vel, dirigam, Mo. P. corrigam, Ca. recta faciam, M.
3. Et dabo tibi thesauros absconditos] Heb. tenebrarum, Pi. vel, in tenebris latentes, Ti. Pi. sim. M. P. Ut Sardium, ubi gaza erat plurima: item Asiae, Ioniae, Mesopotamiae, ditissimarum regionum. Plinius 33. 3. Jam Cyrus, deviā Asiam, pondo 34 millia invenerat, praeter vasa aurea aurumque factum, & in eo folia ac platanum vitæque. Quā victoriā argenti quingenta millia talentorum reportavit, & craterem Semiramidis, cujus pondus 15 talentorum colligebat. Talentum autem Aegyptium pondo 80 capere Varro tradit ². Thesauros, praesertim Babylonis, Jer. 50. 37. & 51. 13. ¶ Et arcana secretorum] Gemmas & monilia diligentissimè asservata ¹. ¶ Ut scias, &c. וְיָדַעְתָּ] Ut cognoscas, me Jehovaham, qui voco te nominatim, Deum Israelis esse, JT. Ang. Ut cognoscas me esse Jehovaham, qui vocat te nominatim, (Heb. nomine tuo, Pi.) Deum scilicet Israelis, Pi. Angl. sim. Calv. q. d. Ut insigne tibi potentiae meae documentum darem ². Qui voco te, &c. qui tibi jam nunc indo nomen magnificum. Nam כֹּהֵן, si Ctesiae & Plutarcho credimus, Solem, si aliis, alimoniam, significat. Fuit autem Cyrus & lux magna Perfarum, & verus altor parentium sibi populorum ¹. Deus nomine vocare dicitur eos quos eligit atque ad opus aliquod destinat: ut ipsum Cyrum constituit ac desig-

navit ducem ac Principem esse hujus liberationis ^m. ^v.

4. Propter servum meum, &c.] Quia ad ejus libertatem tuā operā uti volo ⁿ. Non tui, sed meorum, gratiā te felicem reddo ^o. Nota, constitui ac everti Regna propter pios, &c. P. ¶ Assimilavi te, &c. וְאֶמְצָא לְךָ] Cognominavi te, (i. e. Cognomine te appellavi: i. e. Aliquando de te locutus sum per Prophetas meos nomine proprio, interdum nomine tacito ⁹, v. Infantem adhuc insigniam egregio illo titulo Cyri. Nam proprium ei nomen fuit aliud, ut ait Herodotus ¹.) & non (vel, etiam si non, M. Ang. sim. JT. cū tamen, Ca. quum nondum, Ti. sim. Pi. G.) cognovisti me, Mo. P. &c. antequam tu esses ¹; vel, de me quidquam scires aut cogitares ¹. Hoc dicit, non modò ut intelligat Cyrus nullis hoc suis meritis concedi; sed nè Deum Israel, quamvis sibi incognitum, contemnat ^v.

5. Accinxi te] Itā Mo. P. &c. vel, Accingam te, M. Pi. &c. scil. baltheo ad pugnandum, &c. Vires tibi dedi. Efficiam ut exercitum ab Harpago habeas, quo Astyagem oppugnes. Deum esse unum mundi Opificem nondum tunc nōrat Cyrus, sed id postea ab Hebraeis didicit; (vide suprà 41. 25.) ut & animorum immortalitatem, quam firmè ab eo creditam testantur Xenophon & Cicero Catone majore ².

6. Ut sciant, &c.] Ut beneficium hoc ab omnibus nationibus celebretur. Loquitur autem de futura Ecclesiae redemptione, cujus præludium erat populi reditus ^v. Qui prius fortunæ aut idolis omnia tribuere solebant, Deo soli potentiam omniumque rerum administrationem & gloriam attribuent ².

7. Formans lucem] i. e. Pacem²; res secundas & jucundas¹, Medis Persisque, ac proinde Judæis ^c. ¶ Tenebras] Id est, bellum ^d, contra Assyrios ². ¶ Faciens pacem] Dans salutem populis, ut Persis f. ¶ Creans malum] Id est, calamitates ²; bellum, famem, pestem ^h. Immittens mala in populos, ut Medos, Babylonios ¹.

8. Rorate, celi, &c.] Hæc verba variè intelligunt ^k.

1. Sunt votum populi captivi adventum Salvatoris expectantis ¹: q. d. Non tam citò vos liberabit Dominus; sed interea vestri officii est, precibus incumbere ^m. 2. Sunt precatio Prophetæ accelerationem hujus redemptionis petentis ⁿ. 3. Propheta Dei nomine loquitur. Nam pro suo imperio cælum & terram compellat, ut, sicut prius iræ Dei indicia monstrarent, itā nunc operam Ecclesiae restitutioni impendant ^o. Sub hoc mandato latet promissio Divina: nam quod Deus cælo & terræ mandat, id ipse effectum dat ^p. 4. Describitur hic imperium Cyri, quem patrem populorum appellarunt omnes; nempe fore ut terra plena sit justitiæ ac felicitatis, non aliter quàm plena humoris esse solet cælo largiter pluyente. Similis locutio Psalm. 72. 6. 7. Fuit Cyrus, ut ex historiis apparet, justus, magnanimus, clemens, liberalis. Tot atque tantis virtutibus eum Deus instruxerat: quod hic dicitur, creavi ⁹. 5. Pro-
vocatio rerum creaturarum omnium ad testificandum & prædicandum salutare justumque Dei opus, & quibuscunque modis poterunt ministrandum ei ¹. 6. Propheta, præstrictos habens oculos sublimitate mysterii, relicto filo historiae, subito à Cyro ad Christum orationem convertit. Admonitus enim per Cyrum, umbram, Christum Liberatorem optat; Descendat, inquit, Spiritus Sanctus in Virginem, velut ros & imber, & nascatur de cælo justus, Christus, &c. Non Cyro, sed Christo, conveniunt nomina justitiæ & salutis in abstracto: Christo autem tribuuntur Jer. 23. 6. & 33. 16. Esa. 49. 6. Huic etiam optimè congruunt illa, Nubes pluit justitiam, &c. Confer Psalm. 72. 6. Descendet sicut pluvia, &c. Esa. 11. 1. Egredietur virga, &c. Sed & verbum מָשַׁח Messiam non obscure respicit. Vide Esa. 4. 2. Jerem. c. 23. v. 5. &c. ¶ Et nubes, &c. וְנִבְרָא לְךָ] Et nubes (vel, cæli, P. æther, Ca. sim. Mo. superiores nubes, JT. tenue cælum, Pi.) stillent justitiam, M. Ti. P. &c. vel, justum, Vulg. i. e. Christum ². Vel, fluant justitiā, JT. Pi. i. e. redemptione populi ex Babylone, quæ erit opus justitiæ meæ, tum quòd eam promisi, tum quòd æquum est afflictos recreare, &c. v. Vel, effundant in justitiā, Angl. ut Psalm. 72. 3. & Joel. 2. 23. h. e. debitā & justā mensurā: vel, imbres justitiæ; ut, pluvia liberalitatum, Psalm. 68. 10. & benedictionis, Ezech. 34. 26. pro copiosa;

- déque vestra captivitate vel proroganda, vel solvenda, decreverim, aperire non dedignabor v. Al. *Mandate mihi*, i. e. Mihi totum committite; mihi curæ estis, pater & figulus vester ego sum*. [Alii aliter.] Alloquitur hîc Deus impios inter populum, & in genere omnes incredulos. Illi (nempe impii, profanâ impudentiâ) me interrogant de rebus venturis, (quasi experimentum scientiæ meæ quærentes,) de filiis meis: vósne mihi mandata daretis de operibus manuum mearum? Interrogandi verbum in malum accipitur, dum homines impudenter à Deo causam cuiusque facti exigunt: quod melius patet ex sequente præcipiendi verbo. Applicat præcedentem similitudinem: q. d. Nec lutum cum figulo, nec filius cum patre, disceptare audeat: mihi, qui summus sum Pater & Opifex, similis potestas in filios meos & figmenta negabitur? nec finetis me in familia mea dominari? mihi præscribent mortales qualiter filios tractare debeam? Judæos hîc compescit aliósque incredulos, inter quos blasphemix passim volitabant, hominésque ad sobrietatem & tolerantiam hortatur; quia simulac disceptare cum Deo incipiunt, detrudere è celesti solio conantur. Posset & versus sic exponi, quod populus suo vitio in ærumnis tristitiâ opprimuntur, quia præ ignavia Deum non interrogarent, ut ex ipsius ore intelligerent quæ ad consolationem suam pertinerent; quum ex prophetiis intelligere possent se Deo curæ esse, atque exitum miseriarum suarum intelligere. Tò præcipite mihi hîc non est ex imperio capiendum, sed valet, petite à me quæ scire vestra interest; ego ea patefacere paratus sum, ut ex his consolationem percipiat. Sed quoniam coactus esset hic loquendi modus, simplicior & aptior est prior sensus. [Alii locum sic reddunt;] Num interrogatis me de rebus venturis? (id est, de iis quæ facere cogito?) de filiis meis & de opere manuum mearum mihi præcipietis? vel præscribetis? Angl. sim. Q. in Belg. Præsumetis me instruere quomodo me geram erga populum meum? Vide Esa. 40. 13, 14. & Rom. 11. 34. Ità aptè convenit cum v. 9. & 10. & clariùs explicat quid similitudines istæ innuunt, nimiam scilicet audaciam esse ut homo Deum doceat sive redarguat*. Ironia est; q. d. Estne vestrum mihi mandare quid facere, & quomodo filios meos regere, debeam? Al. Obiectio est ironica in Babylonios; Agitè, inquit Deus, negate ista, siquidem vultis; aut, si potestis, impedit: sed tamen signa præsentia jam satis evincunt dictorum meorum veritatem, sequente versu: opus autem meum cui obfistitis, vobis invitis, suo tempore consummabo, v. 13. Quæ ventura sunt petite à me, de filiis meis (i. e. Judæis liberandis) & de opere manuum mearum (i. e. toto eo quod me denunciavi per Cyrum effecturum esse*) interdicit mihi, JT. Verbum וְאִתִּי interdum valet, prohibere, ut Deut. 2. 37. Esa. 5. 6. Ventura interrogate me super filios meos, (Quærite à me quid ego facere velim de illo populo quem ut filium amplector;) & super opus manuum mearum præcipite mihi, i. e. impedit, si potestis, nè quod volo de illis faciam. Ità experiemini quid vos possitis, & quid ego possim*.
12. Ego, manus, &c. "אֲנִי יָדִי" Ego, manus (vel, Ego cujus manus, Calv. Ego sum cujus manus, M. Ti. V. Ad me quod attinet, manus, Pi. Ego, nempe manus, Ang.) mea tetenderunt, vel extenderunt, celos, Mo. P. &c. Ego sum qui manibus meis extendi, &c. Gal. sim. Ca. Dicta sua confirmat à signis & elementis rerum naturalium. q. d. Cum homines stent in suo gradu, egone, cujus sapientia & virtus in celo & terra relucet, protervè interrogabor, & trahar in reatum, adeoque infra communem hominum sortem detrudar? ¶ Et omni militia eorum mandavi. Ità M. sim. P. Mo. vel, impero, Ti. G. i. e. Mandato feci, vel solo verbo & iussu. Vide supra 40. 26. Quomodo ergo vos mea decreta impediretis, quibus & astra parent? Cur ergo me in jus vocatis, ac si legibus vestris subjacerem? Cur mihi non tribuitis ut opus meum prout visum fuerit administrarem? Ego, qui omnia rego, annon sollicitus ero de familia mea? Argumentum à minori ad majus.
13. Ego suscitavi (vel, excitavi, Calv. Ang. &c. excitabo, Pi. evexi ad Regnum, m.) eum (nempe Cyrum) ad justitiam. Id est, ut ea quæ justa & æqua sunt faceret. ¶ Propter justitiam, i. e. ut exer-

ceat justitiam in Babylonios, & remittat populum meum in patriam P. Justè, JT. Pi. prout justitia mea denunciat peccatis vestris, & justè effectura est ad meorum liberationem. In veritate, Angl. ut v. 23. ut ostendam fidelitatem promissionum, &c. Justè & veraciter; q. d. quia [Deus] fidelis est Ecclesiæ custos, nec cultores suos frustratur. Justitia sæpe pro fide accipitur. In, vel cum, justitia, P. Pi. Calv. For. Ang. &c. i. e. Vel, i. ex mea bonitate, (ut justitia sæpe sumitur;) nullis provocatus meritis, sed tantum quia justus & sanctus sum: quare non est quod quispiam quærat quare non antea, quare non aliter, &c. sed quod gratias agat. Vel, 2. cum summa æquitate, pensatis, ut in re tam ardua oportuit, omnibus temporis, loci, &c. circumstantiis. ¶ Omnes vias ejus (per quas profecturus est adversus Babylonios) dirigam; ità Mo. P. Calv. &c. "וְאֲנִי" Equabo, Pi. sim. JT. redificabo, i. e. efficiam ut recta eat. Successus ipsi admirandos dabo, ut supra hoc cap. 1, 2. ¶ Edificabit. Id est, ædificari curabit. ¶ Civitatem meam. Nempe Hierosolimam. i. e. Templum, partem urbis potissimam. Vide 2 Par. 36. 23. ¶ Et, &c. "וְאֲנִי" Et deportatos meos, JT. Pi. Judæos scilicet; populum meum captivum. Heb. migrationem (vel, captivitatem, Mo. P. M. &c.) meam, Pi. ¶ Non in pretio, &c. Sed gratis*, præter morem victorum; nihil pro tanto beneficio ab Judæis aut accepturus, aut postulaturus. Describit animum ejus verè Regalem. Sed hæc omnia multò magis Christo conveniunt, quem in Cyro potissimum intuebatur Esaias, ut patebit singula consideranti. Cyrus hoc fecit inchoatè, Christus tantum perfectè. Patres magno consensu de Christo accipiunt.

14. Labor Ægypti, (i. e. Opes labore partæ; facultates: vel potius, laboribus dediti Ægyptii, divites ex labore & agricultura;) & negotiatio (vel, merces, five merces, JT. M. Ti. Ca.) Æthiopia. Sic Pi. vel, Chm, Mo. P. &c. i. e. pecunia quam negotiando acquisiverat: vel, negotiosi Æthiopes. ¶ Et Sabaim, &c. "וְסַבְאִים אֲנִי מְכָרִים עֲלֵיךְ" Et Sabaim (vel, Sabæorum, JT. Pi. Ca. Sabæi, Calv.) viri mensura (i. e. staturæ proceræ, quales erant Sabæi. Vide Agathar-cidem, l. 5. c. 50. Vel, virorum magnorum, Ti. procerorum, JT. Pi. sic Ca. i. e. potentissimorum agro & mercibus. Dicuntur viri mensura, i. e. ad quos metiendos opus est mensurâ magnâ sive longâ, propter proceritatem. Sic Num. 13. 33. 1 Par. 11. 23. & 20. 6. Viri excelsi, o. viri præstantes, Ar. sim. Sy. viri negotiatores, Ch. Virorum mensura, i. e. mercatorum, qui sic dicuntur, quod mensuris utantur.) super (vel, ad, Ti. JT. Ca. &c.) te transibunt, & tibi, vel tui, vel tua, erunt, Mo. P. Calv. JT. &c. Ad te: Quem? Resp. 1. Ad te, Cyre. Sensus est, Quia mercede nullâ adductus, Cyre, rem facies tam egregiam, ego ultro tibi mercedem dabo. Ægyptii, Æthiopes, Sabæi in Babyloniorum fuerant partibus, & pariter cum eis cæsi, capti, spoliati sunt eo prælio quo ad Babylonem victor exstitit Cyrus. Erant autem populi illi ditissimi. De Ægypto vide 1 Reg. 10. 28. de Æthiopibus, Job. 28. 19. Psal. 68. 32. de Sabæis, Plin. 6. 28. Sabæi Arabum propter thura clarissimi, ad utraque maria porrectis gentibus. Omnes has nationes Cyro subjectas fuisse constat ex Xenophonte, qui Imperium illius terminat ab oriente mari Rubro, ab occidente Ægypto, à meridie Æthiopiâ, ab Aquilone ponto Euxino. 2. Ad te, o deportatio mea; o tu captiva, vel, o civitas mea: nam omnia pronomina (quorum hîc sex occurrunt) sunt foeminina & referuntur vel, 1. ad nomen "עִיר", ad Jerusalem, de qua v. præced. q. d. Parum est quod remittēris & redificaberis, imò verò major te manet felicitas, nam Labor Ægypti, &c. vel potius, 2. ad præced. "וְאֲנִי" Non Cyro, sed soli Christo, conveniunt ea quæ sequuntur, te adorabunt, &c. Alludit hîc ad sumptus quos Cyrus (cui Ægyptus & Æthiopia tributariæ erant) extruendo Templo suppeditavit. Sed hoc præludium tantum erat instaurationis illius sub Christo, & obsequii quod tunc variæ nationes Ecclesiæ Dei præstiterant. Ideo Dominus populum redemit è Babylone, ut Ecclesiam conservaret usque in adventum Christi, cui omnes populi (qui hîc sub nomine Ægypti, Æthiopia,

piæ, &c. continentur,) subijciendi erant. Ideoque nihil mirum si, de reditu populi verba faciens, Propheta ad finem & consilium Dei simul orationem suam dirigat, faciâtque unicam redemptionem*. Hæc non possunt referri ad reditum ex Babylone, (neque enim post illum Ægyptus, Æthiopia, &c. Judæos coluerunt tanquam magistratus suos;) sed ad tempora Evangelii, quum Evangelium amplexi sunt, tum Æthiops ille Act. 8. tum Ægyptii plurimi, ut ecclesiastica historia testatur^f. Ostendit Deus se hoc tantum fine ista effecturum esse, ut promoveat Regnum Christi, qui fundamentum est & finis omnium prophetiarum. Quamobrem prædicuntur duo: 1. Gentes his principiis adductum iri ad colendum Deum, quatuor versibus; 2. Deum illos ultro vocaturum esse, aucturum, & confirmaturum in notitia & fide in Christum, à v. 18. ad finem cap^g. Al. Ad te (nempe Hierosolymam) transibunt opes & merces Ægyptiorum & Æthiopum; de quo & supra cap. 43. dixit. Nam cum Sanherib Rex Assur oppugnaret Hierosolymam, distrahebatur per Ægyptios & Æthiopes: & cum illos vicisset, & bona eorum diripisset, & reversus [esset] contra Jerusalem, percussus fuit exercitus ejus ab Angelo una nocte, & reliquit Hierosolymitanis omnes opes memoratarum gentium^h. Sed alienum hoc est & frigidum, necnon dubium & incertumⁱ. ¶ Post te ambulabunt] Vel, Te sequentur, JT. Pi. scilicet populi illi*: personati illi seu magnifici viri quos Rex Assur secum habuit in exercitu, & quos cepit in pugna quam habuit cum Ægyptiis & Æthiopibus^l. Post te, ut captivi post victorem triumphantem^m. ¶ Vindicti, &c. וְיִנְדְּוּ אֶתְּךָ] Compediti (vel, In compeditibus, M. P. Ti. Mo. Cum maniciis, five vinculis manuumⁿ), transibunt, JT. &c. ut captivi^o. Designat omnimodam subjectionem^p. De Cyro verum hoc est literaliter^q; q. d. bello subacti^r: de Christo, spiritualiter^s; vindicti maniciis, potentis nempe & efficacis gratiæ; cujus vincula adamante sunt fortiora, inquit Ambrosius^t. q. d. Intelligent se victos esse per veritatem coelestem & efficaciam Spiritus Sancti^v. ¶ Et te adorabunt] Coram te se prosternent, more Orientis. Hunc honorem inter Persas Cyro primum delatum ait Arrianus. Apud alias gentes erat satis antiquus*. ¶ Teque deprecabuntur] Sic Psal. 45. 13. & 72. 15. ¶ Tantum, &c. וְאַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֵל יִשְׂרָאֵל בְּדָבָר] Tantum (vel, Utique, Calv. Profecto, For. Denique, Ca. Dicentes, Tantum, JT. Pi. Dicentes, Utique, Ang. ellipsis participii, ut Psal. 105. 15^z.) in te Deus, (sub. est, M. P. &c. vel, erit, Ca.) & non amplius præter Deum, Mo. M. vel, præter quem nullus (vel, non, G.) Deus est, Ti. sim. Ca. & nullus est ultra, non est Deus, P. Ang. sub. præter Deum Israël, V. & nullus est præterea, nusquam præterea Deus est, Pi. JT. & non amplius nisi Deus, i. e. non amplius alius deus querendus nisi is Deus qui in te est^a. In te, i. e. vel, i. tecum, o Cyre^b. Deus est qui in te pugnat & vincit; non est, inquam, extra te Deus, i. e. non abest à te. Hinc tam facilis Cyro victoriarum cursus^c. Vel, 2. in te, o Christe, ut Exod. 23. 21. Joh. 1. 2. & 14. 10. &c.^d. In te hypostaticè*, & corporaliter, Col. 2. 9. & superexcellenter, per tanta dona Christo communicata^e. Vel, 3. in te, o Ecclesia^h. q. d. Vos soli estis qui verum Deum colitis. O vos felices, inter quos Deus inhabitat! O nos felices, si vobis, tanquam dominis, inservire licet! Quis posset sic animum hominis immutare, affectus domare, nisi verus Deusⁱ? 15. Verè, &c. וְאַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֵל יִשְׂרָאֵל] Verè, vel Utique, (vel, Omnino, Ti.) tu es Deus abscondens te, P. sic Mo. M. &c. vel, absconditus, Ti. Aq. in G. latens, aut delitescens, V. κρυπτός, Th. i. e. admirabilis, G. Hic Esaias iterum loqui incipit^k. [Variè explicant.] Qui potentiam tuam occultas, quæ tantum in Judæa nota est^l. Qui abscondis te Gentibus, populo tuo te patefacis^m. Al. Qui naturâ invisibilis es, quum dii gentium videantur, &c.ⁿ. Al. De Christo hæc dicit, Cyrum tamen respiciens: q. d. Sicut in Cyro occultè salutem Judæorum operatus est Deus, & quasi abscondit se; ita multò magis in Christo, homine, paupere, &c. abscondet se Deitas, &c.^o. In tam vili creatura tantus Deus tam occultè latens, operans, relucens^p. Qui reticuisse apud Gentes mysterium Redemptionis, &c.^q.

Al. Absconditus hic dicitur Deus, quia in Cyro pugnat usque adeò occultè, ut nec ipse cognoverit^r. Al. Absconditus dicitur, quia non statim patent oculis quæ promittit^s: quia populum in calamitatibus ad tempus deserit^t, & se subducere atque occultare videtur; ut sciamus patientiâ opus esse ut promissis fruamur^v. ¶ Servator] Explicat Deum in modo servandæ Ecclesiæ se abscondere, nec subito se nobis ingerere, neque oculis patere, sed velut in tenebris latere velle, &c.^x. 16. Confusi sunt, &c.] q. d. Gentes, tametsi ad tempus floreat, Deusque illis propitius esse videatur, peribunt tamen, &c. Occurrit itaque gravi tentationi, quâ sollicitari poterant quum Gentes prosperis rebus frui viderent^y. ¶ Fabricatores errorum: Chaldæi astrologi^z: כְּסִיפֵי] Sculptilium, M. P. sim. Ti. JT. Ca. Pi. Ch. Sy. torminum, Mo. angustiarum, five dolorum. Sic vocantur idola ab effectu, quia cultoribus suis dolores afferunt^a. 17. Salute æternâ] Ità P. M. &c. vel, seculorum, Mo. G. i. e. in longum duraturâ^b. In, o, in æternum, ut sequitur^c. Significat Israellem nullo seculo deferendum à Domino, Deumque non esse temporarium populi sui servatorem, &c.^d. 18. Non, &c. וְלֹא תִהְיֶה] Non (vel, qui non, JT. Pi.) inanitatem (vel, ad inanitatem, JT. Pi. in vanum, P. Ar. Ch. o. frustra, Sy. For. ut rem vanam, M. ut vasta esset, Ti. vacuam, V. inertem, Ca. inanem, Calv. inordinatam, i. e. ut inordinata & rudis perpetuò esset^e; ut suâ inanitate deformis ac vasta esset^f;) creavit eam, Mo. &c. Terram, vel, i. Judæam: vult eam rursus habitari & coli^g. Reducam vos per Cyrum in Judæam; non enim frustra creavi eam, ut esset & maneret deserta^h. Vel, 2. universam; quam in usum hominum destinavit, ut omnes, etiam impios, aleret & sustineret. Argumentum est à minori ad majus, ut v. 12. q. d. Providentia Dei ad omnes creaturas extenditur, multò magis ad filios suosⁱ. Hebræi hinc inferre volunt, etiam post Resurrectionem terram non fore inanem^j. Non vult Deus, profligatis hostibus & idolis, terram desertam esse, sed habitari à suis; ac proinde statuit Gentes cum Judæis in Ecclesiam cooptare^k. 19. Non in abscondito locutus sum, in loco terra tenebroso] Sic M. o. vel, tenebrositate, Mo. tenebrarum, P. obscuro, Ti. tenebrose, JT. Pi. V. sic Ca. in antro obscuro, ut necromantes, aut Apollinis vates^l. Alludit ad vaticinia quæ ex antris & tripodibus idolorum dabantur^m. Tribus notis [Deus hoc verus] se à diis Gentium discernit. Dii Gentium audiebantur ex antris & locis ad fraudem idoneis. Vide Scholiasten ad illud Papinii sine primi Thebaidos, — seu Persei sub rupibus antriⁿ. Non locutus sum ut Demones lucifugæ^o, ex ventre pythoni, &c.^p. respondens ambiguis & flexiloquis, &c.^q; sed publice & palam, clarâ voce, mediâ luce, ut olim in Sinai & Hierosolymis, &c.^r. quod & nunc facio^s. Vide Johan. 18. 20. ¶ Non dixi semini Jacob, Frustra (vel, Vanè, Mo. Inaniter, JT. Pi. In vanum, P.) querite me; sic Ti. &c. vel, timorem mei, Ch. וְלֹא יִירָאוּ] Cum inanitate, Pi. nequiquam ut me requirant, Ca. Quidam istud frustra negationi adjungunt, sic, Non frustra dixi semini Jacob, Querite me^t. Idola frustra coluntur, nullo præmio, nullo fructu: Deus verò cultoribus suis amplissimâ dat præmia, v. g. Canaanitidem, & tot adjunctas terras, ac demum etiam cælum^u. Dii Gentium cultores suos stantes servare, vel prostratos erigere, non valent^v. ¶ Ego Dominus loquens justitiam, &c.] Sine ulla fraude, &c.^w. Apud Babylonios recepto ritu omnes foeminae corpus vulgabant, idque in honorem Veneris, quem Mylittam vocabant. Vide Herod. Clio. Dei lex custos castitatis^x. 20. Congregamini, — qui, &c. וְהִתְקַבְּלִיתֶם] Abjecli gentium, P. Calv. i. e. qui inter Gentes estis abjectissimi^y. Al. qui præcipui estis in gentibus, M. Qui dignitate, opibus, potentiâ & scientiâ inter Gentes præcellunt; qui in conspectu Dei nihili sunt, tametsi ab hominibus magni æstimentur^z. Imitatus sum hoc loco D. Kimhi, qui וְהִתְקַבְּלִיתֶם exponit pro וְהִתְקַבְּלִיתֶם. AE. exponit pro Babyloniis^a. Liberati gentium, Mo. emoti gentium; q. d. ab extremis terræ^b. Qui evasisti (vel, servavisti, o. evasuri estis, Sy. o salvandi, Ar.) ex gentibus, Ti. JT. sim. Ch. Ca. Id est, vel, i. reduces à Babylone^c; vel,

Me. sim. T. Ang. i. sim. Ang. Me. Med. o. per. l. 6. ad Apoc. 21. 24. m. G.

Jun. Ma. San. Belg. Ang. Oecol. in Mirl. G. For. Me.

Me. sim. For. Me. For. San.

Calv. Ma. ex Jun. Calv. sim. G. V. G.

San. Ang. G.

Calov. sim. Ang. G. Calv. sim. San. San.

vel, 2. qui à Gentilismo ad Christum convertimini : vel, 3. vos Chaldaei^b, qui superstites eritis ex cladi-
bus Cyri¹. Quicumque idolorum causam defenditis,
convenite, & afferre, si quid habetis quod iis quæ dixi
opponatis pro causa idolorum^k. Agitur hic de uni-
versali vocatione Gentium, ut apparet ex versu 22¹.
¶ Nescierunt, &c. וְלֹא יָדְעוּ הַגּוֹיִם אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה Non (vel, Nihil, M. P. Ti. Calv.)
cognoverunt (Earum quas dixi rerum nihil nōrunt^m:
Nullam habent scientiam, Ang. Non sciunt quicquam, Pi.
Qui ignari erant, JT. i. e. Qui prius alieni erant à Deo
& promissionibus ejus, Eph. c. 2. v. 12ⁿ.) extollentes,
five qui extollunt, (vel, qui gestant, five portant, Pi. Belg.
o. Ar. gestantes, JT. scil. humeris collocatum in then-
sis^o, ritu Babylonico five Gentilico^p, ut in processioni-
bus factum^q; vide Esa. 46. 7. Jer. 10. 5¹: qui tollunt,
Ch. qui ferunt, P. qui reverentur, M. qui efferunt, Calv.
i. e. in alto & eminenti loco collocant^{*},) lignum scul-
ptilis sui, Mo. P. M. JT. (vel, ligneum simulacrum, Ti.
ligna sculptilia sua, Pi. qui erigunt statuas, quas sculpi
fecerunt[†];) & orantes, five qui orant, ad deum (vel, &
obsecrantur deum, M. & deprecantur deum, Pi. & depre-
cantes pro deo forti, JT.) non salvabit, Mo. vel, qui non
servat, P. Sy. qui salvare non potest, M. sic Pi. Ar. sim. Ti.
JT. i. e. nullarum virium^t. Ellipsis relativi, ut Esa. 30.
5, 6. & futurum potentialiter sumptum. Vide Esa. 44.
17. Jer. 2. 27, 28^v. [Sy. sic, Et ignoratis tulisse vos li-
gnum sculptum, & oravisse deum qui non servat. Ca. to-
tum versum sic reddit, Coite & venite congregari eodem
qui externos evasistis aded imperitos, ut simulacri sui li-
gnum ferant, deumque precentur non servaturum.] Sensus,
q. d. Quicumque hominum evaditis ex quovis periculo,
dicite si quid auxilii ab idolis experti estis : deinde
quasi per parenthesis inferit, Nescierunt, &c. quasi sit
correctio quædam, Quid eos voco aut compello? stipes
sunt, non homines, qui levant, &c^x. Frustrà eos
provoco ad defendendam idolorum suorum causam;
scio enim omnes mecum dicturos, cæcos & stolidos esse
omnes idololatrias^y.

21. Annunciate, & venite, וְהִנֵּנִי Et adducite, Calv.
Ti. accedere facite, Mo. P. admove, JT. Pi. sub. vos, Pi.
vel, sub. illos, Ang. vel, sub. quosque, M. & proferte, Ca.
¶ Et, &c. וְהִנֵּנִי Etiam consultant simul, Calv.
ut pariter consilium ineant, M. Ti. idque collatis consili-
is, Ca. ut quod uni non occurrit, alter suggerat^z, pro
deitate idolorum^a. Orationem, quam interrupperat
Gentium sortem commiseratus, repetit^b. Reputate
apud vos quid dicto factoque opus sit, &c^c. Significat
Propheta, tum, 1. hostes Judæorum, quantumvis inter
se conspirent, nihil profecturos; tum fortè, 2. evani-
dam esse speciem & fucum quicquid excogitant incre-
duli ad excusandos suos errores. Ergò utcumque sua
figmenta venditent, in Verbo Dei satis futuræ esse nè
labascant fides^d. Al. Vocate alii alios, convenite, &
consilia inite fidei & poenitentia^e. ¶ Quis (ido-
lorum^f) auditum fecit (vel, audire fecit, P. sim. Pi. i. e.
narravit, five prædixit^g,) hoc, &c^h?] Cum omnibus
circumstantiis suis, ut ego feci. Loquitur rursus quasi
illis temporibus, Cyro victore, & Judæos restituyente^h.
Vel, hæc, sc. vel, quæ expertæ fuerant Gentes, dum pre-
ces irritas ad simulacra fundunt; vel, quæ hæctenus
commemorata sunt ab Abraham usque ad Esaïæ tem-
poraⁱ. Vide dicta ad Esa. 44. 8[†].

22. Convertimini (vel, Respicite, M. P. Mo. Ang. Ac-
cedite, Sy. Recipite vos, Ca. Respicite ergò, Ti.) ad me]
Ita^o. sic Ar. Ut servus ad dominum, &c. Psal. 123. 2.
vide & 2 Par. 20. 12; vel, ut Judæi ad serpentem æne-
um, Num. 21. 8, 9^k: abdicatis idolis. Quod multos illis
temporibus fecisse omnino credibile est: sed ut id nihil
esset ad eam mutationem quam Christus effecit^l. Aspi-
cite ad verbum meum, Ch. ¶ Et, &c. וְהִנֵּנִי Et
(vel, ut, M. Ar.) salvamini, (vel, servemini, JT. Pi. salvi
eritis, Ti. P.) omnes fines terræ, Mo. sic Ca. i. e. omnes
ubique homines^m. Bene explicant Græci, οἱ ἀπὸ τῶν ἁγίων
τῶν γῆς, (qui ab extremis terræⁿ.) Insigne testimonium
vocationis Gentium^o. Ostenderat prius quàm vana
sit simulacrorum religio, & spes illa quæ ex eorum pro-
missione pendet: jam suis cultoribus salutem promit-
tit, &c^p. Dirutâ maceriâ, omnes promiscuè Dominus

ad se invitat. Id facit, tum ut admoneat, Gentes fru-
strâ colere falsos deos, se verò solum esse verum Deum
& Servatorem; tum ut simul declaret, non delectari
se perditione hominum, sed paratum esse ad servan-
dum omnes qui se colunt^q. Puto tamen hæc non modò
ad salutem spirituales & æternam, sed etiam ad tem-
porariam, pertinere. Nam sicut neutrum ab idolis,
itâ utrumque à Deo, obtineri poterit^r. ¶ Et, &c. וְהִנֵּנִי
Et non (vel, nullus, Ti. JT. Pi. sub. est, M. P.)
amplius, vel ultra, Mo. P. Ti. vel, præterea, JT. Pi. ali-
us, M. Vulg. o. Ch. Ar. Quo exceptio nullus est, Ca. Quid
ergò superest nisi ut ad me respiciant qui servari cupi-
unt[†]?

23. In, &c. וְהִנֵּנִי Per me juravi, Mo. P. M. &c. vel, ju-
ro, Ca. Jurandi forma h. l. magnum aliquid portendit[†], &
insolitum; Gentium scil. vocationem. Jurat per se, quia
ipso nihil melius, aut superius^v. Per verbum meum jura-
vi, Ch. ¶ Egredietur, &c. וְהִנֵּנִי Exiit, vel Prodiit, (vel, proferens, Ca.) ex ore meo ju-
stitia verbum, Mo. For. (q. d. haud vulgaris gratia; ut
justitia pro beneficentia sumatur. Vel, jurat Deus datur-
um se mundo Christum, qui est & Justitia & Verbum
Patris^x. Al. justitia verbum, G. ex Vulg. Belg. Sy. i. e.
dictum verissimum^y; sententia justissima^z: justum ver-
bum, Ca. Significat nihil hîc Deum exigere ab homine^a.
quod justum non sit; debetur enim Creatori obediên-
tia, &c^a. In justitia verbum, M. P. Ch. Gal. Ang. Calv.
q. d. Non temere ex ore meo fluxit hoc edictum, nec
fallax est verbum, sed firmum ac stabile erit: quo sen-
su justitia sæpe in S. S. accipitur^b. Juste verbum, JT. Pi.
i. e. cum justitia, h. e. bonâ fide^c. Justitia, verbum, Ti.
veritas, verbum, vel, in veritate verbum. וְהִנֵּנִי hîc, ut
Esa. 41. 26. sign. veritatem^d. & (vel, quod, Ti. JT. Pi.
Calv. Di.) non revertetur, Mo. Pi. P. vel, retrocedet, Ti.
sim. M. revocabitur, JT. sim. Ca. sine effectu^e. Non^f
erit irritum; ut legati qui revertuntur re infectâ^f. Re-
vertitur aliquis quum longius progredi aliquâ difficul-
tate prohibetur: docet ergò nihil esse quod cursum
hujus verbi impediatur aut retardet^g. ¶ Mibi curva-
bitur omne genu, & jurabit (sub. mibi, Ti. vel, per me, P.
per nomen meum, M.) omnis lingua; sic Mo. &c. Mibi in-
curvatum iri, &c. JT. Nempe, mibi incurvatum iri, &c.
Pi. וְהִנֵּנִי Illud omne hîc non sine excepti-
one sumendum ostendit quod sequitur, pudefient, &c.
Ergò intelligendum, de plurimis gentibus futuros ali-
quos qui veniant invocatum Deum verum in ambitu
Templi, ut prædictum 1 Reg. 8. 41, 42. Præterea, mul-
tos etiam domi Deum verum culturos, ut Neheman
[five Naaman] fecerat. Cultus autem, quod est nomen
generis, per juramentum, i. e. speciem suam, explica-
tur populariter^h. Sed locum hunc pessimè pervertitⁱ.
Grotius. Ad Christum & conversionem omnium hæc
pertinere multa evincunt. 1. Tò respicite ad me, quod
fidei est, Joh. 3. 15. 2. Qui hîc loquitur dicitur unicus
Salvator, v. 21. qui certè Christus est, Act. 4. 12. Vide
& Matt. 1. 21. Joh. 3. 16. 3. Vocationem Gentium
hîc respici probat, quòd ad Christum respicere jubentur
omnes fines terræ, (sine ulla distinctione, juxta Rom.
10. 12. Non est distinctio, &c.) & omnes qui genua cur-
vare debent, & qui coram tribunali Domini sistendi
sunt. 4. De Christo hæc explicantur in N. T. Vide
Rom. 14. 11. 5. Christum apertè respicit symbolum
confessionis hîc propositum, v. penult. In Domino (Chri-
sto) sunt justitia & fortitudo: quod symbolum etiam
præscribitur Jer. 23. 6. quòd nempe vocaturi sint fide-
les Christum, Jehovah justitia nostra. 6. De Messia hunc
locum (sicut & v. 25.) accipit RS. post Chald. qui v. 17.
itâ exponit, Israel salvatus erit in Verbo Domini; per
quod Messiam intelligit^l. Particulam וְהִנֵּנִי expositivè ac-
cipio, q. d. Hoc verbum, &c. est, Quòd mibi flectetur
omne genu, &c. q. d. Gentes omnes mibi supplices erunt,
me cognoscent & colent & profitebuntur. Vides hîc
cum animi cultu etiam externam professionem requiri.
Vide 1 Reg. 19. 18. Psal. 116. 10. Rom. 10. 10. Rem
hîc à signo notavit [Propheta,] ut sæpius fieri solet^k.
Prophetia hæc ad totum Regni Christi cursum per-
tinet, præcipuè verò ad ultima Judicii tempora, quan-
do complebitur^l.

24. Ergò, &c. וְהִנֵּנִי [V-
ariant]

riant.] Utique in Domino mihi, dixit, justitia & fortitudo, Mo. Utique in Jehova mihi, dicit, justitia, &c. Calv. Utique in Domino sunt mihi, dicit jurans, justitia, &c. M. Veruntamen per Jehovam mihi (dixit electus) justitia, &c. P. Nempe per Jehovam, (per nomen illud Dei Israelis, vide quæ ad Matt. 22. 44^m.) dicit, mea sunt justitia & imperium, G. Ergo jurando dicit omnis lingua, In Domino, i. e. Per Deum, Per Christum, (hæc erit formula juramenti,) mea sunt justitia, &c. i. e. à me stat justitia, non à parte idolorum. Tantummodo in Jehova, de me inquiet, omnis justitia & robur est, JT. Prædicatio Ecclesiæ gloriantis in Christo, quam Christus de se futuram dicit. Certè, dicit de me, (ita particula 7 usurpatur Gen. 20. 13. Esa. 41. 7^p.) in Domino est justitia, &c. Angl. Certè, dicit aliquis, in Jehova est mihi justitia, &c. Ang. Dicent de me, (Dicet quisque credentium,) Certè, in Jehova sunt justitia, &c. Belg. Profecio apud Jehovam: (de me dicit quisque, scilicet credentium,) omnis justitia (tum imputativa, tum inhærens,) & robur est, i. e. vires ad obediendum mandatis Dei: q. d. Jehova ista bona possidet, & tribuit suis. Sæpe in Jova dicent habere sanè virtutes & potentiam, Ca. [Ti. hæc verba disjungit, & priorem partem præcedenti versui annectit, hoc modo; vers. 23. — jurabit mihi omnis lingua, duntaxat in Domino. (vel, per Dominum, Tig. not.) v. 24. Dixit, (nempe Dominus, Tig. not.) Sunt mihi justitia & robur.] Præterit. וַיִּשָּׁבַח, & fut. [sequens] וַיִּשְׁתַּחֲוֶה, accipio impersonaliter, subintellecto וַיִּשָּׁבַח, quo Hebræis nihil familiarius; itaque sic verito, Utique in Domino, dicitur, sunt mihi justitia & robur: ad ipsum ibitur. Justitiam & robur, quæ duo sunt præcipua salutis nostræ capita, fideles Deo in solidum adscribunt, & in eo solo quæruunt, agnoscen- tes sibi nihil aut justitiæ aut virium ex seip- sis esse. ¶ Ad eum, &c. וְיָבֹא עָדָיו Usque ad eum veniet, P. Ti. sic Mo. Calv. M. scil. is qui habet justitiam & fortitudinem Domini. De fidelibus accipio; q. d. Qui genua flectet Domino, jurabitque justitiam, &c. esse in Domino, is utique ad eum veniet, h. e. illi erit conjunctus, ad eum pertinebit. Jucundissimum gratiæ fructum commendat hic Propheta; quia Deo conjunget homines, quos antè abigebat sua impietas: & significat accessum patere ad Deum per fidem, ut præsentem eum sentiant quicunque justitiam suam in ipso sitam esse agnoscunt. Et certè nemo, nisi Deo reconciliatus, libenter unquam ad eum accedet, quin potius eum longissimè refugiet, &c. Veniet, ut prius, dicit: adventus erit ad illum, nempe, ab iis qui prius descripti sunt. Ad eumque pervenietur, Ca. live, ibitur, Di. [ut antè.] Alii de impiis exponunt. Ad ipsum (i. e. ad ipsius tribunal) venient, Pi. i. e. venire cogentur, ut judicium subeant, &c. ¶ Et, &c. וְיָבֹא עָדָיו Et (vel, At, Mo. P. sim. Calv. Di.) confundentur, vel pudebunt, omnes qui irritant, vel provocant, eum, M. Calv. sic Ti. &c. vel, succensentes (vel, qui exardescunt, Pi. Di.) in, vel contra, eum, Mo. P. &c. i. e. impii omnes, qui Deum contemnunt, eumque impenitentiam suam contra se exacerbant: qui rebelles sunt. Vel, qui te odio prosequuntur, Sy. vel, qui separant se, &c. sic Ar. sub. à Domino, Ar. [Q. hæc verba cum præcedentibus sic reddunt,] Dicit, Mea sunt justitia & imperium; ad eum venient, & confundentur omnes qui repugnant ei, G. ex Vulg. Hic lectio quam LXX secuti sunt melior est, nempe 17° pro 17°, [initio versûs;] ut illud וַיִּשָּׁבַח sit quasi repetitio illius 17°, genere loquendi Hebræis non infrequente. Sensus [versûs] est, Dicit quisque illorum ex Gentibus, cum ista quæ jam diximus videbit, Deum & veracissimum & potentissimum esse, meritòque eos erubescere debere qui se ei opponunt. Ad ipsum veniat congregatus; at erubescunt: quicunque exardescunt contra eum, erubescunt, JT. Provocatio gloriosa in hostes: quasi dicat Ecclesia, Agedum, veniant, si qui pugna experiri cum Christo volunt; victi cum pudore discedent. [Ch. locum sic reddit, In verbo ejus constitebuntur, & confundentur in idolis suis omnes populi qui irruerant in populum ejus.]

25. In Domino (vel, Sed per Dominum, Pi. sic Angl.) justificabitur, &c. i. e. Propter unius Dei cultum laudem ac gloriam consequetur populus Israeliticus apud om-

nes bonos qui sunt in Gentibus. Augendū sæpe est, justitiæ aut probitatis nomine laudari, Matt. 11. 19. Luc. 7. 29. & 10. 29. & 16. 15. 1 Tim. 3. 16. Ecclesiastici 1. 22. & 31. 5¹. Adversarii pudebunt; at Israelitæ justificabuntur, i. e. justi pronuntiabuntur, &c. contra calumnias hostium, qui hoc prætexebant, se justas crudelitatis erga Israelitas causas habuisse. Vide Esa. 47. 6. Jerem. 50. 7. Dicit ergo Deus, se populi sui sinceritatem probaturum, & justitiam ipsorum causæque suæ ostensurum, &c. Al. justificabuntur, id est, justitiam consequentur in Christo, per fidem & sacramenta. Hypocritæ se justificant, & de propria justitia gloriantur: at pii tantum in Domino justificantur & gloriantur. ¶ Omne (vel, totum, JT. Pi.) semen Israel Id est, vel, i. corpus Judæorum ex captivitate ereptorum: nam etiam impii justificari possunt, quum injuriam passi sunt. Vel, 2. omnes fideles Israelitæ; filii, non carnis, sed promissionis; filii spirituales; Ecclesia Dei ex omnibus gentibus adunata; tum Judæi, tanquam primogeniti, tum Gentes eidem corpori insitæ. Occurrit objectioni, Absurdum videbatur, Gentes à Deo vocari. An igitur irrita est promissio Abrahæ facta? Respondet, Nequaquam. Quamvis Gentes eligit, Judæi tamen gradum prærogativæ suæ tenebunt: neque enim hic, ut sæpe alibi, de refectione Judæorum agitur; sed simpliciter docet, gratiam Dei, quæ se diffundet per totum orbem, orituram ab illo fonte.

CAP. XLVI.

1. Confractus est (vel, Curvatus se, Mo. Pi. P. sim. Ch. Di. Concidit, M. Ti. Y. Sy. simili. o. Ar. Procu- buit, JT. Succumbit, Ca.) Bel, 72 727 Exornatio nar- rationis quæ præced. cap. facta est nunc demum inci- pit, ut diximus supra 45. 1^b. De Gentium conver- sione, ac proinde de idolorum ruina, præcedente cap. dictum est: nunc autem illa eadem pluribus persequi- tur. Vaticinium hoc cap. & seq. est illustre de ruina Babylonis, & de liberatione populi Dei. ¶ Contri- tus est Nabo; ita o. sic Ar. 72 727 Incurvatus se Nebo, P. Pi. Mo. Verbum 727 hic tantum occurrit, & v. seq. Succisus est, G. ex Ch. corrui, Ti. Sy. concidit, V. succubuit, M. inflectitur, Di. sim. For. vel, contorquetur, seu incurvatur, For. Reflexus est deus vaticinus, JT. Vo- cem [727] quæ Propheta appellativè utitur, accipi- mus pro idolis omnibus quæ superstitioni consulebant, à verbo æquè Babylonis atque Hebræis usitato, quod significat prophetare. Hæc loquendi formā non dubium est quin Propheta ad fatidica illa oracula respexerit quæ religionis specie edebantur. Nam stabant proceræ statuz; sacerdotes verò, ex tripode aut alio instrumen- to, veluti deum à tergo consulentes, responsa dabant: jam verò, inquit Propheta, illi reflexi & complicati sunt, ademptæque facultas ampliùs edendi oracula. Sensus, Bel & Nebo, idola Babyloniorum, dejecti sunt à Medis & Persis, qui illa, non ut colerent, sed ad alios usus, deferebant; ideòque contundebant, flectebant- que, &c. Cecidit Belus, quia Babylonii auxilio esse non potuit. Et solent captis urbibus dirui templa, abripi aut destrui simulacra. C. Flaminius in oratione pro M. Fulvio, Signa ablata, & cetera facta quæ captis ur- bibus solent. Tertul. Apologetico, Tot de diis quot de gentibus triumphi: & in libro Adversus nationes, Manent & simulacra captiva. Vidè quæ dicta à nobis de J. B. & P. 1. 3. c. 20¹. Bel erat idolum præcipuum & pro- prium Babyl¹. 727 Babylonis est qui 727 Phœnicibus, Sol scilicet. Jovem hunc vocant Herodotus aliique; non ob stellam Jovis, sed quòd, sicut Græcis Zeus erat deorum summus, ita Sol Babylonis. Templum ejus au- gustissimum erat Babylone structum à Nabuchod. ut testatur Berofus. Vide quæ nos ad 1. 3. V. R. C. Ejus mentio & in Herod. Clio, & in Hecateo apud Jos. contra Appion. 1^m. Bel idem quod Baal, dominus, nomen summi idoli apud Assyrios, Persas & Babylonios. Alii Saturnum esse volunt, alii Jovem; alii Solem; quod magis probamus, quia hunc istis pro deo summo ha- bitum

bitum esse, & igni, tanquam illius particulæ, cultum exhibitum, omnes historię testantur. *Jovis Beli* apud Babylonios meminere Herod. l. 1. n. 181. Diod. Sic. l. 2. num. 69. Plin. 6. 26. &c. Fuit Bel, sive Belus, multiplex; Ægyptius, Tyrius, Babylonius, &c. Et ut Tyrius erat Rex vetustus illius regionis, Virg. Æn. 1. ita affirmatur idem de Babylonio, quem Nabuchodonosor (in illa ipsius oratione quam ex Megasthene refert Euseb. Præpar. l. 9.) *progenitorem suum* vocat. Et nonnulli hunc Nimrodum fuisse volunt. *Nabo* est deus alter Babyloniorum, unde nomen habent *Nabonassar*, *Nabopolassar*, *Nabuchodonosor*, *Nabonidus*, & alii Reges Babyloniorum. Fuit autem ariolus aliquis, in deum consecratus à Babylonis paribus de causis ut Apollo à *Διὸς* apud Græcos. Ut Bel videtur fuisse magnus aliquis Monarcha, ita Nabo insignis aliquis pseudopropheta, à prophetia sic dictus, quod ab ipso jam in deos relato per sacerdotes expectabantur vaticinia. Et ut apud Latinos, licet Jupiter summus esset deus, non tamen ab illo, sed ab Apolline, oracula expectabant: ita apud Chaldaeos Bel forsitan erat ipsorum Jupiter, Nabo verò Apollo. Et hujus forsitan erat oraculum illud quod Stephanus Byzantinus eodem pretio Chaldaeis, quo illud Apollinis Delphis, fuisse dicit. Belus erat summus deus, cui Nebo quasi secundarius deus adjungebatur, ut Mercurius Jovi. Sub horum nomine cætera etiam idola comprehendit; atque significat, omnes Gentium superstitiones & impios cultus subversum iri, ubi Deus triumphum aget, &c. Quum idolorum præsidio gloriarentur Chaldaei, hanc confidentiam retundit, quia Deus Israelis non modò impiam illam gentem profligabit, sed deos etiam ejus, &c. Et ut certitudinem innuat, dicit in præsentem, *Incurvatur*, &c. Nam licet tunc in maxima existimatione erant, re ipsa tamen destructioni vicina erant. Forsitan alludit hic ad historiam everſi templi Belis à Xerxe, de qua fusè Strabo, Arrian. & Ælian. Hist. var. 13. 3. In primariis hisce Chaldaeorum idolis à Cyro conterendis significat per Christum abolendam idololatriam. *Facia sunt*, &c. *היו עציבתם לחיה ולבהמה* Fuerunt (vel, Cesserunt, Pi. Fuerunt imposita, M. Ti. JT. Erunt, Calv.) dolores (vel, terricula, JT. idola, M. Ti. Pi. &c.) eorum bestiis & jumentis, P. M. Pi. Ti. &c. i. e. Jumenta haberunt illa, nempe in potestate ipsorum, velut fortem eorum. *Habent eorum statuas bestiae*, &c. Ca. Captà Babylone, simulacra diripientur à Persis, & bestiis imponentur, ut portentur in Persiam. *Al. Facia sunt sculptilia eorum in bestiis & jumentis*, o. Fuerunt simulacra eorum in similitudinem serpentum & jumentorum, Ch. q. d. Quid mirum si corruerint hæc idola, quum feras & jumenta pro numinibus colerent? *Onera*, &c. *היו עומות עמוסות עמוסות* Gestatrices vestra onerata onere ad lassitudinem, Mo. *Quæ à vobis sunt gravata, & onerata pondere premente ad fatigationem*. Loquitur ad idola, quæ pondere suo premebant animalia ipsa portantia; quæ sic infirma fuerunt, ut nec se nec jumenta potuerint liberare, quin anima ipsorum, i. e. ipsamet, abierint in captivitatem, à Cyro scilicet avecta. Et per hæc irridet Propheta cæcos homines, qui tales habuerunt deos quos animalia portare oportebat. *Oneribus vestris gravata erunt pondere usque ad defatigationem*, Ti. *Sarcinas vestras adeò ponderosas, onus tanta lassitudinis*, Ca. *Quæ vos ferebant onerata erant onere nimio*, &c. P. Hebræi vertunt ut vertit noster Interpres, [Pagninum intelligit,] qui volunt *היו עומות* esse adjectivum animalium gestantium simulacra. *Gestatrices vestrae*, &c. i. e. bestiae quæ vos portant, aut vestra onera. Sic & alia participia passiva, cum nomina sunt, actionem significant. Sic Prov. 28. 17. *Homo פישוֹן oppressor*; & 30. 1. *Verba מלכּוֹת collectoris*; Jer. 9. v. 8. *Sagitta מלכּוֹת mactatrix*. *Onera idolorum suorum gravia sunt portantibus ea, & ipsi sunt lasi*, Ch. Jussu Cyri, aurum & argentum ex quo conflata erant idola per partes impositum est dorsis camelorum & asinorum, &c. Ità dii vestri facta sunt onera jumentorum, quæ prius erant onera vestra, o Babylonii, vestris humeris bajulari solita, & vos suo pondere fatigantia. *Gestamina vestra onerata oneri sunt defesse*, JT. sub. bestiae, Jun. in Persidem exportanti. Erant enim aurea pretiosaque

& gravia multa, ut patet ex Dan. 3. 1. Ellipsis subiecti, ut Esa. 28. 12. & 40. 29. *Onera* (Heb. *Gestamina*) vestra (i. e. Onera quæ imponitis bestiis: apostrophe ad Persas:) *gravata sunt*, (Heb. *onerata*, i. e. onere prædita, ponderosa,) *oneri sunt fessis bestiis*; Heb. *fesse bestiae*, collectivè. *Oneribus vestris onerabuntur, pondus erit illis fessis*: q. d. Vos aliò asportabimini, & præ pondere auri & argenti onerabuntur admodum feræ & jumenta. [Alii hoc membrum cum præcedente sic reddunt,] *Fuerunt dolori bestiis & jumentis, quæ gestando onere pressa sunt ad lassitudinem*. Est *חלואים*, (irrisio.) Dicit enim gavisura jumenta quod posthac non futurum sit ut ista idola portando lassescant. Solebant in thenis idola portari. Sic Romanus quidam dicebat tauros & vitulos optare nè Cæsar rediret. Difficultas hic aliqua est, sed elegantissima, ex sola transpositione orta, quæ Prophetam nostrum passim & suavissimè uti antehac monuimus: quod nempe *שׂוֹן* junxerit in fine cum *שׂוֹן*, quod tamen ad præcedentia, nempe ad *שׂוֹן* & *שׂוֹן* etiam, pertineret. Sic verito, *Fuerunt idola eorum onus bestiae & jumento, & gestamina vestra onerata defesse bestiae*. 2. *Contabuerunt*, *היו עומות* *Incurvârunt se*, Pi. P. Idem verbum quod v. 1. *Corruerunt*, V. vel, 1. Babylonii, vel, 2. idola, ex v. 1. *Non potuerunt*, &c. *היו עומות* *Non potuerunt* (vel, 1. Babylonii, JT. Pi. vel, 2. idola,) *salvare* (vel, eripere, JT. Pi. Ang.) *onus*, Mo. sic Ti. &c. vel, *evadere se ab onere*, P. *subtrahere se oneri*, V. *facere ut evaderent onus*. q. d. Tam pulchri dii sunt, ut suamet idola à captivitate liberare non potuerint. *Et non potuerunt liberare portantes ea*, Ch. sim. Sy. bajulos suos. [Ca. hæc verba cum præcedentibus sic reddit, *Onus tanta lassitudinis, ut collapsa succumbant, nec onus perferre valeant*,] sc. jumenta. Verbum *שׂוֹן* sign. *liberare*; aliquando tamen, *ad exitum perducere*, ut Esa. 34. 15. *Ibi nidificabit (impunè) bubo, & (pulos) ad exitum perducet*, prorsumque nutrit. Sic Gallicè dicimus, *evasisse pullos, nihilque jam metuere*, cum eò usque nutriti sunt, ut jam injuriam (cui obnoxia est tenera ætas) non metuant. Igitur hic *tuere* aut *liberare onus est*, eò perferre quò destinaveris. Quod idem intelligendum est in verbis quæ paulò post sequuntur, *Idem & feram, & perferam*, v. 4. *Et* (vel, *Sed*, JT. Pi. Etiam, Di.) *anima eorum* (i. e. ipsi dii, locutione Hebræa; idola, quibus per irrisum tribuitur anima; ipsimet, JT. Pi.) *in captivitatem ibit* Vel, *abiit*, M. P. Ti. sic Mo. &c. *Anima* interdum rebus sensu carentibus tribuitur, Esa. 10. 18. Al. *Et cultores eorum*, &c. Ch. 3. *Andite me, — residuum* (vel, *reliquiae*, Calv. &c.) *domus Israel* Reliquias vocando, significat (ut Esa. 10. 22.) plurimos defecisse, & spem liberationis tantum ad paucos pertinere. Duas Tribus alloquitur, decem tribus jam antè abductis. Ad eos est sermo qui ex vastatione Chaldaeorum superfuerunt, qui fuerunt typus reliquiarum Judæorum quæ Christo credebant, &c. *Qui*, &c. *היו עומות עמוסות עמוסות* *Onerati* (vel, qui portamini, sive gestamini, M. Ti. P. Ca. vel, *bajulamini*, JT. Pi. sub. à me, P.) *ab utero, portati* (vel, & portamini, M. sim. Ti. qui gestamini, JT. Pi. sim. P. sub. à me, P.) *à vulva*, Mo. P. &c. vel, *à partu*, Ti. Quos ego à prima origine affectu tenerrimo, qualis est matrum, custodivi; nec permisi vos pedibus ambulare, sed humeris meis vos imposui. Fortè meminit educationis ex Ægypto. Ex eo tempore quo proditiis è ventre matris bajulavi vos, sicut infans à matre vel nutrice bajulatur; vel, ut filius à patre, Deut. 1. 31; vel, ut pullus ab aquila, Exod. 19. 4. Deut. 32. 11. Offendit quantum verus Deus differt ab idolis: hæc plaustris vehenda erant; ille populum suum portavit. Hieron. vertit, *à meo utero*, ut in *שׂוֹן* sit affixum; ad verb. *à me utero*, i. e. à meo utero. Verum in *שׂוֹן* paragogicum est, ut Psal. 44. 19. & 74. 22. Esa. c. 30. v. 11. &c. Mic. 7. 12. 4. *Usque ad senectam ego ipse* Sic Mo. Ti. Pi. *Portabo vos*, ut sequitur: in hoc matres vincam. *היו עומות* *Ego idem*, JT. Ca. Angl. ut Psal. 102. 28. [Vide Mal. 3. 6.] *Ego sum*, o. Ch. Sy. M. P. sub. *vobiscum*, M. P. *Ego feci* (sub. vos, Pi.) & (vel, *itaque*, Pi.) *ego feram, &c.* Ità Mo. P. &c. vel, *gestabo vos*, Pi. *Et salvabo*.

salvabo, וְאֶמְלֹךְ] Et perferam, Ca. & eruam, Mo. P. vel, salvabo, o. Sy. M. liberabo, Ar. eripiam, Ti. Pi. sim. JT. sub. vos, Ar. Pi.

5. Cui (vel, Cui, quæso, Ti. Cui ergo, Pi.) assimilatis (vel, assimilabitis, P. Mo. Ti. assimilatis, M. assimilaretis, JT. G.) me? וְלִי תִּמְלִיךְ] Hoc ideo dicit, nē, exemplo idololatrarum corrupti, & fessi longā servitute, Babyloniorum mores imitarentur. Nam Persæ imagines non habebant. Interrogatio indignantis, q. d. Cū ergo dii alii stipites sint & immobiles, ego verò vos feci, &c. cui, &c. ? ¶ Et fecistis, &c. ? וְנִדְמָה] Et assimilabor? Mo. & similitudo (vel, similia, For.) erō? P. ut similes simus? Pi. sic JT. ut (sub. ei, Ti.) similis sim? M. Ti. Ca.

6. Qui, &c. וְהָיוּ] Qui prodigunt, sive profundunt, (vel, effundunt, Pi. depromunt, M. P. ad verb. Qui abire faciunt, V. Al. Qui vilipendunt, Q. in V. sic Mo. id est, temere profundunt; vilipendentes producunt & profundunt. Unum verbum pro duobus, ut sæpe fit. Qui abiciunt, i. e. profundunt ut rem vilem c. Illi postquam promiserunt, G.) aurum ē marsupio, JT. &c. ¶ Et argentum statera, &c. וְכֶסֶף בְּזִקְלָה] Scapo (scilicet statera; vel, in calamo, Mo. in statera, P. M. o. sic Ca. in bilance, Ti. in trutina, G.) appendunt, JT. Pi. Mo. Ca. vel, ponderant, M. sim. P. expenderunt, G. Vel, 1. ut artificii solverent. Id in solutione factum est, Jer. 32. 9, 10*. Olim pecunia rudis erat, non signata; quare non numerabatur, sed appendebatur. Vel, 2. ut certi ponderis deum acciperent. Idem dixerat Esa. 41. 7. & 44. 10, &c. quod hic repetit, ut animis eorum infigat, in quibus superstitionis altissimæ radices egit, &c. ¶ Ut, &c. וְעָשִׂהוּ] Et faciet (vel, ut faciat, M. Pi. qui faciat, JT. Ca.) illud (vel, ex illo, P. M. Ti. JT. Pi.) deum, Mo.

7. Portant illum in humeris] Vel, 1. ad locum ubi stet: vel, 2. foris, ut conspiciatur, &c. ¶ Et, &c. וְיִשְׁתַּחֲוּוּ] Et (vel, Deinde, JT. Pi.) deponent (vel, ponent, P. collocant, Ti. JT. Pi.) eum sub se, Mo. For. vel, pro se, For. in loco suo, P. Pi. G. sic M. Ti. in sede sua, JT. sic Ca. i. e. super basin. ¶ Et, &c. וְיִשְׁתַּחֲוּוּ] Et stabit, Mo. P. (vel, In quo sic stat, Ch. Ubi stat, JT. Pi. Et ibi stat, M. sim. Ti.) de loco suo non recedet, Mo. vel, movebit sese, P. movetur, M. Ti. recedit, JT. ut nequeat moveri, Ch. ¶ Et cū, &c. וְיִשְׁתַּחֲוּוּ] Quinetiam clamat ad eum, &c. Pi. Si quis clamet, &c. Calv. Imò, clamabit aliquis, &c. Ang. vel, Quamvis clamet aliquis, &c. Angl. scil. idololatra.

8. Mementote istud] Vel, huius, Mo. JT. sic Pi. quod jam recensui; idola esse opera hominum, &c. Alloquitur vel, 1. Gentes: vel potius, 2. Judæos, ad quos pertinent quæ paulò post sequuntur. ¶ Et confundamini] Credo locum in Vulgato depravatum, legendumque, fundemini, i. e. tanquam fundamenta in corde ponite, h. e. altā mente reponite, ¶ וְיִשְׁתַּחֲוּוּ] Et præstate, sive præbete, vos viros, Mo. JT. Pi. V. Ang. Nē remollescite; ut, vel metu vel gratiā Babyloniorum, adoretis idola. Viros, non bestias, instar idololatrarum, Esa. 45. 20. Jer. 10. 14; non foeminas, quæ meticulosæ sunt, & facile decipiuntur. Et viriliter agite, M. For. & ingemiscite, o. sic Ar. & animadvertite, Sy. & roborate vos, P. sim. Ch. Ti. Verbum deducitur vel, 1. ab וְשִׁׁי; vel, 2. ab וְשִׁי ignis. Et erubescite, Calv. Ardete, comburite vos: q. d. Erubescite de operibus vestris malis. Qui enim pudore suffunduntur videntur quasi inflammari. Hanc versionem probo, quia melius convenit, ubi reiectum est illis suum dedecus, pude fieri, quā viriles animos induere. Vel, 3. ab וְשִׁי fundamentum, ac si diceret, colligite animos, nolite de auxilio meo desperare. Et vos colligite, Ti. ¶ Redite, &c. וְשִׁי פִּי] Et redite, (vel, reducite, sive revocate, Mo. P. JT. Pi. sub. hoc, vel illud, Pi. Ang.) prævaricatores, (vel, fontes, Ca. o. defectores, JT. sim. Pi.) ad (vel, super, Mo.) eor, sive animam, Mo. M. Pi. &c. vel, mentem, Ca. Significat eos non esse sanæ mentis. Rectius veritas, Reducite eos qui errant ad sapientiam, G. Verbum sign. reducere, vel reclamare, Jer. 31. 18. Lam. 5. 21. & cor sæpe ponitur pro sapientia, Prov. 6. 32. & 7. 7. Hof. 7. 11. Veruntamen hæc forma loquendi usitatio est in priore sensu, Deut. 4. 39. & 30. 1 f.

9. Recordamini prioris seculi, וְשִׁי מֵעוֹלָם] Priorum (sub. operum meorum, Pi.) à seculo, Mo. sic Calv. JT. vel, quæ à seculo, P. quæ jam olim, Ti. sub. contigerunt, P. M. vel, facta sunt, Ti. Pi. jam olim præterita, Ca. Omnia vestra prædicta cum eventis comparate. Priorum, G. vel, ab initio seculorum erga genus humanum; vel, erga pios & fideles, erga patres eorum, &c. Docet Deus, se fat multis documentis ostendisse qualis & quantus sit. ¶ Nec est, &c. וְאֵין עִמָּךְ] Et non (vel, Neque est, P. Et nihil est, M. sim. Ti. Pi. Et nullus est, V. sim. JT.) sicut ego, Mo. P. vel, similis, sive simile, mihi, V. M. Ti. Ca. Pi. sim. JT.

10. Annuncians (vel, Ego indico, Pi.) ab exordio (vel, principio, M. JT. &c.) novissimum] Itā Mo. P. &c. finem, JT. Qui secutura præsignifico, Ca. sim. V. A longo tempore prænuncians multo post secutura. ¶ וְהָיוּ] Qui (vel, Quod, Sy.) nuncio à principio (vel, prius, o.) postrema, Ti. sic Sy. o. ¶ Dicens, Consilium meum stabit; itā P. Calv. &c. vel, de Cyro; vel, de Christo: וְאֵין עִמָּךְ] Dico, & consilium meum stat, i. e. Præcipio, & idem fit: Quæ loquor eveniunt. A præfatione mox transitum sibi facit ad spem liberationis. Nec miremur hæc sæpius repeti, quia & res videbatur incredibilis, & populus ad credendum tardus erat. Idola nihil aut faciunt; aut prædicunt; & si quid dæmones prædicunt, non raro irritatur: non itā consilium Dei, &c. Deo hic adscribuntur summa ac plena voluntatis libertas, & absolutissima potestas atque omnipotentia.

11. Vocans (vel, Voco, Ti. JT. Pi.) ab oriente avem; itā P. sim. Mo. Ti. וְעָשִׂהוּ] Velocem ut avem, P. sim. Ch. aliter, Ca. וְעָשִׂהוּ nomen est collectivum, & significat turbam avium feralium, à וְעָשִׂהוּ involando celeriter & cum impetu, more avium rapacium. Designat exercitum Medorum, &c. Exercitus in S. S. non semel avis dicitur. Vide Jer. 48. 40. extendet alas suas; Ezech. 17. 3. Aquila magnarum alarum dicitur Nabuchodonosor, quia magnas copias in Judæam invexit. Avem hic vocat vel, 1. Nabuchodonosor. Vel, 2. Christum, qui ab Oriente velociter ad hominum salutem advolvit. Vel, 3. Cyrum; sic dictum vel, 1. à potentia & sævitia quam in destruenda Babylone Divino impulsu exseruit. וְעָשִׂהוּ est, avis rapax, sive prædatrix, Gen. 15. 11. Jer. 12. 9. à וְעָשִׂהוּ, quod sign. involare in aliquid, prædam præcipue. q. d. Qui, instar aquilæ vel vulturis ad prædam inhiantis, Job. 9. 26. insigni cum vehementia Babylonem invaderet. Vel, 2. à velocitate; q. d. Qui, instar avis, leviter celeriterque in Babylonem venit: Qui tam leviter & expedite difficultates omnes superaturus est, quā si prætervolet. Vel, 3. quia natus ipsi erat aquilinus, ut notat Plutarchus: id quod Aristoteli in Physiognomicis est magnanimitatis indicium. Erat is γεγεννησθαι, h. e. naso adunco, rostri aquilini, an vulturini, speciem referente: unde Persis talis nasi figura speciosissima habebatur. Vel, 4. per allusionem ad auguria, quibus valde intenti erant Chaldæi. Dominus itaq; avem quam non præviderant missurum se denunciat. Cū autem וְעָשִׂהוּ pro cogitatione, sive consilio, sive decreto, sumi possit, ut Dani 2. 14. [ubi tamen vox est וְעָשִׂהוּ,] (nam epenthesis illa [וְ] in nomine וְעָשִׂהוּ Chaldæis usitata est,) quidam non male vertunt, Vocans ab oriente cogitationem. Interea fieri potest ut alludat ad avem: q. d. Subitum erit consilium, & subitus Cyri adventus. Dicit, ab oriente, i. e. à Perside, quæ ad Ortum Babylonis respectu erat, Esa. 41. 2, 25. ¶ De terra longinqua] Respectu sive Babylonis, (Assyriā aliisque provinciis inter has regiones interpositis;) sive Judææ. ¶ Virum, &c. וְעָשִׂהוּ] Virum (vel, effectorem, JT. Pi. G.) consilii mei, M. P. Mo. Calv. &c. de Babylonia occupanda, & populo meo indè dimittendo. Sic eum vocat tum, quod suoapte consilio [illud] Deus priusquam nasceretur elegerat; & evocaturus erat; tum, quia erat decretum Dei exsequuturus. ¶ Et loquutus sum, & adducam illud] i. e. Prædixi, & prædictionem meam adimplebo. Consilium illud meum effectum dabo. ¶ Credi, &c. וְאֵין עִמָּךְ] Finxi, vel Formavi, (i. e. Statui: vel, Cogitavi, Calv. Præformavi, G. scil. in mente sive animo meo; id est, Proposui mihi) & (vel, etiam, Mo. atque etiam, Pi.) faciam

faciam istud, JT. Pi. &c. sic Mo. Confirmat quod antea dixit; nempe, hoc ita esse à se constitutum, ideòque fore stabile & irrevocabile m.

12. Audite me, duro, &c. רַב־לֵב [Robusti, live validi, (vel, fortes, Mo. praefraçti, Calv. superbi, Pi.) corde, For. JT. Ch. Sy. &c. duri corde, M.P. &c. H^s, q.d. praefraçti corde, five pervicaci animo n: qui cor habetis indomitum o. Alloquitur vel, 1. Israclitas P; illos de captivitate q, qui de promissis dubitaturi erant r: vel, 2. hostes, qui praefraçtia animi se frustraturos praedictiones atque consilia Dei putabant†. Hæc phrasis in Psal. 76. 6. sign. viros strenuos & animosos, ac imperterritos, ut ex seq. hemistichio patet: hic autem, ut è contextu patet, in vituperium sumitur, & signif. arrogantes, five contumaces; vel, homines ingentis spiritus, five animi, qui contumaciter se gerunt adversus illos quibus potius reverentes & supplices se exhibere deberent, &c t.

¶ Qui longè estis à justitia ¶ Qui impoenitentia vestra indignos vos redditis gratia Dei v. Qui à Deo & virtute, sanctitate, justitia defecistis. Vel potius, qui me accusatis violatae fidei, quasi procul sitis ab ea justitia obtinenda; i. e. ab ea libertate, quam ego vobis toties promisi x. Qui, quod infidi estis, me quoque talem putatis y. Qui, licet miseri oppressisque sitis, auxilium & gratiam Dei repellitis contumacia & incredulitate vestra, &c z. Sed malo ad hostes referre; q. d. qui populum meum injustè & crudeliter tractastis z.

13. Propè feci (vel, Admovebo, V. sic JT. Adducam, Pi. sic Ti. Accedere faciam, V. Presentabo, Ca.) justitiam meam; ita M. sim. Mo. P. "וְיָבִיט" [In procinctu est ut veniat, &c. Sy. Justitiam, i. e. vel, 1. Christum, quem promisi justificatorem b. Vel, 2. fidelitatem c. Propè adest tempus quo fidem meam implebo d, de vobis per Cyrum è Babylone liberandis*. Significat incredulitatem Judæorum maximum quidem impedimentum esse, sed tamen ejusmodi, ut Deo obstare non possit quin suæ veritatis vim tandem patefaciat. Confer Rom. 3. 3, 4 f. Vel, 3. opus justitiæ meæ; videlicet liberationem populi mei è Babylonia g, & executionem judicii in hostes. q. d. Quanquam vos longè à justitia sitis in tractatione populi mei, ego tamen vobiscum justè agam h. ¶ Et salus mea ¶ Hinc constat justitiæ nomine significatum esse auxilium Dei i. ¶ Non morabitur ¶ Id est, præcisè complebit [Deus] suo tempore salutem meam; neque impediatur nequitia vestra, aut in supplicio de vobis sumendo ita occupabitur, ut gratiæ salutaris opus avertat k. ¶ Dabo in Sion salutem, & Israël gloriam meam ¶ Reddam populum meum gloriosum per liberationem è Babylonia & instaurationem cultus Divini l. Liberationem ejus efficiam mihi gloriosissimam m.

CAP. XLVII.

1. Descende ¶ De folio a, ut sequentia ostendunt: nam ab aliquo tempore penès Babylonios Imperium fuerat b. Apertius jam de calamitate Babylonis differit: quia salus non erat per Cyrum ventura, nisi vastato Chaldæorum Regno c, quo stante, nulla erat spes reditus: proinde hæc duo conjunxit, nempe eversionem illius Monarchiæ, & populi, quæ deinde sequuta est, liberationem d. ¶ Sede in pulvere ¶ Ut in luctu gravissimo fieri solebat*: instar vilis mancipii f. Ità Judæa, subacta à Vespasiano & Tito, descripta in nummo visitur quasi ancilla humi in terra sedens g. Omnia hæc imperativa intelligenda sunt per futura. Plus autem efficaciam habent imperativa in narratione, quàm si nudis verbis & simplicibus idem significasset h. ¶ Virgo ¶ Civitates foeminarum nominibus & figurâ describi solent. Virginem verò dixit, quia mollis erat & tenera in victu atque habitu, ut mox sequetur i; delicata & florida k: quia videbatur sibi indomita, & erat in summo luxu deliciisque perdita l: vel, quia inexpugnata m & illæsa manserat ab irruptione hostili n, & hoc nomine sese ostentabat o. ¶ Non, &c. "וְלֹא יָבִיט" [Non (sub. est, M. P. & sub. ultra tibi, P.) solium, Mo. M. P. (vel, non in

folio, Ti. defecta folio, JT. Hebr. nullo folio, Jun. ubi nullum est solium, scil. regale P; sine sella, Ca. absque p Pi. folio inclito, Ch. Non enim adest solium, Sy.) filia (vel, filia, M. regnum, Ch. puella, Ca.) Chasdim, Mo. P. &c. vel, Chaldæorum, JT. Pi. &c. Babylon, quæ à Chaldæis possideris q. Chaldæa, Ca. Solium ponitur pro regimine, q Pi. ut Psal. 89. 15, 30 f. ¶ Ultra non, &c. "וְלֹא יָבִיט" ¶ Ang.

10 ¶ Non addes ut vocent te mollem & delicatum, P. V. Hebr. Non addes vocabunt te, &c. V. sic Mo. Verba duo per conjunctionem copulata, aut sine copula, usurpantur Hebræis sicut apud Latinos verbum cum infinitivo: ut h. l. & Deut. 2. 31. "וְלֹא יָבִיט", Incipe posside, pro, Incipe possidere; 2 Sam. 7. 29. velis & benedic, pro, velis benedicere†. Non ultrà vocabunt t Glas. te, &c t. Non ampliùs applaudent tibi homines, &c v. gram. 3. 3. Non ampliùs futura eris tenera, &c. Voces verbales pro 34. 344. realibus ponuntur; ut, vocare, pro fieri, vel esse, ut Esa. v. Calv. 56. 7. collat. cum Matt. 21. 13. Matt. 5. 9, 19. &c x. x Glas. Non perges vocari, &c. JT. Pi. Non ampliùs nominabunt, &c. Ti. Neque enim deinceps vocabere, &c. Ca. gram. 3. 3. 16. 275.

20 2. Tolle, &c. "וְלֹא יָבִיט" Tolle, vel Accipe, (vel, Corripe, Ti. Prehende, Ca.) molas, Mo. P. JT. vel, molam, M. Ti. Pi. Ca. Vox dualis est, quia mola è duobus constat lapidibus, inferiore ac superiore y. q. d. Para te servilibus ministeriis z. Abi in pistrinum & mole, ut mancipium abjectissimum. Vide Exod. 11. 5 z. Servies servitutem, & moles in pistrino b. Extremam servitutem significat. Captivi enim olim in carceribus mole-re cogebantur c. Vide Jud. 16. 21. Job. c. 31. v. 10 d.

30 ¶ Mole farinam ¶ Ità Mo. P. &c. i. e. frumentum, ex quo commolito farina conficitur. Metonymia materiati pro causa materiali: ut Psal. 74. 15. Tu rupisti fontem, &c. h. e. petram, ex qua factus est Divino miraculo fons; Esa. 28. 28. Panis comminuitur, h. e. triticum, unde panis conficitur*. Vide & Esa. 44. 19. Hof. 8. 7 f. ¶ Denuda, &c. "וְלֹא יָבִיט" Detege, vel Retege, (vel, Denuda, P. Dissolve, M. Ti. Calv. Depone, Ar.) operimentum (vel, velum, Sy. Ar.) tuum, o. velamen tuum, quo orientales foeminae totum corpus tegebant g: vel, fasciam, five ornatum capitis, cujus usus fuit nobilibus foeminis h; quò cincinni constringuntur nè diffuant i: vel, comam tuam, Mo. crines tuos, JT. Pi. cincinnos tuos, M. P. Ti. Ca. Calv. in quibus concinnandis puellæ curiosæ esse solent k. Vox sign. cincinnos, maximè circa tempora, Cant. 4. 1, 3. & 6. 7. quos heroinæ magnificis fasciis colligabant, &c l. Detege (i. e. Rade) capillos, more lugentium m, Job. 1. 20. Esa. 22. 12. vel capivorum; vide ad Esa. 3. 24 n. Verùm sic non capillos detegerent, sed caput, amovendo crines o. Deton-

40 sa cæsaries signum servilis conditionis P. Denuda turpitudinem, T. ex Vulg. capitis & comæ tuæ, præscindendo capillitium, ut appareat turpitudine, i. e. calvitium tuum q. ¶ Discooperi, &c. "וְלֹא יָבִיט" Denuda q T. ex vestigium, JT. vel, talum, Mo. plantam, Ti. plantas, P. Ca. San. tibiam, Ang. pedem, Pi. Angl. peder, M. humerum, Vulg. ut expeditior sis ad molendum r: vel, ut plagas & verbera Persarum nudo humero & dorso accipias*, ut fit in triremibus†. Ad laborem te para*. Vox "וְלֹא יָבִיט" hîc tantum reperitur. Cognatæ voces fluxum aut provisionem notant, ut semitæ nomen, & calami frumenti. Ergò videtur posse accipi pro parte illa quæ excurrit à coxendice usque ad talos. Alludit ad eos quibus per aquas eundum est, qui eam corporis partem denudant quam aqua madefacere possunt t. ¶ Reve-

50 la, &c. "וְלֹא יָבִיט" Detege coxam, Mo. (vel, crus, JT. Pi. Ang. crura, M. P. Ca. Singulare collectivè, ut Esa. 20. 2. Mallem, genu, nam à crure distinguitur Jud. 15. 8 v.) transi (vel, ut transeas, V. M.) fluminem, Mo. P. &c. ut transire possis fluminum vada fugiens x. Milites enim victores transferent te aliò y. Et retectis cruribus transi, &c. Ti. Succinge vestimenta, non tantum ut viatores, Exod. 12. 11. 1 Reg. 18. 46. sed altiùs, ut qui profunda flumina transitori sunt, Psal. 66. 12. & 69. 2, 3 z. Babylonii transitori erant Tigrim aliâque flumina, ut in Persidem captivi abirent: quæ in morem fervorum pedibus suis trajicere oportebat a. Virgines vix solent ambulare in publico, saltem viis bene stratis iter facere; at tu nudis pedibus flumina transibis, &c b.

3. Re-

3. Revelabitur ignominia (vel, nuditas, Mo. Pi. turpitudine, P. JT. Ar. confusio, Ch. verenda, Ti. Ca.) tua] Ità o. i. e. pudendum tuum c. Vel, Ità tractaberis ut foeminae captivæ à barbaris hostibus d: vel, Non erit tibi unde vel ea tegas quæ maximè tegi vult pudor*. Detegentur occulta vitia & tortuosa membra vel maculae, quæ priùs splendida veste tegebantur f. ¶ *Ultionem*, &c. אַחֲרָיִם אֶתְּנֶה לָּךְ אֶתְּנֶה לָּךְ אֶתְּנֶה לָּךְ] *Ultionem capiam*, Mo. P. sic M. JT. &c. (sub. de te, Ti.) & non occurrā (sub. tibi, P. Pi. Ang. & sub. in miseratione, M. & sub. sicut, P. M. Ti. Pi. Ang.) homo, Mo. Ti. Pi. Ang. vel, homines, P. sub. sed ut leo, V. Nè putes tibi cum homine negotium esse, cujus impetum sustinere possis. Et certè aliis locis, quum loquitur de manu hominis, moderationem aliquam designat: hinc autem significat nullum remedium relinqui, quod Deus ipsos in nihilum redacturus sit*. Al. Et non irruam in te more hominum, i. e. non viribus humanis, sed Divinis, ità ut non possis resistere. Perfectam sumam de te ultionem b. Non more humano, i. e. leniter, ut Hof. II. 4. Funibus humanis traxi eos. Jon. vertit, Mutabo judicium tuum à filiis hominum; h. e. Alio modo te ulciscar quàm homines solent: qu. d. Non humanà, sed Divinà, poenà te afficiam, i. e. maximà i. Al. & non occurrā hominì, M. i. e. אֶתְּנֶה לָּךְ: q. d. Nemo hominum occurrat qui mihi resistat, tibi auxilietur; neque enim hoc feram k. Neque feram ob stare quenkum mihi, JT. Heb. occurram hominì; hypallage, pro, occurrat mihi homo l. Nec mihi quisquam hominum occurrat; nullo mihi resistente: Heb. nè cuiquam hominum occurram; quod idem est, sed obscurius. Tale est illud Marc. 14. 13. ἀποστήσεται ὁ ἄνθρωπος, &c. occurrat vobis homo, &c. i. e. occurretis hominì, aut, incurretis, five incidetis, in hominem, &c m. Al. & non occurram hominì, i. e. occursum hominis non recipiam: quisquis occurrat, aut intercedat, ei non parcā, nec poenas remittam, neque mitigabo n. Non acceptabo ullius hominis interventionem pro eis, He. in M. Et non suscipiam deprecatores quenkum. Nam וְיִפְּדֶנּוּ est, & deprecari, & deprecantes admittere o. Priori modo sumi videtur Gen. 23. 8. Jer. 7. 16. & 27. 18. Posterior autem significatus non facillè probatur. Allegant Esa. 64. v. 5. sed an rectè, dubitari potest p. Heb. Non obviam habeo hominem. Obviare enim pro interpellare usurpant Hebræi, Gen. 23. 8. Ruth I. 16. Esa. 59. 16. admiratus est quod non esset occurrens q.

4. Redemptor (vel, Vindex, Ca. Inquit vindex, JT. sim. Ar. Hoc dicit redemptor, Angl. Frequens est hæc ellipsis; ut Esa. 5. 9. & 45. 14. &c r.) noster (sub. est, Ca.) Dominus, &c.] Ità Ch. M. P. Mo. &c. Quod ad redemptorem nostrum attinet, [nominativus absolute politus, ut sæpe,] Dominus exercituum est nomen ejus, Ang. Redemptor noster, &c. sub. hæc faciet, Mar. Apostrophe est piorum Deum laudantium de Babylonis excidio t. Deus, qui nos olim ex Ægypto, & deinde ex Babylone liberabit, hoc faciet u. Ostendit in quem finem Deus poenas sumpturus sit de Chaldæis, nempe in salutem populi sui. Emphasin habet, quod velut ex abrupto, & quasi e somno expergefactus, loquatur, quum Babylonem dirutam videt v.

5. Sede, &c. שִׁבְיָהּ] Sede, tace, P. Sede quiete, five in quiete, Calv. M. vel, compuncta, o. in stupore, Sy. à sensibus alienata, Ar. Sede tacita, vel silens, Ch. Mo. Ti. Ca. JT. Pi. Calv. &c. Indicium hoc est pudoris vel probri: vel, Opponitur hoc priori statui, quum magno personabat strepitu, suisque edictis totum Orientem terreat; nunc autem nè fremere audebit*. Vel, respicit statum mortuorum, qui status silentii dicitur: Psal. 94. 17. in silentio; & 115. 17. descenderet in silentium; & Virg. Æneid. 6. Dii quibus imperium est animarum, umbræque silentes y. Sede cum silentio, vel silenter; si אֶתְּנֶה sit adverbium, ut אֶתְּנֶה gratis, אֶתְּנֶה inaniter, frustra z. ¶ Intra in tenebras] Id est, in perpetuam oblivionem & gloriæ obscuracionem. Vel, refertur ad captivitatem; nam captivi in obscuris locis detineri solent b: vel, ad pudorem, quo conspectum hominum fugiunt c.

6. Iratus sum (vel, fui, Mo. P. &c. vel, Efferbueram, JT.) super (vel, contra, Mo. P. JT. &c.) populum meum, contaminavi (vel, prophanavi, M. For. i. e. quasi rem com-

munem aliorum injuriæ exposui. אֶתְּנֶה est, commune facere: commune autem vocabant Hebræi inquinatum seu immundum d. Vel, pollui, transferendo scil. eam in terram pollutam five idololatricam*: vel, quasi rem pollutam abjeci f: vel, contaminari permisi: vel, ut rem pollutam profanis gentibus tradidi h. Vel, prophanaveram, JT.) hereditatem meam, (i. e. populum mihi charum, & i.) & dedi (vel, tradidi, P. tradideram, JT.) eos in manu tua: (vel, in manum tuam, P. M.) non posuisti (vel, præstitisti, P. exhibuisti, M.) eis misericordias; ità Mo. &c. vel, nullà usus es erga eos clementiā, Sy. אֶתְּנֶה לָּךְ Quum efferbui, &c. quum prophanavi, &c. tradidi eos in manum tuam: at non exhibuisti, &c. Pi. Hebr. Efferbui — & tradidi: Copulativum enunciativum pro relativo temporis k. Equidem ità iratus fui — ut prophanarem, & traderem, &c. Ti. Quæ [forfan legendum, Quia] cum ego me iratus meam prophanaverim hereditatem, eosque tradiderim tibi, tu, nullà in eos humanitate usa, Ca. Cum ego iratus populo meo terram mihi propriam abs te contaminari paterer, hominesque traderem in manum tuam, tu eorum nihil es miserta, G. ¶ Super (vel, Imò super, Pi. Quin supra, Ti.) senem (vel, senes, Ti. Pi. &c.) aggravasti (vel, degradavisti, Ti.) jugum tuum (non, quod tu portasti, ut i Reg. 12. 4. Jer. 2. 20. sed quod illos ferre coegisti, ut Jer. 27. 7. &c l.) valde] Ità Mo. P. &c. Senibus debetur reverentia m, & misericordia, propter ætatis incommoditatem n. Truculentia eos accusat, quod miseros & supplices prorsus delere conati fuerint o.

7. Ero domina] Objicit superbiam, & Numinis oblivionem seu ignorantiam, quæ sese ferè comitantur p. ¶ Non, &c. אֶתְּנֶה לָּךְ אֶתְּנֶה לָּךְ אֶתְּנֶה לָּךְ] Aded ut non poneret, five posueris, (vel, Unquam non reposuisti, JT. Hucusque non reposuisti, Ti. Nec hucusque posuisti, M.) hæc, vel ista, super cor tuum, Mo. P. M. &c. Nempe, ex ira Domini in Judæos venisse ut eos vinceret q; & quod illi erant populus meus r, qui puniendus tibi tradebatur, non immaniter vexandus t. Non cogitasti de his quæ nunc tibi eveniunt u. ¶ Neque recordata es novissimi tui; sic P. אֶתְּנֶה לָּךְ] Novissimi, five postremi, (vel, exitus, Ca. finis, Calv. sic JT. Pi.) hujus, five illius, Mo. M. Ti. JT. Id est, vel, i. Babylonis v. Illius, i. e. tui. Permutatio personarum, qualis Esa. 1. 29. & 31. 7. & 34. 16. Non venit tibi in mentem hoc [tuum] excidium y. Vel, 2. urbis Hierosolymæ z. Dominus enim sæpe de Ecclesia istius rei, sine expressione nominis, loqui solet: ut solemus quum erga aliquem vehementer affecti sumus a. qu. d. Non observasti quem finem calamitatum Deus præstiturus sit, & præstare soleat, Ecclesiæ suæ b. Impii finem Ecclesiæ ignorant, & quorsum in eam Dominus animadvertat; piorum calamitati insulant, nec eos curæ Deo esse considerant c. Vel, hujus rei, Ca. istius rei, Pi. Varia lectio, אֶתְּנֶה, & אֶתְּנֶה. ¶ 8. Et nunc] Ità Mo. &c. Nunc itaque, JT. Pi. Ang. Nunc verò, Calv. Angl. Copulativa vel pro adversativa, ut Esa. 40. 31. vel pro illativa, ut Esa. 42. 25 d. ¶ Delicata; ità M. P. Mo. &c. אֶתְּנֶה לָּךְ] Voluptaria, JT. Pi. deliciis affluens, five dedita, For. ¶ Ego, &c. אֶתְּנֶה לָּךְ] Ego (vel, Ego sum, M. P. Ti. JT. Pi. o. Ch. Sy. Ar. Locutio arrogantis plena. Locutio Deo propria, Esa. 41. 4. & 43. 10, 11, &c *. Ego sola sum, Ti. Ego sum domina, Pi.) & non (vel, nulla, Ti. JT. Pi. Sy. non alia, Q. in Di. domina scilicet mentione digna f; nihil, M. sub. est, P. Ti.) præter me amplius, five ultra, Mo. P. &c. & אֶתְּנֶה volunt valere, præter me non, quod non placet: nam אֶתְּנֶה duplicem negationem non continet, sed simplicem, non, nisi, præter, ut אֶתְּנֶה sit, nisi ego, præter me. Sic ergo ellipsis esset אֶתְּנֶה, (præter me non est amplius,) quæ sanè durissima est. Sic ergo reddo, Ego sum, & num præter me amplius? Interrogationem tamen fateor negationi æquivalere: ideo quoad sensum bene vertunt Interpretes, licet dictionem Hebræam non sint affecuti. LXX videntur animadvertisse quam movimus difficultatem; quare simpliciter verterunt, Ego sum, & non est alia. Videntur in אֶתְּנֶה non habuisse pro affixo, sed pro paragogico, acsi simpliciter dictum fuisset, אֶתְּנֶה אֶתְּנֶה. Posset locus & sic reddi, Ego sum, & tantummodo (id אֶתְּנֶה signif. Num. 22. 35. Deut. 15. 4. 2 Sam. 12. 14.) ego deinceps g. Ad

Ad verb. nulla est; ego; pro, nulla nisi ego, vel, præter me. Particula præter hic subauditur, ex collat. Esa. 45. 6. Præpositio autem interveniens inter nomen sive verbum, & pronomen alterutri affixum, apud Hebræos absorberi solet. Vide Esa. 28. 15^h. ¶ Non sededo vidua] Ità Mo. JT. Pi. &c. vel, ut vidua, Ang. Non

carebo Regeⁱ, tanquam marito^k. ¶ Et ignorabo sterilitatem] Non carebo posteritate^l; vel, subditis^m, tanquam liberisⁿ. Paria verba Romæ sub nomine Babylonis tribuit Apocal. 18. 7°.

9. Veniet tibi—in die una] Uno tempore P. Subitò & præter spem capta erat Babylon. Vide Dan. 5. 30°. ¶ Sterilitas, &c.] שְׂכָל וְאֵלֶּמֶן בְּתִמְתָּם וְגו'] Orbitas, (vel, sterilitas, M. nempe orbitas, Ti.) & viduitas: planè (vel, secundum perfectionem, sive integritatem, suam, Mo. M. in perfectione sua, Ti. plenè, Ca. Pi. repente, o. Sy. Ar. cum fuerint perfectæ, Ch.) supervenient tibi, JT. Pi. vel, quum perfectæ fuerint ipsa mala: venient, inquam, super te, P. ad verb. secundum perficere ipsorum, &c. i. e. quum completa fuerint illa peccata tua^r. ¶ Propter, &c.] בְּרִיב בְּשִׁפְיָה] In multitudine (vel, propter (ità 2 sumitur Gen. 18. 28. Jer. 18. 18 f.) multitudinem, P. M. Ti. Pi. Ang. &c.) maleficiorum (vel, præstigiatorum, JT. Pi. Ang. divinationum, V. præstigatorum, For. veneficorum, Ti.) tuorum, Mo. P. &c. Intellige tum politicas artes, quibus alios Principes populòsque sibi devinxerant, & quasi fascinaverant; tum magicas artes, quibus abundabat, vers. 12, 13^t. Cum multitudine, &c. JT. Angl. unà cum præstigiis, ut 2 sign. 1 Sam. 1. 24. Jer. 11. 19. Hos. 5. 6. q. d. Artes illæ nihil valebunt, sed ipsæ unà tecum deficient v.

¶ Et, &c.] בְּעֵצְמָת חֲבִירָה מֵאֵד] In (vel, cum, JT. propter, P. Pi.) multitudine (vel, duritiam, G. ex Vulg. Q. in V. fortitudinem, P. cumulum, Pi. vim, V. copiam, Q. in V. densitatem, For. Heb. robur, Pi. For.) incantatorum (vel, incantationum, V. JT. Pi. Ch. magorum, Sy. astrologorum, Ar. For. sacerdotum. Ità 2 sumitur Arabibus, & mox hic 12. Ità vocem hanc explicat Baal Aruch. Apparet sæpe in Chaldæis Paraphrastis^x.) tuorum vehementer, Mo. Ch. vel, vehementem, P. magnam valde, V. maxima, JT. sic P. Heb. valde, Jun. o. plurima, Ar. Vel, supervenient tibi valde, ut repetatur verbum ex præced. v. Al. & in copia multa divinatorum tuorum, M. in multo robore incantatorum, &c. Ti. ob astrologia tua tantam copiam, Ca. Neque te defendent ista^z. Non liberabunt te plurimi magi, &c. 2.

10. Et (vel, Nam, Calv. Quia, JT. Pi.) fiduciam habuisti in malitia tua] Hoc est, in fraudibus & injuriis, quibus in tantam potentiam evecti estis^b. Cum sceleribus scateres, secuta fuisti^c. Fidenter mala perpetrasti, Deum non timens^d. ¶ Non est qui videat me] Ne Deus quidem^e. Deus aut non videt, aut non curat^f.

¶ Sapientia tua & scientia tua, (h. e. Malitia tua, vel astutia tua, quam speciosè sapientiam vocas. Confer Job. 5. 13^g. Fiducia in peritia astrologica divinationis^h; quæ tanta in ea gente, ut omnes ejus professionis Chaldæi dicti fuerint. Scientia Chaldæorum artis apud Tacitum An. 6. Vide & Gel. 1. 9. L. Nemo, C. de Maleficiisⁱ.) hæc, &c.] הִיא שִׁבְבָתָה] Ipsa (vel, ipsa, inquam, Ti.) avertit (vel, perverit, JT. sic Ca. rebellare fecit, P. seducit, Ti.) te, M. Mo. Pi. &c. scil. à recta via^k.

11. Veniet super te malum; ità Mo. Ti. &c.] רָעָה] Dies mala, P. dies malitiæ, M. fovea, o. exitium, Ar. ¶ Et nescies, &c.] לֹא תֵדָעִי שְׂחָרָה] Non scis auro-ram (vel, lucem, P.) ejus, P. Cujus ortum (vel, diluculum, M. Calv. i. e. diem^l, ουρηνόχλωρος^m), ignoras, vel ignorabis, Ti. JT. Ca. Pi. &c. i. e. cujus adventum subitum non animadvertes primùm, sicut Aurora manè in momento adestⁿ. Nescies unde, seu quando, veniet^o. Perfa non habuit odii causas, &c. P. Illudit Babylonis, qui ex stellis divinabant^q, quòd signa imminētis tempestat-^r non viderent^r. Tu, quæ omnes dies, prosperos & adversos, certò te nōsse jactas, hunc diem exitii tui non prævidebis, Vide infra 13 f. ¶ Calamitas, &c.] חֲרָה לֹא תִכְלִי כִפְרָה] Contritio, (vel, ærumna, JT. Pi. calamitas, M. Ti.) non (vel, quam non, P. Ti. JT. Pi. &c.) poteris placare eam, Mo. vel, expiare, Ti. JT. Pi. removere, Pi. averruncare, Ca. antevertere, seu avertere, muneribus aut precibus. Medi non volent aurum, c. 13. 17. nec Deus hominem obviām, v. 3. qui interpellat^t. Non

poteris te ab illa liberare; sicut per expiationem homo liberatur à peccato, & poena ejus^v.

12. Sta cum incantatoribus, &c.] Ironica permissio^x. ¶ In (vel, cum, M. For.) quibus laborasti; ità Mo. P. JT. &c.] יָעַרְתָּ] Te fatigasti, M. negotium tibi fuit, Ti. ¶ Aut, &c.] אִלּוּ הָעֵרֹץ] Fortasse (vel, si forte, Mo. JT. P. &c. aut forte, M. Ti.) confirmabis te, Pi. vel, præbebis te fortem, JT. roboret te, Mo. P. sim. V.

13. Stent, & salvent te augures, &c.] חֲבֵרֵי שָׁמַיִם אֲסְרוֹלוֹגִים] Astrologi, JT. Pi. (vel, astrologi celi, o. speculantes celos, Mo. P. sim. Ti. Chaldæi contemplatores celi, Sy. scrutatores celorum, M. celi ventilatores, Ca. conjunctores celi, qui nunquam cessant stellas combinare seu conjungere, ac conjunctiones astrorum, oppositiones & constellationes observare. Et scribendum & legendum puto, חֲבֵרֵי, nullibi enim reperitur חֲבֵרֵי, & facilis est literæ mutatio v. Colliga-

tores celorum. Salsè dicit celos ab ipsis sociari, quia perinde proferunt sua decreta, ac si stellarum colligatione & complexu constrictum tenerent humanum genus^z.) contemplantes in stellas, Mo. sim. JT. Pi. M. Ti. Ca. o. Ch. (vel, qui futura præagiunt ex astris celestibus, Ar. Hebraica constructio videtur significare attentà consideratione oculos figere. Potest & sic verti, qui prævident in stellis, i. e. qui, virtute stellarum inspectâ, futura prævident atque prædicunt^a.) cognoscere facientes men-

ses, Mo. sic P. Neomenias declarantes, i. e. qui ex fiderali scientia hæc ipsa deprehendebant quæ Israelitæ ex sola φάσις^b. Vel, quique nova prædicunt, Ti. ex novis lunis^b BA. 1. 2. divinantes, Ca. & qui ex lunationibus futura indicant, M. 50. 564. qui indicant quæ ventura sunt per singulos menses, V. qui scire faciunt, seu denunciant, ad singulas lunationes, sive menses & lunæ renovationes, vel, qui de singulis mensibus pronunciant, For. qui notas faciunt in menses prædictiones suas, JT. Pi. His verbis astrologi designantur triplici nomine: 1. חֲבֵרֵי הַשָּׁמַיִם, i. e. qui ex præstituto stellarum rem decidit, sive decernit, (nam חֲבֵרֵי Arabicè significat, teste K. decidere, sive decernere,) & dijudicat quæ cuique sunt eventura. Quòd si legas חֲבֵרֵי (nam הָ & חָ sunt literæ affines,) tum incantatores celorum, veritas; nam, ut incantator rerum terrestrium, ità astrologus corporum celestium, naturas immutare, iisque novas se vires indere, posse putat. 2. רִחֻוּיִם וְגו', i. e. vel, contemplatores stellarum; vel potius, propheta stellarum, sive ex stellis futura contingentia prævidentes. Nam רִחֻה non solum denotat contemplationem in genere, sed speciatim etiam futurorum præsentationem. Unde & Propheta חֲוִיָּה dicitur Esa. 30. 10. & alibi. 3. מוֹדִיעַ וְגו', i. e. qui notas facit (sub. prædictiones suas) in menses singulos, vel in calendis singulas; id enim proprie מוֹדִיעַ, 2 Reg. 4. 23. In ipsam jam incidimus astrologorum praxin, quâ pervulgare atque edere soliti sunt elaboratas à se rerum futurarum præsentationes in quædam temporum spatia, præsertim menstrua, digestas. חֲבֵרֵי הַשָּׁמַיִם sunt quos vulgus, vocabulo Hebraico ad amussim expresso, Prognosticatores vocat. Porro, sciunt omnes, ephemeridem popularem vel calendarium, à calendis, (h. e. חֲבֵרֵי,) vocari: vel, Almanach, sive ab Al Arabico articulo, & Græca voce μηνῶν mensis; sive potius voce ab Egyptiis profectâ, apud quos Porphyrii ætate (cujus verba habentur apud Euseb. Præpar. 3. 4.) passim usitata fuit appellatio Almenach, & descriptio Almenachica^c.

14. Non liberabunt animam suam] Vel, seipsos; nedum alios^c. ¶ Non sunt, &c.] אֵין גְּזֵלָתָהּ לָהֶם] Non (vel, Nullus, JT. sub. erit, P. vel, supererit, Ti. sic M. JT. vel, erunt, Pi.) pruna (vel, pruna, Mo. P. &c. carbo, JT.) ad calefaciendum, Pi. JT. Ca. vel, calefaciendum, M. Ti. calefaciendum se, Mo. P. vel, quibus calefiant, sub-

alia. In cineres ità vertentur, ut nihil carbonum superfit^d. ¶ Nec, &c.] אִוָּר לְשִׁבְתָּהּ נִגְדָה] Focus (vel, nec ignis, Pi. P. Ti. aut splendor flammæ, M. nedum ignis, JT.) ad sedendum coram eo, Mo. P. sive, ex adverso ejus, JT. Pi. vel, juxta quam sedeatur, M. ut quissiam ad eum sedeat, Ti. Nihil relinquetur ab incendio: omnino peribunt, neque utilitatem aliquam capient homines ex illis^d. Sapien-

tes tui subitò redigentur, non in prunas, sed in favillas, ex quibus nulla haberi potest utilitas^e. Nihil ex eis remanebit quod spem sive consolationem ullam præbeat.

¶ Et nescies, &c.] לֹא תֵדָעִי שְׂחָרָה] Non scis auro-ram (vel, lucem, P.) ejus, P. Cujus ortum (vel, diluculum, M. Calv. i. e. diem^l, ουρηνόχλωρος^m), ignoras, vel ignorabis, Ti. JT. Ca. Pi. &c. i. e. cujus adventum subitum non animadvertes primùm, sicut Aurora manè in momento adestⁿ. Nescies unde, seu quando, veniet^o. Perfa non habuit odii causas, &c. P. Illudit Babylonis, qui ex stellis divinabant^q, quòd signa imminētis tempestat-^r non viderent^r. Tu, quæ omnes dies, prosperos & adversos, certò te nōsse jactas, hunc diem exitii tui non prævidebis, Vide infra 13 f. ¶ Calamitas, &c.] חֲרָה לֹא תִכְלִי כִפְרָה] Contritio, (vel, ærumna, JT. Pi. calamitas, M. Ti.) non (vel, quam non, P. Ti. JT. Pi. &c.) poteris placare eam, Mo. vel, expiare, Ti. JT. Pi. removere, Pi. averruncare, Ca. antevertere, seu avertere, muneribus aut precibus. Medi non volent aurum, c. 13. 17. nec Deus hominem obviām, v. 3. qui interpellat^t. Non

15. Non liberabunt animam suam] Vel, seipsos; nedum alios^c. ¶ Non sunt, &c.] אֵין גְּזֵלָתָהּ לָהֶם] Non (vel, Nullus, JT. sub. erit, P. vel, supererit, Ti. sic M. JT. vel, erunt, Pi.) pruna (vel, pruna, Mo. P. &c. carbo, JT.) ad calefaciendum, Pi. JT. Ca. vel, calefaciendum, M. Ti. calefaciendum se, Mo. P. vel, quibus calefiant, sub-

alia. In cineres ità vertentur, ut nihil carbonum superfit^d. ¶ Nec, &c.] אִוָּר לְשִׁבְתָּהּ נִגְדָה] Focus (vel, nec ignis, Pi. P. Ti. aut splendor flammæ, M. nedum ignis, JT.) ad sedendum coram eo, Mo. P. sive, ex adverso ejus, JT. Pi. vel, juxta quam sedeatur, M. ut quissiam ad eum sedeat, Ti. Nihil relinquetur ab incendio: omnino peribunt, neque utilitatem aliquam capient homines ex illis^d. Sapien-

tes tui subitò redigentur, non in prunas, sed in favillas, ex quibus nulla haberi potest utilitas^e. Nihil ex eis remanebit quod spem sive consolationem ullam præbeat.

¶ Et nescies, &c.] לֹא תֵדָעִי שְׂחָרָה] Non scis auro-ram (vel, lucem, P.) ejus, P. Cujus ortum (vel, diluculum, M. Calv. i. e. diem^l, ουρηνόχλωρος^m), ignoras, vel ignorabis, Ti. JT. Ca. Pi. &c. i. e. cujus adventum subitum non animadvertes primùm, sicut Aurora manè in momento adestⁿ. Nescies unde, seu quando, veniet^o. Perfa non habuit odii causas, &c. P. Illudit Babylonis, qui ex stellis divinabant^q, quòd signa imminētis tempestat-^r non viderent^r. Tu, quæ omnes dies, prosperos & adversos, certò te nōsse jactas, hunc diem exitii tui non prævidebis, Vide infra 13 f. ¶ Calamitas, &c.] חֲרָה לֹא תִכְלִי כִפְרָה] Contritio, (vel, ærumna, JT. Pi. calamitas, M. Ti.) non (vel, quam non, P. Ti. JT. Pi. &c.) poteris placare eam, Mo. vel, expiare, Ti. JT. Pi. removere, Pi. averruncare, Ca. antevertere, seu avertere, muneribus aut precibus. Medi non volent aurum, c. 13. 17. nec Deus hominem obviām, v. 3. qui interpellat^t. Non

16. Non liberabunt animam suam] Vel, seipsos; nedum alios^c. ¶ Non sunt, &c.] אֵין גְּזֵלָתָהּ לָהֶם] Non (vel, Nullus, JT. sub. erit, P. vel, supererit, Ti. sic M. JT. vel, erunt, Pi.) pruna (vel, pruna, Mo. P. &c. carbo, JT.) ad calefaciendum, Pi. JT. Ca. vel, calefaciendum, M. Ti. calefaciendum se, Mo. P. vel, quibus calefiant, sub-

alia. In cineres ità vertentur, ut nihil carbonum superfit^d. ¶ Nec, &c.] אִוָּר לְשִׁבְתָּהּ נִגְדָה] Focus (vel, nec ignis, Pi. P. Ti. aut splendor flammæ, M. nedum ignis, JT.) ad sedendum coram eo, Mo. P. sive, ex adverso ejus, JT. Pi. vel, juxta quam sedeatur, M. ut quissiam ad eum sedeat, Ti. Nihil relinquetur ab incendio: omnino peribunt, neque utilitatem aliquam capient homines ex illis^d. Sapien-

tes tui subitò redigentur, non in prunas, sed in favillas, ex quibus nulla haberi potest utilitas^e. Nihil ex eis remanebit quod spem sive consolationem ullam præbeat.

præbeat f. Al. Vis illa ignea Medorum & Persarum non erit utilis & commoda Babylonis, qualis est ignis, ad quem sedentes sese calefaciunt delicati isti; sed erit vis noxia, nempe comburens g.

15. Sic, &c. *אִשׁ אֲשֶׁר יִנְעַת סוּחָרִיךָ וְגו']* Sic, vel Ità, (vel, Tales, Ti. Ca. Pi.) fuerunt (vel, sunt, JT. Ca. erant, P. facti sunt, M.) tibi quibus (vel, in quibus, P. V. Pi. scil. congregandis & parandis b. Vel, in quibus consulendis: Intelligit astrologos Babyloniorum. In Hebræo deficit *בְּהֵן*. Cum quibus, M. Ti. sic JT.) laborasti, Mo. JT. Pi. (vel, adlaborasti, Ca. plurimum insudasti k; te fatigasti, M. Ti.) negotiatores tui (iidem astrologi l; vel, quin & negotiatores tui, M. Ti.) ab adolescentia tua, P. &c. (vel, qui à pueritia tua tecum fuerunt, M. Qui tecum à prima ætate vixerunt mercatores magnarii. Magnam enim ad commercia opportunitatem præbebant Euphrates, Tigris, Naharmalca, ac tot alii amnes in mare Persicum se devolventes m.) quisque (vel, unusquisque, Mo. singuli, JT. Pi.) ante se (vel, ad latus suum, Mo. V. ad plagam suam, M. alludit ad plagas coeli quas astrologi dividunt ac metiuntur, ut ex iis prognostica sua deducant n: ad, vel in, transitum suum, Ti. Jun. Pi. in partes suas, JT. Pi. i. e. quocunque permeare possunt ut vitæ suæ consulant o: in via sua, Vulg. G. T. &c. i. e. arte & conatu suo P.) errabit, P. sim. Ti. JT. Pi. vel, erraverunt, Mo. divertit, M. Fugerunt omnes qui potuerunt, alii alio itinere q. Al. diversi vagantes, Ca. [Al. sic,] Ità tibi erunt cum quibus laborasti, nempe mercatores tui, &c. Ang. vel, Ità erunt tibi mercatores cum quibus te fatigasti, &c. Angl. Videtur enim trajectio esse in textu, qualis Apoc. 13.8. collat. cum 17.8. qu. d. Ità accidet tibi, sicut respectu ariolorum, sic etiam respectu mercatorum r. Nonnulli putant hinc allegoriam esse; Ut infortunati negotiatores in quovis transitu sive commercio, aut transvectione mercium, jacturam patiuntur: sic isti astrologi, vanissimarum mercium nundinatores, passim errant, falluntur, ac fallunt in quovis transitu, supputatione, applicatione, combinatione, influxu, trajectione, stellarum t.

CAP. XLVIII.

1. **A**udite hæc, domus Jacob] Post castigatos idololatrias a, sermonem convertit ad Judæos; ut ostendat ipsorum præcipuè habitam fuisse rationem cap. præced. Babylonis excidium nunciavit, ut Judæi, promissis freti, liberationem expectarent. Quum autem prævideret Esaias quàm duri, contumaces & increduli in exilio futuri essent Judæi, vehementer eos objurgat, &c b. Quam utilitatem deberent Judæi habere tam ex consideratione liberationis à Babylone, quàm ex istarum rerum prædictione, aperit Dominus per Prophetam, & viam parat ad apertiora de Christo vaticinia c. Suum in Israelitas amorem ostenderat in Babylonis strage, quæ ob illos durius acceptos inflicta est: Nunc alia etiam beneficia signaque commemorat, quibus se solum esse Deum facile persuadet. Prius tamen Judæos perfidiæ & improbitatis incusat, &c d. Docet Propheta in hoc capite cur Deus castiget homines, præmittens tamen exordium, ut sint attentii. Audite, inquit, quæ dico: ego novi vos esse hypocritas, &c. nec tamen desino benefacere; non propter merita vestra, sed propter gloriam meam *. Qui vocamini (vel, vocant se, JT. Pi. &c.) nomine Israel] Significat eos degeneres esse, & titulo tenus, non autem revera, fuisse Israelitas f. Falsam eorum jactantiam convincit, quod titulo illo gloriarentur à cujus veritate erant alienissimi g. Et de aquis Juda existis] Vel, exierunt, Mo. P. &c. i. e. ex fonte, semine h. Hebræi semen & roris & aque vocabulis designant. *מַעְיָן פְּאִידָא, (gut-tam fatidam,)* dixit Palladas in epigrammate. Rabbini *מַעְיָן סְרִיפָא* i. Jon. vertit, de cognatione Juda, semen scilicet liquidam aquam vocans k. Al. Et qui ex visceribus, &c. Pi. Al. Judæi rivulis conferuntur, de fonte quidem puro promanantibus, sed extra illum defœdatis l. Jacob erat quasi fons, ex quo 12 rivi, i. e. 12 Pa-

triarchæ & Tribus m. Eodem sensu fons Jacob Deuter. 33. 28. & juxta quosdam, Psal. 68. 27 n. Vide & Prov. 5. 15. — 18 o. Qui juratis in nomine Domini] Atque ita eum pro vero Deo agnoscitis p. Et Dei, &c. *וְבִאֲלוֹהֵי יִשְׂרָאֵל יִפְדֶּיךָ]* Et Dei (vel, Deum, Ca. in Deo, Mo. Ti.) Israelis recordantur, P. M. vel, recordari facient, Mo. mentionem faciunt, JT. Pi. sic G. Mutatio personæ, ut in præced. exierunt, pro, existis q. Commemoratis, Ca. memoriam facitis, Ti. Non in veritate, &c.] Non animo sincero. Eos alloquitur qui cum Deo idola culturi erant r. Significat meram esse simulationem & fucum, quod se populum Dei profitebantur t. Non in veritate, &c. i. e. vel, falso jurantes; vel, hanc quasi larvam Religionis veri Dei multis & gravibus sceleribus prætententes. Confer Matt. 15. 8 t. Qui, quod vocibus Deo tribuunt, vitæ & moribus auferunt v.

2. De, &c. *כִּי מַעֲרֵךְ הָקִירָשׁ וְגו']* Quia, vel Nam, (vel, Imò, Pi. Quamvis, JT. sic V. Vipot, Ca.) ab urbe sancta (vel, sanctitatis, Mo. vel, sanctuarii, Angl. cujus respectu Hierosolyma civitas sancta dicta est x,) vocantur, vel se vocant, P. Pi. &c. se vocent, JT. denominati sunt, M. Persona 3. pro 2. Quamquam, inquit, nomine à pace deducto, Solymi, vel Hierosolymite, vocamini y. Td' pro continuationis particula accipio; i. e. Appellari quoque volunt de civitate, &c. i. e. cives, &c. z. Et super Deum Israel constabiles sunt, *וְיִסְמְכּוּ]* Innituntur, Pi. Ti. sic Mo. P. JT. i. e. dicunt se inniti a. Fundati sunt, M. sustentantur, ut domestici à patrefamiliis b. Non de vera fiducia loquitur, sed de confidentia inani, quæ inebriantur, jactantes quod Deus non rejiciet populum suum, &c. & securi omnia contemnunt c. Sensus verus, Profitemini quidem nomen meum, & Religionem meam specie quadam jactatis; vultis videri ac si mihi niteremini: sed omnia sunt hypocrisis d.

3. Priora (videlicet de Sennacheribi casu *) ex tunc (vel, antè, Ca. jam olim, i. e. antè multa tempora f; inde ab eo tempore, JT. Pi. scil. quo recepi vos in populum g: vel potius, temporibus præteritis, ut Esa. 46. 9 h.) annuntiavi] Ità Mo. M. P. &c. Per Esaiam jam tum hæc quæ videtis vobis prædixi. Loquitur enim quasi in ipso tempore captivitatis i. Ut quum accidisset exilium, jam antè prædictum fuisse cogitarent, & scirent illud non esse fortuitum. Objurgat igitur eos quod, quum Deus antè prædixerit quæ postea evenerunt, nec quicquam promiserit quod reipsa non præstitit, populus tamen, post tot experimenta, & quum veritatem rei ex eventu cognoverint, opus Dei agnoscere, eisque fidem habere, non poterant, Deique gratiam redditum per Cyrum offerenti respuerant k. Repente (vel, Ea repente, JT. Quinetiam ea repente, Pi. Ea protinus, Ti.) operatus sum] Vel, feci, sive effecti, Mo. M. P. JT. &c. has calamitates l: vel, quicquid prædixi sive promisi m. Repente, i. e. vel, inopinatè & rebus desperatis n; vel, tempore præfixo, Exod. 12. 41. sic Mal. 3. 1 o.

4. Scivi, &c. *וְיָדַעְתִּי כִּי קִשְׁתָּהּ אֶתְּךָ]* Jam novi (vel, Ex scientia mea, Mo. vel, Scio quidem, M. sic Ar. Quamvis non ignorarem, Ti. simil. For. Quia, vel Propterea quod, sciebam, Ca. Pi. sic Calv. Heb. Propter scire me: hinc valet, propter p. Al. ad verb. Ex scientia mea est, sive scientia mea est, V. Vel, A scire me, i. e. Eo quod scirem q: vel, A scire meo, Angl. ut Esa. 31. 4. & 53. 5. Psal. 12. 6. hinc causaliter sumitur, ut Deuter. 9. 28 r. Manifestum est coram me, Ch. Ex præscientia mea erat, JT. ut testantur Exod. 32. 9. Deut. 31. 27. & 32. tot. cap. t.) quod durus (vel, rebellis, Ch.) es, vel, te durum esse, P. M. JT. Ca. &c. Pendet oratio usque ad sequentem verbum, Quia, inquit, sciebam quod pertinax esses, &c. v. 5. Idcirco ex tunc annuntiavi tibi t. Ob duritiem tuam futura prædixi, & Legem meam vaticiniis multis comprobavi v. Durus, nempe cervix, i. e. refractarius & inobediens x. Vide Exod. 32. 9. & 33. 5. & 34. vers. 9 y. Et, &c. *וְיִרְדְּ וְגו']* Et nervus (vel, & ut nervus, P.) ferri, sive ferreus, (sub. est, Ang. sic JT. &c.) cervix tua, Mo. P. M. &c. vel, in cervix tua, Angl. ellipsis præpositionis, ut Esa. 34. 13. & 44. 12 z. Ferreus, i. e. durus æquè ac ferrum a. Metaphora à bobus, qui, promoverè jussi, contra retrocedentes, cervicem & humeros jugo subducunt. Confer Neh. 9. 29. Zach. 7. 11. Act. 7. 51 b. Nervi duri sunt, sed tamen flexiles: hinc nullum flexum esse

c. Calv.
d. Musc.
* Pi. sic
For. &c.

esse dicit, quia sunt indomiti^c, & nec bonis nec malis ad submissionem & obedientiam flecti poterant^d.
¶ *Et frons tua area*] Id est, impudens*. Duo sunt quibus in officio retineri possumus: 1. si monenti dociles simus; 2. post peccatum pudor & poenitentia. Duo ergo hinc argumenta perditæ nequitiae & deploratae gentis notat, quod indocilis esset & impudens^f.

c. Calv.

5. *Prædixi tibi ex tunc*] Idem repetit, ut populus ereptus beneficium illud Deo, non idolis aut fortunæ, tribueret^g.
¶ *Idola mea, &c.* "וְעִדֹלֹתַי"] *Idolum meum, &c.* M. P. &c. *Dolor meus, &c.* Mo. Pi. Meton. effecti^h.
Terriculum meum, &c. JT. Dices, Judæos cultum unius Dei professos esse. Resp. Sic jam depravati erant consuetudine gentium, ut Dei prorsus obliti essent, & idola colerent. Vide Ezech. 8. 3, &c. Vide ingenii nostri malignitatem, quæ semper excogitat quomodo Deum suâ laude exspolietⁱ.

g. Calv.

h. Pi.

i. Calv.

6. *Quæ audisti, &c.* "וְאַתָּה שָׁמַעְתָּ"] *Audisti, (vel, Audiveras, JT. Audivisti, o.* sic Ar. sub. *istud, Pi. Belg.* quod scil. antè prædixi, & postea evenit^k: vel, sub. *omnia, o.* Ar. vel, quæ Dominus per servos suos locutus est^l:) vide (vel, respice, JT. contemplare, Ti. considera, Pi.) totum hoc, Mo. Ti. JT. Pi. P. (i.e. universam illam afflictionem jam evenisse^m: vel, omnia, sive singula, q. d. Expende singula, idque attentissime, nec sinas quæ audita sunt memoriæ excidere, ut hominum torpore vel fœcundiâ sæpe fitⁿ.) & vos nonne annuntiabit^o sive indicabit^p Mo. JT. Pi. Calv. Ti. P. Ang. sub. *istud, Pi. Ang.* Annon prædicabitis me ita paternè vobiscum egisse^o? Et vos nonne id soletis prædicare^q? nempe quod multò antè prædicta sint, &c^p. An dissimulabitis ea omnia quæ in vos fuerunt collata? neque credetis prædictionibus meis, quibus vos testimonium oportuit perhibere ab antea facta experientia^q? Dominus hinc populum suum compellat, à quo requirit ut sit præco & testis miraculorum quæ expertus est^r.

k. B. lg.

l. Calv.

m. V.

n. Calv.

o. Pi.

p. For.

q. Jun.

r. Calv.

[Alii locum aliter reddunt:] *Audivisti, &c.* ecce, totum evenit: & numquid vos annuntiabit^o? q. d. Non: Non enim queritis gloriam meam, sed negatis ea quæ oculis vestris videtis^t. Al. *Quæ audisti, (ex me & Prophetis meis, esse ventura^u.) vide omnia: (scil. opere impleta^v.) vos autem num annuntiastis?* Vulg. ea ex responsis, scil. idolorum*. An quisquam ex idolorum cultoribus illa prædicare potuit^v? Al. *num (Heb. nonne) annuntiastis?* jampridem hæc omnia completa esse ut prædixeram^z; & adhuc quotidie annuntiatis^a, dum celebratis festa in eorum memoriam instituta, v.g. Pascha, &c^b. & Scripturas legitis, Psalmos decantatis, &c. quæ illa commemorant^c? Al. *Considera totum hoc quod audivisti, (i. e. quod tibi indicavi, v. 3, 5. elliptis relativi^d.) & num vos dissimulabitis?* *annon & vos ipsi agnoscetis, & aliis indicabitis?* Angl. ut sitis testes mei, &c^t. Al. *Quod si audiveras, vaticinare rem omnem, & vos certè indicate. Si in Hebræo non est, sed sæpe subticetur; sicut apud Plinium juniorem, Deditis huic animo par corpus, fecisset quod optabat, i. e. Si dedisses. Item* "וְיָדַעְתָּ" pro eo quod est, prædicere & vaticinari, non raro ponitur. Utriusque exemplum & alibi sæpe & Esa. 1. invenies. Cæterum hæc sententia est obscurissima propter orationis breviteratem, & videtur primâ fronte parùm apta & conjuncta: quam tamen, si diligenter attendas, invenies convenientissimam. Sunt autem consideranda quæ antè dicta sunt, in hunc modum: *Prædico vobis, inquit Deus Israelitis, adventum Cyri: & ideo prædico, ut, cum venerit, ejus rei laudem mihi tribuatis, non statuis falsisque diis; qui tantum abest ut tale aliquid facere valeant, ut nè prædicant quidem. Nam si prædicunt, vobis prædicant qui eos colitis; & si vobis prædicunt, eaque vos ex eis audivisti, prædicite eorum instinctu hæc quæ vobis de Cyro à me significantur. At non potestis: sunt enim ignota vobis. Ex quo perspicuum est, eorum gloriam non diis esse vestris tribuendam, qui vobis, quamvis suis cultoribus, nè prædicant quidem; sed mihi, qui etiam contumacibus hæc præsignificem. Cur autem hæc significem causa est hæc, quod scio vos (quæ vestra est perpetua improbitas) hujus rei laudem tributuros esse diis istis, nisi fueritis à me præmoniti. Quod si faceretis, ego ob tam ingrati animi & perfidiam in vos*

t. M.

u. Me.

v. Mar. sim.

Me. L.

x. Mar.

y. G.

z. T.

a. T. Me.

b. Me.

c. T.

d. Ang.

t. Ang.

10

20

30

40

50

60

70

sævirem ad internecionem. Nolo autem vos funditus exstirpare, sed genus servare vestrum, mei nominis causâ, h. e. ut ea res mihi sit laudi, promissumque servem. Hanc ob causam præcludam vobis meam laudem; h. e. hæc vobis præsignifico, ut, cum acciderint, non vos inde vestrosve deos laudetis, cum per eos nè præciveritis videam, nedum ut horum autores esse videantur: sed, intelligentes eam laudem in vos non cadere, eam mihi adscribatis; atque ita fiat ut ego, à vobis laudatus, iram meam cohibeam, neque vos evertam. Atque hoc videmus accidisse. Nam post Babylonicam captivitatem à simulacris abstinuere Judæi: sicut & nos, (siquidem verè Judæi sumus,) postquam ex vera Babylone nostri veteris hominis pravæque naturæ emigraverimus, nulla deinceps habebimus simulacra nostrarum effrænarum libidinum, quibus servivimus, tanquam diis alienis nostrâ manu factis, ut prædictum est in Ezech. 36. Igitur non excidam vos, inquit, sed explorabo, & rebus adversis exercitos, & tanquam metallum in fornace probatos, eligam: non quidem ob pecuniam, ut solent qui metalla igne probant; sed id faciam gratis & meâ causâ, nè quis sibi possit hujus rei laudem vendicare; quod esset indignissimum. Hoc in loco nobis etiam atque etiam animadvertendum est, quando fiat hæc hominis electio, videlicet in fornace calamitatis*. ¶ *Au-*

* Ca.

audita, &c. "וְאַתָּה שָׁמַעְתָּ"] *Audire feci te (vel, Porro, annunciai, Ti. Pronuncio tibi, JT. Significo tibi, Ca.) nova (vel, nova quædam, Ti.) ex nunc (vel, ex tunc, P. M. jam nunc, Ca. ex hoc tempore, JT. Pi. Ang. in futurum, Ti.) & conservata, & non scivisti ea, Mo. vel, & conservata apud me, & non noveras ea, P. vel, quæ non noveras, V. & quæ retrusa fuerunt, &c. M. & abstrusa, &c. Ti. & recondita, quæ ignorasti, JT. Pi. nempe antea, ut v. 7. Copulativa pro relativa, ut Esa. 44. 14^f. Non, inquit, adduco vetera, ut fidem astruam; sed nova, quæ contra Babylonios facturum sum, annuncio^g. Novum beneficium, nempe redemptionem ex Babylone^h. Transiit ad accommodationem exemplorumⁱ. q. d. Observa hunc diem, quo Dominus per os meum prædicit quæ nesciebas. Hæc enim humanâ conjecturâ prævideri nequeunt^k. Loquitur de vaticiniis de subversione Babylonis^m.*

Ang.

g. For.

h. Pi.

i. Jun.

k. Calv.

l. Musc.

m. Musc.

fic M.

7. *Nunc (vel, Nunc demum, Pi. Quæ nunc, JT. Ca. Nuper, V.) creata sunt, (i. e. vel, decreta & statuta à meⁿ; vel, in lucem prolata, sicut quæ creantur^o: vel, fiunt, o. Ar. Ca.) & non ex tunc*] Ità Mo. P. M. vel, & non jam olim, Ti. sic o. Ca. non autem ab eo tempore, JT. Pi. & non à principio, Ang. *Nunc creata sunt, i. e. Nunc planè existunt qualia dixi^p, nempe, de populi tum captivitate, tum liberatione, & de excidio Babyl^q. Nunc à me lata est sententia in Bab. nunc cum illud per Esaiam prædico^r. ¶ *Et (vel, etiam, JT. Pi.) ante diem, (vel, ante hunc diem, For. ex He.) & non audisti ea*] Ità Mo. vel, *quum non audivisti, JT. Ang. illa, Ang. quæ tu non audivisti, M. quo non audivisti illa, Pi. Al. Neque ante diem hunc audiveras ea, M. Ti. neque successu temporis: non audieras ea. Ostendit Propheta se non disputare de rebus notis aut compertis, tum ut arrogantiam hominum corrigit, tum nè fortunæ hoc tribuatur^t. Aut**

n. V. sic

o. Me.

p. Ang. sim.

q. T.

r. G.

s. Jun.

t. Me.

u. Calv.

8. *Neque, &c.* "וְלֹא"] *Quinimo (vel, Certè, Calv. Etiam, Belg. &c. Et tamen, V.) non (vel, neque, V.) audisti, For. vel, audieras, Calv. sub. me, V. (vel, Neque audivisti quicquam, JT. Neque audivisti, ea, Pi. nempe ab aliquo alio^t; vel, ab astrologis tuis^v. Al. Etiam (repete, quum, ex v. 7^x.) non audieras, Angl. Ter hoc ipsum repetit; unde constat magnum Divinitatis argumentum esse prædictionem futurorum^y. ¶ *Neque, &c.* "וְלֹא"] *Neque (vel, Etiam non, Mo. Quinetiam non, Pi.) ex tunc (vel, jam olim, Ti. V. ab illo tempore, JT. sic Pi. Ang.) aperta fuit, vel aperuit se, auris tua, Mo. P. Pi. &c. Nemo te hæc docuit^z. Etiam si illa clarissimè prædicta erant tanto tempore, nunquam eis fidem habuisti^a. Al. Propter scelera tua nolui arcana mea tibi retegere^b. ¶ *Scio, &c.* "וְיָדַעְתָּ"] *Quia sciebam quod transgrediendo transgressurus esset, P. Calv. &c. Toties te hoc ignorare repeto, quia novi quod consuevisti prævaricari, & mores tuos persequeris^c. Negotium mihi est cum obstinatis: non ergo frustra***

Marl.

v. Belg.

x. Ang.

y. San.

z. San. sim.

a. T. For.

b. G.

c. Mar.

d. For.

frustra urgeo, & tantopere insto, ut agnoscas te à Deo & castigatum & liberatum fuisse ^d. [Alii hæc & sequentia cum versu sequente jungunt:] Quum igitur nōrim te omnino acturum esse perfidē, & transgressorem à ventre vocari te; v. 10. Propter nomen meum differam iram, &c. Pi. Nam novi te omnino acturum esse perfidē, JT. & hanc rerum præscientiam idolis vel ariolis tuis adscripturum *. ¶ Et, &c. וַיִּשְׁמַע מִבְּטֶן קוֹרָא לִי ¶ Et (vel, & quodd, Ti. P.) prævaricator, vel transgressor, ab utero (scil. matris, i.e. à nativitate tua ^f. Hyperbole. Vide ad Psal. 51. 7. Sed fictitia est hæc hyperbole. Peccatum originis hñc respicit ^h. Al. ab exitu ex Ægypto, qui erat velut nativitas illius populi: vide Esa. 46. 3. Jer. 2. 2. & 22. 21 ⁱ). vocatum est tibi, Mo. vel, vocatus sis, P.

9. Propter nomen meum] i. e. Propter meipsum, v. 11. vide Esa. 43. 25. Psal. 25. 11. & 106. 8. Vel, quia tu vocaris nomine meo, siye populus meus, vide Esa. 64. 9. Jer. 14. 9 ^k. Non ob merita tua, sed propter me, continebo me, nè paria meritis rependam ^l. Rationem reddit cur eos non excindat: non propter te ^m; sed nè nomen meum blasphemetur ⁿ, quasi per impotentiam te servare nequiverim ^o, & quasi Gentium dii me potentiores essent P. ¶ Longē, &c. וְלֹא־יִרְאוּ ¶ Prolongabo furorem meum, Mo. sic V. Prolongare iram duplici sensu dicitur: 1. pro, continuare, ut Psalm. 85. 6; 2. pro, reprimere, ut Prov. 19. 11. vide & Num. 9. 19, 22. Retardabo, &c. Ca. prorogabo, Sy. differam, M. P. Ti. elongabo, i. e. continebo diutius ^r. ¶ Et, &c. וְלֹא־יִרְאוּ [Variant.] Et laudem meam injiciam frenum tibi, Mo. Erit enim laus mea, si longanimis fuero tibi, M. frenum injiciam mihi tui causā, Ti. Meamque laudem tibi præcludam, Ca. Et laudem meam obsignatam asservabo (vel, obsignabo, Ma.) tibi, JT. i. e. Quasi sigillo munitam reservabo tibi laudem & gloriam meam, ad non excindendum te: q. d. Tibi parcam propter gloriam meam ^t. Et (repete, propter) laudem meam (i. e. Ut habeam populum qui me laudet; vel potius, Ut obtineam laudem potentie & misericordie meæ ^u), prolongabo iram meam tibi, P. vel, obsignabo illam tibi, Pi. Q. in Ma. i. e. concludam, vel non exferam: ut וְלֹא־יִרְאוּ idem sit quod וְלֹא־יִרְאוּ*: vel, sustinebo te, Ch. vel, obstruam, siye obturabo, nares meas tibi, nè scil. egrediatur fumus iræ meæ. Flatus narium iram indicat, Virgil. Georg. 3. Colledumque premeus volvit sub naribus ignem^v. Vide Psal. 18. 9. Hinc phrasia, longus, vel tardus, halitus, vel naribus, pro tardo ad iram, Prov. 14. 29. & 15. 18. & 16. 32. Eccles. 7. 8. & brevis, vel celer, halitus, vel naribus, pro iracundo, Prov. 14. 17, 29. Optimè congruit hæc interpretatio cum præcedente וְלֹא־יִרְאוּ, quod & iram, & nasum, sign^x.

10. Ecce, &c. הִנֵּה צִרְפָּתִיָּה וְלֹא בְּכֶסֶף ¶ Ecce, (vel, Equidem, Ca.) purgavi (vel, examinavi, M. Calv. conflavi, Ti. vel, conflabo, JT. Pi. i. e. conflando expurgabo; explorabo, Ca.) te, & (vel, at, Ti. sim. JT. Pi. tamen, M.) non (vel, nec id, Ca.) in, siye cum, argento, Mo. Ch. JT. Pi. Ang. vel, inter argentum, Sy. tanquam argentum, M. P. sim. Calv. vel, in fornace argenti, V. Tò fornace accipit ex seq. membro ^z. i. e. Non tam accuratè ^a; non ad vivum, exactè & omnino, ut examinatur argentum in fornace ^b, in quo [argento] nulla relinquitur rubigo: alioquin absumerem te in universum ^c. Nam in argento aliquid est puri, in nobis nihil præter scoriā. q. d. Clementer vobiscum agam, plagas infligam, sed salutares ^d. Non agam tecum summo jure; magis imbecillitatis quàm iniquitatis tuæ rationem habebō ^e. Vel, non in argentum, i. e. Diu cùm te per æumnas explorarem, nihil boni in te apparuit ^f. Vel, non pro pecunia, Ti. sim. Ca. ^g. eodem sensu qui infra 52. 3 ^t: non ob argenti quæstum, Sy. Non agam ullo pretio, sed gratis curabo & magnificabo te ^g. Nihil acquisivi hæc vestri purgatione in Babylone ^h. ¶ Elegi (vel, Eligam, Ca. Selectum, vel Electum, efficiam, JT. Pi. i. e. Reddam purum instar argenti electi ⁱ: Probavi, Ch. Erui, LXX, Sy.) te (sub. probatum, Ti.) in camino (vel, catino, siye fornace, P. M. Pi. Sy. &c. vel, de fornace, ^o. Ar. in angustia, Ch.) paupertatis; vel, afflictionis, M. P. Mo. JT. &c. וְלֹא־יִרְאוּ ¶ Eligere hñc accipitur pro discernere: Eligimus enim quod conservare cupimus.

Docet quantum differunt pœnæ impiorum & piorum: illis in exitum cedunt, hos probatiores & acceptos efficiunt ^k. Al. Elegi te, &c. i. e. Seposui te ad fornacem ^k Calv. miseræ, excoquendum magis & magis ^l. Al. Eligam ^l G. te, &c. Electum & eximium te reddam purificando te per afflictiones ^m. Al. Elegi tibi, siye pro te, fornacem ^m Q. im afflictionis, Angl. Sic plerique Hebræi rectè reddunt. Ang. Concisa locutio, ut Jos. 15. 19. Jud. 1. 15. ad verb. dedisti me, pro, mihi. Sic Psalm. 5. 5. habitare te, pro, tecum. Vide & Esa. 28. 15. veniet nos, pro, ad nos ⁿ. Ang.

11. Propter me] Id est, honorem meum; non, vos & vestra merita ^o. ¶ Faciam] Ità M. Mo. &c. inquam, ^o Ang. faciam, P. faciam istud, Pi. operabor, Angl. ¶ Ut, &c. וְלֹא־יִרְאוּ ¶ Nam quomodo (sub. alioqui, Pi.) profanabitur? Mo. vel, pollutum esset? P. violabitur? siye violaretur? V. profanaretur? M. Ti. JT. Pi. V. sub. illud, JT. vel, sub. nomen meum, M. Pi. G. ex. v. 9 P. Nam qui fieri posset ut paterer nomen meum violari? q. d. Nunquam patiar ^q. Quomodo ergò paterer dici à Gentibus, ^q V. vires mihi defuisse ad liberandum populum meum ^r? ^r G.

12. Et Israel, quem, &c. וְיִשְׂרָאֵל ¶ Vocatus (vel, invitatus, Ch.) meus, M. Ti. Mo. vel, à me, V. sim. ^s. Sy. Ar. h. e. qui à me sic appellatus es ^t. Quem vocavi ex Ægypto, Hos. 11. 1. Quem vocavi nomine meo. Vide Esa. 43. 7. & 63. 19 ^t. Qui diceris populus Dei ^u. q. d. Adeò degenerastis, ut merito vos rejiciam: rationem tamen habeo vocationis meæ, quam nulla hominum ingratitude aut nequitia irritam facere potest ^x. ¶ Ego primus, & ego novissimus] Non loquitur hñc de æterna Dei essentia, sed quòd talis sit erga nos. Nihil aliud docet quàm Deum tibi perpetuò constare, nec consilium mutare ^y. ^y Calv.

13. Dexterā mea mensa est celos, וְיָמִינִי פָלְמוֹ ¶ Palmo mensa est, &c. M. P. Mo. Ti. palmo explanavit, vel explicavit, siye distendit. Unde Thren. 2. 22. de infantibus dicitur, quos matres nunquam cessant palmis extergere, fricare, & recens natos explanare, ut ipsorum membra in planum & longum distendantur, nè fiant distorta; quos in palmis gestant, & palmis tractant. Unde ipsi pueruli וְיָמִינִי appellantur Thren. 2. 20 ^y. For. Verbum metiendi miram Dei sapientiam notat, quòd immensum coelorum spatium tam aptā proportionē undique æquaverit, ut neque terræ propius esset, neque ab ea remotius, quàm utile esset ^z. ¶ Ego, &c. וְלֹא־יִרְאוּ ¶ Voco (vel, Vocans, Mo. Cum vocarem, Ti. sim. Ca.) ego eos, siye ea, P. M. Ti. &c. vel, ad eos, Mo. Me vocante, &c. G. ¶ Et, &c. וְלֹא־יִרְאוּ ¶ Stabant (vel, stant, G. consistunt, Ga. cñ. pag. 154. & astant, M. P. adstuerunt, Ca. protinus constiterunt, Ti.) simul, Mo. P. &c. omnia ista, nempe velut servi parati ad exsequenda herilia imperia. Similis locutio Psalm. 119. 91 ^z. ^z G.

14. Congregamini, &c.] Vos o Judæi ^b, congregati ^b Calv. respondete ^c. Obliquè perstringit eos, quòd malignè ^c San. & perversè ad obscurandam Dei gratiam inter se conspirent ^d. ¶ Quis de eis, &c.?] Vel, ex diis Gentium ^e; vel, ex divinis & auguribus ^f. ¶ Dominus ^f Pi. Calv. dilexit (vel, diligit, Pi. diligens, JT.) eum] Ità Mo. P. G. M. &c. Cyrum ^g; de quo antè ^h. Cyrum non nominat, ^h Calv. quia in præcedentibus manifestam fecerat illius mentionem ⁱ. Agnosce Prophetarum phrasin: Cùm jamdudum de Cyro loqui intermiserit, quia tamen omnia quæ his capitibus continentur ad liberationem ex Babylone per Cyrum futuram pertinebant, sub relativo, non expresso nomine, de eo loquitur ^k. Sic alibi, ille ^k For. (h. e. Deus) dixit, Gen. 15. 13; ille (h. e. Deus) scripsit, Exod. 34. 28; ille (i. e. Rex) ivit, 2 Reg. 25. 4 ^l. Sed quomodo hunc dilexit Deus? Resp. 1. Fuit Cyrus dilectus Deo, & cultor unius Dei: nè quis putet fabulosa esse omnia quæ de eo Xenophon scripsit ^m. Resp. 2. ^m For. Dilexit eum, nempe dilectione naturali, seligendo illum ad tam nobile & grande ministerium ⁿ. Diligere est, ⁿ T. velle alicui bonum. Dilexit ergò, quantum ad bonum Regni, non quantum ad bonum gratiæ & gloriæ ^o. Dillectio hñc non simpliciter, sed ^o G. accipitur; ideòque ad felicem expeditionis eventum restringitur: quomodo & Saul Deo charus fuit, 1 Sam. 10. 10. Dilectum eum vocat Deus, non quòd ipsum adoptaret, &c. sed quòd ei propitius esset quoad externa, & quòd mini-

sterio ejus ad liberandam Ecclesiam uteretur. Nam ut magnæ virtutes Cyro inerant, sic & maxima vitia, ambitio, avaritia, crudelitas, &c. & qualis esset, infelix ejus exitus monstravit P.

¶ *Faciet* (vel, *Perficiet*, Ti. Ille exsequetur, Ca. *Facit* est, JT. Idcirco effecturus est, Pi. Et faciet, P.) voluntatem (vel, *delectationem*, JT. Pi. i. e. id quo delectatur, i.) suam (vel, *ejus* : i. e. vel, Dominus faciet voluntatem Cyri : vel potius, Cyrus Domini. Ut exsequatur decreta Dei : i.) in Babylone] Sic Mo. &c. scilic. evertenda. ¶ *Et*, &c. *וְיָרֶם* [*וְיָרֶם*] *Et brachium* (vel, *potentiam*, five *potestatem*, M. Ca.) ejus (sub. *erit*, P. Ang. G. vel, sub. *ostendet*, M. vel, *exferet*, Pi.) *Chasdim*, Mo. vel, in *Chasdim*, P. in *Chaldeis*, scil. subjugandis : in, vel contra, *Chaldeos*, M. Ti. Ca.] T. G. Potentiæ Dei minister erit in Chald. [Ch. totum sic reddit,] *Quis in eis annunciet hæc? Dominus, qui dilexit Israel, faciet voluntatem ejus in Babel, & fortitudinem brachii sui revelabit in Chaldeos.* [*וְיָרֶם* supplet ante verbum (*וְיָרֶם*), ut sæpe fit; & pro eum, ponit *Israelem*.]

15. Ego, &c.] Ego volui ut hæc fierent. Nemi- ni alteri aut res ipsa, aut ipsius præcognitio, & den- nunciatio, adscribi debet. ¶ *Et*, &c. *וְיָרֶם* [*וְיָרֶם*] *Et* (vel, *Et etiam*, P.) prosperabitur via ejus, Mo. Angl. G. Verbum indefinitè sumitur, ut Esa. 46. 6, 7. Prosperabitur in via sua, Angl. sic Pi. Verbum neutra- liter sumitur, & præpositio suppletur, ut Esa. 55. 11. Qui prosperabitur in professione sua, Ti. Iter facientem prospere, Ca. Et iter ipsius faustum reddam, Sy. Et pro- speram feci (vel, *Et prosperam faciam*, Angl. 3. persona pro 1. : vel, *Et secundabit*, JT. Et ipse prosperam faciet, M. Et explanabo, Ar.) viam ejus, five suam, o. Ar. M. JT. Quicquid aget succedet feliciter d.

16. Accedite ad me, & audite hoc] Sunt hæc verba vel, 1. Christi : nam, 1. ejus opus esse censetur, quic- quid ad hominum salutem pertinet : 2. in cap. seq. (cum quo hoc eodem filo contexi patet) omnium penè consensu loquitur Christus. Est itaque hic mysterium S. S. Trinitatis, qui enim loquitur, Christus, à Domino se- missum dicit, & à Spiritu ejus. Vel, 2. Prophetæ, fidem dictis suis astruentis. ¶ *Non*, &c. *וְיָרֶם* [*וְיָרֶם*] *Non à principio*, five *initio*, (i. e. ex quo cœpi prophetare, de excidio Babylonis : vel, ex quo me patribus vestris patefa- cere cœpi : ex quo vos assumpsi : i.) in abscondito (vel, *clām*, Sy.) locutus sum, P. M. Ti. sic JT. Pi. &c. sub. *prophetam hanc*, Pi. h. e. Non in angulis, non ambi- guè & perplexè, aut obscurè : sed palam, clarè & apertè : non furtim, ut magi & augures, tenebrarum & angulorum amici, sed publicè, vos contestatus sum. Quicquid ergo vobis inest ignorantie, debet malitiæ vestræ imputari, quia lucem spontè fugistis. Jampridem hæc vobis dico apertissimè, non per ænigmata aut *ἀντὶς δεικνύμενα*, (oracula flexilologi Dei.) [Reliqua va- riè reddunt.] *Ex tempore antequam fieret*, (Heb. *A tem- pore esse hoc*, i. e. Antequam hæc contingerent : nempe, evertit Babylonis : vel, transmigrationis vestra in Baby- lonem, & remigratio in Judæam : i.) *ibi eram*, Vulg. *A tempore esse illud, ibi ego*, Mo. scil. annunciaui hæc. Ex (vel, Sed ex, Pi.) quo tempore (Al. *Tempore quo*, *וְיָרֶם*, pro *וְיָרֶם*, *) *fuit* (vel, *esse cœpit*, M. Ti. *facta est*, Calv. Pi.) *hoc*, (vel, *id*, Sy. illa, Pi. res, Calv. ipsa prophetia, P.) *ibi sum*, vel *fui*, vel *eram*, JT. Pi. M. Ti. P. Ang. vel, *ibi aderam*, Sy. Hæc etiam verba sunt vel, 1. Dei : sed diversimodè intelligunt. 1. Ex quo quicquam fuit, ibi ego eram, tanquam illius creator, &c. ut æternitas Dei significetur. 2. *A tempore quo erat hoc*, (mea nempe assumptio vestri in populum meum) *fui ibi*, præsens inter vos, in Prophetis, per Spiritum, Deut. 18. 15, 18. Esa. 59. 21. & 63. 11. 3. Quum dicit Deus se adfuisse cum res facta est, tantundem valet ac, perfectum fuisse ejus virtute & manu quod ore prodiderat. Merito ita- que prædicat se dedisse præsentie suæ signa, quum omnia præstando non solum vaticinia comprobavit ip- so eventu, sed monstravit suo arbitrio gubernari quæ fortuita putantur. 4. Rectius alii hoc de tempore ven- turo accipiunt : *A tempore quo hoc erit*, (i. e. Cum tempus præfixum advenerit quo executioni mandetur ma- gnum illud opus quod vobis prædixi,) *ibi ero præsens*

& paratus, ut ad umbilicum perducam. Idem ferè di- cit quod Esa. 46. 11. Vel, 2. Prophetæ. [Sed & hic variant.] 1. Planè, inquit, [hæc dico vobis,] quasi præsens interesset rebus tantò post futuris. *Antequam fieret*, Heb. *A tempore esse ejus*, i. e. nondum ex- stante tempore horum eventuum. Hæc est enim inter- dum vis particulæ *Mem*. Vide infra 54. 9. 1 Sam. 15. v. 23. *repulit te ab esse regem*, i. e. nè esses Rex. 2. Ex quo tempore fuit hoc, i. e. Ex quo fuit verbum Dei ad me, non dissimulavi, sed palam concionatus sum : i. e. *ibi fui*, i. e. operam dedi muneri meo prophetico : i. e. *ibi sum*, nimirum in ea tanquam specula ubi me collocavit Deus, ut verbum ab ipso audiam, & ad vos diligenter atque fideliter referam. Prophetæ suos exhortatur ad fidem. Ab initio, inquit, publicè locu- tus sum de casu Sanherib : & fui etiam ibi cum id fieret. [Ca. versum sic vertit & exponit :] *Non tectè quondam locutus sum*, h. e. Sennacheribi casum non ob- scurè prædixi : & nunc, posteaquam id evenit, non latiro, (quod facerem præ pudore, si non evenisset quod præ- dixeram,) sed me præsentem exhibeo : ut ostendam me vera prædixisse, atque ita fidem merear de futuris quæ præsignifico, h. e. de Cyro, quem *meo spiritu præditum mittam*. Sed hoc intellige de vero Cyro, h. e. Christo, qui erit Divino Spiritu præditus, ut est in cap. 42. 1. Hæc verba Christo tribuo, ad cujus mysterium aper- tius annunciandum Prophetæ hoc capite, ut antè ad- monui, transitionem facit. ¶ *Dominus*, &c. *וְיָרֶם* [*וְיָרֶם*] *Dominus Dominus* (five, Deus, M. Ti.) *missus* (vel, *mittit*, JT.) *me*. (Afferit vatici- niis suis auctoritatem Dei, & poscit fidem debitam nuncio Dei.) & *spiritus* (vel, *verbum*, Ch. *spiritum*, Ca.) ejus, o. Sy. Ar. P. Mo. Pi. &c. i. e. Dominus per Spiritum hæc mihi imperavit. *Spiritus* nominat, quod unicus hic sit magister & director Prophetarum. Vide Matt. 10. 20. 1 Cor. 7. 40. & 12. 3, 4. Verba hæc sunt Prophetæ. Imò potius, Filii Dei. Is qui hic lo- quitur non homo est, sed Deus, 1. quia Deus loquitur v. 15. *Ego vocavi eum*, &c. idemque pergit hoc versu. 2. Loquens vocatur *וְיָרֶם* *redemptor Israelis*, h. e. Filius Dei. 3. Hæc verba, *Non in abscondito locutus sum*, & usurpantur à Deo, Esa. 45. 19. & à Christo ad se appli- cantur Joh. 18. 20.

17. Docens, &c. *וְיָרֶם* [*וְיָרֶם*] *Docens* (vel, *doceo*, JT. Pi. Ca.) *te*, ut *prosum*, P. vel, *ad proficiendum*, Mo. *pro- ficere*, JT. *utiliter*, Calv. Ca. *ut proficias*, V. *utiliter age- re*, M. *quæ profutura sunt*, Ti. *sim. Pi. Ch. quæ apta vel comparata sunt ad hoc*, ut *profint* : *utilia*, Vulg. non curiosâ, vana, fastuosa : sed quæ curandæ salutis tuæ, & præsentis & æternæ, conveniunt. q. d. Nihil vobis celavi quod utile esset in salutem, nisi vosmet fraudas- setis doctrinæ fructu. ¶ *Gubernans*, &c. *וְיָרֶם* [*וְיָרֶם*] *Dirigens*, vel *ducens*, (vel, *deduco*, Pi. *calcere faciens*, For. *ambulare faciens*, Mo.) *te in via*, five *per viam*, (vel, *in itinere*, M.) *ambulabis*, Mo. vel, quâ *am- bules*, JT. Ch. *sim. P. Ca. o. &c.* quâ tibi est eundum, Ti. quâ *ambulare debes*, Pi. *Monstrans tibi viam quam am- bules* : sc. in qua tibi ambulandum est, si salvus esse velis.

18. Utinam attendisses, &c.] Votum Dei, &c. q. d. Præsto quod mearum est partium. Anthropopathia, quâ Deus commiseratur eos qui spontè percutunt. Nec enim voluptatem capit ex nostris malis : neque seve- rus est, nisi quum malitiâ nostrâ ipsum quodammodo cogimus : & paratus est ad beneficia omnis generis præstanda, nisi nostrâ contumaciâ ipsum repelleremus. ¶ *Facta*, &c. *וְיָרֶם* [*וְיָרֶם*] *Et* (vel, *Tunc*, M. P. Nam, JT. Pi.) *fuisse sicut flumen* (magnum, quod ripas su- perfluit : vide Esa. 59. 19. Jer. 12. 5 : abundantiissima fuisse, *) *pax tua*, Mo. &c. i. e. prosperitas tua. Ut fluvius, qui nunquam deficit. Nunquam defuissent fluere, sed omnia bona se ultro dedissent tibi : nec timenda tibi fuisset ulla mutatio. Vestra igitur culpâ in servitutem redacti estis. ¶ *Et justitia tua*] Id est, vel, 1. jus tuum : q. d. Paratus eram jus tuum tueri, &c. Vel potius, 2. status reip. optimè constitu- tus : q. d. Omnia domi bene composita habuisses. Ac meritò hunc statum paci conjungit : nam, eversâ po- litiâ, omnia pessum eunt atque evertuntur : nec pace fruemur,

fruemur, si æquabilis & moderata rerum administratio desit¹. Vel, 3. prosperitas^m, tanquam justitiæ fructusⁿ, & præmium^o: ut iniquitas ponitur pro ejus mercede, pena. *Justitia* sæpe pro benignitate sive beneficentia ponitur, ut i Sam. 12. 7. Psal. 36. 6, 7, 11. 2 Cor. 9. 9, 10 P. ¶ *Sicut*, &c. *וְכַדְרֵי מַיִם* Sicut fluctus maris, Mo. P. &c. i. e. Continenter perrexisset, ut fluctus excipiunt alii alios. Fuisset vel continua; vel potius, multa, infinita: nam vox fluctus multitudinem indicat; ut, fluctus malorum, & populorum^r.

19. Fuisset quasi arena, &c.] Prout promiseram t. Vide Gen. 22. 17^t. q. d. Non meâ, sed tuâ, culpâ adeo attritus & imminutus es, &c. ¶ *Et stirps*, &c. *וְצִמְחָא מִן מַעַדְרֵי מִיָּדָי* Et germina, vel propagines, viscerum tuorum, (vel, prognati è visceribus tuis, JT. Pi. i. e. filii^s), sicut viscera (vel, interiora, M. lapilli, P. Ti. Calv. sim. JT. Pi. Ca.) ejus, Mo. P. &c. sub. maris, M. Angl. ex v. 18^v. vel, sub. arenâ, sive litoris, G. ex K. Frequens apud poetas comparatio^z. ¶ *Non*, &c. *וְלֹא יִכָּרֵת וְנִכְרַת* Non excideretur, (vel, exterminabitur, V.) — nomen ejus, &c. P. sic Calv. &c. Nomen, i. e. vel, 1. legitimus populi status^a: vel, 2. memoria ejus, ut Psal. 83. 5. Prov. 10. 7: vel, 3. posteritas, in qua hominis nomen continuatur, Num. 27. 4^b. Al. Non tamen excindetur — nomen ejus, &c. JT. Pi. Angl. Ellipsis discretivæ particulæ, ut Job. 14. 9. Esa. 44. 11. His favet, quod statim sequitur promissio liberationis, v. 20^t. Transito ad summam promissionum, simili argumento atque usus est supra v. 8. & 9^c. Non interfet, &c. Gratiola semper apud me fuisset ejus posteritas^d. Non permissem famam sublimem populi mei apud gentes viles tam foedè proculcari, nunc à Chaldaïs, postea à Romanis^e.

20. Egredimini de Babylone] Ubi captivi estis^f: nè vel ab illa^g, vel cum illa, perdamini^h. Dixit populum suâ culpâ exulare, &c. subjungit, tamen se nihilominus ei adfuturum, ut ipsum è servitute educatⁱ. Prophetica hortatio, quasi in rem præsentem Judæos adducens, & præmonens de liberatione futura^k. Simul atque Cyrum audietis venire contra Babylonem, vos Hebræi, qui tum in ea urbe eritis, nolite adventum ejus exspectare, sed statim fugite quantum potestis. Similia monita vide Gen. 19. 15. & in hac ipsa re, Jer. 51. 6, 45. & in re pari de Roma, Apoc. 18. 4^l. Exite, dum licet^m. Verùm de exitu loquitur, non meticulofo & periculofo, ut cum captivi furtim se propriant, sed læto & liberoⁿ. ¶ *In voce*, &c.] Hæc cum gaudio alii aliis dicite. Nam capta Babylon initium erit vestræ liberationis^o. Hæc autem liberatio erat typus Redemptionis per Christum, quam hîc decantari jubet usque ad extrema terræ, nempe per prædicationem Evangelii^p. ¶ *Dicite*, Redemit (vel, Redimet, G. nempe, vel, è captivitate Babylonica^q, vel, à peccatis^r), Dominus servum suum] Tempus liberationis jam propè est^s.

21. Non, &c. *וְלֹא צִמְחָא בְּתִרְבוּרָא* Et non (vel, Neque, Ca. Pi. Itaque non, Calv.) sitierunt, (vel, sitiunt, JT.) per (vel, quum per, Ti. JT. Pi.) desertâ deduxit eos, &c. P. sic M. Ti. &c. Quoniam via Judæis ad reditum non patebat, magnæque solitudines & periculosæ intercedebant; ideo virtutem Dei prædicat, ejusque exempla proponit^t. Si hæc Deus facere potuit olim in liberatione ex Ægypto, paria aut majora nunc facere poterit. Nè dubitate^u. Al. Et non sitient, ut quum deduxit eos, &c. Angl. Ellipsis, & adverbii temporis, ut v. 13. Esa. 41. 17. & notæ similitudinis, ut Esa. 33. 4, 11^v. Neque sitiverunt, &c. scil. Judæi è Babyl. per desertum redeuntés in Judæam. Continuatur hîc mimetis^x.

22. Non, &c. *אֵין שְׁלוֹם אִמֶּר יְהוָה לְרָשָׁעִים* Non (vel, Nulla, JT. At nulla, Pi. Angl. vel, Nulla tamen, Angl. ellipsis discretivæ, ut Esa. 44. 11^v. sub. est, JT. Pi. &c.) pax, (i. e. prosperitas^z), dixit (vel, ait, Pi. Angl. sim. JT.) Dominus, impiis, Mo. P. &c. Vel, 1. Babyloniis^a. Contrâ, inquit, Babyloniis, ut impiis, cuncta cadent adversa^b. Proinde nè copulemini cum illis, sed fugite, ut supra v. 20^c. Vel, 2. Judæis^d. Hoc addit, nè hypocritæ, suo more, inanem ex his promissionibus fiduciam conciperent: & nè infirmi vacilla-

rent, aut impiorum & incredulorum multitudine turbarentur, quum viderent illos hanc Dei gratiam rejicere^e; sed, nullâ illorum habitâ ratione, amplecterentur ipsi hoc beneficium, atque eo fruerentur: q. d. Dominus minatur ultionem impiis; quare pax illorum & prosperitas, quâ jam securi potiuntur, finem suum sortietur^f. Hæc verba dupliciter accipi possunt. 1. Quasi opponat fortem impiorum forti quam descriperat servorum Dei, quibus ad Deum redeuntibus nihil deest; at improbis nulla pax, omnia in malum cedunt. 2. Ut dolorem Prophetæ exprimant, quasi præfagientis frustra vocare Christum Israelitas ut è Babylone & à peccato fugerent; nam vocantem non erant audituri: q. d. Sed quid moror? quid verba in ventum profundo? improbi sunt, & indigni pace & felicitate quæ illis offertur. Quare ad Gentes conversus Christus ait, [verbis proximè sequentibus.] Audite, insule, &c. f. Pacem Jovæ negat impiis: Hoc dicit, ut intelligatur hanc felicitatem solis piis promitti^g. Hæc spectare puto ad illos captivos qui hæere in exilio maluerunt quàm in patriam reverti: quos impiis vocat, quod Babylonice impietati adhæserant, & ad Templum Sacraque Judæorum redire noluerunt; aut quia alio nomine indignè rant. His autem negatur pax, quæ reducibus ab exilio promittitur^h. Non est pax impiis, tum Chaldaïs, tum Chaldaeorum servis ultroneis (pro pudor!) Judæis: sed erit perpetua isthîc ipsis afflictio & miseriaⁱ. Illis mala impendent, ut etiam iis qui illorum societate delectantur: quare relinquitte Babylonem^k.

C A P. XLIX.

1. *Audite insule, &c.*] Hactenus multa de Cyro^a, & de reductione Israelis è Babylone^b. Jam, discussis umbris, apertius de Christo agit; ad quem manifestè referuntur versus 6. hujus capituli in Act. 13. 47. & v. 8. in 2 Cor. 6. 2. & v. 10. in Apoc. 7. 16^c: & de quo etiam Judæi nobiscum hunc locum accipiunt^d. A typo, Cyro, ad veritatem, Christum, ejusque Regnum, transit, &c. & veritatem cum typo confert^e. Cum Propheta inde à cap. 40. duos consolationis locos sibi explicandos proposuerit, unum de reversione Judæorum ex Babyl. alterum de instauratione Ecclesiæ per Christum; nunc demum incipit speciatim hunc secundum locum exponere, & in eo pergit usque ad finem prophetiæ^f. Nunc ex abrupto transit Propheta ad Christum, cujus auspiciis populus è Babylone, sicut olim ex Ægypto, eductus est. Nec aliter populus liberationem speraret nisi per Christum, à quo pendebat reconciliatio cum Deo, & à quo solo salus tum æterna, tum temporaria, speranda erat^g. Non Esaias hîc loquitur, ut vult Grotius, sed Christus: ut patet, 1. Quia non Judæos, sed Gentes, hîc compellat. 2. Quia non Esaias, sed Christus, ab utero vocatus est, nomenque accepit quum in utero esset, Luc. 1. 31. 3. In Christo, non in Esaiâ, gloriatur Deus, juxta vers. 3^h. 4. Non Esaias, sed Christus, missus est tum ad restaurandas tribus Jacob, tum in lucem gentium, juxta v. 6. 5. De Christo intelligunt Judæi in Bereschith Rabba ad Gen. 41. 41ⁱ. Insule, i. e. habitatores earum^k. Regiones, Angl. præsertim transmarinæ^l. ¶ *Populi de longè*] Qui procul à Judæa abestis^m. Gentes omnes ad salutem vocatⁿ. ¶ *Dominus ab utero vocavit me*] Loquitur Esaias. Paria Deus de Jeremia, Jer. 1. 5. Paulus de se, Gal. 1. 15. Hebræi illa loca interpretantur de egregia temperatura cerebri quâ Deus à primo ortu donare solet eos quem Prophetia præparat^o. Imò loquitur de Christo^p; q. d. Ante natiuitatem meam huc me destinavit^q, & statuit me subiturum hoc munus Redemptoris: neque ego hunc honorem mihi usurpavi, Heb. 5. 4, 5^r. Deus, qui ab æterno me prædestinavit huic officio, 1 Pet. 1. 20. ab utero matris hoc consilium suum & hominibus & Angelis patefecit. Vide Luc. 2. 10, 11. Heb. 1. 6^t. Ab utero appellavit me, Jesum, Matt. 1. 21, 23^u. ¶ *Recordatus est nominis mei*] Sim. P. V. &c. Familiarem notitiam designat hæc T. Calv. phrasis.

phrasim. Discrevit me à vulgo hominum, quia ad raram munus electus sum. Mentionem fecit nominis mei, scilicet apud electos Judæos. Vide Matt. 1. 20. Luc. 1. 43. Celebravit nomen meum, commendavit honorificè, &c. Indidit mihi nomen, Q. in V. G. pulchrum, quo salus à Domino ventura significatur.

2. Et posuit (Pater, scilicet, à quo omnis potestas in Christum derivatur, Esa. 50. 4. & 61. 1.) os meum (i. e. verba oris mei) quasi gladium acutum. Vel, quasi gladii acuti, sub. os, sive aciem, For. Angl. Sim. Dan. 4. 33. Capilli ejus erant instar (sub. plumarum) aquilarum, & ungues instar (sub. unguum) avium. Sensus, Auctoritatem mihi dedit ad excindenda vitia, & errores, & Dæmones, mundi hucusque principes, & ad penetranda audientium corda. Armavit me Verbo suo efficacissimo, quod cum gladio & sagitta comparatur. Vide Eph. 6. 17. Heb. 4. 12. & Apoc. 1. 16. Christus hic vim doctrinæ suæ prædicat. Vide Esa. 11. 4. 2 Thef. 2. 8. q. d. Per prædicationem meam efficaciter operatur, & in corda auditorum penetrat. ¶ In (vel, Sub, vel Cum, For.) umbra (i. e. protectione, ut umbra sumitur Psal. 17. 8. & 91. 1.) manus (i. e. potentia, ut manus accipitur Esa. 10. 10, 13. & 11. 11. &c.) sue protexit (vel, occultavit, Pi. &c.) me. Contra insidias Scribarum & Phariseorum. Sed improprie videtur umbra manui tribui. Resp. 1. Manus pro brachio hic, ut alibi, sumi potest: brachium verò pro alis non est durum, quia quod homini brachium, id volucris ala, est; unde & brachium Latinis ala dicitur, ut, ferre aliquid sub alis; & Horat. — latet hircus in alis. Ut autem scapula obumbratio tribuitur Psal. 91. 4. Scapula suis obumbrabit tibi, & sub pennis ejus sperabis; ita hic manus, h. e. brachio. 2. Videtur in metaphora gladii perseverare, qui sub sinistro brachio abditur in vagina, ut dexterâ inde facile educatur. Ut statim locus sagittæ ostenditur, nempe pharetra; ita & hic locus gladii, qui sive femori incumbat, sive lateri appendatur, manu tegitur & obumbratur. 3. Metaphoram ab iis sumit qui contra Solem manu velum prætendunt. 4. Metaphora tantum in umbra, non autem in manu: quomodo dicitur umbra mortis in S. S. & in aliis scriptoribus, umbra gloriæ, virtutis, sive vitii, &c. ¶ Et (vel, Imò, Pi.) posuit (vel, disposuit, JT. fecit, Ca. reddidit, Pi.) me (vel, ex me, Ca.) sicut sagittam electam; sic o. Ar. בָּרוּךְ הוּא. In sagittam tersam, Mo. P. sic Ti. vel, nitidam, JT. Pi. politam, M. Ca. Heb. puram, qualis facilius penetrat quàm rubiginosa. Ut verba mea quàm longissimè pervenirent. Cum gladio cominus, sagittâ verò eminus, dimicetur; significat tam eos qui propè, (Judæos), quàm eos qui longè, erant, (Gentes), felici & vitali vulnere esse percutiendos. ¶ In pharetra sua abscondit me. Postquam de efficacia doctrinæ dixit, adjungit, Deum virtute suâ Christum & doctrinam ejus protegere, ut nihil ejus cursum impedire possit. Protexit me, (ut jam dixerat,) nè ulla vis seditiosorum mihi noceret. In pharetra reconduntur sagittæ, ut ibi & conserventur, & paratæ sint ad usum. Reposuit in pharetra, ut suo tempore meis verbis hostes feriat.

3. Et dixit mihi, Servus meus es tu Israel, &c. אֲנִי אֶשְׁרָא בְּיָדְךָ אֶתְּרָא [Variè reddunt.] Israeli, (i. e. Israelis bono,) per te gloriam assequar, i. e. per tua prædicta. Tu servus meus es Israeli, Q. in Angl. vel, in Israel, Q. in Glaf. Ad hunc enim primariò missus est Christus. Vide Matt. 4. 23, 24. & 10. 6. Luc. 24. 47. Act. 3. 26. &c. Hanc sententiam amplecterer, nisi obstat pausa, &c. Obstat ei accentus distinctivus Athnachta, qui nomen Israel cum sequentibus verbis conjungit, & à præced. servus divellit. [Verum à Athnach vim suam distinctivam interdum perdere non semel notatum est. Quamquam de eo lis est inter doctos.] Al. Israeli, (vel, à Israel, Ang.) quia (vel, o. Ar. nam, Ch. quinetiam, nam אֲנִי אֶשְׁרָא interdum est asseverantis, ut 1 Sam. 15. 20. Imò audivi vocem, &c.) in te gloriabor, P. Mo. Ar. vel, glorificabor, o. For. laudabor, Ch. Israelita, de quo glorier, Ca. Israel tu es, in quo gloriabor, M. Ti. Sy. Di. אֲנִי אֶשְׁרָא, cum Tigurin, vertimus, in quo. Hebræi enim, quum personam alloquuntur, affixum quod præcedente אֲנִי ad illam

personam pertinet non in alia quàm in secunda persona usurpant. Exempli gratiâ, dicturi Hebraicè, tu es quem diligo, non dicent, אֲנִי אֶשְׁרָא בְּיָדְךָ אֶתְּרָא, sed, אֲנִי אֶשְׁרָא בְּיָדְךָ אֶתְּרָא. Vide & quæ infra annotamus ad vers. 23. Non ad populum hoc refero, sed ad Christum, ad quem præcedentia referuntur. Christus hic notatur Israelis nomine, (ut alibi, David;) non tamen solus, sed cum toto populi, sive Ecclesiæ, corpore. Mos autem Scripturæ est ut, quum de toto Ecclesiæ corpore agitur, Christus velut in medio collocetur. Vide Gal. 3. 16. Ità & hic Esaias Israelis nomine, quo Christum significat, totum populi corpus, velut membra sub capite, comprehendit. Similiter & Christi nomen Israeli, sive Ecclesiæ, tribuitur 1 Cor. 12. 12. Christus porrò Israel vocatur, vel, 1. voce patronymicè sumptâ, pro Israelitidâ, q. d. Israele progenitus: vel, 2. quia primo loco ad Israelem missus est: vel, 3. quia Israel sive Jacob typus ejus fuit. q. d. Tu non tantum servus meus es, sed & verus Israel sive Israelita es, qui cum Deo potentique ejus ira luctaturus victoriam de eo es reportaturus. ita ut eum ex irato propitium reddas. Al. Israel, in quo gloriosus apparebo, h. e. qui me glorificaturus es coram mundo. Al. Servus meus es: Israel (i. e. multitudo electorum, ex Judæis & Gentibus: confer Rom. 11. 26.) est de quo (vel, est is de quo, Pi. sim. Gal.) per te gloriaturus (vel, me glorificaturus, Gal.) sum, JT. Pi. quatenus illum per te servabo, ex mera gratia. q. d. Jubeo te primum Israeli proponere Verbum meum, & in Judæis primum meam gloriam explicare. Vide Matt. 10. 6, 23. Act. 13. 46. & 28. 25, &c. אֲנִי אֶשְׁרָא, pro אֲנִי אֶשְׁרָא, ellipsis אֲנִי, ut Psal. 109. 4. אֲנִי אֶשְׁרָא, pro אֲנִי אֶשְׁרָא, in oratione sum; Prov. 8. 22. Dominus possedit me אֲנִי אֶשְׁרָא, pro אֲנִי אֶשְׁרָא, in principio viae suæ.

4. Et, &c. Heb. Et ego dixi, Mo. &c. Ego autem dixi, Calv. sic Pi. Angl. Tum dixi, Ang. ¶ In vacuum (vel, In vanum, M. Frustrâ, Ti. JT. &c.) laboravi. Ità Mo. P. q. d. Pater in me glorificandum se fore dixit: Quid ergò expectandum esset, nisi ut Judæi me pro Dei filio reciperent, colerent, &c. Sed video rem longè aliter evenisse: Frustrâ videor hanc provinciam suscepisse: non credunt, non auscultant, peiores fiunt. Frustrâ prædico apud Judæos, quorum paucissimi credunt. Quum antea vim Verbi Christi celebrasset, & Christus interea parùm aut nihil promoveat, hanc Ecclesiæ querimoniam subjici valde necesse erat, tum nè veritatem Verbi in dubium vocemus, quod à multis contemnatur; tum ut invicto animo pergamus, &c. ¶ Et vanè (nullo aut exiguo fructu) fortitudinem meam (vel, vires meas, Pi. G. &c.) consumpsi. Prædicandot. ¶ Ergo, &c. אֲנִי אֶשְׁרָא אֶתְּרָא אֶתְּרָא אֶתְּרָא. Profecto, vel Veruntamen, (vel, Propterea, o. Ar. V. Calv. Verè, Sy. P. Certè, ut JT. sumitur Gen. 28. 16. 1 Sam. 15. 32. vel, Tamen certè, Ang. ellipsis tamen, ut Job. 14. 9. Esa. 44. 11. Tametsi, Ca.) judicium meum (vel, jus meum, Pi. Ca. Sy. officium meum, JT. Pi. merces mea, quæ dicitur אֲנִי אֶשְׁרָא, quia ex pacto redditur,) cum (vel, coram, Ch. Sy. Calv. à, Ar. apud, o. penès, Ca.) Domino, Mo. Ti. M. P. &c. (vel, Dominum, o. sic Ca. sub. est, JT. Pi. Sy. Ca. vel, esto, Ar. vel, manifestum est, Ch. Jehovah probè notum est quàm fideliter officio meo functus sim. Confer Matt. 23. 37.) & opus meum (vel, merces mea, Pi. Ca. merces operum meorum, Ch. labor meus, o. cura mea, Ar. causa mea, Sy.) cum (vel, coram, o. Ar. Ch. penès, Ca. JT.) Deo meo, Mo. P. &c. vel, Deum, &c. Ca. &c. Opus, vel, 1. propriè; opus mihi mandatum ad expediendum: vel, 2. metonymicè, h. e. merces operis, ut Jer. 22. 13. Sensus, Licet frustrâ doceam Israelitas, at non frustrâ servio Jehovah, quem penès est me remunerari. Amplificatio indignitatis à testimonio conscientia, & Dei, qui, inquit, solus officium & opus meum novit. Utut frustrâ laborem, novit Deus me causam suam agere fideliter, & opus meum approbat. Feci quod mei munus erat: mercedem à Deo expectabo; Deo me & mea committo. Judicium hujus causæ, tibi, o Pater, committo; tu judica cujus vitio factum sit ut tam pauci meâ operâ sint conversi & salvati. Nemo existimet me frustrâ laborasse, quod non missus venerim, aut quod

quod in aliquo deliquerim: Certe conditio mea, vel status meus, (Ita sumitur *שְׁמִי* Jud. 13. 12. *Quæ conditio pueri?* 2 Reg. 1. 7. *Quod iudicium, i. e. forma, habitus, huius viri?*) à (ita *שְׁמִי* sumitur Gen. 49. 25. *A Deo patris tui, &c.* & 44. 4. *egressi erant ex urbe:*) Domino, & studia mea (in quibus occupor & me exerceo, actiones meæ,) à Deo meo; omnia mea à Deo disposita fuere, à cuius iudicio nè latum unguem unquam aberravi, aut aberrare potui P. Pro labore, non successu, meo remunerabitur me Deus. Pios doctores hortatur Christus, ut alacriter in officio pergant, nec tædio flaccescant, eo contenti quod Deo serviunt, cui ipsorum obsequium gratum est, quamvis non constet fructus laboris, &c.

5. *Formans* (vel, qui formavit, Pi. sic JT. Calv. i. e. dotibus ad munus meum accommodis ornavit, me ex (vel, inde ab, JT.) utero servum sibi] Vel, in servum sibi, Mo. Pi. Calv. Jun. vel, ut serviam ipsi, JT. ¶ *Ut reducam* (vel, convertam, Ch. Pi. i. e. ad conversionem horter, nam loquitur de officio prophetico: ut ad poenitentiam vocem. Hic finis vocationis exprimitur.) *Jacob ad eum; vel, ad se, P. M. Ti. &c.* *וְיָשִׁיבֵנִי* *Ut congregarem, o. Ar.* ¶ *Et Israel, &c.* *וְיִשְׂרָאֵל* *וְיִשְׂרָאֵל* *Et (vel, Quam, JT. Sed, Pi. fim. M. Etiam, Ti. Atque ut, Calv.) Israel non colligetur, (vel, colligatur, Ti. Calv. reciperet se, JT. vult colligi, Pi. congregabit sese, sub. ad ipsum, V. i. e. Christum, à cuius Regno Judæi infideles aperte excluduntur: vel, in cælum, per conversionem: & (vel, tamen, Calv. sic Pi.) gloriosus ero (vel, glorificabor, M. in oculis Domini, &c. Mo. Ti. &c. vel, gloriosus evasi, propter fidem à me præstitam in munere meo prophetico. Etiam si Israel ad mea monita nolit converti, ego tamen Deo placebo, qui scit me in officio meo non cessaturum. Contraria inter se hic opponuntur. Ministris dedecori esse videtur, quod paucos colligant, &c. Id hic negat Prophetæ, eosque nihilominus gloriosos esse statuit, &c. [Alii versum sic reddunt,] *Et nunc dixit Dominus, qui formavit me ab utero in servum sibi, ad reducendum Jacobum ad se, & Israellem qui non colligitur, ut glorificarer in oculis Domini, & Deus meus esset robor meum; Dixit, inquam, &c. quæ sequuntur v. 6. Israellem qui non colligitur, i. e. dispersum, qui à pastoribus suis negligebatur. Videtur mihi illud *וְיָשִׁיבֵנִי* non tantum ad *וְיָשִׁיבֵנִי*, sed etiam ad *וְיִשְׂרָאֵל*, pertinere, sicut versu sequenti, ubi quoad sensum hæc eadem repetuntur, scil. Christus dicitur servus Dei ad erigendum tribus Jacobi, & desolatos Israelis reducendum; ubi desolati Israelis idem est quod hic, Israel qui non colligitur: & causam reddi puto quare Christo munus injunctum sit *וְיָשִׁיבֵנִי* reducendi, quia nempe dispersi erant instar ovium, neque à pastoribus suis colligebantur. Duplex hic lectio, in textu & 7, in margine 17*. [Quidam marginalem lectionem sequuntur, sed non uno modo vel sensu.] *Ut reducam* — *Et Israel ei congregabit se, &c. P. ad reducendos ad ipsum Jacob, & Israelitas ei allegendos, ut decorer, &c. Ca. Al. Et nunc dicit Dominus, qui formavit me in utero in servum sibi, ad reducendum Jacobum ad ipsum, ut Israel colligatur ad ipsum, & ego glorificer in oculis Domini, nempe (o, pro nempe, ut Esa. 40. 30 f.) Dei mei, qui (elliptis relativi, ut 44. 2*) fuit robor meum, Angl. Judæi locum sic depravant, & 7 legunt, pro & 7, annon Israel aggregabitur? vel, certe aggregabitur. Sed coactum hoc, & contra scopum Prophetæ. Al. & Israel non peribit, vel auferetur, Q. in Calv. & in Angl. Ita *וְיִשְׂרָאֵל* sæpe sumitur, ut Esa. 4. 1. & 16. 10. & 57. 1. &c. Sed prior interpretatio melior; Utut votis successus non respondeat, qui Christo serviunt gloriosi erunt: loquitur enim tum de capite, tum etiam de membris. *Et glorificatus sum, &c. q. d. Non vitio meo neque Dei factum est ut non reducerentur Israelitæ: mirè enim Pater me glorificavit, per signa, &c. ipsi tamen colligi noluerunt.****

6. *Parum, &c.* *וְיָשִׁיבֵנִי לִי עֶבֶד* *Leve est ab esse (vel, ab essendo, For.) te mihi servum, For. Mo. vel, ut, five quod, sis mihi, vel meus, servus, M. P. Ti. Parum est mihi ut sis servus, Ca. Leve est præ esse te mihi servum, i. e. præ eo ut mihi servus sis. Levius est quam pro te esse, &c. Particula [וְ] sic usurpatur per modum collationis,*

Job. 11. 6. Esa. 41. 24. [Alii interrogative legunt,] *Numquid leve est, ut sis, &c. Pro *וְיָשִׁיבֵנִי* legunt *וְיָשִׁיבֵנִי* P. Hein M. Levior videtur quam ut sis, &c. JT. An vilior, videtur (scil. Judæis) quam ut sis, &c. Pi. Parvine res est momenti, esse te, &c. Ar. Numquid parum vobis est quod vocemini servi mei, &c. Ch. Al. Magnum tibi est ut voceris puer (vel, servus, Ar.) meus, o. sic Ar. Non sufficit mihi ut Hebræis prædices. ¶ *Ad suscitandas tribus Jacob, & facer, &c.* *וְיִשְׂרָאֵל* *Et servatos, five custoditos, Israel, five Israelitas, Mo. JT. Pi. For. i. e. quos ego singulari studio custodiveram hætenus, &c. t. Et dispersiones, &c. o. Ar. & desolationes, &c. M. fim. Ti. P. Di. vel, ruinas, &c. Ca. reliquias populi: qui in via remanserunt, &c. ¶ *Ecce, &c.* *וְיִשְׂרָאֵל* *Et (vel, Etiam, P. Ca. Ch. Nam, M. Sed, Q. in V. Ergo, JT. Pi. sic Calv. Nisi, Ti.) dedi (vel, constituo, JT. Pi. constitui, Calv. ponam, Q. in V. dabo, Ca. dederò, Ti.) te in lucem gentium, Mo. P. &c. ut sis salus mea, &c. Calv. &c. Ut illos quoque ab idolis avertas, & sic plurimos serves. Vide supra cap. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 33. 34. 41. 45. 46. Sed perperam hæc de Esaia hic exponit Grotius, quæ de Messia accipiunt tum Rabbini ipsi, tum Paulus Act. 13. 47. tum Grotius ipse ad Luc. 2. 30. Nomina hæc, lux gentium, & *וְיִשְׂרָאֵל* vel salutare Domini, sunt soli Messie propria, nec Esaia, qui tantum adversus gentes quasdam vaticinatus est, congruunt. Apertus est hic locus de vocatione Gentium, &c. q. d. Hic Gentes Judæis adjunget, ut in eundem populum coalescant, & Christi nomine censeantur.***

7. *Hæc dicit Dominus redemptor Israel, Sanctus ejus, (nempe Israelis), ad, &c.* *וְיִשְׂרָאֵל* *Difficillimus locus est, qui merito Interpretes vehementer torquet. Ad contemptum, vel contemptibilem, animam, Mo. P. fim. Ti. (vel, animam, Q. in Angl. animam, For. Calv. vel, ad eum cujus anima contemnitur, M. sic Sy. ei quem spernit quisque, JT. Pi. Heb. ei qui est aptus ad spernendum animam, i. e. ut spernat eum anima, h. e. unusquisque. Anima hic pro homine, five persona, ut Exod. 1. 5. Act. 7. 14. 1 Pet. 3. 20. & anima, indefinite, pro, quævis anima, ut Levit. 4. 2. & 5. 1. Deficit *וְיִשְׂרָאֵל*. Ad contemnere animam, h. e. ad eum quem contemnens est anima cujusque. Infinitivus pro participio, ut Gen. 8. 5. *וְיִשְׂרָאֵל*, eundo, &c. pro, euntes, &c. Jos. 3. 17. *וְיִשְׂרָאֵל* erigere, pro, erecti, Psal. 32. 9. non intelligere, h. e. non intelligentes. Al. *hæc qui contempii sunt inter populos, Ch. Al. ad contemptorem animæ suæ, G. fim. o. Ar. quales omnes pii esse debent, Matt. 16. 24. 25. ad abominatam, five abominabilem, gentem, Mo. Calv. P. (vel, abominatum, five abominabilem, gentium, five gentibus, G. V. fim. Ti. o. Ar. i. e. inter gentes: & in abominatione est gentium, M. quem abominatur gens, JT. Pi. Ang. Judaica. Synecdoche generis. Judæi hic dicuntur, quod & conversatione & religione gentibus à Deo alienis similes facti sunt.) servo, vel ad servum, dominorum, five dominantium, JT. Pi. Mo. P. vel, & dominantium est servus, M. Ti. [Ca. locum sic reddit, Sic alloquitur Jova, sancti sui Israelitæ vindex, contemptam animam, hominibus abominatum, dominantium servum.] ¶ *Reges videbunt, (vel, videntes, JT. videbunt te, Pi. Angl. elliptis pronominis, ut v. 18 m.) & consurgent (assurgent, JT. Pi. Ang. sub. tibi, Pi. Angl. scil. honoris causâ; vide Lev. 19. 32. principes, (itemque principes, Pi.) & adorabunt (sub. te, Pi.) propter Dominum, quia (vel, qui, Pi.) fidelis est, & Sanctum (vel, propter Sanctum, Pi.) Israel, qui elegit te.] Verbum hunc exponunt, i. de Esaia, quem vocat contemptorem, &c. quia cum summo vitæ periculo Dei dicta enunciavit, nè maximis quidem parens, ut Sobnæ; abominatum gentibus, ob perpetuam idololatriæ reprehensionem; servum, &c. utpote subiectum Regibus Judææ: Reges tamen, inquit, te ut Prophetam venerabuntur; & principes, Eliakim bonique Principes alii; quia fidelis, &c. h. e. quia credunt Deum impleturum quæ ejus nomine prædicis. Non placet hæc sententia, quia nulla de Esaia mentio vel in antecedentibus vel in consequentibus P. 2. De Israelitis, qui contemptibiles erant, abominabiles, & dominantibus serviliter subiecti. Horum extremam ignominiam designat, ut sciant maturum Deo fore tempus opis ferendæ quum penitus***

penitus humiliati fuerint. Horum, inquit, liberationem stupendam *reges videbunt*, &c. 3. De Christo, & Discipulis ipsius. Christus hic dicitur *contemptus*, &c. sc. à Judæis, Herode & Pilato, habitus tanquam vermis, &c.; *abominabilis gentibus*, Ethnicis non minus quam Judæis; (*crux nempe Christi gentibus stultitia, Judæis scandalum*;) *servus dominantium*, quia quasi vilissimus servus à dominis Gentilibus & Principibus Judæis irrisus est; consputus, flagellatus, &c. Verum fors hæc, inquit, ut putetur miserrima, brevi in felicissimam commutabitur. Nam *reges & principes* potentissimi ex Gentibus, auditis visisque miraculis tuis, tibi, o Christe, o Ecclesia Christi, *assurgent*, — *quia fidelis est*, &c. i. e. implet promissiones Patribus factas de semine benedicto, &c. Durum est sumere pro nomine, ut significet *contemptibilem*, quum revera sit infinit. Kal activ. similiter *אבנא* pro nomine, *abominabilis*, quum sit Benoni Piel, *abominans*. Diu multumque de hoc cogitanti tandem incidit sic verti posse, *Sic dixit Dominus redemptor Israelis, Sanctus ejus, Spemere oportet animam* (vitam) *pro eo quem abominatur gens, pro servo dominantium*. Observavimus antehac in hoc Propheta aliquoties, infinitivi formare gerundium in *dum*, & significare rem quæ facienda est, quam facere oportet. Ità & hic sumi potest. Deinde, *אבנא* sumo pro *אבנא*, quod Hebræis usitatum; ut Esa. 65. 1. bis est *אבנא*, pro, *אבנא*, qui non quæsi verunt. Sensus est, Oportet te, quem constitui in lucem Gentium, &c. animam tuam parvi pendere pro iis qui & populis exosi, & magnatibus mancipati, sunt. Id quum videbunt Reges Principesque, cogentur surgere & adorare te. Aliter: *אבנא* pro *אבנא* & voluntate sumi potest, ut Psal. 27. v. 12. ut sensus sit, *Spemere oportet voluntatem abominantis gentem, servi dominantium*. Animat Deus Christum ut, coram Pilato constitutus, qui gentem sanctam abominabatur, & servus erat Cæsaris dominantiumque Romanorum, non succumbat, sed fortiter ejus voluntatem spernat.

8. *Hec dicit Dominus*] Esaia. Sed contortum est hoc: potius, Christo. ¶ *In tempore placito* (vel, *accepto*, JT. Ca. Ang. *voluntatis*, Mo. G. ubi tu voluisti: *gratuita voluntatis*, M. *placiti*, Calv. *beneplaciti*, P. Pi. i. e. Tempore illo quo mihi placuit te mundo patefacere, eumque per te redimere. Die passionis Christi. Tempore quo decreveram favere & benefacere tibi, & propter te toti orbi, exaudi (vel, exaudiam, JT. Ca.) te] Ità Ti. &c. pro Ezechia deprecantem. Imò te, o Christe, orantem in cruce. Exaudiam te, cum incarnatus fueris, in & pro membris tuis deprecantem, &c. Sed dubium est quomodo 2 Cor. 6. 2. ad Ecclesiam totam accommodetur, quum de Christo agitur. Tenendum ergo, Prophetam sic totum Ecclesie corpus alloqui, ut à Christo incipiat, qui caput est. Alioqui non poterit hoc caput eodem tenore explicari. Ideo Paulus ad Ecclesiam accommodat. Dices, illa, *dabo te in fœdus*, soli Christo convenire. Quomodo hæc inter se conciliabimus? Nempe, si consideremus Christum non tam esse suum, quam nostrum; quia nec venit, nec mortuus est, nec resurrexit, sibi. Itaque promittit Deus universo Ecclesie corpori. Christus, velut sponzor, recipit has promissiones; nec sibi privatim stipulatur, sed toti Ecclesie. Christum itaque compellat, non separatim, sed ut corpori conjunctus est. Sub voce *placiti* frænum injicit, nè festinent in suis desiderii fideles, sed tempus præfixum patienter expectent.

¶ *In die salutis*] i. e. Tempore quo mihi placuit operari salutem electorum. ¶ *Servavi te*] Effeci nè quid Assyrii aut Sobna cum sua factione tibi nocere possent. Custodiam te, nè ab hostibus vincaris. ¶ *Et dedi* (vel, *dabo*, Calv. *ponam*, Pi. *disponam*, JT. *constitui*, Oecol. in Marl.) *te in fœdus populi*] i. e. Per te renovavi meum cum populo fœdus. *Dedi te in fœdus*, &c. i. e. ut sis reconciliationi ex fœdere. Sic Dan. 9. ult. In mediatorem fœderis: Metonymia subjecti occupantis, five objecti. Sic Esa. 42. 6. Ut fœdus pacis inter me & populos sancires sanguine tuo. In fœdus, tum, 1. passivè, ut victima sis fœderalis, quæ reconciliet, &c. 2. tum, 2. activè, ut fœderator sis, novo fœdere rursus me populo obstringens; ut olim antiquo fœ-

dere Moyses me illi obstrinxit. Sponzor & renovator fœderis quod Judæi irritaverant, &c. ¶ *In fœdus populi*, i. e. ut fœdus ineatur cum Gentibus, sicut olim cum Judæis. Diruta enim maceria, Judæi & Gentes in unum populum coalescunt. Al. Omnia hæc referenda sunt ad Ecclesiam primitivam; quæ fœdus, &c. dicitur, ob ministerium reconciliationis, &c. 2 Cor. 5. 18. ¶ *Ut suscitares* (vel, *ad confirmandum*, JT. *ut erigas*, Pi. *ad stabiliendum*, Ang.) *terram*] Ità G. &c. Ut instaures terram desolatam, eamque facias iterum habitari; Judæis ad tua monita resipiscantibus. Reditus populi erat nova quædam creatio. Respexit tristem illam dissipationem & vastitatem quæ in mundo erat, cujus remedium à solo Christo sperandum erat. ¶ *Ut terram*, i. e. terræ incolas morti æternæ obnoxios, erigeres, & ad vitam resuscitares. ¶ *Terram*, i. e. Ecclesiam, & illius habitationem, synecdochicè: electos qui in terra degunt. ¶ *Et possideres* (vel, *et possideri facias*, G. sim. JT. Hebr. *ad hæreditare faciendum*, Mo. Pi. Christo & Apostolis hic injungitur, ut eo munere fungantur quo Josue, qui Israelitis possessiones divisit, hæreditates dissipatas] Vel, *desolatas*, Mo. JT. Pi. vel, *locorum desolatorum*, Pi. i. e. Gentes (quæ tibi pro hæreditate concessæ sunt) dissipatas & perditas, &c. Vel, ut jure hæreditario accipiant cœlum, è quo per Diabolum ejecti erant.

9. *Ut, &c.* ¶ *וְאֵת הָאָדָמָה*] Dicendo (vel, *Ut dicas*, five *diceres*, P. Calv. Vulg. &c.) *vincis*, (Gentibus à Dæmone vincis, & peccatorum atque errorum laqueis implicatis; vide plura Esa. 42. 7.) Exite, JT. Pi. V. i. e. Corrigite vos, ut exire possitis. Describitur hic mira mutatio quæ Christi adventu contigit. Vox *וְאֵת הָאָדָמָה* emphatica est, ostendit enim prædicationem Evangelii esse modum quo liberamur. ¶ *Et his qui in tenebris*, (i. e. in omni miseria spiritali & tristitia; in infidelitate & ignorantia; in idololatria & gentilismo; in calamitatibus,) *Revelamini*] Sic M. JT. Pi. G. Date operam ut omnia vobis luceant, i. e. prospera eveniant. ¶ *וְהָאֵלֹהִים*] Manifestate vos, i. e. Prodit in lucem, ut 1 Sam. 14. 8, 11. ¶ *Ostendite*, vel *Revelate*, vos, V. Illustremini, h. e. Luce coelesti perfundamini, & recreemini. Porro, lucis nomine designantur omnia læta & prospera. Nè amplius latebras appetite, sed induamini arma lucis, &c. ¶ *Super*, &c. *וְעַל יְרֵכֵי הָאָדָמָה*] Super (vel, *juxta*, M. Ti. V. Per, JT. Pi.) *vias* (vel, *In viis*, P. Ch. *In omnibus viis*, O. Ubivis locorum: In planis locis; nam viæ publicæ in plano sunt.) *pascuntur*, Mo. Vulg. V. &c. vel, *pascunt*, JT. Pi. i. e. percipient consolationem spiritalem. Ubique pascua erunt. Etiam viæ erunt pascuæ: i. e. Florebunt omnia, si se convertant Israelitæ. Non Hierosolymis tantum, ut olim, sed ubique terrarum, erit vobis copia pabuli spiritalis. Vel, sumitur metaphora à pecoribus, quæ, dum è regione in regionem proficiscuntur, per eam viam à pastoribus deducuntur juxta quam pascua inveniant. Promissioni liberationis è captivitate subjungitur hic alia promissio, quod Deus illis in via redeuntibus domum prospiceret. ¶ *Et in omnibus planis, &c.* *וְעַל יְרֵכֵי הָאָדָמָה*] Rivis, Ch. Verum vox Chald. *וְעַל יְרֵכֵי הָאָדָמָה* non modò fluenta, five flumina, ut Esa. 44. 4. &c. sed etiam colles, vel clivos, sign. ut notat Buxtorfius, & constat ex Esa. 41. 18. *Aperiam super* *וְעַל יְרֵכֵי הָאָדָמָה* (non certè, fluenta, sed, colles) flumina. Cur autem colles sic vocentur ex Targumista ipso discimus, qui Jerem. 4. 11. pro *וְעַל יְרֵכֵי הָאָדָמָה*, dixit, *וְעַל יְרֵכֵי הָאָדָמָה*, super capita fluentium aquarum; quia scilicet à collibus five clivis, in quibus oriuntur, defluant illa. *Jugis*, Ca. *clivis*, JT. Pi. locis (vel, *verticibus*, Ti.) editis, five excelsis, Mo. P. sim. M. Ti. Calv. Ang. &c. quæ plerumque aridæ sunt & steriles. Vide Esa. 41. 18. Jer. 12. 12. Al. *in campis*, five *planitiebus*. Id *וְעַל יְרֵכֵי הָאָדָמָה* significare diximus ad Num. 23. 3. Vide & Jer. 4. 11. LXX [& cum iis Sy. Ar.] hic habent, *semitis*, quod cum planitiebus magis quam clivis convenit. *Planis*, G. ex Vulg. Idem est quod præcessit, *vel pascua*, ut hic habent Græci. Vide Num. 23. 3. Jer. 3. 2. Verum contextus hanc versionem respuit; sequitur enim v. 10. *Non sient*, licet in montibus, &c. & vers. 11. *Redigam montes—in viam*.

10. *Non esurient, &c.* Ad reditum nihil ipsis deerit: omnia erunt facilia. Non deficient in itinere, &c. 9. Nihil illis incommodabit iter facientibus. Electis in cœlo nihil erit incommodi, sed omni commodo fruentur. ¶ *Non percutiet eos æstus*, (vel, calor adurens, Angl.) & (vel, aut, P. Angl. nec, Mo. Ti. &c.) sol; ita Mo. P. &c. i.e. calor adurens solis: שֶׁשֶׁם יִשְׂרָאֵל Ventus calidus, neque sol, Ar.

11. *Et ponam* (vel, disponam, JT. redigam, Pi.) omnes montes meos (i. e. vel, 1. montes Judææ; quia fingit ad illam terrenam Jerusalem properare Dei filios, per quam altera intelligenda, ut supra: vel, 2. montes altissimos, quales dicuntur montes Dei: vel, 3. montes, per quos populus meus transiture est, meos, quod ego eos condidi, adeoque de iis, ut lubet, disponere possum: in viam] Ità Mo. P. &c. vel, ut sint pervii, JT. fim. Ti. i. e. Removebo difficultates & impedimenta omnia, vel, 1. reditus vestri; vel, 2. conversionis Gentium, &c. ¶ *Et semitas* (vel, via strata, Mo. Pi. &c.) meæ (si quæ nimis depressæ fuerint) exaltabuntur] Ità Mo. P. G. &c. Id est, valles, ut via sit æqua. 770 vertitur, ὁδοποιεῖν. 771 vertitur, ὁδός, (via,) ὁδοῦ, (transitus,) τρεῖς, (callis,) πορεία, (iter.) ¶ *Et in aggeribus meis emineant*, JT. nimirum quos Christus è vinculis Satanæ extraxerit. Tollam itineris molestias, ut facile ad domum Domini undequaque perveniri possit. Montes suos vocans, & semitas suas, non modò significat se illis pro suo jure imperare, sed & se fore protectionis ducem, &c. c.

12. *Ecce, isti* (nempe Hebræi, & Gentes, de longè venient] Id est, ab Oriente; à Perfide, & aliis locis ad Orientem Judææ sitis. Synecdoche generis. Hanc expositionem sequentia requirunt. Orientalem regionem sic exprimit, quia nulla longius Palæstinæ patebat quàm illa. ¶ *Ab Aquilone*] Id est, ex Media, quò multi deportati erant. ¶ *Et mari*] Id est, à locis transmarinis, Cypro, Creta, Macedonia. Vel, ab Occidente: nam mare Syriacum ad Occidentem Judææ. Vel, ab Austro: nam mare opponitur Aquiloni. Vide Psal. 89. 13. Aquilonem & mare creasti; & 107. 3. ab ortu & occasu, ab Aquilone & mari. Mallem tamen per mare Occidentem hinc intelligi, ut Num. 2. 18. Jos. 18. 15. Ezec. 42. 19. & 46. 19 P. ¶ *De terra Australi*, 772 Sinim, G. &c. Sinis, M. Calv. nam definit in Samech. ¶ *Sineorum*, JT. Pi. i. e. meridiem versus. Post Ortum, Septentrionem, Occidentem, restabat Austro. Ad Austrum Judææ sunt Sinæi, Gen. 10. 17. & desertum Sin, & in eo mons Sinai, Exod. 16. 1. quæ loca Judæis erant celeberrima. Nisi fortè intelligantur Sinæ ultra Gangem: hoc enim videtur esse ἐμπατιστῆς. Verum hi sunt Σινί, non Σινί: nec illa regio tum nota erat. Al. Intelligo Syenem, urbem Egypti: vel, Pelusium, ut optimè Sadias apud K. quod terræ Canaan ad Austrum erat. Hæc urbs à luto Syriacè Sin appellatur Ezec. 30. 15. & Græcè, Πάσιον. Erat enim, teste Strabone, paludibus circumdata. Pelusium autem ponitur pro Egypto, quia illius primaria urbs erat, dicta robur Egypti, Ezec. 30. 15. Hic quatuor describuntur orbis plagæ. Significat ab omnibus terræ plagis venturos, five Judæos, five in commune fideles. Sic reditum è Babylone promittit, ut simul ad tempus Christi respiciat. Ex omni gente iter ad Deum aperuit Dei Filius.

13. *Laudate, &c.*] Idem propè versus qui Esa. 44. 23. ¶ *Jubilate, &c.* 773 *Et exclamate*, (vel, erumpite in laudem, M. fim. Ti. edite clamorem, P. V. fim. JT. &c. lætium scilicet,) montes præconio, Mo. &c. vel, cantu, JT. q. d. Vos, res omnes creatæ, gratulamini Christo, & filiis Dei vindicatis in libertatem gloriæ, Rom. 8. 19, &c. Omnibus elementis linguas optat, ut congratularentur à captivitate peccati redeuntibus.

14. *Et dixit Sion, Dereliquit me Dominus*] Querela Ecclesiæ secundum externam faciem. Ut efficacior sit sequens consolatio, præmittit querimoniam, &c. Sion, i. e. vel, 1. urbs Hierosolymorum destructa, cui hic dat sermonem: vel, 2. Synagoga Judaica, Deo antè charissima, jam, ob spretum Christum rejecta, miseriam suam sic desens: carnales Judæi, qui, additi-

one Gentium non contenti, carnalia tantum sapiunt, semperque Jerusalem desolatam desent: vel, 3. fideles Judæi, qui in Templo convenire solebant, &c. vel, 4. Judæi ad Christum conversi. Transito ad alterum promissionum Evangelicarum caput, quæ sunt de studio Dei erga Ecclesiam, usque ad v. 17. & de propagatione ejus, inde ad finem. Transito autem per occupationem, ad quam respondet v. seq. 9.

15. *Numquid oblivisci potest* (vel, obliviscetur, Mo. P. &c.) mulier infantem, &c. 774 *Laetentis* (vel, fœtus, JT. Calv. &c. infantis, M. P. Ti. parvuli, Pi.) sui, Mo. sic Pi. Ang. 775 proprie laetentem sign. Verum vox hæc generalior esse videtur, de quibuscumque parvulis; & à laetentibus distinguitur Psal. 8. 3. Æthiopice 776 pullum significat, Matt. 21. 2. Non patri se comparat Deus, sed matri, cujus ardentissimus & incredibilis est affectus erga foetum, quem fovet sinu suo, & sollicitè curat, adeo ut se vigiliis maceret, & suppius obliviscatur, &c. Imò in feris & immanibus bestiis hæc sollicitudo reperitur. ¶ *Et si*, &c. 777 *Etiam* (vel, Etiam si, Calv. M.) hæc, vel istæ, obliviscantur, Mo. vel, obliviscantur, P. obliviscantur, M. oblivisci possint, JT. Pi. i. e. Esto tamen posse hoc fieri. Interdum matres degenerant in monstra, &c.

16. *Ecce, in*, &c. 778 *Super volis* (vel, in manibus, P. M. quasi in manibus, Ch. in manibus istis ambabus, Ti.) exaravi (vel, descripsi, P. scripsi, M. sic Ti.) te, Mo. q. d. Ego semper tui sum memor, tuque versaris mihi ante oculos, quasi scripsissem te in manibus meis. Delineatam tui figuram in palmis geram: cui favent verba sequentia, Muri tui, &c. 779. Solum qui negotii alicujus meminisse volebant, signum ejus aliquod apponere digitorum alicui. Vide Exod. 13. 9. Ità te habeo in memoria, sicut illud quod tenetur manu. Proverbium est, nos aliquid tanquam proprios digitos tenere, quum illud memoriæ penitus infixum habemus. Confer Deut. 6. 8. Vel, alludit ad annulos memoriales; q. d. velut in annulo, manus ornameto, in quo insculpi olim solebat imago ejus quod præ aliis diligebatur & in pretio habebatur, ut in memoria & conspectu jugi esset. Solebant Hierosolymitani gestare in annulis cælaram urbis suæ imaginem, ut colligo ex Psal. 137. 5. oblivioni detur dextera mea. Al. Loquitur potius de vulneribus manuum, quæ memoriale sunt Christo eorum quæ & pro quibus passus est. Al. Palmis imprimam, Ca. fim. Sy. Molliter premam & informabo, ut solet recens natus infans. ¶ *Muri tui*] i. e. Muri Ecclesiæ, quam comparat urbi Hierosolymæ. ¶ *Coram, &c.* 780 *Coram me*, Mo. P. &c. è regione mei, JT. sub. sunt, P. vel, versantur, JT. positi sunt, Pi. ut te restaurem. Murorum nomine rectum ordinem politæ & disciplinæ notat, cujus sedulum custodem se fore affirmat.

17. *Venerunt, &c.* 781 *Festinant* (vel, Accelerant, Ti. fim. Ca. i. e. Festinanter & cupide ad te accedent: Citò redibunt; vide Esa. 51. 14. Jer. 50. 8.) filii tui, P. sic JT. Pi. Ca. Sy. i. e. electi qui in te generabuntur per semen Verbi. Vel, structores, vel edificatores, tui, Mo. Ti. Calv. fim. M. q. d. Jamjam reparaberis. Jamjam Cyrus id præcipiet. ¶ *Destruentes, &c.* 782 *Demolientes* (vel, Dissipantes, P.) te & destruentes te (i. e. Exteri hostes, quorum perpetuum studium erat ut Jerusalem diruta jaceret; Babylonii, necnon Samballetes & Tobias Ammoniti: vel, Falsi doctores,) à, vel ex, te (vel, procul abs te, Calv.) exibunt, Mo. P. fim. JT. Pi. vel, discedent, M. Calv. recedent, For. longè erunt à te, nihil tibi nocebunt: eos profligabo, nè urbis instaurationem impediunt. Ità duplex est instaurationis Ecclesiæ ratio: 1. mittendo architectos, &c. 2. abigendo vastatores.

18. *Leva oculos*] i. e. Contemplare & confidera. ¶ *Omnes isti* (vel, 1. conversi ex Gentibus, qui tamen filii tui sunt, &c. 2. ingens illa multitudo Judæorum, ut Grotius manifestè intelligit,) qui per omnes terras, Assyriorum, Medorum, Babyloniorum, Persarum, exfulant, congregati sunt, (vel, congregant se, Pi. congregantes se, JT. ex omnibus partibus & locis ubi dispersi erant,) venerunt (vel, venient, Pi. accedunt, JT. & veniunt, Ang. ut veniant, Angl.) tibi, 783 Jamjam

jam venient ad te. Significat, electos Ecclesie unum corpus fore sub Christo, Joh. 10. 16. ¶ Quia omnibus his (filiis tuis *) velut (vel, tanquam, Pi.) ornamento vestieris, (ita M. JT. sim. Mo. Ti. &c.) & circumdabis, &c. [וְהָיָה כְּעֹרֶם] Et ligabis, vel circumligabis, eos (sub. tibi, JT. Pi. Ang. vel, sub. ut torques collo tuo, P. vel, Et circumligaberis eis, M. V.) ut, vel tanquam, sponsa, Mo. Ti. JT. Pi. Ang. &c. sub. facit, Ang. vel, circumligat sibi ornamenta sua. Sicut vestibus speciosis & monilibus decorari sponsæ solent, sic illorum egregie virtutes te decorabunt. Multitudine & varietate fidelium ornatur Ecclesia. Gentiles tibi adjuncti non oneri erunt, sed ornamento. Certè pii Judæi ad hunc modum Gentium conversionem accipiebant. Ostendit quis sit verus Ecclesie ornatus; nempe, si liberos quam plurimos habeat, qui fide ad ipsam aggregentur, &c.¹

19. Quia, &c. [וְהָיָה כְּעֹרֶם] Quia (vel, Nam, Di. Siquidem, M. Ti. Quum, JT.) deserta tua, (vel, desolationes tue, M. Ti. Calv. in desertis tuis, P. in locis tuis desolatis, Di. Angl. vastitates erunt tue, JT.) & solitudines tue, (vel, devastationes tue, M. Ti. sim. Calv. & desolationes tue, JT. & desolationibus tuis, P. & in vastatis tuis, Di.) & terra destructionis tue, Mo. Ch. (vel, destructa, sive everesa, tua, JT. Di. M. Ti. vel, & in terra tua destructa, Di.) nunc (vel, brevi, V. nam nunc, Mo. quia jam, JT. sic o. jamjam, Ti. quia, inquam, nunc, P. nunc tamen, Calv. utique nunc, Di. Angl. nunc sanè, Ch.) angusta, vel arcta, (vel, angustior, Ti.) erit (vel, eris, P. vel, angustaberis, JT. arctaberis, Di. Angl.) ob, vel propter, habitatores, M. Di. &c. vel, ab incolis, Mo. præ habitatoribus, P. JT. ob multitudinem habitantium, Calv. quam ut habitatores capere possit, Ti. Duplex illud ¶ sic se habet sicut Gen. 22. 16, 17. Quia (¶) fecisti hoc, — utique (¶) — benedicam tibi. Posterius ¶ vertunt ¶ plur & o. & Paulus Heb. 6. 14. Deserta tua, i. e. loca quæ talia per 70 annos fuere. [Alii locum sic reddunt,] Aded ut vasta & derelicta ista loca everesque terra jam futura sit quam pro incolis angustior, Ca. Imò quod attinet ad vastitates tuas, & ad desolata loca, — certum est quod jam angustaberis propter habitatores, id est, propter multitudinem fidelium ex Gentibus, qui in Ecclesiam ingressi fuerint. Quantæ olim solitudines, tanta posthac frequentia sequetur P. nunc non est ad tempus vaticinii hujus, sed adimpletionis illius, referendum. ¶ Et longè, &c. [וְהָיָה כְּעֹרֶם] Et elongabunt se (vel, procul abscedent, vel discedent, V. Pi. vel, longè aberrant, Ti.) absorbentes (vel, perdescentes, P. qui devorant, Ti.) te, Mo. sim. M. JT. Pi. Remque tuis voratoribus, Ca.

20. Dicent in auribus tuis] Id est, tibi; vel, te audiente, ut Jer. 28. 7. Non hoc rumore percipies, sed ipsa ab ipsis audies. ¶ Filii, &c. [בְּנֵי שְׂכֵלְךָ] Filii orbitatis tue, JT. Pi. Ca. vel, orbitatum tuarum, Mo. P. For. vel, tui orbat, M. tui quæ fueris orba; tui quæ te sterilem & desolatam [esse] quereris; nati tibi cum sterilis videreris; vel, cum deserta, captiva & vidua esses; cum liberis orbatæ esses, videlicet Judæis incredulis; qui præter spem orbæ & sterili dati sunt; vel, qui tibi remanserint & superstites fuerint; qui tibi sterili nati sunt, Ti. ¶ Fac, &c. [וְהָיָה כְּעֹרֶם] Accede mihi, & habitabo, Mo. Fac mihi spatium, sive locum, ut habitem, sive sedeam, o. Ch. Vulg. Cede mihi, ut sit ubi habitem, Ca. Adjice mihi aliquid, ut sedeam, Ti. Secede (sub. aliò, P. vel, Retrocede, JT. Pi.) mihi, (vel, à me, M. vel, propter me, P.) ut habitem, Calv. P. vel, habitare queam, M. sic JT. Pi. Accede propter me, sub. ad remotiorem locum, &c. M. Phrasis hæc est peculiaris: nam וְהָיָה sign. accedere. Sensus, Fac ut aliò possem accedere, sive concedere, Cede mihi; vel quid simile. Significat dilatandam Ecclesiam cum admiratione Judæorum. Ipsi, inquit, filii tui, Apostoli, per totum orbem proficiscuntur, ut Gentibus impertiant gratiam Dei, & te dilatabunt, & compellent ut pro filiis agnoscas Garamantes & Indos.

21. Et dices — Quis genuit mihi istos? Sermo admirantis, & obstupescantis ad inopinatam hanc restitutionem, quum collapsa erat fides, & paucissimi in Ecclesia filii, &c. ¶ Ego, &c. [וְהָיָה כְּעֹרֶם]

[וְהָיָה כְּעֹרֶם] Et ego (vel, Quum ego sim, sive fuerim, M. P. Ti. sic JT. Pi. Nam ego sum, V.) orba, sive orbata, (vel, sterilis, M.) & solitaria, Mo. P. JT. Pi. &c. (vel, desolata, ut in forma masc. ponitur Job. 15. 34. & 30. 3. vel, vidua, ut ex locis parallelis colligitur, Esa. 47. 8, 9. Jer. 18. 21; vel, & veluti in utero molam gerens, loco foetus. גְּמֻלָּה, à nomine גָּמַל [lege גְּמֻלָּה] mola, & verbo גָּמַל, genuit, sic accipitur, me judice, Job. 3. 7. Næ illa sit גְּמֻלָּה, i. e. non, sterilis, vel solitaria, quid enim hoc? sed, qualis est in qua mulier molam edit; & Job. 15. v. 34. Congregatio hypocrite generatiq. mola; quæ sanè comparatio est lepidissima. demigrans, (vel, captiva, P. Ang. exsulans, M. V. relegata, Ti. buc illuc migrans, JT. migraveram, Pi. scil. è Judæa in Babyloniam,) & recedens, Mo. P. vel, recesseram, Pi. fugitiva fui, JT. abducta, M. demigrans, V. vaga, Ti. vagabunda, Angl. deserta, abductis civibus, ipso etiam solo in miseram servitutem redacto. Al. mihi orbæ & liberis, privata, extorri & exsuli? Ca. ¶ Et, &c. [וְהָיָה כְּעֹרֶם] Et istos (vel, Istos igitur, Pi. sic Ti.) quis (vel, quis, inquam, M.) evexit? Mo. vel, educavit? P. JT. Ti. Pi. enutrivit? M. Difficile est exsulis & vagis educare liberos. Unde hi prodierunt.

22. Ecce, levabo ad gentes manum meam, &c.] Ut solent qui aliquem ad se vocant. Modum ostendit Deus quo captivos in civitatem restituet, seu, quod idem est, filios gignet Sioni sterili & viduæ: nam per Gentes à Gentibus prædam auferet, Cyrum vocans, &c. Verùm hæc & sequentia allegoricè intelligenda sunt de amplificatione Regni spiritualis Christi. Sensus, Non tantum ex Judæis, sed etiam ex Gentibus, liberos Ecclesie dabo. Gentes vocabo per Evangelium. ¶ Signum meum] Ut solent duces qui militem paratum esse volunt. Per manum & vexillum intelligit occultam Spiritus virtutem; & Verbum Evangelii, in quo exferebat se manus & virtus Dei, & homines & Dæmones vincens, &c. quod est potentia Dei ad salutem, Rom. 1. 16. ¶ Et afferent (vel, Ut afferant, JT.) filios tuos in ulnis; ita P. [בְּרִיחִין] In sinu, Mo. M. G. ex o. & Ar. sicut parvuli portari solent. In gremio, Ti. lacerto, JT. in brachio, pro brachiis, Mar. h. e. Summâ humanitate & liberalitate complectentur eos. ¶ Super humeros] Quasi in lecticis ferent: i. e. Omnia itinere commoda præbebunt. Commodissimè instar parvulorum eos tractabunt & ducent. Vide Deut. 32. 10, 11. Os. 11. 3.

23. Et erunt reges nutritii (vel, alumni, M. educatores, Ca.) tui; ita Mo. P. &c. [וְהָיָה כְּעֹרֶם] Nutritium, pro nutritore, habemus & apud scriptorem Belli Alexandrini. [וְהָיָה כְּעֹרֶם] fidos, seu fideles, sonat: quæ voce curatores, educatores, &c. quorum fidei & curæ res & officia, aut infantes, committuntur, significant Hebræi, à fide quæ in his requiritur, &c. Reges, ut Cyrus, Darius, Artaxerxes, Esdræ memorati; Alexander Magnus, & successores ejus, maximè Demetrius. Hi enim & in populum & in Templum plurima beneficia, immunitates, dona, contulerunt: quæ videre est apud Josephum. Adde quæ diximus ad Matt. 24. 1. Reges valent te, & bonis suis ditabunt. Ità Constantinus, Theodosius, &c. Significat molliter & regio more tractandum populum. ¶ Et regine, &c.] Ut Esther, ut Cleopatra Regis Ptolemæi filia nupta Alexandro Judæorum Regi, & aliæ. ¶ Vultu, &c. [וְהָיָה כְּעֹרֶם] Facies terræ, &c. Mo. Patet hæc [וְהָיָה כְּעֹרֶם] positum pro [וְהָיָה כְּעֹרֶם], qualis constructio reperitur Exod. 28. 17. Prov. 20. 1, 21. &c. Intellige autem spectabiles in terra, honoratos: quomodo id nomen interdum sumi notant Hebræi. Pertinet autem hoc ad Principes Idumææ, Moabitidis, & aliarum terrarum, quas Judæi reversi subegere. Al. Et proni (vel, facie tenus, M.) in terram, &c. P. sic Sy. Cum facie, sive faciebus, eorum ad terram, Angl. Ellipsis tum præpositionis, tum pronominis, ut Gen. 42. 6. 1 Sam. 24. 8. & 28. 14. quam postèrius exprimitur Gen. 48. 12. 2 Sam. 24. 20. & prius Num. 22. 31. 1 Reg. 1. 23. Vultu in terram demisso, Pi. JT. sim. Vulg. Quod non intelligas tantum de oculis in terram fixis, sed quod procumbentes & naso terram attingentes supplicarent. ¶ Et pulverem pedum tuorum lingent] Hyperbole, significans summam

Solebat debitor, cum solvendo non erat, filios creditori vendere *. Deus videtur Judæos vendidisse, cum in captivitatem tradidit *. Non habeo creditores, quorum nummis egeam, ut propterea oporteat me vos iis vendere, &c. juxta Legem, Exod. 21. 2. 7. [Sensus versus,] Morosi mariti levibus de causis instrumentum divortii uxoris dant, Deut. 24. 1. Patres interdum ære alieno pressi liberos vendunt, Exod. 21. 7. Neutrum in me convenit. Restat ergo ut dissidii hujus miseræque vestræ causa in vobis hæreat. Eam amoliri vestrum est. Alloquitur reprobos Judæos: q. d. Non iniquè vos repudiavi, ut faciunt illi qui uxores suas ita repudiant, ut ab aliis qui illas ducere cupiunt pecuniam accipiant, quâ dissolvant æs alienum; vel certè, ut ipsis creditoribus suis eas vendant. Quod aliqui licitum erat in liberis, &c. Vide Deut. 24. 1. Ut evidentior sit argumentatio, ita conjungenda est cum seq. versu; Miror me, ait Christus, quum ad meos venio, à meis non recipi. Quid verò causæ est cur neque venientem admittatis me, neque respondeatis advocanti? An ego unquam dimisi aut alienavi vos? Neutrum profecto probabit. Quod confirmat Deus ex ritu usitato Legis: Alienantur, inquit, ex Lege liberi à patria potestate, quum aut repudiatur mater propter adulteria cum adulterino femine, ut Hof. 2. 4. aut venduntur propter paupertatem liberi, ut Exod. 21. 7. Horum neutrum factum. Quod ergo ita discessionem facitis à me, id planè acceptum ferendum est improbitati vestræ. Ait Deus, nunquam à se dimissam aut repudiatam matrem (i. e. rempublicam aut gentem) Judæorum, ita ut nefas sit eam iterum ad connubium admittere, h. e. non interclusum esse illis reditum ad Templum & libertatem; & nihil obviare inquit quod minis ipse captivos filios ab exilio vendiderit, quum non fuerint à se, i. e. à parente, venditi, & ab ipsius potestate abalienati *. ¶ Ecce, in iniquitatibus, &c. vel. propter iniquitates vestras, &c. Pi. vel. iniquitatibus vestris venditis vos, JT. &c. [בְּעֲוֹנוֹתֵיכֶם וְגו'] Iniquè facitis & injurii estis tum, 1. in me, quia jus meum erga vos adhuc servavi integrum; tum, 2. in vos, quia ipsi vobis abjudicatis libertatem filiorum Dei: ut si quis paterfamilias, nullâ necessitate pressus, seipsum certâ malitiâ venderet †.

2. Quia, &c. [מָדַע בָּאתִי וְאֵין אִישׁ] Cur veni, & non vir? Mo. V. sub. me recepit, aut mihi occurrit, V. vel. & nemo adfuit? P. vel. occurrit? Calv. Quid causa est ut venerim, & nemo curaverit? M. Cur, cum ego venirem, Ti. sic JT. Pi. Ca. nemo recipiebat? Ti. vel. nemo adest? JT. sic Ca. Sy. Ar. vel. aderat? Pi. Quare venienti mihi nemo se sistit? nemo mihi paret. Veni, nempe ut manum Judæis porrigerem. Venire dicitur Deus, quum dat signum aliquod præsentis suæ, v. g. per prædicationem Verbi & varia beneficia, &c. Veni, per Ministros & nuncios, 2 Par. 36. 15. Jer. 35. 14. ¶ Vocavi, & non erat qui audiret ¶ Vocanti nemo respondet? id est, Cur non recipitis facturos vos ad quæ vos excitant Prophetæ? ¶ Numquid, &c. [הֲקִצְרוּ קִצְרוֹתַי מִפְּדוּתִי] Numquid abbreviando (vel. abbreviando se, Mo.) abbreviavit se (vel. abbreviata est, M. prorsus decurtata est, Pi. ullo modo brevior est, JT.) manus mea, ut non redimat? P. Pi. possit redimere? M. à redemptione? Mo. Jun. ut liberando non esset? Ti. quàm ut redimat? JT. Fortè putatis me, si vos faciatis officium, promissa mea non præstiturum, quasi ea vires meas exsuperent. Id refellit. Tacitæ objectioni respondet, quæ talis esse poterat; Decebat Redemptorem quem expectabamus manu forti nos eripere à servitute Romanorum: At Jesus in infirmitate venit, &c. Respondet Dominus, Non eo inficias, esto: At numquid nesciebatis in Deo esse infinitam virtutem, quâ posset, si vellet, mare exsiccare, coeli faciem immutare, &c. igitur & Romanum Imperium dissolvere, &c. Oportebat itaque vos mihi & dictis meis parere, &c. id si fecissetis, & adhuc in servitute vixissetis, esset fortassis querimonis locus. Colligit culpam in illis hærrere, quod non citius liberati fuerint. q. d. Quod vos non liberem, in causa sunt scelera vestra, non impotentia mea. ¶ In increpatione mea ¶ i. e. Imperio meo, ut Psal. 106. 9. Increpatione Dei est realis, non verbalis: quicquid tamen facit, adeò facile efficit ac si solo verbo efficeret *. ¶ Desertum faciam (vel. sicabo, G. ex Ch. exsiccabo, JT. Pi. mare) ¶ Facere hoc pos-

sum, si velim. Ostendi id in mari Rubro. ¶ Po. G. nam flumina in siccum ¶ Ut Jordanem illum, & nunc Euphratis alveum *. His argumentis admonet eos potentis suæ. ¶ 3. Induam (vel. Induo, P. M. &c. Vestio, Ti. Ca. Vestire Calv. possum, Angl.) celos tenebris; sim. Mo. P. &c. vel. nigredine, M. sim. JT. Pi. i. e. atris nubibus: [וְהָיוּ הַשָּׁמַיִם כְּחֹלֶם] Pullo, Ca. ut Exod. 10. 21. ¶ Et saccum, &c. ¶ q. d. Coelum velut habitu lugubri induo. Et cilicium (i. e. nubem atram instar cilicii) reddo (Heb. pono) tegumentum ejus, Pi.

4. Dominus dedit mihi linguam eruditam; ita Ca. [וְהָיוּ הַשָּׁמַיִם כְּחֹלֶם] Eruditorum, Mo. P. M. Ti. Pi. sub. hominum, M. eruditissimam, JT. morigeram, Ar. [מִדְּעֵלַי, (discipline,)] G. ex. h. e. aliis instituendis idoneam: decentium, Ch. Loquitur hæc vel, 1. Esaias, qui fidem hinc sibi conciliat, & ministerium suum asserit, tum ut Deum justificaret, qui ad eos vocaverat, &c. v. 2; tum ut seipsum adversus Principes, falsos prophetas populumque in se conspirantes muniret; tum ut promissiones quibus populum erigit plus momenti habeant. Verè autem de se hoc dicere potuit Esaias, cujus dictio purissima inter omnes qui post Moysen fuere, & pulcherrima. Vel, 2. Christus. Qui enim hinc loquitur est Jehova, v. 1. quum una sit continua oratio ejusdem personæ. Confirmatio hæc est benevolentis Dei erga Ecclesiam Judæorum. Deus, inquit Christus, tantopere vos amat, ut jam mittat Filium suum instructum rebus omnibus ad salutem vestram pertinentibus, Spiritu & Verbo hoc versu, obsequio v. seq. patientiæ v. 6. &c. ¶ Omnes ferme Patres de Christo exponunt, de quo ex hoc loco deinceps apertior sermo est. ¶ Ut, &c. ¶ Ut sciam (ad sciendum, Mo.) tempestive, five opportune, (vel. tempore, P.) loqui, vel dicere, (Verbum [וְהָיוּ הַשָּׁמַיִם כְּחֹלֶם] sign. tempestivare, i. e. tempestive aliquid facere.) lasso, vel sitibundo, (vel. cum afflicto, Ti.) verbum, P. Mo. &c. Ut sciam lasso verbum in tempore, sub. administrare, vel proponere, Calv. Ut nōrim loqui sermones opportunos his qui fessi sunt, calamitatibus scilicet. Ut miseros homines apta consolatione sublevare possim. Ut conscientis afflictis succurram. Multiplex erat doctrinæ usus; ibi erant objurgationes & minæ, &c. Hoc tamen Esaias sibi præcipue injectum docet, ut pro necessitate præsentis deficientibus Judæis aliquid solatii adferat. Is demum se in Evangelio profecisse sciat, qui tempestivâ consolatione advertis rebus, aut etiam deploratis, animum suum erigere potest. ¶ Erigit, &c. [וְהָיוּ הַשָּׁמַיִם כְּחֹלֶם] Excitat (vel. Excitabit, Mo. sub. me, Angl.) unoquoque manè, JT. Pi. (vel. à manè ad manè, h. e. de die ad diem. Indefinenter me informat Spiritus, non autem per tempora seu momenta, ut omnes Prophetas alios. Manè post manè, Angl. in manè manè, V. Angl. in manè in manè, Mo. singulis diebus, primo quoque manè; quod tempus ad discendum aptissimum est.) ¶ Excitat (vel. excitabit, Mo. excitabit, inquam, P. M. vel. licavit, inquam, Ti. vellet, Ca.) mihi aurem ad audiendum, sicut (sub. audiunt, Pi.) docti, five eruditi, Mo. Pi. V. i. e. qui eruditi evadere cupiunt; h. e. attentè: vel, sicut docti, P. quasi doctores, M. ut solent doctores, Ti. ut audiuntur eruditissimi, JT. Al. ut discipulorum more audiam, Ca. ut audientiam præbeam; sicut doctores nempe discipulis facere solent. At LXX ultimam vocem cum sequentibus connectunt, & videntur legisse [וְהָיוּ הַשָּׁמַיִם כְּחֹלֶם]. Idem enim valet [וְהָיוּ הַשָּׁמַיִם כְּחֹלֶם] quod, [וְהָיוּ הַשָּׁמַיִם כְּחֹלֶם] (Disciplina Domini aperit mihi aures,) quod, [וְהָיוּ הַשָּׁמַיִם כְּחֹלֶם] (Dominus disciplinâ aperit mihi aures.) ¶ 5. Aperuit mihi aurem. i. e. Fecit ut auscultarem, & verbum abs illo acciperem. Revelavit mihi dicenda & patienda. Ad obsequium informat me, ut quæ adivi à Patre, hæc loquar vobis, Joh. 8. 26. & exsequar voluntatem Patris, &c. Joh. 4. 34. ¶ aperire aurem non tantum ad doctrinam, sed ad totam vocationem & totum Doctoris officium, referri debet; quum scilicet addit sibi [aliquem] in servum, & certiore facit sui officii; quum dat mandata, & [illa] exsequi jubet. Caterum non tantum aperitur auris à Domino quum ostendit quid ipse velit, sed quum efficaciter animum hominis percellit, atque ita efficit ut ei obsequatur. Vide

^k Calv. Vide Psal. 40. 7. 8. Joh. 6. 45. ^k ¶ Non contradico] Vel, rebello, JT. Pi. sim. M. P. Mo. &c. Non molestè tuli; tranquillo animo quæ dicebantur excepi. ^l ¶ Retrorsum, &c. רָחֹק וְלִפְנֵי רָחֹק Retrorsum non reversus, vel conversus, (vel, actus, M.) sum, Mo. P. vel, averti me, JT. Pi. Nec sum retroactus, Ti. [Ca. hæc verba cum præced. sic reddit, Nec ego contumax retrocedo.] Non defugi ministerium, quanquam odiosum, ut Jonas^m. Non tergiversatus sum, ut Moses, Exod. 3. 11. 13. & 4. 1. 10. 13. sed spontè & promptè vocanti me obtuliⁿ. Vocationis Dei probè conscius, munus acceptum constanter obii, nec ullis adversis ab eo averfus sum^o.

6. Corpus (vel, Tergum, sive Dorsum, c. Ar. Ca. For.) meum dedi (vel, præbeo, Pi. præbui, Ti. exposui, Sy.) percutientibus] Ità Mo. P. Hæc & sequentia dicta figuratè sunt ab Esaia, ut intelligeretur constantem ipsum fuisse in exsequendis Dei mandatis, etiam si à Sobna & factione ejus prævalida multum irideretur. Cæterum voluit Deus hæc omnia etiam ^o impleri in Christo, ut nihil excusationis haberent Judæi; literarum aucupes^p. De Esaia quidam hæc accipiunt^q, cui hæc obtigisse credibile est^r. Rectius alii ferè omnes de Christo capiunt[†]. Ità Patres omnes, nec non Zuing. Oecol. &c. Et soli Christo, non autem Esaia, hæc convenire multa docent. 1. Textus ^o sursum (connexio.) Idem hic loquitur qui v. 1. Jehova dicitur. 2. Agitur hoc capite de reprobatione populi Judaici, ob spretum illum cui Deus aures aperuit, &c. qui corpus dedit percutientibus, &c. 3. Non Esaia, sed Christo, congruunt lingua eruditissima, perfecta obedientia, omnimoda innocentia, quæ hoc capite huic personæ tribuuntur. 4. Quorsum à proprietate literæ sine necessitate discederetur? 5. Qui loquitur ultionem dicit manu suâ factam, verè ult^r. ¶ Et genas meas vellentibus; ità P. ^o Vellentibus, M. Ca. depilantibus, JT. Pi. V. &c. i. e. volentibus evelle- re pilos & barbam^v. Barbam vellere etiam apud Latinos poetas opprobrii aut ludibrii habet significationem^x. Horatius de stolido, — barbam tibi vellunt Lascivi pueri. & Persius, Idcirco stolidam præbet tibi vellere barbam Jupiter — y. ¶ Faciem meam non averti (vel, abscondi, P. sic JT. Pi. subtraho, Ca.) ab, &c. ^o Ab ignominia, sive contumelia, & spūto, Mo. P. Ti. JT. &c. Conspuari faciem ignominiosum erat, Deut. 25. 9. Job. 30. 10^z. & tum detestationis, tum contemptus, indicium, Matt. 26. 67. & 27. 30^a.

7. Ideo posui (reddidi, Pi. compono, JT.) faciem meam ut, &c. ^o Ut scilicet, M. P. Mo. Ar. petram, Ch. saxum adamantinum, JT. Pi. Malim, chalybem, quæ omnia domat, à ^o domuit, inferto ^b. Hæc phrasis alibi impudentiam designat^c, sive pertinaciam; ut Jerem. 5. 3^d. vide & Zach. 7. 12^{*}: hic autem, (sicut & Ezec. 3. 8, 9^f.) invicti animi constantiam^g. Constantiam animi etiam vultu prætulit. Confer Ezec. 3. 8^h. Obfirmo me adversus omnes injuriasⁱ, ipsamque mortem mihi subeundam^k. [Ca. hæc cum præced. sic reddit, Unde fit ut inturbatus vultum præbeam marmoreum.] Significat se imperterritum fore: nam metus aut perturbationis signa in vultu apparent^l. Hanc autem constantiam non sibi tribuit, sed auxilio Dei^m. ¶ Non confundar] Verbum confundi in priore membro ad affectum refertur; hic ad rem ipsam, seu effectum, & frustrationem significat, quâ subfannationi exponimurⁿ.

8. Juxta (vel, Propè, M. Ti. Propinquus, Pi. sim. Sy. Mo. &c.) est qui justificat me] i. e. Qui missionem meam probat & acceptam habet^o. Deus rebus ipsis mea dicta approbabit^p. Qui me justum pronunciat^q, & brevi demonstrabit innocentiam meam^r; per miracula quæ acciderunt Christo in cruce pendente[†]; item per excitationem à mortuis, translationem in cælum, &c.^t. Objici poterat, Dammatum vidimus, crucifixum, & secundum Legem maledictum. Respondet, Imò verò Deus ipsum absolvit, &c.^v. Licet obloquantur homines; aut propter mortem meam scandalizentur; tamen iniquo illorum judicio Dei judicium oppono^x. Justificare hic, ut Esa. 5. 23. significat, justum declarare[†]. ¶ Quis, &c? ^o Quis contendat mecum? JT. Pi. &c. Contradictores non metuo. Confer Rom. 8. 33^y. Quis audeat dicere me mortem meruisse^z? ¶ Stemus (vel, Confistamus, P. JT. Pi.) simul] Ità Mo. P. M.

vel, unà, JT. Pi. ut solent actor & reus coram judice, Exod. 22. 9. Deut. 19. 17^a. Ostendit tantum pius Doctoribus fiducie esse debere, ut adversarios ultro provocare non dubitent, nec palam stare & cum hoste congregari vereantur. Tanta enim est vis veritatis, ut apertam lucem non reformidet. At Satan cum suis ministris clandestinis artibus, ac veluti per cuniculos, agent, &c.^b ¶ Congrediamur, Ca. ¶ Quis, &c? ^o Quis adversarius meus? (vel, cause mee? Calv.) accedat ad me, P. Calv. sim. Ch. Sy. Quis auctor judicii mei, &c? Mo. Quis est dominus, vel magister, cause, sive litis, mee? V. sive, judicii mei? Pi. For. potius, meus magister, vel dominus, litis? Angl. Heb. judicii. Judicium, pro causa, sive lite; ut 2 Par. 6. 35. Job. 9. 19. Magister litis, pro litigante; ut, magister negotii, pro habente negotium, Exod. 24. 14. Et, meus dominus litis, pro eo qui litigat mecum, ut, viri litis Esa. 41. 11. pro, qui litigant tecum^c. Hebræi vocant adversarium in judicio ^o & ^o, i. e. habentem causam coram judice discutendam^d. Al. Quis in potestate habet judicium meum? Quis speret quod victor evadat si mecum in judicium descenderit^e? Al. Quis (vel, Et quis, M.) habet causam (vel, causam judicii, M.) adversus me? &c. Pi. M. Si quis habet causam mecum, &c. Ca. Quis experietur jure contra me? &c. JT. Quicunque velit mecum judicio contendere, &c. Ti.

9. Quis, &c? ^o Quis ipse impium faciat me? Mo. Quis (vel, Quis igitur, M. Ti. Pi. Quis est qui, P. Pronomen pro verbo substantivo, ut v. 1. Eccl. 1. 10. & ellipsis relatiyi^f.) me condemnet? vel, condemnare possit? Angl. futurum potentialiter sumptum^g: ad verb. impium, vel prævaricatorem, faciet me^h. V. q. d. Scio falsa & vana esse quæ mihi ab hostibus intentantur: facile igitur absolvar, quicquid moliantur impiiⁱ. ¶ Ecce, omnes (vel, omnes ipsi, Mo. P. &c. scil. hostes mei^j), quasi vestimentum (sub. veius, vel detritum, vel sub. à tineis corrosus, ex membro seq. ellipsis adjuncti, ut Esa. 1. 18^k.) conterentur] Vel, veterascent, Mo. P. &c. Significat se, quâlibet infestis copiis gravetur, fortiter tamen staturum, quia suâ fragilitate concident hostes Dei^l. Ecce, omnes, &c. Quomodo audent miseri homiciones, & vermium escae, de electo Dei sententiam ferre, & Redemptorem convitiis proscindere^m? ¶ Tinea comedet eos] Hieron. hoc refert ad vermem consciencie, &c. Cyrillus, ad perpetuam calamitatem gentis Judaicæⁿ.

10. Quis (sub. est, Pi.) ex vobis (vel, inter vos, Pi.) timens Dominum, audiens vocem servi sui] Simil. JT. Pi. Ang. &c. Ab obstinatis ad pios Judæos sermonem convertit^o; ut se à promiscua turba explicent, nec pravis consiliis consentiant, aut multitudine malorum abripiantur, sed se Verbo Dei dociles præbeant^p. Quoniam dixerat quod omnes inveterascent, &c. nè pios quoque involvere videatur, hos à reprobis discernit^q, eosque adversus mala ingruentia sustinet; simulque paucitatem eorum innuit^r. Sensus versus, Si quis est ex vobis pius, is, quamvis in mediis calamitatibus, nè desinat Dei opem expectare[†]. [Alii aliter punctant:] ¶ Quis in vobis est timens Jehovah? audiat vocem servi ejus, Calv. i. e. mei, qui sum servus Patris^s; & dicitis Christi acquiescens, redemptionem speret, &c.^t. ¶ Qui ambulavit (vel, ambulat, Pi. &c.) in, &c? ^o Tenebris, (vel, in tenebris, M. P. &c. vel, i. peccati^u, ut phrasis sumitur 1 Joh. 1. 6^y. q. d. O vos cæci & impii, redite ad Deum, & ipsi fidite^z: vel potius, 2. miseræ, ut Psal. 23. 4^a. q. d. in miseriis & ærumnis^b, & persecutionibus^c;) & non (vel, nec fuit, P.) splendor sibi? vel ei? Mo. P. sim. M. Ti. JT. Pi. Ca. vel, fuitque privatus luce? V. & qui caruit luce, Calv. ¶ Et innitatur, &c.] Tanquam fulcro, nè labatur^d; omnem curam in illum velut pondus importabile conjiciendo^e. Verbum enim innitendi emphasin habet. Prævertit piorum querimoniam, non sibi consistere fructum pietatis, sed ipsos misere affligi; affirmans pios, quamvis hæcenus duriter tractati fuerint, tandem tamen luce Domini fruituros^f.

11. Ecce, vos omnes accendentes ignem] Vel, (ut erigit usus participiorum in forma regiminis,) accensores ignis

h. e. qui velut ex officio id agitis omnibus vestris studiis, sermonibus, &c. ceu furnis accendendis deputati homines *. Id est, vel, 1. qui Divinam iram in vos concitatis. Vel, 2. qui docetis doctrinam à vobis excogitam ad illuminandum auditores vestros h. Antithesis h. l. est inter lucem Dei, & lucem hominum; i. e. inter consolationem quæ adfertur ex Verbo Dei, & vana hominum solatia, dum rebus nihili conantur angores suos allevare. Lucem quam piis promiserat v. præced. à Judæis rejectam esse docet, ut aliam sibi accenderent, quæ tamen ipsos velut incendio absumendos denunciat i. Judæos evincit impietatis, quod in tenebris illis spiritualibus se sibi accensuros lucem putaverint, & humanas traditiones tanquam malleolos comportaverint, neglectâ luce Verbi & Evangelii, &c. k. Dixit, non esse lumen afflictis, [piis;] modò [dicit,] esse quidem pravum ignem, & lucem, impiis l. Per ignem intellige impios cultus & fœdera cum gentibus, aliâque carnis consilia, ad quæ, velut focum quendam, abunde se caleferi posse putantes, se totos futuro incendio involvebant m. ¶ *Accendi flammis*; ita G. ex o. מִן הַיָּדָיִם. Nomen hoc hic tantum occurrit, & Prov. 26. 18. [Verba variè reddunt.] Et excitatis scintillas, M. fortificantes scintillas, i. e. augentes; quod qui accendi sunt, fortiores sint o: & scintillis cuncti incedetis, Ti. cingentes vos (vel, accendi estis, P. circumjecti, Ca. circumdati estis, Calv. San.) scintillis, Mo. Ang. sic Pi. Belg. vel potius, torribus, Angl. ut Prov. 26. 18. neque enim flammæ, sed torres, projiciunt furiosi. Callida impiorum consilia torres, five titiones, vocat, in quibus est plus fumi quàm lucis vel caloris: & dicuntur homines cingi titionibus, ut cingi robore, 1 Sam. 2. 4. Al. Sensus, q. d. Quocunque pergitis, scintillas disseminatis, quæ cum in aridam materiam involitent, quid sperari potest præter incendium †? Circumcingentes malleolis, JT. Perstringit varias Judæorum cogitationes, quibus incitati huc atque illuc incerti ferebantur; vanitatemque eorum hoc modo deridet, quod in quamcunque partem eos traherent vanæ illecebræ, libenter & cupidè currebant r. Al. accensores laqueorum, q. d. qui nihil aliud agitis quàm laqueos conficitis, vobisque & aliis aptatis. Vulg. flammæ reddit, quia sequitur, in ZIKOT quas succendistis. Existimo itaque vincula ignea hic designari, per quæ ignem damnatorum intelligit *. Qui cingitis, &c. i. e. qui sapientiâ vestrâ calamitates vestras avertere putatis t. ¶ *Ambulate* (pro, Ambulabitis, imper. pro fut v.) in lumine (vel, foco, Mo. G. P. & c. fulgore, Ti. flamma, Pi.) ignis vestri. Sentite iram Divinam *. Al. Verba sunt concedentis seu permittentis; q. d. Quia lucem Verbi rejicitis, agetum, ambulate in flamma doctrinæ vestræ, quæ vos tandem consumet v. Quum non acquiescatis igni sacro, pergitote in prophano vestro; sed perituri tamen, ut illi Levit. 10. Sic obfigurat Christus, primum obdurationem & excæcationem eorum, deinde æternam condemnationem z. Revera experiemini quàm inanis & evanida sit lux vestra, ubi vos spes de nihilo conceptæ deceperint. Ironica enim permissio frustrationem notat a. Al. Ite in focum, &c. q. d. Ad hanc certè lucem emergetis, ignis nempe inextinguibilis; q. d. Ite in ignem æternum, &c. b. ¶ *Et in flammis* (vel, scintillis, Pi. Calv. &c. torribus, Angl. luce laqueorum, five fasciculorum, For.) quas succendistis. Vestra vos peccata premunt: luitis quod fecistis c. ¶ *De, &c.* מִן הַיָּדָיִם. E manu mea fuit, vel est, vel factum est, (vel, accidit, Pi. erit, Musc. sim. Ang.) hoc vobis, JT. Calv. Pi. Sunt verba vel, 1. Prophetæ; q. d. Hoc accipite ex me, Dei nuncio. Manus, pro ministerio, ut Mal. 1. 1. Vel, 2. Dei *, vel Christi f: q. d. Quicquid vos moliamini, de manu, i. e. vindicta, mea erit hoc vobis g. Hoc, i. e. hæc excæcatio, &c. h. hæc perversitas vestri cordis i. Meâ providentiâ est factum, ut peccator utatur suâ pravitate k. Ego, quem vos ut hominem scelestum reprobastis, ego vos ad hunc ignem damno l. Al. Interrogativè legas, De manu mea factum est hoc vobis? i. e. Numquid hæc mala à quibus consumpti estis, aut ignis cujus flammis accendi estis, è manu mea sunt, & non potius operâ & industriâ vestrâ in vestrum exitium comparata m? ¶ *In, &c.* מִן הַיָּדָיִם. In dolore (scil. conscientiæ n; vel inferni o,) jacebitis, Mo. M. Ti.

JT. Pi. vel, dormietis, V. moriemini, P. Ad dolorem cubatum ibitis, For. q. d. Male peribitis P. Moriemini extorres q. Jugi calamitate torquebimini, donec prorsus exterminati pereatis r.

V. Calv.
G.
Musc.

CAP. LI.

10. 1. **A**udite me] Judæos diviserat cap. præc. in duas partes; 1. timentium Deum, 2. impiorum. Hic ad reliquias sanctas convertit sermonem. Illi ob reliquorum impietatem & calamitatem non poterant non moesti esse. Hos itaque erigit a, consolatur, & confirmat b; nè desperent ob paucitatem & sterilitatem suam, cum Deus illam, æquè ut effectum Abrahamum & sterilem Saram, fecundam facere possit c. ¶ *Qui, &c.* מִן הַיָּדָיִם. Qui sequimini, five sectamini, justitiam, Pi. Calv. sectatores justitiæ, JT. For. h. e. qui avidi & studiosi estis justitiæ. Metaph. vel, ab amatoribus, qui quas amant studiosè sectantur d; vel, ab avaris pecuniam, vel, à militibus hostem vel prædam, insequentibus *. ¶ *Et queritis Dominum*] Id est, voluntati ejus obsequimini, ipsiusque opem imploratis f. ¶ *Attendite, &c.* מִן הַיָּדָיִם. Attendite, &c. ¶ *Ad, vel in, petram* (sub. unde, JT. Pi. P. &c.) excisi estis, (vel, petram excisionis vestræ, Calv.) & ad, vel in, perforationem (vel, cavum, JT. Pi. sic Ca. cavernam, M. Calv. fossam, Ti.) cisternæ, five foveæ, five lacu, (vel, ad perforatum lacum, V. sub. unde, P. JT. Pi.) eruti (vel, effossi, JT. Pi. Ti. excisi, Ca.) estis, Mo. &c. id est, Respicite in Abrahamum & Saram, &c. g. ut seipsum explicat v. seq. h. Illum petram vocat, vel, 1. ob incussam fidem i: vel, 2. quia similis erat duræ & siccæ rupi, corpore tum emortuo, Rom. 4. 19 k: vel, 3. metaphorâ à lapidicinis sumptâ, unde effodiuntur lapides l. Huc facit quod filius j dicatur à j edificare, quasi quoddam ædificium sit ex patris fatu matrîque conceptu fabricatum; aut quasi quidam lapis in ædificio familiæ. Hinc & domum edificare ponitur pro, liberos suscipere, Exod. 1. 21. Deut. 25. 9. Ruth 4. 11. Et hinc illud sumptum puto, Matt. 3. 9. Potest Deus ex lapidibus istis suscitare filios Abraham m. Quamquam n etiam simpliciter pro origine accipi potest, notante Maimonide n. Sara confertur cisternæ, & quidem aquâ carenti, quia sterilis erat o. Perforationem, &c. i. e. uterum quem Deus aperuit q. Sicut effodiuntur aquæ ex cisterna, sic filii ex ventre Saræ. Videtur allusio esse ad etymon nominis quo femina dicitur מִן הַיָּדָיִם. Si quid hic indecorum videatur, sub alia metaphora explicari potest. Fons pro generis principio sæpe sumitur: ut Psal. 68. 27. de fonte Israel, Esa. 48. 1. de aquis Juda. Erat autem Israelitis notissimus & gratissimus fons ille qui in deserto de petra exsiluit, Exod. 17. 6. item alius qui Num. 21. 16, &c. puteus vocatur, quique commodè caverna aut lacus dici potest, quem suis baculis perfoderunt. Priorem fontem Deus comparare videtur cum Abraham, qui non tam continuisse videtur, quàm effudisse, aquas, quod agentis facultatis est: posteriorem cum Sara, quæ quasi quidam lacus fuit, quæ quas aliunde collegit aquas tandem effudit †. Al. Aspicite ad petram—i. e. Saram, quæ est patiens; & ad malleum, instrumentum agens, i. e. Abraham t. Hoc vult, Majores vestros considerate, propter quos vobis benefacio v. Al. Docet, non esse cur dubitent Judæi five de potentia Dei, five de ejusdem voluntate benefaciendi *. Cogitate vos ex illis ortos esse qui steriles fuissent, nisi Deus potente verbo, tanquam malleo, ex rupe lapides excidisset; ac proinde credite me instauraturum Ecclesiam, utcunque vastata sit, ac penè nulla, v. 3. & vos, qui in eodem fœdere estis, eandem virtutem Dei ejusdem experturos y. 2. Attendite ad Abraham, &c.] Explicat, more Scripturæ, quod obscurius dixerat z. Sicut illis prolem dedi; sic & vos, qui jam steriles videmini, propagabo a. ¶ *Quia, &c.* מִן הַיָּדָיִם. Quia (Cum, JT. Quem, Ca.) unum (vel, unicum, P. JT. eum unicum, M. solum, Angl. Unum, i. e. prole omni carentem c. Solitarium, licet maritatum, quia sine liberis; & quoad prolem, Pi. sine uxore, quippe quæ effecta erat. Vel, unum, pro, tantummodo

For.
Jun.

M. sim.
Calv.

Musc.

Ang.
Calv.

For. San.
Calv. D.

prov. sic G.
&c.

D. prov.
2. 3. 129.

G.
Pi.

Jun. sim.
Luth. in
Marl. San.

San.

G.

Pi.

G.

For.

San.

He. in V.

Mar.

Marl. ex
Musc.

Jun.

For.

Ca.

G. sim.

Pi.

^d Ang. tammodò unum, ut Deut. 6.4. Zach. 14.9^d.) vocavi (vel, evocans, JT.) eum, Mo. &c. Al. Nam, cum unus esset, vocavi, &c. Pi. sic Ar. Quomodo cum unus (vel, solus & unus, Ti.) esset, &c. Sy. Unicum, quia & sine prole, & sine spe proles *. ^{* Calv.} ¶ Et multiplicavi eum] Ab eo Ismaelitzæ, Idumæi, Israelitzæ, Cheturæ posterii f.

^{† G.} 3. Consolabitur—Sion] Id est, reliquias Judæorum g; vel, Ecclesiam h. Jam accommodat exemplum Abraham i, & exprimit statum Ecclesiæ, quæ tota à benedictione Dei pendere debet k. ¶ Ruinas ejus] i.e. Loca vasta instaurabit l. ¶ Et ponet desertum ejus (i.e. paucitatem illam credentium Judæorum †; vel, Gentes, quæ Deum deseruerant m: nam licet Sioni restitutæ hæc contigerint, multò tamen magis Ecclesiæ à Christo fundatæ n:) quasi delicias; sic P. sim. M. [יָדָהּ] Tanquam Hedenem, JT. Pi. G. sic Mo. Ch. Sy. vel, paradysum, o. Ar. sic Ti. i. e. Plantabit in Ecclesia Judaica electos ex Gentibus, per efficacem scilicet vocationem o.

^{† Calov.} 4. Attendite ad me, popule meus] Nempe, Judæi p; vide Exod. 19. 5. Deut. 7. 6: quos hic ad fidem hortatur exemplo Gentium, ut Deut. 32. 21^r. ¶ Quia, &c. [וְיָדָהּ] Quia, vel Nam, lex (vel, doctrina, JT. Pi. G.) à me exibat, Mo. P. &c. Docebo, inquit, populos me esse verum Deum; idque illi agnoscent, ubi judicia mea in impios viderint †. Al. Afferit se iterum regnaturum in Ecclesia; & modum regnandi simul indicat, nempe per legem & doctrinam suam t. Al. Lex, vel doctrina, Evangelii, &c. v. abrogatâ Lege Moysi: unde & Hebræi dicunt, Legem per Messiam promulgandam post devictos Gog & Magog x. ¶ Et, &c. [וְיָדָהּ] Et judicium meum (vel, jus meum, JT. Pi. i.e. doctrinam meam quam veluti jus præscribo, &c. v. Idem repetit aliis verbis z.) in, vel ad, lucem (vel, illustrationem, Ca.) populorum (i.e. in hunc finem ut luceat electis, &c. z.) quiescere faciam, Mo. P. V. i. e. ponam b; vel, proferam, Ti. patefaciam, Calv. representabo, Ca. collocabo, JT. Pi. scil. in Ecclesia, quæ est columna veritatis, 1 Tim. 3. 15 c. Malim hic, (sicut & Jer. 49. 19.) erumpere faciam; elegantissimâ metaphorâ: quia quando manè oritur lux, videtur quasi findi cælum, indeque infinitis radiis lux erumpere. Verbum [וְיָדָהּ] propriè sign. scindere, findere, erumpere d. Al. ad verb. momentabo, i. e. momento, vel derepentè, patefaciam, five perficiam †. Al. concitabo, i.e. faciam ut momento appareat. Nam verbum hoc ex eorum numero est verborum quæ contraria significant; adeoque etiam commotionem, seu conturbationem, subitam denotat. Vel, in luce populorum quiescere faciam; ut omnibus populis manifestum sit *. Al. Et judicium meum erit in lucem populorum, quo [scil. judicio] requiem dabo, M.

^{† G.} 5. Propè, &c. [וְיָדָהּ] Propè (vel, Propinqua, JT. Pi.) est (i.e. Veniet f, Jamjam adest g,) justus meus, G. ex Vulg. i. e. Cyrus, cultor unius Dei h. Vel, justitia mea, JT. Pi. Calv. Ang. &c. tempus liberationis populi mei i, quæ justitiæ & fidelitatis meæ effectus est k. Vel, Christus meus l; vel, justitia per Christum: vel, justificatio mea m. ¶ Egressus, &c. [וְיָדָהּ] Prodiit (vel, Egressa est, Mo. Calv.) salus mea, JT. Pi. Mo. i. e. salus electorum, quam ego illis tribuam n. Decretum jam exiit de populo meo liberando o. Egressus est qui populum meum liberabit p. ¶ Et brachia mea (i.e. potentia mea q) populos judicabunt] Id est, vel, regent, synecdochicè r: vel, vindicabunt ab hostibus, usque jus procurabunt †. Sensus versùs, Jam propè est quum justitiam meam, salutarem doctrinam meam, i.e. Evangelium, communicabo cum Gentibus, & illæ accepturæ sunt t. ¶ Et, &c. [וְיָדָהּ] Et brachium (vel, ad, five in, brachium, V. For. &c.) meum (i.e. auxilium meum v; virtutem ad salvandum x; Evangelium, quod est virtus Dei, &c. v: vel, in brachio meo, G.) expectabunt, JT. Pi. vel, præstolabuntur, P. sperabunt, M. Ti. confident. Perfæ, mari adfiti, à me sperabunt victoriam. Perfæ, ut antè diximus, nullas habebant imagines quas colerent z. Sed perperam hoc restringit ad Perfæ, quum insula passim Gentiles indigent, Esa. 41. 1. & 42. 4. &c. & insula hinc dicantur ita expectare Dominum, & confidere, &c. ut ab ipso justitiam & salutem lætitiàmque æternam sibi promittant, &c. a.

^{† Calv.} 6. Levate in cælum, &c.] Vos Judæi, quibus hæc incredibilia videntur b. ¶ Cæli sicut fumus liquefcent,

[וְיָדָהּ] Consumpti sunt, Mo. deficient, P. corruptentur, Ti. peribunt, M. Calv. evanescent, Ca. sic JT. Pi. Aq. uia diontau, comminuentur in nihilum; Sym. αλλοιωσῶνται, in salis modum conterentur & evanescent c. [וְיָדָהּ] sign. corrumpi, vel evanidum fieri, ductâ metaphorâ, vel, à pannis, qui sale admissio corrumpuntur; vel, à sale ipso, qui humore quovis admissio facile dissolvitur. Hinc & [וְיָדָהּ] Jer. 38. 11, 12. sign. pannos obsoletos usque diuturno detritos, tanquam qui sale corrupti sunt. Sal enim, cum alia constringat & conservet, alia tamen dissolvit atque corrumpit d. Cæli, &c. i. e. Sidera in cælo modò apparent, modò latent *. ¶ Et terra sicut vestimentum atteretur, [וְיָדָהּ] Veterascet, Mo. Pi. &c. obsolescet, Ca. vetustate peribit, Ti. Magnæ terrarum partes hauriuntur à mari f. ¶ Et habitatores ejus sicut, &c. [וְיָדָהּ] Similiter (vel, in hunc modum, M. simil. Ti. Calv. sicut hæc, nempe fumus & vestis, quorum antè meminit g: sicut sic, nam [וְיָדָהּ] accipi potest h: velut sic, nimirum facto talitro vel crepitu digitis; vel, demonstratâ digito re aliquâ levi & nullius momenti i:) morientur, Mo. P. JT. Pi. Ang. Gal. sim. M. Sed quia fumus & vestis non rectè dicuntur mori; & quia cælis suum dedit simile, terræ quoque suum; existimo habitatoribus terræ etiam suum tribui simile: sic verto, [& probatur hæc versio Ga. Angl. Calov.] tanquam pediculus morientur. Etsi enim alibi non invenitur nisi in plurali [וְיָדָהּ], quia nempe usu non veniebat de uno pediculo agere; certum tamen est singulare ejus esse [וְיָדָהּ], cujus notio videtur hoc loco optimè convenire l. i Di.

^{† G.} Sensus, Multa loca inculta fient quæ plena fuere cultoribus k. ¶ Salus autem mea, &c.] Promissa mea manent semper firma l. Sensus loci, Prius devastarem cælum quam ut salutem promissam non exhiberem, &c. m. Prius interibunt quæ æterna hominibus videntur quam fides mea deficiat n. Confer Psalm. 102. 27. Cæli peribunt, &c. Esa. 54. 10. Montes commovebuntur, &c. Matt. 24. 35 o. Stabilius est & diuturnius imperium meum quam cælum, &c. Quare à me justificari & salvari omni alteri saluti, &c. præferendum est p. ¶ Non deficiet; ita d. [וְיָדָהּ] Conteretur, vel atteretur, Mo. JT. Pi. interibit, M. concidet, Ti.

^{† G.} 7. Audite me, qui, &c. [וְיָדָהּ] Scientes (vel, qui cognovistis, M. qui agnoscitis, JT. Pi. i. e. in pretio habetis, synecdoche generis q;) justitiam, Mo. P. &c. i.e. probitatem ac pietatem r. Pios qui inter Hebræos erant alloquitur †. Justitia periti, Ca. ¶ Populus (vel, popule, JT. Pi. Ti.) meus lex mea in corde eorum] Sim. Mo. &c. vel, in quorum corde est lex (vel, doctrina, JT. Pi.) mea, P. sim. Ti. Ca. qui Legem cordi insitam & infixam habent t. ¶ Nolite timere opprobrium hominum, &c.] Convitia idololatrarum, qui vos vocabunt nubium adoratores, recutitos, parcentes porcis, insociabiles v. Vel, Scribarum, Phariseorum, tyrannorum, aliorumque infidelium x.

^{† G.} 8. Sicut enim, &c.] Duæ hinc sunt rationes cur non timerent pii, &c. 1. ab interitu impiorum; 2. à perpetuitate justitiæ ac salutis futuræ y. 9. Consurge, &c. [וְיָדָהּ] Evigila, evigila, JT. Pi. Suscita te, &c. Mo. P. Excitare, &c. V. Sunt verba vel, 1. Prophetæ z, quum discipuli adhuc timidi essent, &c. a; vel, 2. populi expectantis Christi adventum b, vel Ecclesiæ c; vel, 3. Dei ad seipsum, vel ad Christum, qui in S. S. & virtutis, & brachium, Dei dicitur d. ¶ Sicut, &c. [וְיָדָהּ] Secundum dies quondam, Mo. u: in diebus antiquis, P. sim. For. JT. Pi. ad verb. initii, V. ¶ In, &c. [וְיָדָהּ] Generationes seculorum, Mo. in generationes æternas, JT. & ut ævis æternis, Sy. sicut in generationibus seculorum, P. i. e. præteritis *. [Alii hæc verba v, cum proximè præcedentibus sic reddunt,] sicut retro temporibus per omnia secula, Ti. ut antiquis præscorum seculorum temporibus, Ca. id est, quæ ante multa secula fuere f. ¶ Numquid, &c. [וְיָדָהּ] Nonne tu ipsum (vel, es, Ca. vel, illud es, JT. Pi. Ang. vel, es brachium illud, P.) excidens (vel, quod excidit, P. Pi. Ti. sim. JT. qui excidisti, Ca.) superbum, Mo. vel, ferociam, Ti. Ægyptum, P. JT. Ca. Pi. For. Glas. BP. &c. superbam Ægyptum, M. quæ [וְיָדָהּ] dicitur, vel, i. à formâ pyri, quæ Delta congruit g; [de quo vide ad Psalm. 87. 4.] vel, 2. propter summam superbiam h, ([וְיָדָהּ] enim

^{† G.} 10. Sicut enim, &c.] Duæ hinc sunt rationes cur non timerent pii, &c. 1. ab interitu impiorum; 2. à perpetuitate justitiæ ac salutis futuræ y. 9. Consurge, &c. [וְיָדָהּ] Evigila, evigila, JT. Pi. Suscita te, &c. Mo. P. Excitare, &c. V. Sunt verba vel, 1. Prophetæ z, quum discipuli adhuc timidi essent, &c. a; vel, 2. populi expectantis Christi adventum b, vel Ecclesiæ c; vel, 3. Dei ad seipsum, vel ad Christum, qui in S. S. & virtutis, & brachium, Dei dicitur d. ¶ Sicut, &c. [וְיָדָהּ] Secundum dies quondam, Mo. u: in diebus antiquis, P. sim. For. JT. Pi. ad verb. initii, V. ¶ In, &c. [וְיָדָהּ] Generationes seculorum, Mo. in generationes æternas, JT. & ut ævis æternis, Sy. sicut in generationibus seculorum, P. i. e. præteritis *. [Alii hæc verba v, cum proximè præcedentibus sic reddunt,] sicut retro temporibus per omnia secula, Ti. ut antiquis præscorum seculorum temporibus, Ca. id est, quæ ante multa secula fuere f. ¶ Numquid, &c. [וְיָדָהּ] Nonne tu ipsum (vel, es, Ca. vel, illud es, JT. Pi. Ang. vel, es brachium illud, P.) excidens (vel, quod excidit, P. Pi. Ti. sim. JT. qui excidisti, Ca.) superbum, Mo. vel, ferociam, Ti. Ægyptum, P. JT. Ca. Pi. For. Glas. BP. &c. superbam Ægyptum, M. quæ [וְיָדָהּ] dicitur, vel, i. à formâ pyri, quæ Delta congruit g; [de quo vide ad Psalm. 87. 4.] vel, 2. propter summam superbiam h, ([וְיָדָהּ] enim

^{† G.} 11. Sicut enim, &c.] Duæ hinc sunt rationes cur non timerent pii, &c. 1. ab interitu impiorum; 2. à perpetuitate justitiæ ac salutis futuræ y. 9. Consurge, &c. [וְיָדָהּ] Evigila, evigila, JT. Pi. Suscita te, &c. Mo. P. Excitare, &c. V. Sunt verba vel, 1. Prophetæ z, quum discipuli adhuc timidi essent, &c. a; vel, 2. populi expectantis Christi adventum b, vel Ecclesiæ c; vel, 3. Dei ad seipsum, vel ad Christum, qui in S. S. & virtutis, & brachium, Dei dicitur d. ¶ Sicut, &c. [וְיָדָהּ] Secundum dies quondam, Mo. u: in diebus antiquis, P. sim. For. JT. Pi. ad verb. initii, V. ¶ In, &c. [וְיָדָהּ] Generationes seculorum, Mo. in generationes æternas, JT. & ut ævis æternis, Sy. sicut in generationibus seculorum, P. i. e. præteritis *. [Alii hæc verba v, cum proximè præcedentibus sic reddunt,] sicut retro temporibus per omnia secula, Ti. ut antiquis præscorum seculorum temporibus, Ca. id est, quæ ante multa secula fuere f. ¶ Numquid, &c. [וְיָדָהּ] Nonne tu ipsum (vel, es, Ca. vel, illud es, JT. Pi. Ang. vel, es brachium illud, P.) excidens (vel, quod excidit, P. Pi. Ti. sim. JT. qui excidisti, Ca.) superbum, Mo. vel, ferociam, Ti. Ægyptum, P. JT. Ca. Pi. For. Glas. BP. &c. superbam Ægyptum, M. quæ [וְיָדָהּ] dicitur, vel, i. à formâ pyri, quæ Delta congruit g; [de quo vide ad Psalm. 87. 4.] vel, 2. propter summam superbiam h, ([וְיָדָהּ] enim

enim appellativè id sign. Psal. 87. 4. & 89. 11. & potentiam. ¶ *Vulnerasti draconem* ? [מחוללתי דראקון] *Vulnerans* (vel, & vulnerabis, M. & dolore confecit, Ti. & perfodisti, ut propriè sign. vide Esa. 2. 19. & 5. 12. vel, interfecisti, ut bene vertitur Ezech. 28. 9. & 32. 26. Quod, vel quodque, dolore affecit, P. JT. Pi. propriè, dolore quasi parturientis;) *draconem* ? Mo. P. M. & c. vel, *balanem* ? JT. Pi. *belluam marinam* ? G. Pharaonem; sic dictum, quod prope mare & inter fluenta Nili habitaret. Tyrannos Prophetæ eo nomine appellant, maxime Egyptios. Vide Ezech. 29. 3. & 32. 2. & ibi dicenda. Hæc refert, ut statuatur fideles Deum non dissimilem sui fore in posterum P.

11. *Et nunc* (Etiam nunc; vel, Ergo, Calv. Ita, JT. Pi.) *qui redempti sunt à Domino revertentur, &c.* q. d. Sic se res habet sicut diebus antiquis, &c. simile exemplum in suis liberandis editurus est. ¶ *Letitia—super capita eorum*] Ut coronæ semper recentes. Vel, alludit ad eos qui onera ingentia imposita capitibus deferunt; quod spectat & gloriæ pondus 2 Cor. 4. 17.

12. *Quis, &c.* [מיהא דהא דא] *Quis* (vel, *Quæ*, Mo. P. JT. &c. *Quanam* igitur, Pi. פא, fœm. pro פא, masc. vel, 1. quod infirmum & muliebre & viro indignum erat, timere sine causa: vel, 2. quod Ecclesiam alloquitur Deus ut mulierem & uxorem suam. Vide Num. 11. 15. Deut. 5. 27.) *tu* (sub. es, P. Pi. Al. *Tu* verò *quis* es, Ti.) *ut* (vel, &, Mo. vel, *qui*, Ca. quod, Pi.) *timeres ab homine mortali* ? vel, *qui morietur* ? M. P. & c. Ita parum tibi sit animi, ut homines timeas, Deum habens adiutorem ? ¶ *Qui, &c.* [הא דא דא] *Herba dabitur* ? Mo. qui *fanum* (vel, ut *fanum*, JT. Pi. sic M. Ti. vel, tanquam *herba*, P.) *redditur* ? i. e. reddi solet ? vel, *reddetur* ? Ti. JT. Pi. *dabitur* ? P. *reputabitur* ? M. Calv. sic Ch. *cujus eadem quæ graminis conditio est* ? Ca. Exprobrat Judæis, quod plus homini mortali tribuunt potentia in nocendo, quam Deo in juvando b.

13. *Et oblitus es* (Heb. *oblivisceris*, i. e. oblivisci soles ? vel, *oblivisci poteris* ? interrogativè;) *Domini, &c.*] *Causam timoris docet esse oblivionem Dei* d. ¶ *Et formidasti—à facie, &c.* [פני חמת המצוק באשר פניו] *A furore* (vel, à facie furoris, P. M. *excandescens*, Mo. propter *excandesceniam*, JT. Pi.) *affligentis* (vel, *coarctantis*, Mo. *opprimentis*, P. hominis *tribulantis*, M. *eius qui angustia afficit*, JT. Pi. i. e. tyrannorum, atque etiam *Diaboli* *; vel, *hostis à quo infestabantur* P;) *quando paravit* (quum sese comparat, Pi. sim. Calv. quum pararet, M. dum se componit, Ca. quasi comparat se, JT. i. e. quasi jam gladium strictum momentis singulis vibraturus esset in cervices tuas;) *qui parat*, Ti. *qui comparat se*, P.) *ad corrumpeundum*, Mo. vel, *ad perdendum*, JT. Pi. Ca. sim. Ch. P. *inferre damnum*, M. *vastare te*, Ti. Sic explicat & impiorum furorem, qui perdere moluntur; & inane populi timorem, qui ad quasvis furentis impii minas formidine torquentur. Statim ut ille se parat ad nocendum, times *. ¶ *Ubi, &c.* [איהא דא] *Et ubi* (vel, *Ubi ergo*, Pi. *Ubi nunc*, Vulg.) *furor affligentis* ? Calv. vis illa Chaldæorum. q. d. Evanescet, nusquam erit, irritus reddetur. Et si gladius strictus est in manibus ejus, quando percepisti hostem agere omnia pro furore suo, neque potentia meâ cohiberi ?

14. *Cito, &c.* [מיהא דהא דא] *Festinauit* (vel, *Festinat*, Calv. *Quin festinabit*, Ti. *Accelerat*, V. *Festinat* enim tempus, M.) *demigrans* (vel, *discurrens*, Ti. *volutator*, qui te tuâque omnia volutabat & prosternebat. Verbum [מיהא דהא דא] sign. *volutare*, se, vel sua; vide Esa. 63. 1. Jerem. 2. 20. & 48. 12.) *Vel, ligatus*, P. *vinculus*, M. G. *captivus*, vel *incarceratus*, V. *exsul*, Calv. Angl. *captivus exsul*, Ang.) *solvi*, Mo. vel, *ut solvatur*, P. M. G. *ut aperiatur*, Ti. Pi. i. e. *solvatur* z. Heb. *ad aperiendum*, passivè. *Celeriter solvetur qui exsulat*, Pi. *Festinanter educet peregre vincitum*, qui *solvendus est*, JT. *Populus meus cito liberabuntur*. Vide Gen. 41. 32. *Festinat Deus facere*, i. e. cito faciet b. *Ut solvatur*, *populus captivus*, per *Zorobabelem*: nam preces suas ad *Cyrum* deferet c. Al. *Cito veniet* (vel, 1. *Cyrum à me mittendus* d; vel, 2. *Christus* *), *gradiens* (& *accurrens* f) *ad aperiendum*, Vulg. vel, *carcerem vestrum* *; vel, *ostium salutis* g. Hanc liberationem per *Cyrum* obiter hîc pro pignore vel arrha Judæis objicit liberationis per Christum futuræ b.

Locus bifariam intelligi potest: vel, 1. quasi nimiam Judæorum festinationem castiget, quod impatienter redditum appeterent: vel, 2. quod maturè redditum in patriam adventare significet, nè tædio exanimati succumberent i. ¶ *Et non, &c.* [ולא ימות לשחת ולא וגו']

Et non, vel *Nec*, (vel, *Ut non*, Calv.) *moriatur* (vel, *moriatur*, P. M. Calv. sub. *vinculus*, Ti.) *in fovea*, sive *lacu*, (vel, *ista fovea*, JT. non interibit in miseris k,) *nec deficiet* (vel, *deficiat*, P. M. & c.) *panis ejus*, Mo. & c. *Vaticum illi non deerit* l. Ad suos liberandos maturè occurret m. [Ca. hunc versum cum fine præcedentis conjungit, totumque locum sic reddit,] *Ubi verò est tyranni furor, ultro citroque solvi festinantis, nè perditè moriatur, nève vincu careat* ? Quid tibi noceat qui ipse sibi metuit n ? Est locus hic multum obscurus. Quidam Hebræorum sic explicant, *Qui sic premittitur à tyranno & incarceratur, si patienter sustineat, post modicum tempus aperiatur sibi carcer, evadet mortem, & habebit unde vivat*. Unde AE. exponit צוֹרָה, pro כְּמִצּוֹר וְשֹׁבֵר. K. verò exponit pro מְלִטּוֹל, *discursu*, vel *vaga habitatione*, qualem Judæi habent. Et id quoque est captivitas. Et talis ferè olim fuit status Christianorum inter Gentes, quorum Prophetæ hîc meminisse videtur o. Al. *Ut non moriatur* (is quem captivum detinebat, sub. *festinavit, inquam*,) *ad foveam*, in qua detinebatur captivus, & ei cibum ministravit largitur. Cùm v. præc. de hoste opprimente quæstiverat ubi esset; brevi hîc exponit quàm jam non premat, sed mutatus sit in amicum. Aliter sic; *Quæstivit, Ubi furor, &c.* q. d. Nihil planè effecit. *Festinauit quidem volutator ad aperiendum*, i. e. evaginandum gladium, & non morietur is in quem gladium strinxit: *festinauit item ad perdendum funditus, & non defecit panis ejus quem perdere festinabat* P.

15. *Ego autem, &c.*] Vide ergò quantò dignius fuerit, omisso hominum timore, me colere, & à me uno pendere q. ¶ *Qui conturbo, &c.* ita LXX, Ar. מְהַלְלִים הָיִים וְהַיָּם. ¶ *Findens* (vel, *disseco*, M. *increpans*, Ch. Ti. sim. Sy. *qui dirumpo*, JT. Pi. *qui divisi*, P. Ang. potius, *qui tranquillat*, Angl. Vox enim *quietis* significationem habet; & sic accipio Jer. 31. 35.) *mare*, (rubrum f,) & personerunt fluctus ejus, Mo. P. vel, & sonabunt, &c. M. *cujus fremunt*, &c. JT. *ut fremant*, &c. Pi. ita ut tumuli ventur, &c. Ti. *ubi perstrepunt*, sive *tumulantur*, &c. Ga. ex AE. j, pro מְהַלְלִים, postquam, ubi, quando, particulis temporis articulum designantibus, sæpe usurpatur. Vide Esa. 37. 9. 36. & 44. 14. *. *Frementibus, &c.* Ca. *quamvis frementibus, &c.* G. In voce מְהַלְלִים variant. Q. Hebræi per metathesin accipiunt pro מְהַלְלִים. [Quæ vox nihili est: sed lege מְהַלְלִים.] Sic & Chald. qui vertit, *increpans*. Aliis sign. *diffindere*, &c. aliis, *movere*, vel *commovere*. At Levi Gersomi Fil. & Abraham Esdræ Nepos sumunt in notione *quiescendi*, vel *sedandi*: quam confirmant tum illa verbi in Hiphil significatio Deut. 28. 65. Esa. 34. 14. Jerem. 31. 2. & 47. 6. & c. tum & verbalia inde deducta quietem denotantia, Esa. 28. 12. Jer. 6. 16. Adde quod potentia Dei hoc nomine in S.S. sæpe prædicatur, in procellis sedandis, &c. f.

16. *Posui verba mea in ore tuo*] Sunt hæc verba vel, 1. Christi ad populum electum; q. d. Per Prophetas promissa mea tibi dedi, quæ subindè recites v. Al. Legem tibi dedi *. Vel, 2. Dei ad Esaiam x. Vel, 3. Dei ad Christum y. Vel, 4. Dei ad omnes Prophetas, primò, Esaiam, deinde reliquos suo ordine; sed tandem ad Christum veniendum est. Usque aded cavit Deus nè quid esset in arbitrio Prophetarum, ut non modò res proferendas, sed ipsa etiam verba, in ore ipsorum posuerit, nec quicquam ipsis reliquit in ministerio vaticinandi præter organum oris. Vult Dominus consolationes ita audiri à Prophetis, ac si coram ipse loqueretur z. ¶ *Et in umbra manus meæ, &c.*] Id est, potentia a & favore meo te protexi b. ¶ *Ut, &c.* [וְלִנְטוֹץ וגו'] *Ad plantandum* (vel, *Ut plantes*, P. *Ut plantem*, M. Ti. Pi. Calv. sic Med.) *celos, & ad fundandum terram*, Mo. & c. Exprimat finem legationis; q. d. Ut omnia in ordinem suum restituam. Cælum & terra, & omnes creaturæ, quæ ex lapsu primi hominis turbantur, & quasi poenas luunt, per Christum & salutis doctrinam instaurantur, Eph. 1. 10. c. Ut creem cælum novum, & terram novam; confer Esa. 65. 17. & 66. 22. d. 2 Pet. 3. 13. Apoc. 21. 1. *

70. *id*

id quod ab Esaia factum est ministerialiter & propheticè; (ut simile dicitur de Jeremia, Jerem. 1. 10. vide & Jerem. cap. 18. vers. 9.) à Christo autem actu & re ipsa, Jer. 31. 28. Matt. 16. 18. Ut constituam novum, id est, spiritualem orbem, & Regnum Dei, cujus fundamenta Christus & Apostoli jecerunt*. Al. Ad stabilendum, vel stabiliendo, Regnum meum inter vos. Ut te Regnum, seu mundum politicum, constituerem, nempe in Terra promissa, quum te ex Aegypto eduxerim, &c. Prophetis omne Regnum mundum refert, ut partes quoque, *cælum, terra, stellæ*, pro illa imagine sint; ut vel ex hoc uno loco constet. *Cælum* itaque denotabit quicquid in Regno celsum est; *terra*, contrà, quod infimum; *stellæ* verò, eos qui in celsitudine ista locum obtinent obeuntque^b. Quid sit Deum per Christum plantare *cælos*, &c. Propheta mox explicabit, formare scilicet populum Domino¹. Al. Videntur mihi o² [quos sequuntur Sy. & Ar.] optimè vertisse, *ἐν τῇ ἐξουσίᾳ τῶν ἐγγύων*, &c. Illà manu te protegam quæ satis valida fuit ad constituendum cælum firmandamque terram. Est in Hebræo ellipsis non magna^k. Al. Donec plantetur cælum, &c. Q. in V. Donec plantatum maneat cælum, &c. ut sit promissio protectionis æternæ¹. ¶ Et dicas, &c. *וְגַם אֲנִי אֶדְבָּר* [Et ut dicam (vel, & ad dicendum, Mo. G. dicamque, M. ut dicatur, Ti.) Sioni, Populus meus es, Pi. vel, Tu rursus mihi eris populus, G. q. d. Quæ per Prophetas de felicitate & restauratione Sionis dicta sunt, in vobis, electis Judæorum reliquis, complenda sunt. Hoc est Evangelium, Deum habere velle in terris populum, i. e. ut Sion, quæ videbatur deserta, sit congregatio sancta^m. Ostendit altius hoc spectare quod dixit de cælorum plantatione, &c. quàm ad visibilem mundi formam, quæ citò præterit; nempe, ut spem vitæ cœlestis excitet ac foveat in cordibus piorumⁿ. [J.T. verum sic reddunt, *Qui indidi verba mea ori tuo, umbrā manūs meæ tegens te; me plantaturum cælos*, &c.] id est, me instauraturum esse omnia per Christum pro Ecclesia mea^o. [Chald. sic *ܡܥܪܥܐܝܬܐ*, *Ut suscitarem populum de quo dictum est, quod multiplicarentur sicut stellæ cæli; & fundarem congregationem de qua dictum est, quod multiplicarentur ut pulvis terræ.*]

17. Elevare, &c. Vel, Expergiscere, &c. Pi. Calv. &c. ex somno peccati & securitatis, 1 Cor. 15. 34. sic enim applicari videtur Eph. 5. 14. ubi tamen ad alium locum alludi videtur P. Judæos hinc ad sanitatem & officium vocat q. Al. Excita te ex luctuoso illo statu, &c. Quæ hæcenus depressa fuisti, nec stare poteras; jam tempus est ut animum resumas, & mœrorem deponas[†]. Hierosolymæ reditum & libertatem promittit, simulque liberationem spiritualem, &c. Occurrit dubitationi Judæorum, qui nullum promissionum fructum cernebant. *Expergiscere*, velut ex sepulchro: Significat nullas tam horrendas vastationes fore quæ hanc instauracionem impedire possunt^v. ¶ *Quæ*, &c. *אַשֶׁר אָמַרְתִּי מִן הַיּוֹם הַזֶּה* [Quæ bibisti è manu Jehovæ calicem furoris ejus, Calv. sim. Mo. J.T. Pi. &c. (i. e. acerbis afflictiones & tentationes, &c. experta es graves persecutiones tyrannorum ex permisso Dei¹); facem, vel fæces, (vel, crassamentum, J.T. Pi.) calicis, sive poculi, (vel, poculum, J.T.) veneni (vel, tremoris, P. Pi. Ang. i. e. tremorem efficientis²; horribilis, G. horribilissimum, J.T. quo totum corpus concutitur^k; horrois, vel concussionis, Angl. vide Nah. 2. 3¹; soporis, Vulg. V. sim. Ti. i. e. soporem & stuporem inducentis^m; qualis damnatis propinari solebatⁿ. Sed talem calicem prius potaverant, securi facti, id quod hunc calicem induxit, &c. Vel, angustia, Calv. tetri, Ca. mortiferi, M. mortiferi veneni, Mo.) bibisti, expressisti, Mo. vel, exsuxisti, J.T. & expressisti, P. M. sub. sugendo scilicet, V. imò exsuxisti, Pi. sub. guttas remanentes, M. V. totum exhausti P. Vox *וְהָיָה קוֹלִי* pro angore aut tremore capitur quo ferè exanimantur homines quum gravibus ærumnis premuntur^q.

18. Non, &c. *אֵין מְדַבֵּר* [Non (sub. est, M. P. vel, erat, Ti.) dūctor ei ex omnibus filiis, &c. Mo. P. vel, qui dirigat, &c. M. qui te duceret, Ti. Nemo deducit eam, Pi. sic J.T. nempe Hierosolymam^r. Non portans, &c. V. Cūm gravissimè concutereris ex illo horribili poculo, & esses quasi *συνεληλυμένῃ*, nemo tuorum te manu duxit.

Nempe, quia nulli id erat virium; non Regi, non Principi, non Sacerdoti[†]. Ab omnibus deserta erat, quum illud epotasset^t. Filii non obsequium matri præstiterunt, sed perditionem ejus accelerarunt^v. Hoc vult, Quamvis nihil opis vel solatii matri esset ab ingratis filiis, (id quod acerbissimum est,) aliisve hominibus, consolationem tamen à Deo expectet. Insuper Propheta indignos esse admonet tam degeneres filios pro quibus luctum suscipiat mater; ideòque potius expectendam esse novam sobolem, quæ Deum laudet, Psal. 102. 19. nec mirum esse, si tales Deus exterminet, ut probis filiis Ecclesiam augeat^x. ¶ Et non est qui apprehendat manum, &c. Scilicet ut eam instituat & consoletur^y.

19. Duo, &c. *שְׁנַיִם הָיוּ* [Duo hæc, sive ista, (sub. sunt quæ, Ti. sic M.) acciderunt, vel evenerunt, vel obvenierunt, vel occurrerunt, tibi, P. Ti. M. J.T. Pi. &c. vel, evenientia tibi, Mo. ad verb. *eventus tui*, V. Sed quare duo, cūm quatuor numeret²? Resp. 1. Duo, vel duplicia, pro, multiplicia². 2. Duo: scilicet persecutio hostium, & desertio tuorum, &c. b. Duo: unum externum; quia & belli cladibus & fame ad interitum usque & vastitatem redigetur: alterum internum, [quod sequitur,] quod consolatione destituatur^c. 3. Duo, quia alterum fuit urbis flagellum, vastitas scilicet & contritio; alterum civium, scilicet fames & gladius^d. 4. Hæc quatuor duo vocantur, quia duobus temporibus distinguuntur: fames & gladius, durante obsidione; vastatio & contritio, illà peracta^e. 5. Hæc duo sunt fames & cades; sed utrumque bis nominat: Idem enim sunt vastitas & fames, item contritio & gladius^f. ¶ Quis, &c. *מִי הוּא* [Quis (nimirum hominum, præterquam ego, ait Christus; quum ab exteris afflicta, à tuis deserta; es^g. Vel, Sed quis, Pi. Et tamen quis, G.) condolebit (vel, indoluit, G. condolet, Pi. condoleret, J.T.) tibi? Mo. P. &c. Quis tuam vicem dolet? Ca. Al. Quis ex te effugiet? Ti. *וְהָיָה כִּי יִשְׁׁוּ* sign. vagari, &c.] ¶ Quis, &c. *מִי יִשְׁׁוּ* [Et quis consolabitur te? M. Equis te solatur? Ca. sic Ti. Non erit qui consoletur te, Ch. Al. Quo (In quo, P. Per quem, J.T. Di. Sed per quem, Pi. alium præter me^h; Quà re, Ti.) consolabor te? Mo. vel, Quem faciam consolari te? ut *וְהָיָה כִּי יִשְׁׁוּ* in Piel significet consolari, & facere consolariⁱ. V. pro *וְהָיָה כִּי יִשְׁׁוּ*, &c.]

20. Filii tui projecti, &c. *וְהָיוּ כִּי יִשְׁׁוּ* [Defecerunt, Mo. P. Ang. (vel, exanimati sunt, Calv. lassati sunt, V. Di. in deliquium animi inciderunt, Pi. *וְהָיוּ* Hebræis est, obscurari, obtegi. Ergò dicere possumus, obvolui sunt, ut Gen. 38. 14. Cant. 4. 12. sed quia transfertur ad animum, mœrore confecti sunt, reddere poterimus. Obscuratur enim cor in mœrore, & nigrescit humore tetro; Ezec. 31. 15¹. Heb. *operti fuerunt*, scilicet mœrore; synecdoche generis metaphorica. Confer Thren. 2. 11, 12^m. Deficiunt, Angl. ut Amos. 8. 13. Jon. 4. 8ⁿ.) jacuerunt, Mo. P. &c. (sub dio jacent, aut animam præ fame agentes, aut vulneribus confossi^o), in capite (i. e. initio, sive ingressu P; [de quo vide dicta ad 1 Par. 14. 15.] vel, exitu, ubi hostes illis manus injecerunt^q); omnium viarum, Calv. &c. vel, platearum, Pi. Ang. &c. Hierosolymæ[†]. [Alii hæc duo verba conjungunt, & sic reddunt,] Defatigati (vel, mœrore affecti, M. defecit animo, J.T. exanimati, Ca.) jacent, &c. Ti. in viis sive comitis, vel, longâ viâ, aut fame & labore, penè confecti; vel, oppressi onere quod humeris gestare cogebantur^r. Luctuosissimum statum describit, quod liberi in conspectu matris jugulati jacent, & eorum strage plenæ sunt viæ^t. ¶ Sicut, &c. *כַּמֶּנְחָל מִיַּם מֵיִם* [Variant.] Ut bubalus (vel, bos sylvestris, P. Mo. Ang. M. ex He.) irretitus, J.T. Pi. vel, retis, Mo. Pi. in reti, P. reti captus, M. Sicut ibex reti implexus, Ti. Ut oryx in reti, sub. detentus & implicitus; unde se expedire cūm frustra conatus est, quid superest quàm ut inutili labore victus tandem fatiscat, & humi jaceat². ¶ *וְהָיָה כִּי יִשְׁׁוּ* (quod & *וְהָיָה כִּי יִשְׁׁוּ*) scribitur Deuter. 14. 5.) videtur idem esse animal quod *Thoa* vocant Aristoteles Hist. animal. 2. 17. Plin. 8. 34. Oppian. de Venatu 3[†]. *ὄρυξ* (ut oryx) ἀμυβλίσσεν in retibus, sive illaqueatur, Aq. vel, συνελήλυμένον comprehensus, Theod. vel, ἐν ἀμυβλίσσῃ in reti^v. Ex *וְהָיָה כִּי יִשְׁׁוּ* (quod o. Hi. &c. orygem reddunt Deut. 14. 5.) per metathesin factum creditur hoc *וְהָיָה כִּי יִשְׁׁוּ*, quomodo *וְהָיָה כִּי יִשְׁׁוּ*, ex *וְהָיָה כִּי יִשְׁׁוּ*, agnus^x. [18¹ orygem esse, non bovem sylvestrem, probatum vide in Collectaneis

† G.

† Jun.

† For.

* Calv.

† Pi.

* Sin. Me.

* Calov. ex

† Of.

† Pi.

† Calv.

† Mo. sim.

† For. San.

* Sin.

† G.

† Jun.

† Jun.

† Di.

† V. ex He.

† Di.

† For.

† Pi.

† Ang.

† For.

† Pi. Ang.

† Bp. 3. 13.

† 212.

† Ang.

† Ang.

† Sana.

† Calv.

† BA. 3.

† 23. 973.

† G.

† D. 3. 13.

† BA. 3.

CAP. LII.

lestraneis meis ad Deuter. 14. 5. [Alii aliter vertunt.]
Velut irretiti viri, Ca. Græci habent, *ὡς στυγνὸν*, vel *σδυ-
 ραλον*, *ἡλεσθον*, ut *beta semicocta* v, vel *semitosta*, sub. *astu*,
 vel *sole*; à *מב* incallescere, exuri². In Talmude *מב*
 vocatur, cum quod ante tempus collectum est Soli exponitur,
 ut calefactione maturescat; quale *ἡλεσθον*, aut potius *ἡ-
 πασθον*, *semimaturum*, non incommode dicatur, quia hæc
 non est perfecta maturatio. Syrus & Arabs, ut *beta flac-
 cida*. Hoc magis ad rem, ut animo defecti cum *beta*
flaccida conferantur. Ità enim Catullus, — *languidior*
betæ. Sed ut Augusti verbum fuit, *betiffare*, pro, *lan-
 guere*, ut notat Sueton. in Augusto, cap. 87. Græcos
 suspicatur Hieronymus ex *תב* *tho*, fecisse *thoreth*, quæ
 Syra lingua est *beta*. Legendum *תבר* *therad*, aut etiam
תיר *therid*, vox in Thalmude pro *beta*, seublito, non
 infrequens. Cl. Buxtorfius putat illis *תב* idem fuisse
 quod *תב*, vel *תב*, *thea*, quæ laseris est species in
 Talmud. Tunc verò Græci scripserunt *σίληρον*, *laserem*,
laserpitium. Chaldaus habet, *כמרי*, ut *phiale*
fractæ, quæ sunt prorsus *ἀπεσθόνουσα*. legerim libens,
כמרי, vel *כמרי*, ut *oryges retium*, i. e. ir-
 retitos. Et verò pro *כמרי*, Elias & Buxtorfius legunt
כמרי. Sed in voce quæ præcedit omnes hæere vi-
 deo, aut ea dicere quæ essent — *ἀπὸν ἀμείνω*. ¶ *Pleni*
indignatione Domini, &c. A Jova sæviter tractati^b.
 21. *Ebria non à vino* Non vino, ut olim, Esa. 5.
 11. 12. & 22. 2, 13, &c; nec superbiâ & securitate,
 ut in prosperitate tua, Esa. 29. 9, 10. Jer. 2. 31. & 22.
 21: sed anxietate animi, & calice illo vers. 17. &c. c.
 mœrore & tristitiâ^d. Nam, ut Alexis habet, *ἀπὸν μανίας*
νοσηρίαν *ἐξ* *ἐν* *τῇ* *πυλῇ* (i. e. *Mæror insanie quandam speciem*
habet.) Aliquos insanis attonitiſque similes discurrere
 fecit metus, ait Seneca Natur. quæst. 6. 29*. *ἀπὸν μανίας*
ἐστ, &c. *Mæstia & ipsa temulentia est mergens men-*
tem, &c. ait Basilii de Jejun. or. 1. *Ἐστ ἡ χολὴς οἷον*
μῆδον, &c. *Est & absque temeto temulentia quadam*, &c.
 ait Chrysost. Contra Judæos l. 5 f. Ebrietatem pec-
 cāti, luxūs, superbiæ, &c. quæ in Sione fuerat, sequuta
 est ebrietas poenæ. Inebriati stupent, dolent, & ra-
 tionis usu privantur, &c. Non alloquitur hic robu-
 stos & florentes, sed debiles, miseros, confternatos,
 atque ebriis similes; iisque se consolationem adfer-
 re dicit^h.
 22. *Qui, &c.* *לירב עמו* Litigabit populo suo, Mo.
 vindex populi sui, V. Calv. causam adurus, &c. JT. Pi.
 sic P. qui vindicat, &c. M. Ad verb. litigavit [adversus]
 populum suum. Videtur in malum accipiendum esse, q. d.
 Ego ipse, qui calicem tremoris propinavi, jam cali-
 cem auferam de manu tua, &c. i. ¶ *Fundum, &c.*
לירב עמו Facem, vel feces, (vel, nempe feces,
 Ang. cum facibus, Angl.) calicis, &c. Calv. &c. Vide ad
 v. 17.
 23. *In manu eorum qui, &c.* *מנין* Quæ vox, quum
 alibi in S. S. non reperitur, videtur irrepsisse pro
מנין, quæ habetur Esa. 49. 26. Sed non opus est
 lectionem movere, quum verbum unde deducitur sign.
 vexare, vel affligere, Lam. 1. 5, 12. & 3. 32. [Verbum
 h. l. sic reddunt;] affligentium te, JT. sim. M. Ti. de-
 populantium te, P. Mo. deprimentium te, Sy. oppressorum
 tuorum, Calv. Pi. sic o. Ar. Ch. eorum qui vexant te, Angl.
 ut Job. 19. 2. *extinctioribus tuis*, Ca. ¶ *Incurva-*
re, &c. *וְיִשְׁתַּחֲוֶה וְיִשְׁתַּחֲוֶה וְיִשְׁתַּחֲוֶה* Incurva te, (vel, Sternere, Sy. Ti. G. Inclinare; o. Ab-
 jicere, JT. ut te submittas, Ca.) & transibimus: (vel,
 ut transeamus, G. Ti. JT. o. Sy. &c. quod transeant, Ca.
 sub. super te, P. sim. Angl.) & posuisti (vel, quibus expo-
 nebas, JT.) quasi terram, five humum, corpus (vel, tergum,
 Pi.) tuum, & sicut plateam (vel, ut sis vice plateæ, Ti.)
 transeuntibus, Mo. sic JT. Pi. vel, & quasi platea esset,
 quod transitori calcarent, M. Al. dorsumque tuum humi
 pro vico supponas transeuntibus, Ca. Fastus hic erat Re-
 gum Orientis, super corpora humana incedere; vide
 Jos. 10. 24. Psalm. 110. 1. Retinent adhuc quidam in
 India Reges†. Verba hostium hic refert, &c. Semper
 conjuncta est impietati superbia & crudelitas. Nam ut
 mansuetos reddit homines Dei cognitio, ita ignoratio
 feroces & truculentos efficit*.

1. *Consurge, &c.* Hoc caput continenti textu cum
 superiori conjungitur^a. Præcedentem doctri-
 nam de Sionis restitutione confirmat^b. Describitur^c
 hic splendor & gloria Ecclesiæ, sub umbra tamen sta-
 tûs populi Israelitici à Babylone erepti, &c. c. Liber-
 tatem Ecclesiæ Christi à peccato ejusque poenis canit
 jam Propheta: Interim explicat quæ sit Christi Re-
 demptio, & Sionis reparatio; utraque scilicet spiritu-
 alis^d. Postquam Deus reliquias Judæorum promissioni-
 bus consolatus est, nunc demum per Prophetam vel-
 uti in rem præsentem adducit eos, hoc capite, & Ec-
 clesiam ad præsentem Christum Evangeliumque ipsius
 percipiendum hortatur*. ¶ *Induere fortitudine*
 i. e. Confirma animum^f, quem abjecisse vidèris^g. Su-
 me arma*. ¶ *Induere vestimentis gloriæ tuæ* Heb.
ornatus tui, i. e. quibus te ornare soles^h, diebus lætitiæⁱ.
 20. *Vestes decoris* opponit squalori & sordibus prioribus;
 q. d. Nunc te ad beatum statum compara, in quem te
 Dominus restituet^k. Depone luctum, & ad lætitiā
 te compara in adventum sponsi tui^l. ¶ *Non, &c.*
לֹא יוֹסֵף בָּךְ וְגוֹ' Non adjiciet, veniat (vel, ut ve-
 niat, M. P.) in te (vel, per te, P. o. Ar. contra te, Angl.
 ut sumitur Num. 23. 21, 23*) ultra, five amplius,
 præputiatus, five incircumcissus, & immundus, Mo. P. &c.
 quales erant Assyrii, Egyptii, & Chaldaei. Vide 2 Reg.
 18. & 23. 33, 34. & 24. & 25. m. Babyloniiⁿ; (synec-
 doche generis^o;) aut alius quispiam infidelis, qui hac-
 tenus tibi dominatus fuit^p: quisquis adversatur san-
 ctitati aut salutis tuæ; synecdochicè, ritibus Legis^q:
 profani omnes qui pervertunt cultum Dei, & consci-
 entias tyrannide opprimunt. Incircumcisi vocari solent
 omnes alieni ab Ecclesia: sed quia multi circumcisi
 illis meliores non erant, ut omnem dubitationem tol-
 leret, addit, *immundum*. Significat, Ecclesiam, subla-
 tis corruptelis, & restituto Dei cultu, plenissimo gau-
 dio perfruituram†. Al. Romani & Turcæ^r. *Ultra*
 non veniet, &c. Ti. Neque enim deinceps jam per te ibit,
 &c. Ca. Non perget, five pergent, invadere te, &c. JT. Pi.
 Hebræi hæc intelligunt de redemptione per Messiam
 suum, &c. nostri, de Redemptione Christi; q. d. Toties
 es capta & redempta, & deinde iterum vastata: insti-
 tuam aliquando redemptionem quæ sit æterna; ea ve-
 rò est spiritualis, à peccatis & morte æterna†. Non†
 amplius vastaberis, &c. *Veniendi* verbum hostilem in-
 vasionem denotat, ut Psal. 79. 1. Sed quomodo dicit,
 non ultra veniet, quum postea venerit Antiochus, de-
 inde & Romani? Resp. 1. Propheta loquitur tantum
 de Babyloniis. 2. Conditio intelligitur in his promissi-
 onibus, nempe, si Judæi in gratia Dei persistissent^v.
 Qu. Quomodo dicit in Ecclesia non fore immundum,
 quum ibi sint hypocritæ, &c? Resp. Sic dicit, quod
 omnes mundi esse debent. Apud Hebræos autem id
 dicitur fieri, quod aptum aut dignum est ut fiat*.
 2. *Excute* (vel, *Excute te*, Mo. P. &c.) *de pulvere*
 In quo prius jacuisti, five ut lugens, Job. 2. 8. & 42. 6.
 five ut captiva. Vide Psal. 7. 6. & 44. 26. & 119. 25. y. Ang.
 Vel, hypallage est, pro, *Excute pulverem à te*, quem sci-
 licet contraxisti dum, humi cubans, te velut scabel-
 lum dominis tuis supposuisti; ut alludat ad Esa. 51. 23.
 Prædicat insignem fortunæ mutationem^a, & restitu-
 tionem Ecclesiæ, &c. *Excute, &c.* Imperativus effica-
 cius rem exprimit quàm simplex narratio^b. ¶ *Con-*
surge, &c. *קוּמִי שְׁבִי* Surge, sede, Mo. JT. Calv. Ch.
 P. &c. vel, & sede, Ang. nempe in pristino folio^c; vel,
 in loco aliquo honesto^d. *Sessio* hic opponitur decubi-
 tioni: q. d. O Sion, quæ in pulvere decumbis, noli pa-
 vimento affixa ulterius agere, sed exsurge, soloque
 te erige, &c. *שְׁבִי אֶשְׁבִּי* f. Alii, à *שְׁבִי*, *captivum*
ducere. Surge, captivitas, i. e. captivi^h. ¶ *Sol-*
ve, &c. *הַתְּפִלָּה מִסִּרְיָה* Solve (vel, Explica, Ti. Ex-
 trica, M. Calv.) te è, vel de, vinculis colli tui, Pi. P. sic
 Mo. quibus instar jumentorum colligati erant. Vide
 Jer. 27. 8. & 28. 13, 14. &c. i. Solve jugum à collo tuo,
 Sy. Soluta (vel, Succisa, Ch. Heb. Aperta, For.) sunt
 vincula, &c. For. Ch. et jam surgere & ambulare, &
 pulverem excutere, possis. Verbum in tertia persona
 reddo;

reddo^k; [juxta ⁷⁰ Kethib: quum reliqui, præter Chaldæum, sequuntur ⁷¹ Kerî.]

3. *Gratîs venundati estis; &c.* Mihi Domino vestro nullum pretium persolverunt, nè gratiam quidem ullam retulerunt, oppressores vestri¹. Nullum pretium accepi, ut Psalm. 44. 12. quum venderemini; ac proinde rem venditam meo jure recepturus sum^m. Non sum obstrictus creditori, qui possit vos, velut jure mancipii, retinere. Chaldæi, licet vos diu tenuerint, nullo jure vos retinentⁿ. Nè desperetis de redemptione, quasi difficilis esset; nam respondebit emptioni, nec minùs facilis erit quàm illa. Nihil dedit emptor, nihil recipiet ubi dimittendi eritis: gladio vincens occupavit, gladio victus dimittet^o. Libertas, sine pretio erepta, sine pretio restituetur P. ¶ *Sine argento redimemini* Non dicit, *gratîs*; nam licet non argento, &c. sanguine tamen Christi redempti sumus^q.

4. *In Ægyptum descendit populus meus in principio*, (vel, olim, Ti. JT. Pi. jam olim¹; primùm, Ca.) *ut colonus*, &c. ⁷² *וְאֶשׁוּר בְּאֶפְסֹס עֶשְׂרֵי שָׁנִים* Ad peregrinandum illic, Pi. JT. sim. Mo. P. M. &c. (vel, ut inquilinus ibi esset, Ti. ad ibi commorandum, Ca.) & *Assur* (vel, & Assyrii, Pi. Assyrius quoque, JT. verùm Assur, Calv.) pro nihilo (vel, temere, Ti. absque causa, M. nullâ provocatus injuriâ[†]; gratis, sine pretio, ut v. præced^t. impune, Ca. per vim, Sy. temere violenter, Ch.) oppressit (vel, calumniatus est, M. abduxit, Sy. defraudavit, For.) eum, Mo. JT. Pi. &c. vel, vim ei fecit, Ti. De sensu loci Interpretes admodum discrepant^v. 1. Sermo tantùm est de captivitate Ægypti². *Assur* hîc dicitur Pharaos^v, ut Ezec. 31. 3². vel, 1. ob potentiam & crudelitatem²: vel, 2. quia Pharaos ille qui Israelitas oppressit fuit natione Assyrius, ut dixi ad Exod. 1^b. alioquin Josephus ipsi cognitus fuisset^c: vel, 3. quia apud Hebræos nomen *Assur* in proverbio erat, pro hoste quovis potente & feroce Judaici nominis^d. Adducit autem exemplum captivitatis hujus, quia similis erat captivitati de qua erat sermo. q. d. Quum Ægyptii populum meum immerentem opprimerent, non potui sustinere quin tunc descenderem, eumque liberarem. At nunc quid moror? annon graviori servitute premitur? descendam ergo & liberabo². 2. Duo exempla hîc confert, hoc modo: In Ægyptum venit populus; Ægyptius de nihilo oppressit; ego oppressum liberavi: de Assyrio itidem, in Babyloniam abductus est; de nihilo oppressit Babylonius; & similiter liberavi. Oratio est *ἀναπαύου*, & horum exemplorum accommodatio subjicitur sequente versu^f. Hoc versu innuuntur perpeffiones populi Dei tum per Ægyptios, tum per Assyrios, ex quibus, inquit, nullum Deo lucrum accessit^g. Suprà non semel exemplo ex liberatione Ægyptiaca petito probaverat Deus se facile posse ex manu Chaldæorum suos eripere: id nunc confirmat. Sententia hæc est, *Populus meus in Ægyptum descendit, &c.* Adde, quæ hîc omittuntur per aposiopelin, *Quem ego à rege barbaro oppressum liberavi*. Ecce, Assur similiter vexat populum. Quid ergo nunc otiosus sedeo? non deest mihi voluntas juvandi, &c.^h. Ostendit hîc pejorem esse causam Assyrii¹ [quàm Ægyptii]. Ratio à minori ad majus. Deus punivit Ægyptios, multò magis puniet Chaldæos^k. *Populus meus descendit, &c.* i.e. spontè eò venit¹, ubi sustentatus erat, & in optima terræ parte collocatus^m, ideòque Pharaoni subditusⁿ. At Chaldæi eos è justa possessione ejectos in servitudinem rapuerunt, & nullo jure tenent, &c.^o. *Assur*, nempe Teglatphalasar, Salmanasar, Sennacheribus; hic etiam violato foedere P. Al. Babylonius, Nabueodonosor^q, dictus *Assur*, vel, quòd Babylonia olim Assyriæ accenseretur; Strab. l. 16. p. 743. *Babylon Assyriæ metropolis*; similiter Herod. l. 1. num. 178^r: vel, quòd Babylon olim membrum erat Imperii Assyriaci; vide 2 Reg. 17. 24. 2 Par. 33. 11[†]: vel, quòd Assyriorum Imperium jam ad Chaldæos translatum erat, &c.^s. Vel, *Assur* hîc totam seriem Regum illorum antè memoratorum, populùmque Dei opprimentium, comprehendit^v.

5. *Quid, &c.* ⁷³ *וְלִי פֹהֵל בְּיָדִי לְקַח עִמִּי חַנָּה* Quid mihi hîc? Mo. P. For. Calv. JT. Pi. &c. (subaud. est, JT. Vulg. sim. Ang. vel, negotii est, Pi. V. Quid mihi accedit ex oppressione populi mei²? Quid moror quin

libero populum meum^v? Quid hîc agendum²? Quid hîc habeo, ut non idem faciam quod tunc feci? quid me morabitur²? Suam cessationem quasi castigat; q. d. Annon exferam manum meam? an populum diutius opprimi sinam? Si mihi non obstitit legitimus dominus, Pharaos, an violenti prædones mihi obstabunt^b? Cur diutius hîc, id est, Hierosolymæ, commoror^c? quum populus meus est in Babylone^d: eò me conferam, ut ipsos liberem. Brachylogia & anthropopathia^e. Al. *Quid ago hîc?* nempe in Babylone, ceu captivus unà cum populo meo^f. Ità plerique hoc referunt ad præcedentia, quod ego malim per se accipere, ut, post recensitas duas præcedentes oppressiones, tertiam, ceu præsentem, hîc addat^g. Al. *Quid mihi isthinc usûs est?* Ti. *Quid estis hîc?* o. Ar. *Quid mihi superest hîc?* Sy.) — quia (vel, quum, Ti. Angl. vel, quandoquidem, ut Job. 38. 5^h; nam, JT. Pi. ut particula usurpatur Esa. 28. 27ⁱ; ut, Calv.) *ablatus* (vel, *abductus*, Ti. *captus*, JT. Ca.) est (vel, sit, Calv.) *populus meus* gratîs, Mo. &c. Verbum ⁷⁴ *וְלִי פֹהֵל* sign. vel, tollere, sive auferre[†], ut Psalm. 51. 13¹. Hos. 4. 11. & 13. 11^k. item Gen. 5. 24. & 30. 15. Prov. 1. 19. &c.¹; vel, *abducere*, ut Gen. 12. 5. Opponitur hæc oblatio spontaneo ipsorum descensui in Ægyptum^m. Accommodatio exemplorum præcedentium ad Judæos Satanæ & peccato servientes quum adventaret Christus. Nihil amplius, inquit, mihi accessit ex ista Judæorum alienatione quàm ex præcedentibus. Quamobrem meos esse confirmo, & pro meis vindicaturus sum, versu seqⁿ. Pertuli hæc: sed an & hoc feram, ut illi in populum meum dominantur qui mihi maledicunt? Chaldæi scilicet, quorum causa pejor est quàm Assyriorum, Jerem. 50. 17°. ¶ *Dominatores ejus iniquè, &c.* ⁷⁵ *וְיִהְיֶה לָהֶם* Ejulant, JT. sim. Ca. ululant, scil. in captivitate, ob tyrannidem Babyloniorum P. Illi quos populo meo præfeci, imperio doctrinâque, gravissimè affliguntur, & servitutem cum cæteris serviunt^q. Nè Principibus parcitur, nedum plebeiis^r. Al. *vocem attollunt*: nam ⁷⁶ *וְיִהְיֶה לָהֶם* non de ejulatione tantùm dicitur, sed & de omni clamore. *Faciant se Chaldæos*†. Al. *ejulare*, vel *ululare*, faciunt, P. M. Mar. Ang. sim. Mo. For. Ti. &c. sub. eum, P. sic Mar. ob vim & injustitiam^s. Metaphora à lupis præ fame ululantibus. Infensos igitur & quasi hostes populi notat Magistratus^v. ¶ *Nomen meum blasphematur*; ità M. Mo. Ti. Pi. o. Ar. &c. ⁷⁷ *וְיִהְיֶה לָהֶם* Spernitur, P. irritatur, JT. contumelia exponitur, Calv. à Chaldæis, vide Dan. 3. & 5. & 6². quasi non possem populum meum redimere^v. Ità ego cum populo meo patior, &c.². Quomodo has blasphemias ferrem²? ⁷⁸ *וְיִהְיֶה לָהֶם* compositum est ex Pahu, Pihel, & Hithpahel: unde & compositio & anomalia indicant maximam injuriam fieri nomini Dei^b.

6. *Propter hoc sciet* (vel, experietur, JT. For. curabo ut cognoscat, M.) *populus meus* (quum per me liberabitur^c) *nomen meum*. Sic Mo. P. &c. in Christo, ut Exod. 23. 21^f. Vel, *nomen*, i.e. virtutem meam, quantum valeo^g: gloriam meam, seu gloriosam naturam meam; videlicet bonitatem, potentiam & veracitatem^h. Agnoscent me esse ⁷⁹ *וְיִהְיֶה לָהֶם*, i.e. reipsa implentem quod promissiⁱ; adeòque magis in notione nominis Dei, quam ex Verbo habuerunt, confirmabuntur per opera, &c.^k. ¶ *In die, &c.* ⁸⁰ *וְיִהְיֶה לָהֶם* Propterea in die illa, Mo. Calv. *quia ego ipse loquens*, ecce ego, Mo. vel, quòd ego idem qui loquor, ecce, adero. Loquendi verbum ad promissiones pertinet; ecce ego, ad potentiam actualem: q. d. Tamen nunc solummodo in auribus vestris sonent verba, &c. tamen paulò post rem ipsam percipietis¹. Vel, quòd ego ipse qui loquebar ecce adsum, Ti. Al. Propterea; vel Idcirco, (sub. sciet, M. Ca. For. sic Pi. Ang. vel, sub. experietur, JT. ellipsis vocis ex præcedente membro repetendæ, ut Gen. 1. 16. 30. &c.^m. & sub. inquam, M. JT. Pi. Ca. & sub. tum, Ca.) in die illa (liberationis è captivitateⁿ) quòd ego sum qui loquor, ego, inquam, M. Non loquitur Esaias, sed ego per illum, &c.^o. Vel, me (Christum, sermonem Dei Patris P.) illum esse qui loquitur, Pi. (vel, proloquitur, JT.) ecce me, JT. Pi. Al. eum esse me qui me adfuturum promiserim, Ca. Ideo in tempore illo scietis quia ego sum qui loquebar, & verbum meum permanet, Ch. In die illa (Redundat ⁸¹ *וְיִהְיֶה לָהֶם* propterea, V. ex P.) quòd ego ipse qui loquebar,

bar, ecce, adsum, P. vel, nam ego ipse sum qui loquebar ; & dicam, En, adsum, V. Ego qui olim loquebar, cujus non sciebatis nisi verba & promissiones per Prophetas, jam adsum. Olim certè adfuit virtutis præsentia : de persona igitur intelligendus est locus 9. Et Rabbinii ipsi de Messia adventuro intelligunt in Midrasch Tilm super Psal. 91. 14.

7. Quàm, &c. [מִה־נָאוּ עַל הַהָרִים רְגְלֵי מְבֹשֶׁר וְגו'] Quàm speciosi (vel, decori, Mo. ornatu, M. elegantes, Ca. decentes, JT. amani, Pi. pulchri, For. Vulg.) sunt super montes (vel, in montibus, Ca. super istos montes, JT. Montium meminit vel, 1. quod de Sione loquitur, quæ in montibus sita erat †, vide Psal. 121. 1. & 125. 2. quasi nuncium vidisset venientem super montes illos, ut Hierosolymæ læta nunciaret † : vel, 2. quod in vicinis montibus speculatores haberent, qui quæ viderent nunciarent, celeri cursu per montana currentes †. Significat Evangelium hoc omnibus & palam & summo studio annuntiandum fore, ac si super montes publicaretur, &c. *

ut solent homines in montium jugis, sublato ex speculis signo, concionem advocare, in qua res sibi in mandatis datas publicent atque invulgent †.) pedes (quæ voce adventum significat *; ut Gen. 30. 30. 2 Reg. 6. 32. Vel, pedes laudat, quod ex remota regione venient †, & pedibus iter conficerent †. Vel, pedes, pro persona veniente, ut Psalm. 38. 17. & 119. 59. Prov. 6. 18. & 7. 11. c. Vel, pedes, emphaticè †, quia nihil minùs decorum in viatore pedestri quàm pedes ; ut significet totos illos speciosos esse * : q. d. Utut pedes eorum pulvere lutoque conspersi sint, amabiles tamen sunt, &c. †.

Al. Nè intelligas de pedibus externis, sed de interiori & Divina, tum missione, tum πῆποια & fervore indicendo, [quibus] sicut pedibus abito demandata propere perficitur †.) evangelizantis, &c. ! LXX, Ch. P. Ti. Mo. JT. vel, annunciantia, Sy. Ar. M. Pi. sic Ca. [Locum variè intelligunt.] 1. Quàm pulchrum erit ministerium Jeremiæ, qui definiet ipsum tempus quo Sion rursus habitata florebit †! Verùm nullum hinc Jeremiæ indicium, de eo nec vola nec vestigium est in textu, sed omnia contraria, ut videbimus †. Nec Jeremias tam gratus erat Judæis, nec tam lætum ipsis nuncium de liberatione post 70 annos ex horrenda illa captivitate quæ jam illis adventura erat †. Porro, ipsi Judæi locum non de Jeremia, sed de Messia, intelligunt †. 2. Amplificat Sionis liberationem everſa Babylone, &c. m. eamque futuram confirmat, &c. n. Sunt verba Esaiæ, in spiritu cernentis quomodo Propheta alii post ipsum annuntiaturi sint Judæis liberationem è Babyl. 0. 3. De Christo loquitur & Apostolis aliisque præconibus sub

N. T. P. ut patet, 1. ex συνεχία cum præcedentibus : [de quibus dicta vide.] 2. Singula [ferè] verba liberationem, non corporalem, sed spirituales, denotant : v. g. vox evangelizandi, ut Esa. 61. 1. 9; voces pacis, boni, salutis, quæ tria significant omnia illa quæ Evangelium complectitur †. 3. De illis aperte exponitur Rom. 10. 15. 4. De præconio per totum orbem agi docent sequentia †. Hæc licet in typo de Babyl. dicta videri possint, multò tamen meliùs intelliguntur de præconibus N. T. qui super montes incedere dicuntur, vel, quia nullà locorum asperitate deterriti sunt ; vel, quia nemini occultum esse voluerunt Evangelium †. ¶ Regnabit (vel, Regnat, P. &c. i. e. jam regnare cœpit, regnat & regnabit †.) Deus tuus i. e. Regalem suam potentiam ostendit in devictione hostium, & liberatione fuorum †. Deus, Verbo suo ; non jam Moses, ceremoniis suis *. Deus tuus : non Diabolus, non peccatum, mors, infernus, Rex, aut iudex, quales jam habuisti ; sed Deus ipse, in carne patefactus, &c. †.

8. Vox, &c. [קוֹל צוֹפֵק נְשֹׂאֵי קוֹל יְהוָה יִרְנֶנּוּ] Vox speculatorum tuorum, Vulg. sic Mo. P. Calv. M. (i. e. vel, 1. Levitarum. Dicetis, quando Levitæ rursus in Templo cantaturi sunt laudes Dei †. Vel, 2. Prophetarum, ut Ezec. 3. 17. Vel, 3. Evangelistarum †.) levaverunt (vel, attollent, P.) vocem, (tam altè ut per totum orbem audiantur : non mustitabunt, ut ἡγασείωντο, aut vates Ethnicorum è spelæis suis ; nec susurrabunt, vel in angulis domorum, vel in latebris sylvarum ac montium, cum paucis arbitris, ut facere solent seditiosi alique qui, vel instituti fœditate, vel sceleris immanitate,

lucem fugiunt †.) simul (vel, pariter, M.) laudabunt, G. Calov. ex Vulg. vel, clamabunt, P. præconia dicent, Mo. jubila- bunt, Calv. jubilaunt, M. Al. Vocem speculatores tui, Ti. JT. attollunt vocem, pariter cantant, JT. vel, vocem, in- quam, tollunt, & pariter jubilaunt, Ti. Voce speculatores tui, voce sublata simul ovabunt, Ca. Quod attinet ad vo- cem, &c. Pi. Hæc est vox, &c. nempe, Regnavit Deus, &c. †. For. Speculatores tui attollent vocem suam, (ellipsis pronomi- nis, ut Esa. 49. 22, 23. d.) cum voce simul cantabunt, d Ang. Angl. vel, vociferabuntur, sub. præ lætitia, V. Concors erit omnium jubilatio de rebus Christi *. ¶ Quia, &c. * Calov. [קִיָּא עֵינִי בְּעֵינֶיךָ] Quia oculo (vel, oculus, For. oculi, 0.) oculum (ut † constructioni interserviat, ut in Respice † in me, &c. †; vel, ad oculum, M. P. Mo. Ti. Calv. For. † San. ad oculos, 0. vel, cum oculo, For.) videbunt, San. &c. i. e. palam †. Phrasis claram visionem & familiaritatem † Calv. notat. Sic Jer. 34. 3. Oculi tui oculos regis videbunt, &c. i. e. venies in conspectum Regis, & is te coram allo- quetur †. Eadem phrasis facie cum facie, sive ad faciem †, b For. Gen. 32. 30. 1. Exod. 33. 11. Deut. 5. 4. &c. m. & ore † For. sim. ad os, Num. 12. 8. vide Jer. 32. 4. n. Significat spe- Ang. culatores Sionis Regem oculis suis conspecturos, & tes- m For. tes futuros oculatos eorum quæ diceret & faceret Rex n Ang. ille. Confer Act. 4. 20. quæ audivimus & vidimus, &c. 1 Joh. 1. 1. quod vidimus, &c. Causa itaque hinc assigna- tur cur vocem tollant, quia videbunt oculo, &c. 0. Se 0 For. oculis videre coram, JT. Heb. oculo ad oculum, i. e. co- minus, evidentissimè, ut Numer. 14. 14. P. Nam oculis p Jun. suis videbunt coram, Pi. Quod ipsis oculis coram specta- bunt, Ca. Cum oculatim viderint, Sy. Quia oculis suis vi- debunt, Ch. ¶ Cum, &c. [בְּשׁוּבִי וְגו'] Quam redu- xerit (vel, in convertendo, Mo. quum converterit, Vulg. M.) Jehovah Sion, P. Ti. Mo. Ch. Ang. fim. Ca. JT. Pi. Sy. i. e. cum populum in Sionem reverti fecerit †. 9 G. Testes erunt oculati Domini reducentis Israelitas †. 1 For. Quando misertus fuerit Dominus Sion, 0. Al. cum reverte- tur Jehova in Sion, V. Angl. Ellipsis hinc particulæ, ut Esa. 35. 10. & 51. v. 11. Sanè verbum בָּשׁוּ intransiti- vum est, nec reducere, sed reverti, significat. Interdum tamen transitivè accipitur, ut Job. 42. 10. Nah. 2. 2. ut priori modo verti possit †. Impleta hæc sunt sub † Ang. Zorobabele, &c. continuanda tamen sunt usque ad ul- timum adventum Christi †. Calv.

9. Gaudete &c.] Vel, Dicent, Fragorem edite, Pi. ¶ Deserta Jerusalem] Desolationes urbis †, à Babyloniis factæ †, & jam restaurandæ †. Ipsa etiam deserta omnèque regiones pervadet prædicatio Evangelii †. Vastitates vocat, ut timorem excuteret, eosque adver- sùs misérias advenientes muniret : q. d. Quamvis ni- hil præter vastitatem cernatis, tamen instaurationem fidenter expectate †.

10. Paravit, &c. [בְּשׁוּבִי וְגו] Nudavit, vel Nudat, (vel, Et revelabit, 0: fim. Ar. Sy. Exserit, Ca.) Jehova brachium sanctum, &c. JT. Pi. fim. M. P. Mo. &c. i. e. Potenter liberavit populum suum. Confer Luc. 1. 68, &c. b. Ostendit potentiam suam, & obtulit salutem b Pi. omnibus, &c. c. Vim sanctitatis suæ exseruit, quā po- tuit hominem ex immundo mundum efficere ; osten- ditque quanto odio Deus peccatum odit, &c. d. Me- d For. taphora à militibus, qui brachia proferunt quum se in- struunt ad certamen : nec enim nudare significat nu- dum proferre brachium, sed exserere, quia, quum se- demus otiosi, aut complicata habemus brachia, aut abs- condimus. Brachium nudat Deus in administratione mundi ; sed non vocat ipsum sanctitatis, ut hinc quum peculiare auxilium fert Ecclesiæ suæ †. Calv.

11. Recedite, &c. ita 0. Ar. Mo. P. &c. [סִדְרֵי וְגו] Discedite, &c. M. Ti. Dicent, (nempe Propheta & Aposto- li, alique Evangelii præcones †,) Discedite, — exite illinc, † Pi. Pi. i. e. vel, 1. à perversa vestra vita †; vel, 2. è Regno m. Diaboli & Antichristi †; vel, 3. è Babylone †. Judæis, ante liberationis tempus, importunè abeundi cupiditate flagrant : ubi verò exilii tempora impleta sunt, elanguerant diuturnâ morâ, omnemque redeundi & spem & voluntatem abjecerant ; permiscuerant se Ba- byloniis, quorum consuetudine illecti & corrupti pa- triam suam negligebant. Excitari igitur ipsos, & tor- pore excuti, necesse erat. Vide hominum carnali- um stupiditatem, qui, instar pecudum, stabulum, eti- amfi

70

ampli igni corripiatur, deferere nolunt, &c.^k. Vel, 4. è vastitatibus illis v. 9^l. De medio ejus, [ut sequitur] i. e. Hierosolymæ, quæ omni impietate, &c. contaminanda erat. Relativum autem [ejus] pro antecedente [Hierosolymæ] posuit, ut mysterium celaret^m. q. d. Eripite vos relapscentiâ è tantis malis in quibus adhuc versati estis, & sanctificationi vestræ incumbiteⁿ. ¶ Pollutum nolite tangere] Alludit ad legem de immundis non tangendis^o. q. d. Cavete vobis ab omni immunditie Legali, & si quam contraxistis, eam eluite secundum Legem. Omnia accuratè agite cum exhibitis. Satis erit temporis, nec quisquam vobis obstabit^p. Curate ut sancta sanctè tractetis^q. Cavete nè superstitionibus Gentium corrumpamini, eorum vel exemplo vel gratiâ abrepti, &c.^r. ¶ Mundamini (vel, Purificate vos, Mo. P. sic JT. Pi. Separamini, o. tim. Ar. Sequestrete vos, Sy. Electi estote, Ch.) qui fertis vasa Domini] Sic M. Ti. &c. Vasa Templi quæ Babylonē reportata sunt^t. Vos, Saffabasar & tui comites, Eld. 1. 7, 8, &c. Vos, sacerdotes & Levitæ^v, qui aliis exemplo præire debetis^x; & vos, Christiani omnes, quorum est regnum sacerdotale, — qui sacerdotium estis — 1. Pet. 2. 5. Apoc. 1. 6^y. Ministri xar^z ἐξοχῶν^z ponuntur pro tota plebe^z. Qui non modò vasa Templi fertis, sed Templum Dei estis^z; quorum membra sunt vasa seu instrumenta Jehovæ^b. In sanctificatione possidete vasa vestra, &c.^c.

12. Non in, &c. "וְלֹא בְּיָדָאֵינוּ"] In, vel cum, festinatim, &c. Mo. P. Ang. sim. Ti. JT. Pi. ut ex Egypto^d; sed commodè & sine metu^e. Ratio cur mundi forent qui ferunt, &c. quòd spatium ad sui purificationem haberent, nec hostis à tergo urgeret, &c.^f. Non præcipitanter, anxie & occultè fugam moliemini; sed libere & securè, & cum honore, triumphantium more^g. Trepidè, &c. Ca. in conturbatione, &c. Ch. cum tumultu, &c. o. turbulenter, &c. Ar. præcipitanter, &c. Sy. ¶ Præcedet enim vos, &c.] i. e. Erit dux itineris vestri^h; omnem itineris molestiam cunctaque discrimina removebitⁱ. ¶ Et, &c. "וְהָיָה אֲנִי לְפָנֶיךָ"] Et congregabit, sive colliget, vos, &c. P. M. Ch. Ar. Ca. Calv. q. d. Non palantes errabunt, sed palam aggregati; & turmatim atque disposito ordine, veluti collectam manum aut exercitum, educet^k. Et colligens vos, &c. Mo. sic^o. For. & collector vester, &c. For. & extrema vestra acies erit, &c. JT. Pi. Ang. Vide Num. 10. 25. Jos. 6. 9, 13^l. q. d. Ducturus est vos, & omni ex parte conservaturus, quasi primam aciem & postremam ageret. Metaphora à re castrensi, quæ gloriam liberationis in Christo omnibus modis præferendam docet Egyptiacæ^m. Dices, Deum ducem illis fuisse ex Egypto exeuntibus, Exod. 13. 21. Hoc quidem verum est, sed non ita palam majestatem suam illic ostendit ut hîc, &c.ⁿ. Verbum hoc dicitur de gregibus, item de castris, Num. 10. 25. & de exercitu, supra 13. 4. & de contaminatis, quum revocarentur in castra, Num. 12. 14, 15. Quovis autem horum modorum verum est, Dominum suos colligere, &c.^o.

13. Ecce, &c. "וְהָיָה אֲנִי לְפָנֶיךָ"] Ecce, intelliget (vel, sapiet, Ca. Sy. prudenter aget, Mo. M. Ang. sim. Ti. Ar. For. ut 1 Sam. 18. 30 P. i. e. præditus erit intelligentiâ & prudentiâ^q; vel, erudiet, sive intelligere faciet, juxta Esa. 53. 11^r: vel, prosperabitur, JT. Pi. sim. Calv. ut Esa. 53. 10. Jer. 23. 5^t.) servus (vel, puer, o.) meus; exaltabitur, & elevabitur, & sublimis erit valde, Mo. M. P. &c. Varia hîc verba coacervat, ut summam ipsius exaltationem innueret. Videtur hîc inchoari nova concio, quæ his tribus versibus & cap. seq. continetur^s. Imò hinc caput 53. inchoant Augustin. Origen. Justin^t. item LXX & Luth^u. [& Pi. &c. Quæstio nobilissima est, & παλινδρομή, de quonam hîc & in sequentibus agitur: de qua, quia acropolim fidei nostræ spectat, operosius agendum est; ita tamen ut præsentis instituti memor sim, me non polemicæ, sed exegeticæ, Theologiæ operam hîc navare, atque ut verbis & phrasibus illustris hujus perioches discutiendis & enucleandis præcipuè insudem. Sententiæ autem primariæ sunt, Prophetam loqui, 1. de Jeremia; 2. de Rege Josia; 3. de quovis justo in genere; 4. de populo Israelitico; 5. de Messia.] Alii de Ezra accipiunt, alii de Zoroba-

bel, alii de Abrahamo, alii de Angelis ministris; R. Alschech de Mose^t. [Sed leviora hæc sunt, & spontè^t Calov. corrunt: unde Judæi, his desertis, in aliquam ex præcedentibus sententiis concedunt, de quibus idcirco paulò fufius differendum.] 1. De Jeremia^v. q. d. Hæc omnia clarissimè sibi revelata cognoscet Jeremias, figura Christi^x. Rationes hujus sententiæ petuntur à convenientia v. 15. hujus cap. & Esa. 53. 2, 7, 12^y. Sed hanc sententiam rejiciunt AE. & Abarbanel, his verbis, *Revera nè unus versiculus de ipso exponi potest; & vehementer miror sapientes dari qui hanc expositionem laudent, quæ planè aliena est, & Scripturâ non fulta, &c. Quâ ratione de Jeremia dicitur, Extolletur valde, &c. item, Propter eum obdent reges os suum, aut, Morbos nostros portavit, &c. aut, Videbit semen, prolongabit dies, item, Cum robustis partietur spoliis, &c.* [Sed de his aliisque argumentis adversus hanc opinionem suis locis agetur.] 2. De Rege Josia. Ità statuit solus Abarbanel, qui confirmat à nexu & applicatione partium totius vaticinii. Nexum petit à v. 1. hujus cap. ubi, inquit, de Nechone Egypti Rege agitur, & eâ occasione de Josia, &c. Resp. 1. Negatur ibi agi de Nechone. Non Necho invasit Judæam, sed Josias Nechonem, &c. 2. Si ita esset, non tamen sequeretur hîc de Josia agi. Felicissimum Ecclesiæ universæ statum & ante & post hoc vaticinium descripsit Esaias: quorsum itaque hîc particulare aliquod & luctuosissimum exemplum, tam ab instituto & scopo alienum, immisceret? Quin ipse Abarbanel ideo contendit locum non de Messia, sed de populo Isr. intelligendum, quia in præced. & seq. de populo sermo est; ergo & eadem de causa non est exponendus de Josia. Deinde, Abarb. de populo Israel. cum aliis Judæis intelligit, malè ergo de Josia exponit. Denique, Josiæ multa minimè congruunt: v. g. quòd hic servus prosperabitur, &c. hoc versu; quòd de eo multi obstupuerunt, v. 14; quòd gentes asperget, &c. v. 15; quòd violentiam non fecit, Esa. 53. 9; aliisque, &c.^z. 3. De quovis justo in genere. Qui hoc tuentur pauci sunt, nec idem sentiunt. Alii enim putant vaticinium competere cuivis justo in solidum; alii, illud ex parte tantum competere, ut R. Alschech, qui quatuor priores versus refert ad Messiam. Ansam dissensûs dedit vaga & contradictoria expositio quæ in utroque Talmude reperitur, ubi aliqua referuntur ad Messiam, aliqua ad Moysen, aliqua (ex sententia cujusdam R. Jonah) ad R. Akibham, de quo sub finem cod. Berachot refertur, quòd ob nomen Dei ferreis pedinibus carnem ejus pexerunt usque ad necem, &c. Hæc expositio, inquit Glossator, est melle dulcor. Addit autem scopum R. Jonæ minimè fuisse, ut totum vaticinium de R. Akibha exponeret; sed januam tantum istâ Medrasch aperuisse, per quam verus Prophetæ sensus deprehendi possit. Hinc jam colligit, Esaiam non de certo quodam viro, sed de quovis justo indeterminatè, loqui, sive de justis afflictis, vel mortem passis, &c. Summa huc redit, Esaiam consecisse calceum quem quidem nullius pedi adaptaverit, sed Rabinis potestatem dedit cujuscunque vellent pedem inferre, sive Moysi, sive R. Akibhæ, sive alterius cujusdam justî, non tamen Messie. Sed expositionem hanc citasse, est refutasse. Nullus hîc versiculus non ad singulare quoddam subjectum respicit; quapropter meritò à recentioribus hæc sententia est rejecta. Alschech frustra est, qui, cum veteribus, primos quatuor versus de Messia intelligens, sequentes ad justum in genere ineptè detorquet; quum omnes ferè RR. rectè sentiunt totum vaticinium unum idemque subjectum intendere^b. 4. De populo Israelitico. Ità K. & RS. & AE. & Abarb. & Lipman. & Rabbini communiter. Hæc sententia duplici fundamento nititur; 1. nexu, 2. applicatione. 1. Nexu cum versu præcedente 12. Præiturus est vobis Deus; & cum seq. Esa. 54. 1. Canta, sterilis, &c. qui versus de Israele intelliguntur; ergo & intermedii. Resp. Neg. conseq. Tanta enim intercedit necessitudo inter Messiam & populum, ut à populo ad Messiam, & vicissim à Messia ad populum, facilis sit transitus: quæcunque enim beneficia Deus promittit populo, illa in Messia impleri Judæi non diffidentur: unde quoties Prophetæ de Messia sermonem in-

situunt, toties etiam singulare quoddam Divinae benevolentiae documentum erga populum in ipso perhibetur. 2. Applicatione, tum subjecti, tum rei. 1. Subjecti. Nomen *servi* collectivè sumi volunt, ut alibi. Resp. 1. Ità quidem sumitur addito aliquo nomine proprio, ut, *Israel servus meus*, &c. Esa. 41. 8. at separatim positum, ut hoc loco, saepius individuum denotat. 2. *Servi* nomen Messiae quadrare Esa. c. 42. 1. fatentur RR. 3. *Servus* hic dicitur *וְאֵל* Esa. 53. 3. quod collectivè alicubi sumi nemo facile probaverit. AE. affert illud, *וְאֵל מִלְחָמָה*, *vir belli*. Oeties sanè occurrit, semper autem de individuo, nisi Esa. 3. 2. ubi tamen phrasim non collectivè sumitur, sed distributivè, additâ ipsâ distributionis notâ, quæ est *וְכָל אֶחָד מֵהֶם*, v. 1. quæ totum illum contextum regit, & per accidens efficit, ut quicquid ibi in genere dicitur de singulis, illud pluraliter de omnibus exponi possit. Sic Judic. 20. 17. Ezech. 39. 20. Inst. 1. At nomen *וְאֵל* *servi*, quod hic singulare est, mox Esa. 54. 17. exprimitur pluraliter. Resp. Neg. conseq. Periodus enim hujus vaticinii, ipsis Hebræis de finientibus, ultra finem cap. 53. se non extendit. Inst. 2. In Esa. 53. 9. est *וְאֵל מִלְחָמָה* *in mortibus suis*, quod nomen est plurale, adeoque plurimum mortem designat. Resp. Imò tantum plures mortis species, (quo sensu postea patebit,) sed in una tantum persona, ut affixum singulare indicat; alioquin dixisset *וְאֵל מִלְחָמָה*: non ergo subjectum, sed prædicatum, multiplicari constat. Inst. 3. De subjecto collectivè sumpto agi constat ex affixo poetico *וְאֵל*, Esa. 53. 8. quod valet *וְאֵל* *ipsis*. Resp. 1. Dato, non concessio, ità sensus foret, *Ex defectione populi mei (Judaici) plaga est ipsis*, quod scil. Messiam exciderint; juxta illud Matt. 27. 25. *Sanguis ejus super nos*, &c. Et licet Abarb. *וְאֵל* pluraliter sumat, totum tamen contextum de uno Josia intelligit: quidni & nos de uno Messia? Resp. 2. *וְאֵל* singulariter saepe sumitur, ut Esa. 44. 15. ubi de uno simulacro aperte agitur, quod efformat homo & adoratur, &c. *Facit ex illo simulacrum, & incurvat se* *וְאֵל* *coram illo*: ubi K. fatetur *וְאֵל* idem esse quod *וְאֵל* *ipsi*; & Propheta v. 17. eandem repetens sententiam, pro *וְאֵל*, ponit *וְאֵל*. Adde & Job. 22. 2. *Anprodesse potest* *וְאֵל* *vir*, &c. sed *וְאֵל* *sibi ipsi proderit*, &c. Sic Job. 20. 23. *Depluit* *וְאֵל* *super ipso* *וְאֵל* *loco cibi ejus*: ubi K. in Gram. agnoscit *וְאֵל* esse affixum 3. pers. num. sing. Addit etiam rationem quare utrique numero istud affixum conveniat, nimirum quia in eo est *וְאֵל*, nota num. plur. & *וְאֵל*, nota num. sing. Hæc plana de hoc affixo controversiæ decisio est. Hactenus de applicatione subjecti: sequitur 2. applicatio rei. Ad hanc resp. 1. in genere, Nititur hæc sententia vanæ Judæorum fidei de carnali sua liberatione: 2. in specie, ad præcipuos factæ applicationis modos. Quæro itaque, primò, Cùm RR. ex Esa. 52. 14. & 53. 2, 3. hodiernas Judæorum calamitates colligant, quo sensu accipienda sunt illa, *Quando intuemur illum, non inest species ut desideremus illum*, &c. Hæc loquitur, vel. 1. suo & populi Israelitici nomine: quod absurdissimum, quia sic Israel invisus & contemptus esset in oculis Israelis. Vel. 2. nomine Gentium, quæ hic loquentes introducuntur. Sed quo jure fingitur hæc introductio à Prophetæ mente adedò aliena? aut quomodo Gentibus ascribitur prædicatio, Esa. 53. 1? Quin Abarb. ubi de Josia agit, verba illa, *Quis credidit prædicationi nostræ*? vult esse Israelis; ubi de Israele, Gentibus tribuit. [Sed de insulso hoc commento plura lege, si vacat, in Authore.] Quæro, secundò, Quomodo Esa. 53. 4, 5, 6. dicitur populus Israeliticus portare dolores & morbos aliorum, & ab aliorum iniquitatibus atteri? Duo hic fingunt. 1. Gentes ità dicunt, quia hoc judicium erat Gentium, licet falsum: qu. d. Putabamus olim Israelem ob sua facinora afflictum esse; at nunc videmus id propter iniquitates Gentium factum. Resp. 1. An Propheta rem falsissimam tot versibus proponeret, nullo addito falsitatis indicio? Resp. 2. Falsò fingit Gentes five Christianos ità sentire, unam gentem ferre peccata & poenas alterius gentis, &c. 2. Verba illa Gentium, *Dolores nostros ipse fert*, activè sumuntur, *nostros*, i. e. à nobis & malitia nostra ipsi inflicti. Resp. Refutatur hoc commentum ex Esa. 53. 5.

Tumice ejus fit curatio nobis. Ejusdem sanè erat curatio, & morbus præcedens: quum ergò Gentes curationem sibi adscribant, eorum erat & morbus. Quæro, tertio, Quomodo Judæis illa tribui possunt Esa. 53. v. 7, 9? Quæ RR. ità exponunt, ut eorum in perpetuis exilii afflictionibus innocentiam, patientiam, mansuetudinem, &c. denotent. Quod quàm falsò de Judæis dicitur, omnes historiarum testantur. [Vide Authorem.] Quæro, quarto, Quomodo Judæi seipsos in mortem profunderunt, juxta v. 12. nisi per impiam *αὐτονομίαν*, &c. Præcipuam confutationis rationem, ab imputatione peccati, &c. quæ Israeli nullo modo competit, hic non attingo, sed in seq. 5. De Messia: de quo locum exponunt veteres Rabbinii qui circa tempora Christi vixerunt, Jonathan Paraphrastes Chaldaeus, & alii, in vetustissimis illis libris Tanchuma & Siphre, quorum fragmenta collegit R. Simeon, author libri Jalkut, & in libro Pesikta: quibus ex recentioribus accedit R. Mosche Alschech, &c. [quorum verba vide ad singulos versus.] Hos itaque nobis eripere conatur Abarbanel: non quòd neget veteres exposuisse vaticinium hoc de Messia, (nimis enim hoc est manifestum;) sed quòd distinctione eludere conetur. *Expositio*, inquit, *illorum non est genuina, & secundum sensum simplicem, sed mystica duntaxat & superfunditoria, quæ ex Scripturis istis leviter tantum illustrant quæ de Messia traditione acceperant; non autem quòd putarent veram prophetie mentem esse talem; ut ex eo constet, quòd versus quosdam de Israele exponunt*, &c. Et quia celeberrimum est illud in Medrasch Tanchuma ad hunc versum 13. Esa. 52. ECCE, PROSPERABITUR SERVUS MEUS; hic Rex Messias est: EXTOLLETUR—VALDE; extolletur supra Abrahamum, supra Moysen, supra Angelos ministerii: de mente hujus traditionis valde solliciti sunt, & variè exponere conantur. [Quæ vide in Authore: neque enim tam putidas ineptias describere vacat.] Sed hæc distinctio facilè refellitur. Agnoscimus quidem in S. S. sensum non modò literalem, sed etiam mysticum: ità tamen ut sensus mysticus, 1. non repugnet aut circumstantiis contextus, aut analogiæ fidei; 2. non inferatur Scripturæ, sed in ea inveniat, & in similitudine exacta in textu includatur. Omnis sensus mysticus est compositus, & in eo est vocum, phrasium, rerum compositio & collatio, unde mystici quid eliciatur. Hic autem nulla figura adest; ideòque mystico sensui non datur locus, quia fundamento caret. Itaque applicatio illa veterum Hebræorum non erat mystica. Dicere enim Messiam hic intelligi per *servum*, est tantum simplex declaratio, & nihil habet mystici. At sit mysticum; ideòne sensus ille non convenit cum mente Prophetæ? Id non concedet Abarb. qui cum reliquis illud Esa. 42. 1. *En servus meus*, &c. secundum intentionem Prophetæ ad Messiam refert. Quæ ratio discrepantiæ? Nempe quia iste locus fidei Judaicæ non æquè adversatur atque cap. 52. & 53. Porro, commento huic repugnat simplicitas styli Jonathæ Chaldaei. Nihil stultius est quàm dicere, eum in sensu mystico à mente Esaiæ remoto hoc vaticinium intellexisse; eodem enim jure totam ipsius Paraphrasin dixeris mysticam, & à mente Scripturæ alienam: imò planè ridiculus fuisset, qui Scripturam ex Heb. in Chald. verbotenus ferè transfundebat, ut mentem Prophetæ melius perciperent, si, vero sensu præterito, ineptum & fictitium illius loco supposuisset. Hoccine esset Targum, seu expositio paraphrastica? Et cur, quæso, Jonathan *servum meum*, Esa. 42. 1. simpliciter, & hoc loco mysticè, exponeret? Deinde, ad sensum mysticum hæc trahi non possunt, cùm afflictiones & dolores Esa. 53. 4. in libro Pesikta expressis verbis Messiae tribuantur, & in rei veritatem citatur hic locus. Inst. Veteres illi hunc tantum versum de Messia exponunt. Resp. Splendidè mentitur: tota enim Jonathanis paraphrasis tendit ad Messiam: in eo tantum errat, quòd omnia ad Messiam statum gloriosum detorqueat, & activè exponat, &c. Et in Gem. Sanhed. roganti quodnam sit Messiae nomen, respondent, ipsum vocari *leprosum*; & pro eo allegant Esa. 53. 4. ubi dicitur *וְאֵל* *percussus*, quod de lepra dicitur Levit. 13. 3. Et in Rabboth in Ruth 2. ait hoc dici de castigationibus

† Hulf.

* Lipman. in Hulf.

* Hulf. ib. 395.

* Lipm. ib.

* Hulf.

* AE. & Abarb. in Hulf.

* Hulf. ib.

* K. in Hulf.

* Hulf.

* Abarb. in Hulf.

* Hulf. ib. 430.

* Hulf. ib. 318.

* Hulf. ib. 442, &c.

* Abarb. in Hulf.

ationibus Messiae, & subijcit ejus confirmationem ex Esa. 53. 5. In Midrasch Tillim super Psal. 27. *Narrate sunt, inquit, materia Regis Messiae, & mysteria ejus, in Scriptura tum Hagiographorum, Psalm. 110. 5. tum Prophetarum, Esa. 42. 1. & 52. 13.* Vaticinium hoc Esaiæ est carnificina Rabbiorum; de quo aliqui Judæi mihi confessi sunt, Rabbinos suos ex propheticiis Scripturis facile se extricare potuisse, modò Esaias tacuisset. Multos è Judæis hujus solius vaticinii lectio ad Christum perduxit, teste Helvico Append. Elenchi Jud. 3. 39. & inter alios Johannem Isaacum Levitam, ut ipse in Defens. verit. Heb. de se fatetur. Grotium saltem movere debuit autoritas N. T. ubi decies occurrit, & semper de Christo exponitur. Non autem de Jeremia, [aut quovis alio,] sed de Christo, hinc agi multa docent. 1. *Servi* nomen. Quis ille servus sit, non à nobis fingendum, sed ex Propheta discendum: ille, nempe, qui dicitur *servus, electus, &c.* Esa. 42. 1. quem Messiam esse probat Abarbanel; *servus ad suscitandum tribus Israel, [& Gentes,]* Esa. 49. 6; *servus meus Zemaob, Zach. 3. 8.* 2. *Servi* hujus descriptio: dicitur enim, 1. *absolutè, justus, Esa. 53. 11;* 2. *sapienter agere, hoc versu;* 3. *valde exaltari, hoc etiam versu;* 4. *formæ contemptibilis, v. sequente;* 5. *qui gentes aspergit, & iis prædicatur, & quem reges venerantur, &c. v. 15:* quæ omnia Christo emphaticè & propriè conveniunt, &c. Plura petantur è capite sequente. Postquam Esaias de restitutione Ecclesiæ loquutus est, transit ad Christum, in quo omnia colliguntur. Nobis datus est Christus: quamobrem ejus ministerium ad nos quoque pertinet. *Servum* vocat Christum, ob munus ei impositum; quod formam servi haberet, Philip. 2. 7. Deoque in opere redemptionis inservivit, Joh. 5. 17, 30. & 6. 38. &c. [Præsentem versum quod spectat,] *Rabbini b. m. uno ore juxta receptam traditionem statuunt hic de Messia sermonem esse, ait R. Altschech. Ecce, prosperabitur servus meus Messias, &c. Chald. Ecce, prosperabitur servus meus. Hic Rex Messias est, qui extolletur supra Abraham, supra Moysen, supra Angelos ministrum, Tanchuma.* [Grotius autem hoc, ut dictum, de Jeremia accipit;] *Exaltabitur, &c. i. e. in magno honore erit apud Chaldaeos. Vide Jer. 39. in fine, & 40.* At ibi tantum legitur in vita conservatus, & liber dimissus. Quid hoc ad tantam exaltationem tam magnificè descriptam? Qualis hæc fuerit, exponit in seq. quod nempe *Reges ipsum revererentur, quod gentes aspergeret, fortium spolia divideret, &c.* quæ Messiae propria sunt, Jeremiæ nullatenus congruunt.

14. *Sicut, &c. כְּאִשֶּׁר שָׁמַר עֲלֵיהֶם דְּבִים בְּן מִשְׁחָה מֵאִשׁ מִרְאֵהוּ וְחִזְיוֹנֵהוּ מִבְּנֵי אָדָם* Difficilis satis locus est, & non parùm controversus. In eo tamen omnes, quos vidi, consentiunt, *כְּאִשֶּׁר* hic significare *corruptum*: quod Pagnin. vult esse Paul Hophal, pro *כְּאִשֶּׁר*; alii, adjectivum peculiaris alicujus formæ: alibi certè hoc nomen eo sensu non reperitur. Si *כְּאִשֶּׁר* sit à *כָּשָׁה*, dicerem substantivum esse, non adjectivum. At potest esse formæ constructæ ab absoluto *כְּאִשֶּׁר* unctio. [Hinc, & aliis de causis, locum variè reddunt.] Quemadmodum (vel, *Quandò magis*: id valet *כְּאִשֶּׁר* quando ei respondet *כָּשָׁה*). *Quam, Ca. Ita Ar.* obstupuerunt (vel, *admirati sunt, P. M. sic Ca. Sy. Ar. admirabundi obstupuerunt, Ti. sibilaverunt*: *כְּאִשֶּׁר* afflatum denotat quem emittere solemus propter malum aliquod ingens aut culpæ aut pœnæ: stupebunt, &c. sic Q. in V.) super te (vel, de te, JT. super illum, P. M. de eo, Ti. Confusio personarum. Modò 2. modò 3. personâ de eo loquitur: quod frequens est Hebræis.) *multi, Mo. P. Ti. &c. sic corruptus (quod aded corruptus esset, P.) præ viro aspectus ejus, & forma ejus præ filiis hominum, Mo. P. vel, quod aspectus ejus deformior fuerat quàm ullius viri, & forma ejus plusquam filiorum hominum, Ti. vel, quod sic deformatus esset præter humanum morem aspectus ejus, & forma ejus alienata à filiis hominum, M. vel, ita de corrupta supra quemlibet specie istius, & forma istius præ filiis hominum, JT. vel, aded immutata est species ejus à virili, & aspectus ejus ab humano, Sy. tam ejus species & forma corruptetur, ut non jam sit homo, non sit unus de humano genere, Ca. quod aspectus ejus deformior fuerit quàm ut vir esset, &c. וְכִינֹכַח, ut non sit vir, sed vermis.*

Formula negandi apud Hebræos: sic, *desolari* dicuntur urbes *וְכִינֹכַח*, ut nullus sit incola. *וְכִינֹכַח* significat *desolatio*, (quomodo o. reddunt 2 Par. 36. 19.) & *squalorem*. Vel, sic *ingloria* erit ab hominibus species tua, & gloria tua à filiis hominum, o. ita aspectus tuus despicietur ab hominibus, &c. Ar. aded deformata fuit ab hominibus species ejus, & forma ejus à filiis hominum: Sic, &c. V. Calvin. Sequenti versu perficitur sensus. In *וְכִינֹכַח* non sumo comparativè, pro *plusquam*, sed significat eum perverso hominum judicio deformem fuisse. Ita *corruptetur* pejùs quàm cujusvis hominis aspectus ejus, & species ipsius pejùs quàm reliquorum hominum: Et ita loqui faciet, &c. Q. in V. [Alii hæc verba parenthesi includunt,] (aded corrupta, vel deformata, erat, vel erit, præ quolibet species, vel aspectus, ejus, & forma ejus præ filiis, vel plusquam filii, hominum, Pi. Ang.) Al. sic unctio aspectus ejus erit præ viro, &c. vel, tantò magis, five èd major, erit gratia aspectus ejus, &c. Quæ interpretatio videtur præcedentibus convenire. Nam cum dixisset, *Exaltabitur, &c.* objici posset, Quid? annon capietur, conspuetur, flagellabitur? subijcit ergò, Nihil hæc obstabunt quin summus erit ejus decor, &c. Locum sic vertas, *Sicut obstupescit fuerunt de eo multi, sic fuit corruptio speciei ejus præ viro, & formæ ejus præ filiis hominum*: Tamen sic [ut sequitur v. 15.] consperget, &c. Sensus est, Non immeritò obstupescit sunt de eo, nam secundum stuporem ipsorum fuit deformatus totus vultus ejus: tamen eâ deformatione suâ consperget multos. Vel sic, *Sicut obstupuerunt de eo multi, sic corruptio speciei ejus præ hominibus, & formæ ejus præ filiis hominum, sic (inquam) consperget multas gentes.* Experiamur aliter. Quemadmodum obstupuerunt super te multi, dicendo, (וְכִינֹכַח, ut sæpe, subauditur,) *Siccorrupta est præ viro species ejus, & forma ejus præ filiis hominum? Sic asperget gentes multas; claudunt Reges os suum, &c.* Prius lego per interrogationem; secundum v. 15. inchoat *וְכִינֹכַח*, quâ respondetur ad *וְכִינֹכַח*. Sensus est, Sicut multi stupebunt primùm ob Christi contemptibilem speciem; ita tandem fiet ut, aspergens multos sanguine suo, efficiat ut & Regibus os occludatur. Experiantur eruditi annon sic vestiti possit, *Sicut desolati fuerunt propter te multi, sic unctio præ homine speciei ejus, & formæ ejus præ filiis hominum, sic (inquam) consperget, &c.* Dixerat vers. 13. *servum Dei, Christum, fore elevatum.* Id jam probat per comparisonem hujus servi cum reliquo populo Dei. Ad populum quod attinet, propter te, inquit, propter peccata tua, desolati sunt multi: sed ad servum meum hunc quod attinet, tota ejus species & forma ungetur supra reliquos homines, eâque unctioe suâ consperget non tantum multos, sed multas etiam gentes. q. d. A te interitus fuit, ab illo salus erit. [Sed hic repetenda est præcedens quæstio, de quonam hic loquitur Propheta.] T. De Jeremia: q. d. Sicut multi mirati erant hominem tam egregium tam foedè tractari, detrudi in carcerem, in lacum, &c. sic contrâ, rebus mutatis, admirationi erit honos ipsi habitus. Verùm quidnam admirandi erat in Jeremia, five afflictionem respicias, quæ ipsi cum aliis Prophetis communis erat, five gloriam, quæ tanta non erat, &c.? [2. Partim de populo, partim de Christo:] *Sicut obstupuerunt de te, (nimirum, popule Jehovæ, cujus antè meminerat) ita de corrupta—specie istius, &c. i. e. tantam gloriam extanta Christi abiectione mirabuntur. Sicut super te, o Jerosolyma à Chaldaeis excisa, obstupuerunt multi, cum viderent te, tam charam Deo, tam foedè tractari; sic aspectus ejus, nempe Messiae, inglorius erit, &c.* Ch. hunc versum sic reddit, *Dum per multos dies ipsum expectarunt domus Israel, contabuit inter gentes aspectus eorum, ex filiis hominum, scil. sublatus est; Hulf. p. 322.* 3. De Christo. Dixerat fore ut valde exaltetur; hic subijcit de illius obscuritate, &c. Prævenit dubitationem de illa Christi sublimitate, quippe quæ primo aspectu non apparebat; monetque eum prius humiliandum fore; nec esse cur abhorreant homines ab illa deformitate & ignominia, quam perpetua sequitur fidelitas. [Sed & hic variant.] 1. *Stupor* hic sumitur pro admiratione hominum ob miracula Christi, namque ejus docendi rationem, &c. q. d. Sicut multi Ang.

Christum ob miracula admirati sunt, ita mortem quoque ejus & ignominiam conspiciant; nec tamen propterea impediatur redemptio, sed Reges & Gentes eum postea adorabant, &c. Quam interpretationem exosculor, quod sit & Patrum, & Rabbiorum, & ferè omnium. Vereor tamen ne verbum **וַיִּשְׁתַּחֲוֶי** uspiam in bonum accipiatur. **וַיִּשְׁתַּחֲוֶי** stuporem denotat ex contemplatione miræ & inusitatæ desolationis, deformitatis, aut miseræ, ortum. Ita usurpatur 1 Reg. 9. 8. 2 Par. 7. 21. Jer. 18. 16. & 19. 8. & 49. 17. Ezech. 26. 16. & 27. 35. &c. 2. Stupor hic contemptum denotat quo ab hominibus spretus est Christus, à quo, inquit, omnes abhorrebunt, &c. Atque hæc causa stuporis fuit, quod sine ullo splendore apparuit, &c. Sed magis stupebant ad crucem ejus. Vide Psal. 22. 8. & Matt. c. 27. v. 39. *Corruptus, sive deformatus*, dicitur Christi aspectus, non respectu deformitatis ullius corporis ejus, sed respectu vilitatis externi status, obscurorum parentum, &c. Quanquam & corpus ipsius à frequentibus vigiliis, raptationibus, huc illuc, flagellationibus, &c. non exiguam mutationem & deformationem accepisse verisimile est.

15. *Iste, &c.* **וַיִּשְׁתַּחֲוֶי** Sic (vel, Tam, Ca. Ita, inquam, JT. sic respondet præcedenti sicut. Apodosis five redditio collationis, de Christi exaltatione, præcedenti humiliationi opposita, v. 14.) asperget (vel, persperget stupore, JT.) gentes multas, Mo. P. Calv. Ut multi stupebant, &c. ita multi ipsum amplectuntur, &c. Al. Sic mirabuntur, &c. Non malè: nam mirari est, veluti aspergi fulgore alicujus. Al. Sic stillare faciet, &c. Ti. Sic faciet loqui de se, M. i. e. dabit multis ansam & occasionem loquendi de se, de gloria & fortitudine ejus. Verbum aspergendi (potius stillandi, quod aliud verbum est,) de sermone usurpatur Deut. 32. 2. Ezech. 20. 46. Amos. 7. 16. Mic. 2. 6, 11. Al. Sic disperget, &c. Ch. Mor. Quæ dispersio gentium non est à Prophetæ stylo aliena, nec à descriptione victoriæ Christi, Esa. 53. 12. Sic Dan. 11. 24. *Spolium & substantiam ipsorum disperget*, **וַיִּשְׁתַּחֲוֶי**. Sic effundet gentes, &c. i. e. sanguinem gentium. Sed cum **וַיִּשְׁתַּחֲוֶי** signif. aspergere, convenientior est hæc interpretatio. Et hunc locum exponunt, 1. de Jeremia. Persperget gentes multas, scilicet ore suo per prophetiam. Multos ex Gentibus ab idolorum cultu avertet. Unde & Chaldaïs **וַיִּשְׁתַּחֲוֶי** est, objurcare. Sed quomodo præ aliis Prophetis hoc maxime Jeremias fecit? Et hæc aspersio longè aliter infra explicatur. 2. De Christo. q. d. Etsi tam vilis habitus fuit, crucifixus, &c. gentes tamen multas (non tantum Judæos) mundabit, reconciliabit. P. Asperget, tum Verbo & Spiritu suo, Esa. 59. 20, 21. tum aqua Baptismi; tum sanguine suo. Allusio vel ad aquas baptismales, 1 Pet. 3. 21; vel ad aspersiones legales. Vide Exod. 24. 8. Heb. 9. 19. Num. 19. 17, &c. Heb. 9. 13, 14. Sicut per castigationes quadruplex ipsi dignitas obtinget; sic per easdem disperget multos, &c. & aspergetur eorum robur, Esa. c. 63. v. 3. i. e. sanguis eorum. Super, &c. **וַיִּשְׁתַּחֲוֶי** Super (vel, Sed & super, M. Quin coram, Ti. Propter, JT. Quinetiam propter, Pi.) eum, vel eo, comprimant, vel claudant, reges os suum, Mo. P. &c. Reges, ut Nabuchodonosor, Nechos, eorumque satrapæ, admirabuntur cum silentio, ubi videbunt omnia quæ dicet Jeremias ita adamussim & suis temporibus impleta. Sed jejunum hoc: longè ampliora hic promittuntur, nempe conversio Regum, &c. Claudent os, &c. nempe in signum admirationis, reverentiæ, subjectionis, pudoris, poenitentiae; vide Job. 29. 9, 10: ut, è contrà, aperire os super aliquem symbolum est audaciæ, & procacitatis seu invectivæ, ut Job. 16. 10. Psal. 109. 2. Ezech. 16. ult. Al. Non obloquentur, sed silentium præstabunt, dociles ad prædicationem Evangelii; ei non contradicentes, quamvis stulta humanæ rationi videatur. Quia quibus, &c. **וַיִּשְׁתַּחֲוֶי** Quia (vel, Nam, Pi. Quando, JT.) quod (vel, quibus, Ti. Pi.) non (sub. antea, P. & sub. de eo, ex collat. Rom. 15. 21.) narratum fuerat eis, viderint, Mo. (vel, videbunt, P. JT. Calv. &c.) & quod non audierant, intelligent, Calv. i. e. Cognoscent rem insolitam & inauditam. Quia quod explicatum illis non fuerat, (sub. ab alio quoquam,) id vi-

derunt, per ipsum apertissime prædictum; & quæ non audierunt, (ab astrologis & magis suis,) hæc intellexerunt, ab ipso prævisa. Imò verò de prædicatione Evangelii inter Gentiles, & de Gentium fide ac conversione, hic agi autor est Paulus Rom. 15. 21. P. cujus expositione contenti esse debemus. Significat admirationem hanc non ex nudo Christi aspectu, sed potius ex prædicatione, futuram esse, quæ patefacta sunt quæ non erant narrata illis, nempe Gentibus, Eph. 3. 5. Alioquin Israel pleraque ex Prophetis audierat.

CAP. LIII.

i. **וַיִּשְׁתַּחֲוֶי** Quis credidit (vel, credit, JT. Ca. Pi. crediturus esset, Sy. fidem habebit, K. & AE. in Mor.) audiui (vel, auditioni, Mor. prædicationi, Ti. JT. Pi. annunciationi, Ch. orationi, Ca.) nostro? (vel, nostre? Ti. JT. &c.) & brachium (vel, robur brachii potentie, Ch.) Domini cui (vel, super quem, Mo. Pi. V. in Tig. not. Ch. in quo, JT. sub. nunc, Ch.) revelatum est? M. P. Mo. Ti. &c. vel, patefit? Ca. sese reteggit? Pi. [In interpretatione hujus loci variant. 1. Non desunt qui de Jeremia exponunt.] Est continuus sermo cum iis quæ præcesserunt Esa. 52. 7. Vultis scire, inquit, quis ille sit futurus de quo cœpi agere, qui & meis prophetiis plenam habebit fidem, & ipse de maximis rebus, quas Dei potentia peraget, revelationes accipiet exactissimas, omnibus circumstantiis additis? dabo vobis geminas ejus notas unde cognosci possit. Hæ notæ in Jeremiam quidem congruunt prius; sed potius sublimiusque, sæpe & magis **וַיִּשְׁתַּחֲוֶי**, (ad literam,) in Christum. [Sed aliis hæc valde displicent.] Idem Grotius, qui in libello de Religione Christiana hæc habet, *Ipsam Messiam debuisse per ærumnas & mortem pervenire ad Regnum suum, negare nemo potest qui ad Esa. 53. 1. animum volet attendere; & ibi totum hoc caput non incommodè paraphrasi descripsit, & in fine hoc addit, Quis potest nominari aut Regum, aut Prophetarum, in quem hæc congruant? Nemo sanè*; idem, inquam, h. l. totum hoc caput; omniâque commata & verba, ad Jeremiam operosè detorquet: sed non sine titubante conscientia, dum ea fatetur sæpe Christo magis **וַיִּשְׁתַּחֲוֶי** convenire. Sed his verbis prævenire voluit, quam satis præfagebat, objectionem prævaricationis, quæ Judæis insultandi materiam præbet. Verum nullius fides hic commendatur, sed infidelitas arguitur, [ut videbimus:] nec unquam, credo, ulli mortalium in mentem venit, Jeremiam hic intelligi, qui unus crediderit audiui Esaia, & cui uni revelatum fuit brachium Domini, i. e. potentia ejus in liberando populo, & modo liberationis. Nec materia audiui Prophetæ fuit liberatio à captivitate, sed de servo Domini exaltando, &c. Et quorsum darentur notæ dignoscendi Jeremiam, in cujus cognitione parùm situm erat, sive populum spectes ad quem prædicabat Esaia, sive posteros ejus? Opportuniores multò sunt Redemptoris dignoscendi notæ, qui cognitione sui multos justificaret, vers. 11. Denique, Apostoli hunc locum longè secus exponunt, Joh. 12. 38. Rom. c. 10. v. 16. quàm hic Grotius: Illi negativè explicant Prophetæ interrogationem; hic, affirmativè: illi, de Judæis incredulis; hic, de Jeremia credente: illi, de tempore N. T. hic, de tempore captiv. Babyl. illi, de verbo Evangelii; hic, de prædicatione liberationis à captivitate Babylonica. Sed & ipse Grotius ad Rom. 10. 17. de paucis ex populo tempore Jeremiæ credituris exposuit. Et quod Jeremiæ tempore evenerat, inquit, iterum erat eventurum paribus de causis. [2. Nonnulli Judæorum de populo Israelitico intelligunt.] Rabbini Gentiles hic volunt loquentes introduci, quasi dicant quisque socio suo, Si audissemus ex ore aliorum quæ videmus, ipsi non credidissimus: nam in quo revelata est unquam magnificentia similis illi quam videmus in populo Judæo? Sed, 1. hoc coactum est: dixerat enim de Gentibus Esa. 52. ult. videbunt quod non audierant: dicendum igitur fuisset, Quis credidisset rei visæ, non, rei

rei auditæ, à nobis? 2. Temerarium est: Quum enim antè loquebatur Dominus, *Ecce servus meus*; insolens est ut Gentes ita loquentes introducantur ex abrupto, nullà adhibitâ particulâ quæ id admoneat. 3. Absurdum: Quia sic verba illa, *super quem brachium*, &c? aliter interpretanda sunt quàm superiora ejusdem formæ, *Quis credidit audirei nostro?* i. e. Nemo: quod fatentur Judæi: nempe interrogatio æquipollet negationi. Igitur, *super quem?* erit, *super neminem*: quod jam dilutum est & falsum. At illi volunt intelligi, similiter ut suprà, Judæos. Ergò pariter tale aliquid subintelligendum esset in priore hemistichio, cujus est eadem planè ratio: quod nè ipsi quidem agnoscunt. Propheta igitur nomine suo & collegarum loquitur. 4. Si Gentes hæc loquuntur, quænam erit illa Gentium prædicatio, cui fides denegatur? Quot capita, tot ferè hîc sunt sententiæ. 5. Si Gentes hîc loquuntur (ut voluit RS. AE. & K.) de concione quam Prophetæ seu Rabbini ad se habuerint, (q. d. *Quis credidit rei auditæ* de futuro Judaici Messia adventu, quem Rabbini ex Prophetis demonstrantes audivimus?) malè illa tribuitur Gentibus, cum non Gentium illa sit, sed Prophetarum ad Gentes; nec tum dixissent *נשמע*, sed *נשמעך*, prædicationi eorum; & Gentes, personam audientis gerentes, dixissent, *Quis nostrum credidit נשמעך*, cum audiremus? [Plura vide, si lubet, in doctissimo Authore. 3. De Christo reliqui omnes intelligunt.] Propheta hoc capite sic apertè de Christi morte & opere Redemptionis nostræ agit, ut non tam futura prædicere, quàm præterita narrare, videatur. Qua de causa Hieron. eum *Evangelistam & Apostolum* vocat. Manifestiora sunt quæ hîc continentur quàm ut expositionem requirant. Ad alia de Christo oracula non difficile est Judæis aliquid respondere: sed hîc valde torquentur. Integrum unum caput, in quo tota Christi passio, ejusque causa, describitur adèò luculenter, imò verbera, judicium, mors, sepultura, locus, focii denique latrones, apertè pronunciantur, alteri quàm Christo accommodare quis poterit? Quicquid dicunt Judæi, ab ipsis Prophetæ verbis mendacii convincuntur. In cap. præc. prophetia hæc de Messia sub umbra & typolibrationis ex captiv. Babyl. per Cyrum inchoatur: quæ autem in hoc capite dicuntur nullà ratione de Cyro dici possunt. [Connexionem sic statuunt;] Hic versus prioribus conjungi debet. Propheta enim hîc, veluti in medio orationis cursu, resistit. Siquidem quum antea nomen Christi ubique promulgandum, & ignotis Gentibus patefaciendum, esse diceret; interea verò tam humile futurum, ut hæc fabulosa videri possent, abruptit sermonem suum, atque exclamat, neminem ista crediturum. Simul dolorem suum exprimit ob incredulitatem hominum. Est igitur pia ejus querimonia, &c. & post eos Joh. 12. 38. Rom. 10. 16. sic supplent, *Quæ Domine, quis, &c?* Propheta appositè apud Deum, à quo missus erat, expostulat de paucitate credentium, quantumvis officio ipse suo fungeretur. Prædicat hîc paucitatem credentium sive Christo, Joh. 12. sive Apostolis, Rom. 10. & de incredulitatis causis agit. In præc. de Gentibus loquitur, seu intelligentibus ea quæ non audierant: jam verò, cum audientibus exprobrat incredulitatem & cæcitatem, consequens est de aliis agi, nempe Judæis; ut miretur Propheta, tum credidisse Gentiles, tum non credidisse Judæos. Antithesis hîc est fidei Gentilium, (qui *aspergi* & *converti* dicuntur Esa. 52. ult.) & incredulitatis Judæorum. Al. Miratur hîc paucitatem credentium, tam ex Judæis, quàm ex Gentibus: nam utrisque applicatur Rom. 10. 16. collat. cum 12. & 1 Cor. 1. 22, 23, 24. Verba præc. h. l. vel pro fut. ponuntur, ob certitudinem: vel potiùs, præteritam designant Judæorum incredulitatem quam expertus erat; indeque tacite argumentatur ipsos in posterum non credituros; quod postea eventus comprobavit. Vide Joh. 3. 32. Act. 7. 51 P. Vox *שמע*, *auditus*, non hîc refertur ad Prophetas audientes quid in se loqueretur Dominus; sed activè sumitur, pro prædicatione, sermone, fama, sive rumore; ut 2 Reg. 19. 7. Esa. 37. 7. Jer. 49. 14. & 51. 46. Dan. 11. 44. Hab. 3. 2. Obad. 1. Sic & Græcis *ἀκούω* pro fama, seu ru-

more, ponitur in Thucyd. Polyb. Plat. Vide & Gal. 3. 2. *ἐξ ἀκοῆς* *ἡσέως*, & 1 Thef. 2. 13. *λόγον ἀκοῆς*. Syrus ad Rom. 10. 16. habet, *Quis credidit filia vocis nostræ?* alludens ad coelestem illam vocem quæ Deus se patefecit postquam Prophetæ esse desierant. Per *brachium Domini* hîc intellige, vel, 1. Christum ipsum. Sic ferè Patres. Vel, 2. potentiam Dei: vel, verbum auditionis, sive prædicationem Evangelii, quæ *potentia Dei* dicitur Rom. 1. 16. ut idem hîc repetatur quod in priore membro. *שמע*, *super quem?* q. d. In quo alio magis unquam apparuit Verbum Dei quàm in isto apparebit quem Liberatorem fore prædicimus? Verum non hoc quærebatur, an Verbum Dei in Christo apparuerit; sed quærebatur Propheta quod paucis Verbum illud innotuisset. At hæc interpretatione tollitur elegans illa antithesis quæ est in hoc versu collat. cum Esa. 52. 10. ubi dicit, *Nudavit Dominus brachium omnibus gentibus*, &c. hîc, *Cui revelatum est brachium*, &c. Eadem antithesis in priore membro, collat. cum Esa. 52. 8, 9. ubi jubentur speculatores, ex quibus Esaias est, *clamare*, &c. hîc queritur, Judæos nolle ipsum clamantem audire. Quare *שמע* reddimus, *cui*; ut Psal. 9. 20. *שמע*, pro *שמעך*. Ità *שמע* usurpatur Exod. 20. v. 3. 2 Reg. 18. 27. collat. cum Esa. 36. 12. Psal. 13. v. 6. & 18. 42. Esa. 19. 12. *Revelatum est*: Ostendit tam pauci credunt, quia nemo sine singulari Spiritus revelatione credit. Vide Matt. 11. 25. Quid sit hæc *revelatio* discite ex Ephes. 1. 17, 18, 19. *Revelandi* vox sonat veli detractionem: quot vela, tot sunt revelandi genera. Velum autem est vel, 1. in re & objecto; vide Matt. 16. 17: vel, 2. in facultate, putà oculo, sive in persona, & subjecto; vide 2 Cor. 4. 4. Hinc duplex *revelatio*: 1. externa, cum objectum revelatur; 2. interna, cum facultati velum detrahatur, quæ & efficacax dici potest. Sicut enim ostendere sæpe usurpatur, pro effectu, (ut Psal. 4. 7. *Quis ostendet nobis bona?* h. e. conferet; & Psal. 60. 5. *ostendisti duram*; & 2 Tim. 4. 14. *ostendit mihi mala multa*; & Entropius de Tacito, *Vir*, inquit, *reip. gerenda idoneus, nihil tamen clarum potuit ostendere*;) ità & *revelatio* in S. S. pro efficaci, quæ rem præsentem constituit & confert, exhibitione ferè semper sumitur, Luc. 10. 21. Eph. 3. 5. &c. pro efficaci & flexanima doctrina, Job. 36. 15. Præter abolitionem veli Mosaici per Evangelium, necessaria est veli alterius, quod cordibus obducitur, detraçtio, ut constet ex 2 Cor. 3. 14, &c. Sol enim cæcis non lucet. Sed unde hæc, quæ abnormis videtur, loquutio, *brachium—cui revelatum est?* cum expectaret aliquis, *brachium—quem tetigit, apprehendit, ac pertraxit?* 1. Scriptura, quum vim illam flexanimam Spiritus quæ corda convertuntur describit, sæpe conjungit voces quæ & efficaciam ejus ineluctabilem & suavitatem significant; nè quis hîc aut violentum aliquid & fatale fingat, aut suasorium duntaxat & blandum sine viribus & effectu somniet. Sic alicubi in Jer. *pellexisti me*, — & *vim attulisti mihi*. Sic, qui Prophetis *spiritus roboris* dicitur, idem & *voluntarius* Psal. 51. 14. *Spiritus* idem est *potentia*, & *charitatis*, 2 Tim. 1. 7. Ità hîc *brachium*, quod efficaciam sonat, cum *revelatione* conjungit, quæ persuasionem denotat. 2. Vocabula sensuum promiscuè sumi solent: sic, *vox videri* dicitur Exod. 20. 18. & aliquid *revelari in aurem* Job. 36. 10. 3. *Revelato*, aut *nudato*, aut *extento*, *brachio* agere dicitur, qui magnificè ac potenter agit. Vide Exod. 6. 6. Jer. 27. 5. & præcipuè Esa. 52. 10. Solent homines nudato brachio ad opus se accingere, &c. Postquam Propheta summam Evangelii explicavit, nunc anticipat scandalum Judæorum, exponens historiam perpeffionum Christi & consequenturæ gloriæ. Partes capitis duæ sunt: 1. anticipatio, quæ per admirationem Judæorum incredulitatem traducit, v. 1; 2. quæ incredulitatis causas & remedia explicat, per narrationem historiarum Christi, & consilii quod Deus inivit de Christo & Ecclesia ejus P. 2. Et, &c. *שמעך* *שמעך* *שמעך* Et (vel, *Nimirum*, G. Quidem, J. T. Pi. Profecit, ut Esa. 30. 20. *Chm*, Ca. Sed, vel *Tamen*, Calv. Q. in Riv. ut v. 7. & Esa. 46. 7. Nam, vel *Quia*, Riv. Ang. Ti. ut reddat rationem cur tam pauci crediderint, nempe quia multa erant in Christo quæ ipsos offenderant;) *ascendit* (vel, *assurgit*, Ang. J. T.

^a Mor.
p. 15.

^b Hulf. 401.

^c Sin. sim.
Riv.

^d Riv.
^e For. sim.
San.

^f For.

^g Clop. in
Esa. 53.

^h Calv.
ⁱ Mor. Riv.

^k Mor. ex
Hi. sim.
Riv.
^l Riv.

^m Mor.

ⁿ Calov.

^o San. sim.
Clop. Pro-
cop. in Mor.

^p Clop.

^q Riv.
^r Mor. Riv.

^s Mor.
^t Riv.

^u Clop.

^b Mor.

P. 4. 5.

^c Mor.

p. 16.

^d Riv.

^e Clop.

^f Riv.

^g V. in

Fig. nota

^h Riv.

ⁱ Clop.

^k Arg.

^l Calv.

^m Clop.

^p Jun.

^q Q. in

Al. in

Ang.

^r Riv. sim.

IT. Pi. creverit, Ca. ascendet, Angl. Q. in V. Aquila, ἀναβήσκει, vel, secundum alios, ἀναβήσκει, renunciabitur¹; ut virgultum (vel, tener ramus, Mo. tenera planta, JT. Pi. Ang. ramusculus, Angl. quanquam vox hæc ramum significat sine ulla roboris aut magnitudinis differentia. Vide Job. 8. 16. Psalm. 80. 12. Ezech. 17. 4. Hof. 14. 6. Al. ut infans, Sy. sic o. Ar. vel, qui laetetur, Th. in Riv.) coram eo, M. P. Ti. Mo. Ca. JT. Pi. Sy. Ar. sic o. &c. vel, coram se, Q. in Riv. Sensus est, Jeremias adhuc puer Deo servire in prophetico munere incipiet: vide Jer. 1. 6. Sic Jesus anno ætatis 12. Doctores docuit². Verum phrasis hæc muneri non convenit, sed ortui; confer Esa. 11. 1. Jer. 23. 5. & 33. 15: & quomodo ætas puerilis hinc deducitur, Oedipo opus erit³. Superiori anticipationem responsum hinc subijcit, ut Judæos præmoneret nē de Christo ex specie judicarent, sed partim causas perpeffionum, partim eventa, observarent⁴. Hoc versu incipit describere infirmitates Christi, quæ illis scandalo erant; & primò quidem, circa ortum⁵. Verbum ascendendi vel, i. emphaticè denotat, Christum ex humili initio in sublimitatem mox ascensurum⁶. Quod non placet, quia est præter scopum loci⁷, qui est, humilem Christi nativitatē describere⁸. Vel, 2. idem valet quod, succrescet, germinabit, vel pullulabit⁹: quare pro וַיֵּשׁב, & ascendit, Esa. 11. 1. est וַיֵּשׁב, & prodibit¹⁰. וַיֵּשׁב ascendit de terræ nascentibus adhibetur¹¹, Deuter. 29. 23. Prov. 24. 31. Esa. 32. 13. Hof. 10. 8. Amos. 7. 1: & hunc sensum postulat vox furculus¹². Vox וַיֵּשׁב (אֵשׁ, lac sugere¹³), propriè laetentem sign¹⁴. Num. c. 11. v. 12. 1 Sam. 15. 3. & 22. 19. Psalm. 8. 3. Jer. 44. 7. &c. 1; metaphorice verò, furculum, sive tenerum ramum, qui fugit arboris succum¹⁵, ut Job. 14. 7¹⁶: quomodo hinc sumenda, ut ostendunt tum 3 præfixum וַיֵּשׁב¹⁷; tum verba sequentia, ex terra sitienti¹⁸, unde virgultum rectius quàm laetens puer exoriri dicitur¹⁹. Adde quòd hæc similitudo plantarum Prophetis frequens est, cum de Messia sermo fit; ut patet ex Esa. 4. 2. & 11. 1. Ezech. 34. 29. Et solet Scriptura variis plantarum nominibus varios hominum status explicare. Vide Psalm. 37. 35. Mic. c. 7. v. 4. Utilis est disquisitio, quid significet per וַיֵּשׁב²⁰; in quo affixum וַיֵּשׁב, ut alibi sæpe, difficultatem parit; quod vel simpliciter, coram illo, vel reciprocè, coram se, reddi potest. Notum est enim præp. מ cum affixo poni pro affixo possessivo; ut, facies à se, וַיֵּשׁב, idem fit quod, facies suas. Vide Deut. 7. 10. [Hinc variè reddunt, ut antè notatum.] Coram illo: quod dupliciter exponunt. 1. Coram Deo, de quo v. 1. Coram Deo id esse dicitur, quod, rejectum ab ædificantibus, pretiosum fuit coram eo, 1 Pet. 2. 4. Vide Esa. 49. 4. q. d. Et si ab hominibus contemnatur, ascendet tamen coram Deo: ut opponatur iudicium Dei sensibus humanis, qui Filii sublimitatem nequeunt comprehendere²¹. Verum hoc ad commendationem ejus faceret, non ad abjectionem significandam: quod tamen fuit Vati propositum²². Coram Deo id esse dicitur, quod est à Deo sancitum & constitutum. Christus autem, ejusque humiliatio tota, erat juxta consilium Dei, Act. 4. 28. 2. Coram eo, i. e. Israele, sive Judæis²³, non credentibus²⁴. Affixum refertur ad eum de quo dictum v. 1. Quis credidit, &c. i. e. quotuscunque, &c. ascendit coram eo, i. e. coram eorum unoquoque; aut quolibet homine qui eum contemplabatur: velut virgultum, &c. i. e. in summa humilitate & abjectione: ideo pauci crediderunt²⁵. Al. Coram se. [Quod etiam bifariam accipiunt.] 1. Designat humilitatem Christi, qui parvus fuit in oculis suis, ut loquitur Scriptura 1 Sam. 15. 17. Coram se, vel, in oculis suis, idem valet quod, in sua existimatione. Vide 1 Sam. 29. 9. &c. 2. וַיֵּשׁב, ad faciem suam, Mor. ex Aq. Riv. vel, in facie sua, Riv. i. e. quoad externam speciem²⁶. וַיֵּשׁב hinc, ut sæpe, valet ad, vel in. Placeret hæc interpretatio, si aliquo alio exemplo nomen illud cum præpos. & affixo in S. S. in eodem sensu legeretur²⁷. ¶ Et sicut, &c. וַיֵּשׁב מִן הָאֲרָץ, Et tanquam, vel sicut, radix (vel, stirps, Ca.) de terra siccitatis, sive sicca, Mo. Pi. For. sic V. vel, sitienti, sive siticulosa, Ti. Sym. in D. Mor. G. ex Vulg. &c. æstiosa, Ca. deserti, P. M. solitaria, JT. Aq. ἀπὸ τῆς ἀβάτης, de terra

invia, sive inaccessa²⁸. Natus in paupere viculo Ana²⁹ D. rhoth, Jer. 1. 1. Addito quod habuimus hic suprà c. 10. v. 30. Sic & Bethlehem Jesu tempore vico quàm oppido propior, Joh. 7. 42³⁰. Verum non patria hic designatur, sed stirps & familia³¹. Christus non tantum furculus dicitur, sed & radix, ut Rom. 15. 12. Apoc. 5. 5. Idque, 1. quia ei, tanquam rami, fideles omnes inferuntur, Rom. 11. 17, &c. 2. Quia radix portat ramos, non rami radicem. Hic tamen accipimus furculum & radicem pro furculo quem radix trudit. Non debent urgeri nimium similitudinum circumstantiæ, sed scopus. Ut palus in Mart. ponitur pro herba palustri; & Anticyra apud Persium, pro helleboro; ita vox radix sæpe in S. S. non activè, sed passivè, sumitur: ut Num. 13. 29. stirps Enac, pro sobole³²; 2 Par. 22. 10. stirps regia; Hof. 14. 6. erumpet radix ejus. Ità Christus dicitur radix Jesse, Jes. 11. 10. & radix Davidis, Apoc. 5. 5. & 22. 16. h. e. ramus & soboles³³. וַיֵּשׁב hinc non tam radicem, quàm stirpem, vel furculum, denotat. Ut apparet, 1. quòd respondet וַיֵּשׁב, & hæc duo commata sunt וַיֵּשׁב. 2. Alioquin dixisset, וַיֵּשׁב, quia radices non è terra prodeunt, sed in terra latent³⁴. וַיֵּשׁב, propriè radix, hic abusivè ponitur pro ima parte rei; adeoque & pro ipso trunco, qui ex radice oritur; imò & pro ipsa planta³⁵. Forfan ellipsis est, & verba sic verti possunt, Sicut (sub. ex præced. membro, furculus) radicis, qui prodit ex terra, &c. Per terram sitientem hic intelligunt, vel, 1. Mariam Virginem³⁶: q. d. ex solo non arato, neque irrigato³⁷; quia sine femine virili concepit³⁸: ex matre non aliunde quàm ex cœlesti rore foecunda. Vel, q. d. ex paupercula, misella & contempta³⁹. Vel, 2. terram Bethleem, quæ siticulosa erat, teste Strabone⁴⁰. Vel potius, 3. gentem Judæicam, quæ sitiebat Messiam; vel potius, quæ omni ferè Dei notitiâ carebat, &c. Ex illa tamen gente, tunc miserrima, Christum nasci voluit Deus, Deut. 18. 15. Act. 7. 37. Sed supervacanea hæc sunt: sufficit tenere Prophetæ scopum. Ut nihil tristius est agricolis quàm furculus oriens ex terra sitienti⁴¹, vel in arenoso loco; cui parùm viroris aut pulchritudinis inest⁴²; qui nec trunci proceritate aut frondium amœnitate ad se homines allicit, nec fibras ita latè diffundit⁴³, nec ad justam magnitudinem pervenire potest⁴⁴: ita nihil erit abjectius Christo, &c. Domus Davidis instar trunci aridi erat, nullus in eo vigor, nulla species, apparebat. Significat surgendū vim non fore in Christo ex terræ humore, sed præter communem naturæ modum⁴⁵. [M. in Annotatis suis hæc verba cum præcedentibus sic exhibet,] Ascendet veluti pulchrum virgultum, sed quod pulchrum est coram Deo; & quasi radix nobilissima pullulans ex terra, squalida & deserta⁴⁶. ¶ Non, &c. וַיֵּשׁב לֹא הָיָה לוֹ הָאֲרָץ לֹא הָיָה לוֹ הָאֲרָץ Non (sub. est, vel erat, M. P. Ti. &c.) forma (vel, species, o. Ar. forma, i. e. pulchritudo, h. e. magnificentia, ut mox per epexegefin declaratur⁴⁷): ei, neque decor, Mo. P. M. Sy. &c. vel, gloria, o. majestas, Ar. magnificentia, Pi. Informis, indecorus, Ca. Nihil magnificum in vultu præferet, macer & mœstus⁴⁸. וַיֵּשׁב (אֵשׁ, formare, figurare⁴⁹), formam externam & pulchritudinem significat⁵⁰; ut Gen. 29. 17. Thren. 4. 8⁵¹: וַיֵּשׁב, decorem, gloriam⁵², ornatum⁵³, & magnificentiam. Duo hæc aliquem spectabilem reddunt: 1. pulchritudo, quæ etiam à Politicis in Regis idea requiritur; 2. regius morum splendor & majestas. Neutrum in eo futurum prædicit⁵⁴. Non facies digna imperio ei, non majestas. Virtutis augurium apud priscos erat oris præstantia. Cave tamen de vultu Christi hoc intelligas, qui nec pulcher, opinor, nec admodum deformis, fuit, (quod non nemo nescio unde hariolatur;) sed de tota ejus humilitione. Hinc scandalum Judæis, qui Messiam expectabant gloriosum, &c. Porro, hoc quidam, sine necessitate & præter scopum, ad tempus supplicii restringunt⁵⁵. q. d. Qui pulcherrimus nascetur, ut virgultum elegantissimum, tempore supplicii valde deformis erit, ut videatur pristina, sive humanâ, specie carere⁵⁶. Non placet. 1. Quia virgultum hic non elegantiam, sed infirmitatem, Christi designat. 2. Ipsa historia miseries [Christi] ab ipsa nativitate orditur⁵⁷. ¶ Et vidimus, &c. וַיֵּשׁב לֹא הָיָה לוֹ הָאֲרָץ לֹא הָיָה לוֹ הָאֲרָץ Locum ob-

San. scurus & implexus. Videbimus (vel, Et vidimus, sive aspeximus, Mo. P. Quum videmus, Ti. Et quando intuemur, JT. Pi.) eum, Calv. &c. non (vel, & non, Mo. P. &c. sed non, M. sub. est, M. vel, inest, JT. Pi. & sub. ei, Pi.) species (vel, aspectus, Mo. M. V. P. Calv. sub. talis qualis antea erat, V.) cur (vel, ut, Mo. M. Ang. Calv. q. d. cujus respectu; & pro ut P, sicut Esa. 40. 25. Mal. 1. 9.) desideremus, vel desideraremus, eum, V. JT. Pi. &c. sub. videre, V. q. d. Non erit vultus illi amabilis. Hic Esaias sermonem tribuit Judæis, qui cum Jeremia victuri erant, & visuri vera esse quæ dixerat. Vel, & non desideravimus eum, For. San. Riv. P. sub. videre, P. Repetitur negatio ex priore membro; ut Deut. 33. 6. — & non moriatur, & sit (pro, & non sit) numerus; Psal. 9. 19. Prov. 30. 3. Esa. 38. 18. Non sepulchrum laudat te, mors (repete, non) laudat te. [Alii locum sic reddunt,] Quum videmus illud, [quod scilicet Christo nulla est forma, &c.] nihil habet pulchritudinis, ut desideremus illud, Ti. Nullam ut in eo formam cerneremus, quod eum appeteremus, Ca. Loquitur autem hoc Vates vel, in sua & sui similitudine persona. Sed quomodo illi non desideraverint eum? Resp. Solent Hebræi id fieri vel dicere, vel negare, quod ut fiat aptitudinem habet, vel non habet. Quo sensu dicimus, Ego non doceo, i. e. non ad docendum aptus sum: non comedo hoc, i. e. non libenter utor hoc cibo: Ita h. l. non desideravimus — i. e. aspectus ejus non erat desiderabilis. Vel, 2. in persona Judæorum incredulorum, quibus seipsum adungere videtur, per figuram communicationis, quæ quodammodo leniunt, qui redarguunt, reprehensionis durtitiam. Quod duobus verbis וְלֹא וְלֹא dixerat Propheta, unâ voce וְלֹא repetit, quæ speciem externam, & in universum quicquid in re aliqua extrinsecus est spectabile, significat. Non negat de Christo omnem aspectum, sed nitentem & regium, vel formam aspectabilem. Sic deformis dicitur, qui formam quidem habet, sed despicabilem. וְלֹא, aspectus, hic sumitur pro re decora & speciosa; & formam sign. quia formosa oculos oblectant. Aspectus hic latius patet, nec tam vultum indicat, quam cultum; & non solum corporis habitum, sed & vitæ genus. Sic dicimus aliquem esse aspectu Græcum, vel Barbarum. Innuit occasionem infidelitatis, quod eum sine aspectu viderent: (elegans vocum consonantia, &c.) Judæi avari erant, ambitiosi, &c. quare deformis eis erat Christi paupertas, humilitas, &c.

3. Despectum, וְלֹא Despectus, vel Contemptus, est, vel fuit, Mo. P. &c. Contemptissimus, Pi. A neglectu, sive non-desiderio, procedit ad contemptum. Hoc versu, 1. perpeffiones Christi describit; 2. docet quid de iis judicarent tum alieni, tum qui Christi erant.

¶ Et, &c. וְלֹא Et contemptissimus, sive abjectissimus, hominum, sive virorum, Ti. Pi. Mor. Sy. Et desit viris, Mo. Hebr. desit virorum, Jun. Pi. i. e. in quo desinunt viri, ita ut ipse non habeatur pro viro. Qui inter homines esse seu conversari desit, eod quod confortio illorum excludatur. Vide Psal. 22. 6. Act. 22. 22. 1 Cor. 15. 8, 9. A quo omnes cessant & abstinunt; qui nulli curæ est; qui habetur pro homine nihili. Hinc Nicodemus ad Christum nocte accessit. Heb. cessatio, vel cessator, virorum, i. e. ultimus, & finis, & minimus, ultra quem non amplius viri. Rejctio hominum, ut וְלֹא sit nomen, & abstractum pro concreto. Sed malim esse participium, quod integrum habetur Ezech. 3. 27. hic contractum, quia nomini sequenti innititur. Et rejectus (vel, devotus, M. rejectaneus, Clop.) inter viros, P. sic Calv. vel, virorum, V. ab hominibus, M. G. i. e. a consortio virorum. Et minus quam homo, Ca. [Alii locum sic reddunt,] Sed species ejus inhonorata, vel, contemptissima, Ar. & deficiens præ filiis hominum, vel, & omnium mortalium imperfectissima, Ar. Et abjectum virorum, i. e. inter viros, vide Job. 31. 34. ad verb. qui desit viris, h. e. a viris agnosci, vel, inter viros putari. Latet & elegantia summa. Christo hoc adamussum convenit, (qui passim dictus est, insanus, demoniacus, hostis Caesaris, &c. Marc. 3. 21. &c.) minime verò Jeremiæ. Neque Judæorum hoc de ipso iudicium aut fuisse unquam legitur, aut opus erat id prædici: cujus rei simile exemplum vix invenietur. ¶ Vi-

rum, &c. וְלֹא Vir (sub. inquam, Ti.) dolorum, P. Mo. Ti. &c. Non, doloris, sed, dolorum, quasi totus esset dolor. Doloribus affectus, JT. vel, plenus, Pi. vel, confectus, V. Vox וְלֹא eum significat qui in aliqua se antecellit; ut, contra, sequioris sexus vocabula infirmitatem denotant. Sic vir malarum machinationum, Prov. 1. 2. 21. qui ex malis machinationibus quasi constitutus est, & nihil aliud est vel agit. Homo est doloribus plenus, M. ¶ Et, &c. וְלֹא Et notus ægritudine, Mo. Sym. in Riv. q. d. qui præ cæteris ægritudine seu infirmitate laborat, aded ut ejus mala ad omnium notitiam pervenerint. Sic accipiunt, quia וְלֹא est forma passiva, Deut. 1. 13, 15. Verum passiva sæpe activè vel neutraliter accipiuntur. Et familiaris morbo, JT. Et sciens (vel, expertus, M. P. Ti. Pi. Riv. &c. scire sæpe ad usum & experientiam refertur; ut 2 Cor. 5. 21. Vide & Gen. 2. 9, 17. Sic dicimus, Ille nunquam novit miseriam, qui scilicet non est expertus. infirmitatem, Riv. M. &c. vel, morbum, Pi. quo intelligo languorem ex variis passionibus in monte, &c. Non legimus Christum ægrotasse: nulla in eo erat humorum intemperies: suscepit infirmitates omnes naturales, non personales, qui non personam suscepit hominum, sed naturam. וְלֹא vel est particip. passiv. & sic sensus est, illum innotuisse jam infirmitati & doloribus: vel, est nomen ex eo particip. ortum, quod peritum significat. & sensus est, dolores jam innotuisse ipsi. Diuturnam ergo & continuam dolorum experientiam denotat. Possis reddere, & sciens (vel, peritus, Calv.) infirmitatis, ut, sciens maris, 1 Reg. 9. 27. sciens temporum, Esth. 1. 13. vide & Gen. 3. 5: i. e. in iis peritus & exercitatus, &c. Et haud ignarus passionum, Sy. [Alii hoc cum præced. sic reddunt, Homo in plaga positus, & sciens ferre infirmitatem, o. Homo qui in vulneribus versatur, & dolorem pati decrevit, Ar. Homo dolorum ægritudinisque gnarus, Ca.] Et scientem infirmitatem, G. ex Vulg. Qualis ille apud Homerum, Οὐ γὰρ ἦ πᾶντιον ἀδελφῶν, &c. (Non ignarus enim telorum est atque dolorum.) ¶ Et quasi, &c. וְלֹא Et quasi, quod & a nobis, & ab eo, reddi potest, ambiguitatem parit. & a nobis aliis est participium, aliis nomen verbale. Hinc variè reddunt. Et quasi abscondens (vel, abscondere faciens, Clop. vel, quasi abscondimus, Calv. vel, Et quique erat quasi abscondens, M. Et velut homo abscondens, JT. Et tanquam aliquis qui obtegit, Pi. Et quasi abscondio, P. For.) faciem, sive facies, (vel, faciei, P. sic For.) ab eo, Mo. P. M. Riv. Calv. &c. vel potius, a se, Riv. vel, a nobis, JT. Pi. Verum de spectatoribus, non de Christo, intelligendum sequentia satis docent. Et tanquam a quo quisque faciem abscondit, Di. Erit ut is a quo absconderet quis faciem, Ti. Fuitque quasi homines tegerent faciem suam ne aspicerent illum. q. d. Alii congressum Christi pudori sibi esse putabant: talis erat vultu & cultu, ut a se averteret spectantium facies. Et quasi aspectu averfandus, Ca. Averimus ab eo facies nostras, Sy. Abscondio faciei profluit, vel ex reverentia, Exod. 3. 6. vel ex splendore glorioso, vel ex misericordia, vel ex neglectu, Esa. 58. 7. vel ex detestatione Esa. 1. 15. Abscondens — a se, Me. T. quasi sui & sortis suæ puderet, atque ita a seipso faciem averteret, seque absconderet. Al. Abscondens — a nobis, ut scilicet facere solent miseri, qui in alios incidentes conspici nolunt. Alludi hic volunt vel, ad leprosum, qui faciem obnubere jubebantur; vide Levit. 13. 45. Verum leprosi non וְלֹא faciem, sed וְלֹא labium superius, aut oris rictum, operiebant. Vel, 2. ad damnatos, quorum facies obnubebantur; (vide Esth. 7. 8. Job. 40. 8. al. 13. adde Esa. 22. 17.) quasi hoc facto se luce indignos rei profiterentur. Ego simpliciter pudorem intelligo, non tam in Christo, quam in aliis pudorem quem incutiebant spectantibus abjecta Christi conditio, ut abhorrerent ab ejus conspectu. Alibi, abscondere oculos ab aliquo, contrarium significat, h. e. non punire, connivere, ut Levit. 20. 4. cujusmodi complures sunt in Sacra Scriptura voces contraria significantes. ¶ Et, &c. וְלֹא Despectus erat, (vel, Despectus, inquam, P. Fuit enim contemptus, M. Nempe contemptus, Ti. Ita, vel Adeo, contemptus, JT. Pi.) & (vel,

ut, Ca. JT. Pi. ita ut, Ti. ideo, M.) non (vel, nihil, Calv. nihil, Ti. non esse, Ca.) reputavimus (vel, putavimus, P. reputemus, Ti. arbitramur, Ca. aestimemus, JT. Pi. aestimavimus, Mor.) eum, Mo. &c. id est, nullo in pretio habuimus eum. Verbum honorificam aestimationem notat. RR. חשבון [rectius forsan, חשבון] vocant existimationis praeipue viros; & חושבן [rectius, חשבון, vel חושבון] eram, epocham nobilem. Verba numerandi ad animi opinionem saepe referuntur; ut Lat. putare, Græc. λογίζεσθαι, Heb. חשב. Non abs re utitur primâ personâ, quoniam universale iudicium fore significat; nemo enim aliter iudicat, nisi quem Spiritus Dei corrigit, &c. f. Meiosis hic est, non reputavimus, pro, sprevimus; ut Prov. 10. 2. non prodest, id est, multum nocet. Sic Prov. 17. 21. & 24. 23. 1 Cor. 16. v. 22. Qui non amat, i. e. malitiosè persequitur, &c. v. 4. Verè; ita Mo. P. Sy. אכן [Vocula est magni momenti, quam οὐτως (Certè, D.) vertit Sym. sic &c. pro quo hodie perperam legitur: Chald. כן, Ideo. Sane, Ca. Calv. V. Non solum affirmantis particula est, sed causæ rationem simul continet: quum scilicet aliquid præcessit quod novum & insolens videri posset; quale erat, eum prosterne cui Deus summum in omnes imperium dedit, Eph. 1. 22. Et tamen, M. Quum tamen, Ti. Veruntamen, JT. Pi. Certè, V. Verè, non οὐτως putativè, portavit, &c. ¶ Languores, &c. חליונות ומאביונות נשאו לנו חליונות [Languores (vel, infirmitates, M. Ti. morbos, JT. Pi. Ca.) nostros ipse tulit, Mo. P. Ca. (vel, pertulit, JT. Pi. portavit, M. levavit, For.) & dolores (vel, ipsos dolores, JT.) nostros bajulavit eos, Mo. vel, portavit, five bajulavit, P. JT. Pi. sustinuit, M. toleravit, Ca. τὸν εὐχρηστικὸν more Hebræorum. Sunt duo hic nomina, & duo verba, consideratione digna. חליו (à חלה agrotavit) dolorem animi & corporis significat. Rabbini morbum chronicum ac difficilem curatu denotat; & illis חליו מלים est, colica passio. כאב [forsan מכאב] autem accipiunt de leviori ac breviori morbo eunte ac redeunte, ut loqui amant. τὸν εὐχρηστικὸν ipse alibi redundat; hic autem momentum habet, ut pater, 1. quia sæpius hoc capite repetitur, v. 4, 5, 7, 12: 2. quia Petrus hunc locum reddens, 1 Pet. 2. 24. non omittit ut otiosum, sed reddit, αὐτὸς ἀνέχεσθαι τὸ πᾶν ὡς ἡμεῖς, ipse pertulit in corpore ejus. Accipitur ergo vel, 1. ἡ εὐχρηστική. Cabalistæ enim unum ex Dei nominibus propriis esse חליו probare instituant ex Esa. 42. 8. & Zach. 9. 9. Alii ex Esa. 51. 12. Ego, ego ipse, &c. Melius fortè produxissent Ps. 24. ult. ubi est duplex חליו; Psalm. 103. 14. Hebr. 1. 12. ex Psalm. 102. 28. שׁוֹבֵי אֵי אֲנִי אֲנִי, item Heb. 13. 8. ΧΕΙΡΟΣ ΔΕ ΑΥΤΟΥ, ubi vide Syrum. Huc facit, quod Dionysius Deum vocat τὸ Ταυτί. Clemens Alex. recenset inter nomina Dei, Αὐτὸς, ut legi quidam volunt, vel, Αὐτὸς τὸ ὄν. Vel, 2. ἡ εὐχρηστική, ut notet hunc esse Messiam illum; ut apud poetam, — pulchrum est digito monstrari, & dicier, Hic est. Quod Moses, Josue, Cyrus, &c. non poterant, hic perficiet. Vel, opponitur hic sacerdotibus Leviticis, qui non ferebant ipsi peccata populi, sed imponebant devoto capiti: at Messias feret peccata ipse, five in corpore suo, 1 Pet. 2. 24. ¶ Et nos, &c. וְאֵנִי וְאַתָּה חֲשַׁבְנוּ יַנּוּעַ מִכָּה אֱלֹהִים וּמִפְּנֵי חֲשַׁבְנוּ Et (vel, Tamen, Ang. Autem, P. simil. Pi. Quamvis, JT.) nos reputavimus eum plagatum, (vel, plagis affectum, P. JT. cesum, M. vulneratum, Ca. tanquam plagâ affectum, Pi. Al. tantum tanquam leprâ, vel leprosum, V. sic For. Vulg. G. Riv. qualem Messiam fore, Judæorum traditio erat. Adde quod lepra à Judæis existimata est δεινὰ, & ab irato Deo propter peccatum immissa: vide Num. 12. 10. 2 Reg. 15. 5. Sic ex foedis plagis in corpore Jobi colligebant amici eum à Deo percussum fuisse. Hanc versionem probant ex Levit. 14. 35. ubi נגע, plaga, synecdochicè lepram significat. Resp. Cum ibi agatur de lepra, eaque prius vocetur נגע צרעא plaga lepræ, si postea plaga simpliciter dicatur, satis constat lepram intelligi: sed non inde sequitur, quoties plaga fit mentio, lepram intelligi. Sic morbi vox apud nostrates pestem denotat, scil. ubi pestis grassatur; non autem quodcumque occurrit. Christi plaga nec lepra erat, nec ei similis; neque enim id hostes ei usquam objecerunt; sed habitum eum tanquam leprosum in-

nuit. Ex hoc loco orta inter Judæos fabula, Messiam inter leprosos morari. Al. cruciatum, Sy. percussum. Dei, Mo. Mor. (vel, Deum, Q. in Mor. Quibus verbis sic redditus multi ex Africanis Judæis ad Christum perducti sunt. Sed hæc versio non placet: non propter grammaticas rationes, si textus legatur absque punctis; sed, 1. ob economiæ legalis ingenium, quæ non patiebatur tam nudè tantum mysterium enunciar; minime autem hoc in loco, in quo humilitas, & patientia, & passio Messie describitur; cum in posterioribus, ubi gloria ejus extollitur, adeoque maxime opportunum fuisset, Messias non vocetur Deus. 2. Ob sensum: nam errorem suum agnoscunt, ubi dicunt, Nos putavimus, qui nullus esset, si putarent percussum Deum; sed error erat, quod putarent percussum à Deo, &c. [Alii ergo sic reddunt,] à Deo, M. P. JT. Pi. Ca. Mor. &c. חשבנו hinc est in statu regiminis, ac proinde vertendum, percussum Dei, h. e. à Deo: sicut dicitur captivus Regis, quem Rex cepit; heri stigmaticus, quem herus stigmate notavit; dilectum Dei, i. e. à Deo. Scribitur quidem חשבנו in Bib. Reg. & Steph. sed erratum est typographicum, cum lectionem per Tzere (חשבנו) maxima pars codicum Heb. & veteres Interpretes & Masora, disertis verbis, confirmant. & humiliatum, Mo. vel, oppressum, Ca. afflictum, M. JT. Pi. V. [Ti. locum sic reddit, Nos autem existimabamus eum tantum percussione Dei, & afflictum.] Ad Messiam hæc pertinere Christiani dubitare non possunt, cum de eo interpretantur & Christus, Matt. 8. 17. & Chald. & Hebræorum doctissimi. [At dubitat Grotius, & de Jeremia disertè exponit; quam sanè & piè, judicet cordatus lector ex dictis & dicendis.] Hæc dicturos [ait] Judæos post captam urbem, Ille, non talia meritis mala, tulit quæ nos eramus meriti. Nos credidimus Jeremiam meritò conjectum in carcerem & lutum, Deo illum exosum habente, ut hostem urbis & Templi, ac pseudopropheta. Vide Jer. 26. 6. [item 37. & 38.] Verum nec Jeremia, nec cuius mortalium, hæc convenire, sed soli Christo, planissimum est. 1. Quis alius ferre potuit humani generis languores, five pœnas peccatorum? 2. Quomodo hæc de Jeremia profiterentur Judæi, cum & ipsi pœnas peccatorum suorum tulerunt, captivitatem, &c. & Jeremias non pro iis pœnas sustinuit, sed reliquis captivatis, &c. liber dimissus est? 3. De eo hic agitur qui falsò credebatur propter peccata sua percussus. Id verò soli Christo convenit. Reliqui omnes homines ob peccata propria affliguntur, &c. 4. Sensum hunc de Christo pleniorē esse, fatetur Grotius ad Matt. 8. 17. His verbis redditur ratio humilitatis & afflictionum Christi, & exponitur remedium scandalī inde orti. Dicitur Christus peccata nostra eorumque pœnas pertulisse. Duo hic sunt verba, נשׂא & לָבַד, quorum primum ipsum actum tollendi onus in humeros designat, & significat, elevare ad portandum, sublevare, & per consequens, portare, tolerare: secundum, gestationem oneris impositi; & sign. ferre, sustinere, gestare. Quæ duo Cicero conjunxit, Plus oneris sustuli quam ferre me posse intelligo. Non autem Christus ita suscepit peccata, ut sub iis fatiscens ea deposuerit, impar oneri tanto: nec ita portavit ut onus proprium, sed ut aliunde sublatum ac susceptum subiit, &c. Ergo Christi pro peccatis nostris obita mors adæquatè in hujus utriusque nomenclaturæ vi ac potestate continetur. Hoc Socinus conatur eludere, dicendo נשׂא significare simpliciter auferre, sine ulla rei ablatæ in auferentem derivatione, ut Exod. 34. 7. Num. 14. 18. Sed esto ibi ita sumis, ergone h. l. & ubivis ita sumendum? נשׂא signif. non modò, condonare, sed etiam, tollere, attollere, ferre, suscipere, &c. Cur primo tantum sensu accipi jubet Socinus? Hebr. נשׂא & Græc. αἶψα & Lat. tollere sunt πολὺ σῆμα; duo tamen præcipuè significant, vel, auferre tollendo de medio, vel, auferre tollendo in humeros. Notum est illud Ciceronis de Cæsare, Puerum esse tollendum, ambiguè; i. e. vel, educandum ac evehendum, vel, interficiendum: & illud, Quis neget Æneæ magni de stirpe Neronem? Sustulit hic matrem, sustulit ille patrem. נשׂא autem in S. S. (cum peccato jungitur, ut hic sit, Socino confitente, per languores & dolores peccata posse intelligi,) utrumque significat: 1. peccatum de medio

medio tollere, vel remittere ut Gen. 4. 13. Psal. 25. 18. 2. peccatum auferre in se transferendo, &c. ut Exod. 28. 43. **נשׂו** portabit peccatum, i. e. penam; Ezech. 18. 20. Quæritur utrum hîc sign. tollere absolvendo, an tollere persolvendo. Res aperta est: Juxta prius non possunt dici peccata sustineri & bajulari; ergo posterius obtineat. Deinde, ita **נשׂו**, ut inde elici poterit speciosa ratio arbitrandi eum à Deo percussum, ut sequitur. Id autem non potuit inde colligi, quod peccata abstulit condonando; sed quod in se transfudit, & poenas nostras luit, &c. Porro, cum verbum **נשׂו** maximè ambiguum sit, & verbum **נשׂו** unum tantum significet, (nempe bajulare, ut constat ex Gen. 49. 15. Psal. 81. 7. Esa. 10. 27. & 14. 25. & 46. 7. unde & nomen **נשׂו** bajulum sign. & 2 Par. 2. 2. **נשׂו** **וְאִ**, vir oneris, bajulus dicitur;) omnino par est ut præcedens **נשׂו**, quod ambiguum est, per sequens **נשׂו**, quod planum & simplex est, exponatur; quum præsertim unum hemistichium in Esaia alterius **ἐξυγνιστικὸν** esse soleat, & **ἐκ παλαιῶν** sibi respondeant duo hæc membra, *languores nostros tulit*, & *dolores nostros portavit*: ideoque non magis *tulit* & *portavit* invicem differunt, quàm *languores* & *dolores*. Consideranda est & **וְאִ** sive relatio verbi unius ad alterum: quæ nulla est, si **נשׂו** condonare, maxima verò, si *suscipere*, sign. actio enim suscipiendi in humeros præcedit actionem bajulandi. Adde quod hæc verba, vel iis æquipollentia, non semel tantum, sed sæpius, in hoc ipso capite repetuntur, ut videbimus: ut perversa admodum sit oportet qui aliquam substitutionem & subrogationem, &c. negat. Denique, Christus portavit peccata, vel, ut reus pro nobis patiens, &c. vel, ut Deus condonans. Hoc ad majestatem Christi manifestè pertinet; illud, ad humilitatem, in qua describenda adhuc versatur Esaia 54. Sed quomodo dicit, *Et nos reputavimus eum à Deo percussum*, quasi falsum esset hoc judicium, cum verè à Deo percussus fuit? Resp. Propheta loquitur ex sensu carnis, quæ sponsonem Christi non intelligit, sed ab eventu judicium fert: qu. d. Putavimus Deum approbasse judicium Judæorum, illum tanquam blasphemum, &c. crucifigentium; quippe qui *Deus juxte judicans* cum sit, (quod propriè denotat vox **וְאִ**, hîc fortè emphaticè posita,) hominem innocentem ita indignè tractari minimè permisisset. Errabant hoc suo judicio, non quidem materialiter, sic enim verum erat, Christum à Deo percussum, &c. sed formaliter, quia pro vera illius causa falsam substituerent, eumque merito suo percussum censerent. [Placet hîc subungere Chald. & Hebrææ sententiam de hoc versu.] Chald. sic vertit, Idcirco pro delictis nostris ipse deprecabitur, & iniquitates nostræ propter ipsum condonabuntur; licet nos reputati simus contusi, plagis affecti à Deo, & afflicti. Pesikta sic, Produxit Deus Benedictus animam Messie, dixitque ipsi, Visne tu sanare & redimere filios meos post sex millia annorum? Respondit ipsi, Volo. Dixit ipsi, An etiam sustinebis castigationes ad abstergendum iniquitates eorum, sicut scriptum, Certè morbos nostros ipse tulit? Respondit, Sustinebo illas cum gaudio. R. Alschech, Et quia absconsio faciei non est propter seipsum, sed propter populum, ut docet v. præced. hîc intelligimus, quod verè morbos nostros ipse fert, &c. q. d. Ipse sua sponte illis ferendis delectatur; licet nos estimemus ipsum à Deo percussum esse, idque ex proprietate judicii, propter peccata ipsius, & non ex amore.

5. *Ipsē, &c.* מְשַׁעֲרֵנוּ מִדָּבָר מַעֲוֹנוֹתֵינוּ]
Et (vel. *Nam*, JT. *At*, Pi. *Ang.* *fimil.* M. P. *Calv.* &c.
Veruntamen; 1 adverbialitè ponitur 1:) *ipse vulneratus*
 (vel. *doloribus affectus*, V. sic JT. *Angl.* *Verbum unde*
deducitur denotat dolores parturientis, Job. 39. 1. *Pfal.*
 51. 7. indèque dolores quosvis acerbos sign. *Esa.* 26. 18.
 & 51. 9 v. Vel. *confectus*, V. vel. *violatus*, sive *prophana-*
tus, Q. in *Mor. For.* vel. *vim passus*, *For.*) à *prevarica-*
tionibus, sive *defectionibus*, *nostris*, Mo. JT. (vel. *propter*
transgressiones nostras, Pi. *fim.* M. P. *Ti.* *Ca.* *Calv.* o. *Ch.*
Sy. *Ar.*) *attritus* (vel. *contritus*, M. *contusus*, *Ca.* *commi-*
nutus, *Riv.*) *ab iniquitatibus*, &c. Mo. JT. vel. *propter*, &c.
 M. P. *Ti.* *Calv.* *Pi.* sic *Ca.* &c. *Hic versus est superioris*
ἐξισοία, confirmans quod diximus, nempe agi de mor-
 bis spiritualibus, &c *. *Dixerat v. præc. Existimavimus*
eum à Deo afflictum, propter sua peccata: huic opponit,

attritus est, merito alieno, non suo, propter peccata nostra
fra v. Nihil in his verbis difficile admodum est. Vox Riv. sim.
אָדוּצִי dicitur tum de culpa, Psal. 51. 4, 7, 11. tum de pec- Ang.
na, 1 Sam. 28. 10. Ei respondet וְשׁוּב. Voces אָדוּצִי & נֶפֶץ vix differre puto. Nam Psal. 109. 22. video
נֶפֶץ accipi de contritione, & vulneratus נֶפֶץ con-
fusione dicitur Deut. 23. 1. Idem ergo hic bis dicitur ex-
aggerandi causa. Verbum אָדוּצִי est ex quadratis, à Mor.
אָדוּצִי, quod dolorem sign*. vel, à נֶפֶץ, vulnerare †. [Gro- * K. in
tius locum sic reddit, & explicat,] At verò ipse vulne- Mer.
ratus, i. e. malè tractatus, (sic vertit, quia Jeremiam † AE. ibi
non invenit vulneratum : at vox אָדוּצִי dolores notat ve-
hementiores vide Esa. 23. 4. & 26. 18. &c. sed & נֶפֶץ dicitur
de oppressione ad terram, vide Job. 6. 9. Thren. 3. 34.) Calov.
*nostro crimine ; in nobis culpa fuit, non in ipso : attritus
est per nostram culpam.* Iniquissima de eo sentimus, &
propterea crudeliter eum tractavimus : id nunc rebus
ipsis apparet. Similia dixerunt Judæi qui se converte-
runt die Pentecostes & deinceps b. Ità non causa me- G.
ritoria cur vulneratus fuerit exprimeretur, sed qualitas
& injustitia attritionis. Quæ epistolâ detestanda certè
est. Particula הַזֵּה valet, propter, & causam antecedentem
five impulsivam denotat, inquit ipse Grotius in Defens.
fid. Cath. de Satisfactione, &c. & cum ipso agnoscit
Crellius. Nunc verò propugnaculum suum ipse Gro-
tius evertit, &c. Nec de Jeremia, sed de solo Christo,
dici potest, cum propter peccata aliorum fuisse vulnera- c Calov.
tum. Minima vox difficultatem hic maximam parit.
Certum est quòd הַזֵּה vel ab, vel ob, reddi potest, & cau-
sam modò efficientem, modò meritariam, significat.
Non argumentamur ex particula הַזֵּה pro הַזֵּה posita, neq;
ex illis formulis, pro, propter, sed ex re & loco, &c. Ju-
dæi & Socinus הַזֵּה vertunt ab. Esto, sic veritas, Vulne-
ratus est à defectionibus nostris, sic nempe ut eas pertu-
lerit *: [ut vidimus, & porro videbimus.] Socinus ait * Mer.
הַזֵּה causam efficientem declarare, ut Christum notet
à peccatis nostris quodammodo occisum fuisse. Quod si
ità sit, quo jure potuerunt nostra peccata Christo mor-
tem inferre, nisi ipsi imputetur reatus, &c f? At הַזֵּה f Riv.
hic valet, propter, ut Deut. 7. 8. Psal. 12. 6. Esa. 1. 29.
Obad. v. 10. Zach. 9. 8 g. & causam, non efficientem, g Calov.
sed meritariam, significat. Ut pater, x. ex orationis
complexu. Quàm enim esset illud à Propheta scopo
alienum, ab iniquitatibus, &c? Nam occasione peccati
Christum venisse in mundum, notius est quàm ut toties
repeti debeat, si nihil nisi metaphoricum complecte-
rentur illa verba : quia verò magnum illud mysterium
expiationis peccatorum, &c. continent, ideo ea repe-
tendo expleri nequit Propheta : ut neque N.T. scripto-
res, qui toties הַזֵּה hic usurpant, quod non potest red-
di, ab. 2. Ex circumstantiis loci : non enim rectè op-
ponuntur, percussus à Deo, &, ab iniquitatibus nostris, cum
utrumque verissimum sit : sed, Putabamus eum à Deo
percussum, propter merita sua ; at vulneratus est propter
merita nostra. Hoc etiam sequentiâ confirmant, Casti-
gatio pacis, &c. 3. Ex natura rei. Nam cur peccata
nostra Christum occiderunt, nisi quia ipsi moriendi ne-
cessitatem imposuerunt, si quidem ea expiare voluit h?
¶ Disciplina, &c. מוֹסֵר שְׁלוֹמִינוּ עָלֵינוּ Castigatio (vel, h Mor.
Disciplina, o) pacis nostræ (vel, pacificationum nostrarum,
Mo. retributionum nostrarum, i. e. quod nos retribuere ac
rependere debuimus pro peccatis nostris t : ità
vox usurpatur Psal. 55. 20. Extendit manum suam in re-
tributionem ; & 69. 23 k.) super eum, Mo. Riv. &c. sub.
est, vel fuit, Pi. M. vel, imponitur ei, JT. incumbit ei, Pi.
H?, pro, Fuit castigatus ut haberemus pacem l. Nos, in-
quit, in pace & securitate altum dormivimus somnum,
& peccatis peccata cumulavimus ; ut necesse esset illum
nostrî loco castigari, &c t. Penas nobis salutes dedit, f M.
Ca. Multa enim correctionis nostræ ei imposta est, Ti.
Sunt qui מוֹסֵר שְׁלוֹמִינוּ accipiunt pro מוֹסֵר שְׁלוֹמִינוּ, ut sit sensus,
Integra nostra castigatio illi fuit imposta : sed regimen
orationis illam non admittit interpretationem m. מוֹסֵר
idem quod מוֹסֵר, omnes nos, juxta illud, [Jer. 13. 19.]
deportata est מוֹסֵר שְׁלוֹמִינוּ perfectiones, h. e. perfectâ depor-
tatione. Castigationes quæ nobis omnibus perfectè
simul comprehensis debuerant contingere, venerunt
super ipsum *. ¶ Et, &c. מוֹסֵר שְׁלוֹמִינוּ לְנוּ Et * K. in
livore (vel, sumice, JT. vibicibus, Ca. Pi. in livore, Mo. Mor.
Riv.

orare, nec ¹ ² ³ ⁴ ⁵ ⁶ ⁷ ⁸ ⁹ ¹⁰ ¹¹ ¹² ¹³ ¹⁴ ¹⁵ ¹⁶ ¹⁷ ¹⁸ ¹⁹ ²⁰ ²¹ ²² ²³ ²⁴ ²⁵ ²⁶ ²⁷ ²⁸ ²⁹ ³⁰ ³¹ ³² ³³ ³⁴ ³⁵ ³⁶ ³⁷ ³⁸ ³⁹ ⁴⁰ ⁴¹ ⁴² ⁴³ ⁴⁴ ⁴⁵ ⁴⁶ ⁴⁷ ⁴⁸ ⁴⁹ ⁵⁰ ⁵¹ ⁵² ⁵³ ⁵⁴ ⁵⁵ ⁵⁶ ⁵⁷ ⁵⁸ ⁵⁹ ⁶⁰ ⁶¹ ⁶² ⁶³ ⁶⁴ ⁶⁵ ⁶⁶ ⁶⁷ ⁶⁸ ⁶⁹ ⁷⁰ ⁷¹ ⁷² ⁷³ ⁷⁴ ⁷⁵ ⁷⁶ ⁷⁷ ⁷⁸ ⁷⁹ ⁸⁰ ⁸¹ ⁸² ⁸³ ⁸⁴ ⁸⁵ ⁸⁶ ⁸⁷ ⁸⁸ ⁸⁹ ⁹⁰ ⁹¹ ⁹² ⁹³ ⁹⁴ ⁹⁵ ⁹⁶ ⁹⁷ ⁹⁸ ⁹⁹ ¹⁰⁰ ¹⁰¹ ¹⁰² ¹⁰³ ¹⁰⁴ ¹⁰⁵ ¹⁰⁶ ¹⁰⁷ ¹⁰⁸ ¹⁰⁹ ¹¹⁰ ¹¹¹ ¹¹² ¹¹³ ¹¹⁴ ¹¹⁵ ¹¹⁶ ¹¹⁷ ¹¹⁸ ¹¹⁹ ¹²⁰ ¹²¹ ¹²² ¹²³ ¹²⁴ ¹²⁵ ¹²⁶ ¹²⁷ ¹²⁸ ¹²⁹ ¹³⁰ ¹³¹ ¹³² ¹³³ ¹³⁴ ¹³⁵ ¹³⁶ ¹³⁷ ¹³⁸ ¹³⁹ ¹⁴⁰ ¹⁴¹ ¹⁴² ¹⁴³ ¹⁴⁴ ¹⁴⁵ ¹⁴⁶ ¹⁴⁷ ¹⁴⁸ ¹⁴⁹ ¹⁵⁰ ¹⁵¹ ¹⁵² ¹⁵³ ¹⁵⁴ ¹⁵⁵ ¹⁵⁶ ¹⁵⁷ ¹⁵⁸ ¹⁵⁹ ¹⁶⁰ ¹⁶¹ ¹⁶² ¹⁶³ ¹⁶⁴ ¹⁶⁵ ¹⁶⁶ ¹⁶⁷ ¹⁶⁸ ¹⁶⁹ ¹⁷⁰ ¹⁷¹ ¹⁷² ¹⁷³ ¹⁷⁴ ¹⁷⁵ ¹⁷⁶ ¹⁷⁷ ¹⁷⁸ ¹⁷⁹ ¹⁸⁰ ¹⁸¹ ¹⁸² ¹⁸³ ¹⁸⁴ ¹⁸⁵ ¹⁸⁶ ¹⁸⁷ ¹⁸⁸ ¹⁸⁹ ¹⁹⁰ ¹⁹¹ ¹⁹² ¹⁹³ ¹⁹⁴ ¹⁹⁵ ¹⁹⁶ ¹⁹⁷ ¹⁹⁸ ¹⁹⁹ ²⁰⁰ ²⁰¹ ²⁰² ²⁰³ ²⁰⁴ ²⁰⁵ ²⁰⁶ ²⁰⁷ ²⁰⁸ ²⁰⁹ ²¹⁰ ²¹¹ ²¹² ²¹³ ²¹⁴ ²¹⁵ ²¹⁶ ²¹⁷ ²¹⁸ ²¹⁹ ²²⁰ ²²¹ ²²² ²²³ ²²⁴ ²²⁵ ²²⁶ ²²⁷ ²²⁸ ²²⁹ ²³⁰ ²³¹ ²³² ²³³ ²³⁴ ²³⁵ ²³⁶ ²³⁷ ²³⁸ ²³⁹ ²⁴⁰ ²⁴¹ ²⁴² ²⁴³ ²⁴⁴ ²⁴⁵ ²⁴⁶ ²⁴⁷ ²⁴⁸ ²⁴⁹ ²⁵⁰ ²⁵¹ ²⁵² ²⁵³ ²⁵⁴ ²⁵⁵ ²⁵⁶ ²⁵⁷ ²⁵⁸ ²⁵⁹ ²⁶⁰ ²⁶¹ ²⁶² ²⁶³ ²⁶⁴ ²⁶⁵ ²⁶⁶ ²⁶⁷ ²⁶⁸ ²⁶⁹ ²⁷⁰ ²⁷¹ ²⁷² ²⁷³ ²⁷⁴ ²⁷⁵ ²⁷⁶ ²⁷⁷ ²⁷⁸ ²⁷⁹ ²⁸⁰ ²⁸¹ ²⁸² ²⁸³ ²⁸⁴ ²⁸⁵ ²⁸⁶ ²⁸⁷ ²⁸⁸ ²⁸⁹ ²⁹⁰ ²⁹¹ ²⁹² ²⁹³ ²⁹⁴ ²⁹⁵ ²⁹⁶ ²⁹⁷ ²⁹⁸ ²⁹⁹ ³⁰⁰ ³⁰¹ ³⁰² ³⁰³ ³⁰⁴ ³⁰⁵ ³⁰⁶ ³⁰⁷ ³⁰⁸ ³⁰⁹ ³¹⁰ ³¹¹ ³¹² ³¹³ ³¹⁴ ³¹⁵ ³¹⁶ ³¹⁷ ³¹⁸ ³¹⁹ ³²⁰ ³²¹ ³²² ³²³ ³²⁴ ³²⁵ ³²⁶ ³²⁷ ³²⁸ ³²⁹ ³³⁰ ³³¹ ³³² ³³³ ³³⁴ ³³⁵ ³³⁶ ³³⁷ ³³⁸ ³³⁹ ³⁴⁰ ³⁴¹ ³⁴² ³⁴³ ³⁴⁴ ³⁴⁵ ³⁴⁶ ³⁴⁷ ³⁴⁸ ³⁴⁹ ³⁵⁰ ³⁵¹ ³⁵² ³⁵³ ³⁵⁴ ³⁵⁵ ³⁵⁶ ³⁵⁷ ³⁵⁸ ³⁵⁹ ³⁶⁰ ³⁶¹ ³⁶² ³⁶³ ³⁶⁴ ³⁶⁵ ³⁶⁶ ³⁶⁷ ³⁶⁸ ³⁶⁹ ³⁷⁰ ³⁷¹ ³⁷² ³⁷³ ³⁷⁴ ³⁷⁵ ³⁷⁶ ³⁷⁷ ³⁷⁸ ³⁷⁹ ³⁸⁰ ³⁸¹ ³⁸² ³⁸³ ³⁸⁴ ³⁸⁵ ³⁸⁶ ³⁸⁷ ³⁸⁸ ³⁸⁹ ³⁹⁰ ³⁹¹ ³⁹² ³⁹³ ³⁹⁴ ³⁹⁵ ³⁹⁶ ³⁹⁷ ³⁹⁸ ³⁹⁹ ⁴⁰⁰ ⁴⁰¹ ⁴⁰² ⁴⁰³ ⁴⁰⁴ ⁴⁰⁵ ⁴⁰⁶ ⁴⁰⁷ ⁴⁰⁸ ⁴⁰⁹ ⁴¹⁰ ⁴¹¹ ⁴¹² ⁴¹³ ⁴¹⁴ ⁴¹⁵ ⁴¹⁶ ⁴¹⁷ ⁴¹⁸ ⁴¹⁹ ⁴²⁰ ⁴²¹ ⁴²² ⁴²³ ⁴²⁴ ⁴²⁵ ⁴²⁶ ⁴²⁷ ⁴²⁸ ⁴²⁹ ⁴³⁰ ⁴³¹ ⁴³² ⁴³³ ⁴³⁴ ⁴³⁵ ⁴³⁶ ⁴³⁷ ⁴³⁸ ⁴³⁹ ⁴⁴⁰ ⁴⁴¹ ⁴⁴² ⁴⁴³ ⁴⁴⁴ ⁴⁴⁵ ⁴⁴⁶ ⁴⁴⁷ ⁴⁴⁸ ⁴⁴⁹ ⁴⁵⁰ ⁴⁵¹ ⁴⁵² ⁴⁵³ ⁴⁵⁴ ⁴⁵⁵ ⁴⁵⁶ ⁴⁵⁷ ⁴⁵⁸ ⁴⁵⁹ ⁴⁶⁰ ⁴⁶¹ ⁴⁶² ⁴⁶³ ⁴⁶⁴ ⁴⁶⁵ ⁴⁶⁶ ⁴⁶⁷ ⁴⁶⁸ ⁴⁶⁹ ⁴⁷⁰ ⁴⁷¹ ⁴⁷² ⁴⁷³ ⁴⁷⁴ ⁴⁷⁵ ⁴⁷⁶ ⁴⁷⁷ ⁴⁷⁸ ⁴⁷⁹ ⁴⁸⁰ ⁴⁸¹ ⁴⁸² ⁴⁸³ ⁴⁸⁴ ⁴⁸⁵ ⁴⁸⁶ ⁴⁸⁷ ⁴⁸⁸ ⁴⁸⁹ ⁴⁹⁰ ⁴⁹¹ ⁴⁹² ⁴⁹³ ⁴⁹⁴ ⁴⁹⁵ ⁴⁹⁶ ⁴⁹⁷ ⁴⁹⁸ ⁴⁹⁹ ⁵⁰⁰ ⁵⁰¹ ⁵⁰² ⁵⁰³ ⁵⁰⁴ ⁵⁰⁵ ⁵⁰⁶ ⁵⁰⁷ ⁵⁰⁸ ⁵⁰⁹ ⁵¹⁰ ⁵¹¹ ⁵¹² ⁵¹³ ⁵¹⁴ ⁵¹⁵ ⁵¹⁶ ⁵¹⁷ ⁵¹⁸ ⁵¹⁹ ⁵²⁰ ⁵²¹ ⁵²² ⁵²³ ⁵²⁴ ⁵²⁵ ⁵²⁶ ⁵²⁷ ⁵²⁸ ⁵²⁹ ⁵³⁰ ⁵³¹ ⁵³² ⁵³³ ⁵³⁴ ⁵³⁵ ⁵³⁶ ⁵³⁷ ⁵³⁸ ⁵³⁹ ⁵⁴⁰ ⁵⁴¹ ⁵⁴² ⁵⁴³ ⁵⁴⁴ ⁵⁴⁵ ⁵⁴⁶ ⁵⁴⁷ ⁵⁴⁸ ⁵⁴⁹ ⁵⁵⁰ ⁵⁵¹ ⁵⁵² ⁵⁵³ ⁵⁵⁴ ⁵⁵⁵ ⁵⁵⁶ ⁵⁵⁷ ⁵⁵⁸ ⁵⁵⁹ ⁵⁶⁰ ⁵⁶¹ ⁵⁶² ⁵⁶³ ⁵⁶⁴ ⁵⁶⁵ ⁵⁶⁶ ⁵⁶⁷ ⁵⁶⁸ ⁵⁶⁹ ⁵⁷⁰ ⁵⁷¹ ⁵⁷² ⁵⁷³ ⁵⁷⁴ ⁵⁷⁵ ⁵⁷⁶ ⁵⁷⁷ ⁵⁷⁸ ⁵⁷⁹ ⁵⁸⁰ ⁵⁸¹ ⁵⁸² ⁵⁸³ ⁵⁸⁴ ⁵⁸⁵ ⁵⁸⁶ ⁵⁸⁷ ⁵⁸⁸ ⁵⁸⁹ ⁵⁹⁰ ⁵⁹¹ ⁵⁹² ⁵⁹³ ⁵⁹⁴ ⁵⁹⁵ ⁵⁹⁶ ⁵⁹⁷ ⁵⁹⁸ ⁵⁹⁹ ⁶⁰⁰ ⁶⁰¹ ⁶⁰² ⁶⁰³ ⁶⁰⁴ ⁶⁰⁵ ⁶⁰⁶ ⁶⁰⁷ ⁶⁰⁸ ⁶⁰⁹ ⁶¹⁰ ⁶¹¹ ⁶¹² ⁶¹³ ⁶¹⁴ ⁶¹⁵ ⁶¹⁶ ⁶¹⁷ ⁶¹⁸ ⁶¹⁹ ⁶²⁰ ⁶²¹ ⁶²² ⁶²³ ⁶²⁴ ⁶²⁵ ⁶²⁶ ⁶²⁷ ⁶²⁸ ⁶²⁹ ⁶³⁰ ⁶³¹ ⁶³² ⁶³³ ⁶³⁴ ⁶³⁵ ⁶³⁶ ⁶³⁷ ⁶³⁸ ⁶³⁹ ⁶⁴⁰ ⁶⁴¹ ⁶⁴² ⁶⁴³ ⁶⁴⁴ ⁶⁴⁵ ⁶⁴⁶ ⁶⁴⁷ ⁶⁴⁸ ⁶⁴⁹ ⁶⁵⁰ ⁶⁵¹ ⁶⁵² ⁶⁵³ ⁶⁵⁴ ⁶⁵⁵ ⁶⁵⁶ ⁶⁵⁷ ⁶⁵⁸ ⁶⁵⁹ ⁶⁶⁰ ⁶⁶¹ ⁶⁶² ⁶⁶³ ⁶⁶⁴ ⁶⁶⁵ ⁶⁶⁶ ⁶⁶⁷ ⁶⁶⁸ ⁶⁶⁹ ⁶⁷⁰ ⁶⁷¹ ⁶⁷² ⁶⁷³ ⁶⁷⁴ ⁶⁷⁵ ⁶⁷⁶ ⁶⁷⁷ ⁶⁷⁸ ⁶⁷⁹ ⁶⁸⁰ ⁶⁸¹ ⁶⁸² ⁶⁸³ ⁶⁸⁴ ⁶⁸⁵ ⁶⁸⁶ ⁶⁸⁷ ⁶⁸⁸ ⁶⁸⁹ ⁶⁹⁰ ⁶⁹¹ ⁶⁹² ⁶⁹³ ⁶⁹⁴ ⁶⁹⁵ ⁶⁹⁶ ⁶⁹⁷ ⁶⁹⁸ ⁶⁹⁹ ⁷⁰⁰ ⁷⁰¹ ⁷⁰² ⁷⁰³ ⁷⁰⁴ ⁷⁰⁵ ⁷⁰⁶ ⁷⁰⁷ ⁷⁰⁸ ⁷⁰⁹ ⁷¹⁰ ⁷¹¹ ⁷¹² ⁷¹³ ⁷¹⁴ ⁷¹⁵ ⁷¹⁶ ⁷¹⁷ ⁷¹⁸ ⁷¹⁹ ⁷²⁰ ⁷²¹ ⁷²² ⁷²³ ⁷²⁴ ⁷²⁵ ⁷²⁶ ⁷²⁷ ⁷²⁸ ⁷²⁹ ⁷³⁰ ⁷³¹ ⁷³² ⁷³³ ⁷³⁴ ⁷³⁵ ⁷³⁶ ⁷³⁷ ⁷³⁸ ⁷³⁹ ⁷⁴⁰ ⁷⁴¹ ⁷⁴² ⁷⁴³ ⁷⁴⁴ ⁷⁴⁵ ⁷⁴⁶ ⁷⁴⁷ ⁷⁴⁸ ⁷⁴⁹ ⁷⁵⁰ ⁷⁵¹ ⁷⁵² ⁷⁵³ ⁷⁵⁴ ⁷⁵⁵ ⁷⁵⁶ ⁷⁵⁷ ⁷⁵⁸ ⁷⁵⁹ ⁷⁶⁰ ⁷⁶¹ ⁷⁶² ⁷⁶³ ⁷⁶⁴ ⁷⁶⁵ ⁷⁶⁶ ⁷⁶⁷ ⁷⁶⁸ ⁷⁶⁹ ⁷⁷⁰ ⁷⁷¹ ⁷⁷² ⁷⁷³ ⁷⁷⁴ ⁷⁷⁵ ⁷⁷⁶ ⁷⁷⁷ ⁷⁷⁸ ⁷⁷⁹ ⁷⁸⁰ ⁷⁸¹ ⁷⁸² ⁷⁸³ ⁷⁸⁴ ⁷⁸⁵ ⁷⁸⁶ ⁷⁸⁷ ⁷⁸⁸ ⁷⁸⁹ ⁷⁹⁰ ⁷⁹¹ ⁷⁹² ⁷⁹³ ⁷⁹⁴ ⁷⁹⁵ ⁷⁹⁶ ⁷⁹⁷ ⁷⁹⁸ ⁷⁹⁹ ⁸⁰⁰ ⁸⁰¹ ⁸⁰² ⁸⁰³ ⁸⁰⁴ ⁸⁰⁵ ⁸⁰⁶ ⁸⁰⁷ ⁸⁰⁸ ⁸⁰⁹ ⁸¹⁰ ⁸¹¹ ⁸¹² ⁸¹³ ⁸¹⁴ ⁸¹⁵ ⁸¹⁶ ⁸¹⁷ ⁸¹⁸ ⁸¹⁹ ⁸²⁰ ⁸²¹ ⁸²² ⁸²³ ⁸²⁴ ⁸²⁵ ⁸²⁶ ⁸²⁷ ⁸²⁸ ⁸²⁹ ⁸³⁰ ⁸³¹ ⁸³² ⁸³³ ⁸³⁴ ⁸³⁵ ⁸³⁶ ⁸³⁷ ⁸³⁸ ⁸³⁹ ⁸⁴⁰ ⁸⁴¹ ⁸⁴² ⁸⁴³ ⁸⁴⁴ ⁸⁴⁵ ⁸⁴⁶ ⁸⁴⁷ ⁸⁴⁸ ⁸⁴⁹ ⁸⁵⁰ ⁸⁵¹ ⁸⁵² ⁸⁵³ ⁸⁵⁴ ⁸⁵⁵ ⁸⁵⁶ ⁸⁵⁷ ⁸⁵⁸ ⁸⁵⁹ ⁸⁶⁰ ⁸⁶¹ ⁸⁶² ⁸⁶³ ⁸⁶⁴ ⁸⁶⁵ ⁸⁶⁶ ⁸⁶⁷ ⁸⁶⁸ ⁸⁶⁹ ⁸⁷⁰ ⁸⁷¹ ⁸⁷² ⁸⁷³ ⁸⁷⁴ ⁸⁷⁵ ⁸⁷⁶ ⁸⁷⁷ ⁸⁷⁸ ⁸⁷⁹ ⁸⁸⁰ ⁸⁸¹ ⁸⁸² ⁸⁸³ ⁸⁸⁴ ⁸⁸⁵ ⁸⁸⁶ ⁸⁸⁷ ⁸⁸⁸ ⁸⁸⁹ ⁸⁹⁰ ⁸⁹¹ ⁸⁹² ⁸⁹³ ⁸⁹⁴ ⁸⁹⁵ ⁸⁹⁶ ⁸⁹⁷ ⁸⁹⁸ ⁸⁹⁹ ⁹⁰⁰ ⁹⁰¹ ⁹⁰² ⁹⁰³ ⁹⁰⁴ ⁹⁰⁵ ⁹⁰⁶ ⁹⁰⁷ ⁹⁰⁸ ⁹⁰⁹ ⁹¹⁰ ⁹¹¹ ⁹¹² ⁹¹³ ⁹¹⁴ ⁹¹⁵ ⁹¹⁶ ⁹¹⁷ ⁹¹⁸ ⁹¹⁹ ⁹²⁰ ⁹²¹ ⁹²² ⁹²³ ⁹²⁴ ⁹²⁵ ⁹²⁶ ⁹²⁷ ⁹²⁸ ⁹²⁹ ⁹³⁰ ⁹³¹ ⁹³² ⁹³³ ⁹³⁴ ⁹³⁵ ⁹³⁶ ⁹³⁷ ⁹³⁸ ⁹³⁹ ⁹⁴⁰ ⁹⁴¹ ⁹⁴² ⁹⁴³ ⁹⁴⁴ ⁹⁴⁵ ⁹⁴⁶ ⁹⁴⁷ ⁹⁴⁸ ⁹⁴⁹ ⁹⁵⁰ ⁹⁵¹ ⁹⁵² ⁹⁵³ ⁹⁵⁴ ⁹⁵⁵ ⁹⁵⁶ ⁹⁵⁷ ⁹⁵⁸ ⁹⁵⁹ ⁹⁶⁰ ⁹⁶¹ ⁹⁶² ⁹⁶³ ⁹⁶⁴ ⁹⁶⁵ ⁹⁶⁶ ⁹⁶⁷ ⁹⁶⁸ ⁹⁶⁹ ⁹⁷⁰ ⁹⁷¹ ⁹⁷² ⁹⁷³ ⁹⁷⁴ ⁹⁷⁵ ⁹⁷⁶ ⁹⁷⁷ ⁹⁷⁸ ⁹⁷⁹ ⁹⁸⁰ ⁹⁸¹ ⁹⁸² ⁹⁸³ ⁹⁸⁴ ⁹⁸⁵ ⁹⁸⁶ ⁹⁸⁷ ⁹⁸⁸ ⁹⁸⁹ ⁹⁹⁰ ⁹⁹¹ ⁹⁹² ⁹⁹³ ⁹⁹⁴ ⁹⁹⁵ ⁹⁹⁶ ⁹⁹⁷ ⁹⁹⁸ ⁹⁹⁹ ¹⁰⁰⁰

Resp. Mens hic spectari debet, non verba. Similitu-
dinis autem mens est, Nullam illum dedisse impatien-
tiæ significationem aut vindictæ¹. Proverbialis forma¹ Mor.
est, pro, non conquestus est, &c.² Sensus, Non convitia-² For.
batur, aut minabatur, ut exponitur 1 Pet. 2. 23¹. Pla-¹ Clop. sic
cidè & sine repugnantia, silens, ad mortem ducēba-¹ For. Riv.
tur¹. Non aperuit os, ad refutandum criminationes, &c.² Riv.
¶ Sicut ovis, &c. ita o. Ar. "וְכִי־כִי" Sicut agnus² Pi.
(vel, pecus, M. Ti. parva pecus, JT. Pi.) ad mactationem¹
(occisionem, Mo.) ductus est, P. vel, ducetur, Mo. M. &c.
vel, dum ad eadem agitur, Ca. Magnum hic continetur
mysterium. Ethnici noluerunt ullam eadē victimam
quæ invita aut reluctata aris admovebatur, testibus
Macrobi. Saturn. 3. 5. Plin. 8. 13. Plut. Sympos. 8. 8. Id
certè in hac victima locum habuit; quia, nisi voluntaria
subiisset mortem, pro inobedientia nostra non sa-
tisfecisset o. ¶ Et quasi, &c. "וְכִי־כִי" Et sicut² Riv.
ovis (vel, agnus, JT. Pi. Ca.) coram tendentibus eam ob-
mutuit, Mo. &c. (vel, obmutescens, JT. Pi. Ca. quæ ob-
mutescit, M.) & non (vel, neque, JT. sic non, Pi. Ti. sic
ille non, M.) aperiet (vel, aperuit, P. Ti. aperit, JT. Pi.)
os suum, Mo. &c. Id quod vel ad Dominum, vel ad pe-
cudem, referri potest P. Hæc similitudine innocentiam² For.
& mansuetudinem patientiamque Christi in perpeffio-
nibus exprimit¹. Nota est similitudo: Agno mitior, in¹ Clop.
Stobæo; Agnitis moribus, in Aristoph. & Hesychio.
Ovem patientem injuriæ Phædrus dixit. Fabius Maxi-
mus Ovicula dictus, ob morum mansuetudinem. In vita
Æsopi legitur, Tracta ovis ad eadem non clamat. Sic Ta-
citus, Pecorum modo trahi; sed melius hic, ducitur. Ag-
nus spectatur, vel, ut à pastore ducitur & tondetur; vel,
ut à sacerdote trahitur ac mactatur. Priori patientia,
posteriori passio, Christi depingitur¹. [Versum hunc² Mor.
de Jeremia accipit Grotius.] Sicut ovis, initissimum
animal, & quasi agnus, cum quo Jeremias se comparat
c. 11. v. 19. q. d. Etiam tunc cum in carcerem agere-
tur, nihil fecit dixitve iracundè. Mirè hæc omnia in-
vertit Chaldaus, ut Messiam nobis depingat qualem
Judæi volunt¹. Sed pessimè hæc ad Jeremiam torquet,¹ G.
quæ & Philippus, Act. 8. 32, 35. & Petrus, ep. 1. c. 2.
v. 23. exponunt de Christo, qui & agnus ille Dei, &c.
dicitur Joh. 1. 29¹.
8. De, &c. "וְכִי־כִי" Exponitur hic
versus vel, 1. de Passione, ut ad præcedentia referatur:
vel, 2. de Resurrectione & ascensu, ut ad sequentia
spectet. Quæ duæ sententiæ ita conjungi possunt, ut
prior verbis illis, de carcere & judicio, contineatur; po-
sterior voce "וְכִי־כִי" includatur, ut sit transitio¹. [Verba² Mor.
variè reddunt.] A, vel De, vel Ex, (vel, Sed à, Pi.) clau-
sura (vel, vinculis, Ca. carcere, M. P. Ch. Ang. Riv. G.
Calv. sepulchri scilicet¹. "וְכִי־כִי", propriè retentio, hic
capitur pro loco retentionis¹. Non placet hæc versio,
quia Christus nunquam in carcere fuit: nec carceris
voce in S. S. sepulchrum indigitatur². Vel, coarctatione,
five angustia, JT. Pi. Boor. For. Angl. i. e. Ex angustia² Boor.
illa & anxietate animi orta è sensu iræ Dei, &c.² vel,
Ex omnibus angustis, injuriis, malis, &c. quæ à Judæis
vel Gentibus perpeffus est¹. Ità reddunt ob Psal. 107. 39.
ubi "וְכִי־כִי" reddunt, "וְכִי־כִי" Chald. Ti. & Mol. an-
gustia; Sym. "וְכִי־כִי" JT. Pi. & Buxt. coarctatio; Marin. con-
strictio: atque ab eadem mente, Zuing. vis; Ca. neces-
sitas; Calv. dolor¹. "וְכִי־כִי" dicitur de angustia uteri, Prov.
30. 16. & de angustia afflictionis, Psalm. 107. 39¹. Al.
Propter angustiam, Mor. Per coarctationem, Jun. in Boot.
vel, A dominio, potentia, tyrannide, Angl. ut vox sumitur
Psal. 107. 39. Sic vox cognata "וְכִי־כִי" potentiam, five au-
thoritatem, sign. & utriusque radix "וְכִי־כִי", prevalere, 2 Par.
14. 11¹. Vox "וְכִי־כִי" prævalēscētiā & prædominationē² Ang.
sign¹. Huic congruit, quod potestas tum Judæorum² For. in
tum Gentium adversus Christum adhibebatur². Al.
A cætu, vel Per cætu, h. e. multitudinem Judæorum,
qui omnes ad Christum perdendū conspīrāvērūt. Vide
Matt. 27. 20, &c. Luc. 23. 4, &c. 18, &c. Act. 3. 11, &c.
Non judicii tantum meminit Esaias, sed & carus; quia
cætus æquè magnæ erant partes in Christi condemna-
tione ac ipsius judicis: imò majores; quia judex vel-
uti minister cætus erat, & post longam reluctationem
à coetu impulsus & quasi coactus id fecit. "וְכִי־כִי" accipio
ut "וְכִי־כִי" à quo solā inflexione & generis diversitate
differt,)

differt, Jer. 9. 2. ubi *cætu* rectè reddunt Hi. P. Ti. M. &c.^b. Ego *צב* compressionem, five coarctationem, pro turba sese comprimente & coarctante, accipio, seu pro cætu populi & synagoga: nam & verbum *צב* sign. concludere, coarctare, impedimento esse; & nomina *צב* & *צב* ita passim accipiuntur, ut Levit. 23. 36. Deut. 16. 8. 2 Reg. 10. 20. Jer. 9. 2. Joel. 1. 14. Ut significet hîc Propheta, Christum vel à concilio quod Pontifices & Pharisei coegerunt, vel à turba furente, & [ut sequitur] à iudicio, h. e. iudicibus, five iudicum confessu, adeoque ab omnibus ordinibus, fuisse damnatumⁱ. Al. Indictâ causâ; ad verb. *Sine cætu*: Mos enim erat apud quosdam, celebribus comitiis capitis reos iudicare^k. Sed contortum hoc, ut, *sine cætu*, dictum sit pro, non datâ agendi ad cætu, five populum, & causâ dicendâ, potestate^l. Al. Absque dilatione, Ti. *Sine carcere*, Q. in Riv.) & de iudicio (vel, per iudicium, i. e. cognitionem judiciariam, & quæstionem à legitimo iudice habitam, sententiâque ab ipso pronuntiâtam^m. E iudicio, Dei scilicet, five è damnatione æterna, quam sensit ad tempus, &c. Gal. 3. 13ⁿ. A iudicio, JT. h. e. manu & consilio Dei, quo Christus tanquam sponsor noster à Deo verberatus est^o. Ego autem existimo iisdem tribui & coarctationem & iudicium; utrumque scil. & hominibus suo modo, & Divinæ dispensationi P. Vel, *citra iudicium*, Ti. Zuing. *sine iudicio*; ut iudicium iniquitas & præcipitatio, qui carceri non inclusum, & causâ legitimo iudicio non examinâtâ, ad mortem rapi iusserunt^q. Vel, à sententia, i. e. statim postquam victus fuit & condemnatus à Pilato^r sublatu^s est, M. P. Mo. V. Pi. Riv. Mor. sub. de medio, V. vel, ductu^s est, Ca. tollitur, JT. raptu^s est, Ti. captu^s, vel potius pertractu^s est, For. Al. De angustia & de iudicio (est hendiadys, pro angustia iudicii, vel iudicio angusto, seu angustia & oppressionis pleno, nempe iniquissimâ sententiâ Pontificum & Pilati,) sublatu^s est^t. A coarctatione, &c. Sensus, q. d. Video vos infirmitate & ignominiosâ Christi morte offendi: sed non satis est præsentia respicere; quin potius introspicendus est eventus ille gloriosus, &c.^u. *צב*, sublatu^s, exponunt vel, i. de Passione Christi^v: sublatu^s, vel ablatu^s, morte scilicet^w; ut verbum sumitur Psal. 31. 14. Prov. 1. 19^x. Jer. 15. 15. Ezech. 33. 4, 6. collat. cum v. 8, 9. sic & Gen. 5. 24. & 42. 36. 2 Reg. 2. 3. Job. 1. 21^y. Sic Prov. 24. 11. *צב*, qui pertrahuntur ad mortem^y. Ductu^s est, scil. ad supplicium^z. Actus est in crucem^z. Vide Joh. 3. 14. & 12. 32, 33^b. Huic interpretationi favent, i. voces *צב* & *צב*, quæ modum perendi Christum exprimunt^c: 2. sequens comma, *abscissus est*, &c. quod *צב* sublatu^s est exegeticum esse videtur, & de Christo patiente hîc agi docet^d. Vel, 2. de Resurrectione & ascensu Christi^e. Sublatu^s, i. e. ereptu^s; & in summum honoris gradum evectu^s. De tribulatione & iudicio ad Patrem victor ascendit^f. De sepulchro custodibus munito sublatu^s fuit, & iudicium mortis per Pilatum datum in resurrectione evasit^g. Hæc sententia priori præferenda, i. Quod passio jam plenè descripta videtur per macerationem agni. 2. Quod generationem [quæ sequitur] & posteritatem spiritualem præcessit victoria de morte, & ascensio in cælum. 3. Quod *צב* hîc videatur respondere voci apostolicæ ἀναλίσθη. 4. Quid illud esset, de carcere, &c. sublatu^s est de medio? quare liberationem ex illa angustia describit. 5. Ex collat. Act. 8. 33. ubi tamen difficultas est, ἐν τῇ ταπεινώσει. αὐτοῦ ἢ ἐν τῇ αὐτῇ ἡρώδῃ. quæ non videntur. Ebræis usquequaque respondere. Nec injusta suspicio est lectum olim, *צב* *צב* *צב*. Quicquid id est, dubium non est quin Lucas ex^o. hæc hauserit κατὰ συγγράμματα ad Judæos huic innutritos versionem. Sed nec valde discrepant ab Ebræis, quæ sic veritas, Propter angustiam & à iudicio sublatu^s est, five, sublatu^s est iudicium, quod idem planè est; nam cujus iudicium tollitur, ille iudicio sui condemnationi eximitur^k. 6. Propheta ad resurrectionis gloriam progreditur, postquam de morte locutus est; eundem ordinem servans quem Paulus Phil. 2. 8, 9. Voluit enim anxiiis hominum cogitationibus occurrere: quum enim nihil præter plagas & ignominiam intuentur homines, attoniti hærent, &c. Docet ergo, ipsum non fuisse morte obrutum vel absorptum, sed victorem in media morte exstitisse, &c.^l.

¶ Generationem, &c. *צב* *צב* *צב* Et (vel, At, JT.) generationem (vel, seculum, For. ætatem, Q. in Ma.) ejus quis eloquetur? five enarrabit? Mo. P. M. Ti. JT. &c. [Generationem variè intelligunt.] 1. Generationem illam ineffabilem & Divinam, quatenus mirabiliter effulgit in resurrectione Christi, Act. 13. 33, &c. quæ sigillum quoddam erat & exemplum deductum ab exemplari generationis à Patre^m. [Sic Ca. qui hæc^m Mor. verba cum sequentibus sic reddit, *Ejus genus quis eloquatur, cum sit ex vivorum terra excisus?*] Quis eum dicat Deo natum, cum sit infra omnes infimos hominesⁿ?ⁿ Ca. De hac generatione veteres ferme omnes intelligunt. Sed non placet, quia *צב* five *צב* nunquam sumitur pro activa illa aut passiva generatione producentis & producti: generationes ubique in genealogiis dicuntur *צב*, non *צב*. *צב* non tam actum generandi^o Riv. signif. quàm tempus ac seculum, aut res generatas P. P. Mor. 2. Generationem humanam ex Virgine^q. Ultramque enim substantiam in unam convenisse personam, nisi fides credat, sermo non explicat, ait Leo^{*}. 3. Ætatem, five durationem, five vitam Christi immortalem & æternam, post resurrectionem, Rom. 6. 9^r. q. d. Est quidem sublatu^s, sed à mortali vita in immortalem^t. *צב* vitam & durationem seculorum notat, ut Psalm. 10. 6. Esa. 51. 8^t. Vide & Esa. 13. 20. & 60. 15^v. Inenarrabilitas æternitatem notat^x. Brevitati vitæ humanæ, (qualem egit Christus, in angustia, &c.) quam quisque enarrare potest, opponitur æternitas durationis Messie^y. Ità expono *צב* ex collat. v. 10. *prolongabit dies*^z. Riv. Sed non placet: Cùm enim de humiliatione Christi agat verbis omnibus tum præcedentibus hoc comma, tum insequentibus, inopportunitatem esset & alienum, contrarii statûs mentionem inferere^z. 4. Sobolem numerosam & immensam^b, quam generabit Messias, non, ut alii, vivens, sed mortuus & occisus, juxta Johan. 12. 24^c. *צב* simpliciter positum ubique notat generationem, liberos, posteritatem; nusquam autem durationem & æternitatem: ut patet ex Gen. 7. 1. & 17. 7, 9, 12. Exod. 12. 14, 17. & 16. 32. aliisque locis ubi occurrit; quæ omnia examinavi^d. Convenit hæc interpretatio & cum præcedentibus; nam post resurrectionem demum, &c. innumeram sobolem procreavit: & sequentibus, quia excisus est, &c. & videbit semen longævum, &c.^e Mor. Mihi non placet, ob rationem jam allatam^f. 5. Seculum ejus, five illud quo vixit. *צב* dicitur & de tempore, & de hominibus illius temporis, & omnibus denique quæ spatio illo fiunt & eveniunt. Exempla passim obvia^g. *צב* hîc idem quod *צב*, non quando generationem seu procreationem & ortum, nec quando seculum seu ætatem, significat, sed quum ipsum hominum genus denotat: ut *צב* sumitur Psal. 73. 15. Prov. 30. 11, 12, &c. Jer. 2. 31. & 7. 29. & *צב*, Matt. 11. 16. Marc. 8. 12. & in scriptoribus exteris^h. Ætatem ejus, pro, virosⁱ Boor. ib. ætatis ejus, ut Gen. 6. 9. & 7. 1. Deut. 32. 5, 20. Psalm. 78. 8. Matt. 11. 16. & 12. 39. & 16. 4. & 17. 17. Congruit hic sensus cum præcedentibus, & cum seqⁱ. *Seculum*, i. e. pravitatem hominum sui seculi; ut sit exclamatio in pravos Judæos qui tempore Christi vixerunt, & eum occiderunt^k. Insignis hæc est & pathetica^l V. exclamatio, quam summa rei atrocitas Prophetæ expressit; q. d. Quis fatis demirari ac describere posset rabiosam illorum feritatem, qui tam foedis & indignis modis Messiam suum tractaturi sunt, &c.^m Non potuitⁿ Boor. non admirari mores eorum qui talia ausi sunt^m. Formaⁿ For. *צב* (*צב*, quod est, meditari, & eloqui, ac tam animo quàm ori tribuitur,) hîc tantum occurrit, & Psal. 143. 5. & sign. meditari, vel recensereⁿ. Non, enarrare, vertirim, sed, describere; & *צב* ponitur pro, *צב*, describere potest, quod solus Diodatus animadvertit^o. Boor. ib. [Sed fallit vir doctissimus, nam ante eum V. sic vertit, oratione consequi poterit.] Quis enarrare poterit? Futurum potentialiter sumptum, ut Esa. c. 49. v. 15^p. P. Ang. Non displicet Chald. Paraphr. scholion, Et miracula quæ fient nobis in diebus ipsius quis poterit enarrare^q? Mor. ¶ Quia, &c. *צב* *צב* *צב* Quia, vel Nam, (vel, Cùm, Ca. Quamvis, Q. in Angl. ut Gen. 8. 21. Jos. 17. 18. Esa. 12. 1. Ità hîc vertunt qui duo præcedentia membra de ejus liberatione & exaltatione accipiunt^r. Ang. excisus, vel succisus, est (vel, sit, Ca. vel, est quidem, Pi. sic

fic JT.) de terra viventium, P. M. V. fim. Mo. Ti. JT. &c. quæ opponitur terra mortuorum, ut & Psal. 27. 13. Esa. 38. 11. Sic vocatur etiam terra Canaan (typus celestis Canaan) non semel apud Ezechielem; & cælum, Psal. 27. 13. & 142. 6. Nullum autem dicitur cælum viventium, quia ibi omnes in æternum vivunt; cum in terra & vivant homines & moriantur. [†] לַיִּם, à לָיִן scidit, abscidit, amputavit. Metaphora desumpta ab arboribus, quæ non ultro cadunt, sed excinduntur; quæ mors violenta Messie significatur, ut Dan. 9. 26. Quod etiam allusum videtur Luc. 23. 31. Rami arborum excisi repullulant. At hic non ramus è trunco, sed arbor è terra postquam excisa est, vivit tamen, & immensam fructuum vim producit. Quis credat? quis rem adeo miraculi plenam edifferat? Hominem Plato dixit plantam cælestem, & arborem inversam, cujus radix in cælo defigitur. Ecclesia etiam & viri iusti arbori sæpe conferuntur. Vide Esa. 60. 21. Rom. 1. 13. 1 Cor. 3. 6, 7, 8. At inprimis Christo convenit, cujus nativitas cum radice ac furculo comparatur Esa. 11. 1. & ejusdem mors excisio dicitur. Sensus loci, q. d. Est quod admirer gentem illam perditam, quia tandem eum de medio sustulerunt immaturam, violentam & immeritam morte. Vel, Vitam ejus quis enarrabit? fuit enim brevissima: præreptus enim fuit immaturam & violentam mortem. Al. Exornatio præcedentis antitheseos, cujus prius membrum hoc & seq. versu, posterius tribus ultimis, exponitur. Mortis & perpeffionum præcedentium præmium esse hanc æternam vitam denotat particula וְ; cui æquipollent & לְּכֹלֹתָּ, & לְּכֹלֹתָּ וְכֹלֹתָּ וְכֹלֹתָּ vice ejus, vel pro eo quod, v. 12. & ad Phil. 2. 9. Propter, &c. לְּכֹלֹתָּ וְכֹלֹתָּ וְכֹלֹתָּ וְכֹלֹתָּ Propter prævaricationem, sive transgressionem, (vel, Ex defectione, JT. Mor. h. e. per improbitatem. Ita וְכֹלֹתָּ denotaret causam efficientem proximam mortis Christi, nempe improbitatem Judæorum, qui Christum prodiderunt, &c. sed malim vertere, propter, ut notet causam meritoriam. A transgressionem, i. e. falsò accusatus ab iis;) populi mei, (vel, à populo meo, V.) plaga (sub. est, vel fuit, P. JT. Pi.) ei, sive ipsi, Mo. P. JT. Pi. Mor. &c. Quæ plaga ei propter transgressionem populi mei inflicta est, Ti. Accepit ob peccatum—vulnere, Ca. וְכֹלֹתָּ, pro וְכֹלֹתָּ, sæpe ponitur, & poetice usurpatur: hic autem ponitur pro וְכֹלֹתָּ, per anomaliam, & enallagen numeri. Quidam codices Hebræi hic habuerunt וְכֹלֹתָּ, sed וְכֹלֹתָּ idem significat: neque enim exemplis caret וְכֹלֹתָּ epentheticum. Sic fortè Gen. 9. 26, 27. Esa. 44. 15. וְכֹלֹתָּ interdum singulariter significat. K. docet וְכֹלֹתָּ affixum esse 3. perf. sing. Citat Job. 20. 23. & 22. 2. Adde Job. 27. 23. Psal. 11. 7. Esa. 44. 15. Quidam addunt Psal. 28. 8. וְכֹלֹתָּ singulariter usurpari, fusè satis docet Cl. L'empereur in notis ad Grammat. R. Mosis Kimhi p. 243, &c. Ignoramus autem cur וְכֹלֹתָּ illud vocetur Moabiticum, cum Æthiopicum sit, ubi, pro Heb. 3. perf. plur. וְכֹלֹתָּ, usurpatur semper וְכֹלֹתָּ; nisi quod hi וְכֹלֹתָּ legant, ut & in aff. sing. pro וְכֹלֹתָּ. Sic in Æthiop. vers. Luc. 2. 4. & Joh. 19. 27. וְכֹלֹתָּ idem est quod aliàs dicunt וְכֹלֹתָּ. Sic & Act. 1. 20. Alii וְכֹלֹתָּ pluraliter accipiunt: ut sæpe sumitur: vide Exod. 15. 15. Deut. 33. 29. Psal. 2. 5. & 17. 10. & 21. 11. & 49. 12. Syllepsis est: Excisus est—propter scelus populi mei: plaga illis; h. e. populo, debebatur: ut apud poetam, Turbarunt. Vel, relativum intelligitur, ut Job. 3. 15. cum principibus, וְכֹלֹתָּ, aurum ipsi, pro, וְכֹלֹתָּ, quibus aurum ipsi: ita וְכֹלֹתָּ, pro, וְכֹלֹתָּ, quibus plaga ipsis erat debita. Succisus est—propter iniquitatem populi mei, quibus plaga debebatur, M. Propter iniquitatem populi mei plaga illis, Sym. in D. vel, terigit eos, Th. in D. i. e. percussit. Sic, flos tañus aratro: & Psalm. 105. 15. Ne tangite Christos meos. Sic verito, Excisus est (Christus) à terra viventium: (i. e. à terra Canaan, sic dicta Eze. 26. 20. & 32. 23. &c. vel, ex illius corde terræ Hierosolymis:) & propter scelus hoc populi mei, plaga illis, viventibus illo seculo Judæis, sub. incumbet. Vel sic, Propter scelus populi mei, plaga illis, h. e. popularibus meis. His adde, per appositionem verti posse, E terra viventium excisus est, idque per summum scelus populi mei, quod scelus plaga eis, h. e. morbus & vibex & veluti ulcus quoddam in iis fuit. Plaga ipsis maxima, inquit Proco-

pius, fuit ejus mors. Quia excisus est de terra viventium, à transgressionem populi mei, plaga eis, sub. erit: q. d. Quia per suam malitiam & pro sua contumacia ausi sunt eum occidere, qui ad eos redimendos missus fuerit, plaga ingens veniet iis: quasi non potuerit Propheta tantam impietatem ejusque retributionem non admirari in media narratione. In ultimo commate est mutatio personæ; quæ in Prophetis frequens est. Nam cum sub nomine Prophetæ quæ præcesserunt dicta fuerint; jam, mutata personâ, Deus loquens introducit, ut plus infit ponderis. [Alii hoc comma cum præcedente sic accipiunt;] Potest adhuc continuari sententia per modum admirationis, quod excisus esset (h. e. violenta morte abreptus) è terra viventium, quod (repetitur hæc particula ex præced.) per transgressionem populi mei sic percuteretur, Act. 2. 23. & 3. 13, &c. [Hunc porro versum Grotius ad Jeremiam suam traducit, hoc pacto:] De carcere & de judicio ablatum est, i. e. liberatus tandem, Judicium vocat hoc, quia specie judicii ipsi hæc mala imposita fuerant. Vide Jer. 32. 3. Liberatus autem per Babylonios. Generationem ejus quis enarrabit? Quis numerare poterit dies vitæ ejus? i. e. Erit valde longævus. Quia abscissus est, &c. nempe, cum actus fuit, primum in carcerem, deinde in lacum illum cænosum, ac rursus in carcerem. Propter scelus populi mei plaga ipsi, sub. evenit, populi summo errore ac crimine, ut & antè dictum est. [Sed Grotio aurem vellit, ut solet, Calovius.] 1. Depravationi huic apertissime contrariatur Act. 8. 34, 35. ubi hæc verba negat Philippus de Propheta ipso, aut de quoquam alio, intelligi debere, quàm de Jesu. 2. Perperam textus ad liberationem per Babylonios factam abripitur, cujus nec vola nec vestigium est in toto hoc capite. Nec verò tum ab angustia liberatus est Jeremias cum à Babyloniis dimitteretur, ut patet ex Jer. 43. 2, &c. 3. Vita Jeremiæ, etsi valde longæva fuisset, non tamen inenarrabilis est. 4. Frustrà occisionem ipsius, quæ hac phrasi abscissus est, &c. satis innuitur, & v. 7, 10. aperte indicatur, ad detractionem in carcerem detorquet. 5. Hanc ερεβλώθητα refellunt singula ferè versùs verba. [Quæ non opus est hic repetere, cum de iis jam abunde actum sit.] 9. Et dabit, &c. וְכֹלֹתָּ וְכֹלֹתָּ וְכֹלֹתָּ וְכֹלֹתָּ Et (vel, Qui, scil. populus meus; vel, Populus enim, JT.) dedit (vel, exposuit, JT. Calv. posuit, V. Mor. Ut Græcis δίδωμι, ponere, pro, δίδωμι, dare, Hom. Il. d. ἀνὰ δίδωμι, (dolores dedit, vel immisit;) ita Hebræis contrà, dare, pro, ponere.) impiis, sive improbis, JT. Calv. Pi. Clop. (i. e. Gentibus, quæ improborum, Act. 2. 23. & peccatorum, Galat. 2. 15. nomine veniunt: militibus ethnicis sepulchri custodibus. Tradidit ipsum Gentibus, ut ipsum occiderent ac sepelirent. Synecd. gen. in voce, improbi; & synecd. membri in voc. sepulchrum ejus. Confer Matt. 27. 2. Act. 3. 13. &c. hic interpretor, ut omnes ferè, pro 7, signo dativi; ut Levit. 13. 49. & 16. 15. Job. 26. 4. Al. cum impiis, Mo. P. Ti. sic V. Mor. Riv. vel, apud impios, M.) sepulchrum (vel, sepulturam, Mo. P. V.) ejus, (vel, suam, V.) & diviti (i. e. vel, 1. Gubernatori, ut vox sumitur Eccles. 10. 20. nempe Pilato. Vel, 2. Josepho Arimatheensi, quem Sp. Sanctus ideo divitem vocat, Matt. 27. 57. ut impletum doceret quod hic dicitur. Quod autem hic coactum videtur, facile mitigatur, si hystorologiam esse dicamus, & per sepulchrum, tum sepulture curam, respectu Josephi, tum sepulchri custodiam, militum respectu, intelligamus. Ita ut ordo sit, In morte, seu post mortem, ejus, sepulchri arbitrium quidem diviti Josepho permiserunt, custodiam verò impiis militibus demandarunt. Vel, 3. sing. diviti, pro plur. divitibus: divites autem intelligit violentos, quia homines ob divitias insolescunt, iisque ad crudelitatem abutuntur. Vide Luc. 16. 9. & 18. 24. Intelligit ergo Christum fuisse obnoxium contumeliis, insolentis & libidinis impiorum. Al. & cum divite, Mo. P. Ti. vel & apud divitem, M.) in mortibus ejus, Mo. M. Ti. vel, in morte sua, P. V. mortem ejus, Calv. Pi. scil. & sepulchrum, synecd. membri. Hinc factum ut Josephus Arimat. potestatem sepeliendi à Pilato petere cogeretur, Matt. 27. 58. Sepulchrum metaphoricè hic, ut alibi, accipitur pro morte, quod impii cum veluti obruerint & sepelierint. Vel,

Vel. in mortem suam, JT. i. e. ea lege ut sanguis ipsius super populum filiosque ejus recideret, ut Matt. 27. 25. quamobrem & *mortes* in plur. dixit. Vel, plurale hic denotat ipsum non uno cruciatuum genere peremptum esse. Sicut alibi *בְּשִׁשִּׁי*, beatitudines, pro summo bono ponitur; ita *מִוְתָּה*, *mortes*, pro summo malo, sive summis cruciatibus corporis & animæ. Dicit, in mortibus, propter multiplices poenas & dolores. *מִוְתָּה* non tam *mortes* sign. quam *cruciatibus mortales*, ut patet ex Jer. 16. 4. Ezech. 28. 8, 10. Sic ingentia discrimina *mortes* dicuntur, 2 Cor. 1. 10. & 11. 23 P. Sed quis cui dedit sepulchrum, &c? Resp. 1. Deus sepulchrum Messiae. 2. Messias sepulchrum suum. 3. Populus, cujus immediate præcessit mentio. Et dedit, nempe in cogitatione sua; ut de Balaco dicitur, quod pugnavit contra Israel, i. e. pugnare sibi proposuit. Cohæret hoc cum præced. Plaga erit illis, id est, populo meo, quia tanto scelere se inquinavit, nec contentus eum excidisse de terra viventium, & cum impiis latronibus interfecisse, posuit sepulchrum, &c. i. e. quantum in ipso fuit, effecit ut cum iis sepeliretur. Lucem accipiet hic locus ex Nah. 1. 14. Domum ejus ponam sepulchrum tuum; non quod ibi sepultus esset Sennacherib, sed quod ibi occisus: ita & hic Judæi posuerunt sepulchrum Messiae cum impiis, quia cum impiis crucifixus est, (nisi aliquid aliud à Deo intervenisset, cum iis pari sepulturâ sociandus,) & eo quidem in loco ubi permulta jacebant impiorum ossa. Sed hæc omnia coacta sunt. Versio Genevensis [sive Gallica] impersonaliter accipit *וְהָיָה*, Et dedit, datum erat, i. e. dispositum, ordinatione hominum, sepulchrum ejus cum impiis; sed fuit cum divite in morte sua; i. e. post mortem non fuit cum impiis sepultus, sed in sepulchro divitis hominis. Quid si *וְהָיָה* sumatur, ut alibi sæpe, in signif. existimandi? q. d. Existimavit, vel reputavit, nempe unusquisque qui eum vidit affici supplicio cum sceleratis, unâ quoque cum iis sepeliendum fore: sed aliter res accidit; nam à divite sepultus est, &c. ita ut in ipsa etiam morte gloriæ ejus aliquod emicuerit initium. Voluit [Christus] mori in loco ubi sumebatur supplicium de improbis; sed postea fuit delatus in sepulchrum divitis, nempe Jos. Arim. v. [Ca. hæc conjungit cum præced. versu, Atque ejus genus quis eloquatur? cum sit — excisus — v. 9. Sitque ei mortuo tributum [sive attributum] cum impiis & cum divite sepulchrum.] Alii locum intelligunt de effectu perpeffionum Christi; quod impii illi, & divites sive magnates, qui mortem ejus procurarunt, poenas lucrent, &c. vel, quod tales Christo subicerentur & lucriferent. Al. Et dabit (Deus, tanquam Judex; vel, dabo, o.) impios (i. e. tradet ad supplicium, in manus hostium; vel, in gehennam. Al. rependam iniquis, Ar.) pro sepultura, (vel, sepultura ejus, o. Ar.) & divitem (vel, divitibus, Ar. divites, o. qui iidem sunt cum impiis; scilic. potentes, Pilatum & principes sacerdotum *,) pro morte sua, Vulg. sive, pro morte illius, o. Ar. Id est, vel, quia Christum injustè occiderunt; vel, merito & efficaciam mortis suæ. q. d. Mors Christi nec inulta erit, nec infœcunda seu inutilis. Nam Diabolus, peccatum, mors & infernus per mortem Christi spoliabuntur dominio suo, & quasi cum Christo occumbent. Impii etiam Judæi poenas dabunt, tum hic, tum in gehennâ; atque ita sociabitur mors illorum morti Christi, &c. Sed non placet hæc interpretatio. 1. Tum Judæi ob interfecionem, non autem ob sepulturam, Christi traditi dicerentur. 2. Nulla commutatio in Ebræo textu designatur. 3. Verbis illis, Dedit impios ob sepulchrum ejus, minimè quadrat hæc glossa, Propter ejus mortem tradidit impios ultatricibus hostium manibus. Locum *וְהָיָה* sic reddo, Et posuit (Christus scilicet) impios (sub. in, ut Jer. 37. 4, 15; ex seq. membro,) sepulchrum suum, & divitem in mortem suam, vel, in mortem suam, vel, mortibus suis: ut de fructu sepulturæ & mortis ejus intelligatur, in quo totus occupatus hic Propheta est. Propheta v. 3. ea attigit quæ Domini passionem præcesserunt, privatam videlicet conditionem, humilitatem, paupertatem, &c. à versu 4. ad 9. verbera, ignominiam, crucem commemorat; sub finem verò v. 8. nonnihil de poena quæ maneret sceleris istius authores attigit: jam verò hoc 9. & seq. effectus & præmia passionis Domini re-

cenfet. Gemina hujus sententiæ traditur explicatio, utraque textui congrua. 1. Brentii est: q. d. Ingressus est ad mortem & sepulchrum; non autem solus, sed assumpsit secum impios & divites. 2. Welleri & Glasii, qui concretum pro abstracto, impios & divites, pro impietatibus & divitiis, hic poni volunt. Dedit, seu posuit, (Christus,) improbitates in sepulchro suo, (*וְהָיָה*, pro, *וְהָיָה*: h. e. Peccata hominum, quæ portaverat in cruce, intulit quasi secum in sepulchrum, ut ibi manerent, & credentibus remitterentur: vide Heb. 9. 28.) & divitias in morte sua; qu. d. In morte Christi reponuntur omnes divitiæ spirituales, de quibus Eph. 1. 7, 8. & 2. 7. & 3. 8. Forsan divitem posuit, pro divitiis, ut Christum ipsum esse illas credentium divitiis, juxta Col. 1. 27. subinueret. Divitem autem in sing. dicit, ut doceat, Christum non modò pro omnibus, sed etiam pro singulis, mortuum & sepultum esse, ut unusquisque illa sibi applicare possit, ut Gal. 2. 20. Dedit (Deus) improbos sepulchrum ejus, i. e. Fecit ut sepulchrum ejus (quod perfectæ mortis est symbolum) essent improbi: q. d. Sepultus est ut improbi cum ipso sepelirentur, & omnis improbitas in barathrum truderetur; & ut nos commortui simus Christo, nec nobis, sed Christo, vivamus, juxta Rom. 6. 8. & 2 Cor. 5. 14, 15. Dedit quoque divitem per mortes, vel potius, cruciatibus mortales, ipsius, h. e. Christum reddidit per suos ipsius cruciatibus & mortem ditissimum. [Alii locum aliter reddunt.] Et posuit cum impiis sepulchrum ejus, (vel, at fuit) cum divite (nempe Josepho Arimath.) monumentum suum; Heb. monumenta, vel excelsa, enallage plur. pro sing. non est servile, sed radicale, & legendum *וְהָיָה*. Hoc primùm animadvertit Forst. & post eum Merc. & Schindl. Imò (nè quis Christianis hoc adscribat causæ & hypothefi suæ servientibus) ante eos AE. ex aliis Hebræis. Alii, inquit, legunt *וְהָיָה*, excelsa ejus, & intelligunt sepulchrum ejus, sive structuram quæ imponitur sepulchro. *וְהָיָה* idem quod *בְּיָמָא* & *בְּיָמָא*, edificium, aut locus editus, quidvis existans supra terram, tumulus, atque adeò sepulchrum. Sepulchra quoque in S. S. excelsa vocantur. Vide Esa. 22. 16. & 65. 4. collat. cum 7. Ezech. 43. 7. Commodè itaque hic intelligitur monumentum divitis Josephi, in quo Christus conditus est; ita disponente Deo, quamvis impii secus destinassent. Obj. Tunc non esset Scheva sub *וְהָיָה*. Resp. 1. Vox hæc irregulariter punctatur, ut & multa alia. 2. Eiusdem vocis duæ sunt formæ, *וְהָיָה*, Deut. 33. 29. & *וְהָיָה*, h. l. sicut *וְהָיָה*, Esth. 2. 21. & *וְהָיָה* Genes. 40. v. 7. 3. Judæi locum corruerunt, ex *וְהָיָה*, facientes *וְהָיָה*, extruso, & () mutato in () *. Quæ responsio non placet. 1. Quando enim Judæi id fecissent, aut quare, ut nobis locum hunc eriperent, qui tot loca intacta reliquerunt non minùs luculenta? 2. Quomodo universa Biblia in toto orbe simul corrumperentur? 3. Constat ita lectum fuisse ante Christi etiam tempora ex Masorethis & Jonathane. [De quo vide Glas. Philol. p. 107. ad locum 63. Alii aliter.] Conungi possunt hæc verba cum præcedentibus, ut continuetur admiratio, — quod per transgressionem populi mei sic percuteretur, v. 8. [deinde sequitur v. 9.] & quod sepulchrum ejus subesset constitutioni, sive dispositioni, impiorum, & divitem, in morte ejus, Angl. i. e. quod impii magnates illum ita sub potestate sua haberent, ut eum non modò interficere, sed etiam pro lubitu suo sepelire, possent. ¶ Eò quod, &c. *וְהָיָה* *וְהָיָה* *וְהָיָה* Quia, sive Quod, (vel, Eò quod, JT. Pi. Riv. Propterea quod, Glas. Cum tamen, M. V. Quamvis, P. V. Calv. ad verb. Super non, For. Mo.) violentiam (vel, injuriam, Mo. Ti. scelus, Ca. sim. P.) non fecit, (vel, nihil iniquum gesserit, M.) & non (sub. est, vel fuit, Mor. P. JT. &c.) dolus in ore ipsius, Mor. &c. *וְהָיָה* sumunt, 1. causaliter, sed diverso modo. Vel, 1. Ità exceptus fuit [ab impiis,] quia invidabant ei propter integritatem, tum in vita, tum in doctrina. Vel paulò aliter, Non ob violentiam quam fecit, neque ob dolum qui fuerit in ore ejus: h. e. non propter malum aliquod quod in ipso esset. Sic trajectæ hic sunt particulæ [*וְהָיָה*, pro *וְהָיָה*;] & ellipsis est relativi; & *וְהָיָה* non repetitur. Sic Job. 16. 17. ubi eadem sunt verba, & formula loquendi. Vel, 2. Connexus sic se habet, Voluerunt

runt ipsi dare sepulchrum ei cum impiis: Deus autem noluit. Quamobrem? Scilicet minimè decebat eum post mortem conjungi cum impiis, quem pia mors & vita tam longo ab impiis intervallo separabat. Non eos ultra mortem sœvire passus, docuit (Deus) in mortuum nihil ipsis licere; quoniam qui mortuus est à peccato justificatus est: nam in mortuos lex non valet. In morte quidem pro peccatore habitus est; sed post mortem nihil quicquam ei ampliùs cum peccato. Itaque divitem illum suscitavit Deus, cujus in monumento minimè vulgari honorificè conderetur; quia justus erat, non maleficus, quia nec factis nec verbis quinquam læsit: quibus duobus verbis vitâ inculcata comprehenditur. Neque facto neque verbo ulla in re impedit. Hoc certè de nullo mortalium dici posse, omnibus in confesso est. Vel, 3. Omnia prædicta proveniunt ex eo, quod sanctissimus est; unde per mortem suam tot ac tanta bona promereri potuit. 2. Adversativè. Commendat hîc innocentiam Christi, non tantum ut ipsum à calumnia vindicet, sed ut fructum mortis ipsius commendet, nè eum fortuitò passum esse arbitremur. Innocens patiebatur decreto Dei: non suâ igitur causâ patiebatur, sed nostrâ. Al. Hæc verba cum seq. versu conjungi debent hoc pacto, Etiam si neque vi neque fraude cuiquam nocuisset, Jehova tamen voluit contundere eum, &c. [Videamus tandem quo pacto hæc Jeremiæ accommodat Grotius.] Et dabit impios pro sepultura, & divitem pro morte sua: h. e. Illi ipsum etiam interficere voluerant, ut legimus Jerem. 26. 10, &c. at Deus ipsius vice viros potentes quidem, sed improbos, Sacerdotes nempe mortem Jeremiæ machinatos, morti dedit per Chaldæos, 2 Reg. 25. 18, &c. Nihil illis divitiæ suæ profuerunt, quibus redimi se posse speraverant. Sensus hunc bene expresserunt Græci. Eò quod iniquitatem non fecerit, &c. i. e. quanquam nihil aliud dixerat quàm quod Deus ei mandaverat. Sed non est quod impiæ huic detorsioni inhæreamus. 1. Sacerdotes per impios hîc intelligi merè precarium est. 2. De Chaldæis, & excidio per illos facto, hîc agi, falsissimum. 3. Petrus de solo Christo intelligendum docet, 1 Pet. 2. 22. qui solus *ἀπαγεῖται* est.

10. Et, &c. *וְיִרְאוּ אֶת יְהוָה* Et (vel, At, JT. Pi. Ideo, Ar. Tamen, Ti. Calv. Ang. Et eò quod, San.) Dominus voluit (vel, volens, Pi. delectatus, JT. Al. Complacuit autem Domino, M. sim. For. Libuit autem Jovam, Ca.) contere (vel, contundere, Mo. Ca. vel, mundare, sive purgare, o. & Chald. & Hi. in Mor. i. e. illum ab omni suspitione proprii criminis purgare, puniendo scilicet sceleratos illos qui eum interfecerunt. *וְיִרְאוּ* quidem Chald. sign. mundare, non item *וְיִרְאוּ* Heb. Al. humiliare, Sy. atterere, Ti.) eum, egrotare fecit, P. &c. i. e. cruciatibus affecit: vel, morbo affecit, JT. Pi. sub. eum, P. Pi. Angl. vel, infirmitati subiecit, Calv. vel, & infirmitatem inferre, M. vel, infirmando, Ti. vel, agitudine, Ca. Pergit hîc Propheta amovere crucis Christi scandalum. Retinenda hîc est antithesis. In Christo nihil culpæ fuit: cur ergo Deus ipsum pati voluit? Ità Deo placitum erat. Cum autem Deus nihil temere statuat aut velit, sequitur legitimam mortis ejus esse causam: in Christo autem nihil culpæ fuit. Id ergo voluit Deus, quia causam nostram [Christus] sustinebat, nec aliter satisfieri poterat iudicio Dei. *וְיִרְאוּ* sign. velle, & quidem cum desiderio & approbatione effectus. Maximi est momenti, ut agnoscamus mortem Christi non accidisse, vel nolente Deo, vel otiosè spectante, sed prædeterminante, juxta Act. 2. 23. & 4. 28. Hæc oratio, ut ita loquar, tota sacerdotalis est. Nam *וְיִרְאוּ*, voluit, *וְיִרְאוּ* includit, quæ ad sacrificia referri solet, Heb. 13. 16. Sic Psalm. 51. 18. Quia *וְיִרְאוּ* non vult sacrificium; ibidemque v. 19. cor fractum & contritum, Deus, non despicies. *וְיִרְאוּ* sign. opprimendo contundere, Psalm. 143. 3. Si, &c. *וְיִרְאוּ* Si (vel, Quum, P. Calv. Riv. Pi. Quandoquidem, JT. Quia si, Ca. Ut si, M. Ut ubi, Clop. Ti.) posuerit (vel, poneret, M. exponebat, JT. exposuerit, Ca. Pi.) delictum anima sua, Mo. vel, animam suam hostiam, sive pro hostia, delicti, M. Ti. vel, piaculo, Ca. pro peccato, Clop. in sacrificium, Calv. Riv. vel, se ipse sacrificium pro reatu, JT. Heb. se reatum anima ipsius;

metonymia: vel, se in sacrificium pro reatu (sive, delicto, P.) anima ejus, P. Pi. *וְיִרְאוּ* est foem. & refertur ad *וְיִרְאוּ* animam ejus, nempe Christi. Anima, vel, pro persona; vel, forsan, pro vita. Christus ergo & sacerdos est, & victima, seipsum Deo offerens, Heb. 9. 14, 25, &c. Sed malim *וְיִרְאוּ* esse 2. pers. masc. & ad Deum referri: atque ita verto, Cum posueris delictum animam ejus; quod allusum puto 2 Cor. 5. 21. *וְיִרְאוּ* sign. 1. peccatum, seu delictum: 2. reatum peccati: 3. piaculum, vel sacrificium pro peccato, ut Lev. 7. 2. 1 Sam. 6. 3. 2 Cor. 5. 21. Hinc transtuli, pro peccato, sicut vox *וְיִרְאוּ* Ps. 40. 7. bis transfertur *וְיִרְאוּ* Heb. 10. 6; 8. Vide & Rom. 8. 2. Sicut peccatum pro poena sæpe ponitur, Gen. 4. 13. Zach. 14. 19. ita & qui poenam luit peccatum vocatur. Sic Latinis piaculum tum crimen, tum hostiam piacularem, denotat. Videbit, &c. *וְיִרְאוּ* Videbit, &c. *וְיִרְאוּ* Videbit (vel, Dicens, Videbit, JT.) semen, Mo. Pi. &c. (i. e. numerosam sobolem; intellige pios omnes & regenos. Videre semen est, liberis & posteritate frui & gaudere. Alludit ad Isaac, ex quo quodammodo mortuo semen numerosum propagatum est: resurrectionem etiam Messiae, & vitam post mortem, connotat hæc phrasid; quia multi semen post se relinquunt, quod non vident. prolongabit dies, Mo. Pi. q. d. Non impedietur morte suâ quod minus proroget dies suos, & perpetuò vivat. Promissio est vitæ æternæ, quam Christus, tanquam caput corporis mystici, accipit, & in totum corpus derivat. Alii aliter vertunt. Videat, vel videret, semen quod prolongabit, vel proroget, (vel, longos viveret, M.) dies, P. Ti. semen adipiscetur diuturnum, Ca. Et, &c. *וְיִרְאוּ* Et voluntas (vel, delectatio, JT. Pi. favor, Ca. beneplacitum, For. desiderium, Clop. Angl. ut vox redditur 1 Sam. c. 18. v. 25. propositum, ut Ecclef. 3. 1, 17. & 8. 6. voluntas *וְיִרְאוּ* i. e. opus redemptionis Christo commendatum; vide Joh. 4. 34. & 6. 38: reductio hominum ad Deum, hominum sanctificatio: nostra *וְיִרְאוּ* (filiatio, sive adoptio) per Christum: res illa quâ delectatur Deus, viz. collectio electorum ex Gentibus in corpus Ecclesiæ. Verum hæc voluntas ad Judæos æquè ac Gentes extenditur; imò ad Judæos primùm spectat, &c. Domini (vel, quodcunque volet Jehova, per manum, vel in manu, ejus (i. e. ministerio ejus, ut manus sæpe sumitur, Num. 36. 13. Esd. 3. 10: vel, per ipsum sedentem ad dexteram Dei, & indè dantem ministros, Eph. 4. 10.) prosperabitur, Mo. P. JT. &c. vel, prospere succedet, Ca. sim. M. Ti. ad verb. perrumpet, pervadet, &c. metaphoricè; id est, feliciter pertransibit, prospere cedit, superatis omnibus impedimentis, & perruptis obstaculis. Progressus faciet, felicemque exitum consequetur; nec ulla potestas progressum Evangelii impediet. Efficiet Dominus ut ministerium Christi fructus producat, nè frustra tam diris cruciatibus ipsum exposuisse videatur. [G. hæc, more suo, de Jeremia exponit.] Tamen Deo visum est eum contere & infirmare, i. e. attenuare fame, illavie, squalore. Verba activa apud Hebræos sæpe permittendi habent significatum. Causa sequitur cur id Deus permiserit, Si posuerit, &c. Verberis rectè, Ut cum semetipsum subjecerit pœnis, videat semen, diuque vivat. Hebræis poena etiam injustè irrogata dicitur, quia infligitur si non fonti, certè quasi fonti. Sic *וְיִרְאוּ* sumi apparet Genes. 31. 39. Zach. 14. 19. Vixit diu Jeremias in Ægypto. Et voluntas Domini in manu (ejus scilicet) prosperabitur. Multi per ipsum ad pietatem convertentur. [Sed audiamus quid regerat Calovius.] Quum hæc Solis radiis scripta sint de Christo, multis opus non est. Noli nuda permissio, sed decretum & consilium, Dei hîc designatur. *וְיִרְאוּ* quidem est simpliciter, voluit; at *וְיִרְאוּ*, voluit cum summa delectatione. 2. Ponere pro delicto animam est phrasid sacrificialis, & de Christo intelligenda, juxta Eph. 5. 2. nuspiam verò idem est quod, pœne se subijcere injustè irrogata. *וְיִרְאוּ* Zach. 14. 19. dicitur de poena justè à Deo gentibus irrogata, simulque culpam infert. In Gen. 31. 39. de injusta quidem exactione adhibetur; sed ibi de injusto Labane agitur, hîc de Deo; qui poenam injustam non infligit, &c. Portò, animam ponere hîc est, vitam ponere, sive mortem subire; idque spontè, ut phrasid denotat, *וְיִרְאוּ* se sacrificium, &c. vide

Mor.

Mor. in enar. cap. p. 113. Mor. ex Riv.

Riv.

Calv.

Glas. gram. ib.

Calv. &c.

For.

G.

Calov.

Cyr. & Proc. in Mor. Riv. sim. Mor. V.

Riv.

Calv. sim. Mor. Musc. Mor. sim. Musc. Riv. Riv. ex Calv. Clop.

Riv.

Ang.

Mor.

For.

For.

For.

For.

For.

For.

For.

For.

For.

For.

For.

For.

For.

For.

For.

For.

For.

For.

For.

* Clop. Vide Joh. 10. 15, 17, 18. 1 Joh. 3. 16^v. 3. Jeremias videbit semen, diuque vivet, quam jejunum & incertum est! Quodnam ille semen vidit? aut num is diu vixit postquam vitam suam posuerat?

* Calv. 11. Pro eo, &c. [Variant.] A, vel De, vel Ex, labore (vel, Præ labore, Mor. Propter laborem, Mo. P. Riv. Per laborem, Ca. Post laborem, For. Mor. Ang.) anima sua, five ejus, M. Ti. Clop. Calv. (vel Propterea quod laboraverit anima ejus, Pi.) videbit, Mo. For. Ti. Calv. Di. &c. saturabitur, Mo. For. Mor. sic Riv. Di. vel, & saturabitur, Ti. sic G. ex Vulg. i. e. videbit diu ad satietatem. Simile loquendi genus in Hebræo Gen. 25. 8. & 35. 29. 1 Par. 23. 1. & 29. 28. Fruendum laboris animæ suæ videbit abundantissimum, sic ut saturabitur. Videre interdum absolute five per se ponitur. Tur, & sign. videre, aut sentire, vel, 1. cum voluptate, ut Psal. 35. 21. & 54. 9. Esa. 60. 5. & 66. 14. b: vel, 2. cum tristitia, ut Esa. 26. 11. Videant, & confundantur. Vel in malum, vel in bonum, sumitur, prout sequitur aliquid vel lætum, vel triste: hic in bonum, obsequens

* Riv. Videbit, i. e. possidebit. Al. adipiscetur satietatem, Ca. Al. videbit (repete, semen, ex præced. & natos natorum, & qui nascentur ab illis: vel, sub. fructum, M. P. Clop. Calv. & sub. quo, P. vel sub. & M.) saturabitur, P. M. Clop. &c. Videndo satiabitur, h. e. immortaliter gaudebit. Optato laboris sui effectu fruatur plena & perfecta cum lætitia. Saturabitur tum gloriâ suâ, tum felici animarum messe. Votis suis potietur, nempe salute fidelium, quam unicè esurivit. Plena hæc sunt suavissimæ consolationis. Nec enim melius potuit immensum erga nos Christi amorem exprimere, quam quum significat ipsum unicè oblectari salute nostrâ, & in ea, ut in fructu laborum suorum, unicè acquiescere. [Alii aliter vertunt.] Exemptum molestiæ (ad verb. Ex labore, Clop.) seipsum (Heb. animam suam, Jun.) videns satiabitur, JT. i. e. Cum finis laborum advenit, satiabitur gloriâ celesti, &c. labore corporis & animi significat cum molestia & dolore conjunctum: hinc pro injuria, miseria, periculo, &c. accipitur. Anima hominis, pro homine, tritum est. Laboravit anima ejus, i. e. ipse, tam corpore, quam animâ. Labor animæ hic est, sensus iræ Divinæ, qui animam ejus fatigavit. Hinc discimus, Christum, ut corpore, sic etiam, imò præcipuè, in anima, passum & excruciatum fuisse; non tantum per sympathiam cum corpore, sed peculiari modo, maledictione nimirum & desertione Divinâ, ipsiusque inferni doloribus, Act. 2. 24. Al. Labor, pro fructu laboris, ut Psal. 128. 2. Sed propriè non est labor operis, ut plerique omnes hic accipiunt, sed labor molestiæ. Sic Job. 4. 8. & 5. 6. & 15. 35. Psal. 7. 15. Esa. 59. 4. In, &c. [Variant.] Cognitione (vel, In scientia, Mo. Riv. Et cognitione, M. Pi. sic Ti. Ca. Doctrinâ, Calv. Per scientiam & doctrinam, five Verbum, sui (vel, sua, Mo. Riv. Calv. P. suam, For.) justificabit (vel, justos reddet, Ca.) justus (vel, qui est justus, M. sic Ti.) servus meus multos, JT. Mor. &c. vel, quamplurimos, For. Multos, comparatè, non cum damnatis, qui multo plures sunt, sed cum temporibus V. T. ob Gentium concursum Messie tempore. Multos, ut v. 12. Matt. 20. 28. & 26. 28. Rom. 5. 15, 19. nempe omnes qui credunt, &c. Multos, absolute, ut Matt. 8. 11. Apoc. 7. 9. Multos, non omnes; non enim omnium est fides, 2 Thes. 3. 2. Interdum multi pro omnibus ponuntur, non ex vi vocis, sed ex natura prædicati, quando omnes comprehendendi aliàs constat; ut Dan. 12. 2. Rom. 5. 19. [Qu. Quid hic sign. justificabit?] Resp. 1. Hæc vox aliter sumitur in V. & N. T. quàm apud profanos autores: Dicitur tum de re, tum de persona. Sed apud externos, cum justum declarare, aut probare, significat, nunquam de persona dicitur, ut in S. S. sed de re tantum. Cum autem de persona dicitur apud illos, sign. condemnare, aut punire. Sic Hesychius, ὁ δὲ ἁγίος, ὁ δὲ ἁγίος. Sim. Suid. & Etymol. Sic Cleon apud Thucydidem contra Mitylenæos, Aliter autem si censueritis, nec ipsis gratificabimini, & vos ipsos magis condemnabitis. In S. S. de re non dicitur justificare, sed, imputare in justitiam. 2. Justificabit, &c. i. e. exemplo & institutione suâ corriget multos etiam ex Gentibus. Hæc est maxime

propria verbi ὁ δὲ ἁγίος, & Græci ὁ δὲ ἁγίος, significatio; quæ apparet & Dan. 12. 3. Apoc. 22. 11. & alibi sæpe. Ab hoc significato proprio alii per similitudinem fluunt. 3. Justificabit, i. e. viam aperiet ad justitiam; vel, docebit quomodo justus esse possint. 4. Justificabit, i. e. justos pronuntiabit, vel absolvet: justos constituet, per imputationem nempe justitiæ suæ: justitiam illis imputabit, i. e. in judicio justos censebit. Atque hanc esse propriam & usitatissimam verbi ὁ δὲ ἁγίος, & Græcæ vocis ὁ δὲ ἁγίος, significationem, negari non potest. Justificare hic non est, justum facere, seu justitiam dare, sicut calefacere est, calidum facere, ut volunt Scholastici. Non favet illis vox facere, quæ interdum valet, judicare; ut 1 Joh. 1. 10. & 5. 10. mendacem facere Deum. Sic ὁ δὲ ἁγίος supra v. 1. est, verificare, seu verum facere; id verò rectè transfertur credere, seu veracem æstimare. Vide Joh. 3. 33. Justificatio in hoc argumentò condemnationi opponitur, ac proinde vox est forensis, & judicalem actum notat, non solum extra doctrinam justificationis, sed in ipsa, Esa. 5. 23. Luc. 18. 14. Justificari est, non vocari, five venire, in judicium, Psal. 143. 2. Joh. 6. 5. v. 24. non judicari, five condemnari, Joh. 3. 18. Quæ omnia sunt forensia, five judicialia. Vide & Prov. 17. 15. Matt. 11. 19. Luc. 7. 29, 35. & 16. 15. 1 Tim. 3. 16. Hæc significatio etiam probatur ex circumstantiis hujus loci. 1. Ex toto contextu, & collat. v. 5, 6, 7, 10. 2. Quia cognitione Christi, i. e. fide alienam justitiam apprehensurâ, justificari dicimur. 3. Ex ratione verborum sequent. reddita: Eos justificat Christus quorum iniquitates bajulavit, i. e. quos ab iniquitatibus absolvit. Nam ut aliquis justificetur inherenter, non opus est ut alius pro eo satisfaciatur. [Mar. locum sic explicat, Justificabit multos, dimissis peccatis, quæ ipse portabit.] Vox justificandi hic vel ipsum Dei judicium, quod Christo ut servo suo tradidit, significat: vel, quod malim, causalis est locutio; Christus nos justificat, i. e. justitia Christi in causa est cur Deus nos justificet. Sic innocentiam alicujus ipsum absolvere dicimus, id est, causam esse cur judex ipsum absolvat. Quod additur, justus servus meus, minimè otiosum est; ubi adjectivum, præter morem Hebr. ante substantivum, ut Psal. 11. 7. Significat Christum justificare non tantum quæ Deum, sed etiam quæ hominem; quia serviendo & obediendo justitiam nobis acquisivit. Servus opportunè dicitur, quia ut servus, non ut filius, in hoc negotio habitus est. Nihil ei indultum ex gratia; Filius cum hæreditatem consequitur, non opus ejus æstimatur, sed persona respicitur: Servo cum merces solvitur, nulla personæ ratio habetur, sed opus æstimatur. Ità Christus à Deo emit omnia pretio laboris & sanguinis. Servus erat, 1. juxta humanam naturam: 2. ratione œconomiae & voluntariæ submissionis; ratione officii suscepti à Deo. Christus tripliciter factus est servus Dei. 1. Conditione naturæ humanæ. Homo esse non potest quin servus Dei sit, & obligatus ad officium charitatis Deo præstandum. 2. Ex scedere legali, five ex Lege quatenus peculiari œconomia administratur, minisque & promissionibus sancita est; cui etiam Christus serviliter subiectus fuit. 3. Quatenus pro nobis factus est peccatum, ideoque Legi obnoxius, & ad poenam obligatus. Prima & secunda servitus & nostro & Christi nomine fuit; tertia, nostro tantum nomine. Justus dicitur signanter; quia si injustus fuisset, nos justificare non potuisset. Sic, justus ille vocatur, Act. 3. 14. & 7. 52. pius, innocens, impollutus, &c. Heb. 7. 26. Vide & 2 Cor. 5. 21. 1 Joh. 3. 5. Christus primò justus, deinde justificans, primò seipsum, deinde & nos, Rom. 3. 26: nos justificati primò, deinde justus. Addit, meus, quia Patri inserviebat in opere Redemptionis. [Sed quid illud ὁ δὲ ἁγίος? Id variè explicant.] Resp. Vel activè, vel passivè, sumi potest: utrovis autem modo Judæis, vel invitis, extorquet quod hic dicitur, Christum solum esse magistrum simul & authorem justitiæ. Scientiâ aut doctrinâ suâ, vel sui, vel de se. 1. Activè, pro doctrina Evangelii, quæ non solum ostendit justitiam, quod Lex facit, sed etiam justificat, nempe cum recipitur fide. Cum autem tribuat justificationem actu huic scientiæ Christi, necesse est ut intelligamus non tantum

tantum de scientia activè sumpta, quatenus docetur, sed passivè, quatenus recipitur^b. Al. In scientia sua, i. e. sapienter; non temere, & sine delectu^c. Vel sapientiâ suâ, quam depromet in Evangelii prædicatione^d: in scientia Divina & humana*. Vel, secundum quod novit inter nos convenisse. Explicat enim hîc pacta conventa inter Deum Patrem & Christum, quibus pro passione Christi decernantur præmia, &c^f. Vel, secundum scientiam quam habet, vel de se, vel de Deo, Matt. 11. 27. Joh. 8. 55. & 10. 15. vel de ipsis, Joh. 10. 14. 27^g. 2. Passivè^h, vel subjectivè; i. e. scientiâ quâ ipsum cognoscunt, vide Phil. 3. 8. 2 Pet. 1. 3. & 2. 20. Sic, *timor meus, & tuus*, pro, *timor mei, & tui*, Psal. 5. 8. Jer. 32. 40; *cogitationes tue*, pro, *meæ cogitationes de te*, Psal. 139. 17; & *injuria mea*, i. e. mihi facta, Gen. 16. 5ⁱ. Affixum passivè vertendum esse, loca parallela evincunt, Joh. 17. 3. 1 Cor. 1. 30. 31. 1 Joh. 4. 12^k. Porro, per cognitionem intelligitur h. l. fides^l, antecedens pro consequente, ut Joh. 17. 3. quia cognitio ejus est fundamentum fidei & fiduciæ, Rom. 10. 14. 17. 1 Joh. 5. 20^m. Fides verbis scientiæ sive intelligentiæ sæpe exprimitur, (non ratione evidentiae, sed ratione certitudinis:) ut Job. 19. 25. Matt. 13. 13. Joh. 17. 3. Eph. 1. 17. Heb. 11. 3. Ei etiam opponuntur ignorantia, Act. 17. 23, 30. cecitas, Rom. 11. 25. Eph. 4. 18. insipientia, Luc. 24. 25. Rom. 10. 19ⁿ. ¶ Et (vel, Nam, sive Quia, Pi. Calv. Riv. Copulativa pro causali^o, ut sæpe P.) iniquitates eorum ipse portabit^p. Sic Mo. P. &c. Al. quorum iniquitates ipse portabit, sive bajulabit, M. Ti. JT. &c. Hîc Propheta se exponit. Hæc duo simul cohærent; justificabit doctrinâ suâ, aut cognitione sui, quatenus portabit iniquitates: semel enim factus est piaculum pro nobis; nunc autem ad percipiendum ejus fructum Evangelium nos invitat^q. Illi soli justificantur quorum iniquitates ipse portat; & horum tantum iniquitates pbrtat qui justificantur^r. Non sine causa hoc repetitur, licet jam non semel superius positum. Modum enim justificationis ostendit. Quo tandem pacto justificabit multos? Peccata eorum ab iis removendo, & in se transferendo^t. Portare hîc accipio ex Matthæo 8. 17. ut supra v. 4. pro, exportare, auferre, quasi exponat quid sit justificari. Nisi malis dicere, juxta Legis phrasin, portare iniquitates esse, puniri pro iniquitatibus^t. Portabit, i. e. auferet, per metonymiam, quia qui fordes aliquas auferunt, solent eas collo supposito portare. Sic & נָשָׂא pro auferre habes Num. 16. 15. 2 Reg. 20. 17. vertiturque per ἐκπαύω, ἀναρπύω, ἀφαιρῶ. Abstulit Jeremias multorum peccata, ita ut diximus, eos corrigendo^v. Itâ de sola doctrinali cognitione hanc portationem accipit. At ipse Grotius in Defensione fidei cathol. p. 11. hæc habet; Vox נָשָׂא quidem signif. auferre, נָשָׂא verò nunquam, sed sustinere, bajulare; & quoties id ponitur cum nomine peccati, id in omni lingua, & maxime in Hebraismo, sign. poenas ferre. Diserte igitur hîc dicitur Christus laturus poenas eorum qui justificantur. Hæc phrasin nullam aliam interpretationem recipit, &c^x. [Sed de his verbis plura vide ad v. 4.]

12. Ideo, &c. לָכֵן אֶחָד לִי בְּרִיבִי Ideo partem, vel portionem, dabo (vel, segregabo, M. distribuam, Calv.) ei in (vel, cum, P. vel, pro, JT.) multis, Mo. P. Riv. vel, inter multos, V. cum magnis, Calv. Ang. cum magnatibus, sive primoribus, Q. in V. Melius istis omnibus Castilio, Itaque impertiar ei inter multos^y. Ideo dispertiar ei in multis, Ti. 12, ut quod sequitur רַחֵם, non hîc simplicem consequentiam designat, sed meriti justique præmii rationem includit. Christus cumulativè satisfecit, nihil de poena recusavit, &c. quare non est hîc gratia; sed meritum^z. Christus, postquam se membrum fecit corporis mystici, toti corpori hanc gloriam meruit; quam ipse quidem sibi mereri opus non habuisset, nisi se nobiscum uniisset, ita ut pauper & inops perpeffionibus gloriæ istius divitias acquirere debuit. Vide Heb. 1. 9. collat. cum Psal. 45. 8^a. Dabo: Mutatio personæ, solennis huic Prophetæ, (jam enim Deus loquens introducit, &) iniecisse scrupulum videtur τὸ οὗ. qui propterea reddunt in 3. pers. καὶ ἐνομήσει, quasi legissent פָּדָה^b, vel רָחַם^c; quum verâ lectioni suffragentur Ch. Sy. & Hi. Sensus eodem redit, sive dicas, Dabo ei, sive, Ipse à me accipiet, hereditatem^d. Ver-

bum פָּדָה est valde παλαιοῦ. Primò, sign. partiri, sive in partes dividere, ut Jos. 14. 5. 1 Par. 23. 6; indè, spargere, ut Gen. 49. 7. Job. 38. 24*: hîc verò sign. tribuere, vel impertiri. Sic & Job. 39. 17. הָלַק לֵה בְּיָנֵה, (attribuit ipsi intelligentiam;) ubi, ut h. l. accusativum format. Sic & Deuter. 4. 19. quæ פָּדָה (quod JT. Ca. Buxt. &c. rectè reddunt) impertivit: & Deut. 29. 26. Job. 21. 17^f. Vocem פָּדָה exponunt, vel, magnos; itâ M. Calv. For. Pi. Riv. &c. nempe ut sic respondeat τὸ פָּדָה fortes, aut robustos, in seq. membro: est-que repetitio Hebræis usitata, &c^g. Hos sequefer, si פָּדָה id valeret^h. Vel, 2. multos, Q. in Riv. Boot. &c. qui natus & vulgatio vocis sensus est. Sic accipio, quia פָּדָה (contrâ quàm statuunt plerique) non, fortes aut robustos, sed, numerosos vel plurimos; hîc significare contendoⁱ. Et hæc significatio ferè obtinet, non quidem in omnibus derivatis, [a פָּדָה,] quippe nomina verbalia alteram notionem roboris ac virium ut plurimum obtinent; sed tum in ipso verbo, (quod virium quidem significationem habet Dan. 8. 8, 24. & 11. 23. forsân & Genes. 26. 16. multitudinis verò Exod. 1. 7. Psal. 105. 24.) tum præcipuè in nomine פָּדָה. Hoc enim, excepto unico loco Prov. 30. 26. (ubi validum, seu fortem, denotat,) alibi semper convenientissimè interpreteris copiosum, seu numerosum, tum ubi cum פָּדָה magnus jungitur, ut Gen. 18. 18. Num. 14. 12. Deut. 4. 38. & 9. 1. & 11. 23. Jos. 23. 9. Dan. 11. 25. tum ubi cum synonymo suo רַחֵם copulatur, ut Exod. 1. 9. Deut. 7. 1. Joel. 2. 2^k. & ubi רַחֵם & פָּדָה in παρρησία, ut hîc, usurpantur, ut patet ex locorum pensitatione quæ hîc sequuntur, Num. 32. 1. Psal. 35. 18. & 38. 20. & 69. 5. & 135. 10. Prov. 7. 26. Esa. 31. 1. & 47. 9. Jer. 5. 6. & 30. 14. Joel. 2. 11. Amos. 5. 12. Mic. 4. 3. Zach. 8. 22. De omnibus istis locis unus tantum est ubi roboris significatio aptior videtur quàm illa multitudinis, putâ Psal. 135. 10. sed & ibi multitudinem aptissime significari docet versus sequens, è quo apparet, illud פָּדָה dictum de Regibus Cananæis, qui cum 33 fuerint, Jos. c. 12. meritò canit David plurimos Reges à Deo profligatos. [Et certè cum Reguli, potius quàm Reges magni & potentes, isti fuerint, significatio multitudinis hîc aptior videtur.] Etiam de Mic. 4. 3. contendere quis posset: sed litem dirimet collatio cum loco parallelo Esa. 2. 4. ubi פָּדָה solum occurrit. In cunctis reliquis multitudinis significatio apertissime convenientior est quàm roboris. Et mirari hîc licet insignem Interpretum incogitantiam^l, qui (licet significationem multitudinis agnoverint, & aliquando usurpaverint, ut omnes fecerunt Psal. 40. 6, 13. plerique Num. 32. 1. Psal. 35. 18. Prov. 7. 26. Esa. 60. 22. multi etiam Esa. 31. 1. Jer. 5. 6. & 30. 14^m.) passim tamen roboris significationem adhibent, neglectâ sententiæ vel necessitatē, vel convenientiâⁿ; idque in iis etiam locis ubi in Annotationibus suis multitudinis significatum melius quadrare agnoscunt: ut Bucer. & Mar. ad Psal. 40. 6, 13. Oecol. & Olearster ad Esa. 60. 22. &c^o. Ex dictis patet פָּדָה significare numerosos, ac proinde etiam רַחֵם pro multis capiendum. Porro, ante פָּדָה (quod alii in vertunt, ut Sy. Oecol. &c. alii, inter, ut Genev. Amama, &c. alii, cum, ut Olearst. Steph. & plerique, alii, pro, ut JT. novè; alii putant formare genitivum, ut Chaldæi & Zuïng.) efformando accusativo inservit P: ut in Exod. 7. 20. Et elevans מִן הַיָּם virgam; Levit. 24. 16. 1 Reg. 22. 34. Psal. 46. 7. & 78. 31. Prov. 25. 20. & 30. 6. Esa. 8. 21. & 11. 6. &c^q. ¶ Et fortium, &c. רַחֵם Et (vel, Ut, JT.) cum fortibus, sive potentibus, sive robustis, (vel, robustissimis, M.) partietur, vel divider, (vel, participabit, Ca. partietur, JT.) spoliū, sive prædam, sive spolia, Mo. P. Ti. M. Ca. JT. Riv. Calv. Comparatur Messias victori ac triumphanti duci, qui ingentem prædam vel ipse potitur, vel dividit inter suos^r. Significatur plena Christi victoria & triumphus de hostibus magnis & fortibus, &c^t. Ea- dem est sententia cum priore, hæc tantum differentiâ, quod priore membro Deus testatur quid Christo dederit; posteriore verò subjungit, Christum eo beneficio frui: fruitur autem non suâ causâ, sed nostrâ^u. Totum hemistichium sic verto, Propterea ipsi attribuiam, sive ad dicam, permultos, & plurimos, seu innumeros, habebit loco

loco praeda; vel, plurimi obtingent ipsi pro praeda. Significat innumeram hominum in Christo creditorum multitudinem. Particula וְיָחַד (quæ genitivum format Græcis, Ch. & Hi. *fortium dividet spolia*; dativum verò Oleast. *fortibus dividet spolum*, ac fortasse Syro, וְיָחַד , (quod tamen potest etiam accusativus esse, quum וְיָחַד in ista lingua utrique casui ex æquo inserviat;) cum transferunt Oecol. Mar. Genev. M. &c.) accusativo efformando inservit, ut sæpe fit; atque ita hinc sumpserunt

Boor. 4. 12. 251. Luth. Os. Am. Belg. x. [Alii sic;] Idcirco pro parte dabo ei magnates, & potentes partietur tanquam spolia: i. e. dabo illi victoriam de malis spiritibus, &c. Hebr. *partietur ei in magnatibus*. וְיָחַד hinc notat objectum partitionis; & וְיָחַד , *partiri*, in priore membro habet significationem Hiphil. Al. Propterea distribuam ipsi portionem inter magnates, (i. e. Prædam ipsi distribuam in magnatibus, i. e. in ipsorum imperio & facultatibus, & personis quoque,) & fortes partietur ut prædam. Ut sic magnates & robusti appellentur hostes ab ipso subjugandi, Satanas, mors, infernus. Et sic Propheta scandalo crucis respondet; quomodo Apostolus 1 Cor. 1. 25, 27. De præda & spoliis confer Matt. 12. 29. Vel, וְיָחַד *veritas*, cum fortibus; & sic ista continebunt comparationem cum eo quod magnates & fortes facere solent, ut hostes devictos spolient. Sed prius simplicius puto. Al. Novam hinc interpretationem lectoris iudicio subijciam. Propheta mortis Messiae circumstantias singulares hinc satis apertè describit; sepulchrum, v. 9. cum divitiis, &c. crucifixionem inter duos latrones, verbis hinc seq. *peccatoribus annumeratus est*: ita forsitan & h. l. partitionem vestium inter milites: præcipuè, cum alteræ illæ duæ circumstantiæ vix ab ullo alio Propheta annotatæ sint, hæc autem tertia à Davide descripta est, *sortem jecerunt super vestes meas*. Locum itaque sic reddo, *Ideo impertiar illi multitudinem, five multos*, (h. e. gentes, ex Psal. 2. 8.) *quoniam* (i. e. sæpe וְיָחַד [causale] esse nemo ignorat;) *fortibus, five potentibus, five rixosis*, (ut vox וְיָחַד sumitur Prov. 18. 18. & alibi; quo epitheto nescio an ullum militibus conveniat magis;) *dividet vestes*, & quidem sorte, ut Job. 21. 17. Nec obstat quod ipse vestes non divisit suas: nam nec ipse sanguinem effudit suum, quod statim sequitur. Nimia diligentia contendit Boor. vocem וְיָחַד hinc non pro fortibus, sed pro multis, accipiendum esse; quum in omnibus ferè linguis quantitas continua & discreta iisdem ferè nominibus efferuntur. Sic nostrates dicunt *force* de multitudine, *forces* de exercitu. Vim Latini sic usurpant, ut cum vim aquæ, vim pecuniæ, dicunt. Ità וְיָחַד Hebræis: quidni & וְיָחַד ? cum præsertim ejus derivata non minùs de magnitudine aut fortitudine, quàm de multitudine, dicantur. Sic וְיָחַד os, quia nihil solidius aut fortius in corpore. Idcirco dispertiam ei plurimos, (Heb. in plurimis, i. e. inter plurimos; Dabo illi ut inter multos accipiat, sortem, & multos secum deferat, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus;) vel, magnos, five magnates, (i. e. Dabo ei ut dispertiat cum magnatibus; Faciam ut dividat magnatibus, & singulis det gratiarum divisiones, alios faciat Apostolos, alios Evangelistas, alios Prophetas, &c. Eph. 4. 11. nec dubito quin huc Apostolus alluserit;) & fortium dividet, &c. Hebr. & cum robustis dispertiet spolum. In priore membro dicit *dispertiam*, hinc, *dispertiet*; ut significet hanc gratiarum divisionem & Patri & Filio adscribendam. Pro eo quod, &c. וְיָחַד Pro eo quod effudit, vel profudit, in mortem animam suam, Mo. P. Pi. Mor. &c. vel, se ipsum, JT. vel, vitam suam: anima sumitur aut pro vita, aut pro homine. q. d. Quia se morti tradidit, idque voluntariè, ut hæc phrasis innuit. Confer Luc. 12. v. 50. Joh. 10. 17. Eph. 5. 2. Effudit: Metaphora est ab aqua. Sed non opus est, cum anima sit sanguis, ut Levit. 17. 11, 14. & sanguis rectè dicitur effundi. Sic Poeta, *Purpuream vomit ille animam*. Sic Tacitus *effundere spiritum* non semel dicit. Ità hinc effudit, delevit, vel evacuavit, &c. nempe cum ejus vacuarentur venæ, sanguisque funderetur; & cum ei aqua & sanguis ex latere fluitarent. Hinc igitur וְיָחַד intelligenda est, sine qua nullum sacrificium. Propriè, *denudavit*, vel *retraxit*; per metaphoram, *evacuavit*, vel *effudit*; quia

evacuando vel effundendo vas aut alia res nudatur. Riv. For. Vel, propriè veritas, *denudavit morti animam suam*, sicut dicunt Latini, *pectus gladio nudavit*, i. e. libenter se discrimini objecit, & morti nequaquam restitit. Quia objecerit, &c. Ca. Et cum, &c. וְיָחַד Et cum prævaricatoribus, vel transgressoribus, (vel, defectoribus, JT.) numeratus, five annumeratus, est, Mo. P. JT. Pi. For. &c. vel, deputatus est, For. reputatus est, Vulg. Riv. In omnibus ferè linguis voces à numeris aut ponderibus deductæ transferuntur ad significandum animi considerationem ac judicia. Impletum hoc partim, quod eum tanquam sceleratum, imò Barabbà pejo-rem, in crucem egerunt; præcipuè autem in cruce, quum inter duos latrones, quasi omnium scelestissimus, locaretur: in quo impletum hoc dicit Marcus c. 15. v. 28. Et ipse (Nam ipse, JT. Qui tamen, Ti. Quum tamen, Pi. Idemque, Sy.) peccatum multorum tulit. Ita M. P. &c. Hoc repetit, 1. ut constet eum inter nocentes innocentem fuisse: 2. nè quis, cum audit mortis ignominiam, partam victoriam, i. e. mortis fructum, non percipiat: 3. ob verba sequentia, ut significet eundem qui peccata multorum tulit, & victimam proprii corporis obtulit, (quæ pars erat officii sacerdotalis cruenta & ignominiosa,) nunc ingressum in Sancta sanctorum intercedere pro populo: quod est revera implere quicquid in veteri Pontifice adumbratum est. Et pro, &c. וְיָחַד Et pro prævaricatoribus oravit, P. vel, rogavit, M. ad verb. obviavit, For. intercessit, Ti. sic JT. Pi. Plerique hoc referunt ad orationem illam pro crucifixoribus suis. Potius, sic ostendere voluit, mortem ejus verè sacrificium fuisse, &c. & deprecatione ejus ratam esse expiationem quâ nos Christus morte suâ abluit. Orabit, vel intercedet, Riv. Clop. De tota Christi mediatione & intercessione hunc locum intelligo: & futurum puto hinc indicare tacitam promissionem æternitatis sacerdotii, quâ in æternum liberaturus est populum suum, eoque fruiturus invitis hostibus P. Verbum וְיָחַד signif. occurrere, five nocendi, five deprecandi, causâ: hinc sumitur in postrema illâ significatione, quia Christus pro peccatoribus occurrit iræ Dei, &c. וְיָחַד construitur & cum וְיָחַד , & cum וְיָחַד : ita tamen ut וְיָחַד significet eum pro quo interceditur; וְיָחַד autem, apud quem intercessio adhibetur. [Grotius verum de Jeremia sic explicat:] Dabo ei partem in multis, i. e. Multos servabunt Chaldæi in ipsius gratiam; vide Jer. 39. 17. Et fortium dividet spolia, i. e. Nabuzardan, magister militum, captâ urbe, de præda ipsi dona mittet, Jer. 40. 5. Oblatum etiam ipsi à Chaldæis terræ quantum vellet. Vide & Jerem. 15. 11. Quia effudit, &c. i. e. periculo mortis semet objecit, colendo veritatem, quæ odium parit: vide Jer. 26. 13. Sic, וְיָחַד וְיָחַד , (ponere animam,) dici pro, periculo mortis semet objicere, diximus ad Joh. 10. 11. Et cum sceleratis, &c. i. e. ita est tractatus quomodo scelerati solent, in carcere, catenis & barathro. Et ipse peccata multorum tulit; pessimè tractatus fuit per multorum improbitatem, ut supra vers. 5. Et pro transgressoribus rogavit, וְיָחַד est, deprecari, ut exponit, ad hunc locum respiciens, scriptor Hebræus De vita & morte Moïsis. Sensus est, Eo ipso tempore cum tam dura pateretur à populo, non cessavit ad Deum pro eo preces fundere, ut olim Moïses in deserto. Vide Jer. 14. 7, &c. & 37. 3. Sed nihil hinc nisi meræ detorsiones sine ulla probatione, ac si dictaturam exerceret Grotius in Sacra Oracula. Nam si ob qualemcunque historiæ convenientiam prophetias applicare, & quæ non quadrant ita torquere, fas esset, cereus nasus foret S. Scriptura. 1. Vix per somnium ulli in mentem venit *dispertitione* illâ indicari, multos in gratiam Jeremiæ servatos esse, quàmvis hoc certissimum foret, quod tamen non constat: nam Jer. 39. 17. unius Ebedmelechi mentio fit, qui non in gratiam Jeremiæ, sed quod Domino fideret, servatus est. 2. Quam jejuna est, hoc impletum esse cibariis & munusculis aliquibus Jeremiæ datis! 3. Verba illa, *effudit in mortem*, &c. non tantum periculum mortis, sed & ipsam mortem, inferunt; sicut hinc accipiunt & Ch. & RS. & K. & alii quicunque translatore vel commentatores: & sic accipitur Joh. 10. 11. 4. Illa, *cum sceleratis reputatus est*, de Christo disertissime exponuntur Marc.

Marc. 15. 28. Luc. 22. 37. Mirandum profecto, Grotium in tanta luce cæcutire: siquidem nusquam in S. S. hoc de satisfactione Christi argumentum, quod fons & fundus est omnis vivificæ consolationis, copiosius & luculentius traditum sit quam in hoc nostro. Dicitur hic Christus *languores nostros tulisse*, v. 4. *propter scelera nostra attritus*, v. 5. *abscissus esse*, v. 8. &c. eandemque rem Propheta duodecies repetit. [Vide in Authore.] Quorsum? Non delectatur Spiritus S. inani βασιλογία & ταυτολογία: sed toties hæc iterat, ut significet sententiam hanc non esse humanā vanitate excogitatam, sed esse verissimam & certissimam, &c. ejusque cognitionem nobis maximè necessariam. Palmam hic præripuit Grotius & Socino, (qui De servat. 2. 5. ita scribit, *Non dubito quin Propheta, non minus hic quam alibi mos est ferre ceterorum Prophetarum, sub aliquo typo hanc de Christo prophetiam exposuerit*,) & Judæis, quorum plurimi [ut ad initium capitis notatum] de Messia hoc caput exponunt. De Jeremia autem *nè unum*, inquit Abarbanel, *versiculum video qui exponi possit*: de quo tamen Grotius omnes exponit. Chaldaus totum hunc versum sic reddit, *Idcirco dividam ipsi prædam populorum multorum, & facultates civitatum fortissimarum dividet spoliolum, ideo quia tradidit animam suam in mortem, & contumaces subiectos reddidit legi. Ipse pro peccatis multorum intercessit, & contumacibus condonatum est propter ipsum. R. Alschech hæc habet, Idcirco partem dabo ipsi cum multis, ut in mundo futuro reportet partem cum multis, qui digni facti sunt per ipsum, nimirum per meritum castigationum, & deinceps per mortem pro peccatis generationis. Ideo etiam cum fortissimis ex patribus, ipsisque similibus, partietur spoliolum, pro eo quod seipsum in mortem profudit pro Israele, & quod cum defectoribus numeratus est. Dicebant enim, cum castigationes portaret, ipsum à Deo percussum esse propter peccata sua propria, atque ita cum defectoribus ipsum numerabant: quod ille scivit, & tamen patienter tulit, illudque multorum peccatum portavit, nec inde aegritudine affectus est, ut ipsis irasceretur. E contra, pro peccatoribus illis, ea etiam de causa, quod istud non ex errore, sed mera malitia, dicerent, & ideo peccarent, ipse intercessit, & Deum pro ipsis precatus est.*

* Hulf. theol. Jud. 337...

CAP. LIV.

1. **L**auda, &c. [רָנַי עֲקָרָה לֹא יִלְרָה] *Præconiza*, (vel, *Lauda*, P. *Ova*, M. Angl. *præ gaudio*, ut Esa. 12. 6. Zeph. 3. 14. &c. *Jubila*, Ti. *Exsulta*, M. V.) *sterilis non* (vel, *quæ non*, M. P. Ti. JT. Ang. &c. ellipsis relativi, ut Esa. 51. 12. †.) *peperit*, Mo. vel, *parit*, JT. *parturiebat*, i. e. *quæ es velut mulier quæ non parturit*: *pariebas*, P. *paris*, M. Ti. Pi. *paries*, i. e. *soles vel conuevisisti parere*. Enallage personæ 3. pro 2. ut Gen. 49. 4. אֲשֶׁר אֲשַׁעֲרֶנּוּ, *ascendis*, pro, *ascendisti*; Esa. 1. 29. Mic. 7. 18. Mal. 2. 15: ut alibi personæ 3. pro 1. ut Psal. 6. 3. *quia* אֲנִי אֲלֹהִים *languet*, pro, *languero*; Thren. 3. 1. d. [Connexionem non uno modo instituunt.] Reddit ad eum sermonem quem coeperat initio capitis 52. & mentione injecta Jeremiæ interrupperat*. Hæsit hic aqua Grotio. Quum σωλεχεται perpetuam in vaticiniis Esaie aliàs crepârit; ut præconceptæ opinioni, quod de rebus gestis ante Messie adventum, quæ vel vivente Esaia, vel non ita longè pōst, impleta sunt, vaticinatus sit, velificaretur; ideoque varias detorsiones adhibuit; nunc ipse cohærentiæ rationem invenire non potuit, sed interruptam vaticiniorum seriẽm statuit, ut modò ingereret Jeremiam, Christumque è litera vaticiniorum eliminaret. Plerisque nova hæc prophetia est; quæ tamen cum præcedente cohæret. Ut cap. præc. Christum caput Regni describit; ita hic corpus ejus, nempe Ecclesiam, quæ nunquam à capite suo sejungi debet. Ibi dixit de morte, resurrectione & triumpho Christi; hic, de ejus fructu, &c. Post passionem Christi, cui Pater Regum spolia & numerosam sobolem promisit, aptè transit ad Ecclesiæ fecunditatem. Cum fructus passionis Christi commemorasset, & inter eos

multitudinem liberorum & justificandorum, id jam spiritu prævidens, non potuit se continere quin tot filiorum matri congratularetur, & ad Deum laudandum incitaret. Hactenus descripserat Messie tum exinanitionem, tum exaltationem fructumque laborum suorum, quod sublimis valde foret; & quamvis pauci admodum è Judæis credituri essent, multas tamen gentes aspergeret, genus haberet inenarrabile, semēque spirituale, & plurimos justificaret, &c. quare provocat Gentilitatem ad laudem & lætitiā, &c. Explicasis perpeffionibus, & gloriā consequente, Christi; nunc demum Propheta ad Ecclesiam Christianam transit, ut quæ filios Dei in Christo esset genitura, quia Christus Ecclesiæ veteri erat scandalo, ut dictum est præc. cap. &c. Habetur hæc concio ad Ecclesiam generatim, sive omnium temporum; ita tamen ut peculiariter ad Ecclesiam & tempora N. T. referatur: idque vel ad Judaicam, quæ in primordiis N. T. sterilis & deserta fuit, & orba verè fidelibus; vel ad Gentilem, quæ istis nominibus propriè & sæpe describitur. Q. in Allōquitur Ecclesiam Christi tum ex Judæis, tum potius ex Gentibus, congregandam: hæc enim initio exigua erat, & quasi sterilis respectu Synagogæ; & antequam converteretur sterilis erat, quia à Deo deserta, fide, gratiā filiisque fidelibus destituta. Forerius triumphantem Ecclesiam hic intelligit. [Sed falleris, vir bone, nec mentem ejus capis.] Sterilis hæc non est Ecclesia quæ jam in cœlis est, sed illa quæ descendit de cœlo, quæ spiritualiter deserta & sterilis erat toto ante Christum tempore, (quando soli Judæi erant populus Dei,) & sub tempus passionis Christi fuit sterilis, abjecta, pusillus grex, &c. Alii referunt ad Hierosolymam terrestrem, cui post reditum è Babylone rerum & filiorum abundantiam promittit Deus, &c. Urbs Hierosolyma longo tempore fuerat sterilis ac sine partu, i. e. deserta, desolata, ut illa locutio exponitur supra 49. 21. Sed glossam hanc Judaicam multa refellunt. 1. Contextus: [de quo dictum.] 2. Materia concionis, in qua merè spiritualia resonant; gaudium, generatio, tabernaculum, &c. omnia spiritualia sunt. 3. De Ecclesia N. T. disertè exponitur Gal. 4. 27. Vide & Joh. 6. 45. collat. cum v. 13. hujus capitis. 4. RR. de tempore Messie intelligunt. Nam in Midrasch ad Cant. 1. 5. *Nigra sum*, hæc habentur; *De Jerusalem Messia dicuntur*, *Lætare sterilis*, Esa. 54. 1. quæ non parit filios in gehennam, &c. Et in Midrasch Tillim super Psal. 21. *Dixit R. Chanina*, *Non est Rex Messias venturus nisi ad dandum præcepta Gentibus; Israel autem discant Legem à Deo Sancto Benedicto, sicut dicitur Esa. 54. 13. Ut omnes filii erunt docti à Deo, &c.* 5. Targum Jonathas totum hoc vaticinium indè à cap. 52. 13. usque ad cap. 54. finem de Messia interpretatur. De-canta, &c. אֲנִי הָיִיתִי לְרֵגֶל וְעַתָּה לְרֵגֶל פְּצִיחַ *Prorumpere in laudem*, P. M. (vel, *in jubulum*, Ti. vel, *in hilarem cantum*, Ca. Al. *Vocifera præconium*, Mo. *Fragorem ede cantu*, JT. Pi. Aq. καὶ ἀδὲι ἀνεσθ, *Resona laudem*; Sym. ἡ ἀγάλλοις ἐν ἀγαλλιάσει, *Hilaris esto cum exultatione*; Th. πῶς ἐξ ὀψωνῶν, *Erumpe in lætitiā*; & *exsulta*, P. (vel, *jubila*, D. M. Pi. exclama, Ca. fim. JT. oblecta te, Th. in D. hinni, Mo. Ti. Aq. & Sym. in D. Hinniunt equi ex-lascivia & petulantia. Transfertur aptissime ad eam quæ jam mater esset futura; instante enim hoc tempore hinniunt equi. 2. quæ non parturiebas, P. vel, *parturis*, M. Ti. *eniteris*, Ca. *parturiebat*, i. e. *quæ es velut mulier quæ non parturit*: *dolet*, JT. *doler*, Pi. For. vel, *doluisse*, i. e. *quæ dolores parturientis non experiris*. Quoniam, &c. כִּי רַבִּים בְּנֵי שׁוֹמְמָה מֵבְנֵי בְּעוּלָה *Quia plures* (vel, *multi*, Glas. sub. sunt, P. M. vel, *erunt*, Pi. fim. JT. Ti.) *filii deserta, sive desolata*, (i. e. non habentis virum: i. e. Ecclesiæ illius sterilis quæ in adventu Christi improlis erat; vel, Ecclesiæ Judaicæ propter idololatriam rejectæ; vel, Ecclesiæ Gentium, quæ antea derelicta fuerat; vel, Ecclesiæ tum ex Judæis, tum potius ex Gentibus, congregatæ;) quàm filii (vel, *præ filiis*, Glas. Angl.) *maritatae, sive conjugatæ*, Mo. P. M. JT. Pi. i. e. veteris Ecclesiæ, cui Deus se sacro connubio junxerat; Ecclesiæ Judaicæ nondum rejectæ; Synagogæ, quæ maritata videbatur. Ecclesia autem & viduata erat, & sterilis; quorum

* Ang.

† Idem.

* V.

* For.

* Glas.

gram. 3.

co. 391.

* G.

* Calov.

* Ang.

* Luth. in

Marl.

* Calv.

* Sær.

50

60

70

* Calov.

* For. fim.

* Pi.

* Y.

* Jun.

* Pi.

* Q. in

For. Cal.

lov.

* Calov.

* Me.

* Jun.

* Pi.

* M. For.

fic Me. T.

&c.

* M. Calv.

quorum tamen alterum proles spem sustulit, &c. Potest hic Ecclesia comparari vel, 1. cum Gentibus, quæ instar mulieris conjugatæ florebat: vel, 2. cum eostarum quem ante exilium obtinebat. Nec male conveniet uterque sensus; sed simplicior magis arridet, ut significet Ecclesiam præter naturæ ordinem fecundam fore. Sensus loci, Plenior fies illis urbibus quæ semper habitatae sunt, & Reges apud se habuere. Hierosolyma longè clarissima urbium orientis, Plin. 5. 14. Sed mere precaria est hæc glossa. Constat Ecclesiam intelligi, cujus maritus est Dominus, v. 5, 6. Sed plerique referunt ad spirituales Sionis statum. Gentiles ante Evangelium iterum erant; Judæi olim fertiles. Alludi putant ad statum Saræ, quæ, diu sterilis, tandem Hagarum prole superavit: vel, ad Hannam respectu Peninnæ, &c. 1 Sam. 1. 5, 6.

2. Dilata locum tentorii tui. Ità Mo. JT. &c. Urbes tentorio comparantur. Imò Ecclesiam alloquitur, ut probavimus. Dilata, &c. tot filiis excipiendis; nempe conversis Gentilibus. Ex Ecclesia singulari Judææ, fies universalis. ¶ Extende, [וְיִשְׁתַּדְּלִי] Extendant, Mo. M. impersonaliter: extendantur, Ti. JT. Pi. ¶ Nè parcas. Ità o. Ar. sic M. Ca. seu loco, seu sumptui, seu labori. Nè cesses, five negligas. ¶ אל תִּשְׁכַּח [אֲלֵךְ] Nè prohibeas, Mo. P. Pi. Nè cohibeto, JT. Nè parcas id facere, Ti. ¶ Longos, &c. [וְאֵלֶיךָ וְגו'] Prolonga funes tuos, M. JT. &c. quibus tentorium feligatur. Nè parcas prolongare, &c. ut, multiplica, lava, pro, multiplica lavare, Psal. 51. 4. ¶ Et clavos tuos consolida; ità Mo. P. [וְקִיּוּם] Robora, M. confirma, JT. Pi. sim. Ti. Ca. Paxillos bene defige, ad quos deligantur funes illi qui tentorium sustinent. Vide supra c. 33. vers. 20.

3. Ad dexteram enim & ad levam (vel, Ad austrum & aquilonem, Ch. sic G.) penetrabis, [וְיִשְׁתַּדְּלִי] Erumpes, Mo. Ti. multiplicaberis, M. V. confortaberis, Ch. propagaberis, Ca. dilataberis, P. cresces, V. prorumpes, JT. Pi. scilicet copiam liberorum. ¶ Semen tuum (i. e. filii tui, spirituales scilicet,) gentes hereditabit. Etiam extra veteres fines imperium porriges, in Idumæam, Moabitidem, Syriam. Verum umbra hæc tenuis erat rei hic designatæ, quæ erat hæreditas Christi & Ecclesiæ in Gentibus conversis, &c. Initium habuit hæc prophetia sub Cyro, deinde ad Christum usque progressa, in eo complementum suum habet.

4. Noli timere. Quasi hæc incredibilia & impossibilia sint. Bono animo esto. ¶ Non confundèris. Tanquam spe tuâ frustrata. Tamen ad tempus misera sis, & confusione sis proxima, tamen res tuæ bene habebunt. ¶ Neque, &c. [וְאַל תִּכְלֹם בִּי לֹא] Nec erubescas, quia nec confundèris, Mo. vel, quia non ignominia afficeris, P. vel, quod probis afficienda sis, Ar. sim. o. vel, quia non te pudebit, Ch. sim. Sy. Et nè ignominia confusa esto, quia non erubescas, Pi. sim. JT. Non, vel nec, ignominia afficeris, neque erubescas, M. Ti. Trinâ negatione securitatem promittit, quod nullo pudoris genere laborabit Ecclesia ex Gentibus. Eadem sententia bis repetita diversis verbis: nisi quod prior ad animi affectum, posterior ad causam externam, referri potest. Simplicior tamen erit in utroque membro lætæ fortunæ promissio; q. d. Concipe bonam spem, & confide. Erubescunt enim quos sui pudet, & qui spe suâ frustrati animum dejiciunt. ¶ Quia (vel, Sed, JT. Pi. M. Ti. Quia, Ca. Quippe, Mo.) confusionis (vel, pudoris, Mo. P. Pi. verecundia, JT. Ar.) adolescentiæ tuæ (vel, virginitatis tuæ, Calov. ex Brent. vel, pristinae, Ar.) obliviscèris. Ità Ch. Adolescentiæ tempus, quod, cum hæc evenient, diu exactum erit. Sic & mox v. 6. Sed vel hinc refutatur Grotii commentum; non enim in adolescentiâ sua confundebatur Hierosolyma terrena, sed florebat. Adolescentiam vocat primam ætatem Ecclesiæ: hujus confusionem five pudorem vocat studia & mores quos tum sectabatur; vel, vetera peccata quæ olim commisit; peccata tum Judæorum in deserto, &c. tum Gentium ante Christum, five ante conversionem suam: nam adolescentula dicuntur innuptæ, & virgines, licet grandes nati sint. Memoriam autem hujus pudoris dicit præfenti felicitate & honore delendam. Nihil minus Gentes scele-

ratæ consecutæ sunt, quàm si justitiam coluissent, vel quàm Judæi, quibus tantum notus est Deus. Al. Pu-doris nomine intelligit calamitates quæ Ecclesiæ acciderunt quum veluti adolesceret. Felicitas quæ postea fruetur omnem earum memoriam delebit. Pu-doris, &c. i. e. probri quo olim affecta es ab Ægyptiis. ¶ Et opprobrii viduitatis tuæ. Cum sine Deo esses, quem peccato amiseras. Vidua figuratè dicitur, quæ à viro relicta est. Talis erat gens Israelitica in Babylone, quum à Deo derelicta videbatur. Ecclesia Gentium vidua fuisse dicitur toto illo tempore quo sine Deo fuit. Puto idem hic esse viduitatem cum adolescentiâ, nam utraque & innupta & sterilis est. Dicit ergo Deus, sublaturum se sterilitatem, quæ olim probro erat. Vide 1 Sam. 1. 6. Esa. 4. 1. Probri viduitatis, i. e. tribulationum in Babylone.

5. Quia, &c. [וְיִשְׁתַּדְּלִי] Quia, vel Nam, maritus tuus (sub. erit, JT. Pi.) opifex tuus, Pi. sic JT. Construe sic, Opifex tuus erit maritus tuus. Heb. mariti tui factores tui. Videntur significari tres Personæ Divinæ. Quod mysterium geminâ voce plurali hic innuatur. Plures sunt [וְיִשְׁתַּדְּלִי] factores hic, & Job. 35. 10. Psal. 149. 2. Esa. 44. 2. [vide & Eccles. 12. 1.] plures [וְיִשְׁתַּדְּלִי] Qui te fecit erit tibi maritus; i. e. fecundam te faciet, tecum cohabitabit. Te Deus in gratiam admittet. Captivitas erat quædam divortii species. Vide Esa. 50. 1. Fictorem se vocat Ecclesiæ, non tantum quod creavit eam, sed quia adoptavit: quæ prærogativa instar novæ vitæ est. Quanquam autem inde exciderant Judæi, spiritualis tamen eorum creatio non prorsus extincta erat, quia manebat fœderis memoria; unde etiam factum ut Deus eos de integro refinexerit. Non habebis alios maritos præter Deum. ¶ Deus omnis terræ. Hoc est, non modò Judæorum, ut olim, Deut. 26. 17, 18; sed & Gentium, Esa. 56. 3, — 8. Zach. 14. 9. Matt. 28. 19. Rom. 3. 29. & 15. 10. Eph. c. 2. v. 14. Apertus hic locus de vocatione Gentium.

6. Quia, &c. [וְיִשְׁתַּדְּלִי] Quia sicut mulierem (vel, uxorem, JT. Sy.) derelictam (vel, dimissam, Ti. à marito; vel, omnium ope destitutam), & afflictam (vel, perturbatam, V. cruciatam, Pi. dolentem, JT. sim. P.) spiritu (vel, animo, JT.) vocavit (vel, vocavit, Ti. Pi. vocat, Ca. revocat, JT. revocabit, Sy. Q. in Angl. ut Hof. 11. 17. Vocare hic ponitur pro censere, ut Gen. 21. 12. te Dominus, Mo. P. &c. q. d. Hactenus sic se tecum gessit Deus ut vir cum uxore quam repudiavit, quæ mœret, squalida & horrida est, &c. quam vir non invisit aut curat. Hæc erat fors Gentium. Vide Eph. 2. 12. Quidam spiritu jungunt cum vocavit, spiritu vocavit te. Al. Quia ut mulier relinquitur à marito, sic vocavit te Dominus derelictam spiritu, M. Ut derelictam, &c. i. e. quæ jam longo tempore non gignebat ex promissione filios, sed tanquam sterilis spernebatur à Synagoga. q. d. Nè desperetis; Deus enim propensus est ad reconciliationem, &c. instar viri maritali affectu præditi, qui uxoris suæ repudiatæ dolentisque miseretur. ¶ Et, &c. [וְיִשְׁתַּדְּלִי] Et uxorem (vel, & velut fœminam, Ti. Ca.) adolescentiæ (vel, adolescentem, Ti. ductam in juventute, Ca. juvenulam, i. e. charissimam, meton. efficientis; ut Prov. 5. 18. & Mal. 2. 14. vide & Joel. 1. 8.) repudiata, M. vel, quæ repudiata est, Ti. sic Ca. quia repudiata fuisti, Mo. quum repudiata fueris, P. Ang. quævis sprete fueris, Pi. sic JT. vel, rejecta, ut Jer. 31. 37. vel, dimissa, vide Lam. 5. 20. vel, quia fastidio habetur, For. Al. ut mulierem quæ ab adolescentiâ odiosa est, o. sim. Ar. Ch. uxorem ab adolescentiâ abjectam, Vulg. Major autem videtur ignominia, si juvenula mulier repudiatur. q. d. Nè despondete animum: Videt Dominus quam ambit sponsam esse derelictam, mœrentem, abjectam; vocat tamen ad socialem torum, &c. Ecclesiam hic vocat uxorem adolescentiæ, ut spem confirmet. Facilius enim juvenum conjugum quàm seniorum animi reconciliantur. Mollior enim ætas & tener amor ipsos invitat, & quodammodo impellit. Ità Deum placabilem esse ostendit. Alii totum sic legunt, Quia ut mulier derelicta fuisti, & afflictam spiritu vocavit te Jehova; fuisti que velut uxor juventutis cum spernitur, &c.

¶ Deum

¶ *Deus tuus*] i. e. Qui adhuc Deus tuus est, & te curat, &c.^m. Affectus hinc maritalis se prodit.ⁿ

7. *Ad punctum*, &c.] Nempe, si cum æternitate comparatur^o: alioquin Judæos per 70 annos, Gentes per 2000 annos, dereliquit, &c. P. Demonstrat quale futurum sit hoc divortium, nempe, ut statim in pristinum locum restituatur. Deus est & ad iram tardus, Exod. 34. 6. & brevis ira, Psal. 30. 6.ⁿ

8. *In*, &c. *הַמִּנְחָה הַזֶּה*] *In momento* (vel, *Momento*, P. Per *momentum*, M.) *ira* (vel, *Pauculo fervore*, J. T. Pi.) *abscondi* (vel, *absconderam*, J. T.) *facies meas*, vel *faciem meam*, *momento* (vel, *ad momentum*, P. *ad punctum*, M. V. nempe temporis, V. *מִנְחָה*, pro *מִנְחָה*.) à te, Mo. Pi. &c. Per *momentum* quo irascebar abscondi vultum meum à te, Ti. *Momentanea* sevitia tibi paulisper vultum meum subtraxi, Ca. Afflictiones Ecclesiæ semper sunt momentaneæ, ubi ad æternam felicitatem oculos attollimus. Vox *מִנְחָה* alibi non occurrit. *מִנְחָה* ira, propriè *bullæ*, Hof. 10. 7. ut significet iram Dei statim deservescere. ¶ *In misericordia sempiterna*] Id est, beneficiis in longum duraturis: imò æternis.^v

9. *Sicut*, &c. *וְכַדְרֵי מַעְבֹּרֹתָיִם*] *Quia*, vel *Nam*, (vel, *Et*, M.) *aque* (vel, ut *aque*, P. J. T. Pi. Ti. sicut in *aquis*, M.) *Noah hoc*, vel *istud*, (vel, in *hac re*, M.) *mibi*, (sub. est, M. J. T. Ang. vel, *erit*, Ti. Pi.) *cui* (vel, *qui*, J. T. *quando*, M. sic Pi. *quandoquidem*, Calv. *Ut enim*, Ti. sic Ang. relativum pro conjunctione causali, ut 1 Sam. 15. 15. & ellipsis notæ similitudinis: vel, *quod*, Angl. de *quo*, Q. in Angl. sicut Angl. sic relativum usurpatur Jer. 48. 8.ⁿ) *juravi* (vel, *juraveram*, Ti.) à *transcundo*, &c. Mo. vel, *quod non transirent*, &c. P. M. sim. Ti. J. T. Pi. &c. *Nam idem hic ago quod in Noanis aquis*, cum *quidem* *juravi non amplius pervasuras*, &c. Ca. Legitur in quibusdam cod. *מִי*; propterea quidam vertunt, *Sicut in diebus Noah*, sub. *sic erit*; ut referatur ad tempus exilii Babylonicum, quod cum Diluvio comparat, quoniam Ecclesia prorsus interiisse videbatur. *Hoc mibi*, &c. Significat hanc calamitatem instar Diluvii fore; ut quemadmodum Deus uno diluvio contentus fuit, nè unquam ipsum iteret; ita hoc uno Ecclesiæ velut interitu contentus sit, nec unquam ejus faciem deleri sinat.^a *Sicut in diebus Noe*, Vulg. Ch. Sy. *istud mibi est*, &c. Vulg. vel, *hoc est coram me*, &c. Ch. vel, *hoc esto mibi*, &c. Sy. Sicut tunc juravit, quod non transire faceret aquas Noe, i. e. aquas fimiles illis, &c. b. Sed non legimus Deum id *jurasse*. Resp. Deus promissum & foedus suum *juramentum* vocat, quia non minus firmum certumque est quam *juramentum*. Sic *juramentum* vocatur promissio Isaaco facta, Psal. 105. 9. & Davidi, 2 Sam. 3. 9. Psal. 132. 11. c. ¶ *Sic juravi ut non*, &c. *וְלֹא אֶרְאֶה מִלְּפָנֶיךָ*] *Ab irascendo* (vel, nè *irasciar*, M. Ti. quod non *irasciar*, P. sim. J. T. Pi. &c.) *contra te*, & *ab increpando in te*, Mo. vel, *nec increpabo te*, P. sim. M. Ti. &c. comparativè, ita scilicet ut iratus sum d; ita ut te abjiciam sive perdam*: alioquin irascitur Deus cum optimis, Exod. 4. 14. Num. 12. 9. &c. f. ad correctionem & salutem. Ecclesiam è Gentibus colligendam nunquam abjiciam, ut Israel. abjeci^h. Peccata mundi debentur per Filium meum, ut non sit cur te increpem, &c. i.

10. *Montes enim commovebuntur*; sic M. sim. P. *וְהָרִים יִנְּדוּ*] *Nam montes recedent*, Mo. vel, *locum deferent*, Ti. in interitu mundi. Al. Fieri hoc potest, ut in magno terræ motu. Vide Sen. Nat. quæst. 6. 29. *Vides totas regiones à suis sedibus revelli*. De Taygeti montis magna parte abrupta, de duobus montibus qui inter se concurrerunt crepitu maximo affultantes recedentesque, de prædiis in contrarias sedes transgressis, de 12 urbibus unâ nocte prostratis, vide Plin. 2. 81, 85, 86. Al. *Nam montes quidem recedere possent*, M. *Quamvis hi montes recederent*, J. T. [Hypotheticè intelligunt.] *Comparisonem* fumit à rebus firmissimis, &c. m. Prius montes commovebuntur, &c. n. ¶ *Fœdus pacis meæ*] Ità Mo. Pi. &c. Malim, *meum fœdus pacis*, vide Ezec. 34. 25. & 37. 26. i. e. vel reconciliationis, vel prosperitatis & salutis æternæ. Quo tibi promisi pacem, i. e. salutem æternam p.

11. *Paupercula*, &c. *וְהָרִים יִנְּדוּ*] O

afflicta, (vel, *inops*, Ca. *paupercula*, P. Mo. M. Calv. En, ô *paupercula*, Ti.) *procellis* (vel, *tempestate*, M. For. V. &c. in turbine, P. sic Mo.) *agitata*, J. T. Pi. Ang. (vel, *versans*, P. *obruta*, M. For. V.) *consolatione destituta*, J. T. Pi. sic M. Ti. &c. ¶ *Ecce ego sternam*, &c. *וְעַתָּה יִסְּרֶנּוּ*] *Colloco*, vel *collocabo*, (vel, *jacere faciam*, P. sim. Mo. *sternam*, G. ex Ch. & Vulg. *sternam ordine*, Ti. sic For.) *lapides tuos super carbunculum*, M. sim. Mo. P. V. o. Gal. vel, in *margarita*, Ca. in *stibio*, G. ex Ch. San. For. Sed per *stibium* intellige lapides nigricantes, ut 1 Par. 29. 2. 9. G. Cum ornamento, J. T. Pi. *pulcherrimè*, Belg. *pulchris coloribus*, Ang. in *fusco*, Ti. *וְהָרִים יִנְּדוּ* est *fusus*: quo Latini significant, primò, medicamen illud quo oculi decorantur, ex *stibio* t, vide 2 Reg. 9. 30. Jerem. 4. 30. deinde, abusive, omnia alia quibus facies foeminarum illita decoratur; denique, colores omnes quibus pristinus color immutatur. Propriè ergò *subnigrum colorem* notat, à *stibio* dictum, ex quo pavimenta confici possunt. Hic ergò, in, sive cum *stibio*, est, q. d. *stibinis lapidibus*. *Stibium* hinc intelligunt, non liquidum, sed lapideum, & fossile subnigrum, teste Dioscoride, putà marmor fulgidum, ejus coloris cujus est *stibium*, &c. t. ¶ *Et fundabo te in sapphiris*] Ità Mo. &c. Mallem utrosque lapides & utrumque verbum ad fundamenta, & utrumque ad pavimenta, referre. *Substernam carbunculos lapidibus fundamenti tui*, &c. Q. in V. Nihil hinc super verum dicitur: nam Jos. in Templi, quod ipse vidit, descriptione, τὸ δὲ ὑπὸ πύλαις ἀπὸν πεποικιλτο παρὰ τοὺς αἰῶνες κατεσκευασμένον. (Subdiale totum variegatum erat lapidibus stratis omnigenis.) Vide & de lapidibus pretiosis à Davide ad Templi usum congestis 1 Par. 29. 2. 7. Solebant olim pavimenta lapidibus pretiosis insterni, ut referunt de Julio Cæs. Sueton. cap. 47. de Nerone Plin. 37. 2. Verum hæc spiritualiter intelligenda esse constat. Sic exprimitur Ecclesiæ dignitas, & majestas, quæ pedibus calcatur gloriosa hæc, &c. b. Significat, aut dona cœlestia etiam infimæ notæ viris danda; aut servos & Ministros Christi pretiosa quæque mundi conculcaturos. c. Intellige hæc de restauratione spirituali electorum, quæ incipit in hac vita, perficitur in altera d. d. Pi.

12. *Et*, &c. *וְשִׁמְתִּי כְרֻכִּי בְּכֶסֶד*] *Et ponam* (vel, *disponam*, J. T. *faciam*, Ti. Pi.) *crystallum*, vel è *crystallo*, (vel, ex *margaritis*, P. M. Calv. sic Ch. ex *achate*, Angl. Sed hic lapis nec pretiosus est, nec pellucidus*. Vel, *jaspidem*, Vulg. sic o. Ar. Sy. Hunc scimus fenestris esse aptissimum f.) *fenestras tuas*, Mo. Ti. M. P. Ang. &c. f. For. vel, *specularia tua*, J. T. Pi. G. à sole sic dicta g, quia per ea Sol lucem administrat h. Vox alibi non occurrit i. Alii, *propugnacula tua*, o. Vulg. *pinnas tuas*, Ar. *ligna tua*, Ch. *parietes tuos*, Sy. ¶ *Et portas tuas in*, &c. *וְלֹא אֶרְאֶה מִלְּפָנֶיךָ*] *Ex lapide*, sive *lapidibus*, (vel, *lapides*, M.) *carbunculi*, P. sic Ti. J. T. Ca. vel, *rubini*, Pi. *gemme rutilantis*, Mo. *igne rutilantes*, M. *flammanes*, ut ex lingua Hebr. & Chald. & Arab. constat k. Al. *sculptos*, Vulg. Sy. *crystalli*, o. For. ¶ *Et omnes terminos tuos in*, &c. *וְלֹא אֶרְאֶה מִלְּפָנֶיךָ*] *Ex lapidibus* (vel, *lapides*, M. Heb. in *lapides*, Angl.) *beneplaciti*, Mo. V. vel, *desiderabilibus*, P. sic M. Ti. *elegantissimis*, Pi. sim. J. T. Ca. *complacentia*, V. *delectationis*, Pi. i. e. qui habentur in pretio m. Græci, τὰς ἐκλεκτὰς αἰῶνας ἐκλεκτὰς, (mirum te ambientem lapides electos.) In peristyllis erunt purissima marmora. *Marmor Parium* ait Interpres dicto loco 1 Par. 29. 2. λίθους μαρμάρου ἀποκότῃς μαρμαίρει, (columnæ ex uno solidoque lapide constantes, ex marmore candidissimo,) ait Jos. Belli Jud. 5. 14. Alludit ad lapides terminales, quibus Deus, ut agricola, suam possessionem distinguit, &c. o.

13. *Universos*, &c. *וְכָל*] *Et* (vel, *Nam*, Calv.) *omnes filii tui edocti erunt à Jehova*, J. T. Pi. &c. Heb. *edocti Jehova*; genitivus efficientis p: vel, *Domino*, Glaf. bene instituti à Daniele, Aggæo, Zacharia, Malachia q. Sed nimis angustum hoc est. Respicit Ecclesiam generatim, maximè N. T. ut patet ex Joh. 6. 45. ex quo loco constat, non tantum prædicationem externam hinc intelligi, sed & internam Spiritus efficaciam t. Non est hæc nuda scientia, sed conjuncta cum bono affectu, & voluntate implendi Legem, juxta Heb. 8. 10. *Dabo legem in cordibus*, &c. *. *Ponam doctos*, &c. non solum externam magistrorum doctrinam, sed etiam inter-

nā ab ipso Domino: qu. d. Quæ præcones Evangelii
 exterius proponunt, ego interius illuminando intelle-
 ctus, & movendo voluntates, inculcabo suaviter &
 persuadebo †: absque quo frustrā est omnis doctrina
 externa; ut patuit in perfidis Judæis, &c. *. Hinc [i. e.
 ex hoc v. 13.] colligo Esaïam de hominibus concionari
 ex quibus spirituale ædificium construitur, & gemmas
 hic dona esse Spiritus Sancti quæ in homines confe-
 runtur, ut ex iis exstruatur Ecclesia †. Al. Et ponam
 doctos à Domino, M. Me. T. cognoscent me, Sy. discent le-
 gem Domini, Ch. ¶ Et, &c. [וְיָדְעוּ וְיִתְּנוּ] Et multa
 (vel, magna, Ang. ampla, JT. Pi. sub. erit, JT. Pi. Ang.)
 pax filiis tuis, Calv. &c. Omnia prosperrima †.
 14. Et, &c. [וְיָדְעוּ וְיִתְּנוּ] Justitiā (i. e. vel, i. vi-
 ris justitiæ, sive justis, Angl. ut Esa. 1. 21. & 41. 2. piis
 gubernatoribus v. q. d. Viri erunt optimi qui urbem
 restituent, quales Esdras, Zorobabel, Jesus Josedechi
 filius, Nehemias *. Vel, 2. sanctitate, quam à me con-
 sequeris v. Non rapinā, vi, fraude (ut solent non raro
 magnæ urbes) tu exsurges & stabilieris, sed piā & san-
 ctā vitā, &c. *. Vel, 3. clementiā & bonitate Dei, ut
 1 Sam. 12. 7. Psalm. 36. 10. justitiā Dei, quā protegit
 suos, stabilieris, JT. Pi. vel, fundaberis, Mo. P. firma-
 beris, Ti. For. preparaberis, M. Calv. V. stabilis eris &
 constans b. ¶ Recede, &c. [רָחֵק מֵעֵשֶׂק] Longè abe-
 ris (vel, Elonga te, Mo. Procul esto, JT. Pi. Imperat. pro
 fut c. ut Gen. 20. 7. Psalm. 37. 27. Prov. 4. 4. Recedes,
 Q. in V.) ab oppressione, P. JT. &c. calumnia, M. potius,
 vi, G. Ti. Noli vi agere cum vicinis illis Samaritis &
 aliis qui te impedire in ædificando volent; namque ego
 illorum consilia dissabo. Vide Efd. 4. Neh. 6. ¶ Et
 à, &c. [וּמִמָּוֶת] Et à contritione, Mo. P. vel, terrore,
 JT. Pi. Ca. interitu, Ch. prostratione, For. Sic à pavore
 aberis, Ti. & à certamine omni, G. Non de terrena, sed
 spirituali, Hierosolyma loquitur; nec de prosperitate
 temporali, sed spirituali f.
 15. Ecce, &c. [הִנֵּן יְגֹר יְגֹר אֶפְסָא מֵאוּרִי] En, peregrin-
 ando peregrinabitur non ex me, Mo. Ecce, accola venit
 (i. e. Gentilis populus b) qui non erat mecum, Vulg. sed
 mihi adversabatur h. Ecce, proselyti accedent ad te per
 me, o. Extranei in te ingredientur, propter me habitabunt
 in te, Ar. Al. En, omnino commorabuntur quidam tecum
 sine me; i. e. sine spiritu meo, hypocriticè *. Congre-
 gando congregabit te, (sic [וְיִסְמְדוּ] sumitur Psalm. 56. 7. &
 59. 4.) sed non ex me, G. ex Ch. Sensus est, Sambal-
 lates multas vicinas gentes ad se attrahet, ut opus im-
 pediat; sed me nolente, ac faciliè consilia ejus distur-
 baturus †. Ecce, conveniens conveniet contra te absque me,
 Calv. En, congregando congregabit (i. e. vel certè, vel
 sedulo, congregabit k; sub. se, M. P. Ti. & sub. glo-
 bus, Ti. vel, populus, P. vel, gens, M. & sub. contra te, P.
 vel, ad te, M. q. d. Erunt quidem hostes tibi malum
 machinantes, sed frustrā l: absque (vel, sed absque, Ti.
 Angl. ellipsis adversativæ, ut Esa. 17. 11. *) me, P.
 M. Ti. Angl. i. e. injussu meo m: non ut Sennach. &
 Nabuch. quos misi, &c. Esa. 10. 6. Jer. 25. 9. Vel po-
 tius, frustrā & inutiliter, quia sine Dei auspiciis: Sola
 enim Dei manus prosperum dat successum o. Intelli-
 gunt hoc de Gog & Magog. Obj. At Deus dicitur il-
 los adducere, Ezech. 38. 17. Resp. Itā quidem, sed ad
 ipsorum ruinam, & populi sui liberationem. Sic Mic.
 4. 11, &c. P. Ecce, qui contrahendo contrahit (i. e. qui bellum
 gerit, seu exercitum cogit ut bellum tecum gerat,) de-
 fecit à me; ad verb. de cum me, recessit à me, non ha-
 bet partem mecum, non est de numero meorum: q. d.
 Scito hostes tuos esse hostes meos, quibus idcirco favere
 nunquam possim. [וְלֹא] est interdum verbum castrense, &
 hostibus tribuitur; ut Latinis, cogere, colligere, contrahere:
 ut Psalm. 56. 7. & 59. 4. & 140. 3. unde & [וְלֹא] nomen,
 i. e. contradio, seu exercitus, seu congregatio hostium; ut
 Psalm. 31. 14. [וְלֹא] ut verbum accipio, ut Gen. 47. 15.
 Esa. 16. 4. Omnes illi qui se tibi junxerunt malo ani-
 mo, & non ex præcepto meo, cadent: sed & quicumque con-
 tra te arma fabricati fuerint, ut hæretici, peribunt r.
 ¶ Advena quondam tuus adjungetur tibi: in eadem Ec-
 clesia Christi †: [וְיִסְמְדוּ] Quisquis per-
 egrinans (vel, Quicumque congregabitur, Ti) tecum con-
 tra te, cadet, Mo. Ti. Quicumque in te contraxerit, (i. e.
 contra te exercitum collegerit aut duxerit,) juxta te

cadat necesse est, me enim impugnat, &c. t. Et qui se
 junxerit tibi contra te, ille cadet, M. Sed qui commorabi-
 tur tecum contra te, corruiet, Pi. Quisquis congregaverit se
 tecum, (vel, in te, V. contra te, Q. in V.) contra te (vel,
 in te, Q. in V.) ille cadet, P. in regione tua peribit v. v. Q. in V.
 Quisquis coibit contra te, in coram te cadet, G. ex Ch.
 [וְיָ] pro coram, habes Zach. 6. 5. & alibi *. Quicumque
 populus congregabit se unā contra te, ad pugnandum te-
 cum, cadet; vel, Quisquis congregabit unā ad pugnan-
 dum tecum, cadet coram te, Angl. [וְיָ] valet, coram, Exod.
 20. 3. Psalm. 9. 20. Zach. 6. 5. q. d. Omnes illorum mo-
 litiones in suam ruinam cedent v. [Ca. verum sic
 reddit, Quod si quis commorabitur, nisi autore me, si quis
 tecum commorabitur, in tibi adversando cadet. Al. sic,]
 En, omnino altercetur homo nihili abalienatus à me:
 (Heb. En, habitando habitabit nullus, &c. Jun.) qui al-
 tercabitur in te, ruens in te corruiet, JT. q. d. Neque
 ego ipse sum angustia affecturus te, neque alios per-
 pessus, sed impediturus potentia mea, &c. z.
 16. Ecce, ego (vel, En, ut ego, Ti. Cum ergo, Ca.)
 creavi (vel, creaverim, Ca.) fabrum (vel, fabrum ferrari-
 um, P.) sufflantem (vel, qui flat, Ca.) in igne (vel, ignem,
 Ch. vel, in ignem, JT. Pi.) prunas; sic P. Mo. vel, pru-
 narum, JT. Pi. [וְיָ] Qui flatu carbonem incendit, Ti.
 ut ferrum immisum calefiat *. ¶ Et proferentem, &c.
 [וְיָ] Et proferentem, vel producentem,
 (vel, producit, Ti. Ar. diducentem, Ch. perficeret, Sy. qui-
 que profert, Pi.) vas, vel instrumentum, in, vel ad, opus
 suum, Mo. Ch. P. Ti. JT. vel, pro opere suo, M. Ang. i. e.
 quomodo opificio suo utatur b: ad opera sua, Sy. ad opus
 illius, scil. qui tecum commoratur contra te *: operis
 sui, Angl. i. e. quale efficere solet quum instrumenta
 bellica ex ipsius officina prodeunt; vide 1 Sam. cap.
 13. 19. t. Vel, & qui producit instrumenta (singulare,
 collectivè, pro plurali, ut Zach. 11. 15.) ad opus ipsorum,
 Angl. i. e. quibus utantur qui tibi malum moliantur.
 Convenit hic sensus & cum præced. v. 15. & cum seq.
 17. Et artis sue telum proculdit, Ca. Sensus versu se-
 quente absolvitur c. Cum creator sim & fabrorum qui
 tela eudunt, & eorum qui eis utuntur d, & in manu mea
 sint hostium vires, industria, & arma bellica *, imò &
 ipsi fabri f; non est quod timeas g; facile te defen-
 dam h. Ostendit quā facile sit ipsi Ecclesiam eripere
 conatibus impiorum. Referri hoc potest ad Chaldaeos
 aliosque hostes, ut sensus sit, vel, 1. q. d. In prom-
 ptu mihi est quos adduxi profligare, & quos extuli tol-
 lere de medio: vel, 2. significat hos suo arbitrio non no-
 cituros, nec sine impulsu Dei, &c. i. ¶ Et ego (vel, Si-
 militer ego, JT. Pi. [ut i sit adæquationis,] vel, Itā ego
 quoque, Ti. & idem ego, Ca. ego, inquam, P. Calv.) creavi
 interfectorem (vel, vastatorem, Mo. P. Ti. &c.) ad disper-
 dendum. Sic JT. Pi. &c. Qu. Ad disperdendum quos?
 Resp. Vel, 1. eos quos mihi visum est perdere k: vel,
 2. tyrannos Ecclesiam oppugnantes, eorumque Prin-
 cipem, Diabolum, perditorem antonomasticè dictum l:
 vel, 3. impios, quorum totum studium est perdere, &c:
 vel potius, 4. viros militares, quorum solenne opus est
 perdere, & quorum arma vocantur instrumenta perdi-
 tionis, Ezech. 9. 1 m. ¶ [וְיָ] Perdito-
 rem ad exitium, Ca. Sensus versus, Sicut fabri operā utor
 ad opera fabrilia; sic etiam ad perdendos quos volo
 non defunt mihi instrumenta n.
 17. Omne vas (vel, instrumentum, P. M. &c. telum, Ca.
 Omnia arma, G. ex Ch. Sic [וְיָ] vertitur Jer. 21. 4. Ezech.
 32. 27. o.) quod, &c. [וְיָ] Fictum (vel,
 cufum, Ca. quod formatum est, M. Ang. sim. P. sub. ut
 adhibeatur, Angl. ellipsis, qualis est Esa. 38. 17, 20 P:
 quod aptatum est, Ti.) contra te non prosperabitur, Mo. P.
 M. &c. vel, non promovebit, Ti. non proficiet, ut scil. Ec-
 clesiam pessundet aut debeat q: erit infortunatum, Ca. g For.
 Idcirco nullum instrumentum quod formatum, &c. Pi.
 ¶ Et omnem, &c. [וְיָ] Et omnem linguam (i. e. hominem linguā sic abutentem,
 ut Psalm. 12. 4. & 52. 4. r.) surget (vel, quæ surget, P. M. c Ang.
 sic Calv. Pi. insurgentem, JT.) tecum (vel, contra te, M.
 P. JT. Pi. &c.) in judicio (vel, in jus, JT. Pi. in iudicium,
 Calv. ad disceptandum, Ca.) condemnabis, Mo. P. JT. Pi. &c.
 Ad verb. stantem tecum ad iudicium, &c. Est phraſis quā
 nos Lusitani utimur, stare ad iudicium, i. e. iudicio con-
 tendere

tendere cum quoquam, & totam causam ad iudices deferre, & coram eis sistere, ut sententia feratur. Et omnis lingua quæ insurrexerit contra te, hanc tu jure impiam esse convinces, Ti. vel, quæ tecum steterit in iudicio, convinces, Sy. vel, quæ tecum iudicio contendere velit, refelles. Omnes calumnias quæ adversus te ad Reges Persarum deferentur facile vinctes. Sed glossa hæc Judaica ex dictis refellitur. Quæ surget in iudicio contra te, vel, ut te falsò accuset, Deut. 19. 16; vel, ut jus in te prætendat, ut te tanquam legitimum captivum detineat. Sensus loci, Nemo factis aut dictis tibi nocere poterit. Te tuebitur Deus adversus & vim & calumniam, &c. Duo sunt modi alium opprimendi; 1. violentiâ, 2. prætextu juris: adversus utrumque hîc eos munit Deus. Sive armis sive iudicio tecum contendit, tu vinctes. ¶ Hæc (vel, Talis, Ti.) est (vel, erit, For.) hereditas (vel, possessio, JT.) servorum Domini. Ità M. P. &c. Magnificum & elegans epiphonema. Hæc est eorum fors, ut hostes superent, & summâ pace fruantur, &c. Hoc est ipsorum privilegium. ¶ Et, &c. וְיָדָעוּ מִיּוֹם הַהוּא Et iustitia eorum (vel, quorum iustitia, JT. sub. est, M. P. JT. Ang.) à, vel ex, me, M. P. Sy. Pi. Ang. vel, apud me, G. ex Vulg. For. Ad verb. de cum me, i. e. qui mei sunt, aut mecum habitant, & rem meam agunt: vel, eorum quorum probitas mihi perspecta est. Vel, à mecum, Mo. Angl. i. e. à coram me, vel, in conspectu meo, h. e. sincere, ut Luc. 1. 6. vide & 1 Sam. 16. 7. Sed à mecum idem hîc valet quod, à me. Vide Gen. 19. 24. Psal. 24. 5. Iustitia, i. e. vel, 1. merces iustitiæ; ut, opus, pro mercede operis, Esa. 49. 4. sic Psal. 112. 3, 9. Vel, 2. beneficentia, sive benedictio: vide Psal. 24. 5. Vel, 3. jus. Significat ergo, Dominum vindicem adfore suis, ut eorum innocentiam tueatur, & in lucem proferat. Vel, 4. iustificatio & laus. Vel, 5. defensio eorum, quæ est opus iustitiæ meæ.

CAP. LV.

1. O Mnes, &c. הֵן כֹּל־יִשְׂרָאֵל Heus quisquis sitit, JT. Pi. &c. Torporem & stuporem hominum accusat, qui clamoribus egent, &c. hîc nota & compellationis, & invitationis, sicut & incitationis, ut Zach. 2. 6. Est vocantis cum commiseratione. Præced. cap. domum construxit splendidam; hîc ostendit quàm instructa sit, &c. Ibi generales promissiones Ecclesiæ per Christum factas recitat: hîc Christus sigillatim Ecclesiæ filios provocat, 1. ad fidem, usque ad vers. 6. 2. ad poenitentiam, usque ad v. 10. ac postremò, commendans prædicationem Evangelii, promissiones amplissimas facit singulis ipsum adituris, &c. Cum felicitatem Christianorum descripsisset, jam Deum invitantes homines, ut tantis bonis per Christum allatis frui velint, inducit Propheta. Hæc loquitur Christus, ut patet ex Joh. 7. 37. cujus beneficia erga fideles N. T. hîc describuntur. Al. Continuat idem sermo, momenturque populi ut doctrinam de uno vero Deo ab Jeremia hauriant. Qui verum dicere cupitis, ad hunc doctorem venite. Ità hîc Chaldaus. Sed Sole clarius est, non de Jeremia hîc agi, cujus nulla hîc vel in præcedentibus fit mentio, sed de Christo, de quo præced. cap. actum est, qui etiam hoc ad se trahit, Joh. 7. 37. Siquis sitit, veniat ad me, & bibat. Quæ verba Christus ex hoc Esaie loco desumpsit, inquit Grotius ibidem. Magnificè hîc commendat gratiam Dei in Regno Christi, &c. Qui sitit, vel iustitiam, Matt. 5. 6. vel veritatem, sive sapientiam salutiferam. Qui, pondere peccatorum pressus, respirare desiderat; aut, itineribus errorum divexatus, veritatem invenire satagit. Qui, gratiæ & consolationis Divinæ indigus, earumque defectum cum dolore sentiens, ardentè desiderat, &c. Observandum hîc quæ sit vera præparatio ad recipiendam Dei gratiam, nempe sitis. Nam qui turgent inani fiduciâ iustitiæ suæ & saturi sunt, vel qui, terrenis cupiditatibus ebrii, non sitiunt; Christo locum non dabunt. Sitis graviter urit & excruciat, eaque optime

explicatur ardor & studium quo quis animi sui quietem aut levamentum quærit. Vide Psal. 42. 3. Sitis nomine esuriem etiam contineri, docent sequentes comedendi & panis voces: sitim nominat, quia ea vehementior est & urgentior quàm esuries. ¶ Venite ad aquas] Spirituales; consolationis & gratiæ salvificæ, Esa. 12. 3. Ezech. 47. 1, 2. Joh. 4. 10, 14. & 7. 37, 38. Bona illa cœlestia quæ vobis per Evangelium offero. Manifestum est ex Evangelio, aquarum nomine Sp. S. gratiam & cætera dona designari, quibus sitis aliarum rerum tollitur, & fons in animo fit aquæ vivæ salientis in vitam eternam. Certum est, Esaïam his nominibus aquarum, lactis, vini, panis, omnia comprehendere ad vitam spirituales necessaria. De vino & lacte assentior, non item de aqua. Ad aquas idem hîc esse puto quod, ad rivum, ut Jud. 7. 4, 5. Siquidem non ad aquam, sed ad lac vinumque emendum advocantur; nec in aqua, sed apud aquas, coemenda illa inventuri erant. Eit imago ab illorum ritu petita, qui iuxta annem sita oppida cum incolant, per annem vecta ubi navigiis appulsa fuerint mercimonia, eò confestim se conferunt ad emendum, &c. ¶ Qui non habetis argentum] Nullam dignitatem, nullum meritum. Pauperes nominatim vocat, nè quis fortè putaret, ut terrena bona, sicut etiam cœlestia, divitibus solum esse pervia. Qui omnibus rationibus omnino caretis quibus cœlestis vita comparari possit. Etiam pauperes sine ulla impensa ab ipso discere poterunt. ¶ Emite, & comedite] i. e. Emite ut, vel quod, edatis: ut Gen. 42. 18. Hoc facite, & vivite, pro, ut vivatis: Jos. 24. 5. surrexit, & belligeravit, hoc est, belligerandi animo, ut belligeraret; confer Jud. 11. 25. Jer. 29. 5. Edificate—& habitate, h. e. ut habitetis. Vera doctrina & potui & cibo comparatur, quia animum pascit & recreat. Vide Prov. 9. 5. Jer. 15. 16. Ezech. 3. 3. Ecclesiastici 15. 3. & 24. 19. (al. 21.) Philo, τὸ φαγεῖν οὐ μὴ δὴ τρεφεῖς ψυχῆς, (Edere symbolum est pastus animarum.) Adde Maimonidem, Ductoris dubitantium 1. 30. Verbum וְיָדָעוּ, primò, frangere, sive in frustula & minutias confringere, denotat. Quum autem institores quæ integra & solida coemerint, quò pluribus plurisque postea dividendis, particulatim diducere, & in portiunculas minores dividere, consueverint; hinc וְיָדָעוּ Hebræis notione secundâ, in forma altera, pro, emere, Gen. 41. 57. & 42. 3. in altera, pro, vendere, usurpatur, Gen. 42. 6. Amos. 8. 5, 6. ¶ Emite absque argento] Sumite gratis. Frustrâ quæritis etiam magnis sumptibus à diis alienis auxilium, quod in me promptissimum invenietis. Sed ἐν ἀποστολῇ hîc esse videtur; nam emptio pretium præsumit. Resp. 1. Emis, quia id affers pretii quod venditor exigit: gratis sumis, quia quod abs te exigit venditor exiguum est & instar nihili, ex quo nihil commodi ipli accedit. Sic magister gratis docet discipulum, etiam si doctrina magno labore comparetur. Si ita accipias, respexisse videtur morem philosophorum, qui mercedem à discipulis exigebant. Non omnis conditio muneri accipiendo necessaria obstat quò minus gratuitum sit: ut in Principis eleemosynis, ubi eleemosynarius est adeundus; in ægroto, quem medicus gratis invisit, curat, &c. qui tamen ejus præscriptis obsequi tenetur, &c. Nihil à te hîc exigitur, 1. quod largienti prodest, Job. 22. 2, 3. & 35. 6, 7. 2. quod non antea ipsius erat, 1 Paral. 29. 11, &c. 3. quod non officium tuum est, Luc. 17. 10. & in bonum tuum concedit, Deut. 5. 29. & 6. 24. & tibi cum scœnore restituendum est, Marc. 10. 29, 30. 2. In, emite, est catabresis. וְיָדָעוּ hîc pro comparare accipitur. Venditur in S. S. quod simpliciter datur, traditur, dimittitur, etiam sine pretio. Ità Deus populum suum in hostium manus, modò vendidisse, Deut. 32. 30. Jud. 3. 8. & 4. 2. modò tradidisse, dicitur, Jud. 2. 14. & 6. 1. idque sine pretio, Psal. 44. 13. Pariter τὸ emere simpliciter pro, accipere, acquirere, &c. ponitur: ut Prov. 23. 23. Eme veritatem, ac nè vendas; Apoc. 3. 18. Consulo tibi ut à me coemas, i. e. compares. Festus ait, emere olim sumptum pro accipere. ¶ Vinum & lac] i. e. Maximas delicias; & solatium animis, & alimentum omnis generis bona cœlestia. Verbum Evangelii: quod panis confertur, quia nutrit; vino, quia cor confortat.

* Calov. fortat; *lacti*, tum ob suavitatem, tum ob nutritionem. *Vinum* non modò sitim sedat, sed etiam delectat, Cant. 1. 2. & 4. 10. cor exhilarat, Jud. 9. 13. &c. & mœrorem pellit, Prov. 31. 6. *Lac* optimè nutrit, &c. *Vinum & lac* junguntur Gen. 49. 12. tanquam præcipua vitæ sustentacula. Grandiores in Evangelio *vinum* inveniunt, infirmiores *lac*, pro sua consolatione. *Vinum & lac* suavia sunt, somnum inducunt, mentes reficiunt, aliarum rerum appetitum restringunt. Intelligite hoc de omni doctrina Christi & Sacramentis, præsertim verò de Eucharistia: vel, de donis Spiritus Sancti.

2. *Quare* (vel, *Quorsum*, For.) *appenditis* (vel, *impenditis*, five *expenditis*, Ca. M. Sy. JT. Pi. Heb. *libratis*, ut Jerem. 32. 9, 10. quia solutiones olim pondere fiebant, Gen. 23. 16.) *argentum* (i. e. studium atque industriam, consilia & opera,) *non in, &c.* [חֲסִידָאֵי] *In non panem?* V. &c. vel, *pro eo quod non est panis?* Pi. vel, *quod panem vobis non afferet?* V. vel, *quod non alit?* pro nullo cibo? JT. Pro doctrina falsa, quæ cor nec cibet, nec satiat. Al. Cur magno studio & impendio discitis *מאמולען* Chaldaicam, unde nullus fructus ad animum redit? Fortè sensus est, Si libratu argentum, cur non in altera lance panem apponitis, ut pro argento reportetis panem? ¶ *Et laborem vestrum non in, &c.* [לְשֹׁכְרֵי] *In non ad saturitatem?* Mo. V. *pro re minimè satiatura?* JT. Pi. &c. *in id quod saturare non potest?* P. sic V. *non pro saturitate?* Sy. M. *pro eo quod non est aptum ad satietatem?* Pi. *ut tamen victus non comparetur?* Ca. In eos invehitur qui vitam quidem appetunt, nec tamen ejus adipiscendæ viam aut rationem tenent, sed incerti per desertam & invia loca vagantur: qui illa magno sumptu & labore quærunt quæ ipsos nec delectare, nec in æumnis suis levare, poterunt: qui omnem pro rebus mundanis industriam impendunt, nec Deum quærunt, qui solus panis est hominum mentes satians. Conqueritur de hominum ingratitude & dementia, quòd Dei, ultro omnia offerentis, beneficentiam respuant vel fastidiant, & interim se in inanibus nugis torqueant. Redarguit Judæos, qui ab impostoribus emebant quòd pacaret conscientiam: verum non panem emebant, sed quisquillas. Expostulat potiùs cum omnibus Adæ filiis, quòd in quærenda coelesti vita omnino errent, & vanas opiniones suas potiùs quàm Dei vocem sequantur. Reprehensio causam explicans vocationis præcedentis, nimirum quòd omnes extra Ecclesiam Dei operam consumant in rebus infructuosis & fallacibus. ¶ *Audite audientes* (vel, *Auscultate indefinenter*, JT. five, *attentè*, Pi. Angl. five, *obedienter*, Angl. Heb. *audiendo*, Pi.) *me*. Id est, vel, 1. Deum loquentem per Jeremiam: vel, 2. Christum in Evangelio concionantem P. Quia suo quisque consilio trahitur in errorem, hinc omnium remedium subicit, ut toti pendeamus ab ore Dei, & nosmet subjiciamus Verbo Dei; quòd unum conscientiam pacat & vivificat: reliqua studia addunt dolores, imò occidunt. ¶ *Et comedite* (pro, *comedetis*, For. Angl. ut Gen. 45. 18. Esa. 36. 16.) *bonum*. Quòd absolutè bonum est, & salubre & jucundum; salutarem animæ cibum. Discite salutaria V. Vel, *est adverbium*, *comedite bene*, i. e. laute, opipare. ¶ *Et delectabitur* (vel, *delectetur*, Ang. *oblectet se*, JT. *delicias percipiat*, Pi.) *in, &c.* [שְׂכָרָא] *In* (vel, *cum*, Angl. ex, Pi.) *pinguedine*, Calv. Ang. &c. i. e. pinguibus. Caro pinguis sapida est. *Lac & vinum* sic vocat, quòd nihil est gustatu suavius, vel ad robur augendum efficacius. Pinguibus cibis multum delectabantur gentes istæ, Job. 36. 16. Psalm. 36. 9. & 63. 6. Habebitis pacem conscientie. *Pinguedo* Verbi Dei est suavissima promissionum consolatio. Hæc *pinguedine*, JT.

3. *Audite, & vivet, &c.* i. e. Longâ vitâ fruimini: imò spirituali & æternâ. Vel, *ut vivat*, JT. Tunc vivet, i. e. fruetur consolatione spirituali. Nè de vita corporis accipias, dicit, *vivet anima*, h. e. pacatæ erunt conscientie & alacres. Hic Dei scopus, ut nos ad vitam adducat. Omnes aliæ doctrinæ occidunt, sola Dei doctrina vivificat. ¶ *Et feriam* (vel, *pangam*, JT. Pi. Hebr. *scindam*, Pi. sim. Mo. &c. à sectione

bestiæ in foedere pangendo, Gen. 15. 9, &c. Jer. 34. 8, 18.) *vobiscum pactum sempiternum*. Sic P. &c. quòd nunquam irritum erit, Esa. 54. 10. Recipiam vos in illud foedus quòd cum Noa ejusque posteris feci, Gen. 9. 9. quòd & *sempiternum* dicitur ibidem 16. At agitur hoc loco de foedere, 1. adhuc complendo; 2. Davidi promisso, [ut sequitur]. Nullum erat dubium de foedere Noe irritando, sed de foedere Davidis, ut subinde confirmarentur fideles tot calamitatibus obnoxii. Et quid hoc ad præsentem concionem? saltem ad Jeremiam? Num mittendus erat Jeremias ut foedus illud confirmaret? Somnia illa sunt aut deliria plusquam Rabbinica. Denique, de promissione Davidi facta de Christo, &c. exponit Apostolus, Act. 13. 34. *Fadus* ferire est, pacem inire ac benevolentiam, fidem, societatem certo pacto ac jurejurando confirmare P. Qu. An non priùs Judæi foedus æternum cum Deo inierant? Videtur enim novum quid & insolitum promittere. Resp. Nihil hinc novi promittitur: sed renovatio est & confirmatio foederis quòd, ob exilium eorum à terra, Templo, sacrificiis, &c. irritum videri poterat. ¶ *Misericordias* (quâ voce foedus gratuitum esse monet. Vel, *benignitates*, JT. *beneficia*, Pi. *benignitate*, Ca.) *David fideles*; sic P. M. &c. [מִסְרִידָאֵי] *Stabiles*, Mo. V. *firmas*, V. *certissimas*, JT. sic Pi. sub. *dabo vobis*, Pi. sim. JT. ex Act. 13. 34: *fideles*, Ca. nempe *certas misericordias Davidis*, Ang. Exhibebo vobis beneficia tam constanter quàm Davidi exhibui. Hoc est quòd Græci volunt, cum dicunt, *τὰ ὅσα Δαβὶδ τὰ ἐμὰ* nam *מִסְרִידָאֵי* voce vicinâ *ἰσθῆ*, aut *ἰσθῆσαι*, solent transferre. Sed frustra per analogiam hoc intelligit, quum nulla sit in textu comparatio, sed quòd illas ipsas *misericordias* quas Davidi promiserat præstare & exhibere velit. *Misericordias* hinc intellige quas cecinit David Psalm. 89. cujus initium est, *Misericordias Domini in æternum cantabo*: ex quibus verbis Psalmi initialibus puto hunc Psalmum, more Hebræorum, dictum *Misericordie Davidis*. Et in eo Psalmo expressæ sunt promissiones ferè omnes quæ hinc occurrunt. Non placet. 1. Initium Psalmi non est, *Misericordie David*, sed, *Domini*. 2. Nec David ejus scriptor fuisse videtur, sed Ethan, cujus nomen ei præfigitur. Et quanquam hic locus materiam respiciat illius Psalmi, malim tamen alludi ad 2 Par. 6. 42. ubi ipsissima verba sunt, *Memento misericordiarum Davidis*. *Beneficia Davidis*, i. e. Davidi à me promissa, in Christo, 2 Sam. 7. 12, &c.: vel, de Messia ex ejus pro sapia nascituro, & in æternum regnaturo; morituro ob peccata nostra, & resuscitando, &c. Genitivus [*Davidis*] objecti. Foedus hoc cum Abrahamo pactum erat, & cum Davide renovatum. Qu. Cur *Davidis* h. l. fit mentio? Resp. 1. Quia hoc foedus, ut æternum esset, sancitum est in manu Davidis, qui etiam hinc ut typus Christi considerandus est. Regnum Davidis typus erat Regni Christi, Esa. 9. 7. Luc. 1. 32, 33. in statum exinanitionis & exaltationis successione, (vide Esa. 11. 1.) in Gentium gubernatione, in Regni perpetuitate. Confer 2 Sam. 7. 12, &c. cum Heb. 1. 5. Psalm. 89. 22, 29. & Amos. 9. 11. cum Act. 15. 16. 2. Quia in exilio Babylónico extincta erat Regni dignitas, & per familiæ Davidicæ ruinam videri poterat collapsa esse Dei veritas. 3. Per Davidem multum Judæorum, tum Christianorum, Messiam hinc intelligunt. Parentum nomina patronymicè ponuntur pro filiis, ut Esa. 42. 24. ut, *David*, pro *Roboam*, 1 Reg. 12. v. 16. Sic Christus sæpe apud Prophetas *David* vocatur, ut Ezech. 34. 23, 24. & 37. 24, 25. & Hof. 3. 5. ubi Chaldaeus vertit, *Messias filius Davidis*. Vide & Psalm. 132. 10. Jer. 30. 9. Huc inclino, quia non de Davide, sed de Messia, Davide secundo, (sicut Johannes Baptista alter *Elias* dicitur Matt. 11. 14.) sermo est vers. seq. Significat itaque misericordias antè promissas, & per Messiam exhibendas, in quo omnia promissa sunt *Etiā & Amen*, 2 Cor. 1. 20.

4. *Ecce, testem populus dedi* (i. e. constitui, vel designavi, ut Jerem. 1. 5. Ezech. 3. 17.) *eum*. Sic Mo. P. M. Jeremiam, cujus prophetiæ adeò definitæ certum dabunt meæ providentiæ testimonium apud populos omnes P. Sed detestanda est hæc depravatio. Elogia hæc augustiora sunt quàm ut Jeremiæ convenient. Possent quidem

quidem hoc ad Davidis personam aptari, cujus cur meminit hic exprimit, nempe quod in ejus manu deposita fuerat promissio de venturo Redemptore. Minime tamen dubium est quin ad Christum recta nos ducat Esaias, ad quem facilis transitus fuit à Davide; quod d. Prohibet ille Davidis successor, per cujus manum promissa est perfecta salus ac felicitas. Cum obscure de Christo sermonem fecisset sub nomine *miseri-cordiarum Davidis*, subito, per relativum *eum*, de Christo planè loquitur; ut hac subitâ mutatione intelligamus quoniam semper mentes Prophetarum tenderent. Hinc constat quis sit ille *David* in v. præced. nempe Christus. Digressio est hoc & seq. v. quâ Deus, filios suos cooptans in Ecclesiam Christi, confirmat primûm vocationem Christi, hoc versu, deinde functionem, vers. seq. Christum autem hic tribus nominibus appellat accommodatè ad superiora. *Testem*, i.e. Prophetam & Doctorem qui testetur de mea voluntate. *Testis* pro prædicatore, & *testimonium* pro Verbo Dei, interdum accipitur, Johan. cap. 1. vers. 7. Act. 1. 8. & 22. 15. &c. *Testis* est, qui testatur de veritate, & de re certa atque comperta. *Testis* est, testificari de re incognita aliis, sibi verò certa. Christus testis fuit eorum quæ in *Patris sinu* occulta erant, Joh. 1. 18. inter quæ erat Dei dilectio. *Testem*, fœderis mei, jam ex mea parte completi; liberatæ meæ fidei. Restat ut & vos præstetis quod ex vestra parte, vi fœderis inter nos initi, debetis. ¶ *Ducem*, &c. דוֹכֵם וְאַתֶּם יֵלְכוּ אַחֲרָיו *Ducem* (vel, principem, Ti. Pi. antecessorem, JT. antistitem, qui annunciat & præcipit quæ agenda sunt, & obedientiam eloquentiâ suâ suadet. Ducis est, anteire cæteris. ¶ *Præceptorem* (vel, præipientem, Mo.) *populis*, P. Mo. &c. i. e. qui præcipiat & mandet quæ velit; vel, qui doceat quid facto scitôque opus sit; cui omnes sub poena damnationis obedire tenentur. Hæc addit, quod attentionem Christo conciliet, &c. Hæc tria ordinem inter se habent. Christus, 1. de veritate testimonium perhibet, 2. eam amplectendam suadet, 3. imperat tanquam legitimus Princeps.

5. Ecce, gentem quam nesciebas vocabis] Christum alloquitur: quod nemo negat. [At negat non nemo.] Tu, ô Judæa, gentes antè tibi incognitas amicè compellabis. Kimhi ad Ecclesiam Sionis refert. Sed hæc refutant pronomina, quæ hic masc. sunt, non fœm. adeoque Christum spectant. Significat Christum ducem fore, non unius populi, sed cunctorum. Vocare hic possessionem designat. Vocat Christus pro imperio, ut eas sibi subiciat, &c. ¶ *Quam non cognoveras*, id est, quam non curaveras, quam neglexeras, & ire fiveras in viis ipsius, Act. 14. 16. Sic verbum *cognoscendi* sèpe sumitur; ut Psalm. 1. 6. Prov. 12. 10. Matt. 7. 23. Cum qua nihil habuisti consuetudinis aut commercii. ¶ *Quæ te non cognoverunt*] De te non audiverunt, Rom. 15. 21. & 16. 25. Non curaverunt te, ut scilicet in te, tanquam Servatorem mundi, crederent. ¶ *Ad te current*] Venient, ut in Templi ambitu gentibus piis destinato Deum verum invocent. Verum non agitur hic de Judæa, aut Hierosolyma, quæ Gentibus non ignotæ erant, nec de Templo materiali. Christum vocantem alacres & læti sequentur. Ità efficaciam vocationis Christi exprimit. ¶ *Propter Dominum Deum tuum*] Rationem reddit tam avidi & frequentis concursus Gentium: nempe quia Gentes intelligent negotium sibi cum Deo esse; Christique vocationem non humani, sed Divini, consilii esse; Christumque esse Dei Filium, ac verum Deum. Dicit, *Deum tuum*, quoad humanitatem Christi, quâ Deum habet, Matt. 27. 46. Joh. 20. 17. ¶ *Et, &c.* וְאַתֶּם יֵלְכוּ אַחֲרָיו *Et Sanctum* (vel, & ad Sanctum, Mo. & propter Sanctum, M. Ti. JT. Pi. Ch. &c.) hic valet וְאַתֶּם יֵלְכוּ אַחֲרָיו *Israel*] Ità P. &c. ¶ *Quia* (vel, quum, JT. Pi. qui, Ti.) *glorificavit* (vel, glorificabit, P. decoravit, Ch. Ca. simil. Mo. honorificum reddit, Ti.) *te*] Quia, licet præcesserit crucis ignominia, tamen à Deo glorificatus est. Quia videbunt Christum à Deo decoratum sanctitate vitæ, doctrinæ verbo, miraculis, resurrectione, adventu Spiritus S. in Discipulos ipsius, ipsorum denique vitâ & prædicatione. Venient illi [populi] exciti famâ beneficiorum magnorum quæ Deus tibi præstitit.

6. *Quærite Dominum*] Quem deseruistis & amisiistis, cujus favore excidistis. Hæc dicit Propheta, vel, 1. ad Gentes. Hic pergit Deus eos qui ex Gentibus nondum conversi sunt ad resipiscentiam hortari, promissa minis miscendo. Vel, 2. ad Judæos; quibus incognitus & despectus erat Christus: quos hic stimulat proposito exemplo Gentium, juxta Deut. 32. 21. ut ipsos pudeat, currentibus aliis, desiderare. Vel, 3. ad utrosque. Pertinent hæc ad [totum] Evangelii tempus, nè illud otiosum abire sinant. Redit Dominus unde digressus erat. Vocaverat ad fœdus, tempus jam adesse ostenderat: redit jam ad fœderis partes si ve condiciones; quarum prima est, ut Deum prope eos stantem non ignorarent, &c. Vocat ad pœnitentiam, &c. *Quærite*, &c. id est, 1. Inquirete de Deo, ut Esa. 8. 19. Vide Psalm. 14. 2. & 24. 6. 2. Implorate ipsius gratiam & favorem, ut Psalm. 34. 5. & 77. 3. &c. ¶ *Dum, &c.* וְכִי תִמְצָאוּ *Dum invenitur*, P. Ti. ad verb. in inveniend. (vel, invenire, Mo.) *eum*, V. o. quando ille inveniri potest, M. sic V. Ang. &c. *dum præst. est*, JT. Pi. *dum vos estis vivi*, Ch. Ante vastationem per Titum. ¶ Quando Deus se ultro offert. Oblata salutis occasio non est negligenda. Vide Prov. 1. 24. &c. Matt. 21. 42, 43. Joh. 12. 35. Rom. 13. 11. 2 Cor. 6. 2. ¶ *Dum se Deus in ministerio Verbi offert*, Psalm. 27. 8. & 95. 7, 8. Heb. 3. 7. antequam tempus pœnitentiæ datum expiraverit, Gen. 6. 3. Exod. 9. 18, 19. Jon. 3. 4. Luc. 19. 42, 44. Apoc. 2. 21. antequam decretum prodeat, Zeph. 2. 1, 2, 3. Vide & Esa. 1. 15. Jer. 7. 16. & 15. 6. & 44. 22. Hof. 5. 6. Ait AE. Deum inveniri posse ubique, & quovis tempore, ante oblationem decretorum. Obfignatio decretorum Hebræis dicitur tempus illud cum conditionata decreta de gente aliqua excindenda, propter longam eorum contumaciam, transeunt in absoluta: quod & *mensuram judicii completam* vocant. Vide quæ diximus ad Luc. 19. 44. ¶ *Invocate eum*] Jam querendi Dei speciem designat, votis nempe & precibus. ¶ *Dum præst. est*] Ità Ti. sim. P. JT. Pi. &c. nempe gratiâ suâ, ejusque mediis & oblatione per Ministros, &c. Vide Esa. 51. 5. Eph. 2. 17. Al. ¶ *Dum recens est sanctitatis ipsius [Christi] & miraculorum memoria*: nam de adventu Christi hic sermo est. ¶ *Dum gratiam suam vobis familiariter offert*.

7. *Derelinquat impius* (וְיָשָׁר, מוֹנֵה, gnayus & industrius peccator, à verbo וָשַׁר, quod inquietum, vel molestum, esse sign.) *viam suam*] Id est, peccata & vetera studia; malos mores. *Viam suam*, quâ à Deo recessit, Esa. 53. 6. Sic *viam suam* opponuntur viis Dei, Esa. 58. 13. Vel, *viam suam*, sub. *malam*, ut exprimitur Jer. 18. 11. & 25. 5. & 26. 3. Ellipsis adjuncti, supplendi ex qualitate personæ cujus via est. *Via* alibi vitæ cursum sive institutum sign. hic autem, ex antithesi *cogitationum*, externam conversationem denotat. Vide hic initium pœnitentiæ, ut peccata & opere & animo abjiciamus. *Via* nomine totam vitæ rationem comprehendit, & consueta vitæ studia, quæ quasi calle quodam trita sunt. Consultissimè Propheta sic gratiæ prædicationem attemperat, ut nec, impœnitentes & hypocritas admittendo, justitiam Dei labefactaret; nec, impios excludendo, misericordiæ detraheret. Ut succedat oratio, pœnitentia ei adjungenda est. Vide Prov. 28. 13. Dan. 4. 27. ¶ *Cogitationes suas*] i. e. Prava cordis consilia; concupiscentiam, & malos motus cordis. Significat non solum externos actus corrigendos esse, sed ab animo initium esse faciendum. Requiritur immutatio ut vitæ, ita & mentis, affectuum, consiliorum. ¶ *Revertatur* (vel, convertatur, Pi.) *ad Dominum*] Id est, ad fidem & observantiam ejus, à quo discessit ut adultera à marito; cui non sufficit ut illa adulterum deserat, nisi etiam ad maritum redeat. Non solum animus in detestationem veteris vitæ ferri debet, sed ad Deum se vertere, & propter eum illa sectari quæ ipse jubet. Non sufficit ut viam deviam deserat; sed via etiam contraria ineunda est, & prioris viæ vestigia sunt delenda, &c. & ambulandum est juxta Verbum Domini. Vide Jer. 4. 1. Zach. 1. 3. &c. ¶ *Et* (i. e. tunc) *miseretur ejus*] Nullam dubitantis particulam apponit, sed hoc ut certissimum affirmat, &c. Ostendit, homines non aliter quam

quàm proposita veniæ fiducia ad poenitentiam adduci possit. Quisquis igitur poenitentiae doctrinam urget prætermisâ Dei misericordiâ, ludit operam. Semper conspectum Dei fugiet peccator, &c. nec unquam nisi animo pacato ad timorem & obsequium mansuescet.

Calv. Vox misericordiæ hîc meritum excludit. ¶ Ad

Marl. Deum nostrum] q. d. Qui noster est, ideòque nos tanquam suos agnoscat ac paternè suscipiet. ¶ Quoniam, &c. *כִּי יִרְבֶּה לְסֻלּוֹ*] Quia (vel, qui, Ch. Sy. Ca.) multiplicabit (vel, multus est, P. propensus est, Ti. Ca. abundat, M.) ad parcendum, Mo. vel, remittendum, P. sim. M. Ti. Quia plurimum, vel largiter, condonat, JT. Pi. Uni eidemque sæpius peccanti sæpius etiam ignoscit. Quia difficile est terrore eximere pavidas mentes, & semper dubitamus an Deus ignoscere nobis velit; à natura Dei ratiocinatur, exorabilem fore & propitium, quia Deus clementiâ delectatur.

Calv. 8. Non enim cogitationes meæ (sub. sunt, Ti. JT. &c. & sub. ut, JT. Pi.) cogitationes vestre] Ità M. P. Mo. &c. vel, eadem quæ vestre, Ca. Etiologia cur Deus homines revocet à viis & cogitationibus ipsorum, hoc & sequens, explicans quod dixit, Deum plurimum condonare. Nam etsi facta & cogitationes vestre videntur in infinitum peccati affines esse; tamen angustiora sunt illa & humiliora factis & cogitationibus meis, quibus sum condonaturus peccata vestra. Infinitas peccati vestri, si respiscitis, infinitis modis à misericordia mea superabitur.

Jun. Viis & cogitationibus hominum impiis, quas v. præced. homines relinquere jubentur, statim opponit Dei cogitationes & vias sanctas, &c. qu. d. Si Deo reconciliari vultis, cogitationes viæque vestre omnino reformandæ sunt, & magnam fieri oportet morum mutationem, quum tanta sit inter illas & cogitationes, &c. Dei discrepantia. P. Al. q. d. Facile homines consilia mutant, & si qua inciderit offensio, promissa non complent: Deus autem constans est in promissis de salute mundi per Christum, &c. Al. Vos difficiles estis ad obliviscendas injurias, in vindictam proni; ægre, parçè, & iniquis ferè conditionibus, reconciliamini: ego promptus ad ignoscendum. Cohæret enim hoc ad id quod præcessit. Homines Deum ex seipsis metiri solent, quoniam irritabiles sunt eorum animi, & difficulter placantur, &c.

9. Quia, sicut, &c. *כִּי גִבְרוּ שָׁמַיִם מֵאָרֶץ כִּן גִּבְרוּ וְגו'*] Quia (vel, Nam, Sy. Ca. Sed, Ti. JT. Pi. sub. ut, Pi. sim. Sy. Ti.) altiores sunt cæli quàm terra, Mo. sim. Ti. JT. &c. (Hanc comparisonem affert, quòd nulla alia major esset in rebus creatis.) sic altiores sunt viæ meæ, &c. Mo. &c. Nam quânto altiores—tantò, &c. P. sim. Ca. Ad verb. Sicut exaltantur cæli à terra, sic exaltatæ sunt, &c. V. Quomodo celsiores, &c. M. Quânto sum sublimior, tantò & clementior. Principes hoc imitentur. Hoc maximè turbat conscientias nostras, quòd falsam de Deo ideam concipimus, eumque nostrum similem fingimus; quod certè gravem illi injuriam infert. Indoles mea, tam bonitate quàm fidelitate, vestram in immensum superat, &c. Damnantur per hæc verba cogitationes, studia, & viæ nostræ. Et nisi nosmetipsos negaverimus, & voluntati Dei subjecerimus rationem nostram in obsequium Christi, gratiam Dei nusquam consequemur.

10. Et, &c. *כִּי יִרְבֶּה*] Nam sicut descendit—de cælo, i. e. de nubibus. ¶ Non revertitur, (sub. vacua, ex v. seq. t. non caret effectu.) sed, &c. *כִּי יִרְבֶּה אִם הָרִוּהוּ וְגו'*] Sed (vel, Quin, Ti. quin-imò, Mo. donec, o. Ar. Angl. nisi, Angl. ut Gen. 32. 26. Non dimittam te, sed si (i. e. nisi) benedicat, &c. h.) inebriat, &c. P. inebriavit, Mo. vel, irrigat, Ti. Pi. &c. inebriet, o. Ar. &c. ¶ Et dat (vel, dabit, P. præ. pro fut. vel præ. i. ut det, Ti. sim. JT. Pi. Ca.) semen serenti] Sic M. &c. vel, seminatio anno sequenti. q. d. Nemo de promissionibus meis dubitet. Si magna sit efficacia in pluvia, quæ meo jussu terram irrigat, &c. multò major erit in Verbo. Duos hîc effectus pluviae, &c. commemorat; quòd præbeat hominibus, 1. panem, 2. semen in annum sequentem.

11. Sic erit (vel, est, For.) verbum, &c.] i. e. Promissum quodque meum. Promissum hoc de venia oblata suprà: vel, de novo foedere, de Messia, &c.

Verbum Evangelii. Vel, Verbum æternum; cujus descensum David descensui pluviae comparaverat Psal. 72. 6. q. d. Filius Dei non frustra ad terras descendit, sed ut homines felices redderet: hoc certè efficit.

¶ Non revertetur ad me vacuum] i. e. Non fiet irritum, sub suis scilicet conditionibus. Similitudo sumpta à legato, qui sibi mandata efficere non potuit. Efficax erit, vel ad salutem, vel in damnationem, &c. q. d. Nè miremini quòd à vobis ad Gentes abeam: non enim decebat Filium Dei frustra in mundum venisse, & reverti vacuum, sed hominem juvare & redimere. Ità fiet; si vos non credideritis, alii credent, &c. ¶ Sed faciet, &c. *כִּי יִרְבֶּה אִם הָרִוּהוּ וְגו'*] Sed (vel, Quin, Ca. quin-imò, Mo. donec, o. Q. in V. &c.) facit, vel faciet, (vel, faciat, Ca. compleat, o. Ar.) quod volo, P. M. sic Ti. o. Sy. Ar. vel, id quò delector, Pi. JT. quod mihi visum fuerit, Ca. Est pluviosa: nam promisso tribuitur id quod est promittentis. ¶ Et, &c. *כִּי יִרְבֶּה אִם הָרִוּהוּ וְגו'*] Et prosperabitur (vel, prosperatur, P. prosperum reddit, M. successum afferat, Q. in V. proficere faciet, vel promovebit, For. feliciterque transigat, Ca.) id quod emisero, JT. i. e. verbum meum; periphrasis: vel, quòd (vel, ad quæ, Ti. propter quod, in his quæ, P. in eo ad quod, Pi.) misi illud, Mo. M. Ti. &c. vel, quod ei mandavero, Ca. Quæ dixi evenient.

12. Quia (vel, Itaque, V. Calv. Propterea, G.) in latitua (sicut olim ex Ægypto) egrediemini] De Babylone: vel, è captivitate spirituali, per Babylonem figurata. Dicit, liberationem gaudio plenam fore. Sensus est, Quandoquidem tanta est promissorum meorum constantia, nolite dubitare, Judæi, quin de exilio exituri sitis feliciter & cum gaudio. ¶ Montes & colles cantabunt, &c.] Id est, hymnos vestros resonabunt. Omnia quæ in itinere obvia erunt, tametsi alioqui noceant, adjumento certè erunt vobis redeuntibus, &c. Quum restitutio Ecclesiæ sit veluti renovatio totius orbis, cælum & terra quasi converso ordine immutari dicuntur. ¶ Ligna—plaudent, &c.] Lignis ventis agitatæ arbores ramis suis, quasi brachiis, plaudent.

13. Pro, &c. *כִּי יִרְבֶּה אִם הָרִוּהוּ וְגו'*] Pro spina alba (vel, Loco virgultii, JT. Pi. Pro rubo spinoso, M. Ti. Sign. genus arboris vilis, Q. He. in V. vel, genus spina quæ crevit in deserto, Alin V. Pro rubo, Calv. Pro salicunca, Vulg. *אַלִּי סוּסִיָּס*, o. in G. *Στοιβή*, quæ & *φλας*, palustris herba, cujus meminere Theophr. Plin. Aristoph. Aq. & Th. hîc habent *κλυζάρ*, quod in sequentibus habent o. Vulgatus fruteta transtulit suprà 7. 19. ubi dicta vide. Pro dumis, Ar.) ascendet abies, Mo. P. M. JT. Pi. Sy. &c. vel, pinus, Ca. sic Ar. cupressus, o. At o. *ברושׁ* myrtum reddunt Esa. 41. 19. ¶ Et, &c. *כִּי יִרְבֶּה אִם הָרִוּהוּ וְגו'*] Pro (vel, Et pro, M. P. Ti.) urtica (vel, paliuro, JT. Pi. à *סִרְיָא* spina, & *פִּרְיָא* perniciæ, q. d. spina perniciofa; vel, conyza, o. ebulis, Ar. byssopo, Sy. arbore senticosa, M. Vox alibi non occurrit. Genus spinæ est o, vel germinis vilis & humilis, He. in V.) ascendet myrtus, Mo. Ti. Ca. o. Ar. Sym. Nec aliter Hebræi, ubi explicant nomen Hadassæ quod Estheri datum. P. Vel, ulmus, M. Egerat de libera dimissione ex loco exilii, & de tuto transitu five itinere; hîc de regione sua, de qua metuere possent, nè inculta & inhospita foret, &c. Sensus hujus loci est, Ubi, propter cultorum penuriam, herbæ nascebantur damnosæ aut inutiles, ibi satum iri arbores ad usum aut voluptatem egregias. Non relinquentur in Ecclesia spinosæ & steriles arbores, sed fructuosæ & proceræ. Al. Pro reliquiis peccati erit perfecta sanctitas in cordibus electorum. Nocitura tollet Christus, vel convertet illa in bonum, &c. Exterminatis vitis, nascentur in mundo virtutes. Pro impiis consentient justis, &c. Ch. ¶ Et erit, &c. *כִּי יִרְבֶּה אִם הָרִוּהוּ וְגו'*] Et erit (vel, Ut sit, JT. Pi. sub. hoc, Pi. i. e. hæc populi liberatio & restitutio,) Domino in nomen, Mo. P. Ti. &c. (vel, in laudem nominis Domini, M.) in (vel, & in, P.) signum seculi, five æternum, non (vel, quod non, M. JT. Pi. Ang. quod nunquam, Ti.) succidetur, Mo. sic Ti. JT. Pi. vel, delebitur. P. exterminabitur, M. [Ca. locum sic vertit, Id quod fove nomen existimationemque conciliabit nunquam interitum.] His visis, Dei nomen celebrabitur perpetuo.

¶ In

^a M. In signum, quod ille nunquam deerit sponsæ suæ^a. In monumentum: q. d. Propterea laudabitur Dominus indefinenter^b. Solebant in agris, ab aliquo aut recens possessis, aut ab hoste vindicatis, lapides aut signa erigere, quæ verum fundi dominum testarentur: Ità hîc significat Ecclesiam à Christo fundatam (de qua hæcenus egit) futuram Dei æternam possessionem; ideoque dicit ponendum in ea æternum signum, & quasi terminalem lapidem, qui apertè prædicet possessionem esse Dei. Hæc explicatio non aliena videtur. Malim tamen Prophetam significare, eos qui ad Ecclesiam accedunt nominandos esse Christi nomine, h. e. Christianos, seu, quod idem est, Christum in illis esse nominandum, in æternum. Mos erat in S. S. ut nomen superioris super inferiorem invocaretur, &c. c. Sicut solent Imperatores nomen & titulum gentis alicujus à se devictæ sibi assumere in perpetuum victoriæ istius trophæum & monumentum, v. g. *Africani, Asiatici*, &c. ità Christo erit nomen universale *Jesu*, i. e. Salvatoris, nempe omnium Gentium, perenne trophæum, & partæ de toto orbe victoriæ monumentum^d.

CAP. LVI.

^a Ang. ^b San. ^c San. ferè ^d Jun. ^e Calv. ^f M. ^g G. ^h Q. in Ang. ⁱ Ang. ^j Calv. ^k San. ^l Pi. ^m Ang. ⁿ G. ^o Pi. ^p Ang. ^q Calv. ^r For. sic Calov. ^s Calov. ^t Calv. ^u For. ^v G. ^w Pi. ^x For. ^y For. ^z For. ^{aa} Calv. ^{ab} For. ^{ac} Calv. ^{ad} For. ^{ae} For. ^{af} For. ^{ag} For. ^{ah} For. ^{ai} For. ^{aj} For. ^{ak} For. ^{al} For. ^{am} For. ^{an} For. ^{ao} For. ^{ap} For. ^{aq} For. ^{ar} For. ^{as} For. ^{at} For. ^{au} For. ^{av} For. ^{aw} For. ^{ax} For. ^{ay} For. ^{az} For. ^{ba} For. ^{bb} For. ^{bc} For. ^{bd} For. ^{be} For. ^{bf} For. ^{bg} For. ^{bh} For. ^{bi} For. ^{bj} For. ^{bk} For. ^{bl} For. ^{bm} For. ^{bn} For. ^{bo} For. ^{bp} For. ^{bq} For. ^{br} For. ^{bs} For. ^{bt} For. ^{bu} For. ^{bv} For. ^{bw} For. ^{bx} For. ^{by} For. ^{bz} For. ^{ca} For. ^{cb} For. ^{cc} For. ^{cd} For. ^{ce} For. ^{cf} For. ^{cg} For. ^{ch} For. ^{ci} For. ^{cj} For. ^{ck} For. ^{cl} For. ^{cm} For. ^{cn} For. ^{co} For. ^{cp} For. ^{cq} For. ^{cr} For. ^{cs} For. ^{ct} For. ^{cu} For. ^{cv} For. ^{cw} For. ^{cx} For. ^{cy} For. ^{cz} For. ^{da} For. ^{db} For. ^{dc} For. ^{dd} For. ^{de} For. ^{df} For. ^{dg} For. ^{dh} For. ^{di} For. ^{dj} For. ^{dk} For. ^{dl} For. ^{dm} For. ^{dn} For. ^{do} For. ^{dp} For. ^{dq} For. ^{dr} For. ^{ds} For. ^{dt} For. ^{du} For. ^{dv} For. ^{dw} For. ^{dx} For. ^{dy} For. ^{dz} For. ^{ea} For. ^{eb} For. ^{ec} For. ^{ed} For. ^{ee} For. ^{ef} For. ^{eg} For. ^{eh} For. ^{ei} For. ^{ej} For. ^{ek} For. ^{el} For. ^{em} For. ^{en} For. ^{eo} For. ^{ep} For. ^{eq} For. ^{er} For. ^{es} For. ^{et} For. ^{eu} For. ^{ev} For. ^{ew} For. ^{ex} For. ^{ey} For. ^{ez} For. ^{fa} For. ^{fb} For. ^{fc} For. ^{fd} For. ^{fe} For. ^{ff} For. ^{fg} For. ^{fh} For. ^{fi} For. ^{fj} For. ^{fk} For. ^{fl} For. ^{fm} For. ^{fn} For. ^{fo} For. ^{fp} For. ^{fq} For. ^{fr} For. ^{fs} For. ^{ft} For. ^{fu} For. ^{fv} For. ^{fw} For. ^{fx} For. ^{fy} For. ^{fz} For. ^{ga} For. ^{gb} For. ^{gc} For. ^{gd} For. ^{ge} For. ^{gf} For. ^{gg} For. ^{gh} For. ^{gi} For. ^{gj} For. ^{gk} For. ^{gl} For. ^{gm} For. ^{gn} For. ^{go} For. ^{gp} For. ^{gq} For. ^{gr} For. ^{gs} For. ^{gt} For. ^{gu} For. ^{gv} For. ^{gw} For. ^{gx} For. ^{gy} For. ^{gz} For. ^{ha} For. ^{hb} For. ^{hc} For. ^{hd} For. ^{he} For. ^{hf} For. ^{hg} For. ^{hh} For. ^{hi} For. ^{hj} For. ^{hk} For. ^{hl} For. ^{hm} For. ^{hn} For. ^{ho} For. ^{hp} For. ^{hq} For. ^{hr} For. ^{hs} For. ^{ht} For. ^{hu} For. ^{hv} For. ^{hw} For. ^{hx} For. ^{hy} For. ^{hz} For. ^{ia} For. ^{ib} For. ^{ic} For. ^{id} For. ^{ie} For. ^{if} For. ^{ig} For. ^{ih} For. ⁱⁱ For. ^{ij} For. ^{ik} For. ^{il} For. ^{im} For. ⁱⁿ For. ^{io} For. ^{ip} For. ^{iq} For. ^{ir} For. ^{is} For. ^{it} For. ^{iu} For. ^{iv} For. ^{iw} For. ^{ix} For. ^{iy} For. ^{iz} For. ^{ja} For. ^{jb} For. ^{jc} For. ^{jd} For. ^{je} For. ^{jf} For. ^{jj} For. ^{jk} For. ^{jl} For. ^{jm} For. ^{jn} For. ^{jo} For. ^{jp} For. ^{jq} For. ^{jr} For. ^{js} For. ^{jt} For. ^{ju} For. ^{jv} For. ^{jw} For. ^{jx} For. ^{ky} For. ^{kz} For. ^{la} For. ^{lb} For. ^{lc} For. ^{ld} For. ^{le} For. ^{lf} For. ^{lg} For. ^{lh} For. ^{li} For. ^{lj} For. ^{lk} For. ^{ll} For. ^{lm} For. ^{ln} For. ^{lo} For. ^{lp} For. ^{lq} For. ^{lr} For. ^{ls} For. ^{lt} For. ^{lu} For. ^{lv} For. ^{lw} For. ^{lx} For. ^{ly} For. ^{lz} For. ^{ma} For. ^{mb} For. ^{mc} For. ^{md} For. ^{me} For. ^{mf} For. ^{mg} For. ^{mh} For. ^{mi} For. ^{mj} For. ^{mk} For. ^{ml} For. ^{mm} For. ^{mn} For. ^{mo} For. ^{mp} For. ^{mq} For. ^{mr} For. ^{ms} For. ^{mt} For. ^{mu} For. ^{mv} For. ^{mw} For. ^{mx} For. ^{my} For. ^{mz} For. ^{na} For. ^{nb} For. ^{nc} For. nd For. ^{ne} For. ^{nf} For. ^{ng} For. ^{nh} For. ⁿⁱ For. ^{nj} For. ^{nk} For. ^{nl} For. ^{nm} For. ⁿⁿ For. ^{no} For. ^{np} For. ^{nq} For. ^{nr} For. ^{ns} For. ^{nt} For. ^{nu} For. ^{nv} For. ^{nw} For. ^{nx} For. ^{ny} For. ^{nz} For. ^{oa} For. ^{ob} For. ^{oc} For. ^{od} For. ^{oe} For. ^{of} For. ^{og} For. ^{oh} For. ^{oi} For. ^{oj} For. ^{ok} For. ^{ol} For. ^{om} For. ^{on} For. ^{oo} For. ^{op} For. ^{oq} For. ^{or} For. ^{os} For. ^{ot} For. ^{ou} For. ^{ov} For. ^{ow} For. ^{ox} For. ^{oy} For. ^{oz} For. ^{pa} For. ^{pb} For. ^{pc} For. ^{pd} For. ^{pe} For. ^{pf} For. ^{pg} For. ^{ph} For. ^{pi} For. ^{pj} For. ^{pk} For. ^{pl} For. ^{pm} For. ^{pn} For. ^{po} For. ^{pp} For. ^{pq} For. ^{pr} For. ^{ps} For. ^{pt} For. ^{pu} For. ^{pv} For. ^{pw} For. ^{px} For. ^{py} For. ^{pz} For. ^{qa} For. ^{qb} For. ^{qc} For. ^{qd} For. ^{qe} For. ^{qf} For. ^{qg} For. ^{qh} For. ^{qi} For. ^{qj} For. ^{qk} For. ^{ql} For. ^{qm} For. ^{qn} For. ^{qo} For. ^{qp} For. ^{qq} For. ^{qr} For. ^{qs} For. ^{qt} For. ^{qu} For. ^{qv} For. ^{qw} For. ^{qx} For. ^{qy} For. ^{qz} For. ^{ra} For. ^{rb} For. ^{rc} For. rd For. ^{re} For. ^{rf} For. ^{rg} For. ^{rh} For. ^{ri} For. ^{rj} For. ^{rk} For. ^{rl} For. ^{rm} For. ^{rn} For. ^{ro} For. ^{rp} For. ^{rq} For. ^{rr} For. ^{rs} For. ^{rt} For. ^{ru} For. ^{rv} For. ^{rw} For. ^{rx} For. ^{ry} For. ^{rz} For. ^{sa} For. ^{sb} For. ^{sc} For. ^{sd} For. ^{se} For. ^{sf} For. ^{sg} For. ^{sh} For. ^{si} For. ^{sj} For. ^{sk} For. ^{sl} For. sm For. ^{sn} For. ^{so} For. ^{sp} For. ^{sq} For. ^{sr} For. ^{ss} For. st For. ^{su} For. ^{sv} For. ^{sw} For. ^{sx} For. ^{sy} For. ^{sz} For. ^{ta} For. ^{tb} For. ^{tc} For. ^{td} For. ^{te} For. ^{tf} For. ^{tg} For. th For. ^{ti} For. ^{tj} For. ^{tk} For. ^{tl} For. tm For. ^{tn} For. ^{to} For. ^{tp} For. ^{tq} For. ^{tr} For. ^{ts} For. ^{tt} For. ^{tu} For. ^{tv} For. ^{tw} For. ^{tx} For. ^{ty} For. ^{tz} For. ^{ua} For. ^{ub} For. ^{uc} For. ^{ud} For. ^{ue} For. ^{uf} For. ^{ug} For. ^{uh} For. ^{ui} For. ^{uj} For. ^{uk} For. ^{ul} For. ^{um} For. ^{un} For. ^{uo} For. ^{up} For. ^{uq} For. ^{ur} For. ^{us} For. ^{ut} For. ^{uu} For. ^{uv} For. ^{uw} For. ^{ux} For. ^{uy} For. ^{uz} For. ^{va} For. ^{vb} For. ^{vc} For. ^{vd} For. ^{ve} For. ^{vf} For. ^{vg} For. ^{vh} For. ^{vi} For. ^{vj} For. ^{vk} For. ^{vl} For. ^{vm} For. ^{vn} For. ^{vo} For. ^{vp} For. ^{vq} For. ^{vr} For. ^{vs} For. ^{vt} For. ^{vu} For. ^{vv} For. ^{vw} For. ^{vx} For. ^{vy} For. ^{vz} For. ^{wa} For. ^{wb} For. ^{wc} For. ^{wd} For. ^{we} For. ^{wf} For. ^{wg} For. ^{wh} For. ^{wi} For. ^{wj} For. ^{wk} For. ^{wl} For. ^{wm} For. ^{wn} For. ^{wo} For. ^{wp} For. ^{wq} For. ^{wr} For. ^{ws} For. ^{wt} For. ^{wu} For. ^{wv} For. ^{ww} For. ^{wx} For. ^{wy} For. ^{wz} For. ^{xa} For. ^{xb} For. ^{xc} For. ^{xd} For. ^{xe} For. ^{xf} For. ^{yg} For. ^{yh} For. ^{yi} For. ^{yj} For. ^{yk} For. ^{yl} For. ^{ym} For. ^{yn} For. ^{yo} For. ^{yp} For. ^{yq} For. ^{yr} For. ^{ys} For. ^{yt} For. ^{yu} For. ^{yv} For. ^{yw} For. ^{yx} For. ^{yy} For. ^{yz} For. ^{za} For. ^{zb} For. ^{zc} For. ^{zd} For. ^{ze} For. ^{zf} For. ^{zg} For. ^{zh} For. ^{zi} For. ^{zj} For. ^{zk} For. ^{zl} For. ^{zm} For. ^{zn} For. ^{zo} For. ^{zp} For. ^{zq} For. ^{zr} For. ^{zs} For. ^{zt} For. ^{zu} For. ^{zv} For. ^{zw} For. ^{zx} For. ^{zy} For. ^{zz} For.

^a Q. in Marl. ^b G. ^c Ang. ^d G. ^e M. sm. ^f Calv. San. ^g Ang. Jun. ^h Ang. ⁱ Calv. ^j Jun. ^k Sin. ^l Mus. ^m San. ⁿ San. ^o San. ^p San. ^q Ang. ^r Ang. ^s For. sm. ^t Ang. & For. ^u Calv. ^v San. ^w Ang. ^x Ang. ^y Ang. ^z Ang. ^{aa} Ang. ^{ab} Ang. ^{ac} Ang. ^{ad} Ang. ^{ae} Ang. ^{af} Ang. ^{ag} Ang. ^{ah} Ang. ^{ai} Ang. ^{aj} Ang. ^{ak} Ang. ^{al} Ang. ^{am} Ang. ^{an} Ang. ^{ao} Ang. ^{ap} Ang. ^{aq} Ang. ^{ar} Ang. ^{as} Ang. ^{at} Ang. ^{au} Ang. ^{av} Ang. ^{aw} Ang. ^{ax} Ang. ^{ay} Ang. ^{az} Ang. ^{ba} Ang. ^{bb} Ang. ^{bc} Ang. ^{bd} Ang. ^{be} Ang. ^{bf} Ang. ^{bg} Ang. ^{bh} Ang. ^{bi} Ang. ^{bj} Ang. ^{bk} Ang. ^{bl} Ang. ^{bm} Ang. ^{bn} Ang. ^{bo} Ang. ^{bp} Ang. ^{bq} Ang. ^{br} Ang. ^{bs} Ang. ^{bt} Ang. ^{bu} Ang. ^{bv} Ang. ^{bw} Ang. ^{bx} Ang. ^{by} Ang. ^{bz} Ang. ^{ca} Ang. ^{cb} Ang. ^{cc} Ang. ^{cd} Ang. ^{ce} Ang. ^{cf} Ang. ^{cg} Ang. ^{ch} Ang. ^{ci} Ang. ^{cj} Ang. ^{ck} Ang. ^{cl} Ang. ^{cm} Ang. ^{cn} Ang. ^{co} Ang. ^{cp} Ang. ^{cq} Ang. ^{cr} Ang. ^{cs} Ang. ^{ct} Ang. ^{cu} Ang. ^{cv} Ang. ^{cw} Ang. ^{cx} Ang. ^{cy} Ang. ^{cz} Ang. ^{da} Ang. ^{db} Ang. ^{dc} Ang. ^{dd} Ang. ^{de} Ang. ^{df} Ang. ^{dg} Ang. ^{dh} Ang. ^{di} Ang. ^{dj} Ang. ^{dk} Ang. ^{dl} Ang. ^{dm} Ang. ^{dn} Ang. ^{do} Ang. ^{dp} Ang. ^{dq} Ang. ^{dr} Ang. ^{ds} Ang. ^{dt} Ang. ^{du} Ang. ^{dv} Ang. ^{dw} Ang. ^{dx} Ang. ^{dy} Ang. ^{dz} Ang. ^{ea} Ang. ^{eb} Ang. ^{ec} Ang. ^{ed} Ang. ^{ee} Ang. ^{ef} Ang. ^{eg} Ang. ^{eh} Ang. ^{ei} Ang. ^{ej} Ang. ^{ek} Ang. ^{el} Ang. ^{em} Ang. ^{en} Ang. ^{eo} Ang. ^{ep} Ang. ^{eq} Ang. ^{er} Ang. ^{es} Ang. ^{et} Ang. ^{eu} Ang. ^{ev} Ang. ^{ew} Ang. ^{ex} Ang. ^{ey} Ang. ^{ez} Ang. ^{fa} Ang. ^{fb} Ang. ^{fc} Ang. ^{fd} Ang. ^{fe} Ang. ^{ff} Ang. ^{fg} Ang. ^{fh} Ang. ^{fi} Ang. ^{fj} Ang. ^{fk} Ang. ^{fl} Ang. ^{fm} Ang. ^{fn} Ang. ^{fo} Ang. ^{fp} Ang. ^{fq} Ang. ^{fr} Ang. ^{fs} Ang. ^{ft} Ang. ^{fu} Ang. ^{fv} Ang. ^{fw} Ang. ^{fx} Ang. ^{fy} Ang. ^{fz} Ang. ^{ga} Ang. ^{gb} Ang. ^{gc} Ang. ^{gd} Ang. ^{ge} Ang. ^{gf} Ang. ^{gh} Ang. ^{gi} Ang. ^{gj} Ang. ^{gk} Ang. ^{gl} Ang. ^{gm} Ang. ^{gn} Ang. ^{go} Ang. ^{gp} Ang. ^{gq} Ang. ^{gr} Ang. ^{gs} Ang. ^{gt} Ang. ^{gu} Ang. ^{gv} Ang. ^{gw} Ang. ^{gx} Ang. ^{gy} Ang. ^{gz} Ang. ^{ha} Ang. ^{hb} Ang. ^{hc} Ang. ^{hd} Ang. ^{he} Ang. ^{hf} Ang. ^{hg} Ang. ^{hh} Ang. ^{hi} Ang. ^{hj} Ang. ^{hk} Ang. ^{hl} Ang. ^{hm} Ang. ^{hn} Ang. ^{ho} Ang. ^{hp} Ang. ^{hq} Ang. ^{hr} Ang. ^{hs} Ang. ^{ht} Ang. ^{hu} Ang. ^{hv} Ang. ^{hw} Ang. ^{hx} Ang. ^{hy} Ang. ^{hz} Ang. ^{ia} Ang. ^{ib} Ang. ^{ic} Ang. ^{id} Ang. ^{ie} Ang. ^{if} Ang. ^{ig} Ang. ^{ih} Ang. ⁱⁱ Ang. ^{ij} Ang. ^{ik} Ang. ^{il} Ang. ^{im} Ang. ⁱⁿ Ang. ^{io} Ang. ^{ip} Ang. ^{iq} Ang. ^{ir} Ang. ^{is} Ang. ^{it} Ang. ^{iu} Ang. ^{iv} Ang. ^{iw} Ang. ^{ix} Ang. ^{iy} Ang. ^{iz} Ang. ^{ja} Ang. ^{jb} Ang. ^{jc} Ang. ^{jd} Ang. ^{je} Ang. ^{jf} Ang. ^{jj} Ang. ^{jk} Ang. ^{jl} Ang. ^{jm} Ang. ^{jn} Ang. ^{jo} Ang. ^{jp} Ang. ^{jq} Ang. ^{jr} Ang. ^{js} Ang. ^{jt} Ang. ^{ju} Ang. ^{jv} Ang. ^{jw} Ang. ^{jx} Ang. ^{ky} Ang. ^{kz} Ang. ^{la} Ang. ^{lb} Ang. ^{lc} Ang. ^{ld} Ang. ^{le} Ang. ^{lf} Ang. ^{lg} Ang. ^{lh} Ang. ^{li} Ang. ^{lj} Ang. ^{lk} Ang. ^{ll} Ang. ^{lm} Ang. ^{ln} Ang. ^{lo} Ang. ^{lp} Ang. ^{lq} Ang. ^{lr} Ang. ^{ls} Ang. ^{lt} Ang. ^{lu} Ang. ^{lv} Ang. ^{lw} Ang. ^{lx} Ang. ^{ly} Ang. ^{lz} Ang. ^{ma} Ang. ^{mb} Ang. ^{mc} Ang. ^{md} Ang. ^{me} Ang. ^{mf} Ang. ^{mg} Ang. ^{mh} Ang. ^{mi} Ang. ^{mj} Ang. ^{mk} Ang. ^{ml} Ang. ^{mm} Ang. ^{mn} Ang. ^{mo} Ang. ^{mp} Ang. ^{mq} Ang. ^{mr} Ang. ^{ms} Ang. ^{mt} Ang. ^{mu} Ang. ^{mv} Ang. ^{mw} Ang. ^{mx} Ang. ^{my} Ang. ^{mz} Ang. ^{na} Ang. ^{nb} Ang. ^{nc} Ang. nd Ang. ^{ne} Ang. ^{nf} Ang. ^{ng} Ang. ^{nh} Ang. ⁿⁱ Ang. ^{nj} Ang. ^{nk} Ang. ^{nl} Ang. ^{nm} Ang. ⁿⁿ Ang. ^{no} Ang. ^{np} Ang. ^{nq} Ang. ^{nr} Ang. ^{ns} Ang. ^{nt} Ang. ^{nu} Ang. ^{nv} Ang. ^{nw} Ang. ^{nx} Ang. ^{ny} Ang. ^{nz} Ang. ^{oa} Ang. ^{ob} Ang. ^{oc} Ang. ^{od} Ang. ^{oe} Ang. ^{of} Ang. ^{og} Ang. ^{oh} Ang. ^{oi} Ang. ^{oj} Ang. ^{ok} Ang. ^{ol} Ang. ^{om} Ang. ^{on} Ang. ^{oo} Ang. ^{op} Ang. ^{oq} Ang. ^{or} Ang. ^{os} Ang. ^{ot} Ang. ^{ou} Ang. ^{ov} Ang. ^{ow} Ang. ^{ox} Ang. ^{oy} Ang. ^{oz} Ang. ^{pa} Ang. ^{pb} Ang. ^{pc} Ang. ^{pd} Ang. ^{pe} Ang. ^{pf} Ang. ^{pg} Ang. ^{ph} Ang. ^{pi} Ang. ^{pj} Ang. ^{pk} Ang. ^{pl} Ang. ^{pm} Ang. ^{pn} Ang. ^{po} Ang. ^{pp} Ang. ^{pq} Ang. ^{pr} Ang. ^{ps} Ang. ^{pt} Ang. ^{pu} Ang. ^{pv} Ang. ^{pw} Ang. ^{px} Ang. ^{py} Ang. ^{pz} Ang. ^{qa} Ang. ^{qb} Ang. ^{qc} Ang. ^{qd} Ang. ^{qe} Ang. ^{qf} Ang. ^{qg} Ang. ^{qh} Ang. ^{qi} Ang. ^{qj} Ang. ^{qk} Ang. ^{ql} Ang. ^{qm} Ang. ^{qn} Ang. ^{qo} Ang. ^{qp} Ang. ^{qq} Ang. ^{qr} Ang. ^{qs} Ang. ^{qt} Ang. ^{qu} Ang. ^{qv} Ang. ^{qw} Ang. ^{qx} Ang. ^{qy} Ang. ^{qz} Ang. ^{ra} Ang. ^{rb} Ang. ^{rc} Ang. rd Ang. ^{re} Ang. ^{rf} Ang. ^{rg} Ang. ^{rh} Ang. ^{ri} Ang. ^{rj} Ang. ^{rk} Ang. ^{rl} Ang. ^{rm} Ang. ^{rn} Ang. ^{ro} Ang. ^{rp} Ang. ^{rq} Ang. ^{rr} Ang. ^{rs} Ang. ^{rt} Ang. ^{ru} Ang. ^{rv} Ang. ^{rw} Ang. ^{rx} Ang. ^{ry} Ang. ^{rz} Ang. ^{sa} Ang. ^{sb} Ang. ^{sc} Ang. ^{sd} Ang. ^{se} Ang. ^{sf} Ang. ^{sg} Ang. ^{sh} Ang. ^{si} Ang. ^{sj} Ang. ^{sk} Ang. ^{sl} Ang. sm Ang. ^{sn} Ang. ^{so} Ang. ^{sp} Ang. ^{sq} Ang. ^{sr} Ang. ^{ss} Ang. st Ang. ^{su} Ang. ^{sv} Ang. ^{sw} Ang. ^{sx} Ang. ^{sy} Ang. ^{sz} Ang. ^{ta} Ang. ^{tb} Ang. ^{tc} Ang. ^{td} Ang. ^{te} Ang. ^{tf} Ang. ^{tg} Ang. th Ang. ^{ti} Ang. ^{tj} Ang. ^{tk} Ang. ^{tl} Ang. tm Ang. ^{tn} Ang. ^{to} Ang. ^{tp} Ang. ^{tq} Ang. ^{tr} Ang. ^{ts} Ang. ^{tu} Ang. ^{tv} Ang. ^{tw} Ang. ^{tx} Ang. ^{ty} Ang. ^{tz} Ang. ^{ua} Ang. ^{ub} Ang. ^{uc} Ang. ^{ud} Ang. ^{ue} Ang. ^{uf} Ang. ^{ug} Ang. ^{uh} Ang. ^{ui} Ang. ^{uj} Ang. ^{uk} Ang. ^{ul} Ang. ^{um} Ang. ^{un} Ang. ^{uo} Ang. ^{up} Ang. ^{uq} Ang. ^{ur} Ang. ^{us} Ang. ^{ut} Ang. ^{uu} Ang. ^{uv} Ang. ^{uw} Ang. ^{ux} Ang. ^{uy} Ang. ^{uz} Ang. ^{va} Ang. ^{vb} Ang. ^{vc} Ang. ^{vd} Ang. ^{ve} Ang. ^{vf} Ang. ^{vg} Ang. ^{vh} Ang. ^{vi} Ang. ^{vj} Ang. ^{vk} Ang. ^{vl} Ang. ^{vm} Ang. ^{vn} Ang. ^{vo} Ang. ^{vp} Ang. ^{vq} Ang. ^{vr} Ang. ^{vs} Ang. ^{vt} Ang. ^{vu} Ang. ^{vv} Ang. ^{vw} Ang. ^{vx} Ang. ^{vy} Ang. ^{vz} Ang. ^{wa} Ang. ^{wb} Ang. ^{wc} Ang. ^{wd} Ang. ^{we} Ang. ^{wf} Ang. ^{wg} Ang. ^{wh} Ang. ^{wi} Ang. ^{wj} Ang. ^{wk} Ang. ^{wl} Ang. ^{wm} Ang. ^{wn} Ang. ^{wo} Ang. ^{wp} Ang. ^{wq} Ang. ^{wr} Ang. ^{ws} Ang. ^{wt} Ang. ^{wu} Ang. ^{wv} Ang. ^{ww} Ang. ^{wx} Ang. ^{wy} Ang. ^{wz} Ang. ^{xa} Ang. ^{xb} Ang. ^{xc} Ang. ^{xd} Ang. ^{xe} Ang. ^{xf} Ang. ^{yg} Ang. ^{yh} Ang. ^{yi} Ang. ^{yj} Ang. ^{yk} Ang. ^{yl} Ang. ^{ym} Ang. ^{yn} Ang. ^{yo} Ang. ^{yp} Ang. ^{yq} Ang. ^{yr} Ang. ^{ys} Ang. ^{yt} Ang. ^{yu} Ang. ^{yv} Ang. ^{yw} Ang. ^{yx} Ang. ^{yy} Ang. ^{yz} Ang. ^{za} Ang. ^{zb} Ang. ^{zc} Ang. ^{zd} Ang. ^{ze} Ang. ^{zf} Ang. ^{zg} Ang. ^{zh} Ang. ^{zi} Ang. ^{zj} Ang. ^{zk} Ang. ^{zl} Ang. ^{zm} Ang. ^{zn} Ang. ^{zo} Ang. ^{zp} Ang. ^{zq} Ang. ^{zr} Ang. ^{zs} Ang. ^{zt} Ang. ^{zu} Ang. ^{zv} Ang. ^{zw} Ang. ^{zx} Ang. ^{zy} Ang. ^{zz} Ang.

† G. Qui amaverint præcepta mea †. Qui ea non temere suscipiunt, exemplo, traditione, gratia, metu, &c. moti, sed maturâ consideratione & liberâ electione †. Qui non suo arbitrio, sed juxta Legis præscriptum, vivunt. Frænum iis injicit, ne vel tantillum à Lege declinent, aut eligant quod illis visum fuerit, sed quod Deo placeat. Videtur hoc modo externas notas, quibus solis gloriabantur Judæi, in nihilum redigere: quia novæ Ecclesiæ non externa, sed spiritualis, est dignitas, &c. †.

¶ Et tenuerint fœdus meum † Qui conditiones omnes pacti adimplent, ut vitam potius dimittant quam jura Dei resolvant †. Qui, quantum in ipsis est, curant ne quo pacto à fœdere meo prævaricentur, &c. †.

5. Dabo, &c. דָּבוּ †. Dabo († redundat: additum autem est ad mutandum tempus verbi præteriti in fut. †. Vel, Nempe dabo, Ang. Dabo, inquam, For. Tunc dabo, For.) eis in domo mea, (i. e. in Templo †, h. e. Ecclesia †; vel, in ministerio ecclesiastico †;) & in muris meis, vel, intra muros meos, P. M. &c. i. e. in civili & politica administratione. Opponitur hoc illi loco Deuter. 23. 1. †. Vel, in urbe Hierosolymæ, h. e. Ecclesia †. Intelligit hic muros, vel, i. Hierosolymæ, ut Psalm. 122. 7; vel potius, 2. Templi, de quibus v. 7. ex quo quidam excluderentur, qui tamen civitate exclusi non erant. Vide Levit. 21. 22, 23. Lam. 1. 10. Act. 21. 28. ¶ Locum, ita P. M. Ca. &c. †. ¶ Manum, Mo. partem, Ti. spatium, JT. Pi. ¶ hic locum sonat, ut Deut. 23. 12. Al. Manum, i. e. vel, vicem, vel, dignitatem †. Vel, manum meam, non modò auxiliatricem, sed & fœderis specialis cum eis, adeoque & connubii spiritualis, conciliatricem †. Dare manum est, & fœdus inire, 2 Reg. 10. 15. & pactum connubiale inire, Tob. c. 7. v. 15. (al. 13.) ¶ Et, &c. וְגַם מִן הַנְּשִׂאִים †. Et nomen melius quàm filiis, vel filiarum, &c. Mo. P. Ti. &c. id est, præ omni nomine quod filii parentibus conciliant: unde fit ut filii parentum lucernæ & scintilla dicuntur, 2 Sam. 14. 7. 1 Reg. 11. 36. Al. quàm filii & filia, id est, Patriarchæ, sub. habuerint: nam plenius effusa est in nos Dei gratia adventu Christi †. Quàm nomen quod habere poterant à filiis, &c. i. e. à generatione & posteritate †. [Alii hæc verba cum præced. sic reddunt,] Dabo—in muris meis locum nominatum, sive celebrem, meliorem, &c. †. Ar. In Hierosolymis in Templo nomen ipsorum memorabitur, eritque celebrius quàm si prolem reliquissent. Tales Hierosolymis multas habemus apud Sirachidem. Imitati sunt id Christiani offerentes pro mortuis †. Verùm de tali Hierosolymis in Templo nihil in historia Sacra reperitur, nec eò pertinet quòd Sirachides viros justos celebrat. Sed nec talis commemoratio quicquam habet commercii cum Papistica oblatione pro mortuis in Missa, cui hic Grotius non obscure favet †.

6. Et, &c. וְיָבִי הַנְּכָרִים עַל יְהוָה וְגַם †. Alienigenas verò (vel, Et alienigenas, Ar. sic †. Filios, inquam, alieni, Calv. Et filios alienigenæ, Mo. Etiam filii, &c. Ang. Quod verò attinet ad alienigenas, Pi.) qui adjunxerint se (vel, adherent, P. cupiunt adherere, Ti. copulatos, Mo. qui aggregati erunt, Calv. qui additi sunt, †. qui addicunt se, & nomen suum dant †) Jehovah, JT. M. &c. (vel, super Domino, Mo. ad Jehovah, Calv.) administrandum, vel ut ministrent, ei, Mo. JT. Pi. &c. Non modò atrium illis, ut olim plebi, concedit in quo adorent; sed ordinem magis honorificum illis attribuit, ut pro sacerdotibus & Levitis Deus agnoscat, ut sint illi servi, [ut sequitur:] quo nomine in S. S. Ministri sacri potissimum significantur †. Non dicit, administrandum Aaroni, ut de Levitis dicitur, Num. 18. 2, 4. sed, administrandum Domino, quod de sacerdotibus dicitur, Deut. 21. 5. Vide & Deut. 10. 6, 8. & Esa. 61. 6. Confirmat quod dixerat, Deum aperturum promiscuè omnibus Templi fores, &c. †. ¶ Ut colant eum † Explicat quibus partibus constat præcedens additio, seu adjunctio †. ¶ Et diligant nomen ejus † Hic excluduntur hypocritæ †. ¶ Ut sint ei in servos † Sic P. Ti. JT. &c. דָּבַר de durior servitute dicitur quàm שָׂרָף, ut patet ex Num. 8. 11, &c. collat. cum 26. Ad diligendum—& ad serviendum, i. e. ex dilectione servire ei †. Qui ei serviunt, non spiritu timoris, sicut sub Lege, verùm ex animo †.

7. Adducam, &c. וְהִבֵּיאֹתִי †. Illos quoque (vel,

Nempe illos, ut versu 5. vel, Illos, inquam, Ang.) adducam, JT. &c. Non dicit, venient, sed, adducam: homines enim sibi relictis magis ac magis se à Deo alienant; opus itaque est eos manu Dei ab errore & ignorantia retrahi, &c. †. Nemo enim potest ad Christum venire, nisi Pater eum traxerit †, Joh. 6. 44. Confer Joh. 10. 16. & 14. 6. Sed quia hæc attractio libertatem non tollit, dicimus illos venire summo cum desiderio, & Deum eos adducere summâ misericordiâ †. ¶ In montem sanctum † Id est, ad Ecclesiam †, sive coetus ecclesiasticos †. Ad montem Sionem, ubi Templum, typus Ecclesiæ, Esa. 2. 2. & 11. 9. Ezech. 20. 40. Loquitur ex more temporis illi consueto, in quo adhuc stabat Templum †. ¶ Lætificabo eos (benedictione & consolatione meâ †) in domo orationis meæ † Passivè, i. e. in domo ubi Deus oratur †; in Templo †, ad me orandum destinato †. Vide 2 Sam. 7. 13. 1 Reg. 8. 19, 28, &c. m. Orationis meæ, i. e. quæ ad me dirigitur †. Sensus, Me facilem & propitium experientur qui antea Templo arcebantur †. Pronomen hic transpositum est, in domo orationis meæ, pro, in domo mea orationis; nam mox sequitur, domus mea, &c. P. ¶ Victimæ, &c. וְזִבְחֵי מִזְבְּחִי †. Sacrificia eorum (sub. erunt, M. P. JT. Ang. &c. & sub. mihi, P. Pi. †.) grata, vel accepta, (vel, ad beneplacitum, Mo. vel, in acceptionem, sive cum acceptione, sub. ascendent, vel, sub. oblata, Ang.) super altari meo, †. P. Mo. Ang. &c. vel, in ara mea, Ti. sic Ar. M. JT. Pi. q. d. Omnibus alienigenis non modò Templum, sed etiam altaris adyta patebunt †. Cultum Evangelicum hic intellige †. Metaphora κατὰ χριστιανισμὸν, qualis Mal. 1. 11. Confer Rom. 12. 1. Heb. 13. 15. †. Loquitur Propheta figuris quæ suæ ætati conveniunt †. Altare ex quo cultus noster sanctificationem habet est Christus †. Vide Jer. 33. 18. Matt. 23. 19. Heb. 13. 10, 15. Apoc. 8. 3, 4. ¶ Quia domus mea domus orationis vocabitur (i. e. erit †; ut Esa. 47. 1, 5. Matt. 5. 9, 19. &c. †.) cunctis populis † Maxime profelytis, qui pari jure cum Israelitis intra τὸν θύρον (septum) admittebantur †. Sed perperam additur hæc restrictio, quum verba promissionis generalia sint, &c. †. Hic apertum habemus discrimen Legis & Evangelii. Sub Lege unius populi erat cultus, Rom. 9. 4. & Templum †; quod Judæis singulari privilegio constitutum erat, nec mittebatur Gentibus idiplum ingredi: at nunc in illo omnibus orare me licet, & exaudientur †. Olim quidem admittebantur Gentiles ad Templum, 1 Reg. 8. 41, 42, 43. sed ut hospites: nunc verò per Christum facti sunt cives, & domestici Dei †. Vide Rom. 10. 12, 13. †. Vide & Marc. 11. 17. Nunc Deum ubique invocare licet, Joh. 4. 20, 21. 1 Tim. 2. 8. Nota hic, ideo nos in Ecclesiam vocari, ut Deum invocemus †. Constat Christum hunc locum de Templo materiali accipere. Quomodo ergo ad illud Templum jam olim destructum accurrere possunt omnes Gentes orationis causâ? Resp. Prædicit Templum illud post reditum à Babylone ita gloriosum fore, ut passim etiam Gentes eò ad orandum ascenderent, juxta 1 Reg. 8. 41. Hoc tamen secundum mysticum sensum plenius impletum fuit in vero Dei Templo, h. e. Ecclesia, ad quam ex omnibus omnino gentibus congregantur fideles †.

8. Ait Dominus; ita Mo. P. &c. וְכָאֵל וְגַם †. Sic dicit, &c. Hebr. Dicitur Domini, Pi. qu. d. Fidelis est hic sermo, &c. †. Non vanè hoc repetitur: talis enim tunc erat Ecclesiæ status, ut magnifica illa promissa incredibilia & ridicula viderentur. Quare ad fulciendos debiles animos hoc addit †. ¶ Qui congregat dispersos (vel, expulsos, sive depulsos, M. Mo. JT. Pi. profugos, Ti.) Israel † Populi Israelitici: vel, Israelis veri, sive Ecclesiæ, de qua omnino sermo est †. q. d. Is hoc affirmat, cujus est depulsos Israelitas congregare, qui hoc sibi nomen toties imposuit, & toties eos colligere pollicitus est †; cuius officium est, Ecclesiam dissipatam congregare, Psal. 147. 2. ¶ Adhuc, &c. עוֹד אֶקְבֹּץ עָלָיו לְקַבְּצֵי †. Adhuc (vel, Præterea, Ang.) congregabo (sub. alios, Ang. sic Calv. nempe populos †,) super (vel, ad, M. Ti. Ang. &c. ut לָּו sumitur Psalm. 16. 2. & 23. 2. Esa. 22. 15. & 53. 1. P. vel, supra, Ang. ut Job. 23. 2. †.) eum congregatos ejus, Mo. rectius, congregandos ejus, G. For. id est, qui præordinati erant ut congregarentur, juxta

juxta Act. 13. 48. Post congregationem Esdræ se-
quetur congregatio Nehemiæ. At hæc spectant ad
tempora N. T. & vocationem Gentium. Sensus est,
Præter Israël, congregabo etiam eos quos adjunctu-
rus sum illi in Ecclesia mea; Gentes scilicet, &c. v.
Non impedit, inquit, vocatio Gentium quod minis &
vos congregemini. Vide Rom. 11. qu. d. Nè putetis,
ô Judæi, cum Gentiles voco ad Ecclesiam, me vos ab
ea excludere: nam Ecclesia mea tam erit vestra quam
Gentium; & sicut Gentes, sic & vos, toto orbe disper-
sos, ad eam colligam. Gentes dicebantur Hebræo-
rum vulgo *dispersæ*, vel *dispersio*, Joh. 7. 35. & Judæi,
synagoga, five *congregatio*. Sicut autem Israel typus
erat populi Dei, & ideo *dispersi* Israel vocantur Gentiles
pii: sic, quia Synagoga typus erat Ecclesiæ, quæ *con-*
gregationem sonat, Synagogæ filii sunt umbra filiorum
Ecclesiæ, qui *congregati* dici possunt à synagoga, h. e.
congregatione. [Alii locum sic vertunt,] *illos am-*
plius aggregaturus sum ei, ad aggregatos ejus, JT. i. e.
Alias oves in hanc caulam cum grege meo adducturus
sum. *Adbuc congregabo ad illum*, (Israelem,) *præter*
eos qui congregati sunt ad ipsum, Pi. Item *præter eos colli-*
gam ad eorum collectitios, Ca. Quia congregabo ad eum
congregationem, o. sim. Ar. *Adbuc aggregabo ei aggrega-*
tos, Sy. *Adbuc congregabo captivitatem eorum, ut colligam*
eos, Ch.

9. Omnes bestie agri, venite ad devorandum] Ità P. &c.
[Qu. Quomodo hæc cohærent cum præcedentibus?] Resp.
Novus hic sermo incipit, & hi quatuor versus
cum sequenti capite jungendi sunt. Post consolationes
liberaliter piis expostas, nè animum abjicerent, redor-
ditur objurgationem impiorum, qui post Esaiæ tem-
pora existuri erant inter Judæos plurimi, minis additis
valde gravibus. Duplex Prophetæ consilium erat:
1. ut pios de gravissima futura calamitate præmone-
ret, nè, quum ea adveniret, animum desponderent; &
ut, fide hanc cladem cernentes, necessitate acuerentur
quod magis sollicitè & ferventer ad Dei gratiam confu-
gerent, unico illo solatio contenti: 2. ut hypocritas
terraret, nè, more suo, vanâ confidentiâ se efferrent
prætextu harum promissionum, quæ ad ipsos nihil per-
tinent. Cum dixisset, *dispersos* Israel congregandos,
prævidens hos Christum occisuros, dolore & indigna-
tione tactus, prophetice evocat bestias, h. e. Romanos,
à quibus perdantur. Cum prius ostendisset quæ &
quanta felicitas maneret illos qui, ut Messias excipe-
rent, servaturi essent judicium, &c. ac tandem videret
quàm pauci Judæorum Christum exciperent, & quod
hi ipsum morti traderent, &c. edicit quomodo tra-
ctandi sunt à Romanis. Imperat. hic profut. ponitur,
more Prophetarum. Al. Exponit Propheta cur de-
pulsos Israelis modò nominaverit, nim. quia Deus, iusto
judicio suo, gentes inimicissimas & ferocissimas contra
eos accersiturus erat, Assyrios, Babylonios, Græcos, Sy-
ros, Egyptios, Romanos, qui Judæam infestarent & con-
sumerent, hoc versu: deinde causas horrendi istius
judicii per contestationem proponit, in sequentibus.
Dicit Dominus quod *ad hoc colliget* Israelem: verum
[inquit] non statim id fiet, sed prius patietur Israel in-
auditas calamitates. *Bestias agri omnis generis* intel-
lige, Egyptios, latrunculos ex Chaldeis, ex Syris, ex
Moabitibus, ex Ammonitis, qui omnes Judam vastarunt,
etiam ante deportationem. Vide 2 Reg. 23. 33. & 24. 2.
Sed hoc non convenit vel cum ordine [prophetiarum
hujus libri,] quem juxta seriem temporum fixit Gro-
tius, vel cum applicatione Christi, qui, cum de domo
orationis in latronum speluncam converso Prophetam
adduxisset, *παρολεθρίαν*, five excidium novissimum, præ-
dicit. *Bestie* hæ erant Gentium Reges; Antiochus,
Romani, cæterique populi hostes, sed potissimum Chal-
dæi, 2 Reg. 24. 14, 15. Significat tam magnam fore
maestationem, ut omnibus bestiis agri exsaturandis suf-
ficere possit.

10. Speculatores (i. e. Doctores, Sacerdotes; tum
ii qui se pro Prophetis venditabant. Confer Ezech.
3. 17. & 33. 2, 6, 7. Item Principes, Judices & Re-
ges. Utrumque enim regimen comprehendit, & præ-
fectorum & ministrorum Verbi, quos Dominus, velut
binos in corpore oculos, ad regendam Ecclesiam confi-

tuit. Vide Jer. 6. 17. Ezech. 33. 2, 7. *ejus* (i. e. populi
Judaici) *caci* M. P. Mo. JT. &c. i. e. ignorantes Le-
gis meæ, non videntes mala quæ ipsis impendent: *caci*
sunt, & *cæcorum daces*, Matt. 15. 14. Causam
ostendit Solymitanæ cladis. ¶ *Nescierunt*; ità Mo.
[JT. 87] *Nihil norunt*; P. sic Pi. Ch. *nesciunt prudenter*
agere, Ar. *indocti*, Ca. *non agnoscunt*, JT. Non viderunt
mala ventura. Non sciunt quæ scire oportebat, Scri-
pturas, & adesse Messie tempus, aut qualis foret Mes-
sias. ¶ *Canes muti*, &c.] Peccata aliorum dissi-
mulant. Sicut canum officium est, allatrare fures; ità
Sacerdotum & Prophetarum, reprehendere vitia. Objicit
illis ignaviam & socordiam; quod, cum irre-
pererent falsi cultus, pastores & judices mali, &c. quos
profligari & arceri oportebat, tacerent, & populum
Dei exitiali suo silentio proderent. In hoc tantum
sunt utiles domestici canes, ut latratibus suis lupos &
fures arceant: quod si muti sint, cum naturâ sint vo-
races, plius ex iis damni quàm utilitatis accrescit. Et
forsan præstaret pastoribus carere, quàm tales habere:
nam si sciret populus se canibus carere, quisque pro se
invigilaret, &c. ¶ *Videntes vana*, [Variè
reddunt.] *Facientes*, M. Calv. Ca. *torpent*, Ti. *stertunt*,
Pi. *tempore serviunt*, JT. Cujus versionis rationem nec
ipsi reddunt, nec ego percipere valeo. *Indulgent vo-*
luptati, Sy. *deliria loquentes*, Mo. *delirant*, G. *dormitan-*
tes, P. *dormientes*, Ch. RS. & AE. & R. Jon. &c. in BA.
¶ *vacantur loquentes in somnis, aut in morbis, vana*
verba. Ità quidam, inquit K. in Lexico. Id quod verif-
simum est. Nam Heb. *haza* idem est quod Arab. *hadsa*,
literis Zajin & Dfal de more permutatis. Et *hadsa de-*
lirare est; unde *hadsian*, *deliratio*, five per somnum, five
per morbum, fiat. Vox passim occurrit in Avicenna.
Et [JT. 87] *pro somniis & deliramentis*, occurrit in More
Nebochim, teste Buxt. in Lex. Talm. Proinde [JT. 87]
à o. [& Ar.] non malè redditur, *ἐνυπνιάζοντες*, *som-*
niantes; & ab Aq. *φανταζόμενοι*, i. e. *phantasiis & vanis*
imaginationibus acti. Eodem etiam referri potest Syn-
verbio, *ἐγερμασία*, [Propheta, ut reddit Drusus,] & Hi
videntes vana; nisi fortè [JT. 87] legerit. Porro, Prophe-
tæ hi, *delirantes & somniantes* dicti, (quia vanis rerum
imaginationibus & ipsi deluduntur, & credentes in se delu-
dunt,) canibus meritò conferuntur, qui non modò som-
niant, ut multa animalia, sed somnia sua vel latratu,
vel gustu, saltem ex parte patefaciunt: de quo vide A-
ristot. Hist. animal. 4. 10. Eschyl. in Diris, Lucret. lib. 4.
vers. 988. ¶ *Et, &c.* [JT. 87] *Diligentes*
dormitare, five *dormire*, Mo. P. Ch. sim. o. Sy. Ar. M. JT.
vel *stertere*, Ca. *somni amantes*, G. *somno indulgent*, Ti.
Ignavi canes, paululum si respiciant, quia auditu pol-
lent, rursus caput reclinant, &c. Hebræi hinc colligunt,
canem somniculosum esse animal. Quod falsissi-
mum est, cum canis sit potius unum è vigilantissimis;
ut docent Lucret. l. 5. v. 862. Ovid. Fast. 4. 488. Ho-
rat. od. 3. 16. Columella de Canibus 8. 12. Fateor ca-
nes dormientes Gallis Capitolium silentio suo prodi-
disse. Sed historici id mirantur, utpote præter morem.
Vide Liv. l. 5. Plut. de Fort. Rom. Canibus igitur som-
nolentia tribuitur ab Esaiâ, non ut proprium & natu-
rale quid, sed ut vitium præter naturam.

¶ *Et canes, &c.* [JT. 87] *וְכַלְבִּים עֵץ נֶפֶשׁ לֹא יָדְעוּ שְׂרָעָה*
Et (vel, Sed, Pi. Nempe, G. Imò, Ang. Etiam, Angl.)
canes (vel, canes illi, five isti, M. Ti. JT.) *fortes animo*
(vel, *impudentes animo*, o. M. Heb. *obfirmati animo*, vel
animâ. Impudentia faciem obfirmat, & immotos facit;
sicut pudor facit avertere faciem, & discedere ab in-
cepto. Vel, *impudentissimi*, Hi. Fortè non malè; cum
huic geminâ phrasi, [JT. 87] *וְכַלְבִּים עֵץ נֶפֶשׁ לֹא יָדְעוּ שְׂרָעָה*, *firmi facie*, dicantur, qui
sunt perfrixtæ frontis. Vide Deut. 28. 50. Prov. 7. 13.
& 21. 29. Ecclef. 8. 1. Dan. 8. 23. Alii exponunt, *gu-*
lofi, obsequentia, *nesciunt saturitatem*. Sed & voraci-
tatis inverecundia ferè comes est, ut in heluonibus &
parasitis videmus. Præterea, aptissimè his, qui canes vo-
cantur, tribuitur impudentia, quæ in canibus eminet.
Vide Hesych. in voce *κύν*, Pollucem 5. 11. &c. Hinc &
Cynicorum nomen, ob impudentiam, &c. Adde etiam
R. Jakimi apophthegma in Semoth rabba, cap. 42.
Tres sunt valde impudentes, in quadrupedibus canis, in avi-
bus gallus, & in gentibus Israël. Sic contentem habe-

For.
G.
Calov.
V.
Calv.
For.
Mc. T.
San.
Jun.
For. Pi.
G. Plerique in Ang.
Plerique in Ang.
G.
Calv.
T. sim.
For.
San.
Jun.
For.
G.
Calov.
M.
Musc.
Pi. For.
Ana. M.
sic Calv.
G. Pi.
G. sim.
For.
G.
M.

Calv. sim.
Ang.
Ang.
G. sic Pi.
&c.
Pi.
For. sim.
Ang.
Mc.
San.
G.
For.
G.
Calv.
Musc.
Marl.
For.
Ang.
BA. r. 2.
56. 680.
For.
BA. ib.
679.
For.

mus reum & ad voracitatem. Vel, fortes animâ, sub. appetente, i.e. edaces aut voraces: *ingluviosi*, Ca. *avidissimi*, JT. Pi. sim. Ti. *avidi appetitus*, Sy. sub. sunt, Pi. Ang.) non noverunt (vel, nesciunt, M. Ca. non possunt, Ti. qui non noverunt, For.) saturari, P. sic Ti. He. in Angl. ac si *שבע* esset infinit. quod potius videtur nomen esse, Ruth 2. 18. Esa. 23. 18. & 55. 2. Ezech. 16. 28. & 39. 19. Vel, saturitatem, Mo. M. Ca. JT. Pi. &c. Sunt insatiabiles, avaritiâ. Quamvis ignavi sint ad res administrandas, sunt tamen validi ad cibum capiendum. Ignavorum hoc certè est, non nōsse saturitatem: sapientes enim paucis contenti sunt, nec corpori indulgent. Taxat ingluviem & avaritiam sacerdotum tempore Evangelii, &c. *יְהוָה רֹעִים וְגוֹ' [Ipsi, &c.]* Et ipsi pastores non noverunt intelligere, Mo. P. Ti. non dant operam Legi: vel, nihil sciunt, neque intelligunt, M. V. vel, non noverunt discernere, sive dijudicare; nam *יָדָע* est, intelligere cum discrimine, 1 Reg. 3. 9, 11. Propterea ipsi pascunt se, nesciunt docere, JT. i. e. pascere populares Verbo Dei. Imò ipsi sunt pastores qui nesciunt intelligere quidquam, Pi. sim. Ang. Canes dicuntur præfecti inferiores; pastores, qui superiores erant. Pastores hic sunt magistratus politici. Nomen pastoris & Davidi & Cyro in S. S. aliisque Regibus in profanis scriptoribus, tribuitur. Al. Pastores vocat eosdem quos antè speculatores, & quos jam sub canum imagine descripsit. *וְכָל הַכֹּהֲנִים לְרֹעֵם פָּנִי [Omnes, &c.]* Cuncti ipsi (vel, Quotquot sunt, JT. vel pastores, vel etiam populus sub iis,) ad viam suam respiciunt, Pi. sim. Mo. M. Ti. &c. vel, declinant, V. se convertunt, JT. sim. P. Quod cuique libuit sequuntur, ut illi Jud. 17. 6. Quisque pravitatem cordis sui secutus est. Res suas agunt, non Dei, non fratrum, non gregis. Vide Jer. 22. 17. Ezech. 34. 23. Philip. 2. 21. q. d. Causa tantæ cæcitatæ est, quia avaritia eos excæcavit. *וְכָל אִישׁ לְבָבָאָהוּ [Unusquisque, &c.]* Quisque (vel, vir, Mo.) ad avaritiam (vel, cupiditatem, Mo. lucrum, JT. G. For. sim. M. Ti. &c. sub. propensus est, Ti.) in (vel, à, sive de, M. Ti.) termino suo, P. i. e. quilibet in regione sua, in loco suo, & in episcopatu; ut sit pro. Vel, ab extremitate (sub. una ad alteram, JT.) illius, Pi. JT. scil. populi; q. d. per totam civitatem, ab una extremitate ad alteram. Ità locutio defectiva hic esset, quæ plenius exprimitur Exod. 26. 28. & 36. 33. Vel, ab initio ejus, sub. via, ad finem scilicet. Vel, à fine suo, i.e. à parte sua: quod Gallicè dicimus, *Chacun à son endroit*. q. d. Quisque aliis præferri vult, ac si sibi tantum natus esset, & ad se trahit omnia, ac, neglecto officio, studet commodis suis. Vel, absque termino ejus, nempe lucri sive avaritiæ, cui nullum finem imponunt. A fine, pro, sine fine, ut, à visione, Mic. 3. 6. pro, sine visione. Sed affixum hic constructionem duram reddit. Vel, à summo usque ad novissimum, Vulg. ut Jerem. 6. 13. Vel, ab extremo ejus, Mo. BA. i. e. ad unum omnes; ut Jer. 50. 26. Venite ad eam *אֶתְּמַר* ab extremitate, tota scilicet. Extrema sæpe ponuntur pro omnibus: ut Gen. 19. 4. totus populus *אֶתְּמַר* ab extremitate, &c. & 47. 2. ex extremitate fratrum, i.e. ex omnibus, &c. Psal. 19. 5. & in extremitatem orbis, &c. i.e. in totam terram, quod præcessit. Plura hujus generis doctè observat Di. ad Ezech. 33. 27. Vel, ex precipuis *אֶתְּמַר* eorum, i. e. non infimi tantum sacerdotes, sed & summi. Vel, sic veritas, quisque ad questum suum capiendum ex precipuis ejus, nempe populi: non enim ex pauperibus, sed ex ditioribus, questus expectatur. Sacerdotum præsertim hoc vitium est, ut opulentiores, qui opima sacrificia afferre valent, potissimum sectentur. Atque ità Jonathan hunc locum intellexisse videtur, qui vertit, Omnes illi quisque à regione viæ sue migrarunt, quisque ad depredandum divitias Israelis. Ad Esa. 26. 15. ostendimus variis exemplis, *אֶתְּמַר*, extremitatem, sicut & *אֶתְּמַר* & *אֶתְּמַר*, [sed legendum videtur *אֶתְּמַר*,] quæ angulum significant, adhiberi interdum ab Hebræis ad dignitatem denotandam, & summi pro primoribus, precipuis. Producit [hic Author] Genes. 19. 4. & 47. 2. Jud. 18. 2. Esa. 26. 15. Ezech. 33. 2. Sed contrari. De locis illis dubitari potest an ità fumentur. 2. Idem hic author alibi fidenter dicit hanc phrasin significare, ab omni parte, & hic, & Jerem. 50. 26. & 51. 31. 3. Affixum h. l. ità sumi vetat. [Ca. locum

sic reddit, Omnes ad unam suam viam, suum quisque lucrum, sequuntur.]

12. Venite, &c. *וְהָיָה אֲנִי אֶתְּמַר* Venite, (sub. inquit, P. JT. Pi. &c. Frequens apud Hebræos ellipsis; ut Neh. 13. 25. Esa. 22. 13. & 45. 14. Act. 7. 32. Micæ voces eorum exprimit & studia, &c.) capiam, vel accipiam, (Quisque sic loquebatur. Vel, accipiamus, P. sim. Vulg. Sy. vel, adferam, Ti. Pi. Verbum hoc duas notiones includit, accipere, vel adferre, ut Psalm. 68. 19. collat. cum Eph. 4. 8. vide & Genes. 18. 7. & 27. 9.) vinum, Mo. M. &c. *וְהָיָה אֲנִי אֶתְּמַר* Et potabimus, vel potemus, (vel, inebriemur, P. sim. Pi. ingurgitabimus nos, JT.) sechar, Mo. M. For. G. vel, temetum, Ca. vel, potu inebriante, JT. Pi. vel, ad ebrietatem usque, Ti. Ità studio & datâ operâ ebrietatem sequuntur, & ad eam se mutuo provocant; omnes minas, monita, &c. securè contemnentes. *וְהָיָה אֲנִי אֶתְּמַר* Et erit secundum hunc diem cras magnus abundanter valde, Mo. Et (vel, Atque aded, Ti.) erit sicut hæc (vel, sicut hodie, M. Ti. &c. similis huic, JT. Pi. sic Ca.) dies crastinus (vel, sic crastinâ die, M. ità & cras, Ti. Heb. dies qui erit cras, Pi.) major multo cum excellentia, P. vel, major, excellentior multo; ad verb. magna, & excellens valde, V. vel, imò major, excellentior valde, JT. Pi. vel, imò longè amplius, Ti. multo celeberrimus, Ca. imò major & multo excellentior dies erit, M. Cras lautius etiam prandebimus. Idem faciemus die crastinâ, aut certè fortius compotabimus. Cras computationem repetemus. Ità Dei lenitatem irident, securitatem sibi promittentes. Potius propositum pergendi in sceleribus profitentur, &c. Obstinati animi verba, &c. Alii avaritiâ æstuant, v. præced. alii luxu, hoc versu P.

C A P. LVII.

1. *Justus perit* Quorsum tendat hæc oratio, non constat. Causa hæc superioris excidii, quod, præcipiente Deo cladi imminenti viros justos, qui Deum placare poterant, nemo sit qui recogitet, quorsum id fiat; non moventur, non curant, non expendunt hoc opus Dei. Postquam ostendit quàm securè delicientur hypocritæ, & Verbum Dei contemnant, conqueritur quod opera Dei non considerant. *Justus* hic, vel, 1. Josias. Sed quum Grotius seriem temporum historiarum sæpe urgeat, regreditur nunc à captiv. Babyl. ad Josiæ tempora. Vel, 2. Esaias, qui à Manasse occisus est. Vel, 3. Christus, qui sæpe in V. & N. T. *justus* vocatur. Vel, 4. Ezechias recens defunctus, de cujus morte gaudebant impii Judæi. Vel, 5. justus generaliter. *Justus*, collectivè, ut Psalm. 11. 5. & 34. 20. Perit, i. e. moritur; ut Esa. 27. 13. *Et non, &c.* *וְהָיָה אֲנִי אֶתְּמַר* Et (vel, Sed, Pi.) non quisquam (sub. est, P.) ponens, vel qui ponat, (sub. id, M. Ang.) super cor, Mo. P. &c. sub. suum, Angl. i. e. nemo curat. Nemo cogitat de causa cur id Deus faciat. *Et viri misericordie* (vel, misericordes, P. benefici, Ti. simil. JT. Pi. pii, Ca. pietate conficui, M. sic V.) colliguntur, &c. *וְהָיָה אֲנִי אֶתְּמַר* Collecti (vel, congregantur, P. sim. M. Pi. sub. ad populum suum, P. sim. M. Colligere, pro, mori. Auferuntur è vivis, & reconduntur in sepulchris. Vide Gen. 25. 8. Psal. 27. 10. Metaphora à collectione frugum, Levit. 23. 39. Esa. 17. 5. Vel, tolluntur, Ti. abeunt, Ca. recipiuntur, JT.) in non intelligente, Mo. vel, nemine advertente, JT. Pi. Ca. Heb. quum non est advertens, Pi. sim. M. & nemo expendit, Ti. ad verb. non existente qui intelligat, For. [P. hæc cum sequent. sic vertit, Nec est qui intelligat quod propter malum venturum congregatur justus ille.] *A facie, &c.* *וְהָיָה אֲנִי אֶתְּמַר* Ante malum (Heb. à facie mali, i.e. antequam veniat malum, h. e. calamitas: ante adventum ipsius mali, JT.) colligi (vel, recipi, JT.) justum, Pi. Tollitur autem (vel, Colligitur ad majores suos, G.) ante malum (i. e. ante captivitatem, nè eam videret & experiretur,) justus, Ti. vel, justus ille, G. Vide 1 Reg. 14. 12, 13. 2 Reg. 6. 22. v. 20. Intelligi hoc potest de malo & culpæ, & poenæ.

poenæ. Deus justos etiam ante ætatem completam tollit, tum ne à pietate discedant, vi peccati inundantis abrepti; tum etiam ne calamitatis imminentis participes sint. Sæpe Deus justos velut ex incendio aufert, quum impios ulcisci vult. Nec tamen ea lex perpetua est, quum sæpe justj unâ cum reprobis temporalibus poenis implicentur; sed adeo frequens, ut raro aliter eveniat. Al. Propter malitiam autem colligitur justus, M. Quum præ malis obeant justj, Ca.

2. Veniat pax] In pace requiescat. ¶ **יָבוֹא שָׁלוֹם** Veniet, vel Venit, pax, Calv. Sy. Ti. sub. justo, V. sim. For. sing. pro plur. Obveniet illis pax, Angl. Adveniat illi (Josiæ Regi) pax, G. Ingredietur (sub. ad patres suos, V. Al. Venit, M. Ibunt, Ch. Erit, o. Ar. Ibit, Angl.) pace, Mo. vel, in pacem, five pace, M. P. o. Ar. Ch. Ang. Mortem tranquillam pacem five felicitatem vocat, & sic viri justj eam reputant. ¶ **יְנוּחָם וְנָחָם** Requiescat, & c. ¶ **יְנוּחָם** Requiescent, vel Requiescunt, (vel, Et viri pii quiescunt, M.) in cubilibus suis, P. sic M. Ti. Mo. i. e. in sepulchris, omni prorsus malorum timore sublato. Requiescant in cubilibus suis, i. e. & subaudi, ossa ejus. Hæc vulgus intelligebat de corpore; sapientes de spiritu, qui in locis Deo cognitis, nobis incognitis, quiescebat. Sed hæc aperte revelari non debebant ante Messiae tempus, cui reservata erat rerum obscurarum patefactio. Hæc ipsa verba in usu sunt Judæorum jam olim, ubi de piis mortuis loquuntur. Verum geminus ille sensus sapientum, & vulgi, quonam documento probabitur? ¶ **Qui ambulavit in directione sua**] Pro **יָחִיד**, legit **יָחִיד**. ¶ **יָחִיד** [Variant.] Ambulans (vel, qui ambulaverit, P. quisque ambulans, V. Ang. sic Calv. aut, singuli qui ambulaverint, V. Ellipsis & quisque, quia talis conjunctio nom. sing. cum verb. plur. distributionem innuit. Ambulavit enim, G.) coram eo, Mo. P. Calv. G. Ang. marg. V. nempe Deo. Relativum sine antecedente; ut Gen. 15. 13. Ille (i. e. Deus) dixit: & sing. pro plur. Et coram se gradientur, Sy. qui operantur secundum legem ejus, Ch. Al. Præceditque ante illum, M. Ti. nempe abeuntem ex hoc mundo, sub. pax, M. Q. in Angl. ex præced. Sic, justitia præcedet eum, Psalm. 85. 14. & opera comitantur, Apoc. 14. 13. Ità hic, pax illos transmittit ad locum quietis. Moritur pius antequam horribiles Dei incidant ultiones; sicut & Ezechias dixit, Fiet pax in diebus meis. AE. sic interpretatur, Qui ambulat coram ipso Deo, ille in morte venit ad pacem, quia mors est transitus in veram & æternam vitam. [Alii totum versum sic reddunt,] Ingredi pacem, (apud Deum, relictis quacunque ratione agitationibus mundi. Heb. Quod ingrediatur pacem, i. e. coelum ad fruendum vitæ æternæ. Deficit, repetendum & non est versu præcedente. Asyndeton.) requiescere (Heb. quod requiescant, scil. justj. Mutatio numeri: nam sing. antè collectivum erat.) in cubilibus suis, (i. e. sepulchris. Metaphora elegans: nam inde cadavera suo tempore evigilabunt atque resurgent.) quisquis ambulat rectè, Heb. è regione sui, ità ut non declinet à Lege Dei ad dexteram vel ad sinistram. [Infinitivi hujus versùs pendet à nemine advertente, in præced. versu.] Vel, in equitate sua, JT. Al. Cum adveniet pax, quiescent in suis cubilibus, eâ præter eos eunte. Eam ignorabunt impj, neque ejus erunt participes, dormientes in suis peccatis.

3. Vos autem (vel, Et vos, Mo. P. & c. Apostrophe ad idololatrias Judæos. Vos, emphaticè, q. d. Vos qui pios & cultum Dei irridetis.) accedite huc] i. e. Prodite ad Dei tribunal. Non proficite tergiversando, quia inviti [ed] trahimini. Accedite huc, ut vobiscum disceptem: ad contestationem causæ & judicium. Vel, Accedite, ut audiat: Aliud vobis nuncium fero: Illi in pace quiescunt, vos aliter, & c. Postquam fideles consolatus esset, qui ante lugubria illa tempora tollerentur; convertit se ad impios, qui pios illos ablatos miseros judicabant, se verò felices, qui terrâ adhuc fruerentur, & c. ¶ **Filii**, & c. ¶ **בְּנֵי עֲוֹנָם** Filij iniqui, o. Ar. Popule generationis cujus opera sunt mala, Ch. Legerunt, sensu meliore. Filij auguratrias, Mo. P. M. Vulg. vel, venefice, Ti. Calv. prestigiatricis, JT. Pi. Judæos sic vocat, quia auguriis & divinationibus erant deditissimi. Filij, non, ut fingitis,

Abrahami, Esa. 41. 8. Matt. 3. 9. vel Saræ, Esa. 51. 2. sed, venefice alicujus. Homines in S. S. eorum filij dicuntur quos affectu & moribus expriment. ¶ **Se-men**, & c. ¶ **זֶרַע מְדַבֵּר** Semen adulterum, Mo. (vel, adulterans, Pi. vel, adulteri, M. P. Ti. & c.) & fornicata est, Mo. vel, fornicaria, Ti. prostituta, Ca. meretricis, o. Ar. Calv. fornicarium, Sy. Al. quod scortaris, JT. copulativa pro relativat: tu, inquam, quæ scortata es, Pi. & vos qui scortamini, Belg. & alicujus, vel illius, quæ scortatur; vox enim hic est verbum, sicut & Levit. 19. 29. Jud. 19. 2. Jer. 3. 6, 8. ubi sic vertitur. Ellipsis relativi frequens est. Vel, & quorum mater fornicata est, M. P. Al. Semen quod commisit adulterium, & scortabitur adhuc, Angl. ut notet insatiabilitatem & perseverantiam in pollutione, & c. Sensus, q. d. qui moribus non magis ad Israelem pertinetis, quàm naturâ ad dictum patrem pertinent quos mater adultera ex adultero genuit. Confer Matt. 12. 39. & 16. 4. Adulterio, i. e. idololatriæ, dediti. Vide Ezech. 16.

4. Super, & c. ¶ **עַל מִי הִתְעַלְלָה** Super quo (vel, In quem, Ca. Contra quem, JT. For. E quonam, i. e. E cujus contemptu & irrisione; Quâ re, Ti.) oblectati estis? vel, oblectatis vos? Mo. P. M. Ti. JT. & c. vel, deliciis percipietis? Pi. vel, lascivivistis? five luxuriati estis? Loquitur forsan de opiparis conviviis, saltationibus, cantionibus, ludis ipsorum in gratiam idolorum, quæ omnia erant contra Deum. Exagitat eos, quod Verbo & Ministris Dei illuderent. Illud, super quo, significat eos subterfugia captasse quibus impietatem suam velarent. Nec enim fatentur impj se rebelles esse Deo; imò, eâ criminatione gravem sibi injuriam fieri obtendunt: sed protrahendi sunt in lucem, & convincendi impietatis suæ. Bellum cum Deo gerunt qui Verbum ejus oppugnant aut rejiciunt. Al. Videte qualis fuerit ille Rex quem vos contempnistis. Ad eos loquitur qui ex Manasse impietatem didicerant, & Josiam irriterant ob pietatem; homines qualis Sobna, qui etiam cum pietatis detrimento rebus suis consulere volebant. Sed ostensum est hoc vaticinium ad tempora N. T. pertinere, & c. Causas itaque hic ostendit reprobata gentis Judaicæ, quas arcessit inde ab antiquis temporibus, idololatriam, & c. Ideo clamare jubetur Propheta, & peccata eorum taxare, & poenas denunciare, c. 58. & 59. In solatium autem fidelium, convertit se ad descriptionem Regni & victoriæ Christi, c. 59. & c. Ità optimè coherent hæc vaticinia. ¶ **Dilatatis** (vel, dilatatis, JT. distenditis, M. dilatabitis, Mo. Pi. quum scilicet vos è medio sustulero, vel in Bab. traduxero, & Prophetis, quos antea irridere solebatis, privato vero os] Ità P. & c. convitiis. Laudes idolorum sunt convitia in Deum. Dilatare os est, loqui quæ lubitum est, ut Psalm. 22. 14. & 35. 21. ¶ **Et, & c.** ¶ **וְיִתְּנוּ** Protrahitis, vel protrahetis, (vel, exseruistis, V. Ti. Ar. produxistis, V. prolongabitis, Mo.) linguam? M. JT. & c. i. e. sermonem: i. e. Cui detrahitis & obloquimini? Ejicere linguam, inter tria sannarum genera quæ habet Scholasticæ Persij ad sat. 1. [Ca. hoc cum præced. sic reddit, In quem diducto ore linguam exsertatis?] Gestus hic irridendum Gallis, apud Gellium, 11. 13. Hispanis alisque. Possumus hæc omnia accipere, non de Deo, sed de justis, de quibus paulò antè loquebatur, & sanctis Prophetis, quos deridebant impj; vel, de Christo, quem Judæi impj subfannaturi erant, & c. [Ità optimè congrueret illud, Super quo? vel, In quem? q. d. Non est alius deus, homo tantum, quem vos irrui habetis, sed summus Deus, & c.] ¶ **Numquid non vos filij, & c.** ¶ **וְלִי פֶשַׁע וְרַע שִׁקְרָא** Nati, vel filij, pravaricationis, Mo. sim. M. Pi. (vel, defectione, JT. vel, perfidi, Ti. vel, sceleris, i. e. quasi in hoc nati, ut scelera patretis: ὅτι ἀπολείας in Græco, sicut Latinè dicimus hominem perditum: dediti transgressioni. Al. pravaricatores, P. nefarium genus, Ca.) semen (vel, progenies, Ca.) falsitatis? five mendacii? Mo. M. Pi. vel, mendax? five falsum? Ch. Sy. P. Ti. & c. sub. estis? P. Ca. & c. dediti nempe falsæ religioni; idololatriæ, quales à Prophetis ità vocantur. q. d. Annon à patribus vestris degenerastis, & c. Vos scelerati estis, quos minimè decet viros pios reprehendere. Semen falsum, i. e. spurium, five ex patre adultero.

5. *Qui, &c.* [הַחֲמִישִׁים בְּאֵלֵים וְגו'] *Qui consolamini* (passivè, i. e. consolationem quæritis *), *in* (vel, cum, For.) *diis*, Vulg. *sim. Sy. sic & o.* *παρακαλεῖσθαι*, [quod tamen Latinus illius versionis Interpres vertit, *qui vocatis*; Arabicam verò versionem reddit, *qui rogatis*.] Legerunt *חֲמִישִׁים*, præter Niphal à *חִמַּשׁ*. Non placet hæc versio, quia vox textualis ab ea differt & radice, & formatione, & etiam vocalibus. *Incalescentes* (vel, *Incalescitis*, Ti. Ca. V. *Calefacitis vos*, M. *Inflammanes vos*, Ang. *Eorum qui incaluerunt*, JT. *Quod incalescitis*, Ca. *Qui incalescitis*, Pi. G. sub. *calore venereo*, V. *sim. G. i. e. concumbitis* *; calidissimo amore tenemini d: q. d. *Qui idololatriam exercetis* *; *qui thura incenditis* f. *Ardor idololatriæ passim in S. S. confertur cum amore meretricio* g: *in ulmis* (vel, *inter*, seu *apud*, *quercus*, seu *ulmos*, V. M. Ti. *fic Calv. Angl. &c.* vel, *in lucis*, JT. vel, *cum idolis*, Pi. *divis*, Ca. *cum diis*, P. *apud deos*: Nam in lucis Templo circumjectis prostabant foeminae & mares in honorem deorum falsorum. Ideo luci apud Templum in Lege prohibiti h: *sub omni ligno*, vel *arbo-re*, *viridi*, sive *frondoso*, P. M. Mo. JT. &c. i. e. sub densis arborum umbris i. Idem loquendi genus 2 Reg. 17. 10. Ezec. 6. 13. Ose. 4. 13 k. Vide & Deut. 12. 2. Jer. 2. 20. & 3. 6. Vox *חֲמִישִׁים* sign. & *deos*, Exod. 15. 11. Psal. 89. 7. Esa. 44. 10. & *arietes*, Esa. 1. 11. & 34. 6. & *quercus*, vel, in genere, *arbores*, Esa. 61. 3. Ezec. 31. 14 l. ¶ *Immolantes parvulos*; ita P. *חֲמִישִׁים* *Natos ipsos*, JT. *liberos*, Ti. *sim. Mo. Pi. &c.* sub. *vestros*, Angl. Pi. ut patet ex 2 Reg. 16. 3. & 21. 6. & 23. 10. Ellipsis pronominis, ut Esa. 46. 4. &c m. Mos hic Cananæorum, sive Phœnicum, de quo egimus alibi n. ¶ *In torrentibus*; ita Mo. P. JT. *חֲמִישִׁים* *Juxta torrentes*, Pi. Angl. Fontes & fluvii errore Gentili sacri existimabantur, &c o. *In amnibus*, Ca. Al. *in vallibus*, o. Ti. M. Ang. G. Et quia in vallibus esse solent torrentes, ideo & *torrentem* sign. P. Intelligitur hic præcipuè vallis Hinnomi apud torrentem Cedron q, ubi erat Topheth, & Moloch, 2 Reg. 23. 10 r. Erant dii qui vallibus gaudebant & locis opacis; alii rursus, qui excelsis in montibus, &c t. ¶ *Subter eminentes* (vel, *prominentes*, M.) *petras*; ita P. *חֲמִישִׁים* *Sub scopulis* (*subter ramos*, Mo. *prominentius*, Q. in V. *eminentius*, Ch. in G. i. e. sub præcipitiis, quæ Hebræi hic & alibi *ramos* vocant t), *petrarum*, JT. Pi. Ca. *in cavernis*, &c. Ti. *sub dentibus* (i. e. *scopulis*, vel *summitatibus*) *petrarum*. Vox Hebræa sign. *ramos arborum*, quorum similitudinem referunt scopuli & prominentiæ rupium v. Sunt ad radices montium & in alveis torrentium excavatæ rupes & prominentes, sub quibus aræ idolis erigebantur, quasi ex antris prodiret numen, & ut religionē tangerentur homines. Erant etiam ibi tuti ab aeris injuriis, ut tranquillius & sine impedimento sacra peragerent. Deorum enim est totum hominem sibi addicere. Hinc solebant loca solitaria petere, & ab urbium tumultu secedere. Religionem autem veram imitatur superstitio *. Si loquatur de Topheth, seu Cedrone, certum est torrentem illum labi subter eminentes & præruptas petras, teste Jos. Antiq. 15. 14. Si de aliis etiam torrentibus accipias, altaria excitabant ad capita fontium, qui è radicibus montium erumpere solent, præsertim in illa petrosa & confragosa regione. Adde quod Dæmon coli solebat in obscuro, ut in antro Trophonii, & Sibyllæ. Confer cum hoc loco Senec. epist. 5. 41. *Si quis specus saxi penitus exesis montem suspendit non manu factus*, ——— *animum tuum quadam religionis suspitione percutit. Magnorum fluminum capita veneramur: subita ex abdito vasti amnis eruptio aras habet*. Ubi etiam de lucis dicta vide y.

6. *In, &c.* [חֲמִישִׁים וְגו'] *In lavibus* (vel, *saxis*; vox enim *חֲמִישִׁים* interdum *lapides* sign. For. *idola per contemptum vocat saxa torrentis*, quasi ab his illa nihil differrent z. Vel, *In lenibus petris*, P. *Inter Leves lapillos*, JT. Ang. *sim. Pi. Heb. In levioribus lapillorum*, Pi. *In politioribus lapidibus*, M. V.) *torrentis* (vel, *vallis*, M. sub. est, P.) *pars*, vel *portio, tua*, Mo. P. JT. Pi. &c. q. d. Cum vides pulchrum aliquem & politum lapidem positum in torrentibus, viæ aut alterius rei causâ, illum adoras *. Significat Legis contemptum, ubi vetuerat Deus positionem lapidum extruendo altari, Exod. 20. 25 b.

Al. *In divisionibus*, vel *partibus*, (Id *חֲמִישִׁים* fine Dagesch sign. Jos. 18. 5, 6, 9. Ezec. 45. 7. & 48. 8, 21 *.) *tor-* * Ang. *rentis*, Vulg. Q. in Angl. i. e. In partibus vicinis tor- c. T. *renti*: vel, ubi torrentes se findunt in varios alveos, d. Q. in *inter quos*, nempe in insulis, aras erigebant d. At *חֲמִישִׁים* d. Ang. cum Dagesch sign. *laves*, sub. *lapides*, hic, ut & 1 Sam. 17. 40 *. *Tibi cum lavibus saxis fluvialibus res est*, Ca. * Ang. ¶ *Hæc est, &c.* [חֲמִישִׁים] *Ipsi ipsi* (vel, *Ipsi sunt*, P. *Illi ipsi sunt*, JT. Pi. *Illi, illi*, inquam, sunt, M. *Illi, illi ergo* sint, Ti.) *sors tua*, Mo. &c. *Ab eo* [i. e. ea re] *portionem hereditatis tuæ expectas*; vel, illo tam fidis quam *por-* tione tuâ hereditariâ f. Al. Locum sic verto, *In lavigatis* f. V. *lapidibus* (Ellipsis substantivi, ut Psal. 73. 10. Esa. 40. 10 g.) *qui sunt ad ripas torrentium positi spes & fiducia* g. Ang. *tua*. Illis fiditis sicut divites possessionibus suis h. Dele- h. G. ctaris altaribus idololatricis extructis juxta torrentes qui repleti sunt lavibus lapillis, ac proinde aquâ suâ aerem suaviter refrigerant i. Politos lapides in deos i. Pi. consecras, & dicis, *Tu es portio mea*, contra quam Da- vid dixit, *Deus est portio mea* k. ¶ *Et* (vel, *Etiā*, k. M. Mo. JT. Calv. Ang. &c. *Quinetiam*, Pi. Nam, M.) *ipsi effudisti* (vel, *fundis*, JT. Pi.) *libamen* l. Sic Mo. P. &c. In honorem illorum lapidum vinum libatis l. *Ipsis*, vel i. G. diis, vel lapidibus. *חֲמִישִׁים* est, *libamen ex vino*, Exod. 29. 40, 41. Num. 15. 5, &c m. ¶ *Oblivisti sacrifici-* m. For. *um* ita o. in G. &c. Sic vertunt *חֲמִישִׁים*, quod in Græcè loquentium libris est *πόπαμον*, ipsi autem idololatræ vo- cabant *חֲמִישִׁים*, ut Jer. 7. 18 n. [De *חֲמִישִׁים* vide dicta n. G. ad Lev. 2. 1, &c.] ¶ *Numquid, &c?* *חֲמִישִׁים* *חֲמִישִׁים* ¶ *An super his consolationem* (vel, *oblectationem*, V. Calv.) *accipiam*? P. sic JT. Pi. Mo. &c. i. e. Feramne æquo animo talia o? Alii, *pœnitebit me*? sub. *mali quod im-* o. V. *missurus sum in mundum contra infideles, ne illud inducam*, He. in V. An hæc ego mihi Legique meæ adversantia finerem abire impunè p? An tristitiam quam ex vestra p. G. idololatria concipio ex mente mea excuterem, & ob- livione sepelirem? Confer Gen. 24. 67. 2 Sam. 13. 39. qu. d. Nequaquam: sed vos propter illam puniam q. q. Pi. An unquam possum conquiescere, ni scelera tua in me illata ulciscerer r? *An super his commiserer*? For. Quo- r. Jun. *modo me oblectem tali populo*? Esa. 9. 17 t. ¶ *7. Super montem* ¶ *Qui loci Cananæis vicinisque po-* pulis erant pro templis t. Hunc morem & Israelitæ i. G. *imitabantur* v. Non diis vallium contenta, deos quo- Ang. *que montium coluisti* *. Vel, scorti hujus impudentiam * San. Ang. *notat*, quasi conspectum non vereretur, &c y. ¶ *Pos-* * For. *uisti cubile tuum* ¶ Nam pernoctabant in illis locis spe y. Calv. *consequendi somnia futurorum præfaga*. Sic olim Del- sim. Ang. *phus fiebat antequam oracula ibi redderentur*. Euripides Iphigeniâ in Tauris, *Ἀπὸ ζαθρον χερσηίων νόχα* *χθονὲς ἐπὶ τῶν ὀρεῶν παρὰ τὰς πόλεις, οἱ πολλοὶν μετέπων τὰ τε ἀεὶ τὰ τε ἔτι* *ἔτι δ', ὅσα τ' ἐμὲ δὲ τὸ χεῖν, ἴσθης καὶ δύο φεγὲς γυῖς* *Εὐρὺς ἐφε-* *ζορ*. (Visus sedibus è sacris Tellus nocte vagos dabat, *Qui* *mortalibus ederent Prima & deinde sequentia, Et quæ cur-* *riculis novis Ætas senior adferet, Somnorum indicis apud* *Terra nigra cubilia* z.) Al. Posita ab idololatræ erant z. G. *lectisternia*, diis suis, ex more Gentium; ut Romæ in rebus dubiis factum est a. Al. Perseverat in adulterii a. Q. in *similitudine* b. Ideo altare & cultum *cubile* vocat c, Mar. *quia ibi scortabantur cum idolis* d. b. For. c. For. *sim. M. Calv. Pi. d. Pi. * V. *sim. For.**

8. *Et post ostium & retro postem* (vel, *& postem*, Mo. P. &c.) *posuisti memoriale tuum*; sic M. &c. i. e. aliquid quod revocet tibi in memoriam deum quem colis *: *חֲמִישִׁים* ¶ *Suffitum*, vel *odorem, tuum*, P. V. *monimentum tuum*, Mo. Ti. JT. Pi. Ca. &c. i. e. *idola quæ monent te* de diis quos repræsentant f. Tutelares deos & lares de- f. Pi. *signat* g. *Post ostium, &c.* vel, figuratè; q. d. Nullus est g. For. *absque deo angulus* h: vel, propriè; q. d. ad interio- G. ex Hi. *rem & exteriorem portarum faciem* i, ut tam intrans, b. For. *quàm exiens, illius meminisses* k, ejusque tutelæ te tuâ- i. Sin. *que commendares* l; ut felix esset & faustus tam ingres- k. T. ex *sus quàm egressus* m. Heb. *post ostium & postem*, vel, 1. Tem- Me. & San. *pli*, Ezec. 8. 3, 5, 7, 14. & 43. 8: vel potius, 2. *domuum pri-* sim. Calv. *vatarum*; ut *ostium & postem* collectivè fumantur, quia i. T. Me. *de populo loquitur tanquam de uno scorto* n. Lucis, Sin. *antris & montibus non contenti, etiam in domos suas* m. For. *idola intulerunt* o; eaque ponebant in illa ipsa ædium n. Ang. *parte ubi præcepta Dei poni debuerant*, Deut. 6. 9. & o. Calv. *11. 20 p.* ¶ *Quia, &c.* [חֲמִישִׁים] *Con-* p. G. *cisa* Calv. Ang.

cisa loquutio indignationem & detestationem facti exprimens, qualis Gen. 49. 4. [Variant.] Quia (vel, Quum, JT. Imo, Pi. Quinimo, G.) à me (vel, præter me, Ti. sim. Ang. juxta me, Vulg. in conspectu meo, i. e. in ipso Templo meo; vide 2 Reg. 21. 3, 4, &c. Heb. de cum me, i. e. à latere meo. More mariti loquitur Dominus, à cuius latere surgere, & cum altero rem habere, est contemptus & summum scelus †. Vel, à me discedens, sive recedens, P. M. Pi. Glas. Ellipsis participii, qualis Ezech. 11. 11. In terminum Israelis disiectos judicabo; & 16. 29. in Chaldaeam discurrens; Mic. 3. 3. quasi injicientes in lebetem †.) discooperuisti, Mo. P. Ang. &c. (vel, discooperta es, Calv. publicasti, M. renudasti, Ti. reclusura, JT. retegis, Pi. sub. te, Pi. M. JT. Ang. &c. ellipsis pronominis, ut Levit. 18. 6. vel, sub. turpitudinem tuam, P. Angl. & sub. alteri, Ang. Tantam mihi fecisti injuriam quantam uxor adultera marito facere posset. Ità hic Chaldaeus. Discooperuisti est quod Græci dicerent ἀνεύρας. Prostituiti te ipsum. Ità enim hanc phrasin sumi docent Levit. 20. 17, 18, &c. Ezech. 23. 18. ascendis, JT. vel, ascendisti, M. Calv. & ascendisti, Mo. P. Ti. &c. & ascendis, Pi. vel, quum (Ità sumitur Gen. 14. 14. Esa. 37. 9, 36. ascendi, Angl. sub. in cubile tuum, in alto positum, vers. 7. ut ibi te pollueres †. Respicit Exod. 20. 26. ubi vetuerat Deus altaria in loco celfo ponere, quò per gradus ascenderent, &c. Vel, suscepisti adulterum, Vulg. Bene vertit id quod in Hebræo est, ascendere fecisti, i. e. admisisti adulterum. In hac significatione verbo ascendendi utitur Scriptura, unde & ירדו de femellis foetis, &c. Vide Gen. 31. 10. & 33. 13. Psal. 78. 71. Ità autem ירד in significatione passiva accipiendum est: neque enim de ascensu in montes accipio. Cum autem ירד fit de numero eorum verborum quæ contraria significant, nam sign. apparere, & disparere, quod fit migrando, exfulando, &c. locus aliter reddi possit, A me (i. e. à latere meo) migravisti, & ascendisti, seu concubivisti, sive alteri tui copiam fecisti †. [Ca. locum sic reddit, Utpote quæ alii quàm mihi proster, conscendensque.] Me maritum deferens, retegis vestem tuam, atque ità te comparas ad libidinosum concubitum, id est, ad idololatriciam. ¶ Dilatasti cubile tuum Ità M. P. Mo. &c. ut cum marito adulterum quoque admitteres. Vel, Extendisti cubile ad omnem superstitionem, &c. Multiplicasti altaria *, & idola †. Rectius veritas, Laxata es concubitu tuo: nam sic sumi ירדו apparet Num. 31. 17. ¶ Et, &c. ירדו לך ירדו Et excedisti tibi ex eis, Mo. Et pacisceris (vel, pepigisti pactum, P. sim. M. Ti. Calv.) tibi cum illis, Ca. sic P. M. Calv. &c. vel, cum quibusdam ex eis, M. Obstrinxisti te idolis, &c. Non placet: nam, ירדו nunquam sign. pacisci, nisi cum nomine ירדו. 2. Foedus non dicitur scindi ex aliquo, sed, cum aliquo †. Al. Et castrasti quosdam ex eis. Sic sumitur ירדו Levit. 22. 24. Deut. 23. 1. Faciebant hoc scemina libidinosæ servis, ut partum effugerent †. Al. Cadens tibi amplius cubile, quàm illorum sit, JT. nempe parentum tuorum: q. d. Parentes tuos peccando superas. At parentum nulla hinc mentio. Cubile ex præcedente membro repetitur: ut Exod. 12. 4. accipiat—repete, parvam pecudem; Jos. 22. 20. non exspiravit—repete, unus, ex præced. Cadis tibi arbores (scil. ad efficiendum spatium in ludo, ubi altaria & idola colloces. Ellipsis nominis relati, & synecdoche generis.) plusquam illi, scil. idololatricæ apud gentes, à quibus idololatriciam tuam accepisti. ¶ Dilexisti, &c. ירדו אהבתך משכבך Dilexisti (vel, Amas, JT. Pi. Amans, Ca.) cubile (vel, concubitum, JT. Pi. Ca. stratum, Vulg.) eorum, Mo. P. M. &c. (nempe idolorum P: vel, Etiam horum concubitu delectata es, G.) manu apertâ, Vulg. i. e. vel, 1. palam, & impudenter †: vel, 2. largiter eis donans. Vel, manum vidisti, Mo. G. i. e. sensit. Nam omnis sensus apud Hebræos voce videndi exprimitur, ut Psal. 34. 9. & alibi. LXX hæc omisere de industria †. Vel, spatium amplius prospicis, JT. & locum quem vidisti, M. loco quem vidisti, Calv. in omni loco quem vidisti, P. ubicunque vidisti, Ti. sic Ang. Ca. nempe ipsos, qu. d. Es instar scotti impurissimi, aut meretricis, quæ, datâ quâlibet occasione, statim accenditur, &c. Uno intuitu subito & ferventer abreptus es ad quemli-

bet locum. Vel, in spatio quod prospexisti, Pi. †, manus, Calv. pro loco, ut Deut. 23. 12. Esa. 22. 18. & 33. 21. & 56. 5. For. ex Vel, locum (sub. illis) parasti, vel providisti, Angl. Ità ירדו He. Angl. sumitur, ut Exod. 18. 21. & verbum ipsi parallelum, Gen. 22. 8. Alii locum sic reddunt, Excidisti tibi ab eis, quos dilexisti, cubile eorum, in loco quem parasti, vel providisti, illi, Q. in Angl. Ellipses hæc frequentes sunt; sed pauca hanc constructionem respuunt †. Idem. 9. Et ornasti, &c. ירדו עשית עשית Et progressa es (vel, tendis, Ca. abiisti, M. Ang. redi abiisti, Ti. vel, in persona propria, ut Ahazus, 2 Reg. 16. 10. vel, per nuncios tuos, ut venire dicuntur & centurio, Matt. 8. 5. collat. cum Luc. 7. 3; 4; 6. & Christus ad mundum antediluvianum, 1 Pet. 3. 19. collat. cum 2 Pet. 2. 5. & ad Ephesios, Eph. 2. 17. ad regem in, vel cum, oleo, Mo. M. sic Calv. vel, unguento, Ca. Al. Profecta quoque es ad regem, tulisti ad eum oleum: q. d. Tu quoque posuisti fiduciam tuam in hominibus, non in me. Munera quoque detulisti, &c. P. sim. Angl. Quæ verbi significatio colligitur ex nomine indè deducto, 1 Sam. 9. 7. Circumspicis, & mittis (vel, Et contemplata mittis, JT. Glas. Heb. contemplaris, Glas. Ità verbum sæpissime sumitur, ut Job. 20. 9. & 35. 5. Unum verbum pro duobus, ut Esa. 14. 17. & cap. 38. vers. 17. ad regem (vel, i. Assyriorum, Tiglathpileserum; vide 2 Reg. 16. 7. vel, 2. ad Reges Gentilium; ut vox rex collectivè & indefinitè sumatur; Jer. 2. 36. Hos. 7. 11. vel, 3. idolo Moloch, quod regem sign. cum oleo, nempe balsami, quod Regi offeratur pro munere; vel, cum unguentis, JT. i. e. Omnibus modis te comparans, ut impurissimum scortum, & alliciens externos, qui scortentur tecum, etiam oblatis muneribus. Verbum ירדו de porrectione, procurfione, seu exportatione reali, dicitur; qualis fit in exportatione munerum, quæ extento brachio porrigi & offerri solent. Verbum hic omnia ista complecti potest, Et redi intendisti procurristi, direxisti, contemplata es, observasti, ad regem, &c. ¶ Et multiplicasti (vel, auges, JT.) pigmenta tua Ità M. P. Ma. Mo. &c. Vel, 1. quibus te parares, &c. ut meretrix quæ adultero placere vult: vel, 2. quæ dono mittas Regi. Multa ac varia pigmenta etiam tecum tulisti. Multis adhibitis pigmentis, Ca. pigmentis tuis delibuta, Ti. Etiam Egyptios mores imitata es, ut Nechoni Regi placeres, 2 Reg. 23. 35. Simile factum Achazi habes 2 Reg. 16. vers. 8. ¶ Misisti legatos tuos (velut amorum pararios †) procul; sic P. Ca. ירדו עד ודך Usque ad de longè, Mo. vel, longinquum, JT. Pi. Ti. M. sub. locum, M. vel, ultra terminos tuos, q. Ar. scilicet in Assyriam. ¶ Et, &c. ירדו עשית עשית Et humiliasti (vel, dejecisti, P. demittis, JT. Pi.) te usque ad sepulcrum, Mo. JT. vel, infernum, M. Pi. Ch. sic P. Ti. Ca. Sy. Ar. i. e. quàm demississime †. Prorsus serviliter humiliasti te, amicitiam Regis ambiendo. Respicit verba Achazi 2 Reg. 16. 7. Projecisti te tanquam vile scortum, os χαλαρόν. Martialis, Abscondunt spurcas & monumenta lupas. Al. Humiliata es vilissime & profundissime. Ad inferos proverbialiter sumitur, pro, valde, vel supra modum. Hebræi dicunt sceminam humiliari, cum cognoscitur & violatur: Propheta autem de idololatricia loquitur tanquam de adulterio. 10. In, &c. ירדו ירדו Magnitudine (vel, Amplitudine, JT. Longitudine, For. Copia, Ti. In multitudine, Mo. P.) via tua, Pi. Ang. &c. (i. e. itineris tui ad Assyrios, & alios: vel, viarum tuarum, P. Ti. Al. Multiplici itinere tuo, V. In multiplicibus viis tuis, For. In multiplicando studio & conatu tuo; nempe, in idolis plurimis concervandis, ornandis, colendis;) fatigaris, Mo. sic P. JT. &c. vel, laborasti, Mo. Ti. &c. Plures deos colebas, & multiplices ritus addiscebās: omnes omnium gentium religiones amplexa es. Via ponitur pro instituto; consilio, modo vivendi, &c. Nil reliquisti intentatum omnibus modis polluta es. Sic Judæi etiam nunc sumunt ירדו. Vide Prov. 30. 19. Al. In multitudine, &c. i. e. Pro augmentatione & promotione studiorum tuorum impiorum contumaciter laborasti. Sed malim ירדו in infinitivo accipere, In multiplicando viam tuam laborasti, i. e. ut proficeres in eo vitæ instituto quod ingressa es. Salsè deridet perversa eorum studia, qui fatigando se totos consumere malunt, quàm compolite progredi

Calv. gredi quò Dominus vocat. ¶ Non (vel, Nunquam, G. Nec tamen, Pi. sic Ang.) dixisti, Quiescam, [De-
finam, o. sim. Sy. Ar. Jam satis est, iatur sum m. q. d. Nullum idololatriæ modum fecisti. Lassata es, sed non
fatiata. Al. Convertar, Ch. Revocatum est, sub. cor me-
um, nè eat ultra post idola. Destituor, M. Cor mihi lin-
quit, G. Animum abjicio, JT. Desperatum est, Mo. P. Ti. V. Calv. sub. cor meum, He. in V. Plena locutio habetur
Eccles. 2. 20. q. d. Deficiunt mihi vires P. Res despe-
rata est, i.e. Frustrà me fatigo q. Nullis difficultatibus
aut impedimentis cessisti, ut ab incepto desisteres. Stuporem accusat, quòd obstinato pergeret animo,
nec, ubi malè cesserunt consilia, poenitentia duceretur,
&c. f. [Ca. hæc verba cum præced. sic reddit, Cumque
magnitudine itineris istius labores, non renuis.] ¶ Vi-
tam, &c. [חַיָּת וְחַיִּים] Vitam manûs tuæ invenisti,
P. M. Ti. Calv. &c. [Variè explicant.] Invenisti, ex vo-
to tuo, vitam tuam, id est, amafios, nempe idola, quæ
phrasi meretriciæ vocas vitam tuam, animam tuam, cor-
culum tuum: quæ vocat vitam manûs, tum quia hæc
manu facta sunt; tum quia ab illis necessaria ad vitam
sperabat. Non destitisti ab incepto, & via quam in-
gressus es, & tandem vitæ genus quod optabas apprehendisti. Vitam ironice vocat, quæ pestis & mors erat;
& vitam manûs vocat vitam industriæ partam. Vitam
virium tuarum invenisti: q. d. Invenisti aliquid quod
tam dulce tibi fuit quàm sunt escæ, quæ sunt vita ho-
minis. Vita manûs, vel, pro viribus ejus; vel, pro
vitæ sustentaculis manu acquisitis. Adhuc existimas te
studiis hisce tuis vires & auxilia comparaturum. Suf-
ficis virium tuarum vigor, Ca. Victum manûs, &c. Mo. q. d. Perinde gratus tibi fuit hic labor, ac si victum tibi ma-
nu tuâ comparares. Al. Tam foedo labore victum tibi
parasti. Al. Catervam (vel, Sed quia catervam, Pi.)
manûs tuæ (i.e. Assyrios, qui tibi sunt ad manum,
tuo iudicio; vel, qui tibi sint ad manum, ut tibi auxi-
lientur;) invenisti, JT. Pi. i.e. tibi conciliasti; vel, ad-
epturum te speras. [Catervam sign. 2 Sam. 23. 13. De quo tamen dubitatur.] ¶ Propterea non rogasti
Ita o. sim. Sy. nempe me, o. Non mihi supplex facta es,
superba meretrix; nec, ut sponsæ solent, à me mari-
to tuo petis victum, vestitum, &c. quia sperabas à tuo
amafio omnia te impetrare posse. Aq. vertit, & ex ad-
versus, (non precata, vel supplicata, es, non supplex orasti.
Hinc [supplex] supplicatio, & Gal. [sed & Ang.] letanietur.
Legit [פָּנִי] *: nam hic precari sign. f. constructum sci-
licet cum voce [פָּנִי] *. [פָּנִי] dicitur dicitur, quod à Pro-
copio additum videtur explicationis gratiâ. ¶ [פָּנִי] Non curasti, Ar. vel, gravaris, Ca. egrotasti, Mo.
sic JT. Pi. elanguisti, G. sic Ti. [ex] [פָּנִי] omnia susti-
nuisti spe lucelli: non modò nulli negasti, sed & nihil.
Vide Ezech. 16. 25, 26. & 23. 19. Via illa non fuit
tibi molesta. Non defetisceris longitudine itineris,
quò minùs illud perficias. Non doluisti, M. Calv. For.
q. d. Dixisti, O me felicem, quæ quod tamdiu optavi
tandem teneo! Obene collocatos labores! Nihil mo-
lestum nobis contigit: nullus fuit labor, postquam, voti
compotes facti, deorum istorum sumus cultores, &c. q. Possunt hæc accipi, vel, 1. simpliciter; q. d. Ideo non
doluisti, quia fortuna tibi ad tempus arridere visa est:
Secunda fortuna te excæcavit, & securam fecit, &c. Vel, 2. ironice; q. d. Quis sit ut non referas gradum &
resipiscas? An quia habes vitam in manu tua, & pro-
spere tibi omnia succedunt? Amplificat ergò socor-
diam populi pervicaciter accersentis exitium suum,
quum saltem, more stultorum, accepto malo sapere de-
buisset.

11. Pro quo, &c. [וְאֵת מִי רָאָה וְהִירָא בִּי הַכּוֹבֵי] Et quem (vel, Quem verò, Pi. Ca. Et à quo, JT. Ecquem,
For.) verita es & timuisti? Mo. &c. (vel, sollicita times? Ca. sollicita timuisses? JT. vereris, aut timeres? G. expavi-
sti, aut timuisti? Pi. sim. For.) quòd (vel, ut, JT. Ca. quan-
doquidem, G. Ti. quum, ut Gen. 4. 12. Psalm. 75. 3.) mentiaris, Mo. vel, mentireris, JT. sic mentita es, M.
mentita es, P. Ti. Pi. Calv. G. sub. mihi, P. Ti. G. vel,
mentita, i.e. adulata Regi Assyriæ. [Variè explicant.] Conclusio præcedentis contestationis: q. d. Quid plu-
ra? Scortum es impudentissimum, quòd neminem ve-
reris, sed palàm pervicacissimè gloriaris in scortatione

tua: nihil times, sed in mediis periculis & diris sce-
leribus secura es, & mentita es, i.e. fefellisti fidem con-
jugalem. Al. Quid timuisti idola, nè tibi forsan
nocerent, ut fidem (conjugalem) mihi datam fal-
leres, & mentireris? Al. Ecquem hostium tuorum me-
tueres, ita ut ab illo opem peteres, & me relinqueres,
&c. Sed malim hic reprehendi defectum timoris
Dei, tanquam fontem pervicaciæ in sceleribus, &c. ¶ Quem expavisti? q. d. Neminem; ac proinde non me.
Sensus, Quum adulata es Assyrio, implorando ejus au-
xilium, debuisti me timere: sed hoc non fecisti. E-
tiam si videaris me colere, mentiris; nullo mei timo-
re tangeris: voces tantum habes & verba, corde longè
abes à me: tantum abest ut me timeas, ut neque mei
recorderis. Quem, quæso, vel cujus iram, timere de-
bueras, quum adeò perfide atque impiè mecum egisti?
Hæc locutionis formula officium indicat, ut & alibi. ¶ Et mei, &c. [וְאֵת מִי רָאָה וְהִירָא בִּי הַכּוֹבֵי]. Mèque non recordata es, nec
reposuisti in corde tuo, Pi. &c. In mentem tibi non veni,
¶ Quia ego, &c. [וְאֵת מִי רָאָה וְהִירָא בִּי הַכּוֹבֵי] An-
non ego taceo, & quidem à seculo? & tamen me non ti-
mes: i.e. Peperi tibi semper cum peccasti, nec alium
deum invenies clementiorem me: & tamen cultum
meum deferis. Annon ego taceo, & à seculo? (i.e. Quòd
à seculo consueverim tacere, & aliquandiu dissimula-
re,) & me non timebis, i.e. timere soles, quòd in te
non subito animadverto, &c. Annon me tacente, quem
admodum olim, etiam me non metueres? JT. Nonne eti-
am porro pergeres, si dissimularem amplius & retice-
rem impuritatem tuam? Vide Eccles. 8. 11. Numquid
ego dissimulo, sicut & à seculo, & me non times? M. Num
me, quòd hæcenus feci, dissimulaturum speras, ut me nihil
metuas? Ti. Annon quia ego taceo, (i.e. dissimulo pec-
cata tua, nec è vestigio te propter illa punio,) idque
jamdiu, idcirco me non times? Pi. sim. Angl. Calv. An
quia ego taceo jampridem, ideo me non curas? q. d. inci-
piam ergò loqui. Exprobrat Judæis quòd indulgenti-
am Dei abusi sunt, quæ tamen potius frangi debue-
rant. Ironicus est totus versus. Quum enim populus
videri nollet Deum prorsus rejecisse, mentiebatur Deo,
tanquam si & ejus rationem aliquam habere cuperet.
Quorsum id facis? inquit Deus. Quum Prophetæ mei
te peccatorum tuorum arguunt, negas peccata tua,
& mendaciis ea celas. Id miror: Quem enim formidas
(vel, curasti) & times, (vel, timuisti,) quòd mentiaris? five
mentireris? nec aperte loquaris? quid tibi metum in-
cutit? Non mei memoria: nam mei non es recordata,
neque posuisti me super cor tuum; i.e. in mentem tuam ti-
bi non veni; me non in animo gestas. Non poenæ
meæ: nam,annon ego fileo, & quidem à longo tempore?
Non mei timor: nam me non timuisti: idque meritò fa-
cere vidèris; nam ego fileo, permitto tibi vivere pro
arbitrio, idque diu feci, adeoque me non times. Quid
est ergò quòd non aperte loquaris, & palàm dicas te
me deinceps non morari? putasne peccata tua men-
daciis celari posse? Non, inquit, v. seq. Ego indicabo justi-
tiam tuam, (ironicè,) & opera tua, &c.

12. Ego (vel, Sed ego, Pi.) annuntiabo (vel, annuncia-
vi, V. indicabo, scil. tibi, nec diutius tacebo aut dissimu-
labo P.) justitiam tuam] Sic vocat, vel, 1. ipsorum æsti-
matione, quibus nempe viæ suæ justæ videbantur, ut
Prov. 16. 2. & 21. 29: vel, 2. ironicè; i.e. peccata tuas,
hypocrisin & falsam justitiam. Sic sumitur justitia
Esa. 64. 6. & alibi. Ego tuam innocentiam ostendam,
an sis innocens. Al. Quid tibi ex justitia debetur pa-
lâm faciam, tradendo te Chaldæis, &c. ¶ Et ope-
ra, &c. [וְאֵת מִי רָאָה וְהִירָא בִּי הַכּוֹבֵי] Et opera, vel fa-
cta, tua, nec (vel, quæ non, JT. nam non, Ang. Heb. &
non, G.) proderunt tibi, Pi. Calv. &c. i.e. Talia sunt ut
nihil tibi boni sint allatura, sed tibi nocebunt. Sensus
versus, Ostendi qualis sit tua justitia, & qualia
opera, quæ tibi erunt perniciofa: ex quibus tamen u-
tilitatem aliquam sperabas. Al. An indicabo justitiam
tuam, & opera tua? non proderunt tibi. q. d. Vos auxi-
lium quæritis quo juvemini, & fiduciæ fulcrum cui in-
nitamini. Vultisne me justitias vestras & præclara vestra
opera proferre, & ostendere vobis? Frustrà id fecero, nam
nihil proderunt.

13. Liberent te congregati tui, [וְאֵת מִי רָאָה וְהִירָא בִּי הַכּוֹבֵי] Congregationes
tuæ,

tua, Mo. M. JT. Pi. V. i. e. milites Assyrii, quos ad te congregasti^d, multo ære ac labore*. *Turme tue*, vel alienorum, vers. 9. quibus confusus es; vel idolorum, Esa. 65. 11. Vide Deut. 32. 37, 38 f. Dii, quos undique congregasti*. *Collectiui tui*, Ti. *tui cæterarii*, Ca. milites congregati à te, P. Congreges tui, quorum facta imitata es. Præsidia quibus fidebatur. Al. *Quum clamas tu*, (i. e. quum invocas ea,) *liberent* (nempe opera tua, v. præced. h. e. idola,) te, *collectiones tuas*. Asyndeton; qu. d. te & omnia quæ collegisti, opes, milites, &c. i. ¶ Et (vel, Sed, M. Ti. &c.) omnes eos auferet ventus] Diffabuntur; vide Psalm. 1. 4 k. i. e. citissime auferentur. Aliter vertas, *Omnes ipsi auferent ventum*, h. e. rem nihili. Ità *omnes ipsi*, ut in Prov. 16. 33. *In finem projicitur* *sors*: & *pro*, pro *enallage* frequens m. ¶ *Tollet aura*, *Vanitas*, Mo. P. M. &c. i. e. halitus seu vapor, qui citò evanescit. Ità *accipitur* Psalm. 144. 4. *Homo vanitati* (i. e. halitui evanido) *similis est*. Conter Jac. c. 4. v. 14. Et in Chaldaeo Psalm. 90. 9. *Consumimus dies nostros sicut sermonem*, Chald. *sicut vapor oris hyemalis*. ¶ *Qui autem*, &c.] Cum flagella impiis denunciaverit, viam tamen aperit poenitentibus, &c. ¶ *Hæreditabit terram*] Faciam ut in patriam redeat, possessionesque avitas recuperet P. ¶ *Montem sanctum*] Ut Deum ibi colant; sine quo alia omnia vitæ commoda nihili esse significat. ¶ 14. Et, &c. *Dicetque*, M. P. Mo. &c. sub. *Dominus*, V. vel, *præco*, Pi. sic Musc. *Diceturque*, ut verbum indefinitè sumatur, sicut sumitur Mal. 1. 4. &c. i. nempe ad Cyrum & Darium, quorum mentibus inspiravit, &c. ¶ *Viam*, &c. *Munite, munite*, (vel, *Complanate*, &c. M. *Aggerate*, &c. JT. Pi. i. e. *Efficite aggerem*. *Elevate*, &c. P. sub. *viam lapidibus*, aut *ingestâ terrâ*: vel, *Sternite, sternite*, V.) *complanate* (vel, *repurgate*, M. sic Pi. P. *comparate*, JT.) *viam*, Mo. vel, *iter*, Ti. Omnia impedimenta tollam. ¶ *Quamvis longa sit & difficilis via*, & vos in Babylone, velut in sepulchro, conclusi sitis, nē despondete, &c. ¶ 15. *Habitans*, &c. *Habitans* (vel, *quique inhabitat*, M. Ti. qui permanet) *perpetuū*, Mo. vel, *æternitatem*, M. Ti. JT. vel, in *seculum*, P. in *æternitate*, vel *perpetuitate*, V. Calv. Qui solus est immortalis, æternus, immutabilis. Ideo trepidamus in adversis, quod Deum modulo nostro metimur. Ostendit ergo Deum nobis valde dissimilem esse, & in cœlis habitare: quo significat eum humanis affectibus non obnoxium esse, sibi semper constare, nec consilium unquam mutare. Sicut igitur semel promisit restitutionem populo suo, ita præstabit. ¶ Et, &c. *Et cuius nomen sanctum est*, P. Pi. *Nomen ejus*, i. e. ipse, ut Psalm. 99. 3 b. ¶ *In*, &c. *Excelsū & sancto habitabo*, Mo. *Excelsū* locum, &c. P. Ti. Qui in *sublimi*, &c. JT. Pi. nempe in cœlo, ubi nihil est non sanctum, Apoc. 21. 27 c. ¶ *Et cum contrito*, &c.] Quamquam in excelsū habitat, humilibus tamen favet. Id enim est apud Hebræos, cum aliquo esse. Confer Psalm. 51. 19 *. Occurrit dubitationi hominum, qui Deum cogitant magno abesse intervallo, & res humanas negligere, &c. ¶ *Ut vivificet* (vel, *vivum conservem*, JT. *recreem*, Pi. sic Ca.) *spiritum* (vel, *animas*, Ca.) *humilium*] Sic P. M. &c. vel, *demissorum*, JT. Pi. *dejectorum*, Ca. Ut consoletur poenitentes. ¶ 16. *Non enim in sempiternum litigabo*] Nempe cum hominibus; cum Judæis captivis; cum peccatoribus. Non succensebo illis diu, nempe post poenitentiam. Frustrâ itaque hoc ad Diabolum & reprobos torquent. Non contendere Deum, &c. alibi est ira, Gen. 6. 3. Esa. 1. 5. hîc verò, misericordiæ. ¶ *Quia spiritus à facie mea egredietur*, (vel, *prodit*, Sy.) & *flatus* (vel, *flatus omnem*, o. *auram vitalem*, Sy.) *ego faciam*] Vel, *feci*, o. Sy. q. d. Anima sive vita hominis creatur à me, ideòque amo hominem, facilièque poenitenti ignosco P. ¶ *Quia, vel Nam, spiritus à faciebus meis involvet se, & animas ego feci*, Mo. vel, *spiritus qui est à facie mea induit corpus, & animas*, &c. P. i. e. Spiritus hominis à me profectus, sive creatus, immixtus fuit in corpus: ego circumdedit corpore spiritum. q. d. Ego creavi ho-

mines; novi igitur eos, & scio quod caro sunt. Idem mox repetit. Nam spiritus à facie mea induitur, (vel, latebit, aut deficiet,) & flatus ego feci. q. d. Nolo experiri vires meas cum flatu aut spiritu, quasi cum herba, quæ protinus evanescit, si Solis ardorem senserit. Ideo indulgeo ipsis, quod infirmitatis eorum rationem habeam, &c. Confer Psalm. 78. 38, 39. & 103. 13, 14. ¶ *Quia spiritus à facie mea est & corpore involvitur, & flatus*, &c. M. *Spiritus & flatus* animam sive vitam denotant, & eo sensu sæpe conjunguntur, Job. 27. 3. Esa. 42. 5. Sensus, q. d. Cur ego irascar in sempiternum contra illos quibus vitam dedi? Al. *Quia spiritum mortuorum ego restituiam, & spiramenta ego feci*, Ch. Al. *Spiritus à facie mea operitur*, vel *tegatur*, vel *obruitur*, & *flatus ego feci*; q. d. Ego sum qui occido, qui, cum volo, spiritum exhalare facio: sed ipse quoque sum qui vivere facio. Meum est & percüttere & sanare, deducere ad inferos & reducere: jam verò percussus, & humiliavi usque ad inferos; nunc itaque sanabo & vivificabo. ¶ *Est, tegere*, seu *obruere*, ut non appareat; Thren. 2. 19. Jon. 2. 8. *Operiri cor*, nobis Lulitanis est, valde tristari; Hebræis, *mori*. Quod si *cum Aq. & Sym.* activè accipiamus, sensus erit, *Spiritus meus, qui à facie mea, sub. egreditur, operis, obtegit & omnia occupat*; i. e. Ego sum qui omnia spiritu meo vivifico. Qui igitur fieri potest ut omnino perire sinam homines, &c. ¶ Al. *Nam induetur profectus à me spiritus, & animantes ego faciam*. Hæc sunt ita cum antecedentibus [& sequentibus] conjungenda: Dixi me reduciturum meos Hierosolymam. Dicent Israelitæ, ut est Ezech. 37. 11. Quo pacto id fiet, cum ossa nostra aruerint, & tanta sit sævitia tua? Respondeo, Non erit æterna hæc sævitia, nam induetur, &c. h. e. Placatus meis per Christum, eorum corpora spiritu animabo, eosque in vitam revocabo, & in promissam à me felicitatem perducam. Nunc quidem eorum vitio eis irascor, eosque fino præcipites in suas ferri libidines: Sed medebor aliquando eorum malis, mittamque nuncium, quo omnibus, ubi cunque sint, pax nunciatur. Sed nē putent quicunque sunt humanâ naturâ Israelitæ hanc se pacem consecuturos, hoc denuncio, hanc impiis non patere. Ex hoc loco apparet pios esse veros Israelitas. Confer cum Ezech. 37. Al. *Syr. & Arab. sign. reverti*: sicerò verò, *Spiritus ab ante me revertetur*. Sed quis inde sensus? Quomodo hoc huic loco convenit, non ostendit, nec video. Al. *Imò aura à me veniens teget illum humilem & contritum; & ventulum ego faciam*. Moeror æstui comparatur, solatium verò auræ refrigeranti. Alii spiritum pro furore accipiunt, à quo Deus desistet, &c. Alii, pro vento secundo, quo velut navigantes in patriam reducerentur. Alii, pro Spiritu Sancto. Cum præcedentia loquantur de Evangelio, & officio Christi in carne, &c. sequentia verò de propagatione Evangelii inter Judæos & Gentes, rectè nostri hæc intelligunt de missione Spiritus Sancti, ejusque effectu, afflatu nempe jucundo, quo recreamur. Certum est, è totius textus coherencia, quod ad N. T. pertinet. ¶ *Spiritus à facie mea involvet se, & flatus ego faciam*: h. e. Spiritus Sanctus, quem credentibus meis contristatis & contritis mittam, iis quasi se operiet, & in illis gratiâ suâ habitabit; atque ita afflictas conscientias suavi afflatu recreabo. Al. *Quia spiritus ante faciem meam deficiet, & flatus ego feci*, Ti. Nam spiritus (i. e. animus, vel anima) à conspectu meo (vel, coram me, Ang.) obrueretur, (vel, in deliquium incidere, Pi. sic Ang.) & animæ quas feci, JT. Pi. Ang. repete *in deliquium incidere*. Ellipsis relativi. ¶ *fig. tegere*, vel *tegi*, Psalm. 65. 14. & 73. 6. interdum, (præsertim cum de anima sive spiritu dicitur,) *obruere*, vel, in deliquium incidere, tanquam involutum & suffocatum, Psalm. 77. 4. & 107. 5. &c. ¶ *obtegeretur*, scil. tenebris ac terroribus; id est, deficeret, desperaret. Ità sumitur Psalm. 61. 3. & 102. 1 m. ¶ 17. Propter iniquitatem avaritiæ (vel, cupiditatis Mo. quæstus, JT.) ejus (vel, eorum, Pi. id est, vel, vigilum, Esa. 56. 11 n; vel, in genere, Judæorum, qui hoc morbo eximie laborarunt P. Vide Jerem. 6. 13. & 8. 10 r.) iratus sum] Ità P. Ti. &c. vel, fueram, G. fim. Pi. Ju-

re eos plecti admonet, ut culpæ conficii veniam petant. **¶** Et, &c. **וְיִכָּחֵשׁ** *Et percussit eum abscondendo*, Mo. For. i. e. latenter & manu alterius, nempe Chaldæorum. Vel, *abscondendo me*, JT. Angl. Activa forma pro reciproca, ut Esa. 45. 15. Vel, *abscondendo*, sub. *faciem meam*, P. Angl. &c. ut sæpe exprimitur, Esa. 8. 17. & 54. 8. Vel, *absconderem me*, Pi. *abscondo faciem*, M. **¶** Et abiit, &c. **וַיֵּיטָשׁ** *Et (vel, Tamen, Pi. Angl. quamvis iratus eum percussit): vel, Quia*, JT. Angl. ut sumitur Esa. 52. 15. & 53. 2. & 64. 4, 5. Et ille, M. Et quum, Ti.) *abiit* (vel, *abit*, Ti. *ibat*, JT. *perrexit*, Ang.) *refractorius* (vel, *rebellis*, P. *oberrans*, Ti. *aversus*, M. V. JT. Calv. For. nempe à Deo; vel, *hàc illàc*, Heb. *redire factus*, Pi.) *per viam* (vel, *in via*, Ti. *in viam*, M.) *cordis sui*, Mo. &c. i. e. quam cor ipsorum excogitavit. Indignatus sum dum populus vagatur, sequens cordis sui cupiditates. *Abire in via cordis sui* est, facere quicquid nobis gratum est. Ostendit Judæos desperatos esse, quod extrema remedia illos non reduxerint in viam, &c. Supplicium illi non profuit. [Ca. versum sic reddit, *Vitio ejus avaritiæ iratus eum cecidi: meque latente & irascente, a-versus abijt sua mentis viâ. Ch. autem sic, Ob peccata pecunie eorum quam vi abstulerunt, subduxi majestatem meam ab eis, — eo quod erraverunt post cogitationes cordis sui.*] 18. *Vias ejus vidi*, (vel, *video*, JT. Pi.) & (vel, *sed*, JT. Pi. *tamen*, Angl.) *sanavi* (vel, *sanabo*, P. sic JT. Pi. *sano*, M.) *eum*. Ità Mo. &c. At rursus *vias ejus contemplatus sum, sano ipsum*, Ti. Nunc verò, cum videam vias ejus correctas, medebor malis ipsius. *Via conversionis eorum revelata est coram me, & peperi eis*, Ch. Verum *vias* potius respicit *viam cordis*, &c. v. præc. & sic plerique accipiunt. *Vias*, id est, rationem agendi, vel actiones, scilicet malas. Syn. gen. q. d. Novi quidem totam viam eorum impuram esse, sed tamen propter me (& propter nomen meum, pro summa mea misericordia), curaturus sum. Condolui quum viderem quantum deflecerent à via vitæ; quare medelam eis adhibebo. *Vias* has ejus tam periculosas vidi oculo paterno. *Vidi* eum vagum, errantem, & ruentem in exitium, & misertus ejus traxi eum in aliam viam: & *sanavi*, per flagella, Chaldæorum; per inspirationes, monita, prophetias. Amplificat gratiam suam, quod isti populo, tametsi obstinato, contumaci & indomito, sit propitius. In hoc populo etiam humani generis imaginem habemus, ut intelligamus quæ sit nostra in Deum pervicacia, totumque proprium Dei opus esse, ut pergamus in recto cursu. Discimus hinc, salutis nostræ initium esse misericordiam Dei. **¶** *Re-duxi eum*: ab exilio in patriam: **וַיִּחַיְתֵּם** *Et requiescere feci eum*, Mo. Et ducam (vel, *deducam*, P. JT. &c. *duco*, M. *reduco*, Ti.) *eum*, Calv. Ca. &c. **¶** Et *ludentibus ejus*; ità Mo. P. &c. vel, *super eos*, Ch. vel, *cum eo*, M. **וַיִּלְעָגוּ** *Et his qui lugent ipsum*, Ti. Solabor & ipsos, & eos qui ipsorum malis indolent. Nempe illis qui inter eos lugent, quod me offenderunt. Heb. *ejus*, pro, *eorum*. Qui lugent ob ruinas Sionis, & judicium Dei, & sua aliorumque peccata. Horum præcipue rationem habet Deus qui, vel, *in Sione* lugent, Esa. 61. v. 2, 3. vel, *pro Sione*, Esa. 66. 10. 2.

19. *Creavi*, &c. **וַיִּבְרָא** *Creo* (vel, *Creans*, Mo. &c. *Creabo*, Pi. *Creari* sæpe in S.S. dicitur, quod ex ignobili in meliorem ordinem attollitur, sive restituitur.) *fructum* (vel, *germen*, Mo. *proventum*, Pi.) *labiorum*, P. Mo. &c. *pacem, pacem*, (i. e. salutem maximam: vel, *pax, pax*, V. Pi. Calv. sub. erit, Pi.) *longinquo & propinquo*, P. Mo. vel, *tum longinquis, tum propinquis*, Pi. sim. V. vel, *ei qui longè fuit à me, & propè ad me accessit*; i. e. ei qui se convertit: vel, *his qui procul, & his qui propè sunt*, Ti. Al. Reformo verbum *labiorum*, ut dicat, *pax, pax*, sive longè absit, sive propè sit, M. Hanc *creans* orationem, *pax, pax* tum remotis, tum propinquis, Ca. *Labia* hinc intellige vel, 1. Dei, sive Prophetarum; quasi dicat Deus, *Creavi pacem fructum labiorum meorum*, id est, quem ego promiseram: vel, 2. Judæorum, historicè; humani verò generis, typicè. Per *fructum labiorum* intellige sermonem, vel Verbum prædicatum. **וַיִּפְרֹשׁ** *fructificare* de sermone dicitur Prov. 10. 31. Vel, verbum novum: omne novum creatura

vocatur. Vel, consolationem. Metaphora & synecdoche. Vel, gratiarum actionem, & laudes Divinas, prout exponitur Hof. 14. 2. Heb. 13. 15. Vel, effectum orationis, quæ labiis proferri solet, vel confessionis peccatorum: mercedem orationis, quæ mihi supplicatus est populus meus. Sensus, Dabo illis materiam cur me laudent, mihiq; gratias agant maximas. Puto ipsam pacem hinc dici *fructum labiorum*: q. d. Nihil aliud quàm pacem sonabunt passim ora hominum. Verum in pace Judæorum sub Cyro pacem etiam nostram per Christum designat. Nihil nunc auditis præter horribiles minas, quas contumacia vestra postulat; silet doctrina gratiæ & salutis, quia non estis capaces: sed aliquando restituiam & publicabo doctrinam pacis per Prophetas, & deinde Apostolos, &c. vide 2 Cor. 5. 20. 9. *Creans* (i. e. Efficiens magnificentissimè & potentissimè) *proventum labiorum*, (i. e. consolationes in piis,) *summam pacem*, &c. JT. i. e. perpetuam & constantissimam quietem ab antecedentibus malis, factâ reconciliatione per Christum. Vide Rom. 14. 17. Repetitio (*pax, pax*) & certitudinem & continuum tenorem denotat. Per *longinquum* intellige, vel, 1. eos qui longè à patria sunt, putà captivi in Babylone: vel, 2. Gentiles, ex collat. Eph. 2. 12, 13, 17. qui hætenus remoti fuerunt à fide, Deo, salute. Confer Act. 2. 38, 39. Col. 1. 21. Vide & Esa. 56. 3. Per *propinquum* pariter, vel, 1. qui in Judæa vel prope eam habitat; vide Deut. 30. 3, 4. Esa. 11. 11, 12. vel, 2. Judæos; populum Deo propinquum. Vide Psal. 148. v. 14. **¶** Et *sanavi* (vel, *sano*, P. *sanabo*, Ti.) *eum*. Ità Mo. &c. Mala ejus auferam. *Ut curem eum*, JT. Quod non placet; nam *pax* & *salus* est potius effectum, quàm medium, sanationis.

20. *Impii autem quasi mare fervens*, **וַיִּבְרָא** *Impulsus*, vel *propulsus*, Mo. JT. Pi. sic V. scil. à vento, Jac. 3. 4. vel, *expulsus*, Angl. ut Exod. 34. 11. *motum*, P. sic Ch. *agitatum*, Ca. sim. Sy. *turbatum*, Ang. *quod ebullit*, Sym. sic & Aq. in D. [Ti. locum sic reddit, *Euripi instar fremunt, qui quiescere non poterit.*] Ut fretum æstu reciproco, sic illi cogitationibus suis agitantur. Improbiorum mentes affectibus suis & afflatu malorum spirituum agitatae sunt. Terret impios suum scelus, & mala conscientia, quæ nullus sævior carnifex esse potest. **¶** Et, &c. **וַיִּנְחֹשׁוּ** *Et propellunt*, sive *expellunt*, (vel, *ejiciunt*, V. *impellent se*, Mo.) *aque ejus cænum & lutum*, P. JT. Pi. G. vel, *cæno & luto*, Mo. *spumam aut lutum*. **וַיִּפְשַׁח** est *stercus*; at **וַיִּפְשַׁח**, *perturbatio*, i. e. spuma. Cum aquæ ejus limo & luto turbantur, Ti. Sic & cor impii [emittit] actiones foedas. Ut mare, dum sævit in litora ipsius, nihil potest, nisi quod turpitudinem suam evomit: sic impii nihil efficiunt dum pios insectantur, nisi quod malitiam suam produnt. Fructus omnis talis agitationis [in impiis] sunt sordes & quisquilæ, quæ tam à Deo quàm ab hominibus contemnuntur & conculcantur. Al. Judicia Dei, quibus ad pœnitentiàm ducerentur, ipsorum tantum turpitudinem eliciunt. Vide Apoc. 16. 8, 11. 21. Non est pax impiis] Pacem, quam veris Israelitis promisit, impiis negat. Prævidebat Propheta, Judæos qui à Babylone redituri erant [Addi possit ex mente Authoris, & qui Christi tempore victuri erant,] pace illâ abusuros, & ad scelera prolapsuros, ob quæ perpetuæ calamitates eos manerent. Dolet ergo, in tanto pacis proventu, gentem suam pace carituram. Epiphonema repetitum ex Esa. 48. 22. Sensus & hinc & ibi bene exprimunt Græci, *ὅτι ἐστὶ χαλεπὴ τῶν δόξεων. Ut corpora verberibus, ità sævitia, libidine, malis consultis animus dilaceratur*, Tacitus Annal. 6. **¶** Dicit Dominus Deus] Scripsit, puto, Interpres, Dominus meus, ut est in Hebr. & Chald. nisi fortè Græcos sequi maluit: nam Græci libri alii habent, ὁ Θεός, alii, ὁ Κύριος, ὁ Θεός. † G.

CAP. LVIII.

1. **וַיִּבְרָא** *Clama*, vel *Exclama*, in, vel ex, gutture, Mo. P. Ch. Sy. &c. instrumento vocis sive soni, Psal. 69. 4. & 115. 7. Vel, gutture, sub. pleno,

pleno, ut Jer. 12. 6. exclamant pleno, sub. gutture. Ubi ellipsis est subiecti, ut h. l. adjuncti. Hoc caput quidam cum sequente conjungunt. Pergit hic Prophetam explicare indignissimam Judæorum factam, & comparare cum infinita Dei misericordia. Hæc cum præc. cap. jungenda sunt. Testatus est Prophetam, sic puniendum esse populum, ut tamen pacis spes reliqua esset; deinde, impiis bellum indixit. Id nunc confirmat, Deumque ad ultionem paratum esse docet, nisi maturè respiciant. Deus, quia poenitentiam ductis reditum jam promiserat, videns multos inter Judæos fore qui se ei numero accenserent, tantum quod jejunassent in diebus יָצְוִי, [expiationis], per Prophetam ostendit, se tali poenitentiam non esse contentum, sed requirere ut, si quid alieni teneant, id reddant; quia, ut dici solet, Non dimittitur peccatum, nisi restituatur ablatum; de quo vide ad J. B. & P. 3. 10. 3: præterea, ut ab omni injustitia rebusque per Legem vetitis absterneatur: ad hæc, ut eximia quædam opera misericordiarum exerceantur; quomodo & Nabuchodonosorum Daniel monet, c. 4. v. 27*. Sed quia superiora ad tempora Christi spectabant, hæc etiam eo referenda sunt: Et videmus Christum hypocritarum Judæorum sæpe reprehendisse, Matt. 15. & 23. idque in jejunii. Constat etiam hypocritarum fuisse causam excidii, Esa. cap. 28. Quia verò jam tum tempore Esaie hypocritarum summa vigeat, ab ea dehortatur, &c. Quapropter, occasione gravissimæ comminationis supremi supplicii, populum revocat ab hypocrisi & impenitentia, propter quas πῶλε δὲ αὐτῶν ipsis impendebat. Hæc refero ad tempora quæ Christi adventum præcesserunt: quibus cum idololatriæ & sceleribus contaminati essent, carnali justitiâ tantum contenti, putabant malè secum Deum agere, quod non Messiam mitteret, ut eos à tantis calamitatibus, quibus post reditum à Babylonē premebantur, liberaret. Jubetur ergo Prophetam eos coarguere omnium scelerum. Ego hæc pertinere puto tum ad tempora ante Christum, historicè; cui sententiæ favet Zach. 7. ubi hæc ferè omnia repetuntur: tum ad tempora Evangelii, mysticè. Pacem promiserat Deus cap. præced. Judæis, poenitentibus scilicet, non autem impiis, v. ult. Id nomen Judæi à se longè abesse putabant, quod Deum colerent, &c. nec tamen pax illis data est, &c. ¶ Nè, &c. נִשְׁמַרְתִּיךָ Nè prohibeas, vel cohibeas, Mo. P. JT. Pi. scil. clamorem, P. Pi. Nè parcas, M. Ti. V. sub. vocis tue, V. Necesses, Ch. ¶ Quasi tuba, &c.] Guttur pro tuba utere, & quantum potes attolle vocem. Verum non tam de contentione vocis loquitur, quàm animi ac spiritus ardore & vehementia. Signif. tum fervorem Dei audacia, tum surditas populi obfirmata. Quantum potes lateribus, voce, spiritu contende, more præconis, &c. ¶ Populo meo] Notetur in Prophetis hæc distinctio, quod nunc voces spargunt ad totum vulgus, nunc ad paucos fideles. Quum itaque hic spem pacis facit Esaïas, exiguum piorum gregem spectat; quum bellum indicit, multitudinem terret, &c. ¶ Et domui Jacob] Eos ironice sic vocat, qui à Patrum fide turpiter desciverant. ¶ Me, &c. מִי יִשְׂרָאֵל Et (Tamen, P. Nam, Pi. sic Ti. Quidem, M. Ut, JT. Qui, Ca.) me die die (vel, quotidie, Ti. JT. &c. singulis Sabbatis, &c. o.) querunt, Mo. vel, querunt, M. Ti. Ca. Pi. &c. i. e. consulunt: simulant se querere me & voluntatem meam. ¶ Requirit, JT. in speciem scilicet: q. d. Quamvis hypocritæ sint, & viros bonos simulent externâ specie. Vel, interrogant, P. San. cum quadam offensione aut querela, quod, cum multa sibi deberentur, nihil acceperint à debitore. ¶ Me querunt, non ut iratum placent, sed, quasi sibi injuriam, ad causam dicendam cogant. ¶ A facie mea de die in diem doctrinam querunt, Ch. Quotidie in Templum veniunt, ut ibi me adorent. ¶ Et scire vias meas volunt] i. e. Dicunt se velle. Ità interrogant, quasi nihil præter notitiam ipsis deesset, & quasi non multa facerent quæ sciebant iniqua esse: ut explicant sequentia. ¶ Al. Volunt scire consilia & rationes cur sic cum ipsis agam; cur adventus Messiae differtur, quare permittit Deus populum suum indigna pati, aliâque hujusmodi, ut patet ex v. seq. Allegant enim suam justitiam, measque vias, i. e. consilia, accusant iniquitatis, quod promissam eis pacem & bo-

na non præstem. Al. Cognitione—delectantur, Pi. sic Ang. &c. i. e. delectari se simulant, dum audiunt sacerdotum, &c. Confer Ezec. 33. 30, 31. Sic, innituntur, i. e. inniti profitentur, Esa. 48. 2. ¶ Quasi gens quæ justitiam fecerit] q. d. Ipsi potius injulti sunt. Justorum propria videtur esse sollicitudo, ut Dei mentem & consilia percipiant, nè à Lege desistant, &c. Hos imitantur hypocritæ, &c. ¶ Rogant me, &c. רֹגְעִי רֹגְעִי Rogant (vel, Interrogant, P. M. Pi. Petunt, Ca. Rogent, JT.) me (vel, ex me, Ca. Ang.) judicia (vel, jura, Ca. JT. de judiciis, M. de juribus, Pi.) justitiæ, P. Ti. &c. scil. per sacerdotes. Inquirunt de voluntate Dei, ut vitam suam ad eam instituant, pendentes ab ore ipsius, & simulantes se ardere studio pietatis. Præcipua hic fidelium exercitia recenset, quæ interdum ostentant impiis, & in quibus interdum optimos quosque superare videntur. Al. Interrogant, &c. quasi Deum injustitiæ redarguerent, cumque adigere vellent ut operum suorum rationem reddat, &c. ¶ Appropinquare Deo volunt] Sic. Ar. non ad illi supplicandum, sed cum eo congressuri & disputaturi: קָרַב enim est vox castrensis, & animum hostilem notat. Pi. 27. 2. Esa. 41. 1. Mal. 3. 5. ¶ Appropinquationem Dei volunt, Mo. vel, volunt, P. Ut Deus appropinquet cupiunt, Ti. Accessu Dei delectantur, JT. Pi. i. e. delectari videntur. Simulant se religiosè conjungi velle cum Deo. Et propinqui Deo esse volunt, M. Divine familiaritatis avidi, Ca. Accessionem ad Deum optant, i. e. Optare videntur ut sint prope Deum, sitque Deus illis propinquus. Dicunt se nihil malle quàm Deo conciliari: & addunt quod sequitur. [Ch. hæc cum membro præc. sic reddit, Interrogant à facie mea judicium & veritatem, acsi vellent accedere ad timorem Domini.] Occurrit hic Deus exceptionibus hypocritarum, dicentium, Nos Deum timemus, colimus, amamus: cur nos tanquam impios objurgas? Responder, omnia illa ficta esse, nihil sincerè agi. Notandus est hic ordo Prophetæ, isque à piis Doctoribus tenendus est; postquam bellum impiis denunciavit, severè ipsos arguit, atque prætextus adimit & fucos quibus se obtegebant. ¶ 3. Quare (sub. inquirunt, Ti.) jejunavimus, (vel, jejunamus, Ti. Ang. vel, annuo illo die, Levit. 23. 27, 29. quo totius anni peccata expiari par erat. Favet huic interpretationi collatio v. 13. ubi de Sabbato agitur: erat enim ille dies severæ quietis, Lev. 23. 28, 30. Vel, de aliis loquuntur jejunii sæpe & spontè susceptis, vel, ante captivitatem, Esa. 22. 12. Jerem. 14. 12. & 36. 9. vel, durante captivitate, Zach. 7. 3, 5. & 8. 19. & 12. 12. vel, in obsidione Hierosolym. per Chaldæos, vel, in exilio.) & non (vel, tu non, Ti.) asperxisti? Ità P. sim. Mo. &c. vel, aspicis? Ti. Cur nos jejunantes non respicis? Ca. Quare dum jejunamus (sub. dicitis, JT. vel, dicunt, Pi.) non respicis? JT. Pi. sub. afflictionem nostram, V. Cum tam rigide jejunemus, cur nos non liberas? Concesserat hypocritis speciem sanctitatis, &c. sed nunc intus superbiâ inflatos esse significat. ¶ Humiliavimus, &c. הִמְלִיכִינוּ Affiximus, vel affligimus, (vel, subigentes, Ca.) animam nostram, Mo. P. M. Ti. &c. i. e. nos, ut Psal. 44. 26. & 123. 4. scil. jejunando, Levit. 23. 27, 29. ¶ Et nescisti? Ità Mo. P. M. & tu ignoras? Ti. non curas? Ca. non agnoscis? JT. Pi. i. e. & nos per Prophetas objurgas, & poenas de nobis sumis? ¶ Ecce, in die jejunii] Responso est ad præced. interrogationem; q. d. Causa est hypocrisis vestra, &c. Dies latè sumitur, pro tempore: neque enim illo ipso die actiones sequentes peragi poterant, quia in eo jus non diceretur: sed hoc vult, Quum jejunium indicitur, & peccata ac peccatores investigari debent, vos in sceleribus vestris pergitis. ¶ Invenitur, &c. נִמְצָא Invenitis (vel, invenietis, Mo. præstatis, JT. adipiscimini, i. e. adipisci studetis; meton. finis. Conamini ut inveniat. Invenire, pro, persequi, quia inventio est finis persequendi; ut, querere, pro, acquirere, Eccles. 3. 6. & ut aliqui putant, pro, invenire, Esa. 65. 1. voluntatem, Mo. sub. vestram, Angl. sic. Ar. Sy. Vulg. ex collat. v. 13. vel, voluntatem carnis, Eph. 2. 3: vel, quod vultis, P. Ti. quod desideratis, M. id quod delectat, JT. Pi. sub. vos, Pi. sign. voluntatem, ..

tem, desiderium, animum, voluptatem, propositum, 1 Sam. 18. 25. Eccles. 3. 1, 17. & 8. 6. Esa. 53. 10^k. Sensus, Nè tum ab iis rebus abstinere quæ vobis adlubent¹; sed voluptatibus illo die vos immergitis^m. Quod non placet; quia repugnat hoc & ipsorum professioni, h. v. & Dei concessioni, v. 5ⁿ. *Libidini satisfacitis*, Hebr. *invenitis*, &c. Sed invenire, pro, consequi, & potiri, aut indulgere, & obsequi, ponitur, ut in hoc eodem capite, versu 13. ubi ponitur, *libidinem facere*; & paulò post, eodem sensu, *libidinem invenire*. Sic & Paulus loquitur, Philip. 3. 8. 9. *ut Christum lucrare*, & *superiora* & *inferiora*, h. e. & in eo satis habeam, aut, mihi satisfiat^o. Hoc jam est quod Propheta illis quasi presentibus dicere jubetur: Jejunatis quidem, sed pergitis ea facere quæ vobis lubet^p; avaritiæ, libidini & cupiditatibus vestris indulgetis^q. Facitis quod vultis, non quod Deo placet^r. Non exuitis interea pravos affectus, nec incipitis à vestri abnegatione^t. ¶ *Et omnes debitores vestros repetitis*] Ità Sym. & Th. qui habent, *שוכרים* & non aliter fortè scripsere^o. quorum libri nunc habent, vicinà voce, *שוכרים*, (*subjectos*.) Arabibus *عقبت* est, *ligare*. Indè *עצבים* sunt, *obligati*. Sensus, Sine misericordia in nervum abducitis. Non liberatis alios, & quomodo vultis liberari^t? *Debitores vestros, dolore affectos, vos exigitis*, vel *urgetis*, RS. in Buxt. Nempe notandum, *עצבים* habere Dagesch in *צ*; quasi à singulari *עצב*, unde sumptum pro *debitore afflicto*, & vel ad operas præstandas, vel debitum solvendum, subjecto & obligato^v. ¶ *וכול עמלתי*] Et (vel, *ut*, JT. Dum, Pi.) omnes labores vestros (vel, facultates vestras, P. M. V. Calv. sub. creditas, aut concessas, aliis, V.) exigitis, Ti. Pi. P. &c. vel, exigitis, JT. h. e. exigitis ab omnibus quos molestia afficitis^x. Sed dura & coacta est hæc phrasis^t. [Reliqui aliter sentiunt & explicant.] Per labores intelligunt, vel, 1. facultates, five opes^x; sic dictas, quia labore & dolore ferè parantur^y. Vide Psalm. 128. 2. Proverb. 5. 10. Eccles. 4. 8. & 5. 18^z. Vel, 2. labores quos ipsis præstare cogebantur servi & ancillæ. Hebr. *dolores*, five *cruciatu*, meton. effecti^a; à dolore ad quem adiguntur illi à quibus hoc exigitur. q. d. Servitium ab iis exigitis, contra præceptum Dei, Lev. 25. 39, &c. vel, ultra tempus præscriptum, Exod. 21. 2. Levit. 25. 40. Deuter. 15. 18. Jerem. 34. 8, 11, &c.^b Vel, 3. debita^c; quæ cum rigore exigitis, vel quum debitor solvendo non est, vel quum Deus illa remittere jubet, Levit. 25. 28. Deuter. 15. 2. Vide 2 Reg. 4. 1^d. Cui favet, quòd in die solennis hujus jejunii remissio facienda erat, ut alibi patet^e. Et omnia quæ vobis debentur exigitis, Ca. Chald. reddit, *Omnia offendicula* (vel, *idola*, Sy.) *vestra vos adducitis*. [Sim. & Sy.] *Idola* intelligit, quæ *עצבים* vocantur^f. Ego per metathesin hîc lego *עצבים*, (sed punctandum erat, *עצבים*), *lucra vestra*: nam *עצב* *lucrum* sign. & *questum*, & Arabicè propriè dicitur de illis qui usurâ questum faciunt; ità ut *עצב* significet summam pecuniæ capitalem quæ fœnori datur: quæ significatio hîc aptissimè quadrat; *Exigitis, tum usuram atque fœnus, tum ipsam capitalem summam fœnori elocatum*. Et sanè *עצבים* Hebraicè propriè usurpatur de illis qui usuras exigunt. At contrà, 1. Temerarium hoc est, quia contra fidem omnium codicum & Interpretum. 2. *עצבים* sumi propriè de illis qui usuras exigunt, nego, nec probari potest. Sign. autem propriè, *operam servilem, tributum, & debitum quodcumque exigere*, indefinitè, & quidem violenter, & per angariationem subditi vel debitoris^h.

4. *Ad lites & contentiones jejunitis*] Vocem jejunitis figuratè hîc sumo, pro tempore jejuniis destinato: quomodo messis ponitur pro æstate; vindemia, pro autumnus; jejunitis, pro mense Septembri, Act. 27. 9. q. d. Tempus hoc eligitis ad rixas, &c.ⁱ. Verùm contextus apertè docet jejunitis hîc præstitum fuisse^k. Sensus, q. d. Nè ipsis quidem diebus jejunitis abstinere à maledictis & malefactis: ità in consuetudinem vobis ista verterunt^l. Al. Jejunatis, ut ad litigia otium habeatis^m; ut rotum diem litibus impendatisⁿ; ut capite sereniore, & largiore tempore, quod jejunantibus abundantius suppetit, vacetis instruendis litibus; quibus debita vestra repetatis^o. Jejunio bilis exasperatur, maxime in domesticos & familiares^p. Ex jejuniis majorem li-

centiam peccandi captatis. Sic hodie jejunant plerique ut expient fraudes, &c. & liberius prædentur; & ut jejunii tempore plus otii habeant ad expendendum fœnora & rationes suas^q. Jejuniorum eventum exprimit, &c. Hic loquendi modus alibi occurrit^r. Quum jejunia lites excipiebant, in hoc illa instituisse videbantur, ut liberius vacare illis possent^t. ¶ *Et, &c.* *והיה כבודי בארץ*] Et ad percutiendum, vel ut percutiatis, (vel, 1. vos invicem, dum de jejuniis litigatis^u; vel, 2. fervos^v, Exod. 21. 20, 21, 26, 27^x; vel, 3. debitores^y, quibus manus injiciebant, ut Matt. 18. 28^z.) *pugno* (vel, *in*, five *cum*, *pugno*, Mo. M. Ang.) *impie*, Mo. sim. Ca. vel, *impio*, M. sim. Pi. *improbissimè*, JT. *impietatis*, Ch. vel, *adjudicatum*, Ti. Et ut percutiatis pugno eum qui condemnatus est in judicio, Q. in M. Non solum judicio publico pro tribunali debita repetitis, sed insuper privatâ auctoritate cogitis misellos solvere quod non habent^a. Tyrannidem illorum perstringit, quâ inopes percutiebant, non ex judiciaria sententia, sed mera libidine & contemptu^b. ¶ *Nolite, &c.* *למה תצומים להשמים*] Nè jejunetis (sub. posthac, P.) ut hodie, Ti. Sy. Calv. Ang. &c. (sub. facitis, M. sicut hoc tempore, ut hætenus consuevistis^c. Al. sicut in die, G. sic Mo. i. e. prout in diebus *כפרים* facere soletis^d: vel, isto pacto, Heb. secundum diem, i. e. isto modo quem dixi. Nec dissimile est quod paulò post v. 13. vertimus, isto modo loquendo, videlicet, quem supra dixi^e. Vel, in hunc modum hodie, M. vel, pro ratione hujus temporis, i. e. prout hoc tempus postulat^f;) ut (vel, ut scilicet, Pi.) audire (vel, audiri, Calv. sim. Ca. resonare, M.) faciatis (vel, audiendam præbeatis, Pi.) in excelsu (i. e. in cœlo^g, ut Esa. 57. 15^h; vel, altèⁱ, ut vel in montibus possit exaudiri^j), vocem vestram, Ti. P. &c. vel, clamorem vestrum, quem scil. vos extorquetis debitoribus vestris, &c. violentias, rapinas, fraudes, quarum clamor cœlos penetrat, &c.^k Vide Gen. 18. 20, 21. Exod. 22. 23, 27. &c.^l Clamorem oppressorum^m; vel, clamorem vestrum jurgantiumⁿ. Vel, preces vestras^o, & planctus cum jejunio junctos^p. Vocem attollebant, vel, 1. ex fervore spiritus, 2. Par. 14. 11. & 32. 20. Joel. 1. 14. Jon. 3. 8^q; vel, 2. ostentationis causâ^r; vel, 3. ac si ob altos clamores se à Deo audientes putarent, ut illi 1 Reg. 18. 27, 28^s. Hoc vult, q. d. Talibus precibus & jejuniis non est exorandus Deus, &c.^t. [Alii locum sic vertunt,] *Non jejunatis* (prout sunt hæc tempora,) ut efferatis in excelsu, &c. JT. Heb. ut est hæc dies, ut audire faciatis, &c. Jun. Ut quid jejunatis, ut hodie audiat in clamore vox vestra^u? Ut quid jejunatis mihi ut hodie? an ut audiat, &c? Ar. Nè jejunetis talia jejunia, ut audiat, &c. Ch.

5. Numquid, &c? *היה צום אכזרי*] An tale (vel, sicut hoc, Mo. hujusmodi, JT. Pi.) est (vel, esset, JT. Pi.) jejunium quod elegi^v? P. M. sic Ti. &c. vel, eligo^w? JT. Pi. vel, approbem^x? Ca. G. sim. V. Quia homines pro sua temeritate definiunt cultum Dei, disertè nos hîc revocat ad suum arbitrium, & jus eligendi sibi uni vindicat^y. Non improbatur hîc jejunium Judæorum^z, quod à Deo institutum erat; sed abusus jejunii, & prava fiducia, quòdque externis his operibus non prælucet verus Dei timor^a. Jejunium hîc cum charitate confert, & hanc illi præfert^b. ¶ *Per diem, &c.* *יום ענותו*] Die affligere hominem animam suam, Mo. i. e. se & corpus suum^c. Quid sit se affligere, explicant sequentia^d. Dies quo affligit, &c. JT. vel, seipsum subigat, Ca. Ut affligat (Heb. affligere, Pi.) per diem, &c. Pi. sic P. G. ex Vulg. i. e. exiguo tempore^e. Nimirum, ut certo die homo affligat, &c. Ti. Ut scilicet humiliet, &c. Sy. [Ar. hæc cum præced. sic reddit, Nequaquam eligo tale jejunium, & diem, quo quis affligat, &c. Sim. ^f.] ¶ *Numquid, &c?* *היה כבודי בארץ*] An ut incurvet (vel, contorqueat, For. vel, incurvare, JT. Præp. hîc infinitivo præponitur^g. Al. Aut demittat, M. Aut retorqueat, Ti.) sicut juncus (qui, quamvis rectus sit, facile inflectitur^h; qui contusus pondere suo deorsum pendetⁱ: vel, restis ex junco, ut Job. 40. 21^j; vel, hamus, Sy. Ti. circulus, o^k; Vulg. circulus curvus, Ch. collare, Ar.) caput suum^l? P. &c. For. Perstringit superstitiosos gestus, &c. Caput incurvant quasi macie confecti, vel, ut humilitatem ostendent, &c.^m. Jejunantes partim ex debilitate, partim ut se ad poenitentium habitum componerent, caput & collum incurvabant.

incurvabant¹. ¶ Et, &c. וְשָׁק וְאֶפֶר יִצִּיעַ] Et saccum & cinerem sternat? Mo. sic P. M. Ti. centone stratus & pulvere? Ca. An ut quis cilicium ac cinerem sibi sternat? JT. An ut saccum induat, ac, &c. Pi. ¶ Diem acceptabilem, וְצִי] Beneplaciti, Mo. gratum, sive acceptum, M. JT. &c. Itā exacto die Deum putatis contentum fore²?

6. Nonne hoc—jejunium, &c.?] Obj. Videtur Propheta jejunium tollere, quum alia opera ejus loco recenseat. Resp. Jejunium probatur, ubi charitati & purae conscientiae conjunctum est¹. ¶ Dissolve, &c. פָּתַח חֲרָצוֹת רֶשַׁע] Solvere, vel Dissolvere, (vel, Aperire, Ti. Ca. Ut dissolvas, P. sic Sy. Separate, Ch. Ut solvatis, JT. Pi. Sed solve, o. Ar.) colligationes (vel, nexūs, Ti. Ca. G. Sy. vincula, V. Ar. congregationem, Ch.) impietatis, Mo. Ca. Ch. &c. vel, impias, M. sim. V. JT. Pi. vel, addidi tibi, Ti. i. e. coitiones iudicium in fraudem innocentium. Itā hīc Chald. & mox 9^m. Al. iniquos contractus, v. g. usurarios, vel pauperi nimis molestos².

Nexus vocat, quæ vulgò gravamina³. Vincula quæ ipsa improbitas debitoribus injicit⁴. Vox חֲרָצוֹת hīc tantum est, & Pl. 73. 4. [ubi annotata vide.] ¶ Solve, &c. פָּתַח חֲרָצוֹת מוֹטָה] Solvere (ut solvas, P. ut dissolvatis, Pi. sic JT. transilire facere, i. e. præterire: Dissolve, o. Rescinde, Ar. Solvite, Ch. & rumpas, Sy.) fasciculos (vel, nodos, Ca. lora, Pi. fascies, JT. For.) jugi, Mo. Ti. Pi. Ca. V. G. vel, nuntiationis, V. oppressionis, For. graves, P. onerosos, M. declinationis, h. e. qui hominem declinare vel deorsum vergere faciunt⁵. Deprimentes, i. e. onera gravissima hominibus imposita⁶. Loris victos, JT. i. e. sarcinas gravissimas, quibus fratres vestros supra modum oneratis. Nam quod graviores sunt sarcinæ, eò validius compinguntur loris⁷. Vel, jugi, i. e. servitutis⁸. Vel, vincula fraudis, Sy. colligationes scripturarum iudicii depravati, Ch. σπαραλάγες βίαιων συνάλλαγματων, (obligationes violentorum contractuum,) o. Significat contractus aut extortos vi aut metu, aut scēnebres, per quos opprimebantur pauperes. Vide Neh. 5. 7. Fasciculos syngropharum, quibus pauperes premunt⁹. Fœnora quæ debitorum non possunt ferre aut solvere; vel, servitia & operas quas illis injungebant interim dum non solverent¹⁰.

¶ Dimitte, &c. וְשִׁלְתָּ חֲרָצוֹת יְדֵי־יְהוָה] Et dimittere (vel, ac dimittatis, JT. Pi.) contritos, sive confractos, (vel, quassatos, Ca. sic JT. Pi. oppressos, Ti. V. sub. gravissimā servitute, V. consanguineos vestros vinculis vestris attritos¹¹; qui se vobis vendiderunt, & à vobis duriter tractantur¹²: vel, miseros debitorum¹³.) liberos, Mo. P. &c. vel, ut sint liberi, JT. Dimitte eos: Lev. 25. 39, &c. Multi enim potentes eam legem spernebant. Confer Matt. 18. 30¹⁴. ¶ Et, &c. וְכָל־מִטְהָרָה] Et omne jugum (vel, onus, M. Vulg. &c. lorum, JT. συρραχὴν ἀδικον, (scripturam iniquam,) o. iudicium depravatam, Ch. cautionem falsam, Sym. in G. Nam quicquid aut æquo & bono aut Legi non congruit, falsum Hebræis dici solet¹⁵. Chirographa hīc intellige debitoribus onerosa¹⁶.) dirumpatis, Mo. P. &c.

7. Frange, &c. וְכָל־פָּרוֹס מִלֶּחֶם] Nonne (sub. est, Ang. vel, hoc est jejunium quod eligo, ex v. præc¹⁷.) frangere, vel, ut frangas (vel, ut partiaris, JT. Pi. sic Ang. Ca.) esurienti panem, &c. Mo. P. &c. Si quis fortè debitorum non habeat in quos misericordiam ostendat, cuius ege-
no beneficiat. Panes in illis partibus erant tales qui facile frangerentur. Eo factum ut frangere dicatur, pro communicare. Multum ea quæ hīc dicuntur ad Evangelistam accedunt. Vide ad Matt. 25. 35, &c.¹⁸. Frangere hīc ponitur pro distribuere; non autem in institutione Cœnæ, ubi dispar est phrasis, Fregit & dedit, &c. absurde autem diceretur, Distribuit & distribuit, &c.¹⁹. ¶ Et, &c. וְעֵינִים מְרִירִים] Et afflicto, vel pauperes, vagos (vel, extorres, Ti. ejectos, JT. expulsos, Pi. transmigrantes, Ch. peregrinos, Sy. sine recto, o. Ar. vel, afflicto, sive attenuatos, aut abjectos, V. Heb. rebellatos, i. e. rebelles iudicatos, expulsos tanquam rebelles²⁰; vide Ezech. 20. 38. Dan. 9. 5^m: vel, defectos, i. e. qui velut ab opibus & viribus defecerunt²¹), introduce domum? Mo. P. &c. Etiam quæ-
via (hospitalitas) egregia est virtus. Matt. 25. 35. Rom. 12. 13. Heb. 13. 2°. Vox מְרִירִים alibi non occurrit: Arabicè vagum sive peregrinum sign²². ¶ Cum vi-
deris nudum, operi, &c. וְכִסְתָּהוּ] Et operies (vel, operis, P.

Ca. sic M. [ut redundet,] vel, ut tegas, Ti. Pi.) eum, Mo. [cil. veste 9. Vide Jac. 2. 16²³. ¶ Et, &c. וְיִמְשְׁרֶהוּ] Et à carne tua (i. e. cognatis tuis, qui tibi sunt tanquam caro tua²⁴: vel, à proximo tuo²⁵, qui eadem quā tu carne præditus est²⁶; vide Jud. 9. 2. 2 Sam. 5. 1. Neh. 5. 5. Prov. 28. 27²⁷. Carnis voce intellige universos homines: quorum nemo est in quo, velut in speculo, carnem nostram non contempler²⁸.) non abscondas te, Mo. P. &c. Nè faciem ab eo avertas, ipsum cernere aut agnoscere renuens. Vide Psal. 142. 4. Luc. 10. 31, 32²⁹. Solent immites occursum pauperum fugere³⁰. [Alii locum sic vertunt,] Neque tuis te subducas consanguineis, Ca. Et à proximo carnis tuæ non avertes oculos tuos, Ch. Et domesticos seminis tui nè despexeris, o. sim. Ar. nè destituas eleemosynis³¹. Fortè sic subintelligendum, q. d. Et sicut carnem tuam nè despicias, sic etiam illum nè despexeris³². Fortè dicit, à carne tua, quia qui fratrem nudum operit seipsum operit, & sibi providet, nè nudus coram Deo appareat³³.

8. Tunc, &c. וְכֵן יִבְרַח] Tunc erumpet (vel, proferetur, P. M. Heb. scindetur, vel scindet se, Pi.) velut aurora (vel, lumen auroræ; nam וְכֵן hīc non est nominativus, quod omnes Interpretes putaverunt, sed genitivus³⁴: ut aurora rutilans, Ar. Aurora latè & citò se diffundit³⁵.) lumen tuum, Mo. JT. &c. i. e. felicitas tua & gaudium³⁶. Prosperitas tua succedet adversis, ut Aurora tenebris nocturnis³⁷. E tenebris calamitatum emerges, &c.³⁸. ¶ Et, &c. וְהָיָה לְךָ חֲסִידִים] Et sanitas (vel, sanatio, Pi. medela, Mo. V. inoculatio, Ca. diuturnitas, Ti.) tua (vel, tui, Pi.) citò, vel celeriter, (vel, protinus, Ti. JT.) germinabit, P. Mo. Ti. vel, crescet, M. efflorescet, JT. i. e. Citò liberaberis à captivitate. Omne malum morbus, & liberatio à malis Hebræis medicatio, dicitur³⁹. Quod antè lucem, hīc sanationem, sive restitutionem, vocat, h. e. prosperum & incolumem statum⁴⁰. LXX, τὰ ἰσχυρὰ οὐ τοῦ ἀνατρεῖν, (sanitates tuæ citò orientur.) Vide quantum peccent negligentes librarii, qui pro, ἰσχυρὰ, levi ad literas, sed magnā ad sensum, mutatione, scripserunt, ἰσχυρὰ. Quem errorem sequuti sunt Tertul. Cyprian. Ambros. Aug. eum autem h. l. notavit Hieronymus⁴¹. ¶ Et anteibit faciem tuam (sicut anteambulo Principis⁴²; quasi fax⁴³, tibi ambulanti in loco tenebricofo, præcipiti & lubrico præluens⁴⁴; vel, quasi vitæ dux ad lætiorem fortunam⁴⁵.) iustitia tua] Id est, vel, 1. probitas tua: hæc tibi pro duce erit in patriam⁴⁶. Vel, 2. testimonium iustitiæ tuæ⁴⁷. In omnibus quæ occurrerint rebus apparebit quòd iustus sis. Obtinuerat enim passim opinio, quòd adversa non nisi ob scelera contingerent⁴⁸. Vel, 3. Christus, sic dictus Jerem. c. 23. v. 6. & 33. 16. 1 Cor. 1. 30. qui te ducet, Luc. 1. 79. & 2. 32. &c. Vel, 4. misericordia tua⁴⁹, ut iustitia sumitur Pl. 112. 9. Dan. 4. 27. Act. 10. 35. &c.⁵⁰

¶ Gloria Domini (i. e. gloriosa protectio⁵¹, sive liberatio⁵², sive conditio⁵³: dicta, Domini, vel, quia à Deo⁵⁴; vel, q. d. magna⁵⁵. Dei bonitas, quæ Deo maximè gloriosa est⁵⁶. Gloria Dei se exferens, ut Esa. 40. 5. i. e. Deus gloriæ, sive gloriosus, Esa. 33. 21. Act. 7. 2⁵⁷. Felicitas tua, quæ oritur à bonitate & potentia Jehovæ, quā gloriam suam demonstrat⁵⁸.) colliget te; ita M. P. Mo. Ti. &c. וְאַפְסָה] Excipiet te, Ca. circumdabit te, LXX; illustrem te reddet, Ar. Eripiet te à periculis & captivitate⁵⁹. Te in tuto collocabit. Alludit ad Num. 14. 10. ubi gloria Dei Mosem protexit⁶⁰. Extremum agmen tuum aget, JT. vel, erit, Pi. sic Ang. Alludit ad modum quo Deus populum in deserto duxit, Exod. 13. 21. & 14. 19⁶¹. Ostenderat cur jejunantibus non subveniret: subjungit, si ritè jejunarent, majora acciperent quàm optarent⁶². Ostendit hoc versu, Deum non esse nimis rigidum aut severum, ut queruntur hypocritæ⁶³. Dei bonitas te subsequetur; ἔσχατος, (extremum agmen ducet.) Id sæpe sign. ἔσχατος, ut apparet Num. 10. 25. idque exigit ratio antitheti, quæ & suprà 52. 12. Græci vertunt per συναγῆν, (colligere,) & συναγῆν, (coacervare,) & nomen ἔσχατος, per ἔσχατος, (extremis) & per ἔσχατος, (extremum agmen ducentes⁶⁴.)

9. Tunc (si ita egeris⁶⁵), invocabis, (Preces jejuniis annexæ erant⁶⁶.) & Dominus exaudiet] Vel, resp. debeat, Mo. Ang. &c. ¶ Ecce adsum] Tibi propitius & propinquus

¶ Q. in V. Loris victos, JT. i. e. sarcinas gravissimas, quibus fratres vestros supra modum oneratis. Nam quod graviores sunt sarcinæ, eò validius compinguntur loris⁷. Vel, jugi, i. e. servitutis⁸. Vel, vincula fraudis, Sy. colligationes scripturarum iudicii depravati, Ch. σπαραλάγες βίαιων συνάλλαγματων, (obligationes violentorum contractuum,) o. Significat contractus aut extortos vi aut metu, aut scēnebres, per quos opprimebantur pauperes. Vide Neh. 5. 7. Fasciculos syngropharum, quibus pauperes premunt⁹. Fœnora quæ debitorum non possunt ferre aut solvere; vel, servitia & operas quas illis injungebant interim dum non solverent¹⁰.

¶ Dimitte, &c. וְשִׁלְתָּ חֲרָצוֹת יְדֵי־יְהוָה] Et dimittere (vel, ac dimittatis, JT. Pi.) contritos, sive confractos, (vel, quassatos, Ca. sic JT. Pi. oppressos, Ti. V. sub. gravissimā servitute, V. consanguineos vestros vinculis vestris attritos¹¹; qui se vobis vendiderunt, & à vobis duriter tractantur¹²: vel, miseros debitorum¹³.) liberos, Mo. P. &c. vel, ut sint liberi, JT. Dimitte eos: Lev. 25. 39, &c. Multi enim potentes eam legem spernebant. Confer Matt. 18. 30¹⁴. ¶ Et, &c. וְכָל־מִטְהָרָה] Et omne jugum (vel, onus, M. Vulg. &c. lorum, JT. συρραχὴν ἀδικον, (scripturam iniquam,) o. iudicium depravatam, Ch. cautionem falsam, Sym. in G. Nam quicquid aut æquo & bono aut Legi non congruit, falsum Hebræis dici solet¹⁵. Chirographa hīc intellige debitoribus onerosa¹⁶.) dirumpatis, Mo. P. &c.

7. Frange, &c. וְכָל־פָּרוֹס מִלֶּחֶם] Nonne (sub. est, Ang. vel, hoc est jejunium quod eligo, ex v. præc¹⁷.) frangere, vel, ut frangas (vel, ut partiaris, JT. Pi. sic Ang. Ca.) esurienti panem, &c. Mo. P. &c. Si quis fortè debitorum non habeat in quos misericordiam ostendat, cuius ege-
no beneficiat. Panes in illis partibus erant tales qui facile frangerentur. Eo factum ut frangere dicatur, pro communicare. Multum ea quæ hīc dicuntur ad Evangelistam accedunt. Vide ad Matt. 25. 35, &c.¹⁸. Frangere hīc ponitur pro distribuere; non autem in institutione Cœnæ, ubi dispar est phrasis, Fregit & dedit, &c. absurde autem diceretur, Distribuit & distribuit, &c.¹⁹. ¶ Et, &c. וְעֵינִים מְרִירִים] Et afflicto, vel pauperes, vagos (vel, extorres, Ti. ejectos, JT. expulsos, Pi. transmigrantes, Ch. peregrinos, Sy. sine recto, o. Ar. vel, afflicto, sive attenuatos, aut abjectos, V. Heb. rebellatos, i. e. rebelles iudicatos, expulsos tanquam rebelles²⁰; vide Ezech. 20. 38. Dan. 9. 5^m: vel, defectos, i. e. qui velut ab opibus & viribus defecerunt²¹), introduce domum? Mo. P. &c. Etiam quæ-
via (hospitalitas) egregia est virtus. Matt. 25. 35. Rom. 12. 13. Heb. 13. 2°. Vox מְרִירִים alibi non occurrit: Arabicè vagum sive peregrinum sign²². ¶ Cum vi-
deris nudum, operi, &c. וְכִסְתָּהוּ] Et operies (vel, operis, P.

¶ Q. in V. Loris victos, JT. i. e. sarcinas gravissimas, quibus fratres vestros supra modum oneratis. Nam quod graviores sunt sarcinæ, eò validius compinguntur loris⁷. Vel, jugi, i. e. servitutis⁸. Vel, vincula fraudis, Sy. colligationes scripturarum iudicii depravati, Ch. σπαραλάγες βίαιων συνάλλαγματων, (obligationes violentorum contractuum,) o. Significat contractus aut extortos vi aut metu, aut scēnebres, per quos opprimebantur pauperes. Vide Neh. 5. 7. Fasciculos syngropharum, quibus pauperes premunt⁹. Fœnora quæ debitorum non possunt ferre aut solvere; vel, servitia & operas quas illis injungebant interim dum non solverent¹⁰.

¶ Dimitte, &c. וְשִׁלְתָּ חֲרָצוֹת יְדֵי־יְהוָה] Et dimittere (vel, ac dimittatis, JT. Pi.) contritos, sive confractos, (vel, quassatos, Ca. sic JT. Pi. oppressos, Ti. V. sub. gravissimā servitute, V. consanguineos vestros vinculis vestris attritos¹¹; qui se vobis vendiderunt, & à vobis duriter tractantur¹²: vel, miseros debitorum¹³.) liberos, Mo. P. &c. vel, ut sint liberi, JT. Dimitte eos: Lev. 25. 39, &c. Multi enim potentes eam legem spernebant. Confer Matt. 18. 30¹⁴. ¶ Et, &c. וְכָל־מִטְהָרָה] Et omne jugum (vel, onus, M. Vulg. &c. lorum, JT. συρραχὴν ἀδικον, (scripturam iniquam,) o. iudicium depravatam, Ch. cautionem falsam, Sym. in G. Nam quicquid aut æquo & bono aut Legi non congruit, falsum Hebræis dici solet¹⁵. Chirographa hīc intellige debitoribus onerosa¹⁶.) dirumpatis, Mo. P. &c.

7. Frange, &c. וְכָל־פָּרוֹס מִלֶּחֶם] Nonne (sub. est, Ang. vel, hoc est jejunium quod eligo, ex v. præc¹⁷.) frangere, vel, ut frangas (vel, ut partiaris, JT. Pi. sic Ang. Ca.) esurienti panem, &c. Mo. P. &c. Si quis fortè debitorum non habeat in quos misericordiam ostendat, cuius ege-
no beneficiat. Panes in illis partibus erant tales qui facile frangerentur. Eo factum ut frangere dicatur, pro communicare. Multum ea quæ hīc dicuntur ad Evangelistam accedunt. Vide ad Matt. 25. 35, &c.¹⁸. Frangere hīc ponitur pro distribuere; non autem in institutione Cœnæ, ubi dispar est phrasis, Fregit & dedit, &c. absurde autem diceretur, Distribuit & distribuit, &c.¹⁹. ¶ Et, &c. וְעֵינִים מְרִירִים] Et afflicto, vel pauperes, vagos (vel, extorres, Ti. ejectos, JT. expulsos, Pi. transmigrantes, Ch. peregrinos, Sy. sine recto, o. Ar. vel, afflicto, sive attenuatos, aut abjectos, V. Heb. rebellatos, i. e. rebelles iudicatos, expulsos tanquam rebelles²⁰; vide Ezech. 20. 38. Dan. 9. 5^m: vel, defectos, i. e. qui velut ab opibus & viribus defecerunt²¹), introduce domum? Mo. P. &c. Etiam quæ-
via (hospitalitas) egregia est virtus. Matt. 25. 35. Rom. 12. 13. Heb. 13. 2°. Vox מְרִירִים alibi non occurrit: Arabicè vagum sive peregrinum sign²². ¶ Cum vi-
deris nudum, operi, &c. וְכִסְתָּהוּ] Et operies (vel, operis, P.

¶ Q. in V. Loris victos, JT. i. e. sarcinas gravissimas, quibus fratres vestros supra modum oneratis. Nam quod graviores sunt sarcinæ, eò validius compinguntur loris⁷. Vel, jugi, i. e. servitutis⁸. Vel, vincula fraudis, Sy. colligationes scripturarum iudicii depravati, Ch. σπαραλάγες βίαιων συνάλλαγματων, (obligationes violentorum contractuum,) o. Significat contractus aut extortos vi aut metu, aut scēnebres, per quos opprimebantur pauperes. Vide Neh. 5. 7. Fasciculos syngropharum, quibus pauperes premunt⁹. Fœnora quæ debitorum non possunt ferre aut solvere; vel, servitia & operas quas illis injungebant interim dum non solverent¹⁰.

¶ Dimitte, &c. וְשִׁלְתָּ חֲרָצוֹת יְדֵי־יְהוָה] Et dimittere (vel, ac dimittatis, JT. Pi.) contritos, sive confractos, (vel, quassatos, Ca. sic JT. Pi. oppressos, Ti. V. sub. gravissimā servitute, V. consanguineos vestros vinculis vestris attritos¹¹; qui se vobis vendiderunt, & à vobis duriter tractantur¹²: vel, miseros debitorum¹³.) liberos, Mo. P. &c. vel, ut sint liberi, JT. Dimitte eos: Lev. 25. 39, &c. Multi enim potentes eam legem spernebant. Confer Matt. 18. 30¹⁴. ¶ Et, &c. וְכָל־מִטְהָרָה] Et omne jugum (vel, onus, M. Vulg. &c. lorum, JT. συρραχὴν ἀδικον, (scripturam iniquam,) o. iudicium depravatam, Ch. cautionem falsam, Sym. in G. Nam quicquid aut æquo & bono aut Legi non congruit, falsum Hebræis dici solet¹⁵. Chirographa hīc intellige debitoribus onerosa¹⁶.) dirumpatis, Mo. P. &c.

7. Frange, &c. וְכָל־פָּרוֹס מִלֶּחֶם] Nonne (sub. est, Ang. vel, hoc est jejunium quod eligo, ex v. præc¹⁷.) frangere, vel, ut frangas (vel, ut partiaris, JT. Pi. sic Ang. Ca.) esurienti panem, &c. Mo. P. &c. Si quis fortè debitorum non habeat in quos misericordiam ostendat, cuius ege-
no beneficiat. Panes in illis partibus erant tales qui facile frangerentur. Eo factum ut frangere dicatur, pro communicare. Multum ea quæ hīc dicuntur ad Evangelistam accedunt. Vide ad Matt. 25. 35, &c.¹⁸. Frangere hīc ponitur pro distribuere; non autem in institutione Cœnæ, ubi dispar est phrasis, Fregit & dedit, &c. absurde autem diceretur, Distribuit & distribuit, &c.¹⁹. ¶ Et, &c. וְעֵינִים מְרִירִים] Et afflicto, vel pauperes, vagos (vel, extorres, Ti. ejectos, JT. expulsos, Pi. transmigrantes, Ch. peregrinos, Sy. sine recto, o. Ar. vel, afflicto, sive attenuatos, aut abjectos, V. Heb. rebellatos, i. e. rebelles iudicatos, expulsos tanquam rebelles²⁰; vide Ezech. 20. 38. Dan. 9. 5^m: vel, defectos, i. e. qui velut ab opibus & viribus defecerunt²¹), introduce domum? Mo. P. &c. Etiam quæ-
via (hospitalitas) egregia est virtus. Matt. 25. 35. Rom. 12. 13. Heb. 13. 2°. Vox מְרִירִים alibi non occurrit: Arabicè vagum sive peregrinum sign²². ¶ Cum vi-
deris nudum, operi, &c. וְכִסְתָּהוּ] Et operies (vel, operis, P.

¶ Q. in V. Loris victos, JT. i. e. sarcinas gravissimas, quibus fratres vestros supra modum oneratis. Nam quod graviores sunt sarcinæ, eò validius compinguntur loris⁷. Vel, jugi, i. e. servitutis⁸. Vel, vincula fraudis, Sy. colligationes scripturarum iudicii depravati, Ch. σπαραλάγες βίαιων συνάλλαγματων, (obligationes violentorum contractuum,) o. Significat contractus aut extortos vi aut metu, aut scēnebres, per quos opprimebantur pauperes. Vide Neh. 5. 7. Fasciculos syngropharum, quibus pauperes premunt⁹. Fœnora quæ debitorum non possunt ferre aut solvere; vel, servitia & operas quas illis injungebant interim dum non solverent¹⁰.

¶ Dimitte, &c. וְשִׁלְתָּ חֲרָצוֹת יְדֵי־יְהוָה] Et dimittere (vel, ac dimittatis, JT. Pi.) contritos, sive confractos, (vel, quassatos, Ca. sic JT. Pi. oppressos, Ti. V. sub. gravissimā servitute, V. consanguineos vestros vinculis vestris attritos¹¹; qui se vobis vendiderunt, & à vobis duriter tractantur¹²: vel, miseros debitorum¹³.) liberos, Mo. P. &c. vel, ut sint liberi, JT. Dimitte eos: Lev. 25. 39, &c. Multi enim potentes eam legem spernebant. Confer Matt. 18. 30¹⁴. ¶ Et, &c. וְכָל־מִטְהָרָה] Et omne jugum (vel, onus, M. Vulg. &c. lorum, JT. συρραχὴν ἀδικον, (scripturam iniquam,) o. iudicium depravatam, Ch. cautionem falsam, Sym. in G. Nam quicquid aut æquo & bono aut Legi non congruit, falsum Hebræis dici solet¹⁵. Chirographa hīc intellige debitoribus onerosa¹⁶.) dirumpatis, Mo. P. &c.

7. Frange, &c. וְכָל־פָּרוֹס מִלֶּחֶם] Nonne (sub. est, Ang. vel, hoc est jejunium quod eligo, ex v. præc¹⁷.) frangere, vel, ut frangas (vel, ut partiaris, JT. Pi. sic Ang. Ca.) esurienti panem, &c. Mo. P. &c. Si quis fortè debitorum non habeat in quos misericordiam ostendat, cuius ege-
no beneficiat. Panes in illis partibus erant tales qui facile frangerentur. Eo factum ut frangere dicatur, pro communicare. Multum ea quæ hīc dicuntur ad Evangelistam accedunt. Vide ad Matt. 25. 35, &c.¹⁸. Frangere hīc ponitur pro distribuere; non autem in institutione Cœnæ, ubi dispar est phrasis, Fregit & dedit, &c. absurde autem diceretur, Distribuit & distribuit, &c.¹⁹. ¶ Et, &c. וְעֵינִים מְרִירִים] Et afflicto, vel pauperes, vagos (vel, extorres, Ti. ejectos, JT. expulsos, Pi. transmigrantes, Ch. peregrinos, Sy. sine recto, o. Ar. vel, afflicto, sive attenuatos, aut abjectos, V. Heb. rebellatos, i. e. rebelles iudicatos, expulsos tanquam rebelles²⁰; vide Ezech. 20. 38. Dan. 9. 5^m: vel, defectos, i. e. qui velut ab opibus & viribus defecerunt²¹), introduce domum? Mo. P. &c. Etiam quæ-
via (hospitalitas) egregia est virtus. Matt. 25. 35. Rom. 12. 13. Heb. 13. 2°. Vox מְרִירִים alibi non occurrit: Arabicè vagum sive peregrinum sign²². ¶ Cum vi-
deris nudum, operi, &c. וְכִסְתָּהוּ] Et operies (vel, operis, P.

¶ Q. in V. Loris victos, JT. i. e. sarcinas gravissimas, quibus fratres vestros supra modum oneratis. Nam quod graviores sunt sarcinæ, eò validius compinguntur loris⁷. Vel, jugi, i. e. servitutis⁸. Vel, vincula fraudis, Sy. colligationes scripturarum iudicii depravati, Ch. σπαραλάγες βίαιων συνάλλαγματων, (obligationes violentorum contractuum,) o. Significat contractus aut extortos vi aut metu, aut scēnebres, per quos opprimebantur pauperes. Vide Neh. 5. 7. Fasciculos syngropharum, quibus pauperes premunt⁹. Fœnora quæ debitorum non possunt ferre aut solvere; vel, servitia & operas quas illis injungebant interim dum non solverent¹⁰.

¶ Dimitte, &c. וְשִׁלְתָּ חֲרָצוֹת יְדֵי־יְהוָה] Et dimittere (vel, ac dimittatis, JT. Pi.) contritos, sive confractos, (vel, quassatos, Ca. sic JT. Pi. oppressos, Ti. V. sub. gravissimā servitute, V. consanguineos vestros vinculis vestris attritos¹¹; qui se vobis vendiderunt, & à vobis duriter tractantur¹²: vel, miseros debitorum¹³.) liberos, Mo. P. &c. vel, ut sint liberi, JT. Dimitte eos: Lev. 25. 39, &c. Multi enim potentes eam legem spernebant. Confer Matt. 18. 30¹⁴. ¶ Et, &c. וְכָל־מִטְהָרָה] Et omne jugum (vel, onus, M. Vulg. &c. lorum, JT. συρραχὴν ἀδικον, (scripturam iniquam,) o. iudicium depravatam, Ch. cautionem falsam, Sym. in G. Nam quicquid aut æquo & bono aut Legi non congruit, falsum Hebræis dici solet¹⁵. Chirographa hīc intellige debitoribus onerosa¹⁶.) dirumpatis, Mo. P. &c.

7. Frange, &c. וְכָל־פָּרוֹס מִלֶּחֶם] Nonne (sub. est, Ang. vel, hoc est jejunium quod eligo, ex v. præc¹⁷.) frangere, vel, ut frangas (vel, ut partiaris, JT. Pi. sic Ang. Ca.) esurienti panem, &c. Mo. P. &c. Si quis fortè debitorum non habeat in quos misericordiam ostendat, cuius ege-
no beneficiat. Panes in illis partibus erant tales qui facile frangerentur. Eo factum ut frangere dicatur, pro communicare. Multum ea quæ hīc dicuntur ad Evangelistam accedunt. Vide ad Matt. 25. 35, &c.¹⁸. Frangere hīc ponitur pro distribuere; non autem in institutione Cœnæ, ubi dispar est phrasis, Fregit & dedit, &c. absurde autem diceretur, Distribuit & distribuit, &c.¹⁹. ¶ Et, &c. וְעֵינִים מְרִירִים] Et afflicto, vel pauperes, vagos (vel, extorres, Ti. ejectos, JT. expulsos, Pi. transmigrantes, Ch. peregrinos, Sy. sine recto, o. Ar. vel, afflicto, sive attenuatos, aut abjectos, V. Heb. rebellatos, i. e. rebelles iudicatos, expulsos tanquam rebelles²⁰; vide Ezech. 20. 38. Dan. 9. 5^m: vel, defectos, i. e. qui velut ab opibus & viribus defecerunt²¹), introduce domum? Mo. P. &c. Etiam quæ-
via (hospitalitas) egregia est virtus. Matt. 25. 35. Rom. 12. 13. Heb. 13. 2°. Vox מְרִירִים alibi non occurrit: Arabicè vagum sive peregrinum sign²². ¶ Cum vi-
deris nudum, operi, &c. וְכִסְתָּהוּ] Et operies (vel, operis, P.

¶ Q. in V. Loris victos, JT. i. e. sarcinas gravissimas, quibus fratres vestros supra modum oneratis. Nam quod graviores sunt sarcinæ, eò validius compinguntur loris⁷. Vel, jugi, i. e. servitutis⁸. Vel, vincula fraudis, Sy. colligationes scripturarum iudicii depravati, Ch. σπαραλάγες βίαιων συνάλλαγματων, (obligationes violentorum contractuum,) o. Significat contractus aut extortos vi aut metu, aut scēnebres, per quos opprimebantur pauperes. Vide Neh. 5. 7. Fasciculos syngropharum, quibus pauperes premunt⁹. Fœnora quæ debitorum non possunt ferre aut solvere; vel, servitia & operas quas illis injungebant interim dum non solverent¹⁰.

¶ Dimitte, &c. וְשִׁלְתָּ חֲרָצוֹת יְדֵי־יְהוָה] Et dimittere (vel, ac dimittatis, JT. Pi.) contritos, sive confractos, (vel, quassatos, Ca. sic JT. Pi. oppressos, Ti. V. sub. gravissimā servitute, V. consanguineos vestros vinculis vestris attritos¹¹; qui se vobis vendiderunt, & à vobis duriter tractantur¹²: vel, miseros debitorum¹³.) liberos, Mo. P. &c. vel, ut sint liberi, JT. Dimitte eos: Lev. 25. 39, &c. Multi enim potentes eam legem spernebant. Confer Matt. 18. 30¹⁴. ¶ Et, &c. וְכָל־מִטְהָרָה] Et omne jugum (vel, onus, M. Vulg. &c. lorum, JT. συρραχὴν ἀδικον, (scripturam iniquam,) o. iudicium depravatam, Ch. cautionem falsam, Sym. in G. Nam quicquid aut æquo & bono aut Legi non congruit, falsum Hebræis dici solet¹⁵. Chirographa hīc intellige debitoribus onerosa¹⁶.) dirumpatis, Mo. P. &c.

7. Frange, &c. וְכָל־פָּרוֹס מִלֶּחֶם] Nonne (sub. est, Ang. vel, hoc est jejunium quod eligo, ex v. præc¹⁷.) frangere, vel, ut frangas (vel, ut partiaris, JT. Pi. sic Ang. Ca.) esurienti panem, &c. Mo. P. &c. Si quis fortè debitorum non habeat in quos misericordiam ostendat, cuius ege-
no beneficiat. Panes in illis partibus erant tales qui facile frangerentur. Eo factum ut frangere dicatur, pro communicare. Multum ea quæ hīc dicuntur ad Evangelistam accedunt. Vide ad Matt. 25. 35, &c.¹⁸. Frangere hīc ponitur pro distribuere; non autem in institutione Cœnæ, ubi dispar est phrasis, Fregit & dedit, &c. absurde autem diceretur, Distribuit & distribuit, &c.¹⁹. ¶ Et, &c. וְעֵינִים מְרִירִים] Et afflicto, vel pauperes,

pinquus P. *Præstosum. Faciet quod orabis*, ut hîc Chald. Confer Matt. 8. 2. 3. ¶ Si (Nempe si, Pi.) *abstuleris* (vel, *amovebis*, JT. Pi.) *de medio tui* (vel, *ab inter vos*, Angl. quia loquitur de populo vel statu: vel, *ab intra te*, Angl. ut reformationem non actus tantum, sed & cordis, designet. Vel, *tollere de medio est*, prorsus auferre. *catenam*, חֲסִידָה *fugum*, Mo. P. &c. *onus*, M. de quo supra v. 6. Th. *χλιδή*, i. e. *nervum*, aut *numellam*, vertit. Servitutem duram quâ premis fratres: quicquid oneri potest esse fratri: q. d. Si dimiseris debita debitoribus. ¶ Et, &c. עֲבַדְתָּ אֲשֶׁר לֹא אֱלֹהִים *Porrectionem* (vel, item *porrectionem*, Pi. *extensionem*, JT. *mitten-do*, Mo. *exporrigere*, vel *extendere*, V. *exserere*, Ti. Angl. *Infini-* pro nomine. Et cessaveris *emittere*, M. *sim. P. G. ex Vulg.*) *digitum*, JT. Pi. &c. vel, *digitum*, M. P. &c. ο. *χρηστον*, sed cuius sensum interpretantur Sym. Aq. Th. per *ἀκρογωνία* ἐκτεταμένη, (*digitum extentum* *) [Sed quid hoc vult?] Hoc non intelligo. Porrectionem manûs ad ullum opus improbum, aut etiam extremi digiti; ἐκτεταμένης. Al. *χρηστον*, quâ impiæ confederationes in eo populo stabilitæ fuerint. Al. Ut promittas, vel affirmes, quod non oportet. Al. Gestus hic est rixantium. Qui inter se rixantur manus & digitos crebrò movent ac porriciunt: imò alter alteri digitum in os intendit. Al. Gestus est irridentis, vel conviantis, vel insultantis. Si *desieris infami digito*, ut Perlius loquitur, denotare viros probos, & eorum simplicitati illudere. P. & Prophetas meos ridere, &c. 9. Confer Prov. 6. 13. Al. Gestus est minantis; vel, incitati & iracundi animi, quasi digito velit oculos suffodere. qu. d. Si non modò ab externis violentiæ actibus abstineas, sed etiam à minacibus verbis, Eph. 6. 9. & gestibus. Al. *Extensionem digiti* ponit pro percussione quæ pugno fit, ut respiciat quod dicitur v. 4. Hortatur ut manum à sævitia erga debitorem cohibeat. *Digitus*, synecdochicè, pro manu, &c. Quod supra *pugnum*, hîc *digitum*, vocat. Dubium non est quâm digiti emissio contineat omnes species injuriæ. Dicimur enim *emittere digitum*, quum minamur proximis, aut crudeliter ipsos tractamus, aut aliquam inferimus violentiam. Chald. hîc habet, *innuere per digitum*, (nempe in proverbio, *Digito loqui*.) quod est signum fastûs, ut alibi dictum. ¶ Et, &c. וְלֹא יִשְׁכַּח *Et loqui* (vel, loquendo, Mo. *orationem*, Ca. *prolocutionem*, Pi. sic JT. *sermonem*, Calv. Sy. sic. Ar. *loquentem verba*, Ch.) *iniquitatem*, P. Mo. vel, *vanitatem*, Ti. *inutile*, M. *iniquam*, Ca. *sim. Pi.* i. e. *dura & iniqua imperia*, quibus fervos tuos premis. Quod antè *contentionem*, hîc vocat *inutilem seu iniquam locutionem*. Vel, *vanitatem*, JT. Calv. Tertia hæc species injuriæ, quâ proximum blanditiis circumvenimus. Vel, *falsum*, Sy. *violentia*, G. ex Ch. verba comminantia innocentibus: & idem fortè voluerunt. qui transferunt, *ῥήμα ὀργισμῶς*, (*verbum murationis*.) Utuntur enim eâ voce in sensu quem dixi Exod. 15. 24. Num. 14. 2. & alibi. Vel, *vexationem*, sive verba *vexationis*, h. e. quæ alios vexant, qualia 1 Sam. 25. 10, 11. Prov. 18. 23. vel, sermonem de aliis vexandis, ut Psal. 36. 3. Esa. 59. 13. ¶ 10. Cùm, &c. וְיִשְׁכַּח *Et* (vel, Si, M. Ti. Ca. *Et* si, P. V. si repetitur ex v. præced. ut Job. c. 22. v. 23. & cap. 31. vers. 9. &c. Item si, Pi.) *protuleris* (vel, *exprompseris*, JT. Pi. Ang. Verbum copiam denotat, Psal. 144. 13. t. *Aperias*, Belg. *effuderis*, V. G. ex Vulg. Ch. sic Ca.) *famelico*, vel *esurienti*, *animam tuam*, Mo. P. &c. i. e. teipsum; vel, tota misericordiæ viscera; pium affectum. *Anima* benevolentiam significat, & hîc metonymicè effectum benevolentiae. Vide Rom. 12. 8. 2 Cor. 9. 7. Si benevolentia beneficentiam comite-tur. Si de bonis tuis dederis liberaliter & ex animo, & hilariter. Si promptè & alacriter iis succurrere parati sumus quoties necesse est. Duæ sunt hujus officii partes: 1. affectus misericordiæ; ut eorum miseriis condoleamus, & sic afficiamur ac si eas ipsi sustinere-mus: 2. opus & effectum. Vide 1 Cor. 9. 17. & 13. 3. 1 Joh. 3. 17. Si dederis *esurienti panem ex anima tua*, o. ¶ *Et animam* (i. e. hominem) *afficiam* (vel, *inopem*, For. *humiliatam*, o.) *repleveris*, עֲבַדְתָּ *Satiabis*, Pi. sic M. Ti. JT. &c. i. e. non parcè, sed affatim, ei suppe-dites. Exponit quid per *effusionem animæ* intellexerit,

nempe promptum & liberalem Benefaciendi affectum qui fructus suos exserat, benefaciendo scilicet. ¶ In tenebris lux, &c.] Idem sensus qui supra 8. Amant Hebræi eadem sæpe dicere, mutatis nonnihil verbis.

¶ 11. Et, &c. וְיִשְׁכַּח *Et* (vel, Nam, JT. Pi.) *du-* cet, sive *deducet*, te, &c. Mo. P. M. Ti. Ch. &c. ut pastor oves; vel, ut Deus Israelitas in deserto: vel, *reget* te, Sy. erit tecum, o. Ar. *requiem tibi dabit*, G. ex Vulg. i. e. sedem durabilem. Radix, vel עֲבַד, (*quiescere*), vel עֲבַד, *deducere*. ¶ *Et implebit* (vel, *satiabit*, Pi. sic JT. P. &c. *sim. Ti. Ca. &c. saturari faciet*, Mo.) *splen-* doribus, עֲבַדְתָּ *In siccitatibus*, Mo. P. Ti. Ca. &c. *in summa ariditate*, JT. Pi. Angl. Plurale eminentiam denotat, ut Psalm. 78. 72. Prov. 1. 20. & 9. 1. vide & Esa. 40. 14. & Jerem. 14. 1. In *siccitate*, i. e. tempore *ariditatis*, ac proinde & famis. Tempore famis. Cùm *siccitates fuerint*, M. *Impleberis sicut desiderat anima tua*, o. *sim. Ar. Ut tu fecisti, sic tibi fiet*. ¶ *Et ossa tua liberabit*, עֲבַדְתָּ *Impinguabit*, Mo. Ang. *sim. Ti. o. Calv.* vel, *expedita reddet*, JT. Pi. *confirmabit*, Sy. Angl. vel, *munibit*, Angl. nè frangantur, Psalm. 34. 21. Verbum enim sign. *comparare se ad militiam*. Vel, *eripiet*, sive *liberabit*, M. Angl. Chaldaus ad resurrectionem hoc refert; [*Et corpus tuum vivificabit in vitam æternam*;] sensu vero, sed non primitivo. Verbum עֲבַד sign. *pin-* guescere, Prov. 15. 30. Sed alia ibi vox est. Ossa tua medullâ replebit, Job. 21. 24. Prov. 3. 8. Vel, *ossa*, pro corpore, quod ex iis constat, ut Psal. 35. 10. & 141. 7. Sign. & *eriperet*: interdum, *expromere*, Lam. 4. 3. *calceos* detrabere, Esa. 20. 2. *arma induere*, Num. 32. 17, 20, 32. plerumque autem, *solvere*, vel, *liberum dimittere*, Prov. 11. 8, 9. quod hîc congruit, ut respondeat solutioni jugi & vinculorum v. 6. q. d. Ut tu fratrem, ita Deus te liberum dimittet. [Ca. hæc verba cum sequentibus sic reddit, *Artusque tuos ita curabit, ut similis sis irrigui viridarii*.] ¶ *Et eris quasi hortus*, &c. Virebis, flore-bis. Velut *paradisus*, Sy. ¶ *Et sicut fons*, &c. עֲבַדְתָּ *Sicut exitus*, &c. Mo. V. ¶ *Cujus non deficient* (vel, *mentientur*, Mo. *fallunt*, JT. Pi. G. &c.) *aque* Sic P. &c. q. d. Eris omnibus bonis affluens. Latices ejus peren- nes erunt: nunquam deerit aqua intè haurire cupi- entibus. Instar fontis, cui, quantum effuderit aquæ, tantum administrat natura: idem tibi eveniet, si lar- giter erogaveris, &c. Non est metuenda tibi inopia. Satis & tibi habebis, & quod aliis largiaris. ¶ 12. Et, &c. וְיִשְׁכַּח *Et ædifica-* bunt (vel, *reparabuntur*, M. *exstruentur*, Ca. sic Ch.) à te (vel, per te, M. Ca. tibi, o. ex, vel de te, P. Ch. Sy. JT. sub. geniti JT. vel, qui ex te prodierint, P. *sim. Angl. Al. Et* erunt ex te qui *ædificabunt*, P.) *deserta*, vel *desolata*, (vel, *desolationes*, JT. Pi. *solitudines*, Ti. *vasta loca*, Ca. *ruine* tue, Ar. Sy.) *seculi*, Mo. M. Ch. V. vel, *antiqua*, Ca. sic JT. Pi. *sempiternas*, Ti. sic Ar. à seculo, o. sic Sy. *longi temporis*, P. i. e. loca jam olim, ante multa secula, desolata, non tantum per Nabuch. sed & per Teglathphal. & Salman. & Sennach. per te rursus in urbes & vicos eri- gentur. Al. *Ædificabunt à te*, &c. i. e. Opera quæ à te pro- ficiscuntur erunt in causa ut, ob frequentiam tuam, co- garis instaurare urbes olim destructas & interruptas, ut in illis habites. ¶ *Fundamenta* (i. e. *ædificia*, quo- rum tantum fundamenta terrâ obruta remanserant), *generationis & generationis* Ità Mo. P. &c. vel, *seculorum*, Ti. *prisca*, Ca. *generationum æternarum*, Sy. *sim. o. Ar. per* multas generationes, sub. *jacencia*, JT. vel, *desolata*, Pi. quæ remanserunt imperfecta, quæ diruta sunt, à mul- tis seculis. Al. quæ per multas hominum ætates du- rent. Agit de instaurazione Jerosolymæ, & sub ejus typo, Ecclesiæ Dei. Significat Synagogam collapsam, ex cuius ruinis excitata est Ecclesia Christi, additis Gen- tilibus, qui de lapidibus facti sunt filii Abraham. ¶ *Et* (vel, *Denique*, Pi.) *vocaberis* (i. e. eris, ut Esa. 61. 6. Heb. *vocabitur tibi*, Mo. Pi. &c. ut Esa. c. 48. v. 8. & 62. 2. t.) *adif. &c. עֲבַדְתָּ* *Sepiens fraduram*, sive *rupturam*, Mo. P. *obstruens hiatus*, scil. mœnium. Nam ab hoc verbo עֲבַד *Gadir*, urbs Phœnicum, dicta; quod *περίεργον* vertit Hesychius, Plinius, *sepem*, Avienus in Dionysio, *locum undique septum*. *Ædificator sepium*, o. Ar. *para-* tor (vel, *reparator*, Ti. *sim. Sy. Ca. V. JT. Pi.*) *ruinarum*, M. Ca. vel, *ruine*, Pi. *rupture*, Ti. sic Sy. *muri scilicet*, quam

Exit tibi plenitudo deliciarum, Psal. 36.8. Esa. 55.2. & cap. 66. vers. 11. quibus impii nunquam fruuntur, Job. c.27. v. 10¹. Significat populum ideo nullam ex Deo oblectationem percipere, quod ipsum provocet, nec voluntati ejus pareat; nec nisi per ipsos stare quod minus, Deo propitio freti, hilarem & lætam vitam degant. Exprobrat eis, quod sibi propria culpa multas molestias accersant ^k. ¶ Et, &c. [וְיִרְכָּבְךָ וְיִגְדְּךָ] Et veham (vel, equitare faciam, Mo. P. Ang. ascendere faciam, M. veltari faciam, nempe curribus ¹), te super excelsa terræ, JT. Pi. Mo. P. &c. in loca tutissima. Vide Deut. 32.13. Esa. 33.16^m. Vel, supra omnem gloriam & altitudinem mundi ⁿ. q. d. Animi celsitudinem tibi dabo^o. Mente fixus in cœlo & Deo terrena omnia despicit P. Vel, in terrarum excellentissimam, Imponam te excelsæ terræ: h. e. Reducam te in terram Sanctam, ut habites in ea. Judæa est vicinis terris montosior [†]; vide Psalm. 87.1. Esa. 14.25. & 37.24^t: quum Babylonis situs demissior esset ^v. ¶ Et cibabo te, &c. Faciam ut vivas de fructibus terræ avitæ ^x. Dabo tibi insignia illa bona quæ promissi Abraham, Isaac, Jacobo ^y. Sed cur dicit, hereditate Jacobi, non, Abraham? Resp. Quia tota Jacobi progenies comprehensa est fœdere, Deut. 33.4, 28, 29. Apoc. 7.4. à quo Ismael & Esau exclusi erant ^z. ¶ Os enim Domini, &c. i. e. Deus ita decrevit, G. ex Ch.

CAP. LIX.

1. **E**cce, non est abbreviata (vel, curta, Pi. sic Ca. mutila, Ti. brevior, JT.) manus Domini; ita Mo. P. M. &c. [קָצַרְךָ] Contracta est, For. ¶ Ut, &c. [אֶלְוִי] A salvando, Mo. quàm ut servet, JT. ut salvare non possit, M. P. Pi. &c. ¶ Neque, &c. [וְלֹא יִכְבְּדֶנּוּ] Nec aggravavit se, &c. Mo. vel, gravis est, &c. Pi. vel, gravior, &c. JT. vel, aggravata, &c. M. P. &c. ut Esa. 6.10. Zach. 7.11^z; obtrusa, Ca. Angl. Non habeo aures graves, i. e. obturatas aliquo humore noxio, ut non audiam preces, &c. ^b. [Ch. versum sic reddit, Ecce, non propter defectum potentie, &c. non estis salvi; nec quia grave est cor am eo audire.] Cohæret hic sermo cum superiori ^c; cujus hæc est conclusio ^d. Est tertia pars concionis, nim. confirmatio redargutionis, promissionumque præcedentium, &c. ^e. Respondet adhuc Judæorum querelis ^f. Alia hæc est concio à priori ^g, sed ei similis: nam quum hypocritis larvam detraxerit, cōsequēte justē puniri ostenderit, nunc objectionibus aliis respondet. Solent enim hypocritæ Deum aut infirmitatis, aut severitatis nimiam, arguere ^h. Idem [hujus loci] sensus qui supra 50.2. Deus nec imbecillior factus, nec surdior ⁱ; potens semper & exorabilis fuit: jam non est dissimilis sui: hæc ergo mutatio non Deo ascribi potest, sed in vobis culpa hæret, &c. ^k. Non me accusare debetis quod vos non audiam, &c. ^l. sed vos ipsos ^m.

2. **D**iviserunt, &c. [וְהָיוּ מְבִדִּילִים בֵּינֵם לֵבָי וְגו'] Diviserunt (vel, distinant, JT. Pi. divellunt, Ti. fuerunt dividentes, Mo.) inter vos & Deum vestrum, Ch. P. &c. ad verb. inter vos, ad inter Deum, &c. Mo. Angl. Redundantia sermonis, qualis Gen. 1.4. & maxime Gen. 1.6. Deut. 17.8. quā summa inter Deum & hominem distantia indicatur ⁿ. Disjungunt, &c. Ca. velut murus interpositus, &c. ^o. Crimina vestra impediunt nē preces vestræ pro libertate recuperanda à Deo exaudiantur. Illi enim neque potentia ad hoc deest, neque bonitas P.

3. **P**olluta—sanguine] i. e. Oppressionē pauperum; metaphora hyperbolica, ut Esa. 1.15^z: vel, cædibus innocentum ^t. ¶ Iniquitate] Rapinis & furtis [†]. ¶ Mendacium] Falsa testimonia ^u. ¶ Lingua vestra iniquitatem (vel, perversitatem, M. Ti. &c. injustitiam, o. sim. Ch. Ar.) fatur, [וְהָיוּ] Meditatur, o. M. Pi. sic Mo. &c. meditatam effert, JT. sonat, vel obmurmurat, For. concinnat, Ti. exprimit, Ca. loquitur, P. q. d. Calumniatur [†].

4. **N**on, &c. [וְלֹא יִכְבְּדֶנּוּ] Non (vel, Nemo, Ti. JT. Pi. o. Sy. Ar. &c. sub. est, P. Ti. &c.) vocans, vel qui vocet, (vel, qui clamat, M. P. sic JT. Pi. verbum emphaticum ^t: loquitur, o. Ar. sim. Sy. orat, Ch. invocat, G. ex Vulg. For.) in justitia, Mo. Ti. vel, ad justitiam, V. pro justitia, P. M. JT. Pi. Ang. in veritate, Ch. justia, o. justē, Sy. Ar. cum justitia, For. [Variè explicant.] Nemo justē

increpat proximum suum errantem ^v. Nemo justitiam ^v. fitit. Ea invocamus quæ adesse optamus. Vel, Nemo justē quenquam ad judicium vocat ^z. Nemo justitiam ^x For. ad judicandum sive ad consilium advocat ^y. Nemo vocem liberam pro justa causa emittit ^z. Nemo se potentiorum injuriis opponit, aut patrocinium justitiæ suscipit ^a. Nemo judices officii sui admonet ^b. Non satis est si abstineamus ab injuria, nisi eam quoque ab aliis, quantum in nobis est, arceamus ^c. Nemo, &c. i. e. Pauci Mannassis tempore & sequentibus viri boni fuerunt. Confer cum hoc loco Psalm. 14.3. ex quo loco, & hoc, & aliis Psalmorum particulis, conflatus est locus ille Rom. 3.11, &c. adaptatusque Pauli temporibus, simili cum αὐτῶν & ἐσθλοῦ ^d. Nullius [lege, Nullus] justē auxilium invocat, Ca. ¶ Neque, &c. [וְלֹא יִכְבְּדֶנּוּ] Et non, vel nemo, judicatus (vel, judicat, P. sic Ch. Sy. disceptat, JT. Pi. V. Calv. Ca. judicatur, M. Ti. Angl. examinatur, sententiam habet in causa sua latam, Ps. 109.7. i Cor. 6.1^{*}: vel, subit judicium, V.) in veritate, Mo. vel, pro veritate, P. pro fide, JT. Pi. secundum veritatem, M. ex fide & veritate, Ti. in fide, Ch. fideliter, Sy. verè, V. Ca. pro judicio, V. Nemo fidem propugnat ^f. Nullus est veritatis aut rectitudinis vindex ^g. Judices non judicant justē ^h. ¶ Sed, &c. [בְּטוֹחַ עַל חוֹרֵי] Confidendo (vel, Confidunt, P. V. Calv. Ang. Infin. pro præf. Confidere, Ti. For. Sed confidunt, M. Confidunt, Ca. Quisque confidit, JT. sic Pi.) super inanitate, Mo. sic Pi. vel, in nihilo, aut in inordinatione, quando nihil ordine fit. Ipsa inordinatio animos iniquis addit ^k. Vel, inani rei, JT. Ca. Sy. sim. Ti. M. o. [וְהָיוּ], vanitas, hic ponitur pro fraude & mendaciis, quia hæc inania sunt, &c. Vide Esa. 28.15. &c. ^l. Dolis malis rem quærunt, de qua se jactant ^m. ¶ Conceperunt, &c. [וְהָיוּ עִמָּל וְהוֹלִיד אֶת] Conciendo (vel, Conciunt, P. M. Conciere, Ti. Conciunt, JT. Pi.) laborem, (vel, perversitatem, P. molestiam, JT. Pi. Machinantur quo pacto laborem, sive dolorem, aliis inferant ⁿ), & pariendo (vel, pariant, P. parit, JT. Pi. i. e. opere complet ^o, vel, in actum producit ^p: parturiunt, M. parturire, Ti.) iniquitatem, Mo. Pi. M. P. vel, vanitatem, Ti. mendacium, JT. vel, vim, sive violentiam, For. Vide Job. 15.35^q. Concepto facinore parietur nequitia, Ca. Eleganter comparat impios mulieribus gravidis, quæ foetum in utero alunt, ac deinde emittunt ^r. Impii non temere & obiter & per occasionem peccant, sed de eo meditantur, &c. [†].

5. **O**va, &c. [וְהָיוּ צִפְעוֹנֵי בָקָע] Ova affidis (vel, reguli, sive basilisci, Mo. Ti. Pi. Sy. hamorrhoi, JT. viperarum, Ar. Ca.) ruperunt, Mo. M. &c. vel, rumpunt, P. V. vel, excludunt, Ti. JT. Pi. V. G. BA. Sy. i. e. Pestes aliis sunt & causa mortis ^t. Pessima cogitata prodixerunt in actus ^v. Et aliis exitium accersunt ^z, & sibi ^y: nam rupto ovo erumpit aspis, &c. ^z. Venenata & perniciofa consilia tractant ^a. Suos malignos iræ, rapinæ, &c. conceptus executi sunt ^b. [De voce צִפְעוֹנֵי vide ad Prov. 23.32. Esa. 11.8.] ¶ Et, &c. [וְהָיוּ עִמָּל וְהוֹלִיד אֶת] Et telas aranea texunt, P. M. Ti. o. Sy. sic Ch. Ar. &c. [De voce עִמָּל vide ad Job. 8.14.] De voce קוֹרִי lis est. R. Menachem deducit à קוֹרֵי trabs, quia aranea stamina sua trabibus obsepit, dum nempe ab una trabe ad aliam fila deducit. Alii, à קוֹרֵי occurrere, quod indè aranea muscis occurrat. Mallem קוֹרֵי dici pro קוֹרֵי, (quod retia sign. Esa. 19.9. sic dicta à קוֹרֵי foraminibus quibus scatent,) & קוֹרֵי permutatis. At Mercerus has literas permutari negat. Nempe virum sui temporis in Hebraicis literis facilè doctissimum fugerat, in Jonathane Gen. 21.15. legi אֶרְקִלִישׁ, pro אֶרְחִלִישׁ, attenuatus est; & Deut. 6.7. חִרְוִי, pro vulgato קִרְוִי, i. e. αὐτὸς, conclave; & in Syro, Luc. 22.55. & Act. 28.2. אֶרְחִי accendere, pro Hebræo אֶרְקִי c. Senfus, Consilia ineunt quibus alios irretiant & exedant, ut araneæ muscas ^d; vel, in quibus nihil est solidi ^e. Opus inutile: nimia enim tenuitate sunt, idèoque non ullius usus: q. d. Opera improborum aut ipsis noxia sunt, aut inutilia ^f. Impii steriles sunt & vacui boni: nihil humanitatis, officii, charitatis, fidei præstant aliis, &c. virtutum specie fallunt ^g. ¶ Qui comederit, &c. [וְהָיוּ צִפְעוֹנֵי] i. e. Qui illorum consilia probabit ^h, & machinationibus se sociat ⁱ, qui quodvis cum illis commercium habet ^k, exitium sentiet ^l. ¶ Et quod, &c. [וְהָיוּ צִפְעוֹנֵי] Et (vel, Etiam, JT. Nam, Angl. ut fit ratio

Sed vox non est urforum propria: dicitur enim de cane, Psal. 59. 7, 15. alibi verò, de columba; item de te multu viscerum, Jer. 31. 20. & de maris fremitu sæpe.
 8. 810. ¶ *Meditantes*, &c. [הַגִּידִים הַגִּידִים] *Sonamus*, Ca. susurrando susurramus, vel, garriendo garriemus, V. indefinenter (vel, intinè, Pi. gemendo, Mo. P.) gemimus, JT. Pi. fim. Ti. gravi & continuo gemitu. [וְהָיָה] ubique ad luctum refertur, Esa. 38. 14. *Meditando meditamus*, M. ¶ *Expectavimus*, &c. [וְהָיָה] Repetit quod dixerat ver. 9. *Salutem* hinc vocat, quod ibi *justitiam*, i.e. damnatis hostibus, justificationem seu absolutionem, juxta Luc. 1. 71. *Salutem ex inimicis*, &c. c.
 12. Et, &c. [וְהָיָה עֲוֹנוֹתֵינוּ] *Et peccata nostra* (Et peccatorum nostrorum quodque, JT. Pi. sic Belg. Angl. ceu testes figillatim vocati & examinati. Syntaxis distributiva *. Verbum sing. & nomen plur. ut contrà, Esa. 26. 19.) *respondent* (vel, responderunt, M. respondit, Mo. testantur, V. fim. Ch. P. Sy. G. testatur, JT. Pi. nam [וְהָיָה] & hoc significat: nimirum quia testes adjurati & interrogati respondebant. Vide suprà 3. 9.) *nobis*, Ti. M. vel, *contra nos*, Mo. P. JT. Pi. Sicut ad verba testium condemnari solent rei, sic nos ex ipsa criminum evidentia †. Dicit, non citari testes de cœlo, sed ex ipsa Judæorum conscientia, quæ ipsos satis convictos tenet h. *respondere* vel ponitur pro loqui; vel significat peccata nostra coram Deo assiliterè, & vindictam ab eo exigere †. *Respondent*, nos dignos esse talibus poenis h. Peccata, quasi echo, respondent vocanti, referuntque eandem vocem quam à clamante acceperunt †: q. d. Sicut vos in fratres fuistis impii & crudeles, ità Chaldaei in vos m. Poena culpæ respondit n. ¶ *Scelera nostra* (vel, scelerum poenæ o,) *nobiscum*; simil. Mo. V. P. &c. [וְהָיָה] *Penes nos*, Pi. super nos, M. apud, vel ante, nos, For. in conscientiis nostris P: manifesta sunt nobis, Ch. fim. V. Undique se nobis ostendit q. Non possumus illa evadere: Psal. 32. 3, 4. & 38. 5. & 51. 5. &c. r. Homines subterfugunt & tergiversantur, sed frustrà, quia secum illa gerunt. Vide Genes. 4. 7. Sicut fures, qui res furto ablatas secum retinent, &c. †. Peccata erant & coram Deo, tanquam judice & ultore; & coram ipsis, tanquam reis ac poenas dantibus, imò & dolentibus, &c. †. *Nos accusant*, Ca. ¶ *Et, &c.* [וְהָיָה] *Et iniquitates nostras agnoscimus*, Pi. Ti. id est, agnoscere cogimur. Earum enumeratio sequitur v. Vel, *agnovimus*, seu *cognovimus*, eas, Mo. P. M. Pleonasmus, qualis Esa. c. 8. v. 13. & alibi sæpe *. Non intelligit Judæos verè affici, sed tantum proprio conscientie testimonio constrictos esse & confixos, &c. Seipsum hinc involvit Propheta, ut significet malum hoc per universum corpus grassari: & quamvis Deo causam suam probare possit, se tamen communi contagione infectum fatetur v. *Et quod ad iniquitates nostras attinet, cognoscimus eas*, Ang. [Alii hæc cum præced. sic reddunt,] *Defectiones enim nostræ sunt penes nos, & iniquitates nostræ; agnoscimus ista*, JT. Sym. ultimam vocem [וְהָיָה] conjungit cum versu seq. hoc modo, *Novimus injustè agere, & mentiri* z.
 13. Peccare, [וְהָיָה] *Prævaricari*, Mo. Nempe nos transgredi, Pi. fim. JT. Videlicet *prævaricari*, Ti. [וְהָיָה] est, præfractè Legem transgredi. *Impiè* (vel, *Perfidè*, Sy.) *egimus*, o. fim. M. P. Ch. Ca. &c. Ininit. pro indicat. Estque ellipsis, *Rebellando rebellamus*, qualis suprà v. 4. & Dan. 9. 5, 11. b. ¶ *Et, &c.* [וְהָיָה] *Et mentiri in Dominum*, Mo. Falsum jurare c. *Et mentimur*, &c. M. fim. P. &c. *Negavimus Dominum*, Sy. *Fidem Jovæ fregimus*, Ca. Deo renunciavimus, & perfidè ab eo defecimus d. ¶ *Et averfi*, &c. [וְהָיָה] *Ab aëli* (vel, *Et retrocedere*, Mo. *Et deficere*, Ti. *Et averti*, G. *Et avertere nos*, JT. Pi. *Et retrocessimus*, P. fim. Ca.) *post Deum nostrum*, M. vel, à Deo, &c. P. Ti. à sequendo Deo, JT. Pi. Ca. Heb. à post Deum, Jun. Angl. fim. Mo. i.e. *ab ambulando post Deum*, ut Psal. 78. 71. Hos. 1. 2. Amos. 7. 15 *: *post tergum à Deo*, Ti. ¶ *Ut, &c.* [וְהָיָה] *Loqui* (vel, itém loqui nos, Pi. loquentes, M. loquenti sumus, o. P. &c. suadendo, Ca.) *calumniam* (vel, *oppressionem*, JT. Pi. vim, Ca. Ar.) & *defectionem*, Mo. vel, *perversitatem*, P. *rebellionem*, M. *apostasiam*, JT. Pi. G. *declinationem*, Ca. h. e. quomodo proximum opprimant, & à Deo discedant f. Hæc communis materia sermo-

num inter ipsos *. ¶ *Concepimus*, &c. [וְהָיָה] *Concipere & meditari*, Mo. JT. vel, proferre, Pi. *Concepimus ac loquenti sumus*, P. vel, *meditati sumus*, Sy. *concupientes & excogitantes*, M. *ejaculari & concinnare*, Ti. *concupiendo atque meditando*, Ca. *Parturivimus & meditati sumus*, o. ¶ *De corde* q. d. Non futiliter fallunt, ubi occasio invitat; sed fabricandis malis dediti sunt h.
 14. Et, &c. [וְהָיָה] *Et* (vel, *Sic*, JT.) *aversum* (vel, *conversum*, G. ex Vulg. *actum*, M.) *est retrorsum judicium*, Mo. M. vel, *ius*, JT. Alio hoc sensu dicitur h. l. quàm v. 9. *Corrupta sunt judicia* h. q. d. *Iusta vobis reddita est merces*. Ut vos aliis, ità Deus vobis *judicium* five *auxilium* denegavit †. Al. *Propterea retrocessit nobis*, &c. P. *Ergò retro ius abiit*, Ca. fim. Pi. For. Belg. Idcirco [Deus] *judicio suo nobis non subvenit* m. m. For. ¶ *Corruit* (vel, *Impegit*, Mo. P. *Offendit*, Ca.) *in platea* (vel, *in vicis*, Ca. *in foro*, G. *in publico*, ubi *judicia exercebantur*: q. d. Non modò plebs corrupta est, sed totus populi status, &c. n.) *veritas* JT. &c. n. Calv. Nè in publico veritatem colimus o. ¶ *Et, &c.* [וְהָיָה] *Et aquitas* (vel, *rectum*, Mo. *integritas*, Pi.) *nequit prodire*, Ti. Calv. vel, *incedere*, JT. Pi. *ingredi*, Mo. P. Ang. V. sub. *congregationem nostram*, V. à foro exclusa est P. Palàm sceleratè agere non pudet q. p. G. *Neque sana mens advenire potest*, Ca. *Et per rectum iter transire non poterant*, o. fim. Ar. *Et increpatio venire nequit*, Sy. [Ch. hæc & præced. sic reddit, *Impegerunt in plateis veraces, & fideles non poterunt manifestari*.]
 15. Et, &c. [וְהָיָה] *Et* (vel, *Imò*, JT. Pi. &c. *Adeoque*, Ca. *Inquam*, P. Calv.) *sublata est* (vel, *defecit*, P. fim. Mo. Ca.) *veritas*, o. sic JT. &c. ¶ *Et qui*, &c. [וְהָיָה] *Et recessit à malo exspoliata*, Mo. *Et qui recedit à malo prædæ seipsum exponit*, M. fim. P. Ti. V. Pi. Calv. ad verb. *seipsum despoliavit*, For. *ablatus fuit*, more spoliatorum scilicet; i.e. *sublatus fuit de medio* r. Vel, *facit ut insanus habeatur*, JT. i. e. v. propinat se deridendum omnibus cum suo justitiæ studio; adeò corrupta sunt tempora; ut 2 Reg. 9. 11. *Sapient. 5. 4* †. Vir innocens ad omnium injurias patet. † Jun. Tanta juris erat oblivio: adeò in foro dominabatur † G. *dolus*, &c. Viri quippe justi non audebant fraudibus alias fraudes obtendere, ideòque inermes erant, &c. Huc facit Punicum proverbium, *Nisi lupus sis, luporum prædam te esse oportet* v. ¶ *Et vidit Dominus*, [וְהָיָה] v. San. *Quod videt*, JT. *Videtur hæc*, Pi. scilicet. *facta injusta* *. v. San. ¶ *Quia* (vel, *quòd*, For. Pi. &c.) *non est* (vel, *esset*, For.) *judicium* Quòd non esset qui hominem vindicaret, & veluti *judicio absolveret* v. v. For.
 16. *Et vidit quia*, &c. [וְהָיָה] *Quòd non* (sub. *esset*, P. fim. JT. &c.) *quispiam*, Mo. fim. JT. Pi. vel, *vir*, P. M. &c. sub. *justus*, M. vel, sub. ex seq. *qui occurreret*, For. qui preces serias ad Deum funderet, ut sequitur z: vel, v. G. sub. *qui auxiliatur*, Pi. ¶ *Et, &c.* [וְהָיָה] *Et obstupuit* (vel, *Et admiratus est*, M. P. Calv. *Quumque obstupescat*, Pi. ad verb. *Et obstupescere se fecit*, Calv. *Anthropopathia* z. Res hæc incredibilis erat & a. Ang. fim. portento similis b.) *quòd non* (vel, *nemo*, Ti. Ang. sic Ca. For. fim. JT. Pi. sub. *esset*, M. P. Ti. &c.) *intercedens*, Mo. fim. b. Calv. P. M. vel, *qui occurreret*, V. Ca. *qui deprecetur*, G. ex Ch. *qui sese opponeret*, Ti. *qui interveniat*, Pi. fim. JT. id est, qui Deum pro populo oret c: vel potius, qui res in meliorem statum restitueret, veritatis gratià; vide v. 4. & Esa. 63. 5 d: qui medicam manum morbo admove- d. Ang. ret, aut rebus afflictis opem adferret. Hæc admiratione Deus, 1. pudorem Judæis incutit: 2. hypocrisin eorum perstringit, quòd pietatem simularent, quam Deus nè sollicitè quærendo invenire potuit: 3. paternam de illis sollicitudinem ostendit: 4. extollit misericordiam suam, quòd talem populum eripere dignaretur: 5. stuporem illorum accusat, quòd mala sua non agnoscerent, nec curarent: 6. monet eos quomodo speranda esset redemptio *. ¶ *Et, &c.* [וְהָיָה] *Et* (vel, v. Calv. *Ut*, G. *Itaque*, Calv. Ang. fim. M.) *salvavit* (vel, *vincit*, Ca. *servet*, G. *salutem fecit*, Mo. P. fim. JT. Pi. Ang. *opem contulit*: ità [וְהָיָה] cum dativo significat. Vide Deut. 22. 27. *non est opitulator illi*; Psal. 98. 1. *Opem sibi contulit dextra ejus* f.) *sibi* (quod redundare videtur g. f. For. *Vel, eum*, G. M. ei, JT. Pi. Ti. Nempe vel, 1. viro, qui neque Ang.

neque seipsum sistere poterat coram Deo, neque pro altero intercedere, sed jam in peccatis mortuo, Eph. 2. 1^b: vel, 2. populo Dei¹.) *brachium suum*, five *ipsius*, For. Mo. P. JT. &c. vel, *brachio suo*, M. Ca. G. &c. Per *brachium* Dei hinc intellige vel, 1. potentiam Dei², ut Esa. 53. 1¹; vel, 2. Christum, *potentiam Dei*, &c. 1 Cor. c. 1. v. 24^m. ¶ *Et justitia ejus* (i.e. sanctitas, bonitas & misericordia ejus³; vel, Christus, justitia nostra, 1 Cor. 1. 30°: vel potius, justitia punitiva⁴, quâ hostes suorum castigat⁵: vel, rectitudo quâ utitur Deus in procuranda suorum salute, quum est ipsorum vindex⁶.) *ipsa*, &c. *וְהָיָה כְּחֵץ בְּיָדוֹ*] *Ipsa fulcivit*, vel *sustentavit*, vel *confirmavit*, (vel, *fulciet*, Pi.) eum, Mo. P. M. Ti. For. &c. ne ab incepto deficeret, vel, ne victus ab hostibus nobis auxilio non esset⁷. Et bonitate suâ ipsum stabilizat, G. Et justitiâ suâ stabilivit se. Significat desperandum non esse, tametsi nihil auxilii ab hominibus feratur; se enim sibi abunde sufficere, ac satis potentem esse ad suos redimendos⁸. Revocat nos ab externis adminiculis, omnemque operum nostrorum fiduciam tollit, & ab uno Deo pendere docet⁹. Historicè hæc accipio de Deo Judæorum gratiâ Chaldæos puniente; mystico autem sensu, qui hinc præcipuus est, de Christo ejusque justitiâ, &c. v. Deus, justitiâ destitutus alienâ, ulus est propriâ; justum lytrum repetens ex meritis Christi, quibus pro peccatis mundi plenè satisfieret¹⁰.

17. *Induitur*, &c. *וְהָיָה כְּחֵץ בְּיָדוֹ*] *Et* (vel, *Nam*, Pi. Ang.) *induit* (vel, *induet*, Pi.) *justitiam sicut lorica*, Calv. sic M. Ti. JT. &c. Ut per justitiam tutus sit velut lorice præsidio, nempe si quis esset Deum orans, ex superioribus¹¹. Al. *induit*, nempe vel, 1. Deus¹²; quem hinc Regi ad bellum se paranti comparat¹³, armisque suis instruit, tum ut piorum fiduciam confirmet, tum ut omnem propriæ virtutis fiduciam tollat¹⁴. Cùm Deus videt se & Verbum suum contemni, assumit arma ultionis, &c. nec quisquam immunis evadet, &c. v. 2. Christus¹⁵, ut ex analogia textûs planum est¹⁶. ¶ *Et galea*, &c.] Itâ P. vel, *galeam*, &c. Mo. M. &c. sub. *imposuit*, Ti. sim. M. Pi. Ut salvus sit in periculis, quomodo galeati in prælio¹⁷. ¶ *Induitur*, &c. *וְהָיָה כְּחֵץ בְּיָדוֹ*] *Et induit se* (vel, *Induens scilicet*, M. *Induit*, vel *Induet*, inquam, JT. Pi. Calv.) *vestimenta* (vel, *vestimento*, P. *vestium*, JT.) *ultionis vestem*, Mo. (vel, *indumentum*, JT. Ca. tanquam *veste*, P. sim. M. Pi. &c. vel, vice *indumenti*, Ang. Belg.) & *involvit se* (vel, *amiciens*, M. *amicivit*, vel *amiciet*, se, JT. Pi.) *sicut pallium* (vel, *pallio*, P. JT. Pi. vel, ceu *pallio*, Ang.) *zelum*, Mo. M. vel, *zelo*, P. JT. Pi. *indignatione*, V. [Alii totum sic reddunt;] *Ultionem induit tanquam vestem*, & *indignatione amictus est vice pallii*, Ti. *Induit ulticium vestium indumentum*, sagatus impetu, Ca. Ut Deus ipsum protegat, vindictam sumendo de oppressoribus, ut sequitur¹⁸. Cinctus est telis & armis ad ultionem (de hostibus populi sui¹⁹) sumendam idoneis²⁰. Vestis totum corpus tegens fuit ultio: nam totus, totoque quasi corpore, ferebatur in hostes, h. e. in peccata, ut ea exterminaret. Arma ejus jam dicta obtextit zelus honoris & gloriæ suæ, ira in Dæmonem & peccatum, & amoris erga homines²¹. Sensus, q. d. Duo sunt quæ Deum ad redimendum populum suum movent: 1. ejus veritas five justitia, & salus populo suo promissa; 2. ejus ira & vindicta in hostes. Vide 1 Thef. c. 5. v. 8¹.

18. *Sicut*, &c. *וְהָיָה כְּחֵץ בְּיָדוֹ*] *Quasi*, vel *Ut*, propter retributiones, Mo. P. M. V. Calv. (scil. induit se his armis²². Al. Planè secundum facta, JT. Pi. Di. sic Ang. sub. *illorum*. Ellipsis pronominis, ut & alibi; &c. retributiones, pro factis, ut Jud. 9. 16. 2 Par. 32. 25ⁿ. Retribuere sæpe est, simpliciter tribuere²³. Ad verb. *Secundum propter facta*, Di. *Juxta retributiones*, i. e. juxta ea quæ ab hostibus acceperunt²⁴. *Ut in retributionibus*, Angl. ex He. scil. olim fecit, Pharaoni rependit²⁵. Vel, q. d. Per modum amplæ retributionis. De ejusmodi pluralibus vide ad v. 9. & Esa. 58. v. 11¹.) *quasi propter*, Mo. (vel, *ut in*, talibus, inquam, ut repetitio sententiam vividior reddat²⁶; vel, *sic in*, retributione scilicet, nunc iterum²⁷: planè secundum ea, JT. Pi. Angl. Di. ad verb. *secundum propter*, i. e. secundum causam factorum, prout causa factorum postulat; &c.

enim propter causam denotat²⁸.) *reddet* (vel, *rependet*, Di. JT. Pi. Ang. sim. Di.) *iram hostibus suis, retributionem inimicis suis: insularibus*, &c. Mo. vel, *insulis ipsis*, &c. JT. Pi. sim. Ang. [Alii sic reddunt,] *quasi ad reddendam vindictam, hostibus suis indignationem, vicem inimicis*, &c. Calv. sic P. vel, & *quasi propter vindictam reddendam, hostibus scilicet suis furorem, & inimicis suis vicissitudinem*; sed & *insulis redditurus talionem*, M. Et sicut olim fecit, ut retribuere iram hostibus suis; (id est, sicut olim Deus Israelitas de Aegyptiis ultus est²⁹;) sic³⁰ v. reddet retributionem inimicis suis, insularibus retributionem reddet; i. e. ita perdet Deus inimicos Christi sui³¹. [Alii totum sic reddunt;] *Sicut pro factis, sicut pro ipsis, inquam, factis reddit aliquis iram hostibus suis, & repensationem inimicis suis*; sic Deus redderet vicem insularibus, nempe si essent qui orarent³². Ac omnino talis erat fervor, qualis esse solet quum redditur ac rependitur hostibus suis & inimicis suis, ut vicissitudinem redderet insulis, Ti. Ut ad pœnas atroces irrogandas suis adversariis, soluturus hostibus suis, soluturus insulis digna præmia, Ca. Confirmat sententiam v. præced. Ostendit qualis illa ultio erit quâ Dominum induerat, nempe quâ hostibus vicem reddat; quia Ecclesiæ salus cum exitio impiorum conjuncta est³³. [Per insulas hinc intelligit] vel, 1. Mesopotamienfes³⁴; vel, 2. gentes à Judæa remotas³⁵, & quæ se tutiores putabant³⁶: vel, insulares illos qui persequuntur populum Dei³⁷. Omnibus ad unum rependet, etiam longinquissimis³⁸.

19. *Et* (vel, *Tum*, Pi. Adeoque, Ar. Itâ, Ang. Proinde, Calv.) *timebunt* (vel, *reverebuntur*, Pi. *revereantur*, JT. vel, *videbunt*, Sy. Ti.) *qui ab* (vel, *indè ab*, JT. Pi.) *occidente nomen Domini, & qui ab ortu, &c.*] Sic Ch. M. P. Mo. &c. Timebant Gentes Dei potentiam³⁹. Significat hinc, vel, terrorem quo Deus hostes consternat; vel potius, conversionem Gentium, ut hæc Deum colant, &c. Imò verò prædicatur, ut aliàs sæpe, impiorum Judæorum in locum successuros piissimos quosque Dei cultores ex toto orbe, &c. Majestatem Dei & Christi colent & suspicient omnes Gentes⁴⁰. *Timebunt*, scilicet, vel, 1. Judæi, ubique terrarum vaticinii hujus minacis pondus experti⁴¹: vel, 2. tartaræ potestates, abolito per Evangelium Dæmonum cultu⁴². ¶ *Cum venerit*, (ad gentes illas debellandas⁴³) *quasi fluvius violentus, quem spiritus Domini* (i. e. ventus validus⁴⁴: nam flatu Domini liquefunt nubes, & magnæ inundationes fiunt; vide Ps. 147. 18ⁿ.) *cogit*] i. e. Impellit⁴⁵. Significat impetum, vim & copiam Evangelii, & prædicationis Christi & Apostolorum, qui Spiritu Divino in die Pentecostes accepto agebantur⁴⁶. Ut fluvii in præceps ruentis cursum nemo sistere potest, &c. itâ nec Christum quis impedire poterit⁴⁷. ¶ *וְהָיָה כְּחֵץ בְּיָדוֹ*] In hoc loco, ob voces ambiguas, non parùm variant Interpretes. *וְהָיָה* aliis est adjectivum, & epitheton *וְהָיָה*; aliis substantivum, nec uno sensu: *וְהָיָה* variè & redditur & construitur: *וְהָיָה* aliis *ventum*, aliis *spiritum*, denotat: *וְהָיָה* deducunt vel à *וְהָיָה*, *fugio*, vel à *וְהָיָה*, *vexillum*: in *וְהָיָה* etiam & in *וְהָיָה* variant⁴⁸. [Hinc tanta versionum varietas.] Q. totum hoc de una eademque persona intelligunt: idque vel, 1. de hoste⁴⁹; *Quia veniet velut fluvius hostis, quem ventus Domini impellit*, Ti. [sim. Vulg. ejusque sequaces.] Vel, 2. de Deo⁵⁰. Locum sic reddo, *Etenim veniet* (sub. vel, *Dominus*, vel, *nomen Domini*; utrumvis enim ex præcedentibus repeti potest;) *instar fluminis angustis* (i. e. cum magna celeritate magnoque impetu, ut solent flumina, etiam placidissima, ubi vel marginum contractione, vel alio objectu, coarctantur, ut præter Senecæ Nat. qu. 6. 17. testatur oculorum fides;) *spiritu Domini levante* (vel, *gerente*, seu *usurpante*) *ipsum pro vexillo*. Sensus itaque metaphoræ est, Christus, (is enim per Deum seu Dei nomen intelligitur,) vel Christi nomen, à Spiritu Sancto instar vexilli prægestatum & præmonstratum, (ministerio Apostolorum atque Evangelistarum, ab ipso afflatorum instinctorumque,) erit fidelibus signum ejusmodi, quo & apud alios insigniantur atque notabiles reddantur, quomodo vexillis distinguuntur militum globi, (tum de nomine ipsius se appellando, tum præcipuè vitâ atque factis pro ipsius sectatoribus se approbando,) & inter se in unum quasi corpus colligantur,

tur, quod capiti suo fideliter adhæreat, ejusque ductum per omnia sequatur. Eadem verò metaphora (nè cui mira sit) usurpatur Exod. 17. 15. Psal. 20. 6. & 60. v. 6. [De quibus vel Authorem consule, vel Collectanea nostra ibidem.] Et hic quidem sensus bonus est & loco congruus; alium tamen præfero, & locum ita redditum sic intelligo, Coetus fidelium in nomine, vel ad nomen, Domini, seu Messie, quod à Spiritu Sancto (i. e. ab Apostolis, &c. Spiritu Sancto instinctis) vexilli instar elevatum atque ostensum est, per efficaciam ejusdem Spiritûs, undique concursuros. Nec mirum sit quòd, *tollet vexillum*, vel *pro vexillo*, interpretamur, *sublato vexillo*, seu *instar vexilli*, *hominum cætus convocabit*: quia vexilli erectio ad convocandos coetus adhiberi consueverat. Quare plûs semel, ubi de convocandis hominibus sermo est, *vexillum erigi* dicitur. Confer Gen. 11. 12. & 49. 22. & 62. 10. in quibus etiam locis de prædicatione Evangelii, & de Ecclesiis per id congregandis, agitur, idque eadem quæ hic est loquendi for-

ma⁷. Ad hanc interpretationem proximè omnium
Aquila accessit, eamque plenissimè exhibuisset, si pro,
Πνεῦμα Κυεῖς σύσημον αὐτῷ, dixisset, Πνευμαλί Κυεῖς σύσημον
αὐτῆς, vel αὐτῷ: nunc enim expositio ipsius ità sonat,
ipsum uti spiritu Dei pro vexillo: quum verba Hebraica
contrà dicant, spiritum Dei ipsum pro vexillo uti^r. וְהָיָה
puto esse Benoni verbi וְהָיָה, ejusque masculinum וְהָיָה
habetur Esa. 10. 18. ב in ב accusativ. format, ut Exod.
7. 20. Levit. 24. 16. Esa. 11. 6. Ezech. 35. 13. Amos. 4.

v. II. &c 7. [Alii etiam de eadem persona totum hoc intelligunt, & sic reddunt;] *Veniet enim quasi fluvius violentus ira à Domino*: (Alii autem codices habent, *ira Domini*, quod rectius est, & sic legit Hieron².) *veniet cum furore*, &c. Ità יִרָא iram transferunt, ac, neglecto commate, cum נִרְאִי confuunt: quod non placet².

Quando veniet infesti more fluminis, Jovæ spiritu ei vexillum impellente, Ca. [Alii autem locum de diversis personis accipiunt, hoc modo;] Cùm venerit (vel, Cùm abierit, M. Quia veniet, Calv.) velut fluvius (quæ comparatio de hostibus externis non semel venit, Esa. 18. 2, 7. Jer. 46. 7, 8. Amos. 8. 8. & 9. 5^b.) hostis, (sic usurpatur vox 73 v. 18. & alibi †. Quum invadente, tanquam fluvio, hoste, JT.) spiritus Domini eriget (vel, erigens, Mo,) vexillum contra eum, Ang. Belg. sic Mo. Q. in V. i.e. con-

tra hostes Ecclesiæ aciem instruet ^c, & exercitum ducet ^d, vexillis contra eos elatis *. Vox eo sensu sumi videtur Psal. 60. 6. Esa. 10. 18 ^f. Vel, *contra eum incurret*, Pi. five, *incurrerit*, JT. ut sensus sit, qu. d. Ipsi quidem irruent instar rapidi torrentis, Esa. c. 17. v. 12. Spiritus autem Domini, instar venti violenti, eum repperiet; ut allusio sit ad Exod. 14. 21 ^g. Hostes Ecclesiæ aquis inundantibus comparat, ut Psal. 124. 4, 5 ^h. Vel, *impellet*, [nempe *eum*, ut ex sequente ipsius interpretatione colligo.] Verus & simplex sensus est, tantum fore hostis impetum, ut, torrenti rapido similis, omnia abrepturus ac perditurus videatur: sed Dominum ef-

fecuturum ut definat prorsus & evanescat *. Vel, *fugabit eum*, P. vel, *quem spiritus Domini fugabit*, M. vel, *effuffando contra eum, fugabit eum*; q. d. vel flatu suo dissipabit i. Convenit hoc cum historia & phrasibus usurpatis de Sennacheribi, tum irruptione, Esa. 8. 7. 8. & 17. 12, 13. tum clade, Esa. 37. 7, 36. fugaque insequente, Esa. 17. 13. & 31. 8, 9^k. Sed מוֹדִי, pro fu-

gare, nusquam usurpatur¹. Esto: hanc tamen vocem hoc significatu regulariter deduci à **DI**, fugere, negari nequit^m. Quia veniente sicut fluvio oppressore, spiritus Domini humiliabit eum, Sy. Quia venient tribulantes quasi inundatio fluminis Euphratis: & in verbo Domini conterentur, Ch. Superveniret illis Dei potentia ita subito, sicut Euphrates interdum ventis impulsus terras obruit. Solitam enim præcipiti Euphratis cursu Babyloniam infestari, testis est Plin. 5.26ⁿ.

Hic autem liberator est, *vel*, 1. Cyrus, figura Christi y : *1* G. *sim.*
vel, 2. Christus ², de quo exponitur Rom. 11. 26. Nec
Calv.
Musc.
2 Pi. *Pell.*
Calov.
For. Ang.
ex Hc.
a Ang.
insolens est Evangelico huic Prophetæ, à liberationi-
bus temporalibus transire ad spirituales, quarum illæ
typi erant; & prophetias de temporalibus cum pro-
missione spiritualium concludere ². ¶ *Et eis*, &c.
"וְלִשְׁבִי פֶשַׁע וְגו'" *Et* (vel, nempe, Pi. G. Angl. *vel*, in-
quam, Angl.) *ad redeuntes* (vel, *ad eos qui resipuerunt*, M.
fic Ti. *conversis*, JT. *fic* Pi. *eis qui se retraxerint*, Ca. *il-*
lis qui se converterint, ad Deum scilicet ^b), *prævaricati-* *b* G.
one, Mo. (vel, *ab iniquitate*, M. P. G. *sim.* Ti. Ca. JT.
Pi.) *in Jacob*, Mo. *fic* M. P. &c. i. e. inter Israelitas ^c: *c* G. *sim.*
vel, *de Jacob*, Ti. *Jacobæorum*, Ca. Ità degeneres Isra-
Pi.
elitas (quales multi è Babylone redierunt) ab hoc re-
demptionis beneficio excludit ^d. Al. & (vel, *qui*, Ar.) ^d *Calv.*
avertet impietates à Jacob, o'. *simil.* Ar. & *ut convertat*
transgressores domûs Jacob ad legem, Ch. [Sy. locum sic
reddit, Sioni verò, & his qui avertunt iniquitatem à Jaco-
bo, Salvator adveniet.]

21. Hoc, &c. Et ego, Mo.
 (vel, Ego enim, M. De me autem, JT. sic Gal. *Ad me verò*
quod attinet, Pi. sim. Ang.) *hoc pactum*, sive *fœdus*, *meum*
 (sub. in eo, M. vel, *pangam*, Ti. vel, *fancio*, Calv. vel,
erit, JT. Pi.) *cum eis*, Mo. M. Ti. &c. i. e. *cum illis qui*
conversi fuerint * ; *cum Sion & Israele jam dictis* † ; * G.
cum Ecclesia ‡ . *Et hoc est pactum meum* quod *pangam*
cum eis, P. sim. o'. Ch. Sy. Ar. *Et ego, hoc fœdus*, &c.
 vel, *est jurantis* ; vel, *est quâdificat*, *Ego sum, qui isthæc*
loquor : *Ego ille sum redemptor*, &c. Vel, *Et hoc est fœdus*, &c.

i. e. Istæ sunt promissiones foederis^h. Diligenter nota^h For.
tanda est vox *foederis*, quâ Propheta hujus promissionis
magnitudinem & præstantiam (necnon firmitudinem;
quia in foedere omnium est promissorum confirmatioⁱ);ⁱ Musc.
designat^k. ¶ *Spiritus*, &c. רוחי אשר עליך וברכי^k Calv.
[אשר שמתי בפה לא ימוש מפיה וגו'] *Spiritus meus qui*
(sub. est, Pi. &c.) *in*, vel *super*, te, & verba mea quæ posui
in ore tuo, non recedent de ore tuo, & de ore seminis tui, —
ex nunc, & *usque in seculum*, Mo. P. M. JT. Pi. &c. Allo-
quitur hîc vel, i. Esaiam^l; vel sic, *Spiritus prophetiæ*, i. O. in

i. e. sermo à Spiritu Dei profectus, ita implebitur, ut Ang.
semper ejus memor sit futura posteritas^m: vel sic, Spiri-^m G.
tus prophetiæ, qui in te est, non recedet à sequacibus si-
ve discipulis tuisⁿ: vel sic, Prophetæ injungit ut pro-ⁿ Q. in
videat, *ne recedant ex ore suo*, &c. i. e. ut spiritualia hæc Ang.
documenta (quomodo vox spiritus accipitur i Joh. 4. 1.)
de salute per Messiam, & quidem solis poenitentibus,
exhibenda, semper post discessum ejus sint in animo &
in ore populi sui, &c.^o. Vel, 2. Christum; ut Pater O. Al. in
hic Filio promittat Verbi atque Spiritus sui perseveran- Ang.

tiam cum illo Christi semine de quo Esa. c. 53. v. 10 P. Al. in
Vel, 3. Ecclesiam; cui hinc pollicetur perpetuam Verbi Ang.
ac Spiritus sui praesentiam per omnia secula usque ad
finem mundi: Esa. 30. 20, 21. & 54. 13. Jer. 31. 34.
Matt. 28. 20. Joh. 14. 16, 17. Vel, 4. populum Ju- Ang.
daicum, qui, postquam ad Christum redierint, ei sine
ulla apostasia adhærerent ad finem mundi. Nota hinc Al. in
promitti, tanquam Ecclesiae thesaurum, summamque Ang.
felicitatem, Deum Verbo & Spiritu suo praesentem ha-
bere †. Spiritus hinc conjungitur verbo, quoniam hujus † Calv.

prædicatio sine illius efficacia infructuosa est; & ut
sciamus Satanæ spiritum esse qui à Verbo divellitur.

C A P. LX.

1. **S**urge, &c. קוּם אֲרִי] Surge (vel, Agè, Ca. sub.
 igitur, Ti.) illuminare, Mo: P. Pi. vel, luce, Jf.
 um. Ti. Ca. & splendesce, P. sim. V. Id est, vel, 1. exper-
 giscere^a: vel, 2. da operam ut recipias lucem^b; at-
 tolle oculos vel palpebras^c: vel, 3. implere gaudio^d.
 De temporali Hierosolymæ felicitate hanc prophetiam
 nonnulli, inter quos Grotius, accipiunt: quam explica-
 tionem Judæorum vel semi-Judæorum esse notavit Hi-
 eronymus. Illam sententiam refellunt, 1. cohærentia
 cum sine præc. cap. [de qua statim.] 2. τὸ ἐν τὸν aperte
 absurdum, aut falsum, est; nec unquam talis Hieroso-
 lymæ obtigit felicitas qualis hîc describitur. 3. Spiritus

145

tus Sanctus, optimus sui interpres, neglecto τοῦ ἁγίου, spiritualiter explicat, Apoc. 21. 24. 4. Connexio cum sequente capite & concione, quæ, Christo interprete, ad N. T. pertinet, Luc. 4. 18, 19. 5. Confessio Judæorum, qui de Messia accipiunt in Bereschit Rabba ad Gen. 15. 17. & ad Gen. 25. 6. qui etiam per lucem hanc Messiam intelligunt. Ità Targum & Bereschit Rabba ad Gen. 41. 44. & Pesikta ad hunc locum. 6. Subditorum multitudo, Hierosolymâ nimirum per Gentium vocationem ampliata *. Jam de mysterio Christi apertiore decantat Propheta. Redimendam esse Sionem prædixerat, & Ecclesiam Spiritu donandam: ei igitur nunc congratulatur, &c^f. Postquam Deus se unum auctorem salutis Ecclesiæ fore confirmavit, cap. præced. nunc Ecclesiam excitat, ut Dei beneficia agnoscat g. Restitutæ Ecclesiæ felicitatem hîc describit h. Ostendit quanta sit Verbi illius efficacia de quo loquutus est: erigit enim prostratam Ecclesiam, &cⁱ. Gloriosum Ecclesiæ statum sub Messia hîc depingit k. ¶ *Quia venit lumen tuum*] Id est, vel, 1. prosperitas tua l, salus & integer status; sicut antea per tenebras adversum Ecclesiæ statum significavit m. Vel, 2. Christus n, qui est lux vera, &c. Joh. 1. 9°. confer Joh. 8. 12. Eph. 5. 14^p. Christique doctrina, præsentia, gratia & gloria o: vel, Evangelium r. ¶ *Et gloria Domini*] Id est, vel, 1. gloria maxima: vel, 2. splendor & majestas Dei, qui, ut sponsus liberalis, Ecclesiam suam splendidissimis donis & seipso luculenter ornavit t: vel, 3. gloriosus Dei adventus in liberatione tui, &c. q. d. Apparebit ejus gloria super te, ut olim super montem Sinai, Exod. 24. 15, 16. & Tabernaculum, Exod. 40. 34, 35. & Templum, 1 Reg. 8. 11^t: vel, 4. Christus, qui est gloria Dei Patris v; Christi præsentia, doctrina, & miracula, sicut exponitur Matt. 9. vide & 2 Cor. 3. 15, &c^x: vel, 5. opus redemptionis, &c^y.

2. *Ecce, tenebræ, &c.*] Erroris z, & ignorantie Dei a; idololatriæ aliorumque errorum & vitiorum b. Beneficium præced. collatione illustrat c. Aliis omnibus gentibus tenebræ sunt, tibi uni lux, &c. Quicquid extra Ecclesiam est tenebricosum est. Alludit ad tenebras Egypti d. Ostendit lucem gratiæ & favoris, cujus meminit, promiscuam omnibus non fore, sed peculiarem populo Dei *. Sicut olim, te afflicto, gentes aliæ pace fruebantur; ità, ex adverso, hostibus tuis calamitates plurimæ obtingent, te felice, &c^t. ¶ *Et caligo populos*] Medos primum, deinde Babylonios *. Sed quodnam, quæso, in textu hujus restrictionis vestigium est f? ¶ *Super te—orietur Dominus*] Id est, Christus g. Confer Mal. 4. 2^h.

3. *Et ambulabunt* (vel, *Ut accedant*, J. T.) *gentes in lumine tuo*] Ità Mo. vel, *ad lumen tuum*, P. M. J. T. Ti. &c. l. e. ad lucem Evangelii quod apud te prædicatur i. ¶ *Et reges in splendore* (vel, *ad splendorem*, M. P. Ti. &c.) *oriûs tui*] Sic Mo. vel, *exortum*, sive *exorientem*, tibi, J. T. Ti. &c. i. e. ad splendorem Solis qui tibi oritur k. Sensus, Venient tibi gratulatum l. Sed inepta est hæc detorsio. Longè aliud verba sonant, nec nudam gratulationem, sed lucis & felicitatis hujus participationem, inferunt, & illustrem de Gentium vocatione prophetiam continent m. *Venient—ad lucem tuam*, ut qui in mari noctu jactantur, ad faciem in portu accensam n. Tu, instar speculi, hauries primum cœlestem hanc lucem, quam deinde in reliquum orbem vibrabis, &c^o. Splendorem Ecclesiæ sic vocat, quem ipsa à Christo habet. Alludit ad Auroram: quia sicut Lucifer diem inchoat ab una tantum cœli plaga, statim verò Sol totum mundum irradiat: ità primum diluculum fuit in Judæa, unde Lex orta, atque per totum orbem expansa est. Præluxit Judæa Gentibus, quæ non aliunde lucem petere poterant quàm ex Verbo illo quod prodiit à Judæis, &c^p.

4. *Levâ—oculos*] Quia incredibile hoc videbatur, adducit Judæos veluti in rem præsentem q, acsi in visione hoc ostendisset r. ¶ *Omnes isti congregati, &c.* ex longo exilio t: *וְיִקְרְבוּ בָאֵלֶיךָ*] Congregaverunt se, venerunt (vel, veniunt, Pi. Ang.) ad te, Mo. P. vel, *congregati venerunt*, &c. M. vel, *congregantur venientes*, Ti. *congregantes se accedunt tibi*, J. T. q. d. Tui erunt; si quid ex hoc illis emolumenti accrescit, tibi quoque accre-

scit : sient illi tui incolæ & scrivæ. ¶ *Filii tui de* For.
longè venient, & filia tua de latere surgent Id est, ve- Calov.
nient, portabuntur brachiis & in sinu aliorum. Scri- Mar.
psit Interpres, *surgent*. *Lac surgent* habet in Commenta-
riis Hieron. Videtur ergo pro *latus*, legisse *lax*,
(*mamma* γ.) Sed non video quomodo *surgendi* aut nu- G.

[*לָאֵס*, inter alia, *surgere* aut *portare* significet, quantumvis
dictionaria fileant. [Non est ergo quodd. Vulgatæ ver- Mar.
sionis patroni se adhuc torqueant in defensione loco-
rum quorundam S.S. Dicant tantum, vocem illam, qua-
liscunque sit, ita ut lubet, & materia potulat, signifi-
care, utcunque fileant dictionaria, aliisque omnes In-
terpretes; & res confecta est, nec unquam, si sapiant,
illis aqua hærebit, ut hætenus non semel factum.]
¶ [*לָאֵס*] *Juxta*, vel *ad*, *latus* (sub. *tuum*,
Ang. vel. sub. *illorum*, Angl.) *nutrientur*, Mo. P. Calv.
Ang. vel. *educabuntur*, Pi. Ca. in sinu, in ulnis; & *fove-* Pi.
buntur, M. Ti. *Quæ in latere sunt, fovebuntur*, h. e. quæ
20 propinquæ & ad latus sunt, sicut pueri ab obstetrici-
bus, sic illæ suaviter gestabuntur. Heb. *super latus* b. M.
confirmabuntur, i. e. si vim verbi exprimas, *fideliter*, tan-
quam ad latera *nutricum*, *educabuntur*, ut *confirmentur vi-* c.
ribus. *Ad latus tanquam a nutriciis apportantur*, JT. c. For.
Ad latus permanebunt, ad verb. *constantes, fide & perpe-*
tue erunt: i. e. In itinere, quando filii tui reduces sient,
filix quoque tuæ lateribus eorum constanter adhære-
bunt, neque inde discedent, ut & ipsæ in terram me-
am redeant. Al. Mares, utpote fortiores, hîc *venire* d. Di.
30 dicuntur; *foemellæ*, utpote imbecilliores, in ulnis ge-
stari. Sed argutum hoc esse docet collat. Esa. 49. 22. * Q. in
ubi filii in ulnis, & filix super humeros, adduci dicun- Ang.
tur. Est itaque rhetorica tantum amplificatio distribu-
tione illustrata, &c. f. Utrumque hîc verbum utrique
tribuendum est, quæ Hebraismus eleganter solet distri-
buere. Dicendum enim foret, *Filii tui & filia tua de*
longinquo venient, & utrique super latus tuum confirma-
buntur. Significat fore ut filii & filix ad Ecclesiam e. For.
concurrant: h. e. non tantum domi gignantur, sed
40 etiam foris, atque aded in extremis partibus mundi.
Quidam per *filios*, robustiores, per *filias*, infirmiores,
intelligunt. Sed simplicius est. Ecclesiam accessione b. Calv.
Gentium ampliandam & magnificandam esse. Filii i. Zuing.
tui & filix tuæ ad te venient ex omnibus plagis, tam k. Me.
remotis, quam propinquis & ad manum: non modò l. Q. in
ex propinquis, sed & longinquis; quæ sunt & ante te, & Ang.
ad latus tuum m. Calov.

5. *Tunc videbis*] Ità Mo. P. M. Pi. Ch. Sy. Ti. &c.
sub. *illud*, Pi. nempe cum admiratione. Vel, cum vo- n. Belg.
luptate: est autem Hebræis *videre* absolute positum o. Me.
interdum gaudii P. *Et timebis*, o. ¶ *Et affluet*; ità p. For.
Ti. [*וַיִּשְׁפַּרְצוּ*] Verbum [*וַיִּשְׁפַּרְצוּ*] & *splendere*, & *diffuere*, sign. q. Calv.
[Variant.] *Splendebis*, vel *fulgebis*, Mo. M. V. sic Calv.
sim. Ca. i. e. in magno splendore eris. Deducunt à v.
nomine [*וַיִּשְׁפַּרְצוּ*], quod *lumen* redditur Job. 3. 4. Dan. 2.
22. Sed nomen illud deduci videtur ab hoc verbo, t. Q. in
prout *confluxus* vel *influxus* notionem habet. Et illu- Ang.
minaberis, P. Ch. Vultu splendido & hilari eris: nam t. Ang.
mæsti Hebræis *obscuri* dicuntur. *Diffluet*, For. omni v. Q. in
50 copiâ bonorum. Et *confluet*, Ang. Cor tuum velut un- Ma.
dabit ac fluet huc illuc, gestiens illo spectaculo. Et in- v. Q. in
star *fluvii erumpes*, gaudio scilicet. Læta, inquit, aspicias, Ma.
& tanquam fluvius, qui, cum ripas transgreditur, latè v. Ang.
diffunditur, amplificaberis. Et *stupebis corde*, o. [JT. a. For.
hoc cum præced. sic reddunt, *Tunc timebis*, deinde *con-*
fluet.] Maximam denotat gentium & barbarum concur-
sationem, quam si quis viderit, primum commovetur
animus illius, deinde agnitis illis confirmatur. Ità, in-
quit, futurum est ut commovearis primum præ multi-
tudine, &c. & obstupescas, ut Act. 10. 45. sed, deposito
70 tandem timore, vicissim populis concursantibus occur-
ras, officiosè gratulatura atque exceptura, ut Act. 10. 47. b. Jun.
¶ *Et, &c.* [*וַיִּשְׁפַּרְצוּ*] *Et pavebis*, Mo. sim. P. JT.
Pi. Calv. (sub. *quidem*, JT. non metu, sed admiratione:
obstupescet conspectu rei tam inopinatæ. Metaphora
relaxensu. Cujus exempla alia vide Jer. 33. 9. Of. 3. 5. c. Pi.
Al. *diffluet*, Q. in V. *obstupescet*, M. Ti. V.) & (vel, *fid,*
JT.) *dilatabitur*, vel *dilatabit se*, cor tuum, Mo. P. JT. d. Pi. sic
Pi. &c. sc. gaudio, & charitate erga illos, ut 2 Cor. 6. 11. Jun. Ang.

Cc 3 & c. 7.

* Jun. & c. 7. v. 3 *. Al. *Séque tuus animus explicabit attoni-*
mus, Ca. ¶ *Quando, &c.* *כִּי יִהְיֶה עָלֶיךָ יְהוָה* [*Quando* (vel, *quia*, five quod, P. Ti. &c.) *conversa fue-*
rit (vel, *mutabitur*, JT. Pi. scil. vel religione, vel affectu
 erga te; quippe qui te amabunt, quum antea odissent:
 & sub. & *veniet*, ex collat. membri sequentis; ellipsis
 verbi relati f.) *ad* (vel, *erga*, JT. Angl. ut 2 Reg. 5. 26.
 vel, *super*, Angl.) *te tumultus, vel fremitus, maris, Mo. JT.*
 i.e. *Quando Gentes, quæ prius, tanquam furens mare,*
 * Jun. *perniciem tibi minari videbantur, mutatis animis acce-*
dent tibi, ut sequentia verba explicant. Vel, *multi-*
tudo, five copia, maris, P. M. Ti. Pi. Ang. i.e. multi in-
 * Me. sim. *fulares, & transmarinæ gentes* *h*: vel, *turba marina, Ca.*
 Pi. Calov. *Al. Venient ad te divitiæ maris. Tyrii ad te res pro-*
 Ang. For. *mercales adferent, Neh. 13. 16. imò & de Tyriis spo-*
 &c. *lia capies. Vide Josephum 12. 11. & 12. 1. Glossa fri-*
 i G. *vola. 1. Non de divitiis, sed de copia confluentium, lo-*
quitur. 2. Hoccine, quæso, tam insignem admirationem
pareret? 3. Consentiant omnes, gentium multitudi-
nem hinc exponi. 4. De Tyriis solis nemo præter Gro-
 * Calov. *tium exponit.* ¶ *Fortitudo, &c.* *וְיָבוֹאוּ גֵוִיִּם* [*Fortitudo, &c.*
 i Ang. *Copia* (vel, *Opes, M. Ti. Angl.* ut Esa. 8. 4. & 61. 6. *3*
fortitudo, Mo. P. quum copia, vel exercitus, Pi.) gentium
venient (vel, *venit, P. accedent, JT.) tibi, vel ad te, Ca.*
 JT. Pi. *ut amicitiam tecum contrahant, Religionem*
 * Pi. *tuam amplectentes.* *Fortitudinem gentium vocat, vel,*
 * Me. *gentes fortes; vel, præclarissimos & præstantissimos*
 o San. *quosque Gentium* *n*; vel, *Regum majestatem.* [*Alii*
hoc cum præced. sic reddunt,] Quia transferentur (vel,
convertentur, Sy.) tibi, vel ad, live in, te, divitiæ maris, o.
 Sy. Ar. (vel, *occidentis, Ch.) & gentium & populorum, o.*
 vel, *gentes ac populi, Ar. vel, & opes gentium ad te ven-*
ent, Sy. sim. Ch.
 6. *Inundatio* (vel, *Multitudo, five Copia, P. Ti. Mo. G.*
Armentum, Ca. Agmen, JT. Pi. Sy.) camelorum (quibus
 * Pi. sim. *vehentur gentes peregrinæ cum opibus suis, P.) operiet*
 For. Ang. *(vel, obruet, Ti.) te, וְיִכָּסְפוּ* [*VoX abundantiam sign.*
 Deut. 33. 19. interdum, magnam *turmam, vel homi-*
 * Ang. *num, 2 Reg. 9. 17. vel equorum, ut Ezech. 26. 10. vel,*
 ut h. l. camelorum, quorum usus in his partibus fre-
 * G. *quens, Esa. 21. 7. & 30. 6. Disces ex dicto Josephi*
 † Calov. *loco, & 1 Mac. 5. 25. tum Nabateos, qui jam mox hinc*
nominabuntur, tum Arabas alios, socios & amicos fuisse
populi Judaici. Verum non agitur hinc de societate
 politica, sed de confluxu Gentium ad Ecclesiam †. *Tur-*
ba Arabum, &c. Ch. Et venient tibi greges camelorum, o.
 ¶ *Dromedarii, &c.* *דְּרֹמֶדָרִים* [*Dromades, vel dromeda-*
 * Pi. *rii, (vel, cameli juniores, BA. pulli camelorum, P.) Mi-*
dian, (i. e. Midianitarum,) & Ephab, Mo. Ti. JT. Pi.
Ca. &c. id est, posterorum Hephæ, filii Midianis, Gen.
 † Idem. *25. 4. Madian urbs erat in litore maris Rubri, re-*
sibus Jos. Antiq. 2. 5. Euseb. & Hieron. in locis. Huic
Epha vicina fuit in provincia Madianitide, ut hinc
colligere est, & ex Gen. 25. 4. 1 Par. 1. 33. Merito autem
camelos hinc venientes describit, cum nullibi sint fre-
quentiores. Vide Jud. 6. 5. & 7. 12. דְּרֹמֶדָרִים est à singu-
lari דְּרֹמֶדָר, cujus fœmin. דְּרֹמֶדָרִים est camela junior; vide
Jer. 2. 23. Ità interpretor ex Arabismo vocem, quæ
hactenus Interpretes torfit. Albecro junior est camelus;
inquiunt Damir & Alcamus, simil. & Abuabida. His
accedat usus Arabum, qui becron sæpe usurpant pro
camelo juniore. Non placet, quod Kimchio דְּרֹמֶדָרִים sint ca-
meli lactentes, quum de camelis vectura idoneis loqua-
tur. Dromades sunt camelorum genus, minoris quidem
statura, sed velocius, unde & nomen habet, inquit Isidor.
 BA. i. 2. *Orig. 2. 1. Hinc dromas in Talmudis tractatu Mac-*
 3. 81. *coth vocatur camelus volans.* Cameli lactentes vo-
 * BA. ib. *cantur דְּרֹמֶדָרִים; & quum ablaquantur, דְּרֹמֶדָרִים, quia ver-*
 1. 2. 4. 88. *bum דְּרֹמֶדָר sign. ablaquare, 1 Sam. 1. 22, 24. Sed ridi-*
 * He. in *culum hoc est, eos nullos camelos oneribus ferendis de-*
 Ang. *stinasse nisi lactentes.* ¶ *Aurum & ibis* (i.e. quic-
 * Ang. *quid pretiosissimum est.) deferentes] Ad sustentatio-*
 * San. *nem Ministrorum Verbi & pauperum Christianorum.*
 ¶ *Et laudem, &c.] Vel, laudes, id est, beneficia. Meton.*
 * Pi. *effecti.*
 7. *Arietes Nabaioth* Id est, Nabateorum, postero-
 * Pi. *rum Nebaiothi, filii Ismahelis, Gen. 25. 13. ¶ Offe-*
rentur, &c. *וְיָעֲלוּ עַל רֶצֶן מִבְּרָה* [*Ascendent super volun-*
tatem (vel, *eam beneplacito, five benevolentia, P. M. Pi.*

cum acceptione, Ang. Belg.) altare (vel, *super altare,*
 P. M.) *meum, Mo. &c. Sacrificabunt super altare quæ mi-*
hi placent, Ti. altari meo ad litandum impositi, Ca. Ascen-
des altare meum, accepti erunt, JT. Et offerentur ac-
ceptabilia (vel, *accepti, Ar. voluntarie, Ch.) super altare*
meum, o. Ch. Ar. Ascenditque in sacrificium gratum, &c. Sy.
Ascendent super acceptionem altaris mei, i. e. super al-
tare mihi gratissimum: [ut sit hypallage:] vel, juxta
acceptionem altaris, i. e. quantum quantum altari meo
 10 *placuerit; ut voluntas figuratè rei inanimatæ tribua-*
tur. *Ascendent ad beneplacitum altaris mei: Quod sic* *d* For.
resolvi poterit, Ascendent ad placandum Deum: sicut
in hoc ordinatum est altare, & offeruntur sacrificia, ut
homines Deum sibi propitium habeant. Docet, sacrifi-
cia hæc Deo grata fore, ut à profanis Gentium oblati-
onibus distinguantur. Sensus, *Cultus meus spiritua-* * Calv.
lis sub N. T. erit mihi gratus. Metaph. ut Mal. 1. 11. f. Pi.
Alludit ad veterem ritum, &c. Altare hoc nos ducit
ad Christum, extra quem nihil acceptum, &c. ¶ Et * Calv.
 20 *(vel, Nam, Pi.) domum majestatis* (vel, *gloriæ, Mo. P. M.*
&c. ornatus, JT. magnificam, Pi.) mee (vel, *domum orationis*
meæ, o. Ecclesiam N. T. b.) glorificabo; vel, decorabo, M. b Pi.
Ti. &c. וְיִבְרַח [*Ornabo, JT. magnificam reddam, Pi.*
Nempe per illas pecudes quæ tibi ex longinquis lo-
cis advenient. [*De qua sententia repete prius sæpe* *i* G.
dicta.]
 8. *Qui, &c.* *מִי אֵלֶּה בְּעֵבֶר הַעֲרִיבִים וְכִנּוּיָם אֵלֶּה*
וְיִבְרַח [*Qui sunt isti qui ut nubes volant, five*
advolant, & sicut columba ad fenestras suas? P. M. Ti. Pi.
 30 *Ang. Calv. &c. i. e. columbarii sui:* vel, *ad columba-* * V.
ria sua? Mo. G. BA. ex Ch. ad perfugia sua: vel, *in* *i* Ang.
suis forulis, Ca. Angl. Vel, alludit ad columbam Noë,
&c. Al. Cujus sunt, inquires, isti qui ut densa nubes * San.
convolant, &c. JT. Verba sunt mimetica velut mirantis
Ecclesiæ tantam propagationem, ut Esa. 49. 21. Hoc *n* Jun.
alii sequuntur, quod singularare tantum esse videtur.
Verum pluraliter accipitur etiam Gen. 33. 5. Qui sunt
isti? Sensus est bene à Chaldæo expressus, *Quam velo-* *o* Ang.
citer ut nubes judæi undique in patriam redeunt, sicut co-
lumbæ ad notas turres? Sed alienum hoc. Illi enim hic
 40 *advolare dicuntur de quibus hactenus egit, quos gentes*
& populos & insulares vocaverat, eosque à copia & va-
rietate descriperat; quos autem aliæque dona sua al-
laturos dixerat. Si Propheta tot annis assidue insti- *q* Calov.
terant Judæis, [ut in patriam redirent,] quid speran-
dum erat de Gentibus à Deo alienis? Merito itaque
oblitus est Propheta, cernens tanquam in visione *o* Calv.
multitudinem populorum Hierosolymam adventanti-
um, &c. De Gentibus omnibus loquitur ad Ecclesiam *†* Ang.
 50 *confluentibus:* vel, *de Apostolis, quos nubibus compa-*
rat propter fructus & efficaciam Verbi; columbis, pro-
pter velocem cursum. q. d. Nos Propheta hinc ceu in
angulo quodam delitescimus; at Apostoli sub N. T. to-
tum orbem permeant. Ut nubes, quæ veniunt sæpe à *†* M. fm.
remotissimis locis, vento impulsæ, celeritè, vide *T. ex Hi.*
Esa. 19. 1. Jer. 4. 13. & confertim, ità ut coeli faciem te- *& Aug. &*
gant, Psal. 147. 8. Ezech. 38. 9. Ut columbæ, quæ, immi- *Greg.*
nente tempestate aut aquilâ, celeritè & confertim ** Ang.*
advolant, &c. b. Disce hic, quàm omnia impedimenta *†* Sin. Ang.
 60 *mundi prætervolent illi quos Deus ad se trahit Spiritu*
aut amore sui: sicut non est in terra qui nubium cur- *Ang.*
sum, aut volantes aves, impedire possit. *†* Ang.
 9. *Me enim* (vel, *certè, Ang. ut* *†* *Usurpatur Esa. 7.*
 9, 16. & 49. 18. *insula* (i.e. insulani *) *exspectant]* *d* Ang.
 Sim. Mo. P. &c. *Ad meum nutum attentæ sunt gentes* ** Pi.*
illæ fluminibus adsitæ. Imò insula omnes gentes de- *†* G.
notant quæ Judæis sunt ad occidentem, five in mari,
sive ultra mare, habitent. qu. d. Dixi advolatu-ros: *†* Calov.
 nam extremi quique orbis accolæ & transmarinæ pro-
 vincinæ à me uno pende- bunt, ideoque ad me propèra-
 bunt. ¶ *Et naves maris; sim. Ti. Pi. &c. וְיִבְרַח* *†* For.
Cilicæ, Ca. Tharsis, Mo. P. o. Ar. &c. Hæ enim naves
ad manum erant, & deportationi hominum paratissi-
mæ. Naves, i. e. vectores navium. Nautæ venientes *†* Ang.
 ex Tharsis sperabunt in me, & venient ad te, ut olim *†* Pi.
 faciebant tempore Salomonis. Ante omnia paratæ *†* V.
 sunt naves in mari Persico, quæ Judæos deducant. *†* G.
 ¶ *In, &c.* *וְיִבְרַח* [*Inprimis, M. Ca. Pi. o. Ar.*
cum primis, five inter primos, Angl. qui populum Dei
domum

Ang. domum deducunt: in principio, Mo. P. sicut inprimis, M. ut ab initio, JT. Respicit vel illud Psal. 72. 10. Reges Tharsis, &c. vel illud 2 Par. 9. 21. Naves regis ibant in Tharsis, &c. q. d. Non jam primum de Gentibus dicitur quod Evangelio meo creditura sint, sed jam olim dictum est, &c. Ut naves Tharsis olim in Judæam advehebant res ad Templum, &c. necessarias; ita rursum abrupta illa navigatio instaurabitur. Per Tharsis, i. e. Ciliciam, quæ opposita erat Judæis, synecdochicè intelligit omnes navigationes & commercia quæ cum exteris nationibus exercebantur*. Alii exponunt, q. d. à multo jam tempore P. Mihi hæc non placent. *וְיָשׁוּבִים* non pro principio sumo, sed pro prima, & quæ præcedit, i. e. prætoria, navi: interdum enim primus & principium Hebræis non tam temporis aut ordinis sunt nomina quam dignitatis. Locum itaque sic reddo, Naves item onerariæ plurimæ cum primaria, sive prætoria, &c. ut integram classem adventuram significet. Placet principium hinc idem esse quod præcipuum, ut alibi sumitur. Significat ergo quod Gentes & frequentius & ardentius ad Ecclesiam accederent quam Judæi*. Inprimis, i. e. præcipue, avidissimè, præ Judæis, &c. Vel, respici potest ad illud Matt. 2. 1. quod scilicet Magi, qui symbolum erant & primitiæ Gentium, &c. ad Christum venerunt in principio, i. e. cum primum natus esset Jesus; vel etiam, ab oriente: principium autem pro oriente Græci Patres communiter accipiunt. Al. Quum primum lux affluerit Evangelica, aderant Gentes cum impetu & frequentia, &c. Alii ad æternam prædestinationem eorum qui vocantur referunt. Alii hoc referunt ad prima verba, q. d. mihi ministrabunt inprimis, deinde tibi & tuis. ¶ *Argentum eorum, &c.* Multi liberalitate suâ vos juvabunt ob Dei reverentiam, Esd. 1. 6. Omnia sua ad Dei gloriam impendent, & in obsequium Dei se suâque omnia tradent. ¶ *Nomini, &c.* *וְיָשׁוּבִים* Nomini Domini, &c. Mo. P. Ti. pro nomine, vel propter nomen, &c. M. Pi. ad nomen, &c. JT. V. Ang. sub. glorificandum, V. vel, ad locum ubi Deus nomen suum posuit, Deut. 12. 5. ad Templum, Ecclesiæ typum. ¶ *Quia (vel, quum, Pi. qui, Ca.) glorificavit te* Ità Mo. P. &c. ut temporali liberatione, ita & ministerio Evangelii in te constituto.

Ang. 10. Et edificabunt filii peregrinorum (i. e. ipsi extranei, qui sunt alterius gentis seu religionis; proselyti multi*) muros tuos. Adjutores erunt ad instaurandum Templum & urbem. Prius de Templo, nunc de urbe, loquitur; siquidem utrique confertur Ecclesia. Muri Ecclesiæ sunt boni Pastores, qui Ecclesiam Verbo Dei muniunt. ¶ *Et reges eorum ministrabunt tibi* *וְיָשׁוּבִים* (assistunt tibi.) Suppeditabunt tibi necessaria; vide Esd. 1. 7, 8. & 6. 8, 9, 10. Refellit hoc Anabaptistas, qui Reges autoritate suâ se abdicare jubent, &c. ¶ *In indignatione mea—& in reconciliatione mea, &c.* id est, cum rediisti mecum in gratiam*: *וְיָשׁוּבִים* Et in beneplacito meo, P. & in clementia mea, V. Sicut graviter iratus te affixi, ita summè tui misertus te restitui & ornabo. Mutationem hanc accidere docet Dei providentiâ atque clementiâ, non autem populi justitiâ.

Ang. 11. Et (vel, Nam, JT. Pi. Porro, Ti. Idcirco, Ang. Autem, Ca.) aperientur (vel, patebunt, Ca. Ar. apertas tenebunt, JT. Pi. Impersonaliter dictum. Heb. aperient, Angl. ut Esa. 26. 2. vel, aperient ipsi, scil. ministri; vel, aperient se, Angl. ut Esa. 48. 8. Act. 12. 10. P.) porte tue (vel, portas tuas, JT. For. &c.) jugiter. Ità Mo. Ut in alta pace fieri solet. Vide Luc. 21. 37. Joh. 18. 1. Significat, 1. altissimam pacem, sine ullo hostium metu: 2. ingentem & continuum populorum affluxum: 3. magnam Ecclesiæ capacitatem & amplitudinem, quæ neminem excludit. Aperire hinc, pro, apertum tenere. Verba inchoativa sæpe completivè intelligenda sunt: ut Gen. 38. 23. Accipiat (i. e. Acceptum retineat) sibi; Marc. 5. 3. Vincere, i. e. Vincitum detinere. Sic, vastari, pro, vastum manere, Esa. 34. 10. edificari, pro, edificatum manere, Dan. 9. 25. ¶ *Die ac nocte* Interdum portari onera solent: atqui dies non sufficeret, aded frequens erit concursus, &c. ¶ *Ut afferatur ad te fortitudo gentium* sim. Mo. &c. *וְיָשׁוּבִים*

Robur, M. copias, JT. Pi. Ca. opes, Ti. G. bello scilicet Judæis partæ. Vide 1 Mac. 4. 23. ¶ *Et, &c.* *וְיָשׁוּבִים* Et reges (Per reges, duces quovis intellige, more loquendi Hebræorum) eorum, sive earum, duces, Mo. vel, duces, V. Calv. i. e. qui se patientur duci, & se Deo & Ecclesiæ submittent. Hoc consultò addit, quia Reges feroces sunt, & freti potestate suâ, luxuriant, &c. Hæc vox alibi significat ducere captivum, ut Esa. 20. 4. unde quidam ita hinc intelligunt, juxta Psal. 149. 8. Esa. 45. 14. Vel, compediti, Ch. impulsu, Sy. adacti, Ar. qui adducendi sunt, o. adducantur, P. Ca. G. nempe bello capti: ad te ducantur, Ti. & conducant suos reges stipatos, M. sim. Angl. ex He. Ità vox usurpatur 2 Reg. 4. 24. Sic & h. l. magnificum Regis introitum cum satellitio suo designat, &c. Etiam regibus earum adducis, JT.

12. Gens—& regnum, &c.] Id est, Siqua civitas à vobis bello justo impetita ad conditiones non venerit, ea excidium feret: ut evenit plurimis civitatibus, quarum mentio apud Josephum 12. 11, 12. & 1 Mac. 5. Sic & Pella subversa quod leges Judæorum suscipere nolisset, Joseph. 13. 23. Verum de spirituali Hierosolyma hinc agi, non de temporali, res ipsa docet: de ea enim structura loquitur quæ, 1. sufficiat multitudini Gentium, &c.: 2. ab alienis, eorumque Regibus, peragenda, idque ex officio, nisi perire vellent: 3. valde magnifica & gloriosa esset. De Ecclesia itaque Christi hinc loquitur. Anticipatione objectionis: At periculum est, nè, si portæ jugiter pateant, hostes in ipsam involent. Minime, inquit; nam aut peribunt, aut ministrabunt tibi. Extra Ecclesiam nulla salus, ideòque portæ ejus semper patebant. ¶ *Et gentes—vastabuntur* Quod in singulari dixerat, repetit in plurali, ut significet, multitudinem non posse ostendere quod minus intereant; nec quicquam excusationis fore impiis, quod se mutuo impediunt, & ad nequitiam cohortantur.

13. Gloria Libani, &c.] Id est, cedri, (præcipue arborum, Ezec. 31. 3, 8. 9.) vel, arbores Libani. Syriæ loca multa à Judæis possessa docet nos Josephus. ¶ *Et, &c.* *וְיָשׁוּבִים* Pinus (vel, sapinus, Mo. buxus, P. Ch. tæda, JT. Pi.) & buxus, M. Ti. vel, pinus, P. Ch. ulmus, Mo. arbores opacæ, JT. Pi. De his vide ad Esa. 41. 19. Per arbores has intellige omnia quæ ad decorem & stabilitatem Ecclesiæ pertinent. ¶ *Locum pedum, &c.* Id est, vel, Sanctuarium; vel, Propitiatorium, quod erat aureum arcæ operculum, super quod erant pedes Dei velut inter Cherubim sedentis, vide Exod. 25. 22. Num. 7. 89. vel, Arcam, 1 Par. 28. 2. &c. per synecdochem, ipsum Templum. Locum quietis & residentie meæ, Esa. 11. 10. Arca dicta est scabellum Dei, Psal. 99. 5. & 132. 7. Dicit pedum tantum, ut conscendamus in cælum, nec in externis hisce signis hæreamus, neque Deum ibi inclusum somniamus. Locum pedum, i. e. Ecclesiam, &c.

14. Et (vel, Quinetiam, Pi.) venient ad te curvi; sic M. Ch. *וְיָשׁוּבִים* Curvando se, P. sic Mo. Curvato corpore in reverentiæ signum. [Ut sæpe notatum.] Cum incurvatione, V. humiles, M. demissæ, JT. Pi. demisso ac dejecto vultu in terram: humiles & venerabundi, supplices & poenitentes. ¶ *Filii, &c.* *וְיָשׁוּבִים* Filii affligentium te, Mo. P. &c. patrum peccata agnoscetes, & veniam deprecantes. Vel, filii, &c. pro, affligentes te; ut, filii alienorum, vers. 10. pro alienis. ¶ *Adorabunt, &c.* Ad pedes tibi accident; vide supra 49. 23. ut victi & supplices. ¶ *Et vocabunt te, &c.* Agnoscent te, quam prius spreverant, esse civitatem Dei.

15. Pro eo quod fuisti (vel, eris, Musc.) derelicta] Tempore captivitatis tuæ. Beneficium hoc amplificat comparatione malorum præcedentium. De eo monet ipsos, nè, quum id post mortem ipsius obtingeret, omnes de remedio & salute desperarent, &c. ¶ *Et, &c.* *וְיָשׁוּבִים* Et non transiens, Mo. ut nemo per te transiret, Ti. sim. JT. Pi. M. P. i. e. qui ad te accedere & tibi aggregari auderet: q. d. Civitas eras deserta; nemo te amplius frequentavit. ¶ *Ponam, &c.* *וְיָשׁוּבִים* Et (vel, Contra, JT.) ponam te (vel, efficiam te, Ar. Pi. sim. Sy. disponam tibi, JT.) in celsitudinem (vel, exultationem, o. sim. Ar. excellentiam, JT. Pi. gloriam,

gloriam, P. Ch. magnificentiam, M.) seculi, Mo. M. Ch. vely, perpetuam, P. JT. Pi. In claritatem durabilem. Efficiam ex te sublimitatem eternam, Ca. Claram te reddam in perpetuum, Ti. ¶ Gaudium, &c.] q. d. Lætam te efficiam, &c. Omnibus dilecta eris, ergo omnes ad te accurrent. Non est quod quisquam gaudeat, si ejus gaudii particeps non sit. Gaudebunt omnes Sancti consuetudine tui.

16. Et fuges lac gentium] Divitias earum ad te attrahes, ut hic habet Chaldaeus. Commodè aleris à Gentibus. Quicquid pingue, dulce, optimum habuit totus orbis, Discipulorum Christi imperio cessit. ¶ Et, &c. "גוֹיִם וְלֹאֵם" Et mammas, vel ubera, regum, &c. JT. Pi. Ca. &c. Et divitias, &c. o. Ar. vel, spolia, &c. Sy. Ch. Idem quod supra 49. 23. Aliis "גוֹיִם" non est mamma, (id "גוֹיִם") sed humor indè manans.

17. Pro ere afferam aurum] Omnia quæ tibi adempta sunt restituam cum augmento. Locupletiore te faciam quàm antea, sub Salomone, quando auri tanta copia erat quanta æris, &c. Alludit ad structuram Templi veteris, atque ipsum cœlesti & spirituali confert: q. d. In captivitate deplorabitis ruinam Templi, sed efficiam ut multò præstantius à vobis exstruatur. Hoc autem in Templo secundo minimè erat impletum. Itaque ad Christum & Templum spirituale, five Ecclesiam, necessariò hoc referendum est. ¶ Et ponam, &c. "וְשִׁמְתִּי פָקֶדְתָּ שְׁלֹמֹה וְנִגְשִׁיתָ צִדְקָה" Et ponam (vel, reddam, Pi. constituam, Sy. Ti. dabo, o. Ar. censum tuum (vel, oppressionem tuam, M. tributum tuum, i. e. pro tributo quod

præfctis impendis, censorem tuum, Sy. principes tuos, o. præfctos tuos, Ti. Pi. sim. Ch. Ar. pro præfctis tuis, P. Heb. præfcturam tuam, Pi. sic G. quod metonymicè pro præfctis ponitur. ¶ פָּקֶדְתָּ non solum actionem visitationis, seu inspectionis, sed munus quoque, notat. Officium hic, pro officariis; ut, regna, pro Regibus, Jer. 10. 7. Pro præfctura tua, i. e. pro illis qui præficientur tibi ut exigant à te tributa, pacem, Mo. P. M. Ti. &c. (vel, pacificos, Pi. in pace, Ch. viros pacis, ut Psal. 120. 7. vel potius, præfctos (quod ex altera parte suppletur, ut & alibi sæpius,) pacis. Hebr. præfcturam pacis. Genitivus effectus. ¶ & exactores tuos (vel, & pro exactoribus tuis, P. exactorem tuam, M. episcopos tuos, o. præfctum tuum, Sy. censes tuos, Ar. principes tuos, Ch.) justitiam, Mo. P. M. Ti. G. vel, justos, Pi. in justitia, o. Heb. exactores justitiae, Pi. Angl. i. e. justos, h. e. moderatos & clementes: sic enim justitia sumi solet, Psal. 112. 3, 9. &c. [Alii totum sic reddunt,] Efficiamque ut pro tui administratione sit pax, & pro magistratibus justitia, Ca. Et imponam tibi præfctos pacis, exactoresque justitiae tibi, JT. Heb. præfcturam tuam pacis, & exactores tuos justitiae, Jun. Dabo tibi homines amantissimos pacis & justitiae: q. d. Pro afflictione dabo tibi summam pacem. Sensus est, Clementer gubernaberis ab Esdra, Zorobabele, Nehemia, & horum similibus: & summa cum æquitate ac moderatione tributa abs te exigentur.

Vox "וְנִגְשִׁיתָ" in malum plerumque sumitur, pro exactoribus, five oppressoribus, ut Esa. 3. 12. & 9. 4. & 14. 2. interdum tamen pro præfctis, ut hic, & Zach. 10. 4. Dabo tibi Ministros & Magistratus justos & pacificos. Hos opponit præfctis illis injustis & crudelibus, nempe Babyloniis, &c. Loco turbulentorum & iniquorum exactorum, præficiam tibi superiores æquissimos & pacis studiosissimos.

18. Non audietur ultra iniquitas, &c.] Nempe quæ liceat, & publicis legibus imperetur, suadeatur, permittatur, ut antè fiebat. Tantum abest ut hæc fiant, ut nulla eorum mentio futura sit. Hoc tantum ex parte experimur, quia Regnum Christi nondum impletum est. In cœlo demum hoc implebitur. ¶ Vastitas (vel, vastatio, Pi. depopulatio, Q. in V. spoliatio, G.) & (vel, aut, Pi.) contritio] Ità Calv. Pi. vel, oppressio, V. concussio, G. sim. Q. in V. quæ frequentia solent esse sub externis Imperiis. Hebr. "שִׁוְרָה וְשִׁוְרָה" Et occupabit salus, &c. Videtur legisse "קָרָה, אֶת־קָרָה": sed ut nos habemus legerunt o. & Ch. "וְשִׁוְרָה וְשִׁוְרָה" Et (vel, Sed, M. Pi. Ang. &c.) vocabis salutem muros tuos, (quia scilicet nullus hostis eos affliet, nec erunt necessariæ excubiæ militares in alta pace degenti.) & portas tuas laudem, Mo. P. Ti. M. &c. nempe quia vigiles in illis non hostium adventum significabunt, sed in

summa securitate Dei laudes canent. Sensus, In muris tuis erit summa pax, in portis verò canentur laudes Domino. Chald. paraph. Et evenient redemptiones muro tuo, & in portis tuis erunt laudantes. Murorum usus est, ut securè, portarum, ut in judicio & justitia, vivant cives: porta enim erat locus judicii, Lam. 5. 14. Ità sensus est, Incolatus tuus erit securus & pacificus. Sed præstat muros & portas in notione defensionis accipere: q. d. Licet vobis muri & portæ defint, (vide Neh. 1. 3. & 2. 13, 17. &c.) Deus tamen eorum vicem supplebit, eritque tibi salus, & materia laudis. Confer Esa. 26. 1. & Psal. 147. 12. Vocabis, &c. i. e. erunt tales. Vide Esa. 7. 14. & 9. 6. & 47. 1. &c. Nota, nomen Jesu hic exprimi; quod in talibus vaticiniis non temere negligendum.

19. Non erit tibi amplius sol, &c.] V. præced. de securitate egit, hic de gaudio: utrumque junctum Psal. 84. v. 12. sol, & securum. ¶ Nec, &c. "וְלֹאֵם וְלֹאֵם" Et splendor lune (vel, Et in splendorem lune, Mo. vel, Et pro splendore, nocturno scilicet, luna, G. Neque pro splendore lune, Belg.) non illuminabit te, P. sim. M. Ti. Calv. Ca. &c. Et quod ad splendorem lune attinet, illa non præbebit lucem tibi, Pi. Sensus est, Non indè gaudium capies, quod Solem de die, & noctu Lunam, videas; cùm multò majus gaudium, idque perpetuum, tibi sit futurum ex Dei perpetuo favore. Lux gaudium sæpe sign. Mysticè tamen hæc ad vitam meliorem trahit non Apocalypsis tantum, sed & Hebræorum eruditi. Non vult pios communibus his bonis privandos esse; sed notare voluit majus aliquid bonum, quo illi soli fruuntur, lucem nempe cœlestem, quam, ut ode-

runt impii, ita percipere nequeunt. Christiani, inquit, in spirituali vivunt Regno; alio ergo quàm hoc corporali Sole egent, qui scilicet radios in cor suum transfundat, nempe Christo & Verbo ejus. Al. Non erunt alternantes in te vices solis & lune, neque eclipses, decrementa, recessus. Lux tua non erit ut lux Solis, quæ subindè à nobis demigrat; nec ut splendor Lunæ, varius, alienus, &c. Ecclesiæ ergo perpetuam felicitatem hic promittit. Malim tamen cum Hieron. ad cœlestem Hierosolymam referre, de qua exponitur Apoc. 21. 23. & 22. 5. Aptè Propheta, de felicitate militantis Ecclesiæ loquens, ut ipsius complementum adderet, transit ad triumphantem, ejusque gloriam & felicitatem hic adjungit. Hæc verba apertè significant spirituales esse hanc civitatem, quæ Sole, &c. non indiget. ¶ Erit tibi Dominus (Christus & nomen ejus) in lucem, &c.] Tenebras adversitatum suo tempore depellens, ignorantia verò semper: hic radiis suæ doctrinæ, favoris & gratiæ continuo te illuminans; in cœlo verò lumine gloriæ æternum recreans. Dominus suâ gratiâ, curâ & protectione semper tibi aderit, novamque indes gaudii materiam tibi suppeditabit.

20. Non occidet sol tuus] Implebitur hoc (maximè) in resurrectione justorum. ¶ Et luna tua non minuetur, "וְלֹאֵם וְלֹאֵם" Non colligetur, Mo. vel, recolligetur, V. deficiet, P. o. occultabitur, M. sim. Ti. occidet, Ca. recipiet se, JT. Pi. subduet se, Ang. in thalamum suum, ut Psal. 19. 6: discedet, Angl. ut Num. 11. 30: postea non obscurabitur. Non erit vobis amplius ea anxietas animi quæ vultus in terram dejiciat, & astra aspectare vetet. Vide supra 13. 10. & considera id quod sequitur hoc loco. ¶ Et, &c. "וְשִׁוְרָה וְשִׁוְרָה" Et finientur (vel, completi erunt, JT. Pi. vel, compensabuntur, Ti. Zuing. in Marl. nam "וְשִׁוְרָה" sign. rependere;) dies lucis tui, Mo. P. &c. Conditionem & felicitatem Ecclesiæ hoc loco depingit, nè eam à rerum vicissitudine, vel ex præsentis rerum specie, æstimemus: lucem enim perpetuam & immutabilem habet, &c.

21. Populus tuus (vel, Populares tui, JT. Pi.) omnes justi] Per fidem in Christum; vel, justitiâ inherente. Intelligi potest de Ecclesia, vel, 1. triumphante. In cœlo omnes sancti. Vel, 2. militante: vide Esa. 4. 3. Omnes solet Scriptura usurpare pro plurimis. In primitiva N. T. Ecclesia ferè omnes sancti erant; & sic dicebantur, quia & plerique tales erant, & omnes ad sanctitatem vocabantur: ità hic omnes justi, quia in Ecclesia justitiæ legibus excoluntur. [At G. locum aliter reddit, hæc verba sequentibus conjungens hoc modo,]

¶ Vastitas (vel, vastatio, Pi. depopulatio, Q. in V. spoliatio, G.) & (vel, aut, Pi.) contritio] Ità Calv. Pi. vel, oppressio, V. concussio, G. sim. Q. in V. quæ frequentia solent esse sub externis Imperiis. Hebr. "שִׁוְרָה וְשִׁוְרָה" Et occupabit salus, &c. Videtur legisse "קָרָה, אֶת־קָרָה": sed ut nos habemus legerunt o. & Ch. "וְשִׁוְרָה וְשִׁוְרָה" Et (vel, Sed, M. Pi. Ang. &c.) vocabis salutem muros tuos, (quia scilicet nullus hostis eos affliet, nec erunt necessariæ excubiæ militares in alta pace degenti.) & portas tuas laudem, Mo. P. Ti. M. &c. nempe quia vigiles in illis non hostium adventum significabunt, sed in

G.

V.

Musc.

Q. in

Musc.

Ang.

Calov.

ex Hi.

Arg.

P. sim.

Ang.

G.

Calv.

M.

P. T.

San.

For.

Idem.

Idem.

T.

Calv.

M.

M. sim. B.

Pi. Ang.

Ang.

V.

G.

Zuing.

Calv.

Ca. o.

sim. M.

San.

Mc.

San.

For. San.

San.

modo,] Illi omnes in populo qui iusti erunt perpetuo jure terram possidebunt. Confer quod supra cap. 57. 19, &c. & 59. 20^m. ¶ *Hereditabunt terram*] Nempe Judæam, à qua pulsi fuerant, & in quam restituenturⁿ. Quod non placet; quia illam non in seculum, sed ad tempus tantum, possederunt, & ab ea per 6 jam secula exsulant: nec omnes Judæi reduces erant iusti, &c. Quare terram intellige, non mundanam, sed alterius vitæ^o. ¶ *Germen, &c.* גֶּרְמֵן מִטְעֵן יְדִי לְהַפְאֵר] Virgultum (vel, Germen, M. Calv. Flor, Ti. Surculus, Pi. sub. erunt, Pi. vel, eritque, P. M. גֶּרְמֵן sign. plantam teneram & novellam, & etiam ramum P.) plantationum, vel plantationis, vel plantarum, vel plantæ, meæ, vel mearum, Mo. P. V. Pi. &c. (vel, ejus, M. Ti. V. Calv. nam duplex lectio Hebræis, גֶּרְמֵן, & מִטְעֵן. Vulg. legit מִטְעֵן, ut Masoretæ in margine posuerunt, putantes nim. id significari, istos reduces à Deo velut consitos in terra avita^r.) opus manuum mearum, ad glorificandum me, Mo. vel, ut glorificer, P. Calv. ut glorificetur, M. ad gloriandum, Ti. quo gloriabor, Pi. A me sata stirps, opus manuum mearum, quod mihi sit honestamentum, Ca. Surculus mihi charissimus, qui meis manibus plantatus est, quo tanquam ornamento me ornabo. Ità enim accipiendum est verbum in Hithpael. Quis verò audeat plantulam convellere quam ad se decorandum Deus plantavit? Non possum abjicere populum quem plantavi^t. Afferit Deus, germen novum quod prodibit opus suum fore, ut pii in spe futuræ restitutionis confirmetur: neque enim humanitus renasci poterat Ecclesia, &c. Finem autem hujus plantationis esse docet, ut illustremus gloriam Dei, & virtutes ejus enarremus^v. [Alii locum sic reddunt,] *Ut surculus* (i.e. Christus, cui, tanquam surculo, Esa. 11. 1. infita sunt Ecclesiæ membra à Domino^s.) *plantarum* (i.e. piorum Ecclesiæ membrorum, qui, tanquam malleoli aut taleæ, inculantur aut emplatrantur in Christo per Spiritum^v.) *ejus* (nim. populi, ex principio versùs^t.) *opere manuum mearum* (id est, benedictione meâ, seq. versu^s; five, ob mea beneficia^t.) *glorietur*, JT. G. At *surculus plantarum ejus* hîc dicitur posteritas^s. Al. *Surculus plantarum ejus* (nempe populi tui) *opus manuum mearum* erit, ad gloriandum: Sensus, Omnis surculus qui ex plantis populi orietur mihi afferetur, & pro opere mearum manuum habebitur, in quo & ego & omnes electi mei gloriemur^s. *Surculus* (id est, Populus meus quum sit surculus, ut hoc per appositionem præcedentibus adjungatur^s.) *specialis meæ plantationis*, (nam plurale sæpe eminentiam denotat, vide Prov. 1. 20^t.) *opus manuum mearum*, (illustre scilicet^s.) *in quo me magnificum, five gloriosum, ostendam*, Angl. Esa. 49. 3^t.

22. *Minimus, &c.* קָטָן יְהִי לְאֵלֶיךָ יְהוָה לְהַצִּיֵּר לָנוּ] *Parvus* (vel, *Minimus*, Ca. Ch. Sy. Heb. *Pau-*
cissimus, ut & Græcè ὀλιγώδης, nempe familiæ numerus^b; *Parva familia*, P.) *erit* (vel, *evadet*, Pi. *excrescet*, Ch. *so-*
bolescet, Ti.) *in mille, & pusillus, vel exiguus, (vel, infir-*
mus, Ch. abjectus, Ar. paucissimus, Sy. minutissimus, Ca.
parva familia, P.) in gentem fortem, Mo. M. Ti. P. Ch. Ang. &c. vel, *magnam, o. ingentem*, Sy. vel, *populosam*, Ca. *numerosam*, JT. Pi. Angl. ut duo sententiæ hujus membra idem valeant^s. Ut inoculata planta in ramos plurimos diffunditur admirabili Dei operatione: sic piorum etiam minimus in infinitum propagabitur^d. Contractum fuit initium Ecclesiæ, sed crevit in multa millia^s. Quum hæc prædiceret Propheta, adhuc numerosus erat populus [Judæicus,] qui tamen postea valde imminutus est. Vide Esa. c. 1. v. 9. & 10. 22. Hanc paucitatem in immensum augendam fore significat. Quod Judæis, idem & nobis dictum puta; nempe, quamvis exigui simus, Ecclesiâ interire non posse^f. Magna filiorum erit procreatio, &c^s. Hæc multò aptius Ecclesiæ militanti conveniunt quàm triumphanti. Sermo propheticus, qui ab Ecclesia quæ in terris est paululum videbatur digressus, ad eam jam redit, &c. Si ergo præcedentia ad triumphantem pertineant, aut parenthesi claudenda sunt, aut sic accipienda, ut militantis Ecclesiæ pars illa quædam sit, & consummatioⁿ. Sensus, Parvulus Ecclesiæ surculus plurimos alios producetⁱ. Etiam illi qui parvis Spiritûs Sancti donis præditi erunt multos ad fidem Christi adducent^k. Unus Paulus quot millia ad Christum adduxit^l! ¶ *Ego Domi-*

nus in tempore, &c. בְּתֵמֶה אֲחִישֵׁן] *In tempore suo* (vel, *ejus*, Vulg. *illius*, nempe Ecclesiæ N. T. Hanc expositionem postulat forma affixi, quod est foem^m.) *acce-*
derabo illud, M. Ti. &c. *Tempore suo*, i. e. vel, postquam domum redierintⁿ; vel, aptissimo tempore^o; tempore consilio Dei præfixo^p. Cùm tempus promissionum advenerit, non procrastinabo^q. *In tempore opportuno* [Re-
ctius forsan, *In tempus opportunum*] *id reservo*, Sy.

CAP. LXI.

1. *Spiritus Domini super me*] Prophetiam hanc alii à præcedente diversam, alii, quod verisimilius, eandem cum illa, putant^a. Loquitur hîc Esaias de se, ut notat Chaldaeus: sed in quo Christi non obscuram conspicimus imaginem^b. Intelligenda hæc sunt tum præcipue de Christo, capite Prophetarum, cujus non tantum ista publicare, sed etiam præstare, est; tum etiam de Esaiâ cæterisque Prophetis & Apostolis, qui suam operam Christo impendunt, & singuli partes suas agunt in publicandis ejus beneficiis^c. Sunt qui hæc Esaiæ accommodant, quem Sp. Sanctus afflavit, ut captivo populo evangelizaret, &c. Ità Thomas & Hugo. Sed hoc valde durum est, & contra communem Doctorum sensum, neque cum fine præced. capitis consentit^d. Hæc de Christi persona dicta esse, non de alio Propheta ullo, res ipsæ commonstrant meridie clariùs^e. Sententiam Grotii & Calvini multa refellunt. 1. συνήχεια five connexio cum præcedentibus, quæ, si de Christo accipias, optimè se habet. Quum enim ibi de spiritali structura Ecclesiæ actum sit, introducit hîc Christus, per quem ea exstruenda est. Beneficia priùs descriperat: hîc eorum autorem, Christum. Is qui Esa. 60. ult. dicit, *Ego Dominus—accelerabo illud*, hîc orationem continuat, *Spiritus—super me*^f. Dixerat Dominus, quod *rem eisd*
ad tempus suum properare faceret: cùm autem felicità illa per Christum essent ventura, eum ipsum loquentem facit^g. Idem qui dicit cap. præced. *Insula expectabant me*, hîc dicit, *Spiritus Domini super me*. 2. Collatio cum sequentibus. Is hîc loquitur qui v. 8. dicit, *Ego Dominus diligens judicium, &c.* Dominum se vocat, & à Domino, h. e. à Deo Patre, necnon à Spiritu Domini, aperte se distinguit: unde necesse est solum Christum hunc esse. Deinde, cum hac annunciatione Evangelii conjungitur Gentium conversio, v. 11. 3. Quæ hoc versu loquenti tribuuntur; *Unxit me*. Hic absolute & antonomastice *ἔχριστο*, *χριστός*, & *unctus Domini*, dicitur. Imò solus inter Prophetas Christus ab unctione nomen sortitus est, Psalm. 45. 8^b. His verbis, *ed quod unxit me, &c.* vocationem plenam sibi arrogat Christus, quâ singulares aliorum omnium vocationes nituntur, ut ipse Christus docuit Matt. 28. 18. Illis etiam verbis, *Spiritus Domini est super me*, plenitudinem Spiritûs sibi asserit, Joan. 1. 16ⁱ. *Sanatio cordis* est opus Divinum, quod merito homini non convenit. Porro, hæc beneficia quæ ab hoc uncto Domini annunciantur, ab eodem etiam reapse conferuntur. 4. Quod ipse Christus hoc de se exponit, Matt. 11. 5.—*pauperes evangelizantur*, & in se impletum expressè dicit, Luc. 4. 21. nec Judæorum Christum audientium quisquam se illi interpretationi, & thesi, quod hæc de Messia agant, opposuit, sed omnes illi testimonium dederunt, &c. Luc. c. 4. v. 22. De Christo etiam locum accipiunt Judæi hodierni, R. Saadia Gaon in libro Haemunoth, c. 3. & K. in libro Radicum, rad. תְּשִׁיבָה, & Midras Tillim. Sed & Paræus Calvinum suum hîc tueri non potuit, sed victas Hunnio nostro, manus dedit; *Malo*, inquit, *in sententiam receptam concedere, ipsum Christum hîc induci de officio & beneficiis suis concionantem*^k. Explicat hîc Propheta quis sit Christus, & quæ sint officia ejus^l. Hoc caput veluti sigillum additur superioribus, ut restitutionem Ecclesiæ, &c. confirmet; atque in hunc finem testatur Christus se unctum esse, &c^m. [Sed jam verborum explicationem aggrediamur.] ¶ *Spiritus, &c.*] *Ideo*, inquit, *me spiritu suo afflavit*, G. Affirmat se non proprii cordis cogitata adferre, sed Spiritu Dei agi^m. In S. S. esse aut fieri spiritum,

tum, seu manum, Domini super aliquem, est, Spiritu Dei impelli, & à Deo destinari ad aliquid peragendum *. Spiritus — super me, descendet in specie columbæ y. ¶ Ed, &c. "וְיָרֵד בְּצֶלְמֵת" Eapropter (vel, Ed quod, P. Ti. For. JT. Ch. Sy. Propter quod, o. Propter quem, Ar. Quandoquidem, Ca. Nam, V. Idcirco, For. Et ob id, M. Propterea quod; y, pro וְיָרֵד, Gen. 22. 16.) unxit Dominus me, Mo. &c. Sensus est, Ideo mihi Spiritum suum dedit, quia munus magnificum mihi imposuit, quale est unctorum in Regnum aut Sacerdotium *. Spiritus Sanctus descendit in me, quia jam ab initio unxit & deputavit me ad Messiae & Salvatoris munus. Vel, sensus esse potest, Spiritus Sanctus descendit in me, idcirco suis donis, quasi effectibus, unxit & replevit me †. Aptè, de vocatione & officio suo loquens, unctum se dicit à Domino, etsi non oleo externo, ipso tamen Spiritu Domini b. Declarat se publico munere fungi, nè tanquam privatus quispiam censeatur c. Unxit me; q. d. Non me inermem, aut imparatum à rebus necessariis, mittit Deus; sed, ut mitteret, prius instruxit Spiritus plenitudine: nam ungere hic metonymicè sumitur, ut Psal. 45. 8d. Unxit me, nempe, oleo letitiæ*; i.e. unctiōne suavisimā, quæ & ipsius qui ungitur & credentium in eum mentes inenarrabili lætitiā perfundit f: vel, donis Spiritus Sancti. Vide Hebr. 1. 9e. Me non modò aptavit & instruxit, sed etiam segregavit, destinavit & constituit, &c. Confer 1 Reg. 19. 16, 19, 20. & 2 Reg. 2. 9, 15h. Unxit me, constituendo me caput, Regem, Doctorem & Redemptorem universi. Unxit, i.e. publico testimonio declaravit (in Jordane) me esse unctum Divinitate, &c. ¶ Ad, &c. "וְאֶתְּנֶנִּי לְעֵדוּת" Ad evangelizandum (vel, ad annuncian- dum, P. ut lata nunciem, Ti. sim. Ca. Ang. G. Vox media est, plerumque tamen in bonum sumitur. De ea vide ad Esa. 40. 9. & 52. 7k. Ut predicarem, M. sic Calv. scil. Verbum Dei, vel remissionem peccatorum, synecd. generis m.) mansuetis, Mo. Ch. JT. Pi. M. P. Ti. Ang. scil. ex agnitione peccatorum †: bonis, ac patienter inflicta sibi mala tolerantibus n; qui cum mansuetudine Verbum recipiunt, Jac. 1. 21. quales describuntur Esa. 57. 15. quos Christus felices pronunciat, Matt. 5. 5. quibus solis Deus gratiam suam impertit, Psalm. 10. 17. & 22. 27. & 25. 9. &c. o. Vel, humilibus, Sy. pauperibus, o. sim. Ar. non tantum pauperibus simpliciter, Luc. 4. 18. sed etiam pauperibus spiritu, Matt. 5. 3†. Vel, afflictis. Vox Hebræa & afflictos, & mansuetos, sign. & Propheta utrumque comprehendere videtur: quoniam intelligit eos qui, quum destituti sint omnino ac rejecti, apud se etiam miseri sunt, & malorum suorum sensu confusi, nihil altum spirant, sed in humilitate & modestia se continent: talibus enim solis promittitur Christus. Et hinc colligimus Esaiam propriè de Evangelio loqui. Lex enim data est ut superbos prosternat, &c. Evangelium verò, ut afflictos erigat, &c. P. ¶ Ut, &c. "וְאֶתְּנֶנִּי לְעֵדוּת" Ut alligarem, vel obligarem, P. G. sic V. JT. Pi. For. vel, ad ligandum fasciā, Mo. ad medican- dum, Ca. sim. M. V. sanare, o. Ar. ut consolidem, Sy. ut confortarem, Ch.) contritos (vel, fractos, JT. Pi. Ar. fractis, Ca. contritis, M.) corde, Mo. G. &c. vel, mente, Ca. ut ob- ligem vulnera corde contritorum, Ti. Quomodo boni chi- rurgi vulnera obligant q, fasciis suis †; sic ego jussus sum illorum dolores mitigare meis vaticiniis*. Sic unxit me, ut consolet & confirmet eos qui tum ob tardum meum adventum penè de salute sua desperabant †: ut consolet conscientias perculsas sensu iræ Dei †: ad cu- randum mortales, liberandum, & reconciliandum Deo*. ¶ Ostendit prædicationem Verbi medicinam esse vulne- ratis conscientis efficacissimam y. Contritis corde, i. e. Judæis & Gentilibus, qui, onere tum peccatorum, tum Legis Mosaicæ, tum infidelitatis, & ignorantiae rerum Divinarum, pressi, ac penè oppressi & obtriti, afflictissimo erant animo *. ¶ Et predicarem captivis indulgentiam, "וְאֶתְּנֶנִּי לְעֵדוּת" Libertatem, M. P. Mo. Ti. G. ex o. & Ch. &c. Judæi non tantum exsules erant, sed & quasi in laxa catena captivi, ut olim in Ægypto. Exire enim illis de assignatis locis non licebat *. Libertatem, tum tempo- ralem, per Cyrum, &c. b. tum spiritualement, à peccato & Satana, per Christum c. ¶ Et clausis (vel, vincis, M. P. Mo. &c.) apertionem, "וְאֶתְּנֶנִּי לְעֵדוּת" Vox non alibi appa- retd. Duo termini hic connectuntur per Maccaph, quod

voces diversas connectere solet *. Quamvis autem * Ang. duabus scribatur dictionibus, est tamen vox solummodo una, ex geminatis constans dictionibus radicalibus; quò gemina, i. e. omnimoda, apertio denotetur g. Aliis sunt duæ voces b. Duæ sunt dictiones, una tamen significa- tio *. "וְאֶתְּנֶנִּי לְעֵדוּת" potest esse Macor [five infinitivum] à "וְאֶתְּנֶנִּי לְעֵדוּת" accepit, hoc sensu, ad aperiendum, ad accipiendum eos è carcere vel captivitate †. [Hinc variè reddunt.] Solu- tionem, Sy. in Di. apertionem, For. ex Vulg. omnimodam apertionem, Glas. Q. in Di. Geminatio literæ vel syllabæ significatum intendere solet: ut Psal. 3. 3. "וְאֶתְּנֶנִּי לְעֵדוּת" sa- lus omnimoda, seu maxima; & 44. 27. "וְאֶתְּנֶנִּי לְעֵדוּת" multum auxilium. Sic alibi, "וְאֶתְּנֶנִּי לְעֵדוּת" dolor maximus; Hof. c. 2. vers. 2. "וְאֶתְּנֶנִּי לְעֵדוּת" adulteria maxima; Hof. 8. 7. "וְאֶתְּנֶנִּי לְעֵדוּת" maxima procella, &c. i. o. hic posuere, "וְאֶתְּנֶנִּי לְעֵדוּת" (cecis visum,) quia summæ miseriæ per cæcitatem ad- umbrantur k: vel, quia "וְאֶתְּנֶנִּי לְעֵדוּת" propriè de apertione ocu- lorum vel aurium dicitur l. [Alii aliter reddunt.] Ap- parere in lucem, Ch. apertionem, & cæcis visum, Ti. aper- tionem (vel, solutionem, Sy. Ca.) carceris, M. P. Mo. Pi. Ca. Ang. i. e. gehennæ m; vel, carcere defentis, Sy. "וְאֶתְּנֶנִּי לְעֵדוּת" sign. carcerem; sic dictum, quod capti & clausi ibi sint n. Moneo in lingua Æthiopica "וְאֶתְּנֶנִּי לְעֵדוּת" esse vinculum, Matt. c. 5. v. 25. plur. "וְאֶתְּנֶנִּי לְעֵדוּת", vincula, catena, Marc. 5. 4. Luc. 8. 29. "וְאֶתְּנֶנִּי לְעֵדוּת", domus vinculi, i. e. carcer, Act. 5. 19. & simpliciter "וְאֶתְּנֶנִּי לְעֵדוּת", carcer, Matt. 14. 10. ubi observan- dum, Mem esse heemanticum, à radice "וְאֶתְּנֶנִּי לְעֵדוּת", quæ He- braicè esset "וְאֶתְּנֶנִּי לְעֵדוּת", unde abjecto "וְאֶתְּנֶנִּי לְעֵדוּת" formari potest; sicut à "וְאֶתְּנֶנִּי לְעֵדוּת" fit "וְאֶתְּנֶנִּי לְעֵדוּת", per Vau in medio o. In lingua Chaldaica, unde hoc loquendi genus credibile est sumpsisse Esaiam, quod de ea captivitate ageretur quæ per Chaldæos facta est, "וְאֶתְּנֶנִּי לְעֵדוּת" lorum significat. Apertio autem five dissolutio lori non malè per similitudinem di- citur illa de qua hic agitur liberatio p. Al. apertionem q. G. prædæ, i. e. captivorum: vox enim "וְאֶתְּנֶנִּי לְעֵדוּת" (quæ ab ea- dem radice venit, additis tantum literæ servili & præ- fixo,) prædam sign. Esa. 49. 24, 25. & de hominibus vel jumentis promiscuè dicitur, Num. 31. 11q. 2. Ut predicarem annum placabilem; sic V. "וְאֶתְּנֶנִּי לְעֵדוּת" Vo- luntatis, Mo. He. in V. pia voluntatis, M. acceptum, JT. Pi. gratissimum & jucundissimum Deo & hominibus *: T. favorabilem, Ca. benevolentiae, vel beneplaciti, Pi. P. Ti. For. Calv. Ut significarem tempus quo Deus se osten- surus esset propitium Judæis, si poenitentia ducerentur. Tempus redemptionis †, vel reconciliationis †, vel veræ expiationis peccatorum per Christum; quæ res Deo gratissima erat v: Divinæ benevolentiae, & placibilis in homines voluntatis x: tempus gratiæ hujus insignis impetrandæ. Cùm autem hæc Ecclesiæ redemptio non hominum justitiæ aut satisfactioni adscribenda est, sed gratuito Dei favori, meritò in ipsius arbitrio & be- neplacito erat tempus deligere y. Annum dicit, propter allusionem ad annum jubilæi z; quod etiam spectat præ- dicandi vox. Vide Levit. 25. 9. Clanges buccinæ, &c. †. ¶ Et diem ultionis Deo nostro] Ità Mo. P. &c. vel, Dei nostri, M. Ti. JT. Pi. Calv. Ca. &c. vel, coram Deo nostro, Ch. nempe in hostes Ecclesiæ; vel, in Babylonios b. Sed quid commercii inter vindictam, & bonam voluntatem? Resp. Non parum c: nam ultio quoque pertinet ad nostram li- berationem d: nec potest Deus liberare Ecclesiam, quin ultionemumat de impiis; quippe qui Ecclesiam in- sectari non desinunt *. [Alii aliter expediunt, & verba aliter reddunt.] ¶ Et diem retributionis, o. vel, compensationis, Ar. salutis, Sy. Nihil hic durum, sed totum hoc oraculum stillat Evangelicā suavitatē, ut docet Luc. 4. 19. ubi, loco ultionis, est retributio, quæ compensationem aliquam importat. Est autem æqua compensatio, & retributio quasi legitima, ut qui in te- nebris & exilio fuerat, liber sit, &c. f. Sed alienum hoc est: neque clausula illa, quam Vulgatus apponit, in Græco Lucæ textu habetur: nec retributionis vox ne- cessariò bonum importat, sed sæpe vindictam & ma- lum; ut Esa. 65. 6, 7. Jer. 25. 14. & 51. 24. &c. g. ¶ Ut consoletur omnes lugentes] Sub pressuris mundi h: propter peccata sua i, vel, propter miseras Ecclesiæ, Esa. 66. 10k. Lugentes Sionis, ut sequitur v. 3. vide & Esa. 57. 18l. 3. Ut, &c. "וְאֶתְּנֶנִּי לְעֵדוּת" Ut ponendum (vel, Ut ponerem, M. P. Ut dem denique, Ti. Ad constituendum, V. Calv. Belg. Ad adhibendum, sub. con- solationem,

^m Ang. solationem, Pi. JT. Angl. ex v. præced^m. Ut ponerem, sub.
cor, vel animum : ut alibi, absque ponente, i.e. animadver-
ⁿ For. tente, seu curanteⁿ. Similes ellipses, Gen. 42. 33. sumite,
^o Ang. sub. cibum; & alibi, frangite, sub. panem^o. Significat sibi
demandatam lugentium curam, ut illorum paracletus
^p For. & patronus esset P.) lugentibus Sion, Mo. (vel, Sionis,
^q Pi. JT. Pi. i.e. Ecclesiæ q; vel, in Sione, P. M. Ti. Ang. V.
vel, pro Sione, Angl. i.e. pro malis, vel in illa commissis,
^r Ang. Ezech. 9. 3, &c. vel illi illatis, Esa. 66. 10^r.) ad dandum
(vel, ut dem, V. Calv. daremque, P. dem, inquam, Ti. po-
neremque, inquam, M. ut deitur, V. Belg.) eis gloriam (vel,
[†] Pi. sim. ornatum, JT. Pi. i.e. pulchras vestes †; decorem, M. V.
Ang. Calv. vel, decor, V. ornatum, Belg. coronam, ut Ezech. 24.
v. 17. Aliàs generaliter omne decus aut ornamentum fig-
^o G. nificat^r.) pro cinere, Mo. P. &c. quo sese aspergebant, &
[†] Pi. in quo sedebant lugentes †. Vide Job. 2. 12. & 42. 6^v.
^v Ang. Nota elegantem paronomasiam inter מָאֵס & מָאֵס *.
^o Calv. [Ca. locum sic reddit, Ad conciliandum dandumque Sio-
For. nis lugentibus decus, &c.] ¶ Oleum (vel, unguen-
tum, JT.) gaudii (i.e. vel, unguentum quod in rebus læ-
^o G. sim. tis sumi solebat^r; vide Psal. 45. 8. & 104. 15. &c. v.
Ang. vel, gaudium, quo suaviter afficiantur & recreentur
^v Ang. tanquam ab oleo bene olente ac fragrante^r.) pro luctu
^z Pi. Ità Mo. P. &c. Miserum populi statum in libertatem
restituendum significat^r. ¶ Pallium, &c. מַעֲטָוֶה
^o V. מַעֲטָוֶה] Amicum (vel, pallium, sive stolam, P. M. Ti.
Heb. operimentum, Pi. מַעֲטָוֶה, (amicum,) o. in G.
[Pro quo in Bib. Pol. mendose legitur, מַעֲטָוֶה, quod
Latinus Interpres reddit, secundum stolam.] laudis, Mo.
^b Pi. Pi. e. quod laudatur ob pulchritudinem^b: vel, gloria,
o. Ar. pulchrum, Pi. Pulchras & candidas vestes, Ecclef.
^o Ang. 9. 8. ut in festis, Zach. 3. 4, 5. Matt. 22. 11. &c. Intellige,
vel, 1. spiritum lætitiæ, ut vertit Chaldaeus, & ostendit
^d Pi. contextus^d: vel, 2. iustitiam quæ credentibus imputa-
tur *. ¶ Pro spiritu mæroris, ità o. מַעֲטָוֶה] Mæsto, Ti.
sic Ca. M. sim. Ch. Sy. deficientie, vel, debili & infirmo, aut
^o Ang. languido, V. angusto, Calv. stricte, Mo. constrictio, P. contra-
JT. Pi. Heb. contradictionis, Pi. Angl. quia mæror contra-
^f Ang. hit, ut gaudium dilatat. Vide Ezech. 21. 7^f. Conturbato &
obscurato. Sic enim mærorem apte vocat Hebraismus.
De oculis dicitur, Gen. 27. 1. & Deut. 34. 7. transfertur au-
^o For. tem ad animum, Esa. 42. 3°. Heb. obscuritatem, ut Gen. 27. 1.
^b Ang. Zach. 11. 17^h. Torporis, Ar. ¶ Et, &c. מַעֲטָוֶה
מַעֲטָוֶה] Et vocabitur eis (vel,
^o G. Et vocabuntur in ea, G. ex Vulg. i.e. qui in ea erunt^r.
Et vocabuntur in eis, P. sing. Heb. pro plur. Et vocabitur
in eis, H^s, pro, ad vocandum eos. Aut redundat מַעֲטָוֶה,
^o V. pro, & vocabuntur. Similis locutio Esa. 58. 12°. Et vo-
carem eos, M. Ti. utque vocentur, Ca. ut vocentur ipsi, Pi. JT.
Heb. Et vocabitur illis; hoc est nomen quo illos appella-
^o For. bunt^r.) arbores (vel, quercus, JT. Pi. vel, fortes, V. For.
^m V. ab מַעֲטָוֶה fortitudo^m.) iustitiæ, Mo. P. G. &c. (Sic dicuntur
qui firmi sunt in iustitia, velut actis radicibus. Vide
^o G. dicta ad Matt. 13. 6°. Vel, arbores iustæ plenæque sta-
^o Ang. turæ, vel firmiter radicatæ^o.) plantatio (vel, planta-
rium, Ca. & plantationem, M. Ti.) Domini, ut glorificet, P.
vel, ad glorificandum, Ti. V. id est, ut glorificem me in
^o V. illis; vel, gloriam habeam de illis P. Vel, ad glorifica-
tionem, M. quo decoretur, Ca. quæ gloriatur, Pi. vel, ut
planta Jehovæ (i.e. quæ in Christum, tanquam in trun-
^o Jun. cum, infusa fuerit à Deo q.) gloriatur, JT. Sunt Chri-
stiani quasi arbores, quas Dominus plantavit in Eccle-
sia ut fructum ferrent, & homines inde glorificarent
^o M. Deum^r. His verbis restitutionem populi designat, af-
firmans eos, quum prius eradicati essent, Divinam tamen
virtute plantandos & stabiliendos esse †.

4. Et edificabunt (vel, Ut edificent, JT. Extruentur au-
tem, Ca.) deserta (vel, desolationes, Mo. &c.) à seculo
Vel, seculi, Mo. vel, longi temporis, P. perpetuas, Ti. anti-
quas, JT. Pi. sic M. Quæ diu deserta fuerant, ultra an-
nos 50 : quod tempus מַעֲטָוֶה Hebræis^r. Civitates defer-
^o G. tas, &c. v. Promissam Ecclesiæ instaurationem ampli-
^v For. Ang. cat^r. ¶ Et, &c. מַעֲטָוֶה] Solitudines
^o Calv. (vel, devastationes, M.) priscorum, Mo. sic P. &c. vel,
primorum, V. priscas, Ti. V. JT. Pi.

5. Et stabunt (i.e. ad nutum præstō erunt, ut Esa.
48. 13^v. & parati ut ipsis occurrant, & opem ferant^r,
^o Calv. & serviant^r. Vel, surgent, Sy. sic V. quod finis surrectio-
^o Mufc. nis sit statio^b. Et venient, o. sic V. Aderuntque, Ca.) ali-

eni, & pascunt (vel, qui pascant, Ca.) pecora, &c.] Vel, pecus,
vel gregem, vestrum, Mo. Ti. &c. q. d. Non vos ipsis, sed ipsi
vobis servi erunt^r. Ità in bona omnes fortuna eritis, ut
facile ad quævis ministeria reperturi sitis aut hostes bel-
lo captos, aut alios mercede conductos^d. Al. Vobis, res
Regni cœlestis curantibus, necessaria alicunde suppedi-
tabuntur *. Judæi & Gentiles, qui vos antea duro mi-
nisterio premebant, famuli vestri erunt^r. Nunc adstantes
pascunt, &c. JT. Pascendo pecori vestro operam dabunt^r.

6. Vos autem sacerdotes, &c.] Spirituales, qui vos
Deo offertis. Vide Rom. 12. 1. Heb. 13. 15. 1 Pet. 2. 5^h.
Alià curâ soluti, soli Deo vacabitis^r. Non una Tribus,
ut olim, sed vos omnes eritis regale sacerdotium, 1 Pet.
2. 9°. Al. Tanto in honore eritis, ac si sacerdotes esse-
tis, vel etiam principes, ut vox מַעֲטָוֶה sumitur 2 Sam. 8.
v. 18°. Israelitæ quasi Sacerdotes in Pâschate. Vide ad
Exod. 19. 6. Cæterum etiam extra hanc causam om-
nes sanctè viventes sanctèque Deum precantes dici
possunt sacerdotes, i.e. quali Sacerdotes. Vide Hiero-
clem ad initium Aurei Carminis. Stoicorum dictum,
Μὴ οὐκ ἴσους ὁ σοφός (Solus sapiens Sacerdos^m.) ¶ Mi-
nistri Dei vestri, (sub. estis, Angl.) dicetur vobis] Ità Mo.
P. M. &c. vel, dicemini, JT. Ca. Pi. ¶ Fortitudi-
nem, &c. ità V. &c. מַעֲטָוֶה] Oper, P. G. V. Pi. &c. q. d.
Opibus fruamini quas Gentes in medium afferent ubi
fidem receperunt^r. ¶ Et in gloria earum superbiētis,
וְיִשְׁתַּבְּחוּן] Prædicabitis (vel, oblectabitis, Ti. summe ef-
feretis, JT. Pi.) vos, Mo. exaltabimini, P. sim. M. וְיִשְׁתַּבְּחוּן,
pro וְיִשְׁתַּבְּחוּן, mutato & in i, pro natura literarum
וְיִשְׁתַּבְּחוּן. Significatio deducitur ex nomine וְיִשְׁתַּבְּחוּן ramus;
30 sicut & in Deut. 26. 17. וְיִשְׁתַּבְּחוּן, extulisti, &c. Alii ta-
men deducunt ab וְיִשְׁתַּבְּחוּן dicere, &c. v. Gloriamini, vel,
jactabitis vos, Q. in Ma. Belg. Fruamini Gentium bonis,
potentiâ, opibus, eloquentiâ, &c.^r

7. Pro, &c. מַעֲטָוֶה וְיִשְׁתַּבְּחוּן מַעֲטָוֶה]
Pro varia dispositione, variè hæc transferuntur †. Pro
pudore vestro (vel, Pro confusione vestra, M. Ti. Loco pudor-
is vestri, Di.) duplex, Mo. M. P. sub. gloria, M. vel, præ-
mium, Ti. Calv. sim. V. Al. duplicia, P. duplum, Di. Ang.
40 & sub. erit, M. Ti. Di. Calv. vel, sub. recipietis, P. vel,
habebitis, Di. Ang.) & ignominia, Mo. (vel, & pro ig-
nominia, M. P. Ti. Ang. repete, vestra, Ti. Angl. vel, lo-
co ignominia, subaudito מַעֲטָוֶה quod præcessit : vel, &
viri ignominia, i.e. ignominia affecti, subaudito וְיִשְׁתַּבְּחוּן :)
præconia dicent parte suâ, Mo. vel, exultabunt, sive jubi-
labunt, de portione eorum, M. P. Ti. Ang. Calv. vel, canta-
bunt portionem suam, Di. vel, vocem lætam edetis in parte
vestra; ut sit personæ mutatio^r. [Aliter,] Pro pudore
vestro duplici, (Intellige, vel, 1. pudorem vestrum, &
50 terræ vestræ, Ezech. 36. 3, 4, 13, 15 : vel, 2. opprobrium
& à vestris, & à Gentibus^r: vel potius, 3. duplicem, i.e.
copiosum, ut Esa. 40. 2. Jer. 16. 18. & 17. 18. ut respi-
ciat id quod ejus loco percepturi erant, duplicem, nempe,
sub. honorem, videt 1 Tim. 5. 17. vel, sub. portionem, ex
proximo membro v.) & ignominia, (vel, & loco ignomi-
nia eorum. Præpositio [וְ] repetitur ex præced.
membro; & quia persona mutatur, ut Job. c. 18. v. 4.
Ezech. c. 31. v. 10. præpositio [sive affixum] omitti-
tur, ut Esa. 59. 18[†].) laudabunt portionem suam, Di. gra-
tulabuntur sibi Christiani, quod probra & verbera à ty-
rannis patiantur, &c.^r Vel, & exultabunt, sive trium-
phabunt, in portione eorum, Angl. Mutationem personæ
hic statuo. Sicut enim v. 3. & 4. consolatus est lugen-
tes in 3. persona, quam protinus v. 5. & 6. mutavit in
secundam : ità & continuans in initio v. 7. in 2. pers.
protinus mutat eam in tertiam : aded ut מַעֲטָוֶה וְיִשְׁתַּבְּחוּן
referam ad eosdem illos lugentes quos antea est con-
solatus. Sensus est, Pro duplici vestro pudore, & igno-
minia quâ affecti estis à Gentibus, o pii, omnes lugen-
tes inter vos gratulabuntur sibi portionem suam^r. Ju-
dæi credentes, pro multiplici illa confusione cui initio Evan-
gelii expositi erant apud fratres infideles & Gentes,
laudabilem partem obtinuisse dicuntur, & duplicem por-
tionem consecuti, quasi omnes essent primogeniti, quo-
rum duplex erat portio^r. [Alii aliter.] Idque loco pu-
doris vestri (quo pudefacti estis) duplicis, (i.e. magni,
syn. speciei;) & loco ignominia, de qua cantabant, (per-
secutores scilicet vestri:) Hæc portio illorum est, Pi. Al.
Pro pudore vestro duplicia : (i.e. honores duplos vobis
dabo,

dabo, ut sequitur b.) & rabor illis veniet qui laudant partem suam, G. ex Ch. id est, idola: sicut Deus est pars piorum, Psal. 73. 26. & alibi *. Al. Loco pudoris quem vos habuistis, gentes duplum habebunt, & exclamabunt quod confusio est ipsorum portio, Gal. [Alii hæc verba cum sequentibus neſtunt, & sic totum reddunt;] Pro eo quod pudorem vestrum duplum (i. e. quo plus satis perfusi estis: sic blandè parit Deus Ecclesiæ suæ, & honorificè loquitur, ut supra 40. 2 c.) & ignominiam cantabant horum (i. e. Judæorum, qui tum erant Ecclesia Dei. Apostrophe à secunda persona ad tertiam *) portionem esse; idcirco in terra illarum duplum (i. e. abunde, plus satis; numerus finitus pro infinito †.) hereditario jure possidebunt, JT. Al. Propter pudorem vestrum duplum, & quia (ut repetatur חַוְוָה ante חַוְוָה,) cantabant, Ignominia est pars eorum, [Ita etiam trajectio est, quæ in S. S. non infrequens.] propterea in terra eorum duplum possidebunt, nempe ii qui tali ignominia affecti erunt d. Pro pudore ingenti, & pro ignominia ob quam jubilarunt in parte sua, (i. e. in regione sua hostes,) propter hoc duplicia (i. e. multa) possidebunt Israelitæ in terra sua, h. e. Gentium. Respicit id, Divitias gentium comedetis *. ¶ Propter, &c. חַוְוָה בְּאֶרֶץ מִשְׁנָה וְעַתָּה ¶ Ideo (vel, Propter hoc, G. ex Vulg. Al. חַוְוָה non verto hic, Propterea, sed, Propterea quod; utrumque enim sign. sicut & חַוְוָה. Verti etiam potest, Certè, Utique, Profectò; sicut Gen. 4. 15. Jer. 2. 33. & 5. 2. Os. 2. 14 f.) in terra eorum (vel, earum, Di. nempe gentium, quæ vos persecutæ fuerunt h.) duplum (i. e. opes amplissimas †: vel, duplicia, Me. ex Vulg. i. e. vel, animæ & corporis bona *; vel, magna & multiplicia dona Spiritus Sancti †:) possidebunt, Mo. &c. vel, hereditario jure possidebunt, Pi. sic Di. &c. Pro duplo pudore ipsis à gentibus illato, duplum in terra earum possidebunt i. [Alii aliter.] Existimo retributionem duplicis honoris, five præmii, antè memoratam fuisse; hic autem rationem reddi cur in portione quæ illis obtingeret gauderent: & חַוְוָה non verto, idcirco, ut sit illativum, sed, quia, ut sit causale, ut necessariò accipitur Esa. 26. 14. Sensus itaque est, In terra (non, hostium, sed) ipsorum, five sua, possidebunt duplum, vel, 1. pretio & usu, ob benedictionem Dei; vel, 2. spatio, ob paucitatem redeuntium, &c. Allusio est vel, 1. ad legem de primogenitis, Deut. 21. 17: vel, 2. ad duplicem Josephi portionem, Jos. c. 17. v. 17. 1 Par. 5. 1. Ezech. 47. 13. q. d. Tunc cuilibet Tribui obtinet quod olim uni Josepho, & quisque fidelium primogenitus erit, Heb. 12. 23 k: vel, 3. ad duplicem spiritum Eliæ super Eliseum l.

8. Quia ego Dominus diligens justitiam] Non in verbis hujus versus difficultas est, sed in connexion, &c. m. ¶ חַוְוָה ¶ Judicium, Calv. Mo. &c. i. e. quicquid rectum & æquum est n. Jus, Pi. &c. Rationem hic reddit vel, 1. cur alienos, qui populo suo ministraverant, tam liberaliter compensaret; quod non ex rapina, sed de suis, spontè obtulerint o. Vel, 2. cur populum suum, qui inter tot mala firmiter illi adhæserant, remuneraret p. Vel, 3. cur non Phariseis, &c. meliorem partem in Regno suo daret q. [Alii aliter.] Materia hæc diversa est à præcedente r. Secundum hoc est benedictionum genus: quod Deus fœdus perpetuum cum Ecclesia in Christo ineat, & omittis ceremoniis Legis, novum & spirituale cultum in Ecclesia instituat. Amo, inquit, ju, ac proinde non possum amare Ecclesiam injustam, servientem Deo, non in novitate Spiritus, sed in vetustate literæ †. Non tantum confirmat quod pollicitus est, sed etiam Judæos ad resipiscen-
tiam hortatur, à natura Dei, qui vanos prætextus non moratur, sed cordis munditiem exigit, &c. nè oblatam sibi gratiam suâ pravitate respuant. Judicium hic opponit inanibus Judæorum figmentis, quibus satisfacere se putabant Deo, atque interim malitiam suam tegebant t. ¶ Et, &c. חַוְוָה בְּעוֹלָה ¶ Odi (sub. verò, Pi.) rapinam (vel, raptorem, M. raptum, Di.) in holocausto, five in holocaustum, P. sic M. Ti. Calv. fim. Mo. Ca. q. d. Odi rapto acquisita, avara & injusta lucra v, et si in holocaustum vertantur x. Nolo mihi sacrificia offerri ex rapina, vel cum sceleribus y. Vel, conjunctam holocausto, JT. i. e. veteri Legi ac ceremoniis, synecdochicè, & toti ministerio literæ, quod est mini-

sterium mortis, &c. 2 Cor. 3. 7, &c. z. Odi illos qui me externe & fucate colunt, dum proximos opprimunt, &c. a. Vel, & ad dñas, (ex injustitia, five iniquitate,) o. in G. חַוְוָה legerunt punctis aliis, ut sit à חַוְוָה, non à חַוְוָה b. G. Vel, per injustitiam. חַוְוָה accipio pro חַוְוָה, iniquitate & injustitia: quomodo & חַוְוָה usurpatur Job. 5. 16. Psal. 64. 7. & 53. 2. rectèque hoc referri potest ad Gentes, quibus, ob injustas rapinas in Dei populum patratas, & sua eripere Deus minatur c. Sic omnia bene co- d. Di. hærent, ut ratio reddatur cur Deus pro suis judicabit, & injurias ipsis illatas rependet, quia jus amat, & injurias odit d. Chald. hic habet, Abominabilis est coram d. Ang. me falsitas & violentia f. ¶ Et dabo, &c. חַוְוָה ¶ Et (vel, Ideo, JT.) dabo (vel, reddam, Ti. dirigam, Ang. constituam, Calv. disponam, JT. solvam, Ca.) opus (vel, mercedem, V. Ca. G. ex Ch. Opus, metonymicè, pro mercede g. Sed probabilius est, nomine operis notari omnia vitæ instituta, quibus felicem exitum Dominus promittit h.) eorum (vel, eis, Ca. V.) b. Calv. in veritate, Mo. P. Calv. JT. h. e. verè, & sine fraude i. i. V. Sub veritatis nomine æquabilis cursus notatur; quia increduli plerumque evanido gaudio inflati sunt, sed mox disfluunt k. Vel, firmum, Ti. fideliter, Ca. æquam, G. ex Ch. Et dabo eis juxta opus eorum in veritate, M. Ideo efficiam ut retributio eorum certa sit, Heb. cum veritate, Pi. [Locum variè exponunt.] Faciam ut sincerè agant, non hypocriticè. Vel sic, Faciam ut opus, i. e. fructus operis, eorum firmum sit & stabile, nec ab illo excidant l. Faciam ut me colant, non, hypocritarum more, i. Me. exterius tantum, & intus pleni dolo, &c. sed in spiritu & veritate, exterioribus interiora, & signis signata, ad- jungentes. Vel, Faciam ut constantes sint in opere, neque unquam ab incepto deficiant m. Opus ab Apostolis fiet, non dolosè, ut à Phariseis & Pontificibus Judæis, sed fideliter, justè & piè n. Al. Renovabo spiritum mentis eorum, & induam eis novum hominem, Hi. qui conditus est ad sanctimoniam, &c. Eph. 4. 24. ut me verè colant o. Ità [ut videmus] חַוְוָה alii ad Deum referunt, qui verè illos remunerabit; alii, ad mercedem, quæ certa erit; alii, ad opus, quod Deus curabit, vel, ut sincerè fiat, vel, ut successu coronetur p. ¶ Et fœdus perpetuum feriam eis] i. e. Perpetuus ero itineris dux: hæc vera stabilitatis causa, & perseverantiæ nostræ fultura q. Promittit gratiæ hujus perpetuitatem fœdere confirmatam r. Fœdus meum cum ipsis instaurabo, quod ex parte mea nunquam deficiet. Ex mea parte sponsores erunt Aggæus, Zacharias, Malachias: ex parte populi, illi qui nominantur Nehem. cap. 10 †.

9. Et scient (vel, innotescet, JT. Pi. cognoscetur, id est, nobile erit t,) in gentibus semen eorum] Apparuit id in Daniele amicisque ejus, & in Zorobabele v. Conspicuum & illustre erit apud Gentiles semen, & germen spirituale Apostolorum, fideles scilicet ab eis conversi x. Ecclesia, nunc terræ angulo conclusa, tunc per totum orbem propagabitur, & conspicua erit y. Scientur inter gentes ab eis & earum moribus diversi & distincti, per fidem, dilectionem, &c. utpote qui mandatum acceperunt nè fierent sicut Gentes z. Cognosci, pro, illustre esse, ut Psal. 76. 2. Prov. 31. 23 a. ¶ Cognoscent illos, (tum ex pia conversatione sua, tum ex benedictione Dei b,) quia (vel, quod, M. P. &c.) isti sunt semen cui benedixit Dominus] i. e. Cognoscent illos esse posteritatem Abrahami, cui Deus tam magna promissit, Genes. 26. 4 c. Vel, quod sint populus Dei singulari Dei gratiâ ornatus, ac multis dotibus cumulatus d.

10. Gaudens gaudebo (vel, Dicent, Summè gaudeo, Pi.) in Domino] Hinc quidam [JT.] caput 62. ordiuntur *. Sed non necesse est, quandoquidem materia sub-
jecta cum præcedente dissertatione bene congruit f. ¶ Sunt hæc verba vel, 1. civitatis Hierosolymorum, respondentis Prophetæ g: vel, 2. Prophetæ, qui cantum addit in persona Ecclesiæ de tantis promissionibus gaudentis h: vel, 3. chori Apostolici & spiritualis Hierosolymæ i, & totius Ecclesiæ exultantis pro acceptis beneficiis k: vel, 4. Prophetæ in persona propria l exultantis ob felicitatem Regni Dei, ad quod ipse pertinebat m: vel, 5. Christi, qui gratulatur Deo de beneficio sibi & Ecclesiæ collato, per prolepsin, hoc ver-
su;

su; deinde speciatim administrationem explicat, primum, suam ipsius erga Ecclesiam, deinde, ministrorum Ecclesiae, in sequentibus m. ¶ *Induit me vestimenta salutis; & indumento iustitiae, &c.* Prosperitate, tanquam veste, circumdedit me n. Salute, seu veste o; & iustitiā, seu pallio p. *Iustitiam* hic accipio pro justificatione, seu testificatione iustitiā: qu. d. ut omnes sci- ant me saluum & iustificatum per Deum q. *Iustitiam* conjungit cum salute, quoniam alterum ab altero se- jungi non potest: q. d. Contulit in me salutem & iustitiam r. ¶ *Quasi, &c.* [Vari- ant.] *Tanquam sponsum* (vel, sponsus, P. Ca. Di. &c.) con- secrabit (vel, ornavit, M. sacerdotabitur, Forst. in Ma. sacerdotali more ornabit, Ti. Dominus scilicet †: vel, comitur, Ca.) gloria, Mo. vel, decore, M. Ca. magnificen- tiā Ti. Al. sacerdotem aget ornatum, i. e. magnificē, ut sacerdos, ornatum parat t. Vel, decoratum coronā, G. ex Vulg. nuptiali scilicet. Eadem vox [כָּסָה] quā su- prā 3. Græci hic habent, *πύρεα*, quā vox, inter alia, etiam coronam significat v. Vel, qui magnificat gloriam, P. sim. Di. i. e. qui elegantissime ornat se x: qui admi- nistrat ornatum, JT. iustitiā & vitā, quem Christus Spon- sus exhibet Ecclesiae y. Al. ministrat cum ornatu. An- tiquus mos est, ut in nuptiis sponsus ministrat spon- sę, sed non ut vulgares ministri; sed ut [כָּסָה], ut qui in di- gnitate constitutus est; quamobrem ornatu suo spon- sali indutus ministrat: [כָּסָה] enim non tantum ad ec- clesiasticam, sed & ad politicam, dignitatem refertur. Recte docet K. vocem [כָּסָה] significare ministerium cum magnificentiā, quia sacerdotes ministrabant Deo, & erant capita populi. In Glossario Syro-Arabico כָּסָה vertitur, non tantum, abundantia, fertilitas, ubertas, quomodo & vocem Syriacam reddit Ferrarius, sed eti- am, gloria, majestas, claritas; item, magnificentiā, excel- lentiā: cum quo convenit Heb. [כָּסָה], quod non tantum in ecclesiasticis Sacerdotem, sed & in politicis Principem quemvis & magnatem, significat, virum clarum & excellentem; ut videre est Genes. 41. 43. & 47. 22. Exod. 2. 16. & 3. 1. 2 Sam. 8. 18. & 20. 26. Job. 12. 19. Unde colligere est, verbum [כָּסָה] in Kal significasse olim, abundantem, prosperum, magnum, gloriosum & excellentem, esse. In Piel, non tantum, sacerdotio fungi, sed & ma- gnum, gloriosum & excellentem, reddere z. Al. qui sacer- dotem refert ornatu, id est, vestibus magnificis, ut supra v. 3 a. Verbum [כָּסָה] sign. 1. munere sacerdotis, vel prin- cipis, fungi; vide ad v. 6: 2. instar sacerdotis, vel prin- cipis, se gerere. Respicit h. l. magnificas vestes, vel sum- mi Pontificis, Exod. c. 28. v. 2, 3, 40. vel magni alicujus Principis, Ezech. 23. 15 b. ¶ *Et quasi, &c.* [כָּסָה] *Et tanquam sponsam* (vel, sponsa, P. Di. &c. aut ut sponsa, Ca.) ornabit (vel, ornatur, Di. Ca. quā or- natur, vel ornat se, M. Ti. P. Pi. sim. V. JT. die nupti- arum c,) vasis (vel, instrumentis, JT. Di. monilibus, M. P. Ti. V.) suis, Mo. V. vel, mundo suo, Ca. Pi. mulieri scilicet; qui infinitam multitudinem rerum & orna- mentorum comprehendit d: vel, vestibus nuptialibus *. Non necessarium videtur Hiphil [כָּסָה] accipere signifi- catione conjugationis Hithpael. Verto simpliciter, & sicut sponsa ornat vestes suas. Sensus est, Sicut sponsus & sponsa non quovis habitu prodeunt, sed sponsus ma- gnificat gloriam suam, & sponsa ornat vestes suas; sic Deus induit me vestibus salutis & iustitię †. Chorus Apostolicus comparat se & sponso & sponsę propter de- corem: Ecclesia respectu Christi est Sponsa; at respectu eorum quos ad fidem adducit, est Sponsus, qui filios ge- nerat f. Prius Ecclesia in situ & squalore erat, ab om- nibus spreta; nunc, in gratiam à marito recepta, miro splendore fulget. Hoc præstitum in [primo] Christi adventu, plenissime verò in secundo adventu g.

¶ *1. Sicut—terra profert germen, &c.* Eleganti simili- tudine confirmat præced. promissiones h; eò quod in- credibilia ferè continebant i. Revocat Judæos ad ordi- nariam Dei potentiam, &c. q. d. Qui hanc vim terrę præbuit, ut germen proferat, &c. annon ipsam magis exferet in populo suo liberando k. ¶ *Et sicut bor- rus semen, &c.* [כָּסָה] *Semina* (vel, sata, P. JT. Pi. sic Ti.) sua, Mo. quæ in eo seminata sunt, M. Ang. ¶ *Sic* (i. e. copiosissime l) *Dominus Deus* (i. e. Christus, per Spiritum suum intus secundum Divinam naturam ope-

rans, & per Verbum suum, quod secundum humanam naturam prædicavit *,) *germinabit iustitiam & laudem* * Jun. i. e. Fructus beneficentię suę, quæ laudis materiam populo suo suggeret m. Apparuit Dei iustitia, tum in Ang liberatione populi sui, &c. tum præcipue in Christo patefacto, &c. Recte autem *laus iustitię* subjungitur, quia finis iustitię est, ut Deo detur laus & gloria n. ¶ *Germinare facit, vel faciet, &c.* Mo. P. M. &c. vel, procreabit, &c. Ca. producturus est, &c. JT. faciet ut ap- pareat iustitia & laus, nempe Hierosolymorum o. Verum o G. Ch. cum præcedentia de tempore ac beneficiis N. T. dici probatum sit, de iisdem & hoc accipiendum est. Nec de iustitię ostensione, sed progerminatione, sermo est p. Calov. *Laudem* hic vocat virtutes Sanctorum laude dignas, &c. Videmus hic cui adscribi debeat progerminatio virtu- tum in terra q.

CAP. LXII.

1. **P**ropter Sion (i. e. Ecclesiam, quæ mox nomina- tur Hierosolyma a. Ob amorem quem erga Sion a Pi- gero b,) non tacebo ¶ Itā P. Mo. Sy. &c. Non cessabo b For. orare c, & clamare d, & hortari, &c *. Non faciam qui- c Me. sim; escere regna, Ch. Sensus est, Regna omnia commove- San. T. bo, donec Cyrus rerum potitus sit f. Sunt hæc verba d Me. vel, 1. Dei, qui hic rursus loqui incipit e. Vel, 2. po- c G. puli Israelitici Deum sollicitantis pro restitutione sua h; e. G. ex Ch. vel, ut Deus tandem Messiam exhibeat i. Vel, 3. Chri- Ho. & alii sti; q. d. Non desinam Prophetam agere, & opus Re- in Ang. demptionis procurare k. Vel, 4. Prophetæ l; qui ad- h Q. in versus omnes difficultates, populique diffidentiam, se l E. perstiturum in officio declarat, nec loquendi finem fa- k Q. in cturum donec piorum spem erigat, &c. Simul osten- Ma. dit quale piorum doctorum studium esse debet; & alios For. Calv. officii sui admonet, ut colligant animos, & restitutio- Ang. Pi. nem certā fiduciā exspectent m. Propheta, amore spiri- m Calv. tualis Hierosolymæ captus, laudes ejus non semel ceci- nerat. Veritus autem ne quis ipsi id vitio daret, quod in eodem argumento diutius hæreret; adeò non de- sistit, ut etiam sciens vidensque inceptum persequatur; & innuit quod, dum viveret, à celebranda suæ civita- tis gloria non cessaret, quousque tandem, quæ mente prævideret, coram ipse oculis (si daretur) conspiceret n. ¶ *Non quiescam* ¶ Itā Mo. P. &c. vel, vacabo, Ti. Li- cēt impij persequantur me & Verbum Dei, propter pi- os tamen non quiescam, nec tacebo, donec venerit Christus o. ¶ *Donec* (vel, *Quin*, Ca.) egrediatur (vel, o M. prodeat, Ti. JT. Pi.) ut, &c. [כָּסָה] *Ut splendor iustitię ejus*, Mo. P. M. &c. *Secundum splendorem*, Angl. nempe dei, ex Prov. 4. 18; vel, q. d. splendide, clarè p. Ang. ¶ *Ut lumen iustitię ejus*, o. Sy. Ar. *Iustitiam* accipit pro jure Ecclesię, quia tempore calamitatis damnata vi- debatur; emergit autem quum restituitur; latebat enim tempore exilij q, instar seminis sub tellure, suo, q Calv. tamen tempore progerminaturi: quare aptè utitur voce egrediendi r. De iustitię ejus respectu hominum, r Musc. non Dei, hic loquitur t. Al. *ut splendor iustus ejus*, G. t Calv. ex Vulg. i. e. Cyrus, misericors in Judæos: idem eo- rum sospitator, Christi figuram gerens t. Verum iustus G. ille non est Cyrus; (cui tanta elogia minimè conveni- unt, neque Judæi ejus adventum adeò avidè exspecta- bant;) sed Christus, quem Judæi unice profitebantur iustitiā suam, Jer. 23. 6. & salutem suam, Esa. 45. 21, 22 utpote extra quem nec iustitia est, nec salus, Act. 4. 12. & 10. 43. Id sequentia evincunt v. ¶ *Et, &c.* Calov. [כָּסָה] *Et salus ejus ut lampas ardeat*, P. Ti. JT. &c. vel, quæ ardet, Ang. clarè & conspicuè. Vi- de Matt. 5. 14, 16. Joh. 5. 35 x.

2. *Reges inclytum tuum* ¶ Hebr. gloriam tuam, Pi. Ang. &c. h. e. salutem tuam y. Gloriam Christi & Ec- v Calv. clesię ejus z. ¶ *Et, &c.* [כָּסָה] *Et voca- bitor* (vel, indetur, Pi.) tibi nomen novum, Mo. P. Et vo- cabit te (vel, Et vocaberis, Ca. Et vocent te, Sy. Ut voce- ris, Q. in Angl.) nomine novo, M. quod exprimitur infra v. 4 a. Nempe, populi, vel filiorum, non Abrahami aut Israelis, sed Dei b. Pro Israelitis, vocabuntur Christi- ani.

Q. in Calv. sim. Me. Ang. *Calv. sim. Musc. Calv. Q. in Ang. Pi. For. Calv. G. San. For. AE. in Ga. Ang. Ga. ad- vers. c. 24. p. 269. San. For. Q. in Ga. Ga. ib. 270. Ga. Ang. K. Cyr. & Procop. in Ga. ib. Mar. Ga. ib. H. in Ga. Oleast. in Ga. d. Pi. Ga. ib. 271. Ang. G. sim. San. Ga. V. G. Calov. For.

ani. *Novum* hic, pro alio; ut, *novae linguae*, Marc. 16. 17. pro *aliis linguis*, Act. 2. 4. Vel, *novum* ponitur pro insolito & eximio, ut Psal. 33. 3. & 96. 1. *Novum nomen* simpliciter accipitur pro celebritate, & statum populi innovatione; quam sequitur nominis quoque renovatio. Inter Babylonios dissipati vix retinebant nomen populi; id autem recuperarunt quum reduces in unum corpus coaluerint. Al. Fama tua celebrior erit quam unquam antea. *Nomen*, pro fama, ut Gen. 6. 4. & 11. 4. ¶ Quod os Domini nominavit, יְקַבֵּנוּ. Declarabit illud, Mo. simil. Ch. imponet, P. Sy. nominabit, M. sic o. sim. Ca. denunciabit, Ti. praefixerit, J. Pi. i. e. determinaverit, designaverit: vocabit, vel exprimet; V. Heb. perforabit, i. e. notabit vel signabit, ut Gen. 30. 28. Excava mercedem tuam, i. e. Signa. Confirmat quod dixit, Deum hujus gloriæ authorē fore promittens: alioqui incredibile fuisset. Sensus, Gloriam obtinebis à Deo prædictam, nempe ut sis corona magnifica, ut sequitur. Nam vocari, apud Hebræos, est, jure tali elogio ornari posse.

3. Et, &c. וְיָהִי עֶטְרָתְךָ וְגו' Et eris corona (vel, diadema, Mo. Ga. tanquam corona, P. Ti. Angl.) gloriæ (vel, gloriosa, Angl. ornatus, Pi.) in manu Domini, M. Mo. &c. sim. o. Ar. &c. At corona non est ornamentum manūs, sed capitis. [Id variè expediunt.] 1. Et si coronæ capiti imponi consueverint, juvat tamen eas in manibus habere ad earum pulchritudinem contemplandam. 2. Alludit ad coronas quæ ex floribus fiunt. 3. In quibusdam regionibus coronæ non capitibus imponi, sed manibus gestari, consueverunt. Sed probandum id erat. Nec refert quod moris fuit coronam Olympicam capite, Pythicam manu, gestare, Sueton. Nerone, c. 25. Nam, 1. illud necessarium erat, quum utramque capite gestare non possent. 2. De coronis regis, non athleticis, hic loquitur. 4. Corona synecdochicè ponitur, pro quolibet ornamento, ut patet ex 1. Mac. 4. 57. adeoque pro manuum deliciis, annulis, armillis, &c. 5. Tū in manu redundat, ut sæpe; ut Esa. 37. 24. Per manum servorum, i. e. per servos: ita hic, in manu Domini, i. e. in Domino. Verū voces יָד & כַּף, ejusdem notiois, ἐν χειρὶ κυρίου hic positæ, emphasin subesse aliquam liquidò ostendunt. 6. In manu esse coronam dicitur, non quod manu gestetur, sed quod manu (i. e. tutelâ & protectione, ut manus sæpe sumitur; vide Psal. 31. 6, 16. Esa. 3. 6. & 49. 27.) Dei in capite populi Dei teneatur, nè vel decidat, ut Thren. 5. 16. vel vi ullâ dimoveatur, Apoc. 3. 11. Significat fore ut suâ manu texat Deus coronam pulcherrimam, quam capiti illius imponat. Eris ergo corona, i. e. occasio coronæ conficiendæ. Verū non populi, sed Dei, corona hæc est, &c. 7. Est in manu Dei, non quam ipse gerat, sed quam Christi capiti imponet. Introducitur Deus quasi coronam manu tenens, eam scil. lubenter spectans, quam capiti suo imponet. In manu, i. e. quam Deus suâ manu sibi ipse imponet. Explicatius sic reddi potest, Diadema speciosissimum futura es per manum Jovæ, ut causam efficientem denotet: sicut Psal. 17. 7. per dextram tuam; & 18. 30. & 44. 6. Manus autem Dei pro potentia, sive operatione, Divina sumitur, ut Esa. 5. 25. & 9. 12, 17, 21. Itâ sensus clarus exurgit, quod. Per ea opera admiranda quæ Deus in tui gratiam efficit ad honoris culmen eveheris, ut pro ornamento summo Deo tuo sis. Corona ponitur pro quovis ornamento, &c. ut Prov. 4. 9. & 12. 4. & 17. 6. &c. In manu Domini, i. e. per Dominum, Dei beneficio. Apprimè hoc convenit cum Ecd. 7. 28. & 8. 22. Nehem. 2. 8. per manum Jovæ Dei mei bonam. ¶ Et, &c. וְיָהִי עֶטְרָתְךָ וְגו' Et diadema (vel, cidaris, Mo. G. Pi. amictus, i. e. tegmen capitis,) regni (vel, regia, Pi. G.) in manu Dei tui, P. M. Ti. &c. Eris summum ornamentum populi Judaici. Imò significat Sionem tam gratiosam Deo futuram ut corona esse solet. יָד, cidaris, tiara, pileolum rotundum, non acuminatum, erat, quo Reges, sacerdotes & iudices, utebantur. יָד & עֶטְרָת idem hic significant, insigne regni, ornamentumque regum: aliquo tamen modo distinguuntur. עֶטְרָת propriè est diadema, à עָטַר, ambire, seu cingere. Nec alia olim erant diademata quam vittæ, fasciæ, tæniæ, redimicula, strophia, ornatu notâ-

que aliquâ peculiari insignita. Huic respondet כִּתְרִי, Esth. 1. 11. & 2. 17. à כִּתְרָה cingere, seu circumdare, Jud. c. 20. v. 43. At יָד, (à יָד involvere, Levit. 16. 4. Esa. 22. 18.) pileo aut galeæ propior, id coronamenti generis propriè denotat quo non tempora duntaxat cinguntur, sed caput integrum involvitur: nostri coronam clausam vocant: itaque malim cum Gal. tiaram, quàm cidarin, vertere. In vestitu pontificali יָד, diadema, seu corona, à מְצִנָּה, five tiara, distinguitur, Exod. 29. 6. Levit. 8. 9. Quum autem מְצִנָּה (quod eodem cum יָד redit) duplex esset, sacerdotalis, Exod. c. 28. v. 4. Zach. 3. 5. & regia, Ezech. 21. 26. voci יָד addit מְלִיכָה, tiaram regni. [J. T. versum sic reddunt, Quum eris coronata manu Jovæ, & cidari regiâ manu Dei tui.]

4. Non vocaberis ultra, Derelicta. Dubitationi piorum occurrit, qui tunc destituti erant, &c. q. d. Tametsi ad tempus sis instar repudiatae mulieris, repudium tamen hoc non erit perpetuum, conditionem nomēque mutabis. ¶ Vocaberis, Voluntas, &c. הַפְּצִי בָהּ Hephzibah, Ang. sic Ti. Nomen fuit uxoris Hezeciae, 2 Reg. 21. 1. Deliciæ meæ, J. T. Sy. Chara mihi, Ca. simil. V. G. ut mox explicabitur. Voluntas (vel, Beneplacitum, Calv. For. Delectatio, Pi. Lubentia, Ga. 275.) mea in (vel, cum, For.) ea, M. P. Mo. &c. Significat hæc illi non meritis aut viribus suis, sed beneficio Dei, obtigisse. ¶ Inhabitata; sic LXX, Ar. בְּעֵלָה Beulah, Ang. Ti. Maritata, M. P. Mo. &c. Juncta viro, i. e. inhabitata, translatione sumptâ ab uxore quæ viro cohabitavit: vel, acceptissima, ut sponsa sponso.

5. Habitabit, &c. יִבְעַל בְּחֹתָנִי יִבְעַל בְּנִי Quia (vel, Sicut enim, P. Ti. Sy. Pi. Ang.) adolescens, vel juvenis, maritabitur (vel, maritat, M. maritat sibi, Ti. Calv. sim. P.) cum virgine, Mo. (vel, virginem, M. P. Ti. Pi.) maritabuntur tibi (vel, maritabunt te sibi, Calv. sim. P. vel, se tibi, Ti.) filii tui, Mo. &c. Ut enim virginem in matrimonium capit adolescens, sic te tui nati capient, Ca. At naturæ repugnat, ut matrem liberi ducant, nec à re adeò detestanda Spiritus Sanctus imaginem fumeret. [Id diversimodè solvunt.]

In figuratis dictionibus non est infrequens varias relationes nunc Deo, nunc populo Dei, attribui. Sic eadem Jerusalem nova dicitur & civitas sancta, & Agni sponsa, atque uxor, Apoc. 21. 2, 9, 10. & ab ea distinguuntur invitati, sive sancti, Apoc. 19. 9. ex quibus tamen Ecclesia constat. Quum de Ecclesiæ conjugio agitur, unus est ipse maritus, nempe Deus, 2 Cor. 11. 2. Sed hoc non obstat quin metaphora conjugii ad exprimendam fidei unitatem transferatur quam habent omnes filii Dei cum Ecclesia matre sua. Imò Deus Ecclesiæ maritat omnes populos qui ad eam aggregantur. Alii de Principibus exponunt, qui quasi mariti reip. sunt; vide Esa. 47. 8, 9. Thren. 1. 1. quos jam ex popularibus, five filiis, suis haberent. Confer Deut. 17. 15. Jer. 30. v. 21. Alii, de Ministris, qui Ecclesiæ quasi mariti sunt, &c. Alii locum aliter vertendo nodum solvunt. Nostra [Anglicana] antiquissima versio sic exhibet, Sicut ut juvenis filiam nuptum sumit, ita Deus maritabit se filiis tuis. Sed, 1. vox Elobim longè petitur ex vers. 3. 2. Affixum in יִבְעַל planè supprimitur. Nam sicut conjugio sibi devincit juvenis virginem, ita conjugio sibi devinciet te & filios tuos, Pi. Verū versionis suæ rationem nullam reddit. Ei repugnant, 1. verbi numerus; 2. quod sic Elobim ex clausula sequente hic suppletur; 3. ellipsis & inter pronomen affixum nomēque subsequens, qualis nulla hæctenus occurrit.

¶ יִבְעַל possit impersonaliter sumi, ut Luc. 12. 20. repetent, &c. i. e. repetetur: sic, maritabunt te, i. e. tu maritaberis & filii tui. ¶ יִבְעַל tum per asyndeton cohæret cum præcedenti affixo: quis autem maritus sit, exponit verbis seq. nempe, Dem tuus. Aliter, Nam maritatur juvenis virgini? maritabuntur tibi filii tui: q. d. Si hoc contingit, quod sanè contingit quotidie, ut virgo nubat juveni, continget & hoc, ut tu nubas tuis filiis: id est, Tantum abest ut deserta ac vidua deinceps sis habenda, ut, præter Deum tuum, tuos quoque filios habitura sis maritos, qui quam ut matrem reverentur, eandem ut uxorem diligunt. Sed dubito an plur. impersonaliter usurpentur, nisi ubi res verbo illa designata à pluribus peracta denotatur. [Alii hoc membrum cum

274.

274.

10. *Transite, transite per portas*] Contextus abruptus est, ob variationem tum materiarum, tum personarum. Introduxerat Deum vigiles promittentem, v. 6. Vigiles incitaverat ad præstandum officium suum, v. 7. Introducit iterum Deum jurantem, &c. v. 8, 9. Hic alloquitur populum ipsum. Porro, ambigua hic phrasia est, & tam de introitu, quam de exitu, per portas intelligi potest. Hinc variant². Liber erit vobis transitus per portas urbis, quæ prius aut clausæ erant, ut urbe obsessâ, aut dirutâ. De Ecclesia Christi agit, quam confert urbi populosâ, quum ad tempus diruta fuisset². *Portæ*, inquit, sunt *apertæ*, Ecclesia docet Verbum remissionis peccatorum: transite & amplectimini Verbum^b. Significat magnam multitudinem ex captivitate confluentium in urbem, Esa. 60. 11. Vel, est invitatio populi ut accedant ad Ecclesiam, cujus civitas typus erat. Et quum obitare videntur verba sequentia, *Parate viam*, &c. sic intelligunt, ut illi qui in urbe jam constituti erant per portas exeant, ut aliis advenientibus gratulabundi occurrerent^c. Hortatur veros Israelitas ut, exeuntes per portas, præparent itinera filiis Dei dispersis jam adventantibus Hierosolymam. Quæ certè nihil aliud significant quam ex Jerusalem ituros Discipulos Domini per totum orbem, ut alios ad Ecclesiam perducant^d. Al. *Transite*, &c. Vos Sacerdotes & Levitæ, de quibus supra, intrate in Templum^e. Verum in omnibus parallelis Prophetæ locis, *preparatio viæ* refertur ad populum ex Babylone redeuntem; nec à Judæis pro aliis fiebat, sed ab aliis pro Judæis. Sic ergo locus intelligi potest; q. d. O vos captivi, exite portis Babylonis, &c. nam per Cyrum id licet: vel sic, O vos populi vicini, exite portis urbium vestrarum, ut vias populo Dei muniatis^f. At hic versus & seq. Christi Regnum & vocationem Gentium concernunt: ut patet, 1. ex superioribus, quæ de iis egerunt; 2. ex verbis & phrasibus sequentibus; [de quibus in suis locis dicitur.] ¶ *Preparate* (vel, *Complanate*, Mo. *Expurgate*, P. sic M. vide ad Esa. 57. 14^h.) *viam populo*; sic Pi. &c. [*ויגדו*] *Populi*, Mo. P. Ang. pro *populo*, M. Angl. Dei scilicetⁱ. Vos Doctores inprimis^k: quorum hoc officium est^l, ut populo præeuntes viam parent, & alios animent^m. Antè Medos & Persas alloquebatur, &c. Sed generaliter hoc loco loquitur, & quidem imperiosè ad omnes homines, tametsi infensissimos; ut intelligerent Judæi etiam hos mandato Dei obsequuturos, & omnia impedimenta faciliè sublatum iriⁿ. ¶ *Planum facite iter*] Docete eos recta. Id fecit Esdras cum Levitis, Esd. 7. 10. Neh. 8. 4, &c. ¶ [*ויגדו*] *Munite* (vel, *Aggerate*, JT. Pi. *Sternite lapidibus*, P. *Complanate*, M. sim. Ca.) *iter*, Ti. vel, *viam*, P. *viam stratum*, Mo. P. *aggerem*, JT. Tollite scandala, & retinete Verbum purum P. ¶ *Et*, &c. [*ויגדו*] Verbum לָקַח sign. in genere, *lapidare*, & modò, *lapides eximere*, ut Esa. 5. 2. modò, *lapides projicere*, ut 2 Sam. 16. 6, 13. Hinc variant⁹. *Elapidate*, Ca. *Amove te lapides*, JT. Pi. *Purgate eam lapidibus*, P. sim. Ti. *Elapidate* (sub. illum, nempe aggerem^r), à, vel è, *lapide*, Pi. Mo. h. e. lapidibus, collectivè^t; h. e. ità ut nulli sint lapides in via ad quos impingant, ut Psal. 91. 12. Sic Hof. 9. 12. *ab homine*, i. e. nè sit homo^u. Projicite omnia offendicula quæ æqualem gressum impedire possent. Talia sunt connubia cum alienigenis, Esd. 9. & 10. avaritia, usura, Neh. 5. 7. sabbati violatio, Neh. 13. 15, &c. aliæque similia^v. Verti potest, *Sternite eam lapidibus*, V. sim. For. vel, *cum lapide*, Angl. ¶ *valet cum*, ut Cant. c. 1. v. 2. & c. 3. v. 9^x. i. e. Facite viam altam magnis lapidibus^y. *Lapidate ex lapide*, For. ¶ *Elevate signum ad* (vel, *super*, Mo.) *populos*] Ità P. &c. i. e. Facite ut gentes aliæ exemplo vestro ad pietatem provocentur^z. Quoniam Judæi inter varios populos dispersi erant, vexillum erigi jubet ad illos populos, ut Judæos adducerent, &c.². Vel, ut, more militiæ, sciant ubique electi quò debeant convenire, quos duces itineris sequi^b. Loquitur de signo illo apud Gentes erigendo, Esa. 11. 10, 12^c. per prædicationem Evangelii^d. ¶ 11. *Ecce, Dominus auditum*, &c. [*והשמע אל*] *Audire fecit* (vel, *divulgavit*, M. sic Ti. *proclamavit*, V. *audiendam præbet vocem suam*, Pi.) *ad* (vel, *usque ad*, Ti. JT.) *extremum*, vel *fines terræ*, Mo. P. &c. i. e. Ab ex-

timis terræ partibus jussit hoc pronunciari, per Ezechielem maximè^e. Sed hæc glossa & inaudita est, & absurda, quia auditus hic ad fines terræ se porrigit^f. Convenit hæc phrasia cum illa in edicto Cyri, *Omnia regna terræ* (nempe Orientis) *dedit mihi Dominus*^g. ¶ *Salvator tuus*, &c.] Ità M. Ti. &c. i. e. vel, 1. Cyrus^h; vel, 2. Christusⁱ. ¶ *Mercēs ejus*, &c.] Id est, [vel, 1. quam ille ipse accipiet.] Hæc est merces adventus & laboris Christi, quòd *gentes hereditabit*, &c. Psal. 2. 8^k. Vel, sensus est, Pro ista liberatione vestra jam mercedem in antecessum recepit, victoriam de Chaldæis^l. Vel, 2. merces quam dabit fidelibus^m. q. d. Bona quæ conferret præstò suntⁿ. Afferet secum veram, summam & æternam salutem^o. ¶ *Et opus ejus coram illo*] Sic M. P. Mo. &c. vel, *præmium*, &c. V. simil. G. Pi. vel, *operæ pretium*, &c. JT. [Ca. hoc cum præced. sic reddit, *Ecce suam mercedem habentem secum, suumque præmium*.] Vide de his verbis ad Esa. 40. 10. Triplex hic Ecce & certitudinem & magnificentiam rei denotat P. Illa, *cum eo, coram eo*, summam accelerationem significant⁹. ¶ 12. *Vocabunt eos*, (nempe Sionis filios, sive populum^r), *Populus sanctus*] Vel, *populum sanctum*, Pi. &c. ¶ *Quæsitæ*; ità Mo. [*וירש*] *Requisitæ*, Ch. P. JT. Pi. Ca. Ad quam multi confluent^t, aut visendi; aut negotiorum, causâ^u. Quæ à multis requiretur, ut nomen suum ipsi dent^v. *Requisitæ*, cùm à Christo redimente, tum ab electis omnibus, à quibus relicta videbatur^x. Constat bit te non esse, ut antea, derelictam à Domino, sed requisitam & restitutam^y.

CAP. LXIII.

1. *Quis est iste qui venit de Edom, tinctis, &c.* [*והיה מן*] *Rubefactus* (vel, *madefactus*, JT. *asperfus*, Ti. sic Pi. Heb. *fermentatus*, metaphora;) *vestes*, vel *vestibus*, de Bofrah, Mo. sim. P. M. Ca. &c. Non facile explicatu est quò spectet hæc prophetia²; & num cum præcedentibus connexionem habeat, (quod probabilius puto,) necne^b. Tota hæc prophetia (in qua tria capita jungimus) est dialogistica, ac proinde tribus quæstionibus responsisque continetur. Quæstiones proponit Ecclesia Judæorum; responsa, Christus. 1. Quærit quis ille sit, & cognoscit ex Christo, hoc versu. 2. Quærit cruentarum vestium causam, v. 2. cui respondetur v. 3, 4, 5, 6. 3. Ecclesia repente adducta, partim in admirationem antegressorum Dei operum, reliquo capite, partim in metum ex peccatorum suorum conscientia, implorat misericordiam Christi, toto cap. 64. cui respondet Christus, cap. 65^c. Quæ- runt Interpretes & quis loquitur, & de quo^d. 1. Quis? Resp. Sunt hæc verba vel, 1. Angelorum^e, qui triumphali cantico gloriosum Christi ascensum celebrant^f: vel, 2. Prophetæ^g: vel, 3. Israelis^h; fidelium Israelitarum, triumphantem admirantium, & vocationem Gentium ignorantiumⁱ: vel, 4. Ecclesiæ^k, Christianæ^l. 2. De quo? Resp. 1. De Michaelē, qui cum Persa pugnaverāt, Dan. 10. 13^m. [2. De Juda Macc.] Hic Prophetæ oblatum est visum de Juda Maccabæo, qui Idumæam vastavit, Bosram (quæ Bōsra Ptol. & Strab. Bōsra Josepho & Maccabæorum scriptori,) cepit atque incendit, cunctis maribus qui militaris essent ætatis, interfectis. Vide Jos. 11. 11, 12. 1 Mac. cap. 5ⁿ. Sed vanitas hujus commenti faciliè detegitur. 1. Nulla aut è textu Prophetæ, aut è N. T. aut ex veterum explicatione, fides ei conciliari potest. 2. Ità perit nexus cum præcedentibus, quem adeò urget Grotius. Quis enim saltus à Cyro ad Judam Maccabæum? 3. Nomina quæ hic sequuntur augustiora sunt, quam quæ Judæ, aut ulli mero homini, conveniant, ut in sequentibus patebit. Ea autem omnia ex affe conveniunt Messia; inprimis si visio hæc Esaie cum visione Johannea conferatur, Apoc. 19. 11, &c. 3. De Deo, qui proclamationem illam Esa. c. 62. v. 11. edixerat P; quem Propheta introducit rubicundis vestibus, ceu vindicem suorum⁹. 4. De Christo^r: ut faciliè patebit.

1. De illo actum est in præcedentibus, cum quibus hæc connectuntur. 2. Illi singula optime congruunt, ut videbimus. 3. De eo intelligunt Interpretes ferè omnes, tum Christiani, tum etiam Rabbinii veteres, qui in Bereschith Rabba ad Gen. 49. 11. hunc locum ad Regem Messiam expressè referunt. Q. hoc referunt ad triumphum Christi, qui rubicundus hinc dicitur ob sanguinem suum in cruce fufum, &c. Jufferat nunciare Tfioni, quòd adveniret Salvator ejus, Esa. 62. 11. jam eum appropinquantem civitati inducit, & de hostibus triumphantem. De Gentium conversione, & extinctione idololatriæ, accipiunt; vel, in genere, de hostibus à Christo superatis, quorum ipse sanguine aspersus est. Christi victoris, & de Gentilibus sibi subactis triumphantis, speciem hinc describit. Quis, &c. Non dissimilis est Evvora illa Virgiliana, Quis procul ille autem ramis insignis oliva Sacra ferens? nosco crines incanæque menta Regis Romani. Tindis vestibus, i. e. cruentis ab hostium sanguine. Quum infinitis malis premerentur Judæi, Idumæis aliisque hostibus impunè lascivientibus, periculosè tentari poterant, quasi fortuitò hæc sibi acciderent, aut à Deo negligerentur. Huic tentationi occurrit Esaias, Deum introducens vindicem, &c. Sed quid hinc Edom & Bosra? Resp. Hæc non ad loca ista refero, sed ad habitum hujus Herois, (cum allusione tamen ad ista nomina, quod in S. S. non est insolens,) qui hinc venire dicitur quasi de Edom, quasi de Bosra; ut sit ellipsis notæ similitudinis. וְיָצֵא sign. rubrum, & וְיָצֵא vindemiam, quæ aptè adjungitur tindis vestibus, nempe tanquam musto de torculari. [Reliqui aliter.] Edom hinc est Idumæa; vide Esa. 11. 14. Bosra autem duplex erat; una in Moab, Jer. 48. 24. altera in Idumæa, Gen. 36. 31. 33. Jer. 49. 13. 22. Amos. 1. 12. Quidam illam Moab hinc intelligunt, quia Edom & Moab conjunguntur 1 Par. 18. 11. Sed malim esse hanc Idumæorum metropolin. Sic Edom & Bosra junctim occurrunt in loco huic parallelo, Esa. 34. 6. Sed quæritur, Cur illustris hic heros venire dicitur à clade Idumæorum, & non potius Chaldæorum? Resp. Horum meminit, tanquam vicinorum, ut significet Judæos tranquillos fore, vicinis hostibus subactis: vel, horum nomine hostes omnes appellat, quòd Idumæi hostes populi Dei erant & antiquissimi, & malignissimi, (vide Psalm. 137. v. 7. Amos. 1. 11. Obad. vers. 10. — 14.) non obstantibus, five cognatione, Mal. 1. 2. five benignitate Israelitarum erga ipsos, Deut. 2. 4, &c. five legibus de ipsis clementer latis, Deuter. 23. 7. Idumæi plurimum semper gavisi fuerunt Judæorum malis. Ideo multum ad rem pertinebat, solatium hoc ex malis quæ Idumæis per Judæos eventura erant per Prophetam Judæis velut repræsentari: quale est illud apud Virgilium, Ille triumphat à Capitolia ad alta Corinthe Victor aget currum, casis insignis Achivis. Eruet ille Argos, &c. Idumæorum meminit, nè quis impunem ipsis fore putet immanem illam sævitiam quæ exarserant in fratres suos. Moab & Edom synecdochicè poni solent pro omnibus sceleratis, & Dei populique sui hostibus. Iste, &c. וְיָצֵא וְיָצֵא Iste (sub. inquam, P.) decoratus (vel, decorus, P. JT. &c. honoratus, M. magnificus, Ca.) in stola (vel, in veste, P. M. &c.) sua, Mo. Ille tam honorificè paludatus, Ti. sim. G. Licet sanguine foedatus, decorus tamen, &c. In bellatore vestis sanguine resperfa honesta est. Gradiens, &c. וְיָצֵא Gradiens, vel obambulans, (cum pompa scilicet & fastu, quasi conscius dignitatis suæ: vel, festinus, Mo. peregre agens, JT.) in (vel, cum, Pi. vel, præ, Q. in V.) multitudine (vel, amplitudine, JT. Pi.) virtutis (vel, potentia, Mo.) sua, Calv. For. &c. vel, virium suarum, JT. Pi. nempe potentia suæ Divinæ: præ se ferens ingentem virtutem: aliter enim incedunt debiles, aliter robusti. i. e. — agmen agens, magnique ipse agminis auctor. Peragrans & pervadens securè omnes hostium regiones, non alienis copiis, aut collectâ manu, sed solâ potentia suâ. Ac tanto robore suo gradiens, Ti. Summâ vi incedens, Ca. Demigrare faciens, &c. P. Proficisci faciens, &c. V. vel, 1. Israellem de locis captivitatis suæ; vel, 2. Gentem, quas aliò transferet Deus, licet firmas sedes habere videantur. Verum וְיָצֵא capitur absolutè, vel intransitive & neutraliter; est enim nomen Toar.

¶ Ego, qui loquor justitiam; וְיָצֵא In (vel, cum, For. vel, de, Pi.) justitia, Calv. &c. Respondet Prophetæ ille existurus olim Maccabæus. Ego ille sum qui Religionem veram contra Antiochum defendi. Imò respondet Dominus, vel Messias, cui descriptio sequenti similis in S. S. sæpe tribuitur. Fortè justitia pro veritate ponitur; quasi gloriatur quòd promissa adimpleat. Vel, loquor in justitia, i. e. judicium justè exerceo; quo se Regem & justum esse dicit: justam Dei iram hostibus Ecclesiæ denuncio. Al. prædico Evangelium, quod homines justificat. Vel, in justitia, i. e. justè, ut Esa. 48. 1. sic, in veritate, i. e. verè, Esa. 38. 3. ¶ Et, &c. וְיָצֵא Multus (vel, Magnus, vel Princeps, For. vel, Magister, Calov. vel, Sufficiens, JT. sic Pi. Propugnator, Vulg.) ad servandum, Calv. Pi. &c. Qui omnibus periculis me objicio ut populum servem. Vera descriptio Judæ Maccabæi. Imò Christi, cujus nomen Jesus in voce וְיָצֵא insinuat, qui est Magister salutis, qui potest & novit & vult servare, qui & verbis & factis potens est, Luc. 24. 19. qualis hinc describitur. Justitiam ergò & misericordiam hinc celebrat: non tamen se principem, vel magnum, dicit ad justitiam exercendam, sed, ad salvandum. Polleo omnipotentia in danda gratia & vita æterna.

2. Quare ergò rubrum est, &c.? De persona satis instructus, quærit de habitu & incessu. Loquitur vel Ecclesia; vel Propheta. Dic, ait, unde iste cruor vestes tuas aspergit, sicut viri aspergi solent qui in torculari laborant. Similitudo hæc frequens Hebræis. Vide Thren. 1. 15. Vox וְיָצֵא rubrum manifestè alludit ad nomen Idumææ. Alludit ad nomina: nam Idumæa à rubendo, & Bosra à vindemiando, nomen habet. Si es Magister salutis, unde cruentæ tuæ vestes? Unde carnem niveam & virginream cruentasti? Magis enim tibi convenit clementia quàm crudelitas, magis candor quàm cruor.

3. Torcular (sub. inquiet, Ti.) calcavi solus. Ità P. M. JT. &c. Judas Maccabæus in viso oblatas Prophetæ rursus loquitur; atque non mirum esse si cruentatus sit, quandoquidem ipse solus, cum paucis Judæis, nullo externorum adjuvante, primum cum Philisthinis, deinde cum Idumæis, pugnaverit. Est & hinc ingeniosa allusio: nam וְיָצֵא [quæ vox in priori versu occurrit] & torcular sign. & est nomen urbis principis Philisthinorum. Vox hinc tantum occurrit, & Hag. 2. 16. Prelum, Ca. Lacum, Sy. Torcular quidem calcavi, inquit, verum hostium, non uvarum. Respondet hinc Christus: q. d. Hostes Ecclesiæ debellavi solus. Confer Apoc. 14. 19, 20. & 19. 15. Hæc significant victoriam quam Christus reportavit de Gentibus per Evangelium captivatis. ¶ Et de gentibus non est vir (vel, de populis non fuit quisquam, Pi. Calv. &c.) mecum. Qui me in debellandis hostibus juvaret. Rationem reddit cur cruentatus sit, quòd ipse torcular; non, ut alii, per servos suos, sed per se, & quidem solus, calcaret. Omnes me deseruerunt. Solus Christus opus redemptionis nostræ absolvit, tum patiando, tum potentiam Dæmonis frangendo, &c. Verum alii, iisque optimi, Interpretes de Christo intelligunt, non tanquam Sacerdote, sed tanquam Principe & strenuo bellatore, pro suis pugnante adversus hostes, &c. Obj. At in eo opere non est solus. Respondent; 1. Non hoc vult, neminem fuisse cum eo, nempe assistentem, sed cum eo congregientem; ut Psal. 55. 19. multi mecum, pugnantem scilicet. 2. Deus quidem hominibus utitur ceu instrumentis suis, qui tamen sine illo nihil valent, & totum robur suum ab ipso accipiunt. Hinc Deus solus dicitur duxisse populum, &c. Deut. 32. 11. quamquam id fecit per manum Moïsi, Psal. 77. 21; & opus Templi reedificandi non robore, — sed spiritu suo, peregrisse, Zach. 4. 6. quamquam per Cyrum, Zorobabælem, &c. hoc effecit. Significat Deum sic animadversurum in Idumæos, ut ope hominum minimè indigeat. Et quamvis aliæ gentes perderent eos, tamen separatim fore Dei opus; quia profanis hostibus nihil minùs propositum erat, quàm pœnas crudelitatis ab eis exigere. Significat Christus, se solum Gentes captivasse in obsequium fidei, magnamque hanc, sed spirituales, cædem fecisse. Magna quidem erat victoria, quòd Gen-

tes à falsis diis & depravatissimis moribus eò perduxit, ut se etiam dura imperantem [libenter & avidè] sequerentur. His autem similitudinibus id exprimit, ut carnali expectationi Judæorum satisfaciat, qui victorem & stragem edentem Messiam expectarent. Ità verò eis satisfacit, ut doceat eos hæc & similia ad spiritualem victoriam referre. At si misericordiæ hoc opus sit, quid ira & furor in seq. commate? Resp. Scilicet in peccatum, & peccati tyrannidem¹. ¶ Cal-
cavi, &c. [וַיִּדְרֹסוּ וְגו'] Et (vel, Nam, Ang. Sed, Angl. 7 sumitur causaliter Esa. 53. 2. & adversativè Esa. 60.

ro^k.) *calcavi* (vel, *calcabo*, Ang.) *eos* (hostes scil. Ec-
clesiæ¹. *Eos* tantum dicit, nec exprimit quinam illi
sunt, sed id colligendum relinquit, tum ex personæ
sux descriptione, tum ex aliis S. S. locis, Gen. 3. 15. &
49. 10^m.) *in ira*, &c. For. &c. ¶ *Et aspersus*, &c.

Et (vel, *Id.*, J.T. Pi.) *spargetur* (vel, *aspergebatur*, Angl. sim. J.T. Pi. Ti. &c.) *sanguis* (vel, *victricia*, Mō. For. poeticē, prō victriciā signis, nempe sanguine hostium : vel, *excellētia*, vel *sustentatio*, i. e. ea quæ sustentant ; vel, *laus*, & quæ ad laudem victrici fa-

ciuntⁿ: vel, *robur*, five *fortitudo*, Pi. G. Calov. i. e. sanguis, in quo est hominis fortitudo^o: vel, sanguis *cujusque robustissimi*, J. T. Quæ ellipsis nimis arbitraria est^p.) *eorum*, &c. P. Significat hostes acriter summâque virtute pugnâsse; ita tamen, ut potentia eorum super Christi ve-

Indumenta sparsa sit, &c. 9. ¶ *Indumenta mea inquinavi*; sic Mo. &c. אִנְיָאָרְיָ] *Inquinabo*, P. M. In hac voce אִנְיָאָרְיָ est pro אִנְיָאָרְיָ.

4. *Dies enim ultionis* (à D^{eo} destinatus ad vindictam de hostibus Ecclesiæ†; vel, quo ultionem de posteris Esaui sumerem†; sub. est, M. vel, erat, Pi.) *in corde meo*]

Ità M. Mo. P. &c. i. e. in consilio meo designatus, Esa. 65.6. Actor. 17.31^v. Vel, q. d. dies exoptatissimus: vide Psal. 40. 9^x. Postquam rem velut compendio significaverat, eam nunc ordine narrat: q. d. Venit mihi in mentem (Anthropopathia) tempus opportunum &

a Patre decretum adesse quo ultionem fumerem, &c. y. Videbam venisse diem pridem mihi exoptatum². ¶ *An-*
nus redemptionis meae, &c. sic o'. Ch. Ar. fim. Sy. [יְיָ אֱלֹהֵינוּ]
Redemptorum (vel, *redimendorum*, Pi. Ca. G.) *meorum*,
Mo. P. &c. *quo mei redimantur*. M. fim. Ti. Id est. ut.

perdomitis Idumæis, Judæos in posterum liberem à vexationibus, quales sæpe antehac ab Idumæis pertulere^a. Venit annus quo Pater decreverat suos redimere^b. [Alii verum sic reddunt:] *Quando dies ultionis ex animo meo.* (id est. Quum exoptata mihi plenitudo

temporum advenit, Gal. 4. 4^c.) & annus vindicandorum meorum (i. e. verus ille jubileus, quem legalis ritus figuraverat, Levit. 25. & 27^f.) venit. IT.

5. *Non erat auxiliator*] Eo tempore nulla erant Judæis cum gentibus illis foedera: nam ea quæ facta sunt cum Demetrio, cum Romanis, cum Spartiatis, facta

Et obstupui, (vel, *admiratus sum*, P. M. sic Ca. Ang. vel, *consideravi*, o. sim. Ar.) וְ (vel, *sed*, Ti. Pi. vel, *quod*, M. JT. Ang.) *non* (sub. *erat*, Pi. P. Ti. vel, *esset*, M. Ang.) *qui fulciret*, P. Pi. Ti. &c. vel, *sustineret* M. *qui manum*

mihi iudicia mea exsequuturo porrigeret *. [At si de opere redemptionis sermo foret, neutiquam miraretur Christus, neminem sibi auxiliari in isto opere, quod omnibus aliis humeris longe impar esse probè nôverat.] Al. Verto: Et meritum dæmoni &c. vel tuniculum fori 20

¶ *Et* (vel, *Itaque*, *Pi.* *fic V.*) *salvavit* (vel, *salutem fecit*, *M. sim. Ti. JT. Pi.* &c.) *mihi brachium meum* i.e. *Potentia mea Divina &c.*
¶ *Et*, &c. וְנִיחָמְתִּי *Et ira mea ipsa fulcivit me*, *P. M. &c.* וְנִחַמְתִּי *&c. Me Gid est animus refrenans*

Et bilis mea, &c. Ca. Ira, vel in hostes Ecclesiæ¹; vel in peccatum, cujus imperium diutius ferre non poteram^k. Zelus pro populo meo^l. Zelus Legis, qualis in Phineas & Elia, qui in Juda illustris erat. Vide 1 Mac:2.

6. *Et inebriavi* (vel, *inebriabo*, Mo. P. &c.) *eos*, &c.] Ità Ti. JT. Ca. &c. i. e. Iræ meæ calicem eis potandum (vel, epotandumⁿ,) dedi. Vide Psal. 75. 9. Esa. 51. 22, &c.^o. Eos ad fatietatem usque percussit. Ademi

eis vim rebellandi aut resistendi 4. Ita obitupesci eos, ut, ebriorum instar, nec flere possent, nec scirent quod

se verterent ^r. ף וַאֲשַׁרְם] Et conculcavi eos, ^r Ang.

LXX, Ar. *Et exagitavi eos*, Sy. *Et confregi eos*, Ch. Legit
 אֲשַׁכְּרִי. †. Convenit hoc cum præced. אֲכַבֵּס calcavi †. † G. ex
 ¶ Et, &c. וְאֵרֶדְ לְאֶרֶץ נַחֲמִי. Et (vel, Denique, JT.
 Trà ut, Ti.) descendere faciam (vel, deponam, M. dejeci,
 JT. Pi. profternam. V. derivârim, Ti.) in terram fortitudi-
 nis. 6. 9. 427.

ti. G. vide supra 3 v. vel, robustissimum quemque, JT. v. G.
vel, viros roboris, Angl. ut Esa. 3. 25. ut, iustitia & sapi-
entia, pro viris iustis, Esa. 41. 2. & sapientibus, Mic. 6. 9^r.) * Ang.
corum P. & c. i.e. Ingentem occidionem feci v.

7. *Miserationum Domini recordabor* Nova hæc concio est.² [Et novum caput hic inchoant J.T. Pi.] ^z Ang. Postquam Propheta triumphum Christi de hostibus suis & Gentibus convertendis narravit, animo videns multa prius Iudeos passuros ac demum adveniente Re-

multa prius iudeos pauciores, ac demum adveniente redemptore pejus habituros, Deum orat, &c.^a Hæc est ^a For. ratio contextûs, nempe Prophetam, antehac de exitio populi [sui] loquutum, seipsum consolari hâc misericordiæ fiducia, quòd Deus aliquos fervare velit ^b. Ag- ^b Calv. noscit huius tum Dei beneficium tum populi peccata.

Deique ob illa iudicia, &c ^c Ang. Loquitur hic populus in
Babylone captivus^d; vel Propheta ipsorum nomine ^d Pi.
Versus hic sequentis Cantici titulus est & exordium ^e Ang.
¶ Laudem (vel, & laudes, Ang.) Domini super omnibus ^f For.

quæ, &c. 1721. 1722. 1723.] Pro omnibus (vel, in omni-
bus, Ar. secundum omnia, Pi. Ang. planè pro omnibus, J T.
velut super omnibus, Ti. sic Mo. Calv. velut de his omni-
bus, M. Utitur particulâ similitudinis, ut ostendat no-
bis, in rebus adversis statim occurrere debere Dei bene-

ticia erga populum suum, ac si ob oculos posita essent, tametsi longâ vetustate sepulta videantur &c.) *quæ con-* ^s Calv.
tulit (vel, *reddidit*, five *retribuit*, Mo. M. Ar. Id ver-
bum fig. 1 Sam. 24. 17. Psalm. 103. 10. alibi autem,
gratis tribuit, Psalm. 116. 7. & 119. 17. & h. 1^h.) *nobis*, ^h Ang.

P. Sy. &c. Dicit, *nobis*, quamvis in majoribus collata fuerant; quia Judæi [tunc viventes] ejusdem corporis membra erant, ideoque ad ipsos etiam fructus illorum beneficiorum redundabatⁱ. *Pro tot ejus erga nos meriti*, Ca. ¶ *Secundum indulgentiam* (vel, *misericor-*ⁱ Calv.

8. Et (vel, Nam, JT. Pi.) dixit] Id est, secum cogitavit^m; nempe olim Dominusⁿ, quum foedus pangere^m vellet cum patribus nostris, educturus eos ex Egypto^o.

¶ *Veruntamen, &c.* [אֲנִי עַם הָאֱלֹהִים בְּנוֹת לֹא יִשְׁקָרוּ] P. ^{hio.}
Verè, vel Utique, vel Certè, (vel, *Veruntamen, Ch. San.* Ang.
q.d. Offendit me populus, veruntamen meus est P. Vel, P. ^{San.}
Fortasse; est enim אֲנִי *interdum ominantis q.) populus* q. ^{For.}
meus ipsi, (vel, sunt, P. Pi. &c. vel, erunt, M. For.) filii

non (vel, qui *non*, P. Pi. Ang. &c. qui *nequaquam*, Ti.) *mentientur*, Mo. P. vel, *fallent*, Ti. vel, *mendaciter agent*, Pi. sic JT. vel, *infideliter agentes*, M. vel, *fallaces*, For. vel, *mentientes*, i.e. falsi, quales sunt illi qui se in alias familias mendacio inserunt*. q. d. Non erunt tam *

impii atque impudentes ut à me degenerent^r. Humanitus dictum[†]. Sic prudens homo, ex rebus judicium faciens, speraret, propter patrum sanctitatem & fidem quâ suos filios imbuerant, &c^t. Non falli potest Dominus spe suâ: sed sic loquitur, quia per homines non fiat

quod mirus Deum frustrentur^v. [Ca. versum sic reddit, ^v Masc. Quos cum populum suum, filios fidem non falsuros, cogitaret.] ¶ Et (vel, Ideo, Pi. sim. V. hac spe concepta^x: Tandem^v,) factus est eis salvator] Ab hostibus ^x For. inforum^z: ab Egyptiis^z

9. In &c. **בְּכָל-צִוְתָּךְ לֹא יָרָא** Duplex hęc lectio,
 & 17^b. Similis de eadem voce est diversitas Exod.
 21. 8. Levit. 11. 21. & c. 25. v. 30. Vide & 2 Reg. 8.
 10. 1 Par. 11. 20. Esd. 4. 2. Job. 13. 15. Psalm. 100. 3.
 Eccl. 2. 8. &c. [Hinc innuuntur variæ &c.]

In omni tribulatione, vel afflictione, (vel, angustia, Mo. P.
 [T. Pi. vel, quâ afficiebantur ab Ægyptiis^d; vel, quâ^d Pi.
 Deum indignissimè affecerunt. Humanitus dictum *.) * Jun.
 eorum, Ti. Vulg. &c. [In sequentibus admodum va-
 riantur.]

non affligitur, Ti. sim. For. & San. ex Vulg. Non est defatigatus eos adjuvando †. Ad modicum Deus non est † G. tribulatus cum tribulatis, sed durum se orantibus osten-

dit,

dit, & postulata distulit, ut, compuncti vexatione, (quæ soladat intellectum,) sua cognoscerent errata, & ad Deum veniæ atque subsidii causâ confugerent. *Non tribulatus* dicitur Deus, humano more, quia non adjuvit, &c. *Visus est Deus eorum curam abjicere*, &c. *Vel, ipse non afflixit eos*: neque enim id volens fecit, vide Thren. 3. 33. sed ipsi sibi afflictionem intulerunt. *Vel, non coarctavit eos*, intellige, *vel Deus*, *vel angustia*, For. *Vel, non fuit angustia*, Di. For. Sensus, Quotacunque in illos ingruerent mala ab Egyptiis, vel in deserto, non permittebat eos succumbere, sed aut consolatus est eos, aut eripuit. *Vel, non fuit angustus*; nam *73* adjectivè sumi potest, ut Num. 22. 26. Esa. 49. 20. id est, Quotacunque tandem premerentur angustia, Deus ipsis non fuit arctus, sed latum semper in eo habuerunt locum: manus ejus non erat coarctata erga illos, Esa. 59. 1. paratus erat illis succurrere. *Vel potius, non fuit hostis*: quæ consuetæ est *73* significatio. Vide Thren. 1. 5, 7, 10. qu. d. Afflixit quidem, sed non tanquam hostis P, sed ut amicus q. Qui furor videri poterat, fuit potius favor & indulgentia. Alii *87* legunt, sed interrogativè, sicut Job. 13. 15. *nonne afflictus erat?* vel, *afflictio erat ei?* Alii aliter. Scribitur hic *87*, & legendum *17*. Ipse fuit contribulatus, M. sic Ang. *angustia ipsi fuit*, G. Calv. h. e. Ipse indoluit illorum malis: *av-* *Spontoni dei* v. Videbatur quodammodo affligi. *¶ Et* (vel, *Sed*, Pi. Di.) *angelus faciei ejus salvavit eos*. Ita P. &c. h. e. Impedivit id [nempe angustiam quæ præcedit] Angelus faciei ipsius, quem salutis ipsorum præfecerat. Vocatur hic *angelus faciei*, quia testis fuerit Dei præsentia, & quasi ejus apparitor ad jussa exsequenda: nè putemus Angelos prodire à seipsis, aut proprio motu se ingerere, ut opem nobis ferant, sed à Deo mitti ut sint ministri salutis nostræ. Ergo nè hæreamus in ipsis, quum ad Deum recta nos ducunt, Potest de Christo exponi. o. hic negationem tacite pro repetita habent; q. d. *Non per Angelum, sed ipse eos salvos fecit.* Verum aliter Chaldaus. Et dicunt Hebræi non quemvis Angelum dici *Angelum à facie Dei*, sed eum quem ipsi vocant *מַלְאָכִי*, voce ex Latina desumptâ, i. e. *metatorem*: de quo vide ad V. R. C. 4. Vocant eundem *מַלְאָכִי*, *magnum præceptorem*: item *מַלְאָכִי*, i. e. *potentem*, propter potentiam ei à Deo communicatam. Ita RS. Videtur hic Angelus esse is quem *Michaelem* nominat Daniel, quem Deus populo Israelitico dederat protectorem, qui *unus est de septem Angelis magnis*, sive faciei, i. e. summis Satrapis Regni cœlestis. Vide quæ diximus ad Matt. 18. 10. De illo Angelo loquitur qui comitatus est Israelitas per desertum; de quo vide dicta ad Exod. 23. 20, 23. quem vocat *Angelum faciei Dei*, quia vultui Dei affitebat; vel, quia faciem & præsentiam Dei referebat, & loco Dei illis aderat. d. Messiam hic intelligi multa docent. 1. Nomen, huic uni proprium, qui Patris faciem quasi conspicuam reddidit, vide Exod. 33. 14. Joh. 14. 9. Ebr. 1. 3. & gratiam Dei (quæ per faciem Dei designari solet; vide Num. 6. 25. Psal. 67. 2.) exhibet. 2. Opus ipsi tributum, quod Christo proprium est, nempe, populum suum *salvare & redimere*, confer Gen. 48. 16. & *portare cunctis diebus*. 3. De eo agit cujus Spiritum Israelitæ tentarunt f, quique Israelem ex Egypto salvavit, &c. Is autem, ut *Angelus* vocatur, Exod. 33. 2. ita *Jehovah*, Exod. 13. 21. & 14. 10, 24. & *facies*, sive *præsentia*, Dei, Exod. 33. 14, 15. Nec alius is erat quàm Christus, ut constat ex Act. 7. 38. & 1 Cor. 10. 4, 9. 4. Antiquiores Hebræi id agnoverunt, ut antè observatum. 5. Christus dicitur *Angelus fœderis*, Mal. 3. 1. Vocatur *Angelus*, ob officium ejus mediatorium, Heb. 8. 6: & *faciei Dei*, vel, quodd Patrem perfectè exprimit, Joh. 14. 9, 10. Col. 1. 15; vel, quia pro nobis apparet *coram facie*, sive in præsentia, Dei, Heb. 9. 24. Vide & Rom. 8. 34. Apoc. 8. 3. [Ca. hæc verba cum præcedentibus sic reddit, *Ut in tot periculis non periclitarentur, ejus apparitore genio eos conservante.*] ¶ *In*, &c. *בְּאַהֲבָתוֹ* [Dilectione, vel In dilectione, suâ (vel, Pro amore suo, Ca. sim. M. P. Mo. &c.) & clementiâ (vel, indulgentiâ, Ti. sim. Mo.) suâ is redemit (vel, vindicavit, JT.) eos, Pi. &c. Non tantum Angeli illius magni tutelæ ipsos commisit, sed ipse etiam fecit quod Angelus non poterat, movit cor Cyri ad illos li-

berandos. Quæ reliqui omnes ad eandem historiam *1 G.* educationis Israelitarum [ex Egypto] retulerunt, unus Grotius discerpit, partem eò, ni fallor, referens, partem ad liberationem per Cyrum, partem ad tempora subsequentiâ. Notat eos sæpius peccasse in deserto, *m Calov.* &c. verum illis indulgisse Deum pro sua gratia, &c. *n For.* ¶ *Et*, &c. *וַיִּשָּׂא וַיִּנָּשֵׂא* [Et tulit (bajulavit, Ti. imposuit sibi, Pi. sim. JT.) eos, & portavit eos cunctis diebus seculi, M. P. Mo. Sublatosque olim tanto tempore pertulit, Ca. Longo tempore eos tutos clarosque præstitit, à tempore nempe Zorobabelis. Et sustulit eos, &c. *o G.* Angl. vel, ut parens sive nutrix gestat infantes; vide Psalm. 91. 12. Esa. 46. 3 P: vel, ut aquila pullos; vide Exod. 19. 4. Deut. 32. 11 q. Populum non modò semel redemit, sed & custodit *cunctis diebus*, h. e. toto retro-lapsorum temporum cursu, vel continuâ serie multorum annorum. Nec enim uni duntaxat ætati clemens erat, &c. *r Calv.*

10. *Ipsi autem ad*, &c. *וַיִּבְּלוּ* [Rebellabant, Pi. sim. M. P. Mo. JT. &c. nempe circa tempora Antiochi. Vide quæ ad Danielelem dicemus. ¶ *Et*, &c. *וַיִּשְׁכַּח* [Et dolore affecerunt (vel, exasperarunt, Ti. sim. P. conturbaverunt, M. vexarunt, Ang.) spiritum sanctitatis (vel, sanctum, P. M. JT. Pi. Ang.) ejus, Mo. sim. JT. Ca. (quem Deus illis ducem præfecerat, v. 11. & quo eos corrigere conatus est, Num. 14. 11. Psal. 95. 10.) peccatis contra conscientiam, &c. v. Humano more loquitur. Nimirum Deus, quia sanctus est, impietatem ferre non potest. Confer Eph. 4. 30. ubi tamen sensu paulò alio *Spiritus sanctus* pro donis sumitur. ¶ *Et* (vel, *Ideo*, P. sic Pi.) *conversus est* (vel, *Mutabatur quidem*, JT.) *eis in inimicum*] Sic M. P. &c. i. e. Exhibebat se ut inimicum, dum prosterneret eos in deserto. Certabat contra ipsorum improbitatem, & reprimebat afflictionibus. Humanitus dictum, ut Psal. 18. 27. Objici poterat, Si Deus patribus nostris adeò beneficus erat, cur non & nobis? an dissimilis est sibi? Respond. Minimè: sed nos ipsi perfidiâ nostrâ bonitatem repellimus. ¶ *Et ipse*, &c. *וַיִּבְּלוּ* [Ipse (vel, Et ipse, Ang. Pi. Ellipsis copulæ, ut vers. 7. quam supplet pronomen; id quod raro fit, & emphasin habet. Ita ut ipse, Ti.) pugnavit (vel, pugnaret, Ti.) contra eos, Mo. P. &c. Tradendo eos in manum Antiochi & ducum ejus. Al. Excitando in eos Assyrios, Babylonios, &c. Non est ergo quodd Deum accusemus, qui scelera nostra ulciscitur, &c. f. *Calv.*

11. *Et*, &c. *וַיִּזְכֹּר יְיָ מִי עוֹלָם מוֹשֶׁה עַם* [Et (vel, Tum, Ang. Attamen, G. Sed, JT. Pi.) recordatus est (vel, recordabitur, Musc. sub. Israel, M. Ti.) dierum seculi (vel, longi temporis, P. priscorum, JT. Pi. V. Al. retro temporum, Ti.) Moyses, (vel, Moysi, Ti. sic JT. M.) populi sui, Mo. JT. vel, & populi sui, sive ejus, P. M. Ti. JT. Pi. sub. dicens, M. Ti. JT. Pi. [nempe quæ sequuntur. Interpretes hæc accipiunt vel, 1. de ipso Deo.] Luctatus est Deus cum populi malitia, quia maluit beneficia ingratum dare, quàm non implere quod cœperat. Noluit Deus fructum antecessorum beneficiorum perdere, sed eorum intuitu etiam nova contulit: quo argumento pii sæpe usi sunt, Exod. 32. 11, &c. Deut. 9. 26, &c. Vel sic, *recordatus est*, h. e. ostendit se recordatum esse populi sui, eos liberando, &c. Recordatus est Deus fœderis sui, aliorumque quæ mediante Moysè pro populo fecerat. Al. Quanquam illi pessima erant meriti, Deus tamen etiam ab Antiocho eos liberavit, fecitque illis qualia olim Moysi tempore fecerat. [Vel, 2. de populo.] Querela est populi, ubi ex flagellis didicit quàm miserum sit à Dei protectione excidere. Cogitationem & memoriam Dei, quam res prosperæ delent, flagella reducant; Ubi est Deus qui tot olim præstitit, &c? nam in præterito accipio. Possit & in futuro accipi; q. d. Populus in exilio recordabitur prisca exempla præsentia & protectionis Dei. Potest sic verti, *Populus ejus* (in captivitate) *recordatus est dierum seculi Moysi*, dicens, *Ubi est*, &c. Ergo recollit prisca Moysi tempora populus ejus, Ca. Sed verborum series & ratio punctorum has [duas] versiones respuunt. [Alii locum aliter reddunt.] *Recordatus est dierum priscorum, ejus qui extraxit, vel eduxit*, (ut ferè David loquitur Psal. 18. 17.) *populum suum*, nempe ex Egypto, vel ex mari Rubro: ut *וַיִּצְּרֵם* *non*

non sit nomen proprium, sed participium verbi ex quo Moses nomen habuit, Exod. c. 2. v. 10°. ¶ *Ubi*, &c? *וְיָבִי אֶת מֹשֶׁה מִן הַמִּדְבָּר* *Ubi* (sub. est, P. Ti. vel. esset, J. T. Pi.) *qui eduxit eos à mari*, J. T. Pi. sim. P. Mo. &c. (Rubro scilicet P.) *cum pastore*, J. T. Pi. &c. (vel. *cum pastoribus*, Mo. sim. M. Ti. *sub pastoribus*, Mose & Aarone. At Chald. vertit, *ut pastores pecus suam*, supple, *deducere solent* *. Per pastores, Ca.) *gregis sui*? J. T. &c. [Sunt & hæc verba, vel. 1. Dei.] Deum inducit recogitantem sua beneficia *. Prosopopœia summè pathetica, quâ figuratur Deus secum disceptans; qu. d. Ubi amplius videretur gloria mea, sublato populo? *Ubi* esset, &c? si scil. ita pergerem castigare populum meum pro merito ipsius: qu. d. Nusquam esset apud populum suum, scil. præsentia gratiæ suæ; ac proinde frustra eos eduxisset ex Ægypto, quum illis pereundum esset *. [Vel. 2. populi: sed non uno modo intelligunt.] Chald. sic, Nè dicant Gentes, *Ubi nunc ille Deus*? Sunt hæc verba, modò irridentis, & innuentis Deum non posse ipsos liberare, Deut. 32. 37. Psal. 42. 4. & 115. 2. modò expositantis, ut Jud. 6. 13. modò inquirentis Deum, ut ipsum sciant & colant, cujus neglectus reprehenditur Jerem. 2. 6, 8 *. Innuitur h. l. eos qui rebus prosperis Deum non requisiverunt, in rebus adversis de ejus absentia conquesturos. *Ubi est*, &c? Ità solebant antiqui exostulare cum Deo, *Ubi est Deus Helia*, etiam nunc, &c? i. e. Quid non modò, sicut tunc, subvenit? Verba sunt populi querentis non exhiberi ipsis pristinam gratiam *. ¶ *Ubi est qui posuit in medio ejus* (id est, vel. 1. Mosis: vel. 2. maris; ut *spiritus* hic sit ventus vehemens quem in medium maris immisit, ut illud exsiccaret: vel. 3. gregis, five populi, sui, cui *spiritum* dedit, Neh. 9. 20. qui etiam *spiritum* vexavit, supra. *Populus* est nomen collectivum †.) *spiritum Sancti sui*? Heb. *sanctitatis sue*? i. e. ut accipit Chaldæus, *qui donum prophetiæ dedit Mose & Senibus LXX*. Vide Num. 11. 25, &c f.

12. *Qui*, &c. *מִלִּיד לְיִמִּין מֹשֶׁה וְרוּעֵוּגוֹ* *Deducens* (vel. *Ducebat*, M. *Qui deduxit*, J. T. sic Pi. Ang. sub. istos, J. T. Pi. Ang.) *ad dextram* (vel. *per dextram*, i. e. per virgam quam Moses dextrâ manu tenebat *,) *Moseb*, Mo. vel *Mosis*, J. T. Pi. (sub. *existens*, J. T. ut scil. illi opem ferret; vide Psal. 16. 8. & 110. 5. i. e. Mosen quasi manu ducens, & dexteram illius agens ad perficiendum opus suum †. *Dexterâ* Ethnicis prosperitatis, Ezec. 21. vers. 22. Hebræis autem potentia, significationem habet. Sic Psal. 21. 9. & 89. 26, 43 *. A dextris Mosis erat potentia Dei ad miranda perpetranda *. Vel. *ad dextram*, i. e. dextram ejus apprehendens, ut patres pueris solent †.) *brachio gloria sue*, Mo. &c. Duo hic conjuncta sunt, *dexterâ* Mosis, & *brachium* Dei. Sic utitur Dominus hominum ministerio, ut nihil de ejus gloria imminui debeat *. [Alii locum sic reddunt;] *Qui Mosen dextrâ* (vel. *deprehenâ dextrâ ejus*, Ti.) *ducebat suo nobili* (vel. *magnifico*, Ti.) *brachio*, Ca. *Qui ire*, vel *incedere*, fecit *ad dexteram Mosis brachium gloriae sue*, Di. ex Ch. Belg. i. e. Qui effecit ut dexteram Mosis comitaretur brachium gloriae sue *. Qui Mose ad manum semper erat, ut ei assisteret, secundum promissionem suam, Exod. 3. 12. & 33. 14°. ¶ *Ut faceret sibi nomen*, &c. Adeoque ut populus perpetuum haberet tam potentia quam curâ & providentiâ suâ exemplum, ad quod respiciens in fide confirmaretur P.

13. *Quasi*, &c. *כִּסּוּם בְּמִדְבָּר לֹא יִכְשְׁלוּ* *Sicut equum* (cui Juda confertur, Zach. 10. 3†: vel. *ut equos*, Ca. V. *Sicut equus*, P. G. sub. *non impingit*, P.) *per desertum*, vel *in deserto*, Mo. Ti. J. T. Pi. Ca. &c. (ubi nihil impedimenti est ex aqua & luto, sed sicca sunt omnia †. *Desertum*, pro terra sicca, quia deserta ibi talia erant, Esa. 41. 18. Jer. 17. 6†. Vel. *in campis*, in quibus nec domus sunt, nec arbores, sed lata ad cursum spatia †. Vel. *in planitie*, Angl. sim. Calv. ut Jer. 9. 10. Thren. 4. 19. & 5. 9†. & pro deserto, nominat *planitiem* v. seq. q. d. in locis pascuis in quibus armenta libere vagantur *) *non* (vel. *ut non*, V. Pi. sic J. T. quò minus, Ti.) *impingerent*, Mo. Ti. J. T. Pi. sic V. vel. *impegerunt*, P. *impingentes*, Ca. *Quasi equos*, qui, currentes per desertum, non impingunt, M. Israelitæ non minus securè per maris alveum ivère, quàm equus per tales campos desultat *.

14. *Quasi*, &c. *כִּדְהֵמָה בְּבִקְעָה תִּירָר* *Velut animal*, five *jumentum*, per (vel. *in*, M. J. T. Pi. Ca. vel. quod *in*, G. M. vel. quod *per*, P.) *vallem* (vel. *convallē*, J. T. Pi. *campo*, Ti. vel. *planitiem*, Ca.) *descendit*, P. M. J. T. Pi. q. d. Facile; nam per declivē facile ambulamus †: facilis est descensus labor *. Id ideo [dicit,] quia pecora, cum à monte per cli-vum descendunt, leniter admodum duci solent *. *Sicut jumentum* quod *descendit in vallem*, sub. *ducitur*, ex verbis sequentibus, ut Esa. 18. 7. & 30. 17. i. e. leniter, non precipitanter, ut porci illi Matt. c. 8. v. 32. Alludit hic ad descensum Israelitarum in mare, sicut ad ascensum, v. 11†. Al. quod *in campo*, vel *valle*, vel *planitie*, *graditur*, b. Q. in Angl. Ità verbum sæpe sumitur. Vide ad Esa. 38. 8. Id est, facile, libere, sine impedimento. q. d. Deus non modò mare divisit, sed etiam limum duravit, in quo alioquin suffocari potuissent; (vide Exod. 14. 22. & 15. 19. Neh. 9. 11.) & rem ita moderatus est, ut tutò & facile tum descendere, tum ascendere, possent, quod alioquin satis difficile fuisset *. ¶ *Spiritus*, &c. *רוּחַ יְהוָה הִנִּיחוּ* *Spiritus* (vel. *Spiritus* enim, Sy.) *Domini* (vel. à Domino, †. Ar. *Verbum Domini*, Ch. *Spiritus Domini*, i. e. Deus ipse, more Hebræo †,) *duxit*, vel *deduxit*, (vel. *regebat*, d. G. Sy. *requiescere faciet*, Mo.) *eum*, P. Ca. Ch. nempe Mosen, & Judæos per illum *: vel. *præbebat ei* (vel. *ei*, Ca. nempe populo †,) *requiem*, M. Ca. vel. *quietē egit*, five *duxit, eum*, J. T. Pi. vel. *ducent eum quiescere fecit*, ut verbum duplicem notionem obtineat. Simile vide Zach. 10. 6. Verba *quiescendi* & *ducendi* adeò sunt & literis & sono affinia, ut significationem interdum à se invicem mutuentur *. [Alii locum sic reddunt;] *Sicut animal* quod *spiritus Jehova dimittit*, id est, relinquit, ut libere scilicet incedat quò libuerit †. Al. Omnes quos vidi referunt ad populum, vertuntque, *sensim* aut *leniter duxisti eos*; quod cum verbi significatione non rectè videtur convenire: aliud enim est, *facere quiescere* aliud, *leniter ducere*. Ego affixum in *רוּחַ יְהוָה* refero ad *בְּהֵמָה*, per enallagen generis usitatissimam: cujus etiam hic ratio aliqua subest, quia per *בְּהֵמָה* videtur intelligi *equus*, de quo v. præc. Versum sic verto, *Sicut bestia in vallem descendit, & ventus Domini quietem dat ei; sic duxisti populum tuum, ut faceres tibi nomen gloriosum*. Difficilis est è monte in vallem descensus, præsertim equi clitellas gestantis; unde quum delassata bestia est, ventus quietem & refocillationem præbet: sic, post difficillimum per desertum iter, duxisti populum in terram Canaan, ubi quietem nactus est †. Describit vers. 12, 13. populi transitum per mare; hic, ductum per desertum, usque ad quietem ipsorum, nempe Canaan. Vide Deut. 12. 9. Psal. 95. 11. Esa. 14. 3 †. Objicit Deo populus, si semel gloriosum nomen acquirere voluit, hanc ei curam abjiciendam non esse, nè pristinorum beneficiorum memoria deleatur †. ¶ *Sic adduxisti*, &c. Hic, abso-lutis Dei verbis quæ interjecerat, Judas Maccabæus sermonem suum prosequitur *. Sed merè arbitraria est hæc interpretatio *. Calov.

15. *Attende de cælo* Beneficia præterita, quæ retulit, nunc ad præsentem causam accommodat, Deum-que orat, &c. ¶ *De habitaculo*, &c. Id est, non ex Sanctuario, de quo v. 18†. sed è cælo †. Significat non imminutam esse Dei potentiam, tametsi non semper appareat, & Deus quasi cælo inclusus lateat *. ¶ *Ubi est zelus tuus*? Id est, amor qualis mariti erga conjugem †; præ quo noluit ut quisquam populum tuum tangeret †: quem toties contra hostes nostros ostendisti *. ¶ *Multitudo* (vel. *tumultus*, Mo. *com-motio*, M. BA. 2. p. 302.) *viscerum*, &c? ita P. Ti. *וְיִמְנוּ וְיִגְוּ* *Copia benignitatis tuæ*, G. ex Ch. Amor ille maximus quò olim prosequeris populum tuum *. ¶ *Super*, &c. *וְיִמְנוּ וְיִגְוּ* *Erga me continuerunt se*? Mo. Angl. Quo-modo se erga me continent? Ti. Possuntne erga nos se continere? Angl. ut verbum potentialiter sumatur; qu. d. Qui fieri potest ut infinitæ illæ tuæ misericordiæ cohiberent se, nec miseriis meis moveantur ut se in me effundant *? *Mibi continent se*, P. Præt. Heb. pro præf. i. e. meo damno continent se apud te †. *Super me continuerunt se*; i. e. Apud te continuisti, nè venirent super me †. *Erga me cohibuerunt se*, Calv. *Cohiberi* dicuntur, quæ à naturali suo ductu & impetu impediuntur. Deus naturâ clemens est, & propensus ad misericordiam, &c. Vide

z Musc. Vide Exod. 34. 6. Psal. 135. 8. Verbum significat, se quasi per vim cohibere, ne affectum intus latentem exprimat; vide Gen. 43. 30. & 45. 1. De Deo dicitur Esa. 42. 14. & 64. 12. Al. In me se effuderunt cum impetu. Nam à verbo פָּסַח dicuntur פְּסָחִים torrentes. Sicut aquæ diu retentæ uberius & validius erumpunt; ita & Dei bonitas, diu repressa, in Juda Maccabæo potentissime se exseruit. Sed hæc interpretatio scopo loci directè repugnat. פָּסַח est, vim intulit, impetum fecit; & in Hithpahel, impetum sibi fecit, continuit se impetu magno, vide Esth. 5. 10. [aliæque loca supra producta:] nec uspiam in S.S. sign. effundere. De torrentibus verò usurpatur פָּסַח, quia cum vi & impetu, ut contineri nequeant, ruunt. Et manifestum est continuari querelam. Ideo omnes de retenta, non effusa, Dei miseratione exposuere. [Alii hæc verba cum præcedentibus sic reddunt,] Fremittisne viscerum tuorum & misericordie tue erga me se continerent? JT. id est, Nunquàmne velut poenitentia adductus misereberis mei? Metonymicè: sic Cant. 5. 3. Ubi est fremitus viscerum—quæ erga me se continent? Pi. Ubi est fremitus viscerum—(Quid de iis factum est?) quod illa cohibeant se erga me? Angl. ne se prodant, &c. Ubi est tuus impetus, fortiaque facta? tuane erga nos tanta misericordia atque humanitas repressa est? Ca. Ubi sunt miserationes tuæ, quas cunctæ gentes experiuntur? mihi ne tantum, qui sum populus tuus, denegabuntur? Qu. Ad quænam tempora pertinent hæc querelæ? Resp. Brentius & alii ad captivitatem Bab. referunt. Ego malim cum Hieron. & Cyrillo referre ad excidium Judæorum novissimum per Romanos, eorumque miserrimum statum, in quo adhuc sunt, è populo facti non populus, Gentibus in eorum locum suffectis. Huic sententiæ multa favent. 1. Connexio, tum cum superioribus, quæ tempora N. T. in primis spectant; tum cum sequentibus, cap. 65. & 66. ubi agitur de vocatione Gentium & consummatione seculi, &c. 2. Ei magis convenit querelarum תַּלְתָּה, & gravissima Judæorum excæcatio & induratio, vers. 17. necnon eorum universalis apostasia, & rejectio totalis, Esa. 64. 6, 7. 16. Tu enim (vel, Certè tu, Pi. Calv. &c.) pater noster] i. e. Tu nos ut pater tractas. Imò queruntur h. l. quod eos non amplius ut filios habeat & tractet. Pater, i. e. adoptasti nos; nec potes erga filios non misericordiam affici: indignum ergò videtur, te nostrum non misereri. ¶ Et, &c. לֹא יִשְׁכַּח לֵב אֲבִירָא לֹא יִשְׁכַּח לֵב אֲבִירָא ¶ Etiamfi, vel Quamvis, (vel, Nam, sive Quia, Mo. V. Angl. Siquidem, M. Ti. Et, G. ex Vulg.) Abraham (vel, Nam Abraham quidem, Ca.) nesciat (vel, nescivit, Mo. sim. M. nescit, Ca. sim. Ti. Ang. nesciturus esset, JT. non curaret, Pi.) nos, & Israel non agnoscat (vel, agnovit, Mo. sic M. Ti. agnoscat, Ca. Ang. agnosceret, Pi. agnitus esset, JT.) nos, P. &c. [Hoc variè explicant.] Quamvis Abraham non amplecteretur nos tanquam filios, quia degeneres sumus, &c. Occupatio brevis: Atqui (dixerit quispiam) Deus pater est Abrahami, &c. aliorumque ejus vestigiis insistentium; vos autem à foedere aded discessistis, ut nec ipse Abraham, si in vivis esset, vos pro filiis agnosceret: vide Deut. 32. 5. Resp. Fatemur nos indignos esse qui Dei Abrahami, &c. filii appellemur; sed foedere tuo gratuito & constantissimo nitimur. Sic perstringit brevi argumentum illud Esa. 64. 6, 7, 8. q. d. Nos quidem descivimus: at Deus à foedere suo desciscere non potest. Al. Filii Abraham aut Israelis nolumus dici, quod illi servi tui fuerint; nihil nobis cum illis præ te: nullo nisi te patre gloriamur: tu illos & nos genuisti; illi mortui sunt; à te & illi & nos pendemus. Tu justius Pater noster diceris, quàm illi ex quibus naturæ ordine geniti sumus, & qui nos in his malis constitutos sublevare non potuerunt. Sic ignorare sæpe sumitur, nec aliter hinc sumpsit Chaldaeus. Et וְיָדָע Græci vertunt per ποιολογέω, οἰκιστέω, οὐδεύω, (pascere, misereri, servare) Nescit, i. e. non curat, sed spernit. Multò plus tibi debemus quod sumus, quàm illis. Memor Propheta quod sæpe Deus supra docuisset in se uno ponendam esse spem, neque salutem à parentibus petendam esse, quia ipsi & infirmi erant & peccatores; ipse nunc eâ ratione urget Divinam misericordiam, dum affirmat neminem se parentem agnoscere præter Deum, ab illo uno, non ab Abraham, &c. pen-

dere, & sperare omnia. Al. Non est quod invocemus Abrahamum, &c. nam nunquam juverunt nos. Frustrà quicquam ab eis expectamus, qui è mundo migrarunt, quibus res nostræ & hujus mundi ignoræ sunt. Al. Tametsi abnegent nos patres nostri, tamen nos, o Deus, pro filiis habiturus es, &c. etiamfi jus patrium cesset, cognatioque omnis in terras, tamen pater esse non desines. Potius naturæ jura cessabunt, quàm labefactetur sacra [nostra] adoptio in consilio tuo immutabili & morte Christi fundata. Al. Noverat Propheta carnales Judæos stultam in Patribus habuisse fiduciam: à qua ut eos avocet, significat ipsis in exilio nihil auxilii expectandum esse ab Abrahamo, &c. q. d. Non confidimus Patrum meritis, sed tuæ clementiæ. Non docuit Propheta Judæos animum ad Abrahamum & Jacobum (quibus tamen tot tantæque promissiones datæ erant) convertere ut exaudirentur à Deo, sed Deum sine aliorum intercessionibus precari, &c. Nec privata est hæc oratio, sed publica & universalis totius Ecclesiæ; acsi Propheta communem formam præscriberet. Qu. Cur Abraham & Jacob hinc nominat, præterito Isaac? Resp. 1. Quia magis solennis fuit cum illis sanctio fœderis, & ampliores atque frequentiores promissiones acceperunt quàm Isaac. Vel, 2. quia Abraham primus erat Patriarcharum, cum quo fœdus iustum est; Jacobi autem tota potestas in fœdus recepta est, non sic Isaac. Vide Esa. 43. 1. & 44. 1.

17. Quare errare nos fecisti (vel, facis, M. facies, Mo. faceres, G. vel, sinis, Pi. sineres, JT. Ar. fuisti, Angl. concederes, destituendo nos gratiâ tuâ, &c. Verba quæ actionem seu effectum notant sæpe de promissione seu concessione intelligenda sunt: ut Deuter. 2. 28. facies (i. e. concede) me comparare, Psal. 119. 31. Nè facias (i. e. concedas) me erubescere; Joh. 6. 39. nè perdam, i. e. sinam perdi; 1 Cor. 6. 7. Cur non defraudamini? i. e. permititis vos defraudari? Domine, de viis tuis? Ità P. &c. Cur sineres nos longâ tyrannide oppressos deficere à Lege tua? Vide Psal. 125. 3. Quare seduxisti, &c. vel, abduxisti, &c. Ti. avertis, &c. Ca. abiecasti nos ut aberramus, &c. Ch. Confer hoc cum v. 10. Sed illi contumaces, &c. Indurasti (vel, indurare fecisti, Mo. indurares, G. sic Ar. nempe prorogando nimium nostra mala; vel, avocas, Ca. removisti, vel recedere fecisti, V. ex He. חָשַׁק sign. remove, & elongare: vel, torrefacient obdurares, JT. miserâ servitute, quâ servitur Satanæ, peccato, & omnibus inimicis Dei, tanquam in fornace ferri: ex qua incommodorum consuetudine ferè exuitur pietas, & induitur obduratio. Vel, Quare obduras, Pi. Quare obdurasti, Angl. vel, Et permittis avel- li, M.) cor nostrum, (collectivè, ut Psal. 119. 70. pro corda nostra;) nè (vel, quò minus, Sy. Ti.) timeamus te? Sic o. Sy. Ar. Ti. Pi. Angl. &c. vel, à timore tuo? M. P. Mo. Ang. Sic Psal. 69. 24. à videndo, i. e. nè videant, &c. Vel, à reverentia tui? JT. Ca. Timor tuus, pro, timor tui, ut Psal. 5. 8. Sic Esa. 53. 11. cognitio sua, id est, fuit. Vel, à cultu tuo, Angl. ¶ וְיָדָע Pagninum laudo; qui vertit, indurasti: nam & Arabicum חָשַׁק Camus vertit per indurari & arescere; ejusque participium, per crassus. Sensus est ergò, Quare durum, aut aridum, aut crassum fecisti cor nostrum, quò minus aptum sit ad timorem tui? Mihi חָשַׁק idem sign. quod חָשַׁק. Quoniam duræ videntur hæc locutiones, nonnulli putant impios hinc induci obstrepentes Deo, eisque mala sua imputantes. Sed nullo modo patitur id contextus: nam Propheta ærumnarum fructum ostendit, quibus subacti ferocire, & sibi in vitiis placere, desinent. Certè, dum mala sua assignant iræ Dei, culpam ipsi suam agnoscunt, & se errasse fatentur, quod Spiritu Dei gubernati non fuerint: nec expostulant cum Deo, sed exoptant Spiritum illum, à quo dum olim regebantur Patres, prospera omnia obtinebant. Non Deum faciunt sceleris authorem, aut culpam suam elevant; sed potius agnoscunt se culpâ suâ alienari à Deo, atque destitui Spiritu ipsius, atque hinc fieri ut præcipitentur in omne genus malorum. Mirantur simul & lugent, quod Deus, ipsorum Pater, antea tam benignus ipsis, nunc traderet (justè licet) populum suum errori & pervicaciæ, ejusque diris effectis. Non hoc volunt, Deum fuisse scelerum suorum auctorem; sed, potuisse Deum im-

pedire nē peccarent, dato illis auxilio speciali, sine quo nemo in officio suo consistet^t. Deus dicitur nos *errare facere & indurare*, non quod errorem aut duritiam in nobis efficiat; sed quia illa in nobis vel circa nos agit quæ nobis, ex nostra malitia, vel ignorantia, vel infirmitate, fiunt occasiones erroris, vel indurationis in peccato^v. *Quare errare fecisti*, nempe permissivè & occasionaliter, non abducendo nos à devoti itineribus^{*?} *Indurat & excecavit* Deus, non tantum privativè, sed etiam tradendo excecandos Satanæ, qui iræ ipsius minister est, nec in jussu Dei quicquam efficere possit: nec tamen Deus author culpæ est, quia ingratitudinem hominum hæc excecatione ulciscitur^v. Ex usu omnium gentium, alicui tanquam auctori factum tribuitur quod fieri permisit, licet in eo nulla sit culpa. Sic medicus ægrotum occidisse dicitur, quem curare noluit; & dominus subvertisse domum, quam non à ruina defendit, &c.^{*} Verba in Hiphil non semper impulsione, sed sæpe permissionem, denotant; ut constat ex Exod. c. 22. v. 18. Psalm. 37. 33. & 119. 10. Prov. 10. 3. Ità sensus esset, Cur cordibus nostris spontè malis occasionem dedisti, &c.[?] nec ab similibus illi loco, 1 Sam. c. 26. v. 19.² ¶ *Convertere*, &c. [שׁוּב לַמֶּלֶךְ עֲבֹדָה שְׁבִיטִי וְגו'] *Revertere* (ab ira tua, & in misericordia propitius sis^b. Rursum benefac nobis^c. *Convertere*, For. Calv. i.e. Convertite faciem tuam, quam peccata te avertere fecerunt^d. Respice nos clementer, G. ex Ch. Revertere, i.e. Tanquam reversus tuos ab erroribus suis revoca. Humanitus dictum^{*}.) propter servos tuos, (i. e. patres nostros^f, Davidem aliisque pios progenitores^g, & præcipuè Abrahamum, Isaacum & Jacobum^h; quibus tanta promissistiⁱ: propter sanctitatem & merita Patrum^{*}. Verum non hos nominat quod illorum intercessione niterentur, sed tanquam ministros & depositarios fœderis cum ipsis pacti, quod fundamentum fiduciæ ipsorum erat; q. d. Redi in gratiam propter promissiones tuas illis factas, &c.^k Al. propter servos, i.e. propter 12 Tribus^l: propter nos quos tibi delegisti in servos^m: propter gratiam & fœdus tuum, quo nos tibi servos gratuitò comparasti[†].) *tribus* (per appositionemⁿ: propter tribus, P. Q. in V. Epexegetis^o. Tribus hinc pro capitibus tribuum sumuntur. Explicat quos sanctos intelligat, illos scilicet ex quorum surculo (id enim propriè שִׁבְטֵי) rami isti prodire p. שִׁבְטֵי sign. tum tribum, tum auctorem ejus^q. Al. ad tribus, Calv. Q. in V.) possessionis, vel hereditatis, tue, JT. Calv. i. e. vel terræ, ex collat. v. 18. vel populi^r. q. d. Tu nos in peculium delegisti: ubi erit populus tuus si perieramus[†]? Dede- cori tibi erit, hereditatem tuam non curare^t.

18. *Quasi*, &c. [לְמַצֵּר יִרְשׁוּ וְגו'] [Variant.] *Quasi* nihilum possederunt populum sanctum tuum, Vulg. Id est, Tractarunt nos hostes nostri quasi essemus res nihili, quisquiliæ, &c.^v Vide Thren. 1. 11. 17. & 3. 45. Favet usus vocis מַצֵּר, quæ modò sign. parvum, Gen. 19. 20. modò, juniorem, Gen. 25. 23. modò, exiguum turmam, 2 Par. 24. 24. modò, hominem nullius pretii, Ps. 119. 141. Mic. 5. 2. Vide Esa. 60. 22. מַצֵּר de brevitate temporis alicubi accipi non memini^{*}. Particula porro præfixa similem usum obtinet Gen. 16. 3. *Dedit Abrahamo Hagarem*, non dicit, ut esset uxor ejus, ut malè redditur, sed, ut esset tanquam ejus uxor. Amplector sensum Vulgati: Pro modico, & quasi modicum, idem sunt^v. [Alii aliter.] *Ad minimum usque hereditario jure possident populum sanctitatis tue*, JT. Al. *Ut modicum possideamus*, &c. LXX. *Ut vel exiguum partem possideas*, &c. Ar. *Parum possedit*, &c. Sy. *Cum paulisper in possessione fuerit*, &c. Ca. *Ad breve*, five modicum, five exiguum, (sub. tempus, M. Calv. Pi. Ang. sic P. Heb. *Ad exiguitatem temporis*, Pi. *Parum diu*, Ti.) in possessione fuerunt (vel, possederunt, Mo. P. Ch. Ang. &c. sub. id, Ang. vel, sub. terram, Pi. Belg. Angl. vel, hereditatem tuam, P. vel, sanctuarium, Belg. Q. in Angl.) *populus sanctitatis tue*, five sanctus tuus, M. &c. Queruntur se tam citò à Terra sancta expulso fuisse^z. Sed quomodo breve dicit spatium 1400 annorum, quo terram possederunt? Resp. 1. Quia longum tempus, quum præterierit, breve videtur, (maximè si res lætæ fuissent.) Vide Job. 9. 25, 26. Psalm. 90. 4.² 2. Breve erat præ tempore promisso^b; nempe in peretuum, Gen. 17. 8. & 26. 3. &c.^c 3. Brevi tantum posse-

derunt terram, in pace scilicet^d. 4. Spectat Sanctuarium, five Templum, quod stetit tantum per 420 annos^{*}. [Alii aliter reddunt.] *Ad breve tempus possederunt populum*, &c. Nempe, Syro-macedones, Rege Antiocho Epiphane, Hierosolyma tenuere per annos tres & sex menses^f. Sed hoc repugnat scopo Prophetæ. Hoc sensu stultum esset queri de brevitate temporis, &c.^g. Al. *Propemodum possederunt hostes nostri populum*, &c. Calov. ex Luth. *Modicum fuit*, vel *Parum abest*, quin hostes possideant populum, &c. For. ¶ *Conculcaverunt*, &c.] i. e. Sanctuarium tuum profanarunt sacris impuris. Id acciderat paulò antequam Idumæam invaderet Judas Maccabæus, 1 Mac. 1. 45, &c.^k. Verum non de profanatione tantum Sanctuarii, sed etiam de conculcatione & deletionē politię Ecclesiasticæ Judæorum, hic agitur^l.

19. *Facili*, &c. [לֵא מַשְׁלָחָה בָּם לֹא הָיִינוּ מְעוּלִים לֹא מְעוּלִים שָׁמָּה עָלֵינוּם] *Sumus*, vel *Fuimus*, (vel, *Nos fuimus*, G. sub. illi, JT. videlicet, in quos dominaris, & super quos invocatum est nomen tuum: nam hæczeugmaticè petenda sunt ex seq. membro; vel potius, ex v. 17. resumenda^m. Vel, sub. tui, G. Ang. vel, *populus tuus*, Ch. & He. in Angl. servi & subditi tuiⁿ.) à seculo, Mo. M. Ch. (vel, ab omni ævo, G.) non (vel, nunquam, JT. quando non, M. non autem, G.) dominatus es in eos, (Græcos scilicet^o.) nec invocatum (vel, pronunciatum, G.) est nomen tuum super eos, Mo. M. vel, de eis, G. vel, non vocati sunt nomine tuo, Ang. nunquam vocati sunt populus Dei P. Al. Non enim populis dedisti disciplinam legis tue, nec invocatum est, &c. Ch. [Alii sic reddunt,] *Fam olim eramus, antequam dominareris in eos*, &c. Sy. *Et redacti sumus in pristinum statum*, eò quòd, &c. Ar. *Facili sumus ut olim*, five à principio, Ti. o. (i. e. Sumus à te derelicti, ut fuimus olim, seu in Ægypto^q, seu in Ur Chaldæorum^r;) cum non dominareris nobis, &c. o. vel, quibus non dominaberis, &c. Ti. *Sumus*, vel *Fuimus*, vel *Facili sumus*, (ob peccata nostra[†], sub. ut ii, P. sic Pi. Belg. Angl. sim. Ca.) quibus, vel in quos, à seculo non dominatus es, &c. P. Pi. sic Belg. Angl. simil. Ca. *Fuimus à seculo*, quibus tu non dominatus es, &c. Calv. h. e. Adeò sprete sumus & sordidè tractati, ac si tui non essemus, &c. Vide Esa. 26. 13. Simile supplementum in Job. 39. v. 16. *Obdurat se versus pullos suos*, ac si non essent sui. Heb. non dominatus es eis, pro, quibus non dominatus es, demonstrativum pro relativo, ut Esa. c. 42. v. 1. vel est hic ellipsis relativi, ut v. 8; vel, redundantia demonstrativi, ut Jer. 1. 2.^t Populus objicit Deo, quòd nihil ab incredulis differant, quia nullam in adversis opem percipiunt; quòd absurdum & indignum est. Significat vocationem Dei irritam esse non debere, nec velle Deum à nobis frustra invocari^v.

CAP. LXIV.

1. *Utinam*, &c. [לֹא קִרְעוּ שָׁמַיִם יִרְדּוּ מַפְּנֵי הָרִים נְוֹלוּ] *Utinam* (vel, *O si*, Calv. Ti.) *dirumperes* (vel, *lacerares*, Pi. *lacerans*, JT. *dirumpas*, Calv. *scindas*, Ti.) *cælos*, *descenderes*, Mo. P. JT. (vel, *descendas*, Calv. ac *descendas*, Ti. & *descenderes*, Pi.) à (vel, ut à, Pi.) *facie tua montes defluerent*, vel *diffuerent*, P. Mo. JT. Pi. vel, *diffuant*, Calv. Al. *fluentibus adventu tuo montibus*, Ca. Istud est finis ultimi versùs cap. præced. apud Hebræos^a. Nostri verò (& o. in Angl.) novum hic incipiunt caput^b; id quòd contextui magis quadrat. Unde videmus Masoretas, vel si qui alii fuerunt qui libros S. S. in capita & versus distribuerunt, id non exactè præstitisse^c. Lamentatur adhuc populi exilium, Deumque orat ut è cælo, sicut olim in monte Sinai, descendat^d. Alii ad Christum referunt, ejusque adventum, vel secundum, five ad judicium^{*}; vel potius primum: q. d. *Utinam* ad Servatoris egressum dirumpantur cæli, &c. Humanitus dictum. A typo hic, ut sæpe, ad veritatem sese statim attollit^f. Est hoc votum, aut Judæorum desiderantium adventum Messię, quòd à malis prædictis eriperentur; aut potius Esaiæ pro populo^g. Regressio ad postulatum, cujus duo sunt capita: 1. adversus

1. adversus hostes Ecclesiæ, usque ad v. 4; 2. pro Ecclesia^b. Cum **וַיִּלֶּךְ** plura significat, contextus docet optantis esse; q. d. Utinam, ut olim, accingeris ad nos redimendos, cœlum dirumpens, &c. Cœlum dirumpere Deus dicitur, quum rarum aliquod signum præbet suæ virtutis, idque ex insperato: Videtur Deus cœlo inclusus, quum opem non fertⁱ. Alludit hic ad descensum in montem Sinai^k. [Alii aliter reddunt.] *O si dirupisses cœlos, &c.* quum scilicet Nabuchod. urbem invaderet, &c.^l. Sed præstat in futuro accipere^m. Al. *Si aperueris cœlos, tremor apprehendet ex te montes, &c.* o. Chaldæus **וַיִּלֶּךְ** sumpsit, non malè, pro **וַיִּלֶּךְ** nonne, & verba non optantis, sed indicantis, sensu, *Nonne tu (propter nos, addit Chald.) dirupisti cœlos, & descendisti? à facie tua liquefacti sunt montes?* Continuat sermo Judæ Maccabæiⁿ. Quod somnium est Grotii^o. *Annon cœlos aperires, &c?* Sy. Al. Num etiam rupisti cœlos propter eos, & descendisti, &c? sicut propter nos, in Sinai P.

2. Sicut, &c. **וַיִּלֶּךְ** **וַיִּלֶּךְ** **וַיִּלֶּךְ** **וַיִּלֶּךְ** [Variant.] **וַיִּלֶּךְ** duplicem usum habet, quod JT. Pi. Ang. viderunt^q. **וַיִּלֶּךְ** est verbum neutrum, non activum, ut volunt JT. Pi. Buxt. ex RS. **וַיִּלֶּךְ** non est verbum, aut participium, ut volunt Musc. Sym. Ti. & o. sed nomen; non quidem accusativum, à **וַיִּלֶּךְ** recto, ut volunt JT. Pi. Buxt. ex RS. sed genitivum, ac epitheton **וַיִּלֶּךְ**. Vox **וַיִּלֶּךְ** alibi non occurrit*. Derivatur vel à **וַיִּלֶּךְ** liquefacere, ut **וַיִּלֶּךְ** sit articulus; vel potius, à peculiari radice significante; non, stipulas aridas, ut R. Jona, neque cremia, ut JT. Pi. Buxt. sed, vehementiam, vel simile quid. **וַיִּלֶּךְ** sign. facere ut bulliat, live effervescat, ut consentiunt RS. AE. & K^t. Locum hunc malè reddit Chaldæus, (sic, *Quum mitteres iram tuam instar ignis, tempore Elie, liquefactum est mare;* **וַיִּלֶּךְ** exponens quasi duæ voces essent, **וַיִּלֶּךְ**, non quod ita legit, sed ita exponit v.) pessimè autem o. (quos, contra morem, Syrus hic sequitur,) *Sicut cera à facie ignis liquatur*†. Pro **וַיִּלֶּךְ** aquis, **וַיִּלֶּךְ** ceram, legerunt; & **וַיִּלֶּךְ**, ut coram igne, pro **וַיִּלֶּךְ** **וַיִּלֶּךְ**, ut conflagrat ignis*. Porro, non est hic allusio, sive ad ignem illum cœlitis delapsum I Reg. 18. 38. ut putavit Chald. sive ad ostenta in monte Sinai, ut volunt M. Calv. K. &c. sed est similitudo è medio petita; eaque non duplex, ut putant K. Schindl. Oleast. & vernaculi plerique; sed unica, ut censuerunt P. For. Of. Luth. &c. Deinde, hæc similitudo non pertinet ad sequentia **וַיִּלֶּךְ**, ut multi putarunt; sed ad finem præcedentis versûs, à quo hæc verba perperam divulsa sunt à Masorethis*. [His de causis varietas est versio- num.] *Secundum ardere ignem liquefactionum, aquas bulliet ignis, ad manifestandum nomen tuum, &c.* Mo. *Tanquam incendio ignis liquefactionum, ignis aquas ebullire fecit, &c.* V. ex Calv. *Sicut exarsit ignis dissolvens, & aquas fervere fecit ignis, ut notum, &c.* Q. in V. *Sicut ardente igne ex ramalibus, aquas ebullire facit vis ignis: ut manifestares, &c.* G. Alludit ad montem Sinai. Vide Exod. 19. 18. Adde Psal. 18. 8. 9. & 97. 5. ubi Græci habent, *ὡς ὅτε κηρὸς ἐρρικνῶται*, (Montes sicut cera liquefacti sunt;) ut hic, *ὡς κηρὸς ἀπὸ πυρὸς τήκεται*, (Sicut cera ab igne liquefit.) Dicit aquas igne liquefactionum effervere, quia præter morem imbris violentis ignes & fulgura permixta erant: q. d. Igne Dei liquefacta sunt summa quæque durities, aquæ verò fervore consumptæ. Quoties autem Prophetæ mentionem hujus historiæ faciunt, omnia beneficia complectantur in populum hunc collata in deserto, & in terra Canaan^a. Pendet hic versus à præcedenti, *Utinam dirumperes, &c.* Quidam [ut Ti.] sic liberius vertunt, tres istos versus simul jungentes; *O si cœlum scindas ac descendas, quod montes à facie tua tanquam ab ignis incendio colliquefiant: ignis, inquam, qui ebullit violentas aquas: ut innotescat nomen tuum hostibus tuis, & gentes à conspectu tuo contremiscant.* Utinam, inquam, descenderes ut olim descendisti cum faceres terribilia quæ non expectabamus, & à conspectu tuo montes colliquefiebant^b. Cum incendio ignis omnia liqueficerent, ignis aquam bulliebat, ut notum faceres, &c. Pendet hæc ad finem præcedentis capitis: Ignis, inquit, cum in Sinai in tantum arderet, ut nihil non in illud projectum subito liquefactum fuisset, & præterea densa nubes, quæ montem tegebat, vi caloris in aquam resolve-

retur, apparuisti ibi mirabilis Deus, quod aqua ignem non extinxit, nec ignis aquam absumpsit, sed tantum in bullas excitavit. Et cum mirabilia multa faceres, fecisti ea præter omnem expectationem nostram: nos enim nunquam expectassemus quod tu descenderes de cœlo, &c.^c. [Alii aliter.] *Sicut exurit ignis liquefaciens, aquam bullire facit ignis, ut notum facias, &c.* P. Manifestior esset oratio, si, vitato Hebraismo, nomen ignis non repeteretur, *Sicut accensus ignis liquidas aquas elicit, vel ebullire facit;* (quanquam prius malo;) ut notum fieret, &c. (Propheta in adventu Christi, non tam liberationem populi, quam gloriam & celebrationem Dei, attendere videtur.) à facie tua gentes turbarentur, vel commoverentur. Videtur esse explicatio liquefactionis montium, vel agnitionis nominis Domini: per Evangelium enim commotæ sunt Gentes, ut eum timerent quem antea ignorabant, &c. Optat Propheta hanc commotionem in Gentibus, &c. Verum si negligamus Rabbiorum distinctiones, & hic versus incipiat, alius sensus augustior erit. Cogitemus ergo Jesaiam in Spiritu videre adventum Domini, & conversionem Gentium, & Christi victoriam; Judæos autem adhuc immotos manere, & quasi dolentes ac semidesperantes dicere, *A facie tua gentes commoventur: video jam gentes ante te commoveri, & ad predicationem Evangelii contremiscere: at nos, &c.* Puto esse sermonem de aquis quæ virtute ignis eliciuntur ex herbis, lignis, &c.^d. Verum **וַיִּלֶּךְ** nunquam elicere sign*. Et quasi incendio in humorem præ ignis fervore colliquefcentibus, [nempe montibus in v. præced.] ad declarandum hostibus tuis nomen tuum, contremiscantibus adventu tuo gentibus, Ca. [Pi. hunc versum cum præc. connectit, locum sic reddens,] *Utinam lacerares cœlos, — ut à facie tua montes disflu- rent:* (Nam quum accendit ignis cremia, aquarum bullas excitat, Heb. *aquas bullire facit ignis.* Antecedens nomen repetitur *ἀεὶ ὡς ἀπὸ πυρὸς*.) ut notum faceres nomen tuum hostibus tuis, (i. e. potentiam tuam in ulciscendis hostibus tuis,) utque à facie tua gentes contremiscant. [Al. sic,] *Ut quum (de quo usu & vide ad Esa. 17. 5.) ignis liquefaciens (vel, dissolutionum, Q. in Boot. vel, fortis, K. & Schindl. in Boot. vel, vehemens, sive luculentus, Boot. vel, magnus, qui omnia liquefacit^h), ardet, ignis aquas bullire facit, ut notum facias nomen tuum hostibus tuis, ut (ellipsis particulæ ut, sicut Esa. 63. 13.) gentes ad præsentiam tuam contremiscant, Ang. sim. For. [Alii sic,] *Quemadmodum conflagrante igne cremia, aquarum bullas excitat (Heb. *aquas bullat*, Jun.) ignis, ut notum faceret nomen tuum hostibus tuis; à facie tua gentes contremiscant, JT. Allegoria [initio versûs] in fine ejus exponiturⁱ: q. d. Sic etiam quum ira Dei accenditur contra impios, torquet & angit eos^k. Elegans comparatio montium disfluentium cum aquis ferventibus in olla ad luculentum ignem^l. Quæ explicatio ut plenior sit, addi velim, non ad bullas tantum in fervente aqua excitatas hic respici, sed & ad vaporem inde affatim confurgentem^m. Cui addi potest, quod fodinæ sulphureæ sub terram accensæ prope fluvios eos mirè ebullire faciuntⁿ. Al. *Sicut exarsit (nempe in Sinai) ignis dissolutionum, ut aquam fecit fervere ignis, ut celebre redderes nomen tuum apud hostes tuos; sic à te gentes timeant, V. in Tig. not. Sicut ignis liquefaciens (Heb. liquefactionum) ardet, & ignis aquas bullire facit, ad notificandum nomen tuum hostibus tuis: sic ethnici ad conspectum tuum tremant, Belg. Sicut ardet ignis liquefactionis, sive fusionis, [metallarii,] & sicut ignis aquam bullire facit: sic quoque nomen tuum manifestatum fuit hostibus tuis, & gentes tremuerunt ob præsentiam tuam, Gal. Quid sit **וַיִּלֶּךְ** nemo nisi per conjecturam hæcenus docuit. Videtur lingua Arabica opem ferre, ubi vox hæc usitata est. Eliduri in lexico Arabico tradit significare, *quemvis lenem & submissum strepitum*, qualis est eorum qui submis- sè aut loquuntur aut incedunt. Idem docet Camus, qui addit, generaliter eo nomine denotari oculum. Hinc **וַיִּלֶּךְ** **וַיִּלֶּךְ** erit ignis submissitatis, vel submissorum strepituum, ignis lentus, non admodum streperus. Ver- to, *Sicut ardente, vel accenso, igne lento, aquam ebullire facit ignis: sic manifestando nomen tuum hostibus tuis, à facie tua gentes contremiscunt.* Senlus est, Sicut ad terrefaciendam & in bullas agendam aquam non opus est vehementi***

vehementi admodum & strepero igne, sed sufficit ad id lentus & submissus: sic ad expavesciendas gentes sufficit nomen tuum vel innotescere ipsis.

3. *Cum, &c.* [בְּעִשְׂוֹתָי נִרְאָהוּ] *Quum faceres*

† Pi. Belg. (scilicet apud patres nostros ex Aegypto prodeuntes P: vel, *Faciens, JT.*) *mirabilia* (vel, *terribilia, M. P. Ti. &c.*) *non* (vel, *quæ non, M. Ti. &c.*) *expectavimus, vel speravimus, Ch. &c.* Cum tam mira nostri causa feceris, nonne æquum est tuam opem à nobis patienter expectari?

† G. Al. Sicut *cum faceres, &c.* ut sententiam continuetur, q.d.

† Ang. O si talia nunc faceres ut olim, &c. Ellipsis *sicut*.

Al. *Cum feceris, vel facias, terribilia, nos tamen non attendemus, vel attendimus.* Innovatur apud Gentes religio, totus orbis quærit & colit Jesum, quem nos damnavimus, adimplentur Prophetarum oracula, nos exules & captivi sumus; nec tamen hæc omnia mente volvimus.

† For. ¶ *¶* dicitur de *animorum suspensione, & attentæ animi consideratione ad aliquam rem.* Vide Job. 17. vers. 15. *Etiamsi diu expectaverò, tamen infernus, &c.*

† G. ¶ *¶* Descendisti, & à facie tua montes defluerunt] Repe- tit quod supra dixerat, quod magis rem inculcetur animis.

† Ang. ¶ *¶* Diffuebant, Pi. sic Ang. &c. colliquecebant, Ti. Angl. ut Jud. 5. 5. Idemque, licet alio verbo, de montibus dicitur Ps. 97. 5. Respicit montem Sinai; vel, 1. quoad imbres illos quos densa illa nubes Exod. 19. 16.

* Q. in Ang. fundebat, qui de montibus decurrebant: vel potius, 2. quoad ignem tunc è nubibus emicantem, qui forsan, instar illius Exod. 9. 23. de monte decurrebat, ac si mons ipse liquefactus esset. Et alludi videtur ad montes ignivomos, unde velut rivi ignis & materiæ sulphureæ manant.

† Ang. Al. Utinam *descendas, à facie tua montes diffuant, JT.* Al. Optabam ut *descenderes, ut liquefcerent montes.* O vota inania! Ecce, jam *descendisti; jam montes fluxerunt:* video totum orbem perterrefactum, &c.

† For. 4. *A seculo, &c.* [וּמֵעוֹלָם לֹא שָׁמַעְנוּ לֹא דְאִינוּ עֵין לֹא] Et (Nam, Ang. Imò, Pi.) à, vel *indè à, seculo* (vel, *ab initio mundi, Ang. vel, ab æterno, ut Psalm. 90. 2. Proverb. 8. 23. Esa. 63. 16. vel, ab olim, ut Genes. 6. 4. Esa. 57. 11:* vel, *homines de seculo, He. in Angl.) non audierunt, P. Pi. Ang. Calv. &c.* (sub. *homines, Ang. vel, sub. audientes, Angl.* Nomen sæpe verbo includitur, ut Gen. 50. 26. Vel, *non fuit auditum, Angl. ut Mal. 1. 4. vocabunt, pro, vocabitur.*) neque auribus perceperunt, P. Pi. Calv. Ang. (Præcedens vox auditionem immediatam, hæc ex aliorum relatione, denotat.) *oculus non* (vel, *nullus, Ti.*) *vidit Deum* (sub. *alium, P. M. vel, vidit, ò Deus, Ti. Pi. Ang.*) *præter te, M. P. Calv. Pi. &c.* (vel, *uno te excepto, Ti.*) *faciat expectanti ipsum, Mo. vel, qui faciat sic expectanti ipsum, vel se, P. M. vel, quid paravit* (ut verbum sumitur Ezec. 46. 2. confer 1 Cor. 2. 9. vel, *quid fecit, five faciet, Angl. nam tempora promiscuè usurpantur:* *quæ facturus est, Pi. vel, talia quæ fecisti, Ti. Enallage personæ, fecit, pro, fecisti; ut, expectivisti, pro, expectaverunt, Esa. 1. 29. laniat, pro, lani- as, Job. 18. 4. expectanti* (vel, *expectantibus, Angl. sic Pi. vox enim vel collectivè, vel distributivè, sumitur.*) *ipsum, Ang. Pi. i. e. quemvis deorum, ut illi fecerunt 1 Reg. 18. 26, &c. vel, expectanti te, Ti. Angl. verum Deum, ut sit mutatio personæ, ut supra.* [JT. locum sic reddunt, *Et indè à seculo inaudita, auribus minime percepta, quæ oculus non vidit, ò Deus, præter te, Deus comparet præstolanti ipsum.*] i. e. Utinam Deus comparet, &c.

† Idem. ¶ *¶* Locum hunc tripliciter exponunt. 1. De bonis vitæ præsentis.] Sensum simplicissimum hic Græci exprimunt, quem sequendo licet sic vertere, *Nunquam auditum est, nunquam, inquam, auribus perceptum, nunquam oculis patuit esse Deum, præter te, ullum qui in se confidentibus talia faciat.* Nemo est qui viderit deos Gentium talia suis præstare; imò nemo est qui vel probabili auctoritate tale aliquid de illis audierit.

† Idem. ¶ *¶* Confirmat quod antea dictum est, fideles nihil novum hic aut insolitum petere, sed tantum ut Deus se talem erga ipsos præbeat qualem erga Patres, &c. nec immeritò ipsos à Deo talia sperare, quem talia facere posse norunt qualia nemo alius; &c.

† Idem. ¶ *¶* 2. De bonis quæ electis præparantur in Regno gloriæ. 3. De Christo & Evangelio; de modo & ratione præparati-

† Idem. ¶ *¶* 3. De illis agit quæ præstitit qui celos dirupit, &c. (is autem Christus erat;) idque quando dirupit, &c. & descendit in terram.

† Idem. ¶ *¶* 4. Huic favent verba sequentia. Ostenderat paulo antè Pro-

† Idem. ¶ *¶* pheta quanta foret in mundo mutatio in adventu Mes-

† Idem. ¶ *¶* siæ, ut montes tabescerent, & aquæ igni arderent. Id

† Idem. ¶ *¶* verò Christus perfecturus erat, tum doctrinâ, tum san-

† Idem. ¶ *¶* ctitate & operibus; qualia nemo vidit vel audit. præ-

† Idem. ¶ *¶* ter te, ò Christe, & illos quibus tu revelas. Nun-

† Idem. ¶ *¶* quam auditum est populo alicui tot & tanta bona data esse, ut dabit Christus fidelibus, cum carnem sumpserit, & cum beatos in cœlum receperit.

† Idem. ¶ *¶* 5. *Occurristi, &c.* [פָּגַעְתָּ אֶת-שׂוֹנֵי] *Occurrebas,*

† Idem. ¶ *¶* vel *Occurristi, (vel, Occurris, JT. Vel, 1. occurruisti mor-*

† Idem. ¶ *¶* tis; i. e. Sustulisti eos de medio qui gaudebant, &c. 1. 1. V. Intelligè, vel Mosen & Aaronem, Num. 20. 12, 24; vel, in genere, pios tunc viventes qui pro populo interce-

† Idem. ¶ *¶* derent. Vel, 2. beneficiis tuis. Synecd. gent. q.d. Suc-

† Idem. ¶ *¶* curristi & favisti; ut pater filii dissoluti ipsi occurrat

† Idem. ¶ *¶* Luc. 15. 20. gaudenti, (sub. in te, P.) & facienti (vel, gaudentibus & facientibus, Pi. nempe patribus nostris, &c. justitiam, Mo. P. JT. sic M. Ti. &c. Gaudenti & facien-

† Idem. ¶ *¶* ti, &c. i. e. qui cum lætitia & alacritate justitiam fa-

† Idem. ¶ *¶* ciunt; qui te cum gaudio colunt, & voluntariè. Al. *Letantes* hic vocat qui rebus prosperis gaudebant; & antithesis hic est; q.d. Olim solebas occurrere Patri-

onis gratiæ & gloriæ fidelium per Christum. Itaque hæc sententia priorem non excludit, sed comprehen-

dit. De mysteriis Evangelii. Significat incompre-

henfabilia esse quæ per Christum mundo exhibita sunt.

Probatur hæc sententia, 1. ex 1 Cor. 2. 9. ubi Aposto-

lus, de Christo & bonis per ipsum partis agens, hunc lo-

cum adducit. Obj. At Paulus ad spiritualia trans-

fert quæ hic de temporalibus beneficiis à Propheta di-

cuntur. Resp. Quamvis Propheta de externis benefi-

ciis agat, altiùs tamen conscendit, atque illa potissi-

mum spectat quæ ad populum Dei peculiariter attine-

bant, (ut fidei proprium est, à visibilibus gratiis ad in-

visibiles assurgere,) & à speciali Dei beneficio ad con-

siderationem omnium, eorumque causam, transit.

2. Verba hæc Prophetæ his mysteriis singulariter con-

veniunt, quæ certè maxima sunt, 1 Tim. 3. 16. & su-

pra intellectum, &c. & soli Christo nota. Vide Matt.

11. 27. Joh. 1. 18. 3. De illis agit quæ præstitit qui

celos dirupit, &c. (is autem Christus erat;) idque quan-

do dirupit, &c. & descendit in terram.

4. Huic favent verba sequentia. Ostenderat paulo antè Pro-

pheta quanta foret in mundo mutatio in adventu Mes-

siæ, ut montes tabescerent, & aquæ igni arderent. Id

verò Christus perfecturus erat, tum doctrinâ, tum san-

ctitate & operibus; qualia nemo vidit vel audit. præ-

ter te, ò Christe, & illos quibus tu revelas. Nun-

quam auditum est populo alicui tot & tanta bona data esse, ut dabit Christus fidelibus, cum carnem sumpserit, & cum beatos in cœlum receperit.

5. *Occurristi, &c.* [פָּגַעְתָּ אֶת-שׂוֹנֵי] *Occurrebas,*

vel *Occurristi, (vel, Occurris, JT. Vel, 1. occurruisti mor-*

tis; i. e. Sustulisti eos de medio qui gaudebant, &c. 1. 1. V. Intelligè, vel Mosen & Aaronem, Num. 20. 12, 24; vel, in genere, pios tunc viventes qui pro populo interce-

derent. Vel, 2. beneficiis tuis. Synecd. gent. q.d. Suc-

curristi & favisti; ut pater filii dissoluti ipsi occurrat

Calov.

Jun. San.

For.

Calov.

Calv.

Calv.

Calov.

Calov.

Calov.

Calov.

Calov.

Calov.

Calov.

Calov.

Calov.

Calov.

Calov.

Calov.

Calov.

Calov.

Calov.

Calov.

Calov.

Calov.

Calov.

Calov.

Calov.

Calov.

Calov.

Calov.

Calov.

Calov.

Calov.

Calov.

Calov.

Calov.

meminerunt tui in viis tuis; i.e. qui constanter memores erant tui, & officii sui erga te, secundum varias providentiae tuae methodos, ut te & in prospero statu laudarent, & in adverso orarent, & in utroque te colerent & tibi benedicerent¹. [Alii locum sic reddunt;] Quia meminerunt tui, &c. Q. in Angl. Tui in praescriptis à te viis memores, Ti. Tum propter vias tuas (i.e. mirabiles actiones tuas quibus eos protegebas) recordabantur tui, i.e. laudabant te. Meton. efficientis². ¶ Ecce, (vel, At, G.) tu iratus es, (sub. nobis, G. For. vel, effervesces, JT. effervescebas, ac proinde castigabas nos³), & (vel, quum, JT. Pi. vel, nam, Angl. ut Psalm. 60. 13. & 108. 13. vel, quia, P. Angl. G. sic Ti. ut 2 Sam. 24. 1. Esa. 57. 17*; vel, postquam, Q. in V. & in Angl. ut Exod. 14. v. 21. Et ficeavit mare, postquam (Hebr. &) dividebantur, &c. Exod. 16. 20. Et vermes produxit, postquam putrefeceret, Heb. & putrefactum est P.) peccavimus] Ità Mo. M. &c. quia similes illis majoribus nostris non fuimus⁴. Vel, peccamus, JT. peccaremus, Pi. ¶ וְנִחַם וְיִחַם וְיִחַם [Diversa admodum in hoc versu continentur. q. d. Illos quidem omnes obviā habuisti qui gavisi sunt de tuo adventu, & justitiam proinde apprehenderunt, tui memores, &c. istis, inquam, bona tua, quae nullus hominum putasset, obtulisti, dona nempe coelestia; & illi per te servati sunt, ex quacunque gente fuerint. Sed heu nos miseros Judaeos! nam tu in nos effervuisti irā, nam peccavimus⁵. ¶ In, &c. וְנִחַם וְיִחַם וְיִחַם] Concisa loquutio, ideōque obscura⁶. In ipsis (sub. est, Ang.) seculum, Calv. Mo. id est, diuturnitas⁷. Referri potest vel, 1. ad peccata⁸: In ipsis fuimus in seculum, P. q. d. Tametsi obstinati fuimus in peccatis nostris, ac digni quos centies perderes, tamen misericordiā tuā salvati sumus⁹. Et in his peccatis consensuimus, Ti. Et in ipsis peccatis semper fuimus: q. d. Postquam ob peccata iratus es, à peccando non desistimus, ut qui semper in illis fuimus¹⁰. Vel, 2. ad vias Domini, & erit causae redditio cur non perierit populus, quia perpetuae & stabiles sunt vias Domini, nec unquam cessat misericordia ejus¹¹. Sed in illis (nempe in viis tuis) seculum est, i. e. Tu in seculum manes Deus populi tui, ac proinde illum mirabiliter protegis¹²: tu constans es in viis quibus salutem nostram procuras¹³. Vel, Sed in illis (viis tuis) tu es semper, Angl. id est, constanti es bonitate¹⁴. [Vel, 3. ad justos praecedentes:] In ipsis nixum est seculum. Quando, inquit, justi fuerunt in mundo, & tu peccatis nostris ad iracundiam provocabaris, per illos à diebus seculi salvabamur. Sic enim Moses te iratum precibus saepe placavit, &c. Nunc verò quando justii sublati sunt, nos omnes [ut sequitur] sumus immundi, &c. [Ultimum verbum sic reddunt,] & salvabamur nos, Mo. vel, & salvabimur, M. Calv. Ang. & tamen salvi facti sumus, P. alioqui salus nobis contigisset, Ti. ideo servamur, Pi. Angl. vel, servabimur. Copulativa pro illativa; q. d. Quia tu constans es in misericordia tua, ideo non perdimur, vel, ideo nos ex ærumnis nostris servandos speramus¹⁵. Vel, & salvabimur? q. d. minimè gentium¹⁶: & quomodo salvaremur? ut Ezech. 33. v. 10 d. [Alii locum sic reddunt,] Si perpetuò in illis (nempe viis tuis, quarum mentio praecessit¹⁷), steterimus, servati fuissetus, JT. Elegans hypotyposis, cui adversativa confessio subijcitur¹⁸. Si in ipsis (in illorum viis de quibus supra) fuissetus semper, etiam nos salvi fuissetus, G. [Ca. hæc cum praeced. sic reddit, Enimvero & tu servas, & nos in iis jamdiu peccavimus, & servabimur.] Per illas ab olim servati sumus, vel, Propter illas tamen, sicut ab olim, possemus servari, Angl. Et, pro tamen, ut Esa. 42. 25. & c. 46. v. 7. & particulæ transponuntur, ut Job. 23. 12. Esa. 17. 14. & ellipsis & sicut, confer Thren. 5. 21. q. d. Posset Deus adhuc pro sua misericordia, illorum gratiā vel intercessione, ut olim, nobis parcere, si qui tales inter nos essent. Vox וְנִחַם signif. modò, antiquitatem, modò, diuturnitatem, perpetuitatem, constantiam, eternitatem; unde modò, ab olim, modò, in æternum, redditur¹⁹. Versus hic difficilis est, quem sic verto, Occurris gaudenti & facienti (i. e. cum gaudio facienti) justitiam: per vias tuas recordabuntur tui. Si tu iratus fuisti cum peccavimus, (vel, interrogativè, Ecce, tu iratus fuisti cum peccavimus?) in iis (nempe viis tuis) est eternitas, ut servemur. Versus totus est consolatorius adversus iram

Dei, quæ quamvis interdum effundi tota in populum Dei videatur, meditantur tamen pii vias Dei, i.e. mores, proprietates, consuetudines & virtutes, Dei, scilicet, misericordiæ & bonitatis, & per eas recordantur Dei; tandemque concludunt, Etsi indignatus sit Deus cum peccavimus, est tamen in viis misericordiæ ejus æternitas, ut servemur: id est, vias Dei non mutantur, in æternum sunt eadem; quæ ergò antehac usus est gratiā & benignitate erga miseros peccatores, eadem & nunc utetur, ut servemur. Quam fiduciam statim sequitur vers. 6. & 7. ingenua peccatorum confessio, & miseræ declaratio: cui rursus, v. 8. subijcitur fides de gratia Dei, & ardens benignitatis ejus imploratio. Affixum in וְנִחַם refero ad vias Dei, per quas mandata Dei intelligo, in quibus pii Dei memores sunt; & verbum sic transfero, Occurristi gaudenti, & facienti justitiam, qui in viis tuis memores erant tui. Ecce, tu indignatus es; nam peccaveramus, in illas, semper: & tamen servati fuimus. Gradatim peccata amplificat: primò, peccavimus; secundò, in illas, nempe vias tuas; tertio, semper: ad quam gradationem denotandam וְנִחַם notatur accentu Zakeph: hinc meritò indignatus fuisti nobis; & tamen servati fuimus. Scopus est, ut deinceps etiam Deus suā misericordiā peccata ipsorum superet, & indignos servet; in quem finem sequentibus etiam versibus peccata populi amplificare pergit. Quia autem per vias Dei intelligi etiam possunt promissiones & misericordiæ, visum est aliam etiam sententiam adjungere. וְנִחַם & וְנִחַם lego per modum interrogationis, & locum sic accipio, Sive benignitate tuā utus es erga pios, effecisti ut promissionum tuarum & misericordiarum recordarentur; sive irā tuā peccata nostra persequeris, non itā ei indulgisti, quin patefaceres se æternitas tuarum promissionum, ut servemur²⁰.

6. Et, &c. וְנִחַם וְיִחַם וְיִחַם] Et (vel, Sed, JT. Pi. Ang.) fuimus (sumus, JT. Pi. eramus antea, P.) ut immundus (nempe homo; ut leprosus²¹; separatus à consortio hominum²², & Dei²³. Ut leprosi: itā enim sumi solet נִחַם, Levit. 13. 45. Itā peccatis obfordinimus ut leprosi leprā²⁴. Vel, ut res immunda, Ang. quæ ex Lege comburenda vel abijcienda erat, Lev. 13. 55, &c. Verūm נִחַם est masc²⁵.) omnes nos, Mo. M. Ti. &c. Ad tempora post Christum refero, quum Judæi ut rei & polluti habebantur²⁶. Facti sumus quasi Gentiles, qui à Judæis immundi habebantur²⁷. Est vox Judæorum quærentium justificationem post Christi tempora, quando sacrificia omnia erant & mortua & mortifera²⁸. Quomodo dicit, omnes, cum nonnulli restarent puri Deicultores? Resp. Non loquitur de singulis, sed de universo corpore²⁹.

¶ Et, &c. וְנִחַם וְיִחַם וְיִחַם] Vox וְנִחַם alibi non est in S. S. [Hinc locum variè reddunt.] Et ut vestimentum (vel, pannus, M. sic Ca. JT. o. Ar. Sy.) centonum, Mo. vel, centonum abjectorum, Ti. abjectissimus, JT. detritus, ad verb. præda, à וָ, præda, i. e. dilaceratus³⁰: è vilibus panniculis confutum, Heb. frustorum panni veteris & attriti, Pi. inveteratum & lacerum, Q. in M. sordidum, i. e. factum ex sordidis & putridis panniculis³¹: abjectum, G. ex Ch. Chaldaïs וְנִחַם est quod Hebræis וְנִחַם, Theodotioni subegredi, ut diximus ad Levit. 13. 6. Significabitur ergò pitiacium quod pustulis imponi, ac deinde abijci, solet³². Al. inquinatum, vel deturpatum, P. M. sic Ang. sanguine scilicet, ut solent vestes præda, quæ scilicet vel à bestiis præda, vel ab hominibus præliantibus, desumuntur.

¶ וְנִחַם præda, Gen. 49. 27. Al. Per antiphrasim verito, contaminatum, [à וְנִחַם, ornavit³³.] Sym. vertit, parentium; Aq. וְנִחַם, testimoniorum, quando sanguis in primo coitu maritalis virginis approbatur³⁴. Vide Deut. 22. 15, 17. & c. & c. (sedentis, o. in Angl. Alludit ad Gen. 31. 34, 35. Al. separationum, Q. in Angl. menstruum, vel menstruat, Sy. Ar. Vulg. D. à וְנִחַם removet. (Quam significationem habet verbum וְנִחַם in aliquibus saltem conjugationibus, tum Hebræis, tum Chaldaïs, Prov. 25. 20. Dan. 2. 21. c.) [Vide etiam Dan. 4. 28. & 5. 20. & 7. 14.] q. d. Pannus quem omnes averfantur & à se remonent. Hoc firmat Chaldaus, hic reddens, וְנִחַם, ad verb. præci. amovendus: & וְנִחַם Chald. est, menstruum, sive mensura. Sanguis porro mensurus detestabilis est, & meritò inter-

terdum enim evadit purum venenum. q. d. *Justitie nostre* abominationi sunt Deo ^d. ¶ *Universae justitiae nostre* Variè accipiunt *. Loquitur ^{2. s. 128.} ^{Ang.} *justitias* vocat id quod homines improbi eo nomine appellant, sacrificia scilicet & ritus similes. Similis locutio Esa. 57. 12 ^f. Quæ illi ita præstiterunt, ut Deo abominationi essent ^g. Alii extendunt ad omnia bona opera, quæ tunc temporis ex ambitione, æmulatione, &c. præstita erant ^h. Vide Matt. 6. 2, 5. & 23. 5 ⁱ. Multi etiam ad optima piorum opera porrigunt, quasi imperfecta, & labe aliquâ infecta, si Deus ex rigore justitiæ judicaret ^k. Ità accipiunt tum veteres, Orig. ad Rom. 3. 3. Hieron. ad hunc locum, Augustin. Soliloq. c. 28. Gregor. 1. 9. c. 28. tum recentiores, non modò nostri, Perkins. Abbot. Chamier. sed etiam Pontificii, Ferus ad Matt. 12. 34. Cajet. ad 2 Cor. 5. 21. Pighius de Fide, &c. ^l. Alii etiam ad nativam labem, & originariam humani generis corruptionem, extendunt. Cur sic intelligerent in causa fuit, quòd Propheta in sua persona loquitur, *justitie nostre*. Sed non advertunt hunc esse Prophetarum morem, ut loquantur tanquam os populi, & membra ejusdem corporis, cujus malis vehementer afficiuntur, quanquam culpæ de qua loquuntur immunes fuerint. Vide Exod. 34. 9. Esd. 9. 6, 7, &c. Dan. 9. 5, &c. Quare alii ab his omnibus recedunt; siquidem Prophetæ scopus est, non meras infirmitates, sed atrocia flagitia, agnoscere, quæ iram Dei in ipsos adeò concitaverant, &c. ^m. Malè facerent qui hæc referrent ad vitam compositam ad Legem Moysi; multò pejus, qui ad martyrium, & alia opera Evangelio congruentia ⁿ. Loquitur tantùm de justitia hypocritarum & Judæorum, (qui justitiam externo cultu definiebant,) & quidem post adventum Christi, quum sanguinis Christi rei fuerunt ^o. Ego de personis potiùs quàm de actibus locum intelligo, ut sit abstractum pro concreto: ut, *sapientia*, Mic. 6. 9. *stultitia*, Prov. 14. 1. *pax*, Psal. 120. 7. *robur*, Esa. 3. 25. *superbia*, Psal. 36. 12. pro homine *sapientie*, *stultitie*, *pacis* five *pacifico*, *roboris*, *superbie*. Atque hæc abstracta in forma plurali superlativum denotant: ut, *sapientie*, Prov. 1. 20. & 9. 1. pro summa sapientia; vide & Prov. 11. 12. &c. quod magis ad rem accedit, *desideria*, five *amœnitates*, Dan. 9. 23. Cant. 5. 16. ponitur pro homine desideratissimo, five amœnissimo, ut plenius exprimitur Dan. 10. 11, 19. Ità h. l. ut *justitia* ponitur pro homine justo, ut Esa. 41. 2. ità *justitie* in plur. pro hominibus justissimis, h. e. qui optimi reputantur. Hanc interpretationem colligo ex loco parallelo, Mic. 7. 2, 3, 4. *Periit benignus*, — *rectus nullus est: optimus*, five *rectissimus*, *eorum similis est spiritus*, &c. ^p. [Ad quem locum plura ^q *וְהָאֱלֹהִים* dicenda vide.] ¶ *Et, &c.* ^r *וְהָאֱלֹהִים* *Et decidimus* (vel, *defluximus*, Ti. LXX; *diffuimus*, JT. Pi. Chald. *emarcuimus*, M.) *veluti folium*.] Quando marcescit ^s. Marcescunt & concidunt homines, quum iratum sibi Deum sentiunt. Conqueruntur pii de gravitate peccatorum suarum, non ut expostulent cum Deo, sed ut ipsum ad clementiam provocent: quemadmodum ubi reus judicem flectere conatur, miseras ei suas exponit ^t.

7. *Non* (vel, *Nec ullus*, JT. Pi. &c.) *est qui invocet nomen tuum* i. e. Preces ad te dirigat ^u, ut malis his medearis ^v. *Nullus*, id est, pauci, ut Psalm. 14. 3 ^v. Sunt ^w *καθολοὶ* tales frequentes omnibus populis, orientalibus maximè ^x. Sed non opus est ut admittamus hyperbolen: loquitur enim de universali apostasia, qualis erat sub ultima tempora politiæ Judaicæ, ob quam abjecti Judæi sunt ^y. *Qui invocet*, verè & ex animo ^z; eâ fide, mente, sanctitate, quâ par est ^{aa}. ¶ *Qui*, &c. ^{ab} *מְחַיֶּה לְחַיִּים* *Qui excitat*, vel *incitat*, se (vel, *excitat* se, magno animi conatu, tanquam ad rem seriâ & magni ponderis; qui excutit desidiam, avocatur ab aliis omnibus animum, & magnâ animi contentione agit ^{ac}), ut apprehendat te, P. Ca. sim. Mo. P. JT. Pi. minantem discessionem, ut Ezech. 10. 4; vel, ut te inducat ad redeundum in misericordia, &c. ^{ad}: vel, ut te revocet & avertat à percutiendis nobis ^{ae}: vel, ad consequendum te, ut Phil. 3. 12 ^{ad}: vel, ut tibi adhæreat ^{af}: qui quasi manu tenet Deum, nè elabatur, ut sententiam revocet. Sic tenebant Deum & Jacob, Gen. 32. 26. & Moyses, Exod. 32. 10 ^f. Ipsos poenâ dignos probat.

Commemorat autem gravia peccata, & quoniam longum esset omnia sigillatim referre, fontem ipsum designat, & neglectum Dei cultum (quem invocationis nomine comprehendit) esse dicit. Significat neminem seriò animum adicere & operam dare quærendo Deo, sed omnes diffuere, suâque segnitie dissipari ^g. ¶ *Abfcondisti*, &c. ^h *וְהָאֱלֹהִים* *Quia*, vel *Nam*, (vel, *Cum*, vel *Quando*, JT. For. Angl. ut ⁱ sumitur Job. 5. 21. Psal. 75. 3. Joel. 2. 26 ^h; vel, *Quamvis*, Angl. ut Psal. 23. 4. ^h Ang. Esa. 53. 8 ^f.) *abfcondisti* (vel, *abfcondis*, Pi.) *faciem tuam à nobis*, Calv. Pi. Ang. &c. i. e. benevolentiam tuam nobis subtraxisti, id est, beneficia, per metonymiam ⁱ: vel, omnino decrevisti nos delere, non videre ^j G. miseriam nostram, ut miserearis ^k. Nos averfari, nec ^l For. quid poscimus curas: ut, contrà, *faciem ostendere*, auxilium significat ^l. Vide Exod. 33. 14. Psalm. 4. 7 ^m. ^l San. Docet nihil optabilius esse quàm ut penitus Deo simus ^m Luth. conjuncti. Nam quum simus ab ipso alieni, omnia nobis infelicitè cedunt. Describit deploratum populi statum, in quo nullum quærendi Dei studium est, &c. ⁿ. ¶ *Et, &c.* ^o *וְהָאֱלֹהִים* *Et dissolvisti* (vel, *tabescere fecisti*, M. V. vel, *evanescere fecisti*, V. *liquefecisti*, aut *resolvisti*, V. Angl. *dissolvis*, JT. *liquefacis*, Pi. *tradidisti*, LXX, Ch. Sy. Ar. G. For. ^p *וְהָאֱלֹהִים* *est, tradere*. Hic noster [id est, *Vulgatus*, qui reddit, *allidisti*,] à *וְהָאֱלֹהִים* derivat ^q. ^q G. [Quod nollem à Grotio dictum; nam *וְהָאֱלֹהִים* non signif. *allidi*, sed, *liqueferi*, five *dissolvi*: quod & Capellus innuit in Critica sua, unde hæc, ut multa alia hujus generis, transtulit G.] Vel, *liquefecisti*, id est, *liquefactos*, h. e. attritos, fractos, consternatos, *tradidisti*, Buxtorf. vind. 2. 10. 744. Vel, *contabescere finis*, Ti.) *nos in manu* (vel, *in manum*, Ch. Sy. sic G. sicut scilicet debitor creditori addicitur ^r: vel, *per manum*, Pi. Angl. vel, *in manu*, h. e. in loco ubi commissæ sunt, in regione nostra ^s), *iniquitatum nostrarum*, vel *iniquitatis nostræ*, P. ^t Ang. Calv. &c. vel, *propter* (vel, *per*, JT.) *iniquitates nostras*, ^u Ch. Ar. Glaf. gram. pag. 149. V. &c. Tradidisti nos peccato, quasi licitori, cruciandos ^v, & ab eo comminuos ^w Me. endos atque resolvendos ^x. Illud, *in manu*, Hebrai ^y For. finis est, & instrumenti nota, idemque quod *per*: ut, *Verbum Domini in manu Aggei*, i. e. per Aggeum; &, *in manu femine*, i. e. per foeminam ^z. Iterum queritur ^{aa} San. Esaias populi nomine, se obrui mali gravitate, nec à Deo levâri; & precatur nè in tantis miseriis ipsum diutius tabescere finat ^{ab}.

8. *Et* (vel, *At*, G. sim. JT. Pi.) *nunc, Domine*] Nempe, quando nos vides in meliora versos ^{ac}. Conclusio ex ^{ad} G. antecedentibus confecta ^{ad}. Ad commiserationes reddit ^{ae}. ¶ *Pater, &c.*] i. e. Auctor generis ^{af}: q. d. Filii ^{ag} For. tui sumus. Sola adoptio nos ad bene sperandum erigit, &c. ^{ah}. ¶ *Nos—lutum, &c.*] Sicut opus fictile ^{ai} Calv. ad figulum, quod & sequentia ostendunt. Neque sola creatio hic respicitur, sed tota Dei circa populum suum dispensatio ^{aj}. Omnes opera sua diligunt ^{ak}. Verba ^{al} G. humilitate plena: post, *tu Pater*—dicendum erat, *nos filii*; verum non audent hoc dicere, sed, *nos lutum* ^{am}. ^{am} Musc. Amplificant Dei gratiam, qui ex ignobili & foetido luto ipsos formavit; neque in se præstantiæ causam quærun ^{an}. ^{an} Calv.

9. *Nè irascaris—satis, וְהָאֱלֹהִים* *Vehementer*, G. sim. Ang. *quamplurimum*, JT. *nimum*, Pi. *ultra modum*, ut ^{ao} vers. ult ^{ap}. Hebr. *usque valde*, Jun. Pi. For. Petit nè ^{aq} V. ira vel valde magna sit, vel diu duret; nè reprobatio Judæorum æternùm duret ^{ar}. ¶ *Eccè, &c.* ^{as} *וְהָאֱלֹהִים* *En, intueri, quæsumus*, JT. Pi. Ang. Pathetica loquutio. Confer 1 Sam. 24. 11. Esa. 38. 3 ^{at}. ¶ *Populus tuus, &c.*] *Prostemur nos esse populum tuum*, id est, omnia nostra nos tibi debere. Ità hic Chaldaus ^{au}. Al. ^{av} G. quòd *populus tuus omnes sumus*, Pi. Non ad merita sua confugiunt, sed ad gratuitum Dei foedus. Optima hæc erat veniæ impetrandæ fiducia, Deum, qui verax est in promissis suis, non posse abjicere quos semel elegerat ^{aw}. *Nos sumus totus populus tuus*, Ang. Vide Exod. 19. 5, 6. Psalm. 147. 20 ^{ax}. Dum nos perimus, quod tuum est perit: non enim alium populum habes præter nos ^{ay}. ^{ay} Luth.

10. *Civitas, &c.*] Hebr. *Civitates sanctitatis* (vel, *sanctæ*, Pi. Ca. Ang. &c.) *in te*, M. P. Mo. &c. Id est, vel, 1. Sion & Hierosolyma ^{az}, ut in membro sequente ^{ba} For. Pi. decla-

CAP. LXV.

o Pi. fim. declaratur. De his veluti de duabus civitatibus hic loquitur P. Per Sionem hic intelligitur civitas David, quæ in monte illo sita fuit: per Hierosolymam vero, pars urbis inferior, quæ sita erat in monte Moria. 1. For. G. Vel, 2. urbes Judææ, Jer. 10. 22: quæ sanctæ vocantur, utpote Deo dicatæ, & assignatæ populo Dei, &c. Ang. Calv. qui sanctus erat, Exod. 19. 6. & quia in iis erant conventiones sacræ, &c. vide Psalm. 74. 8. Act. 15. 21. & in iis regnabat Deus atque invocabatur; & quia omnes Deum agnoscebant. Hinc tota terra sancta dicitur Zach. 2. 12. ¶ Sion deserta, &c. Non tantum urbium minores. ¶ Domus sanctificationis (vel, sanctitatis, JT. For. Pi.) nostræ. Itā Mo. P. &c. quā Deus sanctè colitur à nobis, & in qua tota sanctitatis nostræ ratio continetur. Vel, sanctuarii nostri, V. i. e. Templum, in quo solebamus expiari, & te colere. Sanctuarium aliā ratione vocatur populi, quā Dei: nam quia testimonium erat sacræ inter Deum & populum conjunctionis, sæpe dicitur sancta Dei domus, quæ scilicet sanctitati ejus respondeat: nunc vero passivè nominant fideles suum Sanctuarium, quia inde illis petenda erat sanctificatio. Gradatim ascendit h. l. ab urbibus inferioribus ad Hierosolymam, inde ad Templum. Urbes reliquæ sæpe captæ sunt, salvā Hierosolymā, Esa. 36. 1. &c. sed & Hierosolyma capta est, salvo Templo, 2 Par. 25. 23, 24. nunc omnia sunt perdita. ¶ Et gloriæ nostræ. Itā Calv. &c. Ea sc. de quibus gloriabamur, palatia putā. ¶ Ubi laudaverunt te patres nostri. A Zorobabelis temporibus. Non dicit, ubi nos te laudavimus; quia tunc corruptus erat Dei cultus, omnesque ferè à Deo desciverant: sed, ubi patres, &c. q. d. Tametsi nos te non ut decebat coluimus; (vide Esa. 65. 11. & 66. 3.) tamen in hoc Templo patres te purè coluerunt. Memor ergo sis foederis, &c. nec finas illud profanari, quia in te recidet ignominia, &c. ¶ Facta est in exustionem (vel, incendium, V.) ignis. Sic Pi. Calv. &c. id est, correpta est incendio. Vel, synecdoche est: non enim omne Templum, sed in Templo & in urbe multa, exussit Antiochus, 1 Mac. c. 1. v. 33, 59. Joseph. 12. 7. Sed torquet textum qui exustionem Templi palam asserit. Nec gravissimæ hæc querelæ isti calamitati congruunt, quæ vix per tres annos & dimidium duravit. Alii ergo ad captivitatem Babylonicam retulere. Ex his verbis percipitur, precationem hanc Judæis præscriptam fuisse ut eam recitarent tempore captivitatis Babylonicæ. Sed neque illi tempori conveniunt hæc querelæ, quum viderent Prophetæ ex ea captivitate & reditum, & tempus reditus; [sed ultimæ desolationi per Romanos, ut antè dixerat.] ¶ Et, &c. וְהָיָה לְהָרָבָה. Et omnia desiderabilia, vel expectabilia, nostra (vel, elegantissima, Ca. Heb. desideria, vel amantissimæ; est enim substantivum, ut apparet ex 1 Reg. 20. v. 6. Ezech. 24. 16, 21, 25. Abstractum autem hic est pro concreto, ut supra v. 6. desideria, i. e. vel, res desiderii, five desideratissima, ut alibi non semel; vel, loca desiderii, five exoptatissima, ut Hof. 9. 6.) sunt, vel fuerunt, (vel, fuit, Mo. facta est, Pi.) in desolationem, Mo. P. &c. Unaquæque rerum desiderabilium nostrarum cessit (vel, est, JT.) desolationi, Pi. fim. JT. Angl. Syntaxis distributiva. Omnia pretiosa in Templo & in urbe. 12. Numquid, &c. וְהָיָה לְהָרָבָה. An circa ista (vel, super his, M. P. Mo. &c. ad hæc, Ca. circa miserabilem populi tui statum: ob hæc, i. e. ob has injurias Chaldæorum; vel, propter illas, JT. nimirum iniquitates nostras, de quibus supra; q. d. Indignum esset te magis ad peccata nostra respicere, quā ad gloriam tuam in Ecclesiæ liberatione positam.) continetur te? Pi. M. P. Mo. &c. vel, contineres te? JT. nē scil. nobis opem feras, & hostes ulciscaris. Possēsne hæc, o Domine, dissimulare? Num semper affliges miseros, & nobis inexorabilis eris? ¶ Et affliges nos vehementer? Ut supra versu 9. Et interim nos pati miseros? Quasi dicat Judas Maccabæus, Non est hoc credibile. Imò statum rerum Judaicarum post Titi vastationem hic desset.

1. Quæsierunt, &c. וְהָיָה לְהָרָבָה. Quæsitum sum (vel, Expositum sum, JT. vide Rom. 10. 20. Jun. Manifestus factus sum, o. Ar. Exhibui me querendum, vel, Effeci ut me quærent, V. vel, Obvius factus sum, G.) eis (vel, ab eis, M. P. Ti. Pi. Ch. Sy. vel, ii, V.) non (vel, qui non, M. Ti. JT. Pi. qui antea non, P.) interrogaverant, vel interrogabant, Mo. P. JT. Pi. sic M. Ti. sub. me, G. vel, de me, Pi. sic Ang. Sensus idem qui supra 64. 5. Inducitur hic Deus respondens Judæ Maccabæo, & ei comiter causas reddens suæ dispensationis. Judæi plerique corruptissimi erant, cum eos Deus ab Antiocho liberavit, & egregias rei bene gerendæ occasiones præbuit. Hebræi hoc de populo suo exponunt, cui in cap. præc. conquerenti hic respondet Deus, & rationem reddit cur ita eos tractavit, nempe ob perviciam & patrum, & suam ipsorum, qui gratiam ipsis oblatam respuerunt. Prima autem vox illos torquet; videtur enim esse, inquit, contradictio in textu, Quæsitum sum, &, non interrogant. Hanc difficultatem variè solvunt, reddendo, vel, 1. Paratus eram quæri, vel exorari, & patribus conciliari, si me in afflictionibus quæxivissent. Sic Psalm. 111. 2. quæsit, i. e. parata quæri. Vel, 2. Feci me quæri, i. e. Obtuli me querendum illis. Vel, 3. potentialiter, Potuissem quæri ab illis, si voluissent. Vel, 4. interrogativè locum vertunt, h. m. Num offerrem me querendum ab iis qui non quærent de me? Sed obtorto collo hoc pertrahitur, vel ad Judæos, [in genere,] vel ad Judam Maccab. quum palam sit ad tempora N. T. pertinere. Ad antecedentem Ecclesiæ postulationem hoc capite respondet Christus. Responsi autem tres sunt partes: 1. narratio vocationis Ecclesiæ ex Gentibus & Judæis, usque ad v. 11; 2. contestatio Judæorum, inde ad v. 18; 3. conclusio, à magnificis promissionibus Dei erga filios suos. Dictum fuerat præced. cap. quidnam causæ esset quod non miseretur [Deus] populi sui. Respondet Dominus, Gentes, quæ me non quærebant, nec de me interrogabant quid agere deberent, me quæsierunt summo cum studio, ac tandem invenerunt: quare me ad illas transfuli. Judæi autem, quos vocabam, quærebam; & ad quos expandebam manus, &c. noluerunt attendere: quare illos punio & deleo. Hæc his septem primis versibus continentur. De vocatione Gentium hic agi constat ex Rom. 10. 20, 21. Quæsitum sum, i. e. inventus, ut Eccles. 3. 6. Metonymia efficientis, vel effecti destinati. Inventio est finis inquisitionis, Matt. 7. 7. Luc. 11. 10. Sic contra, Gen. 19. 11. inveniendū (i. e. quærendo) ostium. Rectè reddit Vulgatus, Quæsierunt, vel Quærent, me qui antè non interrogabant de me. Ad verb. Jam quæsitus, five requisitus, sum, vel invocatus, (ut vox sumitur Esa. 55. 6. Ezech. 36. 37.) ab illis qui in prioribus temporibus, me non cognoscentes, non interrogare, vel requirere, solebant, nempe quicquam ex me. Vide de hoc verbu usu Esa. 7. 11. & 58. 2. Hof. 4. 12. Zach. 10. 1. Videntur quidam codices habuisse וְהָיָה לְהָרָבָה, quod וְהָיָה לְהָרָבָה (inventus sum) vertit Apostolus Rom. 10. 20. Nec aliter credo legisse. qui verterunt, & quærentes & quærentes. Sed diversa interpretatio non probat diversam lectionem. Et vox illa וְהָיָה לְהָרָבָה Rom. 10. non hanc vocem respicit, sed sequentem, duobus scilicet membris ab Apostolo transpositis. ¶ Invenerunt (vel, Inventus sum ab illis, JT. Pi. Ang.) qui non quæsierunt me. Præveni eos, spontè quærendo, &c. 2 Cor. c. 5. v. 20. Eph. 2. 17. Ostendit Gentes præventas esse gratiā Dei, nec quicquam attulisse meriti aut dignitatis. Diligenter notandus est hic locus; est enim veluti clavis quā nobis Gentilibus Regnum cælorum aperitur. Videmus nos non temere aut casu vocatos fuisse à Deo, sed id sæpe prædictum, &c. ¶ Dixi, (vel, Dico, Angl.) Ecce ego, (vel, me, JT. Pi.) ecce ego. Vel, ut sæpe redditur, Hic sum ego, hic sum ego, ut Gen. 22. 1, 7, 11. & 27. 18. Esa. 6. 8. Vox Dei respondentis supplicantibus; q. d. Adsum, paratus ad audiendum & opitulandum. Offeram me, patefaciam me. Geminatio magnam vim addit, & dictum confirmat. ¶ Ad gentem, &c. E e 2

631
 [אל לוי לא קורא בשמי] *Ad gentem* (*genti*, JT. Pi. adsum ei *genti*, Ti. inventus sum à gente, M.) non vocatum est in nomine meo, Mo. vel, quæ nomen meum non invocavit, M. fim. Ca. o. Ch. Sy. Ar. Sed hanc versionem respuit verbum passivum. Vel, non vocatam nomine meo, P. fim. Ti. JT. Pi. Ang. i. e. quæ non dicebatur aut reputabatur populus meus. Q. totum versum in futuro reddunt, *Quærar, inveniar, dicam*; quia prophetia est de futuris temporibus. Sed Prophetæ de futuris loqui solent tanquam præteritis, aut præsentibus. Sensus loci, Ostendi me præstò esse cum illi me non colerent.
 2. *Expandi manus meas* Ut mos eorum qui postulant, vel audientiam, ut Act. 26. 1. vel acceptationem, ut Prov. 1. 24. Nihil omisi quo attentionem captarem. Me ipsum obtuli, benefeci, rogavi, minatus sum. Expandio manuum invitationem significat, præcipue in Verbo suo, quo manum nobis porrigit ut nos sibi jungat; imò nos amplectitur, ut nostra culpa sit si invitanti non pareamus. *Expandi*, &c. i. e. Incitavi eos ad conversionem. Vertitur *פיר* per *דודאעו* (*docere*) Nehem. 8. 8. *Expandere manus* significat, magno studio & conatu aliquem accerere, eumque procul abesse indicat. *Expandi*, &c. quasi profundens in eos mea munera. Manus ambas porrexi, auxilium, solatium, coelestia & terrestria munera, sine mensura illi impertiens: ac novissime in cruce mea expandi; ut vel moriens populum illum occisorem mei ad finem meum allicerem, imò pertraherem. *Ad populum incredulum*; ita o. *סורר* Contumacem, Mo. Sy. For. *rebellem*, Ch. M. JT. Pi. Ang. G. nec aliud significat quod est in Græco, ἀπειθήσα. Desertorem, Ti. degenerem, Ca. populum nempe Judaicum; ut constat ex Rom. 10. 21. Opponit obedientiam Gentium Judæorum contumaciæ. q. d. Rejectionis Judæorum culpa in ipsis est, non in me. Non est cur querantur si Deus gratiam in alios suam transferat. Non semel illos vocavit Deus, sed quotidie: longæ ætatum serie non destitit Prophetas alios aliis submittere. *Qui graditur* (potius, *gradiebatur*; sic sequentia, *provocabat, immolabat*: vel, *ad illos qui ambulant*, Pi.) *in via non bona*, (i. e. pessima, ut 1 Sam. 2. 24. Psal. 36. 5. Prov. 24. 23. & 28. 21.) post cogitationes suas. Id est, qui cupiditatibus suis obsequitur per vias illicitas. *מחשבתו* non simplicem cogitationem tantum notat, sed etiam *discursus* & *ratiocinationes*, adeoque & *opiniones*. Ostendit quæ sit *rebellio*, quod scilicet cogitationes suas sequantur. Maxime Deo displicent *אדאדאס*, h. e. ingenio suo additi. Nos enim proprium sensum abdicare jubet, ut veræ doctrinæ capaces fimus. Hæc omnium superstitionum origo est, quod sibi placent homines in suis inventionibus, sibi que sapere mallent, quam frænare sensus suos sub Dei obsequio.
 3. *Ante*, &c. *פני* Ante (vel, in, five ad, P. M. Ang. &c.) *faciem meam*, For. ex Vulg. fim. Pi. vel, in os, JT. i. e. vel, in ipso Templo, & apud Templum; vel, palam & confidenter, instar servi coram domino, &c. Coram Deo, qui veluti præsens est per Verbum suum. *Immolant in hortis* Vide Esa. 1. 29. & 66. 17. Vel, in lucis, more Gentium, Exod. 34. 13. Deut. 7. 5. Jud. 3. 7. & 6. 28. &c. Non in Templo, ut præcepi. Sunt qui hæc non audent referre ad tempora Christi, tunc enim Judæi non erant idololatriæ dediti. Resp. 1. Prophetæ quidem verbis utitur suo tempore usitatis: sed his intelligit omnia impia sacra Judæorum tempore Christi. 2. Spiritus Sanctus datâ operâ figuris hæc obtegere voluit, in poenam incredulorum, &c. 3. Respicit antiqua populi peccata, quorum poenam hic repetit. Confer Matt. 23. 32. *Super lateres* Figuris quibusdam incisos, Levit. 26. 1. Num. 33. 52. Vel, super tecta. Domus eorum tegulis tegebantur. Vel, in lateritiis aris, quas per contemptum *lateres* vocat; ut Ezechias serpentem *as* dixit, 2 Reg. 18. 4. *Super lateres*, more sc. Gentilium, & contra præceptum Exod. 20. 24.
 4. *Qui*, &c. *הושבים בקבריהם* *Qui sedent* (vel, *manent*, P. Ca. Ang. fim. Mo. ut 2 Sam. 7. 2. Jer. 39. 14. *habitant*, Ch. Vulg.) *ad* (vel, *apud*, Ca. Pi. inter, Ang. ut sumitur Esa. 57. 6.) *sepulchra*, JT. vel, *in sepulchris*, Mo. P. &c. ut ibi capient somnia, quibus de futuris

rebus edoceantur; vel, ut Dæmones consulant, qui foetidissima ambiunt loca; vel, ob necromantiam, & ut mortuos consulerent. Vide Deut. 18. 11. 1 Sam. 28. 8, 11. Esa. 8. 19. Marc. 5. 5. Al. in domibus quæ edificantur de pulvere sepulchrorum, Ch. *Et in, &c.* *יבצורים* *Et in monumentis*, Mo. Ang. (vel, in delubris, Ti. in desertis, vel, in desolatis locis, P. M. Ang. ex He. BA. quæ à Dæmonibus insidentur, Matt. 12. 43. vel, *ad tumulos*, Ca. *apud custodita*, five *custoditos*, JT. Pi. i. e. idola, sic per contemptum dicta, quod ipsa non custodiant cultores suos, sed custodibus opus habent, ut Esa. 46. 7. contra quàm Deus facit, Deut. 32. 10. In specubus, five *specuncis*, o. Sy. Ar. in quibus Ethnici cum diis suis commercium habuerunt: in occultis locis; ut, res occultæ, Esa. 48. 6. vel, cum cadaveribus hominum, Ch. in Glas. sic dictis, vel, quod in sepulchris, tanquam in carceribus, custodirentur, Esa. 14. 18. Ezech. 32. 23; vel, quod in superstitionibus usus ibi servarentur. Al. in pernoctant, Ang. sic Mo. &c. Ut in Æsculapii templis fieri solebat. Mos Ethnicorum erat, ibi somnia à diis suis captare, ut docent nos Aristides, & Hieronymus, & Aristophanes. Al. in observatis, &c. i. e. locis abominandis & tetris, à quibus præservare nos solemus, vel præ metu, vel nè contaminemur. Auger indignitatem rei, quod in locis horridis pernoctare audent. Al. in observationibus, &c. i. e. in custodiis, vel excubiis, templorum, five idolorum. *Qui comedunt carnem suillam* A Gentibus coacti aut illecti, 2 Mac. 6. 18. contra Legem, Levit. 11. 7. Deuter. 14. 8. Esa. 66. 3, 17. *Et jus*, &c. *וירק פנימים* Duplex hic lectio. Keri (quod hic habent editiones Munsteri in folio, Bomberg. Rob. Stephani, Ariæ Montani; at eo carent editiones Plantini, & Munsteri in quarto) est *ירק*, quod *jus*, five *jusculum*, sign. Jud. 6. 19, 20. nec alibi occurrit. Hanc lectionem sequuntur Chald. o. Vulg. & Hebræi. Chetib est *ירק*: quod retineri potest, & commodum fundit sensum; sign. enim *frustum*, five partem separatam, à *ירק* *rumpere*, *frangere*. *ירק* propriè, *fragmentum*; sed quia *ירק* etiam *reservare* sign. putat Hieron. hic spectari legem illam Levit. 8. 32. & notari eos qui jus edebant hesternum. & & sunt literæ ejusdem organi, nempe labiales, ideoque inter se facillè permutantur. *ירק* dicitur *jus*, quasi defricatio, deterfio & defæcatio carniunt. [Locum sic reddunt,] *Et jus*, vel *jusculum*, (vel, *fragmentum*, JT. *frusta*, Pi.) *prophanatorum* (vel, *pollutorum*, Calv. V. *abominandorum*, Ti. *abominationum*, V. *immundum*, Ch. *profanum*, Vulg. *carnium abominandarum*, JT. fim. Pi. M. quæ comedi Lege prohibentur: jus in quibus elixantur carnes suillæ, aut aliæ Lege vetitæ; quæ est sceleris oratoria exaggeratio: vasis (vel, est in vasis, P. Ti. Ang. habentes in vasis, M. Ca. in ollis: vel, ex vasis, Pi. ex instrumentis, JT.) eorum, vel suis, Mo. P. Pi. JT. &c. Vox *וירק* significat quicquid Lege vetitum est, ut apparet Ezech. 4. 14. Verto, *Edaliu inquinatio-num*, i. e. in tertium diem reservata, ideoque illicita, Levit. 7. 18. & 19. 7. *vasa*, vel, in vasculis & utensilibus, eorum reperiuntur.
 5. *Qui dicunt, Recede, &c.* *קרב אליך* *Accede*, vel *Appropinqua*, tibi, five *ad te*, Mo. Ti. V. Angl. i. e. A me recede: vel, *ad tuos*, JT. Pi. i. e. ad alios tui similes. Heb. *ad te*; meton. subjecti, qualis in Terent. *Eamus ad me*: vel, ut alii, *Retrecede illuc apud te*, i. e. Recipe te in locum tuum. *Contine te*, Ca. V. in loco tuo. *Ma-ne apud te*, M. P. Calv. q. d. Apage. Negant sibi quicquam negotii esse cum probis monitoribus. *Sta seorsum*, Angl. ex He. *Non*, &c. *אל תתקרב אלי* *Nè accedas ad me*, V. fim. Mo. P. M. Ti. &c. *Nè attingito me*, JT. Pi. Tales erant & Pharisei, Luc. 5. 30. & 7. 39. & 18. 11, 12. qui idcirco lavabant, velut aliorum contactu polluti, Marc. 7. 4. & Samaritani, Joh. 4. 9. quorum mos erat clamare, *Nè attingas*. Nè te conjungas mihi; nè quid commercii apud me quæras. *Quia*, &c. *כי קדשתיך* *Quia sanctificavi te*, Ti. For. Sy. id est, impurum te reputo. Ad verb. *polluo te*, ut Act. 10. 15. & 11. 9. *nè polluas*, i. e. pollutum habeas. Ut *ברך* sign. & *maledicere*, Job. 1. 5. 1 Reg. 21. 13; ita *שקל*, per antiphrasin, significare potest, *polluere*, ut Esa. 66. 17. *Sanctificant* (i. e. polluant) *se*, &c. & vox *שקל* sign. *immundam*

dam & vilem personam, ut Gen. 38. 21. Deut. 23. 17. Job. 36. 14. Hof. 4. 14. &c. Sic Græcis ἀγνός, sanctitas, pro scelere ponitur, teste Suidā: & ἀγνός, pro scelerato & sordido; & ἀγνός, consecrare, pro polluere, teste Hesychio. Sic Virg. *Auri sacra fames*, &c. Al. *Quia sanctificabo te*; h.e. Cum sis indignus qui me sanctissimum attingas, contaminaberis, ac Deum offendes, me attingendo. Nam te consecrarem; Ca. *Quia mundus sum*, o. Ar. Al. *Quia sanctior sum te*, M. P. JT. Ang. Ch. vel, quā tu, Pi. prae te, vel à te, vel super te, Angl. Sic, *bonus à*, vel *super*, est, *melior*, Prov. 22. 1. Ecclef. 7. 1. &, *sapiens à*, vel *super*, 1 Reg. 4. 3. est, *sapientior*. Confer Jud. 5. 24. Pl. 4. 5. 8. Ellipsis particulæ, sive præpositionis; quæ frequens est in affixis pronominum verbis adjunctorum, & in plurimis S. Scripturæ locis occurrit. Ellipsis hujusce particulæ est Jerem. 10. 20. *exierunt me*, pro, *ex me*; & præcipue Jer. 20. 7. *fortis me*, id est, à, vel *super*, me. Deficit hic [וְיִשְׁתַּחֲוֶה לְךָ, pro וְיִשְׁתַּחֲוֶה לְךָ. Sed durissimum videtur, & fortassis inusitatum, subintelligere וְיִשְׁתַּחֲוֶה, præsertim ubi comparisonem facit; quia tota comparisonis vis in ea particula consistit, nec aliud Hebræi habent quo comparisonem innuant: at verò in compositione affixorum cum verbis subintelligere usitatissimum est; nec aliud hic subintelligo, ut ponatur pro וְיִשְׁתַּחֲוֶה לְךָ, Sanctus tibi sum, tu mihi impurus es, (ut rectè Vulgatus reddit quoad sensum,) cui me sanctum attingere non licet. Res sanctas nemini, nisi ad id consecrato, attingere licebat: reliqui, si eas contingerent, impuri habebantur. Sensus loci, Alios à se, tanquam sacri profanos, arcent. Cum sint ipsi impurissimi, se tamen pro sanctis venditant, & alios tanquam impundos à se abigunt. Isti, &c. וְיִשְׁתַּחֲוֶה לְךָ [וְיִשְׁתַּחֲוֶה לְךָ] Isti (vel, Isti, JT. Iste, o. Hoc, Ar. Hec, Sy. sub. sunt, P. Ti. Pi. vel, erunt, Vulg. vel, est, JT. o. Ar.) fumus (vel, fuscitant fumum, M.) in naso (vel, furore, M. Ti. sim. o. Sy. Ar.) meo, Mo. P. JT. Pi. Ang. [וְיִשְׁתַּחֲוֶה, ni fallor, rectè hic intelligemus vaporem ex lignis rebûsque aliis unde ignis accenditur. Sublimiore sensu ad Gehennam hoc refert Chaldaus. Sensus, Fumum concient in naribus; h.e. iram meam provocant. Fumus molestus est naribus & oculis, Prov. 10. 26. Vide Esa. 3. 8. Hæc fumum mihi in nasum concient, i.e. iram. Hæc fastidio mihi sunt, quo ira mea accenditur. Al. Convertentur in fumum ardentem. Al. Eos puniam: ut ligna subjecto igne in fumum abeunt, sic isti nihil erunt. Dissipabo illos instar fumi, Psal. 68. 3. & ex eis pabulum ignis faciam, Esa. 1. 31. & 9. 18. Ira mea fumabit in eos, exurētque illos, Deut. 29. 20. & 32. 22. &c. In ira mea consumam eos, ac si fumus essent: [וְיִשְׁתַּחֲוֶה, pro וְיִשְׁתַּחֲוֶה. Ignis ardens toto die] Id est, perpetuo. Tradentur ignibus sempiternis. Forfan idem est fumus, per metonymiam, quod hic ignis, quod fumus ignis naturale signum est.

6. Ecce, (sub. peccatum istud, P. Mar. M. quicquid agunt idololatrarum) scriptum est (vel, scriptum est, & jacet, Angl. Elliptica loquutio, de qua vide ad Esa. 38. 21. coram me] Itā M. Ti. &c. i.e. Non obliviscar. Tam bene memini quā Reges ea quæ in commentariis suis scripta asservant. Vide Esth. 6. 1. Mihi compertissimum est. Alludit ad judicium morem, apud quos scribuntur testimonia, acta, &c. ut, quum opus fuerit, facile reus vincatur. Quæ oblivisci nollemus, libris mandamus. Vide Esd. 4. 15. 19. & 6. 2. Esth. 2. 1. Confer etiam Deut. 32. 34. Psal. 56. 9. Hof. 7. 2. Non tacebo] Itā Mo. P. M. &c. Non dissimulabo, Ti. Non negligam, Ca. Non quiescam, G. Non diu differam poenam eorum, ut hic Chald. Sed, &c. [וְיִשְׁתַּחֲוֶה לְךָ] Sed (vel, Quin, Ca. Quinimo, Mo. Nisi, JT.) reddam, & rependam (vel, & reddam, Mo. vel, rependam, inquam, Pi.) in sinu eorum, P. &c. i.e. copiose & largiter. Metaphora ab illis qui non ad certam mensuram, sed largiter, dant, non curantes quantum sit. Vide Jer. 32. 18. Luc. 6. 38. In sinum reddere est, cumulatè reddere, ut quæ in sinum effundi solent, Psal. 79. 12. Hic quoque permiscetur personæ secunda & tertia. Hæc dicit Deus, quia homines peccata sua aut latere putant, aut in rationem non ventura, &c.

7. Et iniquitates patrum, &c.] Sensus est, Cum Deo visum erit punire eos, postquam peccatorum cumulas

completus fuerit, ut dicitur Gen. 15. 16. peccata tum ipsorum, tum patrum, in ipsis vindicabit. Neque hoc justitiæ Dei officit; quippe qui omnes infra merita peccatorum suorum, punit, Esd. 9. 13. Job. 37. 23. Respicit tamen Deus etiam patrum peccata, & gravius punit, ut illustrius sit exemplum justitiæ Divinæ super progeniem impiorum. Vide 1 Sam. 3. 12, 13. Jer. 2. 5, &c. Thren. 5. 7. Matt. 23. 32, &c. & 27. 25. 1 Thes. 2. 15, 16. Non sustinet filius iniquitates patris, Ezec. 18. 20. quum tamen filius illis subscribit, eodem judicio comprehendit ipsos ac damnari necesse est, dum obstinatio insana-biles ostendit esse morbos. Exaggerat ipsorum peccata, quod patrum exempla sequerentur, malorum corvorum ova, pessima. Non itaque excusat filios, quod corruptela à patribus manavit. Vide quem thesaurum posteris relinquunt qui impunè peccantes à vita discedunt, &c. Qui severe admodum puniuntur (etli non supra merita) dicuntur luere & sua peccata, & eorum qui ipsos in similibus peccatis præcesserunt, quorumque Deus peccata reliquit impunita. Vide ad Matt. 23. 35. [Simul] Vel, pariter, JT. sub. rependam, Pi. vel, sub. erunt, sive conjunguntur. i.e. Propter utrumque iniquitatum genus vos puniam. Qui sacrificaverunt, [וְיִשְׁתַּחֲוֶה] Adoleverunt, Ti. suffitum fecerunt, G. ex o. & Ch. tim. Mo. P. &c. ihu incenderunt, M. [Exprobraverunt mihi] Vel, probro affecerunt me, JT. Pi. Angl. non tam verbaliter, quā realiter. Irritarunt me, ut temporibus Abiæ, Athaliæ, Manassæ. Et (vel, Idcirco, M. P. &c.) remetiar opus eorum primum] Itā Mo. P. M. V. JT. &c. i.e. inprimis, sive ante omnia. Vel, primum, i.e. in quo inde à principio se occuparunt & ipsi, & patres. [וְיִשְׁתַּחֲוֶה] Quamprimum, Sy. principio, Ch. [Uterque videtur subintelligere] Al. primum, Ang. ut Esa. 41. 22. & 42. 9. pristinum, Ca. vetustum, Calv. sim. For. illud scil. Exod. 32. [quod etiam in fera posteritate se vindicaturum minatus est Deus, ibid. v. 34.] aliæque vetusta scelera. A principio omnibus eorum factis vicem rependam. Prima & prisca parentum peccata, cum præsentibus sceleribus, Ridet leve hoc & inane præsidium quod in operibus sive observationibus patrum locabant; quum hoc pacto gravius illis judicium incumberet. Frustrā sunt qui errores vel superstitiones annorum multitudine tuentur.

8. Quomodo si, &c. וְיִשְׁתַּחֲוֶה לְךָ [וְיִשְׁתַּחֲוֶה לְךָ] Sicut (vel, Sicut quum, Mo. Ti. Angl. Pi. vide ad Esa. 17. 5. & 64. 2. d.) invenitur (ut Esa. 13. 15. vel, si inveniatur, Vulg. vel, si quis inveniatur, V. Ut cui præsto est, JT.) mustum (vel, acinus, Ti.) in botro, Ang. sic P. M. V. &c. (i.e. acinus integer inter multas uvas corruptas,) & dixit, Mo. (vel, dicit aliquis, Pi. Ang. & dicit quis, P. M. & dicat, V. vel, dicitur, Angl. dicere solent homines, Jer. 3. 1. Mal. 1. 4. f.) Ne corrumpas, vel perdas, illud, Mo. P. M. &c. Solet paterfamilias illud jubere servari. quoniam est in eo benedictio, Calv. &c. (i.e. in eo spes novæ vitis. Omnia quibus alimur benedictionis nomine vocant Hebræi.) itā faciam propter servos meos, (i.e. pios Judæos,) ut non perdam totum, Calv. P. &c. vel, omnes, M. &c. [Ca. locum sic reddit, Sicut uva reperto in ea musto corrumpi vetatur, quod in ea sit aliquid boni: sic ego faciam propter cultores meos, ne corrumpam omnes.] Ne ex præced. colligerent fideles de sua salute actum esse, temperat sententiam; q.d. Ut si quis vitem sibi incommodatam aut damnosam eradicare statuit, at fructuosum palmitem reprensens ei parcat: itā non evellet illos Deus in quibus aliquid est vigoris aut saporis. Verba bifariam accipi possunt: vel, 1. quod Dominus populo parcat propter electos; ut Gen. c. 18. v. 26, &c. & 30. 30. & 39. 5. vel, 2. (quod contextui magis quadrat,) Dominum sic ulturum scelera populi, ut tamen pios servet, &c.

9. Et, &c. [וְיִשְׁתַּחֲוֶה לְךָ] Et (vel, Sed, M. Pi. Angl. Nam, JT.) deducam (vel, producam, Ti. eximam, Ar. excipiam, JT. exire faciam, For. educam, M. P. Ca. Pi. &c. scil.

¹ Pi. scil. è captivitate, tum Babylonica, tum Diaboli, de *Jabacph semen*, Mo. &c. Sicut in semine, re parva, est arbor; ita in illis paucis erit unde gens tota renovetur. Sic castigare solet Dominus populum suum, ut Ecclesiam extare velit, in qua veritas ipsius & pura Religio conservetur. ¶ *Montes meos*. Id est, vel, 1. montes Judææ; vide Esa. 14. 25. Ezech. 36. 1, 8. & 38. 8. Judææ regio erat montuosa: vel, 2. Jerosolymam, quæ in montibus sita erat: vel, 3. montem meum, i.e. Sionis, in quo erat Templum.

10. Et, &c. *וְהָיָה הַיָּרְדֵּן לְמִי־מִשְׁכָּן* Et erit Saron, &c. Mo. Ch. Sy. M. Ti. JT. Pi. Regio hæc est Libano subjecta inde à Basane, vel circa Joppen & Lyddam, Act. 9. 35. pecori pascendo aptissima; 1 Par. 27. 29. [Alii appellativè reddunt.] Saronem *מִשְׁכָּן*, campum, reddunt & Sym. Esa. 35. 2. & o. Cant. 2. 1. At o. ad h. l. vertunt, *שְׂפִירָה*, i. e. sylvam, propriè quernam & glandiferam; fortè ex Græca lingua, quæ *αἰσκῶν* est quercus, apud Callimachum. Sed aliud Hebræis *יָרְדֵּן*, locus scil. lati prospectus, (quales sunt campi apertissimi,) à *יָרַשׁ* prospicere. Nomen est formæ *יָרֵשׁ* (gaudium,) & *יָרֵשׁ* (irrisio d.) Eritque planities, &c. P. *יָרֵשׁ* campum significare valde verisimile est, quamvis id Hebræos lateat. Nempe à *יָרַשׁ* rectum & planum esse; unde *יָרֵשׁ* planities factum; etiam *יָרֵשׁ*, formæ *יָרַעַן*, [lege *יָרַעַן*, fames,] & per aphæresin, *יָרֵשׁ*; qualis in *יָרֵשׁ*, pro *יָרַעַן*, (rivus,) &c. Utut sit, Saron omnino esse loci nomen docet comma sequens. Erit Saron caula pecoris; id est, Tam plena ea regio erit pecore quàm caulæ esse solent. Sed hoc argutum. Sensus est, Tametsi terra hæc deserta fuerit, tamen ita denuo coletur ut pecoribus & armentis abundet. ¶ *Et vallis Achor* Pulcherrimus ille tractus apud Hierichuntem. Vide Jos. 7. 24, 26. Os. 2. 15. Hic ostium spei, Os. 2. 15. (quod forsitan respexit Esaias) de totius terræ possessione; quia primus hic locus videtur in quo pedem ponerent postquam Jordanem transissent, Jos. 3. v. 16. Vallis Achor, i. e. Jerichuntina, per synecdochen, quæ est fertilissima. Hæc erat in Regno Judæ, Saron in Regno Israelis; ut significetur illa futura Regnorum conglutinatio. Al. Quum hæc duo loca in utraque terræ extremitate sita fuerint, Achor ab oriente, Saron ab occidente, per hæc totius terræ possessio denotatur. ¶ *In cubile* (vel, *accubitus*, Mo. vel, locus *accubitus*, P.) armentorum. Id est, tam plena armentis quàm esse solent stabula. Summam pacem significat: nam belli tempore pecora ad montana transire solent, nè præda fiant hostibus, qui amœnas valles statim occupant. Magnam etiam abundantiam denotat, &c. P. Si autem armenta servorum Dei bene habebunt, quantò magis ipsi? ¶ *Populo meo, qui requisierunt me* Ità reprobos & hypocritas abdicat.

11. Et vos (vel, At vos, Calv. Ang. sub. *estis illi*, Ang. Al. *Ad vos verò quod attinet*, Pi.) qui dereliquistis Dominum, &c. Vel, vos desertores, &c. For. ¶ *Qui oblitus estis montem, &c.* Id est, montem Sionist; i.e. Templum, h.e. cultum Divinum: qui tanquam oblitus negligitis, neque acceditis: qui cultum meum contemnitis, moribus & fide perversi. ¶ *Qui, &c.* *וְהָיָה הַיָּרְדֵּן לְמִי־מִשְׁכָּן* Parantes (vel, Preparatis, M. adornantes, Ti. qui instruitis, JT. Pi. sim. Ch. Ca. For.) Jovi (vel, Gad Jovi, M. Gadi, Ca. ipsi Gad, Ti. demoni, o. turme illi, JT. Pi. idolis, Ch. Ar. exercitui celi, P.) mensam, Mo. M. &c. Idolis in ipsorum templis sternebantur mensæ; ubi etiam comedeant idololatæ, Judic. 9. 27. vide etiam Amos. 2. 8. 1 Cor. 8. 10. & 10. 21. in imitationem Judæorum; qui coram Deo comedeant, Deut. 16. 14, 15. Psal. 68. 4. In Luciani Dialogo mortuorum, Hecates seu Lunæ cœna celebratur: in Mela 3. 10. mensa Solis famosissima, ad quam visendam profectum esse Severum refert Spartianus. Vel, mensa pro altari ponitur, ut Ezech. 41. 22. Mal. 1. 7, 12. [Sed quid hic?] Resp. 1. Stella quædam. Stella Jovis d, eo nomine Arabibus dicta. Vel, stella Martis, i. e. Excursoris, (id sign. *ἄλφει*) vel, Gradivi, à quo putabant gentes pendere rei bellicæ fortunam. Resp. 2. Fortuna. [Sy. locum sic reddit, *Implevistis mensam in honorem fortune.*] *יָרֵשׁ* Ebræis est *מִשְׁכָּן*, i.e. Bona fortuna, cui & lectum instruebant, (qui in Deuterio Ebræorum

מִשְׁכָּן vocatur; de quo autor Lexici Talmudici, Lectus erat factus in honorem bonæ fortunæ, in quo nemini licebat dormire;) & mensam. Quin & in qualibet domo huic idolo sternebatur lectus, sive mensa, (nam lectus olim erat pro mensa,) quam vulgò dicebant *Bona fortune mensam*. ¶ *יָרֵשׁ* in Oriente, i. e. Hebræis, Chal- dæis, Arabibus, fortunam significat, sive bonam, sive malam, sed sæpius bonam. Indè factum nomen idolo quod Idumæi maximè, si Hebræis credimus, coluerint. Vide, si libet, Beresith Rabba ad Gen. 27. 31. & adde quæ multi Interpretes dixerunt ad Gen. 30. 11. Hieron. ad h. l. Mos in Ægypto, ut ultimo die mensis extremi ponant mensam epulis refertam, — vel præteriti anni, vel futuri fertilitatem auspicientes. Id & Israelitæ faciebant. Et hic Gentilium mos instruendarum ultimo die epularum videtur apud Christianos perdurasse, ut præteriti anni felicitatem cum gaudio terminent, & novi prosperitatem mutuo apprecentur. Vide Lactantium & Lipsium. Exprobrat iis, quod, contempto Deo, ejusque providentiâ, potentiâ, & expertâ toties benevolentia, supplicent fortune profanæ, cæcæ, incertæ & imbelli. Resp. 3. Exercitus coelorum, cui veteres sacrificasse notum est. Turma illi, i. e. stellis. Confer Jer. 7. 18. & 8. 2. Resp. 4. *יָרֵשׁ* hic, sicut & Gen. 30. 11. est turba, vel exercitus; quia tot ipsi erant idola, ut vix numerari possent. Dicit, turme illi, per contemptum, idola velut digito exserto commonstrans. ¶ *Et, &c.* *וְהָיָה הַיָּרְדֵּן לְמִי־מִשְׁכָּן* Et impletes, vel, quique impleti, (sub. calices. Ellipsis nominis relati a. Pi. Et consecratis, Ti. & peragitis, Ca. & perfecistis, vel consecratis, Ar. & temperatis, Sy. & libatis, Ch.) Meni (vel, fortune, o. sic Sy. diis eorum, Ch. demonibus, Ar. numero, Calv. P. sub. stellarum, P. planetis, M. V. septem, V. numero illi, JT. quibus velut exercitibus cœlum, terra & aqua instructa sunt, ut Gen. 2. 1. Numero illi, nempe stellis, quarum magnus est numerus. Metonymia adjuncti, & synecdoche generis. Ad numerum, cui favent sequentia; q. d. Ad numerum omnes occidemi, quia ad numerum libasti. Fortasse alludit ad morem Gentium, quo tot cyathos libabant quot erant literæ in illius nomine cui bene precabantur: vel certè, ad quædam antiqua sacra Annæ Perannæ, in quibus putabant Gentiles æquandos sibi esse ætatis annos cum poculis. De quibus vide Ovid. Fastorum l. 4. & Martial. Epigram. 1. 12. libamen, Mo. Ti. P. &c. vel, libamina, Ca. V. infusionem, seu poculum, For. scyphos, Ch. lagenas, Sy. vinum temperatum, Ar. potionem, o. potum, Heb. *mistione*, i. e. vino, ut Prov. 23. 30. sic dicto, quod illud aquâ temperarent. Sed non verisimile est illos vinum aquâ dilutum diis offerre voluisse: malim ergò vinum merum intelligere, quod etiam voce *mistione* non rarò exprimitur, vide Psal. 75. 9. Prov. 9. 2. & 23. 30. quanquam ea loquutio ex antiquo illo more vinum cum aqua miscendi originem duxit. Intelligitur hic libamen, per synecd. gen. 2. Verbum implendi bifariam accipi potest: vel, 1. quod omnia ad idolorum cultum munificè suppeditaverint: (nam superstitio nullum aut finem aut modum habet; & qui parci sunt in cultu Dei, omnia idolorum gratiâ libentissimè profundunt;) vel potius, 2. quod nullum idolum prætermiserint, cui cultum suum non exhiberent. [Sed quid hic?] Resp. 1. Numerus: fortè quod hi, Pythagoreorum more, Numerum colerent. 2. Stellæ, quippe numero summe. Doctus inter Hebræos sic exponit, Qui adimpletis vasa eorum ad libamen numeri stellarum. 3. Idola, quippe quæ innumera erant. Numerum vocat, quod in membro præced. exercitum. Est enim repetitio usitata Hebræis. 4. Erat nescio quis deus à numero denominatus. Est planeta Mercurius, sic dictus à *supputatione*, cui libabant ut in negotiationibus feliciores essent. Nam eidem etiam hodie divinam quandam potentiam adscribunt, ut qui eo horoscopo seu ascendente nascuntur, in negotiationibus felices evadant. Al. Est deus Menis, quem in Armenia & Phrygia cultum discimus ex Strabone, & Iamblichio in Vita Pythagoræ. Adde quod Armenia sic dicta creditur ab Aram; vel, ut alii, ab Har, mons, & Minni, sive Menni, Jerem. 51. 27. Minni, cum sit antiqua illius regionis appellatio, videtur ab insigni aliquo viro, qui ibi

ibi regnavit, & post mortem inter deos relatus est, nomen accepisse^h. Vulg. [qui locum sic reddit, & libatis super eam,] וְיָמִי? pro præpositione accepitⁱ. Sed & Sym. vertit, absque me, ut sensus loci sit, Qui paratis Fortune mensam, & impletis absque me potionem; ut doceat non sibi [id] fieri, sed Dæmoni^k.

12. Numerabo, &c. וְנִמְנָרְךָ] Et (vel, Itaque, Calv. Etiam, vel Itidem, Angl.) numerabo (vel, deputabo, five destinabo, For.) vos gladio, five ad gladium, Mo. Pi. Calv. &c. i. e. Numeratos vos ensi cædique obijciam^l. Gladio Græcorum, fame malisque aliis vos interfici curabo, ita ut de numero omni nemo desideretur. Est hyperbole^m. Alludit ad nomen Meniⁿ. Elegans paronomasia: q. d. Quia vos peccastis circa numerum, ego puniam vos numero, magno scilicet^o. Tradam quoque numeros vestros gladio, JT. Hinc constat v. præc. non loqui de duobus planetis, sed de multitudine idolorum, ad quam hîc alludit; q. d. Facile deprehendam quo in numero sitis, vos enim numerabo gladio P, & curabo nè quis vestrum desit^q. ¶ Et omnes (vel, omnes vos, Mo. P. &c.) in cede, &c. וְכָל־הָעָרֹץ] Corruetis (vel, succumbetis, JT. Pi. Ca. incurvabitis vos, Mo. P. sim. Pi. trademini, Ch.) in, vel ad, cædem, five maculationem, M. Calv. Pi. sim. Mo. P. &c. Vox וְכָל־הָעָרֹץ hîc alludit ad וְכָל־הָעָרֹץ, sacrificium eorum abominandum, de quo v. præc. ¶ Vocavi Nempe, in Verbo & per Prophetas^{*}. ¶ Et non respondistis] Sic

Calv. &c. vel, respondere noluitis, ut contumaciam eorum exprimat. Indicativ. potentialiter sumitur, ut Psal. 81. 12. Prov. 13. 1, 8. Jer. 7. 24, 26. & 36. 25. &c. Amplificat perfidiam, quod deliberatâ malitiâ, & ex industria potius quàm ignorantia, peccarent[†]. ¶ Malum in oculis meis] Id est, quod displicebat mihi[†]; ut 2 Sam. 11. 27. Esa. 66. 4^v: vel, in conspectu meo, Angl. q. d. me vidente & inspectante, præsentiam meam non verentes^{*}. ¶ Et quæ, &c. וְכָל־הָעָרֹץ] Et id quo (vel, Et id in quo, V. vel, Et in quibus, Calv.) non delector, JT. Pi. &c. sim. Ang. V. Calv. &c. elegistis, Pi. &c. Non damnat eos ob crassa scelera, sed ob stultas devotiones, & quodd, in colendo Deo, non Verbum Dei, sed libidinem suam, sequerentur^v.

13. Servi mei] Ex vobis Israelitis^z: electi ac cultores mei^z; quos vilipendistis vos, v. 5^b. Nota hîc antithesin inter servos Dei, & eos qui falsò nomen ejus obtinent^c. ¶ Et vos confundemini] Rebus instauratis pudebit vos desertæ Legis. Idem dicit quod Dan. c. 12. v. 2^d.

14. Laudabunt, &c. וְיִרְנְנוּ כְּשֹׁבֵי לֵב] Ovabunt (vel, canent, JT. sic Pi. latibuntur, P. sim. o. M. &c. jubilabunt, Ti.) à bono (vel, ex, five præbilaritate, JT. Pi. V. ex He. sim. P. Ti. Sy. &c. vel, bonitate, V. ex He. Pi.) cordis, Mo. &c. vel, ex jocunda corde, M. sim. Ar. Docet satietatem prædictam [v. præced.] non in rerum copia positam esse, sed in pace animi & spirituali gaudio^{*}.

15. Et dimittetis (vel, relinquetis, M. P. Ti. &c.) nomen vestrum in juramentum; ita Mo. וְשָׁבוּעַ] In execrationem, M. P. Ti. Pi. q. d. Dicent homines qui sibi malè precabuntur; ita mihi contingat ut Judæo idolatræ, vel, Dispercam ut Judæus, &c. si non id fecero^f. Vide Esa. 43. 28. Jerem. 24. 9. & 29. 22⁸. Quum aliquem execrabuntur, imprecabuntur ei plagas vestras^h. Dicent pii, cum jurare volent, Si fallo, eveniat mihi quod illis execrabuntur sub Antiochoⁱ. ¶ Et servos suos vocabit nomine alio] Id est, vel, 1. אֲדָמָא, 1 Mac. 2. 42. ex quo nomine factum nomen Essenorum, extritâ^k literâ^k. Vel, 2. nomine populi stabilis; ut declaratur v. seq^l. Vel, 3. Christianorum^m. Dignum quippe erat ut hoc quoque à Prophetis prædiceretur, quodd à nomine [Christi] Filii Dei denominandi essent; non ab Israele, aut Juda, ut olim: ut vel ex ipso nomine appareat quodd essent Dei populusⁿ. Vide Act. 11. 26°. Quum nomen Judæorum odiosum fuerit^p. 4. Vocari nomine aliquo, in S. S. est ita vivere, aut esse, &c. ut sic vocari possit: ut Esa. 62. 4. vocabitur Hephzibah. Hinc vocari & esse idem sunt. Sensus itaque est, q. d. Quum vos meritò vocari possitis miseri, execrabiles, &c. hi dilecti, aut Deo accepti, &c. Nomen servorum meorum non erit in execrationem, sed in benedictionem^r, juxta Prov. 10. 7. Confer Gen. 48. 20[†]. Nomen in S. S.

Calv. &c. vel, respondere noluitis, ut contumaciam eorum exprimat. Indicativ. potentialiter sumitur, ut Psal. 81. 12. Prov. 13. 1, 8. Jer. 7. 24, 26. & 36. 25. &c. Amplificat perfidiam, quod deliberatâ malitiâ, & ex industria potius quàm ignorantia, peccarent[†]. ¶ Malum in oculis meis] Id est, quod displicebat mihi[†]; ut 2 Sam. 11. 27. Esa. 66. 4^v: vel, in conspectu meo, Angl. q. d. me vidente & inspectante, præsentiam meam non verentes^{*}. ¶ Et quæ, &c. וְכָל־הָעָרֹץ] Et id quo (vel, Et id in quo, V. vel, Et in quibus, Calv.) non delector, JT. Pi. &c. sim. Ang. V. Calv. &c. elegistis, Pi. &c. Non damnat eos ob crassa scelera, sed ob stultas devotiones, & quodd, in colendo Deo, non Verbum Dei, sed libidinem suam, sequerentur^v.

15. Et dimittetis (vel, relinquetis, M. P. Ti. &c.) nomen vestrum in juramentum; ita Mo. וְשָׁבוּעַ] In execrationem, M. P. Ti. Pi. q. d. Dicent homines qui sibi malè precabuntur; ita mihi contingat ut Judæo idolatræ, vel, Dispercam ut Judæus, &c. si non id fecero^f. Vide Esa. 43. 28. Jerem. 24. 9. & 29. 22⁸. Quum aliquem execrabuntur, imprecabuntur ei plagas vestras^h. Dicent pii, cum jurare volent, Si fallo, eveniat mihi quod illis execrabuntur sub Antiochoⁱ. ¶ Et servos suos vocabit nomine alio] Id est, vel, 1. אֲדָמָא, 1 Mac. 2. 42. ex quo nomine factum nomen Essenorum, extritâ^k literâ^k. Vel, 2. nomine populi stabilis; ut declaratur v. seq^l. Vel, 3. Christianorum^m. Dignum quippe erat ut hoc quoque à Prophetis prædiceretur, quodd à nomine [Christi] Filii Dei denominandi essent; non ab Israele, aut Juda, ut olim: ut vel ex ipso nomine appareat quodd essent Dei populusⁿ. Vide Act. 11. 26°. Quum nomen Judæorum odiosum fuerit^p. 4. Vocari nomine aliquo, in S. S. est ita vivere, aut esse, &c. ut sic vocari possit: ut Esa. 62. 4. vocabitur Hephzibah. Hinc vocari & esse idem sunt. Sensus itaque est, q. d. Quum vos meritò vocari possitis miseri, execrabiles, &c. hi dilecti, aut Deo accepti, &c. Nomen servorum meorum non erit in execrationem, sed in benedictionem^r, juxta Prov. 10. 7. Confer Gen. 48. 20[†]. Nomen in S. S.

Calv. &c. vel, respondere noluitis, ut contumaciam eorum exprimat. Indicativ. potentialiter sumitur, ut Psal. 81. 12. Prov. 13. 1, 8. Jer. 7. 24, 26. & 36. 25. &c. Amplificat perfidiam, quod deliberatâ malitiâ, & ex industria potius quàm ignorantia, peccarent[†]. ¶ Malum in oculis meis] Id est, quod displicebat mihi[†]; ut 2 Sam. 11. 27. Esa. 66. 4^v: vel, in conspectu meo, Angl. q. d. me vidente & inspectante, præsentiam meam non verentes^{*}. ¶ Et quæ, &c. וְכָל־הָעָרֹץ] Et id quo (vel, Et id in quo, V. vel, Et in quibus, Calv.) non delector, JT. Pi. &c. sim. Ang. V. Calv. &c. elegistis, Pi. &c. Non damnat eos ob crassa scelera, sed ob stultas devotiones, & quodd, in colendo Deo, non Verbum Dei, sed libidinem suam, sequerentur^v.

Calv. &c. vel, respondere noluitis, ut contumaciam eorum exprimat. Indicativ. potentialiter sumitur, ut Psal. 81. 12. Prov. 13. 1, 8. Jer. 7. 24, 26. & 36. 25. &c. Amplificat perfidiam, quod deliberatâ malitiâ, & ex industria potius quàm ignorantia, peccarent[†]. ¶ Malum in oculis meis] Id est, quod displicebat mihi[†]; ut 2 Sam. 11. 27. Esa. 66. 4^v: vel, in conspectu meo, Angl. q. d. me vidente & inspectante, præsentiam meam non verentes^{*}. ¶ Et quæ, &c. וְכָל־הָעָרֹץ] Et id quo (vel, Et id in quo, V. vel, Et in quibus, Calv.) non delector, JT. Pi. &c. sim. Ang. V. Calv. &c. elegistis, Pi. &c. Non damnat eos ob crassa scelera, sed ob stultas devotiones, & quodd, in colendo Deo, non Verbum Dei, sed libidinem suam, sequerentur^v.

Calv. &c. vel, respondere noluitis, ut contumaciam eorum exprimat. Indicativ. potentialiter sumitur, ut Psal. 81. 12. Prov. 13. 1, 8. Jer. 7. 24, 26. & 36. 25. &c. Amplificat perfidiam, quod deliberatâ malitiâ, & ex industria potius quàm ignorantia, peccarent[†]. ¶ Malum in oculis meis] Id est, quod displicebat mihi[†]; ut 2 Sam. 11. 27. Esa. 66. 4^v: vel, in conspectu meo, Angl. q. d. me vidente & inspectante, præsentiam meam non verentes^{*}. ¶ Et quæ, &c. וְכָל־הָעָרֹץ] Et id quo (vel, Et id in quo, V. vel, Et in quibus, Calv.) non delector, JT. Pi. &c. sim. Ang. V. Calv. &c. elegistis, Pi. &c. Non damnat eos ob crassa scelera, sed ob stultas devotiones, & quodd, in colendo Deo, non Verbum Dei, sed libidinem suam, sequerentur^v.

Calv. &c. vel, respondere noluitis, ut contumaciam eorum exprimat. Indicativ. potentialiter sumitur, ut Psal. 81. 12. Prov. 13. 1, 8. Jer. 7. 24, 26. & 36. 25. &c. Amplificat perfidiam, quod deliberatâ malitiâ, & ex industria potius quàm ignorantia, peccarent[†]. ¶ Malum in oculis meis] Id est, quod displicebat mihi[†]; ut 2 Sam. 11. 27. Esa. 66. 4^v: vel, in conspectu meo, Angl. q. d. me vidente & inspectante, præsentiam meam non verentes^{*}. ¶ Et quæ, &c. וְכָל־הָעָרֹץ] Et id quo (vel, Et id in quo, V. vel, Et in quibus, Calv.) non delector, JT. Pi. &c. sim. Ang. V. Calv. &c. elegistis, Pi. &c. Non damnat eos ob crassa scelera, sed ob stultas devotiones, & quodd, in colendo Deo, non Verbum Dei, sed libidinem suam, sequerentur^v.

Calv. &c. vel, respondere noluitis, ut contumaciam eorum exprimat. Indicativ. potentialiter sumitur, ut Psal. 81. 12. Prov. 13. 1, 8. Jer. 7. 24, 26. & 36. 25. &c. Amplificat perfidiam, quod deliberatâ malitiâ, & ex industria potius quàm ignorantia, peccarent[†]. ¶ Malum in oculis meis] Id est, quod displicebat mihi[†]; ut 2 Sam. 11. 27. Esa. 66. 4^v: vel, in conspectu meo, Angl. q. d. me vidente & inspectante, præsentiam meam non verentes^{*}. ¶ Et quæ, &c. וְכָל־הָעָרֹץ] Et id quo (vel, Et id in quo, V. vel, Et in quibus, Calv.) non delector, JT. Pi. &c. sim. Ang. V. Calv. &c. elegistis, Pi. &c. Non damnat eos ob crassa scelera, sed ob stultas devotiones, & quodd, in colendo Deo, non Verbum Dei, sed libidinem suam, sequerentur^v.

ponitur pro statu, & mutatio nominis denotat mutationem statûs. Vide Hof. 1. 6. 9. & 2. 1, 23. Rom. 9. 26. 1 Pet. 2. 10^t. Judæi insolescebant antiquitate nominis^Q. in sui, & quodd à Deo electi essent, acsi Deus ipsis carere non posset, nec, illis exclusis, populum haberet: Sed ego, inquit, alios adoptabo, quos etiam populi mei nomine exornabo^v.

16. In quo, &c. אֲשֶׁר הִסְתַּבְּרָה בְּאֶרֶץ יְהוּדָה] Qui (vel, Ut qui; וְאֲשֶׁר valet ut, ut^z) benedixerit (vel, beneprecabitur, G. placebit, Ca.) sibi in terrâ, (i. e. vel, 1. super terram, ut Esa. 42. 4. Matt. 16. 19. & 18. 18^v. Terram totam hîc Judææ opponit, ubi cultus Dei conclusus erat: Tunc, inquit, ubique coletur. Vide Joh. 4. 21. 1 Tim. 2. 8[†]. In solius veri Dei (non idolorum) nomine benedicetur & jurabitur; idque non solum in Judæa, sed & in toto orbe^{*}. Vel, 2. in regione, ut Esa. 5. 8. & 6. 12. & 60. 18. nempe quam servi Dei incolunt^z: in terra Juda[†]. Vel, 3. in terra redundat^a.) benedicet, vel benedicat, (vel, is bene precabitur, G. placeat, Pi.) sibi in Deo veraci, five vero, P. M. Ti. &c. vel, Amen, Mo. וְאֲמֵן verum sign. Deum vivum eodem sensu dixit Chaldaeus^b. q. d. Qui benedictus haberi volet, dicet & asseret se benedictum in Deo veraci, qui præstat quod pollicetur^c. In Deo Amen, i. e. in Christo, qui & versus Deum dicitur, 1 Joh. 5. 20. & Amen, Apoc. 3. 14^d. Vox וְאֲמֵן Deo tribuitur Psal. 31. 6. Jer. 10. 10. hîc tamen non est abstractum, sed attributum, & respicit subjectum aliquod hîc supplendum^{*}. [Hinc alii ultima duo verba sic reddunt,] per Deum firmi, JT. i. e. populi sancti, qui, fundatus & radicans in Deo, firmus & immotus permanebit^e. Per Deum populi stabilis, Heb. stabilitatis, ut Psalm. 89. 38. i. e. populi Israelitici, qui per Dei protectionem manet stabilis^f. In benedictionibus memorabunt, tum Deum, tanquam authorem, tum populum Dei, tanquam exemplar, earum. Vide Gen. 28. 4. & 48. 15, 16. Ruth 4. 11^b. Locus insignis est, & Divinitatem Christi aperte testaturⁱ. [Sic ergo alii reddunt;] In quo (scil. Christo, five Deo Christianorum^k; vel, nomine Christi^l; vel, nomine illo altero, nempe Christiano^m; vel, nomine servorum Dei: Quo, pro, In quoⁿ. Ellipsis & 3, quæ frequens est^o.) qui benedictus est super terram, (h. e. qui in mundo benedictus fuerit^p;) benedicetur in Deo Amen, Vulg. five, veritatis, five vero, Mar. Me. T. sic For. nam Christus est verus Deus^q. Hoc circumloquio Christum verum Deum esse affirmat^r. Vel, benedicet se, & in Deo vero. Itaque in nomine servorum Dei, & in Dei nomine, se benedicet^s. Sensus versûs, Benedictiones & juramenta fient per nomen Christi, quasi veri Dei, & non amplius per Abrahamum, vel Deum Abrahami: multò minus per Jovem, Herculem, &c.^t. ¶ Et qui, &c. וְהַיִּיחָשְׁבֵת] Et qui (vel, In quo etiam nomine qui, For.) juraverit, &c. Calv. sic Pi. &c. Benedictione & jurejurando totum Dei cultum notat. Quum juramus, Deum testem agnoscimus, eique judicium omne deferimus; quum benedicimus, ei soli omnia ferimus accepta^v. ¶ Quia (vel, Quum, JT. Pi. Angl.) oblivioni tradite sunt (vel, fuerint, JT. Pi.) angustie priores, & quia (vel, quum, JT. &c.) abscondite sunt (vel, fuerint, JT. Pi.) ab oculis nostris] Nempe, vel, 1. culpæ five peccata eorum^{*}, causæ [angustiarum] earum. Neque illi calamitatum, neque ego peccatorum meminero; & ita ostendam reipsa me esse ipsorum Deum^y. Peccata poenitentium abscondi dicuntur à conspectu Dei, quia illa non magis ulciscitur quàm si non videret, Psal. 32. 1. & 85. 3. Esa. 38. 17. Mic. 7. 19. Sed hoc non placet, quia nulla in textu peccatorum mentio^z. Vel, 2. poenæ five afflictiones^a. Finem ærumnis imponam^b; eas auferam è medio: pro quo dicit, abscondentur, &c. ut exprimat affectum patris, qui, cum diu filiorum suorum miseriâ inspicere non poterit, eam, si potest, prorsus ab oculis suis aufert. Sanè quum absconduntur ab oculis Dei, ut nusquam sint necesse est. Nihil enim non est oculis illius manifestum^c. Vide Esa. cap. 16. vers. 4. & 60. 18^d. Sensus, Præstabit Deus quod promisit, ut scil. abstergetur memoria antiquarum calamitatum multitudine & magnitudine novorum beneficiorum^e. Vel, 3. Legis & Legalium rituum angustia, five observationes, quæ abscondi, &c. dicuntur, quia Deus illas à suis non ultra exigit. Ratae erunt

16. In quo, &c. אֲשֶׁר הִסְתַּבְּרָה בְּאֶרֶץ יְהוּדָה] Qui (vel, Ut qui; וְאֲשֶׁר valet ut, ut^z) benedixerit (vel, beneprecabitur, G. placebit, Ca.) sibi in terrâ, (i. e. vel, 1. super terram, ut Esa. 42. 4. Matt. 16. 19. & 18. 18^v. Terram totam hîc Judææ opponit, ubi cultus Dei conclusus erat: Tunc, inquit, ubique coletur. Vide Joh. 4. 21. 1 Tim. 2. 8[†]. In solius veri Dei (non idolorum) nomine benedicetur & jurabitur; idque non solum in Judæa, sed & in toto orbe^{*}. Vel, 2. in regione, ut Esa. 5. 8. & 6. 12. & 60. 18. nempe quam servi Dei incolunt^z: in terra Juda[†]. Vel, 3. in terra redundat^a.) benedicet, vel benedicat, (vel, is bene precabitur, G. placeat, Pi.) sibi in Deo veraci, five vero, P. M. Ti. &c. vel, Amen, Mo. וְאֲמֵן verum sign. Deum vivum eodem sensu dixit Chaldaeus^b. q. d. Qui benedictus haberi volet, dicet & asseret se benedictum in Deo veraci, qui præstat quod pollicetur^c. In Deo Amen, i. e. in Christo, qui & versus Deum dicitur, 1 Joh. 5. 20. & Amen, Apoc. 3. 14^d. Vox וְאֲמֵן Deo tribuitur Psal. 31. 6. Jer. 10. 10. hîc tamen non est abstractum, sed attributum, & respicit subjectum aliquod hîc supplendum^{*}. [Hinc alii ultima duo verba sic reddunt,] per Deum firmi, JT. i. e. populi sancti, qui, fundatus & radicans in Deo, firmus & immotus permanebit^e. Per Deum populi stabilis, Heb. stabilitatis, ut Psalm. 89. 38. i. e. populi Israelitici, qui per Dei protectionem manet stabilis^f. In benedictionibus memorabunt, tum Deum, tanquam authorem, tum populum Dei, tanquam exemplar, earum. Vide Gen. 28. 4. & 48. 15, 16. Ruth 4. 11^b. Locus insignis est, & Divinitatem Christi aperte testaturⁱ. [Sic ergo alii reddunt;] In quo (scil. Christo, five Deo Christianorum^k; vel, nomine Christi^l; vel, nomine illo altero, nempe Christiano^m; vel, nomine servorum Dei: Quo, pro, In quoⁿ. Ellipsis & 3, quæ frequens est^o.) qui benedictus est super terram, (h. e. qui in mundo benedictus fuerit^p;) benedicetur in Deo Amen, Vulg. five, veritatis, five vero, Mar. Me. T. sic For. nam Christus est verus Deus^q. Hoc circumloquio Christum verum Deum esse affirmat^r. Vel, benedicet se, & in Deo vero. Itaque in nomine servorum Dei, & in Dei nomine, se benedicet^s. Sensus versûs, Benedictiones & juramenta fient per nomen Christi, quasi veri Dei, & non amplius per Abrahamum, vel Deum Abrahami: multò minus per Jovem, Herculem, &c.^t. ¶ Et qui, &c. וְהַיִּיחָשְׁבֵת] Et qui (vel, In quo etiam nomine qui, For.) juraverit, &c. Calv. sic Pi. &c. Benedictione & jurejurando totum Dei cultum notat. Quum juramus, Deum testem agnoscimus, eique judicium omne deferimus; quum benedicimus, ei soli omnia ferimus accepta^v. ¶ Quia (vel, Quum, JT. Pi. Angl.) oblivioni tradite sunt (vel, fuerint, JT. Pi.) angustie priores, & quia (vel, quum, JT. &c.) abscondite sunt (vel, fuerint, JT. Pi.) ab oculis nostris] Nempe, vel, 1. culpæ five peccata eorum^{*}, causæ [angustiarum] earum. Neque illi calamitatum, neque ego peccatorum meminero; & ita ostendam reipsa me esse ipsorum Deum^y. Peccata poenitentium abscondi dicuntur à conspectu Dei, quia illa non magis ulciscitur quàm si non videret, Psal. 32. 1. & 85. 3. Esa. 38. 17. Mic. 7. 19. Sed hoc non placet, quia nulla in textu peccatorum mentio^z. Vel, 2. poenæ five afflictiones^a. Finem ærumnis imponam^b; eas auferam è medio: pro quo dicit, abscondentur, &c. ut exprimat affectum patris, qui, cum diu filiorum suorum miseriâ inspicere non poterit, eam, si potest, prorsus ab oculis suis aufert. Sanè quum absconduntur ab oculis Dei, ut nusquam sint necesse est. Nihil enim non est oculis illius manifestum^c. Vide Esa. cap. 16. vers. 4. & 60. 18^d. Sensus, Præstabit Deus quod promisit, ut scil. abstergetur memoria antiquarum calamitatum multitudine & magnitudine novorum beneficiorum^e. Vel, 3. Legis & Legalium rituum angustia, five observationes, quæ abscondi, &c. dicuntur, quia Deus illas à suis non ultra exigit. Ratae erunt

16. In quo, &c. אֲשֶׁר הִסְתַּבְּרָה בְּאֶרֶץ יְהוּדָה] Qui (vel, Ut qui; וְאֲשֶׁר valet ut, ut^z) benedixerit (vel, beneprecabitur, G. placebit, Ca.) sibi in terrâ, (i. e. vel, 1. super terram, ut Esa. 42. 4. Matt. 16. 19. & 18. 18^v. Terram totam hîc Judææ opponit, ubi cultus Dei conclusus erat: Tunc, inquit, ubique coletur. Vide Joh. 4. 21. 1 Tim. 2. 8[†]. In solius veri Dei (non idolorum) nomine benedicetur & jurabitur; idque non solum in Judæa, sed & in toto orbe^{*}. Vel, 2. in regione, ut Esa. 5. 8. & 6. 12. & 60. 18. nempe quam servi Dei incolunt^z: in terra Juda[†]. Vel, 3. in terra redundat^a.) benedicet, vel benedicat, (vel, is bene precabitur, G. placeat, Pi.) sibi in Deo veraci, five vero, P. M. Ti. &c. vel, Amen, Mo. וְאֲמֵן verum sign. Deum vivum eodem sensu dixit Chaldaeus^b. q. d. Qui benedictus haberi volet, dicet & asseret se benedictum in Deo veraci, qui præstat quod pollicetur^c. In Deo Amen, i. e. in Christo, qui & versus Deum dicitur, 1 Joh. 5. 20. & Amen, Apoc. 3. 14^d. Vox וְאֲמֵן Deo tribuitur Psal. 31. 6. Jer. 10. 10. hîc tamen non est abstractum, sed attributum, & respicit subjectum aliquod hîc supplendum^{*}. [Hinc alii ultima duo verba sic reddunt,] per Deum firmi, JT. i. e. populi sancti, qui, fundatus & radicans in Deo, firmus & immotus permanebit^e. Per Deum populi stabilis, Heb. stabilitatis, ut Psalm. 89. 38. i. e. populi Israelitici, qui per Dei protectionem manet stabilis^f. In benedictionibus memorabunt, tum Deum, tanquam authorem, tum populum Dei, tanquam exemplar, earum. Vide Gen. 28. 4. & 48. 15, 16. Ruth 4. 11^b. Locus insignis est, & Divinitatem Christi aperte testaturⁱ. [Sic ergo alii reddunt;] In quo (scil. Christo, five Deo Christianorum^k; vel, nomine Christi^l; vel, nomine illo altero, nempe Christiano^m; vel, nomine servorum Dei: Quo, pro, In quoⁿ. Ellipsis & 3, quæ frequens est^o.) qui benedictus est super terram, (h. e. qui in mundo benedictus fuerit^p;) benedicetur in Deo Amen, Vulg. five, veritatis, five vero, Mar. Me. T. sic For. nam Christus est verus Deus^q. Hoc circumloquio Christum verum Deum esse affirmat^r. Vel, benedicet se, & in Deo vero. Itaque in nomine servorum Dei, & in Dei nomine, se benedicet^s. Sensus versûs, Benedictiones & juramenta fient per nomen Christi, quasi veri Dei, & non amplius per Abrahamum, vel Deum Abrahami: multò minus per Jovem, Herculem, &c.^t. ¶ Et qui, &c. וְהַיִּיחָשְׁבֵת] Et qui (vel, In quo etiam nomine qui, For.) juraverit, &c. Calv. sic Pi. &c. Benedictione & jurejurando totum Dei cultum notat. Quum juramus, Deum testem agnoscimus, eique judicium omne deferimus; quum benedicimus, ei soli omnia ferimus accepta^v. ¶ Quia (vel, Quum, JT. Pi. Angl.) oblivioni tradite sunt (vel, fuerint, JT. Pi.) angustie priores, & quia (vel, quum, JT. &c.) abscondite sunt (vel, fuerint, JT. Pi.) ab oculis nostris] Nempe, vel, 1. culpæ five peccata eorum^{*}, causæ [angustiarum] earum. Neque illi calamitatum, neque ego peccatorum meminero; & ita ostendam reipsa me esse ipsorum Deum^y. Peccata poenitentium abscondi dicuntur à conspectu Dei, quia illa non magis ulciscitur quàm si non videret, Psal. 32. 1. & 85. 3. Esa. 38. 17. Mic. 7. 19. Sed hoc non placet, quia nulla in textu peccatorum mentio^z. Vel, 2. poenæ five afflictiones^a. Finem ærumnis imponam^b; eas auferam è medio: pro quo dicit, abscondentur, &c. ut exprimat affectum patris, qui, cum diu filiorum suorum miseriâ inspicere non poterit, eam, si potest, prorsus ab oculis suis aufert. Sanè quum absconduntur ab oculis Dei, ut nusquam sint necesse est. Nihil enim non est oculis illius manifestum^c. Vide Esa. cap. 16. vers. 4. & 60. 18^d. Sensus, Præstabit Deus quod promisit, ut scil. abstergetur memoria antiquarum calamitatum multitudine & magnitudine novorum beneficiorum^e. Vel, 3. Legis & Legalium rituum angustia, five observationes, quæ abscondi, &c. dicuntur, quia Deus illas à suis non ultra exigit. Ratae erunt

16. In quo, &c. אֲשֶׁר הִסְתַּבְּרָה בְּאֶרֶץ יְהוּדָה] Qui (vel, Ut qui; וְאֲשֶׁר valet ut, ut^z) benedixerit (vel, beneprecabitur, G. placebit, Ca.) sibi in terrâ, (i. e. vel, 1. super terram, ut Esa. 42. 4. Matt. 16. 19. & 18. 18^v. Terram totam hîc Judææ opponit, ubi cultus Dei conclusus erat: Tunc, inquit, ubique coletur. Vide Joh. 4. 21. 1 Tim. 2. 8[†]. In solius veri Dei (non idolorum) nomine benedicetur & jurabitur; idque non solum in Judæa, sed & in toto orbe^{*}. Vel, 2. in regione, ut Esa. 5. 8. & 6. 12. & 60. 18. nempe quam servi Dei incolunt^z: in terra Juda[†]. Vel, 3. in terra redundat^a.) benedicet, vel benedicat, (vel, is bene precabitur, G. placeat, Pi.) sibi in Deo veraci, five vero, P. M. Ti. &c. vel, Amen, Mo. וְאֲמֵן verum sign. Deum vivum eodem sensu dixit Chaldaeus^b. q. d. Qui benedictus haberi volet, dicet & asseret se benedictum in Deo veraci, qui præstat quod pollicetur^c. In Deo Amen, i. e. in Christo, qui & versus Deum dicitur, 1 Joh. 5. 20. & Amen, Apoc. 3. 14^d. Vox וְאֲמֵן Deo tribuitur Psal. 31. 6. Jer. 10. 10. hîc tamen non est abstractum, sed attributum, & respicit subjectum aliquod hîc supplendum^{*}. [Hinc alii ultima duo verba sic reddunt,] per Deum firmi, JT. i. e. populi sancti, qui, fundatus & radicans in Deo, firmus & immotus permanebit^e. Per Deum populi stabilis, Heb. stabilitatis, ut Psalm. 89. 38. i. e. populi Israelitici, qui per Dei protectionem manet stabilis^f. In benedictionibus memorabunt, tum Deum, tanquam authorem, tum populum Dei, tanquam exemplar, earum. Vide Gen. 28. 4. & 48. 15, 16. Ruth 4. 11^b. Locus insignis est, & Divinitatem Christi aperte testaturⁱ. [Sic ergo alii reddunt;] In quo (scil. Christo, five Deo Christianorum^k; vel, nomine Christi^l; vel, nomine illo altero, nempe Christiano^m; vel, nomine servorum Dei: Quo, pro, In quoⁿ. Ellipsis & 3, quæ frequens est^o.) qui benedictus est super terram, (h. e. qui in mundo benedictus fuerit^p;) benedicetur in Deo Amen, Vulg. five, veritatis, five vero, Mar. Me. T. sic For. nam Christus est verus Deus^q. Hoc circumloquio Christum verum Deum esse affirmat^r. Vel, benedicet se, & in Deo vero. Itaque in nomine servorum Dei, & in Dei nomine, se benedicet^s. Sensus versûs, Benedictiones & juramenta fient per nomen Christi, quasi veri Dei, & non amplius per Abrahamum, vel Deum Abrahami: multò minus per Jovem, Herculem, &c.^t. ¶ Et qui, &c. וְהַיִּיחָשְׁבֵת] Et qui (vel, In quo etiam nomine qui, For.) juraverit, &c. Calv. sic Pi. &c. Benedictione & jurejurando totum Dei cultum notat. Quum juramus, Deum testem agnoscimus, eique judicium omne deferimus; quum benedicimus, ei soli omnia ferimus accepta^v. ¶ Quia (vel, Quum, JT. Pi. Angl.) oblivioni tradite sunt (vel, fuerint, JT. Pi.) angustie priores, & quia (vel, quum, JT. &c.) abscondite sunt (vel, fuerint, JT. Pi.) ab oculis nostris] Nempe, vel, 1. culpæ five peccata eorum^{*}, causæ [angustiarum] earum. Neque illi calamitatum, neque ego peccatorum meminero; & ita ostendam reipsa me esse ipsorum Deum^y. Peccata poenitentium abscondi dicuntur à conspectu Dei, quia illa non magis ulciscitur quàm si non videret, Psal. 32. 1. & 85. 3. Esa. 38. 17. Mic. 7. 19. Sed hoc non placet, quia nulla in textu peccatorum mentio^z. Vel, 2. poenæ five afflictiones^a. Finem ærumnis imponam^b; eas auferam è medio: pro quo dicit, abscondentur, &c. ut exprimat affectum patris, qui, cum diu filiorum suorum miseriâ inspicere non poterit, eam, si potest, prorsus ab oculis suis aufert. Sanè quum absconduntur ab oculis Dei, ut nusquam sint necesse est. Nihil enim non est oculis illius manifestum^c. Vide Esa. cap. 16. vers. 4. & 60. 18^d. Sensus, Præstabit Deus quod promisit, ut scil. abstergetur memoria antiquarum calamitatum multitudine & magnitudine novorum beneficiorum^e. Vel, 3. Legis & Legalium rituum angustia, five observationes, quæ abscondi, &c. dicuntur, quia Deus illas à suis non ultra exigit. Ratae erunt

16. In quo, &c. אֲשֶׁר הִסְתַּבְּרָה בְּאֶרֶץ יְהו

erunt benedictiones Dei in Christo, qui est *Deus Amen*. Huic sensui sequentia optimè conveniunt ^f.

17. *Ecce enim, &c.* qu. d. Nè miremini quòd dixi, oblivioni tradendas, &c. & ampliora Christianos habituros quàm olim habuerint Judæi: decrevi enim novum orbem condere ^s. ¶ *Cælos novos & terram novam* Id est, novum mundum, putà metaphoricum ^h; nempe Ecclesiam Christi ⁱ; quæ multò amplior, ornatio, augustior est Synagogâ, & quasi novus mundus ^k. Nova rerum omnium facies erit. Lætis cuncta videntur pulcherrima ^l. Loquitur non tantùm de restitutione Ecclesiæ post reditum ex Babylone, quæ sanè manca est nisi ad Christum extendatur; sed etiam de Regno Christi, per quem mundus quodammodo renovatur: unde etiam Apostolus *seculum novum* vocat ^m. Præstitum quidem hoc erat in primo Christi adventu, non autem plenè completum ante ultimum adventum ⁿ. Sensus, Omnia in Christo instaurabo ^o. Regnum Christi est novus mundus, pulchrior, augustior ^p. Al. *Cælum novum*, i. e. non, ut antè, nubilum, sed serenum: & *terram novam*, i. e. non desertam & sterilem, sed habitam & fecundam. Sicut *vetustescere* dicuntur quæ vim suam amittunt; sic, *innovari*, quæ vegeta fiunt ^q. ¶ *Non erunt in memoria priora* Nempe, vel, 1. prius cælum & prior terra ^r. Vel, 2. priores, sub afflictionibus, V. omnia illa mala sub Antiocho ^t. ¶ *Et non ascendent* (vel, *venient*, Ti. JT. &c.) *super* (vel, *in*, Ti. JT. &c.) *cor* Ità Mo. P. &c. Ut vapores, qui ex stomacho in cerebrum ascendunt, ibique phantasmata & somnia producant: q. d. Nec per somnium de illis cogitabunt. Tanta erit Ecclesiæ sub Christo excellentia, respectu claræ revelationis, cultûs spiritualis, &c. ut præcedentis memoriam prorsus abolere videatur. Vide Jer. 3. 16. 2 Cor. 3. 7. — 11. Nec *ascendent*, &c. H^s, pro, tradentur oblivioni ^v.

18. *Sed* (vel, *Quinimo*, Mo. *Quin potius*, Ti.) *gaudebitis* (vel, *gaudebunt*, Ti. *gaudete*, Mo. P. M. &c. *Verùm* imperat. hic pro fut ^z.) & *exultabitis usque, &c.* ^z *עַד עַד* In perpetuum, Mo. in seculum seculi, P. in secula seculorum, Ch. Sy. usque in æternum, M. diutissimè ^y. ¶ *In his quæ ego creo* Creandi verbum Hebræi de omni magnifico Dei opere usurpant ^z. Al. *recreo*, JT. ¶ *Creo Jerusalem exultantem*; sic Mo. M. P. &c. ^z *עֲלִיָּהּ* Exultatione, JT. exultantem, Ca. vel ad exultationem, Pi. cum exultatione, id est, Redditurus sum Ecclesiæ gaudium ^z.

19. *Et gaudebo in* (vel, *de*, Pi. *populo meo*) Ità M. Mo. &c. Illi in me gaudebunt, Esa. 61. 10. & ego in illis, Esa. 62. 5. Tantus est Dei erga nos amor, ut non minùs delectetur nostro bono, quàm si eo nobiscum unà frueretur. Lætatur Deus in gaudio & prosperitate populi sui, & dolet in calamitate ejus ^d.

20. *Non, &c.* ^z *לֹא יִהְיֶה שֵׁם עוֹד עַל יְמֵי וְיָקוּם אִשְׁרָיִם* Non erit (vel, *existet*, JT. Pi. egredietur ^{*}, vel exportabitur, nempe ad sepulturam ^f.) *indè*, sive *illinc*, (i. e. ex Hierosolyma ^g, ex v. 19. quæ hic pro toto Regno ponitur, utpote metropolis ejus ^{*}: vel, eorum qui illic erunt. Vide animadvert. in Psal. 68 ^h. Vel, *tunc*, M. vel, *hinc*, Gal. ^z *וְעַד* ad tempus refert, quod potius ad locum pertinet ⁱ.) *ultrà infans dierum*, (vel, *infantulus ætate*, JT. vel, *infantulus qui non impleat dies suos*, scil. dies qui requiruntur ad partum, ut foetus sit vitalis. Hanc expositionem peto ex collatione verborum sequentium. Heb. *infantulus dierum* ^k. Ità promissio hæc esset par illi, quòd nemo abortiret, &c. Exod. 23. 26. Et vox quidem huic affinis *abortivum* sign. Job. 3. 16. Sed singularis est hæc sententia ^l. Vel, *infantulus*, sive *lactens*, *dierum*, sub. *paucorum*, Belg. ut, *numerus*, pro parvo numero; vide Esa. 10. 19 ^m: q. d. infans qui moritur quum annum impleverit. *Dies*, pro anno, ut 1 Sam. 2. 19 ⁿ. Verùm ^z *וְעַד לַלְּתֵנֶת* distinguitur, & grandiore sign. Job. 19. 18. Thren. 2. 11. & 4. 4 ^o. Vel, *puer multorum dierum*, vide Jos. 23. 12. Dan. 10. 14 ^p. h. e. senex qui tanquam infans sit animi stupore, & morum levitate ^q. Vel, *puer diebus*, sive *ætate*, Angl. ut patet ex antithesi ^z *senis*, qui scil. non implebit dies suos ^r. neque *senex*, qui (vel, *cujus*, JT.) non impleverit, vel impleat, dies suos, Mo. P. M. &c. vel, *ætatem suam*, Ca. vel, *dies Deus*, JT. *Dies*, qui, scilicet, ad ju-

stam senectutem requiruntur ^t; vel, quos per naturam ^z Pi. vivere posset ^t. Locus hic valde difficilis est, ejusque cum præcedentibus connexio ^z. [Hinc variè explicant.] ^z Sin. Fuerunt priùs in Jerusalem in senili ætate infantiles mores: id tunc futurum negat ^z. *Non erit—infans—aut senex, qui dies vitæ suæ, concessos sibi à Deo, non impleat*, supple, bene vivendo, & suæ ætatis officia rectè ob-eundo ^z; i. e. qui faciat ea quæ tot illos dies & gran- dem ætatem dedeant. *Implere* autem est, muneri, aut expectationi, aut nomini suo, satisfacere. Ovid. de Ponto 1. *Maxime, qui tanti mensuram nominis implet* ^z. ^z San. Ut dies vacui & inanes sunt qui vitiosè traducuntur; sic pleni & completi dicuntur qui honestè & bonis operibus implentur ^z. Alii ad longævitatatem filiorum ^z T. referunt: id quod mihi olim valde probabatur, nunc non item; quia multa hinc contorqueri video, alia du-riùs suppleri. Quis enim neget aut in civitate felici esse infantes, aut, si mysticè accipias, in Ecclesia esse qui lacte indigent ^z? [Videamus tamen quomodo Au- thores hanc sententiam explicant.] *Non—infans—* i. e. qui paucos dies vivat. Nam Deus, si judices pec- cata non punirent, se vindicem erat professus, ut Le- vit. cap. 20. vers. 3, 4, 5. Vindicta autem erat, mors ipsius qui deliquisset immatura, & sine prole. Hoc amplius eventurum jam negat, quia judices optimè facturi erant officium. *Infans dierum* dicitur, qui non vivit ultra infantie annos: quæ, ut diximus, pœna erat parentum. *Senem* hinc intellige oppositum *infanti*, qui provectæ sit ætatis, non tamen maximæ ^z. Alia tum erit seculi ratio quàm nunc: Hoc seculo multi moriuntur infantes, alii quodammodo senes, sexagenarii aut septuagenarii, pauci qui justum vitæ spàtium absol- vunt, & ad centesimum annum attingunt: tum verò eadem erit ratio omnium, sive juvenum, sive senum, omnes complebunt dies suos ^d. Non immaturâ morte rapiuntur *parvuli* ^{*}; sive fame, ut Lam. 2. 11, 12, 19. sive gladio, ut 2 Reg. 8. 12. Psal. 137. 8, 9 ^f: nec *senes*, i. e. qui jam canescere incipiunt, indè exhibunt, aut ad tumulum efferentur, antequam ad decrepitam ætatem perveniant ^z. Sensus, Diutissimè vivent ^h. Id quod sæpe promittit Deus tanquam benedictionem, Deut. 4. 1, 40. & 6. 2. ut vitæ brevitate ceu maledictionem mina- tur, Job. 15. 32, 33. Psal. 55. 24. & 94. 23 ⁱ. Sensus loci, Sive pueri sint, sive senes, sic ad maturam usque ætatem pervenient, ut semper vegeti & integri sint; & nemo nisi maturâ ætate morietur ^k. ¶ *Quoniam, &c.* ^z *וְיָקוּם בֶּן-מֵאָה שָׁנָה יוֹמָת* Quoniam puer (Heb. *adolescens*, G.) *centum annorum* (proverbialiter dici pu- to de sene fatuo, qui priùs vocatus est *infans dierum* ^l.) morietur, Vulg. in exilio & tanquam maledictus, &c. Dat causam cur dixerit in Ecclesia non fore senem, qui non impleat dies suos moribus & virtutibus: quia si quis esset senex moribus puerilibus, is puniretur à Deo morte æternâ ^m. Al. Quamvis inter Christianos moriatur quis puer, tamen quoad mores & sensum perinde morietur ac si esset *centum annorum*, i. e. sapientiâ cœ-lesti & virtutibus maturus ⁿ. Al. Qui adolescens erit tempore instaurati Templi, perveniet ad plenissimam ætatem, qualis est annorum centum ^o. [Alii aliter reddunt.] Qui centum annos natus morietur, puer erit: Ità diu vivent, ut, qui centenarius morietur, puer moriatur ^p. Nam ille qui centum annos natus morietur erit adhuc puer, Gal. vel Genev. Ità ^z *וְיָקוּם* faciunt prædica- tum enunciationis, quia subintelligunt ^z *וְיָקוּם*; & sensus est, Tanta tum erit longævitas, ut, qui jam senex habe- tur, tum infans habendus sit ^q. Quoniam filius centum annorum morietur adolescens; q. d. Ecclesiæ cives in ipso quoque senio robusti erunt & vegeti. Quòd hoc non impletur, sed morbis, senio, &c. obnoxii sumus, nobis imputandum est, quia Christus in nobis perfectè non regnat, &c. ^r. Melius observant constructionem & di- stinctionem, qui ^z *וְיָקוּם*, notatum accentu Reviah, pro subiecto enunciationis habent, & non subintelligunt ^z *וְיָקוּם*. [Alii ergò sic reddunt,] Nam, vel Quia, puer (vel, *adolescens*, Angl. nam ^z *וְיָקוּם* in S. S. extenditur ad infantiam, pueritiam, & adolescentiam. Vide Gen. 37. 2. & 43. 8 ^s.) filius centum annorum (vel, centenarius, P. sim. Ti. JT. Ang. Ità phrasis sumitur Gen. 11. 10. & 21. 5. Vide & Gen. 5. 32. & 7. 6. &c. ^t.) morietur, Mo. M. JT. ^z Ang. Di.

Di. &c. i. e. Puer non morietur puer*, sed debitum vitæ spatium absolvet. Adipiscetur completam ætatem; quæ Græcis & Latinis centum annis definiebatur: unde *Iudi seculares* *. ¶ Et, &c. יְהוָה יִחְיֶה וְיִשְׁכַּח עַמּוּלָא *Et peccator* (vel, qui peccat, M. Ti.) *filius* (vel, ut filius, M.) *centum annorum* (vel, centenarius, P. &c.) *maledicetur*, Mo. P. M. &c. [Hic etiam variant.] Est hæc usitata repetitio proximè dictæ sententiæ. Peccator inter Christianos probrobus apud omnes & maledictus erit. Æstimabitur enim & laudabitur sola virtus & scientia, non verò ætas minùs vel magis adulta. Al. Si quis contra Legem facinus aliquod commiserit, nè summa quidem senectus, cui apud multos parci solet, obstabit quò minùs iudices ei poenam Legis (quæ maledictio dici solet) infligant. Vide quæ diximus ad Deut. 21. 23. Mirum est quid non comminiscuntur Judæi quidam, qui hæc ad tempora post resurrectionem referunt. ¶ *Qui sons* — afficietur supplicio, Ca. Al. Senex, qui abusus ætate longævâ peccarit, infamis erit & maledictus *. Al. Sensus apertus est, q. d. In summa hac Ecclesiæ felicitate, qui in illa impoenitens vixerit, quamdiucunque vita ejus per patientiam Dei prolongetur, maledictus tamen evadet. Vide Job. 21. 7. — 20. Psal. 37. & 73. Ecclef. 8. 12, 13. &c. Confer Apoc. 20. 6. *Beatus* (non dicit, qui tunc vixerit, sed) *qui partem habet in resurrectione prima*, &c. Addo quòd hic discretivè sumi, & hoc membrum parenthesi includi possit, hoc modo; (*Quamvis peccator — maledictus sit*: quia verba sequentia de præcedente felicitate agunt. Al. Peccator verò natus centum annos maledicetur: i. e. Felicius erit in Regno Christi puer, quàm in Regno mundi senex: puer enim in Regno Christi beatam assequetur vitæ perfectionem; at in Regno mundi peccator, etiam ubi vitæ perfectionem attigisse videbitur, maledictus erit *. [Alii hoc membrum cum præcedente aliter accipiunt.] יְהוָה יִחְיֶה refertur ad eum qui tunc peccaturus sit, & prius membrum hic per posterius explicandum est. Sic & Jonathan; vertit enim, *Nam qui peccaverit adolescens centum annorum morietur: & qui peccat, natus centum annos ejicietur*. Sensus eorum est, neminem eo tempore à Jerusalem exportatum iri ad sepulchrum qui sit puer; nè quidem senem, nisi dies suos compleverit, i. e. ætatem antediluvianorum æquaverit: quòd si quis centum natus annos extinguatur, quod quidem non nisi ob iniquitatem ejus futurum sit, eum revera puerum & infantem moriturum, quia exigua ea tum futura sit ætas. Hæc somnia sunt Judæorum, quibus mirum quoddam Messiae Regnum, & felicissimam tum Judæorum in terra vitam, imaginantur: nos hæc spiritualia esse novimus. Al. *Sed puer*, (i. e. homo impius, qui indulget cupiditatibus suis instar pueri: metaphora. Petit autem hæc expositio ex collatione membri sequentis; ubi dicitur *peccator*, qui hoc loco *puer*.) *quamquam natus fuerit centum annos, morietur*; (nempe, morte æternâ, quæ mox maledictio nominatur:) & *peccator, quamquam natus fuerit centum annos, maledicetur*. ¶ 21. *Et edificabunt* (nempe servi mei, ex v. 13. reduces Judæi, domos, &c.) i. e. Omni genere benedictionis Divinæ exhilarabuntur. Per hæc temporalia bona spiritualia intellige; & veram felicitatem, &c. ¶ 22. *Non edificabunt, & alius habitabit, &c.* Vel, ita ut alius inhabitet, &c. Pi. five hostis, Esa. 62. 8, 9. juxta maledictionem Deut. 28. 30, &c. five alius quis: q. d. Non posteris tantum edificabunt & plantabunt, sed ipsi, ob longævitatē, istis fruuntur. Non fiet secundum illud, *In fere, Daphni, pyros, carpent tua poma nepotes*. ¶ *Secundum enim dies ligni, &c.* Vel, arboris, M. P. Ti. &c. Non, folii, quod marcescit; sed, arboris, & quidem vivacissimæ, quercus, aut cedri, &c. Tamdiu vivent quàm ipsa arbor. Diutissimè vivent. Potius arboribus conferuntur electi ob pulchritudinem & germinationes. q. d. Electi immobiles stabunt in Regno Christi; vel, perpetuò vivent, vel fructum ferent. Fortè ad lignum vitæ alludit, quòd viverent ac si de ligno vitæ ederent. ¶ *Secundum dies arboris vitæ, &c.* o. Ch. Ar. RS. in G. An ad Paradisum respiciunt? an ita dicunt arborem vivacissimam? ¶ *Et opera, &c.* יְהוָה יִחְיֶה *Et opus manuum suarum inveterabunt electi mei*, Mo. Ch. vel, ad vetustatem perdu-

cent, &c. P. vel, *durabile reddent*, &c. Heb. *veterascere facient*, Pi. vel, *continuabunt*, five *perpetuabunt*, id est, absolvent quod instituerunt; prosperum successum habebunt: vel, *diu fruuntur*, Ang. vel, *consumunt*, Ar. Calv. comedent, Sy. deterent, JT. Angl. Non morientur donec viderint ædes suas vetustate consumptas. *Opera laborum suorum inveterascere facient electi mei*, o. i. e. ædificationes & plantationes, quas nec hostis, nec senium, auferet. Durabunt ædes quas struxerint. *Et opera, &c.* durabunt cum electis meis, M. Ti.

23. *Non laborabunt frustra* Vel, *inaniter*, Heb. *ad inanitatem*, Pi. Non demerent alii illorum sementem; juxta minas Levit. 26. 16. Deut. 28. 30. ¶ *Neque, &c.* Nec parient (vel, gignent, JT. Pi. Ca. &c. Mo. sub. *liberos*. Ellipsis nominis relati cum, vel in, terrore, M. P. Calv. vel, *conturbatione*, Ti. G. ex Vulg. For. in, vel ad, *maledictionem*, LXX, Ar. Sy. quod Chald. bene interpretatur, *ad mortem*, nempe *immaturam*,) quæ inter *gentes*. Potest in eundem sensum trahi recepta lectio, si per conturbationem intelligamus luctum parentum. Hieron. putat verti posse, *non-existentiam*. Vide quæ ad Job. 18. 13. Vel, *ad conturbationem*, JT. Pi. Ang. V. i. e. ut conturbentur morte filiorum qui statim moriuntur per hostium gladium, pestem, &c. Confer Deut. 28. 4. Hof. 9. 11, 12, 13. Matt. 24. 19. q. d. Si peperint filios, diutissimè vivent. Nec patres nec matres posteris suis metuent, ut fieri solet quoties impendit aliquid discriminis; sed summa tranquillitas erit. Liberi cum parentibus prospere vivent, nec occasionem luctus habebunt ex immatura alterutrorum morte. Al. Partus mulierum tunc non erit formidolosus, quia expers erit doloris. ¶ *Quia, &c.* Quia semen benedictorum Domini (vel, à Jehova, P. JT. Pi. Heb. *Jehova*; genitivus efficientis; ipsi, Mo. (vel, sunt, M. P. &c. vel, erunt, JT. Pi. Ca. G.) & *genimina* (vel, *germina*, P. sic Ti. *soboles*, M. sim. JT. Pi. Ca. Sy. Heb. *propagines*, metaphora; nepotes, o. Ar. sim. V. Ch.) *eorum cum ipsis*, Mo. simil. P. Ti. &c. sub. *erunt*, M. vel, *vivent*, P. non moriuntur ante parentes. Ideo Deus infantes in vita conservabit, quia amabit parentes. Optimè convenit hæc ratio. Unde enim metus & inquietudines, nisi ex maledictione Dei? Levit. 26. 36. Deut. 28. 65. Eâ itaque sublata, parentes cum sobole à formidine immunes erunt.

24. *Antequam clament, &c.* Mala avertam antequam de eis conquerantur. Si quid triste evenierit, ad succurrendum propensus ero. Insignis promissio. Nihil optabilius est quàm accessum habere ad Deum, illumque propitium. ¶ *Adbuc, &c.* Adbuc ipsis loquentibus, &c. Mo. P. M. &c. vel, ipsi loquentes erunt, &c. Pi. Ad bona largienda paratus ero simulatque rogabor.

25. *Lupus & agnus pascuntur simul*; ita P. M. &c. Sicut unus, Mo. Musc. Angl. i. e. simul. Ità usurpatur hæc forma Esd. 2. 64. & 3. 9. & 6. 20. Neh. 7. 66. item Psal. 82. 7. quod ibi neglectum errorem induxit. q. d. Quasi sint naturâ unum. Quid si legerimus, *in unum*, vel *simul*? Significatur hic magna rerum conversio. Significat Christum omnia in integrum restitutum quæ ex peccato primi hominis depravata sunt. Homines feroces & virulenti mitescent. ¶ *Leo & bos comedent paleas*: Repete, simul, G. Demens, i. e. certam mensuram: id vox signum. [At reliqui omnes aliter sentiunt, & vertunt,] *paleam*, vel *stramen*, o. Ch. Ar. M. P. Mo. Ti. JT. Pi. Ca. ¶ *Et serpenti* (vel, *serpens*, Mo. vel, *ad serpentem quod attinet*, Pi.) *pulvis panis ejus* Vel, *cibo erit*, JT. Et *cibus* (vel, *panis*, M.) *serpentis erit pulvis*, P. Ti. G. pulvis tantum, ut Gen. 3. 14. Homines non attinget, nec bestias. Cum his comparantur homines feroces, qui coguntur ferociam deponere, & parere legibus: ut videre est clarissimè Mic. c. 7. v. 17. addito loco Psalm. ¶ *Non nocebunt, &c.* Alii aliis. Nulla homicidia, nullæ rapinæ erunt: ita vigeant leges. Vide supra 20. ¶ *In omni monte sancto meo* i. e. Ecclesia mea, quæ, discussis quicquillis, pura colligetur. Vide de hoc versu Esa. 1. 6. q. d. Nihil damnosum esse poterit Ecclesiæ, ut Hof. 2. 18. Marc. 16. 18. Regnabit charitas in Ecclesiâ.

CAP. LXVI.

1. **H**ÆC dicit, &c.] Hæc concio à priore diversa est^a, paris tamen argumenti^b. Quæ jam sequuntur consolandis illis serviunt qui visuri erant profanationem Templi sub Antiocho, & sacrificiorum cessationem per annos tres & dimidium. Ostendit ergo Deus, non esse quod hæc re offenderentur; piam mentem mihi Templum, &c.^c Sed hæc non dicenda erant, sed probanda. Non Antiochi tempora respicit, sed N. T. quando non in Templo aut monte, sed ubique, adoraturi erant, Joh. 4. 21, 23. 1 Tim. 2. 8. Ideo Stephanus totalem & finalem Templi everfionem, de qua & Christus [Matt. 24.] & ipse Stephanus Act. 6. 14. loquuti sunt, à Prophetis prædictam probat ex hoc loco, Act. 7. 49^d. In hac concione Propheta exitium veteris Synagogæ, & Christianæ Ecclesiæ constitutionem, explicat*. Jesaias, populi vicem dolens, & causam agens, domum Dei exultam dixerat, Esa. 64. 11. quam iterum ædificari vellet: Huic nunc respondetur^f. Invehitur hic in stultam Judæorum fiduciam in Templo, sacrificiis, &c.^g, eisque ultionem minatur^h. Hoc illos indubiè irritavit, &c.ⁱ. Nec dubium est quin ob hanc præcipuè prophetiam populus Esaia necari jufferit^k. Respondet principio prophetiæ illius finis, & ad priores minas postremas has adjungit, quæ aut eadem sunt, aut certè non valde dissimiles. In primo capite reprehendit Judæos, quod, externâ religione & umbrâ contenti, securè in sceleribus pergerent, quia Templum habebant, &c. Quàm parùm ista valent, [hoc capite] graviter docet, &c.^l. Quæ hic dicuntur omnia talia sunt ut iter fruant Evangelio*. ¶ Cælum (sub. est, Pi.) sedes mea] Ità Calv. &c. vel, solium meum, Pi. solium majestatis^m. Sæpe docet Scriptura Deum esse in cælo, Psal. 115. 3. non quod illic inclusus sit, cùm potentia ejus ubique diffusa sit, Levit. 26. 11. Jer. 23. 24. sed ut significet spirituale esse Dei naturam, nec modulo nostro metiendam, nōsque mentes altius ultra mundum evehere debere, nec quicquam carnale aut terrenum de eo cogitare, & meras nugas esse cultum qui ipsi non respondet, & quicquid sine cordis puritate obtruditurⁿ. Ostendit Deus sibi optimum Templum esse piam mentem; ex eo æstimari sacrificia. Est oraculum apud Hieroclem, Εὐσεβίου δὲ βροτῶν γὰρ οὐκ ἔστιν ὁσόν τι οὐρανὸς Ὀλύμπου, (Non minùs piis hominibus quàm cælo ipso delector.) Seneca, Non immolationibus & sanguine multo colendus est Deus, sed mente purâ honestoque proposito. Non templa illi congestis in altitudinem saxi exstruenda sunt: in suo cuique consecrandus est pectore. Vide annotata ad finem l. 4. de V. R. C.^o. ¶ Terra autem scabellum pedum, &c.] τὸ ποδῶν, quale erat Regum solliis. Terra, pars rerum vilior. Vide quæ ad Matt. 5. 35^p. De Deo h. l. loquitur more humano, &c. Mystice autem per cælum intelliguntur homines cœlestes sive pii, in quibus residet Deus per gratiam suam; per terram, homines terreni, quos calcit Deus & premit, &c.^q. Adeo, inquit, magnus sum, ut, cùm in cælo sedeam, terram pro subsellio habeam^r. ¶ Quæ (vel, Ubi, Calv. For. Ubi ergo, Pi.) est ista domus] R. de loco interrogat, & cum ¶ junctum, [ut hic,] optimè redditur, Ubi est, ut 1 Sam. 9. 18. Ubi hæc domus Videntis? Job. 28. 12. Ubi hic locus intelligentiæ? Exiguam hoc est, si cælo & terræ comparatur^s. Non est quod putetis me Templo inclusum. Confer 1 Reg. 8. 27^v. Putatis me admodum delectari vestro Templo, in quo pro sede habeo alas Cherubim, & Propitiatorium pro scabello pedum^t, meque illi quasi throno affixum esse: sed fallimini: non adstringor aut delector loco; aut si delector, totum cælum mihi pro throno est, in quo majestatem meam spectandam exhibeo^y. ¶ Quam ædificabitis, &c.] Ità V. &c. vel, ædificaretis, JT. Angl. Verbum potentialiter sumitur, ut Esa. cap. 49. vers. 15^z. Vel, ædificassetis, Pi. reædificare cupitis^a. ¶ Et quis, &c.] Et (vel, Aut, o. Ar. Ca. Angl. Copulativa pro disjunctivâ, ut Gen. 2. 6^b.) quis (vel, ubi, Mo. M. JT. &c.) est (vel, ille, Mo. vel, hic, V. vel, erit, M. esset, Ar. est iste, Ch.) locus quietis (vel, stationis, Ar. do-

mus mansionis, Ch.) mea? P. Mo. M. &c. vel, in quo quiescam? Ti. sim. For. Hos sequitur Stephanus Act. 7. 49. rectè, quoad sensum. Sic autem dicendum fuisset מְנוּחָה in constructione; quia מְנוּחָה est statûs absoluti: quod cùm vidisset Junius, cepit מְנוּחָה pro מְנוּחָה, & vertit, locus quietis mee. Ego sic verito, Et quis locus est quies mea? ¶ interdu[m] valet, ubi, sæpe autem, quis, vel quid, quale^c. Domus hæc non erat Deo locus quietis, sed hominibus locus orationis^d, signumque præsentia Divina, quò admoniti mentes in cælum eveherent Judæi, &c. At illi ex adminiculis impedimenta fecerunt, Deumque sibi devinctum putantes, defunctori eum, imò & lusori, pro suo ingenio colebant*, dediti legalibus figuris, & veram pietatem negligentes^f. 2. Omnia hæc] i. e. Vel, 1. cælum & terram, v. i. & quicquid eis continetur^g. Omnia quæ usquam videtis^h. Vel, 2. Templum, & omnia quæ illic offeruntur. Confer Psal. 50. 9, &c.ⁱ. ¶ Manus mea fecit] Ac proinde mei juris sunt^k. Victimis tuis non egeo, nec me illis promereri^l. ¶ Et facta sunt, &c. וְיִרְדּוּ כָל־הָאֱלֹהִים] Et fuerunt omnia hæc, Mo. Et (vel, Inde, Pi. vel, Utrique, Ch.) erunt, For. vel, sunt, For. Angl. i. e. existentiam habent, Act. 17. 25, 28. & subsistunt, Col. 1. 16, 17^m. q. d. Et hæcenus eadem meâ virtute consistunt, & erunt quamdiu fuerintⁿ. Vel, sunt, i. e. durant, ut Dan. 1. 21. à me sustentata, Heb. 1. 3°. Vel, facta sunt, Pi. P. Ch. Calv. vel, existunt, JT. sub. verbo meo, P. vel, sub. per eam, [nempe manum meam,] JT. Angl. vel, esse cœperunt; nam ¶ sign. non tantum, esse, sed etiam, fieri. q. d. Non sum illis comparandus, nec illis indigeo quæ aliquando esse cœperunt, cùm æternus sim P. [Ca. locum sic reddit,] Cùmque fecerit — cùmque — existierint, i. e. facta sint^q. ¶ Ad, &c. וְאֵלֵינוּ אֱלֹהֵינוּ] Et (vel, Sed, Pi. Ang. sim. JT. Ti. Et tamen, Q. in V. Et ego potius, M.) ad illud (vel, ad, five in, hunc, five eum, M. Ti. JT. Pi. V. &c. vel, cum hoc, P. [quod non capio, nisi vel respiciat supplementum ipsius præcedens, verbo meo, quo forsan Verbum substantiale sive Christum intelligit: vel, cum hoc accipiat pro, præter hoc, five præterea; vel pro, & tamen, ut est in Tig. not.]) respiciam, five respicio, Mo. P. M. &c. id est, hunc gratiâ meâ & favore complector^r. Respicere eos dicitur Deus quorum miseretur, & quos benevolè accipit, ut Exod. 2. 25. Num. 16. 15. Jud. 6. 14. Psal. 111. 7. & 25. 18. Amos. 5. 22. Mal. 2. 13^t. Jam venit ad sacrificia, quæ dicit ita sibi aut grata aut ingrata esse, prout est vita & animus offerentis^s. ¶ Ad, &c. וְעַל־הָאֲדָמָה] Ad afflictum, Mo. Ad pauperem, P. Ch. JT. Pi. Ang. &c. nempe spiritu, Matt. 5. 3. vel potius, afflictum, five humiliatum, ut Psal. 18. 28. & 22. 25. &c.^v: inopem, i. e. ope destitutum hominem^x: humilem, & sim. Ti. Calv. i. e. modestè de se sentientem^y: tranquillum, Sy. mansuetum, Ch. in G. Ar. Sæpe hæc voces [וְעַל־הָאֲדָמָה & וְעַל־הָאֲדָמָה] ejusdem originis & vicini significatûs, inter se permiscuntur. In eum qui agnoscit paupertatem suam spirituales, nempe vacuitatem justitiæ^z. ¶ Et contritum (vel, fractum, Ca. percussum, vel saucium, For.) spiritu] Ità Mo. P. M. &c. vel, animo, JT. Pi. ex agnitione peccatorum^a: poenitentiam agentem peccatorum^b. Sensus, Viva templa quærit Deus, &c.^c. Humiles & contritos, &c. hic indubiè opponit ceremoniarum pompæ, splendorique illi quibus oculi hominum perstringi solent. Hoc sacrificium optimum, dum fideles verâ sui abnegatione sic prostrati jacent, ut nihil de se altum sapiant, sed patientur se in nihilum redigi. Confer Psal. 51. 19^d. ¶ Et, &c. וְיִרְדּוּ עַל־רַגְלֵיךָ] Et tremantem, five trepidantem, (vel, qui reverentiâ quadam contremiscit, Ti. formidantem, Ca. metuentem, Ch.) sermones meos, For. ex Vulg. sim. Ca. vel, ad (vel, super, Mo. For. &c. propter, Ch.) verbum meum, P. JT. Pi. &c. i. e. metuentem in leges meas impingere^e, aut ab iis vel latum unguem declinare; Legis meæ observantem & amantem^f. Hæc reverentia est piorum indicium. Vide Esd. 9. 4. & 10. 3. Sic 2 Reg. 22. 11, 19. Esa. 50. 10. Jer. 36. 16^g. Tremorem hic intellige, non quò absterrentur homines qui Deum fugiunt & oderunt; sed quò subiguntur in obsequium Dei, eumque loquentem attentè & patienter audiunt, nec quicquam sibi confidenter & protervè arrogant. Porro, referendus est hic tremor non modò ad Legem, quæ minatur ac terret; sed etiam

etiam ad promissiones, ad quas contremiscunt pii quum eas reverenter amplectuntur^b.

- ^a Calv. 3. *Qui, &c.* שׁוֹחֵט הַשּׁוֹר מִנֶּחֱ אִשׁ] *Maclans*, vel *Qui maclat*, (vel, *Qui immolat*, P. Ca. Iniquus autem qui immolat, o. Ar. Alioqui qui immolat, G. *Qui jugulat*, JT. Pi. Ch. *Qui decervicat*, V.) *bovem*, (scil. ad sacrificandum mihi¹, ut in seq. membro²), *percutiens* (i. e. occidens, ut Num. 35. 11, 15. 30. Jer. 40. 14, 15. ⁺) *virum*, Mo. &c. vel, acsi *percuteret*, &c. JT. acsi *interficeret*, &c. Sy. sic Angl. est sicut *qui percutit*, &c. i. e. occidit; syn. gen¹. quasi *qui interficit*, Ch. perinde est acsi *interficeret*, &c. M. perinde peccat atque *qui interficit virum*, P. acsi altare ipsius sanguine liberorum suorum immolatorum pollueret, Psal. 106. 37, 38. Confer Ezech. 23. 37, 39. Mic. 6. 7. Ellipsis notæ similitudinis, ut Esa. 47. 3. quæ tamen emphasin hinc addit. Vide ad Esa. 40. 6, 7^m. q. d. Si istæ virtutes absint, abominor victimas quasi homicidium: quod Deus ita exsecratur, ut etiam ab altari suo homicidam velit abstrahi, Exod. 21. 14. Pythagoras, *Θυτοποία ἀσέβων, πρὸς θεοῦ* Sacrificia stultorum sunt pabulum ignisⁿ. Non magis mihi gratus est quam si occideret, &c. o. Equè exosus est, si sine fide & agnitione peccatorum sacrificet^p. *Qui maclat pecus*, (vel, *agnum*, Mo. *parvam pecudem*, JT. ⁺ tum *agnum*, tum *hædum*, sign. ut percipitur ex Exod. 12. 5. ⁹.) quasi *qui, &c.* שׁוֹחֵט הַשּׁוֹר] *Decervicans* (vel, *jugulat*, Ca. ut *qui jugulat*, P. &c. [ut in præced. membro:] quasi *qui excoriat*, Ch. acsi *decollet*, JT. quasi si quis *decollet*, G. אֶרְוֶה collo fit [verbum quod sign.] *decolleare*; interdum & *cervicem frangere*, ut Exod. 13. 13. & 34. 20: ut à שׁוֹר radice, fit *eradicare*, Job. 31. 12. Psalm. 52. 7. & à שׁוֹר cauda, fit *decaudare*, Deut. cap. 25. vers. 18. ¹) *canem*, Mo. &c. scil. ad sacrificandum mihi⁺: id quod Lege Dei vetitum erat¹. Collum in Talmude dicitur *domus*, vel *locus, maclationis*, quod ibi in immolationibus vulnus lethale infligerent². *Canis*, pro re execrabili & foeda: vide 1 Sam. 24. 14. 2 Sam. 3. 8. ²: *Canis* ita vile Hebræis animal, ut nè pretium quidem ejus in Templo recipi posset. Vide ad Deut. 23. 18. *Qui offert oblationem*; ita P. מִנְחָה] *Hæstiam minba*, M. *munus*, Mo. JT. &c. vel, *molam*, Ti. *fertum*, Ca. מִנְחָה, nempe *libum ex simila*: σμίδαλον (*similam*) hic LXX². *Quasi, &c.* שׁוֹחֵט הַשּׁוֹר] *Sanguinem* (vel, offert *sanguinem*, Ti. est ut qui offert *sanguinem*, P. Pi. sim. Ang. Supplementum ex membro præcedente³.) *porci*, sive *suillum*, Mo. P. &c. Quod dupliciter illicitum: & quia *sus immunda Lege^b*; (quam scil. nec comedere, nec attingere, licebat, Levit. 11. 7, 8. Deuter. 14. 8. ^c. quæ neque in publico Dei cultu, neque in privato usu, permessa erat⁴;) & quia *sanguis omnis effundendus*, non offerendus, Exod. 23. 18. ^d. *Qui, &c.* שׁוֹחֵט הַשּׁוֹר] *Qui adolet* (vel, offert, Sy. vel, *suffire facit*, V.) *thus*, JT. Pi. *Qui thure supplicat*, Ca. *Qui recordatur thuris*, P. Calv. Vulg. *Memorans thus*, Mo. *Qui dat thus in memoriale*, o. ^e sim. Belg. Angl. ut Levit. 2. 2. ^{*} *Qui recordando offert*, vel, qui in mei memoriam, sive accepti beneficii, offert^f. *Qui mei recordatur per thus*, G. *Qui Deum thure celebrat*, sive *laudat*. Vide Psal. 141. 2. Esa. 1. 13. Mal. 1. 11. ^g *Qui* sign. & *recordari*, & *offerre*. ^h *Quasi, &c.* שׁוֹחֵט הַשּׁוֹר] [Variè reddunt.] *Rem vanam laudat*, Ti. commendat improbitatem, Ca. *benedicit iniquitati*, V. *benedicens vanitati*, Mo. quasi *qui benedicit iniquitati*, M. *Laudat violentiam*, quæ nihil Deo odiosius est¹. *Offert, pro munere*, pecuniam rapto congestam, Q. in V. nam שׁוֹחֵט etiam offerre *munus* significat². Est ut *munus rapinae*, Ch. Pro שׁוֹחֵט, legit שׁוֹחֵט. *Quasi blasphemus*, o. Ar. acsi (vel, est sicut *qui*, Pi.) *muneraretur* (vel, *laudat*, Pi.) *idolum*, JT. Heb. *benedictionem offerret vanitati*, Jun. *Benedictio, pro munere*, Gen. 33. 11. ^m Ut *qui benedicit idolo*, P. sic Sy. Ang. Acsi illa adoleret idoloⁿ. Confer Ezech. 20. 39. Idolum dicitur שׁוֹחֵט, quia mera *vanitas* est, Jer. 10. 15. & *vexationis materia*. Vide Esa. 41. v. 29. & 46. 1. & de usu vocis, Esa. 1. 13. & 10. 1. ^o Ideo autem Deus adeò detestabatur Judæorum sacrificia, quia omnem pietatem in eis ponebant, Legem interea violantes, &c. Sic etiam loquitur, quia respicit ad tempora Christi, quando hæc sacrificia abolita sunt, imò facta mortifera P. Verum non d. fferit h. de abrogatione sacrificiorum Legis, ut multi putant, sed eorum cor-

ruptelas tantum damnat, quod fallaci nudæque specie satisfieri Deo putarent Judæi, verum Dei timorem negligeres, atque ita Deo putamen vacuæ nucis offerentes⁹.

- Hec, &c.* שׁוֹחֵט הַשּׁוֹר בְּרִצְוֵהוּ] *Etiam* ^a Calv. (vel, *Et sanè*, Calv. *Nam* o. M. *Sed sicut*, Pi. [ut hæc connectantur cum versu sequente:] vel, *Imò*, Ang. vel, *Quia*, sive *Quandoquidem*, Angl. ^b alibi illativum, Job. 7. 11. hic autem causale est, pro ^c *quia*, Gen. 6. 3. ut hic rationem reddat cur tam odiosus Deo ^d *esset eorum cultus*, quia, scilicet, personæ & actiones tales erant. Confer Jer. 7. 21, — 28. Ezech. 20. 39. ^e *hic correctionis vim habet*, q. d. Quid immolationem bovis cum hominis jugulatione conféro, &c. quasi verò illa omnia quibus eorum sacrificia comparo illi non perpetrent? *Homicidæ planè sunt, &c.* ^f *ipsi*, vel *isti*, (vel, ^g *hæc*, Mo.) *elegerunt* (vel, *eligunt*, JT.) *vias suas*, P. JT. Pi. &c. i. e. rationem seu modum cultus Divini^{*}. q. d. ^h *Addicti sunt suis commentis*, quibus cultum Dei adulterarunt¹. Vel, *vias istorum*, M. nempe Gentilium²; ⁱ *quorum nefandis ritibus se & Templum & loca omnia conspurcârunt*; & abominandis sacrificiorum generibus quæ ab Ethnicis acceperunt me honore affici putârunt³. Non, inquit, illi qui in Templo meo ministrant meliores illis sunt qui homines offerunt Molech, aut qui canes sacrificant, &c. ^k *Vel, in viis suis*, Mo. ^l *[Alii locum sic reddunt,] Et ista (nempe antè memorata^b) isti elegerunt in viis suis*, Ti. Q. in Angl. Quæ lectio si admittatur, verba præcedentia aliam interpretationem ferrent; nempe, quod illi qui sacrificant *bovem, aut agnum, &c.* simul sunt *homicidæ & immolatores canum, &c.* Verum ^m *hic non sign. in*, sed est nota regiminis nominis, &c. quomodo non raro accipitur, tum in aliis verbis, tum in hoc maximè, Deut. 7. 7. & 14. 2. & 18. 5. & 21. 5. 1 Sam. 10. 24. & 16. 8, 9, 10. Esa. 14. 1. & 44. 1, 2. Sensus ergo est, Viis quas vos commenti estis affixi estis^c, non autem iis insititis quas ego ⁿ *elegerim*. ^o *Hæc omnia elegerunt in viis suis*, G. ex Vulg. nempe ^p *Hebræorum quidam*: qualis Jason, qui Pontificatum sibi pretio mercatus est ab Antiocho, dejecto fratre suo Oniâ, Pontifice optimo; deinde Menelaus, qui pari modo Jasonem expulit, Oniam autem interfecit, successoremque sibi substituit Lysimachum, sacri ærarii expilatores^q. ^r *Et in, &c.* וְבִשְׁקִינֵיהֶם] *Et in* ^s *contaminationibus* (vel, *Et abominationibus*, JT. Pi. id est, ceremoniis quæ mihi sunt abominationi^f; vel, sacrificiis^g; vel, in vi, cædibus, rapinis^h: *Et abominationes*, ^t *M. P. Calv.*) *suis* (vel, *eorum*, P. M. Calv. nempe Ethnicorumⁱ. Al. *Et istis abominandis rebus*, Ti.) *anima eorum* (i. e. ipsi, ut Psal. 3. 3. & 33. 20. &c. ^k.) *voluit*, Mo. ^l *o. vel, dilexit*, P. *elegit*, Ch. *desideravit*, M. Calv. sic Ar. *delectatur*, JT. sic Ti. Pi. Sy. Indicat eorum contumaciam, quod scientes & volentes hæc fecerint, &c. ^m *Unde, &c.* וְגַם אֲנִי אֶבְחַר בְּתַעֲלֻלֵיהֶם] *Etiam* (vel, *Ita*, Pi. *Itaque*, Angl. Ut ⁿ *in v. præc. causale*, ita hic illativum, est ^o *Unde*, Ti.) *ego eligam* (q. d. ^p *Elegerunt illi; bene: eligam & ego*^m: *retaliationem* ^q *indicat*. *Eligam*, i. e. *delectum habebō*, & exquisitas ^r *poenas immittam eis*. Vel, *delectabor*, Sy. vel, *retribuam*, o. sic Ar.) *illusiones* (vel, *adinventiones*, V. vel, ^s *adinventionibus*, Mo. Quoniam vox huic cognata significat *consilia*, sive *proposita*, mala scilicet. Ezech. 20. 43, 44. & 21. 24. & 24. 14. plerique etiam hanc vocem h. l. ita accipiunt: verum hæc nusquam ita usurpatur; hic tantum occurrit, & Esa. 3. 4. P. Vel, *cogitationes*, ^t *For.* vel, *opera perversa*, Ch. & K. in M. vel, *mercedem multiplicis petulantia*, Heb. *petulantias*, meton. efficientis. Hæc autem interpretatio confirmatur è verbis proximè sequentibus^u. Vel, *illusiones*, Sy. vel, *propter facinora*, JT.) ^v *eorum*, M. P. Ti. Quod intelligunt, vel, 1. active, sive subjective, *illusiones*, petulantias, &c. quibus Deo illudunt, i. e. mercedem earum: vel, 2. (quod rectius,) passive, seu objective, *illusiones* & probra quibus ipsi obicientur; ut, *injuria mea*, Gen. 16. 5. &, *violencia mea*, Jer. 51. 35. i. e. *injuria seu violencia mihi illata*. Irriserunt me, & ego irridebo eos⁺. Illi quicquid libitum fuit mandatis meis prætulerunt: mihi etiam meæ erunt vices, ut pro arbitrio omnes eorum fallacias explicem⁺. ^w *Ca. hunc versum cum posteriori parte præcedentis versûs conjungit, locumque sic reddit, Quam ipsi suos mores deligunt,*

deligunt, suisque flagitiis delectantur, v. 4. Tam ego eorum infantes deligam:] i.e. In eos adeo graviter animadvertam, ut etiam infantes ad poenas desumam. ¶ Et quæ timebant (vel, timores eorum, Mo. V. sic M. mala illa quæ timebant, & quæ cultibus his idololatricis avertere se posse putabant; vim hostilem Chaldaeorum,) adducam eis] Sim. P. Ti. Ca. Nec Jason nec Menelaus retinebunt emptum Pontificatum: Lyfimachus in ipso scelere interibit: Jason & Menelaus inter se movebunt arma. 2 Mac. 4. & 5.².

5. Qui tremunt, &c.] Qui reveremini Verbum Dei, ejus iussa & minas; tanquam verè humiles & obediētes. Sermonem convertit ad pios, ut Esa. 50. 10. & 51. 1, 7. Multi simulant se Deum timere, qui tamen securè Verbum ejus respuunt. Opponit itaque Propheta hanc virtutem falsæ professioni, &c. Al. Qui viri boni eritis illo tempore: ut qui Oniæ favebant. Al. Propter scelera rejiciendos Israelitas, & Templum vastandum, nec reedificandum, significaverat: jam cum veris Israelitis ipsi res est. Alloquitur discipulos Domini, ut eos adversus impios fratres Judæos confirmet. ¶ Dixerunt fratres vestri] Nomine scilicet, & professione; sed falsi fratres, ut 2 Cor. 11. 26. Gal. 2. 4. Hæc etiam appellatione crudelitatem eorum exaggerat. Confer Ezech. 18. 18. Obad. vers. 10, 12. 1 Joh. 3. 15. Sic fratres suos vocat Apostolus alienos à fide, Act. 22. 1. Rom. 9. 3. Fratres, i. e. isti qui in factione erunt Jasonis, aut Menelai. Potius, Judæi increduli, hypocritæ, qui piis permixti multum illis negotii facebant. ¶ Et, &c. "מְרִיכִים וְגוֹ" Elongantes (vel, expellentes, M. procul arcētes, JT. quique procul arcē, Pi. qui vexant, Ca. vel, rejicientes, Calv. repellentes à se, P. Abjicientes, seu removeantes, tanquam immundum & pollutum; removeantes è synagoga, Joh. 16. 2. Qui ejiciunt, Angl. ex He. ut Job. c. 18. v. 18. Ità infimum denotaret excommunicationis gradum, quem Niddui vocant.) vos propter nomen meum, Mo. &c. i. e. mei odio; quod veram Religionem profiteamini: vel, propter nomen Jesu, qui verus Deus est P. Al. propter nomen Dei dupliciter: 1. Quod nomen Dei perpetuò erat in ore piorum, objiciebaturque defectoribus, quod de Fœdere ac Lege ejus admonebantur; unde reprobi eos oderunt, &c. 2. Quod impii pios ejicientes prætexebant nomen & zelum Dei, asserentes se ejicere eos quia cultui Dei adversabantur, &c. ¶ Glorificetur, &c. ità Calv. "יְהוָה יִגְדָּל" [Variant.] Gravis est (sub. nobis, M.) Dominus, Ti. M. He. in Angl. Nam verbum hæc formā nusquam aliter sumitur, inquit Rabbi Ægyptius; cui tamen alter contradicit, allegans Job. 14. 21. [Sic autem explicant:] Onerosus est; præcepta ejus sunt importabilia. Ità conqueruntur quod Deus cum populo suo severius ageret. Al. Gloriosus sit, Mo. P. Agē, gloriosus evadat, Pi. i. e. Exhibeat specimen aliquod gloriæ illius quam assidue inculcant Prophetæ, ut nos tutò in eum recumbamus. Rident prophetas & promissa, &c. Faciat aliquid magni vestri causâ, si tanti apud eum estis. Gloriosus appareat liberando vos. Defendat vos, quod sit ei gloriæ. Demonstret potentiam suam, immittendo nobis poenas quas minatur. Irrident spem piorum de manifestatione Divinæ potentie, &c. [JT. hoc cum præced. jungunt, sic, Propter nomen meum honoratur Jehova.] Falsosorum hypocritarum verba, qui Deum inhonoratum fore jactant nisi ab ipsis coleretur, aliorum cultum præ suo nihili faciunt, Deumque sibi debitorem putant. Hæc ità accipienda clarè distinctiones docent. Plūs Deum honoramus, tantā locorum & sacrificiorum varietate, quā illi qui unico loco alligabant, &c. ¶ Et, &c. "וְיִרְאוּ בְשֵׁמִי תִתְּנוּ" Et, vel Sed, conficiatur (vel, conficietur, five apparebit, M. Mo. Pi. G. nempe Deus: vel, videbitur, Calv.) in, vel cum, letitia vestra, P. M. Mo. Calv. sic G. (vel, ad letitiam vestram, Pi. Ang. Al. videbimus (vel, videamus, V.) letitiam vestram, JT. nimirum ego & vos omnes, quum Deus gloriam suam explicaverit illustrationē Evangelii ad letitiam vestram & totius Ecclesiæ, de qua infra v. 10. *) & (vel, quando, M. sic Ti. JT. vel, verò, Pi.) ipsi pudore afficiuntur, Mo. P. sim. M. Ti. JT. Pi. &c. [Ca. locum sic reddit, Afficiatur Jova gloriæ, ut vestram vide-

amus gaudium, hos pudebit.] Offendet Deus potentiam suam, & isti à me punientur, nec ab idolis poterunt protegi. Al. Judæi hic irrident credentes in Christum, Glorificetur Dominus; Christus sublatus in crucem suam ostendat potentiam; & videbimus in letitia vestra; i. e. vestra felicitate lætabimur, vobis congratulabimur, cum ea quæ expectatis evenerint. Sic nos, quum inanem aliorum spem deridemus, solemus dicere, Laudetur Deus qui vos adeo felices fecit, &c. i. e. Nihil minus estis quā felices, &c. Sed quid tandem erit? Magno stabit sannionibus istis hic lusus. Non vos confundemini, sed isti inimici vestri confundentur. Id quid sit jam sequitur.

6. Vox, &c. "וּקוֹל הַיָּם" Vox sonitus, five tumultus, (vel, Nam audietur vox tumultuosa: Ellipsis conjunctionis declarativæ, & verbi relati.) de civitate, vox de templo, Mo. P. M. Ti. &c. Bifariam accipi potest. Vel, 1. Ita quæ adversus vos jactantur sunt voces tumultuantis populi Jerosolymitani, necnon Pontificum è templo spes vestras irridentium, &c. Vel, 2. Explicat quomodo pudefierent isti derisores; dicens, se audire vocem ex, &c. [JT. hæc cum præced. jungunt, sic, Quum isti erubescant, v. 6. voce tumultuosa è civitate, &c.] i. e. Evangelio, ad cujus auditionem, quasi tumultus invadentis, turbatur mundus, ut Matt. 2. 3. &c. P. Al. Prophetam puto abruptè in hæc verba erumpere, quasi in prophetica extasi hanc vocem audiret. Sed, qualis hæc vox, quærun? 1. Vox triumphi. q. d. Audio ovationem Judæ Maccabæi, & militum ejus, infra urbem derelictam ab Antiocho, impiisque Judæis qui Antiochi erant partium. Audio [etiam] eosdem in ipso Templo Deo gratias agere, &c. 2. Vox futura Messie tempore, ad promovendum expeditionem contra Gogum, &c. Ezech. 38. &c. 3. Vox, vel Chaldaeorum, vel potius, Romanorum, urbem & Templum demolientium. q. d. Vocem Dei assidue in ore Prophetarum personantem respicis: at brevi futurum ut aliam vocem atque horribiliorem audiat. Venient hostes cum ingenti strepitu, &c. Jam videor mihi audire vocem populi de civitate percussæ, & ululantis propter obsidionem Romanorum; vocem Angelorum de templo clamantium, Migremus hinc; vocem Domini per Prophetas & alios clamantis, vide Jo. Bell. Jud. 7. 12. & jubentis urbem excindi, &c. Vox è templo, vel populi qui ed confugerant, vel sacerdotum, vel utrorumque, ad Deum clamantium, sed frustrâ. Ex ipso templo, quod impiis perversæ confidentiæ latibulum erat, prodibit vox: frustrâ itaque gloriantur impii, suamque proterviam Dei judicii opponunt. ¶ Re-tributionem inimicis suis] Id est, vel, 1. exteris Judæorum hostibus, &c. vel, 2. impiis Judæis, quos hostes suos vocat etiam Esa. 1. 24. Confer Esa. 65. 6, 7. Deus in illis Psalmis quos canunt respondet jamjam ultionem se sumpturum de illis malis Judæis; quorum alii mutuis cædibus, alii manu Judæ Maccabæi, conciderunt. Talis est Psalmus 81. &c.

7. Antequam (vel, Quum nondum, JT. Pi.) parturiret, (scil. Sion, ex fine v. 8. five Ecclesia Judaica, futura initio N. T. Priusquam se sentiret gravidam; vel, Priusquam sentiret dolores partus; Quum vix parturire cœpisset, ex collat. v. 8. Synecdoche generis hyperbolica: nam per parturitionem hic intelligitur parturitiō vehemens ac diuturna.) peperit] Ità M. P. Mo. Ti. &c. Subitum & inopinatum fore hoc Dei opus indicat. Priusquam quisquam id sperare posset, venit Judæ liberatio per Romanos. Al. Subitò & insperatò è Babylone exhibunt; non, ut olim ex Ægypto, cum ingenti labore & difficultate, sed per proclamationem Cyri. Mulieres gerunt uterum per 10 menses, deinde pariunt. Sion autem, quæ mulieri parturienti confertur, vivacior est, &c. Alludit enim ad Exod. 1. v. 19. Al. Subitam miramque Gentium conversionem hæc significant. ¶ Antequam, &c. "בְּרִיחַ יְהוָה חָבַל" Antequam videret ei (vel, invaderet, five invaderet, eam, JT. Pi. vel, invaserint eam, Ca.) dolor, Mo. P. &c. vel, partus, Vulg. vel, dolor, five dolores, partus, Ar. Ca. funem significat & dolorem, qui instar funis constringit. ¶ Peperit masculum] Ità P. &c. Id quod indicat, tum majus robur ejus, ut Apoc. 12. 5. Vide P. al.

* Ang. 105. 37. q. d. Prolem non mollem, sed generosam, &
 7 Calv. sim. virilem, & forti animo præditam. Tum majus gaudi-
 Me. T. um de eo, ut Joh. 16. 21. De gaudio in reditu populi
 2 Ang. sim. ex Babylone vide Psalm. 126. 1, 2. Summum expri-
 Pi. mit gaudium piorum Judæorum ex conversione Gen-
 * Ang. tilium. Vide Act. c. 2. v. 46. & 8. 8. & 11. 18, 23.
 6 Pi. ¶ "וְיָגֵן" Enixa est, M. Mo. Pi. edit, Ca. jam
 * Ang. posuerit, JT. id est, ediderit, ut Esa. 34. 15. Liberata
 4 Jun. est à mare, sicut Gallicè [& Anglicè] loquimur, i.e. pe-
 perit marem.*
 * BA. 1. 2. 8. Quis audivit, &c? q. d. Magnum hoc est miraculum,
 30. 292. & supra vires naturæ, quæ sensim operatur, & in tem-
 pore. Admirabilem & inauditam fore significat Ec-
 clefiæ restitutionem. ¶ Numquid, &c? "וְיָגֵן"
 1 Me. "וְיָגֵן" Numquid parata est (vel, condita est, Ti. repa-
 2 Calv. ratur, M. edita est in lucem, P. ad verb. si Latinè dici
 possit, paraturita est; vel, parietur, Calv. vel, efficere-
 tur ut pariat, JT. Pi. sim. Ang. nempe gentem integram,
 ex collatione verborum sequentium.) terra (i. e. po-
 1 Pi. pulus aliquis, vel regio,) in die una? Mo. &c. Num-
 1 Idem. quid potest fieri terra una die? Ch. Potestne mulier tot
 1 Ang. liberos una die parere, ut totam regionem impleat?
 1 He. in ¶ Aut, &c? "וְיָגֵן" Num (interrogativum est, quia præcedit interrogativum m.
 Ang. Aut, JT. Aut si, M.) parietur (vel, nascetur, M. V. gi-
 1 Pi. gneretur, JT. nasceretur, Pi.) gens vice una? Mo. &c.
 vel, semel? Ti. simul? o. Vulg. uno ictu? sive impetu? For.
 q. d. Quis unquam id vidit, ut ita subito restitueretur
 totus status aliquis, & ubi non erat populus, populus
 1 G. existeret? ¶ Quia, &c. "וְיָגֵן" Quia, vel Quod, (vel, Siquidem, Pi. Veruntamen, vel
 Attamen, Glas. Angl. ut sumitur Job. 5. 7. Esa. 9. 1.
 2 Ang. & 31. 4. & 49. 25. Opponitur enim hoc per adversa-
 tivam præcedentibus: q. d. Non potest foemina sine
 mora eniti sobolem; at Sion, &c. P. Sicut, G.) agra
 1 Glas. fuit, (vel, parturivit, Sy. P. Ti. G. i. e. partitundinem pri-
 gram. 3. 7. mum sentire coepit; parturit, scilicet leviter & bre-
 12. 606. viter: vel, doluit ad partum, M. vel, simul doluit ad
 1 G. partum, Calv.) etiam (vel, & G. ex Vulg. eodem mo-
 1 Pi. mento: imò, Angl. simulque, JT. Pi. sic Calv.) peperit
 Sion filios suos, Mo. Angl. &c. Repete ex præced. semel,
 vel, in una die, Angl. Hæc impleta sunt, 1. in reditu
 ex Babylone, quum tot millia simul redierint. Vide
 1 Calv. Efd. 2. 64, 65. Uno velut momento Sion impleta
 Ang. &c. est civibus, quæ deserta fuerat. 2. Et multò lucu-
 1 Ang. lentiùs, in Evangelio, quum tot millia uno die con-
 1 G. versæ sunt. Vide Act. 2. 41. & 4. 4. Ecclesia Judaica
 1 Calv. sim. initio N. T. enixa est fideles ex Gentibus. Evangelii
 Ang. præcones brevissimo tempore, per orbem discurrentes,
 1 Ang. sim. Gentes converterunt.
 1 M. 9. Numquid, &c? "וְיָגֵן" An (vel,
 1 Pi. Scilicet, Ca.) ego venire faciam ad partum, P. sim. Ang.
 M. (five, ad os matricis, Angl. Al. Num contererem, Ti.
 vel, matricem frangam, Mo. vel, fetus emitto, Calv. vel,
 1 Pi. operirem os matricis, JT. Pi. i. e. efficerem ut parerent
 mulieres. "וְיָגֵן" significationem mutuatur à nomine
 1 He. in "וְיָגֵן", os matricis, sic dictum à "וְיָגֵן", fregit; quod ibi
 Ang. foetus in partu quasi frangatur. Vel, perducerem ad
 1 G. sellam, Exod. 1. 16. i. e. Num dilectam meam Sionem
 in hos dolores conjiciam? Vel, fatum exprimam, Ca.
 vel, parere facio, nempe foeminas;) & non parere fa-
 1 Pi. ciam? Mo. &c. vel, gignerem? JT. Angl. pariam? Ca.
 1 G. G. ex Vulg. valeo partum perficere? M. vel, nec tamen
 efficerem ut pareret (Sic "וְיָגֵן" sumitur Esa. 55. 10.) Si-
 on? Ellipsis nominis relati. Non potero subito effi-
 1 Pi. cere ut existat populus? Priùs magnitudinem, ope-
 1 G. ris extulit: nè autem id incredibile foret, confideran-
 dam proponit admirabilem Dei potentiam, quam in
 1 Calv. partu muliebri intuemur; quæ etiam admirabilior erit
 in augenda Ecclesia, &c. h. q. d. Desine mirari: nam
 ego Deus hujus generationis auctor sum. Mihine ne-
 1 For. gabitur generandi virtus; cujus virtute omnia partus
 suos edunt? Egone opus aggrediar quod non perfici-
 am? Infantes ad os matricis perducam, & inde non
 1 Ang. ex educam? Egone, qui alias fecundas facio, Gen. 29.
 1 He. v. 31. & 30. 22. non ipse gignam? vel, non Sionem me-
 1 Al. in am parere faciam? Intellige hoc de conversione
 Ang. Gentium, cujus auctor Deus, Apostoli ministri tan-
 1 For. tum, &c. ¶ Si ego, &c. "וְיָגֵן" Si ego, &c. "וְיָגֵן"

Num ego (vel, Aut si ego, M. Num ego is sum, Angl.)
 qui generare facio, P. sic Mo. (vel, parere facio, sive faci-
 am, Ti. Ca. sic Pi. Ang. sub. mulieres, Pi. qui in huma-
 num genus contuli virtutem generandi, Gen. 1. 28. Arg.
 vel, hucusque parere feci, Ti. vel, qui gigno, JT. Al. Egó-
 ne is sum qui genui, Angl. ut verbum redditur Jer. 16.
 v. 3.) & claudar? Mo. G. i. e. ero velut mulier clau-
 10 so utero? vel, sterilis ero? Vulg. Foemina steriles con-
 clusa vocantur. At recedunt hi ab usu verbi "וְיָגֵן",
 quod semper activum est. Vel, & abstinere? Ca. & co-
 1 Ang. hibere? Ti. prohibebo nè pariant? P. cohibebo deinceps
 partum? Ti. amplius ocluderem? JT. cohiberem, sub.
 eam? Angl. ut Deut. 25. 12. nempe Sionem, ex v. 8.
 sub. à pariendo, Angl. ex Genes. 16. 2. Vel, ocluderem
 Sionem? i. e. utrum Sionis, nè scil. posset parere, &
 eniti liberos quos ego genui? Ang.
 10. Latamini, &c.] Promittit lætum fore statum,
 qui antea mœstus erat. Summum Israelitarum gau-
 dium post Gentium conversionem significat. Hæc He-
 20 bræi multi "וְיָגֵן" referunt ad tempus Resurrectionis.
 ¶ Qui lugetis (vel, lætu conficimini, Ti. vel, luxistis;
 nam participia Hebræis sunt cujusvis temporis: luge-
 1 G. batis, JT. Pi. nempe tempore afflictionis ipsius,) su-
 1 Ang. per eam] Ità M. P. Mo. &c. vel, propter eam, JT. Pi.
 vel, ejus vicem, Ca.
 11. Ut, &c. "וְיָגֵן" Ut (vel, Ut scilicet, Ti.
 vel, Propterea quod, Glas. gram. 3. 7. 20. 625. San. ut
 Deut. 3. 26. "וְיָגֵן" non finem hic significat, (cūm homi-
 30 nes non exsultent ut fugant,) sed potius rationem cur
 exsultent, scilicet quia fugent.) fugatis (vel, fugitis,
 1 G. Glas. fugatis, San. ut modò geniti infantes,) & satu-
 1 M. sim. remini (vel, ad satietatem, Ca.) ubere, vel ab ubere, conso-
 1 For. lationum ejus, M. P. Mo. JT. sim. Ca. Pi. &c. Ut par-
 ticipes sitis divitiarum urbis ac triumphorum. Ut
 1 G. fruamini matre vestrà cum bonis omnibus, atque à
 1 Calv. mammis ejus pendeatis. Consolationes hinc intellige
 tam passivè, quàm activè; cūm quibus ipsam consolatu-
 40 rus esset Dominus, tum quibus ipsa consolatura erat
 filios suos. ¶ "וְיָגֵן" mihi est imperandi particula, ut
 1 Musc. Iva, Marc. 5. 23. Ephes. 5. 33. & "וְיָגֵן", in Theoc. Idyl.
 1 Ang. At ego malim propriè accipere, ut finis indicetur cur
 de Jerusalem gaudere debeant; ut, nempe, fugentes sa-
 1 Di. in col. tiantur, &c. atque exprimentes oblectentur, &c. ¶ Ut, &c.
 1 Ang. "וְיָגֵן" Ut mulgeatis, (vel, exprimat, M. Ti. JT. exsugatis, Pi.) & deleamini (vel,
 3997. deleamini, Pi. sim. JT.) à splendore (vel, copia, Ti. Angl.)
 gloriæ ejus, Mo. P. &c. vel, ab introitu, &c. o. è limi-
 1 Ang. ne, &c. Ar. à magnificentia, &c. Sy. de vino, &c. Ch. vel,
 50 ab omnimoda gloria, &c. Vulg. Quid fit, non constat
 ex RR. Splendorem sign. ex voce vicina Chaldaica,
 1 For. [quæ vox splendorem sign. Dan. 2. 31. & 4. 36. (al. 33.)
 & si qui libri faveant, putem hinc, facili lapsu, pro
 1 Ang. exscriptum fuisse. Ca. locum sic reddit, Ut ejus gloriæ
 ubertatem suaviter exsugatis.]
 12. Declinabo, &c. "וְיָגֵן" Declinabo
 (vel, declino, P. derivo, Calv. derivaturus, Boot. anim.
 4. 9. 10. 195. extendens, M. Ti. extendo, V. extensurus
 60 sum, JT. Pi. Ca. multiplico, Q. in V.) ad (vel, in, Ca. su-
 per, M. Ti.) eam (nempe Sionem, sive Ecclesiam,) tan-
 quam fluvium pacem, Mo. P. &c. i. e. pacem copiosam &
 perennem. Vel, tanquam pacis fluvium, Ca. Tanquam
 1 Musc. Euphratem, ait Chaldaeus; i. e. ingentem prosperitatis
 copiam. Omnia occupabit pax & felicitas P. ¶ Glo-
 1 G. riā (i. e. opes) gentium, &c.] q. d. Eam gloriosam red-
 1 For. dam accessione Gentium. Al. Prædam de Idumæis,
 1 Pi. Moabit, gentibusque aliis. ¶ Ad, &c. "וְיָגֵן" Super
 1 Arg. (vel, Ad, M. Ti. JT. Pi.) Ca.) latus (vel, ubera, Ch. Vulg.) portabimini, Mo. Calv.
 70 Ang. &c. (vel, gestemini, Ca. i. e. Satiabimini ut infans de
 uberibus pendens.) & super gēna oblectabimini, Mo. &c. G.
 vel, ludatis, Ca. delectabiliter fovebimini, M. plurimo
 gaudio afficiemini. Geminatio significationem intendit.
 1 Pi. Molliter agitabimini, Angl. lætificabimini, P. i. e. ad ri-
 1 V. sum & lulum provocabimini. Læti ageris in urbe pa-
 1 G. tria, non minùs quàm pueri qui in gremio matris lu-
 1 G. dunt. Comparat filios Dei infantibus, qui in utero
 gestantur, qui foveantur in sinu matrum, cum quibus
 etiam luditur. Super latus, & gēna, sub. juv, Angl. Calv.

Ita est ellipsis pronominis, ut alibi: sine qua tamen verba legi possunt, *in ulnis*, &c. id est, sollicitè & delicate, &c.

* Ang.

13. *Quomodo si, &c.* וְכִי־יִשְׁכַּח־שִׁירָא Sicut vir (vel, quispiam, JT. sim. Pi. M. Ti. Ca. sub. afficitur, Pi.) quem mater sua consolatur, Ch. P. &c. Siquem mater consoletur, puerum flentem scilicet. Non dicit, ut virum uxor, quia plus valet in matre vis naturæ sive maternus affectus, quam plerumque in uxore lex aut societas conjugii.

^b G.

^c Luth.

^d Pi.

* Ang.

^f G.

^g Calv.

¶ *Et in Jerusalem* (i.e. in Ecclesia^d) consolabimini. De bonitate Dei erga illam gaudentes, & eam unam cum ipsa fruenter. Non privatim tantum vobis bona contingent; sed & gaudebitis patriâ gaudente, ut supra 10 f. Bifariam exponi potest: vel, 1. pios lætos fore, quum restitutam Ecclesiam videbunt: vel, 2. (quod malim,) posteaquam restituta fuerit, partibus suis functuram esse, ut filios suos exhilaret.

^h Muls.

ⁱ Ca.

^j G. ex

Ch.

^k G.

^m Calv.

ⁿ Oecol.

sim. For.

^o T.

^p Ang.

^q For.

^r Pi.

^t G.

^s For.

^v Pi.

* Ang.

14. *Videbitis*. Hæc vox certam experientiam exprimit, ne de eventu dubitent. ¶ *Gaudebit cor, &c.* i.e. Impensè gaudebitis. ¶ *Et ossa vestra quasi herba germinabunt*; sic o. Mo. P. &c. vel, *florebunt*, M. G. ex Sym. sim. JT. Pi. וְהָיָה־וְהָיָה Virescent, Ti. Ca. *Ossa*, i.e. vel membraⁱ; vel corpora^k, per metonymiam. Confer Ezech. 37. 11. Sensus, Ossa vestra novum vigorem recipient, sicut herba emortuæ reflorescunt. Ossa nominat, quæ, ut tristis spiritus deficiat, Prov. 17. 22. ita lætus replet & vegetat. Vel, *ossa*, quæ præcipua sunt corporis membra, id est, vos ipsi. q. d. Vos, antea mœrore squalidi & aridi, novo gaudio excitati reflorebitis. Cum vigor corporis absumitur, ossa vel marcescere, vel confringi, &c. dicuntur, ut Psalm. 6. 3. & 22. 15. & 31. 11. &c. & cum vigor restituitur, ossa reviviscere & recreari & humectari dicuntur, Job. 21. 24. Psalm. 51. 10. Prov. 3. 8. & 15. 30. Esa. 58. 11. P. ¶ *Et* (vel, *Tum*, Pi.) *cognoscetur* (vel, *agnoscetur*, JT. Pi. Ca.) *manus Domini* (id est, vel, 1. potentia & virtus: vel, 2. beneficentia, ut docet antithesis; syn. gen. nam manu utimur & ad benefaciendum, & ad lædendum.) *servus ejus*, וְהָיָה־וְהָיָה Cum servis suis, Mo. P. apud (vel, erga, JT. Ca. Ang. &c.) *servos* (vel, *cultores*, Ca.) *suos*, M. Ti. Apparebit jam quàm potens sit Deus ad servandos & ornandos quos amat. Ubi totus orbis Crucifixum colere cœperit, paucique homines, imbelles, imperiti, illiterati & ignobiles, tot gentes & Regna ad fidem pertrahent, cognoscetur esse manus Domini, &c. ¶ *Et, &c.* וְהָיָה־וְהָיָה Et indignabitur inimicis suis, &c. Mo. sim. P. M. Ti. Detestabitur verò, &c. ut Num. 23. 7, 8. Quam significationem hoc loco indicat syntaxis; quia regit articulum accusativi casus, וְהָיָה. Aliàs sign. *indignari*. Al. *Et indignatio contra*, vel *erga*, &c. JT. Ang. ut וְהָיָה sit nomen.

15. *Dominus in* (vel, *cum*, Pi. Ang.) *igne veniet*. Ad vastandos scil. Judæos; & in extremo Judicio, cum igne gehennæ. Multus erat ignis usus & terror in bellis. Vide Jos. 6. 24. & 8. 19. Jud. 9. 49. & 20. 40. Jer. 38. 18. ¶ *Et quasi*, &c. וְהָיָה־וְהָיָה Et tanquam turbo (sub. erunt, Ti. vel, *venient*, P. Pi. Angl. ex præced. membro); *quadrigæ* (vel, *currus*, Pi.) *ejus*, Mo. M. P. &c. id est, velociter, insperatò, & violenter. *Currus* verò meminit, ut cum exercitu adventare intelligatur. Per ignem efficacia, per turbinem celeritas, intelligitur. ¶ *Reddere*, &c. וְהָיָה־וְהָיָה Ad reddendum, vel *Ut reddat*, (Meritam esse ultionem significat. Vel, *Ut executioni mandet*, Angl. *Ad adhibendum*, Heb. *Ad advertendum*, Pi.) *in*, vel *cum*, *ira furoris* (vel, *nasum*, Mo.) *suam*, P. M. sim. Ti. Pi. id est, poenas: vel, וְהָיָה־וְהָיָה, (ultionem suam,) G. ex o. Al. *Ut convertat in indignationem iram suam*, V. Potest sic reddi, *Ad effundum in indignatione*, seu *ardore*, *nasu sui*, i. e. Venit naribus ignem emittens præ furore. Nam וְהָיָה est, *efflare*. Vide Gen. 15. 11. Pl. 147. 18. ¶ *Et, &c.* וְהָיָה־וְהָיָה Et increpationem suam in (vel, *cum*, JT. Pi.) *flammis ignis*, Mo. P. M. Pi. &c. vel, *ardentibus*, JT. vel, *in flammis ignis*, i. e. in iram ardentissimam: q. d. Ut acrius ac severius solito puniat inimicos suos. Increpabit, non verbis tantum, sed & igni. Quod hic est *increpationem*, Græci verterunt ἀποσκαρδαίνω, (contemptum.) Suidas, ἀποσκαρδαίνω, ἐξολέω, δάκνω, (contemno, vilipendo, ejicio, persequor.) Ver-

^y M. sim.

For. T. & c.

^z T. Calv.

Calov.

^a He. in

Ang.

^b Ang.

^c Ang.

^d For.

* G.

^f Marl.

ⁱ Pi.

^h For.

ⁱ V.

* For.

bum וְהָיָה alibi vertunt Interpretes per ἐπιμῆν, (*increpare*,) vel ἐμμεῖναι, (*indignari*,) Nomen inde derivatum, quod hic habemus, vertitur ἐπιμῆναι, (*increpatio*,) ἀπειλή, (*comminatio*,) ἐλεγχμός, (*exprobratio*,) Vertitur & וְהָיָה per ἀποσκαρδαίνω, Psalm. 27. 9. Ità enim ex o. citat Theodoretus, ubi alii codices habent, μὴ ἐγκαταλίπης με, (*ne deseras me*,) Σκαρδαίνειν est dictum pro, ἐς κόρυμβας βάλλειν, (*ad corvos projicere*,) ut Græci sentiunt. Tò σκαρδαίνειν seu *ad corvos mittere*, aut *abjicere*, est, aliquem ad necem devovere, & ultima quæque illi exoptare. Tamen apud Sacros Scriptores σκαρδαίνειν & ἀποσκαρδαίνειν solum est, *relinquere*, *repellere*, *increpare*; & σκαρδαίνω vel ἀποσκαρδαίνω, *repulsio* & *increpatio*, ut Ecclesiastic. 41. 25. & in LXX ad Psalm. 27. 9. Esa. 17. 13. & h. l. ubi *increpatio* pro *perditione* sumitur; quomodo sæpe apud Hebræos. Tamen Cyrillus ἀποβολήν, *abjectionem*, explicat; quia Deus dicit reprobis, *Discedite à me, maledicti, in ignem æternum*. Hæc omnia minatur Judæis illis qui Legem quidem non apertè reliquerant, sed revera facti erant impii, neque Legem retinuerant nisi, ut Herodes, ad gratiam populi retinendam. Hi omnes gravissimas poenas dedere, ut ex Josepho & Maccabaica historia discimus. [Ca. hoc membrum cum præcedente sic reddit, *Ut iram servitiæque suam, igneis incandescens flammis, exferat*.]

16. *Quia in igne, &c.* Ut v. præced. i. e. incendiis oppidorum castrorumque P. Nihil hic novi, sed confirmat tantum præcedentem sententiam. ¶ *Et in gladio suo ad omnem, &c.* וְהָיָה־וְהָיָה Omnem carnem, Mo. Ti. Calv. Cladem denunciat cunctis mortalibus, quia passim regnabat impietas, &c. nec impiorum turba & conspiratio illos ab exitio vindicabit. Cum omni carne, P. M. JT. Pi. i. e. cum omnibus impiis; five Judæis, ut Matt. 24. 22. & omnibus eorum ordinibus, ut Esa. 1. 5, 6; five omnibus in universum, si ultimum Judicium hic intelligatur. ¶ *Et multiplicabuntur* (vel, *multi erunt*, Mo. Ti.) *interfecti à Domino* Sim. P. Ca. vel, *Domini*, Mo. Ti. Pi. &c. Deus multâ hominum occisione fecit ut sciretur. Vide 1 Mac. 4. 20. & 5. 5. 44. & 6. 31. & 10. 84. Multi peribunt in eo judicio. Ego locum intelligo de Christi judicio tum ultimo, tum etiam primo, five in Evangelio. Evangelium est ignis, vitalis quidem in piis, dilectionem Dei inflammans; pestilens verò est eis qui indurantur: est & gladius, vitæ quidem piis; mortis verò impiis. Venit Dominus ut mitteret gladium, Matt. 10. 34. & ignem, Luc. 12. 49. Christus in resurrectione & ruinam multorum esse dicitur, & in judicium venisse, Joh. 9. 39. Porro, quos non vivificat Evangelium, interemisse seu vulnerasse dicitur, &c.

17. *Qui, &c.* וְהָיָה־וְהָיָה Nunc hostes illos designat quibus Deum infestum fore docuit. Dubium esse poterat exteròsne & professos hostes notaret, an alios Dei contemptores, qui electis permixti erant: falsos ergò & degeneres Judæos apertè compellat; quorum superstitionem & consilia hic describit. [Locum variè reddunt.] *Qui sanctificant se, & qui mundant, vel purificant, se*, JT. Pi. P. Ti. (i. e. ita se facere credunt, utuntur superstitionis ritibus expiationis, abluendo se aquis expiatoriis, in imitationem rituum à Deo præscriptorum, Num. 19. v. 7, &c. quò alluditur & Psalm. 26. 6.) Al. Cum וְהָיָה, non minùs quàm וְהָיָה, & in bono, & in malo, sensu sumatur, non malè veritas, *Qui se polluerunt, ac deinde lustrarunt*, aquâ sumptâ, in hortis, JT. P. M. Ti. Mo. (qui idololatriæ dicati erant: in piscinis vel lavacris quæ ibi erant: in hortis, ubi idololatriæ & libidini vacabant. Vel, in lucis, G. Confer quæ supra Esa. 1. 29. & 65. 3. Vide & 1 Reg. 14. 23. & 15. 13. 2 Reg. 23. 7. Vel, ad, five in, hortos, Pi. Angl. (Particula וְהָיָה ita usurpatur 1 Sam. 1. 27. Ezech. 6. 9, 11.) i. e. in hunc finem, ut in hortis sacrificent idolis: i. e. parantes se cultui idolorum aspersione aquæ, &c. post unam, M. Mo. Ti. Calv. Ang. BA. (sub. arborem, vel arborum, Q. in Calv. Ang. quæ vox implicitè continetur in voce וְהָיָה, quæ non quovis hortos significat, sed hortos arboribus confitos, uno verbo, lucos aut paradisos. Credibile est unicuique fuisse, ut deum peculiarem, ita & arborem peculiarem, ubi illum colebant. Al. post piscinam peculiarem,

^g G.

^m BA. 1. 2.

10. 202.

ⁿ G.

^o Ang.

^p G.

^q Calv.

^r Pi. Ang.

^t Ang.

^u G.

^v V.

^x For.

^y Calv.

sim. Ang.

^z Calv.

^a Calv.

sim. San.

^b San.

^c Ang.

^d Me. sim.

San.

^e Ang.

^f G.

^g Ang.

^h T.

ⁱ G. sic

Ang.

^j G.

^k Ang.

^l Pi. sim.

Ang.

^m Ang.

ⁿ BA. 1. 2.

57. 700.

^o Q. in

Ang. & in

Calv.

rem, P. sive insignem & præcipuam, in loco peculiari. Legitur & post unum, i. e. peculiarem & insignem ac præcipuum, fontem P. Al. post januam, Vulg. in G. ita & Græci, ἐν τοῖς πυλῶναις, (in liminibus,) sensu non malo, qui intelligi potest ex iis quæ supra 57. 89. ubi lares suos, aliæque idola reposita, habebant; & ut in loco secretiore, latebras captantes: ita ut post januam idem sit quod, clausis januis. Sed contendunt aliqui, non sine valida conjectura, nostrum Interpretem scripsisse, unam; deinde ab oscitantibus irrepsisse, januam. Al. alienus, sive alius, (id 778,) unus, sive quispiam; quo nomine ab Hebræis vocari fictitios deos planum est: utuntur item passim rectis pro ablativo absoluto. Latine dicendum esset, Alieno quopiam in medio existente, cui circumfidentes comedeant (ut sequitur) carnes suillas, &c. Alter post alterum, Sym. & Th. in D. For. ὁπῶς ἀλλήλων, post se invicem, Sym. in D. sequentes alter alterum, J. T. Pi. Chaldaeus [qui juxta Latinam ipsius versionem reddit, turba post turbam,] haud dubie legit, 778, i. e. alius post alium, magno agmine. Non improbo. Al. 778 hic est nomen proprium, non Dei, ut quidam superstitiosè volunt, Job. 31. 15. Zach. 14. 9. sed idoli. 778 sumo pro Sole, deo Assyriorum, qui nomen [illud, nempe 778, unum,] habebat; unde & Latinum est, quod solus fit in suo genere, nec quicquam simile habeat. Hebræi dicunt 778; Syri autem, omisâ literâ gutturali, & duplicatâ literâ postremâ, 778: unde Hadad, nomen commune Regum, tum Idumææ, Gen. 36. 35. 1 Reg. 11. 14, &c. 1 Par. 1. 46, 47. tum Syriæ, 2 Sam. 8. 3, &c. & 10. 16. 1 Reg. 11. 14, &c. & 15. v. 18. &c. Philo Byblius, Ἀδάδος βασιλεὺς δεινός, (Adodus Rex deorum.) Macrobius Saturn. 1. 23. Accipe quid Assyrii de Solis potentia opinentur. Deo enim quem summum maximumque venerantur AD AD nomen dederunt. Ejus nominis interpretatio significat, Unus. Hunc ergo ut potentissimum adorant deum. Ergo post Adad erit, pone sacella illa in quibus Adad colebatur. Vel, post Abad, post quem ambulant, h. e. quem sequuntur & adorant, ut Jud. 2. 11, 12. in medio, Mo. M. Ti. Ang. &c. vel, quæ respicit vocem arborum, quam supplevit, in medio sunt, BA. ib. quæ est in medio horti, P. V. Lucus erat in utraque horti extremitate, & inter duos lucos fons, vel lavacrum, in quo se expiabant. Al. palam, J. T. Pi. non separatim in abdito, sed in medio circumstantium symmistarum, & forsan aliquid ceremoniarum interea obeuntium, vel oculos in undis lavantium, præsertim muliercularum, corporibus pascentium, &c. [Ca. hæc cum sequentibus sic reddit, Qui lustrati & purificati, in mediis hortis, per vices carnem suillam, nefasque & murem comedunt, simul tolluntur.] Et, &c. 778. Et abominationem, o. Ch. M. P. Mo. &c. vel, rem abominabilem, Pi. Angl. ut Levit. 11. 10, &c. Ezech. 8. 10. Confer etiam Dan. 9. 27. & 11. 31. cum Matt. 24. 15. Intelligenda hic idolothuta, discere poteris ex Chaldaeo supra 28. 8. Et alias res abominabiles, Pi. Aliis 778 est nomen immundi cujusdam animalis. Cui favet, quod inter duo distincta genera collocatur. Foran idem est quod 778, mustela, quippe quæ, ut hic 778, cum mure jungitur Lev. 11. 29. Insecta, Sy. Et, &c. 778. Vox hic tantum occurrit, & Levit. 11. 29. & 1 Sam. 6. 4, &c. Vertunt, & murem, o. Ch. Sy. Ar. M. P. Ti. Mo. &c. Cujus esus vetitus Lege, Levit. 11. 29. Erant qui eo vescerentur, ut gliribus Itali, teste Varrone. Muris nomine 778, gliræ, Hieron. intelligit, qui olim apud Romanos fuere in deliciis, aded ut his saginandis gliraria instituta sunt; vide Varron. Rustic. 3. 15. donec lege Censoria gliræ Romanorum mensis adempti sunt, quo modo conchyliæ, aut peregrinæ aves, Plin. 8. 37. & 36. 1. Huc confugit Hieron. quia mures nullos edules, noverat. Nomen 778 (quod dici videtur pro 778, eliso 7, ut in Babel, pro Babel, &c. à 778 consumerè, & 778 agrum,) murem significat, non quemvis, (quanquam Hebræi posteriores ita accipiunt,) sed agrestem, ejusque unam tantum speciem, nempe aljarbua marem, qui Arabibus hæc ipsa voce achbar, & achabiro; in toto enim murium genere hic solus apud Arabes edulis est. Vide Teixeira & Olearium. [Quorum verba reperies in Authore.] Ex quibus manifestum est, aljarbua idem esse quod 778 Hebræis, &

quod Hieronymo ἀπολομὸς, & quod mus ille Herod. Aristot. Theophr. Plin. &c. qui pedum posteriorum longitudine & saltu insignis est. Dubito an 778 hic murem significet; nam Levit. 11. 29. inter reptilia numeratur; è quorum numero cur mus, mustela, viverra, magis habeantur quam lepus vel cuniculus, non video, nec cur non comprehendantur sub nomine bestiarum Levit. 11. 2. & regulis quæ de iis traduntur v. 4, 5. bestias autem à reptilibus distinguere video Genes. 1. 24. & 7. 14, 21, 23. Mallem itaque 778 esse reptile quoddam, scorpionem non ab simile. Reptilia autem multa, ut lacertum & locustam, multis olim in cibum fuisse, (sicut aliis hodie, ranam, limacem, testudinem,) ex idoneis Authoribus constat, & de locusta, ex Levit. 11. 22. Matt. 3. 4. Sed de his judicent alii.

18. Ego, &c. 778. Ex difficillimis est hic locus: experiamur an lucis aliquid sine magnis ellipsis adferre possimus. [Ad verb.] Et ego opera eorum & cogitationes eorum veniens ad congregandum, &c. Mo. o. Quidam ex tribus primis verbis integram sententiam constituunt, sed cum reticentia verbi alicujus, sive verborum; ut in locutionibus à commoto sive concitato animo profectis sæpe evenit. [Hi ergo sic reddunt:] Et (vel Nam, V.) ego (sub. scio, G. o.) [in aliquibus nempe exemplaribus, ut notatur in Angl.] & Ch. Ti. sic For. Calv. Angl. Mar. ut exprimitur Amos. 5. 12 *: vel, sub. notata habeo, For. Est aposiopesis seu reticentia. opera eorum & cogitationes eorum, Calv. V. G. Ang. (Confirmat quod dixerat, impios non impunè evasuros, quia opera & cogitata eorum observat, idque reipsa ostensurum, &c.) venitque (vel, quia venit tempus, Calv. V. sic Mar. jam maturum est) ut congregem, &c. Ti. V. Calv. nempe in Ecclesiam. Vel, eo congregatum gentes omnes, &c. i. e. Tanta erit gloria populi Judaici, ut omnes gentes eorum fœdera ambiant. Hunc sensum exigunt sequentia. Vel, venio ut congregem, &c. For. ex Vulg. q. d. Quia Judæi talia agunt, ego venio in mundum ad judicium, ut, illis damnatis, Gentibus innotescam. [Alii locum sic reddunt:] Ego autem ero cum operibus eorum & cogitationibus eorum, quando tempus veniet ut congregem, &c. P. M. Al. Et ad me quod attinet, o opera eorum, & cogitationes eorum! venturum est, vel venit, quod colligam omnes gentes, &c. Vers. præc. invecus fuerat in ipsorum idolatriam: post quam invecivam eleganter jam hunc versum incipit aposiopesis, 778 & ego, i. e. ad me quod attinet, ut & Psal. 73. 28. Eleganter deinde sequitur admiratio, o opera, &c. Deinde additur præparatio ad minas. Quid autem est 778? Benoni est feminini generis, quo Hebræi uti solent pro neutro; ut & Esa. 10. 23. 778, præcisum facit, i. e. rem præcisam. Sicut ergo Latini, quum adjectivum ponunt absolute sine substantivo, id neutro genere efferunt; ita Hebræi feminino: quod ergo Latine diceretur, venturum est, aut veniens est, neutro genere, pro, venit; id Hebræis est 778. Quid autem venit? 778, colligere omnes gentes: illud colligere venit. Foran tres primæ hujus versûs dictiones legendæ sunt per interrogationem, quæ contineat aposiopesin Dei irati; qualis est Phædræ apud Terentium, Egone illam, quæ illum, quæ me? Ità h. l. Egone ipsorum opera, & ipsorum cogitationes? supple, ferrem? venit quod colligam: quid. Non feram, sed jam adest tempus quo omnes gentes colligam, &c. Ità in 778 interrogationem formarèt, ut & alibi sæpe: ut 1 Sam. 20. 14. 778, Annon, si adhuc ego vivo, annon facies, &c? Esa. c. 36. v. 19. 778, An liberaverunt Samariam, &c? [Atque hi duo quasi membra hic constituunt.] Alii autem, ad quos accedo, verba omnia in unam sententiam compingunt. [Hi sic vertunt:] Atque ego eorum facta & cogitationes collectum veniam, unâ cum omnibus gentibus ac linguis, quæ venient, &c. Ca. De me autem, quum factorum erga hos, cogitationumque erga hos quæque adveniet, congregando omnes gentes, &c. J. T. i. e. quum plenitudo temporum advenerit, quâ effecturus sum ea quæ cogitavi & statui in consilio meo, & vocaturus Gentes in Ecclesiam. Altera hæc est narrationis pars de operibus Dei erga servos suos, &c. Ad me verò quod attinet, (Nominativus absolute positus, ut 1 Par. 28. 2. Vide Esa. 65. 11.) quum

quum opera eorum & cogitationes eorum venerint, (Heb. venerit, syntaxis distributiva: q. d. Quum venerit unumquodque operum, &c. p. q. d. Quum venerit tempus quo constitui ipsos punire propter opera eorum mala, &c. q. d.) congregabo omnes gentes, &c. Pi. Vel, ut alii, propter opera ipsorum, &c. ut Mal. c. 2. v. 5. propter timorem; vel, quandoquidem opera ipsorum, &c. talia sint, Angl. eveniet ut congregem, &c. vel, tempus adveniet quod (& , pro, quod, ut Esa. 65. 24.) congregabo, &c. Angl. q. d. Pervicaces hos Judæos puniam & abjiciam, Gentilesque in eorum locum substituiam*. ¶ Et videbunt gloriam meam] i. e. Gloriosam meam præsentiam in institutis meis, quæ olim Judæis peculiaris erat. Vide Ps. 97. 6. Esa. 40. 5. & c. Gloriam meam & Christi mei. Ecclesiam, in qua Christus regnat, &c. Vel, gloriam coelestem, &c. Sed huic non congruit sequens legatorum missio, &c. v.

19. Et, &c. אֶתְּמַלְאֵם אֶתְּמַלְאֵם] Et (vel Nam, Angl. Copulativa pro causali, ut Esa. 53. 2. & 65. 15.) ponam in eis, vel his, (vel, inter illos, Ang. i. e. vel, Judæos conversos, ut seq. docent; vel, Gentes, ut Gal. 2. v. 2. c.) signum, JT. Pi. &c. Sed quale hoc signum sit, quaeritur. 1. Signum ad convocandum populum, ut Esa. 11. 12. & 49. 22. & 62. 10. quod aliis Christus est; aliis, ministerium Verbi, primum inter Judæos erectum, deinde inter Gentes. q. d. Advocabo eos veluti signo erecto. Ad vexillum crucis omnes vocabo. Vel, per signum intelligit charismata Spiritus Sancti. 2. Signum quo alius ab alio distinguitur. Hoc tantum significat, electurum se & obsignaturum in Israele quosdam qui de numero pereuntium servantur. Alludit ad id quod factum Exod. 12. 13. Confer & Apoc. 7. 4. Atque ita ostendit neminem effugere posse iram Dei præter electos, quibus notam Dominus impresserit. Huic favet sequens evasione vox. Quod addit, inter illos, mixtum populi corpus intelligit, inter quos sunt hi signati, &c. ¶ Et, &c. אֶתְּמַלְאֵם אֶתְּמַלְאֵם] Et mittam (vel, dimittam, Ca. sub. aliquos, Pi. sic Calv.) ex eis (vel, nempe ex eis, Pi.) evasores, sive qui evaserunt, P. Ti. &c. vel, servatos, V. sim. M. dilapsos, Ca. Ex Judæis qui superstites erunt illis temporibus Antiochi mittam, i. e. faciam ut mittantur legati ad amicitias querendas. Vide 1 Mac. 12. 2. Servatos, i. e. ex Judaismo & Gentilismo ad Christum traductos P: qui evaserint, è rejectione maximæ partis. Dicit, ex hac residua manu quosdam fore sibi præcones ad celebrandum in Gentibus nomen suum. Apostolos eorumque discipulos intelligit, qui cladem evasuri erant quam universæ Judæorum genti Deus erat interminatus*. ¶ Ad gentes in mare, אֶתְּמַלְאֵם] Tharsis, Mo. P. &c. Cilicie, Ca. Vide ad Esa. 2. 16. & 23. 14. In oceanum, Pi. Oceani, i. e. ad eos qui adfuit mari Persico & Arabico; vel, ad quos per mare magnum transitur: ad insulas & transmarinas regiones. Hinc patet non agi h. l. de extremo Judicio, sed de judicio Evangelii. ¶ In, &c. אֶתְּמַלְאֵם] Pul, Mo. P. &c. Africa, Ca. in Africam, Vulg. [Ita reddit] ex Græcis, qui legerunt אֶתְּמַלְאֵם. Ea est pars Africæ apud Fesam. Vide Annotata ad V. R. C. 1. Chald. tamen אֶתְּמַלְאֵם, i. e. אֶתְּמַלְאֵם, Portæ Caucasæ: de quibus vide Plin. 6. 11. Pul idem quod Put, Jer. 46. 9. Ezech. 30. 5. & utraque sunt loca in Africa, diversa tamen. Vir valde doctus putat Pul esse Cyrenem, sive Pentapolin & ulteriorem Africam, ab Aphulla Rege sic dictam. Sed nomen illi non erat Aphulla, sed Ophellas, ut habent Justin. 1. 22. Suidas, &c. qui etiam vir Græcus erat. Is regnabat 400 annos post Esaiam. Malim Phul esse quod Græcis Philæ, urbem ad Nilum, supra Syenen, ambigui juris inter Egyptios & Æthiopes, de qua Strabo 1. & 17. Heliod. 8. &c. Philæ idem sonat quod Græcum Elephantine, quia Syris, Arabibus, &c. phil est elephas. Potuerunt [illæ duæ] vicinæ urbes commune nomen habere propter similitudinem quam in illis notavit Strabo. Phul pro Phil scriptus Esaias, permutatis & 13 ut in Pau, Gen. 36. 39. & Pai, 1 Par. 1. 50. in Thon, 1 Par. 18. 9. & Thoi, 2 Sam. 8. 9. &c. Adde quod Chald. habet אֶתְּמַלְאֵם Phule, cui proximè accedit Philæ. Sed non videtur hæc urbs amplum habuisse territorium, &c. Si ex nominibus Regum conjectura duci posset, crederem Pul esse locum

in Assyria; nam in Assyriorum nominibus Pul, vel Pil, sæpe legitur, ut 2 Reg. 15. 19. & 16. 7, 10. 1 Par. 5. 26. 2 Par. 28. 20. Huc facit, quod in loco parallelo mentio fit Assyriæ, ex qua populus Dei colligendus est, Esa. 11. 11. ¶ Et, &c. אֶתְּמַלְאֵם] Et Lud, Mo. M. &c. d. Ang. Lydiam, Vulg. sic Ca. Lydos. Lydos quidem bis Cyrus subegit, & gentem bellacem omni luxu genere corrumpi voluit: sed facile reditur ad ingenium. Unde proverbium, אֶתְּמַלְאֵם אֶתְּמַלְאֵם (Lydum in campum provocas.) Lud erat unus ex filiis Semi, Gen. 10. v. 22. Plerique Lydiam in Asia minore intelligunt hinc, & Ezech. 27. 10. Sed malo אֶתְּמַלְאֵם esse Æthiopiam, quod multa docent. 1. Quod Ludæi hinc describuntur ut arcubus insignes, quod & in Æthiopibus notantur plurimi. 2. A connexionione h. l. Phul & Lud, loca vicina esse constat. 3. Ab eventu, conversione scilicet Eunuchi, Aet. 8. 27. aliorumque per ministerium illius. 4. A Gen. 10. 13. Et Misraim genuit Ludim; q. d. Ægyptiorum colonos esse Æthiopes. [Vide plura in Annotatis ad Gen. 10. 13.] Sed argumenta hæc non cogunt assensum: nam & Lydi erant, 1. populus bellicosissimus; 2. Ægyptiis confederatus; unde ab illis opem petere cogitavit Croesus adversus Cyrum. Nec vicinitatem magis probat quod hinc Phul & Lud, quam quod alibi Peres & Lud, conjunguntur. Conjunctio autem hinc interponitur, ob sequens epitheton utrisque commune. ¶ Tendentes, &c. אֶתְּמַלְאֵם] Trahentes (vel, valentes, Ti. jaculantes, JT. Ad eos qui tendunt, Pi. Et ad trahentes, P.) arcum, Mo. Pi. &c. vel, arcu, JT. Ti. i. e. Thraces sive Turcas. Al. Parthos intelligit, quoniam periti erant sagittarii. Attributum hoc pertinet, vel, ad Lud; vel potius, ad utrumque, Pul & Lud, quia vox pluralis est. Adscribitur hoc, ut Ludim, Jer. 46. 9. ita Elam, Esa. 22. 6. Jer. 49. 35. Elam autem idem est quod Elymais, quæ Straboni 1. 16. est pars Aturiæ, h. e. Assyriæ: id quod confirmat nostram de Pul sententiam. Elymæi etiam experti sagittarii habiti sunt. ¶ In, &c. אֶתְּמַלְאֵם] Thubalem, Pi. &c. id est, Hispanos. In Italiam, Vulg. Romam usque, cum qua foedus fecere. Vide 1 Mac. 8. At Heb. est אֶתְּמַלְאֵם. Ea verò est Iberia Asiatica. Vide Annotata ad V. R. C. 1. Dubitari potest an quidam codices haberint אֶתְּמַלְאֵם. [Vide fusè dicta ad Genes. c. 10. v. 2.] ¶ Et, &c. אֶתְּמַלְאֵם] Et Javanem, Pi. &c. i. e. Græcos. Vide 1 Mac. 12. 2. [Repete dicta ad Genes. 10. 2.] ¶ Ad insulas, &c.] Ad loca longinqua mari aut amnibus adfita. Eas regiones hinc potissimum commemorat in quibus maximè viguit & diutius permanfit Christiana Religio. Spargendam esse significat Dei notitiam per totum orbem.

20. Et adducent omnes fratres vestros de cunctis gentibus donum Domino; ita. P. &c. אֶתְּמַלְאֵם] Munus, Mo. muneri, JT. Pi. oblationem, M. sacrificium, Ti. Deo ejusque cultui consecratum. Gratissimum est Deo sacrificium, si animæ ad ipsum convertantur. Distinguit victimas Legis & Evangelii: illæ erant oves, boves, &c. hæc verò, homines, quos sacerdotes N. T. exhortando & docendo adducunt ad Deum, &c. ¶ Fratres vocat, vel, 1. Judæos; [de quibus bifariam exponunt.] 1. In honorem Dei, Romani & Græci in libertatem restituent, ac domum remittent cum honore, captivos quos bellis Macedonico & Syriaco ceperunt. Similia exempla benignitatis in socias gentes vide de J. B. & P. 3. 9. 2. Ubi Deus novum populum sibi ex alienis gentibus colliget, Judæos dispersos congregandos esse vult. Qui sensus non est proxus repudiandus. Vel, 2. electos Gentiles, qui vobiscum facti sunt filii, tum Abrahami, Rom. 4. 11, 12. Gal. 3. 16, 29. tum Dei, Joh. 1. 12, 13. & 11. 52. Gal. 3. 26, 28: non quidem genitos secundum carnem, sed Spiritu, &c. Refertur hoc ad vocationem Gentium, quas Deus Christo promisit, Psal. 2. 8. &, macerati diruta, Eph. c. 2. v. 14. in Ecclesiam cooptavit. ¶ In equis, &c.] Quoniam hi in longinquis locis erant, coacervat varios modos quibus accedere possent. q. d. Præstò erunt omnia adminicula, &c. ¶ Et, &c. אֶתְּמַלְאֵם] Et in leccis, Mo. P. Ti. BA. vel, pilentis, JT. Pi. vehiculis, M. Vox hinc tantum occurrit, & Num. 7. 3. Interpretes nostri [Christiani] bene reddunt, plaustra camerata,

camerata, vel operda; sic dicta à tumore, quem vox huic vicina significat, Num. 5. 21, 22, 27. vel, à forma testudinea, nam vox [צב] primum testudinem significat.
¶ Et in, &c. [צב צב] Hæc vox valde ambigua est, & incertæ significationis. Græcorum alii, & cum his Ar. umbracula, alii vehicula, explicant; Hier. carucas; Syrus omisit; Chald. laudes, reddidit; RS. cantica ludentium & saltantium; R. Menachem, agnos; sed Hebræorum reliqui, K. & AE. &c. camelos, aut dromades. His accedo, ob seriem orationis. Cum alios in curribus, leclis, equis, mulis, venturos dicat; reliquum erat ut adderet, in camelis, vel dromadibus. Nec enim verisimile est Prophetam huc prætermisisse tam nobile jumentum genus, & in Oriente tam recepti. Sed origo vocis non constat. K. deducit à צב saltare, ob agilitatem: AE. à geminato צב, quod cameli præstans genus esse vult. At צב Hebræis est aries, aut agnus: Arabicè verò, carb, est camelus strenuus: & verbum צב, vehementer cucurrit, vehementer saltavit, ad camelos sæpe transfeitur. [Vocem sic reddunt nostri,] & in animalibus velocibus, Mo. M. vel, veredarii, JT. Pi. vel, caruch, P. Ti. ¶ Quo modo, &c. [צב צב] Quem admodum afferunt Israelitæ munus (i.e. pari lætitiæ, pari religione & pompâ, ut cum munera Regibus deferuntur, aut Deo, in vase mundo, Pi. JT. Ang. &c. i.e. in lance bene purgata ab omni immunditie legali. At per צב intelligunt instrumenta musica: vertunt enim, צב צב, (cum psalmis;) non malè. [Sim. Ar. cum júbilo.] Solet enim צב sæpe eo sensu sumi, ut i. Par. 15. 16. & 16. 5, 42. & 23. 5. &c. i. ¶ Quomodo, &c. Supple, sic accepta est Deo conversio infidelium per laborem eorum. Non minùs mundæ & frequentes adferrentur oblationes Domino ex Gentibus, quàm sunt oblationes Israelitarum, &c.

21. Assumam ex eis (sub. aliquos, Pi.) in sacerdotes & Levitas. Ex eis; i. e. vel, i. Judæis; iisque ex ordine sacerdotali vel Levitico: qui licet diu in locis remotis permanerint, & memoriâ prorsus exciderint, & inter Ethnicos eorum more vixerint, illisque servilia ministeria obierint; quæ omnia illos ad munus suum inhabiles & ineptos reddere possint; eos tamen Deus ordini suo restitueret, &c. Ex illis Judæis qui apud gentes externas bello capti servitutem servierant: q. d. Non obstat illis ista non ipsorum culpâ, sed ex bellica fortuna, tolerata calamitas. Hyrcano quidem objecerunt, non posse eum Pontificatû fungi, quod mater ejus captiva aliquando fuisset: nimirum quia captivis foeminis ægre creditur de pudicitia. Alioqui postliminii jus omnia restituit in eum statum in quo ante bellum fuerant. Vel, 2. ex Gentibus. [Sed hoc variè explicant.] Turbat hoc Rabbinos, quod Gentiles in ista munia admittantur. Quare sic explicant, accipiam צב צב, i. e. non, in sacerdotes, sive, ut sint sacerdotes, sed, pro sacerdotibus, id est, ut illis, loco Gibeonitarum, Jos. 9. 23, 27. ministrent. Quos contextus manifestè refellit, qui de honore loquitur quem illis Deus impertietur: Adducam, inquit, in domum meam; deinde, ut ulteriorem honoris gradum, addit, Assumam in sacerdotes, &c. Quorsum, quæso? num ut eos pro maledictis & mancipiis haberent, &c? Absit. Ipsi Rabbini hoc rejiciunt, & inter alios, ipse qui hoc patris sui commentum refert P. Ex eis, i. e. ex conversis Gentilibus; in sacerdotes, &c. i. e. in Ministros Evangelii, &c. Non loquitur hic de sacerdotio, quod omnibus fidelibus commune est, de quo i. Pet. 2. 9. Apocal. 1. 6. & 20. 6. tunc enim dixisset, Assumam illos; non, ex illis, nempe aliquos. Amplificat quod dixerat, nec solum cooptandas à Deo Gentes, sed etiam in summum honorem evehendâs, docet. Sub Lege sacerdotium uni Tribui alligabatur, Deuter. 33. 10. nec tantum ab illo exclusæ erant Gentes, sed ut immundæ Templo arcebantur: nunc verò omnes promiscuè admittuntur. Hinc apparet, & Moysi Legem prorsus interituram fore, sacrificium & sacerdotium Judæorum abroganda; & longè aliud esse sacerdotium sub Christo quàm sub Lege fuit.

22. Sicut celi novi. &c. Illi nempe quos promissi Esa. 65. 17. quod palam alludit; qui futuri sunt in

Regno Messie, de quo etiam Hebræi locum istum intelligunt, sub quo nova planè erit Ecclesiæ facies. Vide 2 Cor. 5. 17. Heb. 12. 24. Novum hic dicitur quod nunquam antea fuit, ut Num. 16. 30. Jer. 31. 22. Pro-mittit prius Ecclesiæ instaurationem; hic, ejus perpetuitatem. Non dubium est quin respiciat ad Regnum Christi, sub quo omnia renovantur, ita ut durent, &c. nam quod vetus est ad interitum tendit. Promiserat Deus, Solem & Lunam testes fore æternæ successionis in Davidis posteris: sed quia interruptio quædam ex perfidia populi contigerat, instauration per Christum facta vaticinium illud verè sancivit. ¶ Sic stabit (vel, permanebit, Ang. ut Psal. 33. 11. Esa. 10. 32. Jer. 32. 14. Nulla illi mutatio obtinget, ut priori Ecclesiæ statui obtingit, Heb. 8. 13. & 9. 9, 10. & 12. 27, 28. d.) semen vestrum, &c. Splendebit ut cælum, florebit ut terra. Semen, id est, liberi. Sobolescent vobis filii & nepotes, &c. Perpetua erit Ecclesiæ successio. Semen, nempe fidelium, ut Jer. 31. 36. & 33. 26. vel, Ministrorum; promittit perpetuitatem ministerii, &c.

23. Et erit, &c. [צב צב] Et erit (vel, fiet, Pi. sim. Ang.) à tempore mensis in mense ejus, Mo. (Redundat ejus, ut in seq. membro. Vel, ut de mense in mensem ejus, P. ut à novilunio uno ad alterum, Pi. sim. JT.) & de tempore sabbati in sabbatum ejus, Mo. vel, & de sabbato, &c. P. Al. Et erit tam de mense in mensem, quàm de sabbato, &c. M. Ac, singulis mensibus singulisque sabbatis, Ca. Et erunt perpetua neomenia, & perpetua sabbata, Ti. Sensus versus, Omnis generis gentisque homines venient oraturi in subdiali Gentium: idque non tantum fiet singulis mensibus, sed quæque hebdomade. Simile loquendi genus habes apud Amos. 8. 5. Vide dicta ad Joh. 12. 20. Non, ut olim, ter in anno, sed singulis Sabbatis, &c. quorum nullum intermittent. Notat studium obeundi cultum Divinum. Sæpius venient ad Dominum deprecandum. Per singulos dies, non ad certum tempus, accessuri sunt; quotidie, cunctis diebus. Significat sub regno Christi perpetuam fore & continuam solennitatem. De phrasibus huic similibus vide i. Sam. 7. 16. 2 Par. 24. 5. Zach. 14. 16. in nonnullis emphasin habere videtur, & constantiam accessus denotare: & emphasin quidem aliquam habere videtur i. Sam. cap. 18. v. 30. [צב צב], ab exitu, i. e. quoties egrederentur, &c. sim. 2 Reg. 4. 8. Alibi verò syllabica illa adjectio nullam addit emphasin, ut Exod. 36. 5. Esa. 28. 19.

24. Et egredientur. Vel, Gentiles, ex mundo, Ecclesiæ se adjungentes; vel, Judæi, ex Hierosolyma, obsidione jam liberati, spatium per Judæam. Al. Egredientur (vel, Sancti in futuro seculo, & cælo; vel, populus ille, ex Gentibus sive Judæis congregatus, ex Ecclesia, i. e. ex statione tuta; non loco, sed mente & contemplatione. ¶ Cadavera virorum, &c. Vel, illorum qui in Antiochi fuerunt partibus; vel, exercitus Gogi & Magogi; vel, Assyriorum occisorum, Esa. 37. 36. vel, Judæorum & impiorum Christianorum; vel, corpora damnatorum. q. d. Intelligent pii æternas impiorum poenas. ¶ Vermis eorum non morietur. Diu vermis pascetur illorum cadaveribus, quia sepulturâ indigni judicabuntur. Vermis hic denotat conscientie aculeos, quæ, instar canisicis, gravissimè & absque fine eos discruciat. Cadavera dimittit vermis cum absumpsit usque ad ossa; at hic, vermis in Inferis (quorum poenæ hic describuntur) nunquam dimittit. ¶ Et ignis, &c. Metonymia, i. e. ignis signa in oppidis incensis. Vide supra ad v. 16. Mystice tamen etiam Judæi hæc ad diem Judicii trahunt: etiam Chaldæus hoc loco. Al. ignis, i. e. cruciatus conscientie acerrimus. Significat impios horribilem in modum pavidos & irrequietos fore, ac si vermis cor roderet, aut exederet ignis, nec tamen homo interiret. Metaphora sumpta est à corporibus inhumatis, in quibus vermes & generantur & pascuntur, quæ tandem putrescunt, & igne absumi debent, &c. ¶ Et erunt, &c. [צב צב] Et erunt nausæ omni carni, M. Mo. Pi. id est, omni creaturæ, omni spectatori, &c. Vel, ad nausæam, &c. i. e. Foetorem de se excitabunt odiosum. Non possunt eos videre ob multitudinem vermium qui in illis erunt.

Vel, fastidio, &c. Ti. opprobrium, &c. P. contemptui, &c. V. vel, abominationi, &c. V. Angl. i.e. valde abominandi. Vox hinc tantum occurrit, & Dan. 12. 2^v. Vel, in visionem, &c. o'. Adeoque fiant spectaculo, &c. Ar. Et sint admirationi, &c. Sy. Et erunt usque ad satietatem visionis, &c. Vulg. quasi vox composita esset ex ו' sufficientia, & ו' videre; quod nonnulli quoque Hebraei existimant.

runt. Quia nunc impii in honore sunt, horrendam illis mutationem denunciat, & cum extremo cruciatu summam quoque ignominiam. Summa hæc miseria illorum, quod nemo est qui eorum miseretur, sed omnes in poenis ipsorum lætantur & triumphant. Ad justorum consolationem hoc proponitur.

SYNOPSIS

Criticorum aliorumque Commentatorum

IN

JEREMIAM.

PROLEGOMENA.

San.
Ang.
Ang.
San.

Jeremias erat Sacerdos^a, adeoque ordinarius populi Doctor; id quod alii Prophetæ non erant^b. In ætate adhuc juvenili prophetare cœpit^c, & 50 annos invictâ animi constantiâ officium suum prosequutus est. Cœpit anno 13. Josiæ, quum res valde confusæ erant. Perierat enim liber Legis. Itâ poterat quisque pro sua libidine fingere multos errores, & pervertere cultum Dei. Difficile ergo munus sustinuit. In Judæos acriter invectus est, &c^d. unde tandem ab iis lapidibus obrutus dicitur*. Itâ Hieron. Isidor. Epiphanius, &c. Quod & verisimile est. Per Isaiam aliisque Prophetas litigaverat Deus, & minatus est; additâ tamen spe veniæ: quum autem illi operam luserint, per Jeremiam & Ezechielem reos peregit Judæos, & sententiam protulit damnationis, nec ullam misericordię spem obtulit, nisi interpositâ scelerum poenâ, & captivitate 70 annorum. Nè tamen mutila esset Jeremiæ doctrina, voluit Deus ipsum etiam esse præconem gratiæ suæ, & futuræ redemptionis & promissæ in Christo gratiæ. Stylum Jeremiæ notant esse subrusticum & simplicem & incultum. Si itâ sit, id non attribuo viculo Anathoth, (qui tribus tantum milliariibus distabat ab Hierosolyma, in quo etiam, utpote sacerdos, plurimum versaretur,) sed consilio ipsius; quia tempus illud durum non tam egeret oratione suavi, quæ mulceret, quàm stimulis, qui pungerent: aut sanè, quia spiritu rapiebatur ardenti, qui non tam artem instruit, quàm animum afflat & inflamat, &c. Quod verò Jeremias stylum habuerit elegantem & gravem, docent Lamentationes. Hanc Prophetiam & Threnos Jeremiæ scripta esse, nemo dubitat. Alia tamen illi adscribuntur, ut Epicedium illud in funere Josiæ, 2 Par. 35. 25. quod ad suam ætatem durasse testatur Jo. Antiq. 10. 6. Illud tamen Hebræi quidam in Lamentationibus reperiunt. Quidam illi adscribunt Psal. 137. Alii addunt & Psal. 46. quem Jeremiæ cum Ezechiele communem esse putant, quia illorum in titulo præfiguntur nomina. Alii illi adscribunt libros 1. & 2. Regum^h.

Calv.
San.
Calv.
San.

Calv.

San.

CAP. I.

1. **V**erba Jeremiæ] Itâ Mo. M. P. &c. i. e. Liber. Est autem hæc inscriptio Libri hujus ad finem cap. 39. Indè sequitur velut alter Liber, additus priori^a. Imò titulus hic est totius Libri^b. Sermones, &c.

G.
San. Sim.
Ang.

Ti. Sy. Verba Prophetiæ, &c. Ch. sub. sunt hæc: q. d. Sequitur Prophetia Jeremiæ. Verba, i.e. Acta^d, Con- c. v. ciones, aut Prophetiæ, ut Esa. 2. 1. Amos. 1. 1. Hic^d Pi. dicit, verba, at v. 2. verbum. Verba, collectivè, & quasi^a Ang. universim, quæ deinde in suas partes, in aliud atque aliud verbum, distribuit; q. d. Hæc sunt verba Jeremiæ, quorum aliud sub Josia, aliud sub Joakim, &c. fuit^f. ¶ Filii Helcia, וְהַלְקִיָּהוּ Itâ scribitur hinc & f. San. Esa. 22. 20. at וְהַלְקִיָּהוּ 1 Par. 6. 13, 45. Hujus nominis erat summus ille Sacerdos sub Josia, 2 Reg. 22. 8. qui munus illud administravit aliquo temporis spatio postquam Jeremias prophetare cœpisset, ut constat ex 2 Reg. 22. 4. collat. cum Jer. 1. 2^e. Hunc Jeremiæ patrem fuisse volunt Judæi, semper ad inanes jactantias proni^h, & Chaldaeiⁱ, & Burg. Maldon. &c^k. Quibus^h Calv. repugnat, 1. quod id h. l. non dicit Prophetamⁱ: 2. quodⁱ Ang. in progenie istius Helciæ, 1 Par. 6. non occurrit Jeremias, qui tamen non videbatur omittendus, cum tantus esset, &c: 3. quod si tantus fuisset Jeremias, non itâ ignominiosè à Pasur tractatus esset^m: 4. quod hicⁿ San. Helcias habitaret in Anathoth, vico ignobiliⁿ, (idⁿ Ang. quod distinctionis causâ additum videtur^o), cum summus Sacerdos Hierosolymæ resideret^p. ¶ De sacerdotibus qui, &c. וְהַלְקִיָּהוּ אֲשֶׁר בְּעֵנְתוֹרָה Qui (sub. erant, M. P. J. T. Pi. habitabant^q) in Anathoth, Mo. P. &c. &^v G. per ignoscias suas serviebant Deo in Templo^r. Chald. &c. sic, Unus ex sacerdotibus qui habebant suas possessiones in Anathoth, quamvis alibi habitarent^t. Quasi verò^t V. sacerdotibus permissum fuerit agros possidere, &c^t. Calv. Anathoth erat urbs sacerdotalis, Jos. c. 21. v. 18. 1 Par. c. 6. v. 60^v. ¶ Quod, &c. וְהַלְקִיָּהוּ אֲשֶׁר בְּעֵנְתוֹרָה Quem (vel, Cui, V.) fuit (vel, factum est, V. &c.) verbum Domini ad eum, Glas. Angl. Elegans redundantia, qualis etiam in Psalm. 1. 4. &c^x. Al. Nempe (וְהַלְקִיָּהוּ explicativè sumitur^y,) fuit sermo, &c. Calv. Ad quem fuit, seu factum est, &c. M. P. J. T. &c. Quem Dominus allocutus est^z. Quod fuit, &c. Vulg. in Ma. & G. Mo. Ideo hic Liber scriptus est, quia Deus ei multa futura revelavit digna quæ posteris mandarentur in signum Divinæ providentiæ^a. Quod hic causaliter sumitur^b; ut sensus sit, Quia factum est, &c. reddit enim causam tituli, cur Librum inscripsit, Verba Jeremiæ, &c^c. Verbum hinc denotat, vel, 1. mandatum Dei de executione Prophetici muneris, & publicatione prophetiarum: sic verbum sumi volunt Hos. 1. 1. Luc. 3. 2. Joh. 10. 35. Verbum, pro mandato, ut 1 Reg. 12. 24. Esth. 1. 12. & 3. 15. Vel, 2. quod malim, materiam prophetiæ ipsius, ut Esa. 2. 1^d. ¶ In diebus Josiæ] q. d. In statu populi^d Ang. & Re-

40

50

60

70

* Calv. & Religionis corrupto *. ¶ *Filii Amon*] Lege scilicet, non naturā; alioquin Amon illum genuisset anno ætatis 16^f. [Quod non adeo mirum ostendit experientia, nec defunt in Sacris Scripturis exempla aut paria, aut majora.]

3. *In diebus Joacim*] Ordo Regum sub quibus vixit Jeremias hic est, Josias, Joachaz, Joiakim, Joachin, (qui & Jechonias,) Sedecias. Reges hīc tres nominantur, omīssis duobus, ob breve admodum regnum. Vide 2 Reg. 23. 31. & 24. 8. 2 Par. 36. 2, 9^b. Exigui temporis rationem non habet S. S. ut 2 Sam. 5. 5. collat. cum 1 Reg. 2. 11ⁱ. ¶ *Usque ad, &c.* [¶ *Usque ad finem, &c.* M. sim. P. Donec completeretur annus undecimus, &c. V. sim. JT. Pi. Dices statim addi, *in mense quinto*, quo certē annus non finitur. Resp. Mensis ille, quanquam annum simpliciter non finivit, potuit tamen annum regni Zedecie terminare, utpote qui mense anni quinto regnare cœperit. ¶ *Usque ad transmigrationem, &c.*] Anni per quos in terra Judæa Prophetam egit Jeremias colliguntur 41. Post eos in Ægypto prophetiæ ei obvenērunt¹. Qu. Cur hunc prophetandi terminum constituit, cūm constet eum postea, & in Judæa & in Ægypto, prophetasse? Resp. Titulus hic ad illa tantūm pertinet quæ stantibus urbe & Templo scripsit: illis enim excisis, se amplius non scripturum putabat, &c. Reliqua autem pōst addita sunt, extra titulum tamen, quasi quædam fuerint superiorum appendix^m.

4. *Factum est—ad me*] Ferme puerum adhuc, ut apparet infra 6, 7. Vide quæ diximus ad Esa. 53. 2ⁿ.

5. *Præquam te formarem*] Sic Mo. P. &c. vel, *formāsem*, G. sic JT. Vide ad Esa. 49. 1°. ¶ *Novi te*] Notitiā approbationis P: i. e. prædestinavi te ad officium propheticum; te in mente habui^r; destinavi & approbavi ut idoneum Ministrum, &c. Inducit Deum loquentem, ut sermo plus habeat ponderis ac vehementiæ. Ostendit, se non temere ingessisse, sed à Deo vocatum^t. ¶ *Sanctificavi te*] Id est, vel, 1. gratiam sanctificantem tibi infudi^r; vel, 2. designavi, sive deputavi, sive consecravi, te ad publicum Prophetæ munus*. Tunc elegi te in Prophetam. ¶ *Præparavi te*, Ch. & He. in V. Al. *Segregavi*, aut *Seposui*, quasi in rem sanctam*. *Consecraveram te*, Ca. De usu verbi ¶ vide Esa. 13. 3. Jer. 12. 3. & 51. 27, 28². Idem hīc *sanctificare*, & *nōsse*. Ego te formavi in utero, sed simul destinavi in usum singularem^a. Qu. Cur Deus hujusmodi præfatione utitur ad Jeremiam, non item ad Esaiam, &c? Resp. Ut ipsum, tum adolescentem, in gravissimo suo munere confirmaret; [ut tunc maximè opus erat, ob summas difficultates quas in illis temporibus & moribus experturus erat.] ¶ *Prophetam in gentibus dedi* (vel, *constitui*, Ti. JT.) te; sic Mo. ¶ *Gentibus*, M. Ar. Ti. P. &c. Non solum Judæis, sed & exteris^b. Ad gentes pertinuit ejus doctrina^c, & de illis prophetavit^d, ut cap. 43. & 46. & 47. &c.*.

6. *Et dixi, A, a, a, ¶ Abab*, Mo. P. &c. *Ab*, M. Ti. Ca. *O qui es*, Ar. *Quæso*, Sy. *Suscipe deprecationem meam*, Ch. ¶ est interjectio dolentis & conquerentis, ut Jos. 7. 7. Jud. 6. 22. Jer. 4. 10*. Munus se detrectasse refert; tum ut se à temeritatis suspitione purgaret, tum ut reverentiam sibi conciliaret^f. ¶ *Nescio loqui*] Itā P. M. &c. eruditè & graviter, & ut Prophetam deceret^g. Impar sum muneri, &c. Excusatio ex modestia^h, & conscientia, tum gravitatis officii, ut 2 Cor. 2. 16. tum propriæ imbecillitatis, 2 Cor. 3. 5. vide Jer. 17. 16. & confer Exod. 3. 11. & 4. 10, 13ⁱ. & ex timiditate^k, ob quotidiana pericula in quæ se conjecit^l. ¶ *Puer ego sum*] Vel, 1. ætate^m; q. d. juvenis nullā auctoritate præditusⁿ. Cui favet, quod tamdiu prophetaret^o. Ætatis infirmæ, & ad res magnas eloquendas non satis idoneæ P. Interdum quidem vox ¶ de profectionibus dicitur, ut Exod. 33. 11. & sine respectu ætatis, 1 Sam. 25. 5. Esth. 2. 2. Hīc autem nihil est quod itā accipere cogit. Nec defunt exempla juniorum Prophetarum, &c. 1 Sam. 3. 1, 10, 19. Dan. 1. 17. &c. vide & Joel. 2. 28^q. Vix 14 vel 15 sum annorum, unde nec audeo, nec possum, ad viros & magnates loqui^r. Vel, 2. scientiæ & usu: q. d. Sum rerum imperitus^t. Nondum usum habeo vaticinandi. Alludit ad ætatem su-

am; nam juvenis erat^t. Non novi futura prædicere, & Me. Ch. in V.

7. *Quoniam, &c.* ¶ *Quia* (vel, *Sed*, o. Ar. JT. Pi. vel, *Imo*, G.) *ad omnia* (sub. *peragenda*, G.) *quod* (vel, *ad quæ*, P. M. Ti. G. *ad quæcunque*, JT. Pi. Calv. vel, *ad omnes*, o. Ar. *ad quemcunque*, Ch. in V. [at Ch. in Bib. Pol. habet, *ad omnem locum*;) sim. Angl. Nam cum Regibus & proceribus acturus erat^v. ¶ *72* valet, *ad*, 1 Sam. 2. 11. Psal. 13. 6. Esa. 53. 1. Alibi, *super*; ut sensus sit, *super omnibus*, &c. q. d. *super quodvis negotium, &c.* ¶ *mittam te, ibis*, Mo. P. &c. vel, *ito*, JT. Pi. G. sic in seq. *loquitor*. Neceffe est te ire, &c.^z Hoc, *ibis*, & sequens, *loquēris*, non modò actum secundum, sive actionem, sed & primum, sive agendi facultatem, à Deo suppeditandam significant^a.

8. *Nō timeas à facie eorum*] Itā o. M. P. &c. id est, à vultu austero, Ezec. 3. 9. qui animum iratum prodit, Dan. 3. 19. Vel, *facies*, pro *ira*, ut Psal. 34. 17. Vel, *verti potest*, *coram eis*, ut Amos. 2. 9. vel, *ad præsentiam illorum*, ut Psal. 68. 3, 9. sive cūm nuncium meum traditurus es illis, sive cūm ab illis arcefferis, ut Matt. 10. 18^b. ¶ *Ab istis*, Pi. [Ca. locum sic reddit, *Cave metuas vultus eorum*.] Propter eos ad quos te mittam^c. Non audebat Jeremias palam fateri quod res erat: Sed Deus, qui corda scit, medetur ejus timiditati^d.

9. *Et misit Dominus manum suam*] Forſan, viſibilem, ut illam Esa. 6. vel fortè, manum Angeli, cujus ministerio hæc facta sunt. Vide Esa. 6. 6*. ¶ *Tetigit os meum*] Per Angelum. Vide Esa. 6. 7^f. Ut hoc signo externo, quasi sacramento & verbo, Prophetam institueret & confirmaret^g. Ut palam ostenderet os illud dicatum sibi esse^h. Hoc tactu quasi referans os illius ad libere prophetandumⁱ: simulque admonens Jeremiam, verba quæ prolaturus esset, non ejus debere esse verba, sed Dei, in os ejus immissa^k; neque posse ipsi verba unquam deesse, cui Deus illa subministraret^l.

10. *Ecce, constitui* (vel, *legavi*, Mo. *præficio*, JT. Ca. *præ*, pro *præf.*) *te super gentes, & super regna*] Tam Judæorum, quàm aliorumⁿ. Prophetam res eximias prædicturum, quæ non ad singulos, sed ad integras gentes, ut Judæos, Tyrios, Idumæos, magnæque Regna, quale fuit Babylonis, Persarum, Ægypti, pertineant^o. Vult Deus etiam Reges Verbo suo tubjici. Hortatur hīc Prophetam ad magnitudinem animi, ut scilicet meminerit vocationis suæ, neque timide aut serviliter aduletur hominibus^p. Consultò dicit se auctoritatem sermo suo dedisse super totum orbem, Regna & gentes; ut deiceret supercilium stulti illius populi, qui voluit immunis esse ab objurgatione*. ¶ *Ut evellas & destruas, &c.*] Metaphora est ab hortulanis desumpta & ab architectis^q. Est & Hebraismus, quo [verba] realia ponuntur pro verbalibus^r: ut Gen. 27. 37. *posui eum super te*, &c. id est, talem ipsum fore significavi; & 30. 13. *beatificabunt*, i. e. beatum prædicabunt; Jer. 15. 1. *Projice*, i. e. projiciendos vaticinare; Ezec. 13. 19. *ad occidendum animas*, &c. i. e. ad pronuntiandum morturas esse^t. Prophetæ, ex usu Scripturæ, dicuntur id facere, quod futurum prænunciant. Sic Gen. 49. 7. *Divisi eos*, &c. i. e. prædixi dividendos, &c. Ezec. 43. 3. *Quando veni ad perdendum civitatem*, i. e. ad prænunciandum perdendam. Hinc Deus legitur *cadere per prophetas*, Os. 6. 5^t. Dei hæc sunt opera, Regna populóſque evellere & restituere, infra 45. 4^v. Sed Prophetæ tribuuntur, quia non minùs certò eventura erant quæ dixerat, (nempe sub suis conditionibus,) quàm si ipse ea faceret: vide Exod. 8. 5^x. Non debebat Jeremias reipsa destruere gentes, sed prædicere & minari has disperdendas, illas ædificandas, esse à Deo^z. Pluribus verbis utitur ad declaranda adversa quàm prospera, quod diutius immoretur in prædicendis adversis quàm secundis. *Ut evellas*, i. e. ut intermineris hostibus meis quos in regionibus suis plantavi, &c. me evulsurum illos, nisi resipuerint. Et contrà, dices me ædificaturum rursus & plantaturum eos quos destruxero & evulsero, si peccata sua agnoverint. Istud intelligimus ex Jer. 45. 4. & 42. 10^a. Utitur hīc Deus congerie verborum, tum ut ostendat quàm altè radices suas fixisset impietas, & contemptus Dei, ut nec primo die, nec levi operâ, corrigi possit; tum ut Prophetam animet ad purgandas illas sordes. Sed me-

ritò hîc quæri potest de ordine, qui præposterus videtur, quum exterminationem plantationi præponat. Sed considerandum qualis fuit populi status. Sic enim prævaluerat impietas, &c. ut necesse esset initium facere ab eradicatione. Nec potuit prius plantare, neque erigere Templum Dei, quin prius destrueret palatium quod Diabolus erexerat: nec potuit seminare doctrinam celestem, donec purgata esset terra tot vitiis, &c.^b

11. *Virgam*, &c. [Variant.] *Virgam*, vel *Baculum*, (sic vocat, quod virga quam vidit carebat foliis & fructibus^c. Sed malim virgam hanc fuisse saltem foliis, si non floribus, &c. instar illius Aaronis, Num. 17. 8. vestitam; alioquin non vidisset cuiusnam arboris esset: deinde, vox *virga* de tali ramo dicitur Ezech. 7. 10, 11. qui locus hunc illustrat^d.) *nucum*, o. sic Ar. vel, *amygdali*, sive *amygdalinam*, Mo. P. M. J. T. Pi. Ca. Strig. G. D. ex Th. Ang. &c. (*Amygdalus* autem est sub genere nucum; unde ab aliis vocatur *nux Thasia*, sive *Græca*; Ebraicè est נֶחֱמֶה. Glossæ veteres, *Luzia*, *nux*, vel *amygdalum* *) vel, arboris *vigilantis*, & *festinantis* præ cæteris arboribus, ut suos flores prima emittat, à תְּשִׁיבָה *vigilavit*, aut *festinavit*^e. Florent amygdali, ut notum est, etiam hyeme^f. Al. *Virgam vigilantem*, Vulg. Aq. & Sym. in D. quod eodem redit [cum præced. versione:] q. d. Video virgam amygdali cum suis floribus apertis, quasi oculatam & vigilantem^g. Vel, *vigilantem*, i. e. librantem & agitantem se, ac percutere festinantem^h. Verùm *vigilans* תְּשִׁיבָה dicitur. תְּשִׁיבָה verò est *amygdalus*ⁱ. Al. *Virgam imminuentem* ac vigilantem, Ti. Al. *Baculum vigilis*. Id melius quàm, *amygdali*: nam si dicenti, *Video virgam amygdali*, respondeat Deus, *Bene vidisti, quia ego vigilo*, nulla erit in vocibus allusio, & oratio perdet gratiam^j. [Verùm allusio non ita difficilis videtur: q. d. Rectè vidisti, arborem scilicet amygdali, quæ prima omnium è somno hyberno evigilat, & floret; ego enim evigilabo, &c.] Chald. exponit, *Regem qui festinat malefacere ego video*, V. Stragem Israelitarum festinantem & ingruentem hâc similitudine significat^k.

12. *Bene* (vel, *Rectè*, P. Ca.) *vidisti*] Ità M. Pi. vel, *vides*, J. T. Ca. Heb. *Bene fecisti videndo*, V. Pi. sim. Mo. live, *ad videndum*, V. i. e. exactè vidisti, aut videndo bene iudicasti^l. Confer Esa. c. 23. v. 16. Ezech. c. 33. v. 32 P. ¶ *Quia*, &c. וְיָדַעְתָּ אֲנִי עָלֶיךָ לְשׁוֹן תְּשִׁיבָה ¶ *Quia*, vel *Nam*, festinans ego super verbum meum, ad faciendum illud, Mo. vel, *vigilo super*, &c. V. Potius, *maturabo*, &c. Nam & hoc תְּשִׁיבָה significat; & indè תְּשִׁיבָה *amygdala*, quia floret omnium prima amygdala mense Januario, Martio verò poma matura, sicut ait Plin. 16. 25. Sicut in somniis apud Artemidorum & alios multa significant & ὁραυσις^m: ità ex conspectu amygdalinæ virgæ intelligi debuit maturatio eorum quæ Deus constitueratⁿ. *Instar amygdali me geram* (ad verb. *amygdalabo*) circa verbum meum, ut effectum dem ipsum. Ut amygdalus celeriter floret & fructum fert; sic Judæis celeriter immittam Babylonios^o. Paronomasia. Significatio verbi hujus à nomine deducitur^p. Vel, *incubiturus sum in verbum*, &c. J. T. *vigilo* & *incumbo verbo meo, ut illud perficiam*, Ti. *festino ut perficiam meum verbum*, M. *meum dictum exsequi maturabo*, Ca. q. d. Accelero ultionem meam^q. Verbum תְּשִׁיבָה & *diligentiam* sive *studium* notat, & *celeritatem*. Vide Esa. 29. 20^r. Perperam hoc restringitur ad pœnas, quod etiam ad promissiones omnemque Dei sermonem pertinet; contexti enim debet cum præced. *Constituisti te ad eradicandum*—& *plandum*, &c. Id hîc probat, quia vigilat super sermone suo, ut exsequatur quicquid protulerit per Prophetas. q. d. Conjuncta est efficacia & virtus mea cum sermone, cujus Prophetæ sunt ministri. Confer Esa. 55. 11. Modò sis mihi fidelis, spem tuam non frustrabor. Vox *vigilandi* ostendit se stare paratum ut proferat effectum sermonis tempore, non semper nostro, at suo, & opportuno: Habac. 2. 3^s.

13. *Ollam succensam*; ità o. תְּשִׁיבָה *Sufflatam*, G. sim. Mo. *bullientem*, M. G. sic P. Ti. Ca. *ferquentem*, J. T. Pi. *Ollam* propter calorem in bullas resolutam. Nota ordinem: post minorem pœnam, *baculum*, sequitur gravior, *olla*, in qua excoquantur, &c.^t. Per *ollam* hîc intelligunt vel, i. Regem Babylonis^u. Chald. locum hoc modo exponit, *Regem qui fervet sicut olla ego video; & dispo-*

sitionem copiarum ejus, quæ incedunt & veniunt à facie septentrionis^v. Intellige Regem & exercitum Chaldæorum^b, nil nisi furoris ignes efflantem & vomentem in^c San. Judæam, &c.^d. Videtur alludere ad focum & ignem^e T. qui in concha, vel olla, nè vento extingueretur, præferri solebat Regibus Assyriorum, Chaldæorum & Persarum^f, tanquam viæ dux, & comes, & Deus ab illis cultus^g. Vel, 2. Hierosolymam obsessam^h; ut patet ex collat. Ezech. 11. 3, 7. & 24. 3, &c. Quidni verò unum Prophetam ex alio, eoque cœvo, licet exponereⁱ? Sed obstat, 1. quod hæc olla ab Aquilone venit, quum Hierosol. suo loco staret: 2. quod hæc non modò Hierosol. sed & toti Judææ, minabatur^j. Vel, 3. populum Judaicum, ut suo loco videbimus^k. [Olla hæc] speciem^l Calv. [exhibet] Judææ gravissimas calamitates sensuræ quasi ab igne, sic ut etiam cives extra eam projiciantur. Vide Ezech. 11. 7. & quæ ad Psal. 58. 10^m. ¶ *Et faciem*, &c. גְּזֵי פָנָיו מִפְּנֵי אֲשֵׁרֶת ¶ *Et facies ejus à facie Aquilonis*, P. Calv. sic Mo. vel, *versus Aquilonem*, sub. est, J. T. vel, *spēdat*, Pi. *Cujus facies ab Aquilone*, sub. est, Ti. vel, *respicit*, M. i. e. Ignis ille qui eam accendit est positus ab Aquiloneⁿ. Is situs Babylonis respectu Judææ^o. q. d. Accendi jam ignem apud Chaldæos qui populum meum excoquet, &c.^p. Sed quid hîc *facies olla*? Resp. 1. Os^q; à qua parte ebullebat^r. Non placet; nam os cuiusvis ollæ super ignem positæ sursum respicit^s. [Ità sanè in culinis: in visione tamen situs variari posset, & ad Aquilonem vergere; nec, credo, periculum erat nè quicquam ex ea excideret.] 2. Anterior pars ollæ, quæ igni obvertitur^t. 3. Os furni cui olla imponi videtur, quæ ità furno affixa fuit, ut una cum illo videri posset. Est autem in latere aliquo furni pars aperta, ubi ignis fomitem ingerunt; ea itaque os furni, adeoque & ollæ, vocari potest P. 4. *Facies olla* pro olla ipsa sumitur^u: ut, *facies Aquilonis*, pro ipso Aquilone; & *facies frigoris, iræ*, &c. pro frigore, ira, &c.^v. q. d. Ollam video venire, &c.^w.

14. *Ab Aquilone pandetur malum*; ità Mo. תְּפִיץ מִלְּפָנֵי אֲשֵׁרֶת ¶ *Aperietur* (vel, *solvetur*, P. *dissolvetur*, V. *erumpet*, J. T. Pi. Calv. Sy. *incipiet venire*, Ch.) *malum*, M. Ti. Ca. vel, *istud malum*, J. T. vehemente igne figuratum, quod sigillatim deinceps describitur^x; nempe, excidium Hierosolymæ^y. ¶ *Terræ* Sub. *sanctæ*, V. vel, *regionis*, hujus scilicet^z.

15. *Convocabo*, &c. אֲדַוְּךָ אֲדַוְּךָ *Advoco* (præf. pro fut^{aa}. *advocaturus sum*, V. J. T. *convoco*, o. *convocabo*, Ca. *vocabo*, Pi. Ti. i. e. suscitabo, & invitabo ut veniant^{ab}: v. V. *vocans*, Mo.) *omnes* (vel, *ad omnes*, Mo. Ti.) *familias*, sive *cognationes*, (i. e. regiones, sive populos^{ac}; vel, *nationes*, Ca.) *regnum Aquilonis*, P. M. &c. vel, *ad Aquilonem*, Ca. *ab Aquilone*, o. Regnum Babylonicum multum in Septentrionem porrigebat se; & Medi erant foederati Nabuchodonosoro, qui Mediæ Regis filiam uxorem duxerat. Vide quæ ad l. 3. de V. R. Ca. *Cognationes*, &c. vocat varias illas gentes quæ parebant uni domino. Ut enim qui præest pater dicitur, 2 Reg. 9. 1. ità qui illi subsunt, fratres, &c.^{ad}. Perstringit Judæorum stultitiam, qui uni Egyptio fidebant, adversus tot Regna quæ Deus illis immisurus erat: & significat malum hoc non esse fortuitum, sed Dei auspiciis^{ae}, qui occultè sanè, sed & efficaciter, rem ità disposuit, &c.^{af}.

¶ *Ponent—solum suum*] Id est, prætorium suum castrense^{ag}. q. d. Tentoria figent, quasi in loco tranquillo; & tanquam domi suæ, ibi confidebunt^{ah}. ¶ *In introitu* (vel, *ad ostium*, M. J. T. ante ostium, Pi.) *portarum*; ità P. &c. וְיָבִיאוּ אֶת הַמִּלְחָמָה ¶ *Ostio*, Mo. In via quâ ad portus itur^{ai}. ¶ *Pro portis*, Ca. *contra portas*, Ch. Ad, vel juxta, portas^{aj}, ubi vis maxima militum & machinarum. Chaldæorum multitudinem hoc indicat^{ak}, & potentiam^{al}, & audaciam^{am}.

16. *Et loquar* (vel, *proferam*, Calv.) *judicia mea cum eis*] Ità Mo. P. M. &c. i. e. Feram sententiam in illos: ostendam illis, me justis de causis pœnas de illis sumere^{an}. Prædicam illis mea decreta, per te Jeremiam, per Holdam, Sophoniam, Ezechielem. Considera quæ sequuntur^{ao}. Al. *Loquar—cum eis*, i. e. Chaldæis; q. d. Illis præscribam quid agant^{ap}. Sed præstat, *cum eis*, i. e. Judæis P. Sævitiā à se amovet Deus^{aq}. *Loquar*, &c. i. e. Cum Judæis disceptabo, quasi legitimo & judiciali congressu; beneficia mea, illorumque perfidiam, proponam, &c.^{ar}. Hactenus abstinui jure meo, pœni-

pœnitentiam frustra expectavi; jam conscendam tribunal, & obibo munus Judicis, citabo sceleratos, vindictam sumam. De phrasi confer Jer. 52. 9. *Locutus est*—cum Zedecia, i. e. judicialiter cum eo egit. *Loquar*, i. e. pœnas denunciabo. Et loquar vindictam judicii mei ex [lege, cum] eis; i. e. Condemnabo eos. Ab iisque pœnas expetam, Ca. Quamobrem eloquutus sum jura mea contra illos, JT. nempe per Prophetas meos. Propositio clementis consilii, de præmonendo adhuc populo, &c. ¶ *Super* (vel, propter, P. Pi. &c.) omnem malitiam, &c. ¶ Vel, de omni, &c. Ang. Significat eos scelera cumulasse. ¶ *Qui* (vel, Quia, Pi. sic V.) dereliquerunt me. Ità Mo. P. &c. Abnegaverunt me prorsus; apostatæ sunt. Fontem malorum indicat, quod scilicet à Lege desciverant.

17. Tu ergo (quem vindictæ meæ præconem constituo) accinge lumbos, &c. ¶ Ut scilicet strenuè & expedite ad hoc opus pergas; ut eas cum festinatione. Para te operi. Vide ad Luc. 12. 35. Phrasis duo significat: aut, expedire se & festinare; aut, animum sumere & confirmare se. Orientales longis vestibus utebantur, quas ergo profecturi, &c. accingebant. ¶ *Et surge* Celeritatem notat & in agendo ardorem; forte & reverentiam quâ Verbum Dei excipiendum est. Verum hæc vox nec certum gestum indicat, nec gestus mutationem, sed celerem tantum operis aggressionem. ¶ *Nè, &c.* "נִלְחָץ" Nè paveas (vel, consterneris, Mo. conteritor, Pi. frangaris animo, V.) à facie (vel, conspectu, Pi.) eorum, P. M. &c. Neque illos pertimesce, Ca. sic G. Nè consternator attritus conspectu istorum, JT. Nè contineas teipsum à corripiendo illos, Ch. in V. ¶ *Nec, &c.* "וְלֹא תִירָא" Nè (vel, Ut non, JT. sic Pi. Nè fortè, Mo. P. &c.) ego te perterrefaciam (vel, conteram, sive confringam, P. V. JT. Pi. Calv. Ch. Sy. exscindam, Ca. vel, disperdam, M. sic G. Vide 1. Cor. 9. 16.) coram illis, G. vel, à, vel in, facie, seu conspectu, illorum, P. M. Ti. Calv. qu. d. Nè te serio timere faciam, & probrosum omnibus te reddam. Al. Neque exterrearis coram eis, o. sim. Ar. [Strig. locum sic reddit, Nè timeas faciem eorum, quasi ego tibi coram eis terrori essem.]

18. Dedi (vel, constitui, M. reddo, Pi. facio, Ti.) te in (vel, quasi, M.) civitatem munitam. Ità P. &c. q. d. Inexpugnabilis eris, quicquid in te machinentur. Faciam te invictum omnibus. ¶ *Et in columnam, &c.* Non quæ erecta stat in vacuo loco, sed quæ ædificium sustinet. ¶ *Super* (vel, contra, Ti. V. G.) omnem terram. Vel, regionem, sub. hanc, V. sim. Pi. ¶ *Regibus, &c.* "וְלִמְלָכִים" Contra reges, &c. At unus tantum Rex erat: significat ergo longum fore militiæ ipsius cursum, & mortuo uno Rege, certamina ipsi cum successore subeunda.

19. Bellabunt—& non prævalebunt, &c. ¶ Liberationem promittit, sed hortatur simul ad patientiam.

CAP. II.

1. **E**T factum est verbum, &c. ¶ Jam Dominus disceptare vult, seu judicia loqui, cum Judæis. Mandata injungit Deus servo suo ad illos perferenda.

2. Clama (vel, clamabis, Mo. P. M. predica, Pi.) in (vel, coram, Pi.) auribus, &c. ¶ Ità Ti. &c. vel, ad aures, &c. Calv. audiente Hierosolyma, Ca. vel, palam, Strig. ità ut omnes audire possint. ¶ *Recordatus, &c.* "זָכַרְתִּי" Recordatus sum (vel, Recordor, JT. Pi.) tui, Mo. P. M. &c. (vel, tibi, JT. Pi. Angl. &c. i. e. propter te, vel in gratiam tui, vide Lev. 25. 45. Neh. 13. 31. Verum hic loquendi modus non semper favorem indicat, ut patet ex Neh. 13. 29. Psal. 137. 7. Vel, hic redundat; vel, & tui, Q. in V.) misericordiæ (vel, bonitatis, Ti. vel, & pietatis, M. & misericordiæ, Q. in V. benignitatis, vel benignitatem, JT. Pi. propter misericordiam, Calv.) adolescentiæ, seu juventutis, tuæ, (vel, dierum antiquorum, Ch. in V.) charitatis, sive dilectionis, (vel, amorem, Pi. sim. Calv.) desponsationis tuæ, P. M. &c. vel, sponsalium tuorum, JT. Pi. &c. Vox hæc alibi non occurrit, sed deducitur à "זָכַרְתִּי" sponsa, v. 32.

vel, à 773 absoluit, consummavit q. d. quando consummatissima pulchritudine & amabilissima eras: vel, amorem, quo te primùm mihi desponsam cum omni ornatu tuo adjunxi. Benignitatem & dilectionem hic intelligunt, vel, i. populi, ut illorum in primitivo statu affectum erga Deum exprimat. Sed hoc refellit historia. Vide Deut. 9. 6, 24. & Esa. 48. 8. Vel, 2. Dei. Memini collata in te juvenem sponsamque beneficia, atque amorem, Ca. Recordor ejus temporis, quo eras suavissima virgo, & dilecta sponsa: Argumentum à prioribus beneficiis, quod est præparatio ad sequentem objurgationem. Vult ostendere Deus, post tot ac tanta beneficia immerito se derelictum. Memini (tibi que illa in memoriam revoco; id enim verbum passivâ formâ sæpe significat;) beneficiorum quæ in te contuli cum te ex Ægypto eduxi; quomodo misertus sum adolescentiæ tuæ, quomodo te protexerim; & amoris quo te prosequerbar quando te accepi veluti in uxorem, ut fidem mihi servares, &c. quomodo te primùm desponsatam mihi amaverim. Al. Causam hic reddit cur de iis adhuc cogitat, aliūque Prophetam mittit; non, inquit, propter merita vestra, quæ nulla sunt, sed propter misericordiam meam pristinam erga vos, & quia perire nollem beneficia quæ in vos pridem contuli. "וְהָיָה" proprie est, gratuitus favor, qui amoris hic præponitur, ut doceat, populum à Deo dilectum non alio respectu nisi misericordiæ, ipsūque præventum fuisse Dei beneficiis.

¶ *Quando, &c.* "וְהָיָה אֲחֵרִי" Te prosequutum esse me (Heb. Eunte te post me, Jun.) per desertum, per terram non satam, JT. vel, incultam; ubi penuria annonæ erat; ubi cibum tibi præbui. Al. Et sequebaris me, &c. Strig. Quomodo ambulabas post me. Ità significat populum Deo tunc fuisse obsequentem; quod repugnat historiæ. Vide Psal. 106. 7, &c. Amos. 5. 25, 26. Heb. Professionem tuam post me, &c. Angl. Quod sequita sis, &c. Sy. Et ambulaverunt post nuncios meos, Mo. & Aaronem, Ch. Quando, vel Quum, sequeris me, &c. M. Ti. Ca. Pi. vel, ambulabas, sive profecta es, post me, &c. P. Calv. Me, ut sponsum, ducentem te per columnam ignis, &c.

3. Sanctus, &c. "קֹדֶשׁ יִשְׂרָאֵל לַיהוָה" Sanctitas (vel, Sanctitatem, JT. Sacrosanctus, Ti. Quasi res consecrata, M. sub. est, P. vel, erat, Ti. sic M. Ang. vel, fuisse, JT. vel, tum erat, Pi. sic G.) Israel Domino, Mo. P. &c. (i. e. segregatus ab aliis populis, certis legibus & ceremoniis, ut in eis refulgeat gloria mea. Israel erat peculium meum, velut res sacra Deo & dicata, vide Exod. 19. 5, 6. Psal. 114. 2. quæ pollui à Gentibus non debet. In magno honore & veneratione erant, ut sacra.) primitiæ (vel, primitias, JT. initium, Mo. nempe primitiæ, M.) frugum, vel proventus, ejus, P. Ti. Mo. &c. Sicut trugum primitiæ Dei sunt, & jure Dei sacerdotibus cedunt: ità populus ille primus, ex omnibus populis Deo selectus, ad Deum pertinebat. Et tanquam primitiæ, quibus vesci aliis non licebat nisi sacerdotibus. Vide Levit. 22. 2, &c. Tacite subindicat, tempus fore quo Deus alios populos colliget; nam in primitiis dicabatur Deo totus anni proventus.

¶ *Omnēs* (sub. alieni, M.) qui devorant (vel, consumunt, Ca. vel, comederint, M. Calv. devorabant, G. Angl. sim. JT. Pi. devorassent, Ti. Non enim de præterito, sed præterito, eorum statu loquitur.) eum (nempe Israellem; vel, de eis, M. [nempe primitiis,]) delinquent, Crimen committunt, Ca. desolabuntur, Mo. delinquent, P. M. contrahent noxam, Calv. reos fuisse, JT. Pi. peccabunt, Q. in Calv. Sed malo ad pœnam referre, ob verba sequentia. Delinquebant, Ti. G. Angl. Reos se fecerunt, & pœnæ obnoxios, Exod. 4. 23. ut illi qui sacra devorabant, Levit. 5. 15. Prov. 20. 25. Qui de messe comedunt antequam primitias dederint—ex Lege damnantur, Exod. 23. 19. & c. 34. v. 26. Num. 15. 19. Deut. 26. 2, &c. Sic tunc damnati fuere, non tantum septem illi populi non parentes Israelitarum denunciationibus, verum etiam alii qui Israelitis ulla ex parte nocuerunt, ut Amalecites, Madianites, & alii: nec quisquam tum illos impunè lacessivit. Vide Exod. 17. 8, —14. Num. 21. 23. & 25. 17. & 31. 2. Psal. 105. 14, 15. & 106. 11. Subinnuit secus jam rem se habere, alienis eos pro lubitu deprædantibus, ac si profanum quid

quid essent & legitima praeda. Vide infra vers. 14, 15, 16. Jer. 12. 10. & 50. 7. Quicumque olim deprædari ausi sunt Israel, Moabitæ, Madianitæ, Philistæi, &c. quasi sacrilegii rei, puniti sunt. Et pari modo qui nunc affligunt, vel deinceps affligent, Chaldæi, Persæ, &c. tandem punientur; ut sciant omnes Israel, mihi, ut specialiter consecratum, ita singulariter etiam charum, fuisse. [Strig. versum sic reddit, *Quando Israel tanquam primitiæ frugum Domino sic dedicatus erat, ut omnes devoratores ejus essent piacula, & pœna eos opprimeret, dicit Dominus.*]

4. Audite, &c.] Attentionem sibi conciliat, utpote de re non vulgari dicturo. q. d. Respondete, si potestis, sed non vereor nē me refellatis. Ostendit quorsum beneficia Dei recensuit, ut scil. melius pateret ipsorum ingratitudo. ¶ Cognationes] Itā Calv. Strig. vel, familia, JT. Pi. Ang. i. e. Tribus, ut Jer. 31. 1.

5. Quid invenerunt—in me iniquitatis? Perfidia, vel crudelitatis. Quando ego prior eos deserui? cui parti fœderis non steri? Confer Mic. 6. 3. q. d. Apostata estis nulla de causa. Hoc præmittit, tum ut sua damnet ipsos conscientia, tum ut reprehensio plus habeat acerbatis & ponderis. ¶ Et ambulaverunt post vanitatem] Id est, idola. Id enim עֲבֹדָה Ebraeis, quod εἰδωλολατρεία vertitur Deuter. 32. 21. Jer. 14. 22. & 16. 19. Sic dicuntur, quod nihili sunt, & nihil valent. Abstractum hinc pro concreto, ut Eccles. 1. 2. & 12. 8. ¶ Et vani facti sunt; itā Mo. P. o. &c. וְהָיוּ כְּעִבְרִיִּים Et indulsērunt vanitati, Ar. nihilque profecerunt, Sy. & abierunt in vanitatem, Ch. & evanuerunt, Pi. Calv. nempe in suis figmentis sive cogitationibus. Vani facti, i. e. bruti & amentes, idolis similes. Vide Ps. 115. 8. [Alii hoc cum membro præced. sic reddunt,] *vanitatemque vani sequerentur, Ca. & sequuti vanitatem evanuerunt, JT. & [repete, ut] adhererent vanitati, quā vaniores facti sunt, Strig.*

6. Et non dixerunt, Ubi, &c.] Non cogitāvunt apud se. Non sunt recordati mei. Non quæsiſtistis me ut coleretis. Perstringit Judæorum ſocordiam, & stuporem, quod alienis uterentur beneficiis, nec cognoscerent auctorem, nec reputarent se in perpetuum Deo obstrictos esse. Ostendit eos non ignorantia lapsos, aut simplicitate deceptos, fuisse, (qui apostatarum prætextus esse solet;) sed malitia abreptos, quod noluisſent animum ad Deum quærendum adjicere. Fœda impietas & ingratitudo erat, oblivisci redemptionis tam admirabilis, ut digna esset quæ per omnia sæcula & orbis loca celebraretur. ¶ Per terram inhabitabilem, &c. עֲרֵבָה וְשִׁמְרֵי Desertam (vel, vastam, Ti. Sy. incultam, Ca. squalidam, M. campeſtrem, JT. sim. Pi.) & vastam, Mo. vel, desolatam, P. squalidam, Ca. Calv. incultam, M. inviam, Ti. sepulchralem, JT. Pi. fossa, Pi. fossarum, Angl. ut Jer. 18. 20, 22. Prov. 22. 14. & 23. 27. q. d. ubi plurima viæ pericula. Vel, fossa, pro sepulchro, ut Psal. 30. 3. q. d. ubi nihil ad sustinendum vitam, sed solum locus ad sepulturam. ¶ Siccā, &c. צִיָּה וְעֵרְבָה Siccā, vel aridā, (vel, horridā, M. Ca. sic Calv. friculosā, Ti.) & umbræ mortis, P. M. G. ex o. &c. id est, horridā, quæ incutiebat metum mortis, utpote serpentibus plenā, hostibus septā. Alludit hinc, vel, 1. ad transitus per lucos, qui horrorem incutiant transeuntibus, ob noxia animalia ibi latentia, &c. Vel, 2. ad umbras quarundam arborum, quæ animalibus mortiferæ sunt; Plin. 16. 10. Plut. Sympos. 3. 10. Vel, 3. ad nebulas illas quæ oculis morientium insident, &c. Vel, 4. ad statum mortis, qui tenebris confertur Job. 10. 21, 22. צִלְמוֹת proprie sunt tenebræ illæ quæ morituris oboriuntur; improprie, omnia loca plena periculis, qualia illa erant per quæ incessere olim Israelitæ, plena serpentum & scorpionum ferarumque. Vide Deut. 8. 15. Al. torridā, & plenā tenebrarum, Strig. q. d. Qui conservavit nos inter mille mortes. ¶ In qua (vel, per quam, P. Pi. &c.) non ambulavit (vel, transibat, P. &c. sic JT. &c. antea; vel, transit, Pi.) vir] Vel, quisquam, JT. nisi rarē & difficulter.

7. Induxi vos in terram Carmeli, כַּרְמֵל Charmel, Mo. P. cultā, M. Ti. V. Ca. Pi. Strig. & fertilem, M. Ti. Strig. כַּרְמֵל non est hinc nomen proprium, sed commune, agrum feracem significans. Al. in Carmelum, o. Ar. in terram Israel, quæ erat plantata sicut Char-

mel, Ch. in V. Mons Carmel à fecunditate dictus est. Calv. Heb. in terram spicæ seu ariste, i. e. ubi nascuntur fruges; Pi. in terram fertilissimā, & amœnissimā. Vide de Carmel ad Esa. c. 35. v. 2. ¶ Contaminastis terram meam] Id est, meo nomini sacram; cujus usum vobis concessi, ita tamen ut manerem ejus Dominus quoad proprietatem. Vide Levit. 25. 23. Contaminastis, jam à Judicum temporibus, & deinceps. Confer Nehem. 9. Maximè contaminari terra dicitur per eminentissimum crimen, idololatriam. ¶ Posuistis (vel, redegistis, Pi.) in abominationem, Mo. P. &c. i. e. cultum idolorum, V. ex Ch. vel, reddidistis abominandam, Ti. exposuistis abominationi, JT. impiastis, Ca.

8. Et, &c. וְהָיוּ כְּעִבְרִיִּים Et tenentes, sive qui tenebant, legem, P. M. o. Ar. &c. non reipsa, sed qui hoc profitebantur, & jactabant se esse nomophylaces, qui reconditum haberent thesaurum cœlestis doctrinæ. Vel, qui tenerent; indicativus in notione officii, ut Esa. 26. 9. qui tenere deberent, Ti. Qui profitebantur se Legis magistros, מְלִמְדֵי תּוֹרָה. At וְהָיוּ sign. & operire. Posset ergo sic accipi, quod Legem suppresserint, & clausam haberent velut sub custodia. Sed non quadrat, quia per concessionem honorificè de illis loquitur Deus; quanquam hinc scelus aggravat, quod nullam gesserint curam officii sui. Al. Et apprehendentes, &c. V. Et qui tractant, &c. JT. Pi. sic Mo. prælegendo scilicet & explicando. Legisterit, Strig. professores (vel, doctores, Ch.) legis, Ca. Ch. ¶ Et pastores] Id est, Doctores & monitores; vel, Reges & Principes. Vide 1 Reg. 22. 17. Eccles. 12. 11. Esa. 63. 11. Omnes complectitur qui aliquo imperio præditi erant, politico vel ecclesiastico. ¶ Prophetaverunt in Baal] Itā Mo. P. &c. i. e. in nomine Baal: dicebant enim, Hæc dicit Baal; non, Hæc dicit Jehovab. q. d. Plus deferebant autoritatis idolis, quàm vero Deo. Baal, vel Baalim, denotat minores deos, quos tanquam socios & auxiliares summo Deo adjunxerunt. Variinati sunt de Baal, Strig. ¶ Et, &c. וְהָיוּ כְּעִבְרִיִּים Et post (sub. eos qui, vel, ea quæ, P. M. Pi. &c.) non proderunt (vel, non profuerunt, Pi. non profuerunt, P. nihil prodesse poterunt, M. sim. Ti. Ang. non profutura, Ca. inutilia, JT. i. e. post idola, sive falsos deos,) ambulāvunt, Mo. &c. V. Pi.

9. Propterea adhuc (וְעַתָּה) emphaticum est; q. d. Licet pœnas de vobis exegi, nē putetis vos defunctos esse pœnis omnibus, nam jus meum adhuc integrum retineo. Vel, rursus, M. ultra, Ti.) judicio contendam (vel, litigabo, sive contendam, Mo. M. judicio contendere cogor, Ti. disceptabo, V. Calv. judicio disceptabo, Strig.) vobiscum, וְאִתְּכֶם Judicabo vos, P. Disceptationem hinc intelligunt, vel, 1. realem, ut Ps. 74. 22. Isa. 51. 22. puniendo. Q. in illos. q. d. Summo jure agam vobiscum, non misericorditer; vos transgressores esse convincam, & puniam. Jus meum persequar, &c. Vel, 2. verbalem: q. d. Ut antea cum patribus egi, ita & vobiscum disceptabo, & vos per Prophetas convincam, &c. ¶ Et cum filiis, &c.] Vel, quia parentes imitantur; vel, quia parentum peccata maxima erant, &c.

10. Transite (profectione non corporis, sed mentis) ad insulas Cethim, כִּתִּיִּים Chittim, Mo. P. &c. Id est, vel, 1. Cypriorum: ad Cyprum, ubi Κίτιον. Vel, 2. Cilicum, ortorum è Chittim, Gen. 10. 4. Vel, 3. Græciæ. Extenditur autem hoc nomen [Chittim per synecdochen] ad omnes insulas maris Mediterranei, imò ad totam Europam. Vel, insulas orasque vicinas [intelligit]. De Chittim vide ad Esa. 23. 1. ¶ Et in Cedar] Ad Arabas Cedarenos. Hoc nomine designat omnes populos orientales, vel meridionales; (nam Kedar erat à meridie Judææ;) ut præcedente, Septentrionales. Vel, Chittim populos cultos & politos, Kedar barbaros, denotat: q. d. Durius me tractatis, quàm babari deos suos, &c. Illi in errore sibi constant, vos nē in veritate, &c. ¶ Mittite] Sub. legatos, V. sim. Ca. aut, exploratores, V. ¶ Et, &c. וְהָיוּ כְּעִבְרִיִּים Et videte (vel, Videte, inquam, JT. Pi. Innuit Judæorum stuporem, qui unā admonitione expergeri non poterant.) si (vel, an, JT. Pi. Calv. Ang. vel, en, Mo. vel, eequid, Ca.) factum est, sive fit, (vel, fuerit, JT. fuit, Mo. acciderit, Ca.) sicut istud, P. &c. vel, hujusmodi, Ca. tale quid, M. sim. Strig. Calv. Sy. aliquid hujusmodi, Pi. sim. JT. vel, si fiant

si fiant talia, V. Al. Utique fietne res talis? Q. in V. q. d. Nusquam reperietur tale & tam execrabile prodigium.

11. Si, &c. *וְהָיָה כִּי יִמְצָא* Num gens (sub. illa, Angl.) mutavit deos? Mo. P. &c. Verbum hoc K. compositum esse vult, ex *וָיָה* mutare, Levit. 27. 10. & *וָיָה* magnificare, Esa. 61. 6. ideoque duplex significatum in eo contineri, ut sensus sit, An mutat gens aliqua deos suos? & An magnificat, seu extollit, deos gentis alius? Sed simplicius epentheticum esse dicitur, ut sit pro *וָיָה* mutavit. Si mutavit, &c. q. d. Videte an ulli eorum abdicaverint deos suos, ut Adonim, Venerem, Dufarem *. Dices, Annon mutata fuit apud multos populos religio? Resp. Satis est quod ut plurimum verum fuit quod dicit Propheta. Principium hoc ubique valuit, ne quid in religione innovarent, & illos deos ritè coli qui traditi sunt à majoribus. ¶ Et, &c. *וְהָיָה כִּי יִמְצָא* Et ipsi (vel, At verò isti, G. Quamvis illi, J. T. sic Pi. Qui tamen, P. Ang. &c.) non (sub. sunt, vel sint, P. Ang. G. &c.) dii, Mo. &c.) sed idola g, dii fictitii h. ¶ Mutavit gloriam suam Id est, Deum i, verum k, & suum l; sic dictum Psal. 106. 20 m. quia erat Israelis gloria n, quo merito debuit & potuit gloriari o, Psal. 44. 9. & 148. 14. & 149. 2 p. quem experti sunt esse gloriam suam q. Pro *וָיָה*, olim fuit *וָיָה*, majestatem meam: sed quia illa vox posterioribus temporibus mirabilem quandam Dei praesentiam significare coeperat, ideo mutarunt hoc Scribe r.

12. Obstupescite; ita Mo. M. Ti. &c. fim. LXX, Ar. Sy. *וְהָיָה כִּי יִמְצָא* Admiramini, P. Lugete, Ch. ¶ Celi Id est, vel, 1. Angeli, synecdochicè †: vel, 2. ipsi coeli, per prosopopoeiam ‡. Compellendo coelos, innuit nullam esse docilitatem in hominibus v. ¶ Super (vel, propter, Ti.) hoc ¶ Ità Mo. M. &c. Ob id, sub. quod dicturus sum, V. vel, de hac re, J. T. Super hoc malitiae portento x. Hujus facti admiratione, Strig. ¶ Et portae (i. e. vel cardines y, vel janitores, per metonymiam z; Angeli, coeli cives, qui in portis coeli versantur a.) ejus desolamini ¶ *וְהָיָה כִּי יִמְצָא* legisse videtur Vulgatus b, Quae lectio aptior videtur, quia nulla conjunctio praepositur d. ¶ *וְהָיָה כִּי יִמְצָא* Et horrescite, (vel, tumultuamini, V. vel, horrendum in modum expavescite, Ang. Proprie talem commotionem denotat, quali afficitur qui subitè tempestate deprehenditur, &c. * Vel, timete, P. vel, contremiscite, Sy.) desolamini, Mo. M. Pi. V. &c. i. e. Rumpimini fulguribus & tonitruis, in signum irae Dei c. Praeluctu & dolore pluvias quasi lacrymas, fulgura & tonitrua quasi gemitus, emittite, & his emittendis vos quoque eviscerate d. Vel, obscuramini *; glorià & splendore vestro spoliamini f; lumen vestrum subducite, ac si desolati effectis g. Vel, desolamini, pro, lugete, per metonymiam h. Vel, exaresecite, Calv. in solitudines redigamini, V. sic T. destruimini, vastamini i.

13. Duo, &c. *וְהָיָה כִּי יִמְצָא* Nam (vel, Quia, ut rationem reddat cur coeli mirentur; vel potius, Certè, ut pendeat à superioribus sententiis k,) duo mala, &c. Mo. &c. ¶ Fontem aquae vivae Id est, spontè fluentis l, scaturientis è terra m, perennis n: qualis aqua multò salubrior est o. q. d. Qui perpetuò eos omnibus bonis abundantes facere possum p. Intellige operationem Spiritus refocillantem conscientias q. ¶ Et, &c. *וְהָיָה כִּי יִמְצָא* Ut effoderent (vel, exciderent, Pi. fim. Mo.) sibi cisternas, cisternas (i. e. multas cisternas: Repetitio frequentiam indicat, ut Psal. 122. 4. Esa. 25. 7. Vel, puteos, puteos, inquam, M. Ti.) fractas, P. Pi. &c. vel, contritos, M. pertusos, Ti. perfluentes, Ca. G. dissipatas, Vulg. Sic vocat idola †, quia nullam vitae actionem aut in se habent, aut in aliis efficere possunt: quia nullam continent Divinitatem aut potentiam, nullam largiuntur solidam opem aut refocillationem. Possent & de Assyriis & Aegyptiis accipi, à quibus, ut dicitur v. 18. Judæi opem subindè postulabant, sed casam & inanem, &, ut plurimum, majori suo damno v. Hæc duo mala, Deum relinquere, & ad creaturam vel idola converti x.

14. Numquid, &c. *וְהָיָה כִּי יִמְצָא* Numquid, &c. Israel? an (vel, si, Calv.) genitus, five natus, domi? Calv. five, domus ipse? Mo. vel, filius familiars? M. familiaris filius? Ti. vernaculus? P. verna? J. T. Ca. Pi. Ang. G. i. e. natus ex an-

eilla? qui in dominio erat ejus cujus ipsa mater y. Talis y G. erat servus natus, Exod. 21. 4. Levit. 22. 11. quò alluditur Psal. 116. 16. Vide & Gen. 17. 12, 23, 27 z. Causas Ang. falsas removet, ut veras vehementius adstruat a. q. d. a G. Non propterea in praedam datus est, quòd servus esset b; b Me. non paupertatis causà se vendidit. Vide Deut. 15. 12. Ex Sara matrefamiliàs venerat c. Non est Israel suà c G. conditione miser: erat enim, populus Dei electus, & peculiaris, & liber d, & filius Dei, & quidem primogenitus, Exod. 4. 22 *. Deus illum beatum esse voluit. d Calv. Miser itaque est nova de causa, & sua culpa f. Al. An Calv. Israel non est amplius filius Abrahæ, sed mancipium, &c. quòd tractetur servorum more h, & instar vilissimæ rei objiciatur leonibus i; nec amplius à Deo in libertatem asseritur k? Significat Judæos à Babyloniis serviliter tractandos l. Estne Israel servilis conditionis, ut sic à Deo contemnatur? q. d. Non m. ¶ Quare ergò factus est in praedam? Nempè externis n; vel, Babyloniis. Loquitur de re futura tanquam jam facta, ob certitudinem eventus o. Quare, &c. qu. d. Suà culpā, non Dei inclementiā p. Probrosè in memoriam reducit priora beneficia, &c. Cur omnium injuriis obnoxius es? certè propter malitiam tuam q.

15. Super (vel, Nam contra, Pi.) cum rugierunt leones, *וְהָיָה כִּי יִמְצָא* Catuli leonis, P. leunculi, Mo. juvenes leones, Pi. Reges Syriae, Assyriae r, Chaldaee †, Aegypti t: Ang. dicti leones, ob ferociam; juvenes, ob robur v. ¶ Civitates ejus exuste sunt; ita Mo. P. &c. *וְהָיָה כִּי יִמְצָא* Desolatae sunt, five destructae, V. t Ang. t Ang. fim. Pi. BA. 14 741. v Ang.

16. Filii, &c. *וְהָיָה כִּי יִמְצָא* Etiam (q. d. Non tantum professi hostes, sed etiam socii, quibus fidebas x,) filii Noph (vel, Mempheos, o. Ch. x Calv. Ar. Vulg. cives Memphis, Sy. Urbs hæc primaria, in cuius opposita ripa nunc alia est amplissima civitas, quæ Cayrus vocatur. Taphnes regia erit Pharaonum *. De * T. hac vide Jer. 43. 8. Ezech. 30. 18 †. Memphitici, Ca. sic V. † Ang. ad quorum auxilium tu confugis y: vel, Nophæi, J. T. Pi.) y V. & Tachpanches (vel, Thabpanes, Pi. vel, Daphnei, J. T. Pi. fim. Ar. Taphnes est Daphne ad Pelusium, ut alibi diximus z. q. d. Aegyptii, quamvis imbelles, & quamvis z G. foederati a; quos filios b, i. e. incolas, ut Esa. 51. 18, 20 c. a Calv. Mempheos & Taphnes vocat, quòd hæc duæ essent principes civitates Aegypti t.) confingent, vel contundent, vel conterent, (vel, ludent, Ca. concutient, M. pulsant, Strig.) tibi (vel, tuum, Strig.) verticem, Mo. P. M. Ti. Calv. vel, cervicem, Ca. vel, caput, Calv. cujus vulnera sunt periculosa d. Vel, depascunt te vertice, J. T. Pi. i. e. infestant d Ang. oram tuæ regionis meridianam *, quæ Aegypto proxima erat. Caput terræ figuratè dicitur, sicut humeri Deut. 33. 12. Potius, caput, pro parte optima & præcipua, ut Esa. 28. 4. & hunc puto verum loci sensum, pascere super te in vertice tuo. Ellipsis præpositionis, ut sæpe; & pronominis, ut Esa. 60. 4. Verbum *וְהָיָה כִּי יִמְצָא* sign. pascere, Jer. 3. 15. vel, depascere, Jerem. 6. 3. collat. cum 12. 10 f. Vel, cognoverunt te, & iluserunt tibi, LXX. Vel, constupraverunt te usque ad verticem, Vulg. i. e. nullam tui partem immunem à libidine sua reliquerunt g: totum g Q. in te imbuerunt cultu idolorum, quod est spirituale stuprum. Vel, per stuprum servitutem & oppressionem hostium, omnemque calamitatem quam passi sunt Judæi, intelligunt h: q. d. equitarunt super caput tuum, & h Me. fim. insultarunt Principibus tuis, qui capita dicuntur. Assyrius pertigit ad collum, Esa. 8. 8. & 30. 28. hi autem supra verticem, Deut. 28. 43. Psal. 66. 12 i. Vel, sensus i Q. in est, Aegyptii victores obscenè tam pueris quàm puellis Ang. abusi sunt k. *וְהָיָה כִּי יִמְצָא* est, corrumpere. Quare non malè, generaliter voce aptatà ad locum specialem, vertit Vulgatus, constuprare. Nec aliud voluere o. cum dicunt, *וְהָיָה כִּי יִמְצָא* At, constupraverunt usque ad verticem, hoc est quod dicerent Græci, ἐκείνην ὅλην, Latini, irrumarunt: quod ipsum tum in Latino, tum hinc in Hebræo, maximum contemptum & illusionem significat. Et bene convenit cum historia. Nam Aegyptii multas ab Judæis pecunias abstulerant, & cum in summis essent periculis, nihil eis adversus Assyrios optulabantur; 2 Reg. 23. 35. & 24. 7 l. Chald. i G. occident fortes tuos, & diripient divitias tuas, V.

7. Numquid, &c. *וְהָיָה כִּי יִמְצָא* Nonne hoc, vel id, fecisti (vel, facies, Mo. tu facis, M. sic Pi. His *וְהָיָה כִּי יִמְצָא* est loemin m. Vel, fecit, P. Calv. ad verb. faciet, V.) m V. tibi,

tibi, Ti. JT. Cujus rei tu tibi auctor es, Ca. Ecce, sic tibi fiet, Sy. Nonne ista vindicta sumetur de te, Ch. in V. Hec tua culpa contrahuntur, Strig.

¶ Quia, &c. [וְיָרֵם יְהוָה] Relinquendo te Dominum, &c. Mo. relinquens, &c. Ca. eo quod (vel, dum, JT. Pi.) derelinquis, vel dereliquisti, &c. P. M. JT. Pi. Deserere, vel derelinquere, tuum, &c. V. Calv. pro, Desertio, vel derelictio, tua Jehova, &c. vel pro, quod deserueris, Calv. i. e. Ob tuam desertionem hæc eveniunt tibi. וְיָרֵם, infinitivus, pro nomine omnis generis: hic verò masculinum jungitur verbo masculino וְיָרֵם. ¶ Et, &c. [וְיָרֵם יְהוָה] In tempore deducentis (vel, quo ducebat, vel deducebat, vel, ducit, sive deducit, JT. Pi. Ca. Ang. V. Sy. Calv. quando ille duxit, M. quando ille dirigit, Strig. tunc quum dirigeret, Ti.) te per viam? vel in via? Mo. P. Pi. &c. Viam, scil. rectam, facilem, & amoenam, Legis suæ. Ducebat te per viam, id est, præscripsit tibi rationem vivendi: vel, viam suam, JT. i. e. in qua mandavit ut sequeris ipsum: vel, per viam, nempe præcedendo in columna ignis, &c. Exod. 13. 21, 22: vel, per viam, quæ pacem ostendebat & quietem; nempe ut à se subsidium in angustiis peteres, non ab Ægyptiis, &c. Al. Ducere per viam est, recte & feliciter gubernare, Crimen exaggerat; q. d. Perfidia tua omni excusatione caret: nullâ tentatione impulsus defecisti à me ad idola, sed tunc quum feliciter agebas sub mea gubernatione; nec tamen te bonitate meâ retinere potui.

18. Et nunc (vel, Nunc enim, JT. Nunc ergo, P.) quid, &c. [מַה לְּךָ לֵירוּשָׁלַם לְשִׁחוֹר מִיָּדִי] Quid tibi (sub. rei, Strig. vel, negotii, Pi. sim. Ang. & sub. est, JT. Pi. &c.) in via (vel, ad viam, Calv. vel, cum via, Ar. Angl. 7 cum, ut Psalm. 147. 20: vel, & via, o. Sic 2 Sam. 16. 10. Quid mihi & vobis? & 2 Reg. 3. 13. Quid mihi & tibi? pro, Quid mihi tecum, vel vobiscum, negotii est? simil. Marc. 1. 24. & 5. 7. Ità & h. l. nisi quod ellipsis est copulativæ. Ad verb. Quid tibi, via? Ægypti, (i. e. quæ ducit ad Ægyptum), ad bibendum, vel, ut bibas, aquas Sihor? Mo. P. &c. vel, Nili? sive de Nilo? M. P. Ca. Strig. Calv. &c. vel, רֵעוֹן Gebon? o. in D. non temere: sic enim Nilus vocabatur antiquis, testibus Joh. Antiq. 1. 2. & Euseb. de Locis Hebraicis: at de Sihor eadem omnes non sentiunt. Sihor est nomen, vel, 1. loci: vel potius, 2. fluvii; non tantum h. l. sed & Jos. 19. 26. 1 Par. 13. 5; nempe Nili*, ut Esa. 23. 3. [ubi annotata vide,] & Amos. 9. 5; sic dicti à nigredine; (nam וְיָרֵם nigrum, aut fuscum, sign. Levit. 13. 31. &c. h.) unde etiam dictus est Græcis μέλας (Niger), testibus Eustathio in Dionys. περιήγησις, & Plut. de Fluminibus; indeque forsan Melo, auctoribus Servio in Georg. 4. & Festo. Dictus est & Σείρις, accolis P, sive Æthiopice. Σείρις ὡς Αἰθίοπων καλλίσκηται, (Siris ab Æthiopicis vocatur,) ait Dionys. Neque hoc nomen valde abhorret ab Heb. Sihor, vel Sior, unde, per contractionem familiarissimam, Sir. Nigredinem porrò hausit Nilus ex limo, quem secum advexit, & quo terram fecundavit. Sensus loci est, Quare vadis in Ægyptum, ut eorum ope te refocilles, cum habeas tam præsens auxilium? Quid proficis? quanta est hæc stultitia, quod te frustra fatigas? ¶ Ut bibas aquam fluminis? Id est, Euphratis, qui ubique ἔστιν, flumen. Nili & Euphratis meminit, quia utriusque populus & opibus & hominibus abundabat. Bibere aquas, &c. significat, 1. suppetias petere; & 2. deos illorum adsciscere, ut eò apud illos essent commendabiliores: quod sæpe factum didicimus ex Esaia c. Sensus, q. d. Cur potum petis à longinquis regionibus, quem Deus tibi præstat? Videtur respicere similitudinem vers. 13. q. d. Præfers aquas Nili, &c. Deo, fonti perenni, &c. Cum puniebantur Judæi ab Ægyptiis, petebant auxilium ab Assyriis: cum verò Assyrii eos premerent, confugiebant ad Ægyptios*. Chald. totum sic vertit, Nunc ergo quid vobis, contrahendo societatem cum Pharaone rege Ægyptiorum, ut projiciatis iterum mares vestros in amnem? & quid vobis percutiendo sædus cum Assyria, ut transmigrare faciatis vos ultra Euphratem?

19. Arguet, &c. [וְיָרֵם יְהוָה] Corripiet, vel Castigabit, (vel, Erudit, Ti. vel, Erudiat, JT. Castiget, P. vel, Castigare possit, Angl.) te malitia tua, Mo. P. M. Calv.

20. A seculo, &c. [כִּי מֵעוֹלָם שְׁבַרְתִּי עָלֶיךָ נְתָקִי] Quia (vel, Etenim, JT. Quum, Pi. Angl. ut Joel. 2. 20: vel, Etenim enim, Ca. Angl.) à seculo (vel, jam olim, JT. Pi.) confregi (vel, fregerim, Ca. fregeram, JT. fregissem, Pi.) jugum tuum, rupi, vel dirupi, (vel, diruperam, JT. dirupissemque, Pi. & abruperim, Ca.) vincula tua, Mo. P. Calv. vel, nexus tuos, Ca. h. e. Liberavi te à tyrannide Ægyptiaca; multisque aliis vicibus, quum oppressus fuens, ut satis apparet ex libro Judicum. Al. A seculo (vel, Nam inde usque ab initio, Strig.) confregisti jugum meum, (vel, tuum, Strig.) rupisti (vel, & perrupisti, Strig.) vincula mea, Vulg. sim. o. in G. vel, tua, Strig. Legerunt [o. & Vulg.] שְׁבַרְתִּי & נְתָקִי in 2. pers. & וְיָרֵם. Hieron. in Commentario Græcam lectionem sequitur. Neuter sensus est incommodus. Nam aut dicit, pro liberatione ab Ægyptiis & hostibus aliis malam sibi relatam gratiam; aut, jampridem Israelitas fuisse legirupas, & sæpe in eundem morbum eos recidere. De populo loquitur, tanquam de uxore; q. d. Conjugale foedus violasti. Confregisti, &c. Heb. Confregi, id est, permisi ut frangeres, &c. Jugum & vincula, Lex sunt, quæ & Dei jugum est, & populi. In quo Legem ruperunt, ostendit verbis seq. ¶ Et, &c. [וְיָרֵם יְהוָה] Et (vel, Et tamen, Strig. vel, Ideo, JT. Calv. Tum, Pi.) dixisti, Mo. M. P. Calv. Pi. &c. vel, dicis, JT. ¶ Non, &c. [וְיָרֵם יְהוָה] Duplex hæc lectio, אַעֲבֹד, & אֶעֱבֹד, ob affinitatem א & ע, ut 1 Par. 1. 6, 7. collat. cum Genes. 10. 3, 4. 1 Par. 18. 3. collat. cum 2 Sam. 8. 3. [Hinc variè reddunt.] Non serviam, Mo. P. Pi. Calv. o. vel, servitura sum, JT. sub. idolis ultra, V. sic Pi. At hoc coactum est. Vel, sub. tibi, Capel. sic Calv. Ità foedam populi ingratitude accusat, quod libertate ad licentiam abusi essent nec se in obsequium addicerent Deo Redemptori tuo, qui hac lege populum redemit, ut se totum illi consecraret: nam qui redemptus est alterius beneficio, sui juris non est. Sed hæc expositio non convenit cum historia Exod. 19. 8. ubi obedientiam Deo promiserunt.

¶ Id variè explicant.] Vel, 1. Etiam si ego quiescam, nec sumam mihi partes Judicis, nec adfit accusator, judicium tamen palam erit in sceleribus tuis, quæ ex opposito stabunt, & te pudefacient. Vel, 2. Malitia tua erit causa correctionis tuæ, & propter eam castigaberis. Vel, 3. Malitia tua tam malè succedens te corrigere & emendare possit, tibi que timorem incutere, nè ad eam redeas, &c. Vel, 4. Malitia tua argumento erit justè te puniri. ¶ Et, &c. [וְיָרֵם יְהוָה] Et aversiones (vel, defectiones, Calv.) tuæ (vel, aversio tua, P.) increpabunt (vel, castigabit, sive arguet, sive corripiet, V. sim. P.) te, Mo. M. &c. vel, corripiant te, JT. Pi. vel, pœnam de te exigent, Calv. [Alii hæc cum præced. sic reddunt,] Tua te improbitas perversitasque plebet atque puniet, Ca. Castigatus es propter malitiam tuam, & propter inobedientiam tuam punitus es, Strig. ¶ Scito, &c. [וְיָרֵם יְהוָה] Et scito (vel, Scito enim, Ar. Scito autem, P. Agnosce verò, Sy. Agnosce, inquam, JT. Pi. Scito igitur, Ang. Cognoscesque, Ca. Calv. Ut scias, M. sic Ti.) & vide, o. Mo. (vel, & cognosce, Ch. & considera, Sy. & videbis, Ca. & scies, Calv. & videas, M. & intelligas, Ti. [Strig. utrumque verbum sic reddit, Ut reipsa comperias,]) quod (vel, quàm, M. Ti. sub. est, P. vel, sit, M. Ti.) malum (Malum hic intellige, non morale, sive culpæ, sed naturale, sive pœnæ, ut Esa. 45. 7.) & amarum, Mo. P. M. Ti. Calv. &c. (vel, malum, & quidem amarum, esse, JT. sic Pi. vel, quantum mali sit, Strig.) te reliquisse (vel, quod derelinquis, JT. Pi. sic M. Ti. vel, deserere, Strig. vel, tuum derelinquere, sive quod reliqueris, Calv.) Dominum, &c. Mo. P. &c. Definit hic speciem malitiæ, nempe apertam defectionem à vero Deo. Cognosces, &c. q. d. Senties quid sit à Deo deficere: Deus mala malis cumulabit, ut tandem vel invitus cognoscas te recipere justam mercedem tuæ malitiæ. ¶ Et non, &c. [וְיָרֵם יְהוָה] Et non (sub. esse, P.) pavorem, vel timorem, meum (vel, mei, P.) in te, Mo. P. Et non habueris timorem, &c. M. Et quod non fuerit timor meus apud, vel super, te, Ti. Calv. Nec eum timere, Strig. Non enim pavor mei incessit te, JT. Pi. Heb. in te ivit, Pi. Non es lapsus errore, sed impudenter & improbè; quia nulla erat in te reverentia mei, nullus pietatis sensus.

20. A seculo, &c. [כִּי מֵעוֹלָם שְׁבַרְתִּי עָלֶיךָ נְתָקִי] Quia (vel, Etenim, JT. Quum, Pi. Angl. ut Joel. 2. 20: vel, Etenim enim, Ca. Angl.) à seculo (vel, jam olim, JT. Pi.) confregi (vel, fregerim, Ca. fregeram, JT. fregissem, Pi.) jugum tuum, rupi, vel dirupi, (vel, diruperam, JT. dirupissemque, Pi. & abruperim, Ca.) vincula tua, Mo. P. Calv. vel, nexus tuos, Ca. h. e. Liberavi te à tyrannide Ægyptiaca; multisque aliis vicibus, quum oppressus fuens, ut satis apparet ex libro Judicum. Al. A seculo (vel, Nam inde usque ab initio, Strig.) confregisti jugum meum, (vel, tuum, Strig.) rupisti (vel, & perrupisti, Strig.) vincula mea, Vulg. sim. o. in G. vel, tua, Strig. Legerunt [o. & Vulg.] שְׁבַרְתִּי & נְתָקִי in 2. pers. & וְיָרֵם. Hieron. in Commentario Græcam lectionem sequitur. Neuter sensus est incommodus. Nam aut dicit, pro liberatione ab Ægyptiis & hostibus aliis malam sibi relatam gratiam; aut, jampridem Israelitas fuisse legirupas, & sæpe in eundem morbum eos recidere. De populo loquitur, tanquam de uxore; q. d. Conjugale foedus violasti. Confregisti, &c. Heb. Confregi, id est, permisi ut frangeres, &c. Jugum & vincula, Lex sunt, quæ & Dei jugum est, & populi. In quo Legem ruperunt, ostendit verbis seq. ¶ Et, &c. [וְיָרֵם יְהוָה] Et (vel, Et tamen, Strig. vel, Ideo, JT. Calv. Tum, Pi.) dixisti, Mo. M. P. Calv. Pi. &c. vel, dicis, JT. ¶ Non, &c. [וְיָרֵם יְהוָה] Duplex hæc lectio, אַעֲבֹד, & אֶעֱבֹד, ob affinitatem א & ע, ut 1 Par. 1. 6, 7. collat. cum Genes. 10. 3, 4. 1 Par. 18. 3. collat. cum 2 Sam. 8. 3. [Hinc variè reddunt.] Non serviam, Mo. P. Pi. Calv. o. vel, servitura sum, JT. sub. idolis ultra, V. sic Pi. At hoc coactum est. Vel, sub. tibi, Capel. sic Calv. Ità foedam populi ingratitude accusat, quod libertate ad licentiam abusi essent nec se in obsequium addicerent Deo Redemptori tuo, qui hac lege populum redemit, ut se totum illi consecraret: nam qui redemptus est alterius beneficio, sui juris non est. Sed hæc expositio non convenit cum historia Exod. 19. 8. ubi obedientiam Deo promiserunt.

20. A seculo, &c. [כִּי מֵעוֹלָם שְׁבַרְתִּי עָלֶיךָ נְתָקִי] Quia (vel, Etenim, JT. Quum, Pi. Angl. ut Joel. 2. 20: vel, Etenim enim, Ca. Angl.) à seculo (vel, jam olim, JT. Pi.) confregi (vel, fregerim, Ca. fregeram, JT. fregissem, Pi.) jugum tuum, rupi, vel dirupi, (vel, diruperam, JT. dirupissemque, Pi. & abruperim, Ca.) vincula tua, Mo. P. Calv. vel, nexus tuos, Ca. h. e. Liberavi te à tyrannide Ægyptiaca; multisque aliis vicibus, quum oppressus fuens, ut satis apparet ex libro Judicum. Al. A seculo (vel, Nam inde usque ab initio, Strig.) confregisti jugum meum, (vel, tuum, Strig.) rupisti (vel, & perrupisti, Strig.) vincula mea, Vulg. sim. o. in G. vel, tua, Strig. Legerunt [o. & Vulg.] שְׁבַרְתִּי & נְתָקִי in 2. pers. & וְיָרֵם. Hieron. in Commentario Græcam lectionem sequitur. Neuter sensus est incommodus. Nam aut dicit, pro liberatione ab Ægyptiis & hostibus aliis malam sibi relatam gratiam; aut, jampridem Israelitas fuisse legirupas, & sæpe in eundem morbum eos recidere. De populo loquitur, tanquam de uxore; q. d. Conjugale foedus violasti. Confregisti, &c. Heb. Confregi, id est, permisi ut frangeres, &c. Jugum & vincula, Lex sunt, quæ & Dei jugum est, & populi. In quo Legem ruperunt, ostendit verbis seq. ¶ Et, &c. [וְיָרֵם יְהוָה] Et (vel, Et tamen, Strig. vel, Ideo, JT. Calv. Tum, Pi.) dixisti, Mo. M. P. Calv. Pi. &c. vel, dicis, JT. ¶ Non, &c. [וְיָרֵם יְהוָה] Duplex hæc lectio, אַעֲבֹד, & אֶעֱבֹד, ob affinitatem א & ע, ut 1 Par. 1. 6, 7. collat. cum Genes. 10. 3, 4. 1 Par. 18. 3. collat. cum 2 Sam. 8. 3. [Hinc variè reddunt.] Non serviam, Mo. P. Pi. Calv. o. vel, servitura sum, JT. sub. idolis ultra, V. sic Pi. At hoc coactum est. Vel, sub. tibi, Capel. sic Calv. Ità foedam populi ingratitude accusat, quod libertate ad licentiam abusi essent nec se in obsequium addicerent Deo Redemptori tuo, qui hac lege populum redemit, ut se totum illi consecraret: nam qui redemptus est alterius beneficio, sui juris non est. Sed hæc expositio non convenit cum historia Exod. 19. 8. ubi obedientiam Deo promiserunt.

20. A seculo, &c. [כִּי מֵעוֹלָם שְׁבַרְתִּי עָלֶיךָ נְתָקִי] Quia (vel, Etenim, JT. Quum, Pi. Angl. ut Joel. 2. 20: vel, Etenim enim, Ca. Angl.) à seculo (vel, jam olim, JT. Pi.) confregi (vel, fregerim, Ca. fregeram, JT. fregissem, Pi.) jugum tuum, rupi, vel dirupi, (vel, diruperam, JT. dirupissemque, Pi. & abruperim, Ca.) vincula tua, Mo. P. Calv. vel, nexus tuos, Ca. h. e. Liberavi te à tyrannide Ægyptiaca; multisque aliis vicibus, quum oppressus fuens, ut satis apparet ex libro Judicum. Al. A seculo (vel, Nam inde usque ab initio, Strig.) confregisti jugum meum, (vel, tuum, Strig.) rupisti (vel, & perrupisti, Strig.) vincula mea, Vulg. sim. o. in G. vel, tua, Strig. Legerunt [o. & Vulg.] שְׁבַרְתִּי & נְתָקִי in 2. pers. & וְיָרֵם. Hieron. in Commentario Græcam lectionem sequitur. Neuter sensus est incommodus. Nam aut dicit, pro liberatione ab Ægyptiis & hostibus aliis malam sibi relatam gratiam; aut, jampridem Israelitas fuisse legirupas, & sæpe in eundem morbum eos recidere. De populo loquitur, tanquam de uxore; q. d. Conjugale foedus violasti. Confregisti, &c. Heb. Confregi, id est, permisi ut frangeres, &c. Jugum & vincula, Lex sunt, quæ & Dei jugum est, & populi. In quo Legem ruperunt, ostendit verbis seq. ¶ Et, &c. [וְיָרֵם יְהוָה] Et (vel, Et tamen, Strig. vel, Ideo, JT. Calv. Tum, Pi.) dixisti, Mo. M. P. Calv. Pi. &c. vel, dicis, JT. ¶ Non, &c. [וְיָרֵם יְהוָה] Duplex hæc lectio, אַעֲבֹד, & אֶעֱבֹד, ob affinitatem א & ע, ut 1 Par. 1. 6, 7. collat. cum Genes. 10. 3, 4. 1 Par. 18. 3. collat. cum 2 Sam. 8. 3. [Hinc variè reddunt.] Non serviam, Mo. P. Pi. Calv. o. vel, servitura sum, JT. sub. idolis ultra, V. sic Pi. At hoc coactum est. Vel, sub. tibi, Capel. sic Calv. Ità foedam populi ingratitude accusat, quod libertate ad licentiam abusi essent nec se in obsequium addicerent Deo Redemptori tuo, qui hac lege populum redemit, ut se totum illi consecraret: nam qui redemptus est alterius beneficio, sui juris non est. Sed hæc expositio non convenit cum historia Exod. 19. 8. ubi obedientiam Deo promiserunt.

20. A seculo, &c. [כִּי מֵעוֹלָם שְׁבַרְתִּי עָלֶיךָ נְתָקִי] Quia (vel, Etenim, JT. Quum, Pi. Angl. ut Joel. 2. 20: vel, Etenim enim, Ca. Angl.) à seculo (vel, jam olim, JT. Pi.) confregi (vel, fregerim, Ca. fregeram, JT. fregissem, Pi.) jugum tuum, rupi, vel dirupi, (vel, diruperam, JT. dirupissemque, Pi. & abruperim, Ca.) vincula tua, Mo. P. Calv. vel, nexus tuos, Ca. h. e. Liberavi te à tyrannide Ægyptiaca; multisque aliis vicibus, quum oppressus fuens, ut satis apparet ex libro Judicum. Al. A seculo (vel, Nam inde usque ab initio, Strig.) confregisti jugum meum, (vel, tuum, Strig.) rupisti (vel, & perrupisti, Strig.) vincula mea, Vulg. sim. o. in G. vel, tua, Strig. Legerunt [o. & Vulg.] שְׁבַרְתִּי & נְתָקִי in 2. pers. & וְיָרֵם. Hieron. in Commentario Græcam lectionem sequitur. Neuter sensus est incommodus. Nam aut dicit, pro liberatione ab Ægyptiis & hostibus aliis malam sibi relatam gratiam; aut, jampridem Israelitas fuisse legirupas, & sæpe in eundem morbum eos recidere. De populo loquitur, tanquam de uxore; q. d. Conjugale foedus violasti. Confregisti, &c. Heb. Confregi, id est, permisi ut frangeres, &c. Jugum & vincula, Lex sunt, quæ & Dei jugum est, & populi. In quo Legem ruperunt, ostendit verbis seq. ¶ Et, &c. [וְיָרֵם יְהוָה] Et (vel, Et tamen, Strig. vel, Ideo, JT. Calv. Tum, Pi.) dixisti, Mo. M. P. Calv. Pi. &c. vel, dicis, JT. ¶ Non, &c. [וְיָרֵם יְהוָה] Duplex hæc lectio, אַעֲבֹד, & אֶעֱבֹד, ob affinitatem א & ע, ut 1 Par. 1. 6, 7. collat. cum Genes. 10. 3, 4. 1 Par. 18. 3. collat. cum 2 Sam. 8. 3. [Hinc variè reddunt.] Non serviam, Mo. P. Pi. Calv. o. vel, servitura sum, JT. sub. idolis ultra, V. sic Pi. At hoc coactum est. Vel, sub. tibi, Capel. sic Calv. Ità foedam populi ingratitude accusat, quod libertate ad licentiam abusi essent nec se in obsequium addicerent Deo Redemptori tuo, qui hac lege populum redemit, ut se totum illi consecraret: nam qui redemptus est alterius beneficio, sui juris non est. Sed hæc expositio non convenit cum historia Exod. 19. 8. ubi obedientiam Deo promiserunt.

20. A seculo, &c. [כִּי מֵעוֹלָם שְׁבַרְתִּי עָלֶיךָ נְתָקִי] Quia (vel, Etenim, JT. Quum, Pi. Angl. ut Joel. 2. 20: vel, Etenim enim, Ca. Angl.) à seculo (vel, jam olim, JT. Pi.) confregi (vel, fregerim, Ca. fregeram, JT. fregissem, Pi.) jugum tuum, rupi, vel dirupi, (vel, diruperam, JT. dirupissemque, Pi. & abruperim, Ca.) vincula tua, Mo. P. Calv. vel, nexus tuos, Ca. h. e. Liberavi te à tyrannide Ægyptiaca; multisque aliis vicibus, quum oppressus fuens, ut satis apparet ex libro Judicum. Al. A seculo (vel, Nam inde usque ab initio, Strig.) confregisti jugum meum, (vel, tuum, Strig.) rupisti (vel, & perrupisti, Strig.) vincula mea, Vulg. sim. o. in G. vel, tua, Strig. Legerunt [o. & Vulg.] שְׁבַרְתִּי & נְתָקִי in 2. pers. & וְיָרֵם. Hieron. in Commentario Græcam lectionem sequitur. Neuter sensus est incommodus. Nam aut dicit, pro liberatione ab Ægyptiis & hostibus aliis malam sibi relatam gratiam; aut, jampridem Israelitas fuisse legirupas, & sæpe in eundem morbum eos recidere. De populo loquitur, tanquam de uxore; q. d. Conjugale foedus violasti. Confregisti, &c. Heb. Confregi, id est, permisi ut frangeres, &c. Jugum & vincula, Lex sunt, quæ & Dei jugum est, & populi. In quo Legem ruperunt, ostendit verbis seq. ¶ Et, &c. [וְיָרֵם יְהוָה] Et (vel, Et tamen, Strig. vel, Ideo, JT. Calv. Tum, Pi.) dixisti, Mo. M. P. Calv. Pi. &c. vel, dicis, JT. ¶ Non, &c. [וְיָרֵם יְהוָה] Duplex hæc lectio, אַעֲבֹד, & אֶעֱבֹד, ob affinitatem א & ע, ut 1 Par. 1. 6, 7. collat. cum Genes. 10. 3, 4. 1 Par. 18. 3. collat. cum 2 Sam. 8. 3. [Hinc variè reddunt.] Non serviam, Mo. P. Pi. Calv. o. vel, servitura sum, JT. sub. idolis ultra, V. sic Pi. At hoc coactum est. Vel, sub. tibi, Capel. sic Calv. Ità foedam populi ingratitude accusat, quod libertate ad licentiam abusi essent nec se in obsequium addicerent Deo Redemptori tuo, qui hac lege populum redemit, ut se totum illi consecraret: nam qui redemptus est alterius beneficio, sui juris non est. Sed hæc expositio non convenit cum historia Exod. 19. 8. ubi obedientiam Deo promiserunt.

20. A seculo, &c. [כִּי מֵעוֹלָם שְׁבַרְתִּי עָלֶיךָ נְתָקִי] Quia (vel, Etenim, JT. Quum, Pi. Angl. ut Joel. 2. 20: vel, Etenim enim, Ca. Angl.) à seculo (vel, jam olim, JT. Pi.) confregi (vel, fregerim, Ca. fregeram, JT. fregissem, Pi.) jugum tuum, rupi, vel dirupi, (vel, diruperam, JT. dirupissemque, Pi. & abruperim, Ca.) vincula tua, Mo. P. Calv. vel, nexus tuos, Ca. h. e. Liberavi te à tyrannide Ægyptiaca; multisque aliis vicibus, quum oppressus fuens, ut satis apparet ex libro Judicum. Al. A seculo (vel, Nam inde usque ab initio, Strig.) confregisti jugum meum, (vel, tuum, Strig.) rupisti (vel, & perrupisti, Strig.) vincula mea, Vulg. sim. o. in G. vel, tua, Strig. Legerunt [o. & Vulg.] שְׁבַרְתִּי & נְתָקִי in 2. pers. & וְיָרֵם. Hieron. in Commentario Græcam lectionem sequitur. Neuter sensus est incommodus. Nam aut dicit, pro liberatione ab Ægyptiis & hostibus aliis malam sibi relatam gratiam; aut, jampridem Israelitas fuisse legirupas, & sæpe in eundem morbum eos recidere. De populo loquitur, tanquam de uxore; q. d. Conjugale foedus violasti. Confregisti, &c. Heb. Confregi, id est, permisi ut frangeres, &c. Jugum & vincula, Lex sunt, quæ & Dei jugum est, & populi. In quo Legem ruperunt, ostendit verbis seq. ¶ Et, &c. [וְיָרֵם יְהוָה] Et (vel, Et tamen, Strig. vel, Ideo, JT. Calv. Tum, Pi.) dixisti, Mo. M. P. Calv. Pi. &c. vel, dicis, JT. ¶ Non, &c. [וְיָרֵם יְהוָה] Duplex hæc lectio, אַעֲבֹד, & אֶעֱבֹד, ob affinitatem א & ע, ut 1 Par. 1. 6, 7. collat. cum Genes. 10. 3, 4. 1 Par. 18. 3. collat. cum 2 Sam. 8. 3. [Hinc variè reddunt.] Non serviam, Mo. P. Pi. Calv. o. vel, servitura sum, JT. sub. idolis ultra, V. sic Pi. At hoc coactum est. Vel, sub. tibi, Capel. sic Calv. Ità foedam populi ingratitude accusat, quod libertate ad licentiam abusi essent nec se in obsequium addicerent Deo Redemptori tuo, qui hac lege populum redemit, ut se totum illi consecraret: nam qui redemptus est alterius beneficio, sui juris non est. Sed hæc expositio non convenit cum historia Exod. 19. 8. ubi obedientiam Deo promiserunt.

20. A seculo, &c. [כִּי מֵעוֹלָם שְׁבַרְתִּי עָלֶיךָ נְתָקִי] Quia (vel, Etenim, JT. Quum, Pi. Angl. ut Joel. 2. 20: vel, Etenim enim, Ca. Angl.) à seculo (vel, jam olim, JT. Pi.) confregi (vel, fregerim, Ca. fregeram, JT. fregissem, Pi.) jugum tuum, rupi, vel dirupi, (vel, diruperam, JT. dirupissemque, Pi. & abruperim, Ca.) vincula tua, Mo. P. Calv. vel, nexus tuos, Ca. h. e. Liberavi te à tyrannide Ægyptiaca; multisque aliis vicibus, quum oppressus fuens, ut satis apparet ex libro Judicum. Al. A seculo (vel, Nam inde usque ab initio, Strig.) confregisti jugum meum, (vel, tuum, Strig.) rupisti (vel, & perrupisti, Strig.) vincula mea, Vulg. sim. o. in G. vel, tua, Strig. Legerunt [o. & Vulg.] שְׁבַרְתִּי & נְתָקִי in 2. pers. & וְיָרֵם. Hieron. in Commentario Græcam lectionem sequitur. Neuter sensus est incommodus. Nam aut dicit, pro liberatione ab Ægyptiis & hostibus aliis malam sibi relatam gratiam; aut, jampridem Israelitas fuisse legirupas, & sæpe in eundem morbum eos recidere. De populo loquitur, tanquam de uxore; q. d. Conjugale foedus violasti. Confregisti, &c. Heb. Confregi, id est, permisi ut frangeres, &c. Jugum & vincula, Lex sunt, quæ & Dei jugum est, & populi. In quo Legem ruperunt, ostendit verbis seq. ¶ Et, &c. [וְיָרֵם יְהוָה] Et (vel, Et tamen, Strig. vel, Ideo, JT. Calv. Tum, Pi.) dixisti, Mo. M. P. Calv. Pi. &c. vel, dicis, JT. ¶ Non, &c. [וְיָרֵם יְהוָה] Duplex hæc lectio, אַעֲבֹד, & אֶעֱבֹד, ob affinitatem א & ע, ut 1 Par. 1. 6, 7. collat. cum Genes. 10. 3, 4. 1 Par. 18. 3. collat. cum 2 Sam. 8. 3. [Hinc variè reddunt.] Non serviam, Mo. P. Pi. Calv. o. vel, servitura sum, JT. sub. idolis ultra, V. sic Pi. At hoc coactum est. Vel, sub. tibi, Capel. sic Calv. Ità foedam populi ingratitude accusat, quod libertate ad licentiam abusi essent nec se in obsequium addicerent Deo Redemptori tuo, qui hac lege populum redemit, ut se totum illi consecraret: nam qui redemptus est alterius beneficio, sui juris non est. Sed hæc expositio non convenit cum historia Exod. 19. 8. ubi obedientiam Deo promiserunt.

20. A seculo, &c. [כִּי מֵעוֹלָם שְׁבַרְתִּי עָלֶיךָ נְתָקִי] Quia (vel, Etenim, JT. Quum, Pi. Angl. ut Joel. 2. 20: vel, Etenim enim, Ca. Angl.) à seculo (vel, jam olim, JT. Pi.) confregi (vel, fregerim, Ca. fregeram, JT. fregissem, Pi.) jugum tuum, rupi, vel dirupi, (vel, diruperam, JT. dirupissemque, Pi. & abruperim, Ca.) vincula tua, Mo. P. Calv. vel, nexus tuos, Ca. h. e. Liberavi te à tyrannide Ægyptiaca; multisque aliis vicibus, quum oppressus fuens, ut satis apparet ex libro Judicum. Al. A seculo (vel, Nam inde usque ab initio, Strig.) confregisti jugum meum, (vel, tuum, Strig.) rupisti (vel, & perrupisti, Strig.) vincula mea, Vulg. sim. o. in G. vel, tua, Strig. Legerunt [o. & Vulg.] שְׁבַרְתִּי & נְתָקִי in 2. pers. & וְיָרֵם. Hieron. in Commentario Græcam lectionem sequitur. Neuter sensus est incommodus. Nam aut dicit, pro liberatione ab Ægyptiis & hostibus aliis malam sibi relatam gratiam; aut, jampridem Israelitas fuisse legirupas, & sæpe in eundem morbum eos recidere. De populo loquitur, tanquam de uxore; q. d. Conjugale foedus violasti. Confregisti, &c. Heb. Confregi, id est, permisi ut frangeres, &c. Jugum & vincula, Lex sunt, quæ & Dei jugum est, & populi. In quo Legem ruperunt, ostendit verbis seq. ¶ Et, &c. [וְיָרֵם יְהוָה] Et (vel, Et tamen, Strig. vel, Ideo, JT. Calv. Tum, Pi.) dixisti, Mo. M. P. Calv. Pi. &c. vel, dicis, JT. ¶ Non, &c. [וְיָרֵם יְהוָה] Duplex hæc lectio, אַעֲבֹד, & אֶעֱבֹד, ob affinitatem א & ע, ut 1 Par. 1. 6, 7. collat. cum Genes. 10. 3, 4. 1 Par. 18. 3. collat. cum 2 Sam. 8. 3. [Hinc variè reddunt.] Non serviam, Mo. P. Pi. Calv. o. vel, servitura sum, JT. sub. idolis ultra, V. sic Pi. At hoc coactum est. Vel, sub. tibi, Capel. sic Calv. Ità foedam populi ingratitude accusat, quod libertate ad licentiam abusi essent nec se in obsequium addicerent Deo Redemptori tuo, qui hac lege populum redemit, ut se totum illi consecraret: nam qui redemptus est alterius beneficio, sui juris non est. Sed hæc expositio non convenit cum historia Exod. 19. 8. ubi obedientiam Deo promiserunt.

20. A seculo, &c. [כִּי מֵעוֹלָם שְׁבַרְתִּי עָלֶיךָ נְתָקִי] Quia (vel, Etenim, JT. Quum, Pi. Angl. ut Joel. 2. 20: vel, Etenim enim, Ca. Angl.) à seculo (vel, jam olim, JT. Pi.) confregi (vel, fregerim, Ca. fregeram, JT. fregissem, Pi.) jugum tuum, rupi, vel dirupi, (vel, diruperam, JT. dirupissemque, Pi. & abruperim, Ca.) vincula tua, Mo. P. Calv. vel, nexus tuos, Ca. h. e. Liberavi te à tyrannide Ægyptiaca; multisque aliis vicibus, quum oppressus fuens, ut satis apparet ex libro Judicum. Al. A seculo (vel, Nam inde usque ab initio, Strig.) confregisti jugum meum, (vel, tuum, Strig.) rupisti (vel, & perrupisti, Strig.) vincula mea, Vulg. sim. o. in G. vel, tua, Strig. Legerunt [o. & Vulg.] שְׁבַרְתִּי & נְתָקִי in 2. pers. & וְיָרֵם. Hieron. in Commentario Græcam lectionem sequitur. Neuter sensus est incommodus. Nam aut dicit, pro liberatione ab Ægyptiis & hostibus aliis malam sibi relatam gratiam; aut, jampridem Israelitas fuisse legirupas, & sæpe in eundem morbum eos recidere. De populo loquitur, tanquam de uxore; q. d. Conjugale foedus violasti. Confregisti, &c. Heb. Confregi, id est, permisi ut frangeres, &c. Jugum & vincula, Lex sunt, quæ & Dei jugum est, & populi. In quo Legem ruperunt, ostendit verbis seq. ¶ Et, &c. [וְיָרֵם יְהוָה] Et (vel, Et tamen, Strig. vel, Ideo, JT. Calv. Tum, Pi.) dixisti, Mo. M. P. Calv. Pi. &c. vel, dicis, JT. ¶ Non, &c. [וְיָרֵם יְהוָה] Duplex hæc lectio, אַעֲבֹד, & אֶעֱבֹד, ob affinitatem א & ע, ut 1 Par. 1. 6, 7. collat. cum Genes. 10. 3, 4. 1 Par. 18. 3. collat. cum 2 Sam. 8. 3. [Hinc variè reddunt.] Non serviam, Mo. P. Pi. Calv. o. vel, servitura sum, JT. sub. idolis ultra, V. sic Pi. At hoc coactum est. Vel, sub. tibi, Capel. sic Calv. Ità foedam populi ingratitude accusat, quod libertate ad licentiam abusi essent nec se in obsequium addicerent Deo Redemptori tuo, qui hac lege populum redemit, ut se totum illi consecraret: nam qui redemptus est alterius beneficio, sui juris non est. Sed hæc expositio non convenit cum historia Exod. 19. 8. ubi obedientiam Deo promiserunt.

20. A seculo, &c. [כ

^a Pi. promiserunt². Verum istis verbis [Exod. 19. 8.] hoc opponit Deus, non quod exserte sic diceret populus, &c. sed quia factis reipsa tales se praeftiterunt, quasi exserte Deo responsissent, *Non tibi serviam*: Sermo est nempe figuratus, ab indignatione profectus, quo populo exprobratur contrarium illius quod tum dixit; quia facta illius contraria fuere verbis & testificationi ipsorum².

^a Cap. crit. ^{3.8.5.91.} *Non me subjiciam*, Ar. Al. *Non transibo*, Ti. vel, *prævaricabor*, M. *transgrediar*, Calv. Q. in V. sub. *ultra mandata tua*, V. *Non addemus ultra transgredi verbum tuum*, Ch. *Nihil in me prævaricationis est*, Strig. [Ca. hoc cum voce præcedente sic reddit, *Et tu te nihil commissuram promiseris*.] Si cui magis placet hæc lectio, non contendam: & tunc sensus erit, Ego pridem excussi jugum tuum, &c. *tu verò* (vel, *tu ergò*) *mibi dixeras*, h. e. pollicita fueras, (Verbum fœmin. est, quia de populo illo loquitur quasi de muliere, quam Deus, mariti personam sustinens, defectionis accusat.) *te non transiuram*, h. e. te fore mihi fidelem^b. Sed melior hîc est lectio Chetib [חֶתִּיב] quàm Keri [כֶּרִי]. ¶ In, &c. [כִּי עַל כֵּלֵּי] *Quum* (vel, *Quamvis*, Pi. Atqui, Calv. sic Angl. *Tamen*, Q. in V. Angl. Sub. Et tamen non stetit promissis: nam, V. *Cum quidem*, Strig.) *super omnem collem*, &c. JT. Ang. Pi. &c. ubi idololatræ solebant idolis suis immolare^d. Super colles putabant se cœlo Deoque propinquos; & sub umbris arborum putabant esse secretum aliquod numen, cum quo familiare colloquium haberent^e. ¶ *Tu prosternebaris meretrix* Ut meretrix. Sternere se utrique convenit, & idololatræ, & meretrici^f. ¶ [אֵת צִוְּתָהּ וְנִי] *Tu pervagans* (vel, *vagaris*, à marito tuo, Deo^g; vel, *peragras*, JT. circuis, Pi. *discurrebas*, P. sic M. Ti. Calv. Strig.) *meretrix*, Mo. P. &c. vel, *meretricando*, M. *scortans*, JT. Pi. Ang. scortatione spiritali, h. e. idololatriâ^h: ô meretrix, Ti. ut meretrix, V. sim. Strig. Ut scorta facere solentⁱ, quæ huc illuc discurrent libidine vel avaritiâ mota^k. Ibas ex una arbore in aliam, sicut meretrix de uno prostibulo in aliud vagari solet^l. *Tamen passim prostras scortum*, Ca. *Tu colebas idola*, Ch.

21. Ego, &c. [וְאֵנֹכִי נִטְעֵתִיךָ שֹׁרֶק כְּלוֹה וְרַע אֶסְתָּח] Et (vel, Atqui, JT. sim. Ti. *Tamen*, Ang.) *ego plantavi* (vel, *plantaveram*, JT. Pi.) *te Sorek*, Mo. (vel, in *Sorek*, Q. in Angl. Id est, vel, 1. in loco optimo, non vineis modò, sed aliis rebus, qualis erat Sorek. Vide Jud. 16. 4. Esa. 5. 2. & 19. 9. Vel, 2. ut sis mihi Sorek, i. e. vinea optima; vel, cum Sorek, i. e. plantis de Sorek sive selectissimis^m. In locis optimis constitui teⁿ. Vel, *vitem generosam*, JT. Pi. Strig. five, *nobilem*, Ang. five, *optimam*, P. vel, veluti *vitem optimam*, M. ut esses nobilissima vitis, Strig. G. *vineam electam*, sive *nobilem*, five *exquisitam*. Vox Sorek forsân usurpata est, ut Carmel, v. 7. pro locis ei similibus, &c. Quoniam in prædiis excellunt vites, (solent enim & pratis & agris præferri^o) ideo testatur Deus quanti Ecclesiam æstimet, &c. P.) *totum* (vel, *totam*, Calv. omne, G. ex Vulg. *totam ipsam*, Mo. P. & *totum*, Ti. *cujus omne*, Strig. sic M.) *semen* (vel, *seminarium*, Ti. vel, cum semine, Angl.) *fidele*, Calv. M. Ti. JT. vel, *veritatis*, Mo. vel, *recto*, sive *genuino*, Angl. i. e. plantam nulla ex parte adulterinam aut infititiam, sed ex Abrahamo, Sara, &c. viris & fœminis optimis^q. Cujus vineæ omnes palmites sunt perfecti & genuini, &c. Sensus, Te plantavi in hunc finem, ut mihi proferres gratos & amœnos fructus. Respicit hîc Deus gratiam suam & consilium suum, non naturam populi, qui nunquam fuit semen verax[†]. Verbum aliâque Dei instituta sunt, & veritas, Psal. 119. 142. &c. & *semen*, quo Deus Ecclesiam suam ferit, Matt. 13. 24. &c. Al. *cujus totus fructus esset certus*, Heb. *cujus totum semen esset veritas*, Pi. i. e. ex qua fructum probum speraret^v. Sed *semen*, pro fructu, durum videtur^x. [Alii hoc membrum cum præcedente sic reddunt,] *Cum ego te generosâ vite veròque prorsus semine conseverim*, Ca. *Statueram vos sicut plantam vitis electam, omnes facientes veritatem*, Ch. ¶ *Quomodo, &c.* [וְאֵת נִיטְעֵתִיךָ לִי סֹרֵק וְנִיטְעֵתִיךָ לִי סֹרֵק] Et (vel, Igitur, Pi. sic JT. &c.) *quomodo conversa*, vel *mutata*, es mihi *declinantes rami*, Mo. (vel, in *degenerationes*; ad verb. in *aversiones*, à סֹרֵק *avertere*^y: vel, in *sarmenta*, P. in *degeneres palmites*, JT. Pi. sic Ang. Ad verb. *degeneres*; sed addendum est substantivum aliquod: sicut Esa. 17. 10. ali-

ena, sub. vinea^z. vitis aliene? Mo. P. Calv. JT. Pi. &c. Ang. Al. in vitem degenerem (vel, abominabilem, M.) & alienam? Ca. M. vel, agrestem? Strig. Aliena planta alibi dicitur in laudem, Esa. 17. 10. hîc in vituperium; ut alieni cultus & mores, Esa. 2. 6. Zeph. 1. 8. Degenerasti, facta es inutilis, ut hîc habet Chaldaeus. Producis uvæ, neque aptas unde vinum fiat, neque edules^b.)

22. Si laveris te nitro; sic Mo. P. M. &c. [בְּנִיטְרָא] Per nitrum quidam alumen intelligunt^c; alii, pulverem cum quo caput lavatur^d; alii, speciem salis, ab insula Nitria sic nominati^e. Plin. 3. 1. 10. Non multum, inquit, à sale differt^f, sordisque erodit & expurgat^g. Tuberæ abradit, itemque pustulas ac nævos^h, & nitorem ac pulchritudinem faciei conciliatⁱ. [De נִיטְרָא vide dicta ad Prov. 25. 20.] ¶ Et, &c. [וְיִטְרָא לְךָ בֹּרִית] Et multiplicaveris tibi (vel, frequenter utaris, V. vel, multum adhibueris, Ti. sim. JT. Pi. Ca. Strig.) *Britis*, Mo. P. M. V. G. &c. vel, *smegmatis*, JT. Pi. Ti. vel, *struthii*, Calv. vel, *terra quâ fullones utuntur*, Strig. [בֹּרִית] Borith aliis est *sapo*^k, aliis *herba fullonis*^l; quam Græci dixerunt *struthium*^m, Latini *radiculam*, alii (nempe recentioresⁿ) *saponariam*^o; quæ herba in virentibus & humectis Palestine locis, ait Hieron. nascitur. Vide Mal. 3. 2. & Chald. hoc loco P. Quæ pannorum sordes eluunt, & maculas expurgant^q. Quod ad rei summam, nulla hîc est ambiguitas: Sensus est, nullo artificio, nullis herbis, posse maculas populi purgari^r. q. d. Erhæfferes speciosas tui excusationes^t, nihil proficis^u; non poteris te satis apud me purgare^v. Gravior est culpa quàm ut victimis expietur^x. Per naturalia hæc expurgandi media intelligunt omnes ritus expiationis; sive religiosos, ut ablutiones, Num. 19. 9, &c. Heb. 9. 10, 13. sacrificia, 1 Sam. 3. 14. Heb. c. 10. v. 1, 2; sive superstitiosos, Esa. 66. 17. ¶ *Maculata, &c.* [וְנִיטְרָא] Vox alibi non existat, ideòque variè exponitur^z. *Signata* (vel, *Insculpta*, Calv.) est, vel erit, *iniquitas tua coram me*, Mo. P. Strig. G. sim. Calv. vel, *Tamen notata est apud me, &c.* Ca. *Descripta est, &c.* He. in V. Sed hi nullam versionis hujus rationem reddunt². Vox נִיטְרָא aurum sign. Job. 28. 16. & 31. 24. unde quidam sic reddunt[†], *Tamen nitri, vel splendet, instar auri*^b; vel, *ut obducatur se auro insigni, &c.* JT. Sed non convenienter adhibetur talis metaphora ad turpitudinem ullius rei exprimendam. Mallem vocem fumere sensu celandi, quomodo Arabicus Interpres usurpat Luc. 1. 24. 2 Cor. 4. 3. *Quamvis celet se, &c.* i. e. quantumvis celare studeas, Job. 31. 33. &c. Quamquam aliò respicit contextus^c. In lingua Arabica نִיטְרָא chetema est, abscondere; & نִיטְרָא, occultus, latens. Vide [versionem Arab.] Luc. 1. 24. & 8. 17. Hinc locum reddo, *Recondita est iniquitas tua, &c.* Similiter in locis parallelis, Deut. 32. 34. Nonne illud est reconditum apud me, נִיטְרָא obsignatum, &c. Job. 21. 19. Deus יִפְסֹף abscondet, i. e. reponet, filiis, &c. Of. 13. 12. לִיגָתָא Ligata est iniquitas—נִיטְרָא absconditum est peccatum ejus, i. e. coram Deo reconditum atque altâ mente repòsitum. Quæ sunt ipsissima Jeremiæ verba, nisi quòd voce utitur diversâ^d. Al. *Impressa, &c.* Calv. He. in V. Altius tamen *impressa, &c.* Ti. Altius impressa est macula quàm ut tam facile eluatur^e. Sapone, &c. purgari nequit macula quæ impressa est, & intus signata^f. *Insignis est, &c.* V. [Respicit, credo, vocem נִיטְרָא] Calv. non paucis Psalmis præfixam. Vel, *Nota est, &c.* ut illam negare non possis: q. d. Etiam si coneris dissimulare idolatriam tuam, non tamen falles me^g. *Notata, &c.* V. ex He. K. in Ga. à נִיטְרָא, quod *notam*, seu *styguinustum*, significat; quomodo Syrus usurpavit Gal. 6. 17. Al. Vox נִיטְרָא Chald. & Syr. & sæpe apud RR. sign. *maculam*, vers. c. 40. vel *nævum*, in cute, ut [in Syr. vers.] Jac. 3. 6. vel, *stigma*, ma cuti impressum, ut Gal. 6. 17. Veritas itaque, vel, *Altè impressa est, &c.* [Favet Syrus, qui sic reddit, *Citricæ tamen præferunt in te peccata tua coram me.*] vel, *Insigniter maculosa est, &c.* Ga. ib. Cui favent & Chald. qui cum RS. vertit, *Tanquam nota macula, sive macula impressa, & insigniter inusta; &c.* Kennelidow, &c. *Maculata es in tuis, &c.* & Hieron. *Maculata es in iniquitate tua; & Oecol. qui reddit, Maculam servat iniquitas tua*^k; [& Ar. qui habet, Nihilominus contaminabo te perversitatibus tuis coram me.] Certè proportio & oppositio inter ablu-
G g ablu-
tionem,

ablutionem, & retentionem macularum, hac versione optime servatur¹. Sensus est, Facile potestis à vobis omnem culpam depellere, & peccata coram mundo abscondere, & in Prophetas insurgere: sed nihil valebunt pretextus vestri, quum ego vos arguam^m. Lava, munda, orna, compara te, utcunque voles, hoc versu; non potest celari iniquitas tua, &c. v. seqⁿ.

23. Quomodo (vel, Quà fronte, Strig. Quomodo igitur, Pi.) dicis, (vel, dices; sed futurum denotat actum continuum^o: vel, dictura es, JT. dicere audes, Pi. dicere potes, Ang. excusas te, vel, jactare audes t.) Non sum polluta, post Baalim non ambulavi? Sic Calv. Pi. &c. i.e. post idola p. Quo ore poteris te defendere, & negare id quod patet? Palam nota erat impietas; & tamen audebant semper objicere suos pretextus: & quoniam erant apud illos Templum, sacrificia, &c. fingeant se unum summumque Deum colere; licet deos minores, sive patronos, subinde miscerent^r. Sicut inter Christianos quidam, idolothyta manducantes, negabant se esse idololatrias; sic & inter Judæos, qui de mensa Dæmoniorum participaverant credi volebant nihil mali fecisse. Vide Ancyranæ Synodi canon. 4 t. ¶ Vide (Aspice, Strig. Considera, quæso, Pi.) vias tuas (vel, viam tuam, Mo. P. &c. idololatrias tuas; tuam agendi rationem^v; cultum tuum^s); in convulle] Sim. Mo. P. &c. vel, in ista valle, JT. Pi. Hinnomi^v. ἐν τῇ πολυανδρίᾳ, (in sepulchro multitudinis,) o. in G. nam multa erant ossa combustorum in ea valle². Vel, in valle, i.e. in luco, ubi idolis sacrificabas, & ubi adhuc vestigia tua impressa manent, ita ut videri possint². q. d. Relege vias, ubi non tantum vestigia, sed etiam cubilia ac volutabra, scelerum invenies^b. ¶ Scito quid feceris: cu: sor, &c. בְּכֶרֶה קִלְהָ מְשֻׁרְרָה וְגו'] Vox בְּכֶרֶה Interpretes tam veteres quam novos torfit hæcenus^c. [Hinc variè reddunt.] Dromedaria, Mo. P. Calv. Di. d. G. o. dromas, JT. Pi. Est cameli genus^d. Est camelus foemina, juvenis ac parva, quæ masculo citius currit*. Est camela junior. Ità ex Arabismo vocem explico. Albecro est camelus junior, ait Damir. simil. & Abuabida & Alcamus & Baal Aruch. [Verba vide in Authore.] Et Arabes becon sæpe usurpant pro camelo juniore. Chaldaeus h. l. habet בְּכֶרֶה janka, lactentem, manifesto errore, & imperitiâ scribæ, pro בְּכֶרֶה; quæ vox camelam sign. in Megillath, & sæpe in scriptis Arabum^f. In Græcis exemplaribus Aq. Sym. Th. pro, σποῦδς νέον, mendosè scriptum, σποῦδς νέον^g. contra grammaticam; quia σποῦδς nusquam est foem. Hinc tamen Vulgatus habet curforem, & Hieron. capream; quasi caprea dicatur h. l. σποῦδς, ab agilitate cursus; quod nusquam legi^h. [Plura vide de בְּכֶרֶה ad Esa. 60. 6.] Al. Camelus, Ca. Gamela enim, M. Strig. Camelopardali, Ti. [Reliqua porro sic reddunt:] levis, vel velox, Mo. P. JT. Pi. Calv. (vel, levi, five veloci, similis es, M. Ti. Strig.) implicans vias suas, Mo. V. Ca. Instar scilicet corrigiæ calcei, quæ iteratis vicibus illi circumligaturⁱ. Vox hæc, quæ alibi non occurrit^k, deducitur à בְּכֶרֶה corrigia^l, Gen. 14. 23. Esa. 5. 27^m. Hinc quidam, retinens vias, &c. vel, persistens in viis, &c. ut corrigia calceum pedi alligat. Alii, dilatans, vel, explicans, Vulg. i.e. huc illuc, ad lubitum, spatians. Alluditur ad solutionem corrigiæ, Marc. 1. 7ⁿ. Alii, delineans, &c. ut sectari te possint, &c. o. corripitens, &c. Calv. Chaldaeus, בְּכֶרֶה לְקַלְקֵל: id est, vel, quæ confundit, aut perturbat, &c. nempe discurrendo, nunc huc, nunc illuc^p; vel, depravans, &c. i.e. à mare ad mare alium discursitans^q. Al. בְּכֶרֶה Æthiopice est, בְּכֶרֶה, serò, vespere, Matt. 28. 1. Hinc veritas, quæ sero tinat vias, i.e. quæ vespere in tenebris quàm plenâ luce ambulare mavult: ea enim dromedariorum, ut & omnium penè ferarum, indoles est. Et rectè id accommodatur populo quem scortationis spiritualis, in modum scorti carnalis depictæ, infimulat Propheta: noctu enim amant scorta incedere, atque amasios insequi. Al. בְּכֶרֶה Arabicè est, commune reddere: hinc veritas, communes reddens vias suas: quod scortis optime convenit, & passim populo exprobratur, quod, uno Deo relicto, alios multos promiscuè admiserint^r. Al. circumiens, &c. P. quæ circumcursitat, &c. Ti. quæ discurret per vias suas, M. quæ hinc inde discurret, Strig. quæ involvit vias suas, Pi. fim. Ang. q. d. Discursat, quum ardet libidine coitus^t. Dro-

medariæ huc illuc confusè discursitant, modò unum, modò alium, marem sequentes^v. Al. o. quæ corrigiâ notat vias suas, JT. Heb. o. corrigians, ut ita dicam: id est, scortum adeò effectum præ assiduitate sceleris, ut, quocunque te vertas, terram velut corrigiis & restibus tuarum sordium ex te defluentium coinquinas, sequente versu². Ego potius verbum in contraria significatione acceperim, (ut à בְּכֶרֶה, canda, fit בְּכֶרֶה, decandavit, & passim alia) excorrighans, i.e. dissolvens, disingens, relaxans vias suas, h.e. dissolutissime & impudentissime vivens³. Populum, ob perviciam, & furiosos impetus, & libidinem, &c. feris bestiis comparat². Meretrici, cui Judaicam gentem comparaverat, ulterius comparat animantes maximè libidinosas, quò magis foeditas rei appareat. Cameli toto die coeunt, Aristot. de Histor. animal. 5. 11⁴.

24. Onager, &c. פֶּרָה לְמֶר מְדָבָר בְּאוֹת נִפְשׁוֹ שְׂאֵפָה פֶּרָה לְמֶר מְדָבָר בְּאוֹת נִפְשׁוֹ שְׂאֵפָה Vox פֶּרָה sign. in genere, ferum, five feram; & subintelligas, vel bestiam, vel hominem: vide Gen. 16. 12. Job. 11. 12^b. At potius, aliquod genus bestiae denotat: sed quodnam sit, Hebræi discrepant. Plerisque tamen, & rectè, onager est, ut hic vertitur à Vulg. & à o. Job. 6. 5. & 39. 5. &c. & à Chald. Num verò mas sit, an foemina, dubitant: & adjectiva quidem alia sunt masc. alia foemin. Verùm genera in nominibus bestiarum promiscuè usurpantur. Vide Jon. 1. 17. al. 2. 1. Contextus tamen foeminae favet^c. [Locum sic reddunt:] Onager (vel, Onagra, Ca. fim. JT. V. Calv. G. Est enim hæc vox, ut aliæ multæ, & in hac & in aliis linguis, בְּכֶרֶה^d. Vel, Sicut onager, Ch. in V. Sy. Q. in Angl. Et tanquam asina sylvestris, V. ut Gen. 49. 9. 14. 17. leo, asinus, serpens, pro, sicut leo, &c. d. Sub. est, JT. vel, es, Angl. ut in præc^e. vel, ipsa est, nempe Hierosolyma, de qua præcessit; i.e. Judæi^f.) doctus desertum (vel, edoctus deserti, Di. assuetus, vel assuetæ, deserto, JT. Pi. Di. Calv. five, sylvis, Ca. Verbum בְּכֶרֶה Æthiopice sæpe pro solere, & assuevisse, usurpatur, ut [in Æthiop. vers.] Matt. 27. 15. Luc. 24. 42. Joh. 18. 15^g. Vel, edoctus, five assuetus, in deserto, P. Pi. ut scil. vagetur in deserto^h. Vel, cujus habitatio est in deserto, Ch. in V. [Alii hoc cum voce præced. sic reddunt.] Sed & onagra desertis assuetæ assimilaris, M. fim. Ti. Strig. [Reliqua sic reddunt:] in (vel, pro, Calv. P.) desiderio anime sue; i.e. cum æstuat in consortem suumⁱ, cum libidine incenditur^k; sorbuit (vel, colligens, Calv. vel, haurit, V. attrahit, P. attraxit, G. ex Vulg.) ventum occasionis sue, Mo. P. Calv. (vel, occursus sui, G. ex Calv. nempe auram obviam^l. Vel, occursus sui fortuiti: nam voluit hæc voce exprimere, nullam esse electionem, vel nullum judicium, vel modum, in bestiis illis. q. d. Ubi collegerit ventum quocunque tulit fortuitus eventus; ubi huc illuc libere & sine obstaculo vagari possit^m. Vel, ventum amoris sui, Vulg. i.e. eminus olfecit maremⁿ, captat auram & odorem consortis^o; ex vento scilicet cognoscit ubi sit asina quam concupiscit*. Tradit Oppianus, onagros, libidine incensos, summa montium conscendere ad odorandam & captandam auram foeminarum quas amant, in eas totos ferri, ut nullas eos avertere possit^p.) quis avertet (vel, inde reducet, Calv.) eam? Mo. P. Nemo est qui inhibere eam possit, nè ad marem currat^q. Al. pro desiderio anime sue, (id est, vivens in summa libertate & deliciis, sine lege & præceptis,) accepta occasione, & quis reducet eam? sub. ab hoc appetitu, V. Alii distinguunt post ventum, & vertunt, impetum ejus quis revocabit? vel, impetu suo quis revocabit illam? Vox בְּכֶרֶה occasum fortuitum significat^r. Al. quæ pro appetitu anime sue accepta occasione haurit spiritum. Et quis reducet eum ab hoc appetitu? M. qui pro appetitu—destinato suo tempore anhelitum haurit, quis reducet eum? Ti. quæ pro libidinis aviditate cupide ducet auras irrevocabiles, Ca. qui in furias ignemque ruens avidè attrahit spiritum, & à nemine cohiberi potest, Strig. Al. in desiderio anime sue anhelat ventum: occasionem ejus quis avertet? Di. in voluntate anime sue, bibens ventum sicut draco, Ch. fim. He. in Angl. ventum naribus hauriens^s. Quæ pro desiderio—haurit ventum, (i.e. libero coelo fruitur; non quiescit uno loco, sed huc illuc discursat libere^t;) cujus occasionem quis revocet? JT. i.e. quam nemo, oblata Veneris occasione, ab ea impedire potest;

† Jun. potest; ita fervet, &c. †. Al. sic, *Pro desiderio*—*haurit ventum*: (non *onager*, quæ vox est masc. sed Hierosolyma, quæ est fœmin^a. Verùm genera in nominibus bestiarum promiscuè usurpari constat. Porro, Hierosolymam in eo similem esse onagro docet, quod ut onager siti laborans (vide Psal. 104. 11.) haurit ventum; sic illa sitiens atque expetens coitum, i. e. idololatriam, anhelat.) *incursum ejus* (quum scilicet in aliquem incurrit; seu aliquem adoritur, laceffens ad concubitus), *quis avertat*? Pi. *Pro animi sui libidine haurit ventum*, tanquam amoris cestro percita: *occasionem ejus quis avertet*? Non est quod quisquam speret frænum injici posse prurienti libidini, in quam toto impetu ruit. Vox *אֲנִי* *occasionem* significat. Vide Jud. 14. 4. 2 Reg. 5. 7. [Alii sic accipiunt;] Tu, inquit, similis es onagro velocissimo, cum tibi est iter ad idola tua. Onagri sunt velocissimi: ad hoc facit respirandi facilitas: nam difficultas respirandi causa est tardi incessus. Sed contextus hunc sensum respuit. ¶ *Omnes*, &c. *אֲנִי לֹא מְבַקְשִׁיהָ* ¶ *Omnes quærentes eam*, Mo. P. M. &c. (scil. ad scortandum cum ea: vel, *Quisquis persequitur eam*, Calv.) non deficient, M. sic G. ex Vulg. Redit ad primam comparationem: Sic etiam, ait, qui hanc meretrice uti voluit, nemo recusatus est. Sed hæc interpretatio similitudini minus quadrat. Vel, non *fatigantur*, sive *fatigabuntur*, JT. Pi. P. simil. Mo. Calv. Ti. &c. non est quod defatigentur, Ca. nempe in illa investiganda; longè latèque quærendo: vel, currendo post illam. Sensus, Quotquot voluerint capere onagram illam, cum viderint illam sic currentem, non fatigabunt se currendo post eam, quia desperabunt se posse assequi, sed tempus expectabunt, &c. Non laborabunt eam revocare à Venere, in quam tanto impetu fertur. ¶ *In menstruis ejus invenient eam* Cum scilicet menstruis gravatur, aut foetu. Etiam in menstruis eam paratam invenient qui volent. Non potuit impudentissimum scortum melius describere. At menstruum *אֲנִי* dicitur, non *אֲנִי*. Et peregrinum est, quod eandem ei significationem tribui velit Junius Hof. 5. 7. ¶ *Menstruis ejus potiri ea possunt*, i. e. etiam tunc quum laborat menstruis; quo tempore ipsa natura à concubitu abhorret. Heb. *In mense*, aut *novilunio*, ejus. Meton. efficientis: nam novilunium sanguinem menstruum ciet. Si quis adulteram illam quærere institueret, nullo negotio inventurus esset; quia exstant singulis passibus vestigia sordium illius, tanquam mulieris ex mensium profluvio laborantis. Sic accipitur vox *mensium*. Vel, *In menstruis*, &c. i. e. in lupanaribus & sordibus meretriciis. *In mense suo invenient eam*, M. P. Mo. Ti. Mar. BA. &c. Sed quisnam hic mensis sit, disputant. 1. Quum gravida erit, capient eam P. *Mensis* collectivè, (ut, *dies*, Gen. 8. 6. & *annus*, Gen. 5. 4, 5, 6, 7.) pro *mensibus*, illis scilicet de quibus Job. 39. 2. in quibus foetu gravatur. Sic & tu Hierosol. tandem à me capieris & punieris, cum gravida eris, i. e. cum ad summum pervenerit peccatum tuum. q. d. Antea impetu maximo ad idola rapiebaris; nec ullis minis aut periculis diverti poteris: cum autem foetu ac menstruis gravaberis, capieris. 2. Quo mense solent sylvestres alinæ maris appetitu fervere. Abarbanel mensem AB intelligit, Judæis ominosum, & quo solent hostibus esse expoliti. Illo scilicet mense decrevit Deus ut in deserto morentur qui murmuraverant: & die nona ejusdem mensis desolatum est utrumque Templum, tam primum, quam secundum: & Alexandriæ devastata est Judæorum amplissima Synagoga. Idem ex Anglia, Gallia & Hispania hoc ipso mense pulsi sunt. Hæc Abarbanel. Duæ sunt versûs partes. 1. Indomitum populi furorem significat, quod nullis flecti possent monitis, sed ferrentur vesana libidine, quasi vento occasionis; ut asina sylvestris, præsertim ubi collegit ventum, non potest cicurari. 2. Denunciat tempus adfore quo Deus illorum furorem franget, tempus nempe judicii sui: q. d. Ut asina pondere suo gravatur quum tempus partûs instat; ita ego efficiam ut sentiat tandem onus vestrarum iniquitatum, quod erit vobis intolerabile, & vos opprimet. Al. *In novilunio ejus*, &c. In hoc versu impotentissimam spiritu-

alis scortationis libidinem exprimit, 1. quod, instar sylvestris onagri anhelantis ventum, nihil aliud animo delideret quam afflari spiritu idolorum: 2. quod ita ferveat hoc desiderio, ut ab inventa scortandi occasione nemo eam avertere queat: 3. quod nequaquam opus sit amafios in persequenda ea multum lassari, quandoquidem facillima sit inventu. Et quia singulo novilunio convenire solebant, atque ob festi solennitatem, novamque Lunæ odori, quæ etiamnum magno honore ab omnibus orientalibus excipitur, peculiari quodam fervore ad cultum idololatricum flagrant, addit, in novilunio ejus inveniri eam posse. Sed hæc expositio scopo & contextui nequaquam congruit. [Alii ultimum membrum sic reddunt,] *In tempore suo*, &c. Ch. *In humilitate illius*, &c. o. *In abiectione illius*, &c. Ar. *In viis ejus*, &c. Sy. [Strig. hoc cum præced. sic reddit,] *Nemo quærens eam* (scil. idololatriam) *defatigetur, quia in noviluniis inveniet eam*.

25. *Prohibe pedem tuum à nuditate*; ita Ti. *אֲנִי* ¶ *Nè denuderis*, M. à discalceatione, Mo. nè sis discalceatus, P. fim. Ca. Calv. Ang. &c. Sententia brevitate obscura est. Monitum est Dei ad populum: quare dicendi verbum hic supplet, ut Psalm. 27. 8. & alibi. Dicbam (ad te, o Hierosol.) *Cohibe pedem tuum nè sis discalceatus*, Heb. ab essendo discalceatam, Pi. Dicenti, *Cohibe pedem*—JT. *Noli pedem tuum nudare*, Strig. Si quis tibi dixit, (id enim hic supplendum,) *Noli*, &c. G. [Variè explicant.] 1. Verba sunt revocantis, & per euphemismum scelestæ adulteræ reprehendentis: q. d. Nè amplius te prostituito; Nè exuas calceos ut componas te ad scortationem, & ad adulteri thorum, Esa. 57. 7. Nè retegās pedes tuos. Noli denudare partes verendas: Eas enim Hebræi, ut & alii, honestè *pedum* vocant nomine. Vide Gen. 49. 10. Deut. 28. 57. Esa. 7. 20. Ezech. 16. 25. 2. Ostendit quod tendebant omnes conciones prophetiæ, ut scil. populus quiesceret sub præsidio Dei; & conqueritur de dementia populi, quod non obediverint Deo jubenti illos; non quidem longum iter suscipere, quod forsitan nimis molestum esset, sed tantummodo manere quietos, &c. Refert hic Propheta quid alii docuerint, *Prohibe pedem*—*à nuditate*; quod calceos longis itineribus detererent. Sed malim, à discalceatione; solebant enim iter facere discalceati. q. d. Contine te domi, nec calceos attere longo itinere ad quærendum auxilium. Al. Define huc illuc ad idola discurre; nè tandem discalceatus ire cogaris, ad captivitatem & miseriam redactus. Vide Esa. 20. 4. & 47. 2. Jer. 13. 22. Chald. sic reddit, *Prohibe pedes tuos, ne societatem facias cum populis*; & os tuum nè colat deos vanos, M. ¶ *Et guttur tuum à siti* Ità Mo. P. M. JT. &c. i. e. Vel, 1. ab ardore libidinis. Nè nimia scortatione contrahas sitim. Nova translatio in ipsa comparatione. Vel, 2. à siti, quâ, in regionibus præsertim calidis, premuntur viatores; quam accersis longis itineribus, in Assyriam vel Egyptum, ut opem cassam accersas. Vel, 3. nè ad extremam fedigaris inopiam, præ qua aqua tibi desit ad sedandam sitim. Vide Ps. 107. 5. Esa. 5. 13. ¶ *Et, &c.* *אֲנִי לֹא מְבַקְשִׁיהָ* ¶ *Et* (vel, Sed, JT. Pi. Strig. Ang.) *dixisti*, (vel, *dicis*, M. Ti. JT. *dicebas*, Pi.) *Adum est*, Calv. Me. (vel, *Desperavit*, sub. cor meum, nè eat post Dominum, V. *Desperavi*, Vulg. *Desperatum est*, Calv. Pi. G. Mo. i. e. Frustrà revocor à scortatione mea: Abstinere nequeo. Nulla spes est ut faciam quod suades. Vos Prophetæ luditis operam, res peracta est: decretum nobis est petsequi quod cœpimus. At, inquires, redarguit eos Esaias quod non dicerent, *Desperatum est*, Esa. 57. 10. & Jeremias h. l. quod ita dicerent. Resp. Esaias eos objurgat quod non dicerent, *Desperatum est*, h. e. quod non longo usu convicti essent stultitiæ, toties ab Egyptiis, &c. frustrati: at Jeremias alio sensu sumit, ut notatum. *Nulla spes est*. Verbum *desperandi* significationem habet 1 Sam. 27. 1. Eccles. 2. 20. q. d. Nullum superest remedium. Sic dicimus, *sine spe*, *sine cura*, sive *studio*. Desperatum est, quod post tam foedam idololatriam, recipiar in gratiam pristinam à Deo, vero marito meo. Al. *Fatigatio est*; q. d. Satis superque me temere vexavi, ut lassitudo ipsa quiescere suadeat. Al. *Expectoratum est*, Ti. Quod ego non capio, nisi intelligas, pectus, seu animus abjectus est. Ma-

- Al. impudente fronte, M. Al. Abhorrens est, sub. cor me-
um à Domino, Q. in V. Alii interrogativè legunt: *Desperatum est?* Mo. *Animus abjiceretur?* JT. Angl. q. d. Num desistam à viis meis? Huic robur addit negatio sequens. non, M. Calv. &c. (Concisa & ecliptica locutio, quò melius exprimat præfactos mores populi h. Vel, nequaquam, JT. non faciam, Pi. Strig. Q. in V. nempe quod dicis, o Propheta; quod suadet Deus: nolo ad eum redire. Docet eos pertinaciter repellere omnes exhortationes. quia, vel nam, amo exteros, sive alienos, (in comparatione, viros, in ἀλλοτρίους, deos m;) & illos sequar, Pi. sim. JT. Calv. Confert populum desperatæ mulieri, quæ maritum suum respuit, paratum licet adulteris ignoscere. [Ca. locum sic reddit, Minimè verò, inquis, quin alienos amans insequar.]
26. Quomodo, &c. כִּבְשָׁה נִבְרָה וְיָצָא סֶדֶם. Secundum pudorem furis, Mo. (vel, Sicut pudor, vel probum, furis, Calv. Ut pudore afficitur fur, P. sim. Ti. Ca. Tanquam pudore furis, JT. Sed sicut pudefit fur, Pi.) quando invenitur, Mo. vel, deprehenditur, P. sim. Ti. Ca. Strig. JT. Pi. Fur, nempe qui honestum hominem agebat. Sic, &c. כִּי הָיוּ יִשְׂרָאֵל וְיִשְׂרָאֵל. Sic pudore affecti sunt domus Israel, ipsi, reges eorum, &c. Mo. q. d. Non magis pudet Israelitas, quam fures P. Ità pudefacti sunt, &c. q. d. Judæi nihil consequuntur suis cavillis & prætextibus, dum negant se apostatas esse, &c. Discutit Deus omnes fallacias, scelus eorum crassum est & palpabile, quod negare aut occultare nequeunt; fures manifesti sunt, deprehensi sunt ἐπ' αὐτοπόρῳ. tergiversando impudentiam suam magis produnt. Al. Sic pudefient, &c. G. sic. Sy. Ar. V. &c. ipso eventu derelicti à suis idolis, Esa. 46. 7. Ità pudefacient (nempe exteri illi dii non valentes tueri) domum, &c. JT. Pi. &c. Ità loqueretur de poena, quæ populo adhuc impendebat: sed prius malo.
27. Dicentes ligno, (i. e. idolo ligneo,) Pater meus es tu] Pater, i. e. Deus: sic Jupiter, Marspiter, Diespiter, apud Latinos. Simulacra autem deorum ferebant nomina: imò & dii in ipsis habitare credebantur. Pater, &c. i. e. Dantes idolis honorem Dei, qui revera erat eorum Pater, Deut. 32. 6. Esa. 64. 8. Jer. 3. 4. &c. Non calumniatur eos Propheta, quia affectum potius quam verba expendit: alioqui non tam stupidi erant ut sic loquerentur. Non damnat hic Propheta externum gestum, &c. sed quod affigerent virtutem Dei statuis, &c. Et lapidi, Tu me genuisti] Quod Soli præsertim dici solebat. Verterunt, &c. כִּי עָרַף וְגַם. Quia, vel Nam, (vel, Sed, Angl. ut Esa. 30. 16. & 49. 25.) verterunt ad me (vel, obvertunt mihi, P.) cervicem, Mo. P. &c. vel, dorsum, M. &c. Confirmat apostasiam eorum apertam fuisse. Elegans hic antanaclasis. Heb. faciaverunt mihi cervicem, Ma. sic Angl. Vide Jer. 7. 24. Et (vel, At, Ang. sic JT. Pi. Tamen, Calv. Ca. Angl.) in tempore afflictionis sue] Ità P. Ti. &c. Heb. mali sui, Mo. JT. Pi. cum malum illis imminuerit, Ti. Dicent, Surge, & libera nos] Tunc, omnis inefficacibus idolis, ad me recurrent. Ità abutuntur facilitate mea.
28. Ubi sunt dii tui, &c.] Supple, Ego autem respondebo, G. sim. Me. Quid de illis factum, quod vobis non ferant opem? Ubi, &c. q. d. Quid mihi vobiscum? contenti estote vestris idolis, quæ patres vocatis, eisque salutis vestræ gloriam ascribitis; & finite me, quem deseruistis. Secundum, &c. כִּי מִסְפָּר וְגַם. Nam juxta numerum, vel, pro numero, (Ellipsis particulæ, qualis reperitur Jer. 32. 11.) urbium tuarum sunt dii tui, JT. Pi. P. &c. i. e. Tot dii, quot urbes, vel oppida. Idem habes infra 11. 13. Adde 2 Reg. 17. 30. 31. Quæque civitas patronum habuit, more Ethnorum. Ethnica numina supra 30 millia reperisse se annotat Varro. Quoniam non fuit populus contentus uno Deo, unaquæque urbs sibi patronum elegit. Cum tot deos habeas, ex tam multis aliquis juvet te. Ego, quia unus sum, contemnitor: qui sit ut tanta deorum turba non succurrat vobis.
29. Quid, &c. לָמָּה תִּרְבוּ אֱלֹהִים. Quare contenditis mecum? JT. Pi. vel, contra me? Mo. P. &c. me provocantes, & reum facere volentes, & vos excusantes. Quare mihi litem intenditis? Strig. Concludit superio-

rem doctrinam, dicitque Judæos nihil lucrari, dum excipiunt se esse innoxios, &c. quibus uno verbo respondet Deus, ipsos esse perversos. Vide quàm regnat hypocrisis: plerique Deo obstrepunt, paucissimi reatum suum agnoscunt. Chald. Quare vos cogitatis judicare (i. e. judicium ferre) adversus verbum meum? V. Quum affligimini, non est cur expostuletis mecum, quia omnes à me defecistis.

30. Frustrà (vel, In vanum, Mo. Calv. vel, Propter vanitatem, seu vaniloquentiam, V. Q. in Calv. i. e. quia af-fueti sunt mendaciis. Sed [huic versioni] non respondet posterius membrum. percussit filios (i. e. cives) vestros] Ità M. P. Ti. &c. Incursum Assyriorum b. q. d. Frustrà usus sum omnibus remediis, verbis, ferulis, &c. indociles estis. In beneficiis numerat ipsos percussos fuisse. Dicit, filios, vel, i. quia & hos idololatriæ ad-dixerant, Jerem. 5. 7. & 7. 18. Vel, 2. quia omnes à maximo ad minimum defecerant, Jer. 6. 13. & 8. 10. Vel potius, 3. hac phrasi parentes etiam comprehen-dit: alloquitur enim totam congregationem. Sic, filii Judæ, Joel. 3. 6. & Javanis, Zach. 9. 13. & filii Babylonis, i. e. Babylonii: sic, filii taurorum, i. e. tauri: sic, filii populi tui, pro, populus tuus, Levit. 19. 18. Vide supra v. 16. & Jer. 5. 7. Vel, 4. ut ostendat omnes fuisse indociles: non modò senes, qui per se morosi & difficiles sunt; sed & juvenes, qui non ità perversos esse solent, &c. Disciplinam, &c. כִּי מִסְפָּר וְגַם. Ca-stigationem, vel Correctionem, non acceperunt, Pi. vel, rece-perunt, vel amplexi sunt, Calv. Non modò surdæ illis aures erant, sed & collum rigidum, & ferulis indoma-bile: petulanter respuerunt correctionem. Discipli-nam non receperunt, Vulg. Præcipienti non paruerunt. Instructionem recipere noluerunt, Angl. A me castigati, meliores facti non sunt P. כִּי מִסְפָּר וְגַם primario castigationem sign. Prov. 13. 24. & 23. 13. instructionem autem hic, &c. Prov. 5. 12. 23. & 6. 23. & 8. 33. &c. Devoravit gladius vester (Vester, non [passivè,] quo percussis estis, sed [activè,] quo percussistis, ut Psal. 37. 15.) prophetas vestros] Vobis à Deo datos Asæ, Joasi, Manassis tempo-ribus. Habes idem Nehem. 9. 26. & Matt. 23. 34. 35. Adde Luc. 13. 34. & 11. 49. &c. Prophetas, qui salutis ministri erant, qui meo nomine & jussu vos corripie-bant, & admonebant, & ab idololatria revocabant. q. d. Non tantum præfacti & indomiti eratis, sed & Pro-phetas occidistis. Al. Prophetas vestros, nempe falsos; q. d. vestros, non meos; ut Jer. 37. 19. Qui occisi sunt, vel à vobis, ut 1 Reg. 18. 40. 2 Reg. 10. 25; vel potius, unà cum vobis, quibus salutem polliciti sunt, Hof. 4. 5. Sed hoc coactum.

31. Generatio, &c. הָאֵלֶּה הֵם הַגֵּרִים הַזֵּה. O generatio, vel O seculum, M. P. Mo. Ti. V. Ca. G. &c. (i. e. O ho-mines hujus seculi!) Ad quod tempus recidimus? Quà ætate nunc vivimus? Nota admirantis: vel potius, compellantis, ut articulus sumitur Deut. 32. 1. Psal. 9. 7. & 114. 5. videte (vel, vos, inquam, conside-rate, G. sic Strig. Videte verbum, ut, audite virgam, Mic. 6. 9. Sunt enim cordi & oculi & aures. Vide Deuter. 29. 2, 3, 4. Prov. 20. 12. Videte, Proprie & emphaticè loquitur: non enim requirit audientiam, sed desert cog-nitionem: q. d. Vos potestis conspicerè quod Dominus dicit, & cognoscere rem totam. Non agitur hic de doctrina, sed de re ipsa: q. d. Deus per me vobiscum expostulat, etiam si nulli ad sint testes, nullus iudex vel arbiter; vos ipsi perspicite quid pronunciat. A sermo-ne ad rem ipsam eos revocat; q. d. Re in oculis perspi-cite, quia aures vestræ clausæ sunt ad omnem doctri-nam. Et emphaticè dicit, vos ipsi; nam meritò pote-rant damnari Judæi à cunctis gentibus, si adducti fuisset in iudicium. Vel, vos; q. d. Locutus sum de ma-joribus vestris: jam ad vos venio: attendite quid dictu-rus sum. verbum Domini, Mo. P. &c. Num-quid solitudo factus sum Israeli? Id est, terra sterilis. An infructuosus ipsis fui, ut Arabum deserta? An frustratus sum vos beneficentiâ quam promisi? [in] admirantis est: qu. d. Non fui illis deser-tum, in quo omnia defunt; nam suppeditavi illis omnia necessaria. Ubertas bonorum in me semper reperta est. Cur discessistis à me, ad idola conversi, quasi u-tilius esset ipsa colere quàm Deum? Aut terra serotina?

ferotina? Bene vocem vertit: Sic אֶרֶץ סְרוּתָה sumitur Exod. 9. 32. In Thalmudicis sæpe imbres, nubes, fruges, אֶרֶץ. Sensus est, An tardus fui in utilitate ipsis adferenda? imò celerrimus, dum ipsi paruerunt. An serò illis opitulari, & fructus speratos avarè reddere, solitus sum? Terra ferotina est illa quæ, cum Soli exposita non sit, serò fructus producit, nec perducit ad maturitatem †. אֶרֶץ אֲפֵלֶרֶת Num terra tenebrosa? P. sim. M. Ti. Calv. Ca. Ang. V. Id est, vel, 1. miserrima; tenebra, pro miseria, ut Lam. 3. 2^t: vel, 2. quæ infœcunda est, quia Soli non exposita. Vel, plena caliginis? Strig. vel, caliginis Dei? i.e. maximæ. Nam vox Dei addita rem auget: ut, flamma Dei, Cant. 8. 6. sopor Dei, 1 Sam. 26. 12. &c. Vel, vasta? Ch. deserta? Sy. inculta? Ar. plena sentium? o. Vel, fructum perdens? JT. vel, dejiciens incolas suos? scil. ob defectum alimentorum. ¶ Quare ergo dixit (vel, dicit, Pi.) populus meus, Reversus sum, &c? אֶרֶץ אֲפֵלֶרֶת Obscurum est hic אֶרֶץ, & variè exponitur. Q. à אֶרֶץ descendere deducunt, & vocem desperationis esse volunt, Descendimus: quod tamen accipiunt, vel, 1. de calamitatibus populi; q. d. Perditi sumus; quid nunc proficiemus in vocando Deo? Vel, 2. de perfidia populi; quòd scil. semel valedixissent Deo, nec vellent ad ipsum redire. [Locum variè reddunt.] Defecimus, non veniemus ultra ad te, Ti. Reversus sum, Vulg. Ch. (ad alios scilicet deos qui nobis benefecerent: vel, quod non multum differt, Separati sumus à te, R.S. in Di. Sed non video unde hanc vel illam significationem jure petant †.) non veniemus, &c. Vulg. vel, non revertemur ultra ad cultum tuum, Ch. Al. Dominium accepimus, V. Dominati sumus, Mo. Domini sumus, Strig. Ang. Dominamur, M. P. JT. Pi. V. Calv. K. & ex eo plerique in Di. i. e. Habemus Reges & Principes; nec est nobis opus alio nunc duce*: non habemus opus te Deo, ut ad te veniamus; non egemus nunc ope tuâ. Sed dilutum hoc. Existimo potiùs vocem esse superbiæ & gloriationis. Accusat eos Deus (qui hic loquitur) ingratitude: q. d. Hactenus omnis felicitas vestra mihi debetur; eratis regale sacerdotium, sed meo beneficio: jam autem separatim & sine me reges estis, confer 1 Cor. 4. 8. sed quo jure, vel titulo? אֶרֶץ & אֶרֶץ sign. dominari. Vide Levit. 26. 17. Esa. 14. 2. Hof. 11. 12¹. Non aliam ob causam vertunt, dominamur, quàm quia Hof. 11. 12. verti solet, Sed Judah adhuc dominatur cum Deo; quod & ipsum ex conjectura tantùm est, ut conveniret cum loco Gen. 32. 28. dominatus es cum Deo. Sed loca ista non videntur parallela; nec personæ sunt eadem, nec res conveniunt. Alibi non reperitur אֶרֶץ in Kal: credam ergò dominandi significationem apud Hebræos non habere. Hic sanè parùm congruere videtur. Negat enim Deus, justam populo suo de se querendi esse causam; cui malè subjiceretur, Quare dicit—Dominamur, &c? id enim non est conqueri, sed gloriari: tantùmque aberat ut indè inferrent, nolle se ampliùs ad Deum accedere, ut potiùs adherere ipsi fidelius tenerentur, quia dominium sub ipsius ductu consecuti erant. Quod quum videret Jonathan, per modum querelæ vertit, Quare dixit—Disjecti sumus? Videtur legisse אֶרֶץ, à אֶרֶץ expandit, extendit; idque passivè accepisse, expansi sumus, disjecti nempe in varias terras: vel, legit אֶרֶץ, expandit nos; vel potiùs, ex Arabica significatione, repulsi nos: significat enim ibi verbum אֶרֶץ, inter alia, repulsi; nomen אֶרֶץ, repulsi. Addamus nostram sententiam. אֶרֶץ à אֶרֶץ: quod verbum quia in Hiphil est, plangere, & nomen אֶרֶץ est, plangere; idem ergò hic sign. in Kal, & verto, Quare dixit—Planximus; (i.e. Nunquam nobis lætitiæ argumentum fuit dum tibi servivimus, non alias quàm plangendi flendique causas suppeditasti: quocirca) non veniemus ampliùs ad te? Itane, inquit Deus, ego vobis desertum fui, ut sic de me loquamini? Omnino probarem, si hanc significationem loco Hof. 11. 12. aptare possem. Sed quia ibi nec plangendi, nec dominandi, significatio satis quadrat, aliud experiamur. Apud Arabes אֶרֶץ, & mutato, pro more, i in א, אֶרֶץ, in Hiphil אֶרֶץ, est, velle, cupere. Sic ergò Hof. 11. 12. exponas, Sed Judah adhuc vult cum Deo: ita & h. l. Quare dixit—Voluimus, non veniemus, &c? q. d. Sic statimamus, hæc voluntas nostra, nos non venturos am-

pliùs ad te. Atque hæc significatio congruit illis duobus locis (alibi enim non existat) ubi hoc verbum in Hiphil occurrit: nempe Psal. 55. 3. אֶרֶץ אֶרֶץ, Cupio in meditatione mea, & perstrepo; & Gen. 27. 40. אֶרֶץ אֶרֶץ. Quod nollem vertere, Quando dominaberis, rumpes jugum, &c. quia qui dominatur non fert jugum alterius: & si de corporali servitute intelligas, vix operæ pretium erat, hanc veluti magnam prærogativam prænunciari, quòd ille fratris sui jugum excuteret post 150 annos: confer 2 Sam. 8. 13. & 2 Reg. 8. 22. Optimè ergò ad electionem fœdusque gratuitum refertur, Rom. 9. 12. cujus qui particeps est, verè dominatur, servit autem qui indè exclusus est. Sic ergò verto, Quum volueris, &c. Quod non nisi sub Evangelio impletum. Quamdiu enim idololatræ erant, servitutis spiritualis jugo impliciti mansere, illudque abrumpere nec voluerunt, nec velle potuerunt: At nacti gratiam Evangelii, voluerunt abrumpere, & abruperunt, atque unà cum fidelibus Judæis in libertatem filiorum Dei asserti sunt. [Ca. locum sic reddit, Cur sibi vendicat populus meus imperium, & negat se ampliùs venturum ad me?]

32. Numquid obliviscetur virgo ornamentis suis? Ità Mo. P. &c. Ornamenta muliebria sunt quibus mulier ornatur, veluti inares, armillæ, &c. item aurum & gemmæ, ut ait Ulpianus. ¶ Aut sponsa fasciæ, &c? אֶרֶץ אֶרֶץ Fasciæ suæ? Ti. fasciæ pectoris sui? o. Ar. G. id est, ligamenti mammillarum, nè grossities earum indecenter appareat. Id mammillare in Apophoretis, L. strophium Cinnæ & Turpilio. Ligaminum (vel, collariorum, Mo. lemniscorum, Ca. torquium, vel monili-um, V. murenularum, P.) suorum? M. Calv. sic Pi. à אֶרֶץ ligare: vel, eorum quæ alligat sibi? JT. vel, pepli sui? o. Calv. Strig. Repetitio ejusdem: q. d. Virgo sponsa nunquam prodit in publicum oblita ornamentis suis; multò minùs sponsi sui obliviscetur. Fœmina pluris facit ornamenta sua, quàm vos me.

33. Quid, &c? אֶרֶץ אֶרֶץ Quid, &c? Cur, vel Quid, bonificabis (vel, bonam facis, Ti. preparas, P. sic Sy. Calv. bonificas, V. Calv. concinnas, Calv. sic Ang. bonam prædicas, JT. Pi. ornas, Di.) viam tuam, Mo. P. &c. (i. e. actiones tuas,) ad querendum, Pi. vel ut queras, (vel, ut ambias, Ti. vel, querendo, JT. Pi.) dilectionem? five amorem? Mo. P. Pi. &c. i. e. scortationem spirituales: vel, quod amas? JT. vel, amicitiam? i. e. Cur tanto studio apparatus profectionem ut in eas amicitiam cum populis externis? Videbimus v. quorsum hoc dicat vers. 36. ubi objicit illis Assyrios & Egyptios. Quare tam diligenter huc illuc discursis, &c? Calv. Q. in V. Cur tam longa itinera suscipis, &c? Vide Esa. 57. 9, 10. Bene observat Rabbini, verbum אֶרֶץ אֶרֶץ studium & præstantiam agendi significare: ut, bonificare ludere, Psal. 33. 3. est, bene ludere; benefacere in ira, Jon. 4. 4, 9. est, valde iratum esse; benefacere in malo, Mic. 7. 3. est, malum sedulò & vehementer agere: ita hic, benefacere in via, est, iter arduum suscipere. Quare ornas te in viis tuis, ut facias amatores, ut contrahas societatem cum populis? Ch. in V. Solent Prophetæ populos externos, &c. amatoribus conferre; Judæos autem meretrici, quæ huc illuc discursat, faciem fucat, & multas impudiciæ illecebras accerit sibi, ut adulterorum gratiam conciliet. Al. Quid niteris teipsam purgare, & excusare quæ fecisti? Quid sacrificiis & ceremoniis mores tuos niteris ostendere bonos esse, ad querendam benevolentiam meam, cum publicè vaces omni impietati? Quum turpissima sit via tua, quid eam ornare coram me tentas, ut favorem meum quæras? Respicit quod vers. 35. dicitur, Munda sum, &c. Nempe adulabantur sibi, & negabant se meritos iram Dei; prædicabant se mundos, atque ita vias suas pulchras reddebant coram Deo. Cur adeò es impudens, ut te justifices, quum tamen vitam tuam consumas in conciliandis amatoribus, & explenda tantùm tua libidine? Facere bonum hic sumitur pro, prædicare seu jactare bonum, aut etiam profiteri, ut Matt. 12. 33. Non rectè facis quòd bonam prædicas viam tuam. Frustrà te purgas, cum nihil agas nisi quod tibi sit libitum. ¶ Quæ insuper, &c. אֶרֶץ אֶרֶץ Quæ insuper, &c. [Ca. locum sic reddit, Duplex lectio hic, & Jer. c. 13. v. 21. אֶרֶץ אֶרֶץ]

1 V. **דָּעוּ**, & **דָּעוּ**. [Hinc variant.] *Docui*, i. e. docebo; præter. pro fut. *Ob hoc docebo vias tuas malas esse*, Ti. Sunt verba Dei, q. d. Etiam exteris significavi malitiam tuam, ut te puniant, &c. Vide Jerem. cap. i. vers. 15, 16. & c. 40. v. 2, 3. Sed altera lectio receptior est, & rectior videtur. *Ideo*, vel *Itaque*, (vel, *Idcirco*, JT. *Quin*, Pi. *Profecto*, Di. He. in Angl. **וְכֵן**, pro **וְכֵן**, ut Gen. 4. 15. Jer. 5. 2. Os. 2. 14.) *etiam pravitates*, five *malitias*, *docuisti in viis tuis*; instar meretricis, quæ deterior est adulteris, quos capit suis decipulis: ita & vos peiores estis Assyriis & Aegyptiis, quia hi blanditiis tuis capti sunt. Vel, *malitias docuisti vias tuas*; quod rectè explicat RS. *Pessimam viam quæ est inter omnes vias docuisti teipsam*: & bene addit, **וְכֵן** est, *assuescisti*; adeò ut non malè veritas, *malitiis assuescisti vias tuas*, ut suprà v. 24. *Onager assuetus deserto*. Vel, *Et malitias tuas docuisti vias tuas*. Illud *malitias* exponitur per *vias tuas*: i. e. Tuo exemplo gentes etiam improbas improbiore facis: non solum malè vivis, sed & alios doces malè vivere. Vel, *malas* (vel, *malas ipsas*, JT. *pessimas*, Di. sub. *mulieres*, Pi. vel, *gentes*, V. [ellipsi subjecti, ut sæpe,]) *docuisti vias tuas*, Mo. P. V. JT. Pi. i. e. Ut assequaris quod optas, tu perpetras gravissima flagitia, graviora, inquam, ipsis Gentibus, ut ipsas docere possis malitiam. Chald. *mala*, vel *malas*, *docuisti viis tuis* P. [Alii versum sic reddunt,] *Quid pulchram facis viam tuam, ut queras dilectionem, & subinde etiam malitias, & doceas vias tuas?* M. *Quid tuam rationem componis ad amorem captandum, & ideo alios quoque doces mores tuos?* Ca. *Quare ornas viam tuam, ut tibi sim propitius, & hoc prætextu cumulas scelera?* Strig.

34. Et, &c. **וְכֵן כִּי הָיָה כֵּן** [Etiam (vel, *Quin* & Ti. **וְכֵן** hic pondus habet q.) in (vel, sub, Ti.) *aliis tuis* (Metaphora ab avibus quæ raptu vivunt, quæ alas sanguine plenas habere solent. Vel, in *oribus tuis*, V. in *aliis*, five *oribus*, sub. *vestimentorum tuorum*, V. P. sic JT. G. Di. ex Genev. i. e. in veste tota: pars pro toto. Allusio ad homicidas, quorum vestes cruore inquinatæ sunt. Vide Esa. 63. 2, 3. Significat cædes non fuisse occultas, quia Judæi resperfi erant sanguine usque ad extremas vestium partes. **וְכֵן** *ala*, pro ora vestis, Num. 15. 38. 1 Sam. 24. 4, 5, 11. Vide & Thren. 4. 14. & Deut. 22. 12.) *inveni sunt* (vel, *invenitur*, M. sim. Calv.) *sanguis* (excretus nempe nimio coitu. Ità *sanguis* hic similiter sumeretur ac Joh. 1. 13. & vestis, ut Jud. v. 23. sed coactum est. Vel, *sanguines*, M.) *animarum* (i. e. personarum, ut Exod. 1. 5. & 1 Pet. 3. 20. vel, *sanguis vitalis*, i. e. quocum vita emittitur: *anima*, pro *vita*, ut sæpe. *egenorum*, Mo. P. sic JT. Pi. &c. *innocentium*, Mo. P. &c. vel, *sanguis innocentium*, JT. Pi. qui egestate adducti sunt ut à te acciperent mercedem coitus. Quod coactum. Al. Nè à cæde quidem innocentium abstines, ut gratiam in eas cum exteris gentibus. Chald. Par. *Etiam in secreto* (i. e. sub veste tua) *deprebensa es quod effudisti sanguinem justum*. Falluntur Interpretes omnes, dum putant hic generaliter damnari sævitiam in Judæis. Ostendit eos non modò pertinaces fuisse in vitiis, sed & jugulasse medicos suos & ministros salutis, nempe Prophetas; adeoque malitiam eorum prorsus desperatam fuisse. *Sanguis innocentium*, tum Prophetarum, tum infantium Molocho immolatorum. *Exstiteris tuis in gremiis pauperum hominum sanguis*. Hunc versum cum præcedente sic intelligo; q. d. Cur te componis ad peregrinorum deorum cultum; & ideo doces alias civitates tuam defectio-nem; atque ita in causa es ut peregrinos colant deos, quod sit eis perniciosum? Id quod perinde est ac si fontes interficias, & eorum sanguine vestem tuam cruentes. Neque verò istud occultè facis, ut solent latrones; sed palàm, sub opacis arboribus, tuos colens deos. **וְכֵן**, &c. **וְכֵן כִּי הָיָה כֵּן** [Quos (vel, *Quos* tamen, Di. nempe innocentissimos pauperes; vel, Prophetas, M.) *non in suffossione* (vel, *cum perfussorio*, Mo. G. sub. *instrumento*, G. i. e. suffodientes domum tuam. Alludit ad Exod. 22. 2. q. d. Non reos ullius criminis, vel furti, vel cædis; ponit enim speciem pro genere. *invenisti*, P. Di. ex Genev. G. sim. Calv. ut illos scilicet tanquam directarios occidere posses ex Lege, Exod. 22. 2. Vide dicta de J. B. & P. 2. 1. 12 P.)

sed super omnibus his, Mo. Calv. i. e. Ideo eos occidisti quod tuas idololatrias sequi nollent. Vel, *sed fecisti ob omnia ista*, Genev. sic V. Q. in Ma. sub. *quæ dicta sunt*, V. sic Ma. quod scilicet te carperent de suprà dictis, crudelitate & aliis: vel, quod ad omne maleficium projectissima eras. Malim, *ob omnes istos*, nempe amantissimos tuos, deos scilicet alienos, quos humano sanguine placari didicisti à Gentibus. Quum autem divites & potentes aggredi non auderetur, pauperes & invalidos necastis, ut eorum sanguine propitios vobis deos redderetis. [M. hæc cum versu seq. jungit, h. m. *Quos in secreto non invenisti*. Propter hæc itaque omnia, v. 35. *quandoquidem dicis*, &c.] *Quos non in foraminibus invenisti, sed in omnibus his*, Ti. *Non in fossis* (i. e. clàm & secreto, ut solent latrones jugulare viatores, *inveni eos*, T. Vulg. o. (i. e. sanguines quos fudisti. Vel, *Quos non inveni in scrobibus*, i. e. occultis locis. *Quos nequaquam in furto deprehendisti*, Sy. *Quos non in rimis invenisti*, Ar. h. e. non in cellis & cavernis, ubi latere solent meretrices: vel, *Non sicut inveniunt in fossa*, Ch.) *sed in omnibus quæ suprà memoravi*, Vulg. i. e. in manibus aut alis tuis. Eos palàm & inspectante totà urbe occidisti. Palàm fornicata es, ut Esa. 57. 7. Ezec. 16. 24. Vel, *sed ob hæc omnia fecisti*, Ch. Vel, *sed sub quacunque arbore*, Sy. *sed in omni quercu*, o. Ar. *sed apud omnes quercus*, sub quibus deos colebatis; vel, super quas sedentes invenisti pauperes: q. d. Qui non vim ædibus vestris fecerunt, sed quercus potius quasvis conscenderunt, ut glandium esu famem sedarent. Sensus non ineptus, cui tamen priorem præfero; quia causam exhibet cur pauperes occiderint, nempe in cultum deorum. Porro, **וְכֵן** hic collectivum est. *Elah* aut *Allah* iisdem literis scribuntur [in Hebræo] quibus *Elleb*. Ità puncta tantum mutata sunt, ut alias. Huic versioni favet sententia, quæ alioqui non constat. [De quo judicium sit penes lectorem.] Al. *Non effossione* (vel, *arcano scrutinio*, Ang.) *inveni hæc*, JT. (nempe peccata tua, quæ non sunt clàm, ut per investigationem opus habeant, sed palàm, &c. Vel, *illum*, nempe *sanguinem*: illos, h. e. sanguines. qu. d. Non fuit opus effodere citas in quibus vestes tuas sanguine coitus contaminatas recondidisses; quia sine pudore reliquisti illas in aperto.) *sed super omnibus istis*, Pi. Ang. Belg. sim. JT. nempe alis vestium; sub. *sunt*, JT. Pi. q. d. Vestes omnes sanguine contaminantur, non manus tantum. Al. *Non quidem in latebris, sed in omnibus locis*, Strig. Vox **וְכֵן** potest esse vel prima persona masc. vel secunda pers. fœmin. ideoque variè redditur.

35. Et, &c. **וְכֵן כִּי הָיָה כֵּן** [Et (vel, *Quandoquidem*, M. Attamen, Calv. JT. Pi. Ang.) *dixisti*, (vel, *dicis*, JT. Pi. M. Ang. Potest etiam interrogative legi, *Potèstne*, vel *Audèstne*, dicere? post hæc omnia,) *Quia* (quæ vox redundat: vel, *Utrique*, JT. Pi.) *innocens sum, verè aversus est* (vel, *recessit*, Pi. *recedet*, Ang. vel, & *avertetur*, M. præter. pro fut. ut Mic. 7. 8. *surrexi*, pro, *surgam*.) *furor* (vel, *nasus*, Mo.) *ejus à me*, P. sim. JT. Pi. &c. Non habet Deus causam irascendi mecum. Vel, *avertatur à me*, Strig. sed *avertatur*, &c. o. sic Ar. *duntaxat recedat furor ejus à me*, Ti. sic Calv. q. d. Nè imperiosè nobiscum agat Deus, neque summo jure utatur; æquis rationibus agat, & poterimus ostendere nos esse justos, vel saltem excusabiles, & nos his tam poenis quàm oburgationibus indignos esse. Sed melior est in malis factis humilis confessio, quàm in bonis superba gloriatio. Vel, *ideoque avertit*, &c. Sy. [Ca. locum sic vertit, *Et dicis te infontem? iramque meam à te avertendam?*] **וְכֵן** *Ecce ego*, &c. **וְכֵן כִּי הָיָה כֵּן** [Ecce, ego judicium subiens tecum, Mo. (vel, *judico te*, P. Calv. Ti. Sy. *disceptaturus sum tecum*, JT. *judicio contendam tecum*, Calv. Pi. Q. in V. sic o. Ar. vel, *judicium subito*, Q. in V. *Furori opponit judicium*; q. d. Ostendam re ipsa me esse judicem, non tyrannum, nec præcipiti & cæco affectu, sed justè, poenas de ipsis exegisse. Vel, *te condemno judicio*, M. vel, *faciam tecum vindictam* hanc, Ch. in V. Al. Ego verò hoc ipsum in te animadvertam, Ca.) *super dicere te*, &c. Mo. vel, *ed quod dicar*, five *dixeris*, &c. P. Ti. JT. &c. Auget culpam culpæ negatio. Redarguit Judæos, quod & innocentiam sibi improbè arrogarent, & Deo litem intentarent, quasi illos

illos crudeliter obrueret, &c. Falsæ excusationes semper huc tendunt, ut Deus damnetur injustæ crudelitatis.

Calv.

36. Quam, &c! "וְיָדָעְתָּ לִּי שְׂנוֹרָהּ" Quam vilis facta es, &c! Vulg. Q. He. in V. à לִי, vel לִי, vi-
luit. Sed hoc improbant doctiores inter ipsos. Quia contempsisti valde, iterando, &c. o. Potius לִי ab לִי.

Q. in V.

V.

Idem.

Quid, vel Cur, discursis (vel, abibis, Mo. diffuis, Ca. con-
templaris, Ch. cursitas, JT. Pi. pergis, V.) tantopere, Calv.
Ca. (vel, adeo, JT. Pi. valde, Mo. crebro, P. tam cre-
bro, M. Ti. tam studiosè, vel anxie, V. admodum, Ch.)

Ang.

ad mutandum (potius, mutando, Angl. P. JT. Pi. Neque
enim hic erat finis discursationis, sed modus. Vel,
ut mutes, M. Ca. ut iteres, Ti. vel, ad corrumpe-
ndum, Ch. vel, repetendo, Q. in Ma.) viam tuam? five vias tuas?

Calv.

V. sim. Pi.

Ang. &c.

G.

Calv. Mo. &c. Instar foetidae & impudentissimæ mere-
tricis, cujus amor nusquam constat, sed huc illuc dis-
currit ad captandos adulteros; se passim prostituit, &
obvios quosque appetit. Mutando, &c. frequentibus
scil. itineribus, modò ad Assur, nunc ad Ægyptum, dis-
currendo. Nunc Assyriis blandiris, nunc Ægyptiis,

Calv.

Al.

Quis sit quod tam facile muta-
ris, & modo in hanc, modò in illam, partem inclinas? Strig.
¶ Et, &c. "וְיָדָעְתָּ לִּי" Etiam (vel, At etiam, Pi.) ab Æ-
gypto, five Ægyptiis, (vel, propter Ægyptium: q. d. Rex
Ægypti non proderit tibi copiis suis, &c. Vide Esa. 30.
v. 5. Jer. 37. 7. d.) pudefies, sicuti pudefacta es ab Assyriis,

Pi.

Pi.

Calv. sim. JT. vel, propter Assyrium; nempe Tiglath-
Pileser, de quo vide 2 Par. 28. 20, 21. Ante tempus
Ezechie foedus percusserant Judæi cum Assyriis; pri-
mò adversus Syros & Israelitas, deinde contra Ægy-
ptios, qui fuerant illis confederati. Utrumque infe-
liciter successit. Dicit eundem fore illis exitum quem
priùs experti fuerant, nec magis nunc Ægyptios opem
laturos quàm olim Assyrios, &c. f. Assyrius, pactis vio-
latis, terram vastavit, urbem obsedit: Ægyptius magna
de te tributa exigit, nec quicquam tibi proderit;

Calv.

G.

2 Reg. 23. & 24. Sensus versùs est, Cur te conjungis
Ægyptio, & deficis à Babylonio, (in cujus manus Ma-
nasse erat traditus,) & fidis Ægyptio, ut Achaz antea
Assyrio? 2 Reg. 16. 7. Nam et si hoc disertè non legi-
mus in S. S. foedus tamen indubiè cum Ægyptio, aut
per Menaschem postliminiò reversum, aut per Amone-
nem, fuit initum: ac propterea Necho negat se ad-
ventare ut bellum gerat adversus Josiam, 2 Par. 35. 21. b.

Jun.

T.

Cur toties mutas vias? defleendo, primùm, à me, de-
inde, ab uno patrono ad alium, &c. i.

Calv.

Ac, Ca.

Imò & Strig.) hinc (vel, ab illo, JT. Pi. nempe

Ægyptio, k, cujus opem frustra petis per legatos, v. 18. l.

Legati tui irriti redibunt cum moerore summo, ut fe-
quitur m. Vel, ab hoc, Calv. Glas. Angl. sub. loco, ubi
nunc habitas n. Vel, isthinc, Ca. Vel, ab hac re, h. e. pro-
pter hoc scelus, i. e. impium illud foedus, quo tutum te
putabas o, egredieris, Mo. P. sim. Pi. &c. (vel, prodibis, JT.
migrabis, M. Ti. &c. in captivitatem p,) & manus tue
(sub. erunt, P.) super caput tuum, Mo. P. Calv. vel, ma-
nibus impositis, &c. JT. Pi. sim. M. manibus tuis compli-
catis, &c. Ti. Qui mos est foeminis in gravi dolore,
2 Sam. 13. 19. Signum extremæ desperationis. Re-
dundat hinc post d, ut in מאתן à me, מאתן; vi-
de & Gen. 19. 24: & ut עץ post d, ut Psalm. 121. 2.
"וְיָדָעְתָּ לִּי" à Jehova. Sic, מעץ ab eo, מעץ à nobis, Gen.
26. 16. f.

¶ Quoniam, &c. "וְיָדָעְתָּ לִּי" Quia, vel Nam, contempsit, vel sper-
nit, (vel, reprobat, Mo. respuit, Ca. repulit, o. procul sum-
movit, Ch. sic Ar. detestatur, Calv. Strig. sim. M. corru-
pit, G.) Jehovah confidentias, five fiducias, (vel, spes, Strig.
G.) tuas, P. JT. Pi. &c. (quas collocas in hominibus: vel,
presidia tua, Ti. vel, te propter confidentias tuas, Angl.
ex He. Ellipsis pronominis, ut Esa. 51. 22. & 60. 15.
& particulæ propter, ut Mal. 2. 5. v.) & non (vel, itaque
non, Pi. Angl. ut non, JT. neque, P. Ti. Ca.) prosperabe-
ris (vel, prospere cedit tibi, P. Ti. Ca. sic Calv. vel, secu-
deris, JT.) eis, Mo. vel, in eis, P. JT. Pi. Ca. Calv. cum
eis, Ti. scil. fiduciis illis tuis. Vel, quibus non responde-
bit felix eventus, Strig. nulla earum succedet. Non

Calv.

Ang.

Pi.

G.

Calv.

Ang.

Calv.

Ang.

Calv.

Ang.

Calv.

Ang.

Calv.

Ang.

Calv.

Ang.

Calv.

Ang.

Calv.

Ang.

Calv.

Ang.

Calv.

Ang.

Calv.

Ang.

Calv.

Ang.

Calv.

Ang.

Calv.

Ang.

Calv.

Ang.

Calv.

Ang.

Calv.

Ang.

Calv.

Ang.

excedit modum Prophetæ, dum tantopere Judæos tra-
ducit, quoniam, 1. Deus prohibuerat nè ad Ægyptios
confugerent: 2. sic transfulerant gloriam Dei ad Æ-
gyptios, quos putabant sibi fore autores salutis; & ita
contemplerant Dei promissiones, & propè extincta fuit
Dei invocatio.

Calv.

CAP. III.

1. Vulg. &c. "וְיָדָעְתָּ לִּי" Connexio obscu-
ra est. Putant multi versum hunc ex proxi-
mo pendere, & ita legunt uno contextu, Deum abomi-
nari confidentias, &c. quoniam dicat, &c. b. Hæc verba
à præcedentibus divelli iniquissimum est: causam red-
dit cur respuit Deus fiducias, &c. q. d. Si post tot sce-
lera resipisceres, adhuc mihi accepta esses, hoc versu;

Q. in

Ang.

Calv. sim.

M. ex He.

V.

sed perrexisti in peccatis tuis, v. seq. &c. c. Rationem
reddit Deus cur oporteat eum abjicere Hierosolymam,
quia Lex ipsius dixit, Si quis, &c. d. Verùm nova hæc
est sententia, nempe quod Deus sibi populum reconcili-
are studeat, sicut maritus qui vellet uxori impudicæ
ignoscere, eamque recipere. [In prima voce reddenda
variant.] Dicendo, Mo. JT. Calv. Ch. P. Dicent, M.
Dicitur, V. Mar. Aiunt, M. Ti. Ang. Dicere solent, Ang.

Jun.

He. in

Ang.

Calv.

Belg.

Vulg. dicitur, Vulg. sic Belg. "וְיָדָעְתָּ לִּי" tantundem valere
puto, q. d. ut loquimur Gallicè, par maniere de dire;
vel, barbarè, posito casu; vel, supposito quod. Al. Di-
cit Jehova, Pi. sic Strig. Sic accipe, Ca. Hujusmodi in-
finitiva sæpe emphaticè, sed & ellipticè, usurpantur.

Exempla vide ad Esa. 59. 13. & de hac voce ad Esa. 44.
vers. 26. Dicendo ad Hieros. pro, Quod dicendo dicunt de
Hierosolyma, ut patet ex verbo finito præcedente. Sic
& Esa. c. 9. v. 9. Dicendo, pro, Dicendo dicunt, vel, di-
cere solent, ut plenius exprimitur Jer. 23. 17. [Reli-
qua sic reddunt:] En, (vel, Si, Ch. P. M. Ti. Pi. Di. Ca.
¶ si, ex usu Chaldaico: sic Jer. 2. 10. nisi quod ibi si
pro an ponatur; ut apud Hebræos "וְיָדָעְתָּ לִּי" utrumque va-
let. i.) dimittet, vel dimiserit, (vel, repudiat, Ti. sic Ca.
Heb. emittat, ut Genes. 8. 7, 8. per modum divortii,
Deuter. 22. 19. & 24. 1, &c. Esa. 50. 1. Mal. 2. 16. k.)

vir (vel, quis, JT. Angl.) uxorem suam, Mo. P. Ch. JT. &c.
¶ Duxerit, &c. "וְיָדָעְתָּ לִּי" Et nupserit (vel, fuerit, P.
Calv. Angl. Heb. facta fuerit, Pi.) viro alteri, V. Pi. &c.
Sic Levit. 22. 12. Deut. 24. 21. ¶ Numquid, &c. i. Angl.
"וְיָדָעְתָּ לִּי" An revertetur, vel reverteretur, ad eam?

Calv. JT. Pi. Poteritne dimissam rursus ducere? Strig. An
reciperet eam? Interrogatio hinc negat m. Non potest
recipere, juxta Legem. Quanquam hæc verba non tam
Legis interdictum respiciunt, quàm hominum mores:
non enim dicitur, In lege dicitur, sed, Dicunt, vel, Di-
cere solent; adeoque sic reddi possunt, An volet, vel vel-
let, ipsam recipere? h. e. ipsi reconcilari? Etne mari-
tus aliquis adeo remissus, ut, etiamsi Lex id permit-
teret, vellet eam recipere? Arabes pro summa exse-
cratione dicunt, Ter dimissam, & ab aliis subactam, reci-
piat. Verum hujus loci sensum non attigerunt In-
terpretes. Non significat Deus se divortium fecisse cum
populo, (id enim vitiosum esset, nec Deo congrueret.
Vide Esa. 50. 1. Ostendite libellum repudii, &c. Libellus
repudii erat testimonium & levitatis in viro, & pudici-
tiæ in uxore: nam si adultera fuisset, non opus erat di-
vortio, erat enim poena capitalis.) sed à minori ad ma-
jus extollit clementiam suam: q. d. Maritus, si uxorem
fastidiosè & suâ culpâ abjecerit, eaque alteri nupserit,
vix unquam reconciliabitur? vos autem similes fuistis
mulieri perfidæ & adulteræ; paratus tamen sum vos
recipere P. ¶ Numquid, &c. "וְיָדָעְתָּ לִּי" Nonne prophanando prophanata est (vel, pollutione pollu-
ta est, M. Calv. V. omnino contaminaretur, JT. Pi. sim.
Ang. prævaricando prævaricata est, P. fallendo fallit, Ti.
Chald. peccando peccavit, vel, condemnando condemnata
est, aut, puniendo punietur, V.) terra ista? five illa? Mo. &c.
Uxor est quasi terra seu ager mariti, qui à viro excoli-
tur, feritur, &c. q. Vel, terra in qua talia scelera pa-
trantur & permittuntur. Respicit Deut. 24. 4. Vide &
Levit. 18. 27, 28. Vel, terra illa? i. e. Judæa, ut hinc in-
cipiat

Calv.

Ang.

Calv.

Belg.

Calv.

Belg.

Calv.

Belg.

Calv.

Belg.

Calv.

Belg.

Calv.

Belg.

Calv.

Belg.

Calv.

Belg.

Calv.

Belg.

Calv.

Belg.

Calv.

Belg.

Calv.

Belg.

Calv.

Belg.

Calv.

Belg.

Calv.

Belg.

Calv.

Belg.

Calv.

Belg.

Calv.

Belg.

Calv.

Belg.

Calv.

Belg.

Calv.

Belg.

Calv.

Belg.

Calv.

Belg.

Calv.

Belg.

Calv.

Belg.

Calv.

Belg.

Calv.

Belg.

† G. cipiatur *אֲנִי־דִלֹוֹף* †. q. d. Annon terra quam hic populus incolit valde polluta est per scelera quæ ipsi patrant? Sed prius præfero. Vel, terra in hoc? (ut *אֲנִי־דִלֹוֹף* seorsim accipiatur) nempe, si quis uxorem dimissam rursus recipiat, quia erat contra Legem. Annon hoc factio terra pollueretur? Romanæ leges vetuerunt dimissam rursus duci; ut Catoni probri vice obiectum est, quod Martiam Hortensio mortuo rursus duxit. ¶ Tu, &c. *וְאַתָּה וְנִיִּת רָעִים רַבִּים* Et tu (vel, Tu autem, P. Ch. &c.) fornicata, vel scortata, es sociis (vel, cum sociis, M. cum amicis, JT. cum amafis, Pi. cum amatoribus, P. Ti. Strig.) multis, Mo. &c. Vel, errasti, (i. e. in errore versata es,) & societatem inisti cum populis multis, Ch. in V. ¶ Tamen, &c. *וְשׁוֹב וְגוֹ* Sed (vel, Tamen, JT. sic Pi. V. &c.) revertere ad me, Mo. M. &c. Tamen tantâ sum patientiâ ut recipere te velim. Tibi parata est venia, modò resipiscas; ideòque minùs excusabilis es, si favorem hunc tibi oblatum respuas.

2. *Leva oculos tuos in directum* Ità o. vel, rectâ, Ar. Sic o. reddunt etiam Num. 23. 3. & Jer. 7. 29. respicientes nempe ad Syriacam vocis hujus significationem, ubi *יָשׁוּב* est, *rectus, planus*. Vide dicta ad Num. 23. 3. Unde & hic vertimus, *super planities*. ¶ *עַל שְׂפִימִים* In, vel ad, compita, Sy. vel, edita, five eminentia, loca, Mo. P. M. JT. Pi. Ch. vertices, Ti. cacumina montium, Ca. colles, ubi idola coluisti, ex more, 2 Reg. 17. 9. & 21. 3. & 23. 5. &c. d. ¶ Et vide ubi, &c. *אֲפֹרָה לֹא־יָשָׁן* Ubi non fuisti, five fueris, (vel, sicubi non sis, Ti.) constuprata, Mo. P. vel, vitata, JT. V. Sy. subagitata, Ti. permista, o. compressa, i. e. coitum idololatriæ cum passa. Scribitur *וְשָׁנָה*, & honestatis gratiâ legitur *וְשָׁנָה*, dormieris. Sed nimia hæc Masoretarum audacia, quod Sacros Scriptores corrigant. Vide an ullus collis sit purus à scortationibus tuis. Chald. ubi non inieris societatem tibi ad colendum idola, V. Scorta se occultant, tu autem prodibas in lucem, &c. ¶ Et vide quàm vagis libidinibus contaminata sis, Strig. ¶ *עַל רִגְלֵי יִשְׁבֵּת לָהֶם* In viis, vel, juxta, vel Super, vias, (Cunctis in triviis & angustis, ut solent meretrices. Vide Gen. 38. 14. Ezec. 16. 24, 25. m.) sedisti illis, JT. Pi. Calv. &c. nempe amafis tuis. Vel, propter illos, V. in gratiam eorum; vel, exspectans, five exspectando, illos, M. V. sic Pi. Angl. q. d. Non adducta eras aliorum illecebris, sed, tuâ lasciviâ impulsâ, alios etiam corrupisti. ¶ *כְּעֶרְבִי בְּמִדְבָּר* Quasi Arabs in deserto, M. P. Mo. V. &c. sub. sedere solet, V. Vel, 1. exspectans mercatores quibus vendat, aut à quibus emat, merces. Vide Gen. 37. 25. Job. 6. 19. Esa. 15. 7. & 21. 13. 9. Vel, 2. viatoribus infidians, ut eos spoliet. Arabes latrociniiis famosi erant, usque ad Hieronymi tempora, imò & ad nostra. Vide Diod. Sic. 2. 92. Strab. l. 16. p. 747. Plin. 6. 26. Ità duplex hic est similitudo; 1. à procaci meretrice, quæ vias obfidet, &c. 2. à latrone veteratore, qui alios in societatem suam attrahit. Al. Arabs in sylvis. Arabes pastores erant vagi. ¶ Et, &c. *וְהָרְחִיקָנִי וְגוֹ* Et polluisti (vel, prophanasti, Mo. pravaricari fecisti, P. incestavisti, Ca.) terram, &c. M. V. simil. JT. Pi. Et effecisti ut falleret [ad verb. hypocritam ageret] terra, Ti.

3. *Quamobrem, &c.* *וְיִפְסְעוּ וְגוֹ* Et (vel, Itaque, P. Hinc, Ti. Pi. Et quamvis, JT. Cùmque, Ca.) prohibui, five cohibui, (vel, interceptæ, Ca.) sunt (vel, cohiberentur, JT.) imbres, Mo. P. Pi. &c. (i. e. pluvie temporaneæ, quæ in Octobri five Autumno decidunt; dictæ pluvie semini Esa. 30. 23. i. e. semini provehendo necessariæ, maximè in aridis illis & calidis regionibus. Ea pluvia etiam dicitur *וְגֵשֶׁם*, vel *מִקְוֵה*: at *מִלְקוֹשׁ* ea est quæ decedit in Martio, vel Vere. b.) & pluvia serotina (vel, imber vernus; qui serotinus Hebræis, apud quos annus popularis ab Autumno inchoabat) non fuit, five fuerit, Mo. P. &c. Id est, Castigavi te siccitate, ob tuum peccatum; sed nec poenis subacta eras. ¶ *פְּרוֹס, &c.* *וְיִפְסְעוּ וְגוֹ* Et (Vel, Sed, Pi. Angl. Tamen, Calv. G. Angl.) frons mulieris meretricis fuit tibi, &c. Mo. P. M. &c. q. d. Inverecunda eras; instar meretricis quæ nomen fronti inscribit, ut Babylon Apoc. 17. v. 5. Pervicax erat obstinatio tua.

4. *Ergo, &c.* *הֲלֹא מַעֲתָה קִרְאָתִי לִי אֲבִי אֶלֶף נְעוּרֵי* Nonne ex nunc (vel, deinceps, M. Ca. vel, post-

hac, Ti. V. unper, Q. in V. ex, vel ab, hoc tempore, Pi. JT. ex quo vidisti quod prohibuerim pluvias, v. vocabis, vel appellabis, me, Mo. P. Pi. Ca. (vel, clamabis ad me, M. Ti. Calv. vel, acclamares mihi, Di. vel, vocare debebis, seu deberes, V. debuisti ad me converti, & invocare me: vel, te docuero ut me vocas, JT.) Pater meus, five mi, Mo. P. M. Calv. &c. (q. d. lugens instar filii ad patrem iratum, ut Luc. 15. 21. Jer. 31. 18. Vel, Pater mi, per appositionem, prout vocari vellem, v. 19. q. d. Me habebis pro Patre, Deut. 8. 5. & conditore tuo, Esa. 43. 1. m.) Dux adolescentiæ meæ (Periphrasis mariti, Prov. 2. 17. præcipue talis qui juvenem uxorem duxit, Mal. 2. 14. ut Deus hunc populum, Jer. 2. 2. Deus autem & Pater vocatur, Esa. 64. 8. & maritus, Esa. 54. 5. Ezec. 16. 8. o.) tu? JT. sic Mo. vel, es? P. &c. vel, tu es? Calv. Di. Al. O dux adolescentiæ meæ, qui me à prima ætate fovisti. Confer Prov. 2. 17. Ità verba sunt uxoris reconciliationem cum marito quærentis. [Strig. hunc versum cum sequente jungit, locum sic reddens, Et tamen ad me clamas, Pater mi, & magister adolescentiæ meæ, An perpetuò irascēris, &c.?] Probat Ecclesiam istam habere meretriciam frontem. Si enim, inquit, honestatis ullam haberes rationem, annon abhinc me Patrem tuum vocares, ducemque adolescentiæ tuæ? Vel potiùs, Annon ab hoc tempore acclamas, &c.? q. d. Verè impudens es. Audes etiam ab hoc ipso tempore me vocare Patrem, &c. audes rogare an semper iram meam sim servaturus: & tamen & dixisti & fecisti malum, & prævaluisti; nempe bonitati meæ, sic ut ab ira abstinere prorsus nequeam. ¶ Al. Annon vocasti, &c.? i. e. Annon finxisti te mihi fidelem esse, etiam dum idola colis, &c. ¶ Al. Annon post has poenas me hypocriticè quæstistis, & Patrem vocastis, &c.? Al. An dices mihi, Pater mi, &c.? quasi Deus vocem illam respueret, ipsosque argueret quod nomine Dei gloriantur. Potiùs, Deus hic mitigat asperitatem objurgationis, & ostendit se, si resipiscant, placabilem fore, imò apostatis ultro occurrere. Quid? inquit, annon iterum inter nos conjunctio erit? Deus affectum dolentis suscipit, populum, si fieri possit, retinere volens nè pereat.

5. *Numquid, &c.* *וְהִנֵּמֹר לְעוֹלָם אִם יִשְׁמֹר לְנֶפֶשׁ* Obscurum est quisnam hic loquitur. Sunt verba vel, 1. Prophetæ: vel, 2. Dei; five quæ Deus docet populum sibi dicere, ut misereatur; five Dei studentis sibi adulteram synagogam reconciliare: vel, 3. populi; ut continetur mimetis. Hæc sunt verba quæ te loqui oportuit; ut Hof. 14. 2, 3. Joel. 2. 17: vel, quibus reipsa, sed hypocriticè, usi sunt. [Locum sic reddunt;] An observabit (vel, reservabit, P. Ang. asservabit, Pi. sim. JT. sub. Deus, JT. & sub. iram, JT. Pi. Ang. Ellipsis eadem Psal. 103. 9. Nah. 1. 2. & infra v. 12. Similis nominis ellipsis Gen. 42. 33. sumere, sub. cibum; Levit. 25. 11. colligere, sub. vas; Jerem. 16. 8. comedere, sub. panem; Zach. 10. 5. concutere, sub. hostes. Sic Gallicè dicimus, Il lui garde, i. e. vindictam fovet in animo.) in seculum? Calv. Mo. JT. &c. an (vel, aut, M.) custodiet, vel reservabit, (sub. eam, Pi.) in perpetuum? five æternum? Calv. P. &c. Al. An perpetuò irascēris, nec aliquid de furore remittes? Strig. An perpetuò injuriarum memor eris? &c. Ti. sic Ca. Sensus, Non est quod desperes de gratia Dei, si resipiscas. Per vos fiat quò minùs recipiamini in gratiam. Argumentum à natura Dei: q. d. Deus non est inexorabilis, sed propensus ad ignoscendum. [Alii locum sic reddunt,] Num fieri potest ut reserventur tibi peccata tua in æternum? aut roborabitur super te plaga in finem? Ch. Numquid permanebit (vel, servabitur, Sy.) in seculum? aut conservabitur (sub. impudentia tua, Ar. vel, pertinacia tua, Sy.) in victoriam? o. ¶ Ecce, &c. *וְהִנֵּה הָרְעוּרָה וְהוֹכַל* Ecce, locuta es, & fecisti (vel, perpetrasti, Calv. vel, perficis, Glas. vel, designasti, Ti. Al. loqueris & facis, JT. Pi. q. d. Tam impudens es, ut jactare audeas te rebellem esse Deo. Vel, Quod dixisti de proposito tuo malo, Jer. 2. 25. actionibus tuis approbas. Al. tu doces & facis, Strig.) mala, Mo. P. M. &c. (vel, mala ista, JT. Pi. vel, malitias, five scelera, Calv.) & potuisti, Mo. P. M. Strig. Calv. [vel, interrogativè,] & potuisti? i. e. potes adhuc tantum nefas à te impetrare? Vel, & prævaluisti, V. Sy. vel, prævalida fuisti. i. e. peccasti pro virili, toto impetu & effræni licen-

9 Calv. tiā te in scelera projecisti. Vel, & praevalēs, Pi. Angl. nempe malitiā tuā adversus bonitatem meam, ut iram cohibere nequeam. Vel, quando potuisti, ut i sit pro 7033 f. Vel, quantum potes, JT. Glaf. i significatiōnem habet, ut alibi temporis, tunc, ita h. l. quantitatē. Vel, & multiplicasti, Ch. Sensus, q. d. Frustrā invito te ad resipiscētiā; tibi enim constitutum est audacter pergere, &c. Gloriaris in malitiā tuā: quare te pro insanabili habeo, &c. [Alii aliter.] Si ita laquereris, (verba nempe praeedentia,) quanquam mala plurima fecisti, praevaleres, i. e. iram mihi adimeres.

6. Et dixit—in diebus Josia regis. Quum decem Tribus abductae erant, &c. Nē videretur Jeremias rigidius cum populo agere, tempus hīc designat, quum scilicet Josias conatus esset terram purgare, & cultum Dei restituere. Diximus alibi, à Josia ritus aliquantulum correctos fuisse, sed plerisque à populo mansisse malam mentem ex Manassis temporibus. In ore omnibus erat reformatio: multi tamen erant hypocritae, qui ad tempus dissimulabant, sed interea obstinati manebant, &c. Novus hic sermo. Hic novum caput inchoari debuit. [Et hīc inchoant JT. Pi.] Numquid vidisti quae fecerit aversaria Israel? 7034 f. Rebellis (vel, refractaria, Mo. defector, Ca. aversa, JT. Pi. nempe à Deo: vel, aversio, Ti.) Israel. P. M. &c. i. e. decem Tribus: sequitur enim nomen oppositum, Juda. Comparat h. l. duo haec Regna; eaque sub persona durarum mulierum, sive uxorum suarum, inducit. Abiit, &c. 7035 f. Profecta est (vel, Abiit, M. P. Ire solet, V. Vagata est, Strig. commens, Ca. quae abiit, Ti. Vadens, Mo.) ipsa super omnem montem, &c. Calv. JT. &c.

7. Et, &c. 7036 f. Et dixi (vel, Dixi tamen, Calv. Angl. sub. ad illam, Angl. Al. Quumque dicerem, JT. Et cogitavi apud me, V.) postquam fecit, vel fecerat, ipsa omnia haec, Calv. P. sic JT. Pi. &c. Ad me revertere, P. Pi. Sy. vel, revertetur, M. V. revertatur, JT. per poenitentiam. q. d. Speravi tandem in viam redituros, quamvis ita prolapsi essent. Al. Dicere hīc interpretor de doctrina prophetica: Ostendit quā contumax fuit Israel; Deum quāvisse cum illo reconciliationem, misisse Prophetas, &c. sed frustra. Et vidit (sub. quod fecerit omnia ista Israel, & non posuit in corde suo, V. Vidit, i. e. cognovit, ut Psal. 37. 25. Vidit procul, quasi è specula, unde adduci poterat ad resipiscētiā: tamen vidit sine profectu.) praevaricatrix (vel, perfida, M. quae fidem conjugii mihi datam violavit, &c.) soror ejus Juda. Soror, ut Ezech. 16. 46. & 23. 2, 11 P.

8. Quia, &c. 7037 f. Et vidi quod super omnes causas quibus commisit adulterium, &c. Mo. Et vidi etiam quod vidit, [nempe Juda, in v. praeced.] quod propter omnes causas quibus fornicata est rebellis Israel, dimisi eam, dedique libellum repudiorum ejus, P. Et vidi etiam quod non egerit poenitentiam: vidit, inquam, quod propter, &c. V. Videlicet, quod ego viderem, quodque ob, &c. Ti. Videns ut ego propter tot ejus adulterii causas, &c. Ca. Itaque visum est mihi omnibus de causis quibus adulterata est—dimittere eam, &c. JT. Et cum vidissem id, & quod ob omnes causas illas quibus, &c. M. Quumque viderem, propter omnes actiones quibus oportere me dimittere, &c. Pi. Et vidi (vel, video, Angl. q. d. Quæsi v. 6. num tu [Juda] vidisti quid de Israele factum: nunc dicam tibi quid ipse vidi, & adhuc video in Juda.) quum (vel, quod, Calv. vel, quamvis, ut 7038 f. sumitur Esa. 12. 1: vel, quod quamvis, Angl.) ob omnes causas (vel, ob omnia; neque enim vox amplius significat, Gen. 21. 11, 25. Num. 12. 1. & 13. 24. Jud. 6. 7 f. vel, super his omnibus, vel propter haec; nempe 7039 f. sign. occasiones, vel causas;) quibus (vel, quia, Calv.) scortata erat—dimiserim, vel dimissem, (vel, repudiaverim, Calv.) eam, & dederim, vel dedissem, ei librum repudii, Angl. vel, repudiorum ejus, Calv. h. e. Tradidi ipsos Regibus Assyriae, in Assyriam deportandos. Abdicāsem illam à tutela mea. Misi in exilium, quo ostendi nihil mihi conjunctionis esse cum illis. Obj. Negat Deus se dedisse illis libellum repudii, Esa. 50. 1. quod hīc affirmat. Resp. Non loquitur hīc Propheta de tabulis repudii, quales mariti uxoribus castis dederunt, sed de legitimo divortio adulterii causā; quod quidem in usu non erat apud Judaeos: sed vidimus antea dif-

crimen inter Deum & maritos. Quoniam autem Deus non egit summo jure cum Israelitis, neque, ut poterat, capitalem poenam sumpsit, dicit se divortium fecisse, &c. Chald. sic, Et manifestum fuit coram me, Calv. quod propterea quod erraverunt (i. e. coluerunt idola) qui continent se ne revertantur ad cultum meum, qui sunt de domo Israel, abduxi eos in captivitatem, V. Et (vel, Et tamen, Calv. sic Pi.) non timuit, &c. Itā Mo. &c. aut offensionem mei, aut similem poenam. Secure Pi. contempsit judicium Dei, quod tamen diu versatum fuerat ante oculos ipsorum. Magnus hic stupor, non sapere saltem alieno dispendio. Calv.

9. Et, &c. 7040 f. Et fecit (vel, factum est, Calv. sic Ang.) à levitate, Mo. Calv. (vel, per levitatem, Ang. à 7041 f. quod sign. velocem esse, vel, levem esse, Esa. 19. 1. Jer. 2. 23: vel, à petulantia, Calv. Ang. vel, ob (ut ob, Ti.) facilitatem, P. M. simil. G. ex Vulg. i. e. frequentiam; vel, ob lubricitatem, Ti.) fornicationis suae, Mo. &c. (Al. propter famosam, vel impudentem, scortationem illius, Pi. sim. JT. Angl. nempe, vel, 1. a-versi Israelis, ex v. praeced. vel potius, 2. Judae, de quo & praecedentia & sequentia dicuntur. Heb. propter vocem scortationis, &c. id est, scortationem vocis: h. e. de qua voces aliorum audiuntur; vel, quae ipsa vocem edit, seque aliis patet facit. Peccata atrociora clare dicuntur. Vide Gen. 4. 10. & 18. 20. Hypallage, qualis Levit. 5. 15. &c. Vox 7042 f. sign. sonitum; interdum tamen famam, ut Gen. 45. 16. Jer. 4. 15. & 50. 46.) peccare fecit terram, P. &c. vel, & profanavit, &c. Mo. vel, ut contaminaret, &c. JT. Pi. sim. M. Calv. Cumque illa impudicitiae suae famā terram incestasset, &c. Ca. Quod magis detestabilis reddatur hominum impietas; ipsa tertia culpae obnoxia reddi dicitur.

10. Non est reversa ad me—in (vel, ex, Pi.) toto corde suo, (i. e. sincero animo; puro & integro cordis affectu;) sed in (vel, cum, Pi.) mendacio i. e. Simulato. Quum Judaei tergiversari possent, & reformationem Josiae obtendere, occurrit iis; q. d. Rex & pauci sincere agunt, reliqui tantum fucum faciunt P. Calv. sim. Ang.

11. Justificavit (vel, Justificat, JT. Pi. Ti. Justificare potest, Pi.) animam suam (vel, se, Pi. Sy. sic JT. Ang. ut Num. 30. 5. Job. 18. 4. 9.) aversaria (vel, rebellis, P. &c.) Israel, comparatione praevaricatricis Judae. Vel, praevaricatrice, Mo. sim. P. &c. i. e. Minus nocens apparuit. Vide Ezech. 16. 51. Luc. 18. 14. Justiore praestitit sese, &c. f. Habet verò justiore causam—Israel, &c. Ca. f. v. Gloriarī potest se justiore esse, &c. f. Dicit Judaeos omnium deterrimos esse, quia, 1. exterior Dei cultus, quem apud se habebant, debebat instar fratri illos regere: 2. ob supernam securitatem, quum deberent Israelitarum malo sapere, & per otium fratrum ruinam secum expendere: 3. ob superbiam, quod se adhuc integros manere gloriarentur. Calv.

12. Clama, &c. Vel, exclama, &c. M. P. Non modo propter distantiam locorum; sed ut Judaei, qui obfurduerant, audiant dicta ad Israelem, & ejus exemplo spem concipiant. Et pronuncia, Ca. & prophetiza, Ch. ut proclames, JT. Pi. Contra (vel, ad, Mo. P. versus, M. JT. Pi. Calv. &c.) Aquilonem Itā. Id est, versus Assyriam, & Persidem, & Mediam, vicinasque regiones, in quas decem Tribus à Theglath-ph. & Salman. deportatae sunt. Quamvis major pars populi in oriente tunc habitaret; quoniam tamen ab Assyriis fuerant profligati, ideo Aquilonem nominat Deus, caput ipsum Monarchiae respiciens. Quemadmodum Ezechiel, in Chaldaea prophetaus contra Judam, jubetur versus Austrum (ubi Judaea erat respectu Chaldaea) respicere, Ezech. 20. 46. & 21. 2. ita hīc Jeremias versus Aquilonem, ubi Israel erat, &c. f. Revertere, &c. Ab idololatria. Redito ad Legem, & unius veri Dei cultum. Ei conditioni cum plerique eorum nunquam paruerint, non mirum est si promissa hīc facta in ipsis impleta non sunt. Invitat Israelitas ut ad pristinum Dei cultum redeant; ut hāc viā stimulos addat Judae, eumque ad aemulationem provocet, quasi eo (ni resipiscat) repudiato, migraturus sit ad Israelem. Non, &c. 7043 f. Non faciam cadere (vel, dejiciam, Pi. faciam incumbere, Calv. faciam irruere, JT. firmabo, o. Calv. ex Hi. obdurabo, Sy. Ar.

Ar. imittam, Ch.) faciem (vel, iram, P. M. Calv. Ang. vel, faciem iratam, JT.) in (vel, contra, Ti.) vos, Calv. Pi. &c. sim. Mo. Ti. Ca. q. d. Non infistet ira mea vel incumbet vobis, ut vos penitus opprimat; sed poenas mitigabo, non ero inexorabilis. Significat veniam etiam Israelitis (pariter & Judæis) paratam esse, si redeant. In voce *cadendi* metaphora est, vel, 1. ab illis qui super hostes irruunt, Jos. c. 11. v. 7; vel potius, 2. à procellis, quæ desuper cadunt, & inferiora obruunt, &c. Gen. 19. 24. Psal. 11. 6. *Non faciam cadere, &c.* sub. in perpetuum, ex membro sequente: alioquin graviter eis jam incubuit ira Dei. Negat plagas has exitiales fore, quia manum retrahet, &c. Al. *Nec tristi vultu vos afficiam*, Strig. [In iratis, vel mœstis, *vultus cadere* dicitur. Vide ad Gen. 4. 6.] ¶ *Non, &c.* [וְלֹא אֶפְעֹל] *Non servabo* (vel, observo, Ti. V. sub. vel, iram, P. o. Ti. JT. Pi. Ang. &c. vel, odium, Ar. vel, sub. peccata tua, V.) in seculum, Mo. Ellipsis usitata in וְלֹא, ut antè v. 5. [ubi dicta vide.] Confirmat doctrinam à natura Dei, qui clementissimus est, &c. non est ergò quoddam peccator desperet, &c. P.

13. *Veruntamen* (vel, *Tantummodo*, JT. Pi. Calv. Ang. sic G. Modò, Ti. Si modò, Strig.) *scito* (vel, agnosce, P. JT. Pi. Ang. sic Ti. Ca. volo ut agnoscas, M.) *iniquitatem tuam*; ita Mo. &c. [וְנִכְרַח] *Atqui, vel, Sed interea, agnosce, &c.* Hoc addit per modum exceptionis, sive correctionis, nè Israelitæ, audientes Deum tam facile & ultro invitantes peccatores, indormiant vitiis suis, & persuadentes sibi Deum esse quasi in sua manu & arbitrio, putent se nullo negotio posse cum Deo pacisci de venia. Dicit ergò, agnosce, &c. alioqui nulla tibi pax speranda est cum Deo. Semper igitur cum promissione gratiæ conjungi debet exhortatio ad poenitentiam. Nulla promissio veniæ est sine poenitentia, Esa. 1. 19, 20. & 55. 7. nec ulla poenitentia sine cognitione & confessione peccati, Prov. 28. 13. ¶ *Et, &c.* [וְהָיָה] *Et* (vel, Nam, Pi.) *sparsisti, vel dispersisti, (dissipasti, Calv. prostruisti, Calv. Ar. effudisti, o. sparsim inivisti, JT. Pi.) vias tuas alienis*, Mo. P. &c. diis scilicet. Lucan. 2. *Nec cuncta summi templo jacuere Tonantis: Divisere deos.* Vel, *ad externos*, JT. Pi. scilicet viros, nempe adulteros; vel, deos alienos. q. d. Discursisti huc illuc ut coleres varia idola. Hinc inde discursans ad deos alienos, Strig. Verecundè loquitur de re obscena: q. d. Non contenta uno genere superstitionis, permiscuisti quilibet superstitiones, & hinc inde sumpisti errores varios; sicut vaga meretrix, ab uno loco ad alterum transcurrens, sese prostituit quibuscumque obviis. Al. *Dispersisti vias*, idem est quod, *divisisti pedes*, Ezech. 16. 25. *Vie, pro pedibus, sicut & vestigia*; quia utrumque signum est calcantis, seu incedentis, pedis. ¶ *Et vocem meam non audisti* q. d. Non peccasti ignorantia, sed perverbia, quoddam indocilis eras, & immorigera, & clausisti aures Verbo Dei, quo gubernari noluisti.

14. *Filii revertentes*; ita Sy. [שׁוֹבֵי] *Refractarii*, Mo. P. rebelles, M. defectores, Ca. vagi, Ti. aversantes, JT. aversi, Pi. Mira hæc Dei indulgentia, quoddam non statim rejicit tardos & pigros, sed iterum & tertio nos invitat. Quis hominum ita patienter ferret favoris sui fastidium? ¶ *Quia, &c.* [כִּי אָנֹכִי בְעֵלְיָי] *Quia*, vel Nam, ego (vel, Et ego, Ti. Ego tamen, q. d. Etiam si vos repudiaverim,) *patronus fui in vobis*, Mo. vel, *dominatus sum vobis*, P. *dominabor vestri*, M. *sum Dominus vester*: q. d. Non est mihi honorificum, ut sitis in manu inimicorum. Vel, *vobis oblectatus*, Sy. vel, *maritus vester*, Ca. Calv. Dominus & maritus sum vobis; h. e. Dilexi vos ut maritus uxorem charissimam. Conjugio junctus sum vobis, JT. Ang. vel, *conjugium inivi vobiscum*, Pi. Angl. Verbum [וְיָצַח] formâ activâ de viro, Deut. 21. 13 & 24. 1. Esa. 54. 5. de muliere autem formâ passivâ, constanter usurpatur, Gen. 20. 3. Esa. 54. 1. & 62. 4. q. d. Ego vobiscum fœdus inivi, Deut. 29. 1, 14. &c. quamvis graviter læsus vestra perfidia, tamen maneo in proposito, ut sim vobis maritus. Al. *ero maritus vester*, M. Strig. sim. Q. in V. Ti. ¶ *Et assumam* (vel, accipiam, M. recipiam, JT. Pi.) *vos, unum de civitate, (sub. una, Ti.) & duos de cognatione* Ità o. Ch. M. JT. Pi. Ti. vel, *familia*, Calv. Ang. vel, *tribus*, Calv. Vox *familie* interdum pro regione ponitur, ut Genes. 12. 3.

collat. cum 22. 18. Jer. 1. 15. Zach. 14. 17, 18. alioquin improprie diceret, *unum ex urbe, duos ex familia*; quasi familia urbe amplior esset. [Ca. hæc cum seq. sic reddit, *Vos singulos ex singulis civitatibus, & binos ex singulis ascitos nationibus, perducam Sionem.*] Per unum & duos, intelligit paucos: q. d. *Eligam aliquot ex vobis*. Significat paucos tantum redituros, sive ex Babylone, &c. sive ad Christum. Etiam si in aliqua urbe & vico unus tantum aut duo essent Israelitæ, etiam illorum non obliviscar. Ostendit Deus non esse cur alios expectent, aut cur desperent duo vel tres, quum totum corpus populi putresceret in peccatis, & fœdus extinctum esse putarent, utpote cum populo iustum: at, inquit, si pauci ad me redeant, ipsis placabilis ero. Si solum unus aut duo fuerint qui ad me convertantur, non respuam eos. Sensus est, Adeo diligenter vos perquiram, si resipiscatis, ut si unus tantum vel duo sint, &c. non negligentur, sed educantur, &c. Locus illi parallelus Esa. 27. 12. Si quis vel unicus relictus sit, &c. assumam eum. Hunc versum & sequentes interpretantur omnes Hebræi de Messia; mysticè scilicet: nam alium esse sensum primum ostendit v. 20. Sed facile glossa hæc Judaica profligatur, & de N. T. hic agi probatur. 1. Quoddam solent Prophetæ, cum populum ab idololatria revocant, de temporibus Messia quibus cessabit idololatria, &c. vaticinari. 2. Quoddam promittitur hic desponsatio, quæ sanè non politiam respicit, sed Ecclesiam; non beneficia corporalia, sed spiritualia: Hof. 2. 19. 2 Cor. 11. 2. 3. Revocati à Babylone, non unus, vel duo, sed multa millia erant, &c. 4. De tempore loquitur in quo nullus erit Arcæ usus, &c. 5. Israelitarum conventui ad Arcam hic opponitur Gentium congregatio ad Ecclesiam. 6. Splendor Hieros. externus post reditum à Babylone exiguus erat, &c. 7. Prædicatur hic & Judam & Israelem in terram suam redituros: at decem Tribus nunquam reductæ sunt: ideoque spiritualiter hæc sunt intelligenda. Videtur quidem Propheta hic loqui de reditu ex Babylone; longius tamen Spiritum respicere, in liberationem Christi, sequentia docent. Possunt etiam duæ partes hujus prophetiæ constitui: 1. de eo quod Deus isto tempore præstiturus erat, v. 14, 15; 2. de eo quod futurum sit posteaquam restituti, & in terra sua confirmati, erant tempore Messia, v. 16, 17, 18, 19: tum quia Judæi has duas partes agnoscunt; tum quia mos Prophetarum est, ut, de liberationibus temporalibus agentes, maximè de captivitate Babylonica, ex abrupto quasi evolent, & ab illis transitum faciant ad Messia liberationem.

15. *Et dabo* (vel, constituam, Ch.) *vobis* (Donum Dei hoc esse significat.) *pastores, &c.* Ità LXX, Sy. Ar. Mo. P. &c. Id est, vel, 1. Principes, ut alibi; gubernatores, Ch. ut Jer. 12. 10. Mic. 5. 5: vel potius, 2. Doctores. Nam, 1. horum præcipue partes erant idololatriæ mederi. 2. Hæc in primis causa fuerat vindictæ Dei in populum, quoddam interciderat apud ipsos doctrina, & pastores vel latrones fuerant, vel canes muti. 3. Modus pascendi est in scientia & doctrina. Significat hic Deus se non tantum [semel] fore populi liberatorem, sed & perpetuum custodem, &c. ¶ *Scientia & doctrina* [vel, intelligentia, P. &c. Respicit vel, 1. materiam pastus, sive cibum quo pascantur, sanam nimirum Verbi Dei cognitionem: vel, 2. modum pascendi. Scitè & prudenter, Ca. sim. Pi. Ar. G. ex LXX, & Ch.

16. *Non dicent* (vel, ut non dicant, JT. Accidet, inquam, ut non dicant, Pi.) *ultra, (vel, Non jam predicabitur, Ca.) Arca testamenti* (vel, fœderis, M. P. Ch. &c.) *Domini* [Supple, sit nobis propitia, V. vel, præcedat nos in prælum, G. Hc. in Angl. sim. V. Omnino sic intelligenda hæc esse docent sequentia. Solebat enim ea in castra adferri spe præsentioris præsidii, ut apparet 1 Sam. 4. 4. Adde Jos. 3. 3, 6, 11. & 4. 7. & 6. 8, 13. 2 Sam. 7. 2. & 11. 11. & 15. 24. Promitti volunt tranquillum statum populo. Sed commentum hoc frigidum est & alienum. Usus ille Arcæ extraordinarius erat & singularis, & semel tantum jussu Dei, Jos. 6. 4, 6. nam illud 1 Sam. 4. 4. factum est contra mandatum Dei. Et quamvis primis temporibus, antequam locum quietum nancisceretur, Arca circumducta fuit; nunquam tamen

tamen id tempore Templi factum, nec fieri potuit¹.
¹ Calov. ^{sim.} Ang. ² Calov. ³ Ang. ⁴ Calov. ⁵ T. ⁶ Me. ⁷ Ang. ⁸ Pi. ⁹ M. ¹⁰ Ang. ¹¹ Strig. ¹² Me. T. ¹³ San. ¹⁴ G. ¹⁵ Calv. ¹⁶ Ang. ¹⁷ Pi. ¹⁸ Ma. ¹⁹ Ang. ²⁰ Calov. ²¹ M. ²² M.L. Me. ²³ San. Calov. ²⁴ Ang. ²⁵ T. ²⁶ Ang. ²⁷ T. ²⁸ Sin. ²⁹ M. ³⁰ G. ³¹ Ang. ³² Calv.

Ufus Arcæ proprius & perpetuus erat ad cultum Dei
 astrictus, ut notat Abarb. ad h. l.^m. Sed & verba hîc
 sunt generalia, quod non visitaretur, &c.ⁿ. Al. Nota-
 tur hîc divortium illud & diffidium quod diu erat in-
 ter Juda & Israel: dum hic opibus, & hominum nume-
 ro, & terræ amplitudine, præstabat; ille Templum &
 Arcam habuit. Hanc æmulationem sublatam fore do-
 cet, nec Judæos amplius dicturos, *Arca*, &c. quia Deus
 aderit similiter omnibus^o. Al. Non ponent fiduciam
 in Arca P; non jactabunt Legis ceremonias, quæ hîc
 per *arcam* significantur^q. Sed hæc interpretationes ni-
 mis angustæ sunt. Locus hic cessationem & abolitio-
 nem ceremoniarum evidentissime significat^r. *Arca*, &c.
 i. e. Ceremoniæ cessabunt[†]; & totus ille cultus abole-
 bitur^t. Quod dicunt alii, Arcam in secundo Templo
 defuisse: 1. De eo jure dubitatur. Certè fundamentum
 illius sententiæ Hag. 1. 8. ineptum est. 2. Defectus
 illud erat, fatentibus Judæis, nec aliunde supplebatur:
 cum hîc absentia Arcæ memoretur ut beneficium, &c.^v.
 Al. Non dicent amplius de *Arca*, &c. Exhibita re-signi-
 ficatâ, signum cessat. In Arca foederis olim asservaban-
 tur Manna, virga Aaronis, & Tabulæ Legis, Ebr. 9. 4.
 Nunc verò Christus est Ecclesiæ propitiatorium, Rom.
 3. 25. panis vitæ, Joan. 6. 35. virga quâ regitur, Psal.
 23. 4. & Lex, scil. impleta². ¶ Neque ascendet (vel,
 veniat, JT. vel, veniet, Pi. Ti. V.) super (vel, in, Ti. V.) eor³ Ita
 Ch. M. P. Mo. vel, mentem; sub. illa, Pi. vel, sub. arca, V.
 Nemo de ea cogitabit⁷; nec opus erit ad Arcam confu-
 gere, quia tota Jerusalem erit Deo pro solio; quem
 usum prius Arca præbebat². ¶ Neque recordabun-
 tur illius³ Ita P. JT. Pi. &c. vel, in eo, Mo. vel, Nec no-
 minabitur, o. sic Ar. Nec mentionem facient ejus, Angl.
 nempe, ad eum usum². Nulla pristinæ dissensionis mo-
 numenta exstabant[†]. ¶ Nec, &c. וְלֹא יִשְׁכְּחוּ⁴ Nec
 visitabunt, Mo. P. Pi. &c. vel, recenscebunt, JT. sic Sy. in-
 visent, Ti. sub. eam, M. Ti. Non desiderabitur, Ca. Nec vi-
 sitabitur, o. Ar. G. i. e. Non pugnabitur, nec ea fient
 quæ nunc in bello fieri solent. Visitare, pro pugnare, est
 ἡρασιολογία, qualis 2 Reg. 14. 8. וְלֹא יִשְׁכְּחוּ⁵ sæpe vertitur per
 ἐμνησθῆναι, [ulcisci.] Vide & Esa. 27. 3⁶. Al. Non visita-
 bunt, i. e. Non venient amplius furtim Jerosolymam, ut
 sacrificent[†]. ¶ Nec, &c. וְלֹא יִשְׁכְּחוּ⁷ Nec
 fiet (vel, fiat, Ar.) ultra, sive amplius, Mo. P. Ti. M. Ca.
 o. Ar. sub. quiesquam, M. vel, sub. illud, nempe visitatio
 Arcæ, &c.². Al. Nedom ut magnificetur amplius, JT. Nec
 magnifiet illa amplius. Verbum וְלֹא fecit, hîc, magni-
 facere, per syn. gen. Sic Deut. 32. 6. 1 Sam. 12. 6^b. Vide
 & Deut. 5. 13^c. Tantâ verborum varietate hîc utitur
 Spiritus Dei, prævidens quàm ægre ab his abstrahe-
 rentur Judæi, & quàm lubenter quidvis comminifce-
 rentur quò minus hoc mysterium admitterent^d. Nec in
 ea amplius inibunt prælium, Ch. Nec ullam rem divinam
 ibi facient, Strig. Non fiet amplius, ut scil. ad eam orent,
 sacrificent, &c. Vox וְלֹא de sacrificiis usurpatur
 Exod. 10. 25. Jud. 13. 15. 1 Reg. 18. 26. Et sacrificia ces-
 satura erant tempore N. T. Dan. 9. 27². Denique, nihil
 tale fiet, Calv.

17. Vocabunt Jerusalem (non terrenam, sed spiritua-
 lem^f, nempe Ecclesiam^g, cujus illa typus erat, Gal.
 4. 26. Apoc. 21. 2^h.) Solium Dominiⁱ Summi Deiⁱ, (qui
 ibi residebit, & regnabit Verbo & Spiritu suo^k;) ac
 præsertim Messîæ, unde imperium suum protendet in
 totum orbem^l. Rationem reddit cur non desidera-
 bunt Arcam, quia Deus id, quod olim in Arca, jam in
 tota civitate præstabit^m. Sensus est, Ecclesia erit solium
 Domini, in quo sedebit Christusⁿ. Al. Potentia Divina
 in ea apparebit. Hunc locum Rabbini quidam ad tem-
 pus post Resurrectionem referunt, nempe sensu quodam
 sublimiore^o. Vocari hîc ponitur pro, esse, ac reputari,
 ut Esa. 60. 14. & 61. 6^p. Dixerat, Judæos non factu-
 ros mentionem Arcæ; quomodo ergò hîc dicit Hieros.
 fore solium Dei? Resp. Bene: quoniam intelligit, Je-
 rosolymam, quæ olim obscura erat præ externo splen-
 dore & pompa Israelitarum in cultu vitulorum, jam
 fore domicilium Dei absque controversia. q. d. Apud
 omnes sine exceptione vigeat pura Religio^q. ¶ Et
 congregabuntur ad eam omnes gentes^r Id est, vel, 1. mul-
 ti ex Gentibus, qui eò venient Deo vero cultum exhi-

bituri in subdiali Gentium^r: vel, 2. decem Tribus,
 quæ sæpe vocantur plures populi: vel, 3. utrumque
 Regnum, Judæ & Israelis[†]: vel, 4. promiscuè omnes
 orbis populi[†], aliqui de omnibus gentibus^v; q. d. Gentes
 omnes paratæ erunt amplecti quicquid edocet fuerint
 à Judæis. Cum soli Judæi à Babylone reversi sunt, nec
 prophetia hæc de concursu Gentium tunc impleta erat,
 hinc rectè colligunt Judæi, locum hunc de Regno Mes-
 siæ intelligendum. Sed quia reditus ille populi quod-
 dam fuit Regni Christi præludium, ideo semper inci-
 pere convenit à tempore illo, quoties vaticinantur Pro-
 phetæ de nova Ecclesia, &c. Sensus loci clarus est, Ec-
 clesiam scilicet ampliorem fore ubi populus redierit
 quàm antea fuit². Hierosolyma terrena hîc intelligi
 nequit, quippe quæ omnes gentes capere non potuit^v,
 ¶ וְיִקְרְבוּ וְיִשְׁכְּחוּ³ Et aggregabuntur, &c. Strig. ut aquæ sub
 cœlo, Gen. 1. 9. ubi idem verbum est². Et confluent ad
 eam, &c. Pi. Ar. Et rellâ confluent eò, &c. JT. Et multi-
 tudinem & ardorem eorum significat[†]. ¶ In, &c.
 וְיִשְׁכְּחוּ⁴ In nomine Domini in Jerusa-
 lem, Mo. P. &c. sub. habitantis, P. Me. sim. Pi. Ad (vel,
 propter, M. Pi. V. Calv. 5 est hic vice causalis particulæ².)
 nomen Domini, Ti. ¶ Calv. Ang. Hierosolyma, JT. vel,
 in Jerus. M. vel, ad Jerus. Ti. Ang. i. e. Ad locum ubi
 Deus nomen suum collocaret, Deut. 12. 11. qui olim
 erat Hierosolyma, Psal. 122. 3, 4. nunc Ecclesia, 1 Tim.
 3. 15. Apoc. 21. 2, 3^c. Vel, Jerusalem dico, Calv. No-
 men hîc sign. vel, 1. gloriam Domini^d: vel, 2. Messiam,
 ut in Bereschit Rabba ad Zeph. 3. 9. Non est nomen Do-
 mini cujus hîc fit mentio, nisi Rex Messias, sicut dicitur,
 Esa. 30. 27. Ecce Nomen Domini venit à longinquo.
 q. d. Ad ipsum colendum, &c.². [Alii hæc cum verbis
 præced. sic reddunt;] Et expectabunt nomen, &c. Sy. Et
 discent colere in ea nomen Domini, Ch. ¶ Et non ambula-
 bunt post, (vel, ultra post, Mo. P. &c.) pravitatem, &c.
 וְלֹא יִשְׁכְּחוּ⁵ Duritiem (vel, obstinationem, Calv.
 Mo. V. libidinem, Ti. sententiam, JT. perverstatem, Ca.
 אֲרֻרָה, quod umbilicum ejusque nodos significat, Job.
 40. 11. al. 16. Ezech. 16. 4^f. Imaginationem, Ang. cogi-
 tationem, o. Ch. Calv. vel, contemplationem, Angl. A וְלֹא
 contemplari, Numer. 23. 9. & 24. 17[†]. Appetitum, Ch.
 aspectum, Pi. Aspectus de anima hîc dictus significare po-
 test, vel, 1. judicium & approbationem, sive quod animus
 statuit & probat; sic Psal. 17. 2. afficiant (i. e. consi-
 derent & probent) rectum: vel, 2. affectum, sive quod
 quis amat & desiderat; sic Psal. 66. 18^g.) cordis sui
 mali, Mo. P. JT. &c. vel, impii, Ar. vel, malam, Calv. pes-
 simam, M. [Strig. sic vertit, Non sequentur pravitatem co-
 gitationum cordis sui.] Sensus, Non sequentur senten-
 tiam animi sui^h; non instituent actiones suas ex pro-
 prio judicioⁱ: sed unicum attendent Verbum Dei^l.
 Non sequentur id quod cor pravam approbat & amat.
 Similem phrasin vide Num. 15. 39. Eccles. 11. 9. Esa.
 57. 17¹. Confirmat hoc, per cunctas gentes hîc intelligi
 vel decem Tribus, vel totum populum [Judæorum:]
 neque enim solet hoc dici de prophanis gentibus, quæ
 semper alienæ fuerunt à doctrina Legis^m. [Alii tamen
 de Gentibus accipiunt, de quibus si non eadem phrasin,
 at certè similes phrasin adhibentur, & aptissime adhi-
 beri possunt.] Ad malum proni non vadent Gentesⁿ.
 Nec Israelitæ, nec Gentiles, pessimè, ut antea, vitam
 instituent, sed ex præscripto Verbi^o. Cessatio & abdi-
 catio idololatriæ hîc indicatur^p.

18. Ibi (vel, ibunt, Mo. P. Pi. &c. vel, ambulabunt,
 Ang. venient, Calv. euntes, JT. convenient, o. conju-
 get se, Ch. Ar. coalescet simul, Calv.) domus (vel, qui sunt
 de domo, Ti.) Juda ad domum Israel[†] Sic M. P. Mo. Pi.
 h. e. Judæi captivi in Chaldæa, quos præcipuè respexit
 edictum Cyri, mittent & invitabunt decem Tribus^q.
 Ibunt ad Israelitas, apud Assyrios & Medos captivos,
 ut junctis animis regrediantur^r. Nec vero absimile est
 quosdam ex illis cum Judæis rediisse, quanquam de eo
 nihil legitur[†]. [At exiguum illorum numerum qui
 forsitan redierint, nomine domus Israel h. l. significari,
 vix verisimile est.] Sicut cum multi ex decem tribubus
 relictæ erant, non tamen decem Tribus relictæ dicun-
 tur: sic quamvis rediêre à decem tribubus non pauci,
 quia tamen nec suis auspiciis, aut à suis ducibus re-
 ducti, nec discreti sunt ab aliis, nec in suis denique
 finibus

finibus confedere, sed confusi cum Judæis, & illorum nomine dictis; idcirco decem Tribus non dicuntur formaliter reversæ*. Al. cum (vel, una cum, V.) domo Israel, JT. Ch. Ar. Calv. Strig. 72, pro cum. 72 valet, cum, Exod. 35.22. 1 Sam. 20.8. Esa. 7.2. Ezech. 16.37. Mic. 7.13. Sensus, Regna duo, diu divulsa, & gravibus bellis inter se collisa, coalescent*; nulla inter eos amplius erit similitudo; amicè & familiariter vivent: id quod phrasi una ambulandi designatur, Psal. 55.15. Amos. 3.3. Omnes, sublatis inimicitiis, ad Ecclesiam venient. LXX hic ordinem invertunt, Ibi domus Israel ad domum Judæ, quia videbatur non tam Juda Israeli, quàm Israel adhæsisse Judæ. Allegoricè significat magnam animorum studiorumque in Ecclesia consensionem. ¶ Et venient simul (nempe, illi quos Theglath-ph. & Salman. ex 10 tribubus, nec minus illi quos Sennacheribus ex Judæa, captivos fecit. At Judæi adhuc in patria sua erant. Ità sanè; at innuit simile illis instare exilium quale tunc cernebant in Israelitis. de terra Aquilonis] Chaldæa & Assyria. Vide supra v. 12. & Jerem. 1. 13. & 31. 8.*

19. Ego, &c. ואני אומר אלה אשיתך בבנים ואני אומר וגו' Et ego (Ego quidem, Pi. Ego autem, P. Ang. Adeoque, Sy.) dixi, Ch. M. Ti. Mo. o. Ar. Calv. (vel, dixeram, Sy.) Quomodo ponam (vel, ponere, Angl. cooptarim, Ti.) te in filios, Mo. P. M. Calv. (i. e. efficiam ut multà sobole floreas: q. d. Quomodo fieri poterit ut iterum propagetur genus Abrahæ, postquam fuerit quasi emortuum? Vel, inter filios, Pi. Ang. in filiorum numerum, Ti. vel, inter filios meos, Angl. Ellipsis pronomini possessivi, ut Job. 13.18. Esa. 49.16. Quomodo te habebō inter adoptatos meos? & tribuam, vel dabo, (vel, dederim, Ti. vel, darem, Angl.) tibi (in portionem filii, in possessionem inter filios meos, k.) terram desiderii, sive desiderabilem, Mo. P. &c. (i. e. dignam quæ votis expetatur, l.) hereditatem elegantiam, Mo. (vel, concupiscentiam, V. sim. Calv. h. e. quæ concupiscitur: vel, concupiscibilem, P. amenam, M. ornatisimam, Ti. decoram, Heb. decoris, Pi. delectationem, Angl. vel, præclaram, i. e. arva lætissima. 72 de terra Judæa habes & 2 Sam. 1. 19. & Ezech. 20.6. Dan. 11.16.) exercituum (vel, exercitus, Calv. exercitibus, V. & exercitus, M. G. tibi dabo in occisionem, captivitatem, prædam: vel, terram exercituum, Pi. i. e. terram à populo forti & potente possessam, Num. 13. 28, &c. Deut. 4. 38. Amos. 2.9. Vel, terram quam præparavi Gentium exercitibus, nempe electis: cælum intellige, non terram Canaan, quæ neque facta est hereditas exercituum Gentium, nec est terra desiderii filiorum Dei. Vel, terram Dei exercituum, o. in Angl. vel, delectationem, sive desideriorum, Q. in Angl. ut hæc sit eadem vox in plur. quæ præcessit in sing. ex radice Chaldaica 72, sive 72, quæ sign. velle, sive cupere, Dan. 5. 19. & 7. 19. q. d. terram amoenissimam, vel, quam omnes desiderant. Confer Ezech. 20.6.) gentium? Mo. sim. Ang. &c. i. e. optatam à multis Gentibus. Interrogatio est, vel, 1. admirantis, & gratulantis: vel, 2. secum deliberantis, quoniam pacto populum adeo desperatum redintegraret, ut Ezech. 37.3. Possuntne hæc ossa vivere? vel, 3. querentis ab illis, quo pacto efficeret quod se facturum antè dixerat; nempe illos in terram suam reduceret, qui tam perfidè egerant, quique terram illam polluerant. ¶ Et, &c. ואמר אבי תקרא לי ואמאחי לי תשובו Et dixi, Mo. P. M. Ti. Calv. Ang. (vel, Item dixi, Pi. Cum dixerim, sub. frequenter, V. Sed simul dixi, q. d. Sub hac lege ista promitto. Præterea dixi, ut Jer. 1.11. & 2.1. Tamen dixi, Angl. ut v. 7. q. d. Post illas cogitationes quæ me ab exhibenda huic populo gratia revocarent, tandem tamen statui eam exhibere; sed sub conditione sequente: Patrem meum, vel, Pater mi, vocabis (vel, voca, M. G. vel, clamabis, Calv.) me, Mo. P. M. Ti. (vel, ad me, Calv.) & à me (ad verb. à tergo meo, V. vel, à, sive de, post me, Calv. V. sic Mo.) non recedes, P. Calv. &c. vel, avertes te, Pi. vel, ne cessa me sequi, G. ut post idola eas, Deuter. 7. 4. [Sensum versùs quod spectat,] Deus hic mirantis personam suscipit; q. d. Vos quidem desperati estis; actum est de salute vestra: sed tamen quia mihi in animo est vos restituere, volo nunc invenire rationem quo pacto propagetur genus vestrum.

Quomodo igitur hoc fiet? Nempe ostendit, hoc tantum se requirere, ut ipsum Patrem invocent, non ore, sed vero cordis affectu*. Ego cogitavi quæ ratione ponerem te in numero filiorum meorum, quomodo de te bene mererer tanquam pater de filiis, faciendo ut terra & hereditas tua ferax esset fortissimarum & numerosissimarum gentium: & putavi te mihi adhæsuram, Patrem me appellaturam, & me secuturam, non autem idola. Al. Quomodo ponam, &c? i. e. Quam multos, quàm egregios, filios tibi dabo! o quàm pulchram & præclaram hereditatem tribuam tibi! nempe, non solas reliquias Judæorum modicas & debiles, sed & exercituum gentium bellicosissimarum multitudinem infinitam. Ità Hi. Dion. [Alii versum aliter, & sine inter-rogatione, reddunt:] Et ego dixi, Fiat, Domine: o. sic Ar. quia ponam te in filios, &c. o. vel, quia destinavi te ad filios procreandos, &c. Ar. Nam ego indicens quomodo repositurus essem te inter filios, & daturus tibi terram desideratam, possessionem decoram, exercituum gentium, dico, (i. e. non aliam viam promissionum consequendarum expono tibi, quàm orationem fidei & resipiscentiam.) Pater mi, invocato me; (q. d. Et si indigna es quæ voceris filia, tamen, freta veritate & constantia meâ, me agnoscito tibi Patrem in æternum esse; & à me sequendo ne avertas te, JT. Etiologia superiorum promissionum erga resipiscentes, à decreto Dei gratiofo & immutabili erga filios suos: quorum resipiscentia informatur primùm sanctis precibus ad Deum, toto hoc capite; deinde emendatione vitæ, quatuor primis versibus sequentis capitis: quæ duo proleptice hoc versu proponuntur*. Al. Equidem cogitaveram te sanè filiorum habere loco, tibi que elegantem terram, nobilem hereditatem, exercitus gentium dare; fore putans ut tu me patrem vocares tuum, nec à sequendo me avocareris, Ca. Et ego dixi, Quam multos filios tibi dabo, & tradam tibi terram desiderabilem, & hereditatem amoenissimam, videlicet gentium exercitus. Itaque hoc tibi dico, Tu vocabis me patrem, & à me non recedes. Applicatio beneficiorum Christi, Joan. 1. 12. Dedit eis potestatem filios Dei fieri; his qui credunt, &c. 1.

20. Sed, &c. [אכן בנדה אשה מרעה בן וגו'] Siquidem ut (vel, Sed, Strig. Vulg. ut accipi videtur Psal. 66. 19. & 82. 7. Zeph. 3. 7*: vel, Utrique, M. JT. Quemadmodum, Ti. Revera, vel Verum, V. Enimvero, Ca. Certè, Calv. Ang. Nam certè, Pi. sub. sicut, Calv. Ang. Pi. Strig. M. Nota similitudinis vel deficit h. l. ut Job. 7.9. vel includitur in hac particula אכן, ut in aliis similibus sæpe fit, quæ passim occurrunt. k.) prævaricata est (vel, negligit, Strig. perfidè agit, M. Angl. Calv. i. e. perfidè agens discedit; forma complexa, qualis Esa. 38. 17. amasti—ex fovea, i. e. ex amore eripisti—è fovea, ut Psal. 103. 4. 1. Vel, fidem frangit, sive fallit, Ti. Ca. perfidè deficit, Pi. sim. JT. discedit, Ang. Calv. vel, se alienat, Calv.) mulier (vel, uxor, P. JT.) à socio (vel, ab amico, JT. V. Pi. i. e. viro seu marito; vel, cum marito, M. Calv. vel, amatori, seu amico, Ti. Ca. amatorem, Strig.) suo, Mo. Calv. P. Di. &c. (vel, suum, Strig. 72 interdu sign. sociari, ut Proverb. 29. 3. Hinc Ethiopice מרעה sponsus, Matt. 9. 15. sic (vel, utique, JT.) prævaricati estis, &c. Mo. vel, perfidè egistis, &c. Pi. Calv. &c. [ut in priore membro.] Hunc versum cum præced. variè connectunt. Dixerat v. præc. vix fieri posse ut Judæi recuperarent quod perdidierant, & iterum crearentur in novum populum: hujus jam rationem ostendit, quia similes erant mulieri adulteræ, &c. P. Al. Dixerat Deus v. præc. quid ab illis expectavit: hic docet quomodo spe suâ falsus esset. Confer Zeph. 3. 7. Al. Rationem reddit, cur illam velit fidem sibi sanctè promittere, quia eam antea fefellerat, v. 6, 13. Al. Cùm ego hæc cogitarem & facerem, me contempnisti, ut mulier superba amatorem suum. Ostendit jam cur illa promissa vim suam non habuerant; quia nimirum Israel sua ex parte non fecit quod debuit. Exornatio prioris membri prolepsis; ut Israel, evictus perfidia suâ, hoc versu, inclamet Deum revocantem se, versibus seq.

21. Vox, &c. [קול על שפיים נשמע בבי תחנוני בני וגו'] Vox (vel, Sed vox, Ii.) super edita; sive excelsa, loca (vel, campos, sive planities, Di. vel, in viis, Vulg. sic Sy. Vide supra

* Di. supra 2. & infra 4. 11. Vel, juxta torrentes, Ch.) audita est, Mo. P. Calv. Ang. (vel, audietur, Pi. vel, audietur, JT.) fletus precationum, live deprecationum, Mo. P. M. Calv. Angl. (vel, fletus in supplicationibus, Angl. id est, supplicationum junctarum cum lacrymis, ut Ezec. 7. 16. Zach. 12. 10. nempe ex dolore de peccatis. Sed non intelligit h. l. preces quæ fidem testentur, sed lamentationes quæ miseriam declarent. Vel, fletus, deprecationes, JT. fletus, & deprecationes, Pi. Ang. vel, miserabilis ploratus, Ca.) filiorum Israel, Mo. P. & c. quia, vel eod quod, perverterunt viam suam, & c. Mo. M. JT. Pi. & c. Hæc vel, 1. est causa calamitatum, cur adeo deplorent ærumnas suas, sequæ omnium miserrimos vocent. Ob istam peritiam calamitas accidit Israelitis, unde ploratus exstitit. Vel, 2. est materia lamentationis; peccata nimirum deplorant, ut Jer. 31. 18. Pariter vox hæc est lugentium, vel, 1. peccata; vel, 2. miseras suas. Significat Judæos variè dispersos flere calamitatem suam. Potius narrat, Israelitas esse in fletu & lacrymis, quod desciverint à Deo. Quorsum hoc? nempe, ut hoc exemplo Judæi expergeriant, & sciant sibi eandem poenam impendere, nisi resipiscant, suamque fœcordiam esse prodigiosam, quod non resipiscerent admoniti fratrum poenâ. Vox, inquit, audita est, & c. h. e. Calamitas Israelitarum notissima est; & terrorem omnibus incussit, licet remotis, illa tam florentis Regni solitudo, quæ sub oculis Judæorum erat, & c.

22. Convertimini; ita Mo. P. [וּמָוֹן] Revertimini, M. Ti. JT. Pi. sub. dicit, Pi. nempe Dominus. [Sana] a. averfiones (vel, rebelliones, P. defectiones, Ca.) vestras. Ità Mo. M. Ti. Pi. & c. i. e. morbos vestros. Chald. Dimittam vobis, (sub. omnia peccata,) quando revertimini, V. tim. Calv. Est dialogus quidam inter Deum & Israelitas; quos Deus ultro ad poenitentiam invitat, ut hoc exemplo commoveat Judæos. Ecce, nos venimus ad te. Ità Mo. P. & c. i. e. Dicite, Ecce, nos venimus, & c. Quasi Deus hæc verba illis dicenda præscriberet, ut Hof. 14. 2, 3. Docet eos ut sic precentur, Ecce, & c. Al. Vos dicetis, Ecce, nos, & c. Judæorum hypocrisis damnat, quod mentiebantur se ipsum semper quæfuisse. Ecce, omni tempore vos dicitis, Reversi sumus ad cultum tuum, Q. in V. Sed hoc prorsus alienum est. Non dubito quin hic Propheta, velut in pictura, proponit Judæis quod ipsos movere debet ne tam contumaces sint. Perstringit obstinationem Judæorum, cum dicit Israelitas non fore obstinatos, sed Deo revocanti parituros. Respondet in persona Israelitarum, ut pudorem Judæis incutiat. Confer 2 Sam. 19. 11, 12. P.

23. Verè, & c. [אֵין לָנוּ מִשְׁכָּן מְבֻרָךְ] Verè in vanum (vel, falsò, JT. frustra, Pi. fallacia, Calv.) à collibus, Mo. JT. Pi. Calv. & c. turba montibus, Mo. vel, multitudine (vel, multitudo, Calv. vel, à multitudine, Angl. & à multitudine, Ang. Gal. Belg.) montium, JT. Pi. & c. sub. expectatur, JT. Pi. Angl. & sub. salus, Pi. Ang. At sic in forma regiminis scribendum erat [וּמָוֹן הָרִים]; quæ formâ refertur à Cl. Buxt. in Concordantiis, sed malè; in editione enim Bibliorum ejus, ut & Veneta, & aliis quatuor quas habemus, constanter scribitur in forma absoluta [וּמָוֹן]. Al. Verè (vel, Quandoquidem, Ar.) in mendacium (vel, mendaces, Sy.) erunt (vel, sunt, Sy. Ar.) colles, & fortitudo (vel, moles, Sy.) montium, o. Ar. Al. Verè mendacium est ut expectemus salutem à collibus, à multitudine, (sub. sacerdotum: & repetitur ex voce præced.) à montibus, P. V. Verè in vanum speratur salus à collibus, & multitudo in montibus vanè quærit salutem, M. Profecio vanitas ex collibus & multitudine montium, Ti. q. d. Frustrâ multitudo nostrum collecta fuit in montibus, ut ab eis opem peteremus. Certè nequicquam est ex collibus turba montana, scilicet deorum. Per colles & montes hic intelligunt, vel, 1. illos circa Hierosolymam & Samariam, quibus antè plurimum confiderant: vide dicta ad 21. 13. Psal. 125. 2. Amos. 6. 1. Vel, 2. auxilia quæ sperabant à locis ultra colles, Psal. 121. 1. nempe à Regibus Assyriæ, vel Egyptiæ. Vel, 3. idola, quæ in montibus colebantur, v. 6. Jer. 2. 20. Hoc, inquit, dicitote, Colles illi in quibus idola colebantur nos deceperunt, promittentes mira, præstantes nihil. Frustrâ speravimus in idolis, & precibus sacerdotum, qui ea in montibus colebant. Pluribus verbis hic ex-

primit testimonium poenitentiae: q. d. Fuimus decepti à collibus, & c. h. e. Putavimus fore plus præsidii in magno deorum numero, quàm si unum Deum coleremus: hic error nos perdidit. Ergò nunc faceffant omnia illa mendacia: contenti erimus te unico Deo. Al. Profecio vanitatis plenissimi sunt omnes montes & colles, Strig. Al. Sanè frustra est, à collibus multitudinem (nempe, vel, 1. plebis; vel, 2. sacrificiorum, q. d. multas oblationes: vel, si [וּמָוֹן] sumas pro [וּמָוֹן], cum strepitu,) offerre. [וּמָוֹן] mihi est infinit. sign. offerre, ut sæpe apud Mo- sen; unde & [וּמָוֹן] oblatio. Amabat populus in collibus sacrificare, & in eo sperabant, neglecto vero Dei cultu, qui in Templo, non in collibus, coli voluit: meritò ergò h. l. elevare victimam à collibus, & sperare in Deo, inter se opponit Prophetas & prius frustra- neum, alterum utilissimum, asserit. ¶ Verè in Domino—salus, & c. Ità Mo. & c. q. d. Nulla venit nobis, nisi te dante, salus, Ose. 13. 4, 9, 10. Act. 4. 12. Unum Deum opponit omnibus idolis. Hæc non possunt simul conjungi, ut Deum colamus & idola.

24. Confusio, & c. [וְהָיָה אִתְּךָ אֵין וְיָגוּן] Et (vel, Nam, JT. Pi. Ang. ut Esa. 65. 15. Autem, Ch. P. Ergò, Ca.) confusio (vel, turpitudine, Ca. ignominia, Ar. Ti. probrum, Calv. pudor, Calv. Ang. i. e. scelera quorum ipsos pudere debebat; confusio peccatorum, Ch. pudor iste, Pi. vel, pudendum istud, JT. Angl. id est, idolum, k. G. ex quod Hebræi [וְיָגוּן] vocare solent, ut vides Jerem. 11. 13. Of. c. 9. v. 10. Appellationis rationem expressam vide Jerem. 48. 13, & c. Idolum Bahalis, quod cultores suos pudore afficit. Et quia Baal erat infame idolum, ideo in S. S. multa nomina promiscuè, vel in Baal, vel in Bofeth; aut Beseb, desinunt. Sic idem vocatur Jerubbaal, Jud. 6. 32. & Jerubbeseb, 2 Sam. 11. 21; idem Esbaal, 1 Par. 8. 33. & Irbeseb, 2 Sam. 2. 8; idem Meribbaal, 1 Par. 8. 34. & Mephibeseb, 2 Sam. 4. 4. comedit, vel consumpsit, laborem patrum, & c. Mo. P. & c. Vel, 1. ob frequentia sacrificia quæ idolis offerebant. Vide Ezec. 16. 16, & c. Hof. 2. 8. Vel, 2. ex judicio Dei ob idololat- triam, ut Jer. 5. 17 Hof. 2. 3, 4, 9, 12. q. d. Idolum in causa est cur nobis omnia mala successerint. Non possunt aliò transcribi mala quæ patimur quàm ad scelera nostra. Laborem, i. e. quicquid labore suo acquisierant. ¶ Ab adolescentia nostra. Id est, vel, de die in diem, ex quo recordari, vel quicquam observare, potuimus; vel, ex quo populus fuimus, ut Esa. 48. 8. sic Jer. 2. 2. & 22. 21. Sed prius malo. Absumpsit, inquam, nos non semel aut iterum, sed ex professo & continuo, videntibus nobis & palpatibus, jam indè ab adolescentia nostra. Jam indè à pueritia experimur omnia malè succedere. Et stulti nondum resipiscimus, tanto parentum malo, probro ac damno? Tri- buunt sibi quod poterat transferri in patres, quoniam sciebant se iniquitatis ipsorum fuisse hæredes.

25. Dormiemus in, & c. Ità P. id est, moriemur. [וְנִשְׁכַּבְּנוּ] Dormivimus, & c. o. Facebimus, & c. Mo. Sy. Jacuimus, & c. Calv. Ar. sic Pi. Et nos jacemus, & c. M. Ti. Ca. sic Ch. JT. Ang. Ut homines in ærumnis, qui, ne- scientes quò se vertant, conjiciunt se super grabatum, ut 1 Reg. 21. 4. Cubamus, tanquam ægroti; qui, cum non possint diutius se erigere, in lectum se recipi- unt, ut 2 Sam. 13. 5. 2 Reg. 1. 4. ¶ Et operiet (vel, operit, M. Ti. JT. & c. operuit, Calv. Ar. & c.) nos ignomi- nia nostra. Ità Mo. P. & c. quasi stragula. q. d. Relidet malorum causa in peccatis nostris; non alibi quærenda est, nec Deus accusari potest sævitæ. [Q. interroga- tivè locum accipiunt;] q. d. Et moriemur in tantis tamque probolis miseriis. ¶ Quoniam—pecca- vimus. Sunt verba poenitentium, & peccata præterita lamentantium. ¶ Nos & patres nostri. Significant, Deum à pueritia ipsos admonuisse ut ad se redirent, ipsosque contumaciter à primis etiam annis imbibisse iniquitatem patrum: ut meritò Deus tamdiu vindi- ctam suam prosequutus sit erga eos, consumendo labo- rem patrum, & c. v. præc. Viri pii non se excusant aut justificant ab exemplo patrum, ut illi Jer. 44. 17. sed reos se peragunt, & c. Vide Esd. 9. 7. Neh. 1. 6. & 9. 33, 34. Esa. 64. 6. Jer. 14. 20.

CAP. IV.

1. **SI**, &c. **אִלּוּ תָשׁוּב וְגו'** *Si reversus fueris*, (vel, *convertēris*, Ch.) *Israel*, Mo. &c. (i. e. vel, 1. *Juda*, ex vers. 3. quæ interdum *Israel* dicitur, 2 Par. 12. 1. & 15. 13. & 21. 2, 4. & 29. 21, 24. utpote potior, licet non major, *Israelis* pars: vel potius, 2. decem Tribus, quæ ad pœnitentiam invitantur, ut antè Jer. 3. 12. b.) *ad me*, Mo. Pi. P. G. (*ad cultum meum*, Ch. n. 178. conjungitur cum priore membro c.) *revertere*, P. Pi. &c. serio, non simulatè *. Vel, *revertēris*, supple, *in patriam*. Hunc sensum exigit membrum sequens d. Recipietur pœnitentia tua prius quàm sigilletur sententia tua, Ch. in V. Vel, *quiesces*, P. i. e. tranquillè ages in patria tua *, nec abibis in exilium, ex membro seq. Vel, *quiesce*, i. e. quietus esto, neque huc illuc respice, sed uni Deo fide f. De verbo **וּשְׁבַח** in sensu *quiescendi* vide ad Esa. 30. 15. & Jer. 30. 108. Alii verbum **וּשְׁבַח** eodem sensu sumunt in utroque membro h, [**וְלֹא** ad posterius referunt, & locum sic reddunt,] *Si reverti voles*, (vel, *redieris*, i. e. Si te corrigas *: vel, *revertēris*, G. *convertēris*, *revertaris*, Calv.) *ad me revertere*, M. Ti. Calv. G. JT. Ang. simil. Strig. vel, *redibis*, Ca. q. d. Nè huc illuc te vertas, ab uno idolo vel scelere ad aliud, sed ad me, ut profiteris. Vias plurimas sparsim nè ineas, ut Jer. 3. 13. sed in me uno acquiescas k. Vel, *ad me convertere*. Perstringit simulationem *Israelitarum*, quæ obsequium Deo pollicebantur, sed fallaciter: scias tibi negotium esse cum Deo, qui nec fallit, nec fallitur, & sincerè ac bonâ fide ad me redeas. Vel, *apud me quiesce*: q. d. Mitte idola & scelera tua; nè amplius vagis tuis cupiditatibus circumferaris, ut sæpe fecisti; sed in solo Deo acquiesce l. Potest sententia hîc suspendi, & locus sic verti, *Si revertēris ad me, revertēris*, inquam; ut idem emphaticè repetatur; ut Esa. 27. 5. & 57. 19. m. ¶ **Si**, &c. **וְאִם תִּסְר וְגו'** *Et si abstuleris* (vel, *removeris*, Ti. Ca. sim. JT. Pi.) *abominationes tuas* (vel, *offendicula tua*, Vulg. i. e. peccata n; vel, idola abominanda o;) *à facie mea*, P. M. &c. Hypocritæ semper spectant theatrum, & volunt probari hominibus, & Dei conspectum fugiunt. Deus autem eos ad se revocat p. Vel, *è conspectu meo*, Ang. i. e. ex omnibus locis, privatis & publicis q; imò ex cordibus vestris; (nam oculus Dei ubivis est, Prov. 15. 3.) multò magis ex terra mea, quam præcipuè respicio, Deut. 11. 12. maxime autem ex Templo, quod inprimis respicit oculus meus, 1 Reg. 8. 29. & 9. 3. in quo idola sua posuerunt. Vide 2 Reg. 21. 7. & 23. 4, 6. ¶ **Non**, &c. **וְלֹא תִירָא וְגו'** *Non commoveberis*, Ch. Vulg. *Non timebis*, Sy. *Non exsulabis*, Ca. G. sim. Ti. ultra scilicet t. *Non migrabis*, M. P. sub. *in captivitatem*, M. *Non poteris loco dimoveri*, Strig. vel, *Nè ergò vageris*, JT. Pi. ad idola tua t. Vel, *Tum nè vageris*, Angl. post illa; sed mihi adhæreas: & pro tum, ut Esa. 40. 19. Jer. 2. 21. Vel, & non vagaberis, Angl. ut sententia adhuc pendeat v. Vel, *Et si non amplius vagus sis*, sive *vageris*; quemadmodum levitas & inconstantia tua mihi satis cognita est. Hoc vitium damnat, quodd *Israel*, cùm pietatem simularet, tamen vacillabat, neque poterat toto animo se Deo addicere, sed erat ambiguus consilii *.
2. **Et**, &c. **וְנִשְׁבַּעְתָּ חַי וְגו'** *Et jurabis*, (vel, *Quin jures*, JT. Sed *jurato*, Pi. Et si jures, Ch. vel, *Et jurare voles*, Angl. ut adhuc pendeat oratio v. Jusjurandum hîc synecdochicè ponitur pro toto Dei cultu z.) *Vivis* (vel, *dicens*, *Vivis*, Ar. consueta jurandi forma a.) *Domini*, M. P. Ti. Calv. &c. (Forma jurisjurandi hæc erit; non, *Vivis Baal* *. Juramentum autem, ut legitime fiat, tribus hîc comitibus sociatur b.) *in* (vel, *cum*, o.) *veritate*, (vel, *verè*, JT. Angl. ut Jud. c. 9. v. 15, 16, 19. 1 Sam. 12. 24. cavendo nè juretur, aut falsum d, Zach. 5. 4. & 8. 17. *; aut incertum f; aut fictè seu dolosè g, ut ab illis Esa. 48. 1. Jer. 5. 2. b.) *in judicio*, (vel, *ritè*, JT. Pi. vel, *jure*, Ca. *consideratè*, Angl. ut Psal. 112. 5. h. e. considerando quid jures, & per quem t; cavendo nè juretur incautè i, indiscretè k, irreverenter l, sine justa causa m, ut Jos. c. 9. v. 15. Matt. 14. 7. n. temere, & in vanum, & sine necessitate o, aut levibus de causis, Matt.

5. 34. — 37. Jac. 5. 12 P. ut si quis non rogatus juret se p. Ang. redditurum librum mutuo acceptum q.) & *justitia*, Calv. E. vel, *justè*, JT. Pi. Angl. Ca. ut Psalm. 72. 2. Esa. 63. 1. r. Ang. cavendo nè quid juretur injustum, sive iniquum t, aut t. E. T. alteri injustè noxium t; nè juramentum facias vinculum iniquitatis, ut 1 Sam. 25. 22. Matt. 14. 7; & ut quod jures firmiter præstare statuas, atque etiam præstes v. *In veritate*, *in judicio*, &c. nihil falsi, nihil iniqui *. Hæc tria comprehendunt omnia ad religiosum G. juramentum & cultum Dei necessaria, respectu vel Dei, 10 vel nostri, vel proximi, tum in generali, tum in speciali vocatione v. Judæi sibi blandiebantur & securi erant, quodd nomen Dei obtenderent, & pietatem profiterentur, quamvis interea mentiti essent Deo. At, inquit, hoc nihil est, nec tibi proderit, nisi fiat *in veritate*, i. e. integritate cordis, sine qua nullus est Dei cultus: hæc autem veritas præcipuè cognoscitur *in judicio* & *justitia*, ubi scil. homines inter se justè & fideliter agunt z. Calv. ¶ **Et**, &c. **וְיִתְּכֶם בְּיָדָם וְיִתְּכֶם בְּיָדָם** *Et* (vel, 20 *Ut*, JT. Tum, Angl. Pi. Calv. Hic enim est effectus qui sequitur præstationem conditionum præcedentium a.) *benedicentur*, vel, *benedicent se*, (vel, *benedicant sibi*, JT.) *in eo* (pro, *in te*; ut sit mutatio personæ b: quæ quidem in b. V. Hc. in S. S. frequens est, nec tamen sine necessitate statuenda c. Ang. Vel, *in eo*, i. e. vel, 1. in *Israele* d; in quo benedicentur omnes gentes, Gen. 22. 18. & 26. 4. q. d. Gentes optabunt f. V. Hc. in Calv. Hc. in sibi felicitatem tuam f. Hæc formulâ benedicent vel sibi, Ang. vel aliis; illis fiat sicut huic, vel illi, *Israelitæ* s. Vel, 2. in Ang. Deo h, ad quem redituri sunt, & per quem jurant i.) — & 30 *in eo gloriabuntur*, Calv. &c. Forma hujus verbi (sicut & præcedentis) reciproca est, unde reddunt per, *jaclare se*, Prov. 25. 14. & 27. 1. hîc autem, ut alibi sæpe, activè significat, sed cum emphasi, ut Psal. 56. 5. *Valde laudabo Deum* t. Sensus, Gentes nomen Dei invocabunt, & per eum sibi benedicent k, & bona sibi ab ipso exoptabunt l; motæ tuo exemplo t, quum videant Jehovam benedicere tibi eod quodd ipsum colis m. Vos estis in culpa cur Dei maledictio vos urgeat, & Gentibus probrosos reddat; nam vestra impietas cogit Deum ut durius vobiscum agat quàm vellet: vestra improbitas obstaculo est quod minùs glorificetur Deus, & vestra etiam felicitas passim apud omnes populos celebretur: perperam Deo imputatis miseria vestras n. Qui antea in idolis benedixerunt sibi, & gloriabantur, ut Psal. 97. 7. jam in Deo gloriabuntur, ut Psal. 89. 17, 18. eique benedicent, Psal. 103. 1. Eph. 1. 3. & benedicentur in eo, & benedicent sibi propter eum, quodd illum cognoscant & possideant. Vide Psal. 72. 17. o. Ang. 3. **Hæc**, &c. **וְיִתְּכֶם בְּיָדָם** *Nam* (vel, *Verò*; nam ab *Israelitis* ad *Judæos* redit oratio t: vel, *Præterea*, Angl. t. G. ut t. redditur Esa. 15. 8. & 16. 9. quia novam hîc concionem inchoat, aliòsque alloquitur, ab *Israele* transitum faciens ad *Judam* p.) *sic ait*, &c. JT. Pi. &c. ¶ **Viro** p. Ang. *Juda* Id est, viris q; ut Esa. 5. 3. ¶ **Novate** (vel, q. Pi. Ang. *Novellate*, JT. Pi.) *vobis novale*; ita Mo. P. M. V. Calv. &c. Ang. vel, *novalia*, o. *novellata*, Ti. **וְיִתְּכֶם בְּיָדָם** *Arate vobis arum*, P. sim. Angl. ex He. *Proscindite vobis novalem*, Ca. *Novales* dicuntur agri qui anno uno aut pluribus vacui relictis sunt, & de novo proscinduntur aratro & feruntur t. At t. potius *terram aratam* sign. ut Prov. t. Me. 13. 23. Vide & Hof. 10. 11. t. ¶ **Et nolite serere super** t. Ang. (vel, *in*, Pi. JT. M. inter, Ang. Heb. ad, Angl. Mo. pro; super, ut 1 Sam. 17. 49. Jer. 35. 17. v.) *spinas* Sic P. Calv. &c. v. Ang. i. e. peccata peccatis addere *. *Serere super spinas* proverbialiter dici videtur, ut, *serere super lapides*, Amos. 6. 12. G. Matt. 13. 5. Luc. 8. 6. utrumque de labore irritum v. Ang. Scriptura sæpe nos confert agro ex quo fructum postulat Deus. Seminabant Judæi, h. e. studium atque ardorem simulabant, & satagebant, sed sine profectu, quia inter spinas, & mixturis suis omnia corrumpabant. Præpostera itaque sedulitatem ridet Deus, & monet ipsos esse similes agro senticoso, qui culturâ plusquam vulgari eget, & aratro aliisque instrumentis bene purgandus est, spinæque eradicandæ, &c. Significat igitur eos obduruisse in sceleribus suis, plenòsque multis & reconditis vitiis: jubetque eos non defensoriè mala sua agnoscere, ut hypocritæ solent, sed vitam suam penitus examinare, & excutere vitia quæ latent z. q. d. Repurgate agrum cordis a, & vitam vestram sincerâ pœnitentiâ, &c. Non dicit, nè *serant* Prophetæ; sed, nè vos Ang. *seratis*,

seratis, &c. h.e. Nè conatus omnes vestros infructuosos reddatis^b. Hortatur ut, evulsis per poenitentiam idololatriæ & peccatorum spinis^c, verum Dei cultum ferant^d, & semina virtutum concipere possent^e.

4. Circumcidimini, &c. [חֲדָשׁוּ לָכֶם] Circumcidimini (vel, Circumcidite vos, Mo. P. Ang. Hæc passiva sæpe reciprocè sumuntur: ut, occultari, pro, occultare se, Jer. 36.19^f.) Domino, M. Ti. i.e. mihi; nomen pro pronomine, ut v.2. Gen. 19. 24. 2 Tim. 1. 18[†]: in honorem Domini^g. Circumcisio erat gloria ipsorum in hominum oculis: at, inquit, vobis negotium est cum Deo, cui non sufficit litera vel signum, nisi accedat spiritus five interior veritas. Quin circumcisio ipsa satis illos docebat abnegare se, & omnes carnis affectus exuere^h. Domino; h.e. circumcissione illà quæ Deo probatur, Deut. 10. 16. Rom. 2. 29. Phil. 3. 3ⁱ. Purgate corda à pravis cupiditatibus^k. Spiritualis hæc circumcisio est abnegatio sui, & vera ad Deum conversio^l. ¶ *Auferte præputia cordium* [אַרְבִּיצוּ אֶת־פְּרִיטֵי הַלֵּב] Præputia, per translationem, apud Hebræos vocantur quæ sunt inutilia. Græci *σκληρότης* (duritiem cordis) reddunt; impietatem, Chald^m. [qui hæc cum præced. sic reddit, Convertimini ad cultum Dei, & auferte impietatem, &c.]

5. Et, &c. [וְהִנֵּחְתֶּם] Et clangite tubâ (ut hostis adventum significetis, omnesque vel ad arma convocentur, vel se in urbes recipiant^m;) in terra, P. &c. scil. vestra, nempe Judæaⁿ. Non jubet clangere, sed ostendit quid facturi sint: q. d. Cum vos premet Dei vindicta, nè tunc quidem respiscetis, sed clangentis, &c. Recipiant omnes se Sionem, quasi illinc possitis hostes repellere, & vos tueri, &c.^o. Canite tubâ—ut omnes se ex agris recipiant P. ¶ *Clamate, &c.* [קְרָאוּ] Clamate, vel Vocate, Mo. P. M. congregare, M. P. Ang. sim. Calv. vel, complete, five implete, Mo. Ti. Quod non placet[†]. Pro eo Chald. habet, *multiplicate*, scil. homines in unum^q. Al. *Clamate plenè*, Ca. vel, pleno ore, Strig. Angl. vide Jer. 12.6^r. Vel, *Vocate plenum coetum*, Angl. *Plenitudo*, pro pleno coetu, seu multitudine, Esa. 31. 4. Vel, *Vocate, implete, pro, Vocate ad implendum*, i.e. Vocate omnes simul^{*}. Al. *Convocate*, Pi. (Convocate, inquam, JT.) *cogite multitudinem*, Pi. sic JT. Quæ hîc dicuntur, fieri solent imminente hoste aliquo crudeli. Prædicuntur autem hîc poenæ quibus afficiuntur Judæi, quod poenitere noluerint[†]. Prædicuntur adventus Nebuchadnezzar, contra quem monet ut sese arment, sed frustra, &c.[†]. ¶ *Ingre diamur, &c.* [וְנִכְנֹס] q. d. Quæretis latebras quæ vos ab hoste protegant^v.

6. Levate (vel, Attollite, P. Ti. &c.) signum [וְקָמוּ] Ità M. &c. vel, vexillum, Mo. P. &c. ad quod conscripti milites confluant^x. Virgil. *Ut belli signum Laurenti Turnus ab arce Extulit*—*. Al. signum, non quo populus moneatur ad arma concurrere, sed in tutum se recipere^y. ¶ *In Sion* [וּבְשִׁינ] Ità Mo. P. M. Ch. Calv. &c. Ità & K. qui exponit, in turre Sionis, ac si hîc significaret quietem in loco: id quod facit Gen. 28. 12. [וְשָׁכַן] in terra, humi; Levit. 16. 25. [וּבְאֵתֶר] in altari; Jer. 29. 15. [וּבְבִלְיוֹן] in Babylone. Itaque interpretationi huic non vox obstat, sed sensus. Quomodo enim vexilla in urbium arcibus sublara ullam significationem dare possint eis qui longè in agris morantur, adeoque conspiciere nequeunt^z?

¶ *Sionem versùs*, Pi. JT. Boot. Ang. Ti. Ca. &c. simil. Sy. *ad Sionem*. Est autem locutio hæc, *Levate signum versùs Sion*, elliptica, pro, *Levato signo mittite Sionem*, & monete eam aufugiendum. Cujusmodi ellipsis verborum prægnantium frequens est, ut Esa. c. 14. v. 12. & 21. 9. &c.^a. [Ar. sic reddit, Capite fugam ad Sion: sim. o.] ¶ *Confortamini*, [וְנִחַם] Hanc vocem deducunt alii à נָחַם, (roborare^b.) *Agite viriliter*, M. *Intendite nervos*, Ti. *Corroboramini*, Ca. *Sumite animos*, Sy. *Confirmate*, JT. *Confirmate vos ad fugiendum*, Pi. Alii deducunt à נָחַם, five נָחַם; quod sign. vel, 1. colligere, ut multi colligunt ex Exod. 9. 19. ubi נָחַם & בָּרָחָם videntur synonyma esse; sed perperam, nam nec ipsum נָחַם ibi congregare sign. nedum נָחַם^d: vel potius, 2. fugere^e, vel, se colligere metùs causâ^f. [Hinc rursus variant.] *Congregate vos*, P. sim. Calv. & plerique ex RS. in Boot. *Congregate vos*, sub. *ad fugiendum*, V. *Festinate*, o. Ar. *Migrate*, Ch. *Confugite*, Calv. *Subducite vos*, Boot. Hæc significatio vocis נָחַם facillè probatur ex Esa.

10. 31 ubi synonymum est נָחַם fugere, & ex Dictionariis Pagnini & Merceri & Schindleri, &c.^g. ¶ *Nolite stare*, ità o. sim. Mo. Ti. Ca. M. [וְלֹא תִשְׁכְּחוּ] Nè subsistatis, P. Nè consistite, JT. Pi. Nè desidete, Sy. Nè moremini, Ar. Ch. Nè state, i.e. properate celeriter^h, ut in maximo pavore sit. Vel, *Non stabitis*, aut, *consistetis*, nempe, in monte Sion, ubi firmam vobisinet stationem promittitisⁱ.

7. *Ascendit leo* [וְיָשָׁן] Chald. habet, Rex: το δυνάστω βασιλεὺς δυνάστη, (Bestia illa Regem significat:) ubi δυνάστη est leo^k. Nebuchodonosorem describi apparet^l. Leo, cui vos non pares eritis ad resistendum^m. ¶ *De, &c.* [וְהָיָה] De umbraculo (vel, septo, Ti. latibulo, V. vepreto, Pi. perplexo vepreto, JT. densitate, Calv. cubili, o. Vulg. sylva, Ar. densa sylva, Ca. Heb. perplexitate, Pi.) suo. Mo. P. &c. vel, sua, Calv. &c. de condensis vepribus suis, M. de arce sua, Ch. Ex Babyloneⁿ. Ex loco occulto & remoto, unde nunquam illum venturum putabant Judæi^o. ¶ *Et, &c.* [וְהָיָה] Et vastator (vel corruptor, Mo. interfectior, P. prædo, Vulg.) gentium, V. sic M. Strig. q. d. qui sufficit ad delendum multos populos: quomodo ergo vos effugietis? Herculi prælatus à suis, Africa ipsius & Hispaniæ vastator. Vide ad 1.3. V. R. C.9. ¶ *Civitates tue vastabuntur*, [וְהָיוּ] Verbum in hoc sensu non occurrit alibi, quod ambiguitatem parit^r. De-struentur, vel desolabuntur, Mo. P. sim. M. Ti. JT. Pi. Ang. &c. Deducunt à voce quæ *fecitatem*, indèque vastitatem, sign. Jer. 2.6. Alii à verbo quod sign. *progenerinare*, unde vertunt, gramine succrescente obducentur. Atque hinc duplex verbi lectio hîc, ut 2 Reg. 19. 25. Esa. 37. 26[†].

8. *Quia non est aversa, &c.* [וְלֹא תִסָּר] q. d. Nihil vobis sperandum est, nisi Deo propitio^t.

9. *Peribit* (vel, *frangetur*, Ch. in V. *contabescet*, Strig. *concidet*, Ti. *exanimabitur*, Ca.) *cor regis, &c.* [וְהָיָה] Ità Mo. P. M. &c. *Sedechiæ* v. Impletum Jer. 39. & 52^x. *Deficiet cor five spiritus*. Vide Psal. 22. 15. & 73. 26. & 102. 5^y. Gravissimo timore corripietur^z. Cor, id est, mens, five ingenium, ut Deut. 29. 4^a. q. d. Consternabitur omnisque consilii inops erit etiam Rex, qui suos corroborare debuerat^b. Excudit illis fiduciam in Regis procerumque intelligentia^c.

10. *Ergone decepisti, &c.* [וְהָיָה] sic o. [וְהָיָה] Verè, vel Certè, decipiendo decepisti (vel, prorsus seduxisti, Pi. vel, *planè dicèris seduxisse*, JT.) *populum huic*, Calv. P. M. sim. Mo. Ca. &c. i. e. *fivisti decipi*^d, ut Esa. 63. 17. Ezech. 14. 9^{*}. nempe per pseudo-prophetas^e. Ità insultat tam impostoribus, quàm populo, qui ob stultam credulitatem & amorem blanditiarum dignus erat falli. Quia populi aures surdæ erant, convertit ad Deum sermonem^f. Sæpe apud Hebræos verba sono activa significatu permissiva sunt^h, vel declarativa: ut Jer. 1. 10. *ad perdendum*, &c. i.e. prædicendum perditionem; & 15. 1. *Proijce eos*, i.e. projiciendos vaticinare; Ezech. 13. 19. & 20. 26. &c.ⁱ. Ità h. l. *seduxisti*, i.e. ostendisti illos seductos esse^k; nempe per poenas populo illatas^l. Possunt hæc interrogativè legi, *Tunc seduxisti, &c.* q. d. Num fieri potest ut tu populum lactes falsâ spe & promissione pacis, cum nihil tale cogitas? Nota interrogandi deficit, ut Hof. 4. 14. Mal. 1. 8^m. ¶ *Dicens*, (vel, *dicendo*, JT. nempe per pseudo-prophetas, qui Dei nomen obtendebant, Jer. 6. 14ⁿ.) *Pax erit, &c.* [וְהָיָה] Quod populus cupidè arripuit, &c.^o. ¶ *Et, &c.* [וְהָיָה] Et pertigit, vel pervenit, (vel, *Tamen pertingit*, V. sic Calv. *Quum pertigerit*, JT. Pi. Angl. *Nunc verò penetrat*, Ti.) *gladius usque ad animam*, Mo. M. &c. i.e. magna fit occidio^p; configimur jam lethalibus plagis^q. Chald. *Nunc autem gladius occidit in populo*, i.e. grassatur per populum^r. Cum sit capitale bellum, Ca. Perstringit hîc pseudo-prophetarum adulationes, & ostendit populum tandem reipsa. sensuros quàm fallaciter prætexuerint Dei nomen^t.

11. *Populo huic, &c.* [וְהָיָה] Vel, *de populo hoc*, &c. V. ex Ch. Calv. L enim hîc accipitur pro בָּרָחָם. ¶ *Ventus, &c.* [וְהָיָה] *Ventus ficus*, Mo. P. Calv. Ang. sim. V. Ti. Di. (in quo nulla est utilitas hominibus^v;) vel, *estuosus*, Ca. *urens*, Vulg. simil. Strig. Angl. id est, pestilens[†]: *fortis*, M. *vehemens*, Q. in Calv. *nitidus*, JT. Pi. Angl. vel, *serenus*, Q. in V. Angl. Vox enim sign. clariorum,

claritatem, live serenitatem, Esa. 18.4. & 32.4. Talis est
 * Q. in
 Ang. ventus Borealis, Job. 37.22. Prov. 25.23. Respicit regio-
 nem unde hostis venturus erat.) locorum eminentium,
 JT. Ang. vel, ab eminentiis, G. vel, per vertices, Ti. (vel,
 per sylvarum cacumina, Ca. in excelsis, Calv. in locis ex-
 celsis, P.M. sic Pi. flat, vel flans, in locis excelsis, Pi. Angl.
 Ellipsis præpositionis, & verbi, vel potius participii, quia
 7 Ang.
 2 Calv. sententia non absolvitur hoc versu. De excelsis &
 desertis locis loquitur, ubi nihil impedit venti cursum.
 Al. convallium, ubi, cum radii Solis reverberentur &
 conduplicentur, fit ventus torridus & arefaciens. De
 hac significatione vocis עֶשְׂרֵי vide Num. 23.3. nique
 2 Di. impedit quò minus & infra c. 7. 29. & 12. 12. & 14.6.
 eodem sensu accipitur.) deserti, Calv. (vel, in deserto,
 2 M. Mo. Ti. JT. &c. per desertum, G. ex deserto, Strig. spirans
 in deserto, P. ubi omnia evertit.) via, Mo. P. Ti. JT.
 (vel, ad viam, Calv. versus viam, Angl. venit per viam, M.)
 filia populi mei, Mo. &c. vel, in via spectante ad filiam, &c.
 Pi. vel, quò itur ad filiam, &c. Strig. five, ad populum
 meum. In Chaldaea multi loca deserta, per quæ hostis
 1 G. venturus erat, &c. Non, &c. לא יָלֵךְ לָרֶגֶל לְיָדָיו
 2 Q. in
 Ang. Non ad ventilandum, (vel, spargendum, Calv.)
 neque ad repurgandum, P. Ti. sic Calv. &c. vel, evellen-
 dum, Ca. sub. sed ad evertendum, Pi. vel sub. sed ad uren-
 da omnia, G. Ellipsis membri oppositi, qualis Rom.
 2 Pi. c. 8. v. 12.
 12. Spiritus, &c. רוּחַ מְלֵא מַלְאָה יִבּוֹא לִי Ventus
 2 Ang. (vel, Nempe ventus, Ang. ellipsis qualis Job. 42. 16.)
 plenus, Mo. Ang. (plenus nempe maledictione & calami-
 2 Ang. tatibus: vel, ventus pestilens; vel potius, ventus
 1 He. in fortis, ut 2 Reg. 9. 24. Jechu implevit manum arcu, i.e.
 Ang. arcum totis viribus defendit. Al. plenior, Ca. Calv. ve-
 2 Ang. hementior, M. P. Pi. G. fortior, JT. multò turbulentior,
 Calv.) ab his, vel illis, Mo. M. Ti. Ang. sub. locis, M.
 Ang. (vel, his, five illis, five istis, P. JT. G. V. sub. ventis
 quibus repurgare solent frumenta, V. vel, quàm ad talia,
 1 Ca. sim. Ca. i.e. ad ventilandum: vel, præ illis, Pi. in מְלֵא
 G. Calv. comparativè sumitur, ut Gen. 48. 19. Proverb. 22. 1.
 Ang. Eccles. 7. 1: vel, quàm ut illi ferant, Pi. illi memorati
 2 Calv. v. 9. 11.) veniet (vel, advenit, Pi.) mihi, Mo. Calv. &c.
 1 Ang. i. e. in meum honorem; vel, jussu meo, ut Psal. 148.8.
 2 Q. in vide & Esa. 6.8. q. d. præstò advenit, ut mandatis
 Ang. meis obtemperet. Sunt hæc indubiè verba Dei. Vel,
 2 Pi. sunt verba Prophetæ, five representantis totum populi
 2 Al. in corpus, & in persona populi loquentis; quod co-
 Ang. actum est: five potius, referentis verba quæ populus
 2 Calv. tempore illo dicturus erat, v. 11. cui interpretationi fa-
 2 Q. in vet contextus, & mihi, pro, contra me, ut Psal. 51.6.
 Ang. & 56.3. Jer. 3. 25. Possit tamen à mihi redundare,
 2 Calv. ut Gen. 27.13. Num. 22.6. 11. Cant. 4.6. ut tibi, Genes.
 2 Ang. 12. 1. Exod. 30. 23. Et nunc, &c. עַתָּה
 He. Nunc (vel, Tunc, Calv. Ti. Nunc igitur, Pi.) etiam (vel, quoque, Ti.) eloquor jura
 2 Ang. (id est, judicia quæ Deus imperavit, verbis & præc. &
 2 Jun. seq.) eis, JT. Verba Prophetæ, quibus ostendit se fide-
 2 Idem. liter populo pronunciare judicia Dei. Vel, loquar, five
 eloquar, judicia eis, Pi. vel, cum eis, Mo. P. M. Ti. Calv. i.e.
 2 Calv. illos, tanquam reos, in jus vocabo, ad dicendam cau-
 2 V. sam. Increpabo eos propter scelera sua. Per hunc
 2 G. ventum vindicabo me de Judæis.
 2 Ang. 13. Quasi nubes] Vel, celeritate, ut Esa. 19.1. vel,
 multitudine, ut Esa. 60.8. Heb. 12.1. Nubes repente
 2 Calv. exoriuntur, & totum cælum occupant: q. d. Deus ex
 2 Me. sim. inopinato confurget, &c. Quasi nubes, tenebrosa, den-
 T. sa, tristis & minax, & procellosa.
 2 Me. 14. Lava à malitia cor tuum] Non manus tantum.
 2 Ang. Hypocritæ semper volunt litare Deo per externos ritus
 & gestus: ostendit non posse Deum placari, nisi animo
 ad ipsum redeant. Usquequo, &c. עַד מָתַי מִתְּשֻׁבָּה
 2 Calv. בְּקִרְבְּךָ מִתְּשֻׁבָּה אֲנִי Quousque morabuntur, vel ma-
 2 V. nebunt, (vel, morari facies, Mo. morari fines, P. vel, perse-
 2 Ang. verabunt, sing. pro plur. vel, pernoctabunt, Pi. Ch. vel,
 2 Ang. differs, Ti. vel, pernoctabis, He. in Angl. i. e. persevera-
 bis, ut Job. 17.2. Vide 1 Joh. 5. 19. Si dicas formam
 hinc esse masculin. in reliquis femin. responderetur, hic
 2 He. in congregationem respici, in illis verò populum.) in
 Ang. medio tui (vel, in corde tuo, Pi. Ca. &c. vel, in te, Ti.) co-
 gitationes (vel, in cogitationibus, He. in Angl.) vanitatis,

(vel, vanæ, Pi. Ang.) tuæ? M. Pi. Ang. &c. ut Zach. 10.2.
 i. e. de auxiliis exterorum, ut Jer. 2. 5. 37. fallaces spes Ang.
 tuæ, quibus te frustraris, & frivola tuæ excusationes,
 quæ te forsan coram terreno iudice absolverent, non
 item coram Deo, cognitore cordium. Vel, iniquitatis Calv.
 tuæ? P. V. Q. in Calv. acsi esset יָדָיו, i. e. injuriæ à te il-
 lata; h. e. malæ & perniciosæ. Vel, detrimentosæ V.
 istæ? Ca. vel, doloris tui? Q. in Calv. sim. Ar. afflictionis Q. in
 tuæ? i. e. quæ, dum pacem tibi promittunt, miseria ad- Ang.
 10 ducunt: laborum tuorum? o. malignæ tuæ? Sy. [Alii Arg.
 locum sic reddunt,] Quousque pernoctabit illud (nempe
 malitia tua P) in animo tuo, cogitationes (vel, nempe co- Q. in
 2 Ang. gitationes, Q. in Angl.) vanitatis tuæ? JT. Q. in Angl.
 Nomen plurale sæpe jungitur verbo sing. & sensus hic
 est, quævis cogitationum, &c. Simile vide Prov. 14. 1.
 & 28. 1. Esa. 26. 19. Al. Quamdiu in te hærebunt va- Ang.
 nissime opiniones? Strig. Quousque durabunt & stabiles
 erunt violenti qui sunt in te? Ch. [nempe juxta versio-
 nem Lat. in Bib. Polygl. at in Vat. aliter, opera injurie
 20 quæ sunt in medio tui, &c. Verba Chaldaica sunt, עֲוֹנוֹתַי
 וְיָדָיו.]
 15. Vox, &c. כִּי קוֹל מִגֵּד מֵרֶגֶל Totus hic contex-
 tus representat ad vivum cladem venturam; quam
 etiam ostendit non procul abesse, ut Judæi somniabant. Calv.
 [Locum sic reddunt,] Nam, vel Quia, vox annunciantis
 (vel, annuncians, Calv. sub. veniet, P. Al. annunciat, vel
 indicat, M. Ti. Pi. sub. adventum hostis, Pi. five Nabu-
 chod. V. Al. audiur, Ca.) à Dan, Mo. Ti. P. &c. vel,
 30 inde à Dane, Pi. Al. Affertur fama à Dan, Strig. קוֹל
 sign. famam, vel rumorem, ut Gen. 45. 16. Jer. 50. 46. Ang.
 Meminit Dan, quia hic est terminus terræ Israel V.
 versùs Aquilonem, unde malum venturum dixerat; V. sim.
 oppidum occurrens primùm venientibus à Babylone Calv. Pi.
 Jerosolymam. Dicit, auditur, prophetico spiritu, quasi Ang. &c.
 adduceret eos in rem præsentem. Et, &c. Ang.
 "וְיָדָיו" Et prædicat, vel pronunciat, (vel, fig- V. sim.
 nificantis, Ca. audire facientis, Mo. P. i.e. annunciantis; Ca.
 sub. vox, P. vel, audire facit, M. vel, promulgans, Calv.) V.
 vanitatem, Ti. (vel, iniquitatem, Mo. P. detrimentum, Ca.
 40 molestiam, i. e. molestum adventum hostium; contri- b. Pi.
 tionem, Q. in V. dolorem, Sy. sic o. Ar. calamitatem, five
 afflictionem, V. M. Angl. ut Job. 4. 8. & 5. 6. & 15. 35.
 collat. cum Prov. 22. 8. Esa. 59.4. vel, cladem, five pæ- Ang.
 nam.]], propriè, iniquitas; accipiunt autem pro pæ-
 na, ut significant non infligi clades à Deo nisi justis
 de causis, & ob scelera hominum.) à monte Ephraim, d. Calv.
 Ti. &c. qui medius jacet inter Dan & Jerosolymam; T. sim.
 qui propinquior erat Judææ, quò hostis adventurus V.
 erat; qui interior erat terminus Israelis Judæam ver- Calv.
 50 sùs. [Alii versum aliter accipiunt.] Vox, &c. id est, Ang.
 Occidio & exilium decem tribuum tibi pro monitore b. Pi.
 esse debet quam mercedem accipiat idololatria. Nomi-
 nat autem specialiter Dan & Ephraim, quia ibi positi
 fuerant vituli, 1 Reg. 12. 29. Nam Bethel fuit in parte
 Ephraimi. Al. Nam vox indicat majorem (repete, ex G.
 seq. membro, vanitatem, five iniquitatem; vide Esa. 18.7. & 30.17.) quàm Danis, & pronunciat vanitatem Ang.
 (vel, iniquitatem, Q. in Angl.) majorem quàm montis E-
 phraimi, JT. Exornatio præcedentis dicti de cogitatio-
 60 nibus vanitatis Judæorum; clamare nimirum ipsorum
 iniquitatem plusquam Israelitarum, quorum fines Dane
 & Ephraim terminabantur, ubi idola sua collocave-
 rant. Simile est suprà 3.61. Agnosco particulam & com- 1 Jun.
 parativè sæpe poni, ut suprà v. 12. necnon]], sæpe ini-
 quitatem significare; deinde & Judam aliquo modo de-
 teriorem fuisse Israël. Ferri itaque potest hic sensus;
 sed non est necessarius, & paulò eoactior videtur. [Ch. m. Ang.
 locum sic interpretatur, Quia vox prophetarum qui prophe-
 tant adversùs eos qui migraverunt ed quòd coluerunt vitu-
 lum qui est in Dan, & nunciantes annunciationes malas, ve-
 nient super eos, ed quòd servierunt simulachro quod erexit
 70 rat Michæas in monte domus Ephraim.]
 16. Dicite, &c. דִּבְרוּ לְיִשְׂרָאֵל [Variè reddunt.]
 Recordamini gentium, M. i.e. Intelligite rumorem illum
 de gentibus, quæ veniunt de terra longinqua ut vastent
 gentem nostram. Remittit Judæos ad Gentes, ex qui- n. Q. in M.
 bus multi præcones erant vindictæ Dei, indignos esse
 significans quibus Deus doctores mitteret. Record- o. Q. in
 mini, o populi, Ar. Al. Memorare, vel Commemorate, (vel, Calv.
 Narrate,

Narrate, V. Commemorate, inquit, Pi. Hoc subiectum five materia vocis præcedentis P.) *gentibus*, Sy. Ca. Calv. Ang. vel, *gentibus istis*, JT. Pi. scil. in Judæa degentibus: vel, *in gentibus*, five *ad gentes*. Propheta, videns se operam perdere apud fœcundem & pervicacem illum populum, ab eis, utpote indignis cœlesti doctrinâ, sermonem convertit ad Gentes; q. d. Judæi nihil posthac audient de clade sua, sed manifesta erit etiam profanis gentibus ultio Dei adversus eos. Vel, *de gentibus*, P. V. Ang. ut sumitur Gen. 20. 13. & 26. 7. i. e. Annunciate gentes non procul abesse. Mentionem horum facite apud gentes, Q. in M. ¶ Ecce, &c. *וְגַם עַל יְהוּדָא* Pronunciate, vel Promulgate, contra (vel, super, Calv. vel, ad, Ang.) ut sumitur Exod. 20. 3. 1 Sam. 2. 11; vel, de, Pi. Ang. ut Esa. 1. 1. & 2. 1*. Jerus. JT. Ang. ¶ Custodes, &c. *וְגַם עַל יְהוּדָא* Custodes (vel, Vastatores, Q. in V. Buxt. h. e. milites Nabuch. vel, Obsessores, Calv. sic Buxt. à *וְגַם*, vel *וְגַם*; vel, à *וְגַם*, quod sign. ut, custodire, ita & claudere angustias. Observatores, M. Ti. Vigiles, Ang.) venientes, &c. Mo. vel, veniunt, Calv. vel, advenire, JT. sim. P. Pi. &c. Custodes, i. e. milites Chaldæi, qui Regem Nabuchod. custodiunt: vel, qui, sicut custodes agrorum aut vinearum, aut pecorum, curant ne quid amittatur, sic observabant Jerus. ne vel unus evadat. Qui suo bono verè custodes erant, ne quid effugiat; instar venatorum, qui in ambitu sylvæ diligenter omnes transitus observant, ne feræ in campos erumpant. Vel, destructores hinc vocantur custodes, antiphrastice & per ironiam. Est *χλευαυδς* (irrisio) ex ambiguo. Custodes agrorum curam adhibent ne in agrum intretur, & obsessores ne in urbem: sed illi noxia arcent, hi profutura. Hunc sensum apertiore faciant verba sequentia. Voce *וְגַם עַל יְהוּדָא* exercitus Nebuchadnezzaris (cujus nominis posterior pars ab eadem radice *וְגַם* est) indicatur. Th. legit *וְגַם עַל יְהוּדָא*, vindemiatores. Sic & Chald. Non sic legit, sed periphrastice exponit, ex collat. cum Jer. 49. 9. Obad. vers. 5. ubi *וְגַם עַל יְהוּדָא* in simili phrasi invenit: dicit enim, *Exercitus populorum rapacium, instar vindemiatorum, veniunt, &c.* ¶ Et dare, &c. *וְגַם עַל יְהוּדָא* Et dabunt, vel dant, (vel, edunt, Pi. mittunt, Calv.) super, vel contra, — vocem suam, Mo. M. P. &c. Clamorem intellige militum se ad prælium incitantium, necnon victoriam gratulantium.

17. Quasi custodes agrorum, &c. ¶ Qui claudunt omnes aditus, &c. q. d. Ne exilio quidem & fugâ sibi consulere poterunt. ¶ Quia me, &c. *וְגַם עַל יְהוּדָא* Me irritavit, V. sim. Calv. &c. mihi (vel, contra me, Ang.) rebellavit, JT. Pi. &c. ad me, vel erga me, vel mecum, mutavit, scil. in pejus.

18. Via tua & cogitationes (vel, studia, Mo. M. &c. vel, actiones, Pi. Calv. sic P. &c.) tua fecerunt hæc tibi] q. d. Parient vobis has clades. Non est quod vertatis culpam in Deum & adversos casus, ut solent profani. ¶ Ista, &c. *וְגַם עַל יְהוּדָא* Hæc, vel Ista, (vel, Talis enim, M. sub. est, vel fuit, M. Ti. Pi.) malitia tua, Mo. Calv. Pi. Ti. P. &c. Sic dicendum videtur, *וְגַם עַל יְהוּדָא*, adjectivo postposito: quod cum vidisset doctissimus Junius, transtulit, Hoc est mali tui. Al. Hoc malitia tua, repete, fecit, ex præced. Tota culpa in vobis residet. ¶ Quia, &c. *וְגַם עַל יְהוּדָא* Quia (vel, Quod, JT. Pi. Ang. [*ἐπὶ τῶν*, non *ἀπολογισμός*] ut sumitur Job. 11. 6. & 22. 3. Esa. 52. 5. 6. vel, Quandoquidem, Ti. vel, Quamvis, Calv. vel, Verè, Mar. vel, Et quia, M.) amarum, Mo. P. Calv. (vel, amarus, JT. Pi. res amara, M. Ti. sub. est, vel fuit, vel sit, M. Ti. JT. Pi. Ang. &c. & sub. quod tibi eventurum est, V.) pervenit, five penetrat, &c. M. Ti. vel, quod pertingit, &c. Pi. sic JT. Ang. vel, quia pertigit, vel perveniet, usque ad cor tuum, Mo. P. vel, verè pervenit, &c. i. e. fecit ut ex corde doleas hæc oppressa clade: vel, quamvis pertigerit, &c. qu. d. Quantumvis acerbum sit, quicquid pateris, tibi, non Deo, adscribendum. Al. Adèd acerbâ ut perveniat, &c. Ca. Tunc sentiet cor tuum quanta sit malitia tua, Strig.

19. Ventrem, &c. *וְגַם עַל יְהוּדָא* Viscera (vel, Visceribus, Mo. Ventrem, P. O viscera, Pi.) mea, (vel, meis, Mo. meum, P.) viscera mea, doleo, JT. Calv. Ti. &c. (vel, torquebor, Mo. doleo instar parturientis, Pi. Videntur hæc cohærere, &

esse verbi dices, hoc sensu, Quia pœna peccati tui amaritiam affert animo tuo, dices, Ventrem doleo, id est, — misero solvent tibi clastica ventrem. parietes cordis mei, Mo. P. &c. (i. e. vel, præcordia; quæ sunt tantum parietes cordis, quia sunt ferè cordi conjuncta: vel, viscera cordi circumjecta: sub. doleo, V.) tumultuans (vel, tumultuatur, M. Ti. fremit, JT. Pi. V. resonat, P.) mihi (vel, in me, P. sic Calv. contra me, M. vel, mecum, Ang.) cor meum non tacebo, Mo. vel, non possum filere, JT. Pi. ut tacere non possum, M. Ti. sic Ca. Abstinere non possum quin clamore metum tester. ¶ *וְגַם עַל יְהוּדָא* Aq. vertit, *ὁχλαῖται*, tumultuans, vel tumultuosus; Th. D. G. (& o. in D.) *μαυμάσσει*. Id quid sit negat Hier. se intelligere. Edit. Complut. habet, *με μαυμάσει*, me premitt. Sed putârim scribendum *μαυμάσσει* conjunctim: id idem quod *μαυμάσει*, quod interpretantur, fluctuat. *μαυμάσει* est, insanire, & sic reperitur apud Lycophronem, Sophoclem, Herodotum, alios. Vox est elegans & Attica, parùm tamen in usu. Id torfit Interpretes. Sunt hæc verba Prophetæ, populi sui calamitate percussi; loquentis in persona civitatis jam exitium sibi imminere animadvertentis. Hoc loco non tam videtur Propheta lugere cladem populi, quàm Spiritu prophético exaggerare quæ docuit, & figuris uti, ut expergeficiat Judæorum stuporem, vulneretque eorum animos, qui securè ridebant judicia Dei. ¶ Quoniam niam vocem buccinæ audivit, &c. *וְגַם עַל יְהוּדָא* Duplex hæc lectio, una in 1. pers. altera in 2. quæ receptior est & magis emphatica. Confer Jud. 5. 21. Psal. 103. 1. Audisti (vel, audis, JT. Pi. audivit, Calv. Vulg. audivi, Ti. G. cùm audiam, Ca.) anima (vel, o anima, Ti. Ang.) mea, clamorem (vel, clangorem, M. Ca. clasticum, Ti.) belli, Mo. P. vel, bellicum, Ti. sic Pi. vel, prælii, Calv. Dicit, anima, non, auris, mea, quia nondum audierant aures ejus; necdum enim venerat hostis: at anima ejus audierat per prophetiam. Sed hoc argutius est. Significat potius, se non histrionis more agere personam sibi impositam, sed ferid loqui, Deique vindictam non secus aspicere quàm si jam pateret. Anima mea, i. e. ego, & constructio est *ἐγὼ τὸ σημαίνον*, (secundum sensum.)

20. Contritio (vel, Clades, Ti. V. Calamitas, Ca.) super (vel, post, P.) contritionem vocata est] Ità Mo. &c. vel, accidit, V. vel, clamatur, Ti. Ang. proclamatur, Pi. sic JT. Angl. q. d. Deus accumulabit mala malis, & finis unius initium erit alterius; nec ullus malorum finis sperandus est. Clades cladem sequitur. Confer Psal. 42. 8. Decem Tribus jam abductæ sunt captivæ: duæ reliquæ etiam abducentur, nisi resipuerint. ¶ Vastata sunt tabernacula mea] Sic vocat urbes, quod facilimè captæ fuerint; quod tam facilè evertentur quàm tentoria. Vide Esa. c. 38. v. 12. Alludit hoc loco, Calv. vel, ad antiquum morem habitandi in tabernaculis, Gen. 33. 18. Num. 24. 2, 5. Hab. 3. 7. vel, ad subversionem castrorum, quæ ex tentoriis fiunt, Jud. 7. 13, 14. vel, ad urbem suam Anathoth, & genus vivendi, ut pastoris personam hinc induat. Et certè Jeremias pastoraliter, h. e. rudi stylo, loquitur, &c.

21. Usquequo videbo (vel, videre cogor, Pi.) fugientem? ¶ Vexillum? Mo. P. Ti. &c. vel, 1. Judæorum, adventum hostium significantium, & populum convocantium, &c. 2. hostium. Ostendit vindictam diu duraturam, &c.

22. Quia (vel, Quoad, JT. vel, Sed, Strig. Nam, Pi. Certè, V.) stultus (sub. est, P. M. &c. vel, erit, JT.) populus meus] Ità Mo. &c. Sic vocat eos Deus, non honoris causâ, sed potius, ut probrum duplicetur, utque hoc omnes quasi portentum abominentur, quod populum quem Deus elegit & adoptavit in filios, & Verbo suo dignatus est, ita furenter se præcipitet. Quia, &c. sub. omnia ista evenerunt, V. ¶ Me non cognovit] Ità Ang. &c. vel, cognoscit, Calv. &c. vel, agnoscunt, esse Prophetam Dei. Verùm loquitur hic Propheta in Dei persona. Tollit excusationem inficitæ vel erroris. Hactenus pœnis fuit eorum quæ populus præ pavore erat clamaturus. Nunc Deus reddit causas cur id futurum sit. ¶ Sapientes sunt ut faciant mala] In id unum ingeniosi sunt. Sic *φρονιμαὶ* sumitur, Luc. c. 16. v. 8.

23. *Aspexi terram*] Ità Pi. &c. nempe Judæam g.
 Vel, 1. in spiritu, ut Col. 2. 5^h. Sub. *spiritu prophetico*.
 Sunt enim verba Prophetæ quæ sequuntur¹. Vel po-
 tiùs, 2. in visione^k, ut Dan. 7. 2, 13. Act. 10. 11. & 11. 5¹.
 Al. *Quum respicio*, JT. ¶ *Et ecce, vacua*, &c. וְהִנֵּה
 וְהִנֵּה] *Inanis* (vel, *desolata*, P. *inanitas*, V. Mo.) & *va-*
cua, JT. Pi. P. V. sub. *habitoribus*, V. ad verb. *vacui-*
tas, V. sub. *est*, JT. vel, *erat*, Pi. Eadem voces Gen. 1. 2.
 Describit atrocitatem, vel, 1. scelerum: q. d. Ubique
 est horribile Chaos, & mera confusio; ordinem naturæ
 & creationem Dei perverterunt Judæi, & cælum ter-
 ræ permiscuerunt, ut jam nulla sit rerum distinctio^m.
 Vel, 2. calamitatis: q. d. Vidi regionem destructamⁿ.
 Erit terra sine habitatoribus, sine domibus, sine frugi-
 bus, qualis initio rerum fuit^o. ¶ *Et* (vel, *Sin au-*
tem, JT. *Itemque*, Pi.) *cælus*] Vel, *ad cælus*, M. P. Mo.
 sub. *respexi*, M. ¶ *Et*, &c. וְהִנֵּה אֵין] *Et non* (vel,
 nulla, JT. Pi. sub. *est*, vel *erat*, P. Pi. JT.) *lux eorum*, Mo.
 P. JT. &c. vel, *iis*, M. *in iis*, Ti. V. Fumus undique sur-
 gens nubem fideribus obducet P. Stellæ lumine suo
 destitutæ erant q. Turbatis & in summo discrimine
 positis videtur etiam serenum cælum tenebris obdu-
 ctum. Usque aded interna mentis anxietas obnubilat
 exteriores sensus^r. Nulla lux, &c. quia homines indi-
 gni erant tanto beneficio; & quasi Solem & Lunam pu-
 deret testes esse tot scelerum. Sensus, In cælo & terra
 apparuere signa iræ Dei[†].
 24. *Colles conturbati*, &c. וְהִנֵּה קְלָקְלִים] *Destructi sunt*,
 Q. in Calv. & in Di. Sed nescio quâ ratione^t. Sic ver-
 tunt ex Rabbinica significatione, ubi קְלָקְלִים est, *destru-*
xit. Alii, *commoti*, vel *agitati*, sunt, Q. in Di. fim. Calv.
 instar rei levis quæ facile commovetur; à קְלָקְלִים levem
 esse. Id cum priori membro consentit, & à lingua Æ-
 thiopica confirmatur, ubi קְלָקְלִים (quæ conjugatio ibi
 πρὸς Hithpahel respondet) sign. *concuti*, ut Matt. 24. 29^v.
 Celeriter movebant se, Pi. Angl. ex He. fim. JT. *concu-*
tiebantur, Mo. P. M. *subvertebantur*, Ch. *abseesserunt*, Sy.
turbati, o. Ar. Tantorum agminum transitu tremere
 omnia^x. Hyperbole^y. De montibus & collibus hîc loqui-
 tur, quia major in illis est stabilitas, quia lapidosi ferè
 sunt, &c.^z.
 25. *Non erat homo*] Vel, *populus ejus manens in*
ea, Ch. in V. Omnes aut occisi sunt, aut capti, aut au-
 fugerunt¹. ¶ *Volatiles*, &c.] Non mirum, cum
 etiam cecidisse de cælo aves legamus, militarem per
 clamorem concusso aere^b. Vel potiùs, Aves (cicuratæ
 nimirum, aliæve quæ loca culta habitare solent) terram,
 utpote desolatam, deferent^c.
 26. *Carmelus*] Vel, propriè, pars illa terræ sic dicta
 à fecunditate^d: [vel, appellativè,] *ager fertilis*, G. Vi-
 de Esa. 29. 17. & 33. 9^{*}. ¶ *A facie iræ furoris ejus*]
 Sufficere poterat, vel וְהִנֵּה, vel וְהִנֵּה; sed utrumque po-
 nit, quia necesse est quasi malleis conteri duritiem &
 pervicaciam hominum, & metus quasi fulminando eis
 incutiendus est^f.
 27. *Deserta erit*, &c.] Explicat quid intellexerit
 per quatuor illas visiones, nempe horrendam fore vasti-
 tatem^g. ¶ *Sed*, &c. וְכִי לֹא אֶפְשָׁר] *Sed* (vel,
 Et, Calv. Tamen, V. Ang. ut Jer. 3. 7. 19^h. *Sed tamen*,
 G. ex Vulg.) *consummationem* (vel, *finem*, sive *consumpti-*
onem, Calv. *excidium*, Ar.) *non* (vel, *nondum*, Sy. Ar. JT.)
faciam, Mo. P. Ti. o. Pi. Ch. &c. [Variè explicant.]
 Nondum ea poena mihi sufficiet. Volo terra diu sic ma-
 neat, ut dictum Levit. 26. 34¹. Al. Non penitus per-
 dam^k; reservabo mihi reliquias^l, ut Esa. 1. 9. & 24.
 13. juxta promissionem, Levit. 26. 44^m. Per modum
 correctionis hoc addit, nè fideles despondeant ani-
 mos, &c. qu. d. Quantumvis severè ulciscar peccata,
 exorabilis tamen ero, & memor foederis, &c.ⁿ. Possit
 interrogativè sumi, ut retundat impiorum jactantiam
 de impunitate: q. d. Et adhuc negabitis me consumpti-
 onem facturum? וְהִנֵּה alibi perfectionem signif. hîc, *con-*
sumptionem. Denunciat, Deum absque modo & fine va-
 stando perrecturum, &c.^o.
 28. *Lugebit terra*] Quia à cultura in squalorem
 redigitur P. Mutis elementis terrorem & tristitiam
 tribuit, ut exprobrat hominibus socordiam, & do-
 ceat quàm horribile sit judicium^q. ¶ *Et*, &c. וְהִנֵּה
 וְהִנֵּה] *Et nigrescent* (vel, *obscurabun-*

tur, P. Ti. *contristabuntur*, M. *atrati erunt*, JT. Pi. fim.
 Angl. more lugentium^r,) *cæli desuper*, Mo. &c. sic Calv. Pi. Ang.
 Vel, fortè veritas, à *transgressione*; nam וְהִנֵּה sign. *trans-*
gredi, & *inquietare* t. ¶ *Ed quod*, &c. וְהִנֵּה עַל כִּי דִבַּרְתִּי
 וְהִנֵּה עַל כִּי דִבַּרְתִּי] *Ed quod* (vel, *Super*
quod, Mo.) *loquutus sum*, P. JT. Calv. (nempe in
 Prophetis meis: q. d. Non illi loquuntur, ut vos puta-
 tis, ideòque minas deridetis; sed ego ipse hæc contra
 vos pronunciaui, & tuli sententiam quæ firma mane-
 bit & stabilis^t. Vel, *loquutus sum* istud, Pi. Ang.) *cogi-*
tavi, Mo. JT. Calv. (q. d. Exitium de quo Prophetæ vo-
 bis vaticinantur apud me decretum est[†]. Vel, *propo-*
sui istud, Pi. Ang.) & *non penituit me*, Mo. sic Calv. (vel,
nec penitet, JT. *nec penitebit me*, Pi. Ang.) *nec avertar*,
 vel *avertam me*, (vel, *convertar*, Calv.) *ab eo*, Mo. JT. Pi.
 Calv. Ang. i. e. Non retractabo hanc sententiam. Ab-
 rupta oratio non malè quadrabit^v. *Sum enim locutus*,
 & *decevi*, *cujus me non penitebit*, & à quo non dimovebor,
 Strig. *Quia ejus quod loquutus sum, & constitui, non me*
penitebit, nec recedam, &c. Ti. *Dixi enim quod cogitave-*
ram, &c. V. *Et quia loquutus sum ad Prophetas quæ co-*
gitavi, non penitet me, nec revertar ab eo, M. *Quandoqui-*
dem deliberatum pronunciaui, &c. Ca. *Quia ejus quod lo-*
cutus sum prophetis sicut cogitaveram non penituit me ha-
tenus: nam quemadmodum cogitavi & dixi, sic fiet, He. in
 V. Alii exponunt, *Locutus sum, & cogitavi*, pro, *Tuli*
sententiam postquam cogitavi^x.

29. *A voce equitis*, &c.] i. e. Audita famâ, &c.^y. De-
 ridet ipsorum confidentiam, &c. Solus, inquit, strepi-
 tus hostium vos terreat & compellet in fugam^z. ¶ *In-*
gressi sunt ardua, &c. וְהִנֵּה בָּעֵיבִים וּבְעֵיבִים] *In conden-*
sa, Mo. (vel, *in sylvas densas*, P. fim. Calv. V. *in densi-*
tates, V. Calv. i. e. in sylvas, sive sylvestria^a. Al. *in*
nubes, M. Ti. sic JT. Pi. Calv. i. e. Fugerunt in cacumi-
 na montium quæ ad nubes usque attolluntur^b; vel, ut
 illic lateant inter arbores, quasi inter nubes^c. *In nubi-*
la, i. e. ardua loca^d. Possit de hostibus exponi, adeò fore
 agiles & strenuos, ut per nubes volitent: uno tamen
 contextu legere malo, in fuga trepida non fore nubes
 Judæis arduas: quoniam culmina montium sæpe obli-
 ta sunt densis arboribus, ut sint illic obscuræ umbræ;
 eò percurrunt, ut inter arbores lateant, quasi inter nu-
 bes^e. & *ad ruper*, &c. Mo. P. M. Ti. &c. sic o. Ch. Sy.
in speluncas, Ar.

30. *Tu*, &c. וְהִנֵּה תוּ] *Et tu* (vel, *Tu ergò*, Ti.
 sic M. *Tu verò*, Pi. Ca. vel, *Et quod ad te attinet*, Angl.)
vastata, Mo. P. &c. (vel, *perdita*, Ca. Calv. vel, *quæ va-*
standa es, Pi. ut Psal. 137. 8. *destructa*, i. e. destruenda:
 vel, q. d. *vastationi proxima*; ut, *perditus*, pro perituro,
 Esa. 27. 13^f. Vel, *vastata*, i. e. quum vastata es^g. *Tu*
autem regio populi vastandi, JT.) *quid facies?* Mo. P. &c.
 Insultat Judæis, ut superbiam corrigat, &c. q. d. Fru-
 strà vobis blandimini, desperati estis, &c.^h. Pronomen
 & verbum hîc rursus sunt foemin. nempe quia Hieros.
 alloquitur tanquam mulierem & meretricem, ut Jer. 2.
 20. & 3. 10. Q. He. sic expediunt, *Tu es* tanquam ali-
 quis *spoliatus*, ut Psal. 89. 11. Sed genera in Prophetis
 sæpe promiscuè usurpanturⁱ. ¶ *Cum*, &c. וְהִנֵּה כִּי תִהְיֶה
 וְהִנֵּה כִּי תִהְיֶה] *Quia* (Quod, JT. Cum, Q. in V. Si, Ti.
 Quæ modò, M. Quod modò, P. Quamvis, Calv. Pi. sic Ang.
 Ca. Strig.) *indues*, vel *induis*, vel *induas*, te, coccino, Mo. P.
 &c. (dibapho, JT. Pi.) *quia* (quod, P. &c. [ut priore mem-
 bro]) *ornabis*, vel *ornas*, te ornamento auri, Mo. P. &c.
 ¶ *Et*, &c. וְהִנֵּה כִּי תִהְיֶה בְּפָרֶה] *Quia* (Quod, P. &c. [ut fu-
 prà,]) *scindes* (distinguas, Calv. pingis, P. lic Ti. *laceras*, JT.
 sic Pi. oblinas, Ca. Si unxeris, o.) *in fuco* (stibio, P.) *oculos tuos*,
 Mo. P. &c. *faciem tuam*, Ti. Ang. more meretricum, 2 Reg.
 9. 30. Ezech. 23. 40. & *oculi*, pro *facie*, ut 1 Sam. 16. 12. Esa.
 1. 15. ut *facies*, vicissim, pro *malis*, seu *oculis*, Esa. 25. 8. col-
 lat. cum Apoc. 7. 17^k. Vel, *oculi* hîc, pro *superciliis*, &c.^l.

Quod *scindis*, &c. i. e. diducis & dilatas: nam præ ni-
 mia fucandi assiduitate oculi dilatantur^m. Hebr. *ape-*
rueris, &c. Stibium dilatat oculos: ideo πλάττωσθαι λέγεται
 dicitur. Vide ad 2 Reg. 9. 30. Corrige hîc Græcam
 editionem, ubi est, ἐγχεῖσθαι πηλ, &c. & lege, *stipui*: id est
 enim *stibium*. Error ex pronunciatione perfimiliⁿ. Qui-
 dam hæc referunt ad ceremonias quibus fidunt hypo-
 critæ: verùm respicit ornatum meretricum, quæ tali-
 bus illecebris adulteros alliciunt, &c.^o. ¶ *Frustrà*
 compo-

componeris, *חֲתִיפִי*] Decorabis te, Mo. P. Calv. &c. ad verb. pulchrificabis, Calv. te pulchram reddis, JT. Pi. sic Ca. ¶ Contempserunt te] Non ultra concubitus quærent P. ¶ Amatores, &c. *עֹמְדֵי*] Amatores, M. Mo. P. Ca. &c. amasii, JT. Pi. qui te hactenus in-

sanè deperierunt, Ti. Vox hîc tantum occurrit, & Ezec. 23. 5. &c. & impurum amorem denotat. ¶ Ani-

amam tuam quærent] Vitæ imminet, expletis libidini- bus: quamvis Turpe vir & mulier, juncti modò, protinus hostes. Vide 2 Sam. 13. 14, 15. Apoc. 17. 17.

31. Vocem enim quasi parturientis audiui] Vel, audio, JT. Pi. Ca. Hypotyposis, acsi in rem præsentem esset adductus. ¶ Angustias, &c. *צָרָה בְּמַבְרָרָה*]

Angustiam (vel, tribulationem, inquam, V. afflictionem, vel anxietatem, Calv. vocem anxietatis, Angl. vocem, inquam, angustiae, P. Supplendum *ad* vox, quia respicit aliquid quod auditur. ut primiparæ, Mo. sic JT. Pi. &c.

vel, primam parientis, G. ex o. sim. P. Ti. Ca. &c. Non caret hoc emphasi. Sic in Andria, Nec satis digna cui

committas primo partu mulierem. Plus huic est doloris, & ob defectum experientiae minus patientiae. Vel, ut

puerperæ, M. vel, instar anxietatis primæ parientis, Angl. ¶ Vox, &c. *וּבְרוֹחַ הַיָּם*] Vocem (vel, Vox, per appositionem: vel, Vocem, ut à verbo audiui

regatur. filia Sion, Mo. Calv. JT. Pi. &c. conquere- tur, Mo. Calv. (vel, ingemiscet, five lugebit, Calv. vel, in-

gemiscens, M. anxie, Ca. magna in animo molientis, Ti. intermorientis, G. ex Vulg. i.e. deficientis præ dolore: dissolvetur, o. sim. Ar. quæ lamentatur, P. Heb. fut. pro

præf. loquitur, fremit, V. quæ prostrata est, Ch. in V. quæ continenter anhelat, Pi. sim. JT. vel, ut alta ducens sus-

piria seipsam lugeat, Angl. ea enim est propria vis verbi. Vide Psal. 27. 12. Ellipsis, vel relativi, ut sæpe; vel

particulæ ut, five quomodo, ut Psalm. 55. 2. Dicit vo- cem filia Sion fore testimonium gravissimi doloris, quia

lamentabitur. expandit (vel, pandentis, five expan- dentis, JT. Ca. quæ expandit, Pi. Ang. vel, ut expandit,

Angl. vel, extendet, Q. in Calv. ad illos à quibus opem exspectat, ut Esa. 1. 15. vel, & expandentis, M. ut solent

foeminae in dolore magno; vide Jer. 2. 37. vel, & spargentis, Ti. vel, frangit, aut percutit, alteram ad al-

teram, more lugentium: vel, confligit, five collidet, vel, scindet, five dividet, Calv.) manus suas, P. &c. Gestum

exprimit mulierum dolentium, quæ solent collidere manus suas inter se, & scindere, quum interfuerunt inter se digiti. Expandit, Q. vel, scindit: quia manus

scissæ sunt ubi ita in sublime tolluntur aut sustinentur. Sensus non est ambiguus: Docet, horribilem fore Dei

vindictam, &c. ¶ Defecit (vel, lassata, five fessa, est, Mo. Pi. sic JT. Ch. vel, consumpta est, Ar.) anima mea

(vel, exanimor, Ca.) propter, &c. *לְהַרְגֵנִי*] Propter in- terfectos, Vulg. P. Calv. propter interfectores, M. Ti. JT. Pi. G. V. Ang. &c. scil. Babylonios. Amore defeci eo-

rum qui pro amatoribus apparent interfectores. Non- dum quispiam interfectus erat: sed hâc figurâ docet

sibi jam proponi ante oculos quæ aliis erant abscondita & ridicula.

CAP. V.

1. Circuite, &c. *וְהִלַּכְתֶּם בְּחוּצוֹתַי*] Discursate (vel, Scrutamini, P. Disquirite, M. Circuite, Ti. Calv. Pi. Perlustrate, Ca.) in plateis, &c. Mo. vel, per vias, Calv. vel, per vicos, M. Ti. Pi. sic P. vel, plateas, JT. sim. Ca. Discursate querendo, &c. V. Id verbum hâc formâ constanter sign. 2 Par. 16. 9. Dan. 12. 4. Amos. 8. 12. Zach. 4. 10. Alloquitur non modò Prophetam, sed alium quemvis qui hoc ageret. Permittit hîc judicium mortalibus: q. d. Si Judæi de nimio rigore querantur, adsint omnes, quicumque velint esse iudices, inquirant, &c. ¶ An inveniatis virum] Sic Calv. &c. nempe justum: vel, quenquam, Pi. At erant ibi Jeremias & Baruch, & Josias, aliique, ut suo loco videbimus: quomodo ergò dicit, nè unum esse? Resp. 1. Paucitatem sic indicat, hyperbolicè. Unus, pro paucis, ut Genes. 27. 44. Esa. 30. 17. Jer. 3. 14. 2. Non

habetur in textu, unus, nedum, unus tantum, sed, ullus, nempe idoneus numerus. 3. Si vis de uno intelligere, sensus erit, hominem posse vicos diu percurrere, nec

ramen unum virum bonum reperire: pii nempe præ metu intra domos suas manserant, ut Jer. 36. 19, 26.

4. Nè unus erat qui pro urbe intercederet, &c. Tunc ultima verba reddi possent, ut parcam, &c. Sed non credibile est pios adè immisericordes fuisse. Vide 1 Sam.

12. 23. Jer. 7. 16. [Legimus tamen vetitum fuisse Jeremiæ, quidni etiam piis reliquis? pro ea intercede-

re.] 5. Congreditur hîc Jeremias cum Rege, & consiliariis, & pseudopphetis, & impiis sacerdotibus, & cum scelerato populo. Inter ipsos nè unum esse dicit.

Alloquitur ergò corpus populi, sepositis fidelibus, quos Deus non modò arcano judicio, sed & apertâ sententiâ, à populo reprobo separaverat. Confer Esa. 8. 16.

¶ Quarentem fidem] Sic JT. Pi. &c. five, veritatem, Calv. &c. i.e. Qui studet promissis stare: qui operam dat integritati. Significat, omnes deditos esse mendaciis & fraudibus.

¶ Et, &c. *וְאִם לֹא*] Et (vel, Tunc, Pi.) parcam (vel, condonabo, JT. sim. Ca. propitius ero, Ti. Pi. sim. M.) ei, Mo. P. &c. sub. civitati, M. vel, Hierosolymæ, Ca. sic V. vel, illis, nempe civibus Je-

rusalem. Al. ei, [nempe viro.] Eum communi exitio eximam, ut Lothum è Sodomis. Sed *וְאִם לֹא* foem. non potest aliter exponi quàm de Jerof. qu. d. Et si ad

veniam propensus sim, non est tamen clementiae locus, quia desperata est populi malitia, nè unus est qui rectitudini studet, &c.

2. Quod, &c. *וְאִם לֹא יִשְׁכַּח לִבִּי*] Et (vel, Quod, Ca. Sed, JT. Pi. Nam, V. Angl. ut Jer. 3. 24. si, (vel, quum, JT. Pi. Angl. ut Psalm. 63. 6. Amos. 7. 2. Vivit Dominus, (vel, per viventem Domi-

num, Ca.) dixerint, P. M. &c. (id est, si juraverint per nomen meum. His verbis pii in juramentis utuntur. verè, vel utique, (vel, propterea, Ch. in V. ideo, Mo. ta-

men, Ti. at, Ca. hoc pacto, JT. ut 1 Sam. 27. 6. & 28. 2. Ob id, V. Calv. quia scil. Dei studiosi non sunt, & no-

men ejus contemnunt. Ob hoc, i.e. in eam rem, vel, in eam causam. hîc est causalis particula: est item nota asseverandi. Vel, etiam sic, Pi.) in vanum

(vel, mendaciter, five falsò, M. Ti. JT. Pi. mendacium, P.) jurabunt, Mo. Etiam ipsi qui non per deos, sed per Deum verum, jurant, adè eum contemnunt, ut ad res

falsas ejus nomen adhibeant. Occurrit objectioni dicentium, se non, ut alii, per idola jurare, sed per Jehovah, Jer. 12. 16. Esa. 48. 1. se Deum Abrahamæ cole-

re, &c. & hoc prætextu omnia sua flagitia obtegi posse putabant. Hîc ergò Propheta & hypocritin damnat

in Judæis, & eorum crimen exaggerat, & fallaciam deridet: q. d. Etiam si juretis, &c. & plurimum honoris Deo deferre videamini, &c. Deum tamen ex professo

laceffitis, per nomen ejus promiscuè juratis: siqua in specie maneat apud vos religio, est illic sacrilegium. Domine, oculi tui, &c. *וְהָיָה לְאֵמוּנָה*] Nonne

(sub. sunt, P. vel, spectarent, JT. intuentur, M. respiciunt, Calv. Pi. gratiosè scilicet: intenti sunt, V. Ti. sim. Ca.) ad veritatem? five fidem? Mo. P. Ti. JT. &c. i.e. ad

amatores veritatis. Fidem hîc intelligunt, vel, Christianorum: q. d. Respicias fidem [Evangelii &] Christi-

anorum, non opera Legis & Judæorum. Vel, 2. in pactis & promissis: q. d. Non vides si homo sit in ju-

rando verax? Al. Non sine causa illos punis, quia vides uniuscujusque merita. Al. At tu, Domine, à simulatoribus illis non falleris: etiam intima cogitata

pervides. Licet tibi blandiantur, & mundum fallant, nihil proderit illis, quia veniendum ad judicium Dei, coram quo sola veritas locum & pretium obtinet. Ab-

rumpit sermonem, & ad Deum se convertit emphaticè, ut tedium demonstret, quod nihil proficeret apud obstinatos & indociles: q. d. Quid mihi cum hoc per-

dito populo? ego loquor ad faxa: facessite ergò, ad Deum me conferam. Ità acridè eos pungit, &c. ¶ Per-

cussisti eos, & non doluerunt] Nempe dolore poenitentiae, qualis 2 Cor. 7. 9, 10. non ita ut manum Dei justè il-

los castigantis senserint; vide Esa. 9. 13 P. & Prov. 23. v. 35. Esa. 42. 25. Amos. 6. 6. alioquin sub plagis ingemuerunt, & cæco impetu clamârunt, &c. Hippo-

cratis aphorismus est, Cum corpus egrum suas plagas non sentiat,

† M. sentit, certum est signum mentem agrotare †. Solent stulti, malo accepto, sapere. At hi nē isti resipuerunt †. Calv. ¶ Attrivisti (vel, Imminuisti, M. Perfecisti, Ti. Consumpsisti, Mo. P. Pi. &c.) eos; חָרַבְתָּם Non modò leviter castigasti. Signum hoc stuporis & ultimæ pervicaciæ †. ¶ Renuerunt accipere disciplinam Id est, ex tribulatione proficere, emendando mores †. Vide Jer. 2. 30. Zeph. 3. 2. ¶ Induraverunt facies, &c. sim. P. M. V. Pi. Ca. &c. חָרְבוּ וְנִקְּוּ Roboraverunt, &c. Mo. Reddunt obfirmatiorem, &c. JT. i. e. Depuderunt †, quia exuerunt omnem humanum sensum, & rationem ac discrimen honesti & turpis †.

4. Dixi, Forsitan, &c. אֲנִי הָיִיתִי כִּי אֵלֶיךָ פָּרוּסִים vel Utrique, (vel, Veruntamen, Mo. Nimirum, Ti. Forsan; אֲנִי, pro אֲנִי; pauperes, vel tenues, sunt, P. M. &c. (vel, ipsi, Mo. vel, sunt hi, five isti, Calv. JT. Pi. Ti. qui ita peccarunt †, falsò jurando, ex v. 2. d.) stulti facti (vel, infatuati, M.) sunt, &c. P. Mo. vel, stultè agunt, JT. Pi. desipuerunt, V. desipiunt, G. per imprudentiam stulti sunt, &c. Ti. At hi quidem plebei desipiunt, &c. Ca. qui occupantur magis in agris & vineis colendis, quàm in Lege, &c. †. qui obtendunt, sibi non dari otium, nec se ad res magnas natos esse †. Hoc dicit quasi per concessionem, ut eos gravius premat. Non hoc sentit Propheta, sed ut quasi sub viva pictura ostenderet omnes corruptos esse, &c. Propheta loquitur ex communi more: interea non extenuat culpam inscitiam obtendentium, quia Deus Legem suam toti populo prodesse voluit, &c. †.

5. Ibo, &c. אֵלֶיךָ לִי אֶל הַגְּדֹלִים Ibo. (vel, Ibo mihi, Mo. Ob id vadam, M.) ad magnates, five optimates, P. Mo. Pi. &c. sic JT. vel, magnos, M. vel, erga majores, P. Regem, consiliarios, Sacerdotes & Prophetas †. ¶ Cognoverunt, &c. Illi nihil habent quo se excusent, cum & otium & opes illis suppetant ad discendam Legem †. Non ita persuasus erat Propheta, sed loquitur ut de re probabili †. ¶ Confregerunt (vel, fregerant, i. e. fregisse eos deprehendi,) jugum i. e. Legem spreverunt. Vide ad Psal. 2. 3. †.

6. Idcirco percussit (q. d. Non frustra tot calamitatibus fuit afflicti, utpote graviora promeriti †. Vel, percutiet, Calv. Pi. G. &c. Presens pro futuro in vaticiniis, ait Servius †: & scimus ut permutent Hebræi tempora verborum †. Non videtur hic narrare quid passi sunt, sed quid passuri †. eos leo de sylva Nempe veniens †. Nabuchod. ex Syria & Libano sylvosus. ¶ Lupum ad, &c. אֶרְבֹּרָה Vesperarum, Ang. Pi. V. vel, vespertinus, JT. Pi. Angl. sic Ch. Sy. Vulg. & He. &c. in Angl. qui vespere famelicus est †, & liberiùs discarrit †. Vide Gen. 49. 27. Psal. 104. 20. Desertorum, Mo. Angl. sim. M. Ti. Calv. ut vox sumitur Jer. 50. 12. & 51. 43. Deserta incolens, P. agrestis, Ca. planitierum, Angl. ut Deut. 34. 1. Jer. 39. 5. ubi prædæ causâ morantur †. Arabia, Q. in Angl. ¶ Pardus vigilans (vel, vigilat, M. Ca. vigilabit, P. observabit, JT. Pi. incumbens, Ti.) super (vel, ad, JT. Pi.) civitates eorum Ità Mo. &c. ut discerpant egredientes. Non audebunt prodire, quia ubique parata erunt pericula. Tam extra urbes quàm in urbibus periculum erit. Vide 2 Reg. 25. 4, 5. Per has tres bestias intelligit hostes qui paulò post sævituri erant, Ægyptios, Assyrios, aliòsque hostes †: vel, exercitum Babylon †. Nabuchod. qui leoni comparatur, ob vires, ut & supra 4. 7; lupo, ob rapacitatem †, (de qua vide Gen. 49. 27. Ezech. 22. 27. &c. †;) pardo, ob velocitatem †: & vigilans dicitur, ob expeditionum celeritatem, industriam in agendo, & dexteritatem. ¶ Confortate sunt, &c. sim. Ch. vel, Confortati sunt, &c. o. חֲזָקוּ מְשֻׁבְּרֵי הַמָּוֶה Invaluerunt, Mo. Ti. Ar. (vel, Multiplicate sunt, P. sim. JT. Pi. Auclæ sunt, M. sim. Sy.) aversiones (vel, rebelliones, P.) eorum, Mo. M. Ti. &c. vel, in aversionibus suis, o. in pravis institutis suis, Ar.

7. Super, &c. אֵלֶיךָ לִי אֶל הַגְּדֹלִים Ubi (vel, Quomodo, Pi. V. Quomodo igitur, Calv. †, ubi, pro quomodo sæpe accipitur Hebræis †: ut אֵלֶיךָ fit pro אֵלֶיךָ. Vel, est exclamandi & admirandi particula †. Vel, Quo pacto, Ca. Numquid, M. vel, O, P.) ad hoc (vel, propter hoc, Pi. P. super, vel in, hac re, M. Ti. sim. Calv.) parcam (vel, parcerem, Calv. Angl. nam debet futurum resolvi in modum potentialem: †) tibi † Mo. &c. o Hierosolyma †.

Verto, Ad quid, vel Ob quid, vel Quare, parcam tibi? ut idem sit אֵלֶיךָ לִי אֶל הַגְּדֹלִים quod אֵלֶיךָ לִי אֶל הַגְּדֹלִים: sicut enim אֵלֶיךָ לִי אֶל הַגְּדֹלִים, idem est quod אֵלֶיךָ לִי אֶל הַגְּדֹלִים quis? sic אֵלֶיךָ לִי אֶל הַגְּדֹלִים idem quod אֵלֶיךָ לִי אֶל הַגְּדֹלִים quid? †, autem inter utramque compositionis partem inseritur, sicut אֵלֶיךָ לִי אֶל הַגְּדֹלִים ex quo, supple loco † i. e. unde †? Deus hic cum adversa parte deliberat, imò ei defert judicium: id quod fiduciæ signum est. q. d. Dic tu, si id tibi juris concederem, an ego, qui Judex mundi sum, tibi parcerem in tantis sceleribus? nonne ludibrio exponerem gloriam meam, & potentiam exuerem, & meipsum quodammodo abnegarem, nisi poenas de vobis sumerem? Non mihi integrum est aliter facere †. Al. Anne propter hanc rem † Calv. [quod scil. iniquitates tuæ multæ sunt] tibi propitius ero? Strig. ¶ Furant in his qui non sunt dii h. e. Coluerunt idola †. Sub una specie omnes superstitiones eorum complectitur †. Juramentum, pro quovis cultu. Vide Jer. 4. 2. ¶ Et machati (vel, scortati, Calv. &c.) sunt Vel, 1. metaphoricè: vel, 2. ad literam, ex colat. v. seq. P. Turpitudine spiritualis & corporalis ferè se invicem comitantur. Vide Num. 25. 1, 2. Hos. 4. 12, 13, 14. Amos. 2. 7, 8. Apoc. 2. 20. & 9. 20, 21. & 17. 5. ¶ Et in domo meretricis luxuriabantur, אֵלֶיךָ לִי אֶל הַגְּדֹלִים Conveniunt, JT. Pi. sim. Ch. Ti. turmatim convenerunt, V. sim. Mo. P. Ang. simul conjuncti sunt, M. se cuneant, Ca. Signum hoc impudentiæ: quum alii turpitudinem suam occultant, hi similes sunt brutis pecudibus; gloriantur in suis superstitionibus & sacrilegiis †. Al. diversabantur, o. effraenes erant, Ar. pugnaverunt, Sy. [Alii locum aliter reddunt: Et domus meretricis (h. e. tota familia, tota Judæa, five Hierosolyma, quæ est quasi lupanar, †) congregaverunt se simul, Calv. sic M. i. e. consensit in idololatriam †.

8. Equi, &c. אֵלֶיךָ לִי אֶל הַגְּדֹלִים Equi (vel, Ut equi, P. M. JT. Pi. Ang.) pasti, five saginati, Mo. Pi. M. Ti. Ca. Ang. Calv. sic P. V. &c. manè (vel, manini, Ca. & manè, M. quum manè, JT.) erant, Mo. P. vel, sunt, Ca. vel, educi, Ti. vel, surgentes, Calv. surgunt, JT. Pi. vel, hinniendo consurgentes, M. [Duæ hic voces crucem Interpretibus figunt. 1. אֵלֶיךָ, ubi varia est lectio.] Masorethæ, transpositis literis, legunt אֵלֶיךָ, ut sit participium à אֵלֶיךָ, vel à אֵלֶיךָ, quod sign. armari †. Hinc RS. vertit, armati †; quales equi ferociores sunt †. Talibus confertur hic populus Jer. 8. 6. Deducitur à voce quæ arma sign. Vide 1 Reg. 22. 38. Non placet hæc expositio. 1. Talis transpositio insolens est. 2. Verbum hoc Chaldaicum est, qualibus non utitur Jeremias. 3. Sensus frigidus est & à scopo alienus †. Legendum itaque אֵלֶיךָ, à אֵלֶיךָ, vel אֵלֶיךָ, vel אֵלֶיךָ, quæ ejusdem sunt significationis †: à אֵלֶיךָ, vel אֵלֶיךָ, quod sign. alere, pascere †; unde nomen אֵלֶיךָ alimentum †. [Sed major varietas, si non difficultas, est in voce אֵלֶיךָ.] Omnis hujus loci difficultas est in אֵלֶיךָ †. Quam o. planè omiserunt. Chald. translulit, אֵלֶיךָ, tardantes, nullo sensu: sed indubiè legendum אֵלֶיךָ, manè quærentes †. AE. putavit esse nomen gentilitium, à אֵלֶיךָ Mesech, cuius equi salacissimi erant. Oppianus, dum præstantes equos in nationes dividit, Μαζακας Mazacas, inter alios, nominat. Sed nondum constat אֵלֶיךָ esse Mazacas; & si gentilitium esset, à אֵלֶיךָ esset אֵלֶיךָ. Sed alterum † in talibus sæpe omittitur, ut Jebudim, & Sidonim, Deut. 3. 9. Esth. 3. 6. Adde quòd terra Togarmæ, qui ejusdem erat profapiæ cum Mesech, Gen. 10. 2, 3. equis celebris erat, Ezech. 27. 14. Aq. Sym. & Th. vertunt, ελκοντες, trahentes †; ut ostendatur magnitudo genitalium, juxta illud Ezech. Quasi asinorum carnes, eorum carnes †. Qui sensus non est commodus †. [At BA. commodiùs explicat.] Equi trahentes sunt refractarii, qui obnituntur fræno. Phrasis est Arabum, quibus giarara est, trahere, & pharas giarur, equus refractarius †. Sed puncta hanc versionem respuunt †. Sic esset אֵלֶיךָ. Quidam (nempe RS. & K. quos magno consensu sequuntur recentiores †,) deducunt à אֵלֶיךָ, unde אֵלֶיךָ maturavit †; volùntque esse nomen adverbiascens, valens, manè. Non placet †. 1. caret id exemplo. Ideoque Jun. & Genev. est particip. vertit idemque, quum manè surgunt †. 2. Tum dicendum erat אֵלֶיךָ in plur. quum jungitur plur. אֵלֶיךָ; sicut Hos. 13. 3. אֵלֶיךָ est sing. qui singulari אֵלֶיךָ copulatur †. Jun. & Genev.

Genev. accipiunt **מַשְׁכִּים** pro Benoni Hiphil, ut possum sit pro **מַשְׁכִּים** *manē surgentes*. Sed insolens est illa contractio. Nam **מַשְׁכִּים**, quod positum volunt pro **מַשְׁכִּים**, Jer. 9. 11. & 14. 6. Thren. 4. 3. puto singulare esse, sicut Ezech. 29. 3. sed collectivum. Multo minus **מַשְׁכִּים**, pro **מַשְׁכִּים**, sic enim sing. & plur. absque ulla discriminis nota confunderentur. Alii ergo maluerunt esse nomen substantivum significans *tempus maturum*, & positum pro **מַשְׁכִּים**, vertunt, *manē*: sed & illud autoritate caret f. 3. Sic sensus minime aptus est. Nam quod Stephanus [vel potius Vat. in Tig. not.] *manē* positum esse putat pro *singulis diebus manē*, id autem pro *quotidie*, per synecdo. partis pro toto, durum est & coactum. Nec video cur libidine exarsisse dicantur *manē* potius quam aut nocte, aut post meridiem five vespere, ubi post Cererem & Bacchum magis calet Venus. [Alii autem causam se videre putant.] Equi *manē* sunt libidinosiores, ob pabulum noctu liberalius praebitum, & fermen tum collectum. [Alii vocem aliter accipiunt.] Malim esse à **מַשְׁכִּים**, pro **מַשְׁכִּים**, atque esse formam participialem Chald. qualis in **מַשְׁכִּים** *egentes*, Dan. 3. 16. **מַשְׁכִּים** *dividentes*, Dan. 5. 25. quae forma quoque Syris frequens, ut [in Syr. versione] Marc. 14. 37. 1 Cor. 4. 11. &c. Nec mirum ad Chaldaismum hic accedere Jeremiam, qui integros versus habet Chaldaicos. Porro, **מַשְׁכִּים** absolute positum saepe sign. *protractionem pedis, productionem gressus*, & idem est quod, *ire, progredi*. Proferre hic libet omnia loca ubi sic accipere malim quam, cum aliis, per *trahere* explicare, quod coactum est. Gen. 37. 28. **מַשְׁכִּים**, *Et protraxerunt*, (scil. pedes, i.e. ierunt,) & *extraxerunt*, &c. Exod. 12. 21. **מַשְׁכִּים**, *Ite, & accipite*, &c. simil. & Vulg. ibid. Deut. 21. 3. *vaccam* — *que non iuit in iugo*. Jud. 4. 6. **מַשְׁכִּים**, *I, & progredere in montem*, &c. Jud. 20. 37. **מַשְׁכִּים**, *Et progressus est insidiator*. Job. 21. 33. *Et post eum omnis homo ibat*, &c. Sic h. lexpono. *Ut equi bene pasti incedunt*. & Vulg. **מַשְׁכִּים** retulerunt ad **מַשְׁכִּים**, quum verterunt, illi, *ἵπποι ἀνδραγαθῆς ἐν γυναικῶν*, (Equi furentes in feminas facti sunt;) hic, *Equi amatores & emissarii facti sunt*. Uterque proculdubio à **מַשְׁכִּים** *protraxit, produxit, extendit*, derivarunt: q. d. equi bene pasti & producentes, sup. membrum genitale, quod honoris causâ subticetur, quia ex materia subiecta satis intelligitur. Fortè legerunt **מַשְׁכִּים** *extensi*, sup. membro genitali; quod talibus equis rectè convenit. Aliter: Coniicio **מַשְׁכִּים** poni pro **מַשְׁכִּים**, (ש, pro ש: ut Esa. 3. 16. **מַשְׁכִּים**, & *nidantes*, &c. pro, **מַשְׁכִּים**; item **מַשְׁכִּים** *res horrendae*, à ש *horre*,) Benoni Hiphil plur. à ש *prospicere*; & sic verto, *prospicientes sunt*, quod exponitur per sequens *hinnire*: estque ea Venereæ libidinis vis, ut quaquaversum prospectent oculi, & expectent quo fatiari queat. Al. Puto **מַשְׁכִּים** esse plur. à sing. **מַשְׁכִּים**, quod sit nomen participiale, à verbo **מַשְׁכִּים**: & quum in *ἀπὸ ἀνδραγαθῆς* (ex quibus hoc est) ad eruendam significationem duæ tantum sint viæ, vicinarum dialectorum suffragatio, & sensus, & prior hic desit, ego, altero subnixus, puto **מַשְׁכִּים** *admissarios* significare, qui, ut generosiores reliquis equis, ita & libidinosiores, esse solent, & ut sint, **מַשְׁכִּים** sunt; quo non tam significantur liberaliter *pasti*, sed peculiari curâ *cibati*, five *saginati*, ex more. Virg. 3. Georg. Columel. 6. 27. Galen. de Facultat. alim. 1. ubi de cicere loquitur. Suspicio etiam Hieron. idem per *emissarios* intellexisse, quum & in Plaut. Mil. glor. pro, *admissarium*, alii codices *emissarium* legunt. Nobiscum stat & Syrus, qui locum sic vertit, *Sicut equi admissarii salaces fuerunt*. **מַשְׁכִּים** reddit, *salaces*, (bene ad mentem Prophetæ, qui *saginatam* memorat tantum tanquam libidinis fomitem;) **מַשְׁכִּים** reddit per **מַשְׁכִּים**, quod *admissarios* planè sign. Quod autem Syrus vocum ordinem hic mutet, non mirum, quum & id saepe faciat, & vocum ordo hic in Hebræo inversus esse videatur, quum naturalis ordo sit, *equi admissarii saginati*, &c. Liceat & mihi meam conjecturam proferre. **מַשְׁכִּים** accipio in significatione *manē surgendi*: id quod saepe significat aliquid seriò & studiosè agere, ut Jer. 7. 13. 25. & 11. 7. & 25. 3. 4. Zeph. 3. 7. Neque hoc equis, sed hominibus, tribuo; ut locus vertatur, *Equi pasti manē surgentes sunt*. Et ut illi ad ebrie-

tatem dicuntur *manē surgere*, Esa. 5. 11. ita hi ad scortationem. Unum est quod obijci potest, nempe particip. hic esse sing. verbum plur. quod in distributiva notatione frequens est. Vide ad Esa. 2. 20. & 3. 12. & 26. 19. Potest locus plenius sic reddi, *Sicut bene pasti equi manē surgentes erant unusquisque eorum*. Confirmatur ex verbis seq. ubi *homo*, pro *unoquoque*, & *hinnunt* in plur. ponitur, cum *uxore proximi*, in sing. Significat ergo h. 1. Judæorum, 1. insanam libidinem. Libido equorum maxima celebratur ab authoribus. De faminis id docet Aristot. Hist. 6. 18. Colum. 6. 27. & Virgil. Georg. 3. Scilicet ante omnes furor est insignis equorum. Et de maribus, *Nonne vides ut tota tremor pertinet equorum corpora, si tantum notas odor attulit auræ* (odorem foeminae:) *Ac nec eos jam fræna virum, nec verbera sava, Non scopuli, rupesque cavæ, atque objecta retentant Flumina*. Hinc Græci voce *ἵππων* hominem significant ad insaniam usque libidinosum. Hinnitum porro libidinis testem esse constat ex Sirach. 33. 6. Elia. 14. 18. & ex historia de equifone Darii, de qua Justin. 1. Valer. 7. 2. Animi insolentiam atque superbiam. Est enim equus, maxime generosus, animal *γὰρ*, valde gloriosum, ut constat ex Elia. 2. 10. & ex experientia. Hinnitus etiam non modò libidinis testis est, sed etiam animi elationis & alacritatis, ut constat ex Virg. Aen. 11. & 12. Lucret. 5. Præcipue tamen libidinem hic taxat. [Ut verba sequentia satis docent.] Unusquisque, &c. **מַשְׁכִּים** *Quisque* (vel, *Singuli*, Pi.) *ad uxorem proximi sui hinnit, vel hinniebat*, Calv. M. sim. Mo. P. Ti. JT. Pi. Heb. futurum est, significans actum continuum. Vel, *z* Calv. — *uxorem* — *rabide appetit*, Strig. vel, *hinniendo quæfivit*, &c. Angl. ut 1 Sam. 7. 2. *lugebant* (i. e. lugendo quærebant) *post Dominum*. Hæc voce *hinnendi* utitur Tullius ad Pisonem: *Admissarius iste simulatque auditit à Philosopho voluptatem tantopere laudari, sic suos sensus voluptarios omnes incitavit, sic ad illius hanc orationem adhinnit, ut non magistrum virtutis, sed autorem libidinis, à se illum inventum arbitraretur*. Non visitabo? ita P. &c. **מַשְׁכִּים** *Visitarem?* Chald. addit, *ut adducam super eos malum*. Visitare, pro punire, (quando **מַשְׁכִּים** jungitur cum **מַשְׁכִּים**), ut Psal. 89. 33. Esa. 26. 14. &c. quia visitatio & inquisitio præcedit executionem iustitiæ. Dicit Dominus *Judex mundi*, qui poenas non sumere de sceleratis non potest. Judex terrenus potest: at Deus non magis potest abnegare suum iudicium, quam propriam essentiam. Quare Judæi impunè elabi nequeunt. Ignoscit quidem Deus, sed resipiscentibus tantum, qui sunt iudices sui, adeoque iudicium Dei præveniunt. Non ulciscetur, &c.? Significat se esse inimicum sceleribus. Ascendite muros ejus; ita Calv. &c. **מַשְׁכִּים** *In muros ejus*, JT. Pi. Verba Dei ad Chaldaeos. Frustra fidunt Judæi muris suis, &c. Consummationem (vel, *Consumptionem*, V. Calv. Finem, Calv.) autem (vel, *tamen*, Pi. &c.) *nolite facere* Sim. Mo. P. M. &c. [Exponunt vel, 1. in malum.] q. d. Nullus sit diruendi finis, delete eam prorsus, ut sequitur, *Tollite*, &c. Ne satis hoc putate, sed omnem gentem de terra hac tollite, ut sequitur. Ne, his quidem rebus gestis, putate vos consummavisse iudicia mea: adhuc plura vobis & mihi restant facienda. Vel, 2. in bonum, acsi Deus mitigaret atrocitatem poenæ. q. d. Nolite totam gentem perdere, ut reliquæ servantur. Confer Jer. 4. 27. & 30. 11. Matt. 24. 22. Ita quidem phrasis alibi sumitur. Sed Prophetæ non semper eodem modo loquuntur. Quum fideles alloquuntur, rigorem temperant; Deus, inquit, non faciet consumptionem: quum reprobos, nihil spei relinquunt: hic autem Deus Judæis severè minatur. Auferte (vel, *Detrahte*, Ca. Calv. Destruite, Ch.) *propagines* (i. e. familias & capita, quæ à Deo defecerunt ad idola: vel, *mania*, M. *sustentacula*, o. *fundamenta*, Sy. Ar. Vox sign. *propagines*, seu *ramos*, qui longè sunt diffusi: loquitur autem de murorum latitudine, quæ non est in culmine, sed in fundamentis, quæ latius patent quam culmina. Al. pin- nas, JT. Pi. Calv. *minas murorum*, Mo. P. *dentes murorum*, Q. in Calv. K. in M. & *intercisas muri summitates*, K. in M. Al. *palmas*, Ca. *palatia*, Ch.) *ejus* Ita Calv. Strig.

Strig. sic Ti. Heb. וְיִשְׁרָאֵל. ¶ Quia (vel, Quia isti, JT. Pi. nempe Hierosolymitani: [vel, illa,] urbs eorum, muri vel fundamenta, non sunt Domini] Sic P. M. Mo. &c. q. d. Locum profanarunt Judæi, nec Deus amplius ibi habitabit: frustra confidunt se latere sub Dei præsidio.

11. Prævaricatione, &c.] q. d. Non modò aliqua in parte peccarunt, sed perfidi & apostatæ sunt. Heb. Prævaricando prævaricati sunt. Infinit. ejusdem verbi præpositum [verbo] auget significatum: q. d. Supra modum prævaricati sunt.

12. Negaverunt (vel, Abnegant, Pi. Ca. vel, Ementuntur, JT. Mentiri sunt, Ch. Mo.) Dominum] Ità P. M. Ti. o. Sy. Ch. &c. vel, in Dominum, Mo. Ch. vel, Domino, Q. in Calv. Sed sensus hic frigidior est, & tunc dixisset, וְיִשְׁרָאֵל: Malim ergò, Deum rejecerunt, prò nihilo ducunt, vel student abolere, ut seipsum continuò possi exponit.

¶ Et dixerunt, (vel, dicunt, JT. Pi.) Non, &c. וְיִשְׁרָאֵל Non ipse, Mo. Non est, Pi. Calv. Non est ipse, P. M. &c. Deus qui in Judæa colitur non est Dominus universi. Al. Non est ipse, sub. qui prospicit nobis, & afficit opera nostra, V. qui nos puniat si male, aut præmet si bene, egerimus: itaque non est quòd metuamus, ob neglectum illius cultum, obventura nobis mala quæ nomine ipsius à Prophetis intentantur.

Objicit illis Jeremias contemptum Dei cum obstinatione: erant enim securi adversus minas: id quod, inquit, est abnegare Deum. Nempe, qui Prophetis sic illudunt spoliunt Deum suâ virtute, & suo officio & potestate Judicis; relinquuntque ei duntaxat nudam essentiam, h. e. nescio quod figmentum & aliquod spectrum. Vide quantopere abominetur Deus eorum scordiam qui obdurescunt adversus minas. Al. Non ità est, JT. ut Jehova per Prophetas dicit. Vide 2 Par. 36. 15, 16. Nequaquam hæc erunt, Ar. Non sunt hæc, o. ¶ Gladium & famem non videbimus] Nulla erit obsidio adversus nos. Nam obsidiones alios ferro, alios fame, interimunt. Videre, prò experiri.

13. Prophetæ, &c. וְיִשְׁרָאֵל Et (vel, Imò, Pi. Autem, M. Ti. Ca.) prophetæ (vel, isti prophetæ, JT. prophetæ falsi, M. sic Q. in Ma. vel potius, Prophetæ veris,) erunt (vel, sunt, Ca. abibunt, JT. Pi.) in ventum, Mo. P. M. JT. Pi. &c. vel, ventosi, Ca. Erunt vani, seu vaniores vento, evanescent: nullum habebunt effectum. Proverbialis loquutio, Job. 6. 26. & 15. 2. Prov. 11. 29. &c. Fuerunt in ventum locuti, ἀνεμολογία Bæzor, ut loquitur Homerus. Prophetia eorum non implebitur. Fides illis non est habenda. Ità sannis irridebant minas, &c. Fortè non ausi sunt hæc palàm dicere, sed S. S. exercet jurisdictionem suam in corda, &c. Qui fidem verbo Dei abrogant, Deum quasi negant, &c.

¶ Et, &c. וְיִשְׁרָאֵל Et sermo (vel, verbum, M. JT. V. &c. sub. veritatis, M. vel, Dei, V. G. Angl. &c. vel, id quod loquutus est Jehova, Pi.) non (vel, nullum, JT. sub. est, M. JT. &c. vel, fuit, o.) in eis, Mo. P. M. &c. q. d. Non affiantur Divino Spiritu, quem obtendunt, sed confingunt sibi somnia. P. וְיִשְׁרָאֵל idem valet quod וְיִשְׁרָאֵל, ut 2 Par. 29. ult. Non venit per eos, Ar. Al. Et prophetia falsa eorum non confirmabitur, Ch. ¶ Hæc, &c. וְיִשְׁרָאֵל Idè, vel Sic, (vel, Imò idè, Pi.) fiet eis, Mo. P. M. JT. Pi. Calv. V. sub. ut dixi, V. Opponent se prophetis; q. d. Terrent nos gladio, fame, &c. nos vicissim retaliemus, nos habemus oppositum vaticinium, denunciamus illis gladium, &c. annon idem in ipsos nobis licebit, quod illis in nos?

Ipsi experientur ista mala, non autem nos. Hæc quæ nobis minantur evenient illis: nempe, curabimus ut in illorum capita recidant; nos gladio & fame in eos sæviemus. Ità sævitum erat in Jeremiam. Al. Hæc ultio fiet de eis, Ch. Al. Sic fiat illis, i. e. Ità pereant quemadmodum Verbum Dei est in illis. Hæc eveniant ipsis: In ipsorum capita recidant tristes illæ ominationes. Est imprecatio, q. d. Experiantur hæc Dei flagella quibus aures nostras obtundunt. [Alii hoc membrum cum præcedente sic reddunt,] Et qui loquatur non est inter eos, quòd sic eveniat eis, Ti. Nec est eorum quisquam qui quid sit eis futurum ante denunciet, Ca. Nam iis quorum sermo non constat sic fiet, Sy. Sensus loci est, Verbum Dei non erat in eis, quum dicebant, Sic fiet eis, hæc

illis eveniant mala. Hucusque sunt verba impiorum.

14. Deus exercituum] Celebrat ejus potentiam, ut plus incutiat formidinis. ¶ Quia, &c. וְיִשְׁרָאֵל Eò quòd loquimini, vel locuti estis, (vel, Proloqui vos, Mo. Quia protulistis, Calv.) verbum hoc, M. P. Ti. Ang. &c. i. e. hæc verba, vel, hoc modo; vel, hæc rem, JT. Angl. ut Jer. 7. 23. Quia Prophetis meis sic insultatis. Vide quàm intolerabilis sit Deo illa protervia, ubi spernuntur Prophetæ: hoc est Deum ipsum irridere. Vult Deus non secus obtemperari servis suis, quàm si palàm ipse de cælo descenderet. ¶ Ego do (vel, pono, V. dabo, id est, redditurus sum, *) verba mea—in ignem, &c.] Sic Calv. &c. vel, velut ignem, &c. JT. Calv. i. e. efficacia ut ignis: non ventum, ut ipsi jactant, sed ignem quo vorabuntur. Tam efficacia erunt, ut agnoscant impii, sed suo malo, te esse exsecutorem meæ vindictæ. Confer 2 Cor. 4. 5. Alibi sermo Dei ignitus dicitur, quòd corda accendit, expurgat sordes, &c. sed hic non agitur de utilitate ejus, sed de effectu exitiali, &c. Sensus, Per tua verba convincentur contumaciæ, & ejus poenas dabunt. Simile suprà 1. 10.

15. Adducam—gentem de longinquo] Verba Legis Deut. 28. 49. Vide & Esa. 5. 26. A qua idcirco non metuebant tibi. Intellige Chaldæos, quos hic videmus quasi projici ex ore Prophetæ, ceu balistam ab hoste in muros, &c. Non respiciendum docet ipsorum robur, &c. sed hoc fore executionem doctrinæ suæ. Omnia flagella pendent ab efficacia Verbi. ¶ Gentem antiquam] Ità Ti. Ca. V. vel, antiquissimam, JT. vel, quæ est, vel fuit, à seculo, P. M. Pi. &c. id est, à multo tempore, à tempore Nimrod. Vide Gen. 10. 10. & 11. 2. & quæ nos ad lib. 1. de V. R. CP. & Jerem. 17. 4. & 25. 9. Id autem superbiam & ferociam generat, ubi gens aliqua diu dominata est. ¶ Cujus ignorabis linguam] Babylonii enim, sicut & Assyrii, Syriacè loquebantur, Dan. 2. 4. Hanc linguam Judæi (ante captivitatem Babylonicam) non intellexerunt. Vide 2 Reg. 18. 26. Esa. 36. 11. q. d. Nulla cum illis erit communicatio: si victi implorent misericordiam, non audientur. In lingua est communicatio, non modò sermonis, sed & affectuum: lingua est character mentis, & vinculum humanæ societatis.

16. Pharetra ejus quasi sepulchrum patens] Scilicet, vivos devorans, sicut sepulchrum mortuos. Utetur sagittis, quæ omnes perdant. Sicut in uno sepulchro multi sunt mortui, sic & una Chaldæi pharetra multos dabit mortuos. Pharetra, nempe respectu sagittarum, quæ lethifera erunt, vide Esa. 13. 18. nec aberrabunt à scopo, ut Jud. 20. 16. vide & 2 Sam. 1. 22. Respicit morè orientalem, qui sagittis vel jaculis pugnabant: q. d. Ità periti erunt sagittandi, ut absorbent quicquid obvium erit; sine numero & sine fine vos conficient: quot sagittæ, rot mortis. Sagittis è pharetra depromptis confodieris, ut opus sit te sepeliri. ¶ Universi fortes] Omnes sunt bellacissimi.

17. Et comedet segetes, &c.] Concionatur tanquam apud victos, pro confesso sumens Chaldæos fore superiores. ¶ Devorabit (vel, Vorabunt, Calv. V. Interficiet, V.) filios tuos, nempe gladio: nam omnis consumptio Heb. וְיִשְׁרָאֵל dicitur. ¶ וְיִשְׁרָאֵל quem [nempe cibum] comesturi fuerant filii, &c. Pi. sim. JT. Ang. ¶ Et, &c. וְיִשְׁרָאֵל Depauperabit urbes, &c. Mo. sim. P. M. perdendo populum. ¶ In, &c. וְיִשְׁרָאֵל Quibus fides, vel fidebas, P. M. &c. Insultat vanæ eorum superbiæ. ¶ Gladio, וְיִשְׁרָאֵל Refertur hæc vox ad totum versum: q. d. Jure gladii victores totam regionem vastabunt. In gladio, Mo. Idque in gladio, vel per gladium, P. M.

18. Veruntamen (Et etiam, P. Mo. Tunc etiam, Calv.) in diebus illis—Non faciam, &c. וְיִשְׁרָאֵל Non faciam vobiscum consummationem, Mo. P. M. Ti. Ch. Pi. &c. Plerique omnes putant Deum hic temperare quod dixerat, & spem relinquere fidelibus. q. d. Nè tum quidem perdam vos omnino, sed relinquam aliquos qui abducentur in Babyloniā. Malim, ut suadet, imò cogit, contextus, Deum hic ut judicem & ultorem induci, & exaggerari poenæ gravitatem. Huc facit & particula וְיִשְׁרָאֵל [initio versus,] quæ augendi

† Calv. augendi vim & pondus habet: q. d. Tunc etiam ubi hostes nudaverint terram & frugibus & incolis, nē tunc definiam, quia adhuc restabunt flagella. Sic Deus agere solet cum reprobis & perversicibus †. Nondum abstinere punire vos, ut supra 10. Quod restat est longa servitus, de qua jam ager †. [JT. versum sic reddunt, Sed nē temporibus quidem illis, dictum Jehovah, fecero vobiscum consummationem.]

19. Quod, &c. [יְהוָה אֱלֹהֵינוּ] Quum dixeritis, Calv. sic Pi. &c. (sub. o Prophetā, V.) Quare (vel, Propter quid, Mo. P. JT. &c.) fecit (vel, facit, JT. M.) Jehovah, &c. Calv. &c. Quasi ipsi insontes essent, Deum in jus vocant, & crudelitatis accusant. ¶ Servistis Deo, &c. [יְהוָה אֱלֹהֵינוּ] Diis alienis, vel peregrinis, Ti. P. &c. ad verb. peregrinitatis, V. deo alienigena, Mo. vel, alieni, i. e. alienorum. Enallage numeri. ¶ Servietis alienis] Itā Mo. P. &c. sub. diis, M. o. Ar. vel potius, tyrannis; quia immorigeri fuistis †. Sic servietis populo colentibus idola, Ch.

20. Annunciate, &c.] Affirmat Deus se serio locutum, ac si solenni ritu bellum esset indictum, & jam instarent armati hostes †. ¶ Jacob & Juda, &c.] Videntur hic domus Jacob & Juda idem esse, (ut Jerusalem & Sion, Esa. c. 2. v. 3.) loquitur enim Prophetā duabus tribubus, non autem aliis decem, quae jampridem in Assyriam abductae fuerant †.

21. Audi, popule stulte, qui non habes cor] Sic M. Heb. & non cor, Mo. & excors, Sy. P. JT. &c. Socordiam & stuporem illis objicit, &c. Cor, id est, mentem sapientem †.

22. Et à facie mea (i. e. à mea praesentia, majestate, potentia *) non dolebitis? itā Mo. i. e. non poenitebitis? ¶ Verebimini? o. Ar. pavebitis? P. sic Ch. tremetis? Ca. sic M. JT. Pi. Ch. Sy. q. d. Quid hoc sibi vult, quod me non timetis? ¶ Qui posui (vel, disposui, JT.) arenam terminum (vel, fines, Ca.) mari] Itā Mo. Ti. Calv. G. &c. i. e. litora †. q. d. Non validis obstaculis aut rupibus mare compesco, sed arenā, quae sponte flexibilis est, & mobilis ad flatum medio-crem, & penetrabilis: id quod auget miraculum. Sumit exemplum maris tempestuosi, quo nihil terribilius est; quod tamen, inquit, placide Deo obsequitur. Ostendit monstrosam Judaeorum stuporem, utpote quibus minus inest intelligentiae quam mari, &c. ¶ Praeceptum, &c. [יְהוָה אֱלֹהֵינוּ] Statutum (vel, in statutum, M.) seculi, Mo. P. &c. vel, eternum, sive perpetuum, M. o. Statuto (vel, decreto, Ti.) perpetuo, JT. Pi. Ar. Ti. sic Ch. Sy. V. Heb. eternitatis, V. vel, antiquo, Angl. ut v. 15. Hab. 3. 6. Respicit ordinationem Dei, vel in creatione, Gen. c. 1. v. 9. Job. 28. 11. vel post diluvium, Gen. 8.

21. & 9. 11. ¶ Quod, &c. [יְהוָה אֱלֹהֵינוּ] Et non praeteribit illud, Calv. &c. ut non possit transire illud, Ang. quod (nempe statutum) non transgreditur, JT. vel, transgredi potest, Angl. Indicativus potentialiter sumitur, ut Jer. 2. 23, 32. ¶ Quem (nempe terminum) non audeat transgredi, Pi. Mare sine hoc freno totam terram obrueret. ¶ Et (vel, Quamvis, JT. Pi. Ang. Quidem, P. M.) commovebuntur] Sim. Mo. P. &c. vel, agitantur, V. vel, concutiantur, Pi. fim. JT. vel, seviunt, M. Ti. sub. fluctus ejus, Pi. G. ex sequent. q. d. Infani maris fluctus mihi per omnia obediunt: non item Judaei, qui videri volunt sani, sapientes & pii †.

23. Popula, &c. [יְהוָה אֱלֹהֵינוּ] Et (vel, Autem, M. At, Ti. JT. Ca. &c. 1 adversative sumitur.) populo huic fuit cor contumax, &c. Mo. &c. ¶ Recesserunt, &c. [יְהוָה אֱלֹהֵינוּ] Declinaverunt (vel, Recesserunt, M. Pi. G. ex Vulg. vel, Defecerunt, Ti. scil. à met; vel, à via bona; vel, à Lege mea, quam & mare observat) & abierunt, Mo. Ti. vel, declinaverunt, M. abierunt sibi in cogitationem cordis sui, He. in V. pergunt, scil. recedere: perseverant in sua apostasia. Abundi verbo intelligit obstinationem: q. d. Morbus incurabilis est, non potui ipsos retrahere, nulla spes poenitentiae. [Alii sic,] Ut recesserunt, pergunt, JT. i. e. nullā re coercentur. Al. Deficiunt ad alios, & recedunt, sub. à Deo vero, V. Quoniam defecerunt à meo cultu, demigraverunt, vel captivi facti sunt, Ch. in V. Ab effectu probat cor populi esse perversum †.

24. Metuamus Dominum—qui dat nobis] Ostendit

eos non errore aut ignorantia peccasse, sed socordia, quod beneficia Dei quotidiana non expenderint, &c. †.

¶ Pluviam, &c. [יְהוָה אֱלֹהֵינוּ] Pluviam, & temporaneam, sive tempestivam, (vel, matutinam, M.) & serotinam, Mo. P. JT. Pi. &c. Maforethae notarunt legendum יְהוָה, quasi transpositum esset: sed Ce- thib indubie rectum est, & mens Prophetae, Deum dare primò pluviam in genere, ad quosvis usus & toto anni tempore necessariam; deinde etiam certis temporibus, tempestivam & serotinam, in usum frugum: quod & K. recte notat. ¶ Plenitudinem, &c. [יְהוָה אֱלֹהֵינוּ] Septimanas, sive Hebdomadas, (sic loquitur potius quam Menses, respectu septem illarum hebdomadarum inter Pascha & Pentecosten, in quibus ferè messis colligebatur. Vide Levit. 23. 15, &c. Deut. 16. 9, 10.) statutas (vel, statutorum, Mo. P. G. Calv.) messis (vel, pro messe, M. Angl. vel, ad messem, Calv.) servat, vel custodit, nobis, Calv. M. G. Ang. &c. i. e. Tempus idoneum messi, h. e. serenum, reservat nobis: statuta messis tempora dat: efficit ut omnia fata mature- scant intra 7 illas septimanas inter Pascha & Pentecosten. Al. Septimanas, JT. (vel, Qui septimanas, Pi. i. e. septimum quemque annum, quo terra quiescit, ex lege Levit. 25. 4. in quibus singularem benedictionem Deus promiserat. Sed non reperio hanc vocem ita usurpatam, & hoc versum nimis distrahit.) statuta (vel, & statuta, Pi.) messis, &c. JT. Pi. Al. Plenitudinem annuae messis, &c. Vulg. i. e. copiosas messes. Tempus plenitudinum, &c. o. in Mar. Legerunt יְהוָה. Al. Juramentis statutis messem (vel, Juramenta statutorum messis, i. e. jurata statuta messis) servat nobis, Ti. Di. Ut loquatur de juramento & pacto cuius meminit Gen. 8. 22. & 9. 11. & Levit. 26. 4, 5. Sed nullum ibi [Gen. 8. 22.] juramentum comparet, nedum juramenta. Al. Et optimā fide quotannis messem nobis custodit Deus. Non tantum defendit nostras laetas segetes adversus tempestates; sed etiam adversus latrunculos Arabicos exundatione Jordanis, ceu vallo firmissimo, munivit †.

25. Declinaverunt, &c. [יְהוָה אֱלֹהֵינוּ] Avertunt, vel averterunt, ista, M. Ti. JT. Pi. V. bona scilicet; pluviam & messem: sub. à vobis, V. Ista, nempe statuta; ut non servaverim illa vobis: itaque vos periistis fame. Vos turbatis coelum & terram pravitate vestra †.

26. Quia, vel Nam, inventi sum (vel, praesto sunt, JT. inveniuntur, Pi. Calv. Ang. vel, inveniendi sunt, h. e. sunt, ut Esth. 1. 5. Luc. 17. 18. Vel, inventi, ex avro- phēq, (in ipso furandi actu:) q. d. deprehensi sunt & convicti; scelera eorum non sunt obscura, ut subterfugiis elabi queant. in populo meo (non opus est ut quaerantur inter sceleratas gentes) impii] Vel, improbi, JT. &c. vel, prorsus impii, & scelerati; id enim יְהוָה. ¶ Insidiantes, &c. [יְהוָה אֱלֹהֵינוּ] Intuebitur, Mo. (vel, Afficiet, P. Calv. fing. pro plur. mutatio numeri, ut Joel. 1. 20. sub. ad vias, P. Vel, Afficiet, V. Calv. Afficit, vel Contemplatur, subaud. quisque, V. Calv. JT. vel, sub. quisque eorum, Pi. i. e. astute observat, quem possit decipere. Insidiatur hominibus, ut viatores dispoliet. Afficiunt, Merc. & Genev. in Di. Insidiatur quisque, M. Insidiatur, Ang. sic Strig. Qui insidiatur, Angl. Qui observat, G. Qui observant, Ti.) secundum positionem, aut expansionem, laqueorum, V. fim. Mo. Calv. i. e. cum posuerit laqueum: vel, ut qui ponit laqueos, P. sic M. Ti. Merc. & Genev. in Di. sicut quando ponuntur laquei, G. At יְהוָה אֱלֹהֵינוּ aucupem significant: laqueus יְהוָה dicitur. Al. sicut laqueo aucupis, Strig. Al. ut tendentes (Heb. secundum tendere, Jun.) aucupes, JT. Sed יְהוָה nusquam sign. tendere, aut ponere, retia; sed ubique, quiescere, cessare. [Alii ergo sic reddunt:] ut quum (particulā duplicem notionem habente, ut Esa. 64. 2.) resident aucupes, Pi. Angl. scil. in campo, insidiantes avibus. Non habeo pro Caph similitudinis, sed pro litera Bachlam, quae infinitivum juncta saepe ad tempus refertur, & per quum vertitur, ut יְהוָה, quum exaltantur, Psal. 12. 9. יְהוָה, quum loqueretur, Jud. 2. 4. Sic itaque locum verito, Contemplatur quisque, quum quiescant aucupes: i. e. Tam improbi inveniuntur in populo meo, ut nunquam cessent occasiones nocendi explorare: ipsis aucupibus avidiores sunt, qui tempora

70

sua habent quibus quiescunt. Nam neque noctu, neque omnibus anni tempestatibus, venari possunt, nec volunt: habent sua tempora quibus avibus parant. At hi nunquam quiescunt, sed semper speculantur & observant.

^a Di. ¶ *Laqueos*, &c. *לִקְבוֹצוֹת מִשְׁחִיר* [Statuerunt, vel Statuunt, (vel, Fodiunt, Ti. Locant, Calv. Collocaverunt, V.) exterminatorium, Mo. V. (vel, laqueum, P. Pi. foveas, Ti. foveam perditionis, M. perditionis instrumenta, JT. ad verb. perditionem, V. ita Calv. Angl. ut sign. Exod. 12. 13. 2 Par. 20. 23. Ezech. 21. 3. 10. Machina quædam erat P. Pedicæ, Q. in V. Angl. Ità vox huic congener *לִקְבוֹצוֹת* sign. Psalm. 16. 10. & 94. v. 13. &c. Vox hîc collectivè ponitur q.) homines capient, vel capiunt, Mo. JT. P. vel, ut (vel, in qua, Calv. M. in quibus, Ti.) homines capiant, Pi. M. Calv. vel, perdant, Ti. Sensus, q. d. Nulla in eis fides aut integritas, nihil præter fraudes & perfidiam. Nam speciem ponit pro genere. *לִקְבוֹצוֹת* hîc videtur esse fovea, ut nomina ejusdem originis alibi vertuntur †.

27. *Sicut*, &c. *כִּי כִלְכִּיל* [Sicut cavea (vel, cors, Ti. G. five *ὄρνιθος*, (aviarium, G. ex Ch.) plena (sub. est, Calv. &c.) volatili, vel ave, vel avibus, P. Mo. Calv. &c. Cavea, ut Heb. *כִּלְכִּיל* club, ita Syriacè h. l. vocatur clubja, & Græcè *κλῆβδος*, aut *κλωβός*, in Oppian. Ixeuticis de ægitho, & Suid. in *Ἀμφίρρογος*, & Nicoph. 12. 37. & Philostorg. 10. 11. Ut cavea, in quam alliciuntur aves. Sicut decipula aucupum (i. e. cavea) plena est avibus, tum decipientibus, & suâ specie & cantu alias allicientibus, tum deceptis. ¶ *Plena dolo* Id est, bonis dolo partis, ut statim se exponit, Sic Esa. 28. 15. Sic labor, pro bonis labore partis, Jer. 3. 24. ¶ *Ideo*, &c. *לִי וְלָכֶם* [Ideo, vel Propterea, (vel, Eâ ratione, V. In hunc eum modum, M.) magnificati sunt (vel, aucti sunt, Calv. magni evadunt, five evaserunt, V. Pi.) & ditati sunt, Mo. sic P. &c.]

28. *Incrassati*, &c. *וְשִׁמְנוּ עֵשְׂמוֹ* [Impinguati sunt, Mo. P. sim. M. Ti. JT. Pi. &c. nituere, Mo. P. vel habuerunt cutem nitidam, V. Est enim cutis hominis pinguis nitida. Nitidi sunt, JT. sic Ti. & nitescunt, M. politi, vel levigati, sunt, Angl. Ut nomen hinc deductum (nam verbum alibi non occurrit) sumitur. Vide Cant. 5. 14. Ezech. 27. 19. ¶ *Et*, &c. *וְעָבְרוּ בְּרִירָה* [Variant. Etiam (vel, Imò, Ang. Quamvis, Calv.) superaverunt (vel, excedentes, M. transcendunt, Pi. transcendunt, five excedunt, Pi. Calv. Ang. superant, G. exceperunt, Calv.) verba (vel, facta, P. M. V. h. e. vias, studia, & confilia; vel, res, Pi. G.) mali, Mo. P. V. five, pessimi, sub. hominis, M. V. pessimi cujusque d. vel, impii, h. e. impiorum. [Variè explicant.] Superarunt alios (etiam Ethnicos f) malis facinoribus. Confer Jer. 2. 33. Ezech. 5. 6, 7. Ut vinum dicitur transire virum, Jer. 23. 9. i. e. vincere & inebriare; ita hi, transire verba mali, h. e. superare, rerum potiri, &c. Al. Idem dicit quod seq. *prospexerunt*. Expertes sunt omnis mali & calamitatis, ut Psalm. 73. 5. &c. Verba, vel negotia, mali nihil aliud sunt quàm mala ipsa; ut, verba jejuniorum, &c. pro ipsis jejuniis, &c. Vide Psalm. 65. 4. Jerem. 7. 4, 8, 22. Al. Cùm malum aliquod aut denunciatur, aut illis obtingit, prætereunt, atque nihilominus malum agunt. [Alii aliter reddunt.] Malefacta prætereunt, BA. 1. 2. 46. 525. Sunt etiam qui transgrediuntur malis rebm, Ti. Prætereunt, i. e. tractare renuunt, negotia, five causas, mali, i. e. afflicti hominis. Ità vox mali sæpe sumitur. Vide Gen. 41. 4. Levit. 27. 10, 33. Prov. 15. 15. Hic sensus sequentibus congrueret, hîc autem coactus videtur P. Transgrediuntur verba legis, malum faciunt, Ch. in Angl. Prætereunt sermones meos pessimè, Vulg. id est, Violaverunt mandata mea sceleribus suis. Sed utraque hæc versio textui addit. [Ca. hæc verba cum præced. sic reddit, Ac quando magis pinguescunt nitescuntque, tanto magis in improbitate progrediuntur.] ¶ *Causam*, &c. *לִי וְלָכֶם דִּין יִתְּנוּ* [Causam (vel, Judicium, Mo. P. Jus, Ti.) non (vel, nullam, M.) judicant, vel judicant, JT. Pi. &c. (vel, dicunt, Ti.) causam (vel, judicium, inquam, P. etiam causam, M.) pupilli, JT. Pi. &c. (Aut jus illis non reddunt, aut pravè judicant. Eas autem personas maximè nominat Deus quæ, per se impotentes, publici auxilii maximè egent; & quarum etiam crudeles sæpe misereantur. q. d. Nulla est illis cura æquitatis, sed impune licet grassari per latro-

cinia & rapinas.) & (vel, tamen, JT. Ang. & tamen, P. Calv. Ti. Pi.) prosperantur, M. JT. Pi. sim. P. Mo. Ti. feliciter degunt: vel, ut prosperentur, Angl. & pro ut, sicut Esa. v. 10. 19. & 11. 3. & 13. 2. &c. h. e. Non exercent jus, ut sic Divinâ benedictione prosperentur.

30. *Stupor*, &c. *וְשִׁמְנוּ נִהְיָה בְּאָרְץ* [Stupor (vel, Stupendum, P. Stupenda, Ca. G. Res stupenda, JT. Calv. Admiratio, Ch. V. vel, Extasis, V.) & fæditas (vel, turpe, P. horror, M. horrenda, Ca. G. JT. Pi. res pudenda, res quæ transcendit omnes humanos sensus. *וְשִׁמְנוּ* (unde nomen deducitur) propriè est, cogitare, vel reputare: sed videtur Deus per antiphrasin h. l. ut alibi, notare rem prodigiosam, quæ non possit concipi, seu mente apprehendi. facta est (vel, acciderunt, M. fiunt, Ca. fit, JT. Pi.) in terra, Mo. P. &c. terrâ hâc, JT. Pi. Al. Confusio & perturbatio rerum omnium est in terra, Strig. Quodnam hoc portentum sit, docet v. seq.

31. *Propheta prophetabant mendacium* [Vel, falsò, Ti. sim. T. JT. Pi. vel, in mendacio, M. sim. Mo. vana & falsa: vel, in Baalis nomine, ut Jer. 2. 8; vel, falsa in meo nomine, ut Jer. 4. 10. Hoc certè stupendum, quòd in civitate, quin & sacrario, Dei mendacia sua spargerent, & nomine Dei obtegerent: quòd Prophetæ & sacerdotes, qui populo debebant esse duces ad omnem virtutem, facti sint ei autores omnium scelerum. ¶ *Et*, &c. *וְהַכֹּהֲנִים יִרְדּוּ עַל יְדֵיהֶם* [Et sacerdotes (vel, principes; ita enim vox sumitur; qui in rapinis suis hoc pacto confirmati sunt), accipiunt, vel acceperunt, (vel, admittunt, Ca.) in manus suas, P. M. K. in Di. vel, manibus suis, V. Ca. vel, per manus illorum, sub. pseudo-prophetarum, Q. in V. sub. munera, P. V. Ca. sic M. K. Ut scil. pervertant causas; mercede docentes. Vide Mic. 3. 11. Hanc interpretationem colligunt ex Jud. 14. 9. ubi idem est verbum, & Sampson dicitur sumpsisse in manus mel— sicut hi munera, illis melle dulciora. Jonathan ver-

tit, juvant super manus suas; i. e. illis non tantum non resistunt, sed quasi super manus suas capiunt & gestant, atque ita juvant & tuentur illos. *וְיִרְדּוּ* sumpsit capiendi significatione: non inepta interpretatio: imò vix aliam caperent verba, si legeretur *וְיִרְדּוּ*, capiunt eos: facile autem affixum subintelligitur: tum sensus est, summam inter falsos Prophetas & sacerdotes esse consensum. Al. tenebant manus eorum, Sy. Al. applaudent illis manibus suis, Ti. applaudebant manibus suis, Vulg. i. e. probabant dicta eorum. Vulgatus transtulit verba, quæ tamen malè intellexit: sic legitur, *וְיִרְדּוּ* [Quem tamen errorem errat Latinus Interpres. & Ar. in Bib. Pol.] Sensus est, plauserunt in manibus eorum, nempe Prophetarum: non enim legerunt *וְיִרְדּוּ*, sed *וְיִרְדּוּ*, ad verb. descenderunt in manus eorum, i. e. assensi sunt falsis prophetis: assentiuntur enim qui aliorum manibus applaudent, & in eas quasi descendunt. Ut autem nunc habet lectio, *וְיִרְדּוּ*, est à *וְיִרְדּוּ*, quod modò, dominari, modò, capere, sign. [De posteriore significato dictum est: jam de priore dicendum. Alii ergò sic reddunt, dominantur, vel dominabantur, Calv. G. sim. Mo. JT. Pi. Di. in populum scilicet. [Ultima verò variè reddunt, per illos, scil. falsos prophetas, quorum operâ utebantur: vel, horum operâ, JT. per (vel, super, Mo.) manum, five manus, eorum, Pi. Calv. Mo. &c. i. e. ministerio pseudo-prophetarum, quos sacerdotes ad conciliandam sibi auctoritatem submittebant, & sine quibus sacerdotes nullam retinere poterant famam in populo: ita mutua erat inter eos collusio, & utrique populum deprædabantur. Id autem Hebræi potius dicerent, hoc enim est, per manus earum, & ministerium plerumque denotat. Quare mallet cum K. reddere, secundum voluntatem eorum, adeò ut non tam ministerium, quàm auctoritas, eorum hîc indicetur, quâ fulti sacerdotes pro arbitrio sint dominati. Majoris enim auctoritatis erant Prophetæ quàm sacerdotes; quia illorum extraordinarium horum ordinarium; erat munus. At *וְיִרְדּוּ* propriè est, secundum manus eorum, vel, juxta eos, vel, ut RS. vertit, post eos, i. e. eorum ductum & auctoritatem sequentes. *וְיִרְדּוּ* passim pro juxta, Exod. c. 2. v. 5. Numer. 13. 29. ut & apud Syros *וְיִרְדּוּ* est, juxta mare. Hinc quando de personis dicitur, usurpatur sæpe de eo juxta quem quis ita est,

ut ma-

ut manum ejus, i. e. ductum, regimen & nutum, sequatur; ut 1 Par. 25. 2, 3, 6. ubi filii Asaphi, Jeduthun & Heman dicuntur constituti ut essent *ἱ ὑψὺ* sub ductu patris quisque sui. Dicitur & de eo juxta quem quis ordine saltem est, ut praeuntem ordine sequatur. Sic 2 Par. 17. ubi Principes Josaphati ordine recensentur, primus *Adna*, v. 14. deinde *ἱ ὑψὺ* post eum Joannes, v. 15. *ἱ ὑψὺ* & post eum Amasia, v. 16. Eadem phrasis 2 Par. 31. 15. Neh. 3. 2, 4, 5, &c. Itā & hic capio 9. Al. in suo munere, Strig. [Certē ἱ non semel valet locum, five stationem. Expendat lector.] ¶ *Et populus meus dilexit talia*, [ἱ ὑψὺ] *Dilexerunt* (vel, voluit, M. Calv. G. Belg. vult & appetit; amat, vel amant, J.T. Pi. Ca.) sic, vel itā, Mo. P. J.T. Glaf. &c. h. e. itā tractari: vel, id fieri, Ca. vel, rem itā se habere, Ang. sim. Belg. Sic, i. e. tam tristitia facta & rerum statum. Tū ἱ sic, ut notat Flacius, quandoque nominis vim obtinet: ut, *Sic non fit*, five *fiet*, i. e. Talia non solent aut debent fieri, Gen. 34. 7. 2 Sam. 13. 12. & Job. 9. 35. *Non sum sic apud me*, id est, Non sum talis qualem vos putatis: & [ἱ ὑψὺ] post sic, saepe valet, post hanc facta, aut negotia, 2 Sam. 2. 1. &c. [Alii locum sic reddunt,] *Populo autem meo placent ista*, Ti. sim. 6. Ar. i. e. Delectantur in eo, quod decipiantur. Solet vulgus à se rejicere omnem culpam; obtinent se indoctos esse, facile falli, &c. At mundus nunquam fallitur nisi sponte, quia claudit oculos ad apertam lucem, vide Joh. 3. 20. ideoque justam dat poenam sui contemptus, quia non satis attentus erat ad cultum Dei. Deus ergo probationem veræ pietatis sumit, quum impostores mittit, Deut. 13. 3. *Et populus his rebus delectatur*, Strig. ¶ *Quid, &c?* [ἱ ὑψὺ] *Et quid* (vel, *Quid autem*, P. J.T. Pi. sim. Ti. *Quid ergo*, Calv. sic M.) *facietis* (vel, *faciuri essetis*, J.T. nisi reprimeremini suppliciis, quæ denunciantur cap. seq. v.) in novissimo (vel, fine, V. Calv.) ejus? Mo. P. V. Calv. i. e. Vel, 1. stuporis & foeditatis: vel, 2. populi mei, quando per Chaldaeos occidetur & captivabitur: vel, 3. terræ: vel, 4. Hierosolymæ, quæ fundata erat manu Dei, eumque habebat præsidem ac custodem; ideo eam æternam fore putabant: at, inquit, instat ruina ejus. Quid ergo faciuri estis quum urbs ipsa peribit, nisi quodd vobis unā pereundum erit, &c? Alii ἱ relativum omittunt. [Itā Chald. qui habet ἱ ὑψὺ, quod V. recte reddit, in fine; at Lat. Interpres in Bib. Pol. perperam, in novissimo ejus.] Alii referunt ad pseudo-prophe-tas & sacerdotes. [Alii vertunt,] *denique? Ca. post-hæc? M. G. tandem? Ti. J.T. Pi.* Quod non evadet ista improbitas, nisi ego eam poenis repressero? Ut ratio reddatur illius quod dixerat v. 29. Al. Quis erit finis, quæ merces, tantorum scelerum? Quum omnes ordines adeo corrupti sunt, quisnam erit horum eventus? quid expectari potest nisi extremum exitium? *Quid tandem de vobis fiet? Strig.*

CAP. VI.

1. **C**onfortamini; itā o. sic Ar. *ἱ ὑψὺ* Fortes estote, Ti. Loquitur acsi hostes jam adessent, & Dux cives hortaretur ad fortiter pugnandum. Quoniam minæ eos non pungebant, poenas quasi ante oculos sub-jicit. *Eludamini*, Ca. *Satagite*, M. Heb. Fortes fitis, nempe ad fugam. Quod quomodo convenit cum ver-sione d? [Bene: *Satagite*, i. e. Statim & sedulo vos comparate, ad fugam scilicet ut sit ἱ ὑψὺ.] *Congregamini*, vel *Congregate vos*, J.T. Calv. Strig. V. vel, 1. ut prodeatis in occursum hostibus; ironia: vel, 2. ut fugiatis. *Confirmate vos*, ad fugiendum. Ellipsis qualis supra 4. 6. [ubi plura vide.] *Subducite vos*, Angl. ut Jer. 4. 6. *Demigrate*, Ch. in V. *Excedite*. Est *ἡ ἀναστροφὴ*, [ir-risio h.] *Fugite*, Mo. P. Ironia; q. d. Si sit vobis locus quod fugiatis, illuc fugite. Prædicat obsidionem Jerusa-lem. ¶ *Filii Benjamin* Alloquitur Benjaminitas qui Hierosolymis habitabant, ut agros suos & villas suas irent defensum contra hostem adventantem. Signifi-care enim vult omnia ista fore vana atque inutilia. q. d. Confurgite jam, adventantibus Chaldaeis, ad opem fe-

rendam Judæis. Sed cur Benjamin potius alloquitur quam Judam? Resp. Quia ipse erat ex Anathoth: adeoque hi populares sui & contribules erant, quos li-berius compellaret; & ab iis ergo incipit, ut tolerabi-lius hoc foret Judæis. Hi erant incorporati Judæis, & horum multi habitabant in Jerof. Jos. 18. 28. Al. Ben-jamitis pro Judæis omnibus hic sumit: quā appellati-one ad scelus Gibeoniticum alludi videtur, de quo Jud. 19. &c. Hof. 9. 9. & 10. 9. Sic, Ephraim, pro decem tri-bubus, Esa. 7. 2, 3, &c. Joseph, pro toto Israele, Ps. 80. 2. & 81. 6. & pro decem tribubus, Amos. 5. 15. & 6. 6. ¶ *In, &c.* [ἱ ὑψὺ] *E medio Jerofol.* J.T. Pi. &c. ¶ *Et, &c.* [ἱ ὑψὺ] *Et in Thecoa clangite*, P. M. &c. Allusio dictionum. Clangite, ut admoveantur de ad-ventu hostium, & se in locum tutum recipiant. The-coa erat urbs Judæ, vide 1 Par. 2. 24. & 4. 5. 2 Par. 11. 6. Amos. 1. 1. quæ duodecim millibus distabat ab Hierof. versùs Aquilonem; quā viā hostis disabat ab erat. ¶ *Et, &c.* [ἱ ὑψὺ] *Et super domum vineæ.* Intellige turrim quæ in medio vinearum, ad cu-stodiam earum, erigebatur, ubi & signum aliquod da-batur, &c. *Et in specula vineæ*, Strig. *Super domum vallis vinearum*, Ch. in Angl. *Et super* (vel, apud, Ca. in, Calv. Boot. 101. versùs, J.T. Pi.) *Beth-hachere*, M. sic P. Ti. Ca. J.T. &c. Est vicus alter, five urbs in tribu Ju-dæ, vel in Beniamine, de qua Nehem. 3. 14. inter Jerof. & Thecoa, in montē, eam regionem spectans per quam Chaldaei venturi erant: quod hic velut in re præsentē describitur. Locus indubiè dictus à multis vineis ibi confitis. Duos hos vicos nominat, utpote in eodem tractu sitos, ac proinde periculo proximis: in iis omnes reliquos in iisdem partibus sitos relinquit intelligendos. ¶ *Levate, &c.* [ἱ ὑψὺ] *Le-vate*, vel *extollite vexillum*, P. Vulg. Quod nimis restri-ctum est. Vel, *signum*, M. Ti. Ca. Calv. 6. Ch. Boot. &c. vel, *incendium*, J.T. Pi. Buxt. in Boot. V. vel, *ignem*, V. facem, V. G. nempe ex qua intelligebatur adventus hostis. [Græci vocant] *ὑψὺ* q. d. Accendite py-ram & rogam, ut fugæ signum detis vinitoribus, pasto-ribus & agricolis, ut se recipiant in tutum aliquem lo-cum. Nomen *ὑψὺ*, propriè *elevatio*, deducitur à *ὑψὺ*, quod & hic ponitur. Vox *ὑψὺ* sub se com-prehendit omnia signa militaria (non quidem absolu-tè & in se, ut *ὑψὺ*, sed) illa quæ in speculati signifi-catione adhibentur, & in altum tolli solent. Inter hæc signa frequentissimum erat ignis, de quo vide Veget. 3. 5. Frontin. 2. 5. Diod. 19. &c. qui duplex erat, 1. ci-vilis, *socius*, quo auxiliorum ac socialium copiarum ad-ventus significabatur, de quo vide Scholiasten ad illa verba, *ὑψὺ* ἡ πόλις, tollebantur ignes hostiles, Thü-cyd. 1. 2. versùs finem, Dion. 1. 42. & 46: 2. *πολέμιος*, *hostilis*, de quo Thucyd. ibid. & 1. 3. Porro, hæc signi-levatio facta est, vel, 1. ut armatæ manus hosti oppo-nerentur, &c. Itā Hi. & RS. simil. Calv. & Of. Vel, 2. ut loca opportuna præditiis firmarentur. Vel potius, ut agrestes monerentur se suæque in loca tuta subdu-cere. Porro, hæc verba, *tolle signum*, non seriatim con-tinent adhortationem, sed mimesin, & representatio-nem quid faciuri essent. ¶ *Quia malum vi-sum est*, itā Mo. P. Ch. [ἱ ὑψὺ] *Prospexit, &c.* Ti. *prospexit*, i. e. imminet; *prospicitur*, J.T. ingruit, Ca. Accuratiùs istis Gal. vetus, & utraque Ital: ac Ang. ap-paruit; meliusque adhuc Genèv. *se monstravit*; optime verò Stephanus, *exhibuit se videndum*. Et sic verbum ac-cipiendum est Psal. 85. 12. Cant. 6. 10. ¶ *Ab Aquilone* A Chaldaeis. Ut fidem vaticinio faciat, hostes quo-que digito monstrat. 2. *Speciosa, &c.* [ἱ ὑψὺ] *Ve-nusta*, vel *Speciosa*, vel *Decora*, (vel, *Voluptuose*, Sy. *Qui-e-te*, Calv. Jugiter habitant in tabernaculo, P. Alicui quæ non vagatur extra domum, Gal. quæ domi manet, non ex diligentia œconomica, sed ex mollitie, ut Deuter. 28. 56. à verbo significante *habitare*, vel *domi manere*, Hab. 2. 5. Equidem *pulchra*, Pi.) & *delicata* (sub. mu-lieri, M. P. Ang. sim. Calv. Pi. vel, sub. terra, vel, agro pasuo, Q. in Angl. vide Ezec. 34. 14. Hof. 9. 13.) af-similavi (vel, *assimilo*, Ca.) *filiam Sion*, Mo. P. M. lim. J.T. Pi. vel, *similem feci*, five *faciam*, Calv. Ti. Dupliciter hæc accipi possunt, ut sint verba Prophetæ in persona,

vel, 1. Dei; quod scilicet reddiderit illam tranquillam ad tempus, ita ut in deliciis ageret: vel, 2. sua; q. d. Videor in statu Jerosolymæ cernere imaginem puellæ teneræ & mollis. Sed non multum interest: indubiè exprobrat Judæis torporem, quod tranquillitate abusi sunt. Al. Illa intar teneræ puellulæ percellitur, & corruit quasi exanimis, nec se defendere poterit: facile capietur. Al. Similis erit [filia Sion] optimæ terræ pascuæ, quod pastores cum magnis gregibus convenire solent. Pascuis amænissimis similem judico, &c. Strig. Al. Hoc verbum [חֶסֶד] sign. etiam exscindere: sic ergo locus verti possit sine ellipti, *Pulebram & delicatam filiam Sionis perdidit, vel perdam*. Verum attributa non solent in Heb. subjectum antecedere.

3. *Ad eam venient pastores*] Itā Mo. P. &c. Rex & Principes Babyl. Est autem hīc in voce pastorum χλευασμός, (irrisio, sive sarcasmus,) qualis in voce custodum supra 4. 16^d. Quoniam locus unde oriundus erat Propheta erat pecuarius, ideo ex prima sua educatione multas retinuit loquendi formas: neque enim Deus exiit omni sensu servos suos, &c. ¶ *Et greges, &c.* Id est, exercitus. Prosequitur suam metaphoram. Sensus, Ut pastores latum pascuum depascunt; sic hostes Sionis, &c. ¶ *Pascet, &c.* [פָּשַׁע] *Pascet, vel Depascet, quisque* (vel, vir, Calv.) *spatium, vel locum, suum*, V. JT. Pi. Mar. Angl. Itā [פָּשַׁע] sæpe sumitur; ut Deut. 23. 12. Esa. 56. 5. & 57. 8^k. Vel, *partem suam*, V. vel, *in loco suo*, P. Ang. Strig. M. i. e. In locis sibi assignatis spoliabunt, &c. ¶ Vel, *ad locum suum*. Significat totam ditionem itā expositam hostibus, ut deligant sibi libere quisque certam plagam. Ubi est aliquis metus, tunc pastores contrahunt greges suos, ut alii aliis sint auxilio: sed ubi omnia illis licent, sese dispergunt huc atque illuc. Vel, *sua regione*, Ca. vel, *manum suam*, Mo. Mar. G. i. e. greges sibi creditos; suas nimirum legiones, alas, turmas, cohortes. Vel, *quod manui sue commissum est*, Ti. *eos qui sub manu sua sunt*, Vulg. i. e. qui imperio suo subjecti sunt. Vel, *ad manum suam*, Ar. vel, *ad latus suum*, Angl. i. e. quod illi proximum est, ut Job. 1. 14^z. Vel, *manu sua*, o. Angl. id est, vi & potentia, ut Esa. 28. 2^f. Vel, *latus quod occupavit*, Sy. [Ch. locum sic reddit, Et adjuvabunt unusquisque proximum suum.] Sensus loci, Rex unus aut Princeps destruet urbem unam aut plures, & sic alius, donec finierint subigere regionem illam: & tunc congregabuntur universi ad oppugnationem Jerusalem.

4. *Sanctificate*, [וְשַׁבְּדוּ] *Sacrate, vel Sanctificate*, (vel, *Suscipite*, Strig.) *Instituite*, M. *Comparete*, JT. *Preparate*, P. G. Ang. Sy. Ch. *Indicite*, Ca. *Dicentque, Suscipite*, Pi.) *contra eam* (vel, ei, Ca.) *bellum*, Ti. Calv. &c. Intellige oppugnationem. Sunt verba Chaldæorum se mutuo adhortantium. Imò sunt verba Dei. Prius Deus quasi facialis bellum indixit: hīc per propositam Chaldæos inducit. ¶ *Sanctificare*, sæpe sign. *preparare*, à Templi ritibus deducta translatione, *Sanctificate*, &c. q. d. Indicite solenni ritu, ut mos erat omnium gentium: quem affectum indidit illis Deus, nè statim ad arma profilirent, nisi re secum expensâ, & iustè, &c. Instruite aciem, ut eam invadamus. ¶ *Consurgete, & ascendamus in meridie*; sim. P. &c. vel, *ipso meridie*, JT. Pi. [וְשַׁבְּדוּ] *Donec sol in meridie est*, Strig. Quod hoc pertinet, obscurum est, [& variè explicatur. Q. sic;] q. d. Aded superiores sumus causâ & viribus, ut non sit opus noctem captare ad infidias: vel in luce meridiana illos aggrediemur. Vide 1 Reg. 20. 16. Jer. 15. 8. Zeph. 2. 4. Argumentum fortitudinis. Al. q. d. Quando res nostræ in meridiana luce sunt, & prospere se habent, ascendamus statim. Status infelix tenebris, felix luce, significatur. Sed uterque hic sensus alienus videtur. Al. *In meridie*, id est, etiam per æstus, &c. Postquam convocati sumus, statim proficiscamur, &c. licet meridies sit. P. Mimicis hostium properantium ad obsidionem Jerosolymæ. Omnem urbis invadendæ occasionem captemus, sive de die, sive de nocte, sive manè, sive meridie: vel, Etiam si meridies sit quum huc appulimus, tamen oppugnationem statim aggrediamur. Hostium alacritatem ostendit, & incredibilem celeritatem, ut nè paucis horis expectent Chaldæi, &c. quod consistet hoc non esse ordina-

rium, &c. Solent hostes urbem manè oppugnare, non meridie, ubi invaluit æstus, qui corpus debilitat, &c. ¶ *Vae nobis, quia* (vel, quod, Anglicè, that, Angl.) *declinavit* (vel, *refleclit*, Ti. *convertit se*, Pi. *abiit*, JT. sim. Ang. Metaphora ab aliquo qui à nobis recedens faciem vertit à nobis: *respexit ad occasum*, M.) *dies, quia* (vel, quod, Angl.) *longiores factæ sunt* (vel, *inclinaverunt*, JT. Pi. sim. M. *extenderunt se*, Mo. P. sic Ti. Calv. i. e. majores solito factæ sunt. Virgilius, vesperam describens, [ait,] *Majoresque cadunt altis de montibus umbrae*.) *umbræ vesperi*; sic Mo. P. &c. vel, *vespertina*, M. Ti. &c. [וְיָמֵינוּ כִּי יִפְּנֶה הַיּוֹם] *Quod inclinante die vergunt*, &c. Ca. Sensus, Tam avidè invadent urbem hostes, ut malint noctu pergere, quàm crastinum expectare. Describit magnum desiderium pugnandi in Chaldæis. Propheta loquitur ex usu militum, qui ut plurimum feri sunt, nec modum in loquendo retinent: semper est in ore eorum, *Vae nobis*, vel aliquid contumeliosum adversus Deum, aut homines. Indignantur primo adventus die non potuisse rapi urbem. Sensus, q. d. Jam nox propinqua est, & cur cessamus? & cur non irrui-

mus tanto impetu, ut momento capiamus urbem? 5. *Ascendamus in nocte*] Vel, *ipsâ nocte*, JT. Pi. Depingit summum hostium ardorem, quia ferebantur arcano Dei impulsu. ¶ *Dissepimus domos ejus*] Id est, turre. Heb. *palatia ejus*, JT. Pi. Calv. &c. Id eos stimulabat, ut spoliis potirentur.

6. *Hec dicit Dominus*] q. d. Vobis negotium est, non cum Chaldæis, sed cum Deo, quem aded provocastis. Non impellit illos ambitio aut avaritia: Deus author est; sub illius auspiciis Chaldæi militabunt. Fient hæc, quia Deus hæc fieri voluit. ¶ *Cadite lignum*] Sic Mo. P. &c. vel, *ligna*, JT. *arbores*, ad statumandum aggeres; vel, ad arietes, ballistas, aliæque oppugnandi instrumenta. ¶ *Et fundite* (vel, *effundite*, Mo. P. diffundite, JT. extruite, Ca. *admove*, m.) *aggerem*] Itā M. Ti. &c. vel, *aggeres*, Pi. vel, *missilia catapultaria*, JT. sim. Angl. Metonymia. Vide 2 Sam. 20. 15. 2 Reg. 19. 32ⁿ. & Esa. 37. 33. Sic Ezec. 26. 8°. ¶ *Hec, &c.* [וְהָיָה כִּי יִפְּנֶה הַיּוֹם] *Hec* (vel, *Hec enim*, Ti. *Hec ipsa*, JT. Nam ipsa, Pi. sub. est, P. Pi. Ti.) *civitas visitata est*, Mo. vel, *visitanda est*, JT. *punienda est*, Ca. quæ visitata est, P. quæ visitari debet, Pi. de qua ultio capienda est, Ti. sic G. vel, *cujus iniquitas visitabitur*, V. sim. Ch. vel, *visitationis*, Calv. Vulg. q. d. Longâ patientiâ usus sum; expertus sum omnibus modis, an spes aliqua resipiscentiæ esset: jam maturum est vindictæ tempus, nec clades uno die suspendi potest, &c. Advenit enim tempus ut hæc civitas visitetur, M. ¶ *Omnis, &c.* [וְכָל] *Tota ipsa* (vel, *cum tota ipsa*, M. *Omnis enim*, Ti. *Quanta quanta est*, JT. *Tota ejus*, V. *In ea tota*, Q. in V. *Quod ad cunctam ipsam attinet*, Pi.) *oppressor* (vel, *oppressio*, JT. Pi. Calv. *violen*, Ti. *calumnia*, M. *rapina*, Calv.) *est in medio ejus*, P. JT. Pi. vel, *est in ea*, Ti. *conspicitur in ea*, G. *ab intrâ plena sit*, M. Nihil ibi sincerum; tota, non pars duntaxat, est culpæ obnoxia. q. d. Visitabitur, quia opprimuntur in ea pauperes omni genere oppressionum.

7. *Sicut, &c.* [וְכַדְקִיר בְּיָדוֹ] *Sicut fundit* (vel, *scaturire facit*, P. V. Calv. sub. *sine intermissione*, V. *scaturit*, G. Ca. *evomit*, M. Ti. *manat*, JT. *congerit*, Sy. *profert*, Ar. *frigidam facit*, o. Vulg. Verbum à כָּדָר (frigescere) deducunt: sed præstat altera versio. ¶ *puteus* aquas suas, Pi. P. M. Ti. &c. *itâ fundit* (vel, *scaturire facit*, P. Calv. &c.) *illa malitiam suam*, Pi. &c. h. e. nova semper succrescit. Nullæ sunt à maleficiis induciæ, semper excogitant novas artes nocendi, accumulunt mala malis, turgent & quasi crepant malitiâ, quia non possunt eam reprimere. ¶ *Audietur* (vel, *audietur*, Pi. &c.) *in ea*] q. d. Communis ille clamor est. Ab omnibus exaudiuntur, Strig. ¶ *Coram, &c.* [וְלִפְנֵי] *Coram me*, sive *facie mea*, (q. d. Nihil proficiunt tergiversando & excusando se apud homines; cum enim ad tribunal Dei ventum fuerit, hoc totum erit inutile.) *jugiter est morbus* (vel, *agritudo*, Mo. M. Ti. JT. Pi. vel, *infirmetas*, P. G. *cruciatu*, Ca. *dolor*, Calv.) *& plaga*, Q. in V. vel, *percussio*, Mo. JT. Pi. Calv. *cædes*, Ti. *verberatio*, Ca. Exponunt de malis, vel, 1. ab illis admissis. q. d. Me vidente occidunt pauperes injuriâ

^a V. injuriâ affectos à potentioribus ^a. Crudelis sui invicem oppressio & clamor inde ortus mihi semper obverfantur ^b. [Strig. locum sic reddit, Denique in conspectu meo semper injusta cades & vulnera versantur.] Vel, 2. iis illatis ^c. q. d. Jugiter meditor inducere adversus illam malum & plagam ^d. Hæc à me ipsis reddentur pro iniquitate & direptione ^e.

8. Erudire, Jerusalem; ita P. Ch. JT. Pi. ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^{aa} ^{ab} ^{ac} ^{ad} ^{ae} ^{af} ^{ag} ^{ah} ^{ai} ^{aj} ^{ak} ^{al} ^{am} ^{an} ^{ao} ^{ap} ^{aq} ^{ar} ^{as} ^{at} ^{au} ^{av} ^{aw} ^{ax} ^{ay} ^{az} ^{ba} ^{bb} ^{bc} ^{bd} ^{be} ^{bf} ^{bg} ^{bh} ^{bi} ^{bj} ^{bk} ^{bl} ^{bm} ^{bn} ^{bo} ^{bp} ^{bq} ^{br} ^{bs} ^{bt} ^{bu} ^{bv} ^{bw} ^{bx} ^{by} ^{bz} ^{ca} ^{cb} ^{cc} ^{cd} ^{ce} ^{cf} ^{cg} ^{ch} ^{ci} ^{cj} ^{ck} ^{cl} ^{cm} ^{cn} ^{co} ^{cp} ^{cq} ^{cr} ^{cs} ^{ct} ^{cu} ^{cv} ^{cw} ^{cx} ^{cy} ^{cz} ^{da} ^{db} ^{dc} ^{dd} ^{de} ^{df} ^{dg} ^{dh} ^{di} ^{dj} ^{dk} ^{dl} ^{dm} ^{dn} ^{do} ^{dp} ^{dq} ^{dr} ^{ds} ^{dt} ^{du} ^{dv} ^{dw} ^{dx} ^{dy} ^{dz} ^{ea} ^{eb} ^{ec} ^{ed} ^{ee} ^{ef} ^{eg} ^{eh} ^{ei} ^{ej} ^{ek} ^{el} ^{em} ^{en} ^{eo} ^{ep} ^{eq} ^{er} ^{es} ^{et} ^{eu} ^{ev} ^{ew} ^{ex} ^{ey} ^{ez} ^{fa} ^{fb} ^{fc} ^{fd} ^{fe} ^{ff} ^{fg} ^{fh} ^{fi} ^{fj} ^{fk} ^{fl} ^{fm} ^{fn} ^{fo} ^{fp} ^{fq} ^{fr} ^{fs} ^{ft} ^{fu} ^{fv} ^{fw} ^{fx} ^{fy} ^{fz} ^{ga} ^{gb} ^{gc} ^{gd} ^{ge} ^{gf} ^{gg} ^{gh} ^{gi} ^{gj} ^{gk} ^{gl} ^{gm} ^{gn} ^{go} ^{gp} ^{gq} ^{gr} ^{gs} ^{gt} ^{gu} ^{gv} ^{gw} ^{gx} ^{gy} ^{gz} ^{ha} ^{hb} ^{hc} ^{hd} ^{he} ^{hf} ^{hg} ^{hi} ^{hj} ^{hk} ^{hl} ^{hm} ^{hn} ^{ho} ^{hp} ^{hq} ^{hr} ^{hs} ^{ht} ^{hu} ^{hv} ^{hw} ^{hx} ^{hy} ^{hz} ^{ia} ^{ib} ^{ic} ^{id} ^{ie} ^{if} ^{ig} ^{ih} ⁱⁱ ^{ij} ^{ik} ^{il} ^{im} ⁱⁿ ^{io} ^{ip} ^{iq} ^{ir} ^{is} ^{it} ^{iu} ^{iv} ^{iw} ^{ix} ^{iy} ^{iz} ^{ja} ^{jb} ^{jc} ^{jd} ^{je} ^{jf} ^{jj} ^{jk} ^{jl} ^{jm} ^{jn} ^{jo} ^{jp} ^{jq} ^{jr} ^{js} ^{jt} ^{ju} ^{jv} ^{jw} ^{jx} ^{jy} ^{jz} ^{ka} ^{kb} ^{kc} ^{kd} ^{ke} ^{kf} ^{kg} ^{kh} ^{ki} ^{kj} ^{kl} ^{km} ^{kn} ^{ko} ^{kp} ^{kq} ^{kr} ^{ks} ^{kt} ^{ku} ^{kv} ^{kw} ^{kx} ^{ky} ^{kz} ^{la} ^{lb} ^{lc} ^{ld} ^{le} ^{lf} ^{lg} ^{lh} ^{li} ^{lj} ^{lk} ^{ll} ^{lm} ^{ln} ^{lo} ^{lp} ^{lq} ^{lr} ^{ls} ^{lt} ^{lu} ^{lv} ^{lw} ^{lx} ^{ly} ^{lz} ^{ma} ^{mb} ^{mc} ^{md} ^{me} ^{mf} ^{mg} ^{mh} ^{mi} ^{mj} ^{mk} ^{ml} ^{mm} ^{mn} ^{mo} ^{mp} ^{mq} ^{mr} ^{ms} ^{mt} ^{mu} ^{mv} ^{mw} ^{mx} ^{my} ^{mz} ^{na} ^{nb} ^{nc} nd ^{ne} ^{nf} ^{ng} ^{nh} ⁿⁱ ^{nj} ^{nk} ^{nl} ^{nm} ⁿⁿ ^{no} ^{np} ^{nq} ^{nr} ^{ns} ^{nt} ^{nu} ^{nv} ^{nw} ^{nx} ^{ny} ^{nz} ^{oa} ^{ob} ^{oc} ^{od} ^{oe} ^{of} ^{og} ^{oh} ^{oi} ^{oj} ^{ok} ^{ol} ^{om} ^{on} ^{oo} ^{op} ^{oq} ^{or} ^{os} ^{ot} ^{ou} ^{ov} ^{ow} ^{ox} ^{oy} ^{oz} ^{pa} ^{pb} ^{pc} ^{pd} ^{pe} ^{pf} ^{pg} ^{ph} ^{pi} ^{pj} ^{pk} ^{pl} ^{pm} ^{pn} ^{po} ^{pp} ^{pq} ^{pr} ^{ps} ^{pt} ^{pu} ^{pv} ^{pw} ^{px} ^{py} ^{pz} ^{qa} ^{qb} ^{qc} ^{qd} ^{qe} ^{qf} ^{qg} ^{qh} ^{qi} ^{qj} ^{qk} ^{ql} ^{qm} ^{qn} ^{qo} ^{qp} ^{qq} ^{qr} ^{qs} ^{qt} ^{qu} ^{qv} ^{qw} ^{qx} ^{qy} ^{qz} ^{ra} ^{rb} ^{rc} rd ^{re} ^{rf} ^{rg} ^{rh} ^{ri} ^{rj} ^{rk} ^{rl} ^{rm} ^{rn} ^{ro} ^{rp} ^{rq} ^{rr} ^{rs} ^{rt} ^{ru} ^{rv} ^{rw} ^{rx} ^{ry} ^{rz} ^{sa} ^{sb} ^{sc} ^{sd} ^{se} ^{sf} ^{sg} ^{sh} ^{si} ^{sj} ^{sk} ^{sl} sm ^{sn} ^{so} ^{sp} ^{sq} ^{sr} ^{ss} st ^{su} ^{sv} ^{sw} ^{sx} ^{sy} ^{sz} ^{ta} ^{tb} ^{tc} ^{td} ^{te} ^{tf} ^{tg} th ^{ti} ^{tj} ^{tk} ^{tl} tm ^{tn} ^{to} ^{tp} ^{tq} ^{tr} ^{ts} ^{tt} ^{tu} ^{tv} ^{tw} ^{tx} ^{ty} ^{tz} ^{ua} ^{ub} ^{uc} ^{ud} ^{ue} ^{uf} ^{ug} ^{uh} ^{ui} ^{uj} ^{uk} ^{ul} ^{um} ^{un} ^{uo} ^{up} ^{uq} ^{ur} ^{us} ^{ut} ^{uu} ^{uv} ^{uw} ^{ux} ^{uy} ^{uz} ^{va} ^{vb} ^{vc} ^{vd} ^{ve} ^{vf} ^{vg} ^{vh} ^{vi} ^{vj} ^{vk} ^{vl} ^{vm} ^{vn} ^{vo} ^{vp} ^{vq} ^{vr} ^{vs} ^{vt} ^{vu} ^{vv} ^{vw} ^{vx} ^{vy} ^{vz} ^{wa} ^{wb} ^{wc} ^{wd} ^{we} ^{wf} ^{wg} ^{wh} ^{wi} ^{wj} ^{wk} ^{wl} ^{wm} ^{wn} ^{wo} ^{wp} ^{wq} ^{wr} ^{ws} ^{wt} ^{wu} ^{wv} ^{ww} ^{wx} ^{wy} ^{wz} ^{xa} ^{xb} ^{xc} ^{xd} ^{xe} ^{xf} ^{xg} ^{xh} ^{xi} ^{xj} ^{xk} ^{xl} ^{xm} ^{xn} ^{xo} ^{xp} ^{xq} ^{xr} ^{xs} ^{xt} ^{xu} ^{xv} ^{xw} ^{xx} ^{xy} ^{xz} ^{ya} ^{yb} ^{yc} ^{yd} ^{ye} ^{yf} ^{yg} ^{yh} ^{yi} ^{yj} ^{yk} ^{yl} ^{ym} ^{yn} ^{yo} ^{yp} ^{yq} ^{yr} ^{ys} ^{yt} ^{yu} ^{yv} ^{yw} ^{yx} ^{yy} ^{yz} ^{za} ^{zb} ^{zc} ^{zd} ^{ze} ^{zf} ^{zg} ^{zh} ^{zi} ^{zj} ^{zk} ^{zl} ^{zm} ^{zn} ^{zo} ^{zp} ^{zq} ^{zr} ^{zs} ^{zt} ^{zu} ^{zv} ^{zw} ^{zx} ^{zy} ^{zz}

9. Usque, &c. ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^{aa} ^{ab} ^{ac} ^{ad} ^{ae} ^{af} ^{ag} ^{ah} ^{ai} ^{aj} ^{ak} ^{al} ^{am} ^{an} ^{ao} ^{ap} ^{aq} ^{ar} ^{as} ^{at} ^{au} ^{av} ^{aw} ^{ax} ^{ay} ^{az} ^{ba} ^{bb} ^{bc} ^{bd} ^{be} ^{bf} ^{bg} ^{bh} ^{bi} ^{bj} ^{bk} ^{bl} ^{bm} ^{bn} ^{bo} ^{bp} ^{bq} ^{br} ^{bs} ^{bt} ^{bu} ^{bv} ^{bw} ^{bx} ^{by} ^{bz} ^{ca} ^{cb} ^{cc} ^{cd} ^{ce} ^{cf} ^{cg} ^{ch} ^{ci} ^{cj} ^{ck} ^{cl} ^{cm} ^{cn} ^{co} ^{cp} ^{cq} ^{cr} ^{cs} ^{ct} ^{cu} ^{cv} ^{cw} ^{cx} ^{cy} ^{cz} ^{da} ^{db} ^{dc} ^{dd} ^{de} ^{df} ^{dg} ^{dh} ^{di} ^{dj} ^{dk} ^{dl} ^{dm} ^{dn} ^{do} ^{dp} ^{dq} ^{dr} ^{ds} ^{dt} ^{du} ^{dv} ^{dw} ^{dx} ^{dy} ^{dz} ^{ea} ^{eb} ^{ec} ^{ed} ^{ee} ^{ef} ^{eg} ^{eh} ^{ei} ^{ej} ^{ek} ^{el} ^{em} ^{en} ^{eo} ^{ep} ^{eq} ^{er} ^{es} ^{et} ^{eu} ^{ev} ^{ew} ^{ex} ^{ey} ^{ez} ^{fa} ^{fb} ^{fc} ^{fd} ^{fe} ^{ff} ^{fg} ^{fh} ^{fi} ^{fj} ^{fk} ^{fl} ^{fm} ^{fn} ^{fo} ^{fp} ^{fq} ^{fr} ^{fs} ^{ft} ^{fu} ^{fv} ^{fw} ^{fx} ^{fy} ^{fz} ^{ga} ^{gb} ^{gc} ^{gd} ^{ge} ^{gf} ^{gg} ^{gh} ^{gi} ^{gj} ^{gk} ^{gl} ^{gm} ^{gn} ^{go} ^{gp} ^{gq} ^{gr} ^{gs} ^{gt} ^{gu} ^{gv} ^{gw} ^{gx} ^{gy} ^{gz} ^{ha} ^{hb} ^{hc} ^{hd} ^{he} ^{hf} ^{hg} ^{hi} ^{hj} ^{hk} ^{hl} ^{hm} ^{hn} ^{ho} ^{hp} ^{hq} ^{hr} ^{hs} ^{ht} ^{hu} ^{hv} ^{hw} ^{hx} ^{hy} ^{hz} ^{ia} ^{ib} ^{ic} ^{id} ^{ie} ^{if} ^{ig} ^{ih} ⁱⁱ ^{ij} ^{ik} ^{il} ^{im} ⁱⁿ ^{io} ^{ip} ^{iq} ^{ir} ^{is} ^{it} ^{iu} ^{iv} ^{iw} ^{ix} ^{iy} ^{iz} ^{ja} ^{jb} ^{jc} ^{jd} ^{je} ^{jf} ^{jj} ^{jk} ^{jl} ^{jm} ^{jn} ^{jo} ^{jp} ^{jq} ^{jr} ^{js} ^{jt} ^{ju} ^{jv} ^{jw} ^{jx} ^{jy} ^{jz} ^{ka} ^{kb} ^{kc} ^{kd} ^{ke} ^{kf} ^{kg} ^{kh} ^{ki} ^{kj} ^{kl} ^{km} ^{kn} ^{ko} ^{kp} ^{kq} ^{kr} ^{ks} ^{kt} ^{ku} ^{kv} ^{kw} ^{kx} ^{ky} ^{kz} ^{la} ^{lb} ^{lc} ^{ld} ^{le} ^{lf} ^{lg} ^{lh} ^{li} ^{lj} ^{lk} ^{ll} ^{lm} ^{ln} ^{lo} ^{lp} ^{lq} ^{lr} ^{ls} ^{lt} ^{lu} ^{lv} ^{lw} ^{lx} ^{ly} ^{lz} ^{ma} ^{mb} ^{mc} ^{md} ^{me} ^{mf} ^{mg} ^{mh} ^{mi} ^{mj} ^{mk} ^{ml} ^{mm} ^{mn} ^{mo} ^{mp} ^{mq} ^{mr} ^{ms} ^{mt} ^{mu} ^{mv} ^{mw} ^{mx} ^{my} ^{mz} ^{na} ^{nb} ^{nc} nd ^{ne} ^{nf} ^{ng} ^{nh} ⁿⁱ ^{nj} ^{nk} ^{nl} ^{nm} ⁿⁿ ^{no} ^{np} ^{nq} ^{nr} ^{ns} ^{nt} ^{nu} ^{nv} ^{nw} ^{nx} ^{ny} ^{nz} ^{oa} ^{ob} ^{oc} ^{od} ^{oe} ^{of} ^{og} ^{oh} ^{oi} ^{oj} ^{ok} ^{ol} ^{om} ^{on} ^{oo} ^{op} ^{oq} ^{or} ^{os} ^{ot} ^{ou} ^{ov} ^{ow} ^{ox} ^{oy} ^{oz} ^{pa} ^{pb} ^{pc} ^{pd} ^{pe} ^{pf} ^{pg} ^{ph} ^{pi} ^{pj} ^{pk} ^{pl} ^{pm} ^{pn} ^{po} ^{pp} ^{pq} ^{pr} ^{ps} ^{pt} ^{pu} ^{pv} ^{pw} ^{px} ^{py} ^{pz} ^{qa} ^{qb} ^{qc} ^{qd} ^{qe} ^{qf} ^{qg} ^{qh} ^{qi} ^{qj} ^{qk} ^{ql} ^{qm} ^{qn} ^{qo} ^{qp} ^{qq} ^{qr} ^{qs} ^{qt} ^{qu} ^{qv} ^{qw} ^{qx} ^{qy} ^{qz} ^{ra} ^{rb} ^{rc} rd ^{re} ^{rf} ^{rg} ^{rh} ^{ri} ^{rj} ^{rk} ^{rl} ^{rm} ^{rn} ^{ro} ^{rp} ^{rq} ^{rr} ^{rs} ^{rt} ^{ru} ^{rv} ^{rw} ^{rx} ^{ry} ^{rz} ^{sa} ^{sb} ^{sc} ^{sd} ^{se} ^{sf} ^{sg} ^{sh} ^{si} ^{sj} ^{sk} ^{sl} sm ^{sn} ^{so} ^{sp} ^{sq} ^{sr} ^{ss} st ^{su} ^{sv} ^{sw} ^{sx} ^{sy} ^{sz} ^{ta} ^{tb} ^{tc} ^{td} ^{te} ^{tf} ^{tg} th ^{ti} ^{tj} ^{tk} ^{tl} tm ^{tn} ^{to} ^{tp} ^{tq} ^{tr} ^{ts} ^{tt} ^{tu} ^{tv} ^{tw} ^{tx} ^{ty} ^{tz} ^{ua} ^{ub} ^{uc} ^{ud} ^{ue} ^{uf} ^{ug} ^{uh} ^{ui} ^{uj} ^{uk} ^{ul} ^{um} ^{un} ^{uo} ^{up} ^{uq} ^{ur} ^{us} ^{ut} ^{uu} ^{uv} ^{uw} ^{ux} ^{uy} ^{uz} ^{va} ^{vb} ^{vc} ^{vd} ^{ve} ^{vf} ^{vg} ^{vh} ^{vi} ^{vj} ^{vk} ^{vl} ^{vm} ^{vn} ^{vo} ^{vp} ^{vq} ^{vr} ^{vs} ^{vt} ^{vu} ^{vv} ^{vw} ^{vx} ^{vy} ^{vz} ^{wa} ^{wb} ^{wc} ^{wd} ^{we} ^{wf} ^{wg} ^{wh} ^{wi} ^{wj} ^{wk} ^{wl} ^{wm} ^{wn} ^{wo} ^{wp} ^{wq} ^{wr} ^{ws} ^{wt} ^{wu} ^{wv} ^{ww} ^{wx} ^{wy} ^{wz} ^{xa} ^{xb} ^{xc} ^{xd} ^{xe} ^{xf} ^{xg} ^{xh} ^{xi} ^{xj} ^{xk} ^{xl} ^{xm} ^{xn} ^{xo} ^{xp} ^{xq} ^{xr} ^{xs} ^{xt} ^{xu} ^{xv} ^{xw} ^{xx} ^{xy} ^{xz} ^{ya} ^{yb} ^{yc} ^{yd} ^{ye} ^{yf} ^{yg} ^{yh} ^{yi} ^{yj} ^{yk} ^{yl} ^{ym} ^{yn} ^{yo} ^{yp} ^{yq} ^{yr} ^{ys} ^{yt} ^{yu} ^{yv} ^{yw} ^{yx} ^{yy} ^{yz} ^{za} ^{zb} ^{zc} ^{zd} ^{ze} ^{zf} ^{zg} ^{zh} ^{zi} ^{zj} ^{zk} ^{zl} ^{zm} ^{zn} ^{zo} ^{zp} ^{zq} ^{zr} ^{zs} ^{zt} ^{zu} ^{zv} ^{zw} ^{zx} ^{zy} ^{zz}

10. Cui, &c. ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^{aa} ^{ab} ^{ac} ^{ad} ^{ae} ^{af} ^{ag} ^{ah} ^{ai} ^{aj} ^{ak} ^{al} ^{am} ^{an} ^{ao} ^{ap} ^{aq} ^{ar} ^{as} ^{at} ^{au} ^{av} ^{aw} ^{ax} ^{ay} ^{az} ^{ba} ^{bb} ^{bc} ^{bd} ^{be} ^{bf} ^{bg} ^{bh} ^{bi} ^{bj} ^{bk} ^{bl} ^{bm} ^{bn} ^{bo} ^{bp} ^{bq} ^{br} ^{bs} ^{bt} ^{bu} ^{bv} ^{bw} ^{bx} ^{by} ^{bz} ^{ca} ^{cb} ^{cc} ^{cd} ^{ce} ^{cf} ^{cg} ^{ch} ^{ci} ^{cj} ^{ck} ^{cl} ^{cm} ^{cn} ^{co} ^{cp} ^{cq} ^{cr} ^{cs} ^{ct} ^{cu} ^{cv} ^{cw} ^{cx} ^{cy} ^{cz} ^{da} ^{db} ^{dc} ^{dd} ^{de} ^{df} ^{dg} ^{dh} ^{di} ^{dj} ^{dk} ^{dl} ^{dm} ^{dn} ^{do} ^{dp} ^{dq} ^{dr} ^{ds} ^{dt} ^{du} ^{dv} ^{dw} ^{dx} ^{dy} ^{dz} ^{ea} ^{eb} ^{ec} ^{ed} ^{ee} ^{ef} ^{eg} ^{eh} ^{ei} ^{ej} ^{ek} ^{el} ^{em} ^{en} ^{eo} ^{ep} ^{eq} ^{er} ^{es} ^{et} ^{eu} ^{ev} ^{ew} ^{ex} ^{ey} ^{ez} ^{fa} ^{fb} ^{fc} ^{fd} ^{fe} ^{ff} ^{fg} ^{fh} ^{fi} ^{fj} ^{fk} ^{fl} ^{fm} ^{fn} ^{fo} ^{fp} ^{fq} ^{fr} ^{fs} ^{ft} ^{fu} ^{fv} ^{fw} ^{fx} ^{fy} ^{fz} ^{ga} ^{gb} ^{gc} ^{gd} ^{ge} ^{gf} ^{gg} ^{gh} ^{gi} ^{gj} ^{gk} ^{gl} ^{gm} ^{gn} ^{go} ^{gp} ^{gq} ^{gr} ^{gs} ^{gt} ^{gu} ^{gv} ^{gw} ^{gx} ^{gy} ^{gz} ^{ha} ^{hb} ^{hc} ^{hd} ^{he} ^{hf} ^{hg} ^{hi} ^{hj} ^{hk} ^{hl} ^{hm} ^{hn} ^{ho} ^{hp} ^{hq} ^{hr} ^{hs} ^{ht} ^{hu} ^{hv} ^{hw} ^{hx} ^{hy} ^{hz} ^{ia} ^{ib} ^{ic} ^{id} ^{ie} ^{if} ^{ig} ^{ih} ⁱⁱ ^{ij} ^{ik} ^{il} ^{im} ⁱⁿ ^{io} ^{ip} ^{iq} ^{ir} ^{is} ^{it} ^{iu} ^{iv} ^{iw} ^{ix} ^{iy} ^{iz} ^{ja} ^{jb} ^{jc} ^{jd} ^{je} ^{jf} ^{jj} ^{jk} ^{jl} ^{jm} ^{jn} ^{jo} ^{jp} ^{jq} ^{jr} ^{js} ^{jt} ^{ju} ^{jv} ^{jw} ^{jx} ^{jy} ^{jz} ^{ka} ^{kb} ^{kc} ^{kd} ^{ke} ^{kf} ^{kg} ^{kh} ^{ki} ^{kj} ^{kl} ^{km} ^{kn} ^{ko} ^{kp} ^{kq} ^{kr} ^{ks} ^{kt} ^{ku} ^{kv} ^{kw} ^{kx} ^{ky} ^{kz} ^{la} ^{lb} ^{lc} ^{ld} ^{le} ^{lf} ^{lg} ^{lh} ^{li} ^{lj}

- * C. senescentem *. Significat neminem fore immunem à vindicta, quia grassata est impietas inter omnes ordines & ætates f.
- Calv. 12. Et, &c. וְיָבִיאוּ] Et vententur (transferentur, M. Ca. Ch. V. iransibunt, v. trudentur, Sy. volventur, vel devolventur, Calv. JT. Pi. Ar. V. quasi per circuitum, d.) domus eorum ad alteros, Mo. P. vel, alienos, M. &c. q. d. Spoliabuntur terrâ suâ, quam certam & tranquillam sedem fore putabant.
- Calv. 13. A minore, &c. וְאֶת־מִנִּימָה] A minimo eorum usque ad maximum, JT. Pi. Non ætatem respicit, [sed statum;] ut docet sequens membrum: q. d. Et pauperes & proceres. Avaritia student, וְאֶת־בְּצֻעַ בְּצֻעַ] Concupiscit concupiscentiam. Intelligit omnes fraudes, & turpem quæstum, omnesque partes avaritiæ. Deditus est quæstui, JT. Pi. sim. V. sunt captores pecunie, Ch. in V. Faciunt dolum] Id est, impostores sunt; vel, fraudulentè & perfidè agunt: apostatæ, vel degeneres, sunt m.
- Calv. 14. Et (vel, Nam, JT. Pi. Etiam, Ang. Et ipsi quidem, M. Ti.) curabant (vel, curant, JT. Pi. medentur, Ti. V.) contritionem (i. e. vulnus: vel, plagam, Calv. vel, fracturam, vel confusionem, V. vel, cladi, Ca.) filie populi mei cum, &c. וְלִפְתָּח] Variè reddunt. Spernentes, v. illusione, Sy. cum despectu, Ar. cum ignominia, Vulg. i. e. ignominiosè & probrosè: nempe ad opprobrium, vel, 1. Prophetarum Dei, quos hoc modo in contemptum adducebant, ut 1 Reg. 22. 24. Jer. 28. 2, 4, 10, 11 P; vel, 2. populi ipsius, utpote spe frustrati & confusi. Certè verbum h. l. contemptum sign. ut 1 Sam. 2. 30. Al. supervacue, M. leviter, Ca. super levitate, hoc est, super, vel de, nihilo; q. d. Nihil est solidum in hac sanatione. Super levi, Mo. G. i. e. quasi res esset levissima. Sermone levi, P. i. e. vano, verbis inanibus, vanis, seu leviculis: aut, levitate quadam, five leviter, quasi jocus esset aut ludus aliquis, nihil seriè agentes in re tam seria. Rebus leviculis, Ti. perfundiorè, Ang. secundum curationem mali leviculi, JT. Heb. secundum leviculum, Jun. Supplem [verbale] curationem ex verbo sanandi, malum ex voce contritionis. q. d. Ut curantur afflatu, vel palpatione, leviculi puerorum casus: cum tamen gravissima sint & mortifera hæc mala, &c. V. & accuratam reprehensionem postulent. Ac si esset levicula, Pi. Per concessionem dicit, Sanant, concedens ipsis verbum, & quasi ex eorum ore loquens; sed de re differens, ipsos ait non medicos esse, sed carnifices: q. d. Vos scilicet estis boni medici, qui lenimenta tantum adhibetis, ubi cauteriis & sectionibus opus est: blanditias populo affertis, quas omnes in morbis, tum corporalibus, tum spiritualibus, cupiunt, &c. Dicentes, Pax, pax, &c. Id est, Jam jam sanescent. Vide 2 Reg. 4. 23, 26. & 9. 17, 18. Et non erat pax] Non sanescebat. Prophetæ vobis pollicentur pacem, at pace non fruemini.
- Calv. 15. Confusi, &c. וְהָיוּ־כִּי־יִשְׁכָּחוּ] Pudore (vel, Nam pudore, P.) affecti sunt, Mo. P. sim. Ti. vel, afficientur, Ca. Ideo pudefient, Strig. Numquid erubuerunt? M. sim. Calv. Ang. Interrogatio emphaticè negat. Jam convertit se ad populum; q. d. Ecce, satis convicti estis scelerum, nec tamen pudet vos. Al. Feceruntne (scil. prophetæ & sacerdotes) ut erubescerent? JT. Pi. scil. populares convicti de suis sceleribus. q. d. An unquam prophetæ isti populo exprobrarunt maleficia, &c. Quin, &c. וְיָבִיאוּ] Utique confusione non sunt confusi, V. Imò nec illi ullo modo erubuerunt, Pi. sim. JT. Calv. Potest hoc referri ad castigationes quibus non fuerunt subacti; q. d. Datâ operâ impudentiam proditis, quia non humiliamini sub Dei manu. Quin potius—non sunt confusi. Est ἐπαυθῆσαν. Quid dico eos pudefactos? imò pudoris nihil illis restat. Et erubescere nescierunt; sic Mo. P. &c. וְיָבִיאוּ] Etiam ignominia afficere non sciverunt isti, Pi. similiter JT. Cadent inter, &c. וְיָבִיאוּ] Cum (vel, cum illis, JT. Pi.) cadentibus, M. inter cadentes, Ca. sic Mo. vel, occumbentes, Ti. corruentes, P. gladio Chaldæorum. q. d. Nunc cessabo à verbis, exsequar vindictam, &c.
- Calv. 16. Hæc dicit, &c.] Hæc dicere solebat. Tam clementer & familiariter cum hominibus egit, ut illis optionem daret. State super vias] Facite ut viatores solent ubi dubitant quæ eundum sit P. Vide Ezech.

21. 19, 21. Animadvertite & rectam viam & perversam, & judicate quæ magis sit eligenda. Deum hic inducit, non præcisè jubentem, sed clementer proponentem quid utile sit, & permittentem populo delictum. Ità coarguitur populi impietas & fœda ingratitude. Considerate vias, id est, vivendi rationes. Et, &c. וְשִׁאלוּ־לְנַחֲבוֹרְוֹ] Et interrogate (sub. alios sapientiores, V. vel, inquirete, Calv.) semitas, vel, de (vel, in, Mo.) semitis, seculi, Pi. Calv. &c. vel, quæ à seculo sunt, Ch. vel, mundi, Sy. vel, Domini, quæ à seculo, v. vel, sempiternis, Ar. vel, antiquis, P. Ca. Pi. Calv. &c. Per quas iverunt Abraham, Isaac, Jacob; quomodo illi vixerint: quæ præmia virtute suâ, quas poenas sceleribus suis, consecuti sunt. Non tantum ex privata, sed etiam ex publica, majorum administratione & vitæ genere discite quod vitæ genus sit optimum. Al. De præcedentibus ætatibus, & quomodo in iis vivebatur. Confer Deut. 32. 7. Al. De actionibus quas Deus olim populo suo præscripsit. Que sit via bona] Vel, melior, V. T. Hebræi carent comparativo & superlativo. Scelerumne, an virtutum. Et ambulate in ea] Quæ magis probata est. Et, &c. וְיָבִיאוּ] Et (vel, Ità, JT. Tum, Pi. Ut, M. Ti.) invenietis (vel, inveniat, M. Ti.) requiem, &c. Mo. P. Ca. Ch. Sy. &c. i. e. Non suspensi eritis, ut illi 1 Reg. 18. 21. sed mente fixâ, &c. Al. Fruemini rebus prosperis & tranquillo statu. Habebitis solatium in ærumnis; immunitatem à præsentī inquietudine, metu, &c. Significat eos spontè fuisse miseros. Græci ἀπαυθῆσαν, (purificationem,) i. e. criminum veniam. Commendat cœlestem doctrinam, quod ad pacandas conscientias valeat, ut nulla sit perplexitas vel hæsitatio, sed pax & tranquillitas, juxta Rôm. 5. 1. Non ambulabimus] q. d. Non errore, sed deliberatâ malitiâ & contumaciter, oblatam gratiam respuistis.
17. Speculatores] Id est, Prophetas, ut Esa. 52. 8. Ezech. c. 3. v. 17. & 33. 2, 6, 7. vel, Doctores, Ch. in V. Audite, &c. וְשִׁמְעוּ] Attendite (vel, Itaque attendite, Pi. Attendite saltem, Ti. Ut adverteretis, M. Dicendo, Attendite, JT. Ang. Ellipsis qualis Job. 8. 18. Psal. 105. 15. Act. 7. 32 P.) voci, vel vocem, vel ad sonum, tubæ, P. M. Ca. &c. Hunc tubæ clangorem debebant præcipuè attendere, tum quia validior est quam vox hominis, tum quia signum est periculi imminentis. Ad sonum, &c. i. e. ad denunciationem imminentium calamitatum. Vocem tubæ, i. e. Prophetæ exaltantis suam quasi tubæ vocem.
18. Audite, gentes] Nè miremini me tam severè cum illis agere. Apostrophe ad Gentes, ut Judæos pudeat suæ fœcordiæ & surditatis, &c. Et cognosce, congregatio, &c. וְיָבִיאוּ] O cœtus, JT. Pi. sim. P. M. Mo. (vel, 1. Israelitarum: vel potius, 2. exterarum gentium; cujuslibet populi. Et tu, o cœcio, Ti.) quæ (vel, qualia, sub. scelera, M. & sub. sunt, P. V. sic JT. vel, id quod est, Pi.) in eis, Mo. P. V. Relativum pro antecedente; i. e. peccata quæ sunt in hominibus tuis. Malitiam eorum; quanta scelera regnant in eis; ut justitiam vindictæ meæ intelligatis. Sed malo referre ad poenas. Quid in eis, T. Q. in M. sub. consiliis Dei, M. & sub. constituerim, Ti. vel, sub. futurum sit, Calv. [Ca. sic vertit, quæ in eis es multitudo. Sy. sic, cœtus qui in eis est.]
19. Audi, terra] Id est, incola terræ; genus humanum; omnes incolæ terræ. Fructum cogitationum ejus] Sentient paria iis quæ in alios fecere: Psal. 28. 4. Prov. 1. 31. Supplicia consiliis & studiis eorum digna: vel, quæ consiliis vestris procurastis. Voce cogitationum significat eos non peccasse levitate & inscitia, sed coxisse malitiam suam intus, & in ea obduruisse. Quia, &c. וְיָבִיאוּ] Quia verbis meis, vel, ad verba mea, (vel, super verbis meis, Mo. super, pro, ad, ut v. 10. m.) non attenderunt, vel attendunt, P. M. JT. Pi. &c. & legem meam reprobaverunt, P. M. simil. Ca. vel, pro nihilo duxerunt, Calv. ad verb. & reprobaverunt in ea, Mo. Sed hic tantummodo futurum convertit in præteritum, & relativum redundat. Verto, & à lege mea abhorruerunt. Vel, & ipsam quoque legem spreverunt, JT. vel, nec legem meam, quin eam reprobaverunt, Ti. Ang. vel,

vel, & quod ad legem meam attinet, spernunt eam, Pi.
20. Ut quid, &c? *למה ירד לי לבנותי* [De hac voce plura vide in Colle-
ctaneis nostris ad Jos. 8. 18.] ¶ *Preparati, &c.*
¶ *Parati* (vel, *Instructi*, Ca. Erunt dispositi,
five ordinati, Calv. sim. V. Quisque instructus erit, M. In-
structa, Mo. Gens instructa, JT. Pi.) *tantum vir ad præ-*
lium adversum te, P. Calv. &c. h. e. Senties tibi nego-
tium esse cum viris militaribus. Al. Tam facile to-
tus exercitus movebitur quam vir unus P. Tota gens
instat unius hominis, ut Jud. 20. 8.
24. *Audivimus—dissolute sunt* Sim. Mo. P. &c. *Quum*
audiverimus—remittentur, &c. Pi. sim. JT.
25. *Nolite exire in agros* Nihil proderit exire de
urbe: mors ubique. Manete in locis munitis. Rem
quasi ante oculos proponit, ut terrorem illis incutiat.
¶ *Quoniam, &c.* *למה ירד לי לבנותי* ¶ *Quoniam*
gladius inimici, Mo. P. M. Pi. Ang. &c. (sub. ibi est, Pi.
vel, *inimico* est, V. JT.) *pavor*, five *formido*, (vel, & *pavor*,
Ang. Calv. sub. est, P.) *undique*, M. Calv. sim. Mo. P. JT.
Pi. vel, *accolit in circuitu*, o. *circumstat nobis*, Ar. occidit
eos qui congregantur *undique*, Ch. Al. *Quia hostilis tum*
gladius, tum pavor undique, Ti. Nam hostilis gladii terror
circumsidet, Ca. Propter gladium inimicorum, qui te cir-
cumcingit, Sy. *Quia* propter (ellipsis particula, ut Psal.
17. 13. 14. & 44. 3.) *gladium hostis est pavor undique*,
Angl. vel, *omnia plena sunt pavoris*, Strig. Sensus, Om-
nes agri pleni sunt hostibus, qui omnibus pavorem in-
cutiunt.
26. *Lucum, &c.* *למה ירד לי לבנותי* *Lucum unici*, Mo. P.
vel, *unigeniti*, M. JT. Pi. vel, *unicè amati filii*, Ca. vel,
tanquam pro unico filio, Ang. Ellipsis substantivi, ut
Prov. 4. 3. *Qualis peremptum quæ flet unicum mater*. Sic
& Amos. 8. 10. Zach. 12. 10.
27. *Probatores, &c.* *למה ירד לי לבנותי* *Propugnaculum*, vel *Turrim*, vel *Castellum*, (vel, *Arcem*, G.
ex Sym. & Th. *Arcem munitissimam*, V. i. e. fortem instar
arcis: *Arcem speculatoriam*, Calv. *Speculatorem*, Sy. V.
In exploratoria specula, JT. unde conspiciere possis quic-
quid longè latèque agitur. Vel, *Electum*, Ch. *Exclo-*
rem, Ti. Me. *Probatores*, o. *Vulg. Conflatores*, Me. T.
Examinatores metalli, propter sequens *בכרתי*, Vel, *Ad*
examinandum, ut verbum sit, sicut Zach. 13. 9. *quan-*
quam plerique aliter sentiunt d. *dedi*, vel *posui*, vel *sta-*
tui, te (ô Jeremia. Propheta hætenus concionatus
est in sua persona; nunc Deus loquitur f.) *populo*, vel
in populo meo, munitionem, Mo. Calv. (vel, *turrim mu-*
nitam, Pi. vel, *in munitione*, JT. M. vel, & *munitionem*, P.
Ang. ac *locum munitum*, Ti. aut *munitissimum locum*, G.
in civitate fortissima, Ch. [Ita reddit Latinus Interpres
in Bib. Pol. vocem Chaldaicam *בכרתי*, quam V. aliter
vertit, *tanquam munitionem fortem*, quasi legisset *בכרתי*.]
Al. *in populo meo præduro*, Sy. *inter populos probatos*, Ar.
sic o.) *ut cognoscas, & probes*, five *explores*, (id est, in-
crepes *,) *vias*, five *viam, ipsorum*, Calv. JT. Pi. &c. i. e. * V.
actiones vel mores ipsorum: ut discernas inter bonos
& pravos, &c. q. d. Et cum cognoveris viam illorum,
redargue eos libere, & pro imperio, quia tibi non
poterunt nocere. Perge constanter: ego te protegam.
Nec difficile tibi erit, velut in sublimi constituto, ex-
plorare quid agant singuli. Duo significat requiri in
servis Dei: 1. prudentiam, ut acutè perspiciant quod
opus est; 2. infractam animi magnitudinem, ut con-
stanter parati sint ad exsequendum munus suum, nec
minis vel calumniis populi moveantur.
28. *Omnes, &c.* *למה ירד לי לבנותי* *Omnes* (vel, *Om-*
nes ipsi, Mo. P. M. &c. sub. sunt, JT. Pi. M. &c.) *perversi*
perversorum, Calv. vel, *contumacium contumacissimi*, JT.
apostate apostatarum, Calv. Hebræi superlativum sic ex-
primunt; ut, *cæli cælorum, sancta sanctorum, &c.* o. *servus*
servorum, Gen. 9. 25. *pravitas pravitatum*, Hos. 10. 15.
Vel, *supra modum contumaces*, Pi. *apostate contumacium*,
Mo. *contumaces apostate*, M. *apostate, apostate*, inquam,
Ti. *inobedientes*, o. *degeneres defleunt*, Ca. *principes* (le-
gunt *למה ירד לי לבנותי*), *declinantium*, P. sim. Q. in Calv. quia po-
pulus nihilo melior est gubernatoribus. Sed hoc est
coactum. Principes eorum sunt rebelles, Sy. Ch. ¶ *Am-*
bulantes (vel, *Ambulant*, Ch. Sy. Pi.) *fraudulenter*; ita P.
M. sic Ti. &c. *למה ירד לי לבנותי* *Delatoriè*, Mo. in dolo, Ch. sic
Sy. cum *detractione*, JT. Pi. sim. V. Calv. Heb. *detra-*

titur *למה ירד לי לבנותי* (gasum, quod Gallici teli genus est m) alibi,
ayxetidor, (fica n.) [De hac voce plura vide in Colle-
ctaneis nostris ad Jos. 8. 18.] ¶ *Preparati, &c.*
¶ *Parati* (vel, *Instructi*, Ca. Erunt dispositi,
five ordinati, Calv. sim. V. Quisque instructus erit, M. In-
structa, Mo. Gens instructa, JT. Pi.) *tantum vir ad præ-*
lium adversum te, P. Calv. &c. h. e. Senties tibi nego-
tium esse cum viris militaribus. Al. Tam facile to-
tus exercitus movebitur quam vir unus P. Tota gens
instat unius hominis, ut Jud. 20. 8.
24. *Audivimus—dissolute sunt* Sim. Mo. P. &c. *Quum*
audiverimus—remittentur, &c. Pi. sim. JT.
25. *Nolite exire in agros* Nihil proderit exire de
urbe: mors ubique. Manete in locis munitis. Rem
quasi ante oculos proponit, ut terrorem illis incutiat.
¶ *Quoniam, &c.* *למה ירד לי לבנותי* ¶ *Quoniam*
gladius inimici, Mo. P. M. Pi. Ang. &c. (sub. ibi est, Pi.
vel, *inimico* est, V. JT.) *pavor*, five *formido*, (vel, & *pavor*,
Ang. Calv. sub. est, P.) *undique*, M. Calv. sim. Mo. P. JT.
Pi. vel, *accolit in circuitu*, o. *circumstat nobis*, Ar. occidit
eos qui congregantur *undique*, Ch. Al. *Quia hostilis tum*
gladius, tum pavor undique, Ti. Nam hostilis gladii terror
circumsidet, Ca. Propter gladium inimicorum, qui te cir-
cumcingit, Sy. *Quia* propter (ellipsis particula, ut Psal.
17. 13. 14. & 44. 3.) *gladium hostis est pavor undique*,
Angl. vel, *omnia plena sunt pavoris*, Strig. Sensus, Om-
nes agri pleni sunt hostibus, qui omnibus pavorem in-
cutiunt.
26. *Lucum, &c.* *למה ירד לי לבנותי* *Lucum unici*, Mo. P.
vel, *unigeniti*, M. JT. Pi. vel, *unicè amati filii*, Ca. vel,
tanquam pro unico filio, Ang. Ellipsis substantivi, ut
Prov. 4. 3. *Qualis peremptum quæ flet unicum mater*. Sic
& Amos. 8. 10. Zach. 12. 10.
27. *Probatores, &c.* *למה ירד לי לבנותי* *Propugnaculum*, vel *Turrim*, vel *Castellum*, (vel, *Arcem*, G.
ex Sym. & Th. *Arcem munitissimam*, V. i. e. fortem instar
arcis: *Arcem speculatoriam*, Calv. *Speculatorem*, Sy. V.
In exploratoria specula, JT. unde conspiciere possis quic-
quid longè latèque agitur. Vel, *Electum*, Ch. *Exclo-*
rem, Ti. Me. *Probatores*, o. *Vulg. Conflatores*, Me. T.
Examinatores metalli, propter sequens *בכרתי*, Vel, *Ad*
examinandum, ut verbum sit, sicut Zach. 13. 9. *quan-*
quam plerique aliter sentiunt d. *dedi*, vel *posui*, vel *sta-*
tui, te (ô Jeremia. Propheta hætenus concionatus
est in sua persona; nunc Deus loquitur f.) *populo*, vel
in populo meo, munitionem, Mo. Calv. (vel, *turrim mu-*
nitam, Pi. vel, *in munitione*, JT. M. vel, & *munitionem*, P.
Ang. ac *locum munitum*, Ti. aut *munitissimum locum*, G.
in civitate fortissima, Ch. [Ita reddit Latinus Interpres
in Bib. Pol. vocem Chaldaicam *בכרתי*, quam V. aliter
vertit, *tanquam munitionem fortem*, quasi legisset *בכרתי*.]
Al. *in populo meo præduro*, Sy. *inter populos probatos*, Ar.
sic o.) *ut cognoscas, & probes*, five *explores*, (id est, in-
crepes *,) *vias*, five *viam, ipsorum*, Calv. JT. Pi. &c. i. e. * V.
actiones vel mores ipsorum: ut discernas inter bonos
& pravos, &c. q. d. Et cum cognoveris viam illorum,
redargue eos libere, & pro imperio, quia tibi non
poterunt nocere. Perge constanter: ego te protegam.
Nec difficile tibi erit, velut in sublimi constituto, ex-
plorare quid agant singuli. Duo significat requiri in
servis Dei: 1. prudentiam, ut acutè perspiciant quod
opus est; 2. infractam animi magnitudinem, ut con-
stanter parati sint ad exsequendum munus suum, nec
minis vel calumniis populi moveantur.
28. *Omnes, &c.* *למה ירד לי לבנותי* *Omnes* (vel, *Om-*
nes ipsi, Mo. P. M. &c. sub. sunt, JT. Pi. M. &c.) *perversi*
perversorum, Calv. vel, *contumacium contumacissimi*, JT.
apostate apostatarum, Calv. Hebræi superlativum sic ex-
primunt; ut, *cæli cælorum, sancta sanctorum, &c.* o. *servus*
servorum, Gen. 9. 25. *pravitas pravitatum*, Hos. 10. 15.
Vel, *supra modum contumaces*, Pi. *apostate contumacium*,
Mo. *contumaces apostate*, M. *apostate, apostate*, inquam,
Ti. *inobedientes*, o. *degeneres defleunt*, Ca. *principes* (le-
gunt *למה ירד לי לבנותי*), *declinantium*, P. sim. Q. in Calv. quia po-
pulus nihilo melior est gubernatoribus. Sed hoc est
coactum. Principes eorum sunt rebelles, Sy. Ch. ¶ *Am-*
bulantes (vel, *Ambulant*, Ch. Sy. Pi.) *fraudulenter*; ita P.
M. sic Ti. &c. *למה ירד לי לבנותי* *Delatoriè*, Mo. in dolo, Ch. sic
Sy. cum *detractione*, JT. Pi. sim. V. Calv. Heb. *detra-*

tionis, Pi. in calumniis, Ca. Calv. Eadem locutio Levit. 19. 16. quanquam hic designat potius audaciam populi, quod sibi licentiam peccandi concesserit, &c. t. Perversè, o. oblique, Ar. ¶ *Æs* (vel, *Chalybs*, P. Ut *Æs*, Ti. Sy.) & *ferrum*] Ità Mo. Calv. &c. *Ænei* (vel, *Chalybei*, JT.) & *ferrei*, Ca. JT. V. Nihil de argento habent, nedum de auro. Notum quid Hesiodus & Ovidius de Ætatis dixerint; & de variis animorum temperaturis, ad metalla relatis, Plato t. Frontis sunt chalybeæ & ferreæ, i. e. impudentissimi. Sicut chalybs miscetur ferro, quando alterum sine altero non scinderet: sic ipsi sunt misti alter cum altero, ut malefaciant v. Multi exponunt æs mixtum ferro, quod scilicet simul permixti essent tam nobiles quam vulgus ipsum, & communis esset inter ipsos conspiratio. Hic sensus non admodum displicet, sed subtilior est. Malo referre ad durtiem & inflexibilitatem. Duri sunt & contumaces v. Duriores sunt *ere* & *ferro*, M. Quemadmodum miscetur *chalybs* cum *ferro*, Ch. ¶ *Universi corrupti sunt*, *חֲרֻשׁוֹתָם* Exterminatores sunt, V. corruptores, P. Calv. Pi. &c. morum scilicet. Vitiorum magistri. Alii aliis duces sunt pravitatis b.

29. Defecit, &c. *וְכִי־יִשְׁפֹּט־הוּא־בְּכֶל־הָעָם* Combustum, vel Combustus, est (vel, Defecit, o. Vulg. Exaruit, Calv. Consumptus est, Ar. sic Sy. Calv.) sufflatorium, vel *folli*, (nimiā scilicet sufflatione c: vel, *vas fusorium*, Ti.) ab igne, P. Calv. sic Mo. M. Ti. Ca. consumptum est (vel, defecit, o.) *plumbum*, Mo. P. Ar. Ca. Meminit *plumbi*, quod *plumbum* admisceatur conflationi argenti d, aliorumque metallorum adulteratorum *, ut per conflatorium, vi ignis, separetur scoria f, ut docent Matthiolus & alii g, ut melius fluat argentum h, & minori cum detrimento repurgetur i. Plumbo tunc utebantur ad metallorum purgationes, nondum cognitā vi argenti vivi k. Agricola l. 8. Fossilium, p. 334. *Argentum*, inquit, igni liquefcit, & potest fundi, cum *plumbum* nigrum cum eo permixtum in magno catino coquitur. *Plumbum* partim mutatur in *molybdenam*, partim in *lithargyrum*. Similiter *as* & *reliqua metalla* si injecta fuerint, ipsum argentum remanet purum l. Al. & integrum est *plumbum*, M. sic Ti. Calv. Strig. h. e. Nihil repletum fuit in illo populo præter scoriam & sordes. *Plumbi* nomine scoriam intelligo m. [Alii locum sic distinguunt:] *Exustus* est (vel, *Exarescit*, JT.) *folli*, Pi. Ang. ab igne consumptum est *plumbum*, Pi. Ang. Belg. sim. JT. ¶ *passivum* est in duplicatorum ordine *. ¶ *Frustrā*, &c. *וְכִי־יִשְׁפֹּט־הוּא־בְּכֶל־הָעָם* Frustrā (vel, Adeoque frustrā, Sy. Ut frustrā, M.) *conflavit* (vel, *conflat*, Ti. Ca. &c. *conflaverit*, M.) *conflator*, P. Ca. &c. vel, *excoctor*, Ti. Calv. Al. *conflavit* *conflando*, Mo. sim. Angl. sub. *conflator*, qui verbo suo includitur. Confer Gen. 50. 26 n. Vel, *pergit* *conflare* *conflator*, JT. *conflavit* *studiosissime* *conflator*, Pi. ut aliquid argenti eliceret o. In hac similitudine, *Conflator* est, vel, 1. *Deus* p; qui *conflare* dicitur homines, vel *excoquere*, cum eos castigat q: vel, 2. *Propheta* r. *Argentum* repurgandum est *Juda* t. *Folli*, vel, 1. *judicia* quibus populum suum castigat, sed sine profectu; ut queritur Jer. 2. 30 t. Vel, 2. *Spiritus Dei* v. Sed neutrum horum congruit *. Vel, 3. *Jeremias* y, ejusque os z, lingua & guttur a; confer Psal. 22. 16. & 69. 4: vel potius, pulmo, folli non ab similibus b. q. d. Exustus est mihi guttur ab illo igne, h. e. terrore Dei & minis: erat enim quasi incendium toties minitari, &c. c. Clamando & concionando fatigatus, & raucus factus, sum d. *Plumbum* significat omnia adminicula repurgationis *, assiduitatem in increpando, five infantiam, & pondus minarum f. Ut igitur *conflator* aliquando operam perdit, dum studet ut *conflando* repurget argentum: sic *Deus*, cum voluit repurgare scoriam *Juda*, operam & oleum perdidit g. Assimilat impios conflationi argenti, in qua *folli* comburitur, sed opera perditur, & *scoria* non expurgatur; cum nihil in illis boni sit à quo malum separetur h. Et liquefactio frustra suscepta est, Strig. ¶ *Malitiæ*, &c. *וְכִי־יִשְׁפֹּט־הוּא־בְּכֶל־הָעָם* Et (vel, *Cum*, M. Ca. V. Nam, JT. Pi. Ang. Sy. sim. Calv. copulativa pro causali i) *mal* (vel, *malitiæ*, Vulg. G. sic o. mala, JT. Pi. Angl. sub. eorum, Angl. o. Sy.) non sunt avulsi, Mo. P. vel, *extracl*, M. expurgati, Ti. avulsa, Pi. consumpta, Vulg. G. &c. vel,

excernantur, Ca. vel, *avelli possunt*, JT. Scorix non sunt separatæ; i. e. scelera *Judæorum* non sunt sublata k. k. Pi. Non potuit tolli excrementum, ut aliquid purum maneret l. Tot malis quæ *Affyr* & *Egypti*que intulerant i Calv. nihilo meliores facti sunt. Miscetur voces comparationis & rei comparatæ, ut sæpe m. Quia malum non n G. est segregatum, Strig. Chald. Ecce, sicut *folli* sufflatorum qui combustus est in medio ignis, sic abiit vox eorum, scilicet prophetarum qui prophetabant illis, Convertimini ad Legem, & non sunt conversi: & sicut *plumbum* quod liquatur in medio fornacis, sic fuerunt otiosa in oculis eorum verba prophetarum qui prophetabant illis sine utilitate: docuerunt eos doctores eorum, & opera sua mala non dereliquerunt n.

30. *Argentum reprobum* (vel, *reprobatum*, Mo. P. M. *rejectionem*, Angl. oppositum transeunti, Gen. 23. 16 o. o. Ang. *improbum*, Ca. contemptibile, Calv.) vocate (vel, *vocantur*, M. Mo. P. V. &c. sub. *propheta*, V. *vocabunt*, Ti.) eos] Sic P. o. Ar. vel, *eis*, Mo. vel, *vocantur illi*, JT. Pi. Heb. *vocantur illis*. Hebraismus, & loquutio impersonalis p. p. Pi. ¶ *וְכִי־יִשְׁפֹּט־הוּא־בְּכֶל־הָעָם* Ecce, præ argento reprobo abjectos vocate eos, Ch. *Argentum* eos vocat *וְכִי־יִשְׁפֹּט־הוּא־בְּכֶל־הָעָם*, quod ita essent suo judicio, & hoc titulo superbirent q. q. Calv. Pro argento se venditant; sed exploratio per ignem sim. Jun. ostendit speciem fuisse argenti, non rem r. ¶ *Quia*, &c. r G. *וְכִי־יִשְׁפֹּט־הוּא־בְּכֶל־הָעָם* Quia reprobat, five reprobavit, Dominus eos, P. M. &c. Quippe quos improbat *Jehova*, Ca. Ostendit eos nihil lucrari blanditiis suis; Deum solum esse idoneum Judicem, & ferre sententiam de hominibus t. t. Calv.

CAP. VII.

1. Verbum, &c.] Nova hic concio, quæ continuatur usque ad cap. 10 a.
2. Sta (i. e. Confite b) in porta, &c.] Nempe orientali c; vel, illa per quam populus ingrediebatur ad subdiale maximum d. Dicit, Sta, non, Sede, quia ibi sedebant ad judicium, Jer. 26. 10. Itabant autem ad prædicandum, Jer. 26. 2 *. ¶ Qui ingredimini per portas has] Quæ erant in lateribus f, & sex erant; tres in muro Australi, & tres in Septentrionali g. Compellat hinc totam tribum; unde colligitur concionem hanc habitam die festo, quum populus conveniret, &c. h. h. Calv.
3. Bonas facite (vel, Emendate, five Corrigite, Ti. Ca. Sy. &c.) vias, &c.] Ità Mo. M. P. i. e. actiones, ut mox declaratur i: vel, mores, Ca. ¶ Et, &c. *וְכִי־יִשְׁפֹּט־הוּא־בְּכֶל־הָעָם* Et habitare faciam vos, M. P. Mo. &c. i. e. Faciam ne migretis: ut intelligitur in sequentibus k. Promissio k G. continet tacitam antithesin; q. d. Non habitabitis, &c. nisi Deum alio modo placare studeatis l. Tum efficiam l Calv. ut habitetis, Ti. i. e. Porro conservabo vos in habitatione vestra. Res in S. S. sæpe fieri dicitur, quando continuatur, vel augefcit. Sic Levit. 26. 11. Et ponam tabernaculum, &c. i. e. positum non auferam; Num. 31. v. 15. An vivificastis? i. e. in vita conservastis m? m Glaf.
4. Nolite confidere in verbis mendacii] Nempe prophetarum mendacium, quales sunt omnes qui ritualia pro præcipuis habent n. Verba mendacii accipit pro stulta & inani gloriacione, quæ turgebant, cum pietate neglecta, vellent opponere vindictæ Dei suos externos ritus o. ¶ Dicentes, (vel, dicentium, G.) Templum (vel, o Calv. Ad templum, Pi. Templi, JT.) Domini, templum Domini, templum Domini est, *וְכִי־יִשְׁפֹּט־הוּא־בְּכֶל־הָעָם* Vos estis, Sy. ipsi, Mo. Me. Nempe *Judæi*; quasi Templum quoddam Domini sunt, cum sint populus Deo sepositus & facer; itaque nihil ab hostibus timendum p. Hos si perderet Deus, Templum suum perderet, quod non est credibile. Sensus hic non est incommodus. Neque inusitatum S. S. ut populus Dei ejus dicatur Templum q. Vide 1 Cor. 3. q Di. 16, 17. Sed sensus hic ineptus est r. Quia circumstantiæ omnes arguunt, non tam de metaphorico, quam de Hierosolymitano & propriè dicto, Templo hic agi, non dubito quin *וְכִי־יִשְׁפֹּט־הוּא־בְּכֶל־הָעָם* non ad personas, sed ad res ipsius Templi, sit referendum. Hebræi enim, quum neutro genere careant, pro eo, non sciamino tantum, sed & sæpe

- † Di. & sæpe masculino, utuntur †. Al. est, o. Ar. Ca. Vulg. ista pertinent. Ista, scil. quod introimus per has portas, & adoramus Jehovah, ex v. 2. debentur Templo Jehovah ex mandato Dei, ac proinde grata ei sunt †.
- † Pi. sim. Jun. Sunt, M.P. Ti.G. Calv. Ità sæpe nomen sing. construitur cum nomine [vel pronomine] plurali, ob rei partes †. Hæc, vel ista, sunt, V. JT. Di. Ang. sub. verba illa mendacia, V. vel, sub. hæc ædificia, V. Angl. &c. hæc, quæ scil. videtis, quæque ego digito demonstro. Prophetam in porta Templi stantem hoc dixisse arbitror intrantibus, Nè vos decipite, dicentes, Templum, &c. †.
- † Di. Templum Domini ter repetit, vel, 1. ad maiorem expressionem †: vel, 2. ob præstantiam Templi †: vel, 3. ut doceat quàm frequenter Judæi hoc in ore haberent †. Vel, 4. Sacerdotes ter repetebant, ut ostenderent dictum suum magis firmum fuisse †. Sunt hæc verba Judæorum Templum digito monstrantium, &c. †. Vel, 5. quodd hypocritæ Templum tanquam triplicem munitionem, murum vel fossam, Dei judiciis objicerent †. Vel, 6. quia ter quotannis ibi convenerunt. Vide Exod. 23. v. 14, 17 †. Vel, 7. ob tres Templi partes †, vestibulum, domum sanctam, & Sanctum sanctorum †. Vel, 8. quodd Judæi magno cum affectu & spiritu Templi nomen usurparent. Terna repetitio aut affectum ardentem, aut rem certam, denotare solet, ut Jerem. 22. 29. Terra, terra, terra; Apoc. 8. 13. Va, va, va: sic, Ter felix, ter maximus, &c. †. Sensus hic idem est quem oppugnat Stephanus Act. 7. 48, &c. & quem bene hic explicat Chaldaus. Templum hoc Imperio Dei structum fuit per Salomonem: ibi ter anno apparetis, procumbitis, offertis victimas: quomodo fieri possit ut Deus locum hunc cultumque non respiciat, etiam si cætera malè habeant? Gravis error, & qui vel maximè pseudo-prophetas à Prophetis distinguit †. Templi nomine comprehendebant omnem cultum Dei externum & publicum, quo putabant se à sceleribus expiari †.
5. Quoniam, &c. וְכֵן יִהְיֶה [Variè reddunt.] Quoniam si, P. Mo. Nam si, Pi. Ang. Alii, Quin potius; alii, Quodd si. Hoc pacto in principio v. 7. abundabit †, nisi vertatur per tunc †. Sed, JT. Ità quidem וְכֵן יִהְיֶה plerumque sign. Sed obstat quodd in membro seq. per anaphoram repetitur solum וְכֵן יִהְיֶה. Certè si, Calv.
6. Advenæ, &c. וְהַגֵּר יָגֵר בְּאֶרֶץ כְּנָעַן Peregrinum—nè opprimitote, JT. וְהַגֵּר יָגֵר usitatè valet nè prohibentis, hic autem ponitur pro וְהַגֵּר; ut patet ex collatione membri sequentis: quæ heterosis frequens est †. Peregrinum—non opprimeritis, Calv. Si peregrinum—non opprimeritis, Pi. Angl. &c. ¶ In, &c. וְהַגֵּר יָגֵר In malum vobis, Mo. P. o. Ch. vel, vestrum, M. sim. Ti. Ca. JT. &c. non meum †. Hoc enim perniciosum vobis est, Ar.
7. Habitabo, &c. וְהָיִיתִי בְּאֶרֶץ כְּנָעַן Et (vel, Tunc, V.) faciam habitare vos—in terra quam dedi patribus vestris, à (vel, inde à, Pi. Heb. ad à, Angl.) seculo, & usque in seculum, Mo. P. M. &c. Quæ ultima verba referri possunt, vel, ad verbum dedi, nempe à tempore Josuæ usque ad hunc diem, &c. †. vel, ad habitare fecit, ut significet permanfionem ipsorum in terra, &c. †.
8. Confiditis vobis in sermonibus mendacii, (in illis dictis pseudo-prophetarum vobis blandientium †: vel, in rebus fallacibus, Pi.) qui non, &c. וְהַגֵּר יָגֵר Quæ non profunt, Plerique in Di. sim. P. M. Ti. Ca. JT. Pi. id est, וְהַגֵּר יָגֵר. Præfero longè Jonathanem, qui ad verbum transtulit, ut non sit ad juvandum †. Ad non proficiendum, sive promovendum, Mo. V. Di. sic Pi. i. e. ità ut nemo vestrum proficiat †. Vel, quæ comparata aut apta sunt ad hoc ut non profint †. Vel, ut non profit vobis, scil. fiducia vestra; quasi datà operà hoc ageretur, ut non juvemini, ut nihil vobis profit. Vel, veritas, nihil proficiendo, i. e. frustra, sine profectu †. Ità ut non profit vobis, Ch. Ideoque nihil proficitis, Ar.
9. Furari, &c. וְהָיִיתִי בְּאֶרֶץ כְּנָעַן Sensus hoc versu suspensus est. Aliquid est abruptum in verbis: colligimus tamen hanc summam, An licebit vobis †? [Sic vertunt,] An furari, occidere, &c. † Calv. vel, furando, &c. † M. Ti. V. G. JT. deficiente literà aliquà וְהָיִיתִי ante infinitivum †. Infinitiva pro gerundiis, quæ Hebræi non habent †. Vel, infin. pro fut. An furandum, &c. † q. d. An facietis ista, & proderit Templum vobis †.

- An furando furabimini, &c. † Angl. De modo loquendi vide ad Esa. 59. 13. Emphaticus est, quum consuetudo exprimitur †. An quum furemini, &c. † Interrogatio indignantis & reprehendentis: q. d. Annon ægre ferrem quodd istà mecum agitis †? Genevenses † acceperunt pro וְהָיִיתִי, quod non est necesse. Commodè cum Pagnino vertamus, An furabimini, &c. † q. d. An mihi gratum vobisque utile esse putatis, quodd furantes, occidentes, &c. veniatis—in domum meam, &c. †. Jon. & Vulg. [sim. Sy. & Ar. & Ca. & Strig.] absque interrogatione verterunt, neglecto וְהָיִיתִי, tanquam literà superflua. Simplicissimum id fateor, & sensus facillimus. [Furari, occidere, &c. Vulg. sic Ca. Fures estis, &c. Sy. sim. Ch. Cum enim sitis fures, &c. Strig.] Nec tamen וְהָיִיתִי inutile est: sed vel est וְהָיִיתִי verificativum, ut vult R. Levi; vel potius, וְהָיִיתִי וְהָיִיתִי, intendens & augens, eandem ferè vim habens in verbis & particulis, quam in nominibus He emphaticum, ubi, adjectivis junctum, superlativum efficit; ut וְהָיִיתִי optimus, וְהָיִיתִי maximus. Ità וְהָיִיתִי sumi videtur 1 Sam. 2. 27. ubi וְהָיִיתִי est, præclarissimà revelatione revelavi; & 2 Sam. c. 23. v. 19. וְהָיִיתִי, verissimè honoratior erat. וְהָיִיתִי est, verè: at וְהָיִיתִי, verissimè, vel, summo jure, ut Gen. 27. 36. Sic & 1 Reg. 16. 31. Et fuit וְהָיִיתִי valde vile, &c. & Prov. 24. 28. Nè sis testis iniquus — וְהָיִיתִי, nam valde falleres. Ità & in hoc loco: ubi, primò, pro indicativis, emphaticè adhibentur infinitivi; deinde, augetur emphasis, quum dicit וְהָיִיתִי, qu. d. Quàm maximè inter vos obtinet furari, occidere, &c. Addatur Jer. 31. 20. Et confirmat non parùm hanc sententiam, quodd וְהָיִיתִי, quæ particula in interrogatione idem valet quod וְהָיִיתִי, sæpe valet, verè. Quid si dicamus He illud proficisci à demonstrandi particula וְהָיִיתִי, vel וְהָיִיתִי, ecce, & sicut in nominibus, rectè nuncupari He demonstrativum? Quin & asseverare aulam, in omnibus allatis locis per ecce rectè exponi: ut, Ecce, revelando revelavi me; Ecce, verè honoratior, &c. Ecce, verè vocatur, &c. Ecce, vile, &c. Nam, ecce, falleres, &c. Ecce, furari, occidere, &c. Tam commodum id sensum exhibet, ut dubitare subeat, annon in hisce locis pro separato וְהָיִיתִי veniat וְהָיִיתִי junctum ipsi dictioni †. Vide hic ut egregius Propheta, peccata reprehendens, nominet, non manducationem per ignorantiam cibi vetiti, non parsimoniam in victimis, omissas lotiunculas; sed farta, homicidia, adulteria, perjuria, deos falsos. Certè Prophetæ omnes egregii ad Evangelium duces †. Quatuor hic sunt quæ secundam, duo quæ † primam, Tabulam respiciunt †. ¶ Deos alienos, quos ignoratis] Vel, non novistis, JT. Pi. Angl. scil. antea. Confer Jud. 5. 8 †. q. d. Nulla erat ratio, nulla probatio, unde sciretis illos esse deos. At ego me vobis patefeci Lege, miraculis, beneficiis. Hoc itaque crimen exaggerat, &c. †.
10. Et, &c. וְהָיִיתִי Et (vel, Etiam, JT. Nihilominus, Pi. Tamen, Strig. Interim, G.) venietis, &c. Pi. &c. vel, venistis, Vulg. G. venitis, Calv. Strig. (nempe ad Sanctuarium meum †: i. e. venire soletis. ¶ In qua invocatum est, &c.] Hoc dicit respectu primæ ordinationis, ad quem Deus ipsos revocat †. ¶ Et dixi istis, (vel, dicetis, JT. Pi.) Liberati, &c. וְהָיִיתִי Liberati sumus (per victimas & lotiones †) ad faciendum omnes abominationes istas, Mo. sic Calv. vel, ut faciatis postea, &c. P. sic Ch. V. cogitantes facere, &c. †. V. vel, etiam si fecimus, &c. Ti. sim. G. vel, ideo facimus, &c. M. vel, propterea quodd facimus, &c. Q. in V. Al. Eripimur? JT. (i. e. tuti sumus ab omni periculo: servat nos Deus, quia colimus eum in Templo †. Vel, Certè eripiemur, scil. ab omnibus malis. Heb. Erepti sumus †.) Pi. ut perficiatis, &c. JT. vel, ut perpetrare possimus, &c. Pi. Heb. propter facere, vel, ad faciendum. Ambiguitas ex infinitivo †. q. d. Ut liceat nobis, per victimas, &c. expiatis, ad flagitia reverti, &c. †. Libera nos, dum perpetratis, &c. Sy. Liberi sumus, (scil. à pana,) etiam si faciamus, &c. Strig. Al. Defendi postulatis, ut ista tot scelera committatis, Ca. Sic paulatim in Judaismum insinuat se Paganismus: quodd magis necessarium fuit omnia ea per Evangelium aboleri quibus errores tales nutriri poterant †. Non respicit Propheta quid sentiant Judæi aut loquantur, sed de re ipsa disserit in personam Dei. Exprobrat eis inprudenciam & proterviam, quodd

Templum putarent ipsis esse latibuli & asyli loco, quod peccata ipsorum tegeret, &c. quodque ipsum velut focium scelerum suorum facerent, &c. P.

II. Numquid, &c? *הֲמִיִּי אֶתְּמַרְתִּי* An spelunca (vel, ut spelunca, P.) latronum (vel, nebulonum, M. effraclorum, Mo. JT. Pi.) est, vel fuit, vel facta est, domus hac—in oculis vestris? Calv. sic P. M. Mo. &c. i. e. iudicio vestro. An vobis—videtur esse, &c.? Pati-ārne ego ut, sicut speluncæ latronibus sunt pro perfugio, ita Templum meum vos contra omnia scelera defendat? Certè non faciam †. Quis sit ut iudicio vestro—sit velut antrum, &c. neque pluris eam faciatis? Nam ut in antra sua recipiunt sese grassatores cædibus patris; sic vos post scelera etiam gravissima non erubescitis venire in domum meam, quasi existimetis me peccatorum vestrorum esse ignarum †. Latrones in locis apertis non audent homines spoliare & jugulare, quia metuunt sibi à pœnis legum; sed in locis absconditis, &c. hoc illos securos reddit, &c. sic & Judæos Templum & sacrificia, quibus scelera sua tegebant, & se omne iudicium effugisse putabant. Locus interrogativè legendus, An fieri potest ut Templum hoc sit spelunca latronum? Al. Pro spelunca latronum habetis hanc ædem, Ca. ¶ Ego, &c. *אֲנִי הֵנָּה רֹאֵתִי* Etiam (vel, Idcirco etiam, Pi.) ego, ecce, (vel, sanè, P.) vidi, Mo. Ti. o. Sy. &c. vel, propterea, JT. Pi. vel, video, M. P. V. sub. quid faciurus sum, JT. Pi. quomodo ulturus sim vestrum abusum Templi. Hoc subintelligendum percipitur ex collatione, tum præcedentium, tum sequentium. Hic enim transitio est ad iudicia Dei denuncianda Templo & populo. Vel, sub. quæ cogitatis, M. sim. V. q. d. Non potestis me fallere: nihil me latet. Ironice perstringit stultam confidentiam quæ seipsum fallebant. Putabant se acutos esse, & excogitasse fallacias quibus Deum & homines deluderent. At, inquit Deus, ego etiam video; q. d. Egone cæcutiam? Confer Esa. 29. 15. Ego etiam sum sapiens, &c. q. d. Si vos estis sapientes, relinquitte mihi aliquam saltem partem, & nē putetis me esse stultum, &c. Multum ponderis hic habent particule *וְהִנֵּה* & *וְהִנֵּה* & *וְהִנֵּה*, nam tres hæ voces simul cumulantur, ut ostendat Deus se non esse stupidum, &c. Coram me quoque sic manifestum est, Ch. Id quod ego quoque, ut sciatis, video, Ca. Profecio ego vigilantibus oculis cerno, Strig.

12. Ite, &c. *וְהִנֵּה* Nam (vel, Nempe, vel Sanè; nam *וְהִנֵּה* sumi potest vel expositivè, vel pro simplici affirmatione *) ite nunc in locum meum, qui est, velerat, in Silo, Pi. sic JT. Calv. &c. urbe Ephraim, Psal. 78. 67. sita, ut videtur, inter Bethel & Shechem, Jud. 21. 19. ubi diu fuerant Arca & Altare & sacrificia, in quibus residebat tota Templi sanctitas. Innuit Judæos nulla in re præstare. Egregium argumentum, quo & Stephanus utitur Act. 7. 44, &c. ut probet Dei benevolentiam loco non astringi. Nam olim Tabernaculum & Arca erant vice Templi. ¶ A (vel, in, Mo. P.) principio ¶ Ità M. sim. JT. Pi. Ca. &c. Statim post ingressum Terræ promissæ. Vide Jos. 18. 1. 1 Sam. 1. 3, 7. & 4. 3, 4. q. d. Silo vobis superior erat antiquitate. ¶ Quæ fecerim ei, &c. ¶ Nempe, eousque ista quæ illi putant maxima contempni, ut ipsam Arcam fiverim capi ab hostibus, Ps. 78. 60, 61. 1 Sam. 4. 11, &c. ¶ Populi mei ¶ Ità Israellem appellat, non honoris causâ, sed ut ostendat illos pares fuisse Judæis.

13. Manè consurgens ¶ i. e. Mature Prophetas mittendo. Sed hoc Deus transfert in se, quia Prophetæ erant tantum Dei organa, &c. P. Metaphora à sedulo operario, vel patrefamiliâ, qui manè surgit, ut dispiciat quid opus sit familiæ suæ.

14. Faciam domui huic ¶ Templo, quod nihil est nisi domus †. ¶ Et loco quem dedi vobis ¶ Ideoque auferre possum, quum placuerit, Job. 1. 21. nam meus adhuc est, Levit. 25. 23. & datus vobis sub conditione, &c. Vel, anticipatio est, q. d. Quamvis dederim, nihil vobis proderit: dedi enim ut esset incitamentum pietatis: at vos polluitis, &c. ¶ Sicut feci Silo ¶ Quo loco posthabito, fixi mihi Templum alibi. Vel, urbi Silo, i. e. Tabernaculo quod erat Schilunte.

15. Sicut projecit—fratres vestros ¶ q. d. Peræquè ac vos filios Abrahæ. ¶ Universum semen Ephraim ¶

i. e. Israelitas: emphaticè: q. d. Illi superiores erant numero & potentiâ: illi decem Tribus erant; vos constatis ex una tribu & dimidia. Decem Tribus per synecdochen vocat nomine Ephraim, quod Reges habuerint ex Ephraimi stirpe; & quod Tribus illa nobilior erat & opulentior reliquis.

16. Tu, &c. *וְהִנֵּה* Et tu (vel, Tu ergo, M. P. &c. Tu verò, Ca. sic Ch. o. Jeremia, d.) nē ores pro populo isto, Mo. Ti. &c. in suis peccatis contumaciter permanente. Hoc jubet Deus, ut Prophetam tum omni invidiâ exoneraret, dum sciret populus eum ad has partes cogi; tum confirmaret in executione muneris. Jubet ergo eum omnem exuere sympathiam, & animosè illis extrema denunciare. ¶ Nec, &c. *וְהִנֵּה* Neque attollas, vel levaveris, (vel, offerto, JT. vel, assumas, P. Mo.) pro eis clamorem, P. M. sic Pi. Calv. &c. i. e. clarâ voce roges. Dicimur interdum, preces abjicere, &c. quod humilitatem designat, ubi supplices accedimus, neque audemus oculos attollere, ut Luc. 18. 13: interdum, preces attollere, ob fervorem desiderii, & fidem in precando, &c. ¶ Et, &c. ¶ Et nē depreceris me, P. Nēve me compella, Ca. Neque intercesseris (vel, intervenias, Ti.) apud (vel, in, Mo.) me, M. Ti. sic JT. Pi. Vel, obstitas mihi, G. ex Vulg. Loquendi genus quo precum efficacia significatur, Exod. 32. 10. Vide Psal. 106. 30. Indubiè tamen Propheta perrexit orare, non quidem ut Deus retractaret decretum suum, quod facere vetitus est; sed ut, memor foederis sui, servaret reliquias, quod factum est.

17. Nonne vides, &c? ¶ Desert cognitionem Jeremiæ: q. d. Non est quod litiges mecum, tu vide quod prolapsi sunt; ut meritò sim implacabilis.

18. Filii colligunt ligna ¶ Juvenibus hoc tribuit, quod laboriosum erat opus. Nulla ætas, nullus sexus ab idolorum cultu vacat. Parentes instituerunt liberos suos in idololatria: discant ergo Christiani suos in pietate instituere. ¶ Mulieres (vel, Uxores, Ti.) conspergunt, &c. *וְהִנֵּה* Subigunt (vel, subigentes, Mo. conspergunt, Ch. contundunt, Ar. sim. o. desunt, JT. Pi.) pastam, P. vel, conspergionem, Mo. massam, JT. Pi. farinam aquâ conspersam, Ti. Confer Hof. 7. 4. ¶ Ut, &c. ¶ *וְהִנֵּה* Nomen hoc hic tantum occurrit, & Jer. 44. 19. [Verba sic reddunt,] Ad faciendum, vel, ut faciant, accensiones, à *וְהִנֵּה* accendere: vel, placetas, Mo. P. M. Ti. Pi. Calv. Ch. Sy. vel, sacrificia, Ar. vel, popana, JT. à *וְהִנֵּה* parare, quod parabiles sunt; vel, quod singulari studio pararentur: vel, sic dicta sunt à figura stellæ illis impressæ in cujus honorem offerebantur. In his libris fuerunt deorum icunculæ, [five imagines.]. Chrysostomus interpretatur *ἰκύνες*. Olympiodorus, *πικύνες*. o. Hebr. vocem retinuerunt, *χωνώνες*. Est vox ea apud Etymologicum & Suidam. Sunt *וְהִנֵּה* præparationes ciborum factæ loco Minhæ. ¶ Regina cæli ¶ Ità Mo. P. Ca. Id est, vel, 1. Junoniæ, vel, 2. Lunæ; quæ *וְהִנֵּה* dicebatur illis gentibus; Bīlāns apud Abydenum, in loco quem produximus ad 1. 3. de V. R. C. Bādāns apud Philonem Byblium. Ut Sol Rex est cæli, ità Luna Regina cæli, ob eximiam magnitudinem quæ nobis apparet, ob splendorem quo fulget, & ob dominium quod exercet in hac inferiora. Vel, 3. stellæ præcipuæ, qui est Sol; qui voce foemininâ significatur Esa. 24. 23. alibi autem voce quæ formâ masculina est, usu tamen foeminea, ut Nah. 3. 17. Aut, stellæ cuidam magnæ. ¶ *וְהִנֵּה* Plerisque est vox constructa nominis *וְהִנֵּה* regina. Sed illius vox constructa est *וְהִנֵּה*, 1 Reg. 10. 1, 10. Malim esse ex *וְהִנֵּה*, [verbo inusitato:] & *וְהִנֵּה* de- fectivè scribi, pro *וְהִנֵּה*, opus; quæ vox occurrit Exod. 36. 5. 2 Par. 13. 10. Jerem. 48. 10. [ut *וְהִנֵּה*, Deut. 11. 12. pro *וְהִנֵּה*. Alii ergo sic reddunt,] rebus cælestibus, JT. militia cæli, o. Sy. simil. Ar. operi (vel, machinæ, M. Ti.) cælorum, Pi. Angl. He. in V. Hæc expositio confirmatur ex collat. Jer. 19. 13. Jo-

nathan *וְהִנֵּה* vertit, *וְהִנֵּה*, opus. [Quod nescio unde hausit; nisi fortè vocem præcedentem *וְהִנֵּה*, (pro qua hic mendosè scriptum *וְהִנֵּה*), quæ responderet Hebrææ voci *וְהִנֵּה*, acceperit, per errorem non levem, quæsi vocem *וְהִנֵּה* expressisset: nam in Bib. Pol. est, *וְהִנֵּה*, stellæ.] ¶ Et, &c. *וְהִנֵּה* Et li-

bandum

bandum (vel, libent, P. Ch. ad libandum, Pi. ut fundant, Calv. [ad] fundandaque, Ca.) libamen, vel libamina, &c. Mo. P. &c. vinum scilicet, quod וַיִּנְחֹם, (vinum Gentilium,) Hebræis; וַיִּנְחֹם, Græcis. In placentis imitabantur munus-cibarium Dei, in his, libamen Dei: de quibus vide Levit. 2. 1, &c. Numer. 28. 7, 8. Esa. 1. 13. & 57. 6. & ex utrisque instructa videtur mensa illa Esa. 65. 11. וְיִנְחֹם Et, &c. וְיִנְחֹם Ut irritent me, J. T. Pi. Ch. sim. Mo. P. Ti. o. Sy. mei irritandi gratia, Ca. Quasi ex professo bellum indicent Deo, & propositum ipsis esset Deum laceffere. Al. Non hoc illis propositum fuisse, sed hoc necessariò consequuturum esse, significat P. Quatenus me irritant, M.

19. Numquid me, &c. q. d. An sperant se mihi nocituros? An me lædunt irritatione suâ? Non mihi, sed sibi, nocent. Non me attingit ipsorum pravitas, & possum carere ipsorum cultu, &c. Num me ad iram provocant? q. d. Nequaquam: non enim est in me iracundia, aut humanus affectus alius. Nonne semetipsos, &c. q. d. Omnia ista in ipsos recident.

20. Et super jumenta, &c. Sed cur sævit Deus in ista? Resp. Respectu hominum, propter quos illa creata sunt, ut tam triste spectaculum metum illis incutiat. Confer Rom. 8. 20, 21, 22.

21. Holocausta, &c. עֹלֹתֵיכֶם כָּפֹר עַל זִבְחֵיכֶם Ascensiones vestras (vel, Holocausta vestra, M. J. T. Pi. quæ solida urebantur, Levit. 1. 9, 13. Hostias vestras solidas, Ca.) addite (vel, conjungite, Ar. legite, Ca.) victimis (vel, cum sacrificiis, o. Ca. super victimis, Mo.) vestris, P. &c. Sive illæ pro beneficiis impetrandis, sive pro gratiis laudibusve agendis, sive pro crimine culpæve expiandâ, offeruntur. Vide dicta ad Leviticum. q. d. Etiam si macretis quicquid est animalium, hoc irritum erit, &c. Et comedite carnes. Ità P. Ti. V. &c. sub. eorum, J. T. Pi. Angl. vel, illarum victimarum, V. q. d. Cum offeritis holocausta, præstaret vos ea adjungere pacificis vestris, & offerre ea ut pacifica: nam comedere carnes: illa enim non sunt mihi grata: quare ergo perditis ea? Aut, Vertite holocausta vestra in victimas, ut earum carnes edatis. Hoc tantum commodi ex illis percipietis. Holocausta tota comburebantur, nec aliquid inde comedeatur. Comedite, &c. h. e. Sacrificatis vobis, non mihi: vultis epulari: ergo comedite, & farcite ventres, &c. hæc enim ad me nihil pertinent. Profana sunt vestra convivia, tametsi prætexatis Dei nomen, & velletis ea censeris sacra.

22. Quia non sum locutus cum patribus vestris, & non præcepi eis, in die quâ eduxi eos de terra Egypti, de verbo, &c. עַל רִבְרִי עֹלֹתַי וְזִבְחֵי Super verbis (vel, super negotio, Ch. de rebus, J. T. Pi. Heb. de verbis. Verbum, pro re. De ratione, Ti. sim. Calv. de re, Ca.) holocausti (vel, solidi sacrificii, Ca.) & victimæ, sive sacrificii, V. J. T. Ti. sim. Mo. Pi. &c. id est, de his quæ pertinent ad holocausta, &c. De holocaustis & victimis, P. sic o. Sy. nempe offerendis. Verba de holocausto, &c. M. Revocat eos Deus ad primum Ecclesiæ formatæ sive expolitæ exordium, ostenditque quid sibi tum placeret, certam formam præscribens, quæ inviolabilis foret, &c. Sed videtur Jeremias contemptim loqui de sacrificiis, quæ & figilla erant gratiæ Dei, & vivæ Christi imagines, & pignora expiationis, ut homines reconciliarentur cum Deo, & exercitia poenitentiae, & à Deo instituta, idque cum eduxit eos ex Egypto, &c. Quomodo ergo hoc dicit? Resp. 1. Sacrificia hæc non erant præcepta, sed permissa tantum. Quod tamen Maimonides rejicit. [Sensus est, q. d.] Si tanta vobis bona feci priusquam legem ullam tulissem de holocaustis illis vel victimis, vel ex hoc solo intelligere poteratis, non ista à me curari. Mos quidem erat vetustus ut talia fierent, sed ab humano ingenio profectus; ut ostendimus sensisse veteres in annotatis ad l. 4. de V. R. C. Multò post Lex lata est, cum cultus vituli ostendit illos talibus frænibus egere. Paschatis alia est ratio: id enim convivium magis erat quàm sacrificium. Sed non concedendum est Pontificiis & Socinianis sacrificia fuisse humano ingenio excogitata, primumque apud Gentiles usitata, & à Deo per accidens populo suo, utpote ad ejusmodi ritus Gentilitios propenso, indulta: hoc enim falsum esse, eaque divinitus instituta

& præcepta esse, multa docent. 1. Quod statim post lapsum oblata sunt, idque per fidem, Heb. 11. 4. adeoque ex verbo Dei. 2. Succedens omnium ætatum Calv. praxis, Genes. 8. 20. & 12. 7. & 35. 7. Exod. 5. 3. & 8. 27. Et Pascha fuisse sacrificium satis notum est. Ang. 3. Mentio sacrificiorum Exod. c. 3. v. 18. 4. Leges de sacrificiis, idque ante cultum vituli. Non ergo placet illa responsio. Resp. 2. Significat non fuisse primo loco datum mandatum de sacrificiis, sed de obedientia, Exod. 15. 26. atque hoc fuit præceptionum suarum principium. Ità sensus fuerit, Non sum locutus (sub. primò) de victimis: sicut 1 Tim. 2. 14. Adam non est deceptus, sub. primus. Verum primus est versu proximo suppletur. Resp. 3. Mandatum hoc de sacrificiis non datum est intentione primariâ & principali, (quæ erat, ut Deum apprehenderent & colerent,) sed secundariâ tantum. Testatur hic Deus se non ista præcepisse, eo fine quo Israelitæ offerebant, ut per se expiatoria & meritoria, sed ut typica, & repræsentativa sacrificii Christi; neque externum illum cultum abique interiore postulasse. q. d. Non præcepi mihi offerri sacrificia impio animo, aut sine bonis moribus. T. Discernit hæc signa externa à spirituali cultu, & de sacrificiis loquitur ex sensu Judæorum, qui Deo ipsi obtrudebant spectra pro rebus, & externis tantum intenti, negligebant quod præcipuum erat eorumque finis, nempe fidem & poenitentiam. Scimus enim ab initio Deum voluisse spiritualiter coli: neque enim hodie mutavisse naturam. Omnino verum est, Deum nihil mandasse de sacrificiis per se, sed propter alium finem: hæc distinctio solvit omnem scrupulum. Resp. 4. Comparatè loquitur, ut 1 Sam. 15. 22. Psalm. 50. 16, 17. Hof. 6. 6. Marc. 12. 33. Matt. 9. 13. & 12. 7. Negativum adverbium aliquando pro comparativa particula ponitur, ut Gen. 45. 8. Exod. 16. 8. Prov. 8. 10. & 17. 12. Joel. 2. 13. Joh. 5. 45. & 6. 27. 1 Cor. 1. 17. Ità h. l. dicit, se non præcepisse sacrificia, quia prius & potius bonos mores præceperit.

23. Sed hoc verbum præcepi eis, dicens, Audite vocem meam, &c. i. e. Verbum meum, sine quo nullus est verus cultus, nulla pietas, sed mera simulatio & superstitio. Et hæc notâ semper discerni potest vera Religio à superstitionibus. Ea tantum præcepi exeuntibus quæ per se honesta sunt. Res eadem verbis aliis est Exod. 15. 26. ubi dicta vide. Præcipuus Dei cultus est, audire Verbum Dei, eique obedire. Nunquam aberrabimus à pietate, si modò præbeamus nos dociles. Bene fit vobis. Ostenditur itaque eorum perversitas, quod spontè voluerint esse miseri.

24. Nec inclinaverunt aurem suam. Quod tamen hypocritæ interdum faciunt, & volunt scire quid dicitur, & ex parte expendere. Exprimit ergo non modò fcordiam & contemptum, sed etiam pervicaciam & obdurationem. Sed abierunt (vel, ambulaverunt, J. T. Ti. &c.) in, &c. בְּמִסְעָרָם בְּשִׁרְרוֹתָם In consiliis, Mo. J. T. Pi. M. (sub. suis, P. V. vel, in perplexis consiliis: vox propriè accipitur in malam partem.) in obstinatione (vel, duritia, P. sententia, J. T. pravitate, V. visione, Q. in V. & contemplatione, Pi. & in pravitate, M. imaginatione, Ang.) cordis sui mali, Mo. &c. Al. juxta aries suas, & juxta libidinem, &c. Ti. Et perditam animæ pravitatem sequenti, Ca. post cogitationes suas & post appetitus, &c. Sy. Secuti sunt consilia & cogitationes cordis sui. Crimen aggravat, quod maluerint sequi propriam libidinem, stultaque figmenta, quàm obtemperare Deo. Facili sunt (vel, verterunt se, Hebr. fuerunt, Pi.) retro, vel retrorsum, & non (vel, non autem, Pi.) autè, vel antorsum, M. Pi. vel, ad faciem, Calv. sic Mo. q. d. Tergum mihi, duci viâ ipsorum, obverterunt, nè ad me vel respicerent: id quod contemptus signum erat, quasi juberent eum faceffere. Confer Jer. 2. 27. & 32. 33. Al. averti, non adversi, Ti. Al. retrorsum cessere, non prorsum, Ca. Et retrocesserunt, & progressi non sunt, P. sim. V. Sy. Ar. Id est, vel, 1. Propterea passi sunt adversa, nihilque illis succedit: fuit maledictio in operibus eorum, non benedictio. Vel, 2. A primo tempore longius semper à me recesserunt: nempe, si non singula momenta temporum, sed tota secula, spectentur.

^o G. tur. Vide Nehem. c. 9°. Al. Et verterunt in cultu meo cervicem, & non posuerunt timorem mei à regione faciei suæ, Ch. in V. Denique hæc (nimirum, *ad Auscultate mihi*, &c. Jun.) fuerunt ipsis à tergo, non autem à fronte, JT. q. d. Oculos defixerunt tantum in externos ritus; hæc autem, quæ præcipua sunt, tanquam à tergo reliquerunt, juxta Matt. 23. 23 P. Non habuerunt mandata mea in oculis, ut observarent & implerent illa. Potius facti sunt peiores, quam meliores.

25. *A die*, &c.] Ostendit non excusari filios patrum exemplis, quin potius aggravari crimen, dum ita obdurefcunt homines ut, scilicet, putent valere ad præjudicium quoddam diuturna fuit vitiorum possessio: Deus autem non ita patitur se jure suo dejici. Dicit eos non hodie incipere, sed semper fuisse tali ingenio, docetque illos bis & ter reos esse, quod imitentur parentum contumaciam, quam Deus severe ultum fuisse ipsi noverrant. Hoc Prophetæ sæpe eis exprobrant, quod genus ipsorum ab initio fuerit perversum, & quod omnibus seculis respuerint Dei gratiam. ¶ Et, &c.

† Calv. *וְאֵלֶּיךָ מִיִּשְׁרָאֵל* Misi, &c. P. Heb. Et misi. Aut hic redundat, tantumque vertit fut. in præter. aut principium hujus versûs jungitur fini præcedentis. ¶ Per diem, &c. *וְכָל יוֹם הָיָה כֵּן* Quotidie (vel, die, Mo. o. per diem, P. G. ex Vulg.) manè consurgendo, & mittendo, Ti. sic Mo. Pi. P. V. vel, surgens, & mittens, M. Ch. vel, diluculo & indefinenter, JT. Vide 2 Paral. 36. 15 v.

Jun. Jerem. 25. 3, 4^x. Summa cum diligentia, ut qui bene manè ad opus surgunt. Sic & supra v. 13 v. [ubi dicta vide.] q. d. Non semel tantum locutus est, (quod tamen sufficere poterat ad damnationem,) sed Prophetas alios aliis indefinenter submisit, nunquam fatigatus, &c. Hinc patet foeditas contumaciæ & ingratitude ipsorum, quasi ex professo cum bonitate Dei conflixerint.

Calv. 26. *Pejus—quam patres eorum*] Ut infra 16. 12. *Ætas parentum pejor avis Tulit nos nequiores*, Horat. 2. Dixerat, patres vestros, [v. 22.] nunc, patres ipsorum. Iræ signum est quoddam mutat personam, & gravatur ipsos alloqui, videns se verba perdere apud tam stupidos.

Calv. 27. *Et (Ideo, Ang. Quum, JT. Et quamvis, Pi. Angl.) loqueris* (tu, o Jeremia,) ad eos omnia verba hæc; (emphaticè: q. d. Non tantum breviter ista denunciabis, quod minus molestum erat; sed omnia mandata subinde renovata per 40 annos & ultra.) & non (vel, non tamen, Pi. Ang.) audient te] Gravissima tentatio erat, quod sciret se nihil profuturum illis: Deo tamen obediendum erat, qualiscunque esset exitus. Idem hodie à Ministris faciendum, &c. Prædixit autem Deus hanc contumaciam, tum ut insanabiles bis convicti forent; tum ut Prophetæ animosè exsequeretur munus suum, etiam cum nullus appareret profectus; (sciens laborem suum non minus Deo gratum esse, &c. x.) tum ut piis consuleret, quamvis turba rueret in exitium, utque exemplum esset secuturis ætatibus, quum totus ferè mundus insaniret contra Deum, &c. f.

† Idem. 28. *Et dices ad eos*] Hoc postremum, vel, vale postremum. ¶ *וְאֵלֶּיךָ מִיִּשְׁרָאֵל* [Possit verti, de eis, ut *ad*, quod *ad* æquipollet, non semel sumi notatum.] Non jubetur hic Judæos alloqui, sed eos ignominiosè traducere, & proferre sententiam, ut totus mundus sciat ipsorum contumaciam. Ostendit Deus mutandum esse styllum, & novo modo agendum, quoniam sunt prorsus desperati.

* Idem. ¶ *Hæc est gens quæ non audit, &c.*] Nomen *גֵּוִי*, gentis, alibi pro populo, hic verò in finistram partem, accipitur, ut opponitur electo Dei populo; ut significet Judæos esse ex numero *גֵּוִי* gentium, nec reliquis antecellere. ¶ *Periit fides, vel, veritas*, Mo. P. *אֱמוּנָה* Fides, M. V. JT. Pi. o. Sy. Ch. religio, V. Malim, integritas; q. d. Nihil in ipsis purum est & sincerum: perfidè agunt cum Deo, & hominibus.

Calv. 29. *Tonde, &c.* *וְגִי נִזְרָה וְהָיָה לְעֵלֶיךָ* Tonde comam, vel cesariem, tuam, P. M. JT. Pi. &c. (vel, nazareatum tuum, Mo. Alludit ad Nazareos, qui Deo sacri erant; q. d. populum illum profanum esse, & à Deo rejectum.) Vox *גִּי* coronam signif. quo innuit coronam de eorum capite cecidisse. Sub. o. *Jerusalem*, M.) & abjice, vel projice, M. P. JT. Mo. &c. Verba hic sunt fœminina, quia alloquitur Jerosolymam tanquam fœminam. Tondere cesariem signum lætitudinis. Vide Job, 1. 20. Esa. 15. 2°.

Al. Evellere capillos, &c. Ch. in G. Sic in Hippolyto Senecæ, *Crinis tractus, & lacera coma*. Sed unus Onkelos non est opponendus tot aliis interpretibus, quibus non est, evellere, sed, *καίρειν*, tondere. Ità verbum reddunt & Arabes & Syri ad Act. 8. 32. & 1 Cor. 11. 6. & Talmud in Sanhedrin, cap. 11. fol. 96 p. ¶ Et sume, &c. *וְשָׂא עַל שֵׁפֶם קִינָה* Et tolle, vel attolle, vel leva, super loca excelsa, vel edita, (in vertices, Ti. secus semitas, Sy.) lamentum, vel planctum, Mo. P. sim. M. JT. Pi. G. unde

longè audiaris, ut Jerem. 3. 6°. Projectionis verbo [in membro præced.] opponitur sublimitas lætitudinis. Non hic hortatur ad poenitentiam, sed denunciat exitium.

Al. Assume super labia, &c. o. Ar. Legerunt *וְשָׂא*, quod videtur melius. Resp. 1. Fortè ita verterunt per *ἀναλαμβάνω*. 2. Nego ita melius legi. Verbum *וְשָׂא* alibi construitur cum voce *וְשָׂא*, Jer. 3. 2; vide & 12. 12. & 14. 6. confer & Jer. 9. 10: cum *וְשָׂא* verò nusquam hoc sensu occurrit. Et frequentissima est phras, *Super aliquem tollere lamentationem*. Vide Ezech. 19. 1. & 26. 17. &c. Chald. reddit, *super duces*; quos per *elivos*, seu loca excelsa, intellexit. ¶ Reliquit (vel, deserit, JT. Pi.) generationem furoris sui] Sim. Mo. P. &c. vind. 2. 8. vel, in quam excandescit, JT. Pi. sim. V. Ca. gentem Judæicam furori Dei destinatam. ¶ *וְעָבְרוּ* Facientem hæc, o. talia perpetrantem, Ar. peccatricem, Sy. qui transgressi sunt verbum suum, Ch. [quasi à *עָבַר* transgressus est.]

30. *Fecerunt—malum*] Phras, hæc non tantum significat delinquere in una specie; sed assuetum esse, & addicere sese, sceleribus. ¶ *In oculis meis*] Op- ponit hoc blanditiis quibus vel ipsi se, vel ipsos alii, demulcent: q. d. Si vos non agnoscitis culpam, sufficit unius Dei aspectus, quo satis convicti estis, &c. x. ¶ *Posuerunt offendicula sua* (vel, abominationes suas, Mo. P. M. Ch. i. e. superstitiones, idola, nefarios deos. Alii ex Græcis verterunt, *αἰσθησιματα*, ut Deut. 7. v. 26. 2 Reg. 23. 13, 24. Ezech. 5. 11. & 7. 20. & 37. v. 23. & inde hoc Latinum, [offendicula]) in domo, &c. De quo vide supra v. 10, 11. & 2 Reg. c. 16. v. 10, &c. Ezech. 43. 7, 8.

31. *Ædificaverunt excelsa* (i. e. altaria in excelsis) *Thopheth*] De quo vide ad Esa. 30. 33°. ¶ *Ut incenderent filios, &c.*] Tanquam ex zelo quo Deum liberis præferebant, & exemplo Abrahami. Vide quæ diximus ad Deut. 18. 10°. ¶ *Quæ non præcepi* Sed expressè prohibui. Vide Levit. 18. 21. & 20. 3. &c. Hoc dicit, quoddam idololatræ illi niterentur mandato illi Abrahamæ dato, Gen. 22. 2°. Hæc ratio diligenter notanda est: hoc solo titulo eos condemnat, quoddam Deus non mandaverit. Religio maximè fundatur in fide, fides in Verbo Dei. Nimium sapiunt homines cum excogitant quæ Deus non quæsit, & sibi permittunt proprio instinctu Deum colere.

32. *Vallis interfectionis*] Ità Mo. sim. P. M. &c. vel, interfectionum, G. ex LXX. A multitudine Judæorum ibi interfectionum: vel, quos à se occisos Chaldæi in eum locum projicient. ¶ *Et sepelient in Thopheth*, ed quoddam, &c. *וְהָיוּ לְעֵלֶיךָ* Absque loco, Mo. donec non sit locus, P. sim. V. in quo aliquis sepeliri possit: ad verb. à non loco. Penuria loci, Ca. sic Sy. Quoddam, vel ed quoddam, (vel, ut, JT. ita ut, G.) non (vel, nullus, JT. Pi. Ar. sub. alius, M. Pi. & sub. sit, M. o. Ch. vel, futurus est, Pi. vel, superfit, JT. Ar.) locus, M. &c. nempe vacuus à mortuis. q. d. Tantæ erunt strages, ut Jerosolyma non capiat mortuos. Hoc lucratur homines ubi sequuntur propria consilia. Vide quàm abominetur Deus præposteris cultus.

33. *In cibos volucrum, &c.*] q. d. Insepulti abjiciuntur: quod communiter maledictionis signum est. Voluit Deus jus sepeliendi sanctum esse omnibus seculis, ut in ipsa morte speculum esset & symbolum Resurrectionis. Vide dicta ad J. B. & P. 2. 20. 2 P. ¶ *Et, &c.* *וְהָיוּ לְעֵלֶיךָ* Et non (sub. erit, P. M.) exterrens, Mo. sim. P. M. Ti. &c. vel, qui abigat, o. qui redimat, Ar. h. e. qui terrore abigat: quoddam humanitatis officium natura ipsa dictat. Nemine eripiente, Sy.

34. *Vocem gaudii*] Simile Ezech. 26. 13°. q. d. Omnia lætæ referta erunt. ¶ *Vocem sponsi, &c.*] Carmina quæ sponsus juvenibus, sponsa virginibus, præcinebant.

- G. nebant. Sic & infra 16.9^t. Signum hoc solitudinis. Sub conjugio designat quæcunque pertinent ad conservationem societatis humanæ. q. d. Nulli jam erunt contractus: immemores erunt eorum omnium quibus humanum genus fovetur.
- Calv.

CAP. VIII.

1. **E**ficient (vel, educunt, P. efferent, vel extrahent, V. scil. Babylonii^a.) ossa regum] Ut in captis urbibus solet fieri. Horatius, *Quæque carent ventis & solibus ossa Quirini (Nefas videre) dissipabit insolens*^b. Factum hoc vel ex malitia, vel ex avaritia^c.
2. Et expandent ea ad solem & lunam] Ut testes sint judicii Dei^d. ¶ Et omnem militiam celi] i. e. Stellas, 2 Reg. 23. 5^a. ut astrum Saturni, Veneris, Martis, &c^f. Sensus est, Nocte & die insepulta jacebunt^g. ¶ Quæ (vel, Eo quod, V.) dilexerunt] Ut scortator mulierem. Effrænem idololatrarum fervorem & libidinem exprimit^h. Innuitur hinc poena talionisⁱ. ¶ Et quibus servierunt] i. e. Se in servitutem addixerunt. Hoc adhuc turpius est^j. ¶ Et post quæ ambulaverunt] Relicto Deo, quem sequi debebant^k. ¶ Et quæ quæsierunt] ita P. Ch. simil. Calv. &c. וְאֵשֶׁר דָּרְשׁוּ] Et quæ quæsierunt ipsa, Mo. [Sed ipsa redundat, ut sæpe notatum.] Et quod inquæsierunt ea, M. Ti. & quibus studuerunt, Ca. vel, adhererunt, o. & quæ consuluerunt, V. Pi. sic JT. vel, requisiverunt, V. Pertinaciam & perseverandi studium significat. Plura verba conjunxit Propheta amplificandi causâ, ut palam faceret turpem populi ingratitude^l, [& insanum atque immensum idololatrarum fervorem, quem nulla verba satis exprimere queunt.] ¶ Non colligentur] Mortui non tum deferentur ad monumenta majorum: id enim est וְלֹא יִקְבְּרוּ^m. Sed generalius esse videtur: ossa enim hoc modo dispersa necessariò colligenda sunt antequam sepeliri possuntⁿ. ¶ Et non sepelientur] Imò nè commune quidem omnibus, quale pauperibus dari solebat, sepulchrum continget. Tale illud Lucani, — *petimus non singula busta, Discretosque rogos: unum da gentibus ignem*. Horat. 1. sat. 8. *Hoc misera plebi stabat commune sepulchrum*, &c. Vide & quæ ad Matt. 27. 7°. ¶ In sterquilinum, &c.] q. d. Insepulti jacebunt, donec putrescant. Vide Jer. 9. 22. & 16. 4. P. Post mortem ignominiosi & detestabiles erunt^o.
3. Et, &c. וְיִבְכְּרוּ] Et eligetur (vel, optatior erit, JT. Pi. Heb. electa est, Calv. electa, vel eligibilis, erit, Pi.) mors præ vita, vel magis quam vita, P. sic Pi. Mo. &c. toti (vel, ab omni, P. sim. M.) residuo, &c. JT. Pi. q. d. Quamvis gravissima sunt ista prædicta, graviora tamen sentient superstitēs: præstabit semel mori, quam diu tabescere, &c^r. ¶ In, &c. וְכָל הַמְּקוֹמוֹת הַנִּשְׁאָרִים אֲשֶׁר] In universis locis residuis (vel, relictis, i. e. quæ relicta fuerunt intacta ab hostibus^s: vel, residuum istorum, Pi. sim. Angl. vel, ubi residui, sive superstitēs, fuerint, Calv.) quò propellam eos illuc, Mo. sim. Ti. vel, quò depulero illos, Pi. Residuis in omnibus locis quò depulero illos, JT. [Sic vertunt ob discrepantiam generum inter וְכָל הַמְּקוֹמוֹת & הַנִּשְׁאָרִים: Ità etiam trajectio est in textu Hebræo.] Al. Ubique locorum ego relictos dissipavero, Ca. In omnibus locis ubicunque relictos illos impulero, M. Quod reliquum, inquam, fuerat in universis locis ad quæ detrusero eos, P. Ordo inversus. Heb. In omnibus locis quod supererit ad quæ pepulerim eos, vel expulero. Alii vertunt, In quibuscunque tandem locis, in quæ eos impulero, reliqui fuerint, Q. in V. וְכָל הַמְּקוֹמוֹת hinc redundat. Hæc duplicis miseriæ causa: extorres erunt, & in ipso exilio sentient manum Dei sibi esse infestam, ac si huc & illuc eos persequeretur^t.
4. Et dices ad eos] Quamvis nihil proficies, non tamen cessabis^v. ¶ Numquid, &c. וְלֹא יִקְמוּ וְלֹא יִשׁוּבּ] Numquid cadent; (vel, ita caditur, Ca. sim. Di. ex Gal. vel, sic cadunt, Ti. JT.) & non resurgent? Mo. P. M. (vel, ut non resurgant? Ti. ut non resurgatur? Ca. sim. Di. ex Gal. ut non possint resurgere? JT. Al. An qui ceciderunt (vel, cadis, o. Ar.) non resurgent?

- Calv. vel, resurgit? o. Ar. Al. An quum cadunt homines, nolunt resurgere? Pi.) numquid avertetur, & non convertetur? Mo. P. vel, Aut qui discedit, vel avertit se, non revertitur? o. Ar. Aut ita deficitur, ut non redeatur? Ca. sim. Di. ex Gal. sub. in viam? Gal. An quum avertitur aliquis, non vult reverti? q. d. Omnino vult^u. Vel, ¶ Si converteretur, annon reverteretur Deus? JT. Glas. Ellipsis nominis verbum regentis, ut Esa. 26. 1. *Salutem disponit*—sub. Deus. Vide & Esa. 38. 16. Sic Psal. 105. v. 40. *Petivit, scil. populus*; Prov. 22. 27. *Quare acciperet cubile tuum a te, scil. creditor*^x? Vel, Aut si pœniteat^y Israel, & non revertetur Deus? M. An revertetur homo ad Deum, & non revertetur ab ira sua Deus? i. e. non placabitur? Vel, An avertetur homo à Deo, & non revertetur ad Dominum? V. Si quis aversus fuerit, non revertetur? Calv. וְכָל אֲשֶׁר אֲוֵרְתִי aliquando sign. averti^z, deficere, rebel-^alare^a; aliquando, reverti^b: aliquando in bonum, ali-^aquando in malum, accipitur^c. וְכָל אֲשֶׁר אֲוֵרְתִי passim, etiam hoc ipso capite, pro, averti, & reverti, sumitur: quæ duæ significationes hinc elegantissimè conjunguntur^d. [Pro varietate versionum diversimodè locum exponunt.] Plerique primum, aliqui utrumque, in membrum ad populum restringunt^e: [ut ex collatione versionum satis patet.] Sensus, q. d. Præcipitantur quidem Judæi in ruinam suam gravissimè: sed quantum quantum sit casus, omnino major est Dei misericordia, quæ erigerentur, si resipiscentes ad ipsum se converterent^f. Sed dum propius expendo & verba & consilium Prophetæ, existimo generalem esse sententiam^g. q. d. An quisquam tam perversus est, qui, si ceciderit, non resurgat? aut, si aberravit à recta via, non revertetur, ut errorem corrigat^h? Hoc naturaliter ingentum est omnibus, nè spontè in malis suis pereant. Quod ergò vel stultissimi faciunt, cur non facit Hierosolyma? ut sequiturⁱ.
5. Quare, &c. מָדוּעַ שׁוֹבְבָה הָעִיר הַזֹּאת וְיִרְשָׁהּ] Quare (vel, Quis sit, Ti. Ca. sub. igitur, Ti. Pi.) avertit se, vel avertitur, (vel, refractarius, sive rebellis, est, Mo. P. Calv. aversus est, JT. ut avertatur, Ti. in defece-^jrit, Ca.) populus hic, vel iste, Hierosolyma, Pi. sic Mo. P. M. &c. (Appositio^k. Vel, urbs Jerusalem, JT. vel, Hierosolyma, Calv. vel, scilicet Jerusalem, Genev. in Di. in Hierosolyma, Angl. Vulg.) aversione, vel rebellionem, vel defectionem, perpetuam? M. Ca. Angl. Calv. V. vel, continuatam? vel fortis? P. pertinacis? Mo. V. G. tam pertinacis? Ti. pervicacissimam? JT. Sed hæc non placent. 1. Populus Jerusalem esset וְיִרְשָׁהּ, non וְיִרְשָׁהּ; unde quidam illorum aliter reddunt, [ut notatum.] 2. וְיִרְשָׁהּ male construitur cum וְיִרְשָׁהּ, à quo genere differt^l. Resp. Di. Fœmin. illud respicit וְיִרְשָׁהּ, eccl. sicut, catum, ut Jud. 18. 7^m. Verùm ibi alia est anomaliz causa, ut nempe eâ denotaretur, non tantum populum, sed & urbem, in securitate sedere: sicut 1 Sam. 2. 4. וְיִרְשָׁהּ הָעִיר, indicat constructio, & arcum fortium, & ipsos, frangi. Non veniendum est ad illam construct. masc. cum fœm. sine necessitate, quæ hinc nulla est. 3. וְיִרְשָׁהּ, quod passivè reddunt, activum est; ut Esa. 47. 10. *scientia tua, illa וְיִרְשָׁהּ avertit, vel rebellem fecit, te*^m. Resp. Di. At participium [hujus verbi,] vel saltem participiale, passivè sæpe sumitur; ut Esa. 57. 17. Jer. 3. 14. 22. & 31. 22. & 49. 4°. Locum sic verto, *Quare avertit populum hunc Hierosolyma* (i. e. rectores & doctores ejus, qui causa erant rebellionis populi,) aversione pertinaci? Confer Matt. 23. 37. *volui filios tuos congregare, &c.* Ità ב subauditur ad וְיִרְשָׁהּ. Vel sic, *Quare avertit populum hunc, o Jerusalem, aversio pertinax?* Hoc simplicissimum P. Ex hoc loco constat v. præced. poni genera-ⁿlem sententiam, quia hinc primum loquitur de populo, cujus amentiam hinc coarguit, quòd non sequatur saltem eos qui, cum ceciderint, statim resurgunt, &c. sed pertinaciter suis sceleribus inhæreat. Emphaticè dicit, *Hierosolyma*, q. d. populi ubi Lex & notitia Dei. Si tanta fuisset obstinatio apud Chaldæos, Ægyptios, &c. non adeò mirum; at in Jerof. &c^o. ¶ Apprehen-^oderunt, &c. וְיִרְשָׁהּ בְּחַרְמָה] Retinent (vel, Apprehen-^oderunt, Mo. P. M. Perseverant, Sy. Pertinaciter hærent, Ti. Adhæserunt, Calv.) dolum, JT. Pi. &c. vel, dolo, sive fraudi, Ti. Calv. in dolo, Sy. Dolum hinc intelligo, non quo proximum circumveniunt, sed quo Deum fallere cupi-^ount; nempe hypocrisin, sive cor duplex^o. Alii tamen fraudes

fraudentiam erga proximos intelligunt, de qua Jer. 9. 4. &c. alii potius fraudes pseudo-prophetarum, Jer. 5. 31. & 23. 16. Possunt hæc cum præcedentibus continuari, ut totum sic reddatur, *Qui sit quod hic populus*—ita pertinaciter insistit in defectione sua, ut fortiter teneat dolum? ut renuat redire?

† Ang.

6. *Attendi & auscultavi*] Pro, *Attendi ut audirem*, Angl. (sub. illos loquentes, V.) ut Jos. 24. 9. surrexit & pugnavit, i. e. ut pugnaret. Verba sunt vel Dei, vel, potius, Prophetæ, observantis quomodo se gereret populus: q. d. Non temere hæc loquor, sed re probè cognita, &c. ¶ *Nemo*, &c. *וְלֹא יָדָע*] *Non rectum* (vel, rectè, Ca. Sy. Ch.) loquuntur, vel loquebantur, vel loquentur, P. Mo. Ti. Ca. Calv. &c. q. d. Tantum absunt à seria penitentia, ut nè ipsam quoque ore profiteantur, nec ullum tristitiæ signum ostendunt. Minus est fateri vitia, quàm corrigere. Al. *Prava* (vel, *Quæ non sunt recta*, Pi.) loquuntur, JT. *Non erant qui loquerentur quod rectum est*, Ti. Al. *Quod non sic loquuntur*, Ar. *Sed non sic loquebantur*; i. e. nè tantillum: ita sic sumitur Prov. 15. 7. Esa.

† Ang.

L. Calv.

L. Calv.

7 Glaf.

gram. 3. 5.

29. 511.

† Ang.

† G.

† Ang.

L. Calv.

d V.

* Calv.

† G. sim.

Calv.

† Calv.

sim. Ang.

† Ang.

† Idem.

† Me.

† T.

1 BA. 1. 2.

8. 147.

m Pi.

† T.

† Ang.

† V.

† G.

† G.

† G.

† G.

† G.

† G.

† G.

† G.

† G.

† G.

† G.

† G.

† G.

† G.

† G.

† G.

† G.

† G.

† G.

† G.

† G.

† G.

† G.

† G.

† G.

† G.

† G.

† G.

† G.

† G.

† G.

† G.

† G.

7. *Milvus*, &c. *וְלֹא יָדָע*] *Etiam ciconia* (vel, *grus*, Ar.) in caelo (i. e. in aere; vel, *aerea*, Ca. quæ volat in aere, Ti.) cognovit tempus suum, sive tempora sua, Ch. Sy. P. M. Ca. vel, *tempora stata*, sive *statuta*, sua, Mo. JT. Pi. Ti. Vox *וְלֹא יָדָע* occurrit Levit. 11. 19. [ubi fusè eam explicant Collectanea nostra,] & Job. 39. 13. (ubi vide quæ diximus 9.) & Psalm. 104. 17. & h. l. & Zach. 5. 9. Novit ciconia quibus temporibus debeat redire ad nos, & abire. Ciconiam esse avem migratoriam, testantur Plin. 10. 33. Solin. 40. Elia. 3. 23. Strab. l. 5. & 9. necnon scriptores Arabes & Hebræi, aliique, [quos legere est in Cl. Authore.] Porro, ciconia in caelo, i. e. in aere, & ex aere, cognovit tempus migrationis suæ, & tum esse discedendum cum aer intepescit, & remittuntur frigora. Ex caelo coelique temperie novit tempus demigrationis in alium locum trans mare, ut hyemis rigorem fugiat: rursus remigrationis ad proprios nidos Vere recurrente, ut ova isthuc & pullos excludat. Emphaticè dicit, *in caelo*, vel *aere*, alludens ad naturam avium, quæ assiduâ inquietudine laborant, quas aer huc illuc circumfert, quæ perpetuò volant per aerem, & tamen tantum habent prudentiæ, ut apud se colligant quodnam sit idoneum tempus eundi vel redeundi. ¶ *Turtur*] Cujus adventus Veris indicium. Vide Cant. 2. 11, 12. & Aristot. [Hist. animal.] 8. 3, 12, 16. Varron. Rust. 3. 5. ¶ *Et*, &c. *וְלֹא יָדָע*] *Et grus*,

† Calv.

† Ang. ex

BA. 2. 1.

9. 55.

Ch. Sy. Mo. P. Ca. JT. Pi. &c. & *hirundo*, M. BA. 2. 1. 10. 59. Hirundines esse aves migratorias, lippis notum est & tonforibus. *Hyeme abeunt*, Plin. 10. 24. sic Aristot. 8. 12. Initio Veris redeunt. Vide Plin. 2. 47. Elia. 1. 5. Et notum est proverbium, *Una hirundo non facit ver*. BA. 2. 1. ¶ *Et ciconia*, *וְלֹא יָדָע*] *Et hirundo*, Ch. Sy. P. Ti. Mo. Ca. &c. 10. 65. & *grus*, M. BA. [Sed de vocibus *וְלֹא יָדָע* & *וְלֹא יָדָע* vide fusè congesta ad Esa. 38. 14.] Gruem non solum aliò migrare constat, sed & fugâ frigoris in remotissima loca proficisci. Id testantur Aristot. 8. 12. ex Herod. 2. 22. Elia. 3. 13. Mira porro est in trajectu maris & alibi gruum industria. Pro saburra lapidem in ore gerunt, (ut testantur Maximus Tyrius orat. 40. Nonnus Dionys. l. 40. vers. 521. Phile cap. 10. Elia. 3. 13.) & arenas devorant, teste Solino, sic & Plin. In altum volant, tum ut aves rapaces vitent; Alkazuinius: tum quia aer ibi est tranquillior; Horus 2. 93: tum ut inde dispiciant quas petant terras; Solin. & Tsid. tum ad omnes aeris mutationes intentæ sint, nè à tempestate obruantur; Aristot. Hist. 9. 10. Est ergò nautis prognosticum tempestatis, cum vident grues retro volantes; Elia. Hist. 3. 14. Agmen in ipso volatu formam habet trianguli, tum nè distrahatur earum acies; Plut. in libro Ultra animalium, &c.: tum ut aerem sic faciliùs dividant; Tzetzes ex Elia. 3. 13: tum ut basi, tanquam puppi, à ventis adjuventur; Cicero de Nat. deorum 2. Habent duces in primo agmine, seniores scil. & viarum peritas; & *egregis* in extremo, quæ extremum agmen regant, & volatûs desidiam vocè castigent; Aristot. Plin. Solin. Inter volandum mirè se juvant. In tergo prævolantium colla & capita reponunt, & aliæ in aliarum locum succedunt, &c. Reliquis dormientibus, paucæ per vices toti regi invigilant; Aristot. 9. 10. Alkazuinius. Denique, à gruibus multa prudenter fieri dicit Aristot. Hist. 9. 10. & gubernandi artem ab iis homines didicisse contendit Elia. Hist. 3. 14. Ex his constat grues à Propheta in prudentiæ naturalis exemplum meritò proponi. BA. 2. 1. ¶ *Custodierunt* (vel, *observant*, P. Ca. JT. Pi. &c.) *tempus adventus sui*; ita Mo. Ch. &c. *וְלֹא יָדָע*] *Introitus sui*, Sy. sim. LXX; *professionis suæ*, Ti. *quando veniant*, M. ¶ *Populus autem meus* (Sub honorifico titulo clariùs exprimit flagitium gentis suæ.) *non cognovit*, &c.] q. d. Magis fatui sunt quàm aves.

10

20

30

40

50

60

70

8. *Quomodo dicitis*, (vel, *dicetis*, Calv. Pi. Significat continuum actum; vel, q. d. dicere audetis. Vel, *dicere potestis*, Angl. ut Jer. 2. 23. Interrogat quasi de re nimis absurda.) *Sapientes nos sumus*] Vanam illorum jactantiam refellit, quod nullum sapientiæ suæ signum darent. Alloquitur hic vel, 1. scribas, sive sacerdotes & falsos prophetas, reliquosque populi duces: vel, 2. totum populum; quia omnes se sapere jactabant, & doctrinam Jeremiæ respuerunt. ¶ *Et lex Domini nobiscum* (vel, *penes nos*, Calv. Pi.) est? Certè Lex Dei est perfectè sapiendi regula: hanc ergò jactant. ¶ *Verè*, &c. *וְלֹא יָדָע*] *Verè* ecce in vanum fecit stylus, falsitas scribæ, Mo. Utrique ecce ad falsitatem operatur, stylus falsitatem legisperitorum operatur, JT. Utrique ecce fallaciter agit stylus fallax scribarum, i. e. legisperitorum. Verè ad fallendum inservit perito calamum mendax, Sy. Frustrà factus est juncus mendax scribis, o. Directio falsa scribis frustranea facta est, Ar. Profecit ecce vanè fecit frustraneus stylus scribarum, Ti. Placet mihi Vulgatus, Verè ecce mendacium operatus est stylus mendax scribarum. Malim tamen *וְלֹא יָדָע* cum K. accipere pro *וְלֹא יָדָע* in vanum, frustrà. Sensus est, Perperam gloriimini vos sapientes esse, & Legem Dei penes vos esse, quam ubique consulere possitis. Enimvero scribæ vestri & legisperiti, quorum est dictare leges & consilia, mendacem habent calamum, qui frustrà operatur: nihil minùs inde quàm sapientiam haurire potestis. Nec impedit hanc interpretationem accentus Zakeph-katon super *וְלֹא יָדָע*, is enim non semper sententiam distinguit; quare & K. eum neglexit. Al. Profecit stylus mendacia scribit, falsi monia penes scribas. Falsitas Hebræis sæpe id quod iniquum est. Quomodo Doctores vestri dicunt se Legem tenere, cum quotidie decreta scribant contra Legem? ut Esa. 10. 1. Al. Na ille frustrà stylum, frustrà literatos fecit, Ca. Ecce igitur, frustrà fecit scriba calamum mendacii ad

11. 20.

† Calv.

† Idem.

† Calv.

† Pi.

† Ang.

† Calv.

† Idem.

† Pi.

† Q. in

† Calv.

† Calv.

† Calv.

† Calv.

† Calv.

† Calv.

† Calv.

† Calv.

† Calv.

† Calv.

† Calv.

† Calv.

† Calv.

† Calv.

† Calv.

† Calv.

† Calv.

† Calv.

† Calv.

† Calv.

† Calv.

† Calv.

† Calv.

† Calv.

† Calv.

† Calv.

† Calv.

† Calv.

† Calv.

† Calv.

† Calv.

† Calv.

† Calv.

† Calv.

† Calv.

† Calv.

† Calv.

† Calv.

† Calv.

† Calv.

† Calv.

ad falsandas scripturas, Ch. in Me. Ecce certe se gerunt fallaciter, stylus scribarum est stylus falsitatis, Gal. Al. Certe ecce frustra, vel in vanum, aptavit stylum, Calv. sic M. P. (vel, calamum, Calv. sub. suum, P. & sub. scriptor, P. Calv. nempe Legis, Calv.) frustra (sub. sunt, Calv. vel, scripserunt, P.) scriba, P. Calv. h. e. Doctoresⁿ; vel, Legis interpretes, ut Esd. 7. 6°: vel, & in vanum scripserunt eam, M. Est species ironiæ: false deridet eos quod arriperent titulum Legis, quam non intelligerent, q. d. Si ita est [ut dicitis, vos sapere, &c.] frustra scripta est Lex. Si Lex penes vos est, quid proderit, si non adimpleveritis eam? perinde est ac si scripta non esset. R. sic *παροξύνει*, Qui fecit calamum ad scribendam legem, in vanum fecit eum: & sic mendacium sunt scribae. Impersonaliter accepit *το στυλ*, fecit stylum, nempe, qui fecit, i. e. factus est stylus: ut Gen. 27. 36. *ὃν ἐκάλει* vocavit nomen ejus, nempe, qui vocavit, i. e. vocatum est. Hinc non male vertetur, Profecto ecce in vanum factus est stylus, mendacium sunt scribae. Ecce certe in vanum ille (i. e. Deus; pronomen pro nomine, ut Exod. 34. 28. 1 Sam. 6. 19°.) fecit eam, (Ellipsis pronominis, ut Jer. 4. 4. Vel, verbo indefinitè sumpto, facta est illa, Angl. nempe Lex *) calamus scriba frustra est, Angl. q. d. Frustrā quoad illos Lex vel à Deo lata est, vel ipsius mandato à scribis descripta in usum populi, Deut. 17. 18. & 31. 9. quum illi eam non curent, nec ullum beneficium inde redundet ad illos. Frustrā in describenda Lege laborarunt, quando per eam nihilo facti estis sapientiores. *ὁ στυλ* est calamus quivis, Job. 19. 24. Psal. 45. 2. Jer. 17. 1. propriè tamen ex ala avis desumptus. Facere ad falsitatem, (ut, jurare ad falsitatem, Levit. 6. 3. Jer. 5. 2.) pro, facere falsitatem, sive falsò. Redundat particula, ut Gen. 2. 24. collat. cum Matt. 19. 5. & Ezech. 37. 27. cum 2 Cor. 6. 16°. Al. Frustrā sunt scribae, & scribarum officium; quia ipsi Legem & verbis & factis pervertunt, dum flagitiis veniam spondent per nuda sacrificia.

9. Confusi, &c. *הַבְּיֹשִׁים הַחֲכָמִים חָתוּ וַיִּכְבְּדוּ* Pudefacti, vel Confusi, sunt (vel, erunt, Angl. sim. Calv. Ideo puniuntur. Denunciat hic poenam, quæ proximè instabat.) sapientes, fracti (vel, contriti, Ch. territi, Calv. sic P. o. sim. Ti. *חָתוּ* propriè sign. frangere, seu conterere, & quum transfertur ad animum, terrere. Vel, consternati sunt, Mo.) & capti, M. sic Mo. P. Ti. &c. vel, ilaqueati: q. d. Vos confiditis effugiis vestris; sunt autem Deo laquei, quibus capiamini. Sapientia vobis non proderit. Male procedent quæ cogitastis, & vestris consiliis implicabimini. Al. Feceruntne sapientes ut erubescerent? (sub. populares, reprehensi propter sua peccata, & eorum convicti: consternati sunt (sub. hi, scil. metu castigationis Divinæ denunciatae ipsis ex Lege, & capti? JT. Pi. adducti ad resipiscentiam, ac proinde dedentes se sub obedientiam Legist. Sed hæc interpretatio vim textui infert: & primum verbum, licet formæ activæ sit, semel tantum activè sumitur; reliqua duo verba nunquam. Vide ad Jerem. 6. 11, 15. *¶ Verbum—projecerunt* Vel, spernunt, JT. Pi. &c. vel, repudiarunt, aut repudiarunt, Calv. Mo. &c. *¶ Et, &c. הָיָה לָהֶם חָכְמָה* Et sapientia (vel, sapientia, Q. in V.) quid (vel, quorsum, Ca. vel, quæ, o. Calv. quæ ergo, Ti. quæ tunc, Angl. & pro, tunc, ut Jer. 4. 1^h: vel, ejus rei, P. JT. Pi. sub. est, P. Calv. vel, esset, Pi. vel, inesset, JT. vel, reliqua esse poterit, Ti. vel, proderit, M. V.) eis? Mo. M. V. &c. vel, ad ipsos? q. d. Sapientes sunt, sed suo judicio: turgent suo fastu, quo sapientiam excludunt, &c. Vel sic, Inutiliter sapiunt, repudiando sermonem Dei, in quo posita est ipsorum salus: Odi sapientem qui sibi non sapit. Vel sic, Quæ sapientia, ubi nullus est timor Dei? quum hic illius caput & summa sit, Prov. 1. 7. & 9. 10°. Al. Ubinam est sapientia illis indita? Ar. Et nulla pars est eis in sapientia, Ch. [Strig. hæc cum præced. sic reddit, Quid enim boni docere possunt, repudiato Domini verbo?] 10. Dabo mulieres (vel, uxores, Pi. Calv. &c.) eorum exteris] Vel, aliis, JT. Pi. alienis, Calv. Quo nihil acerbius. *¶ Agros eorum hereditibus; ita Mo. P. o. הַלְוִיִּם* Possessoribus, M. Ti. Ca. Calv. sub. externis, M. sim. Ti. Ca. Angl. ex præcedente membro, ut Esa. 10. 15. & 58. 13°. Vel, possessoris hereditario jure, JT. vel, illis qui possidebunt eos, Angl. Ellipsis pronominis, ut alibi sæpe. Quod hostes hic vocat possessores, significat eos non tar-

tum grassaturos ad breve tempus, ut sæpe fit, sed diu, & per totam vitam, prædia Judæorum possessuros. Stultè putabant Judæi se æternos fore terræ hæredes. Succedent, inquit, alii, qui ipsam hæreditabunt. Vel, *הַלְוִיִּם* qui occupabunt eos; Heb. hæreditabunt, vel, hereditario jure occupabunt. Synecdoche speciei *הַלְוִיִּם*. Vel, possessoribus, sub. novis, i. e. iis qui usurpabunt eos in captivitate, ac si essent veri possessores; nempe Chaldæis, qui eos jure hereditario possidebunt. *¶ Avaritiam sequuntur, &c.* Ità additi sunt proprio lucro, ut nulla sit inter eos æquitas. Sub una specie complectitur omnes fraudes & rapinas. Deo ergo non potest objici nimius rigor, &c. P. Confer Jer. 6. 13.

11. Et sanabam—ad, &c. *וְיִשְׁלַם* Super levit, Mo. vilissime, M. verbis mendaciorum suorum, Ch. in V. vanissimis remediis, Strig. velut rem levem, G. nugū, Sy. [Ar. locum sic vertit, Et fractionem populi mei in jocos vertunt.] Idem vide Jer. 6. 14°. Sed opus fuit surdis vel tardis iterare quod vel effluerat à memoria, vel non tetigerat eorum animos. Dicit eos sanasse, per confessionem; q. d. Præposteri fuistis medici, qui adhibuistis emplastra ad tegendam iram Dei. *¶ Cum non esset pax* Id est, vel, 1. quum Deus hoc eventu refutavit: vel, 2. Quum nulla esset prosperitas, tamen pacem fallaciter polliciti sunt.

12. Confusi, &c. *וְהָיָה וְיִשְׁלַם* An erubuerunt, &c? Calv. Ang. &c. q. d. Probra sua illis objecit Deus, & convicti sunt, ut non possent tergiversando effugere: tamen etiam in pudore ipso non puduit eos; nullus in eis erat pudoris affectus. Ex hac impudentia probat eos esse homines perditos. Al. Feceruntne ut erubescerent, &c? JT. Pi. Idem vide Jer. 6. 15°. *¶ Cadent inter corruentes* Simul omnes, ut peccarunt, ità etiam peribunt.

13. Congregans, &c. q. d. Congregabo omnes Judæos in Hierosolymam, tanquam in caveam, ut ibi à Chaldæis capiantur. *¶ וְאֶסְפֶּנּוּ אֶת־הָעָם* Colligendo colligam eos, Mo. Ti. Pi. Metonymia effecti destinati: [colliguntur enim v. g. fructus ut auferantur.] Consumendo (vel, Consumens, M.) consumam eos, P. M. Omnino extirpabo eos, JT. vel, auferam, Pi. vel, perdam, G. ex Ch. Sic o. *וְאֶסְפֶּנּוּ* per *אֶסְפֶּנּוּ*, (perdo;) vertunt Ezech. 24. 4. alibi per *אֶסְפֶּנּוּ*, aut *אֶסְפֶּנּוּ*, (tollo, aufero.) Perdendo perdam eos, V. Calv. Ut nemo sit superstes. De corpore populi loquitur: alioqui servatæ sunt reliquæ. De verbo *אֶסְפֶּנּוּ* vide Gen. 30. 23°. *¶ Non, &c. וְאֶסְפֶּנּוּ* Non (vel, Nulla, JT. Pi. Ar. sub. sunt, P. JT. Pi. vel, erunt, Ti. Ca. Calv. Ang. vel, reperiantur, Ar.) uva (vel, botri, M.) in vite, nec ficus in ficu, Mo. P. &c. vel, ista ficus, JT. Pi. [Variè exponunt. Vel, 1. de culpa.] q. d. Judæi destituti sunt bonis operibus. Allegoria metaphorica. Quare eos, ceu plantam inutilem, eradicabo. [Vel, 2. de poena.] q. d. Privabo vos omnibus alimentis, tempore obsidionis. Sic Joel. 1. 7, 12. Hab. 3. 17°. Minatur famem post obsidionem. Al. Et deficient, sicut uva de vite, &c. Ch. Deest comparisonis nota. Plenus enim sensus est, Sicut cum non est uva, &c. i. e. ubi omnes uvæ dejectæ sunt aliquâ tempestate. *¶ Folium, &c. וְהָיָה וְיִשְׁלַם* Et (vel, Etiam, JT. Pi. Quin &, M.) folium (vel, folium ipsum, M. Ti. folia ipsa, JT. Pi.) defluxit, Mo. P. vel, defluet, Ti. vel, decidet, V. deciderunt, JT. Pi. emarcescet, M. i. e. Ne speciem quidem habent bonorum operum. Al. Cum fructu etiam folia decutientur. Al. Et sicut folium defluens, Ch. Aut sicut folia ab arboribus deiciuntur vi venti. Al. Uva & ficus hic nobiliora Judæorum capita, folia opifices & vulgum, denotant. *¶ Et dedi, &c. וְהָיָה וְיִשְׁלַם* [Variant.] Et (sub. quæ, P. V. Calv. M. Ti. Di. ex K. vel, illa quæ, Ang. Ellipsis & antecedentis & relativi, ut Jer. 2. 8°.) dedi (vel, dabo, V. dederò, Calv.) eis, transibunt, vel migrabunt, eis, Mo. vel, ab eis, M. P. Ti. Calv. Ang. Præpositio verbo includitur, ut Job. 29. 3°. *¶ finale* idem valet quod separatum *וְהָיָה וְיִשְׁלַם*, ab ipsis P. Vel, præteribunt eos, i. e. privabuntur eis. Sensus, q. d. Etiam si horrea & cellæ repleantur, &c. Amittent fructus non modò qui adhuc hærent in arboribus, sed etiam quos jam condiderunt, eos auferent hostes eorum. Sed hoc nimis restrictum. Etiam si uva & ficus maturescant, & victus vobis sit in promptu, non tamen frui dabitur.

† Calv. sed vobis auferentur. Nam transire saepe ita capitur †. Al. Dederam quidem illis, ac praeierunt ab ipsis, Sy. Eif- que peritura dederam, i. e. Quae dederam peribunt †. Non displicet Vulgatus, qui sic vertit, Et dedi ipsis quae prae- tergressa sunt †. Id est, vel, Fructus quos eis dedi ad hostes transibunt, illi eis fruuntur: vel, q. d. Non relin- quentur in Judaea nisi quae à Chaldaeis derelicta sunt, nempe pauculi racemi post vindemiam †. Verti potest, Et dedi ipsis, ut praeierent eos. Docet nihil mirum esse, si non sint uvae, ficus, &c. quia, inquit, non dedi ipsis ut iis fruerebantur, sed ut omnia ista transirent & praeierent, eosque destitutos relinquerent. Totum versum ad poenam refero, ut sicut initio versus dixit se consumpturum eos, ita in sequent. doceat quâ ratione sit id facturum †. Al. Et quaecunque adhibeo eis prae- erunt, JT. i. e. Nullam culturam à me admittunt, sed operam & spem agricolarum meorum ludificantur †. Al. Et quae dedi eis praecepta, ea transgrediuntur, Pi. Quia dedi eis, (sub. legem, G. legem meam ex Sinai, Ch.) & eam transgrediuntur, vel transgressi sunt, G. Ch. sim. RS. in Di. Quia (copulativa pro causali, ut Jerem. 6. 29.) transgressi sunt illa, vel illas res, (nempe leges; pronomen pro nomine †) quae illis dedi, Q. in Angl. Ità ratio esset praecedentis denunciationis. Probabilis inter- pretatio †. Jonathan quae de uvin, &c. dicuntur ad poe- nam refert; reliqua ad querelam, quâ poenae istius cau- sa in ipsos rejicitur. Sic & RS. Totum, inquit, hoc erit ipsis, quia dedi eis statuta, &c. †. Strig. versum sic reddit, Ego tanquam vindemitor decerpam eos, ut nulli bo- tri maneant in vite, aut poma in arbore ficis imò & folia marcescant, & quicquid eis dedi rursus eis eripietur. †.

14. Quare, &c. על מה אנחנו יושבים האספין וגו' Ad quid, vel Propter quid, vel Ut quid, (vel, Quid, Ca. Quare, Vulg. Ang. Dicent, vel Dicentes, Quor- sum, JT. Pi. sic Sy.) nos sedentes? Mo. (vel, sedemus? Ch. Ti. manemus? P. desidemus? V. JT. Pi. Ca. Calv. vel, habita- mus? M. immoramur? V. sub. hic, V. vel, sub. in villis, M. sim. Calv. quae expositae sunt violentiae hostium †: quasi se ipsos damnarent ignaviae †.) colligite, five congregare, vos, five congregamini, & (vel, ut, M. &c.) ingrediamur in civitates munitiois, five munitas, P. M. &c. & (vel, ut, JT. Pi.) filebimus (vel, fileamus, Ch. G. ex Vulg. sic JT. Pi.) ibi, P. id est, quietos nos contineamus †: & illic quiescamus, vel quiescemus, i. e. incolumes erimus †; erimus in magna tranquillitate †: illic quie- turi, Ca. ubi quieti simus, M. Nihil moliamur adversus Chaldaeos, non impugnemus, non provocemus hostem, sed solum muris defendamus nos †; ibi quieti degamus, & procellam hanc praeterlabi patiamur †. Al. & projeciamur (vel, procumbamus, Ar.) ibi, o. ut illic taciti simus, Ti. & sedebimus illic, nempe silentes ac lugentes †, q. d. Non est nostrum murmurare aut tumultuari, quare ve- nerit super nos tribulatio †. Describit jam consilia eorum qui in oppidis infirmioribus futuri erant adventante hoste. Ii putabant se salutem habituros Hierosolymis, abituramque hanc procellam, ut olim Sennacheribi tempore †. Propheta hic suscipit in se personam po- puli, & representat quænam consilia caperent Judæi, ostenditque ipsos, ut solent hypocritæ, captare effugia, quasi possent se protegere ab ira Dei, &c. †. Al. ibique conticeamus, i. e. intereamus, Sy. ¶ Dominus—filere nos fecit; ita Mo. Calv. simil. P. JT. Pi. אֲנִי הָיִיתִי Com- pescuit (vel, coarctet, Ca. vel, projecit, five abiecit, o. Ar. pudesceat, Ch. filere, id est, perire, fecit, Sy. excidit, vel perdidit, Q. in V.) nos, V. M. quiescere nos fecit, Calv. Sunt hæc verba vel, 1. populi, qui jam manum Dei cer- nere incipiunt in malis suis †: vel, 2. Prophetæ, qui- bus respondet ad praecedens dictum Judæorum P. [Va- riè explicant.] Noluit [Deus] nobis victoriam dare de hostibus †. Al. Fecit Deus ut non ausimus os aperi- re conquerendo de injuriis hostium †; nos imbecilles & timidos reddit †; coniecit nos in has angustias, ut in munitis urbibus quiescere sit opus †; ut vires non super- sint nobis ad bellum hostibus inferendum sed ut sum- mum ad propulsandum & depellendum bellum †. Ele- gans hic est antanaclassis †, in voce אָמַר, quæ sign. quiescere, five filere †. Prius quiescere †, quum loquitur in persona populi †, sumitur in bonum †, de tranquil- lo statu †: posterius, quum loquitur ex Dei mandato †,

in malum †, & interitum designat †, ut sequens phra- sis indicat. Hæc populi contumacis verba מַמְרֵימָא po- sita excipit hoc Prophetæ responsum †. Cogitabant Ju- dæi querendas esse munitiones quæ ipsos protege- rent. Ostendit Propheta eos longè falli, quia Deus ip- sos quiescere fecerit diverso modo, nempe quia rede- git in nihilum: quiescere enim & filere dicuntur mor- tui †. ¶ Et potum dedit nobis aquam felle: ita Mo. P. h. Calv. sim. M. Ti. Ca. Calv. o. אֶרְבֵּי מַיִם] Aquas (succum, JT. Pi.) amaras, Sy. sic Ar. vel, cicutæ, JT. Pi. Glas. videlicet so- poriferum & lethiferum †: vel, veneni, five toxicæ, V. vel, i. Jun. venenatas, Calv. sic V. Sensus, Voluit nos [Deus] hanc ignominiam subire, ut mœnibus hostem arceamus. Ità loquuntur, quod nihil pejus instare crederent †. Vox † G. אֶרְבֵּי vertitur fel Deut. 29. 18. & 32. 32. Psal. 69. 22. interdum plantam aliquam mortiferam denotat, ut constat ex Hos. 10. 4. & generaliter pro quovis veneno in S. S. ponitur: hic autem gravissimas & lethales ca- lumnias designat †. ¶ Peccavimus enim Domino] Hoc † Ang. saepe dicunt etiam qui animum non repurgant. Vide 1 Reg. 21. 27. Hinc colligo, non hic populum loqui, qui † G. nunquam hoc spontè confessus esset; sed Prophetam, qui coarguit eos ob vanam in munitionibus fiduciam. Dicit ergo ipsos malis omnibus obnoxios fore; quia secum ferent suas impietates quocunque confugiant, & ita secum trahent iram & vindictam Dei †. † Calv.

15. Exspectavimus, &c. אִנְיָנוּ לְפָנָיו] Exspectare ad pacem, Mo. Exspectabimus (vel, Exspectavimus, Ti. Ch. Sy. Ang. decepti à falsis prophetis †: vel, Si exspectemus, M. V. † Mar. Infinit. pro fut. P. Exspectando, Calv. M. Exspectando ex- p. V. spectavimus, Angl. i. e. diu & anxie exspectavimus, ut Lam. 4. 17. De phrasi vide ad Esa. 59. 13. pacem, P. V. &c. † Ang. Speratur pax, Ca. Exspecta pacem, JT. Pi. G. Ironia tra- ducens Judæorum praesidentiam, &c. Respondet Pro- pheta illis quos modò loquentes induxerat. Exspecta sanè quantumlibet meliora tempora †. Clariùs hoc † G. versu se exprimit, Judæos se vanâ spe deludere. Unde videmus eum proximo versu non aliò spectasse quàm ut stultitiam populi detegeret, qui putabat se fore sal- vum propinquis remediis, interea autem spernebat Dei judicium †. ¶ Et, &c. אִנְיָנוּ] Et (vel, Sed, JT. Pi. &c.) non (vel, nihil, Sy. G. Ti. JT. Pi. sub. erit, P. M. JT. G. vel, veniet, Pi. vel, contigit, Sy. sic Ar. vel, erat, Ch.) bonum, Mo. P. Ch. M. sub. pacis, M. vel, boni, Ti. JT. Sy. &c. sic G. ¶ Tempus medelæ] Sic P. &c. vel, sanationis, M. Ti. V. &c. scil. morborum reip. sub. ex- p. Pi. specta, Pi. vel, si exspectemus, M. V. Exspecta donec abe- ant Chaldaei †. Tempus propitiationis peccatorum, Ch. † G. ¶ Et ecce formido, אִנְיָנוּ] Terror, Mo. P. Ti. JT. &c. turbatio, M. vindicta delictorum, Ch. infelicitas, Sy. sub. aderit, five veniet, JT. Pi. Tunc maximè venient mala cum intra urbem eritis †. † G.

16. A Dan] Usque ad urbem sanctam, q. d. è longin- quo; ut exprimat magnitudinem fremitus †. Simpli- † Q. in cior sensus est, quod si Hierosolyma secuta sit, & deli- Calv. ciis vacet, tamen in ipsis finibus hostes sunt; bellum in vestra terra gerendum †. Dicit, A Dan, quia, Phoenice † Calv. subacta, indè per Danitarum terminos adventabat Na- buchodonosor †. Dan & Ephraim erant inter Jeros. & b. G. ex Hi. Babylonem †. ¶ Auditus est fremitus equorum ejus; ita Mo. P. M. o. BA. Boot. ex Luth. Zuing. Oecol. &c. אִנְיָנוּ] Hinnitus, Sy. Q. in Angl. At is sequitur †. d. Ang. Sternutatio, V. ronchus, Ti. JT. Pi. sic Ca. אִנְיָנוּ, à אִנְיָנוּ naris †, est sonus qui in equi naribus formatur †. Vide c. BA. 1. 2. Job. 39. 20. Equorum ejus, scil. Assyrii; vel, Regis Baby- 8. 126. lonii †. Hebræi saepe relativum ponunt sine anteece- dente. Vel, ejus, nempe Dei, sub cujus auspiciis bellige- rabant Chaldaei †. ¶ A voce, &c. אִנְיָנוּ מִקוֹל מַרְהוֹטָא] A voce, five sonitu, (vel, Ob vocem, Ar.) hin- nitiuum fortium, five robustorum, ejus, Mo. JT. BA. vel, equorum, Pi. caballorum, Boot. vel, fortium equorum ejus, P. sim. Ti. magnificorum equorum ejus, M. Vox אִנְיָנוּ, propriè robusti, & potentes, Job. 34. 20. Jer. 46. 15. dicitur de hominibus potentibus, Job. 24. 22. Thren. 1. 15. Transfertur ad Angelos, Psalm. 78. 25. & ad tauros, Psal. 22. 13. & 50. 13. Esa. 34. 7. & ad equos, h. l. & Jud. 5. 22. Jer. 47. 3. & 50. 11. Equos autem intelligi docent, 1. quod אִנְיָנוּ, equi, ut synonymon ei poni- tur: 2. quod illis tribuuntur hinnitus, & [alibi] ungulae, &c.

borum differentia placet terebinthina. Usus autem quis sit resinæ, de quo hic agitur, eodem Plinii loco satis discimus; Resolvitur resina ad vulnere usus & malagmata oleo, in potiones amygdalis amaris. Natura [ejus est] in medendo contrahere vulnera, purgare, discutere collectiones. In Galaaditide, ubi multa erat resina, multi etiam erant medici, id est, chirurgi. Itaque si qui vulnerati erant, nec curabantur, ipsorum erat culpa, medicis se præbere nolentium. Sic Israelitis nunquam defuerunt monita & Prophetæ, qualis & Elias Galaadites 1 Reg. 17. 1. & schola ipsius: sed quod minus sanarentur, per ipsos stetit. Resina mitigat & lenit dolorem, astringit vulnera, obducit cicatricem*. Resina fuit gummi, non quodlibet, sed liquor spissus qui in pinu aliisque similibus arboribus hærebat, indeque defluebat. Eam tota Judæa tulit; Gilead verò optimam, & maxime odoriferam, quæ medicamentis aptior & efficacior est. Quod novi Interpretes post K. ירד balsamum reddunt, est prorsus ἀνισόπληρον. Balsamum enim i. cis Jordanem crevit, prope Engadi & Hierichuntum, non trans Jordanem, in terra Galaad; ut testatur Strabo l. 16. Diodorus l. 19. p. 724. Trogus l. 36. Jos. Antiq. 4. 3. & Belli Jud. 5. 4. Hegesippus 4. 17. Gorionides 4. 22. 2. In Judæa notum non erat ante Salomonis tempora, quibus eò translatus est ex Arabia Felici à Regina Sabæorum, teste Joseph. Antiq. 8. 2. ¶ Aut medicus non est ibi? Sim. Mo. P. M. Ang. &c. vel, chirurgus, Angl. Vox enim [יָרֵד] utrumque significat*. qu. d. An nullum est auxilium populo meo? Nullum remedium aut consilium, quo juvari queant? Defueruntne sana monita, & preces piorum? Nullòsne reperire est medicos spirituales, sacerdotes & Prophetas*, qui consiliis & industriâ suâ medicinam faciant tantis malis? qui peccata sanare possent? qu. d. Non defuerunt; sed populus non vult eos audire*. Prædicat hanc cladem fore exitialem populo & incurabilem. Populus indubiè multa sibi finxit subsidia, &c. at, inquit, hæc nullo remedio vitari possit. ¶ Quare, &c? יָרֵד אֶרֶץ אֲרָם] Sed cur (Nam cur, JT. Pi. Cur ergo, Ti. V. fim. M. Ang. ad verb. Quoniam quare, V.) non conscendit, five ascendit, (vel, obducitur, Ti. sic V. vel, procedit, Ca. proficit, Ar. prospere successit, Ch. vel, recuperata est, M. Ang.) cicatrix (vel, sanatio, o. sic Sy. medela, V. sanitas, M. Calv. valetudo, Ar. Ca. reparatio, vel prolongatio, M.) filia populi mei? Mo. Ti. V. Calv. &c. vel, convaleuit (vel, curata est medicinis, P.) filia, &c? JT. Pi. P. De hac loquendi forma vide ad Jer. 30. 17. Sensus, q. d. Nulla speranda est sanitas populo; instat morbus qui impios prorsus consumet.

CAP. IX.

1. Q Vis, &c? מִי יָרֵד מִן הַמָּוֶה] Quis det, vel dabit, (vel, Quis ponet, vel ponat, P. Ca. vel, O si quis daret, JT. Utinam quis redigat, Pi. O utinam verteretur, Sy.) caput meum (vel, capiti meo, o. Ar. Strig.) aquas, vel aquam, Mo. P. o. Ar. (vel, esse aquas, JT. vel, in aquam, Sy. Pi. vel, quasi torrentem aquarum, Ch. vel, ut plenum sit aquis, M.) & oculus meus (vel, oculum meum, P. oculos meos, Pi. Ch. oculis meis, o. Ar. Strig.) vena lacrymarum, Mo. Ti. (vel, vena sit stillicidii, M. vel, fontem lacrymarum, P. o. Ar. JT. &c. vel, fontem scaturientem, Ch.) & flebo, five plorabo, &c. Mo. o. Ch. &c. vel, ut defleam, &c. P. Ti. sic JT. vel, tum deflerem, &c. Pi. Ut semper deflere possem clades quas prævideo. Al. Utinam & caput meum sit aqua, & oculi fons, &c. Ca. fim. G. Quoniam Hebræi optativo carent, circumlocutione utuntur, Quis det, &c? i. e. Utinam totum caput, id est, cerebrum, meum in aquam convertatur, &c*. Si tantum lacrymarum fundere possem quantum undarum volvit Euphrates aut Nilus, non exhaustiri meus dolor posset. Significat cladem fore horribilem, & nunquam satis defendam. Variis figuris utitur, quia videbat eos obduruisse, &c. Quum simplex doctrina frigeat, acres adhibet stimulos: quod Ministris hodie imitandum est.

2. Quis dabit mihi (vel, O si quis poneret me, JT.) in solitudine, &c? מִי יִתֵּן לִּי בְּיָדַי אֶרֶץ מִדְּבָרָה] In deserto diversorium (vel, in diversorio, V. JT. Calv.) viatorum? Mo. Ti. Pi. &c. vel, ut domus mea in deserto sit hospitium viatorum? P. M. Non querit locum amœnum aut commodum; non diversorium in pagis aut urbibus; sed in desertis vel sylvis. Hospitium quò divertunt viatores. Tugurium aliquod, quale est in quod per deserti loca viam facientes se recipiunt. Optat potius inter feras bestias vivere, quas sibi tolerabiliores fore innuit. Optat hoc, nè ultra videat Israellem; nè urbis scelera summo suo cum dolore aspicere cogatur. Versu præced. sympathiam ostendit; hic, indignationem. Hoc voto in se accendit omnium rabiem: verum non suâ tantum causâ sic loquitur, sed ut tentaret si quo modo posset penetrare eorum animos. ¶ Omnes adulteri sunt] Tum propriè*, tum metaphoricè; i. e. idololatæ, qui defecerant à Deo, & impiis superstitionibus omnibusque corruptelis repleti erant. ¶ Catus, &c. מִי יִתֵּן לִּי בְּיָדַי אֶרֶץ מִדְּבָרָה] Catus (vel, retentio, Mo. caterva, Ca. conventus, Calv.) prævaricatorum, P. M. Ti. o. Ar. &c. Non congregatio sancta, de qua vox dici solet, Levit. 23. 36. Num. 29. 35. Deut. 16. 8. b. Ang. מִי יִתֵּן לִּי בְּיָדַי אֶרֶץ מִדְּבָרָה] אֶרֶץ מִדְּבָרָה, à מִדְּבָרָה prohibere, significat conventum conditum, ubi scilicet jurejurando aut legibus coguntur homines, nec audent discedere. Designat ergo & damnat impiam conspirationem populi, qui non minus affixi erant suis sceleribus, quàm si ritu solenni & jure & legibus adstricti eis essent. Idcirco etiam eos vocat מִי יִתֵּן לִּי בְּיָדַי אֶרֶץ מִדְּבָרָה: quâ voce Hebræi non quosvis peccatores vocant, sed prorsus sceleratos, apostatas & defectores. c. Calv. [Alii aliter vertunt.] Interdicti die perfide agunt, JT. Pi. Ellipsin itaque בְּיָדַי statuunt, & מִי יִתֵּן accipiunt in ea notione quam habet Levit. 23. 36. &c. Sed frigidum hoc est, &c. d.

3. Et, &c. מִי יִתֵּן לִּי בְּיָדַי אֶרֶץ מִדְּבָרָה] Et ejaculari fecerunt (vel, extendunt, five intendunt, M. Ti. JT. Pi. fim. o. Ar. Di. Calv. Ang. Et jaculati sunt, Calv. Conferunt enim, Strig. Heb. Et calcant. Metonymia efficientis: nam calcando intenditur arcus*. Vel, Incedere fecerunt, Calv.) linguam suam, five linguas suas, Mo. P. M. Ti. o. Calv. Di. Ang. (vel, linguâ suâ, JT. Pi. Calv.) arcum (vel, veluti arcum, P. M. Ang. Pi. Di.) suum, Mo. JT. Calv. Di. &c. mendacium, Mo. P. o. Calv. vel, mendacem, five falsum, M. Ti. JT. vel, ad mendacium, five mendacia, Pi. Calv. sic Ang. [מִי יִתֵּן לִּי בְּיָדַי אֶרֶץ מִדְּבָרָה] vel, mendacio, Ar. Di. מִי יִתֵּן לִּי בְּיָדַי אֶרֶץ מִדְּבָרָה: vel, mendacii, Di. G. ex Vulg. Calumniâ omni telo nocentior. Al. Qui fallacem linguâ suâ arcum intendunt, Ca. Efficiunt ut lingua ipsorum, tanquam arcus, jaculetur mendacium, non sagittas. Aut, Linguâ suâ, quâ utuntur ut arcu, jaculantur mendacium, i. e. fallâ loquuntur. b. Linguae eorum acutæ erant, ut fraudibus & fallaciis, aliisque sermonibus mortiferis, configerent alii alios: ita ut nullum esset commercium sine vulnere mortali. Lingua in S. S. sæpe confertur arcui, & verba, sagittis; Psal. 64. 4, 5. & 120. 3, 4. Confer Psal. 52. 4. Al. Et tetenderunt linguam suam: arcus ipsorum mendacium est. Quia tendere linguam metaphoram habet ab arcu, ipsam linguam mox arcum vocat: quum enim audis, & tetenderunt linguam suam, ipsam linguam arcum ipsorum dici intelligis: ut autem scias cujusmodi hic arcus sit, ait, hunc ipsorum arcum quem tetenderunt, nempe linguam ipsorum, merum esse mendacium. Sed contra hoc; mendacium enim non tam arcus est, quàm sagitta. ¶ Et non, &c. מִי יִתֵּן לִּי בְּיָדַי אֶרֶץ מִדְּבָרָה] Et non ad veritatem; roboraverunt se in terra, Mo. Neque in veritate roboraverunt se, &c. P. Neque in fide invalescunt, &c. JT. fim. Ch. Et prævalent in terra, sed non pro veritate, M. five, ad veritatem, Ti. qu. d. Opprimunt pauperes & debiles, ut non sit veritas & justitia in terra. Sed non sunt fortes pro veritate, &c. Ang. Et contra veritatem roboraverunt se, &c. Gal. Et per neglectum fidei invalescunt, &c. Pi. Et non ad veritatem roborati sunt, &c. Calv. Sensus, Oppressâ veritate, plus licentiæ sibi sumpserunt, triumphos egerunt, quum abolita esset omnis inter homines fides & rectitudo: vel, Postquam prostraverunt fidem & æquitatem, invulnerunt, quia nulla erat veritas; quemadmodum si dicamus regnare

regnare cæcos in tenebris, ubi nullum est discrimen. Ex-
 primit hic deploratum populi statum, quia ubique op-
 pressa est veritas, & fides. Al. Et pollent in terris, non
 veritate, Ca. Et non propter veritatem potentes sunt. i. e.
 Non propter fidelitatem & probitatem dignitates ob-
 tinuerunt; sed malis artibus obrepserunt. Certè
 Propheta stylum dirigit contra procures, non contra
 gregarios, &c. Al. Et invaluit perfidia, &c. Sy. [Alii
 præced. *וְהָיָה* huc trahunt, locumque sic reddunt,] Men-
 dacium, & non fides, invaluit, &c. o. Falsitate & perfidia
 magnificati sunt, &c. Sy. ¶ Quia (vel, Quia, Pi. Ca.
 Sed, JT. Nam, Ang.) de malo (vel, malitia, Pi. vel, sce-
 lere, Sy. sim. Ar.) ad malum egressi sunt; ita o. Ch. Mo. P.
וְהָיָה Migrant, Strig. prodeunt, Ca. procedunt, JT. Pi.
 sic Ar. progressi sunt, Sy. transeunt. Exire interdum
 idem quod transire. q. d. Si peccant, non resipiscunt,
 aut retro se flectunt; sed continuant sua scelera, &
 obstinatè mala malis accumulunt: nullum iis inest fig-
 num correctionis. Exeunt, M. Ti. H^s, pro, Multa fla-
 gitia admittunt. Subindè peiores fiunt: præpositio
 enim ex, vel de, cum in constructa augmentum & con-
 tinuitatem rei denotat. Exempla sunt, Psal. 84. 8. de vi-
 ctoria ad victoriam; & 144. 13. Rom. 1. 17. 2 Cor. 3. 18.
 ¶ Et me non cognoverunt, &c.] Ignoratio Dei fons est
 omnium malorum. Vide Jud. 2. 10, 11. 1 Sam. 2. 12.
 Jer. 4. 22. Hos. 4. 1, 2. Cognitio Dei tanquam Judicis
 mundi, ubi accedit etiam cognitio bonitatis Dei, sem-
 per parit reverentiam & pietatis studium.
 4. Unusquisque, &c. *וְכָל אִישׁ מֵאִשׁוֹ* Quisque (vel,
 Cuique, Ti.) ab amico, vel socio, vel proximo, suo caveat,
 JT. sic Mo. P. &c. vel, caveat, Calv. custodiat se, M. ca-
 vendum est, Ti. Extremam malitiam describit. Manent
 etiam in hominibus perditis aliqua storgæ; in Judæis
 autem regnat astorgia, humanitatem exuerunt: qua-
 re meritò detestabiles sunt tanquam portenta naturæ.
 ¶ Et, &c. *וְכָל אִישׁ מֵאִשׁוֹ* Neque omni (vel, ulli, JT.
 Pi. Ca. Sy. sim. M. Ti.) fratri fidati, P. Descriptio pes-
 simæ ætatis, qualem ob oculos ponit Hesiodus; *οὐδὲ
 καὶ ἄλλοι*, &c. (Neque fratres sibi invicem amici erunt,
 &c.) & Ovid. ——— fratrum quoque gratia rara est.
 ¶ Fraudulenter incedit] Ità Mo. sic Calv. P. o. Ar.
 Ch. Astutiis alii alios fallunt: ideo stultos dixit qui
 fratribus confidunt. ¶ *וְכָל אִישׁ מֵאִשׁוֹ* Fraudulentus
 (mercator, Ti. cum detractioe, JT. Pi. Sed hoc frigi-
 dum est.) incedit, vel ambulat, M. Ti. JT. &c. calum-
 niatorem agit, Ca. Vox *וְכָל אִישׁ* propriè mercatorem, seu ne-
 gotiatorem, sign. Accipitur autem pro fraudulento &
 impostore, quod ferè negotiatores dolis & fraude, etiam
 proximi jacturâ, negotium suum agant. Jungitur au-
 tem in S. S. verbo ambulandi, (sine quo nusquam inven-
 nitur *,) quod detractor ad aliorum domos vadat, ut
 quæ ibi audierit suis postea narret detrahendi causâ f:
 vel, ut fraudandi occasionem reperiat. Alii vertunt,
 supplantat, vel delator est, vel desert, vel detrahit.
 5. Vir, &c. *וְכָל אִישׁ מֵאִשׁוֹ* Et unusquisque
 amicum, vel proximum, (vel, in socium, Mo. vel, proximo,
 Ti. Calv.) suum (vel, suo, Ti.) fallit, Ca. sim. Mo. cir-
 cumvenit, M. G. sic P. V. i. e. circumvenire solet *:
 vel, illudit, Ti. sic JT. Pi. mentitur, Calv. ¶ Docu-
 erunt — linguam, &c.] q. d. Linguas suas ita continuo
 formarunt ad mentiendum, ut nihil aliud possint quàm
 mentiri. ¶ *וְכָל אִישׁ מֵאִשׁוֹ* Prave agendo
 (vel, Ad prave agendum, V. Perversa agere, M. Male age-
 re, Calv. Nequitia, Ca.) laborant, vel laboraverunt, P.
 Ti. Mo. vel, defatigantur, V. sic M. Calv. Ca. defeti-
 scuntur, JT. Pi. laborant ad lassitudinem usque, V. q. d. Non
 parcunt labori, nec lassitudinem sentiunt aut molesti-
 am; adeo exæcat illos voluptas malè agendi.*
 6. Habitatio, &c. *וְכָל אִישׁ מֵאִשׁוֹ* Habitatio
 tua (vel, Sedere tuum, Mo. Ti. Tu verò, Propheta, sedes, M.
 Tibi sedes, Ca. sub. est, P. Ca. JT. &c.) in medio doli, P.
 Pi. Ti. &c. vel, populi dolosi, M. sim. V. Pi. Calv. qui ex
 fraudibus compactus est; cui lingua mellea, sed cor
 felleum. Verba Dei ad Jeremiam. Nè putent verba
 quæ [Propheta] hæcenus protulit esse hominis, hic
 Dei auctoritatem interponit. Dicit eos non levi, ac
 ne latâ quidem culpâ, sed dolo malo, delinquere. Ideo
 oportet te cautè ambulare: vel, Idcirco spes nulla
 est de ipsorum emendatione: id quod sequentia con-

firmit. Necessaria fuit hæc admonitio, tum, i. quia
 necesse est servos Dei, ut cum fructu munere suo fun-
 gantur, cognoscere eorum fraudes quos coarguunt, &
 tenere fallacias quibus homines se fallunt. Tu habitas,
 &c. q. d. Tibi negotium est cum hominibus perversis, qui
 non tantum scelera sua apertè produnt, sed qui etiam
 fallunt ubi simulant aliquid resipiscentiæ, &c. Ergò nè
 blanditiis istis animum tuum debilitent, vel deliniant:
 statue tibi esse certandum cum illorum fraudibus. Tum,
 2. quia servis Dei magnitudine & constantia opus est, nè
 hypocrisis hominum terreantur & frangantur, vel pror-
 sus concidant. ¶ *וְכָל אִישׁ מֵאִשׁוֹ* In, &c. (vel, In, Mo. Pro, JT. Ex, Pi.) dolo (i. e. amore frau-
 dis: vel, Dolo enim repleti, M.) renunt, vel renuerunt,
 me cognoscere, sive agnoscere, P. Ti. Sy. JT. &c. Pro-
 pter scelera & dolos suos noluerunt me agnoscere. Ità
 fraudibus suis fidunt, ut me non curent. Quia
 prorsus sibi placent in fallaciis suis, ideo omnem lu-
 cem astutè subterfugunt, & consultò extinguunt. Tà
 renunt indicat ignorantiam illorum affectatam & vo-
 luntariam fuisse.
 7. Ecce, ego conflabo, &c. *וְכָל אִישׁ מֵאִשׁוֹ* Exco-
 quam (vel, conflabo, M. Pi. examinabo, Ca. o. igne, o.
 Heb. præf. pro futur.) eos, & probabo (vel, explorabo,
 Ca.) eos, P. Ti. o. &c. igne instar argenti: igne af-
 flictionis, ut consumantur impii, & reliqui expur-
 gentur, Esa. 1. 25. & 4. 4. Dan. 11. 35. q. d. Quo-
 niam fallaciis vosmet venditatis, iisque mihi oculos
 perfringere putatis, judicia mea erunt instar fornacis,
 & vos veltrâsque fallacias simul absumant. Al. Ex-
 plorabo an mitiores poenæ vos reducant, antequam
 prorsus delectam vos. Al. excoquens (vel, conflans eos,
 JT.) probavi eos, G. JT. i. e. Misi minora mala Josiæ &
 Joakimi temporibus, experiens an per ea purgari pos-
 sent. Similitudo qualis supra 6. 29. Sed hanc versio-
 nem respuunt, & contextus, & illativa particula in
 fronte versus. ¶ *וְכָל אִישׁ מֵאִשׁוֹ* Quid, &c. (vel, Quid, Ti. Ar. quid aliud,
 Ca. G. ex Vulg.) faciam (vel, facturus essem, JT. facerem,
 Ti. Calv. agerem, Ca. Calv. Pi. Ar. sub. aliter, Pi. Angl. M.
 q. d. Quomodo me contineam nè eos excoquam *, &
 repurgem ab improbis, tanquam scoris?) a faciebus
 filie populi mei? Mo. vel, propter filiam, &c. P. Ti. JT.
 Pi. Quid aliud facere poteram ejus causâ? Vel, cum
 filia, &c. Calv. Angl. *וְכָל אִישׁ מֵאִשׁוֹ* videtur valere, cum, Psalm.
 68. 3. Mic. 1. 4. Vel, circa puellam, &c. Ca. vel, cum
 sit filia, &c. M. vel, a facie malignitatis filie, &c. Ar.
 sic o. vel, spectatâ nequitia, &c. Sy. vel, propter nequi-
 tiam filie, &c. Angl. ex He. a facie peccatorum carnis
 populi mei? Ch. Deliberat Deus quasi cum Judæis:
 q. d. Quomodo postulare possitis ut vos aliter tracte-
 mini, qui me toties & tam pertinaciter irritastis? quo-
 modo ferrem hanc impietatem inter domesticos meos? Id
 mihi in probum cederet, &c.
 8. Sagitta, &c. *וְכָל אִישׁ מֵאִשׁוֹ* Duplex hic
 est lectio, *וְכָל אִישׁ מֵאִשׁוֹ*, & *וְכָל אִישׁ מֵאִשׁוֹ*. [Locum variè reddunt.]
 Sagitta (vel, Cuspis, Ar. vel, Culter, JT. Pi. *וְכָל אִישׁ* sonat
 divisorium, & plerumque sign. sagittam; interdum verò
 cultrum, ut Prov. 7. 23. & hic. Verum quidem est,
 linguam impiam modò gladio, ut Psalm. 57. 5. modò
 novacula, Psal. 52. 4. conferri: sed non liquet usquam
 vocem hanc de cultro usurpari. extensa, Mo. P. Ch.
 vel, acuta, M. Ti. Ca. Sy. evulsa, He. in M. tracta, V.
 vel, i. ex pharetra; vel, 2. sub. super cotem, ut exacu-
 tur; q. d. exacuta & terfa, & proinde incidens. Vel,
 vulnerans, o. pungens, Ar. Quæ versiones infra ve-
 ram vocis notionem subdunt; nam sagittæ sunt mor-
 tiferæ, Deut. 32. 23. Psalm. 7. 14. &c. Vel, jugulans,
 JT. Pi. sim. V. matatrix, BA. Participia passiva, cum
 nomina sunt, actionem significant: ut Prov. 28. 17. *וְכָל אִישׁ*
 homo *וְכָל אִישׁ* oppressor; Prov. 30. 1. Verba *וְכָל אִישׁ* collectoris.
 ¶ *וְכָל אִישׁ מֵאִשׁוֹ* Ponit ei, &c. *וְכָל אִישׁ מֵאִשׁוֹ* Insidias suas, P. M. &c. Heb. 17. 220.
 ejus, Pi. Sic, laqueus ejus, id est, ei positus, Job. cap.
 18. vers. 10.
 9. Non visitabo, &c. Idem vide Jer. 5. 9.
 10. Super (vel, Propter, Ti. JT. Pi. Sy.) montes (vel,
 hos montes, JT. Pi.) assumam (vel, tollam, Mo. extollam,
 JT. excitabo, Pi.) fletum] Ità P. &c. Suo luctu Propheta
 stuporem totius populi coarguit. ¶ *וְכָל אִישׁ מֵאִשׁוֹ*
 K k 3 De

De montibus, &c. Ar. Notatur hic vel, [1. modus luctus;] qu. d. Tollam luctum qui ad montes usque conscendat: vel, 2. causam luctus; qu. d. Propter montes illos, quondam plenos pascuis, nunc desolatos, flebo. q. d. Stultè vobis securitatem promittitis in locis planis, & quò facile hostis perveniet: nam hostes nihil intactum relinquent; pervenient usque ad montes, & usque ad pascua deserti. Propter montium Judææ vastationem, &c. Judæa, maximè circa Jerosolymam montosa erat. Vide Esa. 14. 25. Jer. 17. 3. & 33. 13. &c. ¶ Et, &c. מְרִבֵּר נְאֻם יְהוָה. Et super (vel, propter, Ti. JT. &c.) habitacula (vel, caulas, JT. Pi. Sy. pascua, V. Calv. semitas, o. iuguria, Q. in Calv. loca amœna, Ti. Calv. fim. Mo. M.) deserti, P. Ch. sic Ca. &c. מְרִבֵּר non tantum accipitur pro locis vastis & sterilibus, sed & pro locis montuosis. Vel, planities, seu vallis. Vide Esa. 63. 13. Et super amœnas planities. Ità sæpe מְרִבֵּר fumi aliquoties observavimus. Sic tota regio dividitur in montes & valles. [Strig. hæc cum præced. sic reddit, In montibus vivam in luctu & squalore, & in locis desertis lamentabor.] ¶ Incensa (vel, Devastata, M. fim. Ca. Ch. Sy.) sunt, eò quòd, &c. מְרִבֵּר מְרִבֵּר A non viro (vel, absque homine, Ch.) transeunte, Mo. quòd non transeat homo, M. adeò ut nullus transeat, JT. Pi. fim. P. Ti. Ca. &c. Non modò nemo ibi habitat, sed nè transit quidem. Omnia facta sunt ferarum lustra. ¶ Et non audierunt vocem possidentis; i. e. incolentis, & depascentis. Pecoris, five pecudum, Mo. Ca. JT. P. M. Ch. Sy. &c. Nullus auditur mugitus, nullus balatus. qu. d. Hostes omnia abducent. ¶ 11. In, &c. מְרִבֵּר In acervos, Ch. M. Mo. V. &c. sub lapidum, V. In ruta cæsa. ¶ 12. Quis—sapiens, &c.? q. d. Nemo: vel, Pauci sunt qui considerant, Deum fore vindicem scelerum, &c. ¶ Et ad, &c. מְרִבֵּר מְרִבֵּר. Et quem (vel, Et ad quem, P. Et id quod, JT. Quisve est cui, Pi.) locutum est (vel, edixerit, JT. loquatur, Pi.) os Domini ad eum, Mo. [Sed eum, ex more, redundat.] & nuntiabit, vel renunciabit, illud? Mo. P. vel, sibi indicet? JT. vel, ut indicet, five renunciet, istud? Pi. V. Et ille ad quem locutum est os Domini annuntiabit ipsum, M. Ti. Conqueritur hic Prophetas nullos esse, vel paucos, qui socordem populum expergefiant. Erant quidem adulatores, &c. sed illis Prophetæ nomen detrahit, & se unum omnibus illis opponit, & plenam sibi solidamque auctoritatem asserit, etiam si solus cladem denunciaret, quia à Deo missus est. Nullusne inter istos doctores Prophetæ est, cui Deus hoc patefecit? ¶ Quare perierit terra, &c. [Sensus versus,] Si quis inter vos aut per se sapit, aut prophetico dono instructus est, dicat nobis causas tantæ vastitatis: aut si nemo est qui dicere possit aut velit, ego dicam. [Strig. versum sic reddit, Utinam aliquis hæc sapienter consideret, & verbo Domini commonescens causam explicet quare terra, &c. Sensus duplex esse possit, & uterque probabilis est. Vel, 1. q. d. Cum Deus populum graviter affligeret, stupidus tamen ille erit; & licet omnes mala sentiant, nemo tamen attendit ad Dei iudicium, aut manum percutientis respicit. Vel potius, 2. deplorat hic præsentem populi duritiam & contumaciam: q. d. Nulli sunt qui ultro considerant iudicia Dei, & nullus est Prophetæ qui torpidos excitat.] ¶ 13. Et dixit Dominus] q. d. Et si nemo sit in terra, vel doctor, vel discipulus, qui loquenti Deo suffragatur, sed omnes stupidi sunt, &c. Deus tamen non dormit, sed loquitur, & [in eo] acquiescendum est: satis est in solo Dei Verbo auctoritatis & efficaciæ; & non pendet Dei iudicium ab hominum arbitrio, vel sensu. Sileamus ergò nos, neque obstrepamus. Mihi, inquit Jeremias, Deus causas ejus rei aperuit. ¶ Quam dedi eis, מְרִבֵּר Coram eis, P. M. Ti. &c. vel, ad faciem ipsorum; ut patefieret illis. Prætextum erroris illis excutit: q. d. Satis superque edocti estis quid rectum est, &c. ¶ 14. Et abierunt post pravitatem cordis sui, מְרִבֵּר Obstationem, &c. Mo. vel, duritiam, P. contumaciam, M. V. Calv. perversitatem, Ca. placita, o. Ar. libidines, Sy. vel, perversam libidinem, Ti. sententiam, JT. contemplatio-

nem, Pi. vel, phantasmam, Q. in V. sic Ang. cogitationem, vel cogitationes, Ch. Calv. Vide Jer. 7. 24. Diligenter notanda hic est antithesis inter Legem Dei, & cogitationes hominum. ¶ Et post Baalim, quod, &c. מְרִבֵּר Quos (vel, Quod, JT. Pi. Vulg. vel, Quæ, vel In quibus, Ch. in V. vel, Sicut, M. sic V. Calv. Angl. ut alibi significat. מְרִבֵּר, pro מְרִבֵּר. docuerunt (vel, assuescecerunt, Ch. in V.) eos patres eorum, Mo. Ti. o. Ar. &c. Ergò nec parentum, nec majorum, error sequendus; sed autoritas Scripturarum, & Dei docentis, ait Hieron. Sententia omnino verissima. Alioquin redeundum nobis esset ad idolorum cultum. Rectè tamen Catholici nituntur auctoritate majorum: non enim qualescunque majores allegant, sed eos quibus S. S. testimonium perhibet veritatis. Stultè opponunt homines exempla hominum auctoritati Dei. Non modò frivola est hæc excusatio, sed crimen duplicatur; quia, scilicet, non nunc primum incipiunt peccare, sed obstinati sunt in suis vitiis. Magis excusabilis esset inscitia unius anni, quàm ubi filii abominationes acceptas è manu patrum, postquam obstinatè amplexi sunt, tradunt posteris suis. ¶ 15. Deus Israel] qu. d. Ego qui hæc loquor sum Deus quo stultè gloriimini, cujus nomen falsò prætexitis. ¶ Cibabo, &c. מְרִבֵּר מְרִבֵּר. Cibabo eos populum (vel, nempe populum, P. M. Pi.) hunc absinthio, P. M. Ti. simil. JT. Pi. Ca. Sy. Non placet, quia salubris est illa herba. Vel, amaritudine, Calv. summâ amaritiei. Græci, ἀνίσχυς, (angustiis.) Quid sit ἀνίσχυς, vide Luc. 21. 23. מְרִבֵּר est cognata מְרִבֵּר, & eidem juncta Deuter. 29. 18. Jer. cap. 23. vers. 15. Stirpem herbamve esse aliquam claret satis; at de specie ambigunt Hebræi. Herbam amaram esse patet ex Prov. 5. 4. necnon lethalem; aconium lubens verterim. מְרִבֵּר certè à מְרִבֵּר Arabico nomen traxisse videtur, quod exsecrari sign. Gen. 3. 17. Marc. 11. 21. ¶ Aquam fellis] Ità Mo. P. M. &c. vel, amaritudinis, o. sic Ar. vel, succum cicutæ, JT. Pi. Exprimit hic horribilem vindictam: qu. d. Illustra hæc Dei beneficia, sc. panem, &c. convertam in venenum, &c. ¶ 16. Quas non noverunt ipsi & patres, &c.] Hoc dicit, quia patres imbuerant filios suos erroribus, &c. ¶ Mittam, &c. Nè fuga quidem tuta erit P. ¶ 17. Contemplamini, &c. מְרִבֵּר מְרִבֵּר. Animadvertite, (sub. imminentem vindictam, M. vel, Attendite, nempe ad mea verba: Considerate diligenter, V. Prospicite, Ti. Videte, Ca.) & vocate (vel, ut vocetis, Ti. fim. Ca.) lamentatrices, P. Ch. JT. Pi. &c. vel, præficas, Ti. Ca. G. Vide Festum & Nonium. Sic dictas, quasi luctui præfectas; quæ in funeribus & publico luctu conduci solebant, ut sparsis crinibus, nudatis pectoribus, voce flebili, lamenta & lacrymas cierent, & laudes mortui loquerentur, &c. q. d. Non poteritis ipsi satis deslere calamitates vestras, nisi etiam præficas advocetis. Non laudat Prophetæ hunc morem, (sæpe enim S. S. ducit similitudines à vitiis populi;) quin potius mordet Judæos, quòd minas Dei spernerent, & interea molles & teneri essent ad nugas præficarum, quas omnes sequebantur, q. d. Video me nihil proficere; ergò Dominus dabit vobis non Doctores, sed mulieres magistras: illis saltem præbete vos dociles. ¶ Et ad, &c. מְרִבֵּר מְרִבֵּר. Et ad sapientes (sub. mulieres, M. Sy. Ang. vel, ad præficas, JT. ad peritas, V. Pi. in negotio scil. luctus: edoctas cantus lugubres;) mittite, &c. Mo. P. &c. ¶ 18. Festinent, & assumant, &c.] Ità P. fim. Mo. M. &c. vel, Et festinanter extollant, &c. JT. Pi. Angl. Hebraismus, qualis 1 Sam. 4. 14. Esth. 6. 10. ¶ Deducant (vel, Et demittant, Mo. Et profundant, Ca. Ut deducant, M.) oculi nostri lacrymas; sic P. &c. מְרִבֵּר. Ut descendant ex oculis nostris lacrymæ, Pi. fim. JT. Glas. &c. Hypallage, vel hyperbole. q. d. Oculi præ multo fletu fluant & descendant in lacrymam, vel, in lacryma, vel, cum lacrymis. ¶ Et palpebræ nostræ defluant (vel, stillent, M.) aquis] Ità Mo. P. &c. vel, versa in aquam, V. ¶ 19. Quomodo vastati sumus, &c.] Hic incipit plenus carminis præficarum. ¶ Dereliquimus (vel, derelinquere

linguere cogimur, Pi. sim. G.) terram] In qua putabamus fore perpetuum nidum. ¶ Quoniam, &c. "וְיִשְׂרָאֵל" Quia projecerunt (vel, ejecerunt, M. sic Pi. dejiciunt, JT. sub. illi, Angl. ex He. vel, sub. hostes, Calv. sic V. & sub. in terram, V. vel, sub. nos, P. M. Ti. JT. Pi. Ang. & sub. foras, M. vel, à se, Ti.) habitacula, vel tabernacula, nostra, Mo. P. Ti. JT. &c. Habitationes eversæ h.

20. Audite, &c. "וְיִשְׂרָאֵל" Sed (vel, Propterea, P. Sy. &c. Nunc, o. Quaso, M. Nam, Pi.) audite, mulieres] i.e. Vos præficæ. Potius, omnes, quia istæ non sufficerent, &c. & serius esset, non mercenarius, luctus. Mulieres compellat, vel, quia hæ proniores sunt ad luctum; vel, ut exprobraret viris quod surdi sint, &c. ¶ Sermonem oris ejus] Emphaticè; q. d. Deus quasi ore ad os vobiscum loquitur, ut facile vobis constet me fideliter tradere quæ inde accepi. ¶ Docete filias, &c.] Id est, discipulas vestras in ista arte. Vel, significat nullas, vel mulieres, vel puellas, quamlibet rudes adhuc & ignaras, immunes fore à fletu: ex quo scilicet pervenerit judicium Dei ad omnes ætates & sexus & ordines m.

21. Ascendit mors per (vel, in, Mo. ad, Sy. JT.) fenestras nostras] Ità P. M. Ti. q. d. Non per portas urbis, in quibus solet esse custodia; sed per murorum aperturas: per fenestras, arcium, turrium, domorum, instar furum. Vide Joel. 2. 9. Joh. 10. 1. q. d. Subito, clanculum, & nemine prævidente. Hostes in nos nec opinantes irruerunt, & quæ minimè putabamus: non enim solet hostis per fenestram, sed per januam, ingredi: at hi, quasi moræ pertæsi, non per referatas fores, sed per tecta, &c. involarunt, &c. Allusio, vel ad hostem invadentem urbem; vel ad acervos mortuorum usque ad fenestras pertingentes, &c. Mors per, &c. Saxa illa balistaria: *ἄνθρωποι*, valde vividæ. Mors, id est, Chaldæi mortem inferentes. Deridet stultam Judæorum confidentiam, qui clausis foribus se tutos putabant, &c. quasi verò Dei potentia non conscendat supra nubes, & non possit per fenestras ingredi. ¶ Ingressa est domos] Per ipsas domos transivit, nec ibi substitit d. ¶ Dissperdere, &c. "וְיִשְׂרָאֵל" Ut disperdat (vel, Ut exscindat, Ca. sim. JT. Pi. Mo. Ti. Ad extirpandum, M.) parvulum, vel parvulos, de platea, vel vicis, P. JT. Mo. &c. Ità ut eadem illa faxa per domos transeuntia etiam in plateis plurimos occiderent. Al. Procedit, sive Pergit, exscindere, &c. Angl. Tali supplemento opus est: alioqui improprie diceretur, ingredi domos per fenestras, ut exscinderet in plateis, ubi pueri ludere solent, Zach. 8. 5.

22. Loquere, Hæc dicit Dominus] Perge hæc mea mandata loqui. Quia vaticinium hoc incredibile & pro fabula habebatur, illud munit mandato Dei h. Hæc verba parenthesi includenda sunt. ¶ Et, &c. "וְיִשְׂרָאֵל" Elegans paronomasia. Et cadet (vel, cadent, M. ceciderunt, JT. jacebunt, Pi.) cadaver (vel, cadavera, M. &c.) hominis tanquam stercus, &c. Mo. &c. ob fetorem & deformem aspectum: q. d. Sine honore prostrati erunt ab hostibus. ¶ Et, &c. "וְיִשְׂרָאֵל" Et veluti manipulus, &c. Mo. P. Ti. M. Ch. &c. vel, fenum, o. Sy. gramen, Ar. Mallet accipi pro spicis: neque enim messorum relinquunt integros manipulos, sed paucas spicas, quæ postea vel spontè putrescunt, vel à pecudibus aut bestiis vorantur. Manipulos, (id enim vox *מַנְיָן* etiam Chaldæis & Arabibus sonat,) si qui excidant, eos parùm curat messor mercede conductus. Non pluri tunc fient humana corpora m. ¶ Et non est qui colligat] Nè pauperes, qui spicas hinc inde corradere solent: q. d. Spicæ hæ pedibus calcabuntur. Signum hoc contemptus. Durum hoc Judæis, qui adeo superbi inflati erant.

23. Non gloriatur sapiens, &c.] Per concessionem sic vocat eum qui timore Dei vacuus est. Sic connectuntur hæc cum præced. Exitium quod Judæis denunciatum erat ab iis non metuebatur, quia fiduciam habebant, vel in fortitudine, vel in divitiis, vel in sapientia. Sed nihil proderunt hæc omnia ad arcendos Chaldæos. Nè itaque his nimium fidite. Tria hæc exempla, Salomonis sapientissimi, Sampsonis fortissimi, Achabi ditissimi, non abs re hic adfert Chaldæus.

24. Sed in hoc gloriatur qui gloriatur, scire, &c. *וְיִשְׂרָאֵל*

Intelligendo (vel, Cognoscendo, Calv.) & sciendo me, Mo. Calv. Quod (vel, Si, M. sub. nimirum, Sy.) intelligat (vel, percipiat, Ca.) & cognoscat me, P. Ti. M. Ca. Sy. Se intelligere, &c. JT. Se prudenter agere, &c. Pi. q. d. In eo fidat, quod me noverit, nimirum si & hoc factis ostendat. Intelligere Deum est, scire; cognoscere autem Deum est, ambulare in viis ejus. Nescio an hoc solidum sit. Nec tamen frustra duo hæc verba eodem sensu adhibet: ut scilicet hominum studia magis excitaret ad cognitionem Dei, in qua parte ple-

rosque torpere animadvertit; & ut seriam Dei cognitionem exprimeret, quæ etiam in affectus vitæque hominum penetraret, &c. ¶ Qui facio misericordiam, &c.] Id est, qui vel misericorditer salvo, vel severe vindico scelera, ut homines merentur: vel, qui gratiæ meæ auxilio, & justitiæ & misericordiæ auctor sum, & omnis generis virtutum. Non dicit, quod me noverint secundum naturam meam; ea enim hominum captum superat: sed, secundum eas proprietates quæ homines spectant, quas *מִשְׁפָּחָא* appellant Hebræi; quarum præcipuæ sunt benignitas in pios, severitas in im-

pios, & in omnibus rebus perfectissima *דְּדִרְסָא* (rectitudo,) quæ hic significatur nomine justitiæ generalius sumptæ, cum alioqui ea vox varias habeat significationes. Et nota illud, in terra: contra philosophos, qui ante Aristotelem censuere Dei providentiam ad sublunaria non pervenire. Diligenter notanda est hæc explicatio Dei: Vult eos serio ipsum intelligere, nec inane illi nomen duntaxat tribuere, sed virtutem ipsius agnoscere. In primo autem & altissimo gradu meritò statuit Jeremias misericordiam Dei, sine qua horror nos & desperatio absorberent, Deumque fugeremus. Justitiam Dei Scriptura accipit, non ut vulgò dicitur, sed pro fidelicustodia Dei quæ suos tuetur; judicium autem, pro figure contra impios. Cum autem justitia & judicium simul junguntur, designant perfectam rectamque gubernationem, quæ Deus res in mundo temperat; quæ Deus pios tuetur & liberat, impios verò compefcit.

¶ Hæc enim placent mihi] His delector, tum faciendo illa, tum ab aliis facta videndo. Antithesis hic subest inter horum cognitionem; & inter sapientiam, fortitudinem, &c. stultamque in illis fiduciam, sive gloriationem: ut homines se exuant prorsus omni fiducia, sciântque se extra Deum miserrimos, & in eo uno felices, esse.

25. Visitabo (vel, animadvertam, JT. Pi. Ca. puniam, G.) super omnem (vel, in omnem, JT. Pi. vel, omnem, P. M. &c.) qui, &c. *וְיִשְׂרָאֵל* Qui circumcisum habet præputium, Vulg. M. sim. o. Ar. Ca. Al. circumcisum cum præputiato, JT. Pi. Ang. sim. Strig. Heb. cum præputio. Metonymia formæ. Circumcisum, & habentem præputium, P. circumcisum, (nempe flagitiosum: supple, nec minus cum qui est) in præputio. Pari modo eos pro meritis tractabo. Neque me movebit tantilla pellicula retenta, vel rejecta. Circumcisum in, vel cum, præputio, Mo. Ti. Calv. Legas hæc vel, i. distinctè, q. d. tam Judæos, quàm Gentes, mixtim, & sine discrimine: vel potius, 2. conjunctim, q. d. ejus circumcisio inanis est, & manet præputio similis. Judæos respicit, qui, ut erant degeneres, ità adulteraverant foedus Dei, & simul violaverant circumcisionem. Quos v. seq. gentes commemorat, hæc omnes circumcidebantur: id quod ignorantibus quidam, hunc locum, quem bene transulerat Vetus, (ut & multos alios,) depravarunt, non autorem sequentes, sed trahentes; videlicet Judæos magistros suos secuti, qui arbitrantur solos Judæos circumcidi; cum non solum Egyptii præter Judæos circumciderentur, sed & Æthiopes, & Colchi, & Macrones, & Syri, ut docet in Euterpe Herodotus. At autor libri Aruch de Egyptiis, Circumcisi, inquit, quidem erant quo tempore vivebat Joseph; at illo mortuo, adduxerunt sibi præputium, arte usi quæ abscissam cutem repararet. Sed non ità est profectò. Nam suo adhuc ævo illos circumcisos fuisse memorant Herod. & Strabo, & post eos, Hieron. & Ambros.

26. Super Ægyptum, &c.] Hos populos enumerat, quia alii ab aliis sperabant certam opem, ità ut omnes simul Deum spernerent: & quia ad hos, utpote vicinos, Judæi in periculis se conferrent. Vide Jer. 46. & 48. &c.

¶ Super Ægyptum, &c.] Hos populos enumerat, quia alii ab aliis sperabant certam opem, ità ut omnes simul Deum spernerent: & quia ad hos, utpote vicinos, Judæi in periculis se conferrent. Vide Jer. 46. & 48. &c.

- ^m G. 48. & 49^m. ¶ Et super omnes qui, &c. "וְעַל כָּל הָעָם" Extremificatos (ad verbum, *angulatos*, V. Calv.) *anguli*, vel *angulo*, Mo. V. i. e. redactos & detrufos in angulum orbis terræ; five, qui fiti sunt in extremitate orbis. Seipsum declarat, cum mox dicit, *qui habitant in deserto*ⁿ. *Habitanter in extremo angulo orbis*, P. *qui in extremitate orbis*, Ti. simil. Ca. *finitimos*, M. *finitos in angulo*. "וְעַל כָּל הָעָם" hinc sign. eos qui sunt in extremitate; "וְעַל כָּל הָעָם" verò sign. *angulum*, & *finem*. Sensus minimè ambiguus est; nempe, etiam si Moabitæ & alii haberent absconditos recessus, tamen non fore immunes à plaga. Perveniet etiam ad ultimos ipsorum angulos, in quibus se tutò habitare putant, Dei vindicta^o. *Præcisos ad angulum*, Angl. qu. d. qui abscissi ab aliis populis vivebant in extremitate deserti P. [Alii aliter reddunt:] *barbiton- sos*, Sy. *attonsum circa faciem*, o. sim. Ar. *attonfos comâ*, Ch. *amputatos latere*, JT. *præcisos in lateribus*, Hebr. *præcisos latere*, seu *angulo*, i. e. quorum capillus in utroque latere præcisus est. Synecdoche generis q. Est autem periphrasis Arabumⁿ, Scenitarum[†], vel Cedarenorum[†]; quos eodem modo nominat Jer. 25. 23. & 49. 32^v. ubi dicta vide, & quæ ad Levit. 19. 27^a. Dicunt, inquit Herodotus in Thalia, Arabes tondere sui capillamenti comam, ut ipse Dionysius tonsus est: tondentur autem in subrotundam formam, circumradentes tempora^v. *Circumcisi*, seu *circumtonsi*, *anguli*, nempe capitis. Sic vocat h. l. Idumæos, Ammonitas, Moabitas, cæterosque Arabiæ desertæ incolæ. Et Græcus Scholiastes in Leviticum docet, ad suum usque ævum Saracenos ita usurpasse, & capitis sui *σύν τῷ σισοῖν*, id est, *σύν τῷ βύλον* aut *πλεγμα*, Saturno consecrassè. Ad horum distinctionem vetitum Hebræis erat tondere comam, ut antè notatum. Porro, per hanc comæ attonfionem insinuare vult Deus, ad effugiendas poenas non magis profuturam Judæis impiis circumcissionem membri genitalis, cæterosque legales ritus, quàm Gentilibus proficit circumtonfio capillitii, cæteri que ethnici ritus^a. Possunt tamen h. l. intelligi Judæi, qui circumtonsam habebant cæsariem, testibus Jos. contra Ap. 1. r. post medium^b; & Chæriolo, qui Solymos refert fuisse *ἑρποντοπασίας*, *vertice tonso in orbem*^c. Tunc sensus erit, Sicut visitantur Gentiles, visitabuntur quoque Judæi, qui circa caput attonsi sunt; nec magis curabit Dominus carnem circumcisam quàm circumtonfos capillos. Præstat tamen de Gentilibus accipere^d. ¶ *Quia omnes gentes* (istæ, scilicet, quas jam nominavi*, vel vicinæ. *ἡ ἡαιδία* [in "וְעַל כָּל הָעָם"] demonstrativum pronomen accipi potest pro relativo^f.) *habent præputium*: nempe in glande, aut certè in corde^g: "וְעַל כָּל הָעָם" Sunt *incircumcisi*, V. similiter P. Mo. &c. sub. *carne*. Id est, sunt contumaces & immorigeræ, peccatores & rebelles Deo: ut per contemptum circumcissionis totius Religionis contemptus intelligatur^h. Idumæi & Arabes obligati erant ad circumcissionem non minùs quàm Judæi, sed pridem eam omiserant. Ægyptii, Ammonitæ, Moabitæ eâ lege non tenebantur: sed omnes pariter cor habebant plenum rebus refecandisⁱ. ¶ *Domus Israel incircumcisi sunt corde*] i. e. Cor habent peccato coopertum^k. Quid autem refert ubi sit quod Deum offendit? Cor pluris quàm *σύμβολον* (*symbolum*) cordis^l. Deus non moratur externum illud symbolum, sed respicit id quod præcipuum est, nempe circumcissionem cordis. Vide Rom. 2. 27, 28, 29^m.

CAP. X.

- ^m Calv. 1. **A**udite, &c.] Nova hæc concio, contra superstitiones, quibus Judæi nimium erant dediti^a. ¶ *Locutus est*—*super*, &c. "וְעַל כָּל הָעָם" *Super* (vel, *propter*, V. vel, *ad*, Pi. Calv. Ang. sim. JT.) *vos*, P. vel, *de vobis*, V.
2. *Juxta*, &c. "וְעַל כָּל הָעָם" *Viam* (nam *לָא* accipitur pro *לָא*^b: vel, *Morem*, Ca. *Ritum*, vel *Mores*, V. *Juxta vias*, o. Vulg. *In viis*, Ar. *De viis*, Ch. *Incedere in viam*, JT.) *gentium nē discatis*, P. M. Ti. Sy. Pi. &c. vel, *nolite incedere*, Ar. *Via*, five *Ad vi-*

- am*, *genium nē assuescatis*, Angl. Quoniam Judæi captivi vel tunc fuerunt, vel postea tuturi erant; confirmat eos adversus superstitiones illorum locorum*. *Via* passim accipitur pro institutis five præceptis^c. Revocat eos ab idololatria^d. Per *gentes*, Chaldæos maximè intelligit, unde nomen arti Chaldaicæ*. Nihil discere à Gentibus: contenti estote Deo magistro, & Lege ipsius, & nē declinate ad ritus Gentium^e. ¶ *Et à signis cæli nolite metuerè, quæ*, &c. "וְעַל כָּל הָעָם" *Quia*, vel *Nam*, vel *Quod*, (vel, *Sed*, Mo. P. vel, *Sicut*, M. vel, *Quamvis*, V. Angl. Q. in Calv. vel, *Quibus*, Ch.) *consternantur* (vel, *metuunt*, M. sim. Ti. Ca. o. &c. *metuant*, P. *consternentur*, Mo. *consternari soleant*, Al.) *gentes ab illis*, V. &c. Nempe, quasi ab illis omnes eventus rerum humanarum pendeant. Pleræque gentes primam causam, eandemque libere agentem, non agnoscebant, ut docet Maimonides^g. Putabant Gentes omnia, etiam eventus liberos, non Divinâ providentiâ gubernari, sed vi stellarum^h; quas etiam animatas & ratione utentes credebant Plato, & ex eo Origenes, &c. easque tanquam deos colebant, vel, ut minimùm, credebant omnia à stellis, ut certis & fatalibus signis, præmonstrariⁱ: itaque magis stellas quàm Deum metuebant^k. Manifestè hinc reprimitur sententia & vanitas Genethliacorum, five Astrologorum^l, qui ex astris de actionibus mortalium & eventis fortuitis audent vel certum, vel probabile, aliquid pronunciare^m. Ex horoscopo divinant de hominum vita & singulis actionibus, & mortis genere atque tempore. Et, quod mirum, qui volunt fortuitos esse rerum eventus, hominèsque libere agere in utramque partem, qui etiam fatum exhorrent, interea Deum quasi in ergastulo includunt, & volunt astra regnare. Hoc autem adèd graviter condemnat Propheta, quia hoc pacto tollitur timor Dei; nulla erit fides, nulla agnitio vel poenarum, vel beneficiorum Dei, nullum precandi studium. Vetat Judæos hæc metuerè, quia illos terrebant, modò Chaldæi, modò Ægyptii, ex astris vaticinantes fore aliquam mutationem, novumque sibi indè promitti imperium. Eos ergò revocat Deus ad poenitentiam & fidem. Et subest hinc antithesis inter astra & Deum: q. d. Si quid adversi vobis accidat, scitote Dei manum esse, &c. & quamvis astra interitum minentur, confidite in misericordia Dei. Dicit, *quia pavent gentes*, &c. q. d. Relinquit hanc stultitiam cæcis gentibus; vestrum est, in Deum recumbereⁿ.
3. *Quia*, &c. "וְעַל כָּל הָעָם" *Quia* (vel, *Siquidem*, M.) *statuta* (vel, *decreta*, Ch. *legitima*, o. *idola*, Sy. *leges*, M. G. V. Vulg. *ritus*, V. G. *ceremonia*, Ti. Ar. V.) *populorum vanitas* (vel, *vana*, P. Ca. &c.) *ipsa*, Mo. vel, *sunt*, P. Ca. Pi. &c. Monstrat Propheta, insipidos esse illos, qui tamen soli, & sibi & aliis, etiam Judæis, sapere videbantur; Chaldæos nempe & Ægyptios, ad quos etiam profani scriptores originem scientiarum referunt. Videtur Propheta abrumpere sententiam, & ineptè transire ad idola^o. Ideo autem sermonem de simulacris conjungit cum sermone de astris, quòd gentium orientalium simulacra pleraque Solem, Lunam, Saturnum, Venerem, aut astrum aliud, referrent; & quidem cum ea hominum opinione, ut crederent deductum magicis quibusdam ritibus spiritum ab astris in simulacris morari, atque ibi vim suam exserere bono illa simulacra venerantium. Est autem hic locus de simulacris expressus ex duobus, Esa. 40. 20. & 44. 19. & seq. Nihil o mittit quo auctoritatem demat simulacris. Materia, *lignum* exanime; opifex, homo mortalis, victus indigens; instrumenta, *ascia*, *clavi*, *mallei* P. Potiùs conexio sic se habet, Dehortatur eos à vitiis Gentium, quia hæc vanitatis & stultitiæ sunt plenæ, ut constat ex idolis^q. ¶ *Quia*, &c. "וְעַל כָּל הָעָם" *Quia*, vel *Nam*, (vel, *Quum*, JT. Pi.) *lignum* (vel, *lignum ipsum*, JT. vel, *arbor*, Ca. sic Ti. Pi. sub. est, Ar. vel, sub. est quod, P. Belg.) *de sylva*, five *salutis*, præcidit, P. V. sim. Ti. Calv. JT. Pi. (ad verb. *scidit illud*, V. sim. Mo. sub. *quis*, vel *aliquis*, Ti. Pi. Ang. vel, sub. *quisque*; nam utitur singulari numero^r: vel, sub. *faber*, V. [Alii passivè reddunt:] *ceditur*, Ca. Angl. *præcisum*, o. sim. Sy. Ar. *præciditur ei*, Ch.) *opus* (vel, in *opus*, Angl.) *manuum artificis*, P. Mo. Ti. Calv. in, vel *cum*, *ascia*, P. Mo. Ti. Ch. Sy. Angl. Belg. vel, *cum do-*

labra, M. V. sub. fit, Ti. vel, sub. factum, live dolatum, V. Sy. i. e. quod adaptavit dolabrâ: vel, & conflatio, e. aut fusura, Sy. vel, ad normam, JT. adhibita securi, Heb. per securim, q. d. ut artifex ex illa arbore faciat idolum. Alcia hinc inducitur ut instrumentum, non tam cædendæ arboris, quàm fabricandi idoli. Al. & fabrilium manuum arte dolata, Ca. [M. locum sic vertit, Arborem aliquis de sylva succidit, & parat ipsam cum dolabra, ut fiat opus manuum artificis.]

4. Argento & auro (id est, argenteis & aureis laminis) decoravit (vel, ornat, P. Pi. &c. pulchrum reddit, JT.) illud; ita Mo. &c. [Ad verb. pulchrum faciet: præter. pro præter.] Clavis & malleis compingit, &c. [Firmant (vel, corroborant, Ch.) ista, Pi. sic JT. Mo. LXX, Sy. &c. (scil. idola: vel, illud, P. Ch. Calv. Ti. nempe idolum: clavis per malleum adactis, & in parietem vel columnam ad quam idolum statuitur impactis. Al. affigit laminas illas, M.) nec finit vacillare, Pi. vel, & non prodibit, Mo. ut non amittat, JT. Heb. sinat exire: i. e. Ut factus ille deus non sinat suum aurum & argentum emungi sibi. Et non egredietur, sub. loco suo, V. ne resolutio fiat, M. ne partes idoli dissiliant. At videtur ex solido trunco factum. Ne cadat, P. ad verb. & non cadet, vel corrumpet, aut movebitur, V. ut non moveatur, Ch. in V. sic Ar. & non movebuntur, e. ne disjungantur, Sy. ne vacillet, Ti. ut non exeat, i. e. ut stare possit. Vide quæ illorum infirmitas, quæ semet sustinere nequeunt. Bene Prudentius, Forceps Myronis, Polycleti malleus, Natura vestrum est atque origo cælitum. Miror quod ipsum non sacratis Mentorem, Nec templum & aras ipse Phidias habet, Fabri decorum vel parentes numinum: Qui si caminis institissent segniis, Quum condiderunt gentibus stultis deos, Non esset ullus Jupiter conflabilis. Vide Baruch. 6. initio.]

5. In, &c. [Sicut palma æqualis (vel, æqualitatis, Mo. æqualis & recta; vel, teres & procera: vel, opere continente, JT. Pi. sim. Angl. non compacta ex partibus. Ità vox sumitur Exod. 25. 18, 31, 36. Vel, rigent, Ti. vel, erecta, Sy. sic Ch.) sunt, P. JT. vel, quidem sunt, Pi. vel, ipsa, Mo. Ti. Pronomen pro verbo substantivo, ut v. 3. Al. Sicut palma integer truncus stant, M. Illi solida palmae similes, scil. lignei dii. Adequationes eorum ut palma arboris, G. Assurgit effigies illa in rectitudinem, & in ea videtur esse aliquid conspicuum. Portata, &c. [Portando portantur, P. sic Mo. M. &c. scil. in thesis; vel, super humeros, nempe in processionibus: vel, generalius, in prima illorum collocatione, vel accidentaria translatione. Omnino portanda sunt, Pi. sic JT. Quia, &c. [Quia non incedent, Mo. P. vel, possunt incedere, Ti. JT. Pi. Cum nec per passum sese movere possint, M. Et hæc magna infirmitas, ire non posse. Et bene hinc infert, Si ista non possunt, quanto minus prodesse aut nocere? Quia nec, &c. [Quia non malefaciunt, Ti. Calv. sim. Mo. vel, malefacere possunt, P. sim. M. JT. Pi. (id est, poenas infligere, quas mala vocamus. Loquitur ex communi hominum sensu.) quin & (vel, & etiam, Mo. sic JT. Pi.) benefacere non est eorum, Ti. eis, Mo. penes eos, P. sic JT. Pi. vel, in eorum potestate, M. vel, cum eis, V. ex He. Solent plerique Gentilium dæmones colere, ne noceant, & alios exorare ut præstent beneficia; unde & illud Virgilianum, Nigram hyemem pecudem, Zephyris felicibus albam.]

6. Non, &c. [A non sicut tu, Domine, Mo. Non (vel, Quia non, V.) est (sub. itaque, M.) similis tui, P. M. Ar. V. in MS. Oxon. sim. Sy. Ca. Strig. Revera non est sicut tu, &c. Ti. Ex eo, vel Propterea quod, non, vel nemo, est par tibi, JT. Pi. Ang. Particula [Id] causaliter sumitur, ut alibi. Id quod referri potest vel, 1. ad præcedentia, de impotentia idolorum, quippe quæ non sunt paria vero Deo: vel potius, 2. ad sequentia, reverentiam scilicet Deo debitam, cujus causam hinc tradit. Anon, vel, Ab eo quod non, (h. e. Ab ultimis temporibus non) sicut tu, &c. Ab idolis se convertit ad verum Deum, quem hinc producit, ut fulgor ipsius discutiat tenebras gentium; & simul ut vera Religio ferio afficiat corda hominum, & idolorum detestationem in iis excitet. Heb. Propter non esse (scil. quen-

quam) sicut tu es. Præpositio [Id] valet, propter, & regit infinitivum subintellectum, nempe [Id] Ma. Pi. gnus, &c. [Magnus es, &c. Ch. Ti. Quia, vel Quod, magnus, &c. Pi. vel, maximus, &c. Sy. JT. Qui magnus, &c. Ca. Hæc cum præced. ad verbum sic verto, Ex eo quod non est tibi similis, cognoscimus quod magnus es, &c. Observa Hebraismum; sic seq. versu b. v. Et magnum nomen tuum in fortitudine] Ità Ch. P. Mo. vel, potentia, M. &c. Hoc addit, quia idolis erat celebris fama apud gentes, sed non in virtute.]

7. Quis non timebit (vel, metuat, Ti. sic V. vel, reveatur, JT. Pi.) te, o rex gentium? Sic Mo. P. M. Ti. &c. Interrogatio admirantis & indignantis, & stomachosè coarguentis stuporem & vefaniam hominum, quod vagentur in stultis suis figmentis, nec respiciant ad unum verum Deum; quem vocat, regem gentium, non in honorem Gentium, quasi se imperio ejus subicerent; sed ut exprobraret eis ingratitude, quod non timeant Deum, qui tamen potentiam suam apud ipsas exserit. Tuum, &c. [Vox [Id] est vel, 1. nomen, significans vel decem, vel imperium. Quod non placet; ob accentum, qui in penultima est, quum in nominibus ultimæ adhæresceret. Vel, 2. verbum, nempe Syriacum. A [Id] fit in 3. pers. scem. [Id] & Chateph-pathach, propter Athnach in Camets, producto, [Id]. [Hinc varietas versionum.] Sed non arbitrator peritissimum virum Theodotionem [Id] pro nomine substantivo accepisse. Quia tibi est decor, Ti. Tuum est regnum, Ch. in V. Tuum enim est imperium, M. simil. Ch. Heb. decor, M. Cujus id imperium est, Ca. [Reliquis verbum est.] Cum in te conquiescat illa, JT. scil. potentia, ex v. præc. Nam his & sequentibus verbis, per verborum, ex usu Hebræorum, easdem causas reverentiae Dei repetit quæ politæ sunt v. præc. Quia (vel, Quum, Sy. Ar. Nam, Ch. Siquidem, Pi. sic Angl. Quippe, Ful.) tibi convenit, live competit, Mo. Pi. Ar. Calv. V. vel, te decet, Sy. Ful. sub. id, Ful. videlicet, ut timearis ab omnibus, quod proximè antecessit. Refertur ad principium versûs: est ergo zeugma, quod scil. Deus hoc mereatur saltem, ut ipsum omnes metuant. Vel, illa, sub. reverentia, Pi. Angl. Pronomen illa latet in ipsa forma verbi, quod est generis feminini, & refertur ad nomen reverentia, vi præcedentis verbi subintellectum: quod in aliis locis occurrit. Vel, illud, sub. regnum, Angl. V. ex [voce conjugata] rex. Confer i Par. 29. 11, 12. Matt. 6. 13. Sed prius malo. Summa est, fulgere in Deo gloriam, quæ ad se trahat omnes hominum sensus; ideoque stupidos esse qui, eo relicto, sese ad idola convertunt. Vanus ergo est in omnibus incredulis prætextus ignorantie. Esto, non fuisse edoctos: sed tamen in ipsis relidet culpa tam malitiæ quàm negligentie. Inter, &c. [Id] quod passim significat, ut non sit, eo sensu quo dicimus, Vastabitur urbs, ut non sit qui inhabitet. At quatuor loca sunt in Jeremia ubi sensus iste non quadrat: Jer. 7. 22. & 19. 11. [Id], quia nullus locus erit ad sepeliendum; ubi causam denotat: cap. hujus v. 6. [Id], ex eo quod nullus est par tibi: & hic locus. [Quem variè reddunt:] Quia, vel Nam, (Quandoquidem, Ang. Cum, JT. Sy. Etiam, M. Angl. Ut, Ca.) inter, vel apud, omnes sapientes, vel, in omnibus sapientibus, gentium, & inter omnia regna, vel, in omnibus regnis, vel, omni regno, eorum, vel ipsorum, Calv. JT. Pi. V. Ang. &c. (vel, inter reges carum, Angl. Regna, pro regibus; ut alibi habetur. Subi. magnus es, Pi. vel, maximus sis, JT. vel, sub. regnas, live rex es, V.) à non sicut tu, Mo. vel, eod quod, vel ex eo quod, vel propterea quod, nemo est par tibi, Pi. JT. sim. V. Inferuit Junius à maximus sis, quamvis in toto versu non exstet, ut [Id] vertere possit, sicut in superioribus locis, ex eo quod non. Præfero eos qui, neglecta præpositione, simpliciter vertunt, non, vel nullus, est (vel, sis, Ca.) similis tui, P. & Genev. in Di. M. Ti. sim. Ar. Sy. Ca. Nec tamen illud in Hebraismo planè otiosum esse arbitror, nec habere unde regatur. Regitur à [Id], tibi convenit ut te omnes metuant. Unde verò hoc tibi convenit? ex eo quod non sit sicut tu. At, inquit, impedit illud regimen interveniens particula. Nego impedire, quia, ut in superioribus locis, ita

itā & hīc, idem valent & & : utraque particula cau-
sam denotat ex qua quod dixerat fuit. Itaque perin-
de est ac si emphaseos gratiā & fuisset repetitum, & pro
[&] dictum fuisset, quod idem valet, [&] & ; ac locus
Latine verti posset, *Quia inter sapientes gentium, & in-
ter regna earum, quia, inquam, non est similis tibi*. [A-
lii ultima verba sic reddunt ;] a nullo tempore similis tibi,
Calv. Inter sapientes Gentium multi & in deos relati,
ut Taautes*. Sensus est, nusquam repertum fuisse pa-
rem Deo, non tantum in plebe & gregariis, sed in sa-
pientibus & philosophis, vel in proceribus & Regum
consiliariis : frustra illi jactant suas rationes philoso-
phicas, vel prudentia sua consilia ; confundentur om-
nes, & cogentur tacere : nam gloria Dei conspicua erit
omnibus, etiam idiotis. Unde ergo fit quod sapien-
tes eam non agnoscunt, &c. ? Sapiētes & reges hīc
memorat, vel, 1. quia sapientes Ethnorum probē
sciebant unam fuisse summam Potestatem, nec ullum
Regnum præter Dei Regnum perpetuum fuisse : id quod
& Reges conversi noverunt, Dan. 4. 3. 32. Vel poti-
us, 2. quia illos Ethnici post mortem inter deos referre
solebant ; sapientes propter prudentiam, & Reges pro-
pter regnum ; vide Esa. 46. 1. Jerem. 50. 2. inter quos
nemo, live sapientiā, five potestate, Deo par erat*.

8. Pariter, &c. [וְיִבְרָחוּ יְבִיעֵר וְיִכְסֵּרוּ] Et (vel, At,
JT. Ang. sic M. Et certē, Pi.) in uno (vel, in hoc uno, M.
Ti. q. d. in una quadam re, Pi. In cæteris sapientes, hīc
stulti sunt. Vel, una, JT. i. e. Judæi cum Gentibus con-
venientes in eandem idololatriam. Vel, omnino, Ang.
Belg. vel, in unum, P. Belg. sub. computat, Belg. vel,
simul & semel, Angl. Confer Luc. 14. 18. q. d. Non qui-
dam, sed omnes idololatæ. Etiam sapientissimi ap-
probant crassissimas Gentium superstitiones. Pauci
eas ridebant, sed nemo corrigere audebat. In uno: An-
tithesis est, q. d. Non contexam multa capita accusa-
tionis adversus eos : sufficiet hoc unum caput ad illos
coarguendos, nempe quod lignum est, &c. *. In unum,
i. e. ut semel, five uno verbo, dicam. (vel, de-
spiciunt, P. &c. obbrutescunt, JT. Pi. sub. illi, scilicet idololatæ &
vel, sapientes Gentium ; & stultie agent, Mo. sic P. &c.
vel, stulti fiunt, Ti. JT. &c. Omnes, sine exceptione, stulti
sunt & delirant, Strig. ¶ Doctrina, &c. מוֹסֵר הַבַּיִת
[מוֹסֵר הַבַּיִת] Eruditio (vel, Quod disciplina, Ti. sim. M.)
vanitatum (sub. eorum, M.) lignum ipsum, Mo. vel, lig-
num est, P. M. Ti. Calv. &c. q. d. Sapientes Gentium te
non cognoscunt, nec glorificant, nec te inferiora cura-
re putant : atque ideo convertuntur ad creaturas, & ab
illis petunt quæ volunt. Omnis forma five effigies
corporea quæ Deo affingitur est eruditio vanitatum,
quia hoc modo transfiguratur Deus, &c. k. Eruditio va-
nitatum (i. e. in omnem vanitatem homines seducens) eruditio-
ligni (i. e. idoli è ligno, metonymicè, ad con-
temptum : etsi per synecdochen comprehenduntur
idola omnia. m.) est, JT. Nam lignum institutio vanissi-
ma est, Pi. sim. Ang. Ea quæ de simulacris credunt do-
centque sunt vanissima n, & stultissima ; nempe quod
dii sunt, iisque tanquam diis supplicandum : id quod
doctrina seu argumentum est vanitatis, h. e. fatuitatis
ejusmodi idololatrarum. Vel, Quæ idola docent,
mera vanitas est. Confer Hab. c. 2. v. 18. Zach. 10. 2. 4.
[Ca. verum sic reddit, Insaniunt autem illi, ac planè de-
spiciunt, coarguente vanitatem ligno.]

9. Argentum, &c. [אֶרְכֵּב אֶרְכֵּב אֶרְכֵּב] Argentum exten-
sum (i. e. quod extendi solet, nempe in laminas. t. Vi-
de Exod. 39. 3. Numer. 16. 38. Vel, ductum, JT. Pi.
diductum, M. Ca. ductile, Ti. malleo. אֶרְכֵּב significat,
percutere, & ita contundere ut res diducatur, vel pro-
trahatur. Vel, tornatile, o. involutum, Ch. Vulg. vel, invo-
lubile, quod facile diduci & flecti, adeoque involvi, po-
test. & in seipsum plicari, ut melius transferatur y.
Vel, solidum, Ar. vel, optimum, Sy.) de Tarsis, &c. Mo.
P. &c. vel, oceano, JT. G. i. e. ab Hispania, ubi maxi-
ma auri fertilitas, Plin. 33. 4. Africam hīc habet Chald.
nim. quia Poeni Carthagine aurum Hispanicum pete-
bant. Concessio est, hæc è longinqua regione afferri,
essetque in idolis aliquid splendoris aut pompæ, quod
idololatrarum oculos perstringit ; quod tamen nugato-
rium est & puerile. ¶ Et aurum de, &c. אֶרְכֵּב
De Ophaz, five Ophaz, Mo. P. M. JT. Ca. &c. Est idem

nomen Dan. 10. 5. b. Idem est quod & Paz, vel Phaz, b. G. BP.
Job. 28. 17. c. Id est, Ophire insula. Vide 1 Reg. 9. 28. d. c. Q. in
Appellationum illarum vestigia ibi sunt in Pasi sinu, &
Phasi amne, Taprobanes*. Est insula Παζ in India
memorata Stephano ex Alexandro Polyhistorē : cre-
ditur eadem esse quam in mari Rubro Topazio Plinius
nominat, unde gemmæ Topazio nomen, quæ & Jobo.
In eam insulam cuncta ex India perferebantur, atque
indè distribuebantur : ideo aurum Ophir hīc explicat
Chaldæus. De Ophir vide quæ dicta alibi f. Aurum à
certis locis denominarunt non modò Hebræi, sed eti-
am Græci & Latini. Hinc aurum Κολοφώνιον, Colophon-
ium, & Lydum, & Dalmaticum. Alii non locum hīc
significari volunt, sed auri bonitatem. Et aurum pu-
rum putum, Ti. ¶ Opus, &c. אֶרְכֵּב אֶרְכֵּב אֶרְכֵּב
Opus (vel, Ad opus, Pi. Angl. vel, Opere, M.) artificis, &
manus (vel, manuum, JT. Pi. Ang. manibus, M. Ti.) au-
rificis, Mo. P. vel, fabri, Ca. fusoris, V. conflatoris, M.
JT. Pi. Calv. &c. vel, ararii, Vulg. Interpres, credo,
scripsit aurarii. Sub. paratum, Ti. vel, paratur, M. אֶרְכֵּב
omnis generis fabrum significat : sed hīc de aurario agi
evincit materia. Opus artificum, mortalium. Pretio-
sa materiæ additur artificium. Ità per concessionem
loquitur, & irridens Gentium ineptias.

10. Dominus, &c. אֶרְכֵּב אֶרְכֵּב אֶרְכֵּב Et (vel, Autem, P. M. sic JT. Pi. &c.) Dominus
Deus veritas (vel, veritatis, Sy. Q. in Calv. Sed qui
sic vertunt non observant syntaxin Hebraicam. Heb.
in, vel cum, veritate, Pi. vel, verus, Ti. Ca. Ch. JT. Ità
enallage est formæ absolutæ pro constructa, אֶרְכֵּב
Deus veritatis, i. e. verus. Sed malim אֶרְכֵּב sumere ad-
verbialiter, pro, אֶרְכֵּב, verè ; [ita & Pi.] quo sensu
sæpe in Liturgia Judæorum usurpatur ; ut quum di-
cunt, אֶרְכֵּב אֶרְכֵּב אֶרְכֵּב, Verè tu es primus & ultimus : nisi
fortè sensus sit, O veritas, tu es primus, &c. n.) ipse, Mo. Di.
(vel, sub. est, M. P. Ti. &c. [ut ipse referatur ad se-
quens membrum.] In hac enunciatione videtur Jeho-
va Deus esse subjectum, veritas prædicatum. Significat
autem אֶרְכֵּב, & אֶרְכֵּב, passim apud RR. ipsissimam rei
cujusvis substantiam, & ut sic dicam, essentiæ realita-
tem : nec aliter hoc loco accipiendum. Veritatem hīc
opponit vanitatibus ; qu. d. Fucantur, ornantur, &c.
idola Gentium, sed nihil habent solidi : Deus autem
nihil aliunde mutuatur, sed contentus est seipso, & vir-
tus ejus per se satis habet autoritatis ; sibi sufficit ad
omnes Gentium errores profligandos, ubi in medium
prodierit ejus majestas. Deum hīc vocat non modò
verum, sed & ipsam veritatem : non respectu veracita-
tis seu fidelitatis ipsius, quod mentiri nequit ; sed re-
spectu essentiæ, ut 2 Chron. 15. 3. 1 Joh. 5. 20. hoc est,
verum, non fictum, quum idola sunt mera figmenta. Deus
(vel, Ipse est Deus, M. Pi. Ch. &c.) vivens, five vi-
vus, P. Ti. Pi. Ch. &c. vel, vita, M. Calv. & ipse vitæ
præditus, & aliis fons vitæ, Psal. 36. 10. In ipso vivimus,
Act. 17. 28. Quis dicat se aut esse aut vivere à seipso ?
Vita ergo hominum est luculentum specimen unicæ
Deitatis. ¶ Et rex sempiternus. Sic Pi. vel, se-
culi, Mo. P. &c. vel, seculorum. Quod mundus condi-
tus est, quod anni alii alios sequuntur, quod in hac re-
volutione est tanta varietas, & tamen ordo æquabilis
& temperatus, in his conspicitur gloria Dei. ¶ Et, &c.
אֶרְכֵּב אֶרְכֵּב אֶרְכֵּב Et non sustinebunt (vel, sustinent, Ca. fer-
re possunt, M. V. sim. JT. Pi. &c.) gentes indignationem
ejus, Mo. P. &c. q. d. Etsi gentes eum securè nunc con-
temnant, tamen ubi apparuerit Judex mundi, non fe-
rent ejus conspectum, &c. Non abs re hæc tam opero-
sè tractat, quia decem Tribus abductæ erant, hostes de
Deo triumphabant, quasi devictus esset, nec suos tueri
posset, & nè fideles desponderent animum, &c. v.

11. Sic, &c. אֶרְכֵּב אֶרְכֵּב אֶרְכֵּב Sic (vel, Se-
cundum hoc, Mo.) dicetis (vos Judæi, cultores veri Dei,
vos exules, dicetis tamen) eis, M. P. Ti. o. &c. fu-
perbis nempe dominis vestris, scilicet Babylonis. Je-
remias, Hebraicè scribens, hunc (unicum) versum
Chaldaicè scripsit, ut Chaldæos ipsorum linguā allo-
querentur ; & Babylonis cultum idolorum suadenti-
bus hunc versum objiciant, hæc ipsa verba usurpan-
tes. q. d. Nè mylicè vel crypticè illos alloquimini in
vestra lingua quam non intelligunt, sed perspicuè, &c. d. v.

Exigit

Exigit ergo ab illis contemptis exulibus apertam & liberam confessionem, &c. & non modò ut animosè & ingenuè profiterentur quod sentirent; sed etiam ut detestentur & veluti conspuerent idola, eaque exsecrarentur: quod & Chaldaeis odiosissimum erat, & Judæis periculosissimum. Voluit tamen Deus illos gloriam ipsius vitæ suæ præferre. Vide quanti facit Deus fidei confessionem; & quàm frigida est excusatio Nicodemitarum, qui satis esse putant, si non abnegent Deum ex animo; sed, metu perterriti, vel simulant se abnegare, vel palàm ostendunt se suffragari erroribus. Qu. An necesse erat fidelibus hoc per compita clamare? Resp. Non omnes electi erant ad munus propheticum, ut passim concionarentur: sed hoc omnibus sine exceptione mandabatur, ut detestarentur idola, & hoc illis opponerent qui tunc petulanter in Deum insurgerent*. Ostendit non cedendum esse impiorum blasphemis, si protervè subsannarent sacrum Dei nomen†. Chaldaeus putat hæc esse epistolam ab Jeremia missam‡. Sed series ipsa prophetiarum ostendit hæc in antecessum dicta, sed ut tunc præcipuè usurparentur cùm inter idololatrias vivendum esset. Hinc Chaldaicè scribit. Vel, irrisoriè sic scribit: solemus enim, cùm aliquem irridemus, illius idioma usurpare, præsertim si barbarum sit^h. ¶ *Dii, &c.* וְהָיָה כִּי יִשְׁמַחַם אֱלֹהֵי אֲרָם וְהָיָה כִּי יִשְׁמַחַם אֱלֹהֵי אֲרָם [מֵאֲרָעָא וּמִן הַחַיִּים שְׁמִיָּה אֲרָם] *Dii* (vel, *Dii isti*, JT. Pi.) *qui celos & terram non fecerunt, pereant* (vel, *perdantur*, Ti. sim. JT. Pi. Q. in Calv. &c.). Sed malim futurum hîc resolvi in modum optativum; q. d. Imprecabimini exitum omnibus idolisⁱ. *è terra, & de sub cælo, five cælis*, Mo. P. &c. (vel, *è regionibus quæ sunt sub cælo*, Pi. simil. JT.) *hi*, Mo. Ex terra & locis cælo subiectis tollentur†. Vetus est dictum etiam inter Græcos quoddam, *Qui præter unum Deum se deum dicit, mundum alterum faciat*^k. Sumit principium illud, Deum non debere censerî qui non sit conditor mundi. At quis dicit ligneos deos mundum creasse^l? Vel, *ipsi*, JT. scilicet *ipsi*, Ang. vel, *isto*, five *ipsis*, [nempe, cælo, vel cælis,] Pi. M. Ti. P. sic^o. Ar. Ch. Calv. Dicit, *istis*, quod cœli appareant hominibus^m: [quasi digito monstrans.] 12. *Qui, &c.* וְהָיָה כִּי יִשְׁמַחַם אֱלֹהֵי אֲרָם *Fecit* (vel, *Qui fecit*, JT. G. *Faciens*, Calv.) *terram viribus suis, vel virtute suâ*, Pi. JT. Cùm fortitudinem Dei commendat in terræ posito, alludit ad firmum & solidum terræ, quamvis in medio aere pendentis, statum. Loquitur hîc abruptè; sed oratio plus habet vehementiæ, cùm nomen Dei supprimit, ac virtutem ejus in medium profert: q. d. Unus est qui terram creavit, unus est qui disposuit orbem, &c. Perperam ergo homines imaginantur varios deosⁿ. Subaudienda hîc quædam †. Subaudi, *Hunc nos ut verum Deum colimus, qui, &c.* Vel, *Is est Deus ac Dominus noster*. Hoc Judæi respondebunt Chaldaeis: & sic multi eorum ab idololatria avertentur P. Vel, subaudi, *Vivat in terra, & in cælo*; per antithesin ad præced. *Pereant de terra, &c.* Hæc est vox abominantis, illa amantis. Confertur autem hîc verus Deus cum simulacris, &c. 9. 13. *Ad, &c.* וְהָיָה כִּי יִשְׁמַחַם אֱלֹהֵי אֲרָם *Ad vocem dare eum* (vel, *Quo vocem suam edente*, JT. sim. Ang. *Simulac edit vocem suam*, Gal. Abit hoc à situ verborum, & à constructione Hebræa^r. *Qui voce suâ dat*, P. M. Ca. Hi infinitivum וְהָיָה acceperunt pro præsentî*. *Quum ille vocem dat*, Ti. *Ad vocem quam edit*, Pi. *Ad verb. In voce dare eum*, V. Vel, *Ad vocem dationis ejus, vel, Ad cuius dationem vocis*, Angl. Possessivum pro relativo, ut Esa. 48. v. 2. i. e. Vel, 1. ad verbum five voluntatem ejus †; i. e. ubi ipsi lubet. Nam vox, aut verbum, Dei, apud Chaldaeos maximè, voluntatem significat*. Vel potius, 2. ad tonitru ejus^t, quod vox Dei vocatur Psal. 18. 14. & aliis locis^v. Vel, *Ad vocem suam dat*, Ch. Vulg. *Ad vocem dando, vel dare*, Calv. *strepitum* (vel, *sonitum*, Mi. vel, *copiam*, Calv. sim. P. Pi. vel, *impetum*, Ch. vel, *fremitus* est, JT. Pi. vel, *multitudo* est, Pi. Ang. sim. Ti.) *aquarum in cælo*, Mo. &c. vel, *in aere*, Ti. sic Pi. Ca. &c. [Strig. locum sic reddit, *Quoties tonat, magna vis aqua sub cælo existit.*] Locus dupliciter verti & exponi possit. 1. *Ad vocem dationis ejus, multitudo aquarum est in cælis*; id est, Nullam habere possunt homines pluviam nisi Deo

dante: simulac dat, ad vocem dationis ejus, statim multitudo aquarum in cælis reperitur. Nihil obest huic interpretationi, nisi quòd וְהָיָה non habet accentum majorem distinctivum; quòdque cum rerum ordine non satis convenit, quòd primùm dicatur esse multitudo aquarum in cælis, deinde efferri vapores è terra: nam priùs elewantur vapores, deinde oritur pluvia. Quod impulit Pagn. & Genev. ut וְהָיָה verterent, *posteaquam ascendere fecit*. Utrumque obstaculum tollitur altero interpretationis modo. 2. *Ad vocem dandi ipsum* (vel, *quâ dat, five ponit*) *multitudinem aquarum in cælis, ascendere facit vapores ab extremitate terræ*. Tum וְהָיָה non erit copulativum, sed illativum, seu consecutivum. Sensus erit, Eo ipso quòd vocem suam edit, quâ multitudinem aquarum in cælis ponat, vel, Simulac jubet multitudinem aquarum in cælis esse, elewantur vapores è terra, unde multitudo aquarum in cælis oritur. Id mihi simplicissimum, & constructioni Hebrææ convenientissimum, videtur*. ¶ *Et, &c.* * Di. וְהָיָה כִּי יִשְׁמַחַם אֱלֹהֵי אֲרָם *Effert* (vel, *Et elevat*, Ti. sim. Mo. P. &c. *Posteaquam ascendere facit*, P. V. *Observa* 1 pro *posteaquam* 7. *Qui effert*, JT.) *vapores* (vel, *nubes*, P. v. v. Ti. *nebulas*, Ca. *exhalationes*, V. vel, *elevationes*, M. V. Calv. sub. *nubium*, M. Videmus vapores exurgere è terra, & sursum attolli^z). *ab extremitate terræ*, Pi. &c. ^z Calv. Id est, vel, 1. ab oceano^a, qui est terræ terminus & extremum^b. Vel, 2. à remotissimis & incultis terræ partibus^c. Vel, 3. ab illa cœlorum parte quæ sensui nostro extrema videtur^d. Indè enim eminus videmus vespere elevari vapores, qui in nubes concresecunt, & solvantur in pluviam*. Videmus vapores oriri procul, & statim operiunt capita nostra^e. Vel, 4. ab omnibus terræ partibus^f. ¶ *Fulgura* (i. e. fulgurantes nubes^h) *in, &c.* וְהָיָה כִּי יִשְׁמַחַם אֱלֹהֵי אֲרָם *Fecit, vel facit, pluviam*, Mo. Ca. sic Ar. vel, *in tempus pluvie*, Ch. vel, *ad, five in, pluviam*, G. ex Vulg. Sy. Calv. Angl. sic^o. sub. *desinere*. Sic & Psal. 135. 7. unde hæc verba & proximè sequentia sumpta suntⁱ. Vel, *in pluvia*, Strig. *inter pluviam*, M. i. G. cum pluvia; P. Angl. hîc valet, cum, ut Eisd. 1. 5. & 2. 63. i. e. permixta pluvie^l. Res contrariæ sunt ignis & aqua, & tamen simul habitant, & ignis generat pluviam^m. Fulgura diffundunt nubes, adeoque viam pluvie aperiuntⁿ. 14. *Stultus, &c.* וְהָיָה כִּי יִשְׁמַחַם אֱלֹהֵי אֲרָם *Brutescit* (vel, *Bruto similis redditur, vel Stultior est*, V. *Insanit*, Ca. *Stultus fit*, M. Ti. Calv. *Magis obbrutescit*, JT. *Ut brutum animal fit*, P.) *omnis homo* (scil. idolorum opifex, ex collatione membri sequentis^o: vel, idololatra^p, propter scientiam, Mo. vel, à sciendo, V. *præ scientia*, P. Ti. V. sub. *Dei*, V. vel, *per scientiam*, illam scilicet faciendi idoli^q. Scientia artificis eum stultum facit, & vel ostendit, quum sc. inane idolum fabricatur, & illud pro Deo habendum proponit †. In scientia sua, Ang. † Me. *per scientiam suam*, Q. in Angl. Scientiam artificum hîc intellige; q. d. Stulti sunt omnes artifices^r. A scientia, M. Calv. ^o. Sy. *ex scientia*, id est, Ex eo ipso quòd magnâ scientiâ se egisse arbitratur, stultus fit. Posteriùs membrum explicat prius. Quum sculptile scitè fabricatum est, gratulantur sibi suam scientiam & sapientiam: at ex ea scientia obbrutescunt magis, &c. Confer Rom. 1. 22 †. Homines infatuat proprium acumen & sapientia^t. Sed hoc nimis argutum est^v. Vel, ^o Q. in recedens à scientia; i. e. à cognitione unius Dei. Id ita Calv. sumi suadent sequentia*. Vel, excidens scientiâ, vel, qui intellectum suum perdidit, ut dicere solemus. Sic Hof. 9. 1. *scortata es* (sub. *recedens*) *à Deo*, &c. v. Vel, ^o Q. in quàm ut animadvertat, JT. vel, quàm ut hoc cognoscere possit: q. d. Nemo assequi potest providentiam Dei in operibus prædictis*. Heb. à sciendo, pro, quàm ut sciatur: ut 1 Sam. 25. 17. à loquendo, &c. pro, quàm ut loquatur, &c. Psal. 40. 6. à numerando, &c. pro, quàm ut numerem, &c.^z. Vel, *infantiâ*, Ca. A scientia, i. e. ob defectum scientiæ^a: ut Psal. 109. 24. à pinguedine, i. e. defectu pinguedinis; Lam. 4. 9. à fructibus, i. e. defectu fructuum^b. [Huic interpretationi favent qui locum sic vertunt,] *Cognitionis imperitus est omnis homo*, Ar. *Fracti sunt omnes populi nescientes sapientiam*, Ch. [Alii locum sic reddunt,] *Desipuerunt, id est, erraverunt omnes homines à scientia*, Sy. *Omnes stulti sunt qui habent*

* Calv.

† Calv. ad

v. 11.

‡ G. sim. V.

§ G.

h Me.

¶ Ca.

† Ca.

‡ G.

† Calv.

m V. ex He.

n Calv.

† V. sim.

San.

o M. sim.

v. ex Ch.

p G.

q Pi.

r Calv.

t Di.

† Idem.

u Q. in

Ang.

* G.

† Ang.

Calv.

z Ang.

a Al. in

b Mar. sim.

c Ang.

d Ang.

e Ang.

f Ang.

g Ang.

h Ang.

i Ang.

j Ang.

k Ang.

l Ang.

m Ang.

n Ang.

o Ang.

p Ang.

q Ang.

r Ang.

s Ang.

t Ang.

u Ang.

v Ang.

w Ang.

x Ang.

y Ang.

z Ang.

a Ang.

b Ang.

c Ang.

d Ang.

e Ang.

f Ang.

g Ang.

h Ang.

i Ang.

j Ang.

k Ang.

l Ang.

m Ang.

n Ang.

o Ang.

p Ang.

q Ang.

r Ang.

s Ang.

t Ang.

u Ang.

v Ang.

w Ang.

x Ang.

y Ang.

z Ang.

bent persuasionem scientiæ, Strig. ¶ Confusus, &c. "וְהָיָה כִּי יִשְׁכַּח" Confunditur, M. sim. Mo. P. Ti. o. Ch. Sy. Ar. (vel, Pudet, V. ex Ch. vel, Pudefacit, JT. Pi. Sed vox hæc activè nusquam sumitur.) omnis conflator, M. JT. Pi. &c. (vel, omnem aurificem, V.) à sculptili, M. P. Mo. &c. vel, ex sculptili, Di. vel, per sculptile, Pi. vel, facere statuum, Ch. in V. vel, sculptili, JT. Cui ab artifice affertur maximum pudoris argumentum, quo homo verus falso, animatus inanimato, cultum habet*. ¶ Quoniam, &c. "וְיָשָׁר וְנָכוֹן" Quia, vel Nam, falsitas, vel mendacium, est (id est, res fallax est^d; non est id quod dicitur*; fallit, ac mentitur se esse Deum^f; Dei veritatem in mendacium convertit, ut Rom. c. i. v. 25. Vel, vanitas est, V. vel, falsum est, JT.) fusile, vel conflatile, ejus, P. Pi. (vel, eorum, Ti. vel, telio, sive obductio, ejus, i. e. frustra obtexit illa^h. [Alii locum sic reddunt,] Quia falsa conflavit, o. sim. Sy. Ar. Quoniam frustra fudit illa, Ch. in V.) nec spiritus est in illis, Pi. &c. vel, in ullo eorum, JT. sic V. Spiritus, id est, vel, i. anima, sive flatusⁱ; res mortuæ sunt, quæ sensu & vigore carent^k, prorsus ab similes Deo vivo, v. 10^l: vel, 2. spiritus à cælo dimissus, ut ipsi arbitrantur^m.

15. Vana, &c. "וְהָיָה כִּי יִשְׁכַּח" Vana, (i. e. Res vanissimaⁿ: vel, Vana, Ca. o. &c.) ipsa, Mo. (vel, sunt, P. JT. Pi. &c. vel, inquam, sunt, M. Ti.) opus (vel, & opus, Ang.) errorum, Mo. M. Ti. Ang. Pi. i. e. quo ducuntur homines in errores. Genitivus effecti, & pluralis superlativum notat^o. Vel, fallax, Ca. fallacissimum, Pi. aberrationis maxime, JT. Heb. aberrationum, vel seductionum, Jun. stultum, Sy. ridiculum, o. sim. Ch. Ar. Vulg. irrisionum, sive illusionum, sive subannationum, P. V. Calv. vel, i. passivè^p; q. d. deridendum^q: vel potius, 2. activè; q. d. opus deceptionum, quo homines se infatuunt^r. ¶ In, &c. "וְהָיָה כִּי יִשְׁכַּח" Quo tempore visitabuntur illi, peribunt ista, JT. i. e. Uno momento peribunt cum suis cultoribus^t. In tempore visitationis (vel, supplicii, Ca. quum à me visitabuntur in ira^u; ubi Deo vacaverit ad illorum facta animum adjicere^v.) eorum (sub. conflatorum, V. vel, eorum, i. e. tum 1. idolorum; tum, 2. idololatrarum^x. Vel, suas^y. Sy. vestra, Ar.) peribunt, Mo. P. M. &c. Poterant excipere Israelitæ, Qui sit igitur ut dii falsi colantur & celebrentur? quomodo hoc patitur Deus? Resp. Peribunt tamen. Nè concidite animis, vel deficiate à pietate, sed patienter expectate tempus quo Deus judicia exsequetur, &c. y.

16. Non est his (vel, istis, Pi. nempe idolis^z;) similis pars (vel, portio, Pi.) Jacob, "וְהָיָה כִּי יִשְׁכַּח" Non est sicut illa (vel, istorum, Ti. vel, isti sunt, M.) pars, vel portio, Jacob, P. Calv. i. e. Deus quem Israelitæ colunt^a, & diligunt tanquam portionem^b. Sic vocat Deum, ut populum contineat in pura Legis doctrina, &c. c. Non talis est is cum quo rem habent Jacobæi, Ca. Deus portio populi sui vocatur, Psalm. 16. v. 5. & 73. v. 26^d. ¶ Qui, &c. "וְהָיָה כִּי יִשְׁכַּח" Quia (vel, Sed, M. Ti. Pi. Quia, Ca.) plasmator, sive formator, omnium ipse, Mo. vel, est, Pi. vel, ipse est, P. V. sic Ti. Ca. vel, pars ejus est, M. sim. V. nempe Jacobi*. [JT. hæc cum præcedentibus sic reddunt, Non sicut istarum est, sed formator omnium est Jacobæi portio.] Epiphonema, quo Propheta indignitatem idololatriæ, quæ Judæi cum Gentibus communicabant, summam ostendit, à mutuo fœdere inter Deum & populum. Longè præstantius, inquit, est jus Israelitarum cum Deo, qui non idola amplectuntur, sed Deum verum, &c. f. Non possunt ex animo rejici superstitiones, nisi postquam agnitus est verus Deus. Et ideo Propheta, quoties de idolis loquuntur, ponunt verum Deum; quia parum esset traducere stultitias illas, nisi Deus in gradu suo simul statueretur^g. ¶ Et (vel, Vicissim, JT. sic Sy. Autem, Pi.) Israel virga (vel, tribus, JT. Sy. vel, sceptrum, V.) hereditatis (vel, possessionis, JT.) ejus] Ità Mo. P. Calv. &c. i. e. portio ipsius: sicut virgâ vel pericâ designari solebat pars Principis, vide Ezech. 48. 21^h. atque aliorum. Vide Psalm. 74. 2ⁱ. Israelem sic vocat, quia Deus ibi constituit Regnum suum^k, & cultum^l. Cujus hereditatis natio sunt Israelitæ, Ca.

17. Congrega, &c. "וְהָיָה כִּי יִשְׁכַּח" Alloquitur hîc Propheta vel, 1. Chaldæos^m; vel, 2. Judæosⁿ; de quibus versum sequentem accipiunt etiam qui hunc

de Chaldæis intelligunt: quod mirum est, cum manifesta est conjunctio, & ibi causa redditur hujus præcepti^o. Nova hîc concio inchoari videtur; ejusque materia à priori longè differt^p. [Versum hunc sic reddunt:] Collige, vel Congrega, (vel, Aufer, JT. Pi. Recipe, Ar. Retrahe, sub. & aliud transfer, V. Contrahere, Q. in V. Subduc, Angl. ut 1 Sam. 14. 19^t.) de terra negotiationem (vel, mercem, JT. Ca. sic P. M. V. Ch. Calv. substantiam, Ti. o. simil. Ar. vel, res pretiosas, quæ solent colligi & recondi: q. d. contractionem. וְנָתַתְּ proprie sign. contrahere; inde, negotiari^q.) tuam, Mo. Pi. &c. (vel, res tuas, nempe quæ asportari possunt. q. d. Convassa, migrandum erit*. Vel, humiliationem tuam, ut^r G. activè accipiat: qu. d. Define, o Chaldæa, tibi subijcere omnes regiones^r. Ità וְנָתַתְּ accipiunt pro contractione, ubi modus aliquis imponitur^t.) habitans (Vox^u fœm. est. Solent Prophetæ cœtus hominum simul viventium, &c. fœm. gen. compellare^v.) in munitione, Mo. sic Ca. &c. In munitione, i. e. quæ videtur nunc habitare in loco inexpugnabili. Chald. in fortitudine, nempe, in urbibus munitis^v. Vel, in munitione hac, JT. nempe Jerosolyma*. Terram, i. e. planam regionem, hîc opponit urbibus munitis, & denunciat h. l. cladem quæ per totam terram grassabitur^y.

18. Ecce, ego longè, &c. "וְהָיָה כִּי יִשְׁכַּח" Funda (vel, ut fundâ, P. M. sic Ca. Calv. &c.) jaciens (vel, ejaculabor, Ti. simil. JT. Pi. G. ex Aq. & Sym. Ad verbum, fundibulo, V. Notatur hæc voce ejectionis tum facilitas, tum celeritas^z.) habitatores terræ, Mo. &c. vice hæc, P. Calv. &c. i. e. modò, citò^a; omnes simul & semel^b. Sæpius experti sunt hostium insultus; sed nunc se redemerant, nunc à Deo liberati sunt: sperabant idem semper fore, & se, bellum trahendo, posse hostes ludificari. Significat ergò cladem hanc fore instar subitæ procellæ, quæ illos quasi uno die ejiciat^c. Vel, hæc ipsâ vice, JT. Pi. hoc tempore, Ch. Sy. nunc, Ca. etiamnum, Ti. ¶ Et, &c. "וְהָיָה כִּי יִשְׁכַּח" Et angustiam faciam (vel, tribulationem inferam, M. sim. V. Ch. &c. affligam, P. urgebo, Ca. faciam ut obsideant, Calv.) eis, Mo. Ti. &c. vel, eos, P. Ca. [Reliqua diversimodè reddunt:] ita ut non inveniantur, [Vulg. in Mar. & L.] id est, ita ut pereant^d. Vel, ita ut inveniantur, Vulg. in G. & Angl. & Me. &c. i. e. ita ut omnes in urbe reperiantur, nec effugere possint*. [Est itaque varia hîc lectio in Vulgato, quam tamen Brugensis non annotat.] Vel, ut querant me & inveniant, Sy. ut recipiant vindictam iniquitatum suarum, Ch. in V. ut inveniantur plaga tua, o. Ar. ut digni sunt, ad verb. ut inveniant, scil. quod querunt: h. e. ut dignas dent poenas^f. Ut deprehendant, JT. Pi. vel, experiantur, Pi. sub. ista, & dicant, JT. Pi. [verba scilicet sequentia:] vel, ut inveniant, Mo. P. M. Ti. Calv. Ang. sub. ita, Ang. Belg. Gal. vel, sub. quod captarunt; vel, quid adepti sunt perversis suis studiis: vel, sub. mercedem operum suorum^g: vel, sub. quæ dixi per prophetas, P. sim. V. G. Angl. Calv. adversum illos^h, & me non esse mendacemⁱ; ut cognoscant quod à meipso sunt omnia^k. Id autem ipsi agnoscent verbis quæ jam sequuntur usque ad finem capitis^l. Al. ut sentiant vim afflictionis, Strig. ut illi (nempe hostes) inveniant illos, Q. in Angl.

19. Vae mihi super contritione mea] Ità Mo. P. &c. vel propter rupturam meam, Ti. sim. Ch. Sy. vel, contusionem quam patior, V. Ah! quantum vulnus accepi^m! Prophe- ta hîc queritur de afflictione populi suiⁿ. Non dolet suâ causâ privatim, nec loquitur ex sensu populi, qui prorsus obtorpuerat, sed ex re ipsâ; & repræsentat affectum doloris qui in populo esse debuerat: At nemo, inquit, propinquâ clade movetur: itaque solus lugebo, sed vestrâ causâ. Ità duritiem fœcundiamque illis exprobrat, tentatque modis omnibus an possent minæ Dei penetrare in eorum animos^o. ¶ Pessima, &c. "וְהָיָה כִּי יִשְׁכַּח" Agra (vel, Egerrima, JT. Heb. Egerritudo, Jun. Al. Doloris plena, P. sic Calv. sim. Mo. Ti. Aggravata, M.) est plaga (vel, percussio, Calv.) mea, Pi. JT. &c. Quam atrox vulnus habeo! Ca. ¶ Ego autem dixi] Vel, Præterea dixi, G. scil. apud me, id est, cogitavi P. Ego, nempe civitas Hierosolyma. Propheta hoc dicit vel, 1. in persona sua^r: q. d. Putabam me sufficere ad feren- dum

† Q. in
Calv.
Al. in
Ang.
Calv.

* G.

* V.

* Calv.

* Jun. sim.
Glas. rhet.

P. 354.

* V.

* Calv.

* Q. in

Ang.

* G.

* Calv.

* V. sim.

* Pi. Ang.

* V. Ang.

* M. G. ex

Ch.

* G.

* Me. sim.

* T. Calv.

* Pi.

* Calv.

* T.

† Idem.

* Calv.

* Q. in V.

† V.

* Pi.

* Calv.

* G.

* Calv.

* G.

* Calv.

* G.

* Calv.

* G.

* Calv.

* G.

* Calv.

* G.

* Calv.

* G.

* Calv.

* G.

* Calv.

* G.

* Calv.

* G.

* Calv.

* G.

* Calv.

* G.

* Calv.

* G.

* Calv.

* G.

* Calv.

* G.

* Calv.

* G.

* Calv.

* G.

* Calv.

* G.

* Calv.

* G.

dum dolorem; sed deceptus fui, quia coactus sum succumbere. Vel, in persona populi. Admonet hic populares quo affectu esse debent, ubi infensus est Deus. *¶* *Plane, &c.* *וְנִשְׁכַּח לִי יָדִי* *Profecto, vel Certe, hæc infirmitas, vel plaga, (vel, morbus, JT. Pi. sub. est, P. JT. &c. vel, est talis, Pi. vel, est magna, G.) & feram eam, P. Ti. Calv. &c. vel, quem perferam, JT. vel, ut eum perferre possim, Pi. vel, & portabo illam? qu. d. crone ferendo? [Ca. locum sic reddit, Quam quidem meam mortem mihi ferendam cogito.] Sensus, q. d. Hanc ægritudinem meam patienter feram. Duo hic conjungit Propheta quæ optima sunt ad poenitentiam præparatio: nempe, confessionem culpæ, quodque poenas à se meritas sustinent; & tolerantiam, quâ placidè & patienter se subjiciunt judicio Dei. Al. Amplificatio luctus ab antegressa confidentia: q. d. Me miseram, quod præcedentibus jam olim minimè crediderim; sed, si quod malum mihi obveniret, illud fore putaverim velut accessiunculam febriculæ, unde illico liberarer!*

20. *Tabernaculum meum vastatum est* *¶* Sic P. M. &c. Intelligit Jerosolymam; vel potius, totum populum, & statum Judæ. Metaphora eadem quæ Jer. 4. 20. Alludit ad tuguria pastorum. *¶* *Funiculi mei* (quibus extenduntur pelles tabernaculi; nempe civitates reliquæ Israel;) *dirupti sunt* *¶* Ità Mo. P. &c. *¶* *Filii mei exierunt à me* *¶* Scil. in captivitatem.

21. *Quia stultè egerunt* (vel, *obbrutuerunt*, JT. Pi. sim. Mo. P. *infatuati sunt*, M. Calv. sim. Ti. Ch. Sy. Ar.) *pastores* *¶* Id est, Reges, nempe à Joakimo deinceps: Principes, sacerdotes & prophetae: Gubernatores populi, tam ecclesiastici, quàm politici. Non vult autem Jeremias populum eximere à culpa, (quum pastores suos sequerentur,) sed tantum demonstrat primam originem & causam malorum. *¶* *Et Dominum non quaesierunt* *¶* Ità Mo. P. Ti. vel, *consuluerunt*, JT. Pi. Hæc nempe unica est sapientia, & lex ritè gubernandi P.

¶ *Propterea* (vel, *Et ob id*, M.) *non intellexerunt* *¶* Ità Mo. P. sim. o. Sy. Ar. vel, *egerunt prudenter*, M. Ti. V. *Idque eam non sapiant*, Ca. Non prospexerunt imminetia mala, ut obviarent, vel diverterent. *¶* *וְלֹא הָיוּ לָהֶם* *Non secundabuntur*, JT. Pi. sim. Ch. Ang. *non egerunt prospere*, i. e. Ideo infelicitè gubernarunt, quia nulla ciserat pietatis cura. *Miseri fuerunt*, i. e. rem malè gesserunt.

¶ *Et, &c.* *וְכָל־מִצְרַיִם* *Et omnis, vel totus, grex* (vel, *grex paschalis*, JT. vel, *pastio*, Ca. vel, *pasua*, Mo. P. i. e. oves pascuæ), *eorum* (i. e. populus quem gubernant), *dispergentur*, JT. Pi. &c. *Et grex cunctæ pascuæ, &c. M. Et quicquid fuit in pascuis, &c. Ti.*

22. *Vox, &c.* *וְקוֹל־שִׁמְרוֹרִים* *Vox rumoris, (vel, Sonorus rumor, JT. Pi. Nuncius, G. ex Ch.) ecce, venit, &c. P. M. &c. Ad verb. Vox auditis, V. Calv. i. e. audita, vide Heb. 4. 2. vel, quæ audietur, à vobis, qui me non audietis, &c. Antithesis inter vocem Dei in Prophetis clamantem, sed absque profectu, & clamores hostium: q. d. Quia surdi fuistis ad vocem Dei, remitto vos ad novos doctores, Chaldaeos, qui alio & insolito modo vos percellent. *¶* *Commotio magna* *¶* Ità Mo. P. M. &c. *Tumultus ingens*, ut Latini de bellis Gallicis & Italicis loquebantur.*

23. *Scio, Domine* *¶* Desperans de populi ingenio, sermonem ad Deum convertit: q. d. Frustrà ad ipsos verba feci; nunc cogor te alloqui, quasi solus essem in mundo. *¶* *Quia non, &c.* *וְיִשְׂרָאֵל לֹא־יָדָע* *Quod non hominis* (vel, *penes hominem*, JT. Pi. Calv. Ca. vel, *hominis illius*, Ti. sub. est, vel *sit*, P. Ti. Calv. &c.) *via ejus*, Mo. P. &c. *¶* *Nec, &c.* *וְלֹא־יָדָעוּ־הָאֲנָשִׁים* *Nec viri ambulantis*, Mo. P. M. (vel, *Non sit penes virum ambulantis*, Calv. sic JT. Pi. vel, *Non esse penes mortales ingredi*, Ca. vel, *Nec cujusquam ut eat*, Ti.) *& præparare* (vel, *& firmare*, Ca. vel, *dirigere*, Pi. Strig. vel, *vel dirigere*, JT. vel, *ut dirigat*, Calv. *ut præparet*, P. quod disponat, M. & disponat, Ti.) *gressum suum*, Mo. &c. Quia sententia hæc abrupta est, trahitur in diversas partes. Ante omnia respicere oportet ad consilium & scopum Spiritus Sancti. Exponunt de Nabuchodonosor, quem, cum proficisceretur contra Ammonitas, Dominus imprudentem duxit Hierosolymam. Vide 21. 20, 21. q. d. Scio Nabuch. non posse venire, neque expugnare me,

nisi tu illum juveris. q. d. Scio hominem non esse autorem itineris sui, & nescire quò vadat, nec posse disponere aut prosperam reddere viam suam. Hoc etiam dicent illorum infelicitum temporum homines, (Nam, ut dicitur, *יְהוָה מַלְאֵאֵם מַעֲרֹסָא עֲרֹסָא* *Juxta Maleam navigans pius eris*.) Scimus successus bellicos non pendere à sola prudentia aut fortitudine humana, sed à tuo maximè arbitratu, qui etiam potentissimorum Regum conatus facile diffas. *Dirigere gressus est*, successus dare, ut Psal. 37. 23. *¶* *Q. de libero arbitrio exponunt*. Sed hoc alienum est. Non agit hic Propheta de æterna salute, sed tantum de actionibus [vitæ] præsentis. Al. Sine tua ope nihil efficere possumus, nec mederi malis. Al. Sensus, q. d. Ego piique omnes, credentes huic decreto tuo contra Judæam, non præsumimus de virtute aut arte nostra, ut judicia tua possimus effugere, aut ab iis vel gressum unum & latum unguem discedere: sibi confidunt impii, ut supra 8. 14. nos, contra, nobis omnino diffidimus, & nos totos tibi committimus. In potestate hominis non est, duci

quâ cuique libet viâ: sed à tua providentia pendet, ut nunc & sic vel castigetur, vel exerceatur, quisque pro meritis suis, & placito tuo. Propheta hic securitatem perstringit populi sui, qui omnem metum à se depellere solebant, fidentes vel sibi, vel fœderatorum auxiliis. Id ridet Propheta, dicitque, etiam si prudenter agant homines, eventus tamen non esse in ipsorum manu, (confer Prov. 16. 1. Jac. 4. 13, 14.) & Judæos decipi, quoniam usurpant dominationem quæ residet penes unum Deum. Per concessionem dicit homines ambulare, qui tamen movere pedem non possunt, nisi suppetent vires à Deo. Non differit hic Propheta quid possint homines, sed concedit illis hanc partem, ut consultant, ut discernant, (quanquam & ipsa consilia & corda hominum sint in arbitrio Dei,) exsequutionem tamen docet non esse in eorum manu.

24. *Corripe* (vel, *Castiga*, M. Ti. JT. &c.) *me, — verumtamen* (vel, *sed*, Ca. vel, *tantummodo*, Calv.) *in judicio*; ità Mo. P. M. &c. *וְנִשְׁכַּח לִי יָדִי* *Ratione*, Ca. jure, V. *modice*, JT. Pi. V. *remisè, leniter, indulgenter*, servatâ equitate, & mediocritate, non pro meritis meis, cum modo & mensura. Tempera rigorem tuum P. Si poenas vis expetere, expete, quæsumus, moderatas, ut Psal. 6. 24. Cum tibi jam stet sententia castigandi nos per Chaldaeos, non refugimus castigationem, sistimus nos tibi, fac quod bonum & æquum est; sed in justitia memor esto miserationum, &c. Loquitur sing. num. quia induit personam omnium, docetque qualiter affecti esse deberent; ostenditque tam atrociam esse populi scelera, ut Deus non debeat illis in totum ignoscere, & ipsi non debeant simpliciter veniam petere, sed tantum vindictæ moderationem. *¶* *Non in furore tuo* *¶* Iram hic Propheta fumit, & opponit moderationi quâ utitur Deus erga electos suos, quorum poenæ sunt testimonia amoris sui, &c. Heb. 12. 6 &c. *¶* *Nè, &c.* *וְלֹא־יָדָעוּ־הָאֲנָשִׁים* *Nè imminuas* (vel, *diminuas*, P. sim. Mo. vel, *committuas*, JT.) *me*, Calv. sic M. &c. i. e. consumas.

25. *Effunde indignationem tuam* (i. e. Agas summo jure cum illis, sed iram tempera erga nos.) *super gentes quæ non cognoverunt te, &c.* *¶* Docet, initium pietatis esse in Dei cognitione; postea adjungit fructum, vel effectum, nempe invocationem. Sumptum hoc & quod sequitur de Psal. 79. 6, 7. ubi quæ dicta sunt vide. In pari re paria verba. Vel, is qui Psalmum illum composuit hinc desumpsit. Fortè Jeremias Psalmum composuit, &c. Confirmatio est petitionis præcedentis, quod scilicet Deus habeat sufficientem vindictæ materiam in impiis. Reducit Deo in memoriam promissionem Ecclesiæ factam, & discrimen quod placuit ei statuere inter domesticos & externos: q. d. Adoptasti nos in populum tuum; castiga nos tanquam filios, paterno more ignoscas: extraneos perdas, &c. Qu. Licetne impiis malè precari? Resp. Possumus in genere ita precari adversus obstinatos Dei hostes, sic ut maneat penes ipsum cognitio: non autem possumus ferre sententiam de hoc vel illo homine sigillatim. *¶* *Quia comederunt Jacob, &c.* *¶* q. d. Nos quidem peccavimus, Domine: sed an tu in nostrum interitum ostendes te esse mundi Judicem? & interea parces Aegyptiis, Chaldaeis, &c. qui

† Me.
† V.
† G.
† Q. in
Ang.
† Ang.
† Calv.
† Mar.

† Jun.

† T.

† V.

† V. sim.

† Calv.

† Calv.

† G.

† T. sim.

† Jun.

† Jun. sim.

† T.

† Calv.

† Calv.

† Idem.

† G.

- * Calv. tam atrociter sciverint in populum tuum * ? ¶ Et
decus ejus] Hebr. habitaculum ejus, i.e. urbem præstan-
tissimam †.

CAP. XI.

1. **V**erbum, &c.] Summa hujus concionis (quæ duo-
bus capitibus includitur^a) est, Judæos, quamvis
gloriantur Dei nomine, esse foedifragos, nec cum Jere-
mia, sed cum Mose & Lege & Deo, certare^b.
2. *Audite verba pacti hujus*] Melius, illius, nempe quod
per Mosen publicatum est^c. Dicit, *hujus*, quasi palam
demonstrans, & quasi digito ostendens: q. d. Quid ju-
vat fingere aut prætexere ambiguum esse num ex Spi-
ritu Dei loquamur? res clara est, hoc est foedus. Non
postulo à vobis audiri, sed audite saltem ipsam Legem:
nihil alienum à Mose aut addititium docui^d. Alloqui-
tur hic vel, 1. sacerdotes, ex collat. membri sequi^e.
vel, 2. Jeremiam, & alios Prophetas^f. Audite, tu Je-
remia, & sacerdotes collegæ tui, ut memoriam illius
pacti renovetis apud Judæos^g. Erant aliqui, pauci licet,
Jeremiæ adjutores; Baruch, & alii similes. Hos ergo al-
loquitur. Quamvis autem scirent se sincerè agere, ta-
men voluit illos Deus animare adversus populi contu-
maciam, ut primum sibi, deinde etiam aliis, essent ido-
nei & firmi testes doctrinæ suæ, ut constaret illis justa
authoritas: quoniam scilicet ex Lege ipsa loquerentur,
&c^h. Plurali numero hic utitur, vel, 1. quia alii Pro-
phetæ Jeremiæ adjuncti erant in traditione hujus
nuncii; vel Zephania, si fuit in diebus Josiæ, Zeph. 1. 1.
vel Uriah, si in diebus Joiachim, Jer. 26. 20ⁱ: vel, 2. ut
innueret quid Ministri maxime debent inculcare po-
pulo, nempe observationem foederum: vel, 3. ut sciret
Jeremias, non aliud esse hoc ipsius nuncium quam alio-
rum Prophetarum. Porro, mos est S. S. transire de nu-
mero ad numerum; quod & hic fit, nam vers. seq. lo-
quitur num. sing. & constat hoc nuncium uni Jeremiæ
exhibitum fuisse^k. ¶ *Et loquimini* (vel, *Ut loqua-
mini*, M. sic Pi. *Quæ eloquamini*, J. T.) *ad viros Juda*, &c.]
Ita P. Ti. &c. Qui tot decem tribuum, &c. cladibus su-
perstitis, id pietati suæ tribuebant^l.
3. *Et dices*, &c.] Loquitur v. præced. num. plur. quia
Deus alios ipsi adjunxit, quos Jeremiæ suffragia sua ad-
dere voluit: hic num. sing. quia major erat Jeremiæ au-
thoritas, &c^m. ¶ *Maledictus*, &c.] i.e. Pœnas sentietⁿ.
Alludit hic ad formam in Lege dictatam, Deut. 27. 15,
&c^o. ¶ *Qui non audierit*, &c.] Id est, obedierit, ut alibi
sæpe. Vnde continet auditum cum actione five effectu.
Integra locutio habetur in seq. *Audite* — & *facite illa*.
4. *In die quæ eduxi*, &c.] i.e. Postquam eduxi, &c^p.
Quum jam extracti essent quasi ex sepulchro: quæ re-
demptio debuit eos ita afficere, ut se totos Deo addi-
cerent. Ità aggravat crimen ingratitude^q. ¶ *De
fornace ferrea*] Fornax explorationem, ferrum diuturni-
tatem, significat. Sumpta verba de Deut. 4. 20^r. Ferream
vocat, non respectu materiæ ex qua facta est, quæ ex ter-
ra erat, vide Ps. 12. 7. sed respectu materiæ in ea liquan-
dæ; q. d. quæ posset quodvis metallum liquefacere^s. q. d.
Ex vase in quo liquatur ferrum, i.e. ex loco gravissimæ
afflictionis^t. ¶ *Et*, &c. *וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְגוֹ' Et facite
(ut faciatis, J. T.) ea*, Mo. P. Ti. &c. sub. præcepta, Pi. Promi-
scuè loquitur Propheta, nunc de foedere, nunc de capiti-
bus foederis[†]. ¶ *Et eritis mihi in populum*, &c.] Hic inclu-
ditur promissio vitæ æternæ. Vide Hab. 1. 12. Matt. 22. 32.
Poterat Deus simpliciter exigere ut ipsi obsequerentur.
Monosyllaba sunt Regum imperia, non blandiuntur,
non ratiocinantur. Deus autem quasi de gradu suo de-
scendit, comiter eos hortatur, mercedem ostendit, &c^z.
5. *Ut*, &c. *וְהָיָה כִּי יִשְׁמַע ה' וְגוֹ' Ut statuam* (vel, *sus-
citem*, M. vel, *confirmem*, Ca. V. Ch. *adimpleam*, V. præ-
stem, J. T. Pi. id est, rebus ipsis ratam faciam^a), *jura-
mentum*, &c. P. G. o. &c. vel, *quod jurejurando promisi*, &c.
Ca. Non agitur hic de præcipuo felicitatis aut promif-
sionis scopo; sed, sermonem accommodans rudi & cras-
so populo, terram Canaan in medium profert, tanquam
visibilem arrham & pignus gratiæ suæ. Addit, *quod ju-
ravi patribus*, ut ostendat hæreditatem non dari Judæo-

- rum meritis, quæ promissio illa longè antecessit, &c^b. b Calv.
Al. *Et prestabo*, &c. Sy. Heb. *Ut faciam surgere*, five
stare, Pi. Ut reipsa perficiam, aut faciam reviviscere,
promissionem quodammodo intermortuam, & captivi-
tate Babylonicâ interruptam^c. ¶ *Terram fluentem*^e Me. sim.
lacte & melle] Sic Virgil. *Mella fluent illi*^d. ¶ *Sicut*, &c. T. J.
וְהָיָה כִּי יִשְׁמַע ה' וְגוֹ' Secundum diem hanc, Mo. P. sim. o. Ch. *Ut*
testatur dies hæc, M. sim. T. scil. vobis de facto obtigisse
quicquid promiserim^f. *Ut perspicuum est*, Ca. *Prout ho-*
die, J. T. Pi. Ang. sic Ar. &c. sub. est, J. T. Ang. vel, *apparet*,
Angl. Qualis [terra] adhuc hodie est^g. ¶ *Et dixi*,^h V.
Amen, Domine; ita Ch. P. Mo. &c. [וְגוֹ'] Ità esto, Ca. *Ve-*
rum fiat; M. *Veritas*, sub. fit; est enim nomen, non ver-
bumⁱ. Sunt verba Prophetæ, vel, 1. respondentis huic
mandato^j; q. d. Faciam quod jubes, & collegas meos^k. Q. in
ad idem officium excitabo^l: vel, 2. loquentis in sua
persona, & præcedentem promissionem amplectentis^m.
q. d. Ità fiat, ità contingat, ut dicisⁿ; ut populus hic,
foederis retinens, terrâ adhuc fruatur^o: vel, 3. loquen-
tis in persona populi se sub pœna obligantis ad obedi-
entiam, ut Deut. 27. 15, — 26^p. Non expectat quid di-
cturus esset populus, quem sciebat obfrepere & tergi-
versari cum Deo velle: sed ipse omnium nomine sub-
scribit maledictioni; ità monens, ipsos expellendos fo-
re, &c. nisi Deo paruerint^q.
6. *Vociferare*, &c.] Altâ voce, ut omnes audiant P.
7. *Contestans* (vel, *Contestando*, Mo. P. M. vel, *Obre-*
stando, Ti. vel, *Omnino*, J. T. vel, *Serid*, Pi. non semel, sed
repetitis vicibus^r), *contestatus sum* (quasi hic se subji-
cet arbitrio tertii: nam eos contestari solemus qui non
spontè accedunt ad tribunal judicis^s. Vel, *obtestatus*
sum, Ti.) *patres* (vel, *in patres*, Mo. V. vel, *adversus pa-*
tres, V.) *vestros*] Significat ipsos semper fuisse rebelles
cum patribus^t. ¶ *Usque ad diem hanc*] Subaudi-
endum nonnihil, hoc pacto, *Et sic in singulis ætatibus usque*
in hunc diem^u. ¶ *Mane confurgens*, &c.] Ut opifices
antelucani^v. Ad se hic transfert Deus quod Prophetis
propriè competeat^w. Vide hanc sententiam suprâ^x.
7. 13. infrâ 25. 4^y. q. d. Diligenter admonendo, &c^z.
8. *Sed*, &c. *וְגוֹ' וְהָיָה כִּי יִשְׁמַע ה' וְגוֹ' Et* (vel, *Sed*, P. J. T. &c.)
Quin potius, M. *Quin magis*, Ti.) *ambulârunt quisque*, &c.
Calv. sic J. T. Pi. &c. Non dicit, *omnes*, sed, *quisque*, five
vir; q. d. Non tantum impetu populi abrepti sunt, sed
singuli apud se captârunt consilia sua, & concoxerunt
hoc scelus, ut Deum rejicerent^a. Sensus est, *Secuti sunt*
lubita prava^b. Vide plura ad Jer. 7. 24^c. ¶ *Et*, &c. b G.
וְגוֹ' וְהָיָה כִּי יִשְׁמַע ה' וְגוֹ' Et (vel, *Proinde*, P. sim. Ti. J. T. Pi. Ca.) *in-*
duxit (vel, *inducam*, P. *inducam certò*, G.) *super eos omnia*
verba pacti hujus, Mo. i.e. maledictiones, quæ sunt con-
ditiones foederis, si non audierint^d; vel minas^e, illas^f.
Deut. 27. & 28. & 29. & 32^g. Synecdoche generis, &c.
minas, i.e. mala quæ comminatus sum^h. *Verba foederis*,
antea præcepta, hic minas, significant. Non mirum
eum ita confusè loqui; nam populus Legem Dei quo-
dammodo perverteratⁱ.
9. *Inventa* (vel, *Deprehensa*, Sy. *Præstò*, J. T. Pi.) *est*
conjuratio, &c.] Ità M. P. Ti. &c. vel, *colligatio*, o. vel,
rebellio, aut *defectio*, à rege, Ch. in G. Vide dicta ad Esa.
8. 12^j. qu. d. Conjuraverunt in me, &c^k. Sensus est,
Non tantum pars populi impietate & superstitione im-
plicita est, sed omnes à primo ad ultimum eis impliciti
sunt, & turmatim eò concurrerunt; idque non stulto
aliquo impetu, sed quasi meditatò; quod, scilicet, inter
se fuerint colligati. Dicit, *inventa est*, i.e. *deprehen-
sa*, con-
victa; ut quum fures manifesti sunt, &c. Non multis
opus est, non disputandum est, &c. conjuratio satis no-
ta est^l.
10. *Reversi sunt* (post poenitentiam sub Josia simula-
tam^m) *ad iniquitates patrum suorum priores*; ità o. m. M. sim.
וְהָיָה כִּי יִשְׁמַע ה' וְגוֹ' Priorum, Ch. Ar. Mo. P. M. Ti. &c. *prisco-*
rum, J. T. Pi. Sy. *superiorum*, vel, *qui antè fuerunt*, Calv.
præteritorum, Ar. Intelligit statim à principio ita præ-
fractos fuisse, ut nunquam subigere potuerit eorum in-
genia: continua fuit successio, vel series, impietatisⁿ.
¶ *Et hi*, &c. *וְהָיָה כִּי יִשְׁמַע ה' וְגוֹ' Et* (vel, *Imò*, P. Ità etiam,
Pi.) *ipsi ambulârunt post*, &c. Calv. vel, *sequuntur*, &c. J. T.
¶ *Irritum fecerunt*] Hoc jure quodam eximio de ido-
latria dici solet^o. ¶ *Domus Israel, & domus Juda*] o G.
Capitales inter se hostes in aliis omnibus, in una tan-
tum

tum re conspiraverunt; nempe ut cultum Dei everterent, &c. hic eodem erant ingenio; & utrique patribus suis similes P.

11. *Et clamabunt, &c.* Id est, ut maximè clament, non exaudiam. At repugnat promissio illa, *Invoca me, & exaudiam te*, Psal. 50. 15. Resp. Horum clamor erat vagus, & erroneus, & confusus, sine fide & poenitentia, ut patet ex v. seq.

12. *Clamabunt ad deos, &c.* Simulque ad Deum verum. Increduli turbulento spiritu huc illuc vertuntur, ut nihil certum, aut stabile, aut compositum, habeant: est in iis quasi vertiginis spiritus, qui eos torquet in diversas partes, ita ut nunc ad Deum, nunc ad idola, confugiant.

13. *Secundum numerum, &c.* Repetitur ex Jerem. 2. 28. *Posuisti aras confusionis*; sim. Mo. P. o. i. e. idolorum, quorum vos pudere deberet: *פְּסִיכָה* Confusioni, Ch. pudendo, JT. pudori, id est, pudendo idolo, nempe Bahali, ut sequitur: *pudendas, Ca. in confusionem, M. ad ignominiam, Ti. Sy. in opprobrium*, vel, 1. Dei, cui hæc altaria opposuerunt; quod tamen coactius videtur: vel potius, 2. vobis; q. d. quæ cedent vobis in opprobrium & pudorem.

Ad, &c. פְּסִיכָה Ad suffiendum, Mo. sim. JT. Pi. (vel, ad iburificandum in eis, M. vel, in quibus incenditis suffitum, Ti. nempe, ut offerrent suffitum, Calv. vel, aras, inquam, ad suffiendum thus, P.) ipsi Baal, Ti. P. &c. Vide ad Jer. 7. 9. At si colebant omnes Baal, quomodo exprobrat eis deorum turbam? Resp. Nomen Baal (quod promiscuum esse, & omnibus idolis commune, abunde constat,) synecdochicè hic comprehendit omnes illos deos qui suis etiam nominibus distinctè vocabantur. Quid aliud est Baal quàm patronus, vel mediator, vel deus inferior, qui conciliat gratiam apud summum Deum? Quod autem Propheta hic reprehendit, (turbam scilicet deorum,) videmus quotidie usu venire: nam ubi à cultu Dei declinant homines, nullus est finis, sed error ex errore nascitur, &c. donec se projecerint in labyrinthum unde nullus est exitus.

14. *Tu ergo noli orare pro populo hoc* Repetitur ex Jer. 7. 16. & repetendum infra 14. 11. Perrexit tamen Propheta orare pro illis, doctus exemplo & successu Moysis, Exod. 32. 10, &c. Quæritur an rectè fecit. Resp. 1. Deus sæpe simplici prohibitione utitur, ut suorum vota exacuat. Confer 1 Sam. c. 15. v. 35. & 16. 1. 2. Sciebat Jeremias hoc non tam sibi & suâ causâ dictum, quàm populi causâ. Non dicitur hoc imperativè à Deo, sed solum comminatoriè, ad terrendum populum. 3. Loquitur Deus de afflictione temporali, non de poenis æternis. Non debuit orare nè Deus exsequeretur vindictam suam, quæ coram Deo decreta & fixa erat, ut precibus flecti non possit. 4. Vetitus est orare pro illo corpore populi; non autem pro reliquiis, five electis, & pro instauratione Ecclesiæ. *Non exaudiam in tempore, &c. בְּעֵת קְרָאָם אֲלֵי בְּעֵת רָעָה* Tempore quo clamaverint ad me, P. sim. JT. Pi. Calv. super malo suo, P. Mo. vel, propter afflictionem suam, M. V. propter malum ipsorum, JT. Pi. suis in malis, Ca. & quo afflicti fuerint, Ti. in tempore afflictionis suæ, o. sim. Ch. Sy. Ar. Vulg. [quasi, pro בְּעֵת, legissent בְּעֵת.]

15. *Quid &c? מַה לְּרִידִי בְּבֵיתִי עֲשׂוּתָהּ הַמִּזְבֵּחַ* Oratio concisa, ideòque obscura, & ab Interpretibus variè torquetur. Multa hic est mutatio: nam nomen dilectus est masc. & verbum committat, & sequentia, femin. tot est plur. & flagitium sing. facessent [in seq. membro] plur. & caro sing. Sic paulò post, *cujus folia*, masc. & *cujus rami*, femin. Id quod & alibi sæpe animadverti, sed ubique indicare non est necesse. [Verba sic reddunt:] *Quid* (vel, *Quid ergo*, Calv. *Quid negotii*, Ti. JT. Pi. sub. est, P. Pi. & sub. ultra, P.) *dilecto* (vel, *unicè dilecto*, Ti.) *meo in domo mea*? Calv. Pi. Mo. sic P. M. Ti. [nisi quodd pot domo mea comma habeant, interrogatione ulterius rejecta.] Sunt hæc verba vel, 1. Prophetæ, qui Deum hic appellat dilectum suum. Ità ferè omnes: quos miror in re non dubia fuisse deceptos. Quæritur hic Propheta de idololatria suorum popularium. Quid causæ est cur diutius habitet Dominus, quem unicè diligo, in Templo Jerosolymitano, quod pro Templo Dei habeo? vel, in quo

non minùs frequenter quàm in domo mea versor? Hei. in Sunt verba Prophetæ loquentis ad Deum. Per domum Ang. intellige Templum Domini, in quo Deus amplius non colebatur; nam tota ferè Judæa colebat Baal. Vel, 2. M. Dei; qui dilectum suum hic vocat vel, 1. Prophetam; q. d. *Quid tibi, o dilecte Propheta, in domo mea?* five ut pro eis preceris, five ut eos doceas; cum nihil illis pro sint aut conciones, aut preces. *Quid est dilecto meo* (nempe Prophetæ & pio cuique in tanta confusione rerum) *domi mea*, JT. Vel, 2. populum suum; quem, licet impium & indignum, sic vocat, vel, 1. ironicè, quia se ita vocabant, & eo titulo gloriabantur; vel, 2. ob multa beneficia illis præstita; quia quondam dilecti erant: vel, 3. respectu adoptionis & electionis à Deo; ut Israel, quum à Deo desciverat, vocatur *reclus*, Deut. 32. 15. nempe, respectu Dei: nam quamvis homines vocationi suæ non respondeant; tamen consilium Dei manet stabile, neque mutatur ipsa hominum malitiâ. Vide Rom. 11. 28, 29. Sensus, q. d. *Quid Judæis (quos dilectos vocat per concessionem) cum domo mea?* quid illis cum ulla sanctitate? quid simulant illi se venire in Templum ut mihi sacrificent? Oblique perstringit Judæos duobus modis: 1. quod sibi præcluserant aditum, nè amplius sacrificia in Templo offerrent: 2. quod, cum Deus illos tanquam amicos amplexus esset, illi cum Deo bellum gererent. Ità ostendit Templum pollui à Judæis, eosque subsannat quod tererent pavementum Templi: q. d. Ego scilicet multum vobis debeo; sed manete potius domi vestræ, & nè putetis me vobis obstrictum, quia in Templum venitis. [Verba porrò sequentia sic reddunt:] *faciendo ipsam scelestas cogitationes multas*, Mo. vel, *quum ea tot committat flagitia*, Ca. vel, *quum ipsa congregatio scelestas multa designet*? Ti. vel, *faciente ista suum gravissimum scelus*? quibusque amplissimis? JT. q. d. An incesta & impurissima illa scortatio mihi allubesceret, aut cuiquam bono? nam istis rebus ego semper fui infensissimus, velut zelotes juris conjugalis mei. Nam rem ita habuisse, & omnes etiam amplissimos fuisse in idololatriam, constat ex Jer. 5. 4, 5. Ezech. 8. 11. Vel, *quum faciat* (ad verb. *facere ipsa*; relativum pro antecedente; cum faciat synagoga; vel, *dum facit*, vel, nempe *quia fecerit*, Calv. vel, *dum facit ista*, Heb. in faciendo ista, Pi. *quum faciat ipsa*, M. sub. *Jehuda*, M. sim. Pi.) *abominationes*, vel *abominationem*, (vel, *grande istud scelus*, Pi. Belg. nam additio literæ in voce Hebræa auget significatum. Intellige idololatriam.) cum multis? P. M. sic Calv. sub. *diu*, M. id est, colendo multos deos; q. d. ascitis innumeris idolis, in Templum perumpit: cultui meo ritus miscuit idololatricos. Alii multitudinem idololatrarum innui volunt. Vel, etiam ipsi potentes, Pi. Al. *facere ejus* (i. e. quæcunque facit, opera ejus sunt) *sumum scelus, o magnates*. *וְעַתָּה יִשְׁתַּחֲוֶה לְאֱלֹהֵי אֲשֶׁר עָשׂוּ* infinit. pro nomine. *וְעַתָּה יִשְׁתַּחֲוֶה לְאֱלֹהֵי אֲשֶׁר עָשׂוּ* habet הָהָא vocandi, ut sæpe. Numquid, &c? *וְעַתָּה יִשְׁתַּחֲוֶה לְאֱלֹהֵי אֲשֶׁר עָשׂוּ* Et (vel, Nam, M. JT. Pi. vel, Idcirco, ut sæpe sumitur,) caro, vel carnes, sanctitatis, five sancta, five sancta, (vel, sanctuarii, M. Mo. Ti. Calv.) transibunt (vel transeunt, P. M. transferunt, Calv. vel, perierunt, JT. transferit fieri, Ti. facessent, Ca. ablata est, Calv. recedunt, vel prætereunt, V. sic Ang.) *desuper te*, Mo. Angl. vel, *de cum te*, Angl. vel, à te, P. M. Ti. V. sic JT. Ang. sub. o *Jehuda*, M. vel, o synagoga, V. Nam ad carnem sanctam quod attinet, perierunt illæ carnes abs te, Pi. Per carnem sanctam hic intelligunt vel, 1. sanctos homines; caro, pro populo, ut Psal. 65. 3. Esa. 40. 5; &, præterire, pro perire, ut Job. 6. 15. & 9. 26. q. d. Cum jam destituta sis viris sanctis. Vel, 2. circumcisionem in carne, quæ per impietatem illorum facta est præputium illis. Vide Jer. 9. 26. Rom. 2. 25, &c. Vel, 3. carnem victimarum vel Deo vel idolis immolatarum. Ità plerique. [Non uno tamen modo.] Holocausta Templi transtulisti in cultum idolorum. Non sanctificas Deo, sed idolis: cum non cures amplius oblationes facere quas præcepit Jehova. Nullum sacrificium offerre potes, quia [ut sequitur] impura es. adeoque polluis oblationes tuas. Sacrificia à vobis recesserunt, ea rata non habeo, quia cultum & Templum meum corrupistis. Sic alibi negat Deus sibi offerri, &c. Frustrà victimas immolas: nam ex mihi non

festibus vel minimum permittet, non poterit sincere & cum fructu docere, nec poterit nisi turbulententer agere. ¶ Dicentes, Mittamus, &c. מִיְּתָמִים בְּלֶחֶם וְגוֹ Mittamus (vel, Ponamus, Ar.) lignum in panem ejus, Vulg. o. i.e. Pro pane demus ei lignum, nempe fustem, vel crucem. Sic, vulgò dicitur, Fuste te cibabo, baculos gustabis. Mittamus venenum mortiferum in cibum ejus, Ch. Hi omnes, pro מִיְּתָמִים, legerunt, vel מִיְּתָמִים, mittamus; vel מִיְּתָמִים, ponamus, à מִיְּתָמִים posuit. Verum non ita legerunt, sed intellexerunt. Audi K. qui hic scribit, Propheta dicit מִיְּתָמִים (Corrumpamus,) pro מִיְּתָמִים (ponamus,) quia positio hæc fuit corruptio, perditio. Al. Corrumpamus (vel, Nempe corrumpamus, Calv. dicentes, vel dicendo, Perdamus, five Corrumpamus, M. Ti. J. T. Pi.) lignum (vel, ligno, P. M. Calv. sub. venenato, G. ex Ch. quale est taxus, unde toxica nomen habere creduntur, Plin. 16. 10. vel, culmum, J. T. vel, arborem, Gal. Belg. Ang. Ca. Pi. Sy.) in pane ejus, Mo. Glas. vel, in panem ejus, V. vel, cibum ejus, P. panem ejus, M. in cibum ejus, Ti. cum grano ejus, J. T. cum cibo ejus, five suo, Pi. Ca. cum cibo [id est] fructu suo, Sy. cum fructu suo, Ang. Gal. Belg. [Ut autem in versione, sic & in interpretatione, variant.] Sensus, q. d. Inficiamus, perdendi eum causâ, lignum lethale, h. e. toxicum, in panem ejus. Corrumpamus, i. e. Veneno inficiamus, lignum in pane ejus, i. e. per hypallagen, ligno panem ejus: ligno, h. e. catino, מִיְּתָמִים generali nomine posito pro quocunque vase ligneo. Al. Demus lignum hoc loco panis, corrumpamus panem ligno, vel, 1. in pane putrefacto; vel, 2. duritiâ suâ, quâ lædat dentes, exulceret guttur, nec concoqui possit. Metaphorica locutio, qualis Psal. 69. 23. Lam. 3. 15. Ubi autem victus hominis corrumpitur, nullum amplius superest vitæ subsidium. Enecemus eum fame aut gladio, ut demonstrat antithesis poenarum v. 22. Metaphora à segetibus; q. d. Eradicemus istum, aded ut nè stipula quidem exstet ipsius P. Al. Dejiciamus arborem cum fructu suo, Forst. in Glas. Phrasis מִיְּתָמִים de dejecione & extirpatione arborum etiam Deut. 20. 19. accipitur: מִיְּתָמִים autem quemvis cibum & fructum notat. Agit sub hac similitudine de consiliis sacerdotum in perniciem ipsius. Sensus, q. d. Occidamus Jeremiam cum doctrina five prophetia ejus. Al. מִיְּתָמִים sæpe carnem sign. tum bestiarum, ut Levit. c. 3. v. 11. & 21. 8. tum hominis, ut Job. 6. 7. & aliâ formâ מִיְּתָמִים Job. 20. 23. Sophon. 1. 17. Hinc verto, Rumpamus lignum in carnem ejus. מִיְּתָמִים, lignum, pro baculis ligneis; sicut 2 Sam. 21. 19. מִיְּתָמִים, & lignum, i. e. scapus, haste ejus. Sensus est, Baculis carnem ejus ita contundamus, ut ipsa ligna perdantur & frangantur. ¶ Et nomen, &c.] Etiam memoriam damnemus, ut pseudo-propheta. 20. Et probas renes, &c.] Id est, desideria & consilia hominum. ¶ Videam, &c. מִיְּתָמִים אֶרְאֶה Videam (vel, Videam, quæso, Pi. sim. Ar.) ultionem, vel vindictam, tuam (sub. sumi, Ti.) de eis, Mo. P. Ti. Pi. o. Ar. Sy. Alii, Videbo, &c. Ch. Ca. Visurus sum, &c. J. T. Ideo videbo, &c. M. Volunt ergò nudam esse prædictionem, sine voto. Sed terrentur sine causa, putantes hoc absurdum esse, si Propheta cupiat populum suum esse perditum. Et videtur quidem Propheta secum pugnare. Dixit enim se similem esse agno, quasi vitam suam offerret in sacrificium spontaneum: hic autem, quasi repente excandescat, imprecatur illis Dei vindictam. Sed hæc bene conveniunt, si modò distinguamus inter privatum affectum, & zelum purum. Ostenderat se non moveri privatis injuriis; nunc ostendit se tamen non esse stipitem, aut vacuum zelo Dei. Hæc ergò pronuntiavit & zelo quem Spiritus Sanctus accenderat in eo, & verbis etiam quæ idem Spiritus dictaverat. Nec tamen omnes indifferenter involvit, sed de perditis & desperatis subscribit Dei judicio. ¶ Tibi enim revelavi causam meam] Sic P. M. &c. i. e. commendavi, per metonymiam: nam qui causam suam alicui commendant, prius eam notam faciunt. Quia coram te dixi injuriam meam, Ch. Provocat hic ad Dei judicium, quia se omnium patrocinio destitui videt. 21. Ad viros Anathoth] Ubi Propheta habitavit. Vide ad Jer. 1. 1. Sicut Propheta nemo magni factus in patria sua; ita & Jeremias nullos sibi habuit inimicio-

res quàm sacerdotes secum Anathothis habitantes, qui & cæteros sacerdotes adversus eum incitârunt. Propheta malè acceptus erat non modò Hierosolymæ, sed etiam cùm se reciperet in angulum illum, ut apud suos quietus ageret. Speravit aliquid sibi otii & securitatis fore in patria: verum ibi etiam omnes eum hostiliter persecuti sunt. Ideo clades peculiaris illis denunciatur. ¶ Et non, &c. מִיְּתָמִים Et non (vel, Ut non, Pi. Nè, Ti. Ar. vel, Alioquin, o.) morieris (vel, moriaris, Ti. Ar. M.) manu nostrâ, P. &c. Nè per nos per eas, G.

23. Inducam, &c. מִיְּתָמִים אֶרְאֶה Quia (vel, Quum, J. T. Pi.) inducam, vel adducam, malum in, vel super, viros Anathoth, annus (vel, annum, M. Ti. Ch. nempe annum, Ang. Appositio: vel, anno, P. J. T. Pi. Calv. G. o. Ar.) visitationis eorum, Mo. P. &c. i. e. suo tempore: vel, tempore quo visitabo eos, in ira. ¶

CAP. XII.

1. Justus, &c. מִיְּתָמִים אֶרְאֶה Justus (vel, Quancquam justus, Ca.) es, Domine, P. M. &c. quum litigabo (vel, si contendam, P. M. Ti. vel, si contendere velim, J. T. Malim, quum contendo, five contendam: ¶ pro si, non memini legisse; pro quum, sæpe.) contra te, Mo. vel, tecum, P. M. J. T. Pi. Ca. Di. Ti. sub. judicio, Ti. Al. ut judicio contendam tecum, Sy. Al. an contendam tecum? audebõne contendere tecum? Primum hæret & disputat, an licitum sibi sit cum justo Deo contendere: tandem tamen concludit, licere sibi quæ justa sunt eloqui. Justus tu, nempe apparebis. Vinces, si tecum judicio contendam, Psal. 51. 4. Scio tibi causas esse nobis non patentibus. Al. Justior es, Domine, quàm ut contendam tecum, V. ex Ch. Deum compellat, ut sentiant tandem Judæi se tanquam deploratos & damnatos relinquere, & indignos quibus operam suam diutius impendat. Sic autem temperat sermonem, nè impiis calumniandi, five maledicendi, ansam præbeat. Discamus hoc exemplo, simulatque obrepunt cogitationes Deo indignæ, munire mentes nostras, & corrigere vagos circuitus; quia si vel minimum concedimus passionibus nostris, statim abripimur, &c. ¶ Verum tamen justus, &c. מִיְּתָמִים אֶרְאֶה Judicia (vel, de jure, Pi. vel, judicio, Ti. vel, jure, Ca. Calv. Heb. jura, Pi. rationes meas & argumenta,) loquar (vel, eloquar, J. T. experiar, Ca. disceptabo, Calv.) tecum, Mo. P. M. G. &c. vel, ad te, o. vel, tu, J. T. q. d. Cupio disceptare tecum & expostulare. Chald. questionem judiciorum ego peto coram te. Al. Agam tecum moderatè: quomodo מִיְּתָמִים sumitur supra 10. 24. Psal. 112. 5. Liceat mihi, non, disputare, sed, mirari. Hic non exequitur frænum illud: quod antè sibi imposuit: sed postulat hoc sibi concedi quasi per indulgentiam, ut proponat Deo quod videri possit omnibus rectum & æquum. ¶ Quare (vel, Quousque, Calv.) via (i. e. instituta & actiones) impiorum (sacerdotum mihi adversantium) prosperatur? ¶ Sic o. M. Ti. &c. Hæc cogitatio illorum temporum piis sæpe oborta, propter promissa, & comminationes ad hanc vitam pertinentes: quæ tamen Deo jûs non adimebant suos ad tempus explorandi, ac sic viam sternendi Evangelio. Vide Jobum passim, & Psal. 73. De Nabuchodonosori mira prosperitate multa hic adferunt Judæi, & huc etiam hunc locum trahit Chaldaus. Judæi frustra obtendunt suam prosperitatem, acsi Deus esset illis propitius: ostendit, non debere impios ideo sibi blandiri, &c. ¶ Bene, &c. מִיְּתָמִים בְּנֵי בְּנֵי Securi fuerunt (vel, Pacem habent, P. Et feliciter agant, Ti. sim. M. Cur tranquilli sunt, J. T. Pi. sic V. Cur fortunati sunt, Ca.) omnes pravaricantes pravaricationem? Mo. P. vel, transgredientes transgressionem? Calv. vel, perfidiosi? Ca. sim. J. T. Pi. Heb. perfide agentes perfidiâ? Pi. vel, qui impudentissimè pravaricantur, Ti. qui ad extremum usque scelerati sunt. 2. Plantasti (vel, Cur plantas, J. T.) eos, &c.] Nempe impios. Miratur hoc Propheta, ut Judæis ostendat, hoc esse quasi prodigium, tamdiu à Deo ipsos tolerari, cùm

centies promeriti sunt interitumⁿ. Significat eos firmo in statu esse^o. ¶ *Proficiunt, &c.* "וְיִשְׂרָאֵל" *Iuerunt, Mo. (vel, Pergunt, JT. Crescunt, Pi. Proficiunt, vel Profecerunt, P. M. Ti. Sy. Divites facti sunt, Ch. Producent liberos, Ar. ex o.) & vel etiam, fecerunt (vel, producant, M. Ti. Sy. fim. JT. Pi. &c.) fructum, Mo. i.e. opulscunt * : vel, possederunt substantiam, Ch. Proficientesque fructum edunt, Ca. ¶ *Prope es tu ori eorum, &c.* q.d. Habent te affidue in ore suo. Profitentur pleno ore se esse populum tuum. De Lege multa loquuntur, neque tamen eam sequi volunt. Antevertit exceptiones Judæorum. Quisnam tu es qui nos citas ad iudicium Dei, & litigas cum Deo, quod nos toleret? nonne sumus ejus cultores, filii, &c? Satis, inquit, hoc scio: sed tu scis hæc esse verba, eosque fallaciter agere, &c.†*

3. Et (vel, Ideo, JT.) probasti (vel, probas, M. JT. Pi. exploras, Ti. exploratum habes, Ca.) cor meum tecum; ita Mo. P. &c. "וְיִשְׂרָאֵל" *Apud te, M. Ti. ut adhaereat tibi, JT. erga te, Ang. quod tecum est, P. quomodo affectum erga te, Pi. quale sit erga te: quod te colit.* Neglexit Propheta privatas injurias, sed non potuit deserre muneris sui patrocinium. Docet ergo se fideliter functum esse officio suo. ¶ *Congrega, &c.* "וְיִשְׂרָאֵל" *Evelle, vel Avelle, (vel, Educ, M. Extrahes, Ti. Calv. Abripe, Ca. Avellendo extrahes, Q. in Calv.) eos sicut oves (sub. quæ ducuntur, Pi. fim. JT.) ad jugulationem, P. &c. Vide quæ dicta ad Jer. 11. 20. & Psalm. 109. Promulga- verat sæpe minas, &c. sed frustra: nunc postulat ut Deus declaret ipso effectu quàm verè hæc prædixerit, &c.* "וְיִשְׂרָאֵל" est verbum Hiphil ad פָּלַץ, & in signifi- catu educendi invenitur Jud. c. 20. v. 31. Sensus est, Post- quam impii multa cumulerint bona, &c. tu subito educis illos ad mortem, talique fine clauditur felicitas eorum. Verùm impii hoc non credunt cum à piis ad- monentur, sed respondent, [ut in v. seq.] *Non videt Deus novissimum nostrum.* ¶ *Et sanctifica (vel, se- grega, Pi. prepara, Calv.) eos in die (vel, ad diem, Pi. Calv. &c.) occisionis* Id est, Præpara omnia ad eorum poenam^b.

4. Usquequo lugebit (vel, lugeret, Calv. vel, destrue- tur, V. ex He.) terra? Nempe Judæa, præ siccitate^c. Quamdiu durabit sterilitas ejus^d? Al. Quando tandem eveniet illud, ut destruat^e hæc terra? ¶ *Propter malitiam, &c.* Causas reddit cur Deum oret ut illos tollat, nempe nè propter ipsorum peccata terræ maneat steriles, nihil bonæ frugis proferentes. Vide in- fra 14. f. ¶ *Consumptum, &c.* "וְיִשְׂרָאֵל" *De- fecerunt, vel Deficiunt, (vel, Periiit, Mo. sing. pro plur. Abierunt, T.) animalia, P. &c. vel, singula jumenta, JT. Pi. Quid? nonne, inquit, iudicium Dei in herbis & bestiis conspicuum est? nec in illis, sed penes vos, tota culpa residet? an ergo vos eritis sacrosancti, & Deus vobis parcat?* ¶ *Quoniam dixerunt, (vel, dicunt, JT. Pi. nempe Judæi.) Non, &c.* "וְיִשְׂרָאֵל" *Non videbit (vel, videbis, P. videt, JT. Pi. scil. Deus: quanquam Judæi videntur hoc dixisse de ipso Jeremia denunciante eis calamitates. Sed Jeremias ad Deum refert, tanquam cu- jus verbis calamitates istas denunciabat.) novissimum nostrum, Mo. Calv. &c. vel, finem nostri, JT. Pi. i. e. ex- itum nostrum.* Non curat Deus eventus rerum huma- narum. Sic "וְיִשְׂרָאֵל" pro mercede sumitur Prov. 23. 18. Non sumet poenas de nobis, ut nos prorsus perdat: quia non est ei de nobis providentia^m. *Quoniam negant me visurum esse ipsorum exitum, i. e. supplicium, sicut mi- nari soleo, ut in cap. 11. h. e. putant se impunè pec- care.* Deus non videt, aut non curat, quid nobis even- turum sit^o. Negant providentiam & præscientiam Dei. Sed malim de Jeremia accipere: q. d. Is quidem prædicit nobis exitum, eumque miserrimum, verum ille non videbit exitum nostri, nos potius videbimus exitum illius^q.

5. Si, &c. "וְיִשְׂרָאֵל" *Quia (vel, Si, P. M. Ti. Calv. Ang. &c. ut sit, pro "וְיִשְׂרָאֵל": vel, Quando, JT. Pi.) cum pedibus (vel, peditibus, Calv. JT. Pi. Ang. Mo. &c.) cucurristi, Mo. Calv. &c. (vel, curris, JT. Pi. nempe certando de victoria.) & fatigaverunt te, P. M. Calv. fim. Ti. JT. Pi. (i. e. vincunt te currendo: vel, & laborare fecerunt te, Mo.) & (vel, ergo, JT. Pi.) quomodo contendes (vel, misce-*

bis, five misceres, te, Ti. JT. Pi. Calv. vel, certare contendas, Ti.) cum equis? Mo. P. JT. &c. vel, cum equitibus? Ca. vel, ad certamen provocabis equos? M. nempe cursu^v. Hactenus Prophetæ sermo ad Deum^v. Hæc sunt verba Dei: idque vel, ad Jeremiam^v. [Sed variè explicant.] Respondet hic ad Prophetæ quæstionem, & docet nè te- mere perquirat consilia Divina: q. d. Nesciebas quod An- athothitæ meditabantur tibi exitum, & interrogas quâ ratione ego mundum guberno? Multi existimant Deum hic compescere audaciam Jeremiæ, quasi mo- dum egressi cum litigaret; q. d. Hactenus pugnavisti cum mortalibus, & confessus es te esse imparem certa- mini: nunc audesne me aggredi? Verum Propheta, ut ostendi, non temere suscepit hanc causam, nec cæco impetu abreptus fuit, sed Divino Spiritu impulsus, ut hæc loqueretur^z. Al. Prædicit hic Deus graves af- flictiones quas accepturus erat Jerosolymis^z. Hortatur eum ad constantiam, nè per malitiam & contumaciam popularium suorum patiat^z se à fungendo officio de- terreri^b. Cives ejus, i. e. Anathothitas, comparat hic peditibus, Jerosolymitanos verò equis, five equitibus^c; ut significet, hos illis contumaciores fore^d. q. d. Exi- gua sunt de quibus quereris, nempe contumeliæ & mi- næ Anathothanorum, præ iis malis quæ tibi illaturi sunt Hierosolymitani^e. Si te fatigant Anathothenses, quid facient Hierosolymitani^f? Animat Deus Jere- miam nè succumbat tentationibus: q. d. Non potes ferre civium tuorum petulantiam: quid igitur fiet ubi Jerosolymam veneris, ubi tibi certamen erit cum Re- ge, & aula, & sacerdotibus? ergo videas ut te compa- res, quia hæc sunt duntaxat præludia^g. Vel, 2. ad populum^h: ut Hieronymus innuit, & Jonathan etiam; sed uterque obscurè. Non dubito quin Propheta popu- lum hic castiget, ejusque superbiam, & fiduciam in præ- fidiis suis. Hactenus Jeremias populum reum peregit coram Deo; nunc, quò plus gravitatis habeat sententia, Deus ipse loquitur: q. d. Vos Judæi leviter præliati estis cum Assyriis, & tamen devicti fuistis, & valde afflicti: jam verò seriò pugnandum est, instat gravior procella, concitandi sunt Chaldæi, qui vastabunt regionem, &c.ⁱ. Videtur hæc fuisse proverbialis locutio, qualis illa Græ- corum, *Pedes currens cum curru Lydoi, &c. Pedites cum equi- tibus dimicantes in aperto campo.* ¶ *Cum, &c.* "וְיִשְׂרָאֵל" *Et (vel, Item, Pi. Etiam, JT. Et si Ang. M. Ca.) in terra pacis (vel, proffera, JT. amica, Pi. quietis, V. vel, in pacato solo, Ca. in patria tua^b; inter amicos & cognatos, ut v. seq. quibuscum vivebas in pace & securus^d;) tu fideus, Mo. (vel, fidebas, P. fiduciam habes, M. tu securus? Ti. in qua tu confidis, Pi. vel, cui confidis, JT. Angl. in quo securus es, Ca. sub. defatigant te, JT. Pi. Angl. vel, sub. & illa te fallit, M. vel, istud tibi accidit, Ca. vel, & tamen præter expectationem insidie tibi factæ sunt, G.) & (vel, ergo, Pi. equi, JT. verò, Ti.) quomodo (vel, quid, M. Ca.) facies (vel, faceres, JT. vel, te geres, Pi.) in altitudine (vel, elatione, P. M. JT. vel, fremitu & fastu, Ti.) Jarden? Mo. sic G. &c. vel, apud elatum Jordanem? i. e. exun- dantem, tempore messis^k: ubi Jordanis fluctibus in- tumescet^l. Mallet, elevationem Jordanis accipere pro ejus fonte: scimus enim Jordanem oriri ex Libano monte, qui Jerosolymæ vicinus est^g. In fastigio, &c.^h i. e. in montibus, in quibus sunt leones, ut est cap. 49. 19. h. e. Hierosolymæ^h. Intellige hic vulgus Hierosolymi- tanumⁱ; vel, magnates, qui instantur quasi Jordanes^k. Sed quoniam certò statuo hæc verba non dirigi ad Prophetam, sed ad populum, ego aliter expono. Deridet Judæos, quòd, nullis munitionibus freti, adeò su- perbirent: q. d. Vos estis in terra pacis, h. e. in terra ex- posita in prædam, h. e. quæ non est munita, (sicut ser- ra, vel urbs, belli est, quæ cincta præfidiis, vel munita, est;) q. d. Estis imbelles, nec suppetunt vobis opes & copiæ quæ resistent hostibus; & tamen fastu turgetis: quid fieret si essetis in elevatione, vel potius, in amplitu- dine, Jordanis? h. e. ubi Jordanis videtur habere sum- mam, vel præcipuam, gloriam; h. e. si urbes vestræ sitæ essent ad ripam Jordanis, ubi scilicet latè diffunditur, ita ut non sit accessus^l.*

6. Fratres tui, &c.] Anathothani^m. ¶ *Pugna- verunt, &c.* Heb. perfide agunt tecum, vel in te, Pi. Calv. Calv. Ne

Calv. Nē ergō dubites me fore vindicem. ¶ Et, &c. **לֹא אֶחָד יִשְׁמַח בְּכִשְׁלֹחַ יְדָיו** Etiam illi clamant, vel clamant, post te, JT. Pi. P. Mo. Calv. (q. d. ita hostiliter te persecuti sunt, ut, etiam cum cederes eorum furori, non tamen placati fuerint. Si hostis se opponat, in ipsum irruere solent homines: at cum vertit tergum, nec vult conferere manus, si ipsum insectamur, & retrahimus invitum in certamen, signum hoc est cæci furoris, & obstinati odii.) implendo, Mo. P. vel, plenam, i. e. implendo vocem, quantum ferre ea potuit P: vel, turmatim, M. Calv. vel, plenā voce, Ti. Vulg. Di. Calv. vel, pleno, sub. clamore, Ca. vel, gutture, JT. Pi. ellipsis subiecti, ut Psal. 73. 10. i. e. quantum potuerunt. Al. convocant post (vel, adversum, V.) te multitudinem, Ti. sic V. Ang. vel, plenam congregationem, Angl. plenitudinem, ut Esa. 31. 4. ¶ Nē credis eis Id est, Anathothianis. Al. Multo minus est quod bene speres de Hierosolymitanis, etiam si interdum blandiantur tibi.

7. Reliqui domum meam, — hereditatem meam Titulos ipsis concedit, sed non sine specie ironiæ. His elogiis tum exaggerat populi crimen & ingratitude, quod tantis beneficiis non essent devincti; tum demonstrat hæc omnia, quibus superbiebant & fidebant, non obstat quin Deus ipsos puniet. ¶ Dedi, &c. **נָתַתִּי אֶתְּכֶם וְאֶתְּבֵיתְכֶם** Dedi (vel, Tradam, Pi. Et tradidi, M. Ti. Addixi, Ca.) dilectionem (aut, desiderium, Calv.) animæ meæ, &c. Mo. P. &c. id quod erat animo meo charissimum, &c. Ca. eam quam diligebat anima mea, &c. JT. Pi. populum quem dilexeram, quem hic per periphrasin uxorem vocat: urbem cum Templo & populo quem unice diligebam.

8. Quasi leo in sylva, &c. ¶ Exprimit contemptum & furiosam impietatem, quod belluino impetu in ipsum Deum ruebant, & in legatos ejus, &c. q. d. Facta est mihi inimica & rebellis, &c. Sicut rugitus leonis hominibus horrore est, quem audiens viator fugere solet; ita mihi hic populus loquens impia: vel, ita fugi ego: sic ego, propter rugitum pauperum a potentioribus oppressorum, deserui terram meam. ¶ Dedit contra me vocem ¶ Blasphemam, protervè insolens contra me.

9. Numquid, &c. ¶ **הֲוֵיתִי צִיִּים** Numquid (vel, An ergo, Calv. Annon, G. Angl. Ellipsis negativæ particulæ, quæ in talibus interrogationibus infrequens non est.) avis (vel, ut avis, P. vel, dicta est avis quædam, G.) tincta (vel, picta, aut colorata, aut variegata, Calv. vel, discolor, G. q. d. avis insolita, aut sylvestris, quæ scilicet novo aspectu concitat in se homines;) hereditas mea mihi? Mo. P. Calv. G. q. d. Ego hunc populum mihi elegeram, ut esset mihi familiaris, & quasi avis domestica, quæ in cavea, vel intra septa, contineretur: nunc est avis fera, &c. Al. Habeone tale patrimonium qualis est versicolor ales? Ca. [Alii sine interrogatione legunt.] Hereditas mea avitum varicolor est mihi, Ti. Avis digitata est mea possessio mihi, JT. Pi. Avis picta facta est mihi, &c. Sy. Vox צִיִּים alibi non occurrit. Deducitur vel, i. a צִיִּים; quod in Hebræo textu non reperitur, sed in Syriaco, Dan. 4. 15, 23, 33. & 5. 21. item in Syr. & Arab. version. N. T. Matt. 20. 23. Luc. 7. 38. צִיִּים autem apud Syros primò & propriè immergere, seu tingere, sign. Et quia quod colore aliquo inficitur tale fit immergendo, sive tingendo, hinc item colorare denotat. Rectè ergo ab Hi. & K. redditur, tinctum, vel discolor. Vel, 2. ab צִיִּים digitus, unde digitata reddunt: mallet, uncinata, vel unguibus unctis digitata, quia de animalibus rapacibus agitur. Avis rapax, prælongis unguibus prædita, unctis unguibus in prædam involans. Sic vocat Plin. 11. 47. Sed fallitur vir valde doctus. Nam nec in Plinio digitata aves sumuntur pro rapacibus, sed tantum opponuntur palmipedibus: deinde, ab צִיִּים non esset צִיִּים, sed צִיִּים; sicut ab אֶרֶץ fit אֶרֶץ.

1. Reg. 4. 31. Existimo populum hunc, ut nuper leonibus, ita nunc avibus exteris, conferri. Avis discolor vocatur populus, quod, non contenti simplicitate Legis, cum ea superstitiones varias miscebant. טִי sign. avem prædatricem, ut patet, tum ex usu vocis, Gen. 15. 11. Job. 28. 7. Esa. 18. 6. & 46. 11. Ezech. 39. 4; tum ex notatione ejus a טִי, vel טִי, irruere in aliquem, 1 Sam. 14. 32. & 15. 19. & 25. 14. Populus ergo voca-

tur avis prædatrix, respectu rapinæ & oppressionis suæ; nec id modò, sed etiam tincta, nempe sanguine. Vide Esa. 63. 1, 2. Sed hæc interpretationes mihi non placent; nam inter agros bestiarum intempestiva esset avis mentio. Puto, cum Græcis, צִיִּים esse hyenam. Nam, 1. in epistola Hebraica MS. de animalibus, dicitur צִיִּים valere ad sepulchrorum effossionem, ad tractionem cadaverum, & ad pugnandum in canes: quæ hyenæ apprimè congruunt. [De quo consule Cl. Authorem.] 2. Unus eorum qui Græcam Bibliorum versionem recuderunt, ab Aq. Sym. & Th. diversus, 1 Sam. 13. 18. צִיִּים exponit, φάσαγα τὸν ὑάινον, vallem hyenarum, non, fucularum, ut accepit Drusus. Nam fuculæ Græcè non sunt ὑάιναι, sed ὑάδες. Sed & Syris צִיִּים est hyena, ut patet ex Syra versione Sirach. 13. 22. Quæ pax hyenæ cum cane? Proinde in Lexico Syro Baptiste Ferrarii p. 743. legitur esse fera quædam homines devorans, id est, hyena. 3. Dfabnon Arabibus hyenam esse constat, quia describunt iisdem planè notis quibus hyenam Græci: ut, 1. lupo simillimam; 2. canibus infestissimam; 3. in Syria, Arabia & Africa natam; 4. sepulchrorum effosforem; 5. quæ sexum alternat. [De his vide Cl. Authorem.] Cur autem hyena צִיִּים vocetur, non est obscurum. Nam, ut post K. Ful. notat, צִיִּים id propriè dicitur quod variorum est colorum. Sic in serpentum genere צִיִּים est cenchris, quæ multicolor est. Sic & hyena, quam ideo σκῆνυ maculosam appellat Oppian. Hinc hyena Arabibus etiam albakio dicitur, q. d. vario colore prædita. Hyena etiam צִיִּים dici potest ratione oculorum, in quibus mille sunt varietates, ait Plin. 8. 30. vel, ratione animi, qui illis discolor est, & valde fucatus. [Sed ut redeamus ad textum, quanquam hæc non sint planè ἀπροσδιόγιστα.] ο. צִיִּים hyenam rectè reddunt, at טִי minùs rectè ἀνέλαιον reddunt, [locum sic vertentes, Nonne spelunca hyenæ hereditas mea mihi? An, pro טִי, legerunt טִי, vel טִי, quæ est terræ pars depressa, &c.] Alii omnes טִי avem explicant, aut avem rapacem. Itaque quidem alibi sumitur. Sed quidni eadem vox pro fera rapace sumatur, cum verbum טִי, unde טִי, non modò ad aves, sed & ad alia animalia, pertineat? ut 1 Sam. 14. 32. & 15. 19. Atque, ut scias nomen טִי patere latius quàm ut solas aves designet, illi additur צִיִּים avis, ἀνελαιός, Ezech. 39. 4. Neque novum est ut idem nomen avi rapaci cum bestia carnivora sit commune. Græcè, αἰετός accipitris, ἀκρὼν aquila genus, & ἰκτίρ milvus, est. Hos tamen inter luporum species numerat Oppian. Cyneget. 3. vers. 304, 326, 331. Milvum vicissim hodie Græci λέων vocant, à lupino ingenio. Et cur monedule species λέων vocetur, rapacitas in causa est. Puto igitur צִיִּים טִי ad verbum significare rapacem feram variam, uno verbo hyenam, & sensum loci esse, An igitur est fera rapax variegata (vel, hyena) hereditas mea erga me? q. d. Usque adeone omnia humanitatis sensum exuit populus meus, ut hyenarum instar sit? An est fera rapax [Sunt verba sequentis membri.] circumquaque super eam? q. d. An feras dicam pro hominibus incolere hereditatem meam, nempe terram Canaan? cum moribus & ritibus efferationibus quàm ulli barbari, imò quàm rapacissimæ belluæ, utantur. Itaque est omnino.

¶ Numquid, &c. **הֲוֵיתִי צִיִּים סָבִיב עָלַי** Numquid (vel, Annon, G. Angl. P.) avis, vel volatile, (vel, aves, P. vel, propterea aves aliæ, G. sub. est, M. vel, circumstant, P.) circum contra eam? Mo. sim. P. Angl. vel, per circuitum ejus? M. vel, circumquaque ei adversabantur? Solet, siqua avis peregrini coloris ad alias aves advenit, ab aliis impeti. Al. Estne alitibus circumdatum? G. Ca. [Alii sine interrogatione.] Avitum per circuitum contra eam est, Ti. O aves, circumquaque in eam agite, JT. vel, contra eam volate, Pi. Apostrophe ad Babylonios, quos provocat contra Judæos, per ὑσέρων. nam Deus priore loco aves provocat contra digitatam avem, & posteriore bestias contra leonem, servatis comparationibus. [Alii totum sic reddunt:] Hereditas mea est sicut avis versicolor, (Pavonem intelligit Hieronymus.) quam reliquæ aves circumstant, Strig. Verto, O aves colorata, sive versicolores, cujuscunque tandem coloris sitis, hereditas mea est mihi; q. d. hereditatem meam habeo, quæ mei juris est, quam trado cuicunque volo: o aves, circumquaque in eam; q. d. Jam vos invito, o aves, adeste, &

circumquaque in eam irruite: nec vos solæ, sed & bestias agri ad vos assumite: ideo sequitur, *Ite, colligite omnes feras agri, adducite ad comedendum* ¹.

Di.

G.

¶ *Congregamini, omnes bestie terræ* Chaldæi, Syri, Ammonitæ, Moabitæ ^k. ¶ *Congregate vos, &c.* Mo. P. Et dicunt, —congregate vos, &c. P. q. d. Ergo quoniam vos estis mihi ut leones & aves feræ, ego compescam vos, & convocabo omnes aves & feras, quæ vobis bellum inferent, &c. ¹. ¶ *Properate, &c.* ¹. ¶ *Venite ad devorandum, Mo. P. &c. sub. eam, P. &c. ut veniant & devorent, Ti.*

Calv.

Q. in

Ang.

G. M. &c.

M. sim.

Ang. Pi.

&c.

Calv.

10. Pastores multi (i. e. vel, 1. Rectores populi mei ^m; vel, 2. Reges ac Principes ⁿ, qui cum Nebuchadn. venerunt ^o), demoliti sunt vineam meam] Ità Mo. P. &c. Mordet Judæos; q. d. Ego hæcenus fui vobis Pastor, sed me non potestis ferre: aderunt ergo alii pastores, qui vos pro vestro ingenio tractent, atroces & sævi, &c. P. ¶ *Dederunt* — in, &c. ¹. ¶ *In desertum solitudinis, Mo. P. vel, squalidum, M. desolatum, Pi. desolatisimum, JT. desertam ac desolatam, Ti.*

11. Posuerunt, &c. ¹. ¶ *Posuit* (vel, Dispositurus est, JT. Reddiderunt, inquam, Ti. Ponet, V. Rediget, Pi.) eam (vel, ipsum, M. sub. quisque, JT. sic Pi. vel, sub. hostis, M. vel, sub. unus pastorum illorum, nempe Nabuch ^q.) in desolationem, P. Mo. JT. &c. vel, vastatam, Ti. ¶ *Luxit, &c.* ¹. ¶ *Luxit* (vel, Lugebit, JT. Pi. Et nunc lugeat, Ti. Lugendo, de me conquesta est ^r), contra (vel, ad, Ti. Calv. super, M. Calv. per, JT. coram, Pi.) me desolata, Mo. P. JT. Pi. sim. Calv. Ti. vel, vastatio, Calv. desolatio ipsa, M. ¹. ¶ *Proprie est, vastatio; sed appositivè loco participii capitur* ^t. Lamentantur, & ad me clamant, nec exaudiuntur ^t.

V.

V.

Calv.

G.

¶ *Nullus est qui recogitet corde, &c.* ¹. ¶ *Ponens super cor, Mo. sim. P. qui id ad cor revocat, Ti. qui reponit, vel reponat, in, &c. JT. Pi. sub. timorem meum, V. vel, verba mea, Pi. vel, prophetarum adhortationes ad penitentiam, V. ex Ch. sive, minas, M. Possit* ¹. [initio hujus membri] adversativè sumi, & locus sic reddi, *Tametsi nemo ponat super cor, ut sit querimonia de obstinato stupore sub afflictionibus* ^v. Nemo est qui respiciat, & ad me redeat ^x.

Calv.

G.

12. Super (vel, In, JT. Pi.) omnes vias, &c. ¹. ¶ *Clivos* (vel, excelsa loca, P. sim. Mo. vertices, M. Ti. sim. Ca. vel, oras, ad verb. prominentias. Accipitur etiam vox pro rupibus: sed hinc loquitur de finibus extremis ^y.) per desertum (quod scilicet Chaldæam & Judæam interjacebat, Jer. 4. 11, 12 ^z. Vel, in deserto, Mo. P. &c. in deserto, Calv. Desertum hinc non est locus qui non habitatur ^a, sed locus in quo coluntur armenta ^b; & hinc pro locis sublimibus ponitur, quia opponitur locis planis ^c. Vel, in plano, Angl. ut Esa. 63. 13, 14. locis planis in terra Judæ ^d. Vel, deserti, G. ex Vulg. i. e. agri; h. e. ab omni parte ^e), venturi sunt (vel, venerunt, Mo. P. pervadunt, Ca.) vastatores, JT. Pi. Mo. &c. Antea minatus est planis locis; hinc & montibus, quod difficilior erat accessus ^f. ¶ *Ab extremo, &c.* ¹. Ab uno fine ad alterum ^g. ¶ *Non est pax universæ* (vel, ulli, Pi.) *carni* ^h. Id est, omni homini ^h, scilicet incolæ Judææ ⁱ. Non erit salus ^k.

Calv.

Ang.

Calv.

V.

Calv.

Ang.

G.

Calv.

G.

V. sic Pi.

Pi.

G.

13. Seminaverunt (vel, Quum seminaverint, JT. Pi.) triticum, & spinas messuerunt] Ità M. Ti. P. &c. vel, spinas metent, JT. Pi. Intelligi, vel, 1. simpliciter & propriè; confer Levit. 26. 16. Deut. 28. 38 ¹. Vel, 2. metaphoricè ^m. Idque vel, 1. de Prophetis ⁿ, qui seminaverunt bonum semen, at illi [Judæi] non responderunt fructibus illis, &c. ^o. Sed illud nimis coactum est. Vel, 2. de Judæis, quos, per concessionem, dicit seminasse triticum, i. e. consilia excogitasse in quibus sibi plaudebant, nempe de foederibus auxiliisque externorum, unde messem opimam expectabant: quâ tamen spe frustratos fuisse eos docet P. Sensus, Omnes eorum labores cassi atque irriti ^q. ¶ *Hæreditatem, &c.* ¹. ¶ *Hæreditatem acceperunt, & nihil lucifecerunt, M. sim. Calv. Ti. Vulg. G. Ut si quis jure hæres sit, sed possessione excidat* ^r. Hæreditate aucti dicuntur, non tantum quod terram Canaan hæreditaverint, sed etiam opes cumulaverint, atque ita creverint, nempe suâ opinionem, quum scilicet multa sperarent ab Egyptiis vicinisque gentibus: hæc tamen non proderunt ^t. Al. Cleri (vel, Prædia, Ar.) eorum non proderunt eis, &c. Et ex

Pi. sim.

Jun.

Calv.

Q. in

Calv. M.

M.

Calv.

G.

G.

Calv.

fructum eorum non est illis utilitas, Ch. Inutilia possident, Ca. Et res familiaris non predest eis, Strig. Vulgatus legit ¹. ¶ *à* ¹. ¶ *hæreditavit*. Alii verò, ¹. [& rectè, sic enim est in textu Hebræo,] à ¹. ¶ *agrotavit, doluit, &c.* ¹. [Sic ergo locum reddunt:] *Agrotaverunt* ¹. Ma.

10

(nempe, vel prophetæ ^v; vel Judæi, qui se continuis laboribus macerârunt, & ægritudinem [inde] contraxerunt ².) non (vel, quod non, P. V. Mar.) profecerunt, Mo. P. Mar. ex He. sim. Calv. suis verbis ¹. Fatigabimini, & nihil proficietis, Sy. Quum indoluerint laboribus, non proficient, He. sic V.

¶ *Cruciant se, sed non prevalebunt; q. d. Fatigant se consiliis suis, quod se expediant, sed frustra erunt* ². ¶ *Confundemini, &c.* ¹. ¶ *Et* (vel, Nam, JT. Imò, Pi.) *pudescitis, vel erubescitis*, (vel, confusi sunt, M. Calv. sim. P. sub. prophetæ, M. V. vel potius, Judæi ²), à, vel ex, proventibus vestris, Ti. JT. Pi. sim. Mo. &c. vel, à fructibus vestris, M. propter fructus vestros, P. propter scelera vestra, timentes iram Dei, quam effundit in peccatores. Convertit sermonem ad improbos ³.

20

¶ *Vel, propter proventus vestros, i. e. propter defectum proventuum: ob paucitatem proventuum vestrorum, Sy. Eosque suorum pudet proventuum; i. e. habent minimos proventus* ⁴: fructus non receperunt quales speraverunt, sed evanidos, &c. Mutatio personarum hic est, ut sæpe. Et confundemini in operibus vestris, Ch. vel, propter superbiam vestram, Ar. simil. Opera vestra vobis ignominiam parient ⁵.

30

14. Hec dicit Dominus adversus (vel, super, M. Ti. vel, de, JT. Pi. vel, quod attinet ad, Pi.) omnes (vel, omnibus, &c. JT. Pi.) vicinos meos pessimos; sic Mo. P. ¶ *Malos, M. sic JT. Pi. molestos, Ti. Intelligi, Ammonitas & Moabitas, Philistæos, &c.* ¶ *Qui, &c.* ¶ *Tangentes in hæreditatem, Mo. [Sed] tantum constructioni inservit, ut antè notatum.* ¶ *Qui atreclant, vel contrectant, vel attingunt, (i. e. nocent, & hæreditatem, sive possessionem, P. M. Ti. JT. Pi. &c. Ad quos pertinet patrimonium, Ca. Quam, &c.* ¶ *Quam hæreditare feci, Mo. P. &c. vel, possedi, M. hæreditario jure possideo, Ti. sim. Calv. Tollit*

40

vicinis tergiversandi ansam. q. d. Etiam si peccarent Judæi, vos tamen non estis iudices, nec debet iudicium fieri ex ipsorum improbitate. Ego eos volui mihi in hæreditatem eligere, & in fidem ac patrocinium suscipere. Quare ego vindictam sumam de injuriis populo meo illatis, quoniam his læsa fuit mea majestas. ¶ *Ecco, ego evellam eos, &c.* ¶ *Nempe vicinos; i. e. extirpaturus sum eos per hostes* ⁶. Non est quod sibi placeant de malis quæ nunc inferunt Judæis: Judæos longè ab ipsis auferri curabo. Sed nec ipsi in suis loci mansuri sunt.

50

Vide Jer. 48. & 49. Ezech. 25 ⁷. ¶ *Et domum Judæ evellam* (i. e. liberaturus sum ⁸) *de medio eorum* ⁹. Nè, scilicet, eant in exilium cum illis gentibus quæ sunt vicinæ eorum ². Evellam, i. e. violenter extraham. Appositè utitur hoc verbo, ut exprimat sævitiam illarum gentium (ad quas confugerant, vel à quibus capti sunt), quæ nunquam spontè cessisset, nisi violenter eripisset eos Deus ex ipsorum tyrannide innoxios. Evellere primo loco in malum, secundo in bonum, accipitur. Egerat prius de corpore populi, pro quo orare prohibitus est. Sed quoniam reliquæ & electi erant inter eos, hinc seorsim cum eis loquitur, & eorum causâ hinc (ut alibi sæpe in Prophetis) tam diris vaticiniis consolationem permiscet, dicitque se vindicem fore crudelitatis hostium, &c. q. d. Qualescunque sint Judæi, tamen ego mihi & foederi meo constabo; superabit veritas mea eorum perfidiam ³.

60

15. Convertar (vel, revertar, Mo.) & miserebor eorum; ità P. M. ¶ *Rursus miserebor istorum, Pi. sim. JT. Reconciliatus miserebor eos, Ca. Ut redeam cum eis in gratiam, miserear eorum, Ti. Judæos reducam* ⁴. Verum non Judæis tantum misericordiam Deus hic promittit, sed etiam profanis illis gentibus, ut patet ex v. seq. Id facit, ut Judæi certiores de se fiduciam conciperent. Nec obscuratur, sed duplicatur, hoc pacto gratia Dei erga Israelitas, quod hostes unâ cum ipsis colligere voluit ⁵.

70

16. Si — didicerint (gentes vicinæ ⁶. Vaticinium tamen hoc generaliter pertinet ad totum orbem, & impletum fuit in ultima Gentium vocatione ⁷) *via populi mei* ⁸.

Calv.

M. sim.

G. Calv.

Calv.

* Idem. *mei*] Non, activè, quas populus ipse finxisset; sed, passivè*,
 f Calv. quas divinitus acceperat f. Si illi, qui Judæis auctores
 fm. Pi. fuerunt ad idololatriam, nunc, melius à Judæis institu-
 ti, ad me, id est, Dei unius cultum, se referant, vivent
 placidè in vicinia Judæorum, nemine ipsis nocente g.
 h Calv. ¶ *Ut jurent, &c.*] Sub una specie comprehendit to-
 i Pi. tum Dei cultum h. ¶ *Ædificabuntur* (i. e. Beneficiis
 h Calv. à me afficientur i) in medio populi mei] Id est, Censebo
 eos in grege, seu populo, meo. Confer Psalm. 87. 4. 5^k.
 V. Non transferam eos ad Gentiles, sed prospere agent
 cum populo meo l.

17. *Quod si non audierint, evellam, &c.*] Sic Ammo-
 nitarum pars cæsa ab Juda Maccabæo: Pella in Moabi-
 tide excisa tempore Alexandri Judæorum Regis^m. Vo-
 luit Deus hoc dicto non tam Gentes, quàm Judæos,
 terrere. Si enim Gentibus impunè non cessit, Deum
 spernere, quamvis incognitum, quàm inexcusabiles
 erunt Judæi, &cⁿ ?

CAP. XIII.

1. *Umbare, &c.* אֲזַרְיָהוּ Cingulum (vel,
 succinctorium, M. Calv. five, subligaculum, Calv.
 balibeum lumbare, Ti. balteum militareⁿ), lino-
 rum, Mo. vel, lineum, P. JT. Pi. &c. Πειζωⁿ Græcis,
 quod corpori proximè adhæret. Sic Judæos Deus pro-
 ximè sibi admoverat, v. 11^b. Dicit, lineum, non, laneum,
 ut significet non esse super vestem, sed super carnem,
 induendum; quæ nobis & conjunctissima est, & dili-
 gentissimè servatur c. ¶ *Et in aquam non inferes
 illud*] Id est, recens textum non macerabis f, lixivio d,
 vel aliâ aquâ, ut candescat & poliatur*: sed rude &
 asperum f, & fuscum, uti natum & textum est g, relin-
 ques h: qualis [nempe asper] est populus Judaicus i.
 Hieroglyphicum est populi Israelitici k, quem recens
 natum Deus assumpsit in hereditatem, cum rudis esset
 & impolitus l, asper, sordidus & illotus, nihil pulchri-
 tudinis habens, nisi ex solo Dei favore, &c^m.
 4. *Et—vade ad Euphratem*] Fluvium Chaldææⁿ; quod
 ducendi erant Judæi, Psal. 137. 10. Factum hoc volunt
 vel, i. revera & à parte rei p. Sed quid absurdius fingi
 potest? Scimus Jeremiam quotidie functum fuisse do-
 cendi officio apud suos: si suscepta fuisset tam longa
 profectio, & quidem bis, non rediisset, nisi post aliquot
 menses q. At cur non potuit eò excurrere r? Potuit
 Jeremias & accipere & implere hoc mandatum ante
 obsidionem Hieros. per Chaldæos, non obsidionis tem-
 pore, ut vult Hieronymus t. Vel, 2. in spiritu t. Indu-
 biè hîc narratur visio, non res gesta; ut Prophetæ sæpe
 visiones pro rebus gestis narrant v. ¶ *Abconde—illud
 in, &c.* אֲבִיטֵהוּ In foramine (vel, scissura, M. proje-
 ctura, JT. Pi. cavo, Ca.) petra, o. Ar. Vulg. Mo. P. Ti. &c.
 Loquitur de petra quadam insigni & nota*. In locis
 remotis ac sterilibus, qualia fuere illa in quæ deducti
 Judæi v. Vide de hac voce Esa. 7. 19.

5. *Abcondi illud in Euphrate*] Sic Calv. &c. vel, ad,
 five prope, Euphratem, JT. Pi. Ang. Sic usurpatur Jos.
 24. 1, 25, 32. in Shechem, i. e. prope eam; & Jud. 1. 4.
 in Bezeck, collat. cum 1 Sam. 11. 8; & Jerem. 32. 7. in
 Anathoth z.

6. *Tolle, &c.* וְקַח אֶת הַשֵּׁנִי Et recipe (vel, tolle,
 Calv. Ang. i. e. tolle & adfer. Confer Gen. 27. 9. Psal.
 68. 19^a.) indè illud, &c. JT. Pi.

7. *Et ecce, computruerat*] Ità P. vel, corruptum erat, &c.
 Mo. sic M. Ti. Sic populus in misera illa servitute con-
 tabuit, secundum prædicta Levit. 26. 39. quod am-
 pliùs explicant quæ hîc sequuntur b. ¶ *Ita ut, &c.*
 וְכִי יִשְׁלַח לְכֹל אֲזַרְיָהוּ Non prosperabitur (vel, proficiet, V.
 aptum, vel utile, erat, JT. Pi. P. M. sic Ti.) cuiquam, Mo.
 vel, ulli, ad verb. omnibus, V. ulli rei, P. sic M. JT. Pi. &c.
 Hieroglyphicum hoc erat eorum vel, 1. culpæ, five quodd
 inutiles fuerant, & se viâsque suas corruerant: vel,
 2. poenæ, five miserrimi illius statûs in quem tam lon-
 gâ captivitate redacti sunt c.

9. *Sic putrescere faciam* (vel, corrumpam, M. Mo.) su-
 perbiâ (vel, contumeliâ, o. insolentiam, Ar. fastuosos,

Sy. fortitudinem, Ch. excellentiam, Pi. Calv.) Juda; sic
 P. Ti. Ca. &c. וְכִי יִשְׁלַח Vox hæc sumitur alibi in ma-
 lum; hîc, in bonum, pro dignitate quâ Deus eos dig-
 natus est, &c. ut patet ex seq^d.

10. *Populum, &c.* וְכִי יִשְׁלַח הָעָם הַזֶּה Populum (vel, Populum, inquam, P.) istum pessimum, re-
 nuentes, vel qui renunt, audire, &c. Mo. P. Populus iste
 malus, isti qui renunt, &c. [Ità pendent verba usque
 ad finem versûs, fiet similis, &c.] Pi. Populus enim ille
 malus renunt audire, &c. M. sic Ti. fm. Calv. Populi
 istius pessimi qui renunt, &c. JT.

11. *Sic agglutinavi* (vel, adherere feci, Mo. fm. JT.
 Pi. applicavi, Ch. M. sic Ca. conjunxi, vel conjunxeram,
 Calv.) mibi, &c.] Sic Ti. Concedit illis quod superbe
 jactabant; sed retorquet in ipsorum capita, & ostendit
 dignos esse graviore interitu, quoniam tot beneficia
 Dei respuerint. ¶ *Ut essent mibi in—nomen, & in lau-
 dem, & in gloriam*] Hæc verborum eodém pertinenti-
 um congerie crimen populi exaggerat*.

12. *Omnis laguncula* (vel, iter, Mo. P. JT. Ti. la-
 gena fictilis, ut Esa. 30. 14^f. Similitudinè ducit à
 vino, quo illi valde delectabantur. Vide Hof. c. 3. v. 1.
 Mic. 2. 11^g. Videtur sententia hæc nullius ponderis,
 ideòque contemptim & fastidiosè excepta est à populo.
 Sed consultò voluit Deus in rebus minimis & quasi
 frivolis ostendere eos non ità perspicaces fuisse. Non
 reputabant se esse lagenas, vel lagenis similes, h. e.
 fragiles, &c^h. ¶ *Numquid ignoramus, &c?*] Ad verb.
 An sciendo non scimus? i. e. Annon certò scimus? q. d.
 Quid in hac re novi est? Hoc ideo dicunt, quia nondum
 intelligebant quò irent istæ ambages i. Metaphoricè
 dictum illi propriè accipiebant. Confer Joh. cap. 6. vers.
 34, 52, 66^k.

13. *Implebo omnes—ebrietate*] Nempe spirituali,
 h. e. cæcitate l; q. d. conjiciam eos in sensum repro-
 bum m: vel, anxietate ob calamitates n; ut præ mi-
 feriis fiant veluti amentes o. q. d. Inebriabo eos cala-
 mitatibus p: nam ubi Deus rectam mentem eripit ho-
 minibus, hæc est præparatio ad ultimam cladem q.
 ¶ *Reges qui sedent, &c.* וְהַמְּשִׁיבִים לְדָוִד Sedentes
 Davidi super solium ejus, Mo. sic Ti. vel, pro Davide, &c.
 M. P. Calv. JT. Ca. Pi. loco Davidis, tanquam succes-
 sores ejus; vel, ex stirpe Davidis, proles ejus^r. qu. d.
 Quamvis sint Davidis successores & posterî. Ità excu-
 tit illis fiduciam quam habuerunt in Davide, cujus
 nomen quasi sacrum apud illos erat. Hoc dicit, Nec
 Reges majestas, nec sacerdotes dignitas, tuebitur t.

14. *Et, &c.* וְהַמְּשִׁיבִים Et collidam (tanquam la-
 genas t; vel, dispergam, Pi. Vulg. G. o. Sy. Ar. fm. JT.
 vel, irruere faciam, Ch. propriè, violenter disjiciam, Calv.)
 eos virum ad fratrem suum, Mo. vel, inter se, Cai vel, al-
 terum ad alterum, P. vel, quemque in fratrem, seu proxi-
 mum suum, M. Ti. sic Calv. vel, unum cum altero, JT. Pi.
 In varias regiones, nullâ cognationis ratione habitâ.
 Sic apud Tacitum Civilis, de delectu Romanorum a-
 gens, Instare delectum, quo liberi à parentibus, fratres à
 fratribus, velut supremam, dividantur v. ¶ *Neque
 miserebor ut non, &c.* וְלֹא אֶמְסַחֵם A perdendo eos, V. fm.
 Mo. ut non (vel, quò minus, Ti. vel, quin, JT. Pi.)
 destruiam, vel perdam, eos, P. M. Ti. JT. Pi. V. Hoc ad
 totum corpus populi pertinet: interea tamen Deus re-
 liquias servabit, &c^x.

15. *Nolite, &c.* וְלֹא תִּשְׁבְּחוּ Nè elevetis, vel exal-
 tetis, vos, Mo. P. JT. Pi. fm. M. Ti. [Ca. hæc cum voce
 præcedente sic reddit, Auscultate sine arrogantia.] Nè
 præsumatis de vestra sapientia, ut putetis non audien-
 dos esse Prophetas y. Contumaciæ illorum causa erat
 superbia; quemadmodum etiam principium obedi-
 tiæ est humilitas t. ¶ *Quia Dominus locutus est*] Cu-
 jus organum ego sum z.

16. *Date Domino—gloriam*] Vel, honorem, Pi. agno-
 scendo culpam, ut Jos. 7. 19, 20^a; humiliando vos sub
 manu ejus, Jac. 4. 7, 10^b; agnoscendo potestatem Dei,
 & vos subjiciendo Verbo ejus c; obediendo mandatis
 ejus d; vestram infirmitatem & iniquitatem, Dei verò
 potentiam & bonitatem, agnoscendo & prædicando;
 vestra peccata detestando, & ità vivendo ut Deo sitis
 in laudem & gloriam*. Gloria scilicet Dei est humi-
 liatio nostra, poenitentia & confessio peccatorum f. E.

¶ An.

¶ *Antequam, &c.* בְּטֵרָם יִשְׁעִי *Antequam obtenebre-*
scat, V. sic M. o. &c. sub. sol. V. id est, priusquam ve-
niant tribulationes nubilæ: vel, contenebescere faciat,
Mo. P. sic Calv. fim. Ti. JT. Pi. sub. Deus, qui hic di-
citur ponere lucem, &c. h: vel, tenebris involvamini, Ar.
vel, similes sitis his qui ambulant in caligine, Chald.
 ¶ *Ad, &c.* עַל הָרֵי נֶשֶׁף *Ad, vel super, montes, vel, in*
montibus, crepusculi, Mo. Ti. Pi. sub. noctis, V. quod cap-
itur sæpe pro tota nocte: id est, obrutos tenebris in
crepusculo. Vel, caliginosos, P. Me. ex Vulg. sic M. Ca.
fim. o. Ar. i. e. celsos, & nebulis obvolutos: tam altos
& præruptos, ut aciem oculorum caligare faciant: m:
per quos fugitivi oberrabitis: & pedibus, ut sit in te-
nebris, ad lapides frequenter offendetis: & præ inopia
consilii, quasi tenebris, ubique impingetis P. Verto,
quasi in montibus obscuris. Non summitates montium
hic intelligit, sed angustias, ubi citius & magis tene-
brescit quam in locis planis. Vel potius veritas, ad mon-
tes, &c. q. d. Tam densa erit caligo, ut montes sibi
oppositos non cernatis: ut sæpe viator prius pedibus
aut manibus, quam oculis, obstaculum sentit q. Fugam
nocturnam per montes avios hic indicat, ubi cespita-
tio periculosa est. Vel, in montibus cæcioribus intempe-
sta nocte, JT. Hyperbole ingentium tenebrarum, h. e.
calamitatum. Al. Montes hic metaphoricè ponuntur
pro Ægypto, quod Judæi in ærumnis confugere solebant:
sunt enim in montibus tutiores recessus quam in pla-
nitie. Al. ad montes Mediæ nebulosos. Vel, ad mon-
tes super quos captivi ducemini in Chaldæam, &c. vel,
ad quos confugitis perfugii causâ, ut Psal. 11. 1. Matt.
24. 16. ¶ Expectabitis, &c. וְשִׁמְחָה וְנֶשֶׁף *¶*
Et expectetis, vel speretis, (vel, expectabitis, Mo. vel, Quum
expectantibus vobis, JT. Ita ut quum expectabitis, Pi.)
lucem, (i. e. pacem & prosperitatem), & ponat (vel, &
ponet, M. Mo. vel, disposerit, JT. vel, redigat, Pi. sub.
Deus, Pi. Calv.) eam in umbram mortis, sive lethalem, P.
JT. Pi. i. e. Quo tempore Deus vos frustra meliora ex-
spectantes adversis magis magisque involvet b.
 17. *Si hoc (quod dixi v. præced.) non audieritis. Si*
adhuc obdurefcitis contra doctrinam meam. ¶ In, &c.
בְּמִסְתָּרֵי וְגו' ¶ In occultis, vel secretis, (i. e. in animo d;
vel, in latebris, JT. Pi.) plorabit anima mea, &c. M. P.
Mo. &c. ubi liberius flere possum. q. d. Finem faci-
am loquendi; propheticum munus apud vos cessabit,
quasi indignos hoc Dei beneficio; vobis relictis aut va-
lere jussis, abdum me in angulum aliquem, & flebo, &c.
Significat actum esse de illis, & salutem eorum esse
desperatam. Summa est, non semper habituros quod
nunc spernunt, nempe ut moneantur, &c. f. ¶ A facie
superbiæ] Sic Mo. Calv. vel, propter superbiam, P. M.
JT. Pi. &c. sub. vestram, Pi. Ang. Dabitis superbix pœ-
nas: id quod mihi Jeremiæ dolebit g. ¶ Dedu-
cet, &c. וְיָרֵד וְגו' *¶ Et descendet (vel, deducet, P. M.) ocu-*
lus meus lacrymam, Mo. vel, in lacrymam; i. e. defluet,
versus in lacrymas h. Vel, lacrymâ. Hypallage. Defluent,
inquam, ex oculis meis lacrymæ, Pi. fim. JT. Vide plura ad
Jer. 9. 18. & 14. 17. ¶ Quia captus est grex Domini]
Rationem habuit sui sanguinis & generis; sed hoc illi
lacrymas excussit, quod grex Domini periret, foedus
Dei quodammodo intercideret populi culpâ i.
 18. *Dic regi] Id est, Joachino, sive Jechoniæ m; vel,*
Sedeciz n. ¶ Et, &c. וְהָרָה וְגו' *¶ Et heræ, sive do-*
mina, Mo. Pi. vel, augustæ, JT. vel, reginæ, P. M. Ti.
id est, vel, uxori Sedechiæ; vel, matri Joachini, No-
hestæ o, quæ tunc erat Imperii socia, & cujus autho-
ritas multum pollebat p; quæ cum filio deportabatur
in Babylonem, 2 Reg. c. 24. v. 8, 15. ¶ Humilia-
mini, &c. וְשִׁבְתֶּם וְגו' *¶ Humiliate vos, sedete, Mo. P.*
sub. humili, P. Submisit vos geratis, & sedete, Ti. Degi-
te humiliter, Ca. Abiectionem (vel, Loco humili, Pi.) con-
fidite, JT. Descendite & jacete, q. d. Obliviscimini pristi-
næ vestræ magnitudinis. Non est exhortatio, verum
prædictio. ¶ Quoniam, &c. וְיָרֵד מִן הָרֵי וְגו' *¶*
Quoniam, vel Nam, descendit, vel descendet,
(vel, delabatur, Pi.) principalitates vestras, diadema gloria
vestræ, Mo. i. e. principatus vester, magnificentia re-
giæque dignitas vestra t: vel, dignitas (regia scilicet;
ad verb. capitalitas, vide Gen. 28. 11, 18.) vestra, &
corona, &c. M. vel, ornamentum capitis vestri, corona, &c.

Ti. sic Pi. vel, principatus utriusque vestrum, corona, &c.
 JT. vel, de capitibus vestris corona, &c. P. fim. o. De vo-
 ce "וְשִׁבְתֶּם" vide ad 1 Sam. 19. 13, 16. & 26. 7, 11, &c. v. Ang.
 Sensus, Et Regnum & libertatem amittetis. * G.

19. *Civitates Austri clausæ sunt] Id est, vel, 1. clau-*
dentur & desertæ erunt: dicuntur enim apertæ ur-
bes quæ frequentantur. Vel, 2. obsessæ erunt. Vide Esa.
24. 10. Austri, id est, vel, 1. Judæ b, quæ ad meridi-
em sita est respectu tum Babylonis c, tum terræ Isra-
*elis d. Vel, 2. Ægypti *, nè possitis eò perfugere f. Ab*
Ægypto, quæ ad Austrum Judææ, teste Tacito, nihil
vobis erit auxilii: omnia ibi vobis erunt clausa g: fru-
stra ibi asylum expectatis h. ¶ Translata, &c. וְהָרָה וְגו' *¶*
Deportata est, vel De-
portabitur, Juda tota, Pi. fim. Calv. &c. (scil. in Babylo-
nem i,) translata est (vel, abducta est, Ti. fim. Calv. &c.
deportabitur, JT. Pi.) perfectionibus, Mo. vel, perfectæ,
Calv. V. in perfectione, sive perfectionibus, V. vel, omnino, h
P. in universum, M. universa, Ca. integra, Pi. cum uni-
*versis k: vel, civitas pacatorum, JT. id est, Jerusalem, * v.*
(ad cujus nomen alludit,) in qua pacem perpetuam
nobis pollicebamur l. Sed manifestum est utrumque
deportandi verbum de uda prædicari m. Vel, deporta-
tione perfectionum, Pi. Angl. Nomen ex verbo supplen-
dum. Sic, integra captivitas, Amos. 1. 6, 9 n. Sensus, n Ang.
q. d. Hanc deportationem sequetur altera multò gra-
vior o. Captivitas hæc coepit in Jeconia, perfecta est
in Sedecia P.

20. *Ab Aquilone] Id est, per Chaldæos q, & Medos, q G. sic*
Hi sunt qui illud effectum dabunt. ¶ Ubi, &c. וְהָרָה וְגו' *¶*
Ubi est grex (vel, grex ille, JT. Pi.
populus Judaicus t,) qui datus (vel, commissus, Pi.) est
tibi? P. sub. o terra; M. vel, o rex, Angl. fim. G. Pi. vel, V. G.
o synagoga, sive congregatio, V. Pronomen enim est foe-
min. Alloquitur populum v, sive statum x, sub persona
mulieris y, cui regimen commissum est z. q. d. Ecce,
populus tuus dispellitur. ¶ Pecus inelytum tuum]
Heb. gloriæ tuæ, Mo. P. &c. vel, ornatus tui, i. e. quo-
rum præsentia ornabarib. Multitudo populi gloriæ regis,
Prov. 14. 28 c.

21. *Quid dices (Quæ nunc mihi & Deo petulan-*
ter obstrepis, quid tunc dices d,) cùm visitaverit te?]
*Ita P. M. &c. id est, cum opprimer te *: sub. hostis,*
*M. V. Calv. vel, sub. peccatum tuum, Ch. vel, subaud. * v.*
Deus, Q. in V. Pi. per Chaldæos f, propter iniquita-
tem tuam g. q. d. Tunc compefcet Deus proterviam
vestram, & obmutescetis cum pudore h. ¶ Tu, &c.
וְהָרָה וְגו' ¶ Et (vel,
Nam, JT. Pi. sic P. Atqui, Calv. Cùm, V.) tu (vel, Et
tu quidem, Ti.) docuisti (vel, docueris, V. assuefcisti, P.
Calv. instituisti, M.) eos super, vel supra, te, Mo. P. M.
JT. &c. (vel, contra te, Pi.) duces in caput, Mo. vel, du-
ces & capitaneos, M. vel, principes & in caput, P. vel,
duces in capite esse, JT. vel, ut velint esse duces, in caput,
Pi. vel duces, & tanquam præcipuos esse, Ang. Al. ut
contra te duces & capita essent, Ti. fim. Angl. ad verb.
duces in caput. Elliptica loquutio, qualis 1 Sam. 15. 23.
à rege, i. e. nè rex esses. Simil. 1 Reg. 15. 13 i. Sensus,
Dux illis fuisti ad idololatriam, 2 Reg. 24. 9 k. Sed ver-
ba hanc interpretationem nullo modo patiuntur l. Al.
Tu docuisti illos bellare adversum te, i. e. in damnum
& exitium tuum m: tu patefcisti illis aditum, & im-
posuisti ipsos cervicibus tuis n; vel, 1. amicitiam & fa-
miliaritatem cum eis contrahendo per mercimonia o;
vel, 2. eorum opem implorando p, & demissè subji-ci-
endo te illis q. Multò antè ab Israelitis acciti fuerant
Assyrii r, per Achazum t. Ezechias Babylonis thesau-
ros suos ostentaverat, quasi ad prædam eos invitans,
Esa. 39. 2 t. Foedus contraxerant Judæi cum Chal-
dæis adversus Assyrios antequam conjunctæ essent illæ
Monarchiæ v. Ità exercuisti & acuisi illos in arte mi-
*litari in tuam perniciem *. [Ca. versum sic reddit,*
Quid dices cùm in te animadvertet, quæ illos contra te
ipsam docueris duces esse præcipuos?]
¶ Numquid non
*dolores, &c.?] Dolores acerrimi, o sives, Matt. 24. 8 y. * G.*
Hoc vult, Ut gravis mulier, cùm hilaris est & securè
epulatur, subito corripitur, &c. ita vos securos repente,
& præter spem, obruet interitus z.

22. *Si dixeris in corde, &c.] Hypocritæ justitiam sibi*
 arrogant,

arrogant, non tantum coram mundo, sed etiam coram Deo, & seipso decipiunt. ¶ *Revelata, &c.* [יָרָא וְנִגְלָה] *Revelata, vel retea, sunt* (vel, reteguntur, JT.) *fimbriae tuae*, M. Ti. Pi. sim. Mo. P. &c. id est, pedes tui; meton. adjuncti^b: vel, vestis tua; h. e. Pudenda tua nudata sunt^c. Duplex est usus vestium: alter necessitatis, ad arcendum frigus; alter honestatis, ut tegant quæ honestè ostendi non possunt^d. Sensus, q. d. Publicæ ignominiae exponeris*. Al. In captivitate traheris miserimè^e. Cogèris tunicam tuam succingere, ut expedite possis ambulare in captivitate. Confer Esa. 47. 28. ¶ *Polluta, &c.* [יָדָה וְנִגְלָה] *Discooperita* (vel, *Vi afflicta*, Mo.) *sunt planities tuae*, P. sim. Ang. vel, *calces tui*, vel *vestigia tua*, id est, pudenda tua. Bis idem dicit^h. *Violenter denudati sunt* (vel, *Violenter auferentur*, JT. *Et dispoliati sunt*, M. *Et vi afflicti sunt*, Ti. *Violenter spoliati sunt*, scil. tegumentis suisⁱ; Heb. *Violati sunt*, Pi.) *calcanei tui*, Pi. M. Ti. Di. aded ut nuditas tua palam sit conspicua; ut calcanei nudi, & quasi *magdalenae*, publicè ignominiae causâ ostententur. Antecedens est, *revelata sunt fimbriae*; consequens, *spoliati calcanei*, i. e. privati fimbriarum tegumento, quo alioqui, decoris & pudoris causâ, tegi solebant^f. Videtur in utroque membro figurata esse locutio: nec enim reteguntur fimbriae vestis, sed caro corporis, illarum defectu; nec calces vi abripiuntur, sed calcei, &c.^k. [Ca. locum sic reddit, *Ob tui criminis magnitudinem, tui calces, diductis tuis sinibus, detecti sunt.*] q. d. Foedo affecta supplicio es, ut si meretrici, subductis vestis sinibus, detegantur ad ignominiam obscena^l. Al. Seminudus & exalceatus abducèris, ut captivi solent, Esa. 20. 4^m. Chaldaeus sensum, et si non verba, bene expressit, *Quia multiplicata sunt peccata tua, revelata sunt pudenda tua, conspecta est ignominia tua*.
23. Si, &c. [וְהָיָה כִּי יִשְׁכַּח אֶת הָאֵשׁ] *An mutabit* (vel, *vertet*, Mo. vel, *mutare potest*, JT. Pi. Ang. sic Calv.) *Æthiops pellem, vel cutem, suam, & pardus maculas* (vel, *liventes maculas*, JT.) *suis*? P. M. Ti. Pi. &c. Vox נִמְרָא hic & Jer. 5. 6. significare creditur illud animal cujus marem Latini *pardum* vocant, foemellam autem *variā*, à magna macularum per totum corpus varietate. Vide Plin. 8. 17. Græci utrumque *pardalin* vocant. Sed omnibus his nominibus significari puto lyncem, Anglicè, the ounce, sive catum montanum, qui mediæ naturæ est inter leonem & catum; capite & facie leoni similis; sed corpore, caudâ, pede & unguibus, similis cato. Vox נִמְרָא, quæ alibi non occurrit, significat *luridas*, sive *liventes maculas*, quales sunt in corpore ejus qui cæditur. Vide Prov. 20. 30. Esa. 53. 5. Maculæ autem lyncis subnigræ sunt^o. Nomine נִמְרָא Arabiam denotari, jam probatum dedimus. [Vide Synopsin nostram ad Num. 12. 1.] Unum hunc Jeremiæ locum opponunt, eumque conferunt cum adagiis veterum, *Æthiopem lavas*, &c. Hinc colligunt Æthiopes, non Saracenos, hic intelligi. Sed Saraceni etiam nigricantes sunt, *colore inter fulvum & nigrum*, inquit Ludov. Vartomannus Navigat. 1. 8. qui diu Mecchæ degit. Nec de nihilo est quod נִמְרָא *Arabs*, עֶרֶב *vespera*, & נִמְרָא *corpus*, sunt ab eadem radice P. Sed non deferenda est recepta ab omni ævo interpretatio, Cusæos esse Æthiopes, quia à nigro colore per omnia sæcula notati fuerunt. Nec obstat, quod Cusæi reperiantur in parte Arabiæ prope mare Rubrum: quia inde forsan facilis erat transitus in Æthiopiam; & frequentes sunt populorum transmigrationes à locis quæ primùm occuparunt^q. ¶ *Et vos, &c.* [וְאַתֶּם] *Etiam vos poteritis benefacere, docti* (vel, *assueti*, P. sim. Ti. vel, *qui docti estis*, M.) *malefacere*, Mo. P. &c. *Vos*, i. e. tu, Rex, & mater tua^r. Vos Judæi^s. Ostendit hic locus difficultatem maximam in mutandis moribus diu inolit. Euenus vetus poeta, *ὅτι πολὺ χρόνιον μελέτην ἔδωκε, καὶ οὐ ταύτην ἀνδρῶν ποιοι τελευτῶσαν φύσιν ἔδωκε*. (*Quod meditare diu, durable fiet, amice, Atque id naturam credo mortalibus esse.*) Hieronymus hoc loco, *Quicquid discitur non natura est, sed studii & propriæ voluntatis, quæ nimia consuetudine, & amore peccandi, quodammodo in naturam convertitur. Sed hoc quod hominibus impossibile est, Deo possibile est*. Sed non tangit fontem hujus mali, peccatum nempe originale. Indè enim est tam difficile mu-

tare consuetudinem peccandi, quia natura peccatum intimè infixum est; aded ut unius Dei sit nos convertere, &c.^v. Vera quidem est hæc sententia, & aliunde confirmatur, non autem ex hoc loco. Non enim de natura hominis simpliciter agit, sed de habitu quem Judæi contraxerant longo peccandi usu. Significat eos ita obduruisse in sua pravitate, ut respicere nequeant, ut non sint compotes mentis, nec ullum in illis sit iudicium, vel discrimen boni & mali; denique, ut sint prorsus incurabiles, ut in morbis corporis chronicis contingere videmus*. Non impossibile est, malè assuetum corrigi, sed difficillimum & rarissimum^y: possibile tamen est per Divinam gratiam, si hanc ferventer imploret, &c.^z. Dico cum Christo Matt. cap. 19. vers. 26. *impossibile hoc esse apud homines, sed apud Deum possibile*.^a

24. *Disseminabo eos* Exsilium designat^b. ¶ *Quasi stipulam quæ vento, &c.* [וְהָיָה כִּי יִשְׁכַּח אֶת הָאֵשׁ] *Ad* (vel, *propter*, M.) *ventum* (i. e. quæ vento rapitur^c; vel, quæ transit^d coram vento, Sy. sim. Ch.) *deserti*, Mo. P. Ti. JT. &c. h. e. Australem, qui ibi & vehementissimus erat, concitans turbines & procellas, & pestiferus. Significat itaque maximum impetum vindictæ suæ^e. Al. Alludit vel ad Ægyptios, &c.^f vel, ad desertum illud inter Jeros. & Babylonem*. Al. quæ feruntur à vento in desertum, &c. [Forfan ventum deserti vocat, quia ibi ventus liberius & vehementius furit, utpote nullis obstaculis impeditus.]

25. *Hæc sors tua* Mutatio numeri & generis^g. Ad foeminam hic loquitur, nempe ad Regis matrem^h. Imò potius, ad statum Judaicumⁱ. ¶ *Parsque, &c.* [וְהָיָה כִּי יִשְׁכַּח אֶת הָאֵשׁ] *Sors*, vel *pars*, vel *portio, mensurarum tuarum* (vel, *mensuræ tuæ*, M. Ti. vel, *demensæ tibi*, JT. Pi. Alludit ad antiquum morem: Agros & prædia olim partiebantur funibus, postea decempedis, hodie perticis^j). *à me*, Mo. P. sub. est, M. Ti. &c. i. e. *pars hæreditatis quam à me accipies*: q. d. Consequeris hæc à me, & tibi evenient^k. [Alii locum sic reddunt,] *Hæc erit merces tua, & pars proportionalis*, Strig. *Hæc tibi sors conditionis à me admetiendâ est*, Ca. q. d. Sors & hæreditas vestra non est Deus, ut vos stultè gloriâmini, sed exsilium, &c.^l. ¶ *Confisa es in mendacio* Id est, re vanâ & fallaci^m; vel, idolisⁿ; vel, ope Ægyptiorum^o.

26. *Nudavi, &c.* [וְהָיָה כִּי יִשְׁכַּח אֶת הָאֵשׁ] *Detexi* vel, *Nudavi*, P. M. *Nudabo*, Ti. *Subducam*, Ca. *Revelabo*, i. e. *Nudando rejiciam*, P.) *fimbrias tuas* (vel, *vestes tuas*, V. vel, *sinus tuos*, Ca.) *super faciem tuam*, Mo. sic Ti. Calv. (vel, *contra faciem, &c.* P. *in faciem, &c.* Ca. Calv. vel, *in faciem tua, M.*) & *apparuit* (vel, & *apparebit*, conspicietur ab omnibus^q; vel, ut *appareat*, M. *ignominia tua*, Mo. V. &c. Al. *Denudaturus sum te*, JT. Pi. *fimbriis tuis obducis faciem tuam, &c.* JT. vel, *fimbrias tuas traham super faciem, &c.* Pi. Attollam vestes tuas super caput tuum: quod ignominiae causâ foeminis fieri solet, præsertim belli jure captis^r. [Vide dicta ad v. 22.]

27. *Adulteria tua, &c.* [וְהָיָה כִּי יִשְׁכַּח אֶת הָאֵשׁ] *Et hinnitus* (vel, *exultationes*, P.) *tui*, Mo. Ti. JT. Pi. (vel, *tuæ*, P. vel, *tuos*, M.) *fœditas* (vel, *scelus*, V. vel, *cogitationem*, Calv.) *fornicationis tuæ*, Mo. P. (vel, *infandum scelus scortationis tuæ*, Ti. vel, *scelera scortatio tua*, JT. Pi. sub. fuerunt, JT. vel, *peraguntur*, Pi. vel, *conspicua erunt*, V.) *super colles, vel in collibus, in agro, Mo. JT. vel, in ipso agro, P. & in campo, M. Ti. & in agris, Pi. Apparebit quàm laxa facta his libidines tuas explendo^t. Voce hinnitus exprimit furiosum illum impetum, similem illi in equis vel tauris^u. [Vide dicta ad Jer. 5. 8.] Pluribus verbis figuratè notat idololatriam illorum^v. ¶ *Vidi* (vel, *Video*, Ca. q. d. *Mittite excusationes*, res jam à me cognita est^x;) *abominationes tuas* Et idololatriam, & libidines quæ eam comitabantur^y. Verùm hic tantum de superstitionibus eorum loquitur. Mihi hic probatur perpetuus contextus; locum itaque sic lego, *Adulteria tua, & hinnitus tuos, cogitationem scortationis tuæ super montes in agro vidi, abominationes tuas*: hoc postremum per appositionem lego^z. ¶ *Ve tibi, &c.* qu. d. Jussu addicti estis exitio; nec ullam habetis querimoniam causam^a. ¶ *Non, &c.* [וְהָיָה כִּי יִשְׁכַּח אֶת הָאֵשׁ] *Non munda-*
bis*

bir te, five mundaberis, posthac, Mo. M. quando adhuc, Mo. vel, aliquamdiu, M. i. e. Non mundaberis postquam es inquinata, & priusquam in captivitatem ducta fueris. Deinceps aliquamdiu non purgaberis, Ca. Non mundaberis, aut post quando adhuc, i. e. aut id fiet quando reliqueris idololatriam tuam, & abducta fueris in captivitatem. Vel, interrogative, aut post quando adhuc? vel rursus? sub. mundaberis. q. d. Non dabis operam ut munda sis: aut, si id facias, quando tandem id erit? q. d. non ante captivitatem. Al. sic, Num (vel, Annon, Pi.) mundabis te? post quantum adhuc temporis? JT. Pi. scil. mundabis te. Non mundaberis tandem? Ti. V. G. (vel, posthac? Calv.) quousque ultra? five adhuc? Ti. V. Calv. vel, quando verò? G. sic Ang. sub. id erit, Ang. i. e. Annon hæc tam fœda Regis & Augustæ tractatio te ad mentem meliorem vertet? Non facies unquam finem? non potero hoc abs te impetrare, cum toties te exhorter? quousque tandem ista tua obstinatio me arcebit, ut non possim te ullis sanis monitionibus subigere? Non mundaberis (i. e. Non curas ut te à peccatis & idolis emundes) post me: (sub. ut curras, & cultum meum sequaris) usquequo adhuc? Me. & T. ex Vulg. scilicet, talis eris? vel, exspectabo ut resipiscas? quousque te feram, & furorem continebo, nè te perdam? q. d. Frustrà exspecto, desperata est correctio tua: non est cur te non è vestigio excindam. Ità ferè Hi. Th. La. &c. i.

CAP. XIV.

1. Verbum, &c. וְכָל דְּבַר יְהוָה אֲשֶׁר נִשְׁמָע בְּיָדֵינוּ Quod fuit verbum Domini, Mo. Verbum Jehovæ quod fuit, P. Verbum quod fuit a Domino, M. sim. Ti. Ar. Titulus hic est duorum capitum sequentium: olim ea erant indivisa. Confer Jer. 1. 2. De, &c. עַל דְּבַר יְהוָה הַזֶּה Super verba, five verbis, (vel, de rebus, M. Ti. de negotiis, Ch. V.) prohibitionum, Calv. Mo. P. V. vel, caristiarum, M. vel, retentionum, Ti. sub. imbrium, V. sim. P. G. Ang. Causa pro effectu. Nam retentionem aquarum sequitur sterilitas; sterilitatem, annonæ caritas & fames. בְּצָרָה sign. escarum pretium, & בְּצָרָה prohibere. Prohibitiones vocat siccitatem cœli, & terræ sterilitatem: quia ut cœlum & terra se aperiant, &c. in alimenta nostra; sic Deus illa cohibet & claudit. Vox pluralis hîc denotat siccitatem fuisse diuturnam. Confer Esa. 58. 11. בְּצָרָה sign. & verbum, & negotium: hîc autem בְּצָרָה, verbum Dei, opponit רִיבֵינוּ, hominum sermonibus, quos de illa sterilitate ultro citroque inter se habebant: q. d. Postquam hinc inde quæsierint penuriæ illius causas, tamen hæc est una, [vel unica;] quodd scilicet Deus poenas exigere vellet de ipsorum sceleribus. Prædicat hîc Jeremias insignem famem & annonæ penuriam, vel siccitatem magnam, quæ incidit vel, 1. in initium regni Sedeciæ, ante obsidionem; vel, 2. in tempus obsidionis, Jer. 52. 6. Sed fames illa erat in urbe, defectu panis: hæc in tota terra, defectu pluviae, v. 4, &c. Vel, 3. in tempus Joacimi; quando jejuniū (quod à Judæis aut habitum, aut jam tum habendum, fuisse colligitur ex v. 12.) institutum fuisse legimus Jer. 36. 9. cujus forsan hæc occasio erat. Adde quodd Hebræi præcedentem prophetiam, in capit. 11. & 12. contentam, sub regno ipsius traditam fuisse existimant. Vide ad Jerem. 12. 4. unde colligi posset talem fuisse siccitatem qualis hîc describitur. [Alii vertunt,] de (vel, super, Ca.) siccitate, Pi. o. sim. Sy. Ar. Hoc ipsum ἀνομβία vocat Josephus in rebus Eliæ. עַל דְּבַר יְהוָה Hebræis nihil aliud est quàm, propter. Al. super verbis prohibitionum, JT. i. e. deprecationibus quas Propheta & boni fundebant coram Deo, ut amolirentur judicia Dei publicè denunciata. 2. Et porta ejus (i. e. urbes, ut Exod. 20. 10. Deut. 16. v. 5. Jerem. 15. 7. Lam. 1. 4. & incolæ,) corruerunt, חָרְבוּ אֲרָצוֹתָיו Infirmata (vel, desolata, M. sim. Ch. Sy. exhausta, G. vacua facta, o. sim. Ar. deformata, Ti. excisa, Ca. debilitata, vel dissipata, Calv.) sunt, Mo. P. (vel, elanguescent, JT. Pi. ut nemo per eas

ingrediatur aut egrediatur:) obscuræ, vel obscuratæ, Me. sunt (i. e. quæ prius erant claræ, erunt nominis obscuri, & nullius pretii: vel, nigræ, Mo. pullatæ, Ca. con- tenebratæ sunt, o. sim. Ar. [Et hî ad portas referunt: alii ad homines, & sic reddunt;] obscuratæ sunt, Calv. mæore affecti sunt, M. sim. Calv. attriti erunt, JT. Pi. ut lugentes: vel, nigrescunt in facie, ex dolore vel fame, Lam. 4. 8. Apoc. 6. 5. in terra, P. Ti. Calv. Mo. vel, usque ad terram, M. sic Calv. vel, cadent in terram, ex deliquio animi propter famem; ellipsis verbi relati- ti: vel, jacentes humi, JT. jacent humi, Ca. q. d. Sic projecti sunt, ut jaceant in pulvere, neque audeant attollere capita, neque etiam possint, inedia scilicet & fame attriti; [sed neque velint,] & tenebras captant, eo testantes se nolle communi luce frui, quia ipsis odiosa est. Clamor Jerusalem (urbis per se minime aquosæ; vide Esa. 22. 9. & Tacit. Histor. 5. vel, Jerusalem, Ca. &c.) ascendit. Ob defectum cibi. Clamor desperationem exprimit. Destituti consilio, nec locum habentes querimoniarum, ut curas suas in sinus proximi exonerent, omnes ejulant. 3. Majores (vel, Magnifici, M. JT. Pi. Magnates, Ti. V. sim. Ca. G. Mo.) miserunt minores suos (i. e. inferioris dignitatis; servos aut domesticos suos: vel, minores suos, JT. vel, parvulos suos, Pi.) ad aquam. Supple, querendam, G. Venerunt (vel, Qui venerunt, P. sim. Pi. Ca. vel, Qui eam venissent, Ti.) ad bauriendum, על גְּבִי אֲדָמָה Ad fossas, Mo. P. JT. Pi. profundiores scilicet, vel, lacus, M. vel, puteos. Sunt aliqui putei qui perpetuò scaturiunt, qui tamen hîc aquam non suppeditarunt. Ità defecit naturæ ordo, nec tamen Deum sibi infestum sentiebant. Ità stuporis eos coarguit. Vel, lacunas, in quibus solet aqua pluvia asservari. Vel, cisternas, Calv. G. ex Ch. optimè. Vide Tacitum dicto loco de Hierosolymis. Reportaverunt, &c. שָׁבוּ בְּלִיָּהָם Reversifunt (vel, Revertentur, JT. Pi.) vasis (vel, cum vasis, P. M. Ti. JT. Pi.) suis vacuæ, Mo. vel, vacui, P. vacuis, M. JT. Pi. in vacuitate, V. Extraordinariam Dei vindictam exprimit. Confusi sunt i. e. Indoluerunt. Operuerunt capita sua. Vel, ex pudore; vel, ex more lugentium. Vide 2 Sam. 15. 30. 4. Propter, &c. בְּעֵבֶר הָאֲדָמָה Propter humum attritam, Pi. sim. Mo. JT. G. i. e. rimas agentem ex æstu Solis: vel, fractam, G. vel, afflictam, proprie, contritam, i. e. concisam & pulverulentam; ut in gravissimo æstu videmus terram quasi liquefcere in pulverem, perinde ac si in mortario esset attrita. Eo quodd terra erat contrita, P. vel, vastata, M. viiata, Ca. vel, emacuit, Ti. Al. Et opera terræ defecerunt, LXX; sim. Ar. Propter peccata habitatorum terræ contriti sunt, Ch. sim. Sy. 5. Nam, &c. נָמָה אֵילֵּי בְּשָׂרָה יְלֵרָה וְעֹבֹב Nam (vel, Quin, Ti. JT. Pi.) etiam cerva (quæ timida est, ideoque errare solet in montibus & sylvis, &c. herbam ibi non jam reperiens, præ fame venire cogitur in loca plana) in agro peperit, & dereliquit, vel derelinquet, P. JT. &c. vel, relinquere, Mo. vel, relinquendo reliquit, Angl. sub. eum; ellipsis pronominis: vel, sub. factus suos, V. sim. G. Pi. quos alioqui maximè amare solet P. eosque propriæ vitæ præferre, vide Plin. 8. 32; quodd, pastu destituta, lac non haberet unde foetum aleret. Ostendit prodigium fuisse in hac vindicta, &c. 6. Et onagri (asini sylvestres, qui tamen in ediam diu perferunt) steterunt in rupibus, שָׁטְטוּ עַל הָרִים Super semitas, Sy. Chald. habet, שָׁטְטוּ עַל הָרִים, quod Latinus Interpreter reddit, super torrentes, absurdè. An onagri siti affecti super fluentia consisterent ventum haurientes, cum satis aquæ juxta haberent? hîc habent, super valles. Etymol. Græc. Lat. saltus, saltus, vallis. Hanc interpretationem laudo, non hîc tantum, sed & alibi. Vide supra 4. 11. præsertim Num. 23. 3. Quæ minimè placent. נָמָה & נָמָה, sicut & saltus, tam in montibus quàm in vallibus reperiuntur, & montibus potius quàm vallibus accensentur. Etymologo, an Glossa tori? ignoto illi oppono, tum alium ejusdem locum, Saluarius, inquit, &c. tum Hesychium, Nám, inquit, locus sylvestris & montanus; tum etiam Suidam, qui eadem verba adhibet. Adde quodd hîc voce expriment, modò, Heb. נָמָה, Ezec. 6. 3. modò,

modò, *colles*, Esa. 40. 12. Nulla ergò causa erat cur vir Cl. *valles* potius quàm *montes* redderet. 2. Ipse Dieulius ad Jer. 4. 11. hæc habet, *Ventus convallibus, à radiis Solis reverberatis & conduplicatis, torridus fit & arefacit*. Quæ jugulum causæ ipsius petunt. Onagri enim, æstu litique vexati, non fervidum aerem, quod instar prodigii esset, sed liquidum frigidumque, appetunt, eoque ad colles, in quibus liberrimè spirant, sedulo conituntur. Nec ullus locus magis idoneus erat & ad Solis ardorem arcendum, & ad flatum liberiores excipiendum, qui inter arbores locis editoribus confitas, & confertas invicem, & convenire frequentior, & spirare vegetior ac jucundior, affolet. Ità ex hoc uno loco satis refellitur ista vocis *colles* significatio, de qua fusiùs egit ad Num. 23. 3. Vide plura ad Esa. 41. 18. Jer. 3. 2, 21. & 4. 11. [Hic etiam ita reddunt:] *Super editis locis*, Mo. P. M. *in clivis*, J. T. Pi. *in cacuminibus*, Ca. *super colles*, Ar. *in verticibus montium*, Ti. ¶ *Traxerunt*, &c. *וְהָיוּ כְּמִינֵי הָרִים* Haurient (vel, Sorbuerunt, Mo. Attraxerunt, P. M.) *ventum* (nempe vice aquæ, ad sitim levandam. Ventum hanc vim habere constat ex Aristot. qui refert, capras in Cephalenia non bibere diebus singulis, sed ad flantem auram conversas hiantesque haulto vento refici. In altis locis liberior est ventus.) *tanquam dracones*, J. T. Pi. &c. qui calore interno uruntur; qui, ob calidissimum sanguinem, quærunt frigora. Ideoque & elephantum sanguinem, qui frigidissimus est, appetunt, Plin. lib. 8. 12. Scribit Elian. 2. 19. dracones quotidie per aliquot horas erecto capite stare, & ore hiantem cœlum versum, & aspiratione suâ, tanquam illecebrâ quadam, non solum aerem, sed & volantes aves, ad se trahere. Ità Poeta de bove, — *bucula cœlum sufficiens patulis captavit naribus auram*. ¶ *Defecerunt oculi eorum* Quamvis naturâ acerrimi, teste Damire: huc illuc aspiciendo scilicet, si fortè alicubi conspicerent herbam. Al. Præ macie acti sunt introrsum.

7. Si (vel, *Quandoquidem*, J. T. Pi. *Esse*, Strig. Ang. ut Jer. 5. 2.) *iniquitates nostræ responderint nobis*; sic Ti. *וְהָיוּ כְּמִינֵי הָרִים* Responderint testimonium contra nos; M. nos accusant, Ca. testantur contra nos, J. T. Pi. Ang. Sy. fim. Ch. Mo. P. G. Calv. q. d. Conscientia nostra nos damnat, non possumus subterfugere. Conjungit se cum reliquis, tum quia personam populi suscepit; tum quia unus erat ex populo, nec ipse à culpa immunis. Confer Dan. 9. 5, &c. *Nobis obrepunt*, Strig. Contra nos in iudicio stant, quasi accusatores & testes, vindictam clamantes. ¶ *Fac propter nomen tuum* Ità nobiscum age, ut memineris nos tuos esse. Age nobiscum secundum misericordiam tuam, ut celebretur nomen tuum ob clementiam, &c. Fac clementer propter gloriam tuam, licet nihil tale mereamur. A te causam misericordiæ sume, quia in nobis nulla est. Al. *Fac propter nomen, &c.* i. e. quicquid ad illud sanctificandum Divina providentia & iustitia deposcit. Nolumus, sed neque possumus, intervertere Divina decreta tua: Supplices tantum advolvimur genibus tuis.

¶ *Quoniam* (Malim, Si, G.) *multæ sunt aversiones nostræ, tibi peccavimus* Vicinos nostros non offendimus: de tuo jure agitur.

8. *Expectatio Israel*; ità Mo. P. &c. *וְהָיוּ כְּמִינֵי הָרִים* *Spes*, &c. M. J. T. Pi. Di. ut 1 Par. 29. 15. Esai. 10. 2. is in quo sperat Israel. *Spei* nomen hic non refertur ad fidem Israelitarum, quæ tum ferè nulla erat; sed ad promissionem Dei, & foederis perpetuitatem. Al. *Piscina*, &c. q. d. in qua Israel lavatur. ¶ *Quasi colonus, &c.* Solent conductores terram exhaurire, quia ipsorum non est: at hæc tua est. ¶ *וְהָיוּ כְּמִינֵי הָרִים* *Veluti peregrinus in terra* Mo. P. J. T. Pi. *hæc* J. T. Pi. Cur adeo aversus es, ut nos non magis cures quàm si nulla nobiscum necessitudine conjunctus esses? ¶ *Quasi viator declinans ad manendum* Ad pernoctandum? Mo. P. M. Sy. &c. Viator de salute ejus terræ per quam transit sollicitus non est. Tu autem hic non diverteris, sed habitas. At pollicitus es te semper fore in medio populi tui, 2 Par. 33. 7, 8.

9. *Veluti vir vagus* *וְהָיוּ כְּמִינֵי הָרִים* Alibi in S. S. non est. Dormiens? Ar. imbecillus? Sy. somniculosus? Ca. attonitus? Mo. P. Ti. Calv. Ang. sic M. &c. *territus* Calv. Ma-

rin. & Pagn. in Ma. ut vox *וְהָיוּ כְּמִינֵי הָרִים* sumitur in Arab. vers. Luc. 24. 38. q. d. homo tyvestris five ferus: obmutefactus, Forst. & Merc. in Ma. acti affinis esset *וְהָיוּ כְּמִינֵי הָרִים* siluit: fatiscens, J. T. Pi. q. d. homo defessus præ antea laboribus; quasi non posses amplius servare nos. *וְהָיוּ כְּמִינֵי הָרִים* sign. *pavidum*, qui præ stupore & pavore huc illuc vagatur & discurret: q. d. Videtis nos fugitare territus sceleribus nostris. Al. Arabibus *וְהָיוּ כְּמִינֵי הָרִים* est, supervenire. Quare similis es viro principi qui, superveniens alicui periclitanti, non satis validus est ad eum liberandum? ¶ *Tu—In nobis es* Non transis aut supervenis. ¶ *Nomen tuum, &c.* q. d. Dicimur tui. Non jactat operum dignitatem, aut satisfactiones; sed objicit Deo tantum nomen suum, & promissionem, & à foedere gratuito pendet.

10. *Populo huic* Vel, de populo hoc, Calv. Angl. Ità sumitur Esa. 8. 12. & 27. 2. &c. ¶ *Qui, &c.* *וְהָיוּ כְּמִינֵי הָרִים* Ità (vel, *Quia*, Pi. vel, *Sicut*, Calv. *Quia* sic, M. Ca.) *dilexerunt*, vel *diligunt*, (vel, *voluerunt*, M. *expetiverunt*, P.) *movere se*, Mo. P. vel, *vagari*, M. Ca. Calv. V. sic J. T. Pi. Sy. Ang. vel, *discursare*, V. sub. *ad opem querendam*, V. fim. Pi. &c. ad vana auxilia, deinde ad idola. Exprobrat eis levitatem & inquietudinem, oppositam quieti illi Esa. 30. 15. quod in periculis diversa agitabant consilia, & huc illuc raptabantur, &c. Me neglecto, nunc huc, nunc illuc, discursarunt, supra 2. 18. faciam ut egregie discurrant. Odit Deus *וְהָיוּ כְּמִינֵי הָרִים* & diffidentiam quærentem inconcessa præsidia. Infidelitas hic damnatur.

11. *Noli orare, &c.* Intellige, 1. de populo, non de reliquis: 2. de exilio, quod immutabiliter decrevit, non de vita æterna. Vide ad Jer. 7. 16. & 11. 14. ¶ *Non exaudiam preces eorum* Quia hypocritæ erant: alioqui non potest Deus exuere illud quod ei quasi essentialia est, nempe, ut exaudiat preces in veritate factas. ¶ *Gladio, & fame, & peste, &c.* Quæ vel singula sufficerent. Sunt hæc tria gravissima iræ Divinæ instrumenta. Vide 2 Sam. 24. 12, 13.

13. *A, &c.* *וְהָיוּ כְּמִינֵי הָרִים* *Aba*, J. T. Ab, Pi. Particula vel dolentis, vel stupentis. ¶ *Propheta dicunt eis, &c.* Vide & infra 23. 17. Adfert hoc Jeremias, ut leviores faciat populi culpam. Non spontè ita infantiunt; sed ipsi propheta, nomine tuo, illos securos esse jubent, &c. ¶ *Falsè* (vel, *Falsum*, Mo. P. Ca. *Mendacium*, M. Ti.) *propheta vaticinantur in nomine meo* q. d. Nomen meum sæpe impiè profanatur ab hominibus. Non ergò sufficit prætextus muneris prophetici; sed prudentia adhibenda est, nec facile & temere, vel absque delictu, credendum est omnibus vaticiniis. Deus hanc excusationem non recipit. Neque enim credere debuit populus iis qui blandiendo fovebant vitia; neque ex ulla prædictione circumstantiis, ita ut oportet, bene definita ac circumscripta, & secuto eventu, fidem fecerant se à Deo mandatum habere. Vide ad Deut. 18. v. 22. ¶ *Et, &c.* *וְהָיוּ כְּמִינֵי הָרִים* *Et divinationem*, Mo. P. &c. (vel, *divinatione*, J. T. Pi.) & nihil, Mo. P. vel, *vanitatem*, M. Ti. *futilia*, Ca. *re nihili*, J. T. Pi. Al. & *divinationem, quæ nihili est*, Angl. ut Esa. 4. 5. *nubes & fumus*, pro nube fumosa. Vide & Esa. 19. 20. &c.

¶ *Prophetant vobis* Simil. P. M. &c. vel, *apud vos*, Pi. vel, *bono suo*, J. T. Heb. *sibi*, Jun. [Vel itaque exemplar ejus, pro *וְהָיוּ כְּמִינֵי הָרִים*, habebat *וְהָיוּ כְּמִינֵי הָרִים*, vel, per *וְהָיוּ כְּמִינֵי הָרִים* sic legit.]

15. *De prophetis, &c.* Ità M. Pi. &c. vel, *contra prophetas, &c.* J. T. Quod attinet ad prophetas, &c. Pi.

16. *Et populi, &c.* Peribunt & seductores & seducti, Ezec. 33. 6. Sed duræ videntur hæc poenæ, quum Judæi aliunde decepti sunt. Resp. Non decepti sunt nisi propriâ culpâ: quia magis propensi erant ad vanitatem, quàm ut Deo se subjicerent; & mendacium ultro appetebant, ut illi Rom. i. 25; & prophetas blandientes semper optabant. Porro, Deus pseudo-prophetas mittit, ut exploret quinam sinceri sunt, & ut hypocritas puniat. ¶ *Et* (vel, *Nam*, Pi. *Adeo*, J. T.) *effundam super eos malum suum* Ità M. Mo. P. id est, poenam militiæ respondentem. Vel, *malitiam suam*, five ipsorum, Ti. J. T. Pi. Eoque ego suo scelere perfundam, Ca. Puniam eos ut digni sunt.

17. *Deducant oculi mei lacrymam, &c.* Hæc ipsa verba vult [Deus] Jeremiam loqui, ut perierit populus,

[†] G. pulch, eosque tandem pudeat fœcordiæ suæ. ¶ Virgo, &c.] Siceam vocat, quoniam Deus hæc tenus Judæis pepercerat. ¶ Plaga, &c. [מַכָּה נִחְלָה מֵאֵר] Plaga (vel, percussione, JT.) dolorosa (vel, dura, P. infirma, Mo. agrâ, JT. Pi.) valde, M. fim. Ti. &c.

18. Attenuati, &c. [חֲלָוִי רָעַב] Dolores famis, M. sic. Ar. agrotantes (vel, confecti, Ti. V. infirmati, Mo. laborantes, V. languentes, Ca.) fame, P. JT. &c. ¶ Propheta, &c. [כִּי גַם נְבִיאַ גַם כֹּהֵן סָחֲרוּ אֶל אֶרֶץ וְלֹא יָדָעוּ] Quia, vel Nam, (vel, Imò, Ang. Sed, Ti.) etiam (vel, tum, P. JT. Pi.) vates (vel, propheta, Calv.) etiam (vel, tum, P. JT. Pi.) sacerdos (pseudo-propheta applaudens & colludens) circumierant, vel circumueunt, (quâ voce exprimit longum iter quo in captivitatem ducendi erant: vel, circumient ut eant captivi, M. vel, abierunt, o.) in (vel, per, Di.) terram, sive regionem, Mo. P. M. Ti. Calv. (vel, nundinantur contra terram, JT. Pi. i. e. contra incolas terræ, nempe Judææ; decipiendo scilicet eos falsis prophetiis, atque ita venale exponendo Verbum Dei, id quod hic nundinari dicitur. Vel, conversi sunt ad negotiationes suas, ad id quod est in terrâ, Ch. אֶרֶץ אֶל, vel אֶרֶץ אֶל, est, circuire terram negotiandi causâ, quod ἐμπορεύσθαι, (negotari:) unde & hic [in o.] ἐμπορεύσθαι legendum videtur; non, ἐμποδίσθαι. Vide Gen. 34. 10, 21. & 42. 34. 2 Par. 9. 14. Prov. 3. 14. & 31. 14. Ezech. 27. 21. Ergo & hic sensus est, Tam prophetas illos falsos, sive Scribas, ut hic habet Chaldaeus, quàm sacerdotes pariter id egisse, ut stultitiam populi sibi haberent quæstui: quod verum esse etiam supra 5. 31. didicimus. [Ultima autem verba sic reddunt:] quam nesciunt, M. Ti. sic o. Ar. Ang. vel, & non cognoverunt, Mo. P. i. e. vagando venerunt in terram imprudentes. Et non agnoscunt, JT. nec tamen istud animadvertitur, Heb. nec cognoverunt. Impersonaliter dictum P. Nec requisierunt, Ch. nec animadvertunt, Sy. Judæi non intellexerunt se decipi agyrtarum dolis. Et nescient, vel non intelligent, Calv. Id est, vel, post multos circuitus non intelligent exilium esse justam scelerum poenam, adeo cæci sunt: vel, 2. circuibunt, h. e. quærent vana subterfugia, sed tandem sentient mentem sibi divinitus ablatam esse; profectu carebunt omnia eorum consilia, quæ diu agitant; Deus in nihilum rediget eorum astutias. Vel, at non agnoverunt, supp. ulli eos, i. e. non fuerunt agniti; nam impersonale est: ut Job. 7. 3. constituerunt mihi, i. e. constitutæ sunt. Sensus est, Fames invasit omnes, etiam prophetas & sacerdotes: etsi enim hi ipsi totam regionem peragrârent, quærendi cibi gratiâ, & muneris sui causâ præferendi, ac præ cæteris alendi, viderentur; tanta tamen erat penuria, ut nemo eorum rationem habere dignatus sit. Cùm autem id non adeo dolendum videtur, seductoribus hæc obtigisse, veros Dei Prophetas (quales erant Ezechiel & Daniel, qui in captivitatem abducti erant,) & Sacerdotes hic intelligunt. [Alii locum sic reddunt:] Et vatis & sacerdotibus in ignotam sibi terram profectis, Ca. fim. Strig.

19. Abiecasti Judam? Sicut abiecasti decem Tribus. Videtur subesse ironiæ species: nam etsi precatur pro eis simul tamen monet eos quàm stultè sibi impunitatem promittunt; Deumque, si illos perdat, tamen fore in suis promissis fidum & constantem. ¶ Quare percussisti nos, &c? Vel, percuteris? Nam Hebræi, cùm subjunctivum non habeant, pro eo ponunt indicativum. Sensus est, Moderatius feri.

20. Cognovimus, &c.] Ego & fideles in populo. Reliquis tamen dicat veram precandi regulam in exilio, &c. ¶ Iniquitates patrum, &c.] Non hoc dicunt ut culpam extenuent, (ut hypocritæ, qui se hoc modo absolvi putant, quod hoc didicerint à prima pueritia, & quod mala educatio ipsos perdidit;) sed ut aggravent, quod hoc ab utero quasi hæreditarium attulerint, ut digni essent interitu quoniam ab impiis patribus erant progeniti.

21. Ne des, &c. [אֵל תִּנָּח] Ne (vel, Sed ne, Pi.) reprobes (vel, contemnit, JT. detestare, Ca. exsecreris, M. abicito, Pi. sic Ch. sub. nos, M. Pi. vel, sub. illam, Angl. nempe Sionem, v. 19. quia sequitur sermo de Templo. Al. Tu verò noli exasperari, Ti.) propter nomen tuum, Mo. &c. ¶ Neque, &c. [אֵל תִּנָּח] Ne (vel, Neque, M. Ti.) dejicias (vel, prosternas, M. Calv. Ti. de-

molire, Ca. vilipendas, Calv. sic JT. Pi. subsannari finas, Strig.) solium gloriæ tuæ, Mo. P. &c. vel, gloriosum tuum, Pi. sic Calv. Angl. Id est, vel, i. Judæam, quâ Regnum Dei tum continebatur; synecdochicè: vel, 2. Jun.

Jerosolymam, ubi erat solium Davidis, quod & solium Dei dicitur 1 Par. 29. 23*: vel potius, 3. Templum, quod, ut alibi vocatur scabellum pedum Dei, ut mentes hominum altius tollantur, &c. & in aliis locis, Dei habitatio, vel palatium, vel sedes; ita hic, solium gloriæ, ut exprimat [gloriosa] virtutis Divinæ præsentia; & ut significet nomen Dei fore vel obscurum & ignobile, vel probrosum, nisi populo suo parcat. Ne finas Templum pollui: hoc enim intoleranda esset contumelia tum nobis, tum tibi. ¶ Recordare] Sub. congregationis tuæ, ut Psal. 74. 2*: vel, sub. fœderis tui, Angl. simil. Pi. ex sequente membro. ¶ Ne irritum facias fœdus tuum nobiscum] Sub. initum, M. fim. Ti. Ca. Etsi enim fidelis fores si totum populi hujus nomen aboleret: tamen debet certare tua bonitas cum populi malitia, & fides cum perfidia. Neque enim pendebat fœdus Dei à populi fide & probitate. Sumpsit Jeremias hoc principium, Non posse in totum deleri Dei gratiam: quia elegerat genus Abraham, ex quo tandem nasceretur Redemptor mundi. Sed Jeremias longius voluit extendere gratiam Dei, ut pòt videbimus.

22. Numquid, &c? [הֲיֵשׁ בְּהַבְלֵי וָגו'] An sunt inter vanitates (vel, in vanis diis, M.) gentium (sub. cæterarum, Ca.) qui pluviam edant? sive efficiant? JT. Pi. fim. Mo. P. &c. Impotentiam eorum synecdochicè sic exprimit; ut Paulus, potentiam Dei asserens, loquitur de pluvia. Vide Act. 14. 17. ¶ Aut, &c? [וְאִם הַשָּׁמַיִם וָגו'] Et si (vel, Aut si, M. Et an, JT. Calv. An verò, Pi.) cæli (vel, cælum ipsum, Pi. sub. absque te, M.) dabunt (vel, dat, Pi. vel, dare possunt, Calv.) imbres? Mo. P. &c. vel, stillas? M. Ti. &c. Al. Efficiantque ut cælum det imbres? Ca. Et an cælestes dii edunt imbres? JT. Et an ex cælis dabunt [nempe vanitates illæ] pluviam? Si autem sic veritas, an cæli dabunt, &c? argumentum erit à minore ad majus. q. d. Ne cæli quidem ipsi dant pluviam: quomodo igitur vanitates? h. e. figmenta hominum, &c. ¶ Nonne tu es, &c? ita P. &c. [אַתָּה הוּא] Tu ipse, &c? Mo. Calv. tu is es? JT. Pi. qui dat pluviam & imbres. ¶ Quæ, &c. [וְיִקְרָא לָךְ] Et (vel, Nam, M. Igitur, P. fim. JT. Pi.) expectabimus, vel expectamus, te, Mo. P. JT. Pi. &c. i. e. opem tuam, ut des pluviam. q. d. Non nisi in tua misericordia superest nobis spes salutis. Pluviam petimus, non ab idolis, sed abs te, qui dare poteris. ¶ Tu enim fecisti omnia hæc] i. e. Vel, i. cælos & imbres, & omnia alia quæ sunt in coelo & terra: & ideo omnia sunt sub tuo imperio. Vel potius, 2. poenas nostras: q. d. Non fortuito hæc nobis acciderunt, sed vindictâ tuâ. Tu Judex fuisti, & poenam sumpisti: jam sis medicus & Pater. Tuum est mædici, qui inflixisti vulnus. Confer 1 Sam. 2. 6. Summa est penes te unum potestas. Concurrent licet omnes dii Gentium, omnia elementa & omnes creaturæ, in nostram salutem, nihil proderunt.

CAP. XV.

1. ET dixit, &c.] Respondet petitioni præcedenti, eamque expressè & peremptoriè negat, &c. ¶ Si (vel, Etiam si, Pi. Ar. Sy.) steteris (vel, instaret, JT.) Moyses & Samuel coram me] Sic Sy. P. M. &c. vel, ad deprecandum in conspectu meo, Ch. Phrasis hæc denotat, 1. ministerium, 1 Reg. 10. 8. & 17. 1: 2. gestum precantis, & maxime, intercedentis pro alio. Vide Gen. 18. 22. & 19. 27. Deut. 5. 5. &c. ¶ Si starent, &c. Ti. Ca. G. Gestus hic orantium. Vide ad Matt. 6. 5. & Luc. 18. 11. i. e. Si pro eis orarent. Hypothetica enunciatio per conditionem impossibilem*: q. d. Si viveret nunc aut Moyses, aut Samuel. Ridiculè hoc trahitur ad Sanctos mortuos, quia Moyses & Samuel tales erant: nam Deus hic prosopopœiâ utitur, q. d. Si illi superstites essent. Ezech. 14. 14. nominat & Job,

Job, [tunc mortuum,] & Daniele, qui tunc vivebat. Videmus ergo hic non discerni vivos à mortuis. Recordatur Moyses & Samuelis, vel, i. quod uterque fuerit Levita, Propheta, & Rector populi Israelitici: vel, 2. quia hi duo erant populi hujus amantissimi, & maxime solliciti de salute populi; pro populo orarunt diligentissime, & ardentissime, necnon potentissime; & cum successu. Vide Exod. 32. 11, — 14. & 1 Sam. 7. 9. ¶ Non, &c. וְנִשְׁפָּטוּ אֲנִי נֹחַ אֲנִי נֹחַ Non (vel, Tamen non, Pi. sub. est, M. vel, erit, P. vel, esset, JT. Ti. vel, inclinaretur, Pi.) anima (vel, voluntas, V.) mea ad (vel, erga, Pi. V.) populum istum, Mo. P. &c. Non, suum; quasi eos rejiciens, &c. ¶ Non me moverent P. Quisquis ergo cupit sibi prodesse aliorum preces, ille etiam adjungat suas, & strenue in partes suas incumbat. ¶ Ejice illos, &c. Id est, Patere ejici. Nuncia ejiciendos. Confer Jer. 1. 10. Confirmat efficaciam doctrinæ propheticæ; quod ut in minis, ita & in promissionibus, locum habet.

2. Si dixerint — Quod egrediemur? Respicit obstreperas hypocritarum voces de Deo querentium; q. d. Quorsum tandem pergit Deus? an nunquam erit finis? cur tam duriter nos vexat? ¶ Qui ad mortem, (sub. exiturus est, JT. vel, destinatus est, Pi. V.) ad mortem Sub. exito, JT. Pi. Mortem hic pestem intellige. Vide dicta ad Matt. 24. 7. Sensus est, Nihil meâ refert quomodo ab hac terra tollantur. Tribus mortis generibus, pesti, gladio hostili, & fami, quantum per feras addit Ezech. 14. 15. At hic feræ sequuntur, non tamen ut interemptrices vivorum, sed ut laceratrices mortuorum. Pereundum vobis est, quocumque mortis genere id fiat; non parcat vobis Deus, nulla spes misericordiæ.

3. Et, &c. וְיִפְקְדוּ עֲלֵיהֶם אֲרָבַת מִשְׁפָּחוֹת Et visitabo super eis (i. e. inducam ipsis in poenam, visitando eorum scelera, & puniendo; vel, Et animadvertam in eos, Ca. Et visitabo eos, Strig. vel, Et constituam super eos, V. Et præficiam eis, P. sic JT. Pi. Calv.) quatuor familias, live cognationes, Ti. V. vel, gentes, P. vel, familias, Strig. vel, generibus, Ca. vel, genera, Mo. M. JT. Pi. sub. ultionum, M. sim. Pi. vel, rerum carnivorarum, ut denunciatio ostendit. Significat præstò sibi esse iræ ministros. Solent homines malignè restringere potentiam Dei, live in salute, live in punitione, eorum. Antithesis est in verbo præficiendi; q. d. Quia durum vobis fuit parere Deo, jam duces habebitis canes, feras, &c. ¶ Gladium i. e. Homines accinctos gladio. ¶ Canes ad lacerandum Sic Ti. Ar. Ch. V. interemptorum corpora. Vide 1 Reg. 14. 11. & 16. 4. & 21. 19. ¶ Ad distrabendum, M. P. ad trahendum, Mo. Sy. JT. Pi. Calv. vide Jer. 22. 19. & 49. 20. scilicet per terram, dilaniandi causâ. Solent canes in terra trahere quod ore portare nequeunt. Lavando, [sed legendum indubiè, laniando,] Ca. ¶ Et volatilia celi & bestias terræ (feras, scilicet, i. e. ad devorandum & dissipandum) Vel, & perdendum. Conjunxit duo nomina & duo verba; prius verbum refertur ad prius nomen, secundum ad posterius.

4. Et dabo (vel, ponam, M. tradam, Pi.) eos in, &c. וְיִפְקְדוּ עֲלֵיהֶם אֲרָבַת מִשְׁפָּחוֹת In commotionem omnibus regnis terræ, JT. Pi. Calv. G. i. e. ut commoveantur, &c. In divexationem, &c. Ti. Efficiamque ut jactentur per, &c. Ca. ut vagi errent, & trepidi, ut nusquam illis tuta sit quies. Cogam eos, solum vertere, & se conferre ad omnia, &c. Sumptum hoc ex Deut. 28. 25. ¶ Propter Manassen filium Ezechia Probròse eum sic vocat, ad augendum crimen, quod patrem pientissimum adeo non imitatus fuerit, ut everteret omnia quæ pater optime constituit. Atqui Manasses jam erat mortuus; & peccata illa ipsi remissa. [Quid ergo sibi vult?] Resp. Sensus, q. d. Ob peccata illa quorum auctor Manasses, imitator populus. Illo tempore maxime erupit Judæorum impietas, indeque continuum cursum habebat, nec destiterunt mala malis cumulare. Simili modo causa poenæ adferuntur peccata Jeroboami 1 Reg. 14. 16. Inruit simul, eos pridem dignos fuisse interitu, & cladem non nisi inestimabili Dei misericordiâ suspensam fuisse ad illud usque tempus. ¶ Quæ fecit in Jerusalem Hoc addit, ut intelligant Judæi, urbem illam quâ glori-

abantur jam pridem fuisse cavernam latronum. Calv.

5. Quis, &c. וְיִפְקְדוּ עֲלֵיהֶם אֲרָבַת מִשְׁפָּחוֹת Quia (vel, Nam, Calv. Ang. sic P. M. Ti. Ca. vel, At, JT. Pi. Angl. ut) sumitur Jer. 14. 12, 13: vel, Veruntamen, Angl. ut Job. 4. 5. 7. Esa. 49. 25. ¶ quis (sub. tunc, Pi.) indulget super te? Mo. vel, miserebitur (vel, misereatur, Ti. sic G.) tui? P. M. Calv. vel, tibi parcat? Ca. sic Calv. vel, clementiâ uteretur erga te? JT. Pi. Quis ita esset lenis, ut tui posset misereri? ¶ Aut, &c. וְיִפְקְדוּ עֲלֵיהֶם אֲרָבַת מִשְׁפָּחוֹת Et (vel, Aut, JT. Pi.) quis condolebit (vel, compatietur, M. condoleat, Ca.) tibi? P. JT. Pi. Mo. Quis indoleret tuis malis? Paulatim crescit oratio. Vel, te consolabitur? ¶ 7. ¶ proprie significat, verbis adhibere aliquod solatium, ut quum conveniunt propinqui ad communem luctum, &c. Dicit ergo neminem hoc officio futurum erga Jerusalem. ¶ Quis tui causâ iter suscipiet? Ti. [sign. vagari.] ¶ Aut, &c. וְיִפְקְדוּ עֲלֵיהֶם אֲרָבַת מִשְׁפָּחוֹת Et (vel, Aut, M. JT. &c.) quis recedet (vel, discedet, P. accederet, JT. abibit, Pi. secedet, M. Ti. sub. e loco suo, V. diverteret, Ch. Sy. locum mutabit, Calv. pedem movere velit, G. divertet, Angl. vel, in transitu, ad postulandum ad pacem tibi? Mo. vel, ut pacem tibi petat? Ti. vel, ut roget pro pace tua? M. Quis tibi pacem (i. e. salutem) petere aggrediatur? Ca. Al. ad petendum de pace tua? P. ad interrogandum te de pace, sive prosperitate, tua? JT. Pi. sim. V. Calv. ut inquirat quomodo valeas? G. sim. V. Pi. Ang. Sic phrasis sumitur 2 Sam. 8. 10. 1 Par. 18. 10. Psal. 122. 6. Ad salutandum te? Ch. Sy. q. d. Nemo hoc humanitatis officium præstat, nemo de statu tuo sollicitus est: totus mundus cognoscit te esse misericordiâ indignum.

6. Retrorsum abiisti Continuationem significat in impia defectione. ¶ Et (vel, Ideo, JT. Pi. sim. P. M. Ti. Ca.) extendam (vel, extendo, JT. vel, extendi, M. Ti. Pi.) manum, &c. ¶ Potest referri vel ad tempus præteritum; vel potius, ad futurum: partim eos afflixerat, sed restabant graviores poenæ. ¶ Laboravi rogans, וְיִפְקְדוּ עֲלֵיהֶם אֲרָבַת מִשְׁפָּחוֹת Lassus, vel Defessus, sum (sub. toties, P.) penitere, Mo. M. Ti. sic P. vel, temperando, i. e. à poenis me continendo. ¶ quas sæpe minatus sum me: vel, penitendo, JT. Pi. Calv. G. Ang. i. e. indulgentiam meam tamdiu præstando contra Legis minas. Toties peperci illis, & video me toties luisse operam, ut non sustineam diutius falli, nec possum adduci ad ignoscendum. Non sustinui agere poenitentiam, h. e. mutare sententiam de te perdendo ob scelera tua: q. d. Toties me penituit mali quod minatus sum — laboravi, propterea non possum ultra penitere, sed ulciscar [me] de illis.

7. Et, &c. וְיִפְקְדוּ עֲלֵיהֶם אֲרָבַת מִשְׁפָּחוֹת Et (vel, Itaque, JT. Pi.) dissipam (vel, ventilabo, JT. Pi. dejiciam, Ca. vel, ventilavi, P. sparsi, M. disjeci, Ti. Potest accipi vel in præteritum, vel, quod malim, in futurum) eos in ventilabro, Mo. sic Calv. &c. (i. e. ejeci eos in captivitatem, ut repurgarem eos, ventilabro afflictionis; disjiciam illos, ut palea disjicitur ventilabro) in (vel, per, Calv. Ca.) portis, vel portis, terræ, Mo. P. M. Ti. Calv. Ang. vel, hujus terræ, JT. Pi. vel, orbis terrarum, Angl. Per portas hic intelligit vel, i. urbes; vel, 2. ostia, aut sinus sive ingressus, terrarum ac regionum. q. d. Disjiciam illos in omnes terminos terræ, ut nempe per eos evehantur. Vel, 3. agros & deserta. Nomen portæ eleganter hic transfertur ad quolibet exitus. q. d. Soleis ingredi per portas vestras, & egredi, & habetis quietas illic domos: sed aliæ posthac erunt vobis urbes vel portæ, h. e. agri, deserta, viæ, omnisque transitus: quæcunque patebit regio, erit vobis illac transeundum. Vel, 4. areas, quæ solent esse prope urbes & oppida, unde cives dispergentur. In portis, i. e. in omnibus terminis; synecdochicè. Alludit forsan ad locum ubi fiebat ventilatio, ostia nempe horreorum. Al. Portas terræ vocat extremas terræ partes sive oras; quibus ex terra in mare exitus, & à mari in terram intratus, nempe portus & ripas: q. d. Dissipam vos usque ad fines terræ. Alii vertunt, ex portis terræ, i. e. ex omnibus urbibus Terræ sanctæ. ¶ Ità effect pro. ¶ Interfecit, &c. וְיִפְקְדוּ עֲלֵיהֶם אֲרָבַת מִשְׁפָּחוֹת Orbavi, (vel, Orbabo, Pi. Ang. &c. sub. illos, Ang. quod tamen supplementum Ma. superfluum est: & sub. liberis, Ang. Angl. ut Gen. 43. 14. Hof. 9. 12. b.) perdidit (vel, perdam, Pi. Ang. &c.) pul-

ne similiter Cant. 5. 2. Mal. 2. 12. Sic ergo locum ver-
to, *Cadere faciam super eam repente vigilem, vel vigiles,*
& *terrores*, h. e. qui complebunt eam terroribus. Exer-
citus Chaldaicus vigiles vocantur, quamvis aliâ voce,
Jer. 4. 16, 17. & 5. 6.ⁿ

9. *Infirmata est* (vel, *Enervata est*, P. M. vel, *Elanguet-*
scet, JT. Pi.) *quæ peperit septem*] Itâ Ti. & c. i. e. multos,
ut sæpe °. Quoniam locare solent matres in sua sobole
multum præsidii, dicit eas *debilitatas* esse suis viribus,
nempe quia orbatæ sunt omnibus liberis, ac si semper
fuerint steriles P. Hierosolyma, numerosæ prolis pa-
rens, succumbet hosti q. ¶ *Defecit*, & c. "נפח" ¶ *Anhelavit* (vel, *Elanguit*, M. *Dolore affecta est*, P.) *anima*
ejus, Mo. sim. Ti. V. statu scilicet emissio r. *Efflabit ani-*
mam suam, JT. Pi. præ dolore †, quum viderit filios suos † V. sic Pi.
occidi r. Sensus loci, Populus multus redactus est in & c.
exiguum numerum : & qui superstites manserunt tam
acerbe afflicti sunt, ut penè efflaverint animam suam *. V.
¶ *Occidit* (vel, *Occidet*, JT. Pi.) *eî* (vel, *ejus*, JT. Pi.)
sol] Sic P. M. & c. id est, lætæ res v. ¶ *Cum*, & c. v. Ca. sim.
"בְּעוֹר יוֹמָם"] *In adhuc die*, Mo. quum, vel dum, adhuc Pi.
esset (vel, *futurus esset*, JT. *futurus est*, Pi.) *dies*, P. M.
Calv. vel, *dies ipsorum*, JT. Pi. scil. liberorum ejus *. Pi.
q. d. In medio rerum secundarum cursu eversa est v. v. G.
Cum prosperitas illis certa visa esset, subito involvit eos
calamitatibus z. Dies illis visus fuit commutatus in z Calv.
noctem *. v.

10. *Væ mihi, mater mea, quare genuisti me*] i. e. In
quas misérias sum genitus b. Humanum aliquid hîc b. G.
passus est Propheta : videtur enim partem culpæ con-
ferre in matrem, & c. Cum videret se parùm proficere,
excanduit ; itâ tamen, ut querimoniam suam referret
ad publicam salutem, ut intelligerent Judæi sibi infeli-
citer cessurum quodd ipsum spernerent, & c. c. ¶ *Vi-* Calv.
rum, & c. "אִישׁ רִיב וְגוֹ"] *Virum litis*, sive *rixæ*, (vel, *li-*
tigatorem, Ti.) & *virum contentionis* (vel, *discordiæ*, P.
controversiæ, Ti.) *in universa terra*, Mo. M. Ti. vel, *toti*
terræ, P. Calv. vel, *toti huic terræ*, Pi. Sic se vocat, non
ex propria conscientia, quasi esset contentiosus ; sed ex
perverso populi judicio, quodd omnes ipsum morosum
dicerent, & turbulentum, & authorem contentionum
& diffidiorum omnium : quod & hodie Ministris objici-
tur, & c. d. *Virum rixæ*, & c. q. d. quem odere, quem d Calv.
maledictis incessunt, omnes : "οὐκ εἶπον ἀντιπαρονομαζον", (*fig-*
num quod oppugnatur,) Luc. 2. 34* : omnium injuriis & * G.
contumeliis & contradictionibus expositum, propter
Verbum Dei, & minas quas illis denunciare cogor f. f. V. ex M.
Loquitur Jeremias, conquerens de maximis odiis quæ
ipsi pareret talium rerum vaticinatio. Nam *Obsequium*
amicos, veritas odium, parit g. Al. *virum omnium mor-* G.
talium rixæ & *litibus exponendum*, Ca. vel, *cum quo liti-*
gat & contendit tota hæc terra, Pi. sim. JT. ¶ *Non*, & c.
"לֹא נָשִׂיתִי (לֹא נָשָׂא בִי וְגוֹ"] *Non fæneravi* (vel, *mutuum*
dedi, JT. Pi. *dedi ad usuram*, M.) *eis, nec fænerati sunt*
(vel, *mutuò dederunt*, JT. sic Pi. *ipsi dederunt ad usuram*,
M.) *mibi*, P. M. JT. Pi. vel, *in me*, Mo. *mecum*, Calv. Ne-
que creditor sum, neque debitor ; q. d. Sum à litibus alienus h. h. Ca.
Nullam eis causam præbui litigandi mecum i. Hæsi i. Pi.
quàm simplicissimè functioni meæ ; nihil præterea egi
cum eis ; ab omni occasione litis, quæ humanitus mo-
veri potuisset, supersedi prudens k : quod synecdochi-
cè designatur hîc mutui contractûs nomine l. q. d. Non
subii hanc invidiam vel propriâ culpâ, vel ob privatum
commodum m. Fœnus inter Hebræos est vetitum. Ita-
que vertendum, *Mutuum pecuniam nec dedi ego cuiquam,*
nec quisquam mihi n. Nullum mihi pecuniarium nego-
tium cum quoquam intercessit, unde lites oriri solent o :
dum in plerisque cupiditas itâ prævaleat, ut judicium
& æquitas ferè evanescant P. ¶ *Omnes* (vel, *Tamen*
omnes, Calv. Ang. sic Pi. Ellipsis discretivæ, ut v. 1.
Vel, *Quodd omnes*, Angl. Ellipsis particulæ præceden-
tis q.) *maledicunt mihi*] Quodd scilicet fideliter fungor
munere meo. q. d. Non gerunt bellum cum homine
mortali, sed potius cum Deo ipso r. r. Calv.

11. *Dicit* (vel, *Dixit*, M. P. Mo. & c.) *Dominus, Si*
non, & c. "אֲנִי לֹא שְׂרִיתִי לָטוֹב"] Responsum Dei, quo
confirmat Prophetam adversus omnes inimicos, exter-
nos & internos † ; & ostendit sibi accepta esse officia ip-
sius, votûmque ejus exauditu esse r. [*Sic reddunt* :] † Jun.
Calv.

Annon residuo tuo esset bene? JT. Al. Si non residuum tuum, five reliquias tuas, (sub. perveniet, Pi. sic Gal.) in, vel ad, bonum, Mo. P. M. Ti. Calv. Pi. Gal. sub. ne habear postea verax, V. sim. Mar. Angl. G. Defectiva locutio in forma juramenti. Certè bene erit residuo tuo, Ang. Reliquias vocat reliquum vitæ [Jeremiæ] tempus; vel, finem actionum ejus: q. d. Nisi ultimæ res tuæ futuræ sint prosperæ. Si non finis tuus in bonum, Ch. in V. q. d. Ego tandem tui miserebor, ut hæc quæ te summo moerore afficiunt cedant tibi in lætitiā: finis tuus prosperior erit quàm putas. Isti qui residuum à se superstes fore putant, te verò extinctum iri interminantur, peribunt ipsi à Chaldæis, tu autem residu- useris, & beneficia ab illis accipies; ut narratur in- fra cap. 40. 2. & c. Al. Si non reliquias populi tui in mediis calamitatibus reservabo. Sed revera vox re- sidui non comparat in textu. Apud Mazorethas רד קרי est שריתיה: voluerunt ergo pro רי legi, & Chirec sub רי esse Chirec longum, quod post se רי habere debe- at. Hinc colligunt præterea plerique esse contractum, pro, שריתיה, & vertunt, Si non residuum tuum in bonum erit. At si id voluissent Mazorethæ, ineptissimè sub רי Chirec collocassent; & longè ineptius, addendo רי, indi- cassent pro Chirec longo esse accipiendum. Indubiè voluerunt esse præter. Piel à שריתיה solvit, Piel שריתיה idem, aut, fecit solvi primā personā, שריתיה; ut sensus sit, Si non fecero te solvi (aut, dimitti, liberari,) in bonum. Si non solutiones tuas in bonum; i. e. Si non solvero te à vincu- lis tuis. At non necesse existimamus ריב קרי emenda- re: cum enim verbum שריתיה non tantum solvere, sed etiam habitare, atque in Piel incipere, significet Chaldæ- is & Syris, legi potest שריתיה, & verti, Si non habitatio tua (aut, initium tuum, vel, cibus tuus: apud Syros enim שריתיה est sedere, & nomen שריתיה, cibus, in Syr. versi- one Psal. 55. 16. sumitur & pro prandio, convivio, Matt. 22. 4. Luca. 11. 38.) fuerit in bonum. Si non, &c. אדם לוא הפגעתו בה בעת רעה ובעת צרה את האויב Annon intervenirem pro te tempore mali, & tempore an- gustiæ, apud inimicum? JT. Nam, inquit, ego sum in- tercessurus, ut defendam te ab hoc populo, qui inimi- cus est tibi, & gratiosum te apud Chaldæos reddam. Si non occurrere feci, vel fecero, tibi, vel in te, in tempore mali, & in tempore afflictionis, vel angustia, hostem, Calv. sic P. M. Mo. Hoc referunt vel, i. ad Jerusalem; ut initio versūs respondeat Deus Prophetæ, hinc autem convertat sermonem ad populum; q. d. Quantum ad vos spectat, ego faciam vobis occurrere hostem in die tribulationis. Occurrere accipitur pro, hostiliter irruere. Sed irruere faciam in te hostem, Sy. Vel potius, 2. ad Prophetam. Confirmatio est proximæ sententiæ. Po- terat enim Prophetæ excipere, Ergo vel populus immu- nis erit ab hac clade, vel ego involvar in ea. Respondet Deus, Tibi & aliis multa patiēda erunt; sed occurrere faciam (non hostiliter, sed officiosè & cum benevolen- tia: ופני enim significat, occurrere, five in bonum, five in malum:) tibi hostem, h. e. faciam ut hostis sit tibi pla- cabilis, imò ultro te præveniat; faciam ut te benig- nè suscipiat. Sic solet Dominus suis post crucem dare solatium. Observandum autem, verbum ופני intercede- res, vel orare, construi in Kal & Hiphil cum ב personæ quæ oratur, ut liquet ex Job. 21. 15. Jer. 7. 16. & 27. 18. & 36. 25; at cum ל personæ pro qua oratur, ut Esa. 53. 12. Utrumque concurret Genes. 23. 8. ופני לך בעפרון, orate pro me Ephronem. Quare malim vertere, Si non fe- cero orare te inimicum tuum, i. e. ut oret te inimicus tuus, & ipse supplex tibi occurrat. Nisi rogare fecero te tem- pore afflictionis, & tempore angustia, inimicum tuum, i. e. Nisi effecero ut Nabuchodonosor & sui te rogent. Nisi interveniam pro te, — apud inimicum, Pi. Si non oc- curram propter te hosti, vel, faciam rogare hostem pro te, Q. in Calv. vel, faciam hostem occurrere tibi, i. e. placabo, nempe arcano instinctu, ut tibi spontè parcat, & hu- maniter se gerat erga te. Ità potior erit tua conditio quàm aliorum: quod completum novimus. Annon id efficiam, ut pro te intercedat hostis? Ti. Si non occurri ti- bi — adversus inimicum, G. ex Vulg. i. e. Nisi in tem- pore calamitoso tibi conciliator sim gratiæ apud ho- stem. Vide Jer. 40. 1. Si non astiti tibi — in bona contra inimicum, o. Si non venient & deprecabuntur te in tem-

pore quo adduxero super eos hostem, Ch. Certè efficiam ut hostis te bene tractet, &c. Ang. vel, intercedam pro te in tem- pore mali, & in tempore afflictionis hostis, vel, cum hoste, vel potius, à cum hoste, vel simpliciter, ab hoste, ut Gen. 19. 24. ubi particula eadem quæ hinc est. Ellipsis præp. ab, ut Esa. cap. 32. v. 2. & 40. 21. Ut hostis hinc non sit objectum intercessionis, sed efficiens afflictionis. [Ca. Ang. hoc membrum cum præcedente sic reddit, Ceteroquin tibi bene erit, nisi quod tibi hostem impingam, &c.]

12. Numquid, &c? הריני ברור ברור כסף וזהב ונחושת An conteret, vel frangat, (vel, fradurum esset, JT. Pi.) fer- rum (sub. vulgare, Pi.) ferrum (sub. quod est, vel venit, P. M.) ab Aquilone, vel aquilonare, & (vel, aut, Pi.) as? Calv. sic Mo. P. M. Pi. V. vel, chalybem? Calv. JT. Ang. An atterit ferrum ferrum? aut as ab Aquilone as? Ti. Num- quid nocebit ferrum ferro ab Aquilone, & as? Sym. in D. An ferrum nocere poterit & ferro aquilonari, & ari? Fer- rum aquilonare, intellige, chalybem, ità dictum à Chaly- bibus populis ad Septentrionem, de quibus Strabo l. 12. G. Scilicet ferrum ferro rodetur septentrionale, (h. e. durissi- mum,) aut as? Ca. Ferrum aquilonare est periphrasis chalybis. Chalybs nucleus ferri dicitur. Sensus, vel, i. Esto, Judæi sint duri ut ferrum; ego tibi ero pro duplici muro, altero chalybeo, altero aheneo: ego illis duri- or sum, i. e. robustior. Cum te ferreum æneumque fecerim, tibi noceri non potest. Vel, 2. vires Judæ- orum comparat ferro puro; vires Chaldæorum, ferro quod habet multum chalybem admixtum, & propter- ea validiori: q. d. Num ensis Judaicus ferreus frangat enses Chaldæum ferro & chalybe constantem? Non. Vos duri estis, sed Chaldæi vobis duriores sunt; ideò- que vos facillè conterent. Ferrum & as vocat ferrum æri admixtum, h. e. chalybem. Al. Annon putas esse ferrum quod possit ferrum & as septentrionale frangere & comminuer? Malo nodo malus cuneus quærendus est. Sic Babylonii vastatores à Persis victi sunt, [vel, erunt.] ופני possit impersonaliter sumi, & potentialiter. An frangi potest (vel, Potestne aliquis frangere, Q. in Angl.) ferrum, ferrum aquilonare, & as? Di. vel, chalybem? Q. in Angl. qu. d. Quàm impossibile est hæc frangi, tam impossibile erit te vinci ab adversariis tuis. Vel, Quis- quāne impedire possit consilia mea, quæ durissima sunt & potentissima? ופני alii [prædicti] deducunt à ופני, (conterere;) alii verò, à ופני, [quod consociare signif. unde quidam aliter reddunt:] Numquid fœderabitur ferrum (Judaicum, five ferrei Judæorum animi P.) cum ferro aquilonari, (i. e. cum Chaldæis longè durioribus P.) & as? Me. T. sim. Vulg. Judaicum cum ære Babylónico? Num poterit esse amicitia inter Chaldæos & Judæos, ut his illi parcant? Nullo modo. Nulla volet fœ- dera Chaldæus; obruet & evertet omnia. Et sic im- plebuntur minæ tuæ, quas æmuli nunc rident. Nè ti- meas labefactandam fore prophetiæ tuæ fidem, ut fe- cit Jonas. Ità moerentem Jeremiæ animum consolatus est. Sed vir hic pius & patriæ amantissimus optavit ei contraria eis quæ prædixit. Vide Jerem. cap. 28. vers. 6. Quare alio argumento ipsum hinc consola- tur Deus: q. d. Non mirum si tibi cum populo non bene convenit, sed illi te oderint; sicut neque ferrum ferro adglutinari potest: populus durus est instar ferri ad resistendum & oblectandum; tu durus ad explendum officium tuum. Confer Jerem. 1. 18. At, dices, ferrum hoc ab Aquilone, id est, Chaldæa, provenire dicitur. Verum hoc negari potest, & illud, ab Aquilone, aliter ex- plicatum dedimus. Aliter respondet Autor, quem vide, si lubet. Alii, pro ופני, legerunt ופני, ר pro ר, qui er- ror frequens in versione Græcorum. Si cognoscetur (vel, Si cognoscet, Th. in D. Num cognoscet, Ar.) ferrum, & vel aut, opusculum æneum, fortitudo tua? vel, poten- tiam tuam? Ar. Multam hinc fuisse versionum varieta- tem notavit Hieronymus.

13. Divitias tuas — in direptionem dabo gratis] Heb. absque pretio, P. JT. Pi. &c. pro eis persolvendo; sine aliqua licitatione vel permutatione; victoriæ nomine omnia occupabunt. Nihil pro eo munere accipiam, contentus ultione. Al. Non redimentur ullo pretio. Hic sermo Dei ad Judæam se convertit. In Hebræo sing. num. est pro plur. Nam hæc de Judæis, non ve- rò de Jeremia, dici, evincunt, i. quod dicitur de finibus. Mm 3 Multos

Multos fines non habuit Jeremias, sed Judæi. 2. Quod ad extremam sententiam plur. est num. 3. Quod c. 17. v. 3. eadem sententia ponitur, ubi perspicuum est hæc in Judæos dici. Itaque duos hos locos contuli, &c. *
 ¶ In, &c. *וְכָל הַמִּטְעָה וְכָל הַבְּרִית*] Et in omnibus peccatis tuis, & in omnibus terminis tuis, P. &c. Idque propter omnia peccata tua, & in omnibus terminis tuis, JT. Pi. Ang. Belg. sub. id accidet, V. Et propter omne scelus tuum, & propter omnem finem, vel terminum, tuum. *גְּבוּל*, terminum, metaphoricè accipio, pro consiliis quæ occultè & astutè captabant, vel, finibus quos Judæi sibi proposuerunt. Ubi aliquid suscipimus, proponimus nobis certum finem. Est aliquid quod tendis, & in quod dirigis arcum, Pers. satyr. 3. f. Al. Quia in omnibus finibus vestris atrociter peccastis, Strig. Propter omnia peccata quæ in finibus tuis omnibus commisit. Hunc sensum nobis monstrat id quod infra habemus c. 17. v. 3. Inter peccata autem vel maximè intelligenda idololatria g.

14. Et, &c. *וְהַעֲבַרְתִּי אֶת אֹיְבֵיךָ*] Et transire faciam inimicos tuos in terram non nōsti, Mo. Et (vel, Verò, Calv.) transire faciam, vel traducam, vel transferam, (sub. te, P. Ang. vel, sub. thesauros tuos, ex v. præced. Belg.) ad (vel, penes, JT.) inimicum tuum, &c. P. M. sic Calv. JT. Sed insolens est *אֶת* pro *ל* accipere b. Vel, cum hoste vestro, &c. Ti. sic Ang. Belg. Sensum melius expressisse videtur Vulgatus, Et adducam inimicos tuos de terra quam nescis: subintelligi enim potest *אֶתְּ*, qui sunt in terra quam nescis. Vel, Et transire faciam hostes tuos per terram quam nescis: i. e. Longissimè à te distitos, quos nescis quā viā ad te transire possent, faciam tamen ut transeant per terram quam nescis. Addo aliud: an non *וְהַעֲבַרְתִּי* construi posset cum *אֶתְּ*, quod est in v. præced. ut sensus sit, Et faciam ut transeant (nempe, thesauri tui quos ego in prædam dederò,) hostes tuos (i. e. longè ultra hostes tuos avehantur & distrahantur) in terram quam nescis; vel, Et transire faciam eos cum hostibus tuis in terram quam non nōsti. Al. Et spargam te inter hostes in ignota regione, Strig. Al. Faciamque ut transeant super te (i. e. ut tyrannicè tecum agant; confer Job. 13. 13. Psal. 129. 1, 2, 3.) inimici tui in terra quam ignoras, h. e. in terra externa seu peregrina, nempe in Babylonia k. Al. Duplex hîc est lectio, sicut & Jerem. 2. 20. l. *וְהַעֲבַרְתִּי*, quam lectionem præcedentes Authores secuti sunt; & *וְהַעֲבַרְתִּי*, quam alii deinceps sequuntur,] facili mutatione *ו* in *י*, ob figuræ similitudinem m. Confer 2 Sam. 22. 11. cum Psal. 18. 10. [Sic ergo vertunt:] Et servietis inimicis, &c. Ch. Et servite te faciam inimicis, &c. o. Angl. Vósque hostibus vestris subiciam, &c. Ca. Sy.

15. Tu scis] Scil. innocentiam meam o, nec me illis causam litigandi dedisse p: vel, sub. quæ faciunt mihi, V. vel, miseras meas *; vel, quot & quanta sint pericula mea q, nec me sine causa queri r. Iterum Jeremias loquitur t; & abruptè à populo, ceu indigno, ad Deum transiit, & tutelæ Divinæ se commendat v. ¶ Et, &c. *וְהָיָה לִי מְרִיבָה*] Et vindica, vel ulciscere, me (vel, ultionem sume pro me, JT. Pi.) de persecutoribus meis, Mo. &c. Illos intelligit qui devoti erant exitio, & quos ipse sciebat reprobos esse. Videtur tamen hîc magis excaudescere quàm debeat. Sed sciendum, Prophetam non habuisse rationem sui, nec suam, sed Dei, causam egisse. Prophetæ, cum exuti essent omni carnis affectu, potuerunt vindictam de reprobis expetere. Erat hîc in Jeremia zelus, non inconsideratus, ut ille Luc. 9. 54. sed rectus, & recto consilio Spiritûque Dei gubernatus x. Vide dicta ad Jerem. 11. 20 y. ¶ *וְהָיָה לִי מְרִיבָה*] Nè in longanimitate furoris tui (vel, ad longitudinem nasi tui, Ti. in longanimitate tua, M. post dilationem iræ tuæ, i. e. posteaquam distuleris iram tuam; & tandem pœnam diu dilatam impœnitentibus popularibus meis intuleris. Brachylogia. Heb. post longitudinem iræ tuæ. Præpositio *ל* hîc valet, post z. Vel, lenitudine, sive longanimitate, tuâ, Boor. vel, in prorogatione, sive protractione, iræ tuæ, cum scilicet non uno tantum die, (sperabant enim Judæi brevem fore cladem, & statim reparandam,) sed in longum tempus, protrahes iram tuam, addens clades cladibus, donec omnes perierint: q. d. Nè me involvas eodem exitio quo peri-

bunt reprobi, ut precatur David Psal. 26. 9. Fac discrimen inter me & illos t.) suscipias me, Mo. P. Ti. vel, assumas me, V. vel, abripito me, nempe ad sustinendum communem plagam *: vel, tollas me, V. Calv. Ang. &c. * Pi. sub. de medio, V. Nè, dum differs vindictam, prius moriar quàm sumptis pœnas de hostibus meis b. Nè permittas me mori antequam veniat ultio tua, quod infelices cognoscant me prædicatorem fuisse veritatis. Patitur Propheta humanum quid, rogans nè Deus pro sua longanimitate cum hostibus agat, sed mox eos perdat t. Nolito lenitudine tuâ inimicis meis opportunitatem præbere me de medio tollendi c. Noli me tuâ lenitudine tollere, Ca. hostium pœnas differendo, qui mihi perniciem moliantur d. Al. Pro longanimitate tuâ nè intercepto me, JT. sed servato in functione mea. Eclipsis contrarii, ut Gen. 33. 10 *. Nec me propter longanimitatem tuam tollas, Strig. Noli in patientia tua (Heb. in longitudine iræ tuæ, vel nasi tui, T. Mar. id est, cum longanimitate & dilatione vindictæ f.) suscipere me, Vulg. i. e. amplecti causam meam t: q. d. Citò me vindica g, & illos plectere b. Noli patiens esse & tardus in injuriis meis vindicandis. Sic susceptus etiam Latinis dicitur qui in alterius est tutela i. Nè differas opem ferre. Suscipere sæpe valet, opem ferre, in Psalmis præfertim k. Videant eruditi annon exponi possit, Nè ad longanimitatem tuam adduc me, i. e. Noli differre vindictam quam postulo. De hostibus tuis, quos jam diu tulisti, puniendis, deque me ab eorum injuriis vindicando, agitur: hîc non postulo à te longanimitatem, iræque dilationem: tempus nunc non est ut ad eam adducar, sed potius ad celèrem vindictam. Eodem sensu Chaldaeus, Nè da longitudinem afflictioni meæ; &c. o. Adhuc o. v. me, &c. Immunem fac me à persecutoribus meis, non ad longanimitatem, i. e. brevi & quàm primùm i. Nè tollas me in longanimitate tua erga illos; q. d. Dum patienter agas cum eis, nè permittas ut ipsi me tollant, prout designant: vel, secundum longanimitatem tuam: Cum illa defierit, & populum hunc punieris, serva me m. ¶ *וְהָיָה לִי מְרִיבָה*] q. d. Citò debes adhibere remedium n, nè diutius & tu & ego probris afficiamur o. Non ob privatam causam conciliaui mihi odia, probra & calumnias, sed quia fideliter officio meo perfunctus sum p.

16. Inventi sunt (sub. à me, V. Me.) sermones tui, & comedi (vel, devoravi, Ti.) eos] Ità Mo. P. M. Ti. Calv. sim. V. i. e. Cum inventa sunt à me, devoravi illa. Comparat recipientem Verbum Dei comedenti cibum suavissimum q. Simulatque intellexi mandata tua, statim ea in animum admisi r. Oblati mihi sunt, &c. Calv. G. Quam adsuerunt (vel, præstò fuerunt, Pi.) — admisi illa, JT. vel, comedi illa, i. e. avidè amplexus sum, & diligenter consideravi t. n inventi sunt referendum est vel, i. ad id quod certò compertum habuerit Propheta, Deum sibi esse authorem: nam in S. S. ubi res aliqua deprehensa est & cognita, dicitur inventa esse. Vel potius, 2. ad vocationem; q. d. Non ambitiosè captavi hanc provinciam, sed mihi divinitus & gratuito oblata fuit, vide Jer. 1. 5. & Deus me prævenit t. Ego autem nullam puto esse emphasin in voce inveniendi, sed hunc sensum esse, Quamprimùm nuncia tua ad me venerint, lubenter ea accepi, &c. v. Comedi, &c. q. d. Nihil ex summis labiis protuli, sed ex intimo corde; ex animo parvi mandato Dei. Dicimur comedere sermones Dei, cum non tantum gustamus, ut statim respuamus, sed dum recipimus intus & concoquimus: q. d. Non histrionem egi cum populum docui, sed seriè exsequutus sum partes mihi mandatas *. ¶ *וְהָיָה לִי מְרִיבָה*] i. e. Oblectatus sum illo sermone. Confer Ezech. 2. 8. & 3. 1, 2, 3. Qu. Quomodo judicia Dei, quæ illi tantum tristitiæ attulerunt cap. 9. erant ei in gaudium? Resp. Humanitus luxit populi interitum, & tamen virtute Spiritûs superabat omnes humanos affectus, & functus est suo officio, & approbavit justas Dei vindictas. Confer Os. 14. 10 y. ¶ *וְהָיָה לִי מְרִיבָה*] Quoniam invocatum est nomen tuum super me] Sic Mo. P. &c. i. e. Vocatus sum Propheta Dei z; in quo lætabar a. Quia Deus voluit operâ meâ uti ad populum docendum, & cognovit me veracem ac fidelem; q. d. ipsi Deo probatus sum. b. Invocatur nomen Dei promiscuè super omnes; verè autem

* Calv.

† B. Ig.

* Pi.

b. V.

† M.

c. Boor.

anim. 4. 10.

5. 206.

d. Co. sim.

Ang.

* Jun.

T.

† Idem.

g. T. sim.

Me.

h. Me.

i. G.

k. Mar.

L.

o. T.

p. Calv. ad

v. 16.

q. V.

r. G.

s. Calv.

t. Pi. sim.

Belg.

u. Calv.

v. Ang.

w. Calv.

x. Ang.

y. Calv.

z. V. sim.

Pi. Ang.

G.

tem & reipsa super fideles & electos. Jeremias prius fuit discipulus Spiritus Sancti quam esset plebis doctor. ¶ *Deus exercituum*] Pondus est in his verbis: magnificat hic Dei gloriam, quod posset excelsio animo despicere adversarios suos: difficile enim fuit illi bellum gerere cum toto populo^b.

17. Non, &c. *וְאֵלֶּיךָ יָשָׁבְתִי בְּמִדְּבָרִים* [Non sedi (vel, dego, Ca.) in cœtu (vel, concilio, M. Ti. Ca. Designat impios proceres & gubernatores^c. Vel, secreto, Mo. choro, G. turba, Ch. consilio, JT. Pi.) derisorum, vel irrisorum, Calv. M. Ca. JT. Pi. Sy. Ar. Calv. (i. e. prophatorum Dei contemptorum, qui subsannant quicquid in medium affertur Dei nomine. Non fui illis conjunctus^d. Declinavi illorum consortium*. Vel, ludentium, Mo. P. Ti. o. Vulg. vel, cantantium, Ch. G. & saltantium^f: vel, jocantium, V. vel, hilaria agentium. Ità vox sæpe usurpatur, ut Eccles. 3. 4. & 7. 3. & 10. 19. & Jer. 30. 19. & 31. 4. Cum Prophetam agere cœpi, abstinui à risu, ludis & joci; ab omni levitate alienus fui^h: nempe, tueri volui dignitatem statûs mei & muneris propheticiⁱ. Al. Quamvis tantum munus me gaudio perfudit quum illud aggressus fuero; tamen in executione muneris mei parùm gaudii, & plurimum mœoris, reperi, &c. k.) nec (vel, &, M. vel, aut, JT. vel, ut, Ti.) exultavi, Mo. P. Calv. Pi. G. JT. vel, corrisi, M. vel, exultarem, Ti. vel, delectatus sum, Ch. sub. cum illis, Pi. Al. sed extimui, Sy. sim. o. Ar. Nihil mihi ab eo tempore fuit dulce^l. ¶ *A facie, &c. וְאֵלֶּיךָ יָשָׁבְתִי*] Propter (vel, Sed propter, Ti. Pi.) manum tuam (i. e. vel, 1. propter prophetiam tuam, quam mihi inspirasti^m; quia indidisti mihi prophetias comminatorias*, ac proinde ingratas, & exosas omnibusⁿ: vel, 2. propter plagam tuamⁿ: vel, 3. propter mandatum tuum, quo me gubernas^o; propter mandata mihi imposita^p; quia ego te spectavi, & volui me totum tuo imperio subicere^q: vel, 4. solus (vel, seorsum, Ca. Calv. Sy. solitarius, Pi.) sedi, JT. M. P. &c. vel, habito, Ti. dego, Ca. i. e. desertus sum ab omnibus^r. Al. à turba me subduxi, more lugentium, Jer. 13. 17. Lam. 3. 28. discessionem feci à populo, quia non poteram aliter Deo obsequi. Locus hic notatu dignus. Jeremias erat Propheta Jerosolymæ, & unus ex sacerdotibus; divortium tamen ab illis facit, & renunciat omnem societatem cum suis collegis & fratribus, &c. t. ¶ *Quoniam, &c. וְכִי יִשְׁמַעְךָ*] Quia indignatione (vel, sevitiâ, Ca. vel, impatienti indignatione, Ti.) replevisti me, Calv. Mo. M. &c. Indignatione, vel, 1. ab hoc populo, cui ego ob nuncia tua invisus sum; vel, 2. adversus hunc populum^v, propter scelera illius^x; vel, 3. quam in illos denunciatio^y. Quia omnia vaticinia quæ mihi imposuisti sunt minacia^z. Sensus, qu. d. Non fui impulsus levi aliquo motu, sed zelo Dei accensus: propheticum munus talem requirit ardorem*. [Strig. versum sic reddit, Non sedeo in concilio subsannatorum, nec lætitiâ ex eis capio, sed in manu tua acquiesco, quia valde mihi irascor.]

18. Quare, &c. *וְכִי יִשְׁמַעְךָ וְכִי יִשְׁמַעְךָ* [Quare fuit, vel factus est, (vel, erit, Calv. vel, fieret, G. durat, Pi. duraret, Angl.) dolor meus fortis? P. M. Calv. (vel, durus? qui nullâ mollitie leniri potest. Alludit ad ulcera, quæ duritie suâ repellunt medicinam. Vel, perpetuus? Mo. Ang. in æternum? Pi. Angl.) & (sub. cur, Pi.) plaga mea (sub. est, Pi.) desperata, Mo. P. M. (vel, insanabilis, Ti. Calv. V. ægra, Calv. Pi. mortifera, Pi. valida, vel doloris plena, Calv.) renuit (vel, renuit enim, M. vel, renueret, G. vel, quæ renuit, Pi. Ang. vel, cur renuit, Pi.) curari? vel sanari? Mo. P. Pi. &c. [Ca. locum sic reddit, Cur in dolore sum continuo? adeoque servum vulnus habeo ut curari renuat?] Cur me relinquis in hac afflictione veluti desperatum, nec consolaris^b? Cur me patereris opprimi^c? Dolorem vocat illam perpetuam contentionem & persecutionem quam ei molebatur populus suus^d. Jeremias nuper præ se tulit heroicam fortitudinem, despiciens superbos omnes, totumque splendorem mundi: sed nunc suam infirmitatem fatetur. Testatus erat se divinitus vocatum fuisse, & munere suo fideliter functum esse, Spiritu Sancto mentem & linguam ejus ita dirigente, ut nihil in doctrina humanum esset, nihil corruptum: dum autem in seipsum descendit, fatetur se agitari multis cogitationibus,

quæ carnis infirmitatem redolerent; & privatim dolore & metu & tædio affectus est, & optasset onus suum excutere, &c. ¶ *Facta est, &c. וְכִי יִשְׁמַעְךָ* ¶ Calv. ¶ *Eris (vel, Effendo, eris, Mo. V. Futurus es, P. M. Et tu omnino es, Ti. Et fieres, G.) mihi sicut mendacium (h. e. vana & fallax spes^f) aquarum non fidelium, i. e. quæ non perpetuò fluunt, quæ deficiunt in summo calore, ubi maximè expetuntur. Sed quid tibi vult? Verba, ut sonant, non carent blasphemâ. Cognovit se non posse falli, aut pudesieri. Quare alios potius quam se hic respicit. Jactabant sæpe impii Prophetam esse mendacem, & deceptum, &c. eorum ergo impietatem his verbis coarguit*. Al. fallax, G. ¶ Idem. (vel, quasi mendax, M. Mo. vel, fons fallax, V. vel, velut vena mendax, P.) ut aqua infideles, G. vel, quæ non sunt fideles, P. M. i. e. quæ non perpetuò fluunt, sed aliquando cessant^g; quæ hyeme multum strepunt, æstate non^h V. comparent. Confer Job. 6. 15. Al. ut aqua quæ fallunt, & firmæ esse nesciunt, Ti. [Alii locum sic reddunt,] Dum tu mihi, quasi infidelis aqua, quasi fallax es. Speratum à te auxilium non adipiscor: ut si quis speratam in fonte aquam non inveniatⁱ. Cum sperarem te laturum^j Ca. mihi auxilium, deseruisti me^k. Cur esses (vel, Erisne, ¶ Angl.) prorsus mihi quasi mendax, Pi. Ang. quasi aqua quæ non sunt stabiles? Pi. vel, & ut aqua quæ deficiunt? Ang. Ne sit verbum tuum mihi in mendacium, sicut fons aquarum cujus aqua deficiunt, Ch. [JT. versum sic reddunt, & distinguunt,] Quare esset dolor meus æternus? & plaga mea mortifera? si renueret curari, omnino esses mihi similis fallaci, (quum salutem & curam Ecclesiæ tuæ in te receperis ab æterno^l;) aquis instabilibus, i. e. torrentibus qui momento coorti momento evanescent: quum Deus sit fons salutis, Esa. 12. 3.* ¶ Idem.*

19. Propter, &c. *וְכִי יִשְׁמַעְךָ* Idcirco sic ait, &c. JT. Pi. &c. Nihilominus sic dixit, &c. Angl. Quanquam Propheta diffidentiam & infirmitatem suam prodidit, dignatur tamen Deus illi respondere, tum leniter admonendo eum ut in munere suo pergat, tum plenius ipsum confirmando, &c. m. ¶ *Si, &c. וְכִי יִשְׁמַעְךָ* ¶ Angl. ¶ *Si redieris, Ti. Strig. sim. M. (sub. ad me, Strig. vel, Si conversus fueris, Mo. P. Calv. h. e. Si poenitueris ab hac incredulitate tua, quæ Verbum meum fugillasⁿ: Si non pendeas ab iniquis judiciis populi, sed fortiter illa contemnas, & perseveres in illa discessione^o;) restituum (vel, reducam, M. & convertiam, Mo. tunc convertam, P.) te, Ti. Strig. &c. (condonabo tibi peccata tua; Spiritu meo te confirmabo, ut sentiant te mihi fidum esse servum^p;) ut stes (vel, ut maneat, Strig. vel, & stabis, P.) coram me, Ti. M. &c. vel, in conspectu meo, Strig. Hæc phrasid dicitur tantum de Prophetis & electis^q: q. d. prosequar te omni favore & gratiâ^r. Licet obruaris perversis hominum sermonibus, Deus tamen te fulciet & sustinebit, & stabis, &c. Significat se correptum à Domino, quod vacillaret; quia non debuerat ullo modo deflectere ab officio, quamvis Judæi obstinatè resisterent^s. Si convertèris, ô Jeremia, à tua diffidentia, pusillanimitate & impatientiâ, ad firmam in me spem & constantiam^t, & plenam obedientiam; ¶ Me. T. ¶ *convertam te à tristi hoc statu ad lætum & amœnum^u, ¶ T. & restituum te, ut firmus stes ante faciem meam, sisque mihi familiaris, & Propheta charissimus, ac mihi curæ sit salus tua^b; nec spretus eris à me, ut tu quereris^c. ¶ Me. [Alii locum sic reddunt,] Si reverti velis, (scilicet ad me: i. e. Si indignatione illâ tuâ non patieris te abduci à prophetandi officio, sed constanter mihi adhærebis,) faciam ut revertaris, (i. e. confirmabo animum tuum in sancto proposito adhærendi mihi: Antanaclassis:) & coram me stes, i. e. mihi ministres, nempe ut Propheta. Vel sic, Si vertes te eò quod ego te verto, coram me stabis*. Si redieris, reconciliabo te, apparituum mihi, Ca. ¶ Si, &c. וְכִי יִשְׁמַעְךָ* ¶ *Et si eduxeris (vel, segregaveris, Strig. &c.) pretiosum à sordido, sive vili, Mo. P. M. &c. i. e. Si prudens eris^d. Si separaveris Verbum meum pretiosum à verbis Judæorum minacibus, quæ levitia & infirma sunt; quæ ipsi, utpote invalidi, explere nequeunt: si fortiter & animosè adhæseris Verbo meo, & contempseris Judæorum minas*. Si Verbum & promissum meum tanquam pretiosum thesaurum amplexus fueris & custodieris, præ vili acervo rationum**

num humanarum ad pusillanimitatem te excitantium^f.
 Al. Locus hic accipi potest, vel, 1. de doctrina: q. d. Si populo proposueris solum Verbum meum, rejectis falsis consolationibus. Vel, 2. de personis: quod malim, quia 771 alibi de persona tantum dicitur: q. d. Si solis piis proposueris promissiones gratiae meae ad consolandum ipsos, non etiam impiis. Si, seclusa omni adulatione, & posthabito hominum vel favore, vel odio, in ipsa tantum veritate defixus sis, libere condemnans omne vitium, & quod rectum est fortiter defendas vitæ tuæ periculo^h. Si, docendo, discrimen facias inter pios & impios, illos solans & confirmans, hos arguens; contra praxin pseudo-prophetarum, Ezech. 13. 19, &c. & 22. 26¹. ¶ Quasi, &c. [פִּי תִּהְיֶה] Tanquam os meum eris, Mo. P. M. &c. i. e. Nomine meo, cum auctoritate, loquēris apud populares tuos contumaces^k. Ego te agnoscam verum & fidelem servum atque pastorem^l. Ostendes te esse os meum, & à me loqui; quod & ego notum faciam^m. Al. Juxta os meum erit, i. e. Accidet tibi ut ego tibi prædixeroⁿ. ¶ Convertentur (vel, Revertantur, M. V. Ang. Convertantur, Calv. Redibunt, Ca.) ipsi ad te] Ità Mo. P. Ti. &c. nempe populares tui, qui tibi maledicunt: illi cogentur te confutere quum jam in periculo constituti erunt^o; fient tibi supplices^p, opem à te deposcent: ut factum constat Jer. 21. 2^q. ¶ Et tu (vel, Tu autem, Ti. sic M.) non convertēris (vel, convertaris, V. sic M. Calv. Neque tu redibis, Ca.) ad eos] Ità Mo. P. Non cogēris ipsorum opem implorare^r. [Strig. locum sic vertit, Ac ipsorum quidem inclinatio ad te fiet, & non tua ad ipsos.] Sensus, Fac ut qui recesserint à legibus Dei tibi acquiescant, & nē acquiescas illis^t. Nē illis morem geras, aut blandiaris, aut quicquam illorum vitiis concedas, aut veritatem Dei flectas ad hominum arbitrium; sed cogas præfractos subire jugum Dei, & stabilis firmusque sis in exsequenda provincia tua, ac convertas illos ad te; non autem illis quicquam concedas, ut eos obsequiis tuis demulceas. Et certè nisi hæc servetur ratio, majestas Dei subicietur libidini hominum^t. [Alii verum sic reddunt;] Quandoquidem converteris prout convertote te, JT. G. (vel, Quia verteris quod te verto, G. i. e. ad cuncta imperia mihi præstō es^v), coram me stas (id est, ministras mihi^x; vel, & ante faciem meam stas, i. e. & quia ministras mihi. Id enim est, stare coram aliquo. Vide Deut. 10. 8. & quæ diximus ad Matt. 18. 10^y.) quandoquidem, inquam, educis rem pretiosam à vili, JT. (i. e. prophetando discernis quicquid bonum est à malo, & incorruptè, ac sine acceptione personarum, verum doces, & falsum abdicas, tanquam si ego ipse loquerer^z;) tanquam os meum es: JT. sic G. (fideliter refers quæ tibi imperavi. Idem loquendi genus Exod. 4. 16^a.) reverti debuerant isti ad te, (nimirum si vellent servari; quod planè negligunt, perstantes in obfirmatione sua^b;) non autem tu reverti ad eos, JT. Pseudo-prophetarum exemplo videlicet, qui ad illos revertuntur, averfi à me, & sua dicta illorum studiis accommodant, ut Jer. 14. 14. Mic. 2. 11^f. Vel, convertentur ipsi, &c. G. ex Vulg. Illi te rogabunt, non tu illos. Vide impletum hoc Jer. 42. 2^c.
 20. In murum areum, &c.] q. d. Superabis omnes illorum ictus^d; etiam si tu nudus sis, & inermis, & solus; illi verò multi, potentes, & feroces, sint, &c. ¶ Bellabunt, &c.] q. d. Multis modis te vexabunt^f. Non promittit ei Deus suave otium, imò hortatur eum ad bellandum^g. ¶ Non prævalebunt] Non erunt superiores^g. Vitam tibi non auferent^h. ¶ Ego tecum, &c.] q. d. Tu quidem per te, vel propriâ industriâ, non stabis; sed opus habebis auxilio meo. Nē itaque securus esto, sed disce ad me per preces tuas confugereⁱ.
 21. De manu fortium] Fortium dicit, nē Prophetam illorum potentia terreat^k.

CAP. XVI.

2. **N**ON accipies uxorem, &c.] Propter mala imminētia, quibus satius unum exponi quàm plures. Vide Paulum 1 Cor. 7. 29^a. Nē, super dolorem

propriū, etiam uxoris & liberorum miseriis torqueatur^b. Hoc jubet, ut scirent Judæi se addictos exitio. T. ex Hi. Parum refert, siue Jeremias cælebs tunc fuerit, quod mihi probabilius est, siue non fuerit cælebs; quia per visionem hoc ei mandatum fuit, & potuit utcumque hoc vaticinium promulgare^c.

4. Mortibus agrotationum] Ità Mo. P. Calv. sic M. V. i. e. Vel, 1. post diuturnum languorem, quo tabescent cum maximo dolore: nam mors subita tolerabilior est. Vide Job. 21. 13. Pl. 73. 4^d. Vel, 2. peste, ut Jer. 15. 2. nam^d Calv. de fame & gladio sequitur*. ¶ מִמֹּת תַּחֲלָאִים] Mortibus agerrimis, JT. Pi. i. e. acerbissimis. Heb. agrotationum. Pluralis notat superlativum^f. Vel, agrotationum, i. e. confectorum fame^g: vel, valetudinariorum, Ch. & Ti. id est, lentis & longis^h. Tristi morte, Ca. Omni genere morborum ex fame, bello, aliisque ærumnisⁱ. Ma. ¶ Non plangentur, & non sepelientur] Vel, 1. ex maledictione Dei; quia Deus privabit eos hoc communi humanitatis officio, nimirum honore sepulturæ, & luctu: vel potiùs, 2. quia tantæ erunt strages, ut nemo his officii vacet^k; & sua cuique sufficiat calamitas^l. ¶ In sterquilinum, &c.] h. e. Cadavera insepulta jacebunt, & putrescent^m; sicut in vita terram fordibus suis contaminaverantⁿ.

5. Nē ingrediari domum convivii; ità Ti. מִבֵּית מִשְׁכָּן] Variè reddunt. Luctus, M. P. Calv. Ang. ex He. Sed repugnat Amos. 6. 7°. ubi מִבֵּית מִשְׁכָּן est, conviviatio^p; & Jonathan, qui ad Numer. c. 25. 2. habet, & edit populus מִבֵּית מִשְׁכָּן in conviviis ipsorum, nempe Moabitarum^q. Certè vox hæc significat aliquid & hilaritati & luctui commune: ut RR. dicunt eam in Arab. lingua significare elevationem vocis, siue ex gaudio, siue ex dolore^r. Ang. Al. epuli feralis, Mo. parentaliū; in qua fiunt parentalia, h. e. funebria convivia^t. In luctu mortuorum adhibebantur epula lugubria, ut Romanis, teste Tullio in Orat. pro L. Muræna, ità & Hebræis, ut patet ex contextu^u, ex vers. 7^v. Al. designatoris, JT. Pi. i. e. curatoris funerum, qui designat & præscribit quæ sunt agenda in convivio funebri. Confirmatur hæc interpretatio, tum ex v. 7. tum ex collat. Amos. 6. 7. ubi est vox conjugata, מִבֵּית מִשְׁכָּן, quæ ibi commodè exponitur designatio, rerum scilicet ad convivium pertinentium. Vetat igitur h. l. Dominus Prophetæ, nē accedat designatorem convivii funebri, ut scilicet ex illo resciscat num præstō sit aliquod funus^x. Sensus, Jam nunc exemplum illis esto, ut discant carere omnibus gaudii signis, ut quæ brevi omnia ab ipsis erunt auferenda. Confer v. 9^y. ¶ Neque vadas (vel, ito aliquò, Pi.) ad plangendum] Orientales dediti erant multis ceremoniis & gestulationibus, ideòque lacrymis planctum addebant^z. ¶ Neque, &c. וְאַל תִּנּוּר לָהֶם] Neque commovearis (vel, circumcursaris, Ti. vel, condoleas, P. sic v. 4. JT. Pi.) eis, Mo. JT. Pi. P. vel, propter eos, M. Calv. illorum gratiâ, Ti. de illis, Ca. q. d. Non dolebitis cum dolentibus, neque gaudebitis cum gaudentibus^a. ¶ Quia abstuli (vel, recepi, JT. abstraxi, V. auferam, Ca.) pacem meam, &c. ità P. Ti. Pi. &c. וְגַם אֶסְתָּרָה] Collegi, &c. Mo. P. Metonymia effecti destinati^b. Vide Psal. 85. 4^b. Pi. Jer. 10. 17^c.

6. Neque plangentur] Significat, unâ cum maximis cladibus, (quæ duritiem & barbariem quandam secum afferre, & mole suâ sensus obruere, solent,) summam fore apud Judæos socordiam & feritatem, ut nemo de uxore aut liberis cogitet, sed quisque malo suo obstupescat^d. ¶ Et non, &c. וְלֹא יִתְגֹּדֵד וְלֹא יִקְרַח לָהֶם] Nec incidetur, Mo. (vel, Nec se incidet, Calv. sic P. fim. JT. Pi. sub. quisquam, Calv. fim. M. Ti. Non laniabunt vultum suum^e; cultellis cutem incidentes^f;) nec decalvabitur (vel, decalvabunt se, P. vel, calvitium inducet sibi quispiam, JT. Pi.) eis, Mo. vel, propter eos, P. Pi. M. fim. JT. Ti. &c. Quos scilicet mores multi à vicinis sumpserant, spretâ Lege, Levit. 19. 27, 28. Deut. 14. 1^g. Certum est gestus illos natos fuisse ex tumultuoso hominum impetu, & signa esse impatientiæ^h. Facturi sunt, necessitate coacti, quod ex præscripto Legis sponte suâ facere detrectabantⁱ. Sed non differit hic Propheta quid rectum sit, sed ex communi usu sumit loquendi formam^j.

7. Et non, &c. וְלֹא יִפְרֹסוּ לָהֶם עַל אֶבֶר לִנְחָמוֹ עַל מָוֶן] Et

Et non expandent sibi super luctum ad consolandum eum super mortuo, Mo. Et non complodent (vel, expandent, Q. in Angl. sub. manus suas, P. sic Calv.) illis, &c. Calv. vel, propter eos, &c. M. In vehementi luctu huc illuc brachia projiciebant, deinde complodebant manus, &c. Ang. acceperunt pro *וְיִשְׁתְּדוּ* extendere¹. Al. Nec lacerabunt se homines propter eos, &c. Ang. Ita sensus idem esset qui v. præced. *incident se*: at verbum ibi reciprocum est, hic non item; nec vox hæc uspiam id significat². Al. Neque pilos tondebunt propter eos, &c. Sy. Al. Et non frangent panem, &c. Q. in Calv. & in Angl. Pro *וְיִשְׁתְּדוּ*, legunt *וְיִשְׁתְּדוּ*³; quia pronomen in sequent. [*וְיִשְׁתְּדוּ*] est singulare⁴. Neque panis in luctu distribuetur, ad quempiam de morte alterius consolandum, Ca. Non dividunt eis in luctu, ut consolentur, &c. Ti. Neque partientur (vel, frangent, Ch. sim. o. Ar. sub. cibum, JT. vel, panem, Pi. Angl. Ch. o. Ar. Ellipsis nominis relati, ut colligitur ex collat. membri sequentis, & Esa. 58. 7. ubi phrasis illa plenè extat⁵. Vide & Lam. 4. 4. Ellipsis eadem Gen. 42. 33. accipite vobis, &c. sub. panem: & similis Gen. 24. 43. ad hauriendum, sub. aquam. Confer Ezech. 24. 17. illis, &c. JT. Pi. Neque verò dividunt inter eos, (scil. panem, aut res alias,) ad levandam luctus acerbiteriam in funere, Strig. ¶ Et non, &c. *וְיִשְׁתְּדוּ* Neque potabunt eos (vel, bibendum dabunt eis, JT. Pi. &c.) calice, vel poculo, (vel, ex poculo, JT. Pi.) consolationum super, vel de, patre, &c. P. JT. &c. Sensus loci, Comites qui funus prosequuti fuerint non conficiunt filicernium, i. e. cenam quæ veteres, funus exsequuti, utebantur ad consolandos proximos & necessarios mortui, ut Ezech. 24. 17. P. Mos erat, ut notant Hebræi, lugentibus mitti ab amicis & epulas & vinum, longè optima. Non dissimilem morem Græcorum *ἐν δειπνοῖς*, & Latinorum in parentalibus, notat hic Hieronymus⁶.

8. Et domum convivii non ingrediaris] Ita Mo. sic P. M. &c. Non intelligit hic convivium funebre⁷, sed geniale⁸, quale dari solet in nuptiis, festis, victoriis, &c.⁹ ut hoc ipso significet tempus esse luctus, non gaudii¹⁰; & omnes epulas & gaudia cessatura fore¹¹. q. d. Nihil sit tibi amplius cum hoc populo, sive funebres, sive hilares, epulas celebrent; nec lætitiæ socius sis, nec doloris: quia populus hic additus est exitio, & maledicta est omnis cum ipsis communicatio¹². ¶ *וְיִשְׁתְּדוּ* Et domum compotationis, &c. Ti. sic Ar. Ideo in nullam tabernam ingredieris, ut ibi sedens cum eis cibum aut potum capias, Strig.

9. Deus Israel] Ita se hic vocat, ut sciant sibi nihil profuturum, quod genus Abraham sibi adoptaverit¹³. ¶ Ecce, ego, &c.] Hæc phrasi testatur se jam armatum esse, & cladem hanc brevi futuram¹⁴. ¶ Vocem sponsi, &c. — spon[s]a] Id est, cantiones nuptiales & lætas¹⁵. Signum hoc ultimi interitus, quia societas humani generis fovetur conjugio¹⁶. Repetit ex iis quæ supra cap. 7. vers. ult. c.

10. Et dixerint tibi, &c.] qu. d. Illi non libenter cedent, sed intendunt litem, & tibi, quasi injustè ipsos accuses, & etiam Deo, quod inhumaniter sæviat, &c. Confirmat hic Prophetam, nè moveatur populi contumaciâ, &c. d.

11. Patres vestri, &c.] Potest Deus justè ulcisci scelera in totum humanum genus: nunquam tamen puniit innoxios, &c. Imitabantur hi scelera parentum¹⁷.

12. Pejus — quàm patres, &c.] Quod confirmarent se ad malitiam, idque exemplo patrum, & obstinatè pergerent, &c. post plures admonitiones propheticas¹⁸. ¶ Post pravitatem cordis sui, &c.] Sectamini libidinem vestram, quod minis me audiat¹⁹. Nulla tam prava vobis incidit cupiditas quam non opere impleatis²⁰.

13. Et servietis ibi diis alienis] Id est, vel, 1. populis qui illis diis serviunt²¹: videtur enim qui domino imperat, etiam servo imperare²². Vel potius, 2. diis ipsis²³. Notatur poena talionis²⁴. q. d. Cogent vos idola colere²⁵. Vel, concessio est, q. d. Poteritis ibi usque ad satietatem servire idolis, ad quæ ita anhelatis, imò insanitis²⁶. ¶ Qui non, &c. *וְיִשְׁתְּדוּ* Quia (vel, Et ibi, M. Ubi, Ti. In quo, Angl. sub. loco, ut Gen. 21. 17. Ruth 1. 17. p. vel, Quamdiu, JT. Pi.) non dabo (vel, dedero, JT. Pi.) vobis misericordiam, Mo. P.

sim. M. Ti. &c. sub. ab hostibus, M. h. e. Non flectam hostium vestrorum corda, ut sint vobis propitii vel exorabiles²⁷. Faciam ut hostes non misereantur vestri²⁸. ¶ Al. Optimè ad sensum qui sequitur connectendum²⁹. V. veritas, Donec vestri misertus fuero³⁰. q. d. Toto tempore quo vos decrevi exulare, neque vobis conciliare gratiam apud dominos vestros; ut factum est temporibus Cyri³¹: q. d. per totos 70 annos. ¶ *וְיִשְׁתְּדוּ* hic ponitur pro *וְיִשְׁתְּדוּ*. Sunt autem hæc verba *וְיִשְׁתְּדוּ* ad sequentem promissionem³². Al. Nec reddam vos clementiâ dignos, Sy. Al. Qui non dabunt vobis requiem, Vulg. sim. o. Ar. liberantes vos à captivitate, &c. q. d. Sed ab istis diis non possitis requiem sperare³³.

14. Non dicetur ultra, &c.] i. e. Nova beneficia obsecrabunt veterum memoriam; sicut magis placent nova cantica³⁴. Tristibus læta miscet, spem liberationis ex Babylone³⁵. Majus, inquit, erit hoc beneficium priore, &c.³⁶. Plerique hic interpositam volunt consolationem fidelium. Sed ego existimo sententiam hanc mixtam esse, quod partim severè denunciat, instare illis atrocius malum quàm illud Ægyptiacum; partim tamen, sed obliquè & non ex professo, gustum aliquem dat futuræ redemptionis. Ita ostendit quàm formidabilis illos poena maneret, quod scilicet redemptio [ex illa] futura esset magis incredibilis³⁷ [quàm illa ex Ægypto]. Significat h. l. vel duriores fore eorum servitutes in Babylone quàm olim in Ægypto, aded ut, acerbitate præsentis, veteris obliviscantur; vel, majus hoc fore beneficium, liberationem à Babylone, quàm illam ex Ægypto³⁸.

15. De terra Aquilonis] Id est, de Babylonia³⁹: vel, de Media & vicinis locis⁴⁰.

16. Mittam, &c. *וְיִשְׁתְּדוּ* Mittam, &c. (vel, Mittens sum, Angl. Missurus sum, JT. Pi. V. sub. legatos, vel nuncios, V. sic Pi. Eadem ellipsis Gen. 27. 45. Sic autem sequens *וְיִשְׁתְּדוּ* idem valet quod *וְיִשְׁתְּדוּ*, ut aliàs sæpe⁴¹). ad piscatores multos, — & piscabuntur eos: & mittam ad venatores, &c. M. Ti. Calv. Pi. &c. Ego multis mandabo piscatoribus, &c. Ca. Mittam piscatores, &c. Strig. sim. o. Sy. Ar. Pi. Sic *וְיִשְׁתְּדוּ* ponitur pro *וְיִשְׁתְּדוּ*, articulo accusativi casus, sicut interdum, more Syrorum, ponitur. Per *missionem* hic metaphoricè intelligitur instinctus arcanus cordium⁴². Continent hæc verba vel, 1. promissionem⁴³, de reditu scil. Judæorum, sive corporalem⁴⁴. Ita piscatores & venatores hic sunt Medi & Persæ sub Cyro⁴⁵; Esdras, Zorob. Nehem. & tot alii qui Judæos profugos & dispersos terrâ marique recollegerunt, & in patriam reduxerunt. De his ad literam loquitur⁴⁶. Sive 2. spiritualement⁴⁷: ut colligitur tum ex v. 19. Ad te gentes venient, &c. q. d. Non tantum piscabitur Israelitas undiquaque, sed adducet etiam Gentiles, &c.; tum ex collat. cum Ezech. 47. 10. ubi sub piscatorum similitudine beneficium hoc promissum est. Sic locum intelligunt Orig. Tertul. Ambros. Hieron. Brent. &c. ¶ Allegoricus sensus præcipuè hic intenditur, qui est de Apostolis virisque Apostolicis, qui ex Judæis & Gentibus plurimos piscati sunt⁴⁸. Piscatores hic dicuntur Apostoli, qui vocatione suâ tales erant, & à Christo facti piscatores hominum, Matt. 4. 18, 19. Luc. 5. 10; qui etiam, instar piscatorum, plurimos homines uno retis jactu cepèrunt, Act. 2. 41. & 4. 4. Venatores autem, eorum successores, huc illuc per totum orbem dispersi, &c.⁴⁹. Existimant hi Prophetam hic prosequi quod v. præced. cœperat dicere, de liberatione Judæorum. Sed, 1. Sensum illum [præced. vers.] jam repudiavi. 2. Si ita sit, non sequitur Deum hic pergere in illa sententia, statim enim ad minas redit⁵⁰. Vel, 2. comminationem⁵¹: ut videtur tum ex eo, quod hæc similitudo de tyrannis adhiberi solet; vide Gen. 10. 9. Ezech. 12. 13. Amos. 4. 2. Hab. 1. 14: tum e contextu, quia de vindictâ Dei loquitur v. 17. Incipit hic exornatio, primum, judicii efficiendi in Judæis quod v. 13. Deus denunciaverat, comprehensâ tribus versibus; deinde, promissæ instaurationis, tribus alteris⁵². ¶ Piscatores hic sunt Ægyptii, qui vivebant ex piscatu; vide Esa. 19. 8. qui sub Pharaone Nechone Judæos multabant⁵³. (Sed nec magna tunc clades facta est, & hæc prophetia illâ historiâ posterior videtur⁵⁴.) Venatores autem Chaldæi, inde à temporibus Nimrodi celebres illo

* Jun. sic
Pi.
V. sim.
Calv. Ang.
Me. & c.
V. sim.
Me.
Pi.
Calv.
G.
Pi.
V.
G.
Calv.
Pi. sim.
Jun. G.
Me. Ang.
Belg.
Calv.
He. in
Ang. sim.
V.
Pi. Ang.
G.
Pi. G.
Ang.
G.
Ang.
Calv.
G.
Arg.
Pi.
Calv.
G. sic
Ang.
Ca.
M.
G.
Pi.
Calv.
G.
S. m.
M. m.
C. v. Ang.
T. San.
M.

illo venationis genere. Al. Et piscatores & venatores hic vocantur Chaldaei, qui cives Jerosolymae obfidi-
one, quasi reti, cingebant; & Sedeciam militesque ejus
fugientes, instar ferarum, venati sunt. Hi, inquit,
piscabuntur, i. e. redigent in potestatem suam. Pesca-
tores Chaldaeos vocat, quia totam Judaeam exinanirent
incolis; deinde, ut significet facilem eis victoriam fore;
ut piscatores facile & sine armis pisces capiunt, utpote
non resistentes: venatores autem, quod Judaeos huc il-
luc dispersos in cavernis, &c. persequerentur. Al.
Piscatores hic sunt Chaldaei, qui Judaeos undique velut
everriculo tepere: venatores autem sunt Persae, qui ex
omnibus locis Judaeos recolligent. ¶ Et venabuntur
(i. e. hostiliter persequentur) eos de omni monte, &c.]
Quod salutis causa confugerant.*
17. Super omnes vias, &c.] Bonas & malas f. Signi-
ficat eos non semel, aut in una tantum specie, deliquisse,
sed scelera sceleribus addidisse; adeoque justam hanc
esse mercedem, &c. Prophetæ non tantum futura præ-
dicunt, sed simul adjungunt causas, & vaticiniis do-
ctrinam addunt.
18. Et (vel, Sed, Strig. Itaque, Pi.) reddam (vel, re-
pendam, JT. Pi. vel, pensabo, Ca.) primum, &c. ראשון
עונותיך Primum (vel, prius, Ti. Ca. JT. Pi. Strig.
h. e. antequam eos reducam in terram: vel, pridem,
five, ab initio; q. d. Cum rependam Judæis mercedem,
colligam omnes iniquitates quæ pridem quasi sepultæ
fuerant, & uno quasi fasciculo involvam patres cum
filiis, & simul colligam omnia omnium scelera, ut quasi
uno rogo ipsos consumam. Vel, initio, Mo.) duplum
iniquitatis, five iniquitatum, (vel, duplum iniquitatis,
Ti. vel, duplo crimen, Ca. vel, duplicem iniquitatem, M.)
eorum, &c. P. &c. Duplum, i. e. vel, 1. primum pro paren-
tum peccatis, deinde pro suis: vel, 2. abunde, ut Esa.
40. 2. (quod videntur hæc verba respicere) & 61. 7.
Jer. 17. 18. q. d. justā & perfectā mensurā, vel, ex-
tremo rigore, qui tamen culpā caret. Fortè alludit ad
hostes, vindictæ suæ ministros, quorum sævitia atro-
cior erat quam putabant. Chaldaeus ראשונה משנה
interpretatur, primis, qui avecti sub Jechonia, & secundis,
qui sub Sedecia; [locumque sic vertit, Et reddam se-
cundis, sicut & primis, duplices iniquitates eorum.]
¶ In morticinis, &c. "בבשר מת" Cadaveribus (Heb. ca-
davere, Pi. Angl. sing. collective), abominationum (vel,
rerum detestabilium, JT. Pi.) suarum, P. Calv. &c. h. e.
victimarum quas præter præscriptum Dei macabant. Antithesis hic est inter cadavera foetida, (qualia erant
sacrificia idolis oblata,) & bonam fragrantiam, quæ fuit
in sacrificiis legitimis. Eadem tamen erat utrique
species: discrimen erat in præcepto Dei, quo ista ca-
rebant, &c. Cadaveribus deorum suorum, G. i. e. victi-
mis humanis, vide Jer. 19. 5. Ezech. 16. 20. & vili-
bus immundisque animalibus, quæ idolis macabant.
Vide Esa. c. 65. v. 4. & c. 66. v. 17. Flagitiorum suo-
rum cadavere, i. e. foedis suis diis. Scriptura hic & alibi
culturam idolorum vocat stercus, foetidum cadaver, abo-
minationem, &c. ¶ Et abominationibus suis, &c.]
Id est, idolis. Idololatriā suā multiplici.
19. Domine, fortitudo mea, &c.] Deum hic ornat aptis
epithetis, quæ fidem ejus adversus omnes tentationum
impetus sustinere possent: q. d. Quamvis me exani-
ment præsentis miseriæ, & ultima clades quæ impen-
det, tamen tu eris mihi refugium. Jam tempus est quo
experiar quid valeat tua potentia. Arripit Jeremias
pollicitationem Dei de reducendo populo, & cum gau-
dio approbat. Videtur Jeremias ex abrupto verba
ad Deum facere. Sed tenendum est ipsius consilium.
Quod hæcenus dixit, poterat videri promissionibus Dei
adversum, & prorsus abolere foedus iustum cum Abra-
hamo. Voluit ergo se & alios munire adversus gravif-
simam illam tentationem. Abrumpit ergo disputatio-
nem cum Satana, & rectā in Deum conjicit oculos.
¶ Ad te gentes venient, &c.] Id est, magni greges Ju-
dæorum. Non placet. 1. Quia Judæi nusquam vocan-
tur gentes sine adjuncto. 2. Nec Babylon ita longè ab
Hierosolyma distabat, ut extremum terræ vocari de-
beat. Vaticinatur ergo h. l. futuram Gentium conver-
sionem; quæ ex Babylonica captivitate occasionem
& initium sumpsit, (quando multi ex Chaldaeis con-

versi cum Judæis à Babylone migrarunt.) post Christi
autem adventum expleta est, Rom. 11. 25. De pri-
ore conversione accipiunt Thom. Dion. & Mald. de
posteriore, Hieron. Theod. &c. ego, de utraque: de il-
la historice, & quasi in typo; de hac allegoricè. Exitio
Judæorum hic opponit Gentium conversionem: q. d.
Quamvis nunc pereat genus Abrahamæ, non tamen in-
tercidet foedus Dei, quia Gentes convertentur, &c.
Sed quid hoc ad Judæos? Resp. Cum Gentibus conver-
tendæ sunt reliquæ Judæorum, Rom. 11. 5. Eph. 2. 17.
Et argumentum est à majori ad minus; q. d. Dispersos
per totum mundum ad se colliget, multo magis reli-
quias illas, &c. Sed quoniam difficile hoc erat certa-
men, Deum vocat robur suum, &c. ¶ Et dicent,
Verè, &c. "אין נחלן" Verè, vel Utique, falsita-
tem, five mendacium, five falsum, (id est, falsam religio-
nem,) possederunt (vel, habuerunt, Strig. hereditarunt,
Ang. i. e. nacti sunt, ut Prov. 11. 29. & 14. 18: hæ-
reditate possederunt, Ti. q. d. amplexi sunt tanquam hæ-
reditatem, quæ cuique pretiosissima est; summam felici-
tatis suæ posuerunt in superstitionibus) patres nostri,
Mo. P. M. JT. &c. Non illis obstat patrum exemplum,
quod minus fateantur & se & patres reos esse, &c. Ob-
liquè exprobrat Judæis, quod non destiterant à scele-
ribus patrum, toties admoniti. Hæc confessio Gentium
ostendit eorum conversionem. Pœnitentia, ubi Deum
non occultè modò, sed malis exemplis, offendimus, con-
fessionem exigit. ¶ Vanitatem, &c. "הכל ואין" Vanitatem
(vel, Vanitas, five, Stulta imaginatio
hæc fuit, quam præclaram nobis hereditatem esse pu-
tabamus: vel, & vanitatem, M. Ti. vel, Vana, Ca.)
& inutilia, JT. Ca. vel, & nihil in ipsis utile, Calv. vel,
& non est in eis juvans, sub. tempore tribulationis, Q. in V.
vel, & non est in eis utilitas, P. vel, & eos in quibus nulla
est utilitas, V. sim. M. Ti. vel, & deos inter quos nullus
erat qui prodesset, Pi. Spes habuerunt malè collocatas.
Hoc dicent experimento edocti.
20. Numquid, &c. "הא אלוהים יתברך לא יעשה" An (vel, Num enim, Ti.) faciet (vel,
faceret, Ti. vel, facit, JT. vel, facere potest, Pi.)
sibi (h. e. ad colendum, ut Esa. 2. 20. vel, sibi redun-
dat) homo deos? Calv. P. Mo. M. JT. G. Pi. &c. & (vel,
sed, M. atque, JT. Pi. càm tamen, V.) ipsi (nempe ho-
mines) non (sub. sunt, P. M. &c.) dii? Calv. P. M. Mo.
&c. q. d. Qui Deus non est, an potest facere Deum? an
creatura potest esse creator? nemo dat quod non ha-
bet. Nec quenquam hic turbet mutatio numeri, [à sing.
homo, ad plur. ipsi,] quæ frequens est. Al. qui dii non
sunt? i. e. Fierine potest ut humana audacia id jus sibi
sumpserit, ex non diis faciendi deos? Tertullianus
Apologetico, Apud vos de humano arbitrio Divinitas
pensatur. Nisi homini Deus placuerit, Deus non erit.
Homo jam Deo propitius esse debet. Hominemne sibi fa-
cere deos qui dii non sunt? Ca. re ipsa videlicet, etsi opi-
nionè sint, Jerem. 10. 3. Num convenit aut decet, ut
homo sibi deos faciat? q. d. nullo modo. Sunt hæc
verba vel, 1. Dei indignantis adversus populum su-
um, quod nè tot experimentis edocti didicerint vani-
tatem idolorum, quam & ipsæ Gentes fatentur v. præ-
ced. Huic interpretationi favet illatio v. seq. quæ hic
fundari videtur. Vel, 2. conversarum Gentium, quæ
hic porro agnoscunt patrum amentiam, &c. Vel, 3.
Prophetæ, qui, post illam tentationem de qua dictum
v. præced. recuperatâ fiduciâ, & collecto vigore, ani-
mosius insurgit contra impios Judæos.*
21. Ostendam, &c. "אני אראם" Ostendam eis (vel, faciens ut experiantur illi, JT. cogno-
scere faciam ipsos, Calv. faciam ut rem cognoscant, Pi.)
vice hæc, P. Calv. &c. (q. d. Si hæcenus stupidi sitis,
nec poenæ quas infligi satis vehementes sint: vel, se-
mel, Ti.) ostendam (sub. inquam, P. M. Ti.) eis manum
meam, P. Vulg. G. &c. (illis puniendis,) & virtutem
meam, G. ex Vulg. 1. reducendis. Respondet Deus
Prophetæ, quia rem tam foedam, Jeremiâ fatente, ad-
miserant Judæi, se manifesta daturum Divinitatis suæ
indicia. ¶ Et scient quia (vel, quod, Calv. &c.)
nomen mihi Dominus. Vel, Jehovah, Calv. G. &c. id est,
qui in promissis mihi constem. Vide Exod. 6. 2. No-
men illud mihi esse sacrum, nec ad alios transferen-
dum.

dum. Spoliatur Deus jure suo, nisi unicus sit & censetur ^k.

CAP. XVII.

1. **P**eccatum Juda scriptum est (vel, scribetur, G.) stylo, &c. ^a *בְּעֵט בְּרִיזָה* [Stylo, vel in stylo, (vel, calamo, s. Sy.) ferri, sive ferreo, P. Ti. Pi. Mo. &c. (sub. in re dura, quæ requirit stylum ferri ^a;) in ungue (vel, & ungue, P. Ti. G. est enim utrobique [in *בְּעֵט* & in *בְּרִיזָה*] nota instrumenti ^b: vel, *ungulâ*, M. vel, & *cuspide*, Ca.) adamantis, Mo. Me. ex Vulg. i. e. in tabella ex adamante, qui *unguis* dicitur à nitore & lævitate ^{*}. *Ungula adamantis* idem quod *stylus ferreus* ^c. Videntur hæc esse duo nomina vel ejusdem instrumenti, vel duorum non valde dissimilium; quorum unum calamo, alterum ungui avis, simile erat ^d. Repetitur enim plerumque apud Prophetas una eademque sententia ^{*}. *Unguis adamantis* est acumen ejus quo scribi solet. Vide Paraphrasen Hierosolymitanum ad Deut. 32. 13^f. Vel, *adamante acutissimo*, Heb. *ungue adamantin*; hypallage & metaphora. Solent enim acui adamantes ad usum scalpendi; & ungues ferarum atque avium acuti sunt. *רִיזָה*, aliàs *vepretum*, hic *adamantem* sign. ut & Ezec. 3. 9. Zach. 7. 12^g. Vel, & *scalpro* (Heb. *ungue*, Jun.) *lapidis perdiuturni*, JT. i. e. *scalpro valentissimo*, quali opus est ad scalpendos lapides firmissimos, qui in æternitatem servantur, &c. Ab hac firma natura istius lapidis orta est Hebræa appellatio, quasi lapidem servabilem dicas: quod plerisque Interpretes adduxit ut exponerent, *adamas* ^h. Sed aliud est *adamantis* nomen Exod. 28. 18ⁱ. Mihi *רִיזָה* est *smirna*, lapis tam durus, ut eo gemmarum ad gemmas expoliendas utantur; ut testantur Dioscor. lib. 5. & Stephanus in voce ^k BA. 2. 6. ^l *Aquevia*, & alii ^k. *רִיזָה* significat lapidem quemvis prædurum, (sic dictum, tum quod diu durat, tum quod res ei inscriptas diu servat,) ut patet ex Chaldaico vocis usu Deut. 8. 15. Job. 28. 10. Psal. 114. 8. Sed quisnam est usus filicum ad scalpendum ^l? Alii ergo verba sic legunt, *stylo ferri*, & *ungue in duro lapide*, putà marmore; hoc est, ut ipse se explicat, in corde eorum lapideo. Vide Ezec. 36. 26. Zach. 7. 12^m. Sed dura videtur hæc sententia. [Alii forsitan aliter sentient; nam ellipsis *בְּ* in est frequentissima.] Mallem per *unguem*, vel *instrumentum*, *duri*, vel *diuturni*, *lapidis*, hic intelligere, non ex tali lapide factum, sed quo tali lapidi aliquid insculpitur: quomodo *forax ferri* dicitur, non quæ ex ferro facta, sed in qua ferrum liquatur, Deut. 4. 20. Vide ad Jer. 11. 4ⁿ. Sensus est, Ego, dure eos tractando, faciam ut meminerint quæ & quanta peccaverint. Peccata Judæ sunt indelebilia; nam cor eorum est durissimum P. Judæi non sunt leviter iniquitate tincti, sed iniquitas insculpta est in penitissimo ipso affectu: contemptum Dei & contumaciam penitus imbibierunt; insanabiles ergo sunt, & prorsus indigni veniâ, viamque obstinatione suâ salutis clauferunt ^q. ¶ *Exaratum* (vel, *sculptum*, Mo. P. G. sub. erit, G.) *super latitudinem* (vel, *in tabula*, Mo. P. M. Ti. sic Ch. Sy. Ar. &c.) *cordis eorum*] Id est, in corde tanquam tabula. Genitivus speciei. Sic Prov. 3. 3^r. *Tabulas cordis* metaphoricè appellat affectus: q. d. Ità iniquitati addicti sunt, ut eam gestent insculptam in cordibus suis; sicut in lapide aut ære conspicitur scriptura incisa ^t. Al. Conscientia ipsos arguit & convincit peccati. Metaphora ^t. Frustrà quærent effugia. Verba tam de reatu interpretor, quam de culpa ipsa, & propensione ad malum ^v. Solebant ab idololatriis *meleasta* (*amuleta*) quædam suspendi ad cor, in quibus erant deorum nomina, aut *χρυσώματα*, (*insignia*), aut numeri. Ad ea alludens dicit illam idololatriam non facile abituram ab ipso corde, ob poenas scilicet quas sunt sensuri ^{*}. *Tabula cordis* hic significat vel, 1. conscientiam ^v; vel, 2. laminam à collo usque ad cor demissam, cui, æquè ut gemmæ, imaginem idoli sui insculpebant ^z, palàm ostentantes se talis idoli cultores esse ^z. ¶ *Et in cornibus* (vel, *ad cornua*, JT.) *ararum eorum*] Ità Ch. Sy. Ar. vel, *vestrarum*, P. Ti. sic JT.

Pi. vel, *vestris*, M. [Heb. est *מִבְּחֹתֶיךָ*.] Apostrophe ad Judæos, idololatriam indignissimam exprobrans ^b. 6 Jun. Hoc dicit vel, 1. quia cornua altarium (quæ scilicet aspergebantur sanguine, Exod. 29. 12. Levit. 4. 7, 18.) redundabant sanguine victimarum quas idolis sacrificabant ^c. Vel, 2. quia in cornibus ararum scribi solebant deorum nomina ^d, vel symbola, vel imagines ^{*}: Pi. Ang. vide Act. 17. 23. Ad eum morem alludens hoc significat, fore ut illis cornibus transfodiantur, i. e. pessimè tractentur ob ista facta. Confer Psal. 22. 22^f. Verbis ^g præcedentibus innuit contumaciam eorum; hic, scelorum evidentiam ^g. q. d. Testimonium iniquitatis vestræ occultæ palàm apparet ^h. 2. *Cum*, &c. *כִּי יִזְכְּרוּ בְּנֵיהֶם מִבְּחֹתֶיךָ וְגו'* [Secundum recordari filios eorum ararum suarum, & lucorum suorum juxta lignum frondosum, Mo. sic G. Sensus est, Ut recordentur diu quid fecerint. Recordantur enim filii eorum ararum ipsorum, &c. P. Cum recordentur, vel Dum recordantur filii, &c. JT. Pi. sim. Calv. Ar. ità scilicet, ut, insistentes parentum vestigiis, in altaribus ab ipsis extructis sacrificent ^k. Confirmatio præcedentis dicti de obfirmatione Judæorum; ab ipsa puerorum testificatione, qui, parentum idololatriam imbibentes, nunquam Jehovæ, sed idolorum semper, recordantur ^l. Confer Jer. 7. 18^m. Probat quod dixerat, *iniquitatem eorum scriptam esse in altaribus*; nempe quia non fuit temporale scelus duntaxat, sed & post mortem corrumpunt posteros suos, quia memoriam relinquunt suarum superstitionum, &c. ⁿ. Ut liberi conservent memoriam altarium, & lucorum, intuentes in arbores frondosas, &c. Strig. Ut filii eorum monumenta habeant ararum eorum, &c. Ti. V. Filii per has aras & monilia recordati sunt idololatriæ parentum suorum, ità scilicet ut eam ipsi quoque imitentur ^o. [Alii aliter vertunt.] Qui, quantum suos filios, suas recolunt aras; i. e. Non minus amant aras quam solent amari liberi P. Recordantur, quasi filiorum suorum, altarium suorum, M. Sicut recordantur filiorum suorum, ità recordantur ararum suarum, V. Angl. ex Ch. & He. q. d. Tam grata est illis memoria ararum quam liberorum ^q. De simili forma loquutionis vide Psal. 106. 4. Esa. 1. 7. & de simili verbi supplemento ex præcedente membro vide Gen. 1. 16. 2 Par. 10. 11. Esa. 10. 15^r. 3. *Sacrificantes*, &c. *בְּרִיזָה חִלְהָ וְגו'* [Montane (vel, O mons mi, Ti. id est, O Juda, qui versaris in montibus ^t, vel, ut illic colas idola ^t; vel, ut in latebris montium tutum habeas perfugium quum hostis instat ^v.) in agro, (i. e. O tu Hierosolymita, qui in agro optimo montem Sionis inhabitas ^{*}. Urbs Hierosol. sita in loco plano, Psal. 125. 2. acclivi tamen, & superior ejus pars, nempe Sion, super collem eminentem ^y.) opes tuas, omnes thesauros tuos in pradam dabo, Calv. &c. Excudit Israelitis & Judæis stultam fiduciam: q. d. Putatis vobis tutum esse perfugium in montibus; Deus autem indè vos abstrahet: Ego, inquit, tanquam in agro, sive planitie, divitias tuas hosti exponam, ut facilis sit earum direptio ^z. Al. Montem meum, (vel, Idcirco montem meum, h. e. montem Zionem; metonymicè Templum ^z: vel, Montes meos, Pi. Angl. singulare collectivè; id est, montes Judææ, quæ montana est ^b, Psal. 125. 2. Luc. 1. 39. cujus montes suos vocat Deus, Esa. 14. 25. & 65. 9^c.) cum (ut ^z sumitur Jer. 11. 19. Hof. 5. 6. & c.) ipso agro, (totum territorium illud distribuebatur in montes, & agros, sive planities, ut Ezec. 6. 3 ^t.) copias, vel opes, tuas, omnes (vel, & omnes, Angl.) thesauros tuos, &c. JT. Pi. Angl. sive in agro, sive in repositoriis ^d. Al. Meus mons complanabitur: vestras copias, &c. Ca. Al. Super montes in agro, &c. Ch. In montibus & campis, &c. Ar. ¶ *Excelsa*, &c. *בְּמִצְרַיִם* [Excelsa tua, Mo. JT. (vel, item excelsa tua, Pi. nempe excelsa tua, vel, unà cum excelsis tuis, Belg. propter excelsa tua, i. e. propter omnes impios cultus; synecdoche ^{*}: & excelsa tua, G. Angl.) in peccato (vel, propter peccatum, JT. Pi. Calv. Ang. sub. tuum, Calv. nempe idololatriam ^f: vel, quæ tibi in peccatum fuere, G.) in universis confinibus, sive finibus, sive terminis, tuis, Mo. JT. Pi. &c. sub. perpetratum, Pi. q. d. Impietas vestra longè latèque diffunditur ^g. Omnia hæc, ait Deus, diripientur ^h. Ità excelsa sunt subiectum direptionis,

- reptionis; quæ aliis sunt subiectum peccati. [Alii ergo aliter reddunt.] Propter peccatum, five peccata, excelsorum tuorum (sub. quæ sunt, P.) in omnibus finibus tuis, P. M. Ti. V. Angl. Ordo inversus Hebræis, Excelsorum tuorum propter peccatum. Trajectio, qualis Prov. 24. 27. postea & edificare, pro, & postea edificare; Ezech. 39. 11. locus ibi sepultura, pro, locus sepulture ibi; & Amos. 5. 16¹. Al. Verto, Excelsa tua sunt in peccatum in omnibus terminis tuis; vel, sunt peccatum. Enim nominativum sæpe formare, observavimus ad Job. 18. 8. Psal. 68. 5. & 55. 19. Prov. 28. 2. Of. 13. 9. & c.^m. Sacella vestra, ob peccatum quod omnibus finibus vestris patet, Ca. [Strig. totum versum sic reddit; Ego verò omnia excelsa, tum montana, tum campestris, unà cum possessionibus & thesauris tuis, sinam diripi propter peccatum in omnibus finibus perpetratum.]
4. Et, &c. "וְיָשִׁמְתָּ וְיָהֲרִיב מִן הַיָּמִים" Et (vel, Ità, JT. vel, Tunc, Pi.) remissionem facies (vel, intermissionem facies tu. JT. G. vel, relinquēris, Calv. vel, intermittes, Ang. ad tempus exsulabis, & terra habebit intermissionem. Allusio ad legem Exod. 23. 11. ex interminatione Levit. 26. 34, 35. Vel, deturbaberis, Di. omittit cogēris, sub. manum, ex collat. Deut. 15. 3. n.) & in te, Mo. Calv. (emphaticè, & quidem in te ipsa: q. d. Etiam si aliqui ad tempus maneant superstitēs, tamen eritis similes mortuis; exitio addicti estis. Vel, & remissio illa erit in te; q. d. non erit spontanea, sed coacta P. Vel, & qui tecum, G. & qui sunt apud te, JT. i. e. tui omnes. Vel, etiam tu. In יָהֲרִיב mihi hīc est nominativus casus, ut & alibi. Vide v. præced. Vel, idque per te, i. e. tuā culpā t.) ab hereditate tua quam dedi tibi, Mo. Calv. &c. ideòque jure repetere possum nunc, cūm sitis ingrati, &c. Ab hereditate tua, scil. colenda. Hanc interpretationem peto ex collatione loci Exod. 23. 11. ubi per omissionem terræ, eodem quod hīc habetur verbo significatam, intelligitur omīssio agriculturæ. Hæc expositio confirmatur ex collatione sequentis membri. Vide & Levit. 26. 34. q. d. Cogēris, non unum annum, ut Lex præcipit, Exod. 23. 11. Levit. 25. 3, 4. sed multos annos, tu, cum domesticis tuis, cessare à colenda terra; nimirum ut olim comminatus fui, Levit. 26. 34. [Alii locum sic reddunt;] Et remissio erit in te ab hereditate, &c. P. Vacabis hereditate tuā, &c. Ti. Et destitueris tu ab hereditate tua, &c. M. Vósque isthinc ex patrimonio vestro deturbatos, &c. Ca. Et excutieris ex hereditate, &c. Strig.
5. Maledictus—qui confidit in homine] Videtur abrupta esse sententia: sed considerandum est quæ tunc fuit Judæorum conditio, & quas difficultates Propheta sustinuit, & quam frangebant Judæis & promissiones & minæ, dum fiderent Ægyptiis, &c. Nec poterat Propheta doctrinam suam aliter confirmare, nisi excuteret suis popularibus superbiam & fiduciam, &c. Hoc ergo consilio coactus fuit Propheta sapius clamare, Maledictus, &c. Est tamen generalis doctrina: nam hodie quoque sumimus sententias universales, quas accommodare oportet in privatum usum. Al. Hactenus idololatriam redarguit; hīc, fiduciam in hominibus. Et ponit carnem (i. e. hominem, quem carnem vocat per contemptum, ut Esa. 31. 3. hominē mortalem, omnibus casibus obnoxium: brachium suum] Id est, potentiam, vel protectorem: ut illo, quasi brachio, se tueatur, suæque promoveat; subaudi semper, relicto & spreto Deo. Talis enim Deo est maximè injurius, negans ejus providentiam, potentiam, bonitatem, sapientiam; quasi Deus vel nollet, vel non posset, vel non sciret, opulari. Et (vel, Autem, JT. Pi. vel, Cū interim, G.) à Domino recedit (vel, aversum est, Calv.) cor ejus] Sic Calv. JT. Pi. &c. Fingunt hypocritæ, se ità fidere hominibus, ut tamen Deo nihil detrahant. Sed Propheta hīc ostendere voluit, non posse hæc duo simul conjungi, fiduciam ponere in carne, & in Deo; atque apostatas esse & desertores Dei qui hominibus fidunt. Quod si hoc verum sit quoad præsentem vitam, multò magis quoad futuram, &c. Pondus est in voce fidendi. Licet expectare ab hominibus quod illis à Deo datum est: sed in solo Deo acquiescere nos oportet.
6. Erit, &c. "וְהָיָה כְעֵרֶשׁ בְּעֵרְבָר וְגו'" Et (vel, Nam, Ang. P. M. JT. Pi. &c.) erit (vel, erit is, Ti. Ar. nempe impius, vel incredulus, &c.) tanquam juniperus,

- Mo. V. G. ex Arabibus, (vel, myrica, P. M. Ch. sic Ti. Ca. Pi. myrica sylvestris, o. tamariscus, Q. in Angl. sic Ar. Q. in M.) in planitie, Mo. vel, in deserto, P. M. &c. vel, inculta, Ca. Quid sit וְיָשִׁמְתָּ non constat Hebræis. Est genus arbuti nobis incogniti. Certum est esse arbutum inutile, & non frugiferum. Infelix est & sterilis planta, quam homines horrent magis quàm ad usum voluptatēque desiderant. Vulgò myricam reddunt, cuius duo sunt genera: 1. tamariscus Anglicè tamarisk, qui locis humidis, & prope fluvios, gaudet; 2. erica, Anglicè heath, ex qua scopas ad everrendum domos facimus. Hæc autem planta erat ex earum genere quæ infelices vocabantur, & damnata religione, Plin. 13. 21. & 16. 26. & 24. 9. quæ scilicet in nullum religiosum ritum admittebantur, quod nec fructum nec semen haberent, nec feri aut plantari solebant. Loquitur hīc de myrica, non palustri, sed sylvestri, quæ planè sterilis est & humilis, &c. Aliis וְיָשִׁמְתָּ non est specialis aliqua planta, sed adjunctum plantæ, aut arboris. His assentior, 1. quia in membro opposito nulla est specialis plantæ, sed tantum arboris in genere, mentio: 2. quia alibi est adjunctum, non arboris, sed personæ, Psal. 102. 18. [ubi dicta vide.] Ex cujus loci collatione explicari posset, vel, 1. solitaria, arbor quæ sola stat in deserto; vel, 2. sterilis; (Sed hæc duo postea exprimuntur.) vel, 3. humilis, quod cum radice vocis non videtur congruere; vel potius, 4. destituta, five denudata, foliis scilicet & fructu, à וְיָשִׁמְתָּ denudare, Esa. 32. 11. Hab. 3. 9. Erit enim similis nudatissimæ arbori in loco campestri, JT. Ellipsis subiecti, ut alibi sæpe. Si milis erit stipiti, &c. Sy. Et (vel, quæ, JT. Pi. Angl.) non videbit (vel, sentit, JT. Pi. vel, videt, Angl.) cū venerit bonum] Ità Calv. sic JT. Pi. &c. id est, fecunditas. qu. d. Non fruetur bono; (vide Job. c. 9. v. 25. Psalm. 34. 13. h. e. imbre & pluvia, & Sole t. Al. Quæ, cū tempus venerit arboribus fructum esculentum proferendi, ipsa nihil profert tale. Hunc sensum nobis indicat membrum oppositum. Sed, &c. "וְיָשִׁמְתָּ וְיָהֲרִיב מִן הַיָּמִים" Et (vel, Sed, P. M. Pi. vel, Quæ, JT.) habitabit (vel, sita est, JT. Pi. vel, manebit, M.) exusta vel torrida, loca, Mo. P. (vel, in siccitatibus, P. M. sim. JT. Pi.) in deserto, terrā salinā, five salinā, Mo. Ti. &c. (vel, saluginis, M. Calv. qualis terra Sodomorum; vel, desolata, P.) & quæ non habitatur, Calv. &c. Incrudulos hīc confert, non ficcis ramis, sed arbutis, quæ & radicem habent & folia, sed sine fructu: quo significat, eos quidem ad tempus eminere, &c. sed spes eorum aridas fore, nec unquam successuras.
7. Benedictus vir qui confidit in Domino] Propheta prius abstulit vitiosas herbas, (perversam fiduciam,) ut locus sit vacuus bonæ segeti. Significat homines esse prorsus inexcusabiles dum fidunt hominibus, quum Deus ultro se & opem suam illis offerat. Et erit Dominus fiducia ejus] Vel, ejus fiducia est Jehovah, JT. Pi. Idem repetit, ut significet quàm pauci intelligunt, vel verè gustant, quid sit in Deo sperare, &c.
8. Quod, &c. "וְיָשִׁמְתָּ וְיָהֲרִיב מִן הַיָּמִים" Et (sub. quæ, P. M. Pi.) super (vel, juxta, P. sic JT. Pi.) rivum (vel, processum aquarum, JT. Pi.) mittet, vel mittit, (vel, extendit, Pi.) radices suas, Mo. P. &c. quæ succum inde trahunt. Et non timebit; ità LXX, Sy. Ar. [quasi à וְיָשִׁמְתָּ timuit: וְיָשִׁמְתָּ] Et non videbit, Mo. P. M. Ch. &c. [à וְיָשִׁמְתָּ vidit;] i. e. sentit, ut prius. Cū venerit aestus] Significat eos non esse prorsus expertes rerum adversarum: sentient ardores, (sicut & increduli,) salvi tamen erunt. Et in tempore, &c. וְיָשִׁמְתָּ וְיָהֲרִיב מִן הַיָּמִים Et anno cohibitionis, JT. sic Calv. (vel, siccitatis, Pi. Vulg. Ca. prohibitionis, vel retentionis, sub. pluvia, P. Ti. sim. M. V. G. ex o. caritatis, Mo. carentiæ, sub. imbrium; i. e. caritatis, seu penuriæ annonæ. Vide ad Jer. 14. 1. non est, vel erit, sollicita, JT. Pi. M. &c. vel, non timebit, P. Calv. sibi ab ardore. Vel, non dolebit, i. e. pejus habebit.
9. Pravum, &c. "וְיָשִׁמְתָּ וְיָהֲרִיב מִן הַיָּמִים" Fraudulentum (vel, Insidiosum, Calv. Vafum, Ti. Perversum, M. Supplantativum, Mo. sic Pi. sub. est, P.) cor (vel, cor ipsum, JT. Pi. nempe hominis,) super omnia, JT. Pi. M. Ti. &c. (vel, præ omnibus rebus, P.) & moriferum est, JT. Pi. vel, arumsum est, Ti. vel, perversum, five præfra-

dum, (vel, *anxium*, Mo.) *ipsum*, P. M. Calv. vel, *validum*, id est, durum; vel, *insecurabile*, Vulg. vel, *desperatè morbidum*, Glas. rhet. p. 354. vel, *desperatè impium*, Ang. ærumnosum, seu desperatum; magna scilicet & ardua præsumens, nihil potens^b. [Ca. hæc cum seq. sic reddit, *Cum omnium malitiosissimum & viciissimumque sit cor, quis id cognoscat?*] *Dolosum est*, &c. Potest enim homo verbis factisque bonum præ se ferre, corde pravoⁱ. De Judæis plerisque illius temporis loquitur^k: & quidem hoc consilio, ut sciant se frustra esse astutos, putantes se & Deum & homines fallere posse. q. d. Scio vobis esse cor fallax & vitiosum: hinc fiducia, quæ vos inebriat; quia putatis non posse detegi vestras fraudes, ideoque minas impunè ridetis, &c.^l. Alii hæc non de incredulis accipiunt, sed de illis quibus isti fidebant: Hi, inquit, vos fallent, &c.^m. Al. Loquitur hic de pravitare, non acquisita, sed naturali; & omnibus communi, quæ quidem abyssus est insecurabilis. Hæc verba rationem continent, vel, r. cur in homine confidendum non sit, quia cor hominum pravum est, &c: vel, 2. cur à confidentia in hominibus maxime cavendum sit, quia naturâ cor hominis ad hoc vitium nimis proclive estⁿ. Potest hoc ad omnes homines referri, propter concupiscentiæ malum, quæ omnibus ferè bonis operibus nostris infidiatur^o. Occurrit hic objectioni, nè quis existimet posse Deum latere in quo quisque confidat, in Deone, an in hominibus^p. Propositionem illam, de improborum casu & bonorum salute, confirmavit Propheta vers. 5, 6, 7, 8. exornat hoc versu 9. & 10, 11, 12. Tacite hic occupatur obiectio. Atqui unde futura esset ista administratio, ut bonis bene fit, & malis male; cum hominis improbi animus ita sit multiplex, ut à nemine perveſtigari possit; bonorum verò expectatio nusquam appareat? Respondet Propheta, Et improborum animos, quamvis tortuosos, novit & corrigit Deus, v. 10, 11; & bonis certissime prospicit, vers. 12.^r.

10. *Ego Dominus scrutans cor*, &c. q. d. Dum Deo illudunt homines, nihil proficiunt; quia novi omnes dolos vestros^t. Obtenditis, cor vestrum non esse à Deo aversum: sed non potestis me fallere, &c.^u.

11. *Perdix*, &c. קִרְיָא נֶרָא וְלֵא וְלֵא *Perdix* (vel, ut *perdix*, Ti. JT. P.) *collegit*, Mo. (vel, *incubat*, Ti. Ang. sub. ovis, Ang. vel, *fovet*, Ca. BA. 2. 409. vel, *cumulat*, M. vel, *colligit*, JT. Pi. vel, quæ *colligit*, P. fim. Calv. Ch. sub. ova, M. P. JT. Pi. & sub. *aliena*, P. fim. V.) & (vel, *sed*, JT. Pi. Ti. vel, *quum*, Di. vel, *quod*, Ca. vel, *quæ*, P. M.) *non peperit*, Mo. M. Ca. vel, *pepererit*, P. Di. vel, *parit*, Ti. vel, *excludit*, JT. Pi. Avis קִרְיָא *koræ* Chaldaicè vocatur קִרְיָא *koraa*, vel, קִרְיָא *koraa*, & Arabicè, *karîa*: occurrit hic, & 1 Sam. 26. 20. [ubi dicta repetat lector.] Plerique *perdicem* reddunt, duabus de causis: 1. quod promiscuè sumpserunt קִרְיָא, & נֶרָא, quorum hoc *perdicem* sonat hodièque apud Arabes: 2. quia scolopacem perdicis speciem esse nonnulli putant, quia sapore ei accedit; unde rusticula apud Martialem, *Rustica sim, an perdix*, *Quid refert, si sapor idem est?* נֶרָא est avis nobis ignota: ei tamen proximè accedit Aristotelis δολοπάξ, vel δολοπάξ. Gaza vocat *gallinaginem*; Plin. & Mart. *rusticulam*, & *rusticam perdicem*, &c. v. נֶרָא dicitur vel, 1. à *clamando*, quod, cum aucupem elusit, pullos clamore suo post se vocat^z: vel potius, 2. à נֶרָא, quod, ut *trabem*, ita & *palum acutum*, significat, quod rostrum longum & rectum habeat instar σκόλοπος, i. e. *pali*. Præter rostri magnitudinem, avikore cum scolopace hoc commune est, quod utraque breves habet pedes, utraque edulis est, & utraque in montibus degit^a. Qui נֶרָא *perdicem* reddunt, hunc locum variè explicant. 1. *Perdicis natura est*, ut ova aliena, h. e. alterius perdicis, furetur, & eis incubet, foveatque tanquam sua: cumque foetus adolevit, (& verè matris vocem audiverit^c, quam naturæ instinctu agnoscit^d), avolat ab ea, &c.^e. Sed commentum hoc est. 1. Aristot. Theophr. & Plin. nihil tale habent. 2. Nequit perdix ova suffurari, cum neque rostro id possit præstare, nec digitos habeat, &c. 3. Quis credat ovipara parentes certius cognoscere quam vivipara, quam bruta aut homines^f? 2. *Perdix*, cum superbus sit, alienos pullos voce allicit, qui eum sequuntur:

sed cum rediit verus pater, illius voce agnitâ, ad eum pulli se conferunt^f. Sed, 1. nemo, quod sciam, perdici superbiam objicit: 2. nec pulli solo auditu, sed & visu, matrem agnoscunt^g. 3. *Perdix* aliena ova congregat, & cum suis iis incubat: & postquam nati pulli matri dissimiles inveniuntur, aut derelinquuntur à matre, aut matrem pulli deserunt^h. *Perdix* ova illa derelinquere cogitur antequam planè sint exclusi, aut adulti, pulliⁱ. 4. *Perdix* ova multa collectim ponit^k, non tamen excludit omnia^l: quia nimirum, vel, ipsa abigitur & capitur ab aucupibus^m, vel, ova franguntur, sive à cuculloⁿ, sive à mare pruriente^o. Cur autem perdici hoc frequentius quàm ulli avium accidat, ut ova foveat quæ non excludat, causæ plures afferri queant. 1. Quod humi nidificet, loco aucupibus, feris, &c. maxime obvio. 2. Quod si perdicis ova rore vel pluvia humescant, ni mater denuo incubet, infœcunda redduntur; teste Ælian. Hist. 10. 35. 3. Quod mares, intemperantiâ libidinis, ova sæpe frangunt, nè fœminæ diutius incubando detineantur; testibus Aristot. Hist. 9. 8. Plin. 9. 10. &c. Sed huic interpretationi unum obstat, quod *pariendi* verbum non spectat ad γενέσθαι, (*pullorum exclusionem*), sed ad ὄσσειν, (*generationem ovi*), quæ plurimum distinguuntur, ut patet ex Esa. 34. 15. In oviparis *partus* est ὄσσειν, & significatur verbis נָשָׂא & נָשָׂא; ut *exclusio*, verbo נָשָׂא, quod *rumpere* est. Locus itaq; hic accipiendus est ut sonat, de ave quæ ova foveat ab altera parte. Quod naturæ consulti perdici nusquam tribuunt P. [Quomodo autem avi *koræ*, vel *karîa*, id tribuitur, sperabam avidus à Cl. Authore è scriptoribus Arabicis describendum; id quod facile illi fuit. Sed hic me destituit Author, & ego lectorem.] 5. *Perdix* ova foveat, sed non parit, i. e. sæpe fit ut pullus non sequatur, quia ova sunt subventanea. Vide Aristot. Hist. 6. 2. Plin. 10. 33. 9. ¶ *Fecit*, &c. עָשָׂה עֲשֵׂה, *Facit*, vel *Faciens*, (vel, *Qui parat*, Ti. fim. Pi. Ità comparans, JT. fim. P. Ti. Ang.) *divitiarum*, & vel *sed*, non *in*, sive *cum*, *judicio*, M. P. fim. Mo. vel, *injuriâ*, JT. contra *ius*, Pi. fim. Ti. V. Iniquis modis opes sibi quæſivit non manuras^r. ¶ *In dimidio die*, &c.] i. e. Antequam illis perfruatur^t. Opes, etiam dum eas habet, diffiunt, & in ipsius manibus evanescent; quia præ avaritia iis non utatur, &c.^u. *In dimidio*, &c. ut *perdix* ova relinquit antequam pulli excludantur, &c.^v. Labor illius non minùs inutilis quàm *perdicis*, cujus ova mas frangit, &c.^x. ¶ *Erit inficiens* i. e. Cognoscetur talis esse^y. Tandem apparbit ipsum non fuisse sapientem, sicut se esse putaverat^z.

12. *Solium*, &c. כֶּסֶף כְּבוֹד מְרוֹם מְרָאשׁוֹן מְקוֹם וְיָאֵר *Solium* (vel, ut *solium*, P.) *gloriæ*, Mo. P. M. Di. JT. Pi. vel, *gloriosum*, Ang.) *altitudo*, sive *sublimitas*, (vel, *sublimitatis*, Ca. vel, *celsitudo*, Di. vel, *excelsum*, Calv. fim. o. Ar. כֶּסֶף tam adjectivè quàm substantivè capitur^a. Vel, *solium excelsi*, JT. *solium celsitudinis*, Pi. vel, est in *excelsu*, V. i. e. in cœlo^b: vel, *sublatum est*, Sy.) à principio, Mo. P. fim. M. Ti. JT. Pi. (vel, *jam olim*, Sy. vel, *antiq̃ue*, Ca. Hebr. à primo, Jun. Angl. h. e. à prima ipsius fundatione^c: vel, *præ primaria*, Di.) *locus* (vel, sic *locus*, P. vel, est *locus*, JT. Pi. Di. Ang.) *sanctuarii nostri*, Mo. M. JT. Pi. &c. Alii hæc cum v. seq. jungunt, quod mihi maxime placet^d. O *solium gloriæ*, *excelsum ab initio*, *locus sanctuarii nostri*, v. 13. Tu, ô Domine, expectatio, &c. Ti. Vel sic, O tu cujus *gloriosum excelsum solium locus sanctuarii nostri est*, *Jehova, spes Israelis*, &c.^e.

Al. At *locus sanctuarii nostri*, videlicet, *thronus gloriæ*, inde usque ab initio immotus manet. v. 13. Tu enim, Domine, es spes Israel, Strig. Sensus hujus versûs est, Templum nostrum est Divinæ majestatis thronus; ac propterea celsitudo quæ primariam quamvis & præcipuam mundi celsitudinem longè superet^f. Al. Ut, inquit, *solium Dei gloriosi fuit ab æterno*, (sive, *Quemadmodum Deus ab æterno habitavit in cœlo*), ita nunc habitat in hoc Templo, nempe per ostensionem gloriæ suæ^g. Sed difficultas hic non tam in verbis est, quàm in eorum connexionem cum reliquis, de qua variant^h. Sunt hæc verba, vel, 1. populi. Alia hic notatur vana fiducia, quæ quadruplex erat: 1. in robore, v. 3; 2. in auxiliis externis, v. 5; 3. in prudentia carnis, v. 9; 4. in Templo, h. i. e. Vel, 2. Prophetæⁱ. [Sed diversimodè explicant.]

N n

† T. fim.

Me.

† T.

† Hi. in

Ma. & BA.

Me. T. &c.

† BA. ib.

† Oymp. &

Chryf. &

Hippel. in

BA.

† BA. ib.

86.

† M. V.

† Di.

† Jun.

† Pi. fim.

† Jun.

† Pi. ex

† Jun.

† Jun.

† Jun. Pi.

† BA. ib.

87.

† G. fim.

† G.

† Ti. fim. Pi.

† Ti. Ang.

† Ti. Ang.

† Ti. Ang.

† Ti. Ang.

† Ti. Ang.

† Ti. Ang.

† Ti. Ang.

† Ti. Ang.

† Ti. Ang.

† Ti. Ang.

† Ti. Ang.

† Ti. Ang.

† Ti. Ang.

† Ti. Ang.

† Ti. Ang.

† Ti. Ang.

† Ti. Ang.

† Ti. Ang.

† Ti. Ang.

† Ti. Ang.

† Ti. Ang.

† Ti. Ang.

† Ti. Ang.

† Ti. Ang.

† Ti. Ang.

† Ti. Ang.

† Ti. Ang.

† Ti. Ang.

† Ti. Ang.

† Ti. Ang.

† Ti. Ang.

† Ti. Ang.

† Ti. Ang.

† Ti. Ang.

† Ti. Ang.

† Ti. Ang.

† Ti. Ang.

† Ti. Ang.

† Ti. Ang.

† Ti. Ang.

† Ti. Ang.

† Ti. Ang.

† Ti. Ang.

† Ti. Ang.

† Ti. Ang.

† Ti. Ang.

† Ti. Ang.

† Ti. Ang.

plicant.] Est epiphonema Prophetæ. Nos, inquit, non in homine confidimus, non, tanquam alieni pulli, alienam perdicem sequimur, neque tanquam perdix alienis ovibus incubamus; sed in solo Domino confidimus, & gloriosum, &c. solium ejus, quod ab omni æternitate fuit confugium nostrum, [h.e. nobis destinatum,] est & locus unde sanctificamur, &c.^b Hic Prophetæ se suosque nonnullos opponit illis de quibus Deus locutus fuerat. Locus, inquit, cultus nostri non sunt excelsa & luci, sed illud Templum magnificum abs teipso, ô Deus, jam à Salomonis temporibus ei rei destinatum.¹ Al. Hoc vult, q.d. Cum Deus habitet in Templo nostro ut in cœlo, qui sit ergo ut quis audeat dicere illum non videre aut curare quæ in mundo geruntur?^k Al. Altera hæc pars responsionis, [de priore vide dicta ad v.9.] unde sit bene bonis; nimirum à Deo Rege glorioso, excelsio, &c.¹ Al. Commemorat hic Deus beneficia sua, non, ut alibi, ut vel fiduciam, vel gratitudinem, excitet, sed ut Judæos vellicet. Extollit hic dignitatem ad quam extulerat Deus Judæos, ut scilicet inter ipsos habitaret, non secus atque in cœlo^m; ut inexcusabilior esset eorum impietas atque ingratitude, cum, rejectâ illâ gratiâ, defecerint ad idola, & spes vanas, & perversa consiliaⁿ.

13. *Expectatio, &c.* [מקור ישראל יהוה כל ימי] *Expectatio* (vel, *O spes*, P. M. Ca. *O expectatio*, J. T. Pi.) *Israel*, (h. e. is cuius opem Israel expectat^o.) *Domine*, omnes derelinquentes te pudefient, Ti. fim. Mo. &c. Qui beneficium illud prædictum respuunt pudefient; frustra illâ dignitate gloriantur, quæ ipsis non proderit P. ¶ *Recedentes, &c.* [יִסְדּוּ] Quadruplex hic est lectio: 1. יִסְדּוּ, & *recedentes*, quasi forma contracta pro integra poneretur; 2. יִסְדּוּ, & qui *recedent*, ut sit ellipsis relativi; 3. יִסְדּוּ, ad verb. & *recedentes me*, sive à me; 4. יִסְדּוּ, *castigationis meæ* q. i. in fine est servilis litera, ut multi sentiunt. Vox aliis nomen est, aliis est verbum; & i. in principio est nota fut. temporis, & i. in fine positum pro i. [Hinc variant.] *Apostata mei*, Mo. V. i. e. qui defecerunt à Deo quem colo: vel, simpliciter, *Apostata* t. *Et recedentes à me*, P. Di. sic M. Ti. Pi. &c. propriè, *Recessores mei*: sicut יִסְדּוּ, *insurrectores mei*, pro, insurgentes in me: vel potiùs, sicut יִסְדּוּ, *litigatores mei*, pro, litigantes adversum me; ubi quoque heemanticum in principio, à verbo יִסְדּוּ, sicut in יִסְדּוּ, à יִסְדּוּ. *A me*, i. e. à doctrina tua per me proposita: ut Jos. 1. 7. *Nè recede ab eo*, i. e. à Mose, h. e. doctrina Moïsi v. Al. *Et qui recedunt*, sub. à te, ex v. 5 t. ¶ *In terra scribentur* i. e. In pulvere, qui nihil aliud est quàm terra dissoluta. Proverbia sunt, *scribere in pulvere*, — *invento*, — *in aqua* x. Quæ in pulvere scribuntur, ea levi vento delentur y. Al. *In terra*, ubi tota eorum spes & felicitas consistit z, & ubi sæpe nomen celebre acquirunt z; & non in cœlo^b, ut Luc. 10. 20. ubi servatur liber vitæ, Apoc. c. 13. v. 8. & 20. 12, 15 c. q. d. Delebuntur nomina eorum de libro vitæ d. Eternâ morte peribunt *. Terræ deputabuntur, & nihil cum Deo commune habebunt f. Annúmerabuntur iis qui terrena sapiunt g. Terrenis opibus & honoribus celebres erunt; quod sanè breve & momentaneum erit, & nullius pretii: ut solent quæ in pulvere scribuntur, præ iis quæ marmor vel æri inscribuntur h. Peribunt eorum nomen & fama, ut characteres in pulvere, &c. i. Al. In terram redibunt, h. e. morientur k. Retundit jactantias Judæorum, quod essent Dei populus, genus Abrahæ, semen benedictum, &c. At, inquit, nulla vobis erit portio in Regno Dei; coram Deo & Angelis nullo loco estis, utpote indigni quos Deus pro filiis suis censeat l. Etiam si habeatis titulum & nomen, & præ vobis feratis zelum aut studium iustitiæ; rei tamen estis & damnati sententiâ Legis m. [Alii hoc cum voce præcedente aliter reddunt:] *Castigationes meæ* (i. e. Conciiones qualescunque habui ad castigandum & reducendum populum hunc n;) *in hac terra conscribantur*, J. T. id est, hic, te præsentem, & coram illis, à te, velut iudice, in acta referantur t. ¶ *Venam, &c.* i. e. Authorem veræ consolationis o, omnisque boni p.

14. *Sana me, &c.* Vel, 1. à peccato. Prophetæ, cum videret terram adeo infectam esse sceleribus, sibi metuens nè à pietate abriperetur, commendat se Deo;

q. d. Non possum esse salvus, nisi me serves. Simul agnoscit se morbidum esse, quia labem à perversa consuetudine contraxerat q. Vel, 2. à calumnia, & dolore quem inde conceperat r: ex laqueis quos mihi struunt s: à morbis & malis omnibus, animi, corporis, famæ; ab hostium probris & insidiis, à mœrore & ærumna t. Adfer solatium gravissimis illis doloribus meis de quibus questus sum, Jer. 15. 17, 18. ut melius me habeam v. ¶ *Ab Ægyptiis, ab idolis, &c.* nec possum, nec volo curari: sed à te solo id volo, & certò præstolor x. ¶ *Salvum me fac, &c.* i. e. Protege me contra hostium machinationes, nè mihi noceant y. Testatur non sufficere si Deus semel auxilietur, nisi pergat, &c. nec initium modò, sed & progressum, salutis hic soli Deo tribuit z. ¶ *Quoniam laus mea tu es* Is quem ob beneficia laudo a. De te solo glorior, & à te uno pendeo b.

15. *Dicunt — Ubi est verbum Domini?* i. e. Poenam quam minatus es? q. d. Nusquam est c. Ubi tamdiu moratur vaticinium tuorum eventus? Adfit d. Per multos annos minatus es bellum, famem, pestem; manemus tamen quieti *. Ubi Chaldæi? venturos non credimus, nec timemus, Ægyptiis auxilium ferentibus f. Ità illudebant Prophetæ g, & datâ operâ Deum provocant. Ostendit, ventum esse ad extremum desperationis h.

16. *Et ego, &c.* [וְאֵנִי לֹא אֶתִי מְרֻעָה אַחֲרָיָה] *Et ego* (vel, *Atqui ego*, J. T. fim. o. Sy. Ar. Ch. Strig. Calv. Quum tamen ego, Ti. Q. in Ma. *Ad me verò quod attinet*, Pi.) *non acceleravi à pastore post te*, Mo. vel, *cucurri post te, ut pastor essem*, i. e. non ambii munus hoc propheticum i. Vel, *non festinavi* (vel, *impuli me*, Q. in V. vel, *solicitus fuerim*, Q. in Ma.) *ut essem pastor post te*, Calv. Q. in V. & in Ma. *Ad verb. ab esse pastorem post te*, Calv. i. e. non intrusi me in hanc provinciam k temere & ex zelo præpostero; tunc enim meritò & impunè mecum litigare possitis l. *Post Deum esse prophetam*, est, Dei esse Prophetam: nam Prophetæ sunt secundi à Deo pastores. Hæc versio magis loco convenire videtur propter sequentia, *nec diem contritionis, &c.* m. Sed hæc versio verbis textus directè repugnat, quæ non sunt, *ad esse pastorem*, sed, *ab essendo pastorem*, quod æquivalet n, non esse pastorem; ut, *ab essendo regem*, 1 Sam. 15. 26. valet, *nè sis rex*. Simil. Ezech. 16. 41. Hof. 4. 6 n. Al. non festinavi à te pastore, sed secutus sum te, Q. in V. vel, non propterea à te pastore discessi, Strig. Al. non urfi, magis quàm decebat pastorem, &c. Belg. sic Gal. h. e. Prophetam. q. d. Dicunt me festinare & urgere, & celem illis optare perniciem: At ego non aliter me gessi quàm decuit Prophetam, sive quàm tu mihi mandasti o. Al. non laboravi sequens post te, o. non sum defessus te sequendo, Ar. in adversitate non destitui te, Ch. Al. Atqui non ego te sequens incommodare conor. ¶ מְרֻעָה, à מְרֻעָה ductum, significat *incommodare*, & capitur pro eo quod est, *malum nunciare*: ut cap. 1. 10. dicitur mitti Jeremias *ad destruendum, &c.* h. e. ad nunciandam ruinam; & sæpe in Levitico, *purgare*, aut *polluere*, pro, *purum pollutumve pronunciare*. Est autem gemina sententia; ut sit idem, *incommodare conari*, & [quod sequitur,] *sevam diem avere* p. Al. non sum affectus angore quod te ut pastor sequer, M. Al. te sequutus moram non traxerim quò minus pastor essem, Ti. Al. non festinavi (vel, *abominatus sum*, P. vel, *angore affectus sum*, V. vel, *elongavi meipsum*, Q. in V. vel, *formidavi*, Al. in V. vel, *urfi*, J. T. Pi. Angl. ut verbum sumitur Gen. 19. 15. Exod. 5. 13 q.) *ab essendo pastorem*, Ang. (vel, *nè essem pastor*, P. J. T. Pi. Angl. vel, *quò minus essem pastor*, V. Me. T. id est, Prophetæ, gubernans populum Verbo Dei r,) *post te*, Angl. P. T. Me. id est, secundus à te, personam tuam gerens t: vel, *obsequens tibi*, J. T. vel, *sectans te*, Hebr. *post te ambulans*; ellipsis verbi relati *. Id est, ut tibi vel obedirem, vel fervirem u; ex præscripto tuo, tuâque sequens vestigia, v. Ang. populum tuum pascens & regens v. Respicit vel, 1. tempus primæ vocationis x. q. d. Non recusavi munus Prophetæ, quod mihi injunxisti y; non reluctatus sum z, ut Jonas, Jon. 1. 3, 10 a; sed vocationi promptè parui. Ac proinde isti justam non habent causam de me conquerendi, quum propono eis quæ tu mihi mandaveris b. Vel, 2. tempus illam sequens. qu. d. Quamvis munus hoc molestissimum esse senserim, non tamen precibus infli-

- ^c Ang. institi apud Deum ut me isto onere levaret ^c. Intrepidus porrexi Verbo tuo Divino illos pascere; maximè cum videam te, summum omnium Pastorem, etiam ingratiss, immeritis & rebellibus adesse, instare, benefacere ^d. Rebellis non fui cum mihi hoc munus delegares; sed humiliter te sequutus sum, pro viribus meis populum pascens ^{*}. ¶ Et diem hominis (id est, prosperitatem humanam ^f, opes, delicias, &c. quibus adeo pascuntur homines: tunc enim, relictis oraculis tuis, & terrificis minis, dixissem illis placentia ^g. Vel, hominis, i.e. malum, quia homo per totam vitam laboribus vexatur ^h.) non desideravi ¶ Ità Strig. ^o. Sy. Ar. Legerunt וְיָמֵי. ¶ וְיָמֵי אֲנִי ¶ Et (vel, Tamen, M. Adhuc, Ti.) diem anxium, &c. Mo. vel, periculosum, vel desperatum, M. calamitosum, Ti. malam, Ch. gravis infirmitatis, V. contritionis, P. doloris, V.G. [Vel, i. mihi.] q. d. Ego periculoso huic officio me non ingessi ⁱ. Satis perspecta mihi fuit conditio officii hujus, & me ad dura certamina trahi ^k. Vel, 2. popularibus meis ^l. Diem durum, i. e. gravem & infelicem, quo gravissimè affligentur populares mei ^m. Diem mortiferum, JT. Pi. i. e. denunciationem dici mortiferi. Metonymia subiecti ⁿ. Vel, quod rectius, diem exsequendæ vindictæ denuntiatur. Alludit ad historiam Jonæ, qui, primò, subduxit se legationi sibi impositæ; deinde, ægre tulit quòd vindicta executioni non mandaretur. At ego, inquit, nec me subdixi ab uno, nec alterum optavi ^o. Nec seipsum diem cupio, Ca. ¶ Quod, &c. וְיָמֵי אֲנִי נִכְחַת פִּי מִפִּי ¶ Quod exivit de labiis meis (ad verb. Exitus, five Prolatio, labiorum meorum, Pi. Mo.) coram te, five facie tua, fuit, P. M. Ti. V. G. &c. vel, est, JT. i. e. Sermo meus non fuit tibi ignotus ^p; vel, à te processit ^q. q. d. Locutus sum sincerè, quasi in præsentia tua, certus me nihil aut addidisse, aut diminuisse ^r. Nihil tradidi nisi veritatem, idque corde sincero. Sic, ambulare coram Deo, est, sincerè ambulare: vide Genes. 17. 1. Esa. 57. 2. Non futilia loquutus sum, sed quod à Deo sumpsi ^s. Vel, coram te rectum fuit, Ang. Strig. vel, rectè expositum faciei tuæ, i. e. ex animo recto & sincero profectum, ita ut non vereretur illud proferre in conspectum tuum. Hebr. secundum rectitudinem faciei tuæ. Per rectitudinem autem hinc intelligitur oppositio per lineam rectam ^t.
17. Non sis tu mihi formidini ¶ Sic P. M. &c. i. e. exitio ^u: vel, terrori, JT. Pi. id est, causa pavoris, ut scilicet destituar constantiā, & causam tuam agam attonitus, & ita sim expositus omnium ludibriis ^v. Deum citavit testem integritatis suæ ^w; precatur ut sentiat eum patronum & defensorem ^x, ut securus consistat inter media hostium tela: qu. d. Tui solius iram metuo, &c. ^b.
18. Duplici contritione, &c. ¶ i. e. Multiplici ^c. Multiplici malo eos doma ^d, ut experiantur vera esse quæ prædixi ^e.
19. Hæc dicit, &c. ¶ Non dubium est quin separanda fuit hæc concio à superiori. Et quisquis partitus est capita, caruit iudicio in multis, quemadmodum hoc in loco ^f. ¶ Sta in porta filiorum populi ¶ Sic P. M. Mo. &c. vel, in porta popularium, Pi. sim. JT. vel, plebæ, Ca. i. e. in frequentissima, ad quam præcipuè conveniebant cives Jerof. juris causā. Sic describit portam regiam & præcipuam ^g, per quam & Rex & aulici & populares transibant ^h. Portam intelligit urbis quæ Regis palatio erat proxima ⁱ. ¶ Et in cunctis portis, &c. ¶ Nempe per quas populus intrare & egredi solebat ^j.
20. Audite—reges, &c. ¶ Incipit à Rege, qui hanc licentiam reprimere debuerat, præsertim in re tam facili & aperta ^k.
21. Custodite, &c. וְשָׁמְרוּ בְּנִפְשׁוֹתֵיכֶם וְאֵל חֲשׂוֹנֵיכֶם ¶ Custodite (vel, Cavete, P. Ti. Ca. JT. Pi. Circumspecti estote, Mo. Sy. Advertite, Ch. Ar.) animas vestras, LXX; G. ex Vulg. (vel, vobis ipsis, JT. sic G. Me. vel, animabus vestris, Belg. vel, in (vel, pro, M.) animabus vestris, Mo. Calv. Sy. vel, cautè, Ar. vel, sedulè, Pi. sim. Calv. q. d. Conferte illuc omnes curas vestras & animæ partes. וְאֵל accipio pro cordis affectibus ^l. Vel, propter animas vestras, P. vel, quàm charæ sunt vobis animæ vestræ, Ti. sim. Belg. Angl. vel, si vestram salutem amatis, Ca.) & nè

portetis onus, &c. Mo. P. &c. vel, nè tollatis, &c. Ti. Ca. Neque ipsi merces inferre, neque ab aliis in urbem inferri finite, die Sabbati. Vide Neh. 13. 16, &c. ^m. Emphaticè hoc dicit; quia id non licebat etiam in agris & desertis: sed in Jerosolyma id agere, magis probrosum erat; acsi in theatro vellent Deum contumeliā afficere ⁿ.

22. Et, &c. וְלֹא תִשְׂאוּ אֶת הָעֹנֵי ¶ Et nè efferatis onera, &c. Calv. &c. Sordes putà ^o. Sub una specie comprehendit omnia terrena negotia, &c. Sed cur Deus tantopere insistit in re levis momenti, quale erat uno die quiescere? Resp. 1. Quia hinc detegitur crassa populi impietas, quòd in re tam facili Deum contemnerent; & jugum Dei palam excuterent. 2. Non dicemus Sabbatum esse levem ceremoniam, si illud æstimemus à fine, nempe, ut hoc esset illis symbolum sanctificationis, &c. ^p.

24. Si—non inferatis onera, &c. ¶ Synecdochicè; i. e. Si & legem de Sabbato, & alias leges meas, observaveritis ^q.

25. Ingredientur—reges, &c. ¶ Hoc tempore res admodum collapsæ erant, & Regnum attritum, terrores undique & clades: singulare ergò jam erat hoc beneficium, &c. ^r.

26. Et de campestribus, & de montuosis, & ab Austro ¶ Distributio totius in suas partes. Nam fortis Juda pars erat ad Austrum, pars in planis, pars in montanis locis, Jos. 15. 1, 2, 4. Verùm talis distributio ibi non est, sed Austri mentio in hac tribu fit sicut & in reliquis omnibus, Jos. c. 17. v. 9. & 18. 13. &c. Nec australis pars Judæ erat sine monte aut valle, &c. Mallem per וְאֵל hic intelligere terram superiorem, (mediam inter montes & valles: qualia sunt quæ deserta, vel plana, vocamus; ut in Anglia, Petworth-heath, Salisbury plain:) sic dictam, quia valle ficior est, ut partes australes aliis ficiores sunt ^s. ¶ Portantes holocaustum, &c. ¶ Tutè scilicet, nemine impediante ^t. Hoc versu aliam felicitatis partem adjungit: nam tota populi salus & solida beatitudo posita erat in Regno & Sacerdotio: nam in utroque fulgebat Dei gratia: in illo, Deum sibi salutis esse præsidem & custodem, in hoc, sibi propitium esse, cognoscebant ^u.

27. Succendam ignem in portis ejus ¶ In his ipsis portis per quas Jeremias vos alloquitur ^v. ¶ Non exstinguetur ¶ Donec omnes domos absumpserit ^w.

CAP. XVIII.

2. Descende ¶ Ex Templo scilicet, sub quo erant figulina. Vide ad Matt. 27. 10. Sed non constat, aut figulinam ibi fuisse, aut Jeremiam hæc in Templo dixisse ^b. Descendere sæpe ponitur pro ire, ut Johan. 4. 49. Vide ad Esa. 38. 8. ¶ In domum figuli, וְאֵל ¶ Figuli illius, nempe insignis aut notis, quòd fortè solus esset in eo vico aut urbe ^c. ¶ Et ibi audies, &c. ¶ Quæ oculis proponuntur potentius movent animos quàm quæ ad aures proferuntur ^d.
3. Faciebat opus super, &c. וְעָלָה הָאֵבֶנִי ¶ Super formas, Mo. super lapide, vel typo, Calv. quasi ab וְעָלָה lapidis. Vel lapideos, vel ligneos, typos, vel ex argilla factos, designat ^e. Super lapides, o. Ar. super incude, vel rota, Sy. in suis sellis, JT. figularibus ^f. Vide Exod. 1. 16. In rota sua, Pi. rotis, Ca. super rotam, Ch. M. P. G. Vulg. super rotas, Ang. Significat instrumentum, non super quo sedet figulus, sed super quo facit opus, quod ut plurimum fit è ligno, rotundum. Quibusdam in locis est instar duarum molarum ^g; vel, quasi duplicatus lapis molaris ^h. Indè dualem habet formam ⁱ. Videtur ¶ in וְעָלָה positum pro litera cognata ¶ [lege ¶], euphoniæ gratiā, ut deductum sit ab וְעָלָה rota: nam scripsit Rabbi Jonah, etiamnum hodie tale figulorum instrumentum apud orientales duplici rotā constare, (ut nominis ratio fert,) inferiore magnā, & superiore parvā. Juxta quem modum forsā & tella par-turientium facta est ^j.

4. Et, &c. וְאֵל ¶ Et corruptum (vel, dissipatum,

tum, P. M. Ch. *confractum*, Ti.) est *vas* quod ipse faciens, Mo. vel, *faciebat*, P. &c. *fecerat*. Fractum autem ab ipso quia ei displicebat °. ¶ E luto, &c. "כְּחֹמֶר וְגוֹ'"]

Velut lutum in manu figuli, Mo. Ang. marg. h. e. dum adhuc lutum esset, h. e. molle & humidum; vel, dum adhuc faceret P. "כְּחֹמֶר" legitur in variis Bibliorum editionibus; imò in omnibus. Sed in Bibliis Venetis & Basileensibus in octavo legitur "כְּחֹמֶר", (ex luto, sive ex argilla,) & rectius: nam & Masora notat eam vocem bis exstare. Alter autem locus est Job. c. 10. v. 9. [Hanc lectionem plerique sequuntur, locum sic reddentes;] ex argilla, sive luto, (sub. quod erat, M. sic Ti. Ca.) in manu figuli, P. M. Ti. Ca. JT. Ch. &c. vel, ipsius, Pi. Antecedens pro relativo ejus, ut mox. 2. interdum valet, ex, vel de, & causam materiale inuuit: ut Exod. 35. 32. ad faciendum כְּכֹהֵן ex auro, &c. Exod. 38. 8. Fecit — כְּכֹהֵן ex speculis, &c. 2 Par. 16. 6. Et edificavit כְּכֹהֵן ex illis. Vide & 1 Par. 18. 8. v.

6. Sicut figulus, &c.] Refutat falsam Judæorum confidentiam, qui putabant Deum sibi obstrictum, & præfenti ac prosperâ fortunâ superbientes, pollicebantur sibi perpetuum statum. At, inquit, Deus potest in singula momenta dejicere quos extulit, & extollere qui humi jacebant: quod Deus vobis dedit, potest auferre. Argumentum est à minori ad majus. Majus est Dei imperium in homines quàm figuli in lutum. Nam figulus, utcumque artifex sit vasorum, tamen non est creator luti, &c. x.

7. Repente, &c. Repente (Subitò, M. Pi. Calv. Momento, Ti. Quo momento, JT. sim. Ang. Al. Verbi gratiâ, vel, Exempli causâ. וְגַם Gracè ad verbum redditur, *subitò*, (statim,) aut, *repente*, (fortasse.) Ad summam, v. Quum facile, Ar. Tempore quodam, Ch. Si repente, Sy.) loquar (vel, pronuntiavero, Ar. decernam, Sy. ut loquutus fuero, Ti. minabor, Ca.) adversus (vel, super, o. Ch.) gentem, Mo. P. &c. (sub. aliquam, P. M. vel, de gente, Ar. Pi. genti alicui, Ca.) — ad evellendum, &c. vel, ut evellam, &c. Mo. P. M. Calv. Ch. me convulsurum, &c. JT. ¶ וְגַם Repente, &c. id est, cum minimè id expectant. Cum dicit, repente, revocat Judæis in memoriâ pristinam eorum conditionem, & unde ac quàm mirabiliter Deus illos eduxit: q. d. Eodem die fuistis omnium [populorum] miserrimi, & omnium beatissimi. Forfan trajectio est in hoc versu, sicut in sequente; & tunc verba sic reddi possunt, Loquar de gente — subitò — ad perdendum eam, q. d. quod momento perdetur. Tales [autem] minæ, ut & promissa, suam habent tacitam conditionem, *rebus sic manentibus*. Vide Jonæ historiam. Non ergò propriè Deus aut poenitentiam agit suorum decretorum, aut ea mutat; sed ita agit quasi mutet; cum mutatio sit in re, non in ipso. Sic dicimus navigantibus terras recedere °.

8. Si, &c. וְגַם הָיָה מִן הָאֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי עֲלֶיךָ Et (vel, Si, JT. Sin autem, P.) convertetur (vel, convertatur, P. JT.) gens illa, sive ipsa, à malo suo quod locutus sum super illud, Mo. vel, quod locutus fui contra eam, M. vel, contra quod locutus sum, P. vel, contra quam locutus fuero, JT. [Alii sic;] Redieritque ea gens (contra quam locutus eram) à malitia sua, Ti. Quum verò gens illa, contra quam locutus fuero, à malitia sua revertitur, Pi. Si ea gens, cui minatus fuero, sese à suis sceleribus retraxerit, Ca. Si respiscat ex animo, &c. d. ¶ Agam & ego

panitentiam] Anthropopathos*. i. e. Agam ut homines poenitentia ducti, qui opus suum destruant, &c. f. Mutabo sententiam, nè affligam eos ut constitueram. Quare obstinatio vestra, o Judæi, in causa est quod pergam in judiciis meis h.

10. Panitentiam agam, &c. וְגַם אֲנִי אֶתְּנֶה לָהֶם אֶתְּנֶה אֶתְּנֶה Et (vel, Vicissim, JT. Etiam, Pi. Jam & Ti.) panitebit (vel, panitet, Pi.) me super bono (vel, illius boni, P. M. JT. Pi.) quod dixi (vel, quo dixeram, JT. quo dixeram, Pi. quo constitui, sive constitueram, P. M. Ti. sic Ca.) ad benefaciendum ei, Mo. vel, benefacere ei, P. M. sim. JT. Pi. vel, afficere eam, Ti.

11. Dic viro, &c. וְגַם אֲנִי אֶתְּנֶה Dic — ad virum Jebudab, Mo. &c. Refer Judæis, &c. Ca. Generalis doctrina minds afficit. Eam ergò Judæis hîc accommodat, & quasi confertâ manu agit cum eis. ¶ Ego fingam contra vos malum] Vel, fingam, &c. Manet in comparatione figuli h.

12. Qui dixerunt, Desperavimus, וְגַם] Desperatum est, Mo. P. G. Pi. ut supra c. 2. v. 25. Desperatione affectum est, sub. cor nostrum, V. Desperata est emendatio; °. T. non possumus inolitas voluptates & consuetudines desererere °: vincimur habitu peccandi; superamur difficultate, tædio, tentatione °. Frustrâ est quod nos mones de emendatione vitæ P. Obstinatum est cor nostrum in malo, ut te non possit sequi q. Surdo narras fabulam. Fastidio & contemptu affectum est cor nostrum. Strig. Verbum Hebraicum complectitur fastidium, contemptum, & negligentiam. Animus noster abiecit spem in Deum, He. in V. Adum est, vel, Nos sumus fatigati: h. e. Nolumus frustra consumpsisse tantum laboris: debueras initio nos revocare; nunc cum totum ferè iter confecimus, absurdum est redire ad carceres. Vel, Fatigatio est, ut sit nomen; q. d. Jam serò nos castigas, quia per multos annos sequuti sumus hanc viam. Verbum וְגַם sign. fatigare, Eccles. 2. 20. Al. Expectatum est, Ti. Minime verò, Ca. Aq. Desperavimus; Sym. Defecimus. Confortabimur, o. Hi. in D. scil. in sceleribus. Sumamus animos, Ar. Obstinemus animum, Sy. Animum abjicimus revertendi, JT. Aversi sumus à cultu tuo, Ch. ¶ Pravitatem cordis — mali faciemus] Non ita palam loquuti sunt, quia nunquam confessi fuissent cor suum malum esse: sed Propheta rem ipsam respicit, & non subterfugia hypocritarum v.

13. Quis, &c. מִי שָׁמַע בְּאָזְנוֹ] Quis (vel, Anquisquam, Ti.) audivit talia? sive similia? P. M. Ti. JT. Pi. qualia scilicet vos facitis, deficiendo à Deo: vel, sicut hac? Mo. secundum illa? Pi. Quis audivit, &c. nedum fecit? ¶ Horribilia; ita o. Ar. שְׁעָרֵי טִרְפִּי Turpitudinem, Mo. Rem valde fœdam, P. JT. Pi. five, abominabilem, M. five, alienam, Ch. Stultitiam maximam, Sy. Nimis horribilia, Ti. nempe idololatriam, v. seq. b. Pi. vel, desertionem Dei °. Quod improbè fecit; &c. Ca. ¶ Virgo Israel] Sic nominat, ut augeat probrum; q. d. quam Deus sibi desponderat d.

14. Numquid, &c. הֲיִשְׁעוּב מִצֹּר שְׂרֵי שְׁלֹג לְבָנוֹן] An relinquet (sub. aliquis, P. vel, homo, M. Ang.) e, vel de, petra, sive rupe, sive saxo, agri nivem Libani? Calv. sic M. P. Mo. Ang. i. e. An deferere solet homo aquas manantes è rupe quæ est in agro; aquas, inquam, quæ proveniunt è nive Libani, quæ per montium rimas percolantur? q. d. Non. Vel, ut alii, Numquid deserit aliquis aquam manantem de petra agri, id est, sibi proximam, ut, scilicet; aliò ac longius se conferat, ut bibat nivem Libani? sive aquam proveniente à nive Libani? Per v.

nivem Libani intellige aquam frigidam: per saxum agri, fontem in vicino loco scaturientem. Nemo, inquit, petit aquam à remotis, cum in propinquo habeat fontem aquam vivam & frigidam evomentem. Si quis vicinus monti Libani nollet bibere aquas frigidas, vel, Si quis fontem puri & frigidi liquoris habeat in suo agro, quantæ stultitiæ esset, eum aliò & procul proficisci ut bibat? Al. Desereturne (Verbum indefinitum passivè reddi potest h.) nix Libani (vel, aqua instar nivis Libani, Ang. h. e. æquè frigida. Vox aquæ subauditur ex membro seq. & nota similitudinis, ut Esa. 21. 8. &c. *) Idem.

descendens, vel defluens, de rupe in agris? Ang. Num viator quisquam in æstu diei, talem aquam reprensens, eam præteribit, aliam alibi reperturum se sperans? Al. An deseret aliquis nivem Libani (refrigerantem, cui Deus se confert i.) pro (nuda & arida) rupe agri? Gal. Belg. Num nix Libani petram in agro destituit? Q. in M. Al. An derelicturus esset viator præ rupe agrum? Pi. (vel, agros meos? JT. Sed malim in וְגַם non esse affixum, sed positum pro וְגַם, ut Psal. 50. 11. & 96. 12. & 104. 11. Esa. 56. 9. Thren. 4. 9. Os. 10. 4. k.) præ nivo Libano? Pi. JT. Ex eis quæ jam sequuntur v. 26. videtur hæc versio esse optima, An deseret viator aliquis agrum præ rupe ac nive Libani? Erítne aliquis tam stultus, qui iter confragosum ac nivibus oblitum malit inire quàm vias planas? ¶ Aut, &c. וְגַם Num deferentur, vel relinquentur, aquæ aliene (vel, quæ non sunt naturales, Gal. vel, quæ aliunde veniunt, Ang. de remotis collibus, per occultos & subterraneos meatus, usque in urbem, Belg. frigida (vel, & frigida, Calv.) fluentes? sive defluentes? Mo. P. Ti. Calv. Ang. Belg. vel, quamvis fluant? Gal.

Si cui

Si cui displiceat aqua quæ fluit, & frigida est, & pura, quia velit fontem ipsum bibere, vesaniam suam prodet. An aliquis relinquere solet aquas vivas & fluentes, quæ canalibus deducuntur in urbem? Vel, ut alii, An deferentur aquæ peregrinæ & adventitiæ, h. e. deductæ per canales in urbem? q. d. Nemo contemnit aquas quæ extra urbem oriuntur, & per canales subterraneos in urbem introducuntur. Aut si relinquent aquas extraneas, frigidas, & fluentes? M. Aut deferet ficiens aliquis aquas fluentes præ corruptis gelu? ut sit transpositio quædam verborum, & defectus ante *וְהָיָה*. An deferentur (scil. à sitibundo) aquæ fluentes præ insolenter frigidis? Pi. JT. Heb. præ extraneis frigidis? Pi. sic Jun. Hoc sensu nominatur extraneum Dei opus, Esa. 28. 21. q. d. Nemo aquas salubres postponet illis quæ nimio gelu aut frigore sunt periculose. Hunc versum sic accipiendum demonstrat *וְהָיָה* sequentis versus, similia hæc duoper *וְהָיָה* explicans. Non placet hæc versio, tum quia frigiditas aquam commendat; vide Prov. 25. 25: tum quia *וְהָיָה* hoc membro non occurrit, sicut in præcedente membro; nec id significat, aut hic, aut ibi, quod illi volunt, nempe loco, vel vice, sed, magis quàm. [Alii totum versum sic reddunt;] An deferet saxum agri nix de Libano? aut deferent aquæ peregrinæ frigidas & scaturientes? Et si nix non diu commoratur in agris, sed levi momento liquefit, & aquæ pluvie non longo tempore admixtæ sunt fontibus & fluminibus: tamen huic populo [ut sequitur] citius obrepit mei oblivio. Al. Nivemne relinqui subdialis rupis Libani? aut omitti recentem gelidam manantem aquam? Qui vult nivem, petat Libanum, qui perpetuo nivalis est: qui vult aquam, petat jugem fontem, unde gelida, h. e. ex profundo oriens, manat aqua, nihil æstus metuens. Itaque qui sibi bene esse vult, me petat, bonorum fontem vivum, &c. Al. An deserit e rupe agros meos nix Libanon? an extirpantur aquæ peregrinæ, frigide, fluentes? Sensus est, An nix, quæ in montibus & petris Libanon perpetuo est, unquam deserit agros meos, quod minus, liquefens de petra, in agros meos defluat? similiter, An aquæ Euphratis & Nili, quæ, etsi in peregrina regione natæ, agros tamen meos alunt, frigida illæ, semperque fluentes, unquam evelluntur, extirpantur, & penitus deficiunt? Quam ergo vel inde pateat me populi mei non oblivisci, sed & de indigenis aquis, è Libanon natis, & peregrinis, ex Euphrate & Nilo ortis, ei prospicere; rectissime est quod mei populus meus obliviscatur? Non placet. 1. Quomodo enim Euphrates & Nilus terram Judæ alluunt? 2. Illud iis objicitur, quod istas aquas quærent, Jerem. 2. 18. Al. Numquid deficiet de petra agri (i. e. de rupibus Libani, quem agrum vocat; ejusque rupes forsitan vulgò vocabantur petra agri, quod amplæ & planæ essent instar agri seu campi) nix Libani? aut evelli (i. e. funditus educi, & exhaustiri, aut prohiberi ne fluant), possunt aquæ erumpentes (Heb. alienigenæ, i. e. venientes è longinquo), frigida, & defluentes? Vulg. Me. T. i. e. è fontibus & lacunis emanantes. [Sed hoc variè accommodant.] Citius tamen debuissent & nix illa deficere, & aquæ illæ exhaustiri, quàm populus meus, in quem tot confere beneficia, mei oblivisceretur. Obliviscitur tamen. Al. Si in eo monte nix & aqua non deficiunt, neque in me veniæ locus. Cur ergo desperant? Al. Sic ego non deero eis qui me colent: populus tamen meus me relinquit, &c. 15. Quia, &c. *וְהָיָה כִּי שָׁכַחְתִּי* Quia (vel, Nam, JT. Pi. Atqui, Ca. Attamen; est enim oppositio) oblii sunt mei, &c. Mo. &c. Hoc non satis explicitum videtur. Sed Deus hic repetit, se esse fontem aquæ vivæ, qui sit Judæis expositus, &c. Oblivio supponit præcedentem Dei cognitionem, (quum Gentibus incognitus fuerit, &c.) ideoque ex destinata pervicacia oritur. Frustra, &c. *וְהָיָה כִּי שָׁכַחְתִּי* Frustra (vel, Vanitati, JT. Pi. Ar. Sy. Rei vane, i. e. idolo; Rebus nihili, Ca.) adolent, P. Calv. fim. Mo. M. Ti. Sy. Sub hac una specie comprehendit omnia sacrificia, omnemque cultum externum, quem hic, ut alibi sæpe, vanum & futile esse monet, si absit sinceritas. Et, &c. *וְהָיָה כִּי שָׁכַחְתִּי* Et (vel, Dum, five Quandoquidem, Calv. Angl. ut copula accipiatut explicativè, vel

causaliter; sicut 1 Reg. 11. 25.) impingere (vel, corrumpere, M.) fecerunt, vel faciunt, (sub. idola, G. vel, sub. falsi propheta, P. Ti. M. Calv. Pi. pravis scil. doctrinis & moribus P. Ellipsis nominis, frequens Hebræis.) eos (nempe Judæos) in viis eorum, Mo. sic Calv. (id est, pseudo-prophetarum; vel, in viis suis, P. M. Ti. Calv. &c. i. e. sibi præscriptis, & quibus assueverant; in quibus probè edocti erant, ut non possent excipere, se fuisse deceptos, nec meliora scivisse: vel, in viis suis pessimis, Ch. Al. fecerunt ut errarent in itinere suo, G.) semitis (vel, in semitis, Sy. Calv. Pi. Belg. vel, à semitis, M. Ti. Ang. Gal. G. JT. vel, ut deferant semitas, P. vel, à semitis rectis, Ch.) seculi, Mo. V. Calv. vel, æternis, Sy. sic V. perpetuis, JT. antiquis, M. Ti. G. V. Ang. longi temporis, P. quæ à seculo sunt, Ch. jam olim præscriptis, Pi. i. e. majorum suorum fidelium; quas Ab. Il. Jac. Mos. & Prophetæ institerant: in doctrina jam olim recepta, & cujus autoritas pluribus seculis stabilita fuerat. Commendat nobis antiquitatem, & exempla Patrum, non promiscuè, sed eorum qui Deum sequebantur. Hic refertur ad tempus præteritum, sicut & Gen. 6. 4. Esa. 57. 11. Jer. 28. 8. *וְהָיָה כִּי שָׁכַחְתִּי* Ut ambulent, vel ambularent, vel irent, (vel, eundo, JT. Pi. Sy.) in semitis, vel per semitas, M. P. G. Calv. Sy. fim. Mo. Pi. (vel, itineribus multis, JT.) viæ non calcate, Mo. vel, viam non calcatam, Calv. five, tritam, Sy. viam non aggestam, JT. ubi via non est aggesta, Pi. vel, viæ non complanata; per confragosa, ubi non est commodum ambulare: vel, id est, per viam non calcatam, P. sub. a justis, V. Nullo exemplo Sanctorum fuerant adducti ut sibi excogitarent novos cultus. Instat coeptæ comparationi. Notat molestias conjunctas cum idololatria. [Ca. hæc cum præced. sic reddit, Et in æternis viarum suarum orbitis impingunt, ambulantes per non trite viæ semitas.] Ut, relicta regiâ viâ, irent per vias novas, & non tritas. 16. Ut fieret, &c. *וְהָיָה כִּי שָׁכַחְתִּי* Ad ponendum (vel, Ut ponant, P. M. vel, Ut exponam, JT. Pi.) terram eorum, five suam, in stuporem, five admirationem, Mo. P. M. (vel, desolationem, V. sic JT. Pi.) sibilosque perpetuos, P. fim. M. Mo. &c. vel, sibilis perpetuis, JT. Pi. fim. Ar. ad verb. sibilos seculi, i. e. duraturos per longum tempus: sibilum longi temporis, G. v. præced. ad præter. tempus respicit, hic ad futurum. Solent qui mirantur, edere sibilum. Sibilus apud omnes gentes signum contemptus, 1 Reg. 9. 8. Sic, — populus me sibilat — Pastoritia fistula apud Ciceronem. Porro, hic non erat scopus eorum, sed eventus, &c. qu. d. Hic erit exitus illarum pravarum actionum. Movebit caput] Signum, vel stuporis, vel ludibrii, vel detestationis; vel contemptus, ut 2 Reg. 19. 21. Matt. 27. 39. 17. Sicut, &c. *וְהָיָה כִּי שָׁכַחְתִּי* Sicut ventus orientalis (vel, Per ventum orientalem, M. Ti. Legerunt, JT. Pi. Vel, Velut Euro, JT. Pi.) dispergam eos, &c. Mo. Is ventus violentus est in illis locis. Vide Job. 27. 21. Psal. 48. 8. Esa. 27. 8. De orientali vento æstivali, qui proximus est Septentrioni, intelligit, qui nubes dispergere solet: q. d. Vertam eos in fugam. Dorsum, & non faciem, ostendam eis] Averfantis hoc est v. q. d. Eos non exaudiam, aut liberabo. Me adversum sentient, & frustra tunc implorabunt. 18. Non enim peribit lex à sacerdote, &c. [Hoc variè explicant.] Licet Jeremias sit sacerdos in lege doctus, sit sapiens, & propheta; non tamen ob ejus interitum destituemur sacerdotibus, legisperitis, & prophetis: non deerunt alii qui mitibus agent. Al. Ut nunquam sacerdoti Lex, aut sapienti deest consilium; sic Jeremias, qui Vates est, nunquam deest quod dicat. Eltergo compescenda ejus loquacitas. Comparatio est sic posita ut illa Virgilii, Nec lacrymis crudelis amor, nec gramina rivis, Nec cythra saturantur apes, nec fronde capelle: h. e. Ut gramina non saturantur rivis, &c. sic amor non saturatur lacrymis. Occidamus eum: alioqui non peribit lex, i. e. non cessabit ipse docens nos Legem, nosque arguens quod eam non servemus, tanquam sacerdos; dans etiam consilia nostris contraria, tanquam sapiens; & mala nobis prænuncians, tanquam propheta. Al. Occidamus eum, quasi pseudo-prophetam, quia

quia dixit perituros sapientes, Sacerdotes, & Prophetas^f, quos tamen Deus in Ecclesia sua perpetuos instituit, & Lex perituros negat^g. Accusatio hæc erit, Eum falsa vaticinari. Neque enim fieri potest ut Deus hanc terram sibi dilectam finat esse sine Sacerdotibus qui Legem doceant, & sine Scribis qui obscura enodent, & sine Prophetis qui Dei voluntatem revelent. Confer quæ suprà 5. 12^h. Obtendunt speciosos prætextus. Habebant Sacerdotes legitimos quoad vocationem, item Seniores Sacerdotibus conjunctos, & Prophetas. Transferunt à Deo auctoritatem ad seipfos, ac si arbitrio & judicio suo subjicerent quicquid attulerit Prophetaⁱ. ¶ *Percutiamus eum linguâ*; ita P. M. &c. [וְשִׁבְרֵנוּ] In lingua, Mo. &c. sub. nostra, Pi. i. e. falsâ delatione apud Regem^k. Propter linguam istam, JT. i. e. quia audacter res importunas, falsas & odiosas effudit, &c.^l. ¶ *Non attendamus, &c.* q. d. Non moremur quid loquatur, sed fortiter spernamus^m. [Ca. hæc cum præced. sic reddit. Est nobis ferendus in lingua, nec est ejus loquacitas attendenda:] h. e. Eum occidamus, ut loqui desinatⁿ.

19. *Attende, Domine, ad me*]. Quia illi non attendunt^o. Tibi probetur meum obsequium. Significat doctrinam suam vigere coram Deo, & semper habituram pondus suum P.

20. Numquid, &c? [וְהִשְׁלֵם] An reddetur, vel redditur, (vel, rependendum est, JT. Pi. reddi solet, aut debet, V.) pro bono malum? Calv. &c. q. d. Non modò impii sunt, sed & inhumani, ac intolerabiles, si vocentur vel ad humana judicia^q. ¶ *Foderunt foveam, &c.* Sic vocat illam accusationem. Vide & mox vers. 22^r. ¶ *Quod steterim in conspectu tuo* i. e. Ministraverim tibi^s; vel, oraverim te pro eis^t.

21. *Da filios, &c.* Nihil obsto amplius quin omnia efficias quæ minatus es, cum tam obduratam esse ipsorum malitiam video^u. Nihil in hac precatione turbulentum, tum quia Spiritus Sanctus hoc ei dictabat; tum quia sui oblitus erat, nec privatam egit causam; tum quia sciebat hos esse reprobos & exitio destinatos: pro reliquiis enim indubiè semper sollicitus fuit^v. Sed hoc à nobis non est trahendum in exemplum^w. ¶ *Et deduc, &c.* [וְהִנְיָח] Et fac fluere (vel, absume, M. devolve, Ti. trade, Ch. Sy. congrega, o. Ar. [quasi à מָן]; eos per (vel, super, Mo. ad, vel in, Ti. o. Ar. &c.) manus gladii, P. M. &c. vel, occidentium gladio, Ch. Et fac ut diffuant per gladium, JT. Pi. vel, Eosque armis sic vexa, Ca.

22. *Audiat clamor* (ob hostem irrumpentem^a) *de domibus eorum* q. d. Nihil sit illis perfugii in ærumnis: nam sua cuique domus est receptaculum, &c.^b.

23. *Consilium eorum—in mortem* Quo volunt me perdere^c. ¶ *Fiant, &c.* [וְהָיוּ כְּשִׁלִּים] Et (vel, Sed, M. JT. Pi.) sint (vel, erunt, M.) impingentes (vel, offensi, Mo. vel, dejecti in offendiculum, M. vel, propellantur in offendiculum, JT. Pi. vel, prostrati, Sy. corrumpentes, Ch.) in conspectu tuo, vel, coram te, vel, coram facie tua, P. Calv. Ch. Sy. q. d. manifesto judicio, te tanquam sedente in folio. Putant hypocritæ Deum abesse quantisper illis indulget: sed ubi vindictam sumit, dicuntur stare in conspectu ejus, quia scilicet constricti tenentur, ut tergiversari nequeant^d. ¶ *In tempore furoris tui* q. d. Etiam si differas ultionem, veniet tamen illius tempus^e. ¶ *Abutere eis*: i. e. consume & disperde eos^f: [וְשִׁבְרֵנוּ] Fac in, vel cum, eis, Mo. P. M. o. sub. vindictam, M. vel, ut facere soles cum es iratus iis qui deficiunt à te: q. d. Perde illos^g. Vindictam sume de eis, Ch. affice eos, Ar. age contra eos, Ti. JT. Pi. Sy. Et agas cum eis summo jure, Strig. Tractes illos tanquam hostes desperatos, quibus nunquam placabilis eris^h. [Ca. hoc cum præced. sic reddit, Quin coram offendant, dum tu eos, tum cum irascēris, ita tractabis.]

¶ *Abutere eis*: i. e. consume & disperde eos^f: [וְשִׁבְרֵנוּ] Fac in, vel cum, eis, Mo. P. M. o. sub. vindictam, M. vel, ut facere soles cum es iratus iis qui deficiunt à te: q. d. Perde illos^g. Vindictam sume de eis, Ch. affice eos, Ar. age contra eos, Ti. JT. Pi. Sy. Et agas cum eis summo jure, Strig. Tractes illos tanquam hostes desperatos, quibus nunquam placabilis eris^h. [Ca. hoc cum præced. sic reddit, Quin coram offendant, dum tu eos, tum cum irascēris, ita tractabis.]

CAP. XIX.

1. *Hæc dicit* Vel, dixit. Narrat enim sibi à Deo imperata^a. ¶ *Et accipe, &c.* [וְקִיַּיְתָהּ] Et emes, vel eme, lagenam (vel, ænophorum, P. vasculum, M.) figuli (vel, à figulo, P. M. Ti.) testæ, Mo. vel, testaceum, P. sic JT. Calv. Ti. vel, lagenam fictilem, Pi. G. Heb. lagenam fictoris testæ, i. e. factam à figulo, qui ex argilla fingit testacea vasa. Alii volunt nomen שִׁבְרֵנוּ pendere à nomine lagena, & notare genitivum materiæ. At pendet à nomine שִׁבְרֵנוּ, & notat genitivum effecti^b. Lagena [וְקִיַּיְתָהּ] dicitur [וְקִיַּיְתָהּ] quia sonus quem edit (quum bibitur^c) sic non malè exprimitur^d: est enim vasculum oris angusti, non tantum fictile, sed etiam aut vitreum, aut ligneum^e. Lagena hæc repræsentabat populum Juda, ut patet ex v. 10, 11^f. Docuerat prius, Deum esse instar figuli, &c. Hic cavilari poterant: Esto; at hic figulus nos fecit vas pretiosum. Propheta ergo hoc loco docet eos vas testaceum esse, quod, licet splendeat, facile tamen frangitur, &c.^g. [Hoc vult,] Quam facile lagena frangitur, tam facile Deus fracturus est populum Judaicum^h. ¶ *A senioribus populi, & à senioribus sacerdotum* Quis credat fictile emi potuisse à tot viris summatibus? Est omnino ellipsis, aut syllepsis potius; nam [וְקִיַּיְתָהּ] etiam huc, quanquam minùs propriè, potest referri: quod bene visum & à Chaldeis, & à Græcis, si editionum posteriores sequimur, [וְקִיַּיְתָהּ] ad τὸν πρεσβυτέρων τῆς λαῆς, [וְקִיַּיְתָהּ] τὸν ἱερέων, supple, πῶς. Eos tibi assume testes, nempe ex magno Synedrio, quod partim ex Sacerdotibus, partim ex aliarum tribuum hominibus, constabat; nè quis postea excusationem haberet de ignorantia: nam illi 72 totum populum repræsentabant^k. ¶ [וְקִיַּיְתָהּ] Et (sub. adduces, o. sim. Ch. Sy. Ar. JT. vel, duc tecum, P. M. vel, assume aliquos, Pi. sim. Ang. Gal. Belg. tanquam testes^l,) de senioribus, &c. Mo. Ti. coram senioribus populi, &c. Strig. ¶ *quidem cum senioribus populi, & cum senioribus sacerdotum.* ¶ *valet, cum, ut Esa. 57. 8. pepigisti* [וְקִיַּיְתָהּ] cum ipsis, ad verb. ab ipsis. Seniores ecclesiæ eos vocat qui Ecclesiæ præerant quoad Legem, quorum gubernatio spiritualis erat: seniores populi, qui præerant rebus politicis: utrisque verò quædam erant inter se communia. Et quoniam turba, ut aiunt, est turbulenta, ex utroque ordine præcipui delecti sunt. Quia res hæc seria erat, & populi salus agebatur, nè hæc prophetia contemneretur, voluit Deus adesse gravissimos testes^m.

2. *Egredere ad vallem filii Hinnom* Quæ erat quasi in suburbioⁿ. Ibi enim filios suos lustrabant alii, circumferentes per ignem, ita ut sentirent flammæ, salvi tamen evaderent: alii autem, majore zelo aut ambitione rapti, eos mactabant, deinde comburebant^o. ¶ *Quæ, &c.* [וְהָיוּ כְּשִׁלִּים] Quæ (sub. est, P. M. &c. vel, sita est, Pi.) super vestibulo (vel, in ostio, P. in ingressu, Sy. ad ostium, JT. Pi. juxta introitum, M. ex adverso, Ar. extra valvas, Ti.) porta Charis, o. vel, Harisib, five Harasib, Aq. Sym. & Th. in D. Ar. sim. Sy. Ti. [His nomen proprium est, quod alii appellativè reddunt:] orientalis, JT. Calv. de qua Neh. 3. 29. à דָּר שֶׁל פ. Prodigious stupor erat, in tam celebri & conspicuo loco calcare Legem Dei, ubi Sol quotidie oriens admonerat eos lucis in Lege accensæ^q. Vel, solaris, Mo. Pi. Angl. sic dictæ, quod Sol ibi maximè incumbere: id quod fictoribus vasorum luteorum commodissimum erat ad arefactionem, &c. Deinde, per hanc erat via ducens ad vallem Hinnom, quæ ab australi latere Hierosolymæ erat, Jos. 15. 8^r. Al. fictilis, P. M. G. Id valet שִׁבְרֵנוּ. Illa erat porta extra quam figuli, qui proximè Templum vasa in usus Templi fabricabant, fragmenta fictilium dejiciebant: quod deinde & alias sordes abjectas fuisse non est incredibile. Hanc interpretationem firmant quæ diximus suprà 18. 2. & quæ modò habebimus v. 10. & 14. & Zach. 11. 13. Vallis Ennomi, five Topheth, & Cedron torrens, proximè Templum fuere: ibidem figuli intra portam, & extra portam ista loca ejectamentorum^r. Porta hæc orientalis erat, & porta Sur, & porta stercorum, ut in Ezra habetur^s. [Alii locum

locum sic vertunt; ante portam sterquilini, Ch. חֲרִיסִית
Chaldeis *lurum* sign. Duplex hic est lectio, חֲרִיסִית
& חֲרִיסִית. Al. ante portam lateritiam, Ca. Strig.

3. Audite—reges Juda] Id est, vel, 1. Rex & Au-
gusta; vide Jer. 13. 18: vel, 2. Gubernatores; Rex
& consiliarii. ¶ Tinniant aures ejus] Itā P. M. J. T. Pi.
o. Ch. &c. i. e. vehementer expavescet, adeo ut in de-
liquium animi incidat, unde aures tinnient. Locutio
Hebræa est, 1 Sam. 3. 11. 2 Reg. 21. 12. Sensus est, Aures
omnium hoc nuncio, quasi tonitru, percellentur. Ubi
est aliquis impetuofus fragor, aures nobis obstupefcunt
& hebetes fiunt, fimulque tinniunt. ¶ חֲרִיסִית
Tremant, vel obstupefcant, Mar. auribus reddatur atton-
itus, Ca. Excellens fenfibile lædit fenfum. Ut fulgor
Solis hebetat aciem oculorum; fic vehemens fonus mo-
vet tinnitum aurium.

4. Et, &c. חֲרִיסִית] Et alienaverunt, Mo. Calv. fic
Ca. (vel, alienum reddiderunt, five fecerunt, P. M. o. Ar.
J. T. Pi. itā fcilicet, ut non amplius agnofcam pro meo *:
vel, prophanaverunt, Ti. fic V. G. coinquinaverunt, Ch.
fic Sy. vel, alienē, five mirē, abufi funt, Angl. ut Deuter.
32. 27. b.) locum iftum, five hunc, Mo. Calv. &c. Id est,
vel, 1. Templum; [quod in propinquo erat, & digito
monftrari poterat:] vel, 2. Jerofolymam: vel, 3. val-
lem Ennomi, quam digito demonftravit, quæ non longē
erat à Templo, ubi hic fermo habitus. Vide Pfal. 106. 37.
Jerem. 7. 31. *. Deus nempe confecraverat fibi totam
Judæam; hæc tota erat juris & ditionis Dei; & fi Deum
ritē coluiffent, tota erat quafi Altare & Templum.

Cur ergo, inquit, aliud transfertis quod meæ ditionis eft?
¶ Quos nescierunt ipfi, & patres eorum, &c.] Illi, nempe,
qui Deum ritē colebant, & imitatione digni erant. A-
liquoque Judæi hoc à majoribus haufuerunt. Sed Deus pro
nihilo ducit eos patres & Reges qui à Lege degener-
arunt. ¶ Sanguine innocentum] Puerorum, &
aliorum.

5. Quæ non præcepi, &c.] Repetita ex Jerem. 7. 31.
6. Non vocabitur—Topheth, חֲרִיסִית] Sic dictum,
vel, à חֲרִיסִית pulchrum, feu decorum, effe; vide Job. 17. 6. Fui
חֲרִיסִית, i. e. jucundum fpectaculum, materia lætitiæ &
plaufus, olim fcilicet, nunc autem trifte fpectaculum:
vel potius, à חֲרִיסִית tympanum, quia, cū jugularentur pue-
ri, tympana pullabant, nè audiretur clamor. Origo no-
minis erat à lætitia populi indē orta. Putabant enim fe
felices effe, Deūque facrificiis iftis placatum, &c. ¶
Vallis occifionis] Nempe, non puerorum, fed virorum;
non innocentium, fed eorum qui id funt meriti. Repe-
tita & hæc ex Jer. 7. 32.

7. Et, &c. חֲרִיסִית] Et (vel, Nam, J. T. Pi. Ar.)
evacuabo (ut lagenam; vel, exhauriam, J. T. Pi. diffipabo,
P. Ch. refcindam, Ca. irritum faciam, Sy. fic V. Alludit
ad חֲרִיסִית v. 1. o. nam fignificat hoc, exinanire P.) con-
filium, &c. Mo. Ti. &c. Confilii nomen improprie con-
cedit frivolis his commentis & novis cultibus quæ ex-
cogitabant, quia homines femper fibi blandiuntur in
iis. ¶ Et Jerufalem] Quæ aliis magiftra erat erro-
rum, cū illic fulgere deberet Legis doctrina. ¶ In
loco ifto] Adhuc vallem Ennomi demonftrat, ubi pars
futura erat caftorum Chaldaicorum. Putabant fe
ibi auxilium ab idolis habituros: at ibi occiduntur.

9. Carnibus filiorum, &c.] Præ fame tempore obfi-
dionis. Horrenda, fed vera. Vide 2 Reg. 6. 28. &
Jo. Belli Jud. 7. 8. & Jer. 21. 7. Thren. 4. 10.

10. Et conteres, &c.] Ut obfignes iis vaticinium ibi
prolatum. Mos vetus in Oriente, & apud alias gen-
tes, non vocibus tantum, fed & rebus, loquendi. Indē
συμβολα (symbola).

11. Vas figuli quod, &c. חֲרִיסִית] Quod non poterit fanari (vel, curari, J. T. inftaurari, M. P.
refici, Ti. Pi.) ultra, Mo. Lagenæ fracta non inftaura-
tur, fed ex eadem materia fit alia lagena, fuprà 18. 4.
Sic Deus novum fecit populum Judaicum, non eundem
ex iisdem, fed per fuffectionem. ¶ Ed quod, &c.
חֲרִיסִית] Anon loco ad fepeliendum, Mo. propter
penuriam loci, &c. Sy. ed quod non (vel, nullus, J. T. Pi.)
erit, vel fit, locus, &c. P. M. J. T. Pi. Ch. &c. fub. alius, P.
M. Pi. deficiente loco, &c. Ca. itā ut non fufficiat locus, &c.
ut Jer. 7. 32.

12. Loco huius] Jam ex Templo urbem monftrat, ut
fequentia indicant.

13. Et, &c. חֲרִיסִית] Et erunt (Itā ut finit, Ca. domus Jeruf. &
domus regum Juda, ficut locus Topheth, immunda, Calv.
Mo. P. G. ex Vulg. &c. vel, immunda fcilicet, M. Ti. fim. Ca.

Pi. (pollutæ cadaveribus, quæ ubique occifa jacebunt,) Calv.
ad omnes domos. 7 ex pofitive capio, ut Propheta exten-
dat fuum fermonem ad omnes domos. Vel, omnes do-
mus illæ, Sy. J. T. vel, propter omnes domos, Ch. P. Mo. Gal.
vel, cum omnibus illis domibus, P. fic Ti. Belg. V. vel, om-
nes, inquam, domus, Strig. vel, atque idem accidet omni-
bus domibus, M. Alii locum fic reddunt, Et domus Je-
ruf. — quæ pollutæ funt (prædictis nempe abominatio-
nibus) erunt ficut Topheth. Illud, domus regum Juda, Arg.
negat Hieronymus in Hebraicis fui temporis exempla-
ribus fuiſſe. At eft in noſtro, & in Chald. & Græco.
Vides varietatem exemplarium. [In rebus fcilicet
exigui momenti: nam in majoribus optime & ad mira-
culum fibi conſtant; ut patebit ex inſpectione illarum
variarum lectionum quæ in Bib. Polyglot. magno qui-
dem numero, fed non pari pondere, congeſta habemus.]
¶ In quarum d. matibus] i. e. In tectis pla-
nis feu folariis. Vide ad Matt. 10. 27. Nam talia tecta
pro excelfis uſurpabantur, eò quod liber ibi eſſet fide-
rum conſpectus.

14. Et ſtetit in atrio] Subdiali maximo, ubi maxima
erat frequentia. Non enim longē à Topheth erat
Templum.

CAP. XX.

1. ET audivit Phaffur, filius (non immediatus, fed
unus ex poſteris,) Immer] Qui [Immer] in
prima conſtitutione erat primarius ſacerdos, 1 Par.
c. 24. v. 14. Sic eum vocat, ut diſtinguat ab alio Phaffur,
Jer. 21. 1. ¶ Qui, &c. חֲרִיסִית] Et ipſe
(vel, qui, J. T. M. Strig. vel, Is autem, P. Pi. Sy. Ar. ſub.
erat, P. M. Pi. &c.) præpoſitus, vel præſectus, Mo. Calv.
P. M. J. T. Pi. (vel, inſpector, Sy. vel, conſtitutus, V. o.
Ch. Ar. vel, primarius, Ti.) dux, Mo. Calv. vel, princeps,
Ar. Ch. vel, præſectus, o. vel, antecellor, J. T. vel, & dux, P.
& princeps, M. & præſectus, Sy. [Ca. utramque vocem
fic reddit, pontifex, Strig. fic, ſummus gubernator.] Id eſt,
vel, 1. caput ordinis fui, nempe æqueſtris decimæ ſextæ,
1 Par. 24. 14. vel, 2. princeps ſacerdotum; ſecundus
à ſummo Sacerdote; qui, abſente Pontifice, ejus vicem
ſupplevit, vide 2 Reg. 25. 18. Jerem. 52. 24. vel, 3.
unus è Templi præſectis; variis enim officiis varii præ-
ficiabantur, v. g. oblationibus, cantoribus, &c. vel, 4.
capitaneus Templi, cui jus erat prehē-
ſionis in eos qui in Templo delinquebant, ut diximus
ad Matt. 26. 47. & Luc. 22. 4. Judicium autem non
erat penès illum, aut penès ſacerdotes ſolos; ſed penès
Synedrium, in quo plerumque multi erant è ſacerdoti-
bus. Vide infrà 26. 8, 10, 16.

2. Percuſſit—Jeremiam] Symmyſtam ſuum, ejus-
dem ordinis & familiæ; pugno, uti videtur. Vide
1 Reg. 22. 24. Matt. 26. 67. Indignum hoc ejus per-
ſonæ & gravitate officii, & alienum à jure ſacræ ſocie-
tatis. Judex de folio non exiliet, ut percutiat eum qui
dignus erit centum mortibus. Hinc ergo videmus &
præcipitem ipſius iracundiam, & quanta tunc erat re-
rum omnium confuſio atque perturbatio; & quanta
tunc erat bonorum penuria, quod vir talis electus fuiſ-
ſet qui Templo præſectus eſſet. ¶ Percuſſit, id eſt,
manum ei iniecit; ut vox Græca πῆλιν ſumitur Matt.
26. 31. Marc. 14. 27. ubi in Syriaco eſt, חֲרִיסִית, idem ſig-
nificans quod חֲרִיסִית. Hoc autem חֲרִיסִית per חֲרִיסִית vertitur
Ezec. 33. 21. & 40. 1. ¶ Miſit (vel, dedit, five
poſuit, Mo. P. M.) eum in nervum; fic Ti. V. D. חֲרִיסִית
In cryptam, Mo. in carcerem, P. Ca. Calv. G.
ex Ch. o. [hic] καταράτιον (cataram) vocant; (quæ
vox Græca ſignificat foſſam profundam in quam vincti
demitti ſolent;) infrà 29. 26. φυλάκιον (cuſtodiam).
At Sym. modò, βασιλείαν, modò, πρεβλητικόν. quod
utrumque tormenta ſign. Is qui Paralipomena inter-
pretatus eſt, φυλάκιον (carcerem, five cuſtodiam.) In cip-
rum,

pum, five cippo, M. Calv. JT. Pi. sic dicto Hebraicè, quòd constaret variis lignis ex adverso coeuntibus †. Erant duo ligna, quibus collum vinctorum constringitur, compedum formam habentia †. Erat cippus factus ex lignis †, in quo erant tria foramina; unum in quod collum immittebatur, & duo in quæ manus singulæ *. ¶ In porta Benjamin] In summa porta illa quæ à Beniamine dicebatur †. Vel, 1. quia fuit in sorte Benjamin. Nam Templum partim stabat in sorte Juda, & partim in sorte Benjamin, confinia complectens utriusque sortis †. Vel, 2. quia spectabat terram Tribus Benjamin †; ut porta Ephraim dicitur 2 Reg. 14. 13. quæ eò spectabat †. Qu. Cujus hæc porta erat? Templine, an urbis? Resp. 1. Templi †; quo nomine veniunt & atria, & alia ædificia circum illa. Vide Jer. 7. 2, 10, 11. Matt. 21. 12, 13. Joh. 2. 14, 16. Huic sententiæ favere videntur verba sequentia, in domo, &c. d. Dicta autem est porta Benjamin, quòd esset ab illo Templi latere quod erat in sorte Benjamin. Nam ut urbis, ita & Templi, pars in sorte Judæ, pars in sorte Benjaminis, erat *. Quod quidem de urbe verum est, Jos. 15. 63. collat. cum Jud. 1. 21. de Templo autem non constat. Resp. 2. urbis: sic enim porta Benjamin accipitur Jer. 37. 13. & Zach. 14. 10. de porta verò Templi nusquam †. Erat autem hæc porta vel in muro urbis interiori, qui partem Judæ à parte Benjaminis determinabat †; vel potius, in muro exteriori, versùs terram Benjamin †. ¶ Superiori] Sic dicta est hæc porta, vel, 1. à magnificentia †; vel, 2. à celsò situ †: quòd esset in loco urbis acclivi †, vel in monte †. ¶ In, &c. "אשר בבית וגו" Quæ (sub. erat, P. sic M. Ti. &c.) in domo Jehovæ, P. V. G. Pi. sic o. Ch. Sy. Ar. Mo. i. e. in Templi appendicibus †. In septis, five ædificio quod pertinebat ad Templum ipsum. Non enim hic locus debet intelligi de primo atrii popularis ædificio, sed de appendicibus atrio populari adjectis post tempora Salomonis †. Al. quæ erat ad, vel juxta, domum, &c. M. Ti. JT. Angl. sim. Ca. Sic †, in, sumitur pro juxta; Num. 33. 37. in Hor, i. e. prope, ex v. 38; Jos. c. 5. v. 13. in Feriebo. Cujusmodi exempla alibi occurrunt. Vide & Jer. 13. 5. in Euphrate; & Jer. 32. 7. agrum meum in Anathoth, i. e. prope eam †. Al. quæ spectabat ad eadem Jehovæ. Sic dicit, quia præter atrium erant in toto circuitu Templi multa atriola †. 3. Eduxit—Jeremiam] Vel, 1. ut coram se rationem vaticinii sui redderet †; vel, 2. ut eum dimitteret †; vel, quòd sibi timeret ob vexatum innocentem †; vel, à prudentioribus admonitus; vel, quia Jeremiam taciturnum speraret, &c. v. ¶ Non Phassur, פִּשְׁשֻׁר] Id est, vel, 1. Augescens principem, à פִּשְׁשֻׁר augescere, & פִּשְׁשֻׁר * [candidus; Principes enim vestibus candidis utebantur:] vel, 2. Qui extendit pallorem, five efficit (authoritate & violentiâ) ut palleant homines undique, & ab ipso metuant: sicut in Jeremia opere demonstraverat. Hoc vocis etymon amplectimur adducti contrariæ appellationis antithesi. Vox enim composita est ex duobus verbis, quorum prius diffundere est, Levit. 13. 5, 7. posterius, pallefcere, Esa. 29. 22 †. ¶ Sed, &c. "כִּי אִם מִגֹּר מִפְּנֵי" Sed (vel, Quinimo, Mo.) Magor missabib, JT. Pi. Mo. G. vel, Magormissabib, i. e. pavor undique, P. vel, Exitium undique: nam id per metonymiam formidinis nomine appellant Hebræi †. Vel, Magor circumquaque, Ti. Omniterrum, Ca. Terrorem undique, Calv. Pavor imminet tibi per circuitum, M. Magor, i. e. Pavor, qui imminet tibi per circuitum, V. Al. Migran-tem, vel Migratorem, o. Ar. sim. Sy. Deducunt à מִי mi-grare †. 4. Dabo, &c. "וְנָתַתִּי לְמִגֹּר לְהָ וְגו" Ponam, vel red-dam, (vel, dans, Mo. Angl. sub. sum, Angl.) te in pavorem (i. e. in materiam pavoris †) tibi & omnibus, &c. P. Ti. quorum te patronum esse gloriaris †. Inditurus sum tibi formidinem, JT. Pi. Heb. daturus sum te formidini. Hypal-lage, quam ostendunt verba sequentia †. 6. Quibus prophetasti mendacium; ita M. &c. "בְּשֶׁקֶר" In, vel cum, mendacio, five falsitate, Mo. V. Pi. &c. nempe, dicens, fieri non posse ut Deus hæc terram relinqueret sine sacerdotibus, prophetis, & doctoribus. Vide supra 5. 31. & 18. 18 †. 7. Seduxisti (vel, Decepisti, o. Ar. Calv.) me, (vel, Imposuisti mihi, V.) Domine, & seductus (vel, deceptus, o. Ar.

Calv. &c.) sum] Reliqua hujus capitis pars soliloquium Prophetæ continet, forsan in carcere compositum, abruptum & mixtum, modò pietatem, modò infirmitatem, redolens. Videtur hîc de Deo queri, &c. f. Hîc † Ang. jam incipiunt questus Jeremiæ cùm esset in illo carcere, Jobi questibus non multùm dissimiles †. Sed quomodo se à Deo falli dicit †? [Non uno modo respondent.] 1. Hæc humano spiritu dicit, non Divino †. Sed absit ut in scriptis Prophetarum aliquid agnoscamus quod non à Spiritu Sancto dictatum sit †. Queritur humano more, & ex pusillanimitate †. Sunt verba Jeremiæ deplorantis sortem suam post cruciatum in cippo. q. d. Cùm munus prophetandi commisisti mihi, fucum mihi fecisse vidèris †: pollicitus enim fuisti te nunquam permissurum me libidini hostium; quod tamen fecisti †. Verùm hæc deceptio accidit culpâ, non dicentis, five promittentis, sed audientis, qui dictum non rectè intellexit †. Non animadvertit fortasse, præ dolore P. Deum non dixisse illum nihil esse passurum, sed se eum liberaturum †. 2. Dicit Deum decepisse ipsum, quia eò adduxit quòd ipse non credebatur deductum iri se; & aliter sibi evenisse prophetiæ studium quàm initio cogitaverat †. 3. Non temere hoc dicit, sed Spiritu prophetico; ironicè tamen, & in persona hostium, qui jactabant illum temere vaticinari de urbis interitu, quoniam nihil tale futurum esset. Non se deceptum sensit, erat enim optimè conscius vocationis suæ; sed hostium verba refert, & blasphemiam coarguit, qui, dum ipsi fidem detraherent, Deum, authorem doctrinæ ejus, reum faciebant, & cum Deo pugnabant. Qu. Num rectè se facit Dei socium? Resp. Causa ipsius cum causa Dei conjunctissima erat, & Deus abnegaret seipsum, si fidem detraheret Verbo suo. Non itaque mirum eum dicere Deum impostorem esse, si ipse deceptus fuit. Similiter Paulus Verbum Dei & suum supra Angelos extollit, Gal. 1. 8 †. [4. Alii id diversâ verborum versione extricant.] Pellexisti me, —quando (vel, & Sy.) pellectus sum, JT. sic Sy. ad suscipiendam & obeundam functionem meam: q. d. Tu unus mihi auctor es vocationis meæ, & recusanti vim quodammodo attulisti †. Persuastisti mihi, & persuasus sum, Pi. Strig. Angl. scil. ut munus susciperem †; quod tamen difficilius comperio quàm putabam †. ¶ "וְהָיָה דְּבַר יְהוָה בְּפִי" Verbum † proprie significat persuadere alicui blandis & fallacibus verbis, ut fieri solet simplicibus & incautis †. Ità Job. 31. 9. Prov. 16. 29. & 20. 19. Largiùs tamen sumitur, & sign. simpliciter & in genere, persuadere, five ad bonum, five ad malum; ut patet ex Gen. 9. 27. Prov. 25. 15. Hof. 2. 14 †. Al. Optimè veritas, Si tu me seduxisti, Domine, seductus sum. Isti homines aiunt me falsa vaticinari: at ego decipi non possum nisi tu me deceperis, cui fidem habui †. Vel, Tu decepisti me, si deceptus sum, quia nihil nisi à te tradidi †. Placeret, si verba sequentia admitterent: nam valet, si, Jer. 18. 8. Amos. 3. 4 †. Si seductus sum, ut isti falsò queruntur, tu me seduxisti; cùm ego non meâ sponte hoc officium subierim, sed te vocantem secutus sum, &c. ¶ Fortior, &c. "וְהָיָה דְּבַר יְהוָה בְּפִי" Fortior me fuisti, (vel, Fortis à me, Angl. ut Psal. 18. 18. i. e. præ me †: vel, Fortiter egisti contra me, M. Vim intulisti mihi, Calv. vel, Confortasti me, Ti.) & prevaluisti, Mo. P. JT. Pi. &c. vel, potuisti, Ti. vicisti me verbis & argumentis tuis †. Tu, qui multò me es validior, hoc onus vaticinandi mihi imposuisti: quomodo detrectare potui †? Non libere, sed coactus, hoc munus suscepi. [Ca. hæc verba cum præcedentibus sic reddit, Decepisti me, Jova, deceptumque tenes ac vincis.] ¶ In derisum, &c.] Attamen, cùm faciam quod mei est muneris, irrideor, vexor, excrucior †. ¶ Omnes, &c. "כָּל־לֹוֹעַ לִי" Unusquisque (vel, Omnis ipse, Mo. Unius-versus Juda, P. Totus iste populus, JT. Pi.) subsannat me, M. Ti. &c. Insanabiles ipsos deprehendi †. 8. Quia, &c. "כִּי מִי אֲדָבָר אֶעֱשֶׂה וְשׁוֹר חָמָס וְשׁוֹר אֶקְרָא" Quia, vel Nam, (vel, Nam quia, ut duplicem notionem habeat, ut Exod. c. 18. v. 16. & alibi †.) ex quo (vel, ex sufficienti, Mo. vel, ex quo tempore, V. vel, omni tempore quo, P. vel, ex eo tempore quo, M. vel, posteaquam, Ti. Angl. ut Jer. 31. 20. i. e. ex quo prophetare cœpi †: vel, quum, Angl. i. e. quoties †,) loquor, vel loquar, vel proloquor, vel locutus sum, JT. Calv. Mo. P. M. Ti. &c.

Ti.&c. (vel, loqui capi, Heb. loquebar, scil. prophetando apud populum*) vociferabor; Mo. (vociferor; P. exclamator; JT. clamo; Pi. exclamavi; Ang. i. e. loquor exclamans; Ang. ut Prophetam oportet, Esa. 58. 1. f.) vim (vel, iniquitatem, P. violentiam, JT. Pi. injuriam, V.) & vastitatem, vel vastationem, clamabo, vel clamo, vel proclamo, Mo. P. JT. Pi. &c. sic Di. [Alii aliter distinguunt, & וְעָנָה cum sequente voce jungunt, hoc modo,] vociferor injuriam, & clamo vastationem, Ti. sic M. Cogor vociferari, & inclamare injuriam mihi factam &. Hæc est protasis, & sensus est, Quia, munere meo rectè defungi volens, non locutus sum modò, sed & clamavi, & nihil nisi vim ac vastationem ab hostibus expectandam (nisi mavis, quam ipsi aliis intulerunt,) clamavi ac prædicavi: Sequentia verba apodosis continent, Ideo ignominia mihi fuit, &c. b. Significat se declamasse contra scelera i, eorumque poenas denunciassè k. Non potui placidè ipsos docere, sed coegit me ipsorum summa improbitas vehementius agere, & clamare l. ¶ Et, &c. וְעָנָה לִי ה' אֱלֹהֵי מִי אֲדַבֵּר Quia (vel, Utique. Posterius & nihil est nisi prius & repetitum ad majorem emphasin, & certiore affelevationem; sicut Gen. 22. 16, 17. m. Vel, Nam, V. vel, Verum, Q. in V. vel, Propterea, Al. in V.) fuit (vel, est, V. JT. vel, cedit, Pi. cessit, Sy.) sermo Jehovæ mihi in opprobrium, & in contumeliam, Calv. &c. Nempe, quia non illico eveniebant quæ dixeram n. Probris afficior quòd ex verbo tuo & jussu hæc annuncio o. Ratio est quare cogitur vastitatem & violentiam inclamare, quòd probris afficiatur, &c. P. Nonnulli [nempe, Ti.] istud sequenti versui conjungunt, hoc modo, Quandoquidem ergò verbum Domini mihi probro vertitur, & omnibus diebus vituperor, Ideo statui me ejus mentionem non faciendum, &c. q. [Alii totum sic reddunt,] Nam quaecumque, verbis quiritans, crudelitati & sevitiæ obclamito, sunt mihi dicta Jovæ probra ac ignominia, Ca. Nam inde usque ab eo tempore quo verba feci, clamavi, & prædicavi de calamitate & vastitate, fuit mihi verbum Domini quotidie loco contumeliæ & dedecoris, Strig. Summa est, Prophetam non alium videre fructum laboris sui, nisi quòd homines reddantur insolentiores, & magis accendant iram Dei r.

9. Et, &c. וְעָנָה לִי ה' אֱלֹהֵי מִי אֲדַבֵּר Et (vel, Ideo, Sy. sim. Ar. Q. in V. Tum, Pi. Si, V. Ca.) dixi, Mo. M. P. o. Ch. &c. (vel, dixero, Q. in V. statueram, Sy. sim. Ti. cogito, Ca.) Non recordabor (vel, mentionem faciam, Pi. Sy. sim. Ti. Ca. JT.) ejus, Mo. P. M. i. e. Jehovæ t. Pronomen pro nomine. Vel, Non nominabo nomen Domini, &c. o. Ar. Cogitatio hæc interdum mihi incidit, rectius tutiusque me facturum, si mihi mandata silentio premerem v: melius esse tacere nomen Domini x, ejusque minas & oracula y, quam sic prophetando crabrones irritare z, Judæosque insolentiores reddere, & ad majorem peccandi licentiam impellere a, nec quicquam proficere, sed probra tantum mihi conciliare b. Periculosa hæc tentatio est, quæ non modò Doctoribus, sed & piis aliis, sæpe obrepit, qui, quum vident homines Verbo Dei non proficere, sed rapi in deterius, dubitare incipiunt, an expediat potius sepultam esse omnem Dei memoriam, &c. Sed fortiter resistendum est huic cogitationi, &c. c. ¶ Et factum est, &c. Repressit illam cogitationem metus poenæ à Deo inferendæ. Confer 1 Cor. 9. 16, 17. d. Fervor iste me impulit, nec mei compos fui donec perrexi in officii mei cursu *. — quis enim celaverit ignem Lumine qui semper proditur ipse suo f? ¶ Et, &c. וְעָנָה לִי ה' אֱלֹהֵי מִי אֲדַבֵּר Et laboravi, vel fatigatus sum, (vel, ut laborarem, Ti.) sustinendo, Mo. sim. P. M. JT. Ti. (vel, sustinere, Pi.) nec potero, Mo. vel, nec potui, P. sic Ti. V. sim. JT. Pi. sub. ferre, V. vel, sub. tenere intra me, M. ut nihil amplius valuerim, M. Deus violentè mecum egit, & me reluctantem traxit, &c. g.

10. Audiavi enim Non reddit rationem proximè præcedentis versûs, sed versûs 8 h. [Rectius forsan dixisset, non, proximè præcedentis sententiæ, sed, paulò remotioris, cur scil. tacere statuerit, &c.] Causam reddit cogitationum de deferendo officio i. Al. Rationem reddit cur tacere non potuit, quia, præter internum Spiritûs impulsu, accessit hostium irritatio k. Verto, Audiavi quidem; ut sit præparatio ad id quod mox sequitur, Dominus autem l. ¶ Contumelias, &c. וְעָנָה לִי ה' אֱלֹהֵי מִי אֲדַבֵּר

Detractionem (vel, blasphemiam, M. infamiam, Ti. calumniam, Di. Ang. infamem sermonem, JT. Pi.) multorum, Mo. P. &c. pavorem (vel, pavor est, P. vel, & pavorem, Ti. M.) undique, Mo. sim. Calv. &c. vel, terrorem undique dicentium, Di. vel, Magor-missabibi, JT. sic G. i. e. Passuris, ex v. 3 m: vel, Magor-missabiborum, i. e. multorum talium qualis est hic Passur n: vel, de Magor-missabibo; quòd dixerit, Pi. scil. insidiatoribus meis o: [verba nempe sequentia.] Audiavi, inquit, jampridem quas infidias ille & sodales ejus mihi tenderent p. ¶ Persequimini, &c. וְעָנָה לִי ה' אֱלֹהֵי מִי אֲדַבֵּר Indicate, M. Ti. JT. &c. (scelera ejus nobis q, sacerdotibus: vel, aliquid mali de Jeremia; cujus amicis hoc dicebant t. Vel, sic adversarii se mutuò hortabantur; dicunt inter se, Indicate nobis verbum aliquod falsum contra eum v,) & annuntiabimus ei, M. sim. Calv. vel, indicabimus illud, Ti. sim. Mo. P. vel, eum, Di. vel, quod indicemus, JT. Pi. Regi scilicet x, vel Synedrio y, ut eum opprimamus z. Commiscendum est crimen aliquod, quò eum accusemus, Ca. ¶ Ab omnibus, &c. וְעָנָה לִי ה' אֱלֹהֵי מִי אֲדַבֵּר Omnes viri pacis meæ, P. M. V. Calv. Di. sim. Mo. (i. e. qui antè mihi erant amici a; quos putabam esse pacificos meos b; domestici & cognati c: vel, Omnes familiares mei, Pi. Ang. Calv. Omnis qui pacem colere debebat mecum, JT. Omnes qui mihi pacati sunt, Ca. Eorum omnium qui mihi bene volebant, Ti. Omnibus viris qui erant pacifici mei, G.) observant (vel, observantes, Mo. observantium, JT. vel, quique observant, Ti. vel, aucupantes, Ca.) claudicationem meam, Mo. M. V. JT. Pi. Calv. Di. Ang. i. e. interemptionem mei, quam moliebantur d; vel, ruinam meam, Ca. interitum meum, M. vel, an claudicem in aliquo, P. i. e. sicubi claudicem, aut titubem linguâ e; aut mali aliquid agam f. Vel, latum meum, Ti. Strig. Calv. G. ex Vulg. h. e. qui à latere meo non discedebant; qui mihi familiares erant g. ¶ 77. pro-prie latus; inde claudicatio, quia claudi in unum flectuntur latus h. Sub. dicentes, M. P. Di. vel, dicunt, Pi. sim. Ca. vel, talia dicebant homines Phassuris, G. vel, dicentium, Ti. ¶ Si, &c. וְעָנָה לִי ה' אֱלֹהֵי מִי אֲדַבֵּר Fortè, vel Si fortè, decipiat, vel decipietur, (vel, pellicietur, JT. persuaderetur, Pi. persuaderi possit, Ti. ut mali aliquid agat i: Si quæ fortè in re dixerit repugnantia, aut aliter evadit, Ca. (calumnie opportuna k,) & prevaleamus, vel prevalebimus, ei, five contra eum, Mo. P. M. &c. blanditiis nostris l: vel, in judicio Synedrii m. ¶ Et (vel, Aut, JT. Tum, Pi.) consequamur (vel, sumemus, P. JT. Pi. &c.) ultionem (vel, ultionem nostram, Mo. P. &c.) ex (vel, de, Mo. P. &c.) eo n. Sed quid, quæso, deliquerat Jeremias? Nempe, injuriam reputant impii, quòd attrectantur eorum vulnera, quòd justè reprehenduntur, &c. n.

11. Dominus autem mecum, &c. וְעָנָה לִי ה' אֱלֹהֵי מִי אֲדַבֵּר Mecum (sub. est, P. &c. sim. JT. &c.) tanquam potens (vel, heros, Pi. gigas, M. robustus, Ti.) tremendus, Mo. sim. JT. Pi. vel, fortis, P. vel, robustus, M. vel, heros, Ti. Al. posuit me tanquam gigantem fortem, V. ex He. Omnibus hinc hostium machinis opponit Dei auxilium o. ¶ Quia non, &c. וְעָנָה לִי ה' אֱלֹהֵי מִי אֲדַבֵּר Quia (vel, Quum, JT.) non prudenter egerunt, Mo. Pi. sic Calv. Angl. (vel, Nihil enim suâ prudentiâ profecerunt, Ti. vel, Propter stultas actiones, Strig. vel, non prospere agent, P. Ang. sim. JT. i. e. suâ spe frustrabuntur p.) ignominia q. V. seculi, five perpetua, (sub. erit, vel eveniet, illis, P. M. JT. Pi.) non (vel, quæ non, five nunquam, P. M. Pi. &c.) oblivioni tradetur, Mo. P. &c. [Alii hæc verba sic reddunt;] Non succedet res eis: imò sequetur eos infamia æterna quæ nunquam delebitur. Quod verè prædixisset Prophetam res ipsa comprobatur. Est enim in hunc diem infame nomen eorum qui Prophetæ exitium machinati sunt r. Al. Construo וְעָנָה לִי ה' אֱלֹהֵי מִי אֲדַבֵּר cum וְעָנָה לִי ה' אֱלֹהֵי מִי אֲדַבֵּר, & verto, Erubescunt valde, quia non prosperabuntur, ignominia æterna non obliviscenda s.

12. Probator justus Qui virorum bonorum constantiam multis modis exploras t. Subest antithesis ad judicia hominum, qui, ubi apparet species aliqua probitatis, statim absolvunt u. ¶ Tibi-revelavi, &c. Id est, commendavi. Metonymia, qualis supra 11. 20 v. ¶ Quia liberavit animam, &c. Liberatio hæc contigisse videtur cum Jechoniæ successit Sedecias. Id colligi videtur ex duobus capitibus sequentibus x.

14. Male-

14. *Maledicta dies in qua natus sum*] Mira hæc & subita mutatio 7. A lætitia & gratiarum actione profilit ad execrationes. Id Interpretes sic solvunt, quod novâ tentatione impulsus fuit. Quod mihi non placet, quia videtur tanta levitas viro sancto indigna. Potius, pendet hic locus à gratiarum actione, quia amplificat liberationem suam, quod quasi ab inferis retractus fuerit: ita posteriùs recitat quod antè acciderat 2. *Maledicta dies, &c. sub. dixeram*, nempe in carcere isto detentus. Confer Job. 3. 2. Propheta abreptus fuit intemperie quadam, ita ut non esset sui compos; & materiam gratiarum actionis convertit in maledictionem. Redundat enim contumelia in Deum, cum quis natali maledicit. Rectum tamen fuit principium hujus zeli. Non enim damnis suisangebatur, sed probri verbo Dei illatis, & quod videret se operam perdere, &c. Hinc tamen monemur quantopere quisque nostrum debeat sibi esse suspectus, & summâ curâ intentus ut affectus suos frænet, &c. b.

15. *Maledictus vir qui annuntiavit, &c.*] At quid ille meruit? Cæcus ergo & immoderatus erat hic Prophetæ affectus, & ingratitude minimè excusabilis: quam aggravat vox masculi. Scimus masculos præferri foeminis. Quod ergo debuit gratitudine prosequi, convertit in partem adversam, & velut datâ operâ conspuat adversus Dei gratias c. ¶ *Et, &c. "וַיְהִי כִּי יִלְדֵּם" Latificando (& lætitiâ, Ti. & lætificando, P. & cœu lætificando, M. vel, valde, JT. quo nuncio valde, Pi.) lætificavit eum, Mo. P. &c. Existimans ingenti eum afficere lætitiâ, Sy. fim. Ar.*

16. *U—civitates quas subvertit Dominus, & non penituit eum*] Ità Mo. P. M. &c. vel, sine penitentia, Calv. vel, immisericorditer, Ca. implacabiliter, Sy. in furore, o. fim. Ar. *quæ ita eversa sunt, ut nunc quidem habitentur*, G. ex Ch. Respicit Propheta Sodoma & vicinas urbes d. ¶ *Audiat* (vel, 1. pater meus; vel, 2. nuncius

nativitatis meæ f;) clamorem (sub. casorum, vel pereun-
tium, V. vel, popularium suorum versantium in periculo 8;) manè, & ululatum in tempore meridiano; fim. Mo. M. &c. "וַיִּשְׁמָע" Audiat præterea, &c. P. Audiverat enim, &c. Ti. Quum audivisset, &c. JT. i.e. quum noctu & interdiu, clam & palam, impudentissimam peccandi audaciam percepisset Deus. Vide Genes. 18. & 19. b.

[Hæc itaque refert ad urbes subversas, quæ alii ad patrem Jeremiæ, vel nuncium illum, &c.] Sensus est, Si præscivisset pater miseras meas, maluisset audire ejulatam à propinquis, quam congratulationem de nato filio l. Per manè & meridiem, intelligit totum diem: q. d. Perturbetur & terreatur totâ die, ut ii qui urbem obsessam incolunt k. Devovet perpetuæ inquietudini hominem innoxium. Meminit Auroræ, ut prodigiosum, &c. Scimus enim pavores noctu regnare in tenebris, non item interdiu, &c. l.

17. *Qui, &c. "אֲשֶׁר לֹא מוֹתֵנִי מִיָּד" Quod non interfecit* (vel, occidisti, Ti. simil. M. Ca.) me (nempe, Deus m,) à vulva, sive utero, Mo. P. M. Ch. &c. vel, egressum ex utero, Pi. sic JT. cum primùm editus sum in lucem n. Vel, in utero, G. sic o. Sy. Ar. id est, unâ cum matre: quem sensum requirunt sequentia o. Sed hoc loco non congruit P. Cur non occisus fui, &c? Angl. Eliptica loquutio ex dolore orta: q. d. Quid causæ est quod non occidit me? Utinam occidisset me. Hæc expositio confirmatur ex vers. seq. ¶ *Ut, &c. "וַיִּהְיֶה" Et fuisset* (vel, Ut esset, Calv. Ca. Ch. Ar. Fuisset enim, M. Ti. Aut fuerit, JT. Quod non fuit, Pi. Negatio ex præcedente membro repetenda p.) mibi mater mea sepulchrum meum, Mo. &c. ¶ *Et, &c. "וַיִּהְיֶה" Et* (vel, Aut, JT. Pi.) vulva, sive uterus, (vel, in utero, Calv. sic Sy.) ejus (sub. fuisset, P.) conceptio, vel conceptus, Mo. P. M. Calv. Ti. &c. (vel, graviditas, Ca. gravis, JT. pragnans, V. G. in conceptu, Calv. conceptus meus, Sy. vel, vulva conceptionis, o. Ar. uterus gravis, Pi.) seculi, Mo. vel, in seculum? P. perpetuus? M. Ti. Sy. Calv. perpetua? Pi. perpetuo, JT. V. G. i. e. sine partu t; quæ nunquam edit partum, q. d. Quare non perii t?

18. *Quod non interfecit* (vel, occidisti, Ti. simil. M. Ca.) me (nempe, Deus m,) à vulva, sive utero, Mo. P. M. Ch. &c. vel, egressum ex utero, Pi. sic JT. cum primùm editus sum in lucem n. Vel, in utero, G. sic o. Sy. Ar. id est, unâ cum matre: quem sensum requirunt sequentia o. Sed hoc loco non congruit P. Cur non occisus fui, &c? Angl. Eliptica loquutio ex dolore orta: q. d. Quid causæ est quod non occidit me? Utinam occidisset me. Hæc expositio confirmatur ex vers. seq. ¶ *Ut, &c. "וַיִּהְיֶה" Et fuisset* (vel, Ut esset, Calv. Ca. Ch. Ar. Fuisset enim, M. Ti. Aut fuerit, JT. Quod non fuit, Pi. Negatio ex præcedente membro repetenda p.) mibi mater mea sepulchrum meum, Mo. &c. ¶ *Et, &c. "וַיִּהְיֶה" Et* (vel, Aut, JT. Pi.) vulva, sive uterus, (vel, in utero, Calv. sic Sy.) ejus (sub. fuisset, P.) conceptio, vel conceptus, Mo. P. M. Calv. Ti. &c. (vel, graviditas, Ca. gravis, JT. pragnans, V. G. in conceptu, Calv. conceptus meus, Sy. vel, vulva conceptionis, o. Ar. uterus gravis, Pi.) seculi, Mo. vel, in seculum? P. perpetuus? M. Ti. Sy. Calv. perpetua? Pi. perpetuo, JT. V. G. i. e. sine partu t; quæ nunquam edit partum, q. d. Quare non perii t?

19. *Quod non interfecit* (vel, occidisti, Ti. simil. M. Ca.) me (nempe, Deus m,) à vulva, sive utero, Mo. P. M. Ch. &c. vel, egressum ex utero, Pi. sic JT. cum primùm editus sum in lucem n. Vel, in utero, G. sic o. Sy. Ar. id est, unâ cum matre: quem sensum requirunt sequentia o. Sed hoc loco non congruit P. Cur non occisus fui, &c? Angl. Eliptica loquutio ex dolore orta: q. d. Quid causæ est quod non occidit me? Utinam occidisset me. Hæc expositio confirmatur ex vers. seq. ¶ *Ut, &c. "וַיִּהְיֶה" Et fuisset* (vel, Ut esset, Calv. Ca. Ch. Ar. Fuisset enim, M. Ti. Aut fuerit, JT. Quod non fuit, Pi. Negatio ex præcedente membro repetenda p.) mibi mater mea sepulchrum meum, Mo. &c. ¶ *Et, &c. "וַיִּהְיֶה" Et* (vel, Aut, JT. Pi.) vulva, sive uterus, (vel, in utero, Calv. sic Sy.) ejus (sub. fuisset, P.) conceptio, vel conceptus, Mo. P. M. Calv. Ti. &c. (vel, graviditas, Ca. gravis, JT. pragnans, V. G. in conceptu, Calv. conceptus meus, Sy. vel, vulva conceptionis, o. Ar. uterus gravis, Pi.) seculi, Mo. vel, in seculum? P. perpetuus? M. Ti. Sy. Calv. perpetua? Pi. perpetuo, JT. V. G. i. e. sine partu t; quæ nunquam edit partum, q. d. Quare non perii t?

20. *Quod non interfecit* (vel, occidisti, Ti. simil. M. Ca.) me (nempe, Deus m,) à vulva, sive utero, Mo. P. M. Ch. &c. vel, egressum ex utero, Pi. sic JT. cum primùm editus sum in lucem n. Vel, in utero, G. sic o. Sy. Ar. id est, unâ cum matre: quem sensum requirunt sequentia o. Sed hoc loco non congruit P. Cur non occisus fui, &c? Angl. Eliptica loquutio ex dolore orta: q. d. Quid causæ est quod non occidit me? Utinam occidisset me. Hæc expositio confirmatur ex vers. seq. ¶ *Ut, &c. "וַיִּהְיֶה" Et fuisset* (vel, Ut esset, Calv. Ca. Ch. Ar. Fuisset enim, M. Ti. Aut fuerit, JT. Quod non fuit, Pi. Negatio ex præcedente membro repetenda p.) mibi mater mea sepulchrum meum, Mo. &c. ¶ *Et, &c. "וַיִּהְיֶה" Et* (vel, Aut, JT. Pi.) vulva, sive uterus, (vel, in utero, Calv. sic Sy.) ejus (sub. fuisset, P.) conceptio, vel conceptus, Mo. P. M. Calv. Ti. &c. (vel, graviditas, Ca. gravis, JT. pragnans, V. G. in conceptu, Calv. conceptus meus, Sy. vel, vulva conceptionis, o. Ar. uterus gravis, Pi.) seculi, Mo. vel, in seculum? P. perpetuus? M. Ti. Sy. Calv. perpetua? Pi. perpetuo, JT. V. G. i. e. sine partu t; quæ nunquam edit partum, q. d. Quare non perii t?

21. *Quod non interfecit* (vel, occidisti, Ti. simil. M. Ca.) me (nempe, Deus m,) à vulva, sive utero, Mo. P. M. Ch. &c. vel, egressum ex utero, Pi. sic JT. cum primùm editus sum in lucem n. Vel, in utero, G. sic o. Sy. Ar. id est, unâ cum matre: quem sensum requirunt sequentia o. Sed hoc loco non congruit P. Cur non occisus fui, &c? Angl. Eliptica loquutio ex dolore orta: q. d. Quid causæ est quod non occidit me? Utinam occidisset me. Hæc expositio confirmatur ex vers. seq. ¶ *Ut, &c. "וַיִּהְיֶה" Et fuisset* (vel, Ut esset, Calv. Ca. Ch. Ar. Fuisset enim, M. Ti. Aut fuerit, JT. Quod non fuit, Pi. Negatio ex præcedente membro repetenda p.) mibi mater mea sepulchrum meum, Mo. &c. ¶ *Et, &c. "וַיִּהְיֶה" Et* (vel, Aut, JT. Pi.) vulva, sive uterus, (vel, in utero, Calv. sic Sy.) ejus (sub. fuisset, P.) conceptio, vel conceptus, Mo. P. M. Calv. Ti. &c. (vel, graviditas, Ca. gravis, JT. pragnans, V. G. in conceptu, Calv. conceptus meus, Sy. vel, vulva conceptionis, o. Ar. uterus gravis, Pi.) seculi, Mo. vel, in seculum? P. perpetuus? M. Ti. Sy. Calv. perpetua? Pi. perpetuo, JT. V. G. i. e. sine partu t; quæ nunquam edit partum, q. d. Quare non perii t?

22. *Quod non interfecit* (vel, occidisti, Ti. simil. M. Ca.) me (nempe, Deus m,) à vulva, sive utero, Mo. P. M. Ch. &c. vel, egressum ex utero, Pi. sic JT. cum primùm editus sum in lucem n. Vel, in utero, G. sic o. Sy. Ar. id est, unâ cum matre: quem sensum requirunt sequentia o. Sed hoc loco non congruit P. Cur non occisus fui, &c? Angl. Eliptica loquutio ex dolore orta: q. d. Quid causæ est quod non occidit me? Utinam occidisset me. Hæc expositio confirmatur ex vers. seq. ¶ *Ut, &c. "וַיִּהְיֶה" Et fuisset* (vel, Ut esset, Calv. Ca. Ch. Ar. Fuisset enim, M. Ti. Aut fuerit, JT. Quod non fuit, Pi. Negatio ex præcedente membro repetenda p.) mibi mater mea sepulchrum meum, Mo. &c. ¶ *Et, &c. "וַיִּהְיֶה" Et* (vel, Aut, JT. Pi.) vulva, sive uterus, (vel, in utero, Calv. sic Sy.) ejus (sub. fuisset, P.) conceptio, vel conceptus, Mo. P. M. Calv. Ti. &c. (vel, graviditas, Ca. gravis, JT. pragnans, V. G. in conceptu, Calv. conceptus meus, Sy. vel, vulva conceptionis, o. Ar. uterus gravis, Pi.) seculi, Mo. vel, in seculum? P. perpetuus? M. Ti. Sy. Calv. perpetua? Pi. perpetuo, JT. V. G. i. e. sine partu t; quæ nunquam edit partum, q. d. Quare non perii t?

23. *Quod non interfecit* (vel, occidisti, Ti. simil. M. Ca.) me (nempe, Deus m,) à vulva, sive utero, Mo. P. M. Ch. &c. vel, egressum ex utero, Pi. sic JT. cum primùm editus sum in lucem n. Vel, in utero, G. sic o. Sy. Ar. id est, unâ cum matre: quem sensum requirunt sequentia o. Sed hoc loco non congruit P. Cur non occisus fui, &c? Angl. Eliptica loquutio ex dolore orta: q. d. Quid causæ est quod non occidit me? Utinam occidisset me. Hæc expositio confirmatur ex vers. seq. ¶ *Ut, &c. "וַיִּהְיֶה" Et fuisset* (vel, Ut esset, Calv. Ca. Ch. Ar. Fuisset enim, M. Ti. Aut fuerit, JT. Quod non fuit, Pi. Negatio ex præcedente membro repetenda p.) mibi mater mea sepulchrum meum, Mo. &c. ¶ *Et, &c. "וַיִּהְיֶה" Et* (vel, Aut, JT. Pi.) vulva, sive uterus, (vel, in utero, Calv. sic Sy.) ejus (sub. fuisset, P.) conceptio, vel conceptus, Mo. P. M. Calv. Ti. &c. (vel, graviditas, Ca. gravis, JT. pragnans, V. G. in conceptu, Calv. conceptus meus, Sy. vel, vulva conceptionis, o. Ar. uterus gravis, Pi.) seculi, Mo. vel, in seculum? P. perpetuus? M. Ti. Sy. Calv. perpetua? Pi. perpetuo, JT. V. G. i. e. sine partu t; quæ nunquam edit partum, q. d. Quare non perii t?

24. *Quod non interfecit* (vel, occidisti, Ti. simil. M. Ca.) me (nempe, Deus m,) à vulva, sive utero, Mo. P. M. Ch. &c. vel, egressum ex utero, Pi. sic JT. cum primùm editus sum in lucem n. Vel, in utero, G. sic o. Sy. Ar. id est, unâ cum matre: quem sensum requirunt sequentia o. Sed hoc loco non congruit P. Cur non occisus fui, &c? Angl. Eliptica loquutio ex dolore orta: q. d. Quid causæ est quod non occidit me? Utinam occidisset me. Hæc expositio confirmatur ex vers. seq. ¶ *Ut, &c. "וַיִּהְיֶה" Et fuisset* (vel, Ut esset, Calv. Ca. Ch. Ar. Fuisset enim, M. Ti. Aut fuerit, JT. Quod non fuit, Pi. Negatio ex præcedente membro repetenda p.) mibi mater mea sepulchrum meum, Mo. &c. ¶ *Et, &c. "וַיִּהְיֶה" Et* (vel, Aut, JT. Pi.) vulva, sive uterus, (vel, in utero, Calv. sic Sy.) ejus (sub. fuisset, P.) conceptio, vel conceptus, Mo. P. M. Calv. Ti. &c. (vel, graviditas, Ca. gravis, JT. pragnans, V. G. in conceptu, Calv. conceptus meus, Sy. vel, vulva conceptionis, o. Ar. uterus gravis, Pi.) seculi, Mo. vel, in seculum? P. perpetuus? M. Ti. Sy. Calv. perpetua? Pi. perpetuo, JT. V. G. i. e. sine partu t; quæ nunquam edit partum, q. d. Quare non perii t?

25. *Quod non interfecit* (vel, occidisti, Ti. simil. M. Ca.) me (nempe, Deus m,) à vulva, sive utero, Mo. P. M. Ch. &c. vel, egressum ex utero, Pi. sic JT. cum primùm editus sum in lucem n. Vel, in utero, G. sic o. Sy. Ar. id est, unâ cum matre: quem sensum requirunt sequentia o. Sed hoc loco non congruit P. Cur non occisus fui, &c? Angl. Eliptica loquutio ex dolore orta: q. d. Quid causæ est quod non occidit me? Utinam occidisset me. Hæc expositio confirmatur ex vers. seq. ¶ *Ut, &c. "וַיִּהְיֶה" Et fuisset* (vel, Ut esset, Calv. Ca. Ch. Ar. Fuisset enim, M. Ti. Aut fuerit, JT. Quod non fuit, Pi. Negatio ex præcedente membro repetenda p.) mibi mater mea sepulchrum meum, Mo. &c. ¶ *Et, &c. "וַיִּהְיֶה" Et* (vel, Aut, JT. Pi.) vulva, sive uterus, (vel, in utero, Calv. sic Sy.) ejus (sub. fuisset, P.) conceptio, vel conceptus, Mo. P. M. Calv. Ti. &c. (vel, graviditas, Ca. gravis, JT. pragnans, V. G. in conceptu, Calv. conceptus meus, Sy. vel, vulva conceptionis, o. Ar. uterus gravis, Pi.) seculi, Mo. vel, in seculum? P. perpetuus? M. Ti. Sy. Calv. perpetua? Pi. perpetuo, JT. V. G. i. e. sine partu t; quæ nunquam edit partum, q. d. Quare non perii t?

C A P. XXI.

1. **R**EX Sedecias] Rex non è pessimis, & quasi medius, ita ut neque Deum ferio timeret, nec tamen sperneret; ideòque legationem honorificam mittit ad Jeremiam, quem fidelem Dei servum agnoscit. Aliquid ergo pietatis habuit, sed hoc evanidum fuit; neque ex animo voluit se Deo reconciliare, & implicitus erat perveris consiliis. Hæc aliquantò sunt posteriùs gesta quàm editæ istæ quas habuimus prædictiones. Cum hæc scriberet, liber fuit Jeremias, & incepit impleri quod habuimus supra 15. 19. b. Est hic hystorologia, five præposterus ordo: hic enim narrantur gesta sub Sedecia; at cap. 25. &c. sub Joakim, &c. Rursus, prophetia hujus capitis diu post præcedentes est edita: illæ enim editæ sunt ante adventum Chaldæorum; hæc, illis urbem obsidentibus c. ¶ *Phassur, filium Melchias* c. Me. Alius est hic Phassur ab illo cap. præced. d. & mitiore ingenio, &c. Nam ille erat ignavus 16. hic verò, 5. ut videre est i Par. 24. 9, 14 f. Sacerdotibus in his libris cognomen additur, non ex patre, sed ex familia g. ¶ *Sophoniam—sacerdotem*] Ex classe 24. Vide i Par. 24. 18 k.

2. *Interroga, &c. "וְיִשְׁאַלְכֶם בְּיְהוָה" Consule* (vel, Inquire, Mo. vel, Roga, V. vel, Ora, Ch. sic Sy. Interroga, o. Ar. P.) nunc, vel queso, pro nobis, &c. M. P. Mo. &c. vel, nostri causâ, Ti. vel, de nobis, Ca. ¶ *Secundum—mirabilia sua*] i. e. Sciamus an Deus nobis adesse velit potentia suâ admirabili, ut cum Sennacheribus nos obsedit l. q. d. Deus mirè sæpe egit, & semper sui similis manet: nos autem populus ejus sumus. Sumit principium illud, manere inviolabile Dei foedus; non perpendens se fuisse foedifragum, &c. m. ¶ *Et recedat* (vel, & ascendat, Mo. P. ut ascendat ille, Pi. JT.) à nobis] Ità M. &c. nempe Nabuch. Divinâ virtute coactus n. G. obsidionem solvere o. ¶ *"וְיִשְׁאַלְכֶם בְּיְהוָה" Ut faciat eum à vobis ascendere, Ti.*

3. *Sic dicetis, &c.*] Vide quàm animosa fuit Prophetæ libertas, quod hoc honore non fuit mitigatus, &c. P. Calv.

4. *Deus Israel*] qu. d. Ad te nihil pertinent ista miracula: Deus manebit semper Deus Israel, quamvis te & populum perdat q. ¶ *Convertam* (sub. in visceribus vestra, V. Vertam in alios longè usus quàm quibus destinata sunt. Vel, Reducam, M. Resedam, Ti. Aversurus sum, JT. Pi.) vasa (vel, instrumenta, P. arma, M. Ti. &c.) belli, "וְיִשְׁאַלְכֶם בְּיְהוָה" Convertens, &c. Mo. Contraham, vel Prohibebo, &c. Calv. ¶ *Et congregabo ea, &c.*] Sim. Mo. Ch. i. e. Efficiam ut, urbe irruptâ, arma vestra omnia vobis erepta adferantur in locum aliquem urbis vestræ, quem ad id elegerint victores Chaldæi t; qui etiam vos illis ipsis armis in foro, &c. trucidabunt l. Mc. T. &c. ¶ *וְיִשְׁאַלְכֶם בְּיְהוָה" Eos, M. Ti. P. JT. Ca. Pi. Sy. &c.* [nempe Chaldæos.]

5. *Et, &c. "וְיִלְחָמִי אֲנִי אֶתְכֶם" Et pugnabo ego vobiscum, Ti. Mo. (vel, contra vos, &c. P. M.) in manu extenta, Mo. nempe, per Chaldæos. Verba omnia magnifica. Ego, fame & peste, ut sequentia explicant. V. G. Ego sum dux belli, Chaldæi, mercenarii mei milites. Opponit hoc pristinis miraculis; qu. d. Potentia mea vobis est materia terroris, vobis adversa est, &c. x. Calv.*

6. *Et populum ejus, &c. "וְיִלְחָמִי אֲנִי אֶתְכֶם" Et residuos, &c. Mo. Ti. fim. P. M. &c. nempe residuos, Angl. fim. JT. Pi. Calv. V. Expositivè accipio. Neque enim enumerat alios qui separati sunt à populo: sed melius designat qualis futurus sit populus, nempe exigua portio y. ¶ *In manu, &c.*] i. e. Sub potestatem, &c. z. Calv. ¶ *Quærentium animam eorum*] q. d. Qui, non contenti prædâ, nec servitute, capitali odio ferentur ad cædem eorum t. ¶ *Et percussiet eos, &c.*] Mutatio numeri. t. Calv. Quamquam enim refertur ad Regem, comprehenditur tamen totus exercitus sub capite z. Vel, eos, nempe filios Sedecia; multos ex proceribus & populo. Sedecias ipse, ut prædictum Jer. 34. 4. & Ezech. 12. 13. mortuus est Babylone, morte quidem non violentâ, sed haud dubiè ex morore contractâ. Vide quàm distinctè hæc prædicta, non ut *verba dantis*, (oracula Apollinis.) Confer 2 Reg. 25. 6, 7 b.*

7. *Et populum ejus, &c. "וְיִלְחָמִי אֲנִי אֶתְכֶם" Et residuos, &c. Mo. Ti. fim. P. M. &c. nempe residuos, Angl. fim. JT. Pi. Calv. V. Expositivè accipio. Neque enim enumerat alios qui separati sunt à populo: sed melius designat qualis futurus sit populus, nempe exigua portio y. ¶ *In manu, &c.*] i. e. Sub potestatem, &c. z. Calv. ¶ *Quærentium animam eorum*] q. d. Qui, non contenti prædâ, nec servitute, capitali odio ferentur ad cædem eorum t. ¶ *Et percussiet eos, &c.*] Mutatio numeri. t. Calv. Quamquam enim refertur ad Regem, comprehenditur tamen totus exercitus sub capite z. Vel, eos, nempe filios Sedecia; multos ex proceribus & populo. Sedecias ipse, ut prædictum Jer. 34. 4. & Ezech. 12. 13. mortuus est Babylone, morte quidem non violentâ, sed haud dubiè ex morore contractâ. Vide quàm distinctè hæc prædicta, non ut *verba dantis*, (oracula Apollinis.) Confer 2 Reg. 25. 6, 7 b.*

8. *Et populum ejus, &c. "וְיִלְחָמִי אֲנִי אֶתְכֶם" Et residuos, &c. Mo. Ti. fim. P. M. &c. nempe residuos, Angl. fim. JT. Pi. Calv. V. Expositivè accipio. Neque enim enumerat alios qui separati sunt à populo: sed melius designat qualis futurus sit populus, nempe exigua portio y. ¶ *In manu, &c.*] i. e. Sub potestatem, &c. z. Calv. ¶ *Quærentium animam eorum*] q. d. Qui, non contenti prædâ, nec servitute, capitali odio ferentur ad cædem eorum t. ¶ *Et percussiet eos, &c.*] Mutatio numeri. t. Calv. Quamquam enim refertur ad Regem, comprehenditur tamen totus exercitus sub capite z. Vel, eos, nempe filios Sedecia; multos ex proceribus & populo. Sedecias ipse, ut prædictum Jer. 34. 4. & Ezech. 12. 13. mortuus est Babylone, morte quidem non violentâ, sed haud dubiè ex morore contractâ. Vide quàm distinctè hæc prædicta, non ut *verba dantis*, (oracula Apollinis.) Confer 2 Reg. 25. 6, 7 b.*

8. *Do coram vobis viam vitæ, & viam mortis* Id est, rationem vel retinendi vitam, vel patiendi mortem. Enunciabo vobis conditiones per quas salvi eritis, aut peribitis. Si vos deditis Regi Chaldaeo, vivetis; sin minus, peribitis. Hæc vera erant: sed quanto cum periculo dicerentur nemo non intelligit. Tamen dicenda erant: & fecit Propheta quod erat officii sui. Libertas *megaprosos* hic ostenditur, ut multis aliis in locis d.

9. *Qui, &c.* *וְהַיִּשְׁבֵּר* Qui habitaverit, P. vel, re-federit, live remanserit. Hinc colligere licet, Benoni non solum esse præsentis temporis, sed etiam futuri, significativum; aliquando etiam præteriti. ¶ *Qui autem, &c.* *וְהַיִּשְׁבֵּר עַל וְגוֹ' וְהַיִּשְׁבֵּר* Qui autem egressus fuerit, P. M. Ti. Ch. Sy. &c. & transfugerit (vel, defecerit, Ti. JT. Pi. corruerit, M. delapsus fuerit, Mo.) ad Chaldaeos, P. &c. ¶ *Erit ei anima sua quasi, &c.* *וְהָיָה לָהּ* Loco spoli, JT. Pi. h. e. instar prædæ, quam quis furtim corripit. Spolium accipitur pro lucro adventitio: q. d. saltem animam suam servabit. Vitam saltem incolumem reportabit pro deditiois pretio. In spolio, M. P. Mo. &c. i. e. instar multorum spoliiorum. In evasione, Ch. Proverbialis locutio, respiciens vel, 1. gaudium ejus de vita servata, tanquam de præda capta: vel, 2. possessionem vitæ, quam, utpote amissam, recuperabit, & veluti de novo acquirere. Legitima autem præda honestus acquirendi modus habetur. Vide Esa. c. 49. v. 24.

10. *Posui—faciem, &c.* i. e. Maligno vultu illam aspiciam. Vide Levit. 17. 10. & 20. 5. Decevi punire.

11. *Domui regis Juda: Sedeciae, matri, uxoris, filiis ejus* *וְהַיִּשְׁבֵּר עַל וְגוֹ' וְהַיִּשְׁבֵּר* Et ad domum—sub. dices, M. Ti. Ad domum verò, &c. sub. quod attinet, Pi. fim. Ca. JT.

12. *Domus* (vel, *O domus*, Ti. Pi. &c.) *David* Sic vocat, tum, 1. in majus probum, quod à Patris pietate defecerant: tum, 2. ut reprimat stultam eorum gloriationem, quod Davidis posterii essent, ideòque quasi sacrosancti: sed non ideo vobis parcat Deus, &c. ¶ *Judicate manè* (Illud ibi judiciorum tempus. Vide ad Job. 24. 17 P.) *judicium* Ità Ch. P. M. Mo. &c. vel, ex jure, Pi. Magna tum prædandi licentia erat in Rege & consiliariis, &c. 9. Rex duarum tribuum etiam ipse judicare poterat; & curam adhibere in Synedrio, nè per sordes judicaretur. *Judicate manè, &c.* i. e. tempestive & vigilanter, summo conatu & studio & intentione animi: nam opus illud quod maximè nobis cordi est manè suscipimus. Citò expedite lites pauperum. ¶ *Nè forte egrediatur ut ignis, &c.* Aliquam hinc salutis spem facit. Jam accensa erat ira Dei, nec poterat statim extingui. Sed quamvis aliquid passi essent, & Rex captivus factus fuisset, leniri potuit ira Domini, & malum hoc mitigari, & exitus felix esse. Distinguit itaque hinc inter paternam correctionem, & extremum exitium. Non impunitatem promittit, sed levationem mali. Etiam decretis Dei contra urbem obsignatis, poterat servari Rex, & ejus domus, & pii alii. ¶ *Propter malitiam studiorum* (vel, *actionum*, JT. *operum*, Ch. P. *morum*, Ca.) *vestrorum* Sic Ch. JT. Pi. Ca. V. vel, *eorum*, Mo. M. &c. Pronomen tertiæ personæ pro secunda.

13. *Ecce, &c.* *וְהַיִּשְׁבֵּר עַל וְגוֹ' וְהַיִּשְׁבֵּר* Ecce (vel, Nunc, G.) ego (vel, me, Sy. Ar. Ti. Pi.) ad (vel, contra, Pi. Calv. Sy.) te, Mo. P. M. o. (vel, tibi, Ti. Strig. sub. dico, Strig. vel, venio, P. Angl. ut superba ipsorum quæstioni sequenti respondeat: vel, sub. me verto, G. vel, sub. mitto furorem meum, Ch. & sub. o civitas, G. vel, o Jerusalem, M.) habitatrix (vel, quæ habitas, M. Ti. Sy. Ch. vel, o qui degis, Sy.) vallis, Mo. (vel, istius vallis, Pi. Periphrasis partis inferioris urbis Hierosolymæ: nam superior pars sita erat in monte Sion. Vel, in valle, M. Ti. Calv. Ar. Strig. V. Hierosolyma sita erat in valle montibus circumdata. Vel, vallem Sor, LXX; in convallibus, Sy. in fortitudine, Jon.) petra planitie, Mo. vel, petra campestris, P. rupis planæ. Sic vocat montem Morijah, super quo situm erat Templum. Heb. *rupis rectitudinis*, seu planitie; genitivus adjuncti. Vel, quæ velut rupes planitie imminet. Urbs Hierosolyma, magnâ sui parte in montibus sita, latè valles, Raphaimorum putà & Hinnomi, despiciebat.

Vide Jos. 15. 8. Vel, ut petra in planitie. Est fundus civitatis montosus & saxosus, habens per circuitum vallem, & ultra vallem sunt montes. Vel, in petra, M. in (vel, & in, Strig.) planitie, V. Strig. Jerusalem erat sita in rupe, juxta quam erat vallis, circum erant planities, post planities erant montes: & hic erat situs urbis naturâ munitissimæ. Vel, quæ profundam habet planitiem, Sy. vel, in civitatibus munitis, Ch. Hierosolymam hinc perstringit, tum quia caput erat & sedes omnium malorum, & plus ibi fuit licentiæ; tum quia hæc singulari privilegio immunem se putabat à reprehensione & periculo; tum quia situs urbis inflabat animos. q. d. Nè fidas huic loco, quanquam naturâ munito; nam mittam hostes qui te perdent. Hierosolyma erat supra rupem montis Sion posita, cincta autem aliis majoribus montibus, ut simul rupes & vallis erat. Vocat ergo vallem rupis, & campestris, i. e. planam, quia ad radicem montis planities erat. [Alii locum sic vertunt;] En tibi me, vallis incolarum campestris rupis, Ca. Ecce me contra te, o quæ infides isti convalli, (quæ dicitur convallis Raphaimorum, & vallis Hinnomi, quæ continentes sunt, Jos. 15. 8.) rupes istius planitie, JT. Periphrasis propugnaculi Tzizonis, quod appellatur civitas Davidis, 2 Sam. 5. 9. Nam Tzizonem ab omnibus partibus circumstabant convalles, eratque ab ortu planities, quam rupes, sive propugnaculum illud, defendit. ¶ *Qui dicitis, Quis, &c.* *וְהַיִּשְׁבֵּר עַל וְגוֹ' וְהַיִּשְׁבֵּר* Quis terrebit, vel terret, nos? Ar. Ti. vel, impressionem in nos faciet? Ca. Strig. Quis confringet (vel, conteretur, Q. in Calv. Deducunt à *וְהַיִּשְׁבֵּר*: sed malim à *וְהַיִּשְׁבֵּר* descendere; nam illud coactius est. Vel, veniat, Sy. ascendet, i. e. castrametabitur; vel, demittet se, Pi. descendet, P. M. JT. Ch. Ang. Vox militaris. Vide 1 Sam. 26. 10. Super (vel, ad, M. vel, contra, P. JT. Ch. Calv. V.) nos? Mo. &c. i. e. Quis auderet nos oppugnare? Hoc sensu verbum hinc sumi videtur. Interrogatio negantis & confidentis. Non recitat populi verba, sed occultos cordis affectus respicit.

14. *Succendam ignem in, &c.* *וְהַיִּשְׁבֵּר עַל וְגוֹ' וְהַיִּשְׁבֵּר* In sylva ejus, Mo. P. M. &c. Id est, vel, 1. in oppidis & pagis Hierosolymæ vicinis: vel, 2. in domibus exstructis è cedro, vel ligno deprompto è sylva Libani. Vide mox 22. 7. Adde 2 Reg. 25. 9. 2 Par. 36. 19. infra 52. 13. Vel, 3. in sylvis & lucis idololatricis. Vel, 4. in monte Libano, unde materiam sumet Deus ad consumendos Judæos.

CAP. XXII.

1. *Hæc dicit, &c.* Vel, dixit, &c. Jeremias enim, Sedeciae loquens, simul repetit quæ Regibus antecessoribus, fratri scilicet ipsius Sedeciae, fratriisque filio, prædixerat; nè quid haberent quod de tam gravi Dei ultione conquererentur. Sed repugnat huic sententiæ series contextus, & materia hujus capituli, quod agere videtur de Joachazo, v. 10, 11, 12. de Joacimo, v. 18. & de Jeconia, v. 24. ¶ *Descende in domum regis Juda* Vel, 1. Joachazi, sive Sellum: vel, 2. Joacimi, (quem Pharaon Necao, abducto in Egyptum Joachaz ejus fratre, Regem Judææ constituerat; ut declaratur v. 18. Alloquitur hinc Regem & ejus consiliarios, & postea totum populi corpus.

2. *Rex Juda* Qui 2 Reg. 23. 30. Joachaz vocatur; hinc verò infra 11. & 1 Par. 3. 15. Sellum, quod retributionem significat, omne ipsi non bono.

3. *Facite judicium* Jus sanctè redditet. ¶ *Et justitiam* i. e. Beneficentiam exercete. ¶ *Vi oppressum* ità M. *וְהַיִּשְׁבֵּר עַל וְגוֹ' וְהַיִּשְׁבֵּר* Directum, Mo. eum qui rapinam patitur, JT. Pi. Vide Jerem. 21. 12. ¶ *Nolite, &c.* *וְהַיִּשְׁבֵּר עַל וְגוֹ' וְהַיִּשְׁבֵּר* Nè fraudetis, Mo. P. nè contristetis, M. Ti. V. nè vim faciatis, JT. sic Pi.

4. *Ingredientur—reges* Non retractat quod dixerat de exilio, quod semel decretum omnino ferendum erat: sed significat breve fore exilium, & restitutionem tandem futuram, aliquamque Regni speciem, &c. ¶ *Sedentes, &c.* *וְהַיִּשְׁבֵּר עַל וְגוֹ' וְהַיִּשְׁבֵּר* Sedentes, vel qui sedent,

sedent, ipsi David (vel, ex *David*, P. pro *David*, M. JT. Pi. fim. Ca.) *super solium ejus*, Mo. P. &c.

5. *Juravi*] Jurat Deus, quia incredibile videbatur istam familiam perire posse, &c. *Domus hæc*] i. e. Vel, 1. domus Regis, ubi Propheta hoc loquebatur, ex v. 4. Vel, 2. civitas, quæ hinc domus dicitur, ut v. 4. [Vel, 3. Templum, antonomastice sic dictum, ut non semel fit.]

6. *Hæc dicit, &c.*] Confirmat & amplificat superiorem sententiam. *Galaad, &c.* *גלעד* [Vel, *Gilead* (vel, velut *Gilbad*, JT. Angl.) *tu* (vel, *tu mihi*, Mo. M. Ti. &c. *Mihi*, i. e. meâ opinionem, vel, coram me, vel, per me. Sed *mihi* potius redundat. Sub. es, Ca. Pi. Strig. Ang. vel, *fui*, P. fueras, JT.) *caput* (vel, *cacumen*, Pi. vel, *principium*, &c. vel, *caput*, Ca. vel, ut *caput*, JT.) *Libani*, P. M. Mo. &c. [Sed variè explicant.] Alloquitur domum & stirpem Regiam, cujus arx, & domus, instar montis Galaad, erat edita in monte Sion: q. d. O domus Regia, quæ nobilitate, imperio, pulchritudine, &c. caput es Jerosolymæ, sicut Galaad caput est, principium, & nobilissima pars, Libani. Solet Scriptura alienis nominibus vocare urbes & gentes, maxime si alienatæ sint à Deo; sic Jerusalem dicitur *Libanus*. Gilead hoc loco significat aulam Regiam ex cedris Libani exstructam. Ut enim Basan quercubus, sic Libanus cedris, insignis est. Al. Ut quondam regioni Galaad sitæ ultra Jordanem urbs primaria fuit Galaad: sic tu, Jerusalem, metropolis fuisti Regni Juda, & fuisti ut *caput Libani*, h. e. totius Judææ. *Libanus*, mons Judææ, pro tota Judæa, per synecdochen. Al. Galaad hinc vocatur *caput Libani*, quia Libanus inde incipit unde definit Galaad. *caput* passim pro *initio* sumitur: ut, in *capite platearum*, Esa. 51. 20. Nah. 3. 10. i. e. in principio: sic, *caput viæ*, Ezech. 16. 25, 31. est, initium viæ. Sed coactum hoc est. *Caput montis* non est illius initium, sed cacumen, Esa. 2. 2. Amos. 9. 3. Al. Propheta hinc comparat Libanum cum monte Galaad: per quem montem, per synecdochen, designat totum Regnum Israel: sed alio fine quàm existimant Interpretes; nempe quia tunc vastata erat terra Israel, Regnumque ejus excisum. Vocat Jerosolymam *caput Libani*, quia dominaretur Libano, & Regina esset illius terræ: nam per montem Libanum designat quicquid in illa terra pretiosum fuit. Montis Galaadis meminit, quia locus ille refertus erat balsamo & resinâ, aliisque multis herbis, aromatibus, arboribus & fructibus præstantissimis. Vide Jerem. 8. 22. Summa igitur est, q. d. Quid te putas esse? quo jure tantopere tibi confidis? Gilead erat ampla terra, & excellentior quàm tu, nunc es. *Tu eris mihi tanquam Gilead*. Contemplare judicium meum in monte Gilead, & in hac horribili vastitate terræ Israel: idem tibi continget quod illic potes nunc cernere: non magis Libano parceretur quàm monti Gilead. Noli aut opibus aut situ loci nimium confidere. Galaaditis est regio opulentissima, (vide Gen. 37. 25.) & sita est in ipso Libano: attamen vastata est per Teglatphalasarum, 2 Reg. 15. 29. Idem huic regiæ eveniet. Sed duplicem hinc similitudinem esse puto; & Sionem, vel aulam Regiam, tum Gileadi, tum capiti Libani, conferri; & locum sic accipio: Quamvis tu sis tanquam Gilead, i. e. ei par opulentia, & pinguedine soli, & rebus pretiosissimis; & sicut *caput*, five *cacumen*, *Libani*, (montis ob præstantissimas cedros celeberrimi,) ædificiorum magnificentiâ & munitionibus. Auxi te divitiis & gloria, ut similis sis terræ Gilead, quæ emporiis celebris erat, oppidis frequentissima ac munitissima, Gen. 37. 25. Vide Deut. 3. Præterea, locupletavi te rebus optimis, quibus cedrorum Libani altitudinem longè superabas. Al. Alludit ad rationem nominis *Galaadus*, quæ posita est in Gen. 31. 48. ubi *Galaadus* dicitur *Tumulus testimonii*. Est igitur hæc sententia: O *caput Libani*, h. e. O domus Regis Judææ, h. e. Hierosolyma Judææ caput, tanquam sylvæ, (nam & ad extremum superioris capitis sylvam vocat Judæam gentem,) *tu mihi Galaadus es*, h. e. *tumulus testimonii*; h. e. te testor, ut apud Moysen testatur Laban Galaadum tumulum. Ità *Galaadi* nomine in affirmando ac jurejurando utitur, propter celebre illud Galaaditicum jusjurandum: quomodo

Romani in connubiis solebant uti nomine *Thalassii*, quo sponsus indicabatur. *Si non posuero te solum, &c.*] Ità P. M. &c. sub. *nè credas mihi posthac*, V. fim. G. Calv. vel, *nè existimer Deus*. Elliptica jurandi forma. Mentiar, nisi disposuero te, &c. JT. Attamen, nisi reddidero te—non ero Deus, Pi. Al. Certè redigam te, &c. Ti. sic Strig.

7. Et (vel, Nam, Pi.) *sandificabo, &c.*] Ità Mo. vel, *preparabo*, P. M. &c. *destinabo*, Ca. Ti. *constituam*, Pi. q. d. Non spontè venient, sed Dei instinctu: nec cum mortalibus, sed cum Deo, conflegendum est Judæis. *Electas cedros, &c.*] Unde fabricata erat Regia: Cant. c. 1. v. 17. Magnificas domos è cedro constructas.

8. *Gentes, &c.*] Prudentiores scilicet vobis; quæ id intelligent quod vos non capitis; nempe, hanc urbem esse spectaculum vindictæ, &c.

10. *Nolite flere mortuum*] Regem Josiam, malis his ereptum, 2 Reg. 23. 29, 30. *Plangite eum qui egreditur, &c.* *אבנתי*, Mo. ipsum *abeuntem*, Q. in V. pro *abeunte*, P. JT. fim. M. Ti. Pi. sub. *in exilium*, G. nempe Sellum, five Joachazo, qui evehetur hinc in Egyptum per Necaonem; qui ibi mortuus est, 2 Reg. 23. 33, 34. Malim generaliter intelligere de populo, quibus optabilius foret semel mori, quàm semper languere, &c. Sed de particularibus personis locum accipiendum docet v. seq. Nè prosequamini lacrymis funera vulgi, sed calamitatem Regis vestri multò miserabiliorem. Sed hoc non cohæret cum præcedentibus.

11. *Ad* (vel, *de*, JT. Pi. Ang. &c.) *Sellum*; ità Calv. &c. *אבנתי*] Sed quis hinc Shallum? Resp. 1. Joachaz. Vide ad 2 Reg. 23. 33. Constat hoc ex 1 Par. 3. 15. ubi inter filios Josiæ est *Shallum*, nempe Joachaz, qui alioquin ibi omitteretur. Obijciunt alii, quòd Joachaz erat secundus, Shallum verò quartus, Josiæ filius. Dicitur hic Shallum, à brevitate regni. A populo dictus videtur boni ominis causâ; à Jeremia verò ironicè, quòd regni brevitate ferè par erat alteri Shallumo, 2 Reg. 15. 13. Dicitur autem hic *primogenitus Josiæ*, 1 Par. 3. 15. non nativitate, in qua præcessit Joacim, 2 Reg. 23. 31, 36. sed dignitate, quia populus eum fratri seniori prætulit, 2 Reg. 23. 30. Resp. 2. Sedecias; qui Shallum dicitur, quòd in eo Regnum exspiravit. Sed Sedecias & Shallum erant duo diverfi Josiæ filii, 1 Par. 3. 15. Resp. 3. Joachin seu Jechonias, filius Joacim, filii Josiæ. Hic autem dicitur *filius Josiæ*, quia ejus nepos erat, ex more apud Hebræos recepto, præsertim in familia Davidis. Sed repugnat 1 Par. 3. v. 15, 16. ubi distinguuntur *Shallum* & *Jechonias*; ille filius, hic nepos, Josiæ. Resp. 4. Alii per Shallum hinc intelligunt quartum illum Josiæ filium; per illum qui abiisse dicitur, Joacim; locumque sic reddunt, *Hæc dicit Dominus* (non, *de Shallum*, sed) *ad Shallum, Qui abiit* (nempe frater tuus Joacim) *non redibit*. Joacim nempe à Pharaone constitutus Rex, 2 Reg. 23. 34. à Nabuchod. postea captus est, & ut videtur, Babylonem abductus. Vide 2 Par. 36. 6. Ezech. 19. 9. Durante autem ejus captivitate, & filio ipsius, Jechoniâ, tum minorenni, Shallum, ejus frater, Regnum capeffivit, & nepotis loco administravit; ideòque hinc regnare dicitur. Cùm autem populus reditum Joacimi fidenter speraret, eam spem Deus hinc præcidit. Favorem huic sententiæ, si ullum esset indicium de hoc Prorege. Utunque doctorum judicio permitto.

Filius Josiæ] Sic vocat, quia hic Deum ob patris pietatem sibi obstrictum putabat. Ostendit ergo eum non fore patronum filiis impiis, &c. *Qui egressus est, &c.*] Nempe in Egyptum captivus, Rege Egypti cogente. *Non revertetur, &c.*] Rex: Quid ergò vulgo fiet? an melior erit ipsorum conditio?

13. *Væ qui ædificat domum suam in injustitia*] h. e. Injustè. Loquitur vel, 1. de Joachazo, qui malum fecit, 2 Reg. 23. 32. vel, 2. de Joachimo, qui & Eliacim dicebatur; qui sumptuosa ædificia exstruxerat, mercede pauperum retentâ; quod Lege cavetur. Regem & proceres primos trahit in judicium, tum quia alios exemplis suis corruperant; tum quia sumptuosa sibi plus licentiæ, cùm nihil metuerent. *Non in* (vel, cum, Ti.) *judicio*] Id est, absque æquitate. Non datâ, ut

sequitur,

sequitur, operantibus mercede, contra Legem, Levit. 19. 13. Deut. 24. 14, 15. ¶ *Amicum, &c.* [אִמִּיכָם] Proximo suo (vel, Proximum suum, Calv. In socio suo, Mo.) operatur (vel, abutens, M. serviet, Mo. servire facit, Calv.) gratis, P. Mo. Calv. vel, frustra, M. Qui proximi sui labore (vel, servitio, Ti.) utitur gratis, Pi. sim. Ti. Ca. vel, a proximo suo laborem exigit, &c. Heb. in proximo suo servit, i. e. proximo utitur tanquam servo. Abutitur proximo sine mercede. Amici sui servitutem exigenti gratis, JT. Qui popularem suum nulla justa de causa malis premit. Est autem in hoc versu [& seq.] gradatio: quia primum obicitur injusta rei alienæ occupatio, deinde alieni laboris abusus ingratissimus, ac postremo rerum sacratum usurpatio: quæ omnia nē Regibus quidem licere ostendit. Regem hīc revocat ad jus commune, quod omnes Israelitæ essent ejus propinqui. ¶ *Et, &c.* [וְעַתָּה] Et opus (vel, mercedem operis, P. sim. M. Ca.) ejus non dabit (vel, dat, P. &c.) ei, Mo. &c.

14. Domum latam, [מִדְּוָר] Amplam, M. Ti. Ar. Sy. amplissimam, JT. Pi. mensuram, Mo. Ch. Calv. Angl. i. e. spatiosam; ut viri mensurarum sunt magni, vel proceri, Num. 13. 32. 2 Sam. 21. 20. Esa. 45. 14. Mensurarum, sub. magnarum, P. vel, multarum; i. e. maximam. Latē patentem, ut solent Reges, quibus pecunia abundat: commensuram, o. ¶ *Et cœnacula spatiosa; ita P. M.* [מִדְּוָר] Spatiosissima, JT. sic Ch. Ar. Sy. refrigerantia, i. e. æstiva; perflabilia, Ca. Pi. sic o. vento exposta, Mo. V. G. sim. Ti. Ca. Pi. Qualis Anastasii Imperatoris ædes Constantinopoli dicta Magnaura*. Dilatationum, vel respirationum; nam verb. [וַיִּנְחָם] sign. tam respirare, quàm dilatare. Reprehendit in Rege superbiam & luxuriam, quod, mediocritate patrum non contentus, appeteret immodicas pompas, &c. f. ¶ *Qui, &c.* [וַיִּקְרַע לוֹ חֲלוֹן] Et exscindit, vel excidit, (vel, perforat, M. lacerat, JT. aperit, V. sim. P.) fibi (vel, ei, Mo. P.) fenestras, Pi. Ti. &c. vel, fenestras meas, JT. Referant hoc ad fenestras Templi: quasi Joakim inde aliquid amoverit, & ad structuram domus suæ transfulerit. Et sanè vox [וַיִּנְחָם] sonat, fenestras meas: sed subscribo sententiæ illorum qui putant positum pro [וַיִּנְחָם]. Neque enim probabile est, vel, Regem ausum fuisse mutilare Templum; vel, si ausus fuisset, sacerdotes id fuisse passuros. In omne latus. ¶ *Et facit, &c.* [וַיִּבְנֶה] Et tecta in cedro, Mo. Cedroque tegit, Ca. lim. Ch. Sy. Et tectum cedrinum, JT. Et tecta est cedro, V. Calv. domus scilicet. Et contabulata est domus illa cedris, Pi. Et tectam domum cedrinis tabulis, P. Et contiguata in cedro, o. Laqueata cedris, Ar. Facitque tabulatum ex cedris, M. Laquearia arcuata ex cedro facit, Ti. ¶ *Pingitque, &c.* [וַיִּשָּׂא] Et ungendo (vel, uncta est, V. Calv. linita, o. illinit, Ca. picta, Pi. Ar. pictam, P. pingit, M. Ti. Ch. JT.) minio, vel in minio, Mo. Pi. V. M. Calv. Græci hīc [μινιον], (minium,) vertunt; alibi, [χρῶμα], (colores,) Vel, sinopide, P. Ti. Ca. Ch. De sinopide vide Strab. 12. 541. In Cappadocia nascitur præstantissimum Sinopicum minium, &c. à Sinope urbe sic dictum, Plin. 35. 6. Vel, Indico, JT. [וַיִּשָּׂא] occurrit hīc, & Ezech. 23. v. 14. Est rubrica¹, vel minium, Anglice hermillion²: vel, sinopis³; quod eodem recidit. Al. Est Indicum, quod est floridi (vel cærulei) coloris genus, dictum Heb. *Schasebar*, à Sauris Indiæ populis ultra Gangem, à quibus exportatur, teste Plin. 6. 19. Arabes composita voce appellant *Sarcin*, qu. d. *Sar-canne*, quia in cannis nascitur, Dioscor. 5. 67. Sensus est, Rerum e domo mea amotarum loco obducit hunc colorem P.

15. Numquid, &c. [וְהָיָה כִּי אֶתְּחַדְּךָ מִתְּחַדְּךָ] An regnabis, Calv. sic Mo. P. &c. (vel Regnatum te putas, Ti. Strig. An stabiles Regnum tuum,) quia, vel quod, tu concitans te in cedrum? Mo. vel, mīscēs te cum ista cedro? JT. Pi. i. e. Vel, 1. res sacras admīscēs tuis. Hypallage. Sed nec sacerdotes nec populus illam Templi devenustationem permisissent. Vel, 2. quia habitare constituisti in domo ista cedrina. Vel, mīscēs te cum cedrino edificio? P. vel, cedros ostentas? Strig. vel, permīscēs, five involvīs, te in cedro? Antūrior eris, aut felicior, quod in cedro habitas? Solent Reges luxuriari ubi nullum est bellum aut periculum: tu autem periculis involveris, &c. Al. quod cum cedris contendis? Ti.

vel, ut tibi res sit cum cedris? Ca. o. [sim. & Ar.] pro [וְהָיָה], legerunt [וְהָיָה], ut sensus esse possit longè optimus, Ideone te diu ac feliciter regnaturum putas, quod Achazi exemplo peccas? Verbum [וְהָיָה], [Dixisset potius, וְהָיָה], quod hīc est, alibi vertitur [אִמָּגְלָוֶהוּ], (peccare,) alibi, [וְהָיָה עִי], (impium esse.) ¶ *Non, &c.* [וְהָיָה אִנְכִּי וְגוֹ'] * G. Annon comedit, & bibit, Calv. &c. [sic JT. Pi. nisi quod interrogationem ibi ponunt.] (i. e. satis locuples erat; & Ca. in rebus prosperis diu fuit; feliciter egit, quia Deus ei benedixerat; pacificè regnavit, & nihil ei defuit; & Calv. commodè & hilariter vixit sine domo tam magnifica. & Me. Vel, contentus erat bibere & comedere, i. e. necessaria ad vitam à subditis accipere.) & fecit (vel, om̄m faceret, & T. Calv. quum exercuit, JT. Sanè exercuit, Pi.) judicium, &c. Calv. Dupliciter exponunt. 1. Refutat hanc Joacimi exceptionem, Pater meus regaliter ornatus erat. Fateor, inquit; sed interea exercuit justitiam. Deus per indulgentiam ignovit, si quid supervacuum fuit, &c. tu autem tyrannicè agis. 2. Sensus, q. d. Nonne longitudinem vitæ sibi peperit exercendo justitiam? Hebraismus. Pater tuus suaviter vixit & prospere, & nihil ei defuit: tu tibi vidēris patre felicior, quia luxuriā & rebus vanis eum superas.

16. Judicavit causam, &c. [וְהָיָה כִּי אֶתְּחַדְּךָ מִתְּחַדְּךָ] Itā M. vel, judicium, &c. Mo. P. Quum judicavit, &c. JT. Angl. ¶ *In bonum, &c.* [וְהָיָה כִּי אֶתְּחַדְּךָ מִתְּחַדְּךָ] Tunc (vel, Et tunc, P.) bonum, Mo. sic P. vel, bene, M. Ti. Pi. &c. sub. fuit ei, P. Pi. sic M. Ti. JT. Ca. Nonne hoc (sub. est, vel erat, P. M. Ti. Pi.) scire me? Mo. sim. P. M. Ti. Pi. &c. h. e. argumentum, five indicium, veræ cognitionis mei. Pi. Cognoscere Deum dicuntur, qui factis ostendunt scire se quid Deo placeat. Pietas & seria Dei cognitio vitam format ad omnia charitatis officia. Impietatem & contemptum Dei Joacimo inesse ex eo probat, quod propinquos opprimeret, &c. Al. Tum bene fuit. Annon illud est? hujus rei scientia est apud me, JT. i. e. Nonne tu illa facis quæ antè dicta sunt? ut neges pertinacissimè, & alii ignorent, ego certè optimè novi. Sed hæc versio textum discepit. Al. in bonum suum: (qu. d. justitiā enim, quasi basi, stabilitur thronus.) numquid non ideo (supple, vixit bene & justè,) quia cognovit me? L. Vulg. i. e. coluit & reveritus est P. Al. Annon hæc tua res est? annon cognoscis me? Ar. Nonne hoc est te ignorare me? o. Et fecit quod rectum erat. Qui talia facit cognoscit me, Sy. Tunc bonum erat ei. Nonne ista est scientia quam volo? Ch.

17. Tui verò, &c. [וְהָיָה כִּי אֶתְּחַדְּךָ מִתְּחַדְּךָ] Sed non (sub. sunt, P. vel, respiciunt, M. sic Pi. &c. vel, sic affecti sunt, Strig.) oculi tui, & cor tuum, (i. e. omnes partes corporis & animi,) nisi super, vel ad, concupiscentiam (vel, avaritiam, P. quæstum, JT. Pi. &c.) tuam, &c. Mo. q. d. Corruptus es corpore & animā, & patri prorsus dissimilis. ¶ *Et ad fraudem, &c.* [וְהָיָה כִּי אֶתְּחַדְּךָ מִתְּחַדְּךָ] Et ad fraudem, (vel, oppressionem, P. Mo. &c. vel, rapacitatem; nam [וְהָיָה] sign. rapere aliena bona;) & ad concussionem, (vel, contritionem, P. Mo. sub. corporis, V. vel, afflictionem, Q. in V. vel, oppressionem, exigendo à subditis tuis immoderatas operas,) quam perficias, JT. vel, ut facias, P. V. sim. Mo. Calv. Pi. h. e. ut exsequaris; vel, ut exerceas illam, Pi. [Alii sic:] Atque facias calumniam & oppressionem, M. Ad faciendum injuriam, &c. Ti. Iniquitatesque & violentiam exercendam, Ca.

18. Propierea hæc dicit, &c. [וְהָיָה כִּי אֶתְּחַדְּךָ מִתְּחַדְּךָ] Quia tam impius es, &c. * Ang. Malo, Præerea hæc dixit, &c. Nam Jeremias, sicut retulerat Sedecia ea quæ fratri ejus Joachazo, five Sellumo, ex Dei mandato antehac dixerat, ita pergit referre quæ Joakimo quondam regnanti, itidem fratri Sedecia, dixerat, venturus deinde ad Jechoniam, qui proximè in Regno Sedeciam præcesserat; ut (sicut modò diximus) ultionis ejus quam Deus sumere parabat justitia, ex tot monitis ac minis antecedentibus, apertior fiat. ¶ *Non plangent eum, &c.* (sub. dicentes, Pi. V. vel, sub. sic, Ti.) Væ (vel, Heu, P. Pi. Ab, G.) frater, &c. ¶ *Itā Mo. M. &c.* h. e. planctu privatorum; vel, con-fanguineorum. ¶ *Væ domine* Id est, planctu publico & regio; vel, subditorum. Nec à cognatis, nec à subditis, lugebitur. ¶ *Et, Væ, &c.* [וְהָיָה כִּי אֶתְּחַדְּךָ מִתְּחַדְּךָ] Et, (vel, ant, JT. Pi.) Væ, vel Heu, decori (vel, decus, JT. V. Pi. Ang. gloria,

gloria, P. Ti. magnificencia, M. Pi. majestas, Ca. regnum, G. ex Ch.) ejus, Mo. &c. q. d. Ubi diadema? ubi sceptrum? Sunt infusae lamentationes quas, utpote usitas, Propheta refert, sed sine approbatione *.

19. *Sepultura afni sepeliatur* Sine honore. Al. Non sepeliatur, sed infepultus abjicietur, ut cadaver afni^b. *ὄψυγον*, q. d. acutifatum, est; h. e. infepulta sepultura, ut Cicero vocat in Philip. 1ⁱ. Afni meminit, ut animalis contemptissimi: q. d. Una cum canibus projicietur. ¶ *Putrefactus*, &c. *פְּטֵרֵי מֵתִים* Traetus (vel, trabendo, Mo. M. V. Calv. vel, ad trabendum, Calv. vel, Trabetur, Pi. lacerus, Ti. raptatus, Ca.) & projectus (vel, projiciendo, Mo. M. V. vel, projiciendum, Calv. vel, projicietur, Pi. abjectus, Ti.) ultra (vel, extra, Ti. Ca. vel, extra & ultra, M. vel, ante, Strig.) portas Jerof. P. JT. &c. Melius, longe à portis: id enim est *פְּתָחֵי יְרוּשָׁלַיִם*, & Græcum ἐπέκεινα. Vide Gen. 19. 9. Amos. 5. 27^m. Sed quomodo hoc impletum sit, quærent: Dicitur enim dormivisse cum patribus, 2 Reg. 24. 6ⁿ. Resp. 1. Sepultus quidem erat à populo, sed à Chaldæis erutus è sepulchro, &c. Resp. 2. Phrasis illa non necessariò sepulturam convincit, sed mortem tantum^p; vide Psal. 49. 20: unde hæc duo distinguuntur, dormire, & sepeliri, cum patribus, 2 Reg. 15. 38. & 16. 20^q. [Porro, in modo impletionis variant.] Nabuchod. Joakimum vinctum abducturus erat Babylonem, 2 Par. 36. 6. sed postea, mutato consilio, eundem interfecit, & inhumatum extra muros projecit, ut refert Joseph. Antiq. 10. 8^r. Al. Joakim à Chaldæis latronibus, quorum mentio 2 Reg. 24. 2. abductus est in Babylonem, ut legimus 2 Par. 36. 6. Ibi interiit longè à patria, longè à suis^t, ibique post mortem ignominiosè tractatus est^t. Nec repugnat illud, ultra portas, nam [ut vidimus] *פְּתָחֵי יְרוּשָׁלַיִם* est, longè ultra, Heb. ab ultra, portas Jerusalem: quarum fortè meminit, quia in elegantissimis suis ædificiis & diu se regnaturum, & tandem sepeliendum fore, putavit. Adde quòd portæ pro urbibus sæpe sumuntur, ut Deut. 15. 7. & 16. 5. ut sensus esse posset, longè ultra urbes Judæ, quæ urbes Jerofolyma dicuntur Jer. 34. 1^r.

20. *Ascende Libanum, & clama* Jerofolyma: nam verbum est foemin^v. Populum alloquitur tanquam mulierem^z. Ascende, ut implores opem aliunde^z; clama, ad Syros amicos tuos: nihil tibi proderunt. Hæc etiam dixerat Jeremias civitati Hierofolymorum antequam avheretur Rex Joakim^b. ¶ *Et in Basan* Meminit Libani & Basanis, vel, 1. quia hi montes spectabant Assyriam, unde opem sperabant^c, & obtinebant quidem adversus Syros, 2 Reg. 16. 7. nunquam autem, quod sciam, adversus Chaldæos^d. Vel, 2. quia hi montes altissimi erant^e, & vicini^f. ¶ *Et clama ad transeuntes*, *מַעְבְּרֵי* Ad transfluvianos, Ti. trans vada, JT. Pi. G. Nili scilicet. Clama quantum lubet ad Ægyptios: non juvabunt te^g. Sed non probo; nec *וְאֵלֶיךָ* est trans, nec *מַעְבְּרֵי*, vada. Quòd si dicas, propriè valere, à transiibus, sup. fluviorum: respondeo, causam nullam esse cur ad fluvios tantum referamus; aut, si eò referatur, cur loca tantum quæ trans fluvios sunt intelligamus; cum certum sit *עֵבֶר* Hebræis, & *πέραν* Hellenistis, non ulteriorem tantum ripam, sed & citeriorem, & non ripas tantum, sed & quosvis limites, agrorum, montium, & totius terræ, designare, ut Jer. 49. 32. unde Matt. 12. v. 42. & Luc. 11. 31. *πέραν τῆς θάλασσης* Syrus transfudit, *עֵבֶר יַרְדֵּן*. Ità & hoc loco verito, à finibus, vel, extremis terminis^h. Al. è transiibus, Mo. undique, P. ab lateribus, sub. omnibus, V. Per latera intelligit omnes partes: q. d. Vocem tuam circumferas huc & illucⁱ.

Ἀπὸ παντὸς, de contrà, Sym. in D. & in Boot. ut significet quòd vox Prophetæ de Jerusalem usque ad montes Lib. & Bas. debeat pervenire^k. LXX & Th. *ἐς τὸ πέραν τῆς θαλάσσης*, trans mare, sim. Sy. Ar. Legerunt *מִכָּל עֵבֶר*. Per regiones, Ca. à regionibus, i. e. ab una plaga ad aliam^m. Al. ex Abarim, Strig. Boot. ex Luth. & Marin. Forst. in Ma. Angl. Abarim est nomen montis, æquè ac Basan & Libanusⁿ. De eo vide Num. c. 27. v. 12. & 33. 47. &c. Ironia est: q. d. Frustrà eò conscendes, &c. P. Clama quantum voles, nemo opem feret^q. Alia tibi jam quercus est excutienda, si opem desideres^r. ¶ *Quia* (vel, Sed, Pi. Nam, Ca. Quum, JT.) contriti sunt (vel

erunt, Pi. fuerint, JT. scil. per Chaldæos^t,) omnes amatores tui] Ità P. Calv. Ægyptii & Assyrii^u, aliique vicini^v. Vide 2 Reg. 24. 7^z.

21. *Locus sum ad te* O Hierofolyma^y. Ego te in tempore admonui. Non peccasti in scitiâ, aut incogitantia, aut errore^z. ¶ *In, &c.* *בְּשָׁלוֹם* In tranquillitatibus, vel securitatibus, (vel, felicitatibus, P.) tuis, Mo. V. G. cum adhuc tuta & secura viveres^a: in rebus tuis adhuc integris, Ti. sic V. in felicitate (vel, pace, vel quiete, Calv.) tua, M. Calv. q. d. Non fui tibi morosus maritus, sed te beneficiis conciliavi: tu autem, perdita mulier, nec consiliis mariti movebaris, nec benevolentia & facilitate^b. In summa tranquillitate tua, JT. Pi. sim. Angl. Pluralia hæc emphasin habent. Vide ad Esa. 58. 11^c. Sensus, Ex quo eduxi te ex Ægypto, monui ut respisceres^d. ¶ *Dixisti, Non audiam* Vitam potius eorum quam verba hinc respicit: q. d. Obstinato fuisti animo, nolentes Deo parere, &c. ¶ *Hæc—via, &c.* Hic fuit mos tuus^e. ¶ *Ab adolescentia tua* i. e. Ex quo te ex Ægypto eduxi^f, & in populum formavi^g, & scædus tecum pepigi per lationem Legis^h. Jampridem est quòd mea monita spernis. Vide suprà cap. 2. vers. 2. Esa. 47. 12^k.

22. *Pastores tuos* i. e. Gubernatores^l, Reges & Principes^m; Sacerdotes & Prophetasⁿ. ¶ *Pascet (depascet, Mo. P. Ang. &c.) ventus* Ità M. Ti. &c. i. e. Latet eos vana spes^o, de auxiliis Ægyptiorum & Assyriorum^p. Sed tunc dixisset, pascetur vento, ut Hof. 12. 1^q. ¶ *וְהָיָה כִּי יִפְּצֶנּוּ* Disperget eos ventus, Angl. ex Ch. Confer Hof. 4. 19^r. Dispergentur in omnem ventum, i. e. in omnes orbis partes^s. In ventum dispergentur, evanescent ac delebuntur^t. Evanescent tanquam fumus^u. Celerrimè peribunt, & quasi in ventum abibunt, ac in nihilum redigentur. Natum videtur ex eo, quòd ventus terræ superficiem celerrimè exsiccat, ejusque humidum absumat, & quasi in nihilum redigat^v. Ventus absument eos^w; vel, afflabit. Metaphora à vento maligno, qui herbas vel fructus arefacit & absumit. Vide Gen. 41. 6. Psal. 103. v. 16. Esa. 40. v. 7. Quòd alluditur Hag. 1. 9. Elegans est antanaclasis, pastores depascet^x.

23. *Quæ, &c.* *וְהָיָה כִּי יִפְּצֶנּוּ* Habitas (vel, Habitans, Mo. Degis, Ca. Sedisti, M. Calv. i. e. Sedem tibi posuisti^y; vel, Seder, vel, Habitasti, sub. dudum, vel antea, vel habitenus, V. O quæ desides, JT. O quæ habitas, Pi.) in Libano, P. &c. Vel, 1. in ædibus eximiis ex cedris Libani ædificatis^z. Vel, 2. in gloria, opibus, deliciis, quasi in Libano^a. Vel, 3. quia putabant Libanum esse tutum ipsis refugium & inexpugnabile^c. ¶ *Et nidificas in cedris* Instar avium, &c. Vel, in domibus cedrinis^d. Idem bis dicit: nam per Libanum Libani arbores, quarum præcipuæ cedri, intelliguntur, ex quibus Templum, palatium, aliæque domus ædificatæ sunt. Confer Zach. 11. 1e. *וְהָיָה כִּי יִפְּצֶנּוּ* est forma composita, ex præt. *וְהָיָה*, & participio Kal *וְהָיָה*; q. d. O tu quæ habitasti, & etiamnum habitas. Similiter & sequens *וְהָיָה כִּי יִפְּצֶנּוּ*, ex præt. *וְהָיָה*, & participio Pyhal *וְהָיָה*; q. d. Nidulata es jam antè, & nunc nidularis, ut Kimhi scribit. Utrobique est paragogicum^f. ¶ *Quomodo, &c.* *וְהָיָה כִּי יִפְּצֶנּוּ* Quam (vel, Et quam, M. O quam, gram. 3. 3^g; Ca. vel, Quomodo, Calv.) gratiosa (vel, accepta, M. grata, Ti. chara, V.) eris, Mo. P. M. Ti. Calv. (vel, fuisti, Calv. vel, futura, Ca. h. e. Quam gratiam invenies^h? Al. Quam officieris gratiaⁱ? scil. ab hostibus Babylonis. Ironia^j. Quam gratulaberis tibi, JT. Quam gratiam habuisti, vel, Quomodo precata es, aut, Quid gratie reliquum est tibi, scilicet ex omnibus quæ ædificasti & possedisti in cedris^k. Quomodo ingemisces, G. sic Me. & T. ex^l. & Vulg. sim. Sy.) in veniendo tibi dolores, Mo. (vel, quum venerint, &c. P. M. &c.) tormen tanquam parturientis^m Mo. vel, & dolor, &c. P. vel, & angustia, &c. M. vel, dolor, inquam, &c. Ti. id est, cum excidium tibi imminetⁿ, & te subito corripiet, ut dolor partus mulieres, quæ rident, &c. Quid tibi opis aut solatii tunc erit in illa pompa tua, &c.^o

24. *Vivo ego* Forma juramenti, ut Deut. 32. 40. Jer. 46. 18. Confer Jer. 4. 2^m. ¶ *Dicit Dominus* Malim, dixit. Venit jam ad ea quæ olim Jechoniæ prædixerat, filio fratris Sedeciæ^p. Sed gratis hoc dicitur. Vide ad v. 4. & 11^q. ¶ *Si fuerit Jechonias*, *וְהָיָה כִּי יִפְּצֶנּוּ* Conjahu,

* Calv.
† G.
‡ V. Pi.
§ Me.
¶ Pi. fir.
Calv. Ang.
E. Me. T.
Jun. &c.
† Glas.
rhet. 2. 7.
§ 69.
¶ Calv.

† G. Ang.
‡ G.

* Ang.
† Q. in Ang.
‡ E. sim. Ang.
§ Ang.

† Glas.
rhet. ib.

† G. sim.
Q. in Ang.
‡ Q. in Ang.

* Ang.
† Me. Ang.
‡ Me.
§ Pi. Ang.
¶ V.

† G.
‡ Q. in Ang.
§ Ang.
¶ Ang. sim.
Me.
† Ang.
§ G. sim.
Pi. Jun.

† Di.
‡ Calv.

† Hi. in D.
‡ D.
§ M.
¶ Boot.
anim. 2. 5.
12. 170.
† Ang.
‡ V. sim.
Calv. T.
§ &c.
¶ Me.
† T.

† Pi.
‡ V. Calv.
§ Pi.
¶ Calv.
† G.
‡ G.
§ Calv.
† G.
‡ G.
§ Calv.

† G.
‡ G.
§ Calv.

† G.
‡ G.
§ Calv.

† G.
‡ G.
§ Calv.

† G.
‡ G.
§ Calv.

† G.
‡ G.
§ Calv.

† G.
‡ G.
§ Calv.

† G.
‡ G.
§ Calv.

† G.
‡ G.
§ Calv.

† G.
‡ G.
§ Calv.

† G.
‡ G.
§ Calv.

† G.
‡ G.
§ Calv.

† G.
‡ G.
§ Calv.

† G.
‡ G.
§ Calv.

† G.
‡ G.
§ Calv.

† G.
‡ G.
§ Calv.

† G.
‡ G.
§ Calv.

† G.
‡ G.
§ Calv.

† G.
‡ G.
§ Calv.

† G.
‡ G.
§ Calv.

† G.
‡ G.
§ Calv.

† G.
‡ G.
§ Calv.

† G.
‡ G.
§ Calv.

† G.
‡ G.
§ Calv.

† G.
‡ G.
§ Calv.

† G.
‡ G.
§ Calv.

† G.
‡ G.
§ Calv.

^p Pi. *Conjahu, P.* Aliàs *Joiachin*, 2 Reg. 24. 8 P. & *Jechonias*, 1 Par. 3. 16. Detrahitur prima litera per contemptum. Aufertur, quod initium facit nominis, ut significetur eventura ipsi capitis diminutio: additur ad finem, ut contemptus nota; qu. d. *Coniah* ille. Sed argutum hoc est. ¶ *Annulus, &c.* ita Mo. Ca. &c. *וְאֵת הַחֶמֶד* Tanquam *annulus, &c.* P. Ti. *figillum, M. JT. Pi. annulus signatorius, Calv. sim. G. ex o. & Ch. charissimus & conjunctissimus, & sollicitè custoditus.* ¶ *Inde, &c.* *וְאֵת הַחֶמֶד* Quia (vel, quod, inquam, P. Tamen, JT. Pi. Ang. Strig. Calv. Certè, Pi.) *inde evellam te, Mo. i. e. eum.* Miscent enim Hebræi sæpe personas. q. d. Tamen nunc, cum facinora ejus video, eum abjicerem.

²⁵ *Dabo te in manu, &c.* Vel, *manu, &c.* JT. Pi. Elegans antanaclassis; Evellam te de manu mea, & tradam in manu hostium.

²⁶ *Et, &c.* *וְאֵת הַחֶמֶד* Et protelabo te, Mo. vel, *tolam, M. V. transportabo, Ti. sim. P. Ca. Ch. projiciam, Pi. Calv. ejiciam, JT.* ¶ *Et matrem tuam* Nohestam; de cujus flagitiis vide Jer. 13. 18, &c. Vide implementum 2 Reg. 24. 12, 15. ¶ *In terram alienam* Babylonem: ubi tandem admissus est ad mensam regiam, & in numerum procerum. Sed melius forsan fuisset mori in foetore carceris, quam istis illecebris corrumpi.

²⁷ *Et in terram ad quam ipsi* (nempe Conia & mater ejus). Iterum personam mutat, non sine gratia. Nunc Joakim alloquitur, sed paucis: deinde ipsum tanquam surdum præterit, vel indignum cum quo misceatur ullus sermo, & pronunciat quid Deus facturum sit. Ità Propheta indignationem suam prodit, &c. ¶ *levant animam suam, &c.* i. e. Sperant se reversuros. In Judæam, quò redire ardentissime desiderant. Confirmat priorem sententiam; quia difficulter evellebatur ex animis eorum stulta illa opinio, Regem Babylonis tandem fore illis propitium.

²⁸ *Numquid, &c.* *וְהָאֵלֹהִים נִבְרָא בְּיָדָיו* An (vel, *Annon, Ti.*) simulacrum, vel *sculptile, (vel, idolum, Pi. statua, Ca. ut truncus, Ti. ut sculptile, P. G. vel, dolor, Mo.) contemptum, Calv. JT. M. V. &c. (vel, contemptibile, P. vile, G. vilis, Mo.) contritum (vel, quod dispergitur, JT. Pi. vel, & contritum, P. M. & dissipatus, Ti. cassa, Ca. minutim dispersus, Mo. h. e. ut idolum aliquod, cujus vanitatem cum compererit homo, illud objicit & conterit; vel, ut vetusta imago casu fracta, nullius pretii, &c. k.) est vir iste, &c.* Calv. JT. Pi. *Vir iste, per contemptum, ut A. 24. 5.* ¶ *Propheta hæc loquitur in persona, vel, 1. populi.* Est objectio Judæorum fidem Jeremiæ verbis non habentium; An ut *sculptile, &c.* esset, scilicet apud Deum, *vir iste, &c.* An ita Deus Regem nostrum haberet despiciatui? Vel, 2. Dei, quærentis qua de causa hoc illi obtingeret, &c. Interrogatio hæc est vel, 1. affirmantis; q. d. Jechonias est similis idolo & vasi inutili, propterea projicietur. q. d. Annon videtis Jechoniam, qui prius à Judæis, tanquam idolum, adorabatur, jam dejectum & contritum? Vel, 2. admirantis; q. d. Fierine possit ut Jechonia miserè pereat in exilio? Est autem in hac interrogatione ironia quædam. Putabant Judæi Regnum fore perpetuum. Propheta ergò de illo prodigio dubitat & miratur, sed aliorum tantum respectu, ut alii mirari desinant. Al. *Numquid purgamentum, sive quisquiliæ viles atque projectæ, &c.* Sym. in D. ¶ *Numquid, &c.* *וְהָאֵלֹהִים נִבְרָא בְּיָדָיו* An (vel, *Aut ut, P. Ti. G.*) vas (vel, *instrumentum, JT.*) in quo non est oblectatio? Calv. sic Pi. &c. vel, *voluntas? P. desiderium? V. vel, aliquod quod nemini placet? Ti. vel, ad quod nemo animum habet? M. i. e. neglectum, tanquam inutile.* ¶ *Quare abjecti sunt* Ità Ti. sim. Mo. P. &c. Innuit hoc ob scelerà ipsius factum. ¶ *וְהָאֵלֹהִים נִבְרָא בְּיָדָיו* Quare repudiarentur, G. Cur igitur projecti sunt, Pi. [Strig. hæc verba cum sequentibus sic reddit, *Ab, quam miserabiliter una cum semine suo exsulat, &c.*] ¶ *Ipsè & semen ejus* At semen non habuit, v. 30. Resp. 1. Semen habuit, quod in captivitate obiit. Sed tunc mentio facta esset seminis ipsius 2 Reg. 24. 12, &c. ubi agitur de illis qui cum eo abducti sunt. Resp. 2. Intellige semen quod per benedictionem Dei habere potuerat. Resp. 3. Semen,

nempe Josiæ, quod in & cum ipso extinctum est. Al. id Resp. 4. Semen, quod prævidit Deus ipsum in captivitate geniturum, vide Matt. 1. 12. quod hic abjectum & deportatum dicitur in ipso, quod in lumbis ejus erat cum deportaretur. Confer Heb. 7. 9, 10.

²⁹ *Terra, &c.* Vel, *O terra, &c.* i. e. O vos incolæ Judææ. Respondet Jeremias, & ter inclamans Judæam, quò notabilior sit obtestatio, planè asseverat hoc esse Dei institutum. Terram ter inclamat, ut contumaciam Judæorum corrigeret, &c. ¶ *Terram ipsam* hic testem advocat, ut Deut. 30. 19. & 32. 1. Esa. 1. 28.

³⁰ *Scribe, &c.* *וְכָתוּב* Scribite, Mo. P. &c. Vos scilicet Angeli, vel Prophetæ, quorum interest scribere decreta Divina. Potius hæc locutio videtur sumpta esse ex communi usu, quia scribi solent decreta quæ diu vigere debent. q. d. Ut memoria dictorum meorum permaneat, quæ probabit eventus, refer in acta, tunc hoc dixisse. Scribatur, Ca. Angl. Sic, *Dicite, i. e. Dicatur, Esa. 3. 10. & Col. 4. 17.* Quæ scribuntur certa sunt.

³¹ *Virum istum sterilem, &c.* *וְהָאֵלֹהִים נִבְרָא בְּיָדָיו* Vox hæc tantum occurrat, & Gen. 15. 2. Levit. 20. 20, 21. [Variè reddunt.] Aq. primæ editione, *sterilem; secundâ, &vacuum, i. e. non crescentem: Sym. vacuum; & Th. abominabilem; & abdicatum.* ¶ *Ærumnosum, Strig.* Vide ad Jer. 17. 6 P. Solitarium, Calv. orbum, sive orbatum, P. M. Ti. Calv. sic Ca. *prole, vel liberis, carentem, Mo. JT. Pi. sub. fore, JT. Pi. sic V. Decessurum nullo filio relicto: id enim Hebræis est וְהָאֵלֹהִים נִבְרָא בְּיָדָיו.* [Sed duæ hæc exsurgunt quæstiones vindice dignæ.] Qu. 1. Quomodo hæc comminatio convenit cum promissione illa Psal. 89. 37, 38? Resp. Gratia Dei ad tempus abscondita erat & interrupta, non autem extincta: successu enim temporis rursus emerit, partim in Zorobabele, sed præcipue in Christo. Vide Esa. 11. 1. collat. cum A. 13. 23. Ezech. 21. 26, 27. Foedus ergò Dei nunquam excidit, &c. Qu. 2. Quomodo hic orbis dicitur, cum liberos ipsum habuisse constat, tum ex v. 28. tum ex genealogia 1 Par. 3. 17, 18. ubi septem ejus filii numerantur, quorum etiam primus, *Salathiel*, ejus filius dicitur Matt. 1. 12? Resp. 1. Jechonias poenitentiam egit in captivitate, sicut & antea Manasses, ideoque Deus hanc sententiam irritavit. 2. Orbis dicitur, quia sceptri hæredem non habuit; ut mox declaratur. Sterilis vocari & potest & solet, qui filios non tam vitæ genuisse videtur, quam ferro & exilio. Adde quòd, Hebræorum more, subaudiri potest nota similitudinis, ut locum sic vertas, *Scribe Jechoniam quasi sterilem.* ¶ *Virum qui in diebus suis non prosperabitur* Infelicem eum fore toto vitæ tempore. ¶ *Nec enim erit de semine, &c.* Heb. *Non prosperaturum de semine ejus.* Non erunt ei superstitēs, ut sperare possit unquam Regnum ad suam posteritatem rediturum, aut etiam dignitatem aliquam Regno minorem. Vide quæ de hac re diximus ad Luc. 3. 23.

CAP. XXIII.

¹ *Væ pastoribus* Ità Mo. P. M. &c. Hæc omnia, usque ad cap. 28. commemorationem continent ab Jeremia factam apud Sedeciam de sermonibus, ante Sedeciæ tempora, diversis locis ac temporibus, à se habitis, ac congruentibus cum iis quæ nunc Sedeciæ dicere coeperat: ut Dei in decretis suis & æquitas & constantia magis appareret. In hoc capite, descripturus peccata quæ erant in omnium ordinum hominibus Jechoniâ regnante, incipit à Principibus. Confer Ezech. c. 34. v. 2. ¶ *O pastores, &c.* V. Hæc, &c. Ca. Sy. *Eja, &c. Ar. Væ gubernatoribus, Ch.* O infelices pastores & Principes, quorum culpâ periit populus à me vobis commissus! De multis pastoribus hic agitur: 1. de malis; 2. de bonis; 3. de uno optimo Pastore. Mixta est hæc prophetia ex promissionibus & minis. Promittit hic restitutionem Ecclesiæ. Interea docet, quicquid promittit Deus electis suis, non debere extendi ad hypocritas, qui talia ad se rapere, atque inde insolescere, solent, &c. ¶ *Qui disperdunt—gregem* Id est, populum meum. Malo suo exem-

exemplo causa sunt interitus & dispersionis populi f. Concedit illis nomen *pastorum*; sed simul detrahit larvam, dum vocat *perditores* †. ¶ *Pascua mea*] Sic vocat, non respiciens merita populi, sed adoptionem suam: q. d. Non tantum homines læditis, sed & Deum. Populus quidem dignus erat qui periret. Sed id non excusat pastores, qui debebant reputare & à quo, & quorsum, populo præfecti erant g.

2. *Ad pastores qui pascunt populum*] Scil. nomine, non re^h. Ironice eos perstringit †. Vel, quorum est pascere k. ¶ *Pascunt*, i.e. pascere debent; ut Esa. 26. 9. *discunt*, i.e. discere debent. Vel, qui depascunt populum, Ezec. 34. v. 3, 8^l. ¶ *Et, &c.* מְרִיחִים] *Et propulistis* (vel, *eiecistis*, P. sim. M. Ti. V. *profligatis*, Ca. *dispellitis*, JT. *seduxistis*, Sy. sim. Ar. *vagari fecistis*, Ch. è recta via depulistis m), Mo. Expulistis in captivitatem n. Non tantum reliquistis gregem, sed, velut hostes, dissipastis o.

¶ *Non visitastis eos*] Ut dispiceretis numquid illis desit, numquid noceat p. Non habuistis eorum curam quam debebatis q. *Visitare* hinc extenditur ad omnes partes inspectionis; q. d. Neglectus & proditus & defertus à vobis est grex r. ¶ *Ego visitabo, &c.*] i.e. Puniam †. Lusus ex ambiguo: nam וְיָבִיחֵם & curare, & punire, sign^t.

3. *Congregabo reliquias gregis*] Mitius eos tractabo qui alieno exemplo peccarunt, quam qui peccandi auctores aliis fuerunt. Vide infra cap. 24. & Zach. 10. 3 v. Quos vestra culpa disperdistis, mea misericordia & providentia congregabo x. Ostendit, non antè fore misericordiae locum, quam Ecclesiam hac dissipatione purgaverit y. Loquitur & de reductione populi ex Babylone z, & (quod primario hinc intenditur a,) de vocatione Gentium ad Ecclesiam b, per Christum, &c c.

4. *Pastores*] i.e. Bonos Principes d. Potius, Apostolos, &c *. ¶ *Non formidabunt, &c.*] Tranquilli erunt f. Vivent securi sub præsidio potentissimo Regum Persarum g. Non pavebunt amplius, neque à Persis, neque à Græcis, neque à Romanis, sicut tempore Templi secundi h. De reditu spirituali, non corporali, h. l. agi, satis constat. 1. Judæi post reductionem suam formidarunt Sanaballat, Tobiam, Macedones, Romanos, & alios. 2. Negat ullum de his periturum: quod de electis verum est, Joh. 10. 28. non item de Judæis, quorum duæ tantum Tribus, nec illæ integræ, redierunt. 3. Agit Propheta de salvatione & *Jude & Israelis*, v. 6^l. ¶ *Non pavebunt, &c.*] Neque consternabuntur, JT. Pi. *Non frangentur*, h. e. Non erit eis pudor & contritio ob defectum Arcæ, Prophetiæ, Urim & Thummim, &c k. ¶ *Et nullus, &c.*] וְלֹא יִפְּדֶה] *Nec deficient*, Mo. P. vel, *imminuentur*, M. *desiderabuntur*, V. sic JT. Pi. Ca. i.e. Nè ulla quidem earum desiderabitur: q. d. Nullæ peribunt; non requirentur, ut oves perditæ requiri solent à pastoribus l. *Nec desiderabitur* aliquid ex eis, Ti. *Nullus quaeretur*, &c. G. ex Vulg. i. e. diutissime vivent. Vide Esa. 65. 20 m. Sed neque verba hanc expositionem ferunt, nec diutius vixerunt Judæi post reditum quam ante eum n. *Non desiderabuntur* hinc ulli qui non veniant ad Messiam. Non erit particularis hæc liberatio & reductio, sicuti fuit in Templo secundo, ubi decem Tribus non sunt reversæ, neque ex tribu Juda omnes, &c o.

5. *Dies veniunt*] Venient post annos ferme 200 p. ¶ *Et* (vel, *ut*, Ti. *quibus*, JT. Pi.) *suscitabo* (vel, *excitem*, Ti.) *David* (vel, *Davidi*, P. JT. G. &c. *ipsi David*, Mo.) *germen justum*] Ità Mo. M. P. Id est, vel, i. Zorobabelem, qui מְרִיחֵם (germen,) ut hinc, appellatur & Zac. 6. 12. nimirum, quod velut furculus renatus esset ex arbore Davidis quasi præcisæ: qui & *justitiæ* nomine commendatur Zac. 9. 9 q. Vel, 2. Messiam r; de quo hinc agi nemini dubium est†. Non Zorob. sed Christum, hinc intelligi docent, 1. Quod simpliciter & absolute *justus* dicitur. 2. Quod nomen *germinis* Christo in promissionibus appropriatur. Vide Esa. 4. 2. & 11. 1. & 53. 2. Zach. 3. 8. & 6. 12. 3. Quod Rex dicitur, qui passim Messiae titulus. Vide Psalm. 2. & 45. & 72. &c t. Nomen quidem *Regis*, & Regni insignia, non sumpsit sibi Zorobabel, sed à suis pro Rege cultus fuit, quantum res ferebant, vera quippe Davidis progenies: ideoque Rex appellatur, Zac. 9. 9. & Jer. 33. 17. figuram gerens

Christi satis manifestam v. Resp. 1. Non ideo Rex v G. erat Zorob. sive quia ex Davide ortus erat, sive quia figuram Christi gessit: neque enim omnes tales Reges erant. 2. Non de Zorobab. sed de Christo, agitur Zac. 9. 9. ut patet ex Matt. 21. 5 z. 3. Zorobab. in S.S. vocatur מְרִיחֵם, præfectus, gubernator, Hag. 1. 1. Mal. 1. 8. nusquam, Rex y. 4. Quod hic Rex dicitur *justitiam* BA. 1. 2. & *judicium faciurus*, idque in terra: id quod Regnum 17. 217. œcumenicum designat. 5. Quod sub hoc Rege promittitur *Jude salutis, & Israeli secunda habitatio*: quæ certe sub Zorobabele non fuit, &c. 6. Quod item vocatur *Dominus justitia nostra* z. [De quo plura ad vers. seq.] z Calov. 7. Quod ipsi Judæi ad Messiam hoc referunt a. Ità BA. Ca. Chald. *Suscitabo Davidi Messiam, qui justus est*. Et Talmudici in Bava Bathra, cap. 5. fol. 75. 6. *Messias, de quo scriptum est Jer. 23. 6. Idemque dicunt Midras in Ps. 20. & Echa Rabba in Thren. 1. 16. Ità K. & Abarb b. Ità & Bereschith Rabba super Gen. 25. 6. Adde quod Rabbini, apud Raimundum Martini in Pugione fidei, part. 2. cap. 11. ex hoc loco sic disputant adversus Christianos; Judæi hinc salvandi dicuntur in diebus Messie, &c. quum in diebus Jesu gravissime dissipati sint, &c. 8. Ex סוּעָה, cum superioribus, quam sic tradit Hieronymus: *Abjectionis*, inquit, *pastoribus synagoga, Scribis & Phariseis, & salvatis reliquiis ex Israel, Apostolisque—constitutis, inducitur Pastor pastorum, & Princeps principum, &c c.* Confirmat Calov. hinc Propheta quod nuper promisit de Ecclesiæ instauratione, & pastorum fidelium exhibitione, proponendo illis unicum illum Pastorem in quo foedus Dei omnèsque promissiones fundantur, 2 Cor. 1. 20. Et hinc solenne est Prophetis, quoties populo spem salutis facere volunt, adducere in medium adventum Messie; quia nihil salutis sperandum erat nisi in Mediatore promisso. Hunc *justum* vocat per antithesin ad reliquos Davidis successores, qui ferè omnes fuerunt degeneres & foedifragi, & scelestis suis moribus foedus Dei evertere conati sunt. Hunc *Davidi* excitandum dicit, ut significet Deum non Judæos respicere, qui indigni erant, sed Davidem, pactumque cum illo iustum d. ¶ *Et regnabit rex*] q. d. Erit verus Rex, non tyrannus *. Latissime regnabit. Quoties enim verbo jungitur conjugatum nomen, multum intenditur significatio. Sic Esa. 5. 6. *nè pluat super ipsum pluvia*, multa scilicet; Jer. 12. 1. *prevaricantes prevaricationem*, i. e. maxime prevaricantes. Quare etiam K. ex his verbis probat Messiam toto orbe regnaturum f. Nomen *Regis* consultò BA. ibi addit, q. d. magnificè regnabit, ut non tantum appareant reliquæ aliquæ pristinae dignitatis, sed ut Rex floreat, vigeat, &c g. ¶ *Et, &c.* וְיִשְׁפָּרְטוּ] *Et prosperere* (vel, *prudenter*, Calv. Ti. &c.) *aget*, P. Calv. nam וְיִשְׁפָּרְטוּ utrumque significat†. ¶ *Et faciet judicium & justitiam*] Non tantum quia defendit & adjuvat innoxios, & compescit improbos, (sicut terreni Reges faciunt:) sed *exercet justitiam*, quia regenerat nos Spiritu suo; & *judicium*, quia frænum injicit Diabolo h. Calov. 6. *Indiebus illis*] Heb. *illis*, nempe Messie i. Quamdiu manebit ille Rex; h. e. in perpetuum. Complectitur totum Christi regnum ab initio ad finem: ideo non mirum si de perfecta felicitate loquatur, cujus duntaxat primitiæ nunc apparent k. ¶ *Salvabitur*] Ab hostibus spiritualibus l: tutò vivet, ut sequentia explicant m: solidam felicitatem adipiscetur n. ¶ *Juda*] i.e. Duæ Tribus o. ¶ *Et Israel*] i.e. Decem Tribus *. *Juda & Israel* hinc idem significant, nempe populum Dei, ut Jer. 33. 16 p. ¶ *Habitabit confidenter*] Id est, tranquillis animis; quod in beata vita primum est. Vide Rom. 5. 1 q. ¶ *Et hoc, &c.* וְיִשְׁפָּרְטוּ וְיִשְׁפָּרְטוּ] *Et hoc* (sub. est, P. JT. &c.) *nomen ejus quo* (vel, *quod*, Mo. P.) *vocabit, vel vocabunt, eum*, (sub. unusquisque, Pi. vel, *Israel*, JT. vel, *Deus*, Q. in Angl. vel, *quo vocabitur*, Ang. sim. Ca. ut indefinite sumatur r,) Ang. *Dominus justus noster*, P. vel, *justitia nostra*, Mo. M. Ti. JT. Pi. Ca. Sy. &c. *Eum*. Quem? Respond. Populum. Confer Jer. 33. 16. qu. d. Deus nobis bene fecit: nam וְיִשְׁפָּרְטוּ Hebr. sæpe est *beneficentia*: neque aliter hinc sumpsit Chaldaus †. Non ineptè possit hic titulus tribui Israeli, qui Christo unitus est, 1 Cor. 6. 17. ut hinc profiteantur se Christum habere pro justitia sua t. Sed hæc Ang. Grotii glossa contorta est. Non populus, sed *germen*, est materia*

matéria substrata hujus prophetiæ; is, scilicet, cujus ortus & profapia, Regnum, virtutes, subditi, hinc describuntur. De hujus ergo, non illius, nomine agendum erat. 2. Nomen populi non præcessit. 3. Num aliis justitia est populus Judaicus? 4. Tunc dixisset; *Jehovah justitia*, non, nostra, sed, ipsorum. Adde quod de Christo hoc unanimiter acceperunt & Patres, & ipsi Rabbin. 5. Nomina hæc alibi Christo tribuuntur. Dicitur *Deus benedictus*, Rom. 9. 5. &, *justitia nostra*, 1 Cor. 1. 30. Confer Esa. 45. 24. Ostenditur ex hoc loco Divinitas Christi: tum, quia dicitur *Jehovah*, quod nomen soli Deo proprium est; quod, ut dicit R. Moses [Maimon.] significat Divinam essentiam per se, sine ullo respectu ad creaturam, idque est prorsus incommunicabile: tum, quia illi tribuitur quod Deo proprium est, nempe, justificare impium. Redemptionem promiserat, hinc Redemptorem describit; eumque fore pronunciat & Deum, *Jehovam*, qui etiam, quatenus est Deus, nos justificat, regenerat, &c. & hominem, filium Davidis: deinde eum ait esse *justitiam nostram*, i.e. autorem justitiæ nostræ. Vide Dan. 9. 24. 1 Cor. 1. 30. 2 Cor. 5. 21. Vocant, &c. q. d. Fideles Christiani, ut suam in Christum declarent fiduciam, & gratitudinem, assidue de illo decantabunt, Hic est Deus, qui nos justificabit, & redemit, nempe morte suâ. Al. Non vult Christum ita vocandum, sed revera talem futurum. Nam vocari sæpe Hebræis idem quod esse.

7. Propter hoc, [Idcirco, JT. Pi. &c. Præterea, G. Non dicent ultra, (nempe in jurando), Vivit, &c.] Vide supra 16. 14. Sæpe eadem dixit Propheta, quod magis dicta hærent animis. Significat secundam redemptionem esse longè excellentiorem priore. Unde constat Prophetam non tantum liberum populi reditum respicere, quamquam ab eo initium faciat, sed totum Christi regnum completi: alioqui non constaret effectus & veritas hujus promissionis; quum pauci tantum reversi sunt, qui etiam vexati, & crudeliter tractati, sunt, &c. Beneficium ergo illud incomparabiliter minus erat educatione ex Ægypto, in tot miraculis, & tanta multitudine, &c. Agitur hic de Ecclesia Christi, quæ Israel & Juda vocatur phrasilogia prophetica, quia olim Gentes collectæ sunt ad *politiam* Israel, Eph. 2. 12. Porro, ut *Canaan* notare solet Ecclesiam: ita constitutio in terra Aquilonis aliisque exilii locis notat statum in quo versamur ante conversionem, & designat projectionem à Deo. Sed & Judæi prisci agnoverunt hæc respicere reductionem per Messiam præstandam, quæ est substantia istius egrediens ex Ægypto, ut typi substantia est antitypus, uti habetur in libro Beroth Babylonico, &c.

9. Ad, &c. [Propter prophetas (vel, pseudo-prophetas, Ch. Quod ad prophetas ipsos, JT. Ad prophetas quod attinet, Pi.) contritum est cor meum, Mo. M. P. Ch. G. &c. Prophetas vocat, sicut antea, pastores, qui tales credi volebant, &c. (secundum apparentiam.) Dicit, his & sequentibus verbis, se mirari illorum impudentiam qui se vendiderunt nomine ad se nihil pertinente, tantum ut populo palpum obtruderent, ac vitia nutriendo se nutrent: quo nihil est sceleratius. Ob hos turbatum se dicit, quia gravius judicium illos manebat, tanquam authores scelerum, &c. Ad prophetas: (sub. dirigitur hæc prophetia; ut sit tituli vice P.) Contritum est, &c. Vulg. In prophetis. Contritum, &c. Quod ad prophetas, &c. Ar. Contra prophetas. Contabescit, &c. Strig. Contremuerunt, &c. ita Sy. Motarunt omnia ossa mea, Mo. Commota (vel, Concussa, Calv. Ar. vel, Luxata, Calv.) sunt, &c. M. P. Calv. Fluctuaverunt, &c. Ti. Eliduntur, &c. JT. Colliduntur, &c. Pi. Vacillant, &c. Ca. Contremiscunt, metu scilicet futuri judicii. Verbum hic tantum occurrit, & Gen. 1. 2. Deut. 32. 11. Et quasi homo madidus à vino, [Et veluti vir (sub. quem, P. Ti. &c.) pertransivit (vel, superat, JT. sic Sy. Ang. incendit, Ti. insanum facit, Ch. turbat, Ca. demersit, Pi.) vinum, P. M. sic Calv. Mo. &c. ut fluctus in mari, Psal. 42. 8. Jon. 2. 3. Potu demersus & obrutus. Ebrietas instar sepulchri hominem tenet oppressum. Vel, nutans à vino, Strig. q. d. Planè obstupefactus, considerans iram Dei, & illa quæ Deus vobis justissime mi-

natur. His figuris ostendit, horribile fuisse portentum, prophetas aded socordes fuisse, ut verbum nullum facerent quum viderent impietatem aded grassari, &c. A facie Domini, &c.] i. e. Propter Jehovam ejusque honorem; & propter verba sua sancta, quæ isti contemnant ac blasphemant.

10. Quia adulteris, &c.] Sub his omnia alia scelera comprehendit. Dum illi qui se Prophetas falso dicunt ad vitia connivent, & propter Terram ac Templum Domini omnia pollicentur prospera, depravarunt omnium mores. Al. Exaggerat prophetarum torporem, quod obmutuerint quum necessitas loquendi ipsos stimulet, quum omne scelerum genus grassabatur. Vide quàm detestetur Deus hanc ignaviam in Ministris, dum connivent ad scelera, eaque securè prætereunt, &c. A facie, &c. [Quia, vel Nam, (vel, Quamvis, Angl.) propter execrationem, Ti. JT. Pi. sim. Strig. Ang. Vulg. nempe Dei super terram. Confer Esa. 24. 6. q. d. Quamvis conspicua sint vindictæ & maledictionis Dei indicia. Al. ob maledicta & blasphemias Judæorum (vel, pseudo-prophetarum,) in Deum. Vel, juramentum, M. falsum juramentum, P. sic G. perjuriam, Ca. sim. Mo. Calv. propriè jurandum, hinc accipio pro omnibus fallaciis ubi nomen Dei interponitur. Luxit (vel, luget, JT. Pi. &c. vel, desolata est, P.) terra. Ità Mo. M. &c. Ob sterilitatem. Profopopeia, quæ torporem hominum redarguit. Arefacta, &c. Erubescunt, Ca. [acsi punctatum esset] pascua (vel, amena loca, Mo. caule, JT. Pi. speciosa, M. Ti. Calv. habitacula, i. e. caule adjacentes locis pascuosis: stationes, Ca.) deserti, P. sic Strig. &c. Campi omnes erunt sine fruge. Non tantum in planitie, & locis frequentatis, conspicua est ira Dei; sed & in montibus, ubi tantum versantur pastores cum gregibus: & interea sibi blandiuntur homines, etiam illi qui erant ora Dei, &c. & obmutescunt. Factus, &c. Et fuit (vel, Estque, P. JT. Strig. Et factus est, o. Et quia factus est, Pi. Aded est, Ca. Tamen est, Angl. q. d. Quamvis maledictio Dei terræ incubat,) cursus (vel, concussio, JT. negotiatio, Sy. clades, Ti.) eorum (vel, cursus vite quem tenent, Strig. Intelligit omnia studia, & omnes actiones, & ipsum vivendi institutum, five finem. Vel, cursus, i. e. prophetatio, istorum, nempe pseudo-prophetarum. Meton. effecti destinati. Confer infra v. 21. P.) malus, Mo. Calv. &c. (vel, prævus, Strig. mala, Ti. pessima, JT. Sy. Sensus, vel, i. Currunt effraenes & præcipientes in omne malum: vel, 2. Ibunt ad corvos.) & fortitudo, vel potentia, (vel, dominatus, Pi. gubernatio, Strig. robur, V. Calv. i. e. favor,) eorum (nempe sacerdotum. Hæc utriusque membri expositio colligitur ex collatione vers. seq.) non (sub. est, Strig. Ang. &c.) sic, Mo. Ità sumitur Psal. 1. 4. Prov. 1. 19. h. e. Non talis qualem esse oportuit, aut Deus præscripsit. Vel, eadem, Ar. vel, firma, Ti. vel, recta, five rectus, P. M. Pi. G. Angl. ex He. Ità sumitur Num. 27. 7. Prov. 15. 7. quin & Jer. 8. 6. Vel, directa, Strig. Potius favent falsitati quàm veritati. Viribus quas habent malè utuntur; ideo eis eripientur illæ vires. Omnes conatus suos applicant ad nocendum. Quare tunc clamandi tempus erat, nisi prophetæ plusquam perfidi fuissent. Al. & potestas iniqua, Ca. & potentia istorum iniquissima, JT.

11. Propheta namque & sacerdos polluti sunt; sic o. sim. Ca. Hypocritæ fuerunt, Mo. Ti. sim. Pi. V. Malim, profani sunt. Vide ad Esa. 9. 17. & 32. 6. Peccaverunt, impiè egerunt, Sy. M. Calv. G. impiè agunt, V. contaminaverunt sese, Ar. suffurati sunt vias suas, Ch. contaminant eam, JT. [nempe terram] Sunt callide improbi, privatim & publice mali; facto & exemplo Ecclesiam vulnerant. Silent & connivent ad scelera, quia sibi sunt malè consci. Unde enim libertas, nisi ex bona conscientia? Qui alios accusat sibi legem indicit, ait Cicerone. In domo mea (i. e. in Templo, in ipso sacro munere,) inveni (vel, invenio, Ti. JT. &c. deprehendi, Ti. Ca. vidi, o. Ar. revelatum est coram me, Ch.) malum (vel, malitiam, Ti. malignitatem, Sy. scelus, Ca. sim. o. Ar. eorum) Ità Mo. sic P. M. &c. Nempe idololatricam, superstitionem, corruptionem doctrinæ & cultus

cultus Dei, nundinationes pretextu sacerdotii exercitas^k, fraudes & rapinas, & prostibula juxta eam ædificata^l. Religio illis nihil aliud est quam occasio turpis lucri, aut quæstus, aut dominationis^m.

12. *Via eorum erit quasi, &c.* *בְּחֵלְקָם כְּחֵלְקֵי בָּאֲרָם* [Tanquam lubricitates (vel, lubricissima, JT. Angl. vel, via lubricitatum, Angl. Vox via suppletur ex membro præced. ut alibi sæpeⁿ. Vel, lubricitas, Ti. vel, lubricum locum, Ca.) in, vel cum, caligine, Mo. JT. M. Ca. impelluntur, Mo. vel, in qua impelluntur, JT. in qua vexati, Ca. Al. Tanquam lubrica itinera, in caligine impelluntur, P. quasi lubricitates, Calv. Pi. in caligine impingent, Calv. vel, quæ caligo; impelluntur, Pi. Sensus est, Impingent, lædentur, corruent in mille calamitates^o. Qui nocte in via lubrica ambulat, fieri non potest quin sæpe cespitet, tandem & cadat^t. Sic illi pseudo-prophetæ experientur suo malo quam falsa prædixerint^{*}. Per viam intelligit rationes, quas putabant bene esse compositas: ut alibi mensa vocatur quicquid delectabile est aut necessarium. Sensus est, Ubi visi fuerint cepisse utile consilium, & omnia prospere habere, tunc sentient se in lubrico versari^p. Vel, Via hæc est impia doctrina, quæ venustissime comparatur tenebris & lubricæ viæ^q. ¶ *Annum visitationis* Id est, punitionis^r. Tempus opportunum ad ipsos puniendos^t.

13. Et, &c. *וְיִבְרִיא וְיִגְוֶה* [Hic versus cum sequente junctim legendus est: quia dubium non est quin Propheta hic compareret pseudo-prophetas Israeliticos cum Judaicis; & hos illis longè deteriores pronunciat^t. multos usus habet in lingua Hebræa: hic valet, quidem^v. In prophetis quidem Samaria, JT. Pi. G. Angl. sim. Strig. h. e. decem tribuum, quæ abierant in captivitatem propter idololatriam^{*}. Et in prophetis, &c. Mo. P. sim. M. Ca. Ut in prophetis Samaria, Sy. sim. Me. ¶ *Vidi* (vel, video, Ca. videram, JT. olim^v,) fatuitatem; ita Calv. V. sim. Strig. G. *וְיִבְרִיא* Impietatem, Ch. similitudinem, Ar. mendacium, Sy. absurditatem, Ca. insulsi-^o tatem, JT. Pi. insulsa, P. rem insulsam, M. V. similitudo. Mo. i. e. omni ratione carentem, & absurdam admodum^{*}: stoliditatem, quæ intelligenti molesta est, ut res insulsa gustanti². ¶ *Prophetabant in Baal*, (i. e. Proponabant populo prophetias quas dicebant esse de Baal^b.) & decipiebant, &c.] Vel, Nam vaticinantes nomine Baalis deceperunt, &c. G.

14. Et, &c. *וְיִבְרִיא וְיִגְוֶה* At in prophetis Jerus. Pi. G. JT. Calv. Angl. Ità in prophetis, &c. Me. sim. Sy. ¶ *Vidi*, &c. *וְיִבְרִיא וְיִגְוֶה* [Vidi (vel, deprehendi, G.) turpitudinem, Mo. sim. P. M. Ca. vel, stultitiam, Sy. pravitatem, Ch. abominationem, Strig. rem horrendam, JT. Pi. sim. o. Ar. res horrendas, i. e. multò plus habentes malitiæ^c. q. d. Non tantum insulsi erant & fatui, ut illi Israelitici, quos tamen superbe damnabant; sed conspirarunt datâ operâ adversus Deum, erantque manifesti hostes, non tantum pietatis, sed legum omnium^d. ¶ *Adulterantium, &c.* *וְיִבְרִיא וְיִגְוֶה* Adulterare, & ambulare in mendacio, Mo. Adulterantes, &c. o. sim. Ar. Sy. Adulteria committunt, & ambulant, &c. P. sim. M. Ti. Adulterando, &c. JT. Calv. Dum adulterantur, &c. Pi. Hominum adulterantium veritatem, & ambulantium in mendacio. Tantò peiores sunt, quod non in Baalis, sed in meo, nomine fovent vitia^{*}. Potest hoc ad populum referri, q. d. Si quis sit adulter, aut fraudulentus, horum patrocinium suscipiunt, &c. ¶ *Et confortaverunt, &c.* *וְיִבְרִיא וְיִגְוֶה* Et (vel, Item, Pi. vel, Quod, JT.) roborant, vel confirmant, manus improborum, Calv. sim. Mo. P. M. JT. Pi. V. &c. (i. e. favent hominibus facinorosis^e, eos in improbitate confirmantes^h: dabant ipsis plus audaciæ & fiduciæ, ut liberius peccarentⁱ: blanditi sunt vitiiis, omnia prospera promittentes, propter Templum, domum Davidis, &c. k.) ut non revertantur, &c. M. JT. &c. Atque eo modo multorum impediunt conversionem: quo genere hominum nullum est exitius. Vide 2 Tim. 3. 6^l. [Ti. hunc versum cum præcedente sic reddit, Eandem stultitiam insulsam quam vidi apud prophetas Samariae—apud prophetas quoque Jerus. vidi, &c.] rō nē revertantur ad explicationem additum est. Nam vel Dei metus, vel hominum verecundia, frangit impiorum audaciam: ubi autem confirmantur, tunc perumpunt,

& sese obdurant ad obstinationem^m. ¶ *Facti sunt* m. Calv. mibi—ut Sodoma, &c.] i. e. Aequè abominabiles, ideòque pari poenâ plectendiⁿ. Et de sceleribus intellige, n. T. Me. & de poenis; q. d. Non plus sperandum est [illis] veniæ quam Sodomitis^o. Non pluris eos facio quam Sodomitas, homines, non errore aliquo, sed, destinato malos P.

15. *Cibabo eos absinthio, &c.* Vide supra 9. 15^q. i. e. Persequar eos omni genere poenarum. Nihil nisi venenum tam in cibo quam in potu reperient^r. ¶ *Et decipiunt vos, &c.* [Illi enim adulando vitia propagarunt^t.]

16. *Nolite audire, &c.* Durum hoc videtur & difficile, quod populum vetat tales audire; id quod graviter perturbare potuit animos simplicium. Sed Lex Dei eos satis dirigere potuit, modò nē oculos clauderent: & Deus nunquam electos suos destituit spiritu judicii & discretionis, quo inter veros falsosque Prophetas discernant^t. ¶ *Et decipiunt vos, &c.* [Illi enim adulando vitia propagarunt^t.] Faciunt vaneſcere vos, P. sic Calv. V. h. e. vos infatuant^v. Vanitatem enim ipsi docent vos, M. Qui vos frustra habent, Ca. Vanos reddunt vos, Ti. V. h. e. Verbis vanis & fallacibus seducunt vos^{*}. Vanos efficiunt isti vos, JT. v. Pi. ¶ *Visionem cordis sui loquuntur* Id est, quam ipsi excogitarunt^y. Loquuntur quod ipsis visum est^z. v. Pi.

17. *Dicunt* Heb. Dicunt dicendo, Calv. i. e. Loquuntur constanter^a, & indefinenter^b. Promittunt, & quidem impudenter^t. ¶ *Locutus est Dominus* Volunt igitur censerī Spiritus Sancti organa, quum nugas proferunt^c. ¶ *Qui ambulat in pravitate cordis sui* i. e. Omnibus qui vivunt pro libitu suo^d.

18. *Quis, &c.* *וְיִבְרִיא וְיִגְוֶה* Quis enim (sub præter nos, Pi. ex collat. v. 22^{*}.) stetit (vel, interfuit, Strig. Sy. simil. Ar. vel, stetit, Ti. ut minister coram Rege^f,) in secreto (vel, in consilio, M. in consilio arcano, Ti. vel, in arcano, i. e. in loco in quo arcana consilia sua tractat Dominus^g.)—& vidit, & audivit verbum ejus^h. Mo. P. Sunt verba, vel, i. Jeremiæ^h, exprobrantis falsis doctoribus incuriam, quia ad Dei sermonem non attendunt, &c. i. q. d. Cui ex pseudo-prophetis revelata sunt arcana Dei^k? Ex conjectura, non ex revelatione, loquebantur. Conjecturæ autem si in Regum consiliis, quantò magis in consiliis Dei hominem fallunt? Similis est huic loco ille ad Romanos, cap. 11. 34, 35. contra Judæos, qui solâ conjecturâ de voluntate Dei pro certo affirmabant, nolle Deum homines incircumcisos, sed pios, ad vitam æternam admittere^l. Quis, nempe de prophetis sic loquentibus^o q. d. Nullus profectò^d; sed quæcunque prophetant, ex se confingunt^{*}: non possunt res futuras divinare^f. Vel, 2. pseudo-prophetarum^g, sive Epicureorum contemnentium vocem ministerii in Ecclesia^h. Quis, nimirum alius præter nos^h? Eclipsis in hoc genere locutionis frequens, ut Prov. 30. v. 4. Sic Jeremiæ aliisque bonis Prophetis suam ordinariam dignitatem & auctoritatem objecerunt, ut supra cap. 18. v. 18ⁱ. Al. Per subfannationem sic loquuntur de veris Prophetis vindictam Dei denunciantibus; q. d. Quid? isti denunciant famem, pestem, &c. quasi essent Angeli de coelo missi: profitentur se esse præcones Dei, testes arcani consilii ejus. Sic dicebant nebulones isti, ut sopirent conscientias, He, quis stetit, &c. an steterunt illi, &c. quis audivit? quis vidit? omnia hæc sunt incerta: non est quod metuatis, indulge-^t te vobis, &c. k. [Ch. locum sic reddit, Non enim steterunt ut revelaretur sibi secretum à facie Domini, &c.]

19. *Turbo, &c.* *וְיִבְרִיא וְיִגְוֶה* Turbo, vel Tempestas, (vel, Procella ingens; *καὶ ἀνέμους, καὶ καταιγίδας*, quibus verbis verti solet *וְיִבְרִיא וְיִגְוֶה*;) Domini excandescētia, Mo. vel, cum furore, P. M. Ti. Ar. Sy. &c. vel, & ira, &c. o. Turbo, q. d. subito, & præter spem^m. ¶ *Et, &c.* Me. *וְיִבְרִיא וְיִגְוֶה* Et (sub. quidem, Pi.) turbo imminens, vel impendens, (vel, erumpens, M. permanens, JT. Pi. sese intorquens, Ti. immanans, V.) super caput impiorum manebit, Mo. sim. JT. Pi. vel, cadet, P. Calv. sese demittet, Ti. residet, M. residebit, Ch. requiescet, Sy.

20. *Non revertetur, &c.* Cassus & inanis, non peracta ultioneⁿ. Non reflectet cursum suum^o. Non cessabit, non discedet à vobis^p. Similitudo à nuncio sumpta. Sic *ἐπιστρέψω* ponitur Matt. 10. 13^q. ¶ *Usque dum compleat*

compleat (vel, stabilierit: ad executionem hoc refer-
tur:) cogitationem cordis sui] i. e. Consilium ejus cer-
tum & stabile †. Donec opere compleverit id quod de-
crevit*. q. d. Deus sermō loquitur, non ut homines, quo-
rum lingua sæpe mentem præit. Sermo propheticus
certum est testimonium arcani ejus consilii; non vari-
us est: nihil in sermone ejus frustratorium est. Nè er-
gò putetis levem hanc fore castigationem, quæ citò
pertransseat †. ¶ In novissimis diebus] Sim. Mo. P.
Calv. Post hosce dies, Heb. In extremitate, five consequen-
tia, dierum, Pi. Tandem, JT. G. ubi tempus venerit †;
tempus quod Deus iræ suæ destinavit, quando janua
clausa erit †. ¶ Intelligetis, &c. תבין בזה ביום]
Intelligetis (vel, considerabitis, Angl. percipietis, M. sim. Ar.
animadvertetis, Sy. JT. Pi.) hoc (vel, eam, P. V. i. e. hanc
prophetiam †; vel, istud, Pi. vel, de hac re, M. vel, ejus,
Ti. vel, in ea, Mo. sub. prophetia. Relativum pro an-
tecedente †. Vel, hujus rei, Calv.) intelligentiā, Calv. P.
vel, intelligentiam, Mo. Ti. Calv. M. intelligendo, Ch.
vel, exactè, Pi. vel, animadversione, JT. vel, ex intimo cor-
de suo, Ar. vel, cum intelligentia, five consideratione, Angl.
q. d. Certissimè & vehementissimè sentietis †. Re ipsā
sentietis & experiemini Dei vindictam †. Insultat eo-
rum socordia; q. d. Intelligetis, sed sermō, Deum non
frustrā locutum esse, & pœnas pertinaciæ dabitis †.
Tum demum intelligetis, vel considerabitis, hanc pro-
phetiam de captivitate, cū impleta fuerit †. [Strig.
verba sic reddit, Postea re ipsā hæc comperietis.] Tan-
dem plenè intelligetis & considerabitis quod jam non
credetis †.

21. Non misit, &c.] q. d. Ego unus sto ex opposito
adversus multitudinem, &c. Sed nè fallat vos hæc
comparatio: nam Deus me misit, non illos †. ¶ Non
loquebar ad eos] Non instruxi eos ullis mandatis. Pertin-
et hoc ad executionem; ut mittere, ad vocationem.
Videmus semper necessariò requiri vocationem, non
modò externam, five ab hominibus, sed & internam, à
Deo, ut quis fit Pastor, &c. †.

22. Si, &c. אם יסדו בסודי ושמעו] Et si (vel,
Quod si, JT. Ca. Calv. Nam si, Pi. Angl. Sed si, Angl.)
sterissent (vel, adfuerunt, Ca.) in secreto, vel consilio, meo,
Mo. P. Calv. &c. (i. e. si admitti fuissent in locum in
quo tracto consilia mea & arcana †: si à me revelatio-
nes accepissent †, ut scil. jactant, supra vers. 18 †. Cū
pseudo-prophetæ contemptim objicerent Prophetis
Dei, ipsos non sterisse in consilio Dei, nunc retorquet ad-
versus eos, Si sterissent, &c. qu. d. Detrahunt fidem
servis meis. Sunt tamen aliqui Prophetæ: si ipsi velint
haberi tales, probent. Quæ erit vera probatio? Si ste-
rissent, &c. Legem docuissent, &c. †. Al. Si enim consilio
meo usi essent, Strig.) & (vel, certè, five utique, Calv. JT.
Pi. V. Ità reddendum †, aut redundat †.) audire fecis-
sent (vel, pronuntiavissent, JT. vel [neglecto]) nun-
cient, Ca. nota fecissent, P.) verba mea populum meum, vel,
populo meo, Mo. Ti. G. ex Vulg. sim. Pi. &c. (i. e. & mea
mandata eloquuti essent, nihil addendo aut demendo †.
q. d. Si fuissent afflati Spiritu meo, aliter docuissent †.
Hinc probat eos non esse Dei Prophetas, quia non do-
cent Legem, in qua consilium Dei comprehensum est:
itā Doctores ex Lege discernendos docet †.) & averti
fecissent (vel, reduxissent, M. Ti. Calv. revocavissent, JT.
revocassent, Pi.) eos à via sua mala, &c. Mo. Calv. &c.
Dedissent, ait, populo ea consilia per quæ, à peccatis sa-
nati, simul & pœnas evasissent †. Vel, hand dubie averti
fuissent à pravitate & malitia sua. Argumentum est ab
efficacia Verbi, juxta illud Esa. 55. 11. Verbum meum non
redit ad me vacuum †. Specialis hæc est nota veræ do-
ctrinæ, quòd scilicet edificat & format homines ad
pœnitentiam atque Dei timorem. Vide 2 Tim. 3. 16 †.

23. Putasne, &c. ? הארתי מקרב וגו'] An Deus à
propinquo, &c. ? Calv. P. sim. Mo. &c. Vel, i. tempore, V.
qu. d. An sum Deus novus & recens †, similis idolis
nuper inventis †; & non potius Deus æternus, & an-
te mundum existens †? & antiquus, & cujus om-
niscientia & majestas vobis nota esse debeat †? [Vel, 2.
loco.] Deus loci propinqui †? qu. d. qui tantum cer-
nat quæ propè adsunt, hebes & obtuso intuitu †? Pu-
tasne me tantum cœlestia (quati mihi vicina †) cu-
rare, & non terrestria †? utpote nimis dissita †. Excu-

tit hypocritis delicias suas. Ideo torpebant in vitiis,
quòd putarent se Deum posse fallere †.

24. Si, &c. ? אם יסדו בסודי] Num (vel, Si, o. Vulg.
Etiam si, Sy. Aut si, M.) occultabit, vel abscondet, se quis-
piam, &c. ? Mo. P. Ti. &c. An delitescere potest, &c. ? JT.
Pi. Itane se latebris involvet aliquis, ut ego eum non vide-
am †? G. q. d. Nihil me latet †. ¶ Non cœlum—im-
pleo †? Tum perspicaciā, tum efficaciam; vide Psal. 139.
7, &c. †: non solum potentiam & providentiā †, sed & ef-
ficientiā †.

25. Audivi quæ dixerunt, &c.] Hanc doctrinam sæpe
iterat, quia morbus ille non potuit curari levi reme-
dio †. ¶ Somniavi] i. e. Vidi in somnis visionem
propheticam †.

26. Usquequo, &c. ? עד מתי היש בלב הנביאים נבא']
Quousque erit (vel, est, M. Ti. Ch. vel, est, five erit, hoc, five istud, Ti. Ch. Angl.) in corde pro-
phetarum (Significat eos non per errorem, sed medita-
tō & consultō, labi †.) prophetantium (vel, ut prophetent, M. Calv.
Ti.) mendacium, & prophetarum (vel, ut prophetent, Ti.
vel, & sunt prophetae prophetantes, M.) doli (vel, dolum,
M. Ti.) cordis sui †? Calv. &c. Sic vocat Deus quicquid
excogitant homines quod non acceperint ex ore ejus †.
Quousque habebunt in animo vates, falsa animique sui fal-
laciā vaticinari †? Ca. Quando desinent tandem prophetae
edere vaticinia, &c. ? Strig. Semper illud in mentem ve-
nit; Cur Deus hoc permittit, ut veritas misceatur men-
dacio, &c. an quia eum delectat hic lusus †? an quia
populi sui salutem negligit? Huic objectioni occurrit:]
Quousque †? qu. d. Non patiar in perpetuum; tandem
vindictam de eis sumam †. [Alii aliter vertunt.] Us-
quequo †? Mo. P. V. Angl. (sub. hæc dicturi sunt, V. sim. Pi.
isti falsi prophetae †. Vel, Quousque tandem? JT. Pi. hoc †? Pi.
pacto agent? Abrupta locutio, qualis Psal. 6. 4. & 13.
2. &c. P. Vel, Usque quando? Di.) An (vel, Annon, P.) †? Angl.
est (vel, esset, Pi. sub. somnium, JT. Pi. Belg. quod ex ver-
bis præcedentibus & sequentibus subintelligendum
est †; h. e. somnium Divinum †;) in corde (i. e. vel, illis
desiderio & delectationi, ut phrasis sumitur Psal. 40. 9. † Pi.
& alibi; vel, firmiter decretum ab iis, ut Esa. 63. 4 †.) † Angl.
prophetarum (vel, prophetarum istorum, JT. Pi. Angl.) pro-
phetantium (vel, qui prophetant, Pi. vel, ut semper prophe-
tantes sint, Angl. Ellipsis & verbi substantivi, ut Esa. 62.
7. Jerosolymam (sub. esse) laudem; Rom. 8. 29. conformes,
sub. esse: & v. semper, quod innuitur in præced. Quous-
que †.) mendacium, vel falsum, &c. ? Mo. Di. JT. Pi. P. † Idem
Angl. Belg. Idem est, An est in corde? quod v. seq. An co-
gitant †? Sensus loci esse videtur, Quousque durabit
hæc ipsorum impudentia, &c. †? Estne scopus illorum
imponere populo meo, &c. †?

27. Qui, &c. ? מהשנים להשנים] Cogitant-
ium (vel, Cogitant enim, M. Cogitantes, vel, Qui cogitant,
Ca. Pi. Calv. Qui putant, JT.) ad faciendum, vel ut fa-
ciant, oblivisci populum meum nominis mei, Mo. Calv.
M. &c. per (vel, propter, G. ex Vulg.) somnia sua, M. JT.
Calv. sim. Mo. P. ex ονειρεσθων nugis vaticinia vendi-
tantes †. Putantes se oblivioni daturus legem meam, &c. † G.
Ar. Quorum consilium est, populum meum nomine meo se-
ducere, &c. Ar. Quorum consilium hoc tendit, ut populum
meum somniis suis—in oblivionem nominis mei trahant, Ti.
An (vel, Annon, P. sub. inquam, P. Di.) cogitant facere ut
obliviscatur, &c. ? Di. sim. P. ¶ pro אם, an, ordinariè
habet Chateph-pathach, ut [v. præc.] in פתח: modò ta-
men simplex Pathach, ut Num. 13. 18, 19, 20. Sensus,
Cogitantne inducere plenariam oblivionem nominis
mei, &c. ? Opponam somniatoribus illis veros meos
Prophetas, &c. †.

28. Qui habet somnium, (nempe Divinum; syn. gen. 7.
Cui repugnat, quòd huic somnio opponitur Verbum
Dei in sequente membro †.) narret somnium] Vel, ut som-
nium, Angl. sic G. Me. quòd vanitate plenum est, Ec-
cles. 5. 7. vide Zach. 10. 2 †: non, ut revelationem Divi-
nam †. ¶ Et qui habet sermonem meum, loquatur] Non
attenderunt [Interpretes] consilium Prophetæ. Pen-
det hic versus ex superiore contextu, & Deus respon-
det huic quæstioni, Quid igitur nobis agendum est, ubi
mendacia confligunt cum veritate, & Prophetæ cum
Prophetis? Hinc multi occasionem arripiunt socordia,
ut malint non se fatigare amplius, nec quærere quid sit

aut velit Deus, quàm se implicare molestis disputati-
onibus. Respondet ergò Deus, q. d. Hoc præjudicio
non debet gravari sermo meus. Nè impediatur suis fal-
laciis mendaces prophetæ quò minus pergant & Pro-
phetæ mei fructuosè docere, & alii ipsos audire. Ini-
quum enim est ut mendacium viam obstruat veritati ^b.

^c Calv. ¶ *Sermonem meum verè*, sim. P. Ca. JT. [אמר] Sincerè,
Pi. Ar. Heb. cum veritate, Pi. simil. Mo. 6. Opponitur
dolo v. 26. Verum, M. ex fide, Ti. Verbum, inquam,
veritatis, i. e. verum ^d. Bonâ fide enunciet quæ à Deo
accepit; nihil subiceat, nihil addat de suo *. Purè &
incorruptè, Strig. ¶ *Quid, &c?* [מה להבין ארר הבר] ^e

Quid (vel, *Quid autem*, M. *Quid enim*, Ti. Strig. *Quid*
isti, JT.) *palea* (vel, *paleis*, M. *stramini*, Ca. sub. est, M.
Ang. &c.) *cum tritico* ? Mo. M. Ti. &c. vel, *ad triticum* ?
P. 6. i. e. Quid falsæ prophetiæ cum verace ^f ? Quid

valet palea præ tritico ? Al. Sicut palea cum tritico
non convenit; sic nec somniis cum Verbo meo, quod
[ut sequitur] instar ignis & mallei ipsis erit ^b. Quid va-

nitati cum veritate ? Plurimùm differt inter falsa &
vera ⁱ. Quid simile habent talia somnia cum revelati-
onibus Divinis ^k. Iterum excipere poterant, non sup-
petere iudicium quo discernent inter Prophetas. Re-

spondet Deus, veram doctrinam non minùs differre à
falsa quàm palea à tritico. Ità ostendit quàm stultè
multi detrahunt authoritati Legis hoc prætextu, quia
multi sunt falsi interpretes. Si quis enim triticum repu-

diet quòd opertum sit & permixtum paleâ, annon
dignus est qui fame pereat ? Ità & qui spernit Verbum
Dei quia inquinatur multis figmentis ^l. *Quenam est*

inter paleam & triticum proportio ? Ar. Al. *Quorsum mi-*
scetis paleam cum tritico ? Sy. Phrasin Hebræam fumo
ut, *Quid mihi tecum* ? vel, *vobiscum* ? 2 Sam. c. 16. v. 10.

Joan. 2. 4. simil. Hof. 14. 8. vide & 2 Cor. 6. 14. Ità
hîc, *Quid palea, &c.* ? h. e. Quorsum commenta homi-
num miscerentur Verbo Dei ^m ? *Paleas* vocat somnia

pseudo-prophetarum, quæ vento feruntur: *triticum*, Ver-
bum Dei, quod manet in æternum ⁿ. *Palea* sunt tra-
ditiones humanæ, ficti entusiasmî, ementita miracula,

&c. *triticum*, vox Evangelii ^o. Quid commune est do-
ctrinæ pseudo-prophetarum cum doctrina Dei ? Pro-
verbiale dictum ^p. Al. *Ecce, sicut qui separat paleam à tri-*

tico, sic separo impios à justis, Ch. ^q *הלא כורר דברי נאש ופסטיש* ²⁹. Numquid, &c. ?

²⁹. Numquid, &c. ? *והפסטיש* ³⁰. Nonne sic, vel ita, verbum meum est ut ignis ?
JT. Pi. P. &c. & ut malleus conterens, vel, qui conterit,
(vel, diffundens, Ca. sim. JT. Pi. vel, contritam disperget,
Mo.) *petram* ? P. &c. Nemini parcens, nè durissimo
quidem: cum illi pseudo-prophetæ omnium auribus &
voluntatibus se accommodent ^q. *Ut ignis*, i. e. effica-

cissimum: *conterens petram*, i. e. duritiam cordis huma-
ni ^r. Hæc sunt certissima veri falsique documenta: Quòd,
1. *Propheta bonus doctrinâ suâ, velut igne, utitur in*

purgandis probandisque piis, &c. quum pseudo-pro-
pheta nundinetur, &c. juxta Jerem. 20. 10. 2. Quòd
ille non cedit saxeorum hominum pertinaciæ; sed Ver-

bo Dei, tanquam malleo, perfringit: hic, contra, obdu-
rationem confirmat blandimentis suis ^t. Al. Duæ hæ
comparationes ad reprobos pertinent. Priùs dixerat,

sermonem Dei esse triticum, quo animæ pascuntur, &c.
quo nihil suavius. Sed quia Judæi, ingratitude suâ,
fructum ex eo non perceperunt, illum jam dicit esse,

1. *ignem*, non purgantem, qualis est piis, sed devoran-
tem: 2. *malleum*, confringentem improbos. q. d. Pri-
vantur quidem Judæi iudicio, quoniam obstupuerunt
in malitia suâ; sed Verbum Dei non potest exinaniri,
aut inefficax reddi: licet vilipendatur, sua tamen illi
constabit dignitas & efficacia; & si non sit in cibum
salubrem, erit instar ignis, &c. confer 2 Cor. 2. 16. un-

de hic locus optimè explicatur; & sentient Judæi quan-
ta sit durities illius sermonis, cum quo configere au-
dent ^u. Lex est malleus conterens Epicureos & hy-

pocritas ^v. ³⁰. Ecce ego (vel, me, JT. Pi.) *ad* (vel, contra, M. Sy.
Ch. JT. Pi.) *prophetas* ³¹. Ità Mo. P. &c. Sub. sum, Ang.
vel, *præstò sum*, Sy. sim. Angl. vel, *iratus sum*, M. sim.
Ch. Strig. *Vatibus* minitor, Ca. ¶ *Qui, &c.* [מי יגד] ³²

Qui (vel, *Quia*, Ca.) *furantur*, vel *suffuriantur*, (vel, *sur-*
ripiunt, Ca.) *verba mea quisque à socio, vel proximo, vel*

amico, suo, P. Calv. Ti. M. &c. vel, *alter ab altero*, Ar. Sy.
sim. Ca. [Variè explicant.] 1. Qui imitantur verba
meorum Prophetarum, dicentes, *Hæc dicit Dominus*,
&c. Qui mutuabantur aliquid à veris Prophetis, ut
essent illorum æmuli, & quasi similes ^y. Qui utuntur ali-

enâ prophetiâ, cui tamen mox affingunt sua somnia ^z.
Qui surripiunt quædam verorum Prophetarum dicta,
eaque vel admiscunt suis mendaciis, ut iis fidem faci-

ant; vel, falsâ interpretatione in rem suam detorquent,
ut factum Jer. 28. 2. *Qui prophetant juxta voluntatem* ^a T.
cordis sui, & loquuntur cum auctoritate, Sic dicit Dominus,

Prophetis veris se conformantes, Ch. in M. Sed falsos
prophetas verorum socios non vocasset Jeremias ^b. Ve-
rùm in Hebraismo *vir & proximus* idem sæpe valent
quod *unus & alter* ^c. 2. Notat clandestinas eorum ar-

tes, quòd inter se furtim conspirarent & ex compo-
sito, deinde ad populum divulgarent, ac si quisque oracu-
lum è cœlo habuisset ^d. 3. Sensus est, Qui suis menda-

ciis efficiunt nè homines Legi & veris Prophetis fi-
dem adhibeant *. Qui, scientes prophetias meas esse
Verbum Dei, id tamen pernegant coram populo; vel,
eas populo subducunt ^e. Qui fidem ac reverentiam quam
populus eis adhibent eorum cordibus excutiant ^f; Di-

aboli instar, qui *furatur semen è cordibus*, &c. Matt. 13.
v. 19. Luc. 8. 12. Exemplum vide in illa apostasia po-
puli, Jer. 34. 8. — 11. pseudo-prophetarum artibus, ut
videtur, effecta ^h. 4. Qui Verbum meum sibi cognitum ⁱ Ang.

facilegè dissimulant. Primus hic gradus sceleratæ pro-
phetiæ ^j. 5. Qui usurpant sibi munus Prophetiæ, &
loquuntur quæ ego non præcepi ^k.

31. *Qui, &c.* [מי יגד] [Variant.] *Usurpan-*
tibus linguam suam, & dicere, (vel, *dicunt*, P. Ti. &c.)
Dicit, Mo. M. vel, *Dixit*, P. sub. Dominus, M. *Qui suis*
linguis utuntur ad inquiendum, Inquit. Dicunt istud, *In-*

quit Jova *. *Usurpantes linguam, &c.* Ti. sic Ang. *Qui* ^l Ca.
adhibent (Heb. accipiunt, Pi.) *linguam suam ut dicant*,
(scilicet falsò ¹), *Dictum*, Pi. sic JT. Hebr. [מי יגד]: ² Pi.
quâ vocè veri Prophetæ prophetiam à Deo revelatam
insigniebant ³. Id est, ut commenta sua pro dictis Jeho-

væ in populum diffeminent: nam hoc tritum erat Pro-
phetarum jam olim exordium. Secundus gradus ^m. ⁴ Jun.
Al. *Qui assumunt, &c.* Vulg. G. i. e. dicunt quod ipsis
in mentem venit ⁿ: pro suo placito & nutu moderantur ^o G.

ac dirigunt linguas suas, ut populo placeant; quum ve-
ri Prophetæ eas ductui Divino relinquunt ^p. *Qui suum* ^q T. ex
verbum in ore habent, & dicunt, Ipse dixit, Strig. *Qui pro-*
phetant juxta voluntatem cordis sui, & dicunt, Sic dicit

Dominus, Ch. Qui pervertunt, &c. Sy. *Qui accipiunt*
linguam, &c. i. e. eâ abutuntur: vel, *Qui capiunt lin-*
guam, &c. fallaci scilicet & adulatoriâ, &c. P. *Qui tollunt* ^r Belg.

linguam suam, i. e. in sublime efferunt; qui fastuosè se at-
tollunt, & audacter arripiunt sibi auctoritatem, quasi
essent legati cœlestes. Ità eorum magniloquentiam no-
tat, quâ turgent, &c. 9. *Qui lenificant, vel mollificant,*

linguam, &c. P. M. Angl. vel, sermonem linguâ suâ;
i. e. blandis sermonibus plebem illiciunt, & utuntur di-
ctione usitatâ veris Prophetis, nempe, *Dixit Jehovah* ^s. ¹⁰ V.
Qui placencia loquuntur, ut simulatorum mos est ^t. ¹¹ Ang.
[מי יגד] hîc, pro [מי יגד] ¹². Transpositio literarum ¹³ M. ex K.

hîc, ut alibi sæpe. Sic, *chedel*, Esa. 38. 11. pro, *cheled*,
mundus, Psal. 49. 2. & *taphel*, 2 Sam. 22. 27. pro, *patal*,
perversum esse, Psalm. 18. v. 27. Ità, *simlah*, & *salmah*,
Exod. 22. 9, 27. *vestis*. Sic, *cebes*, & *ceseb*, Levit. 4. 32, 35.
[Plura vide in Authore.] Ità & hoc loco, *lakach*, pro,
chalak *. ¹⁴ Ang.

32. *Seduxerunt populum meum in mendacio suo*, (vel,
mendaciis suis, Calv. &c.) & *in miraculis suis*, [וּבְמִוִּזְמוּתָם]
Et rapiditate suâ, JT. i. e. volubilitate sermonis, & sa-
pientiâ humanâ verborum, quâ ferè enituntur præsta-

re qui rei veritate carent, ut fucum faciant impruden-
tibus. Hic tertius gradus ^v. *Et erroribus suis*, o. sic Ar. ¹⁵ Jun.
lasciviâ suâ, Sy. sim. Angl. sic Zeph. 3. 4. Vide & Gen.
49. 4. *In extasibus suis*, fingentes se raptos esse à sen-

sibus, &c. ¹⁶ V. *Celeritatibus suis*, Ti. *blanditiis suis*, P. te ¹⁷ L.
meritate suâ, G. ex Ch. [מי יגד] Chaldæis est, *subsilire* ¹⁸. Et ¹⁹ G.
levitate suâ, Pi. sic Mo. Calv. *atque in levitatibus suis*,
M. V. i. e. levibus & stultis suis cogitationibus & in-
ventis ²⁰. *Levitates animi dicuntur, cum modò hoc, mo-*
dò illud, inconstanter sentiunt ²¹. ¶ *Qui nihil, &c.* [וְהָיָה]

Et proficiendo non profuerunt populo huic, Mo. P. &c. Infir. cum fut. pro præf. ad amplificationem rei. Ommino nihil utilitatis afferent, &c. Ti. sim. M. V. Ca. Et omnino non profunt, &c. JT. Pi.

33. Populus iste, (profanus & seductus d,) vel propheta] Falsus, qui populum seduxit, &c. f. ¶ Di-

cent, (vel, dicendo, Pi. Calv. &c. nempe per ludibrium*,) Quod (vel, Quale, Strig.) est onus Domini? sic P. M. Ti. &c. "וְנִשְׁמָה" Græci ἀνίμω, assumptio,

vertunt f. Itā o. & Sym. & Th. in D. Aquila, ἀνίμω, onus, vel pondus. Quæ (vel, Qualis, Sy.) est prophetia, &c.

Ch. vel, revelatio, Ar. sermo, Sy. onerosa prophetia, &c. JT. Eo titulo aut præfatione utebantur Prophetæ ubi vul-

gaturi erant vaticinia dira atque tristia. Quia verò hæc vox, ob longam patientiam Dei non statim minas suas implentis, apud impios Judæos in ludibrium ver-

terat; ideo Jeremias graviter eos de hujus vocis irrisu increpat. Quod onus, &c. i. e. Qualis est prophetia?

De "וְנִשְׁמָה" vide Esa. 13. 1^k. Ecquæ sint Jove mine? i. e. minax oraculum? Judæi Prophetarum oracula,

ex odio & contemptu, atque per derisum, onus nomi-

nabant^m. Nomen oneris debebat eorum animos deji-

cere: sed potius se inflabant fastu & contumaciâ, & accendebant se rabie, &c. ¶ Dices ad eos, Vos, &c.

"וְנִשְׁמָה" Quod (vel, Quale, Strig.) onus? Mo. M. sim. P. Calv. (vel, Quid mine?

Ca. [Alii sine interrogatione;] quodnam onus, Ti. Pi. sub. sit, Pi. id quod est onerosa prophetia, JT. vel, Talis

est prophetia, Ch. Is est sermo, Sy. Vos estis onus, Vulg. sim. o. Ar. Lusus ex ambiguo. Nam onera gravia & inu-

tilia projici solent: & illos homines Deus plus satis to-

leraverat. Vide & mox 38°. derelinquam (vel, & abji-

ciam, Ti. cum sublaturus sim, Ca. nempe abjiciam, Pi. vel, nempe deserturus sum, JT.) eos, M. P. &c. qu. d.

Verbum meum vobis fastidio est: nihil magis vultis

quàm absentiam meam & silentium. Sed eo ipso vos

ulciscar. Tacebo; nulla posthac erit prophetia; & dis-

cedam à vobis: id quod maximè horrendum est, ut-

cunque nihil magis cupitis. Hoc onere vestro levo

vos, &c. ¶ 35. Dicitis, — Quid respondit Dominus, &c. q. d.

Reverentiùs & religiosiùs me alloquemini. Sermonem

meum non vocabitis onus: quia odioso hoc titulo se ab

omni docilitate alienarunt, & se fastidio ac odio oc-

cuparunt, aditumque sibi obstruebant nè proficerent,

&c. Jubeat ergò eos venire vacuis & puris & paratis

animis, &c. ¶ Monemur hîc ut sanctè & piè loquamur

de verbis Domini, non ea onus vocantes, sed responsa,

& oracula, quibus invitamur ad poenitentiam & sa-

lutem. ¶ 36. Et onus Domini ultra non memorabitur] Non ute-

mini hâc formulâ dicendi, Quod est onus Domini? id est,

adversa prædictio? nam "וְנִשְׁמָה" plerumque in malum

accipitur. Cum tamen omnes prophetiæ Divinæ non

sint de rebus adversis, sed quædam de prosperis; Judæi

ergò per hoc ostenderunt se malè sentire de Deo &

Verbo ipsius, quod semper accipiebant in malam par-

tem, & Prophetas nunquam prædicere ex ore Domini

nisi adversa. ¶ Quia (vel, Alioqui, Calv.) onus

erit unicuique sermo suus, "וְנִשְׁמָה" Verbum suum, Mo. P.

M. sub. verum: q. d. Ut existimant prædici sibi exiti-

um, itâ illis eveniet: quicunque itâ locutus fuerit, pu-

nietur. Illa verba vocem oneris per risum usurpan-

tium pessimè ipsis cedent. Al. Significat, si quid acer-

Ca. vel, Quia, Calv. Nam, G. Ang. Autem, Sy.) per-

vertistis (vel, perverteritis, JT. Pi. pervertitis; præf. pro

præf. *) verba Dei viventis, &c. M. P. Mo. &c. Quo * v.

Dei epitheto monet, hoc eis non impunè cessurum, &c.

Id fecerunt duabus de causis: 1. quia suâ pravitate

coegeerunt Deum aliter loqui quàm vellet: 2. quia

præposteri erant interpretes; omnes prophetias in

malam partem accipientes, in jocum vertentes, in

nugas & fabulas detorquentes; omnia in pejorem

sensum rapientes, quasi meras continerent minas.

37. Ad prophetam] Sub. verum, V.

38. Si, &c. "וְנִשְׁמָה" Et num onus Domini

diceris? Mo. Et si — dixeritis, P. M. Et non — dicatis,

Ti. Quod si — dixeritis, Ca. Sed quandoquidem (vel, quia,

Pi. cum, Strig.) — dicitis, JT. Ang. ¶ Et (vel, Ego

autem, Ti.) nisi (vel, Quamvis miserim, JT. Pi. Calv.)

ad vos, &c.] Itâ M. P. Mo. &c. q. d. Si perrexeritis in

hac obstinatione.

39. Ecce, ego tollam vos portans: i. e. deportandos. * G.

"וְנִשְׁמָה" Ecce ego, & obliviscar vestri

obliviscendo, Mo. i. e. omnino obliviscar. Ecce, inquam,

obliviscar, &c. P. V. hîc non copulat, sed præf. mutat

in fut. Ecce me, qui obliturus sum vestri indefinenter, JT.

¶ Ecce, ad me quod attinet, obliviscar vestri omnino, Pi. U-

trumque verbum à "וְנִשְׁמָה" oblitus est. Sed frigidus vi-

detur hic sensus. Alii deducunt à "וְנִשְׁמָה", tollere; ut al-

ludat ad vocem "וְנִשְׁמָה": vel, prius à "וְנִשְׁמָה", postterius à

"וְנִשְׁמָה". [Hinc alii aliter reddunt.] Ecce, ego paratus

sum contra vos, & obliviscar vestri, ut feram vos, M.

Ecce, accinctus sum contra vos, & obliviscar vestri, nè

feram vos, Q. in V. Ecce, ego obliviscar vestri, ut tollam,

vel ad tollendum, vos, Calv. vel, Ecce, & ego vos levando

tollam, Ti. Ecce ego, & tollam vos tollendo, Calv. simil.

Sy. qu. d. Sentietis quàm grave & onerosum sit mihi

vestrum scelus, [quod dicitis, onus, &c.] quod etiam

recidet in vestra capita. ¶ Et, &c. "וְנִשְׁמָה" Et evellam

(vel, abjiciam, Ti. Pi. deseram, JT. Mo. sim. M.) vos, — (sub. abjectos, JT. vel, abjiciendo, P.

vel, & transferemini, M.) à facie mea, P. &c.

40. In opprobrium, &c.] Vide supra 20. 11 f.

CAP. XXIV.

1. O Stendit mihi, &c.] Itâ M. Ti. &c. sub. visionem,

JT. Pi. vel, in visione prophetica. Jeremias, v.

postquam Regi Sedecia commemoraverat quæ olim

dixerat Regibus primùm, deinde Principibus, postea his

qui Prophetæ haberi volebant, venit ad comparatio-

nem quandam inter Regem & Principes intèrque po-

pulum, postremò monita additurus quæ ad populum

solum pertinent; rerum quippe magis quàm tempo-

rum ordinem persequens. ¶ Duo calathi; itâ JT. Pi. &c.

"וְנִשְׁמָה" Canistra, Mo. P. Forma absoluta est

"וְנִשְׁמָה"; quæ vox occurrit Cant. 7. 13. & contractè,

ut hîc, Gen. 30. 14. &c. estque incertæ significationis:

quæ tamen cum hac voce nullam affinitatem habere vi-

detur, quamvis literæ eadem sint. Sic idem "וְנִשְׁמָה" est olla,

Ex. 16. 3. & spina, Esa. 34. 13; idem "וְנִשְׁמָה", & nuncius, Prov.

13. v. 17. & tormen, Esa. 21. 3. & cardo, Prov. 26. 14.

Redundat h. l. & in hac voce: ut in "וְנִשְׁמָה", Exod.

26. v. 5. à "וְנִשְׁמָה", unde "וְנִשְׁמָה", cochlea, 1 Reg. 6. 8; & in

"וְנִשְׁמָה", Cant. 7. 1; & in aliis vocibus quæ aliis locis oc-

currunt. Sicut alibi & deficit: ut in "וְנִשְׁמָה", residuum,

1 Par. 12. 38. "וְנִשְׁמָה", doctor, Job. 35. 11. Singulare hujus

vocis postea occurrit "וְנִשְׁמָה". ¶ Positi ante templum] Quos de primitiis ad Templum tulerant agrorum do-

mini. ¶ Postquam transtulit — Jechon. &c.] Quod narratur 2 Reg. 24. 10. Itâ ipso initio regni Sede-

cia exitum ejusdem regni Propheta prospexerat. ¶ Et, &c. "וְנִשְׁמָה" Et artificem, vel

artifices, Mo. P. M. Sy. Ch. &c. (i. e. architectos qui

conficiebant arietes & turres ad oppugnandas urbes. ¶ Vel, fabros, M. Ca. opifices, Ti. fabros ferrarios, Q. in

Angl. fabros ipsos lignarios, JT. Pi.) & inclusorem, vel

inclusores, Mo. P. M. Ti. V. Calv. Ca. &c. Vel, 1. castro-

rum; i. e. peritos castrametandi: Nam 2 Reg. 24. 14.

Nabuch.

Nabuch. abduxisse dicitur viros ingenio præstantes, & excellentes in rebus bellicis. Sed fallitur vir doctus: nam post illos, etiam artifices, &c. ut hic, recensentur. Vel, 2. gemmarum, h. e. gemmarios. Vel, 3. portarum, h. e. janitores. Vel, 4. sic vocat claustrarium, qui claustra facit: fabros ferrarios, JT. Pi. Vel, 5. consiliarios & sapientes, quod consilia celent: à secretis. Vel, 6. cæmentarios, qui urbes mœnibus includunt. Ità Chaldæi illos tractabant ut olim Philisthæi, 1 Sam. 13. v. 19. Abduxerunt fabros ferrarios, nè arma fierent; & cæmentarios, nè loca munirent.

2. Ficus bonas, &c.] Intelligi, Jechoniam & pœnitentes in Babylone. Primi temporis; ità V. פריים פריים] Præcoces, P. M. JT. &c. Sunt enim ficus quædam quæ & præcoces, & serotinos, fructus ferunt, Plin. 15. 18 f. Malas nimis] Ut ex aspectu patebat P. Intelligi, Zedeciam cæterosque Judæos in Judæa obstinatos. Comparatio hic fit inter Judæos exsules, & eos qui patriâ fruebantur, & sibi valde placebant, ac si Deus mitius cum eis egisset. Comparativè hic loquitur Propheta, quum alios bonos, alios malos, vocat; nec tam de culpa loquitur quàm de pœna. Hoc ostendit Deus Propheta, tum quia captivos desperatio obruere poterat; tum quia residui exsilibus insultabant, & tolerantia Dei abutebantur, & magis obdurecebant, &c. f.

5. Sic, &c. פריים פריים] Sic agnoscam captivitatem, &c. M. Calv. i. e. captivos; illis favebo, agnoscam pro bonis. Sicut tu ficus illas approbas, ità ego approbabo pœnitentiam quam agent aliquando isti nunc deportati; quibus ideo Deus vitam produxit, quia alieno exemplo peccaverant.

6. Ponam oculos, &c.] i. e. Favens eos respiciam. Et ædificabo eos, (i. e. Dabo illis sedes stabiles, & augebo illos liberis & opibus; & non destruiam] Ità Mo. P. &c. Ratio loquendi asperior esset apud Græcos & Latinos: sed sic resolvi debet oratio; Aded non diruam, ut velim ædificare: vel, Non diruam, sed potius ædificabo: vel, Cum diruerim ipsos, nunc ædificabo: vel, Ædificabo eos, ut posthac non diruam. Sed primum præfero. Impletum hoc est in Jechonia; (qui exaltatus est, &c. 2 Reg. ult.) ejusque sociis; sed & in Daniele ejusque collegis, item Esdra, Nehemia, Mardocheo, & tot aliis qui classi Jechoniæ accensentur. Prophetia autem hæc non tam ad personas spectat, five ad singulos, quàm ad populum in genere; in quo non solum spectantur præsentis, sed etiam posteris ipsorum. In Babylone concessum est eis ædificare domos, terram colere, &c. & post 70 annos reversi sunt.

7. Dabo eis cor, ut sciant me] Maximis beneficiis ità eos obligabo, ut mei immemores esse non possint. Al. Dabo eis cor docile, ut Legem intelligant, & se mihi subdiciant. Cor voluntatem significat, studium & affectum quem Deus indidit iis à quibus amatur & colitur. Promittit antea mitigationem pœnæ; hic, gratiam multò excellentiorem, quod non modò reducet eos in terram, sed intus mutabit & corrigit corda, ipsosque convertet: id quod peculiare esse Dei donum Propheta clarè ostendit. Cor sæpe ponitur profecte affectum; hic, pro mente, ut Deut. 29. 4. Sic in Cic. Tusc. 1. Egregiè cordatus homo Catus Aelius Sextus. Vera tamen cognitio non est imaginativa, sed conjuncta cum serio affectu. Quia (vel, quod, Calv.) ego sum (vel, sim, Calv.) Dominus] Vel, Jehovah, h. e. Deus verus, à quo se defecisse sentient. q. d. Ego eos illuminabo, ut tandem agnoscant se fuisse apostatas, & ità humilientur, cum senserint quàm grave crimen sit quod me deseruerint, &c. Quia (vel, Quum, JT. Postquam, G.) revertentur ad me, &c.] Ità Pi. Calv. &c. Repetit quod dixerat, nempe fore cordatos & intelligentes; cum fuissent diu stupidi & excæcati, &c. Prius exposuit unde fit illa conversio, nempe quia Deus præveniebat eos suâ gratiâ. Interea pœnitentia, licet non sit causa veniæ, cum illa tamen semper conjuncta est.

9. Et dabo eos in vexationem; sic Ti. פריים פריים] In commotionem, Mo. P. sic Pi. JT. vel, strepitum, vel perturbationem, Calv. Afflictionemque, פריים פריים] In malum, Calv. JT. Pi. & malum, P. sic M. propter malum, Calv. Idque malo ipsorum, Ti. [Ca. hanc vocem cum præced.

fic reddit, Eosque malè vexandos dabo.] In opprobrium, & in parabolam, &c.] De miserrimo homine dicitur, Tam miser est quàm Sedecias. Exteri quotidianis sermonibus usurpabunt calamitatem & improbitatem Judæorum, & infelices Judæis comparabunt. Mutatur ipsa verba ex Mose, Deut. 28. 37. & alibi, ut plus autoritatis haberent: quia pudebat Judæos Mosem rejicere; interea securè repudiabant Prophetas, fidos Legis interpretes.

10. Donec consumantur, &c.] Id est, pereant, nunquam in patriam redituri.

CAP. XXV.

1. AD Jeremiam de omni populo; sim. Pi. P. פריים פריים] Super, Mo. M. Ti. ad, Ca. Sy. Ar. contra, JT. Anno quarto Joacim] IX annis post præcedentem prophetiam, quæ erat de hujus filio Jechonia. Non servat ergo Propheta ordinem temporum. Obj. At Dan. 1. 1. dicitur, anno tertio Joacim. Resp. 1. Tertius annus ibi intelligitur Sabbaticus. 2. Locus ille sic legi possit, Post annum tertium, &c. nam sic particula ibi usurpata sign. Exod. 2. 23. Num. 28. 26. 3. Primus annus Nabuchod. incurrit & in tertium & in quartum annum Joacim; in illum quidem adultum, in hunc verò inchoatum. Ipse est annus primus Nabuchod.] Nempe regni ipsius absoluti. Nam primò regnavit cum patre, quando etiam venit in Judæam: sed, patre mortuo, rediit in Chaldæam, ut res suas stabiliret: quo facto, reversus est in Judæam, & tunc cœpit vocari Rex in solidum. Apud Ptolemæum nomen est Regis Nabopolassar, quem esse Nabogodonosor annorum numerus ostendit.

3. A tertio decimo anno, &c.] Inclusive. Nam 31 annis regnavit Josias: anno ejus 13. cœpit Jeremias vaticinari: itaque vaticinatus est eo regnante annis 19: quibus si accedant anni 4 regni Joacim, sunt 23. Quo tempore hæc prophetia edita est. Per hos annos nullo labore & se & socios suos abstinuisset ait Jeremias, ut ad meliorem frugem populum reduceret.

4. Misit—omnes servos, &c.] Exaggerat crimen, quod non unum contempserint, sed multos, eosque Prophetas.

5. Revertimini, &c. פריים פריים] Revertimini nunc quisque, &c. Mo. JT. &c. (Vult quemque seorsim respicere, & suo malo affici. Neminem eximit, nè fortè putent culpam extenuari, quia sit aliquod commune malum.) (vel, ità, JT. Pi.) habitabit, five manebit, vel, habitate, five manete, super terram, &c. P. Concinna allusio in verbis פריים פריים & פריים פריים.

6. Post deos, &c.] Non absolvit eos de aliis peccatis, sed speciem unam pro pluribus hic ponit, nempe eorum superstitiones, &c. tum quia Deo nihil est pretiosius puro & legitimo cultu; tum ut ostendat ipsos prorsus à Deo defecisse. Et (vel, Ut, JT. Pi.) non affligam vos] Ità Ti. vel, malefaciam vobis, Mo. P. &c. [Ca. hæc cum præced. sic reddit, Ne ego, vestris actionibus irritatus, vobis malefaciam.]

7. In malum vestrum] Ità M. vel, vobis, Mo. Idque vestro malo, Ti. non meo, quem peccata vestra non lædunt. q. d. Non meam causam ago, sed vestram P.

9. Mittam, &c. פריים פריים] Mittam, & (vel, ut, V. JT. Pi.) assumam (sub. ad me, V. vel, accipiam, Ti.) omnes cognationes, vel familias, Aquilonis, Calv. P. &c. Medos, aliasque gentes Chaldeis aut subditas, aut foederatas. Ego curabo accersendas omnes aquilonares nationes, Ca. Movebo & excitabo corda eorum. Servum meum] Instrumentum iræ meæ: qui mihi serviet in vobis affligendis. Servum suum vocat, tum ut scirent Judæi ipsum esse flagellum Dei, &c. tum in contumeliam Judæorum, quod prophanus homo Dei servus esset, quum ipsi alieni sint. Interim mutila hæc erat & dimidia servitus, qualis est quum Deus Diabolum omnemque impios arcanâ suâ potentiâ gubernat, & præter animi sui propositum trahit, ut exsequantur quicquid apud

apud se statuit. Plurimum hi differunt à fidelibus Dei servis, qui cum Deo consentiunt, ipsique obsequi cupiunt. ¶ Et super omnes, &c.] Vicinos Judæorum, de quibus infra 20, 21, &c. His minatur, quia Judæi illis fidebant, &c.

10. Vocem molæ; ita M. Ti. Ca. &c. מלחמא Molatum, Mo. J. T. P. Pi. &c. Id est, vel, 1. quibus molebant condimenta pro conviviis opiparis. Vel, 2. quibus frumentum molunt; q. d. Panis deficiet, omniæque vitæ subsidia, ut Esa. 3. 1. Vel, 3. vocem molæ, i. e. cantica puellarum molam trusantium: quale illud in Plutarcho, ἡ μύλα, αἰεὶ ὡς ὃ Πίσσαν αἰεὶ, μετὰ τὴν Μύλαντες βασιλεῖον. Mola, tu molito, molito: Facit & Pittacus istud, Magna dominator Mytilenæ. Vide Matt. 24. 41. & Exod. 11. 5. In Judæa, & Syria, totaque Asiâ & Africâ, ubi deest ventorum & aquæ copia, habebant molas domesticas trusantiles, quas puellæ binæ manibus vertebant, interimque cantillabant, ut tædium laboris inque levarent. q. d. Non erunt qui, vel quæ, molant frumenta, & inter molendum cantent, ut solebant.

¶ Et lumen lucernæ. Facies intelligere videtur cum quibus ad convivium ibatur; vel, quæ in conviviiis accendebantur. Al. Loci desolati indicium est, quod nullæ ibi sint lucernæ. His figuris significatur lugubris status, in quo non celebrantur nuptiæ, nec contractus exercentur. [Sensus loci, Peribit illis] omnis commoditas victus, & vel minima prosperitas, quæ lucis nomine in Scripturis significatur.

11. Septuaginta annis] Quorum initium est vel, 1. in hoc anno 4. Joakimi, quum Nabuchodonosor, Pharaone fuso, Jer. 46. 2. Hierosolymam cepit, & aliquos Judæorum nobiles abduxit, Dan. 1. 3, 4. Sed eo tempore nec Joakimum, nec multos alios, duxit in captivitatem, nec terram multum vastavit. Vel, 2. in anno 11. Zedeciae, ut confirmatur ex 2 Par. 36. 20, 21. Et ibi quidem finis 70 annorum exprimitur, non autem initium de quo quærimus. Vel, 3. in captivitate Jechonias, Jer. 22. 24, 25, 26. Hic enim 70 illos annos inchoant & Jer. c. 29. 1, 2, 3, 10. & Ezech. c. 40. 1. ubi annus 14. urbis captæ dicitur esse annus 25. captivitatis; & Ezech. 33. 21. ubi primum nuncium de urbe capta ad ipsum allatum dicitur anno 12. captivitatis, h. e. post 11 annos Zedeciae, qui intercesserant. Prædictio hæc insignis ob ita exactam temporis designationem.

12. Visitabo super regem Babylonis] Nabonidum puniam per Cyrum. Non levat culpam, quod Deo fervierit; quia id invitus fecit, & nihil sentiens, & nihil ipsi mandatum est. ¶ In solitudines sempiternas] Id est, diuturnas. At nihil tale apparuit cum urbs capta fuit à Medis & Persis. Sed hoc impletum est diversis modis & temporibus; nec semel periit, sed, quod gravius erat, variis cladibus, ut historiæ doceant. Alphæus, de rebus Assyriorum loquens, inquit, Chaldæi dicunt, Nabogodonosorem, furore divinitus captum, magnâ voce exclamasse, O Babylonii, futuram vobis calamitatem prænnuncio, quam neque Belus ille, nec ulla vis deorum, avertet. Veniet Persa Mulus, [i. e. Cyrus, Medo-Persa, ut antè notatum,] qui vobis afferet servitutem.

14. Quia, &c. כי עבדו בם גם הַגוֹיִם גַּם הַכּוֹשִׁים Quia servire in eis etiam ipsis gentibus multis, & regibus magnis, Mo. Nam utentur eis etiam ipsis gentes multe, &c. P. Utentur operâ eorum etiam ipsorum, sub. tanquam servorum; i. e. redigent eos in servitutem, subjicientque illos sibi, qui scilicet antea erant domini, dominabanturque toti orbi. ¶ Et inquit, quando construitur cum, significat, uti operâ alienius tanquam servi; Gallicè, se servir de luy: & illud est domini. Vide idem infra 27. 7. Quia, vel Nam, servient & ipsi gentibus, &c. Ti. G. Quia servient & ipsi eis, gentes, &c. M. Nam ad serviendum cogent ipsos quoque (Heb. servient per illos, etiam ipsos, nempe Babylonios, a) gentes ample, &c. nempe Medi & Persæ.

Sed hæc Græci non habent, ut notat Hieronymus. Nam & ipsi erunt servitute oppressi, quamvis multe gentes & magni reges, Strig. Quia de eis sibi servi facient (Heb. sibi servierunt, i. e. certissime servient d), illi etiam qui sunt gentes potentes, & magni reges, Belg. Nam multe gentes—sibi servient de illis quoque, Ang. Heb. super ipsos, super ipsos quoque, Angl. sicut super alios fecerunt; vel, super ipsos, etiam super ipsos, Angl. ut eunque

incredibile videatur. ¶ Et in hac constructione non significat servire alicui, sed, servitutem ab aliquo exigere, & sibi de eo servire; de quo vide Jer. 30. 8. & 34. 10. Quia etiam ipsos ad servitutem adigent populi multi, Ch.

Al. Quia servierunt (Judæi, & Egyptii, Moabitæ, &c. b) eis, (nempe Chaldæis, adversus populum Dei, c) cum essent gentes multe, &c. Vulg. Quia eos in illo bello committatæ sunt. Quia servire fecerunt eis (i. e. sibi; Heb. servierunt sibi per eas, T.) etiam ipsas gentes, &c. i. e. multas gentes subjugarunt, talionem eis reddam. Qui coegisti gentes servire tibi, ipse etiam servies. Quum servitutem exegerint ab his ipsis quoque gentibus amplius, &c.

J. T. Eo quod redegerint sibi etiam in servitutem populos multos, &c. Sy. Quandoquidem & ipsæ servierunt eis, (scilicet, diis peregrinis, ut & Israelitæ, n) gentes multe, magnique reges, Ca. Quia fecerunt in illis, vel, Quia coegerunt eos, ad servitutem etiam ipsi, gentes multe, vel robuste, &c. ¶ Et potest accipi vel, 1. in præterito; q. d. Quoniam serviliter dominati sunt illis, nempe, Israelitis, (ad quos refertur d) & scimus relativum sæpe poni ubi de Ecclesia agitur; etiam ipsi, h. e. vicissim Israelitæ, sub. dominabuntur illis. Vel, 2. in futuro, ut sit præter. loco fut. Mihi quidem simplicius videtur, ut uno contextu legamus, Quia dominabuntur illis, &c. & rependam illis, &c. Dixerat, Jeremiam vaticinatum fuisse contra omnes gentes. Ergo sequitur explicatio, & ostendit Propheta quorsum tendant illa vaticinia; nempe, quod illis, tam Babylois quam aliis gentibus, dominabuntur etiam ipsi, (h. e. Israelitæ, quamvis absurdum videretur & incredibile: ideo ponitur d) nempe, gentibus, &c. ut repetatur ante d. Hoc certè tritum est Prophetis, ubi loquuntur de restitutione Ecclesiæ, & Christi adventu, promittere imperium filiis Dei.

¶ Et rependam eis, &c.] Quia scilicet Israelitas crudeliter tractarunt. Prosequitur ergo eandem doctrinam, nempe, quod Deus, cum iratus fuit Ecclesiæ suæ, spem tamen aliquam reliquit, & memor erat foederis sui. Ità mitigat asperitatem superioris doctrinæ.

15. Sume calicem (vel, poculum istud, J. T. Pi.) vini furoris] Ità Mo. P. &c. vel, istud poculum exardescentiæ, J. T. vel, vini, inquam, exardescentiæ, Pi. sic V. nempe meæ P. Calicem furore, vel maledictione, repletum vocat, vel hanc prophetiam, vel cladem futuram. Usitata metaphora à sympsiarchis desumpta, quæ significatur iram Dei quasi propinari hominibus, &c. Calix hic justam continebat mensuram suppliciorum quæ Deus cuique genti destinarat. Non realiter hoc factum, sed imaginariè, & in visione, per visionem. In illo calice quem videbat Jeremias erat vinum fumigans, signum iræ Divinæ.

16. Et, &c. וְשָׁתוּ וְהָיוּ לְשִׁמְרָה וְהָיוּ לְשִׁמְרָה Et bibent, (vel, Ut bibant, J. T. Pi. Calv. &c.) & (vel, & inde, Ca. adeo ut, Strig.) commovebuntur, (vel, tremant, P. commoveantur, Ca. concutiantur, J. T. Pi. nutent, Strig. tremant, V.) & insanient (vel, insaniant, J. T. Pi. &c.) à facie gladii, &c. P. &c. vel, metu gladii, &c. M. propter gladium, &c. J. T. Pi. Ut, cum biberint, incipiant tremere, & similes esse furiosis. Confer Esa. 51. 17. Magnus, inquit, dolor omnem illis sensum ac sapientiam adimet. ¶ Cum dolor & ira pectoris sedem occupant Unam, furores inde generari solent.

18. Jerusalem] Nam judicium incipit à domo Dei, 1 Pet. 4. 17. Id fit, 1. quia Deus ibi residet, & ei maxime invigilat: 2. quia minus excusabiles sunt qui de voluntate Dei edocti sunt, &c.: 3. ad exemplum; nē videatur Deus suā indulgentiā ipsorum vitia alere & fovere. ¶ Regibus ejus] Joakimo, Jechonias, Sedecia. ¶ Sicut, &c. כַּדִּיּוֹן כַּדִּיּוֹן Sicut dies hæc, Calv. Secundum diem hanc, P. Prout (sub. est, Ang. vel, apparet, Pi.) bodie, Ang. sic Pi. V. aut, Ut hodie res habet. Indubiè tempus hic designat excidii urbis. [Obj. At illud nondum aderat.] Resp. 1. Propheta quasi digito ostendit quod nondum erat completum, ob certitudinem vaticinii, & ut ostendat hoc brevi futurum. 2. Hæc verba adjecta sunt à Jeremia post captivitatem, & cum in unum volumen redacti sunt hi Sacri Libri. Nam cum prædicebat hanc captivitatem, hæc locum habere non poterant.

* V. fm. poterant *. 3. Prophetia hæc alio tempore existit quam quæ in hoc capite præcedit. 4. Loquitur de tempore invasionem illam Chaldæorum sequente, Dan. 1. 1. q. d. Sicut jam esse incipit dies ista vastitatis. Nam hoc quarto anno Joakimi cœpit hæc prophetia impleri, perfectè verò impleta est anno ultimo Sedecie. 19. Pharaoni, &c.] Proximus hic sequitur post Judæos, quia Judæi ab eo salutem sperabant, & ratio utriusque populi erat communis. 20. Et, &c. וְאֵת כָּל-הָעָרִים] Et universæ (vel, totæ isti, JT. Pi.) miscellaneæ, Mo. V. vel, miscellaneæ turba, JT. Pi. Et omnibus populis mixtis, P. Omne (vel, Item omne, Ca.) promiscuum vulgus, M. Ca. sic Ti. Intelligunt vel, 1. alienigenas, qui in Ægypto vivebant permixti indigenis. Vel, 2. populum quendam miscellanum, ex variis gentibus conflatum, habitantem in desertis finitimis Jerusalem. Vel, 3. varios populos, quorum nomina in sequentibus exponuntur: fines autem inter ipsos non tantum conjuncti, sed etiam confusi, erant, & permixti dominatus. LXX vertunt, ὡς πάλαι ποτὶ συγγί- νους αὐτῶν. sicut Exod. 12. 38. verterunt, συμμικτῶν. Chal- dæus, omnes vicinos. Non malè veritas, Et omnes illos Ara- bas, quorum scilicet enumeratio sequitur. Si dicas Arabas separatim memorari v. 24. respondent, ibi eos intelligi qui sub aliquo regimine vivunt; hic, feros & ex- raticos. Omnibusque terminis ejus, Sy. Omnibus prater- ea provinciis occidentalibus, Strig. ¶ Regibus terre Aufiridis, וְאֵת חֲמָן, Mo. sic M. P. filii Arami. Vide Gen. 10. 23. & Job. 1. 1. Regio hæc est Arabiæ, confinis Idumææ, vel pars illius. ¶ Regibus (i.e. Satrapis) terre Philistiim] Quarum [scil. terrarum] oppida sequuntur hic. Confer Esa. 14. 29. & quæ infra cap. 47. ¶ Et (vel, Nempe, Pi.) Ascalonis—& reli- quias Azoti] Vel, Ashdod, JT. &c. Sic vocat urbes & vicos Azoto vicinos & subjectos. Exhausta enim erat illa regio obfisione Psammitichi Ægyptii Regis, ut ex Herodoto in Euterpe discimus. Ideo Geth hic non nominatur, quippe eodem bello disjecta. 21. Et Idumææ, &c.] Hos tres populos copulat, quia Israelitis cognati erant. De illis vide Jer. 48. & 49. 22. Et cunctis regibus Tyri] Vel, 1. Regibus sibi mu- tuo succedentibus, ad quos hæc poena pertinet. Occurrit dubitationi, quodd hoc non statim completum fuit, sed populi de quibus nunc agitur retinuerunt statum aliquem mediocre. Monet ergo fideles ut sus- pendant suum judicium, donec tempus opportunum vindictæ Dei acciderit. Vel, 2. Regibus coloniarum Tyriarum, è quibus una erat Carthago. Vel, 3. Regu- lis qui Regno Tyri subjecti erant. ¶ Et, &c. וְאֵת מְלָכֵי הָאֲשֻׁרִים] Et regibus insula (vel, in- sularum, P. insularibus, Ti. regionis istius, JT. Pi.) quæ (sub. est, JT. Ang. Calv. vel, sita est, Pi. vel, qui, sub. sunt, P. M. Calv. Potest enim אֲשֻׁר tam ad Reges quam ad insulas referri. trans, vel ultra, (vel, juxta, sive se- cundum, JT. Pi.) mare, Calv. P. M. &c. vel, ultra lito- ramaris, i.e. in medio mari, Mediterraneo scilicet; h.e. Regibus Cypri, Rhodi, Cretæ, & aliarum maris Medi- terranei insularum; quas insulas Nabuch. cepit. Sed id non constat ex historia. Al. Regibus transmarinis; nam Hebræi insulas vocant omnes regiones transmarinas, ut Psal. 72. 10. Al. Regibus Syriæ mari adjacen- tis, sive superioris, Philisthæis confederatæ. Vide Jer. 49. 23. 23. Et Dedan, & Thema, & Buz] Hi omnes mixti sunt Saracenis, sive Arabibus. De illis vide Gen. 22. 21. & 25. 3, 15. ¶ Qui attonsi sunt in comam] Id est, τερονεγες, quales Saraceni. Vide Levit. 19. 27. Jer. 9. 26. ¶ קְצוּצֵי פֶּאֶרַח] Extremificatis (vel, terminis, P.) anguli, Mo. V. sub. mundi, P. qui extremos angulos incolunt, Ti. fm. Ca. qui habitant in extremis plagis mundi, M. fm. V. Extremos anguli, vel, termina- tos angulo, h. e. qui terminati sunt ultimis finibus, qui ferè incogniti erant Judæis propter locorum distantiam. Al. amputatis latere, JT. qui præcisæ habent la- ra, h.e. Arabibus: barbatois, Sy. circumdantibus an- gulum, Ch. 24. Et cunctis, &c. וְאֵת כָּל-מְלָכֵי עֲרָב וְגו'] Et (vel, Id est, JT. vel, Nempe, Pi. Belg. ut per præcisos angulis intelligantur hi Reges, 2.) omnibus regibus Ara-

biæ, M. P. Mo. &c. & (vel, hoc est, P. ut de una sola A- rabia loquatur, 2.) omnibus regibus Arabiæ, M. V. Angl. V. (q. d. & Arabiæ fertilis & desertæ: vel, occidentis, Mo. Ang. fm. Ti. sic Strig. vel, miscellaneæ turba, JT. Pi. simil. Calv. V. Ang. Per contemptum accipio, q. d. qui non pollebant magnâ dignitate aut opulentia. habitantibus in deser- to, M. &c. Verto, Et cunctis regibus Arabum, id est, Sce- nitarum, habitantium in deserto, G. ex Ch. Vide Jerem. cap. 49. v. 28. 25. Regibus Zambri] A Zimrane nominatur Genes. 25. 2. Hi sunt Zamareni Plin. 6. 28. Populus igno- bilis. Significat, quicquid terrarum, vel exiguo aliquo Regno, cognitum erat Judæis, fore obnoxium judicio Dei; ita ut tota terra quaquaversum testis futura sit, Deum sedere in cœlo Judicem; & scirent Judæi, cum hæc cernerent, ea non fortuito, sed Deo auctore, con- tingere. ¶ Regibus Elam] Elymaidos. Vide Gen. 10. 22. infra 49. 34. & à nobis dicta ad lib. 1. de V. R. C. ¶ Regibus Medorum] Regibus & Regu- lis. Pertinet hoc ad bellum Cyri contra Astyagen. 26. Regibus Aquilonis] LXX ἡνὶ αὐτῷ alibi Boream ver- tunt; at hic, ἀφ' ἡλίου τῆς, (Subsolanum,) non malè: est enim is ventus inter Aquilonem & Eurum, in quo situ sunt pleræque gentes, de quibus hic agitur, ad Judæos. ¶ De propè, &c. וְאֵת מְלָכֵי הָאֲרָמִים] Propinquis, & remotis, Mo. P. JT. Pi. &c. (vel, propin- quos, & longinquos, M.) viro (vel, cuique, Calv. vel, unum- quemque, M. vel, quisque erit, Calv.) ad (vel, contra, M. Calv.) fratrem suum, Mo. vel, uni cum altero, JT. Pi. Ang. Ad, pro cum, ut Lament. 3. 41. Vel, aliis ab aliis, P. quibusque cum proximo suo, Ti. sine exceptione, Strig. à se invicem, ad verb. viro à fratre suo; Hebraismus: de quo vide Gen. 26. 31. 2 Reg. 7. 6. Jer. 13. 14. ¶ Et (vel, Autem, Pi. Ca. Denique, JT.) rex Sesaeb bibet post eos] Deus poenam differt adversus Chaldæos, donec eorum operâ usus fuerit ad perdendas alias gentes. Sed quis- nam hic Rex שֶׁשַׁא? Resp. 1. Rex ignotus. Sesaeb est nomen viri, 1 Reg. c. 11. v. 40. Sed indubiè hic lo- quitur de Rege aliquo insigni. 2. Rex urbis sic di- ctæ in Chaldæa. Sed leves & frivolæ sunt hæc conje- cturæ. 3. Rex Babylonis. Nec alius Rex per am- bages nominandus erat extra hunc, sub cujus imperio aliquamdiu victurus erat Jeremias. Sed & ipse Prophe- ta, cum jam in Ægypto viveret, nomen hoc explicat, Jer. 51. 41. ubi Sesaeb nominat, & pro eo ponit Ba- bylonem in altero membro. Propheta autem non aper- tè nominat Babylonem, sed obscurius nomen ponit, vel, 1. nè illum irritaret, & crearet invidiam populo suo. Eadem de causa Paulus Neronem non nomina- vit 2 Thes. 2. 7. Non placet. Nam, 1. Propheta in- ter ipsas medias mortes intrepidè obtemperavit Deo. 2. Idem Babylonii alibi expressè minatur. Vel po- tiùs, 2. ut frænum injiceret Judæis, nè festinarent, quum prædicta fuisset hæc poena; quia hoc esset vati- cinium quasi sepultum, ita ut nomen ipsum Propheta reticeret. [Sed cur בָּבֶל Babel dicitur שֶׁשַׁא?] Resp. 1. Quasi byssi sacculus, ob byssi & purpuræ abundantiam. 2. שֶׁשַׁא est בָּבֶל per eam literarum permutationem quam אֲתַבְשַׁח (Athbasch) vocant, id est, ubi ultima Al- phabeti litera pro prima ponitur, penultima pro secun- da, & contrà, atque ita deinceps. Non est novum illud commentum. Inter Romanos similis usus erat. Au- gustus ad filium, pro prima litera, secundam, pro secun- da, tertiam, ponebat, &c. 3. Alii malunt hoc nomen, repetitâ literâ primâ, derivare à שֶׁשַׁא, quod nomen alicui dearum Babylonis; ob quam is, qui Hebræis vocaba- tur מִשְׁשָׁא, dictus est Babylonii מִשְׁשָׁא, Dan. 1. 7. Indi- dem שַׁחֲחָא nomen festorum dierum apud eisdem Ba- bylonios, ut ex Berofo & Ctesia docet Athenæus 14. 10. Meminit & Chrysostomus 4. de Regno, Σακχῶν ἐορ- τῶν (Saccæorum festum) vocans. 4. Scheschac, linguâ Babylonicâ, est, festum diem celebrans, & Shace, festi dies, ut refert Athenæus 1. 14. ex Berofo & Ctesia. Sed non id dicit Athenæus, nec illi quos ipse nominat; sed tantum, festum fuisse Saccæum, simile Saturnalibus, &c. Verba Athenæi sunt, Berosus scripsit, die 16. mensis Loi, per quinque dies, Babylone festum celebrari, Σακχῶν nomina- tum, in quo servi dominis imperabant, &c. & servi unum ex eis præficere solebant domui, induentes ipsi stolam regie simi- lem.

lem. Hunc servum appellatum צֶרְבָבָד, à Chaldaica voce צָרְבָד, praefectus. Hujus festi & Scriptura meminit, Esa. 21. v. 5. Jer. 51. 39, 57. Et tempore hujus festi Cyrum expugnasse Babylonem testantur Herod. lib. 1. p. 89. & Xenoph. l. 7. c. Mystice igitur voce צָרְבָד notare voluit Propheta tempus expugnandae Babylonis, quando scilicet festum Sacea celebratum sit. Similes צָרְבָד alibi occurrunt: ut quodd Edomæa clamosa vocatur צָרְבָד, silens, Esa. 21. 11. & Aegyptus, צָרְבָד, munitio, Mic. 7. 12. & Saul Chus, Psal. 7. 1. & Babylon, desertum maris, Esa. 21. 1. & Nebuchadnetsaris exercitus, צָרְבָד, observatores, Jer. 4. 16. &c. *

27. Dices ad eos] Solos Judæos alloquitur, quamvis de exteris sermonem habeat f.

28. Cumque noluerint accipere calicem, &c.] Verte, Etiam si nolint, &c. G. h. e. Etsi pertinaciter hostibus resistent, & videantur sibi posse malum depellere, irriti erunt conatus, &c. *

29. Et vos, &c.] וְאַתֶּם הַנְּקִיִּים הַנְּקִיִּים Et vos omnino impune essetis? J. T. Pi. sim. Ti. Ca. V. &c. vel, penitus eritis innoxii? P. sim. M. ad verb. absolvendo absolvemini? V. vel, immunes (vel, mundi, Mo.) existendo, immunes (vel, innoxii, Mo.) eritis? Q. in V. q. d. Multo magis puniam vos. Si Hieros. non peperci, cur vobis parcerem? Confer Ezec. 9. 6. 1 Pet. 4. 17. נָקִי sign. esse innoxium, sed transfertur ad poenam; ut וְאַתֶּם à culpa ad poenam transfertur.

30. Dominus de excelsis (i. e. de caelo. Judæos simul monet ut sursum attollant oculos, qui defixi erant in Templo.) rugiet] Ut leo iratus. De habitaculo, &c.] De caelo vocabit eos quorum opera uti volent. Rugiet super, &c. Rugiet super, &c. Super (vel, contra, Sy.) habitaculum suum, Mo. P. Calv. &c. i. e. contra Templum. Cui repugnat totus contextus, quippe qui de exterorum poenis agit. In habitaculo, &c. J. T. Angl. Ità וְעַל usurpatur Esa. 24. 22. & 38. 21. Dan. 11. 20. Vel, ex habitaculo, Angl. וְעַל, pro וְעַל, ut Psal. 81. 6. Dan. 2. 1 f. Celestina, &c. וְעַל יְהוָה יִשְׁמָעֵל

Celestina (Significat vocem mutuo se hortantium ad opus aliquod; nam וְעַל exhortationem sign. Significat clamorem navium. Al. Clamor, M. Calv.) veluti calcantium, Mo. P. &c. (sub. uvas, Pi. Ang. &c. sim. P. Calv. &c.) resonabit (vel, concinetur, P. efferet, J. T. respondebit; cui? nempe sibi ipsi: q. d. Etsi omnes conspirent ad extinguendam Dei vindictam, tamen ipse superior evadet, nec opus habebit alieno subsidio. Vel, exclamabit, Pi.) ad (vel, super, Ti. contra, M. J. T. Pi.) omnes, &c. Mo. vel, omnibus, &c. P. [Ca. locum sic reddit, Clamorem emittens, qualis est uvas calcantium, in omnes. Strig. sic, Canet carmen, sicut calcantes mustum, de omnibus incolis terræ.] וְעַל proprie sign. respondere, unde ad verb. respondebit celestina: quo alludi volunt quidam ad cantica amœbæa calcantium in torcularibus, quibus sibi invicem respondent. Et certè וְעַל sign. respondere sibi invicem in cantu, vel canere alternis, ut illi fecerunt Exod. 15. 21. 1 Sam. 18. 7. & 21. 11; quin & simpliciter, canere, ut Esa. 27. 2; imò &, loqui, ut sæpe; & in specie, clamorem attollere, ut Exod. c. 32. v. 18: unde constat hanc vocem significare clamorem, sive invadentium, sive eorum qui invaduntur. Priorem hinc intelligo, nempe clamorem eorum qui vel urbem, vel hostem in campo, aggrediuntur; cum allusione tamen ad clamorem rusticorum in fine messis aut vindemiæ.

31. Pervenit (vel, Perveniet; præter. pro fut. Pervadet, Pi.) sonitus (vel, strepitus, sive tumultus, V. vel, fragor, i. e. vox illa Jehovah, &c.) usque ad extrema terre] Ad mare Rubrum & Caspium. Vel, à mari Persico ad Mediterraneum, q. d. quousque se porrigit terra. Aut hyperbole est, aut certè intelligit de illa regione tantum. Judicatur, &c.] i. e. Permittit se examini & judicio hominum, annon meritis puniantur. Judex est ipse omnis carnis, P. Et ipse judicat omnem, &c. Sy. Retribuet ipse omni, &c. Ch. Discepat ipse contra, &c. J. T. Pi. sim. Mo. M. Judicium subibit ipse cum, &c. Ti. Ostendit toti mundo se nihil nisi iustissime facere. Vide Esa. 1. 18. Jam tempus est litigandi, &c. *

32. Afflictio (vel, Malum, Mo. P. &c. Calamitas, Ti.)

egreditur (vel, processura est, J. T. Pi.) de gente in gentem]

Vel, 1. quod gentes aliæ aliis bellum inferent, ut se conficiant mutuis vulneribus. Vel, 2. quod procedet instar tempestatis, quæ, exorta in una regione, longè lateq; se diffundit; ita judicium Dei ab una gente transfiliet ad alteram, donec hæc omnia compleverit. Turbo magnus (id est, hostilis invasio, &c.) egredietur a, &c. A lateribus (vel, finibus, V. Ch. sim. Sy. Ca. &c.) terre] h. e. A locis remotissimis; ita ut nulla distantia complementum ejus impediatur. Prædicat desolationem secundi Templi: prius de primo egit. Orientur gravissima bella in mundo, venietque magnus exercitus oppugnatum Jerusalem ex longinquissima regione.

33. Interfecti Domini] Ità Mo. M. &c. vel, à Jehova, P. i. e. quos Dominus interfici curavit.

plangentur] Vide Jer. 16. 6. & 22. 18. Et non colligentur] Vel, auferentur, scil. à locis ubi jacebunt. Non collocabuntur in monumentis majorum. Vide Jer. 8. 2 f. Neque sepelientur] Nè plebeio quidem more.

34. Ululate, pastores] i. e. Gubernatores politici & ecclesiastici. Reges & senatores magni Synedrii.

Hactenus vaticinatus est de judiciis Dei [in gentes], tum ut Judæi cognoscerent se frustra sperare veniam, quam Deus non daturus erat cæcis gentibus, quæ poterant ignorantiam obtere, tum ut solaretur pios, quum viderent profanas gentes pariter puniri. Nunc (quod Interpretes non observant) redit ad gentem suam, cujus Doctor erat, &c. Et, &c. Et volutate vos, J. T. Pi. sub. in cinere, vel pulvere, J. T. Pi. Ang. &c. ex Jer. 6. 26. & Ezec. 27. 30. & Mic. 1. 10 f. Vel, vox Hebræa totum hoc sign. volutari in pulvere. Ità accipiunt Mo. P. &c. Optimates gregis] i. e. Judices urbium; vel, divites ex populo. Completi sunt dies vestri] h. e. Dies vobis à Deo destinati, in spatium respiscendi: videt Deus malitiam vestram esse insanabilem. Ut, &c. Ad jugulandum, Mo. ut mactemini, Ti. J. T. Pi. ut mactet unus alterum, M. sim. P. V. ut factum in obsidione Jerosolymæ. Et, &c. Et dispersiones vestra, Mo. P. &c. sub. completæ sunt, P. vel, advenierunt, M. Al. ut dispergimini, Ti. G. alius aliò. Item dies (vel, Dies, inquam, J. T.) dispersionum vestrarum, Pi. J. T. &c. Tempus quo dispergemini in exilium & captivitatem. Ca-

detis (vel, Corruetis, V.) quasi vasa, &c. Vas desiderii, sive desiderabile, P. Mo. Pi. simil. M. Ti. Sy. Ut vasa ex crystallo aut gemma aliqua, quæ ita tenera sunt, ut semel solo allisa in partes dissiliant. Frangemini instar vasis pretiosi quod excidit manibus alicujus: vos, scilicet, qui antè eratis in magno pretio habiti. Tanquam elegans supellex, Ca. ut sitis vasa desiderabilia, J. T. qui eratis delicati quasi, &c. Ch. Qui fuistis vas pretiosum, jam velut stercus abjiciemini. Excellentia vestra non præstabit vos salvos. Comparat eos vasi pretioso potius quàm testaceo, ut notet diversitatem inter duos status; q. d. In ignominiam vestram convertam quicquid vobis gloriæ confuli.

35. Peribit fuga à pastoribus, &c.] Illi maxime solent quæri ad cædem. Nè fugâ se servabunt.

37. Et, &c. Et (vel, Nam, Pi.) succisa (vel, eversa, M.) sunt, Mo. P. sim. J. T. Pi. V. G. (vel, defecerunt, V. desolabuntur, Ch. rumpentur, Sy. pereunt, Ca. sim. V. conticuerunt, Ti. Vulg.) habitacula (vel, pascuæ, P. M. sim. J. T. Pi. &c.) pacis, Mo. vel, pacifica, P. M. &c. Allusio ad nomen Salem, sive Jerusalem. Pascuæ ubi pacifice & sine incurione bestiarum greges antea pascebantur: i. e. civitates & provinciæ in quibus erat summa pax & securitas.

38. Dereliquit, &c. Dereliquit (vel, Derelinquet, V. vel, Qui reliquit, Pi.) tanquam leo, vel leunculus, latibulum, vel lustrum, vel tugurium, suum, Mo. Ti. M. &c. nempe ut prædam suam quærat. q. d. Comparavit se ad devorandum gentes. Vel, ut leo qui penitus deserit, &c. vix enim deserit illud, nisi ad paucum tempus pro captanda præda. Al. Deipotentiam hinc commendat nomine leonis, ut significet, Deum, quamdiu habitavit in Templo suo, leonis instar, vel solo fremitu hostes abegisse; nunc autem ipsum mutasse stationem, ipsosque deseruisse, & hinc eos ob-

noxios esse omnium gentium rapinis. ¶ In desolationem à facie iræ columbae] Id est, vel, 1. Dei, qui est naturâ clementissimus, sed superatur ab iniquitate hominum, & cogitur ad vindictam. Vel, 2. Nabuchodonosoris & Chaldaeorum: qui hîc per columbam significantur, vel, 1. ob celerem adventum; vel, 2. quia ad prædam egressi sunt, sicut columba ex columbario ad querendam escam; vel, 3. quodd, sicut Persæ & Romani aquilam, ita Chaldæi in vexillis & labaris suis præferebant columbam; idque, ut notat Diodorus Siculus, in honorem & memoriam Semiramidis, primæ Babyloniorum Reginæ, à columbis, ut scribit Gnidius, enutritæ, & post mortem in columbam conversæ, ut vulgus credidit. Aiunt Semiramidis signum bellum fuisse columbam; idque postea usurpatum semper ab Assyriis. Sanè columbas scimus apud Syros sacras fuisse, & Veneri dicatas. Diodoro quoque Siculo persuasum, Semiramida dictam à pipitu columbae, quasi esset à נִימְלִי, quod est canticum Chaldæis; non à נִימְלִי, cæli altitudine. At hîc, & 46. 16. non de Assyriis, sed de Babylonis, agitur: & 50. 16. de Persis. Quis autem credat victarum gentium signa sumpta à victoribus? נִימְלִי & columbam sign. & vastatorem, sive inimicum, ut hîc habet Chald. aut, ut Græci sæpe vertunt, ἀνίκητος, (prementem); καὶ ἀδυνασίου, (dominantem.) Subauditur autem vox gladii. Sensus est, Omnia desolata à furore gladii hostilis. Id subintelligi apparet & ex Chald. hîc, & ex Jer. 46. 16. & 50. 16. ubi de eadem re agitur. LXX hîc, ἀπὸ προσώπου τοῦ μαχαίρας περδόντος, (à facie gladii magni;) at aliis duobus illis locis, ἀπὸ μαχαίρας ἑλάνωντος, à gladio Græco, quasi esset adjectivum femininum, à ἡ, quod Græcum sign. Est enim חֶרֶב Hebræis generis feminini. Et sic hunc quoque locum explicari posse ait Hieron. ad Zach. 3. At si quis omnes hos locos confideret, videbit Græciæ nullas hîc esse partes. ¶ אִשְׁמֵת חֶרֶב אִשְׁמֵת חֶרֶב A furore columbae, Strig. Al. à facie iræ (vel, propter iram, P. M. propter æstum, JT. Pi. sim. Ti.) oppressoris, vel prædonis, Calv. Ang. JT. vel, servitæ, M. vastatoris, Ti. sim. Mo. depopulantis, vel vim inferentis, V. abripientis, Pi. opprimentis, JT. Angl. sub. gladii, JT. Pi. Angl. ex Jer. 46. 16. & 50. 16. Ellipsis substantivi: ut Esa. 17. 5. stans, id est, seges; Hof. 9. v. 16. dilectus, sub. fructus. Chald. vertit, à facie gladii odio habentis, sive inimici, qui est sicut vinum inebrians. Ità deducit à וִינִי vinum. ¶ A facie iræ furoris Domini] Si Nabuchodonosori ira evadi nequit, quanto minus Dei? *

CAP. XXVI.

1. **I**n principio regni Joacim] Tunc res penè desperatæ erant: tamen obdurerant contra Deum & Prophetas ejus. Reprobi magis exasperantur Dei flagellis.

2. **I**n atrio] Nempe maximo; unde possit audiri à populo, cui non licebat Templum ingredi. ¶ Ad omnes civitates, &c.] Vel, viros urbium, V. sim. Pi. &c. ¶ Veniunt ut adorent, &c.] Eripit illis errorem suum, quo ob sacrificia sua, &c. putabant se meliori mercede dignos esse, &c. ¶ Noli subtrahere verbum] Sim. JT. Ca. Sy. &c. vel, quicquam, Pi. V. i. e. subterfugere, aut suppressere, quod offendere possit; vel, mollire quod videri possit asperius; vel, obliquè aut frigidè proponere quod non potest prodesse absque vehementia: hoc enim est minuire, &c. f.

3. **S**i forte audiant] Hieron. Nostro loquitur affectu, ut liberum homini servetur arbitrium. Dicit, Si forte, ex communi loquendi usu: non quasi non præsciret omnes eventus; sed ut notet obstinationem populi, & quàm difficile esset ipsos sanare, se tamen tentare velle: quo & summam bonitatem suam ostendit, & ipsos reddit magis inexcusabiles. ¶ Et, &c. לֹא יִשְׁמַח אֱלֹהִים בְּיָמֵינוּ Et (vel, Ut, Ti.) pœniteat me mali (vel, ad malum, Mo.) quod cogito, &c. P. Ut ego malum revocem, &c. Ca.

5. **P**rophetarum, &c.] At si Lex Dei sufficit, ut veris

præc. innuitur, quorsum Prophetas audirent? Resp. Ut Legis interpretes, qui etiam eam accommodarent ad usum populi.

6. **S**icut Silo] Vide Jer. 7. 12.

8. **A**pprehenderunt eum sacerdotes, &c.] Nempe, & sacerdos & iseg, (præfectus Templi,) cui prehendi in Templo jus erat, assentientibus Sacerdotibus qui aderant & Prophetis, plebe autem obsecundante.

9. **N**omine Domini, &c.] Quem facis contrarium sibi suisque promissionibus, Psal. 132. 14. &c. ergò falsarius, & injuriam facis Deo, dum ita minitaris Templo & urbi. Quare non carebant illi specioso colore, &c. m.

10. **E**t audierunt (clamorem popularem) principes Juda] Senatores magni Synedrii, ad quos pertinebat judicium de Propheta vero aut falso. Signum hoc erat crassi contemptus, quod nemo ex Regis consiliariis concioni interesset, sed omnes aliis negotiis intenti essent, &c. p. ¶ Ascenderunt, &c.] Templum enim Regi altius erat. ¶ Et sederunt (more scilicet judicum, ut melius cognoscerent de causa,) in introitu portæ—novæ] Id est, instauratæ; ædificatæ à Jothamo, 2 Reg. c. 15. v. 35. Hæc omnium maxima erat. Chald. orientalis, V. sim. G. At Maimonides curiam hujus Synedrii ad Occidentem locat. Verum nihil mirum, eum conventus locum in Templo secundo fuisse translatum.

11. **J**udicium mortis est viro huic; ita P. M. sim. Mo. רֵשׁ מוֹתוֹ] Reus mortis est, Ti. Crimen capitale, &c. JT. Pi. sim. Ca. Crimen nempe seditionis: quia qui malè ominatur patriæ, plebem sæpe commovet, & occasiones dat aut seditionibus, aut desperatis consiliis. Confer Act. 6. 13.

12. **D**ominus misit me, &c.] Nota prudentiam Jeremiæ, qui, cum Deum sibi dicat auctorem, satis validam protulit exceptionem contra leges omnes. Ità perstringit eos qui jactabant Deum stare à parte sua, &c. Deinde, dicit se venire ad (non, contra) civitatem; significans se ipsorum utilitatibus servire, locum adhuc esse poenitentiae.

14. **I**n manibus vestris sum] Nota humilitatem ejus. Agnoscit in Synedrio vitæ & necis potestatem. Agnoscit Deum laxasse habenas impiis, &c. d.

15. **S**anguinem innocentem tradetis (vel, dabitis, M. ponetis, V. Calv.) contra (vel, super, P. Calv.) vosmetipsos] Propter quem poenas dabit. Hoc facto aded mala prædicta non evadent, ut etiam ob id ipsum ea futura sint graviora.

16. **D**ixerunt principes] i. e. Major pars Synedrii. Crudeliore fuerunt in Prophetam, per invidiam sanctitatis, qui Religioni videbantur dediti, quàm qui necessitatibus publicis præerant. ¶ Et omnis populus] Motus auctoritate Senatorum, ut antè motus fuerat auctoritate sacerdotum. Vulgus, accepta ratione, citò mutat sententiam. Vulgus antè præjudiciis fuit excæcatus, ut rem non auderet examinare. Populus est instar maris, quod spontè tranquillum est, sed facile commovetur: levis est & inconstans, & facile trahitur in omnes partes. Forsan populi magna pars stetit à partibus sacerdotum; alia, à parte Principum.

17. **V**iri de senioribus terræ] Tum officio & auctoritate, tum præcipuè ætate, qui possent quæ antea contingerant referre. Idem, qui antè principes.

18. **M**icheas de Morasthi, &c.] Vico in tribu Juda. Idem hic cujus Prophetia exstat. Politici multa exemplis persuadent. Et in legum interpretatione multum valet rerum antè judicatarum autoritas. Defenditur Jeremias, quem hostes novitate gravabant, quod neque solus neque primus minatus fuit urbi & Templo. ¶ In diebus Ezechie] Regis optimi; sed populus frigidus erat & ignavus, nec eum ducem sequi voluerunt. ¶ Sion, &c. יְרוּשָׁלַיִם] Sion arbor (vel, ut ager, P. M. JT. Pi. &c.) arabitur, & Jerusalem (vel, ut desertum, P. in acervos, vel tumulos, V. Ch. M. in cumulos, JT. Pi. sub. lapidum, V.) erit, Mo. P. vel, redigetur, M. JT. Pi. &c. Tale illud, Et campos ubi Troja fuit—t. Ità vastabitur ut, instar agri, arari possit. ¶ Et mens domus (vel, domus hujus, Sy. JT. Ne. Pi. &c. i. e. Templi) in excelsa sive varam] Mens Mo-

ria

- ria erit plenus arboribus. Ità deferetur, ut sylvescat.
 Habes hæc verba Mic. 3. ult.
 19. Numquid morte condemnavit eum Ezechias—(jare regio, tanquam seditiosum 7.) & (vel, aut, G.) omnis Judæa? i. e. Synedrium, gerens vices totius populi, & cognitionem habens de Prophetis. Passus est bonus ille Rex se tam graviter objurgari: quia scilicet videbat sibi opus esse tali adjutore. ¶ Facinus malum, &c.] Supple, si occidamus Jeremiam.
 20. Fuit quoque vir (vel, alius quidam, Pi.) prophetans] Absoluto sermone Senatorum, additur hic historia illorum temporum, unde intelligi potest quanto in periculo Jeremias fuerit sub Rege improbo. Sunt hæc verba vel, 1. sacerdotum accusantium, & pro se hoc exemplum afferentium: q. d. Quid nobis objicitis Micham, cum Rex Joiakim interfecerit Uriam? Eadem hujus & Jeremias causa, &c. Huic sententiæ suffragari videntur, 1. n. 21. Atque etiam; quod adversativè sumi potest; q. d. Atqui fuit alius qui non impunè concionatus est de clade urbis, &c. 2. n. 28 v. 24. quod sign. Veruntamen; q. d. Quamvis Jeremias esset in magno discrimine, tamen Achicam fortiter pugnavit, ita ut tandem fuerit causa superior. Cohærent hi quatuor versus cum ultimo, & recensionem historicam continent de executione sententiæ, & liberato Jeremia, contra Regis violentiam; cujus exemplum hic proponitur. Connexio talis est: v. 20. Et quamvis etiam quidam prophetans, &c. [Sic] J. reddunt, sim. & Angl.] h. e. Et Rex Joiakim hanc tyrannidem in Uriam exercuit, prout hic narratur, quod ipsum Jeremias obtingere potuisset; v. 24. Attamen manus, &c. Sunt hæc verba Scriptoris de præfenti negotio, referentis exitum ejus, & miram Dei providentiam in conservando Jeremia. q. d. Fuit quoque Urias, &c. qui occisus est: Jeremias tamen in pari causa nihil mali à Rege illatum, tum quod Deus illum tutaretur, tum quod Achicam ei auxiliaretur, &c. Vel, 2. Seniorum piorum, qui Jeremiam defendunt. Quod malim, 1. ob consensum Interpretum, à quo non temere discedo: 2. quia uno contextu hæc referuntur. Nulla hic discriminis nota, ut sit ubi loquuntur diversi homines, & alii aliis repugnant: iidem ergo qui antè etiam hic loquuntur, & aliud exemplum producant, sed dissimile; Uriam nempe dedisse poenas; sed ita scelus sceleri fuisse additum, nec Regem Joakimum quicquam profecisse. Fortiter fecerunt quod hanc Regi eadem objicerent; timide tamen & cautè, quod non adjiciunt quorsum hoc profertur, nec loquuntur de exitu; quia tunc nota erat omnibus urbis & populi conditio, & periculum gravius instabat. Plus ergo relinquunt colligendum singulis quam ipsi exprimunt, timendam nempe esse vindictam, si scire pergant, &c. ¶ In nomine Domini] Hoc est, pro diversitate prædictarum sententiarum, vel, 1. q. d. obtendens nomen Domini, ut hodie Jeremias: vel, 2. q. d. fidem faciens integritatis suæ. ¶ Juxta verba Jeremias] h. e. Planè ut Jeremias. Si sermo sit impiorum, sensus est, qu. d. Supervacuum est causam ejus cognoscere, quum in alterius persona jam damnatus sit: si piorum, significant satis esse unum Prophetam occidi, &c.
 21. Et audivit rex Joacim, &c.] Loquuntur vel, 1. pii, qui odiosè loquuntur de Rege & consiliariis: vel, 2. improbi, qui populum Regio nomine terrere voluerunt. ¶ Et timuit, &c.] Vitiosè; non tamen ita ut vocationem defereret, aut veritatem abnegaret.
 22. Et misit—in Ægyptum] Ubi faciliè etiam iniqua impetrabat, quia se in fidem & clientelam Regis Ægyptii dedisset, 2 Reg. 23. 34. à quo hunc petiit tanquam turbulentum & fugitivum. ¶ El Nathan] Quem ignominie causam nominat.
 23. Percussit eum gladio] Tanquam seditiosum. In tales Rex jus habebat, nisi se Prophetas dicerent. Animadversio autem Regia omnis per gladium. ¶ In, &c. קברו בני העם] In sepulchra. (vel, sepulchrum, Ti. sim. Ca. G.) filiorum populi, M. P. Mo. vel, publicum, Ca. sic Ch. in V. & in M. [non ergo, advenarum, ut G. vertit ex Chaldæo:] vulgi, Ti. popularium, J. T. Pi. ignominie causam; quum suum cuique diviti sepulchrum esse soleret. Vide 2 Reg. 24. 6. & Matt. 27. 7. q. d.

Non sepultus est more aliorum Prophetarum: quem hinc colligimus honoratum fuisse; quod minus putaretur Propheta fuisse Domini.

24. Igitur; ita M. 78] Veruntamen, Mo. P. J. T. Pi. Calv. Ch. G. &c. At, Ti. sic Sy. i. e. Quamquam sub tam malo Rege viveretur, qui jam tale sævitie suæ exemplum dederat. Notatur Jeremias periculum, & contentionis fervor, &c. ¶ Manus] i. e. Auctoritas; vel, conatus, ut alibi; vel potius, auxilium; vel, favor. Impii illi infirmare non potuerunt sententiam Principum. ¶ Abicam] Unus fuit è primis consiliariis regis, à temporibus Josias, 2 Reg. 22. 12. De quo vide Jer. 39. 14. Hic non flexus est à sancto proposito, sed ausus est se opponere furori populi & sacerdotum. ¶ Ut non traderetur in manus populi] Qui adhuc implacabilis manebat; adeo virulentiam suam sparserant sacerdotes, &c. Reges sæpe, cum perire volunt hominem claræ virtutis, malunt id per seditionem vulgi (quam concitare ipsis facile est) quam suo jussu fieri, ut sine suo odio alieno scelere fruantur.

CAP. XXVII.

1. [In principio regni Joacim, &c.] Atque ita 11 annis ante regnum Sedecie, quum Nabuchod. nondum esset Rex Babylonie, ut patet ex Jer. 25. 1. Sed principium hoc non debet restringi ad 1. vel 2. annum, sed extendi ad statum regni prosperum & integrum. [Sed difficultas non levis hic occurrit.] Nam prophetia hæc dirigitur ad Sedeciam, ut patet ex vers. 3. &c. Resp. 1. Joiakim per errorem scriptum videtur pro Sedecia, ut patet ex v. 12. 2. Hic versus in LXX non est, nisi in [codicibus] Regiis. 3. Hic finis est superioris capituli, ut scilicet finis ejus principio respondeat, scilicet omnia ista contigisse in principio, &c. Certè distinctio capituli in Bibliis non est ab Auctore canonico, sed longè post. Iteratur autem hæc designatio temporis, quia plurimi intererat nosse, Regem initio regni admonitum ut sibi & urbi caveret, ideoque illum justè puniri. Obj. Repugnat huic sententiæ n. dicens in fine. Resp. 1. Nec n. dicens ad sequentia referri potest; cum illa sint verba, non Domini, sed Jeremias. Sed quidni sint verba Dei, vel à Deo indita ori Jeremias, vel de se loquentis in tertia persona? 2. n. 78? cum verbo Domini conjungo, ut millies sit; quasi hæc vox sit proprium epitheton prophetie, q. d. ad dicendum; ut hic sit sensus, Hoc est verbum Domini Jeremias dictum, ut illud ipse postea ad alios transmitteret. Sed exemplum desideratur, ubi 78? sententiam claudit. 4. Quod dicitur v. 2. dictum est & factum à Propheta initio Joakim; quod verò sequitur v. 3. dictum à Domino, & factum à Jeremia, tempore Sedecie. Vincula hæc, &c. gestavit Jeremias à principio regni Joacim ad annum quartum regni Sedecie, h. e. circiter 15 annis, saltem per intervalla. Prophetia hæc, licet non vulgaretur ante regnum Sedecie, data tamen antea erat, & diu deposita in sinu Prophetæ, ut, cum certò sciret id quod incredibile aliis erat, fulciretur hoc vaticinio, nec in cursu suo deficeret. Sicut quæ antecessit vaticinatio ad populum pertinet, ita & hæc: sed hæc cum verbis rerum etiam signa conjuncta habet, more antiquo.
2. Fac tibi vincula (vel, jugum, Sy. vel, lora, Ti. V. vel, cingula, V.) & catenas] Vel, vestes, Mo. P. ligamina, M. Ca. lora, Sy. J. T. vel potius, juga, Pi. Ch. Ti. ut patet ex collat. Jer. 28. 10, 13. ubi unum ex istis dicitur fuisse ligneum. ¶ מוסר ומוסרות] מוסר aliis est, jugum; aliis, lorum & nervus quo jugum ligatur. מוסרות sunt duo ligna jugi; מוסר verò, lignum tertium quo duo connectuntur. מוסר sign. & vestem, & jugum, & lignum transversum: מוסר, alibi baltheus, hic lign. vinculum, aut ligamen. Sensus est, Fac tibi juga lignea complura mittenda ad Reges, unum verò gestandum tibi ipsi Jeremias, nomine populi. Vide Jer. 28. 2, 10, 13. ¶ Et pones eas (vel, ea, sub. tempore Sedecie, V.) in collo tuo] Verbo suo adjungit quasi sacramenta; ut & dociles erudientur.

direntur, & alii inexcusabiles forent. Non dubium est quin ad collum jugum ligaverit, &c. Fuit illud triste spectaculum, quoties in medium prodibat Jeremias, conspici in ejus collo servitutem Regum omnium & gentium. Erat igitur vice omnium captivus ante tempus. Cum autem Deus jugum gentibus imposuit, liber erat Jeremias. *Pones ea, i. e. eorum aliquod, &c. Primo tute gere ea, deinde mitte, &c.*

3. *Mittes eas ad regem Edom, & Moab, &c.* Omnes hi Reges subjugati sunt à Nabuch. Vide Jerem. 48. & 49. *In manu nunciorum, &c.* Venerunt hi vel, 1. quia Nabuchod. imperium Zedeciae dederat super hos Reges. Vide 2 Reg. 24. 17. Vel, 2. ut Zedeciae gratularentur de novo Regno. Vel, 3. ut eum sollicitarent ad defectionem à Chaldaeo: ut inter se coirent in foedus & societatem adversus Chaldaeos, qui eos antea dissipatos facile fregerant. Nova hæc erat Zedeciae & Judæis occasio fiducia, quam hoc facto proflernere voluit Deus. Sed durum hic munus Prophetæ imponitur: legati quodammodo violabantur: Rex & populus graviter excandescere poterant: legati non sine stomacho & ludibrio Prophetam ablegare poterant. Hic tamen mandato Dei intrepidè functus est.

4. *Et, &c. וְצִוִּיתִי אֶתְכֶם אֶל אֲדוֹמִיָּהּ לֵאמֹר* *Et precipies, vel mandabis, (vel, mandata da, Ti. sim. V. Ca. Pi. Calv.) eis, Mo. Ch. &c. ad dominos suos dicere, Mo. vel, ut dominis suis dicant, Ch. P. sic V. sim. M. five, indicent, JT. vel, ad dominos suos, dicendo, Calv. sic Pi. vel, quæ perferant ad dominos suos, in hanc sententiam, Ti.*

5. *Ego feci terram, &c.* Deus hic & perpetuo doctrinam signo adjungit, quæ est velut anima signi, sine qua non modò frivolum esset & frigidum, sed & mortuum. Præfatur de summo Dei imperio, ut retunderet horum superbiam, qui putant se stare propria potentia. *Dedi eam ei qui, &c. וְיִשְׂרָאֵל יֵשֶׁר וְגוֹ' Cui rectum fuit (vel, rectum videtur, JT. sic Sy.) in oculis meis, Mo. JT. ei qui rectus est, &c. Pi. ei qui mihi placuit, Ti. sim. Ch. M. Calv. Ca. cui volo, Strig. Non propter ejus merita, sed ex mero meo beneplacito. Alii locum sic reddunt, Proinde optimo jure eam dare possum cui libuerit mihi, Q. in V.*

6. *Dedi, &c.* Non jure domini & proprietatis, (neque enim donatur tyranno jus ullum invadendi Judæam, &c. cum ob illud ipsum punitus fuerit,) sed nuda & materiali traditione: quomodo etiam furi traditur furtivus equus, cujus dominium manet penes priorem dominum. Deus dedisse dicitur, quia sine Dei voluntate nunquam eam occupare potuit: non tamen justè occupavit, &c. *Dedi, i. e. constitui dare.* *Servi mei* h. e. Ministri mei, & quasi carnificis, ad ultionem meam exsequendam. *Servus Dei* dicitur, quia divinitus præditus erat imperio. Sic magistratus vocantur filii Dei, Psalm. 82. 6. Joan. 10. 35. *Et bestias agri, &c.* Vel, 1. omnes istorum possessiones, bona, jumenta, &c. vel, 2. equos, ut iis vehantur Chaldaei; boves, ut machinas & commeatus trahant: vel, 3. q. d. Non modò oppida ipsi dedi, ubi habitant homines, sed & deserta, montes, sylvas, ubi feræ sunt & volucres: vel, 4. est hyperbole: vel, 5. bestia ipsa hunc dominum sentient, nempe arcano naturæ instinctu. Ità exprobrat hominibus socordiam suam, quod non agnoscerent id quod bestia ipsa intelligebant.

7. *Servient ei omnes gentes* Modò dictæ. *Et filio ejus* Nempe Evilmerodach; qui apud Ptolemæum corruptè *Ἰλμαροδάχμ**. *Et filio filii ejus* Id est, vel, Laborosarchodo, filio filiae Nabuchodonosori. Vide ad l. 3. de V. R. C. Ptolemæo hic corruptè *Νιγροδάραχος*. Vel, Belsafaro. Plerique duos tantum successores Nabuchodonosori esse volunt, nempe Evilmer. & Bels. alii autem quinque [rectius, quatuor] numerant, duoque medios ponunt inter Evilmer. & Bels. *Donec veniat tempus (sub. ultionis, V.) terræ ejus* (h. e. quo subjugabitur illa, & ipsius) i. e. Tempus destinatum excidio Babylonis, ut infra 22. supra 25. 12. infra 29. 10. Ut hominis, ita & Regni, cujusque vita & interitus est in Dei arbitrio; eisque pariter præfixus est limes quem transgredi nequeunt.

Et, &c. וְיִשְׂרָאֵל יֵשֶׁר וְגוֹ' Et (vel, Inquam, Sy. M. Ti.) servient ei gentes, &c. M. Ti. Ca. Calv. sic Ch. Al. Et in servitutem redigent eam

gentes, &c. P. *Quum servitutem exigent ab eo gentes, JT. Tunc ad serviendum cogent eum gentes, &c. Pi. Et subjicient sibi eam, i. e. reddent eam tributariam; q. d. utentur operâ illius: quod pertinet ad dominium. Id enim significat וְיִשְׂרָאֵל cum ב. Relativum in ב. refert וְיִשְׂרָאֵל, quod hic est gen. masc. Vide idem supra 25. 14.*

8. *Gens autem, &c.* Loquitur promiscuè de quibuslibet populis; ita tamen ut Judæos acriter pungat, & ostendat eos esse inexcusabiles, nisi se spontè humiliant, quia ipsi certò tenebant hoc non contingere fortuitò, sed ex judicio Dei ob peccata sua. *Regi Babylonis* Babylonis nomen erat illis odiosum: & objicere poterant, Quid nobis cum Rege tam longinquo? illi tamen, inquit, parendum est. *Collum—sub jugo, &c.* Explicatio *συμβολων*, (i. e. *symbolorum* f.) *Donec, &c.* *Donec consumam* (vel, compleverim tradere, P. sim. V.) *eos in manu ejus, M. Ti. &c.* Tabescent sub fame, gladio, peste, & interea non effugient servitutem, &c. Hoc certè miserrimum est.

9. *Vos ergo* Judæi: ad quos totus hic sermo dirigitur, & quorum gratia hoc dixit. *Prophetas vestros* Qui aflatum Divinum simulabant. *Et divinos* *Aruspices* intellige. *Hariolos, Ti.* *Et, &c. וְאֵלֵינוּ מִן הַכֹּהֲנִים* *Et (vel, aut, JT.) ad somnia vestra, Mo. P. sic JT. vel, somniores vestros, M. Ti. Ch. Sy. Pi. Ca. Calv. ονειρομαντεις, qui humanâ arte somniorum interpretationem pollicebantur; qui jactant se habere Divina somnia de statu reip. Heb. somnia: meton. adjuncti, vel formæ. Vel potius, est ellipsis, pro, viris seu dominis somniorum.* *Et augures; sic Mo. M. Calv. G. Ch. וְאֵלֵינוּ מִן הַכֹּהֲנִים* *Et mathematicos vestros, Ti. vel, magos, Ca. planetarios, JT. Pi. prestigiatos, Sy. Vocem deducunt vel, 1. à וְיִשְׂרָאֵל, tempus statutum, q. d. observatores temporis, quo scilicet die aliquid feliciter agendum est. Vel, 2. à וְיִשְׂרָאֵל, nubes, q. d. qui ex astris divinant. Prædicentes futura ex avium gestu gustuque. Vel, 3. à וְיִשְׂרָאֵל, oculus: vel, q. d. qui tenet oculos, i. e. prestigiator; vel, qui oculis observat situm stellarum, ut ex eis divinet, i. e. astrologus vel genethliacus. P. Et maleficos; sic Mo. P. Ch. &c. Et incantatores vestros, M. Calv. vel, veneficos, Ti. Sy. prestigiatos, Ca. sic JT. Qui sanguine humano effuso umbras excitabant; νεκρομαντεις. His autem nominibus intelligit, vel, 1. augures, divinos, &c. qui inter Judæos erant, quanquam contra Legem, &c. vel, 2. prophetas ipsos, quos comparat auguribus, &c. quod Judæos deciperent non secus quàm augures, &c. deciperent alias gentes, &c.*

10. *Ut, &c. וְיִשְׂרָאֵל יֵשֶׁר וְגוֹ' Ut elongent (vel, ad elongandum, Mo. vel, ut longè abducam, Pi. Sy. JT.) vos à terra vestra, P. M. sim. Ti. V. Ut hic est ἐκβαλετω, (eventuale.) Si his creditis, trahent vos in longinquum exilium; præ quo tolerabile erat manere in patria, & Regi Babylónico tributum pendere. *Et, &c. וְיִשְׂרָאֵל יֵשֶׁר וְגוֹ' Et propellam (vel, Ut ego ejiciam, Ti. Et ut ejiciam, M.) vos, & pereatis, Mo. Et quum depulero vos, pereatis, JT.**

11. *Gens quæ subjecerit, &c.* Nempe deditione facta ante vim hostilem. *Et colet eam* Ità Mo. P. &c. Concinna est allusio in voce וְיִשְׂרָאֵל, quæ sign. & servire, & colere terram; q. d. Servite Babylonio, & terra serviet vobis.

12. *Et ad Sedeciam, &c.* Alia est sectio, & ad aliud tempus pertinens, sed argumento conjuncta cum superiore. Non placet. Vide dicta ad v. 1. & 2.

13. *Quare moriemini, &c.* q. d. Nisi recipitis vitam quæ vobis offertur, pereundum vobis est spontè. Ità nihil omittit quod Judæos flecteret: spem antè fecerat, hic terrorem adhibet.

15. *Non misi eos, &c.* Notandum hic est, Diabolum sæpe falsò prætexere Dei nomen erroribus, &c. Et multi putant se absolutum iri coram Deo, si obtendant simplicitatem, & dicant se fuisse non malitiâ credulos, sed quia non ausi sunt curiosè inquirere. Docet ergo discernendos esse veros Prophetas à falsis: quâ notâ? nempe, ut eos tantummodo amplectamur qui à Deo missi sunt, &c.

16. *Vasa Domini* Ablata tempore Joakimi, & Jeconia. Vide 2 Reg. c. 24. v. 13. & 2 Par. 36. 7, 10. *Revertentur* Rex Babylonis vel coactus, vel spontè, reddet.

17. *Servite,*

17. *Servite, &c.*] Odiosa hæc doctrina erat, ut se tali hosti dederent, &c. Hinc pluribus verbis utitur Jeremias, ut populum afficeret, &c.^b
18. *Occurrant Domino*; ita M. &c. Precibus impetrent: *וְיָרֵם יְהוָה* Orent Jeshovam, P. sic Sy. Impetrent à Jova, Ca. Intercedant, vel Interveniant, apud Dominum, JT. Pi. Ti. Calv. Deprecantur in verbo Domini, Ch. ¶ *Vasa quæ derelicta, &c.*] Non ablata tempore Jechoniz; quæ postea abstulit Nabuzardan, 2 Reg. 25. 13. Eorum vasorum descriptionem vide 1 Reg. 7. ¶ *In domo regis*] Supellex palatii *. ¶ *Et in Jerusalem*] Domuum aliarum, quales multæ atque opulentæ Hierosolymis^k.
19. *Hæc dicit* — ad columnas, &c. fig. Mo. *וְיָרֵם יְהוָה* De columnis, &c. M. Ti. Ch. &c. [7^a pro 7^a, ut non semel notatum. Quæ sequuntur omnia antè explicata sunt.]
22. *Usque ad diem visitationis suæ*] i. e. Punitionis: usque dum Cyrus Babylonis victor vasa Templi remittat, Esd. 1. 7¹.

CAP. XXVIII.

1. *In anno illo*] Eodem anno quo ista quæ præcedunt Sedeciz dixeram^a; vel, quo jugum, &c. gestare cœpi, &c.^b ¶ *In principio regni Sedeciz*, — in anno quarto] Qu. Quomodo conveniunt, in principio, & in quarto anno? Hebræi hic se multum torquent, sed nihil certi afferunt*. Resp. 1. Prima verba, in principio, &c. præced. capiti annexenda sunt, hoc modo, *Et factum est* (totum scilicet illud quod antea narratur) eodem anno, in principio, &c. ¶ 2. videtur per usque ad vertendum, & sic vertunt JT. [nempe in præcedente editione,] *Cum autem fuisset illud ab anno illo, in principio regni* — usque ad annum illius quartum *. i. e. Quum typo & sermone voluntatem Dei significare perrexisset per annos ferme 15, ut colligitur ex Jer. 27. 1, 12^c. Resp. 2. Sedechia quarto post Jechoniz captivitatem anno Babylonem profectus est, Jer. 51. 59. ubi & quando Prorex quinque Regnorum illorum Jer. 27. 3. constitutus est; unde hoc *principium regni* ejus dicitur^d. Sed commentum hoc est *. 3. Illud, in anno quarto, est modificatio illius quod dixerat, in principio. Sed vocatur *principium*, quia annis 11 regnavit^e; quorum annus 4. non est dimidia pars^e. Cum tempus quodlibet distribuimus in tres partes, principium, medium, & finem; ad principium spectant quæ ad tertiam ejus partem pertinent^h. In principio, &c. i. e. cum longè abesset malum illud quod prædixiⁱ. 4. *Quartus annus* non malè potest censeretur *principium regni*, quoniam tribus primis annis res sic turbata fuerant, ut exigua in ipso esset dignitas aut potentia, & tributarius erat, &c. Postea invaluit, & præfectus fuit vicinis regionibus, &c.^k 5. Quartus hic annus dicitur, non regni Sedeciz, (quanquam sic intellexêre Græci & Chaldæi^l), sed hebdomadis annorum qui putantur ab anno Sabbatico^m. Annus primus regni Sedeciz incidit in quartum hebdomadis *quietis*, live *cessationis, terræ*, Levit. 25. 2, 4. & Deut. 15. 1. Nam annus ejus 11. in quo Templum destructum est, fuit principium hebdomadis septimæⁿ; fuit annus Sabbaticus^o. Confirmant hoc ex collat. 2 Par. 36. 21. Jer. 34. 8, &c.^p. ¶ *Propheta*] i. e. Qui Prophetam se dicebat^q.
2. *Contrivi, &c.*] i. e. Conterere decrevi. Vide v. 4¹. Statui me brevi erepturum populum meum, &c.^r.
3. *Adhuc, &c.* *וְיָרֵם יְהוָה*] Quum adhuc duo fuerint anni dierum, P. sim. Mo. Calv. M. Ti. &c. h. e. anni perfecti & suis diebus constantes^t. Intra biennium justum, JT. sim. Ca. Sy. V. Intra biennium, biennium completum, Heb. biennium dierum. Sic infra v. 11. & Gen. 41. 1. Sic Gen. 29. 14. *mensis dierum*, pro mense integro seu pleno^u. Mira improbitas hominis, qui sine ulla Divina revelatione ita definitè loqui ausus est: itaque meritis poenas dedit^v.
4. *Et Jechoniam, &c.*] Sed ingratum hoc erat Zedechiz, qui hoc pacto abdicatus fuisset, &c. At Zedechias non sedebat in folio Davidis legitimo successionis jure, sed à tyranno impositus fuit, idcirco simulabat se cu-

- pere reditum Jechoniz, quem cupivit populus; cujus gratia confusus hoc dixit impostor^x.
6. *Amen, &c.*] Verba sunt, non approbantis; sed vel, 1. irridentis, ironico loquendi modo: vel, 2. optantis ut vera sint, non tamen absolute, quia velle non debebat quod sciebat Deum nolle; sed voluntate quadam antecedente, vel conditionali, videlicet, quia res in se bona erat & optabilis, & si ita Deo visum esset; vel, optabat secundum appetitum inferiorem, ut Christus Matt. 26. 39. *Transit hic calix, &c.* 7. q. d. Utinam essem falsus propheta: libenter retractarem quæ dixi, &c. præfero enim meæ existimationi populi salutem. Erant in Prophetis duo affectus, in speciem contrarii, qui tamen facillè conveniunt. Cum minitabantur populo, heroicæ animi magnitudine præditi sunt, ut, posthabito populo suo, pergerent in officio. Sed non erant prorsus exuti humano affectu, quin condolerent miseris, & dolorem ex suis vaticiniis conciperent. Hinc votum hoc, *Amen, sic eveniat, &c.* Dices, Tunc Jeremias falsus esset vates. Resp. Prophetæ non ita subtiliter ratiocinati sunt, cum raperentur vehementiâ zeli, Sic Moses, Exod. 32. 32. & Paulus, Rom. 9. 3. non perire voluerunt, sed in Dei gloriam intenti & salutem gentis suæ, seipsos obliviscuntur, & quasi extra se rapti illa vota fundebant. Idem & Jeremiz affectus. Noluit quicquam detrachere Verbo Dei: tantum concepit votum, & reliquit alteram curam Deo, ut salva maneret vaticinii fides, & sine obstaculo precatus est pro reditu populi^z. *Amen* hic valet, *Utinam*. Velim, inquit, vera dicas². *וְיָרֵם יְהוָה*, i. e. Sit veritas, aut verum, quod dicis^b.
8. *Propheta qui fuerunt ante me, &c.*] Joel, Amos, Oseas, Elia, Michæas, Sophonias, Nahum, Abacuc, & alii^c. ¶ *Et prophetaverunt*] 1° abundat, more Hebraico^d. 1 non copulat h. l. sed tantum convertit præteritum in futurum, i. e. Prædixerunt fore ut evenirent bella, &c.^e ¶ *Super terras multas, &c.*] Intellige hoc non de vaticiniis prophanarum gentium, (quos tanto honore non esset dignatus: & hoc esset sacra miscere profanis;) sed de veris Prophetis, qui ita allocuti sunt Judæos, ut tamen verba facerent de exteris, &c.^f ¶ *De bello, &c.* *וְיָרֵם יְהוָה*] De bello, & de afflictione, (vel, & malo, Mo. vel, aut, aliquod malum, Ca. vel, calamitatem, Strig. vel, de malo, i. e. omni genere malorum quæ bellum comitantur, qualia fames, vastatio, &c.^g; vel, afflictionem famis, JT. sim. Calv. Fortè pro *וְיָרֵם יְהוָה*, afflictio, legendum *וְיָרֵם יְהוָה*, fames^h, quæ cum gladio & peste passim conjungiturⁱ.) & de peste, Pi. M. P. &c. Subaudi, ex eventu agniti sunt, verine essent, an falsi^j. Hæc tamen interdum non evenire, intercedente poenitentia^k. Neque id Prophetis auctoritatem detrahit, qui, functi officio monendo, fructum quem maximè volebant officii sui videre^l.
9. *Qui vaticinatus est pacem*, (qui prædixit res prosperas^m), cum venerit verbum ejus, (i. e. si eventus responderetⁿ), sciatur, &c.] Hananias de conversione nihil monuerat populum, sed simpliciter res felices prædixerat, quæ si non evenirent, jam pseudo-propheta deprehenderetur^o. Eventus comprobatur Prophetam. [Sensus huius & præced. versûs est,] q. d. Duo sunt Prophetarum genera: Alii enim prædicunt adversa, alii prospera. Illa non semper eveniunt: est enim Deus summè misericors, qui sæpe mutat sententiam super afflictione quam interminatus est. Hæc autem necessariò eveniunt, alioqui qui ea prædicunt sunt pseudo-propheta: nunquam enim poenitet Deum boni quod pollicitus est^p. Hinc colligunt, prophetias de rebus prosperis semper esse absolutas; de rebus autem adversis, sæpe comminatorias, & cum conditione intelligendas, nisi respiciant^q. Sed refutatur hoc ex Jer. 18. 7, 8, 9, 10. *Repente loquar, &c.* unde constat, utramque sententiam, tam de prosperis quàm de adversis, retractari posse^r. Hoc tamen est discriminis: quod ad terrorem mala plerumque absolute dicantur, tametsi intelligatur conditio; bona autem, si non absolute eventura, non absolute pronunciantur à veris Prophetis, sed additur conditio, si poenitentiam egeritis, &c. idque nè negligentia & securitatis occasio detur^s. Hoc ita intelligendum est, nempe, quod frequentius eveniant promissiones Dei quàm interminationes: est enim Deus promior ad par-

V. cendum, quàm ad perdendum^r. Porro, hoc *ἡμετέριον*,
 † Strig. five regula iudicii, traditur Deut. 18. 22^t. quæ hîc ap-
 sim. Calv. plicatur Prophetis pacis, qualis erat hic Hananias, quia
 † Ang. talibus populus lubentiùs credit^t. At Deut. 13. 1, 2. de-
 rogatur fides Prophetæ licet vera dicenti. Quid ergò
 hîc dicendum? Resp. 1. Tenendum est, Deum solum
 præscire futura, Esa. 44. 7. non Diabolum, nisi Deo per-
 mittente, ut interdum fit, in poenam scelerum. 2. Ut-
 plurimum illi qui vera prædicunt sunt Dei Prophetæ.
 3. Veri Prophetæ non possunt falli, aut prædicere quod
 non eveniet. 4. Non sunt termini convertibiles, ve-
 rum prædicere, & esse verum Prophetam. 5. Non di-
 cit hîc Jeremias omnes esse veros Prophetas qui veri
 aliquid prædicunt; neque enim id agitur: sed sumit
 contrarium membrum, nempe, convinci falsitatis qui
 id prædicat quod non evenit, ideòque Chananiam esse
 falsum prophetam^v. 6. Duplex est criterium Prophetarum:
 † Calv. 1. eventus, Deuter. 18. 22; 2. Verbum Dei, Esa.
 † Ang. cap. 8. v. 20^x.
 10. Et tulit (vel, abstulit, Pi.) —catenam, &c.] Ità M.
 † G. Jugum illud ligneum, vide Jer. 27. 2^v. Vide quantus
 fit furor eorum quos impellit Diabolus, quique audent
 se opponere Verbo Dei. Manus injicit huic ligamini,
 quod erat instar sacramenti, quia erat signum visibile ad
 † Calv. stabiliendam doctrinæ fidem, quasi Deo superior esse
 vellet^z.
 11. Et (vel, Tum, Pi.) abiit Jeremias, &c.] i. e. Dis-
 † Me. cessit inde aliò: non ex metu; sed quia volebat contem-
 dere cum bellua, & videbat populum sibi infestum, &
 hostem rixando superiorem fore. Prudenter ergò se
 † Calv. subduxit ex conspectu populi, tum, nè exoriretur tu-
 multus; tum, quia nulla spes erat profectus^b. Quare no-
 luit projicere margaritas coram porcis, & nomen Dei
 † Calv. ad prostituere impiorum petulantia. Expectavit etiam
 v. 12. nova à Deo mandata, quibus sibi plus fidei acquireret^c.
 † Ang. Nec potuit ferre hominis blasphemias^d. Non itaque
 † Calv. necesse est, aut expedit, Ministros Dei semper & ubique
 loqui^{*}.
 13. Hæc dicit Dominus, Catenas ligneas contrivisti: &
 † Ang. (vel, sed, JT. Pi. igitur, Strig.) facies pro eis] Ità M. &c.
 † G. vel, compara loco illorum, JT. Facies, non tu, Hanania^f; sed
 tu, Jeremia, & Hanania ostendes^g. Non continuo
 † Calv. tenore prosequitur Jeremias sermonem suum: sed pri-
 ore membro recitat quid jussus fuit dicere Chananiam;
 † G. posteriore, quodd Dei jussu fecerat vincula ferrea^h.
 † Calv. ¶ Catenas ferreas] Jugum ferreum, gravissimam servi-
 tutem significans. Allusio ad Deut. 28. 48ⁱ. Impii ad-
 † Calv. versus Deum latrando hoc tantum consequuntur, ut
 mala sua duplicent[†].
 16. Mittam, &c. *מִשְׁלַחַי מַעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה*] Emit-
 † Calv. tam (vel, Amandabo, Ca. Ejiciam, vel Expellam, V.) te de
 † V. Calv. superficie terræ, P. M. &c. vel, terræ hujus, nempe Judææ:
 sed malim, terræ, ut indefinitè ponatur pro tota terrâ^k.
 ¶ Hoc anno morieris] Non anno currente, sed compu-
 † V. tando à tempore quo hæc prædixit Jeremias, i. e. intra
 † G. unum annum^m. Bene tempore circumscripta prædi-
 ctio: qualis verum Prophetam ostendit. Vide ad Deut.
 18. 22ⁿ. ¶ Adversum, &c. *כִּי סָרָה רִבְרָה אֶל יְהוָה*] Quia defectionem (vel, pravaricationem, M. apostasiam, JT.
 † V. Pi. verbum declinans, P. vel, recedens, i. e. alienum à ve-
 † V. ritate, & absurdum, q. d. absurdè^o), locutus es (vel, do-
 † V. cuisti, Ang. suastisti, JT. Pi.) contra Jehovah, Calv. Ti. &c.
 Adscripsisti enim illi falsitatem^p.
 17. Et mortuus est, &c.] Nec tamen populus resipuit.
 † Calv. Mira cæcitas. Hic erat spiritus ille vertiginis, & furoris,
 & amentia, & stuporis, quem toties illis minati sunt
 † Ang. Prophetæ^q. Tanta est humani cordis pervicacia, ut
 † T. sim. sine Dei gratia emolliri nequeat. Vide Numer. 16. 41.
 † Me. Ang. Deut. 29. 3, 4^r. ¶ Mense septimo] Id est, bimestri
 post hanc prædictionem[†].

CAP. XXIX.

† G. I. **E**t hæc sunt verba (vel, exemplar, Ca. vel, argumen-
 tum, Sy. i. e. hic tenor est^s), libri] Sic Mo. M. &c.
 vel, epistola, P. Ti. &c. ¶ Quem misit — ad, &c.

† Calv. *אֶל-יְהוָה*] Ad residuum, vel reliquias, seniorum, &c.
 Mo. P. M. &c. q. d. ad seniores captivos qui adhuc su-
 † V. sim. perstiti erant; multi enim perierant^b: ad illos qui in-
 ter exsules superstiti erant de magno Synedrio^c. Ad Calv.
 hos scribit, tum ut solaretur tristitiam exsulum; tum ut
 † G. frangeret obstinationem Judæorum Hierosolymæ, &c;
 tum ut, contra pseudo-prophetas, ostenderet, diutur-
 num fore exilium^d. ¶ Et ad sacerdotes, & ad pro-
 † Calv. phetas] Prophetas hîc intelligo, qui præditi erant Spi-
 10 ritu Dei ad vaticinandum: five quia elangueret in illis
 Spiritus; five quia Deus non semper largitus est omni-
 bus omnia; five quia mentes eorum erant malis suffo-
 cata. Porro, Prophetas Deus elegit non sine ignominia
 sacerdotum, cum scilicet hi essent degeneres & igna-
 vi, &c. Hac de causa docendi erant promiscuè cum vul-
 go hominum^{*}.
 2. Postquam egressus est, &c.] Inter principia mu-
 † Calv. tationis, ut ipsos in recenti calamitate solaretur^f.
 ¶ Et, &c. *וְהָיָה כִּי-יָבִיאוּ*] Et domina, Pi. V. sim. Mo. vel,
 † Calv. Augusta, JT. regina, P. M. Ti. &c. Nohesta mater Je-
 20 choniam, 2 Reg. 24. 15^g. hæc enim dominabatur cum
 filio^h. ¶ Et eunuchi; ità P. M. Ti. &c. *וְהָיָה כִּי-יָבִיאוּ*] Calv.
 Et aulici, V. sic JT. Pi. Calv. qui grati erant Principi,
 ut eunuchi esse solent in aulis Principumⁱ. Optimates,
 † V. Ch. in V. sim. Calv. Abstulit eos qui autoritate polle-
 † Calv. bant, nè res novas molirentur^k.
 3. In manu Elasa — & Gamaria — quos misit Sedecias
 — ad Nabuch. Ex morte Hanania majorem jam fidem
 † G. sim. habens verbis Jeremiæ, ideòque Nabuchodonosorum
 † Me. sibi studens conciliare, sed frustra^l. Hos misit, vel, ut
 30 placarent Nabuch. vel, ut amicitiam ejus foverent;
 vel, ut obsequia omnia in futurum promitteret; vel, ut
 restitutionem quorundam exsulum obtineret. Quicquid
 erat, Zedechias precariò tantum dominabatur, quo-
 niam ità victori placuerat, qui etiam Jechoniam, si vel-
 let, restituere poterat. Et hinc permisit Zedechias hunc
 librum mitti, non ex pietatis studio, sed quia ipsi utile
 erat ut Judæi in Chaldæa manerent usque ad mortem
 Jechoniam, æmuli sui^m.
 5. Edificate domos, &c.] Omnia agite tanquam diu
 † Calv. mansuri in exilioⁿ.
 6. Date filiis — uxores, &c.] Ex legitimo naturæ or-
 † G. dine. Vult eos non aliter conjungi matrimonio, quàm
 mandato parentum^o. ¶ Et, &c. *וְהָיָה כִּי-יָבִיאוּ*] Ac nè
 † Calv. minuiamini, JT. Pi. sim. M. P. Mo. &c. i. e. Nè committite,
 † Pi. vestra negligentia, ut diminuiamini^p. q. d. Generanda
 est soboles, nisi velletis statim deficere: nolebat autem
 Deus intercidere genus Abraham. Sic etiam solatium
 † Calv. illis adhibet, & oculos dirigit ad spem reditus^q.
 7. Et (vel, Item, Pi. Denique, JT.) quærite (vel pre-
 † Calv. cibus, vel aliis modis & studiis^r), pacem, &c.] Ità P.
 † sim. Ang. M. &c. Non modò placidè ferte jugum Babylonis; sed
 omne studium vestrum impendite, nè quid adversi
 † Calv. Chaldaicæ Monarchiæ accadat[†]. Intellige, pro capti-
 † Calv. vitatis tempore^t: Alioqui tenebantur precari pro rui-
 † sim. Ang. na Babylonis, Psal. 137. 8. Jerem. 51. 35^v. Disce hinc,
 † Ang. 1. præceptum de diligendis inimicis, & orando pro ip-
 sis, non primùm à Christo traditum fuisse. 2. Jugum do-
 minationis alicujus non esse per seditionem excutien-
 60 dum, etiam si Princeps infidelis sit^x. ¶ Quia in pace
 illius, &c.] Tuti eritis sub illius præsidio^y.
 8. Prophetæ vestri] Falsi^z: quales non pauci in ex-
 † L. Me. filio erant, Ezec. 13. 3, &c[†]. Prophetas vocat catachre-
 † G. sticè, & per concessionem, quia tales se venditabant; in-
 † Calv. terim proprio nomine eos divinos & somniores vocat^a.
 ¶ Nè attendatis ad somnia vestra] Ità Ch. P. M. &c.
 † Pi. vel, somnatoribus vestris, ut Jer. 27. 9^b. ¶ Quæ vos
 somnatis; ità Calv. &c. *וְהָיָה כִּי-יָבִיאוּ*] Somnare facitis,
 † Calv. Pi. sim. JT. Ang. V. pseudo-prophetas vestros: nam
 admittitis eorum somnia quæ accommodantur rebus
 † V. optatis à vobis^c. i. e. Somnare occasionem iis præbe-
 † Pi. tis[†]. Imputat omnibus Judæis, quodd somniis impostor-
 rum fallantur. Foventur impostores, non modò flukā
 credulitate hominum, sed & perverso appetitu. Mun-
 † Calv. dus itaque spontè fallitur, quia ad vanitatem propen-
 † Ang. sus est, & tenebras luci præfert. Si autem vox transi-
 tive sumatur, debuerat scribi *וְהָיָה כִּי-יָבִיאוּ*. Forma qui-
 dem *וְהָיָה כִּי-יָבִיאוּ* irregularis est, sed cui gemina occurrit
 2 Par. 28. 23^{*}.

10. *Cum.* &c. *לְכָל־לְבָבְךָ לַיהוָה* Nam (vel, Certe, Pi. vel, Quod, Ang. Sed redundat *יְיָ* quia, five quod^f.) ubi (vel, postquam, P. M. &c.) implebuntur Babylonia (vel, in Babel, Mo. P. M. &c.) septuaginta anni, &c. JT. &c. q. d. Elapsis 70 annis vestri miserebor, sed ante eos non revertemini^g. Implementum vide 2 Par. 36. 21. *Calv.* Dan. 9. 2. Egregium providentiæ Divinæ argumentum^h. Hinc constat 70 annos inchoari à captivitate *G.* Jechoniæⁱ. Al. Quia ad os implere, &c. Mo. Heb. *post os implendi*, &c. Pi. Verùm *יְיָ* est tantum syllabica adjunctio, tum in Rabbinis, tum in S. S. Exod. c. 16. v. 21. *Ang.* Num. 6. 21. & 7. 5, 7. sic & 1 Reg. 17. 1. Prov. 27. 21^k. Posset verti, *secundum mensuram*, &c. nam *מִלְאָה* accipitur metaphoricè pro mensura. Sed aspera esset locutio: ideo simplicius verto, *ubi impleti fuerint*, &c. *Calv.* Frænum hîc injicit Judæis, nè ante tempus fessinent^l. ¶ *Suscitabo* (vel, *Præstabo*, JT. Ca. Pi. *Ratum faciam*, Ti. sic Sy.) *super vos verbum meum bonum*] Ità Mo. P. &c. i. e. suave; i. e. promissionem: ut minæ vocantur malus sermo, & acerbus, & durus^m. *Præstabo* promissâ; modò vos ex vestra parte impleatis conditionemⁿ. Sed promissâ hæc non erant conditionata, sed categorica; neque solutio captivitatis nitebatur pietate captivorum, sed gratiâ & bonitate Dei: ut hac etiam parte typus congrueret antitypo, i. e. hæc liberatio illi à Satana, quæ citra conditionem humano generi promissâ erat^o. *Suscitabo*, &c. id est, efficiam ut verum sit, completo, &c. P. *Mc.*

11. Ego enim scio cogitationes, &c.] i.e. Propositum
 meum de vobis q. q. d. Vos certe nescitis, nec ququam
 [sciunt] præter me, & Prophetas, quibus arca mea
 patefacio^r. Tacita antithesis est inter certum Dei con-
 silium, & vanas imaginationes quibus Judæi se ludebant.
 Confer Esa. 55. 9. Perstringit Judæos, quod non con-
 ciperent spem salutis, quia ipsi non intelligerent quo-
 modo hoc fieri poterat; docetque hanc esse veram sa-
 pientiam, nos Deo subicere & permittere, & si non as-
 sequimur ejus consilium, quietè expectare tempus ma-
 turum, &c.†. ¶ Ut dem vobis finem, (laborum &
 exilii^t.) & patientiam] Usque ad terminum, &c.^v. Sed
 Vulgatus ponit patientiam pro expectatione; ut Latinis
 sustinere valet, expectare^x. ¶ אֲחֵרֵי הַיּוֹם] Finem
 (Novissimum, Mo. V. exitum, Ca. mercedem, ut אַחֲרֵי
 sumitur Prov. 23. 18. & אַחֲרֵי פִינִי, 1 Pet. 1. 9. Meto-
 nymia subjecti: nam in fine operis dari solet merces.
 Posteritatem, Ti. finem bonum, M.) & spem, sive expe-
 ctationem, P. Ca. Calv. Mo. G. V. Ch. Glas. &c. i.e. finem
 qualem speratis; & אֲחֵרֵי הַיּוֹם^z. finem expectationis,
 sive expectatum. Nam inter duo substantiva per &
 connexa, alterum per genitivum quandoque exponen-
 dum est: ut Jer. 36. 27. volumen & verba, h.e. volumen
 verborum. Sic Gen. 3. 16. dolorem & conceptum, i.e.
 dolorem conceptus: Act. 23. 6. Rom. 1. 5^z. Vel, eumque
 expectatissimum, JT. vel, & quidem expectatam, Heb. &
 finem expectationis: genitivus adjuncti^b. q. d. Perfici-
 am captivitatem vestram bono fine: id quod vos ex-
 spectatis & speratis^c. Interitus vester non erit æter-
 nus, ut timetis, sed finem habebit, eumque optatum.
 Vide hinc duplicem Judæorum, adeoque aliorum homi-
 num, morbum. Dum sibi fingunt vanas spēs, statim ra-
 piuntur supra nubes stultā fiduciā & superbiā, rident mi-
 nas, credunt se statim redituros: ubi autem dejecti
 sunt, concidunt exanimēs, solatia non admittunt, in
 desperationem sese demergunt. Vide Ezech. 37. 11^d.

12. Et, &c. וְיִקְרָאתֶם אוֹתִי וְיִלְכְּתֶם וְיִחַפְּלֶתֶם אֵלַי
Et (vel, Tunc, P. Nam, Pi. Ut, Sy. Quum, JT.) *invocabitis* (vel, *invocetis*, Sy.) *me*, Mo. Ti. M. P. &c. & *ibitis*, (compotes jam voti, ad patriam *: vel, & *incedetis*, P. sub. *in viis meis*, V. Mar. vel, & *abibitis*, nempe in cubicula vestra, syn. gen. f. vel, *ut abeat*, JT.) & *orabitis ad me*, Mo. Ti. &c. Vel, *ibitis* & *orabitis*, pro, *ibitis ad orandum*, h. e. serio vos accingetis ad orandum, ut Dan. 3. 8. Et cunctes *adhibebitis mihi preces*, Strig. *in ire* hic opponitur priori *focordie* & *stupiditati*, quod antea non erant subacti *ferulis Dei*, ut ipsum invocarent; q. d. Postquam defuncti estis poenâ impositâ per 70 annos, incipietis sapere, & venturi estis supplices, &c. h. Al. Verto, *invocate, ite, orate*, G. [Ca. locum sic vertit, *Ac vos invocantes me, ac oratum venientes.*]

13. *Cum quaesieritis* (vel, *Quoniam quaeritis*, Calv. Angl.) *me in toto corde vestro*] i.e. Animo sincero¹; recto, ¹ G. sive integro & serio, affectu. *Cor totum* opponit duplici². ² Calv. Si quaeratis quantum, & quomodo, res tanta peti à Deo debeat ¹.

15. Quia, &c. פִּי אֶמְרָתָם הָקִים לָנוּ יְהוָה נְבִיאִים
בְּבִלְלִי Quia dixistis, vel dicitis, (nempe quidam ve-
strum^m. A piis Judæis sermonem convertit ad impiosⁿ.) ^m T.
Suscitavit (vel, Excitabit, Sy. Calv.) Dominus nobis pro-
phetas (vel, doctores, Ch.) in Babel, Mo. P. sic M. Ti. Calv. ⁿ Ang.
Ang. Angl. Intelligit falsos prophetas^o: q. d. quibus^o v.
vos creditis^p, dum celerem vobis reditum promit-
tunt. ^p Hic est causale; v. seq. illativum. Dicit ni-
miùm desipere captivos, qui finem exilii instare cre-
dunt, stultè credentes falsis prophetis^q, non autem ve-
ris: non tamen evenient quæ illi prædicunt vobis, sed
quæ isti^r. Al. Sed putatis Dominum vobis excitasse pro-
phetas in Babylone, Strig. Qui dicitis Fovam vobis ad Ba-
bylonem suscitasse vates. Nè fortè fidem habeatis vatibus
quos Babylone habetis, quasi divinitus afflatis, cùm aliter
dicant quàm futurum sit[†]. Al. Transpositio. Sensus est, [†] Ca.
Postquam dixeritis in Babylone, Deus nobis suscitaverat
(jam olim scilicet) prophetas, veraces nempe, qui hæc
omnia prædixerant quæ nobis evenire. Confer Dan.
9. 6, 12^t. Al. Quum dixeritis, Excitaverat nobis Jehova
prophetas prophetantes eundem in Babyloniam, J. T. Pi.
i. e. Quum agnoveritis, Dominum vos propter peccata
vestra in Babylonem deportasse, sicut per Prophetas vo-
bis denunciataverat^v. Quum, malis edocti, gloriam tri-
buetis Deo, & veritatem prophetiarum ejus confitebi-
mini^x. Sed coacta hæc interpretatio in eo fundata vi-
detur, quòd בְּבִלְלִי sign. ad Babylonem. Sed verba sic
terminata aliter non semel sumuntur: ut מִבְּרֵיתָא ad
(pro, super) altare, Exod. 29. 13, 16. Levit. 16. 25; &
מִצִּיּוֹן in Aquilone, Jer. 46. 6, 10 v. ^x Jun.
^v Ang.

16. *Quia* (vel, Nam, J.T. Pi.) *hæc dicit, &c.* [וְיָאָרְ] *Ideo, &c.* Calv. Gal. Belg. וְ redundat; aut *Profeſſio* vertendum; aut subaudienda nonnulla, sic, *Quia*, inquam, talia dixistis: vel, Scitote quòd, V. Ang. Potest et V. esse aposiopesis. Irascitur enim, pseudo-prophetas imposuisse illis †. ¶ *Ad regem*; ita M. Mo. Ch. &c. † Idem. [וְיָאָרְ] *Derege*, P. Ti. Ca. Belg. J.T. Pi. וְ valeret; vide ad Job. 42. 7. Psalm. 2. 7. De Sedecia b. Ex- Belg. primit nomen Regis, quia hoc exsiliis spem reditus G. fecit. Manet Regnum Davidis, quod Deus perpetuum fore promisit, &c. Huc transfert sermonem, ut ostendat quanta sit captivorum dementia, qui, cum essent sub victoris potentia, libertatem & celerem reditum sibi promiserunt, cum ultima clades immineat tam Regi quam populo, qui adhuc quiescebant Jerosolymæ: Calv. His verbis confirmat Propheta suasionem institutam, ut deportati ædificent domos in Babylonia, &c. abjectâ spe celeris reditus d. Pi.

17. *Ponam* (vel, *Dabo*, Mo. P. &c.) *eos quasi ficus ma-*
las, [הַשִּׁוּעִי] *Turpes*, Mo. P. M. *sordidas*, V. Calv.
horrendas, Sy. JT. Pi. *abominandas*, à quibus gustus nau-
seam habet *: *tetræ*, Ca. *austeræ*, Ti. Vide Jerem. c. 24. * M.
 vers. 8 f. f G.

60 18. *Dabo eos in vexationem, &c.* [לִּוְעָרָהּ] *In com-*
motionem, &c. Mo. P. M. Calv. &c. h. e. Ut gentes ad
tam triste spectaculum vel, 1. trepident; vel, 2. quod
malim, caput concutiant, &c. 8. *Divexandos dabo, &c.* 8 Calv.
Ca. *Efficiam ut territi circumcurrant in omnibus, &c.* Ti.
Dispergam eos per omnia Regna^h. Vide ad Jer. 18. 16. ^h V.
& 19. 8ⁱ. i G.

19. *Verba mea*—*qua misi*, &c. נְאֻמִּי שְׁלַחְתִּי וְגו'
Quum (vel, *Qui*, *Ca. que*, *Mo. P. M. Ti. Ad quos*, *Ch.*
Nam, *Sy.*) *misi*, &c. *Pi. sic* JT.

70 22. Et assumetur (vel, sumetur, M. Ti. JT. &c.) ex
eis, &c. אֶתְּלָקֵךְ מִן הַבָּרִיִּים] Ab, vel ex, eis (vel, de eis, Ti.)
maledictio, Mo. P. M. Pi. vel, execrandi formula. Ti. sim. JT.
¶ Quos frixit (vel, torruit, Mo. Ca. G. ex Ch. Ang. sic
JT. Pi. combussit, P. ustulavit, M.) rex Babylonis in igne]
Sic frixi sunt Macchabæi, 2 Mac. 7. 3^k. In cainum * T.
conjectio pœna apud Chaldæos; Dan. 3. 6. Adde Amos.
c. 2. v. 1ⁱ. אֶתְּלָקֵךְ non tantùm sign. comburere, sed &
ustulare, sive paulatim urere^m. Dicitur de antia ad ig-
nem tosta, Levit. 9. 14ⁿ. Ità non modò mortem præ-
dicat, sed & speciem moris, & quasi digito ostendit
^{1 G. sim.}
^{Ang.}
^{m Calv.}
^{sim. Ang.}
^{* Ang.}

quod adhuc erat incognitum, imò incredibile, nec sub hominis mortalis sensum cadere potuit. Nabuchodonosor quidem illos occidit sua causa, ut compesceret materiam tumultus; sed interim erat minister Dei, &c. P.

23. Pro eo quod fecerint stultitiam, [נְכִלְיוּתָם] Nefas, Mo. P. Ti. abominationem, M. flagitium, JT. Pi. Ca. G. Calv. rem fœdam, G. ex Ch. Hoc genus, cui subijciuntur duæ species. Non refert hic causam cur Nabuch. eos morte multavit, sed cur Deus providentiâ suâ rem ita disposuit. ¶ Et machati sunt, &c. Judæi hos eosdem illos esse volunt qui Susannæ pudori insidiati sunt: Historiam enim illam veram existimant; non autem omnia quæ in Græco habemus. ¶ Ego sum iudex & testis, [הוּדֵי וְעֵדִים] Cognoscens (vel, is qui novi illud, P. istarum rerum cognitor, Pi. sic JT. vel, conscius, Sy. sic Ca.) & testis, Mo. &c. Quamvis clanculûm peccent.

24. Et ad Semeiam] Sic Calv. vel, Schemaiam verò, JT. Pi. vel, de Schemaiam, Calv. Separandum hoc à superioribus. Hoc enim mandatum Jeremias acceperat postquam legati redierant. ¶ Nebelamitem, [נְבִלָמִיתִי] Sic dictus est, vel, quoddam ex Nehelam; vel ex Chain V. Halem; vel, pro Nachamaus, à Nachamo, 1 Paral. 4. 19. Allusit verò Jeremias per epenthesein unius literæ, [ל] ut perfringeret illius studium erga pseudo-prophetarum somnia. Sic dicitur, quasi [ל] somniator, quoddam somniare reditum, &c. Hanc vocem patronymicam esse docet terminatio.

25. Pro eo quod misisti in nomine tuo (i.e. in iussu meo; confer Joh. 5. 43.) libros] Id est, epistolas ad Sophoniam & alios. Hoc loco est hyperbaton usque ad v. 30. Nam sermo hic eousque imperfectus relinquitur. Ibi autem sententia instituta absolvitur; sed non sermone continuato, verum per periodum novam. Simile exemplum sermonis inconsequentis vide Rom. 5. 12, 13, 14. ¶ Ad omnem populum] Quem tamen ipse contempsit; ut fieret omnium conspiratio. ¶ Sacerdotem] Nempe summum: vel, hic erat [יֹהֵוָה], i.e. secundus à summo Pontifice, ejusque vicarius, 2 Reg. 25. 18. ¶ Sacerdotes] Id est, Levitas.

26. Dominus dedit (vel, constituit, Pi. Calv.) te sacerdotem pro Joiada] [Vel, 1. sacerdote tunc temporis sic dicto;] quem probabile est fuisse superstitem & exsulem: q. d. qui præter spem & ante tempus sacerdos factus es. Ità illum infimulat ingratitudinis erga Deum, qui ipsum evexerat. Ità transfigurat se in Angelum lucis. [Vel, 2. celebrato illo Joiada.] qu. d. Joiadæ zelum imitari debes: de quo 2 Reg. 11. 18. 2 Paral. 23. 17. ¶ Ut sis dux in domo Domini] Ut cæteris sacerdotibus præeas; jubeasque per [שַׂרְיָהוּ] (præfectum Templi) capi pseudo-prophetas, qualis est Jeremias. ¶ [לְהוֹדִיעַ לְיִשְׂרָאֵל] Ad existendum præfectos domo Domini, Mo. Ut esses censor, &c. Sy. Ut sis constitutus princeps sacerdotum, &c. Ch. Ut Jona templo præfectus—consecras, Ca. Ut (vel, Quum, JT.) sis (sub. tu, & alii sacerdotes, M. nam ad utrosque conjunctim scribit. Compellat initio summum sacerdotem, sed postea simul comprehendit etiam alios. præfecti, &c. P. M. Pi. JT. &c. Possit sic verti, Ut essent præfecti. ¶ Super (vel, adversus, Calv.) omnem virum arreptitium] Vel, amentem, M. JT. Pi. fim. Mo. P. Ità dicebantur Prophetæ, cum acti essent Spiritu Sancto. ¶ [וְעַל מַלְאָכָיו] Maniacum, V. arreptitium, Calv. V. G. i. e. qui non à Dei Spiritu, sed Dæmonibus, incitatur. Vide 2 Reg. 9. 11 P. ¶ Et, &c. [וְעַל מַלְאָכָיו] Et prophetantem, P. Calv. Sy. fim. Mo. Ca. vel, prophetare præsumentem, M. qui prophetam agit, Pi. sic JT. qui fingit se prophetam, V. fim. Ang. Id enim sign. Hithpahel. Sic, fingere se ægrotum, vel lugentem, vel peregrinum, vel insanum, 1 Sam. 21. 13. 2 Sam. 13. 5. & 14. 2. 1 Reg. 14. 2, 5. ¶ Ut mittas eum in nervum, [וְעַל מַלְאָכָיו] In subversionem, Mo. Vide Jerem. 20. 2. Instrumentum quo confringitur collum. ¶ Et, &c. [וְעַל מַלְאָכָיו] Et in nervum, Mo. P. vel, truncum, M. fidiculas, Ca. carcerem, Ch. Vulg. Sy. compedes, vel manicas, Calv. manicas ferreas, G. ex He. [וְעַל מַלְאָכָיו] Arabibus arcum esse sign. Al. aut in scapha, JT. Pi. [וְעַל מַלְאָכָיו] dicitur ex forma cruciatûs & victûs, navicula sugentis: quia homo in binas naviculas, sive scaphas, pari comensu inter se respon-

dentem, arcu compingebatur, ita ut corpus hominis inditum quasi in vagina esset, exstantibus tantum, per quædam foramina, capite, manibus & pedibus: alibatur autem succu mellis temperati lacte, quod vel invitis infundebatur in os, unde viverent. Hujus cruciatûs meminit Plutarchus in Artaxerxe. Verum id supplicium Hebræis incognitum fuit: & sacerdotes in Temploprehendendi, non puniendi, jus habebant. Hebræi hanc appellatione angustissimum quemque carcerem durissimumque designarunt: qualis hodie videtur in muris, quem Galli caligam vocant, &c. Summus sacerdos iudex quidem erat ex Lege, Deuter. 17. 8, 9. quoddam autem hanc jurisdictionem sibi sumpserit, confringendi manicis, &c. id præter Legem additum videtur, rebus turbatis atque confusis.

28. Longum, &c. [וְעַל מַלְאָכָיו] Longum ipsum, Mo. vel, est, P. Longa (vel, Prolongata, M. Diuturna, Ti.) est, JT. Pi. sub. captivitas, M. Ti. JT. Pi. Ang.

29. Legit ergo Sophonias—in auribus Jeremie] Vel, 1. quia illi favebat, unde non semel ad Prophetam missus erat, Jer. 21. 1. & 37. 3. Vel, 2. nolensprehendere inauditum. Vel, 3. ut Jeremias alio accusante reus fieret, & odio, vel potius furori, populi obijceretur.

32. Non erit ei vir sedens (vel, quisquam qui habitet, JT. Pi. fim. G.) in medio populi hujus] Nullus ex posteris ejus supererit. Vide Deut. 28. 18. ¶ Non videbit bonum, &c.] Reditum in patriam. Tempus legitimum contempsit, & volebat redire ante biennium; ideo privatus fuit conspectu hujus beneficii. ¶ Quia pravaricationem locutus est, &c.] Impediit conversionem populi. Vide Jer. 28. 16.

CAP. XXX.

2. Scribe tibi omnia verba] Vel, 1. prophetias omnes à te traditas: vel, 2. quæ jam ad te loquor, vel quæ sequuntur. Nihil profecisti loquendo, quare scribe, & quasi in acta redige: in solatium piorum, nè animos despondeant in tam longa captivitate. Ut hæc legi possint cum implebuntur, in signum meæ veracitatis. ¶ In libro] In membrana, quæ diu duret.

3. Convertam, &c.] Antithesis inter hanc veram certamque restitutionem post 70 annos, & illam de qua nugati sunt pseudo-prophetæ ventura post biennium. ¶ [וְעַל מַלְאָכָיו] Et convertam transmigratorem, i. e. eos qui transmigrarunt. Ità & Chald. Simile Jerem. 29. 1. Allusio vocum vicinarum, quarum prior est [וְעַל מַלְאָכָיו] (revertis) altera, à [וְעַל מַלְאָכָיו], captivum duceret. ¶ Populi mei Israel & Juda] Nam cum Judæ & Benjamini posteris nonnulli etiam redire ex aliis tribubus, maximè ex Levitica. Vide Luc. 2. 36. Reducam meos, tam ex decem quàm ex duabus tribubus. Israelis prius meminit, quia longius fuit hujus exilium quàm Judæ.

5. Hæc dicit Dominus, (sub. Gentes dictura sunt, V.) Vocem terroris (vel, horrois, M. Ti. V. trepidationis, Pi. &c.) audivimus] Vel, audimus, Pi. Deus loquitur, sed in persona populi, quibus verba dicat, quia prorsus erant stupidi & securi; q. d. Ridete ut voletis, extorquebit tamen Deus vobis hanc confessionem, & vocem pavoris. ¶ Formido, &c. [וְעַל מַלְאָכָיו] Formido, (vel, pavorem, Sy. M. Ti. formidinis, P. fim. Ch. vocem, inquam, timoris, V.) & non (vel, nec, P. sub. est, P. vel, erat, Ch.) pax, Mo. P. Ch. vel, pacem, M. Ti. ac nullam securitatem, Sy. Pavoris, nulliusque pacis, JT. pavoris impacati, Ca. Pavor adest, nulla autem pax, Pi. Quæ pavorem, non pacem, significat, Strig. Sensus, Diu durabunt hæc mala. Locum hunc tam Judæi quàm Christiani, qui, cum vix alibi, hic tamen mirè conveniunt, ad tempora Messiae torquent, sed perperam. Vox hæc Gentium tempore Messiae. Spectat tempora expeditionis Gog, &c. Ezech. 38. Sed ex contextu facile constat, Prophetam completi summam doctrinæ suæ, comminationem nempe, & promissionem: illam hic breviter perstringit; hanc uberius, ut exsules solaretur. Hic intro-

roducuntur loquentes Hierosolymitani tempore excidii urbis per Babylonios. Vocem, scilicet Chaldeorum invadentium Jerosol. Aut intelligatur hoc de Cyri adventu in Babylonem, & formidine Babylonis incussa, unde sequebatur Judæorum liberatio.

6. Interrogate. Sapientes, & quærite in libris, an id fieri possit. Reperietis non posse. Si generat, &c. Absurda versio. Non certe prodigium est, (de quo hic fermo fit,) sed naturale, ut masculus generet. Si, vel an, pariens, &c. Mo. vel, pariat, &c. Ch. Sy. P. Ti. G. &c. q. d. Viri non solent parere. Quare, &c. [וְיָרֵךְ לְךָ יְהוָה] Quare (sub. ergo, P. M. &c.) vidi, vel video, omnem virum (scilicet Hierosolymitanum; vel, fortissimum quemque virum, Ti. sub. habentem, P. vel, ponentem, Pi.) manus suas super lumbos suos, (vel, admotis ad latera manibus, Ca. vel, stare manibus suis appositis ad lumbos suos, JT.) tanquam parturientem? Mo. &c. Nam solent foeminae parturientes lumbis manus apponere, ad reprimendum dolorem. q. d. Deus gravissime cruciabit viros, & coget eos ad gestum minimè virilem, qualis est in puerperis, ubi in ultimo nixu se torquent; qui dolor acerbissimus est. Cum viri parere non soleant, qui fit ut parturientium more doleant? Tantam vehementiam adhibet, quia Judæi duri erant & perverci, &c. Facies in, &c. [וְיָרֵךְ] In pallorem? Mo. P. M. Ca. sic Ful. ex K. & Th. vel, auruginem? Ti. V. sic Ch. i. e. Luteo colore suffusa sunt; ut ictericis accidere solet. Id fit diffusibile. LXX appositissime vertunt, [κίτρινον]. Nam luridus ictericorum color valde perterritis egregiè convenit, &c. Propria vocis notio est, color herbeus, qualis in herbis flacciscentibus, cum jam arescentes vivere incipiunt. [וְיָרֵךְ] ergo, ut & [χλωρόν] Græcè, viriditatem herbidam denotat cum pallore conjunctam; qualis est in morbo viridi, ut vocamus, cui affinis est icterus. Nam & ex eadem causa oritur, & corpus, itidem non solum tetro lividoque ac lurido colore squalidum reddit, sed etiam, quasi suscepto gravi onere, languidum & invalidum torpidumque efficit. Utrumque igitur morbi genus Hebraicum [וְיָרֵךְ] merito censetur, q. d. oleaceum. Itaque eleganter hic adhibetur ad exprimendam ingentem formidinem. In speciem morbi regii? JT. sim. Pi.

7. Magna (i. e. terribilis & calamitosa) dies illa. i. e. Tempus totum exilii; vel, dies quo excindetur Jerosolyma, urbs, Templum, &c. Nec, &c. [וְיָרֵךְ] A non sicut illa, Mo. Ita ut non (vel, Aded ut nullus, JT. Pi.) sit similis illi, P. M. Ti. Et (vel, Sed, Sy. Pi. Tamen, M. JT. Ca. &c.) ex ipsa salvabitur. Sim. Mo. P. M. G. Nam post descriptionem malorum hic incipit consolatio. Nunc videmus quorsum tendat hoc Prophetæ vaticinium. Ex ipso, i. e. ex duro illo tempore.

8. Jugum ejus. Babylonii: vel potius, Diaboli, aut Antichristi P. Vincula ejus. i. e. Quibus illi te constrinxerunt. Et non, &c. [וְיָרֵךְ] Et non servient ei (nempe Regi Babylonis) ultra extranei, M. sim. Ca. Sed rectius de Israele exponitur. Et non redigent illum ultra in servitutem alieni, P. sim. Pi. Calv. Nec servitute prement eum, &c. Ti. sic Sy. Neque servitutem exigent ab illo, &c. JT. Tertia persona pro secunda, [eum, pro te;] q. d. Non tenebunt te in servitute: five, Non utentur operâ tuâ tanquam servi, &c. Idem verbum quod supra 25. 14. Et non servient deinceps alienis, Strig. Et non servient in eo ultra extraneis, Mo. Et non subjicietur Israel ultra populis, Ch. Hæc ergo ad literam non sunt intelligenda de liberatione Persarum, quia tunc Judæis dominabantur adhuc Persæ, & postea Alexander, Antiochus, Romani; sed de liberatione per Christum, inchoata in tertis, sed complenda in cælis.

9. Sed servient Domino Deo suo. Optimum est Deo subijci, sine quo libertas esset belluina & exitialis. Et David Regi suo, quem suscitabo ei. Sed quis hic David? Resp. 1. Zorobabel, de quo & supra 23. 5. [ubi dicta vide.] Is David vocatur & hic, & Ezec. 34. 23. & 37. 24. nimirum sicut à Ptolemæo orti Ptolemæi, à Cæsare Cæsares. [Aliis hoc non placet.] Hic obtinuit tantum precariam dignitatem: nec uspiam David vocatur; neque Regium aut nomen, aut diadema, unquam gessit. Post captivitatem nunquam

habuerunt Judæi Regem, sed duces tantum, eosque alienæ potestati subjectos. Paulatim progenies Regia evanuit: & tametsi delecti fuerint 70 ex semine Davidis, tamen nullum fuit sceptrum, aut diadema. Ideoque necesse est vaticinium hoc referre ad Christum. Vide Ezec. 21. 27. Resp. 2. David hic est Rex Messias. [Probat.] 1. Coniungitur hic cum Deo in cultu, Servient Domino, & Davidi. 2. Hic David sæpe vocatur, Ezec. 34. 23, 24. & 37. 24. Hos. 3. 5. quia, è Davide ortus, folium Davidis obtinuit, Esa. 9. 7. Luc. 1. 32. & in Davide præfiguratus fuit. Sed & Judæi ante Christum vocabant Messiam, Davidem, & Filium David. In libro Berachoth Hierosol. Iste, inquit, Rex Messias, si de vivis est, David est nomen ejus; si de mortuis, David est nomen ejus: h. e. si vivus sit, si mortuus, nomen ejus est David. 3. Ex consensu Interpretum, tum Christianorum, tum Judæorum. Chald. locum sic reddit, Sed obedient Messia filio David. Simil. & K. & Abrabaneel. Et in Talmud, tit. Sanhedrim, cap. Chelek, Dixit Rab. Futurum est quod Sanctus Benedictus ipse suscitet, vel statuat, Israeli alium David. Non dicit, STATUI, sed, STATUAM. Porro, qui de tempore Messie accipiunt, alii de liberatione spirituali, alii de corporali, intelligunt: ego utramque intelligo: nam promissiones hic sunt & spirituales & corporales, &c. Verbum suscitandi hic Deo tribuitur, cujus officium erat Christum excitare, Psal. 2. 6. Salus per Christum manavit à misericordia Dei. Usurpatur hoc verbum tum de iudiciis, Jud. 2. 16. & 3. 9. tum inprimis de Christo, Luc. 1. 69. Act. 2. 30. & 13. 23, 33. Nota hic, Deum non aliter esse Regem nostrum nisi cum subijcitur Christo; non enim immediate, sed per manum ejus, vult nobis præesse.

10. Salvabo te de, &c. [וְיָרֵךְ] A longè, Mo. Ti. è longinquo, JT. Pi. Ch. sim. V. Sy. sub. loco, P. V. Sy. sim. M. q. d. Nè vos terreat difficultas ob distantiam locorum. Reducendo te à regione longinqua, qui prius eras procul à me. Et semen tuum de, &c. Quoniam longa erat expectatio 70 annorum, idè Deum ad semen transfert quod hic promittit: q. d. Etiam si ad vos non perveniat effectus redemptionis, Deus tamen non fallat spem vestram, &c. Non erit quem formidet. Suprà 23. 6. At hoc Judæis non contigit: idè quod hoc non potest exponi nisi de Christi Regno, quod uti spirituale est, ita & hoc beneficium est spirituale, & de pace conscientie intelligendum.

11. Faciam, &c. [וְיָרֵךְ] Nam (vel, Autem, P. Quum, JT. sic Ca.) faciam consummationem in cunctis gentibus, &c. Mo. Pi. &c. i. e. perdam funditus. Semel eas ita puniam, ut nihil ultra puniendum restet. Te, &c. [וְיָרֵךְ] Veruntamen te (vel, ex te, P. tecum, Ti. Calv. in te, JT. Pi.) non faciam, &c. Mo. &c. Discernit inter poenas reproborum, & populi sui: illæ exitiales, hæc salutare, sunt. At alibi dicit se consumptionem facturum in populo suo, Esa. 10. 23. Resp. Ibi loquitur de promiscuo vulgo & toto corpore populi, quod jam ab ipso alienum erat: hic de reliquiis, siue electis suis. Sed castigabo te in, &c. [וְיָרֵךְ] In iudicio, Mo. P. Calv. &c. Iudicium hic non accipio pro rectitudine, siue prout opponitur iniquitati, sed pro moderatione iræ, prout opponitur iusto rigori. q. d. Non summo jure & exacta iustitiâ, non furore, sed æquitate, & modo quodam adhibito, quem in castigando [meos] adhibere soleo, vel more meo. Modicè, vel moderate, JT. Pi. V. G. Heb. secundum iudicium, Pi. Chald. iudicio remisso, i. e. indulgenter. Idem loquendi genus supra 10. 24. Ut non, &c. [וְיָרֵךְ] & purgare, & succidere, sign. Sed non producant locum ubi sign. succidere; nam Zach. 5. 3. aliter exponitur. [Variè reddunt.] Veruntamen nequaquam te ad purum putum excoquam, Ti. Q. in V. vel, Et mundando non mundabo te, Mo. Q. in V. i. e. Non exactè excoquam te, ut nihil ultra in te sit sordium: nam si hoc tentem, ferre haudquaquam posses, & pessum ires. Et delendo non delebo te, Ch. & simil. K. in M. ut scilicet sit expositio prioris sententiæ, te non faciam in consummationem. Nec succidendo succidam te, P. i. e. Non tollam te proius de medio. [De hoc sensu vide fusè dicta ad Exod. 34. 7.] Al. Nè tibi innocens videaris, Strig. sim. Vulg. Græci,

Græci, *καταλείπον* & *αφαιρῶ* σ, i. e. Non omnino relinquam te impunitum: nam *καταλείπον* sæpe Græcis, à pœna liberare. Etiam si innocentem & innoxium te non faciurus sim, M. sim. Belg. Gal. Non autem prorsus impunem relinquam te, Pi. sic Sy. JT. Ang. Heb. Et innocentando non innocentabo te, Pi. [Ca. hæc cum præcedentibus sic vertit, Te tamen non prorsus perdam, tametsi, impunitatem tibi non concedens, jure castigabo.]

12. *Insanabilis*, &c. *אִנְשׁוֹ לְשִׁבְרוֹ נִחְלָה מְכֻחָה* Deperata, vel Deplorata, (vel, Periculosa, M. *Insanabilis*, Ti. *Sæva*, Ca. *Fortis*, Ch. *Dolorifica*, Sy. *Mortifera*, JT. Pi. sub. est, M. Ti. Pi. vel, erit, JT.) *constritio*, vel *confractio*, vel *fractura*, vel *ruptura*, (vel, *calamitas*, Ca.) *tua*; *dolorifica* (vel, *difficilis*, P. *gravis*, Ch. *vehemens*, Sy. *agra*, Pi. *agerrima*, JT. *languori exposita*, M. *cruciabile*, Ca.) *plaga tua*, Mo. Ti. &c. vel, *vulnus tuum*, Ca. Al. *Gravitas* *confractio* *tua*; nam *אִנְשׁוֹ* substantivè accipitur, quia interponitur *ל*; *plaga est agra*, i. e. *difficilis curatu*. Ad populum tanquam ad foeminam loquitur; quod affixa demonstrant. Sic & suprà 22.21. Hoc dicit, *Vulnus tuum desperatum videbitur*, nempe cum per tot annos servies. De malorum gravitate hic differit: nè populus, qui credulus erat, existimet finem exilio suo adesse; quin potius se comparet ad tolerantiam, dum finis à Deo præscriptus advenerit.

13. *Non*, &c. *אִין לִי דִינֵי לְמוֹר* Non (vel, Nemo, JT. Pi.) *judicans* (vel, *adjudicabit*, JT. vel, *judicat*, Pi. vel, est qui judicet, M. P. Ch. vel, *dijudicet*, Ti. vel, *agat*, Ca. h. e. qui suscipiat), *judicium tuum*, vel *causam tuam*, Mo. P. M. Ti. JT. Pi. Ca. Ch. V. &c. *ad medelam*, Mo. V. sub. *inveniendam*, V. vel, *ad sanitatem*, P. vel, *adhibendo emplastrum*, M. Q. in V. i. e. Nullus inveniri potest medicus qui sciat quo medicamento, emplastro aut cataplasmate sanari possis. Vel, *ut obliget vulnus*, Ti. vel, *ut eam glutinet*, Strig. vel, *ad alligandum*, Vulg. Ang. marg. vel, *ut alligerit*, Ang. vel, *compressioni*, i. e. ut comprimatur ad suppurationem, sicut fit in vomitibus. *Ad compressionem*, Angl. non eam quâ caro vexatur, sed eam quâ materia corrupta extruditur, & quæ conducit ad sanationem. Transitus hic est ab una medendi methodo ad aliam, nempe à judiciaria ad chirurgicam: utrobique enim designatur medela; hic, corporis, illic, statûs P. Vel, *de ulcere*, Pi. *de tumore*, sive *vulnere*, ut vox *אִין* sumitur Hof. 5. 13. Obad. vers. 79. Nemo erit qui de causis tui vulneris rectè judicet, ac manum ei curando admoveat. Vel, *quasi medicando*, Ca. vel, *ut misereatur tui*, Ch. *Curatio*, &c. *רְפּוּאָה אִין לְךָ* *Medicina curationis non tibi*, Mo. *Sanationes vulneris non sunt tibi*, Ti. *Medicina non est exorta tibi*, Ch. *In salubri medicinâ cares*, Ca. *Nec quicquam te sanare potest*, Strig. *Curationes, emplastrum nulum proderit tibi*, JT. *Difficultas est tum in vocibus, tum in constructione*, *אִין* alii vertunt, *medicinas*, hic, & Jer. 46. 11; alii rectius, ut puto, *methodos curationis*. *אִין* (à *עָלָה* ascendit) sign. alibi *aqueductum*, de quo vide ad Esa. 7. 3. At ubi de curatione agitur, aliter reddunt: vel, *emplastrum*, quod ascendit & applicatur parti affectæ; vel, *sanitatem*, sive *sanationem*, quæ alibi ascendere dicitur, Jer. 8. 22. & 33. 6. & hic ab ascendendo dicitur, vel, ab impositione emplastri super partem affectam; vel, quia levamentum producit; vel, quia in curatione caro ascendit, & cutis vel cicatrix vulnere inducitur. Variant & in constructione: quidam duas has voces in regimine conjungunt, alii seorsim reddunt: [ut ex versionibus jam exhibitis constat, & patebit ulterius ab exhibendis.] *Curationes cicatricem contrahentes* (Hebr. *Curationes ascensûs cicatricis*, seu *carnis*: *synecdoche generis*, & *genitivus effecti*): *nulla sunt tibi*, Pi. sim. Belg. *Ascensus curationum non sunt tibi*; ut sit transpositio verborum in Hebræo, ut interdum fit. *Medicina* (vel, *Medicamen*, M. *Curationes*, Angl. i. e. *methodi curationis*), & *curatio* (vel, *auxilia ad curationem*), *non sunt tibi*, P. M. Angl. *Nulla tibi erunt remedia ad sanationem*, G. Sensus loci est, Hæc plaga videtur incurabilis. *אִין* [in priore membro] dicitur ab exprimendo, quod adhiberi soleat expressione saniei factâ: *אִין* hic, ab imponendo. Primo sine figura loquitur Jeremias, deinde simplicem sententiam metaphoricâ loquutione illustrat. Versum sic

accipio; Nemo est qui judicet, i. e. suscipiat, causam tuam q. d. Omni auxilio nudata es: id quod tu vides, & tamen, quæ tua est stultitia & securitas, blanditias tibi facis in malis propè desperatis, & putas te fore prope diem liberum: ad sanitatem medela & curatio non sunt tibi; i. e. nemo est qui medeatur malis tuis. Deciperis ergo, dum speras te brevi rediturum. Sed huic versioni repugnant accentus.

14. *Amatores tui* (i. e. foederati illi quorum mentio cap. 27. Perfitit in similitudine foeminæ. Assyrii & Egyptii, qui prius præ se ferebant te amare), *obliti sunt tui* Videntes quippe statum tuum esse desperatum. *Tæque non querent* Vel, *requirunt*: non invifunt, nec querunt quomodo valeas: abjecerunt omnem curam tui. *Plaga inimici* i. e. Graviter vel, quam infligere solent hostes & homines crudeles. Non quod excessus erat in judiciis Dei, sed hoc referri debet ad communem hominum sensum. *Castigatione crudeli*; ita Mo. M. &c. *אִין* *Crudelis*, vel *sevi*, P. Pi. &c. sub. *hominis*, V. vel, *inimici*, JT.

15. *Quid clamas, &c?* Ità P. M. &c. vel, *exclamas, &c?* Pi. *exclamares, &c?* JT. de nimia Dei severitate. Non est quod conqueraris, nam justè affligeris. Serus est clamor tuus, quia præterit tempus resipiscentiæ & clementiæ. *Insanabilis, &c.* *אִין* *Mortiferum* (vel, *desperatum*, Mo. sub. esse, JT.) *dolorem tuum?* JT. Mo. sim. Pi. *Deploratus est dolor tuus*, Ti. sim. P. M. *Desperato* (nempe humanitus) *morbo tuo?* ut sit expositio prioris *אִין* *desperatus*.

16. *Propterea—qui comedunt te devorabuntur* Sim. JT. Pi. Calv. Ità connectenda hæc sunt cum v. 10, 11. reliquis verbis per parenthesis interjectis P. Malim, *Veruntamen, &c.* q. d. Quamvis vos justè affligamini, ego tamen ex mera gratia mea vos liberabo, &c. Nota discrimen inter Jeremiam & pseudo-prophetas. Hi populum blanditiis mulcent, injucundam pœnitentiæ doctrinam omittunt: ille gratiam Dei proponit, sed post domitam eorum pervicaciam, &c.

17. *Obducam, &c.* *אִין אֶעֱלֶה אֶרְכָּה לְךָ* *Quia, vel Nam, (vel, Antem, G.) adducam* (vel, *ascendere faciam*, Mo. Angl. &c. *obducam*, Ti. V. *admovebo*, V. *pariam*, Ca. *restituam*, Ang. Strig. *eliciam*, Sy.) *tibi* (vel, *tuam*, Ti.) *sanitatem*, vel *sanationem*, P. M. Calv. Ch. Ang. simil. Strig. vel, *medicinam*, sive *medicamentum*, V. vel, *incolunitatem*, Ca. vel, *cicatricem*, Ti. G. ut vox apud RR. usurpatur, & in Chald. ad Psalm. 147. 3. Sed vox Chaldaica ibi non minùs ambigua est quàm Hebræa. Et detrahit hoc pulchritudini operum Dei, qui non solet cicatricem relinquere, sed plenè & prorsus sanare.

Vel, *emplastrum*, Mo. propriè, *emplastrum longum*, h. e. par vulnere. Præstat *אֶרְכָּה* pro *sanitate* accipere: quæ sic dici potest, vel, quia longum est, sive diu, quo & expectatur & advenit; nam, ut aiunt, *Morbus advenit equester*, h. e. citò, *abie pedester*, h. e. tardè: vel potiùs, à significatione Chaldaica verbi *אֶרְכָּה*, quod sign. *expectare*, vel *sperare*, Psal. 147. 11. Lam. 3. 18. quia sanitas est objectum spei. Dicitur autem *sanitas ascendere*, non tam quod superinducat carnem & cutem parti læsæ, quàm quod accedat parti vel personæ sanatæ. Nam *ascendere* sæpe ponitur pro *advenire*, vel *abire*, sine ulla ascensûs vel descensûs significatione; ut Numer. 16. 24. 27. Jerem. 4. 7. Joel. 1. 6. Sicut ergo alibi morbi venire & abire dicuntur, ita pariter hic sanitas, &c. Sensus ergo est, *Adducam, vel venire faciam, tibi sanitatem*. Sic alibi *sanatio advenire* dicitur, & *muris*, cum reparantur, Neh. 4. 7. & *negotio*, cum perficitur, 2 Par. 24. 13. Nam *faciam ut assurgat* (Hebr. *ascendat*) *sanitas tibi*, Pi. *Quum faciam ut ad justam constitutionem assurgas*, JT.

Quia (vel, *Quamquam*, sub. *alienigenæ*, G.) *ejectam* (vel, *depulsam*, JT. Pi. &c. *abjectam*, G. *expulsam*, ut uxor ejicitur à marito suo y.) *vocaverunt te* *Sion, &c.* *אִין דָּוִד דָּרִישׁ אִין* *Sion* (sub. *inquunt*, M. vel, *dicentes*, Ti. V. JT.) est, (vel, *ipsa*, Mo. *ipsa est*, P. *ista est*, JT. sub. *urbs*, Ti. G.) *quam nemo requirit*, M. Ti. vel, *non est requirens ipsam*, P. sim. JT. Pi. vel, *cujus nemo curam gerit*, G. [Ca. hæc cum præced. sic reddit, *Quam vocant repudiatam Sionem, eam quam nulum expetat.*] *Sionem illam, cui non est vindex*, Sy. Offendit extrema populi mala non fore obstaculo gratiæ suæ, & promittit

promittit se in rebus desperatis venturum Redemptorem, &c. 2. Tzion est, &c. Illusio ex allusione ad originem vocis *צִיּוֹן* Tzion, quasi deducta sit à nomine *צִי* ariditas, i. e. locus aridus; q. d. Non mirum, neminem eam curare: est enim Tzion, i. e. locus aridus & fuscus.

18. Ego convertam (vel, reducam, JT. Pi.) conversionem (vel, transmigrationem, G. captivitatem, Calv. vel, captivam turham, JT. Pi. Ita quidem sumitur captivitas alibi: hic autem non tam personas respicit, quam loca, quæ non dicuntur captivari: malim ergo captivitatem hic sumere, sicut Job. 42. 10. pro calamitoso statu, vel desolatione; quæ certè his locis obtigerat.) *tabernaculorum Jacob* i. e. Familiarum Judæorum. De tabernaculis loquitur, vel, 1. per allusionem ad vetustum morem habitandi in tabernaculis. Hinc tentoria Israelis, 2 Sam. 20. 1. 1 Reg. 12. 16. & tabernaculum Davidis, Amos. 9. 11. d. Vel, 2. ut moneat eos, quamvis domicilia haberent, esse tamen inquilinos & hospites in Chaldaea, &c. & restituendos in patriam, quæ erat vera eorum statio. ¶ Et edificabitur civitas (nempe Jerusalem) in, &c. *עָלָה עָלָיו* Super cumulum, vel acervum, (excelsus, sive culmen, Calv. aggerem, JT. tumulum, Pi.) suum, M. P. Ti. &c. i. e. super vetusta fundamenta suas; ubi antea erat tantum acervus lapidum & rudera. Vel, in excelsu suo, G. ex Vulg. In montanis suis locis. Nam situs urbis erat excelsior. In colle suo, Pi. V. Strig. i. e. in monte Morija. Hæc Zorobabelis tempore impleta sunt: nec minus rectè mysterium hoc ad Ecclesiam refertur. ¶ Et templum, &c. *וְהָיָה לְיְהוָה* Et palatium (i. e. vel, 1. Templum; vel, 2. Regia;) super normam ejus (vel, in loco suo, M. Ti. secundum consuetudinem suam, P. ad verb. secundum jus suum, i. e. ut decet illud P: vel, pro ratione sua, JT. Pi. in sua statione, vel regula, Calv. decenter, Sy. sicut decet eam, Ch. in suo statu, Ca. æquè splendida sicut fuerat, & in eodem loco, acsi nunquam excisa fuisset q.) sedebit, Mo. V. vel, residebit, M. manebit, P. Ti. consistet, JT. Pi. reparabitur, Sy. fundabitur, Ch. instauratum subsistet, h. e. in dignitate in qua prius erat. *וְהָיָה לְיְהוָה* proprie sign. judicium; sed accipitur pro regula, mensura, more, consuetudine.

19. Et egredietur de eis (nempe Judæis reducibus) laus; sic Calv. M. *וְהָיָה לְיְהוָה* Confessio, Mo. gratiarum actio, P. Ca. Pi. vox (suppleta ex sequente membro) laudis, Angl. sim. JT. Sacrificium confessionis, vel laudis, Angl. ut Levit. 7. 12, 13. Jer. 17. 26. Et multiplicabuntur in eis offerentes confessionem, Ch. ¶ Voxque ludantium; ita Mo. Ca. Pi. *וְהָיָה לְיְהוָה* Gaudium, P. M. canentium, G. ex o. & Ch. Sy. ridendum, JT. ¶ Et multiplicabo eos, & non minuentur: & glorificabo, &c. *וְהָיָה לְיְהוָה* Multiplicabo, inquam, eos, nec minuentur, P. ut idem sit cum præcedenti [membro]. Et (vel, Itaque, Ca.) honorabo (vel, honoratos faciam, Ti. confortabo, Ch. magnificabo, Sy. amplificabo, JT. Pi.) eos, Mo. M. Di. Ca. V. & non evilescent, Mo. sim. Ti. Di. *וְהָיָה לְיְהוָה* enim etate, vel dignitate, parvam significat. Vide Syrum ad Matt. 13. 57. & 22. 16. Marc. 12. 4. Vel, & non attenuabuntur, M. vel, exigui fient, JT. Pi. erunt infirmi, Ch. decrebrescent, Sy. fient pauciores, V. ut non imminuantur, Ca.

20. Et erunt filii ejus (sub. Jacob, i. e. Ecclesiæ universalis) sicut à principio] Sim. M. Ti. &c. i. e. Vel, 1. ut ante Legem promulgatam, sub foedere Abrahami; ut significet abrogationem Legis, &c. b. Sed hoc argutius puto. Vel, 2. q. d. in statu non minus felice quam olim sub Davide. ¶ Et cæcus ejus coram me permanebit, *וְהָיָה לְיְהוָה* Disponetur, Mo. stabilietur, JT. Pi. persistet, Sy. firmabitur, P. dirigetur, M. Ti. Ch.

21. Et, &c. *וְהָיָה לְיְהוָה* Et erit præstant (vel, fortis, P. magnificus, JT. Pi. clarus, vel admirabilis, V. vel, rex, Sy. dux, vel magnificus dux, M. Ti.) ejus (vel, eorum, Ca.) ex eo, sive ipso, Mo. P. M. &c. (vel, ex ipsis, Ca. Ang.) & dominator ejus de interiori, sive medio, ejus (i. e. ab inter eos, ut Numer. 14. 13. Jos. 7. 12, 13. d.) egredietur, Mo. P. &c. vel, proficietur, Ca. vel, prodibit, JT. Pi. Calv. emerget tandem præter opinionem hominum. Sensus, Habebunt Principem, non externum, sed suæ gentis. [Sed quisnam hic magnificus dominator?] Resp. 1. Zorobabel. 2. Christus.

Probat. 1. Mos est Spiritus S. à promissionibus corporalibus ad spirituales, & ad Christum, qui omnium promissionum basis est, assurgere. 2. Idem hic Dux qui vers. 9. David dicitur. 3. Soli Christo sequentia congruunt. 4. Ex consensu Interpretum Græcorum, Latinorum, sed & Hebræorum; qui hinc hauserunt nomen Messia *מָשִׁיחַ*, ut est in Talmude, in Chelek. Et de Messia locum accipit Midrasch Tillim ad Psalm. 21. Chaldaus etiam hunc locum sic reddit, Et nutriet se Rex eorum ex ipsis, & Messias eorum de medio eorum revelabit se. Sensus hujus loci est, q. d. Christus nascetur ex genere Israel secundum carnem. ¶ Et, &c. *וְהָיָה לְיְהוָה* Et faciam (vel, jubebo, JT. Pi.) appropinquare, sive accedere, (vel, Et applicabo, M. Et advocabo, Ti.) eum, (i. e. vel, 1. dominatorem; q. d. Non ingeret se in hoc officium, sed à me vocabitur, &c. o. vel, 2. populum P; qui fuit quasi remotus à conspectu Dei, quantisper scilicet exulavit à patria; & cui Deus nisi in Christo non est exorabilis. Ità significat neminem, nisi Deo convertente, ad Deum accedere. Vel, 3. Messiam t.) & accedet (vel, & penetrabit, M. vel, ut appropinquet, sive accedat, JT. Pi.) ad me, Mo. P. Ti. &c. Applicatur autem hic Deo vel, 1. per unionem voluntatum. Habebo eum amicissimum. Approximabo ad me respectu favoris & protectionis meæ. Vel, 2. per unionem hypostaticam, Humanitatis ad Verbum. Vel, 3. [quoad sacerdotium.] q. d. Vocabo eum in sacerdotium. Sic accipiendum esse docetur Psalm. 110. 4. Jer. 33. sub finem. Accedet ad me, tanquam sacerdos, intercedens pro populo, &c. [Strig. locum sic reddit, Et proxime eum mihi adjungam.] ¶ Quis, &c. *וְהָיָה לְיְהוָה* Quia, vel Nam, (vel, Certè, Calv.) quis iste (vel, hic, Di. vel, est, P. JT. Pi. Di.) hic (vel, qui, Ca. JT. iste qui, Pi. sic M. P. Di.) eduxit (vel, illexit, P. i. e. quasi blanditiis & illecebris pellexit d. vel, direxit, Q. in V. in sponsionem dedit, Di. vel, applicet, sive adaptet, Calv. vel, obligavit, Ang. vel, tam voluntarium fecit, M.) cor (vel, animam, Di.) suum, Mo. P. V. Calv. Di. &c. (vel, spondeat cum animo, sive corde, suo, JT. Pi. vel, spondit pro corde suo, ut hæc constructio accipitur Gen. 44. 32. vel, pactum iniit cum corde suo, ut Esa. 36. 8.) ut accedat, sive appropinquet, (vel, se appropinquaturum, JT. fore ut accedat, Pi. sim. Di.) mihi? sive ad me? P. M. &c. Quis enim est qui spontaneo corde ad me quam proximè accedat? Strig. Quis ille qui tanto studio adhæserit, vel, qui adeo studuerit placere, mihi, ut ille? sub. Christus. Sunt verba Dei Patris t, vel, 1. de Christo; quod ille unus spontè accesserit ad Patrem. Hic enim, sponsor pro nobis factus, animam suam obtulit, ut nobiscum unà ad Deum accederet. Cor pro anima sæpe ponitur. Quis sibi ipsi sumat hunc honorem, nisi Christus, vocatus à Deo, & factus Pontifex, &c. Heb. 5. 4. &c. Quis alius, præter Christum, erit quem volo Regem genti dare? Quis alius, præter Christum, audeat se filium meum vocare? naturæ scilicet, non adoptione. Quis Angelorum, vel hominum, mihi adeo conjunctus est per amorem, fiduciam & obedientiam? Quis cor suum sponsorem faceret, vel obligaret, ut accederet me? i. e. ut se Mediatorem inter me & hominem interponeret. Quis cor suum adeo fiduciæ & audaciæ impleveret, præter Messiam? [Ti. hæc verba cum præcedentibus sic reddit, Advocabo eum propè, & accedet ad me, quicumque cor suum devoverit ut ad me accedat.] Vel, 2. de populo suo. Quis est qui mentem suam ad me accedendum libenter applicet? Nemo, nisi alliciente me. Hortative legunt, Quisnam est iste, &c. Sed malim admirativè, ut perstringat Judæorum concordiam & ingratitudinem, qui gratiam à Deo oblatam respuerunt, &c. Prius dixerat, Appropinquare faciam ipsum ut ad me accedat; ubi tamen de externa tantum vocatione & restitutione, non de arcana Spiritus sui efficacia, loquutus est; q. d. Efficiam ut detur illis libertas redeundi per Cyrum, &c. At, inquit, quis est qui formet cor suum ut ad me accedat? q. d. Multi Judæorum residebunt in suis facibus, & præferunt Chaldaeam & alias regiones (quarum deliciis alluefacti erunt) Templo & Religioni, pro nihilo ducentes quod Deus promiserat: paucissimi enim in patriam reversi sunt, & contemptui fuit illa restitutio de qua tantopere fuerant prius

prædixit anxii; ut meritis Deus hic de tanta impietate conqueratur. *Quisnam, &c.* q.d. Pauci, ut Esa. 53. 1. f. [G. hoc membrum cum præced. sic reddit,] Et ad me aditum habebit quisquis volet, quisquis edulcavit cor suum ut ad me accedat. *Et* sæpe ponitur pro quisquis: & עַלְיָ per יִשְׁרָאֵל (dulce reddere) sæpe vertunt Græci. עַלְיָ quidem sæpe dulcedinis notionem habet, ut Jer. 6. 20. & 31. 26. Hof. 9. 4. &c. verum tunc passivè semper, nusquam activè, sumitur, & significat, dulce esse, non autem, dulce reddere. Al. Quia quis est iste qui vult corde suo accedere ad cultum meum? Ch. Refertur hoc potest ad populum, & connecti cum v. seq. hoc modo, Nam si quis vestrum pactum ineat cum corde suo ut accedat ad me, Eritis mihi populus, &c. Al. Quis est ille qui despondit cor suum nè [Pro nè, legendum videtur ut.] accedat ad me? Q. in V. Verbum עַלְיָ significat, fidei jubere, aptare, sive accommodare, sive formare, suave reddere. Duplex hic est pronomen demonstrativum, הוּא & הַזֶּה v. Vel est ellipsis relativi, vel alterum demonstrativum ponitur pro relativo, alterum verò pro verbo substantivo, ut Ps. 25. 12. & 44. 5. 22. Et eritis mihi in populum, &c.] Vel, populus, &c. Pi. q. d. Fœdus renovabitur inter Deum & populum. 23. Ecce, &c. הִנֵּה סַעַר יְהוָה חֹמָה יָצָא הוּא Ecce turbo (vel, tempestas, Strig. vel, quasi tempestas, M. Calv.) Domini furore (vel, excandescentiâ, JT. vel, furor, M. Ti. Calv. vel, cum furore, P. Ang. simil. Pi. vel, magno impetu, Strig.) egressus (vel, proditurus, JT. Pi.) est, Mo. &c. Turbo, i. e. calamitas. Vide ad Jer. 23. 19. ¶ Procella, &c. הוּא סַעַר מְהוּרָר וְגו' Turbo (vel, Tempestas, inquam, M. sim. Ti.) imminens; (vel, permanens, M. Ang. indefinenter hospitans, JT. Pi. instar ingrati hospitis, &c. הוּא enim sign. hospitari, Lam. c. 4. v. 15. Vide & 1 Reg. 17. 20. Vel, impendens, V. gravissimè, & tanquam fera, incidens; confer Jer. 23. 19. Forma reciproca significatum intendit. Vel, sese contorquens, sive involvens, Calv. Ti. propriè, se congregans, Calv. flammivoma, Sy. horribilis, Strig. הוּא enim habet notionem terroris, Job. 19. 29. super caput impiorum residet, vel manebit, Mo. P. M. sic JT. Pi. &c. vel, se sistet, Sy. [Ca. verum sic reddit, En, excandescens Jovæ procella exit, procella ruens, quæ incumbet in capite impiorum.] Illorum de quibus supra [verf.] 20. Sed videtur hoc dici ex abrupto, nec cum præced. convenire. Imò commodè hoc accipi potest de impiis, sive reprobis, vel, i. exteris, sive Gentibus, Ecclesiæ hostibus: solet enim Dei gratia erga suos conjungi cum ultione & judicio adversus hostes: vel, 2. domesticis, contemptoribus gratiæ oblata, quibus vindictam exitialem tempestivè hic minatur, si eam respuant, &c. 24. Non, &c. לֹא יָשׁוּב חֶרֶן אַף וְגו' Non (vel, Non enim, M. Ti.) revertetur, vel convertetur, (vel, avertetur, JT. Pi. Ch. cohibebitur, Ca. conquiescet, Strig.) ira furoris, vel, furor iræ, (vel, ira nasi, Mo. estuans ira, JT. Pi. sim. Strig. Heb. ardor nasi, Pi.) Domini, donec fecerit, P. Pi. (vel, perfecerit, JT. Strig. vel, exsequutus fuerit eam, M. Ti. vel, usque ad facere eum, Mo.) & donec statuerit (vel, prastiterit, JT. Pi. suscitaverit, M. erexerit, Ti.) cogitationes cordis sui, P. &c. Sensus est, Quicquid promittit Deus, aut minatur, nunquam suo effectu caret. Probat vindictam hanc fore efficacem, quoniam Deus ita statuit & decrevit. ¶ In novissimo dierum (tempore Christi, & maxime in fine seculi: vel, Tandem, JT. G. ubi eventus aderit: Tempore novissimo, Pi.) intelligetis (vel animadvertetis, JT. Pi.) ea, הַלְלוּ In eo, Mo. istud, Ch. P. Ti. sic JT. Pi. id ipsum, M. Quam rem vos olim considerabitis, Ca. Potest accipi vel, i. de fidelibus, quos hortatur & animat ad patientiam, donec appareat Deus vindex: vel, 2. de reprobis & incredulis, quibus subsannat; q.d. Sapientis tandem, sed serò.

CAP. XXXI.

1. [In tempore illo] i. e. Novissimo, cap. præced. v. ult. Id quod ostendit hoc caput cum præced. unam Prophetiam sive concionem constituere. Quum Jacobum reduxero. ¶ Ero Deus, הָיִיתִי אֱלֹהִים In Deum, Pi. &c. i. e. Judex justus. Verum non iustitia Dei hic

indicatur, sed gratia, &c. Vide Gen. 17. 7. Matt. 22. 32. Apoc. 21. 3. Et rectè dixit Brentius, Non est major promissio quàm hæc, Ego ero in Deum. ¶ Universalis cognationibus (i. e. tribubus) Israel Non modò duabus, sed & decem, tribubus. Vel, hoc ad duas Tribus restringi potest; quum universalis signa accommodatè ad rem subjectam sint explicanda. Pleraque hujus capituli, tum de statu Judæorum post reditum à Babylone historice, tum de Christi tempore allegorice, accipio. Quædam de Ecclesia historice accipienda, videntur. 2. Invenit, &c. הָיָה עִמָּי שְׂרָרִי חַיִּים מִצֵּדָה הַזֶּה לְהַרְגֵנִי וְיִשְׂרָאֵל Plerique verba de tempore præterito accipiunt. Invenit gratiam (sub. apud me, V. Pi. h. e. Reconciliatus est mihi per intercessionem Moysi. Vide Exod. 32. 30. &c. Prosperi illis de omnibus necessariis. Vel, Charus fuit, Ca.) in deserto (vel, in desertis, Ca.) populus, Mo. P. M. JT. &c. superstitis, vel evasores, gladii, Mo. P. (vel, reliquus ab armis, Ca. qui reliquus mansit à gladio, M. sic Ti. eorum qui supersunt, vel supererant, à gladio, JT. Pi. A gladio, vel, i. Egyptiorum, qui eos persecuti sunt in mare, & excindere statuerunt, Exod. 15. 9. vel, 2. Amalecitarum, & Amoritarum, qui eos interciperet & perdere conati sunt, Exod. 17. 8, &c. Numer. 21. 23. Deuter. 25. 17, 18. vel, 3. Levitarum, qui jussu Dei plurimos occiderunt, Exod. 32. 27, &c. Populus hic intelligitur Judæorum & Israelitarum; quia unâ voce dicuntur Israel sequente membro per epegefin. eundo ad quiescere faciendum ipsum Israel, Mo. vel, cum scilicet Israel iret ut sibi pararet requiem, M. sic Ti. Certè הָיָה non modò quiescere facere sign. sed simpliciter, quiescere, Esa. 34. 14. Jer. 47. 6. Vel, vadens in requiem suam Israelita, Ca. vel, Israel vadit (vel, vadet, Vulg. ivit, G.) ad quietem suam, Strig. sic Vulg. i. e. Non potuerunt impedire Amalekitæ, Cananæi, Philistini atque alii, quò minus pervenirent Israelitæ ad fedes quietas. Terra Judæa vocatur נַחֲלָתָנוּס (requies) Psal. 95. 11. Heb. 3. 11. Lau- do Vulgati versionem: ad verb. ire ad quiescere suum Israel. Infin. הָיָה pro fut. frequens est, etiam pro præterito, ut veritas, ivit, sicut, invenit. Infin. הָיָה pro nomine, & hoc frequentissimum: & sumitur hoc verbum in Hiphil intransitivè longè sæpius quàm transitivè. Vel, Israel, me eunte ad collocandum eum, JT. vel, nempe Israel, quum irem ut illum ad requiem perducerem, Ang. Vel, Invenit gratiam Israel, quum irem (Heb. ire, vel eundo,) ad collocandum eum in quiete, nempe, in terra Canaan. Vel, proficiscendo (velut dux populo suo, ut הָיָה ad Deum referatur,) donec quietem daret ipsi Israelis, vel, profectus est Israel, donec se ad quietem conferret. Vel, ambulavit (Heb. eundo, infin. pro præterito.) Deus ante eum, (per nubem & columnam ignis,) ut requiescere faceret eum, nempe Israel, P. i. e. donec perduceret eum ad locum quietis. Israel additum, ut exprimeretur quid significaret pronomen הוּא in הָיָה. [Sensum loci quod spectat.] Repetit Deus vetera beneficia, quò magis nova sperentur. Sensus videtur hic esse; Sicut passus sum me per intercessionem Moysi reconciliari Israelitis qui supererant à gladio Levitarum, quo multi eorum ob idololatriam occisi fuerant: sic hoc tempore patiar me reconciliari per intercessionem Christi Israelitis qui supererant à gladio Babyloniorum, quo occidentur [multi eorum] propter ipsorum idololatriam. Summa sententiæ, & consilium Prophetæ, est, non esse metuendum quin Deus populum suum redimat, quamvis demersi sint in Chaldæa, quam, licet regionem amœnam & fertilem, desertum vocat Esaia c. 40. v. 3. respectu ad patriam habitam, quia exilium semper miserum & triste est. Non obstat Deo distantia, aut difficultas, quia olim Patres liberavit in Egypto, &c. Sunt qui verba per futurum reddunt, Populus qui reliquus est à gladio, nempe Chaldæorum, inveniet gratiam in deserto, &c. nempe, in reditu suo; vel, ut in deserto, &c. eandem experientur curam meam quam olim experti sunt patres eorum. Certè liberationem Babylonicam Deus cum Egyptiaca sæpe confert; & nota similitudinis sæpe deest. Sed nulla hic est illius ellipsos necessitas, & sensus alius planus est. 3. Longè, &c. מִרְחֹק וְגו' A longinquo (sub. tempore, P. JT. Pi. Sy. &c. vel, Ab antiquo, Calv. Olim, G. Angl.

sim. Calv. Ang. *Annunciate*, M. Ti. Ch. Sy. sub. *salutem*, M. *Audiendos vos praebe*, Pi.) *laudate*, Mo. P. &c. i. e. Cum laude publicate : ut, *ire & flere*, pro, *ire flendo*, Psal. 126. v. 6. *stare & pascere*, pro, *stando pascere*, Esa. 61. 5^m. *Sonate laudem*, Strig. ¶ *Dicite, Salva, Domine*, (Hofanna²;) *populum tuum, reliquias Israel*] Verba hæc sunt populi à captivitate erepti, orantis pro reliquis tribubus adhuc captivis. q. d. Salvasti nos, & salvare nos perge P. Fideles hoc spectat, à quibus solis Deus ritè invocatur. Monet eos sic lætari & laudare Deum, ut tamen simul precentur & solliciti sint de restitutione Ecclesiæ. Dicit, *reliquias*, tum nè desperent, ubi paucos redire viderint; tum ut hypocritas ab inani confidentia deiceret.

8. *Inter*, &c. *וְיָגִידוּ*] *Inter eos* (vel, quos, M. Ti. sub. *erunt*, P. Calv. Pi. &c. vel, *ambulabunt*, Ch.) *cæcus & claudus, prægnans* (vel, *gravida*, JT. sim. Ca. Pi.) & *pariens* (vel, *puerpera*, M. JT. Pi. *enixa*, V. Ti.) *simul*, Mo. P. &c. q. d. Non erit acceptio personarum. Venient integri & infirmi, divites & pauperes. Nemo volet abesse; nec uterus, nec partus instans, tardabit foeminas. Al. Ostendit Deum sublaturum omnia impedimenta itineris; q. d. Deus diriget cæcos, confirmabit debiles, gravidas, &c. quales ad iter faciendum minimè idonei sunt. Omne genus hominum ex Chaldaea, magis autem ex Diaboli Regno, per Christum, redibit ad Deum. *Cæci*, nempe spiritualiter, h. e. destituti cognitione Dei; sic & *claudi*, h. e. qui non possunt expedite ambulare in viis Dei; *gravida*, i. e. sentientes onus peccatorum; *puerpera*, i. e. fracti & defæcti viribus ad faciendum bona opera. Allegoria metaphorica. Impedimenta veniendi ad Christum tollentur. Sed & ad literam Christus & Apostoli multos sanarunt cæcos, &c. LXX hic legerunt, [in prima hujus membri parte,] *וְיָגִידוּ*, *tantum in festo Paschatis*, quod maxima multitudo confluebat: [in altera parte] summam fecunditatem significari volunt. ¶ *Cæcus magnus*; ita Mo. P. &c. vel, *Iugens exercitus*, G. ex Ch. *וְיָגִידוּ*] Cum *cæcus magnus*, V. sim. Pi.

9. *In*, &c. *וְיָגִידוּ*] Cum *fletu venient*, Mo. P. M. Calv. Ang. i. e. flentes, vel, 1. præ gaudio: sunt enim lacrymæ, ut doloris, ita & gaudii. Vide Gen. 29. 11. & 43. 30. & 45. 2, 14. Vel, 2. præ dolore ob admissa peccata. Al. Cum *fletu ingressi sunt*, Ti. In *fletu iverunt*, G. ex o. & Ch. Q. in V. nempe cum abducerentur, in terram hostium. [Ca. hæc cum seq. sic reddit, *Cumque plorantes abierint, eos ergo clementer reportabo, duces ad aqua fluvios.*] Quamvis cum *fletu venerunt*, postea tamen revertentur cum lætitia, &c. Confer Psal. 126. 6. ¶ *Et*, &c. *וְיָגִידוּ*] *Et in*, vel *cum, misericordis, vel miserationibus*, (vel, *beneficentiis*, Ti. sim. Angl. ex He. vide Jos. 11. 20. Esd. 9. 8: vel *precationibus*, sive *deprecationibus*, Calv. JT. Ang. sic Pi. Ang. Pi. pro remissione peccatorum,) *reducam, vel abducam, eos*, P. M. &c. q. d. Ubi inceperint supplices agnoscere peccata sua, tunc veniet tempus lætitiæ. Sed malim hic opponi Dei miserationes tristitiæ quæ Judæi restricti fuerunt; q. d. Fletum populi convertet Deus in gaudium. Clementissimè *reducam* eos. Multipliciter eis *beneficiam*. ¶ *Adducam, &c.* *וְיָגִידוּ*] *Ducam, vel Deducam, eos ad* (vel, per, Vulg. *secundum*, JT. Pi.) *torrentes, vel fluvios, aquarum*, M. Ti. Calv. G. ex Ch. &c. i. e. Non deerit iter facientibus quod bibant, ut olim in deserto, &c. Hoc dicit, quia iter Judæorum futurum erat per desertum & steriles arenas P. Non patientur sitim; nempe spirituales justitiæ, &c. vide Matt. 5. 6. Joh. 7. 37. Al. Traducam per torrentes & omnes viarum difficultates atque obstacula. ¶ *In via recta*, (vel, *plana*, Pi. sic Sy. vel, ita *plana*, G.) & *non impingent* (vel, *ut impaucturi non sint*, G. Angl.) *in ea*] Sic Mo. P. &c. nempe in errores. ¶ *Quia, &c.* *וְיָגִידוּ*] *Quia sum* (vel, *ero*: quæ voce significat fœdus interruptum fuisse, licet non abolitum.) *Israeli pater*, JT. Pi. h. e. Patris affectum adhuc retineo, & me Patrem effecto ostendam. ¶ *Et Ephraim primogenitus meus* (st) *Quia*, posthabitis cunctis gentibus, illum populum elegi. Amo eum ut pater unigenitum, vel primogenitum. Ephraim hic non sumitur pro decem tribubus, sive prout distinguitur à Juda, quia Tribus

Juda prælatus est Ephraim, Psal. 78. 67, 68. sed pro toto populo, & Juda & Israele, ut sæpe sumitur: q. d. Nunc unicus erit populus, ita ut Ephraim nihil ampliùs differat à Jehuda.

10. *Annunciate in insulis, &c.*] Id est, in regionibus transmarinis. Ostendit hanc liberationem insignem fore, & omnibus populis celebrandam, &c. ¶ *Qui dispersit, &c.*] Argumentum à contrariis. Potest Deus sanare plagas quas ipse infligit. Simul tamen exhortatio est, ut sentiant se justas poenas dedisse, & monitum, quod poenitentia debeat ordine præcedere, ut possent oblatam amplecti salutem. ¶ *Custodiet, &c.*] Non modò colliget, sed & conservabit. Liberatio hæc non erit evanida, sed initium continuæ salutis usque ad finem.

11. *Et liberavit* (vel, *vindicat*, JT. *vindicabit*, Pi. *liberabit*, G.) *eum de manu potentioris*, *וְיָגִידוּ*] *Fortioris eo*, P. sim. M. Ti. &c. i. e. Vel, 1. Chaldaeorum, vel, 2. Diaboli. q. d. Nihil redemptionem vestram impedit.

12. *Et venient, & laudabunt* (vel, *ovabunt*, Mo. &c.) *in monte, &c.* *וְיָגִידוּ*] *In excelso* (vel, *altitudine*, Pi. *fastigio*, Ca.) *Sion*, P. &c. i. e. in colle; in Templo sito super monte. Promittit ergò Templi restitutionem, sine qua reditus minimè expetendus erat. Potest locus sic reddi, *Ibunt & cantabunt*, h. e. ibunt cantantes, *ad excelsum, &c.* Particula *וְ* denotat motum ad locum, Gen. 11. 4. Levit. 16. 22. Esd. 9. 7. Esa. 9. 8.

¶ *Et, &c.* *וְיָגִידוּ*] *Et fluent, vel confluent*, (Verbum & alacritatem venientium, & multitudinem, denotat. Vel, *Quia recto cursu contendunt*, Strig.) *ad bonitatem Domini*, M. Ti. P. Mo. &c. (vel, *ad beneficentiam*, &c. Calv. vel, ad illum tanquam fontem omnia beneficiorum: vel, *super bonitate, &c.* h. e. his ab ejus benignitate acceptis: vel, *ad bona, &c.* Pi. Angl. Strig. scil. participanda & fruenda. ¶ *pro rebus bonis*, ut Gen. 24. 10. vide & Gen. 45. 18. Vel, *pro bonis, &c.* Angl. nam 78 & 79 promiscuè usurpari constat.) *ad* (vel, *super*, Mo. vel, nempe *ad*, Pi. sim. Strig.) *frumentum, &c.* P. &c. vel, *in, sive cum, frumento, &c.* Ti. JT. vel, quam ostendit in frumento, &c. M. Sentus, Confluent Sionem, non ut hæc bona ibi reperiant, sed ut Deum pro illis vel precentur, vel laudent, &c. Sub his figuris & umbris, pro captu puerilis ætatis [Judæorum sub pædagogia Legis,] describit spirituale Christi Regnum, &c. ¶ *Et factus, &c.* *וְיָגִידוּ*] *Et ad factus* (vel, *ad gregem*, Heb. *filios*, Calv. *in, vel cum, factibus*, JT. Q. in V.) *gregis* (vel, *pecudum*, Calv.) *ac amenti*, Pi. JT. &c. *Filios pecorum* vocat pecora, vel foetus pecorum. ¶ *Et tunc anima eorum quasi hortus irriguus*] Id est, plena gaudii, & consolationis spiritualis. Non satiabuntur ad exiguum tempus, sed in perpetuum. ¶ *Et ultra, &c.* *וְיָגִידוּ*] *Nec ultra dolebunt*, Ti. sim. M. P. V. &c. aut, *pavebunt*, V. ex conscientia peccatorum. *Et non addent ut sint ultra solliciti*, Ch. scil. de his rebus, quia omnia ad votum suppeditabit Deus. *וְיָגִידוּ*] *& dolorem, & solitudinem*, sign. q. d. Perpetua erit gaudii materia, &c. Non mirum si hæc beneficia tenuiter tantum gustemus, quia Regnum Christi hic solum inchoatum est. Hoc propriè refertur ad statum Ecclesiæ triumphantis.

13. *Latabitur virgo in choro, &c.*] Non permittit lascivias, sed ex communi usi locutiones sumit, Propheta.

14. *Et inebriabo* (vel, *irrigabo*, JT. Pi. *satiabo*, Ch. Calv. G. *perfundam*, Ca. *complebo*, Strig. Hoc verbo comprehendit omnes partes liberalitatis Divinæ.) *animam* (vel, *pectus*, Strig. *appetitus*, Ca.) *sacerdotum pinguedine*] Ità M. P. Mo. &c. i. e. pinguibus victimis: vel, gratiâ Spiritus Sancti. Alludit ad morem V. T. Vel, *pingui*, Ca. vel, *deliciis*, Ch. sic Sy. Promittit hoc sacerdotibus, non tam sui, quam populi, causâ, ut verba sequentia docent; quia status populi imperfectus erat sine sacerdotibus & cultu Dei. Per sacerdotes hic intellige Ministros N. T.

15. *Vox in excelso*; ita He. in Angl. Calv. &c. *וְיָגִידוּ*] *In Rama*, JT. G. ex o. & Ch. &c. ¶ *Lamentationis, &c.* *וְיָגִידוּ*] *Querimonia*, (vel, *Lamentum*, JT. Pi. sim. P. M. Ti. V. Ch. Sy. Calv. Angl.) *fletus*

fletus (vel, & fletus, P. M. JT. Pi. &c.) amaritudinum, Mo. P. M. &c. (vel, amarissimus, Pi. sic JT. &c.) Rachel plorante (vel, plorans, P. sim. M. JT. Pi. vel, deplorantis, Ti.) super filios suos, &c. Mo. P. &c. [Alii locum sic reddunt:] Lamentabilis acerba conplorationis vox, &c. Ca. Flebilis lamentatio & acerbitas luctus, &c. Strig. Lamentationis, vox fletus acerbissimi, Rachelis, quæ fletus, &c. Angl. [Sed duo hic quærenda sunt; & quorsum, & quisnam, sit hic luctus.] 1. Quorsum hic luctus? Resp. Dixerat v. 13. Convertam luctum eorum in gaudium: nunc, qualis sit ille luctus, declarat. Exposita præstantia Regni Christi, nè quis in eo speret omnimodam perfectionem, ostendit in eo fore tum externas perpeffiones, hoc versu; quæ occupatio solvitur v. 16, 17: tum in piis infirmitatis suæ conscientiam; quæ occupatio continetur v. 18, 19. solutio v. 20, 21, 22^m. Promissa lætitia amplificatur ex luctu præcedentiⁿ. Adversativè legendi sunt hic versus & sequens; Quamvis Rachel lugebit, &c. tamen Deus ipsam consolabitur. Ità hortatur Judæos Propheta ad poenitentiam priore versu; altero, ad spem: hic orbitatem terræ describit; in seq. solatium. [2. Quisnam hic luctus? aut qua de causa?] Resp. Alii referunt ad planctum sub Tito, vel sub Hadriano: alii ad abductionem Assyriacam: plerique autem ad captivitatem Babylonicam P. Prosopopœia est Rachelis pridem mortuæ q, (qualis Esa. 14.) & non longè à Rama sepultæ. Rama urbs est in tribu Benjamin, Jos. 18. 25. i. Reg. 15. 17. In eam Nabuzaradan collegit omnes Judæos victos catenis, ac deportandos in Babylonem, ut discimus infra cap. 40. 1. Non mirum ergo si magna ibi tum fuit lamentatio. Rachel sepulta est inter Rama & Bethlechem, Gen. 35. 19. i. Sam. 10. 2. in quo tractu hæc gesta sunt. Possunt per Rachelem matronæ intelligi Tribus Benjamin*, utpote à Rachele prognatæ. Rachel, pro Rachelidibus; ut, paulò post, Ephraim, pro Ephraimitis: qui loquendi modus apud Hebræos frequentissimus; ut, Jacob, pro Israelitis, David, pro Davidis posteris: etiam apud Latinos existat, qui nonnunquam Romulum, pro Romano, dicunt, ut Persius, — an, Romule, sevis? Hæ inconso labiliter fleverunt, cum viderent à se abstrahi liberos suos, primùm in captivitatem Assyriacam, & Babylonicam, & dein liberos occidi per Herodem*. Quod autem Matt. cap. 2. hunc locum citat de infanticidio, sciendum est, Vatum dicta sæpe spectare longius quàm videantur. Esaias, cum de Emanuele & de Cyro loquitur, ad Christum venit, cap. 7. & 8. & 9. Item, cum de inferenda per Sennacheribum calamitate scribit, eam ad Titum Vespasiani filium extendit: qua de re vide dicta ad Esa. 32. Itidem, quod hic scribit Jeremias de Ephraimitarum calamitate, id extendendum est usque ad Christi tempora. Id quod ex eo patet, quod etiam & quæ paulò post hunc locum, & quæ capite superiore de revocandis captivis, dicit, planè ad Christum referenda sunt. Ex quo patet, cum uno calamitatis nomine comprehendat ea quæ Judæi passuri erant donec revocarentur, cumque revocandi essent per Christum, rectè hunc locum adduxisse Matthæum de infantibus, qui primi propter Christum occisi sunt. Licet Jeremias alludat ad Babylonicam Assyriacamque captivitatem, ejusque planctum; tamen ad literam loquitur de planctu matrum Bethleemitarum ob infanticidium Herodis, quia toto hoc capite agit de tempore & Ecclesia Christi. Obj. Infanticidium erat in Bethleem. Respond. 1. Sed & in circumjacentis locis, in quibus erat Rama. 2. Vel sensus est, planctum earum tantum fuisse, ut exaudiretur usque ad Rama. 3. וְהָיָה וְהָיָה, prope Ramam, ut sæpe sumitur. Sunt autem hæc gesta in agro Ramæ, & toto Bethlehemi tractu. Prophetam de infanticidio loqui multa docent. 1. Quod locum hunc Matt. 2. 17, 18. in eo impletum dicitur. 2. Luctus ille optimè convenit matribus, quorum viscera maximè commovit trucidatio infantum. In clade autem generali omnes lugent. 3. Specialium locorum & personarum hic facta mentio. Nam in generali clade non magis Rama, vel Rachel, quàm alia loca, &c. plorabant. 4. Causa doloris, quod non sint. Filii autem desierunt esse, non per captivitatem, sed per occisionem. 5. Quod

proponitur hic signum adventus illius in quo complementum esset habiturum Regnum Dei, & docetur Regnum illud non fore sine calamitate. [Plura expectet lector, si Divina clementia nos ad Matt. 2. perduxerit.] ¶ Quia non sunt, וְהָיָה Non ipse; q. d. Nè unus quidem eorum existat, siue superest: sublati enim sunt de mundo. Vide Gen. 42. 36^m.

16. Quiescat, &c. וְהָיָה וְהָיָה Cohibe (vel, Arce, vel Contine, V.) vocem tuam à fletu, JT. Pi. &c. q. d. Non erit perpetuus luctus; redibunt exsules, terra habitabitur. ¶ Quia est (vel, erit, Sy. Calv. Ca.) merces operi tuo. Ità M. P. Mo. &c. i. e. Propter tuam pietatem, o Rachel, posteros tuos clementer tractabo: vel, propter vestras preces, o matres P. Verùm laboris nomine non opus hic notatur, sed afflictio; nec meritum hic indicatur, sed nuda consequutio præmii ad opus. Operi tuo, i. e. filiis tuis ob Christum occisis: vel, labori quem tui sustinuerunt in Chaldaea. Mercedem patientiæ vestræ feretis, matres; & vos, infantes, effusi sanguinis: nempe pro servitute, libertatem; pro luctu, gaudium, &c. Merces, i. e. prosper & lætus successus, erit operi tuo, i. e. molestiæ tuæ: non erit hic tuus, veluti parturientis, dolor sine fructu.

17. Et est (vel, erit, Calv.) spes (vel, expectatio, JT. Pi.) novissimis tuis, וְהָיָה וְהָיָה Fini tuo, V. Pi. &c. i. e. de reliquis filiis tuis: vel, posteris tuis, Angl. ut vox sumitur Dan. 11. 4^v: vel, tandem tibi, JT. Heb. ad extremum tuum, Jun. Tandem erit (i. e. implebitur) spes tua, G. Spes hic pro spei materia sumitur; & antithesis est inter finem & principia: qu. d. Cedent omnes clades vestræ in salutem.

18. Audiens (vel, Audiendo, Calv. vel, Certè, aut Planè, V. Omnino, JT. Attentè, Pi.) audiivi (vel, audio, JT.) Ephraim transmigrantem, וְהָיָה וְהָיָה Plangentem, Mo. P. lamentantem, M. affliantem sese, Ca. ejulantem, Sy. sese in captivitate cruciantem, Ti. condolentem sibi, JT. Ang. sub. dicendo, JT. conquerentem, sub. & dicentem mihi in captivitate, V. Vox lugendi significationem habet. Vide Job. c. 2. v. 11. Jerem. c. 15. v. 5^a. Al. consolantem sese, Pi. Al. transmigrantem, Calv. G. ex Vulg. i. e. exsulantem; vel, eam transmigravit, h. e. postquam in exilium ejectus fuit; ad verb. factus est transmigrare: nam וְהָיָה significat, moveri, errare, &c. ¶ Castigasti me, & eruditus (vel, castigatus, Mo. P. Pi. Calv. M. &c.) sum. Ità G. vel, ut castigarer, JT. וְהָיָה sign. & erudire, & castigare: in priore membro poenam indicat; in posteriore, sapientiam: q. d. Incipio nunc demum sapere, poenis admonitus, &c. Ostendit ergo Deus poenas has non modò justas fuisse, sed & necessarias, & totidem morborum medicinas, quibus Deus vitia purgavit, &c.

Per castigationem edoctus sum de officio*. Antanaclassis, [in voce וְהָיָה diverso sensu repetita.] ¶ Quasi, &c. וְהָיָה וְהָיָה Ut vitulus non doctus, Mo. vel, instructus, M. vel, assuetus, P. Ti. V. JT. Pi. sub. ferre jugum, P. V. sic BA. vel, trahere aratrum, V. Pi. quique pluribus plagis instituitur: unde stimulum boum vocant וְהָיָה, qu. d. וְהָיָה וְהָיָה. Ità Deum agnoscunt meritis ipsos sic affligere, ut, plagis edomiti, paulatim assuefiant ad jugum Legis ferendum, &c. Sed sensus hujus loci longè alius mihi videtur esse quàm is qui plerisque visus est. Causas reddit Deus cur decem Tribus non sit reducturus, Judam autem reducturus: quia illæ nolu-erunt respicere in captivitate; Castigasti me, &c. q. d. Tu quidem me punivisti, sed ego nihilo melior factus sum quàm juveneus indomitus. Illud, eruditus sum ut juveneus indomitus, significat, non sum eruditus, non sum correctus, ut hic rectè accepit Chaldaeus. Chrysostomus hunc locum sic citat, (unde corrigenda videntur exemplaria Græca quæ habemus,) Εὐταλὸς ὡς ἐγώ, καὶ οὐκ ἐπαιδευμένος, ἀλλ' ἐγερθεὶς ὡς βοῦς ἀδίδακτος. (Castigasti me, Domine, & non sum castigatus, sed factus sum sicut vitulus non edoctus.) Locus est tom. 6. Sermone, Eundem esse Deum V. & N. T. Sed coactum hoc videtur, nec negativa particula est in textu. Ut vitulus rudis, Ca. vel, lascivius; Strig. [Ch. versum sic reddit, Auditus & manifestum est coram me, quod domus Israel plorat & gemit pro eo quod transmigraverunt. Dicit enim, Induxisti super nos correptiones; nec edocti sumus, quasi vitulus non assuetus jugo. Nunc autem converte nos ad cultum

tuum, &c.] ¶ *Converte* (vel, *Converti fac*, Mo. P. Re-
voca, Ca.) me, & (vel, ut, JT.) *convertar*; ita M. Ti.
Calv. JT. vel, *revertar*, Pi. fim. Ca. [הִשְׁבֵּנִי וְאֶשְׁבֶּנָּה]
Sensus est, hoc illos dixisse, *Fac ut redeam in patriam, &*
1 G. *tunc resipiscam* k. Sed perperam verbum dispari sensu
1 Calv. sumitur; quum manifestum sit, eum conversionem ad
Dominum petere, ut reipsa convertatur l. *Converte me*,
gratia tua praeveniente, illuminante, & excitante; &
m T. *convertar*, libere consentiendo, & cooperando gratiae
tuae m. q. d. Domine, hoc est opus tuum: nobis profu-
erunt poenae: sed hoc non factum est nostrā virtute, sed
tua gratia & arcanā Spiritūs tui virtute. Sed quorsum
precatur conversionem, quam prius habuit? Resp. Quia
convertimur per certos gradus, & poenitentia suos
progressus habet, ideoque continuo Dei auxilio indi-
gemus n.

19. *Postquam, &c.* [כִּי אַחֲרֵי שׁוּבִי נִחֲמָה] Nam post
converti me, Mo. Sy. (vel, *Postquam conversus fuero*, JT.
sic P. M. &c. vel, *Protinus ut conversus sum*, Ti. *Quando*
nos redimus ad legem, Ch. *Postquam redii*, vel *reversus*
sum, Ga. Ca. Pi. nempe ad me, vel ad cor meum, h. e.
ad mentem, malique agnitionem, ut proximo comma-
te explicatur o. *Ubi me reduxeris*, G.) poenituit me, Mo.
P. M. Calv. &c. sub. mali, M. vel, *consolationem accepi-*
mus, Ch. sic Sy. Quod non placet, quia sequitur, *Eru-*
bui, &c. P. *Agam poenitentiam*, G. fim. JT. Repetit quod
dixerat, ad confirmationem, nempe, resipiscantiam non
esse opus humanarum virium, sed unius Dei q. ¶ *Et*
postquam, &c. [וְאַחֲרֵי הָיוֹתִי עַל יְדֵי] *Et post no-*
tum esse mihi, Mo. (vel, *Et postquam ostensum est*, vel *fueris*,
mibi, P. *Ubi ostenderis mihi*, sub. tua beneficia, G. *Et*
nunc cum notum fuit nobis, Ch. *Et postquam mihi res est*
patescā, Calv. Heb. illud mihi patefactum est, Angl. *Et*
postquam cognovi, Sy. Calv. Pi. vel, *agnovi*, Calv. vel, *re-*
cognovi, Ca. sub. me, Pi. sic Ca. *Et postquam cognitus sum*,
sub. mihi, V. sic Calv. M. Ti. Fatetur se fuisse stupidum
& excacatum, & sibi in vitiis suis placuisse; & cele-
brat Dei gratiam, qui velum abstulit f. *Postquam enim*
commonefactus sum, Strig. fim. Ang. &c.) *percussus* (vel,
applaudam, JT. *plaudo*, Pi. *percutiam*; nempe in diebus
1 G. [כּוֹפֵרִים] (*expiationis* t.) vel, *plango*, Ca. vel, *conculsi*
manus, M.) *femur*, P. Ca. Calv. &c. vel, *femori*, JT. su-
per femur, Mo. M. Ti. sub. meum, Calv. Strig. &c. Signum
hoc vel, i. moeroris q. Vide Ezec. 21. 12 t. Et Homer.
Il. π. Achilles, inquit, *femoribus percussis Patroclum allo-*
quutus est f. Moeror autem hic erat ex sensu timoris
Dei, cujus iudicia prius contempserunt t. Vel, 2. ad-
mirationis, & stuporis ob priora peccata. Vel, 3. pu-
doris, & detestationis sui atque peccati z. ¶ *Con-*
fusus sum, &c.] q. d. Nunc non possum vacare agendae
poenitentiae, adeo me pudet horum malorum, per quae
vetera mea delicta tam severe puniuntur. ¶ [בְּשִׁבְעִי
וְנִשְׁאָרְתִּי כִּי נִשְׁאָרְתִּי] *Confusus sum, & etiam eru-*
bui, Mo. P. (vel, *ignominia affectus sum*, M. fim. Ti. Sy. Re-
ctius, *Erubui, atque etiam confusus sum*; exaggerat enim
magnitudinem tristitiae & pudoris sui b. *Quia pudefa-*
ctus sum, & probro deformatus, Strig.) *quia* (vel, *qui*, Ca.
vel, &, Strig. vel, *etenim*, Ti.) *sustinui*, vel *tuli*, (vel, *fero*,
Ti. *feram*, JT. Pi. Ca.) *opprobrium adolescentiae meae*, P.
M. Calv. &c. i. e. lui poenas scelerum probroforum,
quae olim admissi c, in deserto, &c. d. quum luxuriata
sum adversus Deum, necdum petulantia mea subacta
fuerit. *Adolescentiam* vocat tempus quo luxuriati sunt,
&c. nam in senibus plus est moderationis; in juveni-
bus, fervoris. Repetit, profuisse sibi poenam. Nisi enim
sic pudefactus fuisset, semper sibi fecisset delicias in
suis malis. Non tantum dolet, sed & fontem doloris re-
putat, quod scil. Deum provocaverat *.

20. *Si, &c.* [הֲבֵנָה יִקְרָא לִי וְגוֹ'] *An* (vel, *Nonne*, M. P.
Mo. Ti. Ca. Angl. Strig.) *filius charus*, vel *pretiosus*, (vel,
nobilis, M.) *mibi* (sub. est, P. JT. &c. vel *fuit*, V.) *Ephraim* ?
an (vel, *nonne*, Mo. Angl. Ti. numquid, P. vel, &, Strig.
vel, aut, M. Ca.) *natus*, vel *puer*, *summa oblectationis* ?
JT. Pi. vel, *deliciarum* ? Mo. Ca. V. fim. Calv. M. vel,
latitiarum ? vel *lusu* ? vel *solatiorum*, sub. meorum ? i. e.
cum quo joculari debeam, ut solent patres joculari cum fi-
liis morigeris, & qui in omnibus student servare iussa
1 Q. in V. paterna t: vel, *delectabilis* ? P. vel, *delicatus* ? Ti. G.
s. de. sic G. Sant verba Dei respondentis Ephraim g. Interrogatio

affirmans vehementius negat: id quod hic turbat In-
terpretes, & in varias partes rapit h. *An filius, &c.* h Ang.
q. d. Non: peccavit enim: ideo eieci illum i. Conque- v.
ritur, hic Deus, Ephraim fuisse rebellem atque indomi-
tum, & indignum ullo honore vel pretio: pronunciat
tamen [verbis sequentibus] se fore propitium, &c. k. Al. k Calv.
An filius, &c. ? i. e. Cupitisne scire an filius charus mihi
sit l? Responso ad praecedentem occupationem. Quis l Pi.
putaret, inquit Dominus, Ecclesiam cum superioribus
his malis conflantem mihi charam esse? sed tamen
omnino chara est m. Al. *An filius, &c.* ? q. d. Est sané n. m Jun.
Si verba sic acciperem, mallet ita vertere, *Num hic est* n Q. in
Ephraim, filius charus meus, &c. ? h. e. qui ita luget: ut Ang.
Saul dixit Davidi, *Haecine tua vox?* non tam dubitans,
quam stupore quodam percussus, &c. Itā Deus h. l. non
dubitāt num Ephraim esset charus ipsius filius, sed num
haec esset ipsius vox. Aliam tamen subjungam senten-
tiam, quae mihi genuina videtur. Verto, *An non fili-*
us, &c. ? Interrogativum n saepe pro n? ponit volunt; ut Gen. 27. 36. 1 Sam. 2. 28. 2 Sam. 23. 19. Job. 20. 4.
Jerem. c. 3. v. 6. Ezec. 20. 30 o. Al. *Filius est, &c.* Sy. o Ang.
Ecce, sicut filius, &c. Ch. n, pro, n? P. Al. Idem hic p Q. in
esse n & n? dubitari nequit. Verto, *Certe filius preti-* Ang.
osus mihi est Ephraim, certe natus est oblectationum. n sa-
pe esse confirmationis, variis exemplis probavimus ad
Jer. c. 7. v. 9. n? autem similiter saepe idem esse quod
[נֶאֱמָרָה], [in veritate, vel verè,] docet Kimhi in libro Ra-
dicum. Exempla profert Gen. 47. 18. Job. c. 22. v. 20.
Psalm. 63. 7. Prov. 3. 34. & 23. 18. Esa. 4. 4. & 29. 16.
30 quibus addo Psal. 139. 19. Atque ita rectè sumitur ubi
praepositur ei n, Num. 17. 13. Job. 6. 13. ubi n? po-
tius est, an utique? an verè? quā ut duplex interro-
gatio simul jungatur, ut plerique, post K. voluerunt q. d Di.
Non placet. Quod ad prius attinet, nullus est ex locis
productis ubi n? interrogativè sumi non potest: quod
ad posterius, in plerisque ex illis locis allegatis, vel con-
ditionaliter, vel discretivè, sumi potest. Sed nec sibi con-
stat vir doctus, & aliter n? accipit ad Jer. 7. 9 t. Al. t Ang.
Nonne pretiosus, &c. ? qu. d. Certe necesse est credat
me ipso carere non posse, quod tam delicatus est, ut
poenitentiam agere nolit nisi prius obtento reditu f. t G.
¶ *Quia, &c.* [כִּי מִדֵּי דְּבָרֵי בִּי וְגוֹ'] Verba haec variè &
reddunt, & exponunt t. *Quia ex sufficientia loquendi me* t Ang.
cum eo, recordando recordabor ejus adhuc, Mo. Nam (vel,
Cum, V. vel, *Tamen*, P. Calv.) ex quo, JT. Pi. M. P. Calv.
Ca. &c. (sub. tempore, Calv. vel, *quoties*, Angl. ex He.
ut particula vertitur Jer. 20. 8. & 48. 27 v.) *loquutus* t Ang. ex
sum (vel, *mentionem feci*, Ca. vel, *loquor*, i. e. loqui inci-
pio z, contra eum, JT. Pi. Ang. (ut Num. 12. 17. nempe, x Q. in V.
quod velim eum castigare per Babylonios z: vel, *cum eo*, v Ang.
M. Calv. Angl. ut Deut. 6. 7 a: vel, *de eo*, P. Angl. Q. in Pi. fm.
Calv. ut Jer. 38. 24. & 48. 27 t. i. e. dum facio nunc Glaf. rhet.
verba b; quoties de eo mentio incidit c: vel, *ejus*, Ca. vel, 2. 5. 555.
illi, V.) omnino (vel, *studiosè*, Pi. *recordando*, P. Calv. &c.) Jun.
recordor (vel, *recordabor*, P. Calv.) *ejus adhuc*, JT. Pi. &c. t Ang.
non possum amplius oblivisci. Sic solemus erga ea quae b Q. in
amamus *. Soleo adhuc recordari amoris quo antea so- Calv.
litus sum illum prosequi d. qu. d. In acerbissimis malis c Mar.
semper ejus misereor *. [Ti. locum sic reddit, *Omnino* t Idem.
enim adhuc memor ejus sum jam inde cum primum loquerer d V.
cum eo.] Ex quo primum locutus sum cum eo, foedus Jun.
cum ipso iniens, Deut. 4. 12, 13. & 5. 2. non fui imme-
mor ejus, sed, quamvis ab ipso provocatus, constanter
ipsum amavi f. Revocat eos ad fontem gratuita mis-
ericordiae, & ostendit cur Deus tam clementer agat
cum populo adeo pravo, nempe quia elegit ipsum, &c.
Malim tamen duo haec membra distinguere, hoc mo-
do: *A tempore loquutus sum cum eo*; i. e. Non semel, sed
a multis seculis & continuo tractu, non destiti illum
hortari ad poenitentiam, sed frustra; ideoque dignus
erat populus aeterno interitu: sed quamvis ita sit, ta-
men adhuc recordando recordabor ejus. Itā amplificat
beneficium reconciliationis g. [Alii aliter:] *Constan-* s Calv.
tissimam enim memoriam conservo earum rerum quas ipsi
pollicitus sum, Strig. Al. *Ubi satis cum eo loquutus fue-*
ro, (i. e. ubi satis eum admonuero,) omnino recordabor
ejus, nempe meminero istius pertinaciae h. Sed sic sen- h G.
tentia abrupta & pendula relinquitur i. ¶ *Idcirco* i Ang.
conturbata sunt (vel, *commoventur*, Ti. fim. M. Ca. V. sonu-
erunt,

erunt, Mo. P. perfreperunt, JT. Pi.) viscera mea, וִשְׁכָּרָא מִיָּדָי
Infremuerunt, &c. V. Vel, [1. præ ira.] Ob hoc vehementer ei succenseo. Vox viscerum apud Hebræos ad omnem graviolem affectum refertur. Sed valde fallitur, nec usquam hæc locutio ita sumitur. Vel, 2. ex amoris ardore, & dolore, ob ejus calamitatem. ¶ Miserans (vel, Misericordia, Mo. P. &c.) miserebor ejus; sim. P. M. &c. וְיִמְסַח לִי וְיִמְסַח לִי Inviscerando inviscerabo eos, i. e. Penitissimè & ex intimis visceribus amo eos. Hæc per interrogationem lego, An omnino misereri ejus possem, qui corrigere se non vult quamdiu in malis est rebus? Ità insignem hanc pericopam Evangelicam, consolationis plenissimam, commutavit Grotius in sententiam legalem & judicariam.

21. Statue, &c. וְיִצְבֵּי לְךָ צִיּוֹן Statue, vel Constitue, (vel, Colloca, Strig. Erige, Sy.) tibi cippus, Ca. vel, monumenta funebria, Strig. signa, P. M. Ti. vexillum, Sy. titulos, Mo. V. Calv. i. e. lapides quales solent erigi in agris ad indicandam viam: hermas, JT. Pi. i. e. statuas Mercuriales, iter commonstrantes. וְיִצְבֵּי sign. in genere, monumentum, sive signum, certo loco positum. Vide 2 Reg. 23. 17. Ezec. 39. v. 15. Vel, speculam, Vulg. ¶ Pone tibi amaritudines, i. e. Labores itineris considera, ut in reditu necessaria provideas. Ità vox significat v. 15. Et hanc significationem Hi. & o. & Ch. secuti sunt. ¶ וְיִצְבֵּי לְךָ צִיּוֹן Signa ludæis, Strig. palmulas, Ti. cumulos, Ca. cumulos altos, Mo. P. acervos, M. V. sub. lapidum, V. quibus viæ signari solent, ut reperias quâ iveris: nam eadem redibis. Vel, pyramidas, JT. Pi. i. e. obelos & columnas mucronatas sive fastigiatas. Hæc pertinent ad Israelitas ex duabus tribubus. Consolatur hinc captivos, docens eos brevi redituros, &c. q. d. Putasti iter tibi clausum esse, nec unquam redeundum in patriam, ideo oblitus fueras viæ, nec in ea observabas loca aut hospitia. Sed Deus te reducet: quare adjuva memoriam tuam, ut solent viatores qui redire statuunt; non item illi qui perpetuum exilium expectant. Fontem hujus redemptionis v. præced. notavit; hinc effectum ponit, quo probat Deus se reconciliatum fuisse populo. ¶ Dirige, &c. וְיִצְבֵּי לְךָ צִיּוֹן Pone (vel, Adverte, Ti. G. Adhibe, JT. Appone, Pi.) cor tuum ad stratam viam (vel, super viam, M. ad istam viam stratam, G. ad semitam ejus viam, Ti. ad semitam, P. ad viam illam aggestam, ad viam, Pi. sim. JT. sub. quam, M. vel, quâ, Pi. JT. vel, per quam, G. P. Ti. ambulasti, vel ivisti, Mo. P. G. &c. Animadverte quâ itineris viâ abeas, Ca. Vide ut totius viæ per quam ductus es bene memineris: nam per eandem redibis. Ità Propheta seipsum interpretatur. [Alii aliter:] Et dirige cor tuum ad viam in qua ego ambulavi, Strig. ¶ Reverte, &c. i. e. Dicturus sum aliquando, Redi eadem viâ.

22. Usquequo, &c. וְיִצְבֵּי לְךָ צִיּוֹן Quousque vagaberis, Calv. M. sim. Ca. (vel, circuibis: per circuitum autem intelligit vagas illas speculationes quibus increduli agitantur, quæ hinc rectæ viæ à Deo propositæ tacite opponuntur. Vel, vertes te huc illuc, P. Mo. vel, dubia eris, Sy. vel, tu te obfirmas quod minus redeas, Ch. vel, sine certa sede vagaberis, Strig. vel, subducis te, Ti. G. sub. mibi te vocanti, G. vel, perges, sive pergeres, subducere te, JT. Pi. vel, divertes, aut declinabis, i. e. vives sine certa lege: q. d. diu quidem, sed non semper. Vel, huc illuc ires, Angl. ut captivi facere coguntur, pro lubitu dominorum: vel, circuibis, Ang. sive post idola, sive post humana auxilia. Quid est quod non statim ad me venis? o filia rebellis? vel refractaria? P. Mo. Pi. vel, aversatrix? M. V. sim. JT. vaga? Ti. perfida? Ca. Objurgat eos quod huc illuc circumspicerent, & ab eventis penderent, nec Verbo Dei acquiescerent, nec reditum sperarent nisi cum spes aliqua oblata erat. Vox וְיִצְבֵּי alibi non exstat. Hebræi vertunt, circuire, ex nomine inde deducto, Cant. 7. 1. ¶ Quia (vel, Nam, JT. Pi. Siquidem, Ca.) creavit (vel, creabit, P. Pi. M. facturus est, Ca. sim. Sy. patrat, JT.) Dominus novum (vel, rem novam, JT. Calv. Pi. Ang. &c.) super terram, Fœmina circumdabit (vel, ambit, JT. Ca. cinget, sive amplectetur, V. reducet, M. ex He.) virum. Ità Mo. Ti. &c. [Variè intelligunt.] 1. Proverbiale est. Viri solent ambire puellas, non puellæ viros. Sic populi erat Deum querere: at Deus ultro ad populum venit, ejusque amorem ambit. Quod fateor me non capere. Contrarium

forfan dicere voluit, quod populus, per fœminam designatus, ambitet Deum, seu virum, & ad ipsum reverteretur. 2. Ego Jova tot Israelitas interficiam, ut, præ paucitate virorum, ambient fœminæ viros; quod novum & insolitum est: tamen ex tanta paucitate erunt qui evadant. Vide Esa 4. 1, 2. & deprehendes eandem sententiam. 3. Mulier quæ passim aliis viris se prostituit, veteris mariti cupida, ejus amicitiam inquietam ambiet. Meretrix est Israel, & Deus maritus. Huic sententiæ favet Jon. qui locum sic. מִגְּמֻלָּא, Creavit—novum in terra,—Israel incumbet Legi P. 4. Significat Israelitas, qui erant quasi fœminæ debiles, superiores fore hostibus, qui robusti sunt & bellicosi, ut vox וְיִצְבֵּי innuit. וְיִצְבֵּי sign. non modò, amplecti, sed &, obfidere, ut Psal. 22. 13. Circumdederunt me: q. d. Redigent fœminæ viros in angustias, ita ut ipsos captivos teneant. Sed utitur sing. num. q. d. Fœmina una præstabit multis viris; h. e. Singuli Judæi præstabunt singulis Chaldæis, & superiores erunt: id quod meritò hinc celebratur ut res nova & miraculum; & reprehenduntur Judæi quod potentiam Dei in promisso reditu ad communem ordinem naturæ redegerunt. [Alii hoc non placet.] 1. Sic transformat sing. in plur. & fœminam rursus de una accipit. 2. Novum hoc non est, ut Judæi parvâ manu magnas hostium copias profligarent. 3. Judæi captivi vires suas cum Medis & Persis nequitiam conjunxerunt in debellandis Babyloniis, &c. ut hinc supponitur. 5. Sensus, q. d. Vide, o filia averfa, ut confestim arripias occasionem oblatam tuæ vocationis: nam si Ecclesia Dei (quæ cum fœmina comparatur) te, & Judæis, propriis suis filiis, caruerit, propter aversionem vestram, non potest illa profectò orba permanere, sed tanquam vidua (ut appellatur Esa. 54. 1.) sterilis virum ambiet, & liberos aliunde sibi comparabit. 6. Ecclesia Christiana, etsi debilis & infirma, audebit potentibus suis persecutoribus resistere per confessionem fidei. Vide Act. 4. 5, &c. & 5. 27, &c. וְיִצְבֵּי enim virum potentem, &c. significat. 7. Judaicus populus inchoatè, & velut typus, Christiana Ecclesia, debilis licet & impotens, plenius hostes omnes potentissimos, temporales & spirituales, cinget & profligabit. 8. Ad Messiam mysticè hæc aptat etiam Moses Hadarsan ad Gen. 41. Christiani ferè uno consensu hoc interpretati sunt de Maria Virgine: quod tamen mihi non probatur. Virgo Maria Christum complectetur, atque circumdabit utero suo. Hanc interpretationem probat, 1. textus connexio per וְיִצְבֵּי, quod causam refertur captivi Judæi patriam desiderarent, nempe quia Messias ibi conciperetur. 2. Vox וְיִצְבֵּי, quæ proprie creationem denotat, quæ hinc erat, &c. 3. Tò novum absolute positum. Novus hinc erat homo, simul & Deus: nova mater, simul & Virgo: nova generatio, sine semine virili. 4. Loci determinatio, in terra, videlicet tuâ, nempe Ephraim, sive Israelis, ut patet ex vers. 5, 6, 15, 18, 21. Ibi conceptus est Christus, ut hic locus impleteretur; at in Bethlehem natus, ut impleteretur illud Mic. 5. 2. Reliquæ autem omnes circumdationes [de quibus hinc loquuntur] fiunt extra [non minus quam intra] terram Israelis. Porro, cum tam accuratè designet Spiritus Sanctus locum nativitatis Messæ, Mich. 5. 2. & educationis, Matt. 2. 23. & prædicationis, Hag. 2. v. 7. Mal. 3. 1. & passionis, Zach. 12. 11. verisimile est & locum conceptionis definiri, quod hinc fit. 5. Vox וְיִצְבֵּי, quæ nupiam in S. S. collectivè de multitudine aliqua, aut de toto sexu fœmineo, dicitur, sed semper individuum singulare, vel vagam vel determinatum, notat; (ut ex locorum inductione constat): nulla autem alia præter Mariam hinc intelligi potest. 6. Contextus ratio, qui totus occupatur in beneficiis per Christum partis, ut meritò hinc ad fontem & fundamentum eorum nos revocet. 7. Ea circumdatio hinc intelligitur quæ connexa est cum infanticidio illo, de quo v. 15. 8. Si וְיִצְבֵּי v. 6. ut proprium patronymicum accipiat, Nazarethani invitantur ad celebrandum Deum propter Christum ibi conceptum, Luc. 1. v. 26. Obj. 1. Huic interpretationi non congruit vox וְיִצְבֵּי, quæ sic nusquam in S. S. usurpatur. Resp. 1. Sunt multa in S. S. ἀπαξ λεγόμενα, & meritò conceptio hæc μονότροπος & singularis tali voce innuitur. 2. וְיִצְבֵּי in genere

genere est, *complecti*, item, *circumdare*, & *ambire*, optimè-
que congruit uterinæ circumdationi, quâ foetus undi-
que ab utero circumscribitur. 3. Cùm hac voce [po-
tius voce *לָבַד*, indè deductâ,] RR. Chaldæi & Arabes
causam expriment; conservatio causalis, qualis est in-
fantis in utero, non malè sic exprimitur: quin & vo-
cem *לָבַד*, *menstruum*, Chaldæi indè deducunt; & ex-
pressit hanc vocem Interpres Arabs per *vivificabit*, quod
ad officium uteri pertinet. Obj. 2. Nomen *לָבַד* non
congruit Christo, saltem in utero matris. Resp. 1. Vox
illa infantulo recens nato tribuitur Job. 3. 3. Jes. 9. 6.
Onk. ad Genes. 4. 14. 2. Nomen *לָבַד* convenit Deo,
Deut. 10. 17. & Christo, Zach. 13. 7. collat. cum Matt.
26. 31. qui etiam, ceu proprio nomine, *לָבַד* vocatur,
Psalm. 45. 4. Esa. 9. 6. Christus est ille *לָבַד*, *fortis* &
potens vir, ille heros toties promissus, qui, adhuc infans,
est sapientiâ, gratiâ, gloriâ perfectus*, Divinâ poten-
tiâ & virtute instructus f. Huic ergo viro, instar spon-
sæ, adhæreas, suadeo tibi, ô filia vaga, relictis pristinis
vitiis, &c. g.

23. Cùm convertero, &c.] Id est, cùm reduxero ca-
ptivos: five cùm asseruero eos in libertatem veram h.
¶ Pulchritudo, &c. *לְיוֹשֵׁב צִדְקָה* O habitaculum justitiæ,
JT. Pi. vel, virorum justitiæ, Angl. ut Esa. 1. 21. Re-
ligionis sedes, Hierosolyma*: potius, Ecclesia¹.

24. Et, &c. *וַיָּשְׁבוּ בְּהָ יְהוּדָה וְכָל-עָרֵיהֶם וְיִשְׁכְּלוּ בָּעֵרָר*
Et (vel, Nam, JT. Pi.) habitabunt in ea
(sub. terra, M. Angl. prædicta, v. 23. m.) *Jehuda*, Mo. P.
Ti. &c. vel, populus *Juda*, Pi. *Juda*, pro *viris Juda*,
ut Jer. 23. 6 f. Vel, nempe in terra *Judea*, Angl. vel,
Judea, JT.) & omnes civitates (vel, omnibus civitatibus,
JT. vel, & in omnibus civitatibus, Angl.) ejus simul, five
pariter, Mo. P. M. Ti. &c. *agricola*, & (vel, & qui, M.
Ti. Pi. G. sim. Ca.) proficiantur, vel proficiuntur, (i. e.
vagabuntur huc illuc, ad quærendum pastum, sine me-
tu, in, vel cum, grege, Mo. Calv. Angl. ex He. &c.
vel, & pecuarii, JT. vel, & qui mutant loca cum grege
suo, i. e. pastores, quibus sæpe dissidium est cum agrico-
lis p. Ità distinguuntur agricolæ à pastoribus q. Quod
mihi ineptum videtur. Intelligit agricolas cum suis
armentis & pecudibus fore securos, etiam in agris, si-
ne muris, turribus, &c. qu. d. Non tantum urbani,
sed & rustici f. Indicium hoc pacis publicæ t. *Urbium*
meminit, ut significet copiam redeuntium, quæ etiam
urbes impleverit v.

25. Quia (vel, Nam, Ca. Pi. Quum, JT.) inebriavi
(vel, inebriabo, Pi. *conspargam*, Ca. *satiavero*, JT. sic Ch.)
animam lassam; ità P. M. &c. *לְעֵינֵי* *Sitibundam*, Sy.
sic Calv. Pi. ¶ *Animam esurientem*; sic Sy. *לְעֵינֵי*
Tristem, P. sim. Mo. Ti. JT. Pi. Ca. *afflictam*, M. *solici-
tatem*, Ch. quæ deficit, Calv. q. d. Non obstabit Israeli-
tarum inopia quò minus eos satiem, &c. x. Intellige
de Christo & Christi Ecclesia y, & gaudio spiritali quo
Deus explet eam z.

26. Ideo, &c. *עַל וְאֵת הַקִּצְוֹת וְיָנִי* Propter (vel, Ad,
Ca.) hoc (id, M. Ca. Propter hanc annunciationem dierum
consolationis qui venturi sunt, Ch. Propterea, Pi. sim. Ti. &c.)
expergefactus sum, Mo. P. &c. (ubi scilicet illuxit gra-
tia Dei, non ipso effectu, sed in hoc vaticinio. Ità Pro-
pheta fidem suam ostendit, quòd prædictio hæc, quam-
vis longè abesset, suo tempore compleretur. Opponi-
tur hoc somno, quo, ob imminentem cladem, quasi ob-
rutus & attonitus jacuit z.) & vidi, Mo. P. (vel, postea-
quam vidi, per somnium, prophetiam illam de Christo
venturo b. Ubi ab hoc viso surrexi, vidi, i. e. cum volu-
ptate contemplatus sum quæ mihi erant revelata, c.)
somnus (vel, & somnus, Mo. Pi. &c.) *meus dulcis fuit mihi*,
Mo. P. &c. sub. quia plena gaudii erant verba illa. Li-
berius quidam verbum sic reddunt, Idcirco evigilavi, &
surrexi, ubi suaviter dormieram d. Somnus ejus, ante tri-
stis & formidolosus, nunc dulcis est *. Sunt hæc verba
vel, 1. populi Israelitici f; vel, 2. Christi g; vel, 3. Pro-
pheta Jeremia h.

27. Seminabo, &c.] i. e. Replebo; &c. i. Spirituali-
ter regenerabo, &c. k. Ostendit unde terra adeò deser-
ta & maledicta rursus habitetur: Deus manu suâ præ-
stabit l.

28. Sicut vigilavi, &c. ità M. simil. Mo. Ti. Ca.
לְעֵינֵי *Sedulus* (vel, sollicitus, P.) fui, &c. JT. Pi. G.

sim. V. in illis evertendis m. ¶ *Sic vigilabo, &c.* n. v.
q. d. Experientur quàm potens sum ad perdendum &
servandum. Admonet eos, 1. non frustra ipsos gravia
passos esse: 2. non obstare Deo tot & tantas calamita-
tes quin eos reducat n.

29. In diebus illis] Nempe post sumptas poenas, &
redditam misericordiam: utrumque enim necessarium
fuit ad subigendum populi fastum, &c. o. ¶ *Non di-
cent ultra, Patres comederunt uvam acerbam*; ità Mo. P.

10 *לְבֹסֶר* Uvam immaturam, M. Ti. *omphacen*, JT. Pi. sic
Calv. id est, uvam immaturam, ac proinde acerbam p. ¶
¶ *Et dentes filiorum obstupuerunt*] Ità Mo. P. JT. sic M.

Ti. &c. vel, infirmantur, V. *hebetantur*, Pi. Calv. ut sit
quum fructus immaturos comedimus q. Omphax vim
habet multum adstringentem. Hoc adagium Judæi
usurpabant, ut videre est Ezec. 18. 2 t. Sensus, Filii

luunt poenas propter peccata parentum t. q. d. Punis
nos innoxios, &c. t. Sic & Horatius, *Delicta majorum
immeritus lues, Romane* v. Non dubitandum est quin

20 Deus, omnium hominum Opifex, ac propterea Domi-
nus, possit parentes, ità meritos, punire exilio etiam ad
posteriores permanente. Sed huic summo juri bonitas ip-
sius tandem modum imponit, partim propter antiquio-
rum parentum, partim propter ipsorum posterum, e-
gregias virtutes x. Non placet. Huic repugnat, quòd

Deus ipsorum restitutionem uni misericordie suæ con-
stanter tribuit, &c. y. Verum est, filios ob parentum pec-
cata puniri z, quia quiddam parentum sunt. Vide

Exod. 20. 5. [*& ibi congeſta à nobis,*] & 34. 7. Jer. 15.
v. 9. Lam. 5. 7. Et Judæi ad hunc modum puniuntur

30 ob peccata parentum Christum crucifigentium. Quæ
hic habetur, non est generalis promissio, sed ad eos tan-
tum pertinens de quibus loquitur. Agebatur autem de
Judæis ab exilio revocatis, & de peccatis Manassæ quæ
illi diu luerant b. Non est quòd vos poenitentes time-

40 atis vos plectendos ob peccata parentum, Manassis,
Achaz, &c. jam enim placatus publicâ poenâ, non
amplius puniam vos propter parentum, sed tantum
propter vestra, peccata c. Illorum autem sententia

erat, ipsos immerentes puniri ob patrum scelera, &c.
quod falsum erat d. ¶ *Non dicent, &c.* qu. d. Desinent
blasphemæ illæ voces, & sentient Deum justè ipsos ca-

stigasse *. Cessabit hoc proverbium, quia Deus finem
ponet illis calamitatibus quæ occasionem ipsi præbu-
erunt f.

30. In iniquitate sua, &c.] q. d. Non tamen cessabit
Deus vindictam exsequi in immorigeros, &c. g.

31. Et feriam domui Israel & domui Juda fœdus no-
vum] Renovabo fœdus per Prophetas meos. Vide

50 Neh. 9. 38. & 10. Solet autem id fieri, ubi pars altera
fœdus infregit h. Verum diversitas, non modò benefi-
ciorum, ut vult G. sed ipsius fœderis, constat ex seq¹.

Intellige, Novum Testamentum k, Legem Evangeli-
cam l. Fœdus hoc novum erat, non substantiâ m, sed

formâ: quæ erat, 1. in Christo n, nempe jam exhibitò,
cujus morte confirmatum erat o; qui complevit re ipsâ

quod Deus sub figuris monstraverat: 2. in gratia Spi-
ritus S. quæ jam efficacior erat p, & uberior atque dif-
fusior, tum quoad dona collata, tum quoad subjectum

60 recipiens, nempe omnes gentes q: 3. in docendi ratio-
ne r, quæ sub N. F. plenior est & clarior, & simplicior,
sine umbris & ceremoniis, &c. t. Confirmat h. l. Pro-
pheta quod dixerat, nec solum restitutionem promit-
tit, sed aliquid melius: id quod necessariò ad Christum

referendum est t.

32. Non secundum pactum, &c.] Nam illud pactum
dicit, Ego—qui te eduxi de terra Ægypti. Hoc autem
beneficium majore ac admirabiliore beneficio obum-
brabitur. Vide Esa. 43. 18 v. Hoc dicit, quia putabant

70 Judæi nihil posse aut Legi addi, aut in eâ mutari. O-
stendit ergò, Legem fuisse illis inutilem, & fore adhuc,
& ideo opus esse novo fœdere, aut alioqui illis esse per-
eundum x.

¶ *In die quâ apprehendi manum, &c.* y. Calv.
Quæ phrasis indicat, 1. ipsorum imbecillitatem, 2. pa-
ternam Dei de illis curam y. ¶ *Quod irritum fece-*

¶ *runt*] Multis, scil. gravibus & diuturnis peccatis z. G.
¶ *Et ego, &c.* *לְעֵינֵי* [Variant.] Et (vel,
Tamen, Calv. Etiamfi, K. in Ga.) dominatus sum eis, vel

in eos, P. Mo. sic Calv. Vulg. q. d. Quum illos regere
vellem,

vellem, usus tantum sum jure meo, quo tamen non sum potius propter illorum pervicaciam. Rejicit hic culpam in populum, quod Lex non fuit firma². Et ego ostendi me esse Dominum eorum, Ti. sim. Me. h. e. punivi eos jure meo[†]. Etiam cum ego quasi maritus dominium haberem in eos, M. [Ca. hoc cum præc. sic reddit, Quod quidem meum eis imperantis fœdus violârunt.] Et ego herili imperio eos gubernavi, Strig. i. e. cum coactione, cogens eos ad obsequium sub fulmine maledictionis^b: necesse habui illos tractare tanquam servos, non filios, ob insignem eorum pervicaciam^c. Al. Et (vel, Esi, Di. ex Genev. Ang. vel potius, Quum, ut sæpe sumitur^d), ego eorum, vel eis, maritus mansissem, G. vel, fueram, Di. ex Genev. essem, Di. q. d. Fidem mihi datam frugerunt*. Quamvis ego me ut maritum declaraveram erga eos, nempe per varia beneficia. Confer Os. 2. 7. 8. Jer. 3. 14^f. Et ego complacui mihi in eis, Ch. At^o. quos sequitur Apostolus, vertunt, *ἐγὼ ἠγάπησα αὐτοὺς*, Et ego neglexi eos². Nihil causæ est cur hoc improbemus. Illi me neglexerunt, ego eos vicissim neglexi*. [Sic & Sy. locum reddit, Ego pariter aspernatus sum eos.] Hæc diversimodè conciliant^h. 1. Puto legisse eos *לֹא־אָהַבְתִּי* fastidivi, ut patet ex collat. cum Jerem. 14. 19. ubi etiam à verbo illo regitur *אֲהַבְתִּי* notans objectum; quam præpositionem verbum *אָהַבְתִּי* regere non solet¹. Hanc lectionem probat & Medus noster^k. 2. Pro *לֹא־אָהַבְתִּי*, legunt *לֹא־אָהַבְתִּי*: vel potius, sic exposuerunt^m, per commutationem literarum *אָהַבְתִּי* & *אָהַבְתִּי*. 3. Verbum *אָהַבְתִּי* constructum cum *אֲהַבְתִּי* semper ignominiosum aliquid sonat^o. Quod falsum est: nam hic tantum occurrit, & Jer. 3. 14. ubi sic accipi non potest^p. 4. Verba interrogativè legenda, Et ego conjugio junctus mansissem eis? JT. Indignantis Dei verba, quæ ad evidentiam majorem negatione categoricâ expressit Apostolus^q. Sed frustra hic vexatur plana lectio ob illum Apostoli locum, ubi verba sumpsit ut in^o. reperiit, quum nihil in iis esset aut falsum, aut scopo contrarium^r.

33. Sed hoc erit pactum—Dabo legem meam in visceribus eorum, &c.] Tanta in eos beneficia conferam, ut eorum non possint non meminisse. Sed & hic locus, & Ezech. 11. 19. & 36. 26. suum quidem implementum temporibus illis post reditum habuit; sed quod viam sternebat Evangelio, quo tempore hæc multò eminentiorem effectum habuere, per revelationem non dubitandam vitæ æternæ, & vim ingentem Spiritus super Christianos, etiam qui in plebe erant, effusam[†]. Sed latet hic *ἐπαγγελία* de promissione vitæ æternæ V. T. negata, & de sufficientia revelationis illius ad obedientiam ingenerandam. Verum non de beneficiorum perenni memoria, sed de Legis Divinæ in corda inscriptione, loquitur Propheta; quæ toto cœlo distant^t. Discrimen nunc exprimit Legis & Evangelii, quod, quum illa sit litera, sive literalis, 2 Cor. 3. 6. (sic dicta, quod oculis tantum & auribus hominum proposuit quod rectum est,) hoc Spiritus est, & intus corda docet & mentes, & secum affert gratiam regenerationis. Obj. Sed annon Lex sub V. T. scripta erat in cordibus? annon Patres olim regenti erant? Resp. Ità sanè. Sed, 1. hoc rariùs & obscuriùs tunc factum. 2. Id non habebant ex Lege, sed ex gratia Christi. Propheta autem hic differit de Legis natura per se, ubi separatur ab Evangelio^v. Sed quid est, scribi in corde? Resp. Propensum cor per gratiam ad ejus observationem effici^x; corda sic formari, ut Lex illic dominetur, &c.^y. Non dicit, Scribam aliam legem^z, sed, legem, nempe eandem quæ Patribus olim tradita est. Diversitas itaque non est in doctrina, sed in forma². Confirmat Christus Legem illam, Matth. 5. 17, &c. Scriptio hæc in corde idem est quod circumcisio cordis, Deut. 10. 6^b. ¶ Et in corde, &c.] Hic *pro id est* ponitur. Exponit enim quid vocet interiora eorum^c. ¶ Et ero eis in Deum, &c.] Ego ut Rex eos protegam, illi mihi ut Regi parebunt, suprâ 7. 23. & 11. 4. & 24. 7. infrâ 32. 38^d. Spiritualis simul gratia hic promittitur, quæ verè populus Dei fierent*. Summa hæc est fœderis, & continet sub se omnes salutis nostræ partes^f, & quicquid à Deo expectari potest, remissionem peccatorum, gratiam, gloriam, &c. Vide Gen. 17. 7. Matt. 22. 32. Apoc. 21. 7e.

34. Et non docebit (vel, docebunt, Mo. P.) ultra vir

proximum suum, &c.] Non quasi sub N. T. doctoribus non egerent, ut constat ex Matt. 28. 20. Eph. 4. 11, &c.^h Ang. & ex Esa. 2. 3. & Mic. 4. 2. ubi alii ad alios dicent, Ascendamus in montem, &c. ut ibi doceamur, &c. à quibus, quæso, nisi à Ministrisⁱ? [Quomodo ergò hoc intelligendum est?] Resp. 1. Hoc erit in cœlo^k. 2. Sensus est, Non opus erit ut alter alterum moneat ad reverentiam Deo exhibendam, quod sæpe Hebræi per *לִמְדוּ* significant¹. Cognosce, i. e. cole, Dominum: q. d. Non opus habebunt hortatore ut id faciant[†]. 3. Subauditur *†* Mar. vox solam, ut Gen. 32. 28. 1 Sam. 8. 7. q. d. Non solum alii alios docebunt, sed Deus unà docebit eos per Spiritum suum, Esa. 54. 13. & 59. 21. Joh. 6. 45. 1 Joh. 2. 20, 27^m. Sub N. T. charitas & unctio homines docebunt, &c. Et frustra docent Doctores, nisi Spiritus intus doceatⁿ. 4. Sensus est, Magna erit Dei, & rerum credendarum & sperandarum, cognitio^o; nec opus erit prolixâ & molestâ instructione externâ^p, qualis à philosophis & Rabbinis adhiberi solebat, ad persuadendam hominibus Dei cognitionem, cultum, & amorem^q; quia quæ ad salutem necessaria sunt ad pauca revocentur, quæ etiam simplicibus nota esse possunt^r; & quia tanto lumine intellectum illustrabo, & tantâ monitione excitabo voluntatem, ut facili negotio etiam rudes doceantur, &c.[†] Hyperbolicè hic extollit gratiam Christi, dicique cognitionem Dei sub N. T. familiarem fore, & clariorem atque uberiores: qu. d. Non erunt amplius alphabetarii, ut principiis doctrinæ indigeant^t. ¶ Omnes enim cognoscent me] Omnes spontè me colent ac revereantur ob tam ingentia beneficia^v. Significat magnam scientiæ copiam, & scientium multitudinem, præ tempore V. T.* Ang. ¶ A minimo—usque ad maximum] h. e. In omnibus eorum generibus*. A discipulis ad Magistros. Confer Joel. 2. 28. Matt. 11. 11^y. ¶ Quia (vel, Quum, Angl. vel, Qui, Ca.) propitiabor iniquitati eorum] Ità Mo. P. M. &c. Sensus est, Quia ostendi (tantis nempe beneficiis) me veniam dedisse ipsis criminum, neque ultra ea velle exsequi^z. Ostendit hic Propheta fundamentum hujus beneficii, quia scilicet Deus redibit in gratiam cum populo suo, non imputando peccata². Discrimen hic indicatur V. & N. T. quod V. T. condemnationem, N. T. remissionem, exhibeat^b. Innuit peccata nemini remitti nisi Deum in Christo scientibus^c. [JT. hæc verba cum præcedentibus conjungunt, & locum sic reddunt, Cognoscent me à minimo eorum usque ad maximum eorum, dictum Jehovah, me condonare iniquitatem ipsorum.] ¶ Et peccati eorum non memorabor amplius] Ità Mo. &c. Quid sibi vult, amplius? Resp. Quia Deus ad tempus poenās exegit, ideòque visus est iniquitatum memor: ubi autem pepigit novum fœdus, tunc iniquitates prorsus sepultæ sunt, Mic. 7. 19. nec opus erat repetitis sacrificiis ad expianda peccata. Porro, Propheta hoc pacto voluit lenire dolorem fidelium, quos Deus duris tentationibus exercuit ante Christum natum^d.

35. Ordinem, &c. *וְהָיָה כְּהָיוֹן* Statuta, vel leges, (vel, decreta, Calv. ordines, Ti.) luna & stellarum, &c. Mo. P. &c. Loquitur hic populariter de cursu Solis & Lunæ, & quidem diurno, &c.*. ¶ Qui, &c. *וְהָיָה כְּהָיוֹן* Findens (vel, Qui dissecat, M. Qui dirumpit, JT. Pi.) mare, (vel, Qui scindit mare Rubrum, V.) & sonuerunt (vel, fremunt, JT. Pi.) fluctus ejus, Mo. P. &c. Qui fremere facio mare, ut fluctibus tumultuetur, Ti. Quo mare findente, murmurant ejus fluctus, Ca. Quo turbante, maris fluctus insonant^f. Ponit hic res diversissimas: cursum Solis & Lunæ, &c. qui compositus est & stabilis; & tempestates, quibus Deus mundum concutit^g.

36. Si, &c. *וְהָיָה כְּהָיוֹן* Si recesserint (vel, amovebuntur, Pi. sim. Ti. M. &c. amoveri possunt, P. cessarint, Sy. defecerint, Vulg.) statuta ista, &c. Mo. sic JT. &c. vel, administrationes istæ, &c. Sy. putà stata Solis, Lunæ, &c. circumvolutio, maris agitatio^h, & terminatio, Gen. 1. 9ⁱ. Si totus ille ordo naturæ cessaverit, tunc & illud fiet^k. ¶ Tunc & semen Israel deficiet, &c.] i. e. Tunc Deus abjiciet Ecclesiæ suæ curam¹. Hoc est decretum Dei absolutum, & ut Paulus loquitur, *ἀποκρίνω*, (sine penitentia datum,) ut semper sit & cognoscatur, distinctè ab aliis magna Israelitarum multitudo^m.

37. Si, &c. [וְיִמְדּוּ וְיִמְדּוּ] Si mensurabuntur (vel, mensurari possint, P. sic M. JT. Ang. nempe ab homine : & verbum potentialiter sumitur^a.) celi superne, Pi. &c. Illi qui super astra sunt^a. Vel potius, coeli visibiles P. ¶ Abjiciam—propter omnia, &c.] Scil. peccata q. q. d. Quamvis meriti sint mille mortes, ego tamen rationem potius habeo fœderis & misericordiæ^r.

38. Aedificabitur civitas Domino] Hierosolyma; h. e. Ecclesia Christiana[†]. ¶ A turre Hananeel] In latere meridiano^r; vel potius, orientali^r. Vide Nehem. 3. 1^a. & 12. 39^v. Confer cum hoc loco Zach. 14. 10². ¶ Usque ad portam anguli] Ità Mo. P. &c. vel, angularem, M. In Zach. 14. 10. est, angulorum^a. Quæ inter Orientem & Septentrionem, in parte Benjamin, 2 Reg. 14. 13^b. Vide & 2 Par. 26. 9^c. Describit hic accuratè totum urbis ambitum^d; & prædicit, non minorem fore urbis amplitudinem & splendorem post reditum populi, quàm antea sub Davide fuisset^{*}.

39. Et exibat ultra (vel, Et procedet adhuc, JT. Pi. Hinc ultra ducetur, Ti. Præterquam prodibit porro, Ca.) norma (vel, regula, Ti. filum, P. Pi. funiculus, M.) mensura (vel, mensoria, JT. Ca. &c.) in, &c. [וְיִמְדּוּ] Ad ipsam, Ca. ante ipsam, Ti. Angl. h. e. procedendo in directum : vide Jos. 6. 5, 20^f. Vel, è regione illius, JT. Pi. Ch. Sy. Ang. à conspectu ejus, sub. portæ, V. coram ipsa, nempe portæ, Calv. coram eo, vel ipso, Mo. P. M. Calv. nempe Deo, cujus prius facta est mentio. Ad hunc malim referre quàm ad portam, ut hic jubeat eos oculos ad Deum attollere, ut ab eo expectent quod hominibus incredibile erat : q. d. Cum Deus volet urbem restituere, tunc egredietur, &c.^r.

¶ Super collem Gareb] Ad Septentrionem, sed Occasum versus^b : ità dictum, quòd ibi se tenerent leprosiⁱ. Versus collem scabiosi, JT. ubi scabiosi, extra oppidum ex Lege relegati, habitabant^k. ¶ Et, &c. [וְיִמְדּוּ] Et circuibit (vel, defleat, JT. Pi. refleat, Sy. fim. Ti. vertet se, sub. funis illius, V.) Goath, Mo. P. &c. vel, usque ad Goath, M. Ti. vel, Goatham versus, JT. Pi. Arx hæc erat rotunda^l, vel collis arduus in parte exteriori civitatis Davidis^m, ad Occasum & meridiem. Fortè sic dicebatur, quòd laboriosus illuc esset ascensusⁿ; à גֹּאֵת, quod נִמְאָה, & מִוֶּחֱדָה, (laborare,) vertunt Græci^o. Hæc loca vicina erant ipsi Jerusalem : q. d. Jerusalem amplioribus finibus extructur quàm antea P. De nominibus locorum non valde laboro, de quibus etiam Judæi divinant, quia non tenemus antiquum urbis situm^q.

40. Et omnem vallem (vel, Ac tota vallis, Ca. sic JT. Pi.) cadaverum] Ità Mo. P. M. &c. Sic dictam, vel, 1. ab Assyriis ibi interfectis ab Angelo^r; vel, 2. à cadaveribus damnatorum ibi coniectis[†]. Hæc inter Golgotha & moenia Jerusalem interjacebat^t. Hæc ipsa est vallis Topheth, de qua Esa. 30. 33. Hæc regio ab Occasu propius ad meridiem accedit^v. ¶ Et, &c. [וְיִמְדּוּ] Et cineris, Mo. P. M. Ti. sub. locum, P. id est, in quem cineres sacrificiorum effundebantur^{*}; vel, ubi cineres damnatorum projiciebantur^v. Aut idem hic locus [cum priore,] aut alius^z.

¶ Et, &c. [וְיִמְדּוּ] Græci Hebræam vocem retinere, & αὐτοκτενέω. Alii legunt, וְיִמְדּוּ : quod rectius, & in textum irrepsit pro^r, per errorem scribæ. Simile vide ad Jer. 2. 20. & 17. 4^b.

Aquila vertit, μέγιστος : vites, puto, suburbanas intelligens, quæ dicuntur וְיִמְדּוּ : vel potius, suburbana, vel arva, five rura^d. Chald. vertit, aqueductus, à particulis duabus וְיִמְדּוּ, & וְיִמְדּוּ, quod est, projicere^{*}. Al. & universam regionem mortis, Vulg. i. e. Golgotha, & loca vicina, quæ erant loca supplicio (vel, sepultura^f) reorum destinata^g. Sic vertit Hieronymus, unum verbum, וְיִמְדּוּ, in duo dividens, וְיִמְדּוּ regio, & וְיִמְדּוּ mors^h. Et omnes regiones, Calv. sic P. vel, agros, five campos, Calv. M. Ti. V. vel, campi, Ca. Cum omnibus agris illis, JT. Pi. sic Strig. ¶ Usque ad torrentem Cedron] Qui proximus valli Tophethⁱ, & ad Orientem urbis^k. Unde probabile est hic notari loca extra urbem^l. ¶ Et usque ad angulum portæ equorum] Vel, portæ stadii regii, G. ex Ch. quòd illic exercerentur equi Regis^m. Vel, fortè, forum ibi erat equestreⁿ; vel, equi Regis per illam educebantur, adaquationis gratiâ, ad torrentem Cedron^o. De hac porta vide Neh. 3. 28 P. & 2 Reg. 11. 16^q. ¶ Sanctum, &c. [וְיִמְדּוּ]

¶ Sanctitas (vel, sancta, JT. Pi. vel, Sanctuarium, Sy. vel, velut sanctum, M. sub. erit, vel erunt, Ti. JT. Pi. Ca. Sy. vel, adaptabunt, M.) Jehova : (i. e. consecrabuntur Domino^r : vel, includentur hæc loca inter moenia urbis^v. bis[†] : vel, omnia hæc loca personabunt Dei laudibus^t.)[†] M. non evellatur, & non destruetur amplius in perpetuum, Calv. G. i. e. Diu stabit urbs postquam erit reparata[†]. Verum[†] idem.

verba hæc perpetuitatem, non diuturnitatem, inferunt; ideòque de Ecclesia hoc intelligendum^v. Sensus, Non[†] Calv. evertetur, sub. quod consecratum fuerit Domino : q. d. Perpetuò sacra erit Domino Ecclesia^{*}. Significat^{*} V. ternum esse Christi Regnum. Id enim agunt Prophetæ, ut, cum Babylonicam describunt liberationem, ubique assurgant in illam æternam Redemptionem Christi^v. M. Duo hic promittit : urbem hanc non modò amplam fore, sed, 1. Deo sacram, quia Deus purgabit eam iniquitamentis, quibus tum polluta erat; 2. perpetuam : quod tamen de cœlesti Hierosolyma intelligendum^{*}. Calv.

¶ Obfidebat, &c.] Jam per aliquod tempus obsederat, ut apparet 2 Reg. 25. 1^c. Duravit obsidio per sex annum, sed cum interruptione aliqua, dum Chaldæi obviam irent Egyptiis, &c.^d. ¶ Jeremias propheta (Sic eum honoris causâ nominat, ut fœdam eorum contumaciam ostenderet, qui cum Deo certare audebant[†].) erat clausus in, &c. [וְיִמְדּוּ] In atrio (vel, vestibulo, V. G.) custodia, Mo. P. Ti. JT. Pi. &c. vel, carceris, Ca. G. V. vel, & custodia, M. In habitaculo domus vincitorum, Ch. in M. Inversio est verborum, pro, in custodia, five carcere, quæ erat in atrio^{*}. Vide infra^{*} Q. in V. 37. 15, 20^f. Paulò lenior erat hæc custodia quàm in[†] G. qua antea fuerat^g. Mira obstinatio, quòd, quum hostis^g G. urbem obsideret, & verum experti sunt quod Jeremias Calv. Ang. diu prædixerat, Deumque infestum sentirent, Jeremiam tamen captivum tenerent^h.

4. Et Sedecias—non effugiet, &c.] Hæc causa furoris. Delicata sunt Regum aures, nec sustinent moneri & coargui. Mirus stupor & excæcatio, quum effectum vaticinii videret, &c.ⁱ. ¶ Et loquetur (vel, alloquitur, JT.) os ejus (ore suo, Pi.) cum ore illius, &c.] Ità Mo. P. Pi. sic Jun. &c. vel, cum in os, JT. i. e. Alloquetur eum coram, ac videbit. H^k. Et coram eum eo colloquetur, Strig.^k V. Eumque præsens præsentem & ore alloquetur, Ca.

5. Donec visitem (vel, curem, Ca.) eum] Sic JT. Pi. fim. Mo. M. P. Ti. &c. i. e. Donec tollam animam ejus ab eo, & moriatur^l, ut Num. 16. 29^m. Malletem tempus gratiæ & aliquam levationem hic promitti, nisi fortè species mortis beneficii loco habeatur, quia gladio non interiit. Fortè Nabuchod. eum tandem clementiùs tractavit, ut conjicitur ex sepultura ejus, quæ honorifica erat, & cum luctu, ut videbimusⁿ. Al. Donècⁿ Calv. visitem (i. e. ex captivitate reducam) eum; non Sedeciam, sed populum; ut caput hic pro corpore accipiatur, ut Act. 9. 4°.

7. Eme tibi agrum meum qui est in Anathoth] Vicus hic erat expositus libidini hostium, in tribu Benjamin, quæ deserta erat ab indigenis, ut ridicula esset hæc emptio, &c. P. At Hanameel erat Levita^q, quomodo & Jeremias^r; unde non licuisset, vel illi, agrum arabilem possidere[†], Num. 18. 20^t. vel huic, emere^v. Resp. 1. Deus jussit eum emere, &c.^{*}. Non placet, quia sequitur, Tibi competit, &c.^v. 2. Omnino habebant Levitæ aliquos agros, sed exiguos, nec nisi suburbanos, circum urbes sibi proprias, quibus uti poterant vel ad hortos & pomaria & vineta, vel ad pascua pecorum^{*}. Hic^{*} T. ager

CAP. XXXII.

1. [Pse, &c. [וְיִמְדּוּ] Ipse annus octavus decimus anni Nebuchadrefar, Mo.

Is est, vel erat, annus 18. Nebuch. P. M. Ti. sic Calv. Ca. Is annus est 18. annus, &c. Pi. JT. Primus regni ipsius absoluti post mortem patris annus concurrebat cum ter-

tio & parte quarti an. Joacin, Jerem. 25. 1. Dan. 1. 1. octavus, cum depositione Joacin, & exaltatione Sedecie, 2 Reg. 24. 12, 17. decimus nonus, cum anno 11. & ultimo Sedecie, 2 Reg. 25. 2, 8^a. Vide supra 25. 1^b. Ang.

2. Obfidebat, &c.] Jam per aliquod tempus obsederat, ut apparet 2 Reg. 25. 1^c. Duravit obsidio per sex annum, sed cum interruptione aliqua, dum Chal-

dæi obviam irent Egyptiis, &c.^d. ¶ Jeremias propheta (Sic eum honoris causâ nominat, ut fœdam eorum contumaciam ostenderet, qui cum Deo certare aude-

bant[†].) erat clausus in, &c. [וְיִמְדּוּ] In atrio (vel, vestibulo, V. G.) custodia, Mo. P. Ti. JT. Pi. &c. vel, carceris, Ca. G. V. vel, & custodia, M. In habitaculo domus vincitorum, Ch. in M. Inversio est verborum, pro,

in custodia, five carcere, quæ erat in atrio^{*}. Vide infra^{*} Q. in V. 37. 15, 20^f. Paulò lenior erat hæc custodia quàm in[†] G. qua antea fuerat^g. Mira obstinatio, quòd, quum hostis^g G. urbem obsideret, & verum experti sunt quod Jeremias Calv. Ang. diu prædixerat, Deumque infestum sentirent, Jeremiam tamen captivum tenerent^h.

4. Et Sedecias—non effugiet, &c.] Hæc causa furoris. Delicata sunt Regum aures, nec sustinent moneri & coargui. Mirus stupor & excæcatio, quum effectum vaticinii videret, &c.ⁱ. ¶ Et loquetur (vel, alloquitur, JT.) os ejus (ore suo, Pi.) cum ore illius, &c.] Ità Mo. P. Pi. sic Jun. &c. vel, cum in os, JT. i. e. Alloquetur eum coram, ac videbit. H^k. Et coram eum eo colloquetur, Strig.^k V. Eumque præsens præsentem & ore alloquetur, Ca.

5. Donec visitem (vel, curem, Ca.) eum] Sic JT. Pi. fim. Mo. M. P. Ti. &c. i. e. Donec tollam animam ejus ab eo, & moriatur^l, ut Num. 16. 29^m. Malletem tempus gratiæ & aliquam levationem hic promitti, nisi fortè species mortis beneficii loco habeatur, quia gladio non interiit. Fortè Nabuchod. eum tandem clementiùs tractavit, ut conjicitur ex sepultura ejus, quæ honorifica erat, & cum luctu, ut videbimusⁿ. Al. Donècⁿ Calv. visitem (i. e. ex captivitate reducam) eum; non Sedeciam, sed populum; ut caput hic pro corpore accipiatur, ut Act. 9. 4°.

7. Eme tibi agrum meum qui est in Anathoth] Vicus hic erat expositus libidini hostium, in tribu Benjamin, quæ deserta erat ab indigenis, ut ridicula esset hæc emptio, &c. P. At Hanameel erat Levita^q, quomodo & Jeremias^r; unde non licuisset, vel illi, agrum arabilem possidere[†], Num. 18. 20^t. vel huic, emere^v. Resp. 1. Deus jussit eum emere, &c.^{*}. Non placet, quia sequitur, Tibi competit, &c.^v. 2. Omnino habebant Levitæ aliquos agros, sed exiguos, nec nisi suburbanos, circum urbes sibi proprias, quibus uti poterant vel ad hortos & pomaria & vineta, vel ad pascua pecorum^{*}. Hic^{*} T. ager

ager non fuit arabilis, tales enim Levitis possidere non licebat, ne sic distraherentur à Divinis^a; sed erat prædium urbanum, id est, ædificium in urbe cum horto olitorio satis amplo^b: erat hortus suburbanus^c, vel pratum horto simile; ut docet vilitas pretii^d. Sed obstat Levit. 25. 34. quæ talia prædia omnino negat posse vendi*. Resp. Non ibi vetantur vendi propinquis, sed solis extraneis, & alteri Tribui, vel familiæ^e. 3. Potius sumendum de prædio aliquo quod ab avia aut proavia communi venerat. Nam mulieres, si fratres non haberent, hæredes erant parentum: & si propinquus eas ducere nollet, nubebant aliis^f. ¶ *Tibi enim, &c.* *וְלִי מִשְׁפָּט הַנְּאֻלָּה לְקִנּוּי* Quia, vel Nam, tuum (vel, tibi, Ch. Calv. V. sub. est, JT. Pi. &c. vel, competit, V. sic Ch.) jus (vel, jure, P. V.) redemptionis (vel, affinitatis, si-ve cognationis, Calv. vel, ejus propinquitatis, V.) ut emas, M. P. &c. Nam tu habes jus redimendi & emendi, Ti. nempe, si ego sine liberis decederem*. Sensus est, Si alii vendidissem, tibi esset jus redimendi, ex lege Lev. 25. 25^h. ne ad aliam transferretur tribum: quanto magis teneris emere eumⁱ? quare, ad evitandum hunc circuitum, tibi ante alios agrum hunc venalem offero^k. ¶ *8. Intellexi autem* (vel, *Tunc cognovi*, P. V. sic Pi.) quod verbum Domini esset^l. h. e. Quod ille missus esset à Domino. Hebraismus^m. Deus mihi revelavit, hæc Deo dirigente fieri, ut meo exemplo populus de reditu certam conciperet fiduciam, videns à me agrum emi qui ab hoste teneretur. Florus, l. 2. c. 6. *Parva res dictu, sed ad magnanimitatem populi Romani probandam satis efficax, quod illis ipsis quibus obsidebatur diebus, ager quem Annibal castris insederat venalis Romæ fuit, hastaque subjectus invenit emptoremⁿ*. Non dubitavit Propheta de veritate oraculi; effectus autem & notitia hæc experimentalis confirmavit fidem, tum suam, tum aliorum, eratque quasi obsignatio visionis: nec quicquam inde decedit de fide; sed potius remedium hoc est & solatium humanæ infirmitatis^o. ¶ *9. Septem, &c.* *שִׁבְעָה שְׁקָלִים וְשִׁבְעָה הֶסֶקֶף* Septem siclos, (vel, stateres, Vulg. Stater idem qui siclus^p. Vel, minas, G. ex Ch. Ergo *שִׁבְעָה* cum præponitur nummis argenteis aliud significat quam cum ponitur per se P.) & decem argenteos, Calv. P. V. sub. nummos, V. h. e. medium sicli. Siclus autem facer hinc intelligitur, (quia Levita à Levita emebat, ad quæ sacri sicli pertinebant.) Constabat viginti obolis, ut liquet ex Exod. 30. 13. Levit. 27. 25. Num. 3. 47. quanquam nonnulli 40 obolos valuisse scribunt^q. Al. septendecim (vel, nempe septendecim, Ang.) siclos argenti, JT. Pi. Ang. Mos est Hebræorum, minorem numerum majori præponere^r, ut Gen. 5. 3, 6, &c. & argentum sæpe ponitur pro siclis argenti, ut Jud. 17. 2. 2 Sam. 18. 11. Sed quomodo tam exiguo pretio emi potuit ager? Resp. 1. Quia, imminente captivitate, agri quasi pro derelictis habebantur^s, & pauci emptores erant^t. 2. Potuit parvus esse agellus & sterilis*. 3. Fortè hæc tantum pars pretii erat^v. ¶ *10. Et* (vel, *Idque*, Ca. vel, *Hæc*, Ti. vel, *Et hoc*, Pi.) *scripsi in libro* Ità M. P. Mo. &c. vel, *litteris*, JT. Pi. vel, *scheda*, Ca. *וְכָתַבְתִּי* hinc vocat instrumentum & tabulas venditionis^w. Sensus, Feci instrumentum emptionis & venditionis^x. Curavi id scribendum in charta^y, vel in schedis^z, vel instrumento publico^{aa}. Fuerunt autem factæ duæ schedæ, unâ sigillo clausa, & alia aperta, h. e. *copia originalis*, ut notariorum nostrorum utar vocabulis*. Primum, conscribebatur instrumentum in quo exprimebatur pretium rei venditæ. Dein, testes contractus adhibebantur, qui instrumento nomina sua adhibebant. Tertio loco, instrumentum obsignabatur publico annulo. Postremo, pecunia numerabatur & appendebatur. In contractu autem venditionis duo fiebant instrumenta: quorum alterum annulo publico obsignabatur, quo carebat alterum; unde minus autoritatis & fidei habebat. Nam si quando emptor ob rem emptam vocabatur in jus, obsignato instrumento locus erat apud iudices, non aperto illi & resignato. Præcipui ergo instrumenti primo loco hinc fit mentio, dein alterius, idque in fine seq. versus. Hoc secundum vocant *copiam*, aut *duplum*^{bb}. Illo tempore in omnibus contractibus non adhibebantur tabelliones, sed emptor duo instrumenta eodem ferè exemplo scribebat: alterum

signabat sigillo suo; alterum patens ostendebat testibus, ut in eo scriberent nomina sua, & scirent de quo inter quos convenisset. Nomina scribebantur in averfa parte utriusque instrumenti, ne opus esset alterum resignare. Dixi, eodem ferè exemplo; nam quædam erant in signato instrumento quæ nolebant testibus nota esse, nimirum conditiones & tempus redemptionis, ut caverent infidias *וְלֹא יִהְיֶה חֶסֶד*. RS. perperam ista refert ad consuetudinem hodiernam. Mos antiquissimus fuit apud omnes gentes, etiam Romanos, ut in obligationibus ex consensu testibus tantum res transigerentur, non publicis actibus. Quin & Romani vetustiores signatis tabulis testamenti testes adhibebant, quibus nomen hæredis ignoratum, ne illi infidiæ struerentur. At quemadmodum erant & sunt contractus ex literis; sic verisimile est in illis adhibitos fuisse tabelliones publicos, in quibus fortasse is de quo Psal. 45. 2. nam de eo agitur qui notis excipit. Is Græcis *τυπος* & Latinis, Notarius. Hæc Scaliger Elench. trihæref. Tres fuisse distinctas literas patet ex v. 14. ubi *וְכָתַבְתִּי* distinguitur. Tres [Jeremias] accepit literas: primas, in quibus conditio rei emendæ & emptionis modus descripta essent: alteras, in quibus emptio & venditio ipsi facta essent obsignata: tertias, publicas, quæ rati habitationem continerent^{cc}. ¶ *Et signavi* *וְסִגַּנְתִּי* Sub. illas, Pi. Clausum obsignavi annulo: Idem fecerunt testes^{dd}. ¶ *Adhibui, &c.* *וְאָמַדְתִּי עִידוּת* Et adhibui (vel, testificari feci, P. attestatus sum, V.) testes, P. JT. Pi. V. ¶ *Et appendi, &c.* Ut apparet perfectam fuisse solutionem, ac sic jus agri transisse^{ee}. ¶ *11. Et* (vel, *Post hæc*, P. Deinde, JT. Pi.) *accepi librum possessionis, &c.* *וְאָמַדְתִּי לִי מִסְכָּר הַחֶסֶד הַזֶּה* Librum (vel, literas, Pi. instrumentum, G.) emptionis (sub. illius, P.) signatum, si-ve obsignatum, Mo. P. M. &c. (vel, & obsignatum, Di. tum obsignatum, Pi. sic Ca.) præcepti, & jurium, si-ve statutorum, Mo. Di. JT. (vel, secundum præceptum, si-ve leges, & ritus, si-ve mores, M. Ti. G. sic P. simil. Calv. sub. legis, P. M. vel, more modòque usitato, Strig. ad verb. præcepti, & consuetudinum, id est, in quo cum re emptæ & ejus pretio scribebantur leges illæ quæ ad redemptionem fundorum pertinent, quarum mentio fit Levit. 25. 23, &c. si-ve in quo describebatur Lex Dei de emendo & vendendo, & conditiones emptionis & venditionis^{ff}: & (vel, tum, JT. Pi. Ca. sub. librum, vel schedam, M. P.) patentem, vel apertum, si-ve apertam, si-ve patentes, si-ve publicas, Mo. P. M. Calv. JT. Pi. G. Di. supple. alterum, quod erat *סֵפֶר*, pariculum^{gg}, si-ve exemplum illius signati, ut apparet infra 14^h. Vulgò vocant *copiam*ⁱⁱ. Al. *simulque descriptum*, Ti. & exemplum ejusdem libelli apertum, Strig. *וְכָתַבְתִּי* rem emptam sign. Gen. 17. 12, 13. & 23. 18. &c. item, pretium emptionis, Levit. 25. 16. Ergo *וְכָתַבְתִּי* videtur esse liber descriptionem rei emptæ & pretium continens. Quid autem *וְאָמַדְתִּי*, mandatum & statuta, quæ literis obsignatis tribuuntur? Puto intelligi legem quâ proximo consanguineo imperabatur redemptio: quæ lex, applicata Jeremiæ, conscribi & obsignari debuit, ut constaret, post reditum ex captivitate, eum non tantum agrum hunc emisse, sed & emere debuisse ex lege redemptionis P. [Vide ad P. Di. v. 10.] Non dubito quin vaticinium hoc scripserit in his duplicibus tabulis, quarum alteræ apertæ erant, ut haberent præsentem usum, ut fideles tunc viventes & alacrius in exilium pergerent, & poenam patienter ferrent; alteræ obsignatæ, ut post 70 annos sperarent Deum liberatorem fore, &c.^{jj}. ¶ *12. Dedi*—Baruch]. Discipulorum suorum præcipuo^{kk}. ¶ *In oculis testium qui, &c.* *וְעֵינֵי עֵדֵי* Qui scripti erant (vel, scribentium, Mo. qui scripserant, id est, adscripserant, si-ve subscripserant, sua nomina, vel sigilla^{ll}: qui se subscripserant, M. qui subscripserant literis, JT. Pi. sim. Ca.) in libro emptionis (i. e. quorum nomina perscripta erant in tergo instrumenti^{mm}); coram oculis—Judæorum qui sedebant, &c.ⁿⁿ. Calv. sic M. Pi. vel, assidebant, &c. Ti. residebant, JT. manebant, P. sim. Mo. degebant, Ca. Eorum scilicet qui ad videndum aut audiendum Jeremiam ed venerant^{oo}. Hinc constat veram hanc fuisse historiam, non nudam visionem^{pp}.

14. *Pone illos in vase fictili, &c.*] Nè, vel foris positi, paterent rapinæ; vel humo conditi, humore terræ sol-
 verentur. Ut hoc liberationis pignus saluum maneret & integrum, donet Deus populum suum liberaret.²

16. *Et oravi, &c.*] Fatetur se fuisse perplexum in visione: unde apparet, non fuisse omni ex parte semper Prophetis patefactum Dei consilium, sed tantum quatenus expediebat, & Doctoris munus ferebat. Sciebat Jeremias, certissimum esse quod ipsi in visione ostensum fuit: sed quid hoc sibi vellet, & quomodo hoc peragendum erat, mysterium id erat incomprehensibile: & hinc admiratio ejus ex ignorantia profecta; & hinc anxietas, in qua ad preces confugit, &c.²

17. *Tu fecisti cælum, &c.*] Sed precatio hæc erratica videtur & aliena. Minimè verò. Extollit enim potentiam Dei, quò seipsum contineat sub modestia & humilitate, neque audeat obstrepere Deo de operibus ejus. Sic ergo præfatur, q.d. Domine, non est meum rixari tecum, vel te ad rationem reddendam cogere.^b ¶ *Non, &c.* "וְלֹא יִשְׁתַּחֲוֶה אֵל אֲחֵרִים"] Non mirificabitur à te omne verbum, Mo. Nec est absconditum (vel, mirabile, Calv.) à te quicquam, P. sim. M. JT. Calv. q.d. Nihil te latet. Ità commendat sapientiam Dei.^c Vel potest hoc ad potentiam Dei referri.^d Nihil est tibi difficile, Ti. sim. Ca. vel, impossibile, Strig. Pi. Heb. Non est mirabile præ te, &c. i.e. mirabilius quàm ut tu effectum dare possis. Verbum hoc redditur per *אֲדַוְּאֶנּוּ*, tum à v. ad Genes. 18. 14. tum Luc. 1. 37. ¶ In hac phrasi. est nota comparationis*. Absconditum, vel mirabile, i. e. difficile: nam quæ impossibilia videntur nobis sunt admirationi. n. scire in S. S. sæpe valet, posse efficere; ut Esa. 7. 16. & 8. 4. Jer. 6. 15. & 8. 12. &c.^f

18. *Qui facis misericordiam, &c.*] Ex Decalogo hoc desumit.] Hoc alterum frænnum quo se compescit, nè de operibus Dei judicium ferat; q.d. Tu es justus mundi iudex, &c. ¶ *Et reddis, &c.*] Aderat etiam hoc mysterium, utpote à Mose scriptum: & ità se ad humilitatem & modestiam format.^b

19. *Magnus consilio*] Ità Mo. P. &c. i. e. sapientiā.ⁱ ¶ *Et, &c.* "וְיָרֵב הַיְעָלִי"] Et multus, vel magnus, vel amplus, (vel, excellens, Calv. magnificus, M.) adinventione, Mo. vel, naturā, Ca. vel, opere, five actione, P. M. Ti. JT. Pi. Calv. G. ex v. & Ch. quo consilia perficere soles.^k ¶ *Ut reddas—secundum fructum adinventionum ejus*] Qui non opera tantum, sed & cogitata, judicas ac repensas.^l

20. *Posuisti signa—usque ad diem hanc*] Celebrata scilicet^m, vel memoranda.ⁿ ¶ *Et (vel, tum, JT. Pi. Ca. sic Strig.) in Israel, (vel, apud Israelitas, Ca.) & (vel, tum, JT. Pi. sic Strig.) in hominibus*] Ità M. Ti. sub. reliquit, JT. V. sim. Ca. Pi. Ang. Ellipsis qualis 2 Par. 32. 22. Job. 8. 12. Esa. 26. 13. A redemptione populi Dei, mentem suam extendit in omnes mundi partes; & quocunque se vertit, illic reputat & miratur documenta potentiae Dei.^p Al. Posterius & hinc abundat, more Hebræo. q.d. Illis factis ingens tibi nomen comparasti, non apud Israel, tantum, sed etiam apud populos extraneos.^q ¶ *Nomen sicut, &c.*] Nomen quale est etiam hodie: quale hoc tempore te habere apparet.^r

22. *Dedisti eis terram, &c.*] Ex gratuito foedere, non ob illorum merita, &c.^t

23. *Omnia quæ mandasti, &c.*] i. e. Omnes Leges tuas proculcârunt.^v Ex contemptu peccârunt; ut ille dixit, Athenienses scire quid rectum esset, nolle autem facere, &c.^x ¶ *Et, &c.* "וְהָיָה אִתָּם"] Et (vel, Propterea, P. sim. M. Calv.) evenire fecisti eis omne malum hoc, Mo. P. &c. vel, totam afflictionem hanc, JT. Pi. q.d. Hæc non sunt fortuita, sed merces scelerum, &c.^y

24. *Ecce, &c.* "וְהִנֵּה הַסּוּלְלוֹת בְּאֵר הָעֵינַי"] Ecce tormenta (vel, munitiones, M. vel, balistæ, five catapultæ, V. Calv. five arietes, quia hinc oppugnationis fit mentio.^z Significat tormenta illa quibus jaculabantur saxa ingentia ad dejicienda urbis moenia.^a Vel, aggeres, Ti. Ca. G. ex Ch. obsidionales scilicet^b; vel, aggestæ moles, JT. vel, arietibus, P.) venerunt (vel, ingressi sunt, vel accesserunt, P. M. vel, admoventur, Ca. simil. V.) civitatem, &c. Mo. P. vel, ad urbem, Calv. sic JT. ad murum urbis, V. Al. Ecce aggestæ moles, (quas Chaldæi excitâ-

runt,^c) venerunt (nempe Chaldæi^d) ad civitatem, ad capiendum eam, Pi. sim. Ang. ¶ *Urbs data est, &c.*] Defendi nequit.^e Ostendisti mihi te nihil opis adferre urbi velle.^f ¶ *A facie (id est, vel metu, vel vi, &c.) gladii, & famis, &c.*] q.d. Capietur urbs à Chaldæis, sed fame & peste prius afflictâ.^g ¶ *Et, &c.* "וְהָיָה"]

10 *Et quod loquutus, vel proloquutus, es (vel, prædixeras, Sy. sic Ca.) fuit, Mo. P. vel, evenit, M. Sy. fit, JT. sim. Ch. fies, Pi.* ¶ *Ut, &c.*] Hebr. Et, ecce, tu videris, Calv. Pi. &c. sub. hoc, Pi. Potest referri vel ad præcedentem versum, vel ad sequentem, quia hæc inter se pugnare videntur, ut Propheta agrum emat Dei jussu, & interea Deus non ignoret terram hostibus, & populum exilio, devoveri.^h

27. *Deus universæ carnis*] Id est, omnium hominum.ⁱ ¶ *Numquid mihi difficile, &c.?*] Vide ad v. 17.^k Mene latebit quicquam?^l Mihine quicquam difficile?^m Hinc hominum anxietas, quia subsistunt in obstaculis, quæ Deus facile superat.ⁿ

29. *Et venient, &c.*] Re&ius, intrabunt, G. vel, ingredientur, M. Pi. &c. urbem scil. impetu facto.^o ¶ *In quarum domatibus, &c.*] Vel, tectis, M. In tectis planis, five solariis, quæ erant vice excelsorum. Causas redditur urbem passus sit excindi. Vide supra 19. 13.^p Duæ sunt responsi Dei partes, eæque oppositæ: 1. respicit hypocritas, quibus vindictam proponit, &c. 2. electos exules, quibus se propitium fore prædicit.^q

30. *Erant enim—filii Juda jugiter, &c.* "וְהָיוּ בְנֵי יְהוּדָה"] Profecto (vel, tantummodo, V. Calv. JT. Pi. Ang. &c.) facientes (Hæc locutio notat continuum actum.^r) malum, &c. Mo. Nam nihil aliud fecerunt quàm malum, &c. Ti. sim. Ca. Nihil aliud illis propositum erat; applicarunt omnia sua studia ad me provocandum, &c.^s ¶ *Ab adolescentia sua*] i. e. Ex quo in deserto erant^t, ubi populus quasi recens natus fuit.^u ¶ *Usque nunc exacerbant, &c.*] q.d. Nè nunc quidem desinunt idolis servire.^v ¶ *Tantummodo, JT. &c.*

31. *Quia in, &c.* "וְיָדַעְתָּ"] Quia super naso meo & super ira mea fuit mihi civitas hæc, Mo. Quia in furore meo & in ira mea, &c. P. i. e. Ira mea fuit adversum urbem istam.^w Quia in iram meam—incumbit, JT. Pi. Heb. incumbit mihi. Pleonasmus.^x Vel, fuit mihi, i. e. huic unice operam dedit, ut me irritaret. Urbs ista provocavit me ad iram.^y Urbs hæc facta est mihi fuscitabulum iræ & furoris, G. Quin & irritamento fuit mihi urbs ista, Ca. Et ob id in iram meam & in furem meum redacta est mihi civitas ista, M. Quia ad iram meam—fuit mihi, &c. nempe destinata: Sed malim iram passive sumere, quòd scilicet Jerusalem ità devota fuerit huic amentiae, ut non desineret iram Dei accendere magis & magis, &c. ut ex fine versûs colligere licet.^z ¶ *A die quâ edificaverunt eam, &c.*] Nam Salomon urbis structuram perfecit: idem primus Regum ad idola se vertit.^a ¶ *Quâ, &c.* "וְהָיָה"] Ut auferam, vel tollam, (vel, jure tollam, Ti. vel, amoveam, JT. vel, amovere cogar, Pi. vel, auferre faciam, P. vel, usque ad tollendum, Calv.) eam à facie mea, M. V. Ca. &c. q.d. Maturum tempus est quo ultio de illis sumatur.^b

32. *Propheta eorum*] Quos ipsi pro Prophetis habent.^c Discamus hinc manere firmi, etiam si sacerdotes & prophetae sint apostatæ, &c.^d

33. *Verterunt, &c.*] i. e. Deseruerunt me. Vide Jer. 2. 27.e ¶ *Cum, &c.* "וְכִי"] Et docendo eos manè surgendo, & docendo, & non ipsi audientes, &c. Mo. Et quum docerem—non audiebant, &c. P. vel, non paruerunt, &c. Ti. Ac cum docerentur, & vigilantè docerentur, non obtemperârunt, &c. Ca. Et quanquam doceo eos, &c. Pi. Angl. Et docenti eos indè à diluculo, &c. JT. Cum docerem eos diluculo, &c. G. ex Vulg. i. e. summâ assiduitate, ut supra 29. 19.^f

34. *In qua invocatum est nomen meum*] i. e. Quæ dicebatur mea, five de nomine meo, & mihi consecrata erat.^g In Templo, quod vocatur domus Domini, 2 Reg. c. 21. v. 4, 5.^h

35. *Ut, &c.* "וְהָיָה"] Ut traducerent, M. Ti. &c. sub. per ignem, M. V. Plena locutio est 2 Reg. c. 21. v. 6. Ezec. 20. 31.ⁱ Quæ species erat lustrationis.^j Alii tamen, ex zelo eximio, eos comburebant.^k Vide dicta ad Deut. 18. 10.^l Hæc initiandi ratio erat: Extruebantur.^m

- bantur duæ pyræ, & initiandus nudis pedibus eas pertransibat P. ¶ Nec ascendit in cor meum, &c.] i. e. Nè cogitavi quidem ut id præciperem eis, &c. Ità præcidit Deus superstitiosis anam bonæ intentionis, &c. & perstringit cultus excogitatos, &c.
36. Et, &c. "וְנִינָה"] Et nunc (vel, Nunc autem, P. Nunc, inquam, JT. Nunc igitur, Pi. sic Strig. Atamen nunc jam G. sim. Angl.) propterea (vel, idcirco, JT. Pi. vel, propter ista, M. Vulg. nè desperetis, quasi prorsus excindendi *; nè fortè, consideratâ peccatorum istorum magnitudine, putetis vos perituros †. Vel, his rebus permotus, Strig. vel, nihilominus, Angl. Mar. Me. q. d. non obstante summâ vestrâ impietate & pervicaciâ †,) sic dixit, vel dicit, Dominus, &c. Mo. Calv. &c. Ut videas nihil mihi esse impossibile, ex collat. v. 27, 28. Nè desperent. ¶ Ad civitatem, &c. ita Mo. P. "וְנִינָה"] De urbe hac, Calv. sic M. JT. &c. quod attinet ad civitatem, &c. Pi. ¶ De qua vos dicitis, &c.] Vos Judæi. Nam licet illi omnes initio minas contempserint & subfannaverint; tamen, ubi ad extrema ventum est, prolapsi sunt, ut solent reprobi, ad aliud extremum; obstupecebant, & spem omnem reditus abjiciebant, & Deum vanum in promissis suis putabant.
37. Habitare eos faciam confidenter] Vel, securè, ut supra 23. 6. in magna fiducia, & absque metu.
39. Et dabo eis cor unum, (i. e. concordiam *,) & viam unam, &c.] i. e. Rationem me colendi unam †. Faciam ut concorditer unam Religionem profiteantur †; ut idem sapiant, & dicant †; ut idem velint, & perficiant, sive exsequantur. Hinc sumptum puto illud Phil. 2. 13. Deus dat nobis velle & perficere, &c. Hinc discimus & necessitatem & efficaciam gratiæ Dei. Consensum hic promittit, sed talem, ut omnes Deo simul obediant, & novum cor habeant: alioqui sæpe conspirant homines inter se in malum. Eos efficiam, vel unanimes, vel omnes cordis novitate pares. Vide Ezech. 11. 19. & 36. 26, 27.
40. Pactum sempiternum] Evangelium, quod nunquam abrogabitur, sicut abrogatum est pactum Moïsaicum. Hæc & similia arguunt hæc propriè intelligenda de Judæis ad Christum convertis, &c. ¶ Et non, &c. "וְאֵשֶׁר לֹא אֶשְׁבֵּחַ מִחֲרִיתֵי לֵהֲשִׁבֵי אוֹתִי"] Quod, vel, Quia, Mo. P. vel, Nempe, quod. "וְאֵשֶׁר" hic est vel expletiva, vel exegetica, particula †. non revertar, vel retrocedam, M. P. Mo. sim. Ti. V. (vel, avertam me, JT. sim. Pi. vel, discedam, Calv.) ab eis, Ti. Calv. M. Pi. ad verb. de post ipsos, Calv. vel, à prosequendis ipsis, JT. q. d. Perpetuo favore eos prosequar. Vel, à tergo eorum, P. Calv. Comparat se pædagogo, qui sequitur pueros sibi commissos, ut observet omnium gestus, verba, &c. confer Esa. 30. 21. benefaciendo eis, Pi. JT. vel, ut (vel, quò minus, Ti. V.) beneficiam eis, P. Calv. sim. Mo. vel, aut deficiam benefacere eis, M. Non deficiam amore prosequi illos, benefaciendo illis. ¶ Et timorem meum (i. e. mei, ut, timor tuus, i. e. tui, Ps. 5. 8.) dabo in corde eorum, ut, &c. "וְנִינָה"] Pro non recedere desuper me, Mo. Ut non (vel, nè unquam, Strig.) recedant, vel discedant, (vel, declinent, M. deficient, Ti.) à me, P. JT. Calv. &c. Sensus est, Pluribus beneficiis reverentiam mei in animis eorum excitabo. Ità locus hic interpretis est ejus Jer. 31. 33. Al. Judæi semel conversi ad Christum nunquam deficient. Nota hic, tum conversionem, tum perseverantiam, esse dona solius Dei, & opera Spiritûs Sancti, & utramque hic à Deo promitti.
41. Et lætabor super eis, &c.] Jucundum mihi erit, eis benefacere P. Deus non delectatur in pœnis, sed in beneficiis largiendis. Antea lætatus est de pœnis eorum, (quia, ut rectum est ipsius judicium, ita etiam ipsum oblectat;) nunc, de beneficiis, &c. ¶ Et plantabo eos (nempe, in perpetuum, pro natura fœderis *,) in terra ista in veritate] Sic Calv. &c. vel, fideliter, Pi. Calv. Heb. cum fide, Pi. vel, in terra hac firma, G. ita ut populus nunquam aliò transferatur. Veritas hic notat stabile aliquid & perpetuum †. ¶ In toto corde meo, &c.] i. e. Ex animo, ex intimo affectu *; nullo remanente veterum offensionum vestigio, aut memoriâ †. Vel, per totum cor, &c. constantiam intelligit, quæ semper habebit effectum suum, usque dum fideles ad vitam æter-

nam perveniant. Vel, hæc verba connectenda sunt cum initio versûs, hoc modo, Et lætabor super eis in toto corde meo, &c. In expositione hujus & similibus locorum, Judæi subsistunt in liberatione Babylonica: Christiani, eâ missâ, ad Christum referunt. Sed Prophetæ utrumque conjungunt: à reditu populi incipiunt; ita tamen, ut cognoscant fideles reditum illum fuisse tunc duntaxat gustum gratiæ quæ in Christo expectanda erat.

43. Et, (vel, Tunc, JT. Pi. G.) possidebuntur (vel, ementur, Ch. G.) agri, &c.] Confirmat hic vaticinium, eique hoc signum annectit, & visionem Prophetæ oblatam accommodat.
44. Agri ementur, — &c. "וְיִכְתֹּב וְגו'"] Et (vel, idque, Pi.) scribere (vel, scribendo, Pi. Calv. Angl. sic JT. scribent, P. scribendo scribent, Angl. nempe contractum emptionis: vel, annotabunt, M.) in libro, Mo. &c. i. e. in instrumento. ¶ Et, &c. "וְיִכְתֹּב וְגו'"] Et signare, &c. Mo. vel, signabunt, M. obsignando, JT. Pi. Adjecto sigillo diligenter cludent instrumentum illud. Vide supra v. 10. Verba hic sunt modi infinitivi; quæ per plur. exponenda sunt ex voce præced. ement. ¶ In circuitu Jerusalem, &c.] Describit omnes Judææ partes.

CAP. XXXIII.

1. Secundo] Sæpe aliàs multa ei Deus patefecerat: sed hoc ei alterum contingit in palatino carcere. Vide quem honorem habet Deus Jeremiæ; quum deferuit Templum, dignatur ingredi in carcerem, &c. ostendens, unum Jeremiam pluris esse quàm omnes Judæos. Doctrinam hanc iterat Deus, tum ut impios Judæos inexcusabiles reddat, tum nè fideles deficerent, &c. Pergit ipsos solari qui eum persequabantur, & levationem eis promittere in malis.
2. Hæc dicit Dominus qui, &c. "וְאֵשֶׁר לֹא אֶשְׁבֵּחַ מִחֲרִיתֵי לֵהֲשִׁבֵי אוֹתִי"] Qui facit (vel, fecit, Ch. Sy. M. Ti. vel, creat, Calv. vel, facturus est, i. e. magnificaturus & amplificaturus: vel, faciens, Mo. facturus, JT.) eam, vel ipsam, P. Calv. M. Mo. (nempe Jerosolymam, de qua antè est locutus *, Jer. 32. 44. quæ hic non sine emphasi reticetur, posito pro ea relativo, ut Psal. 87. 1. Potest autem hoc intelligi vel, 1. de tempore præterito; q. d. qui ab initio condidit Jeros. ideòque fieri non potest ut urbs illa intereat, quia Deus velit ipsam perpetuò manere: vel, 2. de futuro; q. d. qui statuit ipsam rursus ac de integro creare & formare, nemo igitur opus ejus impedit. Al. te, Sy. Al. hoc, vel istud, Ti. JT. Pi. sic Ch. Vulg. &c. quod scilicet promissus, vel, promissurus est; formans, vel, qui format, illam, Mo. P. &c. vel, hoc, sive istud, Ti. JT. &c. Sensus, Dominus est qui urbem collapsam reparabit & magnificabit. [Alii hæc cum verbo sequente sic reddunt;] Ejus autor, ejus formator atque compositor; nempe Sionis. Qui talia agit, molitur, & ad exitum perducit, Strig. ¶ Et, &c. "וְיִכְתֹּב וְגו'"] Ut stabiliat (vel, prepararet, M. Ti. disponat, V.) illam, P. M. &c. sim. Mo. vel, hoc, Ti. &c. ¶ Dominus nomen ejus] Jehovah, h. e. qui reipsa præstat quod verbis promittit. Sic Exod. 3. 14, 15. Convertit oculos eorum ad immensam Dei potentiam, &c.
3. Clama ad me, & exaudiam te] Alloquitur vel, 1. populum Dei. Clama, nempe ad impetrandum reditum à captivitate. Vult Deus ut ipsum totis viribus rogetis pro tanto beneficio. Sic enim, neque aliâ viâ, decreverit perficere quæ hac lege promissus. Vel, 2. Jeremiam: non tamen tam Prophetæ causâ, quàm aliorum, ut Deus pios omnes excitet ad precandum, &c. ¶ Et annuntiabo tibi grandia, & firma, &c. "וְיִכְתֹּב וְגו'"] Et recondita (vel, abstrusa, JT. Pi. fortia, Sy. P. Ti. ardua & difficilia, Q. in V. ad verb. munita, Mo. V.) non cognovisti ea, Mo. vel, quæ non nosti, P. sic M. Ti. &c. Si me ores, multa futura & certa tibi dicam. Sed cur res incognitas vocat, de quibus vaticinatus erat? Resp. Quod omnes Dei promissiones quasi evanuerant, & tantus vir, cum videret sic repudiari Dei gratiam, turbatus

batus erat animo, & putare possit adum esse de populo. Videmus ergo sæpe nobis recondita esse quæ Deus sapius patefecerit; quia, vel, non statim penetrant in animos nostros; vel, extinguitur eorum memoria, neque viget in nobis fides; vel, objectis scandalis turbamur. Quæ sunt hæc recondita, exprimit verbis sequentibus.

4. *Hæc dicit* — ad domos, &c. *על בתי וגו'* Super (vel, ad, P.) domos, &c. Mo. Ch. de domibus, M. Ti. Sy. Pi. de familiis, JT. Hæc & sequentia obscuriora sunt, quæ sic ex sensu Græcorum & Chaldæi optimè interpretaberis, ex occasione domuum urbis hujus. ¶ *Et ad domos* (vel, etiam domuum, G.) regis Juda] Domos dicit in plur. vel, quod in Regia esset multiplex ædificium; vel, quod Reges haberent domum & æstivam & hybernā, alteram nempe in urbe, alteram extra urbem. ¶ *Quæ, &c.* *הנהלים אל הסוללות ואל החרב* Quæ destruitæ, vel dirutæ, (vel, destruendæ, V. Sic, periens, pro perituro, Esa. 27. 13. simil. Psal. 137. 8 v.) sunt, P. M. Ti. Strig. Calv. &c. aggeribus, V. Ca. (vel, in aggeribus, Mo. vel, arietibus, P. Calv. vel, catapultis, Calv. five, balistis, Calv. V. vel, per munitiones, M. vel, per moles aggestas, Pi. 78 pro 2 ponitur.) & gladio, vel bipennis, aut malleo, V. vel, in gladio, Mo. vel, in gladium, JT. per gladium, M. Ang. i. e. hostili violentiā, ut vox usurpatur Jos. 10. 28, 30: vel, cum ligonibus, five securibus, Angl. vide Exod. 20. 25. Usurpatur etiam de instrumentis demolendorum ædificiorum, ut 2 Par. 34. 6. Ezech. 26. 9. Vel, machinis, Ca. [Al. sic,] ad catapultas, five machinas alias, & ad gladium; i. e. ut ex earum materia fierent machinæ bellicæ. Vel, ut inde extruantur aggeres & munitiones, Strig. ut accumularent aggeres ad firmamentum murorum adversus eos qui gladio trucidant, Ch. in V. ut inde vallum fieret; (nam in obsessis urbibus, ubi vallum exterius hosti cessit, fit vallum interius, & in id non domus tantum, sed & palatia, diruuntur. Vide Nah. 3. v. 14.) & eorum qui gladio armati eunt ut pugnent cum Chaldæis. [Ita illud, ואל החרב, divellitur ab hoc versu, & cum seq. jungitur.] Sed melius fluit, quod hæc domus diruta fuerint balistis, &c. deinde gladio, h. e. hostium violentiā. Quæ destruentur, postquam occisi fuerint earum incolæ, per moles, i. e. per tela quæ Chaldæi à molibus illis seu vallis ejaculabuntur in urbem; meton. subjecti; & per gladios, nempe Chaldæorum, posteaquam illi urbem occupaverint. [Alii locum sic reddunt,] quæ dirutæ sunt ad aggeres & vastitatem, Ti. demolendis, exponendis in missilia catapultaria, & in gladium, JT.

5. *Venientium, &c.* *באים להלחם את הנשירים ואלמלאם את פני הארץ* Connexio horum verborum cum præcedentibus obscura est. Plerisque integra est hæc sententia: tunc autem totum versum parenthesi includerem, & versum 4. cum 6. connecterem. Alii tamen hæc verba à præcedentibus suspendunt. [Hinc variant.] *Venerunt* (vel, *Venientes*, Mo. *Veniunt*, Di. Ang. *Veniunt* quidem, Ti. *Ed quod venerunt*, P. M. sub. oppidani, Ti. sim. P. M. vel, *Qui veniunt*, Ca. *Qui huc venerunt*, Strig. vel, *Venientium*, ut suppleatur, *Et de domibus venientium*, Q. in Angl. *Venientibus*, nempe consilio suo: vel, *Eunt*, G. vel, Item (scil. ait Jehova, ex v. præct.) de illis qui ingressi sunt, nempe urbem Hierosolymam, &c.) ad præliandum, vel dimicandum, (vel, ut pugnent G. i. e. statuerunt, aut conati, five ausi, sunt, dimicare,) cum Chaldæis, Calv. &c. sim. Mo. (vel, contra Chaldæos, M. JT. &c. Vel, *Chaldæi*.) mihi hinc nominativum designat: sic enim sæpe, non tantum ante verba passiva, ut passim, sed etiam ante activa intransitiva, quale hic est *veniunt*; vide 1 Sam. 17. 34. 2 Reg. 6. 5. Nehem. 9. 32. Ezech. 43. 7; imò & transitiva, ut Nehem. 9. 34. Jer. 38. 16. Ezech. 39. 14. Alii sic connectunt, *Et gladio eorum qui veniunt ad pugnandum cum Chaldæis*, h. e. eorum qui focii & confederati sunt Chaldæorum in oppugnanda Hierosolyma. Placeret, nisi quod hæc phrasis nusquam conjunctionem, sed semper oppositionem, denotat. & ad implendum (vel, ego implebo, Strig. vel, sed impleant, Ti. Sed est [h. e. id fit, vel ita faciunt,] ad implendum, Ang. Vel abundat hoc loco; vel, expletivè ponitur. Nempe ut impleant, Calv. G. vel, ut implerent, M. & ut implerent, V. imò ad explendum, JT. id est, ad implendum, Pi. Ut hic,

ut alibi sæpe, non est τελος (finale,) sed εὐβατην (eventuale: non enim hoc agebant, sed hic futurus erat exitus.) ear, Mo. P. Ch. Sy. JT. &c. (sub. domos, P. V. G. &c. memoratas v. 4 P: aut eorum areas; relativum pro antecedente. Vel, eos, Pi. Strig. nempe, vel, i. aggeres; vel, 2. Chaldæos, h. e. animum five desiderium Chaldæorum, quo feruntur ad occidendos Hierosolymitanos. Porro, in implendi verbo latet scita anta-naclasis; qu. d. Illi viri bellatores ingressi sunt urbem ad implendum illam corporibus suis, & ad occidendum Chaldæos irrumpentes: at illi implebunt ipsos Chaldæos cadaveribus suis, i. e. exsaturabunt illorum desiderium quo feruntur ad occidendum ipsos.) cadaveribus hominum, Mo. &c. popularium scilicet suorum. Sunt enim in causa, dum Babylonix Regi repugnant, ut multi occidantur, & ut Chaldæi domos Juda cadaveribus Judæorum cæcorum repleant. ¶ *Quos* (nempe Hierosolymitanos, G.) percussit (vel, percussit, nempe, per Chaldæos, &c.) in furore meo] Offendit Chaldæos non suā, sed Dei, virtute victores fore. ¶ *Abcondens, &c.* *ואשר הסתרתי וגו'* Et quod (Alia est ratio. Vel, Et quibus, i. e. propter quos: vel, Idque quia, Pi.) abscondi faciem meam, &c. P. &c. i. e. favorem meum ab illis abstuli; eam deferere constitui.

6. *Obducam* (vel, adducam, M. Ti. Calv. curo, P. Ad verb. ascendere facio, pro, imponam, vel adhibebo, V.) eis (vel, ei, Mo. P. &c. nempe Jerusalem,) cicatricem (vel, emplastrum, Mo. vel, reparationem, M. sanitatem, P.) & sanitatem] Sic Ti. vel, medicinam, Mo. P. &c. ita ut nulla maneat suppuratio. De verbis vide ad Jerem. 30. 17. Quæ sit hæc medicina, docet in seq. nempe pax & veritas. ¶ *Et, &c.* *ואגלה להם עירתי וגו'* Et revelabo (id est, concedam, vel exhibebo, aperiam, eis multitudinem, five abundantiam, (vel, thesaurum, Ti. vel, prorogationem, Calv. vel, ornamentum. lego, alioqui friget & cogitur sententia.) pacis, P. JT. Pi. Calv. &c. & veritatis, P. Mo. Calv. vel, & fidei, Ti. vel, & quidem stabilissime, JT. vel, & quidem pacis certæ, vel firmæ, Pi. Veritas hic, ut passim, pro stabilitate accipitur: qu. d. Prosperitas hæc diuturna erit. Al. amplissimam pacem ac veritatem, M. semitas pacis & securitatis, Sy. Sensus est, ut ex o. & Ch. intelligi potest, Docebo eos quomodo apud me deprecari supplicium possint, & impetrare salutem firmam, nempe, vitam corrigendo, quomodo hic explicat Chaldæus. Et exaudiam preces ipsorum conceptas pro pace & fidelitate, Strig. Depromam eis multiplicem pacem, & stabo promissis. & hinc ponitur pro, id est. Seq. versu exponit quid per veritatem intelligit P.

7. *Et* (vel, Nam, V. Pi.) *convertam, &c.* Vel, reducam, &c. V. Pi. Declarat quid veritatem vocet; nempe, impletionem promissorum. ¶ *Et edificabo, &c.* i. e. Faciam ut habitent ut olim. Sic Jer. 31. 4. 8. *Et emundabo illos, &c.* Promittit hic, non regenerationem, sed veniam; nam *וטהר* proprie est, expiare. Ostendit fontem omnium bonorum esse paternum Dei amorem, & condonationem peccatorum, sine quibus alia Dei beneficia sunt hominibus perniciofa. Poenarum finem faciam, ut sequentia explicant. Sic enim *והוא יטהר* & *והוא יטהר* sapissime sumuntur. Mundabo, per remissionem, &c. Alludit ad legales ritus purificationum, &c. ¶ *Cunctis iniquitatibus, &c.* Idem repetit, ut Judæi serio reputent, tum quid meriti sint, tum quanta esset Dei gratia erga se, &c.

9. *Et erit* (vel, Cedetque, Pi.) *mibi in, &c.* *לשם ושלום* In nomen, letitiam, Calv. simil. Mo. vel, & letitiam, P. M. &c. vel, nomen letum, Pi. Heb. gaudii, Pi. V. Hæc ratione comparabo mihi famam gratissimam. Celebrabitur hoc beneficium per totum orbem. Id quod necessario referendum est ad Regnum Christi; quum reditus è Babylone non ita celebratus fuerit. ¶ *Et, &c.* *ואפחדו וירגזו על וגו'* Et (vel, Nam, Ti.) pavebunt (vel, horrebunt, Ti. sic Ca.) & tremunt (vel, conturbabuntur, V. vel, commovebuntur, JT. V. vel, stupebunt, Ti.) super (vel, ad, JT. vel, ob, Pi. vel, ab, Calv.) omni bono (vel, totum hoc bonum, JT. Pi.) & — pace quam ego faciens ei, Mo. &c. nempe, captivitati, V. Sed non congruit, ut homines paveant dum agnoscunt Dei bonitatem: est enim

enim potius hilaritatis & fiducia materia. Resp. 1. Cruciatum & fremant impii ubi beneficentiam Dei suis collatam, ipsis verò negatam, vident^b. 2. Paventur Gentiles quia potentiam Dei, & in Judæos benevolentiam, manifestis signis agnoscent^c. 3. Mallem hoc accipere de conversione Gentium, quæ Deum non quidem horrebunt, sed tamen reverebuntur, ejusque imperio se subjicient. Porro, satis usitatum est, cultum & timorem Dei designari verbis *pavendi*, &c.^d. [Strig. locum sic reddit, *Et admiratione velut attoniti obstupescunt propter omne genus boni*, &c.]

11. *Vox dicentium, Confitemini Domino, &c.* Hæc ipsa verba, sumpta ex Psalm. 136. cecinisse Judæos reduces apparet Esd. 3. 11*. Discernit hic inter piam & prophanam lætitiā: exsultant impii, sed Deo ingrati sunt, &c.^f. ¶ *Portantium vota*, [חַוְוָה] Confessionem, Mo. P. sacrificium confessionis, Ch. laudem, Ti. gratiarum actionem, JT. Pi. hostias pro gratiarum actione, M. sacrificium laudis, V. sim. G. Omnia sacrificia finem habitura sunt, excepto sacrificio laudis^g.

12. *In loco isto deserto (vel, vastato, Ti. JT. qui est desolatus, M.) absque, &c.* [אֲדָמָה וְעַד בְּהֵמָה] Absque homine usque (vel, & usque, Mo.) ad animal, P. & est sine homine usque ad jumenta, M. in quo neque homines sunt neque, &c. Ti. tum ab hominibus, tum a pecoribus, Ca. adeo ut nullus inest homo, aut jumentum, JT. Pi.

13. *Transibunt greges ad manum (vel, ad manus, Mo. P. vel, operā, JT. Pi. vel, per manus, Calv. Pi. vel, sub manibus, M. Ti. sic Ca.) numerantis*, [עַל יְדֵי מֵנֶה] Solent pastores vesperi, cum reducunt oves ad caulas, numerare eas: q. d. Adhuc erunt pastores gregem curantes, &c.^h. Virgil. *Bisque die numerant, alter pecus, alter & hædos*. Virgā autem percutientes pecudem quamque caula excurrentem simul numerabant, Levit. 27. 32ⁱ. Indicium hoc altæ pacis, quod pastores audent gregem non modò emittere, sed & numerare^k. *Transibunt*, &c. sub virga, nempe, ut decimentur, & Levitis offerantur. Metonymia effecti destinati. Vide Levit. 27. 32^l.

14. *Dies venient* Docet eos respicere ultra præsentem fortunam, & expectare donec tempus promissæ salutis appareat^m. ¶ *Et, &c.* [וְיִקְרִימוּ] *Et confirmabo*, P. vel, *stabiliam*, V. Calv. *ratum faciam*ⁿ; vel, *præstabo*, Pi. *excitabo*, Pi. Calv. *ad verb. surgere faciam*, ut appareat quod prius latebat. Aptè convenit promissionibus Dei, quæ non semper vigent, quin potius velut mortuæ & inanes jacent, sine effectu: q. d. Efficiet Deus ut tandem appareat vis & effectus sermonis sui^o. ¶ *Verbum bonum* i. e. Promissa P. Per bonum hic intellige, non, rectum, nam omnis sermo Dei, etiam minax, rectus est; sed, suave & salutare^q. Sensus, Adimplebo promissionem excellentissimam quam feci ipsis electis.

15. *Germinare faciam David, &c.* [לְדָוִד צֶמַח יִצְרָק] *Ipsi David (vel, Davidis, Calv. vel potius, Davidi, Calv. JT. Pi. Sy. ut respiciat promissionem quæ apud Davidem deposita erat†: vel, Davidicum, Ca.) germen justitiæ*, Mo. P. M. &c. vel, *justum*, JT. Pi. Sic eum vocat per antithesin, quia filii Davidis fuerant degeneres; unicum tamen est germen justitiæ, &c.^{*}. *Germen*, &c. i. e. filium justum^t. Qu. Quisnam hic? Resp. 1. Zorobabel, germen Davidis, vir æqui amans. Idem habuimus supra 23. 5^v. [Ibi dicta vide.] 2. Christus^u; de quo & Hebræi locum accipiunt, ut Jonathan, & Bereschit Rabba ad Gen. 25. 5. & 41. 44. Echa Rabathi super Thren. 1. 16. Nec diffitetur Socinus. Et nimis evidens est soli Messie convenire omnia hæc epitheta. Ille est germen, Zach. 3. 8. *germen Jehovah*, Esa. 4. 2. *surculus Isai*, Esa. 11. 1. *rex justus*, Zach. 9. 9. &c.^v. De Christo hic agit, quia & promissio redditus omnèsque speciales promissiones pendebant ex foedere generali, quod in solo Christo fundatum est^z.

16. *In diebus illis salvabitur Juda, &c.* i. e. Felix erit^a. Ut autem Regnum Christi, quod hic promittitur, non est temporale, sed spirituale & cœleste; talis etiam est salus hæc & securitas^b. ¶ *Et, &c.* [וְיִקְרִימוּ] *Et (vel, Autem, Pi.) hoc (sub. est nomen, Ang. Pi.) quod (vel, quo, Pi.) vocabit (sub. quisque, Pi. vel, vocabunt, Sy.) eam, M. Ti. Pi. (vel, quo vocabitur, Ang. Calv. Eaque hoc nomine vocabitur, Ca. Verbum est indefinitum^c) Dominus justitia nostra, M. Ti. Pi. Ang.*

Calv. &c. Idem sensus qui supra 23. 6. nisi quòd ibi de populo, hic de civitate, agitur. Et ideo ibi est יְהוָה, hic verò, יְהוָה יִקְרִימוּ; pro quo tamen &c.^d & Ch. legerunt 17, & ad Judam referunt. Sensus sublimiore, non Christiani tantum, sed & K. hoc ad Messiam refert^d. [Sed quomodo hoc nomen Ecclesiæ tribuitur?] Resp. Nomen hoc Christo proprium est, sed hic transfertur ad Ecclesiam quia quicquid proprium est capiti, commune sit omnibus membris; & ipse nobis factus est *justitia*, 1 Cor. 1. 30e. Hinc & Ecclesia Christus dicitur, 1 Cor. 12. 12^f. * Calv. Corpus Christi mysticum cum illo ceu capite cohereret^f. Pi. Hoc nomine profitetur Ecclesia se justitiam suam à solo Christo habere, Esa. 45. 24, 25^g. Sic vocat Deus Ecclesiam, quia illi suppeditat justitiam suam^h. [At alii planè negant hoc nomen Ecclesiæ hic tributum esse, nec pauci locum aliter vertunt.] *Et hoc est nomen quo vocabunt eum*, Ch. Sy. sim. Vulg. Strig. Mar. (nempe Messiam. Frequens est Hebræis generum mutatioⁱ.) *Dominus justitia nostra*, Sy. Strig. vel, *Fient nobis justitiæ à facie Domini in medio ejus*, Ch. *Et iste (vel, Is autem, JT. Christus, V.) qui vocabit (vel, convocabit, Calv.) eam*, (nempe Jerusalem^k, nimirum ad promissam salutem prædicatione Evangelii, & perficiet potentiā suā^l; vel, qui prædicabit ei, vel, qui nuncupabitur ei, vel, quem prædicabit, aut commendabit, ei Dominus, Calov. sub. est, vel erit, P. V. JT. Calov.) *Dominus justitia nostra*, Mo. P. V. Calov. Hæc versio acutè quidem excogitata est, sed genuina non est, ut patet ex collat. cum Jer. 23. 6. unde constat ad יְהוָה supplendum esse יְהוָה nomen, & יְהוָה vocabit positum impersonaliter, per ellipsin & quisque. Unde porro liquet, sermonem hic esse de nominatione Hierosolymæ, non de vocatione ejus ad salutem. Et hunc sensum ipsa phrasis postulat, quòd scilicet verbum יְהוָה regit ל, notam dativi, non יְהוָה, notam accusativi, casus^m. [Alii aliter reddunt.] *Et hoc est nomen quod vocabitur illi*, vel *ab illa*, aut, *quo commendabitur ei* Messias, *Jehovah*, &c. Calov. *Et hoc est nomen quo vocabitur eum illi*, h. e. in gratiam illius Jerusalem, sive Ecclesiæ: q. d. Pater in gratiam Ecclesiæ suæ indet nomen [hoc] Christoⁿ. Non Hierosolymæ, sed Messie, hoc nomen hic tribui, multis indiciis constat. 1. Ipse Socinus & Crellius id asserunt adversus Enjedinum, hoc argumento, *Hierosolyma comprehenditur sub eorum numero quorum justitia est Jehovah: non ergò notatur ipso nomine Jehovah, qui est justitia nostra*. 2. Ex contextu^o: Christus, non Ecclesia, hic describitur^p. Messias h. l. ita dicitur, ut simul ratio nominis reddatur, quòd ipse erit autor justitiæ nostræ, & faciet judicium & justitiam in terra. 3. Quòd Messias ita solet nominibus conjunctis appellari: ut Gen. 4. 1. *Vir Jehovah*; 2 Sam. 7. 19. *Homo Dominus Deus*; Esa. 4. 2. *Germen Jehovah*; Zach. 13. 7. *Vir socius Dei*. 4. E locis parallelis. Esa. 45. 23, 24. *Omnis lingua confitebitur, Utrique in Jehovah justitia nostra*. Quod de Christo dici constat ex Rom. 14. 11. Philip. 2. 10. *Messias rex justus* dicitur Zach. 9. 9. idè quæ Jehovah. Christus dicitur *justitia nostra*, itè quæ *Dominus in quo gloriari debemus*, 1 Cor. 1. 30, 31. adeoque *Jehovah*, ex Jer. 9. 23, 24. 5. Interpretatio vaticinii optimè desumitur ex complemento ejus. Jam Ecclesia N. T. hoc nomine Christum constanter compellat, *Jehovah justitia nostra*. Ecclesiam autem hoc nomine nemo vocat. 6. Idem est qui *vocabit*, & *habitabit securè*; qui certè Israel est. 7. Nomen hoc innuit salutis & securitatis Hierosolymæ causam, quæ certè est Christus. 8. Quis, quæso, vocabit eam, si Hierosolymam intelligas? Num Deus? obstat *nostra*. Num se ita vocavit? num quilibet homo? at infideles non sic vocant: num fideles? hi sunt ipsa Jerusalem^r. Notandum porro, quòd sicut nomen alicujus in S. S. sæpe pro aliquo ponitur, & Dei nomen, pro Deo; sic etiam vocari, pro, esse. Deo item multa tribuuntur nomina quibus appellatus est nunquam, quia illa fecit quæ vocès illæ designant, adeoque jure sic vocari poterat. Sic ergò nunc ab Ecclesia *Deus justus noster* appellatur, quia justus fuit atque fidelis, tum in puniendis primùm peccatis, deinde in promisso præstando, &c.^t.

17. *Non, &c.* [וְיִקְרִימוּ] *Non excindetur (vel, deficiet, sive deerit, Sy. G. ex o. & Ch. sim. Ca.) Davidi (vel, de David, Ch. M. à Davide, Calv.) vir sedens, &c.*

prædicando (ut prædicaret, P. simil. M. ut indiceret, V. fim. Ca.) eis libertatem, Mo. וְנִשְׁלַחְתִּי אֶת יְהוֹנָתָן בְּרִי יְהוֹנָדָב הַכֹּהֵן הַגִּדְלוֹתִי וְאֶת שָׁרַיָּהוּ בְּרִי יְהוֹנָדָב הַכֹּהֵן הַגִּדְלוֹתִי וְאֶת שָׁרַיָּהוּ בְּרִי יְהוֹנָדָב הַכֹּהֵן הַגִּדְלוֹתִי Proclamando eis, nempe servis, &c. Q. in V. voce præconis.

9. Ut, &c. וְנִשְׁלַחְתִּי אֶת יְהוֹנָתָן בְּרִי יְהוֹנָדָב הַכֹּהֵן הַגִּדְלוֹתִי Ut (vel, Nempe ut, Pi. fim. P. M. &c.) dimitteret (vel, manumitteret, Ti. sic Ca.) quisque servum suum, Calv. JT. &c. ¶ Et, &c. וְנִשְׁלַחְתִּי אֶת שָׁרַיָּהוּ בְּרִי יְהוֹנָדָב הַכֹּהֵן הַגִּדְלוֹתִי Ad non faciendum in eis

in Jebudæo fratre suo virum, Mo. Ne ullus uteretur eis tanquam servis, Jebudæo scilicet fratre suo, P. Ad verb. Ut non uteretur eis tanquam servis, Judæo fratre suo unusquisque, V. Ne scilicet quis ex eis serviret Jebudæo fratri suo, M. Ne amplius premeret eos servitute, Judæum scilicet fratrem suum, Ti. fim. Sy. Ut non exigeret servitutem ab ipsis, à Jebudæo fratre suo quisque, JT. sic Pi. Ultimus Sedecæ annus erat Sabbaticus. Et ex hoc loco constat ultimum tempus obsidionis convenisse cum tempore quo Hebræi manumittere deberent servos suos.

10. Audierunt, &c. וַיִּשְׁמְעוּ וַיִּשְׁמְעוּ ¶ Et audierunt (vel, Audierunt, inquam, P. nempe legem Dei ipsis propositam; nè prætexerent se ignorantiam, aut errorem, aut incogitantiam lapsos fuisse. Vel, Et obedierunt, Calv.) & dimiserunt, Mo. P. Calv. Ch. Et obedientes dimiserunt eos, M. Et, ut consenserant, manumittebant, Ti. Et consensissent dimittere, Sy.

11. Et, &c. וַיִּשְׁמְעוּ וַיִּשְׁמְעוּ ¶ Et (vel, Autem, P.) conversi (vel, reversi, Calv.) sunt postea, Mo. P. V. h. e. Pœnitentiâ ducti sunt, & mutarunt sententiam; cum Chaldæi, auditâ famâ de adventu Egyptii, obsidionem primam solvissent, ut legimus infra vers. 21. & 37. 52. ¶ Et, &c. וַיִּשְׁמְעוּ וַיִּשְׁמְעוּ ¶ Et reduxerunt, &c. [Q. hoc cum præced. sic reddunt,] Posthac conversi repetierunt, &c. Ti. Sed conversi postea, retraxerant, &c. Pi. Itâ ad crudelitatem accessit perfidia & perjurium.

12. De domo servitutis ¶ Vel, servorum, P. Pi. &c. i. e. ubi erant servi; adeoque non poterant arrogare dominium in alios.

13. Cum, &c. וְכֵן אֵלֶיךָ ¶ A fine (vel, Post finem, Ch.) septem annorum, Mo. P. M. JT. Calv. Post septem annos, Sy. Exactis septem annis, Pi. fim. Ti. Ca. i. e. inclusive, exactis sex annis plenius & initio septimi, uti statim explicatur; nam septimo anno dimittendi erant, Exod. 21. 2. & Deut. 15. 12. Synecdoche integri. ¶ Post, quandoque pro intra accipitur, nec semper tempus consequens & planè exactum declarat, sed quandoque interjectum, & adhuc vigens: ut Deut. 14. 28. A fine trium annorum, &c. h. e. quovis tertio anno, seu intra tres annos, ex collat. Deut. 26. 12. Sic Deut. 31. 10. A fine septem annorum, h. e. anno, non octavo, ut RR. volunt, sed septimo, qui annus intermissionis est. Jos. 9. 16. A fine trium dierum, i. e. tertiâ die, ex collat. v. 17. Sic 2 Reg. 18. 10. Cepit eam à fine trium annorum, h. e. ipso tertio anno; nam anno Hoseæ 7. obsedit eam, v. 9. & anno 9. ejus expugnavit, v. 10. Sic 2 Reg. 17. 5. Sic Matt. 27. 63. ¶ Post tres dies resurgam, h. e. die tertiâ, ex collat. v. 64. & Marc. 8. 31. cum Matt. 16. 21. A fine, &c. i. e. initio septimi anni, in termino septimi anni, h. e. anno septimo. Est enim duplex terminus cujusque rei; nempe terminus à quo, sive incipiens, & terminus ad quem, sive finiens. Sed hoc durius est: nam ¶ finem & extremum, & sic terminum ad quem, notat, si de tempore sermo sit.

14. Ut prædicaretis, &c. ¶ Publicaretis, idque in Templo, ut sequitur.

15. Commaculastis (vel, prophastis, Mo. Ca.) nomen meum, Pejerando. ¶ Quos, &c. וְאֶת שָׁרַיָּהוּ בְּרִי יְהוֹנָדָב הַכֹּהֵן הַגִּדְלוֹתִי Quos dimiseratis liberos animæ suæ, Calv. Ch. fim. Mo. P. M. &c. vel, ad desiderium suum, JT. pro desiderio eorum, Heb. secundum animam eorum, Pi. pro arbitrio suo, aut sibi: ut scilicet abirent quod vellent. H. P. Quos liberos & sui juris dimiseratis, Ca. Quos itâ manumissis ut sui juris essent, Strig. Quos manumiseratis ut liberi essent, subque arbitrio viverent, Ti.

16. Vos non audistis me ¶ Docentem vos, tum per Moysen, tum per Jeremiam. ¶ Ut, &c. וְנִשְׁלַחְתִּי אֶת יְהוֹנָתָן בְּרִי יְהוֹנָדָב הַכֹּהֵן הַגִּדְלוֹתִי Ad promulgandam, &c. Calv. promulgando, &c. JT. Pi. sub. & à promulgatione recedendo. Synecdoche membri in tota sententia: nam secus pugnabit cum vers. 15. Brachylogia. Dicit eos non promulgasse, nempe ficeré: nam Deus non respicit externos ritus, sed fidem & integritatem. ¶ Predico (vel, promulgo, JT. Pi.)

vobis (vel, contra vos, JT. Calv. sic G.) libertatem — ad gladium ¶ Sic Mo. P. M. &c. Manumittam vos à mea servitute, cura & custodia; vos amplius non defendam, ut patronus clientes, vel herus servos, Psalm. 121. 3. Nihil mihi vobiscum erit negotii. Libertati, & placito novorum dominorum, nempe gladii, pestis, &c. ex integro vos configno, ut pro libito in vos grassentur. Denunciaturus sum in perniciem vestram libertatem facultatem invadendi vos, gladio hostili, &c. ¶ Et dabo vos in commotionem, &c. ¶ Vñ sign. vel, 1. movere se de loco in locum, præ metu, &c. vel, 2. commoveri & contremiscere. Sensus itaque duplex esse possit: vel, 1. Dispergemini per alias nationes, &c. vel, 2. Efficiam ut aliæ nationes, audientes calamitatem vestram, commoveantur & contremiscant.

17. Et (vel, Nam, JT. Pi.) dabo (vel, tradam, Ti. JT. &c.) viros qui prævaricantur fœdus meum ¶ Itâ hîc vocat, non Legem suam, ut alibi, sed pactiōnem illam de servis manumittendis, utpote solenni ritu, & adhibito Dei nomine ac testimonio, ac in præsentia Dei, sancitam; quemadmodum Salomon vocat fœdus Dei conjugium, quia illa est præcipua pactio inter homines. Quoties fidem non præstamus, non modò hominibus injuria est, sed & Deo sacrilegium, & quidem multò atrocius quàm sit furtum, vel fraus, vel crudelitas.

¶ Et, &c. וְאֶת שָׁרַיָּהוּ בְּרִי יְהוֹנָדָב הַכֹּהֵן הַגִּדְלוֹתִי ¶ Qui non præstiterunt, &c. JT. ¶ Vitulum, &c. וְאֶת שָׁרַיָּהוּ בְּרִי יְהוֹנָדָב הַכֹּהֵן הַגִּדְלוֹתִי ¶ Vitulum (vel, Per vitulum, Pi. vel, Vitulo, P. V. Calv. sub. mactato, V. vel, Et vitulum, Mar. vel, Vituli: Repete, verba fœderis, inquam, vituli, i. e. isti mactato vitulo. ¶ Vitulum construo cum præced. ¶ & locum sic reddo, Qui non confirmarunt verba fœderis quod pepigerant ante me, & vituli, vel, per asyndeton, vituli. Verba fœderis, & verba vituli, i. e. id quod fœdus continebat, id quod vitulus fœdus docebat: posterius explicat prius. Vel, Vitulum illum, Sy.) quem conciderunt in duas partes, & transierunt inter partes ejus, Ch. fim. Mo. Quum transiverunt inter dimidiatas partes ejus vituli quem disseverunt in duo, JT. Gal. vel Genev. in Di. Sed hanc trajectionem nec verba nec constructio ferre posse videntur.

¶ Vitulum concidendo in duas partes, & transiendo inter divisiones ejus, G. Al. Cum vitulum conciderint, &c. M. Ang. Casâ in duas partes buculâ, transiit fœdus, &c. Ti. In duo partiti vitulum, & inter partes ejus transeuntes, Ca. Aliam interpretationem habent Genevenses in notis, Et ponam eos sicut vitulum quem disseverunt in duo, &c. [simil. Strig.] ut 3 similitudinis subaudiatur, quod nec insolens est, nec hîc malè quadrat. In fœdere pangendo dividebant vitulum, & per medium transibant; significantes, se, si fœdus frangerent, optare eîorî, &c. & imprecari sibi dissectionem sui. Hoc ritu usi sunt, ut penetraret in eorum animos, & ut horrerent fidem violatam. De hoc more vide Genes. 15. 9, 10. [ubi fusè de eo actum est;] & quæ ad Matt. 26. 28.

20. Quarentium animam eorum ¶ Non contenti prædâ, sed erunt hostes implacabiles & capitales.

21. Qui (vel, quamvis, Calv.) recesserunt (vel, ascenderunt, P. fim. Mo. vel, abiverunt, JT. Pi.) à vobis ¶ Itâ M. V. scilicet ad occurrendum Egyptiis, Jerem. 37. 5, &c. qui redibunt, scilicet cognito ad sua rediisse Egyptium. Ex hoc discessu Chaldæorum increvit Judæorum confidentia & securitas. Causam hîc significat quæ ipsos movit ad retrahendum servos, &c.

22. Ego præcipio ¶ Vel, præcipiam, V. fim. G. Pi. &c. i. e. Effecturus sum ut illi Chaldæi redeant, eos arcano instinctu impulsurus. Discessus Chaldæorum erat quædam manumissionis species: sed ut ipsi servos luserant, itâ eos Deus, &c.

CAP. XXXV.

1. IN diebus Joacim, &c. ¶ Scil. 15 annis ante urbis cladem: unde apparet Jeremiam non scripsisse librum qualis nunc extat, sed conciones ejus in unum volumen fuisse congestas sine temporum distinctione.

Ex occasione historiam rei multò antè actæ huic loco attexit, ut ostendat quàm graviter Deum offendunt qui leges ejus qualescunque violant; ut illi fecerant qui in servitutem populares suos retraxerant^b.

2. *Ad domum* (i. e. familiam^c) *Rechabitarum*] Qui ex Cinæis orti, 1 Par. 2. 55^d. Primus familiæ autor erat Hobab*, qui aliter dicebatur Jethro, socer Moysi^f. Ex eo progenitus fuit Rechab^g, vir suo tempore celebris, 2 Reg. 10. 15. 1 Par. 2. 55^b. cujus filius Jonadab hæc præcepta illis dederat^l. His olim promissa fuit [à Moysè] hæreditas; quâ tamen potiti non sunt, ut ex S. S. apparet, sed malâ fide cum illis actum est^k. ¶ *Introduces eos in domum Domini*] In hunc potius quàm obscurum aliquem locum ducti sunt, vel, 1. ut res notior & celebrior esset^l; vel, 2. ut argueret sacerdotes, qui vinum libere bibebant, à quo sibi temperare jubebantur, quum vices suas peragerent^m. ¶ *In, &c.* [אֶתְּחַבְּדוּם בְּבֵיתֵינוּ] *In unum cubiculorum*] T. Pi. &c. vel, *cellarum*, V. conclave in quibus reponerentur vestes, vasa, donaria, aliâque sacraⁿ. i. e. In locum publicum & sacrum; saltem qui adjunctus est loco sacro. Erant parva cubacula exstructa in appendicibus Templi^o. *In unam exedram*. Græci modò, *μὴν τῶν αὐλῶν*, (*unum ex atriis*), modò, *πασφύριον*, (*pastophorium*), dicunt. Sed quia in exedris illis & vestes sacerdotum & vasa asservabantur, ideo hîc dicitur [à Vulg.] *exedra thesaurorum*, & mox, *gazophylacium* P.

3. *Jezoniam*] Qui præcipuus, & tanquam caput, gentis erat^q.

4. *Hominis Dei*] Id est, Prophetæ^r; ut 2 Reg. 4. 7. 25. & 6. 6. &c. Hujus viri tanta erat reverentia, ut nemo in dubium revocaret quod ibi gestum erat^s.

¶ *Juxta gazophylacium* (vel, *cubiculum*, Mo. P. &c.) *principum*] In quo, vel, 1. primi Sacerdotum cibum capiebant^t; vel, 2. Principes convenire solebant, ut consulerent de rebus publicis. Vide Jerem. 26. v. 10^x.

¶ *Custor vestibuli*, [חֹמֶת] *Limina*, Mo. P. Pi. &c. i. e. ostii. *Custodes liminis* sæpe vocantur ostiarii, vel janitores, 1 Par. 9. 19. 2 Par. 34. 9^t. *Thesauri*, M. ex K. Calv. *vasorum*, V. Ità vox usurpatur Exod. 12. v. 22. 2 Reg. 12. 13. &c. Sing. pro plur. i. e. qui præerat servandis vasis Templi^y. Eo nomine [nempe *custodes vasorum*] dicebantur in Templo septem ararii, ad quos pecunia in usus Templi capitatim soluta, & res votivæ atque consecratæ, deferbantur ab iis qui vocabantur [חֹמֶת] (*thesaurarii*). Græci hîc habent, *τῶν φυλάκων τῆς οἰκίας*, (*custodientis viam*^z). ¶ *sign.* 1. *limen*, 2. *ostium*, 3. *cubiculum*: indè Regis cubicularii ab hoc nomine vocantur Esth. 2. 21. & 6. 2^a.

5. *Et dixi—Bibite, &c.*] Non dicit, *Hæc dicit Dominus, Bibite, &c.* tunc enim ei parère debuissent; sed invitavit, &c.^b

6. *Non bibimus, &c.*] Id est, bibere solemus; q. d. Summus abstemii^c. ¶ *Jonadab—pater noster*] Id est, progenitor ante 300 annos, 2 Reg. 10. 15^d. ¶ *Præcepit—Non bibetis, &c.*] Videns nempe corruptelas Judæorum, simulque timens à poena, austeram vivendi rationem illis præcepit, (ut pastores essent, qui multis laboribus & vigiliis victum sibi comparant,) tum ut fugerent luxuriam, in quam Israelitas se projicere vidit;

tum ut adversa æquid perferrerent, quum nec divites essent, nec deliciis affuēt^e. Si autem hoc præcipere progenitor posteris suis potuit, & laudem à Deo habent qui id observârunt; cur non Ecclesiæ Patres præcipere quædam poterunt, non per se necessaria, sed pro ratione temporum locorumque utilia, aut ad vitandas mali occasiones, aut ad virtutum adminicula^f? Non laudatur hîc consilium patris, Jonadabi, sed obedientia filiorum, &c.^g. Mandatum hoc spectavit tantum usum præsentis vitæ: deinde, non obstrinxit eorum conscientias, quia licuit migrare Jerosolymam. Stultè itaque hoc torquent Papistæ ad tyrannicas suas leges^h.

7. *Non seretis*] Agriculturam illis vetat, nè possessionibus affixi essent; & ut, inter varias mutationes, (quas meritò timebat,) semper attentis essent, & quasi accincti, ad migrandumⁱ; & ut, si adversitas ingrueret, possent liberi in aliam concedere regionem^j. ¶ *In tabernaculis*] More avito, Jud. 4. 17^k. ¶ *In qua vos peregrinamini*] Non enim erant de stirpe Jacobi^l, sed

peregrini^m. Talibus autem incolis præcipuè vitandaⁿ V. invidia estⁿ: & tales terram sibi hospitium, coelum patriam, reputant^o.

8. *Obedivimus, &c.*] Notat ipsorum in parendo & alacritatem, & constantiam P.

9. *Domos ad, &c.* [בְּבֵיתֵינוּ] *Sessioni nostræ*, Mo. vel, *pro habitatione nostrâ*, P. M. &c.

11. *Cum autem ascendisset, &c.*] Quæri poterat, *Cur ergo in urbem moramini?* Occurrunt huic accusationi, & aiunt necessitate coactos se id fecisse^q, quod terras omnes hostis teneret, neminem ibi patiens consistere. Præcepta ejus generis cujus hoc fuit amant^r *moderationem* (moderationem) interpretem^s. Hinc apparet utilitas^t G. prædicti mandati: quum alii agris suis retenti erant, hi securè & sine molestia Jerosolymam venire, & esuriam aliâque incommoda patienter ferre, poterant. Et hoc spectavit Jonadab, prævidens scil. quàm duræ conversiones instarent^t. ¶ *A facie exercitus Syriæ*]

Nam Syri socii erant Chaldæorum^u, in hoc bello, ut 2 Reg. 24. 2^v.

14. *Prævaluerunt, &c.* [וַיִּכְסוּ אֶת דְּבָרֵינוּ] *Confirmatum est* (vel, *Rata sunt*, T. sim. V. *Præstatur*, J. T. *Præstantur* Pi.) *verbum, &c.* P. vel, *verba*, M. Pi. &c. *unumquodque verborum, &c.* J. T. vel, *res*, Angl. *Exsecutio data est verbis, &c.* M. sim. V. Auctoritatem apud posteros habuerunt^u. ¶ *Ad diem hanc*] Per 300 annos^x.

15. *Dicens, Convertimini, &c.*] q. d. Imperium meum non rigidum erat, sed moderatum; permisi vobis vinum, agros, vites, &c. nihil aliud volui quàm vos sub jure meo & tutela retinere; promissionem addidi, &c. nihil tamen à vobis impetravi^y.

19. *Non deficiet, &c.*] Vel, *excidetur, &c.* Mo. P. sic J. T. Pi. &c. ut multæ aliæ stirpes Judaicæ excidebantur^z. ¶ *Stans in conspectu meo*] Vel, 1. *ministrans mihi*, G. ex Ch. nempe Dei laudes canendo, ut colligi videtur ex 1 Par. 2. 55. ubi & hoc discimus, rediisse eos de exilio^a. Horum filiae nupserunt Levitis, & liberi ex illis nati ministrabant Dominob^b. Non placet; non enim quâ Rechabite, sed quâ Levitæ, ministrabant: nam, ut aiunt Hebræi, *Familia matris non vocatur familia*. Puto hos Rechabitas eosdem fuisse qui Hatidæi dicuntur 1 Mac. 2. 42. qui erant collegium hominum qui sponte se addicebant functionibus Legis, & cultui Dei in Templo, &c.^c. Hi Scribæ olim fuerant, & literis operam dabant, 1 Par. 2. 55^c. Vel, 2. sensus est, Posteris ejus gratiæ & favore prosequar. Eos quos amamus non finimus à conspectu nostro recedere. q. d. Semper eorum memor ero, præ oculis eos semper habens^d. Vel, 3. q. d. qui degat in populo meo, & Religionem à me præscriptam exerceat. Metaphora à Ministris, &c.^e. Vel, 4. superstities erunt^f, & durabunt in rerum natura, adeoque in conspectu Dei, ut omnia sunt quæ existunt. Vide Psal. 89. 37. & 139. 7^g. Ità mercedem illorum obedientiæ promittit; sicut Exod. 20. 12. Eph. 6. 2^h.

C A P. XXXVI.

1. *Non quarto Joacim*] Sicut Esaias vaticiniis suis subtexuit historiam rerum per quas probata est vaticiniorum fides, cap. 36. 37. 38. 39. sic & Jeremias, cujus historia incipiet cap. seq. & per aliquot capita decurret. Sed priusquam id faciat, præmittit narrationem rei gestæ jam olim, ex qua constaret Jeremiam non voce tantum dixisse, sed & scripto, & quidem bis, consignasse, omnia ea quæ evenisse deinde ostendetⁱ. Sub finem anni 3. Joakim Nabuchodonosor conscripsit copias contra Jerus. quam in fine quinti, vel initio sexti, anni expugnavit, & Joakim abduxit, & cum eo Daniele, &c. Eodem anno rediit Joakim pacto tributo, quod tribus annis pependit, h. e. anno 6. 7. & 8. regni sui; sed postea negavit. Quare rursus Nabuchod. venit, & Jerus. expugnavit, & captivum abduxit Joakim, qui in itinere obiit. His conciliantur loca 2 Reg. 24. & Dan. 1. & hoc caput. Nabuchod. in primo adventu duos ferè annos consumpsit. Babylon abest à Jerus. itinere 4 mensium; Esd. 7. 9^k.

2. *Tolle*

2. *Tolle volumen libri*] Id est, membranam in qua commodè scribere possis^b; h.e. librum volubilem^c. Summe tibi de membranarum volubilibus quantum satis est^d. ^b V. Gm. ^c Calv. ^d V. ^e G. ^f V. Gm. ^g M. ^h V. ⁱ Calv. *Membrana* est, membrana in qua scribebant; *liber* est, membrana conscripta*. Volumen vocat librum à fine, postquam scilicet descriptum fuerit^f. Olim non concinabant libros quales hodie habemus, sed in voluminibus scribebant: qualia sunt omnia quæ in veteribus archivis reperiuntur^g. ¶ *Et scribes, &c.*] Nè illa memoriâ excidant; ut per manus tradantur, & legantur, atque per otium expendantur. Ità etiam Regem & populum ignaviæ socordięque damnat, quod doctrinâ non profecerint^h.

3. *Si, &c.* ^a V. Gm. ^b Calv. ^c V. ^d G. ^e V. Gm. ^f M. ^g V. ^h Calv. *Fortè* (vel, *Si fortè*, Mo. P. M. &c.) *audient* (vel, *audiant*, Mo. &c. i. e. attentius confiderent^h), *domus*, &c. Ch. &c. Verbum plur. nom. sing. junctum tanquam colectivoⁱ.

4. *Baruch*] Discipulorum suorum potissimum^k. ¶ *Omnes sermones Domini*] Deo indubiè mentem & linguam Prophetæ gubernante, eique suggerente quæ alioqui excidissent è memoria ipsius^l.

5. *Ego clausus*; ità Mo. P. Ch. ^m V. Gm. ⁿ Calv. ^o T. ^p Me. ^q Calv. ^r Mar. ^s G. ^t Calv. ^u Pi. ^v Calv. ^w Pi. ^x G. ^y Pi. ^z G. ^{aa} T. ^{ab} L. ^{ac} Me. ^{ad} verf. 1. ^{ae} Calv. *Detentus*, M. Pi. sic G. *prohibitus*, Ti. Vel, 1. vincitus in carcere^m, à Joakimⁿ, vel à Principibus, eò quod tristibus oraculis frangeret animos populi^o. Vel, 2. metu Joakimi domi delitescens. Nec par erat Baruchi periculum, quia hic non erat autor prophetiæ^p. Nec declinat Jeremias poenam, sed jubet hoc ex scripto ipsius recitari, &c. ^q. Vel, 3. in custodia libera^r; jussus à Rege domi se continere^s. Quamvis posset egredi carcere, abstinuit tamen. Quod enim major dabatur libertas, eò majori religione obstrictus fuit, nè scil. violaret jus publicum^t. Vel, 4. per interdictum Dei. Vel, 5. per immunditiam legalem^u. Vel, 6. humanis impedimentis^v.

6. *In die jejunii*] Non imperati ex Lege, sed conceptivi, ex collat. v. 9^y. quod Rex erat indicturus, v. 9^z. & mense 9. quo mense nullum antè, vel à Deo, vel à Synagoga, indictum erat jejunium^a. Falluntur ergo qui hunc fuisse volunt diem expiationis; nam is erat in mense 10^b. Jejunium hoc extraordinarium erat, indictum ad avertendum Nabuchodonosoris reditum, quem metuebant^c. Hunc diem elegit Jeremias, quia, 1. celebrior tum erat conventus; 2. tunc oportuit Judæos esse subactos & dociles, &c. ^d. ¶ *Qui veniunt*; ità P. ^e V. ^f G. ^g V. ^h Calv. *Qui venerint*, aut *venturi sunt*, sub. *ad templum*. Nam epitome [hæc prophetiarum Jeremiæ] non fuit recitata eo anno quo descripta fuit, sed sequente, i. e. quinto Joakim^{*}.

7. *Si fortè cadat oratio*] Vel, *precatio*, five *deprecatio*, Mo. P. M. &c. h. e. Si fortè precentur ex animo. H^s f. ⁱ V. ^j Calv. *Oratio* dicitur &c., 1. *ascendere*, Act. 10. 4. quia in precibus fide opus est, & ut sursum tollamus animos^e; &c., 2. *cadere*, vel, 1. quum sit à procumbentibus. Sic Jer. 38. v. 26^h. Alludit ad dejectum supplicantium gestum, Deut. 9. 25. Matt. 26. 39ⁱ. q. d. Si precantes procident, &c. ^k. Si procident deprecantes ipsi, JT. Heb. *procidat deprecatio*. Hypallage rhetorum^l. Vel, 2. ab humilitate in precibus debita^m. [Alii locum sic reddunt;] *Si fortè admittantur preces eorum*, Sy. *Fortè acceptabilis erit*, &c. Ch. *Si fortè piâ precatone se abijciant*, Strig.

10. *In domo Domini, in, &c.* ⁿ Ang. ^o San. ^p Ang. ^q G. ^r V. ^s Calv. ^t Pi. ^u Ang. ^v Ang. ^w V. ^x G. ^y Calv. *In cubiculo*, Mo. P. &c. Ex fenestra cubiculi, unde prospectus erat in atrium ubi populus conveneratⁿ. Vel, legit ad paucos, qui ibi confederant^o. Sed huic repugnant & verba sequentia, & v. 6 P. Al. *prope cubiculum*, Pi. [Ità interdum sumi, antè notatum.] ¶ *Scribe*] Vel, 1. Templi^q; vel, 2. Regii; i. e. cancellarii regii^r; vel, 3. actuarii, cujus curæ erat prophetias colligere; vel, qui præfectus erat publicis actis colligendis^s. ¶ *In vestibulo* (vel, *atrio*, Mo. P. &c.) *superiori*] Nempe sacerdotum, 2 Par. 4. 9^t. sic dicto, quod atrium populi erat eo inferius^u. ¶ *Portæ novæ*] i. e. Orientalis^v, de qua Jer. 26. 10^w.

12. *Descendit in domum regis, &c.*] Vel, ut admiratione correptus rem novam deferret; vel, ut gratiam procerum captaret, & Prophetam invidiâ gravaret, &c.^z

14. *Veni*] Debebant ire ad Templum, ibique poenitentiam suam profiteri: sed obstitit superbia, &c.^{aa}

15. *Obstupuerunt, &c.* ^{ab} Calv. ^{ac} V. ^{ad} G. ^{ae} V. ^{af} G. ^{ag} V. ^{ah} G. ^{ai} V. ^{aj} G. ^{ak} V. ^{al} G. ^{am} V. ^{an} G. ^{ao} V. ^{ap} G. ^{aq} V. ^{ar} G. ^{as} V. ^{at} G. ^{au} V. ^{av} G. ^{aw} V. ^{ax} G. ^{ay} V. ^{az} G. ^{ba} V. ^{bb} G. ^{bc} V. ^{bd} G. ^{be} V. ^{bf} G. ^{bg} V. ^{bh} G. ^{bi} V. ^{bj} G. ^{bk} V. ^{bl} G. ^{bm} V. ^{bn} G. ^{bo} V. ^{bp} G. ^{bq} V. ^{br} G. ^{bs} V. ^{bt} G. ^{bu} V. ^{bv} G. ^{bw} V. ^{bx} G. ^{by} V. ^{bz} G. ^{ca} V. ^{cb} G. ^{cc} V. ^{cd} G. ^{ce} V. ^{cf} G. ^{cg} V. ^{ch} G. ^{ci} V. ^{cj} G. ^{ck} V. ^{cl} G. ^{cm} V. ^{cn} G. ^{co} V. ^{cp} G. ^{cq} V. ^{cr} G. ^{cs} V. ^{ct} G. ^{cu} V. ^{cv} G. ^{cw} V. ^{cx} G. ^{cy} V. ^{cz} G. ^{da} V. ^{db} G. ^{dc} V. ^{dd} G. ^{de} V. ^{df} G. ^{dg} V. ^{dh} G. ^{di} V. ^{dj} G. ^{dk} V. ^{dl} G. ^{dm} V. ^{dn} G. ^{do} V. ^{dp} G. ^{dq} V. ^{dr} G. ^{ds} V. ^{dt} G. ^{du} V. ^{dv} G. ^{dw} V. ^{dx} G. ^{dy} V. ^{dz} G. ^{ea} V. ^{eb} G. ^{ec} V. ^{ed} G. ^{ee} V. ^{ef} G. ^{eg} V. ^{eh} G. ^{ei} V. ^{ej} G. ^{ek} V. ^{el} G. ^{em} V. ^{en} G. ^{eo} V. ^{ep} G. ^{eq} V. ^{er} G. ^{es} V. ^{et} G. ^{eu} V. ^{ev} G. ^{ew} V. ^{ex} G. ^{ey} V. ^{ez} G. ^{fa} V. ^{fb} G. ^{fc} V. ^{fd} G. ^{fe} V. ^{ff} G. ^{fg} V. ^{fh} G. ^{fi} V. ^{fj} G. ^{fk} V. ^{fl} G. ^{fm} V. ^{fn} G. ^{fo} V. ^{fp} G. ^{fq} V. ^{fr} G. ^{fs} V. ^{ft} G. ^{fu} V. ^{fv} G. ^{fw} V. ^{fx} G. ^{fy} V. ^{fz} G. ^{ga} V. ^{gb} G. ^{gc} V. ^{gd} G. ^{ge} V. ^{gf} G. ^{gg} V. ^{gh} G. ^{gi} V. ^{gj} G. ^{gk} V. ^{gl} G. ^{gm} V. ^{gn} G. ^{go} V. ^{gp} G. ^{gq} V. ^{gr} G. ^{gs} V. ^{gt} G. ^{gu} V. ^{gv} G. ^{gw} V. ^{gx} G. ^{gy} V. ^{gz} G. ^{ha} V. ^{hb} G. ^{hc} V. ^{hd} G. ^{he} V. ^{hf} G. ^{hg} V. ^{hh} G. ^{hi} V. ^{hj} G. ^{hk} V. ^{hl} G. ^{hm} V. ^{hn} G. ^{ho} V. ^{hp} G. ^{hq} V. ^{hr} G. ^{hs} V. ^{ht} G. ^{hu} V. ^{hv} G. ^{hw} V. ^{hx} G. ^{hy} V. ^{hz} G. ^{ia} V. ^{ib} G. ^{ic} V. ^{id} G. ^{ie} V. ^{if} G. ^{ig} V. ^{ih} G. ⁱⁱ V. ^{ij} G. ^{ik} V. ^{il} G. ^{im} V. ⁱⁿ G. ^{io} V. ^{ip} G. ^{iq} V. ^{ir} G. ^{is} V. ^{it} G. ^{iu} V. ^{iv} G. ^{iw} V. ^{ix} G. ^{iy} V. ^{iz} G. ^{ja} V. ^{jb} G. ^{jc} V. ^{jd} G. ^{je} V. ^{jf} G. ^{jj} V. ^{jk} G. ^{jl} G. ^{jm} V. ^{jn} G. ^{jo} V. ^{jp} G. ^{jq} V. ^{jr} G. ^{js} V. ^{jt} G. ^{ju} V. ^{jv} G. ^{jw} V. ^{jx} G. ^{jy} V. ^{jz} G. ^{ka} V. ^{kb} G. ^{kc} V. ^{kd} G. ^{ke} V. ^{kf} G. ^{kg} V. ^{kh} G. ^{ki} V. ^{kj} G. ^{kk} V. ^{kl} G. ^{km} V. ^{kn} G. ^{ko} V. ^{kp} G. ^{kq} V. ^{kr} G. ^{ks} V. ^{kt} G. ^{ku} V. ^{kv} G. ^{kx} G. ^{ky} V. ^{kz} G. ^{la} V. ^{lb} G. ^{lc} V. ^{ld} G. ^{le} V. ^{lf} G. ^{lg} V. ^{lh} G. ^{li} V. ^{lj} G. ^{lk} V. ^{ll} G. ^{lm} V. ^{ln} G. ^{lo} V. ^{lp} G. ^{lq} V. ^{lr} G. ^{ls} V. ^{lt} G. ^{lu} V. ^{lv} G. ^{lw} V. ^{lx} G. ^{ly} V. ^{lz} G. ^{ma} V. ^{mb} G. ^{mc} V. ^{md} G. ^{me} V. ^{mf} G. ^{mg} V. ^{mh} G. ^{mi} V. ^{mj} G. ^{mk} V. ^{ml} G. ^{mm} V. ^{mn} G. ^{mo} V. ^{mp} G. ^{mq} V. ^{mr} G. ^{ms} V. ^{mt} G. ^{mu} V. ^{mv} G. ^{mw} V. ^{mx} G. ^{my} V. ^{mz} G. ^{na} V. ^{nb} G. ^{nc} V. nd G. ^{ne} V. ^{nf} G. ^{ng} V. ^{nh} G. ⁿⁱ V. ^{nj} G. ^{nk} V. ^{nl} G. ^{nm} V. ⁿⁿ G. ^{no} V. ^{np} G. ^{nq} V. ^{nr} G. ^{ns} V. ^{nt} G. ^{nu} V. ^{nv} G. ^{nw} V. ^{nx} G. ^{ny} V. ^{nz} G. ^{oa} V. ^{ob} G. ^{oc} V. ^{od} G. ^{oe} V. ^{of} G. ^{og} V. ^{oh} G. ^{oi} V. ^{oj} G. ^{ok} V. ^{ol} G. ^{om} V. ^{on} G. ^{oo} V. ^{op} G. ^{oq} V. ^{or} G. ^{os} V. ^{ot} G. ^{ou} V. ^{ov} G. ^{ow} V. ^{ox} G. ^{oy} V. ^{oz} G. ^{pa} V. ^{pb} G. ^{pc} V. ^{pd} G. ^{pe} V. ^{pf} G. ^{pg} V. ^{ph} G. ^{pi} V. ^{pj} G. ^{pk} V. ^{pl} G. ^{pm} V. ^{pn} G. ^{po} V. ^{pp} G. ^{pq} V. ^{pr} G. ^{ps} V. ^{pt} G. ^{pu} V. ^{pv} G. ^{pw} V. ^{px} G. ^{py} V. ^{pz} G. ^{qa} V. ^{qb} G. ^{qc} V. ^{qd} G. ^{qe} V. ^{qf} G. ^{qg} V. ^{qh} G. ^{qi} V. ^{qj} G. ^{qk} V. ^{ql} G. ^{qm} V. ^{qn} G. ^{qo} V. ^{qp} G. ^{qq} V. ^{qr} G. ^{qs} V. ^{qt} G. ^{qu} V. ^{qv} G. ^{qw} V. ^{qx} G. ^{qy} V. ^{qz} G. ^{ra} V. ^{rb} G. ^{rc} V. rd G. ^{re} V. ^{rf} G. ^{rg} V. ^{rh} G. ^{ri} V. ^{rj} G. ^{rk} V. ^{rl} G. ^{rm} V. ^{rn} G. ^{ro} V. ^{rp} G. ^{rq} V. ^{rr} G. ^{rs} V. ^{rt} G. ^{ru} V. ^{rv} G. ^{rw} V. ^{rx} G. ^{ry} V. ^{rz} G. ^{sa} V. ^{sb} G. ^{sc} V. ^{sd} G. ^{se} V. ^{sf} G. ^{sg} V. ^{sh} G. ^{si} V. ^{sj} G. ^{sk} V. ^{sl} G. sm V. ^{sn} G. ^{so} V. ^{sp} G. ^{sq} V. ^{sr} G. ^{ss} V. st G. ^{su} V. ^{sv} G. ^{sw} V. ^{sx} G. ^{sy} V. ^{sz} G. ^{ta} V. ^{tb} G. ^{tc} V. ^{td} G. ^{te} V. ^{tf} G. ^{tg} V. th G. ^{ti} V. ^{tj} G. ^{tk} V. ^{tl} G. tm V. ^{tn} G. ^{to} V. ^{tp} G. ^{tq} V. ^{tr} G. ^{ts} V. ^{tt} G. ^{tu} V. ^{tv} G. ^{tw} V. ^{tx} G. ^{ty} V. ^{tz} G. ^{ua} V. ^{ub} G. ^{uc} V. ^{ud} G. ^{ue} V. ^{uf} G. ^{ug} V. ^{uh} G. ^{ui} V. ^{uj} G. ^{uk} V. ^{ul} G. ^{um} V. ^{un} G. ^{uo} V. ^{up} G. ^{uq} V. ^{ur} G. ^{us} V. ^{ut} G. ^{uu} V. ^{uv} G. ^{uw} V. ^{ux} G. ^{uy} V. ^{uz} G. ^{va} V. ^{vb} G. ^{vc} V. ^{vd} G. ^{ve} V. ^{vf} G. ^{vg} V. ^{vh} G. ^{vi} V. ^{vj} G. ^{vk} V. ^{vl} G. ^{vm} V. ^{vn} G. ^{vo} V. ^{vp} G. ^{vq} V. ^{vr} G. ^{vs} V. ^{vt} G. ^{vu} V. ^{vv} G. ^{vw} V. ^{vx} G. ^{vy} V. ^{vz} G. ^{wa} V. ^{wb} G. ^{wc} V. ^{wd} G. ^{we} V. ^{wf} G. ^{wg} V. ^{wh} G. ^{wi} V. ^{wj} G. ^{wk} V. ^{wl} G. ^{wm} V. ^{wn} G. ^{wo} V. ^{wp} G. ^{wq} V. ^{wr} G. ^{ws} V. ^{wt} G. ^{wu} V. ^{wv} G. ^{wx} G. ^{wy} V. ^{wz} G. ^{xa} V. ^{xb} G. ^{xc} V. ^{xd} G. ^{xe} V. ^{xf} G. ^{xg} V. ^{xh} G. ^{xi} V. ^{xj} G. ^{xk} V. ^{xl} G. ^{xm} V. ^{xn} G. ^{xo} V. ^{xp} G. ^{xq} V. ^{xr} G. ^{xs} V. ^{xt} G. ^{xu} V. ^{xv} G. ^{xw} V. ^{xx} G. ^{xy} V. ^{xz} G. ^{ya} V. ^{yb} G. ^{yc} V. ^{yd} G. ^{ye} V. ^{yf} G. ^{yg} V. ^{yh} G. ^{yi} V. ^{yj} G. ^{yk} V. ^{yl} G. ^{ym} V. ^{yn} G. ^{yo} V. ^{yp} G. ^{yq} V. ^{yr} G. ^{ys} V. ^{yt} G. ^{yu} V. ^{yv} G. ^{yw} V. ^{yx} G. ^{yy} V. ^{yz} G. ^{za} V. ^{zb} G. ^{zc} V. ^{zd} G. ^{ze} V. ^{zf} G. ^{zg} V. ^{zh} G. ^{zi} V. ^{zj} G. ^{zk} V. ^{zl} G. ^{zm} V. ^{zn} G. ^{zo} V. ^{zp} G. ^{zq} V. ^{zr} G. ^{zs} V. ^{zt} G. ^{zu} V. ^{zv} G. ^{zw} V. ^{zx} G. ^{zy} V. ^{zz} G.

runt (vel, obstupuerunt, Ch. Sy.) vir, vel quisque, ad socium, five proximum suum, Mo. P. M. &c. vel, ad alium Ti. vel, alter alterum intuentes, Pi. Angl. vel, alter cum altero, Sy. Al. suo quisque loco consternati, Strig. Percussi tam gravium rerum denunciatione, respexerunt se mutuò^b. ^b G. Signum hoc erat vacillationis, & aliqualis pietatis, quæ tamen ambitione corrupta erat. Hæc est religio aulica, nempe Deum ita timere, ut tamen nemo velit excidere à gratia Regis, & Regem mortalem Regi coelorum præferre^c.

18. *Ex ore suo loquebatur, &c.* ^d Calv. ^e V. ^f G. ^g V. ^h Calv. ⁱ V. ^j G. ^k V. ^l G. ^m V. ⁿ G. ^o V. ^p G. ^q V. ^r G. ^s V. ^t G. ^u V. ^v G. ^w V. ^x G. ^y V. ^z G. ^{aa} V. ^{ab} G. ^{ac} V. ^{ad} G. ^{ae} V. ^{af} G. ^{ag} V. ^{ah} G. ^{ai} V. ^{aj} G. ^{ak} V. ^{al} G. ^{am} V. ^{an} G. ^{ao} V. ^{ap} G. ^{aq} V. ^{ar} G. ^{as} V. ^{at} G. ^{au} V. ^{av} G. ^{aw} V. ^{ax} G. ^{ay} V. ^{az} G. ^{ba} V. ^{bb} G. ^{bc} V. ^{bd} G. ^{be} V. ^{bf} G. ^{bg} V. ^{bh} G. ^{bi} V. ^{bj} G. ^{bk} V. ^{bl} G. ^{bm} V. ^{bn} G. ^{bo} V. ^{bp} G. ^{bq} V. ^{br} G. ^{bs} V. ^{bt} G. ^{bu} V. ^{bv} G. ^{bw} V. ^{bx} G. ^{by} V. ^{bz} G. ^{ca} V. ^{cb} G. ^{cc} V. ^{cd} G. ^{ce} V. ^{cf} G. ^{cg} V. ^{ch} G. ^{ci} V. ^{cj} G. ^{ck} V. ^{cl} G. ^{cm} V. ^{cn} G. ^{co} V. ^{cp} G. ^{cq} V. ^{cr} G. ^{cs} V. ^{ct} G. ^{cu} V. ^{cv} G. ^{cw} V. ^{cx} G. ^{cy} V. ^{cz} G. ^{da} V. ^{db} G. ^{dc} V. ^{de} V. ^{df} G. ^{dg} V. ^{dh} G. ^{di} V. ^{dj} G. ^{dk} V. ^{dl} G. ^{dm} V. ^{dn} G. ^{do} V. ^{dp} G. ^{dq} V. ^{dr} G. ^{ds} V. ^{dt} G. ^{du} V. ^{dv} G. ^{dw} V. ^{dx} G. ^{dy} V. ^{dz} G. ^{ea} V. ^{eb} G. ^{ec} V. ^{ed} G. ^{ee} V. ^{ef} G. ^{eg} V. ^{eh} G. ^{ei} V. ^{ej} G. ^{ek} V. ^{el} G. ^{em} V. ^{en} G. ^{eo} V. ^{ep} G. ^{eq} V. ^{er} G. ^{es} V. ^{et} G. ^{eu} V. ^{ev} G. ^{ew} V. ^{ex} G. ^{ey} V. ^{ez} G. ^{fa} V. ^{fb} G. ^{fc} V. ^{fd} G. ^{fe} V. ^{ff} G. ^{fg} V. ^{fh} G. ^{fi} V. ^{fj} G. ^{fk} V. ^{fl} G. ^{fm} V. ^{fn} G. ^{fo} V. ^{fp} G. ^{fq} V. ^{fr} G. ^{fs} V. ^{ft} G. ^{fu} V. ^{fv} G. ^{fw} V. ^{fx} G. ^{fy} V. ^{fz} G. ^{ga} V. ^{gb} G. ^{gc} V. ^{gd} G. ^{ge} V. ^{gf} G. ^{gg} V. ^{gh} G. ^{gi} V. ^{gj} G. ^{gk} V. ^{gl} G. ^{gm} V. ^{gn} G. ^{go} V. ^{gp} G. ^{gq} V. ^{gr} G. ^{gs} V. ^{gt} G. ^{gu} V. ^{gv} G. ^{gw} V. ^{gx} G. ^{gy} V. ^{gz} G. ^{ha} V. ^{hb} G. ^{hc} V. ^{hd} G. ^{he} V. ^{hf} G. ^{hg} V. ^{hi} V. ^{hj} G. ^{hk} V. ^{hl} G. ^{hm} V. ^{hn} G. ^{ho} V. ^{hp} G. ^{hq} V. ^{hr} G. ^{hs} V. ^{ht} G. ^{hu} V. ^{hv} G. ^{hw} V. ^{hx} G. ^{hy} V. ^{hz} G. ^{ia} V. ^{ib} G. ^{ic} V. ^{id} G. ^{ie} V. ^{if} G. ^{ig} V. ^{ih} G. ⁱⁱ V. ^{ij} G. ^{ik} V. ^{il} G. ^{im} V. ⁱⁿ G. ^{io} V. ^{ip} G. ^{iq} V. ^{ir} G. ^{is} V. ^{it} G. ^{iu} V. ^{iv} G. ^{iw} V. ^{ix} G. ^{iy} V. ^{iz} G. ^{ja} V. ^{jb} G. ^{jc} V. ^{jd} G. ^{je} V. ^{jf} G. ^{jj} V. ^{jk} G. ^{jl} G. ^{jm} V. ^{jn} G. ^{jo} V. ^{jp} G. ^{jq} V. ^{jr} G. ^{js} V. ^{jt} G. ^{ju} V. ^{jv} G. ^{jw} V. ^{jx} G. ^{jy} V. ^{jz} G. ^{ka} V. ^{kb} G. ^{kc} V. ^{kd} G. ^{ke} V. ^{kf} G. ^{kg} V. ^{kh} G. ^{ki} V. ^{kj} G. ^{kl} G. ^{km} V. ^{kn} G. ^{ko} V. ^{kp} G. ^{kq} V. ^{kr} G. ^{ks} V. ^{kt} G. ^{ku} V. ^{kv} G. ^{kx} G. ^{ky} V. ^{kz} G. ^{la} V. ^{lb} G. ^{lc} V. ^{ld} G. ^{le} V. ^{lf} G. ^{lg} V. ^{lh} G. ^{li} V. ^{lj} G. ^{lk} V. ^{ll} G. ^{lm} V. ^{ln} G. ^{lo} V. ^{lp} G. ^{lq} V. ^{lr} G. ^{ls} V. ^{lt} G. ^{lu} V. ^{lv} G. ^{lw} V. ^{lx} G. ^{ly} V. ^{lz} G. ^{ma} V. ^{mb} G. ^{mc} V. ^{md} G. ^{me} V. ^{mf} G. ^{mg} V. ^{mh} G. ^{mi} V. ^{mj} G. ^{mk} V. ^{ml} G. ^{mm} V. ^{mn} G. ^{mo} V. ^{mp} G. ^{mq} V. ^{mr} G. ^{ms} V. ^{mt} G. ^{mu} V. ^{mv} G. ^{mw} V. ^{mx} G. ^{my} V. ^{mz} G. ^{na} V. ^{nb} G. ^{nc} V. nd G. ^{ne} V. ^{nf</}

regi, *M. deprecati sunt* (vel, *intercedebant*, Ti. Pi. sic Mo. JY.) *apud regem*, P. G. ex Ch. &c. non sine mortis discrimine. Hoc certe virtutis fuit. Particula \square est emphatica criminis Regii exaggeratio; *Quinetiam*, &c. c. d. Quamvis Densillum retraheret per illos, &c.ⁿ

26. *Ut comprehenderent*] Itā Ca. Verūm id est לָקַח
Hebraeis. וְלָקַח לָקַח] *Ut caperent*, Ti. JT. &c. אָבִי
condit, &c.] Fecit nē inveniri possint P, in latibulo ad
quod confugerant q.

27. *Volumen & sermones*] h. e. *Volumen verborum.*
Hendiadys^r. *Volumen in quo descripta erant verba* †.

28. *Scribe in eo omnes sermones, &c.*] Frustrà itaque
resistit humana impietas omnipotentiae & sapientiae
Divinae.

29. *Et ad* (vel potius, *de*, ut לִּי sumitur Jerem. c. 18. v. 8, 9. neque enim verisimile est, Deum Prophetam ad Regem missurum, à quo ipsum absconderat *.) *Joaçim—dices*] Jubet ipsum Regem alloqui, &c. ¶ *Dicens, Quare scripsisti, &c.?* Hoc est quod Rex jusserat dici Jeremix, si inventus esset. Nolunt Reges sibi vera dici.

30. *Non erit ex eo* (vel, *ei*, JT. *Pi. ex sobole ejus* ^a,) *qui sedeat*, &c.] Id est, qui manebit ^a, aut diu obtinebit Regnum^b. Nam Jechonias filius ejus post trimestre regnum sine liberis decessit ^c. Trimestre verò illud regnum fuit quasi ludicrum puerile : ideo pro nihilo ducitur ^{*}. Zedecias autem, ultimus Rex, non erat legitimus ejus successor, sed patruus : deinde in odium & ignominiam Joakim & Jeconiaë effectus est. Sed quomodo hoc congruit cum perpetuitate Davidi promissa, &c.? Resp. Huic non repugnat aliqua interruptio & occultatio gratiæ Dei, donec veniat Christus, cujus est Regnum illud perpetuum ^d. ¶ *Et cadaver ejus*, &c.] Idem sensus qui suprà 22. 18, 19 ^{*}.

31. Et non audierunt] Noluerunt in animum admit-
tere f.

32. *Additi sunt sermones multò, &c.* [רבים פְּדוּמָה] *Multi ejus(modi, JT. Pi. &c. Heb. ut isti, G. sim. Mo. h.e. simili argumento^g: similes illis^h.*

C A P. XXXVII.

1. **P**RO *Jechonia*] Heb. *Chonia*, nomine ignominiae causâ truncatò^a; qui, quum 3 tantum mensibus regnaret, non solet inter Reges Juda numerari^b.

2. *Non obedivit, &c.*] Prodigiousus stupor, quod non erant admoniti poenâ Iechoniæ, &c.

3. *Et misit, &c.*] Audito rumore adventûs Chal-
dæorum^d.

4. *Libere, &c.*] Heb. *ingrediebatur & egrediebatur*, M. P. Ti. &c. vel, *libere* (vel, adhuc *libere*, Pi.) *versabatur*, JT. V. cum populo*. Solutus fuit, & sui juris, &c.^f. ¶ *In custodiam, &c.*] In quam postea datus est, v. 15. & ibi visa illa habuit quæ jam antè in prophetias retulit Jeremias, cap. 32. & 33.^g.

5. *Egressus est, &c.*] Sub. *ut suppetias ferret Jerosolymitanis, V.* ¶ *Recesserunt, &c.*] Quo tempore rescissum illud decretum Jer. 34^b.

7. Revertetur, &c.] Sub. *re infectâ*, V. Non ausus ob-
viâ ire Babylonio, &c. Vide 2 Reg. 24. 7ⁱ. Ezech. 17.
vers. 17.^k.

9. Nolite, &c. [אל תשאנו] Ne decipiatis animas
vestras, Mo. P. &c. vel, vos ipsos. J. T. Pi. Ne efferatis, &c.
Ti. Calv. sim. M. Ca. vobis spem vanam pollicentes¹.
Legitur vel תשאנו, vel תשאנו^m.

10. *Singuli, &c.*] Istorum vulneratorum. Tanta est Dei in vos ira, ut vel pauci faucii ad vestram perniciem sufficiant n.

12. *Egressus est* — *ut iret, &c.* לָלֶכְתָּ וְגו' לָלֶכְתָּ "וְגו'] *Ut iret* (vel, *profecturus*, JT.) *in terram Benjamin*, (suūque oppidum Anathoth^o,) *elabendo* (vel, *ad elabendum*, JT. Pi. *in morem eorum quæ per loca lubrica labuntur, nec certo loco consistere possunt: est enim* בָּרָךְ *quoque, molle, leve, glabrum esse* P. Vel, *ad lubricandum seipsum*, Mo. Q. *in V. instar rei lubricæ,* V. *quæ manibus teneri non potest* 9. Vel, *ut subducere, e.*

G. nam פֶּלֶן apud Talmudicos sign. *extrahere*^t. Vel, *ad* ^r G.
partiendum, scil. habitationem suam : q. d. non ut ibi
aut alibi certam sedem figeret ; sed ut partitum com-
moraretur, nunc hîc, nunc illic, permeans universum
populum†. Heb. *levigando*, sub. *itum*, vel *iter*, *suum*, Pi. † Di.
Vel, *ut divideret*, V. Calv. sub. *seipsum*, V. vel sub. *heredi-*
ditatem quam habebat, Ch. vel, *ad sortem dividendam*, Sy.
vel, *ut agrum curaret*, Strig. Cujus dividendæ causâ eò
profectus est^t. Sed hoc durum est & coactum^v. Vel, ^r Q. in
ut secederet, Ti. quò *segregaret se*, M.) *indè in* (vel, *de*, M. Calv.
‡ pro ¶ ponitur * :) *medio* (vel, *per medium*, Di.) *popu-* ^r Calv.
li, Pi. JT. &c. Ut subduceret se ex urbe, admittus tur- ^r Q. in V.
bæ egredienti solutâ obsidione : tunc enim maximè
elabi & eripere sese solent homines^v. Ut subduceret se
de conspectu civium^z. Al. *ut segregaret se indè* : quia erat ^r G.
in medio populi, P. Noluit manere inter populum, vel, 1.
nè in carcerem remitteretur^z ; vel, 2. quia novit ur-
bem statim perituram^b ; vel potius, 3. tædio confe-
ctus, quòd nihil proficeret, &c^c. ^r V. ^b Q. in
Ang.

13. *Custos, &c.* [בעל פקדון] *Dominus, vel magi-^c Calv.*
ster, prefectura, J.T. Pi. vel, *custodia,* Calv. *Præfectus illi*
portæ^d. *Prepositus, P. præfectus quidam carceris,* Ti. ^d Pi. *fini.*
 ¶ *Filii Hananiae*] Cui mortem prædixerat Jeremias M.
 suprà cap. 28. Eam mortem, quasi non prædicta, sed
 illata, fuisset ab Jeremia, vindicare voluit nepos*. ¶ *Ad * G.*
Chaldeos profugis; simil. Sy. P. [נזיל] *Dilaberis, M.*
Calv. fim. Mo. tu deficis, J.T. Pi. tu volebas deficere, Ti.
fim. Ch.

15. Irati, &c.] Ostendit sibi præclusam loquendi
copiam^f. ¶ *Cæsum, &c.*] Heb. *Percusserunt eum*, nem-^f Calv.
pe per ministros^g. ¶ *Miserunt, &c.* וְנִתְּנוּ וְנִתְּנוּ] *Et de-*^g Pi. Calv.
derunt (vel, *posuerunt*, P.) *eum domum, &c.* Mo. vel, in do-
mun, &c. P. M. JT. &c. ¶ *In domo Jonathan scriba*
Unius ex aulicis scribis: nam carcer hic in aula erat.
Vide suprà c. 32. 2^h.

16. In, &c. אֶל־בֵּית הַבּוֹר In, vel ad, domum la-
ci, Mo. P. M. &c. vel, cisternæ, Pi. vel, carceris, G. sim.
Calv. nempe interiorē¹. In foveam illam, JT. Pi. In¹ G.
carcerem tenebricosum, foetidum, coenosum, similem
lacui, foveæ, aut sepulchro^k. Al. in fossam, Strig. ¶ Et^k Me; sim.
in ergastulum, אֶל־הַחֲנִיּוֹת Et ad hospitoliola, Mo. & in^T.
cauponariam illam domum, M. & in ergastuli, five ho-
spitoliolis, V. & ad locum ubi detinebantur vincti, P. sim. V.
In operatorium locum, ubi vincti cogebantur molere,
pinfere, &c.¹. Et carcerem, Strig. & in cellulas illius, JT.¹ T.
Pi. sic V. G. Eas intelligit quas nunc geolas vocant :
triste habitaculum^m. De alia [cellula] in aliam cir-^m G.
cumducentes recluserunt eum in penitissima, ubi vix
fontes, nisi perduelles, collocabantur*. Vox propriè * Jun.
sign. angustos carceres. Fuit igitur projectus in lacum
vel cisternam, ubi erant angusta loca, nè scil. posset vel
spatiari, vel libere surgere, & stare, & sedere, & cuba-
reⁿ. Et in profundissimas mansiunculas, Ti. & in me-ⁿ Calv.
dium tabernarum, Ch.

*17. Tulit eum] Jussit clam eum ad se deduci °. ° G.
 ¶ Putasne, &c. ? וְאַיִן שֶׁנֶּאֱמַר] Estne verbum à Jehova ? M.
 JT. Pi. i. e. Estne prophetia quam prædixisti vera^p ? vel ° V.
 potius, An nunc etiam certi aliquid nobis potes præ-
 dicere q ? ° G. sim

19. *Ubi sunt prophetae vestri, &c?*] Quos eventus
mentitos fuisse docuit.^r

20. *Valeat*, &c. [חפץ לך] *Cadat*—*precatio*, vel *deprecatio*, mea, &c. Mo. P. M. Ti. &c. h.e. Sine te exorem. Vide ad Jer. 36. 7†. *Procido deprecans te*, JT. Ac† V. *ceptabilis fit*, &c. Ch. sim. Sy. ¶ *Ei*, &c. [חפץ לך] , & aut redundat, aut per *ut* vertendum, *ut nē præcipias me reduci* : vel, [locus sic reddendus,] *Exaudi orationem meam, quæ est, ut nē revertar*, &c†. ¶ *Nē moriar* † V. *ibi*] *Propheta mortem refugit, & tamen paratus est mori potius quàm à functione sua deflectere* v. † Calv.

21. Ut, &c. [וַיִּקְרִי וְג'] Et servandum tradiderunt, Pi. & posuerunt, P. scil. tanquam depositum. Idem verbum quod Jer. 36. 20^x. Ut committerent, JT. ut po-^x V. nerent, Ti. ¶ In vestibulo carceris] Vel, arrio custo-
diæ, Mo. P. &c. Ubi & cœlo frui poterat, & ab amicis
adiri y. ¶ Et, &c. [וַיִּתְּנוּ לָהּ כֶּסֶף וְג'] Et darent (vel, y G.
Idque dando, Pi. vel, Et dedit, P. i. e. curavit dandum^z: z V.
vel, Dantes, M.) ei iractam (vel, tortam, Mo. P. &c. buc-
cellam, vel frustum, V. ex Ch. G. porcionem aliquam^a. a V.

Panes

Panes grandes fieri solebant : ex iis partes, *usides, xnd-
opala* (fragmenta) singula, dabantur ^b. panis—ex vico
pistorum, J.T. Pi. &c. ubi venalis erat in usum plebis. No-
tat panem non fuisse delicatum, sed communem, &c. ^c.
¶ *Et mansit, &c.* Sub. usque ad expugnationem urbis, V.
vel, [quod verius,] donec in pejorem locum transferre-
tur, cap. seq. ^d.

C A P. XXXVIII.

- ^a G. 1. **Filius Phassur** Illius de quo cap. 20^a. Quod non placet; nam hic Princeps erat, ille sacerdos ^b.
^b Ang. ¶ *Et Fuchal filius Selemia* De quo supra 36. 26^t. ¶ *Et Phassur, &c.* De quo 21. 1^c.
[†] G. Ang. 2. Et erit anima ejus *fosset*, *ללש* In spoliis, Mo. P. M. &c. loco spoliis, J.T. Pi. i. e. in salvationem ^d. q. d. Vitam servabit, sed cum jactura rerum omnium, ut in naufragio vel incendio, &c. ^e. Non occidetur ab eis ^f.
^c Calv. ¶ *Alii locum sic reddunt:* Et vitam suam tanquam spoli-
^f Pi. um retinebit, Strig. Et animam suam lucrificiet, ac si invenisset pradam, Ti. Is vita salutis sue consulat, Ca.
3. De, &c. *ללש* Nam, vel Quia, (vel, Quandoquidem, J.T. Pi.) idcirco, vel propterea, (vel, hac ratione, Ti. V. vel, per ista verba, G. vel, propterea quod, ut *ללש* sumitur Gen. 38. 26. Num. 10. 31. & 14. 43. Psal. 42. 7. Jer. 48. 36^t. Super sic, Mo. ipse debilitat, vel, remissas reddit, manus, &c. P. J.T. Pi. Di. &c. Infringit illis animos, spem omnem adimendo ^g. Eos inertes & ignavos reddit. Speciosum crimen: Sanctorum dicta & facta semper obnoxia fuerunt finistris judiciis: deferretur ut hostis patrie, &c. ^h. Punienti sunt qui aliquid fecerint quo leves hominum animi superstitione Numinis tenerentur, ut docet Modestinus L. Siquis aliquid. D. de penis. Et Principis fata scrutari, capitale apud Romanos, Tacit. Annal. 16. Vera hæc: sed Dei jussus supra omnem legem est; & quicquid imperat, defendit ⁱ; & mutat imperia prout libuerit. Deus urbem tradiderat Chaldaeis, &c. At per 20 annos idem docuerat, adeoque mortem pariter meruerat. Verum putabant Prophetam, malis subactum, nè hiscere ausum esse, &c. ^k.
[†] Ang. [M. sic reddit, U. quid enim dissolvit, &c.?] ¶ *Loquens, &c.* ita M. *ללש* Loquendo, vel alloquendo, &c. Mo. J.T. Pi. Ca. quod loquatur, P. ¶ *Siquidem, &c.* *ללש* Nam vir iste, &c. J.T. Pi. &c. Certè, vel *Uique, &c.* ut ad Jer. 20. 8. Posterius [hoc] *ללש* nihil est nisi prius repetitum, majoris emphaseos & certioris affirmationis gratia ^l.
[†] G. 5. In manibus vestris In manibus Synedrii, cujus est judicare de Propheta vero aut falso ^m. Licet vobis per me eum interficere ⁿ. ¶ *Nec enim, &c.* *ללש* Quia non rex poterit vobiscum verbum, Mo. Nam rex non posset, vel potest, contra vos quicquam, Di. Q. in V. G. sic Calv. nempe in illo rerum genere. Vide de J. B. & P. 1. 2. 20°. Non possum vobis obistere. De se loquitur in tertia persona. Cum hoc promissit Sedecias, non erat in regia, sed in porta Benjamin, ut sequentia docent ^p. q. d. Jam video me non esse Regem, sed vos ita dominari, ut, velim nolim, cogar vobis cedere ^q. Sed si sic vertatur, construitur *ללש* cum futuro, ubi *ללש* usurpandum erat: & *ללש*, pro contra, non est adeo usitatum. Si vertis, Nam non est rex qui possit quicquam contra vos, i. e. nullus Rex posset, &c. dicendum fuerat indefinitè, *ללש*, non determinatè, *ללש*. Quæ cum vidissent J.T. verterunt, [&, post eos, Pi.] Nam minimè is est rex, qui possit contra vos quicquam. Non sperno. Forfan tamen sic veritas, Nam sine rege possibilis erit vobis, vel vobiscum, vel apud vos, res. Dixerant, moriendum esse Jeremiam. Mens erat, ut id jussu Regis fieret. Detrectat id Rex, quocirca in eorum potestatem eum tradit; addit causam, sine se facile ipsis fore totum illud negotium conficere ^r.
[†] Di. Al. Non enim rex potest vobis denegare quicquam, P. Ti. eam estis prudentia. Honorificè itaque de iis loquitur ^t. Non est rex qui possit facere quicquam contra vos. Videtur hic *ללש* jungi fut. *ללש*. Sed ostendit accentus distinctivus Zakeph katon in voce *ללש* distinctionem faciendam; & relativum ad sequens *ללש* intelligendum esse ^u.
[†] Calv. ¶ *Et Fuchal filius Selemia* De quo supra 36. 26^t. ¶ *Et Phassur, &c.* De quo 21. 1^c.
[†] G. Ang. 2. Et erit anima ejus *fosset*, *ללש* In spoliis, Mo. P. M. &c. loco spoliis, J.T. Pi. i. e. in salvationem ^d. q. d. Vitam servabit, sed cum jactura rerum omnium, ut in naufragio vel incendio, &c. ^e. Non occidetur ab eis ^f.
^c Calv. ¶ *Alii locum sic reddunt:* Et vitam suam tanquam spoli-
^f Pi. um retinebit, Strig. Et animam suam lucrificiet, ac si invenisset pradam, Ti. Is vita salutis sue consulat, Ca.
3. De, &c. *ללש* Nam, vel Quia, (vel, Quandoquidem, J.T. Pi.) idcirco, vel propterea, (vel, hac ratione, Ti. V. vel, per ista verba, G. vel, propterea quod, ut *ללש* sumitur Gen. 38. 26. Num. 10. 31. & 14. 43. Psal. 42. 7. Jer. 48. 36^t. Super sic, Mo. ipse debilitat, vel, remissas reddit, manus, &c. P. J.T. Pi. Di. &c. Infringit illis animos, spem omnem adimendo ^g. Eos inertes & ignavos reddit. Speciosum crimen: Sanctorum dicta & facta semper obnoxia fuerunt finistris judiciis: deferretur ut hostis patrie, &c. ^h. Punienti sunt qui aliquid fecerint quo leves hominum animi superstitione Numinis tenerentur, ut docet Modestinus L. Siquis aliquid. D. de penis. Et Principis fata scrutari, capitale apud Romanos, Tacit. Annal. 16. Vera hæc: sed Dei jussus supra omnem legem est; & quicquid imperat, defendit ⁱ; & mutat imperia prout libuerit. Deus urbem tradiderat Chaldaeis, &c. At per 20 annos idem docuerat, adeoque mortem pariter meruerat. Verum putabant Prophetam, malis subactum, nè hiscere ausum esse, &c. ^k.
[†] Ang. [M. sic reddit, U. quid enim dissolvit, &c.?] ¶ *Loquens, &c.* ita M. *ללש* Loquendo, vel alloquendo, &c. Mo. J.T. Pi. Ca. quod loquatur, P. ¶ *Siquidem, &c.* *ללש* Nam vir iste, &c. J.T. Pi. &c. Certè, vel *Uique, &c.* ut ad Jer. 20. 8. Posterius [hoc] *ללש* nihil est nisi prius repetitum, majoris emphaseos & certioris affirmationis gratia ^l.
[†] G. 5. In manibus vestris In manibus Synedrii, cujus est judicare de Propheta vero aut falso ^m. Licet vobis per me eum interficere ⁿ. ¶ *Nec enim, &c.* *ללש* Quia non rex poterit vobiscum verbum, Mo. Nam rex non posset, vel potest, contra vos quicquam, Di. Q. in V. G. sic Calv. nempe in illo rerum genere. Vide de J. B. & P. 1. 2. 20°. Non possum vobis obistere. De se loquitur in tertia persona. Cum hoc promissit Sedecias, non erat in regia, sed in porta Benjamin, ut sequentia docent ^p. q. d. Jam video me non esse Regem, sed vos ita dominari, ut, velim nolim, cogar vobis cedere ^q. Sed si sic vertatur, construitur *ללש* cum futuro, ubi *ללש* usurpandum erat: & *ללש*, pro contra, non est adeo usitatum. Si vertis, Nam non est rex qui possit quicquam contra vos, i. e. nullus Rex posset, &c. dicendum fuerat indefinitè, *ללש*, non determinatè, *ללש*. Quæ cum vidissent J.T. verterunt, [&, post eos, Pi.] Nam minimè is est rex, qui possit contra vos quicquam. Non sperno. Forfan tamen sic veritas, Nam sine rege possibilis erit vobis, vel vobiscum, vel apud vos, res. Dixerant, moriendum esse Jeremiam. Mens erat, ut id jussu Regis fieret. Detrectat id Rex, quocirca in eorum potestatem eum tradit; addit causam, sine se facile ipsis fore totum illud negotium conficere ^r.
[†] Di. Al. Non enim rex potest vobis denegare quicquam, P. Ti. eam estis prudentia. Honorificè itaque de iis loquitur ^t. Non est rex qui possit facere quicquam contra vos. Videtur hic *ללש* jungi fut. *ללש*. Sed ostendit accentus distinctivus Zakeph katon in voce *ללש* distinctionem faciendam; & relativum ad sequens *ללש* intelligendum esse ^u.
[†] Calv. ¶ *Et Fuchal filius Selemia* De quo supra 36. 26^t. ¶ *Et Phassur, &c.* De quo 21. 1^c.

Quia non est rex qui prevaleat vobis in quoquam, M. Quia rex non potest vobis adversa fronte repugnare Ca.

6. In lacum Melchie filii, &c. *ללש* Filii Melchie, Mo. vel, Hamelech, P. G. ex Vulg. cujus mentio Jerem. 36. 26. vel, regis, c. Ch. Sy. J.T. Pi. i. e. alicujus Regum. Hanc miseriam suam describit Thren. 3. & prædixerat eam Esa. c. 53. 8^x. [De quo vide ibi annotata.] ^g G.

7. *Æthiops* Jam tum eminens ostendere voluit Deus quàm justas causas haberet gentes extraneas ad salutem vocandi. Servat *Æthiops* Prophetam, quem Judæi opprimebant. Gentes in Christum credidère quem Judæi crucifixerant. Exprobrat hic Judæis barbariem suam, & quod homo extraneus illis humanior fuerit, &c. ^h. ¶ *Sedebat in porta, &c.* Ubi desideria civium audire solebat ⁱ, & jus dicebat ^j.
[†] Calv.

8. Et locutus est, &c. Non clam, sed in publico conventu: quod commendat magnitudinem animi ejus, &c. ^k.
[†] Calv. 9. Mittentes, &c. *ללש* Quem (vel, Nempe quod Ti. V. Eò quod, J.T.) projecerunt, &c. M. ¶ *Ut, &c.* *ללש* Et (vel, Nam P. vel, Qui, Pi.) morietur (vel, moritur, M. moriturus fuit, live fuerat, J.T. Pi. mortuus est, V. mortuus fuisset, G. ex Ch.) subius se, Calv. V. sic Mo. vel, in loco ipso. P. sim. Ti. vel, in loco suo, M. J.T. Pi. Ch. vel, per se. G. Brevi morietur in loco ubi nunc est ^d, etiam si nemo ei molestus sit ^e. Vel, ^f V. in loco illo priore; qu. d. Nihil opus erat mortem ejus appetentibus transferre in locum tam fœdum: nam, etiam si in vestibulo carceris eum reliquissent, ex fame mors eum manebat, quippe panis jam defecerat ^f.
[†] G.

10. Præcepit itaque rex, &c. Mutato jam animo. Multa Ebedmelechum ab hoc officio detertere poterant. Res est peracta: tu unus insurges contra omnes: Rex ipse coactus fuit cedere eorum furori: tumultus orietur; & tibi pereundum, & Jeremiam, &c. Felicitè tamen successit. Discamus hinc in cursu & officio nostro pergere, & oculos ad difficultates claudere, & supra spem sperare. Eventus sunt penes Deum, qui manum suam porriget, &c. ^g. ¶ *Tolle, &c.* *ללש* Tolle, vel Sume, in manu tua, Mo. P. vel, in, five ad, manum tuam, M. J.T. in potestate tua, five dominio tuo, V. vel, pro arbitrio tuo. Ti. vel, tecum, Pi. Belg. Vulg. M. ex Ch. Ang. i. e. sub ductu tuo, & in usum tuum. Vide ad 2 Sam. 8. 10^b. Sensus, Facio tibi potestatem tollendi ⁱ. ¶ *Triginta viros* Non [tantum] ut Prophetam extraherent, cui 3. vel 4. sufficerent ^k: sed ad propulsandam vim procerum, si opus fuisset ^l. Vel, tot missi, quia lacus erat profundissimus: quod verisimile est, quia superior urbis pars in arduo colle sita erat, & tamen in ejus fundo erat coenium, &c. ^m. Vel, quia inediâ debiliores facti sunt, &c. ⁿ.
[†] Calv.

11. Ingressus est domum regis, quæ erat, &c. *ללש* Ad sub thesaurum, Mo. ad locum qui erat sub thesauro, P. sim. M. J.T. Pi. Calv. &c. Subter cellam penuriam, quo peniculi usu detriti abjiciebantur. ¶ *Et tulit inde veteres, &c.* *ללש* Vetera (vel, veterationes, V.) tractionum, Mo. V. G. (i. e. pannos veteres, pedibus calcantium huc & illuc tractos, sparsos & disiectos P. vel, putridorum, V.) & vetera (vel, veterationes, V.) consumptionum, vel corruptorum, i. e. putrida: vel, corruptionum, Mo. G. qu. d. lacera & corrupta ^o: penicillos laceratos vel usu detritos. De voce *ללש* vide quæ diximus ad Marc. 9. 49^q. Al. ^p G. veteramenta abjecta, (vel, tractionum, à *ללש* trahere ^q), ¶ *Calv.* veteramenta, inquam, evanida, J.T. Pi. vel, corruptorum, Calv. veteres pannos putridos, & veteres corruptos, P. inveteratos. & laceros pannos, atque detrita vestimenta, M. sim. Ti. *ללש*, sal, fit *ללש*, corrumpi, evanidum fieri, Esa. 51. 6. vel, quia sal, qui carnes conservat, pannos vestesque corrumpit; vel, quia sal ipse, humore quovis admissio, facile dissolvitur ^r.
[†] Idem.

12. Pone—sub, &c. *ללש* Sub axillis tuis, J.T. sub axillis manuum (vel, brachiorum, Pi. G.) tuarum, Mo. P. sic M. Ti. Manus, pro brachiis, ut Esa. 25. 11^t. Al. Pone—sub axillis tuis, manibus tuis, vel, cum manibus, &c. Elliptis instrumentalis particule ^s. ¶ *Ne funes læderent eum nudum, vel seminudum.* ¶ *Et super, &c.* *ללש* Subter (vel, desubter, Mo.) factus, P. Mo. &c. vel, cum funibus, J.T. Pi.

13. In vestibulo carceris Ubi ante fuerat, c. 37. 21^y. ^t G. Huc

Huc prudenter deduxit cum Ebedmelech, ut sedaret
rabiam hostium Jeremiae, &c.²

14. *Ad, &c.* [וְיָבֹא אֵלָיו] *Ad, vel in, introitum,*
sive *ingressum*, (vel, *aditum*, Ca. vel, *transitum*, Ti.) *tertium*
(vel, *principium*, à וְיָבֹא princeps, Ex. 15. 4. 2 Reg. 7. 2^a.)
qui (sub. est, vel erat, M. P. J. T. Pi. &c. vel, *ibat*, G. Ang.)
in domo (vel, *ad domum*, J. T. Angl. G.) *Domini*, Mo. P. &c.
Introitus hic (qui alibi non legitur, de quo nec nostri
nec Hebraei quicquam certi adferunt,) erat^b, vel, 1. Tem-
pli, ab australi parte Templi, per quem Rex Templum
adiit, unde *regius introitus* dicitur 2 Reg. 16. 18^c: quan-
quam hic ab Oriente fuisse videtur ex Ezech. 46. 1, 2, 8.
Vel, 2. in domo regia, (ubi & carcer fuisse videtur;
vide Jer. 37. 15, 21.) quæ tribus atriis vel partibus
constitit, 2 Reg. 20. 4. Jer. 36. 12, 20. Sic ergo verba
reddi possunt, *in introitu tertium, qui est juxta domum*
Domini^d. Al. *ad ingressum*, &c. i.e. ad portam Templi
tertiam, quæ respiciebat regiam; per illam enim ex
regia ingrediebantur Templum*. Huc penetravit Se-
dechias, ut posset liberius cum Jeremia colloqui. Non
fuit hic contemptor Dei, nec tamen serio pius, sed ani-
mi dubius. Putavit forsan Deum sibi placatum, quod
Prophetam sublevasset, &c. ut hypocritæ semper sibi
blandiuntur^f. [De hoc introitu] vide 1 Reg. 10. 5, 12.
1 Par. 26. 16, 18. 2 Par. 9. 11^g.

15. *Si* (vel, *Cum*, V. Mo.) *annunciavero tibi* Cre-
debat illum de obsidionis eventu interrogaturum:
quod verum erat^h. Sed cur veritus est Propheta pro-
mulgare vaticinia Dei? Resp. 1. Propheta non semper
habebant expressum loquendi mandatumⁱ; nec fie-
bant prædictiones eo impetu, quem ratio & prudentia
non moderaretur. 2. Recusare recusat Propheta respondere,
nisi promissâ prius securitate vitæ^k, quia sciebat doctri-
nam suam non modò sibi periculofam, sed & Regi in-
utilem, fore^l; & noluit margaritas porcis projicere.
3. Jeremias antea defunctus erat suis partibus, Regem-
que admonuerat^m. ¶ *Interficiet me?* Eam conjectu-
ram faciebat ex antecedentibusⁿ. ¶ *Non me au-*
dies Etiam si veritatem dixero, non credes mihi^o. Lo-
quitur secundum id quod erat credibile. Nam sæpe
monitus nihilo factus erat melior^p.

16. *Qui fecit nobis animam hanc* Ità Mo. P. &c. i. e.
dedit hanc vitam^q, sive vitalem spiritum^r; sub. *mibi*
adimat eam, J. T. q. d. Vita mea respondeat, si te fal-
lam^t. Solent Reges etiam mali in magnis periculis
aliquo Numinis metu percelli. Vide Sueton. Calig. 51^{*}.
¶ *In manus virorum istorum* Qui nominati initio ca-
pitis; quique per Synedrium, cujus pars erant, facile
sperabant obtinere se posse mortem Prophetæ^u.

17. *Hec dicit Dominus, &c.* Propheta aut novum
mandatum acceperat, ut hoc repeteret; vel saltem du-
cebatur impulsu Spiritus &c.^v. ¶ *Si—exieris* Ut
scilicet facias imperata illorum^x. Si te eas deditum^f.
¶ *Ad principes, &c.* Non dicit, *ad regem*^y; vel, 1. quia
hic aberat, & fortasse Tyrum excurrebat, quam obse-
derat, aut Babylonem^z; vel, 2. quia Rex non tanti
cum fecisset, ut scederis violatorem admittere ad suum
aspectum voluisset^a. Ex hoc loco, & pluribus aliis,
constat Deum certò prænosse omnia futura libera, non
solum absoluta, sed & conditionata, etiam quæ defi-
ciente conditione nunquam eventura sint, sed evenirent
si talis conditio poneretur^b.

19. *Solicitus sum, &c.* Plus timet probra hominum
quàm offensam Dei^c.

20. *Non te tradent* Deus non ea tantum novit quæ
eventura sunt, sed & quæ eventura essent si hoc vel il-
lud fieret; partim, quod omnes hominum affectus ipsi
perspectissimi sunt; partim, quod vi suâ omnipotente &
affectus vertere, & effectus quosvis etiam sine eo im-
pedire, possit^d.

22. *Mulieres* (quæ aut Joakimi aut Jechoniæ fue-
rant^e), quæ remanserunt, &c.] Quæ non abductæ sunt
cum Joachin^f. ¶ *Educentur, &c.* Venient in ho-
stium potestatem. Quid igitur fiet viris? ¶ *Et ipse*
dicent Ipsæ judices erunt testesque stultitiæ tuæ, & ma-
litie procerum^g. ¶ *Seduxerunt te*, ità V. [וְהִסְתָּ] Im-
plicaverunt te, Mo. M. Ti. J. T. &c. *Suasurunt* (vel, Im-
posuerunt, V.) tibi, P. ¶ *Viri pacifici tui* Ità V. Heb.
paci tua, Mo. P. &c. qui pacem tibi pollicii sunt, Ti.

cum quibus tibi fuit pax, M. *adulatores tui tibi bene*
pollicentes, Strig. qui videbantur quærere pacem tu-
am^h; familiares tui & domesticiⁱ, & amici, ut Psalm. ^h Pi.
41. 10. Intellige Ægyptios^k; pseudo-prophetas & pro-
cerum quosdam^l. Ità obtigit ei à mulieribus quod à
viris metuebat^m. Hæ irridebant eum; q. d. Egregium
sanè te Regem, qui tam stolidè passus es tibi imponi à
tuis, &c.ⁿ ¶ *Demerserunt, &c.* [וְהִסְתָּ] Im-
mersi, vel *Infixi*, (vel, Quodque *demersi*, Pi.) *sunt in ceno*
pedes tui, P. Pi. &c. Dicent illos fuisse qui te involve-
runt inexplicabilibus malis^o. Falsas persuasiones com-
parat *ceno*: q. d. Non poteras egredi^p. ¶ *Et, &c.*
[וְהִסְתָּ] *Conversi* (vel, *Adi*, M. vel, Et illi *adi*, Ti.
vel, Quodque *aversi*, Pi.) *sunt retrorsum*, Mo. P. &c. Hoc
referunt, [vel, 1. ad Sedeciam;] ut significetur omnia
ipsi accidisse præter spem^q. Dicent, *Pedes tui adi sunt*
retrorsum, nè acquieveris Babylonis^r. [Vel, 2. ad viros
pacis.] Illi, cum te in periculum conjecerint^s, deferent
te^t. Dicent, illos retro abiisse. Ægyptii exercitum suum
statim reducere. Pseudo-prophetarum & procerum,
qui ante pericula promptissimi fuerant, urgente peri-
culo, transfugere ad Chaldaeos, supra 19^v. [Alii locum
sic reddunt;] *Immersi sunt in cœnum pedes tui?* (h. e.
quum immersi fuerunt,) *retroesserunt*, nempe viri pacis
tuæ^x. *Cumque immerfissent te luto, retro legerunt vestigia*,
Strig. Pravi hi ductores te tanquam cœcum seduxerunt
in lubricam & cœnosam viam, ubi mox in puteum de-
lapsus es, unde, fugientibus illis, emergere nequis^y.

23. *Et omnes uxores, &c.* Scandit oratio; propius
enim propiusque ad ipsum venit^z. ¶ *Comburent* Heb.
combures. Eris autor & causa comburendæ urbis^a.

24. *Nullus sciat, &c.* i. e. Si hæc in vulgus non pro-
feras, salvum te præstabo^b. ¶ *Et non morieris* Non
occidam te^c. Vel, *nè moriaris*, Angl. nempe per Prin-
cipes. Non minatur Jeremia, sed ostendit hoc silenti-
um sibi utile fore^d.

25. *Si—audierint principes, &c.* Sedecias Regis
titulum habebat, sed absque dignitate; nam serviliter
obsequi coactus est Principibus suis. Hinc Babylonios,
illinc consiliarios suos, timet. Sed angustias meruit ob
contemptum Dei & Prophetæ. Vide hîc Reges minimè
liberos esse, sed innumeris custodiis obnoxios^e.

26. *Prostravi, &c.* [וְהִסְתָּ] *Cadere feci* (vel, *Proje-*
ci, Pi. *Prostravi*, M. G. &c.) *deprecationem meam*, P. &c.
i. e. Prostrato corpore Regem oravi. Vide Jer. 36. 7^f. ¶ *Ego*
supplex procubui orans, Ti. sim. J. T. &c. ¶ *In*
domum Jonathan De qua Jer. 37. 15^g.

27. *Et locutus est, &c.* Cavillum hoc fuit, & quæ-
dam mendacii species; nam certum est, eum non hæc
causâ venisse ad Regem: quare non excusari potest,
sed metus eum urgebat, &c.^h. Al. Partem veri dicere,
non est mentiriⁱ. Non mentitus est, quia hoc non lo-
quitur ad fraudem proximi. In judicio non est menti-
endum pro quocunque bono^k. Semper illicitum est
dicere mendacium; at licitum est celare veritatem:
id quod fecit Abraham, Gen. 20. 2, 12. *Soror mea est*
& Samuel, 1 Sam. 16. 2, 5. *Ad sacrificandum veni, &c.*^l. ¶ *Et, &c.*
[וְהִסְתָּ] *Et* (vel, *Sic*, Sy. J. T. *Itaque*,
Ca. *Tum*, Pi.) *siluerunt* (vel, *taciti abierunt*, Ti. *absti-*
nuerunt, Pi. Ca. five quieverunt^m; *tacentes dimiserunt*, M.
filentes abstinerunt, J. T.) *ab eo*, P. Calv. sic Mo. &c. vel,
eum, M. Destiterunt interrogare eumⁿ. *Quare de hoc*
conatu destiterunt, Strig. Non traxerunt eum ad Syne-
drium^o. ¶ *Nihil, &c.* [וְהִסְתָּ] *Quia*
(vel, *quum*, J. T.) *non fuit* (vel, *fuisse*, J. T.) *auditum*, vel
exauditum, verbum, M. P. &c. vel, *verbum illud*, J. T. *Re*
inauditâ, Ca. *Quia non innotuerat res illa*, Pi. *Nihil enim*
sentiebant, Ti. *Quia nihil poterant explorare*, Strig. De
iis quæ Rex interrogaverat, & ipse responderat^p.

28. *Et, &c.* [וְהִסְתָּ] *Erâtque ibi*
quum capta fuit, &c. P. Ang. Pi. sic J. T. Al. *Et factum est ut*
caperetur Jerus. Mo. P. Vulg. G. &c. [Sim. Strig. qui hic
caput 39. inchoat.] Hæc verba melius ad caput se-
quens referuntur, ut primum & secundum conma mag-
is deorsum vim habeant, & in tertio abundet copula^q. *Et*
accidit ut secundum hoc caperetur. Admonet se non fuisse
vanum Prophetam, sed verum^r.

CAP. XXXIX.

2. **A** Porta (vel, rupta, P. Ti. JT. &c.) est civitas] Id est, ruinis nudata erat^a: perruptus fuit murus urbis^b, crebris ictibus arietum hostilium^c. Stulti sero sapiunt, & suo malo experiuntur verum fuisse quod spreverunt^d.

3. **Sederunt in porta media**] Ita Ch. Sy. P. Mo. M. &c. quæ erat in muro medio^a, inter duas urbis partes^b, interiorē & exteriorē^c. **Media**, i. e. quæ erat inter portam muri exteri urbis, & portam muri intimi, putat Templi. Cingebatur enim urbs duobus muris, præter murum Templi^b. Hic substiterunt, tum ut urbi dominarentur; tum caventes ne essent infidiæ, &c.^d.

Neregel, Serefer] Nomen hoc est vel, 1. unicum^a; vel, 2. duplex, sive duorum virorum^b. **Neregel**, **Serefer**, Pi. JT. **Semegar**, &c. **רַב־שָׁרָאֵר**] Est hoc nomen vel, 1. personæ^m; vel, 2. officiiⁿ. **Præfectus arario sacro**, JT. Pi. Cum duo hic nominentur nomine **Neregel-serefer**, credibile est eos officiis hic distinctos esse. **רַב־שָׁרָאֵר** videtur esse **custos templi Nabu**, ut sit vice **רַב־שָׁרָאֵר**. **Sarsachim, Rabsares**] Prius est personæ, posterius officii, nomen^p. **רַב־סַרְסַחִים**]

Præfectus aulicus, JT. vel, **aulicorum**, Pi. vel, **eunuchorum**, G. vel, **satellitum**, Angl. **Neregel, Serefer, Rebmag**] Alius primo cognominis, qui ab illo distinguitur officio suo^q. **רַב־מַגֵּן**] **Præfectus metationi castrorum**, JT. Pi. Angl. vel, **princeps magorum**, G. Nomina hæc omnia apud Josephum reperies, sed corruptissima^r.

4. **Per viam horti, &c.**] i. e. Per cryptam aliquam^t. **Per portam quæ erat inter duos muros**] Portam intelligit orificium cuniculi cuiusdam habentis utrinque murum: qu. d. per os cuniculi qui erat in horto Regis, qui ita factus erat, ut utrinque murum haberet, ut sit in fornicibus. Os autem habebat in horto Regis, ne omnibus pateret, & ut illinc, nemine conscio, liceret Regi fugere. De urbis porta quæ inter murum & antemurale sita erat intelligi non potest hic locus, quod ea omnibus pateret^u. Hæc porta erat extra murum, & ipsa, ut in obsidionibus sit, muro obstructa: unde eum murum perfodi necesse fuit, ut Regi pateret exitus: **Ezec. 12. 12**. **Ad, &c.** **רַב־הַדֶּשֶׁת**] **Via**, vel **per viam**, **Araba**, &c. in G. vel, **deserti**, Mo. P. M. &c. vel, **campestrium**, JT. versus Hierichuntē, ut sequentia ostendunt^v.

5. **Et comprehenderunt, &c.**] Quanquam effugisset extra conspectum hominum in solitudinem: A suis proditus videtur. Deus etiam dux erat itineris Chaldæorum, &c.⁷. **Ad Nabuc.** — in **Reblab**, quæ est in terra **Emath**] De qua vide 2 Reg. 17. 24². De **Riblab** vide Num. 34. 11². Interpretes consentiunt hanc esse Antiochiam^b: Antiochiam Syriæ, quæ ab Antiocho Epiphane dicta est Epiphania^c. Commissa aliis bellicæ administratione, hic substitit Nabuchod. vel, quia non putabat à dignitate sua obsidioni interesse; vel, quia sic propius abfuit à Regno suo, si quid ibi esset turbarum; vel, ut inde com meatum exercitui suo provideret^d; vel, ut in eo, utpote amoenissimo, loco oblectaret se, durante ultra spem suam obsidione^e. **Et locus est ad eum** (vel, **cum eo**, Mo. P. M. Ti. &c.) **judicia**] Ita Mo. vel, **judicium**, M. i. e. Reum adduxit ad suum tribunal, ut capitalem causam diceret. Ita non regio, sed vulgari, more tractatur^f. Acriter increpavit eum^g. **Qui tulit in eum sententiam**, Pi. sic JT. G. ut foederis ruptorem^h. **Is egit de supplicio**, Ca.

6. **Nobiles**] Heb. **candidos**: vel, à candidis vestibus, &c.ⁱ; vel, à candore animi, quo pollere debent^j.

8. **Et domum vulgi**] Vel, **populi**, Ch. Mo. i. e. Vel, 1. Synagogas, aliæque publici conventus loca^k. Vel, 2. domum publicam, in qua celebrabantur ludi, nuptiæ, &c.^l. Vel, 3. vox domus collectivè ponitur^m. **Et domos**, &c. P. M. JT. &c. Sic in præced. **domos regis**, æstivam scilicet, & hybernāⁿ.

9. **Et reliquias populi, &c.**] Exceptis, ut sequitur, pauperibus, à quibus nihil metuebat^o. **Et per-**

gas, &c.] Vel, quia proditoribus non satis fidebat: vel, ipsis id petentibus, ne, post discessum Chaldæorum, vulgus in ipsos, ut perfidos, sæviret^p. **Et, &c.** ^o Calv.

וְיָרֶדְוּ יְהוֹנָדָן] **Et reliquias vulgi quæ reliquæ sunt**, M. sim. P. JT. &c. vel, **quæ adhuc supererant**, Ti. Eadem verba repetit quæ erant initio versus, sed discrimen est. Ibi intelligit vel, 1. eos qui obsessi fuerant in urbe, & quibus ignovit Nabuchod^q: vel, 2. qui antè reliqui fuerant, quum nempe Joacin abductus fuisset^r: vel, 3. ^q Q. in

10 **reliquos ex honestioribus civibus**. Hic intelligit Ang. vel, 1. alios residuos, qui dispersi erant per varias terræ plagas, & non fuerant obsessi à Chaldæis^s; illos qui ex minoribus oppidis agrisque post tantas strages restabant. Vide quæ dicta ad historiam hanc in libro Regum^t. Vel, 2. superstites ex optatibus & aliis de plebe^u. Ita tria hic hominum genera notari volunt, duo nempe jam dicta, & tertium perfugarum. At ego dubitandum hic agnosco, & locum sic reddo: **reliquias urbis, & illos qui defecerunt, cum reliquiis, &c.** Angl. Belg.

20 **Nec infrequens est hic copulæ usus**. Vide v. 3. & Jer. 32. 14. qu. d. Tum illos qui transfugerant, tum illos qui in urbe permanerant; utrosque pariter abducens, quanquam illos humanius tractans^v.

10. **Et de plebe pauperum, &c.**] Videmus quàm sæpe optabilis est paupertas^w. Qui antea oppressi fuerant, & [per ditiores Judæos] possessionibus exuti, non suas modò, sed & aliorum, possessiones obtinent^x. **Cister-nas**] Id est, agros, aut hortos, qui ex cisternis irrigari poterant^y. **אֲגָרוֹת**] **Agros**, Mo. P. M. &c.

30 **11. Præceperat — de Jeremia**] Quem Deus conservavit, ne periret vel incendio, vel in expugnatione urbis; ubi tamen multa turbulenter & sine consilio fiunt, &c. P. Edoctus fuit Nabuch. à perfugis, eum semper monitorem fuisse ut Chaldæis urbs dederetur, & ob id ipsum à suis popularibus tractatum pessimè^z.

12. **Pone super eum oculos tuos**] i. e. Prospice illi: nam ab illis solemus oculos avertere quos contemnimus^{aa}.

40 **14. Miserunt, &c.** **וַיִּשְׁלְחוּ**] **Miserunt, inquam**, P. V. vel, **Jam, inquam, miserant**, V. **Tradiderunt eum Godolie**] Qui præcipuus fuit eorum qui ad Chaldæos transfugerant. Est anticipatio ejus quod uberius narrabitur c. seq. **Et, &c.** **וַיִּשְׁבּוּ**] **Et** (vel, **Ita**, Pi.) **habuit** (vel, **mansit**, Pi.) **in medio populi**, P. V. Calv. h. e. factus est liber^{ab}.

15. **Cum clausus esset, &c.**] Non semper servatur in S. S. series historiarum^{ac}.

50 **16. Abdelemech, &c.** **לְעֶבְדֵּי**] **Ad Ebedmelech**, P. ad **servum regis**, Q. in V. **Aethiopi**] Emphaticè hoc addit, ut perstringat Judæos, doceatque Deum magis curare extraneum, quàm illos, &c. Dictum hoc ante captam urbem, ut tranquillius maneret domi, neque esset socius fugæ^{ad}. **Erunt in conspectu tuo, &c.**] Videbis omnia prædicta evenire^{ae}.

17. **Non traderis in manus virorum quos tu formidas**] Aulici illi Sedeciae, tibi infensi ob Jeremiam liberatum, nihil adversus te poterunt: habebunt domi negotium^{af}. **Ebedmelech fortiter, intrepidè & constanter se opposuit improbis omnibus; hic tamen timet: hinc gratior illi erat hæc prophetia, &c.**^{ag}

60 **18. Erit tibi anima tua in salutem**] Vel, **in spoliū**, sive **prædam**, P. V. &c. i. e. Lætaberis pro vita tua conservata, perinde atque milites lætari solent cum incidunt in spolia multa. Vide Jer. 21. 9. & 38. 2. & 45. 5. **Chald. in ereptionem**. Sicut spolia eripiuntur hostibus, ita tu vitam ab omni vicripies. Græci vertunt, **et inveniam**, (in inventionem,) & hic, & 45. 5. qu. d. Erit tanquam res inventa quæ perierat: qu. d. Vitam præter omnem spem servabis^{ah}. **Quia in me habuisti fiduciam**] Nempe, cum, virorum potentium iram non veritus, Prophetæ & æquitati vocem liberam commodasti; supra 38. 7, 8, 9. **Exprimit causam & radicem humanitatis ipsius, nempe pietatem, & fidem, sive fiduciam in Deo, cui innixus vitam suam periculo exposuit, ut Prophetæ succurreret. Discamus miseris opitulari; neque refugiamus odia hominum aut pericula hanc ob causam.**

CAP. XL.

Sermo, &c.] Quomodo sic dicit, quum neque hoc neque seq. cap. verbum ullum est à Domino ad Prophetam? Resp. Hæc referenda sunt ad ea quæ sequuntur cap. 42. 9^b. Interferitur autem longa historia per parenthesis: quæ præmittitur^d, quia causam dedit tali prophetiæ*; vel, ut tempus & occasio ejus prophetiæ rectius intelligatur^f. Narratâ illâ historiâ, exponitur hæc prophetia, &c.^g. ¶ **Postquam dimissus est, &c.]** Intellige simul, Et postquam acciderunt ea apud reliquias Judæorum quæ post narrationem istius dimissionis narrantur. Brachylogia^h. ¶ **De Rama]** Urbe in tribu Benjamin prope Gabaonⁱ. Vide ad Jer. 31. 15^k. Ubi scilicet substiterat dum expugnaretur Jerusalem, & ubi captivos abducendos congregabat^l. ¶ **Quando tulit eum vinctum, &c.]** Ignotum scilicet adhuc sibi. Nam simulatque didicit eum esse Jeremiam, liberavit eum, ac bene fecit ei, ex præcepto Regis, quod habuimus suprâ c. 39. v. 11^m. Vinctus adhuc erat per negligentiam eorum quorum curæ commissus fueratⁿ. Al. Voluit Nabuzaradan Jeremiam vinctum prodire in conspectum totius populi, non ignominie causâ, sed ut exprobraret populo suam pravitatem & ingratitude, &c.^o.

2. **Tollens, &c.]** ¶ **Et sumpsit, &c.]** Calv. Nam quum adduci curasset, &c. Heb. accepisset, Pi. Initium est longæ parenthesis, quæ durat usque ad Jer. 42. 7^t. ¶ **Locutus est]** i. e. Prædixit P.

4. **Solvi (vel, Solvo, Ti. JT. &c. Heb. Aperui; metonymia efficientis: nam apertione claustris solvitur vinctus 9.) te hodie de catenis, &c.]** i. e. Restitui te pristinae libertati^r. ¶ **Ponam oculos, &c.]** i. e. Curam tui singularem habebō, ut suprâ 39. 12^t. ¶ **Quod elegeris, &c.]** ¶ **Ad bonum & ad rectum in oculis tuis, &c. Mo. Ad locum qui bonus est, &c. P. sim. M. V. Quod placuerit tibi, Pi. Quocunque tibi commodum & bonum videtur ire, Ti. Huic uni optionem dat manendi ubicunque voluerit; quum reliquos omnes aut abduxit, aut ibi manere iussit^s.**

5. **Et mecum noli venire, &c.]** ¶ **Et adhuc ipse non redibit, & revertere ad Gedaliahu, Mo. Chaldæus non malè vertit, Et si tu non vis habitare, ruri scilicet, confer te ad Godoliam. Si mavis in oppido aliquo quam in agro habitare, poteris id tutò facere sub Godoliæ præsidio, cui te commendabo. Apparet Chaldæum illud יְשׁוּבָה derivasse à יָשׁוּב, non à יָשׁוּב^x. Chaldæum sequi videtur vetus nostra versio Anglicana, Et si tibi non placeat solum, sive solitarium, habitare, tunc revertere ad Gedaliahu. Adhuc autem ille non dixerat quod non reverteretur: & dixit, Revertere, &c. P. Ad verb. Et adhuc ille non reverteretur; pro, Adhuc enim ille non responderat se velle reverti in Terram sanctam, cum ille iussit ut Jerusalem rediret: voluntatem enim Jeremiæ ex vultu deprehenderat, aut è miora^z. Ipse enim adhuc non fuit reversus ad Gedaliahu, ideoq. ait, Revertere, &c. M. Dum autem nondum reversus fuisset, dixit, Revertere, &c. Ang. Adhuc autem non reversus erat: Hoc per parenthesis legendum: & revertere, &c. h. e. Si malueris hic subsistere quam me sequi, tunc eas ad Godoliam, &c.^a. (Nondum enim erat reversus,) & revertere, &c. Ti. Cumque Jeremias nondum reverteretur, ille eum sic alloqui perrexit, Aut revertere, &c. Ca. Et, vel Aut, quia ille (nempe Gedalia, qui mox nominatur^b. Pronomen & nomen relativum posita sunt ordine inverso^c.) nondum reverteritur, JT. (vel, non amplius revertetur, scil. Hierosolymam, sed manebit Mitzipæ^t; ubi in legatione sua occupatus ad me nondum revertitur^d.) diverte ad Gedaliahu, JT. Pi. sim. Belg. Gal. Al. Per modum interrogationis lego, Et adhuc non revertetur? (i. e. Et si nondum revertetur,) revertere ad Gedaliahu. Sensus est, Si nondum futurum est ut revertatur Gedalia huc, tu hinc revertere ad eum ubi est: quod factum à Jeremia narratur v. seq.^e. Al. Cum iste (nempe Sedecias, de quo contemptim loquitur^f.) non amplius revertetur, tu ergò revertere, &c. Q. in Belg. Al. Nam ulterius progressio [nem-**

pe mecum in Chaldæam: alioqui sensum non capio:] nulla spes erit reversionis. Redi igitur ad Gedaliahu, Strig. ¶ **Dedit—ei—cibaria, &c.]** מִנְחָה מִן הַלֶּחֶם Munera & expensas, M. vel, & dona, Ch. vel, in viam, Sy. vel, viaticum (vel, commeatum, Ti. cibum, Calv.) & munus, Mo. P. Ca. JT. Pi. Qu. An Propheta rectè fecit quod hæc munera accepit? Resp. 1. Præmia hæc credibile est non fuisse larga. 2. Summa tunc erat Prophetæ, aliisque, rerum omnium inopia. 3. Sic ostendere voluit Deus gentem barbaram humaniorem fuisse Judæis, &c.^g.

6. **Venit—Jeremias ad Godoliam]** Ostendit fidem, patientiam & pietatem suam, quod Judæam aliis regionibus præferret, & sustineret tot miseriarum esse continuus spectator. Spontè ibi mansit, ut quasi vexillum erigeret captivis, & reditum promitteret, &c.^h.

7. **Principes exercitus, &c.]** Vel, qui, fugiente Sedecia, huc illuc fugerant, & evaserantⁱ. Vel, qui Principes constituti fuerant à reliquiis populi, (vel bellatorum^k.) qui cladi superfuera^l. Judæi duces, qui, in oppidis aliis positi, cum viderent Chaldæis resisti non posse, in tempore se ad vicinas regiones, ubi bellum non erat, receperant. Exponitur hoc infrâ 11^m. Dicit hos fuisse in agro, id est, extra urbemⁿ, vel, quod ex urbe, cum esset expugnata, fugerent^o; vel, quod ex urbibus fugerent primo adventu hostium, & à patria migrarent P.

8. **Et Ismabel]** ¶ **hic, vel, more Hebræo, superfluit;** vel, vim habet explanandi^r, & valet, nempe^t: nam hi sunt Principes qui venerant^u.

9. **Et juravit eis]** Promisit illis salutem, jurejurando adhibito^v; ut opus erat in rebus turbatis & periculosis. Erat enim odiosum Chaldæis, tales habitare in terra. Fidem ergò fecit eis Godolias suæ probitatis, & quod Chaldæi voluntariâ subjectione contenti forent^x.

10. **Ego habito (vel, habitaturus sum, V.) in Masphath, מִצְפָּה Mitzipæ, JT. Pi. Oppidum hoc erat limitaneum, à præsidio sic dictum. Vide Hof. 5. 1^y. Via hæc erat ex Judæa in Babylonem; unde poterat facilis cum Chaldæis agere^z. ¶ **Ut, &c.]** וְיָשְׁבוּ לְעִמּוֹד לְפָנַי וְיָשְׁבוּ לְפָנַי coram Chaldæis, Ch. P. Ti. sim. Mo. M. Ut astem (vel, ministrem, Pi. sic JT. vel, præstō sim, Ca.) Chaldæis, V. Id est, vel, i. ut implemet mandata legatorum quos missurus esset Rex Babylonis^t. Vel, 2. ut exciperet Chaldæos^a, iisque occurreret, & pro Judæis staret^b. q. d. Illis fidejubebo pro vobis, ponamque animam meam pro vobis, ut securi vivatis, &c.^c. ¶ **Vindemiam (vel, vinum, Mo. P. &c.) & messem, וְיָשְׁבוּ לְעִמּוֹד לְפָנַי At messis tempus jam præterierat. Mense enim Julio urbs fuit incensa. Et וְיָשְׁבוּ לְעִמּוֹד לְפָנַי autumnum, vel fructus autumnales, sign. ut hic habent Græci, arborum fructus^d. [Alii vocem sic reddunt,] & fructum, P. V. sim. Ca. sub. æstatis, sive autumnales: nam וְיָשְׁבוּ modò æstatis, modò autumnum, sign.^e. Et fructus æstivos, M. Ti. JT. Pi. V. sic Mo. &c. qui deficcari solent in Sole tempore æstivo, ut ficus & id genus. Chald. caricas, i. e. massas sicuum compressarum & ficcatarum^f. Ità Chald. posuit speciem pro genere^g. ¶ **Manete in urbibus vestris, quas tenetis, וְיָשְׁבוּ לְעִמּוֹד לְפָנַי Apprehendistis, Mo. V. sub. ad inhabitandum, V. nam vi & armis capere non poterant^h. Cepistis, P. &c. occupastis, JT. Pi. Ti. vel, tenetis, Ca. scil. ut in illis habitetisⁱ. Tenuistis, ante bellum^j. Vel, q. d. quæcunque urbs vobis primò occurrerit^k.******

11. **Judei qui erant in Moab, &c.]** Qui se ed contulerant^l, quum Chaldæi advenerint^m. Deus itaque temperavit vindictæ gravitatem, ut reliquæ manerent, &c.ⁿ.

13. **Qui, &c.]** וְיָשְׁבוּ לְעִמּוֹד לְפָנַי Qui (sub. erant, P. vel, debebant, Pi. sim. V.) in agro, sub. Hierosolymitano, vel Judaico; non in urbe quando fuit expugnata: sive, qui aufugerant urbe expugnata. Hic repetit dicta v. 7°. ¶ **Scito quod Baalis—misit Ismabel—percutere, &c.]** וְיָשְׁבוּ לְעִמּוֹד לְפָנַי Ut (vel, qui, Calv.) percutiat animam tuam, M. Hoc modo pronomen affixum verbo referri debet ad nomen P. Vel, te in anima, P. sive, secundum animam, Pi. vel, te percussione animæ, quâ scilicet anima se jungitur à corpore^t: vel, lethaliter, JT. Pi. sic V. ¶ **Idem, G. ut**

14. **Idem, G. ut**

15. **Idem, G. ut**

16. **Idem, G. ut**

17. **Idem, G. ut**

18. **Idem, G. ut**

^a Di. sim. ^{Ang.} 173, id est, secum, ut Targum reddit ^z. ¶ *Quem fecit rex Asa, &c.*] Nempe, cum Maspatham muniret, ¹ Reg. 15. 22^a. vel, 1. ut ibi lateret ^b: vel, 2. ut hostem, si fortè in urbem penetrasset, sisteret, nè longius procederet, quia fossa interposita erat ^c: vel, 3. ut aquam reciperet, & contineret ad usus necessarios. Vide ^a Ang. sim. ^{T.} Esa. 22. 9, 11^d. q. d. Quæ fovea in alios usus extructa erat. Hic autem, quod factum erat in publicam utilitatem populi, convertit in perniciem ^{*}.

^{10.} *Et captivas duxit Ismahel*] Indignus Davide propnepos ^f. Id fecit, vel, ex compolito cum Rege Ammonit. vel, pro re nata, quum videret se non posse resistere, &c. ^g. ¶ *Filias regis*] Sedeciz, quas Chaldæi in Judæa reliquerant, quia nec ad arma valet is sexus, nec ad Regnum jus sibi vindicare poterat. Vide infra 43. 6^b. At Regium semen abductum fuisse antè legimus. Resp. Pars tamen ex eo erepta erat quum urbs obsideretur, sicut & ipse Ismael evaserat. At pauci homines non poterant hæc præstare. Apparet ergo ex h. l. Ismaelem progressu temporis majoribus copiis instructum quàm antea: nam impia factio multos habet sequaces cum spes aliqua oblata est ⁱ. ¶ *Ut transiret ad filios Ammon*] Quorum incitatu scelera hæc patravrat ^k. Illis fortasse pro mancipiis usus, vel Ammonitis mancipaturus ^l. Ammonitæ autem illis nihilo clementiores fuissent quàm Chaldæi, &c. ^m.

^{12.} *Ad aquas multas*] i. e. Ad magnam piscinam, ut hic habet Chaldæus. Ea ipsa est cujus mentio ^a G. sim. ^{T.} 2. Sam. 2. 13ⁿ. Fuit hic lacus, vel stagnum aliquod ^o. ¶ *In Gabaon*] Erat Gabaon in itinere à Maspatha ad Ammonitas ^p.

^{13.} *Latati sunt*] Conspetto vindice suæ libertatis ^q. ^{14.} *Et, &c.* ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ <

prum] Eò ire vetantur, non ex illo loco Deut. 17. 16. cuius alium quàm à nonnullis putatur sensum esse ibi ostendimus; sed ex speciali decreto Dei, ex causa illa quam attulimus suprà 10.

16. Gladius, &c. "וַיְהִי" Et erit gladius super vos, &c. Q. in V. Utrique gladius, à quo timetis, assequetur vos, Pi. Utrique futurum est ut gladius, &c. JT. sic Q. in V. hic certitudinem denotat. Erit (vel, Accidet, Calv. vel, Erit enim, P. vel, Et fiet, Pi.) ut gladius, &c. Calv. Gladius Nabuchodonosoris. Factum hoc eà expeditione quàm is in Africam ivit: cuius meminit Megasthenes productus à nobis ad l. 3. de V.R.C. Adhærebit, &c. "וַיִּדְבֹק אַחֲרֵיכֶם" Adhærebit post vos (vel, vobis, P. vel, sequatur, sive persequatur, vos, M. JT. Sy. vel, vos à tergo urgeat, Ca.) Ægypto, Mo. vel, in Ægypto, M. Ti. &c.

17. Omnesque, &c. "וְכָל" Et (vel, Ita, JT. Pi. vel, Nam, V. P. Ti.) erunt (sub. in malum, h. e. in interitum, V.) omnes viri, &c. morientur, &c. Calv. JT. Pi. i. e. Hoc illis accidet.

18. Sicut, &c. "כַּמֶּיִם" Sicut effusa (vel, fusca, V. conflata, M.) est (vel, resedit, Ch. in G.) ira mea, &c. JT. Pi. G. &c. ut metallum, quod liquefactum huc illuc se spargit, & repente decidit: vel, ut aqua, quæ fundendo se extendit, ut aqua nubis, quæ solutâ subito concrescit in pluviam. q. d. Ut antea vestro malo nōitis me veracem esse, ita rursus sentietis, &c. d. Locum istum] i. e. Non redibitis in Judæam, ut illi qui in Babylona deportati fuerunt.

19. Verbum, &c. "וְכָל" Loquutus est (sub. hæc Pi. Edicit, V.) Jehovah contra vos, Calv. vel, super vos, G. ex Vulg. vel, vobis, V. vel, de vobis, Pi. Ang. Hoc est quod Deus vobis per me seriò & irrevocabiler denunciat. Quia (vel, quod, Mo. M. &c.) obtestatus (vel, contestatus, Mo. Calv. Pi. sim. JT. G.) sum vos] Sic Ti. vel, quod monuerim vos, V. sic P. quasi testibus adhibitis; nè dicatis vos per incertiam aut errorem deliquisse. præsertim constructum cum ב, significat, monere: quod qui admonebant solerent adhibere testes.

20. Quia, &c. "כִּי הִתְעוּכֶם בְּנִפְשׁוֹתֵיכֶם" [Variant.] Quia (vel, Equidem, P. Ti. Quandoquidem, JT. Siquidem, M. V. Nam, Pi. Ca.) deceptis, vel refellitis, vel seduxistis, (vel, seducitis, Ti. vel, errare fecistis, Mo. P.) animas vestras, Ch. Calv. P. &c. sic Ti. vel, vos ipsos, Pi. Sy. vel, (sub. me, M. Jun. V. G. &c. non Deum, qui non potest irrideri, Gal. 6. 7. sed Prophetam: me, quo ad orandum & consulendum Deum uti voluistis: animas vestras, JT. vel, in animabus vestris, M. vel, cogitationibus vestris; q. d. per id quod erat in animabus, sive mentibus, vestris: h. e. Cogitationes vestre non responderunt verbis vestris. Hic observa animam pro cogitatione & voluntate. Vel, in animas vestras, Mo. G. i. e. contra vosmetipsos, malo vestro. Sed malim redundare. q. d. Cum voluistis callidè agere & fucum Deo facere, decepti fuistis vos, & astuto illo consilio perdit. Deceptis, vel, 1. vosmet, quum putastis vos paratos esse ad obsequium Dei: vel, 2. Deum, quantum in vobis fuit, in periculum vestrum P. vel, 3. me, quem, cum jam certum esset vobis proficiscendi consilium, interventorem adhibuistis apud Deum.

21. Et annunciaui vobis] Sub. voluntatem divinam, V. fideliter & sincerè: per me itaque non stetit quod minus rectè ageretur. Et non audistis, &c.] Novit hoc Propheta, non ex ipsis, qui nondum responsum dederant; sed, vel, 1. ex ipsorum sermonibus intra decem illos dies: vel, 2. ex gestu ipsorum dum prophetiam suam proferret: vel, 3. ex revelatione Dei.

22. Ut habitaretis, &c. "וְיָשְׁבוּ" Ad peregrinandum, P. sim. V. Ad tempus, donec possent in patriam redire. Volebant ergo restitui invito Deo.

JT. &c. "וְיָשְׁבוּ" Contumaces, M. Ex superbia oritur inobedientia, & contemptus Dei.

3. Baruch, &c.] Qui, ut junior, fervidiùs ea eloquebatur quæ ab Jeremia didicerat: unde orta hæc suspicio; & quod scirent illum, non minus quàm Jeremiam, charum fuisse Chaldæis. Mira hæc levitas & amentia. Fidem Jeremiæ cap. præced. agnoverant, & multis annis experti erant: hic mendacii ipsum accusant. Disce, mentem hominis irrogeniti, fallacis plenam esse.

Ut, &c. "וְיָשְׁבוּ" Ad dandum (vel, ut tradas, P. ut tradat, M. Ti. &c. nempe Baruch: ad verb. ut tradere) nos, &c. Mo. &c. Ut, &c. "וְיָשְׁבוּ" Ad interficiendum nos, Calv. V. &c. ut nos interficere facias, P. vel, faciat, nempe Baruch. Vel, ut interficiant nos, nempe Chaldæi.

7. Et venerunt usque ad Taphnis, &c. "וְיָשְׁבוּ" Thabpanhes, Pi. Daphnas Pelusias. Vide Esa. 30. 4. Metropolis erat Ægypti, & regia Pharaonis: quæ tamen paulatim & nomen & opulentiam perdidit; ut sæpe factum. Nam apud scriptores profanos nullum ferè ejus nomen exstat.

9. In crypta, &c. "וְיָשְׁבוּ" In luto, sive argilla, P. M. JT. Pi. Ca. &c. (vel, in luto, Mo. vel, cemento. Id est, haud dubiè est: nam ita usurpant & Chaldæi & Arabes, & ab illis Itali. Idemque significat "וְיָשְׁבוּ", quod hic habet Chaldæus.) in lateraria, Mo. Pi. vel, in figlina, Ca. vel, laterificina, M. lateraria illius, JT. in fornace laterum, P. in officina lateritia, Ti. sic G. Sy. nempe, quod lapides illi rectius servantur. "וְיָשְׁבוּ" sign. & lateres, Exod. 1. 14. & 5. 16, 18, 19. & locum ubi lateres fiunt.

In loco in quo fiunt, vel excoquantur, lateres; qu. d. Abde illos in luto lateritio, superstruendo alios aliis ope luti lateritii P. "וְיָשְׁבוּ", quod alibi non occurrit, Judæi & nostri consentiunt esse materiam unde fiunt lateres. Consentunt item "וְיָשְׁבוּ" esse fornacem laterariam, ex collat. 2 Sam. 12. 31. Obijciunt alii, quod non est verisimile fornacem talem fuisse in porta domus regie, &c. Sed reponi potest, 1. Palatia Regum Ægypti fuerunt amplissima. Potuit ergo sine incommodo fuisse prope portam alicujus atrii illius domus, &c. 2. Forfan hic locus non tam coquendis, quàm poliendis, lateribus destinatus est.

3. Vox "וְיָשְׁבוּ" sign. non modò ostium, vel porticum, sed & aperturam, sive viam apertam, quæ ad locum aliquem ducit. 4. Ante "וְיָשְׁבוּ" non tam in, quàm juxta, significat. "וְיָשְׁבוּ" verto, in introitu, vel ad introitum, i. e. non procul ab introitu regie. Sensus loci, Lapidibus grandibus in terram defossis, calcæque & cemento compactis, stetit fundamentum regalis solii pro Nabuchod. quem Ægypto dominaturum h. l. significat.

Sed non opus est his commentis. Certentibus—Judæis] Vel, præsentibus, h. e. adhibitis testibus, Judæis aliquot; ut visibile symbolum esset vindictæ imminentis.

10. Servum meum] i. e. Cujus, tanquam servi, operâ utar. Fuit enim flagellum Dei, fecitque ipsius imperata.

Ponam thronum ejus super lapides istos] i. e. In loco eminentiore quàm sunt lapides illi: vel, in illo ipso loco.

Quos abscondi] Ego Prophetata. Loquitur hic confusè, modò in sua, modò in Dei, persona: unde discimus nos reverenter excipere quæ probi Doctores pronunciant, ac si Deus ipse loqueretur.

Solium, &c. "וְיָשְׁבוּ" Tentorium suum, P. G. ex Ch. augustale, JT. Pi. Ca. G. tentorium elegans, Mo. sim. M. V. &c. tentorium augustale, Ti. sic dictum à "וְיָשְׁבוּ" pulchrum esse.

11. Quos (vel, qui, P.) in mortem, in mortem, &c.] Eum qui morti, (sub. additus, vel destinatus, est, JT. Pi. V.) ad mortem, sub. trahens, JT. vel, trahet, Pi. Aliis pestem adferet ex malis alimentis, alios captivos aget, alios occidet; parùm suâ referre existimans in quem exitum cujusque fors ceciderit. Simile loquendi genus habuimus suprà c. 15. v. 2. Nemo se opponet ad ejus defensionem.

12. Et comburet (scil. Rex Babyloniz) ea] Nempe, idola, vel, templa. Summam sævitiam indicat, quod nec templis parceretur. Sic Pompeii filius apud Lucanum, de diis Ægyptiis loquens, Suppositisque deis uram caput. Sic Xerxes exussit templa omnia in Græcia & Asia. Exprobrat Judæis, quod se in Ægyptum

CAP. XLIII.

2. Dicit Azarias] Auctor consilii illius de profectioe in Ægyptum. Superbi, ita Mo. P.

Calv. contulerant, cujus salus pendebat ab idolis m. ¶ Et captivos ducet] Alios deos, vel idola ex materia nobiliori facta. Tertullianus Apologetico, *Tot de diis, quos de gentibus, triumphis: tot manubria, quot adhuc manent simulacra captivorum deorum.* Vide quæ diximus de J. B. & P. 3. 5. 2. ¶ Et, &c. וְעָשָׂה וְיָגֵד Et amicit se terræ, &c. V. sim. G. ex Vulg. i. e. Redibit in patriam P. onustus spoliis Egypti. Et amicit (scil. sibi) terram, &c. JT. Pi. i. e. Opes terræ, spolia, secum portabit. Et involvet (vel, induet, P.) terram, &c. M. Mo. Calv. i. e. Accumulabit opes terræ. Al. Et obteget terram, &c. copiis suis, Q. in BA. וְיָגֵד sign. & tege- re, & colligere; hic propriè, involvere. ¶ Sicut, &c. וְיָגֵד וְיָגֵד Ut pastor involvit, vel convolvit, (vel, amicit, JT. Pi.) vestem suam, M. Calv. BA. i. e. corpus veste suâ. Hypallage frequentissima. Vel, induit se pallio suo, P. amicitur veste suâ, Ca. sic Ch. Alludi volunt ad investituræ morem. Sed hic mos Prophetâ longè recentior est. Quin involvi dicitur Egyptus à Babylon. copiis; non, illas involvere & amicare. A pastore potius ducitur comparatio. [Quam tamen non uno modo accommodant.] Ut pastor, gregem manè edu- cturus ad pascua, non multum laboris aut temporis se ornando impendit, sed vestem celeriter sibi injicit, & statim abit: Ità Nabuch. facili labore Egyptum sub- jugabit. Al. Ut pastor, qui, cum in calidis istis locis, veste superiore depositâ, sedisset diurno tempore & æ- stu, vesperti domum rediens vestem sibi imponit, &c. Ità redibit Nabuch. non nudus, (ut dicitur cui deest ve- stis superior, Esa. 20. 2.) sed bene vestitus. Al. Ut pastor, qui, cum sub dio semper degat, cœli injuriis est maximè obnoxius, contra quas necesse habet se majore curâ tueri, vestibus circa corpus sedulè convolutis. Ut pastor, quum ducit gregem, si locum mutare velit, colligit vasa, & torquet vestem vel penulam suam, vel sese in ea involvit, &c. Græcorum versio hic mira est, ἐκδεδυγὲν γὰρ Αἰγύπτου, ὡς ὁ φειδύλλος ποιεῖ τὸ ἱμάτιον αὐτοῦ. Expedicabit (si verbo detur venia) terram Egypti, ut pastor expediculat vestem suam, i. e. ex ea pediculos ex- imit. d. Legerunt וְיָגֵד, quod interdum est, purgare; & explicant, Ità perpurgabunt Egyptum, quomodo pastor abol- lam suam pediculis repurgat; i. e. omnia scutabitur, & auferet. Sed Græcos scripsisse suspicor, φειδύλλος, &c. corrumpet, sive destruet, &c. id enim verbum Syris sig- nificat. Arabica item versio, ex Græco expressa, sic se habet, Corrumpet terram, &c. Denique, hæc versio est priore minds absona. De cœlis destruendis dicitur Psal. 102. 27. Ut vestis veterascent. Pariter Egypti vastatio posset cum veste detrita conferri, adeoque cum veste pastoris, quâ sordidius atque incomptius vix quidquam est. ¶ Egredietur inde in pace] i. e. Incolumis; acsi esset in loco pacato, vel propria sua ditione. Egy- ptii non audebunt hostem suum persequi. Ostendit plenam fore victoriam. Sine noxa ac tutò ibit in A- fricam. 13. Et conteret (vel, Postquam fregerit, JT. sic Pi.) sta- tuas domus solis; ità Ch. Ti. Mo. בֵּית שֶׁמֶשׁ] Bethse- mer, P. Heliopoleos, JT. Pi. Calv. G. ex o. Locus hic ob idololatriam famosus, & ob magnificum templum So- lis ibi culti. Hæc primaria erat idolorum sedes. Ibi fuit πανηγυρίς (publica celebritas) in honorem Solis, te- ste Herod. in Euterpe. A Mose vocatur On, Genes. 41. 45. Si autem Religio templa non servat, quid fiet privatis ædibus? Monet nihil intactum fore à cla- de. ¶ Comburet igni] Idem quod suprà v. 12 P. nisi quòd ibi Deo, hic Babylonio, tribuitur. Mos est Hebræis, ea quæ eximia & minimè credibilia sunt sæpi- us repetere.

CAP. XLIV.

1. Ad (vel, erga, Mo. contra, JT. Pi.) omnes Ju- deos; ità Ca. &c. וְאֵלֶּיךָ De omnibus, &c. Sy. P. ¶ Habitantes in Magdalo, מִגְדָּלָא Migdo- la, JT. Pi. Locus est non longè à sinu Arabico, sive ma- ri Rubro, ut apparet Exod. 14. 2. Urbs est Egypti

Pelusio distans 1200 passibus. ¶ Memphis] In Mem- phide, quæ מִמְפִּיִּם est Hebræis; Chaldæo, propius, מִמְפִּיִּם. Nobilis urbs erat, quam hodie putant esse Cairum, le Caire. Nophi, JT. Pi. ¶ In terra Phatures, פְּתוּרִים Pathros, JT. Pi. Alibi hæc est urbs, hic regio, in qua tam Memphis sita erat, quàm aliæ urbes ubi Judæi habi- tabant. Nomen פְּתוּרִים habemus & Genes. 10. 14. Esa. 11. 11. [Vide ibi dicta.] Non longè abit nomen Pharusiorum, (ità Plinius scribit,) aut Phaurusiorum, (nam ità Strabo,) Æthiopum. Plerisque Pathros est villa seu oppidulum prope mare. At in S. S. est regio seu provincia, ut patet ex h. l. & ex Esa. 11. 11. Ezech. 29. v. 14. Thebaidem esse puto, &c. 2. Super Jerusalem, &c.] Et meam, & sanctam, ur- bem: stultè ergo putatis vos tutos fore in Egypto, ter- ra quam Deus abominatur. 3. Ut me, &c. לְהִכְעִסְנִי לְלִכְרִי לְקַטֵּר Ad verb. Irasci me faciendū, eundo, suffiendū, &c. vel, ad irasci me faciendū, ad eundū, ad suffiendū, &c. V. vel, eundo, Pi. M. Ti. (vel, euntes, JT.) ad adolendū, Pi. vel, & sacrificando, M. ac incendendo suffitū, Ti. vel, dum abie- runt ut offerrent incensū, P. Novit Deus quàm propensi erant Judæi ad idololatriam: idcirco vetuit illos ed ire, ubi perversos cultus discerent, &c. Verto, ut irent, vel proficiscerentur; (π proficisci hic est, erratico cursu se fatigare, & opponitur π manere sub Legis doctrina; vel, proficisci hic significat nimis sedulum & actuosum & perversum studium:) ad offerendū suffitū, &c. U- nam idololatriæ speciem hic ponit pro toto genere. 5. Et non, &c. לֹא יִכְרְתוּ קִטְרִי] Ne suffrent, vel ne ad- olerent, P. JT. &c. ut non sacrificarent, M. ne crema- rent thura in honorem deorum alienorum, h. e. ne eos colerent. Per suffitū enim intelligit idololatriam. 6. Secundū diem hanc] Ità Mo. P. &c. sicut in die hac, i. e. ut hodie res habet: ut sunt in hunc usque di- em, G. simil. JT. ut est dies hec, M. ut res indicat, Ca. ut hodie videre liceat, Ti. 7. Et nunc, &c.] Emphaticè dicit, nunc, q. d. post tot documenta, pœnas, &c. ¶ Contra animas ve- stras] i. e. In perniciem vestram. q. d. Deum non læ- ditis, ille integer manet; sed vos tantū perditis. 8. In terra Egypti] Ubi in gratiam, vel ex metu, Egyptiorum se polluerunt, &c. ¶ In quam ingressi estis, &c.] q. d. Quòd spontè, & me vetante, venistis. Tollit excusationem, quòd metu coacti suffrent, &c. At, inquit, spontè vosmet in hæc coniecistis pericula, cum liberum vobis esset in Judæa Deum purè colere. ¶ Et, &c. לֹא יִכְרְתוּ לְכֶם] Ut exscindatis (vel, ex- cidium pareitis, Calv. vel, consumam, Ch. sim. Sy.) vos ipsos, Ti. sim. Mo. Ca. &c. vel, vobis, JT. Pi. P. Calv. sub, reliquias, JT. Pi. vel, sub, viros & mulieres, V. ex v. 7. ¶ Ut exterminare vos faciat, sub, Deus, Q. in V. 9. Mala patrum, &c.] i. e. Vel, 1. pœnas; vel, 2. scelera. ¶ In regionibus Jerusalem] Sicut Romæ 16 erant regiones. ¶ Et in plateis, &c.] JT. Pi. Ità polluebant locum Deo sacrum. 10. Non, &c. לֹא יִכְרְתוּ] Non (sub, tamen, Pi.) attriti sunt, Mo. P. JT. Pi. &c. vel, humiliati, M. sic V. ad pœ- nitentiam adducti. Transiit hic à 2. perf. ad 3. ite- rumque ad 2. perf. 14. Et non erit, &c. וְלֹא יִהְיֶה פֶלִיט וְשָׂרִיד לְשִׂמְרֵי אֶרֶץ מִצְרַיִם וְלִשְׂבָּתָהּ אֲשֶׁר הָמָּה מְנַשְּׂאִים אֶת נַפְשָׁם לָשׁוּב לְשִׂמְרֵי אֶרֶץ מִצְרַיִם] Et non erit qui evadat (vel, effugiat, M. Vulg.) & qui sit residuus (vel, nec superstes, P.) inter reliquias (de reliquiis, M. Vulg.) Jebudab, quæ venerunt ad peregrinandum hic, (nam erat Propheta in Egypto; vel, qui ingressi sunt ad habitandum ibi, M. P.) nempe in terra Egypti, Calv. P. M. & ad revertendum (vel, ad rever- tendum, P. redundat π &c. vel, ut revertatur, M. ut revertantur, Ch.) in terram Jebudab, Calv. sic P. V. Mo. &c. (i. e. qui ingressi sunt Egyptum eo animo ut aliquando reverterentur; putantes reditum, qui fra- tribus ipsorum in Babylonia exsulantibus clausus erat, sibi facilem & liberum fore;) ad, vel super, quam ipsi levant, vel elevant, animam suam, Calv. P. M. sic V. &c. (h. e. qui eriguntur in spem repetendæ Judææ; quòd se venturos sperant. Eadem locutio Deut. 24. 15. & suprà 22. 27. vel, quo ipsi decipiunt animas suas, Ch.) ad re-

ad revertendum, vel ut revertantur, ut (vel, & M.) habitent illic. Calv. sic M. P. [Alii totum sic reddunt;] Aded ut non sit fuitus qui evadat, & vel aut, residuus reliquiis Jebudeorum, JT. Pi. qui venerunt ut commorarentur illic in terram Ægypti, præter eos qui attollunt animam suam ut revertantur in terram Jebude, revertantur, inquam, ad habitandum illic, JT. Al. in qui venerunt in terram Ægypti ad commorandum illic, & ad revegetandum in terram Juda: nam illi quidem attollunt animam suam ad revertendum, ad habitandum illic, Pi. [Al. sic;] Ut & de superstitionibus Juda qui ad habitandum abierunt in Ægyptum nemo evadat, aut reliquus fiat, ut redire possit in terram Juda; quod tamen ipsi animo conceperant, redire scilicet, & ibi habitare, Ti. Nec erant ex reliquiis Judæis qui in Ægyptum ad commorandum venerunt qui elapsi supersint, & in Judæam revertantur, qui se redituros esse, & ibi mansuros, sibi persuadent, Ca. Nec quisquam ex reliquiis Judæ effugiet, aut post tantam cladem superstes erit; cū quidem ob hanc causam in Ægyptum migrarint, ut ibi commorentur, & inde quasi jure postliminii in terram Juda, cujus desiderio ardent, redire possint, Strig. Et non erit quicquam de reliquiis Juda, nempe de his qui venerunt ad peregrinandum in terram Ægypti, & ad revertendum in terram Juda, qui sibi promittit redire ut habitet illic, qui evadet, aut superstes erit, Gal. Aded ut nullus ex reliquiis Judæ, quæ abierunt in terram Ægypti ut ibi peregrinentur, evasurus aut residuus sit, ut revertantur in terram Juda, ad quam desiderant reverti, ut habitent illic, Ang. Aded ut reliquiæ Juda, quæ venerunt in terram Ægypti ad peregrinandum ibi, neminem habeant qui evadet aut superstes erit; nempe, ad revertendum in terram Juda, quod anima ipsorum vehementer desiderat reverti, ad habitandum illic, sed non revertentur illic, Belg. ¶ Non, &c. לֹא יָשׁוּבִים אֵלֶיךָ אֵלֶיךָ אֵלֶיךָ ¶ Quia, vel Nam, (vel, Sed; & Pi. pro לֹא יָשׁוּבִים: Siquidem, M.) non revertentur nisi evasores, vel qui evaserint, Mo. P. M. JT. Pi. Calv. &c. nisi pauci elapsi. Obj. At dixerat omnes perituros. Resp. i. Intellige ferme omnes. 2. Omnes præter eos qui eod tracti sunt præter animi sententiam, ut Jeremias, Baruch, &c. 3. Potest hoc referri ad Babylonios exules; quibus finito captivitatis tempore permessa est libertas redeundi, de quorum reditu Judæi in Ægypto exules desperabant; illi tamen, inquit, redibunt, at vos omnes peribitis. Evafores hinc intellige, qui Babylonem iverunt. [Strig. locum sic reddit, Sed nemo in patriam revertetur, nisi qui primo quoque tempore hinc aufugerit.] Nisi qui, juxta Jeremiæ consilium, subtrahit se, & fugit ex Ægypto, ante adventum Chaldæorum.

Pi.

Ca.

Mar.

Calv.

Mar.

T.

Me. sim.

T.

T.

Calv.

V.

Di.

G. ex V.

Pi. sim.

T.

G.

Ang.

Me. sic

Calv.

Calv.

V. Pi.

Ang. ex

Pi.

V.

M. T. G.

Calv.

V.

Ang. G.

&c.

Calv.

G.

15. Uxores eorum, &c.] Cœpit ergo idololatria à mulieribus, quæ tamen h. l. & viris imputatur, quia eam connivendo tolerabant. Consensus itaque pro opere accipitur.

16. Sermonem, &c. וְדָבַר וְנֹאמְרֵי אֱלֹהִים Verbum, &c. P. M. &c. (vel, Verbo, &c. Mo. In verbo, &c. JT. sic Calv. Quoad verbum, &c. Calv. sim. Pi. Di. vel, Res quam loquutus es, &c. V.) non (vel, in hoc non, M.) audimus (vel, audiemus, Calv.) te, vel à te, P. M. Calv. vel, nequaquam auscultabimus tibi, Pi. sim. JT. non recipimus, vel, non tibi obtemperabimus, Ti. non parebimus illi tibi, i. e. in tuam gratiam. אֲלֵינוּ alibi affixum habet 3. pers. sing. hinc 1. plur. sicut אֲלֵינוּ significat, ab illo, &c. à nobis.

17. Faciemus omne verbum quod egredietur de ore nostro] i. e. Vel, 1. quicquid vovimus, ex collat. v. 25. sic & Deuter. 23. 23. Vide & Jud. 11. 36. Esth. 7. 8. Lam. 3. 38. Vel, 2. quicquid nobis libuerit. Colemus Deum, sed pro nostro arbitrio. Hic fons omnium errorum & superstitionum, quod homines opponunt suam libidinem mandatis Dei P. ¶ Regina celi] Id est, vel, 1. Soli, qui in Ægypto plurimum adorabatur. Vide Jer. 43. 13. Nec est absurdum, ita vocari Solem; nam שֶׁשֶׁם, quod solem sign. est soem. gen. 1. Vel, 2. Lunæ. Vel, 3. machinæ, sive militiæ, coelorum, i. e. cœlo & stellis omnibus. לְמַלְאכֵי, pro מְלָאכִים, operi, à לָמַד. Vide dicta ad Jer. 7. 18. ¶ Nos, & patres nostri, &c.] Dei imperio majorum auctoritatem opponunt. ¶ Et bene nobis erat] Ità Ti. Heb. fuimus boni, Mo. G. vel, quieti, M. felices, Ch. in M. Sy. juvenis, vel hilares, P. JT. Pi. vel, in bonis rebus, Quia

Deus confestim non punivit illos, dicunt se fuisse beatos: & tamen certum est fuisse mentitos: Deus enim sæpius illos castigaverat, &c. Sed hæc amentia impios præcipitat, quod non sentiant manum Dei sibi adversam.

Calv.

18. Ex—quo cessavimus, &c.] Ità Sy. sim. JT. Ca. Pi. Calamitates Deo imputant, & mutata religioni. Sic initio Evangelii, siqua calamitas acciderat, culpa in Christum conjiciebatur. ¶ וְעַתָּה אֵלֵינוּ אֵלֵינוּ Et ex tunc (vel, Ex eo autem tempore quo, P.) cessavimus, &c. Mo. V. 17. Quam primum autem, &c. Ti.

19. Nos sacrificamus, וְנִסְחֵם Adolemus, vel sussumus, P. V. JT. Pi. sub. nos femina. Abutitur, masc. pro foemin. quod mulieres id fecissent facta potestate à viris suis. ¶ Numquid, &c? הֲלֹא אֲנִי עֹשֶׂה לַיהוָה אֲנִי אֲנִי אֲנִי ¶ An sine viris (vel, maritis, Sy. M. vel, præstantibus viris, JT.) nostris (i. e. sine eorum consensu) fecimus, vel facimus, ei placentas, Ch. P. M. Ti. Ca. ¶ Calv. &c. (vel, popana, JT. G. vel, effigies, Mo.) ad exhibendam eam, &c? P. sic Calv. K. in Di. At verbum potius sign. dolore afficere. Vide 1 Par. 4. 9. Psal. 16. 4. ¶ Vel, ad effingendum eam, &c? Mo. Ti. [Aliis vox לְעֹשֶׂה nomen est, quod sic reddunt,] idolo, inquam, Ch. simuacro scilicet illi, M. Vel, effigando (ad verb. idolificando) illud, &c? Pi. terricolorum cultum exhibendo ei, &c? JT. ad colendum eam, &c? Vulg. Hi omnes in finale pro affixo habent, quum potius absentia & Mappik [in ה] indicet esse paragogicum. ¶ hic est syllabica adjectio. ¶ Vel, jusques à l'ennuyer, Gal. [i. e. ut ego intelligo, usque ad tedium, sive nauseam, ipsius.] Vel, ut dolore afficiatur, scil. propter nostras miseras. RS. conjungit hoc verbum cum præced. וְנִסְחֵם, q. d. liba signata similitudine idolorum. Addamus conjecturam nostram. וְנִסְחֵם Æthiopice sign. pretiosum esse. Vide Æthiopice. vers. ad Marc. 14. 3. Luc. 12. 23. Hinc locum vertere posses, pretiosè faciendo, & libando, &c? i. e. pretiosa libamina ei libando. Phrasis Hebræa, qualis & Luc. 6. 48. fodit & profundavit, pro, profundè fodit. Hic loquuntur illæ mulieres, quarum ingentem fuisse multitudinem supra dixit. Non agitavimus, inquit, sacra privata ac nocturna, quæ suspecta viris esse solent. Palam, & viris nostris conficiis ac videntibus, ista fecimus. Vide Livium de Bacchanalibus. Verum totus contextus docet de viris hæc agi, non de foeminis, quod alios sentire cœgit una hæc ratio, quod dicant, absque וְנִסְחֵם viris: sed illa vox aliquando sumitur pro senibus vel proceribus, qui regunt. Hic autem exigua manus quæ restabat producit suffragia populosa multitudinis quum starent urbs & Regnum, & regio incolis abundaret; quibus omnibus, inquit, ad Prophetam, te unum opponis.

20. Numquid non—recordatus est Dom. &c?] Fatetur id verum esse, sed in ipsos retorquet. Meminit Dominus injuriæ illius, &c. P. Annon pro egregiis factis egregiam vobis rependit vicem? Sensistis quam id non impunè vobis cesserit.

21. In lege] In iis quæ per se honesta Lex habet. ¶ In præceptis] In ritualibus. ¶ In testimoniis] In judicialibus.

22. Locuti, &c. וְדִבַּרְתִּי Et locuta estis. Foemin. pro mascul. ut indicet peccatum uxorum imputari maritis, si modò ipsi autores fuerint illis peccandi. ¶ Et manibus, &c.] i. e. Operibus. q. d. Exsequuti estis. ¶ Faciamus] Heb. Faciendo faciemus, P. V. h. e. Summā curā & diligentia, vel certissime, faciemus; vel, invitatis omnibus. ¶ Vota nostra] Ut levitatis cultum fugerent, constantia loco Deo opponunt suam pervicaciam, & vota prætexunt. Sed Deus sobriè & reverenter adhiberi vota vult; nec vota probat sine judicio & ratione, vel temere & inconsideratè concepta.

23. Ego juravi, &c.] Et ego votum feci, quod implebo. Quoniam spreverunt Deum loquentem, & minantem, Deum jurantem inducit. ¶ In nomine meo magno] Quod à vobis minui non potest, &c. ¶ Nequaquam—vocabitur nomen meum, &c.] i. e. Ità eos odi, ut ab iis nè nominari quidem velim: quod nè ultra fiat, abolebo omnes. Judæi, ut aliquid speciale haberent, & ut manerent gens sancta, ità miscebant se Ægyptiorum superstitionibus, ut adhuc retinerent juran-

24. Ego juravi, &c.] Et ego votum feci, quod implebo. Quoniam spreverunt Deum loquentem, & minantem, Deum jurantem inducit. ¶ In nomine meo magno] Quod à vobis minui non potest, &c. ¶ Nequaquam—vocabitur nomen meum, &c.] i. e. Ità eos odi, ut ab iis nè nominari quidem velim: quod nè ultra fiat, abolebo omnes. Judæi, ut aliquid speciale haberent, & ut manerent gens sancta, ità miscebant se Ægyptiorum superstitionibus, ut adhuc retinerent juran-

di formam, ideoque se Legem retinere jactarent. Jurat ergo Deus, neminem ibi fore qui profanet nomen suum^d. q. d. Non permittam ut quisquam ex iis juret, &c. omnes enim morientur*. Nemo colet me deinceps, &c. f.

27. *Vigilabo super eos in malum* i. e. Apparo calamitates eis^g. Sollicitus ero ut eis noceam^b. Deridet eos, quod jactarent Dei providentiam, & putarent Deo curæ esse suam salutem^l. ¶ *Consumuntur omnes, &c.* Intelligi, exceptis admodum paucis, [ex collat. v. seq.] qui metu cædis in Judæam refugient^k: quo reditu destinebant esse pars illius populi fugitivi. Peribant autem omnes Judæi in Ægypto^l.

28. *Viri pauci* Heb. *numeri*, h. e. qui facile numerari possint^m; non multi & triumphantes, quales se redituros somniabantⁿ. ¶ *Scient omnes, &c.* Tum qui ibi morientur, tum qui aufugiant^o. *Scient*, id est, experientur, re ipsa sentient^p. ¶ *Cujus sermo compleatur*; sic P. sim. JT. Pi. *□□□* ¶ *Consurget*, V. *firmus surgat*, Ti. sim. M. *firmabitur*, Ch. *stabit*, Mo. V. G. i. e. eveniet, verificabitur^q; ratus à Deo fiet^r. ¶ *Meus*

Quo prædico illis calamitatem*. ¶ *An illorum* Quo sibi iniquitatem permittunt^t.

29. *Et hoc vobis signum* Nempe antecedens^t. Dicam rem magnam quæ prius eveniet quam vos interesse^s. *Hæc initium calamitatum*, ut Matt. 24. 8^v. Verum hoc signum non erat præcedens, sive præmonstrativum, (quia eodem tempore accidit,) sed consequens, & tempus præteritum spectans; quale illud erat Exod. c. 3. v. 12^x. ¶ *Quod visitem, &c.* Quo cognoscatis me ibi de vobis poenam exacturum^y. Signum hoc additum est, quod Ægyptus Judæis aliisque inexpugnabilis videretur, utpote inaccessa, & claustris undique munita^z.

30. *Tradam Pharaonem Ephree*, *פֶּרֶעַ* Hophra, P. &c. Pharaon erat nomen commune Regibus Ægypti^a, Gen. 12. 15. & 41. 1. & Exod. 1. 8, 11. &c.^b. Erat autem cuique cognomen, quo ab aliis distinguebatur^c. Cognomen hujus erat Hophra^d. Alius hic erat à Necho*. *Οὐαφρὴν*, *Vaphrem*, hic habent Græci & Clemens Alex^e. & Eusebius^f; *Ἀπρίην*, *Apriem*, (vel, *Haprien*, punctis tantum mutatis^h.) Herod. Euterpe, sive l. 2^l. ¶ *In manu* (vel, *manum*, Calv. &c.) *inimicorum, &c.* Id est, vel, 1. Amasidis ejusque sequacium, à quibus captus est, asservatusque in urbe Sai, & tandem occisus, instigantibus Amasiniis qui nisi morte ejus se satis tutos esse non putabant. Hæc habes apud Herodotum, optimum hujus loci interpretem^k. Et hoc viam Nabuchodonosoro expedit, divisus hoc modo inter se Ægyptiis^l. Vel, 2. Nabuchodonosor^m, quem anno 23. regni, post subactos Moabitas atque Ammonitas, Ægyptum invasisse & diripuisse refert Josephus Antiq. 10. 11. Quamquam hujus expeditionis non meminerint Græci scriptores, quippe qui in narrationibus illorum temporum ea tantum referunt quæ ab Ægyptiis sacerdotibus acceperunt, qui illa celare solebant quæ in ipsorum opprobrium cederentⁿ.

31. *Tradam Pharaonem Ephree*, *פֶּרֶעַ* Hophra, P. &c. Pharaon erat nomen commune Regibus Ægypti^a, Gen. 12. 15. & 41. 1. & Exod. 1. 8, 11. &c.^b. Erat autem cuique cognomen, quo ab aliis distinguebatur^c. Cognomen hujus erat Hophra^d. Alius hic erat à Necho*. *Οὐαφρὴν*, *Vaphrem*, hic habent Græci & Clemens Alex^e. & Eusebius^f; *Ἀπρίην*, *Apriem*, (vel, *Haprien*, punctis tantum mutatis^h.) Herod. Euterpe, sive l. 2^l. ¶ *In manu* (vel, *manum*, Calv. &c.) *inimicorum, &c.* Id est, vel, 1. Amasidis ejusque sequacium, à quibus captus est, asservatusque in urbe Sai, & tandem occisus, instigantibus Amasiniis qui nisi morte ejus se satis tutos esse non putabant. Hæc habes apud Herodotum, optimum hujus loci interpretem^k. Et hoc viam Nabuchodonosoro expedit, divisus hoc modo inter se Ægyptiis^l. Vel, 2. Nabuchodonosor^m, quem anno 23. regni, post subactos Moabitas atque Ammonitas, Ægyptum invasisse & diripuisse refert Josephus Antiq. 10. 11. Quamquam hujus expeditionis non meminerint Græci scriptores, quippe qui in narrationibus illorum temporum ea tantum referunt quæ ab Ægyptiis sacerdotibus acceperunt, qui illa celare solebant quæ in ipsorum opprobrium cederentⁿ.

32. *Tradam Pharaonem Ephree*, *פֶּרֶעַ* Hophra, P. &c. Pharaon erat nomen commune Regibus Ægypti^a, Gen. 12. 15. & 41. 1. & Exod. 1. 8, 11. &c.^b. Erat autem cuique cognomen, quo ab aliis distinguebatur^c. Cognomen hujus erat Hophra^d. Alius hic erat à Necho*. *Οὐαφρὴν*, *Vaphrem*, hic habent Græci & Clemens Alex^e. & Eusebius^f; *Ἀπρίην*, *Apriem*, (vel, *Haprien*, punctis tantum mutatis^h.) Herod. Euterpe, sive l. 2^l. ¶ *In manu* (vel, *manum*, Calv. &c.) *inimicorum, &c.* Id est, vel, 1. Amasidis ejusque sequacium, à quibus captus est, asservatusque in urbe Sai, & tandem occisus, instigantibus Amasiniis qui nisi morte ejus se satis tutos esse non putabant. Hæc habes apud Herodotum, optimum hujus loci interpretem^k. Et hoc viam Nabuchodonosoro expedit, divisus hoc modo inter se Ægyptiis^l. Vel, 2. Nabuchodonosor^m, quem anno 23. regni, post subactos Moabitas atque Ammonitas, Ægyptum invasisse & diripuisse refert Josephus Antiq. 10. 11. Quamquam hujus expeditionis non meminerint Græci scriptores, quippe qui in narrationibus illorum temporum ea tantum referunt quæ ab Ægyptiis sacerdotibus acceperunt, qui illa celare solebant quæ in ipsorum opprobrium cederentⁿ.

33. *Tradam Pharaonem Ephree*, *פֶּרֶעַ* Hophra, P. &c. Pharaon erat nomen commune Regibus Ægypti^a, Gen. 12. 15. & 41. 1. & Exod. 1. 8, 11. &c.^b. Erat autem cuique cognomen, quo ab aliis distinguebatur^c. Cognomen hujus erat Hophra^d. Alius hic erat à Necho*. *Οὐαφρὴν*, *Vaphrem*, hic habent Græci & Clemens Alex^e. & Eusebius^f; *Ἀπρίην*, *Apriem*, (vel, *Haprien*, punctis tantum mutatis^h.) Herod. Euterpe, sive l. 2^l. ¶ *In manu* (vel, *manum*, Calv. &c.) *inimicorum, &c.* Id est, vel, 1. Amasidis ejusque sequacium, à quibus captus est, asservatusque in urbe Sai, & tandem occisus, instigantibus Amasiniis qui nisi morte ejus se satis tutos esse non putabant. Hæc habes apud Herodotum, optimum hujus loci interpretem^k. Et hoc viam Nabuchodonosoro expedit, divisus hoc modo inter se Ægyptiis^l. Vel, 2. Nabuchodonosor^m, quem anno 23. regni, post subactos Moabitas atque Ammonitas, Ægyptum invasisse & diripuisse refert Josephus Antiq. 10. 11. Quamquam hujus expeditionis non meminerint Græci scriptores, quippe qui in narrationibus illorum temporum ea tantum referunt quæ ab Ægyptiis sacerdotibus acceperunt, qui illa celare solebant quæ in ipsorum opprobrium cederentⁿ.

34. *Tradam Pharaonem Ephree*, *פֶּרֶעַ* Hophra, P. &c. Pharaon erat nomen commune Regibus Ægypti^a, Gen. 12. 15. & 41. 1. & Exod. 1. 8, 11. &c.^b. Erat autem cuique cognomen, quo ab aliis distinguebatur^c. Cognomen hujus erat Hophra^d. Alius hic erat à Necho*. *Οὐαφρὴν*, *Vaphrem*, hic habent Græci & Clemens Alex^e. & Eusebius^f; *Ἀπρίην*, *Apriem*, (vel, *Haprien*, punctis tantum mutatis^h.) Herod. Euterpe, sive l. 2^l. ¶ *In manu* (vel, *manum*, Calv. &c.) *inimicorum, &c.* Id est, vel, 1. Amasidis ejusque sequacium, à quibus captus est, asservatusque in urbe Sai, & tandem occisus, instigantibus Amasiniis qui nisi morte ejus se satis tutos esse non putabant. Hæc habes apud Herodotum, optimum hujus loci interpretem^k. Et hoc viam Nabuchodonosoro expedit, divisus hoc modo inter se Ægyptiis^l. Vel, 2. Nabuchodonosor^m, quem anno 23. regni, post subactos Moabitas atque Ammonitas, Ægyptum invasisse & diripuisse refert Josephus Antiq. 10. 11. Quamquam hujus expeditionis non meminerint Græci scriptores, quippe qui in narrationibus illorum temporum ea tantum referunt quæ ab Ægyptiis sacerdotibus acceperunt, qui illa celare solebant quæ in ipsorum opprobrium cederentⁿ.

35. *Tradam Pharaonem Ephree*, *פֶּרֶעַ* Hophra, P. &c. Pharaon erat nomen commune Regibus Ægypti^a, Gen. 12. 15. & 41. 1. & Exod. 1. 8, 11. &c.^b. Erat autem cuique cognomen, quo ab aliis distinguebatur^c. Cognomen hujus erat Hophra^d. Alius hic erat à Necho*. *Οὐαφρὴν*, *Vaphrem*, hic habent Græci & Clemens Alex^e. & Eusebius^f; *Ἀπρίην*, *Apriem*, (vel, *Haprien*, punctis tantum mutatis^h.) Herod. Euterpe, sive l. 2^l. ¶ *In manu* (vel, *manum*, Calv. &c.) *inimicorum, &c.* Id est, vel, 1. Amasidis ejusque sequacium, à quibus captus est, asservatusque in urbe Sai, & tandem occisus, instigantibus Amasiniis qui nisi morte ejus se satis tutos esse non putabant. Hæc habes apud Herodotum, optimum hujus loci interpretem^k. Et hoc viam Nabuchodonosoro expedit, divisus hoc modo inter se Ægyptiis^l. Vel, 2. Nabuchodonosor^m, quem anno 23. regni, post subactos Moabitas atque Ammonitas, Ægyptum invasisse & diripuisse refert Josephus Antiq. 10. 11. Quamquam hujus expeditionis non meminerint Græci scriptores, quippe qui in narrationibus illorum temporum ea tantum referunt quæ ab Ægyptiis sacerdotibus acceperunt, qui illa celare solebant quæ in ipsorum opprobrium cederentⁿ.

36. *Tradam Pharaonem Ephree*, *פֶּרֶעַ* Hophra, P. &c. Pharaon erat nomen commune Regibus Ægypti^a, Gen. 12. 15. & 41. 1. & Exod. 1. 8, 11. &c.^b. Erat autem cuique cognomen, quo ab aliis distinguebatur^c. Cognomen hujus erat Hophra^d. Alius hic erat à Necho*. *Οὐαφρὴν*, *Vaphrem*, hic habent Græci & Clemens Alex^e. & Eusebius^f; *Ἀπρίην*, *Apriem*, (vel, *Haprien*, punctis tantum mutatis^h.) Herod. Euterpe, sive l. 2^l. ¶ *In manu* (vel, *manum*, Calv. &c.) *inimicorum, &c.* Id est, vel, 1. Amasidis ejusque sequacium, à quibus captus est, asservatusque in urbe Sai, & tandem occisus, instigantibus Amasiniis qui nisi morte ejus se satis tutos esse non putabant. Hæc habes apud Herodotum, optimum hujus loci interpretem^k. Et hoc viam Nabuchodonosoro expedit, divisus hoc modo inter se Ægyptiis^l. Vel, 2. Nabuchodonosor^m, quem anno 23. regni, post subactos Moabitas atque Ammonitas, Ægyptum invasisse & diripuisse refert Josephus Antiq. 10. 11. Quamquam hujus expeditionis non meminerint Græci scriptores, quippe qui in narrationibus illorum temporum ea tantum referunt quæ ab Ægyptiis sacerdotibus acceperunt, qui illa celare solebant quæ in ipsorum opprobrium cederentⁿ.

37. *Tradam Pharaonem Ephree*, *פֶּרֶעַ* Hophra, P. &c. Pharaon erat nomen commune Regibus Ægypti^a, Gen. 12. 15. & 41. 1. & Exod. 1. 8, 11. &c.^b. Erat autem cuique cognomen, quo ab aliis distinguebatur^c. Cognomen hujus erat Hophra^d. Alius hic erat à Necho*. *Οὐαφρὴν*, *Vaphrem*, hic habent Græci & Clemens Alex^e. & Eusebius^f; *Ἀπρίην*, *Apriem*, (vel, *Haprien*, punctis tantum mutatis^h.) Herod. Euterpe, sive l. 2^l. ¶ *In manu* (vel, *manum*, Calv. &c.) *inimicorum, &c.* Id est, vel, 1. Amasidis ejusque sequacium, à quibus captus est, asservatusque in urbe Sai, & tandem occisus, instigantibus Amasiniis qui nisi morte ejus se satis tutos esse non putabant. Hæc habes apud Herodotum, optimum hujus loci interpretem^k. Et hoc viam Nabuchodonosoro expedit, divisus hoc modo inter se Ægyptiis^l. Vel, 2. Nabuchodonosor^m, quem anno 23. regni, post subactos Moabitas atque Ammonitas, Ægyptum invasisse & diripuisse refert Josephus Antiq. 10. 11. Quamquam hujus expeditionis non meminerint Græci scriptores, quippe qui in narrationibus illorum temporum ea tantum referunt quæ ab Ægyptiis sacerdotibus acceperunt, qui illa celare solebant quæ in ipsorum opprobrium cederentⁿ.

38. *Tradam Pharaonem Ephree*, *פֶּרֶעַ* Hophra, P. &c. Pharaon erat nomen commune Regibus Ægypti^a, Gen. 12. 15. & 41. 1. & Exod. 1. 8, 11. &c.^b. Erat autem cuique cognomen, quo ab aliis distinguebatur^c. Cognomen hujus erat Hophra^d. Alius hic erat à Necho*. *Οὐαφρὴν*, *Vaphrem*, hic habent Græci & Clemens Alex^e. & Eusebius^f; *Ἀπρίην*, *Apriem*, (vel, *Haprien*, punctis tantum mutatis^h.) Herod. Euterpe, sive l. 2^l. ¶ *In manu* (vel, *manum*, Calv. &c.) *inimicorum, &c.* Id est, vel, 1. Amasidis ejusque sequacium, à quibus captus est, asservatusque in urbe Sai, & tandem occisus, instigantibus Amasiniis qui nisi morte ejus se satis tutos esse non putabant. Hæc habes apud Herodotum, optimum hujus loci interpretem^k. Et hoc viam Nabuchodonosoro expedit, divisus hoc modo inter se Ægyptiis^l. Vel, 2. Nabuchodonosor^m, quem anno 23. regni, post subactos Moabitas atque Ammonitas, Ægyptum invasisse & diripuisse refert Josephus Antiq. 10. 11. Quamquam hujus expeditionis non meminerint Græci scriptores, quippe qui in narrationibus illorum temporum ea tantum referunt quæ ab Ægyptiis sacerdotibus acceperunt, qui illa celare solebant quæ in ipsorum opprobrium cederentⁿ.

39. *Tradam Pharaonem Ephree*, *פֶּרֶעַ* Hophra, P. &c. Pharaon erat nomen commune Regibus Ægypti^a, Gen. 12. 15. & 41. 1. & Exod. 1. 8, 11. &c.^b. Erat autem cuique cognomen, quo ab aliis distinguebatur^c. Cognomen hujus erat Hophra^d. Alius hic erat à Necho*. *Οὐαφρὴν*, *Vaphrem*, hic habent Græci & Clemens Alex^e. & Eusebius^f; *Ἀπρίην*, *Apriem*, (vel, *Haprien*, punctis tantum mutatis^h.) Herod. Euterpe, sive l. 2^l. ¶ *In manu* (vel, *manum*, Calv. &c.) *inimicorum, &c.* Id est, vel, 1. Amasidis ejusque sequacium, à quibus captus est, asservatusque in urbe Sai, & tandem occisus, instigantibus Amasiniis qui nisi morte ejus se satis tutos esse non putabant. Hæc habes apud Herodotum, optimum hujus loci interpretem^k. Et hoc viam Nabuchodonosoro expedit, divisus hoc modo inter se Ægyptiis^l. Vel, 2. Nabuchodonosor^m, quem anno 23. regni, post subactos Moabitas atque Ammonitas, Ægyptum invasisse & diripuisse refert Josephus Antiq. 10. 11. Quamquam hujus expeditionis non meminerint Græci scriptores, quippe qui in narrationibus illorum temporum ea tantum referunt quæ ab Ægyptiis sacerdotibus acceperunt, qui illa celare solebant quæ in ipsorum opprobrium cederentⁿ.

40. *Tradam Pharaonem Ephree*, *פֶּרֶעַ* Hophra, P. &c. Pharaon erat nomen commune Regibus Ægypti^a, Gen. 12. 15. & 41. 1. & Exod. 1. 8, 11. &c.^b. Erat autem cuique cognomen, quo ab aliis distinguebatur^c. Cognomen hujus erat Hophra^d. Alius hic erat à Necho*. *Οὐαφρὴν*, *Vaphrem*, hic habent Græci & Clemens Alex^e. & Eusebius^f; *Ἀπρίην*, *Apriem*, (vel, *Haprien*, punctis tantum mutatis^h.) Herod. Euterpe, sive l. 2^l. ¶ *In manu* (vel, *manum*, Calv. &c.) *inimicorum, &c.* Id est, vel, 1. Amasidis ejusque sequacium, à quibus captus est, asservatusque in urbe Sai, & tandem occisus, instigantibus Amasiniis qui nisi morte ejus se satis tutos esse non putabant. Hæc habes apud Herodotum, optimum hujus loci interpretem^k. Et hoc viam Nabuchodonosoro expedit, divisus hoc modo inter se Ægyptiis^l. Vel, 2. Nabuchodonosor^m, quem anno 23. regni, post subactos Moabitas atque Ammonitas, Ægyptum invasisse & diripuisse refert Josephus Antiq. 10. 11. Quamquam hujus expeditionis non meminerint Græci scriptores, quippe qui in narrationibus illorum temporum ea tantum referunt quæ ab Ægyptiis sacerdotibus acceperunt, qui illa celare solebant quæ in ipsorum opprobrium cederentⁿ.

41. *Tradam Pharaonem Ephree*, *פֶּרֶעַ* Hophra, P. &c. Pharaon erat nomen commune Regibus Ægypti^a, Gen. 12. 15. & 41. 1. & Exod. 1. 8, 11. &c.^b. Erat autem cuique cognomen, quo ab aliis distinguebatur^c. Cognomen hujus erat Hophra^d. Alius hic erat à Necho*. *Οὐαφρὴν*, *Vaphrem*, hic habent Græci & Clemens Alex^e. & Eusebius^f; *Ἀπρίην*, *Apriem*, (vel, *Haprien*, punctis tantum mutatis^h.) Herod. Euterpe, sive l. 2^l. ¶ *In manu* (vel, *manum*, Calv. &c.) *inimicorum, &c.* Id est, vel, 1. Amasidis ejusque sequacium, à quibus captus est, asservatusque in urbe Sai, & tandem occisus, instigantibus Amasiniis qui nisi morte ejus se satis tutos esse non putabant. Hæc habes apud Herodotum, optimum hujus loci interpretem^k. Et hoc viam Nabuchodonosoro expedit, divisus hoc modo inter se Ægyptiis^l. Vel, 2. Nabuchodonosor^m, quem anno 23. regni, post subactos Moabitas atque Ammonitas, Ægyptum invasisse & diripuisse refert Josephus Antiq. 10. 11. Quamquam hujus expeditionis non meminerint Græci scriptores, quippe qui in narrationibus illorum temporum ea tantum referunt quæ ab Ægyptiis sacerdotibus acceperunt, qui illa celare solebant quæ in ipsorum opprobrium cederentⁿ.

42. *Tradam Pharaonem Ephree*, *פֶּרֶעַ* Hophra, P. &c. Pharaon erat nomen commune Regibus Ægypti^a, Gen. 12. 15. & 41. 1. & Exod. 1. 8, 11. &c.^b. Erat autem cuique cognomen, quo ab aliis distinguebatur^c. Cognomen hujus erat Hophra^d. Alius hic erat à Necho*. *Οὐαφρὴν*, *Vaphrem*, hic habent Græci & Clemens Alex^e. & Eusebius^f; *Ἀπρίην*, *Apriem*, (vel, *Haprien*, punctis tantum mutatis^h.) Herod. Euterpe, sive l. 2^l. ¶ *In manu* (vel, *manum*, Calv. &c.) *inimicorum, &c.* Id est, vel, 1. Amasidis ejusque sequacium, à quibus captus est, asservatusque in urbe Sai, & tandem occisus, instigantibus Amasiniis qui nisi morte ejus se satis tutos esse non putabant. Hæc habes apud Herodotum, optimum hujus loci interpretem^k. Et hoc viam Nabuchodonosoro expedit, divisus hoc modo inter se Ægyptiis^l. Vel, 2. Nabuchodonosor^m, quem anno 23. regni, post subactos Moabitas atque Ammonitas, Ægyptum invasisse & diripuisse refert Josephus Antiq. 10. 11. Quamquam hujus expeditionis non meminerint Græci scriptores, quippe qui in narrationibus illorum temporum ea tantum referunt quæ ab Ægyptiis sacerdotibus acceperunt, qui illa celare solebant quæ in ipsorum opprobrium cederentⁿ.

43. *Tradam Pharaonem Ephree*, *פֶּרֶעַ* Hophra, P. &c. Pharaon erat nomen commune Regibus Ægypti^a, Gen. 12. 15. & 41. 1. & Exod. 1. 8, 11. &c.^b. Erat autem cuique cognomen, quo ab aliis distinguebatur^c. Cognomen hujus erat Hophra^d. Alius hic erat à Necho*. *Οὐαφρὴν*, *Vaphrem*, hic habent Græci & Clemens Alex^e. & Eusebius^f; *Ἀπρίην*, *Apriem*, (vel, *Haprien*, punctis tantum mutatis^h.) Herod. Euterpe, sive l. 2^l. ¶ *In manu* (vel, *manum*, Calv. &c.) *inimicorum, &c.* Id est, vel, 1. Amasidis ejusque sequacium, à quibus captus est, asservatusque in urbe Sai, & tandem occisus, instigantibus Amasiniis qui nisi morte ejus se satis tutos esse non putabant. Hæc habes apud Herodotum, optimum hujus loci interpretem^k. Et hoc viam Nabuchodonosoro expedit, divisus hoc modo inter se Ægyptiis^l. Vel, 2. Nabuchodonosor^m, quem anno 23. regni, post subactos Moabitas atque Ammonitas, Ægyptum invasisse & diripuisse refert Josephus Antiq. 10. 11. Quamquam hujus expeditionis non meminerint Græci scriptores, quippe qui in narrationibus illorum temporum ea tantum referunt quæ ab Ægyptiis sacerdotibus acceperunt, qui illa celare solebant quæ in ipsorum opprobrium cederentⁿ.

non parit discipulo suo, sed culpam ejus detegit^g. ^g Calv.

2. *Hæc dicit—ad te*; ita Mo. P. *□□□* Tibi, Ca. de (vel, *super*, Ch.) te, Sy. M. Ti. JT. Pi.

3. *Dixisti*, (i. e. Cogitasti apud te^h.) *Vae misero mihi*ⁱ V. Sic conquerebatur Baruch, i. quod nullâ ratione consequi posset spiritum Prophetiæ^j; quum Josue minister^k Moïsi, & Elisæus minister Eliæ, eum acciperent, &c.^l in E. Sed hic sensus nec ex loci circumstantia, nec aliunde, confirmari potest^l. 2. Quod Jeremias conjectus erat^m in carceremⁿ. 3. Quod imminens calamitatem formidaretⁿ. Sollicitus fuit de patria, de cultu Dei, &c.^o E. sed hic potius seipsum respexit, & privato affectu luxit, quod vitæ suæ timeret, & se, velut oneri imparem, subducere optaret. Perstringitur ingratitudo Baruch, quod se miserum diceret, quum summæ felicitatis loco ducendum esset, quod Deus operam ejus adhiberet, &c. & quod scriba Jeremiæ esset, &c.^p ¶ *Addidit* (vel, *Addet*, Ti.) *Dominus dolorem* (vel, *afflictionem*, Ti.) *dolori meo* Sim. M. P. Mo. &c. Expostulat cum Deo quasi inclementer secum agat, &c.^q P. Periculum periculo addit^r. Ex periculo primæ scriptionis ereptus, Jer. 36. 26. ^q G. iterum revocor ad idem periculum^r. ¶ *Laboravi* (vel, *Fessus sum*, Sy. sic V. Ca. Pi.) *in gemitu meo* Itâ M. T. P. Mo. Ti. vel, *flendo*, V. q. d. Variis malis exercitatus sum^t. ¶ *Requiem, &c.* i. e. Locum tranquillum habitationis^t. ^g Calv.

4. *Quos* (vel, *Quæ*,) *edificavi, ego destruo* Itâ M. &c. Regnum hoc totum, tantâ meâ curâ inchoatum, educatum, auctum, defensum, ornatum^v. q. d. Nimis delicatus es & tui amans, qui te toti populo & patriæ & Templo præfers^x. ¶ *Et* (vel, *denique*, JT. nempe, Pi. Calv. Ang.) *universam terram hanc*; itâ M. JT. Pi. *□□□* *Istam*, Ti. sub. evertam, M. vel, quæ mea est, P. vel, ut ea est, i. e. talis qualis est, sive quanta est^y. ^g V.

5. *Et tu queris* (vel, *quæres*, Mo. P. M.) *tibi grandia?* Itâ Ch. vel, *res magnas?* JT. Pi. Ang. vel, *magnifica?* Calv. *Et tu ardua aspiras?* Ti. *Tu igitur qui ad ardua aspiras*, Sy. Hic quasi in trutina Deus constituit Baruch, & totum populum cum Templo; An, inquit, tu præponderabis? an vita tua illis pretiosior erit? tunc solus immunis eris molestiâ? Sed solent homines sibi indulgere in amore sui^z. *Et tu tibi tam magna petes?* i. e. ardua & difficilia^z. Vel, 1. munus propheticum. Nè cures si non possis consequi illud; nihil enim prædicere illis posses nisi adversa^b. Vel, 2. felicem & tranquillum statum^c; requiem in omnium inquietudine^d. Magna facis vota; vis tranquillam vitam extra pericula, extra metum. Atqui Cato apud Lucanum, *Syderæ quis mundumque velit spectare cadentem, Expers ipse metus?* &c.^e ¶ *Super omnem carnem* Judæorum^f, ut præcedentia ostendunt^g. Instat clades toti populo, & aliis etiam exteris gentibus^h. ¶ *Dabo tibi animam tuam in salutem* Heb. *in spoliū*, Calv. G. &c. Vide supra 21. 9. & 39. 18. q. d. Aliud à me consequerisⁱ; nimirum vitam incolumem, aliis pereuntibus^j; quæ vita erit tibi tam grata quam militibus esse solent spolia^k; quam eripiam quasi ex morte præsentem: sicut ubi omnia patent in prædam, sive direptionem, si quis arripiat hoc vel illud, & aufugiat, habet aliquid salvum & apud se. Jubet eum hoc beneficio contentum esse^m, *Satis fit tibi tali tempore vitam habere salvam*ⁿ. ^g Calv.

6. *Tradam Pharaonem Ephree*, *פֶּרֶעַ* Hophra, P. &c. Pharaon erat nomen commune Regibus Ægypti^a, Gen. 12. 15. & 41. 1. & Exod. 1. 8, 11. &c.^b. Erat autem cuique cognomen, quo ab aliis distinguebatur^c. Cognomen hujus erat Hophra^d. Alius hic erat à Necho*. *Οὐαφρὴν*, *Vaphrem*, hic habent Græci & Clemens Alex^e. & Eusebius^f; *Ἀπρίην*, *Apriem*, (vel, *Haprien*, punctis tantum mutatis^h.) Herod. Euterpe, sive l. 2^l. ¶ *In manu* (vel, *manum*, Calv. &c.) *inimicorum, &c.* Id est, vel, 1. Amasidis ejusque sequacium, à quibus captus est, asservatusque in urbe Sai, & tandem occisus, instigantibus Amasiniis qui nisi morte ejus se satis tutos esse non putabant. Hæc habes apud Herodotum, optimum hujus loci interpretem^k. Et hoc viam Nabuchodonosoro expedit, divisus hoc modo inter se Ægyptiis^l. Vel, 2. Nabuchodonosor^m, quem anno 23. regni, post subactos Moabitas atque Ammonitas, Ægyptum invasisse & diripuisse refert Josephus Antiq. 10. 11. Quamquam hujus expeditionis non meminerint Græci scriptores, quippe qui in narrationibus illorum temporum ea tantum referunt quæ ab Ægyptiis sacerdotibus acceperunt, qui illa celare solebant quæ in ipsorum opprobrium cederentⁿ.

7. *Tradam Pharaonem Ephree*, *פֶּרֶעַ* Hophra, P. &c. Pharaon erat nomen commune Regibus Ægypti^a, Gen. 12. 15. & 41. 1. & Exod. 1. 8, 11. &c.^b. Erat autem cuique cognomen, quo ab aliis distinguebatur^c. Cognomen hujus erat Hophra^d. Alius hic erat à Necho*. *Οὐαφρὴν*, *Vaphrem*, hic habent Græci & Clemens Alex^e. & Eusebius^f; *Ἀπρίην*, *Apriem*, (vel, *Haprien*, punctis tantum mutatis^h.) Herod. Euterpe, sive l. 2^l. ¶ *In manu* (vel, *manum*, Calv. &c.) *inimicorum, &c.* Id est, vel, 1. Amasidis ejusque sequacium, à quibus captus est, asservatusque in urbe Sai, & tandem occisus, instigantibus Amasiniis qui nisi morte ejus se satis tutos esse non putabant. Hæc habes apud Herodotum, optimum hujus loci interpretem^k. Et hoc viam Nabuchodonosoro expedit, divisus hoc modo inter se Ægyptiis^l. Vel, 2. Nabuchodonosor^m, quem anno 23. regni, post subactos Moabitas atque Ammonitas, Ægyptum invasisse & diripuisse

indē in Africam profectus est, prætextu belli sumpto, quod Asti Ægyptios adjuvissent. Hæc sunt quæ colligimus ex 2 Reg. 23. 29. & 24. 7. & ex Megasthene ac Strabone, collatis cum eo quod infra habemus v. 9. & cum Josepho. Partem Ægypti aliquam jam antè & Nabuchodonosoris pater Nabopollassarum tenuerat, ut ex Beroso discimus^d. Assyrii, cū Chaldæis impares essent, foedus percusserant cum Nechaone, qui, illorum impulsu, exercitum duxit ad Euphratem. Quæ expeditio initio feliciter cessit, occiso & devicto Josiâ, (qui tunc foederatus erat Babyloniiis, nempe quia post regnum Ezechie fuerat amicitia inter Judæos & Chaldæos; sed postea completum fuit quod hîc prædicitur^e.

f v. ¶ Qui (nempe exercitus^f) erat (vel, Quum esset, Ti. vel, Quicastera fixerat, Sy.) juxta fluvium Euphratem in (vel, ad, J. T. Pi.) Charcamis i. e. Qui oppugnabat urbem Charcamis; quæ antea fuerat ditionis illius, sed e V. ex He. postea ceperat illam Rex Assur, & Rex Aram^g. Ammiano [dicitur] Cercusium, ut diximus ad 2 Par. 35. 20. Eam partem Syriæ sibi vendicabat Ægyptius, ut apparet 2 Par. 35. 20^h. ¶ Quem percussit Non occiditⁱ, sed prælio vicit^k: fudit fugavitque^l. ¶ In quart

T. ex Mc.
anno Joacim, &c.]
Tunc cladem accepit Pharao: Ergo
vaticinium antè editum erat; forsan ut dolorem Judæo-
rum leniret, & mortem Josæ non inultam fore osten-
deret^m.

3. *Prepare* (vel, *Ordinate*, Mo. *Adornate*, Ti.) *scutum & clypeum*] Itā P. M. &c. est clypeus majoris formæ; scutum quod gestant equites levis armaturæ. Est *χλευακὺς*, (*irrisio*) quo indicatur ingens ille apparatus, & magnæ minæ in nihilum casuræ. Clasticum canit Propheta Ægyptiis; in quo ostendit quid faciant, & in quo fiduciam ponant: qu. d. Instruite aciem, ô Ægyptii; bellum, & quidem cruentum, imminet. Mox verò ut ad congressum ventum est, eorum metum ostendit P.

4. *Jungite*; ita P. JT. Pl. Ca. אָסרִי] *Ligate*, Mo. Calv. vel, cingulis q; vel, sub. *ad currus*, M. vel, *curribus falcatis*, V. simil. Me. T. Calv. &c. in quibus olim pugnabant. אָרְוֹתֵיכֶם] *Ascendite*, &c.] Currus scilicet †. אָרְוֹתֵיכֶם] *State*, &c. וְהָרִיתֶם] *Et confistite* (vel, *state*, M. Ti. *confistite vos*, JT. Pi.) *in*, vel *cum*, *galeis*, Mo. P. &c. Significat eos optimè munitos; sed frustra †.

5. *Quid, &c?* [מדוע ראיתו המה חתים וגו'] *Quare*
(vel, *Quomodo* : Vox admirantis, quia incredibile erat
exercitum adeo munitum properare duntaxat ad fra-
gem. Opponit sensui carnis iudicium Spiritus *.) *vidi*,
vel *video*, (quasi in specula, Spiritu prophetico*), *ipsi*
(vel, quod isti sunt, Pi. vel, *eos*, P. M. &c. nempe Æ-
gyptios *.) *confernati*, Mo. Pi. (vel, *fractos*, corpore &
animo †; *confernatos*, JT. *pavidos*, P. Ca. Ti.) *conver-*
tentes se retrorsum † Mo. vel, & *retroactos* † Ti. sim. JT.
Ca. vel, *conversi sunt retrorsum*, P. ¶ *Fugerunt, &c.*
[וּמָנוּסִים נָסוּ] *Et fugam*, vel *fugâ*, *fugerunt*, Mo. P. Calv. &c.
Fugâ effusâ †, & *trepidâ* †. *Et contentissimè fugiunt*, Pi.
Et in refugium fugerunt, M. sim. Ti. *Impetum hostium*
non sustinuerunt †. ¶ *Nec respexerunt*] Sic Mo. P. &c.
Nè aspiciebant eos qui persequiebantur ipsos †.

6. *Non* (vel, *Nē*, Calv. Pi.) *fugiat* (vel, *fugiet*, Mo. *effugiet*, M. Ti. *effugiat*, JT. Pi. Calv. *Nē* effugere speret^d, vel conetur; nam frustrā erit *. *Vox Dei prohibentis pro imperio* ^f.) *velox*] *Vel*, *levis*, Mo. P. M. & c. sub. *pedibus*, M. sim. V. vel, miles *levis* armaturæ. ¶ *Ad*, & c. אֲדָמָה] *Ad* (vel, *Versus*, JT. Pi.) *Aquilonem*, Mo. P. & c. sub. *ipſius urbis*, respectu *Egypti*^h, vel *Judææ*ⁱ. *Ad Aborram & Euphratem sita ex parte septentrionali Judæis. Ex parte dico: nath* & אֲדָמָה Græci sæpe Βορράν vertunt, interdum Ἀπιδάμην, ut diximus suprā 25. 26^k. *In Aquilone*, M. Ti. Angl. nam אֲדָמָה paragogicum non semper denotat motum ad locum, sed interdum rem gestam in loco: ut Gen. 28. 12. אֲדָמָה *super terram*; Exod. 29. 13, 18. אֲדָמָה *super altare*; Jerem. 29. 15. אֲדָמָה *in Babel*^l.

Calv. vel, & veluti fluviorum intumescunt (Heb. turbidi sunt, G.) gurgites ejus? Vulg. in G. vel, & cujus aqua commoventur, vel agitantur, veluti flumina? V. simil. M. Ti. JT. vel, velut aqua fluminum? Pi. Scipsum declarat v. seq. Animosi sunt Ægyptii, & insolescunt ob victoriam nuperam: sed mox fugiunt. Ironiaⁿ. Exercitum Pharaonis comparat stagno inundanti, &c. & flumini impetu suo magnum fragorem excitanti^o. Allusio ad Nilum, qui & ripas transcendit, & turbidus est limo^p. Comparat Ægyptios flumini, tum ob copiam^p G. militum, tum ob arrogantiam^q, tum ob rapiditatem^r.^q Me.

8. *Aegyptus*, &c.] i.e. *Rex & exercitus Aegypti*. Respon-
det sibiipſi Propheta iisdem verbis quibus inter-
rogaverat. Simile vide Eſa. 63.2,3 †. ¶ *Perdam ci-* † G.
vitatem] i.e. *Charcemiſ* : vel, collectivè, *civitates*, † Pi
quæcunque mihi ſe opponunt †.

9. *Ascendite equos*] Itā Mo. vel, *equi*, P. ô *equi*, M. Ti.
JT. &c. sub. *contra hostem*, M. Loquitur Pharaō hor-
tans exercitum suum, &c.¹. ¶ Et, &c. וַיַּעֲלֶימוּ עַל הָעֵדִי x M.
Et insanite, (vel, *insano impetu agitamini*, JT. Pi. fun. Ti.
huc illuc sine ratione & modo currite, sub. *ad confli-*
ctum, more amentium,) *currus*, Mo. P. &c. vel, ô *cur-* v v.
rus, JT. &c. Alii, *Et strepitum facite*, *currus*, M. *Et*
jacite vos, *currus*, Calv. *Gloriamini in curribus*, Sy. *Et*
sonent currus, Ch. ¶ *Æthiopia*] Vel, *Æthiopes*, Pi. &c.
Ægyptii nigrini & confederati. 2. & similes. Si

diarii. ¶ Et *Libyes*, &c. [וְלִיבְיָי] Et *Putæi* (vel, ^{*Ang.} ^{*Calv.}
Lybes, Calv. sic V. G. ex Vulg. &c.) *qui gestant clypeum*,
 Pi. sim. V. JT. nempe maximum, usque ad pedes por-
 rectum: quæ erat Ægyptiorum armatura, quam ab eis
 Libyes acceperunt. Vide Xenoph. Cyrop. l. 6. & 7. Afri-
 cam inter se diviserunt duo Chami filii, Put, vel Phut,
 & Misraim. Huic Ægyptus obtigit, & pleraque Africæ
 ad Tritonidem usque paludem, quæ Africam dividit in
 duas partes penè æquales. Illi, quicquid trans Trito-
 nidem usque ad oceanum Atlanticum. Vestigium prisce
 nominis est in urbe *Putea* sub Adrumato, & *Fut*, amne
 Mauritanix Tingitanæ. Nonnullos tamen Putæorum
 Ægyptiis vicinos fuisse constat ex hoc loco, & ex Ezeç.

30.5. & Nah. 3.9^b. ¶ *Et Lydii, &c.* [וְלִידִיִּים וְ] ^b BP. 4.3.
Et Ludæi, &c.] T. Pi. Id est, vel, 1. Lydi: [vel, 2. Æ- 333.
 thiopes. De quo vide ex Cl. Bocharto descripta ad Gen. ^c Calv. G
 10. 13.] Ex his Afrorum auxiliis in Ægyptum missis oc- &c.
 casio sumpta Nabuchodonosoro post Ægyptum inva-
 dendi Africam ^d.

10. Dies ultionis] Ob occisum Josiam *. ¶ Vi- Aug. *syn.*
ctima, &c. כִּי יָבֵרָה וְגו'] *Cades enim, vel Strages, erit G.*
Domino, &c. P. V. Al. Nam *vicima*, vel *sacrificium*, erit
Domino, &c. Ti. JT. Pi. &c. q. d. In *cæde illa glorifica-*
bitur Deus, ejusque iustitia & potentia f. Lætabitur f. Calv.
Deus illorum sanguine g.

persequi non potuerit, ut v. 2. insinuat^d. Al. *Ambo similiter cadent* : i. e. nunc Ægyptius ; postea verò sub Medis Babylonius*. Sed præstat de Ægyptiis accipere^f, qui in fuga confusa impingentes simul cadent^g, & corruent quasi mole sua^h.

13. *Super eo, &c.* וְעַלָּיו. Veniendo, &c. Mo. de veniendo, &c. V. de venturo, &c. JT. Ca. i. e. quod venturus esset*: de adventu, &c. P. M. Pi. &c. ¶ *Percussurus* (vel, ad percutiendum, P. Mo. &c.) terram Ægypti. Invasurus belloⁱ, eamque subjugaturus^k. Altera hæc clades Ægypti^l, & multis annis serior^m, quâ Nabuch. ita eam afflixit, ut Ægyptius tantum precario regnaveritⁿ.

14. *Annunciate, &c.* ¶ Quasi ex tribunali profert sententiam^o. ¶ *In Magdalo, &c.* i. e. In singulis finibus: nam Migdol erat ab Oriente in termino Ægypti, Noph à meridie, Daphnæ à Septentrione: terminum Occidentis propterea missum facit, quod illac non esset venturus Babylonius P. Has urbes nominat, utpote celebres, & Judæis notas ob viciniam q; vel, quia Judæi in eas confugerant. Vide ad Jer. 44. 1^r.

15. *Quare, &c.* מָה עָלָיו וְעַלָּיו. Verbum הָיָה hîc tantum occurrit, & Prov. 28. 3^t. *Quare prostratus est* (vel, propulsus est, P. M. G. prostrati sunt, Ti. Di. everratur, JT. Pi. abripitur, Pi. dispersi sunt, Calv. contriti sunt, Ch. deturbati sunt, Sy. repulsus est, i. e. cogetur cedere hostibus^t), *fortes tui*? Mo. Di. vel, *fortis tuus*? P. fortis quisque tuus? M. quisque robustorum tuorum? Pi. ex JT. sic V. Præ. pro fut^v. Verbum הָיָה Syris usurpatur pro subvertere, Matt. 21. 12. simil. Luc. 19. 44. Rom. 11. 3. 2 Tim. 2. 14. detrabere, Luc. 1. 52. vastare, Gal. 1. 23. Et הָיָה מִן הַשָּׁמַיִם Prov. 28. 3. mihi est, prosteruens pluvia, quæ magnâ vi cœlitus delapsa dejecit segetem, &c.^z. [Ca. versum sic reddit, *Qui sit ut devincti tui generosi non stent, Fovâ eos profligant*?]

16. *Multiplicavit* (nempe Deus) *ruentes* Sic M. Ti. vel, *corrumpentem*, P. sic Mo. *Facit ut impingant multi*, JT. Pi. q. d. Efficiet Dominus ut multi in eo conflictu perituri sint^z. ¶ *Ceciditque, &c.* וְנָפַל אִישׁ אֶל אִישׁ. Etiam (vel, Quin, Ti. Ut etiam, M. Atque etiam, Pi.) cecidit (vel, ruit, P. Ti. ruerit, M. cadit, Pi. cecidit, Calv. concidet, JT.) vir (vel, quisque, P. M. Ti. unus, Pi. alter, JT.) ad, vel in, socium, five proximum, suum, Mo. P. &c. vel, cum altero, JT. Pi. i. e. Antequam hostis ipsos feriat, ultro tumultuando sese collident, ut quisque impulsu socii sui corruat^a. Cadent catervatim, propellentes alii alios in ruinam^b. Al. Præterea, cum incident alter in alterum, dicent, &c. i. e. sese mutò cohortabuntur ut, desertis castris, dilabantur & abeant^c. ¶ *Et dicent, Surge, & revertamur ad populum nostrum, &c.* Sermo est, non Ægyptiorum^d; sed, vel, i. exterorum, qui eò concesserant ut commodè illic degerent propter rerum omnium affluentiam: q. d. Contenti sumus solo nostro natali; nam ista Ægypti ubertas nobis erit mortifera, si maneamus*. Vel, 2. militum conductitiorum^f, Lydorum, Afrorum, Ethiopum. Vide infra 21^z. ¶ *A facie gladii columbae, &c.* וְעַלָּיו. Opprimetis, P. JT. &c. cuius vi resistere non valemus^h: contristantis, M. grassantis, Ti. cruciantis, Sy. Chald. habet, *gladii hostilis, qui est ut vinum inebrians*; quasi וְעַלָּיו fiat a וְ, vino, & i. permutatis. o. habent, *gladii Græci*; Hieron. *columbae*. Columba autem וְעַלָּיו dicitur, non à וְעַלָּיו opprimere, quasi omnium prædæ exposita; sed à patria, Græcia, ubi plurimas olim columbas fuisse constat: unde columbae וְעַלָּיו jonim, quasi Græcæ, quia Græci olim ¹ Ioves Iones dicebantur, & Heb. וְעַלָּיו jonim; quamvis hodie javanim efferant, quia Masorethis ita placuitⁱ. Plura vide de hac phrasi ad Jer. 25. 38. Sensus est, à gladio Chaldæorum^k. [Alii locum sic reddunt:] ob perniciosum gladium, Ca. à gladio isto rapiente, Pi.

17. *Vocate, &c.* וְעַלָּיו וְעַלָּיו. Clamaverunt (vel, Clamantes, JT. Clamato, Q. in M. Vocaverunt, Mo. Sy. Dicent illi, G. Publicè dicent^l, vel, i. Ægyptii^m, de Rege suo conquerentesⁿ; vel, 2. Chaldæi, irridentes^o; vel, 3. auxiliares P., vel milites mercenarii q.) ibi, Pharo rex Ægypti, (vel, de Pharaone, &c. G. vel, Parboh regem, &c. Mo.) perturbationis, sub. rex, Calv. vel, tumultum, Mo. vel, Rex tumultus, M. vel, & tumultus, P. & perturbationis; q. d. Ægyptii Regem suum novo titulo

ornabunt^r: vel, & turba multa, Q. in V. vel, streperus^s V. est, JT. Pi. sub. vir, V. strepitus est, G. tantum strepitus est, Ang. Belg. Gal. Magna minatur, sed, ubi res exigit, nihil agit^t. Cymbalum sonans, ut Esa. 18. 1. [vide ibi[†] G. dictar] quò forsan alludit^u. Vel, tumultuatio est, id est, Ang. homo tumultuabundus, qui quiescere nequit, & hæc ratione magnum sibi & nobis malum peperit. Vel, vastatio est. Deploant Ægyptii calamitatem & Regis & suam, quòd isthac in Nebuchadnetsarem expeditione vastationem sibi accersiverit^v. ¶ *Adduxit, &c.* וְעַלָּיו. Transire fecit, five fuit, vel, Transgressus est, (vel, Prætermittit, JT. Præterit, Calv.) tempus statutum, five constitutum, five conditum, Mo. P. M. JT. Pi. i. e. diem determinatum ut egrederetur ad prælium cum Babylonio^w. Sed transmittit occasionem, G. opportunitatem pugnandi. Confer Jer. 8. 20^y. Omnes putant rideri Pharaonem quòd tempus extraheret, quum prius dixisset se venturum contra Chaldæos, ut solent Reges, ubi satis instructi sunt, hosti obviam ire. Sed ex seq. versu colligo eum rideri quòd putaret vanas & frivolas fuisse minas Prophetarum, quæ sparsæ fuerant apud Judæos, nec Ægyptios latebant, de clade Ægypti^z. Al. Transire fecit solennitatem, i. e. Effecit ut deinceps cessent festa & solennitates nostræ^a. Trajecit limitem, sub. Regni sui: q. d. Nebuchadnetsar, o Rex Ægypti, transivit limitem Regni tui^b. Transfert tempora, Ch. simil. Sy. Transire fecit stationem, nempe militarem; castra amovit, dissolvit præsidia: vel, signum five tesseram; q. d. Symbolum militare militibus dedit. וְעַלָּיו pro tessera militari occurrit Jud. c. 20. v. 38^c. [Ti. hæc cum voce præcedente sic reddit, *Designator temporum circummisit vastitatem per terram*. Alii verò totum sic reddunt:] *Clamatur ibi, O Pharo Ægypti rex, tumultus intercipit tempus*; i. e. Repentinus hostium adventus Ægyptum opprimit, ita ut nullum sit pugnandi tempus^d. Vocate nomen Pharaonis, Tumultum (i. e. mutationem & cladem maximam in Regno tuo*, perturbationem horribilem^e), adduxit tempus, Vulg. tempus, quod omnia mutat^f; vel, tempus, scil. conflictus & cladis^h. Al. Ibi clamor exauditus est, Pharo rex Ægypti clade accepta castra deseruit, Strig.

18. *Quoniam, &c.* וְעַלָּיו וְעַלָּיו. Quoniam (vel, Certe, Ang.) sicut (vel, quàm, Ca.) Thabor (sub. est, V. Ca. Ang.) in montibus, (vel, inter montes, V. Di. vel, in regione montosa, V. vel, montosus, Ca.) & sicut Charnel (mons Syriæⁱ, prope Ptolemaidem^k), in mari, Mo. P. M. Di. (vel, est ad mare, V. vel, excurrit in mare, M. V.) venit, M. vel, veniet, Mo. P. Di. vel, sic veniet, Ti. tam ille veniet, Assyrius in Ægyptum^l; vel, veniet Nebuchadnetsar, de quo v. 13. scil. elato animo & magno fastu, instar montium altissimorum, qualis non modò Thabor est, sed & Carmel, ut patet ex Amos. 9. 3. nec ob aliam causam prophetæ Baalis congregantur ab Achabo in montem Carmel^m. Vel, veniet, i. e. firmum erit hoc vaticinium, quod vos Ægyptii spernitis, quasi tempus elapsum esset, quòd, Judæa vastatâ, vos incolumes videatisⁿ. Vel, veniet, sub. hæc calamitas Ægyptiis, V. q. d. Tam certum est hoc eventurum, quàm certum est Thaborem montibus claudi, & Carmelum ad mare pertingere^o. Al. Sicut certum est, Thabor eminere inter montes, & Carmelum inter promontoria quæ in mare procurrunt, ita certum est, obventuram Ægypto præcelsam & eminentem cladem P. Al. Venabuntur Babylonii Ægyptios haud secus quàm feræ capiuntur in monte Thabor, & abducent eos sicut ligna de Carmel per mare abducuntur^q. Al. Significatur hîc maxima clades, qualis tum illa Cananæorum per Deborah, quæ descendit de Thabor, &c. Jud. 4. 14. tum illa sacrificulorum quos Elias in Carmelo occidit, 1 Reg. 18. 19, &c.^r. Al. Quamvis ut Thabor in montes, & ut Carmel in mare, procedat, JT. (vel, Quamvis essent Ægyptii qualis est Thabor inter montes, & qualis est Carmel qui in mare procedit, Pi. h. e. quamvis essent potentissimi^t), sub. tamen hæc futura sum, JT. Pi. Ellipsis integri membri orationis, qualis alibi: ut 2 Sam. 5. 8. Qui percusserit, &c. sub. is erit dux, ex collat. 1 Par. 11. 6; 2 Sam. 2. 27. Nisi locutus fuisset, sub. nihil fecissemus; Matt. 8. 9. Nam ego homo sum, &c. sub. quando magis in, &c. Matt. 16. 7. dicentes, (sub. Ità loquitur,) quia panem

* Glaf.
gram. 4.2.
4. 708.

* Jun.

* V.

* G.

* V.

* Me.

* Pi.

* Me.

* Me. sim.

* V. et M.

* G. sim.

* Me.

* BA. 1. 2.

* 29. 287.

* sim. Glaf.

* gram. 3.1.

* 16. 59.

* BA. ib.

* sim. K. in

* Glaf. ib.

* BA. ib.

* G.

* Di.

* Pi.

* Calv.

* M.

* Calv.

* Di.

* V.

* V. Pi.

* V.

* Ci.

* G.

* T. sim.

* Ang.

* Pi.

* Calv.

* G.

* Calv.

* Ang.

* M.

* V.

* V. sim.

* Pi.

* V.

panem non accepimus. Quamvis Ægyptus situ munitissima sit, & circumvallata montibus ac mari, non secus ac Thabor montibus circumcluditur, & Carmelus in mare projectus est; ac proinde sibi Ægyptius omnino confidat, ut dicitur infra v. 25: tamen has minas meas effecturus sum, & jam impero ut seipsam ad perfectiones earum comparet, verbis sequentibus.

19. Vasa (vel, Instrumenta, JT. Pi. Ca. Paramenta, M.) transmigrationis (vel, exilii, Ca. i. e. Quæcunque apta sunt & necessaria ad transmigrandum, fac (vel, para, JT. sic V.) tibi] Itā Mo. P. & c. Vasa collige, ut loquuntur Latini. ¶ Habitatrix] Itā P. & c. Quæ sedes, i. e. desides in otio & tranquillitate, securè & confidenter: quæ tibi vidēris firmiter habitare.

20. Vitula, & c. [וִּטְלָהּ יִפְדֶּה] Vitula (vel, Bucula, Ti. Ut vitula, P. JT. & c. cui confertur Ægyptus, quod dives esset, & deliciis abundans, & more pinguis & indomitæ vitulæ lasciviret. Alludit ad cultum Apidos & Mnevis. formosa, & c. Mo. P. & c. vel, pulchro ore, Di. pulcherrima, & c. Pi. sim. JT. BA. & c. geminatis radicalibus, ad majorem adæquationem. Una hæc vox est, quamquam divisim scribitur, quasi duæ essent voces. Sic, [וִּטְלָהּ יִפְדֶּה], Esa. c. 2. v. 20; & [וִּטְלָהּ יִפְדֶּה], Thren. 4. 3. pro [וִּטְלָהּ יִפְדֶּה], ut struthiones; & Ezec. 27. 6. [וִּטְלָהּ יִפְדֶּה], pro [וִּטְלָהּ יִפְדֶּה], buxis. ¶ Stimulator, & c. [וִּטְלָהּ יִפְדֶּה] Excidium (vel, Excisio, P. Exterminium, M. V. Excisor, P. Mactator, G. ex Ch. & solet [וִּטְלָהּ יִפְדֶּה] apud Thalmudistas de victimario dici. Incisio, pulchri istius oris, quæ omnis ejus forma deturpabitur. Verbum etiam [וִּטְלָהּ יִפְדֶּה] sign. incidere; & Arab. [وَيْطِل] incidere, mandere, & c. Al. Sed excidium, JT. Sed diffectio, nempe vitulæ illius, h. e. excidium Ægypti, ab Aquilone veniens, veniens, Mo. vel, venit, venit, inquam, M. sim. P. vel, certissime (vel, omnino, JT. vel, celerrimè, Ti.) ventura est, Pi. & c. Al. Invadet ab Aquilone impressio, Ca.

21. Mercenarii quoque (sub. milites, P. Ti. & c.) ejus] Sic Mo. M. & c. qui tamen bellicosissimi sunt, utpote qui non necessitate coacti pugnant, sed hoc deligunt. ¶ Quasi, & c. [וִּטְלָהּ יִפְדֶּה] Velut vituli saginæ, vel saginari, Mo. P. Ad delicias magis quam ad militiam enutriti: deliciis Ægypti fracti, ut Hannibalis exercitus in Campania, & c. ¶ Versi, & c. [וִּטְלָהּ יִפְדֶּה] Quia (vel, Propterea, V. vel, Sed, Pi. Di. V. pro [וִּטְלָהּ יִפְדֶּה]: vel, [וִּטְלָהּ יִפְדֶּה] redundat. etiam ipsi verterunt se, Mo. vel, vertent tergum, Di. sim. Calv. vel, respicient, Pi. sim. M.

22. Vox ejus (nempe Ægypti) quasi, & c. [וִּטְלָהּ יִפְדֶּה] Quasi serpentis (vel, serpens, M.) ibi, Mo. JT. Pi. sim. Ti. vel, procedet, P. q. d. Exclamabit, quum Chaldæi advenierint contra illam. Serpentium sibilus eminus exaudiuntur. Ægyptus attonita stridebit. Al. Sibilabit præ metu, ut vipera: non, quasi vitula, immani strepitu boabit; sed submissa voce loquetur, ut timidi solent. Non audebant libere & pleno ore conqueri de miseriis suis, sed obmurmurabant, & quasi obscuris fibilis utentur, & c. ¶ Quoniam, & c. [וִּטְלָהּ יִפְדֶּה] Quia, vel Nam, (vel, Quando, JT. Pi. Angl. Quandoquidem, Ca.) cum exercitu (sub. magno, P. Ti. vel, cum potentia, Calv.) veniunt, M. vel, pergent, P. Ti. sim. JT. Pi. venient, sub. Chaldæi contra Ægyptum, V. ¶ Et cum securibus venient ei, (vel, ad eam, JT. Pi. vel, contra eam, Ti. M.) quasi cadentes ligna] Armati Scythicum in morem. q. d. Non dubius erit belli eventus: Chaldæi eâ fiducia venient, ut non ducant Ægyptios pro hostibus, (milites enim armantur gladiis & lanceis, quando res est cum hostibus quos sine periculo vincere non possunt) sed venient tanquam ad cadendas arbores quæ non resistunt. Al. Ægyptus sylvæ confertur, ob multitudinem vel oppidorum, vel incolarum. Per sylvam succisam intelligitur populus interfectus.

23. Succiderunt (Succident, P. sim. Mo. JT. Ca. & c. i. e. Delebunt: vel, Succidite, Q. in V. vel, Isti cadent, Pi.) sal-tum (vel, sylvam, Pi. i. e. exercitum, f.) ejus, — qui, & c. [וִּטְלָהּ יִפְדֶּה] Quia non investigabitur, Mo. Calv. vel, investigari poterit, P. sic M. sub. numerus, P. vel, supputabitur, i. e. supputari poterit, sub. exercitus Nabuchodonosor, præ multitudine: vel, non finietur, vel terminabitur, i. e. non poterit inveniri finis exercitus ejus. Vel, de Ægyptiis hoc intellige, ut non investigetur, nempe

sylva Ægypti, h. e. populi: quum enim sylva cæditur, apparet nuda planities, nec potest notari cujusque arboris locus. Qui supputari non potest. Perstat in similitudine cœpta [וִּטְלָהּ יִפְדֶּה] (cadentis sylvam.) Sylva sunt urbes, quæ tunc in Ægypto mille & viginti. Quia est imper-vestigabilis, i. e. Quia [sylva hæc] tam crebris & densis arboribus est implexa, ut via sit in ea inscrutabilis; itaque, cadendo eam, viam sibi facient hostes: idque facile poterunt, quia [ut sequitur] plures sunt locustis, & c. Al. quamvis non possit pervestigari, JT. Pi. Ang. vel, 1. ob multitudinem, five urbium, five hominum: vel, 2. ob multa loca inaccessa & invia, & aquis clausa, & c. m. Q. in [Alii verba sic reddunt,] ut nemo numerare posset, scilicet. luccisas arbores. Al. utpote infiniti, Ca. citra omnem delectum, vel discrimen, Ti. [quod investigatione, vel scrutinio, fit.] ¶ Multiplicati sunt, & c. [וִּטְלָהּ יִפְדֶּה] Quia (vel, Qui, G. nempe Chaldæi; ut occurrat huic objectioni, Quomodo Chaldæi tam amplam sylvam cadent? vel, Nam, Mo. sic P. & c. vel, Quamvis, JT. Pi. Siquidem, Sy.) plures sunt (sub. arbores illius, Pi. sic JT.) quam locustæ, & c. Pi. sim. Sy. JT. & c. ideoque hæc sylva non poterat investigari.

24. Tradita in manus, & c.] Hoc toties repetit, quod incredibile erat.

25. Visitabo super, & c. [וִּטְלָהּ יִפְדֶּה] [Variant.] Populum, vel vulgus, (vel, multitudinem, Ang. sic Calv. Pi. in turbam, Ca. [וִּטְלָהּ יִפְדֶּה], pro [וִּטְלָהּ יִפְדֶּה], ex collat. Ezec. 30. 15: vel, in nutritium, JT. matrem & quasi nutritiam totius Ægypti opum amplitudine & celebritate emporii: vel, gubernatorem, Strig. vel, super tumultum, Vulg. vel, Amon, Ti. sic Mo. Sy. BP.) de No, P. Mo. Ti. & c. vel, Minoanam, Ca. vel, No, JT. vel, Alexandria, V. Vulg. vel, de Alexandria, M. V. vel, quæ ab Alexandria, Calv. vel, oriundam ex No, Pi. Chaldæus interpretatur, Amon regem Alexandria: quem sequuntur qui vertunt, Amon de No, i. e. qui regnat in No: h. e. Regnum Alexandria. [וִּטְלָהּ יִפְדֶּה] est dialectus, pro [וִּטְלָהּ יִפְדֶּה] populi: hic est [וִּטְלָהּ יִפְדֶּה], populi de No; at Nah. 3. 8. [וִּטְלָהּ יִפְדֶּה], No populosa. Al. Amon de No, id est, deum Amon, five Hamon, (quod ipsissimum nomen Jovis est apud Ægyptios,) in

cujus honorem consecratum fuit fanum in urbe No. Super Amonem Alexandria. Intelligitur Jupiter Ammon, in Ægypto & Libya potissimum cultus: sic dictus, non ab [וִּטְלָהּ יִפְדֶּה] arena, quod templum ejus in arenis Libya erat; sed à [וִּטְלָהּ יִפְדֶּה] Chamo, aut Hamo, filio Noachi. [וִּטְלָהּ יִפְדֶּה] proprie nutritium sign. unde posset esse, [וִּטְלָהּ יִפְדֶּה] Jupiter altor. Nisi forte ab alia verbi [וִּטְלָהּ יִפְדֶּה] significatione derivemus, quæ firmum & constantem esse valet: hinc esset Jupiter stator. Fuit hæc urbs Ægypti populosissima, in Pharo, ut puto; unde Chaldæus ex posterioris ævi nomine Alexandriam posuit. No, urbs, quæ postea dicta est Alexandria, urbs celeberrima & populosissima, ut notum. Sed non est cur Chald. Hi. He. & D. & c. Alexandria reddant, quæ urbs nondum erat Jeremie & Ezechielis temporibus. At minas has Jer. & Ezec. completas docet Nahum, cap. 3. v. 8, 9, 10. Fateor ante Alexandrum fuisse in loco Alexandria vicum vel oppidulum Racotim nomine, ut testantur Strabo & Pausan. Sed illud tam magnifice extolli, & cum Ninive conferri, quis dixerit? Adde quod [vetus] Alexandria nomen, ut hinc constat, fuit Racotis, non ergo No, vel No-Amon. [Quod tamen non cogit assensum; nam aliter Græcis, aliter Hebræis, dici potuit, ut sæpe fit.] Rectius ergo [וִּטְלָהּ יִפְדֶּה] Ezec. 30. 15. à LXX vertitur, Διοσπολις, Diospolis, vel Thebe. Sed objicit Drusius urbis situm inter duo maria, Nah. 3. 8. habitat in fluminibus, aqua circum eam est, & c. Resp. 1. Possumus hic intelligere, non, magnam illam Diospolin, i. e. Thebas Ægyptias, quæ à mari procul fuit, ut D. rectè observat; sed, alteram Diospolin, prope Mendetem & Busrin, quæ variis lacubus cingebatur, ut disertè testantur Strab. l. 17. Suidas de Demet. Phal. Diog. Laert. l. 5. Obscura quidem hæc fuit, sed potuit esse celebrior antequam eam excidisset Nabuchodonosor, & sitis ratione potius quam magnitudine cum Ninive conferri. 2. Possumus magnam Diospolin intelligere. Quippe utut à mari Thebe procul abfuerint, tamen illis & toti Ægypto duo maria, Rubrum & Mediterraneum, & Nili septem alvei, erant instar propugnaculi five muri ad arcendum hostes. Vide

Basiridem Isocratis, ubi tradit Egyptum esse Nilo ut im-
mortalis muro munitam; & lib. 1. Heliodori, ubi prædo-
nes dicuntur aqua ut muro uti. ¶ Deos ejus Idola^d.
¶ Omnisgenum deum monstra, ut loquitur Virgil. Vide Jer.
43. 12, 13*. ¶ Reges ejus] At unus Rex erat. Resp.
Intellige ergo, vel, 1. successores: vel potius, 2. sa-
trapas & procures, qui erant quasi Reges^f. Regulos,
vel gubernatores^g; vel, nomarchas, de quibus vide
Strab. & Aristot. 2. Ethic. ¶ Et super Pharaonem]
Vel, Super Pharaonem, inquam. Nam 1. sæpe sic ponitur,
& præcessit jam Pharaonis mentio^h. ¶ Et super eos
qui confidunt in eo] i.e. Vel, 1. procures illos quos jam Re-
ges dixeratⁱ: vel, 2. subditos & socios^k; Judæos, qui
illi fidunt^l.

26. Post hæc] Post finem Monarchiæ Chaldæorum^m:
post 40 annosⁿ, ex collat. Ezech. 29. 11, &c. ¶ Ha-
bitabitur] Incipiet reflorescere. Ea ^{iniquitas} incidit
in tempora Amasis, Cyro cœvi P. Sed humile tum erit
Regnum, inquit Ezechiel: & pro domestico Rege, ha-
bebunt Amasin, externum, à Chaldæis Regi Ephree sub-
stitutum; quem Amasin Persis rebellem Cambyfes Cyri
filius subegit, Egypto in provinciam redacta^q. Hanc
restitutionem Egypti promittit, tum ut clementiam
suam ostenderet; tum ut fides Prophetæ & certitudo
vaticinii magis perspectæ essent in hac duplici muta-
tione^r.

27. Et tu (vel, Tu verò, Pi.) nē timeas, &c.] Hæc con-
solatio pertinet ad eos qui à Rege Necaone cum Joa-
chazo Rege in Egyptum abducti erant, 2 Par. 36. 4.
quos redituros ait in patriam, nempe fractis Egyptio-
rum rebus^t. De hoc versu vide Jer. 30. 18^t.

28. Noli timere, &c.] Idem repetit, quia non facile
erat in rebus ita desperatis populi animos erigere, ut
patienter expectarent redemptionis tempus^v. ¶ Con-
sumam cunctas gentes, &c.] Gravissimis cladibus ac velut
internecione eas exhauriam^x. Quum Ecclesia videri
possit consumpta, manet tamen spes occulta; quia Deus
quasi à morte excitat suos. Gentes autem profanæ con-
sumptæ sunt, quamvis superstites sint, ut Egyptii post
cladem acceptam; quia à radice maledicti sunt, & æter-
no exitio addicti^y. ¶ Castigabo te in iudicio] Mo-
deratè, ut discas, non ut pereas. Vide supra 10. 24. &
30. 11^t. ¶ Nec, &c. נִקְרָא לֹא אֶפְרַיִם] Quomodo hæc
verba optimè vertantur, vide supra 30. 11². Et exci-
dendo non excidam te, P. Calv. Nec tollendo tollam te de me-
dio, i. e. non te prorsus perdam. Alii, Et expurgando
te non expurgabo, i.e. Non tollam te prorsus de medio, ut
solent abjici recementa expurgato tritico. Alii, Et
absolvendo non absolvam te, i. e. tanquam innocenti non
parcam^z.

CAP. XLVII.

1. Quod factum est verbum, &c.] Transpositio, pro,
Verbum Domini quod factum est^a. ¶ Contra
Palæstinos] Veteres & constantes populi Dei hostes^b.
Prophetia hæc eò insignior est, quod Philistinæ terræ
vastationem prædixit eo tempore quum à solis Egy-
ptiis hostilia, à Chaldæis verò amica omnia, expecta-
rentur^c. ¶ Antequam percuteret Pharaon Gazam]
q.d. Cum res illis tranquillæ erant, & nihil metuerent^d.
Cum non per tempora, sed per gentes, hæ prophetiæ
dispartitæ sint, Pharaonem hîc intellige Nechaonem^e:
à quo hoc factum, vel, 1. in profectioe ad Carcha-
mis, 2 Par. 35. 20^f; vel potius, 2. in reditu, occiso Jo-
sia, &c. 2. post victoriam in Mageddo, cum jam nemo
ultrà adversus eum prælio certare auderet^h. Al. Im-
pleta est hæc prophetia 10. anno Sedeciæ, quum Pharaon
venit ad pugnandum contra Chaldæos Jerosolymam
oppugnantes. Ei ergo Chaldæi obviam iveruntⁱ. At
Pharaon (tibi diffidens^k) reduxit exercitum domum^l:
sed in itinere spoliavit Gazam^m; vel, quod Chaldæis
favissetⁿ; vel, ne frustra venisse putaretur^o.

2. Aquæ ascendant, &c.] i. e. Exercitus maximus P.
Vide Eia. 8. 7^q. Sicut Egyptii Nilo, sic Chaldæi Eu-
phrati, comparantur^r. ¶ Quasi torrens inundans, &c.]

Monet Judæos, hanc direptionem Gazæ fuisse tantum
præludium gravioris pœnæ^t. Hoc impletum non du-
bito per Nabuzardanem, quem, post capta Hierosolyma,
cæteris circum perdomandis Nabuchodonosor reli-
querat^t.

3. A strepitu, &c. מְקוֹל שֹׁעֵט מִפְּרִיט אֲפִירִי] G.
A (vel, Præ, V. Ca.) voce, vel sonitu, (vel, strepitu, Ti.
vel, clamore, V.) מְקוֹל שֹׁעֵט (vel, strepitus, V. Calv. five, tu-
multus, He. in Di. vel, & strepitus, M. vel, incessus, P.
Ti. Di. שֹׁעֵט Syris est, incedere, progredi, unde שֹׁעֵט
reptile, serpens, quasi gradus per terram^v. Al. A sonoro
plausu, JT. A quadrupedante sono, G. Ob sonitum incessus,
Sy. Idque propter sonorum plausum, Heb. vocem plausus,
Pi. שֹׁעֵט denotat vim illam quâ [equi] ungulis suis
feriunt terram quum currunt: alibi non invenitur^x.) un-
gularum fortium (vel, equorum, P. Sy. sim. Ti. vel, for-
tium, five robustorum, equorum, JT. Pi. Ang. vel, magni-
ficorum equorum, M. vel, ducum, Ca. gigantum, Sy.)
ejus, Mo. G. &c. i. e. equitum ejus^y. ¶ Non respexe-
runt (vel, respicient, Pi.) patres filios] Sic Mo. P. M. h.e.
Filiis curam negligent, de seipis solliciti^z. Sibi quis-
que consulet summâ festinatione^a. Signum extremi do-
loris & anxietatis, ac si homines affectus suos exue-
rent, & mutata naturâ, stipites fierent^b. ¶ Ma-
nibus, &c. מַרְפִּיּוֹן] A, vel præ, remissione (vel, ob
dissolutionem, M. sic V. vel, debilitatem, P.) manuum, Mo.
Ti. JT. ex timore^c. Ità exterriti erunt^d. Spes omnis in
pedibus erit, non in manibus^e. Per dissolutionem ma-
nuum intellige deliquium animi: nam sicut à corde
vigor diffunditur in omnes corporis partes; ità etiam
manus sunt præcipua actionum instrumenta. Signifi-
cat eos quasi exanimatos fore, ut nē digitos movere
possent, &c.^f.

4. Pro, &c. עַל הַיּוֹם וְגו' Propter diem venientem
(vel, venturum, JT. sic Pi.) ad vastandum, &c. P. &c. Re-
fertur istud ad v. 2. aut subaudiendum v. 1. ¶ Tyrus
& Sidon] Urbes Palæstinæ, contiguæ populo Philistin,
ità ut merito conjungantur, &c.^h. ¶ Cum, &c. כָּל-שְׂרִיר עוֹרֵר
Omniem superstitem auxiliatorem, Mo.
P. &c. Sing. pro plurⁱ. Omnes auxiliares Philistino-
rum^k; quamvis multi sint superstites amici, parati ad
opem illis ferendam^l. ¶ Reliquias insulæ (h.e. loci
maritimi; vel, regionis, JT. Pi.) Cappadociæ; ità V. כַּפְתּוֹר
Capthor, P. Ti. &c. Palæstinam haud dubiè intelligit^m.
Cappadociam transferunt & hîc o. & Ch. & Hi. & Hie-
ros. interpretes ad Deuter. 2. 23. [ubi fusè dicta vide.]
Quare pro vero habendum est, à Cappadociâ venisse
Philistinos, & ab iisdem nomen habere Idumææ urbem
Caparorsam. Vide & Amos. 9. 7°. Capthorim erant ex
eadem stirpe cum Philistin, utriusque filii Misraim, Gen.
10. 13, 14. Ante Moysi tempora habitârunt prope Phi-
listin, Deut. 2. 23. quos etiam subjugasse videntur,
& in regionem suam captivos abduxisse; unde tamen
Deus ipsos reduxit, Amos. 9. 7. Jeremiæ autem tem-
pore vicini & confederati fuisse videntur. Per reliquias
Capthor intelligunt Philistinos quos Capthorim reli-
querunt quum Palæstinam invaderent. Sed videntur
potius à Palæstinis hîc distingui, non minùs quàm Tyrii
& Sidonii, dicique reliquiæ illius regionis, vel, quia
Egyptii eos antea spoliassent, quum Palæstinam & Ga-
zam invaderent; vel, quia Chaldæi eos antè aggressi
sunt quàm Philistinos, &c. P. Capthorim erant homines
extranei, qui, à patria profugi, quæsierunt alibi sedes, &
Palæstinam occupaverunt^q. Cappadoces erant fratres
Palæsthinorum, unde & auxilio iis venerunt^r. Sed Cap-
padocia nimis remota erat, &c.^t. Benjamin, eumque
sequutus Arabs interpretes, & author libri Juchasim, pu-
tant Capthor esse Damiatam, quæ est Stephano Ταυ-
σας, non Pelusium, ut volunt^u. Hoc probabilius, quod
ex stirpe Misraim erant: videntur tamen Palæstinis
viciniores fuisse. Puto itaque confedisse illos inter Pa-
læstinam & Idumæam, in qua urbs Caparorsam, quæ à
Capthor dicta videtur^v.

5. Venit calvitium super Gazam] Sim. M. P. Mo. &c.
vel, rasura, &c. pilorum^x; signum luctus^y, ut Esa.
3. 24^z. Vel, direptio, nempe bonorum omnium, pri-
mum à Pharaone, deinde à Nabuchod. q.d. Depilabitur^a.
¶ Conticuit, &c. נִבְרַח וְגו' Exsindetur, &c. JT. Pi.
sic G. ex o. & Ch. ¶ Et, &c. שְׂאֵרֵי עַמָּם] Residuum
vallis

vallis earum, Mo. P. V. &c. sub. urbium, V. vel. eorum, G. JT. V. &c. q. d. Aliæ urbes Philistinorum in vallibus sitæ: nam Gaza & Ascalon erant sitæ in locis editis. Reliquiæ civium, qui se in valles receperint, perdentur. Terra Philistinorum humilis erat, ideo hic dicta vallis. At o. legerunt ענקי, Evacei. Placet mihi hæc lectio: nam reliquias Enacim fuisse in illis locis apparet Num. 13. 28. Sed Hebræi rectius legunt ענקי. Concidetis? Vel, incidetis? Mo. P. Pi. &c. hoc est, brachia tua cultris, ut fecerunt gentes in luctu. Vide ad Levit. 19. 28.

6. O mucro Domini, &c. חרפך חרפך Heus, (vel, Va, Ch. Eben, Ti. Ca.) gladii, &c. Calv. Dicens (vel, Dicendo, Pi.) Eben, gladii, &c. JT. Pi. G. Propheta hic loquitur in persona Philistinorum; q. d. Philistini suppliciter veniam petent à gladio Dei, sed absque profectu. Verba incidendum se imitatur. Ingredere, &c. חרפך חרפך Collige (vel, Recipe, JT. Pi. Sy. Ch.) te in, vel ad, vaginam tuam, Mo. P. M. JT. &c. quiesce, (vel, committigare, M.) & file, Mo. P. sic M. vel, cessa, Ti. quiesce, Sy. Ca. subsiste, JT. desine, Pi.

7. Quomodo quiescet? ita Ch. חרפך חרפך Quiesceret? Sy. cessaret? Ti. quiesces? Mo. P. M. requiesceret? JT. Pi. quiescere poteris? Respondet illorum planctui Propheeta. Preceperit ei adversus, &c. חרפך חרפך Et (vel, tibi, ut sit mutatio personæ in pronomine: vel veritas, precepit gladio de ea,) ad (contra, JT. ut eat ad, P. ut eat adversus, Ti. ut deserviat adversus, V.) Aschelon, Mo. Et, &c. חרפך חרפך Et (vel, denique, JT. Pi.) ad (vel, contra, M. Ti. JT.) portum (vel, portus, JT. vel, litus, P. M.) maris, Mo. Pi. Joppen, Jamnes. Vel potius, totum illum tractum; & ita adhuc de Sidone & Tyro & Gaza loquitur, tamen nomen Ascalon, quæ paulò remotior erat à mari. Civitates maritimas intelligit. Ibi, &c. חרפך חרפך Ibi (sub. enim, P. Ti.) statuit, vel constituit, (vel, contestatus sit, M. Calv. q. d. Non simpliciter mandavit, sed solenni contestatione, & quasi religione interposita ac jurejurando, gladium suum obtinuit, ne exvire desinat. Vel, potestatem dederit, Sy. vel, preparavit, Ch.) eum, Mo. P. Ti. Ch. &c. ut scil. grassetur in illa regione. Vel, ei, M. Calv. V. sub. tempus, V. Quid tibi indixit, i. e. Ubi te adesse jussit.

CAP. XLVIII.

1. AD (vel, De, V. vel, Contra, V. Calv. Pi. &c.) Moab, חרפך חרפך valet, contra. Sic deinceps passim. Confer cum hoc capite Esa. 15. & 16. Sed ibi agitur de illa vastatione per Salmanasarem; hic, de illa per Nabuzardanem, de qua Ezech. 25. 9. Hi sunt inter Syros illos & Phœnices quos à Nabuchodonosoro subactos narrat Berosus. Evenisse hoc excidium & Moabitibus & Ammonitis ait Josephus quinto anno post excisa Hierosolyma. Vae super Nabo] Urbe Moab. Vide Esa. 15. 2. & Num. 33. 47. Ivaqa Ptolemæo. Cariathaim] Jos. 13. 19. Urbs ex duabus urbibus constans, ut vocabulum ostendit: fortè eadem quæ Kirchareth, Esa. 16. 7. Chariatha Ptolemæo. Confusa est fortis, חרפך חרפך Misgab, Mo. P. &c. Nomen urbis, à celsio situ sic dicta. Ad verb. exaltatio, V. civitas sita edito loco, JT. Pi. Et tremuit, חרפך חרפך Et expavit, P. M. & consternata est, Mo. Pi. sim. JT. Ti. hoc cum præcedentibus sic reddit, Pudescit est valida illa & munitissima arx, & metu percussa.

2. Non, &c. חרפך חרפך Locum variè distinguunt & reddunt. Non (vel, Nulla, JT. Pi. sub. est, vel erit, P. M. JT. Pi.) ultra, vel amplius, laus, vel gloriatio, Moab in Chesbon, Mo. Calv. JT. &c. vel, de Hesbone, P. M. Sy. V. (h. e. Jam non gloriari poterit Moab quod Hesbon esset urbs nobilissima, &c.) cogitaverunt super eam malum, Calv. &c. Non jam Moabitarum laus Hesbone, &c. Ca. Finem habet gloriatio Moab de Hesbon: agitantur enim mala consilia contra eam, Strig. Alii aliter. Nulla est, vel erit, amplius

laus Moabi: Pi. Ang. in Hesbone cogitaverunt, &c. Ang. Sed non placet nostra versio. Hesbon enim erat urbs Moabi primaria: quis ergo ibi consultaret adversus Moabum? Vel, de Hesbone (i. e. ad Hesbonem quod attinet,) cogitaverunt (nempe hostes Babylonii) contra eam malum. Non est ultra exultatio in Moab contra Hesbon: cogitaverunt malum, Vulg. [Quod non capio. Alii ergo Vulgatum ita interpretantur, ut contra Hesbon conjungant, non cum præcedentibus, sed cum sequentibus, ac si locus sic distingueretur, — in Moab: contra Hesbon cogitaverunt malum,] nempe Chaldaei; dicentes ea quæ sequuntur. De Elebone vide Esa. 15. 4. & 16. 8. Ptolemæo. Hinc Esbonite Arabes apud Plinium, ut alibi diximus. Concinna allusio: חרפך חרפך deducitur à חרפך, consultavit: q. d. Quæ hætenus vocata fuit sedes consilii, reperiet alios consiliarios, nempe qui machinantur ei exitium. De gente; ita P. &c. חרפך חרפך Ne, vel ut, non sit gens, V. Calv. sub. in ea; i. e. ut nemo posthac habitet in ea: vel, ut posthac non numeretur inter populos. Ergo, &c. חרפך חרפך Etiam, Madmen, (vel, in Madmen, Pi. sic Ti. Ca. Alloquitur urbem.) filebi, Mo. G. ex Vulg. sim. Ti. Allusio ad nomen חרפך חרפך filebi. Mutare non audebis. Vel, succideris, P. sim. JT. Pi. Calv. vel, de leberis, Ca. V. Madmen Madiama Ptolemæo, Medaba Josepho 13. 17. ubi fortè scriptum Madaba nam β & μ valde similes in manuscriptis.

3. Vox clamoris (sub. egreditur, V.) de Oronaim] i. e. Exauditur in utraque Horon, nempe superiori & inferiori. Vide Esa. 15. 5. ubi diximus hanc esse Avaram Ptolemæi. Alia hæc urbs Moab.

4. Moab] Nomen est hic, non gentis, verum urbis, quam Areopolin vocant. Annunciate, &c. חרפך חרפך Audire facite (fecerunt Mo.) clamorem parvulorum ejus, Mo. P. Annunciaverunt parvuli clamorem ejus, M. Ediderunt, vel Edem. (Audire fecerunt, Pi. Audium fecerunt, V. Predicabunt, Ti.) clamorem (querelam, Ca.) parvuli ejus, JT. Pi. P. vel, minores ejus, i. e. Principes ac nobiles inferioris ordinis: vel, dominatores ejus, Ch. vel, pauperes ejus, Sy.

5. Per, &c. חרפך חרפך Nam elivum Luchitha continuus ascendet fletus, JT. i. e. Moabitæ effugiendo flentes. Quia, vel Nam, (vel, Siquidem, M. Ti. Nempe, Ca.) ascensu (vel, in ascensu, P. Pi. Calv. per ascensum, five elivum, M. Ti. per quem ascenditur in Luchitham,) Luchith (Est alia hæc urbs Moabitidis. Erat locus editus & tutus, quod se receperunt fugientes à Chaldaeis.) in, five cum, fletu ascendit, five ascendet, fletus, Mo. Pi. Calv. vel, flens, P. vel, vir flens, i. e. ascendit flentes. Al. ascendet (sub. Moab, M.) in fletu & ploratu, Ti. sim. M. vel, cum lugubri planctu ascenditur, Ca. Sensus, q. d. Flebunt in omni loco & toto itinere ac tractu. Repetit ipsa verba Esa. 15. v. 5. ubi hanc Ptol. Lufam esse notavimus. In descensu Horonaim] Clivo quo descenditur. Alia hæc urbs Moab, in planitie sita. Hyster, &c. חרפך חרפך Hostes (sub. Moabi, Pi. vel, sub. fragor, JT. vel, sub. fragor, Jun.) clamorem contritionis (vel, destructionis, M. vel, fragor, JT. Pi. Hebr. fragor, Pi. vel, miserabilem, Strig.) audierunt, Mo. M. &c. vel, audient, JT. &c. Al. hostilis calamitatis quiritatus auditur, Ca. Al. clamorem vastationis quem hostes expresserunt audierunt, Ti.

6. Fugite, salvate animas vestras] Vel, animam vestram, Mo. P. &c. Consulate vitæ, &c. Ca. Dicentium, Fugite, &c. JT. Pi. Hic est clamor contritionis, nempe quod sese mutuo cohortabunt ad fugam. Et eritis, &c. חרפך חרפך Et eritis (vel, sitis, P. estote, JT. Pi. sub. o vos urbes, i. e. congregationes urbium; vel, sub. vofmet, Angl. Al. sint, sub. urbes à quibus egressi fueritis, Qin V. vel, sub. anime vestre, V.) ut myrica (vel, juniperus, Mo. vel, arbor nudatissima, JT. vel, Aroer, Calv. Ch. ut sit nomen arcis, vel regionis, vel potius urbis, inter ra Moab, id quod ex aliis locis cognoscitur.) in deserto, M. P. &c. h. e. desertæ & solitaria: q. d. Fugite à confortio hominum, & concedite in loca desertæ. Vivite in desertis & inanis locis, ut faciunt myricæ aut juniperi. Ne fidite muris, ut sequitur P. Vel, q. d. Fugite, & consulite vitæ vestræ, quanquam nudæ evadatis,

datis, & similes arbori nudatissimæ, &c. Confer Matth. c. 24. v. 16, 17, 18.

7. *Quæd habuisti fiduciam in, &c.* [וַיִּשְׁכַּח] In operibus (vel, pecudibus, P. sim. V. sic dictis, quod opus hominis tunc esset in iis educandis. Sic 1 Sam. 25. 2. Et opus ejus in Charnel, quod in sequentibus explicat, & ei erant oves, &c. Vel, munitionibus, Ti. arcibus, Sy. rebus, Ca.) tuis, Mo. M. &c. ¶ Tu quoque capieris] Nempe Ar-Moab, urbs Moabitarum munitissima. Agn.

8. *Peribunt valles, &c.* h. e. Qui habitant in vallibus: vel, urbes in valle & in planitie sitæ. ¶ Quoniam, &c. [וַיִּשְׁכַּח] Quod dixit Dominus, Mo. Calv. quemadmodum, vel sicut, &c. o. Sy. P. M. Ti. Calv. Ang. ¶ Quia, &c. Ch. JT. Angl. ut [וַיִּשְׁכַּח] sumitur Jerem. c. 13. v. 25. Vel, Nam, &c. Ca. Angl. ut 1 Sam. 15. 15. Jer. 32. 3. Vel, Certè, &c. ut Psal. 10. 6. Esa. 8. 20. &c. d.

9. *Date, &c.* [וַיִּשְׁכַּח] Date alam, five pennam, vel, alas, five pennas, (vel, florem, Vulg. vel, coronam, Sy.) Moabo, Mo. P. M. Ti. &c. q. d. Nisi alas habeat, non potest evadere. ¶ [וַיִּשְׁכַּח] sign. primò, florem, Job. 14. 2. Esa. 40. 6. deinde, plumam, (quia plumæ ex avium corporibus emergunt, ut flores ex scapo plantæ,) adeoque alam, ex plumis constantem. ¶ [וַיִּשְׁכַּח] pro ala Chaldaicum est, ut videre est in Chaldaeo interprete, Psal. 139. 9.

¶ *Quia, &c.* [וַיִּשְׁכַּח] Quia volando volabit, Mo. P. ut occissime avolet, Ti. nam evolabit, Pi. nam emigrabit, Ca. quia transmigrando transmigrabit, Ch. ut eā [nempe alā] utendo exeat, JT. ut volans egrediatur, M.

10. *Maledictus qui facit opus Domini* (nempe Moabi vastationem & excidium h.) fraudulenter, ita P. sim. M. JT. Pi. Ca. Ch. Sy. [וַיִּשְׁכַּח] Fraude, Mo. dolo malo, Ti. non bona fide, vel, negligenter, G. ex o. Ang. marg. sic M. V. Verba sunt Dei Chaldaeos cohortantis, ut à se missos. Prophetæ diversas suscipiunt personas, quod efficacior sit doctrina. Chaldaei quidem non erant discipuli Jeremiæ, neque hæc exhortatio ad ipsos spectabat: sed, ut Israelitæ scirent certum hoc esse, sermonem dirigit ad Chaldaeos; q. d. Ne parcite, aut finem facite, donec gentem illam perdidistis.

11. *Fertilis fuit* Heb. *Tranquillus fuit*, Pi. G. V. &c. Opulenti fuere, Ch. in G. ¶ *Ab adolescentia sua* i. e. Jampridem, à temporibus scil. Salmanassari: vel, ex quo coepit esse gens, pulsus gigantibus, &c. Diuturnā pace usa est, & intacta mansit, Israelitis sæpe vexatis, id quod iis valde durum videbatur: hortatur ergo, ne Moabo invideant, &c. ¶ *Et, &c.* [וַיִּשְׁכַּח] Et quievit (vel, resedit, Calv. sim. JT.) super, vel in, facibus suis, &c. Pi. P. simil. Mo. M. &c.

Comparatio egregia à vino desumpta P. Fæx conservat vinum, ut notum est. Vinum quod in dolio super fæces suas conservatur solet esse pinguius, robustius, & dulcius; & ablatum à fæce sua vigorem perdit, & transit in vappam. Sentus, qu. d. Moab nunquam ejectus fuit sedibus suis. Per fæces intellige, vel, 1. opes; nam, ut vinum fæce, ita Regna servantur divitiis. Vel, 2. otium & tranquillitatem Moabs, quod, ut sapor vini fæce conservatur, ita dignitas & status Moab tranquillitate.

¶ *Et* (pro, id est, G. ex V. Verba enim hæc allegoriam interpretantur.) in transmigratorem non abiit] qu. d. Nunquam sedibus ejectus, evasit opulentus.

¶ *Idcirco permansit* (vel, stetit, Mo. M. durat, Sy. sic Ti.) gustus (vel, sapor, P. JT. Pi.) ejus in eo] Redit ad simile, i. e. ad vinum. Nam vina non transfusa vim nativam constantius retinent. Ità & Moabitæ suum fastum, Esa. c. 16. v. 6.

¶ *Et, &c.* [וַיִּשְׁכַּח] Et odor ejus non mutatus est, Mo. P. M. JT. Pi. Ch. &c. vel, remissus est, Sy.

12. *Mittam ei ordinatores, &c.* [וַיִּשְׁכַּח] Transmigratores, & migrare facient eum, Mo. P. errone, (vel, vagabundos, hoc est, Chaldaeos, qui è terra sua venient in Moabum, quasi vagabundi essent b.) qui ipsum vagari facient, Ang. Al. peregrinantes, qui peregre agent eum, Pi. JT. viatores, qui effundent ipsum, Ti. vedores, qui

eum vebant, Ca. abductores, qui eum transmigrant, M. transfatores, qui demigrare facient, i. e. hostes qui eum aliò abducent. Abductores, qui abigant eum, Calv. agitantes, V. qui eum agitent, Strig. transfusores, qui eum transfundant: Perstat in cœpta similitudine. Transfusores sunt Chaldaei; dolia, urbes; lagena fractæ, homines interfecti.

13. *Confundetur Moab à Chamos* Vel, propter Chamosum, Pi. deum suum; qui ipsos non est liberaturus. Videbunt inanem fuisse suam fiduciam, ut sequitur.

14. *A Bethel* i. e. A vitulo aureo [וַיִּשְׁכַּח] [Variant.] Et civitates ejus conscendit, Mo. vel, excidit, P. Calv. vel, exterminavit, live consumpsit, V. sub hostis, V. Calv. Vel, ascenderunt per ignem, V. Ti. vel, ascendent, nempe in fumum, igne incensæ. Constructio hic est verbi fing. cum nom. plur. ut sæpe in collectivis. Præt. Hebr. pro fut. & fing. pro plur. Vel, deflagant, Ca. evanuerunt. V. V. sæpe accipitur pro diffuere, vel, abire in nihilum. Al. Et civitatum ejus strepitus abscessit, M. Et (sub. populus, vel multitudo) urbium ejus ascendit, vel ascendet, sursum, i. e. evanescet in auras, tolletur de medio, & peribit. Metaphora à vaporibus, qui ascendunt, adeoque evanescunt. Al. Et mania ejus inscendantur, Strig. Al. Et ex urbibus suis abiit, Pi. Belg. similiter Ang. vel, ascendet, JT. Al. V. interdum ponitur pro hostis, ex usu Chaldaeo, ut 1 Sam. c. 28. v. 16. Psal. 139. 20. Dan. 4. 16. aliàs 19. Deinde verò, [וַיִּשְׁכַּח] & [וַיִּשְׁכַּח], sicut sibi opponuntur, ita interdum sic conjunguntur, ut prius significet, attolli ad majorem dignitatem, posterius, deprimi ad majorem miseriam; ut patet ex Deut. 28. v. 43. Peregrinus — ascendet super te — & tu descenderis, &c. Ità hic accipio, Et hostes ejus ascenderunt ad est, robore & dignitate creverunt; juvenes autem [ut sequitur] descenderunt, &c. Al. Locum, cum Hebræo quodam, sic reddo, Moab vastata est, ille (nempe vastator) ascendit super urbes ejus. Nomen vel participium suppletur ex præcedente verbo, ut Genes. 50. 2, 26. & præpositio [super] in verbo [ascendendi] includitur. Descenderunt (vel, descendit, JT. Pi.) in, &c. [וַיִּשְׁכַּח] Ad eadem, five maculationem, V. JT. Pi. M. &c. i. e. Cadent occisi. Est antithesis, Urbes ascendent, juvenes descendent. Deicientur, & cadentur instar bovis à laniatione. Per laniationem, Ti.

17. *Consolamini, &c.* [וַיִּשְׁכַּח] Commoveamini ei, Mo. sic Calv. vel, super eum, M. simil. Ti. Condolet ei, P. JT. &c. Non quod censeat illos misericordiâ dignos, sed gravitatem malorum hæc figurâ exaggerat. ¶ *Qui scitis nomen ejus* Ità P. &c. nempe Moab: quibus illa nota est, vel ad quos pervenit fama ejus. Prius Prophetæ ad dolorem testandum invitat vicinos; deinde & longius positos, ad quos fama Moabitarum pervenisset.

¶ *Virga fortis, &c.* Vocat populum Moabiticum baculum & virgam, vel, 1. quod molestus ac terribilis fuisset aliis populis: vel, 2. ab ipsius dignitate & potestate, cujus virga symbolum est, Psal. 110. 2. Zach. 11. 7. ¶ *Sede* (vel, habita, Calv.) in firi] Ità Mo. P. &c. i. e. in locis aridis & desertis, ut supra v. 6: vel, in captivitate, ubi sitim, famem, & omnium bonorum defectum, sustinebis. Sirim opponit gloriæ, augendo afflictionem: q. d. Non tantum eris ignominiosa, sed & rebus necessariis egebis in captivitate.

¶ *Habitatio, &c.* [וַיִּשְׁכַּח] Habitatrix (vel, o desert, JT. o habitatrix, Pi. qu. d. quæ hæcenus tutò & placide quievesti in sedibus tuis: vel, secunda, quæ videtur tibi perpetuò obtentura habitationem tuam: filia Dibon, Mo. P. M. &c. Vide Jer. 46. 19. Vel, Ægypti, V. At Dibon erat Moabitarum civitas, Esa. 15. 9. De Dibone vide Num. 21. 30. & Jos. 13. 17. & Esa. 15. 2; 9. Hæc est Ptolemæo; nam per sæpe vertitur.

19. *In via sta, &c.* q. d. Egredere, & sta juxta viam publicam, &c. ¶ *Habitatio* (vel, habitatrix, Pi. &c.) Aroer] i. e. O congregatio civium Aroer. Urbs hæc Ammonitarum, non longè à Moabide, sita in ripa Arnonis P. Vide Deut. 2. 36. & 3. 12. ¶ *Interroga fugientem, &c.* [וַיִּשְׁכַּח] Fugientem (sub. virum, JT. Pi.) & evasam, Mo. vel, & eam quæ evasit, P. M. &c. vel, & faminam eripientem se, JT. Pi. Fugientes Moabitas & Moabitidas, (nam in Heb. vox una est masc.

† Pi. masc. altera foemin. nulli sexui parceretur; quid ac-
 † Calv. ciderit, & inde disce quæ & te fors maneat. Idem sen-
 * G. sus in commate sequenti. ¶ Quid accidit? Vel,
 factum est? P. V. Pi. sub. vobis, Pi. vel, sub. urbibus ve-
 * V. Pi. stris, V. quod ita fugiatis.

20. Confusus est Moab, &c.] i. e. Spem perdidit ob
 tantam cladem. Hæc erunt verba fugientium è clade
 † G. ad Ammonitas. Simile Esa. 16. 2. Tam prolixè hanc
 * Calv. cladem h. l. describit, quia incredibilis videbatur.

21. Et (vel, Nam, M. J. T.) judicium (scil. Dei, i. e. pœ-
 † Pi. na, ultio Divina b.) venit ad terram campestrum] Sic P.
 † G. sim. V. vel, planam, M. sim. Mo. J. T. i. e. Non solum regio mon-
 † V. sim. tana Moab est peritura, sed etiam plana c. Vel, q. d.
 † Ang. super totam terram Moabi, quippe quæ plana erat d.
 † Ang. ¶ Super Helon] Ità Ch. χυλὼν Græci; Ptolemæo Ἀλα-
 βὰς, ἡ litera in 2 versâ, ut sæpe. Elon & quæ sequuntur

sunt in illa terra campestri *. Holon, Calv. sic J. T. Pi.
 † Ang. Ma. Urbs hujus nominis erat in tribu Juda, Jos. 15. 51. affig-
 nata Levitis f. Si hæc fuit, videtur his temporibus in

ditione Moabitarum fuisse: sed potius existimo diver-
 sam: nam illa in monte, hæc in planitie, fuit g. ¶ Ja-
 † Ma. sa] Ptol. Ἰάδα, litera 3 mutata in Δ, quod frequens
 † G. in illis gentibus h. ¶ J. T. Pi. J. T. &c. De qua vide Num. 21. 23. & Esa. 15. 4. &
 † Ma. Jos. 13. 18. ¶ Mephath] Urbs Reubenitarum,
 † Ang. in jure Levitarum i, Jos. 13. 18. & 21. 37. Est hæc
 † Ma. ex urbs non longè ab Esbunte & Dibone & Cariathaim,
 † Jun. Ang. Mafpa metropolis Ptolemæo h.

22. Super, &c. ¶ על בית דבלחaim] In, vel Super,
 † Ang. Beth-Diblahaim, Calv. J. T. Pi. Eadem quæ Almon-Dib-
 lahaim, Num. 33. 46. & Diblath, Ezec. 6. 14. Super
 domum Deblahaim, Vulg. o. Domus pro urbe sumi so-
 let; ut in hac ipsa Moabitide, Βαβυλὼς Ptolemæo, est בית
 † Ang. † G. † Ma. ex Jun. Ang. † Jun. G. † Ang. † G. Domus fontis. Est apud Nabuntem, ut apparet
 Num. 33. 46, 47. Hæc est Δελα Ptolemæo, omisso ב, &
 additamento finali p.

23. Beth-gamul] Alibi in S. S. non exstat q. Urbem
 † Ang. Ma. camelorum, quæ Ptolemæo, transpositis literis, Μαλγυλα,
 pro Καμαλα. Simile nomen Gaugamela, γαυγάμηλα, vicus
 † G. ubi postremò victus est ab Alexandro Darius. ¶ Beth-
 † Ma. G. maon] De qua vide Esa. 15. 2. quæ בית (domus)
 † Ang. per excellentiam. Ptolemæo Βαβυλὼς, omisso ב, & מ mu-
 † G. tato in ג, ob sonum vicinum t.

24. Cariath] De qua Amos. 2. 2. & Jos. 15. 25.
 † G. Ang. Tolema Ptolemæo v. ¶ Bosra] Non illam urbem
 † Ma. G. Idumææ, de qua Esa. 63. 1. sed aliam Moabitudis,
 † Ang. quæ בית Jos. 21. 36. Bosra i Mac. 5. 36. Vel eadem
 † G. Bosra utrique regioni adscribitur, quod in utriusque
 † G. Ang. confinibus erat; vel potius, Bosra gemina fuit.

25. Abscissum est cornu (vel, regnum, Ch.) Moab, & bra-
 † Ang. chium ejus, &c. sim. V. &c. ¶ מואב ורואב Regnum
 † B. A. I. 2. roburque peribunt. Alii, principes ac nobiles. Regnum
 † 48. 534. vocat cornu, quod cornua sint in sublimiori parte, nem-
 † V. pe in fronte, animantis cornigeri, & quod illis sese tuea-
 † V. tur d. Al. Duo hæc sunt nomina urbium: Keren, quod
 Kappa Ptolemæo; & Zeraa, quod Ptol. Ζερα. Sed simul
 egregia est allusio ad nomina [Hebræa cornu & bra-
 chium significantia.] Significatur ablata illis omnis vis
 aut nocendi aliis, aut se defendendi *.

26. Inebriate eum] Nempe Moabum f; non vino g,
 † M. V. &c. sed poculo iræ Divinæ h, vel afflictionis i, cujus vi inci-
 † Ang. dat in amentiam k, & nesciat quò se vertat l, ut supra
 † G. Ang. 25. 17. m. Alloquitur vel Angelos n, vel Chaldaeos o,
 † V. Me. executores vindictæ Dei p. ¶ Contra Dominum (vel,
 † G. Me. contra populum Domini, Ch.) erectus est, h. ¶ Magni-
 † G. ficavit, Mo. P. &c. sub. se, Pi. sic M. J. T. sim. Ti. Ca. vel,
 † V. sub. os suum, P. V. extulit se, vel, verba arrogantia pro-
 † V. G. tulit q. ¶ Et, &c. ¶ מואב בקיא] Et (vel, Ut,
 † Calv. M. J. T. vel, Tum, Pi.) volutabit, vel volutet, se (vel, plan-
 † V. det, Pi. plaudat, J. T. complodet manus, M. Ti. ut ver-
 † Ang. bum sumitur Job. 34. 37. quod tamen hic non congru-
 † Q. in V. it r. Vel, concutiat sese, vel terram corpore suo, ut solent
 ebrii t. Vel, involvetur, aut complodet, Calv.) Moab in
 vomitu suo, Mo. P. &c. Metaphora ab immodicè ebri-
 is, qui, postquam vomuerint, volutant se in vomitu, &
 postea ridentur à sobriis. Ut simul & vomat, & ca-
 dens se fauciet. Perstat in cœpta comparatione. I-
 † V. ra Jovæ ita inebrietur & perfundatur, ut ei accidat
 † G. quod ebriis, qui vomunt, caduntque in vomitum. Il-

lum adeò affligite, ut quasi ebrius ubique impingat, &
 evomat opes, gloriâque quâ hætenus superbivit, &
 allidat manus pedesque terræ præ impatientia & æ-
 gritudine, & volutet se in sordibus vomitus sui. Pos-

lit hoc ad præteritum tempus referri, Et complodit, vel
 involvit, se Moab in vomitu suo, i. e. intemperantia læti-
 tiæ; q. d. luxuriatus est in deliciis suis, & plausum sibi
 dedit. Non malè quadraret hæc antithesis, quod Mo-
 ab exultaverit sine ulla modestia, quum prosperè age-
 ret, ideòque Deus brevi illum puniet, &c. Sed sequor

receptiorem sententiam, ut in futuro accipiat. Mo-
 abita afflictionibus inebriati manus præ mœrore com-
 † T. ploserunt in capite b. Al. Potest hic verbum indefinite
 accipi, & Moab esse nomen, non præcedens, sed, ut
 † M. Chald. accipit, subsequens, verbum, nec agentem, sed
 objectum actionis, denotare, & locus sic reddi, Ille,
 nempe quilibet, complodet manus super Moabum jacen-
 tem in vomitu suo c. ¶ Et erit (vel, sit, P. J. T. &c.)

in derisum etiam ipse] Ità Mo. Et sic ab aliis rideatur d.
 † Ang. Notatur pœna talionis *. Causa irrisionis duplex: 1. e-
 † G. brietas præcedens, hoc versu; 2. quod ipse irrideret
 † Pi. Israel, v. seq. f.

27. Fuit—in derisum, &c. ¶ ונחל לאו] Et (vel,
 † Calv. Nam, J. T. Pi.)annon (vel, si non, Mo.) risui fuit tibi Is-
 rael? P. &c. cùm decem Tribus in captivitatem sunt
 abductæ g, per Salmanaserem, 2 Reg. 17. 6. & quidam
 ex tribu Juda. Equum est ergò ut tu ridearis. En quo-
 modo Moab superbiit contra Deum, quia scilicet
 contumeliosus fuit contra ejus Ecclesiam. Significat
 Deus se fidelium causam, quasi sibi propriam, suscipe-
 re k. ¶ Quasi, &c. ¶ מואב נחל לאו] Num, vel An, (vel, Si, Mo. vel, Ae-
 † G. sic si, P.) inter fures inventus, sive deprehensus, est? Ti. J. T.
 † Ang. Pi. Calv. &c. (vel, esset, P. V. Proverbiale. Vide supra
 † Ang. 2. 26. l. Quod scilicet pudore furis, qui deprehenditur
 in furto, eum afficis m. Cur risisti Israel, ac si eum
 in furto deprehendisses n? Cujus erga vos sceleris reos
 illos deprehendisti, quod in eum adeò favires, &c?
 Reus erat Israel Deo, tibi verò innoxius o, quia à suffi-

cientia verborum tuorum in eo te commovebatur, Mo. vel, quia,
 † Calv. five nam, (vel, quod, J. T. Pi.) ex quo (vel, cùm, J. T. quo-
 tier, Pi. Ang.) locutus es (vel, verba tua, Ti. V. Pi. J. T.
 sub. facis, J. T. vel, verba facis, Pi.) de eo, P. M. Calv. (i. e.
 de afflictione ejus p,) commoves, vel commovisti, te, P. Ti.
 J. T. Pi. Calv. &c. i. e. videtis gestire & exultare præ
 gaudio q, ex collat. membri præced. Vel, exultans
 commotus es, M. Quia simulac ejus mentionem facis, com-
 † V. Ang. moveris: Exultas, ejus calamitatis lætitiâ t. Vel, com-
 † Ang. moves caput, ut irridentes solent. Ea es malevolenti-
 † G. tiâ, ut omnia mala miseris illis & imprecaris & machi-
 † Pi. naris: utrumque enim comprehenditur verbo movendi,
 aut tumultuandi. [Alii duo prima hujus versus mem-
 bra sic reddunt;] Nam Israel à te deriso & exagitato
 fuit perinde ac si in furto deprehensa esset, Strig. Al. An-
 non deriso fuit tibi Israel? an non (non repete ex
 membro præced.) res apud fures inventa? Non sequi-
 mur r, quod est מואב, sed r, quod est foem.

¶ מואב. Foemina autem Hebræis sæpe neutraliter su-
 † Di. mitur. Sensus est, Nonne derisisti Israel, de quo
 † Ang. eo triumphasti, sicut solet ubi res furto ablata apud fu-
 res deprehenditur, atque ipsi fures derideri? [Ulti-
 † Di. mum verò membrum sic reddunt;] Propter verba ergò
 tua (vel, Propter verba multa, G. ex Ch.) quæ adversus
 illum (populum Israeliticum) locutus es, Vulg. G. (vel, G.
 Quare, cùm talia adversus eum dixeris, Strig. Sed ex eo,
 vel, Propter id, quod locutus es in eum; ¶ pro מואב, ut
 † Di. supra 46. 21. & Gen. 45. 8.) captivus ducetis, Vulg. vel,
 transmigrabis, G. ex Ch. evagaberis, i. e. in exilium ab-
 † Idem. ibis c. Verbum quidem in simplici forma significat va-
 gari, unde & terra Nod, Gen. 4. 14, 16. sed forma re-
 † Ang. ciprocâ hoc non admittit d. Vel, de statu tuo dejicietis,
 Strig.

28. Relinquitte civitates] Ne fidite urbibus *. De-
 † G. nunciat illis exilium & vallitatem terræ f. ¶ Ha-
 † Calv. bitate in petra] i. e. Concedite in loca altissima g, sola
 † V. & inaccessa, quales sunt rupes h, ut ibi sitis tuti i. ¶ E-
 † G. stote quasi columba nidificans in, &c. ¶ בעברי פתח]
 In transitibus (vel, lateribus, P. J. T. Pi. prominentiis, Ti.
 transgressionibus, h. e. trans os, Calv.) oris (vel, foraminis,
 Ti. l.)

Ti. *hiatus*, JT. Pi.) *fovea*, Mo. Pi. &c. vel, *cavi*, JT. Pi. vel, *fissura*, Calv. ad verb. *intrans os fovea*, V. *intra cavi fauces*, Ca. *in ulterioribus lateribus fovea*, Q. in V. in rupium foraminibus: in aliquo latere scissæ rupis, metu insidiantium. At Chaldaus intelligit de columba de sua turre descendente ut se in fovea aliqua occultet. Sed prior sensus magis congruit antecedentibus.

29. *Audivimus superbiam Moab*, &c.] Repetit verba Esa. 16. 6^m. Non intelligit, sparsam fuisse famam de superbia Moab; sed, Moabitas fuisse magnificos præcones suæ potentia, triumphorum, opum, &c.ⁿ. ¶ *Sublimitatem ejus, & arrogantiam*, &c.] Aliquid addit ad verba Esaia; ut ostendat non modò non correctos, sed etiam in pejus profecisse, Moabitas. Sic etiam facit in sequentibus, ut & culpam & poenam ostendat majorem. Multis describit extremam arrogantiam Moabi. Sexies *superbia*, vel iisdem, vel synonymis, vocibus, hic memoratur, ad exaggerandum hoc nefandum vitium.

30. *Ego, &c.* ¶ *אני ידעתי נאם יהוה עברתי ולא כן עשוי*] *Ego novi*, (אני hic emphaticum est. Dixerat jactantias Moab terrori fuisse aliis: jam ergò Deus respondet, Non ita se jactant, quin ego sim testis; ascendunt hæc ad tribunal meum.) ait Dominus, iram, sive iracundiam, (vel potiùs, insolentiam, Calv.) ejus, Mo. P. fim. M. Pi. &c. (quæ scilicet sine causa sævit, vel, i. contra quallibet gentes vicinas; vel, 2. in populum meum.) & non firmitudo: Mo. (vel, & non stabilietur: P. vel, non rectè agit: M. vel, sed non ita rem efficiet: Pi.) nuga (vel, mendacia, P. JT. Pi.) ejus non sic, vel ita, fecerunt, Mo. vel, facient, P. vel, rem efficiet, Pi. Al. non rectum mendacia ejus: (h.e. in mendaciis ejus nulla est rectitudo, i.e. stabilitas; q. d. inanes sunt hæc jactantiæ, quia Deus non stabiliet quod cogitant:) non sic facient; nempe ut in animis suis conceperunt, quia Deus franget ipsos, ut consilia eorum careant effectu. Al. ad verb. & non (sub. erit) veritas, vel stabilitas, (sub. ire ejus: novi, inquam,) mendacia ejus, & non ita facturi sunt. Præt. Heb. pro fut. q. d. Superbia ejus non fortietur eventum: non efficiet, sub. ut decrevit & minatur se facturum, &c. [Alii verum sic reddunt:] Ad verb. *Ego novi*,—furorem ejus, & non rectum: mendacia sua, non rectum faciunt: i. e. Novi magno eum furore esse correptum, eoque non recto neque iusto; deinde, novi quemque eorum mendacia sua, non autem quod rectum & æquum est, facere. Vel sic, *Ego novi*,—furorem ejus: annon sic est? mendacia ejus, annon sic faciunt? Novi, inquit, & furorem & mendacia ejus: Nonne sic se habet, eum & furibundum & mendacem esse?

¶ *אלי* interrogativè sumo, sicut 1 Sam. 20. 14. Confer cum Esa. 16. 6. ubi ferè eadem verba occurrunt. Al. *Ego novi*,—transgressionem ejus, cui nec lacerti ejus nec facta ejus respondent, Ti. Sed Dominus dicit, *Ego novi iram ejus*, quod non tantas res efficere possit, & quod majora quàm pro viribus suscipiat, Strig. *Ego novi*,—tam immodicam ejus ferocitatem, ut ejus vires non paria faciant, Ca. *Ego scio*,—jactantiam ejus, & quod non sit juxta eam virtus ejus, nec juxta quod poterat conata sit facere, Vulg. i. e. Plus voluit quàm potuit. Sensus idem qui apud Esa. 16. 6. sed auctus. Pro *אלי*, legit Vulg. post. *אלי*, quod in manu ejus erat, quod poterat. Chald. *אלי* sunt, principes eorum. Al. *Novi*,—furorem ejus, sed non sic: vultus ejus (h.e. vana & inania consilia, pravæ fiducia) non sic id efficiunt. Sic & nostrates loqui solent de homine qui præsumit consilium suum efficere, *Non sic, non perficiet, non sic fiet: mendacia non efficiunt*. Alii, —sed nulla est stabilitas, vultus ejus (quibus nittitur) non efficiunt stabilitatem, Belg. *Vultus* hominis sunt vires ejus. Sensus est, Plus sibi præsumunt Moabitarum quàm præstare possunt. Al. —filii ejus non sic facient: quia regnum ejus deficiet, Q. in V. Al. —mendacia ejus sunt, M. Q. in V. non rectè agunt, Q. in V. vel, & non fecerunt veritatem, M. Sensus, q. d. Ex superbia multa præsumpsit facere, in quibus tamen mendax invenietur, cum illa ob irruentem calamitatem perficere non poterit.

31. *Super* (vel, propter, Pi.) *Moab ejulabo*] Vel, *ululare cogor*, Pi. Non refert quid sit facturum, sed cladem

Moabi sic repræsentat ad vivum, &c. q. d. Etiam si nihil illis debeam, tamen tantis eorum malis commoveor.

¶ *Ad, &c.* ¶ *אנשי קיר-הרש*] *Propter* (vel, ad, Calv.) *homines Kircherefi* (vel, *Cir-hares*, P. quæ Esa. 16. 7. *Cir-hareseth*, sic dicta fortè quòd ejus moenia essent fictilia. Vel, *urbis testæ*, Calv. vel, *muris fictilis*, Vulg. vel, quod potius, *urbis solis*. Vide dicta ad Esa. 16. 7, 11. Ob lamenta eorum qui ibi habitant.) *gemit*, vel, *gemere cogitur*, Pi. JT. sub. *cor meum*, Pi. Ang. ex Esa. 15. 5. Vel, *gemet*, nempe Moab, super viris Kirhahes. Vel, sub. *אנשי*, quisque, h.e. gemetur. Nam Hebræi impersonalia sic formant.

32. *De, &c.* ¶ *אני ידעתי נאם יהוה עברתי ולא כן עשוי*] *Fletu* (vel, *A fletu*, Mo. Calv. Ob plandum, M. fim. Ti. De plandū, G. ex Vulg. *Supra fletum*, JT. Pi. Angl. i.e. Amplius quàm olim deflevit Jeschaia c. 16. 8, 9. ac proinde verba Jeschaia amplificat. Vel, confimili fletu quo flevi Jaazer, quæ jam victa & abducta fuit.) *Jaazer flebo propter*, vel *super*, te, (vel, *defleo te*, JT. *deflere cogor te*, Pi.) *viis Sibmah*, P. &c. quia eadem afflictio tibi ventura est quæ Jaazer accidit. ¶ *אלי* alibi comparisonem significat: sed quia Esaias 5 habet pro *אלי*, indubiè hic continuationem fletus exprimit: q. d. Nullus erit flendi modus; quia postquam fleverint super urbem Jaazer, nova materia doloris occurret ob urbem & regionem Sibmah, quæ fertilissima erat, præsertim vineis, sub quibus omnem urbis opulentiam hic comprehendit. *Jazor*, *Idolæ* Ptol. i in 7 verso, quod Chaldaus frequens, non longè ab Esbunte, Jos. 21. 39. Hinc non longè *Sabama*, *Sacn*, Ptol. vinetum optimum. Junguntur hæc simul & Esa. 16. 9^m. ¶ *Propagines tue*] i.e. *Habitantes*, per allusionem ad vineam. *Rami tui*, V. id est, *cives tui*. ¶ *Transferunt mare*] Ex his quidam Cyprium missi; quæ insula primùm Assyriis, deinde Babyloniis, ac postremùm Perlis, paruit. Vide nostra ad lib. 3. de V. R. C. ¶ *Usque ad, &c.* ¶ *אני ידעתי נאם יהוה עברתי ולא כן עשוי*] *Usque ad mare Jabezeris pertingent*, JT. Pi. Mare mortuum hic intellige, nam Jahzer à Mediterraneo longè aberat. Vide Esa. 16. 8. 9. *Ad Jazerensem lacum pertingunt*, Ca. *Ad mare, & Jazer, &c.* Ti. *Usque ad mare Jabez* (i.e. homines, vel cives, Jaazer. Ellipsis, qualem & alibi sæpe notavimus. Vel, *Jazerite*, M.) pervenerunt, vel pervenient, Mo. P. fim. M. &c. Sensus loci, q. d. O Sibmah, deterius tibi continget quàm ipsi Jazer: nam cives tui trans mare abducentur, idque tempore æstivo; cum cives Jaazer ad litus quidem maris pervenerint, sed trans mare abduci non fuerint. ¶ *Super messem tuam* (vel, *estatem tuam*, V. vel, *æstivos fructus tuos*, JT. Pi. V.) —*prædo* (Nabuzardan; vel, *vastator*, Esa. 16. v. 9. est, *celeusma*: vide locum.) *irruit*] q. d. Tempore quo fructus tui erunt in agris hostis te invadet & vastabit.

33. *De Carmelo*] Sed *אלי* hic non propriè sumitur, sed communiter, sive appellativè, ut alibi sæpe; quia hic agitur de terra Moab. Ex arvis, JT. Pi. de locis cultis, G. ¶ *Nequaquam, &c.* ¶ *אני ידעתי נאם יהוה עברתי ולא כן עשוי*] *Non calcabit* (q. d. Nemo erit qui premat uvæ) cum canticis canticis, (Vocem repetit, quoniam in vindemiis homines immodicè exultare solent.) non erit canticum; ut in fine operis esse solet. Non canet, qui calcabit, canticum vindemia, non, inquam, canet, M. Non calcabit celeusma, celeusma non erit celeusma, JT. Non calcabit (sub. calcator, P. Pi. vel, Non calcabitur, Ti.) celeusmate, vel cum celeusmate, celeusma (vel, quin celeusma, Ti.) non (sub. erit, P. Pi.) celeusma, Mo. P. Ti. Pi. &c. i. e. Celeusma quo tunc utentur, nempe ut adhortentur sese mutuo ad fugam, non erit celeusma quo uti solent calcandis uvæ. Non erit clamor ille lætus, &c.

34. *De clamore, &c.* ¶ *אני ידעתי נאם יהוה עברתי ולא כן עשוי*] *A, vel Ex, clamore* (vel, *Præ clamore*, JT. Propter clamorem, M. Ti. Pi. De clamore, G. ex Vulg.) *Chesbon usque ad Eleale, usque* (vel, imò usque, Pi.) *ad Jabez*, P. Mo. &c. Significat continuos fore clamores per omnes plagas, à fine uno ad alterum. Similis locutio Esa. 15. 4. Ubique erit vastatio & clades. Sensus, Qui, capti Hesbon, fugiunt, continuabunt vociferationem usque ad urbes vicinas Eleale & Jahas. Eleale habemus Esa. 15. 4. &c. 16. 9. Videtur *אלי* esse articulus Arabicus, nomen autem *אלי*, *Ala* Ptolemæo. ¶ *A Segor* (de qua Gen.

- * G. Gen. 19. 22. & Esa. 15. 5^k.) usque ad Oronaim] De qua supra v. 3. & Esa. 15. 5^t. ¶ Vitulam, &c. וְיִטְלָהּ [Vitula (vel, quasi vitula, JT. Pi.) triennis, vel trimis, P. M. &c. sub. ejulans ibit, M. V. Al. vitulam, &c. Mo. Ca. Calv. h.e. lascivam^l, voluptuosam^m, diu luxuriatam in deliciis suis. Vitula triennis exultat, tum quia nescit quid sit ferre jugum; tum quia non est effocta, ut vacca, quas debilitant & multi partus, & lactis exsuctio. Huic comparat vel, i. Horonaim, ut appositivè legatur, Horonaim vitulam, &c.ⁿ: vel, 2. Moab, sive reliquos Moabitas; quod vegeti essent, & quasi effrænes, & diu exultassent in copiis suis^p, & in flore ætatis^q. ¶ Aquæ quoque Nemrim (i.e. pascua adficta^r; vel, tractus ubi fluunt istæ aquæ^t. Aqua ibi multa erat; per quam tamen intelligit abundantiam, quæ erat in tota regione^u.) pessimæ erant, וְיִטְלָהּ] In desolationes, Mo. P. &c. desolatissime, JT. Acli essent desolatæ; qu. d. Nemini erant utiles, quod perituri sint qui illic habitant^v. Nescitur fueritne Nimrim fluvius, an lacus, an urbs. Metaphoricè autem hîc loquitur, ut prius; qu. d. Nihil in Moab adeo tutum erit quod non perdat; nihil adeo fecundum, quod non areseat^x. Vide dicta ad Esa. 15. 6^y.
- * G. 35. Offerentem] וְהָיוּ לְחֵלֶב (holocaustum offerentem,) ut poscit vox Hebræa. Vide 2 Reg. 3. 27^z.
- * G. 36. Quasi, &c. וְהָיוּ לְחֵלֶב Veluti tibia, Mo. P. nempe lugubres^a. Sed hoc argutius^b. ¶ Resonabit i.e. commovetur, cum tanta mala imaginor^c. Sed Prophetæ hîc alienam induit personam, & recitat quid facturi sunt Moabitar^d. ¶ Quia, &c. וְהָיוּ לְחֵלֶב [Variant.] Idcirco augmentum fecit, perierunt, Mo. Idcirco quamvis residuum fecerit, peribunt tamen, JT. Eo quod (vel, Quandoquidem, Ca.) divitiæ (vel, opes abundantes, Heb. abundantiam opum, Pi. vel, copia, Ca. vel, thesaurus, Calv. vel, residuum, M. Calv. sub. quas, vel quem, vel quod, P. Pi. Calv. M. &c.) fecit (vel, acquisiverat, Pi. sim. Ca.) perierunt, vel perierit, P. M. Pi. &c. Al. Quia qui reliqui fuerunt perierunt, Ti. Nam & qui reliqui erant facti (Sic enim וְהָיוּ לְחֵלֶב sumitur Esa. 15. 7.) peribunt; i.e. Qui occisi ab hoste non fuerint, fame ac morbis peribunt^e. Al. Quia enim modum excefferunt, idcirco peribunt, Strig.
- * G. 37. Calvitium] i.e. Depilabitur, more gentis, ut supra 47. 5^f. Describitur habitus lugentium, simulque maximus luctus significatur^g. Signa mœoris hîc accumulatur^h. Cicero Tusc. 3. Stultissimum, in luctu capillum sibi evellere, quasi calvitio mœor levaretur. Est & hic locus ex Esa. 15. 2ⁱ. ¶ In cunctis manibus (i.e. brachiis^k, ut Jer. 38. 12. Zach. 13. 6. sic enim incidere solebant^l;) colligatio, וְהָיוּ לְחֵלֶב Incisiones, vel cesuræ, Mo. P. JT. &c. Refer ad mœrem de quo supra 47. 5^m.
- * G. 38. Sicut vas inutile] Vel, displicens, i.e. quisquiliæ, ut supra 22. 28ⁿ. Heb. in quo non est beneplacitum, sive complacentia, P. V. &c. nempe figulo; vel, quo nemo delectatur^o.
- * G. 39. Quomodo, &c. וְהָיוּ לְחֵלֶב Quomodo consternatus, vel consternata; (vel, contritus, sive contrita, M. Calv. JT.) est? (vel, expavit? P. Papæ! ut pavet? Ti. nempe, vel, i. civitas Kir-cheres, de qua sermo præcessit^p; vel, 2. terra Moab, i.e. Moabitar^q.) ululabunt, Mo. vel, ululabunt, P. ululate, M. Pi. sim. JT. vel, ita ut ulularent, nempe cives ejus^r: ut ululant^s. Ti. Quis factum est ut sit obtritus? ululate, Ca. Loquitur tanquam de re mira & prodigiosa, certò tamen futura^t. Contritus, vel Fractus, est animo, ululabunt. Legendum hoc ordine, Ejulabunt, i.e. Ejulando dicent, Moabitar scilicet, videntes calamitatem suæ regionis, vel, Ejulando dicite, Quomodo fractum est, Regnum Moab^u? ¶ Dejecit, &c. וְהָיוּ לְחֵלֶב Verit cervicem, Mo. P. &c. vel, dedit terga, V. sic Calv. G. scil. hostibus^v; ut solent qui faciem ostendere non audent^w. ¶ In derisum & in exemplum, &c. וְהָיוּ לְחֵלֶב E in formidinem, sive terrorem, omnibus, &c. P. V. &c. paria tibi meruentibus^x. Moab aliis ludibrio erit, aliis horrore, quum tale Dei judicium aspicient^y.
- * G. 40. Quasi aquila volabit] Scil. hostis^z; Nabuchod. vel Nabuzardan^a. ¶ Extendet alas, &c.] Ut aquila in munitis [forfan legendum minutas] aves involat. Est autem lusus in voce. Nam ala dicuntur etiam militares prætenturæ^b.

41. Capta, &c. וְהָיוּ לְחֵלֶב Captae sunt (vel, Capientur, JT. Capientur subito, G. Capta est, Mo. Pi. Expugnata sunt, Ca. Capieris, Sy.) civitates, (vel, Kirioth, Pi. sic JT. Ang. G. ex Vulg. de qua supra v. 24^c. Potest hæc vox vel propriè, vel appellativè, sumi^d. Vel, & Cerioth, Sy.) & munitiones, sive fortalitia, &c. Mo. P. M. &c. vel, unaqueque munitionum, &c. JT. Pi. i.e. Capientur urbes tum in loco plano sitæ, tum in locis arduis & sublimibus. Verba sunt singularia: q. d. Quo tempore capientur omnes urbes perinde atque essent unica urbs^e. Gloriabantur Moabitar urbibus & arcibus munitissimis^f. ¶ Sicut cor mulieris (h.e. molle & effeminatum. Id satis erat, sed addit^g;) parturientis^h, sim. Ca. Sy. וְהָיוּ לְחֵלֶב Afflicta, P. misera, Mo. angustiatæ, M. angustis partus comprehensæ, Ti. perpetientis tormina, JT. Pi. gravem habentis partum, G.
42. Cessabit, &c.] Occisione & dispersione, quomodo civitates intereunt. Vide ad J.B. & P. 2. 9. 3, &c.ⁱ G.
43. Pavor, & fovea, &c.] Ex Esa. 24. 17^j. His v. 20^k ria calamitatum genera intellige. Per pavorem intelligit hostes terrificos^l.
44. Qui fugerit, &c.] q. d. Quum ex pavore fugere voles, occurrent foveæ in quas decidas; si inde surrexeris, laquei te circumdabunt: quum te defunctum putabis, nova pericula occurrent, & novæ mortes^m.
45. In umbra Hesebon steterunt] Sic Mo. P. &c. vel, substituerunt, Pi. Confili sunt apud Esbuntem sisti hostes posse, sed falsòⁿ. In hac urbe & similibus se tutos fore putabant^o. ¶ De laqueo fugientes] Legit וְהָיוּ לְחֵלֶב Resp. Vel, ex incuria sic legit; vel, sensum verborum Hebraicorum non assequens, audacter hanc vocem pro וְהָיוּ לְחֵלֶב substituit, quod illi Interpreti nihil novum^p. ¶ וְהָיוּ לְחֵלֶב Verùm וְהָיוּ לְחֵלֶב alii cum voce sequenti, וְהָיוּ לְחֵלֶב, alii cum præcedente, וְהָיוּ לְחֵלֶב, conjungunt^q. — steterunt à fortitudine, aut violentia, fugientes, Calv. — steterunt propter potentiam, sive fortitudinem, (sub. civitatem ejus, V.) fugientes, P. V. Al. à vi fugientes, Mo. qui fugiebant à vi, JT. vel, propter vim, Ti. sim. Pi. sub. hostis, Ti. propter hostes robustos^r. Al. absque fortitudine, &c. Q. in V. præ defectu roboris (sive, quod non esset robur) fugientes. Sic & alibi sumitur, & defectum rei innuit, acli ellipsis esset vel particulæ negativæ, vel nominis וְהָיוּ לְחֵלֶב defectus. Sic Psalm. 109. 24. וְהָיוּ לְחֵלֶב, præ defectu pinguedinis; Thren. 4. 9^s. [Strig. hoc cum præc. sic reddit, Qui ex acie fugient quarent latebras in Hesebon.] ¶ Quia (vel, Sed, JT. Pi. Atqui, vel Ceriè, Calv.) ignis egressus est (sub. antea, quando scilicet Hesebon erat in ditione Amoræorum^t;) de Hesebon, & flamma de medio Sion; (vel, Sihon, V. JT. Pi. Ang. &c. Schon hîc dicitur pro urbe Schonis^u, h. e. Esbunte, sive Esbon^v. Vel, Sihon erat alia Amorrhæorum urbs^w;) & devoravit (vel, confecit, Ca. consumet, JT. sim. Pi. Calv. &c.) partem —, (vel, angulum, Mo. P. G. &c. latus, JT. Pi. tractum, Ca. fines, Strig. terminum, Angl. ut vox וְהָיוּ לְחֵלֶב sumitur Num. 34. 3. Nehem. 9. 22. q. d. totam terram Moab ab uno termino ad alium^x. Angulum Moab, i. e. Moabitidem ad angulum, h. e. finem ultimum: At Chald. legit וְהָיוּ לְחֵלֶב, & explicat, principes; quomodo idem nomen & de iisdem Moabitis explicatur tum ab aliis, tum à Latino Interprete, Num. 24. 17^y.) & verticem (h.e. nobiliorem partem^z, duces & Principes^a, nobilissimos^b;) filiorum tumultus] Sic M. vel, sonitus, Mo. vel, tumultuosorum, Ti. V. sim. P. vel, turba, sive populi, G. ex Ch. populi superbi & arrogantis^c. Sed phrasis hæc [filiorum tumultus] hîc, & Jer. 46. 17. non tam rudem & promiscuam turbam denotat, quàm viros insigniores & nobiliores, qui tumultuari solent. Vide Esa. 5. 14. & 24. 8^d. Vel, qui tumultuati sunt, & Chaldæorum jugum excusserunt^e. ¶ Vel, virorum streperorum, Pi. vel, eorum qui nihil nisi strepunt, JT. qui ante perstrepebant, & vel voce suâ vicinos omnes perculerant^f. Sentius est, Novo eventu comprobatum vetus proverbium, quod est Num. 21. 28. hoste scilicet indè effuso in cæteros Moabitas ad eorum perniciem. Schon vetus Rex erat illius tractus^g; in cuius honorem urbs à Rege nomen accepit^h. Virtutem militum significat igni. Cur fugerent, cum Hesebon olim fuerit potentissima, quum teneretur ab Amorrhæis, & egressi sint olim ex ea, & ex Sihon alia Amorrhæorum

orum urbe, milites ardentissimi, & alacritate & celeritate certantes cum ipso igni, qui usque ad angulum totam Moabitidem devorârunt, ita ut nē exigua quidem terræ portio relicta sit Moabitis habitanda¹. Dicit, *ignem egressum de Hesbon*, ad indicandum quoddam Hesbon ab antiquo, cū esset sub dominio Amoræorum, fuit urbs potentissima². Al. *Ignis egressus est de Hesbon*, &c. h. e. Chaldæi milites, qui jam urbem Hesbon occupaverant; vel, cives Hesbon, qui à reliquis Moabitis diffidentes, Chaldæis eam prodiderant³. Al. Confugerunt Moabitæ in Hesebon, ibi credentes se tutos fore: sed fallentur misere; quia *ignis à Chaldæis injectus in Seon, sive Hesebon*, devorabit partem Moabitarum inibi conclusam, puta *verticem*, &c.⁴. Al. *Ignis*, &c. i. e. Confligia in Hesebone contra Chaldæos tractata præbuerunt causam illis vastandi Moabitidem⁵. Hesbon & Sihon tunc erant sub ditione Moabitarum, qui multas urbes Israelitis eripuerant; qui etiam Chaldæos in excindendis Judæis adjuverant. Sed cū tandem sibi metuerent à Chaldæis, aliò se vertere, & conati sunt obviare nē Chaldæi ulterius penetrarent. Hinc ergo data belli occasio. Loquitur ergo de Hesbon & Sihon tanquam urbibus notis⁶. Alludit hīc ad vetus canticum, Num. 21. 27, 28 P. Ut olim subjugatio terræ ab Hesbone coepit, ita & nunc accidet: nemo se ibi occultare poterit⁷.

46. *Quia*, &c. *וְיָרֵד לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל* Quia trahi sunt (vel, rapti, Calv. Pi. comprehensi, P. ablati, V. vel, capti, h. e. capti ducuntur⁸), filii—in captivitatem, Calv. &c.

47. *Et* (vel, *Attamen*, JT. Pi. G. Sed, Ca.) *convertam* (vel, *reducam*, Ti. JT. Pi.) *captivitatem Moab*. Itā Mo. P. M. &c. tum corporalem, sub Cyro⁹, ut scilicet redeant à Babylone in Moab: id enim factum patet ex Sophon. 2. 9¹⁰. & ex Jos. Antiq. 13. 17, 21. & alibi¹¹: tum spiritualement, sub Christo¹². ¶ *In novissimis diebus* i. e. Tempore Christi, ut & ipsi Judæi interpretantur¹³. Hæc autem promissio non tam Moabitis respicit, quam ut Judæi Deum sibi placabilem fore crederent. Voluit tamen Deus hīc præludium dare misericordiæ suæ erga gentes¹⁴. ¶ *Hucusque judicia* (vel, *judicium*, Mo. P. &c. *supplicium*, Ca.) *Moab*. Id est, vel, 1. Ad id usque tempus durabit vindicta Dei in Moabitis¹⁵: vel, 2. Hactenus descriptum est iustum Dei decretum de Moabitis. Hæc adjecit ob prophetiæ prolixitatem¹⁶.

CAP. XLIX.

1. *Ad* (vel, *Contra*, V.) *filios Ammon*, *וְלִבְנֵי אַמּוֹן* De Ammonitis, V. Qui hæc in capita distribuerunt in unum hoc caput compegerunt quinque vaticinia diversa: quorum 1. pertinet ad Ammonitas; 2. ad Idumæos; 3. ad Syros circa Damascum; 4. ad Cedarenos Arabas eorūque vicinos; 5. ad Elymæos. Eventus hujus prophetiæ paululum præcessit eventum ejus quam habuimus contra Moabitis. Apparet id & hīc infra 3. & Ezech. 21. ubi ejectioni Sedeciæ subnectitur clades Ammonitarum¹⁷. ¶ *Numquid non filii sunt Israel?* Qui terram Gad incolant¹⁸; vel, ad quos jure pertinet¹⁹. *אֲנִי הוּא* (Quæ nullum habent dominum) sunt occupantis. Bona autem eorum qui aut liberos habent aut propinquos, qui ex Lege debeant succedere, non sunt *אֲנִי הוּא*. Discimus ex hoc loco, quanquam vulgò dicitur, Qui bello terras aliquas cepit earum dominus fit jure gentium; id tamen, si bellum fit injustum, neque ipsum capientem, neque alios causam ab eo habentes, apud Deum absolvere. Vide de J. B. & P. 3. 10^d. ¶ *Cur*, &c. *וְיָרֵד לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל* Cur (sub. igitur, P. M. &c.) *hereditate accepit*, sive possedit, (i. e. velut proprio perpetuoque jure possedit²⁰), rex eorum (vel, *Malcham*, Ti. sic Sy. Ga. Vulg. &c. Deus Ammonitarum²¹, idem qui Moloch; [vide ad] 2 Reg. 23. 13^g. i. e. Ammonitæ, quorum idolum erat Melchom²². Solent Gentiles idolis suis tribuere victorias quas adepti sunt. Possidere autem hīc est, acquirere²³.) Gad? Mo. &c. i. e. regionem Gadis, nempe Gilhadem²⁴: vel, dimidium Gilhadis; nam dimidium alterum erat

Manassis, Num. 32. 39. Jos. 13. 29, 31¹. Per injuriam²⁵ Ang. Ammonitæ sola Gaditis distributa occupaverant²⁶; m. G. quando scilicet Israelitæ imbelles erant, vel turbis, si-ve domesticis, sive exteris, pressi²⁷. Fecerant hoc Am-²⁸ Ang. monitæ²⁹, vel, 1. tempore Jeroboami, Amos. 1. 1, 13. ° G. quum res Israelitarum desperatæ erant, 2 Reg. 14. 26 P. Ang. Vel, 2. pactione inita cum Theglath-phalasar, cū ille eas partes bello vastasset, 2 Reg. 15. 29. Erant enim contermini Gaditarum sorti, Jos. 13. 24, 25. Equum autem erat illas partes desertas, Judæis, qui cum Gaditis eundem parentem Jacobum habuerant, accrescere. Hinc bellum inter Judæos & Ammonitas memoratum 2 Reg. 24. 2. Tangit eandem hanc invasionem Sophonias, c. 2. v. 8⁹. Legimus quidem Teglah-phalasarum³⁰ G. inter alia loca Galaadum occupasse, 2 Reg. 15. 29. & Gaditas abduxisse, 1 Par. 5. 26. De pactione autem Ammonitarum cum eo nihil legimus. Credibile tamen est, eos terram illam, tum vacuum, sibi que vicinam & accommodam, arripuisse, eamque, statu Israelitarum per Salmanaserem dissoluto, possedisse³¹. Ang.

2. *Super Rabbath*] Erat hæc urbs princeps urbium Ammonitarum, Jos. 13. 25. 2 Sam. 11. 1. Polybio *Ραββαθμὰν*. Philadelphia dicta est postea. Excidium hujus urbis prædixit & Ezech. 25. 5[†]. ¶ *Filiaque* [†] G. *ejus*, &c.] i. e. Urbes minores, ut & infra v. 3^t. ei vi-[†] G. sim V. cinæ & subditæ³². ¶ *Et* (vel, *Ita*, Pi.) *possidebit Is-* Pi. Calv. *rael possessores suos*] Sic M. Ti. Pi. Calv. sim. Ch. Ca. *Ita* Pi. *heres erit—heredum suorum*, JT. sim. Sy. Mo. P. Meli-[†] V. sim. *us*, *Et perdet Israel perditores suos*; i. e. in causa erit cur pereant. *וְיָרֵד לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל* (delere,) *ἀπολλύναι*, (perdere,) &c. Vide similem sensum Abd. 18^x. ° G. Completum hoc tempore Macchabæorum, 1 Mac. c. 5. v. 6, &c. 7. Vel potius, sub Regno Christi, quo non tan-[†] Q. in Ma. tum in ordinem & sub jugum conjectæ sunt omnes ex-[†] Calv. tranæ gentes, sed in nihilum etiam redacti fuerunt quicunque indigni erant misericordiæ³³.

3. *Ulula, Hesebon, quoniam vastata est Hai*] Non ille *Hai* Jos. 8. sed altera, *Tala* Ptolemæo: nam *γ* per *z* verti solet; ut *וְיָרֵד לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל*, *τομὸς* [†] G. sim. q. d. Time tibi, Hef-[†] Ang. bon; jam enim *Hai* capta est, urbs tibi vicina, & bre-[†] V. vi tota terra Ammonitarum capietur, quā captā, inva-[†] G. dêris à Nabuchodonosor³⁴. *Hai* urbe excisā, Esbus, quæ non longè erat, habebat quod sibi timeret. Et mox ad hanc quoque pervenit malum, ut ex capite præcedenti didicimus³⁵. *Hesebon* erat urbs Moabitarum; ° G. jubetur autem *ululare* ob excidium *Hai*, urbis Ammoni-[†] Me. T. tarum³⁶, vel, 1. ex commiseratione; vel, 2. propter imminens sibi excidium³⁷. Præcessit ergo excidium[†] Me. Moab everfio Ammon³⁸, & hæc prophetia illam de[†] T. Moab cap. præced³⁹. ¶ *Circuite*, &c. *וְיָרֵד לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל* [†] Me. *Et oberrate* (vel, *discurrite*, M. V. sim. JT. Pi. i. e. vagamini, aut recipite vos⁴⁰), *in maceris*, Mo. vel, ° V. *per septa*, JT. *per*, vel *circa*, *sepes*, P. M. Ti. Pi. &c. vi-[†] Me. nearum, sive hororum, ut ibi lateatis⁴¹; vel, agrorum, sive villarum⁴². Hoc dicit, quia villæ sepibus, & non[†] V. muris, ut civitates, cinguntur⁴³. *וְיָרֵד לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל* *locus septus*, ° V. ex M. quales sunt *καμωπέις*⁴⁴. Dicit, *per sepes*, quia nulla illis[†] G. relicta sunt oppida aut urbes, quò confugerent⁴⁵. Chal-[†] Ang. dæus, *Incidite vos in turbis*. *וְיָרֵד לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל* est *flagellum*⁴⁶. ° G.

4. *Quid gloriaris in* (vel, *de*, Pi.) *vallibus?*] Sic P. M. Ti. Mo. &c. frugiferis admodum⁴⁷: i. e. propter[†] G. sim. fertilitatem patriæ tuæ⁴⁸: nam valles sunt fertiles⁴⁹, &c.[†] Me. irriguæ. Vide Jerem. 17. 8⁵⁰. ¶ *וְיָרֵד לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל* *In pro-* ° V. funditatibus, sive profundis vallibus: quoniam undique[†] Ang. montibus cincti erant, ita ut non essent penetrabiles[†] Calv. ¶ *Defluxit* (vel, *Effluxit*, Ca. vel, *Fluxit*, Mo. *Fluet*, G.) *vallis tua*] Itā P. M. Ti. &c. i. e. Vel, 1. sanguine occi-[†] V. sic G. sorum⁵¹. Vel, 2. qu. d. Defluxit fertilitas⁵²; vastata est[†] V. vallis⁵³, sterilis facta est defectu cultoris. Sic Ezech. 24. 4. [†] Mir. *defluxit terra*. Metaphora ab arboribus, quæ, cū rami[†] Mar. defluerunt, decore suo carent⁵⁴. Vel, 3. q. d. Eva-[†] Me. nuit tua profunditas, nec erit tibi præsidium, ut putas⁵⁵. ° Calv. Valles tibi non præstant usum vallium, ut in iis te oc-[†] Belg. cultes⁵⁶. Vel, 4. qu. d. infirma est, & deliquium pas-[†] Q. in sa, ut vir aut mulier immodico fluxu, Levit. 15. 2, &c.[†] Ang. Vel, 5. *Fluet*, nempe aquis inundantibus, quæ & inco-[†] Al. in las & opes tuas abripiunt⁵⁷. [Unde Strig. locum ita red-[†] Ang. dit, *Vallis tua aquis obruta sunt*.] Vel, 6. Diffluxerunt inco-[†] Fi. lunt inco-[†] Sed

Sed hæc minùs placent, quia comminatio statim sequitur*. **¶** **וְיָבִיטְךָ** In, vel de, affluente convalle tua, JT. Angl. qu. d. quæ omnibus opibus & deliciis affluit*. **¶** **וְיָבִיטְךָ** Filia delicata, **וְיָבִיטְךָ** Aversatrix, M. sim. JT. Pi. vaga, Ti. perfida, Ca. perversa, vel temeraria, G. rebellis, P. Calv. contra Deum.

5. **וְיָבִיטְךָ** Inducam super te terrorem] i. e. Milites terribiles. **¶** **וְיָבִיטְךָ** Et, &c. **וְיָבִיטְךָ** Et propellemini, vel expellemini, quisque seorsim, M. sim. Sy. vel, antrorsum, Pi. Ang. ut Amos. 4. 3. ut non audeatis vel subsistere, vel retro aspicere. Vide Gen. 19. 17. Jer. 46. 5. Vel, ante faciem suam, P. V. sim. M. Calv. i. e. Vel, i. in regionem sibi oppositam: vel, 2. quò sibi commodum videbitur: vel, 3. ad incertum locum quòcunque fors illum tulerit*, absque judicio; q. d. non considerans quid sibi expediat, nec consultans de tuto recessu, sed tantum respiciens an locus pateat fugæ. Ad faciem suam, Ch. sic Mo. vel, à conspectu vestro, Vulg. mutuo scilicet: q. d. Unus huc, alter aliò, diffluet. [Alii locum sic reddunt: Ut dissipemini quorsum quisque versus erit, Ca. Et unusquisque fugat sibi consulet, Strig. A cujus nempe Jeboua, qui in textu præcedit,] præsentia dispellemini quisque, JT. **¶** **וְיָבִיטְךָ** Nec erit qui congreget (vel, recolligat, V.) fugientes] h. e. Qui vagos vos & discurrentes huc illuc hospitio excipiat.

6. **וְיָבִיטְךָ** Reverti faciam, &c.] Hoc factum patet ex Josepho 12. 12. & alibi. Potius intellige de reductione ad Christum P.

7. **וְיָבִיטְךָ** Ad (vel, Contra, Pi.) Idumæam] Hæc quoque prophetia iisdem temporibus completa est quibus priores. Vide Ezech. 25. 12. & infra 12. Multa hæc sumpta ex Abdia, qui eadem de temporibus Sennacheribi prædixerat. **¶** **וְיָבִיטְךָ** Non ultra est sapientia in Theman? Urbe Idumææ; unde Themanæi Herodoto, ut diximus ad Gen. 36. 15. In Idumæa, [sic dicta] à Theman, filio Eliphaz, nepote Esau. Omnes Arabes jam olim sapientiæ celebres, ut notavimus ad Matt. 2. 1. vide & 1 Reg. 4. 30. præsertim illi ab Esauo orti, ut ex Jobi historia apparet. Et inter hos ipsos eminebant hæc laude Themanæi, Abd. 8. Al. Theman hinc meridiem significat. **¶** **וְיָבִיטְךָ** Perit &c. **וְיָבִיטְךָ** Perit consilium à filiis, Mo. M. P. Ch. (sub. eorum, Q. in V. q. d. ab hac Themanis progenie quæ jam vivit: vel, à filiis, nempe sapientiæ, ut Matt. 11. 19. vel, ab intelligentibus, sive prudentibus, Ti. Sy. K. in M. ut **וְיָבִיטְךָ** sit participium à **וְיָבִיטְךָ** intelligere. [Alii interrogativè legunt: Peritne consilium] (sub. atque discessit, Pi.) ab intelligentibus? Calv. Pi. sic JT.) corrupta est sapientia eorum, Mo. P. Ch. fatuit, V. à Rabbinico **וְיָבִיטְךָ** fatere: vel, annihilata est, M. nibili facta est, V. sic Ti. ablata est, Sy. computruit, Q. in Calv. superflua erat, h. e. superabundavit; ironice dictum*: defatigata est, nam **וְיָבִיטְךָ** Ethiop. sign. defatigari, Matt. 11. 28. [Alii interrogativè reddunt: exolevit] (vel, an inutilis reddita est, Pi.) sapientia eorum? JT. Pi.

8. **וְיָבִיטְךָ** Fugite, &c. **וְיָבִיטְךָ** Fugite, Mo. P. M. Ti. &c. (Præterita hæc pro imperativis sumuntur, quod frequentissimum. Vel, Fugietis, i. e. cogemini fugere: vel, Fugerunt, Angl. vel, pro nusu, legi potest nusu; vel potius, nusu potest esse indicativi modi, ut in similibus verbis, Chushim, festinantes, Num. 32. 17. Shube, revertens, Mic. 2. 8. Cum autem idem recurrit v. 30. malim reddere, Fugite, vel, vel conversi sunt, Mo. P. M. Calv. vel, convertent sese, sub. hostes vestri contra vos posteaquam simulaverint fugam, V. ut incolant terram vestram, vobis expulsi. Vel, vertant terga, [nempe Dedanite.] Mutatio personæ 2. in 3. **¶** **וְיָבִיטְךָ** Descendite, &c. **וְיָבִיטְךָ** Profundaverunt (vel, Profundam petite, Heb. Profundate, Pi.) habitationem, Calv. Pi. vel, ad habitandum, Mo. i. e. Profundè habitant; ut Luc. 6. 48. profundavit & fodit, i. e. profundè fodit. Vide & Esa. 7. 11. & 29. 15. Exprimit eorum obstinationem, quod nemo eos terrere possit, sed tranquilli manebant in patria sua, acsi fundati essent in centro terræ; & ideo inexpugnabiles. Al. In profundo parent habitationem, Di. Quarite latebras, Strig. Descendite in specus, G. Abdite vos in cavernis, nè hostis vos inveniat. Abstrudite vos penitus, Ca. In valles vos demergite ad habitandum, Ti. Al. Longè recedite ut habitetis, Ch. Callidum consilium

inierunt (vel, inibunt, V.) ut habitent, P. V. nempe, in terra vestra. Heb. Profundaverunt, sub. consilium P. Al. P. V. Fundamenta posuerunt habitationis, M. **¶** **וְיָבִיטְךָ** Habitatores Dedan] Urbis Arabiæ conterminæ Idumææ. Vi. de Gen. 25. 3. Ezech. 25. 13. Hi sunt ex Cethuræ posteris, sed subacti ab Idumæis. **¶** **וְיָבִיטְךָ** Perditionem Esau] Nominat gentis authorem, hominem à Deo reprobatum, ut renovet memoriam pristinæ maledictionis, & fidem verbis suis conciliet.

9. **וְיָבִיטְךָ** Si (vel, Cum; **וְיָבִיטְךָ**, pro, **וְיָבִיטְךָ**) vindemiatores non, &c. **וְיָבִיטְךָ** Non (vel, Nonne, JT. Pi.) relinquent, vel relinquerent, vel reliquissent, racemos? Calv. JT. Pi. P. &c. sub. aliquos, Ti. Ang. Nonne reliquissent aliquid ad racemandum? Hunc sensum exigit quod sequitur. Al. Tamen reliquissent racemos, Ti. **¶** **וְיָבִיטְךָ** Si fueres in nocte, (sub. venissent contra te, Pi. Angl. ex membro præcedente,) rapuissent, &c. **וְיָבִיטְךָ** Corrumperet, sive Perderet, (vel, Vastabunt, P. Vastassent, V. Tandem vastassent, Ti. Penderent, JT. Diripuissent, Ca.) sufficientiam suam, sive illorum, Mo. M. vel, quod opus fuerit eis, P. vel, quod satis esset ipsis, JT. sic Ti. V. h. e. quantum valuissent. Tacita est antithesis inter hanc cladem, & alias vastationes. Vindemiatores aliquid relinquant, imò & fures: At Chaldæi omnia auferent cum pulvisculo. Sumpta hæc ex Abdia 5. qui locus est hujus fidelis interpretis. Al. Nonne perdidissent quod satis fuisset ipsis? Pi. [Strig. versum sic reddit,] Venient ad te vindemiatores, (i. e. prædones instar vindemiatorum,) qui non relinquent racemos; & fures nocturni, qui omnem nocendi cupiditatem explebunt.

10. **וְיָבִיטְךָ** Discooperui Esau, **וְיָבִיטְךָ** Discooperio, Calv. nudavi, vel nudabo, V. sic Pi. JT. i. e. Detraham Idumææ omnia ornamenta sua, & spoliabo illam. **¶** **וְיָבִיטְךָ** Relavi abscondita ejus] Ubi abscondunt, vel se, v. 8. vel thesauros suos, Esa. 45. 3. Effeci ut nihil esset tam absconditum quod non inveniret victor. **¶** **וְיָבִיטְךָ** Et fratres ejus] Ammonitæ. **¶** **וְיָבִיטְךָ** Et vicini ejus] i. e. Philisthæi, Tyrii, &c. **¶** **וְיָבִיטְךָ** Et, &c. **וְיָבִיטְךָ** Et non ipse, Mo. Idea ipse non est, M. Et nemo ex eis superest, Pi. Ità ut nihil eorum supersit, Ti. Ut ipse nusquam sit, Ca. Ità ut non existant, Sy. Et non erunt, Ch. Non erit Idumæa Regnum, aut status.

11. **וְיָבִיטְךָ** Relinque (vel, Omitte, Ca.) pupillos tuos, &c.] Ità Mo. P. Calv. &c. [Variè intelligunt.] q. d. Tamen ex horrenda illa strage pauculos conservabo. Dixerat omnia vastanda: Excipit nunc pupillos & viduas. q. d. Esto bono animo; te mortuo, curam pupillorum tuorum & viduarum tuarum geram. Intelligendus hic locus de reliquiis Idumæorum ad Christum convertendis. Al. Non promissio est, sed comminatio. Si relinquas pupillos & viduas, ego eos curabo. Hoc ideo dicit, quia nec pupilli nec viduæ superfuturæ erant: quem sensum LXX hæc indicant. Exaggerat cladem, quod nemo erit qui hoc solatium pereuntibus afferat, quod pupillorum curam geret, &c. Hæc verba fini præcedentis versûs junguntur; Et non, vel nullus, erit, (vel, Adeo ut nullus supersit, JT.) sub. qui dicat, P. V. JT. nempe moribundo, Relinque mihi, &c. Est enim hoc non leve solatium morientibus, &c. Al. Propheta in persona Dei hoc loquitur, sed ironicè, Relinque mihi, &c. Significat se fore judicem contra ipsos, etiam postquam mortui fuerint.

12. **וְיָבִיטְךָ** Ecce, quibus, &c. **וְיָבִיטְךָ** Quorum (vel, Quibus, Calv.) non (vel, nullum, JT. sub. est, vel erat, M. P. Calv. &c. vel, sub. convenit, V.) judicium (vel, jus, JT.) ut biberent, &c. P. sim. M. Mo. &c. bibendi, &c. JT. Qui non debebant bibere, &c. Pi. Quos videbatur parum æquum bibere, Ti. Potandi poculi (i. e. Perferendi supplicii) insolentes, Ca. Intellige vel, 1. de aliis gentibus quæ ante Edom interierunt, quibus peccata sua in populum Dei minùs imputanda erant quàm tibi, qui frater eras, &c. Vel, 2. de Judæis, de quibus dicit, non fuisse illis judicium, &c. vel, 1. quod Judæi se judicio indignos judicabant, reputantes se, quod Dei essent populus, non esse affligendos, sed iram Dei effundendam in gentes: vel, 2. comparative loquitur, qui non peccaverunt unde judicari, sive affligi, debeant; qui, comparati cum Idumæis, innocentes haberi poterant. **וְיָבִיטְךָ** culpa, reatus, ut supra 26. 11. Quæ comparatione ve-

Me. stri æquum non erat adeo graviter puniri^d; qui minus
 * Pi. quam vos commertiti sunt *. Non respicit hic personas
 aut merita Judæorum, (qui prorsus inexcusabiles erant,
 & aliis peiores;) sed gratiam & adoptionem Dei: nam
 æquum est ut Deus indulgeat atque ignoscat filiis suis
 potius quam alienis^f. ¶ Et tu, &c. נָתַן לְךָ
 Calv. לְךָ לְקַדְּשׁוֹתָיִךְ] Et tu (vel, Tu autem, JT. sic Pi.) ipse
 liberando liberaberis? Mo. vel, absolvendo absolveris? V.
 vel, immunis (vel, innoxius, Q. in V.) eris? Ca. sim. P.
 vel, omnino esses impunis? JT. Pi. vel, impunem te fore
 crederes? Sy. putas [te] omnino esse innocentem? Ch. Heb.
 innocentaberis? i. e. tanquam innocens tractaberis?
 Pi. Vel, impunè feres? Id enim לְךָ לְקַדְּשׁוֹתָיִךְ significat.
 G. Simile habes Jer. 25. 29¹. [Cum autem hæc phrasis
 longè aliter à nonnullis exponitur & Exod. 34. 7. &
 Jer. 25. 29. possunt & hæc verba pariter reddi, hoc
 modo, Tu ergo ipse prorsus excinderis, five fundum ca-
 liciis ebibes.]
 M.M. 13. Bofra] Idumææ metropolis^k, & urbs vetustis-
 T. sima¹. Non Bofra Moabi, Jer. 48. 24. sed Idumææ,
 BA. 1. 2. Esa. 63. 1^m. Bofra, nempe Idumæaⁿ. Sub oppido gen-
 48. 534- tem totam complectitur.
 m Ang. 14. Auditum (i. e. Famam ac rumorem P, vel sermo-
 n G. nem^q), audiui à Domino] Decretum à Deo quasi pro-
 o Calv. nunciatum; ex Abdia, v. 1^r. q. d. Revelavit mihi Domi-
 p V. Pi. nus, Bosfram cum urbibus ei subditis destruendam fore.
 q Calv. ¶ Legatus ad gentes (scil. Regi Babylonie subditas)
 t V. missus (vel, destinatus, M.) est] Sic P. &c. i. e. Angelus
 Pi. Dei qui excitet Chaldæos^v. Neminem habuit Deus fe-
 G. ciale, qui bellum eis indixit; sed ita loqui solent Pro-
 phetæ, ut homines in rem præsentem adducant, do-
 ceantque verba sua non esse futilia, nec effectum suo ca-
 ritura^x. ¶ Congregamini, (vel, dicentem, Congrega-
 te vos, JT. Pi. sic Sy. Ti.) & venite contra eam]. Scil. re-
 gionem Edomæorum.
 Calv. 15. Parvulum (vel, Abiectum, P.) dedi (vel, dabo, Mo.
 Pi. P. reddidi, Pi. Ti. posui, M. dispositurus sum, JT.) te in
 genibus] i. e. Decrevi te humiliare, & summam illam di-
 gnitate (ob quam hodie superbis) spoliare te^z. Dedi
 vobis, ô Idumæi, regionem angustam inter rupes; par-
 vo etiam numero vos superstitis reliqui tot cladibus
 per David & Joab & alios Reges non semel attritos, &
 penè excisos. Intumescitis nihilominus, &c.^a.
 T. 16. Arrogantia tua decepit te, &c. "וְגַלְתִּי לְךָ אֶת
 Ang. alibi non occurrit; hinc variant^b. [Locum sic reddunt:]
 Terror (vel, Metus, V.) tuus (vel, tui, V. Terror activè su-
 mitur, i. e. quem solebas aliis incutere^c. Vel, Simula-
 crum, vel Idolum, tuum, P. G. i. e. fiducia quam in ido-
 lis locabas^d. וְגַלְתִּי לְךָ idolum est, i Reg. 15. 13. Terri-
 Calv. culas simili sensu Lucilius. Nam וְגַלְתִּי est, terrere^e. Hor-
 G. ror tuus, JT. i. e. quo alii te horrent^f: vel, intelligit
 t Q. in Pi. hic horrentem Edomæorum regionem præ asperitate
 montium, unde etiam montes Schiris, i. e. horrentis
 Jun. regionis, videntur dicti^g. Vel, Superstitio tua, quod su-
 Q. in V. perstitio si semper sunt timidis. Vel, Conquassatio tua, Ti.
 Insolentia tua, Pi. Iniquitas tua, Sy. Hebetudo, five Stul-
 titia, tua, Ch. in V. Terribilitas tua, Ca. Ang.) decepit
 te, superbia (vel, & superbia, Pi.) cordis tui, Mo. Sensus
 est, Fama gentis bellicose quam acquisieras, & terror
 Calv. quem alii de te conceperant, inflavit te superbiā^h. De-
 cepit te, quia te securam reddidit, quasi nemo te aggredi
 auderet. Potest & locus sic reddi, Per terribilitatem
 tuam cor tuum superbum te decepit. Ellipsis & ב, ut Psal.
 Ang. 65. 6¹. Teipsum fallis, cum ita existimas de tuis viri-
 Calv. bus^k. ¶ Qui habitas in, &c. "וְגַלְתִּי לְךָ אֶת
 V. in forami-
 m V. nibus (vel, rotundis, M. fissuris, JT. Pi. gyris, vel circuitu,
 n G. ex i. e. vertice¹), rupis, Mo. P. &c. i. e. in locis inaccessis^m;
 Me. ideoque te inexpugnabilem putasⁿ, (quod in præruptis
 o Me. & confragosis montibus habites^o: ut illi qui in petra
 erant Sogdianorum apud Curtium 10. Hieron. ad Ab-
 diam, Omnis Australis regio Idumæorum de Eleutheropoli
 usque ad Petram & Hailam (hæc est enim possessio Esau)
 p G. in specubus habitatiunculas habet^p. ¶ Et, &c. וְגַלְתִּי לְךָ
 Apprehendens (vel, Apprehendis, P. & tenes, M. Ti. G.
 qui tenes, V. qui carpis, JT. qui occupas, Pi.) altitudi-
 nem collis, Mo. &c. vel, altos colles, Pi. celsa collium, Seir
 G. scilicet^q. hinc redundat^r. Idumæa erat montosa &
 V. petrosa regio, &c. t. ¶ Cum exaltaveris quasi aquila
 t Ang. nidum tuum] Aquila supra cæteras omnes aves nidifi-

cat, in locis celsis, saxis arduis & præcipitiis. Vide Abd. 4^x.
 ¶ Indè detrahā (vel, dejicerem, Pi. depellam, five detur-
 babo, V.) te] Fame; quomodo ex Aurasio monte detra-
 ctus fuit Gelimer^t.

17. Stupebit, &c.] Præ admiratione^v. Proverbiale est,
 ut apparet i Reg. 9. 8^t.

18. Sicut subversa est Sodoma, &c.] Hyperbolicè
 loquitur, ut postulavit hominum torpor & fœcordia^x.

¶ Non habitabit ibi vir] Nempe ex Idumæis: alio-
 quin habitarent ibi alii, & Romani præsidium ibi loca-
 runt^x.

19. Quasi leo ascendet (vel, ascendit, Pi. nempe va-
 ftator^y. Vel, 1. Edomæus. Ostendit hic Deus quanto
 furore Edomæi indefinenter Judæos infestaverint; &
 versibus seq. quantā potentiā Deus ipsos propulsans
 electos suos restitutus erat^z. Vel, 2. Hircanus &
 Judas cum Judæis; de quo vide i Mac. 5. 3. & 2 Mac. 10.
 16, &c. Jos. Antiq. 13. 17^z. Vel, 3. Chaldæus².) de, &c.
 "וְגַלְתִּי לְךָ אֶת הַיַּרְדֵּן] A, vel de, tumore, vel elevatione, (vel, alti-
 tudine, Ch. robore, Sy. fastigio, Ca.) Jarden, P. M. Mo. &c.
 i. e. A Jordane superbo, h. e. maximo: vel, à loco in
 quo Jordanis magnam vim aquarum secum trahit, h. e.
 à Judæa^b. Vel, ex montibus & sylvis^c, juxta ripas Jor-
 danis, ubi recubabant, & unde deprædati sunt jumen-
 ta, Zach. 11. 3^d. Vel, supra altitudinem, &c. JT. i. e.
 amplius exundat quàm solet Jordan^e. Vel, propter ela-
 tionem, &c. Pi. h. e. quasi leo quem Jordanes exundans
 lastris expulit^f, & in vicinos montes ascendere cogit^g;
 quo tempore etiam leo ferocius sævit, utpote famelicus^h.

¶ Ad, &c. וְגַלְתִּי לְךָ אֶת הַיַּרְדֵּן] Ad (vel, contra, JT. vel,
 Sic ascendet, nempe hostis Babylonius, contra, Pi.) ha-
 bitaculum (vel, caulam, Pi.) robusti, Mo. V. sub. loci, V. vel,
 robustum, P. G. sim. M. vel, robustissimi, JT. sub. Dei:
 Periphrasis Judæa¹. Ad loca munitissima^k. Ad Idu-
 mæam^l, in rupibus sitam^m. ¶ Quia subitò, &c. וְגַלְתִּי לְךָ
 "וְגַלְתִּי לְךָ אֶת הַיַּרְדֵּן] Locus obscurusⁿ, & vexatifi-
 mus. Verbum וְגַלְתִּי sign. vel diffindere, vel momento age-
 re, vel quiescere. Hinc inprimis variant^o. Scindam, vel
 40 confingam, illos, (nempe Edomitas) & illos currere faci-
 am ex ea, nempe terra sua^p. Al. Ubi fecero scissuram, five
 irruptionem, (dixerat enim Idumæos claustris munitos
 fuisse,) faciam fugere ipsum [nempe incolam, h. e. incolas,]
 ab ea, [terra.] Al. Ac ego quidem incitabo eum, ut cele-
 ri cursu indè contendat, Strig. Sic impellam, & ad curren-
 dum incitabo eum adversus eam, Ti. Sic ego faciam ut
 ille ob eam repente currat, Ca. Al. Quum, vel Ubi, (vel,
 Ex quo, Calv.) quiescere fecero, Calv. sic P. Mo. (sub. If-
 raelem, V. vel, sub. eam, [nempe Idumæam,] Calv.
 Et quum quiescem fecero, M.) fugere faciam ipsum ab ea:
 q. d. Hactenus Idumæi in fœcibus jacuerant & delictati
 sunt, & quietem ipsis concessi: sed repente dispergam
 huc atque illuc incolas, &c. q. Vel, currere faciam eum
 ab ea, P. M. sim. Mo. sing. pro plur. i. e. Celerrimè li-
 berabo captivos Israelitas qui sunt in Idumæa, efficiam-
 que ut cursu celerrimo revertantur in patriam suam^r.

Sensus loci, Tunc requiem dabo populo meo, qui deten-
 tus fuit inter Edomæos, & faciam eum currere indè^t. t M.
 Al. Qui in momento adducam illos adversus eam, Ch. Et
 brevi expellam eos ex ipsa, Sy. Sed momento fugabo (Heb.
 50 momentificabo, si ita loqui liceat, currere faciam^u; vel,
 momento agam, faciam ut excurrat, Jun.) eum (nempe E-
 domum, h. e. Edomæos^v), ex hac, five illa, JT. Pi. sim. t Idem.
 Belg. sub. terra, JT. nempe Edomæa^w. Quia subitò
 faciam currere eum ad istam, G. Nabuzardanem ad I-
 dumæam^x. Nam momento currere faciam eum (nempe
 Nabuchodonosorum^y) supra eam, Di. Angl. וְגַלְתִּי in-
 terdum idem est quod וְגַלְתִּי, & valet, supra, supernè^z. He. in
 Gen. 27. 39. & 49. 25. Psal. 50. 4^a. item Gen. 1. 7. Ang.
 Ezec. 1. 26^b: quæ duo loca magis congruunt quàm
 70 præcedentia; quia in illis vox absolute & intransitive
 ponitur; in his, transitive, ut h. l. ponitur^c. ¶ Et
 quis, &c. וְגַלְתִּי לְךָ אֶת הַיַּרְדֵּן] Et quis electus, super
 eam (vel, quem adversus eam, P.) præficiam^d? Calv. P.
 i. e. Et quis est ad bellum aptus, ut contra illam Idu-
 mæam constituam eum ducem^e? Advocat Deus robu-
 stissimos quosque & bellicosissimos ad subigendam I-
 dumæam. Ostendit se facile eam posse perdere, quia
 potest electissimos ex quacunque mundi parte accer-
 fere, &c. t. Et qui, unque (vel, eum qui, JT. Pi.) electus^f,
 (vel,

(vel, electus juvenis, Ti. sub. est, JT. Pi. vel, fuerit, M. electus, scilicet à me ad hoc opus peragendum *. Intelligit autem Nabuch. (.) contra eam (vel, in hac, JT.) numerabo, vel recensebo, M. Ti. vel, præficiam, JT. vel, constituam, Pi. Et quisquis (ita v. sæpe ponitur,) erit fortissimus inter Chaldaeos, cum præficiam ei, vastandæ scilicet. Quis autem scit qualem juvenem contra te armaturus sum? Strig. Et quicumque juvenis est apud eam, visitabo, Di. qu. d. Selectissimos Idumææ juvenes excindam. ¶ Quis enim similis mei? Vel, par mihi? Pi. Calv. &c. Qui ea præstare potest quæ ego, &c. Offendit in suo arbitrio esse totum mundum. Sed cur hoc proponit tanquam rem magnam & incredibilem, quum omnes agnoscant nullum esse Deo similem? Agnoscunt quidem in genere, dum omnia posse: ubi autem occurrit vel minimum obstaculum, vel materia perverfæ fiduciæ, prorsus evanescunt hæ cogitationes, & fideles etiam ipsi minimum quemque Deo præferunt. ¶ Et quis, &c. [ימי יוערני] Et, vel Aut, quis contestabitur (vel, certet, Ca.) mecum? Calv. sic JT. vel, vadium monium constituet mihi? Pi. scil. ut jure mecum disceptet. Heb. convenire faciet me? scil. cum ipso ad judicem. Hunc esse sensum verbi [יוערני] percipitur ex Job. 9. 19. Vel, præscribet, sive constituet, mihi tempus? Mo. P. M. V. sub. pugna, V. Plerique in Angl. vel, me docebit? Strig. ¶ Et quis est iste pastor (i. e. dux, vel Rex, sive Princeps P., qui, &c. [אשר יעמוד לפני] Qui stet (vel, consistat, Ti. Pi. stare possit, M.) coram me? P. Ti. Pi. vel, contra me? M. si, scilicet, eum velim hostiliter aggredi: vel, obstitat, sive resistat, mihi. Sy. JT. Ca. sive ordinationi meæ. Hoc dicit propter similitudinem quam paulò antè duxit à leone. Summa est, fieri non posse quin pereant Idumæi, quia bellum gerunt cum Deo, adversus quem nec jure nec viribus consistere poterunt.

20. De habitatoribus Theman] i. e. Edomææ in qua habitant Themanitæ. Theman, & Seir sive Edom, interdum sunt synonyma. ¶ Si, &c. [אם לא יחזקו] Si non (vel, Nisi, JT. Pi.) traxerint (vel, abjicient, sive decipient, JT. Pi. sic Calv.) eos parvuli, sive minimi gregis, vel ex grege, P. M. Pi. sic Mo. JT. sub. dispaream, vel, ne posthac mihi credatur, V. sim. G. Calv. &c. Nisi cadavera eorum traxerint, sive raptaverint per terram, ignominie causâ, vilissimi exercitûs Chaldaeorum. Minimi, &c. i. e. debilissimi milites, &c. Lixæ, inquit, & calones eos captivos trahent. Al. Certè minimi gregis extrahent eos, Ang. Quod despectui eos habituri sunt, &c. Ti. Eos sine dubio raptabunt opilionum infimi, Ca. Annon pueri pastorum destruent eos? Strig. ¶ Nisi, &c. [אם לא יחזקו] Si non, vel Nisi, desolaverit (vel, destruxerit, V. sub. hostis, V. vel, sub. Deus, M.) cum (vel, super, Mo.) eis habitacula eorum, P. JT. Mo. sic Pi. &c.

21. A voce (vel, A sono, Pi. Pra strepitu, V.) ruina (vel, casus, P. Ti. &c.) eorum (scil. Edomæorum, i. e. Ob strepitum qui committeretur cum ipsi concident in terra mortui, c.) commota est (vel, contremiscet, Pi.) terra] Ità M. &c. q. d. Tanta erit clades, ut concutiat omnes vicinas regiones: sicut ubi moles aliqua concidit, terra [circumjecta] movetur. ¶ Clamor, &c. [בית סוף נשמע קולו] Clamor in mari Suph, sive rubro, audita est vox eorum, P. Mo. vel, Clamor vocis eorum in—auditus est, Calv. sim. M. Angl. Pra clamore, ad mare algosum audietur vox illorum, JT. Clamor exaudietur, in mari (vel, juxta mare, Pi.) Suph (q. d. in loco remoto, quàm longissimè: satis enim id distabat ab Idumæa:) audietur vox eorum, V. sic Pi.

22. Quasi aquila ascendet, &c.] Sub. hostis, P. M. Nabuzardan: vel, Nabuchod. qui leoni prius confertur, ob ferociam; hinc, aquila, ob velocitatem; ob celerem & insperatum ejus adventum, quum illi securi erant, & Chaldaeos officiis omnibus prosequerentur, & cum eis conspirarent adversus Hieros. dicentes, Excidatur, &c. Psal. 137. 7. Involabit Idumæam subitò.

23. Ad (vel, Contra, JT. Pi.) Damascum] Ità Mo. P. &c. vel, De Damasco, V. Ca. Ang. Synecdochicè, i. e. Ad Syriam illam in qua est Damascus, quæ erat sedes Regia. Syri ab initio hostes erant Israelitarum atque Judæorum. V. vicinium hoc editum videtur ante ulti-

mam Regni Israelis cladem. ¶ Confusa est Emath & Arphad] Duæ aliæ urbes, unde denominabantur duæ aliæ regionis partes. De Chima: vide Gen. 10. 18. Num. 13. 21 P. 2 Sam. 8. 9. 2 Reg. 17. 24. 30. Est Arphad Syriæ; vel, Antiochia Syriæ, versu Ciliciam, urbs famolissima. Arpad continet reliquam Syriæ partem supra Regnum Chamathæ: denique totum tractum qui monti Tauro & Amanio subternitur. Vide ad 2 Reg. 18. 34. ubi etiam Arpad scribitur. At Gen. 10. 18. [אֲרָד], i. e. Aradii, ut ibi habent Græci. Vide Plinium in Libani descriptione. ¶ Quia audierunt (vel, rumorem, Pi.) pessimum audierunt] Nempe, de adventu hostium; vel, de capta Damasco, cujus famâ territæ sunt minores urbes. Deridet eorum confidentiam, & dicit eos solo rumore perterriti. ¶ Turbati, &c. [בְּיָמֵינוּ הָיָה טַרְדָּה] In mari (vel, In ipso mari, JT. scil. Syriaco; nam Hamath est urbs Syriæ: vel, Juxta mare, Angl. sub. erit, JT.) sollicitudo, Mo. JT. Pi. (q. d. Ipsum mare sollicitum videtur propter adventum hostium, i. e. accolæ maris solliciti erunt; insulares proximi, puta Antaradii, Antaradus, & omnes maris insulæ:) non poterit quiescere, Mo. JT. Pi. ¶ Qui in vicinia maris habitant in tanto metu sunt ut con- quiescere nequeant, Strig. Al. In die [Pro], legit []. solitudinis non poterunt quiescere, Ti. Al. Si legamus], pro], sensus optimè convenit, Sicut mare pavoris, (i. e. turbulentum, vel, pavendum,) quod quiescere, vel tranquillari, non potest. Significat Syros similes fore mari turbulento, quod variè agitur. [Alii eodem modo intelligunt, sed nihil in textu mutant, tantum in sub- intelligentes.] Sicut qui est in mari, P. M. V. præ p- vore non poterit quiescere, P. vel, qui præ anxietate non potest quietum facere cor suum, M. vel, in angore, quietum reddere cor suum non potest: i. e. Ut qui sunt in mari non possunt metu liberari, qui naufragium sunt facturi; sub. sic erit Dammesec & urbes ejus; sic cives Arphad & Hamath bono esse animo non possunt, audito rumore belli. Qualis esse solet in mari sollicitudo, nescia quis- eiis, Ca.

24. Dissoluta (vel, Debilitata, Mo. Calv. Remissa, JT. Exanimata, Ti. V.) est vita P. M. [רָחֵק] Elanguit, Ca. Remisso est animo, V. Fracta est viribus. ¶ Tremor, &c. [וְרָעַד] Et tremor apprehendit, Mo. P. &c. vel, obruit, Ti. sub. eam, P. Calv. Et apprehendit tremorem, M. vel, horrorem febrilem, JT. Pi.

25. Quomodo, &c. [אֵיךְ לֹא עָזַבְתִּי עִיר הַגִּדְיוֹן] Quomodo non derelicta est (vel, relinqueretur, JT.) civitas laudis, Mo. P. M. &c. (vel, laudatissima, JT. Pi. V. sim. Ch. h. e. celeberrima,) urbs gaudii mei? Mo. P. JT. Calv. vel, quâ gaudebam? Pi. sim. V. quæ mihi maximè placebat. Sic loquitur Propheta sub aliena persona, ut mos est. Vel, [simpliciter,] gaudii M. Ti. Angl. in voce [אֵיךְ] non est affixum, sed merè paragogicum, ex dialecto Syrorum, de quibus hinc agitur. Talia sunt [אֵיךְ], Esa. 19. 9. [אֵיךְ], Esa. 20. 4. [אֵיךְ], Ezech. 13. 9. [אֵיךְ], Nah. 3. 17. [אֵיךְ], Zach. 14. 5. & alia quædam alibi. Porro, derelicta hinc intelligitur non quæ deseritur ab incolis, aut in solitudinem redacta est; sed intacta, sive incolumis: q. d. Cur tam celebris urbs non mansit intacta, vel, non est dimissa à bellatoribus? quis cogitasset tam gloriosam urbem bello petendam? Cur non relicta, & servata ab hoste est, (quod de oppidis Cananæorum ab Israelitis factum refertur Jos. 11. 12, 13.) sed diruta & devastata? Sic acceperim illud Luc. 17. 35, 36. de in agro & ad molam agentibus, alteris capris, ab hoste utique, alteris reliquis, sive dimissis, h. e. creptis, servatis: etiam si nōrim Interpretes plerosque ibi altiorum abire.

Quomodo non pepercerunt urbi splendoris, urbi deliciarum? Sy. Cur non parsum tam celebri urbi? Interrogatio admirantis & dolentis, vel conquerentis. Sunt verba, vel Regis Damasci; vel alicujus Hamathæ, sive Syri; vel Prophetæ. Quis vellat, aut posset, tam celebre oppidum evertere? Qui id fieri potest? Huic ergo dubitationi occurrit Propheta, q. d. Quamvis hoc mirum sit, certò tamen fiet, quia Deus ità decrevit. Al. Cur non dereliquerunt urbem laudatam, oppidum plenum letitiae? Cur eam voluerunt defendere? Hæc est causa exitii eorum, ut sequitur. Al. Annon deserta est cele-

bris urbs & plena gaudii? Strig. Al. Mirum est, tam laudatam civitatem, tam amenam urbem, non esse prætermis-
sam, Ca. Al. **וְיָד** idem esse potest quod **וְיָד**, munire, ro-
borare; unde **וְיָד**, munitio. Hinc veritas, *Quæ factum est
ut non munita, five firmata, fuerit urbs celeberrima* c? Al.
Quomodo non est pavimento frata, &c? i. e. Qui
fit quod civitas hæc hactenus laudatissima jam etiam pa-
vimento careat d? Melius, pro pavimento, posuisset
loricam, vel aggerem, &c*. Mœnibus potius nudari,
quàm pavimento carere, Damascus, conquestos fuisse
Syros, est verisimile. Pariter non de pavimento con-
stituendo, sed de muro erigendo, & mœnibus reficien-
dis, agi videtur Neh. 3. 8. ubi hunc verbi **וְיָד** usum Dieu-
sius astruit f. [Ubi etiam dicta vide.]
26. Ideo, &c. **וְיָד** Idcirco, vel Propterea, &c. JT.
Pi. Calv. scilicet, ut nemo dubitet Hamatham eversum
iri, quantumvis pulchra & munita sit. Quamvis omnes
obstupescant ad interitum Damasci, certò tamen eve-
niet; ut Propheta seipsum quasi corrigat, &c. Vel, quia
Syri fidebant huic urbi, non Deo. Al. Certè cadent
juvenes, &c. Angl. **וְיָד** simpliciter h. l. affirmat k, five
nota asseverationis est, ut agnoscunt Jer. 5. 2. Hoc
vult, Quoniam Damascus est devota exitio, evadere ne-
quit, quamvis inexpugnabilis videatur m. ¶ Con-
ticescent; ita Mo. V. Calv. **וְיָד** Silentio involventur,
Sy. compescentur, M. consopientur, Ti. excidentur, P. sic
JT. Pi. delebuntur, Ca. Interficientur, & de medio tol-
lentur n.
27. Et succendam ignem, &c. i. e. Immittam cla-
dem, quæ, instar ignis, urbem citò absumet, &c. o.
¶ Devorabit mœnia (vel, palatia, JT. Pi. Calv. &c.)
Ben. adad. ¶ Potentissimi Regis Syriæ, i. Reg. 15. 18 p.
q. d. Palatium illud unde tot mala eruperant, & tanta
crudelitas erga Israelitas; ut designet causam hujus
cladis q. Vel, Benbadad, i. e. Regum Syriæ, quibus hoc
nomen commune erat r. Benbadad sonat filium Adad,
idoli; de quo vide ad 2 Reg. 13. 3, 24. Vel, Benbadad,
i. e. Damasci t.
28. Ad (vel, Contra, JT. Pi.) Cedar i. e. Cedreos,
five Cedarenos, in Arabia Petrea degentes x. Vide
ad Psal. 120. 5. Græci nomina Orientis formant du-
plici modo, ut Stephanus notavit, in **אֲדָמָה**, vel in **אֲדָמָה**.
Postremum hoc ob pluralem illarum gentium, qui est
in **אֲדָמָה**. ¶ Et ad regna Asor i. e. Cedreos, Calv. Hat-
sor, JT. Pi. De urbe Hatsor vide Jos. 11. 10, 11. Jud. 4.
v. 2. Sed alia hæc Hatsor videtur: illa urbs fuit, in
terra Canaan b; hæc, ampla ditio, contigua Kedarenis c,
in Arabia, five Petrea, five deserta d. Regna vocat pro-
vincias*, ad quas se contulerunt illi ab urbe [et Regno]
Asor, quam diruerat Josue f. Vel, regna vocat, quia sub
uno principali Rege erant plures reguli; vel, plur. est
pro sing. ut Exod. 32. 4. Isti sunt dii tui—de uno g.
Regna Asor vocat urbes in ditioe urbis Asor, quæ me-
tropolis erat Agarenorum h, vel Cedarenorum; unde
regna Asor sunt ipsa Cedar i. ¶ Quæ percussit (vel,
percussurus est, i. e. bello vastaturus k,) Nabuch. &c.] Im-
pletum quum Nabuchod. Egypti magnam partem su-
am fecit, & partem copiarum misit ad loca vicina k.
¶ Vastate filios Orientis i. e. M. Ti. Ch. &c. vel,
orientales, JT. Pi. nempe respectu Judææ l. Arabes il-
los qui ad Orientem Judæis. Vidè quæ ad Matt. 2. 1 m.
Al. filios Chedem, Mo. P. V. ut **וְיָד** fit nomen prop-
rium, h. l. gentis, ut Gen. c. 25. v. 15. &c. viri n. Ce-
dem, five Cedma, magis vergebat ad Orientem quàm
Cedar o.
29. Tabernacula eorum i. e. Erant enim Cedareni pars
Scenitarum p. Scimus Arabes habitasse in tentoriis, sic
ut hodie q. ¶ Pelles i. e. Vela illa elegantia per quæ ten-
toria distinguebantur. Vide Paraphrasten Chaldæum
Exod. 26. 1. Psal. 104. 2. Vide & hic suprà 4. 20. & 10. 20.
Aulea eorum, JT. Pi. Ang. ex quibus tentoria constab-
bant t. ¶ Camelos i. e. Quibus abundabat Arabia, ut
ex Jobo notum est r. ¶ Et vocabunt (vel, clamabunt,
M. Ti. proclamabunt, JT. Pi.) super (vel, contra, JT. Pi.
sic P. vel, ad, M. Ti.) eos formidinem (i. e. milites formi-
dandos, per metonymiam v: vel, Pavor est, M. sic Ti. sim.
Calv.) in circuitu i. e. Sic P. &c. Ubi hostes clamabunt,
Terror, terror, tanquam victores solâ voce prævalebunt,
& opes diripient, & nemo se opponere audebit x.

30. Abite (vel, Evagimini, five Emigrate, Mo. JT.
Pi.) vehementer i. Vel, valde, JT. Pi. &c. in regionem
longinquam v. ¶ In, &c. **וְיָד** [Q. im- v.
perativè reddunt.] Petite profundam habitationem, Pi.
five, profundas habitationes, JT. ut suprà v. 8. Heb. x Pi.
Profundate ad habitandum, Angl. Abstrudite vos peni-
tis, Ca. Procul abite, Ch. [Alii indicativè.] Profundâ-
runt ad habitandum, Mo. vel, Profunda petierunt, Sy.
Profunda elegerunt loca quæ inhabitent, M. Al. Quamvis
profundaverint ad habitandum, i. e. Quamvis haberent
stationem tutam & occultam, five in munitionibus, si-
ve inter deserta, & quoddam in ignobili regione laterent.
Putabant se tutos, quod frugi essent homines, & feri, &
contenti aultero victu, & nemo illis invadebat. Sic Scy-
thæ olim ridebant Alexandrum quum illos aggressus
esset. Nos, inquiunt, bestię sumus, non homines; opes
non habemus, &c. Pariter credebant hi neminem tam
stultum fore qui ipsos invaderet a, & paupertatem il-
lis optimum propugnaculum fore b. Calv. Calv.
31. Ad gentem quietam; ita M. **וְיָד** Opulentam, Ti. ad v. 31.
Ang. sic Sy. tranquillam, JT. Pi. Angl. ut i. Par. 4. 40.
Zach. 7. 7 c: felicem, P. sim. Ca. V. pacificam, Mo. Q. c Arg.
in V. in summo otio agentem d. ¶ Habitantem con- d V.
fidenter, **וְיָד** In tuto, Ca. securè, Ti. Pi. sim. M. V.
in fiducia, Mo. in fiducia magna, V. Pridem intactam,
ideoque securam*. ¶ Non (sub. sunt, Pi. &c.) ostia * G.
(vel, portæ, P. M. &c.) nec vestes eis i. qu. d. Non sunt
muniti, quod se extra invidiam putarunt; nec ullum
sibi fore hostem credebant, quia nemo quæreret opes
in regione deserta & squalida f. ¶ Soli (vel, Solita- f Calv.
rii, V. Pi.) habitant; ita P. JT. &c. i. e. seorsim in ten-
toriiis: **וְיָד** Ad verb. In solitudine. Deficit ante g.
וְיָד, quo significatur solitudo, i. e. status ille hominis
secundum quem dicitur esse solus five solitarius. Cæte-
rum nomen **וְיָד** non est adjectivum, (ut quidam RR.
putant,) sed substantivum, ut patet, i. ex h. l. ubi in
sing. jungitur cum verbo plurali; unde, si adjectivum
esset, diceretur **וְיָד**: 2. ex Mich. 7. 14. ubi præ-
positio **וְיָד** ei præfigitur, & nominatur **וְיָד**, i. e. solita-
riè, ad verb. secundum solitudinem, vel in solitudine; quod
alibi contra dicitur **וְיָד** h. Periphrasis est Arabum b Pi.
Nomadum: q. d. Ite ad populum qui nullas ædes aut
urbes habent, nullos milites præsidii causâ, qui in deser-
tis & seorsim habitant, non oppidatim, quia nihil ti-
ment i; nec putant se opus habere sociis, aut adjuto- i V.
ribus k. Habitant seorsim, vel, i. ab aliis, nempe in k Calv.
desertis: vel, 2. à se invicem, huc illuc sparsi & pa-
lantes l. Ang.

32. Cameli, &c. i. e. Camelos potius & pecora nominat
quàm agros vel vineas, quia de regione aspera & pecu-
aria, non fertili, agit m. ¶ Dispergam eos in omnem m Calv.
ventum qui, &c. **וְיָד** Ulimarum regionum, Ca.
extremos anguli, Calv. sim. Mo. qu. d. qui habitant in
recessu & angulo extremo; quales sic dispergi non erat
probabile n. Ejecit in extremum angulum, P. sic Ch. in V. n Calv.
¶ ad extremitatem anguli, M. sim. Ti. sub. mundi, M.
Ch. Ad verb. extremificatos orbis, vel angulatos anguli,
i. e. ita ut habitaturi sint in extremis mundi regioni-
bus o. Al. qui præcisi sunt lateribus, Pi. sim. JT. i. e. quo- o V.
rum capilli in utroque capitis latere præcisi sunt p. A- p Pi.
rabas **וְיָד** Vide suprà 9. 26. & 25. 23. & ibi
dicta q. ¶ Et, &c. **וְיָד** Et ex omnibus i G.
lateribus (vel, partibus, JT. Pi. V. tractibus, Ca. regioni-
bus, M.) ejus (vel, qui ultra eos sunt, M.) adducam inter-
ritum eorum, Mo. i. e. Hazoris r, vel Kedaris t. qu. d. r V.
Ab omni parte urgebit eos calamitas, ut necesse sit mi- t Pi.
seros illos homines dispergi t. Calv.

33. Et erit Asor i. e. Populus ille de quo suprà v. 28 v. G.
34. Adversus Elam i. e. Elymæos: vide de V. R. C. i. x. G.
Perfas, qui Elamite vocantur, ab Elam filio Sem v, Jesh. v. Pi.
22. 6. Jos. Antiq. 1. 14. Junguntur cum Medis A. 2.
v. 9. Al. Elam non totam Persidem significat, sed v.
partem ejus a. At Persæ valde remoti erant à Judæis, a Q. in V.
nec eos injuriâ affecerant, &c. Malim ergò gentem à
Persis distinctam, & Judæis viciniorem, intelligi, qui
operam suam locaverant Chaldæis; nam Nabuchod.
longè latèque dominabatur, & copias undique accer-
taverat. Celebratur Elymais regio Medis contermina,
& vicina Persis. Et Plinius celebrat Elamitas ut Na-
bathæis

- ^b Calv. bathæis vicinos^b. ¶ In principio regni Sedecie i. e.
^a G. Multo antequam res eveniret^c.
 35. Confringam arcum, &c.] Quo valebant, Esa. 22. 6.
^a G. Liv. l. 37^d. Constat orientales populos fuisse optimos
^a Calv. sagittarios*. ¶ Et summam, &c. [וְשִׁמְרָה] Præ-
^a V. cipium (vel, caput, V. principium, Pi.) potentia, &c.
^a Calv. JT. Pi. &c. i. e. in quo vires Regni sui collocabant^e.
^a V. Sic vocat, vel, 1. arcum, quia illo bellandi modo ex-
^a Calv. celluerunt^e: vel, 2. strenuos illorum duces, balistas,
^a V. currus falcatos, &c.^b. fortissimos eorum, ut Esa. 3. 25¹:
^a Ang. vel, 3. sic dicit, quod Cyrus primus fuerit Perfarum
^a Q. in V. Rex, qui & ipsis Medis præfuit^k. Factum hoc credibi-
^a G. le est cum Elymæi defecissent à Mediæ Rege, cujus fili-
^a Calv. am in matrimonio habebat Nabuchodonosor^l. Non
^a V. impletum fuit hoc quantisper Perfarum Monarchia
^a Calv. floruit^m, sed postea sub Alexandro, qui eò irrumpens
^a Q. in graviter afflixit orientales populosⁿ. Vel potius, sub
^a Calv. successoribus Alexandri, qui, de primatu contententes,
^a Calv. clades gravissimas his regionibus intulerunt, &c.^o.
^a Calv. 36. Inducam—quatuor ventos (i. e. hostes; quos con-
^a Me. fert ventis, qui subito excitati totum mundum percel-
^a Calv. lunt^q: à quatuor plagis celi] Sic loquitur, quia venti, licet
^a Idem. oriantur è terra, non tamen sentiuntur donec conscen-
^a T. sim. derint usque ad medium aerem, &c. f. Designat mul-
^a Me. tiplices militum phalanges undique involaturas^r. Qua-
^a G. tuor ventos, i. e. multos populos, Babylonios, Medos, eo-
^a G. rumque subditos ac foederatos*. ¶ Et ventilabo, &c.]
^a G. Dispergam bello captos f.
 37. Adducam super eos malum, &c. [וְהָיָה אֵת חֶרְוֹן וְגו']
^a Calv. Malum, iram (vel, malum exandescentie, Calv. cum astu,
^a V. JT. nempe astum, Pi. sic P. M. &c.) nasi mei, Mo.] T. vel, ira
^a Calv. mea, Pi. Calv. &c. h. e. iram vehementissimam. Unde
^a V. sequitur hos fuisse sceleratissimos, & præcipuos ex Dei
^a Calv. hostibus, vel saltem insignes ficarios, qui sese oblecta-
^a V. runt cædibus^t. ¶ Gladium i. e. Homines gladio
^a Calv. armatos^v. ¶ Donec consumam eos] At huic repu-
^a V. gnat præcedens dispersio. Resp. Consumptio refertur
^a Calv. ad corpus gentis, vel, ad nomen; q. d. nullos fore apud
^a V. Elamitas superstitis, quia transibunt in alienum no-
^a Calv. men, & tanquam quisquilæ evanescent^x.
 38. Et ponam solium meum in Elam, &c.] i. e. Ibi re-
^a Calv. gnabo, & ex effectu me Regem probabo, ex memora-
^a Me. bili iudicio, &c. Vindex ero, ac si tribunal meum ibi
^a V. erectum esset^y. Al. Solium suum vocat, quod ipse dat^z.
^a Ang. Solium meum, i. e. Imperatoris à me missi^a: nempe,
^a G. vel, 1. Nabuchodonosori; confer Jer. 43. 10^b: vel, 2.
^a V. Cyri, à me ad hoc singulariter electi. Vide Esa. 45. 1.
^a G. Nam Cyrus, ex Perfide Medos bello impetens, incepit
^a V. ab Elymaide, inter illos populos sita^c. ¶ Et per-
^a G. dam inde reges, &c.] i. e. Efficiam ut pothac nullus sit
^a V. ibi Rex, &c.^d.
 39. In novissimis—diebus] Id est, tandem*. ¶ Re-
^a G. verti faciam, &c.] Per Cyrum^e, qui eà ratione suum in
^a Me. T. Medos firmavit imperium^g; qui, Babylone eversa, Im-
^a G. perium ad Elamitas, h. e. Persas, transtulit^h. Vel, per
^a Me. Christum: vide Act. 2. 9ⁱ.
^a Me, Calv. T.

CAP. L.

1. Verbum—de Babylone] Postremo loco hæc va-
^a G. ticia ponit^a, quia Chaldæi ultimi hunc iræ
^a Calv. Divinæ calicem hausturi erant, postquam cum aliis ex-
^a G. sim. hibuerant^b; & quia hæc egregia erant Judæorum exsu-
^a Calv. Ang. lum solatia^c. Est autem res eadem quæ prædicatur ab
^a G. Esa. c. 45. & 46. & 47. & alibi; sed quantum tempora ac-
^a G. cedebant propius, tantò distinctius revelata: quod spe-
^a G. ctare diximus locum Esaia 53. 1^d.
 2. Annunciate (sub. quæ sequuntur, V.) in gentibus]
^a Ang. Vel, inter gentes, Pi. &c. Illarum enim, non minùs quàm
^a M. Judæorum, intererat, ut ruinâ Babylonis ipsi libera-
^a G. rentur*. Babylon omnes populos devastaverat, ideo
^a V. omnes de ejus devastatione lætari voluit^f. Annunci-
^a G. ate, &c. Vos omnes Judæi, tempore dispersionis alii ali-
^a Me. os hæc certâ spe sustentate^g. ¶ Audiat facies i. e.
^a Me. Famam spargite^h. ¶ Levate signum] Vel, 1. victo-
^a Me. riæⁱ, sive victoriæ^j. Vel, 2. gaudii adventantis: nam

- capta à Cyro Babylon erat pignus liberationis ipso-
^a rum^k. Vel, 3. ad convocandos homines quibus hoc^l G.
^a indicetis^l, ut mos erat in lætis nunciis. Vide Esa. 40. 1^m. Pi. sim.
^a v. 9. & 52. 7^m. ¶ Capta est, &c.] i. e. Certissimè Ang.
^a capieturⁿ. ¶ Confusus est Bel] Idolum 72, i. e. Ang.
^a Solis, qui propioribus Judæis 72: nam gutturales fa-^a Pi. sim.
^a cileliduntur. Idem, quia primus erat deorum apud^a T. &c.
^a Babylonios, Græcis 24: dictus. Gentibus victis, dicun-
^a tur & dii victi; ut de diis Egypti, Moabi, &c. supra ha-
^a buimus^o. De Bel vide dicta ad Esa. 46. 1^p. ¶ Me-^a G.
^a rodach] Rex vetus, Esa. 39. 1. à Babyloniis relatus in Ang.
^a deos^q. Hic tamen intelligitur, vel ipsum idolum Bel; ^a G. sim.
^a vel certè aliud quoddam idolum: ita ut verba conti-^a Pi.
^a nenter sequentia contineant epexegefin^r. Vide ad Esa. ^a Pi.
^a 39. 1. & 46. 1^t. ¶ Sculptilia ejus] Nempe, vel, 1. Ang.
^a Bel & Merodach^t; per quæ reliqua intelliguntur^v: ^a G. sim.
^a vel, 2. dii minorum gentium^x.
 3. Gens (Medos & Persas pro una gente habet, ^a G.
^a quod unius imperio subessent^y.) ab Aquilone] Nempe ^a Ang.
^a Judæis^z: h. e. Medi^a, septentrionales Chaldæis^b, & ^a Pi.
^a Persæ^c. Ab aquilone, i. e. è Media & ex Assyria, quæ ^a G. Pi.
^a iter fecit Cyrus venturus ad Babylonem expugnan- ^a G.
^a dam^d. ¶ Quæ ponet terram ejus in solitudinem, &c.] ^a Pi.
^a Hinc constat hoc non commodè restringi ad tempus^e ^a Jun.
^a captæ Babylonis per Cyrum, qui magnâ clementiâ tunc ^a Calv.
^a usus erat, &c. sed extendi debere ad secundam cla-
^a dem. Babylon enim defecerat à Persis, & à Dario astu
^a capta est; quando suspendit 4 millia procerum, nec
^a vulgo pepercit, & urbem prædæ militum subjecit. Vel,
^a ad tempus Seleuci Nicatoris, à quo condita fuit Seleu-
^a cia intra 90. lapidem, cujus urbis vicinitate Babylon
^a in solitudinem redacta est^f. Mos est Prophetarum de ^a Pi. ex
^a iudiciis Dei differentium, ut longius dirigant suam do- ^a Jun.
^a ctrinam quàm ad præludia^g.
 4. Venient (nempe Hierosolymam, ex v. seq^h.) filii ^a Pi.
^a Israel] Levitas intelligeⁱ, & ex aliis tribubus paucos^j, ^a G.
^a qui Judæis permixti vivebant^k, & cum eis abducti e- ^a G. sim. V.
^a rant in Babylonem^m. Vel, decem Tribusⁿ, cum dua- ^a G.
^a bus concordēs, ut nulla sit ampliùs inter eas dissensio^o. ^a M. sic
^a ¶ Ambulantes & flentes, &c. [וְהָיוּ לְכָל יִשְׂרָאֵל עֹדֵי וְנֹדֵדִים] Eundo ^a Calv.
^a & flendo ibunt, &c. P. sim. Mo. M. Ti. &c. Indefinenter flen- ^a Calv.
^a do eam, &c. JT. i. e. Flagrent tanto desiderio revivendi ^a sim. Mat.
^a Ecclesiam Dei, ut neque flendi, neque pergendi, finem
^a faciant donec eò pervenerint. Hortationem potius
^a quàm narrationem hanc esse puto, tum ex præceden-
^a tis partis comparatione; tum ex complemento & veri-
^a tate rei, quia pauci reversi sunt, &c.^r. Cum migrarent, ^a Jun.
^a flentes migrarunt, &c. Ch. At redituri dicuntur cum
^a lætitia, Psal. 126. 6. quomodo ergò flentes^s? Resp. 1. ^a Calv.
^a Flentes, præ gaudio^t, ut Gen. 29. 11. & 42. 24. & 43. 30. ^a L. E. Me.
^a & 45. 2. &c.^u. Vel, 2. præ admiratione: quum enim ^a T. Calv. V.
^a inopinatum aliquid accidit, defluunt ex oculis nostris ^a Ang.
^a lacrymæ. Vel, 3. Flentes, tum ex memoria exilii, quod
^a ex animis ipsorum citò obliterari non poterat^v; tum ^a Calv.
^a ex intuitu Templi diruti, urbis terræque vastatæ, &c.^w. ^a Calv.
^a Confer Eld. 3. 12^x. Vel, 4. ex memoria scelerum, &c.^y. ^a sim. E.
^a 5. Chaldæus non malam versionem præit, Ambulantes ^a E.
^a & flentes iverunt, olim cum abducerentur; at nunc Do- ^a Calv.
^a minum Deum quarent, i. e. gratias ipsi agent^z. ^a sim. L.
^a 5. In Sion, &c. [וְהָיוּ לְכָל יִשְׂרָאֵל עֹדֵי וְנֹדֵדִים] Sion ^a Ang.
^a (vel, Sionis, V.) interrogabunt viam, huc (vel, illuc, Calv.
^a sub. converse, P.) facies eorum, P. V. Mo. Calv. Pro via ^a G.
^a Sion interrogabunt, illo facies eorum tendent, M. Viam ^a G.
^a ad Sion (i. e. quæ fert ad Sion²) pervestigabunt, Ti. (vel, ^a G.
^a De via Sion interrogabunt, i. e. in qua illa parte sita sit, ^a V.
^a & quâ ad illam sit eundum, interrogabunt se mutuo³.) ^a V.
^a versisque huc vultibus suis, dicent, Ti. V. Perseveran-
^a tiam eorum indicat; qu. d. Quamvis iter difficile sit,
^a per loca incognita & devia, minimè tamen fracti erunt,
^a quod minùs interrogent quosque obvios; non mutant
^a consilium, sed oculos illò constanter convertunt, ne-
^a que aliò desecti poterunt^b. Sioniam seiscitantes viam, ^a Calv.
^a converso huc vultu, Ca. De viis Sionis interrogabunt in
^a facies suas provoluti, dicentes, Sy. Al. Thionem requirunt:
^a ad viam illuc facies eorum, i. e. Ad viam quæ illuc, nempe
^a Thionem versùs, spectabunt^c. De Tziijone interrogent ^a Di.
^a in via, illuc facies eorum spectant, JT. De Sione (i. e. de
^a Hierosolyma) interrogabunt, in via huc facies eorum spe-
^a ctabunt, Pi. Interrogabunt de via quæ ducit ad Sionem,
^a ad quam

ad quam respicientes dicent, Strig. ¶ Venient, &c.
 [וְיָבִיאוּ] Venite (vel, Dicent, Venite, Pi. Ti. sic Sy.
 vel, Agedum, dicant, JT. vel, Adeste, Ca. vel, Venient,
 Ch. Itā imperativum vertit in futurum^d. Potius,
 hic præt. est, formæ [וְיָבִיאוּ], Cant. 4. 10. [וְיָבִיאוּ], Jer. 14. 3.*.)
 & copulate vos (vel, adjungite vos, Pi. conjungimini ut ea-
 tis, V. adhaerebimus, M. Ti. conjungamur, Ca. vel, adjun-
 gant sese, JT. adhaerebunt, Di. apponentur, five adjungen-
 tur, Ch. in V. sub. adven. ad eos, V. ex Ch.) Domino, vel
 ad Dominum, (vel ad populum Domini, Ch.) federe seculi,
 five sempiterno, &c. Mo. P. &c. i. e. diuturno, ut alibi
 sæpe. Sensus sublimior in federe Evangelico, quod
 verè æternum^f. Sempiterno, i. e. quamdiu durabit Ju-
 dæorum respublica; vel potius, federe Evangelico.
 Itā innuunt se fedus cum Deo abrupisse, & ab eo alie-
 nos factos esse; ideoque nunc fedus renovant, &c.
 Subest hic antithesis inter fedus quod irritum fecerunt,
 & fedus novum, de quo Jer. 31. 31, &c. Hinc etiam
 constat vaticinium hoc non aliter exponi posse quam
 de Regno Christi: alioqui non itā resplenduit gratia
 Dei in hoc populo, quia pauci redierunt, qui etiam ve-
 xati erant, &c.ⁱ.
 6. Grex perditus, &c.] Vel, periens: i. e. Similes sunt
 gregi erranti per montes. Prius meminit liberationis;
 hic verò, causæ captivitatis, nempe idololatriæ alio-
 rumque vitiorum: quod malum accidit culpæ Regum
 ejus^k. ¶ Pastores, &c.] i. e. Reges^l; quibus ablati,
 sanabiliore sunt^m: Sacerdotes & Doctoresⁿ. ¶ Fecer-
 untque, &c. [וַיַּעֲשׂוּ] Montibus (vel, In mon-
 tibus, P. M. Ad montes, V. Per montes, JT. A montibus,
 Pi.) abegerunt eas, Mo. vel, seduxerunt, M. vagari fece-
 runt, P. sim. JT. Pi. fregerunt, five contriverunt, Ch. &c.
 in V. expulerunt, five ejecerunt, V. i. e. Causa fuerunt
 ut huc illuc vagi disjicerentur. Perstat enim in cœpta
 gregis similitudine^o. Perdita institutio Regum Juda
 causa erat captivitatis & calamitatis Judæorum: tra-
 ducendi enim fuerunt in itinere per montes altos P.
 Al. In montibus aberrant, Ti. Per montes abierunt, Calv.
 [וַיַּעֲשׂוּ] est [וַיַּעֲשׂוּ]: si sic legatur, verterem, Montes re-
 bellare fecerunt eos, quia in montibus idola colebant.
 At [וַיַּעֲשׂוּ] est [וַיַּעֲשׂוּ], quod verto, In montibus re-
 belles sunt; eodem sensu quo prius^q. ¶ De monte in
 collem] Vel, 1. ab uno idolo ad aliud, Jer. 2. 23, 24^r.
 Vel, 2. de uno loco ad alium abducti sunt in captivi-
 tate, ut oves, Ezech. 34. 5, 6^t. ¶ Obliti sunt cubi-
 lis (vel, acubitus, Mo. P.) sui] Itā Pi. &c. i. e. caula
 suæ^s; in qua accubare solebant: q. d. Dum per mon-
 tes in Chaldæam abducebantur, non habuerunt locum
 ubi requiescerent; q. d. Duxerunt noctes infomnes^v.
 Vel, obliti sunt Sionis^x, & Templi^y, & Dei veri^z, in
 cujus sinu requiescere solebant². Nullum erat illis cer-
 tum hospitium^b.
 7. Qui, &c. [וְיָבִיאוּ] Qui, vel Quicumque, in-
 venerunt, vel inveniunt, eos, &c. Calv. JT. Pi. i. e. nacti
 sunt ipsos. Significat eos expositos fuisse obviis quibus-
 libet^c. Qui eis obviam facti sunt, &c. Strig. ¶ Hostes eo-
 rum dixerunt, Non, &c. [וְיָבִיאוּ] לא נאסם חסדו חסדו חסדו
 [וְיָבִיאוּ] Non peccabimus,
 (vel, erimus rei, JT. Pi. vel, deliquimus, Mo. sub. perden-
 do & affligendo illos, V. qu. d. Impune eos perdemus:
 confer Zach. 11. 5^d). ed quod peccaverunt (vel, scelerati
 fuerunt, Calv.) Domino, vel contra Jehovah, P. Mo. Calv.
 M. Ti. JT. Pi. &c. Agnoverunt omnes gentes, esse supre-
 mum aliquod Numen: hinc inducit Chaldæos loquen-
 tes, & de Judæis sic judicantes. Significat populum
 adeo palam & summe sceleratum esse ut profanorum
 etiam hominum & totius mundi judicio damnentur,
 ut poenā dignissimi. Quod sequitur sic exponunt Inter-
 pretes, acti Propheta in persona hostium vellet exagger-
 rare electi populi crimen, quod non incognitum Deum
 deseruerunt, sed eum cujus gratiam sæpius experti
 sunt, ideoque conjunctim legunt^{*}.) habitaculo (vel,
 qui fuit habitaculum, M. V. sub. eis, V. vel, decori, Vulg.
 vel, qui ipsis erat caula. Sic [וְיָבִיאוּ] sumitur Ezech. 34. 14.
 Per causam autem perfugium intelligitur^f.) justitia, Mo.
 P. &c. (vel, benignissima, G. Al. in habitaculo justitiæ,
 JT. Pi. Di. sim. Strig. i. e. in Judæa & Jerosolyma;
 quæ sancta dicebatur, quod ibi habitaret Deus, & po-
 pulus Dei, cui justitia præscrip. t. est^g: in Ecclesia, ubi

justitia vigere debet^h: & expectationi patrum eorum^h Q. in
 Domino, Mo. P. vel, & spes patrum eorum, Dominus vi-
 delicet, Mo. vel, ut antea fuerat spes, &c. id est, in quo
 erant, antequam peccassent, semper tuti, ut sub tutela
 legum, & justo judice, si qui eos afflixissent: vel, quemad-
 modum antea fuerat spes & columen patrum suorum;
 1, &, proutⁱ. Vel, quum (vel, quum tamen, Pi.) expecta-
 tio patrum, five patribus, ipsorum (i. e. is à quo ex fide
 omnia bona expectabant^k), Dominus esset, vel fuerit,
 Di. Pi. i. e. Nè hoc quidem à contemptu Dei avertere
 ipsos potuit, quod spes patrum ipsorum fuisset^l. Vel,
 in quo patres ipsorum omnem salutis spem posuerunt, Strig.
 vel, in quorum majoribus expectatio fuit Jehovah, JT. Sed
 mihi placet diversus sensus. Puto sententias potius hic
 opponi, quam sermonem contexi in persona impiorum.
 Hactenus loquuti sunt Chaldæi, Non peccamus, quia sce-
 lerati fuerunt contra Jehovah: nunc Propheta exsurgit,
 & licentiam illam cohibet, excipitque mandato Dei de-
 cipi hostes, dum Judæos itā sæviter & secure procul-
 cant, putantes omnia sibi licere. Habitaculum justitiæ
 (h. e. firmum seu fidele, ut vox justitiæ sæpe sumitur;
 alludit simul ad Tabernaculum, & spes patrum ipsorum
 Jehovah. q. d. Ideo sævitis, quod putatis fedus me-
 um cum hoc populo prorsus abolitum esse: sed fallimi-
 ni: nam, ut adoptavi totum genus Abrahæ, itā fedus
 meum cum illis perpetuum est, nec ob eorum scelera
 adeo extinctum, quin sit illis habitaculum five refugi-
 um; nec itā eos castigabo, quin tandem colligam eos,
 &c. Correctio est, qualis illa Esa. 14. 32. ubi trium-
 phanti Assyrio Deus hoc opponit, quod fundavit Sion.
 Pariter hic prodit Deus in medium, & pronunciat se
 esse habitaculum, &c. & spem populi sui^m. [Ti. lo-
 cum sic reddit, Nos culpā vacamus, quia isti peccaverunt
 Domino. Atqui Dominus domicilium erat justitiæ, & spes
 patrum eorum.]
 8. Recedite (vel, Fugite, V. Calv. sim. Pi.) de medio
 Babylonis] Confirmat hic versus expositionem quam
 attuli. Deus enim populum non objurgat, sedhorta-
 tur ad sperandum, & promittit eis liberationem; &
 simul admonet instare exitum Chaldæico imperioⁿ.
 Explicatā causā captivitatis, revertitur ad liberatio-
 nem illorum^o. Avolate, nullum tempus abire sinite:
 arripite occasionem^p. ¶ Estote quasi hirci (vel, hirci,
 Mo. P. M. &c.) ante gregem] i. e. Egredimini confiden-
 ter & secure^q, alieni à metu^r, alacres^t; ut hirci aliis
 pecudibus alacriores esse solent^t: hilares^v & celeres^x.
 Singuli conentur primi esse in reditu, generose animan-
 tes infirmos, &c.^y. Tales fuere illi Esdræ comites, qui
 multis aliis exemplo prævivere^z. Sensus, q. d. Præite
 aliis bono exemplo².
 9. Gentium magnarum] q. d. Quæ numero & poten-
 tiā vos Chaldæos æquant^b. Medorum & Persarum^c.
 ¶ Et, &c. [וְיָבִיאוּ] Et oppugnabunt eam, Ti. Et
 (vel, quæ, JT. Pi.) disponent (vel, instruent, Pi. ordina-
 bunt, P. M. sub. bellum, vel prælium, P. M. &c. vel, sub.
 aciem, Pi. sic JT. Calv.) ei, Mo. vel, contra eam, P. JT. &c.
 ¶ Et, &c. [וְיָבִיאוּ] Indè (vel, Deinde, Ca.) ca-
 pietur, Mo. P. Calv. JT. Pi. &c. Indè, i. e. vel, 1. statim,
 vel impetu; 2. à copiis quæ ab illis locis veniunt^k, è ter-
 ra, vel à populo, Aquilonis^l. Illinc, &c. i. e. Ex eo loco
 in quo primum castra posuerunt non recedent ante-
 quam urbs capta sit; q. d. primo conflictu, vel primā
 oppugnatione^m. ¶ Sagitta, &c. [וְיָבִיאוּ] חֲצִי כְּנָבוֹר מִשְׁכִּיל
 [וְיָבִיאוּ] Sagittæ ejus (scil. congregationisⁿ)
 tanquam fortis (vel, quasi sagittæ viri, M. sim. Boot. El-
 lipsis qualis Psal. 18. 34. pedes sicut, sub. pedes, cervorum,
 Esa. 63. 2. vestes tanquam, sub. vestes, calcantium^o. Vel,
 sunt sagittæ herois, Pi.) prosperantis, Mo. (vel, prudenter
 agentis, M. Calv. Huic versioni congruunt verba sequen-
 tia, non redibit, &c.^p. Vel, periti, Ang. vel, orbans, Sy. or-
 bantis, P. V. Pi. sub. mulieres viris, V. vel, sub. parentes
 liberis, in prælio^q. non revertetur vacua, Mo. vel, ulla
 vacua, P. sim. M. vel, non replebit ulla earum frustra, Pi.
 i. e. Nulla mittetur sagitta quæ non conficiet aliquem^m.
 Medi & Persæ, ut modò de Elymæis diximus, arcu va-
 lebant. Quæ laus ad successores eorum transit, testi-
 bus historicis & poetisⁿ. [Alii locum sic reddunt,] Sa-
 gittæ ejus genti non redibunt vacuæ, quemadmodum sagit-
 ta

concessione Demetrii & Galilæa; & ut accessio Judææ, non minus quam Samaria, possessa à Regibus Judæis, etiam ab Herode magno^k.

20. *Queretur* (vel, *Si queratur*, JT. sic V.) *iniquitas Israel, & non erit, &c.* Ita P. &c. Quia delebo illam^l. Erit acsi non fuisset, Deo eam remittente^m. Similitudo sumpta à debitis, quæ in libro scribuntur, & ubi acceptilata sunt, delentur. Sic, τὰ ἀδικήματα ἐν Διὶ & ἐν ἀστροῖς γέγραμμένα, (*injuste facta in plicis libri Jovis describi*,) dicebant Græci, teste Euripide in Melanippeⁿ. Al. *Queretur idololatria*, sed nulla amplius erit à re-ditu ex Babylone^o. Consequenter nulla erit poena illius iniquitatis, putà captivitas, fames, &c. P. Nullæ supererunt reliquæ prioris cladis^q. ¶ *Propitius ero eis, &c.* i. e. Tractabo eos quasi nec ipsi nec parentes eorum peccassent^r. Ostendit cur Deus tam clementer agat cum populo suo; nempe, quia peccata illis remittet: sine quo friget certè quicquid de poenarum remissione dicitur[†].

21. *Super* (vel, *Contra*, M. JT. Pi. &c.) *terram* (vel, *terram hanc*, five *istam*, JT. Pi. Di. Angl. nempe Chaldæorum^t,) *dominantium*, מְרַחֵם [Q. propriè reddunt.] E Merathaimis, Pi. Angl. sic JT. Ellipsis particulæ, ut sæpe^v. Loquitur Deus homini nondum nato, Cyro scilicet, ostenditque quid eum velit facere, & quo itinere venturus sit contra Babylonem^z; nempe, ex, vel per, Merathaim^y, i. e. ex Assyria^z; five ex terra Mardorum^z; qui duali numero nominantur, quod alii essent cis Tigridem; alii trans Tigridem, ut ex Ptolemæo (l. 5. cap. 13^b.) discimus^c, itémque ex Plinio & Mela^d. [Alii appellativè.] *Dominantium*, Vulg. i. e. Babyloniorum, qui latè dominantur^e, à מְרַחֵם *dominari*^f. Alii, *rebellantium*, Mo. P. Mar. &c. sic Ch. scilicet. Deo^g: *exasperantium*, M. Calv. simil. Sy. *perduellionum*, Ti. ¶ *Ascende, &c.* &c. עֲלֵה וְאֶל-יְהוָה וְאֶל-יְהוָה [Ascende (sub. inquam, M. Pi.) *super* (vel, *contra*, M. Pi. &c.) eam, Mo. Calv. & ad, vel *contra*, vel *super*, *habitatores visita*, Mo. vel, *visitationis*, P. Calv. vel, *ultionis*, five *vindictæ*, i. e. Babylonis; quæ sic dicitur, quod advenerit tempus ut *visitetur*, h. e. ut puniatur ejus iniquitas^{*}. Vel, *specula*, Ti. vel, *visitandos*, M. Al. & in puniendos incolas grassare, Ca. Al. & per (vel, *idque per*, Pi.) *habitatores Pekodi*, JT. Pi. i. e. ut puto, Bactrorum^h: vel, partis Assyriæ inferiorisⁱ, quæ Syrus transvexit in Babyloniā. Sic autem videtur dicta hæc Assyriæ pars hinc & Ezec. c. 23. v. 23. eò quod summa illic præfectura fuisset Regni Assyriorum, & in ea Nineve everfa jam eo tempore^k. [Alii hoc membrum cum præcedente sic reddunt,] *Suscipe expeditionem contra terram quæ omnibus terrori fuit, & incolas ejus visita*, Strig. Al. *Super terram hanc duplex est rebellio*: (i. e. Multiplex huic terræ incumbit rebellio: itaque) *ascende contra eam, & contra habitatores visitationis*, i. e. qui digni sunt visitari, h. e. puniri^l. ¶ *Et, &c.* וְהָיָה אִתְּךָ אֶתְּךָ *Et anathematiza* (vel, *internecioni devove*, JT. Pi. perde, Calv. *interfice*, P.) *post eos*, Mo. &c. h. e. fugientes^m: vel, eundo *post eos*, Q. in V. vel, *posteror eorum*, Strig. *reliquias eorum*, Ch. Posteritatem illis aufer, omnes etiam pueros occidendo. Sic vox מַחֲרֵם sumitur Dan. 11. 4ⁿ. Significat cladem fore extremam, ita ut non definant sævire Medi & Persæ donec extinxerint nomen Babylonis^o. [Alii locum sic vertunt,] *Et eos persequens, funditus exscinde*, Ca. *Grassare, & exscinde eundo post eos*, Ti. ¶ *Quæ præcepi tibi* Per Elaiam P.

23. *Quomodo confractus* (vel, *abscissus*, Mo. sim. P. Ch.) *est* (vel, *succideretur*, JT.) מַלְלֵם, &c. i. e. Potens Regnum Babylonis^q. Chaldæos sic vocat pari de causa ut ob quam Francorum Rex quidam dictus est Martellus^t. Est interrogatio admirantis[†]. Sunt verba, vel, 1. populi Dei, vel Cyri, dubitantium de Babylonis excidio perficiendo^t. Sed tunc dixisset in futuro, *Quomodo succideretur, &c.* At sunt verba temporis præteriti. Vel, 2. Babyloniorum, ex collat. v. seq. ubi ad hanc interrogationem Dominus respondet^v.

24. *Illaqueavi te* q. d. Negotium tibi est cum Deo, non tantum cum hominibus^z. Incautam te oppressi^y. ¶ *Et nesciebas* Sic Calv. P. &c. vel, *te imprudente*, JT. Pi. Subitò, & nihil tale suspicans^z. Vide suprà v. 8. Narrat Herodotus, & ex eo Aristoteles, jam partem ur-

bis fuisse captam, cum qui in media essent urbe id adhuc ignorarent^a. Cyrus, Euphrate, quo urbs munita erat, a G. derivato, per alveum noctu ingressus est^b. ¶ *Quoniam, &c.* וְכִי בִיחָה הָיָה לְךָ *Quod Dominum provocasti*, M. Ti. sim. Ca. vel, *contra Dominum litigasti*, P. vel, *in Dominum miscuisti litem*, Mo. vel, *cum Jehovah miscuisti bellum*, JT. vel, *te miscuisti in certamen*: hostiliter scilicet tractando populum ejus^c.

25. *Aperuit Dominus* (nempe is cujus thesauros tu abstulisti^d,) *thesaurum suum* i. e. Armarium, Persidem^e G. & Mediam; unde deprompsit Syrum & Darium^f. ¶ *Quoniam, &c.* וְכִי מְלָאכָה הָיָה לְאֹדוֹנִי וְגו' *Quia hoc opus est Domini, &c.* P. M. Ti. &c. cujus potentia & providentia non est humano sensu æstimanda^f. Al. Opus illi est talibus instrumentis, quales sunt Medi & Persæ^g. G.

26. *Venite, &c.* בָּאוּ לָהּ מְקַנְיָן *Venite* (vel, *Convenite*, JT. vel, *Invadite*, Ca. Sy. sim. Ch. Medi & Persæ^h, Pi. Darie & Cyreⁱ,) *ei* (vel, *eam*, Ca. ad, vel *in*, vel *contra*, V. eam, Ti. JT. Ch. M. Pi. sic P.) *à fine*, Mo. vel, *ab extremo*, five *extremitate*, P. JT. sic Ti. BA. Di. i. e. vel, 1. q. d. gentes longinquissimæ^{*}: vel, 2. ad unum omnes^k: Jun. vel, 3. undique. Universitatem enim מְקַנְיָן & מְקַנְיָן pas- BA. r. 2. 34-357. fim denotare, probavimus ad Ezec. 33. 2. Est ubi universitatem personarum significet: hic autem, & infra Jer. 51. 31. universitatem locorum^l. Vel, *ab extremis finibus*, Ti. G. ex Vulg. inde à fine terræ, Pi. A mari Caspio & Euxino^m. A fine, i. e. in fineⁿ. Vel, *undiquaque*, G. Sy. vel, *à latere*, Ch. Al. cum sit finis, M. vel, *quia finis adest*. Circumactis periodis fatalibus imperiorum, maximæ mutationes impendent^o. ¶ *Aperite, &c.* פָּתְחוּ מִאֲבִטָּיָה *Aperite horrea*, five *granaria*, (vel, *the- cas*, M. *apothecas*, G. vel, *vivaria*, Ca.) *ejus*, Mo. Ti. JT. Pi. &c. ¶ *Qui, &c.* מְסֻקֵּי כְּסֵי עֶרְמִים *Calcate eam sicut acervos*, Mo. Calv. &c. sub. *manipulorum*, M. vel, sub. *tritici*, V. sim. Pi. qui calcari solent in area P. Hanc interpretationem probarem, nisi quod מְסֻקֵּי eo sensu nondum reperiam^q. *Concumulate eam quasi acervos*, JT. sim. Ang. ut solent homines terram congerere ut aggerem faciant^r: q. d. Ex urbe gloriosa facite eam acervos rudenum^t.

27. *Fortes ejus* Heb. juvencos ejus, M. JT. &c. i. e. selectissimos quosque, & quicquid pretiosissimum est, &c. ¶ *Descendant, &c.* i. e. Deducantur ad necem^t. 28. *Vox fugientium, &c.* Sub. *Judæorum*, qui narrabunt ultionem Dei in Chaldæos^v. Tanta erit fuga, ut quosdam perlatura sit ad Judæam usque, qui ibi narraturi sint quid Babyloni evenierit^z. ¶ *Ultionem tem- pli ejus* i. e. Ob Templum profanatum^y, & eversum^z: vel, pro salute Templi, five Ecclesiæ^a.

29. *Annunciate, &c.* וְהָיָה כָּל רִבִּי וְגו' *Annunciate facite* (vel, *Congregate*, five *Convocate*, P. M. Calv. G. Sy. sim. Ca. *Accersite*, Ti. *Audiendos præbete* vos, i. e. Vociferamini more præliantium^b: vel, *Promulgate* con- venire, JT.) *ad, vel in*, (vel, *contra*, P. M. Pi. &c.) *Babel multos*, Mo. M. Sy. &c. vel, *amplissimos*, JT. *potentes*, Calv. vel, *quampulurimos*, i. e. exercitum maximum^c. V. Vel, *jaculatores*, P. sim. V. M. vel, *ò jaculatores*. Confirmatur hæc interpretatio, tum ex Job. 16. 13. ubi vox ita accipitur; tum ex verbis h. l. sequentibus per epexegetin^d. Sensus, Divulgate inter gentes, ut multi sagittarii adveniant^e. ¶ *Contra Dominum erecta est, &c.* וְיָרָה *Temerè fecit*, Mo. *procaciter egit*, M. *superbi- vit*, P. JT. Pi. &c. q. d. Non tantum crudelis in homines, sed & probrosus in Deum^f.

31. *Ecce, &c.* הִנֵּנִי אֵלַיָּה וְגו' *Ecce, ego* (sub. *venio*, G. vel, *Ecce me*, Ti. JT. Pi.) *ad te* (vel, *tibi*, Ti. *adversum te*, JT. Pi.) *ò superbe*, Mo. P. sic Ti. Calv. &c. vel, *pro- terve*, M. *insolens*, Sy. *superbissime*, JT. Pi. Hebr. *superbia*; metonymia formæ: vel, *vir superbia*. Ellipsis Hebraica. Sic v. seq. z.

32. *Non erit qui suscitet* (vel, *erigat*, M. JT.) *eum* i. e. Nunquam resurget^h.

33. *Calumniam, &c.* וְעִשְׂקִים וְגו' *Oppressi fuerunt* (vel, *Opprimuntur*, JT. Pi.) *filii Israel, &c.* Calv. Per modum concessionis hoc dicit, sibi que objicit, ut postea diluat: q. d. Video quid dicturi sitis, vos exsules & captivos esse; id quod diffidentia atque desperationis materia estⁱ. ¶ *Nolunt dimittere eos* Tam Assy-

- rii quàm Babylonii. Ideo aliis hominibus mihi opus est.¹
34. Redemptor eorum fortis, &c.] Opponit hoc potentie hostium.¹ ¶ Defendit causam eorum] Erit ipsis advocatus. Videt enim durè eos haberi & illudi ob unius veri Dei cultum^m. Patrociniabitur causæ Israelitarum adversus Chaldeosⁿ. ¶ Ut exterreat terram] Hebr. *Ut quiescere faciat terram*, Mo. G. nempe Judæam^o.
35. Gladius (sub. irruet, Pi. vel, venturus est, V.) ad (vel, contra, V.) Chaldeos] qu. d. Perituri sunt gladio Perfico P. ¶ Ad sapientes ejus] *Μῆγοι Χαλδαῖοι σοφῶν λόγων*, (Soli Chaldei sapientiam nati sunt.) Ità de se existimabant. Strabo, *Ἀπὸ τοῦ δ' ἐν τῇ Βαβυλωνίᾳ καὶ σοφία τοῖς ἐπιχωρίοις φιλοσόφοις, τοῖς Χαλδαίοις προσηγορεύοντο, ὡς ἀπὸ ἀστρονομίας ἐκ τῶν πλεόντων*. (Definita est in Babylonia habitatio indigenis philosophis, qui dicuntur Chaldei, quique maximè circa astronomiam versantur.)
36. Gladius ad divinos ejus; ità Ti. sim. Ch. Sy. Ca. Calv. *ἰβρί*] Nugatores, Mo. mendaces, P. Calv. sic JT. Pi. mendaces divinatores, M. Astrologos vana divinantes ex astris^r. Quos jam antè sapientes, hinc impostores vocat^t. Chaldeos nates, apud Curtium; cujus & hoc, *Si modò ars est, & non vanissimi cujusque ludibrium*. ¶ Qui, &c. *יְהוֹנָדָב*] Et insanient, Ch. P. Mo. & stultescent, M. Ti. sim. V. ut defetiscantur, JT. ut stultè agant, Pi. Stulti deprehenduntur esse, quòd ista non præviderint^r.
37. Quasimulieres] Imbelles^{*}, pavidi^r, & nihil virile cogitantes².
38. Siccitas super aquas (in aquis, JT.) ejus erit, &c.] Sic P. &c. Quia, abducto flumine, alveum Euphratis sibi pervium fecit Cyrus², narrante Herodoto in Clio, & Xenoph. l. 7. Institutionis. Vide infra 51. 32. Idem olim Semiramis fecerat, & post Cyrum Alexander; Frontinus 3. 7. Non vulgaris hæc erat munitio, quòd tanto fluvio urbs cincta esset ab una parte; deinde haberet multos alveos, five rivos, ab Euphrate deductos, ut essent illic quasi multæ insulæ, &c.^b Vel, sensus est, Deus immittet Chaldææ siccitatem, & sterilitatem ob defectum incolarum^c. ¶ Et in, &c. *וּבְיָמֵינוּ*] Et in Emim (vel, simulacris, P. Sy. Ch. G. terriculamentis, M. Calv. apud terricula, JT. apud terrifica idola, Heb. terrores; meton. effecti, & synecdoche speciei^d. Idola sic vocat, quòd *יְהוֹדָה*, h. e. terrorem, ea colentibus incutiant^{*}; vel, quòd sunt mera ludibria, quæ pueros tantum terreat^f.) insanient, Mo. sic P. V. vel, insanè agunt, JT. Pi. Aded dediti sunt simulacris, ut videantur insanire^g. Vel, gloriantur, M. Ti. Hæc causa est cur Deus ista fieri fiverit^h.
39. Propterea habitabunt dracones, &c. *וְיָשְׁבוּ דְרָכִים*] *Ζῆν cum Ijim*, V. sic Mo. Satyri (vel, Sylvani, Ca. lamie, M. bestie sylvestres, P. simil. G. Pi. &c.) cum Faunis, Q. in V. Ca. vel, terrificis, JT. Pi. feris felibus, G. sim. M. Ti. &c. Sed de his vide ad Esa. 13. 21.¹ ¶ Non inhabitabitur—in sempiternum, *וְלֹא יִשְׁכְּנוּ*] Ad finem, i. e. ad tempus à Deo præstitutum^k. ¶ Usque ad, &c. *וְעַד דָּוָר דָּוָר*] Usque in, vel ad, generationem (vel, ætatem, Calv.) & generationem, Mo. P. vel, ætatem, Calv. i. e. longissimo tempore^l: per *וְעַד* (generationes, five ætates,) duas^m: imò in æternum; ut patet ex descriptione hinc data, quæ & negativa, & positiva, est. Cumulatæ hinc phrasæ satis docent totale hoc & finale excidium foreⁿ. In omnes generationes, Pi. vel, *illis seculis*, Ca. Hoc tamen non statim impletum fuit, nam florebat Babylon sub Cyro & filio ejus, & Alexandro^o; sed sensim & successivè. 1. Per Cyrum adempta est illi Monarchia. 2. Rebellans Dario Hystaspis, moenibus ab eo spoliata est, testibus Herodoto & Justino. 3. A Seleuco Nicanore civibus & opibus exhausta: transtulit enim omnia Seleuciam, quam in vicinia condiderat. Parthi postea transtulerunt reliqua Ctesiphontem, inquit Plinius. 4. Nihil præter muros illi relictum sub Adriano Imperatore, Pausania teste. Quorum ambitu non nisi bestie omnis generis pro venatione regia continebantur, teste S. Hieronymo. Allegoricè, excidio Babylonis præsignatur excidium urbis Romæ, (quæ à S. Petro Babylon vocatur,) adeoque totius universi^p.

41. Populus—ab Aquilone] i. e. A Media^q, & V. sim. G. Perlide^r. ¶ Et gens magna] hinc est *ἐξυμνούν*. V. Sensus, qui sunt gens magna^t. ¶ Et reges multi] *† G. a Me.* Armeniorum, Hyrcanorum, Cadusiorum, Lydorum. Vide Xenoph. 5. Instit^{*}. Multos Reges & satrapas secum tulit Darius, cujus Regnum latè patebat^r. ¶ *וְרָגְלִים*] Idem. Magni, V. Pi. vel, fortes & invicti, V. ¶ A finibus (vel, lateribus, Mo. P. M. &c.) terre] Ità Ch. Sy. &c. i. e. Ab uno è lateribus, à fine orbis^v. A remotis partibus². Vide supra 26. Sæpe eadem repetit, quòd firmior hæreat memoria⁷.

42. Arcum & scutum, &c. ità P. Calv. *וְקִי*] Et lanceam, vel hastam, vel hastile, V. Mo. M. Ti. [Vide dicta ad 1 Sam. 17. 6.] ¶ Crudeles sunt] Perfæ erant fera & barbara natio, ideòque sanguinarii. Cyrus etiam, quanquam videri volebat magnanimus, naturà tamen atrox erat, & truculentus, & cædium appetens². ¶ Quasi mare] Sævum frement². ¶ Sicut, &c. *וְכַדְמִי*] Instructus, vel Ordinatus, (vel, Preparatus, M. sic Calv. Parati, P. Sy. Ordinati, Ca. Ch. sub. erunt, P. vel, sunt, Ch. Sy. vel, erit, M. & sub. quilibet, M. sim. JT. Pi.) tanquam vir (vel, gigantes, Sy.) ad prælium, Mo. Calv. G. sic M. Tantus ordo, ut totum agmen virum unum esse dicas^b. Tanto consensu pugnant, & uno impetu, quasi vir unus essent, & unà manu pugnarent^c. Al. quasi vir bellator, Ch. Heb. vir belli, Pi. ut vir præstans ad bellum, JT.

43. Audivit—famam eorum] De ingressu eorum nocturno in urbem^d. ¶ Dissolutæ sunt manus ejus] Statim prælio victus est. Vide Herodotum^{*}.

44. Quasi leo, &c.] Hic versus cum duobus seq. leguntur & supra 49. 19, 20, 21 f.

46. A voce, &c. *וּבְקוֹל הַחֲפִצִּים*] A voce (vel, Ex fama, M. A fragore, Ti. Ad sonitum, Ca. Præ sono, JT. Propter rumorem, Pi.) capta (vel, occupata, JT. vel, quòd occupata fit, Pi.) Babel (i. e. Ob strepitum quem edent in expugnatione urbis Babel^g,) commota est (vel, contremiscet, Ti. sim. Ca.) terra, P. M. JT. &c. Ostendit gravitatem cladis^h.

CAP. LI.

1. HÆC dicit Dominus] Est sermo continuus cum priore². ¶ Suscitabo super Babylonem, & super, &c. *וְיָשְׁבוּ לִבְקָמִי*] [Variant.] Et ad habitatores, cor surgentium in me, Mo. & contra habitatores terræ, qui corde consurgunt adversum me, M. & contra habitatores ejus, & contra cor hostium meorum, Ti. & adversus habitatores ejus, qui elevarunt cor suum contra me, Q. in V. & super habitatores corde repugnantium mihi, Q. in V. Ad verb. & super habitatores cordis insurgentium contra me, vel, inimicorum meorum, V. Et contra habitatores cordis (Babylonios metaphoricè sic vocat, quòd habitabant in corde suo, i. e. putabant se optimè circumdatos & quasi munitos suà prudentià, eaque superbiebant, aliòsque homines præ se bardos putabant.) qui insurgunt contra me, vexando populum meum^b. Et contra (pro, pro, ut sæpe^c;) eos qui habitant in medio, five meditullio, (Heb. corde: cor, pro medio; ut, cor maris, Psal. 46. 3: vel, pro intra; ut Tyrus sita dicitur in corde maris, Ezech. 27. 4: sic, in corde terre, Matt. 12. 40^d.) insurgentium in me, JT. Pi. vel, contra me, Ang. Gal. Belg. Præpositio absorbetur inter participium & pronomen, ut in eadem voce fit Psal. 18. 49, 49. & 44. 6. i. e. Qui habitant in sede regia & centro Chaldææ^{*}. Et contra incolas ejus, qui mihi adversà fronte repugnauerunt, Strig. Et in incolas Lebcamai. Hoc verbum significat cor infestorum meorum: quā voce Chaldæam terram innuit, tum significatione, (nam ea erat Deo contraria & infestis) tum verbo^f: nam *וְיָשְׁבוּ*, per literarum transmigrationem illam frequentem Chaldæis, quæ dicitur *וְיָשְׁבוּ*, facit *וְיָשְׁבוּ*, quod Chaldeos sign^g. Literæ *וְיָשְׁבוּ*, si Alphabetum præposterè numeres, in eodem sunt numero in quo *וְיָשְׁבוּ*, si rectè numeres^h. Et ità hanc *וְיָשְׁבוּ* intellexere & Græci & Chaldæus hoc loco; nec aliter RS. & Kⁱ, Græci hinc vertunt,

vertunt, *חלדאים*. Ejusmodi ænigmatē dictum videtur Jerem. 25.26. *חלדאים*, pro *בבל*. Alii trajectionem faciunt. Et contra cor inimicorum meorum qui inhabitant terram Chaddim, P. Al. Et ad securos corde coram me. *חלדאים*, sicut Kimhi ad Psal. 1. 1. ad vocem *חלדאים*, securi fortibus, q.d. sedentes fortibus. Securi enim sunt qui sedent: sic sedentes corde sunt securi corde. *חלדאים* autem accipio, sicut apud Talmudicos passim, pro *חלדאים*. Sed longè hoc petatum est, nec usquam in S. S. hæc formula occurrit, habitantes, vel sedentes, cordis, i. e. securos. ¶ Ventum, &c. *חלדאים* Ventum (vel, spiritum, Sy. M.) corruptentem, Mo. P. J. T. &c. vel, pestiferum, Strig. urentem, G. exterminantem, i. e. Boream, ventum aquilonarem omnia perdentem: vel, exterminatoris, id est, Darii P. Ostendit quàm facile sit Deo hostes evertere, nec opus esse armis bellicis, sed ventum vel flatum sufficere. Bellicum turbinem hinc intellige per Medos & Persas in Chaldæam invecum.

2. In, &c. *חלדאים* In diem mala, Mo. vel, mali, J. T. vel, afflictionis, Ti. vel, tempore ipsi Babyloni adverso, G.

3. Non, &c. *חלדאים* Ad verb. Ad tendet tendentem arcum suum, & ad attollet se in lorica sua: & ne parcat super juvenibus ejus, Mo. Ad tendentem qui tendit (vel, Ad eum qui extendendo extendit, M. vel, Ad eum autem qui constanter tendit, Ti. vel, Ei qui tendit tendendo tendens. Ter repetit vocem tendendi, quia vult quàm maximè tendi nervum.) arcum suum, (i. e. Ad sagittarios, h. e. ad milites levis armaturæ,) & ad extollentem (vel, [eum] qui sese elevat, M. vel, & [qui] insolens, Ti. vel, & ad eum qui gloriatur, vel, sibi placet, V. vel, ei qui ascendit, G.) in lorica sua, P. M. Ti. V. (vel, loricator, G. propter lorica suam, h. e. ad milites gravioris armaturæ: sub. dicam, vel dicturus sum, M. P. Ti. V. vel, sub. hæc dicit Dominus, nempe quæ sequuntur,) ne (Heb. & ne, Mo. Sed copula hinc abundat.) parcite juvenibus, G. sim. P. M. &c. Al. Contra eum qui tendit (Ellipsis & antecedentis & relativi, ut Jer. 2.8, 11. & post (sub. idola quæ) non profunt, &c. simil. Isa. 55.2. &c. Periphrasis hæc est Babyloni, omnibus gentibus infestis, quasi contra omnes tenderet arcum suum.) tendat sagittarius (i. e. Persa) arcum suum, & contra eum qui extollit se lorica sua, Pi. J. T. Belg. neque clementia utamini, &c. J. T. vel, ac ne parcite, &c. Pi. Belg. Alii *חלדאים* pro negativa *חלדאים* accipiunt. Non tendat qui tendit—nec ascendat—& ne parcat, &c. Ch. Ne desistat qui jaculatur arcu, neque deponat lorica suam bellator: ne parcite, &c. Sy. Nam sagittarii ipsorum non jaculabuntur, & armati ipsorum non utentur defensione. Quare non parcat, &c. Strig. Alii prius *חלדאים* vertunt ac si esset *חלדאים* super ipsam. LXX, *ἐπ' αὐτῇ τοῖς τοῖς*, &c.

¶ Super eum extendat extendens arcum suum, &c. In eam & jaculentur sagittarii, & insultent loricatori, nihilque parcentes ejus juvenibus, Ca. Bis h. l. exstat vox *חלדאים*, semel punctata, semelque sine punctis: quam superfluum esse, & non legi, Masorethæ tradunt.

5. Quoniam, &c. *חלדאים* Quia non (sub. est, P. &c.) viduus, sive viduatus, (i. e. derelictus ut viduus,) Israel, & Juda à Deo suo, P. Mo. &c. q.d. Non est adeò derelictus, quin Deus ipsum restituet, & de hostibus ulciscetur. Divortium hoc non erit perpetuum; nam maritus ejus vivit & permanet. Meminit Deus contumeliæ Judæis illatæ ob Religionem. Quia non relinquuntur tanquam vidue, &c. Strig. sim. Belg. ¶ Terra, &c. *חלדאים* Quia (vel, Ideoque, G. vel, Quamvis, Pi. Ang. Belg.) terra eorum (vel, 1. Chaldæorum; vel, 2. Israelis & Judæ) repleta est delicto, sive reatu, (vel, vastitate, ortā scil. ex *חלדאים* reatu; ita est meton. efficientis: vel, *חלדאים* hinc sign. vastitatem, ab *חלדאים* desolari, sive vastari; vel, penam, ut iniquitas sæpe sumitur, q.d. plenissime punietur,) à sancto Israel, Mo. &c. i. e. à Deo, quem Israel ut sanctum colit. q.d. Multò graviolem poenam ferent quàm Judæi pertulerunt. Vel, propter sanctum, &c. M. P. Calv. &c. i. e. ob injuriam illatam Sancto Israelis: i. e. vel, 1. Deo; vel, 2. populo Judaico, cujus injuriā Deus affici videbatur. Al. Sed eorum terra criminibus in Augustum Is-

raelitarum commissis repleta est. Sensus loci, Non ideo in Chaldæa exultant [Judæi] quia sunt à Deo destituti, sed quia eum in Judæa offenderunt.

6. Fugite, &c. Apostrophe ad Judæos captivos; vel, ad externos qui erant in Babylone. Hoc ad Romam à Gotthis oppugnatam applicat Apoc. 18.4. Implevit hæc verba Nabonidus: fugit enim Babylone in Borsippa. Vide locum Berothi quem produximus ad 1.3. de V. R. C. d. ¶ Nolite, &c. *חלדאים* Ne

exscindamini, vel perdamini, (vel, Ne committitote ut exscindamini, Pi.) in iniquitate (vel, in pœna, Pi. sim. Sy. propter iniquitatem, Mo. P. &c. sim. G.) ejus, J. T. Calv. &c. Ne permisceamini cum impiis illis quos Deus exitio jam addixit. Babylonis copiis, opibus, præfidiis, &c. opponit ejus iniquitatem, de qua Deus poenam exigere voluit.

7. Calix, &c. *חלדאים* Calix (vel, Quasi calix, Ch. M.) auri, vel aureus, (sub. est, vel fuit, P. M. Pi. &c.) Babel in manu Domini (vel, Dei manu dispensante, G.) inebrians omnem terram, Mo. P. M. &c. q.d. Propinatrix calamitatum omnibus gentibus fuit Babylon, ipsa tandem acerrimè perdenda.

Calix auri dicitur, vel, 1. q.d. vini purissimi; ut aurum dicitur & purissimum oleum, Zach. 4. 12. & aer serenus, Job. 37. 22. Vel potius, 2. à splendore illius Imperii, quod aureum dicitur, Esa. 14. 4. Dan. 2. 32, 38. Dicit, in manu Dei, ut significet non fortuito dominatos fuisse Babylonios, sed ex permisso & mandato Dei, qui sic temperat mundi gubernationem, ut, quos evexit, postea evertat, quia digni sunt poenâ, &c. Inebrians, vino scilicet iræ Dei, Jer. 25. 15. Apoc. 14. 10. &c. Al. Babylonis societas valde splendida multos auxiliares populos in exitum traxit. Per calicem inibatur societas. At verò, ut in Oetæo est Senecæ, Aurea miscet pocula sanguis. Juvenalis, —nulla aconita bibuntur Fictilibus— Sic illi etiam Babylonis socii ex calicibus aureis venenum biberunt. Ideo commota sunt, *חלדאים* Insanierunt, M. Ti. Pi. &c. i. e. adeo ut præ nimia afflictione redigantur ad insaniam. Magnus dolor, non minus quàm vinum, hominibus mentem adimit.

8. Subito cecidit, &c. Sumptum hoc ex Esa. 21. 9. Confer Apoc. 14. 8. ¶ Ululate, &c. Vel, Ejulate, ut in luctu fieri solet. ¶ Tollite resinam, &c. Quæ ad vulnera adhiberi solebat; ut diximus 8. 22. & 46. 11. ¶ Si forte sanetur Ità Mo. M. &c. vel, Fortè sanabitur. Ironice dictum: q.d. Plagæ sunt incurabiles. 9. Curavimus, &c. Curavimus (Medicati sumus, sive Remedia attulimus, Calv. Dedimus operam ut curaremus, V. sim. G. Ang. Verbum potentialiter sumitur. Quamvis curaremus, J. T.) Babel, (sub. inquietis, J. T. vel, sub. dicet alter ad alterum, V.) & vel sed, (vel, tamen, J. T.) non curata, vel sanata, est, Mo. P. &c. Dialogus est: introducit enim eos ad quos verba fecerat respondentes, Curavimus, &c. Sunt hæc verba vel, 1. Angelorum tutelarium Babylonis; vel, 2. populorum Babyloniis subditorum; vel auxilium, mercenariorum & exterorum militum. ¶ Pervenit usque ad celos judicium ejus i. e. Vel, crimina ejus vide Gen. 18. 21. Jon. 1. 2: vel, poena. q.d. Poena justè ei inflata est summa & immensa.

10. Protulit (Emisit in lucem, V.) —justitias nostras Ità Ti. Pi. &c. Loquuntur Judæi deportati. q.d. Babylonios puniet: contra, nos pro justis habebit & absolvet, atque opere externo comprobabit fiduciam quam in eo habemus, restituendo nos, &c. Opponit judicio, i. e. poenæ, justitiam, i. e. remissionem poenæ. Per justitias hinc non intelligit merita Judæorum; vel, quod illi non peccassent: sed justam causam, quoad Chaldæos, sive comparatione Chaldæorum, qui illos opprefferant ex sola avaritia & superbia, nullo autem jure, nec à Judæis lacerati. Protulit in lucem innocentiam nostram, quod ad Chaldæos attinet. Et si enim Rex Sedecias recusabat eis tributum; tamen hæc non fuit justa causa sæviendi in subditos. Al. Ostendit Deus Religionem nostram esse veram. Testimonium hoc erat gratiæ Dei erga Ecclesiam, quod Babylonem subverterit quia in illam crudelis erat. ¶ Narremus in Sion opus Domini i. e. Occupationem Babylonis P. Nos exules mittamus ad illos paucos qui in Judæa restant, ut nōrint Deum hæc tam magna fecisse nostræ causæ.

11. *Acuite sagittas*, ita Ch. Ca. "וְהִרְבֵּי הַחֵלֶב" *Purgate sagittas*, JT. Pi. *Extergite*, vel *Expolite*, P. M. V. &c. ut altius penetrent, Psal. 45. 6. Vide & Ezec. 21. 21. *Ponite pennas* (ab "וְהִרְבֵּי הַחֵלֶב" *penna*) in sagittis. Alloquitur vel, 1. Medos; vel, 2. Babylonios. Hortatio ironica; q. d. Molimini quantum potestis, nihil proficietis. Simile supra 46. 3. *Implete*, &c. "וְהִרְבֵּי הַחֵלֶב" *Congregate* (*Multiply*, M. *Prebendite*, Pi. *Cogite*, JT. *Implete*, Ti. Sy. Ch. Di. Calv. sic Ca. i. e. vel, 1. *Implete sagittas*, Sy. vel, 2. q. d. Tegite corpora clypeis: vel, 3. *Perficite*: vel, 4. Pleno numero adferte, ut nulli defit; sicut 1 Sam. 18. 27. dicitur David implevisse Sauli *præputia*. Sic plenitudo, pro cœtu pleno, Esa. 31. 4. *scuta*, five *clypeos*, Mo. P. Pi. Ti. &c. vel, *utentes umbonibus*, JT. vel, *pharetras*, Ch. Ca. sic Sy. Significat omnia arma non sufficere, &c. *Suscitavit Dominus spiritum regum Medorum* Scil. Darii *, & Cyri *, & Principum cum Cyro *. *Medos* nominat potius quam Persas, quia Darius dignitate, potentia & Regni amplitudine Cyro superior erat. Et spiritus voce significat Deum arcano instinctu regere hominum animos, iisque virtutem & fiduciam infundere. At necdum Darius vel Cyrus nati erant. Hic ergo est approbatio fidei nostræ, &c. *Ultio templi* Vide Jer. 50. 28.

12. *Super*, &c. "וְהִרְבֵּי הַחֵלֶב" *Super muros* (vel, *Admuros*, Mo. *In muris*, Pi. *E manibus*, G.) *Babel levate vexillum*, P. M. &c. Verba Dei, aut Prophetæ *, vel, 1. ad Medos, vel Persas *. q. d. Date operam ut vexilla vestra collocetis super moenia Babylonis, in argumentum victoriæ partæ *. Sed huius moris nemo paulo vetustior scriptor meminit præter unum Marcellinum, 1. 25. Aut, Erecto & explicato vexillo invadite Babylonem *. Sed harum expositionum neutra mihi probatur, ob verba sequentia, *firmate stationes, disponite custodes*, &c. quæ Medis obsidentibus frigidissime attribuantur, tum quia nullum iis ab inclusis periculum erat; tum quia Persæ per se satis vigilantes erant, & optime muniti, ut docet Xenophon *. Vel, 2. ad Babylonios P, obsessos, quibus opportuna erat hæc admonitio, ob summam eorum securitatem & negligentiam tempore obsidionis, (quam notant Xenophon & Herodotus:) cuius causa erat, quod, præter latissimam & profundissimam fossam aquâ plenam, haberent moenia 50 cubitos lata, & 200 alta. Nec sibi à fame metuebant, quippe commeatibus 20 annorum instructi. Ultimâ porro nocte (quam h. l. præcipue intueri Jeremiam arbitror) incredibilis erat eorum securitas, ob festum tunc summa cum hilaritate celebratum, prout etiam Xen. & Herod. testantur. Nec tamen sunt hæc verba adhortatoria ad vigilantiam, &c. sed ironica *. Subannat hic omnes conatus Chaldæorum ad defensionem urbis suæ *. Sed malim illis exprobrari socordiam, quam sedulitatem in tuenda urbe irrideri, ut ex historia patet. Sed jam videamus quæ sit mens verborum, *Levate vexillum* *. [Ea diversimodè explicant.] *Levate*, &c. ut, si qui extra urbem sint vobis faventes, intelligant quo loco res sint *. Solent etiam obsessi vexillum tollere in signum fiduciæ, &c. Al. *Erigite in mœnibus vexillum*, quod cives militesque confertim exciatis, & mœnia propugnatoribus impleatis, ob imminentem aut expectatam oppugnationem *. *Augete* (vel, *Roborate*, Mo. Ch. fim. P. M. JT. Ca. &c. vel, *Statuite*, Sy.) *custodiam* Vigiles in portis & mœnibus: submissis novis vigilibus, qui fessis succedant *. *Levate* (vel, *Statuite*, JT. Pi. Calv.) *custodes* Vel, *vigiles*, JT. Pi. Disponite procubitores extra portas *. *Preparate* (vel, *Comparete*, JT. Pi.) *insidias* Vel, *insidiatores*, JT. Pi. Mo. i. e. Vel, 1. subsidiarios, quibus accurrendum esset sicubi atrox pugna in unum inclinasset locum: vel, 2. militem paratum ut faciant in oppugnantes hostes eruptionem *. Mittite ed speculatores, qui hostium vires ac consilia explorent *. *Quia*, &c. "וְהִרְבֵּי הַחֵלֶב" *Nam*, vel etiam, (vel, *Attamen*, G.) *cogitavit Jehovah, etiam fecit*, &c. P. vel, *facturus est*, &c. JT. Pi. Geminatio augmentum habet, q. d. Non modò cogitavit, sed & perfecit d.

13. *Quæ habitas*, "וְהִרְבֵּי הַחֵלֶב" hic est adjectivum *. *Super aquas multas* i. e. Ad Euphratem *, (qui urbem non tantum alluebat, sed & cingebat, & in mul-

tos rivos divisus multas quasi insulas effecit, & fossas ingentes, lacum magnum, de quibus vide Abydenum & Herodotum *. *Locuples in thesauris* Quos ex gentibus devictis corrasisti *. [Ca. verò hæc verba cum præced. sic reddit, *O quæ in humore copioso habitas, facultatibus abundans*.] Opibus affluis, ut arbor in humido loco *. *Venit*, &c. "וְהִרְבֵּי הַחֵלֶב" *Venit* (vel, *Adest*, Ti.) *finis tuus*, Mo. P. JT. &c. (vel, *exitium tuum*, G.) *finis*, five *terminus*, (vel, *modus*, Ti. Ca. *mensura*, Pi. *cubitus*, Mo. Calv. &c. *Cubitus* erat mensura communissima, & hic accipitur pro qualibet mensura. Vel, quæ est *mensura*, h. e. retributio: vel, pro *mensura*, JT. secundum *mensuram*, pro "וְהִרְבֵּי הַחֵלֶב" *Eliphs* *, ut Ezec. 4. 12. *Et* (sub. ut) *placentiam* — *comedes eum*. Sic 2 Par. c. 3. v. 16. *fecit catenas* sicut in oraculo *. *avaritiæ tuæ*, M. Ti. G. &c. ut Exod. 18. 21: vel, *desiderii*, V. fim. Mo. *oppressionis*, P. *quæstus*, JT. Pi. i. e. tempus à Deo præscriptum quo opprimi debeas; vel, quo Deus modum statuit avaritiæ tuæ *. Intellige quoad effectum, quod scilicet Deus facultatem nocendi auferet, & libidinem compescet; non quod correctæ erat intemperies, & infinita gentis illius cupiditas *.

14. *Per animam suam* i. e. Per seipsum, ex collat. Heb. 6. 13. *Replebo te hominibus* (i. e. militibus) *quasi bruchis* Bruchus est genus locustarum quæ ingenti agmine terras invadunt. Vide Nah. 3. 15. *Hostium multitudinem* opponit copiæ civium *. *Celestina*, "וְהִרְבֵּי הַחֵלֶב" *Celestina*, Mo. JT. i. e. canticum triumphale: canticum vindemiale, Calv. q. d. Milites illi cohortantur se mutuo ad te perdendum, ut vindemiatores dum calcant uvas, &c. *

15. *Qui fecit terram*, &c. "וְהִרְבֵּי הַחֵלֶב" *Faciens terram*, &c. Calv. Nempe, qui fecit, &c. Angl. *Is qui fecit*, &c. Ca. *Juravit in qui fecit*, &c. Pi. fim. JT. L. Angl. Is scilicet est qui hæc dicit, nè dubitetis quin implere possit *.

16. *Dante eo vocem*, &c. i. e. Tonitru *. *Repetit hæc ex Jer. 10. 13*. Celebrat hic Dei potentiam, ubi agit de perdenda Babylone, nè de ea re dubitarent fideles, &c. *

17. *Stultus factus est*, &c. Hic versus & 18. & 19. repetuntur ex Jer. 10. 14, 15, 16. ubi eadem verba habentur *.

20. *Collidit*, &c. "וְהִרְבֵּי הַחֵלֶב" *Malleus* (vel, *Malleus spargens*, Mo. vel, *Ut malleus*, M.) *es*, vel *fui*, mibi, P. Pi. &c. Alloquitur vel, 1. Cyrum. Vide supra 50. 23. *Tu mibi pro malleo frangente*, &c. Vel, 2. Babylonem *. Ostendit Propheta Babylonis opulentiam non fore obstaculo quò minus Deus illam perdat, quia illa non se extulit propriâ virtute, sed Deus illâ usus est ut malleo, &c. idèoque idem eam diruere potest *. *Et ego*, &c. "וְהִרְבֵּי הַחֵלֶב" *Et conteram* (vel, *Ut dissiparem*, JT. *Nam dissipavi*, Pi. *Conquassavi enim*, M. *per te gentes*, P. &c. 23. *Agricolam* *, &c. "וְהִרְבֵּי הַחֵלֶב" *Et jugalem* (vel, *jugales*, M. *jugum*, Pi. *jugum boum*, P. Sy. sic Ch. boves qui trahebant jugum: vel, *par equorum*, V. *jumentum*, Ti.) *ejus*, Mo. *cum jumentis suis conjugatis*, JT.

24. *Et* (vel, *Igitur*, Ti. *Jam*, JT. Sed, Pi.) *reddam Babylonem*, &c. Repete, per te *.

25. *Ecce ego* (vel, *me*, JT. Pi. Ti.) *ad te* (vel, *contra te*, M. JT. Pi. vel, *tibi*, Ti. Ca. sub. *minitor*, Ca. vel, *ad te venio*, G. *Ego quidem*, vel *certè*, missurus sum contra te milites meos, Dariam scilicet & suos *) *mons pestifer*, "וְהִרְבֵּי הַחֵלֶב" *Perditionis*, voce activè sumptâ *. *Corrumpe*, P. *perditor*, JT. Pi. *perditissime*, M. *perniciosa*, Sy. Ti. Babylonem montem vocat, non à situ, qui erat humilis P; vide supra v. 13. & Gen. 11. 2, 9: sed quod esset fortis & inexpugnabilis, elata & excellens; ob altitudinem dignitatis & potentiam super reliquas civitates; ob regiam sublimem, & ut Berofus loquitur, montibus perfimilem; ob ædificiorum molem *, magnifica palatia, turres altissimas, hortos penfiles fornicibus impositos, &c.; ob vastitatem murorum, qui in crassitudinem 50, in altitudinem 200, cubitos regio capiebant, testibus Herod. l. 1. num. 178. Diodor. l. 68, 69. Strab. 16. 738. Curt. 5. 1. Plin. 6. 26. *Pestiferum* vocat, quod multis gentibus exitio fuisset *. *Evolvam* (vel, *Devolvam*, P. M. JT. &c.) *te de petris* i. e. De

munitionibus tuis, quæ inexpugnabiles sunt & inaccessæ, instar rupium^b; vel, de muris tuis altissimis^c. ¶ *In montem combustionis*] Ità Mo. M. &c. vel, *exustum*, Ti. incendii, Pi. vel, *runderum ex incendio*, JT. sim. M. Calv. Pi. &c. Ut sis Ætnæ similis, aliisque montibus ignem vomentibus^d. Reddam te similem urbi quæ conflagravit^e.

26. *Et non tollent* (vel, *Ut non accipiant*, Ti.) *de te lapidem in angulum*, &c.] i. e. Quem collocent in præcipua parte ædificii^f. Nulli lapides ædificio utiles tibi restabunt^g. Non reædificaberis^h. Per lapidem pro angulo intelligitur Regnumⁱ, vel Rex^k; & per lapidem pro fundamento, Rex^l, vel Princeps^m. Sic in Ecclesia Christus lapis angularis, Apostoli fundamentaⁿ. q. d. Nunquam nascetur in te qui sit Rex aut Imperator^o.

27. *Levate signum*, &c.] Belli: i. e. Vos, Angeli, omnes illas gentes ad bellum animate^p. ¶ *Regibus* (Heb. *regna*, JT. Pi. &c.) *Ararat, Menni & Asenaz*] De his locis nihil certi haberi potest^q. Sed satis notum est exercitum Darii fuisse collectum ex diversis gentibus, & quidem remotis. Et forsan significare voluit Propheta, barbaras quoque & incognitas gentes convocandas ad perdendam Babylonem^r. Reges hinc intellige tum Reges, tum Principes^t. *Ararat*, i. e. Armenia^u, majoris, sive montosæ^v. *Reges Ararath*, i. e. *Cordyæi*: 177^p hinc Chald. ut & in Diluvii historia, sicut diximus in Annotatis ad l. i. v. R. C^x. Pro 177^p, Minni, Chald. hinc habet *Armeniam*; forsan non malè: videtur enim *Armenia* vox conflata esse ex 177^p 177^p, id est, *mons Mini*, sive montana Minyadis. Quam Armeniæ partem fuisse suspicor, Gordyænæ proximam, à qua deinceps tota Armenia appellatur^y. *Menni* videtur esse Armenia minor, vel inferior^z; vel, regio Minyarum in Armenia, de qua Jos. Antiq. i. 4^a. *Qui in Minyade*. Vide Damasceni locum in Annotatis ad l. i. v. R. C^x. Hinc dicta videtur *Armenia* 177^p 177^p, Syria Minyados. Nam Armeniam sub nomine *Aramæ* olim comprehensam notat Strabo. Chaldæus hinc habet 177^p 177^p, *cavernam Minyados*. Sic Chaldæi Armeniam vocant, quia montibus clauditur. *Tangit Mediam*, ut Plinius notat: & Reges eorum cum Cyro fuere, ut notavimus 50. 41^b. Per *Aschenaz*, intelligitur vel, 1. tota regio Gothica, quæ est Septentrionalis, & accedit ad Scythiam: vel, 2. tota Germania; ità Judæi hujus ætatis³: vel, 3. Asia, ut reddit Hieros. Interpretes ad Genesim. In ea est Ascania, pars Phrygiæ & Mysiæ, & alia loca parvi nominis, quæ congestimus in dictis Annotatis. Idque verum puto; quanquam Chaldæus hoc loco posuit 177^p 177^p, [imò 177^p 177^p, ut sequitur,] quæ Thalmudicis 177^p 177^p, i. e. *Adiabene*^d. Asiam minorem intelligo. Vide Genes. 10. 3^a. Vel, 4. Carmania: ità Onk. in Genesi pro qua Germaniam perversè intellexerunt Rabbini^f. Has autem regiones omnes antè fuisse à Cyro occupatas quàm Babylonem invaderet, testantur omnes historię^g. ¶ *Taphsar*, 177^p 177^p] *Principem*, Mo. P. M. &c. *imperatorem*, JT. Pi. Ca. *nobilitatem*, Ti. *ducem*, V. *satrapam*; q. d. Facite ut ex Regno Satrapia fiat. Frequens est Hebræis in barbaris vocibus literas transponere, ut notavimus ad Marc. 14. 3. Itaque ex *Satrapa* factum est *Taphsar* hinc, & Nah. 3. 17. Persæ eos vocabant 177^p 177^p, ut videre est Esth. 9. 3. Hinc 177^p 177^p fecit Theopompus, Græci alii 177^p 177^p, ut diximus ad Matt. 18. 10. Et quia Angeli, ut ibidem diximus, sunt veluti satrapæ Dei, ideo vox 177^p 177^p pro *satrapa* ponitur à Jonathane ad Deut. 28. 12. quod apparet collato ejusdem Jonathanis loco ad Gen. 30. 22^h. ¶ *Adducite equum* (vel, *equos*, M. Ca. &c. Enallage sing. pro plurⁱ.) *quasi*, &c. 177^p 177^p] *Sicut bruchum horripilantem*, Mo. sim. P. M. &c. vel, *horribilem*, Strig. vel, *vastantem*. 177^p 177^p est, *vastare*. [Pro quo per errorem scriptum 177^p sentire videtur.] Pro *W* autem ponere *D*, est Chaldaismus. Bruchi terras devastant, Nah. 3. 15. Joel. 1. 4. & 2. 25. Idem faciebant Chaldæi equites^k. Vel, *aculeatum*, Vulg. At bruchi aut locustæ non habent aculeos^l. Imò tale aliquid habent in caudis, si fides Aristot. 5. 28. & Plin. 21. 29^m. Habent aculeos in cauda, pedibus & oreⁿ. Sed quorsum in locustarum aut bruchorum genere 177^p 177^p dicatur hinc 177^p 177^p horrens, aut horripilans, quæri potest, cum locustæ & bruchi depiles sint. Hinc quidam locum aliter reddunt^o. *Hirsuturum erucarum* [Anglicè

caterpillars] *similes*, Ca. sic Ang. & Petrus Robertus in BA. q. d. Adducite equos horridos & densissimos^p. Non placet. 1. Volatus, qui 177^p 177^p tribuitur Nahum 3. 16. erucæ deest. 2. Eruca nihil habet quo hostiles turmas referat^q. Al. 177^p 177^p est *melolontha*^r, quæ est viridis scarabæi genus quoddam aureo colore splendens^s, sic dicta, quasi *pomorum perniciēs*: quæ etiā dicitur *chrysocantharus*, quasi *aureus scarabæus*, quia figurā scarabæum, aurum colore, imitatur^t. Non placet. 1. Quia 177^p 177^p veteres constanter ponunt inter locustarum genera. Exempla vide Psalm. 105. 34. Joel. 1. 4. & 2. 25. Nah. 3. 15, 16. 2. Quia hoc nodum non solvit; quia *melolontha* non minùs glabra est quàm locusta aut bruchus, ideòque non magis 177^p 177^p dici potest^u. Verùm *melolontha* advolans, assiduā & veloci pennarum quaternarum pariter agitatione, herinacei spinis undique exstantibus hispida speciem referre videtur. Ipsaque hæc imago hastatas equitum turmas, aut sagittas, tanquam aculeis armatas, graphicè exprimit^v. *Credimus? an qui amant ipsi sibi somnia fingunt?* Quid, quæso, alæ molles, & in extremo obtusæ, commune habent cum hericii aculeis? Deinde, idem fingi potuisset de locustis aut bruchis, quibus etiā sunt alæ quatuor, quarum agitatio æquè crebra est. Ut ergo solvatur hæc quæstio, duo respondeo. 1. Non certò constat locustas omnes esse glabras & depiles. In Alcamo vocari reperio *cornu locustæ pilos duos quos habet in capite*; quorum ratione horrere, aut horripilare, quidni dicatur, cum eos sursum erigit? Quomodo de hæmorrhoo scribit Ælian. Histor. 15. 13. *Tanquam quibusdam cornibus caput inhorrescit*. Sed & locustæ descriptionem poeta magni nominis Claudianus ità incipit, *Horret apex capitis*.—Et in tractatu Talmudico Cholin fol. 75. locustarum aliæ dicuntur habere 177^p 177^p, aliæ non habere: 177^p 177^p autem, quod pro gibbo, qualis est cameli, &c. accipit Baal Aruch, alii, in quibus Glossator, *calvitium* reddunt. Adde quòd mysticis illis locustis [in quibus alludi ad locustas naturales vix quisquam dubitabit,] *crines*, &c. tribuuntur Apoc. 9. 8. Sed & Arabes bruchi genus *orphan* vocant, ab *orph*, *juba*. Et in Alcamo *alchantharpho* vocatur locusta, quæ coquenda depilatur & mundatur. Quæ vera est explicatio, cum *alchanthor* etiam dicatur *qui barbam suam vellicat*. Ex quibus planè sequitur, locustas quasdam hispidas esse & hirsutas. Quod nostri interpretes ignoraverunt. 2. 177^p 177^p necessariò non significat locustam 177^p 177^p, cum non solis capillis, sed & toto corpore, horreamus; & David dicat, *Horrui pre metu tui caro mea*. Potest igitur horrere etiam locusta depilis; ut cum, horrore hostis imminentis & metu periculi perculsa, ad defensionem se parat. Quare rectè Propheta equos, vel equites, in Babylonem ingruituros confert cum locustis horrentibus, tam numero, quàm consilio vastandi omnia. Quid si verbale nomen 177^p 177^p, *samar*, quod alibi nusquam occurrit, non tam horrentem, quàm horrendum, sonat, & cuius intuenti horrorem incutientem? In locustarum agmen id apprimè quadrabit, quo ingruente, omnes *incole terre contremiscunt*, Joel. 2. 1. Hinc Hesychius, ex aliquo poeta, ut suspicor, *Βετλαρα φοβερά, locusta horribilis*. [Huic conjecturæ favent versiones Ti. qui sic se habet, *sicut locustarum examen horridum*, & Strig. qui sic, *tanquam bruchos horribiles*.] Nunc dicemus quid veteres de hac voce senserint. Græci, quos sequitur Arabs, hinc habent, *ut locustarum multitudinem*; quasi pro 177^p 177^p, legerint 177^p 177^p, vel 177^p 177^p. Chaldæus verò, pro 177^p 177^p, habet 177^p 177^p, *bruchum splendens*. Sed quid hoc ad 177^p 177^p? Forfan, pro 177^p 177^p, legit 177^p 177^p, quod est *aureum*, Job. 28. 15. & passim, q. d. *aurei coloris*, & *aurei instar fulgens*: quales sunt Arabicæ, de quibus Ælian. Hist. 10. 13. Ità dici potuit 177^p 177^p, *splendens*; vel, unā literā minùs, 177^p 177^p, *aureo colore fulgens*. Syrus solum habet, *ut bruchum*, voce 177^p 177^p prorsus omisā, sive illam non legerit, sive non intellexerit^x. Conferuntur inter se *equi & locustæ*, ut hinc, ità & Joel. cap. 2. vers. 4. & alibi, respectu vel, 1. multitudinis, ut Psalm. 105. 34. Nah. 3. v. 15: vel, 2. motus, quo subsultim eunt, & huc illuc vagantur^y. Equos Persarum hinc denotat^z, qui in bello erectas & horrentes attollunt juba, quasi aculeos bruchorum^a. Equos hos locustis comparat, non

* Pi. mea (vel, *carni meæ*, JT. Pi. i. e. consanguineis, ut Rom. 11. 14^{*}; vel, *carnem meam*, G. sub. sunt, P. vel, *clament*, M. *veniat*, Pi. *recidat*, JT.) *contra* (vel, *in*, Ti. JT. vel, *super*, Mo. P. Pi. &c.) *Babel*, Calv. &c. Sensus est, Malum quod Babylon mihi & aliis popularibus meis intulit ipsi superveniat^f. Rapina opum meorum^g, & caro interfectorum meorum^h, vel, abductio hominum de Judæaⁱ, debent imputari Babyloni^k, & contra eam vindictam clamant^l. *Injuria*, &c. i. e. pœna illius injuriæ^m. [Ca. locum sic vertit, *Crudelitatis adversum me carnemque meam autor est Babylon.*] ¶ *Et sanguis meus*, &c.] i. e. Cædis meæ autor estⁿ. Vel, pœna sanguinis mei effusi^o.

36. Propterea hæc dicit Dominus] Precibus populi sui hunc in modum respondet P. ¶ *Ulciscar ultionem tuam*] i. e. Quâ tu eos ulcisci potes jure^q. Sumam pœnas de Babyloniis ob injuriam tibi illatam ab illis^r. ¶ *Et*, &c. *וְיִחַרְבְּתִי וְגוֹ*] *Et* (Ideo, JT. Nam, Pi.) *siccare faciam mare ejus*, Mo. i. e. vel, i. affluentiam omnium bonorum ejus^t: q. d. Exhauriam & deprædabor infinitas ejus opes. Quod immensum est comparat mari^u. Vel, 2. Euphratem^v, fluvium nobilem, & mari similem^x, quo munita erat^y.

38. Simul (vel, *Pariter*, vel *Unda*, Pi.) *ut leones rugiant*] Vel, 1. Medi^z, præ ferocitate^a, vel alacritate invadendi^b: vel, 2. Babyloni, præ dolore^c; vel potius, in festivitate illa de qua vide ad v. 31^d. q. d. Magno clamore festum agent diem eo ipso tempore quando urbs capietur. Herodotus, *τοὺς αἰῶνες οὐκ ἔστιν ὁρῆναι*^e.

39. In, &c. *וְיִחַרְבְּתִי וְגוֹ*] *In calore eorum* (vel, *Cum incaluerint*, V. Pi. Ti. sim. JT. G. sub. *vino*, V. Ti.) *ponam* (vel, *disponam*, T. JT. apponam, Pi. sub. *in malum*, V.) *convivia* (vel, *portiones*, JT. Pi. vel, *compotationes*, Ti.) *eorum*, Mo. P. &c. q. d. dabo illis aliud^f quod bibant^g, nempe calicem iræ meæ^h; ut Esa. 51. 17. Jer. 25. 15. & 49. 12. Thren. 4. 21^h. Sensus, In convivio Baltasaris, Dan. 5. 1. efficiam ut convivium illud (quod plur. *convivia* vocat, quod instar multorum esset, ob rerum omnium copiamⁱ), sit illis perniciosum^k. Solebant diebus festis convivia agitari: & hoc Babylone factum cum urbs caperetur narrant Xenophon & Herodotus^l. Al. *Hos ego convivio calefaciam*, &c. Ca. Efficiam ut potus Chaldaeorum sit egregie calidus, &c.^m. Permittam eos genio indulgere, vino incallescere, &c. unde sequetur ebrietas, & morsⁿ. ¶ *Inebriabo eos, ut sopiantur*] Sic o. & Ch. in G. Ca. Legerunt scil. *וְיִחַרְבְּתִי*, sed *וְיִחַרְבְּתִי*. ¶ *וְיִחַרְבְּתִי*] *Ut exsultent*, Mo. P. JT. Pi. Calv. &c. h. e. ut lasciviant, & securi sint P. *Ut fini hilares*, Strig. Angl. *Exsultent*, non, ut ebrii, ex lætitia, sed ex metu hostium^q. ¶ *Somnum sempiternum*] Sim. JT. Pi. Ca. vel, *seculi*, Mo. P. &c. i. e. somnum mortis. Chaldaeus sensu sublimiore hæc refert ad mortem secundam: *Moriantur*, ait, *morte secundâ, & non vivant in seculo futuro*. Confer Apoc. 20. 6. 14. & 21. 8^r. ¶ *Non consurgant*] Nempe ad hanc vitam^t.

40. *Ad victimam*, ita M. *לְטֹבֹחַ*] *Ad mactandum*, Ti. sim. Mo. *ad occisionem*, P. sim. JT. Pi. V. &c. i. e. ad locum ubi jugulentur^u.

41. *Quomodo capta est Sesech?*] i. e. Babylon^v; vel, dea Babylonis^x. Vide ad Jer. 25. 26^y. *Sac*, vel *Sesac*, erat nomen deæ, à qua festum *Saxias*, five *Saxia* *הַשָּׂאִי*, quæ eodem ferè modo celebrabantur Babylone ut Saturnalia Romæ^z. Per quinque dies cuique licuit quod libuit: domini servis parebant; & in qualibet domo unum elegerunt, quem *Zoganem* vocarunt, quem veste regiâ induerunt, qui omnibus dominabatur, &c. Porro, Babylonem hoc nomine compellat, ut significet urbem eo tempore capiendam, &c.^a. ¶ *Incluta*, &c.] Heb. *laus*—terra: i. e. omnium urbium terræ celebrima^b; decus Orientis^c.

42. *Ascendit—mare*] i. e. Summa calamitas, quæ mari comparari solet^d: immensus exercitus Medorum, &c.^e.

43. *Civitates ejus*] i. e. Monarchiæ Babylonis^f: vel, urbes inferiores, ei tanquam matri subditæ; sicut urbes Judæ vocantur *urbes Jerosolymæ*, Jer. 34. 18. Al. Constat Babylon ex duabus urbibus, interiore, & exteriori^g, quæ Euphratē divisæ sunt^h.

44. *Super Bel*] Nobilissimum Babyloniorum idolum^k.

¶ *Et*, &c. *וְיִחַרְבְּתִי וְגוֹ*] *Et educam*, vel *extraham*, *deglutitionem ejus*, &c. Mo. vel, *quod deglutivit*, &c. P. Pi. sim. M. JT. &c. vel, *bolum ejus*, &c. Ti. Ca. *vitimas & ferta*^l; gazas Templi^m, & donariaⁿ Belo^o Ca. oblata^o. Huic enim plurima & pretiosa donaria obtulerunt, tum ipse Nabuchodonosor, vide 2 Par. 36. 7. Dan. 1. 2. Euseb. Præpar. Evang. 9. 40. 41^p; tum alii^r certatim, ut ipsi Chaldaeis adularentur: ut quum flo- reret Romanum Imperium, Græci, Asiatici, Egyptii, &c. coronas aureas, &c. Jovi Capitolino miserunt, &c.^q Calv. Sensus loci, Faciam ut Bel & ejus cultores evomant quæ absorbuerant, bona nempe Judæorum aliarumque gentium^r. Spolia autem Babyloniorum idolo adscri- bit, vel, quod ipsi adscriberent ei omnes suas victorias; vel potius, quod ab aliis desumpta munera ei offer- rent^t.

46. *Et ne*, &c. *וְיִחַרְבְּתִי וְגוֹ*] *Et ne fortè mollescat*, &c. Mo. P. &c. sub. *Ego autem dico vobis*: vel, *abundat*^u: v. *Et videte ne*, &c. JT. Pi. Angl. Ellipsis qualis Genes. 3. 22^v. Exod. 13. 17. Deuter. 8. 12^x. Ne productiore^y Chaldaeorum tyrannide deficiat cor vestrum, scitote^z Ang. non diu protractum iri^y. ¶ *Et* (vel, *Et ne*, Pi.) *ti-* *meatis auditum*, &c.] i. e. Famam belli quod parant Persæ^a. Nolo, inquit, ad primum rumorem belli statim^b Me. fugiatis. Dicam vobis tempus^c. ¶ *Veniet in anno*^d G.

(sub. *altero*, M.) *auditio*] Vel, *rumor*, P. M. Primo anno erit rumor Cyrum parare bellum in Babylonios^e. ¶ *וְיִחַרְבְּתִי וְגוֹ*] *In anno uno*, JT. Pi. eodem illo anno, Sy. ¶ *Et post*, &c. *וְיִחַרְבְּתִי וְגוֹ*] *Et post eum* (vel, *postea*, P. JT. Pi.) *in anno*, &c. Mo. M. P. &c. sub. *sequenti*, M. vel, *in anno altero*, &c. JT. Pi. Pro vocibus *uno* & *altero*, est articulus^f. *Et post hunc annum auditio*. Cyro jam pro- gressu in Assyriam, & Gyndem amnem in multos ri- vos lacerante^g. Sensus loci, Alius atque alius rumor^h G. veniet: vel, Rumorem belli subsequetur alius major rumor. Obscurè docet tempus expugnandæ Babylonis: Balsasar tribus annis regnavit. Primo belli rumor spar- sus est; secundo advenerunt Persæ; tertio expugnata est Babylon^d. ¶ *Et*, &c. *וְיִחַרְבְּתִי וְגוֹ*] *Et* (vel, *Tum*, d. v. Pi.) *violencia* (vel, *injustitia*, V. rapina, P. sim. Mo. depopulatio, M. crudelitas, Ca. sub. *erit*, vel *fiet*, P. Pi. &c.) *in terra*, Calv. Pi. (vel, *in terram*, JT. nempe Chaldaeorum^e. * Pi.

Propter famam imminentis belli existent in Babylonia iniquitates, seditiones & factiones^f. Tertio anno Ba- bylonia suas pœnas feret, quas Hebræi *דָּמָה* vocant, ut videre est Psal. 7. 17^g. Vel, *in orbe*, Ca.) *dominator* (sub. *veniet*, V. P.) *super dominatorem*, Calv. Mo. &c. q. d. Brevi temporis spatio frequentes erunt dominatores, Baltas- far, Darius, Cyrus^h. Cyrus Dario succedetⁱ. Cyrus Nabonnidum expellet^k. Vel, *contra dominatorem*, Ang. h. v. sim. Sy. ^h Ang. ex

47. *Dies veniunt*, &c.] Clarids sic, *Quia tunc*, tertio illo anno, *venerit tempus*, &c. G. ¶ *Confundetur*] Nihil virum habebit^l. Pudefient videntes deos suos^m. nihil posseⁿ. ¶ *Interfecti ejus cadent*, &c.] Ità Calv. m. v. sim. JT. Pi. Melius, *Saltatores ejus*, &c. Sic *לְקַטְוֹתֵי* sumi- tur Jud. 21. 21, 23. 1 Sam. 18. 6. & 21. 11. 1 Reg. 1. 40. in quibus locis Græci *χορεύειν* (*saltare*) posuere. Babylon à Cyro capta tempore festivo, &c.^o [ut ante notatum.]ⁿ G.

49. *Et quomodo*, &c. *וְיִחַרְבְּתִי וְגוֹ*] *Geminatum* *וְיִחַרְבְּתִי* locum nonnihil obscurat^o. v. Ad verb. *Etiā Babel ut caderent interfecti* (vel, *ad ca- dendum vulneratos*, Mo.) *Israel; etiam in* (vel, *ad*, Mo.) *Babel ceciderunt occisi universæ terræ*, V. Mo. Siquidem Babel fuit causa ut caderent interfecti Israel: etiam propter Babel ceciderunt, &c. P. M. sic Mar. Itaque non est mirum si cuncti lætentur de clade ejus, quæ cunctos vastavit P. Per Babylonem ceciderunt strati Israelitæ; per eandem Babylonem ceciderunt caesi totius orbis, Ca. Al. Et Babylonē cadendum est, ò confossi Israelis; & cum Baby- lone caesi sunt confossi totius terræ illius, JT. Ad verbum esset sic, *Etiā Babel affecta est ad cadendum*, h. e. ca- sura est. Cui versioni ille modus loquendi suffragari videtur. Sed huic versioni obstare videtur apostrophe illa ad confossos: quippe quos alloqui consolandi causâ absurdum est: istis autem verbis consolatio continetur, ut patet. Malim sic vertere, *Sicut Babel fecit ut ca- derent confossi Israelis*: (ad verb. *Etiā Babel affecta fuit ad cadere faciendum confossos Isr.*) sic Babylonē cadent confossi

confossi totius terra illius. Vox לַבַּיִת, quæ est conjugationis Kal, posita est pro voce לַבַּיִת, in conjugatione Hiphil. Simile exemplum quoad literas est Num. 5. 22. sed ibi addita sunt puncta conjugationis Hiphil. Sicut Babylon (sub. fecit) ut caderent—sic Babylon, vel ex Babylone, cadent, &c. q. d. Justa hæc erit eorum merces, ut pereant qui alios perdiderunt. Ut Babylon stravit desideratos Israelis; sic Babyloni desiderati sternentur per universam terram, Tr. Siquidem Babel effecit ut caderent—ob id Babyloni interfecti ceciderunt in universa terra, Q. in V. Ut Babel fuit in casum, sive ruinam, interfectorum Israelis; (i.e. hoc moliebatur, hoc unum egit, ita ut omnia loca Judæis referta essent;) ita apud, vel ex, vel in, Babel cadent, &c. Belg. Ostenditur justitia Dei, ob quam meritò ei laudes & gratiæ canentur †.

50. Qui, &c. וְהָיוּ עֲוָפִים (vel, O qui evasistis, JT. Pi. &c.) à gladio, Mo. P. &c. Vel, 1. Chaldæorum, in excidio Jerosolymæ: vel, 2. Medorum; q. d. Vos Judæi, qui secundum hæc monita fugeritis à Babylone metu gladii Perfici. Significat talem fore stragem quæ etiam multos involvat ex populo Dei, prout plerique ex iis meriti sunt. Recordamini procul] Vel, à longè, P. V. sim. JT. Pi. Nempe, vel, 1. in Babylone, quæ longè distat ab Hieros. q. d. quamvis procul à Deo abitis, & ablegati sitis: vel, 2. post multos, h. e. 70, annos. In memoriam revocate pristinum cultum, &c. Jerusalem ascendat super cor vestrum] Ità Mo. P. &c. veniat vobis in mentem; & memoriam; vel, vobis cordi fir. Interim fugientes estote memores Templi & urbis, ac dicite apud vos quæ sequuntur. Templum Dei præferte toti mundo, & nusquam quiescite, donec Deus restituerit vos ad cultum suum.

51. Confusi, &c. וְהָיוּ מְבֻזִּים] Pudesci sumus, Calv. &c. vel, eramus, Strig. [Alii aliquid suppleunt:] Et dicite, (vel, Dicendo, JT. vel, Si dicatis, Pi.) Puduit nos, V. vel, Erubescimus, JT. Pi. Putant dictari Israelitis formulam, ut alacrius se ad reditum accingant, & per omnes difficultates pergant. Malim Prophetam hoc loqui per anticipationem, sive concessionem, in persona fidelium; q. d. Scio vos dicturos, Pudesci sumus, Templo & urbe everfis, &c. & quid nobis superest? hæc materia desperationis. Est responsio Judæorum, q. d. Pudore afficimur cum recordamur Jeros. & opprobriorum, &c.

Quoniam (vel, quod, JT.) audivimus opprobrium] i. e. Injuriam illatam Deo & Templo ejus. Puduit nos quoties Chaldæi nobis objecerunt servitutem nostram: quia Chaldæi multis nos probris vexarunt. Quia venerunt alieni, &c.] Nempe Chaldæi. P. q. d. Maxime verò cum nobis objectarent se Templum incendisse, (quæ unica erat gloria nostra;) quasi Religio nostra res erat nihili. [Alii locum sic explicant:] q. d. Pudeat vos Ecclesiam Dei incultam & desertam esse, & à vobis aded negligi, & ab exteris propter peccata & ignaviam vestram proculcari; ac proinde respicientiam vestram coram Deo & Ecclesia his verbis testatam facite, Ecclesiamque sanctitate doctrinæ & vitæ à maledictis & malefactoris adversariorum vindicate.

52. Propterea] Propter has Judæorum querelas. Visitabo, &c.] Ut vindictam exerceam de eorum diis, & ostendam, me quidem puniisse qui me neglexerant, illos autem deos salutem præstare nequisse iis qui ipsos quam maxime coluerunt. Mugiet, &c. וְהָיוּ מְבֻזִּים] Gemit (vel, exclamabit, JT. Pi.) occisus, P. Calv. h. e. moriendo, sive afflando animam, edet gemitus: vel, significat in hac cæde Chaldæorum magnum fore ejulatum. Vel, confossus, JT. Pi. saucius, Mo. sim. M. Ca. Ubique jacebunt faucii gementes; idolis ipsos eripere non valentibus.

53. Si (vel, Cum, Mo. Etiam, JT. Pi.) ascenderit (ascenderet, JT. &c.)—in celum] Altitudine murorum; vel, honore & potestate. Et, &c. וְהָיוּ מְבֻזִּים] Et cum (vel, Et si, P. M. Et quamvis, Pi.) munieris, vel munies, (vel, roboraveris, V. stabiliseris, Strig.) excelsus (vel, sublimitate, Ti. per altitudinem, Q. in V. in excelsus, M. Strig. altum, Pi. munitissimum, JT.) robor suum, Mo. &c. sim. M. Strig. vel, excelsus roboris sui, P. sim. V. Calv. &c. i. e. cinxerit se muris crassissimis & altissimis; arces

in summa cœli parte faceret. Exaggeratio d. ¶ Ame d. G. (sub. tamen, V.) venient, &c.] Nihil magis impedit nos nè amplectamur promissiones Dei, quam ubi reputamus quid naturaliter fieri potest, quid sit probabile. Sed iniquum est, potentiam Dei metiri nostro sensu. * Calv.

54. Vox clamoris] H. pro, Ingens clamor, sub. audietur. ¶ Contritio magna] i. e. Clamor, qui excitari solet in oppressione, exaudietur. † V.

55. Perdidit (vel, perdet, P. &c.) ex ea vocem magnam] Ità Mo. P. M. &c. vel, magnificam, i. e. immodicam gloriationem: vel, strepitum magnum, Ti. sic Sy. strepitum tanti populi in Babylone, quem Deus interfecto populo quiescere fecit. Quia magna turba magnum tumultum facit, vocem pro turba accipit: q. d. Ubi nunc est magnus tumultus, erit magnum silentium, occisis civibus. Al. Ronchos illos abstulit. Tolle in conditos illos bacchantium clamores, &c. Vide v. 38, 39. & Esa. 22. 2. Al. robur (ejus scilicet, Angl.) cum voce magna, JT. Pi. Angl. Vox robur suppletur ex v. 53. ¶ Et, &c. וְהָיוּ מְבֻזִּים] Et (vel, Nam, Pi. sic M. Etiam, JT. Posteaquam, V. vel, Quia, Calv.) sonabunt (vel, sonuerunt, M. Ti. sonuerint, V. fremant, JT. fremant, Pi. tumultuabunt, Mo.) fluctus eorum, &c. Mo. &c. scil. qui Babylone vastant; nempe Persarum & Medorum, qui erumpent tanquam impetiosi fluctus. Calamitates ipsorum efficient ut longè alium edant sonum, qualem plangentes litora fluctus. Vide supra 42 P.

56. Apprehensi (vel, deprehensi, Calv. G.) sunt, &c.] Cum minimè id cogitarent. Urbs enim sic capta fuit, ut nemo potuerit resistere. † Calv.

57. Inebriabo] Sub. calice ira mea: i. e. sumam poenas de illis; vel, auferam illis mentem. Alludit ad ultimum illud epulum Dan. c. 5. v. 1. quo urbs capta est, &c. † Calv.

58. Murus, &c. וְהָיוּ מְבֻזִּים] Muri (vel, Murus, M. Ti. Calv. &c. Murus uterque, JT.) Babel latus (vel, ille latus, M. sic Pi. ille densus, Ti. latissimus, JT. vel, magnæ, Strig. latæ, Angl. ut ad Babylone, non ad muros ejus, referatur) i) confringendo confringetur, Mo. P. vel, diruendo diruetur, Ti. sim. V. dissolutione enervabitur, M. dissipando dissipabitur, Calv. planè nudabitur, JT. Pi. Hypallage, Murus nudabitur, pro eo quod est, Solum nudabitur muro. Al. Ad muros Babel quod attinet, latissimus (nempe murus) nudando nudabitur, Di. Heb. muri. Erant enim terna moenia circumdata urbi interiori, exteriori totidem, ut Berosus nos docet. Meritò autem additum latissimi: quia murus tam latus erat, ut quadrigæ inter se concurrentes tunc committere possent. Latus erat 50 pedes, in singulos pedes tribus digitis mensurâ ampliorè quàm erat Romana, inquit Plinius: imò 50 cubitos, (& quidem cubitos regios, i. e. vulgaribus majores tribus digitis) ut ex Herodoto, Strabone, Diodoro Siculo discimus. Idem murus altus erat 200 cubitos: ambitus autem ejus erat stadiorum 365 Diodoro, l. 2. vel, 385. Straboni, l. 16. vel, 485 Herodoto, l. 1. five, quod eodem recidit, 60 milliarium, Plinio 6. 26. Babylonii ergo securè contempserunt omnes has minas, &c. ¶ Et portæ ejus excelsæ] Quæ centum erant, & quæ æneæ, teste Herodoto. ¶ Et, &c. וְהָיוּ מְבֻזִּים] Et laborabunt (vel, Et fatigabuntur, sub. in igne extinguendo, V. vel, Ità laboraverint, JT. Pi. nempe in Babylone edificanda; q. d. Frustrâ exstiterunt Babylonii ædes magnificas, quia igne absumuntur) i) populi in vanum, Mo. (vel, inaniter, P. ad nihilum, Calv. pro inanitate, JT. propter vanitatem, Pi.) & nationes (vel, homines, M.) in igne, Mo. P. (sub. restringendo, V. vel, propter ignem, i. e. propterea ut igne comburatur; non quod hic fuerit edificantium scopus, sed Dei omnia gubernantis: vel, per ignem, M.) & lassabuntur, Mo. P. sim. M. Calv. &c. vel, ac defatigati fuerint, JT. vel [neglecto], quasi redundante, defatigata fuerint, Pi. q. d. Prius lassabuntur quàm ut illum extinguere possint. [Alii totum sic reddunt:] Et quod gentes ac populi labore & fatigatione operati sunt, Ti. Atque ità laboraverint incassum populi, & nationes igni sese defatigaverint: Quod opus magno cum labore fecerint, id igni flagrabit. Ut gentium labor sit inanis, & incendio pereat quod magno labore gentium edificatum fuerat, Strig. Ambitus

murorum [ut dictum] 365 stadia complectebatur. Hominum ducenta millia singulis diebus singula stadia perfecisse leguntur, atque ita totum opus unico anno ad umbilicum perduxisse. Ità frustra laboraverint quicumque ædificationi, munimento aut exornationi Babylonis operam dederint, quia laborarunt in igne, h. e. ut tandem opus ipsorum incenderetur. Est hic transpositio, quæ sic optimè exponitur, *Labores populorum & gentium quæ se fatigârunt muros struendo in nihilum per ignem recident*. *וְהָיָה כִּי יִבְנוּ בָּבֶלֶת הֵיכָלָא* hîc est syllabica adjectio; ut in *וְהָיָה כִּי יִבְנוּ בָּבֶלֶת*, pro simplicibus *וְהָיָה כִּי יִבְנוּ בָּבֶלֶת*. 59. *Seraia*—cum pergeret, &c. *וְהָיָה כִּי יִבְנוּ בָּבֶלֶת* Quum iret à Tzidkija, Pi. sic JT. Calv. G. ex o. missus Babylonem: vel, in legatione Sedecia, Ch. vel, pro Zedechia, vel loco Zedechie. Legatus hic missus est, qui tolleretur offensas à Babyloniis conceptas; qui Nebuchadnetzarem defectione Tzidkijæ offensum placaret. Particula *וְהָיָה* valet, à Gen. 4. 1. & 44. 4. & 49. 25. Exod. 9. 29. Al. cum Sedecia, Sy. M. P. Ti. Mo. Ca. Ang. qui profectus est Babylonem ut Nabuchodonosorem inviseret; ut Hebræi referunt in Seder Olam: quod prorsus absurdum est. ¶ *In anno quarto regni ejus* Non temere id adjectum est, ut appareat Babylonis ruinam ab Jeremia prædictam totis sex annis antequam Babylonii Hierosolyma excinderent, & hanc prædictionem scripto, simulque conspicuâ quadam actione, consignatam. ¶ *Seraias autem erat princeps prophetiæ* Id est, orationis & legationis; vel, dux verbi: vel, significat ei commendatam fuisse à Jeremia prophetiam quæ statim subjicitur. *וְהָיָה כִּי יִבְנוּ בָּבֶלֶת* [Variant.] Princeps (vel, præfectus, Ti.) Menuchæ, JT. Pi. Glas. i. e. regionis Manachath, in fine Judæ, Benjaminis & Danis, cuius fit mentio in 1 Chron. c. 8. v. 6. quæ, quia tractus divisus erat inter Jehudam & Danem, dicitur plur. *Menuchothæ*: vide 1 Par. 2. 52. Vel, *munerum*, o. Ch. Legerunt *וְהָיָה כִּי יִבְנוּ בָּבֶלֶת*, quod significat munus, non modò quod Deo offertur, sed & quod hominibus datur, Gen. 32. 13, 20, 21. 2 Reg. 8. 8. Psal. 45. 13. q. d. Fuit comes sacrarum largitionum; vel, qui præerat muneribus offerendis Regi, eaque excipiebat; vel, qui dona Regis populo aut militibus distribuebat; vel potius, princeps oblationum Templi, h. e. summus Sacerdos, qualis hic fuit, 2 Reg. 25. 18. Jer. 52. 24. Vel, *militiæ*, Sy. vel, *cubiculi*, Q. in Mar. fim. Ca. in quo Rex quiescebat. Vel, *recreationis*, Ti. cuius commercio uti solebat Rex quoties animum remittere volebat, à feriis negotiis respirando: qui Regem per otium facietis suis colloquiis oblectavit. Vel, *quietis*, Mo. P. M. Calv. i. e. pacificus, placido & tranquillo ingenio: non ex eorum aulicorum numero qui Prophetis Dei molesti erant, eorumque mandata fastuosè respuebant; sed docilis, qui tantâ facilitate mandatum Prophetæ admittit, & periculosam hanc provinciam non detrectavit. Non ergò abs re additur hæc Seraia comendatio. 61. *Et, &c.* *וְהָיָה כִּי יִבְנוּ בָּבֶלֶת* Et leges, Mo. Ch. sic JT. Pi. M. Ti. Calv. &c. ut recites, Ca. Sed non oportuit Seraiam hæc pro suggesto, vel in via publica, recitare, (ut proficerent auditores: fuissent enim bis surdi ad sermonem Seraia: nec probabile est tunc familiarem fuisse linguam Hebraicam Chaldaicam;) sed legere in loco secreto, ut hinc colligitur, quòd jubetur colligere omnes sensus suos ad Deum, ipsūque alloqui. 62. *Dices, Domine*, (vel, *Jehova*, Calv. &c.) *in locutus es, &c.* Ac proinde futurum id credo. q. d. Neque Jeremias neque quisquam mortalium author est hujus vaticinii; sed tu, Domine, quem veracem esse statuo: ideòque coram ipso amplector quicquid lego. ¶ *Nè sit qui in eo habitet, &c.* At constat Juliani temporibus integra adhuc Babylonis mœnia superfuisse, quanquam majori ex parte habitatoribus exhausta. Sed Deus misericors sustinuit vindictam Ninive denunciatam; nec semper necesse est accidere quæ per Prophetas suos intentavit: nec semper distringit Deus in ultione gladium suum, quem in terrorem potius nostrum & emendationem, quam in excidium, intentat. 63, 64. *Ligabis ad eum lapidem, & projicies—in Euphratem; Et dices, Sic submergetur Babylon* Simile illud Horatii, — *Simul imis saxa renarint Vadis*

levata, nè redire sit nefas. Quod de Phocæorum factò adumbratum, qui, pariter ut hic Seraias, verbis adhibentes signum conspicuum, ut mos erat illo seculo, laminam plumbeam in mare jecerant. Per lapidem jurant in hunc modum: Jurans, lapide in manum sumpto, hæc dicit, Si fidem servavero, bene mihi sit; si fallam, reliquis omnibus feliciter agentibus, — ego solus excidam, sive ejiciar, ut hic lapis. Et hoc dicens lapidem à manu projicit. Sic submergetur, nempe calamitatibus: vide supra 55. ¶ *Et non, &c.* *וְהָיָה כִּי יִבְנוּ בָּבֶלֶת* Et non confurget, vel exsurget, (consistet, V. emerget, Strig. sic Ca.) à facie mali, &c. Calv. P. vel, à malo illo, &c. JT. Pi. propter malum, &c. Ch. præ malis, &c. Ca. propter afflictionem, &c. i. e. Non poterit hostibus resistere. ¶ *Et, &c.* *וְהָיָה כִּי יִבְנוּ בָּבֶלֶת* Et lassabuntur, Mo. P. V. &c. sic M. Strig. sub. cives Babel, i. e. erunt similes hominibus lassis, qui adversariis resistere non possunt. Et deficient, Ch. Quamvis defatigentur, JT. Pi. scil. Babylonii, in Babylone instauranda. ¶ *Hucusque verba Jeremia* Sub. contra Babel, Calov. vel, de everfione Babel, V. fim. Me. ut Jer. 48. 47. Al. Hæc est clausula non ad hanc tantum partem, sed ad totum librum, perti-nens: ut apparebit ex iis quæ jam dicemus. Hinc colligimus, caput ultimum non comprehendere sub libro prophetico Jeremiæ; nec ab ipso scriptum, sed ab alio viro Dei sancto additum, ad explicationem & confirmationem præcedentium. Rectius plerique à Jeremia ultimum caput additum esse statuunt. Sensus hujus loci est, verba Jeremiæ, prophetica scilicet.

CAP. LII.

1. *Illius, &c.* Pro certo haberi debet, hoc caput non fuisse ab Jeremia huic loco additum. Neque enim in eodem libro repetisset historiam antè positam, & quidem suo loco, cap. 39. & 40. Præterea, pertexitur hæc historia ad regnum Evilmeraduchi & finem usque Jechoniæ, quæ posteriora sunt temporibus Jeremiæ. Quare dubitari non debet quin primores captivorum, quos vocabant *וְהָיָה כִּי יִבְנוּ בָּבֶלֶת*, *αἱ χυδαὶ ἀρχαί*, hæc scripserint, ut essent *ἐκλογὴ* ad librum qui sequi Prophetias Jeremiæ solebat, i. e. ad Threnos Jeremiæ. Argumentum enim illorum planctuum his verbis continetur, quæ desumpta sunt ferè omnia ex fine posterioris libri Regum, additis quibusdam ex historia stru-cti à Salomone Templi. Prima hæc tria commata sumpta de fine cap. 24. lib. 2. Regum. Ab hoc versu ad 28. vide à 2 Reg. 24. 18. ad 2 Reg. 25. 22. nam omnia indè sunt accepta totidem ferè verbis, paucis exceptis, quæ hic observabimus: indè desumendæ notæ. 3. *Quoniam, &c.* *וְהָיָה כִּי יִבְנוּ בָּבֶלֶת* Quia secundum iram Domini factum est in Jerusalem & Juda, donec projecisset eos à facie sua, adeoque (hic illativum est) rebellavit, &c. Di. Nam ira Domini urgebat Jerusalem & Judam, donec à facie sua eos abjiceret, & Zedecias defecit à rege Babel, Strig. Quoniam adeò iratus erat in Hierosolymitanos & Judæos Jova, ut eos ex suo conspectu abjiceret; (Et ideo Regem bonum non daret, cujus pietate posset ab irrogando supplicio revocari, quoniam eorum puniendorum occasionem quærebat. Vide Esa. 6. d.) igitur rebellavit, &c. Ca. Quia propter furorem, &c. i. e. Nam tantam iram conceperat Dominus, &c. ut permiserit rebellare Sedeciam, &c. Alii, Nam cum ira Domini erat congregatio in Jerus.—donec projecit eos à facie sua: tum rebellavit, &c. i. e. Nam, invito & ægre ferente Domino, congregatio eorum qui evaserant, nec abducti fuerant in captivitatem, erat in Jerus.—donec ejecit eos à Terra sancta, ubi facies, sive præsentia, Dei erat. Proinde rebellavit, &c. h. e. ita volente Domino ut rebellaret, abducti fuerunt. Ità præterita peccata punivit Deus, tradendo Regem suis cupiditatibus, &c. Possunt tamen verba sic reddi, Imò (usurpatur per modum exaggerationis hic, ut Esa. 32. 13. Jerem. 14. v. 5, 18.) ad iram Domini fuit (vel, accessit) contra Jerus.—quod (Heb. & pro quod, ut Jer. 48. 12. & 49. 2.) rebe-

rebellavit, &c. Id quod Deus ita ægre tulit, ob nomen suum & foedus violatum, &c. Plura de his verbis vide 2 Reg. 24. 20. 2 Par. 36. 13^f.

4. Munitiones] Chaldaeus vertit, מִנִּיּוֹנִים, Græcā utens voce. Est autem μαχημα vallum, agger. K. exponit, turrim ligneam^e.

5. Et fuit, &c.] Heb. וַיָּבֵי venitq; civitas in obsidionem. Hypallage, pro, *Obsidio venit in urbem*, i. e. obsessa est urbs^b.

7. Ad hortum] i. e. Pone hortumⁱ.

9. Locutus est, &c.] i. e. Tulit sententiam in eos tanquam perduellionis reos^k. Fuerunt enim perfidi in Deum & Regem Babylonis^l.

11. In domo carceris; ita P. &c. בְּבֵית הַשְּׁבִי Praefectura-
rarum, Mo. JT. inquisitionis, ubi in reos inquiritur: Chald. מִנְּשִׁיבֵי vinctorum; o. durius, מִלְּבָב (mole^m). ¶ *Usque ad diem mortis ejus*] Elliptica loquutio, qualis Esa. 38. 21. *Contendant (sub. & imponant) super ulcus*; ita hinc, *Posuit eum in domo*—(sub. & detinuit) *usque ad mortem*ⁿ. [Pi. locum sic reddit, *Et posuit eum in loco aliquo praefectura-
rarum*, (Heb. *visitationum*, i. e. cui plures ministri praefecti erant ad visitandum captivos^o), ubi mansit usque ad, &c.]

12. Decima mensis] At 2 Reg. 25. 8. est, septima^p. Error haud dubie, ex veteribus notis numeralibus, aut hic, aut illic^q. Quod tamen non est necesse^r. Cursus Nabuz. [à Réblatha ad Jeros.] inchoatus erat 7. die, & finitus 10. die. [Plura vide ad dictum Regum locum.]

13. Omnes domos Jerusalem, & omnem domum magnam, &c.] Vel, nempe omnem, &c. Copulativa hic usurpatur, non per modum distinctionis, sed restrictionis & explicationis; qu. d. Combussit omnes domos, non quidem omnes simpliciter, sed omnes magnificas, &c.^t.

15. De, &c. וּמִלְּבָב Et (vel, Autem, P. Calv. Veruntamen, V. Item, Pi.) de tenuitatibus (vel, tenuibus, JT. Pi. pauperibus, P. Calv.) populi, Mo. &c. & residuo populi, Mo. vel, id est, reliquum populi, JT. vel, nempe reliquias populi, Pi. Angl. [Ca. hæc verba cum sequentibus sic reddit, *Reliquias hominum qui in urbe supererant, & hæc annotat,*] Hunc locum redundantem emendavi ex 2 Reg. 25. 11, 12. Alioqui plebei iidem & reliqui vel relegati viderentur. Et sanè caput hoc multis in locis discrepat ab illo^v.

17. Confregerunt, &c.] Quò facilius portari possent^x.

18. Et creagras, וְיָצִי Et hamas, JT. Pi. Mirum quot modis hanc vocem vertant. Creagras hic posuere Græci, & Latinus: Græci alibi, καλυπτήρας, φιάλων, σερμαίς, πυρεία. Latinus modò creagras, ut hic, modò forciper, modò tridentes, modò scutras, modò trullas. Quidvis potius crediderim quàm scopas fuisse, ut quidam vertunt. Neque enim tanti erant ut eas tanto itinere auferrent Chaldaei. וַיִּשְׁרֹף Hebraicè, & וַיִּשְׂרֹף Chaldaicè, est, remove. Id facit ut palas fuisse existimem^y. De nominibus hujus versùs & sequentium vide Exod. 27. 3. & 2 Reg. 25. 14, 15^z.

¶ *Que in, &c.* וְיָצִי ¶ *Quibus ministraverant*, JT. Pi. nempe sacerdotes in offerendis Deo sacrificiis^z.

19. Quotquot aurea, aurea, & quotquot argentea, argentea] i. e. Utriusque materiæ ἀλόφωγα, (solida,) nullâ inanitate, nullâ admixtione^b: integra, non confecta, ut ænea^c. Tam aurea quàm argentea^d.

20. Vitalos (vel, boves, Mo. P. &c.) — areos, qui, &c. וְיָצִי Qui (sub. erant, P. JT. &c.) sub basibus, Mo. P. M. Calv. JT. Imò non sub basibus erant, sed sub mari, i Reg. 7. 25. collat. cum 27^x: bases autem non erant sub mari, sed sub minoribus lavacris, i Reg. 7. 27, 38^f. [Hunc nodum variè solvunt.] 1. וְיָצִי hic valet וְיָצִי, juxta, vel prope, bases^g. 2. Inferiores maris partes hic vocantur bases^h. 3. Ellipsis est, sic supplenda, qui erant subter, (sub. mare, V. G. K. in Buxt. cujus meminitⁱ), & bases^k; quæ scilicet suppositæ erant conchis^l. 4. [Alii novâ versione expediunt:] qui erant loco, vel vice, (vel, in loco, Pi.) basium, Strig. Buxt. ex Gal. & Deod. & Luth. quippe erant sub lacu, [five mari,] i Reg. 7. 25. וְיָצִי interdum locum sign. ut Exod. 10. 23. i Sam. 14. 9. Hab. 3. 16ⁿ. ¶ *Non erat pondus, &c.*] i. e. Non potuit præcopia eorum pondus explorari^t.

21. De, &c. וְיָצִי Et columnas (vel, Et

columnarum, P. sic Ch. Columna autem, i. e. Quod ad columnas duas attinet^o: Columnis autem istis, JT. Præterea, o. V. ad istas columnas quod attinet, Pi.) octo decem cubitorum (sub. erat, P. &c.) statura; vel altitudo, columnæ unius, Mo. P. &c. vel, uni, Pi. unicuique, JT. Al. Columnæ tantæ erant, ut decem & octo cubitos haberet altitudo, &c. M. Congruit hic locus cum i Reg. 7. 15. & cum 2 Reg. 25. 17. At in 2 Par. 3. 15. columnæ dicuntur esse triginta quinque cubitos longæ. Hanc difficultatem variè solvunt^r. 1. Ex differentia cubitorum. Cubitus duplex erat: 1. communis; 2. sacer, qui communem palmo excedit, Ezech. 40. 5. & 43. 13^q. Et cum hoc non sufficiat, alii addunt, dari tertium cubitum, dictum præcipuum cubitum, 2 Par. 3. 3. vel, axillarem cubitum, quia ab extremitate manûs usque ad axillam porrigebatur: qui communi duplò major erat^r. Ità quidem respondèrent mensuræ, uno tantum cubito vel in majore numero omisso, quia ad basin pertinebat, vel in minore numero addito, ad complendum five rotundandum numerum. Sed de illò cubito dubitari potest, &c. 2. Scapus columnæ erat 18 cubitos longus; basis, capitellum, corona, &c. 17 reliquos obtinebant^t. 3. Hic locus de singulis columnis agit, ibi de utrisque simul sumptis^v. 18 cubitos communes altæ erant [singulæ:] qui, si demas basin, faciunt [in utraque] 35 cubitos memoratos 2 Par. 3. 15^x. ¶ *Funiculus, &c.* Id est, μελίσσω, five periphæria^y. ¶ *Grossitudo, &c.* וְיָצִי Et crassitudo, vel densitas, ejus, Mo. M. JT. i. e. diameter. Omnino necesse est scitibz hic erraverint in numero: Nam quatuor digiti non possunt facere dimetientem ambitus octo [forsan diceretur duodecim, ut habet textus,] cubitorum in columna^z. Admodum promptus est Grotius ad ἐγκλίμασα adversus Codicem authenticum, quasi is corruptionem passus sit^a. Fallitur potius Grotius: nec enim describit hic author diametrum columnæ, (quod superfluum fuisset, quoniam ea ex periphæria antè tradita facile colligi posset,) sed crassitudinem æris per totum corpus columnæ, quæ, licet concava esset, non prorsus solida, æs tamen ejus erat crassum quatuor digitos. Confirmatur hoc ex collat. i Reg. 7. 26. & 2 Par. 4. 5. ubi maris crassitudo (eadem vox quæ hic habetur) dicitur esse palmaris, quoniam ejusdem & perimenter & diameter antè descriptæ sunt^b.

22. Altitudo capitelli unius quinque cubitorum] Congruit hoc cum i Reg. 7. 16. discrepat autem à 2 Reg. 25. 17. ubi est, *trium cubitorum*. Resp. 1. Capitelli duæ partes erant; una inferior & plana, altera superior & curiosè cælata: illa 2 cubitos, hæc 3, obtinebat: illa ibi omittitur, ut ad scapum columnæ pertiniens, & hæc tantum memoratur^c. 2. Capitellum, quod ad basin pertinebat, non erat in columna, sed in scapo, ut patet ex collat. i Reg. 7. 26. & 2 Par. 4. 5. ubi maris crassitudo (eadem vox quæ hic habetur) dicitur esse palmaris, quoniam ejusdem & perimenter & diameter antè descriptæ sunt^b.

23. Malo granata nonaginta sex dependentia, וְיָצִי Ad ventum, Mo. Ti. sub. omnem, Ti. ventum versùs spectantia, Pi. sim. Angl. i. e. opposita 4 ventis, seu plagis mundi^d: (sic enim vox *venti* usurpatur i Par. 9. 24. Jer. 49. 36. Ezech. 42. 20e.) Ad, five in, plagam, P. M. JT. sub. quamque, JT. vel, sub. unam, P. M. & sub. posita, M. In singulis lateribus, Ca. ad latus unum, V. sic Ch. Ang. In latere, apparenti scilicet; i. e. quæ videri poterant ab eo qui non circuibat totum illud corpus columnæ: is enim tum non videbat quatuor reliqua malo granata^f. Sed duæ hic occurrunt difficultates. 1. Malo granata hic 96, at i Reg. 7. 20. sunt 200 in quolibet capitello, & 400 in utroque 2 Par. 4. 13. Sed hoc facile & unanimiter solvunt. Duo, inquit, eorum ordines erant, unus supra alterum, & in utrovis centum. 2. Difficultas major videtur, quòd malo granata, hic 96, debent esse centum ex collatione istorum locorum^g, & hic statim centum esse dicuntur. Resp. 1. Forsan scriba erravit. 2. Vel, centum dicuntur ad rotundandum numerum^h. 3. Videbantur tantum 96; quatuor autem reliqua latebant visum: nam corpus sphaericum aspici undique non potest uno obtutu. Loquitur igitur de visisⁱ.

4. Erant 96 in cujusque columnæ dimidiato latere: quæ omnia juncta ex duobus lateribus duarum columnarum faciunt quadringenta, ut est 2 Par. 4. 13, addito scilicet ad quodque latus uno malo Punico distinguente latera^k. Non placet, quia nec convenit cum voce *venti*, nisi duos tantum ventos esse velimus; nec additio istorum 8 malo granatorum numerum illum complet^l. 5. Ex

5. Ex voce *תורת*, *ventum versus*, percipitur coronas columnarum fuisse quadratas, ita ut singula ejus latera singulas mundi plagas spectarent: malograta autem 24 erant in quolibet latere: quibus si addas quatuor illa quæ posita erant in angulis, fiunt

24. Et tulit (sub. è templo, V. G. ut ostendit oppositio sequens P.) — *Saraiam*, &c.] Alium ab illo Jer. c. 51. v. 59. ¶ *Sacerdotem secundum*] Sub. ab eo, V. qu. d. vicarium summi Pontificis, secundæ dignitatis ab illo.

25. *Septem viros*] Ità & Josephus. At 2 Reg. 25. 19. *quinque* habet †. Resp. Duo erant minùs illustres, ideòque ibi omittuntur. ¶ Et, &c. *יָאֵת סֹפֶר שָׁרָיָה* [†] Et (vel, Item, Pi. Imò, G.) scribam principem (vel, principis, Pi. G. primarium, JT. & ducem, Sy.) exercitus, sive militie, exercentem (vel, qui colligebat, P. sic M. Ch. vel, militare faciebat, G. ad verb. exercitificabat, Pi. vel, qui habebat potestatem conscribendi exercitum, V. fim. Ti.) *populum* (vel, ex populo, V. Ti. Pi.) *terra*, Mo. &c. i. e. plebeios ejus regionis. i. e. Qui cives ascribebat numeris, & delectui aderat. Vide non dissimile officium in castris Assyriis, eodem nomine *סֹפֶר*, Esa. 33. 18. Al. Et *Sophrem* imperatorem, qui rei militaris indigenarum curam gesserat, Ca. Et *Sopher* principem exercitus, qui experitur militaturos, Q. in V. Sic in 2 Reg. 25. 19. *Sopher* Vulgato est nomen proprium, quod non placet.

28. *Anno septimo*] Regni Nabuchodonosoris, ut sequentia indicant. At 2 Reg. 24. 12. est, *octavo*. Resp. Partim circa finem anni septimi, partim circa initium octavi. ¶ *Tria millia*, &c.] Est hæc ea ipsa abductio prima quæ narratur 2 Reg. 24. 12. — 16. tempore Joachini regnantis. Sed discrepant numeri; nam ibi habes abductos plus decem millibus. Resp. 1. Tria millia erant ex tribu Juda, reliqui septem ex tribu Benjamin, aliisque tribubus; vel, ex universa regione, in qua adhuc multi ex decem tribubus remanebant. Hanc solutionem indicat locus 2 Reg. 24. 14, 16. Cùm enim dictum esset decem millia abducta, paulò post tantum septem millium fit mentio, subductis videlicet illis 3000 Judæis.

29. *Anno octavo-decimo*] i. e. Eo tempore cùm urbs capta est; quanquam suprà 12. & 2 Reg. 25. 8. is annus dicitur fuisse 19. unde corrigendus videtur hic locus. Imò erat in fine 18. & initio 19. ¶ *Animas octingentas*, &c.] Illustriores in populo hinc recenset: alioquin universa multitudo abducta est.

30. *Anno vicefimo-tercio*] Quo scilicet cepit Tyrum & Sidonem. Hoc in historia Regum & Paralipomenis non est. Sed omnino credibile est id factum cùm, post interfectum Godoliam, novi motus metuerentur. Vide in 2 Reg. 25. 26. & Jer. 41. 18. ¶ *Quatuor millia sexcenta*] Videtur mihi hic numerus æquo minor esse; ideòque suspecta & summa, & numeri præcedentes. Notæ quæ olim in libris usurpatæ facillè inter se mutan-

tur. Sed suspicio nulla est. Nam colligitur hæc tantum numerus eorum qui hinc positi erant è tribus abductionibus. Totum hoc præcisè respondet prædictis partibus P.

31. *Anno transmigrationis Joachin*: primæ abductionis, in qua abductus Joachin, sive Jechonias: *יְחֹנָאִן* [†] A deportatione, &c. JT. vel, post deportationem, Pi. Angl. Sic particula *7* hic accipi videtur, sicut & Esa. 38. 17.

Dan. 11. 6. *Captivitas*, i. e. à captivitate †. ¶ *Vicefima-quinta mensis*] At 2 Reg. 25. 27. est, *vigesima-septima*. Ergo in alterutro loco est lapsus librarii. Sed in

his *ενασσοφανείας* satius longè est Interpretes consulere, & loca conferre, aliquando etiam nostram ignorantiam confiteri, quàm textum Sacrum corruptionis redarguere. [Hæc loca sic conciliant.] Elevatus dici po-

tuit, & die 25. quia tunc elevari cœpit cùm emerfit è vinculis, vel, quia tunc decretum de eo elevando factum, & res ad id comparatæ; & die 27. quia tunc plenè effectum est, & honores illos consequutus est.

Rex cœpit hoc dicere 25. & adimplevit 27. ¶ *Elevavit*, &c.] Calamitosi sunt capite demisso. Unde, *elevare alienius caput* est, ansam lætitiæ præbere, & eum honore afficere, sive pristinæ dignitatij restituere. Chald.

magnificavit. ¶ *Ipsa*, &c. *בְּשֵׁנִית מְלָכָה* [†] *Anno regni sui*, P. V. &c. sub. primo, V. *Anno quo regnare cœpit*, JT. Pi. fim. Angl. ut, cùm regnavit, i. e. regnare cœpit, v. 1. simil. 2 Reg. 25. 27. Sed quæ causa hujus fa-

voris? Resp. 1. Nabuchodonosoro cum bestiis agente, Regnum administravit Evilmerodach. Ubi autem ille, exacto septennio, Regno restitutus est, cùm audiisset

filium multa peccasse, aut de insania patris gavisum esse, illum coniecit in carcerem, ubi etiam Jechonias erat.

Ibi ergo illi amicitiam contraxerunt, &c. 2. Dedit illi Deus favorem apud Regem, quod se spontè dederat, juxta monitum Jeremiæ. Sed nullum tale mo-

nitum legimus. 3. Si conjecturis locus esset, putarem Jechoniam adolescentem, quum abduceretur Babylo-

nem, & fortè venustum & pulchrum, Evilmerodacho, tunc puero, gratum fuisse, utpote cœtaneum ejus, & Regem.

32. *Locutus est cum eo bona*] Sub. verba: i. e. consolatus est cum blandis verbis, & affatus amicet. ¶ *Super thronos regum*, &c.] i. e. In loco eminentiore, &c.

33. *Mutavit vestimenta carceris ejus*] i. e. Quibus utebatur dum esset clausus in carcere: q. d. Dedit ei vestes dignas Rege. ¶ *Panem coram eo*] Id est, in ejus aula; vel, mensa; vel, significat mensam ipsi in aula paratam. Confer 2 Sam. 9. 7.

34. Et, &c. *וַיֵּאָכְלוּ* [†] Et (vel, Nam, JT.) *cibus* (vel, portio, P. *commeatus*, Angl. Cibus præcipuè intelligit, sed unà alia necessaria. *Cibarium*, JT.) *ejus*, *cibus* assidue, &c. i. e. Annona, & cibus constitutus assidue, dabatur ei, & sine intermissione. Al. *Ad cibarium* verò ejus quod attinet, (quo scilicet cibabantur ejus ministri; Heb. *Et cibarium ejus*, nominativus absolute positus;) *cibarium* jure datum fuit ei, Pi.

SYNOPSIS

Criticorum aliorumque Commentatorum

IN

THE RE N O S,

Sive LAMENTATIONES

J E R E M I Æ.

PROLEGOMENA. De Auctore nemo dubitat pi-
us, cum in Bibliis præfixum sit Jeremiæ nomen.
Valde fuit aptus ad tractanda *re deinde* (que
affectus excitant) Jeremias. Apparet id & ex scri-
ptis ejus Prophetis, & inde quod in Josiæ Regis mor-
tem lessum fecit, ut didicimus 2 Par. 35. 25^b. Hi
Threni iidem sunt qui in funere Josiæ conditi dicuntur
2 Par. 35. Ità statuunt Jos. Antiq. 1. 6. & Chaldaus
& Hieron. & Rabanus & Mald^c. Sed crassus hic error
est^d. Multa hinc narrantur quæ Josiæ non conveniunt.
Neque eo tempore omnes hominum ordines ità vexati
sunt, aut temerata sacra, &c. ut hinc refertur. Compo-
situs ergo est hic Liber cum gens Judæa vel obsessa fuit,
vel abducta*: post urbem excisam, & populum in ex-
silium abductum. Deslet hic cladem gentis suæ^f; id-
que tam patheticè, ut cum hoc libro comparata tra-
gica Senecæ, &c. vix umbræ sint & ludi^g. Argumen-
tum horum *deinde*, ut & LXX in capite annotarunt,
excidium urbis, & deportatio populi. Et si hic Liber
non unam tantum calamitatem Judæorum deslet, sed
multiplices, inde à Josiæ temporibus usque ad excidi-
um Regni & populi: non dubium est tamen (ut auctor
est Hezra 2 Par. 35. 25.) quin occasione mortis Josiæ à
Propheta fuerit conscriptus, & Ecclesiæ traditus. Nam
quum vidit Propheta (qui prius de Regni excidio pro-
phetaverat) Josiam occisum, &c. ex istis malorum
gravissimorum primordiis lamentum conscripsit, quo
tum res præsentis, tum etiam successuras alias, com-
prehendit, ut præmonita Ecclesia tunc resipisceret, &c.
Hic quoque Liber poeticis addendus: scriptus est enim
metris^h. Certum est, poeticis constare numeris, quan-
quam nihil de antiqua Hebræorum poesi certum sitⁱ.
Per Alphabetum hinc digesta sunt omnia, excepto ul-
timo capite: hac tamen differentiâ, quod primum, se-
cundum & quintum [Lege, quartum, alioqui nec veri-
tas nec sensus constat.] caput singulis literis singulos
dant versus; caput tertium, tertios^k. Factum hoc, for-
san, ut facilius disceretur, & memoriâ teneretur^l. No-
tandum autem in 2. 3. & 4. capite inversum ordinem
literarum *ד* & *י*, & *ד* contra morem præcedere: cujus
rei non aliam possum conjectare rationem, quam quod
Chaldaei alio ordine sunt usi quam Hebræi; sicut &
Arabes aliter digerunt literarum ordinem. Itaque
primo capite loquitur Jeremias ut Hebræus; sequen-
tibus, ut Chaldaeorum subditus^m. Sed hæc conjectu-
ra parum probabilis est, quod Chaldaei, Ebræas literas
omnes & solas retinentes, cæteras omnes parili ordi-
ne recenseant cum Ebræisⁿ. Est hic liber apud He-
bræos sine nomine, nisi quod à prima ipsius dictione
nominant *יְרֵמְיָהּ*, i. e. *Quomodo*. In Commentariis ta-

men appellant eum *יְרֵמְיָהּ*, Lamentationes. A LXX. V. & M.
autem dicuntur *deinde*, quod lamentationes, seu fletus,
significat P.

CAP. I.

1. **Q**uomodo sedet (i. e. vel, permanet; vel, jacet, sive
prostrata est^b; vel, sedet humi^c, more lugen-
tium^d, ut Esd. 9. 3. Lam. 2. 10*: vel, *sedet*, Mo. 8. *man-*
sit, Ar. *desidet*, JT.) sola (vel, solitaria, M. JT. Ar. &c.
i. e. infrequens, orbata liberis, sive civibus^e), — plena, &c.
רַבְּתִי Multa (vel, copiosa, P. amplissima, JT. sim.
Pi. sub. quondam, P.) populo, Mo. &c. aliquando populo-
fissima, Ti. Interrogatio admirantis^g, & commiseran-
tis^h, & rei indignitatem notantisⁱ. q. d. Quo tanto
scelere hominum, quâ tantâ indignatione Dei, fieri po-
tuit? Respondet huic descriptioni nummus temporib-
us factus similibus, i. e. Vespasiani, ubi Judæa sedet
plorans sub palma, in forma captivæ^j. ¶ Quasi vi-
dua] Derelicta à sponso suo; i. e. vel Deo^k, vel Rege^l.
¶ Domina, &c. *רַבְּתִי* Multa (vel, Ampla illa, Pi.
Magna, M. Ti. V.) in gentibus, vel inter gentes, Mo. Pi.
&c. cui scilicet tributa pendebant gentes, Ammon.
Moabitæ, Palæstini, &c.^m. ¶ Princeps (vel, do-
mina, P. Ti. præcipua, Ar.) provinciarum] Vel, inter
provincias, JT. Pi. Illa urbs quæ Ammonitis, Moabitis
aliisque imperaverat P.

2. In nocte] q. d. Non modò interdiu, sed & nocteⁿ,
quæ tamen nobis concessa est ad quietem^o. Vel, nocte,
quæ, ob solitudinem, vacationem à labore^p, tenebras^q,
& silentium, aptior est lacrymis^r. Vel, in nocte, nempe
afflictionis, ut Amos. 5. 8, 18, 20*. ¶ Lacrymæ ejus
in, &c. *לִּפְנֵי* Super (vel, in, M. vel, defluunt in,
P. sim. JT. Pi. vel, sunt super, Ang.) genas (vel, maxillas,
P. JT. Pi. sic Mo. M. &c. Ità quidem vox significat, sed
hic improprie accipitur^s.) ejus, Calv. Ang. ¶ Amici
ejus] Vicinæ gentes^t; ut Idumæi^u, vide ad Psal. 137.
v. 7^b. Moabitæ^v, Assyrii & Ægyptii, olim confederati
ejus^w.

3. Migravit (vel, i. in Babyloniam, eò deportatus*:
vel, 2. ad vicinas gentes^x, ad quas sponte fugerunt^y),
— propter, &c. *וּבְגִלְתִּי* Pro afflictione, vel, propter affli-
ctionem, &c. Mo. P. M. Ti. &c. i. e. Vel, 1. eò quod ip-
sa afflixit pupillos & viduas, & cum duritia traxit
servos Hebræos, V. ex Ch. Vel, 2. quia oppressi erant,
vel à suis Regibus^z, vel ab hostibus, propter quorum
tyrannidem dispersi sunt Judæi huc illuc: id hic sig-
nificat, deinde gradatim progreditur ad exsilium^{aa}.
Vel, 3. pro afflictione, sub. à Chaldaeis perpeffa^{ab}. Al.

16. per afflictionem, &c. *h*ic, non præ, sed per, sign¹. [Strig. locum sic reddit, *Juda captiva detinetur in calamitate & tristi servitute*. Ca. sic, *Relegatâ præ miseria servitutisque magnitudine Judæa*.] ¶ *Apprehenderunt eam inter*, &c. *בין המצור* Inter angustias, Mo. P. Ti. JT. Calv. Ca. &c. propriè, angiporius, M. V. vel, macerias, M. ex K. V. duas, unam hinc, & alteram ihdè^m; unde nequeat effugereⁿ. Metaphora à venatoribus, vel latronibus, qui prædam suam in angustis locis invadunt, &c.^o.
4. *Lugent*] q. d. Desertæ, solitariæ, infrequentes sunt P, quasi lugerent^q. ¶ *Quod non sint qui veniant ad*, &c. *למה לא יבאו* Ad solennitatem, P. M. JT. &c. vel, solennitates, Pi. vel, statas ferias, Ti. V. Pascha, Pentecosten, Scenopegiam^r. Deest *7*, vel *7* [†]. Al. ad Templum, quod solennitas Dei vocatur Psalm. 74. 4, 8^r.
- ¶ *Et ipsa*, &c. *למה לא יבאו* Et ipsa (sub. est, M. Ca. JT. Pi.) amaritudo ei, Mo. vel, sibi, JT. Pi. vel, in amaritudine, M. in mæore, Ca. Affligit se amarissimo dolore^v. Et ipsi amaritudo est, P. Et quod ad ipsum attinet, amaritudo est ei, si *מר* nomen sit, ut 1 Sam. 15. 32; vel, amarum est ei, si verbum sit, ut esse potest. Vide Ruth 1. 13. Amaritudo, pro gravi dolore, sive afflictione^z.
5. *In capite*] Ità Mo. M. vel, in caput, P. Ti. JT. Pi. &c. i. e. Superiores sunt, & dominantur ei^v. ¶ *Locus plethi sunt*, ità^o. Ar. *למה לא יבאו* Prosperè (vel, feliciter, Ti. Ca. tranquille, JT. Pi.) egerunt, P. M. vel, agunt, JT. Pi. Ca. habitaverunt in pace, V. ¶ *Ante*, &c. *למה לא יבאו* Coram hoste, JT. Pi. simil. P. Ti. Calv. &c. non, ab hoste fugientes, ut Deut. 28. 25. sed, abacti instar jumentorum, ut 2 Par. 28. 5, 8^z. sequentibus hostibus qui eos abducebant captivos^z.
6. *Omnis decor ejus*] i. e. Pulchræ vestes^b; vel, Regnum^c. Nudata est omnibus ornamentis, Templo, Regno sacerdotali, &c.^d. ¶ *Velut arietes*, &c. ità^o. Ar. *למה לא יבאו* Ut cervi (timidi^{*}, & veloces, præcipuè urgente penuriâ^f), qui non inveniunt, vel invenierunt, (i. e. non habent, non inveniri, pro, non esse, ut Luc. 17. 18^z.) pascuum, P. Calv. &c. ¶ *Absque fortitudine*] Ità Mo. vel, viribus, M. Pi. quibus se defenderent^h. ¶ *Imbelles*, Ca. languidi, Sy. [Ti. hoc, cum præcedentibus verbis nonnihil transpositis, sic reddunt, *Abeunt ante persequentem, quod nullus super sit vigor*.]
7. *Recordata est* (vel, Recordatur, JT. Pi. G.) *Jerusalem dierum afflictionis suæ*] Ità Mo. P. &c. Quam nunc patiturⁱ. Significat eam in splendore suo fuisse quasi ebriam, nec satis reputasse Dei beneficia: nunc autem, quasi ex veterino suo experrectam, sensisse unde ceciderat^k. ¶ *Et*, &c. *למה לא יבאו* Vocem hanc deducunt, vel, à *מר*, quod sign. conqueri, vel migrare; vel, à *מר*, deficere[†]. [Hinc variant.] Et rebellionum, vel prævaricationum, suarum, Mo. V. Quæ causæ malorum^l, Al. & indigentiarum, &c. P. vel, penuriæ, &c. Calv. ploratum, &c. JT. gemitus, &c. Calv. exiliorum, &c. Pi. transmigrationis, &c. M. punitionis, &c. Sy. paupertatis, &c. Mar. ¶ *Desiderabilium suorum*] Ità Mo. P. &c. nempe, pacis, victoriarum, fertilitatis, prophetiarum, &c.^m. Supplendum hîc, &c. i. e. Simul tempora felicitatis suæ cum his temporibus comparatⁿ. Memoriâ præteritæ felicitatis gravior apparebat hæc calamitas^o. ¶ *Diebus antiquis*] Significat continuam seriem & diuturnum cursum beneficentiæ Dei P. [Q. hoc cum præced. sic reddunt;] *Jerusalem recordatur hoc tempore quam misera & deserta sit, & quam multa bona olim habuerit*, Strig. *Veniunt Hierosolyma in mentem cum dies afflictionis suæ, & rebellionum suarum, tum omnia expetibilia suâ, quibus usa est retro temporibus*, Ti. Recordatur Hierosolyma suæ miseriæ, querimoniarumque tempore suas præteritorum temporum tot jucunditates, Ca. ¶ *Deriserunt*, &c. *למה לא יבאו* Ridet, vel riserunt, vel deriserunt, cessationes (vel, super cessatione, He. in V. propter cessationes, Pi.) ejus, JT. nempe, non veteres illas lætas, quum sanctificarent in patria Sabbatum: sed tristes illas in exilio, quibus cogebantur cessare ab ob-eundo cultu Dei, &c.^q. Vel, quod cessaret totus ille decor ante nominatus, nempe Principes & res omnes desiderabiles^r. Vel, quod cessaret lætitia ejus[†]. Vel, de contritione ejus, Sy. vel, super habitationes ejus, &c. vel,

- sabbatum, five sabbata, ejus, P. V. G. ex Vulg. Calv. sic Ti. Mo. &c. i. e. ritus omnes veræ Religionis^t; omnia^v. festa, omnem cultum Judaicum^v. Non dubium est^t, quin Gentes probrosè jam objicerent Judæis, ipsos Sabbatum agere; q. d. Ecce, nunc est tempus colendi Dei, licet vobis longum Sabbatum & continuum agere. Simili ironiâ Deus perstringit Judæos Levit. 26. 33, 34, 35^z. Solebant Gentiles irridere Judæos ob Sabbatum, &c. V. Ut Agatharcides, l. 1. contra Appion. ubi vocat^t. *πράον ἐσθλόν*, (præsumptum morem.) Seneca apud Augustinum de Civit. Dei, 6. 11. ubi septimam partem [vitæ vel temporis ait] sic perdi vacando. Plutarchus de Superstitione, & Rutilius in Itinerario^z. Persius sat. 5. — at^z. cum Herodis venere dies, undæque fenestra, Labra moves tacitus, recutiâque sabbata palles. Juvenal. sat. 5. de Judæo, — cui septima quæque fuit lux. Ignava, & partem vitæ non attigit illam. Et Judæi sæpe dicti sunt Sabbatarii; ut Martial. 4. 4. & Lucian. de Scribenda historia^z. Mirum verò non intellexisse eos quantæ esset utilitatis aliquos esse conventus ad docendam veram pietatem, cum alibi templa essent sine ulla institutione, scholæ sine ulla pietate^b.
8. *Peccatum* (vel, Perpetuò, Ti. vel, Graviter, Pi. vel, Flagitium, Sy.) peccavit] Ità Mo. P. &c. vel, perpetravit, JT. Ti. i. e. Gravissimè peccavit^c: dignissima est his pœnis. Non luget cladem patriæ, ut increduli, (qui Deum sævitæ accusant; ut Virgilius, *Postquam res Asia Priamique evertere gentem Immeritam visum superis* — & — *ferus omnia Jupiter Argos Transtulit* —) sed Deum justum esse vindicem clamat, &c.^d. ¶ *Propterea instabilis*, &c. *למה לא יבאו* Fuit (vel, facta est, Calv. Pi. G. &c. Sy.) in derisionem, P. vel, commotionem, Mo. V. Calv. sub. capitis, gentibus, quæ deridentes eam commoverunt caput^{*}. Vel, horrore, Sy. lapsationi, Ar. in fluctuationem, &c. vel, in migrationem, i. e. dejecta est à patria^f. Abacta est in transmigrationem, M. vel, captivitatem, V. variè jactata est, Ti. ut separata, i. e. *ἐκ τῆς πατρίδος*, (mulier menstruata.) Nam impuritates legales figuram habent impuritatum animi. Vide infra v. 17^z. Tanquam mulier ex menstruo immunda, Pi. tanquam ex immunditia separata est, JT. i. e. Quia peccavit in Deum, conjugem suum, Deus abiecit illam, & separavit à se, ex ceremonia Legis, Lev. 12. & 15. Allegoricè enim hæc dicuntur^h. ¶ *Viderunt ignominiam* (vel, nuditatem, Mo. JT. turpitudinem, P. sim. Ti. ob-scena, Ca.) ejus] Ità M. Id est, ità contumeliosè tractatam, ut mulieres quibus omne tegumentum detrahiturⁱ; ut scorta hoc pacto publicæ pœnæ & ignominiaⁱ exposita^k. ¶ *Ipsa*, &c. *למה לא יבאו* Ipsa gemit, (vel, suspiravit, Mo. gemens, Calv.) & avertit se (vel, conversa est, Calv. Mo. &c.) retrorsum, JT. Pi. præ pudore^l: ut solent foeminae ve-recundæ^m. q. d. Dejicitur omni spe restitutionisⁿ.
9. *Sordes* (vel, Immunditia, Mo. M. Ti.) ejus (nempe sanguinis menstrui, ex collat. vers. præced^{*}.) in, &c. *למה לא יבאו* In simbriis ejus; Mo. P. M. Ti. &c. sub. haeret, Pi. Undiquaque manat & conspici se dat profluvium ejus. Perstat in comparatione^o. Exponunt vel, i. de culpa^p: q. d. Sine omni verecundia peccavit, si-milis facta mulieri impudenti, quæ non veretur menstruum sanguinem in simbriis publicè circumferre^q. Iniquitas ejus redundat, & omnium oculis patet^r. Impudenter se prostituit ad omnia flagitia[†]. Etiam sub extremam cladem publicè fornicabatur^t. Vel, 2. de pœna: q. d. Ignominia & miseria ejus occultari nequeunt, quin omnibus appareant; ac si mulier laboret tali profluvio, ut sanies diffuat usque ad extremas partes vestium^v. [Ca. hoc cum sequent. sic reddit, *Laciniis habet sordibus co inquinatas*,] immemor eorum quæ ei sunt à tergo. Per lutum agitur in exilium, & ità urgetur à prædonibus ut respiciendi non sit potestas^z. ¶ *Nec recordata est finis* (vel, novissimi, Mo. &c.) sui] Sic Calv. Pi. &c. i. e. Quid sibi futurum esset, & quam graviter esset punienda^z: quem finem habitura esset impietas ipsius, nempe castigationem Divinam^z: vel, pœ-næ tantis sceleribus decretæ, & jam infligi coeptæ^z. Al. Designat extremam eorum in ærumnis suis desperationem, quod nihil sperarent in futurum tempus, nec animos attollere possent ad proni siones Dei, & in bonam

nam spem^b. ¶ Deposita, &c. [וְהָיָה כְּלִי] Et (vel, Sed, M. Quia, Calv. Idcirco, Pi. Propterea, V.) descendit mirabilibus, Mo. vel, mirabiliter, P. Ca. Pi. Calv. sic Ti. Nomen adverbii vice ponitur, hic וְהָיָה, alibi וְהָיָה, sed eodem sensu^c. Al. in, vel cum, mirabilibus, vel miraculis, vel admirationibus, M. V. i. e. admirabili descensu, summā dejectione & depressione^d: aded ut multi mirarentur lamentabilem casum tam
 * V. ex M. florentis urbis & Regni*. Dejecta est de gradu dignitatis suæ^e. Al. Prodigiose dejecti sunt & demerfi, aded ut in malis succumberent atque obtorperent, sic ut homines desperati, neque attenderent ad finem aut spem aliquam^f. [JT. totum sic reddunt, Immunditie suæ in simbris suis mercedem esse nondum recordata, descendit mirabiliter,] i. e. decrevit, & tanquam dejectur ex arce decoris sui. Agnoscit iustitiam Dei persistentis in iudiciis suis propter pertinaciam populi non advertentis ad immunditiam suam^h. ¶ Quoniam erectus est, [וְהָיָה] Magnificat, vel magnificavit, subse, V. Pi. JT. &c. i. e. immensa patravit: vel, temere se jactat inimicus, quasi hoc suā virtute factum sitⁱ. Quod videtur nobis occasionem dare desperandi, potius nos ad bene sperandum animare debet; nempe cum hostes insolescunt, & nobis insultant^k.
 10. Desiderabilia ejus] Non opes intelligit, sed res sacras, altare, mensam, arcam foederis^l; vel, Temp'li donaria^m. ¶ Quia, &c. [וְהָיָה גוֹיִם בְּאֶרֶץ] Quia (vel, Quod, JT. Imo, Pi. Certe, Angl. Etenim, Ti. sic P. M. Adeoque, Ca.) vidit (vel, videre coacta est, Ti. G.) gentes ingressæ sunt (vel, quum ingressæ sunt, Calv. vel, ingredi, P. Ti. vel, quod ingressæ sunt, Ang. vel, quomodo ingressæ sunt, Angl.) sanctuarium (i. e. vel, Terram sanctam, sic dictam Exod. 15. 17. quam nunc quasi suam possident, Esa. 63. 18ⁿ: vel potius, Templum^o; vel, Sanctum sanctorum^p), ejus, Mo. &c. nempe populi; quanquam propriè erat unius Dei Sanctuarium. Deus quidem sibi sacraverat; verum non propter aliquam utilitatem suam, sed propter salutem populi^q. ¶ Ne intrarent in ecclesiam tuam] i. e. Ne adungerentur coetui sive corpori populi tui^r: qui nec conubii jus nobiscum habebant. Vide dicta Deut. 23. 1^t.
 11. Gemen, &c. [וְהָיָה גֵּמֶן] Suffirantes quærentes (vel, quærent, P.) panem, Mo. P. gemuerunt (tempore obsidionis) quæsiuerunt, &c. Pi. cum gemitu quærent, &c. V. sic Ti. ¶ Dederunt (in obsidione^t) pretiosa—ad, &c. [וְהָיָה] Ad reficiendum se, JT. Pi. ad reducendum (vel, ut refocillarent, P. Heb. ad faciendum quiescere, V. ad retinendam, Ti. ut revocarent, M.) animam, Mo. Pi. sub. deficientem, M. V. Vide simile 2 Reg. 6. 25^v. Vita recreanda gratia, Ca.
 12. Ovos, &c. [וְהָיָה] Possunt verba legi vel interrogativè, vel affirmativè^x. Haud (vel, Ne, Ti. vel, Nihil, JT. Calv. Hoc nihil, Pi.) ad vos, omnes transeuntes viam, Mo. Calv. &c. vel, viatores, JT. [Variè explicant.] q. d. Video me non vobis esse curæ; nihil ad vos dolor meus. Hoc deflet, quod nullā misericordiā aut doloris sensu tangerentur. Non autem solos vicinos compellat, sed & incognitos, viatores, ut exprimat cladis magnitudinem, quæ vel remotissimos afficere debet^y. Al. Sensus hujus versūs & trium sequentium est, non esse à gentibus, sed à Deo ipso, calamitates Judæorum; ac proinde non posse illas jure sibi in hac causa quidquam assumere^z. Al. Ne sit vobis grave, &c. P. Ne ad vos, sub. veniat quod accidit mihi; q. d. Absit ut talia vobis contingant^z. Formula est adjurantis^a, vel deprecantis malum^b. Al. Et vos, à quicunque hac iter habetis, Ca. sim. Ar. O vos omnes, &c. Vulg. Omisit Vulgatus duas has voces, וְהָיָה אֵלֶיכֶם. Sed fallitur Criticus, nam Vulg. illa verba reddidit, O vos: וְהָיָה non sumpsit pro adverbio negandi, sed exclamandi, vel obsecrandi, &, exemplari non punctato usus, legit וְהָיָה, utinam, quæso. Sic Gen. 23. v. 13. וְהָיָה, reddit Vulgatus, Quæso ut audias me^d. וְהָיָה non semper est deprecantis, sed sæpe optantis, ut apparet Genes. 17. 18*. Al. Omnes vos compello qui hac iter facitis, Strig. Al. Non (vel, Nihilne, M. Ang. sub. est, Angl.) ad vos, &c? Calv. M. Ang. Cap. q. d. Nihilne vos illud tangit^f? Afflictiones meas spernitis? vel, non animadvertitis, five curatis^g? An non ad vos

hoc spectat, omnes, &c? q. d. Omnino. Interrogativum hic deest ante &c? ut Exod. 8. 26. An non lapidatur, &c? 2 Reg. c. 5. v. 26. An non cor meum ivit, &c? Job. c. 2. v. 10. Thren. 3. 36^h. Sunt verba populi in Judæa relictæ, &cⁱ. Facit loquentem Jerusalem, & querentem, &c^k. ¶ Attendite, &c.] q. d. Attenti sitis ut vobis perspicua sit mea calamitas^l. Sensus loci est, q. d. Putatis quidem hæc nihil ad vos attinere: sed tamen, si sapitis, attendite penitus, & animadvertite exemplo meo rem longè aliter habere quàm existimatis^m.

13. De excelsō (i. e. E cœloⁿ) misit (Dominus^o) ignem in ossibus meis] Vel, in ossa mea, Mo. P. &c. i. e. in vires & robur meum^p; h. e. arces munitas^q. Sed malim ossa propriè accipere, q. d. ignem qui non tantum cutem & carnem consumit, sed penetrat usque ad ossa^r. Per ignem intelligit furorem^t. Alludit forsan ad sulphureos ignes, qui altissimè penetrant^u. ¶ Et, &c. [וְהָיָה] Et (ille, nempe, vel ignis, vel Deus^v), dominatus est ei, Mo. Pi. Sy. V. sub. offi, V. vel, in ipso; mutatio numeri^x: vel, unicuique ipsorum, P. V. nempe ossium^y: vel, illi, nempe igni; i. e. adhibuit illum ad consumendum me^z. Cui dominatur, JT. i. e. cujus Dominus est & moderator Deus, ac non homines ulli: quod vobis ipsi tribuitis^a. Al. Et seviit (vel, Et vim suam exseruit, Q. in V.) in ea, M. sic Ti. qui ea domes, Ca. eumque permisit dominari, Strig. Al. Et dominatus est ipse, sub. ignis, V. ex He. Et contrivit ipsum, i. e. unumquodque ipsorum^b. ¶ Expandit rete, &c.] Judiciorum suorum, quibus me illaqueavit & confinxit in ruinam, & ita abstulit omnem elabendi vim^c.

14. Vigilavit, &c. [וְהָיָה] Verbum hoc nec patrem nec matrem habet in lingua Hebræa^d; nec alibi in S. S. occurrit*. [Hinc variant.] Ligatum (vel, Alligatum, Strig. Compactum, JT. Pi. Connexum, Ca. Aggravatum, Ch.) est jugum (vel, onus, Strig.) iniquitatum mearum manu (vel, in manu, Mo. Calv. ad manum, Strig. super manum, M.) ejus, P. JT. Pi. &c. Metaphora ab agricola, qui, postquam jugum alligavit bovi, habenam retinet & implicat etiam manui suæ, cui etiam bos obedire cogitur. Ità, inquit, jugum collo meo impositum & implicitum ac perplexum est, deinde & ligatum in manu Dei, ut excutere nequeam, nec ulla sit relaxatio^f. Jugum iniquitatum vocat jugum supplicii sibi ob illas infligendi^g. Al. Tractum est, &c. vel, Acceleratum, &c. He. in V. AE. in Buxt. Protractum, &c. AE. ib. vel, Impressum, &c. Ti. Punctis quibusdam designatum est, &c. q. d. Deus quibusdam notis designavit, ut illorum recordetur^h: ex significatione verbi וְהָיָה, quod RR. signif. punireⁱ. [Alii verbum aliter reddunt, & וְהָיָה cum sequentibus neclunt.] Vigilavit (i. e. Gito venit, vel festinavit^k) jugum iniquitatum mearum: in manu ejus convolutæ sunt, Vulg. Legit וְהָיָה, sed inelius est וְהָיָה, ut Hebræi codices constanter leguntⁿ. [Alii tamen lectionem וְהָיָה sequi videntur.] Vigilavit super impietates meas: o. sim. Ar. (Pro וְהָיָה, legerunt וְהָיָה. Sed si ita licebit mutare, quid tandem non licebit*) in manibus meis complicatæ sunt, o. vel, revinxerunt manus meas, Ar. Al. Experrecta sunt contra me peccata mea, & manibus ejus aptata sunt iugo colla mea, Sy. Sed non placent hæc versiones. 1. Sic nova vox, & nova phrasis, erit fingenda. וְהָיָה quidem in Kal id significat; at וְהָיָה in Niphal inusitatum est. 2. Sic turbatur ratio accentuum, secundum quos וְהָיָה præcedentibus est conjungendum^o. ¶ Convolutæ, &c. [וְהָיָה] Implexæ (vel, Contortæ, Pi. G. ut fila in funem^p; ut funes qui graviter collo infidunt^q: vel, Involutæ, ut ramusculi arborum^r: Perplexæ, Calv. Mo.) sunt, P. sic M. Calv. (sub. illæ, Pi. nempe poenæ mihi immixtæ^t), ascenderunt (vel, & ascenderunt, Pi.) super collum meum, P. Mo. Pi. Calv. &c. Al. Quibus contortis, & ascendentibus, &c. JT. Quæ confert a meam cervicem supercandunt, Ca. ¶ Infirmata, &c. [וְהָיָה] Corruere fecit (vel, Dejecit, Ti. Ca. Debilitavit, Calv. Labefaciit, JT. nempe, vel, 1. Dominus^u; vel, 2. jugum illud^v) vires meas, P. sic Pi. M. Mo. &c. ¶ Dedit me Dominus in manum, &c. [וְהָיָה] In manus (sub. eorum, JT. Pi. Calv. vel, sub. hostium, P. sic Calv. M. vel, sub. earum transgressionum, V. & sub. à, vel è, quibus, P. JT. Pi. V.

^b Glas.
gram. 4. 1.
ⁱ 645.
ⁱ Mc.
^k V.
^l Calv.

^m Jun.
ⁿ G. ex Ch.
Ang. &c.
^o Pi. Calv.
^p Calv.
Ang.
^q Ang.
^r Calv.
^t V. ex M.
^u Ang.
^v Ang.

^x Calv.
^y V. sim.
Calv.
^z Pi.

^a Jun.

^b V. ex He.

^c Calv.

^d Calv.

^e Ma & V.

^f Calv.

^g Me. sic T.

^h Q. in V.

ⁱ fm. RS. in

Buxt.

^k Buxt.

vind. 2. 8.

564.

ⁿ Mar. Me.

&c.

^o Cap. crit.

^p G. Buxt.

^q Buxt. ib.

563.

^r Idem.

^s Buxt. ib.

564.

^t Pi.

^u G.

^v V.

^w Ang.

Pi. V. Calv. Ti. vel, cum quibus, V. vel, unde, Ca.) non potero surgere, Mo. &c.

15. *Abstulit, &c. ita o.* [סלר וגו'] *Conculcavit* (vel, *Prostravit*, Mo.) omnes fortes, five validos, meos in medio mei, P. Calv. JT: q. d. Non ceciderunt in acie, sed in medio sinu urbis: quod signum fuit coelestis vindictæ. Vel, qui intra me erant, Pi. ¶ *Vocavit, &c.* [קרי וגו']

Vocavit (vel, *Indixit*, Ti. V. *Convocat*, JT. *Promulgavit*, Pi.) super (vel, in, five contra, Ti. Pi. sic P. M. JT. &c.) me conventum, vel congregationem, Mo. P. JT. Sy. &c. (vel, tempus, M. Ti. Calv. o. Ar. vel, solennitatem, q. d. Convocavit contra me multitudinem hostium, nempe Chaldaeorum, qui latis animis me aggrederentur, &c. Calv. &c. ¶ *Torcular, &c.* [גת דרר ארני לבחור וגו'] *Torcular* (vel, *Torculari*, Ca. Ceu *torcular*, Ar. sic Sy. Tanquam *torculari*, Ti. Angl.) calcavit, vel calcat, Dominus virgini filia Jebuda, Mo. P. &c. vel, virginem, &c. Ti. in virgine, &c. M. super virginem, &c. Calv. i.e. Tradidit populum suum hostibus, ab iis concalcandum velut in torculari. Expressit ei sanguinem, ut vinum solet exprimi in torculari. Per hostes interfecit eam, &c. b.

16. *Oculus, &c. עיני יורדה מים* [Oculus meus (sub. inquam, M.) descendens (vel, deducit, M. defluit, Ti. descendet, Calv.) aquas, Mo. M. Ti. vel, in aquam, V. sic Calv. i.e. defluit tanquam aquæ, h. e. acsi essent duo fontes. Al. Ex oculo (sub. inquam, P. Pi.) meo descendit, vel defluit, aqua, P. JT. Pi. Vide ad Jer. 13. 17. & 14. 17. d. ¶ *Convertens, &c.* [משב וגו'] *Reducens* (vel, recreans, P. sic Ca. Calv. qui reficiat, JT. Pi. qui restituat, Ti. ad verb. quiescere faciens, V.) animam meam, Mo. &c. vel, me, JT.

17. *Expandit, &c.* [פריש ציון בידיו וגו'] *Expandit* (vel, *Spargit*, Ti. *Pandit*, Ca. Cum *expanderet*, M. *Quamvis pandit*, JT.) *Sion manus suas*, P. Q. in V. M. &c. vel, manibus, five in manibus, suis, P. Mo. Calv. instar mulieris lugentis, & amicos undique advocantis, ut aliquid solatii accipiat. Al. *Frangit Sion manibus*, P. V. sub. panem, h. e. cibum: q. d. Ipsa sibi frangit panem, cum nullum habeat qui sibi frangat. Solet enim frangi panis micerentibus. Ut ergo indicet neminem esse qui eam consoletur, hoc dicit f. *Frangit Sion manus suas more lugentium*, Ch. ¶ *Mandavit, &c.* [אמר וגו'] i. e. Mandato convocavit; vel, Arcano instinctu excitavit. ¶ *Facta est—quasi, &c.* [למה] *In elongationem*, Mo. in separationem, Q. in V. in abominationem, P. Calv. &c. q. d. Non sunt habiti hominum loco, sed tanquam quisquilæ, vel fordes. In menstruatam, V. tanquam mulier ex menstruo immunda, Pi. sim. V. JT. o. Ar. &c. quæ separata erat à viro & à Templo, Levit. 15. 19. &c. k. q. d. quam omnes fugiunt, velut pollutam & abominandam.

18. *Os, &c.* [פי פיהו מריתי] *Quia ori* (i. e. mandatis m: vel, os, M. Ti. Calv. o. Ar. &c. vel, contra præstitutum, JT.) ejus rebellavi, Mo. P. JT. Pi. vel, exacerbavi, M. Ti. Calv. sim. o. Ar. &c. q. d. Deum in Prophetis loquentem contumaciter sprevi.

19. *Vocavi amicos meos* [אמרי וגו'] Ità P. vel, amatores, qui scilicet antea quærebant amicitiam meam; vel, quorum amicitiam quærebam. ¶ *Quasi erunt cibum sibi, ut, &c.* [וישיבו וגו'] *Et reducerent* (vel, ut refocillarent, P. Calv. Vulg. ut retinerent, Ti. quo recrearent, Ca. sim. JT.) animam suam, Mo. vel, vitam suam, Ti. vel, seipsos, JT.

20. *Conturbatus, &c.* [מעי חמרמו] *Viscera mea intumuerunt*, P. vel, bulliunt, Pi. turbantur, Ca. sic M. V. Calv. &c. contracta, vel constricta, (vel, constipata, Mo.) sunt, sicut ubi alligantur farcinæ אסנו. Vel, tracta sunt, Ti. lutulenta facta sunt, JT. Heb. lutulant, i. e. lutum ejiciunt. Metaphora ab æstu maris p; vel, à cæmento, quod conficitur turbando aquam cum calce. ¶ *Subversum* (vel, *Eversum*, Calv. *Inversum*, P. *Conversum*, Strig.) est cor meum; ità M. [הפך וגו'] *Vertit* (vel, *Versat*, JT. *Volutat*, Ar.) se, &c. Mo. Pi. *Versatur, &c.* Ca. Quiescere nequit. ¶ *Et domi, &c.* [בבית וגו'] *Domus, vel In domo*, (vel, *Intus*, Ti. JT. sub. est, P. JT. &c.) tanquam mors, Mo. P. G. &c. vel, aliquid simile morti, V. nempe f. mes. Descriptio temporis ejus quo urbs obfessa fuit; 2 Reg. 25. 3. Jer. 52. 6. Vel, mors ipsa, M.

vel, planè mors, JT. Multæ mortes nos domi obfident. ¶ Calv.

21. *Letati sunt, quia, &c.* [כי וגו'] *Quia ita fecisti*, Mo. P. sic M. Ti. Calv. &c. vel, te facere, five fecisse, JT. Pi. sub. hoc; P. sim. JT. Pi. q. d. Ideo liberius lætabantur, quia putabant te mihi infestum esse, adeoque de me actum esse. Sed dubito an hostes ità acutè considerarent unde affligeretur Ecclesia. Quamvis autem illi Deum authorem cladis non agnoscerent, tamen ex fidei sensu sic Ecclesia debuit loqui, Deum scilicet fecisse. Al. *Sed tu fecisti*: q. d. Ferenda mihi sunt tua judicia. ¶ *Adduxisti, &c.* [הבאת יום קראת וגו']

Adduxisti (vel, *Adduces*, JT. *Quod tu adduxeris*, Calv. Et *induxeris*, M. Sed quum *adduxeris*, Pi. *Inducas* ergò, vel, *Ultinam induceres*, Q. in V. *Induxisti*, aut *Inducis*, V.) *diem* (sub. quem, P. V. Ti. &c.) *vocasti*, Mo. M. (vel, *indixisti*, P. Ti. vel, *promulgasti*, JT. Pi. nempe per Prophetas. Vel, i. contra me. Ità jam fatentur, quod antè non fuerat satis cognitum, non tantum se affligi Dei manu, sed etiam compleri Prophetarum minas, quas antea contempserant, & tempus opportunum esse ut castigentur, ac advenisse diem sæpe indictum. Vel, contra gentes, vel hostes meos, Babylonios f.) ¶

(vel, *sed*, P. M. Ti. ut, JT. Q. in V. tum, Pi. atqui, Calv.) *erunt* (vel, *sint*, JT.) *sicut ego*, Mo. M. P. sub. sum, P. vel, *pares*, five *similes*, mihi, JT. Pi. V. Ti. Vel, *Igitur*, i. e. eadem ratione & argumento, aliquando *similes mei futuri sunt*: tu enim indixisti diem per Prophetas tuos contra illos, ut scilicet eos punias, quemadmodum ego punior. Ità fideles expectant tempus quo Deus reprobos puniat. *Similes mei*, nempe in miseriis, vastatione, excidio. Nimirum tempora & vices mutabuntur. Pro lætitia mœror erit & angustia hostibus. Imminet & Babylonii captivitas, Psal. 137. 8, 9. Jerem. 51. 20, &c. Adde quæ ex Herodoto produximus Annotatis ad lib. 3. de V. R. C. I. [Alii locum sic reddunt,] *Veni* ergo dies à te indicta, ut eadem ipsis eveniant quæ mihi acciderunt, Strig. Ut adduceres destinatam à te diem. Sed fiant mei similes, Ca. Potest futurum hîc resolveri in optativum tempus, quemadmodum mox sequetur precatio, quæ confirmabit hunc sensum.

22. *Et, &c.* [ועל וגו'] *Et* (vel, *Ut*, Ti.) *fac* (vel, *facies*, M. *confice*, JT. *vindemia*, o. Vulg. V. *dolore affice*, ut infra c. 3. v. 51. *vindemies*, Ti. *exagita*, Sy. sim. Ar. tracta, Ca. Strig. *sis causa*, Mo. Q. in V. sub. ruina, V.) *eis*, P. Pi. &c. (vel, *eos*, Ti. Ca.) quemadmodum fecisti (vel, *confecisti*, JT. *vindemiasti*, &c. [ut in membro priore,]) mihi, P. M. &c. Imprecandi formula est à Propheta dictata, quam uti licet, 1. si Dei hostes sint: 2. si nos ipsos non respicimus, nec nostram causam agimus, sed suscipimus potius, deposito omni turbulento affectu, causam salutis publicæ: 3. si hic fervor nascitur ex studio gloriæ Dei.

C A P. II.

1. *Quomodo, &c.* [איכה ושיב וגו'] *Quomodo* (vel, *Quam*, V.) *obscurat*, vel *obscuravit*, (vel, *obnubilavit*, Mo. *velut nube obtexit*, Pi. simil. JT. tenebrosam reddidit, i. e. mœstam, vel ignobilem,) in ira sua, &c. M. P. &c. Q. Hebræorum vertunt, *Quomodo usque ad nubes exaltavit, &c.* nam sequitur, *projecit*, five *dejecit*, eam ab alto, in ira sua. Ità conjunctim hæc legenda sunt, *efferre, & projicere*. Nam si quis velit conterere vas testaceum, brachium attollit, ut ictus sit vehementior. Ergone *atravit iratus, &c.* Ca. ¶ *Projecit de celo in terram* i. e. A summis ad ima. Confer Matt. 11. 23. qu. d. Detrahit ex sublimi dignitate sua, &c. ¶ *Non est recordatus scabelli pedum* Sic vocat vel, 1. totam Terram sanctam: vel, 2. Templum: vel, 3. Arcam, ex collat. 1 Paral. 28. 2. & Psal. 99. 5. [ubi dicta vide,] quam, ut olim à Philistinis, 1 Sam. 4. 11. ità jam à Chaldæis, capi fiverat. Templum sic vocat, ut mentes hominum (qui ad superstitionem plus satis propensi sunt, crassasque imaginationes, &c.) supra mundum erigeret.

2. *Præcipitavit, &c.* [אפלט וגו'] *Abforbuit*, Mo. Pi. sim. Ti. Ca.

Ti. Ca. &c. Perdidit, P.M. Calv. Quomodo absorbet, &c?
 Jun. JT. i.e. tollit momento funditus, tanquam absorberet.
 ¶ Polluit regnum, &c.] Itā Mo. P. &c. Infamavit,
 tradens & terram & populum in ditionem profana-
 rum gentiumⁿ. Prophanavit, &c. Pi. Ut prophanum ab-
 jicit, &c. JT.
 3. Omne cornu Israel] i.e. Omne sublime & honori-
 ficum^o: omnem potentiam^p, vel gloriam^q, ut i Sam.
 Pi. fic 2. 1^r. Psalm. 75. 11⁺; præcipue Regiam majestatem^t,
 Calv. Ang. Psal. 89. 25. & 132. 17^v: duo Regna^x. ¶ Avertit
 &c. retrorsum dexteram suam, &c.] i.e. Negavit, vel sub-
 duxit, eis auxilium^y, (quod antè illis præstiterat^z),
 Ang. Calv. cum ventum esset in hostes^a. Vel, dexteram ejus, nem-
 r G. Ang. pe Israelis, nè stare possint in prælio, Psalm. 89. v. 44^b.
 † Ang. [Sic Ca. qui locum sic reddit, eorum dexteram in hostis
 † G. Ang. adventu retrahens;] i.e. eis resistendi vim adimens^c. Per-
 † Ang. misit hostem pro illius voto grassari in populum^d.
 † V. 4. Firmavit, &c. "וַיִּבְנוּ וַיִּסְּדוּ"] Stetit (vel, Con-
 Calv. Me. stituta, M.) dextera ejus tanquam hostis, Mo. P. fic Calv.
 T. Statuit se (vel, Constitutus, JT.) dextrâ suâ, &c. Pi. JT.
 † Calv. Adhibetque suâ quasi hostili dextrâ, Ca. Dexteram suam
 † V. direxit, &c. Strig. q. d. Deus non modò populum su-
 † Arg. um hosti permittit, sed & arma contra ipsum suscepit^{*}.
 † Ca. ¶ Occidit omne—pulchrum, &c.] i.e. Omnes homi-
 † V. nes ætate, specie, dignitate conspicuos^f.
 † Calv. 5. Replevit, &c. "וַיִּמְלֵא"] Et mul-
 Ang. tiplicavit (vel, auxit, Calv.) in filia Jebudab planctum
 (vel, luctum, seu mœrorem, M. Ti. Pi. fic JT.) & querelam,
 Mo. vel, luctum, P. lamentum, M. tristitiam, Ti. fic JT.
 Pi. Hæc sæpius repetit Propheta, ut populum expe-
 r G. Ang. rgefaceret ex socordia sua & torpore, &c.^g.
 6. Et, &c. "וַיִּפְּסֵם"] Et transtulit (vel, dissipavit,
 Mo. M. Calv. V. profligavit, Ca. evertit, Calv. evulsit, Sy.
 h Arg. avolare fecit, o. vi abripit, JT. violenter evulsit, Pi. simil.
 Angl. ut Jer. 13. 22^h; suffodit, Strig.) ut (vel, tan-
 Calv. quam, Ca.) hortum (vel, hortu, JT. Pi. vel, tugurium hor-
 ti, M. V. fic Calv. Angl. quod ex foliis arborum vel
 paleis constructum est, & ab uno loco in alium trans-
 ferturⁱ: vel, hortensem, Ca.) tentorium (vel, tugurium,
 M. Sy. casam, Ca. sepem, JT. Pi. tegmen, Mo.) suum, vel
 † V. fic suam, vel ejus, P. &c. fic Calv. &c. i.e. Templum^k; vel,
 Calv. Ang. Sionem, quæ est illi velut tabernaculum & tugurium^l.
 † V. [Ti. locum sic reddit, Et dissipavit tabernaculum suum
 paradiſo simile.] ¶ Demolitur, &c. "וַיִּשְׁמַד"]
 Calv. M. Perdidit, vel Corrupt, (vel, Subvertit, Pi. Abolevit, Ti.)
 Calv. testimonium suum, Calv. M. i.e. Arcam^m; vel potiùs, Ta-
 bernaculum, sive Sanctuarium, quod erat testimoni-
 um gratiæ suæⁿ. Vel, congregationem, P. conventum, Mo.
 solennitates, Ti. Sy. fim. o. Ar. locum conventus, JT. Pi.
 † Pi. fic Calv. V. scil. ecclesiastici^o; nempe Templum^p, &
 † Pi. Ang. synagogas, ut Psal. 74. 7, 8^q.
 † Ang. 7. Maledixit, &c. "וַיִּלְלֵם"] Vox hæc tantùm occurrit,
 † Calv. & Psal. 89. 40^r. [Variant.] Projecit e corde, Mo. Detestatur,
 JT. Pi. Repulit, vel, Rejecit procul ab animo suo[†]: In
 nihilum redegit, Pi. Abominatus (vel, Exsecratus, M. A-
 spernatus, Ti. Depopulatus, Ca.) est, P. Sy. Neglexit, V.
 Excussit, o. Destruxit, Ar. Conculcavit, Ch. ¶ Vo-
 cem dederunt, &c.] Sub. hostes, V. Calv. q. d. Hostes ita
 triumphum cecinerunt in Templo, sicut ibi Deo à no-
 bis gratiæ agi solebant^t; vel, ut populus clamitare so-
 let præ gaudio in solennitate^v.
 8. Tetendit (vel, Extendit, Mo. P. M. &c.) funiculum]
 Sic M. V. vel, regulam, P. Ti. &c. perpendiculum, Q. in V.
 lineam, Mo. sub. vastationis, V. Tunc non solum ad re-
 † Mar. gulam ædificabant, sed & destruebant^x. Sic 2 Reg.
 21. 13. Esa. 34. 11. q. d. Certas Hierosolymæ partes
 † Pi. destinavit excidio^y. Designavit animo ejus demoli-
 tionem^z: solent enim fabri murarii, cum partem ali-
 quam muri dejicere volunt, rubricâ, aut aliâ ratione,
 † Me. signum imprimere, ut quousque in dejiciendo progredi
 † G. debeant cognoscant^z. Omnia solo æquavit quasi ad
 libellam^a. ¶ Luxitque, &c. "וַיִּלְחֹץ"] Et (vel, Itaque, Calv. Quid id, M.) desolavit (vel,
 17708] luxit, M. o. V. Calv. vel, luctum affert, JT. luctu affe-
 cit, Pi.) antemurale, (vel, præmunitioni, JT. præmunitionem,
 Pi.) & murus, Mo. Calv. M. &c. (vel, murum, P. Pi.) pariter
 (vel, pariterque, M.) infirmati sunt, Mo. vel, desolata sunt,
 P. subverſi sunt, M. fim. Calv. elan-
 guerunt, vel succisa sunt, Pi. languescētibz, JT. [Alii

totum sic reddunt;] Lugent ergo simul propugnacula, &
 murus deformatus, Ti. Exeſque lugent propugnacula, si-
 mul & mœnia, Ca. Pomarium est in luctu, & murus miſe-
 rabiliſſe proſtratus jacet, Strig.

9. Defixa (vel, Demersa, Mo. P. Pessundata, Ca.) sunt
 in terrâ (vel, in terram, P.) portæ ejus] Partim subver-
 ſæ, partim submerſæ, & rudetibus ſepultæ^b; ita ut Me. fim.
 nihil earum appareat^c. q. d. Portæ non erunt obſta- T. Ang.
 culo quò minùs hoſtes libere in urbem perrumpant, c. T.
 quia illæ jacent in terra^d. ¶ Contrivit veſtes ejus] d Calv.
 Nempe Deus, ex v. 8. Vel, verbum indefinitè ſumitur,
 pro, Contriti ſunt, &c. ¶ Regem, &c. "וַיִּשְׁלַח" ¶ Regem ejus & principes ejus in gen-
 tibus: non (ſub. eſt, P.) lex, Mo. P. Rex ejus & prin-
 cept, vel principes, ejus (ſub. ſunt, JT. vel, degunt, Pi. vel,
 abduſi ſunt, Ch. V. Ti. fim. M. Calv.) in gentibus, Calv.
 (vel, inter gentes, V. JT. Pi. vel, ad gentes, M. Ti.) non
 (vel, nulla, Calv.) eſt lex, Ti. Calv. Vulg. &c. vel, do-
 ctrina prophetica. Confer Psal. 74. 9^f. Lex nec legi-
 tur, nec docetur, nec conſervatur; Tabulæ & volumina
 ejus cum Templo perierunt^g. Al. Nulla eſt forma ci-
 vitatis: hanc enim facit lex cum magiſtratibus, & hi
 captivi ducti ſunt^h. Nulla obſervantia Legis de ſacri-
 ficiis & cultu Deiⁱ. Al. ſine lege, JT. G. i. e. amiſſo^j T.
 jure auctoritatis^k. Vel, & ſunt abſque lege, Ti. vel, ubi^l G.
 non eſt lex, Pi. Strig. i. e. inſtitutio ex Verbo Dei per ſa-
 cerdotes & Levitas: nam Prophetarum inſtitutio mox
 commemoratur ſeorſim^l. [Sim. Ca. apud gentem exle-
 gem.] Al. eò quòd non cuſtodierunt verba legis, Ch. ¶ Non
 30 invenerunt (vel, naſti ſunt, Ti. fim. Ca. Pi. vel, præſen-
 tem habent, JT.) viſionem, &c.] Itā Mo. P. &c. Non
 prophetant quæ Domini ſunt^m. Reſponſum nullum àⁿ V.
 Deo irato accipiunt, quo dirigi populus poſſit^o. T.

10. Conticuerunt ſenes, &c.] Conſilio deſtituti, &
 alios ſecum traxerunt in cæcum & immanem luctum^o. Calv.
 ¶ Virgines] Quæ curioſæ eſſe ſolent, deditæque deli-
 ciis[†]. Idem.
 11. Effuſum eſt in terra jecur meum] Itā Mo. P. &c.
 & cum eo omnia viſcera^p, præ dolore & compaſſione^q. T. ex Me.
 Al. Evomui ex indignatione fel meum. Confer Job. 9^r Me.
 16. 13^r. Jecur ponitur per metonymiam pro veſicula^r Pi. Arg.
 fellis, quæ ſub ima ejus parte collocatur: & hæc, pro
 felle quod in ea continetur[†]. Al. Sanguis è jecore dif-
 fluit, &c. q. d. Dolore & terroribus ſerè exanimor,
 acſi jecur cum omni ſanguine effunderetur^v. Al. Deſi-
 deria mea omnia conciderunt. Eorum enim ſedes je-
 cur^x. ¶ Cùm, &c. "וַיִּבְטֹחַ"] Quum, vel dum,
 40 deſiceret (vel, obruitur, JT. vel, obtegeretur, ſcilicet te-
 nebris & vertigine^y: vel, animi deliquium paterentur,
 Ti. vel, evanuit. ¶ "וַיִּפְּסֵם"] propriè, operire; interdum ta-
 50 men valet, evaneſcere^z. ¶ parvulus, & lactens, &c. P. &c. Calv.
 Præ fame, ut ſequitur^a. G.

12. Dixerunt] Tempore obſidionis. Confer Lam. 4.
 v. 4^b. ¶ Cùm deſicerent quæſi vulnerati] Pari con-
 ditione cum illis, ſi non deteriore^c. Fame lævis tru-
 cidantur quàm gladio^d. ¶ Cùm, &c. "וַיִּבְטֹחַ" ¶ Quum
 effunderetur anima eorum, &c. P. M. fim. Mo. JT.
 Pi. &c. Poſteaquam effuderant animum ſuum, i. e. vo-
 tum ac deſiderium, in ſinum matrum ſuarum, V.
 60 13. Cui, &c. "וַיִּשְׁמַד"] Quid (vel, Quod, Ti.
 Quale, M.) teſtificabor, vel conteſtabor, (vel, teſtificari
 faciã, Mo. vel, teſtimonium ſeram, M. fic JT.) tibi? P.
 Calv. Quid ego te moneam? Ca. Quibus verbis hortabor
 te? Ch. Quo te conteſter? Ti. Quanam rē conteſtabor te?
 Pi. i. e. Quo, tanquam teſte, convincam te quòd non
 habeas cauſam tantopere mœrendi? qu. d. Neſcio.
 Sunt verba dubitantis^{*}. Quid teſtibus probabo queri-
 † Pi. quam accepiſſe cladem tui parem^f? Solamur miſeros
 † V. fim. dicendo, v. g. Tu non eſ primus, neque ultimus, &c. Calv.
 cur adeò te excrucias? At, inquit, clades tua ſuperat
 omnia exempla^g. Quæ gens tam duro pœcuſſa eſt
 ſupplicio, &c. ¶ Cui, &c. "וַיִּשְׁמַד" ¶ Cui, &c. ¶
 Quid æquabo (i. e. ut æquale comparaboⁱ; vel, æqua-
 rem, JT. vel, Quem proponam, M.) tibi, & conſolabor te?
 Mo. vel, ut conſoler te? P. Calv. &c. ¶ Magna eſt—
 velut mare] Magnitudine & fluctibus^k. Clades tua eſt
 profundiffima abyſſus^l. Ut nulla aquarum copia mari,
 ita nullus dolor tuo, conferri poteſt^m. Proverbum eſt, T.
 Mare malorum. Similitudo aquarum & maris in S. S. Ma.
 x x r agni-

ⁿ Boot. 2. magnitudinem tantum & copiam rei denotat ⁿ. Al.
ⁿir. 4. 9. *velut* (sub. *contritio*, sive *ruptura*) *maris*, h.e. quam non
^o. 195. *fluvius*, sed *mare*, irrumpens efficit ^o.
^c App.

14. *Propheta tui* (Non Dei Prophetæ, sed *tui*, tibi adulantes, Jer. 23. 16 P.) *viderunt tibi falsa*, &c.] Te non cavente, sed appetente mendacia, &c. ¶ *Viderunt—tibi assumptiones*, &c. מַשְׁאוֹר וּמִדּוּחַיִּים] *Onera* (vel, *onerosas prophetias*, JT. vel, *prophetias*, P. Angl. Vox enim largè hîc sumitur, ut Proverb. 31. 1. Zach. 12. 1.) *mendacii*, Mo. (vel, *vana*, Ti. Pi. &c. *vanas*, P. rerum *vanarum*, JT.) & *expulsiones*, Mo. P. V. Ti. Calv. sim. o. Pi. &c. vel, *abjectiones*, M. *profligata*, Ca. *fallaces*, Sy. *phantasmata*, Ar. *verba erroris*, Ch. & *ad depulsiōnem spectantium*, JT. i. e. rationes quibus expellerent te à me, vel à via recta † ; vel, per quas depulsus es è patria †. Non temere usurpat Jeremias nomen מַשְׁאוֹר, quod propriè onus, vel duram prophetiam, sign. quanquam loquatur de istorum vaticiniis, quæ læta & blanda erant : q. d. *Viderunt*, non impunitatem, quam vobis pollicebantur, sed *onera*, & graviora quàm omnes minæ Jeremiæ, quas isti *oneris* nomine odiosè traducebant ; nempe, ut sequitur, *expulsiones*, h. e. *matrem* exilii. Ostendit ergò quem fructum pepererint illæ eorum blanditiæ, &c. ¶ Al. Heb. מַשְׁאוֹר de *vaticiniis tristibus* dici solet. Talia illi caneant adversùs Babylonem. Et *ejectiones*. Vaticinabantur tibi, fore ut Babylonios longè depelleres *.

15. *Gaudium universæ terræ?*] Sic vocat, vel, 1. quòd Deus ità liberaliter illic effuderat dona sua & gratiam suam, ut materia lætitiae omnibus suppeteret; nam rebus pulchris delectamur, &c 7. Vel, 2. quòd Deus illic testimonium & pignus favoris sui deposuerat; & hoc modo Jerusalem potuit exhilarare totum mundum, quia poterat invitare ad Deum cunctas gentes 2. Sed hoc argutum magis quàm solidum videtur 2. [Vel, 3. per modum irrisionis, hoc repetentes velut ex ore Judæorum, de Jerosolyma tanquam gaudio totius terræ olim gloriantium. Confer Psal. 48. 3. & 50. 2.]

16. *Aperuerunt* (vel, *Dilatant*, JT. Pi.) *super* (vel, *contra*, Pi.) *te os suum*] Sic P. Ut hiantes feræ, Psal. 22. 14^b. vel, ut plenis buccis convicietur. Al. Diducto ore irident te^d. Vide Job. 16. 10*. ¶ *Fremuerunt* (vel, *frenduerunt*, Mo. P. Ti. &c.) *dentibus*] Ità M. o. &c. Quod signum extremi odii; imò aliquid furiosum, vel etiam belluinum, declarat^f. ¶ *Vidimus*] Ità Mo. P. &c. vel, *Videmus*, scil. cum voluptate^g: vel, *Frui-*
mur, JT.

17. *Quem praeceperat (vel, denunciaverat, Pi.) à diebus antiquis*] *Quem minatus erat in Lege, Lev. 26. 25. Deut. 28. 36, 48^h: vel, per Prophetas suosⁱ, quorum alios post alios submisit, per multos annos, imò plura secula. Ità perstringit indomitam populi obstinationem, quòd toties admoniti non resipiscerent, &c^k.*

18. *Clamavit cor eorum ad Dominum super muros, &c.*
 מִיִּמֵּי הַיָּם Murus filia Sion, &c. M. vel, *Mure*, siue *O*
mure, &c. Mo. P. Calv. JT. Pi. Ti. &c. Clamabant Je-
 V. Calv. rosolymitani animo quidem intento ad Deum^l, sed con-
 vertentes sermonem suum ad murum^m. *Mure*, &c. in-
 quit, *deducas lacrymas*, &c. Prosopopoeia, quâ populi duri-
 tiem exprobat: atqui nunc, inquit, muri & lapides fle-
 bunt, quia liquefient, vel exciderunt ac si liquefacti
 essent. Allusio est ad ruinam, &c. sub voce *muri* totam
 Calv. urbem synecdochicè comprehenditⁿ. Ut *vie lugere*,
 Lam. 1. 4. ità *muri flere*, dici possunt. *Murus* hîc con-
 cipi potest tanquam materia hujus clamoris, quum
 scilicet muri vel perrupti ab hoste essent, vel postea
 Arg. everfi, &c.^o. Al. *de muro*, &c. Strig.

19. *Consurge*] q. d. Excute segnitiam & torporem animi in vitiis P. ¶ *Lauda, &c.* [לְרַנֵּן וְלִשְׁבַּח] *Exultata, &c.* o. sim. Ar. *Prædica, &c.* Mo. *Clama nocte,* Calv. P. sim. JT. Pi. &c. quum alii ad lectum & quietem se conferant q. Tu nè quiescas, nec Deum quiescere finas †. Significat continuum mœrorem †. ¶ *In, &c.* [וּבְרֵאשִׁית הַלַּיְלָה] *In principio* (vel, *in capite*, Mo. *ad principium*, M.) *vigiliarum*, P. M. JT. &c. i. e. vel, cùm primum *vigilia* statuitur †; vel, initio cujusque *vigiliæ* v. Dividebatur nox in quatuor *vigilias* †. ¶ *Parvulorum tuorum*] Ut Deus, si non te, illos saltem in vita conservet †.

20. *Quem vindemiaveris, &c.* [לְמִי עוֹלֵלֶתָ בּוֹרֶה] *Ad quem consāsti sic, Mo. cuinam sic feceris, P. M. Pi. Calv. sim. JT. quem sic racemaveris, vel vindemiaveris, V. o'. ecquem unquam sic tractaveris, Ca. sim. Strig. Ad quid vindemiāsti? V. Ti. אִם תִּמְכֹּרֶנּוּ עֹלֵלִי טַפְּחִים* ¶ *Ergōne, &c.?* [אִם תִּמְכֹּרֶנּוּ עֹלֵלִי טַפְּחִים] *An comedent, vel comedunt, mulieres fructum suum, parvulos educationum? Mo. vel, educationis? Calv. qui educantur? P. infantiles? M. palmares? JT. Pi. vel, quoddā nutricibus palmis contractari soleant; vel, quoddā statura eorum sit aliquot palmorum. Admirativè dictum: qu. d. An hoc unquam fando auditum, &c.?* *Ecquando fetus suos, infantes palmares, comederint fœmine? Ca. Aded ut devorarent—palmi magnitudinis, Ti. Factum hoc secundum minas Legis, Deut. 28. 53.*

22. *Vocasti* (vel, *Convocas*, five *Convocasti*, JT. Pi.)
quasi ad diem (tanquam diem, Mo. *quasi die*, Pi. Ca.) *solennem*
(solennitatis, Mo. Pi. &c. vel, festum, Ti. vel, conventus, JT.)
qui terrent, &c. [טָרְרוּ] *Terrores, vel timores, meos, M.*
Mo. P. &c. Eos à quibus mihi maximè timebam^b; ho-^{b v.}
stes terribiles^c. Ab omni regione hostes in me advoca-^{c Mc.}
sti, non aliter quàm ad festum diem homines convocari
solent^d, quum multæ catervæ Jerosolymam venerant.*^{d G.}
[אָסַר מִפְּחֵי יְרֵבֵיתִי] *Quos educavi, vel*^{* Calv.}
alui, (vel, palmis obvinxi, Mo. palmis gestabam, JT. Pi.)
& evexi, P. M. Ti. vel, enutrivì, V. auxi, Mo. Ca. Heb.
multiplicabam. Sic Ezec. 19. 2^f.

C A P. III.

1. **E**GO vir videns, &c. [רָאָה עֲנִי וְגו'] *Vidit* (vel, qui vidit, P. M. Pi. &c. qui *experitur*, J.T. sim. Ti. Ar.) afflictionem in virga (vel, per virgam, Pi. sim. Ti.) indignationis ejus, Mo. &c. Loquitur hic Propheta vel, 1. de seipso^a, in carcerem coniecto^b: vel, 2. de populo Judaico^c, qui hic in specie unius viri narrat perpeffiones suas^d: vel, 3. & de se, & de populo*. Cum publicis malis simul & sua deplorat Jeremias^e: interdum etiam typicè ad Christum excitatur, cujus typus erat Jeremias^f. Non agit hic Jeremias privatam causam, sed de clade totius populi, quem suo exemplo hortatur ad luctum & poenitentiam^g.

3. Et, &c. 204.
am, Mo. P. Calv. &c. sub. *in*, vel *contra*, *me*, Calv. P. Ang. &c. San. Ang.
 ut novas plagas mihi infligat ¹. *Mutavit manum*, &c. i.e. fic M.
 Percussit me manu suâ quâ me protegere solebat ². G.
San.

4. *Vetustam fecit, &c.*] Sic Mo.P. &c. i. e. Senium,
h. e. rugas & maciem, induxit carni meæ! ⁿ Calv.
ⁱ Ang.
^k Pi.

5. *Ædificavit, &c.* אֶבְנָה עָלַי וַיִּקַּח רָאשׁ וַחֲלָאָה ¹ Pi.
dificavit super me, Mo. (vel, *contra me, Calv.* Strig. sic P.
M. &c. vel, *circa me, Pi.* Undique me inclusit. Vide in-
 frà v. 9^m. *Castra & aggeres circa me posuit* ⁿ, nè quā ^m G.
possum elabi ^o. *Al. Obstruxit mihi, Ca.) & circumde-* ⁿ Arg.
dedit (vel, *cinxit, Pi. circumvallavit, Sy. Ti. sic Ca. sub.* ^o Ca. V.
me, Ti. Pi. Ang.) felle (vel, *toxico, V. cicutà, J. T. Pi. vene-*
no, Calv.) & labore, Sy. M. P. vel, miserià, Strig. vel,
lassitudine, Ti. fim. Ca. V. Mo. Quæ cum felle non bene
conjugitur. Vide num legendum sit אֶבְנָה, *ut fel*
cum absinthio conjugatur, duæ res amarissimæ, ut
Deut. 29. 18. &c P. Vel, molestià, à אֶבְנָה ¹ Ca.
cum dedit caput meum, o. Q. in V. & laborare fecit, o. & sus- ¹ V.
pendit ipsum, à אֶבְנָה *suspendit. Chald. Et circumdedit ci-*
vitatem, & eradicavit capita, i. e. duces populorum ¹ V.
Ea vallavit caput meum, & fatigavit me in tenebricosis lo-
cis, Ar. [Quæ postrema verba huc trahit ex v. seq.]

6. *In tenebrosis* (nempe, *locis*, Mo. P. vel, *In tenebris*, M. Ca. i. e. in carcere *; vel, in sepulchro, ex collat. verborum seq. Confer Ezec. 37. 13 ¹.) *collocavit me*] Ità o. * Mar. Pi. sic Ar. M. V. vel, *manere fecit me*, P. Mo. simil. Calv. ¶ *Quasi mortuos sempiternos*; sim. Ti. Ca. ׀ַלְעוֹלָם] *Seculi*, Mo. o. Calv. *in seculum*, P. à seculo, M. jam olim, Pi. sic JT. Qui putredine consumpti sunt v. v Calv.

7. *Circummedificavit*, &c. נָתַן בְּעָרִי *Circumsepivit*
me, P. Ti. Ca. &c. i. e. Quasi sepe objectâ viam mihi
interclusit *. ¶ *Aggravavit* (vel, *Gravem fecit*, Ca.) * V.
compedim meum; itâ P. וְנִשְׁבַּח *Vincula mea*, M. pedi-

† Ang. Bonum (sub. est, P. Ang. &c.) & (vel, quod, Angl. ita copulativa sumitur Psalm. 144. 3 †: vel, quod &, P.) expectabit (vel, expectet, Mo. P. Angl. sub. homo, P. Angl.) & filebit (vel, silens, Mo. P. Angl. sub. fit; P. Angl.) ad salutem (vel, in salute, Mo. P.) Jehovah. Abrupta loquutio, sed sententia non est ambigua: Resolvi debent verba futuri temporis in modum subjunctivum: q. d. Bonum erit, ubi quisque speraverit in salute Jehovah, & ut id cum silentio fiat, h. e. patienter ferendo omnes ærumnas, donec Deus succurrerit. Bonum est (sub. tales, V.) sperare, & in silentio expectare salutem, &c. Ti. V. Bonum est patienter expectare Jovæ defensionem, Ca. Expectare & filere, pro, expectare cum silentio; ut Esa. 47. 5. Sede, file, i. e. Sede cum silentio. Bene est & speranti & acquiescenti in, &c. JT. Bene agitur cum eo qui & expectat & filet ob salutem, &c. Pi. Bonus (sub. homo, M. vel, vir est, Q. in V.) expectat, (vel, qui expectat, five sperat, Q. in V.) & filet ad, &c. M. Q. in V. Silentium hic, pro patientia. Silere in S. S. est, quiescere, & afflictiones nostras placide & sedato animo ferre, arbitrio Dei nosmet subicere, & in Deum recumbere.

27. Cum (vel, si, M. Ti.) portaverit jugum] Vel, 1. doctrinæ; ut docilis & obediens sit, &c. Vel, 2. castigationis Dei; ut eam placide feramus. Ità duplex sensus est, & uterque probabilis: priorem tamen præfero. Jugum, vel, Legis & mandatorum Dei; vel, adversitatum: quia his domatur fervor juvenilis, arcetur illecebræ peccatorum, roboratur animus, &c. ¶ Ab adolescentia] Senes enim & tardi sunt, & præfracti, præjudiciis imbuti, intractabiles, qui vix sistent se doceri, & in ordinem cogi.

28. Sedebit, &c.] Manebit, Mo. P. (Sedet, Ti. Maneat, Ca. Qui sedens, JT. Si sedeat, Pi. Ut sedeat, Angl.) solitarius, vel solus, vel seorsim, & filebit, Mo. P. Calv. M. vel, tacet, Ti. tacitus, Ca. acquiescit, JT. & fileat, Pi. Angl. Hic monstrat fructum docilitatis & obedientiæ, & vim atque naturam veræ patientiæ. Ethnici magnanimi erant, sed theatrum spectabant & laudem ab hominibus, &c. Pius autem, etsi nemo adfit testis, seorsim tranquillus est, & se Deo subicit. ¶ Quia, &c. 177] Quia (vel, Quod, V. Quum, Pi. Angl.) portavit, vel tulit, (vel, salutus sit portare, Q. in V.) super se, Mo. P. Calv. sic M. Pi. &c. vel, projecit super ipsum, Ti. sub. Dominus, V. & sub. jugum, P. V. Pi. &c. vel, imponitur ei, Angl. Verbum indefinite positum passivè redditur. Quod imposuerit ei Deus, JT. Sensus loci, Jugo se accommodat: non jactat jugum, & ζυγωχῆι, (non obluatur jugo.) Non significat desperantem animum, sed proicientem se in judicium & voluntatem Dei, paratum semper ad majora ferenda. Dicit hoc esse specimen veræ tolerantiae, si ferimus, &c. nec rebus adversis succumbimus. Forfan, pro 177, legendum 178, jugum ejus, nempe vel Dei, vel hominis: ita sensus optime quadret, & rationem redderet cur fideles quiescerent, &c. quia portarunt jugum, &c.

29. Ponet, &c. 179] Dabit (vel, Ponet, P. M. &c. Ponit, V. Qui indit, JT. Si indat, Pi. Ut ponat, Angl.) in pulvere os suum, Mo. &c. i. e. Submissè de se sentit & loquitur, quasi terram deoscularetur: (ut, contra, Ponere in cælum os suum est, superbe & arroganter de se sentire & loqui, & quasi Deo insultare.) Qui os suum occludit, nè Deo obmurmurem; humiliat se usque ad terram; supplex coram Deo jacet, terram attingens more supplicum, 2 Sam. 12. 16. & 14. 22 P. Deum adorant in terram pronus. Sic 1 Cor. 14. 25. ¶ Si, &c. 180] Si forte (vel, An forte, Ti. Dicens, vel Dicendo, Forte, JT. Pi. 181 non significat dubitare fideles, sed tantum difficultatem rei exprimit.) est, vel sit, (vel, sese offerat, Ti.) spes, five expectatio, P. M. JT. &c. Si forte hæc sui dejectione humilique prece spei suæ ac voti compos fiat. Si non est hic dubitantis, sed, more Hebræorum, affirmantis: nam ex humilitate & patientia concipitur spes, quæ non confundit.

30. Dabit, vel, Præbeat, Ca. Præbet, JT. Si præbeat, Pi. Ut præbeat, Angl. percutienti se maxillam] Ità Mo. P. &c. Alterum patientiæ fructum commemorat, quod tranquillè ferat non modò afflictiones à Deo, sed & injurias ab hominibus. Multi à Deo afflicti moderatè se gerunt: sed si occurrat hostis, profiliunt in has voces, Non est mihi

nunc negotium cum Deo, sed cum homine scelerato, &c.

31. Quia non repellet, &c.] Vel, deferet, Ti. P. sim. M. Ca. &c. qu. d. Hoc autem faciet justus patiens, & considerans quod Deus non abjiciet, &c. persuasus felicem rei fore exitum, &c. Sine spe nulla est poenitentia.

32. Quia, &c. 182] Quia, vel Nam, (vel, Quia, V. Sed, Pi.) si (vel, quum, JT. Pi. vel, etsi, Strig.) dolore affecerit, P. Calv. sim. Mo. M. &c. & (vel, etiam, Calv. JT. rursum, M. Pi. vel, tamen iterum, Strig.) miserebitur, P. Mo. Calv. &c. Sed idem & affligit, & miseretur, Ca. Tempora mutantur. Poenæ piorum sunt temporales.

33. Non, &c. 183] Non affligit, vel afflixit, (ullos, nedum pios,) ex corde suo, Calv. P. M. &c. i. e. libenter, quasi delectetur hominum miseriis: non quod bonis malè velit, sed ut eos aut exploret, aut in exemplum patientiæ proponat. Vide sequentia. Non ex animi sui sententia, aut ex directa electione, affligit: non ex mero aut proprio motu; sed peccatis quodammodo coactus, & in bonum nostrum. Quamvis autem hoc in genere verum sit, indubiè tamen Propheta hic de fidelibus solis agit, &c.

34. Ut, &c. 184] Ad conterendum (vel, Conterere, Ti. JT. &c. Ut conterat, P. M. Quum quis conterit; Heb. Quum quis comparatus est ad conterendum, Pi.) sub pedibus suis, &c. Mo. Calv. &c. Hic versus & duo sequentes pendent, vel, 1. à præcedentibus; q. d. Non prorsus abjicit Deus homines, ut illos conterat, quia non punit ex corde, &c. Refert his versibus quænam illa sunt quæ Deus neque ex corde facit, neque procuraverit. Vel, 2. à fine versûs 36. Dominus ignoravit; quod repetendum est in singulis versiculis, hoc modo sc. Deus ignoravit ut contereret, &c. Locus dupliciter accipi potest. Vel, 1. ut rationem reddat, explicetque magis naturalem Dei benignitatem: q. d. Longè abest à Deo, ut id meditetur aut velit quod homines solent, nempe ut conculcent, &c. judicium pervertant, &c. Vel, 2. ut occurrat tacitæ objectioni adversus benignitatem Dei, quod Judæos contereret, &c. Huic respondet, Deum id ignorare, i. e. non probare. Sed prius præfero. Existimo hic referri impias Judæorum illorum voces, qui Deum querebantur immisericordem esse, & se à Deo negligi, & Dei conniventia fieri quod improbi ipsos contererent, &c. Loquitur ergo per modum concessionis, &c. Porro, conterere sub pedibus est, graviter affligere & funditus perdere. Per vinclos hic intellige Judæos.

35. Ut, &c. 185] Ad pervertendum (vel, Ut declinet, M. sic Calv. Ut declinare faciat, P. sim. Mo. o. Detorquere, JT. Invertere, Ca. Quum quis detorquet, Pi.) judicium, vel jus, viri coram conspectu, five facie, Altissimi, vel Excelsi, Calv. M. &c. i. e. Vel, 1. judicis terreni, cui titulus excelsi tribuitur Eccles. 5. 8. [Unde JT. hic reddunt superioris.] Vel, 2. Dei; eum ejusque iram spernens, &c. Vel, [sic loquitur, quia] Deus adest in judicantibus & in judiciis.

36. Dominus ignoravit, 186] Non vidit, vel videt, Mo. P. M. Calv. vel, novit, Ti. sim. Ca. vel, probat, JT. V. Angl. ut phrasis sumitur Num. 23. 21. Hab. 1. 13. q. d. Quamvis Deus tales poenas populo suo infligi finat, eas tamen non probat. Non novit, practicè scilicet, i. e. nunquam talia fecit, nec facere solet. Sic de miti dicimus, nescit irasci; & de crudeli, nescit placari. Al. non vidit, præ. pro præf. i. e. nè cogitat quidem. Al. q. d. Quasi Dominus id non videret, si de tyranno agatur: si de Deo, sic, Quasi ipse non videret quod justum est & æquum: sic quidam pervertunt judicium. Al. non videret? scil. injusta illa facinora.

37. Quis, &c. 187] Quis iste? dixit, Fuit, Deus non præcepit. Blasphemiam quum retulit, acri objurgatione compescit, & tanquam de re absurda interrogat, Quis iste? q. d. Ad eone infantiunt homines, ut dicant Deo non præcipiente quicquam fieri? Quid enim est Deus sine judicio? Quis (sub. igitur est, P. Pi. &c.) ille (sub. qui, P. M. &c.) dixit, & fuit, vel factum est, Mo. P. M. (vel, qui quum dixit, factum est, Pi.) Dominus non præcepit? Mo. P. &c. vel, annon præ-

præcepit istud? Pi. Quis hoc dixerit, aliquid fieri quod Deus non præcipiat? Ti. Quisnam est quo dicente fiat aliquid in iussu Domini? Ca. sim. JT. Strig. Hæc cum ita sint, quis audeat dicere fieri quidquam sine Dei voluntate & providentia? Quis tam vecors est qui sic dicat?

38. Ex ore Altissimi non, &c. [לֹא מִפִּי ה' וְהָרָעָה וְהָרָעָה] Non (vel, annon, JT. Pi.) egredietur malum, (Heb. mala, Angl. vel, quodque malum, JT. Pi.) & bonum? Calv. sic JT. Pi. &c. Malum intellige, non culpæ, sed pænæ. Vel, potest ita resolvi oratio, Quasi verò non egredietur bonum & malum ex ore Dei ipsius. Pendet hæc sententia ex superiori, & aliquid repetendum, Quis dixerit, vel dicere audeat, ex ore Altissimi non procedere & mala & bona? G. Me. i. e. & prospera & adversa. Summo id peccatoribus solatio est, nihil ipsis obvenire nisi ex nutu Dei. Confirmat suam sententiam, nempe, detestabiles esse eos qui Deum curare res humanas negant, &c.

39. Quid, &c. [מַה הָיָה לִּי אֲדָמָה] Cur, vel Quid, (sub. inquam, P. vel, sub. igitur, Ti.) affligat, vel affligabit, se (vel, mentitur, M. dolet, P. sim. V. quiritatur, live murmurat, Ar. Ang. sic. JT. G. tædio se conficit, ut Num. 11. 1.º) homo vivens, Mo. Ti. &c. (q. d. cui Deus adhuc pœnitentiæ tempus indulget P.) vir (vel, & vir, M.) super peccato suo? Mo. P. Calv. sic. Ar. Pi. &c. vel, in peccatis suis? M. Calv. h. e. peccatis adhuc insistent. Vel, quum fortiter insistit peccato suo? Ti. vel, propter pœnas peccatorum suorum? JT. sim. G. Me. T. q. d. Si ob peccata affligitur, corrigat se. Non est ergo quod Deo calamitates suas imputet, sed sceleribus suis. [Alii totum sic reddunt:] Quid mortalis, quid homo ob sui peccati pœnam dolet? Ca. Cur igitur quiritatur homo vivens? Pi. sim. Strig. (sub. contra Deum, Strig.) Unusquisque propter (vel, contra, Strig.) sua peccata quiritetur, Pi. vel, fremat, Strig. Ostendit cur homines ita desipiunt, ut excludant Deum à gubernatione mundi; nempe, quia in sæpe peccatorum suorum resident, nec dicta factaque sua seriò examinant, ut ex pœnis culpam suam, adeoque Dei providentiam & iustitiam, agnoscant.

40. Scrutemur vias, &c. [נִסְּנוּ דְּרָגוֹתַי] Dicta, facta, cogitata nostra. Hoc examen opponitur torpori & tædio quo se frustra homines macerant, quum externa tantum mala sentiunt, ad causam verò non attendunt, nec sua vitia reputant. Pia conclusio; q. d. Cum mala nostra non à volente Deo, sed à peccatis nostris, oriantur, culpas nostras & scrutemur & corrigamus.

41. Corda—cum manibus] Ità hypocrisin à precibus excludit.

43. Operuisti in, &c. [כִּסְוִיתָ בְּאֵרִי] Opposuiti furorē, P. Obvelasti iracundē, Ca. Umbraculum posuisti, five obtendisti, in ira, M. Ti. Posuisti velut tentorium iram, vel, Fecisti tentorium ex ira, sub. contra nos: q. d. Posuisti tentorium furoris tui, nè videremus quod iremus; aut, Posuisti iram tuam veluti interstitium inter nos & te, ut non licuerit in nostris afflictionibus ad te confugere. Operuisti, five Obtexisti, (vel, Obruisti, Sy. Ar. sub. nos, Sy. Ar. Strig. Angl. Pi. vel, sub. te, ut sit gestus militaris Dei armati adversus illos venientis: vel, sub. faciem tuam, nè cernas mala tuis illata, adeoque miserearis, &c. d. qu. d. ut implacabiliter punires, &c. Nam vel sævissimi homines, oculis suis videntes triste spectaculum, ferè ad misericordiam flectuntur. in ira, o. Sy. Ar. Calv. &c. Alludit vel, 1. ad morem obtegendi faciem lugentium, 2 Sam. 15. 30. Est. 6. 12. vel damnatorum, Est. 7. 8f; vel potius, 2. ad nubem afflictionum, quā quis involvitur.

44. Opposuiti nubem tibi] Ità P. &c. vel, Obtexisti te nube, P. V. &c. Nubes hinc denotat, vel, 1. iram Dei, quæ talibus rebus conferri solet, v. 43. Joel. 2. 2h. Vel, 2. retentem peccatorum memoriam: nubem peccatorum nostrorum. Vel, 3. immutabilem tuam sententiam de nobis puniendis.

45. Eradicationem, &c. [סִחַי וּמֵאֵם וְגוֹ'] Prima vox alibi non occurrit. [Verba variè reddunt.] Nauseam (Abrafonem, P. Sic vocat sordes five res superfluas quæ alicunde abraduntur. Colluviem, M. ex K. Quisquilias, Calv. Ca. propriè, Scobes & Ramenta, Calv. idem

quod περιφύα 1 Cor. 4. 13. Purgamentum, JT. Pi. Ejectamentum, G. Rejedor, Ti. Lutum, Strig.) & abjectionem (vel, abominationem, M. sordes; G. rejeclamentum, JT. Pi. sim. Calv. excrementum, Ca. contemptos, Ti.) posuisti nos, &c. Mo. Non enim specialiter de se hic, sed toto de populo, Propheta loquitur. q. d. Sordidos & contemptibiles nos reddidisti. Significat ignominiam populi non fuisse occultam, sed omnibus patefactam.

47. Formida, &c. [פֶּחַד וְפֶחַד וְגוֹ] Pavor & fovea fuit (vel, adest, JT. evenit, V.) nobis, Calv. Ti. JT. &c. i. e. More timentiam fugientes incidimus in foveam nobis paratam. Vaticinatio, [וַתְּנִבֵּה] Vastatio, Mo. P. JT. Pi. Ti. &c. seductio, M.

49. Oculus meus affligitur, &c. [עֵינִי עוֹלָלָה לְנַפְשִׁי מִכּוֹל וְגוֹ] Defluxit, vel defluit, & non tacuit, Mo. (vel, cessat, P. quiescit, M. sic Calv. G.) à non intermissionibus, Mo. Calv. vel, è quod non, live nulla, sint intermissiones, P. Ti. Pi. &c. i. e. relaxationes, aut cessationes; nempe miseriarum.

50. Donec respiceret, &c. [דְּעֵי לִלְבִּי] Docet luctum suum cum spe & precibus ad Deum conjunctum fuisse; quo discernitur à cæco illo dolore quo increduli obruntur, &c.

51. Oculi, &c. [עֵינִי עוֹלָלָה לְנַפְשִׁי מִכּוֹל וְגוֹ] Oculi mei causa fuit (vel, negotium facessivit, Pi. vel, afflicti, JT. Ang. vel, dolore afficit, P. Calv. sim. M. vel, lædit, Strig. vel, vindemiat, Ti. sim. o.) anime mee, Mo. Pi. (vel, animam meam, P. Calv. M. &c. vel, vitam meam, Strig. Chaldaus rectè explicat, Tantis fuit stetus meus, ut noceret vitæ, i. e. valetudini, mee.) ab omnibus filiabus, &c. Mo. vel, propter cunctas, &c. P. M. JT. &c. vel, super omnes, &c. Ti. sic V. Plus flevi quàm omnes filiae. Vel, in cunctis, &c. G. ex Vulg. Cum oppida circum Hierosolyma sua undiquè caperentur. Oculi mihi vitam afficiunt, &c. i. e. moerent.

52. Quasi avem] Cui nihil est vel consilii, vel fortitudinis. Videtur alludere ad Prov. 1. 17b. [Gratias] Sine ullo meo crimine.

53. Lapsa, &c. [נָפְלָה וְגוֹ] Succiderunt (vel, Strinxerunt, P. sic Calv. vel, Perdiderunt, V. Concluserunt, M. Oppresserunt, Ti. Detruferunt, Ca. vel, Exciderunt de jiciunt, JT. vel, Exciderunt & conjecerunt, Pi. [ut sit verbum prægnans,] vel, Morte affecerunt, Ar.) in lacu, five fovea, five puteo, (vel, in foveam, JT. Pi. in barathrum, Ca.) vitam meam, Calv. &c. & jecerunt, vel projecerunt, lapidem (vel, lapides, JT. Strig.) super (vel, in, vel contra, M. Mo. P. Pi.) me, Calv. &c. Quo puteus obstruebatur. Vide Dan. 6. 17d. & Jos. 10. 18. & Matt. 27. 60. Al. Me lapidârunt.

54. Dixi, Perii] q. d. Putabam actum esse de me. Derelictus sum à Deo. Loquitur ex sensu carnis.

55. Invocavi, &c. [וָאֵלֵךְ וְגוֹ] Vel, Sed invocavi, &c. Pi. Ità spiritus pugnat adversus carnem, & fides tentationem rejicit. De lacu novissimo, [מִכּוֹל וְגוֹ] Inferorum, Mo. infimo, P. o. sic Sy. Ar. JT. Pi. Heb. infinitatum, Pi. altissimo, Ti.

56. Audisti] i. e. Audis, vel, audire soles. [נֶאֱמַר וְגוֹ] Nè abscondas, vel occultes, (vel, declines, Sy. subducas, Ca. vel, Non avertisti, G.) aurem tuam ad respirationem meam, Mo. Calv. Ti. Pi. &c. i. e. ad gemitum meum, Synecdoche generis, ut percipitur ex voce sequenti. Vel, ad clamorem meum, Calv. vel, propter flatum, five respirationem, &c. P. V. sic M. vel, pro dilatatione mea, i. e. ut me respirare finas: vel, me gemente, Strig.

57. Appropinquasti, &c. [קָרַבְתָּ וְגוֹ] Vel, Accedis, V. ad me, Me. T. auxilio tuo, quo spem confirmasti: gratiosa & potenti tuâ præsentia. [קָרַבְתָּ וְגוֹ] Appropinquasti, &c. Strig.

58. Judicasti, &c. [דִּינְתָּ וְגוֹ] q. d. Agere soles causam meam, & me à morte defendere.

59. Vidisti, Domine, iniquitatem, &c. [רָאִיתָ וְגוֹ] Perversitatem (subversionem, Calv. incurvationem, M. calumniam, Ti. V. injuriam, Q. in V. Ca. Strig. oppressionem, Calv. turbationes, o. sic Ar.) meam, Mo. P. M. &c. passivè, quâ hostes me conculcant. Vel, quæ mihi fit, Ca. sim. JT. Pi. Strig. Vel, perversitatem juris mei, quam mihi struunt. [Judica, &c.] Vel, Tuere ergò jus meum, V. sim. Pi. Prima hæc videtur esse precatio, cui præcedentia tantum viam parabant.

60. Vidisti omnem furorem, &c. וְכָל־אֲדֹנָיִם *Ultionem* (i. e. studium nocendi) istorum; nempe Chaldaeorum, quam exercuerunt in me.

63. Sessionem (vel, Sedere, JT. Pi.) eorum (vel, Inse-
dendo eos, Pi.) & resurrectionem (vel, surrectionem, P. Calv.
vel, surgere, JT. Pi.) eorum (vel, & in surgendo eos, Pi.)
vide] Sic Mo. M. &c. i. e. omnes motus & actiones vi-
tae. Per resurrectionem omnes motus, per sessionem, queta
consilia, intelligit. Per sedere & surgere Hebraei omnia
hominum otia & negotia intelligunt. Vide Psalm. 139.
v. 2. Ego, &c. אֲנִי מְנַחֵם *Ego* (sub. sum, M.)
modulamen, vel canticum, eorum, Mo. P. Calv. &c. Me
esse modulationem, &c. JT. [Alii hoc cum praeced. sic
reddunt,] Sive scilicet illi, sive surgunt, (intuere, quaso.)
modulatio eorum sum, Pi. sim. V. Strig.

65. Dabis (vel, Reddes, o. vel, Da, Pi. Des, Calv. vel,
Repende, Strig. Ar.) eis scutum, &c. דָּן מִלְחָמָה *Dolorem*
cordis, P. sic Sy. vel, laborem, &c. Ar. contritionem, &c.
Ch. absconsionem, &c. nam וְאֵלֶּיךָ *abscondere*. [Fides
fit penes Grotium. Mihi nihil tale succurrit.] Circum-
cinctionem, &c. Ti. impedimentum, &c. q. d. Percute il-
los excacatione & amentia, ut malis oppressi obtupe-
scent & attoniti sint. Abjectionem, &c. JT. & וְאֵלֶּיךָ *tra-*
dere. Obseptionem, &c. i. e. anxietatem, ut nesciant
quod se vertant, aut quomodo e periculo elabi debeant.
Tegumentum, &c. o. Mo. V. i. e. ignorantiam. Scutum,
vel clypeum, cordis, M. Cap. Vulg. i. e. vel afflictionem
cordis, vel velamen excacans; vel, obstinatum cor;
vel, callum cordis, & ex eo וְאֵלֶּיךָ *excacationem*, &
stuporem: duritiem instar clypei. Laborem tuum,
וְאֵלֶּיךָ *Maledictionem tuam* illis, P. M. Calv.
sim. Mo. Ti. JT. Exsecratio tua veniat eis, Pi. Laborem,
&c. o. Pro וְאֵלֶּיךָ *legerunt*. Nugae. Sic ac-
cepit per metathesin literarum. Sic Chaldaeus expli-
cat, Et defatigatio tua defatiget eos. Sic & explicatur,
tum a Judaeis in versionibus Germanicis, tum in Me-
drasch Echo, ubi Commentator scribit, vocem וְאֵלֶּיךָ
explicant sicut וְאֵלֶּיךָ, nec tamen aliter legerunt.
[Alii hoc membrum cum praeced. sic reddunt,] Obduc-
eorum animo callum tuum in eos dritate, Ca. Incute cordi
eorum pavorem ortum a sensu maledictionis tuae, Strig. Da
illis, propter eorum (supplementum quale Mal. 2. 5.)
obstinationem, sive duritiam, cordis, da, inquam, maledi-
ctionem tuam illis, Angl.

66. Conteres, &c. וְאֵלֶּיךָ *Conteres* (vel, contere, P. perde, Calv. JT. Pi. perder, Sy.
sic o. Mo. &c.) eos sub caelo, vel caelis, (vel, a, sive de, sub
caelis, Mo. i. e. ex omni eo quod sub caelo est, i. e. ex
orbe terrarum: vel, de his quae sub caelo sunt, Ti. vel,
ne sint sub caelis, JT. sic D. Pi.) Domine, M. Mo. Ti. o.
vel, Jehova, P. Calv. V. i. e. tuis. Antecedens pro re-
lativo P. Et ex rerum natura tolle, Jova, Ca. Dicit, sub
caelis, &c. q. d. Ita dele eos, ut interitus eorum testetur
te sedere in caelo, & esse mundi judicem.

CAP. IV.

1. Quomodo, &c. וְאֵלֶּיךָ *Quomodo obscu-*
ratur est (vel, contemnitur, Sy. rubigine obdu-
etur, Mo. obiectum, vel absconditum, est; fut. pro praes.)
aurum? P. M. &c. quo Templum ornabatur. Potius
intelligit, vel, 1. splendorem omnem & ornatum Tem-
pli: vel, 2. Principes: vel, 3. Templum ipsum*,
quod auro ita obiectum erat, ut videretur merum au-
rum. Vide 1 Reg. c. 6. v. 22. Mutatus, &c.
וְאֵלֶּיךָ *Mutatur*, &c. JT. Pi. &c. vel, colore, quem
abstulit fuligo, &c. vel, usu; q. d. convertitur in pro-
fanos usus. Lapidem sanctuarii, &c. [Vel, 1.
propriè.] Verso Templo, lapides ejus dissipati sunt.
[Vel, 2. metaphoricè,] Sacerdotes & Levitae. Sensus
versus, q. d. Pretiosa indignè tractantur.

2. Filii Sion inclyti, וְאֵלֶּיךָ *Pretiosi*, P. nobiles, V.
Qui pollebant honore, & dignitate, & dotibus. Su-
perioris versus declaratio. Et, &c. וְאֵלֶּיךָ
Equiparati, vel comparati, (vel, equiparandi, Pi.
sim. JT. rependendi, Ca. adornati, M. amici, Ti.) auro
puro, sive optimo, P. Calv. V. &c. vel, primo, Ti. obrizo, M.

purgatissimo, JT. Pi. sic V. In vasa, &c.] q. d. In
hostilia nullius pretii.

3. Sed, &c. וְאֵלֶּיךָ [Variant.] Etiam serpentes,
P. Calv. vel, dracones, M. Ti. Ca. o. Ar. sic Mo. At hi
mammæ non habent. Quare dracones marinos in-

tellige, i. e. ceteri. Vel, monstra marina, Ang. i. e. im-
mania animantia quæ in mari versantur, quæ tamen
perperam monstra vocantur. Vel, Sirenes, Aq. Th. &
Sym. in D. vel, lamia, Vulg. Non placet. Rogo enim

utrum lamias pisces, an empusas, intelligas. Si pisces,
quorum his mammæ? si empusæ, cur catuli eis tribuun-
tur? Regeres lamiarum tertium esse genus, nempe
Libycas feras, muliebri facie & mammis, cætera dra-
conum instar squamis oblitæ, quas describit avus Dion,
qui, ut Photius verè observat, fabulas narrationibus suis

libentissime intexit. Has tamen respexit Interpres.
Vel, phocæ, JT. Pi. h. e. vituli marini; qui quasi am-
phibii sunt, vide Plin. 9. 13. Synecdoche generis;
nam וְאֵלֶּיךָ in genere significat reptilia grandia, tum ter-

restria, tum aquatilia: verum nec aquaticis sunt ca-
tuli, nec reptilibus omnibus mammæ. Vel, ceteri, BA.
Angl. Lac habere & mammæ, non est peculiare phocis,
sed commune cetis omnibus; Aristot. Hist. 3. 20. & 6. 12.

Plin. 9. 8. Alian. Hist. 5. 4. Delphinis etiam tribuitur;
Alian. Hist. 10. 8. Plin. 9. 8. Phile, & Damir. Nu-
daverunt, &c. ita o. Ar. Sy. וְאֵלֶּיךָ *Educunt* (vel,

laxant, Pi. sim. Mo. Heb. exiunt, Pi. præbent, JT. ex-
traxerunt, M.) mammæ, &c. P. Calv. Pi. V. Vel, i.
mammæ suas, quas serpentes habent, vel sub squamis,

vel in theca, sive operimento quodam. Vel, 2. mam-
mæ vaccarum & ovium, quas serpentes educere so-
lent. Amplificatio hinc est calamitatis gravissimæ. q. d.

Phocæ libere ad litus accedentes foetus suos educant
mammis, & locum receptus habent, ubi contineant
foetus suos donec in mare deducantur, & assuefiant

in eo. Verum metaphora hæc est sumpta à comuni
usu mulierum, quæ extrahunt mammam, ubi lactare
volunt, &c. Filia (sub. verò, P.) populi mei (i. e.

Hierosolymæ: vel, populus meus, h. e. matres lactan-
tes in populo: crudelis; ita P. Ti. וְאֵלֶּיךָ *In crude-*
lem, Mo. Pi. &c. sub. mutata fuit, Pi. Similis est crudeli,

M. [JT. hoc cum sequent. jungunt, & locum sic red-
dunt, propter crudelē inimicū similis est ululis, &c.]
Quasi, &c. וְאֵלֶּיךָ *Veluti ulula in deserto*, Mo.

Calv. sic Pi. &c. quarum vox funesta est. Velut stru-
thiones, &c. P. Ti. sic M. Ca. Vulg. o. Sy. &c. Stru-
thiones sunt animalia partim terrestria, partim volati-

lia, quæ agunt in desertis, & pedibus jaciunt lapides.
Hi ova sua negligunt. Vide Job. 39. 15, 16, 17. וְאֵלֶּיךָ
sunt spædæ, vel spædiæ, (Scholiastæ interpretantur spædæ,

milvæ,) Levit. 11. 16. Deut. 14. 15. Job. 30. 29. Ma-
lim esse ululas, ut Levit. 11. 16. Deut. 14. 15. vide ad
Esa. 13. 21. Jer. 50. 39. quæ fame pressæ pullos suos non

deferunt modò, (ut de corvis dicitur Job. 38. 41. Psalm.
147. 9. idemque de ululis observat Hebraeus ad Mic. 1.
v. 8.) sed & comedunt. Notatur hinc Judæarum mulie-

rum vel, 1. crudelitas, quod filios suos relinquerent;
vel etiam comederent, ut infra v. 10. supra 2. 20. vel, 2.
extrema miseria, quod nemo eas sublevar, ut aves in soli-

tudine frustra implorant alienam opem; & tantum ab-
est ut ipsæ liberos suos lactare possint sine impedimento,
ut, contrà, omnibus odio sint (tanquam a vibus ululæ) ip-
sæ, & ipsarum quoque parvuli ab omnibus infestentur,

& ipsæ alendi partus suos commoditate careant.
4. Adhæsit lingua, &c.] Præ fitit; quia scemine fame
exhaustæ lac non habebant.

5. Qui vescabantur voluptuose, וְאֵלֶּיךָ *Delicatis*
cibus, P. sim. M. Ti. Pi. &c. ad delicias, Mo. V. Calv.
in deliciis, JT. Calv. Interierunt, &c. וְאֵלֶּיךָ
Desolati sunt (vel, perierunt, P. V. &c. vel, desolati, &
domo destituti, sub. jacebant,) in plateis, vel per vicos,

Mo. Pi. Calv. publicè ac sub dio. Qui nutrie-
bantur (vel, educabantur, Pi. sic M. Ti.) in, &c. וְאֵלֶּיךָ
Super, vel in, coccino, Pi. JT. Calv. vel, purpura, Ti. vel,

serico, vel vermiculo, V. vel, vestimento coccineo, M. sive
vermiculato, V. Alludit ad illos tapetes quos sibi, vel
dormituris, vel comesturis, substernebant, vel quos con-

culcarent, &c. Amplexati sunt stercore] Vel, 1. quia
non erat locus ubi recumberent. Vel, 2. quærentes an-

Pi. G.

BA. 1.1.

7. 46.

BA. 2.3.

3. 376.

Ang.

BA. 2.6.

10. 833.

Pi. ex

Jun.

Jun.

Pi.

Pi. ex

Jun.

Jun.

BA. 1.1.

747.

BA. 1.1.

747.

BA. 1.1.

747.

BA. 1.1.

747.

BA. 1.1.

747.

BA. 1.1.

747.

BA. 1.1.

747.

BA. 1.1.

747.

BA. 1.1.

747.

BA. 1.1.

747.

BA. 1.1.

747.

BA. 1.1.

747.

BA. 1.1.

747.

BA. 1.1.

747.

BA. 1.1.

747.

BA. 1.1.

747.

BA. 1.1.

747.

BA. 1.1.

747.

BA. 1.1.

747.

BA. 1.1.

747.

BA. 1.1.

747.

BA. 1.1.

747.

BA. 1.1.

747.

BA. 1.1.

747.

BA. 1.1.

747.

BA. 1.1.

747.

BA. 1.1.

747.

BA. 1.1.

747.

BA. 1.1.

747.

^a G. sim. in simetis aliquid esset alimentis. Vide 2 Reg. 18. 27.
^{Calv.} 6. *Mior effecta est iniquitas filie, &c.* Quia Pro-
⁶ G. ex Ch. phetæ nulli ad Sodomam missi ^b. Confer Matt. 11. 23.
^c G. Sensus hic non est absurdus, ut ratiocinetur Jeremias ab
^d Calv. effectu ad causam, ex magnitudine poenæ ad scelerum
^{sim. M.} gravitatem^d. Sed præstat de poena intelligere*, (quo-
^{* Calv.} modo & ^e *וְיָוִן & וְיָסָף* sæpe accipiuntur^f,) ob verba se-
^{sim. Arg.} quentia ^g. q. d. Graviore culpæ dat poenas quàm So-
^{E. Me. &c.} domat^h. ¶ *Quæ subversa est in momento* Non longo
^f Calv. obsidionis languore ⁱ: cùm Judæi in multiplici suo ex-
⁶ Ang. sic cidio contabuerint ^j. ¶ *Et non, &c.* ^k *וְלֹא חָלוּ בְּרִי*
^{Calv. E.} ^l *וְיָוִן* ¶ *Et non castrametata sunt contra eam castra, P.* Ne-
^{† Ca.} que in deditionem accepta [est,] Ti. Et non manserunt,
^h Ca. vel resederunt, (vel, relanguerunt, Ca. D. i. e. non diu oc-
ⁱ Calv. cupatæ erant ^k: vel, egrotârunt, h. e. laborârunt, sive
^k D. n. f. c. fatigatæ sunt ^l: vel, laboraverunt, o. Ar. vel, adhibite
^l 8. sunt, M.) in ea (scil. evertenda^m: vel, ei, M.) manus, Mo.
^{† Cap. crit.} V. JT. Pi. M. &c. i. e. vires, robor hostium, castrame-
^{5. 9. 362.} tantium scilicet ⁿ: vel, plagæ; ^o *וְיָוִן* sign. & manum, & lo-
^{† D. ib.} cum, & plagam ^p: vel, manibus, o. Ar. Al. Nullâ ma-
^u V. nus admotâ, Strig. Sensus, Nullâ ope humanâ eversa est^p.
^o Calv. Non fuit vi hostili diu agitata aut oppressa ^q. Non pas-
^{† Cap. ib.} sa est obsidionem ab hostili exercitu antequam dirue-
⁹ V. retur^r. Sicut scilicet in Hierosolymitano populo ma-
^r G. nent manus Chaldæorum, affligentes illum continen-
^{† Pi.} ter^t. Non erat consilium Prophetæ, Deum injustitiæ
ⁱ Calv. vel crudelitatis infimulare; sed tantum poenæ magni-
^v G. tudinem in medium proponere, ut populus agnosceret
[†] quid meriti sint ^t.
[†] 7. *Candidiores Nazaræi ejus nive; ita P. ob crebras*
^v G. lotiones ^v: ^u *וְיָוִן נְיָוִן וְיָוִן* Mundiores, sive Puriores,
[†] erant Nazaræi, &c. P. Ca. Calv. JT. &c. Ad verb. Separati,
[†] Pi. vel, i. voto ^x: qui se à communi victus ratione se-
[†] parabant. Sed non placet, nam Nazaræi illi non pulchri
[†] & delicati apparuerunt, sed potius inculti & horridi ^y.
[†] Vel, 2. dignitate^z. Nezer est, corona, vel insigne hono-
[†] ris, 2 Sam. 1. 10. 2 Reg. 11. 12. Indè nomen Nazaræi
[†] tribuitur viris dignitate conspicuis^a, ut Josepho, Gen.
[†] 49. 26^b. Deut. 33. 16. Vide & Nah. 3. 17^c. ¶ *Ru-*
[†] *bicundiores, &c.* ^b *וְיָוִן עֵצִים מְפִינִים* Rubuere corpore
[†] (vel, ossa eorum, M. Sy. vel, specie, Ti.) præ margaritis,
[†] Mo. Ti. vel, gemmis, Ca. sic P. M. vel, lapillis pretiosis,
[†] Calv. sic G. vel, carbunculis, JT. Pi. vel, pyropis, G. Ch.
[†] vel, Sardio, Sy. vel, coralliis, Boot. Adeo conspicua erat
[†] in Nazaræis Dei benedictio, ut abstinentia eorum à vino
[†] & ficera nihil ex succo & rubedine eorum minueret^d.
[†] Rubedo albedini mixta pulchra habetur, 1 Sam. 16. 12.
[†] & 17. 42. Cant. 5. 10e. Sed non placet hæc versio.
[†] 1. Quia sic iidem & candere & rubere dicuntur. 2. Inten-
[†] sus in facie rubor ægri, aut ebriosi, potius signum est,
[†] quàm bene se habentis. 3. Impropiè dicitur rubicundior
[†] gemmis, (cùm pleræq; gemmæ non rubeant, sed soli car-
[†] bunculi, aut iis congeneres,) aut margaritis, quæ cando-
[†] re notabiles sunt. Sic ergo verto, *Lucidiores corpore mar-*
[†] *garitis*: id quod boni habitus argumentum est. Sic om-
[†] nia bellè cohærent, quia nix, lac & margaritæ sunt con-
[†] colores. Et verbum ^f *וְיָוִן*, licet propriè sign. rubere, potest
[†] tamen aliter sumi, æquè ac Latinum rutilare, quod sæpe
[†] nihil quidquam quàm splendere est. Idemque verbum
[†] ^g *וְיָוִן*, quod Hebraicè rubere, Arabicè candere, sign^f. [Plu-
[†] ra vide ad Job. 28. 18.] ¶ *Sapphiro, &c.* ^h *וְיָוִן סַפִּיר*
[†] Sapphirus (vel, Sapphirina, JT. Ut sapphirus, Pi. BA. 2. 2.
[†] 17. 248. sim. Ti. sub. erat, P. Pl.) excisio (vel, polities, Ti.
[†] JT. Pi.) eorum, P. Mo. Calv. &c. Et quasi sectio eorum
[†] esset ex sapphiro, M. sim. V. ob multam eorum politiem ^g.
[†] q. d. Erant quasi sapphiri optimè exsculpi & affabrè^h.
[†] 8. *Denigrata, &c.* ⁱ *וְיָוִן מְשֻׁחָר* Obscurata
[†] (vel, Obscurior, P. Ti. Verùm obscurata, Pi. sim. P.) est præ
[†] nigredine (vel, præ caligine, Calv. vel, ex nigredine, Pi.
[†] vel, ipsâ nigredine, Ti. Ca. vel, magis quàm nigredo, vel
[†] carbo, V.) forma (i. e. pulchritudoⁱ; vel, facies, Ca.) eo-
[†] rum, Mo. P. M. &c. Deformes & nigri facti sunt, quasi
[†] qui caminis purgandis operam impenderint ^k. ¶ *Et*
[†] *non, &c.* ^l *וְיָוִן נִכְרָה* Non agniti sunt in plateis, Mo. P.
[†] Cognosci nequeunt, etiam in luce aperta & medio
[†] foro^l. ¶ *Aruit, &c.* ^m *וְיָוִן אֵרֵץ* Aret, vel Aruit,
[†] est, vel fuit, (vel, facta est, Pi. sic M.) tanquam lignum,
[†] JT. Mo. Calv. &c. sub. aridum ac siccum, V. Aret, ac ri-
[†] get, &c. Ti. Ità dura ut lignum^m.

⁹. Mellus, &c. ⁿ *וְיָוִן מִלֵּךְ* Meliores (vel, Felicio-
^{res}, P. G. sim. Mo. Pi. sub. estimati, M.) fuerunt occisi
^{res}, quàm occisi fame, Calv. &c. q. d. Subita mors le-
^{nior} estⁿ & melior lentâ ac cruciabili morte, quàm^o Calv.
^o omnium pessimam dixit Homerus^o. ¶ *Quoniam, &c.* ^p *וְיָוִן*
^p *וְיָוִן מִלֵּךְ* Quia isti fluxerunt
¹⁰ (vel, diffluxerunt, Pi. vel, contabuerunt, Ti. vel, perfusi
^{sim. Ang.} sunt sanguine, P.) perfossi, vel transfixi, (i. e. perinde
^{† V. ex M.} moriuntur ac si ensibus confossi essent ac sanguine flue-
^{sim. Ang.} rent ^q; nisi quod lentâ tæbe & diutinâ morte animam
^{† V. ex M.} efflant, cùm perempti gladio semel ponant animam ^q.
[†] à frugibus agrorum, Mo. sim. Ti. Calv. Emphaticè loquitur,
[†] quasi omnes terræ proventus vindictam sumerent
[†] de scelerato illo populo, dum solitum victum negave-
[†] rint ^r. Vel, propter proventus agri, Pi. propter defectum^r Calv.
[†] fructuum agrorum, P. sim. Ar. Glas. gram. p. 639. sim. Pi.
[†] Ang. Proventus, pro defectu proventuum, per meton.
[†] subjecti ^t. Concisa locutio, qualis Psal. 109. 24. à pin-
[†] guedine, i. e. defectu pinguedinis. Sic Gen. 18. 28. Jer.
[†] 10. 14^t. [Alii locum sic reddunt;] *Qui transfixi expirâ-*
[†] *runt, quàm qui terræ frugum penuriâ, Ca. Melius habent*
[†] *qui perfluunt transfixi, (i. e. quorum sanguis effunditur^v),*
[†] *quàm destituti proventus agrorum meorum, JT. Verùm*
[†] *hic non notat pronomen affixum, sed ponitur pro li-*
[†] *tera* ^u, sicut Psal. 50. 11. & 96. 12. &c. ^u Pi.
[†] 10. *Misericordium* Naturâ. ¶ *Coxerunt filios, &c.* ^v Pi. Calv.
[†] Vide supra 2. 20. Simile 2 Reg. 6. 28, 29. & in historia
[†] Josephi de obsidione per Titum Vespasianum ^z. ¶ *Fa-*
[†] *ci, &c.* ^z *וְיָוִן לִבְרוֹחַ* Fuerunt (vel, Qui fuerunt,
[†] P. M. vel, Ut essent, Ti. vel, Et usi sunt, Ca. vel, Fue-
[†] runt isti, Pi.) ad comedendum (vel, cibus, Ti. sim. P. Pi. vel,
[†] in refectorem, M.) eis, Mo. vel, earum, M. ¶ *In contritione*
[†] *filie, &c.* i. e. Sæviente calamitosâ clade urbis nostræ ^a. ^a V.
[†] 11. *Devoravit fundamenta ejus* Ut Deut. 32. 22. Jer.
[†] 21. 14^b. Id quod rarissimum est^b (nam ignis potius
[†] carpit tecta ædium, vel saltem non progreditur ultra
[†] superficiem; & quando accidit, spem omnem restitu-
[†] tionis præcludit ^c. ^c Calv.
[†] 12. *Non, &c.* ^d *וְיָוִן לֹא רָאָה* Non (vel, Nunquam,
[†] Ti.) crediderunt, &c. Mo. P. Calv. vel, credidissent, &c. Ti.
[†] Ca. Pi. Ang. Calv. &c. Adeo munita erat hæc urbs. Se-
[†] quitur ergo eam fuisse Dei manu potius exultam, quàm
[†] hostium impetu^d. ^d Calv.
[†] 13. *Propter peccata prophetarum* Nempe falsorum*,
[†] quos populus sibi adsciverat^e; quorum vaticinia secu-
[†] tus populus incidit in hæc mala ^f. ^f Ca.
[†] 14. *Erraverunt, &c.* ^g *וְיָוִן עָרְוּ* Moverunt se
[†] (vel, Vacillarunt, P. Ti. Vagati sunt, Pi. sim. Ca. Oberrâ-
[†] runt, V. sic Calv.) ceci (vel, ut ceci, P. Pi. Calv. Belg.
[†] Strig. Ang. G.) in plateis, Mo. Ti. sic M. ¶ *Poll-*
[†] *uti, &c.* ^h *וְיָוִן נִלְוָה* Polluti sunt in sanguine, Calv. P.
[†] sim. Mo. Pi. &c. Verbum hoc præteritum est, compo-
[†] situm ex Niphal ⁱ *וְיָוִן נִלְוָה*, & Pyhal ^j *וְיָוִן נִלְוָה*. Indicari vo-
[†] lunt, & quod polluerint se sanguine proprio per mutuas cæ-
[†] des, (est enim significatio in Niphal quandoque reci-
[†] proca,) & quod polluti fuerint sanguine ac cædibus ab ini-
[†] micis ipsorum, juxta Pyhal, ubi passio est ab alio illata ^k. ^k Glas.
[†] ¶ *Cumque, &c.* ^l *וְיָוִן בְּלִבוֹשֵׁיהֶם* Ad verb.
[†] *In non poterunt tangere in vestimenta eorum, Mo. Ut non*
[†] *possint accedentes contingere vestimenta, P. Ut vestes eo-*
[†] *rum non potuerunt (nempe, homines, Ang.) contingere, Ti.*
[†] *Ang. sim. M. Ar. Sy. Strig. Quia non potuerunt quin con-*
[†] *tingerent vestes ipsorum, Calv. sim. Pi. Belg. nempe, quia*
[†] *illi confectum occurrebant ipsisⁱ. Urbs adeo polluta*
[†] *erat, ut nemo posset iter facere, quin statim incideret*
[†] *in aliquam immunditiem. Respicit ad legalem pollu-*
[†] *tionem sanguinis, &c. simul tamen alludit ad scelera,*
[†] *quæ nomine sanguinis designantur^k. Al. Cumque non*
[†] *possent, (nempe aliter transire^l, vel, aliter sanguinem*
[†] *vitare^m), tenuerunt (vel, continuerunt & levâruntⁿ)*
[†] *lacinias suas, Vulg. &c. i. e. oras vestium manibus^o. T.*
[†] *Fluidam vestem contraxerunt P, ejusque extrema col-*
[†] *legerunt, nè sanguine inficerentur^q; & sic pauculi per-*
[†] *transierunt impolluti, reliquis tactu cadaverum ubi-*
[†] *que pollutis^r. [Alii totum sic reddunt;] Ceci, quum*
[†] *errarent in plateis, polluti sunt sanguine, id quod non po-*
[†] *tuerunt quin tangerent vestes eorum; vel, tangebant eum*
[†] *[nempe sanguinem] vestibus eorum, quem non potuerunt,*
[†] *[jure scil. vel quem attingere non licebat,] Angl. Lo-*
[†] *cus*

cus hic difficilis est †, & variè exponitur. Cæcos hic intelligunt, vel, 1. propriè, qui, dum vicos obirent, polluti sunt, nec potuerunt vitare sanguinem, sive innocentium à Judæis ipsis occisorum, v. 13. sive interfectorum ab hoste, &c. Vel, 2. spiritualiter, ut Esa. 42. 18, 19. vel, ita affectos ut cæci esse solent, Esa. 59. 10. Quod etiam intelligunt, vel, 1. depopulo; quem confert cæcis, quia quocunque se conferrent, undique occurrebat immundities, adeoque polluti sunt, ac si essent cæci. Vel, 2. de sacerdotibus illis & prophetis v. 13. Sacerdotes qui sanguinem injustum effuderant cursum huc illuc, ut cæci, incerti quò se verterent præ multitudine cadaverum, undique aspersi fuerunt sanguine, cum urbs caperetur. Ibant enim cæci (neque enim Deo afflati) per vicos urbis, ita sanguine illo quem dixi [v. 13.] contaminati, ut eorum vestes tangi non possent; quippe adeo sanguine imbutæ, ut in eis nihil præter sanguinem tangi posset: h. e. Erant magnæ cædis causa. [JT. hunc versum cum sequente neclunt, locumque sic reddunt; Qui, evagantibus cæcis (ut Esa. 42. 18.) per vicos contaminatis sanguine, quem non possunt quin tangant vestimentis suis, (prout narratur 2 Reg. 21. 16. cui adde & 2 Reg. 24. 2. & 25. 25.) Recedite, impurus quisque, proclamant, &c.] Exegesis hæc est præcedentis dicti de peccatis prophetarum, sacerdotum, totiusque populi, quibus cum eos qui in Judæa supererant, tum deportatos exules, corrumpebant. 15. Recedite, &c. וְיָסֻדוּ מִן הָעָם וְיָסֻדוּ מִן הָעָם Recedite, vel Discedite, (vel, Facecite, Ca.) immunde, (vel, pollutus, Calv. vel, gens immunda, V. vel, polluti, M. Ti. Ca. vel, immundus sum, P. vel, impurus quisque, JT.) clamaverunt ad eos, Mo. &c. vel, proclamant eis, JT. Al. Qui tamen acclamabant eis, (argumento Legis de leprosis, Levit. 13. 45.) Recedite, immundus hic est, Pi. Sed compellabant eos, Cedite, immundi, Strig. Confirmat superiorem sententiam, nempe, nullam partem urbis fuisse puram à sordibus, quia ubique clamatum fuit, Discedite. Clamabant eis, vel, Dixerunt homines de eis, nempe sacerdotibus, Discedite, polluti. Sunt hæc verba, vel, 1. Judæorum mundorum clamantium ad immundos, Recedite, nè & nos polluiamur, &c. i. [Vel, 2. Gentium.] Illi qui omnes pollutiones religiosissime vitare debebant ab ipsis Gentibus habiti sunt pro pollutis. Nam Gentium erat opinio, pollutos esse quibus adhæreret sanguis. [Vel, 3. sacerdotum,] qui repellebant alios à se, tanquam sacri profanos, (vide Esa. 65. 5.) & [ut sequitur] passim jurgabantur vaticinantes. ¶ Nolite tangere] Sim. Mo. P. &c. sub. me, Pi. vel, Nihil contrectetis, Strig. ¶ Jurgati, &c. וְיָסֻדוּ מִן הָעָם וְיָסֻדוּ מִן הָעָם Quia (vel, Quippe, Mo. V. vel, Certè, Pi. Calv.) avolarunt, vel evolârunt, Calv. M. Mo. Ti. Pi. (vel, populus, vel, sacerdotes; nempe in exilium: vel, festinarunt, Calv. vel, inquinati sunt, sive erant, V. Pi.) etiam (vel, &, M. Ti. vel, atque etiam, Pi. vel, imò, Calv.) commoti sunt, Mo. P. V. (vel, amoti sunt, M. vel, errârunt, nempe in illa trepidatione, quasi attoniti: vel, vagati sunt, Pi. incertis vagantur sedibus, Ti. Al. Evolârunt enim & vagabantur, i. e. celerissime abscesserant, ac si haberent alas. Notatur hic poena talionis; q. d. Ut sacerdotes illi contaminabant sanguine vestibus ipsorum adhærente alios qui vagantes in urbe eis occurrebant: ita ipsi quoque postea vagati sunt abeundo in exilium. dixerunt (scil. Chaldæi; vel, Gentiles, eis insultantes; vel, quicunque eos dispersos & vagabundos vident,) in gentibus, vel inter gentes, Non addent hospitari, Mo. vel, ut inhabitent, M. fim. Calv. vel, Non ultrà incolet, Ti. P. fim. V. vel, Non pergent commorari, nempe Judæi in patria sua; non redibunt ad sua: q. d. Dispersi sunt, & quidem absque spe redditus. Scopus itaque Prophetæ h. l. est, non esse cur Judæi querantur de exilio suo, quoniam Urbem sanctam ita infecerant suis vitiis, ut inde abacti fuerint proprio scetore, &c. [Alii sic reddunt;] Jurgati quippe sunt, (aliis dicentibus, Recedite, aliis recedere nolentibus,) & commoti dixerunt inter gentes, Non addet ultrà ut habitet in eis, Vulg. i. e. Multi ex Gentibus, gravi irâ in tam miseros commoti, dixerunt, Deus apud tam pollutos versari nolet. Legerunt וְיָסֻדוּ מִן הָעָם. At nostri codices habent, וְיָסֻדוּ מִן הָעָם, Non habitabunt ultrà, nempe Ju-

dæi in patria sua. Al. Adeo jurgantes vagabantur, ne-
gantes deinceps eos apud ceteras gentes commoratorios, Ca.
Quum avolant, etiam evagantur, (i. e. Quamvis miseri
non ambulent, non currant, sed præcipientes profugiant
quàm longissimè, nè rebus istis contaminentur,) di-
cunt in gentibus, (i. e. Judæis, qui jam ad Egyptios &
Chaldæos fuerant deportati,) Non amplius commora-
buntur, JT. i. e. Prædicebant liberationem ex animo
suo brevi affuturam esse: ut exemplum exstat Jerem.
28. 2, &c. Al. Quia fugiunt & reformidant eos: Quare
etiam inter gentes dicebatur, Non diu in hac sede commo-
rabuntur, Strig. [Alii hunc versum cum præcedente sic
accipiunt:] Poena hic continetur quæ ob peccata pro-
phetarum, &c. toti populo evenit. Ea verò triplex erat.
1. Vagati sunt cæci per plateas; i. e. Aded fuerunt, præ
hostium sævitia, stupore perculsi, ut, cæcorum instar,
quò eundum esset nescii, hæc illac discurrerent. 2. Hinc
contaminârunt se sanguine: quum enim, aded obstupe-
facti, circumspicere incedere non possent, per ipsum in-
terfectorum sanguinem ruerunt, &c. 3. Indè, quod non
licebat ipsis attingebant vestimentis suis, cadavera scili-
cet. וְיָסֻדוּ מִן הָעָם ponitur pro וְיָסֻדוּ מִן הָעָם; regitur autem il-
lud וְיָסֻדוּ מִן הָעָם, nam וְיָסֻדוּ cum וְיָסֻדוּ construitur. Verbum au-
tem וְיָסֻדוּ non tantum valere, potuit, sed etiam, licentiam
habuit, patet ex Deuter. 12. 17. & 16. 5. Sicut autem
v. 14. docetur quanto cum stupore & confusione per
plateas Hierosolymæ discurrerint, ut furentium ho-
stium manus evaderent, nè sanguine quidem & cada-
verum contactu polluerent se verentes: sic v. 15. doce-
tur, non potuisse eosdem firmam alibi sedem invenire;
nam, Recedite, immundi, dictum est illis, &c. id quod ex
effectu constabat, quia avolarunt, imò vagati sunt, & si
quò intrârunt, hæere diu non potuerunt, nam dictum
est inter gentes, Non pergent commorari. וְיָסֻדוּ collectivè
sumitur; וְיָסֻדוּ & וְיָסֻדוּ, impersonaliter.

16. Facies (vel, Vultus, Ti. Sy. Irâ, P. M. G. Irata fa-
cies, JT.) Dom. divisi (dispertiet, JT. dissipavit, Calv. re-
legavit, Ti. separavit, i. e. disjecit & dispersit in varias
regiones,) eos] Ità Mo. Pi. &c. ¶ Non addet, ut
respiciat (vel, aspicere, Mo. J. eos] Scil. blandâ facie. ¶
¶ Facies (vel, Faciem, Pi.) sacerdotum non, &c. וְיָסֻדוּ מִן הָעָם
Non acceperunt, vel susceperunt, Mo. Pi. V. &c. i. e. non ac-
quieverunt illis rogantibus. Non sunt reveriti, P. fim. M.
Hæc Gentes exprobrabant Hebræis. Nulla, dicebant,
spes est illis redditus: Etiam in bonos Sacerdotes sævie-
runt. Vide exemplum 2 Par. 24. 22. ¶
17. Cùm, &c. וְיָסֻדוּ מִן הָעָם Adhuc nobis
(sub. expectantibus, P. vel, sub. integris, Ti. vel, Quod
ad nos attinet, Ang. Et adhuc nos, JT. Quum adhuc es-
semus, M. Pi. sub. in dominio nostro, M. vel, in patria. ¶
Cùm adhuc starent res nostræ, defecerunt oculi, &c. Mo. h. G. fim.
Frustrâ auxilium ab Egyptiis intentissime expectare-
mus. ¶ Cùm, &c. וְיָסֻדוּ מִן הָעָם In speculatione no-
stra speculati sumus (sub. respicientes, Pi.) ad gentem, &c. G.
Mo. fim. JT. Pi. In expectatione nostra quâ expectavimus
(i. e. dum anxie expectavimus,) gentem, &c. P. Et cùm
circumspiceremus, spectavimus ad, &c. M.

18. Lubricaverunt, &c. וְיָסֻדוּ Venantur, vel Ve-
nati sunt, (nempe Chaldæi,) gressus nostros, &c. JT. Pi.
Mo. P. Ti. Insidiati sunt gressibus nostris, &c. M. Venaticè
institerunt, &c. Ch. in G. Vide 2 Reg. 25. 5. AE. & alii
legunt וְיָסֻדוּ מִן הָעָם, Arclaverunt gressus, &c. i. e. Egressus om-
nes clauserunt. Græci longius abeunt, nam legerunt
וְיָסֻדוּ מִן הָעָם, Venati sumus parvulos nostros. ¶ In, &c. m. G.
וְיָסֻדוּ מִן הָעָם Nè incederemus (vel, ab eundo, Mo. vel,
nè ire possemus, nempe sine periculo,) per plateas, &c. n. Pi.
P. &c. q. d. Omnia consilia, negotia, &c. nobis infida &
adversa erant.

19. Velociore (vel, Leviores, M. Ca. &c.) — aquila,
&c. Velocissimus erat equitatus Chaldæorum, Jer.
4. 13. & 48. 40. Alludit ad illos qui Sedeciam celeri-
tate cursûs comprehenderunt, Jer. 52. 8, 9. P. Chaldæi
celerrimè & advolârunt in Judæam, & fugatis Egyptiis,
Jerusalem redierunt. Repræsentat ultima illa tem-
pora ante captam urbem. Nusquam erat effugium: In
montibus, in planis, ubique erant qui interciperent ob
famem fugere volentes.

20. Spiritus, &c. וְיָסֻדוּ מִן הָעָם Spiritus (vel, Spira-
mentum, JT. Pi.) narium nostrarum, Mo. P. &c. i. e. Vita
nostra:

† Ca. nostra †: Qui nos in vita & pace tuebatur & conserva-
bat †; sub quo dabatur aliqua nobis interspirandi occa-
sio in quibuscumque angustiis v. Caput nostrum, adeoque
vita †: nobis æquè dilectus ut spiritus vitalis v: quo,
quasi propriâ animâ, vivebat, respirabat & vegetabatur
totum Regni corpus †. Intelligitur hic vel, 1. Josias.
† T. Non placet, stetit enim post ejus mortem Regnum:
† V. & M. nec hostis tum ad urbem accessit b. Vel, 2. Sede-
† ex Ch. & chias c; qui, licet indignus, Rex tamen erat, & quidem
† He. ex posteris Davidis, & typus Christi d. ¶ Captus est
† Calv. G. in, &c. מִן הַיָּדָיו] In foveis (vel, retibus, Ti. i.e. in-
† Pi. fidibus *,) eorum, Mo. P. &c. ¶ In umbra, &c.] Sub
† Calv. cuius tutela speraveramus nos tutò victuros, etiam
† Pi. invitis gentibus f.

† G. 21. Gaude & letare, (scil. de nostris calamitatibus,)
† Pi. filia Edom] Idumæa b, quæ similis es filiæ, i.e. pulchræ
† G. & inviolatæ virgini i. Gaude dum licet b, ad horam i.
† M. Est οὐχ ὁλοκαύστος, (concessio m;) vel, ironia, qualis illa Ecclef.
† G. Me. 11. 9 n. q. d. Gaudium hoc erit vobis evanidum o. Sed
† Me. malim hic designari extremam Judæorum miseriam,
† Q. in præ qua obnoxii essent subfannationi hostium suorum p.
† Calv. ¶ Ad te quoque perveniet calix i.e. Poenæ portio. Nam
† Calv. sicut calicem paterfamilias convivis porrigit, ut quis-
† G. que suam partem bibat; sic Deus adversa dispartitur
† Pi. ubi opus id judicat: Jer. 25. 15, 16, 17. De Idumæorum
malis vide Jer. 49. 7. & Psalm. 137. 7. ¶ Inebria-
beris, (i.e. Calamitatibus perturbaberis *) atque nuda-
beris] Sim. Mo. M. JT. Ca. &c. Nam ebrios qui vult de-
spoliat, Gen. 9. 21. Mihi tamen Græci rectius sensum
percepisse videntur, μεθύουσιν ὃ ἀποχέουσιν, Eousque bibes ut
evomas: nam וְיִשְׁתְּוּ עַד שֶׁיִּשְׁתְּוּ etiam hanc significationem habet.
¶ Et eris vomens, P. ad verb. & tete evacuabis;
q. d. Eris ebria usque ad immodicum vomitum t. Et
discooperies te, ut solent ebrii: quod legimus de Noe v.
† Pi. Ignominia exponeris x.

22. Completa, &c. מְלֵא] Consumpta (vel, Con-
summata, Pi. Completa, P. M. Ti. Finita, Ca.) est (vel,
erit; præ. pro fut. more Hebræo;) iniquitas (vel, cul-
pa, Ca.) tua, Mo. i. e. poena iniquitatis tuæ *, hoc ex-
cidio a. Ità severè tecum egi, ut nihil defuerit ad ex-
tremum rigorem b. Satis poenarum datum est c. Finis
pœna tuæ adest. Boot. anim. 3. 12. 115. Al. Veniet tem-
pus, o Judæi, cum poena vestra cessabit d. ¶ Non, &c.
מִן הַיָּדָיו] Non addet (vel, perget, JT. Pl.) ad
deportandum te, Mo. sim. P. &c. vel, deportationi tra-
dere te, scil. postquam te ex præsentē captivitate in pa-
triam reduxerit *. Non ultra ducet, vel abducat, te (sub
Dominus) in captivitatem, Ti. V. vel, abduci te sinet, &c. V.
Verba in Hiphil sæpe permissionem significant. Sensus
est, Post id non ultra te relinquet in exilio f. Non ad-
jiciet amplius (sub. hostis, vel, sub Deus) ut te trahat in
exilium. Quare? Nam quid opus fuit secundo exilio,
quum omnes jam profugi essent, & terra redacta in so-
litudinem? Intelligit ergo judicium Dei fuisse com-
pletum, ut nihil defuerit Judæis ad extremam calami-
tatem. Non repugnat huic loco, quod Judæi postea
fugitivi erant, & erronei per totum mundum: quia
tantum de Chaldæis hic agitur g. Non addet, &c. scil.
in longum tempus, & donec nova scelera addas: ut
factum tempore Christi. Sed hoc jam erat aliud seculum,
& alia Judæa h. ¶ Visitavit (vel, Animadvertet, JT.
Visitabit autem, Pi.) iniquitatem tuam, filia Edom] Haud
dubiè Deus animadvertet in malitiam Idumæorum,
quibus mala nostra gaudium attulere i. ¶ Disco-
operuit, &c. מִן הַיָּדָיו] Discooperuit (vel, Detegit,
Pi. sim. P. M. Strig. Ang.) peccata tua, M. P. Pi. &c. id est,
Nota ea fecit per horrendam hanc vastationem k. Ex
pœnis gravissimis intelligent homines quantum pecca-
veris. Confer Jer. 49. 10. Dicitur Deus peccata tegere,
quum condonat, non punit, &c. Psal. 32. 1, 5. & 85. 3;
& detegere, quum punit, Job. 20. 27. Vel, super peccata
tua, Mo. sic Calv. o. Al. Discooperiet te, vel, Discooperieris,
propter peccata tua, Angl. Confirmatur hæc expositio
ex collat. Jer. 49. 10. Al. Deportabit propter peccata tua,
JT. Verbum sumo ut Nah. 2. 7 n.

CAP. V.

1. **R**ecordare, &c.] Ex Græcis quibusdam libris
ascriptus est hic titulus, argumento conve-
niens, Oratio Jeremie Prophete a. Postremum hoc ca-
put libellum oratione terminat b. ¶ Quid, &c. b Jun.
מִן הַיָּדָיו] Quid sit (vel, fuerit, Mo. vel, acciderit,
Ti. P. M. &c. vel, factum sit, Sy.) nobis, JT.
2. Hereditas nostra] i.e. Terra dono tuo nobis quon-
dam concessa c.
3. Absque patre] Vel, 1. Rege d, quem loco patris d Ang. Me.
habebamus. Vel, 2. Deo, qui se Patrem nostrum dixe-
rat, Jer. 3. 19. Te Patre nostro nos deferentef. Vel, 3. Me.
patribus nostris, qui à Chaldæis vel occisi, vel abducti, f G.
sunt g. q. d. Tota regio plena est pupillis h.
4. Aquam nostram pecuniâ bibimus] Aditus ad flu-
vios & fontes vestigal pendunt i. Non audebant egre-
di urbe vel domo, ut ex fluvio aquam haurirent k. A-
quam ex puteis & cisternis, antea nostris, depromptam
pecuniâ redimere cogimur l. Accidit hoc vel, 1. in T.
obsidione Jerosolymæ m. Vel, 2. in Judæa, post urbem m Mar.
excisam n. Sed ibi non diu manserunt sub Godolia; n Q. in
& insuper sub illo non aqua modò, sed & vindemia, ip-
sis concessa est o. Vel, 3. in Babylone p. Quod si Judæi o San.
adeò inclementes fuerunt extraneis, ut nec viam erran-
ti, nec fontem sitienti, monstrare vellent, quod de iis
refert Juvenalis; quid mirum si idem illis contingat q? q San.
5. Ligna nostra, &c.] i.e. Ex sylvis terræ nostræ sumpta. f E.
In patria quique in sylvas ibat lignatum sine pretio t. t G.
Sylvæ debent esse communes, certè aliquæ per oppida,
unde incolæ lignentur t. Mar.
6. Cervicibus nostris minabamur] i.e. Agebamus ut
pecudes. Vox est illius seculi v. ¶ על צוֹאֲרֵנוּ נִרְדְּפֵנוּ
Super colla nostra (vel, In cervice nostra. M. vel, Ab iis qui
incumbunt super collum nostrum, P. sim. JT.) persecutionem
passi sumus, Mo. Calv. &c. vel, patimur, JT. Pi. V. Imminet
cervici nostræ persecutio: q. d. Durum captivitatis & ser-
vitudinis jugum impositum est cervicibus nostris x. Mo-
lesti sæpe sunt hostes; sed vel à facie, vel à tergo, vel
à lateribus. Ubi autem sic dominantur ut tanquam in
cervicibus nostris equitent, in hac insultatione est ex-
trema & contumeliosa oppressio. Justissima erat hæc
pœna, quia Judæi fuerunt cervice æneâ, & inflexibiles
ad ferendum Dei jugum y. ¶ Lassus, &c. נָלַח
Laboramus, vel Laboravimus, (vel, Lassati
sumus, M. sim. Pi.) non requies dabatur (vel, permittitur,
JT. Pi.) nobis, P. sic Mo. &c. à נָלַח, (quiescere z.) La-
boramus irrequieti, Ca. q. d. Continuis miseriis premi-
mur, ità ut nullus sit iis modus vel finis a. Al. Labo-
ramus quidem, sed nihil reliquum sit nobis, sub. eorum
que nostro labore paramus: omnia enim nobis vi hostium
auferuntur: à נָלַח, reliquit b. v.
7. Ægypto] Ità Mo. P. &c. vel, Ægyptio, JT. Æ-
gyptiis, Ti. Post captam urbem alii in Ægyptum ivère.
Vide Jer. 43. 7 c. ¶ Dedimus (vel, porrigimus, JT. c G.
extendimus, Pi.) manum] Ità Mo. P. &c. Vel, 1. exten-
dimus, auxilium postulantes d. Vel, 2. supplices facti d Me.
sumus *. Vide Psalm. 68. 32 f. Vel, 3. panem mendica-
vimus g. Vel, 4. pepigimus fœdus cum iis h. Vide Ezec.
17. 18. Vel, 5. dedidimus & subjecimus nos iis, servi
illorum facti & mancipia k. Quodvis munus vel opus
nobis mandatum libenter suscipimus. Vide Prov. cap.
31. 19. ¶ Et Assyriis] Magna enim pars in regiones
Assyriæ transportati sunt m.
8. Patres nostri peccaverunt, & non sunt] Ità P. Sy. &c.
vel, non ipsi, Mo. Calv. non supersunt, JT. nullus eorum
superest, Pi. Mors eos exemit his miseriis n. ¶ Et
nos iniquitates (vel, pœnas, JT. sic Pi. P. &c.) eorum porta-
vimus] Vel, portamus, Pi. sim. M. Ti. Sy. &c. q. d. Melius
actum est cum patribus quàm nobiscum: illi enim bre-
vi supplicio affecti sunt; nos, diuturno o. Quas illi mor-
te effugerunt pœnas, eas nos longis ærumnis luimus p. Jun.
Verum non hic Propheta obstreperit Deo, tanquam in-
justè aut crudeliter illos tractantis, (nam etiam super-
stitum peccata fatetur;) sed tantum Deum flectere vo-
luit ad misericordiam. q. d. Perierunt patres nostri, ut
dignè erant: jam recipe nos, miseros exules posteros,
in gratiam q. 8. Servi

8. *Servi dominati sunt nostri*] Sicut in familia recentissimus quisque servorum & conservis ludibrio est; sic in hoc orbis terrarum vetere famulatu novi nos & viles in excidium petimur. Hoc quod apud Tacitum dicit dux Britannus de Romanorum imperio, idem de Babylonico dicere Judæi poterant. *Servi*, i. e. vel, i. qui servi nostri & tributarii fuerant, ut Ammonitæ & Moabitæ & Idumæi. Vel, 2. Chaldæi, ex Cham & Chus orti, damnati ut essent servi Sem, Gen. 9. 26. Vel, 3. servi Chaldæorum, jussu herorum nobis præpositi, & pensum à nobis exigentes, ut olim illi Exod. 1. 11. Confer Neh. 5. 15. Ità Canaanis maledictio nobis obligit, ut simus *servi servorum*, Gen. 9. 25. qui prius eramus Regnum sacerdotale. Gravissima hæc erat contumelia.

9. *In, &c.*] *בְּנֶפְשׁוֹ נָבִיא*] In (Heb. Pro, Pi.) anima nostra (vel, Periculo vite nostra, JT. Pi. sim. P. Sy. V. G.) afferebamus (vel, offerimus, Pi.) panem nostrum, Mo. &c. Tam tempore oblidionis, quàm urbe jam captâ. Hoc de illis dicitur quos Chaldæi in urbe reliquerant. *A facie, &c.*] *מִפְּנֵי חֶרֶב הַמִּדְבָּר*] *Præ siccitate deserti*, Ti. simil. Calv. i. e. præ inopia, quâ sic premebamur ac si essemus in vasto deserto. Propter arma sylvarum, i. e. hostes foris grassantes. Propter gladium (nempe, hostis), deserti, P. M. JT. Pi. Sy. &c. i. e. præ metu militum, qui agros tenebant; vel, ob hostem nos gladio insequentem in terra nostra, quæ nunc est velut desertum: vel, in deserto, sive plano, Angl. ut Jer. 4. 26. Hostes enim in locis planis circa urbem ubique sparsi erant. Al. Propter gladium latronum, qui in deserto nobis insidiantur quum per illud iter facimus ad afferendum frumentum ex Ægypto, ex collat. vers. 6.

10. *Exusta est, &c.*] *נִכְמְרוּ*] *Incaluerunt*, Mo. V. sim. Ti. denigrata sunt, P. M. sim. JT. Pi. Ca. Calv. G. *A facie, &c.*] *מִפְּנֵי וְלַעֲפֹת רָעָב*] Propter procellas (vel, exustiones, P. Calv. horrores, V. sim. Mo. M. terrores, vel tremores, V. vel, atrocitatem, Ca.) famis, JT. Pi. sim. Mar. i. e. angustias famis; vel, vehementissimam famem; vel, vehementem dejectionem virium corporis à fame, ut procella obvia quæque prostrat. Ex fame deficit succus, sequitur pallor & macies, & inde deformitas & nigredo.

11. *Humiliaverunt; ita M. o.*] *עָנִינוּ*] *Afflixerunt*, P. vel, oppresserunt, Ti. V. sic JT. compresserunt, Mo. constupraverunt, Ch. sic V. Pi. nempe Chaldæi. *Stuprata sunt*, Sy. sic Ca.

12. *Principes manu, &c.*] *בְּיָדָם וְנָיִן*] *Manu eorum, &c.* M. Ti. V. subaud. *hostium*, V. nempe eorumdem Chaldæorum. Poena suspensionis usitata jam olim in Oriente, Gen. 40. 19. Al. *manu sua*; quod longè atrocius erat: q. d. Manus sibi intulerunt P.

13. *Adolescentibus, &c.*] *בְּחֹרִים טָחוּן נָשְׂאוּ*] *Juvenes ad molendum tulerunt, vel sustulerunt*, P. M. sim. Mo. Calv. Ti. JT. Pi. &c. Fortiores venundati sunt in molas, ut eas agitarent. Coacti sunt vel frumentum [ad molam] portare, vel molam circumagitare. Acti sunt in pistrinum. Id simplicius quàm quoddam Hieron. accipit in sensu obscuro, ut *molere* apud Græcos & Latinos interdum sumitur. Vide ad Job. 31. 10. *In, &c.*] *בְּעֵץ בְּשֵׁלֵל*] *Ligno* (vel, in lignum, Mo. ad lignum, i. e. ad ligneum molæ scapum: vel, in ligno, P. M. Ti. Calv. in movendo ligno molitorio: vel, ad ligna, JT. Sy. sub lignis, Pi. sub lignorum fascibus: propter lignum, quod scilicet gestare coguntur,) pessundantur, Ca. vel, impigerunt, Mo. vel, corrumpunt, sive corruperunt, JT. Pi. P. M. &c. q. d. Lignatores sunt. Eos adeo aggravarunt lignis, ut deficientibus viribus, sub illis corruerent.

14. *Senes defecerunt* (vel, cessaverunt, Mo. P. V. sub. ab exercendis judiciis, V. vel, defuncti, Ti.) *de portis, &c.*]

De porta, Mo. P. &c. vel, in portis, Ti. V. loco judiciorum. q. d. Nulla in portis nostris amplius exercentur judicia. Omnis ordo politicus aboletur. *De eboris, &c.*] *מִנְּיֹנֶה*] *A cantico suo*, P. sim. G. vel, *pulsatione* (vel, modulatione, Mo. JT. Pi.) *sua*, i. e. à pullandis instrumentis musicis.

16. *Cecidit corona capitis nostri*] Ità M. Ti. Mo. &c. i. e. Decus & gloria: ornamenta omnia; Regnum, Sacerdotium. Al. *corona*, quam in festis & conviviis capiti imposuerunt Judæi.

17. *Contenebrati sunt; sic P. Calv. &c. præ dolore*] *חָשְׁכוּ*] *Hebetes facti sunt*, V. sim. G. nempe lacrymis.

18. *Vulpes, &c.*] Ut solent in locis non habitatis ubi ferae intrepide & libere discurrent.

19. *Tu—in eternum, &c.*] q. d. Quamquam hæc fieri passus es, tua potestas tamen non est imminuta.

20. *In perpetuum*] Per multa secula, ut sequitur.

21. *Converte nos—ad te, & convertemur*] Ità Mo. P. M. &c. *Restitue; vel Reduc, nos tibi, vel ad te, ut revertamur*, JT. Pi. Locum hunc exponunt vel, 1. de conversione peccatoris per poenitentiam; ad quam necessariam esse & gratiam, & liberum arbitrium, sed gratiam præcedere liberum arbitrium, ex hoc loco rectè colligunt Aug. & ceteri Theologi, & concilium Tridentinum. Vel, 2. de conversione per reditum in patriam, &c. Sensus est, ut ex sequenti membro apparet, *Restitue nos in gratiam apud te, ut restituamur in veterem statum*. Non agitur hic de conversione interiore, sed exteriori, quâ homines ita recipit in gratiam, ut appareat paternus ejus favor: q. d. Si nos respicias, Domine, statim prosperè habebunt res nostræ, quia in manu tua nobis certa est salus. *Innova* (vel, *Instaura*, Ti. V.) *dies nostros sicut à principio*; sim. P. *קִדְמָה*] *Sicut quondam*, Mo. vel, *ab antiquo*, M. vel, *priscis diebus*, Pi. q. d. *Restitue nos in priorem statum & felicitatem*, quâ olim fruebatur populus tuus, per multa secula.

22. *Sed, &c.*] *כִּי אִם מֵאֵס מֵאֵס קִצְפָה עָלֵינוּ*] *variè exponunt*. *Quinimo* (vel, *Sed, P.*) *reprobando reprobasti* (vel, *prorsus abjecisti*, Pi.) *nos, iratus es contra nos usque valde*, Mo. vel, *vehementissime*, P. sim. Pi. Ità Propheta modum hic excessit, & ex turbulento affectu hoc dixit, & corrigit præcedentem præcationem pro reditu, quum Deus eos deferere statuisset. Al. *Quod si reprobasti nos, &c.* Pendet sententia: propterea repeti debet versus præcedens ad absolvendam sententiam, ut annotant Hebræi. *Judæi laborant hac superstitione, quod, ubi finitur aliquis liber tristi & minaci sententiâ, ut fugiant malum omen, repetunt penultimum versum. Id hic faciunt, & in fine Esaie, & Malachie.* Al. *Placet Chaldæus, Quamvis detestatione detestatus es nos, iratus es contra nos jam plus satis; q. d. Satis poenarum datum est. Cessato. Esi repulisti nos, &c.* Q. in Calv. *Quoniam repulisti nos, &c.* Ti. *Repellens enim repulisti nos, &c.* Nam omnino repulisti nos, &c. Ar. *Etenim repudiasti nos, sevis in nos vehementius, Ca. Jam enim satis diu abominatus es nos, & nobis admodum indignatus*, Sy. Al. *Nisi fortè repudiando repudiasti nos, & excandisti contra nos admodum, vel, supra modum.* Non dubitanter loquitur, quum hanc conditionem apponit; sed luctatur hic cum diffidentia, & se confirmat contra omnes tentationum insultus, & ratiocinatur ab absurdo: q. d. Tu converte nos, &c. nisi fortè repuleris populum tuum, & ita excandescas ut sis implacabilis; id quod fieri non potest. Al. *Quod si durius repulisti nos, id fecisti quod contra nos vehementer iratus esses*, Q. in V. Al. *וְיָ וְיָ* h. l. non junctum, sed divinum, sumenda sunt; & *וְיָ* causale est, *וְיָ* interrogativum. *Nam an omnino sperneres nos, efferveres contra nos admodum?* JT. sim. Ang. marg.

SYNOPSIS
CRITICORUM
ALIORUMQUE
S. SCRIPTURÆ
INTERPRETUM
Voluminis III.

PARS POSTERIOR

STANLEY

W. H. B. 1884

OT 1884

STANLEY

W. H. B. 1884

W. H. B. 1884

SYNOPSIS

Criticorum aliorumque Commentatorum

IN

EZECHIELEM.

PROLEGOMENA. Quærendum hîc, 1. Quis & qualis fuit Ezechiel? Resp. 1. Fuit sacerdos^a, ut mox ipse dicet^b, c. i. v. 3^c. Valuit eruditione & ingenio; ita ut (seposito Prophetiæ dono, quod incomparabile est,) non immerito Homero eum compares, ob pulchras *εὑροίας*, (*sententias*,) comparationes illustres, magnam rerum multarum, præsertim architecturæ, cognitionem^d. Qu. 2. Quo tempore, & quamdiu, prophetavit? Resp. Prophetare coepit quinto post suam cum Jechonia transmigrationem anno, c. i. v. 2*. post Jeremiam annis 34, Jer. i. 2. Perrexit prophetare Judæis in Babylone eodem tempore quo Jeremias pergebat Judæis prophetare in Jerusalem^e. Creditur prophetasse 20 annos^f. Quæritur 3. de scribendi character. Stylus ejus nec sublimis est, nec demissus, sed inter utrumque medius^h. Summam hujus prophetiæ obscuritatem probat Hebræorum traditio: nam ante annum sacerdotalem, five 30. ut principium Genesios & Canticum canticorum, ita & Ezechielis exordium & finem, legere nemini permittebaturⁱ. Rursum, negant fas esse cuiquam Ezechielem scriptis commentariis explicare, nisi summa tantum ejus capita attingendo. Sed hoc superstitiosum. Quod enim Deus per Prophetam scribi, hoc legi & explicari, voluit. Causæ difficultatis sunt, 1. materiæ & rerum sublimitas; 2. modus dicendi figuratus, per symbola & ænigmata^k; 3. visionum sensus abstrusus & occultus; 4. varietas historiarum quarum cognitio hîc requiritur; 5. chorographiæ obscuritas; 6. chronologiæ plurimis in locis ambiguitas^l. Denique, mathematicarum disciplinarum ignorantia inaccessum fecit Ezechielem per tot secula*. Qu. 4. de autoritate hujus Libri. Eum verè Divinum esse probant, 1. quòd prophetias has confignavit eventus. Vide Deut. 18. 22. Jer. 28. 8, 9^m. 2. Consensus ejus mirificus cum aliis libris propheticiisⁿ, nominatim cum Jeremia, quamlibet loco à se remotissimo prophetante. 3. Testimonium Ecclesiæ, tum illius quæ vixit ætatis, tum sequentium temporum, quæ eum in canonem retulit: nec quisquam exstitit qui illius auctoritatem labefactare conatus est, nedum potuit^o. Qu. 5. de argumento. Hoc idem est quod Jeremiæ. Agit de captivitate Judæorum, ejusque causis, nempe eorum peccatis; deinde de liberatione & reditu, & de Regno Christi, & restitutione Templi; item de aliis gentibus, &c. p.

CAP. I.

1. **E**T, &c. ^a *Et fuit*, Mo. P. M. &c. vel, *factum* est, Pi. Vulg. &c. i. e. contigit^a. Tò 1, &c., initio positum, vel, 1. nescit verba exteriora Prophetæ cum visione interiore^b; vel, 2. redundat^c, (ut initio Exod. Levit. Num. &c.) & tantum convertit fut. in præteritum*. ¶ *In tricesimo anno* Qu. Unde hic annus exordium trahit? Resp. 1. A jubilæo^f; unde Judæi supputare solebant^g. Aliis non placet^h: quia non concurrit annus 5. Joachin cum 30. jubilæi, ut ex chronologia patetⁱ. Jubilæus mundi 67. Mosis verò 17. incidit in an-

num ab orbe condito 3350. juxta supputationem Bucholceri: ab eo anno tantum 9 elapsi sunt usque ad id tempus quo Ezechiel prophetare coepit, i. e. usque ad annum mundi 3359^k. Ab exitu ex Ægypto ad fundationem Templi erant 480 anni, 1 Reg. 6. 1. Indè ad 5. annum deportationis Jechoniæ sunt 401 anni. Ex priore numero eximendi sunt five 40 anni quibus erant in deserto, (nam jubilæi ratio incepit ab ingressu in terram, Levit. 25. 2, 8, 9.) five 47 anni, quum octavo ab adventu in terram divisio fuit instituta: nam utrumque eodem redit, si annum Sabbaticum ab ingressu, aut à divisione terræ, primum statueris: neutrà supputatione hic annus à jubilæo tricesimus futurus est. Jam verò si 440 annos cum 401 annis conjunxeris, assurgit numerus 841 annorum; quem numerum si per jubilæos annos distribueris, omnino constabit hunc annum ab anno jubilæi annos novem abfuisse^l. Resp. 2. Ab invento Legis libro^m, de quo 2 Reg. 22. 8, &c. n. quando etiam Regis populique foedus cum Deo renovatum, & si placet, Phasæ illud celeberrimum anno 18. Josiæ factum^o. Hanc supputationem confirmant, 1. temporum ratio^p. Ab illo 18. anno Josiæ ad mortem ejus sunt 13 anni: his adde 3 menses Joachazi, & annos 11 Joachimi, & 3 menses Jechoniæ, & 5 annos à migratione Jechoniæ in Babyloniam, his tribus illis mensibus pro uno anno (ut tricesimus sit currens) sumptis, more S. S. erunt anni 30 9. 2. Mos Judæorum, qui temporum supputationes ducere solebant à singularibus quibusdam eventis, præsertim beneficiis, ut, ab orbe condito, à Diluvio, à vocatione Abrahami, ab ortu Isaaci, à fundatione Templi, &c. Quòd autem Prophetæ hanc potius epocham quam aliâ ullâ usus est, factum videtur, 1. quòd recentis illius beneficii à Deo accepti, cui par non fuit, teste Scripturâ, ab exitu ex Ægypto, solennem quandam institui oportuit recordationem. 2. Quia respexit hîc ad singularem illam prophetiam rationemque temporum quam Deus Prophetæ imperavit infra cap. 4. & 5. qua in prophetia enarranda 14 menses Prophetæ occupavit^r. [Aliis non placet.] Hæc enim æra vel vulgaris erat, vel Ezechielis propria. Si vulgaris erat, quomodo Jeremias eam non est usus? & cur non ab Ezechiele semper fuit retenta? Hic enim cap. 29. 1. numerat annum 10. cap. 31. 1. annum 11. cap. 32. 1. annum 12. quorum annorum exordium constat esse, non 18. Josiæ, sed initium regni Sedechiæ. Sed neque hæc æra speciali ratione usurpata est, quia scilicet in eo 18. Josiæ anno declarata est sententia captivitatis, quam ipse jam patiebatur. Nam, 1. oportuisset eum apponere notam capitis à quo numerabat, cum sciret non esse vulgare, &c. 2. Cur non potius numeravit à 4. anno Joachim, in quo Jeremias apertè urbis & Templi excidium intimavit^t? Resp. 3. A nato Prophetæ^u; q. d. anno 30. ætatis meæ: qui annus erat sacerdotalis, Num. 8. 24^v. [Aliis hoc non placet.] 1. Non video cur hîc ætatis suæ meminerit^x. Imò factum hoc ex modestiâ; q. d. Oblata mihi est visio, non puero, ut Jeremiæ & Danieli, sed 30. annum agenti^y. 2. Res exemplo caret^z, ut Prophetæ ab ortu suo vaticinii tempora computet. 3. Notæ istæ locorum & temporum

rum adhibentur ut fidem faciant historiæ, ideoque insignes & celebres esse debent: verum natalis Prophetæ non erat notus; nec, si notus fuisset, hoc modo subaudiretur per antonomasiam, cui locus non est, nisi cum æra tam insignis est ut sine caractere ab omnibus intelligatur. Resp. 4. Ab initio imperii Nabopolassar, sive Nabopolassar, sive Nabuchodonosoris senioris P, à cuius primo anno, publicâ autoritate, nova æra instituta est, atque ab Astrologis Chaldæorum perpetuò observata; ut est videre in Constructione magna Ptolemæi, qui, eorum calculos imitatus, regnum Cambyfis, Darii, Hadriani annos inde numerat: quâ computatione nulla potest reperiri vel certior, vel antiquior, utpote quæ perpetuo cælorum motu stabilis atur. Nabopolassar autem, teste Josepho l. 1. contra Appion. regnavit 19 annis. Filius ejus Nabuchodonosor coepit regnare anno quarto Joakimi. Joakim regnavit annis 11. A quibus deme 4 annos Joakimi antequam regnavit Nabuchod. remanent anni 7: quibus adde annos 5 Sedeciæ, (idem enim est an. 5. Sedeciæ, & 5. transmigrationis Joachin, ut patebit v. 2.) habebis annos 30. Huic sententiæ favet, 1. quod Ezechiel apud Babylonios hæc scripsit, eorumque mori se accommodavit; ut postea fecerunt Daniel, c. 2. 7. 8. &c. Aggæus etiam, Zacharias, Esdras, Nehemias, qui omnes, utpote subditi Babylonis, vel Persis, eorum Regum annalibus sua instrumenta communiunt, dicendo, Anno—Darii, vel Cyri, &c. 2. Quod duplex hic est æra, quarum altera ad Judæorum temp. pertinet, eaque, celebris licet, expressè describitur, nempe, *annus quintus transmigrationis Joachin*: altera ergo necesse est ut ad Chaldæorum imperium referatur; & cum ea per antonomasiam designetur, nullo æræ capite addito, eam oportet multò nobiliorem & notiozem esse quàm illa transmigratio, &c. Est autem usu receptum ab omnibus historicis, sacris & profanis, cum res gestas notant variis characteribus, ejusmodi characteres ad diversas pertinere respublicas; ut videre est 2 Reg. 25. Jer. 25. & 52. Dan. 1. Luc. 3. 1. Objicit contra hanc sententiam insignis chronologus; Nabonassar, à quo æra Babyloniorum consignatur, teste Ptolemæo, 123 annis præcessit Nabuchodonosorem & Ezechielem: ergo nequit is esse cujus 30. annus hic est. Resp. Alius est hic Nabonassar à Nabopolassar nostro: ille enim hunc antecessit 123 annis, ut patet tum ex aliis, tum ex Ptolemæo, qui Almagest. 5. 14. asserit annum 5. Nabopolassar fuisse 127. à Nabonassaro. Porro, ab hoc Nabopolassar, æquè ac à Nabonassar, æram annorum fuisse constitutam, docet disertè Scaliger Emendat. temporum 5. pag. 217. Hic nempe, ut testatur Berosus apud Josephum & Eusebium, totius Syriæ & Asiæ imperium obtinuit. Idemque (ut asserunt Hieron. & alii, & colligitur ex Tobie ult. 16. Jo. Antiq. 9. 11.) evertit Monarchiam, & Ninivem, sedem regiam, Assyriorum, eamque transtulit in se. Unde tunc in Scriptura nullos Assyriorum Reges legimus, sicut legimus cum Nabonassar, sive Baladan, Rege Babylonis, regnasse Sennacheribum, Regem Assyriorum. Hoc si verum est, non est dubium exinde æram Babyloniorum esse constitutam, perinde ut Persarum constituta est ab anno 1. Cyri, Græcorum ab anno 1. Alexandri. Resp. 5. Nihil impedit quò minus conjungantur hæ sententiæ, ut trigessimus hic sit annus & nati Prophetæ, & enthronismi Nabopolassari, & inventæ Legis instauratiq; foederis, ut omnia hæc in unum annum incidant. Ideo autem Prophetæ non determinat cujus esset, ut occasione præberet de pluribus Dei operibus cogitandi. ¶ *In quarto* Sub. mense, o. Ar. P. M. &c. Nempe anni, vel, 1. civilis, qui incipit à Septembri: vel potius, 2. ceremonialis, sive sacri, qui à Martio incipit, quo utuntur scriptores Hagiographi; res enim sacræ hic traduntur, non civiles: deinde, civilis ratio tantum in iis observabatur quæ ad fructus annuos pertinebant. q. d. In mense Tammuz, qui Junio nostro ferè respondet. ¶ *In quinta mensis* Qui dies Sabbati fuisse videtur ex collat. Ezech. alibi. Deinde, die ab hinc septimo, h. e. altero Sabbato, data est Prophetæ visio de qua agitur cap. 3. & 4. & sic deinceps: Deo providentiissime Prophetam suum revelationibus instru-

ente ad singula Sabbata, ut commodè populum Dei de illis informaret; quum alii dies, præsertim in captivitate, in operibus humanis consumendi erant. ¶ *Cum*, &c. *וְאֲנִי בְּתוֹךְ הַגּוֹלִים* Et ego (vel, Ego autem eram, P. *Ut essem*, Ti. *Egoque versaber, Pi. sim.* JT. Heb. *Et quum ego fui, Pi.*) in medio transmigrationis, vel captivitatis, Mo. M. o. vel, inter captivos, Ti. Sy. &c. inter deportatam multitudinem, JT. Pi. inter deportatos temporibus Jechoniæ: pius cum impiis, sicut & Daniel. Id factum benignitate Dei, ut essent qui exsulles præsentia suâ solarentur, & doctrinâ suâ contine- rent in officio. ¶ *Juxta fluvium Chobar*, *כְּבָר* Pra. Chebar, Mo. Calv. &c. Sic dicitur, vel, 1. ab aquarum copia, & vehementia: vel, 2. ab herbidis ripis, ut Ammianus loquitur: vel, 3. à præfecto Chobare, qui, teste Plin. 6. 26. Euphratem fidit, deducto ex eo rivo Chobar, nè præcipiti cursu Babylonem infestaret. [Sed quisnam hic fluvius?] Resp. 1. Est Euphrates, (hic enim alluit Babylonem, in qua Ezechiel erat;) vel, illius rivus, sive ramentum. Est Regium flumen, sive Nahar-malca. Non placet. 1. Cur huic alveo, qui nomen suum in Scripturis habet, Gen. 2. 14. alterum nomen obscurius tribuitur? 2. Num credibile est Judæos in ipso Babylonis umbilico, adeoque in regia ferme ipsa, habitasse? Resp. 2. Fluvius hic est Mesopotamias, dictus Straboni & Ptolemæo Chaboras, & Amm. Marcell. Aborras, Arabi geographo Chabor, qui ex Masio monte in Euphratem influit ad oppidum ejusdem nominis, Chabora, quod in confluenta hujus fluvii & Euphratis situm est. Hic domicilium Judæis est assignatum, vel, 1. nè admiscerentur indigenis: vel, 2. ut regios hortos, ad fluminis ripas confitos, excolerent: vel, 3. ut munitiones extruerent: vel, 4. quia gens hæc odiosa illis erat, & graviter olens. Sic ad fluvios collocati sunt Israelitæ, 2 Reg. 18. 11. & Daniel, c. 10. & Judæi à Romanis, ut sordidum hominum genus, trans Tiberin ablegati sunt; unde Mart. epigr. 1. 98. Judæum Transiberinum vocat. ¶ *Aperi sunt celi* Quæ est *אֲפֵרִי הַשָּׁמַיִם* (præsignificatio) visi coelestis. Diximus ad Matt. 3. 16. q. d. Aer, vel Æther, crebris fulgetris discindi & quasi dirumpi videbatur, ut Deum currumque ejus in cælo quasi clausum & invisibilem conspiceret. ¶ *Vidi visiones Dei* Vel, 1. eximias, mirabiles: ut, cedri, & montes, Dei. Vel, 2. quas mihi ostendebat Deus; ut sit genitivus efficientis: vel, in quibus videbam Deum; ut sit genitivus subje- cti. Dei; quod prophetia esset Divina, non somnium humanum. Dicit plur. visiones, quia visio multiplex erat, multasque haberet partes, & res inclytas contineret. Incertum est utrum visio hæc imaginaria fuit, an corporea. Visa habebat Ezechiel, ut Daniel, juxta fluentia, quasi loco silenti & amœno; & suavi murmure aquæ, sicut musicâ Elisæi, delectati, mentem in Deum elevabant, itaque per orationem & contemplationem ad visiones se disponebant. 2. *In quinta mensis* Sub. die, Ch. Pi. Pra. La. &c. ¶ *Annus quintus transmigrationis regis Joachin* Sive Jechoniæ, filii Joakim, quo à Chaldæis capto, ipse tres menses regnavit, sponteque se tradidit Chaldæis, à quibus abductus est. Quare hæc traditio non vocatur captivitas, sed transmigratio, scilicet deditiorum. 3. *Factum est*; ita P. &c. *וַיְהִי* Essendo fuit, vel existit, Mo. JT. Accurate factum est, Pi. Omnino fuit, JT. Loquutio emphatica, quæ pertinet ad rei veritatem amplius confirmandam, & in mentibus auditorum vehementius obsignandam. ¶ *Verbum Domini* Quod prius vocavit visionem, hic verbum; scil. prophetiam continentem tam visiones, quàm verba & jussa Dei. Significat non tantum visiones hoc Libro contineri, sed etiam probationes. Sanè verbum factum est cap. 2. &c. eique hæc visio deservit. Adde quod visio hæc non est muta, sed signis loquitur & figuris. Denique, verbum h. l. non tantum spectat sequentem visionem, sed proœmium est totius Libri. ¶ *Ad Ezechielem* i. e. Ad me. De se loquitur in tertia persona. Nomen *אֶזְכִּיָּהּ* sign. fortitudinem Dei, vel, roboratum à Deo P. ¶ *Filius Buzi* Quem RR. inepte fingunt esse Jeremiam, sic dictum, utpote contemptum. ¶ *Sacerdotem* Hoc addit, ut facilius au-

Calv. directur. Sed quamvis sacerdos esset, tamen eo tempore opus fuit ut extra ordinem ad Prophetæ munus vocaretur, propter injuriam temporum, Judæorum malitiam, & prophetica hujus functionis gravitatem.

† Jun. ¶ In terra Chaldæorum] Hostium nostrorum*: in terra longinqua & polluta.

* Jun. ¶ Secus flumen Chobar] Obj. Chobar erat in Mesopotamia. Resp. 1. Terra Chaldæorum dicitur, in qua Chaldæi Reges firmamentum Regni sui statuerunt. Ea autem erat non solum Chaldæa, sed & Mesopotamia. 2. Terra Chaldæorum sumitur vel, 1. strictius, pro regione inter Euphratem & Chaldæas paludes; vel, 2. latius, pro Mesopotamia & Chaldæa simul: sicut ex adverso Mesopotamia, five terra Scinbar, non modò regionem supra Euphratem sitam, sed Chaldæam quoque, complectitur, Genes. 10. 10. & 11. 2. Sic & Plin. 6. 26. Reliqua pars Mesopotamiae, inquit, Babylonia appellata est. Vide & Strab. l. 16.

* Calv. ¶ Et facta est super eum ibi manus Domini] i. e. Dei potentia, fortitudo, efficacia, & impulsus; efficacia Divini Spiritus, spiritum Ezechielis elevantis & roborantis, eumque nihil tale cogitantem & quasi invitum rapientis ad prophetandum. q. d. Potenter in me egit Deus; infra c. 3. v. 14. Manus Domini, id est, spiritus prophetiae; vel potius, virtus Dei quæ indutus fuit Ezechiel, unde constaret ipsum Prophetam factum; vel, testimonium novæ gratiæ, ut Ezechiel posset quasi pro imperio subicere sibi omnes captivos. Possent etiam hoc referri ad efficaciam doctrinæ. Dicit, ibi, vel illic, nè horrerent Judæi quasi portentum, cum audirent ex Chaldæa profectum Dei sermonem.

4. Et vidi] Visio hæc est omnium difficillima; cujus obscuritas ita deterruit Judæos, ut vetuerint ejus explanationem aggredi, vel tentare. Absurdè; sic enim & frustra Deus apparuit Prophetæ, & frustra hoc scripsit Propheta in usum Ecclesiæ. Visum hoc quod sequitur, מַרְכָּבָה, i. e. currum, vocant Hebræi: & hoc nomine appellant secretiorem Theologiam de Deo & Angelis; sicut Physicam appellant תַּרְמִיז, ab initio Genesios desumpto nomine. Nolunt autem Judæi has duas Scripturæ partes legi nisi ab hominibus provectæ ætatis. Mutas in hujus loci explanatione Synagogas ait esse Hieronymus. Moses Maimonides, in Duce dubitantium, ea quæ hîc sunt partim ad Angelos refert, motores sphaerarum; partim ad ipsas sphaeras, i. e. primum mobile, planetarum quinque, Solis ac Lunæ, deinde sublunarium. At si quis diligenter hæc contulerit cum iis quæ habemus Exod. 25. 18. & Esa. 6. videbit agi de Dei proprietatibus & actionibus circa populum suum. Pertinet autem ad hoc visum, ut Judæi deportati in suis malis Dei justitiam agnoscerent, & spem conciperent, si quando se corrigerent, rerum meliorum. Apollinaris, & post eum Polychronius, existimat ostendi per visum Prophetæ universalem Dei providentiam, quæ non solum Judæis imperat, sed & gentibus, quarum est effector & rector. Nubes igitur est, vel, 1. figura quædam Divinæ naturæ; vel, 2. vehiculum Dei: spiritus, seu ventus, veluti vigilum custodumque locum obtinet: splendor, quasi Dei domicilium: ignis inducitur ad peccatores terrendos. Per quatuor animalia, invisibiles significat exercitus, ut principatus, potestates, &c. per quatuor vero formas eorum, universalem naturam, cui imperat Deus, rerum tum visibilium tum invisibilium, &c. Hæc sententia hieroglyphico conformis est, & argumento vaticinii, & videtur literæ sensum continere in omnibus, nisi in quaternis animalium formis, ubi & à mente Prophetæ & à seipsa multum excidisse judicatur. Quatuor animalium facies ad providentiam Dei spectant, non quidem universalem, sed specialem, & ad peculiare beneficium Dei populo suo exhibitum. Visio hæc universa refert Deum, Salvatorem Israel, præferentem insignia victoriæ, ac de Egyptiis triumphantem, & ex more triumphantium, curru magnifico vectum, captivis, satellitibus, trophæis circumdatum, percutientem Egyptios, redimentem Israelitas nocte illâ, &c. [de qua Exod. 12.] Quod si ingeniosus aliquis Egyptius historiam illam in tabella hieroglyphicis adumbrare voluisset, quibusnam aptioribus depinxisset imaginibus, quàm si delinearet Deum throno insidentem; deinde, vice Angeli

[percussoris,] aquilam, aptissimum, ob pernecitatem & agilitatem & sublimem volatum, Angelicæ naturæ symbolum; pro Rege [Egyptiorum] feroce & truculento, leonem, (cui Duces & Reges sæpe conferuntur; Gen. 49. 9. Num. 24. 9. 2 Sam. 1. 23.) pro seipso, hominem, (neque enim homo nisi propria figurâ referri potest;) pro sacrificio, vitulum, hostiarum omnium excellentissimam, delinearet? Sed quid si vellet prædictas quatuor imagines unicâ figurâ complecti? quid tum comminisceretur sapiens Egyptius? Utique fingeret hominis simulachrum, atque è cæteris figuris delibaret insignia quæ notissima forent, & singulis propriissima; v. g. ex aquila pennas, ex leone pectus armumque jubatum, ex vitulo ungulas bifidas: nam cætera horum animalium membra ignobiliora sunt, nec humano simulachro congrua. Hinc formasset effigiem hominis alati, leonino exuvio vestiti, ungulisque vitulinis calceati. Quod igitur ille comminisci potuisset, hoc ipsum Dominus, se nostro accommodans captivi, invenit.

Al. Hæc visio bellicum aliquid & hostile portendit; tota autem spectat ad Hierosolymæ excidium. Apparet id ex Ezech. 43. 3. Vidi visionem secundum speciem quam videram quando veni ut disperderem civitatem, & speciem secundum aspectum quem videram juxta fluvium Chebar. Accommodatè ad finem hunc reliqua omnia quæ ad visionem hanc pertinent, impeditam & variam, objecta sunt prophetis oculis. Puto in curru, quem bellicum, non triumphalem, esse puto, designari exercitum Babylonicum. Cui favent, 1. quod ignis (qui Chaldæorum agmina præcedere solebat) in curru portatur: 2. quod quatuor hæc animalia mirè exprimunt mores & ingenium Nabuchodonosoris, qui aquila vocatur Jer. 48. 40. Ezech. 17. 3. & leo; Jer. 5. 6. Exercitus etiam Chaldæorum turbini ruenti & tempestati comparatur Jer. 23. 19. Hæc mihi videntur veri plusquam similia. Al. Scopus hujus visionis fuit, illâ, tanquam similitudine gloriæ Dei, ostendere, Jehovah gloriâ suâ hæcenus in populo Judaico habitasse, &c. Complectitur hæc visio (ut patet ex collat. Ezech. c. 3. v. 12, 23. & 8. 2, 4. & toto 10. cap. & 43. 2, &c.) mysterium de continua & admiranda Dei providentia, quæ non tantum totum hunc mundum generatim, sed etiam speciatim Ecclesiam suam, gubernat, & potentiam suam in conservandis vel destruendis rebus declarat pro arbitrio suo liberrimo, sic ut nihil temere vel injussu Dei, nihil ferius vel citius fiat quàm ipse decrevit: unde colligit, non debere Judæos exulantes vaticinia Jeremiæ vana putare, sed scire certò ea implenda tempore suo. Summa visionis est, Deum non solum justum totius mundi Judicem esse, qui Hierosolymam per Chaldæos destruturus est, sed etiam eâ potentia instructum, ut nihil ei resistere valeat, & habere in obsequio Angelos omnesque creaturas. Partes visionis duæ sunt: 1. descriptio tum ministrorum Dei inferiorum superiorumque, quos ad operum judiciorumque suorum effectum adhibet; tum mundi hujus inferioris, in quo Ecclesia militans versatur: 2. representatio gloriæ Rectoris & Judicis mundi. Inferiores administri judiciorum Dei sunt exercitus hostiles, per quos punit impenitentes, &c. P. Al. Tota hæc visio (ut exponitur v. 28. & cap. 8. 4.) nihil aliud est quàm demonstratio gloriæ Jehovah. Summa visionis est, Jehovah gloriam suam servis suis præsentissimam testificari atque exponere in cælo & in terra; tum, 1. in potentissima administratione providentiæ suæ, & ministerio creaturarum omnium, tanquam exercitus obsequentis voluntati ejus, usque ad vers. 22; tum in primis, 2. in persona Christi, qui est imago & gloria Dei, cui dedit Dominus omnem potestatem, quæ regat Ecclesiam, instruat Prophetas, &c. Prior locus, in quo providentiæ administratio & gloria Christi exponitur à comitatu & ministerio ejus, duas habet partes: nam duplex est exercitus, 1. rerum celestium, à v. 5. ad 14; 2. rerum terrestrium, quas providentia Dei administrat in Christo etiam rerum celestium ministerio, inde ad versum usque 22. Tria potissimum sunt in hac visione difficilia intellectu, facies scilicet quaternæ Cherubimorum, rotarum toridem figuræ, atque species electri igniti: quibus comprehensis, cætera sunt proclivia; ut contra, ignoratis, universa reddun-

* Pra. ad Ezech. part. 1. sect. 1.

* Pra. 1. b. sect. 3. p. 46.

* Pra. post p. 25.

* Pra. ibi p. 46. * Sin. ex Tn. & H. & Rup. & Pri. & Mald. 1 San.

* Sin. p. 42.

* Sin.

* Pol.

* Jun.

redduntur ardua. [Sed de his aliisque suo loco agendum.] Primò, videndum quorsum spectet hæc visio. Mihi verò dubium non est quin Deus voluerit servum suum instruere autoritate, deinde voluit terrorem injicere populo. Cùm ergò hic describitur nobis formidabilis Dei forma, primò hoc referri debet ad doctrinæ reverentiam, & ad subigendam præfractorum Judæorum arrogantiam, quibuscum Prophetæ negotium erat. Sed Deus respexit in alium finem. Est igitur tenenda analogia vel similitudo inter hanc visionem & doctrinam Prophetæ. Ostendere voluit Deus breviter hoc symbolo quorsum Prophetam suum mitteret, nempe ut Judæis horrorem incuteret, nè torperent in sua securitate. ¶ *Ecce, ventus* (vel, *spiritus*, o. Ca.) *turbinis*; ita Mo. P. Ti. &c. vel, *turbineus*, JT. Pi. *procellosus*, Calv. *אפרס* [Auferens, aut extollens, o. in Pra. tempestuosus, Ca. vehemens & concitatus, & turbines excitans: quo significatur Dei judicium, & indignatio, Jer. 23. 19. & vindicta valida, celer & impetuosa; vel, vis incitata & præceps, qualis est exercitus, quem ira rapit, & studium vindictæ, qui turbine inftar ex improviso venit, & absque impedimento omnia devastat. Vento sæpe Deus usus est in visionibus, sermonibus, & judiciis palam effereendis; ut videre est 1 Reg. 19. 11. Job. 38. 1. Vide & Psal. 104. 4. *Ventus*, &c. i. e. gravissima mala. ¶ *Ab aquilone* i. e. è Babylone, quæ Judææ erat aquilonaris. Et quamvis Ezechiel jam esset in Chaldæa, tamen, quia de Judæa agit, ita loquitur ac si esset Hierosolymis. Deinde, *ab Aquilone*, ut hoc vento nubes depelleret, ut cœlum nitens & res è cœlo aperto ostensas Prophetæ libere prospectaret. ¶ *Et nubes magna* Quæ vento advehebatur. *Nubes*, quasi vehiculum Dei, irati & dira in Judæos parantis; *magna*, tenebrosa, pluvia, grandine & procellis gravis. *Nubes*, aspectabile signum præsentis Dei, qui sine nube & obscuritate ab hominibus videri non potest. *Nubes*, &c. nempe exercitus Chaldæorum, Jer. 4. 13. qui numerosus erat, & imbres calamitatum Judæis advekturus. Confer & Ezech. 38. 9. ¶ *Et, &c. אש ופולחן* *Et ignis fulgurans*, o. Ar. vel, *inflammat*, Ch. *reciprocans sese*, Mo. Ti. V. Pra. flammæ scilicet volumina sese per totam nubem infinuantia, & convolventia. Vel, *receptans se*: fulmina enim è nubibus ita emicant, ut cum iis convolvi, & se iterum intra nubem receptare, videantur, cùm apparere desinunt. Vel, *receptus* intra eam, M. vel, in medio nubis *involvens se*, P. vel, *implicatus*, five *admistus*, Q. in V. vel, *conceptus*, Al. in V. Ca. five, *correctus*, Al. in V. i. e. accensus; q. d. nubes illa erat correpta igni & accensa, eratque tota lucida ac fulgida. Vel, *qui sese accendebat*, Pi. sic JT. Pol. Heb. *qui se accipiebat*, ut Exod. 9. 24. Significat fomenta ignis quo urbs incensa fuit in ipsa fuisse, nempe peccata, &c. Ignis indefinenter ardens, & res quasque proximas inflammans; quâ specie Deus ferè exhibet majestatis suæ documenta, ut Ex. 19. 18. Hab. 3. 4. &c. Ignis hic significat terribilem apparitionem Divinam. Vel, *ingyrum se agens*: Dei ultio ad omnes Judæos perveniens. Ignis hic vel fulgur erat; vel, quod terribilius, fulmen; vel, quod maximè velim, igneus globus, in ipsa nube manens perpetuò, & illam illustrans, quia ab illo, ut sequitur, splendebat nubes undique, quod non fit à fulgure vel fulmine. ¶ *Et, &c. אור* *Et splendor* (sub. erat, P. Pi.) ei (sub. nubi, Pi. sic Pra. La. &c.) *undique*, vel *per circuitum*, Mo. P. &c. Nubes tam crebra fulgura ejaculabatur, ut tota resplenderet. Quod si intelligas de igne in nube conglobato, res facilius est. Nubes hæc splendebat & radiabat circumquaque, ut Sol; non subindè tantum micabat, ut fulgura. *Splendor* autem hic significabat præsentiam Dei, ejusque terribilem majestatem, & gloriam, quæ se ostendit in supplicio, Judæis infligendo, & apertissimam Dei justitiam. ¶ *Et, &c. אור* *Et* (sub. apparebat, P. sic M. vel, *emicabat*, JT. sim. Pi.) *de medio ejus*, Mo. P. &c. i. e. vel, 1. venti; vel, 2. nubis; vel potius, 3. ignis, ut expressè dicitur in fine versûs P. ¶ *Quasi, &c. אש ופולחן* Vox *אש ופולחן* alibi non occurrit. [Hinc locum variè reddunt.] *Tantumquam species* (vel, *oculus*, Mo. *aspectus*, P. M. Ar. *faci-*

es, Calv. *visio*, o. Sy. *color*, JT. Pi.) *Hasmal*, Ti. Ch. in Pra. Calv. &c. vel, *angeli*, M. vel, *vividissimus*, JT. vel, *prunarum ardentissimarum*, Pol. *flamma crepitantis*, Mo. *purissimi æris*, Pi. vel, *electri*, o. Vulg. G. P. Ca. Nempe, forma vehiculi quadrati, quo representabatur populus Israeliticus, electro in hoc similis, quod sicut electrum in igne non consumitur, ita nec ipse in tantis malis erat interiturus, sed excoctione facta existiturus purior. G. [Sed non licet hanc vocem aded sicco pede prætereire: de ea ergò amplius disquirendum.] In hac voce hærent Interpretes, & Hebræorum commentaria frustra consulunt. In Lexicis Hebræorum mera de illa somnia occurrunt. Alii se ingenuè nescire confitentur. 1. Multi volunt esse effigiem incognitam; vel, Angelum; Chasmal dictum, doctorem Ezechielis. Sed hoc figmentum est. Nec Angeli, nec rei vivæ, nomen esse docet אש, quod solum de re inanimata usurpatur, ut Num. 11. 7. Ezech. 10. 9. Dan. 10. 6. & hujus cap. v. 7, 16, 22. At de re viva dicitur אש, similitudo, ut hujus cap. vers. 5, 10, 13. Dan. 10. 16. 2. Est nomen coloris. Sed tum legeretur אש, in statu absoluto, non אש, in constructo; neque enim dicimus, *color flavus*, sed, *flavus*. 3. Est אש, electrum. Hoc autem quid sit, obscurum est. Illud duplex erat. 1. Naturale, nempe succinum: quod vel genus gummi est ab arboribus fluens; vel, genus bituminis quod è scopulis maris manat; vel, in litore effoditur liquidum, sed aeris & aquæ frigiditate durefcit, (perinde ut crystallus, quem etiam electrum vocant veteres, de quo vide BA. ib. 873.) diciturque ambra. 2. Factitium, five metallicum, quod ex auro & argento constat; vel, de tribus (ut scribunt Servius & Isidorus, vel, de quatuor, ut Plin. 334.) partibus auri, & argenti una. Electrum autem hic intelligitur, vel, 1. naturale, five succinum, vel, quia hæc est materia translucens, & per quam similitudo illa poterat transperere; quod aureæ materiæ non contingit: vel, quia Hebræi suum hasmal ad genus lapidum referunt: vel, quod Hieron. hic insinuat esse sapphirum. Vel potius, 2. factitium, ob verba illa, *fulgurans—in medio ignis*, quæ neque ad succinum neque ad crystallum pertinere posse constat, (cùm ea in igne non luceant, sed obscurentur,) sed ad metallum. Id enim metallorum, & inprimis auri, proprium est, ut in ignem coniecta clariùs micent. Hoc solum desidero in Græcorum versione, quod illi ad vim vocis Hebrææ אש non videntur satis attendisse, quæ non tam electrum significat, i. e. metallum ex auro & argento, quàm ex auro & ære, conflatum. Ezechiel enim hanc vocem à Chaldæis mutuatus est, inter quos jam erat captivus. Chaldæis autem אש compositum est ex אש, & אש, quorum illud אש, hoc aurum, sonat; propriè aurum rude, quale è fodina educitur. Quo sensu ex Talmudico tract. Ketuboth citant Baal Aruch, Aquinas, &c. Plenè quidem esset אש nachasmelal: sed finale א excidit per apocopen huic linguæ familiarem, quia est è geminatis; & א initiale per aphæresin, quod non in verbis solum, sed & in nominibus, sæpe deficit. Sic א, corona, pro אש; א, gar, fluxus, pro אש negar; & א, October, pro אש. Itaque אש propriè est אש, quod à Diodoro vocatur χρυσείδης, quod nobile illud æs auro concolor, & æqualis cum auro pretii; ex quo Persarum Rex Darius aliquot Capanæ batias habuit, (quæ visu ab auro dignosci non poterant, ut docet Philosophus in Mirabilibus,) & vasa duo habuit Esdras, c. 8. 27. Sed & hujus generis esset æs illud unde mare æneum & vasa sacra conflavit Salomon, si verè scribit Josephus, Antiq. 7. 6. ea fuisse auro præstantiora. Sed hoc ille de suo finxit, cùm æs tantum tersum dicitur, 1 Reg. 7. 45. Corinthii etiam æris materia fuit ex ære, auro & argento, simul conflatis. Idem puto אש quod Latinis aurichaleum, ut vocant Festus, Servius, Isidor. &c. (quod & splendorem æris, & auri duritiem, possideat,) vel, ut rectius vocant Horat. Virgil. &c. orichaleum: quod quidem nunc non invenitur, inquit Plin. Tzetzes, & solo nomine notum, dicit Plato; apud veteres tamen erat metallum ære longè pretiosius, nec multum auro vilius, teste Platone. Sic Homeri hymno quinto Horæ Veneri ponunt—in aures ex orichalco & auro pretioso. Et in Hesiodi scuto, Hercules cum aureo thorace

thorace induit *Incenset orichalci ocreas*. Et in Plauto non semel *aurichalco* contra idem ferè est quod *auro* contra, ut in Pseudolo, act. 2. scen. 3. & in Milite, act. 3. scen. 1. Et Turnus in Virgil. — *auro squalentem albò-que orichalco Circumdat loricam humeris* — Nec mirere album hinc dici, quod sic vocari comparatione auri frustra afferit Servius, cum Græci tam nativum quàm fabricitium orichalcum album describant. Est *as album*, inquit Hesiodi vetus Scholiastes, similiter & Tzetzes. Præ omnibus metallis habebatur à veteribus in pretio, & ipsum aurum tum splendore tum duritie superabat. Electrum autem non esse aurum vel argentum, sed speciem selecti & præstantissimi æris, quod *aurichalcum* dicitur, probabile redditur ex collat. Dan. 10. 6. ubi pedes Gabrielis erant quasi species æris candentis, & Apoc. 1. 15; & quia tale æs suo fulgore majestatem, duritie verò invictum robur, Dei optime repræsentat. [Alii, ut dictum, *מִשְׁכָּן* aliter accipiunt.] *מִשְׁכָּן* est, ignis ille vividissimus è cælo, qui conditione suâ omnia *מִשְׁכָּן* superat. Al. Forfan literæ hinc ordine præpostero collocandæ sunt. (Sunt autem talia quædam in S. S. æmigmata, ut in Jer. 51. 1. docuimus.) Sic *מִשְׁכָּן* erit *מִשְׁכָּן*, *Ungendum*, sive Christus. Sed hoc, ut propositum volo, sic affirmatum nolo, nè incerta pro certis habeamus. Hoc porro symbolo repræsentatur, vel, 1. aurea Dei bonitas. Vel, 2. Christus, in quo natura duplex fuit, Divina, & humana; ut in electo est initio auri & argenti: in quo etiam est & misericordia erga suos, & justitia ac furor adversus hostes. Vel, 3. ardentissimum Angelorum studium in judiciis Divinis exsequendis. Vel, 4. admirabilis Dei majestas. Id, &c. *מִשְׁכָּן* De medio (sub. inquam, P. Pi. &c. vel, Id est, de medio, Vulg.) ignis, Mo. P. &c. vel, illius ignis, Pi. Undique pressus [populus nempe Israel] poenis divinitus immisus.

5. Et ex, &c. *מִשְׁכָּן* Et de medio ejus (sub. ignis, ut ex generibus utriusque in Hebræo certum est: vel, in illo vehiculo: vel, indidem, Ca. sub. apparuit, P. &c.) similitudo (vel, forma, Ca.) quatuor animalium, Mo. Ti. P. &c. spectantium scilicet ad quatuor plagas mundi, ut percipitur ex v. 10. & 15. Vel, duorum Cherubimorum, qui singuli partes habebant quatuor animalium. Hecior Pintus cum nonnullis censet unum tantum fuisse animal, ut vocatur Ezech. 10. 15, 20. repræsentans unum Christum; vocari tamen *quatuor animalia*, quia totidem speciem & faciem habebat. Sed certum est quatuor fuisse animalia. Id enim hic disertè dicit, & [postea] repetit & inculcat. Idem patet ex collat. Apoc. 4. 6. & ex eo, quod singula animalia erant à singulis lateribus, sive rotis, currus Dei, (quæ quatuor erant,) quasi stipatores. Non dicit se vidisse Angelos, aut animalia, sed tantum similitudinem, imò *tanquam similitudinem*, eorum: nam nec verè animalia erant, nec Angeli oculis humanis cerni queunt. Per *quatuor animalia* hinc intelligunt, vel, 1. quatuor Monarchias, Assyriorum scilicet, Persarum, Græcorum, atque Romanorum, quæ sub aliis imaginibus bestiarum sunt postea Danieli ostensæ per visum. Sed alienum hoc à contextu, &c. Vel, 2. quatuor archiduces castrorum Israel, in quorum, sicut & in singulorum Principum, vexillis Ægyptio more exarata sunt figilla notæve seu imagines animalium, aut aliarum rerum, pro stemmatibus parentum. Vel, 3. quatuor Evangelia, vel Evangelistas. Ità Patres communiter, & alii recentiores. Sed hic sensus est tantum mysticus & accommodatitius, non primus & literalis. Quorum enim quatuor Evangelia circumfert Dominus, cum se Prophetæ minabundus ostendit? cum volumen plenum lamentationis ei porrigit vorandum? cum urbem flammis tradit è medio animalium acceptis? Vel, 4. sanctos Angelos; ut patet, tum, 1. quod ea illis in hac visione tribuuntur quæ Angelorum sunt, ut postea videbimus: tum, 2. ex Ezech. 10. 15, 20. ubi animalia ista dicuntur esse Cherubini. Exc. Ibi unius tantum animalis mentio fit, hinc autem quatuor. Resp. Et hoc ipso cap. 1. ling. num. loquitur, quasi de uno, v. 20. 21. Et hæc enallage numeri ling. pro plur. frequens est Hebræis. Sed cur *quatuor* hinc sunt animalia, cum duo tantum Cherubini Arcam complexi

sint? Resp. Necesse fuit aliquantulum desistere à Sanctuario, quoniam frigeat totus legalis cultus apud homines profanos, & penè obsoleverat; summusque erat inter Judæos contemptus Legis. Necesse ergo erat proponi illis novam formam: & idè Prophetæ dimidiam partem mutuatur ab ipso Sanctuario, (à quo noluit illos abstrahere, quia illud erat fundamentum omnis veræ intelligentiæ:) sed quia videbat non sufficere formam illam legalem, ideo addit subsidium novum, alteramque dimidiam partem assumit, quæ necessaria erat rudi populo, voluitque Cherubim esse quatuor, & singulis Cherubim quatuor capita. Dicit, *quatuor*, &c. non quod quatuor tantum sint Angeli, nec quod tantummodo quatuor Angelorum ministerio Deus utatur: sed, vel, 1. quod tot sint primarii Angeli Deo assistentes, mundi & Ecclesiæ Protectores, omnesque gubernationis Divinæ administræ. Intelligit hinc quatuor Angelos tutelares populi Dei, de quibus Zac. c. 1. nempe Michaellem, Gabrielem, Raphaellem, Urielem, aliisque similes, quorum nomina ignoramus. Vel, 2. respectu objecti circa quod versantur, quod est mundus, cui in S. S. attribui solent quatuor anguli & regiones; ut ostenderet, Deum non tantum in cælo regnare, sed etiam in terra; & Angelos in omnibus mundi partibus Dei jussa exsequi. Et hic, &c. *מִשְׁכָּן* Et hic (vel, Hæc autem, Pi.) aspectus (vel, species, J. T. Pi.) eorum, similitudo hominis (sub. erat, P. M. &c.) iis, vel in iis, Mo. P. M. &c. Quorum hæc erat species, speciem referebant humanam, Ti. Quorum ea erat facies, ut hominis formam haberet, Ca. i. e. Vultus hominem præferebat: scilicet ex maxima parte; habebant enim, præter faciem, manus & crura hominis, v. 7, 8. Atqui dicit, *ea singula quatuor habere vultus*, vel, *quatuor capita*; deinde, *pedes rotundos*, five *vitulinos*. Resp. Corpus erat humanum & erectum, tametsi aliorum animalium similitudinibus five insignibus vestitum. In hac tot animalium compositione, species hominis est quasi subiectum, vel fundamentum, quod formas illas quatuor animalium continebat & sustinebat. Quemadmodum (si profana licet cum Sacris componere) ea erat forma Serapidis, ut ex corpore atque cervice humana tria pullularent capita, caninum, leoninum, & lupinum: & Hecates five Dianæ caput in humano corpore triforme pingebatur à gentibus. Similiter h. l. è collo recto humana facies se efferebat, quæ media erat inter leoninam & vitulinam formas; illam habebat à dextris, hanc à sinistris, quæ ex humano collo, seu humeris, tanquam è trunco rami, pullulabant: supra caput faciem habebat aquilinam, ut patet ex v. 10. hujus cap. & ex cap. 10. v. 14. Nec quinquam moveat deformis hæc & monstrosa species, qualis & alibi in S. S. occurrit: ut Apoc. 4. 6. ubi *animalia quatuor plena sunt oculis ante & retro*, & eadem senis alis instructa; & Apoc. 5. 6. agno sunt septem cornua & septem oculi: quæ omnia monstrosa sunt, ut h. l. Nec mirum, nam facies illæ hieroglyphicæ sunt; quæ non tam indicant beatorum spirituum mores & ingenium, quàm quod Deus per illorum species hominibus portendat mala. Dicit, *forma hominis erat*, quia, licet aliquid fuerit diversum, tamen forma hominis primas tenuit, & statura fuit humana: corporis status & forma erat humana: facie & toto corpore videbantur esse homines. Statura corporis & species eorum, exceptis rebus illis singularibus quæ aut adjec-tæ, aut variæ ab hominis formâ, dicuntur fuisse, similitudinem hominis referebat; ut indicaretur Angelos esse spiritus ratione præditos. Est autem intelligendum, in hoc capite multam esse generis mutationem apud Hebræos. Nam quod vertimus, *quorum ea erat facies*, relativum illic fœmininum est, ut postulat nomen *animantis*; in sequentibus masc. & rursus fœmin. Item [mutationem] numeri: nam quod de rotis [infra] vertimus, *rotas quasdam humi apud animalia ad quatuor eorum facies*, relativum eorum in Hebræo ling. est, cum antecedens plur. sit, & ad verbum ita legitur, *apud animalia ad quatuor ejus facies*, scil. *animalia*, h. e. animalium. Sed & paulò post, ubi vertimus, *rotæ secundum ea attollebantur*, ea in Hebræo est masc. cum tamen referat animalia. Ac quæ hinc animalia dicuntur, eadem

c. 10. 15. animal, unius numero, vocantur. Quod idem & de rota dico, quam hic *unam* vocat; quo nomine significat unam rotarum quadrigam, ut continuo post apparet. Itaque nos per pluralem sumus interpretati. Huiusmodi mutationem & Jer. 11. 15. declaravimus.

6. *Quatuor facies* (vel, *vultus*, Sy. Ca. vel, *forma*, si-
ve *similitudines*, G. ex Ch. id enim *וְאַרְבַּע פָּנִים*: sub. *erant*, P.)
uni] Ita Mo. P. M. &c. vel, *cuique*, Calv. Quibus fi-
guratur omnimoda [Angelorum] aptitudo ad iussa Dei
nullo negotio capeffenda in omnes partes. Quadra-
tum est perfectionis (& perfectæ eorum obedientiæ)
symbolum; quia, in quamcunque partem volvatur,
semper erectum stat. Per quatuor formas universam
nobis indicat naturam, cui imperat Deus. Quenam
hæ facies erant, indicatur v. 10. forma hominis, a-
quilæ, tauri, leonis. Locus hic difficilis est, & qualis fu-
erit animantium habitus & dispositio variè explicant.
[Dux hæc sunt celebriores sententiæ.] 1. Unumquod-
que animal unum tantum habuit caput & vultum, sci-
licet humanum: faciem verò, i. e. formam, vituli in pe-
dibus bifidis; formam leonis in pectore, cervicibus &
armis, quia in his erant jubæ instar leonum; formam a-
quilæ in humeris, qui erant alis instructi. Obj. Dicit
quatuor esse facies. Resp. Vox *וְאַרְבַּע פָּנִים*, facies, ambigua
est, nec semper significat vultum anteriorem, aut par-
tem corporis, sed sæpe habitum, aspectum, figuram,
formam, & totius speciem, quæ apparet & cernatur.
Sic, facies solii, Job. 26. 9. facies Christi, Psal. 132. 10.
Luc. 9. 53. Apoc. 1. 16. &c. facies terræ, Esa. 24. 1. d.
Sed facies hæc propriè sumi multa docent. 1. Quod vox
וְאַרְבַּע פָּנִים ita constanter redditur. Cum Propheta de aliis
loquitur quæ faciem non habent, uti de iride, ele-
ctro, &c. non vocat *וְאַרְבַּע פָּנִים*, sed *וְאַרְבַּע צִבְּיֹנוֹת*, vel,
וְאַרְבַּע מִשְׁכָּנִים, *similitudinem*. Et sanè quis per faciem leonis
intelligit jubas? per faciem bovis, pedes & ungulas?
per faciem aquilæ, alas? Quod si eas intellexisset Eze-
chiel, utique explicuisset, cum singula graphicè depin-
gat, & fusè enarret. 2. Quod disertè has facies vocat,
vultus v. 10. ubi etiam facies leonis à dextris, bovis à
sinistris, esse dicit: quod dici nequit de jubis & ungu-
lis, quæ tam à dextris quàm à sinistris sunt vitulo, æquè
ac leoni. 3. Quod distinguitur facies ab alis, vers. 8.
4. Quia post facies describit pennas, pedes, & manus.
5. Quia de iis dicit, vers. 9. & 12. *Unumquodque eorum
facie sua ambulabat*. 6. Quia Joannes, Apoc. 4. 7. de
quatuor his animalibus agens, dicit primum animal fu-
isse simile leoni, secundum, vitulo, tertium, homini, quar-
tum, aquilæ. Quatuor ergo erant solida animalia in-
tegra & disparata, ac consequenter quatuor animalium
facies habentia, quæ ibi describit; non autem unum
duntaxat quatuor animalium insignibus indutum &
vestitum. [Hæc de prima sententia: secunda sequi-
tur.] 2. Quatuor erant hæc animalibus facies & ca-
pita, siue semicapita, in formam galeæ compacta; ita
ut antè quodlibet caput haberet faciem hominis, quasi
primariam & eminentiorem, cui à dextris inserta
vel annexa erat facies leonis, à sinistris, facies vituli, sur-
sum, facies & capitulum aquilæ. Ita intelligunt vete-
res omnes Patres & Interpretes, & ex recentioribus L.
Ribera, Viegus, Barradius, &c. [Sed huic sententiæ
opponunt alii quæ sequuntur.] 1. Sic forma monstrosa
esset. Resp. Scriptura pro hieroglyphicis utitur mon-
stris; ut patet ex Dan. 2. & 7. Apoc. 5. 6. & 9. & 10. 1.
& 13. & 17. 2. Cherubini hi similes fuerunt Cheru-
binis Mosaicis: illi autem unicâ tantum facie præditi
erant, quâ scilicet & sese & domum exteriorem aspi-
cerent: nam si quaternis pollerent vultibus, ad toti-
dem cœli regiones prospexissent, & non solum ad O-
rientem, ut ibi traditur. Resp. 1. Cherubini hi illis
similes erant, non tamen in omnibus. 2. Verisimile
est, Mosaicos pariter quatuor habuisse facies, ut dixi
Exod. 25. 22. ita tamen ut facie primariâ, scilicet hu-
manâ, se invicem aspicerent, &c. 3. Hi Cherubini
non erant nudi, ut Mosaici, sed vestiti, imò armati,
ut eos depingit Alcazar: stipabant enim quasi milites
currum bellicum Dei euntis ad excidium Jerusalem &
aliarum gentium. Atque hæc fuit causa cur in capite
galeam & exuvias, putâ similitudines siue facies aquilæ,
leonis & bovis gestarent, uti docent Græci Patres: hæc

enim facies non erant eis naturales, sed ascititiæ, (ideòq;
non directæ, sed laterales: erant enim ad latus faciei
humanæ, quæ erat directæ, ideòque propria & natura-
lis: uti & galeæ. Solebant enim veteres Romani ter-
ribilia monstra animalium in galeis præferre, ad virium
ostentationem, & terrorem hostium, &c. ¶ *Qua-*
tuor, &c. *וְאַרְבַּע פָּנִים לְאַרְבַּע צִבְּיֹנוֹת* Et quatuor ale
uni, LXX. Nempe, vel, 1. faciei: ita singulis ani-
malibus, ut sunt quatuor facies, ita essent sedecim alæ.
Vel, 2. animali, ut patet ex Ebræo. Vel, unicuique
eorum, JT. Pi. Pol. vel, eis, Mo. P. &c. Dux alæ ad vo-
landum; dux ad tegendum corpus, vel femora, si-
ve ea quæ tegi debent. Apud Esaiam adduntur præ-
terea dux, [Esa. 6. 2.] ad tegendum vultum: quia ibi
adstant throno, hic verò sub throno; ibi consultatio est,
hic executio. Facies cognitionem figurat, quâ in-
structi sunt Angeli ad ipsorum administrationem: alæ
sunt indices celeritatis & agilitatis plusquam volucris
& inexpugnabilis, quam nemo impedire potest, ad ca-
peffenda mandata Dei.

7. *Pedes, &c.* *וְאַרְבַּע רַגְלֵי יְהוָה* Et pedes eorum
(vel, *Ad pedes verò eorum quod attinet*, Pi.) *pes* (sub. *u-*
nusquisque erat, Pi. sim. JT.) *planus*, Ti. vel, *rectus*, Mo.
P. M. JT. Calv. &c. *Pedes* hic ponit pro cruribus, siue
tibiis; ut infra, *manus*, pro brachiis, quæ eminebant
sub alis. Hebræi *pedem* vocant totum illud quod sub
ventre est. *Pedes recti*, i. e. non flexi in hanc vel il-
lam partem, non compernes, non vari, aut prout pe-
des elephantorum sunt; qui vertebrae non habent,
ut cameli; sed recti, columnarum instar: quâ ratio-
ne elegantissimè depingitur pedum firmitas constantis-
sima, & invicta basis, in qua stant Angeli ad obeundam
functionem suam; & ostenditur, nullo onere, nullo im-
petu, nullâ arte firmitatem spirituum in obsequio vol-
untatis Divinæ versantium opprimi aut refringi pos-
se. Vel, *recti*, quales sunt hominum; non, quales
sunt vituli aut leonis, recurvi, vel flexibiles, qui scili-
cet in poplitibus curvantur. Homo enim poplitem
non habet in cruribus, ut bruta, sed in genibus. Cru-
ra æqualia, nullâ parte extuberantia. Omnes actiones
rectæ. Al. Insinuat, vel, 1. Angelos nihil irratio-
nale, quod bestiarum est, nihil temere, agere. Vel, 2.
eorum promptitudinem & alacritatem, tanquam expe-
ditorum ad omnem aurigæ sui nutum. Vel, 3. perfe-
ctam & constantem obedientiam. ¶ *Et, &c.*

וְאַרְבַּע רַגְלֵי יְהוָה כְּרַגְלֵי עֵיזִים Et (vel, *Autem*, Pi.) *planta*
(vel, *vestigium*, V.) *pedum eorum* (i. e. ea pars pedis quæ
specialiter dicitur *pes*, P.) *velut planta pedis vituli*, M. P.
Mo. h. e. Habebant ungulam rotundam & bifidam in-
star vituli. Sed *pes* imus ipsorum similitudo erat imo *pedi vi-*
tuli, JT. h. e. tum ad firmitatem basis aliquantum pro-
tuberans, tum ad commoditatem gressus in omnes par-
tes rotundus. Pedes ipsi bovini. Sic & Græci *βοτάνη*
dicunt, cum tardè ac graviter agi aliquid signifi-
cant. Pedes teretes & rotundi, in signum vel, 1. ce-
leritatis & agilitatis Angelorum, quâ ita expediti sunt,
ut in quamcunque partem mittantur à Deo faciliè e-
ant; mobiles & versatiles in omnem partem ad Dei
nutum. Vel, 2. firmitatis & constantiæ in cursu divi-
nitus mandato perfequendo; sicut ungula vituli rotun-
da est & solida firmâque. Vel, 3. sacrificii Christi, quo
populus Dei redemptus est, &c. vitulus enim est victi-
ma, &c. ¶ *Et, &c.* *וְאַרְבַּע רַגְלֵי יְהוָה כְּרַגְלֵי עֵיזִים*

Et scintillantes (vel, *scintillabant*, Pi. sim. Ti. Calv. vel,
coruscantes, Ca. vel, *fulgentes*, G. vel, *scintilla*, o. Ar. V.
vel, *candebant*, M. Præ fulgore videbantur scintillas
emittere.) *tanquam aspectus* (vel, *oculus*, Mo. color, JT.
Pi.) *eris* (vel, *chalybs*, Ti. Calv. JT. Pi.) *terfi*, siue *po-*
liti, P. Calv. M. Mo. G. i. e. χαλκοβόλοι, ut est in Apoc.
1. 15. & 2. 18. quod plerique *auribalcum* interpretan-
tur. Scintillabant vel, 1. pedes, utpote ex ære po-
lito, ac proinde fulgentes; vel, 2. ipsa animalia; si-
ve quia inflammata erant indignatione adversus sce-
leratum populum, ut irati ardere dicuntur; siue ab
externa flamma splendore concepto. Scintillæ, quas
vibrabat fornax accensa, in animalibus repercussæ coru-
scabant. Hoc modo Deus attentum reddidit Prophe-
tam. Significat in illis actionibus apparere Dei puri-
tatem, nempe quod tam diu & tam patienter Judæo-
rum

rum resipiscantiam expectaverit^b. Describitur hac ratione gratia, auctoritas, & efficacitas sanctissima, quam Deus ipse Angelorum administrationi indidit^c. Hac scintillatione, &c. significat, 1. opera Dei, quæ per Angelos efficit, lucere & manifesta esse fidelibus. 2. Promptitudinem obsequii angelici; quemadmodum cum animalia celerissimo cursu feruntur, pedes eorum scintillant. 3. Puritatem Angelorum in administratione sua^k.

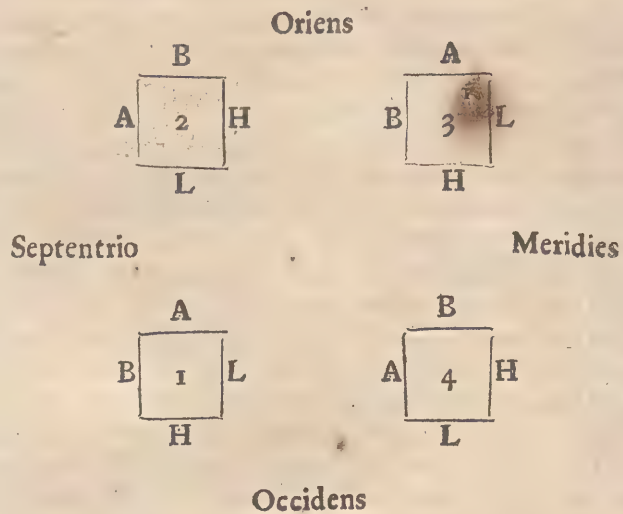
8. Et (Item, Pi. Porro, P.) manus hominis sub pennis (vel, alis, Mo. P. J.T. &c.) eorum] Ità o', &c. Scapus alarum brachiorumque, five summus eorum processus ad scapulas pertinens, unus & idem ferè processus esse videbatur^l. Manus, quibus ignem accipere possent quo Jerusalem inflammarent^m. Sensus, Brachia humana, vel iis similia, sita erant, five apparebant, sub alis, &c.ⁿ. Concisa est locutio, pro, manus ejus, (vel, eorum, Ch.) manus hominis, (vel, hominum, Ch.) ideòque scribitur 171, & legitur 171°. Pennæ alarum articulos habebant quales manus hominis P. Significat, vel, 1. eorum efficaciam q, vel agilitatem, & aptitudinem ad exsequendum munus suum; quia manus est præcipuum instrumentum agendi^r. Vel, 2. eos omnia prudenter & cum ratione gerere, ut homines solent manuum ministerio^t, [confer Ps. 78. 72. secundum prudentiam manuum,] & in celerissimis actionibus omnia distinctè ordinatèque peragere^t. Illud, sub alis, denotat, vel, 1. operationes eorum absconditas esse & invisibiles^v: quo rursus monemur nè in eas curiosè inquiramus^x. Vel, 2. eos non moveri intrinsecus suâ virtute, sed aliunde impelli, nempe ipsius Dei virtute, nec eos temere ferri, sed à Deo dirigi. Nam haud dubiè per alas aliquid intelligit plusquam humanum, nempe arcanum Dei instinctum^y. ¶ In quatuor, &c. על ארבעת רגליהם [In (vel, super, Mo. Calv.) quatuor (vel, quaternis, J.T.) lateribus (vel, partibus, P. J.T. extremitatibus, Ch. quadrilateris, Mo. ad verb. quatuor, i. e. quadrangulis^z; quadraturis, Mar. Pra. angulis, Calv.) earum, nempe alarum^a; vel potius, eorum, M. P. Mar. Mo. o'. Sy. &c. nempe animalium, i. e. ad quatuor latera currus, ubi ea animalia erant^b. Ità habebant binas manus^c; quod naturæ conforme est, quia Cherubini erant specie hominis, qui tantum duas manus habet^d. Sed textui conformius est, eos habuisse quatuor manus, ut & quatuor alas, sub qualibet ala manum, binas à dextris, & binas à sinistris; itaque eis quasi quadratum efficiebant; ait enim, in quatuor partibus^e. Verum non eâ phrasi significat, ut primo intuitu videri posset, quatuor fuisse manus, sed duntaxat, manus sic apparuisse in animalibus, ut præstò essent ad agendum quocunque Deus illa impellere vellet, & animalia illa habuisse virtutem agendi quæ ad omnes partes spectaret^f; & Angelos esse placitorum Dei administratos ad omnia mundi latera paratissimos^g. ¶ Et facies & pennas per quatuor partes habebant] Repetit quod supra dixerat, quò magis infigatur memoriæ, fuisse cuique Cherubino, ut quatuor alas, ita formas quatuor^h. ¶ ופניהם על ארבעת רגליהם [Et (vel, Denique, Pi.) facies (vel, forme, G.) eorum (vel, sue, Pi.) & ala eorum (vel, sue, Pi.) in quatuor ipsis, Mo. P. vel, ad quatuor partes, five latera, eorum erant, V. Ti. sim. J.T. Pol. vel, in quatuor quadratis, vel angulis, eorum; i. e. Singula ex quatuor animalibus habebant facies & alas multiplicesⁱ. Vel, quatuor ipsis, Q. in V. vel, quatuor animalibus illis, Pi. secundum quatuor ipsa; i. e. Juxta numerum quatuor animalium erant cuique quatuor facies & alas, æquè ac manus, ut essent per omnia similes^k. Per quas enim partes alas porrigebantur, per easdem & manus, quæ sub illis erant^l. Quaternis locis, nempe ad humeros & ad femora, erant dispositæ alas: sicut quaternis quoque locis, sed diversis à locis alarum, erant dispositæ facies, nempe circum caput, ut supra vidimus^m. Ludit in quaternario, causamque dat, vel potius congruentiam, cur in quatuor partibus fuerint manus, quia in iis erant etiam facies & pennæ: simul quoque redit ad id quod dixerat v. 6. singula animalia habuisse quatuor faciesⁿ. Ostendit, ut manus, ita & faciem & alas, eorum in quatuor partes contendisse; i. e. Angelos non solum operatione vel ministerio, verum etiam cognitione, adeoque essentiâ suâ, ad momentum in has & in

illas partes quam velocissimè ferri posse, ut subministrarent providentiæ Dei, quasi alites expeditissimas^o. ¶ Jun.

9. Junctæque, &c. וחוברות אלה אל אחותה כנפיהם [Junctæ famina ad sororem suam ala eorum, Mo. Conjunctis unâ ad alteram alis ipsorum, J.T. Conjunctæ erant (vel, Ut conjunctæ essent, Ca.) inter se ala eorum, Pi. Ca. Junctæ erant unum ad alterum alis suis, P. sim. M. Ti. Sociatæ erant quæque ala ad alteram alarum ipsorum animalium, ut altera alteram contingeret. Hoc paulò post clariùs exponet. Dicit enim alas sursum fuisse conjunctas, & duas fuisse ita extensas, ut vestirent vel tegerent corpus ipsum^p. Intelligunt hoc de alis vel, 1. ejusdem animalis^q. Alæ cujusque animalis inter se junctæ erant^r. q. d. In eodem animali ala unius faciei alæ alterius faciei erat conjuncta, ita ut totum animal alis tectum esset^t. Sensus, Ea alarum fuit amplitudo, ut quasi inter se continentes essent. Hoc autem non ita accipio, tanquam si, in modum volatiliū, postea dividerentur alæ: sed potius, volatū Angelorum non fuisse factum cum quadam complosione aut agitatione alarum, prout volucres solent; sed processisse illos sine ullo violento motu, tanquam si fluxissent aut natavissent per medium aera, prout milvi nonnunquam volant^u. Vel, 2. diversorum animalium^v, quorum pennæ, vel alæ, junctæ erant, quando explicabantur ad volandum^x. Unus inter duos priores Cherubinos alâ suâ alam alterius contingebat: similiter & inter posteriores, &c.^y. Ala sinistra Cherubini qui erat à dextris tangebatur alam dexteram Cherubini qui erat à sinistris^z. Junctæ erant, &c. ut in Sanctuario, Exod. 25. 20^a. Porro, hæc conjunctio significabat, tum, 1. eorum motum parem & uniformem^b, quòd uno eodemque impetu omnes simul in eandem partem & pari celeritate devolabant^c; tum, 2. eorum unionem^d: tum Angelorum inter se mutuam charitatem atque concordiam in efficiendis jussis Jehovah; tum uniuscujusque Angeli constantiam, quâ semper est idem & sibi similis in promptitudine obsequii erga Deum^e. Significat actiones Dei mirè convenire inter se omnes, & proposito^f. ¶ Non, &c. לא יסבו בלכתם [Non revertebantur (convertebantur, P. sim. Pi. Ca. M. &c. reflectebantur, Ch. divertebant, J.T. Pol.) in eundo ipsa, Mo. vel, cum irent, Pi. sim. P. M. &c. scil. quatuor illa animalia^g. i. e. Non retro spectabant^h, cum moverent vehiculum. Nam Puhahic, ut sæpe, pro Hiphil poniturⁱ. Al. Non in gyrum movebantur^k. Significat, non circumflecti hanc quadrigam, ut solent alæ, ut terno semper antecedit; sed ita moveri ut, quæ facies antè fuerint anteriores, eo redeunte sint posteriores. Ut, si in Orientem pergat, adversi sint aspectus bovis & aquilæ, aversi autem hominis & leonis: sin autem in Occidentem redeat, non id faciat circumflectendo, ut semper bos & aquila præcedant; sed retro gradiatur, antecedente homine & leone, illis autem sequentibus: ut si navigii puppis & prora eadem formâ fiant, & ita navigium sine conversione agatur, ut quæ pars fuit eundo prora, eadem redeundo sit puppis. Atque eadem est & rotarum ratio, ut in omnes similiter partes ferantur, ut quæ pars earum eundo in Orientem fuit anterior, eadem eundo in Occidentem sit posterior. Quod idem de Septentrione & Meridie intelligo^l. Semper cum suo curru antrosum progrediebantur^m, & rectâ ad destinatum locumⁿ: non retrocedebant, ut subindè coguntur equi, dum quadriga onere nimio pressa in locò declivi retro agitur^o; non deflectebant huc illuc, ut solent protervi equi^p. Vel, non revertantur, quia, in quacunque partem irent, ad eam partem unam aliquam ex faciebus habebant obversam^q. Obj. At vers. 14. dicit, Revertantur. Resp. Nulla est repugnantia^r. Hic significat, animalia dum irent, non respexisse^t, aut huc vel illuc deflexisse, sed continuo cursu perrexisse ad scopum destinatum: sed non sequitur eos postea quievissse^u. Significat v. 14. animalia post actionem aliquam perfectam reversa esse, velut parata ad aliam actionem pari diligentia obeundam^v. [Sed querendum jam quid hoc significat.] Significatur hic constantia in exsequendo Dei proposito. Respectare est, poenitentia duci. Vide quæ ad Luc. c. 17. v. 31^x. Significat, tum decretum Dei immutabile esse: tum,

se: tum, Angelos recta properare quod mittuntur, & perseverare donec perfecterint; nec segniter agere, (ut illi qui cogitatus & oculos suos aliud detorquent,) sed summa celeritate, & viribus omnibus in unum collectis. Significat h. l. Angelos ne pedem quidem latum discedere a via imperata, sed æqualiter ad omnes partes, in quasque à Deo mittantur, paratos esse; nihil aversum esse ab ipsis, esse illis anteriora omnia, nullo impedimento averti, &c. ¶ Sed, &c. **לְעֵבֶר פָּנֵי יְיָ** Vir ad latus facierum suarum ibant, Mo. Unumquodque (vel, Sed quodque, Ti. Ca. M.) contra faciem suam (vel, ad latus faciei suæ, V. in prospectum, vel è regione, faciei suæ, Q. in V. Ti. vel, in tractum faciei suæ objectum, JT. Pi. Heb. in transitum faciei suæ, Pi. vel, quod spectantem faciem haberet, Ca. vel, recta antrorsum, Ti. vel, ante faciem suam, o. Ar. vel, ante se, Sy. V.) gradi-ebatur, P. Sensus, Eò tendebant quod recta spectabat vultus, & in destinatum locum obfirmabant faciem. Antrorsum pergebant, recta eò properantes quod mittebantur, nec desistentes donec ad metam pertingerent. Recto cursu ibant, non aberrantes, neque declinantes ad dexteram aut sinistram. Nam qui vertunt huc & illuc faciem sæpe impingunt, deinde declinant à recta via. Sensus est, Movebat vehiculum quoquod spectabat, velut nutu. In quamcunque partem Angeli moverentur, nullâ aut faciei, aut alarum, aut totius corporis obversione fuisse opus; sed sine ulla mutatione sui in quamcunque partem vellent ad ministerium providentiæ Dei translatos esse de loco in locum. Nam revera spiritibus nihil est prius aut posterius: nihil in ipsis propriè quod moveatur in se, (nam essent *μενόμενοι*), sed moventur extra se. Significat, Angelos fidelem & assiduam operam in functione muneris sui præstare, suas quemque obire partes, in alienas non involare.

10. *Similitudo*, &c. **וְיִסְמִינֵם כְּפָנֵי אֱלֹהִים** Et (vel, Igitur, Pi. Ac quidem, JT. Autem, G. Vulg.) *similitudo faciei*, vel *facierum*, (vel, *formarum*, G.) *eorum* (sub. hæc erat, P.) *facies hominis*, (vel, erat *facies hominis*, Pi. *faciei humanae* fuit, JT.) & (vel, sed, JT. sic Pi.) *facies leonis ad dextram quatuor ipsorum*, five *ipsis*, & *facies bovis* (sub. erat, P. &c.) à *sinistra quatuor ipsorum*, five *ipsis*, & (sub. erat, P.) *facies aquilæ quatuor ipsorum*, Mo. P. M. Ti. &c. sub. ponè, seu à tergo, ex collatione præcedentium; vel, sub. ad sinistram, V. sic Mar. Id enim repeti debet. Facies hominis & facies aquilæ opponebantur. Explicat hinc dicit quod dicere coeperat vers. 6. ubi dicta vide. [Ca. locum sic reddit, *Erant autem eorum facies eâ figurâ, ut illa quatuor haberent dexterâ parte humanam leoninamque faciem, sinistram bovinam & aquilinam.*] Qu. Num facies his animalibus una erat; an plures? Resp. 1. Una erat, scilicet humana; sed quæ simul referret aliquid ferinum, putâ leoninum, bovinum, & aquilinum. Est hinc breviloquentia Hebraica. Sensus est, Præter formam hominis, tam à dextra quàm à sinistra fuisse & formam leonis in jubeis, & bovis in pedibus, & formam aquilæ in alis. 2. Facies illis erant quatuor: ut sic ostenderet Deus, providentiam suam fulgere in cunctis [five quatuor] mundi partibus. Pro bove h. l. ponitur Cherub Ezech. 10. 14. Quid dicendum? Resp. 1. Cherub idem erat quod bosp. Sed id refellitur pluribus locis: quanquam Cherubim habuisse bubulâ capita satis notum est. 2. Visio illa secunda Ezech. 10. similis erat huic cap. 1. sed non per omnia. Hæc erat in Chaldaea, ubi multiplici figurâ voluit perstringere socordiam populi, quâ non agnoscerent providentiam Dei in singulis orbis partibus. Illa in Templo erat, ideòque propius accedit ad formam Cherubim in Sanctuario. Sed quæritur quo respectu dextra & sinistra hinc dicitur. Resp. 1. Respectu faciei hominis, quæ quasi totius compositionis fundamentum erat, & facies primaria; ut tres reliquæ secundariæ & laterales erant, ideòque ascititiæ. 2. Respectu mundi. Nempe quum Oriens in S. S. dicatur **פָּנֵי** facies, & **אֲחֵרִי**, i. e. pars anterior, mundi; Occidens, **אֲחֵרִי**, i. e. pars posterior; meridies, **יְמִינִי** dextra; & Septentrio **שְׂמֹאלִי** sinistra: potest non incommode in hanc sententiam accipi, ut humana facies ad Orientem spectasse dicatur, leonina meridiem, & sic de cæteris. Intelligitur hinc dextra aut sinistra pars, non uniuscujusque animalis, sed univerforum, ut vides in hac figura.

Ubi H hominis facies est, L leonis, B bovis, A aquilæ: 1. primum animal, 2. secundum, &c. (quanquam re ipsa nullum primum est, sed ita pono docendi gratiâ.) Nam si in singulis hoc fieret, e. g. ut primum animal haberet ab Austro (quæ dextra pars est) faciem hominis & leonis, à Septentrione autem bovis & aquilæ, sequeretur ut nullam ab Oriente aut Occidente haberet: quod idem & in aliis fieret. Atqui secundum ea animalia rotæ incedebant: rotæ autem tendebant in quatuor suæ quadraturæ partes, ut est in capite 10. ubi eadem res apparet, i. e. in Orientem, Occidentem, meridiem, & Septentriones. Quod si animalia ad Orientem & Occidentem non haberent facies, sequeretur ut, in has partes tendente quadrigâ, nullæ facies essent adversæ: quod falsum apparet ex vers. 12. [ubi reliqua vide.] 3. Respectu objecti, h. e. Prophetæ, cui exhibebatur visio: quâ ratione statuo ex diametro humanam faciem ad Prophetam respexisse, cæteras suo ordine collocatas. Hoc præ cæteris probo. 4. Idem h. l. est à dextris & sinistris, quod hæc illac, ut Gen. 13. 9. Deut. 28. 14. Ut sensus sit, hæc animalia variis aspectibus retulisse hinc hominem, illinc leonem, &c. [Quæritur denique quid hæc facies significant.] In primis notandum, nullam esse faciem quæ non comparatur cum animante quoque principali in suo genere. Nam ut homo est princeps omnium animantium; sic leo ferarum, bos mansuetorum animalium, aquila volucrum, princeps est. Ex his duo sunt fera, leo & aquila; duo mansueta, homo & bos: illa, ut rebelles terreant; hæc, ut piis sint solatio. Angelorum facultates his typis adumbrantur: homine, intellectus, five ratio; vel humanitas, lenitas, φιλανθρωπία; leone, fortitudo, generositas, majestas hostibus terribilis; bove, constantia, firmitas, patientia & assiduitas in obeundo munere suo, fidum & obsequens ministerium, & ad omnia utile, ut Deut. 33. 17. Prov. 14. 4. aquila, velocitas & alacritas, vigor, agilitas, nisus ad sublimia.

11. *Facies*, &c. **וְכַפֵּיהֶם וְכַנְפֵּיהֶם כְּכַפֵּי אֱלֹהִים** Et facies eorum (nempe animalium) & alæ eorum (sub. erant, M. Ti. JT.) extentæ (vel, disjunctæ, Mo. distinctæ, Ca. porrectæ, JT. Sy. Ar. divisæ, Calv.) superne, vel sursum, M. Ti. Ca. JT. &c. desuper, Mo. vel, ab excelso, Calv. q. d. Tam facies quàm alæ Cherubim erant exstantes & eminentes. Significat facies non fuisse simul compactas, quemadmodum posset in uno capite conspici quadruplex forma, sicut in speculo uno interdum variz formæ apparent, sed quæ inter se respondent, quasi in uno capite exstarent diversæ facies; sed ab uno corpore prodiiisse quatuor facies. At facies non bene dicitur extendi. Resp. 1. Ergo facies hinc non significat ora, sed pennas, quas diximus vocari facies aquilæ; & 1 & hinc non conjungit, sed declarat; qu. d. Facies eorum, pennæ, inquam, eorum extentæ erant desuper. Resp. 2. Rectè dicuntur hinc facies extendi & elevari sursum, h. e. ad Deum, qui supra animalia in solio sedens visus est. Significat, Angelos tanquam erectis capitibus semper attentos esse ad excipiendâ perficiendâque jussu Dei: gestus enim ille promptum indicat animum, & parendi avidum, ut canes videmus ab ore dominorum pendentes, &c. Typus hic erat, 1. studii Angelorum constantissimi, quo à nutu solius Dei

Dei pendent: 2. operis & obsequii, quod nihil aliud cognoscant aut moliantur nisi prout Deus moderatur: 3. reverentiae & adorationis quam Deo exhibent cum humilitate, cuius documentum est, quod alas vultui ipsorum obducuntur, ut Esa. 6. 2 v. Resp. 3. [Alii locum aliter vertunt.] Et hæc facies eorum: P. (vel, Sic igitur erant facies eorum: Pi. Et facies eorum, sub. tales erant, & eo modo dispositæ: V. vel, ita habebant ut dictum est: Mar. ex K.) alæ autem eorum (sub. erant, Pi.) extente, vel expansæ, desuper, P. Pi. &c. Sensus est, Tales quales dixi erant formæ, & alæ quæ super corpora erant. Dicit alas erectas fuisse ad volandum, non autem sitas in tergo, & complicatas. Pennæ expansæ aviditatem indicant & studium; sicut demissæ atque contractæ defatigationem & otium. Desuper dicuntur extente, vel, quia extrema pennarum pars fursum spectabat, neque in latus, pro more, expandebantur alæ; vel, quod magis est rei natura, quia superiores tantum alæ dicuntur extensæ, nam de inferioribus mox agit, aliūque usum nudis corporibus opportunum attribuit. Alæ fursum porrectæ duplex ministerium præstant: nempe, quod & volatui inserviunt ad exsequendam voluntatem Dei; & obnubunt eorum faciem, ne quasi in os respiciant maiestatem Dei. Coniunctio alarum fursum est Dei respectu: quia licet in terra sint diversi motus, qui inter se confluere videntur, adeoque appareat, horribilis confusio; si quis tamen oculos in coelum attollat, eos optimè congruere videbit, & Deus illos sic agit ut optimè consentiant. ¶ *Due, &c.* *וְשֵׁן שְׁנֵי חֲבֵרִים* Uniusque due, vel binæ, (sub. alæ erant, P. Pi.) junctæ, vel conjunctæ, (vel, colligatæ, Calv. correspondentes, vel ex adverso positæ, V.) uniuscujusque, Mo. JT. vel, inter se, Heb. vir, Pi. vel, ad socium, Calv. vel, unaquæque alteri, P. Integram locutionem legis vers. 9. unaquæque ad alteram, sive sororem, suam. Al. Et cuiuslibet due erant sociatæ, M. vel, junctæ alæ, Ti. Ut binæ singulorum essent conjunctæ, Ca. Distinctius explicat quod supra dixerat 9. alas Cherubimorum fuisse inter se contiguas. Intelligendum de alis volantibus, non de alis corpora tegentibus. Quod universè dictum est priore parte huius versûs, Propheta in posteriore per epexegetin rem distinguit, docens illud tantum de superiore alarum ordine accipi oportere, &c. f. *Due pennæ singulorum jungebantur*, Vulg. Vel, 1. inter se, ut v. 9. q. d. Binæ pennæ erant æqualiter extentæ & elevatæ, & quasi junctim explicatæ & expansæ, sese etiam aliqua ex parte mutuo tangentes. Vel, 2. alis alterius animalis: nam cum essent expansæ alæ, inter se contingebant, uti alæ Cherubim in Propitiatorio. Cohærebant igitur inter se alis quatuor animalia. ¶ *Et due tegebant corpora eorum* Id est, femora, partes verendas. Una ala tegebat corporis partem anteriorem, altera posteriorem. Factum hoc vel, 1. honestatis ratione, quam Deus & imperat, & exemplo docet; Exod. 20. 26. & 28. 42. Deut. 23. 12. &c. Vel, 2. ut significet Angelorum sive castitatem, sive puritatem in operibus externis, ad quæ per femora & pedes descendunt. Vel, 3. ob infirmitatem nostram, quæ nec Angelorum, nedum Dei, gloriam ferre possumus. Vel, 4. ut significet, Angelorum naturam ab hominibus in hac vita percipi non posse. 12. *Coram facie sua ambulabat* Quoquod spectabat, eò movebat vehiculum. Repetitum ex v. 9. [Ca. locum sic reddit,] *Ibant autem eorum singula prorsum tendentia*, h. e. in anteriorem partem, obversâ illuc facie, ut, quamcunque in partem tenderent, haberet semper unumquodque animal unam faciem eò spectantem; ut, si tenderent in Septentrionem, adversa esset facies in primo bovis, in secundo aquilæ, in tertio bovis, in quarto aquilæ: [id quod ex præcedenti figura facile est intelligere.] Itâ fiebat ut, quocunque tenderent, semper essent quatuor aspectus adversi, & totidem averfi, totidemque dextri, totidemque sinistri. *Coram facie sua*, primaria scilicet, sive humana, ut decebat; alioqui retrogrado & averso incessu ambulasset. Al. Quia facies habebant 4 ad 4 mundi plagas; ergo ad quamcunque incederent, coram facie una, quæ illi plagæ obversa erat, ambulabant. [JT. locum sic reddunt, *Et quisque in tractum faciei sue objectum ibant*] i. e.

eâ dispositione, erectis ad Deum capitibus alisque, & obvelato corpore, ut inciperent, pergerent & desisterent omnino ex nutu Dei. Idem hic dicit quod v. 9. nec frustra: quia vix possumus adduci ut demus Deo gloriam sapientiæ. Tortuosæ nobis videntur Dei actiones, & putamus eum omnia inconsideratè miscere: ideo inculcat, Angelos constanter tendere ad scopum suum. Quod autem de Angelis pronunciat, referri debet ad Deum, cuius ministri sunt, &c. quia ejus consilium non fuit hic attollere angelicam sapientiam. ¶ *Ubi, &c.* *וְהָיוּ כְּחַיִּים* Quod erat illuc animus ambulandi, ambulabant, Mo. Quocunque erat iis animus, &c. M. sim. Ti. Quod erat voluntas ambulandi, &c. Ch. in V. vel, movendi, eò movebant, nempe facilius quàm voluntas hominis sua membra movet. Quod spiritus agebat, &c. Ca. Quocunque erat spiritus ipse iurus, ibant, JT. sic Pi. Spiritus autem hic est, vel, 1. ventus; vel, 2. Spiritus Sanctus, ut patet ex collat. vers. 20. qui, ut in hominibus, ita & in Angelis, efficaciter agit, gratiosâ suâ assistentiâ, ut perficiant voluntatem Dei: hic autem ire dicitur humanitus; propriè non it in se, sed in Angelis, quorum rector est perpetuus. Vel, 3. vis, energia, & impulsus Divinus, impressus illis à superiori aurigâ, ad progrediendum, volandum, vel sistendum. Dei voluntas & imperium & inspiratio, quæ illa recta & vehementer impellit. Motus ille arcanus quo Deus Angelos flecit prout visum est, & rapit ad destinatum finem. Affectus quicunque animum impellens spiritus in S. S. dicitur. Hinc legimus spiritum fornicationis, furoris, zelotypiæ, &c. Vel, 4. voluntas, ut Prov. 1. 23. Proferam vobis spiritum meum: animus, vel consilium. Al. ludit tamen ad prædictum illum Dei motum in Angelis, &c. Quod volebant ire, ibant. ¶ *Nec revertentur cùm ambulant* Nec retro spectabant intermovendum, ut supra v. 9. [ubi dicta vide.] Non re- flexerunt, vel abruperunt cursum suum, donec officio suo satisfecerint. Non circuibant, vel gyrabant; non sinuosam vel anfractuofam, sed rectam, viam instituerunt.

13. *Et, &c.* *וְהָיוּ כְּחַיִּים* Et similitudo animalium, (vel, istorum animalium, JT. vel, Eratque similitudo animalium, P. Adhæc ad similitudinem animalium illorum quod attinet, Pi. Hæc erat compositio Cherubini cuiusque constantis ex quatuor illis animalium formis.) aspectus (vel, species, JT. Pi. color, G. & aspectus, M. vel, aspectus scilicet, Ti. V. vel, quod attinet ad aspectum, V.) eorum (sub. erat, Pi.) veluti prunarum, sive carbonum, ignis (vel, ignitorum, Ti. Pi.) ardentium, Mo. P. &c. vel, rutilantium, M. vel, ac ardentium, Ti. Al. velut pruna ignita, qui (nempe oculi) ardebant, Q. in V. [Ca. locum sic reddit, *Erat eâ animalium forma, ut specie referrent carbonem ignis ardentem.*] Color ignitus erat animalibus; ut incuteret Deus terrorem fœcidi & impio populo. Post longam Dei patientiam omnia ad ultionem spectabant. Ipsa patientia furor erat facta. Angeli, tanquam ignis ardens, consumunt malos, & defendunt bonos. ¶ *Et quasi aspectus lampadarum*; ita Mo. P. M. o. Ch. &c. *וְהָיוּ כְּחַיִּים* Facium, Ti. Ca. V. titium, V. q. d. Ignis ille non erat obscurus, sed scintillans & radians instar lampadis accensæ. Significat, vel, 1. ardorem iræ Divinæ, quo Angeli accensi sunt in contumaces, & parati judicia exsequi. Vel, 2. elucescentem ubique Divinam justitiam ac puritatem. Vel, 3. lucem, aliâque singularia dona, ad singulares effectiones necessaria, quorum accessione Deus Angelos ditat. ¶ *Hæc, &c.* *וְהָיוּ כְּחַיִּים* Ipsa (vel, Ipse, P. sic Pi. Is enim, M. sub. ignis, P. M. Pi. Mar. ex Ch. vel, Hæc ergo similitudo, JT. sim. Pol.) perambulans (vel, discurrat, P. ambulabat, M. continenter ibat, Pi. sim. JT. suapte impulsu ambulabat, vel, se ipsa ambulare faciebat, h. e. flammâ subindè reciprocas profundebat, ut interpretatur Jonathas) inter animalia, Mo. P. M. &c. vel, inter spiritus animales illos, Jun. Al. discurrentium (vel, discurrat, Sy. discurrans, Calv.) inter animalia, Ti. o. Ar. Hæc erat visio discurrans, &c. Vulg. i. e. Talis qualis dixi color erat in partibus omnibus. In medio animalium erat quasi fornax, vel prunarium accensum.

ut hinc patet, & ex Ezech. 10. 2, 6, 7^k. unde diffusus ignis Cherubinos inflammaverat¹, (ut viderentur esse flammæ, & quasi ardentes lampades^m), aerem verò ambientem splendore & fulgetris compleveratⁿ. Hic exponit dilucidè quod v. 4. obscure dixit de specie electri, quod splendet instar lampadis^o. Ignis hic erat in perpetuo motu. Cùm enim Deus actus sit perpetuus, necesse fuit ut hæc Divinæ præsentiae documenta (quibus instruuntur Angeli) motum haberent perpetuum^p. Ostendit hinc Deus vigorem admirabilem Spiritus sui in omnibus actionibus, (acsi ignis discurreret,) nè scilicet illum metiamur nostro modulo, ut solemus^q. ¶ *Splendor*, &c. *וְהָיָה כְּהָיוֹן* Et (vel, *Autem*, Pi.) *splendor* (sub. erat, P.) *igni*, Mo. P. M. &c. (vel, *huic igni*, JT. nempe splendor insolitus, indicium gloriæ Dei^r;) & *de igne* (vel, *igne hoc*, JT.) *egrediebatur fulgur*, P. JT. &c. Incendium urbis ac Templi. Allusio ad Sodomorum historiam^t. *Fulgur*, quod terribile est, ut Propheta & sui & populi causâ humiliaretur, adeoque præpararetur ad veram rei intelligentiam. Ubi Deus vult familiariter innotescere, exiit nos omni superbiâ, omni securitate^u. Duplex hinc est efficacia: 1. lucis, quâ Angeli penitissimè cognoscunt quæ sibi à Deo imperantur; 2. fulguris prodeuntis ex igne, quo significatur vehementissimus ille impetus quo homines percelluntur, boni ad salutem, mali ad confusionem, suam^v.

14. *Et animalia ibant*, &c. *וְהָיוּ כְּהָיוֹן* Currere & redire, Mo. currebant & redibant, P. Ti. sic M. JT. &c. currebant currendo & redibant redeundo. Ellipsis est verbi finiti^x: vel, infinit. pro præter. ut Jer. 14. 5. *perperit*, & *relinquere*, i. e. reliquit; vide etiam Jerem. 31. 27. Obibant functiones. Totum enim Angelorum ministerium synecdochicè hinc describitur ab una actionum specie, quia pleraque non nisi eundo & redeundo ab ipsis præstari possunt^y. Non pugnat cum eo quod supra 9, 12^z. [*non revertebantur*.] Retrocedebant, sed non reflexebant facies, cùm quodlibet animal haberet 4 facies in 4 mundi partes directas, & quæque facies, sive procedendo, sive retrocedendo, in plagam sibi objectam prospiceret^b. Cùm irent, non aspiciabant huc illuc, sed rectâ tendebant ad destinatum locum, ad quem cùm pervenissent, revertebantur, i. e. convertiebant se, & ibant quod jubebat Deus^c. Cùm pervenissent quod vellent, aliud instituebant iter^d, Deo, sive incitanti, sive revocanti, parentes^e. Quamcunque in partem Deus impellere vellet, prompta erant, &c. f. Deo lora laxante, procedebant; reducete, fitebant gradum; flectente, volvebantur aliò^g. Vers. 9. & 12. *non revertebantur*, quia facies non obvertebantur, sed semper eodem spectabant, cùm excurrerent & cùm redirent. Cùm autem pervenissent ad locum destinatum, non adversa, sed, ut erant, averfa, *retro iverunt* in semetipsa; nam rectis cruribus erant. Distincta sunt hic & ibi verba. Ibi est *וְהָיוּ*, quod est, cùm is qui rediturus est se convertit à meta ad carceres unde digressus est: sed vers. 14. est *וְהָיוּ*, quod est, se recipere unde digressus est, sive aversum, sive adversum, nihil refert^h. ¶ *In*, &c. *וְהָיוּ כְּהָיוֹן* Secundum (vel, in, JT.) *aspectum* (speciem, JT. Pi. &c.) *coruscationis*, Mo. fulguris, P. Pi. sim. M. Ca. &c. *fulguris vehementissimi*, JT. *fulguris dissipantis*, Pol. ex Ch. & He. vel, quod extemplo latissime spargitur; nam *וְהָיוּ* sign. *spargere*ⁱ. *Instar fulguri*, Ti. i. e. subito admodum^k, vide Matr. 24. 27. Luc. 10. 18. & 17. 24^l. & cum splendore^m, efficaciaⁿ, & vehementia^o. Conclusio hæc est primæ partis visionis, in qua coelestes administri providentiæ Dei describuntur, 1. essentiali definitione, v. 5. 2. facultatibus essentialibus, summâ cognitione & agilitate, &c. vers. 6, &c. 3. actionibus, vers. 11, 12. 4. adjunctis Divinis, vers. 13 P.

15. *Cumque aspicerem animalia* Sim. P. M. &c. Heb. *Et vidi*, &c. G. Mo. &c. i. e. Tales vidi Cherubinos, 4 animalium formas præferentes^q. Est conclusio præcedentium, & transitus ad rotas^r. Postquam Dei gloriam in administratione & providentia ejus à ministerio rerum coelestium Propheta ostendit, nunc transit ad locum secundum, qui est de explicatione gloriæ Dei per providentiam & administrationem summam ipsius à rebus terrestribus, causisque inferioribus, quas æter-

na illa Dei providentia disponit & ordinat ad executionem voluntatis suæ. Hæc autem res & inferiores causas quibus utitur Deus describuntur, 1. in se, idque generatim, vers. 15. particulatim autem, vers. 16, 17, 18; 2. in motu, & actione vel conversatione sua, vers. 19, 20, 21^t. ¶ *Apparuit*, &c. *וְהָיוּ כְּהָיוֹן* Et Jun. ecce (vel, *Tum ecce*, Pi. Quod non simul uno intuitu hoc cognovit Propheta, ad magnitudinem visionis referri debet; & in eo convictus erat infirmitatis suæ^u.) *rota* Calv. una (vel, *rota quadam*, Ti. Pi. sub. *stabat*, Pi.) *in terra juxta animalia*, Mo. P. &c. nimirum juxta unumquodque rota una^v, ex collat. sequentium^x. Rotæ hinc descriptæ non erant sphaeræ^y; non, sicut sphaerarum cōluri, altera alteri inserta; non, ut plerique post Theod. circuli duplices sibi invicem complexi, atque se interfecantes ad angulos rectos sphaerales, ex quibus quasi sphaericus globus constitueretur: sed rotæ similes rotis currum, de quibus vox *וְהָיוּ* usurpatur Exod. 14. 25. i Reg. 7. 30. circulares, non verò orbiculatæ, duplici facie planâ constantes, canthis in orbem ductis^z. Cur-^a rum hinc describi puto quem, licet nomen illud in tota prophetia non occurrat, Ezechieli ostensum dicit Ecclesiasticus, cap. 49. v. 10. *Rotæ autem pro curribus per synecdochiam poni docent Esa. 5. 28. Jer. 47. 3. & Virgil. Æn. 12. Turbidus æque rotis magnam respexit ad urbem*^b. Rota hinc unica statuitur, ut significetur, inferiores causas, licet naturâ, instrumentis, &c. variæ sint, tamen omnes coram Deo esse ratione unam^b. Ver-^c rum rota hinc ponitur pro rotis^c; nam 4 fuisse constat^d ex vers. 16. & ex Ezech. 10. 9e. Sensus, q. d. Vidi primò unam è rotis, mox diligentius intuens vidi tres al-^f lias similes^f. [Ca. locum sic reddit, *Animadverti rotas quasdam*, &c.] Hæc porro rotæ significant hunc mundum inferiorem mutationibus variis esse obnoxium^g, ejusque conditionem esse quandam versationem con-^h tinuam, acsi rota curreret^h. Dicit, *in terra*, vel, 1. quod hæc rota humilior esset cæterisⁱ: vel, 2. quia ibi per-^j petuæ sunt rerum vicissitudines, non item in cœlo^k: vel, 3. *super terram*, non quæ à nobis calcatur^l, sed quæ ei similis in cœlo Ezechieli ostensa est^m, sub cœlo in sublimitate aerisⁿ. Addit, *juxta animalia*, quod interpretare ut supra^o. Prope Angelos stabant rotæ, quia mundus non temere volvitur, sed à Deo gubernatur^p. Hinc patet 4 animalia non fuisse in curru, ut aliqui pu-^q tant, sed juxta currum: erant enim quasi ejus stipatores^q. ¶ *Habens*, &c. *וְהָיוּ כְּהָיוֹן* Ad, vel in, (vel, *cum*, P. vel, *secundum*, La. Pi.) *quatuor facies* (vel, *facieb*, P. vel, *ad quadraturam facierum*, Ti. Pra.) *ejus*, Ch. Mo. M. JT. &c. i. e. Vel, 1. animalis; q. d. Rota quælibet habebat sibi insculptam faciem bovis, leonis, hominis, & aquilæ^r, æquæ ut quilibet è Cheru-^s binis^s. Erant enim similes Cherubinis; unde quisque Cherubim suam habebat rotam: atque stemmata ac trophæa Dei tam in rotis currus triumphalis, quàm in Cherubinis stipatoribus, exprimebantur^t. Vel, 2. ipsius^u rotæ: nam unaquæque rota erat gemina seu duplica-^v ta, acsi esset rota una in altera, vers. 16. nempe per transversum, unde exsistebant uniuscujusque rotæ la-^w tera quatuor, vers. 17. Unde colligitur, singulas illas rotas quatuor suis lateribus spectasse quatuor mundi plagas, sicut ipsæ quatuor facies animalium; cum qui-^x bus rotæ illæ pariformiter movebantur, vers. 19. nimirum nunc in hanc, nunc in illam, mundi plagam^x. Al. *suis*, P. vel, *ipsorum*, Ti. Ca. Al. *habens* (i. e. *habentia*, Mar.) *quatuor facies*, G. ex Vulg. i. e. Forma ea-^y dem illis quatuor rotis: quod & sequentia clariùs ex-^z plicant^z. *Ad quatuor ad faciem ejusque*: rota ergò sin-^a gulis animalibus erat^a. Quatuor facies hinc signifi-^b cant, quatuor mundi partes à Deo per Angelos gu-^c bernari^c.

16. *Et aspectus* (vel, *species*, JT. Pi. &c. vel, *color*, ut Jun. vers. 13^d.) *rotarum* Id est, forma, sive figura^b. ¶ *Et opus*, &c. Id est, materia ex qua, &c. ¶ *Quasi*, &c. *וְהָיוּ כְּהָיוֹן* Ut oculus (vel, *aspectus*, M. P. &c. *color*, Pi. BA. sic JT.) *Tarsis*, P. M. V. o. Mo. sub. *lapidis*, V. P. M. BA. ex Ezech. 10. 9e. i. e. *carbunculi*^d; aut, *chry-*^e *solibi*, Sy. Ca. V. Aq. in T. aut, *hyacinthi*, Q. in V. G. ex Sym. Vide Apoc. 9. 17. Non multum à smaragdi colore distat^f. Vel, *cyanei*, BA. ib. vel, *orysalli*, quæ ex aquis

La. aquis & colorem & originem trahit f: vel, berylli thalassii, JT. Pi. vel, iaspidis, Ar. vel, maris, five oceanis.
 La. Me. Ti. G. i. e. marini & cærulei coloris g. Significatur hic
 T. constans & perpetuus inferiorum causarum successus, & rerum ab illis effectarum; prout in mari aquæ aliæ trudentur aliis, & semper inter se continentes sunt h.
 Jun. Sicut oceanus, quanquam fluxus, vices tamen statas atque ordinatas à Deo habet: sic & populus Judaicus i.
 G. Rotæ ad motum Cherubim ibant & redibant; ut mare motum habet ratum ac constantem, & statis vicibus æstuat k. Al. Notatur mundi instabilitas & fluctuans constitutio, &c. *.
 La. ¶ Et una (vel, eadem, JT.) similitudo (vel, forma l, materia m, figura, dimensio & color n,) ipsarum (vel, ipsi, JT. Mo. &c.) quatuor; sub.
 * Pol. rotis, Pi. [וְרֹתֵי אֶרֶץ לְאַרְבַּעַת] Et eadem similitudo ad quadraturam ipsam, Ti. Et similitudo unius ad quatuor, Calv. Nempe, vel, 1. animalia o: vel, 2. rotas, quas ita parës fuisse docet, ut una ab aliis non differret. Hæc proportio & æqualitas rotarum ostendit, in omnibus Dei operibus summam esse moderationem, eaque sic disponi, ut nihil inæquale sit, & nulla linea melius possit dirigi p: constantissimam esse & summè æquabilem inferiorum causarum administrationem per sapientiam Dei q. Al. Ostendit hoc, mundum hunc inferiorem ubique esse sibi similem, fluxum, vanum & instabilem; ut ubique rota est volubilis &c. r.
 ¶ Quasi sit, (vel, acsi esset, Mo. P. M. &c.) rota (sub. una, JT. Pi.) in medio rotæ] Sic Mo. P. M. Ti. &c. vel, in rota altera, JT. Pi. vel, rota interposita, Ca. sic Sy. [Variè explicant.] 1. Rota in medio est modiolus, unde radii ad cantum, qui exterior rota est, progrediuntur t. Verùm, 1. modiolus non est rota t, quia nec circularis est, nec sphaericus. 2. Sic nihil esset hic inusitatum & novum, cum curilibus rotis medius semper inest modiolus v. Non intelligit fuisse unam rotam majorem, deinde fuisse [aliam] minorem w. 2. Puto summam rotarum similitudinem hic explicari. Non dicit, in medio rotæ aliam esse rotam, sed, rotas esse ita similes, quasi sit rota in medio rotæ, h. e. ut si in una rota omnes rotæ sint, eodem spatio conclusæ, & ut loquuntur Physici, penetratæ. Tunc enim, cum una tantum rota videatur, multæ sunt rotæ, quas tamen nemo potest distinguere. q. d. Quatuor illæ rotæ sic in rebus omnibus conveniunt, ut, qui unam viderit, omnes viderit, nec unam ab altera queat discernere y. 3. Dicuntur omnes rotæ ita fuisse inter se aptæ, connexæ & catenatæ, ut rota una esse viderentur, & dici possent z. 4. Intelligit rotas duas sic fuisse implicitas, ut transversa esset complexio a. Rota in rotâ, scilicet per transversum, ita ut se invicem tangerent per angulos rectos. Secus enim quatuor latera illarum rotarum non spectassent quatuor mundi plagas b. Rotæ erant sibi innexæ & implicatæ c. Quælibet rota ex duabus constabat se mutuo decussantibus, ac sic erat quasi sphaerica d. Unaquæque rota constabat ex duobus circulis sese interfecantibus ad angelos rectos, in modum crucis e; & integra rota ex duobus hisce circulis constans quasi cujusdam sphaeræ speciem habebat f. Itâ quælibet rota habebat quadraturam, i. e. quatuor semicirculos, ex quibus fiebat colurus, five sphaera g. Hoc ed pertinebat, ut ex jussu Cherubimorum vehiculum illud nullo negotio possit verti in partes quatuor h. 5. Ego globos [fuisse] judico, qui intra capsam circuli formâ sine axe ullo movebantur, & quidem in omnes partes. Podagricis sellæ sic fiunt. Alioqui in omnes partes, & quatuor coeli plagas sine conversione moveri currus non posset i. Q. An rotæ hæc fuerint solæ, an axi conjunctæ, ita ut efficerent currum k? Resp. 1. Axi junctæ erant, & currum fecerunt, ut vocatur Ecclef. 49. 10 l. Resp. 2. Solæ erant; nam solas eas nominat hic & cap. 10. nec currum, axem, &c. nominat. Quis ergo illa fingere audeat? Nec in his rotis sedebat Deus, sed in folio m. Significatur hic, vel, 1. deportatio Judæorum in quatuor mundi partes, Esa. 43. 5. 6 n. Vel, 2. circulatio rerum omnium sublunarium o. Vel, 3. mundum, licet probè constabilitum, ab Angelis facile impelli posse p. Vel, 4. convenientissima & conjunctissima consequutio & administratio causarum inferiorum, quæ non solum cohærentes sunt, sed etiam adunatæ providentiâ Dei q. Duplices hic sunt & implicitæ rotæ,

quia Deus non videtur tenere rectum currum, sed habere varias conversiones, & quasi inter se contrarias t.

17. Per, &c. [וְעַל אַרְבַּעַת דְּבָעִיהֶן בְּלִכְתָּם] Ad quatuor latera (vel, quadrilatera, Mo.) sua, in eundo, vel dum irent, ipsa, ibant, P. Mo. Itaut in quatuor partes suas euntibus illis irent, JT. Eunt in quatuor sui quadrantes tendebant, Ca. Et cum incederunt, incedebant super quatuor eorum latera, M. vel, ad quadrifidam earum quadraturam, Ti. Secundum quatuor latera ipsarum (quæ scilicet spectabant quatuor mundi plagas) quum irent illa, (nempe animalia,) ibant, scilicet ipsæ rotæ t. In quatuor latera moveri poterant u. In quoquo latere sua rota erat, imò duæ rotæ in uno latere. Partes aut latera vocat loca ubi rotæ erant v. Sensus est, In quamlibet partem ex quatuor verti & agi poterant, antrosum, retrorsum, dextrosum, sinistrosum: efficiebatur enim ex illis quasi globus sphaericus w. Non ibant rotæ ad quatuor regiones mundi, Ortum, &c. sed, quia in quatuor partibus erant, ad quatuor nimirum angulos quadrigæ, per quatuor spatia movebantur, in sua nempe quælibet statione y. In quatuor vehiculi lateribus movebantur motu velocissimo rotæ quatuor z. [Sed vehiculum hic fuisse negat La. ut notatum.] Corpora rotarum æquabiliter semper ferebantur a. Ad quatuor latera sua ambulando ibant, h. e. ut singula animalia rectum currum tenerent b. Significatur hic commoditas ministrandi in omnes partes; & sic esse affectas inferiores causas in uno veluti corpore, ut ad superiorum ductum ministrarent providentiæ Dei in omnibus partibus unâ operâ, unôque momento c. ¶ Non revertebantur, &c.] Nisi cursu peracto, ut modo diximus d. Ad perseverantiam hoc spectat e. Constanti & tanto impetu comparatæ erant ad præstantiam voluntatem Dei, ut nullo modo averti ab obsequio possent f. Non convertiebant se, scilicet secundum latera sua, sed rectâ progrediebantur g. Quod de animalibus dixerat vers. 9. & 12. repetit de rotis. Non retrocedebant: nam hoc solet & bobus & rotis contingere h. Vel, sensus est, Nonolvebantur in orbem, non circinabant i; sed quasi fixo cantho ac gradu præcedebant k, aut raptabantur instar animalium l; uti fit cum rotæ currum in declivi & descensu montis, nè ruant in præceps, catenâ ferreâ constringuntur, itaque immotæ sensim trahuntur & raptantur m. Verùm ad quid rotæ, nisi ad rotationem & volubilitatem n? Al. Non fledebantur, ut alii currus o; sed, cum reverti volebant, sine ulla inflectione rotæ priores posteriores fiebant, & eodem modo ad latera p. Cum una rota in altera esset, sine ulla conversione in quamcunque partem agi & rotari poterant q. Significat omnes deportationes à Deo destinatas suum effectum habuisse r.

18. Statura, &c. [וְגִבּוֹתֵיהֶן לְרֹאשֵׁי לְרֹאשֵׁי] Et (vel, Proinde, M.) canthi (vel, terga, M. V. vel, circumferentiæ; propriè, dorsa: canthos, vel ligamina ferrea, intelligit t: vel, cacumina, vel circuitus, Q. in V. summas partes rotarum intelligit u:) earum, Mo. (vel, erant eis, M. P. V.) & altitudo (vel, proceritas, Calv. sub. erat, P.) eis, Mo. P. Calv. (vel, habebant & altitudinem, M.) & pavor, vel terror, (sub. erat, P. vel, inerat, M.) ipsis, Calv. M. vel, propter eas, Mo. P. Porro absides earum & altitudo illarum stupende erant, Ti. Habebant & quatuor ipsæ canthos, eosque altos, & formidabiles, Ca. Et apsidibus earum (vel, Ad absides verò earum quod attinet, P. sic Pol.) tanta altitudo erat ipsis, ut timorem injicerent, JT. sic Pi. Pol. Terga erant eis, erantque illis altitudo tanta, ut metum afferrent aspicientibus, Q. in V. Ipsâ proceritate vel amplitudine erant formidabiles *. Apsidum meminit, quia humana mens non penetrat in penitissimam causarum cognitionem; sed tantum extremitates quasdam percipit, &c. v. ¶ Et totum, &c. [וְכָל מִלְאוֹתָם] Et dorsa, vel canthi, eorum pleni vel plena, oculis (i. e. oculis pulcherrimis, quales sunt in caudis pavonum x,) undique, vel per circuitum, ipsis (vel, in ipsis, JT.) quatuor, Mo. P. sic M. Pi. &c. nempe rotis y. Absides earum quatuor plenæ variis coloribus circumquaque. Oculis pro colore ponitur Num. 11. 17. sic & intra 22. Absides alte sunt & terribiles, quia per eas significantur Reges per quos Deus deportationes illas exsequetur; & versicolores, quia alii Assyrii, alii

^a G. Ægyptii, alii Chaldaei. Rotæ distinctæ erant oculis, quasi intentæ ad imperium Dei. Hi oculi significant, rotas has habere motus certissimos, & quasi oculis du-
^a San. cibis factos^b: significant providentiam Dei, quæ nun-
^b La. quam errat^d; quæ omnes rerum circumstantias diri-
^c Calv. git. Nihil cæco impetu agitur, sed providentiâ Dei,
^d Jun. Pol. quæ certa & perspicacissima est^f. Significat, motus, qui
^e Calv. videntur nobis confusi, esse tamen compositos. Hi
^f Me. ex oculi symbolum sunt circumspeditionis & vigilantia
^g La. quæ in omni rectore esse debet^h.

19. Cūque, &c. [וְכִלְכְּלוּ וְגו'] Et in eundo, vel, Quinque ambulabant, (vel, moverent, vel incedere face-
^a G. rent, ut modò diximus, idque spiritu suo, i.e. Divinâ vi
^b Sin. atque efficacîâ, ut sequeturⁱ.) animalia, ambulabant ro-
^c La. Me. tæ juxta ea, Mo. P. sic M. JT. &c. Procedebant quomo-
^d Calv. do visum illis esset^k. Hic & v. 20, 21. explicat con-
^e Me. sensum rotarum cum animalibus^l, ad quorum cursum
^f G. illæ æqualiter movebantur^m, velut ad regulam suamⁿ; ut idem semper esset spatium inter rotas & animalia^o.
^g Jun. ¶ Et cū elearentur, &c. Vel, attollerent se, &c. JT. Pi. &c. i. e. Cū vellent, cessabat deportatio^p. Signi-
^h Calv. ficat singulas causas, quæ inferiores ac superiores, à nu-
ⁱ Me. tu Dei pendere constantissimè: tanquam si singulis mo-
^j G. mentis tum sursum ferrentur, ut se listerent coram Deo, & acciperent mandata ejus; tum verò eodem momen-
^k Jun. to deorsum reverterentur, ut mandata à Deo accepta efficerent^q.

20. Quocunque, &c. [עַל אֲשֶׁר יִהְיֶה שֵׁם הַרוּחַ לְלֶכְתָּ וְגו'] Ad quod (vel, Quod, Calv.)
^a Calv. erat illuc animus (vel, spiritus, Calv.) ad eundum, ibant, illuc animus (vel, spiritus, Calv.) ad eundum, Mo. Repetit
^b Jun. quod dixerat^r. Quocunque erat spiritus ut irent, ibant, & illuc spiritus rotarum erat ut irent, P. Quocunque erat
^c Pol. iis animus eundi, illic ibant, & illuc erat rotis animus eun-
^d G. di, M. Quocunque impellebat impetus eundi, illic ibant, & quocunque erat animus eundi, Ti. Quocunque ferebat
^e Calv. spiritus, eò tendebant, impellente spiritu, Ca. Quocun-
^f Jun. que iurus erat spiritus, (vel, spiritus ille, Pol. spiritus illorum, JT.) ibant, Pi. JT. Pol. eò (vel, quod, vel quocun-
^g Pra. que, Pol. sub. inquam, Pi. Pol. certitudinis & evi-
^h G. dentia causa^t.) iurus erat spiritus illorum, JT. q. d. Indefinenter ibant, ministerium suum obeuntes, quod
ⁱ Calv. semel à Dei Spiritu impelluntur, nec ullâ ratione ab eo præstando & perficiendo impediri aut revocari pos-
^j Jun. sunt^u. Non poterant se movere aliò quàm quod à Spi-
^k Pol. ritu Dei impellebantur^v. Spiritus hic est, vel, 1. vo-
^l Mar. luntas; q. d. quocunque volebant^x: vel, 2. virtus, im-
^m Pra. petus & potestas prædientis^y, five Spiritus Divinus^z, & æternus, à Patre & Filio procedens^{aa}. ¶ Rotæ pari-
ⁿ V. Pra. ter elevabantur, &c. Significat, inferiores causas à su-
^o sic Pol. perioribus pependisse^{bb}. ¶ Spiritus enim vitæ (vel,
^p Jun. &c. animalis, Mo. P. &c. animalium, Ti. Calv. vitalis, JT. Pi. animantis cujusque, G. ex Ch.) erat in rotis Vel, pertin-
^q Jun. gebat ad rotas, G. ex Ch. Sicut naves ad ventum, ita rotæ istæ ad spiritum Cherubinorum procedebant, aut attollebantur^{cc}. Rotæ illæ agebantur ac impelleban-
^r G. tur eodem spiritu quo animalia, Divino scilicet^{dd}. Lo-
^s V. Pol. quitur de rotis sub metaphora animalis, quia in iis, sic-
^t T. ut in Cherubinis, observârat species animalium^{ee}. Imò vivebant rotæ, ut patet ex Heb. [חַיִּים], quod junctum
^u T. ex Pra. [חַיִּים חַיִּים] significat flatum vitalem, i. e. vitam anima-
^v M. lem^{ff}. Vivebant rotæ sicut animalia, & simul cum
^w Calv. eis movebantur atque confisterunt^{gg}. Sed non vult rotas quicquam intellexisse, sed tantum vigorem accepisse, & impulsas fuisse à Deo per Angelos; ut nihil sine provi-
^x Jun. dentia Dei fiat^{hh}. Significat, causas inferiores non aliò ferri, aut aliud ministerium præstare, quàm prout à Spi-
^y Me. ritu Dei impelluntur, vel immediatè, ut hoc loco, vel mediatè, ut v. seq. Sententia versiculi est, Hoc Dei vehiculum non trahebatur ab animalibus, sed per se currebat, ac si vitam habuisset, animalibus præcedentibus, & rotis subsequenteribus, per se motis, ex vi & impulsu quem Deus & animalibus & rotis imprimebat & inspi-
^z G. rabat, quasi auriga Divinus utraque dirigens & agensⁱⁱ.

22. Et, &c. [וְרָאִי עַל רִאשֵׁי הָהָרִים וְגו'] Et (sub. erat, M. JT. &c.) similitudo super capita animalis (sub. unuscu-
^a G. jusque, P. vel, animalium, M.) expansio, Mo. vel, expansi, five firmamenti, P. M. Ti. JT. &c. vel, expansionis, five extensio-
^b V. Pol. nis, V. i. e. coeli^{jj}. Al. Apparebat super capita Cherubino-
^c T. rum tympantum, i. e. ut Servius nos docet, tectum vehiculi.
^d Jun. Heb. [תֵּימָנִים], i. e. expansio quo nomine & coelum appella-
^e Calv. tur. Sic & Græcis [ἐκπῆσις] est, umbella sub qua Reges re-
^f Pra. sident. Directè proprietates Dei nè Angeli quidem in-
^g G. tumentur, sed per oppansum; lucidè tamen, ut qui per cry-
^h Calv. stallina specularia aliquid vident. Ità idem hic præstat
ⁱ Jun. tympantum quod Esa. 6. 2. ala faciem tegentes^{kk}. Descri-
^j Calv. pserat animalia & rotas, deerat auriga & imperator; is
^k Jun. ergò nunc proponitur & describitur^{ll}. Ultima hæc vi-
^l Pra. sionis pars, quâ Deum inducit in solio suo sedentem, & Angelis moderantem^{mm}. Gloriam Dei explicuit hætenusⁿⁿ in gubernatione rerum per causas inferiores & superio-
^m G. res: hic, &c. in persona Christi^{oo}, quem ut Judicem hic describit^{pp}. Suppedaneum Dei sedentis in throno h. l. describit^{qq}. Dicit, super capita, &c. ut intelligamus illa imperio Dei subiecta esse^{rr}. ¶ Quasi aspectus crystalli^{ss}. Sic P. &c. Ob puritatem & splendorem^{tt}. ¶ Horribilis, ità M. [הַרְבִּיבִי] Terribilis, Mo. P. &c. i. e. vel, admirabilis, ut 2 Sam. 7. 23^{uu}: vel, venerabilis^{vv}; ut Virg. Æn. 7. de domo Pici, Horrendum sylvis & religione parentum. Horrendum, id est, venerandum; non quod horrore sit, ait Servius^{xx}. q. d. Cujus splendor tantus est ut perstringat intuentium oculos, & reverentiam sui summam excitet^{yy}.

23. Sub firmamento (Quo situ significatur Angelo-
^a G. rum summa infirmitas & tenuitas, si cum Deo compa-
^b Calv. rentur^{zz}.) autem penna, &c. [וְכַנְפֵּיהֶם וְגו'] Ala eorum (sub. erant, P. vel, stabant, Pi.) rectæ, Mo. P. M. &c. unaquæque (vel, una, JT. junctæ una, Pi. vel, altera, P. Ca. Heb. vira, V.) ad sororem suam, Mo. vel, alteri, P. vel, ad, five erga, alteram, JT. Pi. M. vel, ad alteram di-
^c Jun. rectæ, Ca. correspondentes sibi mutuò, vel invicem^{aa}; pari rectitudine & mensurâ expansæ & elevatæ^{bb}. Alæ superiores ita expansæ erant ut se mutuò contingere-
^d Calv. rent^{cc}. Idem hoc quod supra v. 11^{dd}, sed obscurius dictum^{ee}. ¶ Duabus, &c. [לְאִישׁ שְׁתֵּים מִכְּנֹפֹת לְהִנָּה] Unicuique (vel, Similiter unicuique erant, Pi.) due tegentes (vel, quibus tegebant, P. M.) se, Mo. P. M. Calv. (vel, hinc, JT. Pi.) & (vel, itemque, Pi. vel, inquam, P. vel, & rursus, M.) unicuique due tegentes sibi (vel, inde, JT. five, illinc, Pi.) corpora sua, Mo. P. vel, se in corporibus suis, Calv. vel, se & corpora sua, M. Binæ tegebant facies, binæ corpus^{ff}. [Alii locum sic reddunt,] Singulis rursus binæ erant quibus tegebant corpora sua, Ti. Quæ singulorum binæ tegebant ea, hoc est, eorum corpora, Ca. Alteris alis obtegebant obtegenda, planè ut unus, sic alter, Cherubino-
^g Jun. rum^{gg}. Repetita hæc ex superioribus^{hh}, nè lectoribus excidantⁱⁱ. Hic incipit apparitorum descriptio, quasi in subscelliis aut in plano coram Rege suo comparentium^{jj}.
^k Calv. 24. Et audiebam sonum alarum] Heb. alarum eorum, Mo. nempe animalium^{kk}, quum incederent^{ll}, vel volarent; utrumque enim motum Propheta illis tribuit, eumque concitatissimum & horrifonum^{mm}. Dixerat antea, rotas fuisse agitas ab animalibus, eorumque cursum secutas; id quo pacto factum est docet; nempe quia in alis audita est vox: non quasi rotæ audirent, sed quia aliter non potuit exprimere imperium Dei, qui voce mandata profertⁿⁿ. ¶ Quasi sonum aquarum, &c. [וְקוֹל הַמַּיִם וְגו'] i. e. Maris clangentis^{oo}. Confer Apoc. 1. 15^{pp}. ¶ Quasi sonum Dei, [וְקוֹל הַדֵּי] Præpotentem, Ca. fortem, aut violentum. Q. in Calv. Sed hoc nimis generale est^{qq}. Saddai, Mo. Omnipotentis, P. M. JT. Pi. i. e. Vel, 1. magnum & horrifonum; nam quæ magna sunt, Dei vocantur^{rr}: vel, 2. tonitru^{ss}, quod vox Dei dicitur Psalm. 29. 3. Ezec. 10. 5^{tt}: vel, 3. Dei, cū locutus est in Sinai, Deut. 5. v. 22^{uu}. ¶ Quasi sonus, &c. [וְקוֹל הַמַּלְאָכִים] Vocem, vel sonum, (sub. inquam, P.) loquela, Mo. P. M. sic Calv. i. e. articulata: q. d. Tale fuit obsequium in rotis acsi edocæ essent, & Deus articulatè mandasset, & alæ locutæ fuissent^{vv}. Vel, conflictus, JT. Pi. pralii, G. tumultuosum, Ca. ¶ Castorum, ità P. M. G. [וְקוֹל הַמַּלְאָכִים] Turma, Mo. agminis, Ca. exercitus, JT. Pi. barrientis scilicet. Significatur hoc, atrociam & horribilia fuisse Dei ista mandata, quorum ministri Angeli^{ww}. Al. Ostenditur non tantum vehementia motus & celeritas maxima; verum etiam efficacitas totius administrationis, cujus causâ moventur Angeli per voluntatem Dei^{xx}. ¶ Cūque starent, (ut solent apparitores in conspectu Regis^{yy}.) demittebantur, &c. [וְהִנֵּי וְגו'] Remittebant (vel,

rum tympantum, i. e. ut Servius nos docet, tectum vehiculi.
 Heb. [תֵּימָנִים], i. e. expansio quo nomine & coelum appella-
 tur. Sic & Græcis [ἐκπῆσις] est, umbella sub qua Reges re-
 sident. Directè proprietates Dei nè Angeli quidem in-
 tumentur, sed per oppansum; lucidè tamen, ut qui per cry-
 stallina specularia aliquid vident. Ità idem hic præstat
 tympantum quod Esa. 6. 2. ala faciem tegentes^{kk}. Descri-
 pserat animalia & rotas, deerat auriga & imperator; is
 ergò nunc proponitur & describitur^{ll}. Ultima hæc vi-
 sionis pars, quâ Deum inducit in solio suo sedentem, & Angelis moderantem^{mm}. Gloriam Dei explicuit hætenusⁿⁿ in gubernatione rerum per causas inferiores & superio-
 res: hic, &c. in persona Christi^{oo}, quem ut Judicem hic describit^{pp}. Suppedaneum Dei sedentis in throno h. l. describit^{qq}. Dicit, super capita, &c. ut intelligamus illa imperio Dei subiecta esse^{rr}. ¶ Quasi aspectus crystalli^{ss}. Sic P. &c. Ob puritatem & splendorem^{tt}. ¶ Horribilis, ità M. [הַרְבִּיבִי] Terribilis, Mo. P. &c. i. e. vel, admirabilis, ut 2 Sam. 7. 23^{uu}: vel, venerabilis^{vv}; ut Virg. Æn. 7. de domo Pici, Horrendum sylvis & religione parentum. Horrendum, id est, venerandum; non quod horrore sit, ait Servius^{xx}. q. d. Cujus splendor tantus est ut perstringat intuentium oculos, & reverentiam sui summam excitet^{yy}.

23. Sub firmamento (Quo situ significatur Angelo-
 rum summa infirmitas & tenuitas, si cum Deo compa-
 rentur^{zz}.) autem penna, &c. [וְכַנְפֵּיהֶם וְגו'] Ala eorum (sub. erant, P. vel, stabant, Pi.) rectæ, Mo. P. M. &c. unaquæque (vel, una, JT. junctæ una, Pi. vel, altera, P. Ca. Heb. vira, V.) ad sororem suam, Mo. vel, alteri, P. vel, ad, five erga, alteram, JT. Pi. M. vel, ad alteram di-
 rectæ, Ca. correspondentes sibi mutuò, vel invicem^{aa}; pari rectitudine & mensurâ expansæ & elevatæ^{bb}. Alæ superiores ita expansæ erant ut se mutuò contingere-
 rent^{cc}. Idem hoc quod supra v. 11^{dd}, sed obscurius dictum^{ee}. ¶ Duabus, &c. [לְאִישׁ שְׁתֵּים מִכְּנֹפֹת לְהִנָּה] Unicuique (vel, Similiter unicuique erant, Pi.) due tegentes (vel, quibus tegebant, P. M.) se, Mo. P. M. Calv. (vel, hinc, JT. Pi.) & (vel, itemque, Pi. vel, inquam, P. vel, & rursus, M.) unicuique due tegentes sibi (vel, inde, JT. five, illinc, Pi.) corpora sua, Mo. P. vel, se in corporibus suis, Calv. vel, se & corpora sua, M. Binæ tegebant facies, binæ corpus^{ff}. [Alii locum sic reddunt,] Singulis rursus binæ erant quibus tegebant corpora sua, Ti. Quæ singulorum binæ tegebant ea, hoc est, eorum corpora, Ca. Alteris alis obtegebant obtegenda, planè ut unus, sic alter, Cherubino-
 rum^{gg}. Repetita hæc ex superioribus^{hh}, nè lectoribus excidantⁱⁱ. Hic incipit apparitorum descriptio, quasi in subscelliis aut in plano coram Rege suo comparentium^{jj}.
 24. Et audiebam sonum alarum] Heb. alarum eorum, Mo. nempe animalium^{kk}, quum incederent^{ll}, vel volarent; utrumque enim motum Propheta illis tribuit, eumque concitatissimum & horrifonum^{mm}. Dixerat antea, rotas fuisse agitas ab animalibus, eorumque cursum secutas; id quo pacto factum est docet; nempe quia in alis audita est vox: non quasi rotæ audirent, sed quia aliter non potuit exprimere imperium Dei, qui voce mandata profertⁿⁿ. ¶ Quasi sonum aquarum, &c. [וְקוֹל הַמַּיִם וְגו'] i. e. Maris clangentis^{oo}. Confer Apoc. 1. 15^{pp}. ¶ Quasi sonum Dei, [וְקוֹל הַדֵּי] Præpotentem, Ca. fortem, aut violentum. Q. in Calv. Sed hoc nimis generale est^{qq}. Saddai, Mo. Omnipotentis, P. M. JT. Pi. i. e. Vel, 1. magnum & horrifonum; nam quæ magna sunt, Dei vocantur^{rr}: vel, 2. tonitru^{ss}, quod vox Dei dicitur Psalm. 29. 3. Ezec. 10. 5^{tt}: vel, 3. Dei, cū locutus est in Sinai, Deut. 5. v. 22^{uu}. ¶ Quasi sonus, &c. [וְקוֹל הַמַּלְאָכִים] Vocem, vel sonum, (sub. inquam, P.) loquela, Mo. P. M. sic Calv. i. e. articulata: q. d. Tale fuit obsequium in rotis acsi edocæ essent, & Deus articulatè mandasset, & alæ locutæ fuissent^{vv}. Vel, conflictus, JT. Pi. pralii, G. tumultuosum, Ca. ¶ Castorum, ità P. M. G. [וְקוֹל הַמַּלְאָכִים] Turma, Mo. agminis, Ca. exercitus, JT. Pi. barrientis scilicet. Significatur hoc, atrociam & horribilia fuisse Dei ista mandata, quorum ministri Angeli^{ww}. Al. Ostenditur non tantum vehementia motus & celeritas maxima; verum etiam efficacitas totius administrationis, cujus causâ moventur Angeli per voluntatem Dei^{xx}. ¶ Cūque starent, (ut solent apparitores in conspectu Regis^{yy}.) demittebantur, &c. [וְהִנֵּי וְגו'] Remittebant (vel,

rum tympantum, i. e. ut Servius nos docet, tectum vehiculi.
 Heb. [תֵּימָנִים], i. e. expansio quo nomine & coelum appella-
 tur. Sic & Græcis [ἐκπῆσις] est, umbella sub qua Reges re-
 sident. Directè proprietates Dei nè Angeli quidem in-
 tumentur, sed per oppansum; lucidè tamen, ut qui per cry-
 stallina specularia aliquid vident. Ità idem hic præstat
 tympantum quod Esa. 6. 2. ala faciem tegentes^{kk}. Descri-
 pserat animalia & rotas, deerat auriga & imperator; is
 ergò nunc proponitur & describitur^{ll}. Ultima hæc vi-
 sionis pars, quâ Deum inducit in solio suo sedentem, & Angelis moderantem^{mm}. Gloriam Dei explicuit hætenusⁿⁿ in gubernatione rerum per causas inferiores & superio-
 res: hic, &c. in persona Christi^{oo}, quem ut Judicem hic describit^{pp}. Suppedaneum Dei sedentis in throno h. l. describit^{qq}. Dicit, super capita, &c. ut intelligamus illa imperio Dei subiecta esse^{rr}. ¶ Quasi aspectus crystalli^{ss}. Sic P. &c. Ob puritatem & splendorem^{tt}. ¶ Horribilis, ità M. [הַרְבִּיבִי] Terribilis, Mo. P. &c. i. e. vel, admirabilis, ut 2 Sam. 7. 23^{uu}: vel, venerabilis^{vv}; ut Virg. Æn. 7. de domo Pici, Horrendum sylvis & religione parentum. Horrendum, id est, venerandum; non quod horrore sit, ait Servius^{xx}. q. d. Cujus splendor tantus est ut perstringat intuentium oculos, & reverentiam sui summam excitet^{yy}.

(vel, dimittebant, Mo.) alis suas, P. M. Pi. &c. consistebant alae ipsorum, JT. stabant alii quiescentibus, G. ex o. & Ch. sim. Jun. ob causam versu seq. expositam c. Non concutiebant alas, servabant tamen eas semper extensas, & ad volandum paratas, ut v. 11^d. Non vult Deum nihil agere, aut cessare ejus Angelos; sed tantum varietatem notat in rebus humanis, quæ modò sunt tranquillæ, ut putemus Deum quasi feriari, &c. * Deo jubente, quiescebant ministeria, cessabatur à deportationibus f.

25. Nam cum fieret vox, &c.] q. d. Ad vocem Dei volatum fitebantur. Deo loquente, cessabant h, tum ut reverentiam testarentur, tum ut attentius adverterent, & mandata Dei capefferent i.

26. Quasi aspectus lapidis sapphiri (i. e. eximii candoris, splendoris, & pretii k: qui lapis colore cæruleo live aereo & aureis punctis micat l, adeoque coelum significat, ubi thronus Dei, Apoc. 4. 2, 3 m.) similitudine throni] Sic P. Mo. M. &c. Est hic transpositio: Sensus est, Erat ibi forma throni colore sapphirino n. Al. species veluti lapidis sapphirini, effigies scilicet solii, Ti. Thronus significat judicia Dei, Psal. 9. 5. & 47. 9. Esa. 6. 1. Dan. 7. 9. &c. o.

¶ Similitudo quasi aspectus (vel, species, JT. Pi.) hominis] Sic Ch. M. Mo. P. Calv. &c. Erat forma tanquam hominis sedentis, &c. Ti. Visus sum mihi videre hominem, putà Regem; eumque non stantem, sed sedentem: id quod magis congruit, 1. majestati Dei, 2. officio Judicis, & 3. usui solii r. Deus throno suo insidens non leoni, aut urso, aut balæne comparatur, sed homini, cujus propria est justitia, ut notat Hesiodus. Significatur ergo, Deum æquissimis arbitriis res Judaici populi dijudicare t. Nè quis autem Deum hinc corporeum esse somniaret, notandum Prophetam non dicere quòd vidit hominis corpus, sed ejus tantum formam, live speciem: & quamvis una vox suffecisset, duas tamen hic adhibet, similitudinis nempe & aspectus. Sed quæritur cur Deus hic & alibi formam hominis induit. Libenter sequor Patres; qui dicunt hoc fuisse præludium mysterii Christi incarnandi v. Similitudo hæc Christum representabat, in una persona, duabus distinctis naturis, &c. Humana verò species passim personæ Christi tribuitur etiam ante incarnationem, tum, 1. quia majestas naturæ Divinæ non potuit aliter apud homines adumbrari quàm in specie hominis, qui est luculentissima imago Dei invisibilis, Gen. 1. 26; tum, 2. ut Deus (cui omnia sunt omni tempore præsens) Ecclesiæ suæ hoc typo unitatem personæ Christi ex duabus naturis constitutæ coram Ecclesiâ designaret. Porro, majestatem Christi hic incant, 1. solium, judicialis & Regiæ potestatis indicium; 2. situs ejus supra expansum & supra animalium caput, id est, in locis supercœlestibus supra omne nomen, &c. v.

27. Electri, חשמל] De quo vide dicta ad v. 4^z.

¶ Velut aspectus ignis, &c. אש בית לה קרב] Ignis domus ipsi circum, Mo. ignis undique obstruendi, Ca. ignis intus atque extrâ, G. ignis intimi (vel, intra ipsum, P. Ti. sic M. Pi. nempe colorem a, circumquaque, JT. &c. Hs, pro, intra quam erat velut aspectus ignis, i. e. intra quam apparebat ignis b. ¶ A lumbis (vel, inde a specie lumborum, JT. Pi. sic G. &c.) ejus, (scilicet hominis solio infidentis c,) & desuper, וּלְמַעַל] Et supra, Calv. sursum versus, JT. Pi. ad superna, sub. electum. Ellipsis rectè animadversa o. ex collat. Ezec. 8. 2 d. ¶ Et à lumbis ejus usque deorsum, vidi quasi speciem ignis splendentis, &c. וַיֵּרָא לִי מִן הַלְּבָבִים] Et splendor illi (vel, cui splendor, sub. erat, Pi. vel, aderat, Pol. vel, ejusque splendoris, G.) in circuitu, Calv. sic Mar. Et splendoris circumstantis eum, JT. Est hæc imago, non naturæ Divinæ, sed decretorum ejus de populo Judaico, quæ planè cum executione respondent. Igne, i. e. calamitatibus, non interibit populus, sed excoquetur & purgabitur: multi peribunt, reliquæ supererunt *. Personæ hic descriptæ constitutio tota ignita hic dicitur; (ut Deus ignis vocatur Deut. 4. 24. Heb. 12. 29.) Ignis autem h. l. aliter se habere supernè dicitur, aliter infernè. Supernè ignis est quasi latens; quo incomprehensibilis & inaccessa gloria majestatis Dei significata est: infernè ignis est luculentus & splendens; quo adumbratur gloria

Dei, non prout in se est, sed prout se hominibus comprehendendam exhibet, & quandam sui similitudinem in operibus præbet. Convenit hic typus cum illo altero Exod. 33. 18, 20, 23. ubi anticâ & posticâ parte idem significatum voluit Deus quod hic supernâ & infernâ parte f.

28. Velut aspectus arcus, &c.] Ità Mo. P. Ch. &c.

Qualis est species iridis, &c. G. Corpus ejus igneum radios vibrabat in nubem opacam vicinam, unde constabatur iris g. Significatur hoc, 1. splendor admirabilis & La. & πολυποικιλῶς, figurans vim Christi illuminantem omnem hominem; &c. Joh. 1. 9: 2. gloria quæ huic splendori conjuncta est h: 3. gratia Dei erga poenitentes i.

Iris fœderis Dei symbolum, Gen. 9. 13 k. Judicia Dei, utcumque severa videantur, non abolent in Deo memoriam fœderis facti cum Abrahamo, Isaac, Jacobo, in quo & hoc est, ut semper maneat eorum posteritas, Esa. 54. 10. Jer. 33. 20, 21, 26 l. Sed huic [significationi] repugnat tota visio, quæ formidabilis fuit, ut dictum.

Malim arcus mentionem hic fieri tanquam magnifici opificii Dei, quo Propheta magis & magis afficeretur ad considerandam ejus gloriam m. ¶ Hec, &c. מַה נִּרְאָה מִכָּבוֹד רִמּוֹתָיִם] Hec (sub. erat, M. P. Pi.) visio similitudinis (vel, aspectus & imago, live similitudo, M. Ti. vel, figura similitudinem habens, Ca.) gloriæ Domini, o. Ar. Mo. P. JT. Pi. &c. Gloriam Dei vocat Divinas proprietates, justitiam, æquitatem, sapientiam, quæ per talem imaginem intelligebantur n. Hinc intelligimus totam hanc visionem non aliò spectare, quàm ut conspicua quodammodo homini reddatur & adumbratur gloria Dei quam in se habet, quam in rebus creatis & in electis suis explicat. Quare illa tantum est vera illius interpretatio quæ huic fini inservit o. His verbis, i. breviter repetitur scopus visionis, qui est, ut repræsentet Ezechieli, Jehovah, qui admirabili providentiâ suâ gubernat totum mundum, singulariter gloriâ suâ in Templo Jeros. habitasse; sed judicia sua terribilia in impios exsequitur ministerio creaturarum omnium, inprimis verò Angelorum: 2. transitus fit ad sequentem narrationem p. Hæc visio eadem erat, 1. cum visione Mosi ostensa; vide Exod. 25. 22: 2. cum visione Esaie, c. 6. 1, 2: 3. cum illa Danielis, c. 7. 9, &c: 4. cum illa Joannis, Apoc. 4. 2, 3, &c. q. [De quibus plura videat, cui talia arrident, in ipsis Authoribus.] Voce similitudinis ostendit, Deum ejusque gloriam non ab ipso conspectum fuisse qualis est, sed qualis ab homine mortali conspici poterat r.

¶ Et vidi, & cecidi, &c.] Et vidi, & cecidi, &c.] Tantarum rerum consideratione perculsus: Dan. 8. 17. Vide quæ ad Matt. 17. 6 t. Similia consternationis & humiliationis, ad visam Dei gloriam, exempla habemus, Gen. 1. 27. Dan. 7. 15, 28. & 8. 27. & 10. 8, 9, &c. v. Significat, 1. se fuisse certò persuasum de manifestata Dei gloria. 2. Se paratum fuisse ad excipienda Dei mandata. 3. Se fuisse & violenter dejectum, & tandem spontè humiliatum v.

CAP. II.

1. ET dixit, &c.] Nempe, fessor solii, cap. i. v. 26 o. Pi.

¶ Fili hominis] Ezechielem sic vocat, vel, i. distinctionis causa; tunc enim agebat inter Angelos b: vel, 2. nè se plusquam hominem existimaret ob visionis sublimitatem c; nè intolesceret, ut Paulus, 2. Corinth. 12. 7 t. qu. d. Quanquam magna visa tibi contingere, memento te hominem, & quidem despicabilem, si vel cum Angelis compareris *: vel, 3. ob circumstantiam erga Ezechielem; q. d. Novi infirmitatem tuam, te esse hominem, nec sustinere posse Divinæ majestatis fulgorem d: vel, 4. ut quicquid erat futurum virtutis & auctoritatis in administratione ipsius, id totum Deo acceptum ferret, ut 1. Cor. 15. 10. Non ego, &c: vel, 5. ut ostenderet, eo tempore, dejectâ majestate Regni & sacerdotij, plus causæ habuisse sacerdotes cur ipsi se deicerent, & quasi in facie populi numerarent: vel, 6. ut humanum genus benignitate Divinâ magis afficeretur, quum tristissimo illo tempore ministerium tamen

hominum in Ecclesia perdurare vellet *. ¶ *Sta* (vel, *Confiste*; JT. Pi.) *super pedes*]. i.e. Surge; erige te; resume vires animi & corporis, quas ex consternatione humi prolapsus amiseris. Ne timeas: non enim venio ut te puniam, sed ut eligam in Prophetam. Non vult Deus servos suos ita subistere in reverentia majestatis ipsius, ut quasi absorbeantur ab ea, & inertes maneant; sed ut ad opus & officium suum se comparent. Vel, *Sta*, quia solebant Divina oracula à stantibus audiri. Vide Numer. cap. 23. vers. 18^m. Porro, hoc mandato Deus ipsum erexit: nam mandatum ejus potens est & efficax. Conjungitur hic operatio Spiritus cum sermone Dei. ¶ *Et loquar tecum*] Mira videtur hæc ratio, quum jam loquutus sit cum jacente. Verum cum stante hæc loqui vult, quia talia dicturus erat quæ auditorem requirunt erectum & magno animo præditum, qui gloriam Divinam contempletur & quærat.

2. *Et ingressus est* (vel, *venit*, P. M. Ti.) *in me spiritus*] Vel, 1. spiritus vitalis; virtus animalis, sive vigor cordis. Rediit mihi animus. Spiritus recedere dicitur, cum deficit; & redire aut ingredi, cum adest. Vide 1 Sam. 30. 12. *Reversus est ad eum spiritus ejus*; Psal. 23. 3. *Animam meam convertit*. Spiritum hunc aut ademisse ei, aut infirmasse, videtur stupor ex horribili illa specie conceptus. Non placet hæc interpretatio. 1. Quia falsò supponit Prophetam fuisse metu exanimatum, quod nusquam legitur, (sed tantum eum procidisse, &c. ex tenuitate sua, & reverentia Dei); nec dici potest, quia, postquam cecidit, audivit loquentem. 2. Non poterat idem spiritus qui gloriam Dei fuit conturbatus, eam gloriam adhuc præsentem, Prophetam erigere. Vel, 2. Angelus aliquis, ut percipitur ex verbo, *statuit me*. Vel, 3. Spiritus Sanctus, ut patet ex collat. Ezech. 3. 24. Idem Spiritus qui animantes & rotas egisse dicitur, Ezech. 1. 12, 20^b. ¶ *Postquam locutus est mihi*] Vide hic, 1. vim Verbi; 2. quod Spiritus S. ingreditur in eos qui Verbum Dei audiunt. ¶ *Et statuit me, &c.*] Aut illè qui me allocutus est, aut spiritus revocatus. Postquam locutus est mihi, & statuit, per *ἐνδραδύνω*, pro, stare me jussit.

3. *Fili hominis*] Antevertere voluit Deus, nè populus illum sperneret tanquam unum è vulgo, & doctrinam ejus contemneret, &c. ¶ *Mitto, &c.*] i. e. Constituo te legatum, aut nuncium. ¶ *Ad gentes*] Vel, 1. proprie; multa enim ad gentes & de gentibus prædixit; vel potius, 2. ad Israelitas, (ut patet ex verbis seq. *prævaricati sunt pactum, &c.*). Quos gentes vocat, vel, 1. quia duo Regna respicit, Israelitarum & Judæorum, qui veluti duæ gentes distinctæ erant; vel, 2. contemptim, quod gentium idola & vitia secuti sunt. ¶ *Et, gentes*, erat apud Judæos nota probri, q. d. extraneos à foedere, pollutos, &c. Ità ergo exiit eos Deus dignitate suâ, quæ erant *gens sancta, &c.* ¶ *Usque ad diem hanc*; sic P. M. Ti. &c. ¶ *Usque ad corpus* (vel, *os*, sive *essentiam*, Pi. vel, *articulum*, Ch.) *diei istius*, vel *hujus*, Mo. Pi. Ch.

4. *Durâ, &c.* ¶ *Duri, vel durâ, facie*, P. M. V. Calv. &c. *obdurati vultu*, JT. fim. Pi. &c. i. e. impudentes, qui non noverunt erubescere; qui os suum & oculos defigunt certâ malitiâ ut Deo obstant; qui impietatem suam ostentant, & vultu suo præferunt, non dissimulanter se Deo opposcentes, sed turgentis malitiâ, quasi essent boves cornupetæ. ¶ *Et, &c.* ¶ *Et duri* (vel, *obfirmati*, JT. sic Pi. fortes, V. obstinati, M. sic Ca. pertinaci, Ti. robusti, Pi.) *corde*, Mo. P. &c. i. e. indurati & impenitentes; indomabiles; nec promissis vel beneficiis, nec minis vel flagellis, vitæ; pertinaces in malo; obstinatissimi animis. ¶ *Ad quos ego mitto te*] Opponit Deus suum mandatum obstaculis omnibus. Non est servorum Dei, ad homines aut eventus respicere, sed ad vocantem Deum, &c. ¶ *Hæc dicit Dominus*] Nomen suum opponit contumaciæ populi.

5. *Si, &c.* ¶ *Et ipsi* (vel, *Ut ipsi*, JT. *Ipsi vero*, Pi.) *si* (vel, *sive*, JT. Pi.) *audierint, & si* (vel, *sive*, JT. Pi.) *cessaverint*, Mo. P. sic M. vel, *desistant*, JT. Pi. *quieverint*, V. sic San. sub. *audire*, vel, *ab audiendo*, M. V. &c. vel, sub. *in peccatis suis*, San. vel, sub. *à peccatis*, Me. Genus dicendi Hebraicum, quo affir-

mat neque eos audituros, neque cessaturos ab iniquitatibus. Loquitur hoc Deus ambigenti affectu, ut liberum hominis monstret arbitrium. q. d. Fieri potest ut perverax ille populus convertatur. Sed si textum Ebraicum consulas, alia videtur esse sententia. [De qua statim.] ¶ *Quoniam, &c.* ¶ *Quia* (vel, *Dices*, [quæ jubeo,] *quia*, M.) *domus rebellis* (vel, *rebellionis*, JT. Pol. Calv. Mo. &c. nam *בית* est substantivum: vel, *mutabilitatis*, vel *amaritudinis*, La.) *sunt*, * Pol. P. Pi. vel, *ipsi*, Mo. Calv. q. d. Quamvis sint contumaces, nè timeas eos. ¶ *Et, &c.* ¶ *Et scient, &c.* ¶ *Ut scient, &c.* ¶ *Ut, inquam, scient, &c.* ¶ *Scire debent, &c.* ¶ *Ut, aut redundat, aut resolvendum in adverbium temporis, vel in adverbium participii, Tunc, vel Tamen, scient, &c.* [Alii totum sic accipiunt;] *Qui, sive audient, sive* (ut sunt genus hominum contumax) *non audient, at certe intelligent, &c.* ¶ *Ut, sive audiant, sive abstineant audire, est enim domus refractaria, certe meminerint prophetam ad se missum.* Si se corrigunt, recte: si non, (quod hæcenus magis de illis credibile est, ob summam pertinaciam,) erunt inexcusati, & convicti. Ità aliquis erit doctrinæ tuæ fructus, quia tollitur ab eis prætextus erroris, & justitia Dei vindicabitur. Verto, *Et illi audientne? an abstinebunt?* ¶ *Sunt enim domus rebellis, & scient, &c.* vel potius, sic, *Et illi, sive audiant, sive abstineant, (sunt enim domus rebellis,) scient, &c.* Valde emphaticè ista parenthesis inferitur, quia metuendum magis erat nè abstinerent, quàm sperandum ut audirent. Faciant, inquit Deus, quicquid velint, &c. ¶ *in* ¶ *retributivum esse volo, non copulativum*. Si audire nolint, sentient, & me officio meo non defuisse, & se inexcusabiles esse, & vitio suo perire.

6. *Neque sermones eorum metuas*] i. e. Vel, consilia; vel, calumnias, vel minas. ¶ *Quoniam, &c.* ¶ *Quoniam* (vel, *Quod*, JT. *Quamvis*, Pi. sic G. Ar.) *rebellis, P. Calv. vel, refractarii, JT. Pi. Pol. sic Mo. irritatores, M. V. contentiosi, Ti. contumaces, G. renuentes, vel nolentes, V. Vox in Heb. textu alibi non est; sed in Chald. Paraph. frequens est, unde facile explicatur. Chald. *ܪܒܝܢ* est, *rebellare, & renuere*; *ܪܒܝܢܐ*, *rebellis*, *ܪܒܝܢܐ*, *rebellio*. Nec Egyptiis ignota fuit vox. Nam in Egypto *Sarabaitas* indè vocabant monachos quosdam, qui, omnis disciplinæ jugo excusso, suo arbitratu vivebant, quasi *Renuitas* dixissent, ut Isidorus eos vocat de Officiis cap. 15. Ità h. l. *ܪܒܝܢܐ* sunt, qui renuebant jugo Dei se submittere, & propriis affectibus indulgebant, &c. Hinc o. locum reddunt, *ܕܠܗܢ ܡܥܝܬܐ ܥܝܢܐ*, quia *tanquam astro agitati insanient, & ferentur in præceps*: quod vim vocum Heb. satis exprimit. Alii, *sententes*, vel *spinas*, exponunt. Alii, *urticas*, ab urendo, ut conveniat cum radice *ܪܒܝܢ*. Sed ab irritando potius dicerentur. ¶ *Et, &c.* ¶ *Et spine* (vel, *spinei*, JT. Pi. sic Ti. sub. *sunt*, P. vel, *sint*, JT. Pi.) *tecum*, Mo. P. M. Pi. vel, *in te*, JT. *adversum te*, G. *erga te*, Calv. i. e. nocere quærentes, asperi monitoribus, confodientes servos Dei dictis factisque atrocibus. [Ca. hoc cum præced. sic reddit, *Quamvis apud refractarios & intractabiles agas.*] ¶ *Et, &c.* ¶ *Et cum scorpionibus tu habitans*, Mo. simil. Ca. Ti. *Et inter* (vel, *apud*, JT.) *scorpiones, &c.* M. Imò quasi *cum scorpionibus*, i. e. homicidis; hominibus malignis; dolose & clam noxiis, ut scorpiones, quibus semper cauda in icu est, nulloque momento meditari cessat, nè quando desit occasione, ut ait Plin. Qui morfu clanculum petunt, & venenum suum in cor & intimas partes mittunt. Frequentissima hæc est similitudo. Vide Sirach. 26. 10. Et Hercules, in Cassandro Lycophronis, v. 476. *scorpio* dicitur ob cædes patratas. Et in Apuleio l. 9. barbarus quidam *scorpio* præ morum amaritudine appellatus est. Et Procopius apud Suidam, *Erar*, inquit, *Theodora scorpioni similis, ad percutiendum prona, & iram occultans.* Et *iracundus scorpio* dicitur, ait Pollux, 6. 29. & *σχορπιον*, inquit, est, *efferrari, irritari*: simil. in Hesych. & Suid. Nota hic incrementum elegantissimum. Impii, 1. sunt refractarii & calcitrant in Verbum Dei; 2. spinei sunt & aculeati; 3. scorpiones. [Alii aliter reddunt:] *Et cum tribulis, &c.* P. *Et juxta spinas pungentes admodum, &c.* V. *Et apud spinas duriores, &c.* Mex He. Vide i Reg.*

¹ M. San. 12. 14. h. ubi pro flagello fumitur ex frutice spinoso contexto. ² ³ ⁴ ⁵ ⁶ ⁷ ⁸ ⁹ ¹⁰ ¹¹ ¹² ¹³ ¹⁴ ¹⁵ ¹⁶ ¹⁷ ¹⁸ ¹⁹ ²⁰ ²¹ ²² ²³ ²⁴ ²⁵ ²⁶ ²⁷ ²⁸ ²⁹ ³⁰ ³¹ ³² ³³ ³⁴ ³⁵ ³⁶ ³⁷ ³⁸ ³⁹ ⁴⁰ ⁴¹ ⁴² ⁴³ ⁴⁴ ⁴⁵ ⁴⁶ ⁴⁷ ⁴⁸ ⁴⁹ ⁵⁰ ⁵¹ ⁵² ⁵³ ⁵⁴ ⁵⁵ ⁵⁶ ⁵⁷ ⁵⁸ ⁵⁹ ⁶⁰ ⁶¹ ⁶² ⁶³ ⁶⁴ ⁶⁵ ⁶⁶ ⁶⁷ ⁶⁸ ⁶⁹ ⁷⁰ ⁷¹ ⁷² ⁷³ ⁷⁴ ⁷⁵ ⁷⁶ ⁷⁷ ⁷⁸ ⁷⁹ ⁸⁰ ⁸¹ ⁸² ⁸³ ⁸⁴ ⁸⁵ ⁸⁶ ⁸⁷ ⁸⁸ ⁸⁹ ⁹⁰ ⁹¹ ⁹² ⁹³ ⁹⁴ ⁹⁵ ⁹⁶ ⁹⁷ ⁹⁸ ⁹⁹ ¹⁰⁰ ¹⁰¹ ¹⁰² ¹⁰³ ¹⁰⁴ ¹⁰⁵ ¹⁰⁶ ¹⁰⁷ ¹⁰⁸ ¹⁰⁹ ¹¹⁰ ¹¹¹ ¹¹² ¹¹³ ¹¹⁴ ¹¹⁵ ¹¹⁶ ¹¹⁷ ¹¹⁸ ¹¹⁹ ¹²⁰ ¹²¹ ¹²² ¹²³ ¹²⁴ ¹²⁵ ¹²⁶ ¹²⁷ ¹²⁸ ¹²⁹ ¹³⁰ ¹³¹ ¹³² ¹³³ ¹³⁴ ¹³⁵ ¹³⁶ ¹³⁷ ¹³⁸ ¹³⁹ ¹⁴⁰ ¹⁴¹ ¹⁴² ¹⁴³ ¹⁴⁴ ¹⁴⁵ ¹⁴⁶ ¹⁴⁷ ¹⁴⁸ ¹⁴⁹ ¹⁵⁰ ¹⁵¹ ¹⁵² ¹⁵³ ¹⁵⁴ ¹⁵⁵ ¹⁵⁶ ¹⁵⁷ ¹⁵⁸ ¹⁵⁹ ¹⁶⁰ ¹⁶¹ ¹⁶² ¹⁶³ ¹⁶⁴ ¹⁶⁵ ¹⁶⁶ ¹⁶⁷ ¹⁶⁸ ¹⁶⁹ ¹⁷⁰ ¹⁷¹ ¹⁷² ¹⁷³ ¹⁷⁴ ¹⁷⁵ ¹⁷⁶ ¹⁷⁷ ¹⁷⁸ ¹⁷⁹ ¹⁸⁰ ¹⁸¹ ¹⁸² ¹⁸³ ¹⁸⁴ ¹⁸⁵ ¹⁸⁶ ¹⁸⁷ ¹⁸⁸ ¹⁸⁹ ¹⁹⁰ ¹⁹¹ ¹⁹² ¹⁹³ ¹⁹⁴ ¹⁹⁵ ¹⁹⁶ ¹⁹⁷ ¹⁹⁸ ¹⁹⁹ ²⁰⁰ ²⁰¹ ²⁰² ²⁰³ ²⁰⁴ ²⁰⁵ ²⁰⁶ ²⁰⁷ ²⁰⁸ ²⁰⁹ ²¹⁰ ²¹¹ ²¹² ²¹³ ²¹⁴ ²¹⁵ ²¹⁶ ²¹⁷ ²¹⁸ ²¹⁹ ²²⁰ ²²¹ ²²² ²²³ ²²⁴ ²²⁵ ²²⁶ ²²⁷ ²²⁸ ²²⁹ ²³⁰ ²³¹ ²³² ²³³ ²³⁴ ²³⁵ ²³⁶ ²³⁷ ²³⁸ ²³⁹ ²⁴⁰ ²⁴¹ ²⁴² ²⁴³ ²⁴⁴ ²⁴⁵ ²⁴⁶ ²⁴⁷ ²⁴⁸ ²⁴⁹ ²⁵⁰ ²⁵¹ ²⁵² ²⁵³ ²⁵⁴ ²⁵⁵ ²⁵⁶ ²⁵⁷ ²⁵⁸ ²⁵⁹ ²⁶⁰ ²⁶¹ ²⁶² ²⁶³ ²⁶⁴ ²⁶⁵ ²⁶⁶ ²⁶⁷ ²⁶⁸ ²⁶⁹ ²⁷⁰ ²⁷¹ ²⁷² ²⁷³ ²⁷⁴ ²⁷⁵ ²⁷⁶ ²⁷⁷ ²⁷⁸ ²⁷⁹ ²⁸⁰ ²⁸¹ ²⁸² ²⁸³ ²⁸⁴ ²⁸⁵ ²⁸⁶ ²⁸⁷ ²⁸⁸ ²⁸⁹ ²⁹⁰ ²⁹¹ ²⁹² ²⁹³ ²⁹⁴ ²⁹⁵ ²⁹⁶ ²⁹⁷ ²⁹⁸ ²⁹⁹ ³⁰⁰ ³⁰¹ ³⁰² ³⁰³ ³⁰⁴ ³⁰⁵ ³⁰⁶ ³⁰⁷ ³⁰⁸ ³⁰⁹ ³¹⁰ ³¹¹ ³¹² ³¹³ ³¹⁴ ³¹⁵ ³¹⁶ ³¹⁷ ³¹⁸ ³¹⁹ ³²⁰ ³²¹ ³²² ³²³ ³²⁴ ³²⁵ ³²⁶ ³²⁷ ³²⁸ ³²⁹ ³³⁰ ³³¹ ³³² ³³³ ³³⁴ ³³⁵ ³³⁶ ³³⁷ ³³⁸ ³³⁹ ³⁴⁰ ³⁴¹ ³⁴² ³⁴³ ³⁴⁴ ³⁴⁵ ³⁴⁶ ³⁴⁷ ³⁴⁸ ³⁴⁹ ³⁵⁰ ³⁵¹ ³⁵² ³⁵³ ³⁵⁴ ³⁵⁵ ³⁵⁶ ³⁵⁷ ³⁵⁸ ³⁵⁹ ³⁶⁰ ³⁶¹ ³⁶² ³⁶³ ³⁶⁴ ³⁶⁵ ³⁶⁶ ³⁶⁷ ³⁶⁸ ³⁶⁹ ³⁷⁰ ³⁷¹ ³⁷² ³⁷³ ³⁷⁴ ³⁷⁵ ³⁷⁶ ³⁷⁷ ³⁷⁸ ³⁷⁹ ³⁸⁰ ³⁸¹ ³⁸² ³⁸³ ³⁸⁴ ³⁸⁵ ³⁸⁶ ³⁸⁷ ³⁸⁸ ³⁸⁹ ³⁹⁰ ³⁹¹ ³⁹² ³⁹³ ³⁹⁴ ³⁹⁵ ³⁹⁶ ³⁹⁷ ³⁹⁸ ³⁹⁹ ⁴⁰⁰ ⁴⁰¹ ⁴⁰² ⁴⁰³ ⁴⁰⁴ ⁴⁰⁵ ⁴⁰⁶ ⁴⁰⁷ ⁴⁰⁸ ⁴⁰⁹ ⁴¹⁰ ⁴¹¹ ⁴¹² ⁴¹³ ⁴¹⁴ ⁴¹⁵ ⁴¹⁶ ⁴¹⁷ ⁴¹⁸ ⁴¹⁹ ⁴²⁰ ⁴²¹ ⁴²² ⁴²³ ⁴²⁴ ⁴²⁵ ⁴²⁶ ⁴²⁷ ⁴²⁸ ⁴²⁹ ⁴³⁰ ⁴³¹ ⁴³² ⁴³³ ⁴³⁴ ⁴³⁵ ⁴³⁶ ⁴³⁷ ⁴³⁸ ⁴³⁹ ⁴⁴⁰ ⁴⁴¹ ⁴⁴² ⁴⁴³ ⁴⁴⁴ ⁴⁴⁵ ⁴⁴⁶ ⁴⁴⁷ ⁴⁴⁸ ⁴⁴⁹ ⁴⁵⁰ ⁴⁵¹ ⁴⁵² ⁴⁵³ ⁴⁵⁴ ⁴⁵⁵ ⁴⁵⁶ ⁴⁵⁷ ⁴⁵⁸ ⁴⁵⁹ ⁴⁶⁰ ⁴⁶¹ ⁴⁶² ⁴⁶³ ⁴⁶⁴ ⁴⁶⁵ ⁴⁶⁶ ⁴⁶⁷ ⁴⁶⁸ ⁴⁶⁹ ⁴⁷⁰ ⁴⁷¹ ⁴⁷² ⁴⁷³ ⁴⁷⁴ ⁴⁷⁵ ⁴⁷⁶ ⁴⁷⁷ ⁴⁷⁸ ⁴⁷⁹ ⁴⁸⁰ ⁴⁸¹ ⁴⁸² ⁴⁸³ ⁴⁸⁴ ⁴⁸⁵ ⁴⁸⁶ ⁴⁸⁷ ⁴⁸⁸ ⁴⁸⁹ ⁴⁹⁰ ⁴⁹¹ ⁴⁹² ⁴⁹³ ⁴⁹⁴ ⁴⁹⁵ ⁴⁹⁶ ⁴⁹⁷ ⁴⁹⁸ ⁴⁹⁹ ⁵⁰⁰ ⁵⁰¹ ⁵⁰² ⁵⁰³ ⁵⁰⁴ ⁵⁰⁵ ⁵⁰⁶ ⁵⁰⁷ ⁵⁰⁸ ⁵⁰⁹ ⁵¹⁰ ⁵¹¹ ⁵¹² ⁵¹³ ⁵¹⁴ ⁵¹⁵ ⁵¹⁶ ⁵¹⁷ ⁵¹⁸ ⁵¹⁹ ⁵²⁰ ⁵²¹ ⁵²² ⁵²³ ⁵²⁴ ⁵²⁵ ⁵²⁶ ⁵²⁷ ⁵²⁸ ⁵²⁹ ⁵³⁰ ⁵³¹ ⁵³² ⁵³³ ⁵³⁴ ⁵³⁵ ⁵³⁶ ⁵³⁷ ⁵³⁸ ⁵³⁹ ⁵⁴⁰ ⁵⁴¹ ⁵⁴² ⁵⁴³ ⁵⁴⁴ ⁵⁴⁵ ⁵⁴⁶ ⁵⁴⁷ ⁵⁴⁸ ⁵⁴⁹ ⁵⁵⁰ ⁵⁵¹ ⁵⁵² ⁵⁵³ ⁵⁵⁴ ⁵⁵⁵ ⁵⁵⁶ ⁵⁵⁷ ⁵⁵⁸ ⁵⁵⁹ ⁵⁶⁰ ⁵⁶¹ ⁵⁶² ⁵⁶³ ⁵⁶⁴ ⁵⁶⁵ ⁵⁶⁶ ⁵⁶⁷ ⁵⁶⁸ ⁵⁶⁹ ⁵⁷⁰ ⁵⁷¹ ⁵⁷² ⁵⁷³ ⁵⁷⁴ ⁵⁷⁵ ⁵⁷⁶ ⁵⁷⁷ ⁵⁷⁸ ⁵⁷⁹ ⁵⁸⁰ ⁵⁸¹ ⁵⁸² ⁵⁸³ ⁵⁸⁴ ⁵⁸⁵ ⁵⁸⁶ ⁵⁸⁷ ⁵⁸⁸ ⁵⁸⁹ ⁵⁹⁰ ⁵⁹¹ ⁵⁹² ⁵⁹³ ⁵⁹⁴ ⁵⁹⁵ ⁵⁹⁶ ⁵⁹⁷ ⁵⁹⁸ ⁵⁹⁹ ⁶⁰⁰ ⁶⁰¹ ⁶⁰² ⁶⁰³ ⁶⁰⁴ ⁶⁰⁵ ⁶⁰⁶ ⁶⁰⁷ ⁶⁰⁸ ⁶⁰⁹ ⁶¹⁰ ⁶¹¹ ⁶¹² ⁶¹³ ⁶¹⁴ ⁶¹⁵ ⁶¹⁶ ⁶¹⁷ ⁶¹⁸ ⁶¹⁹ ⁶²⁰ ⁶²¹ ⁶²² ⁶²³ ⁶²⁴ ⁶²⁵ ⁶²⁶ ⁶²⁷ ⁶²⁸ ⁶²⁹ ⁶³⁰ ⁶³¹ ⁶³² ⁶³³ ⁶³⁴ ⁶³⁵ ⁶³⁶ ⁶³⁷ ⁶³⁸ ⁶³⁹ ⁶⁴⁰ ⁶⁴¹ ⁶⁴² ⁶⁴³ ⁶⁴⁴ ⁶⁴⁵ ⁶⁴⁶ ⁶⁴⁷ ⁶⁴⁸ ⁶⁴⁹ ⁶⁵⁰ ⁶⁵¹ ⁶⁵² ⁶⁵³ ⁶⁵⁴ ⁶⁵⁵ ⁶⁵⁶ ⁶⁵⁷ ⁶⁵⁸ ⁶⁵⁹ ⁶⁶⁰ ⁶⁶¹ ⁶⁶² ⁶⁶³ ⁶⁶⁴ ⁶⁶⁵ ⁶⁶⁶ ⁶⁶⁷ ⁶⁶⁸ ⁶⁶⁹ ⁶⁷⁰ ⁶⁷¹ ⁶⁷² ⁶⁷³ ⁶⁷⁴ ⁶⁷⁵ ⁶⁷⁶ ⁶⁷⁷ ⁶⁷⁸ ⁶⁷⁹ ⁶⁸⁰ ⁶⁸¹ ⁶⁸² ⁶⁸³ ⁶⁸⁴ ⁶⁸⁵ ⁶⁸⁶ ⁶⁸⁷ ⁶⁸⁸ ⁶⁸⁹ ⁶⁹⁰ ⁶⁹¹ ⁶⁹² ⁶⁹³ ⁶⁹⁴ ⁶⁹⁵ ⁶⁹⁶ ⁶⁹⁷ ⁶⁹⁸ ⁶⁹⁹ ⁷⁰⁰ ⁷⁰¹ ⁷⁰² ⁷⁰³ ⁷⁰⁴ ⁷⁰⁵ ⁷⁰⁶ ⁷⁰⁷ ⁷⁰⁸ ⁷⁰⁹ ⁷¹⁰ ⁷¹¹ ⁷¹² ⁷¹³ ⁷¹⁴ ⁷¹⁵ ⁷¹⁶ ⁷¹⁷ ⁷¹⁸ ⁷¹⁹ ⁷²⁰ ⁷²¹ ⁷²² ⁷²³ ⁷²⁴ ⁷²⁵ ⁷²⁶ ⁷²⁷ ⁷²⁸ ⁷²⁹ ⁷³⁰ ⁷³¹ ⁷³² ⁷³³ ⁷³⁴ ⁷³⁵ ⁷³⁶ ⁷³⁷ ⁷³⁸ ⁷³⁹ ⁷⁴⁰ ⁷⁴¹ ⁷⁴² ⁷⁴³ ⁷⁴⁴ ⁷⁴⁵ ⁷⁴⁶ ⁷⁴⁷ ⁷⁴⁸ ⁷⁴⁹ ⁷⁵⁰ ⁷⁵¹ ⁷⁵² ⁷⁵³ ⁷⁵⁴ ⁷⁵⁵ ⁷⁵⁶ ⁷⁵⁷ ⁷⁵⁸ ⁷⁵⁹ ⁷⁶⁰ ⁷⁶¹ ⁷⁶² ⁷⁶³ ⁷⁶⁴ ⁷⁶⁵ ⁷⁶⁶ ⁷⁶⁷ ⁷⁶⁸ ⁷⁶⁹ ⁷⁷⁰ ⁷⁷¹ ⁷⁷² ⁷⁷³ ⁷⁷⁴ ⁷⁷⁵ ⁷⁷⁶ ⁷⁷⁷ ⁷⁷⁸ ⁷⁷⁹ ⁷⁸⁰ ⁷⁸¹ ⁷⁸² ⁷⁸³ ⁷⁸⁴ ⁷⁸⁵ ⁷⁸⁶ ⁷⁸⁷ ⁷⁸⁸ ⁷⁸⁹ ⁷⁹⁰ ⁷⁹¹ ⁷⁹² ⁷⁹³ ⁷⁹⁴ ⁷⁹⁵ ⁷⁹⁶ ⁷⁹⁷ ⁷⁹⁸ ⁷⁹⁹ ⁸⁰⁰ ⁸⁰¹ ⁸⁰² ⁸⁰³ ⁸⁰⁴ ⁸⁰⁵ ⁸⁰⁶ ⁸⁰⁷ ⁸⁰⁸ ⁸⁰⁹ ⁸¹⁰ ⁸¹¹ ⁸¹² ⁸¹³ ⁸¹⁴ ⁸¹⁵ ⁸¹⁶ ⁸¹⁷ ⁸¹⁸ ⁸¹⁹ ⁸²⁰ ⁸²¹ ⁸²² ⁸²³ ⁸²⁴ ⁸²⁵ ⁸²⁶ ⁸²⁷ ⁸²⁸ ⁸²⁹ ⁸³⁰ ⁸³¹ ⁸³² ⁸³³ ⁸³⁴ ⁸³⁵ ⁸³⁶ ⁸³⁷ ⁸³⁸ ⁸³⁹ ⁸⁴⁰ ⁸⁴¹ ⁸⁴² ⁸⁴³ ⁸⁴⁴ ⁸⁴⁵ ⁸⁴⁶ ⁸⁴⁷ ⁸⁴⁸ ⁸⁴⁹ ⁸⁵⁰ ⁸⁵¹ ⁸⁵² ⁸⁵³ ⁸⁵⁴ ⁸⁵⁵ ⁸⁵⁶ ⁸⁵⁷ ⁸⁵⁸ ⁸⁵⁹ ⁸⁶⁰ ⁸⁶¹ ⁸⁶² ⁸⁶³ ⁸⁶⁴ ⁸⁶⁵ ⁸⁶⁶ ⁸⁶⁷ ⁸⁶⁸ ⁸⁶⁹ ⁸⁷⁰ ⁸⁷¹ ⁸⁷² ⁸⁷³ ⁸⁷⁴ ⁸⁷⁵ ⁸⁷⁶ ⁸⁷⁷ ⁸⁷⁸ ⁸⁷⁹ ⁸⁸⁰ ⁸⁸¹ ⁸⁸² ⁸⁸³ ⁸⁸⁴ ⁸⁸⁵ ⁸⁸⁶ ⁸⁸⁷ ⁸⁸⁸ ⁸⁸⁹ ⁸⁹⁰ ⁸⁹¹ ⁸⁹² ⁸⁹³ ⁸⁹⁴ ⁸⁹⁵ ⁸⁹⁶ ⁸⁹⁷ ⁸⁹⁸ ⁸⁹⁹ ⁹⁰⁰ ⁹⁰¹ ⁹⁰² ⁹⁰³ ⁹⁰⁴ ⁹⁰⁵ ⁹⁰⁶ ⁹⁰⁷ ⁹⁰⁸ ⁹⁰⁹ ⁹¹⁰ ⁹¹¹ ⁹¹² ⁹¹³ ⁹¹⁴ ⁹¹⁵ ⁹¹⁶ ⁹¹⁷ ⁹¹⁸ ⁹¹⁹ ⁹²⁰ ⁹²¹ ⁹²² ⁹²³ ⁹²⁴ ⁹²⁵ ⁹²⁶ ⁹²⁷ ⁹²⁸ ⁹²⁹ ⁹³⁰ ⁹³¹ ⁹³² ⁹³³ ⁹³⁴ ⁹³⁵ ⁹³⁶ ⁹³⁷ ⁹³⁸ ⁹³⁹ ⁹⁴⁰ ⁹⁴¹ ⁹⁴² ⁹⁴³ ⁹⁴⁴ ⁹⁴⁵ ⁹⁴⁶ ⁹⁴⁷ ⁹⁴⁸ ⁹⁴⁹ ⁹⁵⁰ ⁹⁵¹ ⁹⁵² ⁹⁵³ ⁹⁵⁴ ⁹⁵⁵ ⁹⁵⁶ ⁹⁵⁷ ⁹⁵⁸ ⁹⁵⁹ ⁹⁶⁰ ⁹⁶¹ ⁹⁶² ⁹⁶³ ⁹⁶⁴ ⁹⁶⁵ ⁹⁶⁶ ⁹⁶⁷ ⁹⁶⁸ ⁹⁶⁹ ⁹⁷⁰ ⁹⁷¹ ⁹⁷² ⁹⁷³ ⁹⁷⁴ ⁹⁷⁵ ⁹⁷⁶ ⁹⁷⁷ ⁹⁷⁸ ⁹⁷⁹ ⁹⁸⁰ ⁹⁸¹ ⁹⁸² ⁹⁸³ ⁹⁸⁴ ⁹⁸⁵ ⁹⁸⁶ ⁹⁸⁷ ⁹⁸⁸ ⁹⁸⁹ ⁹⁹⁰ ⁹⁹¹ ⁹⁹² ⁹⁹³ ⁹⁹⁴ ⁹⁹⁵ ⁹⁹⁶ ⁹⁹⁷ ⁹⁹⁸ ⁹⁹⁹ ¹⁰⁰⁰

7. Loqueris ergo, &c.] Nè abstine tibi commissa eloqui^m, etiam si furdis canas fabulamⁿ: ego te tuebor, securus esto^t. Nè subsiste in medio cursu, si successus spei non respondeat^o. ¶ Quoniam, &c. ¹ ² ³ ⁴ ⁵ ⁶ ⁷ ⁸ ⁹ ¹⁰ ¹¹ ¹² ¹³ ¹⁴ ¹⁵ ¹⁶ ¹⁷ ¹⁸ ¹⁹ ²⁰ ²¹ ²² ²³ ²⁴ ²⁵ ²⁶ ²⁷ ²⁸ ²⁹ ³⁰ ³¹ ³² ³³ ³⁴ ³⁵ ³⁶ ³⁷ ³⁸ ³⁹ ⁴⁰ ⁴¹ ⁴² ⁴³ ⁴⁴ ⁴⁵ ⁴⁶ ⁴⁷ ⁴⁸ ⁴⁹ ⁵⁰ ⁵¹ ⁵² ⁵³ ⁵⁴ ⁵⁵ ⁵⁶ ⁵⁷ ⁵⁸ ⁵⁹ ⁶⁰ ⁶¹ ⁶² ⁶³ ⁶⁴ ⁶⁵ ⁶⁶ ⁶⁷ ⁶⁸ ⁶⁹ ⁷⁰ ⁷¹ ⁷² ⁷³ ⁷⁴ ⁷⁵ ⁷⁶ ⁷⁷ ⁷⁸ ⁷⁹ ⁸⁰ ⁸¹ ⁸² ⁸³ ⁸⁴ ⁸⁵ ⁸⁶ ⁸⁷ ⁸⁸ ⁸⁹ ⁹⁰ ⁹¹ ⁹² ⁹³ ⁹⁴ ⁹⁵ ⁹⁶ ⁹⁷ ⁹⁸ ⁹⁹ ¹⁰⁰ ¹⁰¹ ¹⁰² ¹⁰³ ¹⁰⁴ ¹⁰⁵ ¹⁰⁶ ¹⁰⁷ ¹⁰⁸ ¹⁰⁹ ¹¹⁰ ¹¹¹ ¹¹² ¹¹³ ¹¹⁴ ¹¹⁵ ¹¹⁶ ¹¹⁷ ¹¹⁸ ¹¹⁹ ¹²⁰ ¹²¹ ¹²² ¹²³ ¹²⁴ ¹²⁵ ¹²⁶ ¹²⁷ ¹²⁸ ¹²⁹ ¹³⁰ ¹³¹ ¹³² ¹³³ ¹³⁴ ¹³⁵ ¹³⁶ ¹³⁷ ¹³⁸ ¹³⁹ ¹⁴⁰ ¹⁴¹ ¹⁴² ¹⁴³ ¹⁴⁴ ¹⁴⁵ ¹⁴⁶ ¹⁴⁷ ¹⁴⁸ ¹⁴⁹ ¹⁵⁰ ¹⁵¹ ¹⁵² ¹⁵³ ¹⁵⁴ ¹⁵⁵ ¹⁵⁶ ¹⁵⁷ ¹⁵⁸ ¹⁵⁹ ¹⁶⁰ ¹⁶¹ ¹⁶² ¹⁶³ ¹⁶⁴ ¹⁶⁵ ¹⁶⁶ ¹⁶⁷ ¹⁶⁸ ¹⁶⁹ ¹⁷⁰ ¹⁷¹ ¹⁷² ¹⁷³ ¹⁷⁴ ¹⁷⁵ ¹⁷⁶ ¹⁷⁷ ¹⁷⁸ ¹⁷⁹ ¹⁸⁰ ¹⁸¹ ¹⁸² ¹⁸³ ¹⁸⁴ ¹⁸⁵ ¹⁸⁶ ¹⁸⁷ ¹⁸⁸ ¹⁸⁹ ¹⁹⁰ ¹⁹¹ ¹⁹² ¹⁹³ ¹⁹⁴ ¹⁹⁵ ¹⁹⁶ ¹⁹⁷ ¹⁹⁸ ¹⁹⁹ ²⁰⁰ ²⁰¹ ²⁰² ²⁰³ ²⁰⁴ ²⁰⁵ ²⁰⁶ ²⁰⁷ ²⁰⁸ ²⁰⁹ ²¹⁰ ²¹¹ ²¹² ²¹³ ²¹⁴ ²¹⁵ ²¹⁶ ²¹⁷ ²¹⁸ ²¹⁹ ²²⁰ ²²¹ ²²² ²²³ ²²⁴ ²²⁵ ²²⁶ ²²⁷ ²²⁸ ²²⁹ ²³⁰ ²³¹ ²³² ²³³ ²³⁴ ²³⁵ ²³⁶ ²³⁷ ²³⁸ ²³⁹ ²⁴⁰ ²⁴¹ ²⁴² ²⁴³ ²⁴⁴ ²⁴⁵ ²⁴⁶ ²⁴⁷ ²⁴⁸ ²⁴⁹ ²⁵⁰ ²⁵¹ ²⁵² ²⁵³ ²⁵⁴ ²⁵⁵ ²⁵⁶ ²⁵⁷ ²⁵⁸ ²⁵⁹ ²⁶⁰ ²⁶¹ ²⁶² ²⁶³ ²⁶⁴ ²⁶⁵ ²⁶⁶ ²⁶⁷ ²⁶⁸ ²⁶⁹ ²⁷⁰ ²⁷¹ ²⁷² ²⁷³ ²⁷⁴ ²⁷⁵ ²⁷⁶ ²⁷⁷ ²⁷⁸ ²⁷⁹ ²⁸⁰ ²⁸¹ ²⁸² ²⁸³ ²⁸⁴ ²⁸⁵ ²⁸⁶ ²⁸⁷ ²⁸⁸ ²⁸⁹ ²⁹⁰ ²⁹¹ ²⁹² ²⁹³ ²⁹⁴ ²⁹⁵ ²⁹⁶ ²⁹⁷ ²⁹⁸ ²⁹⁹ ³⁰⁰ ³⁰¹ ³⁰² ³⁰³ ³⁰⁴ ³⁰⁵ ³⁰⁶ ³⁰⁷ ³⁰⁸ ³⁰⁹ ³¹⁰ ³¹¹ ³¹² ³¹³ ³¹⁴ ³¹⁵ ³¹⁶ ³¹⁷ ³¹⁸ ³¹⁹ ³²⁰ ³²¹ ³²² ³²³ ³²⁴ ³²⁵ ³²⁶ ³²⁷ ³²⁸ ³²⁹ ³³⁰ ³³¹ ³³² ³³³ ³³⁴ ³³⁵ ³³⁶ ³³⁷ ³³⁸ ³³⁹ ³⁴⁰ ³⁴¹ ³⁴² ³⁴³ ³⁴⁴ ³⁴⁵ ³⁴⁶ ³⁴⁷ ³⁴⁸ ³⁴⁹ ³⁵⁰ ³⁵¹ ³⁵² ³⁵³ ³⁵⁴ ³⁵⁵ ³⁵⁶ ³⁵⁷ ³⁵⁸ ³⁵⁹ ³⁶⁰ ³⁶¹ ³⁶² ³⁶³ ³⁶⁴ ³⁶⁵ ³⁶⁶ ³⁶⁷ ³⁶⁸

utentem ignoto sermone, JT. Pi. H^s, pro, *magne eruditio-
nis*, vel potius, *alterius lingue* quam Hebrææ, ut possis
queri te non intelligere aut intelligi^k. Dicit, *profundi*,
per metalepsin, pro, *obscuri & difficilis intellectu*^l, quia
quæ profunda obscura sunt, ideòque aditu & intellectu
difficilia^m. ¶ Et, &c. [וְכִי־יִבְרָךְ] Et (vel, aut, Ti.)
gravis (vel, *impeditæ*, Ca. sic JT. *barbaræ*, Pi.) *lingue*,
P. M. Ti. &c. Sermo barbarus gravis est & molestus,
quia infuetus auribusⁿ. Legationem docet non fore dif-
ficilem, quia non ad peregrinos, &c.^o. Metaphora hinc
duplex, sumpta à difficultate quæ est tum in effodiendis
profundis rebus, tum in gravibus attollendis^p. ¶ Ad
(vel, sed ad, P. Pi. Ch. Sy. Ar. sim. G.) *domum Israel* Non
mitteris ad Niniven, ut Jonas; sed ad populum tuum:
quare nihil metue^q. Quidam, converso dictionum or-
dine, locum sic vertunt, *Non enim mitteris ad domum
Israel* tanquam ad *populum*, &c.^r. Prophetam hinc ani-
mat Deus ad officium, quod nihil difficile postulet, &c.^t.
Sed malim hanc comparatione exaggerari populi impie-
tatem. Docet enim surdos fore Israelitas, quamvis Pro-
pheta apud eos utatur sermone vernaculo^u.
6. *Neque ad populos multos, &c.*] i. e. Numerosos,
vel fortes^v, vel longinquos^x, vel diversos^y. Id quod
difficultatem augeret, si cum his agendum esset qui &
provinciis & sermonibus diversifint, ita ut nova quo-
tidie lingua comparanda sit, &c.^z. Non mitto te ad
Ægyptios, Chaldæos, longinquas regiones, &c.^a. Ta-
cite innuit se hoc aliquando facturum in vocatione
Apostolorum, & inventuros qui pareant^b. ¶ Et
fi, &c. [וְאִם־יִשְׁמְעוּ־רַמְתִּיךָ־וְשִׁמְעוּ־לִי] [Tā
N? ON difficultatem hinc creat, & varietatem versio-
num.] Tā N? hinc redundat; ideòque à quibusdam in
versionibus suis negligitur^c. Si enim ad eos misissem te,
ipsi obedirent tibi, Ch. Omnino si misissem te, &c. Ti. Si ad
tales misissem te, &c. o. sic Sy. Et quidem si ad hos mitte-
rem te, &c. Ar. Verùm N? hinc genuinum esse notant
Masorete, dum hunc versum inter eos numerant in
quibus N? ter repetitur^d. Pro N?, hinc legendum N?7,
utinam, si: q. d. Si, si, inquam, misissem te, &c. t. [Re-
liqui ergo N?7 legunt, & locum sic reddunt:] Si non
ad eos misi (vel, misero, Mo. vel, misissem, M.) te, ipsi au-
dient (vel, audissent, M.) te, V. Jurantis sermo; qu. d.
Dispeream, nisi te audissent^e. Profecit, si non mitterem,
&c. P. q. d. Si ego non mitterem te ad illos, nempe Ju-
dæos, sed tu nomine tuo prophetares, ut pseudopro-
phetae faciunt, ipsi audirent te, quia humanis potius
abducuntur figmentis, quam Divinis obsequuntur ora-
culis^f. Itā perstringit leve ingenium populi, &c.^g. Sed
rectius plerique ad gentes peregrinas referunt^h: q. d.
Propius Ipei est, ut illi tuis dictis pareant, quam ut Israe-
litæ. Confer Matt. 11. 23ⁱ. Al. Sensus est, Si non, h. e.
Nisi obliteret sermonis diversitas, misissem te ad eos, potius
quam ad Israelitas, adeò hos fastidio^k. Al. Etsi autem non
misi te ad illos, tamen ipsi auscultaturi essent tibi scilicet
ultra ad eos venires, & officii sui eos admoneres^l. Al.
Nonne si ad eos mitterem te, ipsi auscultaturi essent tibi?
JT. Pol. q. d. Gentiles libentius & citius tibi ausculta-
rent, &c.^m. [Ca. locum sic reddit, Imò ad eos te mitto
qui intelligent.]
7. *Nolunt, &c.* [וְלֹא־יָרְאוּ] Nolent (vel, non cu-
pient, Mo.) *audire te* Præmunet eum adversus scan-
dalum & tædium prædicationis infructuosæⁿ: osten-
ditque causam duritiei non esse aliunde quam ab homi-
nibus ipsorumque voluntate^o, quia spontè repudiant
sermonem Dei^p. ¶ Quia nolunt audire me] q. d. Pa-
tienter fer contemptum, quem ego tecum fero^q. Non
auscultare servis Dei, signum est contumaciæ adversus
Deum^r. ¶ Est (sunt, P. &c.) *attrita* (durâ, P. M. robustâ, Ti.
obfirmatâ, JT. Pi. Ca. rigidi, Mo. perfriatâ, ut Ezec. 2. 4^r.)
fronte: [וְהָיָה־פְּנֵי] Contumaces, impudentes^s. In
fronte & vultu perspicitur animus & affectus; unde
Cicero frontem vocat *animi januam*: frons est sedes pu-
doris, &c.^t.
8. *Dedi faciem tuam valentior, &c.* [וְהָיָה־פְּנֵי] *Duram* (vel, potentem, o. fortissimam, M. for-
tes, Mo. P. Ti. obfirmatam, JT. Pi. Ca.) *contra* (vel, se-
cundum, Ca.) *faciem* (vel, ex adverso, sive e regione, facie-
rum, M. V.) *ipsorum*, Calv. &c. Modò te obsequio pa-
res, animum tibi addam, quo eorum impetus contem-

nas^v. Dabo tibi fortitudinem & constantiam, ut re-^v G.
sistere possis minis eorum^x. Hos increpa: en tibi ani-^x V.
mos & libertatem indo, faciémque interritam^y. Dabo^y La. ex
tibi animi tum audaciam & præsentiam, tum etiam^y Pra. sim.
firmitatem: quæ duo ad propheticum robur pertinent.^{Mc.}
Duplex hinc est metaphora, ab animalibus petulcis sive
cornupetis sumpta^z.
9. *Ut adamantem*] Itā Mo. P. M. &c. qui Græcè ἀδά-
μας, quasi indomabilis^a; qui malleos frangit, incudem^a San. sim.
findit, ignem superat^b. ¶ [וְיִשְׁמְעוּ] Similem lapidi per-^{Pol. L.}
diuturno, JT. Pol. vel, firmissimo, q. d. servabili, à [וְיִשְׁמְעוּ]
servavit^c. Al. [וְיִשְׁמְעוּ] potius est *smiris*, lapis tam durus,
ut eo gemmarii ad gemmas expoliendas utantur. Vide
ad Jer. 17. 1. & Zach. 7. 12^d. ¶ Et ut, &c. [וְיִשְׁמְעוּ] BA. 2. 6.
[וְיִשְׁמְעוּ] Fortiorem (vel, firmiorem, JT. Pi.) *silice*, P. II. 84.
vel, *rupe*, JT. Pi. &c. Al. qui [nempe *adamas*] durior
est *silice*, Ti. vel, *rupe*. Est enim proverbium, *Adamas
rupe durior*^e. [Ca. locum sic reddit, *Qualis est saxo*^f G.
firmiter adamas, talem ego reddo, &c.] ¶ Nè timeas
eos] Dederat illi Deus fortitudinem invictam, horta-
tur tamen nè metuat. Errant qui putant doctrinam
frustrà esse, si Deus nos Spiritu suo agit & regit: Utitur
enim Deus doctrinâ tanquam instrumento Spiritus sui,
& virtutem inspirat exhortationibus suis. Sic Deus
gratiam suam temperat, ut semper stimulis opus ha-
beant fideles, etiam cum ipsis suppeditat vires^g.
10. *Assume (excipe, JT. Pi.) in corde (animo, JT. Pi.) meo, (in
cor tuum, P. Ti.) & auribus tuis audi*] q. d. Itā te compara,
ut vas & instrumentum sis commodum percipiendi do-
num divinitus tibi oblatum, & intus, animo, & foris, au-
ribus^h. Repetitio est. Propheta noster magis verbosus estⁱ Jun.
quàm Esaias vel Jeremias, quia assueverat ad formam
loquendi quæ tunc erat inter exsules, qui, ut à fide, sic
etiam à lingua, sua degeneraverant^j. Transpositio ver-^t Calv.
borum hinc est^k, quæ Hebræis frequens est, pro, *auribus*^v V. La.
audi, & excipe in corde^v. Alioqui, prius auribus quàm^{sim. Calv.}
corde percipimus^x. Est ergo [וְיִשְׁמְעוּ] vel, &, ^y V.
pro postquam, ut Esa. 64. 5. & peccavimus, pro, postquam^z Calv.
peccavimus, &c. Sensus, q. d. Postquam audieris, excipe in^{sim. San.}
cor^a. Al. Cor hinc præponit auribus, quia sermones Dei^{v. ex He.}
prius vorati sunt, deinde iterum explicatiùs audiendi^a.^{sim. La.}
11. *Ad transmigrationem*] Ad illos dispersos primâ^a San.
deportatione per Chaldæos factâ, quorum & tu fuisti^b.^{G.}
¶ Ad filios populi tui] Dicit, tui, vel, i. q. d. jam non
mei. Confer Exod. 32. 7^c. Vel, 2. ut certius & familiarius^c Pra.
Dei sermonem acciperent à gentili suo, eoque sacer-
dote, quàm ab alienigena accepissent^d.^d Jun.
12. *Et assumpsit (vel, sustulit, P. JT. Calv. &c.) me*]
Vel, i. in spiritu^e. q. d. Nulla in me fuit agitatio nisi^f Q. in
ex coelesti inspiratione. Sic autem oportuit ad tempus^{Pra.}
extra se rapi, ut nihil appareret in eo humanum^f.^f Calv.
Vel, 2. in corpore^g; ut aliis factum, Matt. 4. 1. Act. 16. 17.
8. 39^h. & hinc opus erat, ut Propheta ex loco deserto
ad ripam Chebaris, ubi erat, Ezec. 1. 3ⁱ. abriperetur ad
locum ubi captivi erant^k; maxime cum abhorreret à
vocatione tam difficili^l. ¶ Spiritus] Vel, i. Divina
virtus^m; vel, 2. Angelusⁿ; vel, 3. Sp. Sanctus, idem
qui regebat animalia & rotas, ut Ezec. 1. 3. vide & in-
frà 22°. Spiritus compulit me ut irem ad populares^o.
meos. Hunc sensum & præcedentia & sequentia in-
finuant^p. ¶ Audi post me] Strepitum quem prius
ante se audierat^q, facie ejus toto visionis tempore ad
Aquilonem obversa, Ezec. 1. 4. jam, à Spiritu correptus,
& obversus ad partem alteram, tanquam ad captivos
proferturus^r, à tergo exaudit^t. ¶ Vocem (vel, so-^r Jun.
nitam, V. Ca.) commotionis (vel, concussionis, JT. Ar.) *magne*,^t La. sic
[וְיִשְׁמְעוּ] Motus (vel, fragoris, Mo. strepitus, M. G. Ti.)
magni, Ca. Intelligi vult chorum Angelorum Dei judi-
cia approbantium^u. Strepitus, tum venti procellosi, tum^v G.
Cherubim verba sequentia clamantium^v; vel, alarum^v La.
Cherubim & rotarum currus, cum gloria Dei seces-
sit, &c.^x. ¶ Benedicte (vel, dicentem, Benedicte, P. Pra.
Pi. Sy. Ar. sub. fit, Pi. vel, Benedicte, JT.) gloria (vel,
gloriam, JT.) Domini (i. e. vel, i. Arca testamenti^y: Pra. He.
vel, 2. gloriosus Dei currus, ipsaque Dei majestas glo-^{in La.}
riose illi infidens^z: de, &c. [וְיִשְׁמְעוּ] De, vel e loco^a La.
suo, sive ipsius, M. P. Mo. Ti. JT. Pi. Ca. &c. vel, *majestatis
sue*, Ch. Per locum Dei hinc intellige, vel, i. coelum.
De loco suo, i. e. coelo, sub. venit, & descendit currus Dei
in ter-

in terram ad castigandos Judæos^a. Vel, 2. Templum^b.
^a Lai. ^b Calv. Pol. V. &c. [Sic vertunt.] *discedentis*, vel, *mox discessuri, de loco suo*, P. V. sim. Pra. La. Pol. i. e. Templo, ubi exhibebat præsentiam suam, dabat responsa, exaudiebat preces: quo breviter, sed obscure, innuit fore brevi excidium urbis & Templi, & captivitatem populi Judaici^c. Hoc dicit Propheta, 1. ut humiliaret, tum, 1. exules, qui non satis reputabant se iusto Dei iudicio fuisse patriam expulsos; tum, 2. Judæos qui adhuc domi manebant, & gloriabantur se tutos esse præsidio Dei, qui in Templo sedebat. 2. Ut utrosque consolaretur spe restitutionis promissæ; quia Deus non desinit in Templo suo regnare, (quamvis impii eum victum putent,) ideoque suorum liberator erit. Dicit autem, *Benedicta*, &c. ut compesceret querelas & calumnias populi, qui gloriæ Divinæ quasi maledicebant, dum ipsum injustitiæ & rigoris atque crudelitatis infimularent^d. *Benedicta gloria*, &c. i. e. Laus Dei celebratur ab Angelis. *Gloria Deo in excelsis*, Luc. 2. 14.
^a Calv. ^b G. ^c V. ^d Jun. ^e Calv. ^f G. ^g M. ^h G. ⁱ G. ^j G. ^k T. ex La. ^l V. ^m V. ⁿ Jun. ^o Pra. ^p Me. ^q G. Pi. ^r V. ^s Pra. ^t G. ^u T. ex La. ^v V. ^w V. ^x Jun. ^y Calv. ^z M. ^{aa} Q. in V. ^{ab} M. ^{ac} T. ex Me. ^{ad} G. ^{ae} Calv. ^{af} Pra. ^{ag} Calv. ^{ah} Pra. ^{ai} Calv. ^{aj} Pra. ^{ak} Calv. ^{al} Pra. ^{am} Calv. ^{an} Pra. ^{ao} Calv. ^{ap} Pra. ^{aq} Calv. ^{ar} Pra. ^{as} Calv. ^{at} Pra. ^{au} Calv. ^{av} Pra. ^{aw} Calv. ^{ax} Pra. ^{ay} Calv. ^{az} Pra. ^{ba} Calv. ^{bb} Pra. ^{bc} Calv. ^{bd} Pra. ^{be} Calv. ^{bf} Pra. ^{bg} Calv. ^{bh} Pra. ^{bi} Calv. ^{bj} Pra. ^{bk} Calv. ^{bl} Pra. ^{bm} Calv. ^{bn} Pra. ^{bo} Calv. ^{bp} Pra. ^{bq} Calv. ^{br} Pra. ^{bs} Calv. ^{bt} Pra. ^{bu} Calv. ^{bv} Pra. ^{bw} Calv. ^{bx} Pra. ^{by} Calv. ^{bz} Pra. ^{ca} Calv. ^{cb} Pra. ^{cc} Calv. ^{cd} Pra. ^{ce} Calv. ^{cf} Pra. ^{cg} Calv. ^{ch} Pra. ^{ci} Calv. ^{cj} Pra. ^{ck} Calv. ^{cl} Pra. ^{cm} Calv. ^{cn} Pra. ^{co} Calv. ^{cp} Pra. ^{cq} Calv. ^{cr} Pra. ^{cs} Calv. ^{ct} Pra. ^{cu} Calv. ^{cv} Pra. ^{cw} Calv. ^{cx} Pra. ^{cy} Calv. ^{cz} Pra. ^{da} Calv. ^{db} Pra. ^{dc} Calv. ^{dd} Pra. ^{de} Calv. ^{df} Pra. ^{dg} Calv. ^{dh} Pra. ^{di} Calv. ^{dj} Pra. ^{dk} Calv. ^{dl} Pra. ^{dm} Calv. ^{dn} Pra. ^{do} Calv. ^{dp} Pra. ^{dq} Calv. ^{dr} Pra. ^{ds} Calv. ^{dt} Pra. ^{du} Calv. ^{dv} Pra. ^{dw} Calv. ^{dx} Pra. ^{dy} Calv. ^{dz} Pra. ^{ea} Calv. ^{eb} Pra. ^{ec} Calv. ^{ed} Pra. ^{ee} Calv. ^{ef} Pra. ^{eg} Calv. ^{eh} Pra. ^{ei} Calv. ^{ej} Pra. ^{ek} Calv. ^{el} Pra. ^{em} Calv. ^{en} Pra. ^{eo} Calv. ^{ep} Pra. ^{eq} Calv. ^{er} Pra. ^{es} Calv. ^{et} Pra. ^{eu} Calv. ^{ev} Pra. ^{ew} Calv. ^{ex} Pra. ^{ey} Calv. ^{ez} Pra. ^{fa} Calv. ^{fb} Pra. ^{fc} Calv. ^{fd} Pra. ^{fe} Calv. ^{ff} Pra. ^{fg} Calv. ^{fh} Pra. ^{fi} Calv. ^{fj} Pra. ^{fk} Calv. ^{fl} Pra. ^{fm} Calv. ^{fn} Pra. ^{fo} Calv. ^{fp} Pra. ^{fq} Calv. ^{fr} Pra. ^{fs} Calv. ^{ft} Pra. ^{fu} Calv. ^{fv} Pra. ^{fw} Calv. ^{fx} Pra. ^{fy} Calv. ^{fz} Pra. ^{ga} Calv. ^{gb} Pra. ^{gc} Calv. ^{gd} Pra. ^{ge} Calv. ^{gf} Pra. ^{gg} Calv. ^{gh} Pra. ^{gi} Calv. ^{gj} Pra. ^{gk} Calv. ^{gl} Pra. ^{gm} Calv. ^{gn} Pra. ^{go} Calv. ^{gp} Pra. ^{gq} Calv. ^{gr} Pra. ^{gs} Calv. ^{gt} Pra. ^{gu} Calv. ^{gv} Pra. ^{gw} Calv. ^{gx} Pra. ^{gy} Calv. ^{gz} Pra. ^{ha} Calv. ^{hb} Pra. ^{hc} Calv. ^{hd} Pra. ^{he} Calv. ^{hf} Pra. ^{hg} Calv. ^{hh} Pra. ^{hi} Calv. ^{hj} Pra. ^{hk} Calv. ^{hl} Pra. ^{hm} Calv. ^{hn} Pra. ^{ho} Calv. ^{hp} Pra. ^{hq} Calv. ^{hr} Pra. ^{hs} Calv. ^{ht} Pra. ^{hu} Calv. ^{hv} Pra. ^{hw} Calv. ^{hx} Pra. ^{hy} Calv. ^{hz} Pra. ^{ia} Calv. ^{ib} Pra. ^{ic} Calv. ^{id} Pra. ^{ie} Calv. ^{if} Pra. ^{ig} Calv. ^{ih} Pra. ⁱⁱ Calv. ^{ij} Pra. ^{ik} Calv. ^{il} Pra. ^{im} Calv. ⁱⁿ Pra. ^{io} Calv. ^{ip} Pra. ^{iq} Calv. ^{ir} Pra. ^{is} Calv. ^{it} Pra. ^{iu} Calv. ^{iv} Pra. ^{iw} Calv. ^{ix} Pra. ^{iy} Calv. ^{iz} Pra. ^{ja} Calv. ^{jb} Pra. ^{jc} Calv. ^{jd} Pra. ^{je} Calv. ^{jf} Pra. ^{jh} Pra. ^{ji} Calv. ^{jj} Pra. ^{jk} Calv. ^{jl} Pra. ^{jm} Calv. ^{jn} Pra. ^{jo} Calv. ^{jp} Pra. ^{jq} Calv. ^{jr} Pra. ^{js} Calv. ^{jt} Pra. ^{ju} Calv. ^{jv} Pra. ^{jw} Calv. ^{jx} Pra. ^{ky} Calv. ^{kz} Pra. ^{la} Calv. ^{lb} Pra. ^{lc} Calv. ^{ld} Pra. ^{le} Calv. ^{lf} Pra. ^{lg} Calv. ^{lh} Pra. ^{li} Calv. ^{lj} Pra. ^{lk} Calv. ^{ll} Pra. ^{lm} Calv. ^{ln} Pra. ^{lo} Calv. ^{lp} Pra. ^{lq} Calv. ^{lr} Pra. ^{ls} Calv. ^{lt} Pra. ^{lu} Calv. ^{lv} Pra. ^{lw} Calv. ^{lx} Pra. ^{ly} Calv. ^{lz} Pra. ^{ma} Calv. ^{mb} Pra. ^{mc} Calv. ^{md} Pra. ^{me} Calv. ^{mf} Pra. ^{mg} Calv. ^{mh} Pra. ^{mi} Calv. ^{mj} Pra. ^{mk} Calv. ^{ml} Pra. ^{mm} Calv. ^{mn} Pra. ^{mo} Calv. ^{mp} Pra. ^{mq} Calv. ^{mr} Pra. ^{ms} Calv. ^{mt} Pra. ^{mu} Calv. ^{mv} Pra. ^{mw} Calv. ^{mx} Pra. ^{my} Calv. ^{mz} Pra. ^{na} Calv. ^{nb} Pra. ^{nc} Calv. nd Pra. ^{ne} Calv. ^{nf} Pra. ^{ng} Calv. ^{nh} Pra. ⁿⁱ Calv. ^{nj} Pra. ^{nk} Calv. ^{nl} Pra. ^{nm} Calv. ⁿⁿ Pra. ^{no} Calv. ^{np} Pra. ^{nq} Calv. ^{nr} Pra. ^{ns} Calv. ^{nt} Pra. ^{nu} Calv. ^{nv} Pra. ^{nw} Calv. ^{nx} Pra. ^{ny} Calv. ^{nz} Pra. ^{oa} Calv. ^{ob} Pra. ^{oc} Calv. ^{od} Pra. ^{oe} Calv. ^{of} Pra. ^{og} Calv. ^{oh} Pra. ^{oi} Calv. ^{oj} Pra. ^{ok} Calv. ^{ol} Pra. ^{om} Calv. ^{on} Pra. ^{oo} Calv. ^{op} Pra. ^{oq} Calv. ^{or} Pra. ^{os} Calv. ^{ot} Pra. ^{ou} Calv. ^{ov} Pra. ^{ow} Calv. ^{ox} Pra. ^{oy} Calv. ^{oz} Pra. ^{pa} Calv. ^{pb} Pra. ^{pc} Calv. ^{pd} Pra. ^{pe} Calv. ^{pf} Pra. ^{pg} Calv. ^{ph} Pra. ^{pi} Calv. ^{pj} Pra. ^{pk} Calv. ^{pl} Pra. ^{pm} Calv. ^{pn} Pra. ^{po} Calv. ^{pp} Pra. ^{pq} Calv. ^{pr} Pra. ^{ps} Calv. ^{pt} Pra. ^{pu} Calv. ^{pv} Pra. ^{pw} Calv. ^{px} Pra. ^{py} Calv. ^{pz} Pra. ^{qa} Calv. ^{qb} Pra. ^{qc} Calv. ^{qd} Pra. ^{qe} Calv. ^{qf} Pra. ^{qg} Calv. ^{qh} Pra. ^{qi} Calv. ^{qj} Pra. ^{qk} Calv. ^{ql} Pra. ^{qm} Calv. ^{qn} Pra. ^{qo} Calv. ^{qp} Pra. ^{qq} Calv. ^{qr} Pra. ^{qs} Calv. ^{qt} Pra. ^{qu} Calv. ^{qv} Pra. ^{qw} Calv. ^{qx} Pra. ^{qy} Calv. ^{qz} Pra. ^{ra} Calv. ^{rb} Pra. ^{rc} Calv. rd Pra. ^{re} Calv. ^{rf} Pra. ^{rg} Calv. ^{rh} Pra. ^{ri} Calv. ^{rj} Pra. ^{rk} Calv. ^{rl} Pra. ^{rm} Calv. ^{rn} Pra. ^{ro} Calv. ^{rp} Pra. ^{rq} Calv. ^{rr} Pra. ^{rs} Calv. ^{rt} Pra. ^{ru} Calv. ^{rv} Pra. ^{rw} Calv. ^{rx} Pra. ^{ry} Calv. ^{rz} Pra. ^{sa} Calv. ^{sb} Pra. ^{sc} Calv. ^{sd} Pra. ^{se} Calv. ^{sf} Pra. ^{sg} Calv. ^{sh} Pra. ^{si} Calv. ^{sj} Pra. ^{sk} Calv. ^{sl} Pra. sm Calv. ^{sn} Pra. ^{so} Calv. ^{sp} Pra. ^{sq} Calv. ^{sr} Pra. ^{ss} Calv. st Pra. ^{su} Calv. ^{sv} Pra. ^{sw} Calv. ^{sx} Pra. ^{sy} Calv. ^{sz} Pra. ^{ta} Calv. ^{tb} Pra. ^{tc} Calv. ^{td} Pra. ^{te} Calv. ^{tf} Pra. ^{tg} Calv. th Pra. ^{ti} Calv. ^{tj} Pra. ^{tk} Calv. ^{tl} Pra. tm Calv. ^{tn} Pra. ^{to} Calv. ^{tp} Pra. ^{tq} Calv. ^{tr} Pra. ^{ts} Calv. ^{tt} Pra. ^{tu} Calv. ^{tv} Pra. ^{tw} Calv. ^{tx} Pra. ^{ty} Calv. ^{tz} Pra. ^{ua} Calv. ^{ub} Pra. ^{uc} Calv. ^{ud} Pra. ^{ue} Calv. ^{uf} Pra. ^{ug} Calv. ^{uh} Pra. ^{ui} Calv. ^{uj} Pra. ^{uk} Calv. ^{ul} Pra. ^{um} Calv. ^{un} Pra. ^{uo} Calv. ^{up} Pra. ^{uq} Calv. ^{ur} Pra. ^{us} Calv. ^{ut} Pra. ^{uu} Calv. ^{uv} Pra. ^{uw} Calv. ^{ux} Pra. ^{uy} Calv. ^{uz} Pra. ^{va} Calv. ^{vb} Pra. ^{vc} Calv. ^{vd} Pra. ^{ve} Calv. ^{vf} Pra. ^{vg} Calv. ^{vh} Pra. ^{vi} Calv. ^{vj} Pra. ^{vk} Calv. ^{vl} Pra. ^{vm} Calv. ^{vn} Pra. ^{vo} Calv. ^{vp} Pra. ^{vq} Calv. ^{vr} Pra. ^{vs} Calv. ^{vt} Pra. ^{vu} Calv. ^{vv} Pra. ^{vw} Calv. ^{vx} Pra. ^{vy} Calv. ^{vz} Pra. ^{wa} Calv. ^{wb} Pra. ^{wc} Calv. ^{wd} Pra. ^{we} Calv. ^{wf} Pra. ^{wg} Calv. ^{wh} Pra. ^{wi} Calv. ^{wj} Pra. ^{wk} Calv. ^{wl} Pra. ^{wm} Calv. ^{wn} Pra. ^{wo} Calv. ^{wp} Pra. ^{wq} Calv. ^{wr} Pra. ^{ws} Calv. ^{wt} Pra. ^{wu} Calv. ^{wv} Pra. ^{ww} Calv. ^{wx} Pra. ^{wy} Calv. ^{wz} Pra. ^{xa} Calv. ^{xb} Pra. ^{xc} Calv. ^{xd} Pra. ^{xe} Calv. ^{xf} Pra. ^{yg} Calv. ^{yh} Pra. ^{yi} Calv. ^{yj} Pra. ^{yk} Calv. ^{yl} Pra. ^{ym} Calv. ^{yn} Pra. ^{yo} Calv. ^{yp} Pra. ^{yq} Calv. ^{yr} Pra. ^{ys} Calv. ^{yt} Pra. ^{yu} Calv. ^{yv} Pra. ^{yw} Calv. ^{yx} Pra. ^{yy} Calv. ^{yz} Pra. ^{za} Calv. ^{zb} Pra. ^{zc} Calv. ^{zd} Pra. ^{ze} Calv. ^{zf} Pra. ^{zg} Calv. ^{zh} Pra. ^{zi} Calv. ^{zj} Pra. ^{zk} Calv. ^{zl} Pra. ^{zm} Calv. ^{zn} Pra. ^{zo} Calv. ^{zp} Pra. ^{zq} Calv. ^{zr} Pra. ^{zs} Calv. ^{zt} Pra. ^{zu} Calv. ^{zv} Pra. ^{zw} Calv. ^{zx} Pra. ^{zy} Calv. ^{zz} Pra.

rias, ubi Judæi detinebantur triturantes¹. Quod non placet. Non enim triturantur messes in Syria mense 4. (in quo hæc visio Vati ostensa est,) sed 1. & 2. Aprili & Maio^k. ^a Tel-abib, Mo. JT. G. &c. in ^b Pra. ^c Tel-abib, P. Nomen, sed ductum à loci in colles assurgentis fertilitate¹; & Sym. & Aq. & Th. pro nomine¹ G. habent^m; item Chaldausⁿ. Locus hic est in Mesopotamia^o; Ptolemæo *Theldas*, vel *Thelba*, pro *Thelabiba*, & per syncopen, *Thelabba*. Mesopotamiæ tres sunt partes. 1. Quæ Syriæ contermina, quæ Euphratē & Cebare, seu Chabora, circumcluditur: cujus pars superior dicitur *Chalab* 2 Reg. 18. 11. & *Chalcitis* Ptol. aliisque; inferior, *Padan*, Gen. 25. 20. ubi Charrae, Crasside nobiles, & Ptolemæo *Aphadana*. 2. Quæ Assyriæ contermina, ab Occidente Saocorā fluvio definita ab Oriente Tigri: cujus superior pars in S. S. est *Accad* geographis corruptè *Akabene*; inferior, *Thelassar*, i. e. choma ad Assyriam obversum. 3. Mediana, circumclusa ab Occidente fluvio Chaborā, ab Oriente Saocorā: cujus superior pars *Gozan*, geographis *Gauzanitis*; inferior, *Henach*, sive *Ingene*, aut *Ingene*, Ptolemæo corruptè *Tigphar* hinc *Tel-abib* appellatur: regio herbida vel graminosa, chomatis sive aggeribus circumcincta, & à trium fluviorum exundationibus, Euphratis, Saocoræ, Chaboræ, pariter in Euphratem influentium, circummunita. Astutè hinc Judæos collocaverant, tum ut desertam & horrentem regionem ob frequentes inundationes eorum operā defenderent, ut olim in Ægypto factum fuit: tum quia sic ex omni parte circumclusos erat probabile res novas nunquam cogituros esse^q. ^r Jun. ^s Tel-abib esse nomen proprium apparet ex aliis Chaldaeorum nominibus localibus, *Tel-melach*, *Tel-charscha*, *Esd.* 2. 59^r. ^t Ad eos qui habitabant juxta flumen ^u G. ^v Chobar] Sensus, Venit ad regionem illam quæ est inter Chaboram, & flumen alterum, quod Ptolemæus vocat *Saocorā* qua in parte illi morabantur^t. Obj. At ^g ibi oblata est Ezechieli visio, Ezec. 1. 3. indeque translatus fuit huc. Resp. 1. Forsan motus ille cursusque in spiritu tantum contigit. 2. Lata sunt spatia oræ litoralis istius fluvii^t. ^h Et, &c. ⁱ Itā ^{San} textus habet^v. ^j Et ^{G. sim.} ^k Haescheri, JT. ut in puncto Cametz sub lateat^x. Saocoram fluvium Prophetæ ^{G. sim.} ^l Haescherum vocat, inter quem & Chaboram jacet tractus ^{G. sim.} ^m Tel-abib. At Keri sive lectio marginis est, ^{gram. 4. 3.} ⁿ ^{764.} ^o Hoc ^{Jun.} ^p Interpretes secuti sunt¹. ^q Cethib accentus, ^r Ke- ^{G. sim.} ^s ri punctorum ratio, favet^b. ^t Et sedi, &c. Mo. ^g Ar. ^u Ar. ^v M. P. Ti. Pi. Calv. Ch. Sy. Ca. Sedere est habitus solliciti ^{G. sim.} ^w atque moerentis^c. Homo lætus gestit & subsilit: contra, moerens hæret, stupet, immobilis persistit, & tandem, deficientibus viribus, sedet, aut se inclinat. Vide ^{G. sim.} ^h Thren. 2. 10. & 3. 28. Psalm. 137. 1. ⁱ ^{Jun.} ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^{aa} ^{ab} ^{ac} ^{ad} ^{ae} ^{af} ^{ag} ^{ah} ^{ai} ^{aj} ^{ak} ^{al} ^{am} ^{an} ^{ao} ^{ap} ^{aq} ^{ar} ^{as} ^{at} ^{au} ^{av} ^{aw} ^{ax} ^{ay} ^{az} ^{ba} ^{bb} ^{bc} ^{bd} ^{be} ^{bf} ^{bg} ^{bh} ^{bi} ^{bj} ^{bk} ^{bl} ^{bm} ^{bn} ^{bo} ^{bp} ^{bq} ^{br} ^{bs} ^{bt} ^{bu} ^{bv} ^{bw} ^{bx} ^{by} ^{bz} ^{ca} ^{cb} ^{cc} ^{cd} ^{ce} ^{cf} ^{cg} ^{ch} ^{ci} ^{cj} ^{ck} ^{cl} ^{cm} ^{cn} ^{co} ^{cp} ^{cq} ^{cr} ^{cs} ^{ct} ^{cu} ^{cv} ^{cw} ^{cx} ^{cy} ^{cz} ^{da} ^{db} ^{dc} ^{dd} ^{de} ^{df} ^{dg} ^{dh} ^{di} ^{dj} ^{dk} ^{dl} ^{dm} ^{dn} ^{do} ^{dp} ^{dq} ^{dr} ^{ds} ^{dt} ^{du} ^{dv} ^{dw} ^{dx} ^{dy} ^{dz} ^{ea} ^{eb} ^{ec} ^{ed} ^{ee} ^{ef} ^{eg} ^{eh} ^{ei} ^{ej} ^{ek} ^{el} ^{em} ^{en} ^{eo} ^{ep} ^{eq} ^{er} ^{es} ^{et} ^{eu} ^{ev} ^{ew} ^{ex} ^{ey} ^{ez} ^{fa} ^{fb} ^{fc} ^{fd} ^{fe} ^{ff} ^{fg} ^{fh} ^{fi} ^{fj} ^{fk} ^{fl} ^{fm} ^{fn} ^{fo} ^{fp} ^{fq} ^{fr} ^{fs} ^{ft} ^{fu} ^{fv} ^{fw} ^{fx} ^{fy} ^{fz} ^{ga} ^{gb} ^{gc} ^{gd} ^{ge} ^{gf} ^{gg} ^{gh} ^{gi} ^{gj} ^{gk} ^{gl} ^{gm} ^{gn} ^{go} ^{gp} ^{gq} ^{gr} ^{gs} ^{gt} ^{gu} ^{gv} ^{gw} ^{gx} ^{gy} ^{gz} ^{ha} ^{hb} ^{hc} ^{hd} ^{he} ^{hf} ^{hg} ^{hh} ^{hi} ^{hj} ^{hk} ^{hl} ^{hm} ^{hn} ^{ho} ^{hp} ^{hq} ^{hr} ^{hs} ^{ht} ^{hu} ^{hv} ^{hw} ^{hx} ^{hy} ^{hz} ^{ia} ^{ib} ^{ic} ^{id} ^{ie} ^{if} ^{ig} ^{ih} ⁱⁱ ^{ij} ^{ik} ^{il} ^{im} ⁱⁿ ^{io} ^{ip} ^{iq} ^{ir} ^{is} ^{it} ^{iu} ^{iv} ^{iw} ^{ix} ^{iy} ^{iz} ^{ja} ^{jb} ^{jc} ^{jd} ^{je} ^{jf} ^{yg} ^{yh} ^{yi} ^{yj} ^{yk} ^{yl} ^{ym} ^{yn} ^{yo} ^{yp} ^{yq} ^{yr} ^{ys} ^{yt} ^{yu} ^{yv} ^{yw} ^{yx} ^{yy} ^{yz} ^{za} ^{zb} ^{zc} ^{zd} ^{ze} ^{zf} ^{zg} ^{zh} ^{zi} ^{zj} ^{zk} ^{zl} ^{zm} ^{zn} ^{zo} ^{zp} ^{zq} ^{zr} ^{zs} ^{zt} ^{zu} ^{zv} ^{zw} ^{zx} ^{zy} ^{zz}

16. *Septem dies*] Qui sufficere poterant Ezechieli ad cognoscenda illorum vitiaⁿ, quæ postea severius reprehenderet^o. ¶ *Factum est verbum, &c.*] Deus gradatim agit in servis suis. 1. Prophetam eligit, & iibi vendicat, & onus legationis ei imponit. 2. Monet ut se fortiter gerat. 3. Exponit mandata sua P. Opus est Ministris non solum vocatione & mandato Dei generali, verum etiam particulari institutione in singulis actionibus, &c. 4. Expectavit Ezechiel 7 dies, donec acciperet certum sermonem^r.

17. *Speculatorem dedi* (vel, posui, V.) &c.] Hujus est, in loco eminenti interdum attenti, noctu pervigilis, prospectare an hostes incurrant^t. Cunctantem Deus ad officium implendum acriter exstimulat, Prophetam comparans homini in specula constituto à Rege, qui, si eminus periculum videns non annuntiaverit, ipse in periculum incidit^t. Ezechiel ex imbecillitate nativa refugiebat vocationem, & jussus loqui ad Israelem, otiosus desidebat per 7 dies: Dominus tamen eum non abiecit, sed ex mera gratia eum iterum compellat^v. ¶ *Ex me*; ita M. Ti. &c. *אֵלַי*] *A me*, Mo. JT. vel, *vice mei*, Ar. nomine meo, Sy. P. Pi. *verbis meis*, V.

18. *Si, &c.* *אִם אֵלַי*] *In dicendo me* (vel, *Quum dixerò*, P. Pi. &c. i. e. jussero dici^r; nempe per te, five tuum ministerium^v;) *impio*, *Moriendo morieris*, Mo. &c. i. e. Certissime morieris^r. Omnino, si ita pergis, exitum tibi imminet. Nam cum conditione tacita hoc intelligendum ostendunt sequentia, ut *avertatur*, &c.^r. Nota, Deum non permittere cuilibet mortali ut suo arbitrio damnet vel absolvat, sed hanc potestatem sibi uni vendicare. Vide Ezech. 18. 19. Jac. 4. 12. ¶ *Non, &c.* *וְלֹא אֶדְבָּרָהּ*] *Et non admonueris eum*, Mo. P. M. Calv. &c. putà, de rebus auditis à Deo^c. *Et non expolieris ei*, quasi rubiginem ejus limam admonitionis auferens. Verbum *דָּבַר* sign. etiam, *repetere*, five *inculcare*: q. d. Ut ferrum expoliri solet limam, non semel, sed sæpius, adhibita; sic debes sæpe & dilucide admonere. LXX, *Si non distinxeris*, i. e. distincte & disertè monueris^d. ¶ *Neque, &c.* *וְלֹא דִבַּרְתָּ לְהוֹדוֹתָהּ*] *Nec locutus* (vel, *allocutus*, JT.) *fuero*, (sub. *ad eum*, Calv.) *ad monendum* (vel, *ad deborandum*, M. V. vel, *ut admoneas*, JT. Pi. vel, *ut doceas cavere*, Calv. vel, *commonefaciendo*, V. vel, *disertè deborando*, Ti.) *impium* (vel, *ut caveat impius*, P. sub. *revocans*, JT. vel, *revocando eum*, Pi. vel, sub. *ut recedat*, P. V.) à *via sua impia*, Mo. M. Ti. &c. Idem repetit, ut ostendat non sufficere quod semel in transcurso locutus fuerit, sed repetendas esse & inculcandas assidue admonitiones atque objurgationes, juxta 2 Tim. 4. 2. Vide Act. 20. 31. ¶ *Et* (vel, *ut, d.* M. P. &c.) *vivat*; *וְיִחְיֶה*] *Ut serves eum*, JT. *ut in vita conserves eum*, Pi. *ut vivifices eum*; i. e. ut revoces à peccatis, in quibus est mors. Qui hominem à peccatis revocat videtur eum vivificare: retrahit enim eum à morte^r. Obj. At abstulerat spem resipiscentiæ, Ezech. 2. 5, &c. Resp. Ibi respexit ad totum populi corpus, quod erat desperatum; pauci tamen sanabiles erant, &c.^f. [Ca. locum sic reddit, *Si tu impium illum verbis non monueris, ejus ab impio more suo avertendi gratia, quod vivat.*] ¶ *In iniquitate sua*] Ità P. &c. *propter iniquitatem suam*, V. sic Pi. San. &c. 2. in, valet *propter*^r; ut vers. 19, 20. & Hof. 12. 12. *in uxore*, i. e. *propter uxorem*ⁱ. Significat perituros etiam qui non admoniti fuerint; nè homines sibi blandiantur in ignorantia, rejiciendo culpam in suos pastores, quod perierint errore^k. ¶ *Sanguinem ejus de manu tua requiram*] i. e. Tibi imputabitur mors ejus: vel, Sumam poenas de te, quod fueris causa interitus ejus^l, qui debueris ac potueris illum admonitione servare^m. Tu de morte ipsius reus eris non minus quam ipse. *Sanguis* Hebræis, specie sumptà pro genere, vocatur omnis interitus. Vide Gen. 9. 5. Videmus hinc quam periculosam provinciam sustineant Pastores, & quam sollicitè in ea versari debeant, non unum & alterum, sed omnes, admonendo; & negligentiam in iis esse parem perfidiæ, ubi scientes & volentes sinunt pretiosissimas & Deo charissimas animas perire suo silentio^o.

19. *Ab impietate sua, & à via sua impia*] Posterius explicandi causam addit: nisi malis *impietatem* esse inte-

riorem cordis malitiam; *viam impiam*, vitam exteriorum, & comprehendere omnes actiones P. ¶ *Ani-* *mam tuam liberasti*] Defunctus officio studium tuum Deo probasti, & ab eo absolvèris^t; sed & salvaberis: nam & merces vitæ æternæ hinc includitur, quæ dabitur *secundum cujusque laborem*, 1 Cor. 3. 8. non secundum laboris fructum^q. Tu temet liberasti^r. Sanguis de te non requiretur^t.

20. *Sed, &c.* *וְכִשְׁבֹּת*] *Et quum* (vel, *Si autem*, JT. Pi.) *se averterit* (vel, *recedet*, Pi.) *justus à justitia sua*, M. Ti. sic P. JT. i. e. à via recta. Vide infra 18. 24. ¶ *Justus* hinc dicitur, vel, 1. qui aliqualem in colenda sanctitate constantiam habuit, qui antè pietatem coluit, sed tandem à vitiis superatus est^t. Vel, 2. justus, non quoad radicem, five spiritum regenerationis^v, sed quoad speciem externam^r: ut *justus* sumitur Ezech. 18. 24. 26. & 33. 13. Prov. 18. 17. Matt. 9. 13. Luc. 18. 9, 14; &, *fides* vocatur Luc. 8. 13. Act. 8. 13. & *charitas*, 1 Joh. 3. 18. quæ hypocriticæ sunt^v. Nota, Prophetarum five Ministrorum munus duplex esse: 1. ut in viam reducant qui vagantur post cupiditates suas; 2. ut dociles & bonos in officio retineant ac confirmant, & ad perseverantiam hortentur^r. ¶ *Et fecerit iniquitatem*] i. e. Se prorsus dedat impietati, ut 1 Joh. 3. 8, 9. alioquin scimus optimos quosque sæpius labi^t. ¶ *Ponam, &c.* *וְנִתַּן מִכְשֹׁל לְפָנָיו*] *Et dabo* (vel, *Me disponente*, JT. *Quum posuero*, Pi. vel, *Dabo*, P. *Posueròque*, M. Ti. V.) *offendiculum coram eo, ipse morietur*, P. sic JT. Pi. Mo. vel, *unde ille morietur*, M. Ti. [Offendiculum hoc respicere potest vel, 1. culpam.] q. d. Si permittam occasionem peccandi^r. Non cogitandum est Deum esse autorem peccandi, aut quenquam ad peccandum impellere^r: sed, *ponit offendiculum*, &c. quando hominem relinquit praviæ voluntati & cupiditati suæ, & occasiones peccandi ipsi offerri finit^b; nec eum ab errore revocat, sed desertum impingere & corruere finit justo suo judicio^c: quando illa amovet quæ magis expediunt & muniunt viam ad salutem, & offendicula occurrere permittit, quæ à *via justis tollere* dicitur Deus: vide Prov. 4. 11, 12. & 15. 19. Justissimam & providentissimam gubernatione suâ efficit Deus ut convertatur contra ipsos iniquitas ipsorum, ut eâ ipsa, velut offendiculo posito, corruant^r. Quod pertinent Psal. 9. 16, 17. & 94. 23. [Vel, 2. poenam.] Offendiculum hinc vocat poenam meritam quam Deus apostatæ infligit^r. Puniam illum variis poenis, quibus offendetur, affligetur, & subinde etiam corruet in mortem æternam^h. *Ponam offendiculum* idem est quod, *cadet*, five *morietur*; ut idem valet *ferrum jugulo intentare*, ac dicere *moriendum esse*ⁱ. Faciam ut ruat^k. Non revocabo eum calamitatibus & consolationibus, me facilem præbens ejus conversioni, & iens obviam^l. Offendiculum hinc est, vel, felicitas, seu prosperitas^m; vel, morsⁿ. In hoc & justitiam suam & gratiam Deus illustrem reddit, quod non repente pessundat malum, sed offendiculis propositis revocat eum à malo; itaque ostendit se nec culpæ, nec poenæ, autorem esse, sed perditionem improbi esse ex seipso, Hof. 14. 1. ¶ *Non erunt in memoria, &c.*] Nulla bonorum operum ejus ratio habebitur P. Tantum abest, scilicet, ut homines sceleratos absolvant parentum virtutes^q.

21. *Si—tu annuntiaveris, &c.*] i. e. Monueris virum bonum, nè tot malorum sequatur exempla^t. ¶ *Et ille non peccaverit*] i. e. Sciens & deliberatè. ¶ *Quia, &c.* *וְיִתַּן*] *Quia admonitus, vel præmonitus, est*, M. Ti. P. Mo. &c. *Quia se admoneri passus est*, Pi.

22. *Et facta est super me manus Domini*] Iterum scilicet. Vide Ezech. 1. 3. q. d. Non humanitus ferebar, aut temere, sed virtute & Spiritu Dei impulsus^t. ¶ *Egrederet in campum, &c.*] Qu. Quo consilio? Resp. 1. Ut ibi Divinum tribunal, stipatores, &c. intuens, timorem abjiceret, præ quo adhuc cunctabatur, &c.^v. 2. Quia ibi quies, solitudo, silentium; ideòque mens aptior contemplationi & visioni^r. 3. Ut in loco solitario, & procul ab hominibus sceleratis, gloriam Dei videret. 4. Ut Ezechiel, adhuc mœrens & timidus, signo repetito confirmaretur^v.

23. *Egressus sum, &c.*] Adeò flexibilis fuit quocunque Deus ipsum mittebat^r. ¶ *Gloria, &c.*] Inauguratio ho-

go hominis, partim ignea, partim ex electo, ut supra, & infra c. 8. 2, 4. ¶ *Et cecidi, &c.*] Non possunt fideles non expavescere ad conspectum Dei, &c. b.

24. *Servit me super pedes*] i. e. Labantes firmavit pedes, & vires, quas metus abstulerat, reddidit. Jacebat enim prostratus, nec surgere poterat, nisi erectus fuisset divinitus d. ¶ *Includere* (vel, *Include te*, Mo. P. J. T. Ar. &c.) *in medio domus tue*, וְיָבִיטְךָ בְּתוֹכָהּ] *Conclude te domi tue*, Ca. [Variè accipiunt.] 1. Interrogativè *; [qu. d. Num includes te, &c?] Sed repugnat imperandi modus: nam eadem oratio & imperare & interrogare nequit f. 2. Ironicè; (q. d. Scilicet illud Prophetæ officium est, aut obtinebit illud contra voluntatem meam, ut tum lateas, quum jubeo te procedere: agè verò, experire:) vel etiam sarcasticè; q. d. Si ita poterò statuisse certare tecum, abi domum. Sed hoc non convenit antecedentibus. Nam Deus vires illi indiderat ad præstandam voluntatem suam. 3. Imperativè, ut verba sonant h. [Sed quorsum hoc mandat?] Resp. 1. Ut probaret Deus obedientiam servi sui. 2. Ut vocationem & auctoritatem ejus magis assereret, dum populus videret virum adeò excellentem non temere aut repentino impetu procedere, sed ad Dei nutum, &c. i. 3. Ut indulgeret infirmitati Prophetæ, ut primam hanc prophetiam, quæ cap. 4. 5. 6. descripta est, non palam & in propatulo, sed intra privatos parietes, traderet iis qui volentes ipsum inviserent, ut judicia Dei ex ipso recognoscerent k. 4. Ut Prophetæ ipso opere vicinam Hierosolymæ obsidionem prophetaret l. 5. Ut ibi expectaret tempus opportunum loquendi; vel, quousque tibi dicam ut loquaris m. 6. Ut prius audias à me omnia quæ dicturus sum, quàm incipias ea populo annunciare n. q. d. Nè indè ex eas priusquam tibi res futuras tum per signa tum per verba revelaverim: quod fit frequentibus capitibus usque ad undecimum. Imago hæc erat obsessæ urbis o.

25. *Ecce, &c.* וְהִנֵּנִי וְהִנֵּנִי] *Ecce, dabunt* (vel, *ponent*, P. sim. M. Ti. Pi. vel, *indiderunt*, J. T.) *super te funes, & ligabunt te in eis*, Mo. &c. *Adhibebunt tibi funes, &c.* Impersonaliter dictum, pro, *Adhibebuntur, &c.* [Variè intelligunt.] 1. Non propriè accipio, cum & tunc & antea libere huc illuc discesserit, sed figuratè; q. d. Perinde captivum Israelitæ volunt esse te, & abhorrent à consortio tuo, ac si carcere conclusus esses, teque domo tuâ exire prohibent q. Significat malitiam & pervicaciam populi fuisse instar funium, quibus constringebatur Ezechiel, nè in vocationis suæ cursu libere pergeret. Sic Paulus dicit, 2 Cor. 6. 11. *se teneri constrictum*, quia doctrina ejus non reperiat aditum ad ipsos r. Al. Recluide te domi, perinde ac si funibus ligatus esses, donec ego universas prophetias tibi revelavero t. 2. Hoc propriè & literaliter accipi potest u. [Hic tamen porro variant.] 1. Res hæc in visione tantum contigit v. q. d. Injiciuntur tibi vincula, nè domo egredi possis antequam omnia audieris, &c. Verisimile est unà cum his verbis injecta fuisse per visionem Prophetæ vincula x. [Chald. locum sic reddit, *Ecce, statui verba oris mei super te sicut vinculum funicularum quibus ligant, &c.*] *Adhibebunt tibi funes*; nempe Angeli: his enim ministris Deus utitur in gubernatione hominum y. 2. Verè hoc factum est z. *Ligabunt te*, nempe amici & familiares tui, æstimantes te stultum & infanum a; cum tam attentum viderent, & quasi attonitum, & publico abstinentem b. Confer 2 Reg. 9. 11. *Quid venit insanus iste, &c?* Marc. 3. 21. *Dicebant, Insanus est c.* Hæc verò tua vincula, ait, prognosticon erunt vinculorum quibus Judæi vincientur à Chaldæis d. Futurum hic pro imperativo: *Imponent tibi vincula*, domestici scilicet tui; ut sic quoque captivitatis futuræ geras imaginem *. Al. Videtur hoc dici in solatium Prophetæ, nè molestè ferat quòd Deus eum domi detinuit, & inutilis fuit, quia scilicet nondum opportunum est tempus, nec Israelitæ erant dociles: qu. d. Si statim Dei mandata perferas, erunt similes furiosis, qui mox in te irruent, & te funibus ligabunt f. ¶ *Et non egredieris, &c.*] Non versaberis cum Israelitis foras g. Hebraismus; q. d. ita ut non possis egredi domo tuâ, & inter illos versari h. Representat, circumdatâ Hierosolymâ à Chaldæis, neminem potuisse egredi foras i.

26. *Et linguam tuam adherere faciam palato tuo, &c.*]

Ita P. M. &c. Non solum silentium præcipitur k, sed & ademptus ei est linguæ usus l. Nè loqui possis, aut objurgare eos m. Eris quasi mutus: nemo enim isto tempore ad te accedet n. Silentii causa, vel, 1. ut commonerentur Judæi, & videntes ipsum elinguem & cogitabundum, secum id reputarent, & causam ab eo perquirentes, oracula ab eo audirent, quæ prius audire noluerant o. Vel, 2. ut significetur status populi, quos in summo dolore sic constrinxit metus, ut nè mutire auderent p. Vel, 3. ut hoc silentio puniret Deus tum timorem Prophetæ, (q. d. Cum non vis eloqui verba mea, explebo studium tuum: ecce enim, silentio te condemno, ut nè, si velis quidem, loqui possis q.) tum populi pervicaciam r. Israelitæ prophetias repulerant: iis ergò Deus ipsos privat, & Verbum suum eripit: quod est inter extrema signa iræ Dei t. ¶ *Nec quasi, &c.* וְלֹא תִהְיֶה לְךָ לִישָׁן מוֹכִיחַ] *Et non eris illis in virum coarguentem*, Calv. sic Mo. G. &c. *Ac non agas reprehensorem apud illos*, J. T. sic Pi. Nemo erit quæra verbis castiges u. q. d. Non vultis audire? non audietis igitur v. ¶ *Quia domus, &c.*] Cum norint te hic esse, & esse Prophetam, non curabunt tamen à te discere quæ sunt salutaria x.

27. *Cum autem locutus fuero tibi*, (vel, *alloquar te*, Pi. i. e. Ubi omnia tibi futura exposuero y; Quum à me acceperis omnia oracula mea tam ad Judæos quàm ad Gentes z; Cum finem loquendi fecero tecum, quod fiet in fine cap. 11 a;) *aperiam os tuum, & dices, &c.*] Sic M. P. Ti. o. Sy. Ar. &c. Sed malim uno contextu legere, *Et quum locutus fuero tibi, & aperuero os tuum, tunc dices, &c.* b. Cum ego tibi indicavero esse tempus loquendi c, cumque os jam à me clausum tibi aperuerod, (vel, nempe cum tibi restituerò usum linguæ *,) tunc loqueris, &c. f. Quasi probatio hæc erat: Cum autem re ipsa didiceris quàm utile sit meis obedire mandatis, tunc aperiam os tuum, &c. g. i. e. Faciam tibi potestatem exeundi, & loquendi ad eos quæ à me didiceris h. ¶ *Qui audit, audiat; & qui quiescit, quiescat, &c.* וְהַאֲזִינָה לְכֹל אֲשֶׁר יֹאמַר וְהָרַחֵק מִכָּל אֲשֶׁר יֹאמַר] *Et qui cessat, cesset*, Ch. P. M. Ti. *Et qui desistere volet, desistat*, Pi. sim. J. T. *Et qui desistit audire, desistat*, Q. in V. Qui abstinere ab audiendo vult, abstinat suo periculo i. Parùm curo: nec tu te turbes, si nolint audire k. Sunt verba Dei l. Prophetam mittit Deus, ut Israelitas (si resipiscere nolint) magis pungat & in rabiem accendat, & frangat ac reos peragat, &c. m.

CAP. IV.

1. *Sume tibi laterem*] Crudum n; non, coctum b, & duratum c: i. e. argillam d: aliàs non potuisset ista ibi describere. *Laterem*, non *lapidem*, tum, 1. quia later ad picturam aptior est *; tum, 2. quia urbes ex lateribus ædificari solent, ex quibus primaria hic describitur f. Sed, eum regio Hierosolymitana petrosa fuerit, è saxo potius quàm lateribus eam ædificatam fuisse credibile est g. *Laterem*, i. e. tegulam, quâ domus urbium teguntur h. Al. *Laterem*, i. e. tabulam quadratam instar lateris. Metaphora qualis Exod. 24. 10 i. Vide & Ezec. 10. 1 k. Vel, abacum, & in pulvere facta est *oratio* l. ¶ *Pones eum coram te*] More scilicet ejus qui aliquid est descripturus m. ¶ *Et describes*; sic o. P. וְיִסְּרֵךְ] *Et sculpe*, M. Ca. sic Ti. *Et exarabis*, Mo. *Et delineato*, Pi. Ar. sim. Ch. nempe plasticâ arte, quam hic Prophetæ, ut architecturæ peritissimus, didicerat n. Puerilis ludus hic videri possit. Sic & Sacramenta primo intuitu levia videri possunt: sed vis posita est in Dei mandato & promissione. Sola Dei auctoritas, quæ nobis sufficere debet, ea distinguit ab inanibus spectris o. Jubetur Prophetæ vaticinari, ut verbis, ita & signis, factisque insolentibus p; ut prædicationes essent expressiores atque illustriores q. Locum in quo hæc gesta sunt privatum fuisse patet, 1. ex mandato Dei sub finem cap. præc. 2. ex natura typi, quem in propatulo non potuisset tam commodè exhibere, ubi non potuit tam diu cubare, aut vincus esse, &c. r.

2. *Ordinabis—obfidionem*] Effinge figuram obfidionis circum urbem †. ¶ *Munitiones*, P. Pi. M. *turrim ligneam*, Mo. G. La. Me. T. Pra. ex K. de qua vide Vegetium 4. 17. & ambulatoriam, quæ muros aut æquabat, aut excelebat; in qua machinamenta erant quibus aut tela torquebantur, aut mœnia verberabantur. Vide Josephum de hac obfidione. ¶ *Et, &c.* ¶ *Et funde*, vel *fundes*, Mo. P. M. &c. *Et comporta*, vel *coacerva*. Vox *effundere* sign. quod effunderent terram in fossas ut complerent eas, sicque tumulum excelsum erigerent unde murum conscenderent. ¶ *Aggerem*] Quo scilicet se Chaldæi a telis tueantur. ¶ *Arietes*] Ità Mo. P. M. Pi. &c. Ità dicta trabs quæ, pendens ex funibus, & retrorsum ab obfidentibus repulsa, ferro in fronte instar cornu prominente, quasi aries mœnia dejiciebat. Et sanè si arietem machinam bello Trojano invenit Epeus, non mirum erit si tanto post tempore frequens ejus fuerit usus. At Vitruvius Carthaginensibus in Gadium oppugnatione initium reperti tribuit, consummationem Cetræ Chalcedonio. ¶ *Præmores exercitus*, J. T. *Castorum duces* intelligit Chaldæus hic, & Ezech. 21. 22. quem K. sequitur †.

3. *Sume tibi sartagine ferream*] Ità P. M. &c. i. e. patellam planam, & non concavam, vice cratis fume, postquam tutus lateas, & velut hostis urbem oppugnes. Aut intelligit Propheta crates illas ferreas quibus tormenta bellica commoventur: aut, duritiem cordis & nigrorem iniquitatum eorum. *Ferream*, i. e. atram & duram, qualia erant peccata Judæorum. Videtur Ezechiel reipsa sartagine sumpsisse, non autem in latere pinxisse. Sed quid significat hæc sartago? Resp. 1. Combustionem urbis; vel, gravissimos civium cruciatus, quorum instrumentum est sartago, in qua etiam homines friguntur. Vide 2 Mac. 7. 5. & Jerem. 29. 22. *quos—fruxit*, &c. Resp. 2. Exercitum Chaldæorum, cujus signum erat [ut ad Jerem. 1. notatum] prævius ignis, vel in olla succensa, ut Jer. 1. 13. vel in sartagine, ut h. 1. ¶ *Pones eam in murum ferreum* (i. e. ut sit loco muri ferrei: ad figurandum decretum Deide excidio Hierosolymæ firmum esse:) *inter te & civitatem*] Propheta in hac re Deum repræsentat, qui peccatis intercedentibus impeditur quod minus populum respiciat. ¶ *Et obfirmabis faciem, &c.*] i. e. Eris animo obfirmato, severo & implacabili vultu, quasi judex inexorabilis. Vide Psal. 34. 16. Prov. 21. 29. Irato vultu sartagine aspicias, quomodo Deus peccata Judæorum. ¶ *Et erit in obfidione, &c.*] Perge in figuranda obfidione, ut quæ diu sit duratura. ¶ *Signum est, &c.*] Vel obfidionis, vel excidii, Hierosolymæ. Invidebant exules fratribus Hierosolymæ manentibus. At, inquit, magis tolerabile est exilium quam ferre obfidionem.

4. *Et tu dormies*; ità o. דרמי] *Dormi*, P. Verum non tamdiu dormivit, sed vigil decubuit. *Face*, vel *cuba*, M. Mo. Ti. Ca. Ch. Ar. catenis gravatus. *Cubatio* hæc Ezechielis significat, vel, 1. patientiam Dei summam, ac Deo molestissimam, in spectandis peccatis. Vel, 2. animum sollicitum & anxium militum vel obfidentium, vel etiam tutantium, urbem: nam utrorumque personam hic sustinebat Propheta. Vel, 3. poenam & captivitatem [Judæorum.] Valde enim molestum est in unum & idem latus semper incumbere. Captivi non possunt se huc illuc convertere. Qu. Num verè hoc contigit, an per visionem tantum? Resp. 1. In visione. [Probant.] 1. Alioqui miraculum hic est fingendum: natura enim non patitur ut tamdiu hoc præstet aliquis. Resp. Non tamdiu dormivit, sed cubavit; nec quidem totos dies, sed per solas noctes. Durum quidem hoc fuit, (ut par erat, ut gravissimos obfidionis labores & angustias & repræsentaret, & populo persuaderet;) sed vel patientiâ, vel necessitate, tolerandum: ut in ægrotis videmus, qui diu incumbunt in latus, aut supini jacent. Vidi quendam amentem, (qualem Prophetam esse putarunt, ideòque ligarunt,) catenâ ligatum, nudum in latus idem decumbentem totos dies noctesque per annos plures 15. Vidi ego paralyticum nobilem, qui mirâ patientiâ per 16 annos supinus jacebat. Adde quod Deus, qui hoc jussit, illi

vires & constantiam addidit, ut hoc ferret. 2. [A par. Visio erat de Cherubinis & de volumine vorato. Resp. Differentia est in stylo: ibi dicitur, *Similitudo erat throni, animalium, &c.* hic, *Tu dormies, &c.* 3. Ab Ezech. 8. 1. Anno 6. mense 6. & 5. mensis, sedebat Propheta domi suæ, &c. Atqui nondum exacti erant dies dormitionis: nam à 5. die 4. mensis 5. anni, ad 5. diem 6. mensis 6. anni, sunt dies 413; tempus verò dormitionis super utroque latere est dierum 430. Ità deerunt 17 dies. Ergo vel mandatum non implevit, vel non accepit. Resp. Enervatur hoc, si dicamus 5. annum fuisse embolismicum, five intercalarem, in quo scilicet intercalatus est mensis, adeoque numerabantur menses 13. Embolismus enim cadere 3. vel 2. quoquo anno apud Hebræos certum est. Resp. 2. Revera hoc gestum est: portentum enim hoc erat, ideòque aliquid adspectabile esse oportuit; ut homines qui verbis non fuerant persuasi, rebus visisque mirabilibus convincerentur. Deinde, factum hoc dicitur *in oculis*, non modò Ezechielis, sed & aliorum, v. 12. ¶ *Super latus tuum sinistrum*] Quo significat decem Tribus prius in captivitatem abductas: vel, 1. utpote minus dignas; sinistrum enim debilius est dextro: vel, 2. quia Samaria, caput illarum, sita erat ad sinistram respectu Jerusalem. ¶ *Et, &c.* ¶ *Et pones* (vel, *Et pone*, P. M. Calv. &c. vel, *Quum imposueris*, J. T.) *iniquitatem domus Israel super illud*, Mo. P. M. &c. vel, ei, J. T. &c. *Pones*, i. e. quasi onus tibi imposuisses, non secus gravaberis poenâ quam eorum gratiâ sustinebis. *Pones*, ut, scilicet, sic jacendo per 390 dies feras, vel potiùs, ferendo repræsentantes, poenam illis debitam. q. d. Hæc ratione videberis quasi portare iniquitatem Israelitarum, non ut eam expies, sed ut repræsentes. Per *iniquitatem* hic intelligunt, vel, 1. poenas, dolores & afflictiones Israelitarum iniquitati debitas; exilium & servitutem quam illi subierunt: ut patet ex verbo [sequente] *portandi*, quod, cum hominibus tribuitur, significat, sustinere, pati, &c. Vel, 2. culpam: tempus enim supplicii non congruit. [De quo statim videndum.] Adde quod cubatio in unum latus obstinatum in peccando animum optimè adumbrat. [Quid *Israelis* nomine intelligit, fusiùs infra discutiendum est.] ¶ *Número* (vel, *Numerum*, Mo. vel, *Juxta numerum*, vel, *Pro numero*, P. Pi. Calv.) *dierum, &c.*] Ità M. Ti. J. T. &c. Tot dies eorum nomine jacebis, quot annis illi deliquerunt, & punientur. [Sed de his vide ad finem v. 6.] Ex diebus intelliges per quot annos ego illorum peccata tacitus pertulerim. Nam dies Ezechielis dati sunt pro totidem annis Divinæ patientiæ, ut statim sequetur. ¶ *Assumes, &c.*] i. e. Feres in signo.

5. *Dedi* (vel, *do*, J. T. Ca. vel, *constitui*, Calv.) *tibi annos, &c.*] Ità M. P. Mo. q. d. Verti tibi annos quibus illi peccaverunt in dies: h. e. Tot diebus decumbes quot annis illi peccaverunt, ad repræsentandam poenam Israelitis debitam. Impero tibi ut tot dies cubes ante sartagine illam per quot annos illi peccaverunt idololatriâ suâ. Tot dies poenæ decerno pro totidem annis iniquitatis.

6. *Et, &c.* ¶ *Et consummabis hæc*, Mo. o. *Et expleti hi*, P. Ti. sim. M. Ca. Ch. Ar. *Quumque absolutus eris* (sub. dies, Pi.) *illos*, J. T. Pi. Nempe, quum restabunt adhuc 40 dies, ex collat. v. 5. & 9. ¶ *Dormies, &c.* ¶ *Et jacebis super latus tuum dextrum secundò*, Mo. M. &c. Transpositio, pro, *Alteram cubabis, idque in dextrum latus*. *Super dextrum, &c.* Vel, 1. ut eo, utpote latere digniori, significetur Judas & Benjamin, in quorum solo Templum. Vel, 2. ut significet, Deum mitius acturum cum Judæis quam cum Israelitis, quos abjecit sine spe restitutionis. Durior autem conditio cubatu in sinistram latus quam in dextrum intelligitur. ¶ *Diem pro anno, diem, inquam, pro anno*] Non caret tanta repetitio mysterio. Querebantur Judæi se injustè puniri; vel saltem, gravius quam merebantur, &c. Ostendit ergò summam Dei clementiam, qui anni totius errata unius diei supplicio compensat. Quærendum jam de annis iniquitatum domus Israel & Juda. Quæstionem hanc difficilem multa reddunt. 1. Ambiguitas vocis דרמי, quæ & culpam,

culpam, & penam, sign. unde alii ad tempus prævaricationis, alii ad tempus supplicii, annos hos referunt. 2. Varia acceptio nominum *Israel* & *Juda*. 3. Chronologorum discrepantia in computandis annis Regum, tum Babyloniorum atque Persarum, tum *Juda* & *Israel*. Hinc difficultas hæc multis insuperabilis visa est. Justa autem ratio horum annorum non à principio hujus temporis, sed à fine vel exitu illius, commodè investigari potest. Finem autem eorum statuunt, vel, 1. in anno quinto à captivitate Jechoniæ. Vel, 2. in altera populi transportatione, quum Rex Sedecia captus est, h. e. anno sexto ab hac Prophetia. Sed hæc sententiæ argumento totius Prophetiæ repugnant, & imprimis typo cap. 10. & 11. quia semper Ezechiel respexit ad tempus excidii urbis & Templi: vide Ezech. 5. 4. Vel, 3. quod verius, in anno quinto à deportatione Sedecia. Varietas hæc est in Græcis codicibus: quorum alii legunt 150, (ut Polychronius constanter legit,) alii, & plures quidem, 190, dies, (ut habet Theodoretus.) Sed, consideratis cæteris editionibus, invenimus esse 390 dies, & sic habent Aq. Sym. & Theodotio, & ipsi. nempe in codicibus non depravatis. Hi autem anni 390 sunt à lapsu Salomonis ad deportationem decem tribuum per Salmanasarem, per quam illarum tribuum homines gens esse desierunt. [Quod mirum viro eruditissimo excidisse, quum apud chronologos certissimum sit, nè 300 annos inter illa intercessisse.] *Israel* hæc sumitur pro decem tribubus. [Annos autem non eodem modo numerant.] 1. Per annos iniquitatis intelliguntur anni captivitatis Israeliticæ: illi autem anni 390 incipiunt à prima captivitate decem tribuum per Teglatphal. sub Phacee Rege *Israel*, 2 Reg. 15. 29. vel potius, per Pul sub Manahem, 2 Reg. 15. 19; & finiuntur anno 28. Assueri, five Artaxerxis Mnemonis, qui omnes Judæos liberavit. Anni autem 40 numerantur à primo anno Jechoniæ, qui se dedit Nabuchodonosori, ad 1. annum Cyri. Sed horum utrumque magis ad Judæos quàm ad decem Tribus pertinebat; nec eas à captivitate, sed tantum à morte, liberavit. Deinde, captivitas Judæ laxata est ante Artaxerxem: captivitas decem tribuum necdum finita est. 2. Per annos iniquitatis intelliguntur anni quibus durabat idololatria, 1. in *Israele*, per annos 390; quorum 149 sunt à primo anno Abimelech ad ultimum annum Heli, reliqui autem 241 à primo anno Jeroboami usque ad annum nonum Osee, quo Regnum *Israel* eversum est: 2. in *Juda*, per annos 40, qui sic numerantur. A primo anno Manassis ad annum 16. (Reliquos ejus annos omittunt,) [utpote in quibus Deum coluit, &c.] Deinde, duo anni Ammonis: denique, (Joachim enim prætereunt,) 22 anni Joacim & Sedecia. Sed gratis, & præter ordinem chronologiæ, & morem Scripturæ, hos annos ita intercalant. Porro, idola colebantur & ante Abimelechum, Jud. 2. 11. & ante Manassen, nempe ab Achazo & Salomone. [Hæc de prima sententia: secunda sequitur, cui tamen nonnulla præmittenda sunt.] 1. Per *Israel*em hæc intelliguntur, non decem, sed duæ, Tribus; quæ post decem tribuum captivitatem, ut *Juda* appellantur, ita & *Israel*, à Jeremia, Sophonia, Aggæo, Zacharia, atque ipso Ezechiele: ut Ezech. 5. quæ vocatur domus *Israel* v. 4. vocatur *Jerusalem* vers. 5. Sic *Israel* pro *Juda* ponitur Esa. 46. 13. Dabo in Sion salutem, & *Israel* gloriam meam; & Esa. 48. 1. Nec mirum, quum tandem commisti sunt *Israel*itæ cum Judæis in Judæa; quod multi ex reliquis tribubus confluisse constat ex 2 Par. 11. 13, 16. & 15. 9. & 30. 11, 18. & Jo. Antiq. 8. 3. Et quis dubitet, grassantibus Assyriis, *Israel*itas, extrema omnia timentes, ad cognatum sibi populum fugisse? Ut verisimile sit non pauciores *Israel*itas quàm Judæos ibi confedisse. Utrique autem hæc *Israel* potius quàm *Juda* vocantur, quia in *Israele* cœpit, vixit & perduravit iniquitas quæ hæc punitur, putà idololatria, atque inde manavit ad Judam. Decem verò Tribus hæc non intelligi constat, tum, 1. quia illæ ante 130 annos abductæ sunt: ut quid ergò everfis minaretur obsidionem? aut quorsum obsidione Hierosolymæ puniatur illarum iniquitas? Tum, 2. ex v. 13. hujus capitis, Sic comedent filii *Israel*, &c. nempe Judæi pro-

pediem per Chaldæos obsidendi: nam *Israel*itæ id ante multos annos fecerant. Unum huic sententiæ obstare videtur, quod *Israel*is hæc meminit seorsim à *Juda*, & aliud pro *Israele*, aliud pro *Juda*, tempus assignat. Verùm vox *Jude* non largè sumitur hoc loco, ut aliàs solet, pro Regno Judæ, in quo & Benjamin includebatur; sed strictè, pro tribu Judæ, quæ semper primatum inter cæteras tenuit: & domus *Jude* hæc significat antonomastice domum, seu familiam, Regiam. Nec novum est, Reges *Juda* vocari domum *Juda*. Esa. 22. 21. Erit quasi pater habitantibus *Jerusalem*, & domui *Juda*; h. e. popularibus, & Regiæ familiæ ducibus. Hic autem unus Manasses significatur hoc nomine, qui adeo impius fuit ut hanc antonomasiam jure meruerit, & ob ejus unius peccata Deus inexorabilis esset, 2 Reg. 23. 26. & 24. 3. [Alia insuper præmitti debent, quæ hæc sequuntur.] 2. Argumentum hujus tragediæ esse urbis *Jerusalem* obsidionem, ut disertè significatur v. 7. 3. Prophetam hæc sustinere personam, & obsidentium, v. 7. ubi brachium nudare, &c. præcipitur contra urbem; & obsessorum, v. 10, 11, 12. 4. (in quo totius difficultatis solutio consistit,) Non solum urbis obsidionem representari Vatis decubitu, sed etiam excidium: illam, decubitu 390 dierum in sinistrum latus; hoc, decubitu 40 dierum in dextrum latus. Hoc ita esse patet ex v. 9. ubi jubetur 390 panes, &c. sibi facere, singulosque in pondere factos comedere, &c. Cùm ergo totidem dies jacuerit in sinistrum latus, panesque sibi paraverit; consequens est, 40 diebus reliquis, quibus in latus dextrum decubuit, alium manducasse cibum, qui scilicet sibi à familiaribus parabatur, & quidem sine mensura vel pondere. Quo significatur, urbe captâ, captivos, licet miseros, minus tamen fame pressos esse quàm antea. Et veritas hæc vaticinio planè convenit. Nam per 390 dies urbs obsessa est, ut patet ex 2 Reg. 25. 1. Jer. 52. 4. ubi urbs obsideri cœpta dicitur anno nono Sedecia, decimo die decimi mensis, & capta undecimo anno, quarti mensis die nono. Obj. At sic obsidio duravit per 17 menses. Resp. Omittit Ezechiel quatuor menses in quibus Chaldæi, solutâ obsidione, Pharaoni occurrerent, &c. atque ita supersunt menses circiter 13. Dies porro 40 quibus excisa & vastata est *Jerus.* colligimus ex 2 Reg. 25. 3, 8. & Jer. 52. 6, 12. ubi urbs die nono mensis quarti capta est; die verò decimo mensis quinti incensum est Templum: intermedii ergò fuerunt dies 30: quibus adde dies 10, quos facile victor Chaldæus insumpsit in tot domorum & murorum everfione, habemus 40 annos quos quærimus. 5. Quærendum quid sibi vult illud, *Diem pro anno dedi tibi*: an scilicet diebus decubitus respondeant totidem anni poenarum futurarum, ut plerique volunt; an verò peccatorum præteritorum. Posterius constanter assero: dies poenarum sunt; anni verò, culpæ; ut sensus sit, *Diem pro anno dedi tibi*, h. e. Tibi sustinendos imposui tot afflictionis & famis dies, quot annis impunè peccarunt *Israel*itæ. Itaque brevissimum supplicii tempus prædicitur ob scelera per multa secula protracta. Id colligo ex verbis. Propheta decumbens, populūque obsessum ita referens, nomine populi audit, *Diem pro anno dedi tibi*; quia populus ipse accepit dies totidem oppressionis & famis [tempore obsidionis scilicet] pro annis iniquitatis. Quod si anni futuri essent poenarum, è converso dixisset, *Annum pro die dedi tibi*, i. e. Quot diebus tuus decubitus duraverit, tot annis illi poenas luent. Præterea, non bene responderet poena poenæ, cùm Deus non puniat bis in id ipsum; sed potius, poena culpæ. Cùm igitur dies decubitus atque etiam obsidionis & everfionis urbis sint poenarum, consequens est, non fuisse impositos in signum alterius afflictionis gravioris, sed in ultionem impietatis. [His præmissis, succedat altera sententia, quæ sic se habet.] Hi anni 390 inchoandi sunt, vel, ab anno 27. Salomonis, quo in idololatriam lapsus est; vel, à bipartita Monarchia, five ab initio regni Roboam & Jeroboam, quum defecit totus *Israel* à Deo ad idololatriam, de qua 1 Reg. 14. 22. 2 Par. 12. 1. terminantur autem in excidio urbis & Templi; vel, in captivitate Joacim & Jechoniæ, quæ initium erat excidii ejus, licet Sedecias postea regnavit; vel, in ultimo anno Sedecia.

[Com-

[Computatio annorum videri potest in Jun. vel Pol. vel San. vel etiam in libris Regum, unde facile desumi potest.] Si autem nonnulli anni fortè deficerent, id parum curant Interpretes in magno annorum numero, [qui, ad rotundationem numeri, ut loquuntur, plenius exprimi solet;] quum, v. g. anni incepti interdum numerentur, interdum omittantur P. Anni porro 40 domus Judæ, i. e. Manassis, sic colliguntur 9. Manasses regnavit annos 55. Ipse & populus Juda non incunte ejus regno, sed longius progresso, ad summam illam impietatem pervenisse videntur. Dentur decem anni captivitatis ejus, post quam non diu superstes fuit, sed 5 adhuc annos regnasse videtur. Ità supersunt 40 impietatis anni. [Alii aliam computationem instituunt.] Anni 40 numerandi sunt à renovato per Josiam foedere, ad excidium urbis & Templi. Josias regnavit annos 31, foedus instauratum erat anno ejus 18. supersunt ergo anni 13: his adde 11 Jehoiakimi, 11 Sedeciae, & 5 annos à captivitate Sedeciae, quum reliquæ deportatæ sunt, habes 40 annos. [Sed adversus utramque computationem sic insurgunt alii;] Hoc pacto hi 40 anni includuntur intra 390 annos, à quibus Propheta eos divellere videtur. Resp. 1. Annos 40 ab annis 390 non divellendos esse constat, tum, 1. ex v. 9. ubi dicitur tantum 390 cibarium sibi comparare jussus est, ideoque tot diebus utrique lateri incumbere debuit: tum, 2. ex temporum ratione. Nam cum mandatum hujus symbolicæ prophetiæ Ezeciel acceperit die duodecimo mensis quarti anni quinti, altera verò prophetia Prophetæ exhibita est anno sexto, mense sexto, die quinto; non potest ille dierum numerus (nempe 430, qui ex 390 & 40 simul computatis exsurgit,) ex spatio quod minus est mensibus 14 consistere. Resp. 2. Non propriè hic respexit Deus ad novi temporis institutionem, sed ad novæ causæ accedentis declarationem. Voluit ergo Deus ostendere, quod sicut Israelitas exilio punivisset, ità etiam certò puniret Judæos, quantumvis ob foederis sub Josia renovationem sibi blandirentur: quia nimirum ipsi nequaquam tunc resipuerunt, sed, in defectione potius persistentes, iram Dei inde magis provocarunt. Resp. 3. Anni hi 40 seorsim numerantur, non quia alii erant ab annis 390 prævaricationis Israel; sed quia malitiâ insigniores fuerant, ideoque quasi duplices: & quia unica causa erant irrevocabilis Dei sententiæ de excindenda Jerusalem, ut constat ex 2 Reg. 23. 26. & 24. 3. 7. Et ad obsidionem, &c.] q. d. In hoc tuo decubitu, laterem in quo delineasti obsidionem Jerusalem fixè intueberis; ut significes, hæc omnia quæ facis portentum esse arctissimæ obsidionis. ¶ Convertes, &c. [וָרָוּ] Obfirmabis (vel, dispones, vel præparabis, V. vel, stabilies, Pra. vel, diriges, M. V. Calv.) faciem tuam, P. &c. vultum scilicet hostilem & minacem. ¶ Et brachium tuum erit extentum, [וְיָדְךָ מְרֹמָה] Exsertum, Ti. sic Ca. discoopertum, Mo. P. &c. nudatum, Pi. G. sic JT. Calv. nempe quò sis expeditior. Mos hic pugnantibus illo tempore; ut etiamnum Africanis & Indis. q. d. Pallium tuum rejice in alterum latus, ut habeas brachium expeditum. Significat hic strenuam imperii executionem: tum animi constantem affectionem & studium, tum operationem diligentissimam. Sensus loci, q. d. Tam vultu atroce obverso in Hierosolymam, quàm brachio nudato, oppugnatores imitare. Describit a-lacritatem obsidentium Jerusalem. ¶ Et propheta-bis, &c.] Non verbis, erat enim mutus, ut patet Ezec. 3. 26. sed hisce factis. Signis istis res futuras præsignificabis, & mala omnia ei eventura prædices. 8. Ecce, &c. [וְהָיָה עָלֶיךָ עֲבֹתֵי וָוֶן] Et, ecce, dedi super te (vel, indo tibi, JT.) funes, &c. Mo. P. &c. Ligatus erat Propheta, vel, 1. tanquam infans, à propinquis; vel, 2. à Deo, jubente ut immotus maneret. Propheta hic gerit personam, vel, 1. civitatis & civium mox obsidentorum & vinciendorum: [vel, 2. obsidentium;] q. d. Deus tum funibus potentiae suæ, tum etiam funibus Regis Babyl. id est, auctoritate & mandatis illius, ità coerciturum & constricturum esse ad obsidionem militares copias, ut nè pedem movere possint donec voluntatem illius exsequantur sint. Ità testatur decreti Divini firmitatem, & prophetiam hanc

certò implendam fore; ac, licet Chaldæi ob rumorem adventus Regis Ægyptii ad menses aliquot coeptam obsidionem essent soluturi, ipsos tamen redituros, ac non discessuros ab obsidione nisi occupatâ urbe, &c. Pol. Al. Adhibebo tibi funes, &c. i. e. Suggestam tibi vires ad perseverandum in isto cubatu. Loquutio metaphorica, qualis Ezec. c. 3. v. 25. ¶ Dies obsidionis tua; ità Pi. Mo. JT. &c. [וְיָדְךָ מְרֹמָה] Obsidionum tuarum, P. Pol. V. Plur. num. utitur, vel, quod obsidio illa futura erat diuturna; vel, quod solvenda esset circiter tres menses, ob rumorem Regis Ægyptii.

9. Frumentum & hordeum, &c.] Prædicat famem futuram, tempore obsidionis. Miscellaneous panis signum est inopie. In obsessis urbibus non solent panes ex solo tritico, sed multis rebus aliis admixtis, fieri, quod diutius protrahantur alimenta. ¶ Et, &c. [וְיָדְךָ מְרֹמָה] Et fabam, & lentem, & milium, Mo. sic M. P. Ti. Ar. &c. Quæ ad panem conficiendum minus apta erant. ¶ Et viciam; ità Ar. P. Ti. Ca. [וְיָדְךָ מְרֹמָה] Et speltam, Mo. & speltam, Ch. M. & olyram, o. Est olyra genus ζείας, teste Herodoto. Equis solitum dari ex Homero discimus. Tamen apud gentes inopes etiam panem inde factum docet Herodotus. Chaldæus habet, [וְיָדְךָ מְרֹמָה], quod zeam significat, ut videre est Exod. 9. 32. ¶ Mittes ea in vas unum] Non in diversis singula; sed confusè in uno omnia, ut in obsidione fit. Farraginem inde facies. ¶ Numero (vel, pro numero, Pi.) dierum, &c.] i. e. Qui sufficere possint in dies 390, ut sequitur P. ¶ Trecentis & nonaginta diebus] Qu. Cur horum meminit, non item 40? Resp. 1. Videtur ergo de sinistro tantum latere loqui. Sed verius est, cum de utroque latere loqui. 2. Priores tantum dies numerat, quia plures erant, & ferè universa summa. Ex illis autem conjectandum reliquit qualis etiam esset cibus per 40 dies. 3. De illis 40 tacuit, quia consecuti sunt captam urbem: five, quod cibus tunc deficeret, ut patet ex 2 Reg. 25. 3. five, quod tunc Prophetæ liberum erat comedere quid & quantum vellet: nec enim captâ urbe cum fame, sed cum igne, rotâ, aliisque tormentis, pugnandum erat. 4. Sub diebus 390 intelligit & 40, vel, à pari; vel, per synecdochen: nec enim per tot dies jejulare poterat.

10. Cibus—erit in, &c. [וְיָדְךָ מְרֹמָה] In pondere (vel, ad pondus, sub. determinatum & finitum, V. vel, secundum pondus, Ti. q. d. Non quantum voles, sed certo pondere, ut in magna fame obsessæ urbis fieri solet.) viginti siclorum, P. sim. M. Ti. Mo. o. Sy. &c. vel, stateres, Vulg. Ch. i. e. Panis in diem tibi erit qui minus aliquantò librâ pendat; cum in nervum conjectis ex lege 12 Tabularum libra farris in diem daretur. Significat famem in obsessâ Jerosolyma. Jubeat Prophetam tenuiter victitare. Sicli 20 efficiunt vel, 1. decem uncias; nam siclus quatuor dragmas ponderabat, & dragmæ 8 unam efficiunt unciam: vel, 2. quinque uncias. Id forsan voluerunt Theodor. & Polychron. scribentes 20 stateres valere 5 (quod scriptores depravarunt in 3) uncias; quæ sunt ferme tertia pars libræ: nam siclus communis, prout hic intelligendus est, pendit quadrantem unciam. Sic vixit Propheta sine ullo alio opsonio, ut gravitatem famis in Jerus. ostenderet. ¶ A tempore usque ad tempus] [Id variè intelligunt.] 1. Ab anno in annum. 2. A principio 390 dierum usque ad finem, quolibet die panem unum. 3. A tempore determinato unius diei ad tempus determinatum alterius diei; q. d. toto die naturali: certo momento temporis in dies singulos. 4. A vespere in vespere. 5. A meridie in meridiem. 6. A mane ad meridiem, & à meridiem ad vespere. q. d. à tempore prandii ad tempus coenæ. Significat, Jerosolymitanos comesturos in obsidione non quantum aut quando vellent, sed demensâ quantitate & stato tempore, &c. ut Jer. 37. 21.

11. Et aquam] Non vinum, recreandis oppressis. Hostes quascunque poterant aquarum venas interciderunt, ità ut ejus quoque rei penuria esset obsessis. ¶ Sextam partem Hin] Partem tertiam hemina: trientem Romani sextarii, (nam Hin continebat duos Atticos, vel sextarios Romanos;) vel, quantum caperent 12 testæ ovorum: vel, medicam selibram, five uncias sex,

sex, aquæ. Potus respondebat cibario^a. Hæ mensuræ cibi & potus non tam vires augebant, quam mortem prohibebant^b; nec tam homines exsatiabant, quam irritabant, vitamque eis ad sensum majoris ægritudinis producebant^c.

12. Et, &c. "וְיִשְׂרָאֵל" Et (vel, Præterea, G. Cæterum, Pi.) libum (vel, placentam, M. Ti. vel, quasi placentam, V. sic JT. Pi. i.e. vel, 1. tali figurâ formatam^d: vel, 2. ut antea solebas vesci placentis^e; q. d. perinde in deliciis habebis, acsi placenta esset hordeacea; quam olim bene confectam in deliciis fuisse docet Athen. Dipnosophist. 14^f. Vel, tanquam panem subcinericium, P. M. & horridum^g; non clibano coctum, sed sub cinere^h; vel, 1. ob festinationem, & instantiam hostium, ut Exod. 12. 34ⁱ: vel potius, 2. ob instantiam urgentis famis^k.) hordeorum (vel, hordeaceum, five hordeaceam, P. M. Ti. &c.) comedes illum, vel eam, Mo. JT. Pi. &c. sub. placentam, quam tibi paraturus es, vers. 10. Hoc 40 illis diebus secundæ cubationis, ut intelligant Judæi quid peracto obsidio expectandum habeant^l.

¶ Et stercore, &c. "וְיִשְׂרָאֵל" Et ipsum (vel, Ad illam porrò quod attinet, Heb. Et illa, Pi.) in stercorebus (vel, ad orbes, JT.) egestionis (vel, excrementi, P. M. Ti. JT. Pi.) hominis coques illum, Mo. &c. Non vult illini stercore panis, ut cum eo comedatur, uti vulgus autumat: sed tantum eo coqui^m. Significat lignorum inopiamⁿ: q. d. Tanta erit & pecoris & ligni egestas, ut ex oleto ignem facturi sint, sicut quædam gentes ex boum egestu^o. Utentur stercore humano siccato ad coquendos panes; ut rustici pro ligno utuntur vel stercore boum, vel cespite P. ¶ In oculis eorum ¶ Ut hoc signo suam futuram miseriam intelligant^q. Hinc constat rem hanc gestam fuisse, non visionem, &c.^r

13. Sic comedent filii Israel i.e. Vel, 1. decem Tribus. Postquam locutus est de expugnatione Hierosolymæ, jam adjungit, filiis Israel paratam esse suam mercedem; quia Deus justus est vindex utriusque populi^t. Vel, 2. Judæi, per synecdochen integrit. [Vide fusè dicta ad finem v. 6.] ¶ Panem suum pollutum ¶ Vel, 1. quia vario semine factus erat, idèque immundus, ut de agro dicitur Levit. 19. 19^v. Sed, 1. Nil ibi statuitur de pane. 2. Nec Ezechiel hæc legese excusavit^u. 3. Propheta postea jubetur, non semina mutare, sed firmum, &c.^v. Vel, 2. ex contactu oleti: Deut. 23. 14^z. ¶ Inter gentes, &c. ¶ Repugnare hoc videtur iis quæ diximus, vinculis, pane gravi, &c. adumbratum esse statum Solymitanorum à Chaldæis obsefforum. At hic passuri dicuntur hæc, non in obseffa urbe, sed inter gentes ad quas captivi relegabuntur^w. Resp. Hoc fecerunt inter gentes, sc. inter Babylonios^x, cum ab illis obseffi sunt^y.

14. Ab, ab, ab, "אֲבָב" Abab, V. Calv. vel, Hem, Calv. Est interjectio deprecativa. Chaldæus, Suscipe deprecationem meam: LXX & Sym. ὑποψεύσθαι, (Nequaquam:) Th. ὁ, (O.) ¶ Morticinum (i.e. Pecudem fato suo mortuam; vide Deut. 14. 21^z.) & laceratum à bestiis (Vide Exod. 22. 31. Levit. 17. 15^f.) non comedi ¶ Per synecdochen designat omnes cibos immundos^z. Argumentatur à majore ad minus: q. d. Si carnem immundam nunquam comedi, quomodo comedam panem stercore coctum^{aa} ¶ Ab infantia, &c. ¶ A juventute mea; ex quo ratione uti cœpit. ¶ Non est ingressa, &c. ¶ i.e. Nihil edi Lege vetitum. Vide simile Act. 10. 14. Vult dicere, Si cæteris abstinui per Legem immundis, nē cogar uti re per naturam immundā^{ab}. ¶ Caro, &c. "בָּשָׂר" Caro abominabilis, M. Pi. vel, corrupta, Ti. V. immunda, Ca. rancida, V. Calv. rei putridæ, Mo. rei immunda, P. putrefacta, h. e. detestabilis, animalis immundi^c: Heb. abominationis, h. e. cujus esus interdictus^d: βέβηλον, (profana,) o. in G. In quibusdam libris Græcis est, κρέας ἁγίων, (pridianum.) Nempe, de sacrificiis pro gratiis Deo agendis vetitum pridianis vesci, Levit. 22. 30^m.

15. Dedi (vel, Do, Pi. Sy.) tibi (q. d. Hoc quidem tibi remitto singulari beneficio; sed populo de pœnis quas adumbrant hi typi nihil omnino remitteturⁿ.) finum boum, &c. ¶ Nempe ita ut boum egestus significatur sit oletum^o. Significat leviora mala. Bonus est Dominus, & supplicum precibus faciliē flectitur P. Mitigat Deus sententiam suam, mavultque derogare suo decreto, quam servulum suum contristare^q. His tamen

finis immundus erat. Itaque fixum ostendit suum decretum esse Deus, quod scil. Israelitæ polluerentur, &c.^r Calv.

16. Conteram baculum panis i.e. Vel, 1. Adimam pani vim five facultatem alendi^t, ut patet ex collat. Lev. 26. 26. unde hoc mutatus est Propheta, ubi ait, comedes, & non satiaberis. Panis non nutrit propriâ & intrinsecâ virtute, sed ex gratia & ordinatione Dei, Deut. 8. 3. Matt. 4. 4^t. Quâ benedictione Dei subductâ, panis imbecillis fit, acsi homo baculum, quo nititur, amississet^v. Vel, 2. Tollam ipsum panem nutrientem^w; vel, copiam annonæ, unde paratur panis^x: ut patet, 1. ex Levit. 26. 26. ubi non de evanido, sed de deficiente, pane sermonem esse constat^y; 2. ex verbis proximè seq^z. Sensus, Faciam ut desit panis, qui est hominis sustentaculum, &c.^{aa}, ut o. vel, &c.^{ab}, ut Sym. & Th. live quo corpus sustentatur^b. Efficiam ut Jerosolymitani penuriâ panis laborent, quo confortantur vires hominis^c. ¶ In pondere ¶ Appensum, & quidem tenuiter^d. ¶ In solitudine ¶ i.e. Solliciti de cibo temporis futuri^e.

17. Ut, &c. "וְיִשְׂרָאֵל" Ut (vel, Præterea, Ti. Ed quod, M. V.) careant (vel, deficiantur, Pi. deficient, Ti.) pane & aquâ, Mo. P. &c. Istud refertur ad initium præcedentis versûs^f. Vide hic non de futilitate, sed de defectu, panis sermonem esse^g. [Alii aliter sentiunt.] Duplex h. l. est modus famis: 1. quod Deus pani vim altricem adimet, vers. 16; 2. quod ipsum panem subducet, aut parcissimè subministrabit^h. ¶ Corruat, &c. ¶ [Sensus loci,] qu. d. Postremò, post longos pastus tenues, hic & illic exanimis cadat præ fame ac sitiⁱ. ¶ "וְיִשְׂרָאֵל" Et obstupescant, vel obstupescant, (vel, devastabuntur, M.) singuli, JT. vel, inter se, V. vel, unusquisque (vel, alter, P. vel, vir, M.) & frater ejus, Mo. M. vel, ad alterum, P. vel, cum altero, Pi. h. e. Mutuò se respiciant tanquam attoniti^k. Vel, ad, five apud, fratrem, La. ex Vulg. i.e. Cum ad eum ibit ut mendicet panem, fame corruet^l. ¶ Et contabescant ¶ i.e. Fame marcescant, indèque ortâ lue & peste putrescant^m. Aut, si qui supersint, ii vix ossibus hæreantⁿ. ¶ In iniquitatibus suis ¶ Obstinati scilicet^o. Vel, ob peccata sua P.

CAP. V.

1. Gladium (vel, cultrum, Pi. cultellum, Ca.) acutum ¶ Ità Mo. P. M. &c. i.e. novaculam^a, ut mox exponit^b. Metaphora καλὰ χερσίν^c. Omne quod abscindit, Hebræis est חֶרֶב^d. ¶ Radentem, &c. "וְיִשְׂרָאֵל" Novaculam (sub. scilicet, P. M. vel, inquam, Pi.) tensorum, vel tensoriam, Mo. P. M. JT. &c. q. d. Non quemvis cultrum, sed perpolitum & acutissimum, & accommodatissimum rebus perficiendis quas tibi imperaturus sum. Sic declarat, instrumenta judiciorum Dei fore ineluctabilia^e. Est hic alter typus valde exactus rerum futurarum. Novacula hic est ultio Divina: statera, æquitas ejus: pili sunt Judæi: divisio, pœnæ cuique attributæ^f. Gladius, vel novacula, hic significat, tum Dei iram, & voluntatem puniendi & excindendi Judæos^g; tum Nabuchodonosorem, carnificem Judæorum^h. ¶ Et, &c. "וְיִשְׂרָאֵל" Et traduc, vel transire fac, (vel, Ut transmittas, JT. sub. ilam, Pi. JT.) per, vel super, caput tuum, & — barbam tuam, M. P. Calv. &c. Fac ut capillos & barbæ pilos tibi attondeatⁱ. Caput significat urbem^k: & pili, viros^l, vel Judæos^m, incolas urbisⁿ, qui innumerabiles erant instar pilorum^o; vel, qui urbem non secus exornabant quàm coma & barba caput^p; vel, qui leviores & vaniores erant pilo: nam levitatem vanitatemque rei pilo significari constat. Sic ergo tacitè demonstrat, tum, quanti essent in seipsis Jerosolymæ incolæ; tum, quanti à Deo fierent, & deinceps faciendi essent^q. Capilli decorem & pulchritudinem denotant; barba, virilitatem, i.e. robur omne: putà, juvenes speciosos ac robustos. Barba enim est symbolum virilitatis; coma, libertatis & nobilitatis^r. Capillorum & barbæ ademptio significat splendoris & decoris privationem^s, deformitatem, & luctum^t, (ut patet ex Jer. 41. 5. & 48. 37.) & porrò ignominiam. Ignominiosum enim erat, barbam aut caput radere, 2 Sam. 10. 4. 5^u. Caput & barbam, i.e. Pilum

lum tuum in toto capite ad vivum refecabis. Sic ostendit Deus fore ut nemo Jerosolymitarum excipiat quin illud iudicium subeat. ¶ *Stateram* (vel, *trutinam*, JT. *balances*, Mo. Pi.) ponderis; ita P. &c. *לִשְׁכָּל לִבְרָא*, Ti. V. ponderatorias, Pi. Quā utuntur in rebus ponderandis; vel, quæ iusta est & probati ponderis. ¶ *Iusti ponderis*, JT. Ut servetur æquabilitas, & una portio non superet aliam. *Statera* hinc est symbolum Divinæ iustitiæ, quæ cuique admittitur quod æquum est; adeo ut nē pilus quidem veritatem iustitiæ illius trutinamque Divinam possit fallere. ¶ *Et, &c.* *וְיָחִידְךָ* Et divides, vel dividito, eos, vel illos, vel ipsos, Mo. P. M. Pi. vel, eorum, JT. sub. pilos, M. JT. Pi. V. & sub. novacula decussos. Relativum sine antecedente. ¶

2. *Tertiam partem* Sub. illorum, Pi. o. hinc quatuor partes faciunt, ac ob id cum Hebræo quod quidem nos nunc habemus multis partibus non congruunt. Monstrat id codicum antiquiorum in rebus nihil ad pietatis summam spectantibus discrepantiam. Nos Hebræum Maforiticum sequemur. ¶ *Ignem combures* Significat vel, 1. incendium urbis captæ; vel, 2. iram Divinam variis modis efficacem; vel, 3. famem, & pestem, ut explicatur vers. 12. nam & fames urit, & pestis urit, corpus instar ignis. ¶ *In medio, &c.* Vel, intra urbem, V. sub. à te in latere descriptam, V. Facit hoc in formula urbis quam tibi de argilla fecisti. ¶ *Juxta, &c.* *וְיָחִידְךָ* Postquam, vel quando, impleti fuerint (vel, secundum complere, Mo. vel, juxta adimplerem, P. H. secundum quod adimplebuntur, V.) dies (vel, dierum, P.) obsidionis, M. Ti. JT. La. &c. scil. 390 dies, quibus decubuit, &c. & domi conclusus eras. Significat hoc id quod futurum est, quamdiu durabit obsidio; quo tempore multi peste & fame perierunt. ¶ *Tertiam, &c.* Sub. alteram, Pi. Eos designat qui ex urbe in castra eruptiones faciebant. Vide infra v. 12. ¶ *Concides gladio* Ad figurandam cædem Judæorum, tempore obsidionis, palantium in agro & huc illuc diffugientium. Sedeciam respicit cum comitatu suo, quos persequentes Chaldæi interfecerunt. ¶ *Tertiam* Sub. reliquam, Pi. Intelligit eos qui fugerunt in Ægyptum cum Johanan, vel, qui effugerunt in alias regiones; vel, qui in Babylonem abducti sunt. ¶ *Disperges in ventum* i. e. Propellentur in exilium. Præsignificabis eos huc illuc diffugituros, & incertis sedibus vagaturos, ut paleæ quæ à vento disperguntur. Vel, figurabis eos deportandos in Babyloniam. Sensus loci, q. d. Qui gladium evadent, fame peribunt; qui famem, alio modo. Peribunt omnes, quamlibet ordine vel conditione diversi. ¶ *Et* (vel, Nam, JT. Pi.) gladium nudabo, &c. *וְיָחִידְךָ* Evacuabo (vel, evaginabo, P. M. stringam, Pi. sim. Ca. Ti.) post eos, Mo. i. e. Efficiam ut in perpetuo sint metu, expositi omnium violentiæ & injuriis. Vide infra v. 12. Causam cur diffugiant & vagentur hinc significat; frictio gladio, inquit, persequar eos; h. e. deportari eos curabo. Loquitur tam de fugitivis in terris Moab, Ammon, Ægypto, &c. quàm de pauperculis qui post urbis cladem dissipati sunt. ¶

3. *Et sumes inde* i. e. Ex pilis istis: ex tertia parte quæ dispergetur in gentes. Significat reliquias profugorum Judæorum; vel, decem millia qui in Babylonem abducti sunt; vel, eos qui permissu Nabuzardanis pauci admodum in Judæa mansere. ¶ *Ligabis eos in, &c.* *וְיָחִידְךָ* In alia (vel, oris, P.) tua, Mo. JT. Pi. vel, vestium tuarum, M. sic P. V. i. e. Ità studiosè conservabis, ut res alioqui fluentes ab hominibus conservari solent in ora vestimenti sui. Vel, fiduciam tollit, quæ ex temporali evasione concipi poterat: vel, addit correctionem, & spem aliquam facit gratiæ. ¶ *Ora istæ pallii* significant ultimum illud quod Dei bonitas extendere se poterat, valde tamen ab illis ipsis reliquiis contempta, maximo ipsarum malo. Parvum fit oportet quod in laciniis colligitur. Significat, Dei providentiæ & benignitate paucos Judæos servandos, in seminarium & propaginem gentis suæ. ¶

4. *Et ex eis* Scil. pilis ligatis. Ex reliquiis servatis. ¶ *Combures eos igni* Id est, irā Divinā, per bellum quoddam civile inter Godoliam & Ismaelem. Impletum hoc Jer. 40. 41. 42. 43. ¶ *Ex eo egredie-*

tur ignis in omnem domum Israel] qu. d. Ira Dei in totum populum exardescet. Illi motus civiles Chaldæis occasionem præbuere auferendi è Judæa etiam minimum quemque, nec quenquam relinquendi; ut nē ulla essent rerum novarum semina. Vide Jer. 52. 30. ¶

Conflagrabit totum Regnum Israelis, residuis etiam Judæis vel per Nebuzar-adanem in Babyloniam deportatis, vel in Ægypto & alibi absumptis. Oborientur miseræ totis reliquiis Judæorum. Ignis quem succendes portendet futurum excidium, seu maxima damnā & detrimenta quibus afficientur Israelitæ. Post reditum è Babylone, ob nova peccata, à Macedonibus, & postea à Romanis, interempti sunt. ¶

5. *Hæc dicit, &c.* Explicatio figuræ antecedentis. ¶ *Ista* (nempe civitas in latere depicta) est *Jerusalem* i. e. Isti pili Hierosolymitas præcipue significant. Hoc schemate representatur Jerusalem. ¶ *In medio gentium* Intellige *וְיָחִידְךָ*, nobilissimarum & opulentissimarum; alioquin nulla est urbs quæ non in circuitu suo habet gentes & terras: q. d. in parte orbis celeberrima, non procul ab Ægypto, Asia minore, Babylone, &c. in loco omnium optimo, amoenissimo ac celeberrimo: in loco eminente, & terræ medietullio. Ut ab omnibus gentibus conspiceretur: ut gloriam Dei veritate doctrinæ & vitæ integritate apud omnes gentes affereret: ut exemplum inde sibi fumerent pietatis Ægyptii, Syri, Arabes, Afri, Græci, atque ita gradatim alii. ¶ *Et in circuitu ejus terras* Itā P. &c. vel, regiones, sub. omnium aliarum gentium, V. i. e. Eam posui quasi mundi caput, & quasi Reginam in medio gentium, ut ei ipsæ, quasi ancillæ, custodes essent & stipatores. Quasi in umbilico terræ eam posui. ¶

6. *Et, &c.* *וְיָחִידְךָ* Et (vel, Sed, JT. Pi. Nam, M.) mutavit (vel, transgressa est, Calv. scilicet Hierosolymay,) judicia (vel, jura, JT. Pi.) mea, &c. Mo. P. &c. vel, rebellavit judiciis meis ad impietatem, Buxt. h. e. impiè, contumaciter. *וְיָחִידְךָ*, pro *וְיָחִידְךָ*, à *וְיָחִידְךָ*, quod sign. mutare; sed sæpius, transgredi, vel rejicere, vel rebellare, five cum rebellionē & contumacia agere. Huic versioni favet constructio cum *וְיָחִידְךָ*, familiaris, ut Deut. 1. 26, 43. Psal. 105. 28. P. *וְיָחִידְךָ* hinc sunt, ea quæ ad mores emendandos pertinent. ¶ *Quam gentes* Gentes, inquit, ipsis sunt moratiores. Magna & iusta exprobratio. Judæi deteriores erant, quod scientes & volentes peccarent. ¶ *Præcepta mea, &c.* *וְיָחִידְךָ* sunt ritualia. Gentes ritus suos ab hominibus inventos melius retinent quàm isti datos divinitus. ¶

7. *Quia, &c.* *וְיָחִידְךָ* Variè exponitur hic versus propter *וְיָחִידְךָ*, quod potest esse vel nomen, vel verbum Makort, [h. e. infinitum.] Propter multiplicare (vel, multiplicari, Q. in Ma. vel, multiplicationem, Calv.) vos (vel, vestrum, five vestram, Calv.) de, vel præ, gentibus, &c. Mo. Calv. Eo quod multitudo vestra fuit præ, &c. P. vel, populosiores fuistis, &c. M. ex K. V. *וְיָחִידְךָ* nomen, ab *וְיָחִידְךָ*. Quod non placet, quia populus hic cum gentibus collatus exiguus fuit. Al. *Quia multiplicati estis, &c.* nempe, pluribus & majoribus beneficiis affecti quàm gentes, & bonis à me aucti, ideo contra me calcitratis, juxta Deut. 32. 15. Sed non placet hoc referri ad multitudinem, five populi, five bonorum. Malim verbum activè accipere, quod multiplicaveritis, scelera scilicet & superstitiones, non contenti mediocri impietate, &c. ¶ *Quia multiplicastis, &c.* Pi. vel, cumulastis, Pol. sub. peccata, Pi. Pol. ex Gal. vel, peccando, Pol. Belg. Al. *Quandoquidem turbulenter estis gentibus*, Ti. M. copiā scilicet, ferociā, strepitu, luxu, fastu, opibus, &c. ab *וְיָחִידְךָ* tumultuari. [Alii hoc cum seq. sic reddunt, *Quandoquidem vos, plusquam gentes tumultuando, — meis statutis non paretis, &c.* Ca. Eo quod cumulati supra quàm gentes quæ circumstant vos in statutis meis non ambulavistis, JT.] Aquilæ secunda editio sic habet, *Eo quod numerati estis in gentibus*. LXX sic, *Quia forma vestra, character, vel exemplar vestrum, ex gentibus*. [At Græca sic se habent, *ὡς ἂν ἡ ἀπορροή*, &c.] Quod Latinus Interpres reddit, *Quia occasio vestra de gentibus*. Quia induistis characterem gentium, & illos æmulati estis, in religione & moribus. Legere possumus, *Et apparatus vester*, i. e. luxus, fastus, tumultus, opes, (hæc enim omnia significat Hebr. *וְיָחִידְךָ*, &c. Græc. Pra.

Græc. ἀποποιήσας) ex, vel præ, gentibus, i.e. amplior erat, &c. i. e. pluribus donis à me cumulati estis, nec tamen mihi parvifistis.

¶ Et juxta judicia gentium—non, &c. **וְלֹא עָשִׂיתֶם כְּדִבְרֵי יְהוָה** Non fecistis, vel egistis, Mo. P. Pi. &c. Tò 87 hîc superesse videtur, 1. ex oppositione inter *statuta Dei & gentium*; illa observanda, hæc non: 2. ex loco parallelo, Ezech. 11. 12. ubi tota pericope repetitur, 87 tantum omisso. Sæpe reprehenduntur Judæi quod judicia Gentium secuti sunt. Verum, 1. 87 hîc genuinum esse constat, tum ex Chald. qui illud hîc habet; tum ex Masora finali in litera 7, fol. 41. col. 7. 2. Loca ista, specie contraria, facile conciliantur: nam statuta eorum ibi impia, hîc bona, intelliguntur. 3. Locus hic cum 87 sensum gignit bonum. [Sic ergo locum explicant:] Bonas Gentium leges & probatos mores non estis imitati, sed tantum scelera. [J. T. locum sic reddunt, *Ac ne quidem secundum jura gentium, &c.*] i. e. quæ ex lege naturæ à Gentibus servari solent. Ne illam quidem mensuram implētis Gentium morationum: à quibus quàm multa laudanda hausit Pythagoras, & in Græciam attulit. Gentes vivunt juxta præscriptum legis quam in cordibus habent. Al. Non obeditis Deo vestro, ut Gentes suis. Non tam zelosi fuistis pro cultu Dei servando sicut Gentes pro idololatria. Non fuistis æquè tenaces veræ Religionis ut ipsi sunt superstitionis suæ. Gentes non mutant deos suos. Confer Jer. 2. 10, 11.

8. Ecce, &c. **וְהִנֵּנִי עֹלֵי יְהוָה** Ecce ego (vel, me, Ti. J. T.) ad (vel, contra, M. Pi. &c. vel, in, J. T.) te, Mo. P. &c. (vel, tibi, Ti. sub. veniam, Pi. Me. vel, sub. irruentem, J. T.) etiam ego, Mo. P. Calv. &c. vel, ego, inquam, M. Pi. &c. vel, me quoque, J. T. q. d. Ego, ego sum cum quo tibi negotium est. ¶ Faciam (vel, Exercebo, Pi.) in medio tui judicij Id est, supplicij. Judicium v. præc. consuetudinem vel institutum, hîc castigationem, significat. q. d. Ulciscar me. Sumam de te pœnas gravissimas. Conscendam tribunal, exercebo jurisdictionem, ego apparebo judex, quanquam me putatis dormire; vindictam per Chaldæos exsequar. Ego leges meas à contemptu vindicabo, ut solent facere magni Reges. Cur patiar ut dicatur, Ecce illi qui soli verum Deum se colere profitentur quomodo vivunt.

9. Et faciam in te quod (vel, quæ, Pi.) non feci Plagas acres tibi infligam, quales adhuc non inflixi aliis gentibus. Quod non feci, vel in Diluvio, vel in Sodomis, vel in Ægypto. Hujus rei complementum lege in Lamentationibus. Vide Thren. 4. 6. Equum est puniri gravius quibus majora contigerunt beneficia. Vide Luc. 12. 47, 48. ¶ Et quibus similia ultra non faciam. Obj. At Judæi graviora passi sunt sub Romanis. Resp. 1. Non ita restringitur ad unum diem hoc genus vindictæ, quin Deus sæpius eodem modo ulcisci potuerit Judæos. 2. ultra non semper significat perpetuitatem, sed tantum longum tempus: ut 1 Sam. 7. 13. Non apposuerunt ultra ut venirent, &c. Esa. 2. 4. Et non exercebuntur ultra ad prælium. Ità h. l. ultra, i. e. hoc seculo. 3. Nusquam alibi legitur ut patres scientes & volentes comederent filios suos. 4. Prophetat Ezechiel de excidio Jerosolymæ, non hoc modo per Chaldæos, sed illo etiam per Romanos. 5. Major est calamitas quam vel uxor vel filius domo ejicitur, quam cum ancilla vel extraneus. 6. Confertur hoc cum suppliciis postea sumendis, non de Judæis, sed de aliis gentibus.

10. Et filii—patres. Quod nusquam alibi legimus. In gravi fame vix est ut non talia eveniant. Vide Deut. 28. 53. Thren. 2. 20. & 4. 10. Adde 2 Reg. 6. 28. & Josephum Belli Jud. 7. 8. ¶ Ventilabo, &c. i. e. Dispergam, ut alibi sæpe.

11. Nisi pro eo quod sanctum (vel, sanctuarium, Mo. J. T. G. &c. i. e. Templum), meum violasti. Vel, polluisti, Pi. &c. Jurantis forma, q. d. Non habear à vobis posthac Deus, nisi, &c. ¶ In omnibus offensionibus, &c. **וּבְכָל עֲוֹנוֹתֵיכֶם** Contaminationibus tuis, Mo. rebus detestandis tuis, J. T. Pi. abominationibus tuis, V. i. e. idolis tuis. Idem valent **וּבְכָל עֲוֹנוֹתֵיכֶם** & **וּבְכָל עֲוֹנוֹתֵיכֶם**: utraq̃ue enim voce idola aut idololatria significantur: sed amant Hebræi in rebus eximiis ταντολογεῖν. ¶ Ego, &c. **וְהָיָה כְּעֵשֶׂת אֲנִי** Et etiam ego diminuam, Mo. Pi. G. vel, confringam, P. extirpaturus sum, M. succidam, Ti. sub. te, M. Ti.

Pi. &c. vel, sub. gloriam & dignitatem tuam, V. i. e. Honorem tibi omnem detraham, ut tu mihi, quantum in te erat, detraxisti. ¶ Non parces oculis. Etiam si viderit te miserrimam. Parcere est animi, tribuitur. Verò oculis quasi judicibus; hi enim sunt in amore duces, æquè ac in misericordia: ex quo homo claudit vel avertit oculos, dum non potest videre reorum miserrimam; sed dolet, abstinere ab eis, parcat. Vide 1 Sam. c. 24. v. 10.

12. Peste morietur. Quamvis nihil de eo legimus. Satis est, gravem invaluisse famem, quam plerumque, & quasi necessariò, consequitur pestis. Apertissime autem igne [v. 2.] pestis designatur & fames, quia idem penè efficiunt in homine quod ignis. Fami tribuitur combustio vultus. Vide Esa. 13. 8. Thren. 5. 10. Joel. 2. 6. De peste res nota est. Vide Homer. Il. 2. 8.

13. Complebo, &c. **וְהִנֵּנִי מְלֵא** Et (vel, Ità, Pi.) consummabitur, vel perficietur, (vel, cessabit, P. Hoc interponit Deus, ut mitiget rigorem suæ vindictæ. Est itaque promissio veniæ. Sed potius est comminatio.) furor meus, Mo. M. Calv. &c. i. e. Explebo animum meum in gentem istam, gravissimè puniendo illam. Nullus erit pœnæ modus donec satiatus fuero. Iram meam non ampliùs continebo & coercebo, sed consummate effundam. ¶ Et requiescere faciam, &c. i. e. Vel, 1. q. d. ibi, tanquam in propria sede, diu hærebit, ut Esa. 30. 32. Non movebitur, nec migrabit, sed defixa erit in ipsis. Notat itaque pertinaciam vel infatigabilem cursum suæ iræ & vindictæ. Vel, 2. satiabo.

Vide Esa. 1. 24. Exsaturabo animum pœnæ. Tranquillabor, nempe per vindictam. Anthropopathia: nam vindicta homines suaviter afficit. Solet vindicta esse levamen acceptæ injuriæ, aut contumeliæ. Unde poeta, Est vindicta bonum vitæ jucundius ipsa. Homines irâ æstuant & torquentur, nec consistunt donec iram evomant, &c. ¶ Et consolabor. Nempe, me, Pi. Ca. vel, Et consolationem accipiam, Ti. sim. M. V. Significat approbationem justij judicij sui. Confer Deut. 28. 63. Esa. 1. 24. ¶ Et scient. Nempe experientia, quæ stultorum magistra. Et experientur, Pi. ¶ Quia (vel, quod, Calv.) ego Dominus locutus sum in zelo (vel, emulatione, Calv. vel, indignatione, V.) meo i. e. Non vanè, aut comminatoriè; sed cum stomacho, instigante zelo, qui nescit parcere. q. d. Sententiam decrevi irrevocabilem & truculentam. Obiciebant Judæi Prophetis, Deum esse clementem, ideòque nolle tam asperè & duriter loqui. Dicit ergo Deus sibi esse zelum, vel iracundiam, &c. Zelus est indignatio ex amore profecta, quæ pater filiis, aut sponsus sponsæ, succenset, &c. Denotat itaque h. l. perfidiam Ecclesiæ Judaicæ, quæ à sponso suo defecerat, &c.

14. Dabo te in desertum, &c. Impletum hoc vide Thren. 2. 1, &c.

15. Et eris opprobrium, &c. Maledicent tibi omnes. ¶ Exemplum; ità Ca. infelicitatis, æquè ac improbitatis: **וְהָיָה לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל** Castigatio, Mo. M. castigationi, Ti. V. correptioni, V. disciplina, P. eruditioni, J. T. institutioni, Pi. Servies erudiendis gentibus. q. d. Gentes agnoscent justitiam Dei ex pœna Israelis, discantque indè non peccare. ¶ Locutus sum q. d. Et ità faciam ut locutus sum: ità decrevi, & ità eveniet.

16. Quando misero, &c. **וְהָיָה כְּעֵשֶׂת אֲנִי** Quum misero (vel, jaculatus fuero, Calv. vel, immisero, inquam, Pi.) sagittas (vel, tela, V.) fami, P. M. J. T. &c. Id est, vel, 1. famem tanquam sagittas. Vel, 2. sic vocat incommoda illa, vel, 1. quæ famem inducunt, fulmina, scilicet, ventos, procellas, grandinem, imbres, mures, locustas, uredinem, rubiginem, & id. genus segetum & frugum pestes: vel potius, 2. quæ humanis corporibus affert fames, v. g. maciem, morbum, pestem, &c. Nam de obsidionis tempore loquitur, & obsessorum malis, non obsidentium, quibus ista magis nocent. ¶ Et famem congregabo (vel, adjiciam, M. Ti. Calv. V. Ch. augebo, V. sic Sy. colligens, J. T. emitam, o. misero, Ar.) super (vel, contra, J. T. Pi.) vos; ità P. sim. Mo. &c. ob penuriam scilicet pluviarum: **וְהָיָה כְּעֵשֶׂת אֲנִי** Quum scilicet famem collegero (tanquam exercitum aliquem) contra vos. Cùm putabitis vobis annonam esse in tuto, quod siccitatem, pluvias, rubiginem,

nem, &c. evaseritis, ego reperiam alios modos, vobis incognitos, quibus famem inducam.

17. *Et bestiar, &c.* Vel, 1. figuratè, nempe Chaldaeos, qui quasi ferino ritu & unguibus sanguinariis vos discerpent. Vel, 2. [proprie] leones, urfos, serpentes; cum scilicet prae metu insequentium Chaldaeorum abdere vos volueritis in cavernas montium. Confer Exod. 23. 29. Deut. 32. 24. 2 Reg. 17. 25. Ezech. 34. 28. *Bestias*, ut fieri solet in locis vastatis. Speciem unam malorum hic ponit exempli causâ, ut inde colligerent omnes noxas esse in ejus manu. ¶ *Et sanguis* Id est, caedes, scilicet ab hoste; vel, gladius. Eadem pluribus inculcat, ut tardos expergeficiat, &c. ¶ *Transibunt per te* Sic Mo. P. &c. Invadent te. ¶ *Et gladium, &c.* i. e. Bella civilia.

CAP. VI.

1. *Factus est sermo, &c.* Hæc prophetia à Deo tradita est, & ab Jechezkele edita, die Sabbati, 21. mensis quinti, anno 31. à redintegrato fœdere, ut diximus; aut (si brevius volumus) anno 6. à deportatione Jechoniæ Regis. [Demonstrationem illius vide in Authore.]

2. *Pone (vel, Dirige, Pi.) faciem tuam ad montes* (Quos per prophetopœciam alloquitur; quâ oblique significat Israelitas furdos fuisse & insanabiles, atque indignos, &c. ut Propheta ad Jaroëam missus ipsum non dignatus est alloqui, sed altare, 1 Reg. 13. 2. c.) *Israel* i. e. Vel, 1. decem tribuum. Obj. At illæ jam exsulabant, idèque frustra erat hæc prophetia. Resp. 1. Potest hæc ex parte esse prophetia, ex parte doctrina, ut intelligant Israelitæ cur exsulant. 2. Quamvis collapsum est Regnum, probabile est multos fuisse residuos. Abductio enim tot millium & damnosa fuisset Regi Assyrio, & molesta ipsius regioni. Collegit itaque florem populi, & reliquos ibi reliquit; ad quos etiam alios è Regno suo misit. Cum autem illi residui nec fratrum exilio, nec suâ calamitate, abducti essent à superstitionibus suis, adversus eos Propheta concionatur, ostenditque nondum se defunctos esse (ut putabant) omnibus malis, sed graviores poenas illis instare. Vel, 2. duarum tribuum, quæ *Israelis* nomine sæpe veniunt. q. d. Judæam versus: ad montes Tribus Judæ circa Hierosolymam; puta Sion, Moria, montem olivarum, & montem offensionis. Vel, *ad montes*, i. e. in eam partem ubi sita est Judæa, in qua sunt montes plurimi, Exod. 15. 17. Deut. 11. 11. Montium meminit, quia hi idololatriæ fœdati erant.

3. *Montes* Vel, *O montes*, i. e. accola montium. ¶ *Rupibus*, *Depressis locis*, Ca. torrentibus, P. Ti. Mo. vel, *rivis*, M. G. *rivis impetuosus*, vel, *decurribus aquarum fortium*, V. *P* vocant quicquid violentum est, vel rupes, vel torrentes, &c. Idololatriæ inter numina etiam fontes. LXX vertunt, *valet*, i. e. loca nemorosa inter montes sita. *Proprie* sign. *alveos torrentium*; inde ripas, & rupes, & nemora vicina, sub quorum umbra erigebant Judæi idolis altaria. At videtur Propheta limites suos excedere, quia montes tantum compellare jussus erat. Verum Prophetæ aliquando pluribus explicant quod brevius antè dixerant. ¶ *Et vallibus* Nam & in his idolis sacrificabant: ut in valle Hennom. Vide infra vers. 13. In montibus putabant se Deo propinquos; in umbra & obscuritate vallium religio aliqua erat. ¶ *Dissidam excelsa vestra* Id est, instrumenta idololatriæ in collibus exstructa: vel, loca idololatriæ dicata; aras & delubra. *Excelsa* proprie sunt altaria in locis sublimibus erecta: hic autem haud dubiè designant omnes cultus fictitios, specie pro genere posita.

4. *Et, &c.* ¶ *Desolabuntur, vel devastabuntur*, P. V. Pi. &c. ¶ *Simulachra, &c.* *Idola vestra*, Calv. &c. sic dicta ab *incallescendo*, propter vesanum amorem superstitionis quo ardebant Israelitæ, ut adulter amore scorti: vel, quod solatia essent amoris eorum qui colebant ea. *Simulachra vestra solis*,

P. V. h. e. Soli dedicata; à *שמש*. Verti posset, *solaria vestra*, à *Sole*, i. e. in honorem Solis ædificata. *Subdiles statuæ vestrae*, JT. Pi. ¶ *Ante, &c.* *Coram idolis vestris*, Calv. *stercoribus diis*, &c. JT. Pi. Heb. *stercoribus*, &c. i. e. qui cultores suos polluant. Hoc faciet Chaldæus quod apud Virgilium Pyrrhus, *Natum ante ora patris, patrem qui obruncat ad aras*. q. d. Efficiam ut loca in quibus nunc colunt idola polluantur suis ipsorum cadaveribus. Ex Lege enim tactus cadaveris polluebat.

5. *Circum aras, &c.* Ità conspurcabo omnes vestros cultus, qui vobis sacrosancti videntur.

6. *Excelsa demolientur, vel devastabuntur, vel desolabuntur*, Mo. P. Ti. JT. Pi. *dissipabuntur*, M. Per excelsa autem hic intelligo ædes sacras, vel synagogas, quæ in locis editioribus plurimum collocantur, ut suadet argumentum; & vox ita sumitur 1 Sam. 9. 13. & alibi sæpe. Ità sensus loci est, quod neque profanis neque religiosi locis parcent hostes. ¶ *Et, &c.* *Et vastabuntur*, V. M. i. e. peribunt. Verbum est, in ultionem delicti desolari.

7. *Ego sum Dominus* Scelerum ultor: idola verò sunt vanissima, &c. Versus hic est ad alterum membrum prophetiæ. Sensus est, q. d. Tum demum agnoscent Dominum Jehovah, & ab inani fiducia in idola recedent.

8. *Et, &c.* *Et remanere faciam in existendo vobis evasores gladii in gentibus*, Mo. *Faciam ut quidam supersint evadendo, &c.* G. *Sed reliquos faciam*, (sub. aliquos, Pi.) *quum erunt vobis qui evaserint gladio, &c.* JT. vel, *gladium, &c.* Pi. [Ca. hoc cum seq. sic reddit, *Reliquos autem faciam, qui, ex vobis per terram dispersi, arma evadant.*] *Et (vel, Tamen, M. Ti. V.) reliquum, vel residuum*, (sub. aliquid, P. M. V.) *faciam, ut sint ex vobis evasores, &c.* P. M. Ti. V. Promissio est, quâ temperat acerbiter tam tristis vaticinii. Non tamen promittit eis veniam & salutem, sed vitam miseram & cum exilio conjunctam.

9. *Et recordabuntur mei* q. d. Oculos suos ad me convertent: ad me redibunt per poenitentiam. ¶ *In gentibus, &c.* Ubi tamen nullum existere videtur alio qui vestigium gratiæ & misericordiæ illius. Vide utilitatem castigationum. Rebus prosperis, in negligentia & oblivione & contemptu Dei demeruerant: castigatio autem illos in viam retrahit.

¶ *Quia, &c.* [Variè reddunt.] *Quia contrivi* (i. e. conteram, vel, confregi, scilicet per poenitentiam, doloribus dolores continenter adjungendo, & eos vexando, ut ad poenitentiam ducam,) *cor eorum fornicans* (i. e. quod fornicari solebat. Fornicationem, de more, vocat idololatriam.) *Et recedens à me*, Vulg. Mar. La. &c. *Quia, vel Quod, fractus fuerim* (vel, *contrivi me*, P. frangar, vel *contritus fuerim*, Calv. vel, *Me fractum fuisse*, JT. Pi.) *ob cor* (vel, *ad cor*, vel *super corde*, Calv. *cum corde*, Mo. à *corde*, Pi. *ab animo*, JT.) *illorum meretricans*, vel *fornicans*, (vel, *meretricium*, Ti. vel, *scortante*, JT. Pi. *sim. Mo.* i. e. propenso ad peccatum, præsertim idololatriæ,) *quod recessit* (vel, *recesserat*, Pi. vel, *desecit perfidè*, Ti.)

me, M. sic Calv. Sensus duplex esse possit. Referri potest, [vel, 1. ad severitatem, five ultionem;] Quod Deus, cum diu passus esset ipsos impunè peccare, videns se nihil proficere, gratiamque suam illis ludibrio esse, tandem, quasi victus eorum malitiâ, magis exardescit, & descendit ad sumendas poenas. *Me fractum esse*, i. e. Me, qui in voluntate & proposito & promissis sum constantissimus, quasi objectâ quadam violentiâ à proposito abductum esse, & invitum planè adductum esse ipsorum perfidiâ, ut refringeretur vel interromperetur cursus misericordiæ meæ. Atque hæc metaphorâ & Dei fides & hominum perfidia commodissimè designantur. [Vel, 2.] ad veniam; Quod scilicet agnoscent Deum fractum esse super corde ipsorum, quia velit ignoscere. Dicitur enim frangi, qui injurias spontè remittit. Et hæc expositio non malè quadraret, quia non potest ex animo peccator reminisci Dei, quin gustum aliquem percipiat bonitatis ejus, ut speret sibi fore propitium. Sed prior magis convenit, quod in exilio incipient recordari sibi rependi justas poenas, quia Deus

bris, & nunquam ad rationem reddendam vocandi essent¹. **מָטָר** significat *matutinum*, ex usu linguae Chaldaicae, in qua scilicet **מָטָר** (& **מָטָרָא**) est *mane*, in Targum Gen. 1. 5. **¶** *Tempus*, **מָטָר** *Tempus illud*, JT. Pi. statutum scilicet vel conditum, annus visitationis². **¶** *Dies occisionis*; ita P. **מָטָרָא** *Tumultus*, M. Ti. Mo. Pi. Calv. *strepitus*, Calv. *interitus*, M. vexationis, Sy. JT. nempe per Chaldaeos P: clamoris, V. fractionis, vel calamitatis, Q. in V. festinationis, Sym. in V. & D. famis, Th. in V. & D. **¶** *Et non*, &c. **וְלֹא יָדָע** *Et non* (vel, *Non autem*, JT. Pi. sub. erit, M.) *repercussio* (vel, *clamor*, M. Ti. Calv. *echo*, P. *resonantia*, V. *celestis*, Q. in V. *echus*, JT. Pi. *sonitus*, Ca.) *montium*, Mo. V. i.e. Non vani rumoris, qualis est echo³. q. d. Instat clamor & tumultus verus, non fictus⁴, horribilis, non inanis⁵, ut qui editur percussu loci concavi⁶, vel inter montes⁷, ex clamore hominis⁸. Malum non erit leve aut ludicrum; ut cum mugitu montium terrores panici concipiuntur; sed malum commotionis maximae⁹. *Et non carminis vinitorum in montibus*, G. vitiferis scilicet¹⁰. Vide Esa. 16. 9, 10¹¹. & Jer. 48. 33¹². Non vox laetitiae, qualis vindemiatorum¹³; vel etiam, idololatrarum circa idola in montibus saltantium & cantantium¹⁴.

8. *De propinquo* *Tempore scilicet* *. *Brevi*, vel citot¹⁵. *E propinquo*, Pi. vel, *cominus*, JT. sub. *adsum*, JT. Pi. non tam essentia, quam operatione tibi incumbente¹⁶.

10. *Egressa*, &c. **וְיָצְאָה** *Exivit*, vel *Prodiit*, (vel, *Progressum est*, V. *Exortum est*, Pi. sic Ca. *Apparuit*, G.) *mane illud*, JT. Ti. &c. ut supra v. 7¹⁷. **¶** *Floruit* (vel, *Floret*, Ca. *Effloruit*, JT. i. e. Fuit in rebus prosperis¹⁸), *virga* *Ita* Mo. P. &c. vel, *baculus*, M. V. *flagellum*, sub. *quod immittam*, V. *virga illa*, Pi. sic JT. i. e. vel, 1. *Tribus Juda*¹⁹, quae innuitur voce **וְיָצְאָה**, quae & *virgam*, & *tribum*, significat²⁰. Ita *וְיָצְאָה* est, cujus gratia consistit in homonymia vocis. Nam ut furculus in arbore floret, germinat, fructum edit: sic Tribus Juda (ejusque impietas²¹) floruisse, germinasse, & fructum suum attulisse, dicitur²². Vel, 2. Nabuchodonosor P. q. d. Jam adest afflictio quam toties minatus sum²³. *Virga*, quae scilicet verberabimini²⁴. Significat Deum non precipitanter agere, sed per gradus: q. d. Destinavit Deus, & quasi plantavit, ministros vindictae suae, sed finit ipsos crescere & venire ad maturitatem; habetque baculos paratos, quamquam tempus nondum sit completum²⁵. **¶** *Germinavit* (vel, *Pullulat*, Ca. *Protulit*, G. *Floruit*, V.) *superbia*; ita P. Calv. M. &c. **וְיָצְאָה** *Confidentia*, Ti. vel, *vir superbiae*, i. e. superbus: nempe Nabuchod²⁶. qui jam Imperium accepit, & se apparat ut te oppugnet²⁷. Vel, *superbia illa*, Pi. nempe vestra²⁸; vel, Tribus Juda, quae Prophetas contempsit²⁹. Vel, *superbiam*, JT. G. Is fructus flores secutus est³⁰. Ostendit, quamvis baculus creverit in Chaldaea, radicem tamen fuisse apud Judaeos. *Superbia* hic denotat, tum fastum & arrogantiam quam Deum ejusque minas spernebant; tum etiam peccandi licentiam, quae ex contemptu Dei nascitur³¹.

11. *Iniquitas*, &c. **וְיָצְאָה** *Violentia* (vel, *Iniquitas*, P. *Vis injuriae*, M. *Afflictio*, vel *Oppressio*, Q. in V. *Inhumanitas*, Ca. *Ipsa violentia*, JT.) *surrexit* (excrevit, Ti. *assurgit*, Ca.) *in*, vel *ad*, *virgam*, vel *baculum*, *impietatis*, Mo. Pi. Ti. Ca. Calv. &c. vel, *evasis virga*, &c. i. e. fuit causa flagelli quo percutientur impii³². [*Violentiam* hic intelligunt,] vel, 1. Chaldaeorum, quae oppriment Judaeos³³. *Violentia* (i. e. Chaldaeus violentus) *se expedit adversus virgam istam impiam*; id est, adest qui eam excindat radicitus³⁴. Cum sceptro impii crevit injustitia. Ita Graeci accipiunt*. Vel potius, 2. Judaeorum³⁵, in Deum & proximum³⁶; vel, in fratres tenues³⁷. Confirmat radicem vindictae esse in ipsis Israelitis³⁸. Injustitia ista in causa erit ut impietas vestra Divina virga puniatur*. **¶** *Non*, &c. **וְלֹא יָדָע** *Referunt* hoc vel, 1. ad Chaldaeos; ut sensus loci sit, Incrementa haec [imperii vel potestatis] non ex eis proveniunt, neque ex multitudine populorum, neque ex strepitu & tumultu exercituum, sed ex Deo, qui illos fecit flagellum vestrum³⁹. Vel, 2. ad Judaeos⁴⁰. [Verba autem sic reddunt,] *Non* (vel, *Nihil*, Calv. Ti. *Nullus*, M. Ti. sic JT. *Neque ali-*

quis, V. sub. *superstes erit*, Pi. sim. M. JT. vel, sub. *remanebit residuum*, P. Calv.) *ex iis*, Mo. P. M. Ti. JT. Pi. Ch. Sy. &c. (*Non ex eis*, supple, *quisquam a malis immunis erit*, G.) *neque* (vel, *nihil*, M. Ti.) *a*, vel *ex*, *multitudine* (i. e. ex plebe⁴¹: vel, *divitiis*, P. sim. M. Calv. Ti. vel, ^m G. sic *sonitu*, Ch. *tumultu*, Sy.) *eorum*, Mo. JT. Pi. &c. *neque a*, Pi. &c. vel *e*, *tumultu* (vel, *strepitu*, Pi. Calv. *strepitibus*, i. e. primoribus. Verbum est frequens Chaldaeis⁴². Ex magnaⁿ G. tibus, qui cum strepitu comitantium incedunt. Vel, ex viris *strepitibus*, i. e. qui strepitum excitant; ut sit genitivus effecti⁴³. Vel, *filiis*, Ch. vel, *operatione*, Sy.) *eorum*, ^o Pi. Mo. &c. vel, *neque ex Thrasonibus ipsorum*, JT. *neque ex eorum semine*, P. sim. M. *neque aliquis ex ipsis*, i. e. de iis qui ad eos pertinent, non afflictus. Hebraei exponunt **וְיָצְאָה**, pro **וְיָצְאָה**, ex ipsis; dicuntque **וְיָצְאָה** & **וְיָצְאָה** geminari, ac si dixisset bis **וְיָצְאָה**, ex eis ipsis: q. d. Nihil prorsus ex eis remanebit. Alii deducunt ab **וְיָצְאָה** *tumultum & strepitum facere*, & vertunt, *de strepitu eorum*, i. e. de re super quam homo se conturbat & tumultuat⁴⁴, h. e. de filiis P. Gradatim ostendit omnes peritu-^p V: ros: 1. promiscuam turbam; 2. proceres ferocientes in Deum, & obstrepentes majestati ejus; 3. pauperes reliquias, de quibus supra cap. 4. & 5. actum est⁴⁵. **¶** *Et* ^q Jun. *non*, &c. **וְיָצְאָה** *Et non* (sub. *erit*, Ti. &c.) *luctus*, vel *lamentum*, in eis, P. Mo. Ti. vel, *inter eos*, M. *de ipsis*, JT. G. *ex eis*, V. *propter eos*, V. Pi. Nemini vacabit lugere mortuos, Jer. 16. 4, 5, 6, 7⁴⁶. Viventes non flebunt⁴⁷ G. super mortuos, ut Jer. 25. 33. vel, propter multitudinem angustiarum⁴⁸; vel, quia promiscua erit omnium⁴⁹ [†] V: strages, nec ulli futuri erunt superstitibus⁵⁰; vel, quia[†] Calv. gravitate & acerbitate judiciorum Dei ita obruentur, ut ne per somnium quidem cogitent de lamento popularium suorum faciendo⁵¹. Cognati ipsorum non au-^v Jun. debunt eos solenni lamento honorare, metu praesentium hostium⁵². [Ca. hoc cum praeced. sic reddit, *Nec* [†] Pi: *ipsi*, *nec eorum multitudo*, *aut opes*, *excipientur*, *nec erit ulla eorum deploratio*.]

12. *Venit tempus*, &c. q. d. Quum advenerit illud tempus, haec omnia vobis superventura sunt⁵³. **¶** *Qui* [†] Jun. *emit*, *non letetur* *Quia* re emptam diu non fruetur⁵⁴, [†] M. sim. *sed eam praedabuntur Chaldaei*⁵⁵. **¶** *Qui vendit*, *non* [†] Pi. *lugeat* *Quia*, etsi non vendidisset, perditurus erat⁵⁶. So-[†] La: *lent gaudere qui bene rem emerunt; & dolere, qui ven-* [†] T. ex La: *dere sua coguntur*. Nunc par utriusque erit fors⁵⁷. Nul-[†] sim. Pi: *lum discrimen erit inter divites & pauperes*⁵⁸. Tanta[†] G. *erit malorum vis*, ut non vacet hominibus in res praeteritas intueri, aut de praesentibus, praeterquam de salute aut fuga ad salutem, cogitare⁵⁹. [†] Calv.

13. *Non revertetur* *Nempe* in anno jubilai, juxta Legem, Levit. 25. 13⁶⁰. Obj. Jer. 32. 15. *Adhuc posside-* [†] V. sim. *buntur domus*, &c. Resp. 1. Ezechiel loquitur de praesentibus, & de praesenti: Jeremias de filiis, & de futuro⁶¹. [†] G. Pi. La: *2. Jeremias alloquitur fideles, ut sperarent restitutionem: Ezechiel alloquitur reprobos, qui exclusi erant spe liberationis*⁶². **¶** *Et*, &c. **וְיָצְאָה** *inter* [†] Calv. *Et* (vel, *Quamvis*, JT. Calv. sic P. Pi. V. G. Copula ad-[†] Idem. *versative ponitur*⁶³.) *adhuc* (vel, *etiam*, Mo.) *inter vivos*, Calv. sic M. Mo. Pi. &c. (vel, *in vita*, P. vel, *in integro*, JT. sub. *fit*, JT. Calv. Pi. sim. P.) *vita* (vel, *anima*, P.) *eorum*, Calv. Mo. M. &c. vel, *cetera eorum*, JT. Pi. Vel, 1. sub. *quae vendidit*: q. d. Etiam si nondum perierint quae vendita sunt, sed salva integraque adhuc sint omnia⁶⁴. Vel, 2. qui rem venditam possident, il-[†] Jun. lamque venditori restituere cogerentur, si adhuc locus esset Legi⁶⁵. *Quamdiu erunt in vivis superstites*, Ca. *Etiam si* [†] Pi. *adhuc vivi superessent*, Ti. V. sic Calv. *Etiam si vivat*, nempe ad jubileum usque, non tamen repetet rem venditam; quia in potestate erunt aliorum & ipse & praedia⁶⁶: quia impedit ipsos exilium & captivitas⁶⁷. Nihil proderit quod supervixerint⁶⁸, quia in alienam terram transmigrabunt P. **¶** *Viso*, &c. **וְיָצְאָה** *Alii distinguunt hanc partem in duo* [†] M. *membras*. *Quia cum visio esset adversum vulgus ejus, ne-* [†] Q. in *mo revertebatur*; i. e. Quia cum monerentur a Prophetis, [†] Calv. nemo erat qui eos audiret & se converteret, quique [ut sequitur] pro virili suo animam suam ab iniquitate sua erueret⁶⁹. *Quia visio erit super totam harum rerum mul-* [†] M. *titudinem, & non revertentur*, Ar. ex o. *Quia cum pro-* [†] M. *pheta prophetarent ad omnem multitudinem eorum, ut pe-* [†] M. *nitentia*

nitentia redirent, non redierunt, Ch. Nam prophetia fiet super universum populum (sive turbam & vulgum) ejus, & tamen non resipiscet. Prophetæ enim conabantur revocare populum ad resipiscendum. Quia visio super omnem multitudinem ejus: non revertetur. i.e. Visio fuit ad totum populum; Deus omnes & singulos hortatus fuit ad resipiscendum: nemo tamen resipiscit, sed omnes surdi sunt & obstinati in sceleribus. Hæc expositio probabilis videtur, aliena tamen est. [Alii ergo aliter accipiunt.] Quia, vel Nam, visio (i.e. prophetia, vel doctrina prophetica, vel judicium Dei in visione mihi demonstratum, vel ad, vel super, omnem, vel totam, turbam, sive multitudinem, (vel, opulentiam, Ti. vel, de tota multitudine, Pi.) ejus (i.e. Judæorum, q.d. de omni hoc populo; vel, postquam promulgata fuit contra totam multitudinem: vel, quod minatur prophetia ex revelatione Dei, quod opulentia eorum sit perdenda, vel, non revertetur, Mo. P. Ti. Pi. &c. i.e. Vel, 1. non repetetur aut iterabitur, sed uno eodemque tempore consummabitur. Vel, 2. non redibit vacua; non erit inanis, vel irrita, ut Esa. 55. 11. sed perficietur: non erunt verba duntaxat, sed res sequetur. Metaphora à sagitta, quæ, cum non perforat scopum, resilit inani ictu: vel, à legato qui re infecta redit. Vel, 3. non retractabitur vel revocabitur à Deo: nam regredi est, ad os loquentis verbum revocari. Et vir, &c. וְאִישׁ בְּעוֹנוֹ חֵטְאוֹ לֹא יִחְיֶה. Et unusquisque (vel, singuli, JT. Pi. Heb. vir, Pi. Calv.) in iniquitate sua (i.e. in poena iniquitatis suæ, vel, anima suæ, V. vel, in vita suæ, vel, in, five ad, vitam suam, h.e. ita ut vitam obtineant: vel, cateruam suam, JT. Pi. q.d. Etiam si omnibus omnino rebus circumfluant quæ ad hominum confirmationem videntur pertinere, ex tamen nullius momenti erunt P.) non se confortabunt, five roborabunt, Mo. Pi. fim. V. JT. Calv. sub. ut revertantur ad rectitudinem: q.d. Singuli pertinaciter retinebunt peccata sua, nec dabunt operam (id significat roborare se) ut resipiscant. Frustrà illi contemptores effugium aliquod sperant; quia ubi Deus vindictam suam protulerit, tenebit eos confictos: & frustrà nitentur suam iniquitatem & obstinatam malitiam, quam Deo opponunt, ac si possent violenter agendo frangere verbum ejus, & virtutem ejus in nihilum redigere: sed profectu carebit hæc contumacia, nec ad resistendum sufficit. Non roborabunt se ut possint consistere contra Chaldæos. Al. Et unusquisque vita in iniquitate sua demersa erit, non confortabuntur, P. Neque ullus propter iniquitatem suam pro anima sua sese roborabit, M. Nec quisque vitam suam in iniquitate sua roborabit, Ti. Nè quis se malè agendo putet tutum fore. Nec homo pro oculo vite sue quicquam obtinebit, Ar. ex o. וְלֹא יִחְיֶה בְּעוֹנוֹ. Nec vir per iniquitatem suam conservabit vitam suam, Sy. Quisque in sceleribus anime sue sibi placet, & interea dum ipsi permanent, non apprehendunt penitentiam, Ch. [Ca. hoc cum præced. sic reddit, Siquidem ejusmodi fatum universæ multitudini ejus impendet, ut redituri non sint, aut suam quisque vitam retenturi: id quod fiet eorum culpa.]

14. Canite, &c. וְהִנֵּה בְּתִקְוָה. Clangite (vel, Clangerunt, Mo. M. Clangent, JT. Clangerunt, Ca. Canent, Ti. Utut clangerint, Pi. fim. Calv. San.) tubæ, P. &c. vel, classico, JT. classicum, Ti. Ironia, imò sarcasmus: q. d. Convocate milites, ut vultis. Conclamate arma. Quid vis molimini. Preparantur, &c. וְהִנֵּה בְּתִקְוָה. Preparando (vel, & preparate, P. & preparare, Mo. ut preparantur, sub. ad certamen, Q. in V. fim. Pi. ut comparent, JT. idque ad preparandum, Pi.) omnia, M. Ti. Ca. Mo. sic P. vel, omnes, JT. sic Pi. nempe milites. Non est, &c. Attamen nemo est qui pugnare audeat. Vide infra 17.

16. Et, &c. וְהִנֵּה בְּתִקְוָה. Et (vel, Sed, JT. vel, Quidem, Pi.) evadent evasores eorum, Mo. vel, qui evaserint ex eis, V. [Alii hæc cum sequentibus jungunt, hoc modo,] Qui reliqui facti fuerint ex eis, evadentes scilicet, erunt in, &c. Q. in V. At qui eorum sospites ab illis malis jam dictis evadent, illi erunt in montibus, &c. G. Sensus, Evadent ex iis aliquot, sed pauci. Et, &c. וְהִנֵּה בְּתִקְוָה. Et, vel Sed, erunt super montes quasi columbæ vallium, Calv. sic JT. Pi. &c. sic dictæ, vel, 1. quia degunt in vallibus: vel, 2. quia ibi congregantur magis quàm in

in montibus: vel, 3. quia in petrarum foraminibus. M. nidificant, quæ in vallium lateribus sitæ sunt: vel, 4. quia ibi se abscondunt propter metum; quia, licet in montibus circumvolitare soleant, tempestate tamen imminente ad convallem se demittunt, ut in locum apricum. q. d. Columbæ, quæ, metu aucupis aut accipitris, naturali sede desertâ, coguntur aliò secedere, ut vitæ suæ consulant. Columbæ convallium montanæ opponuntur, ut feræ domesticis. Vel, quæ in con-

10 vallibus manent, verum metu aucupum ad montes convolant. Columbæ vallium apud Hebræos sunt mansuetiores, quæ loca culta non fugiunt; ac proinde columbæ sylvestribus, erraticis, & palumbis, opponuntur. His autem difficillima est horridorum montium inhabitatio. Significat vexationem & instabilitatem reliquiarum; q. d. Montes & rupes, loca scilicet incommoda, petent, ut vitæ suæ consulant. Omnes trepidi; sic JT. וְהִנֵּה בְּתִקְוָה. Omnes gementes, P. Heb. resonantes, V. vel, fremendo, vel murmurando, vel strependo, Calv. Gemere propriè de columbis aut turturibus dicitur. In columbæ voce est aliquid querulum & gemebundum. Vide Nah. 2. 7. Virg. eclog. 1. Nec gemere aëria cessabit turtur ab ulmo. Mart. epig. 3. 58. Gemit hinc palumbus, inde cerens turtur.

17. Omnes manus, &c. Nempe, militum Judaicorum. q. d. Vires deficient. Et omnia genera fluent aqua. Sic Ch. Vel, 1. sudore; ex gravi angustia. Verum in pavore non stillat sudor, maximè in genibus: quanquam Arist. Problem. 26. 2. scribit ex timore sudare pedes potius quàm facies. Præ sudore videbuntur resolvi in aquam: timor enim sudorem elicit. Liquescent, ut non sit in eis fortitudo. Vel, 2. urinâ, præ pavore & angustia defluente. Perfluent lotio præ metu. Vide Aristot. de Partibus animal. 4. 6. & Problem. 7. Ibunt (incidunt, M. defluent, Ti. sic Pi. abitura sunt, JT. Ire hinc pro fluere ponitur, Mo. vel, ut aqua, Pi. sic Calv. P. M. &c. vel, in aquas, JT.

18. Accingent se ciliciis. i. e. Vestibus lugubribus, ut in summo mœrore. Et operiet (i. e. undique invadet) eos formido; ita o. P. Mo. וְהִנֵּה בְּתִקְוָה. Terror, M. Ti. horror, Pi. G. sic JT. Ca. i. e. terrificæ & horrendæ species: nisi malis causam ludus hinc exponi, quod terroribus judicii Divini prosternantur, ex collat. Psalm. 55. 6. Calvitium. Signum luctus. Vide Esa. 3. 24. Jer. 48. 37. Mic. 1. 16. Judæis tamen hoc interdictum erat, Deut. 14. 18. Non exprimit hinc Propheta quid ipsi facturi sint, sed quid res ipsa ferat.

19. Argentum eorum foras projicietur. Vel, 1. ut sint expeditiores ad fugam; vel, 2. ex desperatione. Quia videbunt se id sibi servare non posse, ideo ipsi projicient, nè ad hostes perveniat: vel, quia nulla illis erit spes vitæ. Vel, projicietur, nempe à Chaldæis rapientibus, &c. Aurum eorum in, &c. וְהִנֵּה בְּתִקְוָה. Elongabitur, P. erit (vel, vertetur, Pi.) in elongationem, Mo. V. i. e. abjicietur à se, ut expeditius fugiant. Vel, abjectionem, M. fim. Ti. Calv. separationem, Pi. sic JT. impunditiam, Pi. Q. in V. propriè, menstruata, V. fim. Pi. q. d. Aurum diripietur à Chaldæis incircumcis, adeoque profanabitur, & ipsis Judæis execrabile fiet. Vel, commotionem & transmigrationem, K. in La. q. d. transferetur in Babylonem. Vel, contemptum, i. e. à Chaldæis contemnetur, ut nolint accipere id in lytrum vitæ, &c. Al. Judæi pro nihilo ducent, & illud libenter à se separabunt. Vel, in sterquilinum, Vulg. Defodietur alicubi. Heb. pernetur ut res immunda. Non valebit liberare, &c. Neque enim erunt ipsorum, sed in hostium potestate. Animam suam (i. e. appetitum animæ, five famem suam; vel, semetipsum, non saturabunt) Vel, implebunt, P. M. &c. Et ventres eorum, &c. Id est, Tenuiter pascentur, ut servi. Quia, &c. וְהִנֵּה בְּתִקְוָה. Quia, vel Eo quod, (vel, Quum, Pi.) offendiculum (vel, scandalum, V. Vulg.) iniquitatis eorum fuit, Mo. M. Ti. Calv. &c. vel, erit, V. aderit, JT. Pi. factum est, G. ex Vulg. Sensus, Hec fuit, vel erit, occasio, vel, 1. peccandi; avaritiæ, injustitiæ, luxûs, ac præsertim idololatriæ: vel, 2. ruinæ. Scandalum vocat id in quod impingent, id est, ruinam; q. d. Incident in talem calamitatem propter

iniquitates suas^d. Quia ruina hac propter iniquitatem eorum erit, P. Ideo aurum & argentum ipsis non proderunt, quia iis usi sunt ad idololatriam*. Pecunia & pecuniæ sitis duxit eos ad hoc offendiculum; quia in ipsam fidebant, obliuiscetes Dei, &c.^f Suo ipsorum maleficio sibi parant offendicula, in quæ impingentes corruant^g. Est enim eorum culpæ infortunium, Ca.

20. Et, &c. וְצִיּוֹן לֹא יִשְׁמָחַ וְיִצְחָק וְיִשְׂרָאֵל לֹא יִשְׂמָחַ וְיִצְחָק [Variè reddunt.] Et ornamentum monilium (quæ eis dedi^b, ut sponsus sponsæ; vide Ezech. 16. 11. Vel, electa mundi, o. scilicet muliebris; Græcè enim est κόκκος, i. e. ornatus mundusque muliebris: non, mundi, i. e. orbis, ut intellexit Hieronymus^k.) suorum (vel, decus ornamentum sui. Sic vocat aurum & argentum, utpote testimonia liberalitatis & gratiæ Dei^l.) in superbiam (וְיִשְׁמָחַ וְיִצְחָק hîc, ut alibi sæpe, in malam partem accipitur^m.) posuerunt, (vel, posuit ipsum. Exprobrat Judæis ingratitude, quod tale decus converterint ad superbiamⁿ.) & imagines abominationum suarum (i. e. idolorum^o) & simulachrorum (vel, & spurcitiarum suarum, Calv.) fecerunt ex eo, Vulg. La. Calv. Ità opes converterunt in superbiam & impietatis materiam^p: illis abusi sunt tam ad luxuriam & vanas pompas, quam ad superstitiones, ad conficienda idola, & dona eis offerenda^q. Al. Quod in decorum ornatum & splendorem datum erat ipsis, (est enim hîc verbum impersonaliter positum pro passivo,) de eo imagines suas abominabiles ac spurcas fecerunt; de isto auro & argento, quo speciosi esse poterant apud vicinos^r. Al. Et (vel, Quin, JT.) decor (vel, decorem, JT. Pol. gloriam, P. pulchritudinem, Ti.) ornamentum sui, sive ejus, (vel, Quippe quod attinet ad pulchrum ornatum ipsum, Pi. vel, Et elegans ornamentum suum, M. Intellige, vel, 1. Arcam foederis, symbolum præsentis Dei, qui verus est decor & ornatus Ecclesiæ: vel, 2. Templum, pulcherrimum & celeberrimum, quod erat gloria decoris Dei, & quo ornabatur, tanquam sponsa vestibus ac monilibus suis, & de quo ipsi [Judæi] gloriabantur^v; vel, quo Deus ornauerat Judæos, ut sponsus sponsam monilibus^x.) in, vel ad, (vel, quod in, P. M.) excellentiam (vel, magnificentiam, M. superbiam, P. Ti. decus eximium, Q. in V.) posuit (vel, posuerunt, P. convertit, Ti. posuerat, M. JT. Pi. Pol. sub. populus, ex mandato Dei^y: vel, sub. Deus, M. sic Pol.) illum, M. Mo. (vel, eis, Q. in V. vel, affixum^z hîc redundat^z. [Quare nec Pol. nec Ti. illud reddunt.] Sensus, q. d. Quod Templum eo fine positum fuit, ut Deus suam in eo gloriam conspiciendam præberet, & populo excellentem gloriam apud externos conciliaret; unde Judæi de Templo magnificè gloriabantur; ut Israel tali Templo & cultu reliquis populis excelleret^a.) & (vel, sed, Pi. [Alii^z & velut redundans, in versione omittunt, ut JT.]) imagines abominationum suarum, Mo. P. &c. spurcitiarum (vel, & idolorum, P. & detestationum, Pol. & rerum detestabilium, JT. Pi.) suarum fecerunt in eo, Mo. JT. Pi. &c. Al. ipsi fecerunt in eo abominationes suas pro idolis suis, M. & fecerunt ex eo imagines abominationis suæ, & idola sua, Ti. [Ca. locum sic reddit, Qui, nobili suo ornamento in sublimi posito, (i. e. fano,) suas scelestas imagines, sua scelera, fecerunt in eo.] ¶ Propter, &c. וְיִשְׁמָחַ וְיִצְחָק לְפָנָיו [Propter hoc, vel Idcirco, dedi (vel, posui, M. statui, JT. redigam, Heb. redegî, Pi.) illud (nempe decus^b) ipsis in elongationem, Mo. &c. vel, abjectionem, M. &c. separationem, JT. &c. [ut v. præced.] i. e. Abducam eos longius à Templo meo^c. Disjeci illos, & abstuli illis Templum^d. Propterea feci ut ipsi hæc abjicerent*. Efficiam ut ea ipsa quæ Judæis contuli ad decorem & ornamentum eorum, in eorum ignominiam, rejectionem & exitium convertantur^f.

21. Et (vel, Nam, Pi.) dabo (vel, tradidi, V. tradam, Pi.) illud (vel, eam, nempe gloriam, h. e. Templum^g.) in manus alienorum^h i. e. Gentium remotarum & barbararum, quæ atrocius sæviunt^h. ¶ Impiis terræⁱ Vel, improborum hominum hujus terræ, JT. ubi tunc prophetabat Ezechiel, i. e. Babylonisⁱ. ¶ Et, &c. וְיִשְׁמָחַ וְיִצְחָק [Et (vel, qui, M. Ti. JT. Pi. ut, Ar. Et ipsi, M.) profanabunt (vel, contaminabunt, Mo. P. polluant, Ar.) ipsum, Calv. M. &c. i. e. Vel, 1. contaminata esse demonstrabunt quæ videbantur sanctissima, idola scilicet^k: vel, utentur tanquam re profanâ, ut Deut. 20. 6^l. Quasi

profanum rapient quod vos sanctè colebatis[†]. Tanquam rem profanam & abjectissimam conturbabunt, sursum deorsum omnia vertentes^m. Ad viles usus vertent. Ventris onus misero, nec te pudet, excipis auro. Mulierum vulgò scaphia fuisse argentea docemur ex Ulpiano, L. Quintus Mucius l. 11. & ex Martiali; imò ex auro, teste Clem. Alex. Pædagog. 2. 3ⁿ. Ex hoc profanandi verbo multi locum de Sanctuario accipiendum collegerunt. Sed וְיִשְׁמָחַ sæpe accipitur alio sensu, pro, occidere; ut sensus sit, quod hostes, non contenti prædâ, captivos etiam passim trucidarent: vel, quod malim, profanare sumitur pro vilipendere, ut alludat ad promiscuum abusum, ubi scilicet non respicimus quorsum res nobis sint destinatæ, sed temere & sine delectu per contemptum vel ludibrium dissipamus. Significat ergo, hostes dilapidaturos non modò substantiam populi, sed etiam homines ipsos^o.

22. Avertam faciem meam ab eis[†] i. e. Vel, 1. à Judæis^p; licet me inclamantibus^q: curam eorum abjiciam, præsidio meo eos nudabo^r. Vel, 2. à Chaldæis invasuris Templum: q. d. Non prohibebo eos, sinam eos agere pro lubitu[†]. ¶ Et, &c. וְיִשְׁמָחַ וְיִצְחָק [Et (vel, Ubi, JT. Ut, Ca. Pi.) violabunt (vel, profanabunt, Calv. profanent, P. impient, Ca. profanaverint, JT.) abditum, sive absconditum, sive arcanum, (asylum, Calv. vel, adytum, P. JT. Pi. penetrabile, Ca.) meum, Mo. Calv. M. Ti. V. i. e. Vel, 1. Terram sanctam; quam sic vocat, quod illam Deus quasi sub alis suis diu absconderat, & quasi asylum fecerat. Vide Exod. c. 19. v. 4^t. Vel, 2. Templum^v, Templique thesauros^w; & maxime Sanctum Sanctorum^x, vel Adytum, quod LXX vocant ἐκκλῆσιον, (visitationem,) quia Deus ibi signa exhibebat suæ majestatis^y: quod arcanum vocatur, utpote locus secretior Templi^z. Ex hoc versu & præced. aliisque locis quamplurimis, facillè revincitur fabula illa anaxagoræ 2 Mac. 2. de Jeremia Propheta, qui Arcam, ignem perpetuum, &c. conservaverit^b. ¶ Et introibunt in illud^c Nempe, adytum, Q. in V. Pi. Sed pronomen fœmineum est^c, nomen autem וְיִשְׁמָחַ masc. Est itaque anomalia generis^d. Vel, illam, P. sic JT. nempe, civitatem, V. JT. in Pi. Quod non placet; quia sic violatur ordo sententiarum: quasi scilicet Chaldæi primùm spoliarent Templum, deinde ingressi sint in civitatem; quod implicat contradictionem*. ¶ Emissarii, וְיִשְׁמָחַ [Idem; Effraiores, Mo. JT. Pi. vel, grassatores, Ti. Ca. diruentes, P. nebulones, M. V. destructores, vel corruptores, V. Qui spoliandi causâ effringent cameras & capsas in quibus reconditi sunt thesauri[†]. Latrones, inquit, venient in illud penetrabile, quod Israelitæ, quod Levitæ, quod Sacerdoti, extra summum, nefas est intrare[†]. ¶ Et contaminabunt illud[†] Non pluris facient quàm locum profanum. Cum loca capta sunt ab hostibus, omnia deserviunt sacra esse, ait Pomponius in L. Cum loca, D. De religiosis. Cicero Verrinâ 4. Sacra Syracusarum victoria profana fecerat^f.

23. Fac conclusionem[†] Ità Aq. in D. i. e. Collige omnia in brevem summam^g. Minus omnes & poenas brevi sermone conclude^h. ¶ וְיִשְׁמָחַ [Catenam, Mo. P. & in V. M. Ca. G. &c. restem, vel funem, JT. Pi. quo Deus maleficia Judæorum castigaturus eratⁱ: catenas, Ch. In signum, vel, 1. captivitatis^j: vel, 2. mortis infligendæ fontibus, qui à carnifice recte vinciebantur^k: vel, 3. quod trahendi essent Judæi, velint nolint, ad tribunal Dei, ut ibi, reorum more, causam dicerent ex vinculis^l. ¶ Plena est judicio sanguinum; ità Mo. P. sic M. Calv. &c. i. e. peccatis morte dignis^m: וְיִשְׁמָחַ [Criminibus (vel, causis, JT.) capitalibus, Pi. peccatis homicidii, Ch. simil. Pi. sanguinarius judicis, Ca. Judicio accipi potest, tum activè, q. d. sanguinibus judicio injusto ab iis damnatis & effusis, h. e. homicidiis; tum passivè, q. d. sanguinibus & cædibus ob quas judicandi & damnandi suntⁿ. Terra tenetur criminum quæ Lex vult morte luit^o. Judæi adeo rei sunt, ut nequeant ultimam poenam effugere^p.

24. Et, &c. וְיִשְׁמָחַ וְיִצְחָק [Et (vel, Ideo, JT. Pi. sic Ti.) adducam (q. d. manu & directione meâ impellam^q) pessimos (vel, improbos, Calv. vel, malignos, Ch. vel, pastores, Sy. Ti.) gentium, M. P. Mo. JT. Pi. Pol. sim. Ar. Ca. crudelissimos nempe & barbaros^r, nempe Chaldæos^s:

† Pra. dæos †: ut sciant Judæi ultimam hanc cladem fore †.
 † Calv. ¶ Possidebunt, &c.] Vel, hereditabunt, &c. V. sim. JT.
 † Pol. Pi. q. d. Diu fruentur, &c. ¶ Et quiescere (vel, cessare,
 Mo. P. M. sic Ti. JT. Pi.) faciam (vel, coarcebo, Ca.) super-
 biam (vel, excellentiam, JT. vel, magnificentiam, M. V.)
 potentiam, i. e. [Judæorum,] rempublicam superbe ad-
 ministrantium. Superbiam, [vel, 1. propriè;] qu. d.
 Contundam eorum fastum, quo inflati Prophetam
 spreverunt, &c. 2. [vel, 2. figuratè;] i. e. Templum
 superbum & magnificum, quod illis occasio erat su-
 perbiendi. ¶ Et, &c. וְיִשְׁתַּחֲוֶיִם וְיִתְּנוּ אֶת-
 † Pra. sidebunt, &c. Vulg. Sy. Sed Chirek sub 3 ostendit 3 h. l.
 non esse radicale, à וְיִתְּנוּ possedit; sed characteristicum
 conjugationis Niphal, à וְיִתְּנוּ pollutus fuit. [Reliqui
 ergo aliter vertunt] Et polluentur, vel violabuntur, vel
 profanabuntur, (vel, profananda curabo, Ca.) sanctuaria
 (vel, sancta, o. M. sacella, Ti. quæ idolis suis fabrica-
 runt d. sacraria, Ca.) eorum, Mo. P. Ch. Ar. o. &c. i. e.
 Templum. Ultitur numero plurali f, ob tres ejus
 partes g, in quas dividi diximus Psal. 68. 36. Jer. 51. 51 h.
 Ipsorum dicit, quia Templum ab ipsis pollutum pro suo
 amplius non habebat i. Loquitur hinc de Templo quasi
 de re nova: unde colligo eum in præcedentibus de eo
 non egisse k. [Alii autem ultimam vocem aliter red-
 dunt:] qui sanctificant illos, Pi. sic JT. Pol. i. e. sacer-
 dotes; qui sacrificia offerunt pro potentibus illis, [in
 membro præced.] quibus ipsos sanctificari utrique per-
 suasum habent l. Sacerdotes illi impii qui magnates
 sanctificabant hypocriticè ritibus Mosaicis, nullâ digni-
 tatis ratione habitâ, aut interimentur, aut abducen-
 tur, &c. m. In præc. membro de ordine civili, in hoc de
 ecclesiastico, loquitur n. וְיִתְּנוּ est participium con-
 jug. Pihel cum affixo compositum; non autem est no-
 men verbale, quod esset וְיִתְּנוּ o.
 25. Angustiâ, &c. וְיִתְּנוּ Excidium (vel, Ex-
 ciso, P. Ch. Exterminium, M. V. Excisor, Heb. Vir excisio-
 nis, Pi. In excidium, JT.) venit, Ti. Ca. Calv. Al. Et pro-
 pitatio veniet, o. sim. Ar. Legerunt וְיִתְּנוּ P. ¶ Re-
 quirent (vel, quarent, Pi.) pacem. Scil. Judæi, excusan-
 do Sedeciam apud Nabuchod. Quarent salutem f.
 26. Conturbatio, &c. וְיִתְּנוּ Contritio (vel, Ca-
 lamitas, M. Ti. sim. Ca. Heb. Accidens, vel Eventus, ma-
 lus, V. Aerumna, Pi. sic JT.) super contritionem veniet, Mo. P.
 Crebræ erunt calamitates †. Non desinet Deus mala
 malis addere. Hoc dicit, quia Judæi multas sibi spes
 fingebant, & ubi Deus aliquas concessit inducias, vide-
 bantur sibi elapsi omni molestiâ, & quasi relaxationem
 obtinuissent, securi evaserunt. ¶ Et auditus (vel,
 rumor, M. Ti. JT. Sy. V. &c. sub. infansus, Sy.) super au-
 ditum i. Ità P. Mali nuntii alii super alios. Sic & non su-
 mitur Matt. 24. 6. & alibi v. Crebri rumores spargen-
 tur de hostis adventu, crudelitate, &c. y. ¶ Et, &c.
 וְיִתְּנוּ וְיִתְּנוּ Et (vel, Tum, Pi.) quarent (vel, de-
 siderabunt, JT. Judæi scilicet z.) visionem (i. e. prophe-
 tiam a; vel, Verbum Dei b; sub. de salute sua, V. vel, de
 exitu angustiarum suar; vel, de ratione evadendi hæc ma-
 la d. Optabunt aliquam consolationem audire. Vide
 Jer. 37. 17. & 38. 14. à propheta, Calv. JT. Pi. &c. i. e.
 à Prophetis f. Sed dura videtur hæc versio, quia nihil
 subjicitur nisi de Sacerdote & Senibus: malim ergo
 vocem reddere, eò quod non propheta; ut 2 negativè
 accipiat. Ità negat ullos fore Prophetas, ut Psalm.
 74. 9 g. ¶ Et (vel, Sed, Pi.) lex peribit à sacerdote
 Lex, i. e. interpretatio Legis h; vel, doctrina i. q. d.
 Sacerdotes indocti erunt, &c. k. Al. Sacerdotes in tan-
 tis angustiis solennia Legis implere non poterunt. De-
 erunt pecudes, similia, vinum, suffitus l. ¶ Et con-
 silium à senioribus m. Vel, senibus, Calv. i. e. senatoribus,
 vel gubernatoribus politicis n. Nè sapientissimi qui-
 dem quicquam quod è re sit suadere poterunt o. Ever-
 tit Deus perversam illam jactantiam, Jer. 18. 18. Lex
 non transibit à sacerdotibus, &c. Summa est, q. d. Nulla
 doctrina amplius fulgebit, sed ignorantia obruemi-
 ni, &c. o.
 27. Rex lugebit; ità Mo. P. וְיִתְּנוּ Sumet plan-
 tum, M. continenter lugebit, JT. sedebit in lacu, Sy. in-
 duetur interitu, o. sic Ar. morore se conficiet, Ti. sic Pi.
 erit in summa anxietate. Vide Jer. 37. & 38 P. Atqui
 ejus erat alios animare, deinde remedium afferre om-

nibus malis. Quare signum hoc est desperationis q.
 ¶ Et princeps (vel, magistratus, Ca. i. e. Principes r,) induetur (vel, circumfundetur, Ca.) morore, וְיִתְּנוּ De-
 solatione, M. P. Mo. sic Ti. vel, calamitate, Ca. vel, veste
 desolationis, Pi. sic JT. Calv. Duplex est vestis usus: 1. ad
 frigus arcendum; 2. ad tegendum quod in nobis pro-
 brosum est. Ex opposito, Propheta dicit probum pro-
 ceribus fore instar vestis. Vel, stupore; q. d. obstupe-
 scet, & spe destituetur †. Stupor principem circumdabit.
 Idem quod præcessit verbis aliis. ¶ Manus popu-
 li—conturbabuntur; ità P. M. Ch. &c. וְיִתְּנוּ Dis-
 solventur, o. sic Ar. terrebutur, Mo. torpescunt, Sy. Sen-
 sus idem qui supra 17 v. Nullius manus ad rem agen-
 dam confirmabitur; sed omnes attoniti gravitate judi-
 ciorum Dei, ac velut immoti, hærebunt. ¶ Secun-
 dum viam eorum, &c. i. e. Pro meritis y. ¶ וְיִתְּנוּ Pro
 viis ipsorum: hinc accipitur causaliter z. Profanârunt
 ipsi Templum; ego faciam ut profanetur à Chaldæis.
 ¶ Et secundum judicia (vel, judiciis, P. V. Pi. vel, in, five
 pro, judiciis, Calv.) eorum (vel, prout jus ipsorum est, JT.)
 judicabo eos Judicium alibi est reconditio, sæpe tamen
 transfertur ad corruptelas: catachresticè hinc accipitur
 pro perversis abusibus, superstitionibus, aliisque iniquita-
 tibus. q. d. Sentient me justum esse Judicem, quia sce-
 lera eorum ulciscar; non tamen crudelem, quia digni
 sint tali mercede b. Poenas quas meriti sunt eis infli-
 gam c. Pro ratione delictorum, pro quibus morte digni
 sunt *. Oppresserunt pauperes, libertatem non de-
 derunt popularibus: faciam ut ipsi opprimantur, & li-
 bertatem amittant d.

C A P. VIII.

1. **E**T factum est] Hinc visione confirmat doctrinam
 præced. capite allatam *. ¶ Anno sexto] ¶ Calv. ad
 Ezec. 7. 27.
 A capto five deportato Joachin five Jechonia b; ut su-
 præ 1. 2 c. Hinc annorum supputatione ab exilio Regis
 humiliat Judæos, eorumque summam offendit pervicaci-
 am, quod non respuerint tam duriter & diu castigati d.
 Post impletam cubationem 390 & 40 dierum *. ¶ Sex-
 to mense] Nempe Augusto f. ¶ Quinta, &c.] Qui
 erat dies Sabbati, ut supra monuimus ad cap. 1. & 2.
 & 5 g. ¶ Ego sedebam (vel, quum sederem, Pi. sim. JT.)
 in domo mea i. e. In Mesopotamia h, apud Chaboram i.
 Sedebam, i. e. manebam, (ut Deut. 1. 46. Et sedistis in
 Cades, &c.) five stando, five sedendo, five, ut hinc acci-
 pitur, jacendo; nondum enim finitum est tempus de-
 cubitus, &c. k. [Alii aliter sentiunt, ut dictum.] ¶ Et
 senes Juda (i. e. gubernatores populi l; vel, 1. qui tum
 habitabant Hierosolymæ. Non narrat rem gestam m,
 sed visus est sibi eò abripi à Dei Spiritu, ut Templi pol-
 lutiones cerneret n. Vel, 2. primores eorum qui cum
 Jechonia fuerant deportati o. Ut testes essent hujus
 prophetiæ p, adeoque inexcusabiles forent q.) sedebant
 coram me] Vel, 1. ut audirent ex me Verbum Dei. Il-
 lud enim tempus [Sabbati scilicet, ut antè dixit,] Pro-
 phetæ & pii quique in rebus sacris & Divinis diligentis-
 simè occupabant, & eo fine hi domum Prophetæ vene-
 rant. Quum enim templa aut loca publica decrant, ut
 in deportatione aut Regum persecutionibus factum
 est, tum privati conventus privatis locis habebantur r.
 Vel, 2. ut in summo rerum discrimine me consulereut, t.
 an haberem verbum Domini de statu rerum nostra-
 rum †: ut cognoscerent prophetias ad se pertinentes v.
 ¶ Manus Domini] i. e. Vel, 1. prophetia, five spiritus
 prophetiæ x; sic dictus, quod cum vehementia veniat;
 († enim significat manum, virtutem, & fortitudinem)
 quodque confortare ac vegetare soleat mentem five
 animum hominis y: vel potiùs, 2. virtus vel potentia
 Dei; quæ hinc omnibus humanis facultatibus opponi-
 tur. Perinde igitur est ac si profiteretur se non afferre
 quidquam suum, quia exuerit quodammodo hominem,
 dum potentia Dei in ipso regnavit z. Manus, i. e. poten-
 tissima Spiritus Dei operatio a, virtus, operatio, illumi-
 natio Dei; cecidit, quasi fulgur efficax & penetrans; su-
 per me b. Vide ad Ezec. 1. 3 c.

2. Ecce (sub. aderat, Pi.) *similitudo*] Itā M.P. Mo. &c. Sub. *visi*, o. Ar. sic JT. Pi. Calv. Pol. &c. (Si enim alia fuisset figura, haud dubiè Propheta eam non tacuisset^d.) Namque Christi^a; in cuius persona Deus se repræsentavit. *Animadverti quandam figuram*, Ca. ¶ *Quasi aspectus ignis*] Ad figurandum iram Dei adversus Hierosolymitanos^b. Ut Judæi contremiscerent cū viderent vindictam Dei accensam quæ illos consumeret^c. ¶ *Deorsum ignis*] Ut ostenderet se terribilem malis^d. ¶ *Sursum quasi aspectus splendoris*] Ad figurandam Dei maiestatem^e, & gloriā inaccessibilem^f. Inferiore autem sui parte, quā nobis est propinquior, tantam lucem non adhibet^g. Eadem *visio* (visio) quæ supra 1. 27. (ubi typum hunc explicavimus^h), significans Dei iudicia per res durissimas excoctura populum Judæum, salvis tamen reliquiis quibusdamⁱ.

3. Et, &c. *וַיִּתֵּן יְהוָה אֶת יָדוֹ וְהִנֵּה אֵת*] Et misit (vel, Qui extendens, JT. Pi. Et emisit, vel extendit, nempe species illa hominis^a,) *similitudinem* (vel, formam, JT. Pi. vel, *similitudo*, Q. in V.) *manus*, Calv. &c. Non veram manum^b. *Manus* hæc, quā Christus hic utitur, est Spiritus Dei, (qui *digitus Dei* vocatur Matt. 12. 28. collat. cum Luc. 11. 20.) à Patre Filioque procedens, ut demonstrat Propheta verbis sequentibus, *Assumpsit me spiritus*^c. Sensus, Gloria illa quæ apparebat visa est mihi porrigere manum^d. ¶ *Apprehendit* (vel, *accepit*, P. *sustulit*, Calv.) *me in cinctu capitis mei*] Ut transferret in Jerusalem^e. Itā ostendit se herum esse Ezechielis, & eo uti ut servo, sic ut invitum jam trahere possit ad functionem suam obeundam, si repugnet^f. Prehendit eum *cinctu*, i. e. levissimè quidem in specie, sed virtute & efficacia maximā^g. Typus hic ingenue ac verè obedientiæ, hominem re tenuissimā trahi ad alterius arbitrium^h. *Manus* istius figuram, & Prophetam ejus vi suspensum, vidēre illi Seniores. Visum autem quod sequitur vidit Propheta solus, planè quasi præsens erat in Templo. Causa visi, ut iudiciorum eorum de quibus diximus causæ iustissimæ ipsi patereⁱ.

¶ *Et elevavit me spiritus inter terram & cælum*] Videbar mihi quasi avis aerem secans sublimis vehi^a. Quo significatur, non aliter viros sanctos ad participationem donorum Dei spiritualium adhiberi, quā si supra se & supra res omnes creatas extollantur^b.

¶ *Adduxit me in Jerusalem in visione* (vel, *visionibus*, Calv. JT. Pi.) *Dei*] i. e. Vel, 1. q. d. in visione magna five insigni^c. Vel, 2. q. d. in visionibus quas Deus in me efficiebat. Genitivus efficientis^d. Vel, 3. q. d. per revelationem Dei indubitam^e, ut *visiones Dei* per antithesin opponat omnibus spectris^f. Vel, 4. q. d. non corpore, sed spiritu^g; non mutatione loci, sed *ensæ* animi^h. Non corpore translatus erat, sed itā ut oculis suis cunctas res Templi velut præsens aspiceretⁱ. Spirituum autem rerum communicatio duobus modis à Deo fit. 1. Per organa: quum scilicet itā informat hominis spiritum, ut corpore utatur; quod ordinariè fit in Ecclesia. 2. Citra organa: quem modum spiritus *ensæ* vocant. *Ensæ* autem duo sunt genera. 1. In corpore: quum spiritus hominis citra mutationem loci, quasi separatus secundum suas facultates à corpore, instruitur à Deo visione, aut somnio, aut solā Spiritus institutione. Atque hic modus *ensæ*, in quo cessat omne officium corporis partiūve ejus, Prophetis olim usitatissimus fuit. Vide Num. 24. 4, 16. 2. Extra corpus: quum spiritus hominis, manente integrā personali unione, sed quasi dissoluta, extra corpus abripitur secundum mutationem loci. Vide 2 Cor. 12. 2, &c. Hæc autem visio Ezechielis offerri potuit vel, 1. sine *ensæ* vel, 2. in *ensæ* secundum spiritum, vel extra corpus. Hanc interpretationem maximè probamus; tum, quia multa id flagitant quæ visione hac continentur; tum, quia sic postulat aliarum visionum, quæ ad hanc dignitate accedunt proximè, comparatio, supra cap. 1. & 3. & infra cap. 40ⁱ.

¶ *Juxta, &c. אֶת־פֶּתַח שַׁעַר הַפְּנִימִי*] Ad ostium portæ interioris, M. P. Mo. Calv. JT. Pi. &c. sub. *atrii*, P. V. La. Pi. Glas. Atrium enim vocabatur interius, non porta: 1 Reg. 6. 36^k. Hanc ellipsin indicant, 1. Nomen *הַפְּנִימִי*, quod fœmin. est^l; ac proinde nequè convenit cum nomine *פֶּתַח*, neque cum nomine *שַׁעַר*^m, quorum utrumque est masculinⁿ. sed

cum nomine subintelleto *אֶת־פֶּתַח*, quod fœm. est^p. 2. Col- latio Ezech. 10. 3. ubi exprimitur *אֶת־פֶּתַח*. 3. Res ipsa: nam idolum quod sequitur erat in atrio interiore. Vi- de 2 Reg. 16. 14. Atrium hoc interius erat atrium sa- cerdotum, in quo erat altare holocaustorum^q. Huic autem interiori opponitur atrium exterius, infra E- zec. c. 10. v. 5. quod aliàs nominatur atrium populi^r.

[Alii aliter.] In id atrium interius conveniebat popu- lus, quod esset extra peribolon, i. e. ambitum five cin- cturam, montis Sion, primam scilicet; atrium verò sacerdotum intra secundam. Paulò post dicit, *Adduxit me ad ostium atrii*^t. Notandum est, Templum Jerof. vicem munitionis præstans, non solum areis sacris, quæ vulgò dicuntur atria, fuisse instructum in omnes partes præterquam ab Occidente, ubi monte præcipite prote- gebatur: verum etiam præter illa atria fuisse septum amplissimum, quo in omnes partes ipsum Templum atriaque ipsius circumcludebantur. Quum autem huic septo suæ essent portæ, quibus patebat in atria aditus, relatione institutā ad portas septi, vel ambitus illius maximi, portæ ipsæ atriorum interiores appellantur. Porta itaque interior hic dicitur *דַּלְתֵּי הַפְּנִימִי*, ut discerna- tur à porta five aditu exteriori, qui erat in septo, five ambitu illo maximo^u. *Ostium exterius* vocari possit, quod Gentes ad suum atrium adittebat; *ostia interi- ora*, quæ adittebant Israelitas & sacerdotes ad suum quosque atrium. Vel aliter: In muris atria separanti- bus erant ostia, quorum illa pars quæ ad atrium populi pertineret exterior dicebatur; illa verò quæ ad atrium sacerdotum, interior vocabatur. Et hoc malim; ut hic locus sit quem Israelitæ sibi vendicârunt, qui medius erat inter sacerdotum atque Gentilium atrium, unde spectari possit sacratio atque arcana religio. Huc Pro- phetam deductum puto^v.

¶ *Quod respiciebat ad Aquilonem*] Ubi intrabatur ad subdiale maximum, quod erat populi, in quo altare positum erat Achazi tempo- ribus, simile Damasceno, 2 Reg. 16. 11^x. Illā parte idola exerunt, tum, 1. quia illā, utpote mindis ac- clivi, frequentius adibatur in Templum; tum, 2. quia ibi offerebantur sacrificia^y. ¶ *Ubi, &c. מוֹשָׁב סֹמֶל הַקְּנָאִי הַקְּנָאִי*] Ubi erat (vel, *Quo ibi*, Mo.) *habitatio* (vel, *seder*, Ch. JT. Pi. *constitutio*, M.) *idoli*, vel *imaginis*, *zeli*, vel *zelotypiæ*, (vel, *emulatione*, M.) *zelare facientis*, P. Mo. vel, *emulantis*, M. provo- cantis, nempe *ad iram*, juxta Deut. 32. 21^z. quod pro- vocabat *ad zelotypiam*, Pi. sic JT. sub. *Deum*, P. M. vel, *Ubi erat constitutum*, five *collocatum*, *simulacrum ad emu- lationem provocans*, M. vel, *zelum provocans*, Ti. vel, *ob- trectatorium*, Ca. i. e. Simulacrum alieni Dei^a, quod Jo- vam irritaret^b zelotypumque redderet^c, ut maritum adulter^d. Idolum Baalis intelligit^e; nempe unum ex iis quæ fecerat Manasses^f, 2 Reg. 21. 7. 2 Par. 33. 3^g. & posuerat in Templo^h, destruxerat Josias, 2 Par. 34. 4. reposuerant Reges sequentes. Vide 2 Reg. c. 23. v. 37. 2 Par. 36. 12. [al. 14ⁱ.] Idolum intelligit cui Achaz altare fabricavit, 2 Reg. 16. 10, &c^k. quod postea, ab Ezechia eversum, à Manasse restitutum est, &c. Hoc *זֶלֶת* vocat, quia ad imaginem Damasceni illius accura- tum fuerit: *similitudo* verò *zelotypiæ* dicitur, vel, 1. ab ef- ficiente causa, quod impia illa Achazi zelotypia in cul- tum Dei exardescens altare legitimum destituerit, &c. vel, 2. ab effectu, quod zelotypiam Dei accenderet, &c.^l.

4. Ecce ibi (sub. erat, i. e. apparebat mihi in visione^m), *gloria Dei, &c.*] Vide supra c. 3. 23. Et vehiculum & thronum intellige: illud, ad significandum deporta- tionem; hunc, ad omnia iudicia Dei figurandaⁿ. Fuit hoc quasi sigillum prophetiæ^o, ut Prophetam confir- maret^p, tum, propter gravitatem prophetiæ, quā exiti- um toti Judæorum genti denunciabatur^q; tum, ut susti- neret furiosam populi audaciam atque obstinationem^r. Ingens erat beneficium, gloriam Dei Israelis Hieroso- lymis habitare. Eam hic ostendit, ut ex beneficii ma- gnitudine, æstimaretur ingratitudinis quæ mox descri- betur magnitudo^t.

5. *Ad viam Aquilonis*] i. e. Quæ tendebat ad portam aquilonarem^u. ¶ *Ab Aquilone portæ, &c. מִן־שַׁעַר הָאֶזְרָחִי*] Ad, vel apud, vel juxta, portam altaris, Mo. P. M. &c. Sic dictam, vel, 1. ab altari idoli^v, ibi excitato à Ma- nasse, &c^x. & in medio portæ septentrionalis consti- tuto.

P. Glas.
gram. 3. 1.
12. 49.

q. Me. ex
La. Pi.

r. Pi.

t. V.

u. Jun.

v. San.

x. G.

y. Fra.

z. V.

a. Cal.

b. Ca. sic G.

c. Ca.

d. Ca. sim.

e. G. Pi.

f. Calv.

g. La. Me.

h. Jun.

i. Pol. &c.

j. G. ex

k. Me. La.

l. G.

m. Me. ex

n. La.

o. G. ex La.

p. Me.

q. Pol. ex

r. Jun.

s. Pi.

t. G.

u. Calv.

v. Jun. sim.

w. Calv.

x. Jun.

y. Calv.

z. Pol.

a. Me.

v. La.

x. San.

¶ V. tuto: vel potius, 2. ab Altari Salomonis, quod Achaz
 z Me. ex à medio atrii transtulit ad portam aquilonarem z. Vi-
 La. sim. de 2 Reg. 16. 14. Hanc paulò antè vocavit portam atrii
 Pi. interioris. In atrio immundorum, i. e. populi, in quo
 z Pi. orabat populus & audiebat Verbum Domini, struxerant
 b V. altare Baal^b. ¶ *Idolum zeli* Illud de quo dicere coepe-
 c G. rat^c. ¶ *In ipso introitu* In meditullio atrii maximi,
 quà ex illo atrio ibatur rectà in Levitarum & sacerdo-
 tum atria. Ità & cultus Dei impediabatur, & cultus im-
 pius sufficiebatur in locum illius^d. Circumstantia loci
 d Jun. crimen exaggerat^e, eorumque impudentiam prodiit; ac si
 * Jun. mulier sub oculis mariti se adultero prostitueret^f.
 Calv.

¶ 6. *Vides tu, &c.* ¶ Prophetam & testem & judicem
 e Calv. facit, &c. ¶ *Ut, &c.* ¶ *Ad longè fie-
 ri, &c.* Mo. *Ut abstineant, &c.* o. *Quòd recesserint, &c.* Sy.
 ¶ *Ut recedant, &c.* Ar. *Ut longius recedant, vel abeant, sub.*
 ¶ *Israelitæ, V. Heb. Ad longè recedendum, &c.* Pi. *Ut discedam,*
 ¶ *vel recedam, &c.* M. Ca. *Ut procul, vel longè, recedam, &c.*
 ¶ P. JT. Pi. Calv. &c. *Ut deferam hujus Templi curam^h:*
 ¶ *ut indè migrare cogarⁱ.* Non loquitur de eorum pro-
 pposito, sed de eventu^k. ¶ *Adhuc conversus* In
 ¶ Pra. partes Templi alias^l. ¶ *Majores* Sive graviores^l.
 † G. Heb. *magnas*, Pi. Calv. &c.

¶ 7. *Introduxit me ad ostium atrii* Nempe interioris,
 cuius facta mentio vers. 3. Ibi autem dicit, *ad ostium*
 ¶ m Pi. *portæ atrii*; hîc tantum, *ad ostium atrii*. Unde colligo,
 n La. inter portam quæ spectavit atrium illud versùs, & ip-
 o Me. sum atrium, interpositum fuisse murum in quo esset
 ostium sine porta^m. *Ostium* hoc erat non Templi, sed
 gazophylacii, sive cubiculi sacerdotum, ut patet ex
 ¶ G. vers. 12. Unde patet, scelus hoc sacerdotum fuisseⁿ.
 ¶ Atrii, nempe exterioris, ubi & circumcirca erant varia
 cubicula sacerdotum^o. *Atrii*, nempe Levitici, quò pas-
 sîm tunc, & ii qui Levitæ non erant, admissi, contra Le-
 gem^{*}. ¶ *Foramen* i. e. Feneſtella per quam videre
 ¶ G. possem quæ intra cellas Levitarum peragebantur^p.

¶ 8. *Et (vel, Tum, Pi.) dixit, &c.* Vel, Nam dixerat,
 ¶ G. &c. Causam reddit unde facta sit ista feneſtella^q. ¶ *For-
 de parietem* h. e. Fac foramen parietis amplius, donec
 ¶ M. homo veluti per ostium ingredi possit^r. Foramen illud
 antea cæcum erat, ut vocant; non planè pertusum, sed
 ¶ Jun. ex parte solum^t. Parietem hîc intellige communem,
 ¶ ed v. 7. quem Levitæ in ipso atrio ante cellas suas obduxerant^u.
 ¶ Jun. ¶ *Et cùm fodissem, &c.* Nempe, in visione^v, sed planè
 ¶ G. sim. quasi res verè ageretur^x. ¶ *Apparuit ostium* Ga-
 Calv. zophylacii, quod obſtructum fuit, atque aliunde secre-
 ¶ G. tior erat idololatriæ aditus, &c. Vel, existerat illa fe-
 ¶ Pra. neſtella: nam omnis apertura Hebræis פתא dicitur^z.

¶ 10. *Ecce, &c.* ¶ *Et ecce (sub. aderant, Pi.) omnis similitudo (vel, omnis
 generis formæ, Heb. omnis forma, Pi. omnes formas, JT.
 vel, forma omnium, Ti.) reptilis, & animalis, P. Mo.
 (vel, bestię, Ch.) abominatio, P. Mo. vel, abominationes,
 Ch. Al. reptilium, M. Ti. JT. Pi. & jumentorum abomi-
 nandorum, Ti. V. sic M. vel, quæ erant abominationes, i. e.
 vice abominationum^a: vel, & jumentorum, JT. Pi. de-
 ¶ V. testandorum, JT. vel, animalium detestabilium, Pi. Quæ
 b G. sim. colunt Egyptii aliique^b. ¶ *Depicta erant, &c.* Heb.
 Calv. *depictum erat*, enallage numeri^c. Vel, 1. in phantasia
 ¶ Calv. tantum Ezechielis; ut symbolicè significetur, Judæos
 ¶ Mald. in occulto colere idola^d. Vel potius, 2. verè & realiter,
 in La. ut liquet ex Ezech. 5. 11. & Jer. 7. 30. & 32. 34e. Puta-
 ¶ La. bant se minùs peccare, quòd non eminentes, sed pictas,
 haberent figuras. Verum etiam picturæ vetitæ earum
 formarum quæ propriæ erant idololatriæ. Apparet id
 ¶ G. Levit. 26. 1. Num. 33. 52. Pingere tales formas in pa-
 ¶ Calv. rietibus mos erat Troglodytarum, narrante Philastriof.
 ¶ *In circuitu, &c.* Ut ubique ipsis occurrerent quæ
 superstitionem ipſorum accenderent^g.*

¶ 11. *Septuaginta viri* Vel, 1. Senatores concilii San-
 hedrim, quod 70 viris constabat^h. Vel, 2. alii 70. Al-
 ludit tamen ad illos 70 populo præfectos Num. 11. 16.
 ¶ Me. ex ut significet populi duces fuisse antesignanos superſtiti-
 La. sim. onisⁱ. ¶ *De senioribus, &c.* Sive ætate, sive officio^j.
 ¶ Jun. De gubernatoribus^k. Illi 70 qui inter judices om-
 ¶ Calv. nes eminebant summa cum potestate, tum ed accesserant
 ¶ Idem. quòd fas ipsis non erat, tum ea videbant quæ tol-
 ¶ Pi. lere ipſorum erat officii^l. ¶ *Et Jezionias filius Sa-
 ¶ G. phan* Nominatur 2 Reg. 22. 9^l. Eum nominat, for-

tè quòd primus fuerit, vel dignitate, vel etiam aucto-
 ritate^m. Eum credibile est fuisse Senatûs principemⁿ. ¶ *Stantium ante picturas* Levitarum scilicet^o. Extra-
 ¶ Jun. nei illi, i. e. alieni à Levitarum gentes, atrium Levi-
 † G. tarum cellasque ipſorum ingressi sunt arbitrato suo,
 ¶ G. ibique idolis ministrarunt, idque non per Levitas, sed
 sua ipſorum operâ^p. Vides hîc stantes orasse Judæos. Vi-
 ¶ Jun. de Luc. 18. 11 P. ¶ *Thuribulum, &c.* Suffitus erat fum-
 ¶ La. mæ venerationis signum^q. Hunc fecerunt idolis suis^r.
 ¶ Calv. Verum non dicit illos 70 suffitum fecisse in honorem
 ¶ Jun. idolorum. Sed si picturas tales habere non licebat, mi-
 nus etiam licebat apud eas Deum colere^t. ¶ *Et, &c.* ¶ *Es vapor nebule* (vel, densitas
 ¶ Calv. nebule, i. e. densa nubes; vel, Unde abundans nubes, Pi.
 ¶ V. Ità ut abundans nubes, JT.) suffimenti, vel suffitus, (vel,
 de incenso, M.) ascendens, Mo. vel, ascendebat, P. M. Pi.
 ¶ G. &c. ex fumo incensi exhalata erat^v. Suffitus tam den-
 ¶ V. sus erat ut videretur nubes^x. Significat copiam thuris,
 ¶ Pi. & quòd omnes impensas pro nihilo ducerent, &c. ¶ *12. Quæ seniores — faciunt* Prodigiosum hoc erat.
 ¶ Calv. Nam apud Ethnicos, duces, sive primores, religionem
 quam foris simulabant, ut populum tenerent in obse-
 ¶ V. quio, domi ridebant^z. ¶ *Intenebris* i. e. In hoc
 ¶ Calv. thalamo obscuro, & à conspectu vulgi remoto^b. Om-
 ¶ V. nia enim illarum cellarum diligentè obſtructa erant,
 ¶ Calv. ut, nisi forato pariete, inspicere nequissent^c. Habebant ar-
 ¶ G. cana sua sacra, & mysteria quæ non patebant nisi initi-
 atis^d; quæ ad summos tantum procures pertinere, nec
 ¶ Calv. in vulgus diffundi oportere, statuebant^e: qualia erant
 ¶ Jun. & apud profanas gentes^f; ut Iſica apud Egyptios, E-
 ¶ Calv. leufinia apud Græcos, Bonæ deæ apud Latinos^g. ¶ *U-*
 ¶ Jun. *nusquisque in, &c.* ¶ *In conclavibus, vel*
 ¶ Calv. *cubiculis, (vel, penetralibus, M. Ti. Ca. Calv. vel, abscon-*
 ¶ V. *ditis, Calv.) prospecturæ suæ, Mo. vel, picturæ suæ, P.*
 ¶ G. *i. e. egregiè pictis^h: vel, imaginum suarum, M. imagi-*
 ¶ V. *nostri (vel, figuratis, JT. pictis, Pi.) suis, Ca. vel, figurati*
 ¶ Calv. *pavimenti sui, M. vel, imaginationis suæ, Ti. M. Calv.*
 ¶ G. ¶ *Propriè est, pictura; sed hîc, ut & alibi, trans-*
 fertur ad imaginationem, sive cogitationes hominum.

¶ 40 Sic loquitur, quia summæ prudentiæ esse ducebant ha-
 bere tales picturas. Perstringit perversa consilia quæ
 illi intus fovebantⁱ. ¶ *In cubiculo abscondito, sive secreto,*
 ¶ Calv. *suo, o. Sy. Ar. in cubiculo domus lecti sui, Ch.* Non satis
 erat illis, quòd communem tantum cum symmyſtis
 cultum exhiberent, sed singuli figillatim idololatriam
 ¶ Jun. exercebant^k. ¶ *Dicunt enim, Non videt, &c.* Non
 ¶ Calv. negant providentiam Dei, sed queruntur de incuria
 ejus, quòd ipſos non respiciat, nec eorum miseriis suc-
 ¶ Jun. currat^l. ¶ *q. d. Deferuit nos: non ergò nostrâ, sed Je-*
 ¶ Calv. *hovæ, culpâ fit quòd in alienum cultum traducimur:*
 quum enim Deus totam regionem abdicavit, æquum
 erat ut eam tutelæ aliorum deorum committeremus^m.
 ¶ Jun. Ità frænum potius mordent quàm respiciunt, ut de-
 ¶ Calv. bebantⁿ.

¶ 14. *Ostium portæ* (nempe, vel, 1. atrii exterioris; ibi
 enim erant mulieres & laici, non in atrio exteriori^o:
 ¶ Me. ex vel, 2. atrii intimi^p), *domus Domini* i. e. Vel, 1. Tem-
 ¶ La. pli^q, propriè dicti^r, cujus partes duæ erant, Sanctum,
 ¶ Pra. & Sanctum sanctorum^s. Vel, 2. appendicum Tem-
 ¶ Pi. San. pli, quæ, sicut & atria, Templi nomen habent. Nam
 ¶ Jun. circum Templum ædes erant in quibus sacerdotes qui
 vices suas peragebant habitabant, Hæ sanctæ erant,
 ¶ V. & in eas ingredi non licebat mulieribus^t. Aggravatur
 ¶ Jun. crimen, quòd non solum in atrio maximo, aut Levita-
 ¶ Calv. rum atrio, sed in ipſo sacerdotum atrio, quod imme-
 ¶ Jun. sim. diatè conjunctum erat domui Jehovah, perpetratum
 ¶ Pra. San. fuit^u. ¶ *Quòd respiciebat ad Aquilonem* Quâ parte
 ¶ V. altare æneum repositum fuisse ostendimus; & à Boreali
 ¶ K. & tractu, nimirum agro Damasceno, advecta erat imago^v.
 ¶ Meim. & ¶ *Ibi mulieres (quæ viris superſtitioniores esse solent^x)*
 ¶ He. alii in ¶ *sedebant* In atrio sacerdotum, contra Legem^y. ¶ *Plan-*
 ¶ G. ¶ *gentes (vel, flentes, Mo. sic JT. Pi.) Adonidem, Thammuz,*
 ¶ Q. in M. ¶ *P. M. Ch. o. &c. Idoli nomen^z. Magus hîc*
 ¶ Calv. ¶ *erat insignis^a. Imago erat in cujus oculis ponebatur*
 ¶ Q. in ¶ *plumbum, quod igne admoto liquefactum lacrymas*
 ¶ V. & C. ¶ *mentiebatur^b. Vel, animal hoc erat quod olim colu-*
 ¶ Hi in G. ¶ *erint^c. Quis fuerit iste Thammuz, incertum est^d.*
 ¶ Sy. ¶ *1. Erat Adonis^e, juvenis pulcher^f, qui amarus fuit*
 ¶ V. La. ¶ *Veneris^g, qui dente apri occisus est: quem Venus, quum*
 ¶ V. quali

quasi mortuum planxissent, mox reviviscentem cum gaudio recepit. Fœminæ ergo & viri libidinosi hoc planctu Venerem colebant, ut eam sibi propitiâ redderent^b. Sed mihi non est probabile hunc ritum in Judæa fuisse, quem in Græcia tantum & Asia minore celebratum legimus¹. Hi. Adonidem hîc posuisse videtur, quod quo modo Adonis lugebatur ab Assyriis, (qua de re vide Macrob. Sat. 1. 21.) & eorum exemplo ab Ægyptiis, ut docent^c *Adonidæ* Theocriti, & à Græcis, ut Bion, eo & Thammuz ille Chaldæis, qui & mensium uni nomen ab eo dedere^k. 2. Erat Osiris¹. Hic enim ab Ægyptiis (quibus vicini erant Judæi) quotannis deflebatur variis & spurcis ritibus^m. Erant ergo hæ mulieres sacerdotes Isis impudicissimæ lugentes Osiridem, virum Isis; quem amissum in Ægypto quotannis defleri sic mandaveratⁿ. Fuit autem Isis Regina Ægypti, teste Diodor. 1. 1°. Hæc præstigiis suis tantam sibi & viro auctoritatem comparavit, ut pro diis summis haberentur, & mense quarto (quo messis ibi colligitur) colerentur. Est enim Isis Ægyptiis eadem quæ Ceres dea frugum^p. Osiris verò vicinâ voce *Ammuz* vocatur Herodoto & Plutarcho^q, lib. de Iside & Osiride, ubi vocem illam verbis Manethonis Sebennytæ exponit *abstrusum & occultum*, nempe quod sacra ejus essent opertanea, neque in vulgi notitiâ dimanarent. Porro, eundem fuisse Phœnicum Adonida & Ægyptiorum Osirim testatur Stephanus Byzantius in nomine *Amathus*, quod oppidum fuit Phœniciæ Adonidis sacris celebre. Festa hujus *Phallophoria* vocabantur, quod mulieres phallos & ithyphallos, h. e. figilla pudendorum, palam gestabant, &c. Hunc cultum Judæi in Templum importaverant, & ibi desidebant ad res veneras, tanquam administræ Adonidis comparatæ, & publica lupanaria incolebant in domo Jehovah cum pueris meretoriis, de quibus 2 Reg. 23. 7^r. Videmus hîc summum stuporem in quem prolapsi sunt Judæi[†].

15. *Majores his*; sic JT. Pi. &c. *מַגְדָּלֵי מַיִם* Magnas præ istis, vel potius, præter illas: nam mihi non liquet cur majores dicantur¹. Sed majores dicuntur, quod in loco sacratiore admittæ, &c.^v.

16. *In atrium domus Domini interius* i. e. Sacerdotale^x: *מִבְּתֵיחַ* sic dictum, quod domui Jehovah fuit conjunctissimum, & atriorum omnium penitissimum. rō *interius* addit ad exegelin, q. d. ad partem intimam atrii, quousque sacerdotibus licebat progredi ordinariē, &c.^y. ¶ *In*, &c. *בְּפֶתַח* Ostio (vel, in porta, JT. ante ostium, Pi. juxta ostium, M. P. Ti.) templi, &c. Mo. &c. ¶ *Inter vestibulum* (vel, porticum, Pi. G. id *בֵּית הַמִּזְבֵּחַ*: vide 1 Reg. 6. 3^r.) & *altare* Vel, 1. holocaustorum^a; vel, 2. suffitūs: quod proximè ante Adytum ipsum collocatum fuit. Itā in medio Templi hoc egerunt^b. ¶ *Quasi* (vel, ferme, Ti. circiter, P.) *viginti quinque viri* Nē unus aut alter id facere putaretur^c. Dicit, *quasi*, quia hæc non valde perspicuè ostensa sunt Prophetæ, ut numerum distinctè notare posset^d. Erant hi vel, 1. Principes populi, ut nominantur Ezech. c. 11. v. 1^{*}; vel, 2. Sacerdotes, quibus hic locus decretus erat^e. ¶ *Dorsa habentes contra templum* Aversi ab ea parte in qua erat Adytum; quod hîc *templum*, quia pars Templi dignior^g. Contemptus Dei hic erat, & crassa contumelia^h; æsi Deum ludibrio haberent, indignumque esse dicerent cujus respectum haberent, & Templum quasi ex professo polluerentⁱ. ¶ *Adorabant ad ortum solis* Ex more Chaldæorum^k, vel Persarum¹, nomine Mithræ^m; vel Phœnicum, nomine Baalis, 1 Reg. 16. 31ⁿ; vel Ægyptiorum, nomine Osiridis, teste Macrob. Saturn. 1. 21°; vel Assyriorum, eodem nomine. Vetuit autem hoc Deus, Deut. 17. 2, &c.^p. &, ut populum suum à cæteris distingueret, lege cavir, ut Sanctuarium ipsius in Templo ad occasum Solis esset^q; h. e. ut Israelitæ Deum adoraturi non Orientem, ut gentes, prospectarent, sed Occidentem versūs^r. Vide Dan. 6. 10^f. Præcipit Vitruv. 4. 5. altaria omnia ad Orientem statui, ut [Gentiles] adoraturi eò convertantur^t.

17. *Numquid leve est, &c?* Vel, *fuit, &c?* i. e. An parum videtur? An putat Juda non esse scelus isthæc facere? aut, non magni facit relinquere cultum meum^v? Heb. *An leve fuit domui Judæ præ faciendū, &c?* q. d. Omnino apparet hoc eis visum esse levius, i. e. non satis grave, ad me offendendum; non contenti sunt me offendere

fœdissimâ idololatriâ; insuper offendunt me violentiâ & cædibus^x. ¶ *Replentes* (vel, repleverunt, Mo. Pi. sic JT. Calv. &c.) *terram iniquitate*, *מְלִיץ* Violentiâ, Pi. Calv. &c. Synecdochicè intelligit quicquid contrarium est secundæ Tabulæ^y. ¶ *Conversi* (vel, & conversi, Pi. Calv. &c.) *sunt ad irritandum me* i. e. Et denuo huc redeunt ut me ad iracundiam provocent: vel, postea coeperunt provocare me^z. Post homines contemptos Deum aggrediuntur; & post secundam, etiam primam, Legis Tabulam violent¹. ¶ *Et, ecce, &c.* *וְהִנֵּה אֵלֶיךָ אֲנִי וְהָעָם* Difficultas maxima hujus loci est in voce *וְהִנֵּה*. A verbo *וָהָן* deductum, claret satis. Verum hoc alii aliter accipiunt. Q. in significatione *fatendi*: quod tamen nusquam reperitur. Alii deducunt à *וָהָן* *psallere*: sed *וְהִנֵּה* indè nusquam pro *cantu*, sed *וְהִנֵּה* passim, usurpatur. Alii itaque, rectius, à *וָהָן* *putare*, & *putando purgare*, deducunt hoc *וְהִנֵּה*, quod *ramum*, vel *palmitem*, significat Ezech. 15. 2. item Num. 13. 23. Esa. 17. 10^b. Locus hic unus ex iis quibus *Tikkun Sophrim*, five *correctio scribarum*, adhibita perhibetur^c. Docti inter Hebræos dicunt, *ad nasum suum*, positum esse pro, *ad nasum meum*, & ita scriptum fuisse, sed immutatum pronomen ob Dei reverentiam^d. [Hinc locum variè reddunt.] *Et, ecce, ipsi quasi subsannantes, &c.* *Et, ecce, ipsi ramum extendunt quasi subsannantes*, Th. in D. sic Ar. Itā quædam exemplaria *לִי לִי* LXX^{*}. q. d. Adorant idola, irridentes me^f. *Ipsi quidem naribus anhelant*, Sy. *Et, ecce, ipsi adducunt confusionem ad faciem suam*, Ch. *Adhibent malum odorem* (i. e. malum crepitum ventris) *in faciem meam*: q. d. Videntur mihi oppedere in faciem^g; nempe, quod tergum mihi obvertunt, ut jam diximus. Quod quia minus decorè dici videbatur, mutatum est *וְהִנֵּה* à posteriori ævi scriptoribus^h. Similes mutationes factæ in aliis locis 18ⁱ, ob rationes quasdam, quas assignant Magistri, vanas certè & frivolas; quod & AE. aliquoties monuit^k. Al. *Et, ecce, ipsi adhibent nari suo odorem malum*, M. vel, *mittunt factorem ad nares suas*, P. *Et (ut vides) odorem emittunt in nares illorum*, Ca. q. d. Fœtor ille quem illi in contumeliam Dei emittunt ad nares ipsorum redibit¹. Al. *Ecce autem, jam præmittunt plantarum surculos* (vel, *ramale*, five *frondem*, Jun.) *ante faciem suam*, JT. Tanquam si hoc ludicro tegmine obvelare possent impietatis suæ tam multa facinora, & se pro puris venditare. Et si hoc exponi potest tanquam de præsentem ipsorum impietatis manifestoque documento; *præmittunt ramalia*, &c. putà, quos Soli consecrent & idolis suis^m. *Et*, (vel, *Nam*, Pi.) *ecce, ipsi mittentes* (vel, *adhibent*, Ti. Pi. *emittunt*, Calv.) *ramum*, vel *palmitem*, *ad nasum suum*, Mo. Pi. vel, *naribus suis*, Ti. vel, *ad iracundiam suam*; ut passivè sumatur, nempe pro ira Dei quam in se accendebant; q. d. in perniciem suam, quia Deum provocaruntⁿ. Sed *ramum* alii figuratè, alii propriè, h. l. accipiunt. 1. Figuratè, ut Oecol. Calv. Theodor^o. Palmam sibi asserunt, tanquam victoribus, gaudentque in illa, tanquam in odoribus rosarum quæ naribus adhibentur^p. Al. *Ramum emittere* est, coacervare peccata peccatis. *Ramus*, pro *ramis*. qu. d. Cum ita emiserint ramos, vel pullulaverint, hoc erit in ipsorum perniciem^q. Prævisse hîc Calvino Theodoretus videtur^r. *Extendunt palmitem*, i. e. propagarunt ramos impietatis suæ, ut tota terra tandem iniquitate referta sit^s. 2. Propriè & simpliciter. Itā plerique^t. *Ramum adhibent*, &c. in honorem Solis^v. *Ramum*, scilicet, quem idola tetigerant^x; quem quasi idoli contactu sacrum naribus admovebant^y, quasi suave & odoratum existimarent, &c.^z. Sic manum propriam osculabantur adorantes, Job. c. 31. v. 27^a. Vide & Jerem. 44. 18, 19^b. Ramos fructu *תְּבֵנֵי הָאֵשׁ* (autumni) onustos quasi primitias Soli offerebant^c. Clarum est, respexisse Junium *תְּבֵנֵי הָאֵשׁ*, quam Clemens oblationem floridam vocat. Erat is, *ramus oleæ* (vel *lauri*, ut notant Suidas & Scholiastes Aristophanis,) *lanâ obvolutus, fructuum primitiis omne genus onustus*, ut Plutarchus in Theseo depingit^d. *Ramum*, i. e. ramos, lauri scilicet, quæ Apollini, five Soli, sacra erat^e, testibus Girald. Syntagm. 16. Plin. 12. 1^f. ut Minervæ oleâ, Veneri myrto, Herculi populo, Pani pino, sacrificabant^g. Solebant insuper coronare non tantum se, sed & victimas & aras, quin

quin & affantes^b. Al. ^{אֲלֵהֶם} significat *thyrsus*: quo nomine ^{αλδός} ramus venit in Helychio, & Joseph. Antiq. 13. 21. Solebant porro Orgiastæ illi non tenere tantum thyrsos, sed & variè quaterè atque agitare, ut patet ex Euripidis Bacchis, & inter saltandum vel adorandum, eum faciei ac naribus admovereⁱ. Athenis festus erat dies Ramorum, quo in honorem Bacchi præferebantur ^{οἶνος}, quasi ^{μῦθος}, hoc est, tenues rami, præsertim vitis, quasi vituli victimæ. Unde & festum ^{οἶνος}.
 18. Ergo, &c. ^{וְעַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ} Et (vel, Propterea, JT. sim. Pi.) etiam (vel, Unde &, M. V.) ego (vel, Et ego quoque, Ti. Ego vicissim, Ca. Ego etiam, ego quoque vicissim, Calv.) faciam (vel, agam, M. Ti. Ca. Ch. V. &c. sub. cum eis, Pi. Ar. vel, sub. erga illos pro meritis, V. vel, facturus sum factum, JT. [Apostrophe est, quasi verbis exprimi nequeat quid de illis facere statuit Deus, vel, quantas illis poenas infligaturus esset.] in, vel cum, furorè, P. M. o. &c. vel, iracundè, Ca. Sy. vel, in astuatione mea, Ti. q. d. Idem ipsis faciam, tergum obvertam orantibus. Reddit Deus causas cur Templum excindi sit passurus¹. Confirmatio est proximi membri: qu. d. Ipsi audacter accumulanti superstitiones, tandem & ego faciam. Subest tacita antithesis, quod scilicet Deus diu cessaverit, & judicia suspendere, adeoque quiescere ac otari, visus est; nunc autem se facturum dicit, & quidem in iracundia, i. e. ita ut non sit futurus locus misericordiet. ¶ Non exaudiam eos.] Quia clamant quidem, sed absque fide & sincero affectu, &c.^m

CAP. IX.

1. ET (vel, Deinde, Pi.) clamavit] Deus scilicet^a: vel, sub. gloria Dei Israel, i. e. Angelus loquens in persona Dei^b. ¶ Voce magnâ] Cujus duæ causæ. 1. Ut testaretur, se non ultro, sed velut coactum fractumque populi sui peccatis, eò usque præ indignatione erumpere^c. Contentio vocis est indignationis index^d. 2. Ut eo clamore, tanquam celestimate, administratos incitaret^e. Clamor Dei est vis providentiæ Divinæ, quâ creaturas ad consilii sui executionem flectit^f. ¶ Appropinquaverunt, &c. ^{קָרְבוּ פְקִדְוֵינוּ} Appropinquaverunt (vel, Appropinquate, M. Calv. Admovere, JT. Appropinquate celeriter, Pol. Jubete ut appropinquent, Pi. Adeste, Sy. Appropinquavit, o. Ar. Instant, Ca.) visitationes urbis, P. V. Vulg. sic Mo. i. e. Jam propè sunt qui destructuri sunt urbem^g. Vel, præfecturæ, &c. Q. in V. Pi. Calv. vel, præfecti, &c. Pi. visitatores: abstractum pro concreto^h; res pro personisⁱ. Viri visitationum, &c. V. Calv. i. e. præcipui duces exercitus Nabuchodonosor, de quibus vide Jer. 39. 3^k. Vel, supplicia, &c. Ca. ultio, &c. o. Ar. ultiores, &c. Sy. vel, præfecturas, &c. JT. id est, copias sive cohortes præfectis subjacentes^l: vel, præfecturæ contra istam civitatem, Pol. vel, qui estis constituti super urbem, Ti. Ch. Quos Deus urbi destruendæ præfecit^m: qui ex sex partibus urbem oppugnauerunt. Eos præfectos urbis vocat per ^{αἰσχροκρίτων} qualem & alibi habuimusⁿ. Al. Præfecti hi sunt certi Angeli^o, tanquam ministri Dei, vide Dan. 10. 20, 21 P. præfecti à Deo copiis hostium ducendis Hierosolymam^q. ^{קָרְבוּ} non est conjug. Cal, licet esse videatur, ut ^{פְקִדְוֵינוּ}, præf. 3. pers. plur. sed est 2. pers. imper. conjugat. Pihel^r. Regulariter esse debebat ^{קָרְבוּ}: sed quia ^ר non suscipit Dagesch, coalescit illud Dagesch cum præcedente Pathach in Cametz, ita ut fiat ^{קָרְבוּ}, ut Esa. 41. 21^s. Per urbem Hierosolymam intelligit^t. ¶ Et unusquisque vas, &c. ^{וַיִּשְׁלַח כָּלִי מִשְׁחָתוֹ} Et vir, vel quisque, (vel, singuli, sub. habent, P. vel, sub. habeto, JT. sic Calv. M. Ti. vel, habebat, Pi. o. Ar.) instrumentum (vel, arma, M. V.) perditionis suæ, &c. Mo. V. Calv. M. activè, i. e. quibus perditurus est cives^u: vel, ad perdendum, P. quibus vastet, Ti. suum letiferum, JT. Ca. Pi. Heb. suum perditionis, Pi. vel, destructorium, G. ex Ch. q. d. instrumenta bellica^v.
 2. Sex viri] Vel, 1. duces exercitus Nabuchod. qui sex erant, Jer. 39. 3. & Jo. Antiq. 10. 10^x. Non placet. 1. Quia illi octo erant, Jer. 39. 3. 13^y. 2. Quia hi sex ju-

bentur signatos à non signatis discernere; quod Chal-dæi non fecerunt^z. Vel, 2. Angeli^a, humanæ speciei^b. Dicit, sex, vel, ut significet sufficere exiguum manum; vel, per sex confusè designavit totum exercitum^c. Vel, sex, pro numero portarum^d, summarum scilicet, seu principalium^e. Tria enim erant urbis oppida. 1. Davidis; ubi porta Davidis sive piscium, & porta vetus: 2. Benjamin; ubi porta Ephraim, & porta anguli: 3. Juda; ubi porta sterquilini, & porta gregis^f. Ità ostendit, nullam Hierosolymæ partem à gladio immunem fore^g. ¶ De via portæ (i. e. per viam quæ ducit ad portam^h) superioris] Vel, excelsæ, Pi. Calv. &c. vel, superemæ, JT. Non, urbisⁱ, sed Templi^k; quæ & porta novâ dicitur Jer. c. 26. v. 10. de qua vide & 2 Par. 27. 3^l, & porta extrema erat, atque antecedeat atrium illud ubi altare æneum seu holocausti erat^m. Hæc porta ducebat in atrium sacerdotum. Dicitur superior, vel, 1. respectu portæ septentrionalis, inter quam & portam orientalem hæc eratⁿ. Vel, 2. quia interior erat^o: portæ enim interiores erant superiores exterioribus, quia ab his ad illas per gradus ascendeatur. Erat autem hæc porta aquilonaris^p, quâ intrabatur ad atrium sacerdotum^q. Vel, 3. non ratione sitûs, (erat enim porta ad meridiem loco editiore,) sed ratione quantitatis, quia ab ea parte Orientem versûs erat aditus, maximus, ac proinde à Jothamo Rege amplissima porta fuerat extructa, 2 Par. 27. 3^r. ¶ Quæ respicit ad Aquilonem] Describit diligenter portam hanc, ut doceat unde hostes venturi sint^t, nempe à Babylonia^u; cujus situs respectu Judææ erat inter Septentrionem & Orientem^v. Deinde, urbs aquilonari parte capta est^x; & eâ parte infirmior erat: à reliquis enim partibus rupibus præruptis cingebatur, teste Josepho, ut in topographia urbis probamus: unde etiam Antiochi, necnon Titi, castra ad Boreale latus constituta sunt, teste eodem, Antiq. 14. 8. & Bel. 6. 4^y. Deinde, eâ parte peccarunt idololatriâ, Ezech. 8. 5^z. Eadem portâ quâ Deum eliminamus intrant lictores ejus^a. ¶ Vas interitus, ^{וְכֵלֵינוּ} Dissipationis suæ, Mo. JT. Pi. dissipationem suam, Pi. sim. Ti. mallei sui, M. Calv. Q. in V. i. e. arma malleis similia^b: exitiabile, Ca. ¶ Vir quoque unus] Unus liberator, & sex vastatores^c. ¶ In medio eorum] Nempe ducum, veluti Imperatorem suum utrinque honoris & officii gratiâ stipantium^d. ¶ Vestitus erat lineis; sic Mo. P. JT. &c. sub. vestibus, V. JT. ^{וְהָיָה} Lino, vel, veste linorum, Pi. In Græco, ^{ἐν δανδὸς ὑπόδημα}. Poderes vocatur tunica usque ad genua^e, instar sagi militaris^f; imò verò usque ad pedes & talos demissa^g. q. d. Habitu sacerdotis^h; Exod. 28. 42, 43. Levit. 6. 10^k: vel, Pontificis maximi; Levit. 6. 10. & 16. 4. Idem habitus hic, & in Dan. 10. 5. & 12. 6, 7. datur Angelo, qui Pontifici maximo: ambo enim ministri Dei^l. ¶ Et, &c. ^{וְהָיָה} Et tabella (vel, atramentarium, P. M. Calv. V. G. ex Aq. & Th. & Ch. & Hi. vel, vasculum, Pi.) scriba, vel scriptoris, (i. e. quo uti solent scribæ^m; quo scriberet quod infra dicitur, v. 4ⁿ: vel, scriptorium, Ti. sub. erat, P.) in renibus^o (vel, ad renes, sive lumbos, P. JT. &c.) ejus, Mo. &c. Dependens à zona seu cingulo ejus. ^{וְהָיָה} est ^{ἀπὸ τοῦ ζωνοῦ}. Significat alibi pugillares & tabellas in quibus scribitur^p. Qu. Quisnam hic erat? Resp. 1. Angelus quidam^q, Christum referens^r. 2. Christus ipse^s: ut ostendunt, 1. species, vir; quo significatur tum mysterium incarnationis, tum robur & efficacia intercessionis, ejus. 2. Quod unus est: confer 1 Tim. 2. 5. 3. Locus, in medio, &c.^t tanquam Imperator, &c. quo significatur Regia Christi majestas & auctoritas, quâ princeps Angelorum est, Jos. 5. 13, 14^u. 4. Vestis linea, innocentie index, & sacerdotii, & terreni corporis, ut linum à terra oritur. 5. Instrumenta quæ gestat, quæ non, ut reliquorum, mortifera sunt, sed salutifera, atramentarium, quo electos libro vitæ inscribat. Obj. At Christus h. l. throno insidet: absurdum autem est, unum eundemque variis figuris in uno viso adumbrare. Resp. Christus variè consideratur: 1. ut Deus gloriosus; 2. ut sermo Patris; 3. ut Mediator. Rectè ergo Christus variis typis adumbratur: quod etiam fit in sacrificiis, ubi idem Christus figuratus fuit per sacerdotem qui offerebat, per victimam quæ offerebatur, per altare in quo

offerebatur. ¶ *Ingressi sunt*] Atrium interius. ¶ *Steterunt*] Cunctantes supplicium inferre, & mandatum à Deo expectantes, parati ad nutum Domini. *Standi* verbum usurpatur de servis & ministris omnibus, etiam dignissimis, de proceribus coram Rege, sacerdotibus & Angelis coram Deo. ¶ *Juxta altare æreum*] i. e. Non thymiamatis, quod aureum erat; sed holocaustorum. Vel, 1. ut qui multas Deo parati erant victimas. Ità enim appellantur scelerati, de quibus Deus sumere vult ultionem: Esa. 34. 6. Jer. 12. 3. & 46. 10. Ezech. 21. 9, 10. & 39. 17. Dan. 7. 11. Vide quæ ad Marc. 9. 49. Vel, 2. ut obsequium suum demonstrarent: ibi enim exaudiebantur responsa Dei. Notandum autem est, eos non stare versùs medium atrium, unde hoc Altare æneum submotum fuerat, & ubi aliud ab Ahazo repositum est; sed Aquilonem versùs, quòd hoc Altare ab eo rejectum fuit: ut pios docerent quàm sollicitè cultum Dei legitimum observarent, atque à prophano & impuro abhorrerent. 3. *Et gloria Domini*] i. e. Vel, 1. Deus gloriosus, ex collat. v. 4. Deus quæ judex & vindex. Vel, 2. fulgor quidam, qualis interdum super Cherubinos in adyto apparebat. Vel, 3. gloria Domini quæ erat in Propitiatorio inter Cherubinos, ibique quasi in folio suo diu confederat. Vel potius, 4. gloriosa illa species quæ Ezechieli apparuit, eumque in Templum induxit, &c. ¶ *Assumpta est* (vel, *ascendit*, Calv. sim. V. J. T. Pi. &c. vel, *sublata est*, Calv.) *de Cherub, quæ, &c.* וְהָיָה כְּשֶׁיִּשְׁעוּ אֶת הַכְּרֻבִּים. ¶ *Super quem fuerat*, P. V. G. &c. sub. *antea*, V. ad verb. *quem erat super eum*, G. q. d. A Cherubis illis super quibus gloria Domini tunc apparebat Prophetæ, supra 8. 4. Transiit à vehiculo. ¶ *Ad* (vel, & concessit, sive recepit se, ad, V.) *limen domus*] i. e. Templi; vel, Sancti sanctorum; vel, basilicæ sacerdotalis, quæ de proximo spectabat altare holocaustorum. Concessit in atrium interius sacerdotum. Causa hujus migrationis erat, vel, 1. ut significaret se jam loco cessurum ob impietatem populi. Præludium hoc fuit migrationis, ut videbimus. Quasi iratus & moræ impatiens profiliit è folio & curru suo, significans se subito discessurum. Vel, 2. ut accederet ad administratos judiciorum suorum ad altare extra domum consistentes, & cum iis familiaribus ageret. Vel, 3. ut ibi quasi pro tribunali sedens liçtores vocaret, mandarétque ut urbem vastent, &c. ¶ *Vocavit, &c.* וְקָרָא. ¶ *Et clamavit*, V. Calv. Altà voce: tum, ut omnibus creaturis testatum faceret, certam & deliberatam esse sententiam de exsequendis ipsius judiciis; tum, ut Prophetam piòsque omnes consolaretur testificatione studii sui erga pios, &c. 4. *Dixit Dominus, &c.*] i. e. Vox majoris Angeli alicujus sonuit de isto fulgore, Dei nomine loquens. ¶ *Signa, &c.* וְהָיָה כְּשֶׁיִּשְׁעוּ אֶת הַכְּרֻבִּים. ¶ *Et signa, vel signabis*, (vel, *pinge*, M. da. o. sim. Ar. *imprime*, Sy.) *Tan*, Mo. P. sic Ti. vel, *signum*, o. Ar. Ch. M. Pi. Calv. Aq. & Sym. & Th. in D. vel, *notam*, Sy. *signo*, J. T. *notà*, Ca. Qu. Quid est hoc? Resp. 1. Nomen *Thau* accipitur *τρυφή*, pro litera. Significat hinc literam *Thau*: quæ olim Crucis similitudinem habuit. Ut significaretur salutem non constare nisi per crucem. [Aliis hoc non placet.] Tertullianus, (qui primus hunc locum ità intellexit, quem secuti sunt Orig. Cyprian. Hieron.) contra Marcion. 3. 22. *Hec, inquit, est litera Græcorum Tan, nostra autem T, species crucis.* At Ezechiel loquitur de Hebræo *Thau*, quod neque Hebræorum neque Samaritanorum characteribus crucis figuram habet, ut manifestum est. Verùm ità erat in antiquo alphabeto, antequam Esdras illud mutaret. Non video quid obftet quòd minùs apud Samaritas & Hebræos veteres unus literæ plures figuræ fuerint. Signantur fideles hanc literâ, vel, 1. quia ultima est, ut significet eos esse, vel haberi, postremos inter homines, & quasi mundi quicquiliis: quanquam argutius hoc videtur. Vel, 2. ut significet eum qui perseveraverit in finem salvum fore. Vel, 3. quia hæc est prima litera, vel, 1. vocis *Thau*, adeoque significet illos fuisse Legi addictos: vel, 2. vocis *Thau*, *in vives*, ut indicaretur Legis amantes è strage eripiendos. Hæc sententia, licet tolerari posset, tamen à textu Hebræo refellitur, in quo non est so-

litaria litera T, sed dictio Th, quod aliud est. Resp. 2. Th hic valet, *signum*. Ità omnes Hebræorum magistri, teste K. & o. Aq. Sym. Ità etiam RS. & R. Nathan in Concordantiis, & Abrabaneel in locum. Ità Job. 31. 35. *Ecece Th signum meum*, ut exponit R. Abraham, qui Th & ibi & h. l. *signum reddit*. Sic & R. Levi, & R. Abraham Peritfol. Adde quòd *Th* *Theva*, Chaldaicum, est, *signum*, teste Buxtorf. in Lexico magno. Signum hinc adhibitum est ad circumscribendum electos, unde occisores illi agnoscerent quibus parcendum esset. Signamus quæ bene custodita volumus: Sic Deus illos Legis reverentes servare voluit ab occisione. Quæ figura est eorum qui à communi mundi exitio servabuntur. Ubi omnia videntur misceri in terra, & sursum ac deorsum volvi, Deus tamen ità sua judicia temperat, ut suos servet. ¶ *Super frontes*] Servi (in Oriente) habebant in fronte nomen domini sui, teste Cælio Rhodigino, 5. 31. Frontes signat, non postes, (ut olim in Ægypto,) quòd hoc salutis beneficium non promiscuè in familias, sed sigillatim in personas, & quidem electas, derivari voluit. ¶ *Gementium, &c.*] q. d. Qui non solum malis operibus non consenserunt, sed etiam aliena peccata planxerunt. Duplici hinc voce utitur: quarum prior gemitus internos significat; posterior, altos suspiratus quos dolor exprimit, & vehementiam zeli, quo palàm testantur se talia abominari: non ut multi, qui in angulo gement, sed palàm non audent signum dare minimæ suspicionis, quia nolunt in odia incurrere, &c. Vide Psal. 69. 10. 2 Pet. 2. 7. 5. *Illis*] Sex sc. occisores. Ducibus Chaldæis. ¶ *Percutite*] Sub. eos, V. 6. *Interficeite usque ad, &c.* וְהָיָה כְּשֶׁיִּשְׁעוּ אֶת הַכְּרֻבִּים. ¶ *Ad perditionem*, Mo. P. vel, *interuccionem*, M. Ti. Calv. J. T. Pi. o. V. *vastationem*, V. *exterminationem*, Q. in V. vel, *funditus*, Ca. ¶ *Nè occidatis, &c.* וְלֹא תִּהְיוּ כְּעֹשֵׂי יִשְׂרָאֵל. ¶ *Nè attingitote*, Pi. sic Calv. &c. *nè acceditote*, J. T. putà, cæsuri, aut malo affecturi: sed tamen illud vehementius est, perinde atque si Deus mandato suo, tanquam vallo aut clypeo, circummunivisset ipsos. Qu. Num hoc factum? Nam abrepti sunt Daniel cum sociis, Jeremias tractus fuit in Ægyptum, & multi de sæce plebis in terra relictæ sunt. Resp. Non promittit Deus fideles ab omni molestia immunes fore, sed se custodem eorum fore, nè quid lethale accidat, & ut nihil accidat quod tandem non cedat in salutem. Quòd autem parcat impiis, cedit illis in exitium, redditque eos penitus inexcusabiles. ¶ *A sanctuario meo incipite*] i. e. A Templo meo; à Sacerdotibus & Levitis; ii enim gravius peccaverunt. Ut his exemplis alii aut ad resipiscentiam adducantur, aut saltem ereptam sibi sanctimoniam opinionem cernant; & nè quid porro sibi de misericordia Dei aut effugio suo spondeant. ¶ *A viris senioribus*] Illis 70 qui erant in cellulis circumjectis Templo. 7. *Contaminate domum*] i. e. Templum, cadaveribus impiorum sacerdotum. Interficeite eos in Templo qui illud jam contaminarunt idololatriâ suâ. Sanguine polluite Templum à Deo destitutum. q. d. Non est quòd educatis eos è Templo, ut 2 Reg. c. 11. v. 15. Domum hanc non ampliùs sacram, aut meam, reputo. Domum vocat more solito atrium interius. Porro, contactu cadaverum olim polluebantur homines, domus, &c. Num. 19. 11. ¶ *Atria*] Scilic. Templi: & interius, quod divisum erat in atrium plebis, & atrium sacerdotum; & exterius, quod iterum erat divisum in atrium virorum, & mulierum. Atria, i. e. subdialia Templi omnia. ¶ *Egredimini*] Ex Templo in urbem. Urget eos, ac si dicat, Peragite citra ullam moram. 8. *Remansi, &c.* וְהָיָה כְּשֶׁיִּשְׁעוּ אֶת הַכְּרֻבִּים. ¶ *Es residuus, vel relictus, fui ego*, Glas. Calv. &c. nempe *superstes*. Dictio composita ex præterito, in quo esset *וְהָיָה כְּשֶׁיִּשְׁעוּ אֶת הַכְּרֻבִּים*, & futuro, in quo esset *וְהָיָה כְּשֶׁיִּשְׁעוּ אֶת הַכְּרֻבִּים*; q. d. Consideravi quisnam remansisset, & deprehendi me solum remansisse. Videtur etiam componi ex 1. & 3. persona, quasi diceret se fuisse relictum solum, cum omnes alii perirent. Vel, tertia persona ponitur pro prima, & redundat: q. d. Is qui remansit ego ipse fui. In sensu nulla est ambiguitas. Visus est sibi Propheta solus manere, perunte

^m Calv. toto populo ^m. *Remansi*, solus superstes; subaudi, cum signatis ^o: vel, solus signatus inter sacerdotes qui tunc erant in Templo ^p; nam hi omnes videntur cæsi. Unde Angelus iussus fuit signare aliquos in civitate, sed neminem in Templo ^q. ¶ *Ruique* (vel, *Cecidi*, Pi. &c.) ^r Calv. *super faciem*] Tanquam deprecator ^r. ¶ *Disperdes omnes reliquias Israel*] i.e. Tribus Judæ ^t. Eos sic vocat, tum, 1. quod plerique deportati essent: tum, 2. respectu ad electos sive obsignatos habito ^t. Argumentum à Dei, vel, benignitate ^v; vel, foedere, fide ac veritate ^x. ¶ *Effundens furorē, &c.*] i.e. Nihil de furorē retinens, sed totum effundens ^y. Metaphora ab aqua quæ tota simul effunditur ^z.

9. *Iniquitas—magna est nimis, &c.* ^{אֲשֶׁר עָשָׂה אֱלֹהִים} Ad verb. valde valde, nam ^z redundat; q. d. maxima est. Superlativo carent Hebræi, quod exprimunt geminato adverbio ^a. Cohibet affectum Prophetæ, & æquitatem iudicii sui asserit, dicens se modum non excedere in poena. Sed non solvitur quæstio hoc modo. Adhuc enim ambigere poterat Propheta quomodo firmum maneret Dei foedus, & totus populus excideretur. Sed Deus non semper omni ex parte nodos nostros expedit. Relinquit ergo nos in suspensio, jubetque nos suo iudicio acquiescere. Ità probat & modestiam & obedientiam nostram: quod non faceret, si nobis prorsus satisfaceret ^b. ¶ *Sanguinibus*] i.e. Cædibus ^c, nempe innocentum ^d: vel, effusoribus sanguinum ^e. ¶ *Aversione*, ^{פְּסוּלָה}] Perversione, Ch. JT. vel, inflexione, Pi. sub. iudicii, Ch. Pi. *injustitiâ*, Ca. *perverso*, Mo. M. P. sub. iudicio, M. P. *defectione*, Ti. Pra. i.e. idololatriâ ^f, & tyrannide ^g. ¶ *Dereliquit—terram*] i.e. Non curat res humanas ^h. Vel potius, Non respicit nos; non, ut olim, potentiam & gratiam suam nobis ostendit ⁱ. Verum non solum abjudicant ab eo curam & studium Terræ promissæ, verum & cognitionem quamlibet ^k. Hic est fons omnium scelerum, quod impii negent providentiam Dei ^l.

10. Igitur, &c. ^{וְאֵין אֲנִי לֹא חָרוֹם וְגו'} Quapropter etiam ego non miserebor, neque parcat oculus meus, M. Ti. [Ità trajectio esset in textu.] Et ego quoque, (sub. agam cum illis in iracundia mea pro meritis suis. Retinencia est ^m.) non parcat, &c. P. Sicut ipsi non pepererunt, nec [ego] parcam ⁿ. Quapropter etiam ego: (Aposiopesis conveniens irato ^o.) non parcat, &c. Pol. JT. Quare etiam ad me quod attinet, non parcat, &c. Pi.

11. Respondit, &c. ^{וַיֹּאמֶר יְהוָה} Referebat responsum, Heb. verbum, Pi. vel, rem, JT. ¶ *Feci sicut præcepisti mihi*] Ut centuriones Romæ Imperatoribus dicere solebant; *Factum est quod imperasti*. Sensus hic est, Provisum ut pius parcatur ^p. Scribitur ^{וְכָל}, sed legitur & ^{וְכָל}, juxta omnia quæ, i.e. prorsus, sive omnino, ut præcepisti mihi ^q.

CAP. X.

1. *E* ^T *vidi*] Scilicet spiritu: nam Propheta in ^a *visione* tum erat ^a. Visio hæc erat vel, 1. eadem quæ cap. 1 ^b: vel, 2. alia, sed ei affinis, nonnihil tamen diversa, & in alium finem tendens; nempe, ut testatum faceret Deus Judæis velle se & Templum relinquere, & urbem consumere ^c. ¶ *Et, &c.* ^{וְהָיָה אֵלַי הַתֵּימָנִי} Et, ecce, ad expansionem, Mo. vel, super firmamentum, P. ^d. Ar. vel, in firmamento, Ch. M. in extensione, Ti. V. in illo expanso, JT. Pi. i.e. in tympano vehiculi, ut diximus 1. 26 ^d. [Ca. locum sic reddit, Deinde animadverti in aethra.] ¶ *Quod erat super caput cherubim*] Cherubim hic appellat quæ cap. 1. animalia ^e. In Templo, ut par erat, Deus familiaris patefacit Prophetæ quod antè obscurum erat ^f. ¶ *Quasi lapis sapphirinus*] Hic solii color significabat tum, 1. severitatem; sicut pardalibus, & leonibus non jubatis, qui sævissimi sunt, oculi sunt sapphirino seu cæsi fulgore: tum, 2. castitatem quam Deus in sponsa sua, i.e. Ecclesia, requirit, & rerum coelestium amorem ^g. ¶ *Quasi species* (vel, *aspectus*, M. Ti. Mo. vel, *speciem*, JT.) *similitudinis solii*] Ità P. Pi. &c. i.e. Id quod referebat solium, sive spe-

ciem solii ^h. *Quæ solii figuram aspectu representaret*, Ca. ⁱ V. ¶ *Apparuit super ea*] Super illud tympanum sub quo erant Cherubini. Significatur, hic repetito viso propius propiusque appropinquare horrenda illa Dei iudicia ⁱ. ¶ *Apparuit*, sub. *Jehova*, ex collat. verborum sequentium ^k. Auctorem mandati sequentis, Deum scilicet, ^l Pi. describit hic à circumstantiis. 1. A cælo expanso, quod passim dicitur *thronus Dei*. 2. Ab eo, quod huic suberant Cherubini, i.e. pendebant à nutu illius. 3. A throno & celsissimo, & præstantissimo: nam color sapphirinus dignitatem testatur; est enim cæruleus, qui cæli color est ^l. *Super ea*, i.e. super firmamentum & Cherubim. ^m Jun. Rectius, *super eos*, nempe Cherubim ^m.

2. *Et dixit*] Scilicet, sedens in solio ⁿ, i.e. Deus ^o, quaquam non exprimitur ^p, ut ex contextu colligitur; statim enim clarius referet quod hic breviter & obscurè attingit ^q. ¶ *Ad virum*] i.e. Ad illum Angelum imperii sui ministrum ^r. ¶ *Ingredere in, &c.* ^{וְכָל בְּיָמֶיךָ} Ad inter rotam, Mo. intra rotam, Ti. ^s Calv. inter currum, Ca. in medium rotarum, P. Ar. Calv. vel, ^t G. rotæ, M. Calv. inter rotas, Ch. Sy. in intervallum istorum orbium, Pi. sim. JT. Hebr. *istius orbis*, sive globi, collectivè; i.e. quatuor istarum rotarum quæ adstant 4 animalibus sive Cherubis. Nominantur autem hic rotæ illæ *orbis*, quia erant geminæ, ità ut rota una esset intra alteram, idque (sic postulante figuræ orbis seu globi) per angulos rectos. Vide infra v. 10 ^t. Ingredere, &c. i.e. Adsta vehiculo medio ^u. ¶ *Quæ, &c.* ^{וְכָל בְּיָמֶיךָ} Ad cherub, Ti. subter cherubum, Ca. sic Sy. ^v. Calv. quæ sunt sub cherubim, P. Ch. ad locum qui est sub cherub, M. in locum cheruborum, Pi. JT. i.e. in intervallum istud quod est circa Cherubos intra quatuor rotas. Sic expono, ex collatione v. 6. ubi vir ille dicitur, postquam ingressus esset intervallum istud, substitisse juxta rotam quandam. Non igitur ingressus est in locum illum qui erat intra quatuor animalia, sed in intervallum illud interius quod interjectum erat inter quatuor illa animalia ^v. ¶ *Prunis ignis* (vel, *ignis*, ^w Pi. *is*, V. Pi. i.e. ardentibus ^x,) *quæ sunt inter cherubim*] ^y V. Ignis enim ambiebat omne vehiculum, 1. 4, 13 ^y. Deus ^z G. sedebat in throno ad eum modum quo Arcæ foederis infidebat: sicut ergo ante Arcam foederis erat altare thymiamatis; ità ante Deum sedentem in curru erat arula, seu focus, ex quo jubet Deus peti prunas ^z. Quod ^{aa} Me. sim. prunæ ex medio rotarum, & per Angelum, & Dei ius, La. su, colliguntur, indicat incendium urbis non casu aut hominum consilio, sed Dei providentiâ imperioque, futurum esse ^a. Prædicat incendium urbis ^b, brevi futurum ^c. Tacita subest antithesis inter ignem illum perpetuum altaris, Levit. 6. 12, 13. cujus fuisse reconciliabatur Deus, & hunc ignem exitialem, &c. ¶ *Effundit, &c.*] In signum futurarum cladum, &c. ^d. ¶ *Ingressusque est, &c.*] Prope rotas constitit ^e.

3. *Cherubim—stabant à dextris domus cùm ingrederetur vir*] Vel, *vir ille*, Pi. nempe lineis vestibus indutus h.e. Christus: ut, Imperatore processuro, milites vel servi consistunt expectantes donec præverit, ut eum sequantur, iussu ejus facturi. Est locus insignis de officio Angelorum ^f; & de Divina majestate Christi: quippe ^g Pol. quem Angeli adorant, & coram illo se sistunt tanquam servi hero suo famulantes ^h. *Stabant in atrio sacer-* ⁱ Jun. *dotum*, ex collat. membri seq ⁱ. Sed cur à dextris ^j Pi. Resp. 1. Id est, à parte domus aquilonari, quæ Babylon erat; ut significetur Chaldaeos eam vastaturos ^k. ^l Pol. 2. Quia Judæorum idololatria erat ad sinistram latum, ut cap. 8. ostendit Propheta noster ^l: ut Angeli discessione istâ in alterum latum testatum facerent quanto- ^m Jun. ⁿ ex Pra. pere ab idololatria abhorrent ⁿ. *A dextris*, i.e. ad ^o Jun. *partem australem*, ut habet Chald. quàm longissimè ab illis locis ubi erant illæ cellulæ & planities de Thamuse. Hæc, usque ad illa, *Omnipotentis loquentis*, dicuntur per parenthesin ^p. Sed argutiæ hæc sunt. Hoc tantum ad ^q G. certitudinem prophetiæ spectat. Hic tantum ostendere voluit, patefactam fuisse viam Angelo ut rectè ad Deum accederet, & Cherubim fuisse illic quasi dispositos, ut operas suas conferrent. Nam oportuit consensum esse inter Angelum qui sumebat ignem, &c. & Cherubim, qui referebant omnes Angelos ^r. ¶ *Et* ^s Calv. *nubes implevit atrium interius*] i.e. Sacerdotale; quod ^t ibat,

ibat, aut stabat, imago illa Dei iudicia referens. Antecedebat splendor, sequebatur nubes. Splendor claritatem in iudicando significat; nubes, ingentes procellas aduersorum P. Al. Nubes est certissimum signum præsentiæ Dei: ideoque aliud hoc est Deitatis Christi documentum.

4. Et, &c. [וַיֵּצֵא] Et extulit se (vel, recessit, P. sublata est, Ti. Ar.) gloria, &c. Mo. ¶ Desuper, &c. [מֵעַל הַכְּרוּבִים] A cherubinis, JT. à loco qui erat super cherubis illis: Hebr. à super cherubo; singulare collectivé. Ubi sententiam cædis & incendii in urbem pronunciaverat.

¶ Ad limen domus i. e. Templi, nempe atrii interioris sacerdotum*. Ad illam portam quæ à basilica sacerdotali spectabat ad subdiale populi. Vide Ezech. 9. 3. Describit discessum gloriæ à Templo*. Insedit throno super limen domus; i. e. Quasi postremum iudicium in ea sede quam olim consecraverat laturus, ibidem constitit, ubi ex omni parte intus in domo, & foris in urbe, erat conspicuus. ¶ Repleta est domus nube i. e. Tenebris, quæ combatantur lucem illam inaccessam quam Deus inhabitat. Templum, prius plenum splendore, fit caliginosum. Domus, i. e. basilica sacerdotalis, quæ velut à tergo erat imagini illi. ¶ Atrium Vel, 1. interius: vel, 2. exterius*. Subdiale populi, quod erat ante imaginem.

5. Sonitus alarum, &c. Signum hoc vel, 1. plausus Angelorum Christo applaudentium, vel, gratulationis causâ; vel, ut Ierosolymitanos aut ad officium suum adducerent, aut, si essent contumaces, percellerent testimonio migrationis illius quam instituebat Deus. Vel, 2. insignis & insolitæ mutationis: vel, migrationis Dei & Angelorum ex Templo. ¶ Usque ad, &c. Personabat per omne illud populi subdiale. ¶ Quasi vox Dei i. e. Tonitru. Significatur horribilia Dei mandata. Vide ad Ezech. c. 1. v. 24. ¶ Loquentis, [וְכִנְיָן] Quando loquitur, P. Ti. sic M. JT. Pi. &c. vel, loquebatur, nempe in monte Sinai.

6. Cumque præcepisset viro — Sume ignem, &c. Executit Judæis falsam gloriationem de præsentiâ Dei, quam docet ipsis minimè utilem fore: & Cherubim, qui antea gratiæ, nunc vindictæ ministri sunt. ¶ Ingressus, &c. q. d. Paruit sine mora aut languore.

7. Extendit cherub (unus ex illis quatuor Cherubim) manum i. e. Alam ad manus modum articulatam. ¶ Egressus est Ad urbem incendendam*. Executionem quod spectat, ea vel, 1. proximè subsequuta est, reticetur tamen, vel, per paralepsin, & causâ fugiendæ repetitionis; vel, quia tritis rei narrationem maluit intelligentiæ relinquere, quam oculis subiceret. [Vel, 2. dilata est.] Egressus Christus arma ad hanc executionem pertinentia asservavit usque dum tota visio Prophetæ oblata esset: nam supererant adhuc quædam ipsi exhibenda; & quidem in ipso Jeros. loco, quæ omnia omnino fuissent conturbata, si conflagrasset eodem tempore Ierosolyma.

8. Manus hominis subius pennas Manus articulos habebant, ut manus humana. Vide 1. 8. f. Ala denotant alacritatem, & directionem, five quod non moventur à seipsis, sed arcano Dei instinctu. Manus denotat efficaciam & operationem, vel aptitudinem ad exercendas omnes functiones sibi mandatas; quia sine manibus nulla esset actio. Manus sub illis significat, Angelos nihil temere & absque delectu agere, sed in omnibus pendere à gubernatione Dei.

9. Et vidi Quæ à v. 8. ad finem capitis producuntur jam antea dicta sunt cap. 1. nonnulla tamen rursus explicanda sunt. Tunc enim Propheta obscurius, & velut dubitans, loquutus est, subinde addens, quasi, tanquam, ac si non potuerit aut commodè spectare, aut perspicuè explorare. Jam verò, cum spectaret propius, &c. rem clariùs proponit, & affirmat audaciùs.

¶ Ecce quatuor rotæ Quibus vehiculum movebatur in quo erant Cherubini. Vide Ezech. 1. 15, 16. In cap. 1. animalia primum, deinde rotæ, hinc rotæ primum, deinde animalia, describuntur. Et quæ ibi obscurius dicuntur, hinc explicantur: nam animalia dicuntur Cherubini; & rotarum tum numerus indicatur apertius, tum significatio exponitur; & pro facie bovum,

cap. 1. 10. hinc est [v. 14.] facies cherub. Rota hinc denotant statum orbis terrarum, & omnes conversiones quæ in mundo cernuntur, rerumque inferiorum instabilitatem & conditionem ambulatoriam, & continuas revolutiones multiplices quibus sursum & deorsum agitantur. Ostendunt item rotæ, Deum non esse, ut Judæi somniabant, Ierosolymæ, aut uni alicui loco, alligatum; sed curru providentiæ suæ Ecclesiam ex uno loco in alium transportare, & ubique curare ac conservare, &c. Ità visio hæc & terrebat Ierosolymitanos, & consolabatur exules. ¶ Rota una juxta cherub unum, & rota alia, &c. Vel, una, &c. Mo. Perissologia non est, sed Hs; q. d. Singulæ rotæ erant juxta singulos Cherubim: tot erant rotæ quot Cherubim. Enallage est. Vult enim dicere de binis rotis quæ in binis erant lateribus, utramque tam propinquam fuisse Cherubino ejus lateris ut ab eo tangeretur. Significat, rotas non volvi suo impetu, sed annexas esse Angelis; ideoque nihil temere contingere, sed omnes eventus à Prima causa pendere.

¶ Chrysolitibus, [וְכִנְיָן] Tharsis, V. Calv. Pi. &c. lapidis cyanei, BA. 2. 6. 16. 877. 20. carbunculi, V. hyacinthis. Q. in V. berylli thalassii, JT. Pi. Pol. Tanquam color oceani, Ezech. 1. 16. Significat rerum inferiorum instabilitatem, instar aquæ, vel maris.

10. Et, &c. [וְכִנְיָן] Et aspectus earum (sub. & opus earum, ex Ezech. 1. 16. 1.) similitudo una quatuor ipsius, Mo. P. Calv. &c. Eodem earum quatuor figuræ aspectu, Ca. Et species illarum quatuor erant similitudine una, JT. Idemque erat color & forma earum quatuor, Sy. Ceterum ad speciem (vel, fabricam aut architecturam) earum quod attinet, similitudo una erat quatuor illis, Pi. Pares erant ac similes rotæ. Significat in admirabili varietate summum consensum omnium Dei operum, & quod in suum finem singula dirigit, quæ ita videntur dissipata. ¶ Quasi sit rota in medio rotæ i. e. Ac si una secasset alteram. Significat vel, 1. quod res mentibus nostris implicitæ & mirabiliter perplexæ videantur. Est itaque species concessionis. Vel, 2. summam causarum inferiorum convenientiam & coherentiam, à providentissima Dei gubernatione. Vide ad Ezech. 1. 16. f.

11. Cumque ambularent, in quatuor partes gradiebantur Quocunque vellent Cherubini. Sensus vide c. 1. v. 17. ¶ [וְכִנְיָן] In (vel, ad, M. Ti. Pi. Calv.) quatuor (vel, quaternas, JT.) lateribus (vel, quadraturis, Mo. latera, M. Calv. quadraturas, Ti. quartas, Pi. partes, JT.) suis, P. &c. vel, suas, Ti. JT. sua, M. &c. In quatuor sui quadrati partes, Ca. Successivè scilicet, & vicissim: id est, per unum ex quatuor. q. d. Moveri poterant in omnem partem, anteriorem, posteriorem, dextram, & sinistram. Ad quatuor quartas, scilicet plagas mundi, quibus obversæ erant singulorum facies. ¶ Non revertebantur, &c. Nisi peracto cursu, ut c. 1. v. 17. Non intermittebant iter coceptum, sed rectè progrediebantur: q. d. Promptissimè exsequebantur voluntatem Divinam. Vide supra 1. 9. ¶ Sed, &c. [וְכִנְיָן] Sed (vel, Nam, JT. Quia, Ch. Calv.) locum (vel, ad locum, P. M. JT. post locum illum, Pi.) quem (vel, ad quem, P. Pi. Calv. quod, JT.) vertebat se (vel, declinabat, Ch. spectabat, five respiciebat, JT. Pi. Ca. M. Ti.) caput, Mo. Ti. Ca. Calv. (vel, ipsum caput, JT. vel, caput præcedentis, M. primus, Ch. P. sub. Cherub, P. prima rota, V. Prima hinc dictum pro, duæ priores. Vel, caput ejusque. non est in Hebræo, sed notatur per articulum. Vel, principium unum, una priorum, Pi. Ar. præcipua illarum, Sy. Caput, i. e. facies quæ in capite adversa erat. Caput ponitur pro capitibus. Conferuntur rotæ cum ipsis & Cherubim quibus annexæ sunt. Ergo unaquæque rota habuit caput, h. e. animal suum à quo regebat. post illud, vel illum, ibant, Mo. P. Ti. Ch. vel, illud (five, eò, Ca.) sequebantur, M. vel, ceteræ (i. e. posteriores duæ) pergebant, Ar. Erant autem priores & posteriores vicibus, ut voluerant Cherubini. Et rota ibat post Cherub. Sensus, Indefinenter Angelos qui sibi præerant, velut capita & duces suos, sequebantur. Rotæ non erant huc illuc versatæ aliquo extrinseco vel adventitio impetu, sed ab ipsis Cherubim gubernatæ erant; ut clariùs deinde explicabit.

bit^h. Moventur omnes partes mundi divinitus, id-
que ministerio Angelorum, & ductu principali Spiritus
Sancti, qui velut caput, dux & princeps est, cu-
jus vim, ductum & auctoritatem omnia sequunturⁱ.
^{12.} Et, &c. **וְכָל-בְּשָׂרָה** [Et, vel Sed, omnis (vel,
totum, JT. Ca.) caro (vel, corpus, JT. Ca. Pi. Calv. La. V.
quod corpus carne constat^h), earum, Mo. P. M. &c.
i. e. rotarum¹: i. e. ipsæ totæ rotæ[†]. Vel, eorum, JT.
Pi. Ca. G. ex Ch. Cheruborum scilicet^m. Brevita-
tis ergo narrationem hinc conjungit de utrisque, nimi-
rum de Angelis & rotis, quia hæc communis est causa-
rum omnium, tam superiorum quam inferiorum, affe-
ctioⁿ. [De qua hic loquitur.] ¶ **Colla** [Heb. terga,
vel dorso, La. Mo. P. M. &c. i. e. modioli rotarum^o. Dor-
sum, M. Pi. Vide Ezech. i. 18 p. ¶ **Et manus**] i. e.
Radii^q, quibus canthi modiolo jungebantur^r; qui sunt
infixi modiolo[†]. ¶ **Et pennæ**] Vel, alæ, &c. Calv.
i. e. circuli, sive canthi, lignei, qui rotæ sunt quod pen-
næ avi^{*}. ¶ **Et circuli**] i. e. Canthi ferrei, qui-
bus lignei firmantur^r. ¶ **וְהָאֵפֹדִית** [Atque (vel,
etiam, JT. Pi. denique, Calv.) rotæ, Ti. vel, rotæ ipsæ,
M. P. JT. Pi. Calv. Atque circuli quibus constabant ro-
tæ. Constabant singulæ rotæ duobus circulis; nam
dixit prius, *acsi rota esset intra aliam rotam*^v. Non di-
versum aliquid notat: sed postquam de carne locutus
est, de dorso & manibus, simpliciter rotas nominat,
quasi diceret fuisse oculatas omni ex parte^{*}. ¶ **Plena
erant oculis**] i. e. Coloribus. Hoc accessit viso illo quod
in primo capite habuimus, aut nunc exactius à Prophe-
ta observatum est^v. In hoc membro, ut nonnullis eti-
am sequentibus, hæc visio superavit visionem illam quæ
antè capite primo fuit explicata². Hoc oculorum ty-
po significatur, omnes providentias Dei esse expositissi-
mas, atque adeo nudas & apertas; sapientiam Dei infi-
nitam esse, ideoque omnia, summa, infima, &c. omni
loco & tempore recognoscere, & non dico rimis, sed
oculis aut fenestris apertis, introspicere atque pervide-
re²: Deum sapientiâ suâ omnia moderari, & res con-
fusas, atque in speciem contrarias, optimè conciliare^b:
nihil cæco impetu ferri, sed oculos Jēhovæ dirigere
Angelos omnesque illarum actiones^c. ¶ **In, &c.**
וְהָאֵפֹדִית [Quatuor ipsarum rotarum ipsa-
rum, Mo. P. in ipsis quatuor rotis eorum; ad verb. in
quatuor eorum rotis ipsis, V. in quatuor scilicet ipsis rotis,
M. o. ad quadraturas ipsorum rotarum ipsarum, Ti. ipsis
quatuor rotis, Calv. in quatuor eorum rotis, Ch. per qua-
ternas absides suas, Ar. sim. Sy. ipsorum quatuor, (nem-
pe Cheruborum^d), rotarumque ipsorum, JT. nimirum
Cheruborum. Oratio simplex foret, Singulorum
Cheruborum rotæ singulæ plenæ erant oculis^{*}. Qua-
tuor illis Cherubis, & rotis eorum, Pi. De Cherubis &
rotis missim & confusè loquitur Propheta, quia erant
quasi unum quid, & spiritus vite erat in rotis: quædam
autem hic propriè sunt Cheruborum, ut caro, colla,
manus, pennæ, oculi; & metaphoricè tantum conveni-
unt rotis, utpote à spiritu Cheruborum quasi vegeta-
tis^f. Et quatuor rotæ, q. d. Pari modo versicolores fue-
runt & rotæ, id est, rotarum absides, ut dictum Ezech.
cap. i. v. 18 g.

^{13.} Et rotas, &c. **וְהָאֵפֹדִית** [Rotas ipsis (i. e. Cuique rotarum^h: vel, Porro, ad rotas
ipsas, M.) clamatum, vel acclamatum, est, (sub. à cherub, P.
vel, clamavit, M. Calv. inclamavit, G. vel, i. Deus, cur-
rūs aurigaⁱ; vel, 2. alter ex Cherubinis^k:) Gelgel, o.
in D. vel, O rota, M. P. Mo. Cherub nominatim ap-
pellavit rotas, & jussit nescio quid, O rota, agite, fa-
cite hoc vel illud. Subticit formam dati præcepti quo
excitabat eas ad parendum imperio præcipientis¹. Sig-
nificat omnes creaturas exaudire vocem Dei, eique
parere^m. Vel, Volvitor; ut sit defectus in fine [גִּלְגַּל];
qui verbis talibus frequensⁿ. Porro, rotas ipsas vocavit
Gilgal, Ti. Quas quidem rotas vocavit currum, Ca. Hæc
autem rotæ, (vel, Porro, ad rotas illas quod attinet: Heb.
De rotis illis; phrasis elliptica^o:) ipsæ, vel illæ, vocatæ
sunt (scilicet à Domino; Heb. illis vocatum fuit, i. e. no-
men inditum fuit. Potest & locus aliter contrui & ex-
poni, Rotis illis, illis, inquam, vocatum fuit P.) Orbis, JT.
Pi. Pol. vel, Globus, vel Sphæra, quia scilicet una erat al-
teri inserta, v. 10 g. Nominis ratio est, quod orbem

nostrum in quo versamur figurarent^r. Hoc versu o-
stendit Propheta, non à se proficisci interpretationem
quam est allaturus ad superiorem visionis partem, sed
eam à Deo ipso accepisse: nempe quod Deus, audiente
Propheta, pronunciaverit his rebus omnibus significari
orbem hunc, sive universitatē hujus mundi elemen-
taris, quem Deus per Angelos regit[†]. Vel, Galgal, i. e. Jun.
cælum; quoniam Dei gloriam eæ rotæ referebant.
¶ **וְהָאֵפֹדִית** autem, inter alia, spheram & cælum significat^r. ¶ **Mar**
^{14.} Quatuor autem facies habebat unum, **וְהָאֵפֹדִית** Uni,
M. unicuique, Mo. P. JT. Pi. &c. sub. cherub, P. sic Pi.
vel, sub. animali, V. JT. nam quæ cap. i. animalia, hic
cherubin, appellantur^r; & sub. erant, P. JT. Pi. De
duobus Cherubinis quisque ex formis constabat quatu-
or^r. Observandum hic, singulis istis animalibus hoc
loco attribui singulas facies; quum tamen singula ha-
buerint tales facies quatuor: ita omnino postulante ra-
tione itionis ipsorum quæ commemorata fuit vers. 11.
Sed hic ea tantum facies nominatim indicatur quæ
spectabat foras seu extrorsum: ex reliquis autem tri-
bus faciebus una spectabat ad dextram, altera ad fini-
stram, tertia ad tergum. Nam singulæ illæ facies ad
singulas quatuor mundi plagas directæ erant; ut inter
eundem semper rectâ progredierentur, nec opus habe-
rent sese vertere^v. ¶ **Facies una** (vel, prima, P. Pi.
vel, unius, Mo. M. &c. primi, Pi. sub. erat, M. JT. Pi.)
facies cherub] Sic Ti. &c. i. e. Humana quidem, sed
splendidissima². Pro capite bovis, cap. i. hic habetur
caput cherub². [Quid hoc?] Resp. 1. Procul appa-
ruit species bovis; propius, Cherub^b. 2. Cherubi qui
Arcam obumbrabant boum speciem habebant^c. Sed
id non probant^d. Puto tamen, ex collatione hujus lo-
ci cum cap. i. v. 10. Cherubos varias animalium for-
mas ita exhibuisse, ut ad bovis speciem proximè acces-
serint. Hoc saltem certum, vitulorum pedes illis tribui
Ezech. i. 7. Et verbum **וְהָאֵפֹדִית** cherab, unde **וְהָאֵפֹדִית** che-
rub, arandi notionem apud Syros obtinet; quod bovis
maximè proprium^{*}. 3. Diversum ergo aliquid fuit
in hac visione. Obj. At dicit idem fuisse quod vide-
rat, &c. vers. 15. Resp. Idem vocat, quod affine erat,
& quod tendebat in eundem finem: ut manna & aqua
idem dicuntur cum sacra coena, 1 Cor. 10. 3, 4. Nec
mirum aliquid hic mutari. Initio enim se patefecit De-
us in terra profana: nunc visio magis accedit ad for-
mam Sanctuarii. 4. Pro bove offert Propheta Che-
rubum, ut hoc indicio statuat unumquodque animali-
um nihil aliud esse quam Cherub sive Angelum^f. ¶ **Calv.**
Quatuor Angeli dicuntur Cherubim, qui agebant &
præcedebant Dei currum^g. ¶ **וְהָאֵפֹדִית** per metathesin de-
ducitur à **וְהָאֵפֹדִית** currus, aut planstrum^h. Qualia multa
sunt apud Hebræos: ut **וְהָאֵפֹדִית** agnus dicitur & **וְהָאֵפֹדִית**, &
וְהָאֵפֹדִית vestimentum & **וְהָאֵפֹدִית**. Hic autem appropri-
atur facies, i. e. forma, Cherub formæ bovis, quia bo-
um propriè est agere currum. Et licet humana facies è
quatuor primariâ fuit quoad personam, bovina tamen
erat primaria quoad currum^k. Ex hac parte totum
illud nomen suum accepit; nec immeritò: nam cæte-
ra hujus velut additamenta erant. Bovem magni sem-
per fecere Hebræi, ideo quod Josephus, de ipsis optimè
meritus, eo cognomine sit appellatus, eaque specie ad-
umbratus, ut diximus alibi^l. Typo bovis constans
ministerium adumbratum fuit: Cherubini vultu non
solum ministerium adumbratur cœlestis & res omnes su-
perans, verum etiam ardentissimum, & veluti flagrans
desiderio rerum perficiendarum quas Deus imperat^m, Jun.
¶ **Facies hominis**] Forma humana in vultuⁿ. ¶ **In ter-
tio**] Non animali, sed aspectu^o. ¶ **Facies leonis**] For-
ma leonis in júbis[†]. ¶ **Aquila**] In alis P. ¶ **G.**
^{15.} Elevata sunt, **וְהָאֵפֹדִית** Et ascendeant, Calv. Ef-
ferebantque se, Pi. simil. Jun. Alis quasi volando in al-
tum^q, migraturi^r; quia gloria Domini migratura sese
extulerat, quem Angeli, tanquam satellites Impera-
torem, sequi tenebantur[†]. Deportatio adhuc inhibita
ad modicum tempus^t. ¶ **Ipsum est animal, &c.**] ¶ **G.**
qu. d. Hæc sunt animalia, &c. animalia quatuor²: ¶ **V.**
[vel, duo.] Unum nominat, cum duo essent^v. Est en-
allage numeri²; vel, syn. membri². Ostendit, etli ali-
quid in specie diversum sit, tamen reipsa & genere con-
venire planè^b. Repetitur visio ad rei confirmationem^c. ¶ **Pi.**
¶ **Jun.**
¶ **Calv.**
¶ **Me. ex**
¶ **Li. sim.**
¶ **Pra.**
¶ **Calv.**
¶ **Jan.**
¶ **G.**
¶ **V.**
¶ **Pi.**
¶ **G.**
¶ **La. sim.**
¶ **V. G.**
¶ **Pi.**
¶ **Jun.**
¶ **Calv.**

16. *Cumque ambularent* (i. e. moverent, ut diximus cap. 1. v. 19^d.) *cherubim, ibant pariter & rotæ*] Confirmat quod dixerat, rotas (quibus orbis hic noster, res & causas inferiores complectens, fuit adumbratus *,) non moveri motu intrinseco, sed arcano instinctu cum Cherubinis^f; vel, prout ab Angelis aguntur^g. In operibus Dei nihil est abruptum, nihil mutilum, nihil fortuitum; sed Deus omnia dirigit, idque per Angelos^h. ¶ *Non, &c.* *וְהַכְרֻבִּימִם יָבִיטוּ אֶת־הָאֲרָצָה*] Non revertebantur (vel, divellebantur, M. recedebant, Ca. diverterunt, JT. vertebant se, Pi. residebant, G. ex Vulg. nempe, non hærebant terræⁱ;) *rotæ, etiam ipsæ* (vel, *rotæ ipsæ*, M. vel, *rotæ ipsæ quoque*, JT. Ch. sic Ca. vel, *rotæ illæ etiam ipsæ*, Pi. vel, *rotæ, sed & ipsæ*, G. ex Vulg.) apud eos, Mo. vel, ab illis, P. M. JT. Ca. ad verb. de prope illos; i. e. comitabantur semper illos & sequebantur^k: vel, *quæ prope illos*, Ti. à loco qui erat juxta illos, Pi. à conspectu eorum, Ch. è regione ipsorum, Calv. juxta erant, G. ex Vulg. i. e. pariter attollebantur, ut sequentia explicant^l. Illos sequebantur quocunque irent^m. Ab eundo secundum illos: Pro motu vel statione Angelorum agebanturⁿ.

17. *Stabant*] At, sicut Deus nunquam feriat, ita nec Angeli cessant ab actione. Sed hoc refertur ad humanum sensum, cui videtur Deus interdum interquiescere^o. ¶ *Et cum, &c.* *וְהָאֲרָצָה יָבִיטוּ אֶת־הָאֲרָצָה*] Et cum illæ, vel illi, elevarentur, vel efferrent se, M. Ti. Ch. sic Pi. Ar. sim. Mo. P. elevabantur, vel elevabant se, & ipsæ, M. Ti. Ca. vel, cum iis, Ch. Ar. Mo. P. JT. Pi. Et cum elevarentur, elevabant se, Calv. Significat summam inter res superiores & inferiores convenientiam P. ¶ *Spiritus, &c.* *רוּחַ הַקֹּדֶשׁ*] Spiritus (vel, animus, V. voluntas, P.) vitalis (vel, animalis, M. P. Ti. V. Calv. i. e. animalium; sing. pro plur. vel, *animantis*, i. e. Cherubini^r;) in eis erat, Pi. &c. q. d. Erat maximus consensus inter rotas & animalia: agebantur enim eodem spiritu Divino^t. Vel, ad eas pertinebat: vide ad Ezech. 1. 20^t. Idem spiritus Dei est in omnibus, tum sustentando, tum actiones moderando, &c. v. Spiritus hinc sumitur pro arcano vigore aut instinctu^x.

18. *Egressa est gloria, &c.*] Hoc præcipuum in hac visione, Deum egressum fuisse è Templo, cui cum affixum fuisse somniabantur Judæi. Non itaque mirum Templum ab hostibus dirui, quia Deo vacuum erat, &c. v. Abdicationis hujus tres gradus præcesserunt. 1. Quo Deus è Sanctuario processit, Ezech. 9. 3. 2. Quo solum sibi supra limen domus extulit, vers. 1. hujus cap. 3. Quo à Cherubinis discedens folio suo insedit, v. 4. hujus cap. Quartus autem gradus exponitur hoc versu & seq^z. ¶ *A limine templi*] Super quod profecta fuerat à Cherubis^a; ubi constiterat nonnihil^b, v. 4^c. Descendit itaque de folio judiciali suo, quod supra limen fuerat constitutum: i. e. Judicio perfecto, ad executionem ejus transivit^d. ¶ *Stetit super cherubim*] Quo significat, Deum unâ eademque abdicatione tum gloriam suam, tum instrumenta omnia & signa suæ gloriæ præsentiaque, erepturum esse^f.

19. *Illis egredientibus, rotæ quoque, &c.*] i. e. Ipsi surgentibus, surgebant & rotæ. Surgere hoc est, deportationem inhibere. Factæ enim sunt multæ, & multis intervallis*. ¶ *וְהָאֲרָצָה יָבִיטוּ אֶת־הָאֲרָצָה*] Dum egredierentur ipsi, P. M. Ti. simil. Mo. (vel, Eundo, JT. Quum exirent, Pi.) erant rotæ juxta eos, M. Ti. simil. o. vel, & rotæ (sub. erant, P. vel, iverunt, Pi.) juxta eos, Mo. vel, è regione ipsorum, P. JT. Pi. Ch. [Ca. locum sic reddit, Et cherubi, sublati alis ab humo evecti, spectante me eorum digressum, comitantibus eos rotis steterunt, &c.] ¶ *Et stetit*] Ità Mo. &c. vel, substitit, JT. Pi. sub. animal, JT. vel, animans illa, Jun. vel, unusquisque Cheruborum^f; vel, vehiculum cui imago judiciorum Dei infidebat^g. Steteruntque Cherubim, V. ¶ *In introitu portæ*] Scilicet atrii populi, sive Israel^h, in quo populus orabatⁱ; ubi exitus erat^k ad inferius atrium populi Israelitici: ut Templum planè desertum à Divina tutela intelligeretur^m. Sed quàm ægre, quàm lentè, deserit domum suam Dominus! quot stationes facitⁿ!

20. *Quod vidi subter Deum Israel*] Ità vocat quem similem homini dixerat c. 1. 26. Hoc non competit Patri, qui nunquam induit formam hominis; sed Christo, quem

& Deum Israel esse vel hinc constat^o. ¶ *Intellexi quia* Calv. (vel, quòd, Calv.) *cherubim essent*] Quorum forma ipsi, utpote sacerdoti, notissima erat P. Profecit itaque in P. T. hac secunda visione^q. Deus per gradus certòque ordine servos suos informat. Agnovit hoc Propheta, vel, à Deo ità explicante; vel, quòd una facies erat Cherubini, v. 14^r. Ut Propheta intelligeret, sub specie Cherubim sibi designari Angelos qui circumdabant Arcam foederis^t. Sæpe idem vidit Propheta, ut consideraret[†] Calv. propius, & intelligeret has formas easdem esse quæ supra Arcam erant positæ: quod ex summo Pontifice intellexisse aliquando potuerat[†]. Quia hinc Angeli confiderantur currus instar, sive jumentis, quo Deus vehitur, hinc apud Maimon. מַעֲשֵׂה מַרְכָּבָה, opus currus, seu vehiculi, vocantur^v.

21. *Quatuor, &c.* *אַרְבַּעָה אַרְבַּעָה*] Quatuor quatuor (vel, Quatuor & quatuor, M. vel, [simpliciter,] Quatuor, P. Pi. Quaternæ, Ti. JT.) facies uni, Mo. Ch. vel, unicusque, P. JT. &c. Quatuor formæ singulis. Sæpe id repetit, vel, 1. ut populus, sine Templo victurus, Templi mysteria pro Templo haberet, & sic ad foedus multò melius pararetur^x. Vel, 2. quia res erat cum populo lento & præfracto, qui semper conatus est auctoritatem Prophetis detrahere: nempe, nè scurriliter hoc eluderent Judæi, Prophetam, inani spectro delusum, putasse se videre quod nusquam erat^y. [Reliqua^z Calv. supra explicata.]

22. *Et, &c.* *וְהָאֲרָצָה יָבִיטוּ אֶת־הָאֲרָצָה*] Et similitudo (vel, Similitudo autem, M. P. Ti. De similitudine denique, JT. Porro, quod attinet ad similitudinem, Pi. sim. Ar.) facierum (vel, faciei, sive vultus, M. JT. &c.) ipsis, Calv. (vel, eorum, Mo. P. M. Ti. JT. Pi.) facies quam (vel, earundem facierum quas, Mo. erat ut facierum quas, P. vel, erant facies illæ, sive eadem, quas, V. sunt vultus illi quos, M. Ti. sim. Pi. Ar. eadem facie quam, JT.) videram super fluvium Chebar, aspectus (vel, erant species, JT. vel, species, inquam, Pi. vel, & idem aspectus, Ar. sim. Sy.) eorum, Calv. Ti. JT. (vel, earum, Mo. P. Pi.) & ipsa, nempe, animalia^z; vel, & ipsæmet, Mo. P. & ipsi, Ti. Calv. nempe, Cherubim^a: Idem^b & substantia, vel essentia, eorum; q. d. Eadem prorsus erant quæ in prima visione vidi^b. Species illarum quatuor partium planè eadem, & color idem partium: id enim מַרְאֵה^c. Vel, illarumque, JT. vel, unâ cum ipsis, Pi. [Ar. ultimam vocem cum seq. jungit hoc modo, Atque horum unumquodque ante faciem suam procedebat.] ¶ *Et, &c.* *אִשׁ אֶל עֵבֶר וְגוֹ'*] Quisque ante (vel, ad, P.) faciem suam (vel, è regione vultus sui, M. in tractum faciei suæ objectum, JT. Pi. rectâ antrosum, Ti. rectâ ante se, motu recto, non circulari, aut obliquo^d;) incedebat, V. &c. Et ipsorum singuli, quò spectabant, eò movebant, G. q. d. Intenti erant ad scopum suum; non errabant, aut viam deserebant*. Vide ad Ezech. 1. 9^f.

CAP. XI.

1. *Et elevavit, &c.*] Rectius, sustulerat, V. vel, elevavit^a, i. e. suspensum me tenuerat^a. Nam quæ hinc narrantur gesta fuerunt ante ea quæ describuntur cap. præced^b. Repetit enim id quod diximus de illis 25 supra 8. 16. nam illum sermonem, ad convertendas res majores, interruperat^c. ¶ *Et introduxit me* (scilicet, ab atrio sacerdotum^d;) ad portam, &c.] Portam intellige, vel, 1. basilicæ sacerdotalis, spectantem in subdiale populi, Ezech. 8. 16^{*}: vel, 2. atrii laicorum, ubi constiterat Dei gloria^f. Videre me fecerat illas partes quasi præsentem^g. ¶ *Orientali, quæ respicit ad solis ortum*] Pleonasmus est. Hæc porta celeberrima fuit^h. ¶ *In introitu portæ*] Quâ in portam itur, inter portam & altare holocaustorum, supra 8. 16[†]. ¶ *Viginti quinque viri*] Vel, 1. sacerdotes illi neci destinati, c. 8. v. 16[†]: vel potius, 2. principes populi. Tradunt enim Hebræi, Jerosolymam fuisse in 24 vicos distributam, & cuique fuisse suum ducem vel principem: vigesimus quintus videtur esse præses omniumⁱ. ¶ *In medio eorum*] i. e. Inter eos. Locutus^j io Hebræia.

1 G. Hebræa¹. ¶ Jechoniam, &c.] Non illum filium Saphan, qui peccaverat, c. 8. v. 11^m. ¶ Pheltiam] Quem nominat, quia in ipso statim editum est miraculosum Dei judiciumⁿ. ¶ Principes] Ostendit, non ideo urbem fore à vindicta Dei immunem, quoniam à ducibus suis corrupta est^o.

2. Dixitque ad me] Scil. Dominus infidens Cherubim. Dixit ad me illa imago stans ad eandem portam, c. 10. v. 4^q. ¶ Qui cogitant iniquitatem; ita Pi. &c. [18] Vanitatem, Calv. V. Nam isti adhortabantur populum ad extruenda ædificia sumptuosa, quasi nunquam ex urbe migraturum^r. ¶ Trahant consilium pessimum] Nempe aptandi se ad substitutiones Chaldaicas, ad eo modo demerendam ejus gentis gratiam. Fœdus quod Sedecias malè ruperat illi malè sarcire volebant^t. Hoc non solum ex cogitabant apud se, sed & aliis subministrabant^t. ¶ In urbe ista] Ubi Deus residet, &c. t.

3. Dicentes, Nonne dudum, &c. ?] q. d. An noviter facta est urbs^r? ¶ לא בקרוב בנות ביתים] Non in propinquo ædificare (vel, ædificanda sunt, JT. ædificare oportet, Pi.) domos, Mo. &c. i. e. Non prope urbem^r; non suburbanas domos, nè eis Chaldæus velut instrumentis abutatur, & tanquam coquus cremis hanc ollam ferverefaciatur. Consilium militare est; ut videmus in locis obsidionem metuentibus circumstantia ædificia subruere. Al. Non est propè, sive in propinquo, Ti. P. M. Calv. Ca. &c. (sub. prophetia impletio, M. sim. Ca. vel, sub. contritio, P. vel, urbis destructio^r.) ædificanda (vel, construantur, Ca.) domus, Ti. Al. ædificemus (sub. igitur, P. vel, licet ædificare, M.) domos, Calv. P. Quasi per otium & rebus pacatis: ut Jeremias jubebat domos extrui in Chaldæa, quia longa ibi esset mora, Jer. 29. 5^r. Insuper hic pro fut. vel imperat^b. ¶ Hec (sub. Jerusalem, P.) est lebes, (vel, ut lebes, P. vel, vice olla, V. ex He.) nos autem carnes] Vel, caro, M. Ti. &c. vel, ut caro, P. Irrident Jeremiam, qui urbem lebei, homines carnibus, comparaverat, Jerem. c. 1. v. 15^c. Vide & quæ infra cap. 24. ubi, contra hoc dicitur, dicit Ezechiel, rubiginem ollæ nihil obstituram quod minus olla alias carnes coquat, alias ejiciat^d. [Variè explicant.] Recenter facti lebetes aptiores sunt ad coquendas carnes^r, [quàm nostra urbs jamdudum facta, Al. Ut in olla caro manet^f, donec perfecte elixeretur^g; ita nos in urbe manebimus^h, donec veniat tempus nostrum ut moriamur in eaⁱ. q. d. Bene; nos elixabimur; sed leviter id fiet, ita ut maneamus salvi usque ad senium^k. Al. Alioquin ipsa futura esset olla, nos verò caro illius, Pi. sim. JT. nempe ollæ, quæ scil. in illa elixaretur: i. e. Chaldæi, in illis domibus commodè degentes, diutius nos obsiderent & fame premerent, &c. l. q. d. Isti Prophetæ dixerunt nos fore ut carnem, &c. sed nos hoc pacto ab hoc incommodo facile cavebimus, si omnia adjumenta, &c. Chaldæis intercipientur. Sic videbimus quid sit futurum. itis fallacibus Dei sermonibus^m. Al. Videtur sensus esse, Esto, verum sit quod minatur; adhuc tamen volumus patriam contra hostes tueri, & intra illam, si cingamur obsidione, macerari, ut carnes in olla, &c. n. Malumus hic igne cremari, quàm gladio Chaldæorum trucidari^o.

4. Idcirco vaticinare, &c.] Nihil enim intolerabilius, quàm homines petulanter spernere iram Dei P. q. d. Dic quæ illis sunt eventura longè alia quàm putant^q.

5. Et irruit in (vel, cecidit super, Calv. Pi. &c.) me spiritus, &c.] Prophetiæ donum antea acceperat: oportuit tamen illud renovari ad singulos actus^r. ¶ Sic, &c. [22] Sic dixisti, Pi. Calv. &c. Ut modò narratum est^t. Al. Verè, vel Veritatem, &c. V. ¶ Et, &c. [23] ושמעתי רוחי ושמעתי רוחי] Et (vel, Nam, Sy. JT. Pi.) ascensiones (sub. cogitationum, M. vel, quæ ascendunt, P. V. quæ veniunt, JT. vel, cogitationes, o. Sy. quod attinet ad ascensiones, Pi.) spiritus vestri (vel, in spiritum vestrum, P. JT. V.) ego novi illud, Mo. vel, eas, M. vel, unamquamque illarum, Pi. sim. JT. vel, [neglecto affixo tanquam redundante,] ego novi, Ti. Ac affectiones animi vestri ego novi, Ti. Et ego mentis vestre cogitata novi, Ca. Frustrà sunt subterfugia vestra: non patiar mihi illudi vestris facietis & argutis^t.

6. Plurimos occidistis, &c.] Vel, i. dolo & fraude^r;

iniquis judiciis^r. Homicidæ estis coram Deo; urbs plena est cadibus: ut meritò dicatur lebes^r. Vel, 2. Necis causa estis, dum eis Deo contraria persuadetis^a. Tantum abest ut consilio illo vestro cives vestros tutos præliteritis, ut contra eos vindictam meam accenderitis, &c. b.

7. Interfecti vestri—sunt carnes, &c.] Illis hæc urbs fuit pro lebe, vobis non erit^c. Illi manebunt in urbe^d, (nempe Prophetæ & viri sancti quos interfecistis^e.) non vos^f. ¶ Educam vos, &c.] q. d. Conquendi estis & consumendi, non tamen in urbe, sed in locis remotis^g.

8. Gladium metuitis] Chaldaicum scilicet, ita ut ejus causâ sacra deferere velletis^h. Perterrefacit vos conscientia vestra adeò ut à bellicis cladibus metuatⁱ. ¶ Et gladium inducam, &c.] Eundem illum quem metuitis^k; & captivitatem, quam non metuitis^l.

9. Ejiciam (vel, Extraham, Calv. Educam, Pi.) vos] Extra urbem^m, velut in apertum campum, ut ibi facilius jugulemini. Exsilium minaturⁿ. ¶ Dabòque vos, &c.] q. d. Non liberi, sed captivi, ibitis^o.

10. In, &c. [25] ואל-ביתך] In termino (vel, In finibus, Ca. In terminum, Glas. gram. Intra terminum, M. Ad limitem, Ti. Ad limites, Sy. In montibus, o. sim. Ar.) Israel, Mo. P. JT. Pi. sub. disjectos, Glas. gram. 4. 2. 2. 704. Non in olla, i. e. Jerusalem, sed in finibus, &c. p. nempe in Reblatha, 2. Reg. 25. 20^q, vel, extra Terram sanctam^r. q. d. Futurum quidem est ut ex hac urbe disjecti effugiat^s: sed tamen quocunque vos vertetis in termino Israelis, manus mea assequetur vos, &c. t.

11. Et vos, &c. [26] ואתם תהיו לנאכל] Et vos eritis, &c. Mo. M. P. &c. Ant vos, &c. JT. Negatio hic subaudienda^t. Nec vos, &c. Ca. Pi. Calv. &c.

12. Pheltias—mortuus est] In arrham ejus quod aliis illis 25 eventurum est^r. Prælagium publici interitus^r. ¶ Consummationem, &c. ?] q. d. Iamc omnes vis perdere ut istum Pheltiam^r? Non loquitur Propheta ex proprio, sed communi, sive omnium, sensu. Putabant hunc esse columnen urbis & Regni. Alludit etiam ad nomen viri, quod præ se ferebat si quid spei esset & salutis ipsis: nam ואל-ביתך est, evadere; unde פלטיה, superstites^r.

13. Fratres, &c. [27] ואלהי ישראל] Fratres tui, viri redemptionis (vel, propinquitatis, sive consanguinitatis, Calv. Ca.) tue, Mo. (vel, propinqui, sive consanguinei, tui, P. M. Pi. sim. JT. Ti. Heb. redemptura tue, i. e. qui ob propinquitatem jus habent redimendi tua bona. Vide Levit. c. 25. v. 25^r. Pi. Vindices tui: id est, proximè ad te pertinentes, & tibi sanguinis & humanitatis jure optimè cupientes^b. Vel, Jun. deportationis tue, LXX; i. e. tecum deportati: legerunt ואלהיך. (vel, denique, Pi.) omnia domus Israel, Mo. Calv. P. &c. tota ipsa, Mo. Calv. Pi. sim. Ti. vel, universa, inquam, ipsa, P. sim. M. vel, quanta quanta est, JT. (sub. sunt, P. JT. G. vel, sunt illi, Pi.) quibus dicunt, &c. JT. ¶ Longè, &c. [28] ורחוקים] Procul discedite, &c. V. Calv. sim. JT. Pi. &c. Longè recesserunt à Domino, G. Separati sunt à sanctuario Domini, M. Illi qui deportantur multò gravius quàm nos peccarunt^d. Illi quidem ejiciendi erant ab hac Terra sancta, quod reprobis essent; nos verò hic perpetuò mansuri^r. Sensus est, V. Utunque procul discedant ipsi à Sanctuario; nobis manebit terra, &c. f. Nos possidebimus hanc terram tantò laxius ex quo illi abièrunt. Sunt verba eorum qui relinquebantur in urbe, deportato Jechoniâ, &c. g. qui fratribus captivis importunissimè insultabant^h.

14. Quia, &c. [29] כי ידעתם] Quia (vel, Etiam, P. Esi, M. sim. Pol. V. Ti. Pi. Si, Ca. Quod, JT.) feci elongare (vel, elongaverim, M. procul ejecerim, vel abegerim, P. Ti. JT. &c.) eos in gentes, &c. Mo. &c. Eas, nempe cum Jechonia deportatosⁱ, in quibus Ezechiel, Daniel & focii^j. q. d. Per me factum est ut illi affligerentur, &c. & hac occasione promissionem sequentem illis exhibeo^m. ¶ Ero, &c. [30] ואתם תהיו לי לעם] Et (vel, Ideo, ut copulativa resolvatur in illativamⁿ: vel, Tamen, M. P. Ti. JT. Pi.) fui (vel, sum, JT. ero, P. Ca. Pi. Calv. o. Ar.) in, vel, ad, sanctuarium parvum, Mo. P. M. Calv. sic o. Ar. Ut antithesis sit inter splendorem visibilis Templi, & gratiam Dei occultam, quæ adeò non agnita fuit à Chaldæis, ut po-

Calv. tidus eam pedibus calcarent. Vel, paululum, Ti. paulisper, JT. Ca. modico illo tempore, nempe 70 annorum P. Vel, paucitatis, Calv. five, paucorum; q. d. Erant pusillus & afflictus grex, sed mihi charus. Sunt inter eos quos ego delegi, & habebunt illi Sanctuario-
 Pi. lum suum, nempe Synagogas, ubi congregabuntur
 Me. ex V. in nomine meo. Non deferam eos, sed adero illis, &
 M. exaudiam preces eorum, ut solebam exaudire in Tem-
 He. in V. plo illo magno. Ego illis sum pro Templo, quo ca-
 V. rent. Intra animi penetrabile me colunt, ut olim factu-
 G. ri sunt Christiani. Et si me non possint colere in Tem-
 Pi. plo; tamen ego sanctificabo eos, dans eis gratiam, ut
 me colant cultu interno. Respondet hic locus Psal.
 90. 1. Tu semper fuisti habitaculum nobis, etiam cum de-
 erat Templum aut Tabernaculum. Perstringit hoc
 loco Prophetam sic exclamantem, [v. 13.] quod per-
 versè restringeret Ecclesie corpus & gratiam Dei ad
 cives Jerusalem: q. d. Quid putas de captivis? illine
 extranei sunt, aut ejecti sine ulla misericordie spe? Tamen si intereant populi duces & fulcra, non ideo Ec-
 clesia perit, quia habet Deus rationes occultas quibus
 eam conservet: nec querendæ sunt reliquæ in viris
 eminentibus, sed gregariis & contemptis.
 17. Congregabo vos, &c.] Reducam vos, quia mei non
 estis obliti. Promittit reditum in patriam, tanquam
 pignus amoris Dei, & restitutionem Ecclesie, &c.
 18. Auferent omnes offensiones, &c. [v. 13.] Detestabilia (vel, contaminationes, V.) ejus, JT. sim. Pi. sub.
 Pi. terra, V. nempe idola. Vivent sine idololatria, præ-
 G. sentibus viris egregiis, Esdrâ, Nehemiâ, Zorobabele, &c.
 19. Et dabo eis.] Laudaverat Israelitis v. præced.
 Ne autem jactarent, aut sibi id arrogarent, ostendit
 Deus pietatem illam non ex ipsis fore, sed ex regene-
 ratione Spiritus. Cor unum] i. e. Eundem ani-
 mum: q. d. Erunt unanimes. Magna animorum con-
 sensione querent Deum, & restituent patrium cul-
 tum. Coalescent in unitatem corporis Christi, h. e.
 Ecclesie. Efficiam maximis beneficiis ut concordi
 animo me colant. Confer Jer. 32. 39. Ezech. 36. 26.
 Al. unicum, V. Quod unice adhæreat mihi. q. d. Non
 erunt corde duplici, aut diviso, Deum cum idolis co-
 lentes. Vide 1 Reg. 18. 21. Hos. 10. 2. Contenti erunt
 uno Deo & Lege ejus, nec, ut antè, distracti erunt post
 errores & superstitiones suas. Et spiritum no-
 vum, &c.] i. e. Vel, 1. Spiritum Sanctum: spiritum
 regenerationis, five renovationis; 2 Cor. 5. 17. Omnia
 nova: q. d. Effecturus sum ut sint unum corpus in unita-
 te spiritus, vel, & unum spiritum. Vel, 2. mentem.
 Spiritus hominis sæpe pro tota anima ponitur: sed ubi
 conjunguntur cor & spiritus, cor vocatur sedes affectu-
 um; spiritus, facultas intelligendi. Vel, 3. volunta-
 tem, efficacem, ac propositum exsequendi per om-
 nia jussu Dei: impetum animi commoventem homi-
 nem ad quæque difficilia. Docet opus esse integræ re-
 novatione, ut homines in viam redeant. Et
 auferam cor lapideum] i. e. Durum, intractabile, con-
 tumax, immorigerum & indocile, quod non admit-
 tit correptionem; sicut non admittit impressionem la-
 pis, sed resistit: inexorabile, obstinatum in malo.
 De carne eorum] i. e. Corpore. Crasse loquitur,
 ut conformet se ad captum rudis & barbari populi.
 Deus h. l. haud dubie contumacie damnat omnes mor-
 tales. Neque enim de paucis hic agitur quorum na-
 tura ab aliis differat, sed de Israelitis, quos tanquam
 speculum nobis proponit, ut sciamus quales simus ubi
 ab eo relictis sequimur proprios affectus. Cor
 carneum] i. e. Molle, flexibile, ad bonum, aptum re-
 ciipiendæ disciplinæ; ut possit ei inscribi doctrina Chri-
 sti: facile, obediens. Impletum hoc est ex parte
 post reditum à Babylone, cum Judæi haberent aliam
 mentem & alios mores, [quàm antè,] & idololatria, à
 qua olim divelli non poterant, illis odiosissima facta
 est; plenè autem, sub Evangelio.
 20. Ut in præceptis meis ambulent, &c.] Videmus ergo
 regenerationem eousque extendi, ut sequatur effectus.
 Discamus ergo in solidum relinquere Deo suam lau-
 dem, nec sacrilegè ad nos trahamus quod ejus propri-
 um est. Non tamen vult Deus nos similes esse lapidi-
 bus. Nitamur ergo & intendamus nervos omnes, sed

cum timore, i. e. abjecta omni propriæ virtutis fiducia,
 juxta Philip. 2. 12, 13. nè factum nostrum Deus puni-
 at, &c. P. Et sint mihi in populum] Vel, 1. activè; me
 unice adorantes & diligentes: vel, 2. passivè; à me
 custoditi & dilecti; populus meus electus & charus.
 Et ego sim eis in Deum] Deus, vel, ab illis dilectus
 & cultus; vel, ipsos tuens & regens. Gloriosissima
 promissio, quæ etiam veniam gratuitam includit, ut
 clariùs exprimitur Jer. 31. 33. Ezech. 36. 25, 26, &c.
 21. Quorum, &c. [v. 13.] Et ad cor contaminati-
 onum suarum & abominationum suarum cor eorum va-
 dens, Mo. (vel, ambulat, V.) viam eorum in caput eorum
 dabo, Mo. Dura locutio, Ad cor perget cor. Supervacua
 quidem est hæc cordis repetitio, sed emphatica, ut signi-
 ficet, cor eorum qui ita pertinaciter adhæserint suis su-
 perstationibus seipsum trahere, & ad novos motus sub-
 indè impellere, ut ita continuo tenore semper pergat
 ad superstitiones; Deumque fore vindicem si cor suum
 sequantur. Et quorum cor ambulat, vel pergit, (vel, Idem.
 vergit, V.) ad cor (i. e. affectum) contaminationum—
 (vel, idolorum, &c. M. Belg. q. d. ad ea quæ idolis suis
 grata esse putant,) —viam, &c. P. sim. Calv. M. q. d. Belg.
 Animadvertam in eos quorum animus est magis pro-
 pensus ad colenda idola quàm Deum. Loquitur hic de
 duplici corde, i. e. affectu. Tria hominum genera facit:
 unum, quod Deum solum colit; alterum, quod idola;
 tertium, quod cum Deo idola colit. Chald. Qui sunt
 præditi affectu ad affectum eorum qui colunt idola, pleben-
 tur à me. Et ad cor abominationum suarum—quomodo
 cor eorum ibat, dedi vias, &c. Sed secundum corda eo-
 rum abominanda & iniqua, prout ambulavit cor eorum,
 reflexi, &c. Ar. Quorum enim cor studio idolorum—fere-
 batur, horum viam rependam, &c. Sy. Qui verò animis sua
 scelera & flagitia sequuntur, in eorum ego caput, ut dig-
 ni sunt, animadvertam, Ca. Quod si quorundam cor aut
 corda spurcitas suas & abominationes suas sectari perrexe-
 rint, rependam, &c. Ti. At illis quorum animus obicit in-
 tima detestabilia & abominationes istorum (Heb. cor dete-
 stabilium istorum & abominationum istorum, i. e. qui se
 dabunt in penitissimam idololatriam, & adhærebunt
 istis,) viam suam, &c. JT. At in cor additum rebus
 detestandis istorum, & eos quorum animus ambulat in re-
 bus abominandis istorum, viam suam, &c. i. e. Qui ani-
 mo contumace perstiterint in idololatria sua, eos casti-
 gabit Dominus pro merito. Ad illos verò quod atti-
 net quorum cor in rebus detestabilibus istorum & abomi-
 nabilibus istorum ambulat, viam suam, &c. Apparet hic,
 pro 77-78, legendum esse 77-78, & post hanc vocem
 deficere vocem 77-78. Hanc lectionem ipsa sententia
 prorsus postulat. [Satis fidenter dictum: an verò sa-
 tis gravibus de causis judicet lector ex dictis.] Quorum
 cor post offendicula (Heb. ad contaminationes, i. e. idolo-
 latriam,) & abominationes suas ambulat, horum vi-
 am, &c. G. ex Vulg. Deferuerunt me, & ego eos de-
 feram: Templum profanarunt, & ego profanabo per
 Chaldæos. Promissionibus erga electos (quibus eas
 esse peculiare hic ostendit Propheta,) Dei minæ sub-
 neuntur adversus contumaces, reprobos & hypo-
 critas, qui semper bonis permixti sunt. Horum autem
 crimen hic detegit, nè rigor ipsius nimius videatur.
 Hucusque de iis locutus est qui bello capti sunt: nunc
 ad eos qui Jerusalem habitabant orationem transfert.
 22. Eleverunt—alas, &c.] Hic docet quomodo De-
 us è loco sancto migravit; quomodo ex urbe, vers. seq.
 Vide misericordiam Dei, innumeris significationibus &
 per gradus revocantis homines contumaces, &c.
 23. Ascendit—de medio civitatis] Hic igitur genera-
 lis est abdicatio & Templi, & totius loci, ut nulla iis
 superesset spes. Sacer tamen mansit hic locus, ob pro-
 missionem reditus & restituendi cultus, &c. Ste-
 ritque super montem qui est ad orientem urbis] Est ille
 mons Oliveti, five Olivarum; ut docent & ratio vel
 natura loci, & S. S. in multis locis; 2 Sam. 15. 30.
 Zach. 14. 4. Qu. Sed cur eò migravit? Respond. 1.
 Ut Jerosolymitanis exprobraret suam impietatem, cui
 eum locum delegerant; unde mons iste, ut 77-78, un-
 ctionis, ita 77-78, corruptionis, vel corrumpens, appella-
 tus fuit. 2. Quia inde prospectus patebat in singu-
 las

las urbis partes : ut inde incendium & vastationem Hierosolymæ spectaret : ut inde postremam significationem ederet, tum misericordiae suae, si qui ex Hierosolymitanis, videntes Templum abdicari, ad Deum se convertissent dum adhuc spes erat ; tum iustitiae, ut iustas poenas sui à se agnoscerent, nisi ad Deum saltem hoc tempore converterentur : utque inde peracto suo opere in coelum remigraret. 3. Ut figura esset futurorum. Ex hoc monte Christus & spectavit urbem evertendam, clademque ejus prædixit ; & in coelum conscendit, exspectans novum Templum, novamque Hierosolymam, alteram quasi phoenicem ex favillis veteris iterum nascentem. 4. Ad exercenda judicia ex illo loco unde maxima vis telorum hostilium in urbem erat perventura. Sic & Christus ex eo monte in Regiam suam ascendit, judicia in Judæos exerciturus.

24. Et spiritus levavit me, adduxitque, &c.] Transpositio est in versu, Spiritus qui me levaverat in visione, id est, in spiritu Dei, me in Chaldaeam restituit apud deportatos. Nam quia omnia quæ Hierosolymis agebantur ut præsentia viderat, ibi spiritu præsens fuisse dicitur, ac mox rediisse ad suos populares. Non reipsa hoc factum puto, sed in visione ecstasica. Spiritus hic opponitur naturæ, quia scimus aspectum nostrum certo spatio finiri. Ostendit ergo unde tanta sit efficacia visioni, nempe à Spiritu Dei, cujus potentia atque operatio incomprehensibiles sunt, nec nostro modulo æstimandæ. Et, &c. [וַיֵּלֶךְ] Et ascendit (vel, Et abiit, sive recessit, Calv. vel, Quum ascendisset, JT.) à me visio illa, &c. Pi. Ascendendi verbo elegantissime docet visionem hanc coelestem esse divinitusque oblatam, & propterea à Deo per modum ascensionis (ut ita loquamur) receptam esse, ut eò amplius confirmaretur de rei totius veritate. Difficilis creditu erat hæc prophetia; ideo oportuit omnem dubitationem tolli, &c. Et sublata est, &c. G. ex Vulg. i. e. cessavit, disparuit, ut Gen. 17. 22.

25. Et locutus sum ad transmigratorem] i. e. Ad captivos, &c. i. vel, ad seniores illos deportatorum de quibus supra 8. i. Illis refert, tum, 1. ut compesceret eorum contumaciam; quia tædebat eos misericordiae suae, ideoque fremebant apud se, & indignabantur, quod morem gessissent Prophetis, præsertim Jeremiæ, [dedendo se Chaldaeis:] tum, 2. ut illos, afflictionibus abundantes, atque consolationibus destitutos, levaret. Omnia verba] Nihil adjecit, omisit, aut mutavit. Quæ ostenderat mihi] Ità o. Ch. Sy. Ar. M. P. Ti. &c. Verba videri dicit improprie, sed quoad sensum aptissime. Nec enim simplex hic erat sermo, sed vestitus externis symbolis; ut sit in Sacramento, quod idcirco Augustinus verbum visibile scitè vocavit. Al. verba, &c. i. e. res omnes. [Ca. locum sic reddit, quicquid rerum mihi Jova ostenderat.] Explicavit illis totum consilium Dei quod & visione & sermone perceperat.

CAP. XII.

2. In medio domus exasperantis, [וְהָיָה] Rebellis, Pi. Calv. &c. Heb. rebellionis, Mo. V. i. e. Inter Judæos in Babylone, qui, videntes Hierosolymam superstitem, nec credentes eam perituram, dolebant quod se Chaldaeis dedidissent, & dissuadebant iis qui Hierosolymæ erant ne se dederent, & ipsi reverti volebant. Admonet Deus Prophetam de contumacia gentis suae, tum, 1. ne, videns se & doctrinam suam rejici, à cursu suo retrocederet: tum, 2. quia mandatum sequens ridiculum videri poterat. Nec dubium est quin Israelitæ, pro sua protervia, deriserint quod agebat, tanquam puerile aliquod ludicrum. Qui oculos habent ad videndum, (externè,) & non vident, &c.] Scilicet internè; i. e. non considerant neque intelligunt quid facto opus sit ut mihi placeant. Antanaclassis, ut in seq. non audiunt, &c. Sic illa, — video meliora, probòque, Deteriora sequor. Habent intellectum quo clarè intelligere possint, sed nolunt intelligere. Ex inaltia peccant; nam satis intelligunt & vident quid facere tenentur.

Non ex errore, sed ex perversa, sit quod non videant, &c. Doceri nolunt. Videre & audire est, per sensus in animum inducere, & sibi persuadere. Hæc dicit propter contemptum Verbi Dei: nam captivi non credebant Ezechieli: nam pseudopropheta dicebant melius fore his qui in Jerusalem remanserant quam captivis. Non vident, sub. quæ facies, ut credant & poeniteat eos. Quia domus, &c.] Non dicit, quia non sunt satis acuti, sed, quia rebelles, h. e. quia seipso obstupescerunt necernerent. Superbia & contemptus eorum fecit ut Deus conjiceret ipsos in sensum reprobum. Videmus aliquando gentem [vel hominem] excæcari, nec nobis semper ratio judicii Divini patet. Fons cæcitatibus est perversitas; Deus ipsos excæcat, quia nolunt lucem admittere.

3. Fac (i. e. Compara) tibi vasa (i. e. instrumenta) transmigratorem] i. e. Necessaria demigraturo: quicquid potes tecum ferre, nempe indusia, calceos, petasum, baculum, peram, pecuniam. q. d. Collige sarcinulas, ut Juvenalis loquitur. Describit talem commigrationem Martialis isto epigrammate, Vidi, Vacerra, sarcinas tuas vidi. Vasa pro sarcinis etiam Latine dicuntur: nam inde convasare. Per diem, &c.] Claro die ipsis spectantibus. Rem ipsis eventuram signis exprimit. Si forte aspiciant] Quomodo puniam eos. Si forte moveantur isto conspectu. Quia domus, &c.] Ut aut frangatur rebellium contumacia, aut saltem mea misericordia & patientia omnibus sit exposita. Quamquam domus, &c. Nempe ut incredibile sit vel hoc spectaculo reductam esse ad bonam mentem.

4. Et efferes foras vasa tua, &c.] Præmittes sarcinas tuas ipse secuturus. Egredieris vespere] Ut hoc ipso portendas Sedeciam vespere, imò noctu, captam urbem fugam initurum, Jer. 39. 4. & 52. 7. Sicut, &c. [וְהָיָה] Juxta egressiones transmigratorem, M. sim. P. Mo. vel, captivitatis, Calv. Ut solent migrantes egredi, Ca. sim. Ch. o. Ti. V. Ut fieri solet in transmigratone, vel, more eorum qui fugam adornant. Fortasse habitum demigrantis significat; q. d. Tu egredieris mœstus & indignabundus, anxius & pavidus. Vel, vespere: Solent enim, qui ex una domo in aliam migrant, per diem supellectilem transferre, ipsi verò, omnibus translatis, vespere vel noctu migrare. Tanquam (vel, Ut efferuntur, JT.) instrumenta migrationis, Pi.

5. Perfode tibi parietem] Subaud. domus in qua habitas: ea enim significabat Jerusalem. Sicut Rex ipse Sedecias perfosso muro erat exiturus, ut explicatur infra 12. Vide dicta ad Jer. 39. 4. Egredieris, &c. [וְהָיָה] Et efferto, vel exporta, (sub. illa, Pi. vel, sub. supellectilem tuam, V.) per istum, Pi. nempe parietem perfossum. Significat, Sedeciam per ostium horti regii, quasi per angustum muri foramen, fugitum; & Judæos non libere, sed furtim, egressuros, & subrepturos se è conspectu hostis per latebras, & in noctis caligine.

6. In humeris (vel, Super humeros, Pi.) portaberis, [וְהָיָה] Portato, Pi. sic V. vel, portabis, G. sub. illa, Pi. nempe ad vicum necessaria. In, &c. [וְהָיָה] In caligine efferes, vel effer, Mo. M. Ti. &c. sub. illa, Pi. vel, sub. temetipsum: nam noctu exiit Sedecias. Faciem tuam velabis] Sicut ii faciunt qui, pudore affecti, videri nolunt, nec cognosci: ut repræsentantes confusionem & excæcationem Sedeciae, cum ipse ducetur in Babyloniam. Notatur Judæorum trepidatio & anxietas, quod sibi timerent à quolibet occurso. Qui enim sibi ab omnibus metuunt faciem obvelant. Et non videbis (vel, ut non aspicias, Pi.) terram] Trepidationem exprimit. Nam qui accelerant non audent oculos deflectere huc illuc, sed ferunt ad locum ad quem aspirant, & iter quodammodo oculis arripiunt. Sensus loci, Oculos tuos vela, ne aspicias terram hanc Babyloniam, in qua visis; sicut eam ob cæcitatem, quæ velatis oculis adumbratur, visurus non est Rex Sedecias, infra 12. Quia portentum dedi te, &c.] Tuis factis ostendere volo quid Judæis sit eventurum, præsertim autem Regi, ut sequitur. Posui te quasi imaginem & speculum rerum futurarum. Hæc actio tua est præsagium futurae captivitatis. Possit tamen por-

rentum vocari, quia attoniti hærebant Israelitæ. Significat populum adeo stupidum esse, ut à servis Dei sibi metuat ac abhorreat, ac si se ingereret quoddam portentum. Ezechiel non verbis tantum, sed & factis, prophetavit: ut Esaias incedens nudus; Jeremias vincula gestans in collo; Oseas uxorem ducens, &c.²

7. Feci ergo, &c.] Quanquam novi hanc actionem multis probis & contumeliis expositam fore: ¶ *Perfidi mihi parietem*, יִקְרִי] In pariete, sub. foramen, Pi. sic JT. idque manibus meis, præ festinatione^b.

9. Namquid n. n. dixerunt — Quid tu facis?] q. d. Quid sibi volunt hæc? Qu. d. ita migras? Non quaerunt serio & modeste & cum docilitate, sed per ludibrium, &c.^{*} Sententia hujus versûs non est, ut plerique volunt, Israelitas interpretationem typi petivisse; sed contrâ, q. d. An vel unico verbo rogaverunt te, & ostenderunt sibi curæ esse hos typos? Minimè: nullis typis afficiuntur, ut respiciant^f.

10. Super, &c. יִשְׂרָאֵל הָיָה כְּמִשְׁכָּן] Principis (vel, Præsto Mo. Princeps ille, Pi. Ipsius principis, JT. Super ducem, P. sim. V. ex Ch. sub. est, M. P. &c.) onus hoc, five istud, Ca. v. Mo. M. Ti. Pi. (vel, prophetia hæc, P. onerosa hæc prophetia, JT. sim. Calv. onus prophetie hujus, Ch. triste fatum, Ca. dirum vaticinium^g. Regem haud dubie intelligit^h, nempe Sedechiamⁱ, ut statim liquebit^k. נָשִׁי, proprie elatus^l, est qui Princeps est in populo^m, ut in Reg. is Rex. Itaque supra eodem sensu habemus יְהוֹנָתָן & נָשִׁי: id. óqueⁿ. נָשִׁי interdum vertunt, βασιλεύς^o. in Jerusalem. & totius domus (vel, tota domus, Pi. super totam domum, P. vel, universam familiam, V.) Israel, Calv. Al. De principe qui nunc habitat in Jerusalem intelligitur prophetia ista, &c. Q. in V. Sensus, Pertinet hoc ad Regem & populares, nemine excepto^p. Ista mea migratio est symbolum migrationis Principis, &c. P. Israel hîc vocat, vel, 1. Judæos quolibet^q: vel, 2. eos è decem tribubus qui Judæis commisti erant^r, quia ad Hierosolymam, tanquam ad locum tutum, confugerant^t.

11. Ego portentum vestrum] i. e. Vobis qui adestis, ô Israelitæ, ut portendam quæ fratribus vestris eventura sunt^u. Portentum est signum extraordinarium divinitus missum, ut tutum præfagiat^v. ¶ *Quomodo feci, &c.*] Vel, [jam] ante oculos vestros: vel, vobis, cum deportavi vos in captivitatem^w. Serio tandem in vobis implebitur quod nunc putatis esse luforium^x.

12. Et dux vel, Nam princeps, JT. Pi.) qui est in medio eorum] Vel, inter illos Pi. Qui inter suos securus agit nihil timens^y: qui adhuc Regnum obtinet^z: in quem conjuncti sunt oculi omnium; sub cujus umbra se adhuc incoctum fore sperabant; qui populum omnem retinebat in suis ordinibus, nè diffunderent^{aa}. ¶ *Portabitur*] Vel, portabit, Pi. sub. vestimenta sua, V. ex He. vel, instrumenta migrationis, v. 3 & 4^c. ¶ *Facies ejus operietur* (vel, Faciem suam teget, Pi. sim. JT. Calv.) ut non, &c. יָכֹס פָּנָיו לֹא יִרְאֶה לֵעָן דָּוָא אֶת הָעָם] Nè, vel Ut non, (vel, Propter quod non, Mo. Quatenus, M. Propterea quod, Pi.) videat, vel afficiat, (vel, nolet afficere, Pi.) oculo terram, P. Calv. Ti. &c. Ex pudore & dolore, nè urbem captam videat^d: vel, nè ab [hostibus] obvis agnoscat^e. Adeo studiosè dissimulabit, &c. ut nè ipse quidem oculis suis solum quod pedibus calcabit videre possit^f. Hoc autem valde acerbum erat; imò turpe & pudendum^g. Designatur etiam excæcatio Sedecie^h. Ità factum ut ductus sit in Babyloniam, quod prædixerat Jeremias, & eam non viderit, quod dixerat Ezechiel. Quæ duo inter se pugnare crediderat Sedecias, ideòque Prophetis fidem non habuerat, narrante Josephoⁱ.

13. Exite domum rete meum, &c.] Mittam qui eum infequantur & comprehendant^k. Omne effugium ei præcludam. Vide 2 Reg. 25. 5. Jer. 39. 5. & 52. 8^l. Chaldaeorum arte, velocitate & industria capietur^m. Chaldaeorum rete suum vocat Deus, quia ipse eos & excitavit & stabilivit, &c.ⁿ. ¶ *Ipsam non videbi*] Quod ante excæcatus fuit quam ed veniret^o.

14. Præsidium, &c. עֲזָרָה וְכֹל אֲנָפִי] Auxilium (vel, auxiliares, JT. ad auxilium, P. sim. M. in præsidium, V. nempe, auxiliares, Heb. auxilium, Pi.) ejus, Mo. &c. (Intelligit, vel, cohortes Regem proximè sti-

pantes; satellites ejus; vel, Ægyptios^r:) & — agmina^s Jun. (alas militum, Mo. catervas, M. copias, Ti. V. sub. milites, V.) ejus, P. &c. i. e. milites ejus^t. Copias & exercitum patrum. Videtur alludere ad Reges ei auxiliantes adversus Chaldaeos: q. d. Omnes milites ejus, tam externos quàm indigenas, dispergam. Potest & hoc ordine legi, Omne auxilium ejus, copiae ejus, i. e. omnes copiae auxiliares, quæ sunt circum illum, &c.^u. Alarum^v, nomine denotat turmas circumoberrantes, ut explorarent si qui fortè essent in propinquo Regem deprehensuri^w. Sensus, q. d. Quamvis Sedecias multos habeat prædiciarios milites, assuefecerit etiam populum suum ad arma gestanda; hoc totum nihil proderit, quia Deus omnia præsidia quibus fidebat disjiciet^x. ¶ *Dispergam in omnem ventum*] Quod significatum per 4 motus rotarum^y. ¶ *Et gladium, &c.*] Mittam post eos^z qui exserto gladio interimant eos^{aa}. Faciam ut aliqui^{ab} metuant sibi à victoris gladio, trepidique vivant, ut supra 5. 2, 12^{ac}.

16. Et relinquam ex eis (nempe civibus Hierosolymitanis, supra v. 10^b. superstitibus^c,) viros paucos] Ità P. b. Pi. Ti. M. JT. Pi. &c. Heb. numeri, Mo. i. e. qui facile possint numerari^d. Id autem fiet, non quod sim reconciliatus ipsis, sed ob alium finem, ut jam dicendum^e. ¶ *Ut enarrent omnia scelera eorum, &c.*] Tum, 1. verbo^f. Ut dicant causas propter quas excisum erit Templum, & civitas^g. Ut narrent abominationes propter quas ejecero eos, ut commendetur justitia mea in Gentibus^h. q. d. Ut narrent, me non ob infirmitatem, vel crudelitatem, sed ob scelera, eos punivisseⁱ, adeòque justitiam meam à criminatione vindicent^j. Ut adducantur ad confessionem & peccati sui, & Dei veracis in minis & promissionibus, & in judiciis justissimi^k. Tum, 2. facto^l; five reali sermone^m. Ut, auditis eorum sceleribus, appareat apud barbaras gentes justitia meaⁿ. Narrarunt scelera sua inter Gentes, non ore, ut solent pii & poenitentes, sed toto suo statu: nam cum Deus ipsos elegerat, & perpetuò servasset si morigeri essent, exilium illud clara voce personabat, esse homines sceleratos^o.

18. Panem tuum in conturbatione, &c. בִּרְעָשׁ] In, vel cum, commotione, JT. Pi. vel, pavore, V. ¶ *In, &c.* בְּרָעָשׁ וּבְרָעָה] Cum tremore (vel, tumultu, Calv. fremitu, V.) & cum solitudine, JT. Pi. vel, formidine, V. vel, mæore, G. vel, anxietate, five cruciatu, Calv. Vaticanatur jam contra populares suos^p. q. d. Nè tum quidem vacui erunt à solitudine & desolatione cum cibis & potus erit capiendus^q. Sensus, q. d. Exprime & facto doce summam Israelis trepidationem propter demigrationem Hierosolymitanorum^r. Repræsentat famem quæ Judæos manebat^s, tum in exilio, tum præcipuè in obsidione^t, Hierosolymæ^u. Nempe sic portendes anxietatem, pavorem, perturbationem obsessorum propter Chaldaeos paulatim prævalentes^v.

19. Dices ad populum terræ] Vel, 1. ad multitudinem promiscuam, quæ à magistratibus distinguitur^w: vel, 2. ad decem Tribus, quæ se miseros esse putabant, quia exsules; felices verò Judæos qui domi manebant. Terra hîc significat Chaldaeam & alias regiones per quas dispersi fuerant qui tracti fuerant in exilium^x. ¶ *Ad eos, &c.* לְיוֹשְׁבֵי יְרֻשָׁלַיִם אֲלֵי אֲרָמִי וְגו'] Habitatoribus (vel, de habitatoribus; hîc valet, de^y: vel, in habitatores, JT. super habitatores, P.) Hierosolymæ super terram (vel, ad humum, Mo. & terræ, Sy. & de terra, M. Ti. Pi. in terram, JT.) Israel, Calv. o. Ch. h. e. qui residui sunt in terra Israel. Videmus ergo hîc distingui terram Israel ab altera terra cujus jam nuper facta fuit mentio. Manebant ergo illi quieti Hierosolymæ, ideòque felices visi sunt. At, inquit, illi miseres sunt captivi, qui jam perfuncti sunt præcipuè miserrimarum suarum parte^z. De iis qui Hierosolymam in terra Israelitica incolunt, Ca. Ad cives Jerusalem de habitatoribus Israel, Ar. ¶ *In solitudine comedent*] Nempe in exilio^{aa}. ¶ *Ut, &c.* וְהָיָה אֲרָצָה סְמִלּוּתָהּ] Ut desoletur, vel vastetur, (i. e. Ut intelligant fore brevi ut desoletur^{ab}: vel, Cum desolata erit, G. Ed quod in desolationem redigatur, M. sim. Ti. Ut dissipetur, o. Propterea quod desolabitur, Pi.) terra ejus (i. e. regio ipsius Jerusalem, h. e. in qua sita est^{ac}, vel, Judæa^{ad}); à plenitudine

v. tudine sua, Mo. P. i.e. illis quibus plena est f. Significat terram vastam & inanem fore, quia exhaurietur. Plenitudo accipitur pro rerum omnium copia g. Evacuata ab iis quibus repleta est; nempe à frugibus, fructibus, pecudibus h. q.d. Privabitur incolarum & opum multitudinem i. Vel, post tantam plenitudinem, M. vel, nec ultra plena sit, Ti. vel, cum plenitudine ejus, o'. [ut d. positum sit pro q; quod, ni malè memini, antè notatum. Alii locum sic reddunt,] Ut derelinquatur ejus terra ab his qui eà continentur, Ca. Ut desolata terra illius destituatur iis quibus plena est, JT.

* Calv. 20. Civitates, &c.] Nempe reliquæ in Juda, post excisam Hierosolymam k.

Calv. 22. Proverbium istud vobis] Prophetæ tribuitur id quod ab ipso valde alienum erat, quia unus erat ex corpore populi l. ¶ In terra Israel; ita Pi. Calv. M. P. Ti. ¶ על ארם וגו' De terra Israel, JT. ¶ In, &c. ¶ יארכו וגו' Prorogabuntur (vel, Prorogati sunt, Calv. Producentur, i. e. Longi & prolixi erunt antequam eveniunt quæ isti prædicunt: qu. d. Post multos annos erunt m. In longum tempus differuntur n, dies illi, Pi. sim. JT. Nempe calamitatis & vastitatis à Prophetis prædictæ o; vel, exitii per Chaldaeos p. Calamitas illa prorogatur in futura secula q. Patientiam Dei vertunt in materiam contumaciæ ac stuporis, & ex mora colligebant nihil esse sibi metuendum r. ¶ Et (vel, Aut, JT. Pi. G.) peribit (vel, evanuit, Calv.) omnis (vel, tota, Pi.) visio] Ità M. P. Ti. &c. Cassa & irrita erit lapsu ac diuturnitate temporis t. Sic dicebant; Aut ea quæ prædicuntur multò post nos evenient, aut planè evanescent, διασφύσσει, ut vertit Symmachus. Utrique membro respondet Deus t.

23. Neque, &c. ¶ ולא ימשלו אותו וגו' Neque utantur eo [proverbio] amplius, JT. Et non dicent proverbium illud, &c. Mo. P. Et non utentur eo proverbialiter, M. ad verb. parabolizabunt, proverbialiter, i.e. Non ultra his verbis tanquam proverbio utentur v. ¶ Et, &c. ¶ ודבר וגו' Et (sub. adimplebitur, M.) sermo (vel, verbum, M. P. &c. res, V. Pi.) omnis (vel, totius, Pi.) visionis, o'. M. P. Pi. Calv. i.e. eventus eorum quæ per Prophetas prædicuntur x. Et sermo omnis prophetia, Ch. & omnis oraculi prædictio, Ca. & quidquid præviderunt Prophetæ, Ti. Eventu comprobabitur omnis visio, Sy. דבר, sermo, alibi pro re, negotio, summa, accipitur; hic, pro ipsa efficacia, sive effectu: q. d. Quidquid loquuti sunt Prophetæ stabile erit & firmum y.

24. Non enim erit ultra omnis, &c. ¶ כל חזון שוא] Omnis (vel, ulla, P. JT. Pi. Calv.) visio (vel, prophetia, G.) vana, M. Ti. &c. vel, vanitatis, Pi. Calv. vel, mendax, G. mendacii, Calv. ¶ Neque, &c. ¶ וימקם חלק וגו' Et (vel, aut, JT. Pi. Nec erit, P.) divinatio lubrica, M. Ca. i.e. ambigua & incerta z; uti est assentatorum a: vel, ambigua, Vulg. sim. Sy. lubrici sensus, qui huc illuc torqueri possit b. q. d. Non amplius verbis vos feriam, quæ sæpe in contrarium sensum detorquetis; sed reipsa, & paratis jam virgis, gladiis, flammis, clarè ac distinctè vobiscum agam c. Vel, lenientis, Mo. blanda, Ti. assentatrix, vel potius, assentatoris, V. vel, blandientis, P. JT. Pi. Calv. sub. prophetæ, P. qui felicem statum populo promittit d. Omnes illi falsi prophetæ (qui nunc veris Prophetis contradicunt, & seducunt populum *, suâ sponte ad blanditias propensum e, ejicientur g, vel abolebuntur aversâ urbe h; vel potius, ipso eventu detecti & pudefacti erunt. Nam in otio & umbra pollebantur miseris illis prosperos successus. At captâ urbe apparuit quales fuissent Prophetæ i.

25. Quia, &c. ¶ כי אני יהוה אלהי ארם אדבר וגו' ¶ דבר ויעשה לא חפשי עוד כי וגו' אדבר דבר וגו' In verborum contextu est aliqua obscuritas. Summa rei, & consilium Prophetæ, est, non esse fas Dei sermonem separare à suo effectu; quia Deus qui loquitur non est in se divisus. Ubi ergò os aperit, simul extendit manum ad ipsum opus k. [Variè reddunt.] Quia ego Jehovah loquar: P. Calv. sic M. Ti. quod, vel quodcumque, loquar verbum, faciam, Calv. (vel, efficiam, Ti. vel, fiet, P. sic M.) non (vel, & non, M.) protrahetur, vel differetur, ultra, sive amplius, Calv. M. sic P. Ti. nam (vel, sed, P.) in diebus vestris, & domus rebellis, loquar verbum, & faciam (vel, efficiam, Ti.) illud, M. sic P. vel, quod loquar verbum, faciam il-

lud, Calv. In diebus vestris, i. e. Vobis viventibus. Simile Matt. 24. 34. Hinc interpretare & sequentia l. G. [Alii sic reddunt;] Nam, ut ego sum Jehovah, eloquar quodcumque verbum eloquutus sum, & fiet, non protrahetur tempus amplius: quum diebus vestris—eloquar verbum, etiam efficiam illud, JT. Nam ego Jehovah loquor verbum illud quod loquar, & fiet: non protrahetur amplius tempus, sed in diebus vestris—loquar verbum, & faciam illud, Pi. Nam ego Jova eloquar, & quod verbis elocutus fuero fiet: neque deinceps prorogabitur, quin ego vestro—rem & dicam & faciam, Ca.

27. Ecce domus Israel, &c.] Prophetam hujus blasphemix testem appellat Deus. Differt hæc redargutio à præcedente; 1. quòd illa pseudopphetas perstringit; hæc verò domum, sive populum, Israelis: 2. quòd illa generalior erat, & quædam veluti thesis, quæ nunc demum accommodatur ad suam hypothefin m: 3. quòd illa invehitur in impudentes Dei contemptores, qui respuebant Prophetas Dei, & ridebant minas, & contra Deum bacchati sunt; hæc aggreditur hypocritas, qui non ita perditii erant ut Deum apertè riderent & mendacem jactarent, rejiciebant tamen procul effectum sermonis prophetici, dicentes se fore quietos, quia Deus judicia sua differt. Proclivis tamen est lapsus ab hac securitate ad crassum Dei contemptum n. ¶ Visio, n. Calv. quam hic (nempe Ezechiel o) videt] i. e. Narrat se vidisse p. ¶ In (vel, ad, Pi.) dies multos] Sub. est, P. ¶ vel, visa est, JT. vel, protrahetur, Pi. ¶ Et in tempora longa; vel, longinqua, JT. Calv. ¶ ויעשה וגו' Et de temporibus longinquis, Pi. Et de eo tempore longo, i. e. quod procul distat à tempore instante q. ¶ 28. Non, &c. ¶ לא חפשי עוד כל דבר] Non (vel, Nequaquam, M. Ti.) protrahetur, vel differetur, (vel, differuntur, M. Ti. prolongabuntur, o'. tardabunt, Ar. sim. Sy. cessabunt, Ch.) ultra, vel amplius, omnia verba mea, Mo. M. Ti. o'. Ch. vel, omne verbum meum, P. ullum meum dictum, Ca. eventus omnium verborum meorum, V. tempus ullorum (vel, omnium, JT.) verborum meorum, Pi. JT. ¶ ויעשה suppleri, postulat vox fecim. ¶ חפשי. Quòd si esset generis masc. ut posset referri ad דבר, tunc esset syntaxis distributiva, in hunc sensum, Non protrahetur ulla verba, &c. i. e. ullum verborum, &c. r. ¶ Verbum, &c. ¶ אשר אדבר וגו' Quod loquar verbum, (vel, Sed verbum quod loquar, M. Ti. sim. Pi. Verbum enim quod loquutus fuero, Ch. Quam ego rem dixero, Ca.) fiet, M. Ti. vel, confirmabitur, Ch. vel, & fiet, Mo. etiam fiet, JT. Pi. ea & fiet, Ca. Malim hæc verba cum præced. sic distinguere, Non prorogabitur amplius. Nam omnes sermones quos locutus fuero, sermonem etiam faciam, vel implebo t. Oraculorum veritatem vestro malo experiemini. ¶ Calv. ¶ Pra.

CAP. XIII.

2. Ad (vel, contra, Pi. Calv.) prophetas, &c.] Per concessionem eos sic vocat qui hunc titulum arripiebant. Loquitur de prophetis vel, 1. qui apud exsules erant a: [vel, 2. de Hierosolymitanis;] q. d. ¶ Calv. Mitte illis falsò se dicentibus Prophetas hanc epistolam b. ¶ Qui prophetant] Sub. grata populo, V. celerem nempe reditum populi. Neque hoc extenuat culpam populi: illi enim libenter decipiebantur, in luce ipsa cæcutientes. Prophetas enim veros habebant, quos Deus insignibus notis distinxerat, &c. c. ¶ Prophetantibus de corde suo] i. e. Cordis sui. Hebræi enim genitivum hoc modo interdum exprimunt d. Ex proprio sensu sive intelligentia *: pro lubitu animi sui e, & non ex sententia Domini. q. d. Qui obtrudunt sua somnia pro veris prophetiis g.

3. Prophetis insipientibus] Sic vocat eos qui in maximo pretio habiti sunt, & turgabant suis ampullis, efflantes admirabilem scientiam, & veris Prophetis ferociter insultabant h. ¶ Qui sequuntur (vel, ambulat post, P. Calv. Pi. &c.) spiritum suum] Ità Pi. &c. i. e. cogitationes suas & phantasiam suam i, & voluntatem propriam k: qui indulgent animo suo in excogitandis prophetiis l. Catachresticè concedit illis nomen spiritus, quem jactabant m. ¶ Et, &c. ¶ ויעשה וגו' Et

Et nihil (vel, non, Calv.) viderunt, Mo. P. sim. LXX, Ch. Ar. cum non praevideant, Ca. absque eo quod viderunt, Calv. cum nihil viderint, M. Ti. G. i. e. nullam habuerint *וְלֹא רָאוּ* (visionemⁿ). Visio hic opponitur humano cordi & spiritui^o. Et quæ non viderunt, JT. Pi. & non post illa quæ viderunt, Q. in V. i. e. Cum nihil ostenderit eis Deus quod per eos populo suo annunciari vellet P.

4. Quasi vulpes] Vel, similes vulpibus, JT. Pi. &c. *וְכַדְמָיִם* Mo. i. e. Famelici^q; occultè & dolosè vastantes^t, clandestinis artibus utentes[†]; timidi, qui, hoste ingruente, in cavernis delitescunt^t. Fallaces vates Dei iram non avertunt^v. ¶ In desertis] Ità P. V. sim. Calv. JT. &c. sub. delitescunt in ruinis maceriarum, quibus sepiuntur vineæ, ut illinc facilius erumpant in vineas, & perdant eas^{*}. In locis desertis, ubi nihil est quod edant. Tales enim feræ famelicæ sunt^v. Vulpes est animal solivagum: vide & Thren. 5. 18. Notatum ergo est ut res insolita, vulpes in edibus conspici, Ælian. Hist. 17. 17². In locis desertis vulpes regnant²: ità isti prophetæ liberrimè divagantur, & omnia agunt, ferunt, rapiunt arbitrato suo. Desertis aridis comparat Israelitas, utpote omni præsidio nudatos, juxta Exod. 32. 25^b.

5. Non ascendistis ex adverso, *וְלֹא אֲסַחֲמִיכֶם מִן הַצֵּדִי*] In, vel ad, fracturas, sive rupturas, Mo. Ti. P. Calv. Pi. vel, irruptiones, JT. interruptiones, Calv. per interruptiones, M. sub. maceriarum, vel, muri perfoli ac rupti, V. Refertur hoc vel, 1. ad preces^c: q. d. Non intercessistis pro populo, &c^d. Vel, 2. ad doctrinam ipsorum: q. d. Debebant consulere salutem publicam, populum ab impietate revocare, adeoque iram Dei avertere: at illis alius erat scopus, &c^{*}. Metaphora à re militari^f, vel ab expugnatione urbium^g; quum, rupturâ factâ in exercitu vel muro, aliquis eò se confert ad arcendum hostium aditum^h. Ubi populi iniquitas instar diluvii exundavit, jam ruptura facta est per quam vindicta Dei penetrare queat, &c. Qui populo resipiscuntiam suadent murum instaurant, &cⁱ. ¶ Neque, &c. *וְלֹא תִבְנֶינָה מִיְּמֵיכֶם מִיְּמֵיכֶם*] Et (vel, aut, JT. nec, Ti. Pi. P. Calv. ut, M.) sepiuistis (vel, obduxiistis, Pi. sic JT. sepiuistis, M.) sepe super domum (vel, circum domum, V. pro domo, JT. Pi. Ti. M.) Israel, Mo. &c. Alia metaphora^k, à munitione vinearum^l. Sepe arcentur feræ nè irrumpant in hortum, &c^m. Ubi populus Legem Dei violant, præsidio Dei se nudant, & hostibus patent: Nebulones autem isti non accurrebant ad sepiendam sepe, &cⁿ. [Alii hoc cum præced. sic reddunt:] Non stetit in ruptura muri, nec fecistis vobis opera bona ad deprecandum pro domo Israel, Ch. Interea non stetit in capta parte muri, neque opposuistis munimentum pro domo Israel. Ubi hostis urbem oppugnat, & mœnium partem arietibus disjecit, duo fieri solent; opponi homines qui hiantia defendant, & muniri interiora. Sic Deo irato ii qui Prophetæ dici volunt debent opponere consilia & monita. Locutio prior sumpta ex Psal. 106. 23. & 30. Vide infra 22. 30°. Alloquitur hic vel, 1. pseudoprophetas^p; vel, 2. Principes populi, quorum erat arcere pseudoprophetas nè populo imponerent: q. d. Non ascendistis ut strenuè occurreretis, & vos ipsos opponeretis murum, aut vice muri, hosti adventanti & invadenti, & acerrimè pugnaretis contra hostes Ecclesiæ, tempore quo Dominus iratus voluit perdere populum suum^q. ¶ Ut, &c. *וְלֹא תִבְנֶינָה מִיְּמֵיכֶם מִיְּמֵיכֶם*] Ad standum (vel, stando, Ca. ut staretis, P. Ti. & staretis, M. ut consistat, JT. Pi. ut stet, nimirum ea domus, i. e. urbs^r), in prælio in die (sub. furoris, P.) Domini, Mo. &c. i. e. quum Deus, quasi dux hostium, urbem invasit[†]: in die oppugnationis quam Deus facit^t. Ut vosmet opponeretis Dei vindictæ, nempe per preces. Vide Psal. 106. 23, 30^v. Adversus eum nulla est defensio, nisi in resipiscencia & piis precibus^x.

6. Vident vana] Vel, vanitatem, Pi. i. e. prophetiam vanam & falsam^y. Proferunt visiones vanas & confictas^z. Ipsi sibi somnia fingunt². Prophetias has vanitatem & mendacium appellat, tum quia revera non sunt, tum quia nullus earum effectus consecutus est^b. ¶ Dicentes, Ait Dominus, &c.] Mendacio ingens addunt crimen, Deum auctorem inscribendo, cum tamen ille non miserit, i. e. mandatum dederit^c. ¶ Et, &c. *וְלֹא תִבְנֶינָה מִיְּמֵיכֶם מִיְּמֵיכֶם*] Et spem faciunt (vel, sperant, Ti. Sed

transitivè accipitur hoc verbum^d. Vel, assecurant, M. vel, sperare fecerunt, Mo. P. Calv. sic Ca. sim. V. sub. populum, P. sic V. G. vel, Israel, M.) fore ut præstet (vel, ratum fore, G. Ti. eventurum esse, Ca. ut stabiliant, M. ut confirment suæ prophetiæ, P. ad stabiliendum, Pi. Calv.) verbum, JT. Pi. &c. vel, quod dicunt, G. sim. Ti. Et ceperunt suscitare (vel, asseverare, Sy.) sermonem, o. Ar. vel, verbum falsum, Sy. Et impudenter asserunt suum sermonem confirmandum, Ch. Verbum, i. e. rem quam ipsi prophetant^{*}. q. d. Lactant populum falsâ spe^f, & verbis vanis^g, quod scilicet futura sit eorum prophetia^h. Populum incertum ac suspensum tenent, ut adhuc complementum sermonis ipsorum spectetⁱ. Dixerunt Deum non adeo severum fore, exorabilem esse & misericordem, &c. Hoc quidem faciunt veri Prophetæ, sed simul de poenitentia differunt, de qua tamen silent hi nebulones, &c^k.

7. Dicitis, Ait Dominus, &c.] Falsò prætendunt facrum Dei nomen. Prodigiosa audacia, hoc facere in electo populo^l, [& quidem dum manus Dei illos urget, & in exilio teneret.]

8. Ecce, ego ad vos] Sub. venio, G. T. ut puniam^m. Apofiopefisⁿ [irati.] Vel, contra vos, Pi. Calv. &c. sub. veniam, ex collat. Apoc. 2. 5, 16°: vel, venturus sum cum ira mea, V. Ego vobis adversarius ero^p, & vindex tam scelestæ profanationis nominis Dei^q.

9. Et erit manus mea, &c.] q. d. Non solum consilio, sed etiam manu & opere, efficiam ut illi judicia mea sentiant^r. Manus, i. e. plaga seu ultio, mea[†]; vel, potentia mea^t. ¶ In, &c. *וְלֹא תִבְנֶינָה מִיְּמֵיכֶם מִיְּמֵיכֶם*] In secreto, sive arcano, (vel, cœtu, P. Pi. vel, consilio, JT. Ca. Calv. vel, disciplina, o. vel, concilio, V. San. ex Hi. ubi homines de rebus publicis deliberant, aut quid facto opus sit docent; ut sensus sit, q. d. Non permittetur illis docere, aut à Deo pro concione loqui^v. Vel, regione, Ar. vel, medio, Sy.) populi mei (vel, In secreto bono quod absconditum est populo meo, Ch.) non erunt, Mo. M. Calv. Ch. [Variè explicant.] Non habebunt cognitionem Dei, quæ in salutem electis offertur^x. Non censebuntur inter populum meum^y. Non fruentur communione Sanctorum & cœtu populi Dei^z. Populus rediens illorum consilio non utetur, ut antè². Non admittentur in concilium electorum & bonorum in Israel^b; vel, in concilium seniorum, post reditum è Babylone, Efd. 2. 1, 2^c. Vel, Non erunt in cœtu populi redeuntis è captivitate^d. Idem hic dicit, quod sequente membro, sed diversis verbis^e. ¶ Et in, &c. *וְלֹא תִבְנֶינָה מִיְּמֵיכֶם מִיְּמֵיכֶם*] Et in scriptura (vel, albo, Ti. descriptione, JT. catalogo, Pi. libro, Sy.) domus Israel non scribuntur, Mo. P. M. o. &c. Loquitur hic vel, 1. de

externo statu^f. Non erit nomen illorum in catalogo redeuntium^g, è captivitate in patriam^h; quia scilicet morientur. Talis enim catalogus exeuntium ex Ægypto est Num. 1. & redeuntium è Babylone Efd. 2ⁱ. Cives omnes in catalogum, vel librum, relati sunt; è quo tunc deleti sunt quum aut è vivis excessissent, aut illa commississent ob quæ deleri merebantur^k. Vel, 2. de arcana electione Dei^l. In scriptura, i. e. in libro vitæ; in quo descripti sunt omnes veri Israelitæ^m. Antithesis est inter vera Ecclesiæ membra, & hypocritasⁿ: q. d. Quamvis illi arrogant sibi nomen propheticum, adeo non debent censi in illo gradu, ut prorsus extranei sint ab electo populo, utcumque ad tempus visi sint fuisse ex numero piorum^o. Declarabuntur non esse descripti in libro vitæ^p. Sic Psal. 69. 29. Deleantur—id est, Non scribantur, &c^q. Et in scriptura vita æterna quæ scripta est iustis domus Israel non scribuntur, Ch. ¶ Nec in terram Israel ingredientur, *וְלֹא יִכְנְסוּ אֶת־אֶרֶץ־יִשְׂרָאֵל*] Venient, JT. Pi. &c. redibunt, Calv. Hic externam notam apponit reprobationis & iræ Dei in pseudoprophetas, quia non potientur communi populi beneficio^r. Reduces non revertentur in patriam exilio peracto[†]; utpote aut antè mortui, aut à piis exclusi^t. Vel, Non intrabunt in requiem Sanctorum^v. Privabuntur communione Sanctorum, & mediorum externorum quibus Deus homines ad salutem solet accersere^x. Non revertentur in patriam: quod illis documento erit quod non intrabunt in cœlum^y.

10. Eò quod, &c. *וְלֹא תִבְנֶינָה מִיְּמֵיכֶם מִיְּמֵיכֶם*] Pro eo, & pro eo quod (Propterea, & propterea quod, Pi. sic P. Ob id, & eò quod,

quod, M. Jam ob id quod, Ti. Ideo, ideo, inquam, V. Propterea, propterea, inquam, quod, Pi. Emphatica est repetitio², ad exaggerationem rei¹. Eo quod multis modis, JT.) errare fecerunt populum meum, Mo. &c. ¶ Dicentes, Pax, &c.] Salvam esse rem^b: salva esse omnia, cum tamen salva non sint^c. ¶ Et ipse, &c. אִנִּי הָיִיתִי בְּיָמָיו] Et ipse (vel, Quumque hic, JT. Ipse quidem, M. sim. Pi. vel, 1. populus^d; vel, 2. princeps pseudoprophetarum^e;) edificat, vel edificabat, (vel, edificans, Mo.) parietem, P. M. Ti. Pi. o. Calv. &c. vel, parietem infirmum, M. vel, interstitium debile, Ch. in M. vel, luteum parietem, JT. Glas. qui ex luto materiaeque per plateas (וְיָמִין sign. foris, extra, platea.) jacente efformatur. Elegans allegoria, quā transitus comparatur ad alterum sententiae membrum. Itā sunt (inquit Deus) pseudoprophetae isti ut structores nequam inter se coludentes, quorum si quis lutum à plateis comportaverit, & lutacei parietis formam construxerit, omnes uno consensu advolant, & operam suam consumunt in colendo & ornando falso pariete: itā exstruunt illi, ac potius destruunt, Ecclesiam Dei, quorum fuerat ascendere ad irruptiones, & firmam sepem obducere^f. Prosequitur eandem metaphoram quā antè usus fuerat, sed cum aliquo discrimine. Dixerat pseudoprophetas non ascendere ad interruptiones, & non sepire rupturas, i. e. non esse probos architectos, qui, si videant interruptionem in muro, eam protinus & sedulo instaurant: nunc addit, ipsos quidem fatagere, & fingere se esse sollicitos, & murum in speciem edificare, sed absque camento, ideoque nihil proficere^g. Pseudopropheta illē videbatur similis ei qui exstruit parietem: nam cum diceret, Pax, volebat edificare Jerusalem edificium firmum^h. Al. Populus edificat, &c. i. e. malos mores accumulaturⁱ. Populus similis est iis qui, ex imperitia tectonices & iustae materiae inopia, tuguria sibi construunt ex luto platearum, quae irruente imbre statim colliquescent^k. ¶ Illi, &c. אֵלֶּיךָ שָׁמָּה יָבִיאוּ] Et, ecce, ipsi (vel, Illi vero, ecce, Pi. falsi prophetae^l, inferiores^m, minoris auctoritatis quam primus illeⁿ, qui approbant verba illius qui inter ipsos principem locum tenebat^o;) oblinentes (vel, complanabant, P. oblinunt, Ti. Pi. sim. M. Calv. V. incrustabant, V. obducunt, JT.) eam, vel ipsum, insulso, Mo. M. V. vel, insipido, metaphora^p: inepto, sub. tectorio, JT. Pi. G. quale esse solet lutum sine paleis, aut sine ulla temperatura. Efficere volunt ut foeditas vitiorum non appareat: sed inutilem sumunt operam^q. Vel, luto infirmo, P. luto simplici absque paleis, Ch. camento insulso, M. luto mero, vel soluto, i. e. luto simplici ac nudo, cui scilicet non est admixta palea, stramen, aut aliquid simile, ad solidandam incrustationem^r. Vel, camento abjecto, quod lapides in pariete non fortiter connectit^s: arenā sine calce^t. Alii אֵלֶּיךָ accipiunt pro litura ipsa quā murus ruinosus deforis pulchre ornatur, ut putetur fortis, cum tamen impetum pluviae ferre non possit. Ruinosus hic paries fuit populus Ierosolymitanus: & liores ejus, falsi prophetae, qui dicebant, Pax, pax, lactantes miseram plebeculam verbis blandis, &c.^u. Pseudoprophetas comparat cum illis structoribus, sive albariis, qui nihil procurant quā ut, tectorium aliquod speciosum oblinentes, oculos populi perstringant specie structurae convenientis & aptae, cum tamen omnium sit ineptissima^v. [Ti. locum sic reddit, Illi vero crustam inutilem oblinunt. Ca. totum sic reddit, Quandoquidem in eis errandi auctores sunt, dicendo pacem, cum pax non sit, & quem exstruxit ille murum, illi inconide trullissant.] i. e. Hierosolymam, quam Jova condidit, vates male tuentur, falsa promittendo: quae res ruinae causa erit^z.

11. Dic, &c. אָמַר אֶל-טָחִי חָפֶל יְהוָה גִּשְׁשִׁי] Dic ad complanantes insulso, Et (vel, Tunc, He. in V. Postea, Al. in V. Atqui, Pi. quod, M. Ti.) casum est, (vel, Cadet, o. Ch. Ar. Calv. sim. P. Copula supervacua est^a. Et corruet, V. Sub. paries, P. M. Pi. Ch. Calv.) fuit (vel, erit, P. Ti. JT. Pi. Calv. o. erit enim, M. Ar. nunc erit, Ch.) imber, vel pluvia, inundans, Mo. P. &c. Qui lutum merum facile dissolvit^b. q. d. Erit violenta concussio, nempe per Chaldaeos, quos Deus adducet, qui omnia pseudoprophetarum artificia disjiciet, & fraudes dif-

cutiet, eosque pudefaciet. E ventus detegat ipsorum inscitiam, temeritatem, audaciam & mendaciā, quod ausi fuerint pacem reprobis offerre. Non aliā certē opus erit eorum refutatione quā adventu Chaldaeorum^c. ¶ Et, &c. וְאַתְּנָה אֲבִי אֲלֵנִי אֲלֵנִי אֲלֵנִי] Et vos lapidibus (vel, o lapides, M. V. JT. Pi. G.) Elgabis (Gabis est pyropus, ut dictum Job. 28. 18. El verò est articulus Arabicus. Sensus est, Cadent de caelo igniti lapides similes pyropo^d. Vel, grandinis, Ti. Ch. Lapidēs prae-^e grandes ideo vocat lapides grandinis, duabus dictionibus, quoniam essent similes lapidi pretioso qui dicitur אֲבִי^f. Vel, grandinosi, Ca. vel, immanis grandinis, JT. Pi.) cadetis, Mo. Ti. G. Q. in V. sim. JT. Pi. Ca. sub. super parietem, Q. in V. vel, descendens, Ch. vel, ruerē facietis edificium, M. Al. Et dabo lapides grandinis qui corruiere facient parietem, P. Al. Et dabo lapides grandinis, & ruerē facite, sub. vos o lapides, V. אֲבִי est sicut אֲבִי, [אֲבִי, dare:] vel, idem est quod אֲבִי, à masc. אֲבִי, vos, ut referat אֲבִי lapides, quae vox est foeminea^g. ¶ Et, &c. וְרוּחַ סְעָרוֹת תִּבְקַע] Et ventus, vel spiritus, turbinum, sive tempestatum, (vel, turbulentus, V. procellosus, V. G. procellosissimus, JT. Pi.) scindet, vel dirumpet, Mo. Ch. Ti. sub. illum, P. M. JT. Pi. nempe parietem. Oblique perstringit hominum fociordiam, qui putabant se tutò delitescere in blanditiis suis^h. Al. Irrumpetqueⁱ ventus tempestuosus, Ca.

12. Siquidem, &c. אֵיךְ הָיָה וְגו'] Et, ecce, (vel, Et quum, M. Quum, ecce, JT. Tum, ecce, Pi.) cecidit (vel, ceciderit, M. JT. Pi.) paries, Mo. Ch. P. &c. (vel, paries iste, JT. Pi. Et, ecce, muro cadente, Ti.) annon dicetur vobis, Ubi est complanatio, &c. P. vel, incrustatio, &c. V. tectorium, &c. JT. Pi. litura, vel litio, &c. Calv. Sic vocat approbationem illam de qua v. ro^b. q. d. Omnibus ludibrio erunt, qui inepto tectorio oculos populi praestrinxerint^j. Eorum stultitia & vanitas omnibus comperta erit, ut jactetur de eis hoc proverbium, Ubi est, &c.^k

13. Et, &c. וְיִבְקַעְתִּי רוּחַ וְגו'] Et scindere (vel, erumpere, P. cadere, Calv. irrumpere, Calv. sic M. Ti. perirumpere, V.) faciam spiritum turbinum, &c. Mo. &c. Tempestuosum ventum iratus impingam, Ca. Et diffundam (sub. parietem, Pi.) vento procellosissimo, &c. JT. Pi. Idem dicit quod versu 11^l: ibi autem hypothetice, hic categorice: ibi elenctice, per modum redargutionis & contestationis causae; hic catagnostice, per modum sententiae condemnatoriae: ibi in figura, quae hic exponitur. Gravitas judiciorum Dei in Ierosolymitanos hic figuratur imbre, grandine, &c. quorum effector Deus, agendi modus vehementissimus dicitur, perirumpentibus ventis, &c.^m. ¶ Et (sub. descendant, M.) lapides grandes (vel, grandinis, M. P. Ti. &c.) in ira (sub. mea, P. JT. &c.) in consumptionem, אֲכַלְתִּי] Ad, vel in, consumptionem, Mo. JT. Pi. V. ad consumendum, P. sim. Ti. V. nempe illum parietemⁿ.

14. Et destruam parietem, &c.] Non frustra hoc toties repetitur, quia populus ab his mirè dementatus fuit: Deinde, sic inculcat h. l. ut simul confirmet^o. Sensus, Cadent illi cum suis moribus^p. ¶ Revelabitur (vel, denudabitur, M.) fundamentum ejus] Simil. Mo. P. Ti. &c. Itā evertetur ut fundamentum ejus appareat^q. Funditus evertam illum^r. ¶ Consumetur] Hebr. consumemini, Pi. Calv. P. &c. conficiemini, V. Vos limitores^s. ¶ In medio ejus] i. e. Intra ipsum fundamentum. Vocat autem fundamentum parietis, i. e. securitatis ipsorum, Hierosolymitanam urbem, in qua omnem suam fiduciam collocaverant^t.

15. Et, &c. וְכִלְיִי וְגו'] Et complebo (vel, Ubi consummavero, JT. sim. Pi.) furorem meum, &c. P. sim. Calv. &c. i. e. Omnem iram meam effundam^u. ¶ Dicamque vobis, (vel, de vobis, JT.) Non (vel, Nupiam, Pi.) est paries, &c.] Itā o. M. Ti. sic Mo. P. &c. vel, Ubi est paries? Sy. Annon hic est paries ille? Ar. q. d. Corruit murus cum edificantibus & linientibus^v, nempe pseudoprophetis^w. Significat Deus, se passurum ad breve tempus ut adhuc pseudoprophetae triumphos suos agant in populo^x.

16. Prophetae Israel] h. e. Decem tribuum. Sed cur non sibi potius quā Ierosolymae felicia precabantur^y? [Nulla videtur esse idonea ratio. Quare hoc etiam argu-

argumento confirmari videtur eorum sententia qui Israelis nomine hic & in aliis multis locis Judæos intelligunt.] ¶ *Vident* (vel, *viderunt*, Calv. &c.) ei (vel, in *graviam ejus*, Q. in V.) *visionem pacis*] Non reipsa videbant, sed hoc jactabant.

Calv.

V.

Me. fm.

La. T.

V.

T. ex La.

fm. Me. V.

Calv. Jun.

Calv.

Jun.

17. *Pone* (vel, *Dirige*, Pi.) *faciem tuam*] i.e. Omittis viris prophetis, converte te, &c. Vultum tuum obfirma, audacter ac libere loquere. ¶ *Contra filias populi tui*] Sic vocat vel, i. viros, per contemptum; q. d. viros nihili & molles, qui linguâ tantum valebant. Vel, 2. mulieres pseudopphetides*. Mulieribus olim datum fuisse donum prophetiæ constat ex Exod. 15. 20. Jud. 4. 4. 2 Reg. 22. 14. Vide & Joel. 2. 28. Quare hoc prætextu abutitur Satan. Exaggerat earum crimen, quod, cum filia sint populi Dei, ementiuntur veritatem Dei, &c.

Pi.

Ga. cin.

p. 200.

Glas.

gram. 4. 2.

I. 700. ex

RS. & K.

Glas. ex

Jun. fm. V.

G.

L.

T. ex

La.

Me.

La. fm.

San.

18. *Vae quæ*, &c. *וְהוּא לְמַתְפָּרוֹת כְּסוּתוֹת עַל כָּל אֲזָלֵי* ¶ *Vae consuetibus* (vel, *mulieribus quæ consuunt*. Vox mulieribus latet in forma participii, quod est gen. scem. Vel, *applicantibus*, five *accommodantibus*: nam *מַתְפָּרָה* tam *applicare*, *complicare*, *aptare*, *affigere*, quàm *consuere* & *consarcinare*, significat, Job. 16. 15. Vide & Gen. 3. 7. *pulvinaria*, five *pulvillos*, (vel, *cervicalia*, o. Ar.) *super omnes* (vel, *sub omnes*, Ti. omnibus, P. pro omnibus, M. J. T. Pi.) *cubitos* (vel, *axillas*, Ch. *axillis*, P. M. &c.) *manus*, Calv. vel, *manuum*, P. M. Pi. Ti. Ch. ut fit *מַתְפָּרָה*, per apocopen, pro *מַתְפָּרָה*, *manus*, ut *מַתְפָּרָה* fenestra, *מַתְפָּרָה* agri, &c. Vel, *brachiorum*, Sy. *manuum mearum*, Mo. vel, *brachiorum populi mei*, J. T. Heb. *manuum mei*, Jun. *Manus* pro brachio, per synecdochen. Al. *ad omnium manuum axillas*, Ca. *Pulvillos* hic intelligunt, vel, i. figuratè; verba nempe adulatoria & mendacia. q. d. Judæis in suis sceleribus adulantur & applaudunt, ut in eis securè & molliter acquiescant; ut conscientia eorum, quasi subiectis omni ex parte pulvillis, quietæ sint, nec ullis fodiantur aculeis. Appositè viris tribuit ædificare parietem, mulieribus verò pulvillos suere. P. [Cum autem parietem omnes metaphoricè accipiant, pulvillos eodem modo sumere æquum videtur.] Vel, 2. literaliter. Prophetæ enim veri non solum verbis, sed etiam factis, prophetabant: vide 1 Reg. 22. Jer. 27. 2. Ceremoniæ quidem per se utiles sunt, ut ex Lege patet; sed eas coacervabant pseudopphetæ: quia, cum nihil solidum proferrent, opus erat ostentatione. Describit superstitionem mulierum fatidicarum, quæ, magicæ arte instructæ, pulvillos consuebant, & subiciebant axillis popularium, ut hac typicâ actione mentirentur summam tranquillitatem, & futuram eorum quietem. *Pulvillos*, quibus homines suaviter innitantur. Solebant veteres, cum accumbebant, habere pulvinos sub axillis. Solebant porro hos pulvillos affigere brachiis eorum qui consuebant ipsas: quanquam postea innuere videtur ipsas quoque iis innixas esse. Nunc tamen de populo agitur. Non dubium est quin voluerint representare speciem aliquam somni, ut stulti, qui petebant oracula, putarent se esse ecstaticos. *Pulvilli* & [quod sequitur] *cervicalia* hic significare videntur amuleta, phylacteria, nomina, bullas, catenulasve, quæ collo vel brachio appendebantur, quibus striges illæ munire se dicebant homines contra pericula, &c. ¶ *Et*, &c. *וְהוּא לְמַתְפָּרוֹת כְּסוּתוֹת עַל כָּל אֲזָלֵי* ¶ *Et facientibus* (vel, *Et faciunt*, P. M. &c. *Quæque faciunt*, Pi. *Et parantibus*, J. T.) *pepla*, vel *vela*, (quibus faciem velabant: vel, *cervicalia*, Ti. Ca. Ch. Vulg. vel, *confibulas*, J. T. vel, *apices*, Jun.) *super caput* (vel, *ad caput*, Ti. Ca. Ch. pro capite, J. T. Pi.) *omnis*, vel *cujusque*, *statura*, Calv. M. P. J. T. &c. i. e. ætatis; mutatur enim statura pro ætate cujusque: vel, hominum cujusque staturæ, five magnæ, five parvæ; vel, omnium hominum. Significat, has mulieres exercuisse promiscuum quæstum, ut gratificentur omnibus absque delectu, modò præmium in manu esset. Dicit, *statura*, quod illæ juberent eos stare qui ipsas interrogabant. Sciscitantium viro- rum capitibus pepla imponebant, quasi per hæc indumenta apti fierent ad suscipiendum sacrum oraculum: vel, ut essent quasi rapti supra mundum, nè humanitas quidquam respicerent, aut distraherentur ullis avocamentis, sed ut toti intenti essent ad spirituales speculationes. Sic & augures Romani caput velabant dum

volebant exordiri suos exorcismos. Al. Triumphales pileos imponebant, tanquam si per eos non solum quies incolis, verum & triumphus de adversariis, prænunciaretur: idque sumpto more ex Ægyptiorum ritu & Babyloniorum, apud quos ista instrumentorum genera in festivitatis erant frequentissima. Illæ prophetides magnis & parvis suggerebant prætextus ad obtegenda vitia. ¶ *Ad capiendas animas*] Vel, *ad venandum*, &c. Mo. P. &c. i. e. Ut perdant. Iustorum enim animas interficiebant, tanquam essent captæ in retibus illarum. Vel, ut homines illiciant in sui amorem. Vel, ad abutendum misero populo, qui imprudens ipsis futurus est prædæ. ¶ *Et*, &c. *וְהוּא לְמַתְפָּרוֹת כְּסוּתוֹת עַל כָּל אֲזָלֵי* ¶ *Animas* (vel, *Vos animas*, Ca.) *venamini populi mei*, (vel, *meorum*, Ca. vel, *in populo meo*, J. T.) ut (vel, &, J. T. Ca.) *animas vobis*, vel *vobis- ipsis*, *conservetis*, Pi. vel, *conservatis*, J. T. Ca. i. e. Seducitis Jerosolymitanos falsis prophetiis, ut consequamini quod edatis: ut seq. v. declaratur. Elegans antanaclasis in voce *animæ* diversâ significatione. Duplex earum crimen notatur: 1. quod vivas faciebant animas, i. e. falsis suis prophetiis persuadebant eos vivere, quibus animam, i. e. vitam & salutem, eripiebant, hoc versu: 2. quod ad mortem venabantur eos qui non fuissent morituri, v. seq. Dispendio vitæ animarumque populi Dei victum quærebant. Quibus vultis vitam promittitis meo nomine: quæ res efficit ut ego vanus esse videar, dum morte dignis vitam per vos promittere videor, & contrâ. Vel, *animas autem vestras vivas servatis*, Sy. [Alii interrogativè legunt.] *An venabimini* (vel, *capietis*, M. Ti.) *animas populi mei*, Calv. sic Mo. P. Ti. V. &c. (i. e. An perdetis? q. d. Numquid permit- tam ut perdetis, h. e. imponatis populo meo, prædicendo illis omnia adversa & infelicia?) & *animas vobis* (vel, *vestras*, M. V. quæ sunt vobis, P. Calv. five *vestre*, i. e. credunt vobis: vel, *quæ ad vos veniunt*, Ti. *וְהוּא לְמַתְפָּרוֹת כְּסוּתוֹת עַל כָּל אֲזָלֵי*, quæ sunt vobis, vel, quæ ad vos pertinent.) ¶ *Vivificabitis* Mo. &c. Promittendo scilicet illis omnia felicia. q. d. Res aliter continget quàm speretis: nam prospera impiis non evenient, ut denunciatis, sed vobis & vestris auditoribus infelicia omnia. Vide vers. 22. Nonne venamini animas populi, & ubi vestre sunt, eis vitam promittitis? Nam apud Hebræos etiam declarandi verba faciendi vocabulis appellantur. Significat Deo pretiosum esse populum suum, quem ipsi eripere conabantur, nec impune fore quod eum illaqueent, &c. [Ch. locum sic reddit, Numquid potestis perdere animas populi mei, aut vivificare? numquid animas vestras quæ ad vos spectant potestis vivificare?] 19. *Et*, &c. *וְהוּא לְמַתְפָּרוֹת כְּסוּתוֹת עַל כָּל אֲזָלֵי* ¶ *Et profanatis*, vel *profanastis*, (vel, *contaminabitis*, P.) *me*, J. T. Pi. G. Mo. &c. i. e. Nomen meum falsò usurpatis. Avertistis vos à me, & sperastis in verbis mendacibus. Profanatis oracula mea, fidem illis detrahentes, & pro iis vestra figmenta venditantes. Sacrilegè abusi estis nomine meo ad fallendum: eximium illud donum prophetiæ scedastis, ut cedat in contumeliam Dei. ¶ *Ad*, &c. *וְהוּא לְמַתְפָּרוֹת כְּסוּתוֹת עַל כָּל אֲזָלֵי* ¶ *In* (vel, *coram*, Ti.) *populo meo*, Mo. P. apud populum, J. T. Pi. sic M. apud meos, Ca. Ar. qu. d. Ubi Deus sedem erexit, & gloriam suam lucere, atque peculiariter coli, volebat: id quod crimen amplificat. Profanatio apud Gentes minùs detestabilis fuisset, quia Deus nunquam illic innotuit. ¶ *Propter pugillum* (vel, *pugillos*, Mo. P. M. &c.) *bordei*, &c. i. e. Pro minima mercede. Ostendit magnum contemptum Dei, & animarum. q. d. Victus causâ mentimini; Mic. 3. 5. Per simile illud Catonis, *Frusto panis conduci potest vel uti taceat, vel uti loquatur*. ¶ *Ut*, &c. *וְהוּא לְמַתְפָּרוֹת כְּסוּתוֹת עַל כָּל אֲזָלֵי* ¶ *Ad interficiendum* (vel, *ut interficiatis*, P. fm. Calv. morte afficiendo, J. T. Pi.) *animas*, M. Ti. ¶ *Quæ*, &c. *וְהוּא לְמַתְפָּרוֹת כְּסוּתוֹת עַל כָּל אֲזָלֵי* ¶ *Quæ non morientur*, P. V. G. fm. Pi. Ca. sub. *propter prædictionem vestram*: vel, *quæ sunt immortales*, V. Sensus loci, qu. d. ad prædicendum exitium piis prophetis, quos ego servabo. Justum condemnant tanquam peccatorem & morte dignum. Vel, non morerentur, J. T. Non agit de decreto Dei, nec necessariò, sed contingenter, hoc dicit; q. d. Quæ neque ex ordinario naturæ cursu, neque instituto aut ratione vitæ suæ, ipsæ per se in mortem ruituræ esse viderentur, nisi vestris

- Jun. vestris fraudibus darentur præcipites. Vel, fuissent mortuæ, M. quas non oportuit mori, o. sim. Ch. Sy. Ar. quas neci dare non debueratis, Ti. ¶ Et vivificarent, &c.]
- Pi. sim. Nempe, vitam promittendo P: absolvendo sceleratos.
- M. Ad salutem promittendam iis quos perdere statuit. Animas in perniciem ruentes ostensâ vitæ specie decepistis, ut eò amplius præcipites ferrentur in perniciem suam.
- E. Probi doctores & vivificabant, & occidebant. Vide 2 Cor. 2. 15, 16. & 10. 6. Hos æmulantur pseudoprophetæ, sed perperam; non fidem vel poenitentiam ab hominibus requirentes, sed mercedem duntaxat. Prædixerunt eos qui cum Jechonia se dediderunt Chaldæis morituros qui tamen salvi erunt: & salvos fore Hierosolymæ manentes, qui occidendi sunt.
- G. ¶ Mentientes (vel, Meniendo, JT. Fallendo, Calv. Dum mentimini, Pi.) populo meo (vel, populum meum, Calv. apud populum meum, Pi.) credenti, &c. [שומעי כוזב] Qui audit, vel audiunt, mendacium, Ch. Pi. &c. sim. P. Ca. vel, auscultant mendacio, Sy. M. Ti. sub. vestro: i.e. qui credit mendacio vestro. Vel, audienti vanos sermones, o. Dicit eos decipi, quod audiant vanitatem, h.e. quod velint decipi: Ergo penes ipsos culpa refidet.
- Jun. 20. Ecce, ego ad, &c. [אל-כפתור-כנני] Ad (vel, contra, JT. Pi. &c.) pulvillos vestros, M. Ti. Calv. &c. sub. veniam, Pi. vel, sub. missurus sum iram meam: q.d. Brevi perdam omnia instrumenta quibus eluditis populum meum. Hostis ero fallacibus illis ceremoniis quibus populum fallunt.
- Calv. ¶ Quibus vos capitis (vel, ibi venamini, P. simil. Mo. JT. Calv.) animas volantes, [פזרות] [Variè reddunt.] Ad volandum, sive evolandum, Mo. Calv. Loqui videtur de miris revelationibus altisque speculationibus quas jactabant, & quibus curiosos alliciebant, dum attollebant, vel saltem fingeant se attollere, animos in sublime. Ut sint volantes, M. Ti. Ut sint advolantes & venientes ad eos. h. e. Alliciunt animas mendaciis suis, ut eas perdant. Ut avelent è corpore, P. In floridis hortis. Vocem hortis suppleo partim ex ipsa significatione participii, quod hic habet vim nominis adjectivi, partim ex collatione verborum Esa. 65. 3. Abducturi in floralia, JT. i.e. Ut eas abducatis in hortos vestros floribus confitos & in lucos vestros, ubi sunt lupanaria ad perditionem animarum constituta. Objicit illis, quod pulvinaribus venabantur animas puellarum, ut Veneri sacræ essent, & earum operâ viros illaqueabant, ut est in sequ. membro.
- M. ex K. ¶ Et dimittam (sub. liberam, P.) animas quas, &c. [אשר אתם מצודות את נפשיכם לפזרות] Quas (vel, Quia, Pi.) vos venamini (vel, venantes, Mo.) animas ut avelent, P. Ordo inversus, Animas, inquam, quas venamini ut avelent, V. vel, animas, inquam, ut sint avelantes, sub. è manibus vestris: q.d. Liberabo eas è manibus vestris. Vel, animas, inquam, advolantes vobis, Ti. vel, ut sint animæ advolantes vobis, M. vel, animas in floridis hortis, Pi. [Alii verba sic reddunt:] Quibus vos in floralia abducentes venamini animas virorum, JT. quarum vos vitam aucupando captatis, Ca.
21. Liberabo populum meum, &c.] Nè intelligas Israelitas, (quos ferè omnes Deus perire passus est,) sed electos qui recto sunt corde. ¶ Ad prædandum, [למצודת] In prædâ, Calv. sim. JT. in venationem, Pi. ¶ Scietis, &c.] i. e. Invitæ id agnoscere cogentur.
22. Pro, &c. [על-כאשר וגו'] Pro conterere (vel, Eò quod atterunt, JT. Propterea quod contristati, Pi. sim. P. M. Ti. Calv. Ch.) cor justis, Mo. Tonando in justos, & scrupulos simplicioribus ex eis injiciendo, &c. ¶ Mendaciter; ita M. P. Mo. G. calumniis vestris: [שקר] Mendacio, Ti. Calv. vel, falsò, JT. Pi. fallaciter, Calv. ut sit falsum, Ch. Prophetiâ vanâ, i. e. prædicendo illis adversa nomine meo. Nec discernunt simplices an sit Deus qui minetur, an homo se temere ingerat. Addit [שקר], ut discernat hunc pseudoprophetarum rigorem ab illa severitate quâ veri Prophetæ sæpe uti coguntur, & à terrore quem illi piis necessariò incutiunt, nè lasciviant, &c. ¶ Quem ego non contristavi] Id est, Cujus doloris ego non tui causa P. ¶ Et, &c. [וְגו'] Et confortando (vel, Et confirmant, JT. Et roboratis, M. sim. Ti. Calv. Quodque confirmatis, Pi. Et propterea quod roborastis, P. sic V. Et ad confirmandas, Q. in V. Sunt qui alteram partem subintelligunt, hoc

modo, Ut errare faceretis justum, & confirmaretis ¶ manus, vel manum, impii, Mo. &c. i. e. Animum ei addidistis. De justis adhibet nomen cordis, ut significet, G. terrores illos penetrare usque ad intimos affectus: de impiis, nomen manus, quod plus est, ut significet, impios ita obduratos fuisse, ut non solum Deum spernerent in animis suis, sed ut id testatum facerent totâ vitâ, ac si palam & ex professo bellum gererent cum Deo. ¶ Improborumque confirmatis actiones, Ca. ¶ Ut non reverteretur—& viveret, [וְחָיָה] Vivificando eum, Mo. P. V. G. i. e. Dicentes quod viveret; promittendo ei vitam, & omnimodam felicitatem. Ut in vita conservem eum, JT. Pi.

23. Propterea vana non videbitis] i. e. Prophetiam falsam non prædicetis. Non quod Deus meliorem illis mentem daret: sed, vel, 1. quod eventus ipsos puer faceret & ludibriis exponeret, ut vel pueris pateret mera esse mendacia, &c. 2. vel, 2. quod in obsidione perirent, &c. *

CAP. XIV.

1. V[er]i seniorum Israel] Id est, Tribus Judæ, priores & magistratus. Hi erant ex numero, vel, 1. deportatorum: vel potius, 2. eorum qui in Judæa remanserant, & aliquâ certâ occasione, putâ ablegati à Rege Tzidkija, in Babyloniam venerant; ut biennio ante hoc tempus factum, Jerem. 51. 59. Hanc sententiam suadent, 1. quod horum impietas à Deo arguitur & in ipsis, & in populo toto, cui seniores præerant: 2. quod judicium Dei in ipsos venturum describitur, non tanquam in Chaldæa habitantes, sed potius in Canaan. Alienum autem esset, si Deus deportatis peccata exprobrasset, & residuis, &c. judicia denunciasset. Seniores hi erant Saraias & cum eo missi Jerem. 51. 59. Hi Ezechielem Prophetam famâ celebrem in itinere compellandum sibi duxere. ¶ Sederunt coram me] Ut per me Dominum consulerent, ex collat. v. 3. de futuro rerum statu. Gestus hic signum fuit anxietatis & desperationis. Non statim reperibant exordium sermonis.
3. Fili hominis] Deus Prophetam instruit, nè ex nimia facilitate labatur; monetque, ipsos hypocriticè agere. ¶ Posuerunt, &c. [הָעֵזְרָא וְלֹדִיָּהּ וְגו'] Ascendere fecerunt (vel, ascendere passi sunt, Ti. induxerunt, JT. produxerunt, M. sustulerunt, vel exiulerunt, Pi. Calv. Quæ vox significat idola in iis summum gradum & imperium obtinuisse.) idola sua (vel, immunditias suas, M. stercoreos deos suos, JT. Pi.) super. (vel, ad, Ti. vel, ex, M.) cor suum, Mo. P. Calv. Pi. Ti. &c. vel, corde suo, M. q.d. Non renunciaverunt idolis, quamvis videantur me consulere. Ex animo colunt idola: idololatram toto animo gestant, & proposuerunt sibi in ea pergere. Dedicarunt idola in corde suo, Aq. in D. & in La. scil. quasi in altari: i. e. Ea cordi intimè imprefferunt, cum exterius præ se ferant cultum Dei. Demersi sunt in superstitionibus. ¶ Et, &c. [וְיִמְכְּשׁוּ וְגו'] Et (Imò, M.) offendiculum (vel, scandalum, Aq. in D. Vulg.) iniquitatis sue (i. e. idola: quæ sic vocat, quia in illa idololatræ peccando impingunt; vel, quia hæc cultoribus suis sunt scandalum, h. e. quod faciant eos offendere, impingere, & ruere, sintque occasio omnis iniquitatis, culpæ scilicet & poenæ.) dederunt, vel posuerunt, (vel, positum habent, JT.) ante faciem suam, P. sim. M. Ti. Calv. JT. Pi. i. e. Timent idola tanquam Deum: ea proposuerunt sibi, in oculis habent; ea colunt cultu non modo interno, ut in priore, sed & externo, ut in hoc, membro. Idola quotidie eorum oculis obversantur, etiam quum Deum consulunt. Iis fixè oculos & animum pascunt & oblectant. Significat eorum duritiem & pervicaciam, eosque non errore & incogitantia labi, sed ex crasso Dei contemptu, & quasi professâ rebellionē. ¶ Numquid, &c. [הֲאִישׁ אֶרֶץ לְהָיִתָּה] Num interrogatus (vel, requisitus, M. consultus, Ti.) respondebo eis? P. Ch. V. vel, interrogabor eis? Ti. consultationi eorum adero? M. Ideo ultionem sumam ab eis, Sy. C c c [Verbum

[Verbum requirendi sumit in significato ulciscendi, & interrogationem vertit in affirmationem, & accipit pro **וְיָשִׁיר**: quæ omnia alibi sæpe fieri notatum.] An querendo querar ipsis? Calv. sim. Mo. vel, ab ipsis? q. d. Fierine hoc potest? Adeone impudentes sunt, ut audeant tales coram Deo se sistere, & pietatem simulare? Absurdum hoc est & portento simile. Quid aliud est hoc quam conspuere in faciem Dei? An ullo pacto consular ab eis? JT. qu. d. Nè in speciem illos responso dignabor. An eis consilium darem? Non est æquum. An igitur serid interrogor ab eis? q. d. An putas me serid ab eis consuli? Nè puta: non ita est. Geminatio verbi ad rem confirmandam facit. Respondensne respondebo eis? Ar. ex o. q. d. Non respondebo eis pro voto, sed ut revelem secretas cogitationes eorum. Verbum **וְיָשִׁיר** in Niphal sign. respondere quod ab alio consulitur: nam qui respondet videtur quasi pati & affici ab interrogante. [Ca. versum sic reddit, Homo, hominibus istis sui stercorei divi cordi sunt, suumque detrimentosum crimen præ se ferunt: debeone eis exorari?] 4. Homo homo] i. e. Quisquis fuerit. Quod attinet ad unumquemque, Pi. ¶ Respondebo, &c. **וְיָשִׁיר לְךָ** Respondebo ipsi (vel, Responderi ei faciam, M. Adductus sum ut respondeam ei, Ti. Exorabilis ei ero. Ut scilicet revelem secretum cordis ejus, non ut dem ei petitiones cordis ejus, ut v. seq. exponit.) venienti (vel, venis, Ti. G. ed quod venit, M. vel, in illo tempore, Pi. sic JT. q. d. Non longo intervallo, sed eo ipso momento, nè putet hypocritam suam amplius celare: neque hypotheticè, sed certà & definità sententià. Varia hic est lectio: scribitur **וְיָשִׁיר**, & legitur **וְיָשִׁיר**.) in (vel, cum, M. de, JT. ob, Pi. secundum, Calv. Ang. &c.) multitudine (vel, multitudinem, Pi. Calv. Ang. &c.) idolorum suorum, Mo. P. &c. i. e. Tametsi fuerit maximus idololatra. Ecce, ille ad me venire audent animum habens idololatriæ plenum. Respondebo ei tanquam judex, obsignans ei damnationem, cujus materia in ipsoform & cordibus & manibus apparet. Ità respondebo, ut ille videns non videat, & inde erroris ansam arripiat. [Ca. locum sic reddit, Huic ego Jova ut stercoreis tot ejus divinis dignum erit respondebo.] 5. Ut, &c. **וְיָשִׁיר לְךָ** Ut deprehendam (vel, capiam, P. sim. Mo. Vulg. vel, reprehendam, JT. sim. G. i. e. convincam. Ut carpam, ut revelem cogitationes eorum.) domum Israël in (vel, ex, M.) corde ipsorum, Calv. M. Ti. vel, corde ejus, i. e. in cogitationibus ejus. Ut extraham in lucem quod latebat in eis; ut excutiam omnem simulationem, & ipsorum impietatem omnibus patefaciam. Ut, teste ipsorum conscientia, fiant **ἀπολογισμοί**. ¶ Quo, &c. **וְיָשִׁיר לְךָ** Quia, vel Quod, (vel, Qui, M. Ti. V. Nam, Q. in V. Ed quod, Pi.) separaverunt se (vel, averterint se, JT. vel, abalienarunt se, five abalienati sunt, M. Ti. Calv. Pi. vel, subduxerunt se, V.) à me, Calv. sic P. i. e. nè sequantur me. q. d. Cum prorsus defecerint à me, tamen, quasi hoc esset occultum, adhuc gestant suas larvas. [Ca. locum sic reddit, Ut comprehendant in animis suis Israelis posteri se defecisse, &c.] 6. Convertimini] Non aliud spectat Deus in rigore, minis, &c. quam ut nos humiliet, & reducat in viam. ¶ Et, &c. **וְיָשִׁיר לְךָ** Et avertite, JT. Pi. vel, reducite, M. simil. Ti. facite converti, Mo. P. V. id est, ad resipiscientiam invitate. Sub. vos, Pi. Sy. sim. Ch. vel, sub. oculos vestros, Q. in V. vel, uxores vestras, Al. in V. Sed illud frigidum. Vel, sub. animos, JT. vel, sub. alios, P. Calv. q. d. Ut alii aliis fuisset malorum & peccandi auctores; ita operam impendite pari saltem diligentia ut alios reducat. Hæc est vera probatio poenitentiae nostræ. Ubi tamen notanda est vera progrediendi ratio, quam S. Spiritus ostendit, cum jubet nos resipiscere, deinde nostrum studium ad fratres extendere. ¶ Avertite facies, &c.] i. e. Reipsa desistite colere. Hoc versu resipiscencia, 1. generatim traditur, voce Convertimini; 2. enarratur per partes, ut peccatum antè, v. 3, 4. in homine & interiore & exteriori, in corde & facie five aspectu. q. d. Et animo avertamini idola, & hoc apertè coram hominibus testatum facite. 7. Et de profelytis] Nempe circumcisis, & Dei cultoribus. [Vel aliis.] Nam & extranei qui inter Isra-

elitas vivebant, etiamsi Legi se non subjecissent, tenebantur tamen ab idololatria se abstinere. ¶ Si, &c. **וְיָשִׁיר לְךָ** Et (vel, qui, M. Pi.) separaverit (vel, averterit, JT. abalienaverit, Pi. sim. Ti.) se à post me, Mo. vel, à me, Ti. Pi. à sequendo me, JT. nè eat post me, P. ¶ Ut, &c. **וְיָשִׁיר לְךָ** Ut inquirat (vel, consulat, JT. M. V. sic Ti. vel, interroget, Pi.) eum propter me, P. sim. Mo. vel, ipsum ex me, Calv. eum de me, V. me per eum, Ti. M. Pi. JT. Heb. illum per me, hypallage. ¶ Respondebo ei (vel, Faciam ut respondeatur ei, M.) per me, **וְיָשִׁיר לְךָ** In me, Mo. Calv. Non ex animi illorum sententia: Non transfigurabor ad eorum libidinem. Sentient responsum à me esse profectum. In verbo meo, Ch. propter me, P. ex me, M. Ti. per me, JT. sic Pi. Calv. q. d. Non per Prophetam quem consulit: non verbo, sed facto, & per flagella: opere ipso; q. d. Eos perdam. Non respondebo pro eo ac consuluerint, sed de me; i. e. arbitrato meo ipsos compellabo, & in explicatione judiciorum meorum pergami. Vel, Ego ipse pronuncio sententiam meam contra ipsum. [Ca. locum sic reddit, Huic ego dignum me responsum dabo.] 8. Et ponam faciem meam, &c.] Vel, iram meam, &c. Ch. in V. i. e. Animadvertam in eum. q. d. Derident minas meas, sed sequetur eas exsequutio & effectus. ¶ Faciam eum in exemplum, &c.] Divinæ ultionis, quod proferent qui eam alicui imprecari volent. q. d. Non vulgari modo puniam, sed ita ut omnes mirentur & jactent, &c. ¶ Disperdam eum, &c.] Ità tollitur spes misericordiæ. 9. Et, &c. **וְיָשִׁיר לְךָ** Et propheta (vel, Ipse autem propheta, JT. vel, Ad prophetam autem quod attinet, Pi.) cum seductus, vel pellectus, (vel, persuaderi se passus, Pi.) fuerit, Mo. P. JT. &c. (nempe spe lucris; ab hypocritis eum consulentibus, & lætum nuncium cupientibus.) & locutus fuerit verbum, Mo. P. &c. sub. aliquod falsum, V. quasi à Deo sibi imperatum. Vel, si seductus locutus fuerit, &c. M. Ti. Occurrit stultæ eorum cogitationi. Veris Prophetis suos opponebant impostores: q. d. Minantur nobis duo, Jeremias & Ezechiel; at alii, & longè plures, læta nobis promittunt. At, inquit, nè blandiamini vobis, errant illi, & quidem vestra culpa. ¶ Ego Dominus decepi, &c. **וְיָשִׁיר לְךָ** Seduxi, vel decepi, &c. Mo. P. M. Ti. &c. Falso spiritu afflavi. Vide 1 Reg. 22. 23. Vel, deceptum esse declaravi. Vel, affeci pudore & poenâ, quam non expectabat. Decipiam, exitum illi inferens quem non expectat. Persuasero, Pi. vel, pellexero, JT. Qu. Quâ ratione Deus seducit eos? Resp. Deus non est causa simplex & absoluta seductionis, sed causa per accidens. Non directè aut formaliter hoc facit; sed materialiter tantum & indirectè, permittendo poni occasiones deceptionis, & ad omnia physice concurrento, non intentione peccati, sed aliis justis de causis. Decepi, i. e. decipi permisi: non redargui cum possem; toleravi ejus mendaces prophetias & promissiones. Permissio autem in Deo vocatur actio, 1. quia ea est actio in Deo, &c.: 2. quia certa est & efficax, certòq; ponit effectum: 3. quia id facit Deus in poenam præcedentis peccati. Humano more loquendo, removenti prohibens effectum adscribimus, si non in schola, certè in foro. Seductore utitur Deus pro vase iræ suæ. Malo consultori malum vatem dat Deus, & contrà. Equum est ut fraudulento consultori mendax responsum detur. Populo malo & Prophetas veros rejicienti Deus iratus objicit falsum prophetam placentia loquentem, per quem decipiatur: & ipsi prophetæ objicit occasionem populi cupientis audire placentia. Deus non immediatè decipit, sed per Satanam & impostores; idque non nudâ permissione, sed quia volebat uti eorum operâ in vindictam, &c. Vide Deut. 13. 3. Jer. 20. 7. 2 Thess. 2. 11, 12. Prophetam dicitur Deus seducere, non solum ut causa efficiens sine qua non, verum etiam ut causa efficiens per accidens, justo judicio suo; quia Deus hominem ex se & suâ culpâ falsum, & suâ nequitia fallentem, justè tradit stultis & falsis cogitationibus mentis ipsius. ¶ Et delebo eum, &c.] At si Deus hominem decipiat, injustum videtur ut poenas ab illo exigat. Resp. Judicia Dei sunt profunda abyssus, Psalm. 36. 6. eaque perperam æstimant homines ex proprio sensu.

sensu. Expectandus est ille dies quo Deus se ab omnibus calumniis asseret. Sobriè judicandum est de operibus Dei, præsertim de arcanis ejus judiciis, quorum causa non semper manifesta est.

Calv.

10. *Portabunt iniquitatem suam* i.e. Pœnam dabunt. Ità tollit eorum cavillationes & subterfugia. ¶ *Juxta, &c.* "וְיָנִי" *Sicut iniquitas* (vel. *pœna*, J.T. Pi. sic V.) *sciscitantis*, (vel. *consulentis*, J.T.) *sic iniquitas prophetae erit*, Calv. Pi. Pœnas pariter sentient & qui emunt vaticinia, & qui vendunt. Uterque pari culpâ delinquit, & pari pœnâ plectetur. Uterque punietur. Non de quantitate, sed de qualitate, intellige; cùm Deus alios plùs aliis sit castigaturus. Ignoratio neminem excusat, sed tamen mitius punietur. Seducorum culpa erat, vel, 1. in intellectu; melius non noverunt, quia non explorabant voluntatem Dei: vel, 2. in voluntate; quia in gratiam aut ad lucrum loquebantur. Qui falluntur recipiunt justam vel ignaviæ suæ, vel superbiæ, vel ingratitude, mercedem. Alii indociles sunt; alii, Deo ingrati, ipsum repudiant & servos suos, se ad pseudo-prophetas transferendo.

Calv.

Calv.

G.

T.

V.

Jun.

Calv.

G.

Me. ex

La.

Calv.

Jun. Pi.

Me. &c.

Pi.

V.

Calv.

V.

G.

La.

M. ex K.

Calv.

Me. &

La. ex Pra.

Calv.

Jun. Pi.

La. ex

Pra.

Jun.

La. ex

Pra. sim.

Jun.

Jun. C.

Jun.

G.

Jun.

sim. G.

G. sim. V.

Calv.

Pi.

M.

G.

Calv.

V.

Calv.

V.

G.

V.

Me.

Pra.

Calv.

11. *Ut non erret, &c.* Seducita scilicet à pseudo-prophetis illis; videns errorum pœnas. Perstringit populi pertinaciam, quæ alioqui insanabilis erat, nisi Deus serio ipsos expergefecisset, &c.

13. *Et conteram virgam panis ejus* i.e. Famem immittam. Abstulero panem, quo cor hominis quasi fulcitur, Psal. 104. 15. Genitivus speciei: ut Joh. 11. 13. *dormitio somni*; Rom. c. 4. v. 11. *signum circumcisionis*. Metaphora à scipione, quem si detrahas seni aut homini infirmo, corrueat: ita perit homo, detracto illi cibo. Al. Pani detraham alendi munus. Perficitur sententia v. seq. Vide Ezech. 4. 16. & 5. 16.

14. *Noe, Daniel & Job* Qu. Cur hi tres nominantur præ Abraham, Jacob, Moise? Resp. 1. Quia hi magnam experti sunt felicitatem & calamitatem. 2. Quia primi occurrebant Ezechiel: ut Jeremias, c. 15. v. 1. Moyses & Samuel. 3. Quia viri erant illustres, sanctitate celebres, & salutis aliorum amantissimi, & Deo charissimi; & precibus intercesserunt pro suis, idque efficacissime. Nam Noah totius mundi reliquias servavit; Daniel explicatione somniorum populum suum ex communi excidio vindicavit, & Chaldaeos magos ab imminente morte liberavit; Job precibus familiam suam & amicos reconciliavit Domino. ¶ *Ipsi justitiâ suâ* (i.e. ob virtutes suas, quas, licet mutilas & imperfectas, Deus gratiosè acceptat), *liberabunt animas suas* Vel, eriperent seipos, J.T. Pi. sub. *tantum*, ex collat. v. 16. & 18. Sensus est, Unusquisque suâ salvabitur fide. Tantum mediocriter malis ob pios interdum parcitur, non ita contumaciter flagitiosis. Minatur itaque h. l. Deus populo Israelitico ultimum interitum. Obj. Dixerat Deus se ei propitium fore. Resp. Corpus populi devotum erat exitio: testimonia autem gratiæ Ecclesiam & reliquias respexerunt.

15. *Ut, &c.* "וְיָנִי" *Et* (vel. *que*, Ti.) *oraverit* (vel. *vastaverit*, Ti.) *eam*, Mo. P. &c. i.e. privaverit eam incolis. De terra loquitur quæ addicta est ultimo exitio.

16. *Quia, &c.* "וְיָנִי" *Si filios, &c.* J.T. Calv. &c. Nec filios, &c. Pi. Quod neque filios, &c. P. q. d. Juro ego, nè parvulis quidem me parciturum propter eos.

19. *Et effundero* (vel. *effunderem*, Pi.) *indignationem meam super eam in, &c.* "וְיָנִי" *Cadibus*, Ca. in sanguine, o. Ar. Vulg. M. P. Ti. Mo. i.e. cum multa hominum strage, ut hic Chaldaeus. Nam omne mortis immaturæ genus sanguis Hebræis. Ad eadem, Sy. J.T. sic Me. per sanguinem, Pi. propter sanguinem, sub. corruptum; i.e. Effecero ut sanguis humanus corrumpatur propter aeris corruptionem. Ad effundendum sanguinem. Ità ut in ea faciam lanienam. Sanguis truculentam mortem significat.

21. *Quod, &c.* "וְיָנִי" *Etiâ quod* (Etiâsi, Ti. *Etiâ cum*, J.T. Pi. *Atqui cum*, Ca. *Quanto magis si*, P. M. *Quanto magis cum*, Calv.) *quatuor judicia mea mala*, Mo. *Mulum* hic non opponitur justo, v. recto, sed refertur ad opinionem hominum, & sensum naturæ, quæ talia horret & refugit. Sensus, q. d. Si unico telo nemini obisset, quid abi omnia produxero, &c. Unaqueque ex

dictis plagis perdidit nationem totam: quanto magis delebunt ipsæ quatuor immixtæ? Ipsas autem quatuor in urbem Jerusalem mittam: & tamen mitius agam cum ea; nam non redigetur ad interuersionem, ut vers. seq. docet.

V.

22. *Tamen, &c.* "וְיָנִי" *Et, ecce*, (vel. *Sed*, Sy. sic Ar. *Attamen*, P. sic Ca. *Si, ecce*, J.T.) *reliquum* (vel. *reliqua est*, M. *remanebit*, Mo. P. *residui*, o. *relinquentur*, Ch. simil. Sy. *superfuit*, Ca. *qui residui fuerint*, Ar.) *in ea quod evasit*, (vel. *salvatio*, M. *evasio*, Mo. P. *qui evadant*, Pi. sic J.T. *qui sese eripuerint*, Sy. sic Ar. *salvati ejus*, o. *reliquie*, Ch.) *qui educti sunt, &c.* Ti. M. *qui educantur, &c.* J.T. Pi. sic Ch. *educorum, &c.* Mo. *qui abducentur, &c.* P. *qui educunt filios, &c.* o. *sim.* Sy. vel. *ipsi educunt, &c.* Ar. Al. *Etsi maneat aliqui superstites, qui filios ac filias secum educant*, G. *Et, ecce, remanens, i.e. remanebunt, ex ea aliquot qui evadent*, nempe qui abducentur, ad verb. *abducentur*, V. *Et, ecce, evasio in ea residua*, h. e. manebit in ea aliquod residuum quod evadet, *evasio ingredientium*, inquit, nempe filii & filie.

10

20

30

40

50

60

70

Hunc locum ferè omnes per modum correctionis exponunt; q. d. Clementius cum illa urbe agam quàm si tantum uno genere flagelli terram aliquam percuterem. Aliter agam cum populo meo quàm cum alieno: nam etsi immiseri illi omnia flagella, erunt tamen aliqui superstites, idque ad gloriam nominis mei. Promissio hæc est evangelica. Describit hic liberationem reliquiarum sive electorum, de qua duo dicit: 1. eam ex misericordia Dei profluere; unde nominat eos *evadentes*, & *qui educti sunt*: 2. eam filiis, &c. indicis, i.e. non adultis, qui in sua impietate provexerint, sed iis qui ut pueri se permittunt Spiritu Dei agendos, &c. Pi. Cæterarum quidem nationum fontes omnes punio, foliis parcens infontibus: At in Israelitas (quamvis omnes sint nocentes) sum clementior; evadent aliqui, &c. Sed videtur potius Propheta hic confirmare quod antè dixerat, se justum & severum esse vindicem scelerum. Nulla hic est mentio veniæ, aut resipiscentiæ; sed de reprobis & manifestè impiis loquitur: quos quidem *residuos* fore dicit, non autem incolumes; sed, vel mortuis similes, utpote à Terra sancta ejecti; vel deteriores, utpote exsules sine spe restitutionis, & miseram vitam inter continuos languores protrahentes. ¶ *Ecce, ipsi egredientur, &c.* "וְיָנִי" *Exibunt* (vel. *procedent*, J.T.) *ad vos*, Pi. sim. M. P. Ti. *Iique ad vos profecturi sunt*, h. e. Cùm illi ad vos pervenerint. Al. Illi ad vos deportatos ipsi quoque deportabuntur, abducentur Babylonem: q. d. Ipsi sequentur vos, non vos ipsos. ¶ *Et videbitis viam* (vel. *vias*, Calv.) *ipsorum, &c.* i.e. Vivendi rationem illorum malam: mores improbos, ob quos alios punivi, sed eos misericorditer servavi. Intelligetis, quod Hierosolymam ita affecerim, me merito fecisse; quod autem nonnullos reliquos fecerim, fecisse misericorditer, cùm eorum scelera everfionem mererentur Sodomitanæ similem. Vide Amos. 9. & Abdiam. Videbitis homines esse tam sceleratos, ut fateri cogamini & urbem & illos interitum meruisse. Ut illorum qui ad vos veniunt testimonio cognoscatur quales illi fuerint quos fami, pesti, gladio, bestiis tradidi. Videre apud Hebræos est, cognitionem alicujus rei quovis modo adipisci. Al. Scietis peccata eorum, non per vestigando, sed audiendo ipsos peccata sua spontè confitentes, & Deo gloriam justitiæ suæ dantes. ¶ *Et, &c.* "וְיָנִי" *Et consolabimini* (vel. *consolationem capietis*, Ti. P. sic Calv. vel. *consolemini*, sub. *ipsos*, J.T. vel. sub. *vos ipsos*, Pi.) *super* (vel. *in*, five *de*, J.T.) *malo* (vel. *calamitate*, Ti.) *quod induxi, &c.* Mo. &c. i.e. Minus dolebitis cùm videritis tam justam fuisse ultionem. Cognitio scelerum pacabit eorum animos, qui antè obmurmurabant Deo; justamque Dei vindictam placidè agnoscent. Al. Fratres jam olim captivi, fratribus exilio recente multatis, calamitates ipsorum levaturi sunt, & de Ecclesiæ labe, atque adversus singulas afflictiones, alii alios consolabuntur. Consolationem afferent malorum, &c. Ca. *Et penitebit vos malorum, vel super malis, &c.* Ar. o.

¶ *Et, &c.* "וְיָנִי" *Et* (vel. *Ita*, Pi. vel. *Hi*, Ti.) *consolabuntur vos*, M. P. Calv. Pi. vel. *consolationem afferent vobis*, Ti. V. Non quidem verbis, sed mi-

¶ *Et, &c.* "וְיָנִי" *Et* (vel. *Ita*, Pi. vel. *Hi*, Ti.) *consolabuntur vos*, M. P. Calv. Pi. vel. *consolationem afferent vobis*, Ti. V. Non quidem verbis, sed mi-

¶ *Et, &c.* "וְיָנִי" *Et* (vel. *Ita*, Pi. vel. *Hi*, Ti.) *consolabuntur vos*, M. P. Calv. Pi. vel. *consolationem afferent vobis*, Ti. V. Non quidem verbis, sed mi-

¶ *Et, &c.* "וְיָנִי" *Et* (vel. *Ita*, Pi. vel. *Hi*, Ti.) *consolabuntur vos*, M. P. Calv. Pi. vel. *consolationem afferent vobis*, Ti. V. Non quidem verbis, sed mi-

- seria sua : quum videbitis me illis æquè non pepercisse ac vobis ^h. Miseri exsules, consolationibus fratrum suorum perfusi, eos ipsos tandem consolaturi sunt à quibus persæpe consolationem acceperunt. Illi gravius affligentur auditione, quàm alii perpeffione, &c. ⁱ. ¶ Quod non frustra fecerim, &c.] Agnoscent exsules Deum non excessisse modum in poenis, quia gestabunt isti illustres notas justitiæ Dei in suis sceleribus ^k.

CAP. XV.

2. QUID fiet, &c. ^{אִם יִהְיֶה עֵץ הַיָּדֵן מִכֶּלֶךְ עֵץ} Quid est, vel erit, lignum (vel, Quid fiet ex ligno, Ti.) vitis præ omni ligno, palmitè [?] P. vel, ex omnibus lignis sarmentorum, ^o. five ramorum, Ar. Al. præ omnibus lignis, Sy. Ti. (vel, ab omnibus arboribus, Ch.) palmitè, &c. [?] Sy. Ch. vel, & ex palmitè, &c. [?] Ti. Al. præ omni (sub. alio, Pi.) ligno [?] JT. Pi. aut præ ramo, &c. [?] Pi. vel, quid præ putato ramo, &c. [?] JT. Al. magis quàm omnia ligna & labrusca [?] M. præ omni arbore rami, five ramosa [?] Calv. ex omnibus ramosis arboribus [?] Ca. Ramosas arbores vocat arbores, supervacaneo adjectivo, quod tamen in Hebræo est substantivum, sed adjectivi loco positum; sicuti sæpe volucres aereæ, & pisces marini, five aquatiles, dicuntur, adjecto verbo non necessario ^a. ^{אִם יִהְיֶה עֵץ הַיָּדֵן מִכֶּלֶךְ עֵץ} est, vitis sylvestris & infrugifera, ad nihil utilis ^b. ¶ Quæ, &c. ^{אִם יִהְיֶה עֵץ הַיָּדֵן מִכֶּלֶךְ עֵץ} Qui, vel quæ, est inter ligna, vel arbores, sylva, Pi. Calv. fim. JT. i. e. Annumeratur inter arbores nemorum, five steriles ^c. Vel, in arborum sylva. Sylva significat arborum multitudinem, five sylvestrium, five domesticarum: sicut Gen. 3. 18. dicitur herba agri, pro agris [lege, herbis] terrestribus, five agrestes sint, five domesticæ. Nec refert quod vitis magis frutex est quàm arbor; nam apud Hebræos etiam frutices appellantur arbores, omisâ illâ subtiliori partitione quæ frutices medios facit inter herbas & arbores ^d. Versum rectè verteris, Quid erit in quo vitis præstet aliis plantis, si palmes ejus sit par sylvestribus arboribus [?] i. e. nullos fructus proferat [?] Vitis figura populi Judaici, Psal. 80. 9. Esa. 5. 1, &c. Jer. 2. 21. Matt. 21. 33 ^{*}. Esse inter ligna sylva dicitur, pro, non ferre fructum: q. d. Quâ re præstantius est lignum vitis cæteris arboribus, si fructum non fert [?] Sensus, Ut vite (quæ alioqui stirps est utilissima) nihil est inutilius si est sterilis; ita & Israelitis nihil est inanius si rectè factorum fructu carent. Idem dixit Christus cum salu suos comparans ^e. Consilium Prophetæ erat, ostendere quod dotes illæ (quibus ut excellebant, ita & superbiebant, Judæi,) non ex natura essent, neque à seipsis, sed precario duntaxat, & gratuito Dei beneficio: atque ita refellit eorum arrogantiam, quod illas Deo Prophetisq; ejus opponerent, quasi armati essent Dei beneficiis ad resistendum potentia ejus. Ut ergo lignum vitis vilius est aliis lignis ^h, utpote deformè, humile, tenue, gibbosum & tortuosum ⁱ: ita Judæi in se erant viliores aliis gentibus ^k, quippe quæ florebant artibus, opibus, multitudine, bellicâ virtute, &c. nec aliâ ratione excellentiores eis erant Judæi, nisi quod à Deo plantati sunt, &c. ^l.

3. Numquid tolletur de ea lignum ut, &c. ^{לְעֵשׂוֹף לְמִלְכָּה} Ad faciendum (vel, ex quo fiat, M. Ti. vel, ad aptandum, JT. adhibendum, Ca. ad formandum, Calv.) opus [?] Mo. P. Ch. M. Ti. sub. aliquod, Ti. vel, operis [?] Ca. JT. in opus [?] o. ex eo opus [?] Heb. ipsum in opus [?] Pi. ut sit opus [?] Calv. Ad apparandum illud ad aliquod opus ^m: ut ex aliis arboribus sylvaticis fiunt mali navium, trabes, mensæ ⁿ. Hoc dicit secundum communem usum: nam alioqui interdum contigit, & commoditate cœli ac soli, & diligentia culturæ, ut ex vite magnifica opera sint facta, teste Plin. 14. 1 ^o. ¶ Aut—paxillus, &c. [?] Nè in hoc quidem satis firma sunt sarmenta ^p. 4. Ecce, (vel, Certè, V.) igni datum est (vel, dabitur, G. tradetur, V. sic Pi.) in escam, ^{וְהָיָה לְעֵשׂוֹף} Ut consumatur, five devoretur, P. V. ad consumptionem, Calv. absumentum. Id unum restat, Matth. 3. 10 ^q. ¶ Viramque, &c. ^{וְהָיָה לְעֵשׂוֹף} Duas, vel Ambas, (vel,

Quumque duas, Pi. sic JT.) extremitates ejus, &c. M. P. Mo. vel, summitates ejus, &c. V. Extrema ejus utraque ^r. Idem; Samaritam & oppida Judææ ^t. Intelligit afflictiones ^t M. quas passi sunt Israelitæ ab Aramæis ab Oriente, & à Palæstinis ab Occidente ^t. ¶ Et medietas ejus, &c. [?] V. i. e. Jerusalem ^v, quæ jam ex vicino igne exaltuata fuerat ^x. Medietas populi Judaici consumpta est sub Joakim & Joachin; altera pars brevi consumetur sub Sedecia ^y. ¶ Numquid, &c. ^{וְהָיָה לְעֵשׂוֹף} Numquid proderit (vel, prosperabitur, Mo. accommodatum erit, Ca.) ad opus [?] M. Ti. JT. Pi. sub. aliquod faciendum ex eo ^z; v. g. ad paxillum, ex v. 3 ^a. Ut scilicet propter ea cura ejus aliqua sumi debeat. Nihil minus ^b. Ex cæteris lignis extremitates titionesque aliqui manere solent ex quibus aliquid fieri potest: at ex sarmentis, quia facillimè ardent, nihil manet ^c.

6. Quod dedi igni, &c. ^{וְהָיָה לְעֵשׂוֹף} Sensus, Sicut ex naturæ & creationis lege sarmentum igni destinatum est, ac non facile operi; ita etiam singulari Dei decreto Judæi & Jerosolymitani igni destinati sunt ^d. ¶ Habitatores Jerusalem ^e Nulli usui homines ^f.

7. Et ponam faciem meam in eos [?] i. e. Non leviter castigabo, & brevi, & velut in transcurso; sed ibi constanter insistam, nec unquam desistam, donec eos prorsus perdidici, &c. ^g. Convertam faciem meam contra eos, & in eos incumbam, ut perdam eos ^h. Aspiciam eos vultu torvo, ut Jerem. 21. 10. & 44. 11. Ezech. 13. 17 ^h. ¶ De (vel, Quum de, JT. Pi.) igne (sub. uno, P. Ti. JT. Pi.) egredientur, (vel, exiverint, JT. Pi.) & ignis (sub. aliis, P. Ti. JT. Pi.) consumet eos ⁱ. Sic M. &c. Ignis hinc omne malorum genus significat, ut Psal. 66. 12. & alibi. Uno malo vitato, in aliud incident ^j. Ex una afflictione transibunt in aliam: & quia non resipuerunt, conficiuntur calamitatibus ^k. Judæi, si evaserint ab uno periculo, putabant hunc esse ultimum finem: hinc securitas, inde etiam obstinatio. At, inquit, vos excipiet novus occurfus, &c. ^l. Designatur hinc judiciorum Dei tum vehementia, tum perpetuitas & indefinitia ^m. ¶ Cum, &c. ^{וְהָיָה לְעֵשׂוֹף} Cum posuero, &c. P. Quod prius dare, five tradere, dixerat, nunc ponere dicit: ut videas ⁿ, dare, poni pro ^o, ponere. Est autem schema Hebraicum, ac si dicat, Cum iratus afflixero eos ^p.

8. Prevaricatores, &c. ^{וְהָיָה לְעֵשׂוֹף} i. e. Peccaverunt gravissimè ^q; perfidiosè desciverunt à Deo & Lege, & obstatinati fuerunt in sua illa ingratitude ^r. Judæi non peccatores erant, ut cæteræ gentes, sed prevaricatores. Aliud est enim negligere quod ignores; aliud, contemnere quod colueris ^s.

CAP. XVI.

2. Notas fac, &c. ^{וְהָיָה לְעֵשׂוֹף} Nempe, per epistolas ^t. Agro-^u tabat, sed stupebat, nec morbum sensit: quod calamitosissimum est ^v. Homines ita sæpe cæcutiunt in vitiis suis, ut non agnoscant quæ omnibus patent ^w. Est autem hujus totius capitis mira ^x, egregiè persequens similitudinem adulterii & idololatriæ ^y.

3. Radix tua; ita o. ^{וְהָיָה לְעֵשׂוֹף} Vena tua, Ti. He. in La. Origo tua, Sy. Ar. sic Ca. Commercia tua, JT. Pi. vel, Negotiationes tue, Pi. sic Jun. i. e. Religiones tuæ ^z; Pi. vel, Administratio tua tota ^a. Habitatio tua, P. V. sic G. Ch. Habitationes (vel, Mansiones, Mo.) tue, M. RR. in La. i. e. Locus originis ^b. Quasi ^c positum sit pro ^d, per commutationem ^e in ^f. ¶ Et, &c. ^g. Et natales tui (vel, genitura tua, i. e. origo religionum tuarum. Metaphora. Heb. genitura tua. Numero plurali videtur notari religionum varietas ^h. Genus tuum, origo tua ^k. Sub. sunt, JT. Pi.) è terra Canaan, Calv. V. &c. Nativitatem populi alibi vocat redemptionem ex Ægypto; hinc autem, tempus quo Judæi mirabilibus incrementis emerferunt in gentem ^l. Sensus, Tu videris habitasse inter impios, ut erant Cananæi: q. d. Opera tua similia sunt operibus eorum ^m. Impura es ut illæ gentes, ut ab illis genus ducere videaris ⁿ. Habitatio prima parentum tuorum, unde ortus est tibi, fuit terra Canaan, corruptissima moribus, unde

tus; ex quo fit ut foetus neque sanguinem neque spiritum continere possit: sed potente verbo nunc demum efficiam ut vitam obtineas, &c.² Et si nunc prorsus neglecta sis & omni ope destituta, adhuc tamen vives³. Licet in pueritia destituta fueris omni humanitate, ego tamen te curavi, & vivere feci⁴. Vitam tibi cruentam conservavi⁵. Et si peccato corrupta es, tamen vitam æternam tibi dabo⁶. Curam tui suscepi, & inter mille mortes iussi te vivere; sed in sanguinibus, veluti in sepulchro sive in putredine tua. Non enim ab initio Deus magnificè eam exultit, sed passus est eam ægre vitam miseriam trahere, ne memoria beneficii periret⁷.

7. *Multiplicatam*, &c. *רַבְרְבָה כְּצֶמַח וְגוֹ'* Decem millia (vel, In magno numero, M. In multa millia, Ti. Copiosam, JT. sic Calv.) veluti germen agri dedi, vel posui, (vel, reddidi, JT. Pi. vel, auxi, Ti.) te, Mo. P. M. &c. In myriadem te auxi, veluti germen agri reddidi te, Pi. Mirè te multiplicavi⁸. Nam intra 250 annos ex 75 hominibus 800 millia prodibant⁹. Crescere feci te ut germen agri, G. in loco commodo¹⁰. *Et, &c. וְהָיָה כְּצֶמַח וְגוֹ'* Et (vel, Itaque, Pi. Aded ut, JT.) crevisti & adolevisti, Calv. Pi. &c. vel, creveris & adoleveris, JT. Et crescendo grandis facta es. Ut daret sermo de puella, sub cuius persona gens Judaica describitur¹¹. Crevisti donec adoleres in iustam ætatem¹². *Et, &c. וְהָיָה כְּצֶמַח וְגוֹ'* Et ingressa es, vel venisti, vel pervenisti, in, vel ad, (vel, usque ad, Pi.) ornamentum (vel, ornamento, Mo.) ornamentorum, P. Calv. Th. in D. i. e. Ornasti te ornamento vario & elegantissimo: Facta es studiosa mundi muliebris¹³. Vel, ætatem quā indueris ornamento præcipuo, M. vel, ut mundo muliebri uteris, Ti. vel, ed, ut mundo comenda fores, Ca. vel, ad ornatum mulierum, Sym. [Aliis hæc non placent.] Mundi & ornamentorum nulla hic esse potest mentio, quia adhuc nuda fingitur¹⁴. Vel, ad summum ornatum, JT. qu. d. Itā ut ornatissima discefferis, nempe omnibus, non quidem gratiæ, sed naturæ, ornamentis¹⁵. Vel, in pulchritudinem pulchritudinem, sive decorem exquisitum, ut contextus docet¹⁶: ad summam pulchritudinem, Pi. Non loquitur de corporis tantum sive superficiali pulchritudine, (nec enim id permittit rei dignitas,) sed & de animi vigore atque dotibus P. Al. Et pervenisti ut transires transitiones, i. e. ut ex infante fieres adolescentula. Transitum illum explicant sequentia. *וְהָיָה כְּצֶמַח וְגוֹ'* inter alia, est, transire¹⁷. *וְהָיָה כְּצֶמַח וְגוֹ'* Ubra, &c. *וְהָיָה כְּצֶמַח וְגוֹ'* Ubra (sub, tua, Ti. JT.) innumerunt, P. Calv. vel, prominuerunt, M. Calv. sic Ti. sororaverant, JT. G. vide Cant. 8. 8¹⁸: vel, firmata fuerunt, Pi. sim. Mo. i. e. decentem formam nata sunt; à *וְהָיָה כְּצֶמַח וְגוֹ'*, formare, præparare, firmare¹⁹. *וְהָיָה כְּצֶמַח וְגוֹ'* Aptata, vel disposita, fuerunt²⁰. h. e. iustæ magnitudinis erant²¹, ut in nubilibus²². q. d. Eras jam matura viro²³. *וְהָיָה כְּצֶמַח וְגוֹ'* Et pilus tuus germinavit²⁴. Vel, crevit, vel ortus est, sub. valde, V. Honesto verbo rem turpem declarat²⁵. Intelligit partes illas quas natura vestire solet pilis²⁶. Pilus, i. e. pubes²⁷, quæ viris 14. foeminis 12. ætatis anno nasci solet²⁸. Macrobius de Somno Scipionis, cap. 6. Post annos autem bis septem ipsa ætatis necessitate pubescit. Hebræi etiam corpore inspecto de ætate judicabant²⁹. *וְהָיָה כְּצֶמַח וְגוֹ'* Et tu (vel, Tu autem, P. o. Calv. sic Pi. &c. sub. eras, P. &c. vel, Quamvis es, JT.) nuda, vel denudata, (vel, nudissima, JT. Pi. Heb. nuditas, vel, cum nuditate, Pi.) & discooperta, Mo. P. Calv. &c. vel, reiectissima, JT. Pi. Heb. reiectio, vel, cum reiectione; ut sit ellipsis *וְהָיָה כְּצֶמַח וְגוֹ'*. Vel, turpis, Ti. plena ignominia, o. vestitu carens, aut tenuiter vestita. Sic exprimitur miseria gentis in Ægypto³⁰. q. d. Erat tibi statura & forma, sed deerat exterior ornatus³¹. Ex te nihil habebas, sed ex gratia Dei, &c.³². Carebas & vestibus nobilioribus, quales sponsam decent³³; & tegumento atque ornamento, tum Legis, tum protectionis & benedictionis Divinæ³⁴.

8. *Et, ecce, tempus*, &c. *וְהָיָה כְּצֶמַח וְגוֹ'* Tempus tuum tempus amorum, Mo. Ti. M. P. sub. erat, P. Tempus tuum aderat, tempus amorum, Pi. i. e. tempus aptum viro & nuptiis³⁵. Jam matura viro, jam plenis nubilis annis³⁶. Cum animadvertissem ejus ætatis esse quæ esset amoribus idonea, Ca. Nemo tamen te, quia nuda eras & misera, ducere volebat³⁷. Tempus—uberum, Aq. & Th. in D. scil. intumescendum³⁸: vel, *וְהָיָה כְּצֶמַח וְגוֹ'*, Aq.

in D. & La. i. e. conciliationis, putā sponsalium & nuptiarum³⁹. Vel, *divertentium*, o. i. e. ut ex virginibus⁴⁰. La. excedas, & in ordinem conjugatarum transeas P. In-⁴¹ La. tellige h. l. maturum redemptionis tempus, Gen. 15. 13, 14. Aq. 7. 6, 7⁴². Ostendit Dominus, qui Ecclesiam⁴³ Calv. educabat, se mensuram populi & spatium iusti cuiusque temporis pro sua providentia distinxisse⁴⁴. *וְהָיָה כְּצֶמַח וְגוֹ'* Ex-⁴⁵ Jun. pandi amicum meum (vel, alam meam, Mo. Pi. oram meam, V. alam vestis meæ, JT. sim. V.) super te⁴⁶. Itā P. M. &c. More despondentium uxorum⁴⁷: Ruth 3. 9⁴⁸. Sic Euripides, *Ὅταν δ' ὅπ' ἀνδρὸς χλαῖναν θυγῆνός περὶς*, (Quum sub penulam viri generosi veneris⁴⁹.) q. d. Despondi te⁵⁰. Al. Simpliciter intelligo, q. d. Vindica-⁵¹ vi te à probris quibus deformatus eras in Ægypto⁵². *וְהָיָה כְּצֶמַח וְגוֹ'* Operui ignominiam tuam⁵³. Sic P. vel, nuditatem tuam, V. i. e. pudenda⁵⁴. Antiphrasis, q. d. quæ minimè nuda esse debebant⁵⁵. Vestibus te indui⁵⁶, & spoliis Ægyptiorum. Vel, qu. d. Dedi tibi & Legem & protectionem meam⁵⁷. *וְהָיָה כְּצֶמַח וְגוֹ'* Juravi tibi⁵⁸ i. e. Dedi tibi fidem conjugii⁵⁹. *וְהָיָה כְּצֶמַח וְגוֹ'* Ingressus sum pacem tecum⁶⁰ Fœdus nuptiale⁶¹, Exod. 19. 5⁶². in Sinai⁶³. Te mihi desponsavi⁶⁴. *וְהָיָה כְּצֶמַח וְגוֹ'* Facta es mihi⁶⁵ Sponsa & uxor⁶⁶, ac quasi possessio⁶⁷.

9. *Et davi te aqua*⁶⁸. A sordibus, quæ adhuc reliquæ erant⁶⁹: à sordibus paupertatis & originis tuæ⁷⁰. Al-⁷¹ ludit ad Exod. 19. 10. ubi ante fœdus initum jubentur lavare, &c.⁷². Significatur remissio peccatorum⁷³. *וְהָיָה כְּצֶמַח וְגוֹ'* Emundavi sanguinem, &c.⁷⁴ Illum quod adhuc fœdata es ab utero matris P. Balnea tibi paravi, in quibus ex profluvio mundareris, ut mos foeminis, Levit. c. 15. Significat mundationes in Lege institutas⁷⁵. Sordes hic memorat tum sanguinis, tum foetoris ex putrefacto sanguine; quibus & nostra vitiositas, & foetor ex ea, figuratur⁷⁶. Officia humanitatis quæ defuerant tibi exhibui⁷⁷. *וְהָיָה כְּצֶמַח וְגוֹ'* Unxi te oleo⁷⁸ Ut mos fieri noviter nuptis: vide Ruth 3. 3. Judith 10. 3⁷⁹. Ut te amabilem redderem⁸⁰. Significatur vel sacerdotium⁸¹, vel regeneratio per Spiritum S.⁸² qui hanc metaphorā significatur, Psal. 45. 8. Heb. 1. 9⁸³. Respicit ad morem Regum, qui uxores suas unguentis, oleis, &c. sibi præparabant, &c. Esth. 2. 12⁸⁴.

10. *Vestivi te discoloribus*, *וְהָיָה כְּצֶמַח וְגוֹ'* Versicoloribus, JT. G. veste acupictâ, V. sim. G. i. e. arte Phrygionica factâ: Gallicè, de broderie⁸⁵. Veste Phrygionica, Calv. Pi. five, ⁸⁶ V. variegatâ, Calv. quâ novæ nuptæ utebantur⁸⁷. *וְהָיָה כְּצֶמַח וְגוֹ'* Calceavi te hyacintho⁸⁸ Calceis ianthini, sive hyacinthini, sive violacei, coloris: iā enim Græcis violas significant⁸⁹. *וְהָיָה כְּצֶמַח וְגוֹ'* Taxo, Mo. P. corio Thasino, M. melinis, JT. G. Ca. melinâ pelle, Ti. sic Pi. corio taxeo. *וְהָיָה כְּצֶמַח וְגוֹ'* animal quoddam erat, ex cuius pelle tegumentum Tabernaculi factum est, Exod. 26. 14⁹⁰. Sed *וְהָיָה כְּצֶמַח וְגוֹ'* non significat taxum, aut ullum animalis genus, sed colorem tantum hyssiginum, aut hyacinthinum⁹¹. [De quo vide ex⁹² f. BA. 1. 3. eodem discerpta ad Exod. 25. 5. ubi primum illa vox occurrit.] *וְהָיָה כְּצֶמַח וְגוֹ'* Hyacintho, o. Ar. Hebræi diebus festis calceos habebant de melium pellibus⁹³. *וְהָיָה כְּצֶמַח וְגוֹ'* Calceamentis pretiosis, Ch. Hæc omnia significant varias Legis ceremonias⁹⁴; Tabernaculum vel Templum pulchre variegatum⁹⁵; vel, omnia sponsæ ornamenta⁹⁶. Introduxi te in terram Canaan, ibique te auxi opibus & gloriâ⁹⁷. Non approbat hic Deus luxum in vestitu, quem damnat Esa. 3. 18, &c. sed omnia dona spiritualia allegoricè exprimit⁹⁸. *וְהָיָה כְּצֶמַח וְגוֹ'* Byssu⁹⁹ Veste byssinâ¹⁰⁰. Fasciâ ex lino molli-¹⁰¹ lissimo & candidissimo¹⁰². *וְהָיָה כְּצֶמַח וְגוֹ'* Xylino, JT. Pi. Lino Ægyptiaco, i. e. cingulo ex tali lino P. Stragulas lectorum tibi dedi è bysso¹⁰³. *וְהָיָה כְּצֶמַח וְגוֹ'* Indui, &c. *וְהָיָה כְּצֶמַח וְגוֹ'* Et operui te serico, Mo. P. M. JT. &c. vel, serico subtilissimo, Ti. vestibus sericis¹⁰⁴. E serico feci tibi le-¹⁰⁵ cti *וְהָיָה כְּצֶמַח וְגוֹ'* *וְהָיָה כְּצֶמַח וְגוֹ'* (cartinas.) Hic significantur ornamenta sacri tentorii, quæ Deo velut nuptialis lectus¹⁰⁶. *וְהָיָה כְּצֶמַח וְגוֹ'* Operui te vestibus tenuibus & delicatis¹⁰⁷: forsan peplo, ¹⁰⁸ Me. quo nunc se in Italia & Hispania tegunt matronæ & virgines à capite usque ad talos¹⁰⁹. Vox *וְהָיָה כְּצֶמַח וְגוֹ'* variè red-¹¹⁰ ditur. Aquila, Hieronymo teste, vertit, & *ἀνδρῶν* vel *ἀνδρῶν*, floridum vestimentum, & *ἀνδρῶν*, contriciabile, seu palpabile: sive, quod Hieron. deceptus exemplari mendoso, legit *ἀνδρῶν*, pro *βασιλῶν*, tinctum, seu infectum, vario scilicet colore; atque ita versiones hæc conveniunt: sive, quod Aq. superiorem versionem postea correxit, & unâ expositione,

expositione, quamvis ingeniosa & subtili, non contentus, alteram adjecit, ἀπὸν, palpabile, five tractabile, ad verbum, tangibile, vel tactile, i.e. quod inoffensum, facilem, lævem mollēque tactum præbet. **וְהוּא** deduxit à **וְהוּא**, quod idem significat vel, i. cum **וְהוּא** (trahere,) ut denotet calami five styli tractum ductūve, ut Hebræi vocem sumunt Jud. 5.14. indeque **וְהוּא** picturæ vestes, quæ variis hujusmodi ductibus distingui & exornari solent: vel, 2. cum **וְהוּא** (palpare;) solent enim Hebræis verba duplicantia, & quiescentia Lamed He, crebro confundi, & eandem notionem obtinere. Altera Symmachi editio **וְהוּא** indumentum vertit, inquit Hieron. Græcè ἐπένδυμα dicitur, eò quod aliis vestibus superinduebatur, & ἡ πόδις ποδῖνος, (stola ad pedes demissa.) Convenit hæc versio tum voci **וְהוּא**, quæ sonat tractum, seu protractum, h. e. productum vel prolixum; tum Prophetæ proposito: stolam enim matronarum vestem fuisse sciunt omnes. **וְהוּא** reddunt, ἡ γὰρ πόδις, quod Suidas & universè vestem magni pretii, & speciatim textum bombycinum, exponit: similiter & Hesychius, cui idem hoc est quod capillare Martiali, reticulum nempe muliebre quod crinibus obducebatur. Sed hoc v. 13. non congruit, ubi τὸν περιβολαίων numero recensetur. Figuratè ergò designat vestem bombycinam, quod hæc translucida erat instar reticuli muliebris, &c. Cæterum **וְהוּא** non propriè ac per se tenue valet, sed extracum, seu extensum, & deinde, per consequens scilicet, tenue. Nam quò magis quid extenditur, eò tenuius evadat necesse est & rarius.

11. Ornavi te ornamento] Variis pulcherrimisque ornamentis. Omnem ornatum muliebrem tibi dedi: quæ generalitas deinde per suas species explicatur. Significantur ingentes divitiæ populi, sub Davide maximè & Salomone.

12. Et dedi in aurem, &c. **וְהוּא** Monile (vel, circulum, P. Calv. annulum, V. in aurem, o. Mo. sic Sy. Ar.) super faciem tuam, M. Ti. Calv. vel, supra nasum tuum, J. T. Pi. sic G. Calv. vel, in naribus tuis, V. Is mos erat illis gentibus. Vide dicta Job. 42.11. Proverb.

11. 22. Solebant aurei circuli in os ex fronte pendere, & naribus imminere. Hoc apud nos ridiculum esset & deforme. Orientales autem habebant gemmas pendulas è naribus suis. Circa naves tuas, o. auribus tuis, Sy. Ar. vel, frontale faciei, Ca. **וְהוּא** Et, &c. **וְהוּא** Et in aures, &c. J. T. Pi. Calv. &c. i.e. Annulos aureos in auribus. **וְהוּא** Et coronam decoris, &c. i. e. Eximium ac pulcherrimum. Etiam corona imponebatur nubentibus, Cant. 3.11. Ità etiamnum sponsas fertis, vel gemmeis, vel, si plebeia sint, rosaceis, coronari videmus. Significatur dignitas Regia.

13. Similam—comedisti] A vestitu ad victum transit, quem optimum & suavissimum esse innuit: non glandes, cepas, panem siccum, ut in Ægypto. Panem ex simila, opsonium oleosum, i. e. pingue, condimentum opsonii ex melle. Solebant tribus his (simila, melle & oleo) mistis suavissimè fieri placentæ. **וְהוּא** Decora facta es, &c. Ità delicate habita speciosior in dies evasisti. Significatur Templi magnificentia. **וְהוּא** Et, &c. **וְהוּא** Et profecisti (vel, prosperata es, Mo. sic J. T. Pi. prospere progressa es, Calv. sim. Ti. prospere tibi successit, V. M.) in, vel ad, (vel, usque ad, M. Calv.) regnum, P. Mo. Calv. M. Ti. V. vel, in regno, J. T. Pi. G. i. e. in majestate. Significatur imperium quæsitum in gentes vicinas, ut rectè hic notat Chaldaus. Regno idonea facta, Ca. sic V. apta Regno suscipiendo. Evecta es, o Jerusalem, in Regni sedem & caput.

14. Egressum est nomen, &c.] Inclyta facta es, & celeberrima apud gentes; maximè sub Davide. **וְהוּא** Propter speciem tuam i. e. Pulchritudinem: sic vocat rectam reip. administrationem. Celebritatis tuæ causa non erat opinio, sed vera pulchritudo. **וְהוּא** Quia, &c. **וְהוּא** Quia perfecta, vel absoluta, erat ob ornatum (vel, decorem, P. Ti.) meum, &c. Pi. &c. q. d. Excellentia tua non nativa erat, sed adventitia, & à meis mulieribus.

15. Et, &c. **וְהוּא** Et (vel, At, Ti. sic Pi. Ar. P. Tum, Sy.) fidisti in pulchritudine tua, Mo. sim. M. Calv. vel, pulchritudini tuæ, P. &c. Fontem mali hic ostendit. Superba eras, & indè confidens, & ex fiducia segura

& audax. Ubi frænum modestiæ semel excussum est, nullus in sceleribus tenetur modus. Captabas materiam superbiendi ex donis meis.

וְהוּא Fornicata es] Partim per idololatriam, partim per fœdera cum exteris. [Alii hoc cum præced. sic reddunt,] Tum confisa pulchritudini tuæ scortata es, J. T. Sed superbiens ob formam tuam, machata es. Lix est cum forma magna pudicitie. Incipit jam attingere omnia gentis flagitia à Salomonis usque temporibus.

וְהוּא In, &c. **וְהוּא** Cum nomine tuo, J. T. i. e. Cum tuis ipsius rebus, quarum nomine fuisti celebris. In nomine tuo, M. Ti. G. ex Vulg. Quasi tui juris esses, & non in mariti potestate. Propter (tub. tantum, Ar.) nomen tuum, Mo. P. Pi. Ar. sic Calv. Ch. ob hanc famam tuam, Sy. secundum nomen tuum, i. e. tanquam scortum impurum & famosum, ad quod multi amatores confluent.

וְהוּא Et, &c. **וְהוּא** Et effudisti, vel profudisti, fornicationes tuas (i. e. Effuse prostituisti te & pudorem tuum: Prostituisti libidines tuas. Metaphora à vase aquâ pleno, quod liquorem facile effundit. Super omnem trans-

euntem, Mo. Pi. &c. vel, omni viatori, J. T. Ut meretrix quæ se omni transeunti prostituit. **וְהוּא** Ut, &c. **וְהוּא** Illius fuit, in ejus arbitrio erat te potiri. Erga eum erat, Mo. P. V. sub. desiderium tuum, P. V. Illi cedebat (Heb. fiebat, Pi. vel, fuit exposita, J. T.) pulchritudo tua, Pi. J. T. Quam mihi integram oportuit conservare. Ut ejus fieret amplexus tuus, M. Ferebaris desiderio erga quoscunque. Quod fieri non oportuit, Ti. Quod non decebat te ita facere, Ch. [Quasi pro 17, legissent 18, sic ad verb. esset, Non erit, five fiet. Ca. versum sic reddit, Tu, inquam, freta tuâ pulchritudine, meretricata es, ledendūque famam tuam, impudicitia tuæ copiam omnibus viatoribus effuse, contra fas, fecisti.] Al. Cui erat, desiderium, vel tuum, vel tuis; i. e. quem desiderabas, vel, qui te desiderabat.

16. Et, &c. **וְהוּא** Et sumpsisti, vel accepisti, (Etiam sumens, J. T.) de vestimentis tuis, (byffo, serico, acupictis,) & fecisti (vel, ut faceres, Ti. vel, [neglecto 1, &], parasti, J. T.) tibi excelsa (i. e. tentoria in excelsis, more Babylónico: q. d. Sedem sceleris posuisti in propatulo & locis excelsis, ubi Deum palam offenderes.) maculosa, Mo. sim. Calv. vel, discoloria, P. M. Ti. V. sim. Calv. latis maculis interstincta, J. T. Pi. hinc indè confuta, Vulg. segmentata, plagis latioribus. & reddunt, **וְהוּא** confuta; Aq. & Th. ἐμβολισματα, quod sign. diversos pannos hinc indè confutos, Sym. multicoloria. q. d. Quibus præparasti tibi aras diversorum colorum, in quibus coluisti idola. Vestibus tuis versicoloribus ornasti quasi lupanaria vel lectulos, in quibus cum amasiis tuis, scilicet idolis, fornicareris. Sermo mistus est.

Comparat excelsa tentoriis, ac si scortum aliquod impudens erigeret sibi vexillum, five excelsa, eaque maculis notata, ut ostendat domum suam patere omnibus. **וְהוּא** propriè est, confuere ex multis pannis & coloribus. Hinc **וְהוּא** verto, excelsa (i. e. aras, seu facella,) multicoloria, i. e. variis pannis, & multorum colorum, instrata. **וְהוּא** Sicut non, &c. **וְהוּא** Non ventura, (vel, veniunt, V. Calv.) & non erit, Mo. V. Hoc vult; Ità projecti erant Judæi, ut libertatem perdiderint: sicut tibi mulier se omnibus prostituit, omnibus serva fit, & ignominiosè postea quilibet ejus concubitu abutitur, quoniam se mancipando sui juris esse desiit. Non futura sunt, (vel, venient, M. eventura sunt, Pi. sic J. T. sunt futura ut veniant; vel, sequentur, Ti. sub. porro, J. T. & sub. similia, P. sim. Ti. tales scortationes, Pi. sim. J. T.) neque erit, P. M. Pi. &c. sub. unquam, P. & sub. qui talia faciat, M. vel, qui sic scortetur, Pi. Al. & cujusmodi non erit, J. T. & non erunt talia, Ti. q. d. Nullum antea exstitit simile exemplum, nec deinceps erit. Non veniunt excelsa sicut ipsa, & non erit, He. in V. Non erit qui tot aras faciet. [Alii hæc cum verbis proximè præcedentibus sic reddunt,] Et fornicata es super eis præter fas & decorum, Ch. In quibus contra fas contraque jus meretricata es, Ca.

17. De auro meo, &c.] q. d. Tanto impetu ad idololatriam ferebaris, ut ornamenta tibi charissima libenter impenderes, &c.

וְהוּא Fecisti tibi imagines masculinas] i. e. Baalimos: idolorum, vel decorum, quos gentes masculos esse fingebant. Erant enim & simula-

lachra dearum, five foemina: sed masculinas dixit, quia Israel induxit sub specie foeminae petulantis^a, & libidinosa, quae scortatur cum umbris^b, & delectatur virorum aspectu & consuetudine^c.

18. Operuisti illas] Ita JT. &c. Imagines scilicet deorum^d. Vel, eos, P. &c. falsos deos, vel amatores: ac si adultera amatos vestiret indumentis quae a mariti liberalitate acceperat^e. ¶ Oleum meum] i.e. Quod tibi dederam^f; vel, quod mihi institui, Exod. 30. 23, &c.^g. Vel, oleum, i. e. unguentum illud, Exod. 30. 25^h: vel, oleum, i. e. lychnos P.ⁱ Non discedit a figura: nam olei usus erat in sacrificiis, Levit. c. 2. v. 1, 2^j. ¶ Thymiama meum] Suffitus mihi debitos^k.

19. Et panem meum] Panis nomine Hebraei omne id quo nutrimur intelligunt. Haec generalitas per subsequenta explicatur^l. ¶ Posuisti in conspectu eorum] i.e. Fecisti inde מִנְחָה, Levit. c. 2. v. 1^m. ¶ In odorem suavitatis] Vel, quietis, Calv. &c. vel, gratum, JT. Pi. h. e. Ut scilicet vobis reconcilientur & propitii sint. Atqui ridiculum fuit ligneos deos placare velleⁿ. Ad excitandum odorem suavissimum^o, in quo aliquis acquiescit, vel, quo delectatur^p. ¶ Et, &c. וְיִי] Et fuit, Mo. JT. Et factum est, o. Ita est, Ca. Et ita fuit, P. Idque (vel, Ita, V.) factum est, Ti. Factum, inquam, sic est, M. Cessitque ille eis, nempe וְיִי, cibus meus, ex initio versus, cum quo genere convenit^q. Nonne facta sunt omnia haec? Ch. Haec omnino sic facta sunt: negari nihil horum potest^r, nam testis sum oculatus^s. Non est litigandum aut tergiversandum, quia res est satis comperta^t.

20. Filios tuos] Dicit, tuos, ut atrocitatem facti exaggeret^u. ¶ Quas generasti (vel, genueras, V.) mibi] i. e. Ut mei essent jure dominii, & foederis^v. q. d. Quos ego adoptavi. Ergo sacrilegium idololatriae tuae adjunctum fuit. At quomodo suos vocat, qui alienissimi ab eo erant^w? Resp. Respektu foederis sui^x, quod erat inviolabile, nec poterat exinaniri hominum perfidia^y. Nondum Deus illis repudium miserat, foedere penitus abrupto^z. ¶ Et, &c. וְיִי לְאֵלֶיךָ] Et immolasti (vel, mactasti, JT. Pi.) eos eis ad comedendum, Mo. Pi. vel, ad consumendum, P. sim. JT. vel, ut devorarent, M. Ti. sim. V. sub. eos, M. vel, ad cibum, Ca. Sy. i. e. Ut in gratiam illorum ignis absumeret eos¹. Hoc dicit, [diximus, five per modum distinctionis,] quia duae erant species oblationis: nam filios suos modò trajiciebant per ignem ita ut incolumes manerent; modò cremabant in igne: de quo hic loquitur². Vel, in interitum, Ar. in oblationem & cultum, Ch. ¶ Numquid, &c. הֲנִי עָשִׂיתִי כַּדְּבָרִים אֵלֶּיךָ] Numquid parum (vel, modicum, V. vel, res parva, Pi. i. e. scelus parvum, scil. haec liberorum sacrificatio; synecd. gen³. sub. est, P. vel, erat, Ti. & sub. tibi, P. Ti. vel, sub. est quae existit, Pi.) de, vel e, vel a, fornicationibus tuis? Mo. P. Calv. Pi. vel, sic scortari? Ti. Et putas rem esse parvam ut sic forniceris? M. An parum sceleris esse putatis in sacrilegis illis sacris⁴? An minus hoc fornicationibus tuis? JT. q. d. Hoc verò facinus altero est longè indignius, & me adhuc amplius afficit, quòd exposuisti eos idolis qui foedere erant mei⁵. Num parum fornicata es? Ar. Quasi parum fornicata sis, o. Præter scortationem tuam, Sy. Numquid parum est in oculis tuis fornicatio tua? Ch. Quasi parum esset impudicitia tua, Ca. nisi istam sævitiam addidisses⁶.

21. Filios meos] i. e. Ipsos quoque primogenitos. Vide Ezech. 20. 26 P.⁷. ¶ Et, &c. וְיִי בְּהַעֲבִיר] Et dedisti (vel, tradidisti, in mortem scilicet⁸: vel, posuisti, Calv.) eos, in transire faciendo eos illis, Mo. vel, ut transire faceres eos per ignem illis, P. ut transirent, vel, ad trajiciendum ipsos, illis, nempe idolis⁹: ut eos traderent, vel transire facerent, sub. sacerdotes, V. (vel, dum traduxisti eos, Pi.) illis, V. Pi. i. e. in gratiam illorum idolorum¹⁰. Et dedisti eos illis, quum tu traduceres eos per ignem, M. Daréque eos illis, quum eos illis traduceres, Ti. Et illis trajiciendo dares, scilicet per ignem¹¹. Et exposuisti eos, traducendo eos illis, JT. Idem aliis verbis repetit, ut magis hæreat animo rei indignitas¹².

22. Et, &c. וְיִי לְאֵלֶיךָ] Et cum (vel, in, M. Ti.) omnibus abominationibus tuis, JT. Pi. &c. ¶ Non es recordata, &c.] Beneficiorum meorum, & miseræ illius servitutis e qua te liberavi¹³. Nunquam ad te vel ad me redisti¹⁴.

23. Et, &c. וְיִי לְאֵלֶיךָ] Et fuit, vel factum est, post omnem malitiam tuam: Mo. P. (vel, omne malum tuum: M.) vae, vae tibi, Mo. P. M. Ti. vel, Unde post omnem malitiam tuam accidit tibi Vae vae, i. e. maledictio & infelicitas¹⁵. Alii sic, Et ita fuit, post¹⁶ Q. in V. omne malum tuum; vel, erit, ut sit præter. pro præf. [lege, pro fut.] i. e. eveniet quod tibi fuit prius, nempe ut sis adhuc nuda—postquam admiseris omnia flagitia tua. Post sequitur exclamatio. O te miserrimam & infelissimam¹⁷! Quid erit in fine tuo ob omnia mala tua? vae¹⁸ V. ex He. tibi, Ch. Al. Hic versus sequenti jungitur, interposito, per parenthesin, Vae, vae tibi¹⁹. [Sic ergò locum distinguunt:] Et, vel Sed, fuit, vel factum est, post omne scelus tuum, (vae, vae tibi—) v. 24. Ut exstrueres, &c. Ti. sic JT. Porro, post omnem istam malitiam tuam, (vae, vae tibi—) 24. Exstruxisti, &c. Pi. simil. Ca. Calv. Sensus, Addidisti scelera sceleribus, &c. Illa exclamatio, Vae, vae tibi, quasi ex abrupto interponitur²⁰.

24. Lupanar, וְיִי] Fornicem, Mo. Ti. JT. Pi. habitaculum fornicationis, o. excelsum, P. M. Calv. ubi idola coleres²¹. ¶ Prostibulum, וְיִי] Suggestum, JT. Pi. excelsum, Calv. Pi. P. altare sublime, Q. in V. ¶ In cunctis plateis] Tale illud, Cunctis in triviis & angipor- tis Glubit magnanimos Remi nepotes. Nimirum femina impudica tandem novissimam voluptatem habent in magnitudine infamiae, ut Taciti utar verbis. Per lupanaria aras intellige passim exeatatas. Sicut in collibus erant aras, ita & lupanaria. Propterea utitur vocibus וְיִי & וְיִי, quod & comparationi convenit, & rei comparatae²². Impudens tuum scelus omnibus testatum fecisti, aliisque adduxisti ad contagionem mali²³. Vox excelsi ad historiam pertinet: ibi enim erant idola, &c. g.

25. Ad omne caput (vel, initium, V. Calv.) via] Ita Pi. &c. i. e. In locis celeberrimis & maxime conspicuis²⁴. In omnibus triviis aut quadri- viis²⁵. ¶ Et, &c. וְיִי] Et abominata es decorem tuum, Mo. Et abominabilem, vel abominandam, (sub. gentibus, V.) fecisti, five reddidisti, pulchritudinem tuam, Ti. Pi. Calv. &c. i. e. dignitatem ac majestatem illam Regni tui, quod antea in magno honore erat²⁶. Pulchritudo tua informem [legendum videtur, infamem] te fecit²⁷, q. d. Fuiisti tanquam foetidum & obsoletum scortum, quod passim se prostituit, ideòque præ fastidio tandem rejicitur²⁸. ¶ Et, &c. וְיִי] Et divaricasti (vel, aperuisti, P. Calv. produxisti, Ar. effudisti, Calv.) pedes tuos (i. e. femora tua²⁹) omni transeunti, Mo. M. &c. Pudenda tua palam ostentasti, ut allicias amatores, & obvios quosque advocas³⁰. Rem inhonestam honestè exprimit: q. d. Prostituiisti te omnibus P. Latini dicerent, Sustulisti pedes; Græci, δὴνιζας τὰ σέλας σου, (Diremisti crura tua³¹.) Omnia omnia gentium idola, quotquot scilicet illæ tibi offerebant, ingenti studio coluisti³². ¶ Et multipli- casti (vel, auxisti, V.) fornicationes tuas] Ut illa, Nulli, Thai, negas: sed si te non pudet istud, Hoc saltem pudeat, Thai, negare nihil³³. Supra modum dedita eras cultui peregrino idolorum³⁴.

26. Fornicata es cum filiis Egypti] Vel, i. colendo deos eorum³⁵: vel, 2. foedus cum eis pangendo³⁶: jam enim aliud crimen aggreditur³⁷. ¶ Magnarum, &c. וְיִי] Magnarum membrorum, P. vel, magna membra habentibus, Ca. vel, qui magnis sunt corporibus, Ar. vel, opertis carne, Ch. torosis, JT. qui magni, vel magna, sunt carne, M. Ti. sim. Mo. Calv. Pi. o. Sy. Sic pergit in allegoria, & designat accuratissimam Judæorum libidinem³⁸. q. d. Bene vafatis³⁹; magnorum genitalium⁴⁰. Instar mulieris libidinossimæ, quæ appetit virum robustum, vel bestiam aliquam⁴¹. Carne. Sic aliis δέμας (corpus) pro viri natura, five pudendo. Οἱ σεμνότεροι (honestiores) δέμας τὸ αἰδοῦν καλῶς. Plato comicus οὐδὲ βολβῶ [dicit,] ὅτι τὸ δέμας ἀνορθοῦ, i. e. τὸ αἰδοῦν ἐκλείπει, interprete Eustathio. Idemque dicitur nervus apud Athenæum, & Juvenal.—mensura incognita nervi: & Origenes dicitur nervum abscidisse, &c.⁴² Significatur idololatria ad exemplar Egyptiorum, qui magni erant idololatræ⁴³; imò majores quàm cæteræ gentes⁴⁴, in omnem turpissimam & infamem idololatriam projecti. Quasi digito monstrat h. l. impurissimum illum Isis, phallos putà & phallophoria Egyptiorum, cultum, de quibus copiosè Clemens in Protrept. Euseb. de Præpar.

1. I. 2. 3. Arnob. de Præpar. 4. 5. Heb. *magnâ carne*, i.e. magnâ potentia præditis^h. Significatur ingens eorum desiderium ad deos Ægyptiorumⁱ. ¶ *Ad irritandum me* q. d. Consulto & datâ operâ me irritantes^k.

27. Ego, &c. נָשִׁיתִי וְגו'] *Extendi manum*, &c. Calv. sic Pi. &c. i. e. Castigavi te, sed sine profectu: quum tamen stulti saltem accepto malo sapiunt^l. ¶ *Et*, &c. וְאֵתְּ דִּמְנִי] *Et diminui demensum tuum*, Calv. sic Pi. &c. vel, *statutum*, V. Quod tibi assignatum est tam in victum quam in vestitum^m. Vel, *cibum tibi statutum*, V. ex P. & tibi necessariumⁿ. Sensus, Abstuli aliquid de opulentia quâ abutebaris^o. Famem tibi immisi^p. Eripui tibi aliquot oppida per Philistæos, ut sequentia explicant^q. Diminui de commodis & facultatibus tuis, ut sub Achazo^r. ¶ *Dabo*, &c. וְאֵתְּ בְּנֵפֶשׁ וְגו'] *Et tradidi te desiderio*, &c. Calv. &c. Effeci ut te vincerent^t. Factum hoc Achazi temporibus. Vide 2 Reg. 16. 6. &c. 2 Par. 28. 16. &c.^u ¶ *Filiarum*, &c.] i.e. Villarum sive oppidorum^v. Foemininum nomen usurpat, ut melius continuet allegoriam^x. ¶ *Quæ*, &c. הָיָה מִדְּמֵי הַמָּוֶה] *Quæ pudescit*, vel *confusa*, sunt a viis tuis sceleris, vel, *quæ erant scelus*, Calv. vel, *de via tui turpi*, P. vel, *propter viam tuam sceleratam*, M. Ti. JT. Pi. i.e. Quæ te pudenciores erant^y. Palæstini, quamvis mali, tua facta imitari non audebant; manebant penes deos suos, Jer. 2. 11^z. Fornicantur, sed non palam; colunt idola quandoque aliena, sed clanculum^a.

28. *Et fornicata es*, &c.] Non contentus vicinis, ad Assyrios à te longinquos confugisti^b. Eorum auxilium & foedus ambivisti^c, & profanitates admisti^d. Nam plerumque, quorum amicitiam ambiebant, eorum cultus imitabantur^e. ¶ *Eò quòd*, &c. מִכֶּלֶתִי שָׂרַעְתִּיךָ] *Insatiabilis*, Ca. absque saturitate tua, Mo. sic V. eò quòd non satiaberis, JT. vel, non poteris satiari, Pi. vel, non esset tibi saturitas, sive satietas, P. M. Propter non saturitatem tuam, V. (Neque enim satiari poteris,) Ti. Nec sic satiata es, o. fim. Ar. Quadruplex cupiditas insatiabilis est; vindictæ, libidinis, divitiarum, gloriæ^f. ¶ *Nec sic es satiata*] Sub. cultu idolorum, V. Ut Messalina, Et lasa viris, nondum satiata, recessit^g. Eras instar mulieris quæ unico non contenta adultero, turbam accumulatur^h.

29. In, &c. אֶל אֶרֶץ כְּנָעַן כְּשָׂרִימָה] *In* (vel, cum, M. Ti. præ, V. per, Ca. super, Calv. Sy. ad, Q. in V.) terra (vel, terram, Ca. Calv. Sy. fim. JT.) Cheneban, Mo. P. &c. (Hoc addit, ut intelligatur hoc factum ante deportationem. Fieri hoc coepit jam à Joachimi temporibusⁱ.) in Chasdim, Mo. P. vel, & Chaldeorum, Sy. usque in Chaldeam, M. Ti. Ca. sub. extendisti fornicationem tuam, Q. in V. Al. terræ Chasdim assimilata, P. in Chaldeam, JT. Pi. &c. sub. discurrens, JT. Glas. vel, proficiscendo, Pi. vel, pergendo animo, vel, mittendo nuncios, qui discerent ritus Chaldeorum^k. Ellipsis verbi vel participii, quæ frequens est in nominibus quæ motum loci denotant: ut Ezech. 11. 10. In terminum Israelis (sub. disiectos) judicabo, &c; Esa. 57. 8. A me (sub. discedens) discooperuisti, &c.^l Vel, in Chaldeam. Particulam similitudinis hic subaudio, & sic accipio, quòd auxerint scortationes suas in Chaldeam non secus atque in terra Canaan: q. d. Præ infana libidine in loca remota cursitasti, ut quæres amatores, &c.^m. Al. Fœdasti te idololatriâ atque impietate, non modò veterum gentium Canaan, sed etiam Chaldeorumⁿ. [Ch. locum sic reddit, Ut conjungereris cum populo Canaan, & ut ambulares in legibus Chaldeorum.]

30. In quo, &c. ? מַה הָיָה לָּךְ] *Quam infirmum* (vel, infirmatum, Mo. obstinatum, M. impotens, Ti. languidum, Pi. sic JT. molle, vel dissolutum, Calv. debile, V. excisum, Q. in V. ad varia distractum, M. ex K. Quam demens facta es^o vel, ægra præ libidine^p) est (vel, esse oportet, Pi.) cor tuum^q P. &c. scil. nimia scortatione^q. Sensus, q. d. Judæi instabiles erant, huc illuc agitati atque distracti, diffuentes instar aquæ, & levitate suâ deficientes à Deo. Cor hic accipitur pro intellectu, ut sæpe. Accusat ergò in eis socordiam^r. Muliebrem impotentiam furorémque hinc exprimit^t. *Quam fortis fuit malitia cordis tui*? Ch. ¶ *Cum*, &c. כִּי תַעֲשֶׂה] *Cum*, vel *dum*, facis, &c. Calv. Pi. &c. quòd fecisti, &c. V. sic P. ¶ *Procacis*, מְשֻׁשָׁה] *Imperiosa*, Mo. præpotentis, Ti. fim. M. omnia pro arbitrio suo facientis^u a demeritis

sui habentis, P. ut scilicet faciat omnia quæ desiderat^v: quæ dominatur sibiipsi in animo suo, Ch. in V. V. pervicacissima, JT. Pi. libera, i. e. maritum non habentis. Græci, παρρησιαζομένης, (libere & audacter agentis^x.) Robusta, quæ sufficit ad omnium concubitus^y.

31. *Lupandrum tuum*] i.e. Suggestum^z, vel templum^a, pro idolis^b. Vide ad vers. 24^c. ¶ *Nec*, &c. וְלֹא הָיִיתִי] *Nec es*, vel *fui*, ut meretrix ad spernendum vel, spernendo, Mo. P. quæ deridet, M. quæ ludificatur, Pi. sic JT. deridendo, vel subsannando, V. licitando, Ti. negligendo, Ca. congregans, o. Ar. sic Sy.) munus, sive mercedem, Calv. &c. vel, munus exiguum, M. q. d. Tu es longè diversa ab aliis scortis^d, quæ spernunt præmia ab amatoribus oblata, ut majora ambiant^e: fuscipis enim quodvis pretium, etiam vilissimâ mercede contenta^f. Al. quæ vilem se facit ob mercedem. Condonandum aliquid eis quæ se vulgant ut habeant unde vivant^g. Marcellus Jc. meretricem turpiter facere ait quòd meretrix sit, non turpiter accipere cum meretrix sit^h. Tu te projecibas gratis, & implenda tantum libidinis causâⁱ.

32. *Super virum suum*, הָיָה לִּי] *Loco viri sui*, Pi. Calv. &c. pro viro suo, à quo diligitur ac bene educatur^k. q. d. Quæ marito suo non est contenta^l: quæ maritum suum repudiat & deserit^m.

33. *Omni us meretricibus dantur*, &c. וְהָיוּ לָכֵן] *Dant* (vel *dabunt*, Mo. sub. illi, JT. vel, alii, Sy. vel, viri, M. vel, scortatores, P.) mercedem, P. Ti. Pi. &c. Quæstus eas impellit ad turpitudinemⁿ. Idola colunt alii, sed non sine mercede: votorum compotes evadunt, &c.^o Pra. ¶ *Tu autem dedisti mercedem*, &c.] Ut anus illa in Plato Aristophanis P. Lyda omnes scortari dicuntur, & plura dona dare quam accipere, Eustath. in Dionys. Deserto sequeris Clitum marito, Et donas & amas; Martial. 4. 9. q. d. Gratis ruisi in adulteria. Pretium numerasti, non uni, sed omnibus, nec ambientibus solum, sed nihil tale cogitantibus, &c.^r. Non loquitur de eorum consilio aut voto, sed de eventu. Putabant hoc foedus sibi utile fore, sed frustrâ^t. ¶ *Ut intrarent ad te* (id est, in cubile tuum^u;) undique ad fornicandum tecum, &c.] In fornicationibus tuis, Mo. V. fim. Calv. o. Pi. Ar. propter (vel, ad, Ti.) fornicationes tuas, Ch. M. P. Pi. fim. JT. tuâ istâ libidine, Ca.

34. *Factumque*, &c. וְהָיָה כִּי תַעֲשֶׂה] *Factum* (vel, factum est, M. Ti. accidit, Pi.) in te oppositum, vel contrarium, (vel, inversio, Calv. mutatio, Pi. contrâ quam, JT.) à mulieribus, Mo. Pi. Calv. &c. (subaud. aliis, M. fim. Ti. vel, mulierum, P. in istâ feminis, JT.) in (vel, & in, Ti.) scortationibus tuis, Calv. fim. Mo. &c. ¶ *Et*, &c. וְאַחֲרָיִךְ לֹא הָיָה] *Et post te* (vel, post tua postrema, Calv.) non erit fornicatio, P. M. &c. subaud. similis, P. fim. M. i. e. tam projectæ libidinis^v. Nec post te fuit sic fornicatum, V. Nempe ut meretrix pretio conducatur amafios^x. Al. Ut præterquam tecum non fornicarentur, Ar. Dum post te non itur scortandi causâ, Heb. Et post te non committitur scortatio, Pi. Neque enim scortatores te ambierunt, Ti. Dum non ambirâ ipsa ad scortandum, Ca.

36. *Quia*, &c. וְהָיָה כִּי תַעֲשֶׂה] *Eo quòd*, vel *Quia*, effusa, vel effusum, est (vel, profusum est, JT. sic Ca. prostituitur, M. vel, prodegisti, Ti. Ar. effudisti, o. dedisti, Sy. Pro effundi, Mo.) es tuum, Calv. Mo. Ti. Ca. V. o. Ar. Sy. i.e. Vel, 1. pecunia^y: vel, 2. infumum sive infimum tuum^z. Metaphoricè denotat partem infimam corporis^a. q. d. Nuditastua omnium oculis exposita est. Metaphora sumpta à valis, quorum inferiorem partem ære muniri solent^b. Vel, *pubes tua*, M. turpitudine tua, P. fim. G. virus tuum, JT. Pi. G. ut Virgilius loquitur de equabus; confer Jer. 13. 27^c: i. e. virulentum profluvium sanguinis menstrui^d, quod ex perpetua & indefinente lascivia effusa meretrix effudisse dicitur. Quo veneno significantur sordes ex peccato assiduo prognatae^e. Argentum signum est puritatis; æs, sordium, quia contrahit facillè rubiginem: q. d. Sordes tuæ effusæ sunt^f. Significat spoliationem atque interitum urbis & Templi^g. ¶ *Et*, &c. וְהָיָה כִּי תַעֲשֶׂה] *Et* (sub. quia, Pi.) detecta fuit turpitudine tua (i. e. patuere partes pudendæ^h, quas impudenter ostentastiⁱ.) — erga (vel, super, Mo. P. cum, V. coram, G.) amatores tuos, Calv. vel, amatoribus

^a V. amatoribus tuis, V. G. &c. id est, illis quos deperibis ^k.
[¶] Et, &c. וְלֹא יָדָעָהּ] Et (vel, Etiam, JT.) super (vel,
¹ Idem. erga, Calv. Prope; redundat hinc ¹.) omnia idola abomi-
^m Idem. nationum tuarum, Mo. P. vel, abominanda tua, M. Ti. V. G.
 i. e. à quibus maxime abhorret Dominus ^m. ¶ In, &c.
 וְלֹא יָדָעָהּ] Et (vel, Denique, JT.) juxta (vel, propter, JT.
 cum, Q. in V. in, M. Ti.) sanguinem, vel sanguines, (vel,
 cades, JT. vel, sanguine, five sanguinibus, M. Ti. Calv.)
 filiorum, &c. Mo. &c. quos crudeliter mactasti, ut ante
[¶] Calv. visum ⁿ. Sanguis, pro morte; quod qui efflant animam
 fin. V. Me. soleant eam emittere unà cum sanguine. Ità, inquit,
 &c. duobus modis revelata est turpitudine tua, 1. idololatriâ,
[¶] V. 2. crudelitate ^o: quibus synecdochicè, tanquam gra-
[¶] Jun. vissimis peccatis, comprehenduntur omnia impietatis
[¶] Pi. & injustitiæ genera ^p. Item propter omnia idola — &
 propter cades, &c. Heb. secundum sanguines. Sed fortè
 irrepsit hinc [¶] loco [¶] significantis [¶] propter [¶].
 37. Congregabo — amatores, &c.] i. e. Per ipsos amatores
[¶] Me. tuos ulciscar te ^r; per Chaldaeos, adjutoribus Assyriis [†].
[¶] G. ¶ Quibus, &c. אֲשֶׁר עָרְבָהּ עִלְיָהֶם] Quibus te oble-
 disti super (vel, erga, Calv.) eos. Sed redundat super eos.
[¶] V. q. d. Quorum consuetudo tibi fuit gratissima [†]. ¶ Quos
[¶] G. oderas] Intellige Idumæos & Palæstinos ^v. ¶ Et nu-
[¶] G. sic dabo, &c.] i. e. Publicæ infamiæ te exponam [†]. Con-
[¶] Pol. Me. tempta eris illis tanquam scortum obsoletum ^v. Nota-
[¶] Calv. tur pœna talionis, ex collat. v. 36 [†]. In quo peccabas,
[¶] Pi. in eo punieris [†].
[¶] Me. 38. Judicabo te judiciis adulterarum, &c.] De quibus
[¶] Pol. vide Gen. 9. 6. Levit. 20. 10. Deut. 22. 22 ^b. nempe judi-
[¶] Pi. ciis capitalibus ^c. Partim lapidaberis, (ut adulteris ali-
 quibus temporibus factum diximus ad Joan. 8. 5.) faxis
[¶] G. ex balistis Chaldaeorum jactis, partim gladio trucid-
 aberis, quæ pœna homicidarum ^d. ¶ Et, &c. וְלֹא יָדָעָהּ
 וְלֹא יָדָעָהּ] Et dabo (vel, ponam, Calv. o. tra-
 dam, Pi. Ch. exponam, Sy. sic JT.) te sanguinem (vel, san-
 guini, Pi. cadi, JT. Sy. in sanguinem, Vulg. in sanguine, o.
 sicut sanguinem, M. in occisionem, Ch.) iræ, five furoris,
 (vel, proficiscenti ab excarescentia, JT. fin. Pi.) & zeli,
 Mo. M. Pi. Calv. vel, emulationis, zelotypiæ, Calv. vel,
 zelotypia, JT. i. e. In pœnam qualem zelotypi mariti in
[¶] G. fin. adulteram exercent. Vide suprâ 14. 19 [†]. Ut solent qui
[¶] Ca. perciti sunt irâ, & laborant zelotypiâ, qui parcere non
[¶] V. solent deprehensis ^f. [Ca. locum sic reddit, Supplicium-
 que de te sumam quale solet irâ & obreclatione inferri.]
 39. Et dabo te, &c.] Tanquam judex in manum car-
[¶] Jun. nificum ^g. ¶ Lupanar tuum, וְלֹא יָדָעָהּ] Fornicem tuum, V.
[¶] V. locum prostitutionis tuæ, Q. in V. ut suprâ vers. 31 ^h.
[¶] G. Templum, ex quo idolum fecisti ⁱ: vel, sedes impuri-
[¶] Jun. tatis, quas Judæi extruxerunt ^k; altaria, etiam illa
 quæ extruebant ut Chaldæis gratificarentur. Solent
[¶] Calv. enim victores templa & imagines, &c. [†]. ¶ Vesti-
[¶] G. mentis, &c.] i. e. Muros tibi detrahent [†]. ¶ Vasa
[¶] G. decoris tui] Vasa Templi, 2 Reg. 25. 13 ^m. Omnia dona
[¶] Calv. quibus Deus te ornavit ⁿ.
 40. Lapidabunt, &c.] Alludit ad lapides quos ca-
[¶] V. tapultis projiciunt in urbem ^o.
 41. Comburent, &c.] Ut Lex fieri præcipit in urbem
[¶] G. idololatrarum, Deut. 13. 16 ^p. ¶ Facient (vel, Exer-
[¶] V. cebunt, Pi.) in te judicia] Varia scilicet ^q. ¶ In oculis
[¶] Pi. sic mulierum, &c.] i. e. Gentium ^r, scil. vicinarum [†]: qui-
[¶] V. Ca. G. bus ludibrio eris. Vide Psal. 137. 7 [†]. ¶ Non dabis]
[¶] Calv. Non erit unde des ^v.
[¶] Calv. 42. Requiescet, &c. וְלֹא יָדָעָהּ] Et requiescere fa-
[¶] G. ciam, &c. Mo. P. &c. Extremis suppliciis te afficiam,
[¶] V. animum meum explendo [†]. Istis pœnis exsatiabo iram
[¶] G. meam ^v. Satiabo me pœnis, quibus tu aded opprimêris,
[¶] Ca. ut deinceps flagitium quod mihi obreclationem mo-
 veat facere nequeas ^z. Non promittit hinc aliquam pœ-
[¶] Calv. næ mitigationem; sed significat talem fore interitum
 gentis, ut non opus sit iterum ad easdem redire pœ-
[¶] Q. in nas: q. d. Ubi te prorsus perdidero, quiescet ira mea [†].
[¶] Calv. ¶ Auferetur zelus meus (vel, zelotypia mea, Pi.) à te]
 i. e. Vel, 1. Non eris mihi loco uxoris, sed te contem-
 nam ac si esses extranea: ut maritus, qui, dum ulciscitur
 injuriâ suam, totus ardet zelo; sed ubi cœpit ux-
 crem rejicere, sedatur ejus furor ^b. Vel, 2. Recedet
 ardor ille ulciscendi, nempe, quia deerit materia, &
 consumet Deus totum populum, &c. ^c.
 43. Ed quæd non fueris recordata dierum adolescentiæ

tua] Id est, vel, miseræ conditionis tuæ ^d, vel, bene-
[¶] Pol. ficiorum in te collatorum [†], in adolescentia tua ^f. q. d. [¶] Me. fin.
 Ob ingratitudinem tuam ^g. Quod non attenderis ad [¶] Pol. Calv.
 teipsam, ut resipisceres ^h. ¶ Et, &c. וְלֹא יָדָעָהּ] Et, [¶] &c.
 vel Sed, provocasti (vel, commovisti, M. Ti. commovisti te, JT. [¶] Pol. Calv.
 irritasti, Ca. Ch. sic Sy. iram movisti, Pi. contristabas, o. [¶] &c.
 fin. Ar. tumultuata es, Calv.) me, P. Mo. M. Ti. &c. vel, [¶] Calv.
 mihi, Pi. contra me, Calv. JT. i. e. Turbulento impetu [¶] Jun.
 correpta fuisti, ita ut, Deo neglecto, tibi indulgeres in [¶] Calv.
 sceleribus tuis ⁱ. Nè ad Deum revocantem attendisti, [¶] Jun.
 sed & ipsum & Prophetas ejus probris affecisti. ¶ Vias [¶] V.
 tuas, &c.] Nempe actiones malas, h. e. earum pœnam [¶] Pi.
 Puniam te pro ratione scelerum tuorum ^m. Sprevisisti [¶] V.
 me, ego spernam te: dolorem tu mihi intulisti, &
 ego tibi inferam ⁿ. ¶ Et non, &c. וְלֹא יָדָעָהּ] Et non (vel, [¶] G.
 Nec tamen, P.) fecisti [¶] G.
 cogitationem super (vel, de, G.) omnibus abominationibus [¶] G.
 tuis, Mo. P. Calv. sic V. G. nempe ad resipiscendum [¶] G.
 Nec cogitasti quâ ratione resipisceres: vel, non inivisti [¶] V.
 consilium ut resipisceres ^p. Non reputasti abominatio-
 nes tuas, ut tibi in illis displiceret. Ità stuporem illis ob-
 jicit ^q. Et non inisti tibi consilium ut convertereris ab om-
[¶] Calv. nibus, &c. Ch. Al. Nè, vel Ut non, facias (vel, perficeres, M.
 Ti.) istud scelus (vel, nefarium cogitatum, M. Ti. sub. tuum, [¶] Jun.
 Ti.) cum (vel, in, M. Ti.) omnibus abominationibus tuis, [¶] M.
 JT. i. e. idolis abominandis ^r. Ego, inquit, pœnis meis [¶] M.
 cohibui te, ne perficeres, &c. [†]. Ità ut supra tua tot sce-
 lera flagitium non facias, Ca. Al. Annon fecisti scelus istud
 (nempe cædem liberorum tuorum) super omnes abomi-
[¶] Pi. nationes tuas? i. e. idololatrias [†]. Al. Non feci juxta [¶] Ti.
 scelera, &c. Vulg. i. e. quantum peccata exigebant. Le- [¶] G.
 git Hieron. וְלֹא יָדָעָהּ, ut & LXX ^v. [Ità quidem in ali-
 quibus codicibus; & apud Theodoretum, ἐπινοῶν, in-
 quit Nobilius: at in reliquis est, ἐπινοῶν, ubi o. locum
 sic reddunt, ὅς τις ἐπινοῶν, &c. Et sic fecisti impietatem
 super cunctis iniquitatibus tuis.]
 44. Ecce, omnis qui, &c. וְלֹא יָדָעָהּ] Para-
 bolizans (vel, qui utitur parabolis, Pi. fin. Ca. JT. V. vel,
 fingit parabolâs, M. parabolicè loquitur, P. adagiis gau-
[¶] V. det, V. scommate delectatur, Ti.) super, vel de, te parab-
[¶] G. olizabit, Mo. vel, loquetur parabolicè, P. fin. M. Ca. vel, in
 parabolis, M. fin. JT. Pi. vel, sumpto scommate dicet, Ti.
 q. d. Scelera tua materiam suppeditabunt omnibus scur-
 ris & viris facietis, & eis qui ingeniosi sunt ad fabrican-
 das vulgares sententias [†]. ¶ Sicut mater, ita & filia [¶] Calv.
 ejus] i. e. Eadem est genitura, educatione, & conversa-
 tione totâ ^v. q. d. Pessimæ matris pessima filia es ^z. Fi- [¶] Jun.
 liæ sæpe matribus similes sunt quoad vitia: id quod [¶] Pol.
 non tantum naturâ contingit, sed magis educatione, [¶] Calv.
 quia perversa mater filiam ad suos mores format [†]. Sic [¶] Calv.
 Juvenalis 6. Scilicet exspectas ut tradat mater honestos
 Atque alios mores quàm quos habet? utile porro Filiolam
 turpi vetula producere turpem ^b. Matrem hinc vocat vetè-
[¶] D. prov. rem Jerusalem, filiam verò, novam; quia hæc ex illa ge-
 nita est ^c. Al. Mater est terra Cananæa; filia, homines [¶] Mald. in
 habitantes in ea. Terra olim mater dicebatur. Jubetur [¶] Me.
 Deucalion ossa magnæ matris, i. e. lapides terræ, post
 tergum projicere. Et Brutus, audiens eum Romæ reg-
 naturum qui primus matrem oscularetur, terram oscu-
[¶] D. obf. latus est ^d. Et Siracides c. 40. 1. terram appellat ma-
 trem omnium, nec immeritò, quia ex ea conditi sumus: [¶] 8. 6.
 ea (ut loquitur Plin.) natos homines excipit, exceptos alit,
 & editos sustinet, & mortuos visceribus suis complectitur.
 Sensus, q. d. Ex Cananæa terra genus & originem
 duxisti [†]. Mater hinc est terra Canaan; filia, Synagoga [¶] D. prov.
 Israel, quæ Cananæos imitata est. Eadem ratione So- [¶] 1. 1. 1.
 dom & Samaria vocantur sorores ejus ^f. Matrem vocat [¶] M. ex
 Cananæos & alias gentes quæ terram eandem antè te- [¶] He.
 nuerant, ut diximus ad v. 3 ^g. [unde interpretationem [¶] G.
 hujus loci petere æquissimum est.] q. d. Nihil differt [¶] Calv.
 à Cananæis & Chitæis ^h. Vel, Sicut mater tua Cethæa [¶] La. fin.
 v. 45. & Cananæa ob scelera vastata est, ita & tu [¶] Me. T.
 45. Filia matris tuæ es tu] i. e. Similis ei ^k, in mo- [¶] Ca.
 ribus [†]. ¶ Quæ, &c. וְלֹא יָדָעָהּ] Quæ respuit (vel, [¶] Calv.
 abominata est, P. execratur, M. fastidit, JT. Pi. sprexit, vel, [¶] Jun.
 in præf. evomit, rejicit, V. repulit, o.) virum suum, Ca. [¶] G. fol.
 sic Ti. &c. i. e. violat fidem marito datam ^m, scortando [¶] G.
 cum aliis ⁿ. Virum suum, i. e. Deum ^o; quem à Noë di- [¶] G.
 dicerant ^p. Impia es in Deum ^q. ¶ Et filios, &c.] [¶] Pol.
 Quos

Calv. Templum ipsum fecerunt, Ezec. 8. 5, &c. f. ¶ Ju-
 Jun. stificasti, &c.] Intellige secundum quid 2, & compara-
 Calv. tive h. Effecisti ut prae te (five comparatione tui¹, vel,
 G. collatione operum facta²,) infantes esse videantur¹, &
 V. probare, Jer. 3. 11^m.
 Ca. 52. Ergo, &c. [אשר פללתי לך] Etiam tu (vel,
 G. sim. V. Ergo & tu, M. V. sim. Pi.) porta, vel fer, vel sustine, (vel,
 tue, Ca.) pudorem tuum, Mo. P. &c. vel, ignominiam
 V. tuam, M. Ti. V. Sy. Ar. confusionem tuam, V. obscenita-
 G. tem tuam, Ca. probum tuum, Calv. q. d. Confundēisⁿ.
 Calv. Volo feras poenam cum ignominia conjunctam^o. Tor-
 V. mentum tuum, o. Significat Deus se ultorem fore sce-
 G. lerum, &c. P. ¶ Quae, &c. [אשר פללתי לך] Quae
 Calv. (vel, Quod, o. Sy. vel, Quandoquidem, Ar.) judi-
 M. V. L. casti (i. e. vel, i. condemnasti^q, vel, antea cum incul-
 M. patē viveres, utut in impietatem jam lapsa es^r; vel,
 V. nunc, &c. f. [ut videbimus:] vel, 2. absolvisti, i. e.
 Pri. eas comparatione tui absolvendas fore testata es^r. Vel,
 judicabas, Ti. vel, justificasti, Ar. sim. Sy. vel, corrupe-
 Ar. &c. Quae tuis sororibus patrocinata sis, Ca. Quae jus
 Pi. asseruisti (Heb. judicasti) sorori utrique tuae; i. e. justas
 G. sim. eas reddidisti, ut v. preced. Quam [scilicet ignomi-
 V. Calv. niam] adjudicas, vel adjudicasti, utrique sorori tuae, JT.
 Jun. Quae judicium praecipuū adversus sororem tuam, G. i. e.
 Calv. dixisti decem Tribus justē punitas^r. Partes judicandi,
 G. quae Dei sunt, tibi arrogasti, & severus fratrum censor
 V. fuit, insultans Israelitis tanquam apostatis, quasi tu in-
 Jun. noxia esses^r. Vide Luc. 13. 2^a. 77^a significat, in alios
 V. sententiam proferre tanquam justē mulctatos^r. Ex Lege &
 Jun. naturae luce edocta judicabas in conscientia tua Israe-
 V. litas judicio Dei acerbissime castigandos^b. ¶ Pec-
 V. catis, &c. [בחסאתך אשר התעבת מהן] In peccatis
 V. tuis (vel, propter peccata tua, M. Ti.) quibus abominatio-
 V. nes fecisti prae eis, Mo. P. sim. M. JT. Pi. &c. vel, abomi-
 V. nabilem reddidisti te prae illis, id est, deterius te gessisti
 V. illis^c.
 53. Et, &c. [ושבית וגו' ושבית את שביה] Et (vel, Igitur, P. V. vel, Si, JT. Pi. Heb.
 Pi. Et: Copulativum enunciaturum hinc habet vim connex-
 V. ivo^d.) convertam (vel, reverti faciam, V. sic G. i. e. as-
 V. feram in libertatem^{*}: vel, reduxero, JT. Pi. i. e. in pri-
 Pi. ex M. stinum statum restituero^f.) captivitatem (vel, captivos,
 V. Pi. &c.) earum, captivitatem (vel, captivos, scilicet,
 Pi. G.) Sodoma & filiarum ejus, (i. e. quatuor reliqua-
 Pi. rum urbium quibus dominatum fuisse Regem Sodomae
 ex eo colligitur, quod ipse solus cum Abrahamo de
 Pi. spoliis tractavit, Gen. 14. 21^g. Vel, id est, propaginum
 ejus, G.) & captivitatem Samariae—& (vel, etiam, JT. Pi.)
 captivitatem (vel, captivos, Pi. G.) captivitatum tuarum
 (vel, quā tu captiva teneris, Ti. vel, qui ex vestris capti
 sunt, G. sub. reducam, JT. Pi.) in medio ipsarum, Calv. &c.
 vel, inter eas, Ti. JT. Pi. & in his etiam tuos. Meus, tuus,
 suus, noster & vester, Hebraicē dici non possunt nisi con-
 junctis aliis, ut ad Gen. 24. scripsimus. Ut si velis quod
 Latine dicitur, Meus pater & tuus, Hebraicē reddere, ita
 cogaris dicere, Meus pater, & tuus pater. Hac de causa,
 cum hoc in loco captivitatis nomen saepe iteretur, co-
 gente linguae naturā, ego in Latino, ubi non est ea ne-
 cessitas, id nomen semel posui: in sequentibus satis ha-
 bui pronomina ponere. Ac quod hic admoneo, id volo
 & alibi animadverti: nam saepe occurrit. Ceterum
 quod de revocandis Sodomae captivis dicit, sciendum est,
 verbum hoc loco positum non solum captivitatem indi-
 care, sed etiam miseriam, ut Job. 42. 10. & in Gallico
 sermone, ubi ductum à captivitate vocabulum miseriam
 declarat, ceteri vetē^h. [Sed quærendum hic quo sensu
 Ca. locus accipiendus est. Resp. 1. Est comminatio.] q. d.
 Si Sodomam & Samariam restituero, etiam te resti-
 Pi. Pol. tuam¹. Sed illud non fiet, ergo nec hoc. A destructione
 antecedentis ad destructionem consequentis hic firmi-
 ter concluditur, quia in antecedente posita est conditio
 impossibilis, partim ex eo, quod Sodoma penitus sub-
 versa est, & in lacum mutata; partim ex decreto Dei
 de non reducenda Samaria^k. Sensus est, Sicut illos non
 restituam, ita nec te^{*}. Confirmatur autem hic sensus
 ex collatione sententiae sequentis. Similis locutio Joh.
 15. 20. Si sermonem meum servaverunt, & vestrum serva-

bunt¹. Ratiocinatur ab impossibili. q. d. Tu salva eris¹ Pi.
 cum salva erunt Sodoma & Samaria: Atqui utramque
 funditus perdidit: Quare & te perdam, &c. Obj. At sa-
 pe promittit eis reditum in patriam. Resp. In hujus-
 modi minis Prophetae promiscuum vulgus respiciunt, &
 totum corpus populi^m: vel, de Judaeis impiis, qui tem-
 pore Ezechielis erant, hic loquitur. Promissiones eo-
 rum pertinent ad eorum posterosⁿ, & reliquias gratiae^o.
 Paris judicii exemplum est Num. 14. 28^p. Resp. 2. Pro-
 10 missio est de restitutione tam Israelitarum quam Sodo-
 mitarum^q. q. d. Redibitis quidem aliquando, sed &
 vobiscum redibunt Ammonitae & Moabitae, & quidam
 ex decem tribubus, quotquot se correxerint. Vide Jer.
 c. 48. v. 47. & 49. 6^r. Sed quid est quod dicit se resti-
 tuturum eas in pristinum statum? Nam si Sodoma & Sa-
 maria restituerentur in pristinum statum, in malum sta-
 tum restituerentur. Semper enim vitis abundavit, prae-
 fertim Samaria, cujus & primordium & progressus ma-
 lus fuit. Itā fiet ut, si in pristinum reponentur, perpetua
 fiat vicissitudo & peccandi, & poenas dandi^t. Et
 20 quando, vel quomodo, reducet Deus Sodomitas, cum
 omnes igne caelesti consumpti sint^r? Resp. Per Sodo-
 mam, &c. hic intelligit vel, 1. duas Tribus cum dimi-
 dia, trans Jordanem in Galaad & Basan habitantes^v.
 Hae autem regio Sodoma dicta est, tum ob situm Sodo-
 mae proximum, tum ob parem soli felicitatem, tum
 etiam ob morum & vitiorum similitudinem, &c.^r. Aliis
 hoc non placet; tum, 1. quia has Tribus (cum reliquis
 septem) complectitur Samaria, non Sodoma: tum, 2.
 30 quia ut Samaria & Jerusalem propriē hic capiuntur, ita
 & Sodoma, ut etiam patet ex v. 49. Hae sunt iniquitas
 Sodomae^r. Vel, 2. totam Pentapolin cum pagis suis^z.
 & praeterea vicinos Moabitas & Ammonitas^a, origine
 Sodomitas, utpote ex filiabus Lot incolis Sodomae pro-
 creatos^b. Vel, 3. gentes^c, Sodomitarum similes^d: qua-
 les Sodoma saepe vocantur. Vide Deut. 32. 32. Esa. 1. 10.
 Jer. 23. 14. Apoc. 11. 8^{*}. Ponit unam Gentilium civi-
 tatem impiissimam pro omnibus^f. Transiit ergo hic
 40 transitus fit à simulacricolis Israelitis ad veros Israelita-
 tas^g. Porro, non comminationem, sed promissionem,
 hic contineri patet ex verbis sequentibus usque ad fi-
 nem capitis, in quibus nihil est comminatorium aut aspe-
 rum, sed omnia fausta & benigna. Sed quærendum ad-
 huc de quam conversione hic loquitur, temporali,
 vel spirituali. Illi sententiae favet quod dicit, eas rever-
 suras ad pristinum statum: obstat autem, quod decem
 Tribus non sunt restitutae. [Quod si deinceps revertan-
 50 tur, ut multi viri docti bonique sperant, perit hujus ar-
 gumenti vis.] Praecipue tamen de conversione ad Chri-
 stum loquitur, &c.^h. Intelligit libertatem spirituales
 quam hae gentes affecuturæ erant per Christumⁱ. q. d.
 Stabant aliquando gentes Sodomae similes per Chri-
 stum, cum nunc jaceant in Satanæ tyrannide; quem-
 admodum steterunt aliquando Sodoma & Samaria, quæ
 nunc jacent: Loquitur autem de Sodomæ mutatione
 ex casu in statum. Cujusmodi autem futura sit hæc re-
 stitutio, suo tempore sciatur^k.
 54. Ut portes (vel, Idcirco portabis, M. sim. Ti.) ignomi-
 60 niam tuam, &c.] i. e. Ut te pudeat parem te haberi iis
 quos tantopere contempsisti, & qui in longo exilio ex
 te habebunt solatium¹. Confirmat se eos ita perditu-
 rum, ut nulla in posterum speranda sit salus^m. Viden-
 tur quidem hae ultionem sapere, non promissionem.
 Sed non est ita: imò verò hic innuitur mysterium illud
 de Judaeis ad Christum vocandis in medio Gentium, h. e.
 inter Gentes, nullā prae illis prerogativā Judaeis relicta:
 unde illi erubescere, indignari, & æmulare Gentiles,
 coeperunt, & Deum criminari, &c.ⁿ. ideoque à Christoⁿ Pra.
 sunt averfi & rejecti, pauci verò conversi^o. Ut portes, o La-
 &c. i. e. Ut pudeat te, & poeniteat scelerum tuorum P. p. V.
 ¶ Consolans, &c. [אשר יחנן] Consolationi existendo
 illis, JT. Dum consolaris, vel consolaberis, eas, Ca. Pi. sim.
 M. P. Ti. In consolando te illas, V. Mo. Consolando ipsas, Calv.
 Sign. hoc exemplum omnibus consolationi fore: tum, 1.
 piis, eò quod noverint justum esse, ut Deus rependat^q Jun.
 afflictionem iis à quibus fuerint afflicti; tum, 2. impiis^q, Jun. sim.
 ut videant se in calamitate sua habere pares^r: quod V.
 70 miserorum consolatio est^t. Non sic mitigata fuit tri-
 stitia

litia Sodomæ, &c. sed ita loquitur Deus ex more hominum.

55. Et soror tua (vel, Si sorores tuæ, JT. Pi.) Sodomæ & filia ejus revertentur ad, &c. [תָּשֻׁבוּן] Ad antiquitatem suam, Mo. P. vel, priora sua, M. Ti. V. pristinum, vel antiquum, statum, JT. Calv. Ca. Pi. sicut fuerunt à principio, o. sim. Sy. Ar. Ad pristinam dignitatem, vel libertatem, vel possessionem, suam; tum terrenam, tum potius spiritualem, puta Ecclesiæ. Non quod antè in Ecclesia fuissent, sed quod status Ecclesiæ sit status libertatis, qualem illæ olim habuerant; vel, quia olim in Adam & Noe omnes conscripti fuimus cives, imò hæredes & filii. Ad loca originis suæ, G. Argumentatur ab impossibili, aut saltem ab absurdo: q. d. Misericordia Dei ad te perveniet cum pervenit ad Samariam & Sodomam: non antè; nè tibi placeas: nunquam enim ad eas perveniet. Hæc consolatione inter se percepta & malorum communicatione, hærebunt semper in sua antecedente calamitate in qua hæctenus jacuerunt: neque exsurgent ex ea, aut suis viribus, aut cujusquam beneficio.

56. Non fuit — Sodomæ — audita, &c. [לֹא שָׁמְעָה] In, vel ad, auditum, five auditu, Mo. V. o. (vel, rumore, P. sermonem, Calv. V. quod sermo audiat: malam famam, Ar. Al. in auribus, JT. audita, Pi. famosa, Sy. aliquid famæ, M.) in ore tuo, Mo. &c. q. d. Eam aded despectui habebas, ut nè dignam quidem arbitraberis quam nominares. Non es recordata nec memorasti peccata & poenas Sodomæ, ut te metu supplicii à sceleribus revocares. Certasti omnibus viribus, ut ex ore, ex auribus, ex animis denique, hominum eximeretur omnis memoria horrendi illius iudicii, quod in auribus & ore omnium perpetuo versari debuit; quum eo fine Deus Sodomam subvertit, ut essent exemplar impiè victuris, 2 Pet. 2. 6. Grave scelus est, non considerare opera & judicia Dei, Esa. 5. 12. In die superbie tue, ita o. Sy. Ar. [שִׁבְעָה] Superbiarum tuarum, Mo. P. Calv. pompæ tuæ, M. summæ excellentiæ tuæ, JT. excellentiarum (vel, altitudinum, Calv.) tuarum, Pi. Quo tempore fastuosa eras, Ti. Cum in fastigio fores: regnante Davide, qui Syros & Palæstinos subjugavit. Quum in summo otio & tranquillitate degebas, ob quæ superbiebas admodum. q. d. Dum res fluxerunt ex voto, non eras sollicita de reddenda Deo ratione, nec poenarum exempla in memoriam revocasti, ut erudireris, &c.

57. Antequam, &c. [בְּפָנֶיךָ] Antequam (sub, scilicet, P.) revelaretur malitia tua, Mo. P. sic Ti. Calv. &c. per poenas, ex quibus patebat te sceleratissimam & à Deo rejectam esse. Quum nondum fuerit revelatum malum tuum: i. e. Tantisper dum in tuis istis peccatis obtorpesceres, nec illa coram Domino curatore tuo reterges, nulla scilicet spes erat misericordiae, &c. Offendit causam unam poenarum fuisse, summam eorum in peccatis pertinaciam. Sicut, &c. [כַּמֶּנְעֵי] Sicut (vel, Ut, Ca. Utpote, Ti. Secundum, Calv. Quum esset, JT.) tempore (vel, tempus, JT. Calv. vel, hoc tempore, G. ex Vulg.) probri, five opprobrii, (vel, dedecoris, Ca. vel, in opprobrium, G. Vulg. vel, quo fuisti in opprobrio, M.) filiarum (vel, puellarum, Ca. apud filias, M. à filiabus, JT.) Aram, vel Syriæ, &c. Mo. P. &c. Tò opprobrii activè accipiendum, i. e. quo te affecerunt Syri.

Quod nunc ita fiet, ut sicut tu sprevisi Ammonitas & Moabitas, [quos G. post Hebræos quosdam per Sodomam hic, ut prius, intelligit;] ita te despectui sint habituri tam Syri quam Philistini, qui sunt planè ἀλλοφύλοι, (alienigenæ). Quomodo nec fuit revelata [malitia tua] tempore probri, &c. i. e. quo tempore probro te affecerunt & infestârunt Syri & Mesopotamien- ses, Chaldæi, Assyrii; nam hi omnes Syriæ appellatione olim continebantur, teste Plin. l. 5. nec tamen ad Deum conversa es. Ità Judæi nec antiquis Dei iudiciis movebantur, nec præfenti exemplo Samariæ, à Syris, Philisthæis & finitimis gentibus, ducè Assyrio, pessundatæ, ut videre est 2 Reg. 16. & 2 Par. 21. & 28. quanquam in conspectu & cum periculo tuo hoc factum esset. Vide Esa. 7. & 8. Alii versum aliter distinguunt. Antequam revelata esset malitia tua. (Scil. per poenas meas: ut percipitur ex antithesi. Synecdoche generis: nam per expostulationes Prophetarum ma-

litia illius populi subinde fuit revelata. Hinc autem apparet, verba hæc cohærere cum sententia versûs præcedentis; & verbis sequentibus contineri sententiam diversam, ac præcedenti oppositam. Non est igitur hic observata accurata versuum distinctio. Quum autem esset tempus probri à filiabus Syriæ, &c. i. e. à Syris. Periphrasis.

58. Scelus tuum & ignominiam tuam (i. e. ignominiam, quæ est sceleris poena; & scilicet scilicet vel, & abominaciones tuas, Calv. Pi. Mo. &c.) tu portasti. Ad verb. portasti eas, vel ea: pronomen redundans. Vel, portabis: i. e. Affligeris pro ratione scelerum tuorum. Non immodicum rigorem portas, (ut me falsò inlimulas,) sed justam scelerum mercedem.

59. Et, &c. [וְעָשִׂיתָ אִתְּךָ כְּעָשִׂיתָ אִתְּךָ] Et (vel, Vicissim, JT.) faciam (vel, Ego agam, M. vel, Faciam, P. Pi. ut redundet: vel, Faciam etiam, Q. in V.) tecum, vel tibi, sicut fecisti; quæ (vel, quia, V.) contempsisti juramentum, five exsecrationem, (quæ te devovisti paciscens cum Deo: vide Levit. 26. & Num. 5. 21. & Deut. 27. & 29. 12. & Jos. 8. 33, 34.) ad infringendum (vel, irritum faciendo, JT. Pi. ut dissolveres, M. sim. P.) pactum, Mo. &c. Quod tecum pepigi in monte Sinai. Sicut tu despexisti pactum infringendo, sic ego te despiciam. Occurrit objectioni. Tu, ô Domine, foedus & fidem tuam præstare debes, & tibi constare in promissis. Resp. Requiritur mutua fides in foederibus: nullum est foedus ubi altera pars ab eo discessit. Cum itaque vos perfidi sitis & foedifragi, ego etiam à foedere liber sum. [Ca. locum sic reddit, Ego tibi parem gratiam referam, quæ violando foedere sacramentum contempseris. Ti. hunc versum aliter accipit, & cum seq. sic reddit; Ego quidem agerem tecum quemadmodum fecisti mecum, quæ sprevisi, &c. v. 60. Sed recordabor, &c.]

60. Et (vel, Autem, V. Tamen, Calv. sic JT. Pi. G. &c.) recordabor ego pacti mei, &c. Vel, 1. ut te puniam secundum pactum meum, in quo scilicet erant, ut promissa, ita & minæ, ut Levit. 26. Vel, 2. ut te recipiam, respicientem, rursûmque in uxorem admittam: ut adimpleam promissum meum de Christo mittendo, & ex semine Abrahami nascituro. Hæctenus respexit corpus populi, cui nullam spem reliquit: nunc ad reliquias gratiæ se convertit, iisque misericordiam promittit, quam tamen gratuitam & in foedere fundatam esse docet. Quamvis tu foedus violasti, te tamen non prorsus deferam. Recordabor, i. e. Certis documentis ostendam me non esse oblitum foederis mei. Solent repente Prophetæ læta tristibus admiscere. Pactum sempiternum i. e. Diu duraturum, Neh. 10. Tum, 1. per Zorobabelem, cum educam te à Babylone: tum potius, 2. per Christum; quod sempiternum est, vide Jer. 31. 31. Non obscure hic promittit Deus foedus ali-quod præstantius vetere, quod jam abolitum fuerat populi culpâ. Interea docet novum foedus à vetere originem & causam suam habere, & in ipso fundatum esse. Foedus perpetuum: i. e. non ambulatorium aut transiens, ut, propter ipsius adinventionem, [i. e. quod impossibile esset illud servare,] foedere legali actum est; sed constans & firmum in unica gratia & virtute mea, 1 Pet. 1. 5.

61. Et recordaberis (vel, Ubi tu recordata fueris. Et, pro cum, satis frequens.) viarum tuarum i. e. Peccatorum. Et confundèris Et poenitentiam egeris. Pudebit te tui, & antiquos mores tuos damnabis. Pudor autem est pars vel fructus poenitentiae, 2 Cor. 7. 10, 11. Ostendit nullos esse capaces misericordiae Dei nisi qui sibi displicent, & peccata agnoscunt. Hic ergo habemus summam Evangelii, fidem scilicet & poenitentiam. Cum, &c. [וְכִי תִּזְכְּרִי אֶת אֲשֶׁר עָשִׂיתָ] Quum acceperis, vel assumpseris, vel susceperis, (vel, In capiendo te, Mo. Assumendo, JT.) sorores tuas majores te, cum minoribus te, P. JT. sim. M. Ti. Calv. Pi. &c. i. e. In illarum comitatu redieris. Cum adjunguntur tibi sorores tuæ: magna scilicet turba, quæ Deo obsequetur, & particeps erit ejusdem foederis. Sorores hic vocat non solum Sodomam & Samariam; sed, 1. cunctas gentes, majores & minores: i. e. vel, quæ in majoribus vel minoribus peccatis fuerunt

vel, quæ numero hominum te majores vel minores sunt †. 2. Decem Tribus †. ¶ *Et dabo eas tibi in filias* i. e. In te genitas per Evangelium v. Hierosolyma est mater Christianorum x. q. d. Ex vobis Deus præcones excitabit, quorum operâ & verbo Gentes gignentur, & ad communionem ejusdem gratiæ adducuntur, & super fundamentum Prophetarum & Apostolorum ædificabuntur v. Gens Judæa erat causa administralis confociationis electorum ex Gentibus, quia primi Evangelii præcones erant Judæi. Confer Esa. 54. 1, &c. Apoc. 12. 1, &c. 2. Dicit, *dabo tibi*, quia à Judæis manavit Evangelium, & salus, Psal. 110. 2. Esa. 2. v. 3. Mic. 4. 2. & nifi ipsi repudiassent gratiam Dei, fuissent primogeniti in Ecclesia, & obtinuissent gradum matris apud omnes gentes a. Al. Faciam ut tibi pareant, sicut filiæ matri. Nam & Ammonitidos & Moabitidos multa Judæi sua armis fecerunt. Vide 1 Mac. 5. & Joseph. 10. 12. Et Samaria ipsis donata est; idem, 13. 5. ¶ *Sed non ex pacto tuo* [Variè explicant.] 1. q. d. Liberæ erunt à ceremoniis Legalibus. 2. Non propter pactum illud sive testamentum vetus d, quod servos reddebat ipsos filios, tantum abest ut alienigenas in filios adoptaret x; quod etiam violasti f: sed propter novum foedus g, in Christo h. Confer Jer. 31. 31. 2 Cor. 3. 3. Heb. 8. 8 f. Qui sic exponunt, nec nihil dicunt, nec totum i. 3. Non propterea quod tu digna sis hac aggregatione Gentium, ut quæ foedus servaveris; sed ex gratia mea. Ellipsis sententiæ oppositæ; qualis Rom. 8. 12 k. Metonymia est, pro eo quod diceret, *Non quod tu ex tua parte pacto steteris* l. Non id datum meritis tuis, aut observantiæ pacti, quippe quod sæpe prodidisti, sed gratiæ Dei. Dixerat paulò antè, *Memor ero fœderis mei*; jam dicit, *non ex fœdere tuo*. Conciliat igitur quæ contraria videbantur. Ostendit foedus illud irritum & abolitum esse ex parte populi, firmum autem ex parte Dei, qui eorum superavit malitiam, & foedus suum erga ipsos iterum erexit m. 4. Anticipatio est; q. d. Dixerint fortè Judæi, ergò non aliter Gentibus fore foedus, quàm ut fiduciarie sint & beneficiarie Judæorum. Respondet, non ita fore. Non enim foedus Dei ex Judæis in Gentes transfundetur, ut propterea Judæorum sint beneficiarie; sed tantum præconium primum fœderis ab eis prodibit, foedus verò ipsum Gentibus à Deo immediate constituetur. Itaque opponuntur inter se foedus perpetuum in præc. v. & foedus Judæorum hoc versu: quia Judæorum foedus transmeavit, novum verò in Christo æternum est n.

62. *Et* (vel, *Sed*, Pi.) *suscitabo* (vel, *præstabo*, JT. *stabilitatem*, Pi. Calv. &c. *novabo*, G. rursus erigam, vel restituam in integrum o,) *ego pactum meum tecum* j Sub. *percussum*, Pi. Quia fœderi non stetit p. Foedus meum hominum perfidiâ non abolebitur, confer Rom. 3. 3. 4. sed stabile erit; non quidem cum illo populo qui jam rejectus fuit ob perfidiâ, sed cum veris & genuinis Abraham filijs, vel, cum novo populo emersuro & à Deo creando q. *Cumque ego constituerò fœdus meum tecum*, putà & tuo & fororum nomine r. ¶ *Et scies* (vel, *agnosces*, JT. per fidem †; vel, *experieris*, Pi.) *quia* (vel, *quod*, Calv.) *ego Dominus* s. Vel, *me esse Jehovah*, JT. Pi. h. e. me esse vobis dissimilem; me non pro levitate & inconstantia hominum consilium variare, sed stare promissis, etiamsi culpâ hominum foedus collapsum esset. Perperam itaque ex proprio sensu æstimates misericordiam & veritatem meam, quæ incomprehensibiles sunt, ut Esa. 55. 8, 9. Ità diffidentiam Judæis excutit & desperationem de instauratione sua. q. d. Mente assurgendum est in cœlum, ut expectetis quod videtur absurdum: quia scilicet debetis ex natura Dei judicium facere, & metiri effectum promissionum immensâ ejus potentiâ, non autem suo sensu aut suis cogitationibus. Porro, locutio sæpius repetita fuit, sed alio sensu. Cùm scilicet Judæi objurgationibus & minis protervè illuderent, hoc dicit, Tunc, cùm defiero apud vos loqui, & vos erudiero meis flagellis, incipietis sentire me esse Deum. Sed nunc, ut videmus, concionatur de gratuita reconciliatione populi cum Deo t.

63. *Ut recorderis* j Hortatur hic fideles ad poenitentiam, & assiduum ejus studium; & docet, promissionem

gratiæ ad poenitentes restringi v. ¶ *Et confundaris* j Videns tam multa conferri beneficia in te, quæ ingrata fueras, & iram potius quàm benignitatem Dei provocaveris x. ¶ *Et non sit tibi* (vel, *Neque audeas*, x T. Ti. Ca.) *ultra aperire os*, פתחון פה Apertio oris, Mo. P. id est, Non audebis amplius contra me hiscere vel conqueri y, vel mutire contra Gentiles, sorores tuas z, cùm videbis tuam indignitatem a, meamque erga te clementiam & beneficentiam b, quâ quasi certabo cum tua impietate, eamque vincam & obruam c. Agnosces perpetuò quanta peccaveris d. Al. *apertio oris*, subaud. *contra me*; Hebraismus, pro *expostulatione*, vel *excusatione*: i. e. ut ultra non habeas quo possis justè conqueri de me, vel, quo excusare te possis *. Ut non ausis amplius os aperire ad excusandum te, aut palliandum peccata tua f. Ut præ pudore prorsus obmutescas, & silentio tuo fatearis te esse convictum. Significat confessionem hanc plenam fore & solidam, sepositis omnibus tergiversationibus & subterfugiis, quâ agnoscunt homines nihil in se esse præter materiam damnationis: quum hypocritæ, contrâ, dimidiant inter se & Deum; Peccavi, inquit, sed cur damnabor ob unum vitium? quare non venient in rationem bona mea opera g? ¶ *Præ*, &c. פני כל פני Propter pudorem (vel, *probrum*, Calv. *ignominiam*, M. JT. sic V. Ti. &c.) *tuum*, P. sim. Mo. *præ pudore*, Ca. ¶ *Cum*, &c. כן כן Quum, vel dum, placatus, sive propitius, fuero (vel, *expiavero*, JT. V. *ignovero*, Ca. Pi.) *tibi* (vel, *te*, V. JT.) *in omnibus*, &c. P. M. Ti. Calv. &c. vel, *ab omnibus*, &c. JT. vel, *omnibus*, &c. V. vel, *omnia*, &c. Pi. vel, *quæcunque feceris*, Ca. sim. Sy. vel, *juxta omnia*, &c. o. sim. Ar. Optimè quadrant, Deum peccata nostra sepelire, & nos ea in memoriam revocare. Antevertimus enim Dei judicium quoties nosmet damnamus. Et certè, sicut incredulitas superba est, ita quò quisque magis gustavit Dei gratiam, eò magis coram Deo humiliatur, & propensior est ad se damnandum. Dicit autem, *super omnibus*, &c. ut amplificet gratiæ Dei magnitudinem, quæ tot scelera condonavit, &c. h. *Cum placatus*, &c. i. e. Postquam, novum foedus ineundo, ostendam me illa tam gravia & magna condonare i.

C A P. XVII.

2. **P**ropone, &c. פתחון פה Propone (vel, *Ænigmatice loquere*, Mo. P. ad verb. *Ænigmatiza*, M. V. Calv. Pi. vel, *Acue*, Pi.) *anigma*, Ch. M. Ti. JT. Pi. Ca. i. e. obscuram similitudinem, sive, ut sequitur, parabolam a: *divov* qualis ille apud Hesiodum de accipitrè b. Heb. *acumen*, Pi. Perpetuam metaphoram, sive allegoriam, vel, acurè & obscurè dictum, quod ingenii acumen ut intelligatur requirit c. *Ænigma* hic adhibuit Deus, ut attentiores redderet Judæos d, tanquam ad rem minimè vulgarem, & quæ illos feridè afficere deberet *. ¶ *Aquila* j i. e. Nabuchodonosor f; ut videre est Jer. 48. 40. & 49. 22 g. & infra v. 12 h. Rex significatur per *aquilam*, tum quia hæc est avium Rex; tum ob vires, pernicitatem, audaciam, & altitudinem volatûs i. ¶ *Grandis*; ità Mo. P. &c. גדול Ingens, Ca. *quædam maxima*, JT. Pi. Articulus ה hic & valet pronomen indefinitum n, & superlativum notat k. ¶ *Magnarum alarum* j Ità o. sim. M. P. Mo. &c. Ad volatum l. i. e. Rex potens m, amplissimum Regnum habens n, & magnas secum copias, Jer. 48. 40 o. ¶ *Longa*, &c. ארך אבר Longa pennâ, vel pennis, sive alis, Mo. P. Calv. sim. Sy. Pi. Ti. Vel, ob magnitudinem Regni p; vel, quia celerrimè à Babylone in Occidentem volavit q. Al. *alatissima*, JT. *longa extensione*, o. sim. Ar. *longa corpore*, Ca. vel, *membris*, Ch. sic M. G. K. & RS. in Pra. אבר membra Chaldæis. Hoc secuti sunt Interpretes omnes, [rectius dixisset, aliquot,] non Hebræam *ala* significationem: id enim satis præcessit. Significatur latè imperâsse r. Membrorum n agnitus ad imperium facit t. אבר hic sumitur pro n en bro rebus s; ut JT. אבר potentem & rebus n gn. Hieron. [sive Vulgatus] habet,

habet, longo membrorum ductu; quibus denotatur robur imperii. **¶** Plena, &c. 17. **מלא הנוצות** Plena (vel, integris, Sy. operta, Ch.) plumâ, vel plumâ, Mo. P. Ti. JT. Ca. Pi. Calv. (vel, pennis, M. ad defensionem ab injuriis supervenientibus. Ut opponatur aquila glabra, de qua Mic. 1. 16. Nempe, in ingressu Veris rapaces aves obnoxie sunt defluvio pennarum; & cum pennæ renascuntur, juxta Psalm. 103. 5. tum aquila est plumis plena, sive scatens. Per plumas hic denotat, vel immensas opes; vel, regiones, & populos. Al. *unguibus*, o. Sy. Ar. Quod non placet, cum omnibus aquilis idem sit unguum numerus. cui (ad verb. cui, vel quibus, ei, V. Mo. sed ei redundat: in quibus, G. sub. est, JT. vel, erat, G. erant, Pi. inest, P. V. varietas, P. V. G. fim. Mo. sub. colorum, V. vel, varii colores, Pi. Heb. opus phrygionicum, Pi. fim. BA. species artificiosissima, JT. que illi varie erant, Calv. figuratis, Ch. atque picturata, [nempe aquila,] Ca. quas discolores (picturatas, Ti.) habet, M. sic Calv. Intelligo illud aquilæ genus quod *περυβόλες*, & *χρυσαῖες*, & *ἀνέλες*, vocatur, ab aureo fulgore, & maculis aspersis stellarum instar; quæ etiam aquilarum maxima esse creditur, ait Elian. Hist. 2. 39. Varietas hæc denotat, vel dignitatem ac majestatem Regni; vel, varios linguâ & habitu populos quos sub se habuit, vel in exercitu suo. **¶** Venit ad Libanum i. e. Vel, 1. Templum. Libani nomine Templum significari constat apud Judæos. Vel, 2. Hierosolymam; sic dictam, quod ferme tota ex cedris Libani constaret. Vel, 3. terram Judææ; quam sic vocat, vel, 1. quia in ea crescebant pulcherrimæ arbores: vel, 2. quia Libanus erat insignis decus regionis ob cedros, balsamum, &c. vel, 3. quia Judæa abundabat urbibus, ut Libanus cedris: vel, 4. quia mons ille situs erat in Judæa, ejusque terminus erat, per quem à Babylonia in Judæam venitur: vel, 5. quia persistit in metaphora aquilæ, quæ in montibus, non in urbibus, versari solet. **¶** Tulit, &c. **וְיָקַח אֶת צִמְרֵתוֹ וְיָגֵן** Et accepit, vel abstulit, summitatem (vel, surculum, Ca. propaginem, Ch. electa, o. fim. Sy. Ar. supremum fastigium, Ti. calamum summum, JT. summum ramum, Pi. sic V. M.) cedri, Pi. Calv. vel, cedrorum; sing. pro plur. Intelligit Regem Jechoniam, ad cujus teneram ætatem hic alludit, erat enim solum 18 annorum; & Regiam stirpem; & Principes, virisque claros; & bonam partem de populo, 2. Reg. 24. 14. 4. Summitatem, &c. **וְיָקַח אֶת צִמְרֵתוֹ וְיָגֵן** Summitatem, sive Cacumen, (vel, Caput, Calv. G. V. vel, Item summitatem, Pi.) surculorum, vel ramorum, (vel, tenerorum ramorum, JT. Pi. G. sic V.) ejus avellit, Calv. vel, decerpit, JT. Pi. i. e. Jechoniam Regem, natum annos tantum 18, & proceres. Declarat quod præcedenti versu dixerat. **¶** Transportavit eam in terram Chanaan, sic LXX, Ch. Sy. Ar. **כְּנָעַן** Mercatorum, vel mercatoriam, vel negotiatorum, M. Ti. P. Ca. JT. Pi. Calv. V. G. ut vox sumitur Esa. 23. 8. ut mox exponitur: id est, in Babyloniâ; (quæ sic dicitur, quia celebre erat emporium, & plurimi ibi mercatores, & maximis omnibus navigabilis erat: quia propter multitudinem firma fuit hæc custodia, (quæ clauderantur Jechonias & Principes,) unde non facile esset captivos abducere: nam ex solitudine poterit facile quispian eripi nullo resistente. **¶** In urbe (vel, urbem; P. sic M. &c.) negotiatorum; ita Mo. P. M. &c. vel, mercatorum, Ti. **וְיָקַח אֶת צִמְרֵתוֹ וְיָגֵן** Aromatariorum, JT. G. q. d. mollissima & luxuriosissima; cujus cives omnes sic diffluebant luxu, ut aromatarii molles (aut redolentes aut facientes aromata) esse videantur, quàm viri fortes. Periphrasis Babelis, quæ aromatum plena erat ex commercio cum Arabibus, Persis & Indis. Indè suffitus diis largissimè faciebant Babylonii, ita ut tota urbs fumarè videretur. **¶** Chaldæis propriè aromatarios significat. Sed malim negotiatores vertere, tum ex collatione membri præcedentis, tum ex crebriore significationis illius usu. 5. Et (vel, Postea, P. Insuper, Pi.) tulit (vel, accepit, Pi. Calv. scil. aquila illa v. 3. sive Nebuch P.) de semine terre. Ità Mo. &c. i. e. à Judæis: Sedeciam, Regis stirpis virum. **¶** Et posuit illud semen scilicet in agro, &c. **וְיָקַח אֶת צִמְרֵתוֹ וְיָגֵן** In agro, vel agrum, seminis, Mo. P.

Calv. M. vel, surcularem, Ti. vel, sativo, JT. Pi. Calv. vel, apto sementi excipiendæ, i. e. feraci; nempe, in terra Judæa. Vel, ad sementem faciendam, Ch. in G. i. e. ut familia Regia per eum duraret. **¶** Tulit, &c. **וְיָקַח אֶת צִמְרֵתוֹ וְיָגֵן** Tulit (vel, Accepit, JT. Tulit illud, P. Accepit, inquam, Pi. quem delegit, sive delegerat, M. Ti.) juxta aquas multas, Mo. &c. q. d. in loco riguo, non arido: in solo optimo, Eccles. 11. 1. (quod largo humore irriguum desumpserat,) Ca. **¶** In, &c. **וְיָקַח אֶת צִמְרֵתוֹ וְיָגֵן** Salicem (vel, instar salicis, P. fim. M. Ti. Calv. V.) posuit illud, Mo. Calv. P. &c. Gaudet salices loco humente, non situloso, q. d. Citò floruit. Salices amant aquas, Psal. 137. 2. Esa. 44. 4. & Plin. 16. 19. Vox **וְיָקַח אֶת צִמְרֵתוֹ וְיָגֵן** Chaldæis (& Arabibus) est salicis genus. Al. & compositum, &c. Ca. circumspiciendæ, &c. JT. Cum magna circumspiciendæ, id est, accuratis conditionibus, summæque cautione; accepto ab illo juramento fidelitatis, imposito tributo, acceptis obfidibus. Beneficentiam à Babyloniis præstitam ostendit hoc versu, &c. Al. In superficie, &c. Vulg. A **וְיָקַח אֶת צִמְרֵתוֹ וְיָגֵן**, conspiciere, factam credidit geminatam vocem; ut & o. qui vertunt, *ἐπιβλεψέμενον*, (ut respiceretur.) Ità Sedeciam posuit Babylonius ut aspici posset; i. e. à Judæis quidem suspiceretur, ab ipso autem penderet, ut sequitur. **¶** Specabile, &c. Ar. In speculam, &c. Sy. Vitem optimam, &c. Ch. 6. Cumque, &c. **וְיָקַח אֶת צִמְרֵתוֹ וְיָגֵן** Et germinavit, Mo. P. &c. vel, ortum est, o. simil. Ar. vel, floruit, M. Ti. Pi. sub. illud, nempe semen: h. e. Sedecias rebus secundis usus est. **¶** Crevit, &c. **וְיָקַח אֶת צִמְרֵתוֹ וְיָגֵן** Et fuit (vel, factum est, M. sic Ti. P. abiit, JT. evasit, Pi.) in vitem luxuriantem, Mo. JT. Pi. sic P. G. (vel, excessivam, M. late se extendentem, G. scil. ramis suis,) humilem (sub. tamen, Pi.) staturâ, Mo. sic P. M. &c. Non pugnant hæc duo. Potest enim vitis luxuriare fertilitate foli, & tamen humilis esse, quippe recens pascua, necdum adulta. Est autem idem quod paulò post dicitur, emisit sarmen- ta. Humilem, quia Regi Babyl. subiectum. **¶** Respicientibus, &c. **וְיָקַח אֶת צִמְרֵתוֹ וְיָגֵן** Ut respiciant, si- ve respicerent, (vel, Spectantibus, JT. simil. G. ex Vulg. Quia spectabant, Heb. Spectando, vel Respiciendo, Pi. vel, Ut incurvarent sese, Ch.) rami, vel palmites, (vel, palmitibus, JT. G.) ejus (vel, hujus, JT.) ad illam, P. Ti. Pi. Calv. &c. sub. aquilam, Pi. G. Calv. i. e. Ut non altiùs ascendant, sed hæreant illi. In suo conspectu suos habentem palmites, Ca. Cujus palmites reflectuntur ad ipsam, M. Sensus loci, Erat Rex satis opulentus & felix, sed obligatus suspicere Regem Babyloniæ ac venerari, ut partim subditus, aut ut cliens. **¶** Et radices ejus sub illa erant. Regnum Sedecie aliquas radices agebat, & quamdiu sub alis ejus fuit prosperè habuit. Firmitas Regni ipsius à Babylónico pendebat. **¶** Palmites, &c. Filios, Jerem. 52. 10. & Regni proceres, & cives, vel populum, qui quotidie multiplicabantur. Repetit quod dixerat; ut magis appareat ingratitude Sedecie, qui, mediocritate illà non contentus, perfidè à Babylonio defecit. 7. Aquila altera; ita o. Ch. Sy. V. **וְיָקַח אֶת צִמְרֵתוֹ וְיָגֵן** Una, P. Mo. Pro altera positum. Quædam, M. Ti. Ca. JT. Pi. sub. alia, Pi. Rex Egypti. Infra hoc explicatur v. 15. Is Rex videtur fuisse Apries, vel Vaphres, vel Ephre. **¶** Magna alis. Magnus hic erat, sed minor Babylonio; ideòque non ita magnificis verbis hic extol- litur ut ille supra v. 3. **¶** Multisque plumis. i. e. Militibus innumeris: exercitus & populos varios sub se habens. **¶** Vinea ista (i. e. Sedecias) quasi mit- tens, &c. **וְיָקַח אֶת צִמְרֵתוֹ וְיָגֵן** Congregavit, vel collegit, (vel, flex- it, Ca. Pi. sic Mo. G. anhelavit, Ti. applicuit, JT. Calv. V. incurvavit, Ch. implicata erat, o. circumvolvit, Sy. ag- glutinavit, Ar.) radices suas ad eam, M. P. Calv. Ab ipso firmitatem petiit; ad ejus clientelam conferre se vo- luit, 2. Reg. 24. 7. 2. Par. 36. 13. Jer. 37. 7. Fœdus pepigit cum eo. **¶** Ut irrigaret eam de, &c. **וְיָקַח אֶת צִמְרֵתוֹ וְיָגֵן** Lineis plantationis suæ, P. de lineis, &c. Mo. in lineis, &c. i. e. in loco ubi plantata erat. Ab are- is, &c. M. ex areolis, &c. JT. Pi. V. Hæc verba pen- dent à verbo flexit: [hoc modo, Flexit radices suas ad illam, — ex areolis, &c.] Ex elcibus, &c. Ti. V. vel, sil- cis, &c. V. Calv. i. e. Ea spe ut auxiliares copias mag- nas ab ipso acciperet. Videtur alludere ad Nilum, qui

^p V. sim. qui Egyptum irrigat immixtus in agros per fossas P.
^{Calv.} Jun. Ut commoditatibus & deliciis Egypti animum exple-
^{Jun.} ret. Verbum ^{רָקַע} [radix ^{רָקַע}], quod hic ver-
^{G.} tunt, ut irrigaret, de qua voce alibi dictum,] non ir-
^{† Me. ex La.} rigare tantum, sed sæpe & pinguefacere, significat; su-
^{Jun.} miturque hic pro, conferere.

^{† Me. ex La.} 8. In terra bona, &c.] i.e. Fertili, nempe Judæa: com-
^{Jun.} modè ad ferendum fructus, & dignitatem comparan-
^{La. sim.} dam; nec opus habebat ampliori commoditate. Sic
^{Me.} fuit dum paruit Babylonio. Non itaque defecit Sedecias
^{Tex La.} ad Pharaonem ex inopia, vel Regni oppressione,
^{G. sim.} quia benignè habebatur à Nabuch. sed ex mera su-
^{Calv.} perbia & ambitione. Repetit quæ dixerat, ut ex be-
^{Jun.} neficiorum magnitudine gravior sit culpa animi in-
^{G. sim.} grati.

^{Calv.} 9. Ergone, &c. ^{רָקַע}] An prosperaretur?] T. vel, pro-
^{V. ex He.} sperabitur? Pi. sim. Calv. sub. vitis ista, Pi. Num pro-
^{G.} sperare cedit? P. sub. ei, nempe vitis, V. Admirativè le-
^{V. La.} gendum est, subintellecto ^{הָאֵל}. Fierine poterat ut Deus
^{Idem.} res prosperas daret & ingrato & perfido? Fides servan-
^{Me.} da jure gentium, etiam ad quam belli aliquā necessitate
^{G.} deventum est. Vide de J. B. & P. 3. 19. 11. At Se-
^{V. La.} decias præter fidem etiam beneficiis erat obligatus,
^{Idem.} omnia sua Babylonio debens. ¶ Nonne radices
^{Me.} ejus evellat?] Nempe aquila illa prior^b, ut scilicet a-
^{G.} liò transferat. Statum ejus evertet Babylonius.

^{V. La.} ¶ Et, &c. ^{וְהָאֵל}] Et fructum ejus succidet, vel excidet, (vel, de-
^{G. sim.} cerpet, M. Ti. Ca. vel, succidet? Calv. Excidet liberos Se-
^{Jun.} decias *.) & siccabit, P. (vel, & arefcet, Mo. ut arefcet,
^{G.} Ti. sic M. Pi. & arefcet ipsa vinea, G. ut sicca fiat?] T.)
^{Idem.} omnes (vel, & omnes, Ti. sic M. vel, omnibus, JT. Pi.) fron-
^{Me.} des (vel, rami, Ti. vel, frondibus, JT. Pi. vel, palmites,
^{G.} i. e. Principes & populares,) germinis ejus, vel sui, are-
^{Calv.} fcet, Mo. vel, siccabit, P. exarefcet illa, Pi. emarcescant, M.
^{Jun.} Ti. vel, exsiccabitur, JT. scilicet germen ejus: vel, are-
^{G.} fcet pariter. Arefcere est, succum vividum amittere, tabe-
^{Idem.} scere, ut solent qui in misera sunt servitute. Al. ut, are-
^{Me.} fcatis omnibus ejus vitium ramis, exarefcet? Ca. & siccabit
^{G.} omnes surculos germinis ipsius, ut arefcet? Calv. Sumit
^{Calv.} Ezechiel principium illud, vitem illam non potuisse ali-
^{Jun.} ter servari quàm auxilio aquilæ quæ ipsam plantaverat.

^{Calv.} ¶ Et, &c. ^{וְהָאֵל}] Et non (vel, Idque non, M. Ti. Pi. vel, Et
^{G.} annon, JT.) in, vel cum, brachio grandi (vel, magnâ po-
^{Idem.} tentiâ, Ti. sim. M. V.) & in populo multo ad tollendum
^{Me.} (vel, ad evellendum, P. ut tollat, Ti. sim. M. extirpaturus
^{G.} est, JT. qui auferet, Pi.) eam à radicibus suis, Mo. P. &c.
^{Calv.} vel, radicitus, Ti. vel, radicitus? JT. sub. veniet, G. ex Ch.
^{Jun.} Non opus illi erit totis Regni sui viribus uti adversus
^{G.} Regem tam impotentem^k, quia Dominus istum in ma-
^{Idem.} num illius tradet.

^{Calv.} 10. Ecce, plantata, &c.] Sub. opinione suâ: q. d. Vi-
^{Jun.} detur sibi bene esse plantata. Esto; bene plantata
^{G.} erat, G. loco irriguo & fertili, suis & alienis opibus
^{Idem.} firmata est: non ergo est quod metuat. ¶ Ventus
^{Me.} urens, ^{וְהָאֵל} Orientalis, Pi. Calv. G. &c. i. e. Baby-
^{G.} lonius: sic dictus, vel, i. quod Babylon sita est ad Ori-
^{Calv.} entem aquilonarem respectu Judææ P; vel, 2. quod iste
^{Jun.} ventus corrumpebat in illa regione fruges, & diffrin-
^{G.} gebat cedros & naves; ideòque sæpe in malum sumit-
^{Idem.} tur. ¶ In areis, &c.] i. e. In ipsomet loco ubi
^{Me.} plantata est, & irrigari debet. Apud Jerichuntem
^{G.} capietur. Quamvis habeat sulcos unde sperat per-
^{Calv.} petuum humorem. Exarefcet in iis vestigiis quibus
^{Jun.} confidebat; ac ferme rerum ipsarum operâ à quibus
^{G.} defensionem sperabat sibi affuturam. Imò, cum areo-
^{Idem.} lis, &c. i. e. cum ipsa regione Judæa, in qua plantata
^{Me.} erat.

^{Calv.} 12. Nescitis quid ista significant?] Quæ de aquilis dixi.
^{Jun.} Stuporem illis objicit & judicii defectum. ¶ Ecce,
^{G.} venit, &c.] Hoc est apologi ^{ἐμπόδιον}, (accommodatio c.
^{Idem.} ¶ Assumet (vel, & cepit, G. sic Pi. &c.) regem] Jechoni-
^{Me.} am d. ¶ Adduxit] Adduxit. Sic & Chaldæus hæc
^{G.} omnia per præterita vertit.

^{Calv.} 13. Tollet (tulit, G. sim. JT. Pi. &c.) de semine regni]
^{Jun.} Sedechiam, patrum Jechoniæ. ¶ Fædus] Nem-
^{G.} pe inæquale, quo Sedecias imperata quædam facere te-
^{Idem.} neretur: ut regnet, sed sibi sit vestrigalis. ¶ Jus-

^{Calv.} jurandum] Coegit eum jurare: quod vel solum suffice-
^{Jun.} re debebat ad eum retinendum in fide. ¶ Fortes]
^{G.} Vel, potentes, G. Velut obsides fœderis. Confangui-
^{Idem.} neos & fratres Sedeciæ: quos defectione suâ in mor-
^{Me.} tem exposuit. Vel, hos tulit ut vires Regni debili-
^{G.} taret.

^{Calv.} 14. Ut sit (vel, esset, P. M.) regnum humile] Id pro-
^{Jun.} fitetur Babylonius: non astutè egit, sed sincerè & in-
^{G.} genuè; proposuit ei conditiones, & quidem tolerabiles:
^{Idem.} videbat utile esse & Regi & toti populo, contineri sub
^{Me.} aliqua moderatione. Quò sceleratior erat Sedecias,
^{G.} qui se extulit in suam perniciem. ¶ Sed, &c. ^{וְהָאֵל}] Ad custodiendum pactum ejus, ad
^{Calv.} astandum ei, Mo. Sed custodiret—ut (vel, &, M.) staret
^{Jun.} in eo, P. M. Ut illo velut fræno Judæa retineretur in
^{G.} obsequio P. Ut observando fædus suum (i. e. promissio-
^{Idem.} nes factas in fœdere: vel, ejus, Pi.) staret, JT. vel, con-
^{Me.} sisteret, Pi.

^{Calv.} 15. Equos] Quibus maximè valebat Egyptus, Deut.
^{Jun.} c. 17. v. 16. ¶ Numquid effugiet?] An impunè
^{G.} feret rupta fœdera? Quoniam tanta erat fœderum
^{Idem.} sanctitas, ut non posset convelli, quin labefactaretur
^{Me.} societas hominum, hinc illa etiam profanis gentibus
^{G.} persuasio, fœdifragos non fore impunitos. Convel-
^{Calv.} lebat Sedechias jura omnia, tum, i. humana, quodd, be-
^{Jun.} neficium à Babylonio acceptum negligens, à jure teme-
^{G.} re discederet; tum, 2. Divina, quodd jusjurandum no-
^{Idem.} mine Dei præstitum perumperet.

^{Calv.} 16. In loco regis, &c.] In urbe Regia, Babylone, ut
^{Jun.} jam sequitur.

^{Calv.} 17. Et non, &c. ^{וְהָאֵל}] Et non, vel
^{Jun.} Neque, in exercitu magno & in multitudine multa faciet,
^{G.} vel facturus est, (sub. quicquam, JT.) cum eo Pharaon in
^{Idem.} prælio, Calv. sic P. Mo. JT. Pi. Quicquid Pharaon con-
^{Me.} tur, quamvis ingentes copias adducat, nihil proficiet:
^{G.} non juvabit Sedeciam: vel, non præliabitur cum eo
^{Calv.} adversus Nebuchadn. Vel, quicquam ei efficiet, &c. Ti.
^{Jun.} ei subveniet, &c. Ca. simil. M. magnificatus est ipsum
^{G.} Parho in bello, i. e. Nunquam efficiet ut Sedecias magni-
^{Idem.} ficè gerat se in Regem Babyloniæ. Sic ^{וְהָאֵל} accipio ut
^{Me.} Deut. 32. 6. Vel, faciet (vel, geret, Sy. Ar.) contra
^{G.} eum, Ch. o. G. Ar. (vel, cum eo, Sy.) Pharaonem præli-
^{Calv.} um; nempe Chaldæus. Non opus erit ut totis viribus
^{Jun.} Regni cum Egyptio certet: nam Egyptius audito ejus
^{G.} adventu recedet. Potest certè hic locus tam de Ze-
^{Idem.} decia quàm de Rege Babyl. accipi: nihil enim fecit Pha-
^{Me.} rao cum alterutro; nec illum juvavit, nec cum hoc pro-
^{G.} fecit, quia coactus est celeriter se recipere in suos fines.
^{Calv.} ¶ In jaculo, &c. ^{וְהָאֵל}] Quum, vel dum, effuderit (vel, diffundet, JT. sub. ille, JT.
^{Jun.} Pi. vel, sub. hostis, M. Rex Babyloniæ d: vel, funden-
^{G.} do, Calv. in effundere, V. in effundendo, Mo.) aggerem, &
^{Idem.} extruxerit (vel, in edificando, Mo. sim. Calv. & quum ex-
^{Me.} struet, JT.) vallum, (vel, turrim ligneam, Mo. munition-
^{G.} nem, M. sim. JT. Pi. V.) ut succidant (vel, ad excinden-
^{Calv.} dum, JT. V. &c. ad exterminandum, M.) animas multas,
^{Jun.} P. i. e. homines*, in urbe. Referri hoc debet ad Ne-
^{G.} buchadn. qui coepit aggeres extruere contra Hierof.
^{Idem.} cum Pharaon exercitum eduxit. Al. In jaculo aggeris—
^{Me.} (sub. satis erit virium ad urbem capiendam. Non majo-
^{G.} ribus copiis opus est quàm castra ad urbem posita capi-
^{Calv.} ant.) ut interficiat animas, &c. Telis primum, deinde,
^{Jun.} urbe captâ, gladiis.

^{Calv.} 18. Et, ecce, dedit (vel, Atqui dederat, G.) manum su-
^{Jun.} am] Firmando fœderi, ut moris erat. Vide ad Jer.
^{G.} 50. 15. Dedit manum, vel, i. Pharaoni; vel, 2. Na-
^{Idem.} buchodonofori, in confirmationem fidei. Solemus
^{Me.} enim datis dextris manuumque contactu confirmare
^{G.} fœdus. Vide hic quàm velit Deus servari fidem eti-
^{Calv.} am hosti, eique infideli; quàmque perfidiam ulciscen-
^{Jun.} tur.

^{Calv.} 19. Juramentum, &c. ^{וְהָאֵל}] Juramentum me-
^{Jun.} um, Mo. P. &c. Suum appellat Deus, i. quia ex Dei
^{G.} consilio hæc ita gesta fuerant à Nebuchadn. 2. Quia
^{Idem.} nomine Dei interposito vel invocato factum est, ut
^{Me.} patet ex 2 Par. ult. 13. 3. Quia non hominibus tan-
^{G.} tum, sed & Deo, præstatur, qui propterea acerrimus
^{Calv.} est vindex perjurii; & juramenti hujus assertor futu-
^{Jun.} rus erat. ¶ In caput ejus] Metaphora à telis, quæ
^{G.} in

in capita mittentium retorquentur v. Faciam ut illi male vertat^a.

20. Et expandam super eum rete meum] Mittam in animum Chaldaeorum ut periequantur eum, quem tandem assequentur v. Vide supra 12. 13. infra 32. 33.

21. Omnes profugi (vel, fugitivi, P. Ti.) ejus] Comit-tes fugæ^a. Significat milites dissipandos fore^b.

22. Et sumam (vel, tollam, M. P.) ego] Ego emphasin habet^c; ut ostendat Deus se solum auctorem esse hujus beneficii, idque ex mera gratia, citra ullam dignitatem nostram, aut ullius creaturæ adjumentum^d. Opponit se Deus Nabuchodonosori. Ille plantavit, v. 5. & ego plantabo^e: sed melius mihi res succedet quam illi^f. ¶ De, &c. "וְגִבְרִית"] De summitate, vel summo ramo, (vel, de ramis, G.) cedri, &c. Mo. P. M. &c. scil. frondem aliquam; Principem è Regia Davidis familia^g. Intellige vel, 1. Zorobab^h. Sed huic sequentia non competunt, nisi valde hyperbolicè intelliganturⁱ. Vel, 2. & præcipuè, Christum^k. De restitutione gentis & Regni hîc differit; cujus quidem exordium erat in reditu & exstructione Templi, complementum verò in Christo, ad quem haud dubiè spectat hæc prophetia: ideòque hujusmodi promissiones comprehendunt totum illud tempus à reditu populi usque ad finem Regni Christi, in ultimo die^l. ¶ Et ponam] Sub. in locum ejus, M. [Sensus, q. d.] Multos populi in suis sedibus collocabo. Melius mihi res succedet quam Nabuchodonosori^m. ¶ De vertice (vel, summitate, M.) ramorum (vel, ramorum tenerorum, Mo. J. T. &c. novellarum plantarum, P.) ejus tenerum (sub. ramum, vel surculum, M. Ti. Pi. &c.) distringam, "וְקָשָׁה"] Exscindam, Mo. P. &c. decerpam, M. Ti. Pi. [Alii locum sic reddunt;] Decerpamque ex ejus surculorum cacumine flagellum deponam, Ca. De summis ramis ejus teneris tenerum unum auferam; nempe è captivitate. Summi rami sunt, qui erant de domo Davidica; teneri, quia viribus exiguisⁿ. Germen hoc tenellum dicitur, ut intelligatur quàm propè à perniciè abfuerit Ecclesia Dei, nisi illud decerpens Pater in Ecclesia sua conservasset^o. Christum hîc vocat ramum; & sublimem, respectu decreti Dei, quo Christus semper fuit cælo & terrâ excellentior; & tenerum, ob contemptibile exordium Regni ejus^p. ¶ Plantabo super montem excelsum & eminentem; ita Ti. "וְעָלָה"] Et elevatum, Mo. P. vel, aggestum, J. T. Pi. cumulosum, M. cumulatam, vel tumulatam, V. instar cumuli elevatum, M. V. Summitas enim montis est instar cumuli, seu tumuli^q. i. e. Hierosolymis, cujus urbis pars magna montana^r: vel, super Sionem^s; quem, licet humilis esset inter colles, sublimem vocat, quia dignitate supereminet omnem mundi altitudinem, & in eo eminuit Dei gloria, quæ conspecta fuit usque ad ultimos terræ fines^t. Per montem spiritualiter intelligit Ecclesiam^u: cujus conditio hîc significatur, 1. situ, quia, ut mons, excelsa est; 2. curatione, quia, ut mons, aggesta est, i. e. quam curat Deus & accumulatur indies novis beneficiis^v.

23. Erumpet in germen, & faciet fructum] i. e. Fiet arbor producens ramos^w. E cordis germine optimos proferet fructus pietatis. Verè hoc dictum de Zorobabele^x. Imò de Christo^y. q. d. Faciet homines fideles, beatos & sanctos^z. Progignet membra Ecclesiæ, & fructificabit in singulis membris, quæ totidem sunt creaturæ Dei formatæ ad bona opera, Eph. 2. 10^a. ¶ Et erit in cedrum magnam] Per illum gens Judæa potens erit^b. Fiet magnus Rex & dominus^c. ¶ Habitabunt sub ea (cedro, vel, sub eo, nempe ramo^d,) omnes volucres, & universum volatile sub umbra, &c.] i. e. Sub potestate & protectione ejus^e. Sub ejus tutelam se conferent. Similis locutio Dan. 4. 12, 21. [al. 9, 18.] Vide dicta Matt. 13. 32. Omnes volucres, i. e. gentes aliæ, & in his Nabathæi, 1 Mac. 5^f. Omnium tribuum Israël, & spiritualiter omnes electi^g; tum ex Judæis, tum etiam ex Gentibus^h. Reges ac populiⁱ, ac præsertim Sancti; quia cœlestia cogitant, & è terrâ ad cœlum evolant^j. Ostendit hoc Regnum fore in salutem & commune bonum populi^k. Hoc non potest de Zorobabele intelligi, qui nec Rex magnus fuit, nec omnes volucres, i. e. orbis incolæ, imò nec omnes filios Israël, ad se collegit. Ergò de Christo accipiendum est^l.

24. Et scient (vel, ita experientur, Pi.) omnia ligna]

Vel, arbores, Pi. G. &c. i. e. Vel, gentes^m; vel, Regesⁿ. G. L. Me. & proceres: prosequitur enim metaphoram^o. ¶ Hæc

miliavi (i. e. deprimam: Præterita enim hæc futuri habent sensum^p.) lignum sublime] i. e. Vel, 1. Babylo-

nios^q: de quibus rectè loquitur, quia sub iis vivebat^r. Vel, 2. Regnum Sedeciæ^s: qui se extulerat^t, & videtur jam florere & superbire^u. Vel, 3. Judæos^v: quos Deus exaltaverat, qui etiam Legis & Prophetarum gloriâ florebant^w. Vel, 4. omnia mundi Imperia & Principatus, qui scilicet Christi Regno se opponunt^x.

10 Vel, 5. Regnum Diaboli^y. ¶ Et exaltavi (i. e. erigam^z.) lignum humile] i. e. Vel, 1. Judæos depresso^a. Vel, 2. Regnum Jechoniæ, tunc captivum^b. Vel, 3. Gentes, quæ arida ligna erant. Vide Esa. 56. 3^d. Vel, 4. Regnum Christi^c. ¶ Siccavi] Arefaciam, i. e. suis opibus spoliabo^d. ¶ Viride] i. e. Succulentum^e, quod diu floruit^f. ¶ Frondere feci lignum aridum] Quæ destructa fuere restituiam, opesque ipsis dabo^g. Eadem sententia hoc membro repetitur per

20 "וְעָלָה"] [quæ erat in membro præcedente.] ¶ Et feci] i. e. Faciam certissimè^h.

¶ Et exaltavi (i. e. erigamⁱ.) lignum humile] i. e. Vel, 1. Judæos depresso^j. Vel, 2. Regnum Jechoniæ, tunc captivum^k. Vel, 3. Gentes, quæ arida ligna erant. Vide Esa. 56. 3^d. Vel, 4. Regnum Christi^l. ¶ Siccavi] Arefaciam, i. e. suis opibus spoliabo^m. ¶ Viride] i. e. Succulentumⁿ, quod diu floruit^o. ¶ Frondere feci lignum aridum] Quæ destructa fuere restituiam, opesque ipsis dabo^p. Eadem sententia hoc membro repetitur per

20 "וְעָלָה"] [quæ erat in membro præcedente.] ¶ Et feci] i. e. Faciam certissimè^q.

¶ Et exaltavi (i. e. erigam^r.) lignum humile] i. e. Vel, 1. Judæos depresso^s. Vel, 2. Regnum Jechoniæ, tunc captivum^t. Vel, 3. Gentes, quæ arida ligna erant. Vide Esa. 56. 3^d. Vel, 4. Regnum Christi^u. ¶ Siccavi] Arefaciam, i. e. suis opibus spoliabo^v. ¶ Viride] i. e. Succulentum^w, quod diu floruit^x. ¶ Frondere feci lignum aridum] Quæ destructa fuere restituiam, opesque ipsis dabo^y. Eadem sententia hoc membro repetitur per

20 "וְעָלָה"] [quæ erat in membro præcedente.] ¶ Et feci] i. e. Faciam certissimè^z.

¶ Et exaltavi (i. e. erigam^a.) lignum humile] i. e. Vel, 1. Judæos depresso^b. Vel, 2. Regnum Jechoniæ, tunc captivum^c. Vel, 3. Gentes, quæ arida ligna erant. Vide Esa. 56. 3^d. Vel, 4. Regnum Christi^d. ¶ Siccavi] Arefaciam, i. e. suis opibus spoliabo^e. ¶ Viride] i. e. Succulentum^f, quod diu floruit^g. ¶ Frondere feci lignum aridum] Quæ destructa fuere restituiam, opesque ipsis dabo^h. Eadem sententia hoc membro repetitur per

20 "וְעָלָה"] [quæ erat in membro præcedente.] ¶ Et feci] i. e. Faciam certissimèⁱ.

¶ Et exaltavi (i. e. erigam^j.) lignum humile] i. e. Vel, 1. Judæos depresso^k. Vel, 2. Regnum Jechoniæ, tunc captivum^l. Vel, 3. Gentes, quæ arida ligna erant. Vide Esa. 56. 3^d. Vel, 4. Regnum Christi^m. ¶ Siccavi] Arefaciam, i. e. suis opibus spoliaboⁿ. ¶ Viride] i. e. Succulentum^o, quod diu floruit^p. ¶ Frondere feci lignum aridum] Quæ destructa fuere restituiam, opesque ipsis dabo^q. Eadem sententia hoc membro repetitur per

20 "וְעָלָה"] [quæ erat in membro præcedente.] ¶ Et feci] i. e. Faciam certissimè^r.

CAP. XVIII.

2. QUID est, "מַה לָּכֶם"] Quid vobis est, J. T. Pi. sic Calv. q. d. Quæ causa hujus criminationis?

30 producite, si potestis^a. ¶ Quid, &c. "וְיִשְׁמְרוּ"] Vos (vel, heus vos, J. T. Pi.) parabolizantes parabolam istam, V. fim. Calv. vel, ut parabolicè loquamini, P. qui (vel, cur, V. quod, Calv.) utimini proverbio hoc, Pi. V. fim. J. T. q. d. Calumniam hanc non clām inter vos miffatis, sed impudenter coram Jehova pronunciatis, & in os vulgi inseritis. Calumniæ hujus indignitatem ostendit à personis, quod non impii ex Gentibus, sed Judæi ipsi, eam prædicabant^b. ¶ In terra Israël, "וּבְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל"] Super terram, &c. P. Calv. de terra, &c. V. J. T. Pi. &c. i. e. de ejus desolatione futura^c. ¶ Patres (i. e. V. Majores nostri^d; Jeroboam & Manasses, propter quos Israelem affligendum fore audierant^e;) comederunt (vel, comederunt, Mo.) uvam acerbam, (vel, labruscam, M. Ti. omphacen, J. T. Pi. i. e. uvam immaturam^f;) & dentes filiorum (i. e. nostri^g;) obstupescunt^h. Ità P. M. Ti. &c. obstupescuntⁱ. Mo. stupidi sunt^j. V. hebetantur^k. Pi. Stupor hic five offensio dentium ex acerbitate fit^l. Comedere omphacen idem valet quoddam causam dare dentium stupori^m. Calv. Sensus, Majores peccaverunt, nepotes luunt pœnas iis debitasⁿ. Adagium hoc & antiquissimum erat, ab ipso, ut videtur, rerum exordio, ex occasione peccati Adami^o; & frequens illis [Ezechielis] temporibus, ut apparet Jer. 31. 29. simile illi Horatiano, Delicta majorum immeritus lues, Romane. Volebant credi innocentes, cum minimè tales essent^p. Hoc corruptæ naturæ testimonium est, quod studemus, quantum in nobis est, culpam longè à nobis rejicere, & aliò transferre, & protervè cum ipso Deo rixari. Cavillandi occasionem ex eo sumpserunt, quod Prophetæ ipsis etiam patrum scelera objicerent, &c. Sed sic solent impii Deo illudere, & calumniari sermonem ejus, indèque materiam jocandi quærere^q. Hoc genere calumniæ erant, 1. in Deum & administrationem ejus injuriæ & blasphemie; 2. in majores suos inofficiosi; 3. in seipsis hypocritæ, qui se ab omni peccato abstergerent, &c.^r

40 ¶ Vivo ego] Est "אֲנִי חַיִּים", pro, Ne vivam^s. ¶ Si eris, &c. "וְאִם יִהְיֶה לָּכֶם יִשְׂרָאֵל"] Si erit (vel, licebit, Pi.) vobis (vel, inter vos, M.) ultra, vel amplius, parabolizare, &c. Mo. vel, ut parabolicè loquamini, &c. P. vel, uti (vel, qui utatur, M. unde utamini, J. T.) proverbio hoc, Pi. Non erit inter vos ultra, &c. Ti. Non quoddam respuerint^t: sed vel, 1. quia vos è medio tollam^u; & si utamini, severè puniam^v. Profligatâ gente vestrà, & servatis tantum reliquiis electis, impiorum ora occludam^w. Vel, 2. quia reipsa apparebit toti mundo vos esse sceleratos, & justas dare pœnas; adeòque excutiam vobis hanc jactantiam^x. Vel, 3. quia reipsa contrarium ostendam^y; & efficiam ut unusquisque aut propter suam iniquitatem moriatur, aut ob suam justiti-

50 ¶ Vivo ego] Est "אֲנִי חַיִּים", pro, Ne vivam^z. ¶ Si eris, &c. "וְאִם יִהְיֶה לָּכֶם יִשְׂרָאֵל"] Si erit (vel, licebit, Pi.) vobis (vel, inter vos, M.) ultra, vel amplius, parabolizare, &c. Mo. vel, ut parabolicè loquamini, &c. P. vel, uti (vel, qui utatur, M. unde utamini, J. T.) proverbio hoc, Pi. Non erit inter vos ultra, &c. Ti. Non quoddam respuerint^a: sed vel, 1. quia vos è medio tollam^b; & si utamini, severè puniam^c. Profligatâ gente vestrà, & servatis tantum reliquiis electis, impiorum ora occludam^d. Vel, 2. quia reipsa apparebit toti mundo vos esse sceleratos, & justas dare pœnas; adeòque excutiam vobis hanc jactantiam^e. Vel, 3. quia reipsa contrarium ostendam^f; & efficiam ut unusquisque aut propter suam iniquitatem moriatur, aut ob suam justiti-

60 ¶ Vivo ego] Est "אֲנִי חַיִּים", pro, Ne vivam^g. ¶ Si eris, &c. "וְאִם יִהְיֶה לָּכֶם יִשְׂרָאֵל"] Si erit (vel, licebit, Pi.) vobis (vel, inter vos, M.) ultra, vel amplius, parabolizare, &c. Mo. vel, ut parabolicè loquamini, &c. P. vel, uti (vel, qui utatur, M. unde utamini, J. T.) proverbio hoc, Pi. Non erit inter vos ultra, &c. Ti. Non quoddam respuerint^h: sed vel, 1. quia vos è medio tollamⁱ; & si utamini, severè puniam^j. Profligatâ gente vestrà, & servatis tantum reliquiis electis, impiorum ora occludam^k. Vel, 2. quia reipsa apparebit toti mundo vos esse sceleratos, & justas dare pœnas; adeòque excutiam vobis hanc jactantiam^l. Vel, 3. quia reipsa contrarium ostendam^m; & efficiam ut unusquisque aut propter suam iniquitatem moriatur, aut ob suam justiti-

70 ¶ Vivo ego] Est "אֲנִי חַיִּים", pro, Ne vivamⁿ. ¶ Si eris, &c. "וְאִם יִהְיֶה לָּכֶם יִשְׂרָאֵל"] Si erit (vel, licebit, Pi.) vobis (vel, inter vos, M.) ultra, vel amplius, parabolizare, &c. Mo. vel, ut parabolicè loquamini, &c. P. vel, uti (vel, qui utatur, M. unde utamini, J. T.) proverbio hoc, Pi. Non erit inter vos ultra, &c. Ti. Non quoddam respuerint^o: sed vel, 1. quia vos è medio tollam^p; & si utamini, severè puniam^q. Profligatâ gente vestrà, & servatis tantum reliquiis electis, impiorum ora occludam^r. Vel, 2. quia reipsa apparebit toti mundo vos esse sceleratos, & justas dare pœnas; adeòque excutiam vobis hanc jactantiam^s. Vel, 3. quia reipsa contrarium ostendam^t; & efficiam ut unusquisque aut propter suam iniquitatem moriatur, aut ob suam justiti-

¶ Vivo ego] Est "אֲנִי חַיִּים", pro, Ne vivam^u. ¶ Si eris, &c. "וְאִם יִהְיֶה לָּכֶם יִשְׂרָאֵל"] Si erit (vel, licebit, Pi.) vobis (vel, inter vos, M.) ultra, vel amplius, parabolizare, &c. Mo. vel, ut parabolicè loquamini, &c. P. vel, uti (vel, qui utatur, M. unde utamini, J. T.) proverbio hoc, Pi. Non erit inter vos ultra, &c. Ti. Non quoddam respuerint^v: sed vel, 1. quia vos è medio tollam^w; & si utamini, severè puniam^x. Profligatâ gente vestrà, & servatis tantum reliquiis electis, impiorum ora occludam^y. Vel, 2. quia reipsa apparebit toti mundo vos esse sceleratos, & justas dare pœnas; adeòque excutiam vobis hanc jactantiam^z. Vel, 3. quia reipsa contrarium ostendam^a; & efficiam ut unusquisque aut propter suam iniquitatem moriatur, aut ob suam justiti-

¶ Vivo ego] Est "אֲנִי חַיִּים", pro, Ne vivam^b. ¶ Si eris, &c. "וְאִם יִהְיֶה לָּכֶם יִשְׂרָאֵל"] Si erit (vel, licebit, Pi.) vobis (vel, inter vos, M.) ultra, vel amplius, parabolizare, &c. Mo. vel, ut parabolicè loquamini, &c. P. vel, uti (vel, qui utatur, M. unde utamini, J. T.) proverbio hoc, Pi. Non erit inter vos ultra, &c. Ti. Non quoddam respuerint^c: sed vel, 1. quia vos è medio tollam^d; & si utamini, severè puniam^e. Profligatâ gente vestrà, & servatis tantum reliquiis electis, impiorum ora occludam^f. Vel, 2. quia reipsa apparebit toti mundo vos esse sceleratos, & justas dare pœnas; adeòque excutiam vobis hanc jactantiam^g. Vel, 3. quia reipsa contrarium ostendam^h; & efficiam ut unusquisque aut propter suam iniquitatem moriatur, aut ob suam justiti-

¶ Vivo ego] Est "אֲנִי חַיִּים", pro, Ne vivamⁱ. ¶ Si eris, &c. "וְאִם יִהְיֶה לָּכֶם יִשְׂרָאֵל"] Si erit (vel, licebit, Pi.) vobis (vel, inter vos, M.) ultra, vel amplius, parabolizare, &c. Mo. vel, ut parabolicè loquamini, &c. P. vel, uti (vel, qui utatur, M. unde utamini, J. T.) proverbio hoc, Pi. Non erit inter vos ultra, &c. Ti. Non quoddam respuerint^j: sed vel, 1. quia vos è medio tollam^k; & si utamini, severè puniam^l. Profligatâ gente vestrà, & servatis tantum reliquiis electis, impiorum ora occludam^m. Vel, 2. quia reipsa apparebit toti mundo vos esse sceleratos, & justas dare pœnas; adeòque excutiam vobis hanc jactantiamⁿ. Vel, 3. quia reipsa contrarium ostendam^o; & efficiam ut unusquisque aut propter suam iniquitatem moriatur, aut ob suam justiti-

¶ Vivo ego] Est "אֲנִי חַיִּים", pro, Ne vivam^p. ¶ Si eris, &c. "וְאִם יִהְיֶה לָּכֶם יִשְׂרָאֵל"] Si erit (vel, licebit, Pi.) vobis (vel, inter vos, M.) ultra, vel amplius, parabolizare, &c. Mo. vel, ut parabolicè loquamini, &c. P. vel, uti (vel, qui utatur, M. unde utamini, J. T.) proverbio hoc, Pi. Non erit inter vos ultra, &c. Ti. Non quoddam respuerint^q: sed vel, 1. quia vos è medio tollam^r; & si utamini, severè puniam^s. Profligatâ gente vestrà, & servatis tantum reliquiis electis, impiorum ora occludam^t. Vel, 2. quia reipsa apparebit toti mundo vos esse sceleratos, & justas dare pœnas; adeòque excutiam vobis hanc jactantiam^u. Vel, 3. quia reipsa contrarium ostendam^v; & efficiam ut unusquisque aut propter suam iniquitatem moriatur, aut ob suam justiti-

¶ Vivo ego] Est "אֲנִי חַיִּים", pro, Ne vivam^w. ¶ Si eris, &c. "וְאִם יִהְיֶה לָּכֶם יִשְׂרָאֵל"] Si erit (vel, licebit, Pi.) vobis (vel, inter vos, M.) ultra, vel amplius, parabolizare, &c. Mo. vel, ut parabolicè loquamini, &c. P. vel, uti (vel, qui utatur, M. unde utamini, J. T.) proverbio hoc, Pi. Non erit inter vos ultra, &c. Ti. Non quoddam respuerint^x: sed vel, 1. quia vos è medio tollam^y; & si utamini, severè puniam^z. Profligatâ gente vestrà, & servatis tantum reliquiis electis, impiorum ora occludam^a. Vel, 2. quia reipsa apparebit toti mundo vos esse sceleratos, & justas dare pœnas; adeòque excutiam vobis hanc jactantiam^b. Vel, 3. quia reipsa contrarium ostendam^c; & efficiam ut unusquisque aut propter suam iniquitatem moriatur, aut ob suam justiti-

¶ Vivo ego] Est "אֲנִי חַיִּים", pro, Ne vivam^d. ¶ Si eris, &c. "וְאִם יִהְיֶה לָּכֶם יִשְׂרָאֵל"] Si erit (vel, licebit, Pi.) vobis (vel, inter vos, M.) ultra, vel amplius, parabolizare, &c. Mo. vel, ut parabolicè loquamini, &c. P. vel, uti (vel, qui utatur, M. unde utamini, J. T.) proverbio hoc, Pi. Non erit inter vos ultra, &c. Ti. Non quoddam respuerint^e: sed vel, 1. quia vos è medio tollam^f; & si utamini, severè puniam^g. Profligatâ gente vestrà, & servatis tantum reliquiis electis, impiorum ora occludam^h. Vel, 2. quia reipsa apparebit toti mundo vos esse sceleratos, & justas dare pœnas; adeòque excutiam vobis hanc jactantiamⁱ. Vel, 3. quia reipsa contrarium ostendam^j; & efficiam ut unusquisque aut propter suam iniquitatem moriatur, aut ob suam justiti-

¶ Vivo ego] Est "אֲנִי חַיִּים", pro, Ne vivam^k. ¶ Si eris, &c. "וְאִם יִהְיֶה לָּכֶם יִשְׂרָאֵל"] Si erit (vel, licebit, Pi.) vobis (vel, inter vos, M.) ultra, vel amplius, parabolizare, &c. Mo. vel, ut parabolicè loquamini, &c. P. vel, uti (vel, qui utatur, M. unde utamini, J. T.) proverbio hoc, Pi. Non erit inter vos ultra, &c. Ti. Non quoddam respuerint^l: sed vel, 1. quia vos è medio tollam^m; & si utamini, severè puniamⁿ. Profligatâ gente vestrà, & servatis tantum reliquiis electis, impiorum ora occludam^o. Vel, 2. quia reipsa apparebit toti mundo vos esse sceleratos, & justas dare pœnas; adeòque excutiam vobis hanc jactantiam^p. Vel, 3. quia reipsa contrarium ostendam^q; & efficiam ut unusquisque aut propter suam iniquitatem moriatur, aut ob suam justiti-

¶ Vivo ego] Est "אֲנִי חַיִּים", pro, Ne vivam^r. ¶ Si eris, &c. "וְאִם יִהְיֶה לָּכֶם יִשְׂרָאֵל"] Si erit (vel, licebit, Pi.) vobis (vel, inter vos, M.) ultra, vel amplius, parabolizare, &c. Mo. vel, ut parabolicè loquamini, &c. P. vel, uti (vel, qui utatur, M. unde utamini, J. T.) proverbio hoc, Pi. Non erit inter vos ultra, &c. Ti. Non quoddam respuerint^s: sed vel, 1. quia vos è medio tollam^t; & si utamini, severè puniam^u. Profligatâ gente vestrà, & servatis tantum reliquiis electis, impiorum ora occludam^v. Vel, 2. quia reipsa apparebit toti mundo vos esse sceleratos, & justas dare pœnas; adeòque excutiam vobis hanc jactantiam^w. Vel, 3. quia reipsa contrarium ostendam^x; & efficiam ut unusquisque aut propter suam iniquitatem moriatur, aut ob suam justiti-

¶ Vivo ego] Est "אֲנִי חַיִּים", pro, Ne vivam^y. ¶ Si eris, &c. "וְאִם יִהְיֶה לָּכֶם יִשְׂרָאֵל"] Si erit (vel, licebit, Pi.) vobis (vel, inter vos, M.) ultra, vel amplius, parabolizare, &c. Mo. vel, ut parabolicè loquamini, &c. P. vel, uti (vel, qui utatur, M. unde utamini, J. T.) proverbio hoc, Pi. Non erit inter vos ultra, &c. Ti. Non quoddam respuerint^z: sed vel, 1. quia vos è medio tollam^a; & si utamini, severè puniam^b. Profligatâ gente vestrà, & servatis tantum reliquiis electis, impiorum ora occludam^c. Vel, 2. quia reipsa apparebit toti mundo vos esse sceleratos, & justas dare pœnas; adeòque excutiam vobis hanc jactantiam^d. Vel, 3. quia reipsa contrarium ostendam^e; & efficiam ut unusquisque aut propter suam iniquitatem moriatur, aut ob suam justiti-

¶ Vivo ego] Est "אֲנִי חַיִּים", pro, Ne vivam^f. ¶ Si eris, &c. "וְאִם יִהְיֶה לָּכֶם יִשְׂרָאֵל"] Si erit (vel, licebit, Pi.) vobis (vel, inter vos, M.) ultra, vel amplius, parabolizare, &c. Mo. vel, ut parabolicè loquamini, &c. P. vel, uti (vel, qui utatur, M. unde utamini, J. T.) proverbio hoc, Pi. Non erit inter vos ultra, &c. Ti. Non quoddam respuerint^g: sed vel, 1. quia vos è medio tollam^h; & si utamini, severè puniamⁱ. Profligatâ gente vestrà, & servatis tantum reliquiis electis, impiorum ora occludam^j. Vel, 2. quia reipsa apparebit toti mundo vos esse sceleratos, & justas dare pœnas; adeòque excutiam vobis hanc jactantiam^k. Vel, 3. quia reipsa contrarium ostendam^l; & efficiam ut unusquisque aut propter suam iniquitatem moriatur, aut ob suam justiti-

¶ Vivo ego] Est "אֲנִי חַיִּים", pro, Ne vivam^m. ¶ Si eris, &c. "וְאִם יִהְיֶה לָּכֶם יִשְׂרָאֵל"] Si erit (vel, licebit, Pi.) vobis (vel, inter vos, M.) ultra, vel amplius, parabolizare, &c. Mo. vel, ut parabolicè loquamini, &c. P. vel, uti (vel, qui utatur, M. unde utamini, J. T.) proverbio hoc, Pi. Non erit inter vos ultra, &c. Ti. Non quoddam respuerintⁿ: sed vel, 1. quia vos è medio tollam^o; & si utamini, severè puniam^p. Profligatâ gente vestrà, & servatis tantum reliquiis electis, impiorum ora occludam^q. Vel, 2. quia reipsa apparebit toti mundo vos esse sceleratos, & justas dare pœnas; adeòque excutiam vobis hanc jactantiam^r. Vel, 3. quia reipsa contrarium ostendam^s; & efficiam ut unusquisque aut propter suam iniquitatem moriatur, aut ob suam justiti-

¶ Vivo ego] Est "אֲנִי חַיִּים", pro, Ne vivam^t. ¶ Si eris, &c. "וְאִם יִהְיֶה לָּכֶם יִשְׂרָאֵל"] Si erit (vel, licebit, Pi.) vobis (vel, inter vos, M.) ultra, vel amplius, parabolizare, &c. Mo. vel, ut parabolicè loquamini, &c. P. vel, uti (vel, qui utatur, M. unde utamini, J. T.) proverbio hoc, Pi. Non erit inter vos ultra, &c. Ti. Non quoddam respuerint^u: sed vel, 1. quia vos è medio tollam^v; & si utamini, severè puniam^w. Profligatâ gente vestrà, & servatis tantum reliquiis electis, impiorum ora occludam^x. Vel, 2. quia reipsa apparebit toti mundo vos esse sceleratos, & justas dare pœnas; adeòque excutiam vobis hanc jactantiam^y. Vel, 3. quia reipsa contrarium ostendam^z; & efficiam ut unusquisque aut propter suam iniquitatem moriatur, aut ob suam justiti-

¶ Vivo ego] Est "אֲנִי חַיִּים", pro, Ne vivam^a. ¶ Si eris, &c. "וְאִם יִהְיֶה לָּכֶם יִשְׂרָאֵל"] Si erit (vel, licebit, Pi.) vobis (vel, inter vos, M.) ultra, vel amplius, parabolizare, &c. Mo. vel, ut parabolicè loquamini, &c. P. vel, uti (vel, qui utatur, M. unde utamini, J. T.) proverbio hoc, Pi. Non erit inter vos ultra, &c. Ti. Non quoddam respuerint^b: sed vel, 1. quia vos è medio tollam^c; & si utamini, severè puniam^d. Profligatâ gente vestrà, & servatis tantum reliquiis electis, impiorum ora occludam^e. Vel, 2. quia reipsa apparebit toti mundo vos esse sceleratos, & justas dare pœnas; adeòque excutiam vobis hanc jactantiam^f. Vel, 3. quia reipsa contrarium ostendam^g; & efficiam ut unusquisque aut propter suam iniquitatem moriatur, aut ob suam justiti-

¶ Vivo ego] Est "אֲנִי חַיִּים", pro, Ne vivam^h. ¶ Si eris, &c. "וְאִם יִהְיֶה לָּכֶם יִשְׂרָאֵל"] Si erit (vel, licebit, Pi.) vobis (vel, inter vos, M.) ultra, vel amplius, parabolizare, &c. Mo. vel, ut parabolicè loquamini, &c. P. vel, uti (vel, qui utatur, M. unde utamini, J. T.) proverbio hoc, Pi. Non erit inter vos ultra, &c. Ti. Non quoddam respuerintⁱ: sed vel, 1. quia vos è medio tollam^j; & si utamini, severè puniam^k. Profligatâ gente vestrà, & servatis tantum reliquiis electis, impiorum ora occludam^l. Vel, 2. quia reipsa apparebit toti mundo vos esse sceleratos, & justas dare pœnas; adeòque excutiam vobis hanc jactantiam^m. Vel, 3. quia reipsa contrarium ostendamⁿ; & efficiam ut unusquisque aut propter suam iniquitatem moriatur, aut ob suam justiti-

¶ Vivo ego] Est "אֲנִי חַיִּים", pro, Ne vivam^o. ¶ Si eris, &c. "וְאִם יִהְיֶה לָּכֶם יִשְׂרָאֵל"] Si erit (vel, licebit, Pi.) vobis (vel, inter vos, M.) ultra, vel amplius, parabolizare, &c. Mo. vel, ut parabolic

am salvus sit. Loquitur hic de peccatis actualibus, non de originali. Deus, vitæ necisque omnium Dominus, potest ob peccata parentum etiam posteris aut immaturam mortem, aut servitutem, immittere: & cum id facit, (ut fecit aliquoties,) nemini facit injuriam. Regibus autem, qui tale dominium non habent, meritò id Lex interdixit. Cæterum appropinquante jam Evangelii tempore, Deus exactius justitiam suam apparere, ideoque impios omnes gladio, peste, fame interire, voluit, minus malos mori in servitute, bonos redire liberos in patriam.

4. *Omnes animæ* (i.e. homines ²), *meæ sunt*] i.e. In mea potestate. Ego vitæ & necis potestatem habeo: sum omnium Creator ^c, (qui pro arbitrio de figmento meo statuere possum^d), & Dominus, & Judex*, (supremus Judex, quem dedecet injuste agere, Gen. 18.25 f.) & parens^e; atque ideo ex æquo omnibus prospicio, omnium curam tangor^h, paternò sum affectu erga omnes, ut opifex opus suum amat; ut omnes potius sentiant clementiam meam, quam nimium rigorem experiantur. Quatenus quidem corrupti sumus, Deo abominabiles sumus; sed quatenus homines, Deo chari sumus, & pretiosa illi est nostra salusⁱ. ¶ *Ut anima patris*, &c.] i.e. Aequaliter omnes in potestate habeo^k.

¶ *Anima quæ peccaverit, ipsa morietur*] i.e. Occidetur, ex collatione v. 13. Nè quis hic putet sermonem esse de morte, five naturali, five æterno^l. Sensus est, Nemo innoxius moritur: Nemo potest suam innocentiam Deo objicere, vel de ejus crudelitate conqueri. Objici potest, homines perire culpa Adam^m; & Judæos hodie puniri ob scelus parentum, qui Christum occideruntⁿ; & infantes mori aliena culpa. Resp. 1. Culpa nostra cum aliena, five Adam, culpa conjuncta est, quia peccato infecti sumus, nec morimur infantes, ut testatur sua cujusque conscientia. 2. Non est hæc sententia generatim de omnibus personis & temporibus intelligenda, sed accommodatè ad id de quo agit P. Agit autem hic de adultis, qui innocentiam suam jactabant, &c. ut cum dicitur, *Qui non laborat, nè comedat*, 2 Theff. 3. 10. de adultis tantum dicitur, qui ad labores faciendos apti sunt^q. Agit h. l. de pœnis quas Judæi propter peccata Manassis se luere querebantur. Respondet Deus, fore ut non amplius peccata Manassis, sed quisque sua tantum, luat: aut, quia jam satis poenarum propter peccata Manassis datum erat; aut, quia satis ipsi peccatorum habebant, ut meritò illos Deus punire posset^r.

5. *Vir si fuerit justus*] i.e. Fide coram Deo, & studio in conscientia sua^t. ¶ *Et fecerit judicium & justitiam*] i.e. Se in jure & justitia colenda occupat*, dans unicuique quod suum est, tum Deo, tum proximo^v. [Alii hæc distinguunt.] *Judicium*, vel, 1. suum cuique tribuendo*: vel, 2. tuendo bonas causas & innoxios homines quum opprimuntur, & libidini atque violentiæ impiorum nosmet opponendo^y: vel, 3. damnando reos, si judex sis; vel, nulli faciendo malum, si privatus sis, de quo hic loquitur^z. *Justitiam*, vel, 1. beneficentiam exercendo^a, ut mox latius explicatur^b: vel, 2. abstinendo ab omni noxa, fraude vel violentia; colendo fidem & æquitatem cum proximis^c: vel, 3. innocentes absolvendo & vindicando, si sis judex^d. Hæc sunt officia secundæ Tabulæ: unde tamen patet nos Deum timere: nam pietas est radix omnis veræ charitatis*.

6. *In montibus* (Nempe in excelsis^f, ubi passim erecta altaria^g,) *non comederit*] Nempe idolothyta^h, five idolis immolataⁱ. Post sacrificia epulari mos erat, & quidem iisdem in locis ubi sacrificatum fuerat^k. Comedere hic valet, offerre. Designat sacrificia, quibus annexæ erant epulæ tanquam appendices^l. Solebant idolis immolantes ex victimis suis comedere, ut essent participes sacrificii: eratque comestio hæc consummatio idololatriæ^m. De hoc more vide Exod. 32. v. 6 n. Deut. 32. 38. Jud. 9. 27. & 16. 23, 25. & 1 Cor. 8. 4, 10 o. & 1 Cor. 10. 7 P. ¶ *Oculos*—*non levaverit*] Adorandi, vel invocandi, causâ^q: gestus enim hic precantium, Psal. 121. 1 r. Al. Non cupidè fertur ad illa: Oculi enim sunt præcipui indices affectuum: q. d. Qui, contentus simplici Dei cultu, non huc

& illuc post idola inclinât: ut superstitiosi habent oculos vagos, ideoque comparantur meretricibus^t. ¶ *Ad idola domus Israel*] q. d. Non modò ad idola Gentium, quæ forsitan detestari se dicet; sed illa etiam quæ Israelitæ approbant, & quæ diu coluerunt*.

¶ *Uxorem proximi sui* (Israelitæ^u, [Quid autem? num uxorem extranei licebat pollueret?]) *non violaverit*] Heb. *polluerit*, V. Pi. Calv. Polluit quidem adulter se & corpus suum, 1 Cor. 6. 18. sed gravius violatur conjugium in muliere, in qua etiam propter verecundiam sexus magis apparet contaminatio quàm in viro. Voce *polluendi* admonet quàm sancta sit religio conjugii apud Deum^v. ¶ *Ad mulierem menstruatam non accesserit*] Ex lege sapientissima, Lev. 20: 18*. [ubi dicta vide.] Quia ex hoc congressu nascuntur leprosi & vitiosi^w. Deus hoc tanquam prodigium detestatur, & Lege prohibet, Levit. 18. 19. Nec opus erat lege scriptâ; nam natura dicat, & res ipsa satis ostendit, nullum esse tunc vel honestum, vel licitum, congressum viri cum muliere^x. Hoc Ezechiel inter illa præcepta ponit quæ non figuratè accipienda sunt, inquit Augustinus. *Ἀπὸ τοῦ ἁγίου τοῦ πνεύματος, ὃ ἀνδρὶ συνελθεῖν ἐς αὐτήν, (Hæc menstrua fluere desierunt, non licet ei cum viro congredi,)* Achil. Stat. 4^y.

7. *Et hominem* (quenquam, P. Pi. &c. sic Mo.) *non contristaverit*, [יִכְזֶה] *Depopulaverit*, Mo. *laserit*, Ti. Ca. *afflixerit*, M. *oppresserit*, P. J. T. Pi. Sy. G. ex Ch. & o. Ab omni fraude, vi & noxa abstinuerit^b. ¶ *Pignus*, &c. *חֲבוּלָתוֹ חוּב יִשָּׁב*] *Pignus* (vel, *Pignus suum*, M. Mo. Ti. &c. necessarium scilicet, ex collat. Deuter. 24. 6 t. Tale quo debitor sine gravi incommodo carere non possit, Exod. 22. 26 c.) *debitori reddiderit*, P. &c. Non quidem omni^d, sed pauperi*. Prophetæ sunt Moysi interpretes, & ideo sæpe attingunt breviter quod clariùs exprimitur apud Moysen; ad quem ergò accommodanda sunt dicta Prophetarum^e. ¶ *Nihil rapuerit*] Vide Levit. 19. 13 h. ¶ *Panem suum esurienti dederit*] Post officia judicii, i. e. justitiæ, venit ad officia beneficentiæ, quam Hebræi sæpe *justitiam* vocant; & Evangelio viam struit: ut & Esaias fecerat cap. 58. v. 7. Vide Matt. cap. 25. vers. 35 t. Non sufficit continentia ab omni injuria, nisi & studeamus fratribus prodesse quoad possumus: vult enim Deus officia ultro citroque communicari. Dicitur autem *suum*, ut occurreret dicenti, Hic panis meus est, quem jure possideo: quis me cogat ut largiar? Atqui non ita, inquit, tuus est, quin fratri subvenire debeas. Summa est, non haberi justos coram Deo, nisi qui ad beneficentiam erga inopes propensi sunt^f. Inter præcepta adnumerat misericordiam, tum quia qui non pascit proximum fame periturum, occidit, ut ait Augustinus; tum quia immiser cordia signum est, & soboles injustitiæ^g.

8. *Ad, &c.* [בְּנִשְׁבָּה לֹא יִלְכָּד] *Ad, vel In, usuram* (vel, *fœnus*, Ti. sic Ch. Ca. vel, *Cum usura*, P. Mo. *Pecuniam suam ad usuram*, o. Ar.) *non* (vel, *nihil*, Sy. Ti.) *dederit*, Sy. M. J. T. Pi. sic Ch. Ca. vel, *commodaverit*, Vulg. *Commodare*, pro *mutuum dare*, posuit: sunt enim hæc affinia. *Usura* de pecunia propriè dicitur^h. ¶ *Et, &c.* [יִתְּנֶה לְאִתְּנֵהוּ] *Et fœnus* (vel, *usuram*, Ch. Ca. *emolumentum*, M. *excessum lucris*, Ti. *augmentum*, Q. in V. *duplum*, Ar. *amplius*, o. P. Vulg. in G.) *non acceperit*, J. T. Pi. *Et ex conventionem nihil commodaverit*, Sy. [יִתְּנֶה לְאִתְּנֵהוּ] Irà dicitur quicquid in rebus aliis præter pecuniam lucretur super quantitatem mutuò datam; Lev. 25. 36. Putant quidam usuram tantum esse in pecunia. Quod prævidens Scriptura Divina, omnis rei aufert superabundantiam, ut plus non accipias quàm dedisti. Solent in agris frumenti, vini, &c. usuræ exigi, v. g. ut hyemis tempore demus 10 modios, & in messe recipiamus 15. Qui justissimum se putaverit quartam accipiet portionem. Et solent dicere, Dedi unum modium, qui fatus fecit decem modios: nonne justum est ut medium modium de meo plus accipiam, &c? *Noli errare*, inquit Apostolus, *Dens non irridetur*ⁿ. Inter peccata fœnus numerat. Sed homines hic sunt acuti, & subterfugiis crudelitatem suam tegunt. Non tamen omne fœnus videtur illicitum prorsus & damnabile, quia non est Legi Dei contrarium. Quod autem de muneribus dictum fuit, etiam de fœnore dicendum.

Non

Non accipiendum est fœnus, 1. passim & semper; neque enim qui ex professo fœneratur ferri debet in Ecclesia: 2. immodicè, vel ita ut modum excedat; id quod cum charitate pugnat: 3. ab omnibus; quia à paupere semper fœnus accipere nefas erit, & lucrum facere ex alieno damno. ¶ *Ab iniquitate* (vel, *dolo malo*: id est, *averterit* (vel, *retraxerit*, P. Calv. ad verb. *redire fecerit*, V.) *manum suam*] A rebus iniquè gerendis manus abstinerit. Ubi sollicitant eum occasiones ad nocendum, & lucri dulcedo, & plausibilis ratio lucrandi; tamen seipsum refrœnat, & quasi in medio cursu cohibet, nè quid damni aut jacturæ culpâ suâ accipiat proximus. ¶ *Judicium verum fecerit*, &c.] i.e. Justè judicaverit; si five judex sit, five arbiter, five homo privatus. Nec sibi nec alteri indulget, ut declinet ab eo quod verum & justum est.

9. *Ut faciat veritatem*] i.e. Integritatem; ut simpliciter & sincerè & sine fraude versetur, &c. *Veritatem*, i.e. officium, vel debitum, virtutis. Ut ad Legem actiones exigit. Ut veritas in dictis est adæquatio operis ad id quod est in mente: ita veritas in factis est adæquatio operis ad id quod dicitur Lex, ratio aut fides, agendum esse. *Veritatem* Hebræi vocant quicquid rectum est. ¶ *Vita vivet*] Servabitur à gladio, peste, fame. Non hebetabuntur dentes ejus, ut cavillamini; sed vitam, eamque commodam, consequetur. Verbum hic exaggeratur adjuncto nomine verbali. *Vita vivere* est, jucundè & ad voluntatem vivere.

10. *Si genuerit filium latronem*, &c.] *Effractorem*, JT. Pi. G. &c. i.e. hominem qui nullis cancellis, repagulis aut vinculis contineri potest, sed omnes leges Dei perumpit. *Prædonem*, vel *vastatorem*; hominem violentum, & qui perfringit omnem rectitudinem. ¶ *Effundentem sanguinem*] Nempe innoxium. ¶ *Et*, &c. *Et* (vel, *Qui*, M. Ti. JT. Pi.) *fecerit* (vel, *designaverit*, Ti.) *unum aliquod* (ad verb. *unum de uno*, V. i.e. iniquitatem unam. *Unus* est idem quod *unus*; ut *unus* & *unus*. Vel, [simpliciter,] *unum*, Ti. vel, *contra unum*, M. vel, *fratrem ab uno*, Mo. *fratri unum*, Calv. vel, *fratri*, vel *contra fratrem suum unum*, vel *de uno*, Ch. in M. & in V. vel, *fratri præter unum*, Pi. five, *illum*, JT. five, *unumquodque*, Jun.) ex ista, P. &c. supra memoratis: de malis rebus quas recensuimus: quas mox repetit. *Qui in quolibet horum commiserit*, Ca.

11. *Et hæc quidem omnia non facientem*] Nempe, bonas res antè dictas. ¶ *Et uxorem*] 1. & pro aut P.

12. *Pauperem*, &c.] Antè dixit *virum*, nunc *pauperem*, ut scelus amplificet; quod majus est cum miseros affligimus. ¶ *Rapientem rapinas*] A fine dictum, ut supra v. 7. ¶ *Abominationem*] i.e. Vel, 1. idololatram: vel, 2. congressum cum menstruata. Quamquam, si quis latius sumat, non repugno. Sed quoniam paulò post ponit plur. *abominationes*, libenter de una parte hoc accipio.

13. *Numquid vivet?*] Ob merita patris. ¶ *Morte morietur*] Immaturâ scilicet. ¶ *Sanguis ejus* (i.e. *Reatus mortis*) *in ipso* (vel, *super ipsum*, Calv.) *erit*] Ità Pi. vel, *residebit*, Calv. i.e. Pœnas persolvat sanguinem quos fudit. Al. Scelera sua morte luet. Peribit. Nequit effugere judicium Dei. Ipse sibi causa erit mortis. *Cruentæ cadis ipsius causa in ipso erit*: q. d. Deus justus est; homo enim non alieno facto, sed suâ injustitiâ, mortem sibi adfert.

14. *Si genuerit filium qui, videns omnia peccata patris*, &c.] q. d. Si observaverit, &c. nam maximâ attentione opus est. Cæcutiunt ferè filii in vitiis parentum, vel ea pro virtutibus habent: fingunt reverentiam, præ qua non audeant patres suos damnare, &c. ¶ *Et timuerit*] Simil. LXX, Ca. Non solo pudore retentus est, sed serio timore Dei, &c. ¶ *Et*, &c. ¶ *Viderit*, inquam, M. P. Ti. *Et videns*, Ch. sic Ar. *Et animadvertens*, JT. *Qui consideret*, inquam, Pi. *Qui, licet videat*, Sy. ¶ *Non fecerit*] Exemplo paterno trahi se non passus sit.

17. *A pauperis*, &c. *Manum suam*] *A paupere* (vel, *afflicto*, Mo.) *averterit* (vel, *abstinet*, Ti. *retrahat*, JT. vel, *non retraxerit*, P. sic Sy. [Nescio unde irrepsit non, quod nec in textu habetur, nec ab aliis agnoscitur.] Vel, *converterit*, Mo.) *manum suam*, Ch. M. sic Pi. Nè scilicet eum læderet: quamquam se obtulerint oc-

casio & impunitas, & præda parata sit: nam pauperes opportuni sunt injuriis. Alio sensu damnatur hoc in Sodoma, Ezech. 16. 49. quod à pauperibus manum retraxerit, nempe ab iis sublevandis. [Alii locum sic reddunt:] *Et ab injustitia avertat*, &c. *Ab oppressione retrahat*, &c. Ar.

19. *Et dicitis*, *Quare*, &c. *Cur non portabit* (vel, *portat*, M. *portaret*, Ti. *luat*, Ca. vel, *Annon fert*, Pi. sic JT.) *filium* (vel, *filium ipse*, JT.) *pœnam* (vel, *culpam*, Ca. *iniquitatem*, M. Ti. Calv. *in iniquitate*, Mo. *propter iniquitatem*, JT. Pi.) *patris*? P. &c. Melius sic, *Cur? nonne portat*, &c. G. ex Pi. Pol. q. d. *Cur hoc dicis?* Cur hoc ita generaliter affirmas? Pi. Annon res ita habet ut dicimus? Protestatio tua est facto contraria: res ipsa clamat hoc nostro tempore ita esse. Quare igitur non potes ferre ut, quod res est, illud à nobis pronuncietur? Nonne ob parentum delicta nos vapulamur? licet inculpati simus? Sic ergo Judæi & blasphemiam suam impudentè confirmabant, & sermonem Prophetæ ludificabantur. [Alii locum sic vertunt:] *Quoniam pœno non rependerentur filio peccata patris ejus*? Sy. *Quare non punitur filius in peccatis patris*? Ch. At illi non hoc objecerant, sed potius oppositum, *Cur punitur filius*, &c. Verum non repetuntur nunc Judæorum verba querula, sed per prolepsin solvitur quæstio quæ opponi poterat; q. d. Quod si rogetis, *Cur non portat hic filius iniquitatem patris* gratulatoris? responso sequitur.

¶ *Quia filius judicium operatus est*, &c.] Vel, Imò si, vel *Quoniam filius*, &c. G. Pi. Ità respondet Deus præcedenti objectioni. q. d. Non est ita ut vos dicitis, sed contrarium verum est. 20. *Filius non portabit iniquitatem patris*] Sed huic repugnare videntur & comminationes Legis, Exod. 20. 5. Deut. 28. 18. & exempla eorum qui innocentes plexi videntur ob parentum culpam; ut totius humani generis ob culpam Adami, parvulorum in Diluvio & Sodoma, &c. Resp. 1. Ad peccatum non est alienum, sed nostrum, tum imputatione primi actus peccati, tum propagatione labis inde ortæ, &c. Corrupti nati sumus, & peccatum originale sufficit ad damnationem. Cum autem Deus filium involvit cum patre in eodem interitu, id fit, quia Deus in pœnam reprobatorum parentum relinquit eorum filios in puris naturalibus, eosque spiritualibus donis destituit, & exitio devovet. 2. Sententia Prophetæ non de omnibus personis & temporibus intelligenda est, sed accommodatè ad id de quo agitur. Agitur autem de pœnis quas Judæi ob peccata Manassis se luere querebantur. Verum verba sunt generalia, licet occasio particularis esse possit. 3. Ezechiel de adultis loquitur, qui proprium habent reatum, & parentum peccata imitantur. Cum autem patres filiis peccandi exemplum existunt, utrique tam culpæ quàm pœnæ consortes sunt: ita tamen ut delictum præcipuè parenti adscribatur, tanquam sceleris inventori & auctori; ultio in filio exerceatur, & eluceat magis, dum in eo & pater videns & filius sustinens torquentur. Hæc de adultis intelligo, non de parvulis, quorum judicium est secretius, quique existimari possunt aliquid parentum, &c. Sed de his nullus sermo neque Judæis erat, neque Prophetæ.

¶ *Justitia justi super eum erit*] At nemo justus est, quia nemo Legem perfectè observat. Resp. Ità est: Deus tamen liberaliter agnoscit tanquam justos qui ad justitiam aspirant, & eos Christi justitiâ donat, &c. *Justitia* hic vocatur præmium justitiæ, sicut pœna dicitur iniquitatis.

21. *Si impius egerit penitentiam*, &c.] Heb. *aversus fuerit*, &c. G. i.e. exutus vitiis virtuti se dedit. Si corde conteratur, si serid doleat, & detestetur peccata propter offensum Deum, summum & infinitum bonum, & mutet vitam; vel, votum & propositum [verum firmumque] habeat custodiendi mandata: nam Hebræorum verba sæpe actum, non perfectum, sed inchoatum, putà propositum, destinationem, conatum, significant. Desperatio homines in rabiem præcipitat, & corda obdurat. Deus ergo h. l. proposita spe veniæ ad penitentiam invitat & hortatur.

22. *Omnium iniquitatum*, &c.] Aliquid boni erat in deportatione. Nam, stante republicâ, qui illa graviora

habent reatum, & parentum peccata imitantur. Cum autem patres filiis peccandi exemplum existunt, utrique tam culpæ quàm pœnæ consortes sunt: ita tamen ut delictum præcipuè parenti adscribatur, tanquam sceleris inventori & auctori; ultio in filio exerceatur, & eluceat magis, dum in eo & pater videns & filius sustinens torquentur. Hæc de adultis intelligo, non de parvulis, quorum judicium est secretius, quique existimari possunt aliquid parentum, &c. Sed de his nullus sermo neque Judæis erat, neque Prophetæ.

¶ *Justitia justi super eum erit*] At nemo justus est, quia nemo Legem perfectè observat. Resp. Ità est: Deus tamen liberaliter agnoscit tanquam justos qui ad justitiam aspirant, & eos Christi justitiâ donat, &c. *Justitia* hic vocatur præmium justitiæ, sicut pœna dicitur iniquitatis.

21. *Si impius egerit penitentiam*, &c.] Heb. *aversus fuerit*, &c. G. i.e. exutus vitiis virtuti se dedit. Si corde conteratur, si serid doleat, & detestetur peccata propter offensum Deum, summum & infinitum bonum, & mutet vitam; vel, votum & propositum [verum firmumque] habeat custodiendi mandata: nam Hebræorum verba sæpe actum, non perfectum, sed inchoatum, putà propositum, destinationem, conatum, significant. Desperatio homines in rabiem præcipitat, & corda obdurat. Deus ergo h. l. proposita spe veniæ ad penitentiam invitat & hortatur.

22. *Omnium iniquitatum*, &c.] Aliquid boni erat in deportatione. Nam, stante republicâ, qui illa gravi-

ora peccasset, re ad notitiam judicium perducta, moriebatur: in exilio, cessantibus ex Lege judiciis, tempus dabatur ad poenitentiam, ac per poenitentiam accipiebatur impunitas. Ità paulatim ad Evangelium præparabantur animi. ¶ *Non recordabor* i.e. Non infligam poenas*. ¶ *Quam operatus est* Vel, *operatur*, i. e. cui operam dat P.

23. Numquid, &c? *אֲנִי אֶחָד מֵהָאֲנָשִׁים* An cupio cupiendo (vel, volens, five volendo, five voluntate, volo, aut volam, V. Glafs. o. Ch. i. e. opto, vel beneplacitum est mihi q: vel, desiderando desidero, P. desidero aut volo, M. Ti. omnia, vel ullo pacto, delector, JT. Pi.) mortem (vel, morte, JT. Pi.) impii, &c? Calv. &c. Haudquaquam oblector, &c. Sy. nempe simpliciter, & voluntate, ut vocant, antecedente; antecedenter, & ex meipso t. Sensus, q. d. Erratis si putetis me delectari morte improbi, etiam si respiscat; ut percipitur ex collatione tum præcedentium, tum sequentium. Alioqui Deus delectatur omnibus operibus suis t, ideoque executione justitiæ suæ v, & morte impoentis. Vide Prov. 1.26*. Comparatè hoc sumendum est, ut Os. 6. 6. Sensus enim est, Malo ut homo ab impietate sua se avertat, & sibi profit, quàm ut persistens in malis factis poenam in se accersat. A sua natura probat Deus innocentes à se non fore damnandos, cum pronus sit ad miserendum, ad puniendum verò quasi trahitur invitus. q. d. Ea est natura mea, ut voluntate & consilio sim non solum justus, verum & perfectè misericors erga creaturas meas. Duas hinc Theologi in Deo voluntates agnoscunt: vel, 1. antecedentem, & consequentem. Illa ex Dei bonitate nascitur, quàm omnes servari vult; hæc, ex hominum vitio, quàm punit & damnat peccatores; quia justus est, & injustitiam odit, ideoque hominem suam culpam miserum, ac ultro in suum exitium ruentem, castigat. Vel, 2. decreti, & verbi. Propheta non disputat hinc de consilio Dei incomprehensibili, quo alios eligit, alios verò repudiat; sed tantum ostendit, ubi conversi fuerint homines, Deum illis propitium esse, adeoque invitare eos ad poenitentiam*. Hinc tantum agit de impio qui convertitur, ut ex contextu patet, non autem de reprobis. [Sed hæc alterius sunt loci.] ¶ *Et non, &c?* *הֲלֹא בָשׁוּב מִדֶּרֶךְ יִחְיֶה* Nonne (sub. delector, Pi.) in avertendo se (vel, cum revertitur, JT. Pi. sic Ch. V. si aversus fuerit, P. si respiscat, V. ut convertatur, Calv. magis ut se convertat, M. Ti.) à viis suis, (i. e. ab operibus malis v,) & vivet? Mo. vel, [neglecto t tanquam redundante,] vivet? P. Ch. vel, & vivat? M. Ti. Calv. vel, ut vivat? JT. Pi. Ac non ut à moribus suis recedat, atque vivat? Ca. Sensus, q. d. Num mors impii mihi grata est? annon potius conversio ipsius & vita? Sicut averti (vel, Ut volo converti, Ar. Sed ut retrahat se, Sy.) à via sua pessima, & ipsum vivere, o. sim. Ar. vel, & vivat, Sy. Non ità vult Deus omnes salvos fieri, ut discrimen omne tollat boni & mali: sed præcedit veniam poenitentia i.

24. Si autem averterit se justus à justitia sua] Pestilentes sunt magistri qui negant id fieri posse quod Deus & fieri posse, & graviter à se puniri, testatur. Verum conditionalis tantum est locutio, quæ nihil ponit in esse. Hoc minatur ut eos in officio contineat, ut ignaviam eis excutiat, eosque sollicitos reddat. Justum hinc intelligunt, vel, 1. [verè:] qui rectè aliquando agit, & postea improbus fit. Vel, 2. externâ specie, five apparentiâ o, suâ & aliorum opinionem P; qui justitiam coluit in oculis hominum speciosam quidem, sed ex fonte impuro procedentem; ut Matti. 9. 13. Non veni vocatum justos, &c. Docet solos esse beatos qui perseverant, Matti. 24. 13. 1 Cor. 10. 12*. ¶ *Et fecerit iniquitatem secundum omnes, &c.* His verbis exprimit plenam defectionem, & ità mitigat asperitatem hujus sententiæ t. Non dicit, Si peccaverit, sed, Si conversus fuerit à justitia, & fecerit, &c. i. e. Si prorsus ab illa recedant, & contrariæ viæ fructus percipiant, & insaniabiliter peccent. Alioquin offendunt sæpe & pii v, per infirmitatem, vel errorem, vel incogitantiam, vel tentationibus victi; interdum etiam præcipiti ruinâ, nisi Deus succurreret, ut exemplum Davidis ostendit: sed interea conscientia eos coarguit, nec abiciunt Dei timorem, piequæ & rectè vivendi studium; unde re-

surgentes eadem rursus incedunt viâ, & poenitentia salutem consequuntur. ¶ *Omnes justitiæ ejus* — non r Pra. recordabuntur] Id est, non venient in rationem, tam quoad meritum, quàm quoad mercedem. Ut ille r Calv. apud Valerium Maximum dicebat, Manlius eras mihi cum præcipites agebas Senonas: postquam mutari cœpisti, unus factus es ex Senonibus. Bene Thucydides, *Διπλοὶ παῖν ἀδύνατοι εἶναι, ὅτι ἀπὸ τῶν καλῶν γινώσκονται* (Dupli-
plici panâ digni sunt, quia ex bonis mali evadunt.) Non r G. venient in memoriam, scil. apud me, i. e. non movebunt me ut parcam ei b. ¶ *In prævaricatione* Vel, Ob r Pi. (vel, Sed propter, Pi.) prævaricationem, G. Pi. &c. Intelligi permanentem aversionem & immutabilem habitum in malo c. apud Hebræos varias habet signi-
ficationes; hinc, ob: sic mox, in eis, i. e. propter eas d. d G.

25. Et dixisti, (vel, Et tamen dicitis, Pi. Vide ad v. 19 *.) Non, &c. *וְלֹא יִדְרֹג הַדֶּרֶךְ* Non dirigetur via r V. Domini, Mo. vel, recta, five reëficata, est, Ar. Pi. Calv. sic o. Sy. vel, exposita nobis, Ch. vel, æqua est, Ti. P. JT. vel, æquè libatur, M. sim. Calv. vel, parata est, Q. in V. ac si diceret, æquata ad æquilibrium justitiæ: i. e. Non agit justè nobiscum, nec ostendit se æquum nobis. Hoc vo- r V. lunt, Deum plùs punire quàm admissa merentur: aut, Deum unum plùs punire quàm alium: aut, uni admissa remittere, & alteri imputare. [Ca. locum sic reddit, r M. Negatis Domini constare rationem,] i. e. Dominum esse justum. Viam hinc vocat actionem, vel rationem agen-
di quâ utitur erga nos k, totumque gubernandi ordi-
nem quem tenet, & omnia quæ exercet judicia. Vide hinc nequitie progressum. Initio oblique Deum perstringunt, & tamen id dissimulant: jam ferociunt adversus Deum, eumque palam & aperte blasphemant ac injustitiæ damnant. Discamus ergò tempestivè cohibere nostram temeritatem, &c. & meminerimus nos esse homines, quos non decet in opificem suum insurgere; & sobriè ac modestè suspiciamus opera Dei, pro certo habentes, & Deum semper ac perfectè justum esse, &c. si nobis secus videatur, id fieri errore & ignorantia; &c. vias nostras non esse rectas, i. e. intelligentiam nostram cæcam esse, & nos esse ità corruptos ut perperam judicemus. Si hoc reputemus, manebit gloria suæ justitiæ Deo integra & illibata. Via Domini impiis iniqua vi-
detur: palato enim non sano optimus cibus non sapit. m Calv. m Mc. ¶ *Numquid via mea, &c?* Confutat Deus hanc calumniam, 1. inficiatione, quâ Deus negat vias suas non esse rectas; 2. anticategoriâ, five translatione in adversarium n. n Jun.

26. Cum fecerit iniquitatem, morietur in eis; sim. M. Ti. Calv. JT. subaudi, iniquitatibus, ex præced. o. r Pra. sim. Calv. *וְיָמוּת* Propter (vel, super, Mo.) illa, P. Pi. V. G. sub. Calv. peccata. Pronomen est plurale P. Mutatio numeri q. r V.

27. Animam suam vivificabit] Vel, in vita conservabit, Pi. Sèmet servabit à mala morte, ut rectè hinc exponunt o. Verba in Hiphil sæpe talem significationem habent. r G.

28. Considerans, &c. *וְיִחְשַׁב* Et vidit, seu viderit, (vel, Quia animadvertens, JT. Cum viderit, Q. in V. id est, diligentius perpenderit. Repetitio est t. Vidit namque, P. Nam quia considerat rem, Pi. Contemplans namque, sub. suam impietatem, Q. in V.) & conversus fuerit ab omnibus, &c. Calv. sim. Pi. &c. Si viderit, i. e. Si tandem redierit ad sanam mentem, & respiciat in Deum & in seipsum. Significat impios stultos esse & amentes, ac à Diabolo ità excæcatos ut nihil cogitent; & initium poenitentiae esse rectam cogitationem. Repetit Propheta his tribus versibus quod antè vidimus; nempe, statum causæ in eo verti, an causam obstrependi habeat populus cum Deus poenitentes absolvat, apostatas damnet. Hinc ergò statuit in medio summam vel caput totius causæ t. Calumniam hinc confutat ex duabus Divinæ administrationis partibus, salute justis, & exitio injustis. Quæ Sed cur Deus, calumniatibus respondens, & profitens rationem reddere æquitatis suæ, nullam tamen exhibet, sed sententiam suam simpliciter declarat, non autem confirmat? Resp. Quia prima principia explicatione tantum indigent terminorum, non verò probatione: talia autem sunt decreta Divinæ æquitatis, quæ scilicet, quum intelliguntur, probantur. Maxima quæque non ab aliis, sed à seipsis, pendent, ut cælum & terra. Quid mirum si Divina æquitas sibi nitatur,

nitatur, nec ullam præter se rationem habeat? Ei fi-
dere oportet, quia decrevit. Hinc nulla iudicii Divini
causa datur, sed ejus institutum declaratur, ut æquum
esse eo ipso judicetur *.

* Pra.

29. Dicunt, Non est æqua, &c.] Cùm tamen manifesta
sit Dei justitia. Quid enim rectius potest desiderari, quàm
ut Deus poenam sumat de omnibus Legis suæ transgres-
soribus? & tamen, si respiciant, ut paratus sit ad igno-
scendum? Nullus itaque color est vestris blasphemis.

* Calv.

30. Idcirco, &c.] לכן איש כדרכו אשפוט אתכם. Idcirco unumquemque juxta vias suas (præsentis, non
præteritis), judicabo vos, Mo. P. sim. JT. o. Sy. &c. Or-
do præposterus, pro, judicabo vos, unumquemque juxta,
&c. V. [& sic habet Ar.] * Vel, quemque secundum vias
ejus judicabo in vobis, Calv. sic M. vel, inter vos, Calv.
vel, ex vobis, Pi. Juxta viam uniuscujusque vindictam su-
mam ex vobis, Ch. Hic sibi asserit Deus tum laudem ju-
stitiæ suæ, tum etiam auctoritatem suam. q. d. Liti-
gate nunc: ego tamen decidam lites vestras, & judi-
cabo vos pro meo arbitrio; & cessent querimoniarum om-
nes, & fremitus vestri. Quamvis non fateamini vos
esse dignos interitu, satis est quod ego, qui sum legiti-
mus Judex, ita pronuncio. Ità eos in ordinem cogit, &
audaciam eorum refutat b.

* G.

* V.

* Calv.

* G.

* Calv.

¶ Convertimini, (sub.
igitur, JT. i. e. Vertite vos ad me c. Refertur hoc ad
internam conversionem, five renovationem animi &
cordis d.) & agite, &c. וְשִׁיבוּ] Et reducite (vel, aver-
tite, JT. Pi. V. G. converti facite, P. revocate, Ca. reducite, M.
Ti. Calv. sub. vos, JT. Pi. Calv. Ca. G. vel, sub. proximos,
Calv. quisque fratrem suum, V. sic M.) ab omnibus, &c.
Calv. &c. Cohortamini vos mutuo ad resipiscendum, Q.
in V. Date operam, vel satagite, ut resipiscatis, Al. in V.
Referri debet hoc verbum ad fructus five testimonia
pœnitentiæ. Dicit, ab omnibus: quod de sincero affectu
& serio conatu, non autem de perfectione, intelligen-
dum. Significat unicum illis remedium esse, ut sibi in
sceleribus displiceant, ac deprecantur vindictam *.

* Idem.

¶ Et non, &c. וְלֹא יִהְיֶה לָכֶם לְמַשְׁוֹל עוֹן] Et non
erit (vel, Nè sit, Ti. G. sic M. JT. Ut nè cedat, Pi. Est
enim absterrentis f.) vobis offendiculo, vel in offendiculum,
(vel, in ruinam, V. G. vel, detrimento, Ca. in laqueum,
Calv.) iniquitas, Mo. P. M. JT. Pi. &c. i. e. Non peribitis
ob peccata: condonabuntur illa e. Et non sit vobis in
offendiculum peccatorum, Ch. Et non erunt vobis in suppli-
cium iniquitatis, o. Et non erit, vel, nè sit, impœnitentia
vestra in ruinam iniquitatis; i. e. Cavete nè impœniten-
tia vestra pereatis propter scelera vestra b.

* G.

* V.

* He. in V.

31. Projicite à vobis, &c.] Ostendit peccata velut
sarcinas graves & onera esse, quibus peccatores detru-
duntur in justam ruinam f. Ostendit residere in ipsis
causam malorum omnium, ideòque frustra eos tergiver-
sari; unicam illis viam esse, ut Deo reconciliantur i.

* Jun.

* Calv.

¶ Facite vobis cor novum & spiritum novum.] Ostendit
hoc potestatem liberi arbitrii gratiâ Dei adjuti. Idem
actus alibi Deo, alibi homini, ascribitur: Deo, ut cau-
sæ præcipuæ; homini, ut Deum libere sequenti i.

* Pra.

* G.

* Q. in

* Calv.

¶ Sed malè æstimatur fa-
cultas nostra ex Dei præceptis. Ostendit Deus, non quid
possimus, sed quid debeamus; quod Deus à nobis me-
ritò exigit, licet nos non simus solvendo. Certè Deus
hoc opus faciendi cor novum totum sibi tribuit. Vide
Ezec. 11. 19. & 36. 26, 27. Sed & Sancti hoc à Deo pe-
tunt, Psal. 51. 12. Nec tamen frustra hoc dicit, facite
vobis, sed hoc fine, tum ut homines, iniquitatis suæ con-
victi, definant aliò culpam rejicere; tum ut, agnoscetes
impotentiam suam, confugiant ad auxilium Spiritus
Sancti. Ità fit ut exterior exhortatio sit quasi orga-
non quo utitur Deus ad conferendam gratiam. Dica-
mus itaque cum Augustino, Da quod jubes, & jube quod
vis n. Hoc opus est solius Dei: hortatur tamen Deus ho-
mines ad hoc faciendum, ratione mediorum divinitus
ordinatorum, quibus ut ritè sine reluctancia utantur,
& sic Deo, in ipsis operanti conversionem & salutem,
locum haud inviti concedant, vult & monet o. Cor no-
vum facit & Deus per Spiritum & ἐνεργείαν, (operatione,) &
homo φανερώσεται, (manifestatione,) & conjuncto stu-
dio conformandi sese voluntati Dei, ad fructus pro-
ferendos dignos resipiscentiâ p. Videmus hic Deum
exigere solidam renovationem, non vitæ tantum, sed

* Calv. ad

* V. 32.

* Glas.

* gram. 3. 3.

* 22. 295.

* Jun.

& cordis; quia nemo bonos fructus profert nisi ex viva
radice q. Cor voluntatem five affectum, spiritus ardo-
rem animi, significat *. Al. ubi cor & spiritus jungun-
tur, spiritus mentem denotat, five partem intellecti-
vam animæ; cor, voluntatem, five sedem affectuum f. Calv.
¶ Et, &c. וְלֹא תִּהְיֶה לָכֶם] Et quare (vel, Cur enim, Ti.
Pi. sic M. Ar. Et ut quid, o. P.) moriemini? Calv. Ti. M. &c.
vel, moreremini? Cur ultro accerferetis mortem? Cur
negligentiâ vestrâ & impœnitentiâ committeretis ut
moreremini? Ut non (vel, Et nè, Sy.) moriamini, Ca. f. La. ex V.
Si hoc feceritis, nihil causæ erit cur moriamini. Non
voluntas mea, sed peccatum solum, vobis est causa
mortis i. Me pro actore advocatum offero, & pro ju-
dice patronum. Misericors sum, &c. Unum est quod
vos damnat, quod respicere non vultis: nec tamen
definam vos admonere v. Cur non arripitis salutem ob-
latam? Sed non fingendum est, Deum [tantum] spe-
culari quid faciant homines, eumque suspensum te-
neri & dubium qualis futurus sit cujusque exitus; nec
quicquam de eo statuisse, sed id in arbitrio cujusque re-
liquisse. Nihil clarius quàm prædestinationem esse, &c.
Sed consilia Dei arcana sunt & incomprehensibilia, ad
quæ non possumus conscendere. Sufficiat nobis doctri-
na quâ Deus omnes ad pœnitentiam invitat, neminem
repudiat, &c. v.

10

20

30

32. Nolo mortem morientis] Verba sunt animi de
aliorum interitu dolentis, & de salute eorum solliciti.
Puto eum hic præcipuè loqui de morte temporali, quæ
Judæis imminet, &c. Deus metaphoricè loquitur, & San.
& ἀποπομπὰς f. Nolo; comparatè, ut modò diximus: f. Calv.
i. e. Magis me juvat vita mutati in melius, quàm con-
tinuacium pœna. Hoc non obstat quin sit apud Deum
limes aliquis misericordiæ, ut apparuit in Pharaone, Ca-
naanæis, & aliis. Vide i. Sam. 2. 25. * G.

* Calv.

* San.

* Calv.

* G.

CAP. XIX.

1. Et, &c. וְאַתָּה שֶׁאָמַרְתָּ] Et tu (vel, Tu verò,
JT. Pi. vel, Tu ergò, Jun.) tolle (vel, profer, JT. G.
sume in os, Pi.) lamentum, Calv. sic JT. Pi. V. vel, plan-
ctum, P. querimoniam, V. carmen lugubre, Calv. Non quod
sermonibus patheticis abundet, sed quod argumentum
ipsum sit lamentabile *. Tacita est antithesis inter hoc
carmen, & Judæorum lamentationes five querimonias
ob miseras suas, quarum tamen causas non quære-
bant b. ¶ Super (vel, contra, Calv.) principes (vel,
de principibus, JT. Pi.) Israel i. e. Reges, ut suprà 7. 27. c. G. ex V.
2. Quare, &c. מַה אֶפְסָה לְבִינָה בֵּין אֲרִיּוֹת רִבְעָה] Cur
(vel, Quid, Mo. vel, Quomodo, vel Heu. הֵן hinc parti-
cula est plangentis & lamentantis, ut suprà 16. 30. *) * V.
mater tua leana (vel, quasi leana, M.) inter leones accu-
buit? P. Ti. Calv. M. Al. Quid (sub. erat, vel fuit, JT.
Pi. G. vel, egit, Jun.) mater tua? (q. d. Frustrâ tentat
gens Judæorum justitiam asserere adversus Deum, nec
aliud quicquam assequetur quàm ut, fractis omnibus
suis conatibus, exemplo sit lamentationis in omnem
posteritatem f.) leana (sub. erat, Pi.) inter leones cubans,
five recubans, JT. Pi. G. Al. Quid est mater tua, catule
leonis, quod inter leones cubat? Sy. Quid rei est quod ma-
ter tua facta est leonculus? Ar. Quid mater tua catulus
in medio leonum facta est? o. Per matrem hic intellige,
vel, 1. familiam Regiam Davidis e. Vel, 2. Reges de-
functos indè à Salomone, quibus qui tunc ad familiam
Regiam pertinebant orti erant. Alloquitur familiam
Regiam b, [tunc superstitem.] Vel, 3. Hierosolymam i.
Vel, 4. Synagoga m; vel, gentem Judæam i. Scriptura pas-
sim totum corpus populi matris nomine appellat. Sic
Græcis & Latinis matres & matrices civitates & metro-
poles sunt appellatæ. Pariter præcipuè partes illius
corporis filii, vel filie, vocantur *. Leanam vocat, quod
fera esset & truculenta m; ab omni pietate, justitiâ, hu-
manitate aliena n; potens o; vivens tutò p, confidenter
& sine pavore q. Inter leones, i. e. vel, Reges vicinos i:
vel, circumjacentes populos potentes atque crudeles f. M.
Alluditur ad Gen. 49. 9. Dicit, recubuit, five accubuit,
vel, 1. quia hoc leonis proprium, qui ideo Arabicè di-
citur رُبْعَا, qu. d. recubitor v. Vel, 2. alludens ad coi-
turo,

40

50

60

70

* Jun.

* Calv.

* G. ex V.

* d. G.

* V.

* Jun.

* Q. in

* La. L.

* Pi.

* Me. & T.

* & La. ex

* Pra.

* V. in

* Tig. pot.

* G. sic

* Calv. Jun.

* Jun.

* Calv. fine

* Jun.

* Pi.

* G.

* M. ex K.

* G. fin.

* Pi.

* G.

* BA. I. 5.

* 2. 737.

tum; q. d. geniti estis ex leonibus. Verecundè significat eos promiscuè permixtos fuisse gentium corruptelis.
 * Calv. ¶ In, &c. "וּבְיָמֵינוּ" In medio, &c. Calv. Inter (vel, Quæ inter, Pi.) juvenes leones, JT. &c. ¶ Enutrivit, &c. irà V. ex He. Ca. sic Sy. "וַיְנַחֵם" Multiplicavit (vel, educavit, Sy. M. Ti. Pi. Calv.) catulos suos, o. Ar. P. Mo. i. e. Principes juvenes in Regno successores v. Al. Joachaz, Joachim, & Sedeciam, quos catulos, i. e. leunculos, appellat, quia & juvenes erant, & (respectu priorum Regum) exigui, atque sub iis Regnum collabi cœpit. Quos ex leonibus susceperat ex impuro coitu. Sic vocat filios Abrahæ, quia degeneres erant. Sensus, Reguli Judæorum non solum ex matris natura vel exemplo feri erant, sed (quod gravius est) toto educationis tempore exemplum feritatis dederunt & domesticis & exteris b. Al. In medio — enutrivit, &c. i. e. Fœcunda fuit, invidentibus vicinis c.
 3. Et, &c. "וַיִּשְׁלַח" Et sustulit, vel exivit, (vel, ascendere fecit, M. P. Mo. sic Ti.) unum, &c. Calv. Pi. Ch. &c. Ubi adolevit, &c. Ca. sim. Sy. Ar. Et exsilivit, &c. o. Nempe Joachaz, Josiæ filius d, quartus, quem Josiæ mortuo populus sibi Regem constituit. ¶ Leo i. e. Suiuspius non compos f, violentus g, crudelis. Vide 2 Reg. 23. 32 h. ¶ Didicit capere prædam, &c. i. e. Omnia facere, ferre, rapere, pro arbitratu suo. Vide Jer. 22. 13, &c. i.
 4. Audierunt de eo gentes ¶ Nempe Egyptii; synecdo. generis k: quod scilicet esset valde crudelis l, ferox, & ad bella proclivis m. Alludit ad morem populorum, qui, quum audiunt leonem in agro grassari, factâ manu conveniunt, ut illum occidant aut capiant n. Audientes concurrerunt in eam, JT. ¶ Et, &c. "וַיִּשְׁלַח" In fovea (vel, scrobe, G.) earum captus est, Pi. Calv. sic M. Ti. JT. Al. reti, vel laqueo, &c. P. V. ex Ch. Di. Favet lingua Æthiopica, ubi "וַיִּשְׁלַח" valet, offendi, impingere, Matt. 11. 6. in Hiphil verò, offendere, Matt. 18. 6. & illaqueare, Matt. 22. 15. venari, irretire, Marc. 12. 13. Est tamen ubi foveam sign. ubi nempe effodiendi verbum additur, ut Psal. 94. 13. Prov. 26. 27. & alibi: sed & hoc inde est, quod fovearum usus apud orientales in venatione longè maximus sit, quippe ubi impingentes belluæ irretiuntur & capiuntur o. ¶ Adduxerunt eum in, &c. "וַיִּשְׁלַח" In, vel cum, hamis, Mo. sic Ti. vel, catenis, M. P. Ca. Pi. Calv. Ch. nempe ferreis. Heb. hamis: meton. materiæ P. Compedibus, V. G. vel, uncis, JT. Vide 2 Reg. 23. 33 t. Causa, quod Joachaz, cum putaret Egyptios alienis bellis distrahi, collegit exercitum, & vicinas quasdam [eorum] urbes occupare conatus est q.
 5. Quæ, &c. "וַיִּשְׁלַח" Et vidit (vel, Quum autem vidisset, P. sim. Pi. Et, vel At, videns illa, M. Ca. læna scilicet r,) quia expectata, Mo. (vel, quod expectatum esset, Ti. quod sperasset, Calv. cum expectasset aliquamdiu, G. amissa spe, Ca. quod diu expectasset, M. sim. P. V. sub. adventum filii in patriam, V. vel, quum spe aluisset se, JT. vel, se spe suâ frustratam esse, Q. in V. Nam & hoc verbum significat. Hoc pacto bis idem diceret, & posterius exponeret præcedens t. Se sperando delusam esse, nempe sperando reditum Regis sui Joahasi. Heb. se sperare factam esse; emphaticè accepto verbo sperandi, nempe per tacitam antithesin adeptionis rei speratæ: q. d. nil nisi sperare, non autem rem speratam adipisci u.) perierit (vel, & quod periisset, V. sim. P. M. JT. Pi. Calv. vel, frustratæque esset, Ti.) expectatio, vel spes, sua, Mo. V. vel, frustra se expectare, Ca. i. e. Non reddi suis precibus ab Ægyptio Joachazum v. ¶ Tulit unum, &c. i. e. Alterum x; nempe Joakimum y; sibi jam antea datum ab Ægyptio, 2 Reg. 23. 34 z. Is enim hunc instituit, sed non nisi de consilio & sententia Regni Judææ a. Cum vidisset successum suum frustrari, non ob id se humiliavit, & prudentius rebus suis consuluit, sed alios subornavit successores in Regno ejusdem atrocitatis b.
 6. Qui, &c. "וַיִּשְׁלַח" Et incessit (vel, versatus est, &c. V. vel, continenter, sive indefinenter, ambulavit, &c. Pi. JT.) in medio leonum, Calv. i. e. Rex factus est, & potentiam adeptus est similem cæteris Regibus c: Regio more vivebat d: imitatus est eorum truculentiam & tyrannidem, Regibus illarum regionum usitatam x; nunc cum Ægyptio, nunc cum Babylonio, fœdus iniens, &

interim sæviens in vicinos Moabitas & Ammonitas f: M. toto regni sui tempore cum hominibus tantum feris, inhumanis, impiis & perfidis versatus est & consilia contulit, ut omnia pro suo commodo, neglectâ religione jurisjurandi, metiretur. Vide 2 Reg. 24. 8. ¶ Et factus est leo i. e. Crudelis b. Eandem sibi impietatem, h. G. injustitiam & inhumanitatem induit, & cum claudis claudicare didicit t. ¶ Didicit prædam capere ¶ Ut indicatur 2 Reg. 23. 37*. ¶ Et homines devorare ¶ Ex-pilationibus & latrocinis i. Vide 2 Reg. c. 23. v. 37. i. Jun. & 2 Par. 36. 5 k.
 7. Didicit, &c. "וַיִּשְׁלַח" [Variant.] Et cognovit (vel, deseruit; vide quæ nos ad Proverb. 10. 9. & 14. 33 l: vel, contrivit, Calv. Q. in V. vel, afflixit, ut Esa. 53. 3 m. [ubi dicta vide:] vel, desolavit, Ch. populatus est. Suspicio legendum "וַיִּשְׁלַח", quod verbum leoninæ violentiæ convenientissimum est: nam & Græci verterunt, ἐβέητο, quod depopulari significat: & idem erratum obrepit etiam in Jud. 8. 16. ubi eadem litera erratum est, y pro w; de quo vide quæ ibi scripsimus t.) viduas (vel, arces, Ca. palatia, Ch. Pi. G. Calv. ut vox sumitur Esa. c. 13. v. 22 n. Non dubito quin l ponitur pro r o. "וַיִּשְׁלַח", pro "וַיִּשְׁלַח" P. Vel, de viduatis palatiis, JT.) ejus, Mo. V. vel, eorum, M. P. Ti. sing. pro plur. Sub. hominis, pro, hominum, V. scil. quos comēdebat, i. e. occidebat r. Rem habuit cum viduis eorum quos occiderat t. Non placet. 1. Quia pergit in eadem figura: leones autem non cognoscunt viduas t. Verum mixtus est hic sermo, quia retinet partem similitudinis, & tamen loquitur sine figura de palatiis & urbibus v, [in quas non ingredi solent leones: sic ergo receditur à metaphora.] 2. Tum non dixisset, cognovit, sed, stupravit x. 3. Non bene contextuntur res tam diverse, cognovit viduas, &, perdidit urbes y. Al. Cognovit palatia, &c. i. e. sibi vendicavit, pro suo agnovit, (ut Gen. 39. 6. Nihil noverat, &c.) fisco adscripsit, ut mos tyrannis z. Egit rapuitque arbitratu suo a. ¶ Desolata est terra, & plenitudo ejus ¶ Ità P. M. G. &c. sub. fuit, G. Vel, & quod replebat eam, Pi. & quod eâ continebatur, Ca. sim. Ti. Plenitudo terræ sunt homines: hi præ metu crudelis domini fugiebant b. ¶ A voce rugitus illius ¶ Non unguibus aut dentibus, sed solo rugitu, contreriti erant: tanta fuit ejus atrocitas & sævitia. Hic redit ad metaphoram c.
 8. Et, &c. "וַיִּשְׁלַח" Et (vel, Quapropter, JT. Pi. sim. Ar. Ca.) dederunt (vel, disposuerunt, JT. Pi. constituta sunt, M. Ti. adorta sunt, Ca. congregata sunt, Sy. sic Ch. irruerunt, Ar. ediderunt vocem, P. i. e. sublato clamore irruerunt, ut solent simul congregata d: posuerunt, nempe consilium, h. e. conspirarunt *,) super (vel, in, Ar. contra, M. Ti. JT. Pi. Sy.) eum gentes circum, vel undique, Mo. Calv. vicinæ scilicet, quæ suis auxiliis & opibus juvabant Chaldæos. Judæi nimirum aliis gentibus exosi fuerunt: deinde, audacia & temeritas hujus Regis multos provocavit f. Gentes, Chaldæi, Syri, Moabitæ, Ammonitæ, 2 Reg. 24. 2 g. ¶ Expanderunt rete suum ¶ Per rete intellige, vel occulta consilia eorum de accersendis Chaldæis; vel studia & conatus omnemque apparatus ad perdendum Joachim h.
 9. Et, &c. "וַיִּשְׁלַח" Et (Tum, JT. Pi. Sy. sim. Ar.) dederunt, vel posuerunt, eum (indiderunt ei, i. e. collo ejus i, Joacimi k,) in clausuram, vel claustrum, (vel, in carcere, P. in clausura, M. in claustrum, JT. claustrum, Pi. in carcerem, Ca. in camo, o. Ar. in caveam bestiarum, Sy. in collare, Ch. in cavea, BA. in caveam, Vulg.) in hamis, Mo. vel, catenis, Pi. sic P. catenisque, Ca. & in vincula, M. & in catenas, Ch. & in cavea, o. Ar. in carcerem, Sy. uncis adhibitis, JT. attractum uncis. Cum autem leones non soleant uncis trahi per longum iter, eum è fovea intelligo in caveam fuisse uncis tractum, atque ità in Ægyptum deductum l. Concluserunt itaque eum, & hamis, Ti. ¶ Babylonis ¶ Vide 2 Par. 36. 6 m. ¶ In, &c. "וַיִּשְׁלַח" In munitiones, Mo. P. M. &c. i. e. in Babylonem munitionibus refertam n. ¶ Nè audiretur vox ejus (i. e. rugitus ejus o) ultra super montes Israel i. e. o Calv. Nè cui ultra terrori esset, ut v. 7 p. Ut Judæi à terrore & rugitu ejus quiescerent q. Deridet insolentiam Regis, quod, Regno licet acciso, non desineret rugire & terrocire r. Alludit ad metaphoram leonis, qui in montibus

tibus rugire solet, omnesque bestias perterrefacere †.
 10. *Mater tua quasi vinea* (vel, similis erat viti, JT. Pi.) in, &c. *בְּרֵמֶה*] *In sanguine tuo*, Mo. P. M. Calv. V. i. e. Vel, 1. in sanguine Regio. Intelligit stirpem Regiam †. Vel, 2. q. d. dum te peperit: cum esses in sanguine tuo, i. e. cum primum ex utero prodires sanguine aspersus, necdum absterfus à sordibus, ut Ezec. 16. 6. *Sanguis accipitur pro partu*: q. d. Ubi primum in lucem editi sunt Judæi, plantati sunt in terra Canaan, ut radicem agerent †. Vel, 3. in virore & succulentia naturæ, sive in semine. Sanguinis enim copia vires adauget †. Vel, 4. in sanguine uvarum, sive vino rubro: ut Androcydes ad Alex. M. ita scribit, *Vinum potaturus, Rex, memento te bibere sanguinem terræ*; Plin. 14. 5. Tribuitur & vox sanguinis Lunæ eclipsatæ sive obscuratæ, Joel. 2. 31 †. Alii legunt *בְּרֵמֶה* pro *בְּרֵמֶה*, in similitudine tua: h. e. Mater tua assimilatur viti, &c. †.
 Al. in silentio tuo; i. e. tempore silentii tui, quum quiesceres, nec rebellares Regi Babylonis †. In quiete tua, JT. G. i. e. cum tu, Ezechiel, & alii tecum quietè domi viveretis. Altera hæc est comparatio, ad eandem gentem Judæam pertinens †. Similitudinem ex vite sumpsit, quia multæ ibi vites, & Judæa ob generosum vinum celebrabatur †. Eadem est hujus allegoriæ, quæ prioris, sententia. Mater est Hierosolyma, &c. †. *Super aquam* (vel, juxta aquas, Mo. P. &c.) plantata] Vel, plantata, JT. Pi. i. e. in loco riguo †. Vites illic non requirunt loca excelsa & arida, ut in frigidis regionibus; sed potius succum expetunt ab aquis: ut colligitur ex pluribus S. S. testimoniis †. [Alii locum sic reddunt;] *Quasi vitis, & sicut flos in malograno*, &c. †. sim. Ar. *Mater tua tanquam humore sata vitis, te cruento*. Talis hic est numeri generisque confusio qualem ad Ezec. 1. & alibi indicavimus †. *Fructus*, &c. *פְּרִיָּהּ*] *Fructifera & ramosa* (vel, pampinea, Ca. frondifera, M. Ti. &c.) fuit (i. e. Crevit populo & opibus †) ob aquas multas, Calv. vel, ob humoris abundantiam, Ca. Brevi tempore in Ægypto crevit in multa centena millia †.
 11. *Et factæ sunt* (vel, fuerunt, Mo. P. &c.) *ei virgæ* (vel, scipiones, JT. rami, Pi.) *solida, &c.* *עֲוֵלָה שְׁבִיטִים*] *Fortitudinis* (vel, fortes, sive robustæ, Calv. P. M. JT. Pi. Intellige Principes ex familia Regia †), *ad, vel in sceptris* (vel, ad virgas, Pi. vel, pro sceptris, P.) *dominantium*, Mo. Ti. Calv. V. G. Ex familia Davidis modò hic modò ille ad Regnum pervenire †. Significat Reges sumptos fuisse ex illo populo, ut palmites à vite †. *Alcum sceptris, sive virgæ*, (vel, super sceptris, &c. Q. in Calv.) *dominantium*, M. Ti. JT. i. e. Regum. Nati sunt enim in Israele multi de stirpe Regia †. Sensus, q. d. Regnum Judææ eminebat supra alia Regum suorum majestate, & Principum amplitudine, populariumque frequentia. Præstantia itaque antiqua Regni adumbratur hoc versu & præced. deinde inclinatio & ruina v. 12, 13, 14 †. Ità duplicem statum ponit Propheta Judæis ante oculos, ut, memoratâ pristina dignitate sive felicitate, agnoscant se recidisse in extremas miseras, quia Deum provocarunt †. Benedictiones à Deo illis datas describit v. præc. earumque abusum hoc versu. *Fuerunt—robusti, &c.* id est, Quamvis populus iustus & piis Regibus instructus esset, quibus surrigerentur, ut vites bonis pedamentis; illi tamen ab officio protervè discesserunt, & ità pervicacia erant vitis illius brachia, ut etiam illa sua pedamenta, quamvis firmè in terram compacta, deducerent & abriperent in suam perditionem †. *Et, &c.* *וַיִּגְבְּהוּ קוֹמָתוֹ עַל בֵּין עֲנָתִים*] *Et exaltata* (vel, alta, JT. Pi.) est (vel, fiebat, Pi.) *statura ejus supra* (vel, supernè, Calv.) *inter perplexitates*, Mo. vel, *inter ramos, sive palmites*, Calv. P. *supra intercurrentes ramos densos*, JT. Pi. *inter ipsas frondes*, M. Ti. *ultra ramum qui est inter ramos perplexos, vel intricatos & densos*. Tenet autem ramus ille medium in arboribus, estque altissimus omnium: rami verò perplexi sunt circa medium arboris †. Sensus, Stirps ipsa inter suas frondes crevit †. Facta est procerior aliis arboribus †. Jerusalem, in tot tantisque cives & Principes excrescens, cum eis & inter eos alta & gloriosa apparuit †. Secundum hoc crimen: *Extulit se altiùs illic supra interstitium densorum ramorum, aut etiam pergularum, quæ ad vitès compescendas certis*

in locis construi solent. Sensus igitur est, Ut vites nonnullæ ità fere sunt, ut nullo vimine, nullo impedimento cohiberi possint quin arbutescant: ità populus hic omnia impedimenta mali, vel potius adjuncta ad officium suum, protervè perumpit, ut ad commoditatem suam, & ex animi sui sententia, luxurietur †. *Et, &c.* *וַיֵּרָא בְּנִבְרוֹ בְּרוֹב וְגוֹ'] Et apparuit, vel visa, sive conspecta, est, (vel, Ità ut esset conspicua, JT. Pi.) altitudine, vel in altitudine, suâ, Calv. Mo. P. JT. Pi. &c. (i. e. Evalit altissima inter arbores †), in, vel cum, multitudine (vel, densitate, M.) ramorum suorum, Calv. &c. q. d. Populus crevit & copiâ hominum & opibus †. Tertium hoc crimen: q. d. Ità luxurians vitis sese extulit gloriabunda, & omnes alios, finitimos & longinquos, nihili præ se fecit †. [Ca. hunc versum cum seq. jungit, & locum sic reddit;] *Ea virgas habuit validas ad sceptrâ imperatoria*; (i. e. homines qui sceptrâ tenuerunt, videlicet Reges) *quæ cum inter comam in eam surrexissent proceritatem, ut altitudine suâ in palmitum copia apparerent*, (q. d. qui cum ità crevissent, ut inter alios, tanquam inter palmitibus ex quæ vocantur sagittæ, exstarent,) *Ea, (i. e. Hierosolyma,) furenter eruta, bumi prostrata est, &c.* †.
 12. *Et* (vel, Sed, G.) *evulsa est in ira*; ità Mo. &c. vel, cum furore, M. sic Ti. *וַיִּשְׁתַּחֲוֶה*] *Sed avulsa est, &c.* JT. Pi. Vitis illa degener †. Non paulatim siccata est, sed evulsa. Evulsio autem hæc subita debuit ipsos commonefacere de maledictione Dei, ad quam obtorpuerant †. *Evulsa, i. e. Gens deportata est* †. *In terramque projecta*] Nempe, ut prorsus exaresceret †. Gens contemptui habita †. Ut vite evulsâ palmites putres in terram dejiciuntur. Secundus hic est judicii Divini gradus †. *Ventus urens* (vel, orientalis, Mo. P. M. &c. qui corrumpit tam fruges quàm arbores †: i. e. exercitus Chaldæorum †) *siccavit fructum ejus* i. e. Multos de populo occidit †. Tertius hic gradus: quod, ut avulsæ vitis prostrati palmites adurentibus ventis, &c. suâque infirmitate arefcunt; sic populus afflictus, cum suo ipsius vitio, tum adveniente foris judicio, non potuit non marcescere †. *Marcerunt, &c.* *וַיִּפְּקוּ מִטָּה עֲוֵלָה וְגוֹ'] Convulsa* (vel, Dissoluta, M. vel, Defracli, Pi. sim. JT.) *sunt atque arefactæ virgæ fortitudinis ejus*, (vel, scipiones, sive rami, robusti ejus, JT. Pi.) *ignis absumpsit eas*, Ti. M. &c. Sing. *וַיִּשְׂרַף* pro plurali, quod refert pronomen *וְהוּא*. Al. *Confracti* (vel, Discerpti, Calv.) *sunt*, (sub. rami ejus, P. sic Calv. Glaf. V.) *& aruerunt*, P. sim. Calv. (i. e. Liberi Sedecia perierunt †.) *virgam roboris ejus* (i. e. Ipsum Sedeciam †) *ignis consumpsit*, P. Redundat eas †. Ira Divina Reges ad exitium persecuta est †. Hithpael (*וַיִּפְּקוּ*) hic passivè significat, ut Ecclef. 8. 10. *וַיִּשְׁכַּחוּ, & oblivioni traditi sunt* P. †.
 13. *Et nunc transplantata* (vel, plantata, JT. Pi.) est] At jam dixerat eam arefactam atque exultam esse. Resp. Ità erat respectu horribilis ruinæ, & ex communi hominum sensu. Quod rursus plantata est, commendat misericordiam Dei erga reliquias †. *In terra invia, &c.*] Heb. *siccâ*, Pi. V. &c. ubi non potest rescere & florere: i. e. in Babylone †. At illa terra irrigua erat & fertilis. Resp. 1. Non respicit hic naturam terræ, sed populi conditionem. Dicimus nullum esse pulchrum carcerem: quare terra illa iis desertum erat †, ubi omnium rerum indigi erant, acsi in deserto essent †. 2. Pessima terræ Chaldaicæ illis data sunt excolenda †. 3. Desertum hic vocat Judæam, incolis & opibus spoliata †.
 14. *Ignis de, &c.* *וַיִּשְׂרַף מִטָּה בְּרֵמֶה*] *De virga* (vel, ex uno, Heb. ex baculo, Pi.) *ramorum ejus*, M. P. Ti. Calv. &c. i. e. de trunco unde prodibant rami †. Ignis, i. e. rebellio Sedecia †. Vel, ira Divina, quæ ob crimen Sedecia populum neci dedit †. Illa ipsa sarmenta adeò torrefacta sunt judicio Dei, ut jam nihil aliud sint nisi cremia concipiendo igni aptissima, &c. †. Ostendit cladem hanc non Chaldæis, sed sibiipsis, adscribendam †. *Et non fuit, &c.* *וְהָיָה לָהּ וְגוֹ'] Itaque non erit amplius in ea ramus, &c.* Pi. Nulli ultra ex ea sunt Reges †. Adèd ut non sit in ea, &c. JT. Ità ut non remanserit ulla virga †. *Planctus, &c.* *וַיִּנְדְּבֵם לְקִנְיָהּ*] *Lamentatio* (vel, Planctus, Mo. P. Venia, [Legè, Nenia,] Ca. Exemplar lamentationis, Ar. Lamentatio, i. e. Lamentabilis,*

tabilis, Sy. Deplangenda igitur, M.) ipsa, Mo. (vel, hæc, Ca. Calv. vel, est, P. M. V. Sy. sub. in hac prophetia, V. vel, hæc, five ipsa, est, Ti. JT. Pi. Ar. Al. Lamentatio est prophetia, Ch. Tribus in parabolam lamentationis est, o.) & erit (vel, cessitque, Pi. quæ sit, JT. quæ redacta est, M.) in planctum, five lamentationem, Mo. P. o. Ch. Sy. Ar. M. Pi. sim. Ti. Al. & quidem lamentabilis est, Ca. Hæc est prophetia planctus verè eventuri f. Reipsa deserviet pro planctu, cum evenient quæ prædixi g. Nunc planctus fit pro Joakim & civium captivitate; sed major erit planctus in urbis excidio h. Hic est planctus quem initio exposui, & lamentabilis prophetia; sed major erit ipse eventus i. Al. Cum maximam calamitatem deprecabuntur posterii, utentur hoc quasi exemplo, & proverbio, Nè mihi contingat quod Hierosolymæ k. Al. Jerusalem plangitur, & plangetur: q. d. Hic Hierosolymæ planctus diu durabit, eritque jugis & continuus l. Al. Vaticinium hoc triste & luctuosum & suggeret posteris materiam lugendi, ac in memoria & ore omnium erit, ceu rarum & memorabile exemplum m.

CAP. XX.

1. **E**T factum est] Hæc prophetia, quæ continetur cap. 20. & 21. & 22. & 23. est appendix antecedentis, ejusdemque ferè cum præcedentibus argumentis; nempe in peccatorum exprobratione positum, & judiciorum denunciatione. ¶ Anno septimo] A deportatione Regis Joachim, five Jechonias b. Hinc supputatio facta est, tum, ut severissimæ illius castigationis Divinæ magis memores essent c; tum, ut promissæ restitutionis spem foverent d, & complementum 70 annorum ardentiore desiderio exspectarent *: nam in rebus desperatis non numeramus annos f. Hanc censionem Deus testimonium esse voluit & sapientiæ suæ, quæ hæc anno quinto ante subversionem Jeros. tam minutatim describit; & misericordiæ, quæ ipsos ad resipiscientiam provocavit g. ¶ De senioribus Israel] Non ex sacerdotibus & Levitis, sed seniores populi, ut videtur ex argumento & responsione Prophetæ, quia consilium quod agitabatur civile fuisse videtur. Seniores hi, vel, i. venerunt ex Judæa h, ut percipitur ex v. 3, 4, & c. i. legati illi à Sedecia missi, de quibus Ezech. 14. 1. Factum hoc in reditu legatorum k. Vel, 2. erant ex deportatis l. ¶ Ut interrogarent (vel, consulerent, JT. Pi.) Dominum] Ut consilium exposcerent de rebus suis m. Dicuntur Deum consulere qui consulunt Prophetam, quia Deus per Prophetas loquebatur, & c. n. Consulebant de rebus, non privatis, sed publicis o: quid futurum esset ipsis & fratribus in Judæa relictis; & quid faciendum ut è præsentè miseria liberarentur p: vel, de successu rebellionis Sedecia q: vel, de eventu captivitatis suæ; quia distrahebant eos falsi prophetæ r, qui illis reditum pollicebantur t: vel, utrum populo præstaret simul commorari & versari, tanquam in communibus cœtibus, unde gens magis foret indigenis odiosa; an verò alios ab aliis discedere & dispergi per nationes, quandoquidem non pluris ipsis Babylonia quàm Caspia vel Hyrcania esset; id quod illi malebant, hoc sine, ut sic licentiam haberent ad omnem impietatem, & conformare se possent cultui gentium citra reprehensionem Prophetarum, quæ illis odiosa erat. Quare malo animo consultationem hanc instituebant t.

3. **A**d interrogandum, & c. ?] Vel, consulendum, vel querendum, me, & c. ? Calv. Pi. & c. Interrogatio hic negat v. ¶ Vivo ego, quia non, & c. וְאִם אֲנִי חַיִּים אֲנִי אֶפְתָּח לָכֶם דָּרֶכַח לְיִשְׂרָאֵל Si (vel, Non, Ar. Ti. Pi. Nequaquam, Sy.) consolor à vobis, JT. Pi. q. d. ferio *, verè, animo recto y, & docili, & ad obtemperandum parato: jamdudum enim decrevistis quid velitis facere, & c. z. Vel, respondebo (vel, consultus respondero, P. sim. Ch. pro consilio obtentus fuero, M. querar, Ti. Calv. exorabor, Ca.) vobis, Ar. simil. Sy. o. & c. vel, à vobis, Calv. וְאִם אֲנִי חַיִּים אֲנִי אֶפְתָּח לָכֶם דָּרֶכַח dupliciter h. l. accipitur: in priore membro, pro querere, vel interrogare; in posteriore, pro respondere, vel exorari z. Sed alienum hoc videtur: Deus hic potius invehitur in hypocrisim populi,

quàm negat se responsurum, ex collat. Ezech. 14. 3 b. Calv. 4. Si, & c. וְאִם אֲנִי חַיִּים אֲנִי אֶפְתָּח לָכֶם דָּרֶכַח An judicabis eos? an judicabis eos? Calv. P. & c. sim. Mo. [Variè explicant.] q. d. Præstat eos invitare ad resipiscientiam quàm eos condemnare c. Sed frigidum hoc est. Al. q. d. An impen- des illis operam tuam ut eos coarguas, vel cum eis litiges, vel eis mineris? Prophetæ officium id erat. Abigendi sunt potius quàm docendi: indigni sunt tali disceptatione. Confer Gen. 6. 3. Matt. 7. 6 d. Al. An ju- dicas, & c. ? q. d. Quid cessas judicare & coarguere eos *? * Me. Al. An jus diceris istis, & c. ? q. d. Te, Prophetam Dei, institutum ut conscientias in pietate ædifices, consulunt de rebus politicis: nè consume tempus respondendo f. Al. An causam ageres istorum, & c. ? JT. q. d. An amplius intercederes apud me istorum nomine? quibus non intercessione amplius (ut fingunt) opus est, sed reprehensione. Confer Ezech. 14. 3. & Jer. 14. 9, & c. g. Defendēsne eos, & c. h? An excusabis eos, & c. ? coram me tanquam judice: q. d. Non debes excusare i. Scilicet patrocinaris eis, & c. ? Hoc enim fecerat Vates cap. 9. 8 k. An pro eis litigares, & c. ? Vellēsne tam improborum causam defendere? Nam וְאִם אֲנִי חַיִּים אֲנִי אֶפְתָּח לָכֶם דָּרֶכַח sæpe est litigare, & וְאִם אֲנִי חַיִּים אֲנִי אֶפְתָּח לָכֶם דָּרֶכַח non raro pro significat l. וְאִם אֲנִי חַיִּים אֲנִי אֶפְתָּח לָכֶם דָּרֶכַח significat actiones quæ fiunt in judicio, tam judicis, quàm actoris & advocati m. Repetitio emphatica est n, ut magis exprimat pervicaciam populi o. ¶ Abominationes (vel, Quin potius abominationes, Pi.) patrum eorum (quas & ipsi secuti sunt p,) ostende eis] Peccata majorum exprobrat hoc capite; ipsorum, cap. seq. Correctio; q. d. Semel tamen experire an sint sanabiles. Si ergò judicabis eos, vel disceptabis cum illis, incipe à patribus ipsorum. Scelera eorum non sunt paucorum annorum: ulcus profundum est & vetus, & c. r. Ab initio gens fuit perfida, & c. Confer Matt. 23. 32. Act. 7. 5 i t. ¶ 5. Elegi Israel] Ex aliorum numero. Opponitur hoc omnibus meritis t. Causa foederis Dei cum illis erat solum Dei beneplacitum v. ¶ Elegi, sub. in populum mihi, ut Deut. 7. 6 x. ¶ Levavi manum meam, & c.] Phrasis hæc variè accipitur y. Gestus hic est, i. jurantis z: q. d. Juravi eis a. Deut. 32. 40. Sic hæc locutio infra sumitur v. 15 b. 2. Ejus qui potentiam suam exserit c: q. d. Ostendi potentiam & opem meam Mosi & Hebræis, percutiendo Ægyptios, & c. d. 3. Ejus qui percutit & punit; ut retrahit manum qui punire cessat. Hæc tria significata in hoc capite reperiuntur *. ¶ Et apparui (vel, innotui, V. sim. P. G. Pi.) eis] Per miracula f, cum misi ad illos Mosen g. Notatur experimentalis cognitio, cum Deus reipsa probavit se veracem esse h. ¶ Et levavi (vel, sustuli, inquam, Pi.) manum, & c.] i. e. Ostendi potentiam, in eis servandis i.

6. **I**n terram quam provideram eis] Ità P. Ca. vel, exploraveram eis, Ti. JT. Pi. tanquam explorator providens de sede commodissima k. ¶ Egregia, & c. וְהָיָה דְּעִירָא דְּכָל הָאָרֶץ Decus ipsum (vel, Quæ decus est, Pi. vel, desiderium, V. vel, gloria, Ch. vel, nobilissima, Ca.) omnium regionum, JT. Pi. Desiderabilis est omnibus, & c. P. Laudatur ab aliis omnibus l. Quæ desiderabilis est præ omnibus, & c. Calv. Quæ elegans est super omnes, & c. M. sim. Ti. Talis erat, i. ob fertilitatem eximiam, si totam terram consideres, à Rhinocorura ad Taurum montem, & ad Euphratem, quæ includit Palæstinam, Phœnicem, Arabiam, Syriam Coelen, & Ciliciam, & c. quas omnes regiones Deus Israeli, si præcepta servasset, repromisit m. 2. Ob cultum & Teraphim Dei, & c. n. ¶ 7. Unusquisque, & c. וְכָל אִישׁ מִן הָעָם Quisque (Magis hoc emphaticum, quàm si omnes promiscuè & generaliter allocutus esset o.) offensiones (vel, abominationes, M. P. Ti. obscenitates, i. e. obscenos deos t,) oculorum suorum] t Ca. i. e. Idola p, ad quæ attolluntur oculi, ad quæ oculos convertabant; h. e. quæ diligebant & colebant: oculi enim adducunt & alliciunt homines. Vide Ezech. 6. 9 q. & 18. 6 r. Ostendit hæc phrasis eos non modò metu compulso fuisse ad idololatriam, sed spontè etiam & pravo appetitu inductos *. ¶ Idolis Ægypti nolite pollui] Non mirum est, eos ibi infectos fuisse superstitionibus Ægyptiorum, præsertim cum illic mancipia erant, & cuperent iis gratificari: mira enim est contagio idololatriæ t.

8. **E**t, & c. וְכָל אִישׁ מִן הָעָם Et (vel, Igitur, P. sim. Sy.

Sy. Ar. Ti. Ca. Tum Pi. Quamvis, JT.) dixi (vel, dixisse, JT.) ut effunderem, &c. M. Calv. &c. Cum in Aegypto adhuc essent, Exod. 5. 3. Dixi, i.e. statui, vel decrevi. Penè constitui, cogitavi eos penitus delere: sed me cohibui, &c. Translatitè loquitur de Deo, quia Deus nec iracundiâ tangitur, nec decernit quidquam apud se quod postea retractat. Sensus est, q. d. Matura erat populi iniquitas, & ideo tempestiva fuisset Dei vindicta, nisi aliunde fuisset retenta.

9. Et (vel, Attamen, G. sic V.) feci] Nempe, illi bene, G. At egi, sub. cum illis clementer, V. Feci, non quæ facere cogitarem, sed ea quæ feci ut ipsos liberarem, &c. Sub verbo faciendi totum hoc intelligit quod postea explicabitur. Feci, sub. quod promiseram: i. e. Introduxi in Canaan. ¶ Proprietatem meam] Quia Abrahamus, Isaacus, Jacobus, meo nomine vocati erant. Propter gloriam meam, non, ut putatis, merita vestra. Ità prosternebat superbiam gentis. ¶ Ut non violaretur] Quasi non potuissim, aut noluissem, meos liberare, ut promiseram. ¶ Coram gentibus—inter quas, &c. אֲשֶׁר נִדְּבָהּ וְגוֹ' [Variant.] In quarum (nempe gentium) oculis cognitus sum, M. Ti. vel, innotui, P. illi, Ti. P. scilicet Israelitis, quibus me manifestavi per Prophetas, qui salutem illis annuntiabant. Ad verb. Quibus cognitus sum illis in oculis earum. Quibusque spectantibus, ego ipsis innotueram, Ca. Al. Quum notum feci me ipsis ante oculos earum, JT. Al. Quibus (scilicet gentibus) cognitus fui ipsis (sed non ipsis redundat,) in oculis eorum. Deus enim per miracula se etiam gentibus patefecit.

11. Quæ faciens homo vivet in eis] Vitam longam & felicem, quæ promissa Legem implentibus. Chaldaus hæc & alia ad vitam æternam refert: nimirum quia eam sperabant, non tamen ex Legis pacto. Non agit hic de nudis Legis præceptis, sed conjunctis cum fide venturi Messiae. Vivet, non tantum civiliter, sed in æternum; nempe si Legem servet: id quia nos non possumus, opus est Christi gratiâ, &c. Notanda hic Dei indulgentia, quod Deus, qui pro imperio jubere poterat, promissionem adjungit.

12. Sabbata mea dedi eis] i. e. Legem de quiete observanda in Sabbatis. Per sabbata hic significat, vel, i. ferias: Sabbatum septimi diei, remissionis anno septimo, & jubilæi. Sabbatum triplex: dierum, quod propriè dicebatur Sabbatum; mensium, quod erat mensis septimus, qui magnâ sui parte erat festus; annorum, annus septimus, & jubilæi. Vel, 2. septimum diem. Dicit, sabbata, in plurali, quia sæpe, h. e. singulis hebdomadis, Sabbata recurrunt. ¶ Ut essent signum, &c.] Ut hæc etiam re à populis aliis discriminarentur, ad quos aliqua quidem Sabbati traditio pervenerat, sed non cum illa quietis lege, ut diximus ad l. 5. de V. R. C. t. Signum, sub. tanti mei amoris & reconciliationis: ut quieto animo, & à tumultu peccatorum alieno, cognoscamus nos esse redemptos à Domino, sanctificatos, & libertate Spiritus donatos. Externa vacatio ab opere hujus quietis in Domino nos debet admonere. Signum, putà, me Deum ipsorum esse, & ipsos populum meum. Sabbata non per aut propter se, sed propter aliud, instituta sunt. Sabbatum est sacramentum, h. e. invisibilis gratiæ visibilis figura; in quo & Deus se nobis obstringit, & nos illi: unde dicit, inter me & eos. Commendaverat prius totam Legem, cujus pars erat Sabbatum: id hic memorat, quia illic fulgebat gratuita Dei adoptio; & ut ostenderet, Legem non tantum constare præceptis, sed simul promissiones in se continere. ¶ Et (vel, Ut, Pi. Calv.) scirent quia ego (vel, quod ego sim, Calv. sim. Pi. &c.) Dominus sanctificans eos] Ut symbolum esset vel pignus regenerationis illis promissæ, & electionis suæ in populum Dei peculiarem. Ut auferantur in operibus fidei per sanctificationem, quam Deus in nobis perficit, & quam nos docet in Sabbatorum observatione. Ut cogitarent me Deum illorum esse, qui eos sanctificare possum. Ut die Sabbati convenirent, & mea in se beneficia prædicarent.

13. In deserto] [Emphaticè:] ubi miracula mea quotidie viderunt, mors & terror undique erant, à meo beneplacito singulis momentis pendebant, &c.

15. Levavi manum, &c.] Contra eos juravi. Vide Psal. 95. 11. Antè illos misericordiâ illexi: deinde terrui minis & poenis, &c.

16. Quia judicia mea projecerunt, &c.] Ratio iurandi, cujus facta fuit mentio, exprimitur à Mose, quod falso relatu terri redire voluerint in Aegyptum, Num. 13. & 14. Hic autem generales repulsæ Dei gratiæ causæ denotantur, nempe superstitio, impietas, & contemptus Dei. ¶ Post idola, &c.] Ex animo colebant idola; maxime in terra Madian, Num. 25.

17. Ut non, &c. אֲשֶׁר נִדְּבָהּ] A corrumpendo eos, Mo. ne perderem eos, M. Ti. &c. ¶ Nec, &c. נִשְׁמַרְתִּי] Neque (vel, Ac proinde non, Pi.) feci ex eis (vel, in ipsis, Calv. cum eis, Mo. P. Pi. Ch.) consummationem, JT. Mo. P. Pi. consumptionem, vel finem, V. Pi. &c. Non delevi prorsus. Gentem non extinxim. Et non redegi eos in desolationem, M. Neque eos conficerem, Ti.

18. Dixi autem ad filios, &c.] Nolens verba amplius apud patres facere, quia surdi erant & præfracti. ¶ In præceptis patrum, &c.] Non tantum vetat eos imitari crassa scelera parentum, sed leges, & statuta, & ritus, & quidquid in speciem plausibile erat. Quare traditiones patrum prudenter examinandæ sunt, non omnes in imitationem trahendæ.

19. Ego—Deus vester, in præceptis meis ambulate] Locus intignis. Deum ergo oblique abegant, eumque jure suo privant, qui, non contenti solis Dei præceptis, commenta sua admiscunt, &c.

20. Ut sint signum, &c.] Promittit ergo observatoribus Sabbati efficaciam Spiritus sui, modò nè januam ipsi claudant suâ impietate & contemptu.

21. Et exacerbaverunt me filii] Tempore Judicium.

22. Averti, &c. ità Mo. Pi. אֲשֶׁר נִדְּבָהּ] Verum retraxi manum meam, M. P. Ti. Et averti plagam potentie mee, Ch. Continui me nè eos perderem.

23. Iterum levavi, &c.] Atqui adhuc juraveram: nempe minas graves illis denunciaveram, si Legem spernerent, Deut. 11. & 28.

25. Dedi eis præcepta non bona] [Variè explicant.]

1. Præcepta ceremonialia: quæ non bona vocat, vel, i. quia inutilia, nec spontè instituta, tanquam Divino scopo & consilio necessaria, sed ob eorum infirmitatem, & pronitatem in idololatriam: vel, 2. quia insuavia, gravia, difficilia, vide Act. 15. 10. Bonum sæpe sumitur pro jucundo, ut Gen. 3. 6. 2. Minas & maledictiones illis determinatè proposui, ut Deuter. 4. 26, 27. & poenas: sententiam juridicam, Num. 25. 4. plagam, serpentes, ignem, &c. Hæc non bona vocat, i. e. noxia; Meiosis. 3. Leges tributis, servitutis, &c. illis à gentibus victricibus impositas; quas ferre cogentur, quia legibus meis salutaribus parere noluerunt. Meis præceptis vivere noluerunt: morientur ergo & occidentur ab alienis, Ammonitis, Moabitibus, &c. 4. Fagmenta hominum, & magnam errorum & superstitionum congeriem; præcepta Gentilium idololatrica: quorum observatio mortem eis inferret æternam. Deus autem dicit se hæc dedisse, quia permisit eis dari: quia eos, ut suâ gubernatione indignos, iusto suo judicio excavit, & imperio Satanae mancipavit, & in reprobum sensum tradidit, ut mendacio obedirent. Vide Rom. 1. 24, &c. Mentem ipsis ademi, ità ut, meis legibus contemptis, ipsi sibi leges facerent duras atque mortíferas.

26. Et pollui eos (i. e. vel, pollui permisi: vel, tanquam pollutos abjeci; impuros esse ostendi, & ut impuros tractavi, & à me abdicavi.) in (vel, cum, JT. Pi.) muneribus suis] Ità Mo. P. &c. q. d. Reddidi ipsorum munera tanquam foetida, utcunque putarent se officio suo satisfacere; quia scilicet miscebant præcepta Dei cum fagmentis gentium. Permissi ut sacrilega sacra facerent. ¶ Cum, &c. אֲשֶׁר נִדְּבָהּ] Trajiciendo quicquid aperit vulvam, Calv. i. e. Primogenitos, qui Domino consecrabantur, Exod. cap. 13. vers. 2. Vide supra 16. 21. & infra 31. 9. [Oblationem primogenitorum hic intelligunt, vel, 1. Deo factam, ut Junius in V. commentario exponit; quanquam aliter in notis ad Biblia censere videatur.] Quum traduxero, &c. Ar. sim. Si quid erat quod illi in cultu Dei præstare tenebantur, E e e omnino

omnino fuit ille ritus primogenitos transmittendi & consecrandi Deo, Exod. cap. 13. Deus vero h. l. pronunciat se & verbo & opere ostendisse, neque offerentes neque oblationes à se acceptari. [Vel, 2. idolis.]

¶ Jun. Cum traducerent, M. Ti. Ita ut transire fecerint, P. Propterea quod traducebant, Pi. sim. JT. sub. per ignem, P. M. Pi. ut declaratur infra v. 31. Lustrabant omnes; sed primogenitos nominat, ut crimen magis exaggeret v. q. d. Ego primogenitos redimi volueram: illi sibi imposuerunt, ut Molochus eos ad mortem offerrent. Sensus loci, Permissi ut laberentur in scelus inhumanitatis, propter quod polluerentur. Sub hac una specie, per synecdochen, designat omnes eorum superstitiones.

¶ Propter delicta sua, [עֲוֹנוֹתָם] Ut desolarem, vel vastarem, eos, JT. Ti. Ch. sim. Mo. P. o. Ar. ¶ Et, &c. [עָשָׂה לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ] Propter quod scirent, &c. Mo. Ut sciant, vel scirent, (vel, experirentur, JT. Pi.) quod ego sum Jehovah, P. M. Ti. Ch. &c. Ut cogantur me Judicem potentem sentire, quem noluerunt Patrem agnoscere, &c.

27. Quamobrem, &c. i. e. Cum propter peccata vestra, tum propter beneficia mea. ¶ Adbuc, &c. [וְעַתָּה] Adbuc (vel, Amplius, Pi. Etiam, Sy. Præterea, Ca.) hoc (vel, in hoc, Ch. Sy. P. Calv. habere, JT. Pi. in eo, Ca. & in hoc, M. Ti.) probris affecerunt me, Mo. q. d. proterve & insolenter in me surrexerunt & mihi insultarunt. In hoc; q. d. Non contenti præteritis, majora fecerunt. Etiam qui diis gentium sacra non fecere, mihi sacra fecerunt in locis vetitis. ¶ Cum præcessissent, &c. Heb. Prævaricando, &c. Calv. JT. Significat eos non ex imprudentia aut infirmitate peccasse, sed certâ voluntate ac consilio.

28. Et, &c. [וְעַתָּה] Nam (vel, Postquam, Calv. Quod quum, JT. Nam quum, Pi.) introduxi, &c. Calv. sim. P. vel, introduxissem, &c. JT. Pi. hic redundat. ¶ Collem, &c. Ex instituto Gentium, qui montes & lucos superstitionibus suis dedicabant, ut notum f. ¶ Lignum, &c. [עֵץ] Arborem densam, P. vel, frondosam, M. Ti. ramosam, Pi. umbriferam, Sy. Ar. viridem, Ch. intricatam, V. sim. Mo. i. e. ramos habentem multos inter se implicatos: densis ramis, JT. sim. Pi. Heb. densitatum, Pi. ¶ Dederunt (vel, Collocarunt, Pi. Oblitulerunt, Calv.) ibi irritationem (vel, iram, Mo. P. irritamentum, JT. Calv.) oblationis (vel, appropinquationis, Mo. libationis, Ca. muneris, Ti.) suæ. Sic M. Calv. i. e. oblationem quâ Deum irritarent, & quasi ad certamen provocarent; quia scilicet eripiunt illi jus Legislatoris. ¶ [עֲוֹנוֹתָם] Oblationes irritantes suas, Pi. ¶ Posuerunt ibi odorem suavitatis suæ. Heb. suavitatum (vel, quietum, Pi.) suarum, V. Pi. i. e. suavissimum. Sic vocat ironicè, quia falsò putarunt Deum hoc modo placari. Simul perstringit eos, quod suffitum, qui debuerat esse bonæ fragrantiae, foetidum reddiderint suis corruptelis. Posuerunt, &c. i. e. Suffitum ex aromatis fecere. ¶ Et libaverunt, &c. Præcedens epitheton, irritamentum, &c. Sed non ad singulas partes referendum est, ad sacrificia, munera, libamenta, oblationes. Hic recenset Deus varias oblationum species, ut ostendat omnes Legis partes à Judæis fuisse violatas.

29. Et (vel, Tum, Pi.) dixi (vel, Cum dicerem, Jun.) ad eos, (nempe per Legem & Sacerdotes, & Prophetas; idque sæpius, imò assidue,) Quid est (vel, Quid sibi vult, Pi. vel, Ut quid, vel Quorsum, vel Quodnam est, Calv.) excelsum ad quod vos ingredimini? sic Calv. &c. convenitis? P. M. Ti. [מָה הָעֵלְיוֹן אֲשֶׁר אַתֶּם הֹלְכִים אֵלָיו] Ad verb. Quid excelsum ad quod estis illi qui veniunt illuc? Redundat adverb. loci. [Alii sic reddunt;] Et ex eis ego quasi fivi quodnam esset sacellum ad quod irent, Ca. Et quamvis dicerem iis ipsis qui veniebant eodem quod vos, (i. e. ad excelsa, quod vos etiam convenitis, ut scelerati idololatræ,) quid sit ipsum excelsum, JT. i. e. quàm exosum Deo, & cultoribus perniciosum. Variè explicant. Quid est excelsum? i. e. Quid sibi vult hoc nomen? aut unde venit? Meum enim Altare non ita vocatur. Ità interrogat Deus, ut ipsi sibi tacitis cogitationibus responderent, Hoc nomen ex idololatria natum est. Quare extruxistis excelsum illud, cum ego locum vobis constituerim, &c.? Cur illuc potius itis quàm in Templum meum? quid in eo videtis eximii? Quid est? i. e. quæ res? qualis? cujus usus? quo fine? Cur aded expetitis excelsa,

cum mihi displiceant? Amplificat eorum crimen, quod non peccarunt ex ignorantia, sed ex contumacia & malitia. Hæc per Prophetas eos sæpe monui. Quæ religio aut excellentia in idolorum fanis, quod ea per antonomasiam vocetis, specioso ac glorioso nomine, excelsa? quasi essent loca totius orbis celsissima & nobilissima, cum sint speluncæ dæmonum. ¶ Et, &c. [וְעַתָּה] Et (vel, Tamen, JT. Sed nihilominus, Pi.) vocatum est, vel, fuit nomen illius, Excelsum, usque ad hunc diem, Calv. &c. i. e. Perrexerunt & nomen excelsorum usurpare, & sacrificia in illis offerre. Excelsum & ita dictum est, & in eadem opinione fuit apud miseros & superstitiosos Israelitas habitum. Dicit vocatum fuisse, quoniam eadem dignitas & religio viguerit in illis excelsis. Damnat obstinatam populi malitiam, quod nomen excelsorum (quorum memoria debuerat aboleri) celebre erat in oribus omnium, quasi illic quærendus esset Deus; & quod patres illud filiis tradiderint; ita ut continuâ seriè excelsa opponerent Sanctuario Dei, nec ullis Prophetarum minis revocari poterant.

¶ Adbuc hodie [וְעַתָּה] dicitur: i. e. Manet & mos, & ipsum vocabulum desumptum à profanis & vicinis gentibus, quæ sic vocabant suas aras, (unde & Græcum βαυοί) cum ego Altare mihi sacratum [מִזְבֵּחַ] appellaverim. Reddit hoc versu nominis rationem: Quoniam enim eos interrogavit, quodnam esset illud [מִזְבֵּחַ] ad quod ibant, postea nomen obtinuit, ut quæ ibi fiebant facella eo vocabulo dicerentur. Est autem Bamah q. d. excelsum, aut editum; quod Latine templum dici potest, quoniam in editioribus locis fieri coepta sunt facella. Sed postea fiebant & in aliis locis. Ità cap. 16. 25. dicuntur fieri in omnibus vicis: ubi alio quidem, sed ejusdem notionis, vocabulo nuncupantur. [מִזְבֵּחַ] est, altare valde excelsum, ad quod per gradus ascendebatur. Aut sic dicebatur, quod talia altaria in montibus excelsis extruerentur, contra præceptum Domini.

30. Certè, &c. [וְעַתָּה] An (vel, Annon, M. Ti. P.) in via patrum vestrorum vos polluti estis? Calv. simil. Mo. JT. &c. q. d. Quomodo hoc fieri potest, ut vos, qui ad servum meum acceditis Deum modestè interrogaturi, vos, qui exilio aliisque poenis subacti estis, aded pervicaces sitis, ut non resipiscatis, &c.? [Pi. hunc versum cum sequente necit, & locum sic reddit, An quum viâ patrum vos polluat]—v. 31. Quumque offerendo—polluat vos—ego nihilominus consulor à vobis? q. d. An duo illa simul consistere possunt, ut & pergatis in vestra idololatria, & me de officio vestro seriò consulatis? ¶ Et in, &c. [וְעַתָּה] Et (vel, Quumque, Pi.) offerendo dona vestra, JT. Calv. ¶ Polluimini (vel, polluat vos, Pi.) in, &c. [וְעַתָּה] Omnibus (vel, in omnibus, M. P. Mo. JT.) idolis (vel, stercoreis diis, JT. Pi. Heb. stercoreis, Pi.) vestris, Ti. ¶ Respondebo (i. e. consilium dabo) vobis, &c. [וְעַתָּה] Et ego (vel, Ego nihilominus, Pi.) consulor (vel, consulor, Pi. inquirar, Calv.) à vobis? JT. Perstringit eos, quod vellent quasi illinere ejus oculos cum ad Prophetam accederent.

32. Neque, &c. [וְעַתָּה] Et quod ascendit in, vel super, spiritum (vel, animum, M. Ti. V. cor, Ch.) vestrum. (i. e. id quod cogitatis) essendo non erit, Mo. vel, nequaquam futurum est, Pi. penitus non erit, P. Heb. fiendo non fiet, Pi. Et id quod in animo habetis, &c. Sy. Neque fiet quod vos mente conceptum habetis, Ca. ¶ Erimus (vel, Simus, V.) sicut gentes. Vel, gentes istæ, JT. Pi. scilicet felices; synecdoche generis. Vivamus ritu gentium, ut bene sit nobis: ut effugiamus odium istud & invidiam quam subimus à gentibus profanis, quod peculiarem habeamus Deum & Legem. Similitudine cultus commendati tranquillius & amicius cum ipsis vivemus; nec exagitabimur tantum miseri & exteri, sed quasi in familiam ipsorum recipiemur, & pro indigenis inter ipsos habebimur, & propitii nobis erunt, qui fuerant infesti. Hoc autem ut commodius assequerentur, rogabant Prophetam, Annon præstaret fortè ut alii huc, alii illuc, migrarent & disseminarentur per gentes; quâ ratione cultus Dei facilius dissolvitur, & pietas eorum qui in cultu Dei bene instructi sunt refrigescit. Hoc pacto imaginabantur sibi plus fore relaxationis, quod Deus rigidior erga ipsos fuerat quàm erga externos. q. d. A Deo nihil nisi clades

clades & minas accipimus; cum idola cultoribus suis, h. e. Chaldaeis, opes, gloriam, omniaque bona, largiuntur.

33. *In manu forti, & in brachio extenso*, (i. e. potentissime, evidentissime, & palam in omnium oculis,) & *in furore effuso*, (i. e. indignatione maximâ. Metaphora, vel, à vasis plenis, quæ ubertim & semel exinaniantur; vel, à fluvio sive diluvio inundante.) *regnabo super vos* q. d. Tamen non permittam ut deficiatis à me, sed vi, & vobis volentibus nolentibus, ero Rex vester. Vindex ero mei juris & imperii, & invitos cogam ad me redire; ac si dominus retrahat servum fugitivum. q. d. Dominabor, sed alio modo: non humaniter & clementer, ut antè; sed subigam vos tanquam perversa mancipia, quæ, quia voluntarium negant obsequium, damnantur vel ad pistrinum, vel ad alias immanes operas. Habebo rationem foederis mei, nec vos patiar mihi eripi.

34. *Et educam vos de populis, &c.* Educam vos longè ab illis quibus nunc permixti vivitis, & quorum exempla imitami; à Phœnicibus, Ammonitis, Moabitibus, quorum fines attingitis. De populis, inter quos Chaldaeos fugientes dispersi estis: q. d. Retrahā vos ex fuga, & tradam vos Chaldaeis, & sic [ut sequitur] in furore regnabo super vos. Non proderit vobis quod ad multos confugistis populos, Ægyptios, Sidonios, Ammonitas, &c. sed nihilominus vel tanto præsidio muniti in Babyloniam ducemini. Confirmat præcedentem sententiam, & simul designat modum dominationis. Nam, cum Judæi dispersi essent in exilio, & gentibus permixti, erant quasi abdicati & exheredati à Deo, unde putabant vicissim se esse liberos, nec jam amplius spectare ad Dei imperium. Illa igitur conditio videri poterat quædam exemptio vel immunitas. Nunc significat Deus, cum volet jus suum recuperare, sibi in promptu esse rationem quā ipsos iterum colligat, & ita subigat nē ejus imperium effugiant. Al. Declaratur his verbis Divina potius clementia quā ira: q. d. Non patiar vos æternā captivitate in gentibus detineri; educam vos de populis, non ut perdam vos, sed ut Rex vester sim. Huic sententiæ favent sequentia. ¶ *Et in furore effuso, &c.* Vox furoris referri potest tum ad gentes, tum, & potius, ad Israelitas: q. d. Quamvis eos iterum colligam, tamen jus meum asseram, & poenam de iis nihilominus exigam: quemadmodum is qui servum perdiderat eum postea recipit in ædes suas, ibi tamen demergit eum in ergastulum, vel duplō plus ab eo exigit quā sit ferendo.

35. *Et adducam* (vel, *introducā*, Calv.) *vos in desertum populorum* i. e. In Babyloniam, quæ vobis erit molesta instar deserti. Metaphora. Desertum istud non procul distabat à Babylone, in qua Imperator sibi sedem delegerat. Al. In loca à populis deserta, ut supra 19. 13. ut, *resurrectio mortuorum*, Rom. 1. 4. i. e. à mortuis. In locum maximè horrentem, quem omnes fugiunt. Discimus ex historia Ezræ, eorum quā plurimos qui ex Babylonia sedes sibi diversas quæsiiverunt in loca horrentia deductos fuisse, in Syro-mediam, Caspian, Hyrcaniam, Albaniam, Iberiam, & alias regiones *abominabiles* (inhospitales), ubi miserrimè in figlinis & alia qualibet servitute vivebant. Alludit ad desertum Arabiæ, in quod inducti sunt Israelitæ egredientes ex Ægypto, ubi Deus eos libertate donavit: sic, inquit, vos post justam punitionem ex Babylone deductos libertate donabo, & in desertum quod est inter Judæam & Chaldaeam, & inde in patriam, reducam, tum per Cyrum, tum maximè per Christum. Al. Desertum gentium hic vocat, non regionem aliquam, sed statum in quo Judæi degent post tempus exilii, sive manerent in longinquis regionibus, sive in patriam redirent: q. d. Liberabo quidem vos ex Chaldaea, quod favoris signum videri poterit; sed ita ut beneficium illud tantum ad paucos perveniat, & vos adhuc castigem. ¶ *Judicabor* (vel, *disceptabo*, V. JT. Calv. Pi.) *vobiscum ibi facie ad faciem* Efficiam ut appareat me hæc justè fecisse. *Facie ad faciem*: i. e. non ex auctoritate, quasi dominus; sed quasi par cum pari, ex causæ solius æquitatē. Vel, q. d. solus cum solis, sine arbitris; nē gentes videant poenas quas de vobis sumam, & lætentur. Al. qu. d. ut inter se configunt adversarii, &

quasi confertis manibus pugnant. Quamvis reducam vos, non tamen propitius ero vobis, sed occurrā vobis tanquam adversarius.

36. *Sicut judicio contendit—in deserto terræ Ægypti, &c.* i. e. Attingente Ægyptum: ubi eos, licet ex Ægypto deductos, ob ingratitudinem aliæque scelera, punivit, & privavit ingressu hæreditatis promissæ. Eodem modo, inquit, vos educam ex Chaldaea, ut vita vobis deductis sit solitaria, ac si in terram squalidam & desertam relegati essetis. Medium itaque statum notat inter rejectionem & reconciliationem.

37. *Et, &c. אֶתְכֶם חֲחֹרֵי הַשֵּׁטַט* Et (vel, Nam, Pi.) *transire faciam* (vel, *transmittam*, JT.) *vos sub virga*, Mo. M. Ti. &c. i. e. sub sceptro: q. d. Reddam vos mihi subjectos. Velitis nolitis, mei semper eritis, & vos recensebo, atque sub mea ditione asseram; nec quenquam patiar mihi eripi: & apostatas, qui se emancipatos putant, cogam ad reddendam rationem. Metaphora à pastore, qui cum virga numerare solet oves. Al. Sensus, q. d. Vestri curam geram singularem, ut pastor ovium, nec ullum perire sinam. Omnes meos accuratè recensebo & recognoscā: Aliquos è vobis segregabo, mihi que vindicabo. Impios ita tractabo ut Israelitas in deserto: sed aliter cum piis agam, quos in numero habeo, &c.

¶ *Et, &c. אֶתְכֶם בְּמִסְוֹרֵי הַבְּרִית* Et adducam, vel inducam, vos in vinculo, sive vinculum, sive vincula, fœderis, M. P. Ti. Mo. Pi. Calv. i. e. Feriam vobiscum fœdus, ut feci cum patribus vestris. Novo fœdere me vobis, & vos mihi, devinciam, tum per Esdram, tum, potius, per Christum. Efficiam ut præstetis mihi obedientiam ad quam vos in fœdere obligastis. Auferam malos, paucos sanabiles relinquam. Al. Subjiciam vos legibus meis, quibus nunc soluti esse videmini: cogam vos stare pactis. Vinculum fœderis hic vocat constantiam sive perseverantiam fœderis sui, quā factum est ut tandem omnes illos (quamvis petulanter errantes velut bestias indomitas) ad se colligeret; non ut illis dominaretur tanquam pater, sed ut gravius animadverteret in ipsorum defectionem. Subest hic tacita comparatio inter Gentes & Israelitas: illæ in licentia sua vagatæ sunt absque modo; cum his verò fœdus eo fine factum est, ut Deus ipsos confictos teneret, etiam si totus orbis evaderet. Al. Adduxi vos ad traditionem fœderis, h. e. ad locum in quo tradidi vobis fœdus meum, montem nempe Sinai. [Ca. versum sic reddit, *Sub jugumque missos adigam vos ad vinculum fœderis.*] מִסְוֹרֵי, pro מִסְוֹרֵי, deficiente & v, ab אֶתְכֶם ligavit.

38. *Et, &c. אֶתְכֶם מִבְּרִיתִי וְנִקְיִי* Et eligam (vel, *repurgabo*, M. Ti. Mo. Calv. Pi.) *ex vobis rebelles*, Calv. sic P. o. Ar. Sy. JT. Quidam promissionem gratiæ esse volunt. Sed minatur hic Deus, ut patet ex verbis seq. *Non venient in terram, &c.* Hoc eligere, vel discernere, non aliud spectat quā ut significet Deum protrahere in lucem, & ad unum colligere, posse omnes qui putabant se adeptos esse latebras quibus Dei oculos fugerent, & ab ejus imperio eximerentur. Eligam, nempe ad poenam; ut olim rebelles in deserto occideret. ¶ *Et de, &c. אֶתְכֶם מִבְּרִיתִי וְנִקְיִי* E terra peregrinationum (vel, *habitationum*, Calv. sim. P. V.) ipsorum, JT. Pi. i. e. ubi nunc sunt captivi; vel, de Judæa, ubi illi nunc peregrinantur, quum ea subiecta sit Regi Babylonis; ubi ad tempus habitant, quā ipsi in perpetuum sibi mansuram fuisse gloriabantur. Etiam si dispersi sint in diversa loca, ubi se procul à meo conspectu remotos putant, iis tamen præfens ibi sum, ut eos educam. ¶ *Et in terram Israel non ingredientur* Illi impii domum non redibunt, sed manebunt & peribunt in deserto, ut illi Num. 14. 23, 24. Ipsa Judæa vobis erit exilium, quia abruptus erit cursus gratiæ Dei, & Deus de integro vobiscum disceptabit. Sensus est, q. d. Non amplius fruentur salutaribus Dei beneficiis, aut symbolis eorum abutentur. Subaudi, Reliquos verò morigeros mihi & fideles patriæ restituiam, per Cyrum & Christum. Exhibito fœdere, Deus oves ab hircis disparabit, &c.

¶ *Et scietis quia* (vel, *quod*, Calv.) *ego Dominus* Agnoscant judicem, quem patrem contempserant. Itā transit à minis ad promissiones Evangelicas, quæ sunt ovibus Christi, verbis seq. ¶ *E e e z*

39. *Singuli, &c.* **אִישׁ גִּלְגָּלִי לְכֹ עֲבוֹדָה אֲחֶרָה** *Quisque, vel Singuli, idolis suis* (vel, *idola sua*, Mo. post *idola sua*, P. M. Ti.) *ite servite*, Calv. sim. Mo. (vel, & *servite*, P. M. & *colite illa*, Ti. vel, *ite, colite*, Pi. vel, *agedum colite*, JT.) & post, si non vos audientes ad me, Mo. vel, *posteaquam* (vel, *quandoquidem*, Ti.) non paretis (vel, *renuistis obsequi*, M. sim. Ti.) mihi, P. vel, *auditis me*, Calv. Al. *etiam postea*, JT. sic Pi. siquidem non auscultatis mihi, JT. vel, si non estis ii qui auscultare velint mihi, Pi. vel, *tunc enim planè me non audietis*; i. e. Si id faciatis, ostendetis planè vos ad me non pertinere: *neque polluetis*, &c. [ut sequitur,] i. e. neque nomen meum injustè usurpabitis, offerendo oblationes non legitimas. Est ironia P.: q. d. Agite quod vultis, pergite ut coepistis; sentietis tandem quantam cladem vobis idololatriæ & impietate vestrà concitabitis. Ironica abdicatio & repudium, quā tacitè ad contrarium, h. e. ad Dei cultum, eos invitat. Concessionem hujusmodi comparatè accipiendæ sunt. q. d. Malo ut manifesti sitis idololatræ, quā istā simulatione vestrà mihi ignominiam inuratis, me unā cum idolis colendo, & cultum meum, qui purus esse debet, cum profanarum gentium ritibus miscendo. Pronunciat Deus se prorsus repudiare cultum dimidium, & mixturis sive superstitionibus infectum, quia ad impietatem accedit etiam profanatio sacri nominis ipsius, quam secum semper trahit hypocrisis. Palam & publicè vos pro talibus gerite quales revera estis: apertè præ vobis ferte vos colere idola, quæ secretò colitis; nolite jactare vos mei cultores esse, & interim sacrificare idolis. Præstat palam me deferere, quā sic exacerbare, &c. Argumentum quale est Esa. i. 11, 12, &c. & Amos. 5. 21, &c. Alioquin fœdus est in se Deum palam rejicere, quā partim Deum, partim verò idola, colere. Malim tamen verum disjunctivè accipere; Aut idola colite, &c. aut (copula disjunctivè sumitur,) nomen meum nē profanate, &c. q. d. Aut hoc, aut illud, facite; quia nihil est medium. Si Deus est Deus, colite eum: Sin autem Baal est Deus, &c. Et nomen, &c. **וְנִשְׁמַע ה' וְיָשִׁיב וְיִשְׁמַע** Et nomen (vel, *Nomen verò*, JT.) *sanctum meum nē profanetis amplius*, Calv. sim. Pi. JT. &c. Dum, à me denominati, alios colitis, meum nomen profanatis, miscentes sacra profanis. Muneribus vestris, & in idolis vestris] Duo profanationis modi hic exponuntur, convenientissimè, secundum interdicta duo prima Decalogi: 1. donariis, i. e. totā actione, ritibus, oblationibus; 2. simulacris, quæ Deo aut substituebant, aut conjungebant, ut donaria iis offerrent: quæ duo mala nominatim vetantur, ut aut Deus alter habeatur, aut alio modo habeatur quā ab ipso fuerit præceptum.

40. *In monte sancto meo*] i. e. Præsentia & instituto meo sanctificato. In Sione. **וְיָשִׁיב וְיִשְׁמַע** Quia in monte, &c. P. Mo. Subaudiendum aliquid, Tandem certè fiet ut me purè ac sincerè colatis: nam in monte, &c. V. **וְיָשִׁיב וְיִשְׁמַע** In monte excelso] Vel, *celsitudinis*, JT. sim. Mo. Sionem, qui collis erat exigua, sic vocat, quod excelleret dignitate, & gloriā præsentia Dei; & quod in eum evecti Israelitæ aliis gentibus omnibus præluerent: vel, ut hunc obliquè opponeret aliis excelsis. **וְיָשִׁיב וְיִשְׁמַע** Ibi serviet mihi omnis domus Israel] Serviet, i. e. servire debet: Si quis mihi offerre quid velit, in Templo ad id à me electo id facere debet. [Vel, revera serviet.] At videtur hoc pugnare cum præcedentibus. Resp. Minimè; nam duplex hic proponitur Israel: 1. titulo tenus, sive corpus populi; hi, inquit, tabescent in deserto: 2. genuini & legitimi, nempe electi; vel, reliquiæ, in quibus Deus volebat supersistere esse Ecclesiam. Israelitæ pii, & ex hac calamitate superstites; & præcipuè, Christiani. Ità Judæos ad æmulationem provocat: q. d. Ne putetis me vestro indigere servitio; vestra res agitur, non mea: vobis enim recedentibus à cultu meo, succedent alii legitimi, &c. In qua, &c. **וְיָשִׁיב וְיִשְׁמַע** Ibi volam eos, Mo. P. (vel, *benignus ero eis*, M. sim. Ti. vel, *acceptos habebō eos*, JT. Pi. vel, *beneplacitum mihi erit in illis*, i. e. favore eos prosequar. Vel, *illa quæ offerent grata habebō ibi*, non alibi.) & ibi cūeram (vel, *requiram*, P. M. Ti. JT. Pi. &c. i. e. acceptas habebō: metonymia effecti. De-

us dicitur exigere dona quæ probat: nam quæ corrupta erant repudiat, ut vidimus. Vel, *approbabo*, G.) oblationes vestras, Mo. P. JT. &c. & initium (vel, *primitias*, P. M. JT. &c.) *elevationum vestrarum*, Mo. G. (i. e. fructuum quos de terra tollitis, primitias, Exod. 22. 29. & 23. 19. Deut. 26. 2: vel, *munerum*, sive *donorum*, vestrorum, P. M. JT. Calv. &c. i. e. *florem*, vel quod excellit, in donis vestris: in (vel, *cum*, JT. Pi.) *omnibus sanctificationibus* (vel, *sacris*, Ti. *sanctis muneribus*, M. vel, *rebus sanctis*, JT. Pi. vel, *sanctificatis*, V.) vestris, Mo. Calv. id est, quas mihi consecraveritis: vel, in toto meo cultu. Sacrificiis vestris. **וְיָשִׁיב וְיִשְׁמַע** est vox generalis ad omnia quæ offeruntur pertinens: eximie de Decimis dicitur. **וְיָשִׁיב וְיִשְׁמַע** & **וְיָשִׁיב וְיִשְׁמַע**, quamvis diversæ species sint, sæpe tamen pro quavis sacra oblatione sumuntur.

41. *Suscipiam vos*] Heb. *volam vos*, P. Mo. *Complacebo mihi in vobis*, propter odorem suavissimum. Vide Ezech. 16. 19. Oblectabor puro fidelium cultu juxta Legem, &c. Cum eduxero vos de populis] Novus sensus hic incipit. Eadem verba repetit quæ prius, sed in alium sensum & finem. Reduxit & redemit Deus tam hypocritas quā electos: sed illis id nihil profuit; data libertas, sed Canaan illis erat quasi desertum: hi verò, inquit, non modò reduces erunt, sed & cultus eorum Deo gratus erit. Et (vel, *tunc*, G.) *sanctificaber in vobis*] Vel, 1. in omnibus, etiam reprobis, quodammodo. Populi omnes vires meas, quas in vobis reducendis ostenderim, agnoscent. Gentes censurabunt me justum, efferentque laudibus propter liberationem vestram. Vel, 2. in electis, peculiari modo, cum scilicet iterum emerget nova Ecclesia, in qua pietas vitæque integritas florebit. Celebrabor quasi sanctus occasione vestrae sanctitatis & Religionis.

43. *Et recordabimini ibi viarum vestrarum, &c.*] Significat se non aliter propitium esse suis electis, nisi ubi resipuerint. Vult Deus ita gustari à nobis bonitatem suam, ut interea amara sit scelerum recordatio. Notanda est & circumstantia ibi; q. d. non modò in exilio, dum sub malis gemitis, (quum etiam reprobi peccata sua sentire coguntur,) sed ubi recepti eritis in gratiam, & hæreditate vestrà potieminis. Et, &c. **וְיָשִׁיב וְיִשְׁמַע** Et fastidietis vos (vel, *fastidio eritis*, JT. *fastidio afficiemini*, Pi. *eritis abominabiles*, aut *contempti*, vel, *damnati*, aut *convicti*, Calv. vel, *rubore perfundemini*, Ti. *succidemini*, vel *excidetis vos*, V. ex He. *succisione dignos reputabit vos*, P.) in faciebus vestris, Mo. Calv. (vel, *vobis ipsis*, JT. *ex vobis ipsis*, Pi. in conspectu vestro, P.) ob omnia mala vestra, &c. Mo. Et exterminio digni vobismet videbimini propter, &c. M. *Tabebit pudebitque tot commissorum à vobis scelerum*, Ca. *Suscipient voluntarium dedecus, ut Deum glorificent ingenuā confessione: non tantum patientur se ab aliis damnari, sed & ipsi se spontè depreciant coram Deo, & viles atque despecti erunt in oculis suis. Hic fructus est poenitentia, & hæc est vera humilitas. Alii aliter.] Et percutietis (vel, *dilaniabitis*, Ar.) facies vestras, &c. Ar. Palmis, scilicet, in vos ipsos meritò indignantes. Et rugabuntur facies vestra, &c. Sy. *Et gemitis, idque spectantes omnia mala quæ fecistis*, Ch. Sym. *habet, Et parvuli vobis videbimini, &c.* Aq. *δυσχερής, displicebitis vobis*; Th. *μεγέθυς, infens eritis*. Περσ. *οὐκ εὐχάρις* significationem habet *tedii* & *molestia*. Hæc versiones varia signa ostendunt veræ poenitentia, sui displicentiam, indignationem, despectum, atque abjectionem extremam.*

44. *Et scietis, &c.*] *Experientia scilicet*. Propter nomen meum] Gratis, & solo nominis mei respectu: ex mea misericordia, non ex justitia vestra. Neque secundum scelera, &c. **וְיָשִׁיב וְיִשְׁמַע** Et secundum studia (vel, *opera*, P. Ch. sim. JT. Pi. &c.) vestra corrupta, M. Ti. Mo. &c. Quæ nunc in illa terra viventes admittitis, suprà c. 16. [Hæc prælectione absolutâ, Cl. Johannes Calvinus in lecto lethali decumbere coepit, ideoque hic commentandi finem fecit, deinde & vivendi.]

45. *Et factus est sermo, &c.*] Hæc nova prophetia, & pertinet ad materiam sequentis capitis. Hic debuerat initium poni sequentis capitis. [Et hic cap. 21. incho-

inchoant [J.T. Pi. Ca.] Nam illa quæ nos habemus Ezech. c. 21. v. 1. nudam expositionem horum verborum continent.

46. *Pone* (vel, *Dispone*, J.T. *Dirige*, Pi.) *faciem tuam* i. e. Obfirmato vultu, libere & intrepidè vaticinare d. Indignationem quandam & obfirmationem Prophetæ imperat, ut statum Dei judicium & deliberatum contra Judæos ostenderet *. Prophetæ, de quibus vaticinaturi erant, ad eos se vertebant f. Voluit præsentis intelligere quod spectabat hæc prophetia. Solebat insuper Ezechiel signis hieroglyphicis & aspectabilibus actionibus futuros eventus portendere g. ¶ *Contra viam austrum* i. e. Contra Judæam h, sive Hierosolymam i, ut patet ex Ezech. 21. 2. k. quæ, ut partim occidentalis l, ita partim australis, erat respectu loci ubi agebat Ezechiel m: qui [locus] erat Babylon n, vel ad Chaboram fluvium o, vel Mesopotamia p, ut constat ex Ezech. 1. 1 q. quæ erat ad Septentrionem ipsi Chaldææ, nedum Judææ; Propheta autem jam agebat in superiore tractu Mesopotamiæ r. ¶ *Et stilla*; ita M. Ti. Mo. P. מַלְאָכָה Et fac ut stillet, J.T. Pi. scil. sermo tuus denunciens clades quasi de cælo stillaturas super Jeros. Confer Ezech. c. 22. v. 24. Metaphora quæ utitur Moses Deut. 32. 2. sed in bonam partem t. Ut pluvia quædam est sedata & mollis, &c. alia vehemens, inimica & horribilis: sic sermo, qui pluvie confertur, modò benignus est & placidus, modò asper & minax. *Stilla*, i. e. vaticinare v. Sic & Amos. 7. 16. Mic. 2. 6. Prophetia de cælo venit, ut imber *. Ostendit prophetiam hanc, velut stillicidium continuum, à Deo imperatam esse, quæ Judæos confodiat, ut gutta cavat lapidem y. *Stilla*, i. e. Continenter & fluenti oratione loquere, ut Deut. 32. 2 z. Loquere a, vel propheta, vel etiam minare b. Sermo similis est pluvie: verba enim se invicem subsequuntur c. ¶ *Ad*, &c. אֶל יְרוּשָׁלַם Ad, vel in, (vel, super, M. Ti. [אֶל pro לְ, ut alibi:] contra, Pi.) sylvam, vel salum, (vel, de sylva, V.) agri (i. e. sitam in agro d; vel, agrestem, J.T.) meridiei, Mo. P. vel, australis, M. Ti. in meridie, Pi. versus meridiem, J.T. Sic appellat vel, i. Hierosolymam *, quæ sylva, vel salum, dicitur, vel, quia in ea boni & mali permixti erant, ut in sylva arbores fructifera & infructifera f; vel, ob sterilitatem, duritiem, mentis confusionem, & incolarum feritatem g: sylva autem agri, quia sita erat in regione celeberrima & feracissima, nempe in terra Juda h. Vel, 2. Judæam i: quæ sic dicitur, vel, quia abundabat hominibus, ut sylva arboribus k; vel, q. d. ager sylvestris & horrescens, qui ex [agro] optimo, cultissimo atque uberrimo factus est tanquam opaca sylva, ex horrida desolatione quam Deus justo judicio provocatus intulerit l. Eadem phrasia occurrit Esa. 9. 18. & Jer. 21. 14 m. Eundem locum variis vocibus synonymis hic exprimit, ut & rei certitudinem significet, & gravem Dei offensionem, &c. n.

47. *Dices salvi meridiano* i. e. Judææ, quæ nemo-rosa erat o. ¶ *Succendam in te* (i. e. Hierosolymis, & in aliis oppidis villisque p,) ignem, מִשְׁרָף Succendens, &c. Mo. Succendo, &c. præf. pro fut. i. e. Paratus sum immittere afflictionem maximam q. Ignis hic non incendium tantum significat, sed omne quod absumit, ut supra 19. 12 r. gladium Chaldæorum t. ¶ *Comburem in te omne lignum viride, & aridum* i. e. Omnes hominum status & ordines u; Principes & subditos, senes & juvenes, divites & pauperes v, bonos & malos x. Heb. Devorabit, &c. i. e. Efficiet ne compareant y. ¶ *Non extinguetur flamma*, &c. לֹא תִכָּחַשׁ הַלֵּהָבָה Flamma flammæ, Mo. P. V. vel, accensa, M. o. Ar. simil. Ti. inflammabilissima, J.T. sic Pi. Flamma flammæ: Dictio geminatur ad rem corroborandam z. Hebraismus, pro, flamma continua & perpetua, cum uni flammæ alia succedit; vel, ignis non extinguendus, donec consumantur omnes aut captivitate, aut gladio a. Per flammam hic intelligit gladium & quodlibet supplicium urbi divinitus illatum b. [Sensus,] Non cessabunt immissa mala, nisi peractis quæ volo. Vide Ezech. 21. 3, 4 c. Flamma totam urbem & gentem consumet d. ¶ *Et*, &c. וְיִשְׂרָאֵל וְכָל הָעָם Et (vel, Sed, M.) comburentur in ea (vel, juxta eam, M. Ti. eā, Sy. J.T. per illam, Pi. ipso igne, Ar.) omnes facies, Mo. P. i. e. Vel, i. omnes animæ. Facies perfo-

nam sæpe denotat cujus est facies *. Comburentur omnis homo, i. e. multi f. Vel, 2. [facies propriè; sed diversimodè.] Comburentur, i. e. comburi videbuntur, pudore & ignominia g. Al. Facies lurida, arida & combusta erunt, præ fame, morbo, obsidione, &c. h. Hic dicendi modus Prophetis familiaris est. Esa. 13. 8. Jer. 30. 6. Thren. 4. 8. & 5. 10 i. Vel, 3. quicquid in illa regione amœnum, pulchrum & spectabile erat k. מְדִינָהּ ferè sonat exteriorem aspectum, sive personarum, sive rerum, Gen. 1. 2. Psal. 132. 10 l. ¶ *Ab austro usque ad aquilonem* i. e. Vel, i. q. d. à Jerosolyma usque ad Chaldæam m. Consumet Judæos omnes, tam qui in Judæa quàm qui in Chaldæa sunt n. Obstat tamen, quòd hic dicta ad Austrum pertinent o; [versu hoc & præc.] Al. q. d. tota Judæa, tam ad Austrum quàm ad Aquilonem p: ubique locorum, ab uno fine ad alterum q. Judæa hic describitur duobus extremis ejus finibus r.

48. *Universa caro* i. e. Omnes homines, vicini scilicet, quibus hæc innotescant t. ¶ *Nec extinguetur* Donec prorsus perdiderim eam u.

49. *Ipsi dicunt* (vel, dicent, si hæc ipsis eo modo enunciaverim v,) de me; ita J.T. Pi. מִי מִי Mibi, Mo. P. M. ¶ *Numquid*, &c. הֲלוֹא מִשְׁלֵי מִשְׁלֵי Nonne (vel, Numquid, M.) parabolizans parabolas (vel, in parabolis loquitur, M. Ti. parabolicè loquitur parabolas, P. sub. & non prophetias, V. vel, artifex, sive excogitator, parabolarum, J.T. Pi. Hebr. parabolizator parabolarum, vel, assimilator similitudinum, Pi.) iste s Mo. P. &c. vel, est? Pi. iste est? J.T. q. d. Nonne iste homo semper est perplexiloquus x? Obscurè loquitur y, ut non intelligatur, ad ostentationem ingenii z. Nihil aliud habet in ore quàm parabolas a. Delirat, ideòque parabolica, quæ nec intelliguntur, nec inter se coherent, loquitur b. Cum signis hucusque prophetavi, illisque ejusmodi, ut juxta hominum judicia non procul abessem ab infano, si nunc verbis utar alienis & obscuris, delirus censebor & amens c. Propheta his verbis veluti conqueritur Domino, Quare, o Domine, proponis parabolam? eos enim malè habet cum loquor ipsis parabolicè. Quæso, igitur, explica parabolam d. Hinc cap. sequ. apertius eum proloqui jubet Dominus *. Conqueritur apud Deum, se illo allegorico prophetiarum genere id unum assequi, ut ludibrio sit popularibus suis, quibus hæ prophetiæ ludo sunt, tum propter materiam & argumentum, tum propter formam & modum illarum. Parabolas hic vocant similia quævis, sive typi sint, sive allegoriæ, quibus, inquirunt, nobis verba dat, cum res à verbis distant longissimè f. Totus hic sermo parabolicus est & ænigmaticus: ita enim de urbis & gentis excidio loquitur, ut nihil audiamus præter austrum, salum, lignum, &c. Qui loquendi modus obscurus est g.

CAP. XXI.

2. *Pone faciem tuam ad* (vel, contra, Pi.) *Jerusalem* Quæ sub allegoria proposuerat Deus, ea jam apertius & enucleatius explicat a, in Prophetæ gratiam b. ¶ *Stilla ad sanctuaria* i. e. Vel, i. Templum c: quod sanctuaria nominat, quia duo erant, Sanctum, & Sanctum sanctorum d; vel, ob tres partes Templi *. Vel, 2. Loca sancta hic vocat Ecclesias, vel templa sanctis coetibus vel concionibus destinata, in quibus hæc prædicari vult. Et hinc confirmamus morem Prophetarum, quòd, cum prophetias suas literis consignassent, ad sacerdotes & Levitas, velut publicos concionatores, per singulas Ecclesias transmitti curabant; ut populus de voluntate Dei certior factus revocaretur ad obsequium Dei, & relapsisset f.

3. *Occidam in te justum & impium* Heb. excindam, G. Pi. i. e. Auferam à terra: nempe bonos, in exilium mittendo; malos, malè perdendo g. Congruunt hæc cum iis quæ ad initium cap. 18. diximus. Confer & c. 9. v. 4, 6 h. *Justum*, vel, i. verè i: multi enim viri sancti aut in obsidione, aut in exilio & fuga, interfecti sunt; ut de Jeremia & Ezechiele constat. Obj. 1. Negat Deus se justum cum impio occisurum, Gen. 18. 23 i.

Ecc 3 Vide

1 Me. Vide & Ezec. 18. 4. 9. 1. Resp. 1. Temporalibus poenis sæpe involvuntur iusti cum impiis: præsertim cum nemo iustus sit qui non peccet, adeoque poenam mereatur. 2. Locus ille respicit supplicia æterna, quæ Abraham prævidebat, & quorum exemplum hæc subversio gerebat. 3. Deus fontes & fontes involvit in communi clade, qualis erat Hierosolymæ; non autem in clade particulari, Ezec. 18. 4. 7. Obj. 2. At Deus signavit iustos, Ezec. 9. 4, 6. ne perderentur. Respond. 1. Non omnes iustos signavit, sed illos tantum qui lugebant, &c. 2. Mulctabantur iusti, licet non gladio, ex filio tamen, quod velut mors quædam erat. Vel, 2. iustum, catachresticè dictum, ut Matt. 9. 13 P. qui se iustum putat, & pro tali venditat. Iustum comparatè cum aliis qui iniustiores erant, ad omnem iniustitiam palam projecti; vel, iustitiâ externâ, sive coram hominibus.

4. Pro eo—quod occidi, &c.] i. e. Quando ira tam est vehemens ut ne iustis quidem parcat, non se intra Jerusalem continebit. Quia ego mihi tam consto in iustitia mea quam isti in peccatis suis, omnes promiscuè excidi. ¶ Ad omnem carnem, ab austro usque ad aquilonem] Intellige vel, 1. gentes Judæis vicinas, quæ illorum ruinæ insultarunt, eamque promoverunt; ut Moab, Ammon, &c. q. d. Si meam gentem puniam, quanto magis puniam alias, à Jerusalem usque ad Chaldæam? Sed obstat, quod de solis Judæis hic agit, & prophetare iussus est, v. 2. a. de Ammon verò ager v. 28, &c. Vel, 2. Judæos, à Dan ad Bersabee.

5. Irrevocabilem, וְשׁוּבָה לֹא יָשׁוּבָה Non revertetur, Mo. V. sub. in vaginam suam donec fecerit voluntatem meam, V.

6. Ingemisce (vel, suspiria, Mo. JT. Pi. V.) in (vel, cum, M.) contritione (vel, fractione, JT. Pi.) lumborum] Ità P. Ti. &c. i. e. Vel, 1. ut illi qui pleuritide laborant. Vel, 2. ut ii quibus contriti sunt lumbi, quales sunt parturientes. Vel, 3. ità ut ob suspiria & gemitus lumbi tibi conteri & rumpi videantur. Vel, 4. incedens acsi lumbi confracti essent, præ metu. Vel, 5. abrupto ex gravitate luctus cingulo, vestibus laxis, solutis & laceris procedens, tanquam tui negligentissimus, & ad omnes actiones imparatissimus. ¶ Et in, &c. וְעַתָּה] Et in, vel cum, amaritudine (sub. cordis, M. Ti. sic Pi. vel, cum fletu vehementissimo & amarissimo,) ingemisce in (vel, coram, M.) oculis eorum, P. &c. q. d. publicè. Sed quomodo dicit hoc coram eis, nempe Hierosolymitanis, factum, quod in Babylonia fiebat? Resp. 1. Factum erat coram Babyloniis exsulibus, à quibus facile perferebatur Solymitanis. 2. Coram eis, i. e. acsi coram essent, & te audirent. 3. Fieri hoc poterat coram legatis Solymitanis, qui totius Regni & sustinebant nomen, & causam agebant.

7. Pro, &c. אֵל שׁוּבָה] Propter (vel, Ad, Mo. Ca.) rumorem, Sy. M. P. &c. vel, nuncium, o. Ar. Heb. auditum, Mo. V. sub. adventus maximi exercitus contra urbem, V. Ob id quod futurum intelligo. ¶ Tabeſcet, וְנִשְׁחַתְּתָה Dissolvetur, V. liqueſcet, P. sic JT. Pi. præ metu. Linquet. ¶ Dissolventur (vel, remissa erunt, V. sic Pi. &c.)—manus] Ut audacia ex bile fervente roborat vires, & membra confirmat: sic timor, succedente frigore, corporis animique facultates debilitat atque enervat. ¶ Et, &c. וְיָבִישׁוּ] Et mærore implebitur (vel, rugabitur, Mo. concidet, vel debilitabitur, aut languescet, V. angustis afficietur, P. fatiscet, Ca. caligabit, JT. obscurabitur, Ch. caligine obruetur, Pi. exanimabitur, o. morietur, Ar. dolore conficietur, Sy.) omnis spiritus, M. Ti. &c. i. e. anima, & animæ vis & vigor. Deferet animus corpora, vis animum. In deliquium animi incident. Synecd. gen. ¶ Et per, &c. וְכָל בְּרִיּוֹת תִּלְכְּדֶנָּה] Et fluxa fient genua, Ca. Et omnia genua ibunt (vel, disfluent, JT. Pi. sub. ut, JT. Pi. sim. P.) aquæ, Mo. P. JT. &c. i. e. Tremant instar aquæ exagitata vento. Leniter incedent more aquarum. Vel, fluent aquis, M. Ti. sic Sy. polluentur humore, o. sic Ar. Perfundentur sudore, vel lotio, præ metu. Vertentur in aquam, præ sudore ex trepidatione proveniente. ¶ Ecce, venit, (vel, veniet rumor ille, Pi.) & fiet] Ità M. P. Ti. &c. vel, firmabitur, Ch. vel, efficietur; i. e. Rumor ille effectus dabitur, h. e. internecio rumore indicata.

9. Gladius, gladius] Geminatio sententiam confirmat, & dolorem indicat, ut Jer. 4. 19. & gladium terribilem ac duplicem, h. e. multam & magnam stragem, inflare significat. Gladius, sub. hostilis, V. Chaldæorum & Ammonitarum. ¶ Excutus est, (ut optime secare possit,) & limatus, וְנִמְלָךְ] Deterſus, V. sic JT. Pi. G. expositus, V. limatus, P. Vel, ad ornatum; vel, ut coruscus omnes ex adverso spectantes fulgore suo possit præſtringere. Periphrasis instantis belli: solent enim milites, imminente pugna, gladios acuire & polire. Hæc autem Propheta tanquam ex abrupto Dei verbis pronunciat, ut, tanquam repentino motu affectus & consternatione, vicissim populum percelleret, ostenderetque se hæc non ex seipſo, sed Dei impulsu, dicere.

10. Ut cadat (vel, jugulet, sive maſcet, M. P. Ti. JT. &c. vel, victimet, V.) victimas] Sic P. vel, victimam, M. Ti. V. vel, cadem, V. Ca. jugulationem, Mo. maſcandos, JT. Pi. Verbo adjunxit suum verbale, ad rem vehementius exprimendam: ut, jejunare jejunium, prævaricari prævaricationem, &c. Vox victimæ significat vel, 1. ingentem fore cladem, ut scilicet homines more pecudum maſcentur: vel, 2. cadem impiorum non minus gratam esse Deo quam victimam; vide Esa. 1. v. 24. eaque Deum honorari & placari quasi victimis, Jos. 7. 25, 26. Esa. 34. 6. ¶ Ut splendeat] Ità Ti. vel, Ut sit ei fulgor, sive splendor, M. P. Mo. V. Quo perſtringat & terreat hostes. ¶ Qui, &c. וְשֵׁנִי מִן הַיָּדָיִם] Mira verba, in quibus se mirè torquent Interpretes. Verba sunt hominis animo perturbati: ideo oratio est concisa & imperfecta, adeoque obscura. Obscurissimus est totus hic locus usque ad finem capitis. [Verba variè reddunt.] Vel gaudemus virgâ filii mei spernente omne lignum? Mo. Quomodo gaudebimus de hoc gladio tribum filii mei spernente, & omne lignum? P. Quomodo gaudebimus? quandoquidem gladius iste paratus est ut cadat tribum filii mei, (i. e. Israelis, quem sic vocat Propheta, quod Doctorem ageret inter eos: discipuli enim dicuntur filii Doctoris sui.) & spernat omnem aliam arborem, i. e. parcat aliis gentibus. Verba Jerusalem sunt recusantis lætari in ea gladii luce, quum filium suum (i. e. Regem) evertat, & spernat omne lignum, i. e. omnes homines. Lætabimur igitur? contra tribum filii mei egressus est, reprobans omne lignum, M. Sensus est, Nequaquam gaudendum, quasi gladius stringendus sit in hostes, cum magis in tribum Juda filii mei sæviturus sit. Sed, 1. de tribu accipi non placet; maxime cum ver. 13. eadem vox repetatur, & quidem genere fœm. quo in genere vocem tribus apud Hebræos legere non meminimus. 2. Nomen filii de populo accipi vetant multa, maxime autem quod ille nomine ligni, vel arboris, significatur, ut ex cap. 20. ver. 46, 47. cognoscitur. Scilicet lætemur: mei nati sceptrum omne lignum repudiat. Iussus erat paulò antè Vates ingemiscere, & gemendi rationem reddere. Mirum ni lætemur. Quæritis, o Israelitæ, cur ingemiscam? Quasi verò gaudendi causam habeamus, ac non dolendi, cum mei nati sceptrum omne lignum repudiet, h. e. nullum inveniat lignum ex quo fieri possit; h. e. cum meo nato sceptrum & Imperium auferatur, ut postea declarabitur. Vocat autem Vates suum natum Israelitam, ex imitatione Dei sic loquentis. Talis loquendi modus est & in Cant. 7. 8. & in Gallico sermone, & in Italico, cum Monsieur & Monſeigneur, Miſſer & Mon ſignor, dicunt, h. e. Meus dominus, quamvis de alienis dominis loquantur: quemadmodum Magistros vulgò Magistros nostros appellamus, quamvis nihil minus quam nostros. An (Sic positum pro Si, vel, Aut, Ti. JT. Tum, Ang. Vel tum, Belg.) gaudebimus? Pi. Q. in V. Belg. Gal. Ti. vel, gauderemus? JT. Ang. Hæc est Prophetæ argumentatio. Hujus prophetiæ usus proximus est, ut aut consterneretur populus, adeoque resipiscat; aut negligat planè & illudat eam, & gaudiis intempestivis magis provocet iram Dei. Utrum autem facturi sumus? nam Propheta synecdochicè se in corpore populi comprehendit. Sed hoc posterius membrum quasi per indignationem Propheta enunciat, quod populum in peccatis suis obtorpeſcere animadverteret, nullòque judiciorum

* Jun. ciorum Dei horrore percelli. Interrogatio habet vim dehortandi: qu. d. Nolite igitur gaudiis indulgere, quasi nihil periculi vobis immineret. Hoc dicit Propheta *. [Reliqua sic reddunt:] *virga filii mei spernente*, &c. JT. *Contra virgam filii mei est, quæ spernit omne lignum*. Ità שֶׁבֶט masc. erit fœmineum, quod pro מַלְכוּת fœmineo ponatur, h. e. Regno, ut *virgam* vocet Regnum Judæ. Hinc alii vertunt interrogativè: *Virga filii mei spernet omne lignum?* i. e. Tribus Juda spernet alios? Al. *Spernit virgam filii mei, tanquam omne lignum*, Ang. Al. *Virga est* (vel, *Ille, nempe gladius prædictus, est virga*, i. e. pœna vel castigatio^b.) *filii mei*, Ti. Pi. Ang. marg. Gal. (i. e. à me destinata ad castigandum filium, five populum, meum^c.) *respuens* (vel, *illa spernit*, Belg. Ang. marg. Gal. *virga scilicet^d*, vel, *quæ spernit*, Pi.) *omne lignum*, &c. Ti. &c. i. e. Duriore ac tenaciore ligno constans quam sunt alia ligna: itaque non facile frangetur quum eam adhibuero ad feriendum. Metonymia effecti metaphorica: nam præstantia ex se parere solet contemptum aliorum *. Al. Populus meus spernit, vel non curat, castigationem meam^e. Nomen filii alii de Propheta intelligunt, quod nullâ ratione probari potest: alii, [ut notatum,] de populo; quod satis refutant verba sequentia. *Ejula*, — *quia ipse est contra populum meum*, &c. h. nos, de Christo, five Filio Dei^f, cui Pater judicium omne tradidit, Joh. 5. 22^h; cujus virga ferrea voce שֶׁבֶט significatur, ut Psalm. 2. 9. Verba sunt Dei Patris loquentis ad Prophetam, & *virga filii est gladius quo Filius Dei utitur*; quia illico sequitur, *nam tradidit illum Filius meus extergerendum, capiendum manu: ipse exacutus est vastationi, idemque exterius quem tradat* (videlicet Filius meus) *in manum interfectoris*^l. Alludit ad Psalm. 2. 9. & sermonem suum, ut mos est Prophetis, mutatis personis, crebro intercidit, variâque personas hîc loquentes introducit. Vindictam Dei iram adversus rebellem Judæorum populum h. l. proponit. *Ut macet macetationem, exacutus est gladius: ut sit ei cortisatio, exterius est*. (Hactenus verba Jehovah: quibus concisa ipsius Prophetæ, divina tamen, parænesis subjungitur, bene consulens populo quid agendum sit, si effugere gladium illum velint.) *Aut gaudebimus, vel gaudeamus*: (h. e. exultemus cum tremore, Domino servientes, ut Psalm. 2. 11. *gaudeamus, & faciamus justitiam*, ut vera ad Deum conversio exprimitur, Esa. 64. 5. Hoc si fiat, bene est: sin verò minùs, inquit iterum Jehovah.) *virga filii mei, spernens omne lignum*, sub. *aderit*, ex. vers. 13. vel, parata est nobisque imminet: talis, inquam, virga, quæ spernit omne lignum, q. d. longè duriore materiâ constat, quæ ferrea, infracta, læva & durissima est. Idem hoc, sed concisius & ἐνερπίζουσας, vers. 13. proponitur^m. Sensus hic est, Cùm virga illa, i. e. ferula, vel potius, securis, Filii mei, ad radices posita, jam spernat omne lignum; i. e. Filius meus ad eum finem jam ita comparatus sit Dei consilio, certâque & irrevocabili Dei sententiâ, certoque effectum suum consecuturâ, ut omnes arbores promiscuè cædat in sylva agresti meridiana, i. e. in populo Judæorum: utrum jam faciant, obsecro, Judæi? perhorrescant ad conscientiam impendentis gladii? an verò lætentur, & se in hilaribus occupent, cùm tam atrox judicium ipsis prænunciatur? quod judicium non temere, sed manû illius ipsius Filii, superventurum est Judæorum genti, in cujus nomine, vel propter quem, prius electa, vocata, liberata ex Ægypto, hæreditatem, Regnum & sacerdotium adepti fueratⁿ. LXX locum aliter legisse apparet, nimirum, ni fallor, בִּשְׁלֵל וְבַח בּוֹ, אֵל כֶּשֶׁל לֹא עָץ מוֹאָבִית, [sed pro כֶּשֶׁל, quæ vox nihili est, legendum בִּשְׁלֵל lapsus:] vertunt enim, ἐτοίμῃ ἐστὶν ἀδελφότητι, σφάξας, ἐξουθενεί, ἀπὸ παρ' εὐλογ. (Paratus ad dissolutionem, macet, contemne, repelle omne lignum.) Priora illa ad sensum præcedentem pertinent, Tersus est ad dissolutionem, ut faciliè disrumpat omnia. Sequitur deinde Dei imperium ad gladium, *Interfice, contemne, nulloque loco habe omne lignum*; i. e. Nulli homini parce. Vide suprâ c. 20. 47°. Al. *Qui moves* (i. e. O gladii Chaldæorum, qui suo loco moves, i. e. destruis,) *sceptrum* (i. e. Regnum) *filii mei*, (scilicet Israelis,) *succidisti* (i. e. succides etiam facilius) *omne lignum*, Vulg. i. e. omnem alium populum, vel gentem. Videtur Vulg. pro שֶׁבֶט אֵל, legisse שֶׁבֶט, auferens, movens^q.

11. Et, &c. הָיָה אֹתוֹ לְמַרְטָה לְחַפּוֹשׁ בְּכַף עַד (vel, Nam, JT. Pi.) *dedit* (vel, *tradidit*, P. JT. Pi. *disposuit*, Jun. vel, 1. Rex Chaldæus^r; vel, 2. Deus^t; vel, 3. Christus^u;) *eum* (nempe gladium^v) *ad tergendum*, vel *expoliendum, ad tenendum* (vel, *ut teneatur*, M. V. *ut prebendatur*, Ti. fim. Ca. *capiendum*, JT. Pi.) *manu*, P. M. &c. sub. *ab hoste*, V. *ut paratus sit ad feriendum*: ut *jamjam usum suis præbeat*. qu. d. Christus consilium suum omnibus modis comparavit, ut ea judicia quæ accepit à Patre consummet^z. ¶ *Iste, &c.* הָיָה הַחֶרֶב הַזֶּה ¶ *Ille, vel Hic, exacutus est gladius*, Ti. Mo. sic M. P. vel, *exacutus, gladius scilicet*, Pi. vel, *exacutus vastationi*, JT. five, *ad vastationem*, Jun. ¶ *Ut, &c.* לְמַרְטָה ¶ *Ut tradat eum* (scil. Dominus^a) *in manum interfectoris*, P. &c. i. e. Chaldæi^b: vel, eorum quibus Deus utitur ut administris judiciorum suorum^c. Hoc vult, qu. d. Auferetur sceptrum Israelis acuto Dei gladio, quem tradet interfectori; h. e. Deus id auferet per Babyloniam Regem, cui ejus rei potestatem tradet^d.

12. Clama, & ulula, &c.] Verba Domini ad Prophetam *. Significa hæc Dei judicia^f. ¶ *Quia hic* (vel, *ille gladius*, Pi. sic Me. T. vel, *ipse*, JT.) *facit, &c.* ¶ *Fuit* (vel, *erit*, P. Ti. est, Sy. JT. *feretur*, Pi.) *in* (vel, *contra*, Sy.) *populum meum*, Pi. Sy. P. vel, *in populo meo*, o. Ch. Mo. Ti. *impendet populo meo*, Ca. Paratus est adversus populum meum^g. ¶ *Hic, &c.* הָיָה הַחֶרֶב ¶ *Ille* (sub. *feretur*, Pi. vel, *stringetur*, V.) *in omnes principes, &c.* Pi. Contra Regem & Principes^h. ¶ *Gladio, &c.* מִגִּדְרוֹ אֶל הָאָרֶץ הַזֶּה מִגִּדְרוֹ ¶ *Gladio*, &c. alius nomen est; aliis participium passivum, à מִגְדָּר tradiditⁱ. [Hinc variant.] *Terrores, vel Timores, gladii* (vel, *de gladio*, M. sic Ca. *ab hoc gladio*, Ti. *ob gladium*, Mo. G. sic Pi. *ad gladium*, Glas. p. 114.) *erunt* (vel, *fuertunt*, M. Mo. *imminent*, Ca. *ingrunt*, Ti.) *populo meo*, P. Mo. &c. vel, *cum populo meo*, Pi. *in populum meum*, Ti. Al. *Detrushi in gladium erunt* (vel, *Addidi gladio sunt*, nempe primores Israel^k.) *cum populo meo*, JT. ¶ *Idcirco* ¶ *Plaude, &c.* מִפְּנֵי הָאָרֶץ הַזֶּה מִפְּנֵי הָאָרֶץ ¶ *Plaude* (vel, *percutit*, P. M. Mo. *applaudet*, JT.) *femur*, Pi. P. vel, *femori*, JT. *ad, vel super, femur*, Mo. M. Ti. Dolentis signum, Jer. 31. 19^l. Sic Achilles apud Homerum, viso navis incendio, *Cum femorum planctu Patroclo talia fatur*^m.

13. Quia, &c. הָיָה אֵלֶּיךָ מוֹאָבִית לְאֵלֶּיךָ ¶ *Quia probatio*: Mo. (vel, *Quia probatio erit*: P. *Quoniam explorator est*: Ti. *Siquidem in probatione egressus est*: M. *Quia in probationem*, sub. *erit iste gladius*: i. e. Deus immittet gladium populo suo, ut hac ratione eum probet, an malis istis resipiscatⁿ. *Est enim* v. *exploratio*. Quæritur ex quo ligno sceptrum fieri possit: est enim exploratio, quis possit esse Rex Israelitarum. Nemo invenitur: aufertur Israelitis Regnum^o. ¶ *quid si etiam* (vel, *quid, si etiam*, Mo.) *tribum reprobans, vel spernens, non erit?* P. sic Mo. q. d. & quid erit hæc probatio, si etiam tribum filiorum meorum reprobaveris, [fortè legendum, reprobaveris, lecidendo illam, quemadmodum reprobatur omne lignum?] Al. & ¶ *quid si virga reprobans non esset?* Ti. & *qualis erit probatio, si etiam virgam reprobat?* M. & *quid accidet, si etiam tribum Israel spernat gladius?* (i. e. non feriat?) *non erit ulla tunc probatio?* Quid si, inquit, Dominus nolet affligere populum suum gladio, ut nec alias gentes? hoc pacto nullâ re probaret populum suum, nec invitaret ad resipiscentiam. Omnino autem accidet ut percutiatur populus iste, ut hoc pacto probetur an velit resipiscere, simulque invitetur ad resipiscentiam^q? Al. ¶ *quid si etiam esset populus, si virga reprobantis gladii non esset?* Al. in V. & *quid si rejiciens virgam sit?* non erit ultra, Al. in V. Al. *quanquam quid tum postea, etiamsi sceptrum non repudiaret?* h. e. *quanquam etiamsi sceptrum non repudiaret*, scilicet, omne lignum; h. e. Si maneret Rex aliquis, nihil tamen proficeret, neque malum impendens vitare posset^r. [Alii versum sic reddunt:] *Est enim probatio, & quid si gladius etiam virgam spernat?* Ang. *Quum probatio fuit*, JT. Pi. Glas. Belg. Ang. marg. (i. e. *Quum populum meum probavi live exploravi* per castigationes meas^t, superioribus annis, putâ per Syros, Moab, Chaldæos, &c.) *quid tandem?* Glas. Ang. marg. (vel, *quid tandem fuit?* JT. Glas. Belg. *quid, quæso,* Pi. profuit? Pi. fim. Belg. *quid tandem effectum?* q. d. ¶

quam effugere: illò facite impressionem, ad quam partem sternendam jampridem apparatus & instructus es. *Seorsum esto in aliquo loco, pone te ad dexteram, pone faciem tuam ad Aquilonem, pone te ad sinistram, quò facies tua parata est, P. Secede, tene dextram, pone faciem ad sinistram: quò enim sunt facies tuæ constitutæ? M. Alterutrum facito, aut ad dextram te, aut ad sinistram, compone, quò destinatam faciem habes, Ca. Decerne unum consilium, aut dextram tene, aut sinistram, quòcunque facies tua constituta fuerit, Ti. Verte te ad locum unum seorsum, ad dextram concede, pone faciem tuam ad Aquilonem, aut ad sinistram concede, quò facies tua constituta, siue preparata, est. Propheta videtur videre ensẽ se modò ad dextram, modò ad sinistram, partem moventem: propterea dicit, Confiste uno in latere, siue dextro, siue sinistro: quare facies tua modò ad sinistram, modò ad dextram, convertitur? Vade hanc vel illac, vel ad dextram, vel ad sinistram: (vel, Vni te ad dextram, dispone te, converte te ad sinistram, Belg.) quòcunque facies tua constituta est, Ang. Belg. i. e. Ad quamcunque Judææ partem missus fueris, nè parcas, &c. Al. Exacuere, vade—quòcunque facies tua parata; i. e. Quòcunque stringeris, perge, occide. In voce *וְהָיָה* omnes [imò non omnes, nec plerique, nec optimi, ut ex dictis patet,] Interpretes & sumunt pro *וְהָיָה* non malè. Et transi, exacuere à dextris & à sinistris, quòcunque facies tua exsurrexerit, o. sim. Ar. Strenuè agas dexteram meam, strenuè etiam ibi agas sinistram meam, quò disposita est facies, i. e. ira, mea, Sy. Evaginare, & occide ab austro, & consume ab aquilone, quòcunque facies tua est parata, Ch.*

17. Plaudam, &c. *וְהָיָה כַּפִּי בְּכֶסֶף* Percutiam manum meam ad manum meam, P. sic M. &c. Complodam manus meas, Ti. Pi. sic JT. Vel, 1. increpans: vel, 2. in signum tristitiæ, ob gladium conversum ad Jerus^o: vel, 3. cum exultatione, ex collat. seq. Ut eventu ipso tester me approbare cladem quam Chaldæi illis inferent, animum illis addam successu ipso, ut se mutuo excitent ad rem strenuè gerendam & perficiendam. Favebo intersectoribus, ut suprà 14. Vel, 4. ostendens certam & deliberatam esse sententiam meam. Vel, 5. præ gaudio, insultans tibi tanquam hosti meo. Implebo, &c. Hebr. *requiescere faciam*, &c. Mo. P. M. Ti. Meamque bilem sedabo: Totam supplicio consummam.

19. Pone (vel, Fac, Pi. Propone, JT. Constitue, V. sub. in una tabella, V. sim. Jun.) tibi duas vias. Ità Mo. P. &c. In tabula pingere bivium, vide suprà c. 4. v. 1. & pone ante oculos omnium. *וְהָיָה* Ut, &c. *וְהָיָה* Ad veniendum, &c. Mo. adveniente gladio, &c. JT. ut veniat, &c. P. M. per quas (vel, quibus, Ca.) veniat (vel, ire possit) gladius, &c. Ti. Pi. V. i. e. exercitus armatus, Babyloniorum. De, &c. *וְהָיָה אֶרֶץ בָּבֶל* E terra una (vel, unius, M. JT. Pi. sub. regis, M. vel, sub. domini, nempe Regis Babyloniarum: de Babylone,) egredientur (vel, egredientur, M.) ambæ, P. M. Ti. sub. via, Ti. vel, ambæ illæ, siue ipsæ, Pi. Mo. Ex una via, quæ ex Arabia venit, duæ istæ viæ dividuntur, altera ad Hierosolyma, altera ad Rabbam. Bivium hoc egresso è Chaldæa Nabuchodonosori occurret in fine deserti Arabiarum. Et manu, &c. *וְהָיָה כַּפִּי בְּכֶסֶף* Et (vel, Tum, Pi.) locum (vel, manum, Mo. latius, JT. Pi.) elige, P. M. Ca. &c. in capite (vel, initio, V. sim. Pi. vel, introitu, Pi.) viæ civitatis (vel, viarum urbium, i. e. quæ ducunt ad urbes Rabbath & Jerus. v. seq. sing. pro. plur. vel, viæ ad civitatem (nempe Hierosolymam) spectantis, JT. sim. Pi.) elige, Mo. M. &c. sub. inquam, P. vel, sub. illud. Latius, pro via ad latius sita; &, elige latius, i. e. ostende utram viam Babylonius eligit. Prævidet Propheta futurum ut Nabuchodonosor, Dei haud dubiè instinctu, in isto bivio dubitet quò potissimum sit iturus. Alii sic vertunt; Et locum tibi separa, in compito viæ civitatem elige, Ti. Et locum elige in bivio: urbem elige, Ca. Et locum constitue in capite bivii itineris, civitatis locum constitue, Ch.

20. Ut veniat gladius ad, &c. *וְהָיָה כַּפִּי בְּכֶסֶף* Rabbath, Mo. ad (vel, contra, JT. vel, aut contra. Hic *וְהָיָה* valet, contra. Rabbath, P. M. &c. metropolin Ammonitarum, 2 Sam. 12. 26. Et ad, &c. *וְהָיָה כַּפִּי בְּכֶסֶף* Et (vel, aut, JT. Pi.) Jebudab (vel,

ad Judam, Ti. sic M. contra Judam, Pi. contra Jebudæos versantes, JT. alteram quæ ad Jebudab, P. i. e. Judæos qui habitant in Jerusalem munita, Mo. P. sim. JT. Pi. vel, munitam, M. Ti.

21. Stetit (vel, Stabit, JT. Pi.) enim—in, &c. *וְהָיָה כַּפִּי בְּכֶסֶף* In bivio, P. M. Ti. Ca. JT. Pi. ad matrem viæ, Mo. Jun. sim. Pi. i. e. viam amplissimam & quasi gemelliparam. Divinationem, &c. *וְהָיָה כַּפִּי בְּכֶסֶף* Ad divinandum, vel, ut divinet, (vel, querens, M.) divinationem, Mo. P. JT. Pi. Ut divinando inquirat, Ti. sic V. vel, ut fortiatur quam viam sit sibi veniendum. Auspicii faciendi gratiâ, Ca. Nebuchadnetsar primùm statuit bello utramque gentem infestare; ac fortè (à fiducia, quòd putaret aut hos aut illos se dedituros: aut etiam, ut tum (ut Principes periti solent) occulta essent consilia ipsius; tum ex rebus propius tentatis & cognitis statueret in utram prius certandum esset. Arabes autem, teste Herodoto, diligentissimi erant Babyloniorum administri, qui consilia & res finitimorum explorarent, [et iis patefacerent:] quo nomine immunitatem ab oneribus habuerunt. Tres autem divinationis species hic exprimuntur: 1. *σθηρομαντεία*, i. e. divinatio ex ferro vel chalybe; 2. *ειδωλομαντεία*, divinatio ex idolis eorumque oraculis; 3. *aruspicina*. Commiscens, &c. *וְהָיָה כַּפִּי בְּכֶסֶף* Variè reddunt. Commiscens sagittas, Vulg. Mittit sagittas in pharetram, & commiscet eas inscriptas nominibus singulorum, ut videat cujus sagitta exeat, & quam prius civitatem debeat oppugnare. Hanc autem Græci *βελομαντεία*, seu *βελδομαντεία*, vocant. Scholiastes Nicandri ex Dione, *Μαγοὶ καὶ Σκυθαὶ μυρικόφυλλον ἔχοντες ἕλκον, καὶ ὅς ἐστι πικρὰς ποτὶς βελδομαντείας ὄντων.* (Magi & Scythæ myricino ligno vaticinantur: multis enim in locis per virgas vaticinantur.) Magos hic intellige Chaldæos, ut apud Claudianum, *ritumque juvencos Chaldæo stravere magi.* Scythæ autem Medicum tangebant imperium. Eorum pars Alani, de quibus Ammianus l. 31. *Futura miro presagiunt modo: nam rectiores virgas fœmine colligentes, easque cum incantamentis quibusdam secretis præstituto tempore discernentes, apertè quid portendatur nōrunt.* Ad Slavos Scytharum vicinos hunc manasse morem duos habemus testes, Mosem de Kotzi in Historia jubilei 52. & Adamum Bremensem Narrationis ecclesiasticæ cap. 6. A Slavis hausere Germani: de quibus Tacitus; *Sortium consuetudo simplex. Virgam frugifera arbori decissam in surculos amputant, eosque notis quibusdam discretos super candidam vestem temere & fortuito spargunt. Mox, si publicè consulatur, sacerdos, sin privatim, ipse pater familiæ, precatur deos, cælumque suspiciens, ter singulos tollit: sublato secundum impressam antè notam interpretatur.* Alium morem *βελδομαντείας* apud Persas habes apud Strabonem 15. & Athenæum 12. ex Phœnice Colophonio: alium *βελδομαντείας* apud Paulum Venetum in Tartarorum rebus, l. 1. 43. Legimus eo usos & Afros qui sunt Cæsares in Mauritania, i. e. Algerii. Alii aliter & verba reddunt, & rem explicant. Tersit (vel, Expolivit, M. V. Expoliat, Ti. Expedit, Ca. Fecit, Sy. Faculando, Ar. Arcu ejaculatus est, Ch.) sagittas, Ti. Ca. Ch. vel, sagittam, Sy. Ar. tela, M. V. in sagittis, Mo. Expolivit ferrum telorum, ut splenderent, in eoque splendore, tanquam in speculo, cernant divinatores; M. ut aspicere solent in ungue pollicis manus splendentes. Al. Sagittas volare fecit in aere, ut videret in quam partem caderent, ut versùs eam dirigeret exercitum. Al. Terget cultros, JT. Pi. Pol. ad dissecandum pecudes sacrificandas. q. d. Sacrificia faciet quàm plurima. Synecdoche. Interrogavit (vel, Petiit, Mo. Quærat, Ti. Consulet, JT.) idola; sic P. M. &c. Erant hæ imagines loquentes, quales non paucas Thammuz fecerat. Erant idola quorum operâ videbant futura. Extia, &c. *וְהָיָה כַּפִּי בְּכֶסֶף* Inspiciat cor, Ti. Inspexit (vel, Inspiciet, JT. Pi.) jecur, P. M. JT. Pi. sic Ca. vel, in jecore, Mo. scilicet pecudis sacrificatæ. Nempe, quam in partem micaret pars illa jecoris quæ hosti-
lis dicitur. Meminere Cicero de Divinatione, Lucanus 1. Seneca Oedipode. Nec dubito quin artes illæ à Chaldæis ad Lydos, à Lydis ad Hetruscos, venerint. Alii, Vulg. M. Gentiles divinabant.

ex victimarum extis, hepate, corde, &c. eorumque situ & colore f.

22. Ad, &c. [בְּיָמֵינוּ הָיָה הַקֶּסֶם וְגו'] In dextra (vel, Ad dexteram, Ti. Ca.) ejus fuit (vel, erit, JT. Pi.) divinationo Jerusalem, Mo. M. sic Pi. vel, super Jerusalem, P. vel, ut peteret Jerusalem, Ti. Al. divinatio hæc, Hierosolyma, JT. Sors cecidit ad dextram partem ejus, quâ parte sita erat Jerusalem. Omnia divinationum genera, Deo providè regente, suadebunt ut dextrum iter infisset, & Hierosolyma petat, & ea paret quæ sequuntur^b. Divinationibus suis deprehendit sibi veniendum esse in Jerusalem, ita disponente Domino animum ejusⁱ. Sortes dextrâ in urnam conjiciebantur. Cum autem binæ sortes essent, credibile est ambabus manibus sortes eductas esse, ita ut quæ sortitio ad dexteram futura esset, ea divinitus imperata videretur. Nebuchadnetzar igitur, sive quisquis ad mandatum ejus urnæ admovit manum, dicitur h. l. ad dexteram habuisse illud pyctacium sortitionis (hoc divinatio est dictum metonymicè) cui hæc verba inscripta erant, *Ferusalaima*, deinde, ut sequitur, *disponendos esse duces, aperiendum os*, &c. q. d. Divinatione illâ duo illi significata erant. 1. Mandatum est ut obsidionem Jerus. quam primum institueret: deinde verò mandato promissio adjicitur, fore ut, dispositis in aciem ducibus, &c. rupturam faceret in muro, &c.^k. ¶ Ut, &c. [לְשׁוֹם כְּרִים] Ut ponat, vel poneret, (vel, Ut constitueret, P. Ponendos, vel Disponendos, esse, JT. Pi. Ad admovendos, Ca. Adponendum, Mo. nempe in acie^l, contra Hierosolymam^m), arietes, M. Ti. Mo. Ca. Pi. h. e. machinas per quas quassantur muri & portæⁿ. Quod tamen minus loco congruit; nam mox sequitur, *ut ponat arietes*. [Alii ergò vertunt,] *duces*, P. V. G. ex Ch. Jun. vel, *primores exercitus*, JT. ¶ Ut, &c. [לְפָתוֹחַ פֶּה בְּרִצָּה] Aperiendum esse (vel, Ad aperiendum, Mo. Ut aperias, Ti. Et aperiret, M. Ut aperiant, Pi.) os in occisione, Pi. sic JT. vel, *ad eadem*, Mo. P. M. &c. i. e. Ut hortentur suos ad cædendum hostes P. Milites cum clamore occidere debere Judæos^q. Idem hic significat quod in seq. scilicet barritum militum in irruptione conclamantium^r. Al. Os vocatur acumen gladii, ut Jos. 6. 21. & alibi^t. Al. Os hic dicitur labes & ruptura in muro facienda; ut Jerof. dicitur per Manassen exundasse sanguine os ad os, i. e. à porta una ad alteram^u. ¶ Ut, &c. [לְהִרְוֶה קוֹל בְּתִרְוֶה] Elevandam esse (vel, Et elevaret, M. Ut elevent, P. fim. o. Ch. &c.) vocem cum, vel in, clangore, Pi. Ch. fim. JT. sub. tubæ, Ch. vel, *vociferatione*, P. o. Ar. clamore, Sy. vel, *ad vociferationem*, M. Al. Ut exaltet clausum, Ti. Ad edendum cum clangore sonitum, Ca. Ut excitent clamorem & tumultum magnum, ut terreant hostes suos^v. Ut barritum edat militarem, ut solet fieri ubi oppugnantur urbes^x. ¶ Ut, &c. [לְשׁוֹם כְּרִים וְגו'] Ponendos esse (vel, Disponendos igitur, JT. vel, Adponendum, Mo. vel, Ad admovendos, Ca.) arietes (vel, duces, G. vel, primores exercitus, JT.) contra (vel, super, Mo.) portas, Pi. JT. P. M. &c. Ut positi oi ἐπὶ τῶν Θύρας, (septem ad Thebas.) Vide Æschylum ejus nominis tragœdiâ, & Phœnissas Euripidis^y. ¶ Ut, &c. [לְשׁוֹם כְּרִים וְגו'] Fundendum esse aggerem, edificanda propugnacula, Pi. fim. JT. Ut fundant aggerem, & edificent munitionem, P. fim. M. vel, turrim, Ti. turrim ligneam, Mo. sic G. πύργος Josephus. Vide supra c. 17. v. 17. o. utrobique dixere βελούδεις quæ vox usurpatur & 1 Mac. 6. 21, 51^z. Synecdochicè intelligit quæcunque in obsidionibus ad lædendum aut regendum pertinent^a.

23. Erisque, &c. [וְהָיָה לָהֶם כְּקִסְוֵם שׁוֹא בְּעֵינֵיהֶם] Et erit (vel, Erat quidem hoc, JT. Pi. vel, hæc res, Jun. nempe prophetia tua^b: vel, At fuit, Ti.) eis (nempe Judæis^c) secundum divinare (vel, quasi qui divinat, P. M. fim. JT. Pi.) mendacium (vel, falsum, V. falsa, P. vanitatem, JT. Pi. in vanum, M. Al. veluti vana quadam divinatio, Ti.) in (vel, coram, M.) oculis eorum, Mo. &c. (Contemnent conatus Chaldæorum^d, dicentes auguria illa vana esse^e; credentes pseudo-prophetis, Chaldæos non venturos, &c. f. Singularem populi contumaciam exprimit; q. d. Prophetiam hanc ludificabuntur, eam vanam & inanem putantes^g: irridebunt hanc prædictionem, tanquam stultam divinationem^h.) jurantes juramenta eis, Mo. V. vel, quod juraverint, &c. P. & quibus juramenta multa fecerunt, M. nam juramenta juramentorum eis, Ti. istis juratis injuramenta multa, JT. vel, illis qui sunt conjurati conjurationibus plurimis, Jun. Heb. juratis juramentorum, Jun. in Bib. i. e. Perjuris istis infamibus, qui toties jurati Deo & hominibus impudentissimâ perfidiâ se polluerunt, & semper pejerant ultro, & jusjurandum (quod aiebat Pacuvius) tanquam mantile adhibent quo novæ noxæ quotidie exterganturⁱ. Vel, eorum qui illis juramenta juraverant, Q. in V. quia obstricti juramenti eis sunt, Pi. Vel, 1. Judæi Chaldæis, in quorum fidem illi se pridem dederant: ut hæc sit iniquitas quæ sequitur^k. Vel, 2. Chaldæi Judæis, cum quibus Chaldæi fœdus inierunt cum confirmatione juramenti^l. q. d. Dicent Chaldæos sibi obstrictos esse, quibus tamen ipsi fidem non servaverant^m. Vel, 3. Ægyptii Judæis, quod iis operam ferrent adversus Chaldæosⁿ. Judæi autem ex Ægyptiorum sollicitatione fidem Chaldæis datam ruperunt^o. [Alii locum sic reddunt:] Sed iis videtur vanum auspicium, quibus juratum jusjurandum est: Judæis, qui Nabuchodonosori jurarunt^p. Erisque quasi consulens frustra oraculum in oculis eorum, (q. d. Non credent Judæi veram & seriam divinationem esse^q. Vi- debitur illis operam consulendi, &c. perdere^r; quasi frustrandus successu expeditionis ex oraculo susceptæ^t.) & sabbatorum otium imitans, Vulg. i. e. quasi feriatius, nihil agens^u. Legati à Sedecia missi cogitabant eum otari, ut in Sabbatis fieri solet. Alii illud שְׁבָעִי שְׁבָעִי aliter exponunt. o. videbitur eis hebdomadas hebdomadam computare^v: Chald. [& RS. in La.] septies septem, i. e. 49, vicibus: toties enim putat ille Interpres de itinere consultasse Nabuchodonosorem^x. ¶ Ipse, &c. [וְהָיָה מִכִּיר עוֹן לְהַחֲפֹשׂ] Et (vel, Sed, JT. fim. Pi. M. Ti.) hoc (vel, id, P. vel, ipse, M. fim. Ti. Pi. nempe Rex Babylonis^y,) commemorans (vel, in memoriam^z reducit, P. fim. M. Ti. JT. Pi.) iniquitatem (i. e. perfidiam five perjuriam Sedeciae^a, qui fidem datam Nabuchodonosori, nomine Dei interposito, violarat^b), adprehendi, Mo. vel, ut capiatur, P. Ti. ut capiantur, M. Pi. quâ capiendi sunt, JT. scilicet Hierosolymitani fœdifragi^c. Hæc causa expugnationis^d. Ipse interim Nabuchod. dum idolis suis consulit, reminiscetur per eadem idola se jurasse Sedeciae, ipsum autem rupisse fœdus: quâ causâ excitatus Nabuchodonosor ardebit in ejus exitium. Nabuch. per idola fidem datam servaverat, Sedecias per verum Deum datam non servaverat. Id verò ad Dei veri contumeliam plurimum pertinebat, ideoque Deum decebat id ulcisci^e. Al. Et ipse crimen recolit, ut capiatur. Sedecias de perjurio sese jactat; quæ res in causa erit ut capiatur^f.

24. Pro eo, &c. [וְיִזְכְּרוּ וְגו'] Pro recordari vos iniquitatis vestre, Mo. Ut vos quoque recordemini, &c. sic ut scilicet Nabuchodonosor ejus non sine Majestatis Divinæ diminutione recordatus est^g. Eò quod (vel, Quandoquidem, Ti. Quoniam, Ca.) recordati estis, &c. M. vel, reduxistis (vel, reducit mibi, Pi. fim. JT.) in memoriam, &c. P. vel, effecistis ut in memoria sit, &c. Ti. & mibi & Regi Babylonis, ut v. præcedit. pergendo in perjuriiis vestris^h; Vel, crimen vestrum recolitis, Ca. Sensus, Quia commemorastis, propalastis, jactastisⁱ, hanc vestram perfidiam, &c.^j. ¶ Et, &c. [וְיִזְכְּרוּ וְגו'] In detegi prævaricationes vestras, Mo. Nam reiectæ sunt, &c. Ti. [Qui hæc verba usque ad sequens וְיִזְכְּרוּ parenthesi includit. Idem facit Grotius, verba sic reddens, Nam publicè notas fecistis, &c.] Patefaciendis, &c. Ca. Dum palam fiunt, &c. M. fim. P. JT. Pi. q. d. Contumacia vestra in peccatis palam seipsam prodit, hæc ludificatione vestra^k. ¶ Et, &c. [וְיִזְכְּרוּ וְגו'] Ad videri peccata vestra in omnibus studiis vestris, Mo. Et conspecta sunt, &c. P. Et conspicua fiunt, &c. M. fim. Ti. Dum apparent, &c. JT. Ut in conspectum producantur, &c. Pi. Ut appareant, &c. Ca. Ch. Ità ut in omnibus actionibus vestris apparerent, G. Innotuerunt, &c. infin. pro præterit^l. ¶ Pro eo, &c. [וְיִזְכְּרוּ וְגו'] Pro recordari vos, Mo. Propterea, inquam, quod in memoriam venistis, P. V. fim. Pi. sub. mibi Deo vestro: q. d. Quia non fecistis finem peccandi^m. Quia versamini in memoria, JT. Eò quod ipsi r. vocatis in memoriam, Jun. fim. o. Ch. q. d. Peccata

tam divinationem^h.) jurantes juramenta eis, Mo. V. vel, quod juraverint, &c. P. & quibus juramenta multa fecerunt, M. nam juramenta juramentorum eis, Ti. istis juratis injuramenta multa, JT. vel, illis qui sunt conjurati conjurationibus plurimis, Jun. Heb. juratis juramentorum, Jun. in Bib. i. e. Perjuris istis infamibus, qui toties jurati Deo & hominibus impudentissimâ perfidiâ se polluerunt, & semper pejerant ultro, & jusjurandum (quod aiebat Pacuvius) tanquam mantile adhibent quo novæ noxæ quotidie exterganturⁱ. Vel, eorum qui illis juramenta juraverant, Q. in V. quia obstricti juramenti eis sunt, Pi. Vel, 1. Judæi Chaldæis, in quorum fidem illi se pridem dederant: ut hæc sit iniquitas quæ sequitur^k. Vel, 2. Chaldæi Judæis, cum quibus Chaldæi fœdus inierunt cum confirmatione juramenti^l. q. d. Dicent Chaldæos sibi obstrictos esse, quibus tamen ipsi fidem non servaverant^m. Vel, 3. Ægyptii Judæis, quod iis operam ferrent adversus Chaldæosⁿ. Judæi autem ex Ægyptiorum sollicitatione fidem Chaldæis datam ruperunt^o. [Alii locum sic reddunt:] Sed iis videtur vanum auspicium, quibus juratum jusjurandum est: Judæis, qui Nabuchodonosori jurarunt^p. Erisque quasi consulens frustra oraculum in oculis eorum, (q. d. Non credent Judæi veram & seriam divinationem esse^q. Vi- debitur illis operam consulendi, &c. perdere^r; quasi frustrandus successu expeditionis ex oraculo susceptæ^t.) & sabbatorum otium imitans, Vulg. i. e. quasi feriatius, nihil agens^u. Legati à Sedecia missi cogitabant eum otari, ut in Sabbatis fieri solet. Alii illud שְׁבָעִי שְׁבָעִי aliter exponunt. o. videbitur eis hebdomadas hebdomadam computare^v: Chald. [& RS. in La.] septies septem, i. e. 49, vicibus: toties enim putat ille Interpres de itinere consultasse Nabuchodonosorem^x. ¶ Ipse, &c. [וְהָיָה מִכִּיר עוֹן לְהַחֲפֹשׂ] Et (vel, Sed, JT. fim. Pi. M. Ti.) hoc (vel, id, P. vel, ipse, M. fim. Ti. Pi. nempe Rex Babylonis^y,) commemorans (vel, in memoriam^z reducit, P. fim. M. Ti. JT. Pi.) iniquitatem (i. e. perfidiam five perjuriam Sedeciae^a, qui fidem datam Nabuchodonosori, nomine Dei interposito, violarat^b), adprehendi, Mo. vel, ut capiatur, P. Ti. ut capiantur, M. Pi. quâ capiendi sunt, JT. scilicet Hierosolymitani fœdifragi^c. Hæc causa expugnationis^d. Ipse interim Nabuchod. dum idolis suis consulit, reminiscetur per eadem idola se jurasse Sedeciae, ipsum autem rupisse fœdus: quâ causâ excitatus Nabuchodonosor ardebit in ejus exitium. Nabuch. per idola fidem datam servaverat, Sedecias per verum Deum datam non servaverat. Id verò ad Dei veri contumeliam plurimum pertinebat, ideoque Deum decebat id ulcisci^e. Al. Et ipse crimen recolit, ut capiatur. Sedecias de perjurio sese jactat; quæ res in causa erit ut capiatur^f.

24. Pro eo, &c. [וְיִזְכְּרוּ וְגו'] Pro recordari vos iniquitatis vestre, Mo. Ut vos quoque recordemini, &c. sic ut scilicet Nabuchodonosor ejus non sine Majestatis Divinæ diminutione recordatus est^g. Eò quod (vel, Quandoquidem, Ti. Quoniam, Ca.) recordati estis, &c. M. vel, reduxistis (vel, reducit mibi, Pi. fim. JT.) in memoriam, &c. P. vel, effecistis ut in memoria sit, &c. Ti. & mibi & Regi Babylonis, ut v. præcedit. pergendo in perjuriiis vestris^h; Vel, crimen vestrum recolitis, Ca. Sensus, Quia commemorastis, propalastis, jactastisⁱ, hanc vestram perfidiam, &c.^j. ¶ Et, &c. [וְיִזְכְּרוּ וְגו'] In detegi prævaricationes vestras, Mo. Nam reiectæ sunt, &c. Ti. [Qui hæc verba usque ad sequens וְיִזְכְּרוּ parenthesi includit. Idem facit Grotius, verba sic reddens, Nam publicè notas fecistis, &c.] Patefaciendis, &c. Ca. Dum palam fiunt, &c. M. fim. P. JT. Pi. q. d. Contumacia vestra in peccatis palam seipsam prodit, hæc ludificatione vestra^k. ¶ Et, &c. [וְיִזְכְּרוּ וְגו'] Ad videri peccata vestra in omnibus studiis vestris, Mo. Et conspecta sunt, &c. P. Et conspicua fiunt, &c. M. fim. Ti. Dum apparent, &c. JT. Ut in conspectum producantur, &c. Pi. Ut appareant, &c. Ca. Ch. Ità ut in omnibus actionibus vestris apparerent, G. Innotuerunt, &c. infin. pro præterit^l. ¶ Pro eo, &c. [וְיִזְכְּרוּ וְגו'] Pro recordari vos, Mo. Propterea, inquam, quod in memoriam venistis, P. V. fim. Pi. sub. mibi Deo vestro: q. d. Quia non fecistis finem peccandi^m. Quia versamini in memoria, JT. Eò quod ipsi r. vocatis in memoriam, Jun. fim. o. Ch. q. d. Peccata

- quem pertinet iudicium, Sy. cui debetur, o. qui venturus est, Ar. vel, cui competebat iusto Dei iudicio exercere iudicium in Israel^d :) *huic tradam eam*, Ti. vel, & ei tradidi, M. & traderem illud in manus ejus, P. & tradidi illud, JT. nempe cui tradidi illud, nempe ius * : quem ego dabo, Ca. & tradam ei, G. o. sim. Sy. Ar. nempe tiam f. Hoc autem exponunt, 1. de Nabuchodonosoro^g ; quem iudicii & ultionis suæ administrum fecit Deus^h. 2. De Zorobabeleⁱ. Non placet, 1. Is ducis tantum, non Regis, munere functus est. 2. Complendum hoc erat sensum, ac per varios gradus, ideoque necesse erat longum tempus & varias vicissitudines intervenire; quum inter Sedeciam & Zorobabelem exiguum tempus erat, &c. k. 3. De Christo^l; qui solus fuit legitimus Regni Davidici hæres^m; usque ad cuius adventum sceptrum Judæorum, quantumvis sæpius confractum penitus videretur, conservatum fuit, ut illi traderetur. Vide Gen. 49. 10^m. Est autem h. l. elegantissima Christi periphrasis: *is cuius est ius*, obtinendi Regni, quia Deus est & Creator omnium; & *cui dedit Pater*, qui eum vocatione suâ hæredem omnium constituitⁿ. Porro, à temporibus deportationis usque ad Christum nulla erat apud Judæos Regia dignitas^o. Obijcies, Reges fuisse ex Maccabæis. Resp. 1. Illi de tribu Juda non erant, nisi fortè ex genere materno: Paternum autem genus nomen dat & familiam, non maternum. Resp. 2. Illi non erant Reges, sed Duces tantum & Principes. Inst. At Josephus Aristobulum, Hircanum, Alexandrum, Reges vocat, & post eum alii. Resp. Non erant Reges legitimi, vel successionem, sive jure hæreditario, cum non essent ex Regia tribu; vel, electione populis; vel, ab aliquo qui jus habebat Regni aut tribuendi aut confirmandi: sed sibiipsis assumpserunt diadema, aut vi, aut astu. De quo vide Jo. Antiq. 13. 19. &c. & Egesip. 1. 2 P.
28. *Et tu—propheta*] Novum hîc caput inchoari debuit^q. Reliqua pars capitis est *ἡ ἀρχὴ τοῦ βιβλίου* quoddam auctorium, ad interpretationem illius dicti supra v. 19. 20. Cum enim inde Judæi materiam sumerent aut invidentiæ in Ammonitas, aut exhortationis cum Deo, quasi durius cum ipsis quam cum aliis ageret; aut Ammonitæ materiam gratulationis & gloriationis, quod à metu suo liberarentur: ut utrique ansam illam præriperet, denunciat hîc iudicia Dei in Ammonitas^r. ¶ *Ad filios Ammon, & ad, &c.* *אֶל בְּנֵי אַמּוֹן* ¶ *Ad (super, V.) filios Ammon (vel, de Ammonitis, JT. Pi.) & opprobrium (vel, de probro, sive opprobrio, JT. Pi. de ignominia, V. de opprobriis, Sy. Ch. sim. Ar. de exprobrationibus, G.) eorum, P. &c.* Probrum hîc active sumitur^t, quo scilicet affecerunt Israel^e cum affligeretur^u. Nam Ammonitæ, Chaldæorum socii, irrisere Judæos cum malè haberentur. Vide Jer. 49. 1. infra 25. 6. Soph. 2. 8^v. Exprobrabant Judæis Deum illorum quasi imbellem, nec potentem Chaldæis resistere^x. ¶ *Mucro, mucro*] Verba repetita ex superioribus, vers. 9. 15^v. Heb. *גַּלְדִּים*, *gladius*, i. e. multiplex gladius, quo scilicet percussus Israel^e fuit. *Gladius* vocat totum instrumentum & apparatus iudiciorum Dei^z. ¶ *Evagina te, JT. Pi.* *Districus est, JT. Pi.* i. e. è vagina educus^b. Heb. *אֶפְרַיִם*, *Pi.* ¶ *Lima, &c.* *לְהַכִּיל לְמַעַן בָּרֶק* ¶ *Extersus est ad consumendum, vel ut consumat, Ch. JT. Pi. P. M. Ti.* (vel, ut devoret, ab *אָכַל* c. vel, ad sustinendum, Mo. Q. in V. vel, ut ferre possit, i. e. ut sufficiat multis interficiendis, à *כָּוַל* d. vel, ad conficiendum, Ca. ad excidium, Ar. sim. o.) propter fulgur, Mo. vel, propter fulgorem, P. propterea quod sit ei fulgor, ad terrendos hostes scilicet*: atque ob id habet fulgur, M. & in hoc splendet, Ti. politus ut fulgeat, Ca. extersus est ut coruscet, Pi. extersus propter coruscationem, JT. id est, ut eo tanquam fulgure Hammonitæ pessundentur repentino casu^f. Hæc clades Ammonitis evenit quinquennio post everfa Hierosolyma, ut diximus ad Jer. 48. 1. nempe, quia Ammonitarum ope suffultus Iimael contra voluntatem Babylo- nii principatum Judææ invaserat, 2 Reg. 25. 25. Jerem. 41. 15^g.
29. *Cum, &c.* *בְּחַוְוִי* ¶ *Cum, vel Dum, (vel, Interim dum, P.) vident, vel viderint, (vel, prospiciunt, M. contemplantur, T. scilicet divini tui^h: vel, Dum prædicantur, Ca. Heb. In videndo, Mo.) tibi vanum, sive va-*

- nitatem, sive vana, cum, vel dum, (vel, & cum, M.) divi-
nant, vel divinèrint, (vel, divinantur, Ca.) tibi menda-
cium, Pi. V. &c. vel, falsa, Ca. Alloquitur Ammonitasⁱ.
h. e. Dum tibi vanæ prophetiæ afferuntur^k. q. d. Cum
vixeritis in maximo otio & summa securitate animi^l,
interim scilicet paratur gladius^m, tunc puniemini vos
propter peccata vestra, ut Israel punitus est propter
suaⁿ. ¶ *Ut, &c.* *וְעַתָּה אֶל צִוְּיָי חַלְלֵי רִשְׁעִים* ¶ *Ad dandum (vel, Ut ponant, M. Ti. Pi. vel, Applican-*
do, JT. vel, Adhibendo, Jun. Ut dent gladio, P. Ut tra-
dam, Ar. Ut applicarem, Sy.) te (vel, Ut dareris, o.) ad,
vel in, colla, sive cervicem, (vel, cum collo, P. cum cervicibus,
G. M. Ti. cervicibus, Sy. super colla, o. Ar.) vulnerato-
rum (vel, interfectorum, P. M. confessorum, JT. sic Pi. pro-
phanorum, Ti. G. peccatorum, Sy.) impiorum, Mo. P. M. &c.
vel, ab improbis, JT. Pi. Posterior genitivus est efficien-
tis; h. e. Judæorum qui confossi sunt à Chaldæis. Sensus,
Ut excitent in te gaudium ex oppressione Judæorum à
Chaldæis; quasi tibi non sit eadem oppressio eventura;
non secus ac si colla eorum calcas^o. Duo Ammoni-
tis hoc versu exprobat: 1. impietatem, quod *visa va-*
nitatis viderint, &c. [membro præced.] i. e. quod, verò
cultu Dei omisso, se in omni impietate & operibus im-
pietatis occupaverint; 2. inhumanitatem, quod mi-
seros miseris accumularent, in confossos ab improbis
irruerent; adeoque in collum ipsorum, tanquam cer-
vices eorum prementes pede, & miseris insultantes^p.
Al. *Ut ponare cum cervicibus damnatorum rei capitalis,*
i. e. puniaris ut Sedecias^q. *Ut ponat te cum collis profa-*
norum impiorum, i. e. Ut te tractet sicut Judæi, qui prio-
res perfidi fuerunt; tractati sunt. Verba repetit ex su-
perioribus v. 25^r. ¶ *Quorum, &c.* *אֲשֶׁר בָּא וְגוֹ* ¶ *Quorum advenit dies tempore iniquitatis terminatæ, i. e.*
eo ipso tempore quo Deus finem istius gentis iniquita-
tibus indicturus est: h. e. Quos jam castigat Deus & ul-
timo supplicio afficit propter improbitatem ipsorum.
q. d. Istis hominibus non fuit satis quod Judæos tam
graviter flagellaret Deus, nisi ipsi calamitates adde-
rent, &c. t. Al. *Cum dies ultimus adveniet in tempore op-*
portuno ad penam, ut supra 25. unde hoc transumptum
est. In re pari paria verba^t.
30. *Revertere, &c.* *הָשִׁב אֶל תְּעִירָה* ¶ *Reducendum (vel,*
Reducamne, M. Numquid reducam gladium, P. Infinit.
pro fut. & legendum cum interrogatione, sive admira-
tione v.) ad, vel in, vaginam suam^r Mo. M. P. [Alii sine
interrogatione legunt.] Reducendum est ad, &c. Ti. Sci-
licet referetur, &c. Ca. Repone, vel Reduc, (sub. gladium,
JT. Pi. & sub. tuum, Pi.) in, &c. JT. Pi. i. e. Noli re-
sistere Chaldæis, quia nihil proficies^x. q. d. Hoc meo
mandato ita inhibetor, & viribus destitutus sis, ut nihil
deinceps possis efficere eorum quæ hætenus cogitasti &
perpetrasti. Hæc inhibitio unâ specie figuratur, Repone,
&c. v. Al. Tu, ô gladiè, i. e. Chaldæe, postquam hoc
exsecutus fueris, volo domum redeas: ibi te inve-
niam^z. Scribitur הָשִׁב, pro הָשִׁיב, vel הָשִׁב t. ¶ *In*
loco in quo creatus es, (vel, procreata fuisti, JT.) in ter-
ra, &c. *בְּאֶרֶץ מִכְרֹתֶיךָ וְגוֹ* ¶ *In terrâ mansionum (vel,*
habitationum, P. M. venarum, Ti. conversationum, JT. ne-
gotiationum, Pi.) tuarum, Mo. vel, originis tue, Ca. in
terra propria tua, o. Domi tuæ^a. In loco in quo videmini
creati, & in quo semper habitasti^b. In patria tua^c, &
natali solo^d, in quo teipsam videtis optimè consta-
bilivisse & confirmasse tuis artibus & negotiationi-
bus.*
31. *In, &c.* *בְּאֵשׁ וְגוֹ* ¶ *Ignem (vel, Ig-*
ne, JT. Pi.) furoris mei (i. e. Furorem similem igni^e)
ussabo (vel, afflans, JT. flabo, Pi.) in te, P. sim. V. i. e.
Succendam, ut fiant ignem ad succendendum eum^f.
Metaphora ab incendio & conflagratione publica^h. [Hi
ad Ammonitas referunt; alii autem ad Chaldæos:] q. d.
O mucro, [i. e. O gladiè mi, Chaldæe,] in fornace quasi
ignita, & sufflando accensa, exuram & consumam teⁱ.
¶ Dabòque te in manus hominum insipientium; sic Mo
P. &c. *בְּיָדֵיהֶם* ¶ *Barbarorum, o. Ar. Ti. ferocium, Sy.*
brutorum, ut Psal. 94. 8. Verum ibi ponitur absolutè,
tanquam substantivum; hîc, tanquam adjectivum^k. Al
insanientium, ut de Capaneo dicit Papinius^l. Impio-
rum, Ch. temerariorum, Q. in V. vel, urentium, i. e. per-
dentium omnia vel, ardentium, JT. Pi. velut fusorum*
metal-

metallicorum, qui instrumenta corruptionis sive vastationis in ferrariis suis officinis ad summum fornacis æstus occupant. q. d. Puniam te, tum immediatè, tum etiam mediatè per Chaldaeos, tanquam fusores ferrarios. Vel, ardentium, irā scilicet. ¶ Et, &c. *הַרְשִׁי כְּחַרְרִי*] Artificum, vel, qui artifices sunt, (vel, fabricatorum, i. e. peritorum,) perditionis, JT. Pi. M. sim. Mo. P. &c. vel, vastationis, Sy. Ti. ad dissipandum, Ch. [Ca. locum sic reddit, Et insanis hominibus perdendi artificibus dedam.]

32. *Igni eris cibus*, *לֶאֱכֹל*] Ad comedendum, activè, i. e. ut comedat te, *ה* hīc est paragogicum. Absumēris incendio. ¶ *Sanguis tuus erit* (vel, *fluat*, Pi.) *in medio terra*] Itā Mo. Ubique per terram fusus apparebit. Peribis gladio, vel cæde cruentā. Palam, audacter, invecundè, sine respectu, sine misericordia trucidaberis, neque ullus erit qui cadaver tuum sepeliat, sed in sanguine tuo & sanie computresces sub dio. ¶ *Oblivioni tradēris*] Diu scilicet. Vide de hac re Esa. 47. Jer. 50. 21. Ezech. 17. 24. Peribit tui memoria. Nemo te planget, cadaver inferet, vel mausolæum tibi excitabit: q. d. Nomen tuum & fama tua cum vita exstinguetur.

CAP. XXII.

2. *Nonne judicas civitatem sanguinum?*] i. e. Hierosolymam, quæ sanguinem effundit innoxium, Prophetarum & justorum. Injustitiam synecdochicè designat sub una specie, homicidii scilicet. Crimen amplificat, quod factum erat in civitate, & quidem illa quam Deus tibi sanctificaverat; non ruri aut in desertis. ¶ *הֲיִשְׁפֹּט וְיִגְוֶה*] An excusabis, &c? Pi. An causam ageres civitatis sanguinaria? ut supra 20. 4. [ubi dicta vide.] Interdictum est, quo Deus ostendit non esse cur Propheta sit amplius sollicitus de hoc populo. Numquid corripies, &c? V. ex Ch. q. d. Auderēsne eam carpere, nisi à me mittereris & adjuvereris? Minimè. Nonne judicabis, &c? i. e. Hoc est munus propheticum, ut eos arguas & reprehendas, nec conniveas ad crimina quæ vides. Quid cessas eam corripere? ¶ Et, &c. *הֲיִשְׁפֹּט וְיִגְוֶה*] Quin (vel, Imò, JT. Quin potius, Pi.) ostende ei omnia scelera ipsius, G. nempe, singularia illius temporis.

3. *Effundens sanguinem*—ut, &c. *לְבוֹא עִתָּהּ*] Ad venturum tempus, JT. ut veniat tempus suum, Ca. Ar. vel, tempus ejus, P. M. Pi. i. e. supplicii ejus, vel, desolationis. Ut sibi poenam accersat celerem. Hīc est *עֵשֶׂה אֵינְדִּיב*, (eventum indicans.) Confer quod sequitur v. 4. ¶ *Quæ fecit idola contra*, &c. *עָלָה*] Apud se, M. JT. Pi. iuxta se, vel supra se, i. e. in collibus adjacentibus illi. Inter se, Sy. contra se, Ti. sic. Ar. Mo. Ca. Jun. i. e. malo suo maximo. ¶ *וְיִטְמָא*] Ut pollueretur, vel pollueret se, M. P. Ti. Pi. ad impurandum se, JT. vel, ad impuritatem: id quod metalepticè accipio, q. d. ut, in sua ipsorum impuritate deprehensi, tanquam impuri castigentur.

4. *In sanguine tuo*] i. e. Quem fudisti. ¶ *דִּלְקִישְׁתָּ*] ita Mo. P. M. Ti. *רַע*] Rea facta es, Pi. sim. JT. G. ¶ *Appropinquare fecisti dies tuos*] i. e. Tuæ ultioni destinatos à Deo. Vel, dies interitus tui, Ch. Tempus captivitatis & desolationis tuæ. Multiplicando scelera fecisti ut citius te punirem quam decreveram tē. Accelerasti dies tuos, & quasi abruptisti cursum tolerantis Dei. ¶ *Adduxisti*, &c. *וְיִבֹא*] Et pervenisti ad annos tuos, M. JT. Pi. &c. id est, tempus à me præstitutum, quo ducaris in captivitatem. Scelera tua venerunt ad justam ætatem, quā rationes cum ipsis incam. ¶ *Dedi te opprobrium gentibus*] Quæ te irridebunt, & tibi insultabunt. q. d. Gravissimis te judiciis afficiam, ut ludibrio probroque sis apud homines, &c.

5. *Sordida*, &c. *הַשְׁכֵּת הַשְׁכֵּת*] Polluta (vel, sordida, P. polluta, V. Ch. & polluta, Ca. quod polluta es, M. Ti. O polluta, Pi. Dicentes, O sordida, Ti.) nomine, Mo. M. &c. (vel, famā, V. Al. O in-

famis, JT. G.) multa contritionis, Mo. P. V. i. e. quæ multa mala perpeffa es: vel, & in magna calamitate, M. V. idque cum multa turba, Ti. & turbis insignem, Ca. copiosa divexatione, JT. vel, agitatione, Jun. repleta tumultuatione, Pi. cujus tumultus sunt multi, Ch. multa in iniquitatibus, &c. sim. Sy. Ar. quæ multos occidisti. *וְיִשְׁפֹּט*] sæpe à Vulgato vertitur, occidere.

6. *Principes Israel*] Hos primū accusat, v. 6, 7. sacerdotes, v. 8. populum, v. 9. & seq. ¶ *Singuli*, &c. *וְיִשְׁפֹּט*] Unusquisque, vel singuli, secundum brachium suum, Mo. P. Pi. vel, in, live pro, robore, live brachio, suo, V. sic Ch. pro virili suo, M. Ti. sim. Ca. vel, ad cognatos suos, &c. Legerunt *וְיִשְׁפֹּט*, consanguineis suis contrarii erant, quos Hebræi *וְיִשְׁפֹּט* vocant, ut & *וְיִשְׁפֹּט*; idque firmant sequentia. Pro brachio cujusque, JT. Confer Psalm. 83. 9. ubi Assyrios narrat fuisse brachium Hammonitis, pro eo quod est, duxisse & confirmasse in malo. ¶ *Fuerunt*, &c. *וְיִשְׁפֹּט*] Fuerunt (vel, sunt, Sy. JT.) in te, Mo. P. M. Ti. &c. (sub. male agentes, M.) ut (vel, in hoc ut, Ti.) effunderent sanguinem, P. M. Ti. &c. Dederunt operam ut effunderent, &c. Al. egerunt tecum ut effunderent, &c. Pi. in eo fuerunt ut, &c. Ca. miscuerunt se in te, ut, &c. o. intra te convenerunt, &c. Ar.

7. *Patrem*, &c.] Filii contempserunt patres, &c. in quo eos confirmasse dicuntur Principes h. i. ut sacerdotes Matt. 15. 5, 6. ¶ *In te*] Sub. qui habitant; h. e. cives tui.

8. *Sanctuaria* (vel, Sancta, live Sanctificata, V. Pi. &c. i. e. Res mihi sanctificatas, ut oblationes, &c.) mea] *שְׁפִיטִישׁ*] i. e. Profanasti cultu idolorum. Victimam mihi sacratas aut claudas, aut vitiosas, aut furto ablatas, contra Legis præceptum, mihi offers.

9. *Viri*, &c. *וְיִשְׁפֹּט*] Viri delationis, vel delatores, Mo. M. V. vel, detractatores, JT. vel, calumniatores, Ch. sic Ca. vel, latrones, &c. Ar. vel, mercatores, Sy. vel, dolosi, Ti. sim. P. Falsi testes, qui pecuniā corrupti innocentes evertunt, &c. ¶ *Super montes*, &c.] In quibus scilicet sacrificaverunt idolis, comederunt idolothya cives tui. Confer Ezech. 18. 6, 11 P.

10. *Verecundiora* (vel, Nuditatem, JT. Pi. &c.) patris discooperuerunt] Hebr. *discooperuit*. Sing. num. dixit, quod pauciores fuerint. Filii cum novercis rem habuerunt, more Arabum. ¶ *Immunditiam*, &c. *וְיִשְׁפֹּט*] Immundam (vel, Et pollutam, M. Ti.) menstruam, vel menstruis, (vel, elongatione, Mo. vel, ex separatione, JT. Pi.) humiliarunt, Ti. vel, oppresserunt, V. G. Itā *וְיִשְׁפֹּט* sumi diximus ad Deut. 21. 14. Comprimit, vel compresserunt, V. Mo. JT. Pi. q. d. Vim attulerunt virgini aut mulieri nolenti. Oppresserunt virgines ipso tempore quo purgabantur. Immundam fluxu menstruo oppresserunt in te libidinis causā: quod tanquam nefarium lege prohibitum erat, Levit. 18. 19. & 20. 18. Quod Dei præceptum iustā ratione nititur. Dicit enim vix queat quid labis & contagii his inferatur, quid detrimenti, quæ valetudinis incommoda, concipiant, qui scēminam menstruatam amplexantur. Hinc tot monstrosi partus, tot passim mutili, distorti, vari, &c. & tot passim stupidi, bardi, deliri, stolidi: quæ omnia non aliunde quàm ex enormi decubitu & intempestiva Venere proveniunt. Hinc secum quisque expendat quàm sint crudeles in sua pignora qui illa tantis malis involvunt, omnibūque naturæ dotibus destitutos reddunt. Hæc Lemnius de Occultis mirac. 1. 8.

11. *Abominationem*] Nempe adulterium. Fœdissimè illis abusi sunt. Id enim propriè *וְיִשְׁפֹּט*. Vide Levit. 18. 22. ¶ *Polluit nefariè*, sim. &c. Ar. Ch. JT. Pi. *וְיִשְׁפֹּט*] In scelere, Mo. turpiter, P. cum abominatione, M. V. fornicatione, Sy. incesto, Ca. abominando scelere, Ti. In honorem deorum, ut supra 9. ¶ *Filiam patris sui*] i. e. Eodem patre genitam, ac germanā: ejusdem familiæ ac nominis. Vide Gen. 20. 12. ¶ *Patris*: Tacita hīc antithesis; q. d. non autem matris suæ.

12. *Munera acceperunt*, &c.] Nempe judices, contra Exod. 23. 8. Quod lege Corneliā de Sicariis punitum apud Romanos, L. 1. §. Præterea, D. ad L. Corneliā. ¶ *Ufuram*, &c.] V. de Ezech. 18. 8, 13. ¶ Et, &c. *וְיִשְׁפֹּט*

1203
 * G. *Et alios* (vel, socios, sive proximos, tuos, Mo. P. vel, à proximis tuis, JT. Pi. sic M. vel, rem proximi tui, G.) *fraudasti*, Ca. P. vel, *questum facis*, JT. Pi. vel, *commodum tuum elicisti*, M. vel, *appetivisti*, G. sic Mo. *אֶפְתָּח*, appetere, à o. alibi vertitur, *אֶפְתָּח*, ad sensum optime. Al. *Et profuisti amicis tuis*, Ch. [Alii hæc cum sequente *אֶפְתָּח* sic reddunt;] *Emolumentum tuum promovisti cum injuria proximi tui*, Ti. *Distasti amicos tuos*, i. e. tibi fœderatos, per calumniam, sive oppressionem, i. e. opibus calumniâ vel oppressione extortis: eorum amicitiam ingenti pecuniâ comparasti tibi. Alii, *Oppressisti amicos tuos oppressione*, vel *vi*, Q. in V. ¶ *Meique oblita es*]. Unicum hoc omissum adjicit, ut fontem & causam commissorum omnium antecedentium m.

13. *Comploxi* (vel, *Percussi*, M. P. Ti. Mo. *Exploxi*, Ca. *Comploxi*, JT. Sy.) *manus meas*] In signum vel, 1. doloris mei n; vel, 2. admirationis o; vel, 3. iræ vindicantis p. q. d. Perhorrescens scelera tua non potui non inardescere ad sumendam ultionem; ac propterea jamjam signum dedi administro judiciorum meorum: quemadmodum vulgò, ad indignitatem rei ostendendam, & ultionem quàm primùm sumendam, manus complodi solent, & homines ad rerum indignissimarum averfationem excitari q. *Plaudam manum*, scilicet unam ad alteram; id est, Cum gaudio incitabo hostes tuos contra te r. Cum cædibus vastaberis, applaudam. *Favebo vapulanti*, ait Plautus. Vide plura ad Ezec. 21. 17 t. ¶ *Super* (vel, propter, P.) *avaritiam tuam*, *אֶפְתָּח* [Propter questum tuum, JT. Pi. vel, *culpam mammonæ*, Ch. Hic 24 numerantur scelera; sed uni avaritiæ, quasi fonti cæterorum, tribuitur excidium urbis t. Sic Lycurgus Spartam staturam per contemptum opum, perituram per avaritiam, verè prædixit v. Al. Ob poenam avaritiæ tuæ. Al. propter calumniam (vel, injuriam, fraudem, violentiam,) tuam, i. e. propter pecuniam quam calumniâ, vi & oppressione extorsisti v.

14. *Numquid*, &c. ? *אֶפְתָּח* Num (vel, An verò, Pi.) *stabit*, vel *consistet*, (vel, *perstabit*, JT. *sustinebit*, Vulg.) *cor tuum* ? M. P. Mo. Ti. &c. q. d. Non consistet, sed colliquefcet, ut dixit Ezec. 21. 7 z. Sustinerene poteris tot & tantas afflictiones quas tibi immisurus sum a ? Annon linquet tibi cor, ubi in ista mala inciderris ? ¶ *Aut*, &c. *אֶפְתָּח* An confirmabuntur, vel corroborabuntur, vel firmæ erunt, manus tue, JT. Pi. V. &c. q. d. Non firmæ erunt, sed remissæ c. Eruntne tibi animus ad ferendum, & vires ad resistendum d ? Tacita hîc est comparatio animi quem habent, & quem habituri sunt; & obfirmationis eorum objectio, quod neque verbo neque afflictionibus animus ipsorum frangi aut mutari potuit, aut brachia ipsorum, quibus obnitebantur Domino, deduci à contrario illo nisu & conatu: Jam verò, inquit, nec animus vester, quamvis obstinatissimus, nec brachia, quamvis contentissima & obfirmatissima, amplius substituta sunt *. ¶ *In diebus* (scilicet afflictionis vel desolationis tuæ,) quos, &c. ? *אֶפְתָּח* Quos (vel, quibus, M. Ti. JT. Pi.) ego faciens, vel faciam, (vel, *agam*, Ca. sim. JT. Pi.) tecum ? Mo. P. JT. Pi. Ca. vel, *faciam te affligi* ? M. vel, *tibi hæc faciam* ? Ti. sim. Ar. i. e. hæc adducturus sum super te g. Al. quibus exerciturus sum ea in te ? Jun.

15. *Dispergam te*—& *ventilabo*, &c.] Ut paleam, Ezec. 20. 23 b. Ut conjunctione & consiliorum communicatione homines confirmantur, ita dissidio & dispersione infirmantur i. ¶ *Et*, &c. *אֶפְתָּח* Et descere faciam immunditiam tuam à te, Mo. P. G. ex Vulg. i. e. Desines esse fœcunda retentis mensibus. In similitudine enim fœminæ perstat. Vide Lev. 15. 25. ubi eadem vox eodem sensu. Respondet poena peccato; de quo supra 10 *. Atque finem imponam, vel faciam, immunditiæ tuæ quæ est in te, M. Ti. i. e. Efficiam ut cives tui posthac non polluant se in te: q. d. Privabo te civibus tuis l. *Faciámque ut absumatur* (Heb. integretur, i. e. integre sive omni ex parte atque perfecte expurgetur m) *impuritas* (vel, *pollutio*, Pi.) tua (i. e. impuri quique canes n,) ex te, JT. Pi. Purgabo & expiabo suppliciiis scelera tua o. In captivitate detestaberis peccata tua, quæ afflictionis tuæ causa sunt p. In olitis scelerum sordes poenitentiam eluam q. *Tæque à sordibus tuis coercebo*, Ca.

16. *Et*, &c. *אֶפְתָּח* Verbum deducunt vel à *אֶפְתָּח*, (hereditare,) vel à *אֶפְתָּח*, (profanare.) (Hinc v. sim. M. variant.] *Et possidebo te*, &c. Vulg. sim. o. Ar. i. e. Quasi peculium meum ad me revocabo t. *Et hereditabis in te in oculis gentium*, Mo. *Et erit tuius hereditas*, non mea, coram oculis, &c. M. *Et capies hereditatem in te* (sub. & non in meipso, V.) in oculis, &c. P. q. d. Olim fuisti hereditas mea; at, ubi peccasti, non es amplius hereditas mea, sed tibiipfi eris hereditas: Videberis igitur gentibus deserta & derelicta à me, nec amplius hereditatem meam esse, cum sis captiva l. Al. *Et poluta eris in te*, &c. Ut peritet in eo quod dixit, q. d. Immunditias tuas intra te retinebo, idque ex facie apparebit. Sensus est allegoricus, Non infœcunda tantum eris, sed & fœda aspectu v. *Et prophana efficieris* (vel, effecta, JT.) in te ante oculos, &c. Pi. JT. q. d. Pro eo quod sanctus populus fuistis Domino, vos abdicabo & abjiciam, tanquam dato libello repudii *. Al. *Et tu infirmata es in*, &c. Ti. *Et te contaminabo*, &c. Aq. & Th. in D. & in La. i. e. Ostendam meis plagis te impiam esse & contaminatam v. *Et vulnerabo*, vel *confodiam*, te, &c. Sym. in D. *Et sanctificabor in te*, &c. Ch. ut sit à *אֶפְתָּח*, per antiphrasin z. [Ca. versum sic reddit, *Ita ut tute apud te in presentia cæterarum gentium dolens cognoscas*, &c.]

18. *In scoriam*] Ità M. Ti. P. Mo. &c. scil. ex argento, ex fine versus: h. e. Degenerarunt à pristina probitate a. Videtur mihi *אֶפְתָּח*, sive *אֶפְתָּח*, non esse scoria tantum, i. e. recrementum aut stercus argenti, sed omne id quod admixtum argento separari inde debet. Eò me trahunt sequentia hoc in loco, & origo vocis à *אֶפְתָּח*, quod est, *abscedere*, & auctoritas o. qui vertunt, *אֶפְתָּח*, (admixti.) Est hîc gradatio elegantissima. Dicit eos scoriam esse, 1. æris sive chalybis; 2. stanni, quod in operibus esse minoris solet; 3. ferri, quod stanno vilius; 4. plumbi, quod omnium longè vilissimum b. Degenerarunt quidam in æs impudentis malitiæ & obstinationis; alii, in stannum simulatæ pietatis; alii, in ferrum tyrannidis; alii, in plumbum avaritiæ c. ¶ *Æs*, &c.] Sunt æs, &c. Pi. vel, æs scoriæ, &c. JT. i. e. Destinati sunt afflictionibus, ut metalla ad colliquefactionem. Allegoria metaphorica d. *Æs*, & stannum, &c. i. e. Mixtura viliorum metallorum *. ¶ *In medio fornacis*, *אֶפְתָּח* Mallem, catini; vide i Reg. 8. 51: idque series hujus loci postulat; mixtura enim est antequam in ignem mittatur t. ¶ *Scoria argenti*, &c.] Vel, ex argento, JT. Pi. Vilisatem præsentem comparat cum antecedente dignitate & pretio: Argentum erat, dum stetit in fœdere; à quo discedens fit scoria *. Prius argentum erat, splendens virtute & pietate f, & nobilitate, & opibus: quæ omnia peccatis suis obscuravit, vel amisit g.

19. *Congregabo vos*, &c.] Sicut illa massa ex argento & viliori materia congregata in catinum conjicitur h. q. d. Promiscuè vos congregabo & consumam i. h. G.

20. *Congregatione* (vel, *Congregatio*, M. *Massam*, Ti.) argenti; ità Mo. P. *אֶפְתָּח* Ut congregatur (vel, coacervatur, sive coacervari solet, V.) argentum, JT. Pi. sim. Ch. Sy. Ca. ¶ *Ut*, &c. *אֶפְתָּח* Ad sufflandum, vel, Ut sufflent, (vel, *Sufflatur*, JT.) in ea (vel, super ipsam, M. Ti. circa illud, Pi. sim. JT. vel, & accendant in ea fornace, V.) ignem (Alii, *Ut flatu excitent super eam ignem*: quodd metalla in fornace operiantur lignis k.) ad (vel, & ad, M. Ti.) conflandum, P. vel, fundendum, Mo. JT. Pi. excoquendum, Ti. liquefaciendum, V. ad colliquefaciendum ut fundatur. Metonymia finis t. Ad separandum à cæteris. Argentum, sunt pauci pii quos Deus servaturus est l. ¶ *Et*, &c. *אֶפְתָּח* Et requiescere faciam, Mo. P. (vel, congeram, Ar. sim. LXX; consumam, Ch. collocabo, Ti. Pi. reponam in fornacem, M. deseram vos, nempe in manu gladii, famis & pestis m;) & fundam (vel, excoquam, Ti. fundere faciam, Mo. conflagro, V. M. o. liquabo, Ar. Sy. disperdam, Ch.) vos, P. Al. *Et collocans* (vel, collocatos, Ca. G. sub. ibi, G. sim. JT. vel, in ea, Ca.) fundam (vel, liquefaciam, Ca.) vos, JT. G. Al. Ordo hîc est inversus, requiescam & conflagro, pro, conflagro & requiescam: i. e. Definam vos punire, cum omnino conflavero atque expiavero vos n. Al. Hærebo & continuabo in opere meo, & finam vos hære in fornace, donec vos vel planè purgavero, vel planè

o T. planè absumpsero. Al. Animus meus, æstus ardens-
que furore erga vos, sumptâ vindictâ requiescet, &
furore ille deferbescet & confidebit. Humanitus di-
ctum, ut Deuter. 28, 63. Sic letabitur Deus disperdens
vos; Esa. 1. 24. Consolabor super hostibus, &c. P.

24. Dic ei] Scilicet terræ Judæ, ut mox declaratur.
Relativum hic antecedit nomen ad quod refertur, ut

o Pi. Matt. 17. 18. & 26. 24. ¶ Tu es terra immunda,
וְהָאֵרֶץ מְטֵמָה] Non mundata, vel munda, Mo. M. P.

o V. Ti. &c. i. e. contaminata. Terram immundam vo-
cat rupes & alia quæ nulli sunt usui, non magis quàm
animalium immunda. Huic comparantur homines

o G. nullius frugis. Non purgata, V. Ca. q. d. horrens spi-
nis & tribulis; in qua nihil aliud superest quàm ut ig-
nis immittatur. ¶ Non, &c. וְהָאֵרֶץ מְטֵמָה] Non

o Jun. compluta, P. M. Ca. sim. Ti. Non perfunderis pluvia, JT.
Nec pluvia ejus, Mo. Cujus non fuit pluvia. Deficit

o Pi. וְהָאֵרֶץ מְטֵמָה. Super quam non decidit pluvia, claudendo
coelum Domino irato. Hoc pacto cum Mappik ad

o V. ornatum positum est. Al. Cujus pluvia non decidit, à
quo tempore scil. Dominus coelum clausit; h. e. quæ

o Q. in V. non recipit pluviam tempore suo. Metaphora, quæ
impiorum per Dei flagella ex urbe remotio comparatur

o Pi. remotioni sordium per pluviam. Nulla pluvia, quæ
scilicet incendium illud vehementissimum judicii Divi-

o Jun. ni retinguat, aut terram recreet. Pluviam non ad-
mittit; per quam significatur prophetia, ut diximus

o G. 21. 24. ¶ In die furoris] i. e. Nè tum quidem cum
gravissima tibi minarer.

o G. Pi. 25. Conjuratio prophetarum (scilicet falforum, nempe
Scribarum, five Legis interpretum; sub. est, Pi.)

o G. ex Ch. in medio ejus] Conspirant contra veros Prophetas, &c. ¶

o La. Nè libiis dissident in erroribus prædicandis, con-
spirationem fecerunt, de prædicando omnia prospe-
ra: quâ ratione populum ad cædem vera denuncian-

o V. tium incitabant. Prophetæ, cum singuli apud se, tum
cuncti inter se, impia consilia agitant, & quasi com-

o Jun. munem inter eos sponsonem faciunt, quis strenuum se
magis præbiturus sit in salute populi oppugnanda.

Hic incipit omnium ordinum flagitia numerare; ac pri-
mo loco, prophetarum, quorum tanta erant scelera, ut

o Me. ad patranda in urbe homicidia conspirasse viderentur.

o Pi. ¶ Animas, &c.] i. e. Homines: synecdoche mem-
bri. Veros Prophetas, vel alios homines. Savie-

o Jun. runt etiam in sanguinem. ¶ Operes, &c. וְהָאֵרֶץ מְטֵמָה]

o V. Robur (vel, Operes, P. Ti. Ca. sim. Jun. ut Prov. 15.
6. & 27. 24. ¶ vel, Thesaurum, M. V.) & gloriam (vel,

o G. pretiosum, V. quod, vel quicquid, pretiosum est, M. Ti. sim.
JT. Pi.) acceperunt, Mo. P. &c. vel, capiunt, JT. Ca. au-

o G. ferunt, Pi. Pro bonis prædicationibus: vide supra 13. ¶

o Jun. Perditis hominum animis, fortunas quoque in rem su-
am vertunt. ¶ Viduas ejus (nempe urbis) mul-

o V. multiplicaverunt] Vel, multiplicant, Pi. q. d. Fuerunt cau-
sa necis multorum virorum. Viduas & viris orbâ-

o Jun. runt, & bonis everterunt.

26. Sacerdotes ejus contempserunt, &c. ita. וְהָאֵרֶץ מְטֵמָה]

o Idem. Violaverunt legem meam, Mo. M. surripuerunt, &c. M.
violenter discerpserunt, Ti. violenter tractant, Pi. rapi-

o V. unt, Ch. temerant, Ca. vim faciunt (vel, adversati sunt,
Ar.) legi meæ, JT. Pi. eamque torquent arbitrato suo.

o V. Furati sunt plebi, &c. V. Quia tenebantur docere Le-
gem, & id prætermittent. Impie egerunt contra legem

o V. meam, Sy. ¶ Inter, &c. וְהָאֵרֶץ מְטֵמָה] Et inter immundum & mundum (vel, impurum à

o G. puro, Ca. ad verb. inter immundum ad mundum. Hebræi

o V. separationem rerum designant vel וְהָאֵרֶץ מְטֵמָה, cui l. respon-

o G. det, ut hoc loco, & Genes. 1. 6. separans inter aquas

o V. וְהָאֵרֶץ מְטֵמָה ad aquas, pro, & aquas; vel duplici וְהָאֵרֶץ מְטֵמָה, ut Gen.

o G. 1. 7. vel וְהָאֵרֶץ מְטֵמָה præfixo וְהָאֵרֶץ מְטֵמָה, ut Esa. 59. 2. inter vos

o V. וְהָאֵרֶץ מְטֵמָה & ad inter Deum. non notificant, Pi. sim. Mo. vel,

o G. judicaverunt, P. V. sub. plebi quid interesset, V. vel, diju-

o V. dicant, Ca. vel, dignoscunt, Sy. distinguebant, o. sic Ar.

o G. discreverunt, vel discriminaverunt, M. Ti. vel, discrimen

o V. ostendunt, JT. vel, intellexerunt, Vulg. i. e. intelligere fe-

o G. cerunt, nempe distantiam, &c. [Quæ vox est in

o V. præcedente membro juxta Vulgati versionem.] Non

o G. docuerunt plebem quæ esset differentia puri & immun-

o V. di: ut cautum fuit Levit. cap. 11. & alibi. Verba

o G. ipsa sunt ex Levit. 10. 10. ubi facere jubentur quod

hic dicuntur neglexisse. Sanctum, quod Deo dicatum est;
profanum, quod in usu communi: pollutum, quod vesci

o G. vetitum; mundum, quod vesci licet. ¶ Et (vel, d. G.
Sed &, M. Ti.) à sabbatis meis averterunt (vel, absconde-

o V. runt, P. M. Ti. sim. Mo. JT. Pi. &c. vel, subtrahunt, Ti.)

o G. oculos suos] i. e. Mea Sabbata non spectant, h. e. non

o V. curant aut agunt. Neglexerunt observationem Sab-
bati. Et ipsi in sua opera [servilia] incumbunt, &

o G. alios à cultu Dei avocant. Non curant si populus Sab-
bata violet, Jer. 17. 27. A Sabbatorum violatione

o V. averterunt oculos, nè viderentur eam videre & intelli-
gere: qu. d. Viderunt, & tacuerunt. Delinquentes

o G. arguere nolebant, & quasi connivebant, &c. ¶ Et, &c. וְהָאֵרֶץ מְטֵמָה]

o V. Et (vel, Denique, JT. Pi.) coinquinabar, P.
o G. o. sim. Ar. vel, profanor, JT. Pi. Ca. sim. Sy. Ti. vel,

o V. profanus factus sum, M. vel, profanatur voluntas mea, Ch.

o G. Nomine meo ad res falsas aut iniquas abutuntur. ¶

o V. In medio eorum] Vel, inter eos, JT. Pi. Ga. vel, in

o G. eis, sacris scilicet sanctisque meis.

27. Principes ejus] Per omnes ordines ambulat, vi-

o V. tia singula notans. Confer Jer. 8. & 23. ¶ Ad, &c. וְהָאֵרֶץ מְטֵמָה]

o G. Ad effundendum (vel, effundendo, P. JT. dum

o V. effundunt, Pi.) sanguinem, M. sim. Ti. ¶ Et ad perden-

o G. das (vel, perdendo, JT. dum perdunt, Pi.) animas] i. e.

o V. Ad perdendos homines pios. Hoc addit, quia etiam

o G. sanguis sic effundi potest ut tamen vita non eripiantur,

o V. putâ cum homines violentiâ Principum ed adducuntur

o G. ut jure aut suis rebus cedant. ¶ Et, &c. וְהָאֵרֶץ מְטֵמָה]

o V. Ut faciant questum, JT. Pi. sim. V. vel, ut

o G. lucro inhiant. Vide Jer. 6. 13. & 8. 10. Hujusmodi

o V. enim maleficia vix committuntur sine commodi ali-

o G. cuius expectatione. Sicut lupi rapiunt prædam ut

o V. occidant, & occisam devorent: ita hi plebeios per ca-

o G. lumniâ aut vim opprimebant & occidebant, ut eo-

o V. rum bona invaderent.

28. Prophetæ—lineabant, &c. וְהָאֵרֶץ מְטֵמָה] Li-

o V. nebant, Mo. G. sim. Ch. M. Ti. (vel, incrustabant, V.

o G. complanabant, P. trullissant, Ca. obducunt, JT. Pi. Sy.)

o V. eos, Mo. P. G. V. (vel, eis, M. Ti. Ca. JT. Pi.) infuso, Mo.

o G. sic Pi. vel, inepto tectorio, G. sic JT. Pi. vel, cementum

o V. infusum, M. crustam infusam, Ti. inconditè, Ca. luto in-

o G. firmo, P. luto solubili, vel friabili, V. luto simplici absque

o V. paleis, Ch. Heb. absque sale, i. e. sine paleis: quia quod

o G. in carnibus est sal, hoc in luto sunt paleis: ut enim sal

o V. carnes, ita paleis lutum confringunt. Metaphora

o G. à tectoribus tectorium ædificio obducuntibus, five al-

o V. bariis, quos Græci νομάδες vocant. Vide ad Ezech. 13.

o G. v. 10. 11. Sensus, Imponebant plebi suas falsas pro-

o V. phetias. Vanas populi opiniones vanis prophetiis

o G. confirmabant. Adulantur Principibus, eosque ani-

o V. mant in sua tyrannide, securitatem eis pollicentes.

¶ Videntes vana, & divinantes, &c.] Aut visa sibi ob-

o G. lata divinitus, aut citra visiones divinementa sibi in-

o V. spirata, prædicabant. Etsi non dubium est quin & vi-

o G. dendi verbo somnia quoque dormientibus oblata com-

o V. prehendantur. ¶ Dicentes, Hec dicit Dominus]

o G. Sæpe fit ut pseudo-prophetæ in his rebus omnibus præ-

o V. dicandis atque ostentandis plus habeant artificii, &

o G. plus sibi arrogant, quàm qui simplicem veritatem à suis

o V. partibus habent, ab omni typho & sapientia carnis

o G. alieni.

29. Populi (vel, Populus, P.) terra] i. e. Plebs, seu

o V. Vulgus. ¶ Absque, &c. וְהָאֵרֶץ מְטֵמָה] Absque (Heb. d. v. G.

o G. in non, V.) judicio, Mo. P. per injuriam, Pi. sim. JT. Heb. sim. M. Pi.

o V. per non jus, Pi. Injustè. Absque causa: id enim hic

o G. וְהָאֵרֶץ מְטֵמָה.

30. Et quasi deus] Scilicet quos reprehendebat:

o V. alioqui enim Jeremias, Baruch, & alii viri sancti, se in-

o G. terponebant, &c. ¶ Qui, &c. וְהָאֵרֶץ מְטֵמָה] Sepien-

o V. tem, vel qui sepiret, (vel, qui obducatur, five obduceret, Pra.

o G. JT. Pi. Sy. qui reficiat, five reficeret, Ca. Ti. qui instauraret, M.)

o V. sepem, Mo. P. Ti. &c. vel, maceriam, M. Qui interiora muniret:

o G. ut fieri solet ubi pars muri disjecta est ab hoste.

¶ Qui conversatur recte, o. sic Ar. cujus

o V. opera essent bona, Ch. Qui se mihi opponeret, & velut

o G. sepem interponeret inter me & populum; h. e. roga-

o V. ret pro populo, nè perderem eum. ¶ Et, &c. וְהָאֵרֶץ מְטֵמָה]

o G. Et stantem (vel, staret, vel consistat, M. Ti. JT. Pi.)

o V. in fractura, Mo. P. vel, raptura, Ti. Sy. sim. M. JT. Pi.

o G. Fff 2 Hiantia

- ^a G. Hiantia defenderet ^m. Et in ruina mihi obstat, Ca. Si-
^a V. mile habes Psal. 106. 23 ⁿ. & Ezech. 13. 5 ^o. ubi utraque
^a V. G. similitudo occurrit. Deo murum oppugnante, interio-
 ra munit qui hortatur populum ad vitam meliorem,
^a G. stat in ruina qui precatur pro populo; ut Moses, Exod.
 32. 11. Aaron, Num. 16. 48 ^p. Duplex hinc translatio.
 1. Ab iis qui maceriem collapsam curant: 2. ab infe-
 riore ministerio eorum qui ipsi quidem labem curare
 non possunt, sed tamen curantibus ministrant, & lapi-
 des, intritum, &c. apportant. Ostendit neminem fuisse
 qui commodo aliquo vel levissimo ministerio de salute
 populi contenderet; sed omnes præcipites ruisse in
 exitium, & alios pertraxisse: ideoque iustissimam esse
 occasionem exercendi iudicia quæ v. 31. sequuntur ^q.
^a Jun. 31. Et effudi, &c.] Iudicia Dei hinc comparantur,
 1. diluvio exundanti; 2. incendio; 3. foveæ seu cu-
 niculo in suum auctorem ruenti ^r.
^a Jun.

CAP. XXIII.

- ^a G. La. sic 2. **D**UÆ mulieres] i. e. Duæ gentes ^a; Juda & Is-
 T. &c. rael ^b. ¶ Filie matris unius] i. e. Vel, Sa-
^b La. &c. ra ^c; vel, Synagoga ^d. Hebræi omnem universitatem
^a G. La. T. matri, partes verò illius filiabus, comparant ^{*}.
^a La. Me. 3. Fornicate sunt] Ut communio nostra cum Deo
 T. conjugii specie, sic abalienatio [à Deo] scortationis si-
^a Jun. militudine, in S.S. figuratur ^f. ¶ In Ægypto] Jam
^a Jun. tum hauserunt semina idololatriæ, à qua Abrahamus,
 Isaacus, Jacobus, fuerant alienissimi. Vide suprà c. 20.
^a G. vers. 8 ^e. Apparèt id tum ex Jos. 24. 14. & aliis lo-
^a Jun. cis; tum ex idololatria exitum ex Ægypto consequentib.
 ¶ In adolescentia sua] i. e. In ipsis gentis primordiis,
 ubi singularem Dei benedictionem recentissimam ex-
 perti sunt [†]. Quod hoc loco transfert adolescentiam, est
 ¶ Idem. 17, quod in foeminis significat ætatem quæ est ante
 duodecimum annum: q. d. Non meminerunt se virgines
 fuisse: pares cum paribus inquinatae sunt, ut loquitur Pe-
 tronius. Mira ^{devotus} (vehementia in dicendo). ¶ Ibi, &c.
^a G. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840. 841. 842. 843. 844. 845. 846. 847. 848. 849. 850. 851. 852. 853. 854. 855. 856. 857. 858. 859. 860. 861. 862. 863. 864. 865. 866. 867. 868. 869. 870. 871. 872. 873. 874. 875. 876. 877. 878. 879. 880. 881. 882. 883. 884. 885. 886. 887. 888. 889. 890. 891. 892. 893. 894. 895. 896. 897. 898. 899. 900. 901. 902. 903. 904. 905. 906. 907. 908. 909. 910. 911. 912. 913. 914. 915. 916. 917. 918. 919. 920. 921. 922. 923. 924. 925. 926. 927. 928. 929. 930. 931. 932. 933. 934. 935. 936. 937. 938. 939. 940. 941. 942. 943. 944. 945. 946. 947. 948. 949. 950. 951. 952. 953. 954. 955. 956. 957. 958. 959. 960. 961. 962. 963. 964. 965. 966. 967. 968. 969. 970. 971. 972. 973. 974. 975. 976. 977. 978. 979. 980. 981. 982. 983. 984. 985. 986. 987. 988. 989. 990. 991. 992. 993. 994. 995. 996. 997. 998. 999. 1000. 1001. 1002. 1003. 1004. 1005. 1006. 1007. 1008. 1009. 1010. 1011. 1012. 1013. 1014. 1015. 1016. 1017. 1018. 1019. 1020. 1021. 1022. 1023. 1024. 1025. 1026. 1027. 1028. 1029. 1030. 1031. 1032. 1033. 1034. 1035. 1036. 1037. 1038. 1039. 1040. 1041. 1042. 1043. 1044. 1045. 1046. 1047. 1048. 1049. 1050. 1051. 1052. 1053. 1054. 1055. 1056. 1057. 1058. 1059. 1060. 1061. 1062. 1063. 1064. 1065. 1066. 1067. 1068. 1069. 1070. 1071. 1072. 1073. 1074. 1075. 1076. 1077. 1078. 1079. 1080. 1081. 1082. 1083. 1084. 1085. 1086. 1087. 1088. 1089. 1090. 1091. 1092. 1093. 1094. 1095. 1096. 1097. 1098. 1099. 1100. 1101. 1102. 1103. 1104. 1105. 1106. 1107. 1108. 1109. 1110. 1111. 1112. 1113. 1114. 1115. 1116. 1117. 1118. 1119. 1120. 1121. 1122. 1123. 1124. 1125. 1126. 1127. 1128. 1129. 1130. 1131. 1132. 1133. 1134. 1135. 1136. 1137. 1138. 1139. 1140. 1141. 1142. 1143. 1144. 1145. 1146. 1147. 1148. 1149. 1150. 1151. 1152. 1153. 1154. 1155. 1156. 1157. 1158. 1159. 1160. 1161. 1162. 1163. 1164. 1165. 1166. 1167. 1168. 1169. 1170. 1171. 1172. 1173. 1174. 1175. 1176. 1177. 1178. 1179. 1180. 1181. 1182. 1183. 1184. 1185. 1186. 1187. 1188. 1189. 1190. 1191. 1192. 1193. 1194. 1195. 1196. 1197. 1198. 1199. 1200. 1201. 1202. 1203. 1204. 1205. 1206. 1207. 1208. 1209. 1210. 1211. 1212. 1213. 1214. 1215. 1216. 1217. 1218. 1219. 1220. 1221. 1222. 1223. 1224. 1225. 1226. 1227. 1228. 1229. 1230. 1231. 1232. 1233. 1234. 1235. 1236. 1237. 1238. 1239. 1240. 1241. 1242. 1243. 1244. 1245. 1246. 1247. 1248. 1249. 1250. 1251. 1252. 1253. 1254. 1255. 1256. 1257. 1258. 1259. 1260. 1261. 1262. 1263. 1264. 1265. 1266. 1267. 1268. 1269. 1270. 1271. 1272. 1273. 1274. 1275. 1276. 1277. 1278. 1279. 1280. 1281. 1282. 1283. 1284. 1285. 1286. 1287. 1288. 1289. 1290. 1291. 1292. 1293. 1294. 1295. 1296. 1297. 1298. 1299. 1300. 1301. 1302. 1303. 1304. 1305. 1306. 1307. 1308. 1309. 1310. 1311. 1312. 1313. 1314. 1315. 1316. 1317. 1318. 1319. 1320. 1321. 1322. 1323. 1324. 1325. 1326. 1327. 1328. 1329. 1330. 1331. 1332. 1333. 1334. 1335. 1336. 1337. 1338. 1339. 1340. 1341. 1342. 1343. 1344. 1345. 1346. 1347. 1348. 1349. 1350. 1351. 1352. 1353. 1354. 1355. 1356. 1357. 1358. 1359. 1360. 1361. 1362. 1363. 1364. 1365. 1366. 1367. 1368. 1369. 1370. 1371. 1372. 1373. 1374. 1375. 1376. 1377. 1378. 1379. 1380. 1381. 1382. 1383. 1384. 1385. 1386. 1387. 1388. 1389. 1390. 1391. 1392. 1393. 1394. 1395. 1396. 1397. 1398. 1399. 1400. 1401. 1402. 1403. 1404. 1405. 1406. 1407. 1408. 1409. 1410. 1411. 1412. 1413. 1414. 1415. 1416. 1417. 1418. 1419. 1420. 1421. 1422. 1423. 1424. 1425. 1426. 1427. 1428. 1429. 1430. 1431. 1432. 1433. 1434. 1435. 1436. 1437. 1438. 1439. 1440. 1441. 1442. 1443. 1444. 1445. 1446. 1447. 1448. 1449. 1450. 1451. 1452. 1453. 1454. 1455. 1456. 1457. 1458. 1459. 1460. 1461. 1462. 1463. 1464. 1465. 1466. 1467. 1468. 1469. 1470. 1471. 1472. 1473. 1474. 1475. 1476. 1477. 1478. 1479. 1480. 1481. 1482. 1483. 1484. 1485. 1486. 1487. 1488. 1489. 1490. 1491. 1492. 1493. 1494. 1495. 1496. 1497. 1498. 1499. 1500. 1501. 1502. 1503. 1504. 1505. 1506. 1507. 1508. 1509. 1510. 1511. 1512. 1513. 1514. 1515. 1516. 1517. 1518. 1519. 1520. 1521. 1522. 1523. 1524. 1525. 1526. 1527. 1528. 1529. 1530. 1531. 1532. 1533. 1534. 1535. 1536. 1537. 1538. 1539. 1540. 1541. 1542. 1543. 1544. 1545. 1546. 1547. 1548. 1549. 1550. 1551. 1552. 1553. 1554. 1555. 1556. 1557. 1558. 1559. 1560. 1561. 1562. 1563. 1564. 1565. 1566. 1567. 1568. 1569. 1570. 1571. 1572. 1573. 1574. 1575. 1576. 1577. 1578. 1579. 1580. 1581. 1582. 1583. 1584. 1585. 1586. 1587. 1588. 1589. 1590. 1591. 1592. 1593. 1594. 1595. 1596. 1597. 1598. 1599. 1600. 1601. 1602. 1603. 1604. 1605. 1606. 1607. 1608. 1609. 1610. 1611. 1612. 1613. 1614. 1615. 1616. 1617. 1618. 1619. 1620. 1621. 1622. 1623. 1624. 1625. 1626. 1627. 1628. 1629. 1630. 1631. 1632. 1633. 1634. 1635. 1636. 1637. 1638. 1639. 1640. 1641. 1642. 1643. 1644. 1645. 1646. 1647. 1648. 1649. 1650. 1651. 1652. 1653. 1654. 1655. 1656. 1657. 1658. 1659. 1660. 1661. 1662. 1663. 1664. 1665. 1666. 1667. 1668. 1669. 1670. 1671. 1672. 1673. 1674. 1675. 1676. 1677. 1678. 1679. 1680. 1681. 1682. 1683. 1684. 1685. 1686. 1687. 1688. 1689. 1690. 1691. 1692. 1693. 1694. 1695. 1696. 1697. 1698. 1699. 1700. 1701. 1702. 1703. 1704. 1705. 1706. 1707. 1708. 1709. 1710. 1711. 1712. 1713. 1714. 1715. 1716. 1717. 1718. 1719. 1720. 1721. 1722. 1723. 1724. 1725. 1726. 1727. 1728. 1729. 1730. 1731. 1732. 1733. 1734. 1735. 1736. 1737. 1738. 1739. 1740. 1741. 1742. 1743. 1744. 1745. 1746. 1747. 1748. 1749. 1750. 1751. 1752. 1753. 1754. 1755. 1756. 1757. 1758. 1759. 1760. 1761. 1762. 1763. 1764. 1765. 1766. 1767. 1768. 1769. 1770. 1771. 1772. 1773. 1774. 1775. 1776. 1777. 1778. 1779. 1780. 1781. 1782. 1783. 1784. 1785. 1786. 1787. 1788. 1789. 1790. 1791. 1792. 1793. 1794. 1795. 1796. 1797. 1798. 1799. 1800. 1801. 1802. 1803. 1804. 1805. 1806. 1807. 1808. 1809. 1810. 1811. 1812. 1813. 1814. 1815. 1816. 1817. 1818. 1819. 1820. 1821. 1822. 1823. 1824. 1825. 1826. 1827. 1828. 1829. 1830. 1831. 1832. 1833. 1834. 1835. 1836. 1837. 1838. 1839. 1840. 1841. 1842. 1843. 1844. 1845. 1846. 1847. 1848. 1849. 1850. 1851. 1852. 1853. 1854. 1855. 1856. 1857. 1858. 1859. 1860. 1861. 1862. 1863. 1864. 1865. 1866. 1867. 1868. 1869. 1870. 1871. 1872. 1873. 1874. 1875. 1876. 1877. 1878. 1879. 1880. 1881. 1882. 1883. 1884. 1885. 1886. 1887. 1888. 1889. 1890. 1891. 1892. 1893. 1894. 1895. 1896. 1897. 1898. 1899. 1900. 1901. 1902. 1903. 1904. 1905. 1906. 1907. 1908. 1909. 1910. 1911. 1912. 1913. 1914. 1915. 1916. 1917. 1918. 1919. 1920. 1921. 1922. 1923. 1924. 1925. 1926. 1927. 1928. 1929. 1930. 1931. 1932. 1933. 1934. 1935. 1936. 1937. 1938. 1939. 1940. 1941. 1942. 1943. 1944. 1945. 1946. 1947. 1948. 1949. 1950. 1951. 1952. 1953. 1954. 1955. 1956. 1957. 1958. 1959. 1960. 1961. 1962. 1963. 1964. 1965. 1966. 1967. 1968. 1969. 1970. 1971. 1972. 1973. 1974. 1975. 1976. 1977. 1978. 1979. 1980. 1981. 1982. 1983. 1984. 1985. 1986. 1987. 1988. 1989. 1990. 1991. 1992. 1993. 1994. 1995. 1996. 1997. 1998. 1999. 2000. 2001. 2002. 2003. 2004. 2005. 2006. 2007. 2008. 2009. 2010. 2011. 2012. 2013. 2014. 2015. 2016. 2017. 2018. 2019. 2020. 2021. 2022. 2023. 2024. 2025. 2026. 2027. 2028. 2029. 2030. 2031. 2032. 2033. 2034. 2035. 2036. 2037. 2038. 2039. 2040. 2041. 2042. 2043. 2044. 2045. 2046. 2047. 2048. 2049. 2050. 2051. 2

de pudefactione per detractionem vestium, ut infra v. 26. h. e. per ademptionem Regni. Nudam destituerunt 9; ut solet adulter, qui, adulteræ libidine satiat, eam spoliat, nudamque abigit, & occidit. Summo dedecore eam affecerunt. Fortè alludit ad captivitatem: solent enim victores captivas mulieres feminudas abducere, postquam illis abusi fuerint. ¶ Et facta, &c. **וְהָיָה שֵׁם הָעִיר** Et (vel, Ità, JT. Pi.) fuit (vel, evasit, Pi. factum est, M. Ti. Ch. facta est, o. Sy. Ar. Ca. sub. huic, M.) nomen (sub. malum, V. vel, nomen ejus, infame scilicet: vel, celebris, JT. nominatissima, Pi. famosissima, Ca. sermo, o. fabula, Sy. Ar.) mulieribus, Mo. P. M. Ti. Ca. vel, reliquis feminis, JT. apud mulieres, i. e. vicinos populos. Inussit notam aliis mulieribus similibus, amoris illicito pariter deditis. ¶ Et, &c. **וְהָיָה שֵׁם הָעִיר** Et (vel, quum, JT. postquam, Pi.) iudicia (sub. Dei, G.) fecerunt (vel, ediderunt, V. exercuerunt, G. exercuissent, JT. Pi. Assyrii scilicet 2.) in ea, Mo. P. &c. vel, in eam, JT. Pi. sub. Samariam: occidendo scelestos qui in ea erant: q. d. Pœnas luit propter peccata sua.

11. Quod cum vidisset, &c.] Nimirum, cum maleficium fororis suæ, tum Divinam vindictam, nihilominus præceps ruit in eadem peccata. Sororis exemplo non melior, ut oportuit, sed deterior, facta est. ¶ Plusquam, &c. **וְהָיָה שֵׁם הָעִיר** Et corripit (vel, depravavit, Ch.) amorem suum (vel, applicationem suam, o. conditionem suam, Ar. familiaritatem suam, Sy. vel, amastionem suam, Glas. gram. 4. i. 660. Al. corrupti-
us egit amastiam, JT. sic Glas. ib. vel, corrupti-
us exarfit amore suo, Pi.) præ illa, vel quàm illa, Mo. P. M. Ch. &c. i. e. Multò magis dedita est idololatriæ quàm soror sua major.

12. Indutis veste variâ, **וְהָיָה שֵׁם הָעִיר** Absoluto vestitu, Mo. perfectissime, JT. sic Ch. perfectio ornatu, Pi. sim. V. ad verb. perfectione, live universitate, sub. vestium, V. egregie, Ca. vario amictu, M. holosericeis, Ti. hyacintho, Sy. purpurâ pulcherrimâ, Ar. pretiosis, o. omni genere pretiosarum vestium, P. Coronâ: Nam **וְהָיָה שֵׁם הָעִיר** Chaldæis, fortè & Assyriis, corona. Nec aliter accepit Syrus Psal. 52. Mos erat amantibus, amicas adire cum corona.

13. Via, &c. **וְהָיָה שֵׁם הָעִיר** Via una (vel, quodque via una, live eadem, esset, Pi. M. Ti. sim. JT. Ca. vel, Unus enim modus, i. e. eadem ratio pollutionis, erat, f. unum scortandi institutum, G.) ambabus, P. simil. o. Ch. vel, ambabus (vel, utrisque, Ti.) ipsis, live illis, Mo. M. JT. Pi.

14. Et auxit, &c.] Taxat pronitatem Hierosolymæ ad idololatriam, & confidentiam in hominibus. ¶ Cumque vidisset viros depictos, &c.] q. d. Amârunt etiam absentes, &c. i. instar libidinosisimæ mulieris, quæ non solum præsentibus, sed & in tabula depictos, amare solet. Sic Paris Helenam concupivit, Et nunquam vise flagravat amore puellæ. Claudianus, Lena per innumeros iret pictura penates. ¶ Chaldæorum] q. d. Qui non erant propinqui, ut de Assyriis dictum, nec in terra Judæorum, sed procul habitârunt. ¶ Expressas, &c. **וְהָיָה שֵׁם הָעִיר** Expressas (vel, descriptas, Mo. depictas, P. sic Ch. o. Pi. &c.) minio, M. Ti. Pi. Sy. sic Mo. Quod à Trojanis temporibus erat in honore & usu, Plin. 33. 7. Cerussæ admixtum ad vivum refert roseum colorem carnis humanæ, ait Plin. Vel, sinopide, P. G. sic Ca. vel, Indico, JT. i. e. colore perflorido rubro, qui color fuit Chaldæis peculiaris, quemadmodum & hyacinthinus Assyriis P. Vide Jer. 22. 14. In coloribus, Ch. sic Vulg.

15. Accinctos balteis, &c.] Sub. militibus, Qin V. militari habitu. Ferrum est quod amant: facit hoc illos, hyacinthos. ¶ Et, &c. **וְהָיָה שֵׁם הָעִיר** Tiaras (vel, cristas, Ti. vittas, Ar.) tinctas, M. Mo. P. Ca. i. e. ornatas variis plumis: sub. habentes, M. Ca. vel, gestantes, Ti. Al. Redundantes coloribus, JT. i. e. insignes tiaris versicoloribus. Et tiaræ prolixè à tergo dependentes, tinctæ coloribus pretiosis. Vel, **וְהָיָה שֵׁם הָעִיר** refertur ad Chaldæos, ut veritas, Nimios, vel superabundantes & superfluos, à parte tiararum tinctarum, quæ erant excedentes & superflue. Luxuriantes tinctis, i. e. variis, sub. miris, vel tiaris. Habentes superflue tinctas tiaras; Hebr. superfluos tinctis tiaris, Pi. [Alii has duas voces unâ red-

dunt:] Tincta, o. Galeas, Ch. ¶ Formam, &c. **וְהָיָה שֵׁם הָעִיר** Specie (Heb. Aspectu, Pi. Mo. vel, Formâ, Ca.) ducum omnes, JT. sic Pi. Forma omnis protectorum: vide quæ diximus ad Exod. 15. 4. Aspectus magnatum. G. (vel, principum, V. ducum, P. triariorum, Ti. sub erat, M. Ti.) omnibus, Ti. vel, omnibus ipsis, M. ¶ Similitudinem filiorum, &c.] q. d. Ornati erant instar Chaldæorum.

16. Insanivit, &c. **וְהָיָה שֵׁם הָעִיר** Et ad-
amavit eos (Idem verbum quod v. 5. b. unde petantur Idem.
illius versiones.) ad aspectum (vel, visionem, M.) oculorum suorum, P. &c. sim. Mo. vel, postquam aspexisset eos, Ti. sim. Pi. i. e. imagines eorum. Ità intus cum animo Idem.
jam scortata est. ¶ Miste nuncios, &c.] Ultro Jun.
ambivit. Palam descivit à Deo.

17. Ad, &c. **וְהָיָה שֵׁם הָעִיר** Ad, vel in, cubile Jun.
(vel, cubiculum, M. concubitus, Ca.) amorum, M. P. &c. vel, amatorium, Ti. Ca. vel, mammarum, Vulg. i. e. aman-
tium, in quo concumbunt: sic vocat sancta idolorum G. Me.
Vel, divertentium, o. quiescentium, Ar. Al. concubitu a-
matorio, JT. Pi. Ut concumberent cum ea: i. e. inie-
runt societatem cum ea, & docuerunt eam idolola-
triam. ¶ Et, &c. **וְהָיָה שֵׁם הָעִיר** Et illa polluta est V.
ab eis, M. Polluit quoque se in, vel cum, eis, V. P. sim. Ti.
Quumque illa pollueret se cum eis, Pi. sim. JT. ¶ Sa-
turata, &c. **וְהָיָה שֵׁם הָעִיר** Et recessit (vel, emota est, Mo. a-
vulsa est, M. luxata est, JT. i. e. luxatione & diffrac-
tione violentâ divulsa: abalienata est, Pi.) anima ejus ab Jun.
eis, P. Ti. &c. Detestata est eos, &c. Ch. sic Sy. Illorum
concubitu satiata ad Egyptios iterum se vertit, 2 Reg.
24. 7. Neque enim perinde à parentibus liberi quàm ab im-
pudica adulteri mutantur, ait apud Tacitum Agrippina.
Unius adulterium matrimonium vocant, ait Seneca. Jun. G.
dæi quoque fastidiverunt Chaldæos, ut antè Assyrios;
adè ut quasi luxati & disrupti inter se fuerint, qui pri-
us communi fœdere in unum corpus & unam animam
coaluisse videbantur. Rebellerunt in eos Joacim & Jun.
Sedecias.

18. Denudavit quoque, &c.] Vel, Quum itaque rete-
gat, &c. JT. vel, Ubi revelavit Judæa, &c. Jun. Quum-
que retexisset, &c. Cohæret cum superioribus, hoc sen-
su, Satiata est, postquam libidinem suam ita cognitam ipsis
fecerat, ut ultro aspectui ingereret quæ tegi debent. ¶ Et G.
discooperuit, &c.] i. e. Prostituit se omnibus: vel, Ig-
nominia ejus innotuit omnibus. ¶ Et recessit ani- o. V.
ma mea ab ea] Propterea eam abominatus sum P. Ul- p. V.
trâ ferre non potui mœcham & impudentem & desul-
toriam. ¶ Sicut recesserat, &c.] Ità ostendit ne- q. G.
cessitatem & æquitatem judicii sui. ¶ **וְהָיָה שֵׁם הָעִיר** Jun.

19. Multiplicavit enim (vel, Illa verò multiplicavit, Pi.)
fornicationes suas] Ut illa apud Ansonium, Ne quid in-
expertum frustra moritura relinquit. q. d. Quamvis G.
Deus se ab illis discedere per Prophetas contenderet,
nihilominus obfirmato animo in sua perfidia persiste-
runt. ¶ Recordans, &c. **וְהָיָה שֵׁם הָעִיר** Recordando Pi.
(vel, Memor, Ti. Ca. Ità ut in memoriam reduceret, P.
sub. Deus, V. ad verb. Ad commemorandum, Mo. V. vel,
Ad reducendum in memoriam. Deus videtur oblivisci
scelerum nostrorum quando non percutit nos: cum
autem punit, recordari videtur. dies (vel, dienum, Ti. v. V.
Ca. Ch.) pueritiæ, vel adolescentiæ, suæ, &c. JT. Pi. &c.
antiquorum, &c. Ch. Recordando, & simul ipso actu re-
vocando & exercendo, priorem suam scortationem spi-
ritualem. Reminiscendi verbum interdum consequens
effectum connotat: ut Esth. 2. 1. Recordatus est Vasthi,
intellige, & sermonem habuit de facinore illius. Al. v. G. f.
Sensus, q. d. Neque recordatione antecedentium ma-
lorum quæ ab Egyptiis perp. ssi fuerant deterreci po-
tuerant quin ad illos transvolarent. Jun.

20. Et, &c. **וְהָיָה שֵׁם הָעִיר** Et ad amavit
(vel, deperit, Ti. deflagavit, M.) servos (vel, cinados, Ca.
F f f 3 vel,

vel, amasios, Ang. vel, concubinas, i.e. alias nationes quas illi in suam superstitionem illexerant^a: vel, concubito-
^a V. res, Ti. in concubitores, M. super pellices, Mo.) eorum, P. &c. Et amasiam agit cum concubinis eorum, JT. Quamvis Ægyptios aliis concubinis operam dare animadvertent, adeoque infidum & instabilem esse eorum amorem cognoscerent, tamen eos deperibant^b. Et amore exarsit erga illos (Ægyptios) plusquam concubina eorum, Pi. sic Belg. i. e. populi vicini, illis adhærentes, & idololatriam eorum imitantes^c. Quidam exponunt וַיִּפְּרוּ cum, vertentes, Adamavitque Ægyptios cum concubinis eorum. Alii exponunt, Ad eos adamasti, ut facta sis illis ut pellices eorum^d. ¶ Quorum, &c. וְאֵלֶּיךָ אֲשַׁר בְּיָדֶיךָ Quorum caro (vel, Quod caro eorum, JT.) ut caro asinorum est, vel erat, P. M. Ti. Ægyptios dicit bene vasatos^e, i.e. in idolorum cultu eximios^f. Simile habuimus supra 16. 26. וַיִּפְּרוּ, caro, hic est membrum virile^g; ut Levit. 15. 2. Ezec. 16. 26. Verendum asini vastum est & enorme: ideo apud nonnullas gentes^h וַיִּפְּרוּ asinus Priapo consecratusⁱ. Et Græci masculinam partem וַיִּפְּרוּ vocant, teste Phavorino^k. Commodus Imperator וַיִּפְּרוּ dictus est, quod prægrande membrum haberet^l. Quartilla apud Petronium, Post asellum diaria non sumo^m. ¶ Sicut fluxus (vel, virus, ut vocat Virgiliusⁿ. Fluxus, sub. seminis, V. Pi. in coitu^o. equorum) Equi libidinosi sunt. Hinc Ægyptii, libidinosum significantes, pingebant equum: talisque vocabant ἵππος [lege, ἵππος] & ἵππος, teste Pierio Hieroglyph. 4. P. Propheta σεμνός (modeste) rem turpem exponit^q.
 21. Et, &c. וְאֵלֶּיךָ אֲשַׁר בְּיָדֶיךָ Et (vel, Sic, vel Ita, JT. Pi.) visitasti (vel, revocasti, M. recordata es, P. revocasti in memoriam, Ti. V. recoluiti, Ca. revisisti, JT. repetivisti, Heb. visitasti; synecdoche speciei: nam qui rem suæ curæ commissam visitant, subindè repetunt inspectionem illius^r.) scelus (vel, feditatis, P.) pueritiæ tuæ, Pi. sic Mo. i. e. Visitari fecisti, nempe à Deo^t. Renovasti veterem in Ægypto idololatriam tuam^u: Ejus memoriâ oblectata es, & rediisti quasi ad vomitum^v. ¶ Quando, &c. וְאֵלֶּיךָ אֲשַׁר בְּיָדֶיךָ Subigendo (vel, In comprimendo, Mo. Dum contusa sunt, Ti. Quando subacta sunt, M. sic Ca. Quando compresserunt, P.) ab Ægypto, vel Ægyptiis, (vel, in Misraim, P.) ubera tua, JT. Mo. P. &c. Quum contrectarent (vel, subigerent, vel confringerent, V.) Ægyptii, Heb. illi qui sunt ex Ægypto, scilicet oriundi: ut Joh. 1. 44. Erat—ex Bethsaida^x. ¶ Et confractæ, &c. וְאֵלֶּיךָ אֲשַׁר בְּיָדֶיךָ Propter ubera (sub. inquam, M. V. vel, sub. subacta, JT. Propter compressionem uberum, P. Ut contunderent ubera, Q. in V.) adolescentiæ tuæ, Ti. &c. vel, puerilia, Ca. Quæ habebas dum adhuc esses virgo^y.
 22. De quibus satiata est, &c. i. e. Quos fastidisti^z.
 23. Nobiles, &c. וְאֵלֶּיךָ אֲשַׁר בְּיָדֶיךָ [Has voces reddunt, vel, i. appellativè.] Præfectum, vel præfectos, M. P. (vel, duces, V. capitaneos, Of. in Glas.) potentem, M. (vel, strenuos, Ti. imperatores, Ca. & principes, P. satrapas, Of. in Glas. tyrannos, Vulg. principes magnos, vel, viros honorabiles & prædixes, V.) munificos, Ti. sic V. vel, illustresque, Ca. & tyrannum, M. & duces, P. viros strenuos, Of. in Glas. principes, Vulg. Sing. pro plur^a. Sunt hæc tria nomina תֹּבָא [adjectiva,] quæ conveniunt Principibus qui memorantur nomine tenus in Jeremia, Nabuzaradan, Nebuzabban, Serezér, Rabmag, &c. וְאֵלֶּיךָ אֲשַׁר בְּיָדֶיךָ est pro וְאֵלֶּיךָ אֲשַׁר בְּיָדֶיךָ; וְאֵלֶּיךָ principem magnum sign. & וְאֵלֶּיךָ ducem magnum, tametsi alibi non reperitur^b. וְאֵלֶּיךָ deducitur à וְאֵלֶּיךָ stigma, vel signum in corpore impressum, Lev. 19. 28. unde וְאֵלֶּיךָ est, vir talibus notis insignitus; sicut Babyloniorum mos fuit, ut viri principes ejusmodi notis carni impressis insignirentur^c. [Aliis sunt nomina propria, vel personarum, vel locorum: atque ita accipiunt^d. Ch. Sy. Ar. JT. Pi. Mo. &c.] Sym. & Th. in G. nomina hæc, Pekod, & Soa, & Koa, sunt regionum quæ Babylonis erant subiectæ^d. Assyria dividebatur in tres partes, citimam, medianam, & ultimam. 1. Ultimam, [Sed legendum, Citimam, ut & res ipsa & verba sequentia ostendunt.] à Tigri fluvio ad Lycum usque vel Sevam, Pekodei tenuerunt^e. Hæc parte Cyrus transvexit in Babyloniam. Hæc Pekod dicta est à וְאֵלֶּיךָ præficere, quod summa illic præfectura fuisset Regni Assyriorum; & in ea Ninive, everfa jam eo tempo-

re^f. 2. Medianam, quæ inter Lycum & Gorgum fluvium, tenuerunt^g Sobai, in quibus Adiabeni, qui & Sac-copodes, Strabone teste, appellati^g: qui sub Meratay-mis siti sunt, in quibus situm est oppidum Sia apud Ptolemæum^h. 3. Ultimam: quæ conjuncta Mediæ à Gorgo fluvio, qui corruptè à Kobo sic dicitur, mutato y in γ, ut sæpe factumⁱ. Siti erant hi Kobai in interiore Assyriæ parte ad Arbelitidem, ubi oppidum olim munitissimum Koab, historicis Gauga, unde Strabo vocat Gaugamelem, quasi Gaugam munitiorem dicas^k. Al. Pekod hîc sunt Bactriani, ut diximus alio loco: וְאֵלֶּיךָ, &c. & Sia in Armenia apud Ptolemæum: וְאֵלֶּיךָ, Choana Mediæ apud eundem Ptolemæum^l. ¶ Omnes filios Assyriorum] Populi quos nominat aut subditi tunc erant Assyriorum, aut foederati^t. Duas hîc gentes nominat quæ perfidiam Judæorum expertæ erant: 1. Chaldæos, quos circumscibit partim metropoleas, partim communi gentis, appellatione; 2. Assyrios verò, partim singulari partium enumeratione, partim communi appellatione gentis^m. ¶ Principes, &c. וְאֵלֶּיךָ Heroes. Hæc voce significat viros heroicos robore corporis, fortitudine animi & prudentiâ in rebus agendis præstantesⁿ. ¶ Et nominatos; ita LXX, Pi. sic M. וְאֵלֶּיךָ Et invitatos, Mo. vel, celebres, Ca. Ar. sim. Ti. JT. preparatos, Ch. majores, P. primores, vel senatores; qui ad res arduas reip. advocantur à Rege: quales sunt docti homines sive consilarii^o. Administros judiciorum Dei hoc versu describit ab ætate, robore, dignitate, celebritate, peritiâ rei militaris; ut ostendat eos exsequendis Dei judiciis futuros aptissimos^p.
 24. Venient super (vel, contra, M. Ti. &c.) te instru-ti, &c. וְאֵלֶּיךָ אֲשַׁר בְּיָדֶיךָ Rbedâ, vel rbedu, &c. Ti. Ca. (vel, cum rbedu, M. P. V. Deficit 2. Est autem species quadrigarum, sive currûs^q. Cum falcatis curribus, JT. Pi. cum armis, o. & Ch. in G. sim. Sy. Hi omnes in וְאֵלֶּיךָ sumpsere pro articulo, aut certè notâ derivativi, & וְאֵלֶּיךָ, quoti sæpe vertitur ὅπλον. [cujus fides sit penes authorem:] ex qua origine est & וְאֵלֶּיךָ, quod jam sequetur^r. Al. וְאֵלֶּיךָ est genus quoddam bellici instrumenti, aut universale nomen armorum^t.) curribus, P. M. Ti. &c. (vel, plaustris, JT. curribus vulgaribus, Pi. vel, quadrigis, Ca.) & rotâ, vel rotis, P. M. &c. vel, vehiculis, Ti. curribus, Ca. carris, Pi. effedis, JT. id est, Omni genere commoditatum ad vim & celeritatem pertinentium^u. ¶ Loricâ & clypeo, &c.] Circumdabunt te scuto, galeâ, &c. i. e. armabuntur contra te^v. Arma hîc denotant obsidionibus maximè necessaria. Ostendit eos omni armorum genere ad lædendum & ad tegendum instructissimos fore^x. ¶ Et dabo (vel, ponam, M. Ar. exponam, Jun.) coram eis (vel, proponam illis, JT. Pi. Sy.) judicium, (vel, jus, JT. Pi. ultionem, Ar. ultionem judiciorum, Ch.) & judicabunt te judiciis suis] Itâ P. Ti. sic M. Mo. &c. i. e. Dabo eis de te decernendi facultatem^y, & potestatem puniendi te: vel, Permittam te libidine eorum, ut de te pœnas sumant juxta leges suas^z. Sententiam de perdendis Judæis latam ipsis tradam tanquam administris vel carnificibus, qui illos ex animi sui sententia divexabunt^a. Et ultionem sument ex te pro legibus tuis, Ch. [Ca. locum sic reddit, Et, concessio eis à me arbitrio, more suo [te] punient.]
 25. Et ponam (vel, Nam opponam, JT. Pi.) zelum meum (i. e. pœnam ex zelo ortam^b) in te] Vel, tibi, JT. Pi. contra te, Pi. Zelotypum animam meum in te impingam^c. Puniam te ut maritus uxorem adulteram^d. Hactenus te revocavi ad foedus conjugale quo te mihi adjunxeram; nunc verò divortium faciam, &c. & zelotypiam meam acerbissimis judiciis testificabor omnibus^e. ¶ Quem, &c. וְאֵלֶּיךָ Et facient tecum, &c. P. i. e. Tractabunt te tanquam irati tibi^f. Ut agant tecum, &c. JT. Pi. Quem illi Chaldæi iracundè exsequuntur, ut ministri mei^g. ¶ Nasum tuum (i. e. dignitatem Regiam^h: quia Rex in populo, ut nasus in facie, eminetⁱ:) & aures tuas (i. e. dignitatem facerdotalem^k: quia aures doctrinæ consecratæ sunt^l: facerdotum autem est intendere Verbo Dei, & docere illud^m:) præcident] Ut irati amasii interdum faciunt meretriciⁿ, ab ipsis deficienti^o; & mariti zelotypi ux-
 tibi persuasit naves abscindere mæcho^p? Ut, quæ formâ placere

placere voluerunt, jam, præcis naso & auribus, quæ partes venustatem dignitatemque vultui afferunt, turpissimæ appareant; nec ab aliis amatoribus facile appetantur. Alludit ad poenam adulterarum, quas Egypti naso truncabant, ut docet Rhodiginus l. 21. c. 45. Significat Chaldaeos omnis generis dehoneſtamenti Jerololymam affecturos. ¶ *Et quæ, &c.* "וְהָאֵתְּנָהּ" Et novissimum tuum gladio cadet, M. P. Ti. &c. i. e. Partes inferiores, ultimus ordo in populo: i. e. plebs, cujus initium & caput est Rex. Al. *Ac tandem* (Heb. *in postremo tuo, Pi.*) gladio cades, Pi. sim. JT. Ca. vel, *Et posteriora tua, &c.* i. e. Exitium ab omni parte invadet. ¶ *Et, &c.* "וְהָאֵתְּנָהּ" Et novissimum tuum devorabitur igne, M. P. Ti. Vulg. Quidquid captivi, cum avehantur, in urbe relinquent. *Ac tandem igne consumèris, Pi. sim. JT. Ca.*

26. *Et, &c.* "וְהָאֵתְּנָהּ" Et (vel, Denique, M. Præterea, Pi. Postquam, JT.) exuent (vel, exuere facient, Mo. exspoliabunt, M. Ti. sic Ca. nudaverunt, JT.) te, &c. P. Pi. &c. Ut captis fieri solet. ¶ *Tollent vasa gloriæ tuæ* i. e. De quibus gloriabar. Ornamenta, muliebria, quibus scemina gloriantur. Vel, vestes & vasa Templi.

27. *Et requiescere* (vel, cessare, JT. Pi.) *faciam scelus tuum, &c.* Nempe idololatriam tuam. Excoquam te suppliciis, ut nihil veteris sceleris in te remaneat. Al. Tunc pudebit te idololatriæ, & ab ea cessabis, utpote cujus ignominia tunc revelabitur. Al. Faciam nē tibi unquam libeat Chaldaeos imitari. Neque facto neque animo amplius amatoribus tuis dedita eris, sed ingratis ita laborabis in tuis calamitatibus, ut non possis vacare antegressis amorum tuorum cogitationibus. ¶ *De terra Egypti* Deductam scilicet P. ¶ *Nec levabis oculos tuos ad eos* Sub. concupiscendos more scortorum, V. i. e. Idola non coles. Vide Ezec. 18. 6. Metues aspicere Chaldaeos. ¶ *Egypti non recordaberis* i. e. Idololatriæ quam ibi didicisti: ut scilicet colas deos ejus. Sicut Egyptus tui memor non fuit in tuis periculis.

29. *Et, &c.* "וְהָאֵתְּנָהּ" Et agent (vel, Ut agent, JT.) tecum cum odio, P. sic M. Ti. Mo. &c. i. e. Tractabunt te tanquam tibi infensy. Qui te percutiant, &c. Sy. Et ultionem sumunt ex te, &c. Ch. ¶ *Tollent labores tuos* i. e. Opes labore partas. ¶ *Revelabitur ignominia, &c.* "וְהָאֵתְּנָהּ" Turpitudine (vel, ignominia, M. obscenitas, Ca. nuditas, Mo. sic JT.) scortationis (vel, impudicitia, Ca.) tuæ, Ti. sim. M. P. Mo. &c. vel, nuditas tua (i. e. pudendum tuum) scortationibus dedita, vel exposita; Heb. nuditas scortationum. Ut solet fieri sceminis captivis. Sensus allegoricus, Omnes sceditates tuæ apparebunt. Manifestum erit omnibus, te per idololatriam defecisse à Deo tuo.

30. *Fecerunt, &c.* "וְהָאֵתְּנָהּ" Faciendo (vel, Facient, M. Ti. Pi. G. i. e. Ego permittam ut faciant ob tua crimina: vel, Faciam, P. Heb. Facere, Pi.) ista tibi, Mo. JT.

31. *Dabo calicem ejus, &c.* Eodem te supplicio quo illam afficiam. Vide Psal. 16. 5. & 75. 9. & Jer. 25. 15, &c.

32. *Profundum & latum* i. e. Amplissimum. Innuit gravitatem supplicii. ¶ *Eris in derisum & in subsannationem* (quum scilicet inebriata fueris,) quæ est capacissima i. e. Maxima, scilicet subsannatio. Melius, qui, scilicet calix, est capacissimus. ¶ *Magnum ad continendum, Mo. five, capiendum, vel capere facere, V.* Magnus erit ut multum capiat vini, P. Admodum capax est, Ti. sim. Ca. Erit capacissimus, JT. Quod multa sit capacitatis calix, M. Nam calix capacissimus est, Pi. Est hic transpositio, Capacissimum, (calicem, ex superioribus,) ut sis irrifui ac ludibrio; sicut solent esse qui magnos calices exhausere.

34. *Epotabis, &c.* Hebr. *exfuges*, G. JT. Pi. Nihil erit poenarum quod non gustes. Calice hausto, reliquias exprimes; ut, quamvis ebria, tamen promoveas ebrietatem tuam; i. e. judicia cumules judiciis: ut qui largius poculis indulserunt, illi, juxta Deut. 29. 19. ebriam animam addunt sitienti, i. e. sitim accendunt ipsi, & ebrietatem augent. ¶ *Et, &c.* "וְהָאֵתְּנָהּ" Et testas ejus confringes, vel comminues, M. P.

Ti. Mo. Projecto scilicet calice ex indignatione. Vel, ut fragmenta ipsa exfuges, nē forte guttula aliqua remaneat. Sæpe enim fit, in vasis maximè fictilibus aut ligneis, ut liquor calicem imbuat & penetret. Avidissimus ille est qui catillos lingit, &c. P. Lambes fragmenta. Hebraismus est, q. d. *Franges illum in testas & fragmenta multa testacea*; i. e. Adeo ebibes illum scyphum testaceum, ut præ aviditate fractura sis illum in multas partes. Al. *Et fragmenta ejus devorabis*, G. & La. ex Vulg. Ut sæpe faciunt ebrii. Quales vidi in aquis Spadanis, qui post vinum vitra fracta glutiebant, frustra remedium mortis quærentes, suamque recordiam serò damnantes. ¶ *Ubera tua lacerabis*, "וְהָאֵתְּנָהּ" Discerpes, Ti. avelles, vel evelles, Pi. M. P. Mo. &c. Præ rabie sc. In vindictam scortationis per illa admissæ. Ut solent homines sævire in mali sui authores: ut Mutius manum illam cremavit quæ erravit à vulnere. i. e. Detestaberis idololatriam. Al. Evelles, quasi scilicet aliò transferas: h. e. Præ summa macie contabescet corpus tuum, præsertim ubera tua.

[JT. hæc cum præcedentibus sic reddunt, *Et testas ejus volens comminuer, potius mammas tuas avellas.*] i. e. Quantamcunque vim ac contentionem adhibueris ad effugiendum aut frangendum poculum, potius rumpēris quàm ut efficias: quod avulsu mammaram allegoricè designatur, propter appellationem scorti. Idem alterà allegoriā prophetavit Esaias, in fine cap. 5. Sensus loci, Ubi poculum illud biberis, 1. exprimes; 2. testas ejus comminues; 3. tanto studio inardescas recognoscendis illis testis, ut illud poculum confringens quasi ad ubera tua, quæ nuda futura sunt, (ut antè fuit pronunciatum,) fragmentis testaceis mammas tibi ferme eruitura sis.

35. *Quia oblita es mei* Voluntariò, ut verba sequentia docent. ¶ *Projecisti me post corpus* (vel, tergum, JT. Pi. &c.) tuum. Ut solemus ea quæ oblivisci volumus. Metaphora ab iis quæ ante oculos nobis versari debent. Pii ambulant coram Domino, [Gen. c. 17. v. 1.] contra quàm olim impius quidam philosophus dixit, in animo, Dei effigiem non esse gestandam. ¶ *Porta scelus tuum* i. e. Sceleris poenas.

36. *Numquid judicas, &c.* Vel, *An causam ageres, &c.* JT. G. *An excusabis, &c.* Pi. *An jus diceres, &c.* Mandat Prophetæ nē quid aliud deinceps populo enunciet, nē juris quidem dicendi specie. Vide Ezec. 20. 4. & 22. 2. ¶ *Et, &c.* "וְהָאֵתְּנָהּ" Et (vel, Quin, G. sic Pi. Sub. judica, ex ipso versu, & sub. & V.) annuncia, &c. P. V. vel, ostende eis sua scelera, G.

37. *Et sanguis* (vel, Prophetarum & justorum, five innocentum; vel, filiorum, quem effuderunt: sub. est, Pi. sic JT.) in manibus eorum i. e. Cruentitas adhuc habent manus. Al. De homicidiis publicè gloriantur & jactant se. ¶ *Filios suos, quos genuerunt mihi* i. e. Quos gignere debuerunt mihi, ut uxor marito: qui mei esse debuerant. Quos ego genui & dedi eis constanti foedere: quæ res plurimum facit ad exaggerationem. ¶ *Obrulerunt, &c.* "וְהָאֵתְּנָהּ" Traduxerunt (sub. per ignem, M. P. Ca.) eis (sub. idolis suis, i. e. in honorem idolorum: vel, ut illis essent, M.) ad comedendum, P. &c. vel, in cibum, M. Ti. Pi. vel, epulandos. Ca. consumendos, JT. Igne combusserunt, Sy. Ar. Ut ignis illos consumeret. Falluntur itaque qui locos ejusmodi in Scripturis accipiunt de ceremonia transmittendi & lustrandi per ignem, quæ apud prophanos fuit recepta, ita ut salvi eriperentur: nam utrumque simul est intelligendum; & liberos fuisse igni traditos superstitione impiâ, & alios specie soldm; i. e. per ignem quidem transmissos, sed ita ut aliqua hostia succedanea igne consumeretur; tanquam si filii ipsi, igne consumpti, specie quadam resurrectionis à parentibus reciperentur. Cujus rei exemplum item in submerſione fuit, cum priscis illis temporibus sexagenarii, five, ut veteres dicebant, depontani, de monte in Tiberim deicerentur; quorum loco, postea sirpæ suffectæ sunt, quas Romani constanter sexagenariorum nomine appellarunt.

38. *Polluerunt sanctuarium meum &c.* i. e. Templum. Vel, 1. per ingressum in Templum, etiam in Sabbato, cum illi polluti essent; in illud venientes ab illis

- ^r G. ill's sacrilegis sacris: & animo & facto prophanissimi; adeoque & cultum atque praesentiam Dei, & omnia exercitamenta ad cultum Dei pertinentia, impurarent contagione suorum scelerum². Vel, 2. per oblationem earum hostiarum quæ illi idolis immolassent². Vel, 3. quod impia illa sacrificia in ipsa domo Dei perpetraverint: ut in historia Regum Achazi & Manassis legimus^b: quod Baal & idola in Templo ponerent^c.
- ³⁹. Cumque, &c. וַיִּשְׁחָטוּ וְגו' Et (vel, Nam, JT. Pi.) in immolando eos, &c. Mo. vel, quum, sive postquam, immolassent, &c. P. Ca. fim. M. Ti. JT. Pi. &c. Aded impudentes erant^d.
- ⁴⁰. Miserunt, &c. וַיִּשְׁלְחוּ וְגו' Et etiam quia (vel, Tum quod, Ar. Præterea, Sy. M. Ti. Jam verò, Ca. Et quanto magis quod, P. sive, cum, V. Quinetiam quod, JT. Quinetiam illud, quod, Pi.) miserunt, &c. Mo. vel, accersiverunt, &c. Ca. vel, misistis, &c. V. Repetit sæpe eadem verba, paucis mutatis, quod magis animo hæreant^{*}. ¶ Quibus (i.e. in quorum gratiam^f) te lavasti [Balneo usa es &c. ¶ Et, &c. וַיִּשְׁחָטוּ וְגו' Fucas, vel Fucasti, &c. JT. P. Pi. Colorasti, Mo. Illustrasti, Ti. Stibio fucasti, sive pinxisti, P. M. V. fim. G. ex Vulg. כְּחֹלְ חַלְדָּאִים est quod חֹלְ חֵבְרָאִים Hebræis, stibium: de quo vide dicta ad 2 Reg. 9. 30. Jer. 4. 30^b. Describit mores & habitum scortorum, quæ humanissime & lautissime excipere solent suos amafiosⁱ. Significat nullum officium ab illis commissum quod & conciliandis & continendis amatoribus, i.e. exteris gentibus, commodum arbitrarentur^k. ¶ Ornata es mundo muliebri] Vel, ornata: Nam purè si loqui velimus, mundus est, per quem munda est foemina: ornatus, per quem ornata[†].
- ⁴¹. Sedisti in lecto, &c.] Vel, in thoro, &c. V. super lectum, &c. P. Quasi Regina, vel dea¹: vel, quasi foemina: foemina enim, viris ad mensam discumbentibus, i.e. cubantibus, coenabant sedentes, ed quod in foeminis turpis esset accubitus, teste Valerio Max. 2. 1[†]. Mos in lectis epulandi ab Assyriis aut Chaldæis ad Judæos devenerat: cujus moris testimonium habes in Chald. par. Amos. 2. 8^m. ¶ Et mensa (sumptuose ac splendide instructaⁿ. Mensa, scilicet sacra, i.e. altare^o: vel, mensa cum pigmentis & mundo muliebri, qualem habere solent mulieres quæ formæ student P.) ornata est ante te, וַיִּשְׁחָטוּ וְגו' Ante ipsum, P. JT. fim. Pi. juxta ipsum, sub lectum, V. & sub stabat, Pi. ¶ Thy-miama meum, &c.] i.e. Vel, 1. quod tibi dederam, vel, 2. quod mihi offerre debuisti^q. Quod uti debebas in gloriam meam cum gratiarum actione. q. d. Perfudisti lectum tuum aromatibus & odoribus^r.
- ⁴². Et vox, &c. וַיִּשְׁחָטוּ וְגו' Et (vel, Quumque, JT. Quum autem, Pi.) vox (vel, strepitus, Pi. nempe ortus ex concubitu^s; tumultus, Ch.) multitudinis, sive turbae, (vel, sonora, M.) pacifica (vel, tranquilla, JT. tranquillius, Pi. lata, Ti. vel, quæta, sive tranquilla, vel, opulenta, sive fortunata, V. vel, jucunda, Q. in V. vel, pro pace in-eunda, M. vel, eorum qui summâ fruebantur prosperitate, Ch. sub. est, vel fuit, P. M. JT. Ch. vel, audita est, V. vel, esset redditus, Pi.) in ea, Mo. P. M. JT. vel, juxta, sive circa, eam, putâ mensam, h.e. altare idolorum: vel, in ea, scil. Ooliba, h.e. Jerusalem^t: vel, in illo, nempe lecto^v. Erat vox turbæ exultantis, uti mœchi solent convenire ad meretrices in lupanari, ibique exultare & canere carmina amatoria². Qui invitati fuerant excepti sunt cum magno applausu civium: venerant enim illi pacis causâ, non bellij. Omnia hymnis deorum perstrepebant². ¶ Et in viris, &c. וַיִּשְׁחָטוּ וְגו' מְרִיבֵי מְרִיבֵי מְרִיבֵי Et ad viros, à multiplicando hominem, Mo. (vel, Et cum viris, ut multiplicarent homines, P. Et cum viris illis, ut adessent multi homines, M. Cum viris illis præ multitudine hominum, Ti. ad verb. propter multiplicare homines, i.e. ut hominum invitatorum cresceret numerus². Ad homines quoque è vulgo mittitis, JT. Tum miserunt ad viros è multitudine hominum, i.e. è plebeiis^b. Sensus loci, Tædium Judæam nimis alti silentij cum proceres tantum haberet amatores, ideoque plebeios quosque & agrestes homines advocavit, &c. q. d. Personarunt omnia frequentia sumitiorum & infimorum accurrentium^c. Et in viris qui de multitudine hominum, G. ex Vulg.) adducti (vel, adductorum, Ti. adducti quoque, M. sub. sunt, P. M. adducebantur, G. introducti sunt,

- V. & adducti fuerunt, Pi. qui adducuntur, JT.) Sabæi (vel, Sabæorum, Ti. doctorum Sabæorum, qui docerent eas religionem deorum exterorum^d: vel, ebriosi, JT. ^d V. Pi. vel, Sabæi; nam vox Hebræa utrumque significat^e.) ^e Pi. è deserto, Mo. P. &c. Non contentæ viris principibus & speciosis, istæ foeminae etiam de plebe Arabiæ fœdos homines, armillis coronisque datis, [ut sequitur,] ad concubitum emercatæ sunt^f. Vel, & veniebant de deserto, Vulg. [Ch. locum sic reddit, Et in fortitudine potentium præ multitudine hominum venientium undique à deserto. Alii totum sic reddunt,] Et vocem harmonie personabant, & ad viros ex multitudine hominum venientes de deserto, &c. Et vox lætitiæ earum procedebat, itidemque virorum illorum qui veniebant è Saba & è deserto, Sy. Adhibito ad eam festæ turbæ strepitu, virisque ex hominum vulgo adductis, Sabæi ex saltibus, Ca. Legerunt Interpretes alii וַיִּשְׁחָטוּ, vel וַיִּשְׁחָטוּ, qui veniebant; alii, וַיִּשְׁחָטוּ, qui circumcirca, i.e. undique, veniebant; alii, וַיִּשְׁחָטוּ, ebrii; alii, וַיִּשְׁחָטוּ, Sabæi, scilicet Arabes, & Æthiopes Abyssini: [quæ duo temere & valde ἀγνοῦσθαι confunduntur:] sed eodem omnia redeunt. q. d. Hierosolyma non tantum speciosos & nobiles Assyrios, sed & fæcem mundi, deformes Æthiopes & latrones Sabæos, adamavit^g. ¶ Posuerunt (vel, Qui imposuerunt, Pi. ^g La. Et dederunt, Mo. Ac si daturi essent, JT.) armillas in manibus eorum, (vel, earum, JT. Pi. &c.) & coronas (vel, coronam, JT. Pi. &c.) speciosas (vel, ornatas, JT. Pi. gloriæ, P. decori, i.e. egregias & elegantissimas^h), in capitis eorum] q. d. Insana hæc meretrix, amore ardens, amafios armillis & coronis suis ornavitⁱ; non illas ab iis, pro more, accepit. Itâ libido ambitionem superavit^k. Vel, earum, JT. Pi. V. &c. [Affixum hîc in Hebræo foemininum est, וְגו'] Sensus est, q. d. Illexerunt eas ad fornicationes; h.e. docuerunt eas colere deos suos^l. ^l V. ⁴³. Et, &c. וַיִּשְׁחָטוּ וְגו' נָאִים עַל יְדֵי הַיְּהוּדִים וְגו' Et dixi (i.e. cogitavi. De Deo dictum est more hominum, ad exprimendam populi pertinaciam in peccatis^m. Vel, Tunc cepi ego Deus dicere, V. Quamvis dicerem, G. Et indicavi, Pi. nempe per Prophetas meos, verum frustraⁿ:) inveterata (vel, inveterata isti, Pi. id est, vel, 1. Oholæ, cujus certè scortatio vetustior erat, quippe quæ cepit sub Jeroboamo^o: vel, 2. Oholibæ; quippe quæ diutius in regione sua permansit: vel, 3. utrique^o. Al. de inveterata illa, V. Gal. vel, eique vetula facta est, G. ad eam cum inveterata esset, M.) in adulterio, P. M. sic Mo. Belg. (vel, mæchando, G. vel, adulteria ipsius, Pi.) Nunc (vel, jamjam, V. Jam tandem, G. quod nunc, Pi.) exhibunt, vel egredientur, (vel, expirabunt; Heb. exfornicabuntur, sive finem accipient, Q. in Belg. Cum enim inveterata sit, defervere necesse est libidinem ejus; h. e. in captivitatem ducta peribit ipsa cum idolis suis. Juxta וְגו' subintelligendum וְגו' P. M. Vel, migrabunt aliò, vel discedent; i.e. Peribunt idola eorum, cum abducti fuerint in captivitatem^q. Vel, ^q V. desinent, G. Gal. vel, exerceant, Pi.) fornicationes ejus, Mo. P. M. (vel, scortationes cum ipsa, [nempe Oholæ,] Pi.) & ipsa, Mo. P. q. d. Ista scelerata exsulatum ibit Babylonem^r. Vel, cum ea, M. & illa simul, Gal. vel, & illa ipsa; q. d. Nunc certè satiati desinent tum scortatores, tum meretrices ipsæ: sed contrarium apparuit^s. Vel, nunc cum illa, nempe Oholibah^t. Vel, at ipsa, perseverabat scilicet. Martialis, Cum tibi trecenti consules, Vetustilla, Et tres capilli quatuorque sint dentes. Et alia quæ habet in anus libidinosas. Characterem talis foeminae vide in Pluto Aristophanis^v. [Alii versum sic reddunt,] Et dixi, Cum vetula aliquando adulteria commiserunt, nunc & cum illa scortabuntur scortationibus ejus, Ti. Et dixi, Cum vetula scortationes habuerunt, nunc exsequentur scortationes suas cum ea, Q. in M. Tum dixi ei quæ vetula facta est in adulteriis, Volentne adhuc scortari cum illa, & illa cum eis? Ang. Ac me cogitante mæchatos cum vetula, scil. Samaria, nunc cum hujus quoque, i.e. Hierosolymæ, salacitate scortaturos². Et quamvis dicam (i.e. doceam, reprehendam, & comminer gravissime adulteriorum nomine per Prophetas meos, nec solum publicè & communiter, sed etiam privatim & sigillatim increpans²), isti effata adulteria, modò scortari istos scortationibus hujus, modò illius, JT. i.e. Quamvis indicavi tempus quo scortata est suis scortationibus hæc,

hæc, & illa. Sic locum expono ex v. seq. ubi anteceden-
tia duo nominantur, quæ relativè intelligenda sunt,
nimirum Ahola & Aholiba^a. Al. Et dixi, Nonne in his
mæchatur? operâ (vel, more, Ar.) fornicariæ ipsa forni-
cata est, o. sim. Ar. Et dixi de istis, Adulteratæ sunt, &
secundum actiones meretricum fornicatæ sunt, Sy. Et dixi
de cætu Israel, cujus populus inveteratus est in peccatis,
Nunc dimittet idola sua, & convertetur ad cultum meum:
& non est conversa, Ch. Et dixi ei quæ attrita est in adul-
teriis, Nunc fornicabitur in fornicatione sua etiam hæc,
Vulg. Chaldæus hinc supplet, non est conversa; ut sit apo-
siopesis: & sume fing. pro plur. quia loquitur de dua-
bus sororibus^b. Etiam hæc vetula (nempe, vel Oolla,
quæ prior peccare cepit^c; vel Ooliba^d, quæ jam diu
adulteriis dedita est^e;) fornicari perget in sua decre-
pita ætate, æquè ac solebat in adolescentia sua^f.

44. Et, &c. "וְיָבֹא אֵלֶיךָ" Et (vel, Nam, Sy. Ar.
Attamen, G. sic Jun. At nihilominus, Pi.) venit, vel in-
greditur, (vel, congregatur, JT. sub. quisque, Pi. JT. vel,
venerunt, sive ingressi sunt, P. M. Ti.) ad eam, Mo. P. Pi.
&c. (jam animum scilicet^g: vel, cum ea, JT.) secundum
ingredi (vel, quasi ingrediendo, M. sicut ingreditur quip-
piam, P.) ad mulierem meretricem, Mo. Sensus est, In
crimine perstiterunt, ut præfracti homines solent: nam
quod magis à Deo objurgantur, eò magis in vetitis,
tanquam arreptâ occasione, inardescunt^h.

45. Viri, &c. "וְיָבֹא אֵלֶיךָ" Et (vel, At, G. Jam, Sy.) viri justi judicabunt (vel, pu-
nient, G. judicent, Sy.) eas, P. Porro viri justi, illi judica-
bunt eas, M. Ti. Atque iidem, homines justi, eas supplicio
afficient, Ca. Et viri justi hi, (vel, justi sunt, Ar.) & ul-
ciscuntur eas, o. sim. Ar. Itaque ad viros justos quod at-
tinet, illi judicabunt eas, Pi. Per viros justos hinc intellige,
[vel, i. Prophetas,] qui non solum Deo probati erant,
sed & Judæorum confessione justis & inculpati in vita
sua; qui hinc dicuntur judicare, i. e. sententiam Dei ver-
bis tulisseⁱ. Vel, 2. Babylonios^k: quos, licet impios,
justos vocat^l, nempe justitiâ politicâ, quæ jus suum cui-
que tribuit^m: & quod justè facerent in eo quod eas
punirentⁿ; quod ministri essent Divinæ ultionis^o, justæ
quæ sententiæ P.

46. Adduc, &c. ita o. Sy. "וְיָבֹא אֵלֶיךָ" Ascendere fa-
cere, &c. Mo. Convoca de illis cætum. "וְיָבֹא אֵלֶיךָ" solet intelli-
gi confessus judicum qui de reorum capite pronuncian-
t: hinc verò per "וְיָבֹא אֵלֶיךָ" intelligendus exercitus
Chaldæorum^q. Faciendo (vel, Fac, Ar. Jun. Faciam, P.)
ascendere, &c. JT. &c. Adducam, &c. M. Ti. Quam adduxero,
&c. Pi. Significat Deus per Prophetam, (velut instru-
mentum prænunciandis rebus istis ab ipso ordinatum,) se effecturum ut turba militaris contra Judæos ascen-
dat^r. Vaticinare ut ascendat, &c. Ch. Infin. pro fut. t.
¶ Et in rapinam; ita Mo. P. o. vel, prædam, M. Ti. "וְיָבֹא אֵלֶיךָ"
Ac direptioni, JT. Pi. Et abripiantur, ad poenæ lo-
cum scilicet. Omnis enim hæc translatio à judiciis
sumpta^s.

47. Et, &c. "וְיָבֹא אֵלֶיךָ" Et (vel, Tum,
Pi.) lapidabunt (vel, obruent, Mo. JT. Pi. jacent, M.
confestim jacent, Pi.) eas (vel, super eas; Mo. M.) lapi-
dibus (vel, lapides, M.) multitudo, P. vel, cætus, sive
congregatio, Mo. Ti. JT. Pi. i. e. magnus ille exercitus^v.
Clades quam Chaldæi illi inferent erit loco lapida-
tionis, quam, ut adultera, merita est. Alludit ad lapi-
des quos machinis obsidionalibus Chaldæi in Jerusa-
lem jaculati sunt^x. Verbum plurale cum nomine sin-
gulari per synesin^y. ¶ Et, &c. "וְיָבֹא אֵלֶיךָ" Et suc-
cident (vel, exterminabunt, M. putabunt, JT. succidet;
Heb. succidere, Pi.) eas in gladiis suis, Mo. &c.

48. Et auferam (vel, faciam ut cesset, JT. Pi.) scelus,
"וְיָבֹא אֵלֶיךָ" Fæditatem, Mo. P. res fædas, G. crimen: i. e. Effi-
ciam ut posthac in ea regione non admittant talia sce-
lera^z. ¶ Et discent omnes mulieres] i. e. Civitates^a;
vel, gentes^b.

49. Dabunt scelus vestrum super vos] i. e. Poenam sce-
leris vestri^c. ¶ Et peccata idolorum, &c.] Duplex me-
tonymia, pro, poenas idololatriæ^d.

CAP. XXIV.

1. A Nno nono, &c.] A deportationem Joachini, vel
Jechoniæ^a. ¶ Decima die mensis] Eodem^b die quo Nabuchodonosor contra Jerusalem obsidionem
posuit^b.

2. Scribe tibi (i. e. Nota diligenter, ut Judæi capti-
vi, cum viderint te in Chaldæa videre quæ in Jeroso-
lymis fiunt, fidem tibi habeant tanquam vero Prophe-
tæ^c.) nomen, &c. "וְיָבֹא אֵלֶיךָ" Nomen hujus diei, JT. Pi. &c. hunc ipsum, vel
eundem, (vel, ipsum scilicet, M.) diem, P. M. JT. (vel, ip-
sum, inquam, diem hunc; Heb. os, vel essentiam, seu, ut ita
loqui liceat, ipseitatem, diei hujus, Pi. corpus, vel substan-
tiam, diei hujus, sive istius, V. Mo. articulum ipsius diei, Ti.)
incumbit (vel, adjunxit se, Mo. appropinquavit enim, P.
sub. unâ cum exercitu suo, V. vel, quo sese corroboravit, Ti.
nam fulcivit se, i. e. comparavit se ad expeditionem
suscipiendam^d: quo instituit exercitum, M. oppugnat;^e Pi.
Ca. circumdedit, ut "וְיָבֹא אֵלֶיךָ" sumitur Psal. 88. 8. LXX, ca-
stra fixit; eumque sensum postulat historia 2. Reg. 25. 1.
Jer. 52. 4. *) rex Babylonie, &c. JT. &c. Ipse in Chaldæa^f G.
describit & prædicit diem quâ obfessa fuit Jerusalem,
ut verus Vates crederetur. Prophetæ absentes præsen-
tia dicunt & futura^g. Facile Deo fuit res quæ tam^h V.
longè gerebantur sub ipsum tempus Prophetæ osten-
dere, cum id etiam Dæmones, Deo finente, fecerint:
sicut Cornelio sacerdoti in Venetis agenti ostensa fuit
tota series Pharsalici prælii, test. Lucano & Gellio; A-
pollonio verò Tyanæo cædes Domitianiⁱ.

3. Et dices per proverbium] i. e. Per allegoriam. Non
verbis tantum, sed & rebus, significa. Lebes, Hieroso-
lyma; carnes & membra ei indita; cives ejus; ignis
& aqua fervens, mala quæ patientur^j. Summa hæc est^k G.
parabolica prophetiarum antecedentium^l. Hic & vers. Jun.
4, 5. exponit Deus tum, 1. impietatem & injustitiam
Judæorum^m; ut eò commodius rationi peccatorum cor-ⁿ Pol. Jun.
formaretur ratio judiciorum Dei quæ peccata conse-
cuta sunt^o: tum, 2. judicia Dei illis ob impietatem^p Jun.
eventura^q. ¶ Pone, &c. "וְיָבֹא אֵלֶיךָ" Instrue (vel, Pol. sim.
Pone, P. M. Ti. sim. JT. Pi. o. sub. super ignem, V. sim. plerique in
Pi. &c. Para, Ca. sic Ar. &c.) ollam, instrue, Mo. vel, Jun.
pone, Ti. P. M. sub. inquam, P. M. Repetitio vehemen-
tiam & celeritatem rei denotat^r. Olla est Jerusalem^s. Jun.
Alludit ad eos qui urbem ollam, & se carnem, dicebant,
cap. 11. v. 3 P. ¶ Mitte in eam aquam] Significat
oppugnationem^t; vel, miseras ex longa obsidione in
urbem invecas^u. Sensus loci, q. d. Finge Jerusalem
ollam esse, & in eam judicia Dei, tanquam aquam fer-
vefacturam ea quæ in olla sunt, influere^v.

4. Congere frusta ejus] Id est, carnis^w: quæ conjici-
enda sunt in eam; nempe femora & artus^x. Intellige
eos qui ex reliquis Judææ urbibus & locis confugerunt
in urbem^y. ¶ Omnem partem bonam, &c.] i. e. Pri-
mores civium^z; & milites optimos, in urbe trucidan-
dos^a. ¶ Electa, &c. "וְיָבֹא אֵלֶיךָ" Electis offi-
bus (Heb. Electione offium, Mo. Pi.) imple, Mo. P. sim. M. Ti.
G. &c. sub. eam, Ti. Offibus, i. e. membris: quia secun-
dum ossa secantur membra & partes animalium^b. O-
ptima & solidissima quæque membra vult, quæ ossibus
& medullâ plena esse solent^c. Hi sunt, vel, 1. magistra-
tus^d; vel, 2. robustissimi de plebe^e.

5. Pinguissimum pecus] Sumpta de pinguissimo pecore,
nempe ossa illa^f. ¶ Compone, &c. "וְיָבֹא אֵלֶיךָ" Et
etiam incende ossa sub ea, Mo. sim. M. P. Ti. G. sub. olla,
M. i. e. Lebeti ignem subjice, qui ossa decoquat^g.
Accende ignem ex ossibus illis jam exsiccatis hominum
innocentium, quorum sanguinem effuderunt^h. Locoⁱ V.
lignorum sub olla sunt ossa: nam occisi innocentes hu-
jus incendii & supplicii vim auxerunt. Ossa non levi-
ter ab igne comburantur: sic hoc incendium per bien-
nium duravit, propter bonos quosque viros quos im-
pii in urbe occiderunt^j. Al. Atque etiam pyram offium^k M.
(i. e. pyram sufficientem ossibus percoquendis, ut mem-
bro seq. declaratur: genitivus subjecti^l;) sub ea, Pi. Pi.
JT. sub. fac, Pi. Impunem maleficiorum licentiam &
crudelitatem projectam hoc versu ostendit, quum ne-
mini

mini paritum fuisse figurat, ac nē ossa quidem mortuorum violentiam maleficorum effugere potuisse: nam & lectissimos quosque ex grege fuisse captos, quibus potentiores abuterentur; & tenuissimas quasque partes fuisse consimiliter occupatas, ita ut saltem subministrarent incendio publico, si in olla fervere non possent, quemadmodum si ex ossibus humanis construeretur rogos; postremò, etiam fervere fuisse membra ferventia illius, i. e. ossa prunis fuisse imposita, ut siquid ex eis medullæ aut pinguis elici posset, illud quacunque arte exprimeretur ad potentiorum libidinem. ¶ *Efferbuit, &c.* *רָחַץ רַחֵץ* Fervesce (vel, Bullire fac, P. M. Ca.) bullitiones (vel, coctiones, M. vel, jus, Ca.) ejus, Ti. Fac ut olla illa bulliat. ¶ Fervesce eam quamplurimum, JT. Pi. Ebullit bullitio ejus, nempe lebetis. ¶ *Discocta, &c.* *גַּם בְּשָׁלוּ וְגו'* Etiam coquite (vel, Ut coquantur, G. Ut scilicet coquantur, M. Ti. Et cura ut coquantur, Ca. Elixant etiam, JT. Etiam elixerunt, Jun. Sic etiam elixabuntur, Heb. elixata sunt, Pi.) ossa ejus (i. e. ossa in eam conjecta, & non carnes tantum). Intelligit robustiores quosque intra urbem, quibus & vires corporis & commeatus suppetebant per biennium istud. ¶ in medio ejus, P. &c. vel, intra ipsam, Pi. quæ sunt intra lebetem, G. Sensus, Singuli tanto studio ambitioni, avaritiæ, &c. dederunt operam, ut nē ossa quidem ipsa abire fiverint, quin una cum carnibus elixarentur; h. e. utilia cum inutilibus accumulaverunt, nē quid superesset in quo non existeret evidens impietatis & injustitiæ suæ documentum.

6. Propterea hæc dicit, &c.] De hac re (i. e. De hoc symbolo) sic loquitur, &c. P. ¶ *Olla cuius, &c.* *אֵת הָאֵתָהּ* Cujus spuma (vel potius, rubigo, o. Ch. Pi. G. ex Vulg. quia infra vers. 11. pro ea arugo dicitur q. *אֵתָהּ* Chaldaeis, & *אֵתָהּ* Arabibus, acetum significat. Translatè significat omne corruptum, quale est arugo, quam hoc dixere LXX. Per eam verò malitia innuitur. Sub. est, P. M. &c. vel, sub. heret, Pi.) in ea, Ti. P. M. sim. Mo. JT. Ca. &c. Spuma, sub. multa, Q. in V. Quæ non est despumata. Per spumam intelligit scelera omnibus manifesta: q. d. Non respuit, sed fuit indurata in sceleribus suis. Significat civitatem esse corruptissimam, & in suis sceleribus perveracissimam, eorumque tenacissimam. ¶ Per, &c. *לְהַחֲרִיבָהּ* Frustatim, frustatim (vel, In frusta ejus, in frusta ejus, Mo. Frusta ejus sigillatim; Heb. Secundum frusta ejus, secundum frusta ejus, Pi. Per frusta ejus, &c. Ti. Per partes ejus, &c. M. Particulatim, G.) educ (vel, evacua, M. Ti. extrahere, JT. Pi.) eam, P. &c. scilicet ollam, i. e. carnem in olla. q. d. Perdam cives ejus, non simul, sed sensim, & membratim; prout illi membratim, i. e. minutatim & accuratissime, scelera sua cumularunt. Crebris excursionibus multi passim interierunt. ¶ *Non cecidit (cadat, Mo.) super eam fors* i. e. Nē extrahito frusta ex olla per sortem. Nulla fors erit quæ exquiratur quot & quinam perituri sunt, quinam servandi, sed manet omnes communis interitus. ¶ *Non fors, &c.* i. e. idque sine delectu, qui fieri solet missis fortibus: q. d. Nemini parcam, nulli ordini, sexui aut atati. In prioribus deportationibus fors ducta qui exirent aut manerent: nunc omnes ejiciendi. Al. *Non fors* — i. e. Omnes promiscuè omnibus malefecerunt, & alii alios quasi membratim discerperunt sine ullo discrimine.

7. Sanguis enim ejus (i. e. in ipsa & ab ipsa profusus) in medio ejus est] In loco eminentiore urbis effusus fuit, in propatulo, & publicè. Vel, in ipsa est, Pi. Jun. i. e. Perinde sunt impuri suis sceleribus, ut carnes impuræ sunt quæ suffocatae induntur in ollam, & citra sanguinis suppurationem. ¶ *Super, &c.* *עַל צִחִים סָלַע וְגו'* Super (vel, Ipsaque super, Pi.) eminentem (vel, siccam, M. limpidissimam, Ti. glabram, Pi.) petram (Al. Super fastigium læve petrae, Mo. In loco arduo petrae, JT. Heb. Super nitorem petrae, Pi.) posuit eum, P. &c. In sublimem petram, &c. ut omnes aspicerent. Quasi in eminentissimo loco petrae. *סָלַע* significat locum altum & elevatum in petra, sic dictum, quod sit aridus. Sanguis effusus super petram non tam citò ebibitur quàm qui effusus est super terram. Sensus, Coram coelo proterviam suam testantur, non secus ac ii

qui animalia macant in locis excelsis, ubi nulla commoditas est tegendi sanguinis. ¶ *Non — super terram, &c.* Juxta mandatum, Levit. 17. 13. Ut illi facere solent quos pudet facti. Peccavit impudenter & manifestè P. Omnia intus & foris promiscuè cædibus maduerunt.

8. Ut, &c. *לְהַחֲרִיבָהּ* Ad suscitandam (vel, Ut ascendere faceret, P. Accendendo, JT. Pi.) iram, V. sub. meam, i. e. Ad irritandum me. ¶ *Dedi sanguinem ejus super petram, &c.* Par pari referam. Palam peccaverat, palam punietur. Sanguinem quem ipsa effudit ponam in conspectu meo, ut veniat mihi in memoriam.

9. Grandem, &c. *אֶתְּרִיל הַמְּרוֹרָה* Grandem, vel Magnam, faciam pyram, Mo. P. sic M. vel, incendium, M. torrem, o. pyram ejus, JT. Pi. incendium illud, V. Incendam magnam pyram, Ti. Ingens incendium excitabo, Ca. Intelligit exercitum Chaldaeorum. Grandem — rogam, nempe caesorum five cremandorum. Congeram magnam struem lignorum & ossium sub olla illa: q. d. Atteram illos magnis calamitatibus. Acerbam oppugnationem significat.

10. Congere, &c. *הִרְבֵּה וְגו'* Multiplicabo (vel, Multiplica, V. Pi. infin. Heb. pro fut. vel pro imperat. Multiplicando, M. JT. ut conjungatur versui præced. Grandem faciam pyram, multiplicando) ligna, P. M. ex K. &c. succendam (vel, succendendo, M. sic JT. incende, Pi. sic G.) ignem, P. &c. Jubet repeti typum. Judicia Dei in urbem & gentem percurrit hinc Propheeta, idque ordine adeò naturali, ut progressus eorum ad extremum usque ordine eorum operum quæ ad ollam coquinariam adhibentur figuretur. ¶ *Consumuntur, &c.* *הִתְחַבְּרָהּ* Consume (vel, Consumam, P. Consumendo, JT.) carnem, Mo. G. sim. Ca. Non placet, quia mox jubet carnem condire. Ut tabescant carnes, o. Percoque, &c. Heb. Perfice, &c. Pi. sim. Sy. Ar. Concoquendo, &c. M. Ti. ¶ *Et, &c.* *וְהִתְחַבְּרָהּ* Et condi (vel, condiam, P.) condimentum aromatibus, Mo. P. V. Ut scilicet suaviores sint & aptiores ad edendum. q. d. Addam illis animos ad oppugnandos Jerosolymitanos, quos conficiam peste & gladio. Aerumnis ejus & Dei justitia & hostes delectabuntur, velut cibo bene condito. Ut conditura conditissima, JT. Heb. condire condimentum; infinitivus pro nomine. Condiendo condituram, Ti. sic Jun. in comment. Adhibeantur condimenta, Ca. Inspergendo pigmenta, M. Et condi eam probè; Heb. condi condituram, Pi. Et imminuatur jus, o. Mixtum, i. e. jusculum, attenuetur. Quod ferventior est ignis, hoc magis liquor in summam redigitur. Virgilius, — Volcano decoquit humorem, Et foliis undam tepidi despumat abeni. Et præpara contra eam bellatores. Ch. Et coquam decoctionem pigmentorum, i. e. Excoquam illos sicut pharmacopolæ sua pharmaca & pigmenta, donec omnia [ferè] consumantur, & tertium quiddam fiat. ¶ *Et ossa tabescant* Vel, adurentur, P. V. nempe in illa olla. Ut & ossa liquefiant, i. e. dissolvantur etiam robustissimi. Sensus loci, Tantus erit ignis, ut consumat, primò carnes, deinde ipsum jus five condimentum, denique ipsa quoque ossa. Significat Judæos severissimo Dei judicio planè perituros.

11. Pone, &c. *וְהִתְחַבְּרָהּ* Et (vel, Deinde, Pi.) statuat (vel, statuendo, JT. statue, Pi.) eam (scilicet ollam, urbem), super prunas ejus (quæ ei adhiberi solent ad exurendum sordes), vacuam, P. sic JT. Pi. &c. i. e. carnibus evacuatam. Ipsi lebeti, post ejectas carnes & ossa, subde prunas ardentissimas. q. d. Civibus cæcis, ipsa urbs consumetur. ¶ *Ut incalcescat & liquefiat* (vel, exuratur, Pi. sic JT. &c.) æs ejus, *אֵתָהּ* Arugo (vel, æs, V. G. ex Vulg. M. Ti. &c. fundum, P. simil. He. in V.) ejus, JT. Pi. Ut fieri videmus ollis quæ incrustatæ sunt, vel ferruminatæ, & obductæ stanno. Ut, ejectis civibus, urbs ardeat. Et, &c. *וְהִתְחַבְּרָהּ* Et fundetur (vel, fundatur, JT. confletur, M. excoquatur, Ti. liquefiat, Pi. sic Ca. computrescat, Sy.) in medio ejus (vel, in ea, Pi. Ca.) inquinamentum, vel immunditia, (iniquitas, Sy.) ejus, consumetur (consumatur, JT. & consumatur, M. Ti. Pi. Heb. perficiatur, synecdoche generis), spuma (rubigo, Pi. &c.) ejus, Mo. P. M. &c. Quæ omnia aliter fieri non possunt quàm

quàm si olla ipsa, quæ his rebus impurissimis imbuta est, corrumpatur. Sensus est, Ut vel sic corrigantur. *Al. Et tabescat in medio immunditie sue, & deficiat rubigo ejus, o. Et tabescant in medio ejus operantes iniquitatem ejus, & consumantur peccata ejus, Ch.*

12. Multo, &c. *[האניס הלאר]* Injuriis (vel, Mendaciis, P. JT. Molestiis, M. Pi. quas mihi exhibuit perpetuis delictis suis, propter quæ subindè reprehendere me ipsam oportuit: vel, inferendo aliis injuriam. Deest in Hebræo *ב*) *afflicavit se, Mo. vel, fatigavit se, P. fatigasti te, M. fatigavit me, JT. Pi.* Humanitus dicitur Deus defatigari, quum judicium Dei accersunt homines, & misericordie cursum à se avertunt; ut homo, impedimentis oblatis, ubi diu certavit in cursu, tandem à cursu instituto abstinet. *Al. Frustrà laboratur, G. Frustrà sudatum est, Ti. Labore defessa est, Ca.* Magno studio intulit aliis injuriam. Non sine sudore & labore tuo hoc malum tibi cacasti. *¶ Et non, &c. [אניס]* *Et non exivit (vel, exit, Ti. egredietur, M. sim. JT.) de ea multa (vel, copiosa, M. JT. Pi. Ti. Ca.) spuma (vel, rubigo; Heb. copia rubiginis, Pi.) ejus, Mo. P. &c. scilicet, per illas reprehensiones meas. Ego quidem docui te per Prophetas ut mundareris; sed mansisti perverax, nec nisi per ignem mundari potuisti. Sensus, Gens Judæorum non cessit Deo irato. ¶ Neque, &c. [באש הלאר]* In igni spuma ejus, Mo. Computruit [acsi legisset *באש*] spuma ejus, Ti. Indetur igni spuma ejus, JT. Igne (vel, Per ignem, M. Ideo igni, P. sub. consumetur, P. M. Pi.) rubigo (vel, spuma, M. P.) ejus, Pi. Ideo dabit poenas condignas sceleribus. Per ignem, inquam, *erugo ejus non exiit.* Tanta fuit malitia, ut nè incendio quidem urbis expurgata sit. Judæi nè tantillum quidem impietati perfidieque suæ renuntiârunt. [Ca. hæc verba cum proximè præcedentibus sic reddit, *Nec exiit ex ea ejus & copiosa & putida spuma.*]

13. Immunditia, &c. *[בטמאתך ופך]* In (vel, Pro, JT.) immunditia tua (sub. est, JT. Pi. Ti.) fœditas, Mo. V. sic Ang. Belg. vel, scelus, JT. Pi. V. destinatum scelus, Ti. Idololatria tua est cum scelere conjuncta, nempe cum pertinaci contemptu reprehensionum mearum; ut declarant sequentia. *Al. In immunditia tua es, o scelus, Jun. in comment. In immunditia tua adhuc es, hoc est, scelere, P. In immunditia tua, in scelere scilicet, tu manes, M. Tu adhuc polluta es sceleribus tuis. Adhuc tibi constas, & in illa tua impuritate permannes. Flagitiosa est tua impuritas, Ca. In eo quod polluta es sceleribus, Ch. Eò quod fornicatione contaminata es, o. sim. Ar. ¶ Quia, &c. [ולא טהרתך ולא טהרתך]* Eò, vel Propterea, quod mundavi te, & non (vel, non tamen, Pi.) mundasti te, sive mundata es, P. M. JT. Pi. &c. Sed quomodo hoc consentit cum illo, Psal. 115. 3. *Omnia quaecunque voluit fecit?* Resp. Intellige, quæ voluit, nempe voluntate absolutâ sive beneplacitis; non autem quæ voluntate signi, quâ videlicet Deus id velle dicitur quod præcipit, aut suadet, aut permittit. Verba quæ effectum notant sæpe de conatu intelliguntur: ut Gen. 37. 21. *& eripuit eum, i. e. eripere conabatur, ex collat. vers. 22; Exod. cap. 8. v. 18. fecerunt, i. e. facere conati sunt; Psal. 69. 5. qui excindunt me, i. e. excindere conantur.* Ità h. l. mundavi te, i. e. conatus sum mundare te; missis Prophetis qui te ad resipiscentiam invitarent. Dedi tibi Legem, ceremonias, promissiones, minas, &c. quæ omnia eò tendebant, ut mundareris. Sensus loci, Quamvis te salutaribus monitis (& in Verbo meo, & per Prophetas toties ac tamdiu) & acerbis monitis ad bonam frugem revocaverim, tamen obstinata es. Mundare te studui reprehensionibus meis, ut desisteres ab idololatria, sed frustrâ. ¶ *Nec mundaberis prius* Heb. *amplius*, JT. Pi. &c. scilicet, per reprehensiones meas. ¶ *Donec quiescere faciam, &c.* i. e. Donec te consumpsero. Donec gravissimis exilii malis iram satiavero. Donec omnia tela vindictæ meæ in te effudero, ut illa, simulque ira mea, in te quiescant & sepeliantur. Insignis hic locus adversus procrastinantes poenitentiam, &c.

14. Ego Dominus locutus sum: Veniet, *[באת]* Venit, Mo. P. Ti. Ch. M. sub. tempus, M. Eventurum est, JT.

Pi. Evenit, sub. decretum meum, V. Dixi ventura, Ca. ¶ *Non, &c. [אניס לא]* Non retractabo, Mo. V. nempe sententiam meam. Non retrocedam, P. Ti. sim. V. ex. V. He. sub. ab eo quod constitui, He. in V. Non desistam, M. vel, cessabo, Ca. abstraham me, JT. subtraham me, Pi. q. d. Stat omnino sententia irrevocabilis, nec est quod vel levissimam liberationem exspectetis. ¶ *Judicabo te* Hebr. *judicabunt te*, P. V. JT. Pi. sub. judices: nempe Deus per Angelos suos: vel, Babylonii. ¶ 16. Tollo à te desiderabile oculorum tuorum i. e. uxorem tuam, ut declaratur vers. 18. [quam sic vocat, utpote] charissimam, illi amabilem & pergratissimam, & visu jucundissimam; cui cum Propheta optimè conveniebat eo conjugali officio. ¶ *In plaga* Vel, percussione, P. morbo aliquo, putà peste; morte repentinâ. ¶ *Non planges* Quod maximum est in luctu. Non temet percuties. Seneca in Troadibus, *Vacat ad crebri verbera planctus Furibundus manus.* ¶ *Neque plorabis* Quod minus est. i. e. Non clamabis. Vetus poeta, *Heu! virginalem me ore ploratum ederet.* ¶ *Neque fluent lacrymæ tuæ*, *[ולא תבונן ונן]* Neque prodeunt (scil. ex oculis tuis: vel, veniat, P. V. sub. super genas tuas, V.) lacrymæ tuæ, JT. Pi. Heb. *lacrymæ tuæ*; synecdoche membri. Quod tamen omnium levissimum est. Ennius, *Nè me condecere lacrymis, neque funere fletum Faxis.* Hoc jubet Dominus, ut significet in maximis malis non vacaturum ipsis ut lugeant; nec illis id licitum fore, adeò frequentes & graves calamitates, duri adversarii, & fracti animi ipsorum futuri sunt: ut signum esset, ipsos præ nimia animi contuminatione non lucturos esse excidium Jerusalem, Templi, & liberorum suorum. Interdicitur luctus & rebus, hoc versu, & signis, v. seq.

17. Ingemisce, &c. *[התאנן ונן]* Clamando (vel, Ingemiscendo, M. Ti. Clamare, JT. Ab ingemiscendo, Pi. Ab ejulando, P. A vociferando, more lugentium mortuos: deest præpositio *ו*) tace, vel file, Mo. P. M. Ti. vel, desiste, JT. Pi. tempera, V. te contine, Ca. Ità geme ut alienus nemo audiat. ¶ *Mortuorum* (vel, Funerum, Ca.) luctum (vel, planctum, M. vel, Planctum quem solent pro mortuis, Ti. sim. V.) non facies. Vel, nè facias, Mo. P. &c. sub. illi, V. ¶ *Corona, &c. [פארה ונן]* Tiarâ (vel, Mitram, M. Ornamentum, Ti. Pileum, vel Galerum, V. sic dictum, quod gloriæ & decori sit homini quando est super caput ejus. Græci *κίβητις* hinc cinnos interpretantur, ut Esa. 61. 10. *uirgatus* Vel, Frontalia, Ch.) tuam (vel, tuum, Ti. V.) liga, vel circumliga, super te, Mo. P. Ti. sic JT. Pi. i. e. capiti tuo, ut exponit v. 23. In signum quod non lugeas: nam lugentes ire solebant capite nudo, & pulvere consperso. Vide Levit. 10. 6. & 21. 10. 1 Sam. 4. 12. 2 Sam. 15. 32. ¶ *Et calceamenta, &c.* Nam moerentes nudis incedebant pedibus, 2 Sam. 15. 30. ¶ *Nec, &c. [ולא תשמשך]* Et nè involvas super mystacem, Mo. Nè que obvelato (vel, operias, P. Ti. amictu te, Sy. sic Ch.) mystacem, JT. G. vel, labia, M. vel, labium superius, P. Ti. G. i. e. vel, barbâ labri superioris; vel, mentum. Videtur *שמשך* complecti totum barbâ locum, i. e. quicquid infra nasum continetur, etiam mentum. Id quod colligitur tum ex Levit. 13. 45. ubi leprosi jubentur obvelare sapham, nè halitu suo alios læderent; tum ex eo, quod Mephiboseth lugens dicitur non curasse sapham, 2 Sam. 19. 24. quod de tota barbâ, non de mystace, quo labrum superius tegitur, intelligendum videtur. Vel, super labia tua, Ch. Sy. Ar. Noli amictu velare os tuum. Lugentes (in quibus & leprosi) obvelabant sibi mystacem, Levit. 13. 45. Mic. 3. 7. i. e. Barbâ, synecdochicè: id enim lugentibus indigebatur, ut obvoluto capite & velatâ barbâ procederent, nè vultus ipsorum luctuosus & fœns conspectui omnium esset expositus. Sensus loci, Consuetis vestibus utere. Perinde habeto te acsi nullo modo affectus esses, sed ad actiones tuas ordinarias sine animi perturbatione teipsum compara. ¶ *Nec, &c. [ולא תאכיל]* Et panem hominum, sive virorum, (sub. aliorum, V. vel, sub. lugentium, M.) nè comedas, Mo. P. &c. h. e. panem qui apponi solebat lugentibus solatii gratiâ. Solebant necessarii & propinqui ferre omnes charitatis ergo eos qui in luctu erant consolari communi habito

habito convivio^a. Solebant lugentes vesci cibo misso ab aliis, nempe à vicinis suis[†]. Vide Jer. 16. 7^b. [& ibi dicta.] Magno studio curabant Judæi nè epulum in suorum parentalibus deesset, teste Jo. Bell. 2. 1. Sed & apud Gentiles convivium ferale non usitatum tantum, sed solenne & penè legitimum, erat. De Scythiis docet Herod. l. 4. de Græcis, Hieronymus ad Jer. 16. 7. De Atheniensibus tradit Pollux, præfectos funerum curare solitos nè deesset parentale convivium^c. Et hæc parentalialia, quæ amici mittebant lugentibus, περιδεννα vocabantur^d. De Romanis id^d docent multorum exempla, qui testamento jusserunt ut publicum epulum in suo funere præberetur. Et nefas putabatur ferale præterire convivium, teste Persio sat. 6. — sed cœnam funeris heres Negliget iratus, quod rem curaveris^{*}. Hujusmodi convivium Latinis veteribus dictum est filicernium, i. e. cœna filacea, quia cibi plurimum condiebantur file, aut croco, cujus color est filaceus^f. [Sensus hujus loci est,] Non parabis epulum funebre, nec ei intereris^g, neque ex eo comedes^h. [Alii locum sic reddunt,] Et panem (vel, cibos, Vulg.) lugentium, &c. Ch. Vulg. Legisse videntur פנא דלוגנא, quod miseros, luctuosos, denotat. Nec dubium mihi videtur quin ea sit recta lectio: erat enim lugentium cibus immundus; unde Os. 9. 4. Sacerificium eorum sicut panis dolorum[†]. Nec vescere consuetum videtur, scilicet in tali re. Vide Jer. 16. 7ⁱ. His omnibus significat, in morte Jerusalem vicinos non luctuosos, sed gavissimos; nec ullos fore qui condoleant, aut eam consolentur: imò tantam fore cladem, & omnium communem dolorem, ut nemo alterius, etiam amici & fratris, dolore & morte tangatur^k.

18. Locutus sum] Hæc scilicet quæ mihi Deus dixerat^l. ¶ Mortua est uxor mea vespere^m i. e. Subito admodum^m: ut eventus illa vera ostenderetⁿ. ¶ Felique, &c.] Amplissimum hoc testimonium erat, cum singularis Dei providentiæ & sapientiæ in confirmandis judiciis suis, tum verò sanctissimi Prophetæ obsequii^o. Non parva hæc erat patientiæ & obedientiæ ejus exploratio; conjugis, non exosæ, sed longè charissimæ, mors, non lenta, & post magnos dolores, sed repentina & improvisa: Propheta tamen non flevit, &c. imò etiam singultus devoravit^p. Verùm hanc constantiam & firmitatem animi immotam, quam nè à summo Sacerdote Deus exigebat Lege Levit. 21. 11. Propheta non suis viribus comparavit, sed virtute illius Spiritus per quem gratia Dei in nostra infirmitate perficitur^q.

19. Quare non indicas (vel, Annon indicabis, Pi. sic JT.) nobis quid, &c. מַה אֶתְּנוּ לָנוּ בִּי אֵתָּה עוֹשֶׂה] Quid hæc, vel ista, nobis, vel ad nos, (sub. significant, Ch. JT. vel, pertineant, Pi.) quæ tu facis? Ti. JT. Ch. sic^o. sim. Sy. Ar. vel, quod tu ita agis? Pi. Quid ista nobis? Mo. (sub. portendant? P. vel, quid hæc super nos sint? M.) quia tu faciens, Mo. vel, tu enim facis illa propter nos, P. M. vel, facis illa in portentum nobis, V. [Ca. locum sic reddit, Ut iis exponerem quid sibi vellet id quod ego facerem.] Judæos magis ludibundos quàm serio affectu hoc quævisse constat tum ex conclusione responsionis, tum ex reliquo capite^r.

21. Loquere domui Israel] Significa per literas illis qui sunt Hierosolymis[†]. ¶ Polluam, &c.] Vel, prophanabo, &c. Pi. sim. JT. i. e. Abjiciam à me^t, & exponam libidini profanarum gentium^v. ¶ Superbiam, &c. מַגְּבִיּוֹת] Superbiam (vel, magnificentiam, M. gloriationem, Ti. culmen, Ca. excellentiam, Pi.) fortitudinis, sive potentiæ, vestre, Mo. P. M. &c. vel, excellens robur vestrum, Pi. i. e. de quo superbitis, sive in quo vobis nimium placetis, & in quo fiduciam vestram sive robur vestrum ponitis^x. Sic vocat vel, 1. Templum, quo superbiebant^y: vel, 2. Jerusalem, metropolin Regni Judæ^z: vel, 3. Regnum & principatum^a. ¶ Desiderabile, &c.] Vel, desiderium, &c. JT. Pi. Quod libentissimè aspiciatis^b. Uxores, ut suprà 16^c. ¶ Et super quo, &c. מַה אֶתְּנוּ לָנוּ בִּי אֵתָּה עוֹשֶׂה] Et indulgentiam (vel, miserationem, M. misericordiam, Q. in V. parsonem, Pi.) animæ vestre, Mo. P. M. i. e. Rem quam tantum amatis quantum indulgentes patres liberos suos; vel, cujus misereri ex animo soletis; q. d. vobis charissimam^d. Et animorum delicias, Ca. & id cui parcat (vel, indulget, JT.) anima vestra, Ti. Pi. Quod placet vobis^{*}. Intelligit

Templum, quod sic vocat, quia vehementer miserebat Judæos destructionis illius^f. ¶ Filii vestri, & filie vestre quas reliquistis] Id est, 1. reliquos ex peste & fame^g: 2. quos deseruistis, quorum nullam curam geritis^h; multi enim parentes, suæ ipsorum vitæ consulturi, natos suos neglexeruntⁱ: 3. quos reliquistis in Jerusalem; ut sermonem habeat ad concaptivos^k. Quos ibi reliquistis coacti, cum in captivitatem traheremini^l. Vel, quos vobis in exilium raptis, putastis in possessione hæreditatis permansuros^m. Qui cum Godolia manserantⁿ.

22. Facietis sicut feci] Præ turbatione scilicet ac terrore; & quia in captivitate estis, ubi ritus vestros servare non potestis, ac nè lugere quidem commodè^o. ¶ Non velabitis] Ut melius introspiciatis quod eundem sit^p. ¶ Cibos, &c.] Nemo erit cui copia sit^q mittendi vobis περιδεννα in ista migratione[†].

23. Coronas, &c.] Vel, Tiaras, &c. Pi. sim. JT. Pileos, vel cæsariem, ut v. 17^q. Mitellas; ut solent qui iter faciunt, contra Solem & pluviam[†]. ¶ Calceamenta, &c.] Contra lapidum offensiones^{*}. ¶ Non plangetis] Nè irritetis victorem[†]. ¶ Tabescetis in iniquitatibus vestris] i. e. Poenis. Sumptum ex Lev. 26. 39^r. Vel, propter iniquitates vestras, Mo. P. ¶ Et, &c. ¶ Idem. ¶ Et gemetis (vel, murmurabitis, Ti. rugietis, vel fremetis, ut qui ducuntur poenitentiam anteactæ vitæ[†]), vir (vel, quisque, Ti. sic M. alter, P. JT. Pi.) ad fratrem suum, Mo. Ti. vel, super fratre suo, M. cum altero, P. JT. ad alterum, Pi. Ità ut nemo alienus exaudiat. Lucanus, — nunc flere potestas, Dum pendet fortuna ducum: cum vicerit alter, Gaudendum est. Fæmine ob lacrymas accusata: habes id apud Tacitum annal. 6. qui & filios Mithridatis trucidatos narrat quod cadibus parentum illacrymassent. Idem in Agricola, Cum suspiria nostra subscriberentur, cum denotandis tot hominum palloribus sufficeret sævus ille vultus^t. [Alii verba sic reddunt;] Et alius alium consolabimini, Ca. sic^o. Et consolationem capietis quisque de fratre suo, Sy. sic Ar.

24. Eruntque Ezechiel vobis in portentum] Suis factis præmonstrat quid vobis sit eventurum^v; ut Esa. 8. 18. & Ezech. 12. 6^x. ¶ Cum, &c. מַה אֶתְּנוּ לָנוּ בִּי אֵתָּה עוֹשֶׂה] Cum venerit hoc, vel istud, (i. e. vel, ista prophetia; vel, hæc calamitas; vel, hæc fama, sive rumor, de excidio Templi^y: vel, istud, nempe quod præcedit; i. e. Cum feceritis juxta omnia quæ ego feci^z:) & (vel, tunc, P. uti- que, JT.) scietis, &c. Ti. P. sim. Mo. vel, intelligetis, &c. Ca. experiemini, &c. JT. Quum venerit fama illa, scietis, &c. M.

25. Tollam ab eis fortitudinem eorum] Id est, vel, 1. Regnum, ut suprà 21^a: vel, 2. Templum^b, quod minutissimum erat^c, tum situ loci, tum protectione Dei^d, in quo fiduciam suam ponebant^e. ¶ Et, &c. מַה אֶתְּנוּ לָנוּ בִּי אֵתָּה עוֹשֶׂה] Gaudium (vel, voluptatem, Ca. elationem, o[†]) gloria (vel, decoris, M. Ti. Ca. V. ornatus, JT. Pi. gloriationis, o[†]) eorum, Mo. i. e. Templum^f: de quo maxime gloriabantur & superbiebant^g; cujus dignitate, majestate & religione gaudebant^h. ¶ Super quo, &c. מַה אֶתְּנוּ לָנוּ בִּי אֵתָּה עוֹשֶׂה] Et elevationem (vel, elationem, Pi.) anime eorum, Mo. P. Al. & onus, &c. h. e. quod potissimum animum ipsorum urgebat; ut relictis liberi, aut Templum ipsumⁱ. Al. & curam, vel sollicitudinem, &c. quod cura sit vice oneris; i. e. id de quo curant^k. Et expiationem, &c. Sy. sic Ar. animique jactantiam, Ca. & quod dilectissimum est, &c. Ch. & id ad quod attollunt animam suam, JT. i. e. quod unicè desiderant^l; ut Templum^m. Delicias oculorum, &c. i. e. res pretiosissimas, suprà 21ⁿ.

26. In, &c. בַּיּוֹם הַהוּא] In die illa, i. e. Peracto obfidio, exultis urbe & Templo^o. Diem hunc vide Jerem. 52. 7, 13^p. ¶ Cum, &c. מַה אֶתְּנוּ לָנוּ בִּי אֵתָּה עוֹשֶׂה] Veniet (vel, veniente quodam, Jun.) qui evaserit, JT. i. e. salvus fuerit expugnata urbe^q. Dies autem adventus illius dicitur circumscibitur infra 33. 21. id quod nullâ ratione humanâ, sed Divinâ providentiâ & impetu quodam, confectum est^r. ¶ Ut, &c. מַה אֶתְּנוּ לָנוּ בִּי אֵתָּה עוֹשֶׂה] Ad (vel, per, M.) auditum, sive auditionem, aurium, Mo. P. M. V. ad famam auditam, Ti. qui sit auctor fame, Ca. ut annunciet tibi in auribus, o[†]. ad significandum auribus, JT. [Pi. verum sic reddit, Annon, inquam, die illo venturus

turus est ad te aliquis qui evaserit, ad annunciandum auribus? In auditu aurium, i. e. qui narret tibi quæ audierit, non quæ viderit. Ut audire faciat aures, i. e. qui narret, te audiente, rem omnem. Hebraismus. Qui Hierosolymam captam nunciet. Complementum prædictionum tuarum narrabunt qui eis antea non crediderunt.

27. *Aperietur os tuum cum eo, &c.* אֶפְתָּח פִּי אִתּוֹ. Apud ipsum qui evaserit, JT. Pi. Cum nuncius narraverit omnia ad unguem evenisse ut prædixisti, tunc ad cives tuos, vel, cum eo qui evaserit, libere & aperte & fidenter loqui licet, & quasi digito monstrare, Ecce, prædixi vobis hæc omnia, & nolistis credere; sed nunc impleta videtis. Tum demum cognoscant te esse verum Prophetam, tæque vera illis prædixisse. Illius testimonium tuis prædictionibus congruens auctoritatem tibi dabit loquendi, & fidem conciliabit novis prophetiis. Nam antè minus libere loqui poterat, ejus oraculis nondum eventu confirmatis. Jussit Deus Prophetam ab hoc argumento superfedere, donec eventu comprobaretur, promittens fore ut, hoc cladis nuncio accepto, novâ prophetiâ instrueretur. Erisque eis in portentum. Tunc dicent te rebus ipsis præmonstrasse ipsorum sortem. Silentio tuo illis ostento eris, quo confirmetur vocatio tua & fides coram omnibus, quum eveniet prædictio.

CAP. XXV.

1. *Et factus est sermo, &c.* Post prædictiones de rebus Judaicis sequuntur illæ quæ ad alias gentes pertinent, ut apud Jeremiam. Sequitur tertia pars hujus prophetiæ, nimirum contestatio adversus gentes propinquas, quæ Judæis illuserunt, & urbe excisâ, captis civibus, &c. exultarunt. Voluit autem Deus ostendere, se hæc neque ex infirmitate, neque ex Judæorum odio, permisisse, sed potius eos justè castigasse, &c. exterorum nihilominus jactantiam se repressurum esse, &c.

2. *Pone (vel, Dirige, Pi. Obfirma, o. in La.) faciem, &c.* Firmo, torvo ac minaci vultu eos intueri. Relictis Judæis, converte te ad Ammonitas. Phrasis hæc intentionem, studium, attentionem operamque agentis indicat. Vide supra 6. 2.

3. *Dices filiis Ammon* Fortè per literas. Dixisti. Ità P. M. &c. vel, dicis, JT. Pi. Alloquitur hic Ammonitarum congregationem, vel regionem, nam affixum est fœmin. five incolæ ejus. Euge i. e. Valde lætabaris, & Judæis insultasti, quasi frustra unum Deum coluissent, &c. Quia, &c. Quia (vel, quum, JT. G.) pollutum, vel profanatum est, Mo. P. M. Ti. &c. Accusat eos tum inhumanitatis, tum impietatis.

4. *Tradam te filiis orientalibus* Hebr. orientis, Pi. Per quos intelligunt vel, Chaldæos, five Babylonios. Vide Ezech. 21. 19, 20. Jer. 49. 2. & Jo. Antiq. 10. 11 P. Obj. At illi non erant, nec in S. S. vocantur, orientales, sed aquilonares, ut sæpe vidimus. Resp. Non ergo propriâ, sed figuratâ, dicendi specie sic vocantur. [De quò vide Authorem, si lubet.] Vel, 2. Medos & Persas. Vel, 3. Arabes: qui passim in S. S. vocantur filii orientis; quibus, utpote, pastoribus, aptè conveniunt sequentiâ; qui etiam tunc socii erant & adjuutores Chaldæorum: vel, qui forsan, Ammonitis occisis aut abductis, eorum regionem occuparunt. Evenisse hæc Ammonitis & Arabibus quinto anno post everfa Hierosolyma, diximus ad Jerem. 48. 1. & supra 21. 28. Collocabunt caulas suas in te i. e. Ità urbes arcisque tuas evertent, ut in iis, tanquam in agris, caulas suas figere possint. Arces suas, JT. Pi. vel, palatia, P. ædificat sumptuosas: q. d. Te depulsâ, regionem tuam incoleant. Tentoria sua Arabes ergo hi erant. Sed, i. hoc cum Jeremia non convenit. 2. In Hebræo est, habitacula sua. 3. Metaphoricè loquitur, prout etiam Chaldæos vocat pastores; quia, sicut pastor regit oves, & ducit tra-

ctatque prout vult, ità quoque Chaldæi Ammonitas. 5. *Rabbat* Metropolin, five urbem principem, Ammonitarum; quæ Philadelphia postea dicta. Vide Jer. 49. 2. Ezech. 21. 20. Camelorum. Quibus abundabant Chaldæi & Bactriani. Et filios Ammon Id est, eorum regionem. Metonymia adjuncti. Et filiorum Ammon, sub. terram, deductis scilicet eò coloniis à Chaldæorum terris.

6. *Quod plausisti, &c.* Complodis, vel plaudis, vel plausisti, manum, JT. vel, manus, Pi. vel, manus, P. M. Ti. Ca. &c. Signum gaudentis; Ezech. 21. 17. Et, &c. Et dilatare te in pede, Mo. extendis, vel extendisti, pedem, M. Ti. & plausisti pedibus, Pi. & percussisti (vel, plaudis, JT. calcasti, V.) pede, P. G. sub. terram, V. G. saltando ac tripudiando. Signum hîc est lætitiæ: supra verò c. 6. v. 11. imperoris P. V. Et gavisus es ex toto, &c. In, vel cum, omni contemptu (vel, contemptu tuo, Mo.) ex (vel, in, Mo.) animo (vel, cum despectione animæ tuæ, M.) super (vel, ad, Mo.) terram Israel, P. Ti. Mo. &c. cum omni petulantia de Israelitica regione gaudens, Ca. Quando risisti calamitatem eorum, vehementer contemnens eos in corde tuo, vel, idque ex animo. Alii verba transponunt, & aliter reddunt. Letaris, vel letata es, ex animo (Heb. cum anima, i. e. cum desiderio,) de tota populatione contra terram, &c. JT. Pi. Belg. letata es in corde cum omni tuo contemptu, Ang. ex animo referri potest vel, i. ad proxima verba; nempe, lætatos esse eò quod prædarentur ex animi sui sententia: vel, 2. ad antecedentia; nempe, quod ad libidinem animi sui manus comploerint, pede pulsaverint terram, &c. Utrumque eodem redit, impotentiam turpissimam denotans.

7. *Tradam te in, &c.* In cibum, Mo. vel, compilandam, Ca. in direptionem, Ch. M. P. in prædam, Ti. JT. Pi. scriptum pro, i. pro, propter figuræ similitudinem: quod bis fit, hic, & Ezech. 47. 13. ubi, pro, Hic est terminus terræ. Potest tamen hîc retineri lectio Cetib, nam sign. cibum, vel escam; unde, vox composita, significans demensum, vel cibum quotidianum. Interficiam te, &c. Sententia hoc versu triplex lata est: 1. in res ipsorum, quæ prædæ erunt; 2. in remp. quæ exscindetur, nè populus sint; 3. in personas singulares, quas, ubicunque fuerint profugi, exterminabit Deus.

8. *Dixerunt Moab & Seir* Conjungit cum Moabitibus vicinos Idumæos, propter peccatorum judiciorumque communicationem: quos tamen inter se distinguit singulari explicatione, cum primùm Moabitibus sua judicia denunciat, vers. 9, 10, 11. deinde Edomæis seorsim sua, v. 12, 13, 14. De utrorumque malis vide Jer. 48. & 49. Sicut omnes (sub. aliæ, JT.) gentes, &c. Ità Mo. P. JT. &c. q. d. Non sunt meliore loco; nec Deum, nec aliquid egregium præceteris, habent. Non minùs malis afficiuntur quàm alii, nec Deo sunt chariores, ut sibi persuadent; sed æquè flagellantur. Nihil prodest illis verum Deum coluisse.

9. *Aperiam humerum* (vel, latus, P. M. Ca. JT. Pi. G.) ut sumitur Exod. 28. 7. Num. 34. 11. Ezech. 47. 1, 2. Moab Per quod invadant Moabitas. q. d. Hostibus viam aperiam ad eos; adiuturumque ad urbes arcisque munitissimas, quæ speciem habent humerorum. Latus, ubi regio munita erat fluvio Arnone & urbibus munitis. Latus apertum dicitur quod ictibus obnoxium est. Metaphora ab homine loricate, cujus latus petentium ictibus exponitur: lorica enim ad latus commissuras habet, quia pars illa non facillè ab hoste peti potest, ac propterea non ità firmè obtegitur, sed prima discingitur. De, &c. Ab urbibus, Mo. P. sic M. Ti. Pi. &c. (vel, ab ipsis Haris, JT. Nomen hoc propriè accipio, pro duobus illis munitissimis præfidiis ad fluvium Arnorem, quorum alterum, Ar, Num. 21. 28. Esai. 15. 1. alterum verò, Danieles geminatâ voce, Aroer, Deut. 2. 36. dicitur. Civitatem quidem significat; sed hîc ideo vocem repetit, addito pronomine ejus, ut indicaret nomina propria esse urbium quæ dicebantur Har & Harober, [locis jam citatis.] Al. inde ab ipsis civitatibus, Pi. id est, ex parte urbium ejus munitissimarum: G g g q. d.

† V. q. d. non quidem latus debile, sed fortissimum & fir-
missimum, in quo sitæ sunt urbes munitissimæ †.) *ab*
urbibus (sub. *inquam*, P. Ti.) *ejus* (sub. *quæ sunt*, JT. Pi.
P. Ti.) *ab* (vel, *in*, P.) *extremo*, five *extremitate*, *ejus*, Mo.
P. M. JT. &c. Solent enim tales urbes esse munitiores
aliis †. q. d. Omnes aditus in Moabum hosti aperi-
am †. ¶ *Inclytas*, &c. [גִּבְרֵי אֲרָץ] *Decorem* (vel, *inclytam*,
M. Ti. V. vel, *gloriam*, V.) *terre*, &c. Mo. Ti. M. V. *A desi-*
derio, vel *gloria*, vel *decore*, *terre*; ut deficiat †: q. d. *ab*
urbibus desiderabilibus *ejus*, quæ sunt *Beth-jesimoth*, &c. †.
¶ *Gaudium terre eorum*, Ch. *desiderabiles terras*, P. [G.
hoc cum voce præcedente sic reddit, à *finibus ad terras*
lectissimas.] In finibus erant loca munita; in mediis lo-
cis, terræ fertilissimæ. *Decus*, *terram Beth-jesimoth*, &c.
JT. Pi. *Decus* vocat laudatissimas quasque regionis illi-
us partes, quæ speciatim postea designantur, nomina-
tis tribus oppidis potentissimis Moabitarum †. *Beth-jesi-*
moth, Zicæ Ptolemæo, † in § verso †, de qua Jos. 13. 20^b.
ad Occidentem spectabat: *Bahal-meon*, quæ & *Meon*,
& simpliciter *Bajith*, vocatur, erat in termino septen-
trionali †. De ea vide dicta ad Esa. 15. 2. Jer. 48. 23.
De *Cariathaim* vide ad Jer. 48. 1, 23^d. Sic ostendit nul-
lam partem à violentia Chaldæorum immunem fore †.
¶ 10. *Filiis*, &c. [לְבָנֵי קְדָם עַל וְגו'] [Variant.] *Fi-*
lios Cedem super filios Ammon, o. Ar. *Orientalium*, atque
Ammonitarum, Sy. *Orientalibus*, Ch. Jun. Pi. Ca. (i. e.
Chaldæis †. Pendet hoc ab eo quod dixit ver. præced.
aperiam latus †. Vel, *Ad filios orientis*, Mo. vel, *Per ori-*
entales, JT.) *contra filios Ammon*, Ch. vel, *in Ammoni-*
tas, Ca. vel, *post filios*, &c. i. e. ubi dederò eam terram
in proprietatem Chaldæis, &c. Ità sensus fit optimus:
nam prior à Chaldæis vastata est Ammonitis, posterior
Moabitis, ut notavimus ad Jer. 49. 1^b. Vel, *cum Ammo-*
nitis, Pi. vel, *cum Hammonitarum regione*, JT. i. e. Pro-
ut Hammonitas & regionem ipsorum perdidero, ut su-
prà dixi, ità in Moabum per Babylonios mea judicia ex-
ercebo †. Judicium suum illustrat ab exemplo Ham-
monitarum, quos priores Chaldæi infestârunt †. [Alii
locum aliter reddunt.] Et (vel, *Ut*, Ti. sub. *vocabo*, M.
vel, *vocabo ut veniant*, P. vel, *accesam*, Ti.) *filios ori-*
entales contra, &c. M. Ti. P. *Orientalibus* qui venturi
sunt *contra*, &c. sub. *aperio*, V. ¶ *Ut*, &c. [עַל וְגו']
[לֹא הָיָה זִכְרוֹ] Ità ut non memorentur, &c. P. vel, *me-*
moretur, sub. *congregatio*, V. *Ut non fiat mentio*, &c. JT.
Pi. Ità ut nulla sit memoria, &c. V.
¶ 12. Pro eo, &c. [יָעַן עֲשׂוֹת אֱדוֹם בְּנִקְוֹם וְגו'] Pro
facere Edom, in ulciscendo ultionem contra domum Judæ,
Mo. Ed quod fecit Edom, ulciscendo (vel, ulciscendo se, M.
vel, in ulciscendo ipsos, o. vel, cum ulciscerentur, Ar.) *ul-*
tionem de domo, &c. M. Ti. o. Ed quod Edomæi sumendo
ultionem faciunt contra, &c. JT. Quoniam inimicæ cum
Judæis egerunt Idumæi, Ca. Propterea quod egerunt Edo-
mæi contra domum Judæ, sumendo ultionem, Pi. Ed quod
fecit Edom, (infin. pro præ. sub. *malum*, vel, *multa*
mala, V.) *quando ulta est ultionem*, &c. P. vel, *ulti sunt*
sefe ultione, &c. id est, summâ injuriâ affecerunt Judæos †.
Quia vetus odium datâ occasione exsecuta est, Psalm.
137. 7. Confer Abd. 10^m. *Ultionem* hîc intelligunt,
vel, 1. veteris injuriæ patris sui, Edom five Esau †, &
præcepta illi à Jacobo benedictionis †; vide Gen. 25.
23. & 27. 27, &c. P. vel, 2. recentioris facti, quo Idu-
mæi in servitutem Judæorum redacti sunt per Davi-
dem, &c. 9. In hac ultione Idumæi rei erant tum impi-
etatis, quod Dei decretum à majoribus acceptum op-
pugnarent; tum injustitiæ, quod jus ultro à patre suo
cessum, & conventionem factam, rescindere tentarent,
idque tantum ultionis gratiâ †. Peccârunt Idumæi
quod se Chaldæis conjunxerint in expugnatione Jeru-
salem †, & Judæos tunc fugientes occiderent †; &
quod, Judæis abductis vel occisis, Judæam occupârunt †.
¶ Peccavîtque, &c. [וַיַּעֲשׂוּ אֲשָׁמוּ] Et delinquendo de-
liquerunt, P. i. e. gravissimè deliquerunt †. Et reos se
statuunt indefinenter, JT. Reatimque magnum contraxe-
runt; Heb. Et rei facti sunt dum fiebant rei, Pi.

¶ 13. Faciam eam desertam ab austro, &c. [וְהָיָה מִדְבָּרָהּ מִן הַיָּם וְגו'] A Theman Dedan usque, &c. Ti. sic Ca. JT.
Pi. G. Duos terminos nominat, Themanem ad Austrum,
& Dedanem ad Septentrionem; de qua vide quæ ad Jer.
49. 8 †. Al. à Thema, (vel, ab austro, Ch. M. [וְהָיָה] qui-

dem Austrum significat; sed hîc nomen est regionis di-
ctæ Theman à nepote Esau, Genes. 36. 15. Jerem. 49. 7.
Obad. 9. Vide quæ ad illum Genesios locum diximus †.) † Idem.
& Dedanite, vel, incolæ Dedan, gladio cadent, P. Ch. M.

¶ 14. Dabo ultionem—per manum populi mei [Geni-
tivus hic est, vel, 1. efficientis:] per Judæos †: hoc enim † Idem.
planè hæc verba sonant, licet rei gestæ historia scripta
non exstet, uti nec plura alia à Prophetis dicta †. For-
tè per Macchabæos hoc factum †. Vide 1 Mac. 5. 3^d.
Vel, 2. subjecti: i. e. per manum quâ populum meum
perculsi, nempe per Babylonios †. Primum per Chal-
dæos eos puniam, deinde & per Judæos, &c. Vide quæ
ad Esa. 63. 1, &c. f. ¶ Et scient, &c. i. e. Agno-
scent me sumpsisse pœnas de ipsis †.

¶ 15. Pro eo, &c. [יָעַן עֲשׂוֹת פְּלִשְׁתִּים בְּנִקְוֹם וְגו'] Pro
facere Pelistim in ultione, Mo. Ed quod, vel Ob id quod,
agunt, vel egerunt, vel fecerunt, (sub. indigna familie Is-
rael, ut v. 12. V.) —ultionem, M. vel, in ultione, Ti.
propter vindictam, P. V. i. e. animo ulciscendi se †: vel,
cum vindicta, Q. in V. per ultionem, JT. Pi. ob clades to-
ties à Judæis acceptas †: vel, inimicæ, Ca. ¶ Et ul-
ti, &c. [וַיִּנְקְמוּ נִקְמָה בְּשָׂטָן בְּנִפְשָׁם לְמַשְׁחִית אֶת עַמְּהֶם וְגו']
Et uli sunt (vel, sumunt, five sumpservunt, JT. M. vel,
exercuerunt, Pi. vel, uli sunt se, Ti.) ultionem, five vin-
dictam, (vel, ultione, Ti.) cum contemptu (vel, despectio-
ne, M. depopulatione, JT. Pi.) in animo, Mo. P. (vel, ani-
ma, M. vel, ex animo, Ti. JT. Pi. V. sub. suo, i. e. cum con-
temnerent eos in corde suo †,) ad corruptionem (vel, ad
vastationem, P. ad interitum, vel internecionem, V. ut va-
starent, Ti. perdendo, JT. ad perdendum, Pi. molientes
devastationem, M.) inimicitia (vel, odio, Ti. V. vel, &
odio, V.) seculi, Mo. vel, perpetuâ, JT. Pi. simil. P. semp-
terno, V. inveterato, Ti. Al. in inimicitias perpetuas, M.
[Ca. locum sic reddit, Et animo petulantis æternis ad
perniciem inimicitias pœnas expetiverunt.] Vide 1 Sam.
cap. 13. & 14¹.

¶ 16. Interficiam, &c. [וְהִכְרַחְתִּי אֶת כְּרִיתָם וְגו'] Et excin-
dam (vel, eliminabo, M.) excisores, Ti. fim. Pi. Aq. Sym.
& Th. in D. Vulg. vel, Cherebæos, Mo. P. JT. Pi. Ca.
Sy. &c. Elegans est paronomasia †. Vel, cognationem
Chrethim, M. Intelliguntur ipsi Philistæi †, modò no-
minati, ut constat ex collat. 1 Sam. 30. 14. & Tzeph.
2. 5 †. כְּרִיתָם nomen est proprium partis Philistinorum,
ut apparet 1 Sam. 30. 14. Ex his legionem sibi con-
scripsit David; & ab iisdem orti Cretes videntur, unde
o. hîc, & Soph. cap. 2. vers. 5. Κρητες posuere P. Præci-
pua Philistæorum arma erant sagittæ & arcus: vide
1 Sam. 31. 3. Hinc David, factâ cum iis pace, quosdam
habere voluit ex eorum sagittariis ad custodiam corpo-
ris sui. Hi sunt Cerebæi. Vide 2 Sam. 8. 18. & 15. 18.
& 20. 7. &c. Quibus locis, pro Hebæo כְּרִיתָם Cretbi, Chal-
dæus semper habet כְּרִיתָם sagittarios †. Philistæos hîc
vocat Cerebæos, ut ad verbum excindendi alludat †.
¶ Perdam reliquias maritimæ regionis; fim. o. Sy. Ca.
[וְהָיָה הַיָּם מַרְיָהּ] Mariæ, M. portus (vel, litoris, P. Ti.) maris,
Mo. JT. Pi. Quæ habitant ad portum maris, Mediter-
ranei scilicet †. Reliquias vocat, quæ superfuerant ex
antecedentibus cladibus: tum iis quas olim per Samu-
elem, Davidem & alios acceperant; tum eâ quam
Tzidkija Rex gravissimam intulerat, Esa. 14; tum de-
nique recente illâ quam à Psammeticho Ægypti Rege,
patre Pharaonis Neconis, acceperant †, à quo mariti-
ma illa regio apud Azotum multum vastata fuerat, ut
diximus ad Jer. 25. 20^v.

¶ 17. Arguens, &c. [בְּתִיכְחוֹת חֶסֶד] In, vel cum,
increpationibus (vel, castigationibus, M. Ti. vel, summa
excandescencia, JT.) iræ, Mo. P. &c. fim. JT. Pi. id est,
Quales ii solent exercere qui, furore perciti, omnia pro-
miscuè objecta solent corrumpere †.

C A P. XXVI.

†. [N undecimo anno] A deportatione Jechoniæ †, (un-
de tempora putare solet Ezechiel †,) ac proinde
regni Sedeciæ †, (hujus enim & captivitatis Jechoniæ
idem est annus †,) quo anno urbs capta est, 2 Reg. 25.
2, &c.

10 G. lids retineatur. ¶ Et, &c. [וְיָתֵן עֲלֶיךָ דָּק] Et dabit (vel, ponet; Pi. &c.) contra te (vel, opponet tibi, G.) munitionem ligneam, V. vel, turrem, i. e. turres P; vel, propugnaculum, Pi. ¶ Aggerem, &c.] Vallo castrensi te cinget. ¶ Elevabit (vel, statuet, V. Pi.) contra te clypeum] i. e. Milites clypeatos. Instruet aciem militum scutatorum. Testudine ex scalis facta te oppugnabit. LXX bene testudinem circumscribunt, dicendo, *περίσσω δ' ἄλλων*, (q. d. circumstantiam armorum.)

9. Et, &c. [וְיָתֵן עֲלֶיךָ דָּק] Et belepolin (vel, belepoles, instrumenta bellica quibus muri detrahuntur: Heb. *delentem quod adversum est sibi*; periphrasis, & synecdoche membri. Vel, percussorem tormentorum suorum, Ch. *idum catapultæ suæ*, Mo.) disponet (vel, dabit, Mo. Ch. *injiciet*, Pi.) in (vel, contra, Mo.) muros tuos, JT. Ch. vel, muris tuis, Pi. Al. Et admotâ muris tuis vineâ suâ machinâ, Ca. Tormentum feriendum è regione ponet ad, &c. Ti. Et idum ex directo dabit contra, &c. Nam [חֲמֹל] Chaldæis est, verberare; unde [חֲמֹל] verbera. Et balistas contra eam ponet, contra muros tuos, P. [חֲמֹל] est tormentum bellicum quo saxorum moles projicitur in muros ut dejiciantur; à [חֲמֹל] deletur. [חֲמֹל] autem valet, contra eam, vel, ex adverso, tum Chaldæis, tum Arabibus. Al. [חֲמֹל] videtur esse nomen generale machinarum bellicarum, quod ex adverso, sive è regione, ponantur. Jaculabitur ex adverso ejus, dabitque sagittas in eos qui sunt in muris tuis. [חֲמֹל] vel idem est quod [חֲמֹל], cedes, plaga; vel, idem quod [חֲמֹל] arcus, vel balista. ¶ Et turres tuas destruet in, &c. [וְיָתֵן עֲלֶיךָ דָּק] In gladiis suis, Mo. cultris ejus, JT. vel, illarum, Pi. cum telis suis, Ti. armis suis, Ca. malleis suis, P. M. Sunt instrumenta ferrea quibus muros dejiciunt. [חֲמֹל] est quicquid ex ferro fit. Itaque modò gladii, modò lanceæ, modò mallei voce vertitur. Interdum reddunt, *σίδνερ*, (ferrum.) Chald. hîc bene, lapides (i. e. globos) ferreos, nempe qui è balistis jaciebantur.

10. Inundatione, &c. [וְיָתֵן עֲלֶיךָ דָּק] Præ multitudi- ne, sive copia, (vel, agminibus, JT.) equorum ejus operiet te pulvis eorum, P. Mo. sic V. fim. M. Ti. Ca. Pi. &c. Tantus erit pulvis ab equorum cursu, ut nubis modo urbem operiat. ¶ A, &c. [וְיָתֵן עֲלֶיךָ דָּק] A, vel Præ, voce (vel, strepitu, JT. Pi. M. Ti. tumulu, P.) equitis, Mo. vel, equitum, P. M. &c. ¶ Movebuntur muri tui] Solent enim ædes tremere ubi in propinquo multi cur- sistant currus & equi, propter soli coherrentiam. ¶ Cum ingressus fuerit portas tuas quasi, &c. [וְיָתֵן עֲלֶיךָ דָּק] Tanquam (vel, Qualis est, G.) introitus (vel, secundum ingressus, Pi. per introitus, P.) civitatis diruptæ, vel dissipatæ, Mo. P. G. Quomodo in effractam urbem intrari solet, Ca. fim. Pi. Erit ingressus ille quasi in urbem diruptam, M. sic Ti. Tantâ securitate intrabit portas tuas, deditione factâ, quantâ intrari solet urbs à civibus desertâ: adeò neminem metuet. Ingredietur nemine resistente. Ad ingressus civitatis dirupta patebis, JT.

11. Ungulis, &c.] Equites per oppidum discursabunt. ¶ Populum tuum, &c.] i. e. Multos de populo. Milites promiscuè occident. ¶ Et statuæ, &c. [וְיָתֵן עֲלֶיךָ דָּק] Et statuæ fortitudinis, sive potentie, tuæ, &c. Mo. P. Ch. M. Ca. &c. Et statuarum robustarum tuarum unaquæque in terram descendet, Pi. Per statuas hîc intel- ligunt, vel, 1. turres fortissimas & propugnacula: vel, 2. trophæa quæ partâ victoriâ crexit; columnas, pyra- mides, arcus triumphales; vel, 3. statuas erectas in honorem fortium civium; vel, 4. imagines clarorum virorum, quibus vetustam generis nobilitatem præ- ferebant; vel, 5. statuas erectas Ægypti Regibus ali- isque foederatis Tyri, & Chaldæorum hostibus. So- lent enim imagines dejici eorum quibus res infelicer cedunt. Multa exempla habes in historia Romana. Vel, 6. statuas deorum, Herculis & Apollinis, quos Tyrii vinculis retinebant, nè aut indignati discede- rent, aut hostili carmine evocarentur, quibus tutelam urbis adscribebant. Vide Curt. devita Alex. 4. Plut. problem. 61. Diod. Sic. Alii aliter.] Et substantiam (vel, substantiam, Ar. excelsa, Sy.) fortitudinis tuæ, &c. &c. i. e. Quicquid fortitudine tuâ comparasti tibi. Et stationum robustarum tuarum unaquæque, &c. JT. q. d. Stationes præfidiaræ quasi ultro prostratæ impetui ho- titium cedent.

12. Diripient, &c.] Aditum commercii præstuent. ¶ Et pulverem tuum] i. e. Rudera tua. ¶ Cantorum, &c.] Signa lætitiæ cessabunt. Vide Jer. 7. 34. ¶ Dabo te, &c.] Scopuli instar eris, ut suprâ v. 4. ¶ Nec edificaberis ultra] Obj. At Tyrus post 70 annos instauranda erat, Esa. 23. 17. Resp. 1. Instaurabatur in urbem, non in Regnum. 2. Itâ dicit, quia non ædi- ficabatur in eodem loco. Tyrus olim 4 stadiorum fre- to à continente dividebatur, unde munitissima erat & ferè inaccessa; postea verò humili ædificio exstructa est in continente. 3. Non edificaberis, videlicet eâ dig- nitate, elegantia & celebritate, quâ fuisti. Non redi- bis ad veterem fortunam. Ædificare enim est Hebræis & Syris, tum sobolescere, tum ditescere. Verba quædam, præter usitatam significationem, qualitatem ejus connotant. Sic, dicere, pro, dicere verè & sincerè, Prov. 20. 9. 1 Cor. 12. 3; facere, pro, potenter & felici- ter agere, Psal. 37. 5. Dan. 8. 12. Sic, facere peccatum & justitiam, 1 Joh. 3. 7, 8, 10. i. e. spontè, assiduè & cum studio facere; &, videre, pro, videre cum oblectatione, Psal. 35. 21. & alibi. Itâ & hîc, edificare. 4. Cives Ty- ri penè omnes deleti sunt, ac proinde alia fuit quasi Tyrus, tum hominum ratione, tum legibus & mori- bus. 5. Intellige hoc, intra longum tempus, collatis historiis temporum Alexandri. ¶ *וְיָתֵן עֲלֶיךָ דָּק*, amplius, signifi- cat seculum, nempe annos 50 jubilai.

15. Numquid, &c. [וְיָתֵן עֲלֶיךָ דָּק] Nonne à voce, vel sonitu, ruina tuæ, (i. e. partium urbis tuæ,) in clamando occisum, (dum, sive cum, ingemiscit, vel vociferabitur, occisus, M. P. Ti. fim. JT. Pi.) in occidi occisione (cum occidetur occisione, P. fim. JT. cum in- terficiuntur crudeliter, Pi. in occidendo occisionem, Ti. & dum exercetur strages, M.) in medio tui, (vel, intra te, Pi.) com- movebuntur insule? Mo. i. e. omnis ora maritima, vel, regionum maritimarum, & procul etiam dissitarum, in- colæ. Ingentem omnium admirationem & consterna- tionem significat, ut sit in rebus insperatis. Judicium Dei per *ὀσέρον* summam hîc repetitur. A fragore ca- sūs tui, subversionem urbis significat: illud, cum su- spirabit confossus, stragem significat editam: postremo, cum occidetur occidendorum turba, actum ipsum lanienæ vel carnificinæ ostendit.

16. Et descendet de sedibus (vel, solis, JT. Pi.) suis] More lugentium, Jon. 3. 6. i. e. Vacabunt ab omni opere & administratione publica. ¶ Principes ma- ris] Carthaginenses, Gaditani, aliique Tyro orti, & potentes mari. ¶ Et auferent (vel, amovebunt, Pi. fim. JT.) exuvias suas] Vel, pallia sua, JT. Pi. vestes extimas, Exod. 28. 4, 31. 2 Sam. 13. 18. Dignita- tem suam ejusque signa abicient. ¶ Vestimenta sua varia, [וְיָתֵן עֲלֶיךָ דָּק] Phrygionica, Pi. versicoloria, JT. acupida. Nam & hic mos lugentium, mutare vestes. Cicerò non uno loco propter se à Senatu mutatam ve- stem narrat. q. d. Gaudium & festivitatem omnem abdicabunt. ¶ Et, &c. [וְיָתֵן עֲלֶיךָ דָּק] Horroribus (vel, stuporibus, P. Trepidationibus verò, Pi. fim. JT.) in- duentur, M. Ti. Circumdabuntur metu. Similia habes Ezech. 7. 27. Psal. 132. 18. Vestes trepidationis (i. e. ab- jectissimas) induent, Jun. ¶ In terra sedebunt] Mos & hic moerentium, Job. 2. 13. ¶ Et, &c. [וְיָתֵן עֲלֶיךָ דָּק] Et tremet, vel pavebunt, ad (vel, per, M. Pi. sub. singula, M. P. V. fim. JT.) momenta, Mo. P. Pi. &c. i. e. jugiter & assiduè: vel, ad subitos istos casus, Ti. Suâ causâ trepidabunt. Et subito casu pavidi, Ca.

17. Quomodo periisti quæ, &c. [וְיָתֵן עֲלֶיךָ דָּק] Habi- tata (vel, quæ habitabas, i. e. sita eras; vel, quæ fre- quentabaris, Pi.) à maribus, sive æquoribus, Mo. V. G. Ti. fim. M. i. e. à populis maritimis; h. e. à mercatoribus qui veniebant ad te à regionibus maritimis, nempe à mari Rubro, Persico, & aliis. Ad quam ab omni ma- ri advenæ veniebant. Vel, in mari, Q. in V. vel, à ma- ritimis, JT. vel, à negotiatoribus venientibus à mari- bus, P. ¶ Urbs incluta; sic M. V. [וְיָתֵן עֲלֶיךָ דָּק] Lau- data, Mo. fim. P. laudata illa, Pi. laudatissima, JT. fim. Ca. Ti. propter commoditates, opes & gloriam. ¶ Quæ fuisti fortis (vel, firma, JT. potens, Pi.) in mari] Phœ- nices, & Tyrii maximè, qui Phœnicie imperabant, in re navali diu præcellerunt, ut testantur veteres & prophani

* Pi. *Tabulata*, in navibus, ut sequentia monstrant. *Tabulas*, ex quibus navium corpus compingitur. *Tabulata duplicia*: fit vocat naves, quod duo habeant latera, aut duas extremitates, puppim & proram. Cum omnibus *tabulis*, Mo. omnia *tabulata maris*, i. e. pontes. Al. *ταυρία οὐρανίου*, i. e. *aplustria tabularum*. Pro *לָבַל*, legerunt *לָבַל*: *לָבַל* est enim *לָבַל* *carbasus*. [Utriusque fides sit penes authorem: utraque vox nihili est.] *לָבַל* est, *tabula*, unde plur. *לָבַלִּים*: at *לָבַלִּים* duale est, significans duas *tabulas*, ob prædictas rationes.

6. *Quercus*, &c. *לָבַלִּים וְגַם* Aluis, &c. Mo. *E pinis*, &c. P. *Et quercubus* (sub. *castris*, Pi.) *de Basan fecerunt remos tuos*, M. Remi amplissimi erant. *E castaneis arboribus*: est enim lignum illud rigidum & leve, nec facile putrefit.

* V. *Transtra tua*; ita JT. Pi. Ca. V. i. e. Remigum sedilia: *לָבַלִּים* *Tabulatum* (vel, *Afferem*, Mo.) *tuum*, P. *Tabulas tuas*, M. Ti. *Castrum tuum*, five *Castellum navis*, He. in V. *Fecerunt tibi ex*, &c. *לָבַלִּים מֵאֵי בַרְזֵלִים* *Dente*, Mo. (vel, ex *ebore*, P. JT. Pi. Ti. o. Sy. sic Ca. M.) *filia* (vel, *congregatio*, P. filii, M.) *Assurim*, Mo. V. (i. e. fabri peritissimi quos vocasti ad te ex Assyria. Verum cum vox illa gentem significat, semper cum Dagesch scribitur, *אֲשֻׁרִים*.)

Al. *probe attrito*, Pi. sim. JT. Glas. *filia gressuum*, h. e. ebore gressibus trito, h. e. quod ab elephantibus defoditur in terram, & in ea per justum tempus pedibus tritum est. De quo vide Plin. Hist. nat. 8. 3. In Heb. *בַּרְזֵלִים* in fœmin. dicitur, quia *לָבַל* generis communis est.

* Glas. ib. Alii aliter legunt & reddunt. Vox hæc una est, quamvis divisim scribatur, ut aliæ nonnullæ; quales in Jer. cap. 46. ver. 20. & alibi: ita & hoc loco. Legendum *לָבַלִּים מֵאֵי בַרְזֵלִים*, h. e. *ex buxo*, seu *buxo arbore*; quomodo Esa. 41. 19. hoc nomen existat. Vel, in *buxo*, h. e. ex ebore quod buxo inclusum fuit: quod non parum illustrant illa *En. 10.* — *quale per artem Inclusum buxo, aut Oricia terebintho. Lucet ebur* — o. Chaldaus (& hic, & Esa. 41. 19.) vertit, *tabulas buxinas*: quem sequuntur RS. & (ut videtur) Schindlerus P. Masorethæ autem, cum locum non satis perciperent, vocem hanc in duas perperam divulserunt; quod in avia traxit nuperos Interpretes. LXX locum aliter vertunt; *תֵּימֵנֶיךָ סֵבֵב*, (templa tua: pro *לָבַלִּים*, legerunt *לָבַלִּים*;) *עֲשֵׂנוּ עֵץ עֲלֵהָרָשָׁתִּים*, (fecerunt ex ebore,) *וְהָיוּ אֶלְעָרִים*, domos sylvestres; ac si scriptum esset *לָבַלִּים מֵאֵי בַרְזֵלִים*, domum lucorum, five *sylvarum*. Al. & *prætoriola*, Vulg. *Prætorium*, quod hic dixit Hieronymus, Hebræi *בֵּית־פְּרָטִיָּה*, [vel potius, *בֵּית־אֲשֻׁרִים*,] est conclave in navis prora. Ego pro certo habeo *אֲשֻׁרִים* esse arboris nomen, quæ *אֲשֻׁרִים* [imò *אֲשֻׁרִים*] Esa. 41. 19. ubi *buxum* vertit Chaldaus. de (vel, ferentes de, M. allato ex, Pi. V. simil. Ca. artifices ex, JT.) *insulis Chittim*, Mo. P. M. Ti. &c. vel, *Chittæorum*, Pi. sic JT. i. e. vel, 1. Cilicum; vel, 2. Cypriis; vel, 3. Macedoniæ. Proprie *Chittim* vocatur Cyprus; deinde translata alia loca transmarina, præsertim Macedonia, ut 1 Mac. cap. 1. v. 1. Inde autem petitam buxum docet nos Plinius. Vel, 4. maris Ionici, five Græcanici. Vel, 5. Apuliæ; vel, circa Italiam, in Corsica insula Italiæ proxima, cujus buxum maximam, crassissimam & præstantissimam esse testantur Plin. 16. 16. Diod. 5. Theoph. Hist. plant. 3. 15. ubi legendum, *ἐν Κέρκυρα*, non, *ἐν Κέρκυρα*, ut viri docti recte corrigunt. Nulla buxus aptior est ad transtra navium fabricanda, quæ ipsa latitudo commendat. Exprobrat Tyriis immanem luxum, quod materiam pretiosissimam (quale ebur optimum est) ad res navium fordidissimas adhiberent.

7. *Byssus*, &c. *שֵׁשׁ בְּרָקָה מֵאֵי הַיָּם* *Byssus* (vel, *Byssus*, Mo. E *byssus*, P. G. *Xylinum*, JT. Pi.) *discolor*, vel *versicolor*, (vel, *variegata*, Ti. *versicolore*, G. cum *varietate*, o. cum *versicoloribus*, Ar. & *varia tinctura*, Ch. cum opere Phrygionico, Pi. sic JT. opere Phrygionico texta, P. in recamatione, Mo. *acupicta*. *בְּרָקָה* in regimini infertur: ut 1 Par. 26. 14. *consiliario*, *בְּרָקָה*, cum *intelligentia*, i. e. *intelligenti*; Pl. 33. 4. *Omne opus ejus in fide*, i. e. *fidele*. ex *Ægypto* (sub. *allatum*, Pi. vel, *Ægyptia*, Boot. G. *hæc etiam regimini infertur*: ut Psal. 17. 14. *mortales de mundo*, i. e. *mundani*; Psal. 80. 14. *aper de sylva*, i. e. *sy vestris*. fuit (vel, est, Ca.) *expansio tua*, M. Ti. P. Ità dicitur velum, quod explicetur vento.

Vel, *velum tuum*, Mo. illud quod expandisti, Pi. *carbasus tua*, JT. Ca. pro *lintheis*, vel pro *carbaso*, Boot. *Ut poneretur in malo*, *לָבַלִּים לְמַלְאָכָא* *Ut esset tibi velum*, five in *velum*, five pro *velo*, P. M. Ti. JT. Pi. &c. *que pro velo serviret*, G. *præbens*, vel *præbendo*, *tibi velum*. *לָבַלִּים* non hic format gerundium in *dum*, ut plerique putarunt, sed gerundium in *do*, per quod, vel per participium, quod in hoc locutionis genere illi prorsus æquipollet, reddendum est. Sic *לָבַלִּים* alibi sumitur: ut Gen. 3. 22. *לָבַלִּים*, *sciens*; Exod. 14. 11. *Quid fecisti nobis* *לָבַלִּים*, *educens*, vel *educendo*, nos? Deut. c. 28. v. 63. *לָבַלִּים*, *benefaciens*, &c. Al. *tibi velum præbet*, Ca. Al. *ut esset tibi in signum*, five *vexillum*, Ch. Sy. Mar. Buxt. 4. & Of. in Boot. Notandum autem est, (id quod, non animadversum Interpretibus, fraudi ipsis fuit,) h. l. esse figuram in S. S. usitatissimam, repetitionem scilicet ejusdem sententiæ per voces diversas. Quippe *לָבַלִּים* nihil aliud hic significat quam *velum* nauticum, ut multi recte reddiderunt; id quod etiam *לָבַלִּים* significat: sed ad vitandam *לָבַלִּים* voces has diversimodè reddidimus. Nomen *לָבַלִּים* quod spectat, variè accipiunt. 1. Soli Tremel. & Pisc. *xylinum* reddunt hic, & Exod. 25. 4. moti tum autoritate Plinii, tum præcipuè hæc ratione, quod alia sit Hebræis *byssus* appellatio, nempe *לָבַלִּים*. Sed hoc argumentum non est validum, quum in omnibus linguis una sæpe res diversas habeat appellationes. Deinde, *לָבַלִּים* fuit pretiosissimum vestis genus, & magnatum tantum gestamen, ut apparet ex Gen. 41. 42. Prov. 31. 22. Ezech. 16. 10, 13. tantandemque de bysso discimus ex 1 Mac. 14. 43. Luc. 16. 19. Apoc. 18. 12, 16. & 19. 8, 14. Ast de xylinis Plinius hoc tantum tradit, lib. 19. cap. 1. *vestes inde Ægypti sacerdotibus gratissimas esse ob candorem mollitiæque*, &c. Ast duo ista non sufficere ad summum pretium honorémque conciliandum videmus hodie. 2. Lutherus (quem sequitur Of. ad Exod. 25. 4.) *sericum album* reddit; fortè, quia *byssus* quid esset non intellexit, sed *byssum* cum *serico* confudit: id quod in Philostrato notat & reprehendit Lipsius. Sed hic error facile refellitur ex Ezech. 16. 10, 13. ubi *לָבַלִּים*, quod omnium consensu *sericum* significat, à *לָבַלִּים* distinguitur. 3. Syrus & Chaldaus hic, & alibi semper, vertunt, *לָבַלִּים*, similiterque Græci, *βύσσος*. & Hieronymus atque recentiores, *byssus*: sed quoniam hæc vox minus frequens est, ferè circumloquuntur Galli, Itali, & Angli, &c. per *linum tenuissimum*. *Byssus* enim est genus quoddam lini (ut constat ex Plin. 19. 1.) subtilissimæ, candidissimæ, & omnium pretiosissimæ, ut notat Merc. in Dict. Pagn. *Hyacinthus* (i. e. lana violæ concolor) & *purpura* i. e. Pannus hyacinthinus & purpureus. Fortasse *purpura* nomine intelligitur byssus, quæ purpureum colorem non raro imbibit: unde toties *purpura* & *byssus* promiscuè sumuntur; & utrumque, per *ἐν δὲ δυνὶ*, pro purpurea bysso ponitur; & *byssus* pro colore sumitur in Hesychio. *Byssus*, inquit, *color est qui dicitur bysget*, i. e. cocci, loco assumitur. Et Suidas, *Byssinum*, *bysso tinctum*. Si sic accipias, optimè cohærebunt duo hemistichia, nam præcessit, *E bysso varia de Ægypto fuit carbasus tua, ut esset tibi in velum*. *De insulis Elisa*, *לָבַלִּים* *Elisab*, o. M. P. Ti. Mo. i. e. Vel, 1. ex Italia. Vel, 2. ex Æolide, Asiæ minoris parte: ibi enim & Sardibus hi colores optimi conficiebantur: etsi ad imitationem Sardi illius coloris Tyrii postea in sua republica fieri curaverunt: ex quo etiam Tyrium dibaphum atque muricem prophani scriptores celebraverunt. Ex maritimis locis Æolum, qui optimi lanarum tinctores. Vel, 3. ex Peloponneso in quo purpuræ piscatio circa Eurotæ ostia celebratissima est, Plin. 9. 36. Horat. od. 2. 18. Pausan. in Laconicis; necnon in Phocide circa Anticyram, teste Pausan. in Phocicis; item ad sinum Argolicum, non procul à Mycenis, teste Plutarcho in vita Alexandri. Est in Peloponneso vetustissima & amplissima regio, Elis, cujus una pars ab Homero vocatur Alisium: In Elide autem crescit byssus plurima & optima, nec alibi in tota Græcia, teste Pausaniâ in Elis l. 1. & in Achaicis. Vide & Plin. 19. 1. 4. Ex insulis Elisa, i. e. Ægei & Cretici maris P. Celebratur Coa purpura Juven. sat. 8. Horat. 4. 13. ex Ægei maris insula Coi prope Cariam. Hinc & insula Nisy-

rus, tam vicina Co ut crederetur ejus esse fragmentum, vocabatur etiam *Porphyria*, à purpuris quæ in ea sunt, teste Stephano in Ethnicis. Et Carpathus olim dicta *Porphyria*, teste Eustathio, à purpurarum copia: & Cythera Περύνη, ut notat Aristoteles, ob eximias purpuras. Rhodiæ quoque purpuræ meminit Vitruvius 7. 13. Nec purpurâ caruerunt Cyclades, & in iis Gyarus, teste Luciano in Toxari, & Amorgus, unde Amorginæ vestes, i. e. purpureæ, si credimus Etymologo 9. ¶ *Facta sunt, &c.* פְּרָסָה הָיָה לְךָ Fuit operimentum tuum, P. i. e. Operimentum tabernaculi quod fieri solet in puppi: aut, vestes intelligit. Tegebat te, Pi. sim. JT. i. e. Vestes ex illo panno gerebas. Tegmen erat, vel nautarum, vel navis.

BP. 177.

V.

Pi.

T.

T.

Me. & T.

Ma.

Jun.

Me.

Jun.

G.

T.

Jun.

V. sic Pi.

V.

G. sim.

V.

G.

V.

Jun.

Jun. sim.

L.

G. sic

Jun.

Jun. sic

C.

BP. p.

346.

Jun.

Me.

G. sim.

M. V. Jun.

G.

V.

Pi.

Jun.

V.

Jun.

V.

G.

V.

Pi.

Jun.

V.

G.

V.

Pi.

Jun.

V.

G.

V.

Pi.

Jun.

V.

G.

V.

Pi.

Jun.

non verisimile est hoc negotium exteris fuisse commissum. Sensus, Non erat necesse ut longè ad negotiandum irès, nam ab omnibus terris ad te veniebant naves & nautæ mercaturæ causâ. [Ca. totum versum sic reddit, Et [Repete, habes] senes doctosque Gabalenses refectores: omnibus maris navibus, & earum nautis, uteris ad tua tractanda negotia.] Fuerunt in populo negotiationis tue, T. ex Vulg. i. e. fuerunt de numero administrantium negotiationem tuam.

10

10. Persæ, &c. פֶּרְסָה וְלִיּוּדִים [Persæ, vel Persæ, (Paras, Mo.) Lydius, (vel, Lydus, live Lydii, Ti. Ca. Quorum Rex paulò post Croesus. Lydos ante Croeli tempora laude militari floruisse dicit Xenophon. Lydii, live Græci. Vel, Lud, Mo. P. Ludei, JT. Pi. incolæ Mareoticæ præfecturæ, in Ægypto. Lydi, vel potius Ludi, tum Asiatici, qui ad Mæandrum fluvium, tum (quod alii forsan malent, quia junguntur cum Phutæis,) Africani, qui Æthiopiam incolunt sub Ægypto. [De quibus plura vide in Collectaneis nostris ad Gen. 10. 13.] & Phuteus, M. vel, Put, Mo. P. Afer, Ti. Libyes, Ca. Libyes live Afri in auxiliis erant Jer. 46. 9. Persæ autem sagittis notî ab omni ævo. Putæi, JT. Pi. in Cyrenaica & Libya, periti jaculatores, Esa. 66. 19. Putæi erant Libyæ regionumque ulteriorum incolæ, orti à Put filio Chami, Gen. 10. 6f. ¶ Erant in exercitu tuo] Vel, in præfidiis tuis, G. Sensus est, q. d. Habuisti externum militem, sed generosum. Stipendia apud te fecerunt gentes longinquæ & bellicosæ. Tyranni milites externos ad suorum terrorem adhibere solent. Omnes gentes serviebant tibi: ignobiles quidem in artibus fabrilibus, ut Sidonii, Aradii, Giblii; nobiles verò & fortes, in bello, ut Persæ, &c. ¶ Viri bellatores tui] Milites mercenarii, quilibet multum utuntur civitates mercatui deditæ, ut & filia Tyri Carthago. ¶ Clypeum & galeam (vel, Scuta & galeas, Pi.) suspenderunt in te] In turribus tuis; sub tempore pacis, V. nempe qui eorum ab excubiis vacabant. Qui tempore belli tibi præsidio erant; tempore pacis, suspensis clypeis, &c. ornamento. Priore membro functionem eorum describit, quod militabant, &c. hic, stationem, quod in aggere & munitionibus Tyriorum custodiam exercebant, armis in propinquo appensis, ut in stativis militaribus fieri solet. ¶ Pro ornatu tuo, ¶ Ipse dederunt (vel, præstabant, JT. Pi. auxerunt, Ti. conciliant, Ca.) decorem (vel, splendorem, Ti. gloriam, M.) tuum, Mo. Ti. vel, tibi, M. JT. Pi. Ca. Fuerunt tibi ornamento. Magnificum erat tibi tot gentes habere conductas.

20

30

40

50

60

70

¶ Erant in exercitu tuo] Vel, in præfidiis tuis, G. Sensus est, q. d. Habuisti externum militem, sed generosum. Stipendia apud te fecerunt gentes longinquæ & bellicosæ. Tyranni milites externos ad suorum terrorem adhibere solent. Omnes gentes serviebant tibi: ignobiles quidem in artibus fabrilibus, ut Sidonii, Aradii, Giblii; nobiles verò & fortes, in bello, ut Persæ, &c. ¶ Viri bellatores tui] Milites mercenarii, quilibet multum utuntur civitates mercatui deditæ, ut & filia Tyri Carthago. ¶ Clypeum & galeam (vel, Scuta & galeas, Pi.) suspenderunt in te] In turribus tuis; sub tempore pacis, V. nempe qui eorum ab excubiis vacabant. Qui tempore belli tibi præsidio erant; tempore pacis, suspensis clypeis, &c. ornamento. Priore membro functionem eorum describit, quod militabant, &c. hic, stationem, quod in aggere & munitionibus Tyriorum custodiam exercebant, armis in propinquo appensis, ut in stativis militaribus fieri solet. ¶ Pro ornatu tuo, ¶ Ipse dederunt (vel, præstabant, JT. Pi. auxerunt, Ti. conciliant, Ca.) decorem (vel, splendorem, Ti. gloriam, M.) tuum, Mo. Ti. vel, tibi, M. JT. Pi. Ca. Fuerunt tibi ornamento. Magnificum erat tibi tot gentes habere conductas.

¶ Filii Aradii] Vel, Arvad, Mo. P. &c. De quibus jam diximus 9. ¶ Cum exercitu tuo (sub. illo, P. vel, & copia tua, Pi. sim. Ti. Ca. &c.) erant super muros tuos] i. e. Permixti erant urbano militi: custodiebant te, sicut Helvetii nunc plerasque aliarum gentium urbes custodire solent. ¶ Sed &, &c. מִדִּי מִדִּי [Variè reddunt.] Medi, Sym. Putavit vocem compositam esse, & tanquam מִדִּי מִדִּי, etiam Medi. Verùm & compositio hujusmodi rarissima est, & Medi alieno loco memorarentur, qui potius cum Persis v. præced. quàm cum Arvadæis, populo ab iis longè dissito, conjungerentur. ¶ Et Pygmei, Mo. P. M. Ti. Vulg. Ità Aquila, (pro sua consuetudine ubique ad verbum potius quàm ad sententiam interpretandi,) nempe in prima editione, teste Hieronymo: nam postmodum illam versionem correxisse credibile est. Eam tamen sequuntur K. & Vulg. nanos intelligentes. Rectè: nam מִדִּי cubitus. Intellige homines cubitali mensurâ, qui arte sagittandi valebant. Bene, si cum gruibz bellandum fuit: alioqui quorsum ad militiam deligere eos, Quorum tota cohors pede non est altior uno? Cum autem de viris militaribus hic agatur, ludicra est hæc interpretatio: nec certè Tyrii tales arcium suarum custodiæ præficere voluerunt. Fabulosa planè sunt quæ ex Homero Aristoteles, Plinius, Ovid. Juven. &c. de Pygmæis gruum hostibus, viris cubitalibus, scripserunt, & fusè refutata ab Aldrovando, Gellio, Cardano, &c. Nobis planè compertum est, post tot peregrinationes, in omnes orbis partes, &c. tales non existare in rerum natura. Alii ergo & vocem Hebræam, & Græcam Πυγμαῖος, & Latinam Pygmaeos, aliter explicant: [scilicet, ut Vulg. ggg 4 gatæ

80

90

100

110

120

130

140

150

160

170

180

190

200

210

220

230

240

250

260

270

280

290

300

gata versioni sua autoritas constet, si fieri possit.]

ⲓⲓⲓⲓ cubitalis; vel, 1. qui non pedibus mensurantur, sicut solent gigantes *: vel, 2. q. d. lacertosi, aut brachiales, i. e. robusti f; quales commodi sunt ad defensionem loci, & qualibus scuta tribuuntur †. *Cubito brachiove valentes*, torosis lacertis validi g. Sic & ⲡⲱⲓⲙⲁⲓⲟⲓ & *Pygmei* dicti ⲡⲱⲓⲙⲁⲓ, i. e. à certamine & lucta, quâ valebant h: vel, à pugno, & pugilatu; q. d. viros qui pugno impactu graves ictus infligere possunt, & pugilatu exercitatos, quales & pugnū & cubitū egregiè exercent †. Non inconcinne quidem hæc effingi possunt: sed insolens est & inaudita utraque significatio: nam Hebræis vir fortis ⲓⲓⲓⲓ dicitur, nusquam autem ⲓⲓⲓⲓ, & Græcis ⲡⲱⲓⲙⲁⲓⲟⲓ semper de quantitate usurpatur. [Alii ergo aliter reddunt.] o. ⲡⲱⲓⲙⲁⲓ, milites præfidiarios k. Al.

In lingua Syriaca ⲡⲱⲓⲙⲁⲓ est, audacia; & ⲡⲱⲓⲙⲁⲓ proprie dicitur de equo aut mulo, feroci scilicet. Hinc ad homines quoque feroces, indomitos & audaces transfertur vox ⲓⲓⲓⲓ apud Syros; à quibus hæc interpretatio rectè petitur, quia hîc de Tyriis, qui Syro-Phœnices erant, agitur †. [Alii pro nomine proprio accipiunt.]

Gammadei, JT. Pi. Ful. ib. Pol. Waf. Phœnicæ populi, sic dicti, quod Phœnicæ regio cubitali formâ in mare projecta est †. Incolæ urbis *Gammades*, cujus mentio in Plin. 2. 91. m. quanquam ibi *Gammalen* pro *Gammaden* vitiosè appellat, deceptus Græco aliquo codice, ubi Δ corruptè positum erat pro Δ, prono admodum lapsu o. Probabilis est eorum sententia qui intelligi putant habitatores Anconis Phœnices: nam [ⲁⲓⲕⲱⲛ] Ancon est ⲓⲓⲓⲓ (cubitus p.) Chald. vertit, *Cappadoces* q.

12. *Carthaginenses*, ⲓⲓⲓⲓⲓⲓ *Tharschisch*, JT. vel, *Tarsus*, Pi. &c. [De *Tharsis* variè sentiunt.] Quibusdam est nomen maris, non ullius regionis aut loci. Quos rectè refutat Münsterus 3 argumentis. 1. Quod *Tharsis* adjectum habens ⲓⲓ locale ostendit nautas Jon.

1. 3. ad certum locum contendisse. 2. Quum reliqui Javanis filii, Gen. 10. 4. memorati, Cittim, Elisa, &c. locis five regionibus nomina dederint, fratrem quoque eorum *Tharsis* idem fecisse consentaneum est. 3. Quod reges *Tharsis* sint Psal. 72. 10. Reges autem non sunt maris, sed in terra regnant r. Hoc confecto, docendum duas esse diversas terras *Tharsis* dictas: unam in libris Regum & Paral. ad quam per mare Rubrum ac oceanum iter fuit, ut constat ex 1 Reg. 9. 26. & 22. 48. 2 Par. 8. 17. & 20. 36; alteram in Prophetis, quæ per mare Mediterraneum adibatur, ut constat hinc, & ex Esa. 23. 1. & præcipuè ex historia Jonæ. De posteriore hîc agitur, de qua, quænam ea sit, quæritur †. 1. Est *Tarsus*, Ciliciæ metropolis †. [Aliis id non placet.]

1. Quomodo indè afferuntur metalla hîc numerata v? Resp. Cilicia & metallis abundavit ipsa, & metalla alia ex Paphlagonia & à Chalybibus accepit x. Verùm ullius metalli venas in Cilicia reperiri, aut metalla aliunde in eam copiosè importari solita, nullæ historiæ loquuntur. 2. Deest illi situs commodus. Falluntur enim Merc. Marin. Drus. &c. qui tradunt *Tarsum* fuisse urbem maritimam, portu celeberrimo nobilem: Est enim in Ciliciæ interioribus, teste Plin. 5. 27. ad Cydnum, amnem non magnum, ut testantur Curtius 3. 4. Solin. cap. 51. & Strabo. Sed nec in universa Ciliciæ ora portus ullus est præter Corycum & Celenderim, qui nec ampli erant, nec celebres y. 2. Est *Carthago* z. Verùm hoc nullis argumentis, sed nudâ conjecturâ, nititur a. 3. Est Hispania, vel Hispaniæ pars quam Tyrii maximè frequentabant, Gades nimirum p, & Tartessus q. Probat

tur, 1. ex nominum vicinitate: ex ⲓⲓⲓⲓ facile fit *Tartessus*, altero ⲓ in ⲓ mutato; ut cùm ⲓⲓⲓⲓ *Auraria* dicitur pro ⲓⲓⲓⲓ *Affyria*, &c. 2. Ex commoditate situs: emporium celeberrimum fuisse, quamdiu stetit, constat ex Herod. 1. 163. & 4. 152. 3. Ex rebus indè exportatis. Metallis hîc numeratis dives erat Hispania †. Ibi optimum & copiosissimum argentum, teste Diod. 1. 5. sim. Plin. 33. 6. & stannum, testibus Diod. & Strabone, qui terram illam argenteo stanno efflorescere scribit; & ferrum, testibus Solino & Strabone; & plumbum, teste Strabone.

Metallis plumbi, ferri, aris, argenti, auri, tota ferme Hispania sciet, inquit Plin. 3. 3. idemque habet Mela. Dices, Quid hæc ad Tartessum? Resp. Mos est in quacunque regione, ut merces quibus abundat ad celeberrimum in ea emporium, (quale hoc erat,) velut ad communem mercatum, undique convehantur. Quin & ipsa Tartessica regio (h. e. Bætica; nam in insula quadam parva ad ostia Bætis fluvii erat Tartessus, ut notat Strabo 1. 3. & fusè probat Salmasius,) metallis abundabat, teste Strabone 1. 3. Porro, inter Tyrios, summos navigandi magistros, & Tartessios commercium fuisse ambigi non debet; maximè cùm Phœnices eò navigasse testantur Scriptor libelli istius de Mirabilibus auscult. qui Aristoteli tribuitur, & Diodorus. His adde, quod ut mentio sit regum *Tharsis* Psal. 72. 10. ita & Regum *Tartess* in Herodoto 1. 163. *Tarschisch* vocari qui

Græcis Tartessii, notavimus alibi. Illis autem vicina Carthago: unde o. ⲕⲁⲣⲱⲓⲛⲟⲓⲟⲓ (*Caribagineses*) hîc posuere; pro quo malè scribitur in quibusdam codd. ⲕⲁⲗⲏⲉⲁⲓⲟⲓ (*Chalcedoniæ*). ¶ *Argento* Argentum in Hispania pulcherrimum, Plin. 33. 6. ¶ *Ferro* Bilbilis gloriâ ferri nobilitata, Plin. 34. 14. ¶ *Stanno* Nasitur cum argento, Plin. 34. 16. ¶ *Plumboque* Ex adverso Celtiberiæ complures sunt insulae *Cassiterides* dictæ à Græcis à fertilitate plumbi, Plin. 4. 22. Idem habet Mela 1. 3. 6. ¶ *Repleverunt*, &c. ⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ Dederunt (vel, posuerunt, G. dantes, M. quæ dederunt, P. i. e. exposuerunt venalia y: quæ reposuerunt, Ti. sic Ch. negotia-

baniar, JT. sic Pi. funguntur, Ca. suppeditabant, Ar. advehebant, Sy.) subsidiis tuis, Mo. vel, nundinis tuis, Ca. vel, tibi emendum, Sy. tibi merces, M. vel, in apothecis tuis, G. ex Ch. rectè; nam ⲓⲓⲓⲓ est, claudere z: [imò, de-

relinquere.] Vel, in mercibus tuis, i. e. inter merces tuas: vel, in nundinis tuis, P. JT. Pi. sim. Ti. Ar. Heb. in derelicti-

onibus tuis; met. adj. & syn. gen. nam in nundinis derelinquantur merces eò allata b. Vel, forum tuum, o. 13. *Græcia*, &c. ⲓⲓⲓⲓ *Javan*, (i. e. Ionia c: vel, *Græcia*, o. M. &c.) *Thubal* (i. e. Iberi Asiatici & Albanid, quorum urbs *Thabilaca* apud Ptol *) & *Mesech*, Pi. sic JT. &c. i. e. Cappadoces f, quorum urbs *Mazaca*, cum *Moschis*, five *Moschenis* g. [De his vide fusè annotata ad Gen. 10.] ¶ *Ipsi*, &c. ⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ *Ipsi* (vel, fuerunt, M. sic JT. Pi.) institores, vel mercatores, tui, Mo. P. JT. &c. (vel, tecum negotiantes, M.) in, vel cum, anima hominis, Mo. M. &c. vel, animabus hominum, P. G. vel, hominibus, JT. Pi. id est, mancipiis h; nam servuli vernæ dicuntur *anima*. Sic Apoc. 18. 13. ⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ (*anima hominum*:) nam vox ⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ, quæ ibi præcedit, referenda ad ingenuos qui pretio se aut prostitutebant, aut addicebant arenæ: quippe ⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ sine additamento de servis non dici ait Pollux. Sed & Græcis posterioribus ⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ sunt servi, ut notavit bene de illis literis meritis Meursius i. Porro, mancipia Javan, i. e. Ionica & Græca, in toto Oriente in magno erant pretio. Hinc ea laudat Heliod. 1. 7. & 8. Et causa cur Darius Græcis bellum inferret erat, quod uxor ejus, *Atossa*, ancillas Atticas & Ionicas possidere summè cuperet, ait Ælian. de Animal. 11. 27. Hinc Claudianus in Eutrop. *Felices quibus Argivæ pulchraque ministrant Thessalides, famulas & quæ meruere Lacanas*. Et Martial. epig. 4. 66. *Nec tener Argolica missus de gente minister k*. Rursus, mancipia plurima duci solebant è Ponti regionibus, (quarum incolæ plerique homines erant ad servitutem nati,) testibus Polyb. 1. 4. & Philost. 1. 8. & inprimis ex Cappadocia: unde Cicero; *Cappadocem modò abrepium de grege venalium dixeris*. Et Mart. epig. 10. 76. *Nec de Cappadocis eques catastis*, i. e. de servo Cappadoce eques Romanus factus: & epig. 6. 77. *Quid te Cappadocum sex onus esse juvat?* Quin & Cappadoces libertatem, quam Romani illis obtulerunt, deprecati sunt, ut quam esse sibi intolerabilem dicerent; ut refert Strabo, ipse Cappadox, 1. 16. p. 504. ¶ *Et*, &c. ⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ *Et vasa* (vel, vasis, JT. Pi.) aris dederunt (vel, adduxerunt, G. ex Ch. negotiabantur, JT. sic Pi.) mercatu tuo, Mo. vel, mercatui tuo, G. ex o. & Ch. negotiationem tuam, Ti. in nundinis tuis, P. in commercio tuo, JT. Pi. Al. & vasis aris, promoveruntque negotiationem tuam, M. ænisque vasis tibi mercimonia suppeditant, Ca. Celebritas aris in Asia, Plin. 34. 2. m. *Æs* ex Javan, Euboicum intelligo, quod laudat Strabo 1. 10. Edictum est Pauli Æmilii apud Livium 1. 45. *Metalla quoque auri & argenti in Macedonia non exerceri, ferri & aris permitti n*. Rursus, in Tibarenis (qui pars erant

Boet. ib. 175. m. d.

G. Idem.

Idem.

Id.

Id.

Id.

Id.

Id.

Id.

Id.

Id.

Id.

Id.

Id.

Id.

Id.

Id.

Id.

Id.

Id.

Id.

Id.

Id.

Id.

Id.

Id.

Id.

Id.

Id.

Id.

Id.

Id.

Id.

Id.

Id.

Id.

Id.

Id.

Id.

Cappadocum) sunt Mosynæci, quorum æs *splendidissimum & candidissimum* esse scribit Aristot. de Mirab. auscult. Sed in Iberia æs præstantissimum esse significat Chalcondylas l. 7. Sed monendus est lector, vocem *חלד* significare, non modò *as*, ut vulgò sumitur, sed & *chalybem*, ut Jud. 16. 21. Lam. 3. 7. Unde est quòd *חלד* *chalybeum* Hebræi interpretantur Levit. 26. 19. Job. 6. 12. Esa. c. 48. v. 4. Si ita sumatur, notissimum est Chalybes (qui cum Mosynæcis & Tibarenis promiscuè habitârunt, ut testantur Orph. Argonaut. v. 739. Mel. 1. 20. Stephanus, &c.) celeberrimos fuisse chalybis artifices. Creduntur hi primi tractasse ferratiam, Ammian. l. 22. Arrian. in Alexandro. Apud hos chalybs præstantissimus, teste Eudoxo, quem *χαλκοβεικόν* vocant.

14. De domo (vel, E regione, Sy. sim. Ch. Pi. Qui erant *de domo*, JT. Pi. vel, Qui sunt ex genere, Ca.) *Thogorma*, *תוגרמא* *Togarmah*, M. P. Mo. Ti. o. Sy. Ar. &c. [Variè explicant.] 1. Ex Germania P. 2. Ex Turcomania, in Tartaria & Scythia 1. Sed utraq; remotior est; nec in Scythia multi sunt aut afini, propter frigus, testibus Herod. Strab. Elian. 3. Fuit hæc regio Galatiæ propinqua, ut intelliges ex Ezech. 38. 6. Armenia 1. minor scilicet: Armenia & Iberia 2. Vel, Phrygia 3: cui vicina urbs Myliæ *Germania* Ptolemæo, ut & in Galatia *Germanopolis*. Neque aliud vult Chald. qui hic posuit *Germaniam*. RR. Turcas vocant *Togarma*, nempe quòd Turcæ primùm circa illas partes apparere Romani Imperii hominibus cœperint: quod verissimum. Vide Chalcondylam & Leunclavium 2. Cappadociam hic intelligo, quæ & terræ Gomer, i. e. Phrygiæ, vicina est, & Judææ respectu rectè ad Aquilonem sita, equisque & mulis omnibus fœcundissima; quod testantur Solinus, Isidorus, Dionys. Periegetes v. 973. Opi. Cyneg. l. 1. v. 197. Philostorgius, qui sic scribit, *Tanta Cappadocum equorum nobilitas fuit, ut Imperatorum ferme usibus servarentur*. Et Persæ ex Cappadocibus tributum nomine 1500 equos & 200 mulos quotannis exegerunt, teste Strab. l. 11. Huc referri possit, quòd equi Henetici fuisse olim in pretio, quia Homeri Henetici sunt Paphlagonæ in ora Cappadociæ. Phædra in Euripidis Hippolyto, v. 230. *Utinam essem in tuis campis equas Henetas domans*. Hesychius, *Henetide*, quæ est circa Adriam, i. e. Venetiâ, equi excellunt 2. Jam de mulis audi Homerum in catalogo, *Ἐξ Ἑνετῶν, &c. Ex Heneta urbe genus mulis agrestibus unde est, i. e. ex Amiso, Cappadociæ urbe ad Pontum celeberrima, ut veteres interpretantur*. Et Plutarchus in divitum jumentis censet *mulos Galaticos*, quia inter Galatas & Cappadocas medii sunt Henetici. Multi ex equa procreantur & asino: afini autem Cappadocii quàm in pretio fuerunt docet Apuleius Metamorph. l. 8. ubi asinus fabulatur à præcone se pro Cappadocio venditatum. Pro *Thogarma* Græci constantè scribunt *Θεργαμα*, vel *Τεργαμα*. Annon inde Troglodytes & Trocmorum nomen inditum *Θαργαμα* Galatarum illis qui *Trogmam*, aut *Torgamam*, i. e. Cappadociam, infederunt 2. *Equus*, &c. *וְשִׁמְשִׁים* *וְשִׁמְשִׁים* *Equos* (communes scilicet & curules 2. Claudianus de equo Arcadii, *Sive illum Armeniis alluerant gramina campis, Turbidus Argæa seu nive lavit Halys* 2. *Argæa nive*, i. e. nive Argæi montis altissimi in Cappadocia 2. *Equites* (vel, equos militares, sive aptos bello gerendo 2: vel, mancipia generosa, & apta bello gerendo, non vilia, ut erant alia 2.) *Mulos*, P. M. &c. *Muli optimi sunt ex onagro & asina. Onagri in Phrygia & Lycaonia præcipui*, Plin. 8. 44.

15. Filii Dedan: ita Ch. Mo. P. M. Ti. &c. *בְּנֵי דִדָּן* *Dedanitæ*, JT. Pi. Filii Rhodiorum, o. Ar. &c. Legerunt enim *בְּנֵי דִדָּן*, *Rhedan*, ut & Gen. 10. 4. 1. vel, *Rhodon* 2. Rhodii 2, & Dorei 2, vel *Rholes* 2, descendentes à *Dodanim*, ut appellatur Gen. 10. 4. vel, *Rhodanim*, ut 1 Par. 1. 7. filio Javanis 2. [Aliis hoc non placet.] His non conveniunt merces statim nominatæ, *ebur & ebenum* 2. Verùm Rhodiis hæc tribuuntur, non ut illis propria, sed quia Rhodii, in re nautica peritissimi, Africam diligentissimè rimati sunt ad eas merces Tyro importandas 2. Sed Tyrios nemo dixerit à Rhodiis comparasse *ebur*, &c. cum ad loca unde advehuntur Tyriis quàm Rhodiis multò liberior fuerit accessus, quia Phœnices habuere portus ad mare Rubrum, unde in ultimam Africam &

in Indiam navigabant 2. Dedanitas ergò intelligo, non illos Gen. 10. 4. sed alios in Arabia positos, & ortos ex Cethura, Gen. 25. 3. quorum urbs *Ἰδύνα* Ptolemæo 2. Hæc non est eadem Dedan, quæ Jer. 25. 23. & 49. 8. urbs Idumææ mediterranea, cujus incolæ *Dedanim* Esa. 21. 13. & conditor Dedan Abrahæ nepos, Gen. 25. 3. sed alia Dedan, quam condidit Dedan Rhegmæ filius, Gen. 10. 7. quæ hodie *Daden*, non procul ab ostio maris Perfici, prope Rhegmam, quam Rhegma pater Dedan condidit: sed & Scheba frater ejus (qui cum Dedane jungitur Ezech. 38. 13.) in propinquo habitavit. Omnino agit Ezechiel de urbe maritima, quæ vicinas habuit multas insulas, unde in Indiam commoda fuit navigatio: nam in Indicis mercibus sunt ebur & ebenum: quæ omnia Dadenæ conveniunt 2.

Insule multe 2. (Multi accolæ maris Rubri) *negotatio*, &c. *מְכֹרֶת* *Negotatio* (vel, merces, V. mercatrices *mercium*, JT.) *manus tua*, Mo. P. i. e. veniebant emptum manûs tuæ opera 2. Insulæ quarum merces importantur in te, operâ & ministerio tuo divendendas 2. *Negotiantur*, vel *negotiate sunt, cum manu tua*, Pi. vel, tecum, Ti. sic M. Alii locum sic exponunt, *Et merces quas manibus tuis paras in multis insulis distrabuntur*. Alii, *Multi insule merces exercent in medio tui, sive in loco tuo*, ut *locum* significet 2.

Dentes, &c. *קַרְנֵי* *Cornua* (vel, Cornibus, JT. Pi.) *dentis*, Mo. vel, *eburnea*, P. vel, *eboris*, JT. Pi. i. e. Dentes eburneos similes cornibus 2. Sic appellat duos illos dentes elephantis qui utrinque ex ore ejus eminent, à curvitate instar cornuum 2. Sanè dentes elephantis 2, prægrandes formæque incurvos 2, Rex Juba vocabat *cornua*, teste Plin. 8. 3. [Alii aliter vertunt.] *Cornua*, ebur, Ti. Chaldæus [pariter] distinguit, *Cornua caprearum*, sive *ibicum*, (vel, *unicornium*, Ch. in V. [quod mirum, cum vox Chaldæa sit *יָאָלִין* *jaalin*, quæ respondet voci Hebrææ *יָאָלִין*, quam alii *cervum*, alii *damam*, alii *capream*, alii *ibicem*, &c. reddunt; nemo, quod sciam, *unicornem* reddidit.] Vivebant istæ capræ in rupibus, unde multæ tales in Arabia: ex earum cornubus buccinas factas narrant Thalmudici 2. *Cornua ibicum* in magno pretio erant propter multiplicem usum, &c. 1. *Ebur*, Ch. in G. vel, *dentem elephantis*, Ch. in V. Elephantis multi apud Troglodytas, teste Plinio 2. *Et*, &c. *הֶבֶנִּים* *Et habanum*, Ti. vel, *hebenæ*, Mo. JT. *hebeno*, Pi. *Et pavones*, P. V. RS. in BA. G. ex Ch. quos in Rubrum mare advektos constat ex 2 Par. 9. 21. 2. (quos sequitur Ar.) & Sy. reddunt, *illis qui introducuntur*, quasi legissent *הֶבֶנִּים*. Itaque soli veterum Sym. & Hieron. videntur *הֶבֶנִּים* *hebnim* esse *hebenum*. Rectè, ut multa fuadent. 1. Vocum harum similitudo; 2. & e sæpe inter se permutantur. 2. Conjunctio *cornuum eboris & ebeni*, tanquam mercium homogenearum; cum utrumque sit politissimum, nitidissimum, & eisdem ferè usibus adhibitum, nempe ad faciendum arcus, pectines; utrique color est extremus & pulcherrimus, ebori candor, & nigror hebeno 2. 3. Quòd verba sic reddi queant, *Cornua elephantini dentis, & ebeni*; nam ut *ebur cornu* vocatur ob similitudinem, ita & *hebenus* vocari possit, maxime cum Isidorus *corneum* vocet, & Dioscorides *cornu simile*. 4. Quòd in iisdem locis nascentur ebur & ebenum, nimirum & in India, & in Æthiopia, testibus Dioscor. Plin. Isidor. Theoph. Herod. Diod. &c. Si opponas Virgil. Georg. l. 2. — *sola India nigrum Fert ebenum*: respondeo ex Servio ad illum locum, Indiæ nomine etiam Æthiopiam intelligi: quod etiam constat ex Georg. l. 4. ubi poeta de Nili origine ait, *Usque coloratis amnis devexus ab Indis*, i. e. ex intima Æthiopia 2. Porro, Dedanæ hi mercatores erant, & Arabiæ Felici contermini; ideòque & ex ea & ex India atque Æthiopia has merces faciliè reportabant 2. 5. Quòd ebenus & ebur unà cum auro perpetuum erat Æthiopum tributum 2; ab illis persolutum & Sesostris Ægyptiorum Regi, qui eos debellasset, teste Diod. l. 1. pag. 35. & postea Persis, Herod. 3. 97. Plin. 12. 4. 6. Quòd Hebræi nonnulli *hebenum* interpretantur: ita Q. in K. & Abarb. &c. Unum est quod objici potest, nempe, plurale esse *הֶבֶנִּים*, cum *ebeni* vox sit sing. Resp. Plurale est, vel, 1. quia duo sunt genera ebeni, restibus Plin. 12. 4. & Theophrast. Hist. 4. 5. & Dioscor. At

BP. 4. 6. 248.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

† BA. ib. vox hæc pluralis est, non dualis, **הַבָּנִים**. Vel, 2. quia materies illa, ut adveheretur, scissa erat in partes & frusta¹, sive phalangas, (i. e. fustes teretes,) quæ ex India & Æthiopia magno numero advehebantur: quocirca **הַבָּנִים** propriè phalangas bebeninas cum Plinio libenter transtulerim². Sed frustra hæc sunt, quum Hebræi pretiosa ligna vix aliter quàm plurali voce nominent: ut, **הַבָּנִים**, quod plùs vigesies in Exodo habetur, quum **הַבָּנִים** sing. semel tantum existet, nempe Esa. 41. 19. Sic **הַבָּנִים**, 2 Par. 9. 10, 11. vide & 1 Reg. 10. 11, 12. ¶ Commutaverunt, &c. **הַבָּנִים** Reddiderunt (vel, attulerunt, Ti. Sy.) pretium (vel, honorarium, Mo. vel, in munus, P.) tuum, Pi. sic JT. vel, tibi munera, Ti. tibi pro munere, M. sic V. dono quotannis³. Tibi pro pretio, nempe ad repensanda illa opera Tyriorum. In permutatione utrinque & merx est & pretium; sed merx dicitur cujus usus est frequentior⁴.

16. Syrus (vel, Syria, JT. Pi. &c.) negotiator tuus⁵ Syri magni negotiatores⁶. Horatius, Syra reparata merce⁷. hic, pro **הַבָּנִים**, malè legere **הַבָּנִים**. ¶ Propter multitudinem operum tuorum⁸ Ut sibi compararet opera abs te facta⁹, miro artificio¹⁰. ¶ Gemmam, **הַבָּנִים** In, vel Cum, carbunculo, Mo. G. sic Ca. ut Exod. 28. 18 & vel, smaragdo, P. M. Ti. chrysopraso, JT. Pi. ¶ Et scutulata; i. e. vestes squamatas, & quasi scutis distinctas¹¹. **הַבָּנִים** Et acupicta, G. ex Ch. Sic & Exod. 35. 35. & 38. v. 23¹². Opere Phrygionico, Pi. sic JT. ¶ Et byssum¹³ Ità G. ex o. sic JT. Pi. &c. Discoloris epitheton addit Chaldaus, quod ea pretiosior¹⁴. ¶ Et, &c. **הַבָּנִים** Et corallius, Mo. P. Pi. G. sic M. Ti. Ca. (ut Job. 28. 18¹⁵: vel, & sandastro, JT. vide Job. c. 28. vers. 18¹⁶.) & rubinum, Mo. vel, unionibus, P. vel, margaritas, Ch. carbunculo, M. Ti. pyropo, JT. chalcedonio, G. crystallo, Pi. sic Ca. ex collat. Esa. 54. 12. ubi ex eo specularia fiunt¹⁷. Lapidis esse genus plerique volunt. Alii retinent vocem Hebræam¹⁸. Chodchod, Vulg. ex o. Ar.

17. In, &c. **הַבָּנִים** Triticum (vel, Cum frumentis, Mo. P. sub. loci, M. vel, terra, P.) Minnitha, JT. Pi. sic M. Ti. &c. (regionis nominatæ Jud. 11. 33¹⁹. ad finem Ammonitarum²⁰. Vel, Triticum optimo, Ch.) & Pannag, Mo. P. M. &c. Alia hæc regio²¹. Minnith & Pannag duo loca sive regiones terræ Israel in quibus optimum triticum nascitur²². Vel, Phœnicia, JT. Pi. Si **הַבָּנִים** regio est, alia non erit quàm Phœnicia, quomodo Græcis vocabatur eo tempore ea quæ terra Canaan Hebræis, & ipsis Phœnicibus. Multa autem Græca vocabula in Orientem hoc tempore penetrasse, ex Daniele apparebit. Triticum Syrium laudat Plinius. Sed alii **הַבָּנִים** mercem esse volunt²³; [& sic reddunt:] balsamo, Ti. Ca. Ch. sim. Vulg. unguento, o. in G. K. herbam dulcem esse dicit: panicum intelligit, quod an tum cognitum fuerit dubito²⁴. ¶ Proposuerunt, &c. [Eadem phrasis Heb. v. 13.]

18. In (vel, de, JT. Pi.) multitudine operum tuorum²⁵ Ut v. 16²⁶. Ad comparanda opera quæ Tyri fiunt²⁷. ¶ In, &c. **הַבָּנִים** Præ copia (vel, & propter copiam, Ti. sim. M. propter multitudinem, Pi.) omnium opum, JT. sim. V. &c. sub. suarum, V. Et ad pecunias comparandas²⁸. Al. ex multitudine universarum opum, i. e. inter omnimodas opes tuas, h. e. inter cæteras res tuas pretiosas & eximias quas comparare solebas²⁹. [Ca. locum sic reddit, Damasceni, propter operum tuorum multitudinem, tui sunt nundinatores omni opum copia.] ¶ In, &c. **הַבָּנִים** In vino (sub. loci, P. M.) Chelbon, vel Helbon, Mo. P. M. Ti. JT. Pi. Aq. & Th. in D. &c. i. e. Chalybonis (ut Ptolemæus vocat) in Syria³⁰. In vino pingui, Vulg. sic Sym. in D. Theodoretus utrumque conjungit, vino pingui ex Helbon³¹. In vino dulci condito, Ch. ¶ In, &c. **הַבָּנִים** Et lanâ candidâ, P. M. Ti. Pi. &c. vel, nitidâ, Heb. nioris, Pi. lucidâ, quasi **הַבָּנִים** idem esset quod **הַבָּנִים**. Sed ex Arabibus discimus **הַבָּנִים** colorem esse subalbum, i. e. ex albo & rubro distinctum³². Al. Soor, Aq. & Th. in D. Hi. in G. ut sit nomen loci unde lana afferebatur³³. G. sim. D. similis Milesia, quod nomen o. hic posuere³⁴. Lanâ præcipuâ³⁵. Chaldaus hic habet, lanâ Mileti, vel, Milat circumligatâ, i. e. intactâ: Oves enim [quædam] ob lanæ bonitatem pellibus integebantur, nè lanâ inquinetur. Id. quod in usu fuit tum Hebræis, ut probat Buxtorf. tum Latinis, teste Varrone de Re rust. l. 2. & Græcis, unde Diogenes, apud Laertium l. 6. apud Megarenses intui-

tus oves quidem pellibus teclas, filios vero nudos, dixit, Prestat Megarensis arietem esse quàm filium³⁶. h. BP. 1. 6.

19. Dan, &c. **הַבָּנִים** Et Dan, & Javan, 30. Menzal, Mo. sic P. o. & Th. in D. Al. Et Dan, (Danitæ³⁷), ac Javan (nempe Iones sive Græci³⁸; Græcus, V.)³⁹ Pi. circumforanem, JT. vel, discursator, scil. negotiandi causâ; Heb. proficisci factus, i. e. qui adigitur, nempe cupiditate lucri, ad proficiscendum⁴⁰: vel, vagabundus; innuit consuetudinem Græcorum, qui solebant huc illuc lucri causâ discursare⁴¹. Vel, adducti sunt, M. detulerunt, Sym. in BP. ut **הַבָּנִים** sit participium Pihel ab **הַבָּנִים** abire, proficisci⁴². Chaldaus vertit, turmatim, i. e. per caravanas, ab **הַבָּנִים**, quod est, iter facere⁴³. Vel, ex Uzal, BP. ex Aq. Sy. sub. veniens, BP. vel, ex Asel, o. in BP. oppido in insula Nili Meroe, cujus mentio in Plin. 6. 30⁴⁴. Hoc vult, ad Tyriorum nundinas confluisse omnes populos, seu vicinos, putâ Danitas; seu remotissimos quosque, ut Javanæos ex Uzal. Nam præter Javanæos Græciæ vel Ioniæ, alii sunt Javanæi ex Javan urbe Jeman, i. e. intimæ Arabiæ. Giggeius, Javan oppidum Jeman. Uzal porro metropolis fuit terræ Jeman, si credimus Salmanticensi. Et id à Propheta potuit addi **הַבָּנִים**, Javanæus ex Uzal, nè putaretur agi de Græcis. Adde, quod casia & calamus (quæ hinc afferri dicuntur) sunt merces, non Græcæ, nam ibi nulla sunt aromata, sed Arabicæ, testibus Agatharclide, Diodoro, Strab. Arriano, &c. Et Ezechielis ævo Græci à Phœnicibus has merces sibi comparaverunt, non Phœnices à Græcis⁴⁵. In Græcis quibus nos utimur est, **הַבָּנִים** At ista in o. defuisse, adjecta verò ex Th. narrat Hi. Certè Dan Israelis locum habere hic vix potest, deductis pridem decem tribubus. Et Græciæ mentio jam præcessit, quam hic non intellexisse Theodotionem hinc apparet, quod supra pro **הַבָּנִים** posuit **הַבָּנִים**, hic verò **הַבָּנִים**, ut diximus. Tum verò multum fallatur qui statim seu calamum aromaticum aut in Israelis terra, aut in Græcia, quærat. Moozel Th. nomen proprium est. Credam ego Taprobanam hic indicari, i. e. Zeilanam insulam, feracem calami odoriferi & odorum aliorum, & metallorum non inopem, in qua fuere urbes Dana & Joganna & Modutu, ut habet Ptolemæus: ubi fortè scribendum **הַבָּנִים**. ¶ In, &c. **הַבָּנִים** [Variè & reddunt, & punctant.] In nundinis tuis (vel, in emporium tuum, Ti.) dederunt (vel, convenerunt, Ti.) ferrum nitidum: Mo. (vel, ferrum factum: Ti.) casia & calamus in foro tuo (vel, negotiatione tua, Ti.) fuit, Mo. Ti. Exhibent in tuis nundinis ferrum fabrefactum, statim & calamum, quibus tu mercimoniis utare, Ca. [Alii aliter.] In nundinis tuis dederunt: (vel, negotiati sunt: Pi. BP. ex He. sic JT. vel, Ut contribuerent in thesaurum tuum: M.) ferrum purum, (vel, præparatum, M. nitidum, V. BP. ex He. vel, purgatum, V. chalybeum, Q. in V.) casia & calamus (sub. aromaticus, P. Al. ferro nitido, casia & calamo odorato, JT. Pi.) in commercio, vel mercatu, tuo fuit, vel fuere, P. BP. ex He. sic JT. Pi. M. &c. In qua quidem versione hoc incommodum est, quodd, contra morem Scripturæ, duo hemistichia non coherent. Sed præstat ea divellere quàm, cum Symmacho, casiam, &c. ex Græcia Tyrum adducere, quod est **הַבָּנִים** (quæ conjungi nequeunt) simul jungere⁴⁶. * BP. 16.

20. Dedan⁴⁷ Alius hic est ab illo v. 15. Ille ex Cethura, hic ex Chusi filiis, Gen. 10. 7. Ostendunt id nomina quæ hic sequuntur, quæ & in Genesi nomini Dedanis coherent. Sunt in Arabia utrique populi, sed longo intervallo. Horum videtur esse **הַבָּנִים** vicus apud Ptolemæum⁴⁸. Dedan hæc est Idumaica illa v. 15. Dedan Perfici maris⁴⁹. [Vide annotata ad illum versum.] ¶ In, &c. **הַבָּנִים** In vestimentis, vel pannis, pretiosis (vel, splendidis, Pi. nobilibus, M. quæ nobilitati conveniunt, Ti. ingenuorum, JT. ingenuitatis, Mo. V. libertatis, V. Pi. i. e. quæ decent ingenuos & liberos⁵⁰; quibus vestiri solent homines liberi & magnifici⁵¹;) ad currum, Mo. vel, pro curribus, P. M. ad vehicula, Ti. advectis curru, JT. ad sellas, sive ad ephippia, i. e. ad opercula sellarum sive ephippiorum; meton. subjecti: Heb. ad vehiculum, i. e. sellam quâ quis vehitur⁵². Ad equitandum, G. ex Ch. i. e. ad strata equorum⁵³. ¶ Principes Cedar⁵⁴ Cedareni⁵⁵, qui Aralam petraam

b Pi. ex trēm incolebant^b. Vide Psalm. 120. 5. Jer. 49. 28^c.
 Jan. ¶ *Negotiatores* (vel, *negotiati sunt*, Pi.) *manūs tuæ*]
 c G. Vel, *plateæ tuæ*, i. e. fori tui^d : vel, *cum manu tuâ*, Pi.
 d BA. 1. 2. vel, *mercium manūs tuæ*, BA. 1. 2. 53. 646. Vide plura
 48 534. ad v. 15 *. ¶ *Cum agnis & arietibus*, &c.] Abundat
 e V. enim pecore regio illa, quæ Saracenorum Hieronymi
 f G. tempore dicebatur. Vide & Jer. 49. 29^f.

22. *Saba & Reema*, [*וְרֵעָמָה*] Et *Rabema*, Pi. sic JT. vel, *Rbegma*, BP. Et hi populi Arabiæ felices ⁊, (prope ostium maris Perfici^h), ubi *Rbegma* Ptolemæo, γ in γ mutato, & *Saba* oppidumⁱ. ¶ Cum, &c. *בְּרֵאשִׁית* [*בְּרֵאשִׁית*] Cum omni præcipuo (vel, præstantissimo, Pi. Ti.) aromate, M. sim. P. Ca. V. &c. thure maximè^k : vel, odore, Ti. Ad verb. In capite universi aromatis, V. Al. Cum specimine omnium aromatum, O. in V.

23. *Haran* Carrhæ¹, urbs Melopotamiæ, Gen. 28.
v. 10^m. ¶ Et *Chenne*, [כְּנֶה] Urbs hæc hîc tantum
in S.S. reperitur. *Calne*, cujus mentio fit Gen. 10. 10°.
In Hebr. כְּנֶה aut ל incuriâ scribæ omîssum est, aut
cum tempore mutata pronuntiatio. Ostendunt enim
vicina loca idem esse quod כְּנֶה Gen. 10. 10. & Amos.
6. 2. quod esse *Callinîsum* Ammiano perquam credibile

P G. Sed mirum, viros doctissimos non vidisse rescribendum *Callenicum*, ut est in Procopio & libro Notitiarum & in Ambrosio. Verum *Callenicum* ex Calne deduci nemo dixerit, cum vox Græca sit notissima, quæ usi sunt quidam à Seleucidis, ut Seleucus ὁ Καλλινικὸς. Deinde, hoc erat prope Carrhas in Osrhoena, quod usque nullus veterum produxit Babyloniam. Itaque, malo asferri Chaldæo & Euseb. & Hieron. quibus Chalne est *Ctesiphon*, oppidum ad Tigrim celeberrimum, tertio milliari à Seleucia Babylonis, caput Chalonitidis, (sic dictæ ex Chalone, h. e. Calne,) & Parthorum; de quo BP. 4. 18. Strabo 16. Plin. 6. 26, 279. ¶ *Et Eden*] Pars est Ba-

271. blyoniæ. Vide ad Gen. 2. 8^r. Chaldæus, ut pro *Channe*
^r G. sic Pi. habet *Nisibin*, ita pro *Eden* habet, non *הריב* *Hariab*, ut
ex Jun. habent libri editi, quæ vox nihili est, sed *הריב* *Hadiab*,
(ut recte scribitur in Talmud,) i.e. Adiabenen, five As-
syriam †. ¶ *Saba*] Hic quoque *שבי* diversus ab
273. illo qui suprà 22. Ille nominatus Gen. 10. 7; hic verò,
Gen. 25. 3. Plinio *Sabæ* portus Arabiæ ad mare, 6. 23.
cujus & Strabo meminit. Alibi *Sabæi* thure nobiles,
^r G. 6. 28. Distinguit & Ptolemæus †. De Sabæis Perfici
maris agi & hic & v. 22. indè colligo, quòd in unum
fasciculum compinguntur cum Tigris & Euphratis ac-
colis, qui in mare Perficum exeunt †. ¶ *Et Chelmad*
^r BP. 4. 7. *כלמאד*] *Chilmad*, BP. sic JT. Pi. &c. Regio in Media †.
149. Medus ulterior, inter Assyriam & Parthiam, ut ex Chal-
^r Pi. dæi interpretatione colligimus, & affinitate vocis quæ
apud geographos exstat: dicitur enim tractus ille
^r Jun. *Choromitenus*, l. mutato in r, ut apud Hebræos quoque
fit. *Mediam* interpretatur Chaldæus. Est vox compo-
sita, nec alium locum designari puto quàm *Galam Me-
die* Ptol. nominatam. Græci quidem codices *χαρμαδ*
^r G. habent, i. e. *Carmani* †. Syrus hîc habet *כלמאד* *Chal-
madda*, pro *כלמאד*, Xenophonti *Charmande*: *דג* la-
tet in Dages, ut sæpe apud Syros fit; ut, *Hoddu*, pro *Hon-
du*, i. e. Indus, vel India, &c. †.

Bactrianis, Sogdianis, Sacis, Seribus, & cæteris ad Aquilonem spectantibus ^{r.}) *funibus*, vel *in funibus*, (nempe ^{r.} Jun. ^{t.} G. itidem pretiosis, i. e. *byssinis*, ut vult Chaldaeus ^{t.}) *ligatarum*, live *junctarum*, Mo. P. (vel, *funibus constrictis*, Ca. ^{r.} *quæ funibus ligata erant*, Ti. sim. JT. *quæ cum funiculis amictuntur*, M. item *mercibus quæ funibus circumligantur*, Pi.) & (vel, *aut*, Pi.) *cedri* (vel, *cedrinis*, Ti. JT. sic Ca. sub. *capfis*, JT. G. vel, *cedro munitarum*, Q. in V. *cedris includantur*, Heb. *cedrantur*, Pi. quò magis durarent ^{r.}: *ponuntur in ligno myrtino*, Ch. in V. ad areendam scilicet putredinem, & conciliandum bonum odorem ^{r.}. *Myrtus est species cedri* ^{r.}. Al. *torquibus*, P. ^{r.} V. vel, *torques*, M. V. sub. *fuertunt*, V.) *in mercatura*, vel *negotiatione tua*, Mo. P. M. & c. vel, *in nudinis tuis*, V. in *mercatur tuo*, JT. sim. Ca. *ad mercatum tuum*, G. *negotiati sunt tecum*, Pi. ^{r.} He. in V.

25. *Naves* (vel, *Classes*, JT. Pi.) *maris* (vel, *Tursis*, Mo. P. &c. i.e. Qui vecti sunt navibus^y,) *principes*, &c. ¹ Pi.
 [שְׂרָתֶיךָ מַעֲרִיב] *Principes tue* (vel, *præcipue tibi* in, G.
 præcipue fuerunt in, Ti. pariter euntes ad te in, P. *tur-*
mae tue, i. e. turmatim ibant ad te^z: excellentiores ha- ^z V.
buiſti in, M. *principes sunt*, Ca. decantârunt te, Pi. decan-
tabant te, JT.) *negotiatione tuâ*, Mo. P. M. G. &c. vel,
negotiationis tue, Ca. *commercio tuo*, JT. ob *commercium*
tuum, Pi. *negotiandi causâ*^a. Heb. *Naves tue sunt prin-* ^a Idem.
cipes, i. e. præcipue, *in mari*. Imò, juxta Plinium &
 Pierium, Phœnices (quorum caput est Tyrus) primi in-
 ventores sunt artis nauticæ, bellicæ, astrologicæ, & li-
 teraturæ^b. ¶ *Et* (vel, *Denique*, JT. Pi.) *repleta* (opi- ^b T.
 bus scilicet^c.) *es*, (vel, *eras*, JT. sic Pi.) &c. ^c Pi.
 [מְלֵאָה] *Et glorificata* (vel, *gravu*, JT. V. five, *gravida*, i. e. onusta
 ac referta mercibus^d; vel, *multiplicata*, P. *ditata*, M.) ^d V.
es (vel, *fuiſti*, Pi.) *valde*, Mo. ſim. Vulg. Ti. Ca. Atque
 hæcenus de potentia & gloria Tyri: ſequitur caluſ
 ejus*. Illam deſcripſit ut calamitatem exaggeraret^f. * T.

40 26. In, &c. [כַּמִּים וְגו'] In (vel, Sed in, Pi.) aquas multas (i. e. in altum mare ^g, in periculum naufragii, i. e. excidii^h; in summas angustiasⁱ), adduxerunt (vel, adducent, Pi.) te qui remis agebant (vel, agunt, Pi.) te, JT. Pi. i. e. gubernatores tui^k: vel, cives tui, qui putabant te promovere felicem tuum statum^l. Urbem navi comparans, ut Romam Horatius, ait eam perductam in mare valde fluctuosum. Remiges sunt homines de plebe; mare, bellum cum Chaldæis ^m. ¶ Ventus Aust^{er}, ⁿ G. [הַקָּרִי] Orientalis, JT. G. sim. Pi. &c. Chaldæos significat ⁿ, ab Oriente venientes ^o. ¶ Contrivit te ^p ⁿ G. sim. Pi. vel, franget te, ut navem. Continuatur metaphora ^p.

27. *Nauta tui*; ita JT. Pi. Ti. &c. [מלח] Remiges
tui, P. M. &c. Sic dicti à commiscenda & turbanda
aqua. ¶ Et, &c. [וחבל] Et gubernatores tui, q. V.
Mo. M. Ti. JT. &c. qui clavum tenent. Al. & *nauta* Pi.
tui, P. V. Vide v. 8. ¶ Qui, &c. [מחיקי בך] i. V.
Concinnatores tui, Ti. vel, instauratores rupturarum, sive
fissurarum, tuarum, P. Pi. sim. M. G. &c. *curatores labis*
tue, JT. Vide supra v. 9. ¶ Et, &c. [ועורבי מערבך] i. G.
Et fidejussores fidejussionis tue, Mo. & negotiatores (vel,
tradatores, G.) negotiorum tuorum, P. sim. M. & qui
commutant commutationem tuam, Ti. & qui miscent com-
mercium tecum, Pi. sim. JT. distractores mercium tua-
rum v. : infitores & magistri. ¶ Cadent, &c. v. V.
[יפלו וגו'] Cadent (vel, ruent, Jun.) in corde, (vel, pro-
fundum, Jun.) marium, Mo. &c. q. d. Uno impetu in
profundum detrudentur. ¶ In die ruinae tuae] Em-
phaticè: eo ipso die quem & decrevi & prædixi v. i. Jun.
i. Jun.

28. *A sonitu, &c.* [קול וגו'] *Ad sonitum, sive vocem, clamoris, &c.* Mo. P. J. T. &c. *Propter strepitum, vel tumultum, quem edent nautæ tui ob ruinam tuam.* Quum naucleri animum abjiciunt & ejulant, actum esse videtur de salute vectorum omnium. ¶ *Conturbabuntur, &c.* [יָרָעְשׁוּ מִגְּרוּשׁוֹ] *Contremiscent (vel, commovebuntur, M.) suburbana, Mo. P. M. Ch. &c. i. e. ædificia quæ Tyrus habet in continente:* vel, *pomæria, Ca. vel, quæ circa te sunt, Sy.* Tantus erit clamor eorum qui in mari à Chaldæis eorūque sociis Phœnicibus vulnerabuntur, ut non insula tantum Tyrus, sed & proxima continens, eo audito contremiscat. Vel, *fluctus, Pi. fluctus jaclati, J. T.*

- ^d Me. gratiâ, ut sequentia docent^d: vel, ut in scaphas se dent, terrâque quamprimum arripiant, & sic malum evadant *.
- ^{* G.} ¶ *Gubernatores maris*] Vel, maris illius, in quo sita es^f: vel, maris, i. e. navis in mari *.
- ^f V. ¶ *In terra stabunt*] Velut ejecti^h, [è mari, vel navi.]
- ^h G. 30. Pulverem, &c.] More dolentium, Jos. 7. 6. Jer. c. 6. v. 26^l.
- ⁱ Idem. 31. Et, &c. *וְהָקִירָיו אֱלֹהֵי קָרְחָה*] Et decalvabunt (vel, inducent sibi, Pi. sim. JT.) propter (vel, ad, Mo. super, P.) te calvitium, M. Pi. &c. More Phœnicum^k, in luctu^l. Deut. 14. 1^m.
- ^h Idem. 32. Et, &c. *וְנָשְׂאוּ אֱלֹהֵי בְנֵיהֶם קִינָה*] Et tollent, vel levabunt, (vel, protulerunt, JT. vel, sumunt, Ti. Pi. sub. inos, Pi.) ad, vel super, vel propter, te in querimoniis suis (vel, in lamentatione sua, V. sim. P. M. JT. à *קִינָה*, lamentari, plangereⁿ: vel, in querimonias suas, G. Al. filii eorum, Ti. Pi. o. Sy. Ar. Legerunt *בְּנֵיהֶם* o.) lamentum, Mo. &c. Et assument super te lamentationem, Ch. vel, Cum tristi merentis animi luctu te deplorabunt, Ca. ¶ *Quæ est* (vel, *Quis* unquam fuit, Pi.) *ut Tyrus, quæ, &c?* ¶ *וְכָדָרָהּ*] Sic eversa, &c? M. vel, consopita, &c? Ti. sicut excisa, &c? Pi. sim. JT. P. h. e. quæ periit sita in loco naturâ inexpugnabili P. Vel, quæ obmutuit, &c? Vulg. Melius locum vertas, *Quæ fuit urbs qualis Tyrus?* quænam ei comparari potuit? ut sit à *וְכָדָרָהּ*, non à *וְכָדָרָהּ*. Apparet Chaldæum sumpsisse ut dicimus, & oratio melius cohæret: nam in adversa fortuna commemorant illam priorem^q.
- ^q G. 33. *Quæ, &c.* *וְכָדָרָהּ*] Quando egrediebantur merces (vel, nundinationes; Hebr. derelictiones, [ut antè notatum;] quia merces venditæ derelinquuntur à venditore, ut auferantur ab emptore *.) tue (id est, longinquis navigationibus in Indiam, Hispaniam, Africam, Pontum^r,) de maribus, (i. e. Cum merces tuæ, educatæ è maribus, expositæ essent in litore †,) saturabas populos multos, P. sim. M. Ti. V. &c. satiabas mercibus tuis continentem ipsam^t. ¶ *Ditasti reges, &c.*] Ex vectigalibus^v.
- ^v G. 34. Nunc, &c. *וְעַתָּה נִשְׁפָּרַר וְגו'*] Tempore (vel, Tempus, M. Ti. V. sub. advenit, M. V. & sub. quo, P. V. & sub. es, vel eris, M. Ti. P. V.) contrita, vel fracta, à maribus, Mo. P. &c. i. e. Quo fluctibus maris confracta everteris & submergeris. Vide suprà 26†. [Alii hunc verbum cum sequente nectunt, & locum sic reddunt;] Quo tempore (vel, At ex quo tempore, Pi.) confracta es à maribus, &c. vers. 35. Omnes—obstupescunt, &c. JT. Pi. ¶ *In profundis, &c.*] i. e. In mari demersa est^z. ¶ *Opes tuæ, &c.*] Emporium tuum, Mo. Mercatura (vel, Negotiatio, P.) tua, M. Ti. Ca. sim. JT. Pi. i. e. Homines negotiationis tuæ, sive mercatores tui. ¶ *Multitudo tua, &c.*] Chaldæus habet, exercitus tuus, i. e. milites epibatæ^b.
- ^b G. 35. *Habitatores insularum*] i. e. Regionum maritimarum^c. ¶ *Tempestate, &c.* *וְשִׁעָרָהּ שִׁעָרָהּ*] Horrescunt, vel horrescent, (vel, horripilaverunt, Mo. formidaverunt, P. concussi sunt, M. vel, correpti, Ca. horrentibus, G.) horrore, JT. Pi. V. M. Ti. (vel, vehementer, Pi. formidine, P. crine, Mo. pilis, G.) percelluntur (vel, turbati sunt, Mo. sic M. Ti. Ca. turbabuntur, V. indignati sunt, P. sic V.) vultu, JT. Pi.
- ^c V. 36. *Negotiatores, &c.*] Institores aliarum gentium^d.
- ^d G. fir. ¶ *Sibilaverunt, &c.*] Præ stupore*, vel admiratione^f; ut i Reg. 9. 8*. ¶ *Ad nihilum, &c.*] Nempe, si comparatur hic status cum priore^g. ¶ *Et non eris usque in perpetuum*] i. e. Manebis diu desolata, nempe 70 annis, ut Esa. 23. 15^h. *וְעַתָּה עוֹלָם* est, ad longum tempusⁱ.
- ^h G. 70. Hi. pnsⁱ.

CAP. XXVIII.

- ^a Me. T. ex 2. *De principi Tyri*] i. e. De Rege Tyri*, Ethbaale^b, sive Ithobalo^c, ut vocatur à Diodoro Siculo^d, & in Actis Tyriis*. Stolidi Rabbini Hiramm fingebant per mille annos vixisse^e. Allegoricè de Diabolo loquitur^f. Quædam hîc sunt, sicut & Esa. 14. quæ propriè competunt Diabolo, sed hyperbolicè, vel
- ^g Me. T. ex 2. *De principi Tyri*] i. e. De Rege Tyri*, Ethbaale^b, sive Ithobalo^c, ut vocatur à Diodoro Siculo^d, & in Actis Tyriis*. Stolidi Rabbini Hiramm fingebant per mille annos vixisse^e. Allegoricè de Diabolo loquitur^f. Quædam hîc sunt, sicut & Esa. 14. quæ propriè competunt Diabolo, sed hyperbolicè, vel

- metaphoricè, explicari debent de Rege, hîc Tyri, ibi Babylonis^h. Sicut in eodem Scripturæ contextu sæpe fit^h La. transitus à capite, sive Christo, ad corpus, sive Ecclesiâ; vel, contrâ: ita non raro fit transitus à Diabolo, tanquam capite, ad ejus membra, h. e. impiorum societatem; vel, è contrâ, ab impiis, vel uno impio, ad caput impietatis, Diabolumⁱ. ¶ *Et dixisti, (vel, cogitasti; nam nemo hoc manifestè dicit^k;) Deus ego sum*] i. e. Quasi Deus quidam^l, ut Esa. 14. 14^m; habitans in loco inaccessibleiⁿ, nempe omnino cincto & munito mari, cui nemo nocere potest^o. ¶ *In cathedra Dei sedi in corde maris*] Sicut Deus ab omni injuriâ tutus est in arce cœlesti, sic me defendit mare^p. ¶ *Cum sis homo*] i. e. Omni humanæ sorti obnoxius^q. ¶ *Non Deus*] Minimè inexpugnabilis*. ¶ *Et dedisti (vel, posuisti, P. cogitasti, Ch. sim. Sy.) cor tuum quasi cor Dei*] Ità o. M. Mo. Tamen componi cor tuum cum corde Dei, i. e. comparas, tanquam æquale sapientiâ^r. ¶ *Tribuisti autem tibi cor Dei, Ti. vel, animum parem animo Dei, JT.* Existimasti te esse Deum, aut Deo parem^s. Ità de te cogitas quasi omnia tibi parere debeant^t. Ingentes spiritus ac animos gessisti, ac si esses Deus*. ¶ *3. Sapientior (i. e. prudentior in administrandis negotiis) es tu (sub opinione tuâ, V. ità tibi vidéris^v;) Daniele*] Cujus fama tunc celebris erat per Chaldæam^x. Vide Ezech. c. 14. v. 20. Dan. c. 1. v. 17. & 2. 48. &c. ¶ *Omne, &c.* *וְכָל סֵתֶר לֹא עָמְמוּ*] Omne absconditum non latuerunt te, Mo. Quicquam occultum non absconditur tibi, JT. Pi. Nihil est absconditum (vel, tam absconditum, Ti. Ca.) quod sit absconditum tibi, P. sim. M. vel, quod te lateat, sive prætereat, Ti. Ca.
- ^h La. 4. ¶ *Fecisti (vel, comparasti, JT. Pi. sic Ti. G. &c.) tibi fortitudinem, וְכָל*] Opes, Pi. simil. P. G. facultates, JT. Chald. opes, substantiam, copias & exercitus: adde & leges ac disciplinam, tum civicam, tum militarem; quæ robur & stabilimentum sunt rerumpublicarum^z. ¶ *5. In negotiatione tua, &c.*] Sim. JT. Pi. Exprobrat eis, quodd non virtute, sed arte tantum nundinatoriâ, opes acquisiverint. Est autem, ut inter compages lapideas impactus clavus, ità inter venditionem atque emptionem peccatum, ait optimè Siracides, cap. 27. 2^a. ¶ *7. Nudabunt, &c.* *וְהָרִיקוּ וְגו'*] Et (vel, Illi, Pi. qui, Ti. JT.) evaginabunt (vel, distringent, Ti. Pi. Heb. evacuabunt, Pi.) gladios suos, Mo. P. ¶ *Super (contra, P. JT. Pi.) pulchritudinem sapientiæ tuæ*] Ità Mo. M. Ti. Id est, in te, qui tibi tam sapiens vidéris^b. Vel, super^c Ca. pulcherrima ædificia, quæ magnâ arte struxisti^e. Perdent quæcunque vidéris tibi propriâ sapientiâ comparasse, præsertim ingentem illum & illustrem exercitum tuum^d. Nè rebus quidem pulcherrimis & artificiosis^f simis parcent, sed judicia sibi demandata diligentissimè efficient*. ¶ *Et polluent (i. e. polluendo obscurobunt^g; vel, confodient, JT.* Sed ineptè dicitur *spendor confodi* o.) decorem (vel, splendorem, V. G. JT. Pi. &c.)^h tuum] i. e. Regnum tuum^h. Privabunt te dignitateⁱ Regiâⁱ. Occident te, & cadaver tuum cum ignominia^j in foveam deicient, ut v. seq^k. ¶ *8. Interficiet, &c.* *וְהָרִיקוּ וְגו'*] In foveam deicient te, Pi. simil. JT. mortuum^l. i. e. Contemptim sepelient*. ¶ *Ad ima, &c.* i. e. ad fundum maris, in navali prælio^m. ¶ *Et morieris in, &c.* *וְהָרִיקוּ וְגו'*] Morieris in medio marium, P. sic M. &c. Postquam multis vulneribus fueris confossus, projicieris in mareⁿ, & fies esca piscium^o, atque jactationibus fluctuum maris permittéris. Aded ut nec terrâ nec mari ullum Tyriis sit perfugium tutum viventibus, aut honestum mortuis^p. Atque ità violentâ morte morieris, &c. Ca.
- ^h Me. 9. ¶ *Namquid—loquēris, Deus ego, &c?*] An tunc jactabis te esse Deum quum hostes te invadent, &c?^q Gravissima ironia^r, vel sarcasmus^r. Tyrios quasi in rem præsentem adducit, ut eos afficiat sensu infirmitatis suæ^t. ¶ *10. Morte (vel, Mortibus, JT. &c.) incircumcisorum*] Sub corde, i. e. impiorum^u. i. e. Morte truculentissimâ^v, vel, duplici, ut num. plur. indicat, temporali & æternâ^v: absque spe vitæ æternæ, cujus signum erat circumcisio^x. Al. Per manus incircumcisorum^y, i. e. impiorum, quibus nulla in est misericordia^z: quia risisti circum-

circumcisos. *Mors incircumcisorum*, ut; apud Virgilium, —*vulnere tardus Ulyssæi*, i. e. ab Ulyssæ dato. Ab incircumcisis occidi ignominiosum erat, 1 Sam. 31. 4. b.

12. *Tu signaculum similitudinis*] Ità o. Sy. Ar. h. e. Perfectio imaginis Regiæ. In te est quicquid in Rege desideratur c. Perfectissima idea Principis potentis & sapientis d. Simillimus sigillo tuo, h. e. Deo, potentiâ, gloriâ ac felicitate *. *אֲתָהּ הוּא הַחֵם הַחַיִּים*] *Tu es omnibus numeris absolutum exemplar*, sive specimen, Ti. Ca. *Tu es sigillum*, i. e. perfectio, dispositionis; h. e. omnibus numeris absolutus. Solemus enim sigillo munire quæ perfecta sunt. q. d. Tu nunc es clarissimus & felicissimus; sed brevi eris infelicissimus f. *Tu paratum signaculum*. *הַחֵם הַחַיִּים* idem quod *הַחֵם הַחַיִּים*, pondus scilicet sapientiæ & gloriæ & opum; & *הַחֵם הַחַיִּים* idem quod *הַחֵם הַחַיִּים*, perficiens: ut sit sensus, Tu acquisivisti tibi tantam molem opum, sapientiæ & gloriæ, ut nihil accedere possit; tam perfectè & absolutè omnia possides g.

Translator noster legit, *הַחֵם הַחַיִּים*. *Tu es annulus signatorius* optimè figuratur. *הַחֵם הַחַיִּים* alibi vertunt, *הַחֵם הַחַיִּים*, (annulus;) alibi, *הַחֵם הַחַיִּים*, (sigillum;) alibi, *הַחֵם הַחַיִּים*, (signaculum;) sensu eodem. *הַחֵם הַחַיִּים*, figura. Et sic accipit hîc Chaldæus. Sensus est, Diligentissimè custodiebaris, sicut annulus splendidus multæ artis. Confer Jer. 22. 24. *Tu sigillaris*, sive confignas, (vel, obfignans, JT. Pol. sim. Pi. vel, perficis; V.) *summam*, P. M. JT. Pi. Pol. V. i. e. Es mercator potentissimus k. Imperium habes in merces, easque præcludis & aperis arbitratu tuo l. Metaphora ab usu potentiorum mercatorum, qui aliis tituntur tanquam administris ad res suas invehendas, avehendas, & quocunque modo procurandas, illisque res suas optimè involutas & obfignatas tradere solent. Observat Plinius, balsamum & thus ex suis regionibus non aliter exportari quàm ex publica cognitione obfignata; prout hodie fit cum terra Lemnia, quæ vulgò *figillata* dicitur. Cùm igitur urbs Tyri nobilissimum emporium esset, unde exoticæ merces huc illuc deportarentur; Rex Tyri indè pensiones exigebat, nec aliter eas efferri patiebatur quàm recognitis mercibus, & vectigali perfoluto, ut sit in portoriis: propterea à Propheta nominatur elegantissimè *obfignator summa*; nimirum tum exportandarum mercium, tum perfolvendorum sibi vectigalium, & siqua alia sunt ejusmodi m.

Plenus (vel, plene, JT. Pi.) *sapientiâ*, & *perfectus* (vel, perfectè, JT. Pi.) *decore*] Ità Mo. P. &c. vel, *pulchritudine*, JT. Pi. sic M. Ca. Scilicet opinione tuâ. Ironia n. Arte factus, [nempe annulus,] & pulchrum fulgens o. [Ch. locum sic vertit, *Tu similis es vasi figurato quod scitè compositum est, & absolutum in pulchritudine sua.*]

13. *In Eden*, &c. *הַחֵם הַחַיִּים*] *In Eden* (vel, *In deliciis*, M. Ti. o. Ar.) *horti* (vel, *paradisi*, o. Ar. *paradiso*, Sy. *horto*, JT. Pi. in *horto*, Q. in V.) *Dei fuisti*, P. Mo. &c. i. e. In habitaculo amoenissimo p. Omnia tibi affluebant q, ut olim Adamo in horto Hedenis, quem ei Deus concesserat. Videbatur quasi versari in Edene, sive in Paradiso terrestri r. *Heden* erat locus amoenissimus. Vide ad Gen. 2. 8, &c. & 13. 10. Sed correctionem addit: q. d. Quid dico? *In Hedene?* imò, in *horto Dei* eras. Differunt hæc ut pars & totum, continens & contentum; quamobrem Moses eum hortum vocat, non, *Hedenis*, sed, *in Hedene*. Innuat nihil Tyri Regi defuisse ad necessitatem, utilitatem, vel voluptatem t. *Omnis lapis pretiosus operimentum* (*umbraculum*, M. Ti.) *tuum*; sic Mo. P. Ca. *הַחֵם הַחַיִּים*] Vel à *הַחֵם הַחַיִּים*, (tegere;) q. d. Ornasti vestes tuas lapidibus pretiosis: vel à *הַחֵם הַחַיִּים*, (sepire,) ut d sit loco u; q. d. *sepes tua*; q. d. Ex iis extruxisti & ornasti ædificia tua. Luxum notat. Hyperbole *. Vel, *tegebant te*, Pi. sim. JT. vel, *digestus in vestimentis tuis*, Ch. Al. *Omnis circumdatus es*, o. vel, *induebas* (vel, *præcingebas*, Sy.) *te*, Ar. Vestis tua gemmis intexta erat v. Tam molliter circumvestiebaris, ut aurum esset [tantum] accessio: quod ideo postremo loco nominatur v. Novem lapidum genera hîc enumerat; LXX verò duodecim: eadem quæ erant in rationali Pontificis, Exod. 28. 17, &c. [Unde petat Lector plenam explicationem sequentium lapidum.] & quæ in fundamentis Jerosolymæ cælestis, Apoc. 21. 19, 20. Et forsitan ex consuetudine cum Judæis notitiam horum lapidum hauserant Tyrii, eosdemque ad Regem suum condeco-

randum adsciverant *. *Sardius*] *הַחֵם הַחַיִּים* rubrum sign. * Me. Talis est *Sarda Indica*, Plin. 37. 7. Chald. hîc habet, *הַחֵם הַחַיִּים*, à *הַחֵם הַחַיִּים* ruberet. *Topazius*] Ità o. tum Exod. 28. 17. tum Job. 28. 19. Chald. *הַחֵם הַחַיִּים*, à *הַחֵם הַחַיִּים* virere. Est ergò Arabica, quæ viridis, Plin. 37. 8. * Et *iaspis*] Vel, *adamas*, G. ex Ch. *הַחֵם הַחַיִּים*, ab *הַחֵם הַחַיִּים* frangere. *Adamantes Arabici* ità respuunt idum; ut ferrum utrinque dissulset, incudesque etiam ipse dissiliant, Plin. 37. 4. *Crysolithus*] *הַחֵם הַחַיִּים* est, oceanus, & oceanus color. Beryllo id nomen optimè convenit, qui viriditate puri maris imitatur, Plin. 37. 5. Græci Interpretes variant: interpretantur enim & *χρυσόλιθος*, (*chrysolithus*;) & *ἀνδράκης*, (*carbunculus*;) & *ὕακινθος*, (*hyacinthus* *.) *Et onyx*] Ità G. ex LXX. Vide Job. cap. 28. ver. 16. Est lapis formâ unguis humani, ut RR. ferè omnes consentiunt. Id malo, quàm quod alibi vertitur, *πράσινος*, (*viridis*;) alibi, *σμάραγδος*, (*smaragdus*;) alibi, *σάπφειρος*, (*sapphirus*;) alibi, *σάρδιος*, (*Sardius*;) alibi, ut & à Chaldæis, *הַחֵם הַחַיִּים*, (*beryllus* t.) *Et beryllus*] *הַחֵם הַחַיִּים* ipso sono accedit ad *iaspidem*. Et ità hîc Græci; ut alibi, *ὄνυχον*. Chaldæus, *הַחֵם הַחַיִּים*, i. e. *pantherinum*. Ità vocari credo id *iaspidem* genus quod è multis veluti gemmis compositum dicit Plinius, à panthera varii coloris animante *. *Sapphirus*] Ità G. ex o. & Ar. *Et carbunculus*] Ità G. ex o. & Hi. ut Exod. 28. 18. Aiunt Hebræi *הַחֵם הַחַיִּים* esse nigrum. Sed & Plinius *carbunculos Carchedonios nigrioris esse aspectus* dicit *. *Et smaragdus*] *הַחֵם הַחַיִּים* est à *הַחֵם הַחַיִּים*, fulgure, re, coruscare. Optimè id nomen conveniret. *chrysolitho*, cui color aureus: vertunt tamén Græci, *σμάραγδος*, (*smaragdus*;) & hîc, *ὄνυχον*, (*onychium*.) Chaldæus vicinam vocem posuit *הַחֵם הַחַיִּים*, quod pro *carbunculo* accipi video y. *Aurum*] Vel, cum auro, JT. artificiosè elaborato *. *Et aurum*, P. Pi. &c. Hoc annumerat gemmis, quòd illæ auro includi vel ornari solent *. *Opus tympanorum tuorum & fistularum* (vel, *foraminum*, Mo. *tibiarum*, P.) *tuarum*, M. Ti. JT. Pi. Ca. &c. (id est, Operosissima & artificiosissima instrumenta tua, quæ hîc synecdochicè describit per duas species; q. d. & *ἡνάφισα* & *πνέυμαλινά*, & quæ manu pulsantur & quæ inflantur b. Al. *Tympana tua* (Sic vocantur margaritæ quibus una tantum est facies, & ab ea rotunditas, *inversis planities*, teste Plinio 9. 35.) & *foramina*, sive *forata*, tua, i. e. margaritarum lineæ, ut vocant Sævola & Martialis c;) in te (vel, apud te, Pi. vel, una tecum, Ca.) à die (vel, in die, Mo. P. Ti. &c. Sed hîc pro d, ut est ver. 15 d.) quæ creatus es, M. simil. P. Ti. JT. Pi. &c. (i. e. Vel, i. in lucem editus*: q. d. Cùm adhuc in utero formareris, jam tum tibi ista parabantur f: gratulabantur omnes de Regiæ prolis nativitate, & successu deinceps sequuto g. Vel, 2. coepisti florere & in felicitate esse h: simulatque ad dignitatem Regiam pervenisti i.) *preparata* (vel, *concinata*, vel *disposita*, V.) sunt, vel fuerunt, M. P. Mo. &c. scilicet, ad oblectandum te k. Non recens nata est causa te perdendi, sed jam olim: prout benedictionibus circumfluebas, ità & luxu diffuxisti l. *Tu*, &c. *הַחֵם הַחַיִּים*] *Tu* (sub. es, M. vel, fuisti, Pi.) *cherub unctus* (i. e. Deo consecratus; nam Arca ungebatur, Exod. 30. 26. Vel, *magnus*, P. *Unctus*, pro *claro*, *nobili*, & *viro magno*, ponitur, quia magni, ut Rex & Pontifex magnus, ungebantur n. Vel, *unctus*, ne sublimatus, M. vel, *extentus*, G. ex Vulg. Videtur Hieron. legisse *הַחֵם הַחַיִּים*. Sensus sic est melior t.) *protegens*, Mo. vel, *tegens*, P. sic Pi. Ti. scilicet operculum Arcæ o: vel, *patulusque*, Ca. *alis protegens*, M. V. sub. *populum*, M. V. sibi subditum p. Alloquitur Regem; non eum qui mortuus est urbe expugnata, sed eos qui præcesserunt eum. Misit enim Hiram Salomoni necessaria Templo. Regem vocat *cherub*, vel, i. propter summam excellentiam ejus q; propter scientiam & decorum r. *Tu cherub* (sive, *angelus*, Jun.) eras ex quo præteclorem unxi te, JT. q. d. Fuisti, iudicio nempe & opinione tuâ, (quæ erat præsumptio tua insolentissima,) tanquam Angelus, qui inter res creatas præstat tum naturâ, quæ Angelis est simplicissima & purissima & intelligens; tum operatione sive ministerio, quia Angeli à Deo ablegati sunt ad protectionem piorum, &c. t. Vel, 2. comparans eum Cherubino: um alteri qui Arcam obtangebant.

vetustiora pertinens, de Tyro & Sidone vide Esa. cap. 23 P. Sidonii arctissimo fœdere cum Tyriis jam olim fuerunt conjunctissimi. Primam enim Sidoniorum coloniam sedes fixisse Tyri, persuasum illis [Tyriis] erat ex prisca historia. De harum prophetiarum in Tyrios Sidoniosque complemento aliquid exstat sub finem Ezech. cap. 29. sed copiosius in Diodoro Siculo & Josepho contra Appionem, l. 1. Nam Tyrii primùm à Nebuch. post annorum 13 obsidionem expugnati sunt, & Sidonii sese eadem operâ dediderunt: postea verò semper humiliores exstiterunt, usquedum, rebellione excitatâ, iterum à Dario Ocho, Persarum Rege, Sidon recepta atque eversa est; Tyrus verò ab Alexandro Magno perditâ f. ¶ *Et glorificabor* Itâ P. vel, *glorificabo me*, i. e. gloriâ dignum me ostendam; vel, dabis mihi gloriam, cum egregiè te afflixero: nam gloria Dei elucet in iis quos affligit. Honorem meum asseram ab iniustitia & impietate tua, quâ & nomen meum profanasti, & populum meum exagitasti: quæ duæ partes versibus seq. exponuntur f. ¶ *Cum fecero, &c.* i. e. Cum iustissimè eos afflixero. ¶ *Et sanctificatus fuero, &c.* Cum sanctum ac iustum Judicem ostendero me. Occasione poenarum ejus ab omnibus laudatus fuero.

23. *Immittam ei pestilentiam* Quæ obsidiones comitari solet, ex corruptis alimentis infectoque aere v. ¶ *Et, &c.* *וְהָיָה כְּשֶׁיִּפְּלוּ וְהָיָה כְּשֶׁיִּפְּלוּ* Et cadet, vel corruet, (vel, cadent, P. o. &c. sing. pro plur. Vel, ut occumbant, Ca. judicabuntur, JT. Pi. i. e. punientur, vulnervntur (vel, interfecit, P. confossi, JT. Pi.) in medio ejus, Mo. M. &c. ¶ *Gladio, &c.* *וְהָיָה כְּשֶׁיִּפְּלוּ* In, vel cum, gladio (sub. venient, M. Ti. vel, sub. qui veniet, Pi.) super, vel adversus, eam, Mo. P. &c. Gladio Chaldaico.

24. *Et (vel, Itâ, JT.) non erit ultra domui Israel offendiculum, &c.* *וְהָיָה כְּשֶׁיִּפְּלוּ וְהָיָה כְּשֶׁיִּפְּלוּ* Spina, vel sentis, pungens, (vel, noxia, G.) & spina dolorem inferens, ex omnibus circuitibus eorum, spernentium, vel qui spernunt, eos, Mo. P. vel, ex omnibus qui sunt per circuitum eorum, & habent eos contemptui, M. Ti. vel, præ omnibus locis circumstantibus eos, qui depopulantur eos, JT. vel, ex ullo eorum qui circa ipsos degunt, qui depopulantur eos, Pi. Repressis Tyriis, Sidoniis, Ammonitis, Moabitibus, Idumæis. Referendum hoc ad tempus quod jam describet, ubi Judæi in patriam reversi fuerint. Diu enim illaceffiti vixere. Exterminabo, inquit, gentes illas maledictas populo meo infestas, ut etiam eis nulla superfit spes. Hostium oppressio erit Ecclesiæ sublevatio.

25. *Sanctificabor in eis* i. e. Gloriam meam potenter asseram adversus blasphemias & contumelias gentium. ¶ *Et habitabunt in terra, &c.* Beneficiam populo meo, idque ex promissione & fœdere gratuito cum Abrahamo, Jacobo, &c. f.

26. *Habitabunt in ea securi, &c.* Sine metu. Hoc non est impletum post captivitatem Babylonicam; quare ad Christum referendum est. Quæ corporaliter dicta sunt, spiritualiter & Evangelicè accipiuntur, ut Zacharias Luc. 1. luculenter interpretatur.

CAP. XXIX.

1. *In anno decimo* A deportatione Jechoniæ. Vaticinia hæc non per tempora, sed per gentes, sunt ordinata; & à propinquiore terræ Judææ incipiunt. Hic agit de Ægypto, cujus operâ populus Dei indè à principio fuit infestatus & proritus ad mala. Continetur hæc prophetia contra Ægyptum quatuor capitibus. Prænuñciat, 1. calamitatem proximè eventuram, hoc capite: 2. calamitatem graviolem per Babylonium, &c. c. 30: 3. progressum calamitatum ex duabus illis consequuturum, c. 31: 4. calamitosum exitum Regis Ægypti, cap. 32. Has autem prophetias non retulit ex ordine temporum, sed potius ratione argumenti ad commoditatem docendi instituit seriem libri sui, & prophetias suas disposuit per gradus illius temporis, non quo hæc prophetavit, sed quo Deus hæc judicia executus est; ut patet ex singulis inscriptionibus, maximè ex illa c. 30.

2. *Contra Pharaonem* Chophram, sive Vaphrem, ut Jer. 44: 30. [ubi dicta vide.] Res enim est eadem quæ hic tangitur. Hic ita se efferebat, ut nè Deum quidem ullum putaret posse ipsum de Regno suo dejicere, ut disertè scribit Herodotus. Quamquam Prophetâ h. l. Pharaonis nomine non unum solum, sed plures Ægypti Reges ordine consequuturos, denotat, ut sylleptice hæc nomina solent accipi, totumque Regnum synecdochicè.

3. *Draco* itâ M. Mo. Ti. o. Ar. Sy. vel, qui similis est draconi, Ch. *וְהָיָה כְּשֶׁיִּפְּלוּ* Cete, vel balæna, P. Ca. JT. Pi. Non placet: Neque enim balæna pedes habet, nec squamas, nec versatur in Ægypti rivis, nec indè ascendit in terram, neque retium indagine cingitur: quæ tamen omnia hoc loco *וְהָיָה כְּשֶׁיִּפְּלוּ* tribuuntur. Unde planum fit crocodilum intelligi, quem cetaceis piscibus accenseri scribit Scaliger. Itaque à Jobo vocatur *leviathan*, cap. 41 f. [ubi fusè annotata vide.] Vox *וְהָיָה כְּשֶׁיִּפְּלוּ* piscem ingentem sæpe significat, & hic fortè crocodilum.

¶ *Qui cubas* (vel, requiescis: quâ voce gloriosam illius confidentiam demonstrat: non dicit eum stare, aut agere, aut movere, sed recubare.) in medio fluminum tuorum. Vel, inter rivos tuos, JT. Pi. &c. in quos Nilus dividitur: in tot Nili ostiis: inter fluentia Nili, qui septem ostiis amplissimis in mare se effundit, & totum agrum Delta dictum irrigat. *וְהָיָה כְּשֶׁיִּפְּלוּ* propriè est, rivulus, ab alio magno derivatus. ¶ *Et dicis, Meum* (vel, Mibi, JT. Pi.) est fluvium, & ego feci, &c. *וְהָיָה כְּשֶׁיִּפְּלוּ* Feci eum, Sy. [fluvium;] vel, illa, o. Ar. [flumina:] vel, mibi, P. Ti. JT. Pi. sub. illum fluvium, V. sim. Pi. Pronomen junctum, pro separato, *וְהָיָה כְּשֶׁיִּפְּלוּ*, pro *וְהָיָה כְּשֶׁיִּפְּלוּ*. Feci, scilicet, ut allueret regionem meam, idque meâ industriâ & sapientiâ. Vel, me ipsum, M. sic Q. in V. G. ex Vulg. sub. regem, G. vel, regem magnum, meâ industriâ. Meum est regnum, & ego subjugavi illud, Ch. Meum est hoc Regnum Ægyptium, &c. P. Per Nilum hic intelligit Ægyptum, quæ tota Nilo irrigabatur.

¶ *Qui te de flumine quod habes jactas, teque à temetipso faciū esse dicis.* Tibi de Niliacâ opulentia places, & itâ superbis quasi Deus sis, & per te ipsum confes, non factus à Deo. Felicitissimus Regum fuit per annos 25, ut testatur Herodotus; & fortunâ elatus dicebat, *וְהָיָה כְּשֶׁיִּפְּלוּ* (nè Deum quidem ullum posse ipsum de Regno suo dejicere.)

4. *Et ponam frænum, &c.* *וְהָיָה כְּשֶׁיִּפְּלוּ* Hamum, vel hamos, (vel, funes hamatos,) maxillis tuis, JT. Pi. P. Ti. Vide Job. 41: 1, 2. Per hamos intelligit potentiam ingentis exercitus quem immissurus erat Dominus contra Ægyptum. Is hamus est Amasis. [Historia hæc est:] Cyrenæi, auxiliariis Græcorum copiis freti, finitimam Libyam occupaverant, & Regem Ariciam vel Aricranem ditione suâ exuerant. Hic in fidem Pharaonis se confert. Is amplum collegit exercitum, non exterorum, sed Ægyptiorum; adeoque ditionem suam ferme exhausit hominibus suis qui ipsi adhærebant; ut pisces minores quasi sub umbra balæne in mari conquiescunt: quos in agrum Cyrenæicum deduxit, ubi omnes ferè perierunt, Rege cum pauculis fœdâ fugâ vix effugientibus. Quare offensi Ægyptiis, tanquam si Rex iste, infano consilio, extinctis Ægyptiis, gravissimam tyrannidem in reliquam plebem moliretur, in ipsum rebellaverunt. Ostendit ergò Deus se hæc occasione usurum ad exsequendum judicia sua, &c.

¶ *Et agglutinabo* (vel, adherere faciam, V. sic JT. Pi.) pisces fluminum tuorum (i. e. Principes & potentes Ægypti,) squamis tuis. Faciam ut subditi tui te in expeditione Cyrenæica comitentur. Al. Multos habebis qui tibi adfint contra Amasin. Al. Subditos tuos tibi adjungam in clade quam inferent tibi Chaldæi. ¶ *Et extraham* (vel, subducam; Heb. ascendere faciam, Pi.) te de medio fluminum tuorum. Omnem dignitatem tibi detrahâ.

¶ *Et universi pisces, &c.* Quicumque tuæ erunt sectæ etiam calamitatis erunt participes. 5. *Et, &c.* *וְהָיָה כְּשֶׁיִּפְּלוּ* Et (vel, Postea, JT. Pi.) derelinquam, vel deseram, (vel, excutiam, Ti. projiciam, Ch. Sy.) te in desertum, M. P. Mo. sim. Ca. vel, in desertum, Ch. Sy. vel, abductum in desertum, JT. Pi. i. e. in ficcum, ubi pisces vivere nequeunt: quod modo dicit, super faciem terræ. Perhæsit in metaphora

pisces,

¶ *Et, &c.* *וְהָיָה כְּשֶׁיִּפְּלוּ* Et (vel, Postea, JT. Pi.) derelinquam, vel deseram, (vel, excutiam, Ti. projiciam, Ch. Sy.) te in desertum, M. P. Mo. sim. Ca. vel, in desertum, Ch. Sy. vel, abductum in desertum, JT. Pi. i. e. in ficcum, ubi pisces vivere nequeunt: quod modo dicit, super faciem terræ. Perhæsit in metaphora

pisces,

¶ *Et, &c.* *וְהָיָה כְּשֶׁיִּפְּלוּ* Et (vel, Postea, JT. Pi.) derelinquam, vel deseram, (vel, excutiam, Ti. projiciam, Ch. Sy.) te in desertum, M. P. Mo. sim. Ca. vel, in desertum, Ch. Sy. vel, abductum in desertum, JT. Pi. i. e. in ficcum, ubi pisces vivere nequeunt: quod modo dicit, super faciem terræ. Perhæsit in metaphora

pisces,

Me. piscis, &c.¹. Hæc figurâ carcer innuitur². q.d. Extra Regnum tuum in captivitatem abducêris³. In aridam; ubi, destitutus omnibus luxui fovendo necessariis, squalore & miseriis contabescas⁴. In Chaldæam, aridam terram, captivus ducêris⁵. Te & tuos in deserto Cyrenaico & Libyco, tanquam piscator [piscis] in foro piscario, deferam, & prædæ exponam⁶. ¶ Cades] Concides mortuus in terram⁷. ¶ Non colligêris] i. e. Non sepelieris⁸. Non redibis in flumen. Perstat enim in piscis similitudine⁹. Nullum agmen ex reliquis istius exercitus poterit coagmentari¹⁰. ¶ Bestiis terræ, &c.] Sensus, Hominibus feris ac rapacibus potestatem dedi exuendi te Regno, libertate, bonis, postremum & vitâ¹¹.

6. Et scient — quia (vel, quod, P. &c.) ego Dominus] Et quod ille Chophra, qui Divinam sibi potestatem auctoritatemque vendicaverat, (& se omnia posse in Cyrenæorum agro thrasonicè dixerat¹²), nihil possit, sed hæc omnia providentiâ meâ administrantur¹³. ¶ Fusti baculus arundineus, &c.] Subaud. fractus, V. fallens fidem Judæis promissam, ut 2 Reg. 18. 21¹⁴: nocens iis quibus prodesse deberes¹⁵: infirmior quàm ut possis eos sustinere & juvare qui à te toti pendent¹⁶.

7. Quando, &c. בְּכַף יָדְךָ בְּחַפְזְךָ] Cum prebendunt (vel, prebenderent, Pi. apprehenderint, P. tenerint, M. Ti.) illi te manu, JT. P. sim. Ca. Mo. Pi. vel, manu tuâ, M. Ti. Cum à Chaldæis obfessi te velut manu tenerent¹⁷. Cum Judæi, infirmitatis suæ conscii, hos sibi procurarunt socios, &c.¹⁸ ¶ Et, &c. וְיִכְרְתוּ] Confringêris, Mo. P. M. &c. quassabaris, Pi. sim. JT. Ca. confractus es, Me. ex Vulg. i. e. Noluisse, aut non potuisse, auxilium illis ferre¹⁹. ¶ Et, &c. וְיִכְרְתוּ לְךָ כָּתֶף] Et findis, vel findebas, (vel, lacerabis, P. &c.) eis omnem, vel totum, humerum, JT. Pi. &c. Humerum, pro brachio, synecdochicè²⁰. Vel, latus, Pi. Fragmenta calami ut plurimum acuta sunt; ideòque, dum se insinuant in humerum vel ulnas, vulnerant²¹. Ut hic locus intelligatur, sciendum arundines orientales longè densiores & firmiores fuisse nostris, adeò ut ex eis quoque mulieres colus, sagittæ, aliæque opera & fulcra interdum comparantur. Hæc autem fulcra arundinea, nisi cautè fecernerentur, facile nitentem fallebant, idque duobus modis. 1. In pulpam, [arundinis scilicet,] si gravis stringitur: tunc autem dissilit in segmenta multa, eaque acutissima, quæ secant, &c. 2. In orbem, si gravis premitur pondere: tunc verò fieri non potuit quin is qui manu innitebatur, humero in reliquam partem stantis arundinis allideret, aristis ac veluti spiculis arundineis ei impactis²². ¶ Et innitentibus eis super te] Sim. JT. Pi. &c. Incrementum [sermonis,] infirmitas hîc duplex describitur: 1. levior, quum quis manu in scipionem injectâ se sustentat; 2. gravior, quum opus est, non ut scipiones manui, sed potius ut fulcra axillis & toti corpori sustinendo, adhibeantur²³. ¶ Comminutus es, וְחִשְׁבִּי] Conterêris, Mo. P. confringêris, M. Ti. JT. V. ¶ Et, &c. וְיִכְרְתוּ לְךָ כָּתֶף] Et stare facies (vel, firmabis, M.) eis omnes lumbos, Mo. sim. M. D. vel, totos renes, P. Compellat Deus ironicè Regem Ægyptium, & stabilies eis scilicet, &c.²⁴. Al. Coges eos sese erigere in pedes. Qui enim innituntur solent habere renes incurvos. q. d. Rectè & sine scipione incedent²⁵. Confracto scipione, homo stare cogitur super lumbos suos, seque ipsum sustentare²⁶. Al. Et cohibes (vel, sistis, Jun. vel, sistebas, Pi.) eis — lumbos, JT. Pi. i. e. vel, Facis ut miseri Judæi, qui operâ tuâ ex pacto confirmandi erant, delumbes jaceant & fractis nervis viribusque omnibus, idque perfidiâ tuâ²⁷: vel, Efficiebas ut definerent laxare lumbos suos innitendo tibi, h. e. ut definerent fiduciam in te collocare²⁸. Ablatâ omni spe alieni auxilii, tunc roborati erant lumbis suis, & propriis viribus hostibus obviam ire studuerunt²⁹. Al. Eorum tota latera perforaveris, Ca. Et confregisti (vel, concussisti, Sy. dissolvisti, Vulg.) — renes, vel lumbos, &c.³⁰. Ar. Sy. Sensus allegoriæ est, Israelitis abs te auxilium expectantibus exitio fuisti. Rem vide Jerem. c. 37. v. 7. & 42. 17. &c. Vel, Fecisti ut conciderent, nec Babyloniore sistere possent³¹. Legerunt o. vel, 1. וְיִכְרְתוּ, (confringisti,) melius haud dubiè³²: vel, 2. וְיִכְרְתוּ, quod cavare & perforare est, i. t. que huic loco aptissimè convenit; nam lectio

וְיִכְרְתוּ non quadrat³³: vel, 3. transpositis literis radi- calibus, וְיִכְרְתוּ, ut sensus sit, Et nutare facies, &c.³⁴. Sed non opus est lectionem וְיִכְרְתוּ sollicitare, quæ se tueri potest³⁵. Alii interrogativè legunt³⁶: Num ergò omnes lumbos eorum firmabis³⁷? Ti.

8. Adducam super te gladium] i. e. 1. Bella civilia³⁸. Hophra ex agro Cyrenaico reversus in Ægyptum cum paucissimo comitatu, & in contemptum populi veniens, suo maleficio rebellionem populi confirmavit, & Amasin populūque Ægypti inflammavit, ut ipsum de dignitate regia deturbarent, commisso ad Memphin prælio atrocissimo; unde & ipse Sain versus in regiam suam profectus fugâ comprehensus est, tandemque à populo furente strangulatus³⁹. 2. Arma Nabuchodonosori⁴⁰, ut mox dicit v. 19. Vide Jer. 42. 16. & ibi dicta⁴¹.

9. Terra Ægypti] Synecdochicè, pro parte ejus bel- lis vastata⁴².

10. A turre, &c. מִמִּגְדָּלוֹ שֶׁנֶּהְיָה וְעַד גְּבוּל כּוּשׁ] A turre Seveneh (vel, Syene, Ca. JT. Pi. &c.) & usque ad terminum (vel, confinia, Ca.) Chus, Mo. P. JT. Pi. vel, Æthiopiæ, M. Ch. Ti. Al. A Magdalo, Ti. o. Ar. G. Syenem, Ti. (vel, & Syene, o. G. sim. Ar.) usque ad, &c. Ti. &c. i. e. A termino uno ad alterum⁴³. Sed, si rectè animum advertas, ex his terminis videbis partem Ægypti indicari, non totam Ægyptum: quod & sequentia confirmabunt. Magdalum est urbs Ægypti ad mare Rubrum, Jer. 44. 1. & 46. 14. Syene supra Alexandriam est quinque millibus stadiorum, Plin. 2. 73. Est ad cataractas Nili, in orientali Nili latere, quod Arabiæ obvertitur, ut apparet ex Plin. 5. 9. & aliis⁴⁴. Est urbs infra cataracten vel catadupum majorem, qui Ægyptum ab Æthiopia determinat, sub Equatore posita, secundum Nilum, ad insulam quæ Elephantine appellatur⁴⁵. Est urbs, inquit Stephanus, Ægypti & Æthiopiæ, quasi inter illas ambigua: estque terminus Ægypti versùs Æthiopiam, ut testantur Strabo l. 7. p. 817. Plin. 5. 9. Solin. 3. 35. Jos. de Bello Jud. 5. 1. Itaque Chus Ægypti terminus Syene oppositus non potest esse Æthiopia, [ut Vulgatus aliique non pauci hîc & alibi accipiunt;] sed est Arabia, pars Ægypti ab Æthiopia remotissima⁴⁶. Nomen Cusch in S. S. latissimè patet, & regiones varias complectitur. Propriè tamen ex Scripturæ usu Cuschi fors ea videtur esse, secundum Mosen, Gen. 10. 7. quæ indè ab Euphrate & ima parte Babylonis ad Ægyptum usque in totum meridiem protenditur, & tres Arabias continet; Desertam, Syriæ & Babylonis, Petræam, Palæstinæ & Ægypto, & Felicem, Arabiæ illi utrique, conterminam. Atque in hunc modum accipitur hæc vox plerisque in locis, ut Gen. 2. 13. Num. 12. 1⁴⁷.

11. Non pertransibit eam pes hominis, neque pes jumentis] Hoc secundum quid accipi oportet; q. d. Ægyptus, quæ hæcenus celeberrima fuit, & emporiis commodissima, (adeò ut homines cum jumentis, aut sine jumentis, libere in eam negotiorum causâ confluant,) ita exhaurietur hominibus & opibus, ut nemo eam adeat, aut domicilium in ea optet, prout fit in regionibus mercaturæ commodis⁴⁸. Hyperbole hoc est⁴⁹, qualis Luc. 19. 44. Vide & Esa. 14. 23. Ezech. 26. 4⁵⁰. ¶ Et non habitabitur (vel, habitabilis erit, G.) quadraginta annis] Amasis longo regno paulatim restituit res Ægypti⁵¹. Sed de his annis nec in Scriptura, nec in Josepho, nec in aliis historicis, quidquam legimus⁵². Incipiunt ab anno 35. Nabuchodonosori, quo ille Ægyptum expugnavit, uti ostendam v. 17. & definunt in anno primo Cyri, quo ipse solvit captivitatem, uti Judæorum, ita & Ægyptiorum. Nam paulò post filius Cyri, Cambyfes, Ægyptum jam tum reforescentem invasit & subjugavit. Inter illos Nabuch. & Cyri annos erant anni præcisè 43: sed dicit 40 fuisse, more scriptorum minutias præteriens⁵³. [Sed audiamus Junium de his, more suo, eruditè & accuratè differentem.] Principium 40 annorum duci potest vel, 1. à bellis externis, sive à tempore quo Nebuchadn. Ægyptum occupavit; id quod fecit Tyro expugnatâ, h. e. anno 27. à deportatione Jechoniæ, ut cap. seq. videbimus: vel, 2. à bello intestino coorto inter Chophrahum & Amasin, quum res Chophrahi inclinaverunt, & ipse everfus est; id quod 9 vel 10 annis Ægypti occupationem à Nebuchadn. antecessisse videtur. [De quo vide Authorem.]

Posterioris

Posterius malim quam prius. 1. Quum enim Propheta clades simul accumulatur in hoc capite, iniquum est, principium ipsarum ferme in fine earum collocari. 2. Clades ex intestinis bellis funestiores sunt quam ab hoste externo. 3. Ita melius convenit temporum ratio. Nam quum principium eorum in annum ferme 30. deportationis refertur, restant præcisè anni 40. ad liberationem Judæorum; quo tempore revaleſcebat quodammodo Ægyptiorum Regnum, ut historiæ plurimæ confirmant, & Amasis, Cyri gratiâ, Regnum Ægypti obtinuit fiduciæ lege; qui, ut vastitatem illam Ægypti curaret, privilegia amplissima exteris indulſit, præſertim Græcis, quibus portorium, portus Canobicus & Canobicum Nili ostium, data sunt, &c. Postea verò increvit admodum Amasis auctoritas, quum Cyrus Nitetin, filiam ejus, in uxorem concubinam assumpsit, &c. unde Cassandane, iusta Cyri uxor, & mater Cambyſis, assidue querebatur Cyro superſtite; & postea Cambyſen, filium ejus, graviter irritavit, ut in Amasin & Ægyptum irrueret. [Si quis obijciat, hoc pacto nimis longum Amasi regnum aſcribi, quippe qui & in initio & in fine horum 40. annorum res magnas geſſiſſe ſupponitur, ſciat, ei attribui ab Herodoto annos 44, à Diodoro autem 55: de quo conſulat lector Jacobi Capelli Historiam ſacram & exoticam ad A. M. 3475. paginam verò libri 262.]

12. *Daboque—deſertam, &c.* i. e. Reddam deſolatam ut ſunt aliæ regiones deſolatæ. ¶ *Et diſpergam Ægyptios, &c.* Multos Ægyptiorum, qui belli metu in Arabiam ſe aut Æthiopiam recipient, ac deinde redituri ſunt, ut ſequitur.

14. *Et collocabo, &c.* *והשבתי אתם ארץ פתרוס* Reducam, inquam, eos in terram Pathros, P. ſic JT. Pi. i. e. in terram poſteriorum Pathros, h. e. in Ægyptum. Periphras. Vide Gen. 10. 14. Eſa. 11. 11. P. Pars Ægypti Pathros dicta, Eſa. 11. 11. & Ezech. 30. 14. nimirum ortum habens ab illis Æthiopibus qui dicuntur פתרוס, Gen. 10. 14. Pharusii Plinio, Phaurusii Ptolemæo. Eos eſſe Peluſios ſentit Interpres Geneſeos Hieroſolymitanus. At hi Phaurusii erant in interiore Libya, non procul ab oceano Atlantico. Civitas hæc erat verſus meridionales fines Ægypti, longiſſimè à Chaldæa. Itaque ſignificat fore ut eos reducat uſque ad poſtremam partem Ægypti. Al. Pathros eſt Arabia Petræa. Sed deceptus eſt ille alluſione nominis; cùm Petræa dicatur, non à Pathros, ſed à metropoli Petra, Heb. *עדן* Se-la, Eſa. 16. 1. Pathros regio fuit Philæſtis contermina & Arabiæ Petrææ, olim dicta *nemus Arabia*, in illis anguſtiis quæ inter mare Mediterraneum & Rubrum intercedunt. Rectè autem dicit Ægyptios à Babylonia reverſuros in regionem ſuam per terram Pathros, quia non potuerant alio terreſtri itinere indè reverti. Al. Plerique recentiorum Pathros vel Patures oppidulum eſt prope mare, ad unum ex Nili oſtiis. At in S. S. nomen hoc eſt terræ, ſeu provinciæ & regionis. Puto eſſe Thebaidem. 1. Quia ut Pathros alibi Ægypto attribuitur, ut h. l. alibi ab ea diſtinguitur, ut Iſa. 11. 11. [undè & hîc dicenda repetat lector,] & Jerem. 44. 1. idem & Thebaidi contigit; [ut ad Eſa. 11. 11. notatum.] 2. Ex ſitu locorum Jer. 44. 1. ubi Propheta, incipiens à locis Judææ proximis, paulatim ad ulteriora progreditur, & terram Pathros ultimo loco nominat. [Vide ibi annotata.] 3. Pathros Græcis Interpretibus eſt Παρθένος, vel Παρθένος, Hieronymo Phethros, Patures & Phatures. Indè Plinio Phaturites nomen in Thebaide. Sic legendum, non Phanturites. Et in Ptolemæo Pathyris. Pro quo legitur Παθυρίς ſed in MSS. Π & Τ paſſim confundi deſt obſervant. 4. Quia Pathros ſive Thebaidem præcipuè afflixerat Nebuchadnetſar, ut conſtat ex Nah. 3. 10. [ubi *והשבתי אתם ארץ פתרוס* ubi *והשבתי אתם ארץ פתרוס* annotanda vide.] ¶ *In, &c.* In (vel, ſuper, Mo.) terram habitationis (vel, reſidentie, Mo. converſationis, JT. commercii, Heb. venditionis, Pi.) ſuæ, Ch. P. ſim. M. Ti. vel, de qua aſſumpti (vel, empti, Sy.) ſunt, ſic Ar. Quod eorum natale ſolum eſt, Ca. ¶ *Et erunt ibi in regnum humile* i. e. Parvum. Præpollente Chaldæorum, ac deindè Perſarum, imperio, nihil movere audebunt uſque ad tempora Lagidarum. Confer Jer. 46. 26. Crevit quidem poſtea in Regnum magnum; ſed non fuit ſui

juris, cùm & Græcis & Romanis paruerit. Humile erat, 1. quia fiduciarium & clientelare erat Perſarum Regibus: 2. quia nunquam priſtinam dignitatem aut potentiam recuperavit.

15. *Inter, &c.* *והשבתי אתם ארץ פתרוס* ¶ *Præ regnis, &c.* Mo. P. JT. ſub. alia, P. ſic Pi. ſim. JT. Ti. Quod regnorum infimum, Ca. Erit regnorum omnium humiliſſimum, Sy. ſim. o. Ar. ¶ *Non elevabitur ultra, &c.* Scilicet per longum tempus: nam poſt 200. annos rediit ad priſtinam potentiam & gloriam ſub Ptolemæis.

16. *Neque erunt ultra domui Israel in confidentia, &c.* *והשבתי אתם ארץ פתרוס* ¶ *In confidentiam, ſive ſpem, ſive fiduciam, Mo. P. M. V. (i. e. Non ultra Iſraelitæ in illis habebunt fiduciam, ut antea. Vel, ſi- dentia, JT. fiducia, Pi. aſylum, Ti.) commoneſactor (vel, qua recordari facit, P. ſim. M. JT. Pi. &c. ſub. me. Q. ſic [planè quoad ſenſum] JT. Pi. Al. ſed ſubmonitor, Ti. qua commoneſciat, Ca.) iniquitatis, Mo. P. Ti. &c. (i. e. Quæ cauſa eſt ut aliorum ſclerum Iſraelitarum ſit memor Deus. Al. Non ultra [Ægyptii] ſpe auxilii allicient Iſraelitas ad idololatriam, ut antea. Quum, el dum, reſſexerint poſt eos, P. M. Ti. ſic Pi. ſim. Mo. i. e. Qui [Iſraelitæ] deficientes ab ipſo poſuerunt omnem ſpem & fiduciam in Ægyptiis. Vel, dum ad eos ſe convertunt, Ca. vel, his avertentibus ſe poſt illos, JT. Exſpectantibus ab illis auxilium. Ut ſcilicet hi Iſraelitæ ad illos Ægyptios reſpiciant: ut pendeant ab ipſorum militibus, nihilque non parati ſint facere ipſorum cauſa.*

17. *Viceſimo & ſeptimo anno* Vel, 1. à principio regni Nebuchadnetzar: vel, 2. à deportatione Jechoniæ; ut mos Prophætæ noſtro ſupputare. Ezechiel ſemper utitur hæc ærâ. Anno poſt Tyrum expugnatam. ¶ *In primo* Menſe. Intellige ſecundùm rationem anni, non civilis, qui in proventibus terræ recipiendis numerabatur, ſed antiqui & ſacri, qui etiam Chaldæis uſitatus erat: q. d. in menſe Martio, quum Reges procedunt in prælium, ut eſt 2 Sam. 11. 1. Hoc cum ſuperioribus neſcitur, non revelationis tempore, (eſt enim longum intervallum,) ſed per rerum cohærentiam. Nam quo tempore Hieroſolyma obſeſſa, capta, exuſta ſunt, & poſt Godoliam interfectum, deportatæ quæ in patria tenues reſederant Judæorum reliquæ, deinde, quinto poſt capta Hieroſolyma anno, à Chaldæis vaſtatæ Ammonitis & Moabitæ vicinæque regiones; poſt id Tyrus obſeſſa per annos 13, mox Sidon aliæque urbes; omni hoc, inquam, tempore Ægyptus ſeditionibus bellisque civilibus fuit agitata. Eo verò elapſo tempore, cùm jam appropinquaret tempus venturi in Ægyptum Nabuchodonoforis, Deus, quæ generaliter dixerat, ea jam præſtitiſſe ſignatiſque Prophætæ aperuit. Confer Jerem. 46. 26. Nabuchodonofor ſub annum regni ſui, non 20. nec 25. uti volunt aliqui ex Joſepho, ſed 35. expugnavit Tyrum, & paulò poſt Ægyptum. [De cujus probatione vide Authorem.]

18. *Servire fecit exercitum ſuum ſervitute magnâ* Eum valde fatigavit. Totos annos 13 impendit in puniendis Tyriis, eaque in re gratam mihi operam præſtitit. ¶ *Servitus hæc magna erat, tum, 1. gravitate onerum militi impoſitorum; nemini pepercit, quin in omni miniſterio occuparet: tum, 2. temporis diuturnitate, per 13. annos; ut pater, tum ex ipſis Philoſtrati verbis apud Joſ. Antiq. 10. 11. & ex Annalibus Phœniciis, l. 1. contra Appionem, tum ex Scriptura; nam inter annum 12. à captivitate Jechoniæ (quo Jeruſ. occupata eſt) & annum 27. (quo hæc prophetia enunciata eſt) ſunt anni 15. [De quibus plura vide, ſi lubet, in Authore.] ¶ *Omne caput decalvatum* Ex diuturna nimirum obſidione; ex continua geſtatione galearum & onerum. Al. Calvitium eſt lugubre ſignum, Levit. 21. 5. Deut. 14. 1. Significat itaque lugubrem fore expugnationem, & victori damnoſiſſimam, unde lugeat potius quam lætetur victor. ¶ *Et omnis humerus depilatus eſt* Ità P. Mo. o. Vel, attritus, ſive detritus, M. Ti. G. nempe portando cophinos ad aggeres faciendos: tot ſaxis & trabibus humero adveſtis, ut Tyrum continenti adjungerent. Magnum hoc aſſiduūque laboris ſubeundi onus arguit: humeris enim onera accipiuntur ab hominibus, 2 Par. 2. 2. Vel, natus, JT. q. d. Aded attriti ſunt hæc diuturnâ obſidione,*

- one, ut nē tantum quidē habeant ex Tyro commodi unde humeros suos obtegant adversus cœli injuriam^b. *Et omne latus depilatum, vel denudatum, detritis nimirum vestibus*^c. Al. Sensus est, q.d. Chaldæi non tam militarem, quā servilem, operam in oblidione Tyri fumpserunt: Servorum enim capita olim rasa erant, & humeri attriti^d. ¶ *Et merces non est reddita ei* Vel, 1. quia Tyrum non diripuerat, sed conditionibus sibi adjunxerat*: vel, 2. quia Tyrii pertinacissimā oblidione sese omnibus commodis exhauserant, ut parū oblidentibus superesset^f: vel, 3. quia Tyrii, desperatā jam salute^g, opes suas aut corruperunt, nē in manus hostium venirent^h; aut Carthaginemⁱ, & ad alias insulas Ionii atque Ægei pelagi, devexerant, ut inquit Hieron. ex antiquis Assyriorum historiis^k. ¶ *De Tyro*; itā Ch. M. Ti. JT. Ca. 1132. ¶ *Propter Tyrum, Pi. sic Ar. à Tyro, Sy.* ¶ *Servivit mihi* Si non formaliter, & ex intentione obsequendi mihi, ut quidam volunt; saltem materialiter, & reipsa complendo quod voluit, &c.^l. Servivit Deo, sed vitioso modo, & vitioso fine: Deus verò illo usus est ut judex carnifice, &c.^m.
19. *Accipiet multitudinem ejus* i.e. Promiscuam plebem: sub. in servosⁿ. Multos adducet captivos ex Ægypto^t. ¶ *Et, &c.* 1133. ¶ *Et spoliabit spolia ejus*: *ἀγεί λείψαν ἀπὸ λαύρων*, (aget spolia ex spoliis,) ut dicebant Ætoli. Sicut Ægyptii alios sunt populati, itā ipsos populabuntur Chaldæi*. ¶ *Eteri merces exercitui illius* Rectē. Nam *dedita urbis prada ad duces, expugnata ad militem, pertinent*, ut aiunt Flaviani apud Taitum Hist. 3.º.
20. *Et, &c.* 1134. ¶ *Opus ejus, Mo. Pro opere* (vel, officio, Ca. ministerio, o. mercede, Pi.) *ejus, Ti. sim. P. M. Opere pretium, JT.* ¶ *Dedi ei terram Ægypti, pro eo quod, &c.* 1135. ¶ *Quia, vel eò quod, fecerunt* (vel, operati sunt, M. JT. fecerunt opus, Ca. prestiterunt servitium illud, Pi.) *mihi, Ti. sic Mo. &c.* [Chaldæi scilicet. At alii ad Ægyptios referunt:] *Quia malum fecerunt contra me, P.*
21. *In die illo* Quo Ægyptus à Chaldæis vastabitur, & vastata manebit^p. ¶ *Pullulabit* (vel, faciam ut germinet, Pi. sic M. P. Ti. Mo. i.e. crescat, vel augeatur^q), *cornu domui Israelis* Restituam Israel in pristinum statum, robur, Regnum, felicitatem, libertatem, &c.^r. Ad maximam dignitatem provehetur Daniel, instar Josephi, cui ob id cornu tribuitur, Deut. 33. 17. Vide Dan. 6. 2. Reflorescet potentia Judæorum, in Jechonia, quem Evilmerodach Regio honori restituet^s; in Mardochæo & Daniele^v; deinde in Judæis per Cyrum reducendis, &c.^x. ¶ *Tibi dabo apertum os* i. e. Occasionem laudandi nomen meum^y: vel, libertatem loquendi^z. Ubi tam multa abs te Judæis, à Daniele Chaldæis, prædicta evenerint, auctoritatem jam majorem dicta tua apud populum habebunt. Vide suprā 24. 27. t.

CAP. XXX.

2. *U*lulate] Vos Ægyptii*, & cæteri quorum cladem hîc prædico^b. ¶ *Va, &c.* 1136. ¶ *Hab* (vel, *Va*, Mo. P. Ti.) *diei, M. sub. afflictionis, V. O diem infelicem!* Q. in V. dicentes, *Ab, de die ista, JT.* vel, *Ab diem illum!* scil. Jehovah, ex v. seq.^c
3. *Dies nubis* Vel, *nubila, JT. sic Pi. vel, atra, G.* Ut res secundæ luce & splendore, itā procellæ rerum adversarum nube, figurari solent^d. q.d. Tempus turbulentum*. ¶ *Tempus gentium* Nempe ad pœnam^e; fatale supplicium^g. Tempus quo gentes superaturæ & afflicturæ sunt Ægyptios^h. *Tempus gentium, vel, 1. vastantiumⁱ, h. e. Chaldæorum^k; quo scilicet facient quod volent; quos, potius quā Ægyptios, gentes vocat, quia magis feri erant^l: vel potius, 2. tempus vastandarum gentium, putā Ægyptiorum^m, & Æthiopumⁿ. Sic dies Ægypti v. 9. vocantur dies excidii ejusdem^o.*
4. *Et erit pavor*; itā M. Ti. Ca. sim. Ch. V. 1137. ¶ *Vacillatio, Mo. dolor, P. dolor magnus, five gravis, JT.* *Pi. conturbatio, o. sic Ar. stupor, Sy.* ¶ *In, &c.* 1138. ¶ *In Chus, P. in Æthiopia, M. Ti. JT. Pi. V. &c.* utpote

- subjecta Ægypto P. In Arabia felice & Æthiopia trans^p G. mare Rubrum secundum Ægyptum. Tractus ille secundum mare apud veteres Arabiæ magis & Æthiopiæ deputatus est quā Ægypto, ut ex Esa. 19. & ex Herod. & Diod. constat^q. In Æthiopia, i. e. in illis partibus quæ foederatæ erant Ægypto^r. Unam gentem pro omnibus posuit: q.d. Tanta erit Ægypti calamitas, ut omnes vicinæ gentes tremant^s. ¶ *Et destructa* (vel, destruentur, JT. Pi.) *fundamenta ejus* Sic vocat vel, 1. urbes^t, & arces bene fundatas & munitas^x: vel, 2. Principes & leges; utrique enim sunt fundamenta reip^y.
5. *Et Libya, 1139* ¶ *Et Put, P. &c. vel, Putai, JT. Pi. &c.* i. e. Cyrenæi five Pentapolitani*. Putæorum plerique vixerunt ultra Tritonidem paludem, (quæ Africam in duas partes penè æquales dividit;) nonnulli tamen citra eam, & prope Ægyptum, ut hinc colligitur, & ex Jer. 46. 9^z. [ubi dicta vide.] *Libya*: [rectē:] Nam & Afri inter socios Ægypti Jerem. 46. 9. & hinc belli in Africam prætextum sumpsit Nabuch. ut alibi diximus^a. ¶ *Et Lydi, 1140* ¶ *Et Lud, P. &c. vel, Ludai, JT. Pi.* i. e. Marcotæ Ægyptii; vel potius; Libyæ, qui inter Ægyptum & Cyrenas siti^b. Lydi socii Ægyptiorum Jerem. 46. 9^b. ¶ *Et, &c.* 1141. ¶ *Et omne vulgus, Mo. P. vel, promiscuum vulgus, M. Ti. plebs, Ca. totaque miscellanea turba, JT. Pi.* Miles mercenarius^c, ex multis gentibus allectus^d. Auxiliares copiæ Carum, Ionum, Græcorumque aliorum, in Cyrenaicum agrum adventantes, ut antè notatum*. ¶ *Et Chub, 1142* ¶ *Cubii* in Marcotide apud Ptolemæum^e. Arabiæ^f. *Cubai, JT. Pi.* i. e. Libyæ interioris incolæ^h. Æthiopes sub Ægypto, apud quos emporium Cobe Ptolemæo, in Avalite sinu; etiam qui ad Nigritas pertinebant in occidua Æthiopia, prout Æthiopia ab Homero distincta est. Atque hinc *Cubai* videntur vocari qui geographis *Nubai*, mutatâ literâ primâⁱ. ¶ *Et* (vel, denique, JT. Pi.) *filii terra fœderis* Itā Mo. P. M. Ti. vel, *juncti fœdere, JT.* qui degunt in terra confœderata, Pi. *fœderatæ regionis homines.* i. e. Vel, 1. Israelitæ^k. Judæi multi eadem calamitate involventur, Jer. 42. 22. & 44. 14^l. *Filii fœderis mei, o. Ar.* Confirmant hanc interpretationem, 1. Quod hi alibi vocantur *filii testamenti*, Act. 3. 25. five *promissionis*, Gal. 4. 28. 2. Eventus: Nam reliquiæ Judæorum, excisâ Hierosolymâ, abierunt in Ægyptum, ubi eandem cum Ægyptiis fortunam subierunt. 3. Quod Canaan vocatur *terra promissionis*, quod idem est ac *terra fœderis*^m. Vel, 2. omnes alii qui Ægyptiis confœderati suntⁿ. Qui cum hac terra fœderatos hos jam enumeravit, & breviter causâ universæ fœderatorum appellatione concludit^p.
6. *Corruent fulciantes* (vel, qui sustentant, Pi. sic JT.) *Ægyptum* Vel, 1. faventes Ægyptiis^q; socii & auxilia^r: vel, 2. Principes & proceres & duces Ægypti^s. ¶ *Destruentur superbia, &c.* 1143. ¶ *Fastus roboris ejus, JT. Pi.* i. e. fastuosissima ejus potentia, quæ omnes, & inprimis populum meum, terrebat. Insolentia Ægypti passim reprehenditur, ut Esa. 31. & Jerem. 46. t. ¶ *A turre Syenes* Sub. ex Ezech. 29. 10. usque ad terminum Æthiopiæ, V.
7. *In medio terrarum, &c.* i. e. Erunt de numero: perinde atque aliæ regiones jam devastatæ^t: ut quæ maximè. Vide Ezech. 29. 12^x.
9. *Egredientur nuncii* (vel, 1. Chaldæi, quasi legati à Deo missi^z. At hi terrestri, non navali, itinere veniunt^a. Vel, 2. alii^b, qui effugient^c, & Æthiopibus nunciabunt Ægypti vastationem^d). *à facie mea* Itā P. &c. vel, *à conspectu meo, JT.* i. e. à præsentissimo meo severissimoque judicio contra Ægyptios*. Vel, à meo consilio & providentiâ^e. ¶ *In trieribus* (vel, *navibus, P. JT. Pi. &c.* per Nilum^f, & mare^g) *ad, &c.* 1144. ¶ *Ad terrendum* (scil. nuncio de irruptione hostili Chaldæorum^h). *Chus* (vel, *Æthiopia, M. Ti. JT. &c.* Malim, *Arabiam*, in quam Ægyptii navibus per mare Rubrum sæpe commeant: in Æthiopia verò nē per Nilum quidem adversum navigatur propter cataractas prope Syenemⁱ). *confidenter, Mo. vel, securam, JT. Pi. sim. Ti. Ca. Heb.* qui est cum fiducia, Pi. habitantem confidenter, P. M. i. e. degentem

Noph, M.) *hostibus quotidianis*, JT. intellige, exposita erit P: vel, *per hostes quotidianos*, Pi. Al. *tormina* (vel, *angustiae*, P. Ti. vel, *adversarii*, M. sub. *erunt*, Ti. vel, sub. *venient*, M. P.) *interdium*, Mo. P. Ti. &c. non noctem. *Memphis quotidianas feret res adversas*, Ca. Noph vulgò pro Memphis accipitur, ut antè exposuimus vers. 13. (licet malè à plerisque cum Moph, i.e. Momemphi, prout Strabo & Stephanus vocant, confunditur,) & ità exponi interdum postulant Scripturæ loci: sed mihi potius videtur nomen esse duorum locorum commune, Mempheos & Onupheos: hinc verò Onuphin interpretor, unde Onuphites nomos: nam Onuphis oppidum fuit potentissimum, mediano Nili alveo in medio Delta situm; quem locum Propheta hinc respexisse videtur, ut ostendat Regem Nebuchadnetzarem velut in umbilico illius Delta sedem suam statuisse, ut toti Ægypto sine molestia imperitaret.

17. *Juvenes Heliopoles*, ità JT. Pi. [אֲנָשִׁים] *Aven*, M. P. Ti. Quod rectè legi potest [אֲנָשִׁים] *On*, ut scribitur Gen. 41. 45. Pro quo hinc est [אֲנָשִׁים], quod *vanitatem*, seu *iniquitatem*, sign. quâ punctorum mutatione videtur notare illorum mores per allusionem & paronomasiam. *On*, *Onii* Ptolemæo, in nomen Heliopolitano. [אֲנָשִׁים] *Et Phibeseb*, P. M. Ti. i.e. Bubasti urbis; unde Bubastites nomos. [אֲנָשִׁים] *Et ipse*, &c.] Ità V. &c. Sub. *urbes*, vel *mulieres*, V.

18. *Et in*, &c. [אֲנָשִׁים] *Porro in Taphnes*, &c. Ti. sim. M. P. In *Daphnis* Pelusius. Vide quæ ad Esa. 30. v. 4. & Jer. 43. 7. Alibi vocatur hæc urbs *Tachpene*, de nomine illius Reginæ: i. Reg. 11. 19. aut *Tachpanches*, Jer. 43. 7. Sed alius, meo judicio, est hic locus à Daphnis, five Tachpene: Est enim *Tachpeneches* remotissimus ab ea parte Ægypti terminus, ubi insula est anfractuosa in Nilo supra Syenem, quam Herod. appellat *Tacompsa*, Ptol. *Metacompsa*, alii *Tachempso*: qui tractus minorem cataractem à majore dividit. Tanta, inquit, calamitas erit Ægypti, ut immunis non sit tractus ille qui & longinquitate itineris, & asperitate loci, & naturâ ac situ, videtur securissimus. [אֲנָשִׁים] *Nigrescet*, &c. [אֲנָשִׁים] *Obtenebrescet dies*, Ti. sic Pi. sim. JT. Ca. d. Luctus erit d. Dies vertetur in noctem præ nimio luctu. Vide ad Matt. 24. 29. [Legerunt אֲנָשִׁים]. Al. *vitavit lux diem*, M. *prohibebit* (vel, *prohibuit*, Mo. vel, *arcebit*, i.e. retinebit apud se &c.) *dies* P. Mo. sub. *lucem suam*, P. Scribitur hinc אֲנָשִׁים, non אֲנָשִׁים, licet utrinque eadem maneat sententia. [אֲנָשִׁים] *Cum contrivero* (vel, *fregero*, Pi. sic JT.) *ibi sceptrum*, &c. [אֲנָשִׁים] *Veſtes*, &c. P. Ti. M. *jugum*, Pi. *lora*, JT. *catenas*, V. *vincula*, sub. *jugorum*, i.e. *juga* Ægypti: *robore*, &c. Ch. in M. Imperium tyrannicum quo Ægyptii premunt alios. Quum asseruero in libertatem quos Ægyptii tenent in servitute. Donantur enim libertate captivi urbe expugnata. Infra 34. 27. plena locutio legitur, אֲנָשִׁים, *vincula jugi eorum*. Al. In tractu illo quædam veluti catenæ & lora, magno Ægypti commodo, sistendis Æthiopum incursionibus, erant constituta. [אֲנָשִׁים] *Nubes*, i.e. Calamitas.

20. *Undecimo anno* Non multò post illam revelationem quæ perscripta est cap. 29. 21. *Brachium Pharaonis* (dicti Hophrah) — *confregi*. Incepi jam exsequi decreta mea contra Aprien, Cyrenæis in eum concitatis. Alludit ad insignem illam victoriam quam Babylonius de Pharaone Necho reportavit. Vel, *confringam*, præ. Heb. pro fut. Est enim alia prophetia in Ægyptios. [אֲנָשִׁים] *Non est*, &c. [אֲנָשִׁים] *Non est*, vel *fuit*, alligatum, vel circumligatum, Mo. P. M. sic Ti. (vel, *non alligabitur*, JT. sim. Pi.) *ut ponantur*, vel *dentur*, *medicamina*, five *medela*, P. M. sim. Mo. Ti. (vel, *inditis medicamentis*, JT. Pi. i.e. Sic affligam Ægyptios, ut resurgere aut pristinas vires recuperare non possint. Metaphora à chirurgis: q. d. Nullâ medicinâ sanari poterit.) *ut apponatur fascia*, five *ligamen*, P. M. Ti. sim. Mo. (vel, aut *imposita fascia*, Pi. sic JT.) *ad obligandum* (vel, *curandum*, M.) *illud*, P. JT. Pi. *ad roborandum*, vel *firmandum*, *illud*, Mo. P. M. Ti. (vel, *ut confirmetur*, JT. Pi.) *ut teneat* (vel, *quatenus tenere possit*, Ti. vel, *ad tractandum*, JT.) *gladium*, P. Ti. sim. Mo. Pi. &c. Sensus, Malum ejus non modò non

levabitur, sed & magis ingravescet in dies. Dicitur G. cladibus ità confusæ sunt vires Pharaonis, ut nullâ arte, nullâ ope in integrum & pristinum statum restitui, imò nec gladium tenere, h. e. bellum proficui, possit. [Ca. versum sic reddit, Ego Pharaonis — brachium frangam, idque ità ut non obligetur adhibendis medicamentis apponendisque cataplasmatibus, quò obligatum firmetur ad tenendum gladium.]

22. *Comminuam brachium ejus forte*, &c. [אֲנָשִׁים] *Fortitudinem*, & *confractum*, Mo. ac *fortitudinem*, & *jam confractum est*, P. forte, & *confractum*, sub. *manebit confractum*, K. in M. *quod forte*, vel *robustum est*, sed (vel, *sed &*, Ti.) *confractum*, M. Ti. tum *firmum*, five *validum*, tum *fractum*, Pi. Ca. [Sed variè explicant.] Nescio an dextrum sinistrumque innuit. Ca. Al. *Opes*, tum illas quæ integræ manserunt, tum eas quæ imminutæ sunt. *Illud quod firmum est*, & *quod fractum fuit*, JT. Omnes Ægypti vires omnino enervabo, neque miserebor fractarum, neque feram integras. Forte, vel *robustum*, *illud*, sub. *regnum*, & *illud quod jam fractum est*, i.e. regionem illam quam detraxit illi Rex Babylonis. Confracto jam uno brachio, nempe Regno Syriæ, five parte illâ Regni à rivo Ægypti usque ad flumen Euphratem, alterum ejus brachium, Ægypti Regnum, comminuam; quod reliquum est Regni tollam, ut neutram manum gladium tenere possit. Ità præripiam illi omnem belli gerendi, Judæisque ferendi auxilii, facultatem.

24. *Et confortabo*, &c. Civile [Ægypti] bellum excipietur ab externo [à Nabuch. illato]. [אֲנָשִׁים] *Daboque gladium*, &c. i.e. Instrumenta suppeditabo ad perficiendum judicia mea. [אֲנָשִׁים] *Gemitibus*, &c. [אֲנָשִׁים] *Gemitibus* (vel, *vociferatione*, P.) *confessorum*, JT. sim. Ch. vel, *occisorum*, Sy. *sicut ingemiscit confossus*, Pi. sim. Ti. vulneratus ad mortem; vel, agens animam dum interficitur. Muliebriter ejulabit, & tanquam confossus, in morte præsentissima ingemiscet.

C A P. XXXI.

1. *Tertio mense* Duobus mensibus posterius hæc revelatio facta est quàm ea quæ proximè præcessit.

2. *Et populo ejus* Vel, *multitudini ejus*, JT. Pi. i.e. populo degenti in Ægypto: erat enim populosa admodum. [אֲנָשִׁים] *Cui similis factus es*, &c. Cui te poterimus comparare? adeò tibi magnus videaris. Argumentatur à majore ad minus. q. d. Cuiam venis comparandus, si spectetur magnitudo, magnificentia, excellentia tua? An Regi Assyriorum? q. d. Non: fuit enim ille multò major te, & tamen me autore cecidit, &c. quantò magis tu? Deus h. l. immanem Pharaonis prædientiam ferociamque retundit, eumque exemplo paris aut superioris Regis à Deo subacti terret. *Cui similis*, &c. Nempe Regi Assyrio perinde fastuoso, qui sicut à Chaldæis pessimè tractatus est, ità & ab eisdem tractabitur Rex Ægypti. Ipsam deinde Assyrii superbiam ac cladem alius comparisonibus illustrat; quò magis intelligat Ægyptius quid sibi sit expectandum.

3. *Ecce, Assur* i.e. Rex Assyriæ, Sennacherib, vel Esarhaddon. Verùm *Assur* hinc vocatur ipse Pharaon, & Ægyptii, ut Esa. 52. 4. vel, quia Ægyptii ab Assyriis erant orti; vel potius, quia Ægyptii se illis gloriâ, potentiâ, &c. æquabant, & pariter à Chaldæis vastandi erant. Probatur, 1. Quia toto hoc capite prophetans contra Pharaonem, continuè agit de hoc Assur. 2. Postquam egit fusè de Assur, non explicat, nec comparat eum Pharaoni. 3. Pharaonem non tam comparat Assyrio, quàm cedro, ut patet. 4. Eodem schemate Balsasar vocatur *Lucifer*, Esa. 14. 12. & Rex Tyri, *Cherub*, Ezec. 28. 14. 5. *Assur* fuit exemplar tyrannorum, ideòque quosvis tyrannos significat. [אֲנָשִׁים] *Quasi*, &c. Cedrus, Mo. JT. Pi. Ca. sub. est, vel erat, JT. Pi. Ca. similis est, vel erat, cedro, M. Ti. sim. P. Ob animi altitudinem, Regni amplitudinem, robur, stabilitatem & in-

incorruptionem¹. Solent Reges excellis arboribus comparari, Dan. 4. 20, 21, 22. Ezech. 17. 3^k. **Pulcher ramis, & frondibus, &c.** **וְהָיָה כְּעֵץ זָרַח** Et cedrus sylva inumbrans, Mo. & ramis densis, P. & virgultis (i. e. foliis¹; vel, frondibus, M. nemore, Ti.) umbrosa, JT. Pi. sim. Ca. Brachiis in omnes partes productis ad commoditatem omnium^m. **וְהָיָה עֵץ זָרַח** Et inter, &c. **וְהָיָה עֵץ זָרַח** Et inter implicata (vel, condensata, P. Ti. sub. arborum, Ti. vel, condensata ramorum, M. densos ramos, JT. Pi. sic V.) fuit cacumen (vel, summus ramus, Pi. vel, erant calami summi, JT.) ejus, Mo. P. M. &c. De hoc ramo excelliore vide Ezech. 17. 3. Cedrus, Rex: rami & condensata, populi Aegyptiaci & exteræ gentes illi subditæⁿ. Ramus sublimior est Rex, quem stiparunt frondes condensæ, h. e. multi Principes & Reges minores^o. Rex, cedrus; filii, rami; Principes, frondes. Aut potius, ramos vocat Imperii amplitudinem, opes & potentiam; (quia sub ramis ait nidificasse volucres cœli, v. 6.) frondes verò, ejusdem gloriam & pompam^e. [Alii sic reddunt;] **Ut habeat inter nubila cacumen, Ca. & nubes pervenit cacumen ejus**: nam **וְהָיָה עֵץ זָרַח** etiam nubem significat^q.

4. **Aquæ nutrierunt** (vel, educaverunt, JT. Hebr. magnificaverunt, V. sic Pi.) illum] Ingens aquarum abundantia, qualis in Tigride & Nilo^r. **וְהָיָה עֵץ זָרַח** Abyssus] i. e. Aquæ perennes, quæ nunquam exsiccari possint, nec intercipiunt^t. **וְהָיָה עֵץ זָרַח** Flumina ejus, &c.] Per aquas, abyssum, & flumina, intelligit Nilum, qui, in rivos & fossas deductus, totam Aegyptum fecundat: Sub his autem symbolicè intelligit copiam divitiarum & militum^t, miramque felicitatem à Divina benevolentia acceptam^v. **וְהָיָה עֵץ זָרַח** Et aqueductus (vel, rivulos, P. G. sic Ti. Ca. scaturigines, M.) suos mittebat (sub. abyssus, M.) ad omnes arbores agri, JT. sim. Mo. Pi. &c. Principes suos irrigabat ubertate suâ^r. Non solum commodis abundavit, sed & illa in alios largiter derivavit^v. Suas divitias, postquam quæ sibi necessaria erant acceperat, in alios Reges & Regna effundebat^z. Al. Est metaphora, nam per rivulos intelligit arborum traduces; per traduces verò, allegoricè, colonias^a.

5. **Elevata est, &c.** Ità^o. Mo. simil. P. Ti. Ca. &c. Superbiit. Vide infra v. 10. Nam sæpe hic & alibi in Prophetis res eadem repetitur^b. **וְהָיָה עֵץ זָרַח** Exaltavit se, JT. in altum surrexit, M. sim. Pi. **וְהָיָה עֵץ זָרַח** Elevati sunt (vel, Prolongabantur, JT. Pi. sic P. &c.) rami ejus præ, &c. **וְהָיָה עֵץ זָרַח** Propter aquas multas, P. M. Ti. &c. (vel, ab aquis amplis, Pi.) in mittendo eam, Mo. vel, quum illa mittebat eas, P. quas ipsa (sub. abyssus, M. V.) misit, Ti. M. V. vel, quum emitteret germina, Pi. Alii locum aliter reddunt.] Quos emittebat aquis multas, JT. dum se præ humoris abundantia diffundit, Ca.

6. **In ramis ejus, &c.** i. e. Multæ gentes ad ejus tutelam confugerunt^c, & in ejus ditione versabantur^d. Confer Ezech. 17. 23. Dan. 4. 12, 21^{*}. Benefecit plurimis, & fuit sub eo pax magna^f. **וְהָיָה עֵץ זָרַח** Genuerunt omnes bestię, &c.] Crevère populi fausta sobole^g. Per volatilia hinc intelligit magnates; per bestias, plebem & gentes, maximè feras & barbaras, quas Pharaon domuit^h.

7. **Erátque, &c.** **וְהָיָה עֵץ זָרַח** Et (vel, Denique, JT. Pi. Aded, Ca. Itaque, P. &c.) pulchruit (vel, pulchra est, five erat, JT. Ca. Pi. sim. P. M. Ti.) in magnitudine (vel, magnificentia, M.) sua, Mo. Ti. P. JT. &c. q. d. Hæc omnia infuerunt, & si quid aliud est præterea quod ad perfectionem harum rerum opus fuisse videaturⁱ.

8. **Cedri, &c.** **וְהָיָה עֵץ זָרַח** Cedri non absconderunt (vel, obscuraverunt, Mo. M. V. operuerunt, V.) eam in horto Dei, P. i. e. Nullæ cedri eam superaverunt, nè ex quidem quæ fuerunt in paradiso terrestri¹. [Alii ordinem verborum mutant:] Cedri in hortis, five horto, Dei (i. e. in Paradiso^m, in Edeneⁿ), non abscondebant (vel, superabant, Pi.) eam, JT. Loquendi genus idem quod supra 28. 13°. Nulla natio præstantior Assyriis P. Nullus Rex par illi^r, h. e. Pharaoni^t: imò Regi Assyriorum propriè dicto^u; ut pater ex litera, & ex collat. Ezech. cap. 32^v. **וְהָיָה עֵץ זָרַח** Abietes (i. e. Principes, divites & potentes^x), non, &c. **וְהָיָה עֵץ זָרַח** Non fuerunt similes ramis (vel, ramusculis, JT. Pi.) ejus, P. JT. Pi. sic Mo. &c. **וְהָיָה עֵץ זָרַח** Et castaneæ, M.

P. Ti. Mo. JT. Pi. Ca. vel, populi, Sy. platani, Vulg. **וְהָיָה עֵץ זָרַח** Omne lignum paradisi Dei] i. e. Babylonix, ubi quondam Paradisus fuerat Adamo datus^y.

9. **Speciosum feci, &c.** q. d. Totum hoc debetur benedictioni meæ^z. **וְהָיָה עֵץ זָרַח** Et a^z Jun. mulata sunt eam, M. P. Ti. sic^o. Mo. aded ut inviderent ei, Sy. JT. Pi. sim. Ca. Ar. G. i. e. invisuræ essent, putà si vidissent^a.

10. Pro eo, &c. **וְהָיָה עֵץ זָרַח** Quandoquidem, vel Eo quod, elevatus es (vel, te exaltas, JT. altus es redditus, Pi.) staturâ, P. simil. Mo. M. Ti. **וְהָיָה עֵץ זָרַח** Et dedit (vel, posuit, M. Ti. nempe ex fastu & superbia^r), summitatem suam, &c.] Ità P. sim. M. Ti. &c. Al. Sanè crexerat illa cedrus summum ramum suum, &c. Pi. q. d. Insolentior factus est, & contumeliosus in Deum^q. Hæc oratio partim ad cedrum, partim ad rem per cedrum significatam, refertur: unde mutatio est personarum; cum præced. verbum **וְהָיָה עֵץ זָרַח** sit 2. personæ, [hoc verò 3. pers. **וְהָיָה עֵץ זָRACH**] & posuit summum ramum, &c. q. d. Nimirum tibi placuisti, quod stipatus esses magno & frequentati satellitio^r.

11. **Tradidi** (vel, Tradam, M. Ti. Ca.) eum in manum, &c. **וְהָיָה עֵץ זָRACH** In manum fortissimi, vel potentissimi, (vel, Dei, Mo.) gentium, P. JT. Pi. &c. i. e. Chaldaei^z. Vel, fortissima gentis, M. Ti. vel, Deo gentium, i. e. Cyro, Regni Assyriaci everfiori. Sic Salomo Psal. 45. v. 7. vocatur deus, five divus; & Cicero dicitur oratorum deus: & Latini suos Imperatores vocavere divos; ut, divum Julium, divum Trajanum^a. **וְהָיָה עֵץ זָRACH** Faciens, &c.] **וְהָיָה עֵץ זָRACH** Faciendo faciet (vel, Quæ faciens, lo faciet, M. Quæ omnino faciet, Ti.) ei, Mo. P. (sub. quicquid^v volet, V. i. e. tractabit eum pro libitu^b. Al. Hunc libere actum in illum, JT. Is pro libitu tractabat eam, Pi.) in (vel, propter, P. JT. Pi. juxta, M. Ti.) impietate (vel, impietatem, M. Ti. JT. Pi.) ejus eieci eum, Mo. P. de imperio^c; vel, transportatione & servitute durissimâ^d. Vel, impulsi, JT. vel, exterminavi eam, Pi. vel, me eiciente eum, Ti. Al. Qui eum à me ejectum tractet ut postulat ejus impietas. Loquitur de homine: deinde, ramos nominans, loquitur de arbore, miscendo rem comparatam cum ea cum qua comparatur; quoniam principio allegoriæ utrumque posuit, scilicet Assyrium & cedrum^e.

12. **Et succident** (vel, succiderunt, Q. in V. sim. Pi. &c.) eum (Perseverat in metaphora cedri^f.) alieni] Scil. Chaldaei^g. **וְהָיָה עֵץ זָRACH** Et dimittent (vel, relinquent, Ca. dereliquerunt, Pi. sim. JT. straverunt, M. Ti. projicient, G. ex Vulg.) eum (posteaquam scilicet amputaverint^h) super (vel, ad, Mo. in, M. Ti. Pi. &c.) montes, P. Mo. Pi. (vel, montibus, M. Ti. ut solet fieri arboribus quæ in summis jugis positæ excindunturⁱ.) & in cunctis vallibus (monti subjectis^k, vel, in omnes valles, Pi. per omnes valles, Ca.) corruent, P. vel, ceciderunt, M. Ti. sim. JT. Pi. **וְהָיָה עֵץ זָRACH** Confringentur in, &c. **וְהָיָה עֵץ זָRACH** In omnibus alveis (vel, amnibus, Mo. torrentibus, P. Al. juxta omnes rivos, five torrentes, M. Ti. per omnia depressa, Ca.) terræ, JT. &c. vel, terrarum, Ca. **וְהָיָה עֵץ זָRACH** modò torrentes significat; modò, per metonymiam, locos depressos^l. Sensus loci, Stragem illam sequetur abjectio vel desertio, quâ isti, cum suâ ipsorum vanitate, tum alienâ operâ, perituri esse dicuntur: ut rami è montibus per valles ipsi suâ molle corruere solent; leviores verò diffingi casu, & in subiectos alveos præcipientes dari, quibus devehantur, &c.^m **וְהָיָה עֵץ זָRACH** Et descendunt (vel, descendebant, Pi. sic Mo. &c.) ab umbra ejus omnes populi terræ, & relinquent eum, P. &c. Ut feræ trepidant quum diffinguntur arborum rami, sub quarum umbra latebant, & incertæ huc illuc diffugiuntⁿ. Deficient ab eo populi quibus imperabat^o. Fugient ab eo omnes vicinæ & confederatæ gentes, quæ in illius auxilio confidebant^p. Permissit comparationis **וְהָיָה עֵץ זָRACH**, ut sæpe & hic & alii scriptores. Vide quæ diximus ad Matt. 23. 37^q.

13. **In, &c.** **וְהָיָה עֵץ זָRACH** Super ruinam, five ruinam, (vel, trunco, Pi. truncum cadium, JT. truncum humi jacentem, vel, cadavera^r; ruinam cadaverum, M.) ejus (i. e. In trunco hujus cedri prostratæ^t) habitabant, vel habitabant, (vel, nidificabant, Pi. sedebant, M. requiescebant, Ti.) omnia volatilia cœli, (i. e. magnates & Principes

- cipes Pharaoni confederati^t, & super (vel, ad, Mo. in, JT. Pi. per, Ca.) ramos (vel, ramis, JT. Pi. comam, Ca.) ejus erant (vel, sunt, five fuerunt, JT. Pi. M. &c. vel, recumbunt, Pi. degunt, Ca. infederunt, V.) omnes bestiae agri, P. &c. i. e. plebei^v. q. d. Conculcatus fuit pedibus bestiarum^x. Redit ad comparationem^y. Hoc vult dicere, Trunco ejus insultarunt volucres & ferae^z. Allegoria est, Contemptus fuit ab omnibus^a. Bestiae lacerant ramos, i. e. cadavera exercitus ejus^b. Regnum Assyrii ab exteris populis occupatum^c atque possessum est^c.
14. Non elevabuntur (vel, Nè efferant, aut exaltent, se, V. sim. G.) — ligna (vel, arbores, P. Ti. JT. &c.) aquarum^d] Vel, irriguae, JT. Pi. quae aquis irrigantur^d: h. e. qui divitiis abundant^{*}. ¶ Nec ponent (vel, extendant, five erigant; Heb. dent, Pi.) sublimitatem (vel, summitatem, ut v. 10 f.) suam, &c.] Vel, Nè in sublimem se efferant, G. ¶ Nec, &c. וְלֹא יַעֲמִדוּ אֲלֵיהֶם עֲרֵבֵי הָאֵרֶץ] Neque stabunt ulmi (vel, arbores, V.) eorum in sublimitate sua, omnes potatores, vel potatrices, aquarum, Mo. P. V. Appositio^e. Neque stent (vel, consistant, i. e. putent se permanfuros^h; vel, conquiescant, JT. vel, astent, Ca.) super illas in sublimitate sua (i. e. in tanta excellentia & dignitateⁱ; vel, in seipsis altitudine sua, JT. in seipsis propter altitudinem suam, Pi. vel, ob ipsarum proceritatem, Ca. Nè proceritati suae fidant, G.) omnia (vel, ullae, JT. Pi. Ca. sub. arbores, Ca. Pi.) quae bibunt aquam, M. Ti. sim. Ca. vel, irriguae, Pi. sim. JT. i. e. quae gaudent magno humore. Divitiis affluentes intelligit^k. ¶ Quia (vel, Nam, Pi. Quandoquidem, JT.) omnes (vel, cuncti illi, Pi. sic JT. Assyrii^l), traditi sunt in mortem, (caesi per Babylonios^m), ad (vel, in, JT. vel, dejecti in, Pi. & descendunt ad, M.) terram ultimam (vel, imam, JT. Pi. sim. V. i. e. sepulchrumⁿ: vel, ad infera terrae; vide Eph. 4. 9°). in medio filiorum hominum, &c.] Vel, inter filios, &c. JT. Pi. &c. inter alios homines, five inter plebeios P. Instar plebeiorum qui dejiuntur, &c. וְכִי אֲרֵץ] Hebraeis [sign.] homines de plebe. Redit ad Sennacherib de Assyrii illis viris summatibus qui cum Sennacheribo fuerant: unde colligere possit Aegyptius quid sibi expectandum sit^q. [Sensus versus,] Dedi exemplum in Rege Assyriorum, quod ceteri Reges feliciores minus animo eleventur: nam & ille mortuus est, &c. nec liberare eum valuit tanta opulentia & potentia ejus^r. Ita praecipitati potente Dei manu Assyrii nec aliis, nec sibiipsis, prodesse possunt: sed in aeternum aliis sunt exemplo gravissimae vindictae Dei, tanquam si nomina monumentaque Assyriorum in ore essent & ante oculos omnium^t. Hoc exemplo territi alii Reges, non efferent se, nè cadant eodem modo^t. Vel potius, sensus est, q. d. Sic enim punio impios, & licet seipfos attollant, tamen eos deprimō & deicio^v.
15. Quando descendit, &c.] Scil. cedrus illa, i. e. Rex Assyriae^z, Sennacheribus à filiis occisus, 2 Reg. 19. 37^v. ¶ Induxi, &c. וְהִנְיִחוּ אֶת הָאֵרֶץ] Feci lugere, Mo. P. (vel, luctum indixi, five institui, M. Ti. Pi. in omni Assyria^z, & inter omnes amicos ejus^a:) operui (vel, feci ut operiret se, V. sic G. sim. Mo. sub. sacco, P. vestibus lugubribus^b. Operire se est lugentium^c.) propter, vel super, ipsum (vel, ipsam, nempe cedrum^d), voraginem, vel abyssum, Mo. P. M. Ti. Pi. &c. i. e. ingentem fluminum abundantiam^{*}; profundum mare, quod antea rigabat illam cedrum^e. Per aquas autem populos intellige, Apoc. 17. 15^g. Lugere abyssum est, aquas non habere; sicut lugere terram est, esse sterilem, Esa. 24. 4^h. Abyssus illa quae cedrum illam eduxerat mœsta fuit ejus causa: h. e. Opes illae destitutae eo Rege videbantur lugeret. [Alii locum sic reddunt:] Luctum quem importavi obtexi pro eo abyssum, JT. Ego luctum faciam, eum profundo obruam, Ca. ¶ Et prohibui (vel, cohibui, Pi. &c.) flumina ejus] Sub. abyssu, V. nè postea irrigarent eam cedrumⁱ. Arefeci eam, & privavi omnibus bonis^k. Fontes opum illius exsiccati^l. ¶ Contristatus, &c. וְאֲרֵץ] Et attratum reddidi (vel, tenebris offudi, i. e. nigris vestibus indui^m), propter eam Libanum, Pi. sic JT. &c. In quo altissima illa cedrus erat: & per Libanum intellige totum Regnumⁿ, [nempe] Syriam, quae foederata Assyriis erat^o. ¶ Et omnia ligna, &c. וְכָל עֵץ אֲרֶץ] Et omnibus arboribus agri (i. e. aliis viris principibus & nobilibus P;

- omnibus circum Principibus^q,) propter eum, five eam, G. fuit defectio (vel, accidit deliquium, Pi.) animi, JT. Et omnia ligna—fatigata sunt, P. vel, deliquium animi passus, V. sic Mo. ut accidit fessis ex itinere aut alio labore. Significat arbores penè emortuas fuisse^r. Vel, marore^v affecta sunt, M. vel, exanimata sunt, Ti. sic Ca. Omnes alii Reges, audito nuncio, terrore concutientur^t. Hæc^t Me, omnia quidem per prosopopœiam & hyperbolen dicuntur: veruntamen iste casus Assyrii non sine commotione aquae & terrae accidit. Aquam quod spectat, Ninive, quamvis Tigri fluvio imposita, tum aquarum derivationem passa est, tum sitim gravissimam, arefactis aquis quae residuae erant ex bibentium multitudine: Terra verò, quum amplae procedunt copiae, sic videtur concuti, ut elementa ferme omnia ad progressum earum copiarum horrere videantur. Immediatè porrò Deus aut fluentia exsicavit, aut motus induxit terrae, quibus praesignificantur plurimum judicia illius^t.
16. A sonitu (vel, fragore, P. voce, V.) ruinae ejus] Cedri altissimi: Cadunt enim Reges è sublimi^v. ¶ Commovi gentes] i. e. Tremere feci, five attonitas reddidi^t. ¶ Et, &c. וְהִנְיִחוּ] Et (vel, Hinc, Pi. Unde, JT.) consolationem acceperunt, P. Ti. sic JT. Pi. simil. M. Ca. &c. Quia solatium est miseris, socios habere^x. Et consolata sunt, Mo. G. ex Vulg. i. e. Eguerunt consolatione, ut T. solent lugentes^y. ¶ In terra, &c.] Sub. sedentes: qui mos lugentium, Job. 2. 13. Permissit iterum comparationem & ἀποδοῦν^t. In sepulchro^z. Latantur mortui^a, vel, una cum ipso morituri^b, quod tantus Rex illis fuerit adaequatus^c.
17. Nam, &c. וְגַם אֲרֵץ אֲשֶׁר הָיוּ] Etiam, vel Sed &, ipsi (scilicet principes ac nobiles Assyriae, V. vel, illa, i. e. arbores modò dictae^d), cum eo descenderunt ad infernum, vel sepulchrum, ad interfecit gladio, P. JT. &c. vel, cum interfecit gladio, i. e. cum aliis militibus ejus^e. ¶ Et, &c. וְהִנְיִחוּ] Et brachium ejus, Mo. P. sederunt in umbra ejus in medio gentium, Mo. vel, & qui sedebant, &c. P. Al. Nempe brachium ejus, qui habitaverunt, &c. Pi. Qui fuerunt brachium ejus, (i. e. Qui erant illi vice brachii, nempe focii & adjuutores, qui securi inter alias gentes habitabant, quod illis faveret Assyrius^f), & sederunt sub umbra, &c. M. Qui domiti brachio illius resederant in umbra, &c. JT. Significat auxiliares Assyriorum copias & gentes tyrannidis illorum administras eadem ruinâ fuisse implicatas, & cum illis in eodem exitio succubuisse^g. Qui sub umbra brachii ejus sederunt, &c. Ti. Copula hæc [in וְהִנְיִחוּ] posita pro relativo pronomine, quod Hebraeis non infrequens, sensum obscurat. Rectè autem locum vertas, Nam & illi cum eo ad sepulchrum descendunt (ubi sunt qui gladio sunt interfecit) quicumque in ullis gentibus suam vim illius tutelae submiserunt. Fractis Assyriorum rebus, facile fuit Chaldaeis Syros eorumque vicinos cladibus maximis afficere, Esa. 17. 3^h. [Ca. versum sic reddit, Quae & ipsae [arbores] cum illo descendunt in Orcum, ad caesos armis ejusque brachio, in ejus umbra versatae inter gentes.]
18. Cui, &c. וְאֵל מִי דָּמִיתָ כְּכֹהֵן] Cui (sub. igitur, M.) assimilatus, vel similis factus, es sic, &c. M. P. sim. Mo. vel, aded, &c. V. q. d. Nulliⁱ. Alloquitur Pharaonem^k. Cui ergò ita (scilicet ut putes te esse invictum^l), similis es? Pi. Intelligisne, Rex Aegypti, cui futurus sis similis? Exhibui tibi vivam fortunae tuae imaginem^m. Voluisti, ô Pharaon, assimilare te Assyrio, & cedroⁿ: sed nunquam affectus es excellentiam ejus, qui tamen cecidit: tu quoque casurus es^o. Cui assimilatus es in potentia, illi quoque assimilaberis in ruina^p. Tu qui ei gloria & magnitudine tam similis es: Te, Pharaon, Assyrii similem, similis manet exitus^q. ¶ Ecce, &c. וְהִנְיִחוּ] Et (vel, Sed, Q. in V. Utique, Pi.) dejeceris (vel, deducis es, i. e. deduceres^r; deprimèris, & vel detruderis, Q. in V. deponeris, M.) cum lignis, five arboribus, &c. P. M. Ti. Argumentatur ex constante Dei justitia: similium peccatorum simile erit judicium^t. ¶ In medio incircumcisorum, &c.] i. e. Impurorum & inhonestâ morte defunctorum^t; vel, gentium immun-darum & corde incircumcisarum^v. Quia circumcisio tibi ludibrio fuit, incircumcisi te undique claudunt, mortemque tibi inferent. Vide suprâ cap. 28. ver. 10^x. ¶ Ipse, &c. וְהִנְיִחוּ] Hic est (vel, Sic erit, G.) Pharaon, Pi. &c.

- 7 Pi. Pi. &c. Epiphonema, habens $\pi\delta\theta$ insultandi; q. d. Sic tandem humiliabitur superbus ille Pharaon: tanquam si jacentem & prostratum, ut olim in litore maris, Exod. 14. omnibus spectandum digito indicaret. 2. Talem cum suis inveniet exitum qualem sub Assyrii exemplo depinxi.

CAP. XXXII.

1. **D**odecimo anno] Sub. regni Sedecie, V. vel, a deportatione Jechoniae; ut numerat Ezechiel. q. d. Excisus jam Hierosolymis: circa quod tempus Rex Amasis (ad quem hæc prædictio pertinet) contra Apriem se cepit erigere.
2. **Leoni gentium, &c.**] i. e. Leonis instar versanti inter gentes. Non huic aut illi genti, sed omnibus, infestus. q. d. Rex maximus fuisti ac tyrannus*, ferrox, crudelis, &c. f. ¶ **Draconi**] Vel, ceto, sive balana, J. T. Pi. &c. vel potius, crocodilo, BA. [Vide ad Ezech. 29. 3.] ¶ **Et, &c.** "וְיִגְדְּלִי" Et (vel, qui, M. Ti. Nam, Pi.) educebas (vel, erumpis, Pi. reducebas [forfan legendum, educebas,] aquas, V. evomisti aquas, M. la-scivisti, Ti. exibas, Q. in V. ventilabas cornu, BA. Vulg. cornupetebas, o. Ar.) flumina tua, P. vel, per, vel in, flumina tua, V. Mo. cum fluminibus tuis, Q. in V. in fluviis tuis, Pi. sim. Vulg. ¶ **Et, &c.** "וְיִתְּרִי" Et turbabas aquas (sub. ceteras, P.) pedibus tuis, & conculcabas, &c. P. sic Mo. &c. [Alii hoc cum præced. sic reddunt,] Cum prodians per flumina tua conturbas aquas, &c. J. T. Qui, per fluvijs tuos ruens, aquas pedibus turbas, earum flumina conculcans, Ca. Per aquas & flumina intelligit copias militares & ingentem exercitum; & per turbationem aquarum, motus bellicos quos ille suo exercitu excitabat contra alias gentes. Prodiens è mari in flumina turbabas aquas pedibus, quin & tota flumina conculcabas. Videtur similitudo ab hippopotamo sumpta, cui ungulæ quales bovi. Sensus est, Ex Imperio tuo egrediens, vicinas civitates gentesque totas proterebas. Derivavimus "וְיִתְּרִי" (prodire:) at o. à "וְיִתְּרִי" (cornu ferire,) vertunt enim, "וְיִתְּרִי", i. e. arietabas, nempe minores pisces. Significat Pharaonem bellis omnia miscuisse, nec modò suas conturbasse aquas, h. e. Ægyptum, sed & flumina gentium, h. e. alias gentes.
3. **In multitudine, &c.**] Solet enim frequens populus simul convenire ad leonem, aut balenam, capiendum. Sensus versus, q. d. Postquam iniecerò in te manum meam, tanquam rete, gentes illæ te ad litus trahent, &c. m. Alios adducam qui te premant undique. Incitabo contra te Regem maximum, &c. à quo superaberis.
4. **Et, &c.** "וְיִתְּרִי" Et deseram, sive relinquam, (vel, ejiciam, Ti. desertam relinquam, Ca.) te in terra, Pi. M. P. &c. Vigorem tibi auferam, velut pisci in terram tracto, ubi vivere non potest. Vide Ezech. 29. 5.
- ¶ **Saturabo de te bestias, &c.**] Homines feri ac rapaces Ægyptum invadent ac deprædabuntur. Vide Ezech. c. 29. v. 5 f.
5. **Et dabo carnes tuas** (i. e. carnes hominum, vel militum, tuorum, quos interficient Chaldæi,) super montes] q. d. Etiam qui confugerint ad montes illic interficientur. ¶ **Et implebo colles tuos, וְיִתְּרִי** Valles, P. J. T. Pi. &c. ¶ **Sanie** (vel, tabe, Ca.) tuâ; id est, tuorum: "וְיִתְּרִי" Celsitudine, vel altitudine, tuâ, Mo. P. Ti. J. T. Pi. vel, tumore cadaverum tuorum, M. i. e. magno acervo cadaverum copiarum tuarum, de quibus superbiebas. Celsitudo hinc vel ad externa, vel ad animum, referri potest. Tantum ex te effundetur sanguinis, ut sit impleturus sit valles, & ascensurus usque ad montes. Hyperbole. Vermibus tuis, Sy. cadaveribus exercitus tui, Ch.
6. **Et irrigabo terram, &c.** "וְיִתְּרִי" Terram nationis tuæ, Mo. P. J. T. quæ irrigatur Nilo, in qua videris quasi natare. Vel, natantem tibi, ut sit pronomen affixum pro separato; i. e. in utilitatem tuam: tota enim fertilitas Ægypti pendet ex irrigatione Nili. Intelligit de terra plana. q. d. Loca super quibus natabant aquæ irrigabo sanguine tuo, natabitque sanguis

- super illis, usque adeò ut ascendat montes. Hyperbole. Terram ubi natus, i. e. tuo imperio subjectam, nempe Ægyptum. "וְיִתְּרִי" à "וְיִתְּרִי", (natare:) ut "וְיִתְּרִי", (seger,) à "וְיִתְּרִי", (stare, vel surgere *.) Terram tuam inundantem, Ca. vel, inundantem, Q. in V. vel, inundationis tuæ, i. e. super quam inundant aquæ. Terram inundatione tuâ, M. cruore, Ti. terram de stercoribus (vel, reliquiis, Ar.) tuis, o.
7. **Et operiam, cum extinctus fueris, (i. e. cum splendor tibi adeptus fuerit, Job. 18. 5. vel, cum extinguam te, J. T. Pi. sic P. in extinctione tui, sive tuo, Sy. Ti.) calos, &c.]** Sic, o. M. &c. vel, vestibus lugubribus; vel, tenebris. Mœsticiam hæc significant, ut diximus ad Matt. 24. 29. & tantam fore stragem, ut vapores quos emittent cadavera adempuri sunt cœli syderumque conspectus. Lucanus ad Cæsarem, Sed tibi tabentes populi Pharsalica rura Eripiunt, camposque tenent, victore fugato. Vide similem locum Esa. 34. 4. & ibi dicta. Maximum luctum describit ob interitum Regis Ægyptii, quem comparat lucernæ maximæ, quæ cum extinguitur, mox suboritur fumus ingens qui offuscat totum aërem, Mœstici autem videntur quasi in mediis tenebris versari. Extincto te, & splendore tuo, quo tu prius omnia colustrare videbaris, tantus ubique erit luctus, ut cœlum, Sol, Luna, &c. obscurari videantur, quasi tu prius splendore tuo hæc omnia illustrares.
8. **Omnia (sub. alia, P.) luminaria cœli, וְיִתְּרִי** Lucis, T. Mo. P. lucida, J. T. Pi. sic M. Ti. o. Ch. Sy. Ar. luminis cœlestis, Ca. h. e. Reliquos planetas.
9. **Et, &c.** "וְיִתְּרִי" Et irasci faciam cor, &c. Mo. P. simil. J. T. Pi. Sy. Ar. Et stimulo, &c. Ca. vel, irritabo, &c. o. Vulg. commovebo, &c. M. Ti. G. ex Ch. Non tam irâ percellam, quàm metu, mœrore, horrore & stupore. "וְיִתְּרִי" per "וְיִתְּרִי", (animum abicere, vel despondere,) verti solet per catachresin quandam. ¶ **Cum, &c.** "וְיִתְּרִי" Cum adduxero, vel induxero, contritionem (fractionem, Pi.) tuam (i. e. interitum five excidium tuum; vel, milites tuos fractos, superatos, & fugientes: vel, efficiendo ut perveniat fractio tua, J. T.) in, vel ad, gentes, &c. P. M. Ti. Pi. J. T. vel, in gentibus, &c. Mo. Ubi captivi Ægyptii in terras longinquas adducti certum attulerint nuncium cladis. Cum famam cladis tuæ sparsero, &c. Calamitatem tuam per gentes propagans, Ca.
10. **Populos multos, &c.]** Afros intellige, ad quos per Ægyptum venere Chaldæi. ¶ **Cum volare, &c.** "וְיִתְּרִי" Cum vibrabo (vel, coruscare fecero, Sy. P. volare fecero, M. Ti.) gladium meum, &c. Pi. sim. Mo. J. T. Ca. ¶ **Reperit, ita Ca. וְיִתְּרִי** Ad (vel, per, M. Ti. Pi.) momenta, Mo. P. M. Ti. Pi. sub. singula, Pi. sim. J. T.
12. **Vastabunt superbiam Ægypti]** i. e. Pulchritudinem & dignitatem: Regiam majestatem, totumque comitatum & apparatus ipsius. ¶ **Multitudo, &c.]** q. d. Potentes, tennes, summi, infimi, omnes perdentur.
13. **Et perdam—jumenta]** Equos, quibus confidebant Ægyptii. ¶ **Quæ, &c. וְיִתְּרִי** De super-aquas multas, Mo. ab aquis multis, Sy. M. Ti. sic o. i. e. ab Ægypto, quæ est terra multarum aquarum: quæ erant super aquas multas, Ch. sic Vulg. quæ in tam abundantibus aquis versantur, Ca. ut desinant esse juxta aquas multas, P. i. e. ne posthac pascantur in pratis irriguis. Ut ne superveniant aquis amplis, Pi. sic J. T. i. e. aliis Regnis. ¶ **Non conturbabit eas, &c.]** Sicut homines per vada transeuntes, & equi ubi aquatum ducuntur, turbidas faciunt aquas; ita Ægyptiorum pedites & equites populos vicinos, qui sub aquarum significantur nomine, (ut supra 2.) solebant conturbare. Non erit deinceps homo aut jumentum quod aquas turbare possit, ut fieri solet in aquatione, navigatione, &c. Ità pauci supererunt, ut ex transitu eorum non turbentur aquæ, sed purissimæ mancant.
14. **Tunc, &c.** "וְיִתְּרִי" Tunc immergi (vel, mergere, Mo.) faciam aquas eorum, P. Mo. vel, profundas (vel, limpidas, Ti.) faciam, live reddam, &c. M. Ti. ad verb. profundabo, i. e. altissimas faciam, h. e. quietas ac limpidas. Vel, quiescere faciam, &c. Ch. simil. o. Ar. vel, faciam ut fidant, live subsidant, &c. J. T. Pi. i. e. ut pure fiant, dum subsidit lutum quo fuerant conturbatæ.

^m Pi. batæ m. Vel, *tranquillabo*, &c. Ca. In tranquillitate duo insunt propriæ: 1. quod qui alios infestant manu Dei cohjebentur atque continentur in quiete, quamvis invictissimis sicut aquæ violentæ & præcipites obductis molibus fisti solent: 2. quod qui fuerunt operâ istorum infestati quiete fruentur, &c.ⁿ. Quiescent illi populi à vi Egyptia. Vide supra cap. 29 p. ¶ *Flumina eorum* i. e. Aliorum Regum. ¶ *Quasi oleum* i. e. Leniter & tranquillè. Qui prius, tanquam exundantes fluvii, rapidissimo impetu in alios ferebantur, subsident, & ut oleum, lentescunt, molliterque in rebus agendis procedunt.^r

15. *A plenitudine sua* i. e. Ab iis quæ replebant eam. Ab incolis suis.^t

16. *Planctus*, &c. *לַמְּנוּחָהּ* [*Lamentatio hæc* (vel, *Planctus*, P. M. scil. cujus memini, est, JT. Pi.) quæ lamentantes canent; Heb. *quam lamentabuntur*, Pi. vel, & (vel, quæ, JT.) *lamentabuntur*, vel *deplorabuntur*, vel *plangent*, illam, P. Ti. M. JT. &c. scil. Egyptum. Sed hanc interpretationem respuunt verba illa, *Super Egypto lamentabuntur illam*. Itaque pronomen relativum refertur ad ipsam lamentationem, & *lamentari lamentationem*, phrasi Hebraicâ dicitur, pro, lamentando canere, vel, lamentationem pronunciare. Sensus idem qui supra 19. 14. Lamentabilis est hæc prophetia; tamen sic eveniet. ¶ *Filie* (sub, inquam, P. Ti.) *gentium* (i. e. vel, mulieres; vel, incolæ sive congregationes urbium gentibus subditarum; vel, ipsæ gentes, externæ nationes & urbes remotissimæ;) *plangent eum* Vel, eam, P. Mo. &c. i. e. Egyptum.^d

18. *Cane*, &c. *לִּפְנֵי* [*Conquerere*, Mo. vel, *Plange*, o. M. Ti. P. *Vaticinare*, Ch. *Lamentare*, Ar. Pi. sim. JT. Sy. Ca. ¶ *Et*, &c. *וְיִרְדּוּ*] *Præcipita* (vel, *deturba*, Pi. sic V. Heb. *descendere fac*, Pi.) *eam*, nempe è dignitate maxima, & sub, per prophetiam tuam. q. d. Prædicito Egyptios perituros. Cane Egypto velut mortuæ carmen. Est autem totum hoc carmen prosopopœia, planè similis illi Esa. 14. 10. Sicut poetæ, ita & Prophetæ, facere dicuntur quæ canunt, vel factum, aut futurum, nunciant. Est autem in hac oratione crebra generis & numeri mutatio. Hic & in seq. in triumphalem modum, ad Ecclesiæ consolationem, habetur funus Egyptii; cujus propositio hoc versu habetur; ubi duo, pro more funerum, instituit Dominus: 1. præficas, ex ritu Egyptiorum, adesse jubet; 2. cadaver in sepulchro deponi jubet. Partes autem funeris sunt, Rex populûsque Egypti, & gentes auxiliares. ¶ *Filias* (i. e. urbes) *gentium* Aliarum, vicinarum. ¶ *Ad terram ultimam*, *תַּחְתִּיתִּי* Inferiorum, sub, fovearum, G. In sepulchrum. Non ad insulam Chemnios, ut solebant Egyptii, qui studiosissimè curabant, ut in celebribus locis, aut etiam pyramidibus editis, collocarentur: at, inquit, illi ubivis locorum & promiscuè sepelientur in locis profundissimis terræ.ⁿ

19. *Quo*, &c. *מִי יֵשֶׁתְּ* [*Quoniam jucundior*, vel *pulebrior*, es? P. V. &c. Quamam dignitate excellis? Cui te præfers? Multi fuerunt ante te elegantiores, qui tamen perierunt. Quod speciosior es, quod altior tibi videris, ed profundius rues. Putasne te cæteris esse pulchriorem & fortiorem, qui omnes perierunt? Nihil tibi proderunt pulchritudo, potentia, &c. In quo melior es? aliis scilicet gentibus, quæ pares clades accipere, amisso etiam imperio, quæ vita est gentibus. Quid est cur putes sortem tuam non debere cum aliis gentibus, quamvis potentissimis, quæ antecesserunt te, æqualem esse? ¶ *Descende* De dignitate ad sepulchrum. Jam plûs satis triumphasti, &c.

20. *In medio interfectorum gladio cadent* Sic P. &c. i. e. Interibunt ut alii interfecti. Vel, cecidere, G. Sub, Egyptii, P. V. Loquitur quasi in re præsentia. Egyptium in mortuorum censum refert. Vel, qui ceciderint, JT. ¶ *Gladius*, *חֶרֶב* [*Gladio data*, vel *tradita*, est, P. M. Ti. Mo. Pi. V. G. ex Ch. sub, Egyptus, V. G. Al. *Gladius* (nempe vindictæ Divinæ) *datus est*, Me. & T. ex Vulg. scilicet Chaldæis. Al. *Gladius positus*, vel *dispositus*, est, JT. Jun. Nam gladius pro cervicali substernebatur virorum fortium cervicibus, ut postea ampliùs explicatur, & exempli existant in He-

rod. Plut. &c. ¶ *Attraxerunt*, &c. *וְיִשְׁרְפוּ* * Jun. *Trabite* (vel, *Detrabite* igitur, M. Ti. sic G. sub, *ad mortem*, vel, *in sepulchrum*, V. G. Pi. *Trabent*; Heb. *Traxerunt*, Pi.) *eam*, Mo. P. &c. scilicet Egyptum: vel, sub, *dignitatem & potentiam Pharaonis*, M. Loquitur quasi ad libitinarios. Vel, *eum*: q. d. Corpus, non, tanquam viri honorati, sepelietur, sed ignominiosè trahetur. Nisi malis de curribus exponere, quibus potentiorum corpora cum pompa magnifica in longinquum efferri solent: currus enim trahuntur funibus ductariis: quam rem Scriptura hoc verbo designare solet. [Ca. hoc cum præced. sic reddit, *Qui ensis dabitur distracturis ipsam*,] nempe Egyptum.ⁱ

21. *Loquentur ei* Vel, *cum eo*, M. Rege Egypti, gratulando adventum ejus. Prosopopœia elegantissima: quanquam istorum præcedentes casus hoc revera loquuntur, & quasi palàm clamant, neminem adeò fortem esse qui adversus judicia Dei possit consistere. ¶ *Potentissimi*, &c. *אֲנִי וְיָבִירִי* [*Fortes* (vel, *duces*, JT.) *potentium*, Mo. P. JT. *potentes* (vel, *potentissimi*, V.) *fortium*, Pi. V. i. e. inter fortes. Synonymorum connexio significatum intendit. Fortiores quique, M. Ti. reges & principes, Q. in V. *potentes & fortes*, Ch. [ubi forsân prior vox dignitatem, posterior virtutem, denotat: à quo non abludit usus vocum Hebræarum, ut & antea notatum.] Hos inducit tanquam funeris prosequutores ac *προπομπῆς*, vel potiùs ut hospites in commune *πολυάνθρον* & coemeterium receptos, qui sequentia præclament: ut olim ad celebrium virorum funera lentiones & præfica ejusmodi vocibus in planctu utebantur, & præcones oratorésque *λόγους ἐπιταφίους* pronunciabant. Non esse cur Egyptius hanc sortem defugiat, probat exemplis, tum incircumcisorum, tum etiam circumcisorum, nè Egyptius de sua circumcissione præsumeret. ¶ *Qui cum*, &c. *וְיִשְׁרְפוּ* [*Cum auxiliatoribus ejus*, P. M. Ti. Pi. sic JT. Sensus loci, Alloquentur ipsum & populum ejus. Al. Alloquentur eum omnes qui in aliqua fuerunt auctoritate, sive principalis ea fuerit, sive administra. ¶ *Descenderunt*, &c. *וְיִרְדּוּ*] *Descendent*, jacebunt, &c. scilicet Egyptii: qui *descenderunt*, & *dormierunt*, &c. P. sic M. Ti. JT. &c.

22. *Ibi Assur*, &c. i. e. Rex Assyriorum: cui Regnum ademit Nabuch. adjutus à Cyaxare & Medis. ¶ *In circuitu illius* (nempe Assyrii) *sepulchra ejus* Vel, Egyptii: Pharaonis & exercitûs ejus. Vel, ejus multitudinis; gentis ipsius & copiarum auxiliarium. Exemplum hîc & in seq. profert trium Imperiorum in Oriente celebratorum. *Sepulchra ejus*, i. e. Jacent in turba mortuorum; non quidem eodem loco, sed simili morte periti.

23. *In*, &c. *בְּיַרְכֵּי* [*In lateribus* (vel, *parte aliqua*, G.) *foveæ*, JT. Pi. &c. communis scilicet multis. Significat damnationem corporis & animæ. ¶ *Qui dederant quondam formidinem in terra viventium* i. e. Inter hominés, viventes in hoc mundo: vel, in terra Israelitarum, qui Deum viventem coluerunt, & cum Deo æternùm victuri erant; quos iste afflixit.

24. *Ibi Elam* Persæ, vel Medi; ad quos Imperium à Sardanapalo translatum est, operâ Arbaces, sive Arbacti, præfecti, duravitque ad tempora usque Assyrgis. Vel, Elymæi. Gentes illas nominat quæ in auxiliis Assyrio fuerant. ¶ *Per gyrum* (vel, *circuitum*, M. Ti. sic P.) *sepulchri sui* Nempe Egypti, vel Assyriæ. ¶ *Qui descenderunt incircumcisi*; ita P. sic JT. V. &c. *וְיִרְדּוּ* [*Cum præputiatis*, Pi. sic Q. in V. i. e. Qui mortui sunt in impietate sua. ¶ *Portaverunt* (vel, *portant*, Pi. sic JT. &c.) *ignominiam suam*, &c. i. e. Poenam superbæ: partim à Deo prostrati ad mœnia Hierosolymorum; partim victi à Babylonis. Mortientur cum ignominia & pudore.

25. *Cubile ejus* i. e. Arcam sepulchralem.

26. *Ibi Mosoch* (vel, *Mesech*, P. &c. Cappadoces eorumque vicini) & *Tubal* i. e. Iberi Asiatici. Vide Ezech. 27. 13. *Mesech & Tubal* mihi sunt Moschi & Tibareni; quia, ut isti à Mose, Esdra & Ezechiele, ubique junguntur, tanquam cognati populi, ita hi etiam junguntur passim apud Herod. Ex *Mesech* Moschos non pauci rectè deducunt. Ex *Tubal* Græci fecerunt *Tibari*;

bari, ut scribunt illi *ἱεροὶ* pro *Picol*, & *Σαοὶ* pro *Saled*, & *Βελιὰ* pro *Belial*. Quamquam revera *Mesech* & *Tubal* multò latius patent quàm *Moschi* & *Tibareni*, & omnes, vel plerisque, populos iis interjectos contineant. *Tibarenos* *Moschorum* montibus vicinos facit princeps geographorum *Strabo*, ipse circa illa loca natus, nempe *Amasiæ* in *Ponto Galatico*. Rectè insuper terrorem incussisse, &c. dicuntur hi populi, qui ob summam fortitudinem & immanem ferociam notantur à

*BP. 3. 12. *Xenoph.* *Strab.* &c. * [Plura vide ad *Ezec.* 27. 13.] *Mesech* propriè est *Cappadocia*; indèque *Mossyni*, sive *Mosynœci*, [populi,] & *Mazaca* oppidum, postea dictum *Cæsarea Cappadociæ*: *Tubal* est *Albania* cum *Iberia* juncta. Hic autem per *Mesech* & *Tubal* *Scythas* intelligo, tum, quia hæc iter fuit *Scythis* in *Asiam* irrumpentibus (tempore Regis *Cyaxaris*, qui *Astyagis* pater erat,) inter *Pontum* & *mare Caspium*; (ut solet *Scriptura* gentes interdum designare nominibus illarum regionum per quas veniunt, ut *Romani* in *Num.* 24. 24. & in *Daniele* *Kitim* vocantur, &c.) tum, quia gentes illæ cum *Scythis* in societatem expeditionis venerunt. Forsan etiam *Mesech* *ἡμετέριος* in *Scriptura* appellatur, & *Scythæ* ab armis *Mesech* dicuntur: nam *Maschac* *Hebræis* est, *jacularis*, unde & *Massagetae*, quos *Scythas* fuisse docet *Herodotus*. Porro, recens erat hæc historia, & adhuc durabat *Scytharum* expeditio, etsi multas strages edebant ipsi, & multæ vicissim ipsorum ederentur; unde apparuit fortis humanæ vicissitudo: quapropter nè quis fortè objiceret, illos necdum eò devenisse, addit, *ἡμετέριος*, *Propheta* sapientissimè v. 27. *quamvis nondum cubent*, nimirum omnes, cum potentibus, &c. ostendens, sufficere tamen eorum numerum qui ceciderat ad hoc argumentum quod agitur confirmandum.

* Jun. 27. *Et non, &c.* *וְלֹא יִשְׁכְּבוּ אֶת-גְּבוּרֵיהֶם* [*Et non dormient* (sub. in sepulchro, V.) cum fortibus, P. V. G. ex *Vulg.* &c. Hi omnes ignaviæ suæ poenas dant: non seorsim jacent, sed in unam aliquam fossam congesti, ut victis fieri solet. *Lucanus* post prælium *Pharalicum* — *petimus non singula busta Discretisque rogos: unum da genibus ignem*. Non morientur morte naturali & gloriosâ, ut solent heroes & victores, qui gloriosè mortui cum armis & pompa sepeliuntur; sed morte ignominiosâ *. *Al.* *Quamvis non* (vel, *nondum*, Jun.) *cubent cum potentibus*, JT. [Vide ad v. præced.] *Al.* *Et non cubaturi essent isti* (nempe *Ægyptii*, de quibus hic agitur quæstio,) *cum fortibus, &c.* q. d. Omnino cubaturi sunt.

* Pi. & interrogacioni præfixum indignationem innuit; ut in *Virgil.* *Et quisquam posthac Junonis numen adoret?* * *¶ Cadentibusque, &c.* *וְנִפְלְאוּ מֵעַרְלֵיהֶם* [*Qui* (vel, cum iis qui, Pi.) *cecidit de incircumcisis*, P. V. lic JT. &c. i. e. *Qui ex incircumcisis ceciderunt, sive mortui sunt, morte naturali* *. *Qui incircumcisi quidem erant & impii, attamen fortes ac magnanimi* *. *Al.* *Qui ceciderunt ab incircumcisis*, pro, inferiores gradu aut dignitate incircumcisis: q. d. Non morientur ut viri illi strenui ac nobiles, qui moriuntur morte suâ, & efferuntur ad sepulcrum unâ cum armis suis. *¶ Et posuerunt gladios suos sub, &c.* [i. e. *Positos habuerunt*. Victores non singula tantùm habebant sepulcra, sed &, in virtutis honorem, cum armis suis sepeliabantur, 1 *Mac.* 13. 29.]

* G. *¶ Et, &c.* *וְהָיָה עוֹנוֹתָם וְהָיָה* [*Et fuit* (vel, *Quum incumbat*, Jun.) *iniquitas* (vel, *Sed erunt iniquitates*, P. Ad verb. *Et erit iniquitates*; verbum sing. nom. plur. junctum, frequens *Hebræis* *), *eorum super ossa eorum*, M. Ti. &c. vel, *ossibus ipsorum*, Jun. q. d. Illa ipsa ossa & cineres documenta sunt iniquitatis illorum, quandoquidem propter suum peccatum depascuntur judicio Dei. *¶ Ossa eorum poenam ferent iniquitatibus suis debitam*, h. e. perfodientur ac conterentur: h. e. Ipsi peribunt propter scelera sua. *¶ Eorum culpam ipsorum ossa luent*: insepulti jacebunt. *¶ Et quorum iniquitas* (h. e. arma quibus exercuerunt iniquitatem, ex collat. proximè præcedentium *), *imposita fuit ossibus ipsorum*, JT. Melius sic vertantur, *Et habitacula pro ossibus ipsorum, data sunt*, scilicet egregia: aut, *solatia*: nam *וַיַּעַרְבּוּ* *Arabibus* est, *solatium*. *Stattius*, *Dat solatia grandibus sepulchris*. Illustribus monumentis testata est eorum virtus.

* Jun. 28. *Et, &c.* *וְהָיָה כְּכֹהֵן* [*Et tu* (vel, *At tu*, G. sic P. V. Pi. &c. *Et tu ergo*, M. *Vulg.* *Imò tu quoque*, Pi. *Ægypte* *), *in me-*

dio incircumcisorum confringèris, M. &c. i. e. morieris in impietate tua: in turba impiorum jacebis, ut victi solent. Sicut in culpa es, ita in poena eris, illorum locustius. *¶ Dormies cum interfecisti, &c.*] Non cum victoribus.

29. *Ibi Idumæa*] *Idumæi*, socii itidem *Assyriorum* P. G. qui circumcisi erant, idque jure hæreditario, & ex institutione Dei, non, ut vos *Ægyptii*, præcepto metu & falsâ opinione, ad imitationem *Israelitarum*. Hoc addit, nè *Ægyptii* religioni sive superstitioni suæ fiderent, & se circumcisos esse gloriarentur. *¶ Qui dati* (vel, *positi*, P. M. Ti.) *sunt, &c.*] i. e. *Qui & ipsi inter victos fuere*. *¶ Et cum his, &c.*] Inter eos qui promiscuè in communem foveam dejiciuntur.

30. *Ibi, &c.* *וְהָיָה יְהוָה יְשֻׁבֵּם* [*Ibi* (sub. jacent, Pi. vel, alloquantur, JT.) *duces, vel principes, (vel, reges, V. toparchæ, JT. Pi. ad verb. perfusi, nempe oleo, ut Regno initientur* *), *Aquilonis*, M. Ti. P. Mo. i. e. *Babylonii*, Syrii *, *Damasceni*, aliique *, *Tyrri* *, qui *Judæis* ad Aquilonem, victi multis præliis à *Chaldæo*, & ad dedicationem redacti, supra cap. 26. 27. 28. *¶ Et, &c.* *וְהָיָה כְּכֹהֵן*] *Et omnes Zidonii*, Ti. G. ex Ch. M. &c. qui à *Chaldæis* victi, supra 28. 21. Hos nominat qui re nauticâ excelluerunt, nè objicerent *Ægyptii*, istos omnes periisse quoddam rem nauticam & usum aquarum nescirent. Multis inculcat *Propheta* conditionem mortalium; nempe omnes eandem sortem manere, & ad eandem sedem properare, h. e. morti obnoxios esse.

30. *¶ Qui deduci sunt* (vel, *descenderunt*, P. &c. vel, *descendent*, V.) *cum interfecisti, paventes, &c.* *וְהָיָה כְּכֹהֵן*] *In, vel cum, terrore suo*, Mo. P. JT. simil. M. Ti. (vel, propter terrorem suum, Pi. vel, terribiles, Ca.) à fortitudine sua (vel, de sua virtute, Ca. à potentia illorum, JT. qui existerat è potentia ipsorum, Pi.) erubescerent, vel pudescerent, Mo. Ti. &c. sim. P. M. &c. Dum terrent mortales, interim puduit eos virium suarum ac roboris: nam in medio conatu prorsus destituti sunt viribus *. Ex his rebus omnibus optimè conficitur, cum neque potentiâ, terrestri aut navali, neque ullâ religionis specie, Deus aliis gentibus pepercerit, eum non magis *Ægyptiis*, quàm aliis fecerit, parciturum.

31. *Vidit eos, &c.* *וַיֵּדֶן אֶת-כָּל-הָעָם* [*Hos, vel Illos*, (sub. aliquando, G. quum scilicet ad eos venerit in sepulcrum), *videbit Pharaon*, M. P. Ti. q. d. Tandem morietur Pharaon, ut & illi mortui sunt. Ubi morietur *Amasis*, videbit tot alios ab *Assyriis* malè tractatos. Est iterum *protopopœia*, quâ mortuis sensus affingitur. *Videbit, i. e. cum aliis mortuis conversabitur*. *¶ Consolatus est*] De tot & tantis poenarum sociis.

32. *Quia, &c.* *וְהָיָה כְּכֹהֵן* [*Quia dedi* (vel, *Quum indidero, sive immifero*, JT. Pi.) *terrorem meum, &c.* P. sim. M. Ti. &c. q. d. Posteaquam illi teruerint alios, ego tandem terrebo eos. Vel, *terrorem ejus, &c.* G. ex o. Ar. sim. Sy. i. e. *Faciam ut terrori sit*. Scribitur *וְהָיָה כְּכֹהֵן*, sed legitur *וְהָיָה כְּכֹהֵן*. Quia permisi ut *Ægyptus* tempore *Necaonis* terrori esset *terre viventium*, i. e. *Judææ*, ut *Ezec.* 26. 20. *¶ Et, &c.* *וְהָיָה כְּכֹהֵן*] *Et dormiet, &c.* P. vel, *ponetur, &c.* M. Ti. sim. Pi. Heb. *efficietur ut cubet, vel jaceat*, Pi. Experietur Pharaon conditionem suam non posse aliam quàm cæterorum incircumcisorum esse, i. e. maledictam à Domino P. Jacebit cum mortuis, &c. Corpus enim *Amasis* post mortem exemptum monumento & igne crematum est, quod turpe censent *Ægyptii*: *Herodotus* *Thaliæ*.

CAP. XXXIII.

2. *Loquere ad filios populi tui*] Vel, i. ad *Judæos*, L. T. [in genere.] q. d. Hactenus contra gentes julte vaticinari, nunc ad tuos redi. Interdixerat Deus *Ezechieli* ante triennium, nè quid ab eo tempore quod *Ezec.* 24. circumscriptum est in *Judæos* pronunciarer. Opus ergo erat novo mandato, & novâ vocatione; quæ hic narratur. Vel, 2. ad illos qui jam cum *Sedecia* erant deportati. Est idem sensus qui supra 3. 17. sed pro necessitate temporum repetitur. *¶ Terra, &c.*

"וְיָבִיאוּ אֶת הַגִּלְדִּים" Si, vel Quum, induxero, vel adduxero, gladium (sub. hostilem, G. sim. Pi.) super terram, P. M. Ti. vel, terram, five regionem, aliquam, JT. Pi. G. sim. V. i. e. Ubi excidium ei decrevero, vel minatus fuero *. Ubi hostes regioni appropinquant; quod sine meo decreto aut permisso non fit. Ad verb. Terra cum induxero super eam gladium: Antecedens cum suo relativo redundante. Locutio transposita, more Hebræo. ¶ Et tulerit (vel, sumpserit, Di. sim. Pi. &c.) populus terræ (vel, terræ, five regionis illius, JT. Pi. V. aut quicumque humanæ administrationi præfuit, virum unum de novissimis (vel, extremitatibus, JT. finibus, Ti. Pi. extremis, M. V. sub. finibus, V.) suis; sic Mo. P. &c. vel, ipsorum, Pi. i. e. de regione sua: quod certis quibusdam terminis ac finibus determinetur: ¶ Corporis sui, Ca. ¶ propriè est rei finis, five extremitas; quæ quia est complementum ejus, hinc complementum; ut ¶ ex fine trium annorum, i. e. completis tribus annis. Hinc & pro universitate rei, quæ tota intra suas continetur extremitates, usurpatur. Ità accipi puto Gen. 19.4. totus populus ex extremitate, i. e. in universum; Gen. 47.2. ex extremitate (i. e. universitate) fratrum; Num. 11.1. devoravit ¶ per universitatem castrorum; Jud. 18.2. ex extremitatibus suis, i. e. ex universis se; 1 Reg. 12.31. ab extremitatibus populi, i. e. ex universo populo; (Falluntur enim qui vertunt, ex infimis populi: non enim culpatur quod, neglectis magnatibus, ex vulgo creavit sacerdotes; sed quod non ex sola tribu Levitica, sed ex universo populo, eos desumpserit. Difficultatem vidit Junius: sed quum se expedire non posset, vertit simpliciter, ex populo, ad verb. ex partibus populi: quod quivis videt non convenire.) sic Jer. 50.26. & manifestissime Jer. 51.31. Ità & hic verto, ex universitate sua, ut Chald. & medio sui, &c. ex se: malim tamen illum dixisse, ex medio omnium sui, & hos ex omnibus se, ut universitas, quæ per ¶ demonstratur, exprimeretur. Si tantam diligentiam debet aliquis à populo constitutus, quantam is qui à Deo. ¶ Et constituerit eum super se speculatorem. Si eum custodiæ præficiant, ut quàm maximâ potest fide & diligentia caveat publico. Prophetam confert speculatori militari. 3. Viderit gladium, &c.] i. e. Hostes P: vel, malum aliquod impendens. ¶ Buccinâ] Ut significet hostium adventum. 4. Et non, &c. ¶ Et non observaverit, P. vel, sibi caverit, G. V. admonitus scilicet: vel, admiserit monitionem, Pi. sim. JT. Et moneri nolit, Ti. sim. M. ¶ Sanguis ipsius, &c.] Mors ejus imputabitur ipsi, & quidem soli; non episcopo, five speculatori. Causa erit suæ mortis. Metaphora à victimis expiatoriis, quarum capitibus sacrificantes imponebant manus, & eo ritu imputabant eis reatum. Vide Levit. 1.4. & 24.14. confer & Matt. 27.25. 5. Si, &c. ¶ Is vero (vel, Si enim, JT.) monitionem adnississet, seipsum (vel, animam suam, P. M. Ti. &c.) eripisset, Pi. sim. M. P. Ti. JT. &c. 6. Veneritque gladius, & tulerit (vel, sustulerit, JT. Pi.) de eis animam] Sic. Ch. M. Ti. Mo. Sy. Ar. sub. aliquam, Sy. Ar. Animam, i. e. quempiam. ¶ In iniquitate sua, &c.] Vel, culpâ suâ, G. Ca. Ob aliquod suum peccatum. Quia perpetuò sibi cavere debent qui in bello sunt. ¶ De manu speculatoris, &c.] i. e. Punietur etiam ille, qui quamvis negligentes excitare debuit. Etiam segnitie crimen in milite delictum est; L. Omne, D. De re militari. 8. Morte morieris] i. e. Malâ morte peribis, ante diem. Subest tacita conditio, si maneat talis. ¶ Non fueris locutus ut se, &c. ¶ Ad cavendum sibi impium (vel, ut se custodiat, vel sibi caveat, impium, P. V. Sy. monendo impium, M. sic JT. Pi. ut diserte moneas impium, Ti. sub. ut recedat, five discedat, M. Ti. sim. JT. ut impium admonendo retraheres, Ca. sim. Ch.) à, vel de, via sua, Mo. P. M. Pi. &c. vel, à more suo, Ca. vel, propter viam ejus; Heb. ¶ h. e. de vita & moribus seu factis. 10. Sic, &c. ¶ Sic (vel, Sic planè, Ti.) dixistis, P. Ti. vel, dicitis, Sy. Pi. dicere soletis, V. Al. Bene, vel Rectè, dicitis, five cogitatis, Q. in V. ¶ Iniquitates, &c. ¶ Transgressiones nostræ, five Scelera nostra,

& peccata nostra (vel, Errores, &c. o. Ar. Quia transgressiones, &c. Pi. sim. V. JT. Ch. Sed quia redundat h.) super nos, (vel, contra, Glas.) nos, Ti. P. &c. sub. sunt, o. M. P. Ti. Glas. vel, sub. venerunt, Pi. vel, sub. posita sunt, Ch. accusantes scilicet nos, & iræ Dei obnoxios reddunt: confer Gen. 27.13. Vel, nobis incumbunt, Pi. Multitudine ac mole suâ nos opprimunt atque obruant. Vult Deus ut criminum poenas luamus. Factum infectum fieri nequit. ¶ Et in ipsis (vel, propter illas, Pi. sic P.) nos tabescimus] Sic. Ch. M. Ti. &c. Ut minatus es supra 24.23. & ex Legis edicto, Levit. 26.39. ¶ Quomodo, &c. ¶ Et quomodo (vel, Quomodo ergo, Ti. sic Pi. Ecquid, JT.) vivemus? o. Ch. M. P. Mo. vel, viveremus? Ti. JT. sim. Ca. Pi. ut nunc promittis, v. 5. Si nos pro nostris meritis Deus punit, actum est de nobis P. Criminatio hæc est adversus veritatem Dei, quâ vel impii, vel etiam infirmi, utebantur: cujus occasio petenda est ex Ezech. 24.20, &c. ubi Propheta Israelitis peccata sua exprobrat, & concludit fore ut illi in iis contabescant: Quâ igitur, inquit, ratione vitam effemus adepturi, quamvis à speculatore moneamur? Omnis restitutionis spes nobis exsulibus à Deo præcisa est. 11. Nolo mortem impii] Comparatè dictum. Sensus idem est qui supra 18.23, 32. [Ibi dicta repete.] ¶ Sed, &c. ¶ Sed (vel, Quinimo, Mo. Quin magis, M. Ti. sub. delector, JT. Pi.) quum revertitur, &c. JT. Pi. &c. Delector potius resipiscentiâ ejus ad vitam. Præcedentibus minis addita erat restrictio, nim. nisi resipiscant, quam antea quidem audiverant, cap. 18. sed reticebant & dissimulabant, five oblivione, five diffidentia, five malitia. ¶ Quare moriemini? Quare vultis ruere in mortem? quare salutem & viam salutis & foederi Dei renunciatis? Vos saltem misereatur vestri: In vobis culpa est, si vitam non assequamini. 12. Justitia justi, &c.] Hæc quoque omnia transumpta ex capite 18. ¶ Non, &c. ¶ Non corruet, vel impinget, (vel, faciet ut corruat, Ch. P. sim. M.) in ea, Mo. vel, in eam, Ch. P. propter ipsam, M. Ti. sic JT. Pi. [nempe injustitiam.] 15. In mandatis vitæ, &c.] i. e. A Deo, qui vita est, præscriptis: vel, quibus observatis vita promittitur. Vitalibus institutis obediens Legi, in qua obeunda posita est vita. 17. Et, &c. ¶ Et dixerunt, P. &c. Dicunt autem, M. Ti. Interea (vel, Attamen, Pi.) dicunt, JT. Ergone dicunt, vel, dicere poterunt? V. ¶ Non, &c. ¶ Non dirigetur (vel, æqua, five recta, est, P. Ti. JT. Pi. æquè ponderatur, M.) via Domini, Mo. &c. i. e. ratio agendi, five gubernandi nos: quod facit Dominus. [Ca. locum sic reddit, Et negant constare Domini rationem.] Vide supra 18.25. & infra v. 20. ¶ Et, &c. ¶ Et ipsorum via ipsorum non dirigetur, Mo. Cum potius via eorum non sit æqua, P. Ti. Cum tamen ipsorummet via, &c. Pi. Ad verb. Et ipsi via eorum, &c. Alterum relativum redundat, pro, Et ipsorum via. Cum ipsorum, ipsorum via, &c. JT. At ipsi mentiuntur, cum via illorum non æquilibretur, M. Cum ipsorum ratio non constet, Ca. Et ipsa via eorum, &c. o. [Ch. locum sic reddit, Non sunt nobis expositæ viæ bonitatis Domini, & ipsorum via non sunt rectæ.] 18. Cum enim recefferit, &c.] Vide hæc eadem usque ad v. 21. supra 18.26, &c. 21. In duodecimo anno, &c.] Anno & quatuor mensibus post captam urbem; ità ut commodè nuncius Babylonem pervenire potuerit. Accidit hoc ante postremam revelationem de Ægypto. Res ad Ægyptum pertinentes interrompere Propheta noluit, sed seriem rerum secutus est; quod & historici sæpe faciunt. ¶ Venit ad me qui fugerat de Jerusalem] Secundum promissionem Dei supra 24.26. Hunc Deus eripuit ad complementum prænuntiati signi. ¶ Vastata (vel, Percussa, JT. Pi.) est civitas] Quod non de [prima] ejus occupatione, sed de subversione, intelligo. Ut certa constet temporum ratio, ità habenda est. Anno 18. Nebuch. capta est urbs, & deportati 832, Jer. 52.29. Anno 19. Nebuch. plurimos deportavit Nebuzaradan, Jerem. 52.12. Templo, regiâ, muris, &c. destructis. Hæc secunda deportatio. Anno 23. Nebuch. post occisum Gedaliam, &c. postrema fuit deportatio, de qua Jerem.

Idem. Jerem. cap. 52. vers. 30. Hic de secunda loquitur.
 22. *Manus autem Domini, &c.* i. e. Fui afflatus spiritu prophetico, & prae paratus, ut mirificam illam Dei providentiam, tum in adducendo profugo, tum in Propheta afficiendo, evidentiùs demonstrarem. ¶ *Vespere* Nempe illius diei quo profugus ille advenit. Initio ejus diei. Nam Hebraei diem à noctis crepusculo incipiunt. ¶ *Aperuitque (aperueratque, Pi.) os meum* Dedit ut absque metu loquerer. Confer Ezech. 24. 27. & 29. 21. Eph. 6. 19. Praecepit mihi Deus ut libere & cum auctoritate loquerer. Non quòd antea omnino tacuerit, sed quòd minore gravitate docuerit. ¶ *Non filius, &c.* q. d. Ità implevit me spiritu prophetico, ut tanquam aqua saliens esset, quā alios perfunderem, &c. v.
 24. *Qui habitant in, &c.* *והחורבות* Vastitates (vel, ruinas, Ca.) istas, JT. sim. M. Ti. Pi. &c. vel, *deserta*, V. sim. Mo. Dirutas urbes Judaeae & oppida cum Godolia. Invehitur hic in reliquiarum arrogantiam, & cæcitatem, quòd, cum viderent se vastitates incolere, Deumque illi frequentiae quæ in ea regione olim habitavit non pepercisse, putarent Deum reliquis parciturum. ¶ *Unus erat, &c.* Vel, *Unicus*, qui scilicet Deum coleret. Argumentantur à minori; q. d. Si hoc dedit Deus Abrahamo, multò magis dabit nobis: Minus enim probabile est, Deum uni alicui benefacere vel, quàm pluribus quorum eadem est dignitas; qualis nimirum est patris & filiorum: Supponunt enim se esse filios Abrahami. ¶ *Possedit terram* i. e. Jus in ea habitandi, ac pecora pascendi. ¶ *Nos—multi sumus, &c.* Si ille cum vernis 300 se inter tot infestis homines tutari potuit, multò magis nos, tantò plures, jus nostrum retinebimus. Laborabant fiduciā carnali, quòd, non respicientes, temerariè præsumebant se terram Canaan possessuros, quicquid Prophetæ prædicerent.
 25. *Qui, &c.* *על ההר* Cum (vel, Super, M. Mo.) sanguine editis, Pi. Ti. P. &c. i. e. Priusquam affusus sit sanguis altari: contra legem illam Genes. 9. 4. & alteram Levit. 7. 26. & Levit. 17. 14. Vel, *juxta sanguinem, &c.* q. d. Posteaquam vos sacrificastis idolis, vos comeditis carnes sacrificiorum vestrorum juxta sanguinem victimarum illis immolarum. Hoc vult, q. d. Graviter peccatis, atque ità declaratis vos non esse genuinos Abrahami filios. ¶ *Oculos—levatis* (ut solent precantes,) ad immunditias, &c. i. e. Ad idola. ¶ *Numquid—possidebitis?* Promissa fuerat vobis sub conditione, quam non impletis. Non talis fuit Abraham. Vide Joh. 8. 39. Ità negat præcedentis argumenti consequentiam; quia Judæi illi non sunt verè filii & hæredes Abrahami, ut opera demonstrant. Nec jure naturæ, nec fœdere, ad vos pertinet hæc hæreditas.
 26. *Steristis in gladiis vestris; ità P. vel, super gladio vestro, M. Ti. Mo.* *על חרבכם* Insistitis (vel, Instatis, Ca.) Incubistis, vel innixi estis; gladio vestro, JT. Pi. sic Sy. V. Ca. More eorum qui parati sunt effundere sanguinem. Confissi viribus vestris, nihil non audetis. q. d. Crudeles estis & homicidæ. Non jure & æquitate, sed vi & armis, omnia geritis. ¶ *Abominaciones* h. e. Idololatriam. Al. Nihil turpe non committitis. ¶ *Unusquisque, &c.* Vix quisquam est qui ab adulteriis se temperat.
 27. *Qui in ruinosis (i. e. in ruinis illis aut urbis, aut oppidorum,) habitant gladio cadent* Partim Ismaelis, partim Chaldæorum Godolix necem ulciscantibus, 2 Reg. 25. 23, &c. ¶ *In praefidiis & speluncis, &c.* Praefidia intelligit loca munita, ad quæ, ut & ad speluncas, neque hostes neque bestiae facile penetrant. Vide suprà 5. 17. & 14. 15, &c.
 28. *Et dabo terram in solitudinem* Nempe, absumptis per tot mortes ac captivitates hominibus; Jer. 4. 27. & 12. 11. ¶ *Ed quòd, &c.* *עובר* A non transiente, Mo. V. i. e. Ed quòd non sit transiens. Ità ut non (vel, nemo, M. Ti. Pi. sic JT.) sit qui transeat, P. sic M. Ti. JT. Pi. G. sub. illac, P. vel, per eos montes, G. Ut à nemine peragrentur, Ca. Non modò nullus ibi habitabit, sed nec viator quisquam iter ithac capere audebit, metu ferarum & coeli pestilentis.
 30. *Filii, &c.* Deportati scilicet. ¶ *Loquun-*

tur (vel, colloquantur, Pi. Ti. obloquantur, P.) de te, &c. *והקירור וגו'* In te (vel, tibi, P. tecum, Ti. de te, Ch. M. JT. Ca. Pi.) juxta parietes, & in ostiis (i. e. vestibulis) domorum, Mo. P. &c. q. d. In angulis & locis secretis; vulgò in circulis, & ubi apricantur; in foro, & juxta muros, quòd conveniunt ad confabulandum, quia locus est apricus: tum publicè per fora & compitatum, tum etiam privatim atque otiatim. Irrident te, ut otiosi & fanniones, &c. ¶ *Venite, & audiamus* Alter alterum compellat. ¶ *Quis fit, &c.* *מה הדבר וגו'* Quodnam fit (vel, quidnam tibi velit, V.) verbum, &c. P. Pi. JT. &c. Ad Prophetam accedunt, non studio boni, sed tantum curiositatis & delectationis ergò, ut tempus fallerent, molestiamque ex filii sui quodammodo allevarent, auditu rerum novarum à Propheta Domini.
 31. *Veniunt ad te quasi, &c.* *עם פסבוא* Secundum ingressum (vel, adventum, Pi.) populi, Mo. P. (quomodo vulgò fit,) Ca. quasi adventu populi, JT. i. e. magnā frequentia: sicut venire (vel, ingredi & irrumperet) solum, M. Ti. Pi. V. confertim nempe, & multi simul: sicut discipulorum catervæ ad doctores venire solent. ¶ *Et, &c.* *והשבו לפני עמי* Et sedent (vel, sedebunt, Mo. ad pedes tuos, more veterum, qui ad pedes præceptorum in subselliis sedere solebant,) coram te (sub. quasi, JT. M. sim. Pi. G. & subaud. sint, M. G.) populus meus, P. Ti. &c. sim. Mo. Quasi essent mei, cum non sint. Coram te non secus consistunt quàm si animum planè induissent populo Dei dignum, & te in speciem diligenter attentèque audiunt. ¶ *Non faciunt* Non eò magis se corrigunt. Auditores Verbi sunt, non effectores. ¶ *Quia, &c.* *כי עובדי* Quia (vel, Quandoquidem, Ti. Sed, Ca. Quamvis, JT. Pi.) subsannationes (vel, ludibria ipsa, M. ex Jon. vel, cantiones, vel cantica, Ti. Ca. suavissima, JT. amabilia; Heb. amores, seu amationes, Pi. Est tamen hoc nomen instrumenti musici.) ore suo faciunt, P. sic Mo. M. Ca. (vel, edunt, Ti. ipsi faciunt, JT. illa faciunt, Pi. i. e. rident prophetiam tuam. Sensus est, Non magis tua verba curant quàm si ad tibiam aliquis caneret: id enim *והקירור* Vide Gen. 4. 21.) post avaritiam suam (vel, tamen questum ipsorum, Pi.) cor eorum ambulat, P. &c. vel, sectatur, Pi. Dum tu loqueris, illi de questu per artes iniquas faciendo cogitant. Ote bene loquuntur, sed eorum dicta sunt cantica; h. e. non sentiunt idem quod loquuntur: sicut qui cantica canunt aliud sæpe dicunt, aliud cogitant.
 32. *Et es eis quasi, &c.* *כשיר עובדים ופסבוא קול* Veluti canticum (vel, vox, five sonus, o. Ar. cantus, G. cantico, Ti. Ch. qui canit canticum, Pi. vel, pro carmine, Ca.) amorum (vel, amantium, Mo. amatorum, Pi. sic Ti. Ca. suavissimum, JT. ludibrium, M. tibia, G. organorum, Ch. psalterii, o. Ar. verborum lus, aut jocularium, V.) pulchræ vocis, P. Mo. sim. JT. Pi. (vel, quod pulchre sonat, M. sic Ti. sim. Ch. elegantis voce, Ca. dulcè sonantis, G.) & bene scientis canere, P. vel, aut periti psallere, G. ad verb. & bene faciens cantum, vel canere, V. & facit suavem melodiam, M. sim. Ti. & bene pulsans, Pi. & quidem optimè pulsantis, JT. Tu es instar ejus qui novit canere carmina amatoria, i. e. delectabilia & amoena, aut ridicula, quique, quòd peritus sit artis musices, novit scitè pulsare instrumentum musicum: tales enim libenter audiuntur. Te tuæque dicta perinde habent acsi carmen aliquod elegans & modulatum cantes, quod eos delectet, non moveat. Vides te illis non pluris esse quàm Sybaritis, five hominibus luxu diffuentibus, sui symphoniaci; delectare te, non docere ipsos atque afficere. Eloquentiam tuam laudant, res non curant; ut multi hodie in Ecclesia. Deliciæ ipsis erant prophetiæ quas indè ex triennio ad illud usque tempus Ezechiel pronunciaverat, utpote quæ ipsos minime attingerent, sed gentes tantum exterarum, adversus quas audire ipsum prophetantem suave ipsis erat; dum interim silentio suo de rebus ipsorum videbatur Propheta faulta omnia illis polliceri.
 33. *Et, &c.* *והבואה הנה באר* Et (vel, Sed, Pi. sim. P. Ti. G. Igitur, JT.) in veniendo (vel, quum veneris, five eveneris, P. M. Ti. &c.) illud, Mo. (nempe, quod prædixeras de urbis excidio,) ecce, veniens, Mo. sim. Ch. Pi. V.

vel, certò enim evenit, G. ecce enim, venit in propinquo, M. fim. V. [Alii hæc verba parenthesi claudunt, hoc modo,] (ecce, venit, P. sic JT. Pi.) vel, (ecce enim, venit, Ti. Vulg.) [Alii locum sic reddunt,] Verùm cùm id evenerit quid adventat, Ca. Et cùm venerit, dicent, ecce, venit, o. fim. Ar. [Quasi mali denunciati adventu consternari. Ità ellipsis est & dicent, qualis non raro occurrit.] ¶ Tunc, &c. "וְיָבִיאוּ" Et scient (vel, Scient, P. &c. vel, Tunc scient, G. ex Vulg. sic Pi. Tum experientur, JT.) quòd propheta (sub. verus, Pi.) fuit in medio eorum, Mo. i. e. Te fuisse verum Prophetam. Negare non poterunt te ad ipsos à me fuisse missum : ignorantia velum culpis suis nullum poterunt obtendere. Illi prophetias tuas esse ducunt velut cantica amœna quidem, sed quorum vis tantisper durat dum pulsatur aer, & resonant illorum meli ac concentus musici : sed contrà miseri experientur non ità esse sibi prophetias à Deo significatas. Scient te non choraulum ludicrum aut symphoniacum ipsis datum esse, sed Prophetam Dei, cujus prophetia, etiam te tacente, exitum consequentur. Illi quidem solius curiositatis & voluptatis ergò te audiunt, ac si musicum instrumentum pulsaes. Et verò pulsabis, sed luctuosum ipsis ac funebre, quo intentes impiis imminentes poenas, quas, velint nolint, propediem dabunt.

CAP. XXXIV.

1. **E**t factum est, &c.] In hac parte Libri explicantur prophetia quæ ad populum Dei pertinerunt inde à deportatione Babylonica usque ad primum Christi adventum. Hoc capite & præced. continentur reprehensiones : & quidem populi cap. præc. pastorum hoc cap. Excisâ jam urbe, causas Propheta excidii commemorat, Principum crimina, deinde & populi.

2. **De pastoribus**] Pastores hîc sunt gubernatores, vel duces, populi ; tum laici, five politici *, ut sunt Reges, magistratus, Principes ; qui pastores dicuntur Jer. 2. 8. & 3. 15. & 10. 21. &c. & Platoni de Repub. 4. tum ecclesiastici. ¶ Qui, &c. "וְהָיוּ רֹעִים אוֹתָם" ¶ Qui pascunt, vel paverunt, (vel, pascitis, Ca. vel, nutriend, Ch.) seipsos, Pi. P. Ti. Ch. fim. M. Mo. vel, vofmetipsos, Ca. Qui se indefinenter pascunt, facientes quæ non debent fieri. Sub. & non gregem meum, ex v. 8. q. d. Sui tantum curam & rationem habent, neglecto populo sibi concredito. Hoc unum agunt, ut ipsi distendant. [Alii aliter.] Qui erant pasturi ipsos, JT. Exegesis ; q. d. Pastores voco, non ex re, quòd ità se reipsa gerant ; sed ex officio, quòd debuerant pascere. Vel, qui pascunt eos, Glas. BA. ex Sy. [At Interpres Latinus in Bib. pol. vertit, seipsos ; quomodo plerique reddunt, ut vidimus.] Qui quidem sensus acutus est & elegans, sed quem Hebræa vix ferunt. Pascunt, i. e. pascere debent : nam verba Hebræorum actum notantia debent sæpe vel officium significant : ut Mal. 1. 6. honorat patrem, id est, honorare debet ; & 2. 7. custodient scientiam, h. e. custodire debent. Al. Numquid pascunt pastores semetipsos ? Ar. ¶ Nonne, &c. "וְהָיוּ רֹעִים אוֹתָם" ¶ Annon gregem, five pecus, (vel, greges ipsos, M. sic Pi. grex est quem, JT.) pascunt, vel pascunt, (vel, pascere debent, M. Ti. Pi. sic Sy.) pastores ? P. Mo. &c. Nonne oves pascere pastorum est ? Ca. Appellat ipsorum conscientias. Argumentum est vel, 1. ex conjugatis ; Nonne id officium est pastorum, gregem pascere ? vel, 2. ex comparatione minoris ; quia pastores pecudum pascunt ipsas, quantò magis pastores hominum debent id agere ? Nonne ad gubernandum populum meum constituti sunt gubernatores ? Ch.

3. **Lac, &c.** "וְהָיוּ רֹעִים אוֹתָם" Adipem (vel, Pingue, five Pinguedinem, M. Ti. sic Sy. Bonum, Ch. i. e. Divitias, comeditis, JT. Pi. sic P. V. &c. Magna tributa exigebatis à populo. Al. Lac, &c. o. Vulg. Ar. Legunt "וְהָיוּ רֹעִים אוֹתָם" : fortè aptius : quia sic vitatur & repetitio quæ ex altera lectione emergit, (Adipem comeditis, & quod pingue est maciatis,) & manifesta v'se'p'ois, cùm ovium adeps non comedatur nisi postquam maciatæ sint. Lac "וְהָיוּ רֹעִים אוֹתָם", i. e. ovis & capræ, pro cibo hîc proponitur, ut Deut. 32. 14. Prov. 27. 27. Pastori porrò quandoque

licet lacte ovium sustentare se. Hi autem tum, 1. modum non servabant : Hic alienus oves custas bis mulget in hora, Et succus pecori & lac subducitur agnis : tum, 2. oves quarum lacte vescerentur non pascebant. Pecabant hî pastores & victu, quòd adipem, &c. & vestitu, quòd lanâ se induerent & deliciis, in sequente membro. ¶ Et quod, &c. "וְהָיוּ רֹעִים אוֹתָם" Crassum (vel, Quod pingue est, BA. ib. fim. JT. Pi. &c.) jugulastis, P. fim. M. Ti. vel, maciatis, scilicet ad vestra convivia. Divites occidebatis per calumniam, ut bonis eorum potiremini. ¶ Non pascebatis] Nullam ejus habebatis curam. Vide dicta ad Joan. 10. 12.

4. **Quod, &c.** "וְהָיוּ רֹעִים אוֹתָם" Infirmas, vel Languentes, Mo. sic G. Morbo affectas, JT. Pi. Dolentes, Ch.) non consolidastis, vel roborastis, P. Mo. V. fim. o. Sy. Ar. Ti. Bonis alimentis scilicet. Infirmas vocat, quarum membrum aliquod dolet ; agrotas verò, [ut sequitur,] quarum totum corpus morbo comprehensum est. ¶ Quod confectum est non alligastis] Vel, obligatis, JT. Pi. Non obligastis vulnera à lupis fortè facta. ¶ Et, &c. "וְהָיוּ רֹעִים אוֹתָם" Et depulsam, vel dispulsam, vel propulsam, (vel, impulsam, nempe in speluncam, scrobem, aut cavitatem aliquam ; vel, in avia & devia * : vel, dejectam, V. vel, vagam, aut errantem, Q. in V. BA. ut vox hæc ab omnibus redditur Deut. 22. 1. quia sensus id evincit, & collatio cum Exod. 23. 4. Vel, profligatam, Ca.) non reducit, JT. Pi. &c. vel, revocatis, Ca. Siquæ in foveam lapsa erat, non eduxistis. Vide Matt. 12. 11.

¶ Quod perierat non quesistis] Siquæ à grege aberraverat, Matt. 15. 24. Luc. 15. 4. &c. Omissio curæ ovium describitur h. l. circa eas quæ malè affectæ sunt : quia hæ si negligantur, quæ curentur aliæ ? Malas affectiones quinque hîc numerat, infirmitatem, morbum, fracturam seu luxationem, depulsionem, perditionem : sub quibus reliquas omnes unâ comprehendit. ¶ Sed, &c. "וְהָיוּ רֹעִים אוֹתָם" Et, vel Sed, in, vel cum, robore (vel, vi, JT. Pi. duritia, M. Ti. vel, dure, P. V. vel, cum austeritate quadam, Q. in V.) dominati estis eis, & in, vel cum, ferocia, Mo. vel, rigore, Q. in V. vel, sevitia, M. Ti. sic JT. Pi. vel, tyrannicè, Ti. Eadem ferè verba adhibet quæ tyrannidem Egyptiorum expriment Exod. 1. 13, 14.

5. **Et dispersa sunt oves mee**] Huc illuc, aliæ aliò ; Matt. 26. 31. Marc. 14. 27. Bene dixit, mee : neque enim erat in Principum patrimonio populus. ¶ Et quod, &c. "וְהָיוּ רֹעִים אוֹתָם" Absque (vel, quòd sint absque, P. sic Pi.) pastore, M. Ti. Mo. defectu pastoris, Sy. Ca. fim. JT. Ad verb. propter non esse pastorem, Pi. bonum, scilicet, & gregis amantem. ¶ In devorationem — bestiarum, &c.] Prædæ fuere Syris, Ammonitis, Moabitibus, Assyriis, &c.

6. **Erraverunt in cunctis montibus, &c.**] Vel, 1. eo fugientes ob sævitiam Principum : vel, 2. per eos vel dispersi, vel abducti à Chaldæis : vel, 3. ibi colentes idola. ¶ Et non, &c. "וְהָיוּ רֹעִים אוֹתָם" Non est requirens, neque investigator, M. Nec est, vel fuit, qui quærat, vel quæreret, Ti. P. aut requirat, Ti. vel, nec qui requireret, P. Et nemo est qui quærat eas, nemòque qui inquirat, Pi. Nullo vestigante, nullo quærente, Ca. Nemine reposcente, & nemine requirente, JT. Describit perfidam pastorum negligentiam, tum summorum, qui aliis præfunt, quòd non reposcant ; tum etiam inferiorum, quòd non requirant. Nam omnium quidem pastorum est, ut oves Domini requirant, & procurent salutem ipsarum : sed eorum quoque officium est qui aliis præfunt humano ordine, putà Magistratûs, & si qui sunt ad quos inspectio pertinet, ut reposcant, i. e. exigant rationem earum ovium ab iis quibus commissæ sunt, non leges ferendo pastorum officio, sed officium eorum ex legibus summi Pastoris exigendi, si non præstiterint.

8. **Quia pro eo, &c.** "וְהָיוּ רֹעִים אוֹתָם" Nisi, eo quòd sunt oves mee direptioni, quòdque sunt, &c. vers. 9. Idcirco, o pastores, &c. vers. 10. Sic aut Dominus, Ecce, ego veniam contra pastores, &c. Duplex hîc est anomalia. 1. Connexivi enunciati antecedens abruptitur per versum sequentem, & versu demum 10. integratur, sed novo, non autem continuato, sermone. 2. Omittitur connexivi istius enunciati consequens, nempe sententia

sententia continens imprecationem in jurando usitam. Integer sermo sic esset, Nisi, eò quòd sunt oves meæ direptioni, &c. venturus sum contra pastores illos, non ero Deus P.

Pi.

G.

10. *Requiram gregem, &c.*] Vel, *requisivi, &c.* i. e. Propterea Sedeciam liberòsque ejus & Principes alios gravissimè punivi. ¶ *Nec pascant* (vel, *pascunt, P.* &c.) *amplius pastores* (vel, *pastores illi, Pi.*) *semetipsos*; sic M. P. Ti. &c. אֲרִיִּים Illas, Pi. o. [Vide ad v. 2.]

G.

11. *Requiram, &c.*] Ipse eorum curam geram peculiarem, per Prophetas eos invitando ad vitam meliorem. וְיִשְׁכַּח עֲרֵב עֲרֵבָה

† V.

12. *Sicut, &c.* כִּי כִּינִי וְגוֹ'] *Sicut investigat, vel inquirat, vel requirit,* (vel, *visitat, Sy. sic Ar.*) *pastor gregem suum, M. P. Ti. V. &c.* i. e. diligenter & exactè †. Ad verb. *Sicut disquisitio pastoris gregis sui, Mo. V.* ¶ *Quando fuerit in medio ovium suarum dissipatarum; vel, dispersarum, M. P. Ti. ad verb. expansarum, Pi.* בְּתוֹךְ הַצֹּאן [In medio gregis sui, ovium dissipatarum, JT. ¶ *In die nubis, &c.*] *Tempore atro ac tenebroso, G. i. e. pleno miseriis.* Tempore extremæ calamitatis.

G.

V. sim.

Jun.

G.

13. *Et in cunctis sedibus* (vel, *habitationibus, Ch. Mo. M. P. Ti. Pi. vel, locis habitabilibus, Sy. JT.*) *terre*] *Sim. Ca. i. e. In caulis.*

San.

P.

16. *Quod perierat requiram, &c.*] *Pastoris munus, ab istis neglectum, fideliter præstabo.* ¶ *Et quod, &c.* וְאֵת הַשְּׂמֵנִי וְאֵת הַחֲזָקִים וְאֵת הַיָּסוּדִים *Pinguem verò & fortem* (vel, *robustam, ideòque petulcam: firmam, JT. duram, Jun.*) *dissendam, P. sic Mo. Ca. JT. vel, exscindam, Pi. exterminabo, M. campeſcam, Ti. Pingues & fortes lædunt infirmiores.* Intelligit opulentos, qui propter divitias alios injuriâ afficiunt. Pecudes pingui-ores & robustiores insolentiores plerumque fiunt, & in alias magis ferociunt. Tales ergò Deus, utpote pietate & humanitate vacantes, profligaturum se dicit.

V. sim.

M.

V.

Jun.

G.

BA. i. 2.

46. 525.

Cap. crit.

fervabo in bona valetudine. Legerunt וְאֵת הַיָּסוּדִים, vel וְאֵת הַיָּסוּדִים, Vel, אֲרִיִּים, ex affinitate literarum, peccarunt: vel, sensum respexerunt, & observantes omnia reliqua verba, & quæ præcesserunt & quod sequitur, in bonam partem accepta esse, & promissionem gratui- tam continere, durum putabant, in medio comminati- onem interfere. Sed prior lectio verior est.

Buxt.

vind. 2. 11.

786.

BA. ib.

sim. Cap.

Buxt.

Buxt.

BA. ib.

BA. ib.

sim. Cap.

BA. ib.

Glas. phi.

lol. i. i.

loc. 72.

Glas. ib.

BA. ib.

Cap. Glas.

Glas. ib.

Glas. ib.

Glas. ib.

Glas. ib.

Glas. ib.

Glas. ib.

Glas. ib.

Glas. ib.

Glas. ib.

Glas. ib.

Glas. ib.

Glas. ib.

Glas. ib.

Glas. ib.

Glas. ib.

Glas. ib.

Glas. ib.

Glas. ib.

Glas. ib.

Glas. ib.

Glas. ib.

Glas. ib.

Glas. ib.

Glas. ib.

Glas. ib.

Glas. ib.

1. Eam sequuntur Hebræi omnes, & Chaldaei: [qui locum sic reddit, *Impios & peccatores consumam.*] 2. *Pingues & robustæ* hîc dicuntur ποικίλοι, & odiosè: ut in S. S. pas- sim וְאֵת הַיָּסוּדִים saginari, & וְאֵת הַיָּסוּדִים roborari, pro vitio adscribun- tur. De priore res notissima est. Vide Deuter. 32. 15. Psal. 78. 31. Esa. 6. 10. Jer. 5. 28. Sed & וְאֵת הַיָּסוּדִים sæpe ita sumi docent Exod. 14. 17. Jos. 11. 20. Jer. 5. 3. Ezec. 2. 4. & 3. 7. 3. *Oves pingues, &c.* hîc esse protervas & petulantes, constat ex sequentibus, tum in hoc versu, *pascam eos in judicio*; [de quo statim;] tum ex vers. 17. ubi verba, *Vos autem, oves meæ, &c.* docent de aliis ovibus jam dictum esse, nempe refractariis; tum ex vers. 18, 19. qui ostendunt, in præcedentibus non piarum modò ovium consolationem, sed impiarum eti- am reprehensionem, contineri; tum maximè ex vers. 20, ubi *pecus pinguis* est mala & refractaria, ut patet ex collat. cum vers. 17. 4. Huc facit scopus Pro- phetæ, qui erat pseudo-prophetas arguere, pios verò consolari. ¶ *Et, &c.* אֲרִיִּים כִּינִי וְגוֹ'] *Pascam* (vel, *Denique, pascam, Pi.*) *illam* (vel, *illas, P. vel, unam- quamque earum, Pi. sic JT.*) *in, vel cum, judicio, Mo. P. M. Ti. Ch. o. Ar.* [Quod variè intelligunt: vel, 1. in malum.] Non passio gratiæ, sed ira & internecionis, hîc intelligitur, quod Psalm. 2. 9. dicitur, *pascere virgâ ferreâ*. [2. Alii in bonum.] Ut oportet; ut par est & decet. [Hinc alii vocem aliter reddunt:] *eum ratione, Ca. debito modo, Sy. justè, Pi. V. jure, JT. q. d. Si qui ex pinguibz illis electi sint, de adipe saginæque eorum detraham, & insolentiam eorum judicio sanctissimo & jure optimo corripiam.* *Pascam, non violenter & ty- rannicè, ut vos vers. 4;* sed cum æquitate & justitia, dans cuique quod suum est, & quod ei convenit, cum sapientia, discretionè, &c.

Glas. ib.

Glas. ib.

Glas. ib.

Glas. ib.

Glas. ib.

Glas. ib.

Glas. ib.

Glas. ib.

Glas. ib.

Glas. ib.

Glas. ib.

Glas. ib.

Glas. ib.

Glas. ib.

Glas. ib.

Glas. ib.

Glas. ib.

Glas. ib.

Glas. ib.

Glas. ib.

Glas. ib.

Glas. ib.

Glas. ib.

Glas. ib.

Glas. ib.

17. *Vos autem, (vel, Nam ad vos quod attinet; Heb. Et vos, Pi.) greges mei*] *Venit Deus ad peccata populi.* Incepitis pastoribus, convertit se ad gregem, eumque

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

increpat usque ad vers. 23 *.

¶ *Ecce, ego judico* * La.

inter pecus & pecus, arietum, &c. אֲרִיִּים וְלִשְׁחָדִים

Arietes (vel, *inter arietes, M. P. Ti.*) & *hircos, JT. Pi.*

vel, nempe *arietes, &c.* Nam appositionem esse ad præ-

cedens וְלִשְׁחָדִים ostendit præfixi ל identitas. [Ca. ver-

sum sic reddit, *Ego pecus à pecore, arietes ab hircis, diju-*

dicabo.] *Judico, id est, puniam, nè posthac una lædat*

vel opprimat aliam. De omnibus quod jus est statu-

am, etiam de iis qui in plebe maximè eminent, qui sub

hircorum & arietum nomine comprehenduntur. Ju-

dico inter bonos & malos, ut hos puniam, illos præ-

miem.

18. *Nonne satis, &c.* הֲמֵעַט מִכֶּם הַפְּרָעָה וְגוֹ'] *An*

parum (vel, *leve, Ti.*) *vobis* (vel, *à vobis, Mo. præ vobis,*

JT. sub. est quòd, P. M. Ti. &c.) *pascua bona depascitis?*

M. Ti. sim. Mo. JT. &c. An videtur vobis esse minus

quàm ut satisficiat vestræ petulantia? Apostrophe ad

petulcas oves. Hoc ad *arietes & hircos* maximè per-

tinet, i. e. ad opulentos in plebe. Vide Jac. c. 2. v. 6 f.

¶ *Insuper, &c.* וְעַתָּה וְגוֹ'] *Et* (vel, *Quòd, JT. Pi. vel,*

Nisi, Ti. Nisi etiam, P. Ca.) *residuum, five reliquias,*

conculcatæ, &c. M. JT. Pi. &c. vel, conculcatæ, &c. P.

Ti. ¶ *Et cum purissimam, וְיִשְׁכַּח עֲרֵב עֲרֵבָה*] *Et profun-*

das aquas (vel, *fundum aquarum, Mo. de profunditate*

aquarum, M. vel, limpidas aquas, Pi. sim. Ti. JT. Ca.

V. quia aquæ profundæ sunt limpidae & puræ, bi-

batis, P. vel, bibentes, M. Ti. ¶ *Reliquam, &c.*

Residuas (vel, *Quòd reliquias, JT. sim.*

Pi. Nisi etiam residuas, P. sub. aquas, M.) *pedibus ve-*

stris conturbatis, M. sic Ti. vel, conculcatæ, P. i. e. con-

culcando turbatis. Hæc comparatione ostendit Deus,

1. Israelitas bene & ad saturitatem pastos fuisse: 2. eos,

alienis bonis invidentes, res bonas protervè concul-

casse, nè cui utiles esse possent. Duo hîc tribuit ovi-

bus, &c. 1. Quòd pabuli reliquias pedibus obterunt;

quod ferinum potius est quàm belluinum, Dan. 7. 7.

2. Quòd aquas pedibus turbant; quod camelorum est,

Arist. Hist. 1. 8. Sed hæc ovibus, si non veris, certè my-

sticis, conveniunt, h. e. Israelitis; in quibus multi di-

vites, post plenam messem & vindemiam, pauperibus

spicilegium & racemationem invidebant, & quæ su-

pererant perdere malebant quàm pauperibus elargi-

ri: qui gravi fœnore exfugebant pauperum faculta-

tes. Vide Esa. 24. 2. Ezec. 22. 12. Neque hoc info-

lens apud Prophetas, ut plus sit eis τὸ ἐμπυδῆν quàm ἐν

τῷ μὲν, & ea tribuantur τῷ τυπώδην quæ in typum

minùs cadunt.

19. *Conculcata, &c.*] Heb. *conculcationem pedum, &c.*

P. V. i. e. Pascua à vobis conculcata, & aquas turbat-

as atque impuras. ¶ *Pascebantur*] *Tenuiter sci-*

licet. ¶ *Bibebant*] *Mœrore pleni.*

20. *Ecce, &c.* הִנֵּנִי אֲנִי וְגוֹ'] *Ecce ego, ego judica-*

bo, P. ad verb. ego, & judicabo, Mo. vel, ego, inquam, ju-

dicabo, M. Ti. Ecce me, me, inquam, ut judicem, JT. i. e.

auctorem hujus sententiæ & vindicem. Ad me, inquam,

quod attinet, judicabo, Pi. ¶ *Inter pecus pingue &*

macilentum] *Inter divites & pauperes.* Hos vindica-

bo, illos puniam. Ex h. l. palàm est *oves pingues ma-*

cris opponi, ut malos & protervos bonis atque humi-

libus.

21. *Pro eo, &c.* כִּי כִּינִי וְגוֹ'] *Eò quòd late-*

tere (vel, *in latere, Mo. à latere, M. in latus, Ti. lateribus,*

Ca.) & humero (vel, *in humero, Mo. ab humero, M. in hu-*

merum, Ti. humeris, Ca.) pepulisti, P. vel, impellisti, M.

Ti. detrudisti, Ca. sic BA. ib. Humeris posuit, pro armis.

Solent pecudes minores à majoribus trudi atque incur-

sari. ¶ *Cornibus—ventilabatis, &c.*] i. e. Arietabatis:

id enim est ἀντιπλάττειν. Et hirci & arietes sunt animalia

petulca & cornupeta. Occursare capro (cornu ferit il-

le) caveto. ¶ *Donec dispergerentur* (vel, *dispergere-*

tis eas, P. V. &c. i. e. dispergendo ejiceretis, vel ex-

pelleretis, è caula γ.) *foras*] i. e. Ad tempus usque de-

portationis.

23. *Pastorem—Jervum meum David*] וְגוֹ' sumunt

vel, 1. appellativè; dilectum: vel, 2. propriè. Da-

vid patronymicè accipitur, pro Davidide, ut ita dicam:

ut Jacob & Israel metonymicè ponuntur pro posteris

ejus, Esa. 42. 24. & 43. 14, 15. Sic in Virgil. Æn. 4.

Hæc hunc oculis ignem crudelis ab alto Dardanus,

i. e.

* BA. 1.2. i. e. Dardanides, Æneas scilicet *. David, i. e. vel, 1. 43.436. Zorobabel^f; qui Davidis progenitoris sui nomine appellatur. Vide Jer. 23.5. & 33.15^g. Vel, 2. Christum^h, ut veteres Hebræi accipiuntⁱ: qui David dicitur, vel, quia ille Christi typus illustris erat; vel, metonymicè, quia Christus erat ex semine Davidis^k. Ut Levi censebatur in lumbis Abrahami; sic & Christus in lumbis Davidis originariè secundum carnem^l. Hæc autem figurâ utitur, ut ostendat, tam certum esse Christum missum iri, quam Davidem jampridem natum & semen propagasse^m.

25. *Faciam cum eis pactum pacis*] i. e. Felicitatisⁿ: in quo promittam eis prosperitatem^o. Foedus meum per Prophetas cum illis renovabo. Vide Nehem. 10^p. Novum foedus per Christum^q. ¶ *Cessare faciam bestias, &c.*] Quod fieri solet ubi terra multum habitatur & colitur^r. Auferam Dæmoni potestatem quam habuit in homines^t. ¶ *In deserto, &c.*] Ità omnia plena erunt hominibus^u: & horrentes etiam sylvæ piis omnia commoda suppeditabunt^v.

26. Et, &c. וְנָתַתִּי אוֹתָם וּסְבִיבוֹתָם בְּרֶגְלֵי בְּדָכָה] Et dabo (vel, reddam, JT. Pi. ponam, P.) eis, Ti. Ca. G. (nempe sylvis^x: vel, eas, M. P. V. vel, eos, V. vel, ista, JT. Pi. sub. loca, Pi.) circa collem meum (vel, & circumquaque in colle meo, Ti. vel, & quæ sunt in circuitu collis mei, P. V. fim. JT. Pi. vel, per circuitum collis mei, M. vel, & qui habitabunt in circuitu collis mei, i. e. Templi: Omnes enim optabunt habitare in planis. Vel, & omnibus locis quæ sunt circa collem meum, i. e. in circuitu Hierosolymorum^y), fecunditatem, Ca. vel, benedictionem, P. Ti. vel, in benedictionem, M. vel, benedictissima, Pi. fim. JT. i. e. fructuosissima^z. q. d. Reddam eos beatissimos². ¶ *Pluviam benedictionis*] Id est, profectæ à benedictione Dei: vel potius, conjunctæ cum benedictione, i. e. largitate seu copia, ex collat. 2 Cor. 9. 5. ubi benedictio paritatis opponitur³. Quæ maximè profunt frugibus, & nulli rei nocent^b. Is imber erit prosperans res ipsorum^c.

27. *Catenas* (vel, vincula, P. vel, lora, JT. Pi. vedes, Mo.) jugi eorum; ità M. T. &c. אֶת־מוֹטְרוֹתָם] Jugum eorum, o. Sy. jugum fortitudinis eorum, Ch. Vide ad Jerem. 27. 2^d. Numellas. Vide Esa. 58. 6, 9 *. ¶ *De manu imperantium sibi, אֶת־יְדֵי הַמְּלָכִים* Abutentium eis, M. subigentium eos, Sy. operantium (vel, facientium, Mo.) in eis, P. i. e. qui utuntur operâ ipsorum tanquam fervorum^f. Qui in utebantur servis, Ca. sic Ch. Pi. fim. JT. Ti. o. Ar. Heb. qui serviebant per ipsos, Pi. Vide ad Jer. 22. 13. & 25. 14^g.

28. *Habitabunt confidenter*] Quod certè verissimum fuit non exiguo post reditum tempore^h.

29. Et (vel, Denique, Pi.) suscitabo (vel, erigam, Ca.) eis germen, &c. אֶת־שֹׁמֵר] Plantam, vel plantationem, in nomen, Mo. P. vel, ad celebritatem, JT. nobilem, Pi. pacis, o. Sy. Ar. firmam, Ch. in M. celebri nomine, Ti. i. e. Posteritatem celeberrimam: quod maximè contigit Maccabæorum tempore. Vide Esa. 60. 21ⁱ. Christum intelligit^k. Virgam quæ egredietur de radice Jesse, quæ pariet illis nomen celebre^l. Alii, nomen plantatum, M. Ca. i. e. nomen bonum derivatum in omnes gentes^m. Firmum duraturumque nomen conciliaboⁿ. ¶ *Non erunt ultra imminuti, &c. אֶת־אֲסִיפֵי רָעָב* Consumpti (vel, constrikti, M. pereuntes, o. Ar. cruciati, Sy.) fame, Mo. P. fim. Ca. ut olim^o: collecti ad famem, Ti. quos auferat (vel, intercipiat, JT.) famis; Heb. collecti famis, Pi. transmigrantes propter famem, Ch. ¶ *Neque portabunt ultra, &c.*] Non erunt ludibrio^p. Non dicent ultra illis gentes Deum eos deseruisse^q.

31. *Homines estis*; ità Sy. M. P. Ti. Pi. אֲנִי אֲנִי] Homines (vel, homo, Mo.) vos, V. Pi. sub. estis, & sub. & non jumenta, V. Non feræ: ad pietatem, humanitatem, justitiam, &c. nati^r. q. d. Quæ in pecudibus figuravi, hæc non ad pecudes, sed ad homines, & quidem Judæos, pertinent^t. Istæ pecudes sunt homines, sicut boves sunt anni Gen. 41. 26^t. Al. homines, i. e. infirmæ creaturæ^u. q. d. Ero vobis Deus in foedere, &c. etiam si sitis homines, i. e. multis infirmitatibus circumdati^x. Al. homines eritis; q. d. Tandem sapietis, & intelligetis vos esse homines: tunc digni eritis appellatione hominis, non bruti animalis; desinetis enim vo-

luptates sectari, totique mihi adhærebitis^y. [JT. Q. in V. locum sic reddunt, Vos, inquam, homines grex meus eritis.]

CAP. XXXV.

2. *Dversus montem Seir*] i. e. Idumæam, Gen. 36.9^a. Omnes Ecclesiæ hostes comprehendit^b. G. appellatione Edomæorum, quia hi proximi erant & notissimi, ac Judæis insensibilissimi^c. Jun. G. 3. *Desolatum, &c.*] Ut prædicitur Jerem. 49. 17^c. 5. *Ed quodd, &c. וְעַד הַיָּמִים הָאֵלֶּים וְהַיָּמִים הָאֵלֶּים* Ed quodd est, vel fuerit, tibi inimicitia perpetua, JT. Pi. (vel, Pro esse tibi inimicitiam seculi, Mo. sub. cum filiis Israel, V. fim. Pi. Quodd fueris hæres odii quod Esau in Jacobum gessit^d.) & effudisti^e G. filios Israel super manus gladii, Mo. vel, effuderis sanguinem filiorum Israel acie gladii, P. Heb. in manu gladii, i. e. per gladium*: traxeris filios Israel super gladium, M. * V. facis ut disfluant Israelitæ per gladium, JT. Pi. id est, ut disfluere sanguis eorum^f: vel, quâ [nempe inimicitia] Pi. fecisti ut diminuerentur, &c. i. e. quâ concidisti eos velut in minutas partes, ut coqui carnes pingues; id quod tibi fuit in deliciis^g: vel, concluderis filios—in manum, &c. Jun. G. ex Vulg. i. e. perfugium ipsis negaveris cum ab Assyriis, ac deinde à Chaldæis, premerentur^h: vel, trahideris—in manum gladii, Sy. fim. Ch. vel, infederis domui Israel fraudulentè in manu inimicorum gladio, o. fim. Ar. [Alii locum sic reddunt:] Quandoquidem habuisti perpetuum odium contra Israelitas, & terruisti eos gladio, Ti. vel, Quia æternas gerens inimicitias compingis Israelitas in enses, Ca. ¶ *In tempore iniquitatis extremae, וְעַד הַיָּמִים הָאֵלֶּים* In (vel, & in, M. vel, & eo, Ti.) tempore iniquitatis finis, Mo. V. Pi. vel, pæne exitialis, id est, quæ affert eis finem. Iniquitas hæc ponitur pro calamitate in membro præcedente. Apparet enim eandem sententiam aliis verbis repetiⁱ. Vel, Pi. peracti erimur, i. e. supplicii, quod peracto crimine irrogatur^k. Vel, iniquitatis extremae, Q. in V. Sy. fim. o. * Ca. Ar. five, finalis, Q. in V. eorum, Sy. i. e. quam ultra tolerare non poteram^l: vel, consummationis peccatorum Q. in V. suorum, Ch. in V. vel, quo iniquitatis est terminus, JT. vel, quo finem (sub. accepit, vel habuit,) iniquitas, M. Ti. vel, quo propter iniquitatem eorum venit finis, P. Cum poenæ Judæorum tempus venisset^m. Eadem locutio G. fim. T. Ezec. 21. 25, 29ⁿ. G. 6. *Quoniam, &c. כִּי לְדָם אֶעֱשֶׂה יָדָם וְיָדָם אֶעֱשֶׂה יָדָם* Quia, vel quod, sanguini (vel, in sanguinem, G. M. ad sanguinem, Ti.) faciam (vel, præparabo, P. redigam, M.) te, Mo. Ti. G. (i. e. viro sanguinis, five sanguinario, tradam te^o; cædi te expo- V. nam P;) & sanguis (vel, vir sanguinis, i. e. effusor san- P. G. guinis^q), persequetur te, Mo. P. M. Ti. &c. nisi (vel, si V. non, Mo.) sanguinem odio habueris, P. Mo. sic M. sanguis (vel, & sanguis, Mo.) persequetur te, P. H^s; Nisi abstinueris ab effundendo sanguine, sanguis quoque tuus effundetur^r. [Alii locum sic reddunt:] Ni te cæde affici- r Idem. am, teque cædes persequatur: ni te qui cædem odisti (i. e. non vis cædibus affici) cædes persequatur, Ca. Al. Ad, vel In, sanguinem, five cædem, (Heb. Quod ad sanguinem. Videtur esse ellipsis talis, Ut vivo ego, ità verum est, quod ad sanguinem^t) parabo te, & sanguis, five cædes, + Pi. persequetur te: JT. Pi. quandoquidem odisti vacuitatem à cæde, JT. (vel, quia odisti non-sanguinem, G. Jun. i. e. vitam amasti sanguinariam^u. Verum tunc intercessisset G. ibi Makkaph, ut in vocibus Lo-rubamah & Lo-hammi, Of. 2. 23. Vel, quia non odisti sanguinem, i. e. sanguinis effusionem, sed eâ fuisti delectatus: אִשְׁתַּחֲוִי. In Hebræo verba sunt trajecta^v: & אִשְׁתַּחֲוִי hæc valet, quia^x, v. Pi. vel quandoquidem, ut Gen. 23. 13. Job. 14. 5. prout & x Pi. Glaf. ei Græcum si sumitur, ut Joh. 10. 35. & 13. 32. Act. 4. v. 9^y.) ideo (vel, etiam, JT.) sanguis, vel cædes, (i. e. gladius hostilis. Elegans antanaclassis in voce sanguinis diversa significatione repetita^z.) persequetur te, Pi. Ex 6. 596. jure enim ipso naturæ æquum est maleficis ita fieri ut aliis fecerint. Vide Jud. 1. 7^a. Sanguis, qui effudisti, Jun. expetet

^b Me. expetet de te vindictam ^b. [Alii aliter.] Sanguis in priore loco cognationem, in posteriore sanguinis effusionem, denotat. Odisti sanguinem & propinquitatem fratris tui Jacob, quem amare debueras ut propinquum; ideo cruenti hostes tibi à tergo instabunt ^d.

7. Euntem (vel, transeuntem, Mo. M. Ti. &c.) & redeuntem] Ità Sy. Mo. vel, viatorem omnem, JT.

9. Non habitabuntur: ità LXX, Ch. Sy. Ar. Mo. sim. Ca. לא יבנו לא יבנו] Non reedificabuntur, Pi. vel, restituentur, JT. redibunt, sive revertentur, P. M. Ti. sub. in pristinum statum, M. i. e. Non ultra instaurabuntur *.

^f Pi. sim. M. ^g Me. 10. Dux gentes, דוּחַ גִּיטִים] Ita gentes, JT. Pi. Nempe Israel & Juda ^f, Al. Idumæa, quæ jam mea est, & Israel, quam nunc, Judæis abeuntibus, occupabo. ¶ Mea (Heb. mihi, Pi.) erunt] Ità P. JT. Pi. &c. q. d. Sperasti te primum Salmanaſaris dono posse consequi terram & captivos Samariæ, deinde à Chaldæis terram Judæam, & captivos inde factos: qualem spem etiam Ammonitæ acceperant, Jer. 49. 1 ^b. ¶ Et, &c. וְיִשְׁתַּחֲוּ וְיִשְׁתַּחֲוּ] Et possidebimus eam, M. Ti. sim. Ca. JT. nempe Hierosolymam: vel, terram Promissionis, quæ una fuit, quamvis post mortem Salomonis in duas scissa partes ^k. Vel, eas, P. vel, utramque illam, Pi. Heb. illam: sing. positum distributivè ^l. ¶ Cum, &c. וְכִּי יִשְׁתַּחֲוּ] Et (vel, Quam, P. Ar. G. ex Vulg. Licet, Pi. sic Sy.) Dominus ibi erat, Mo. sic Ti. vel esset, P. sic o. vel, adesset, Sy. sic Ar. vel, habitaverit, Pi. Ubi Jehova est, vel fuit, JT. Ca. Sperasti hæc cum Templum meum staret ^m. Al. Sed Dominus audiens hoc fuit ibi, M. Et coram Deo manifestæ sunt cogitationes cordis, Ch. Directa hæc erat impietas hominum præſidentium, qui non dubitant gigantum more deſuæ, & statuunt Deum ipsum non posse populum suum eripere è manu ipsorum ⁿ.

11. Faciam (sub. tecum, vel tibi, V.) juxta iram tuam, &c.] Scil. in Israelitas: ità ego tecum irascar P. & gravissimè in te animadvertam; &, ut tu illos ferverè tractasti, ità ego te tractabo ^q. Quomodo tu ex ira & ambitione Judæis nocuisti, sic & ego tibi nocebo ^r. ¶ Quem, &c. אֲשֶׁר עָשִׂיתָ מִשְׁנֵאֲחֶיךָ] Quem, [nempe zelum,] vel quam, [nempe emulationem,] (vel, quemadmodum, אֲשֶׁר, pro אֲשֶׁר, &c.) fecisti eò quòd oderis eos, M. Ti. propter odia tua in eos, Mo. P. præ odio tuo contra illos, JT. ex odio tuo cum illis, Pi. ¶ Et, &c. וְכִי יִשְׁתַּחֲוּ] Et notus ero (vel, Ut agnoscar, JT. Ut innotescam, Pi.) in eis, P. sic Mo. (ab eis, JT. apud, vel inter, eos, Ca. Pi.) cum (vel, postquam, M. Ti. sic Pi.) judicàvero te, P. Mo. &c.

12. Opprobria tua, נִפְתָּוִתֶיךָ] Convicia (vel, probra, P.) tua, Mo. blasphemias tuas, M. Ti. Pi. Sy. sim. o. Ar. irrationes tuas, JT. ¶ Deserti] A Judæis jam occisis, vel abductis ^t. 13. Et, &c. וְהִגְדִּילִי וְהִגְדִּילִי] Et (vel, Ut, JT. Sic, Pi. Equidem, Ti.) magnificasti (sub. vos, JT. Pi. V. vel, magna fecisti, M. magnifica jactasti, Ti. sim. o. magnificati estis, Ch.) super (vel, contra, M. Ti. &c.) me in ore vestro, Mo. &c. Nempe, dicentes me non satis potentem ad Judæos tuendos: vel, jactantes vires & opes vestras ^v. ¶ Et, &c. וְהִגְדִּילִי וְהִגְדִּילִי] Et multiplicasti (vel, auxisti, Mo. vel, superbe evomisti, Ti. effuisti, V.) contra me verba vestra, P. M. JT. Pi. 14. Letante, &c. וְהִגְדִּילִי וְהִגְדִּילִי] Cum exultatione universæ terræ ego redigam te in desolationem, M. Quum universa terra gaudet, vastum te reddam, Ti. Sic letabitur universa terra ob desolationem quam faciam tibi, P. Sicut letatur tota ista terra, sic desolationem parabo tibi, Pi. sim. JT. 15. Et, &c. וְכִי יִשְׁתַּחֲוּ] Et omnis (vel, tota, JT. Pi.) Edom tota ipsa, Mo. vel, universus, P. sic Ch. omnis, inquam, ea, M. Ti. quantacunque est, JT. Pi.

CAP. XXXVI.

^a La. 1. **P**ropheta super (vel, contra, V. ad, Mo. Ca. Pi.) montes, &c. ità Ch. M. P. Ti. אֶל הַרְרֵי יִשְׂרָאֵל] De montibus Israel, JT. V. Est proſopopœia: Montes quasi homines alloquitur ^a. Vel, per montes intelligit terram

Juda, quæ abundabat montibus; i. e. per metonymiam, incolæ ejus ^b. Montes appellat, i. e. montosam & horrentem regionem, ut præsentem Ecclesiæ vastitatem demonstraret ^c.

2. Inimicus] i. e. Idumæi ^d, de quibus actum modò *. Ammonitæ & Moabitæ, ut patet ex capitibus præc. & ex Ezech. c. 25. v. 3, 8 ^h. ¶ Altitudines, &c. גִּבּוֹרֵי עֵלְיוֹן] Et (Item, Pi.) excelsa seculi, sive sempiterna, (i. e. montana Judæa ⁱ, quæ in perpetuum duratura erant ^k: montes immobiles ^l: quæ Deus in seculum Israelitis promiserat atque adjudicaverat, & quæ sibi propterea illi perpetua fore sponderant. Ità promissiones Dei protervè ludificabantur ^m. Montes autem qui terræ Israel, qui nunquam complanantur, sed in eodem semper statu permanent ⁿ: qui ab initio mundi fuerunt, & semper durabunt ^o. Vel, altitudines mundi. Terram Israel sic vocat, quia omnibus aliis regionibus sublimior est ^p. Vel, unumquodque excelsorum perpetuum, JT. Pi. Nomen plural. cum verbo sing. per syntaxin distributivam ^q. facta sunt (Heb. factum est, Pi. vel, cesserunt, Ti. V.) nobis in hereditatem, sive possessionem, M. V. &c. q. d. Hæc nos Deo hominibusque invitis obtinebimus ^r, idque per successionem sive jure hæreditario: erant enim populi isti Judæorum affines & cognati ^t. [P. locum sic reddit, Euge, etiam excelsa perpetuè in hereditatem fuerunt nobis.]

3. Pro eo, &c. וְכִי יִשְׁתַּחֲוּ] Pro propter desolare & absorbere, Mo. Eò quòd, eò quòd, inquam, desolaverunt & absorberunt, P. simil. M. Quandoquidem vastant, &c. Ti. Quia multis modis (Heb. Quia & quia, Jun. Pi.) desolaverunt & exhaurerunt, JT. Pi. vel, deglutiverunt, Heb. anhelaverunt; metonymia effecti destinati: nam animal anhelat ut aerem hauriat ^u. Significat hostes & potentes sibi visos esse, & parvi fecisse populum Dei, quem tanquam commodè exedebant, aut velut aquam hauriebant absorbebantque ex animi sui sententia ^v. ¶ Et, &c. וְכִי יִשְׁתַּחֲוּ] Et ascendisti (vel, assumpti estis, M. traducti estis, JT. Pi.) super (vel, in, M. JT. Pi.) labium, vel labia, linguæ, (vel, nationum, JT. Pi.) & oblocutionem (vel, diffamationem, M. infamiam, JT. malam famam, Pi. דְּבַר sign. loqui, & detrahere: inde דְּבַר semper in malam partem accipitur, pro oblocutione, detractione, & irrisione ^x.) populi, Mo. P. M. vel, populorum, JT. Pi. Et in minimum diceretis atque probra venistis, Ca. Ut passim loquantur de vobis & diffament vos populi, Ti. Fabula facti estis ^y gentibus circa vos residuis post urbem captam ^z, ut minatus est Jer. 24. 9 ^a.

4. Montes—audite, &c.] Eos alloquitur, ut significet omnem creaturam ingemiscere, & expectare redemptionem filiorum Dei, Rom. 8. 19, &c. ^b.

5. Quoniam, &c. וְכִי יִשְׁתַּחֲוּ] Nisi in igne zeli mei (vel, ex ardente zelo meo, Pi. sic V. vel, ira percitus, V.) locutus sum, &c. P. i. e. interminatus sum eis interitum; i. e. Nisi gravissimè in eos animadvertam ^c: sub. mentiar, JT. vel, non ero Deus, Pi. vel, ne Deus habear, G. ¶ Quæ dederunt (vel, posuerunt, P. M. Ti. attribuerunt, JT. Pi. vendicaverunt, Ca.) terram meam (in qua habitavit mea majestas & gloria ^d), sibi, &c.] Sperarunt se ejus dominos fore, ut Ezech. 35. 10 ^e. ¶ Ex animo, וְכִי יִשְׁתַּחֲוּ] In, vel cum, contemptu (vel, procacitate, Ca.) animi, Mo. P. M. Ti. Ca. vel, in animi, ut plenè est Ezech. 25. 6, 15. i. e. cum gaudio animi ^f. Cum depopulatione animosa, JT. vel, cupida; Heb. animæ, h. e. defiderii ^g. ¶ Et, &c. וְכִי יִשְׁתַּחֲוּ] Propter expulsiōem (vel, abjectionem, M.) ejus (vel, ut ejicerent eam, P. quòd expostis sit, M. eò quòd ejecti sunt, Ti. quòd ea esset objecta, Ca. ut sedes expulsiōis ejus sit, JT. ut prædæ ejus sint; Heb. suburbanum ejus, Pi. ut expulsiō ejus, nempe populi Judaici, sub. Idumæis cederet ^h), prædæ, vel direptioni, vel in direptionem, Mo. P. M. JT. &c. Ut eam prædæ exponerent ⁱ. Gaudebant quòd terra ista venerit ipsis in direptionem & conculcationem ^k.

6. Confusionem, &c. וְכִי יִשְׁתַּחֲוּ] Ignominiam (i. e. injurias ^l, contumelias ^m), gentium, JT. Pi. i. e. quæ gentes vos afficiunt ⁿ.

7. Levavi manum] i. e. Juravi, ut Gen. 14. 22 ^o.

8. Vos autem—ramos, &c. וְכִי יִשְׁתַּחֲוּ] Ramos vestros (vel, ramum, &c. M. vel, caudicem, &c. Ti. frondem, &c.

Mo. sic G.) *dabit*, P. M. &c. vel, *proferetis*, Ti. sic G. Significat florentem statum Judæorum post reditum à Babylone, & Ecclesiæ post Christum. ¶ *Propè*, &c. *וְיָקָרְבוּ לָבוֹיָהּ* Quoniam appropinquaverunt (nempe Judæi) adveniendum, vel ut veniant, Mo. P. M. &c. Cum propè advenierint, JT. Nam propediem venturi sunt, Pi. [Ca. verum sic reddit, Vos autem, o montes Israelitici, vestros & ramos edetis & fructus feretis Israelitis meis propediem venturis,] scilicet isthuc P.

9. Ecce, ego ad vos] Ità o. M. Ti. Mo. &c. sub. *venio*, P. Ad vos, bono sensu; q. d. favebo vobis: alibi contrā. Ecce me apud vos, JT. [Ca. hoc cum sequ. sic reddit, Hoc vobis confirmo, futurum esse ut ego respiciam vos.]

11. Bonisque donabo, &c. *וְהִטְבֵּיתִי מְרִאשְׁתֵּיכֶם* Et meliora faciam, Mo. sic M. (vel, *benefaciam*, o. Ch. Sy. P. Pi. sim. JT. Ca. Ti. V. sub. *vobis*, Pi. vel, sub. *novissimis vestris*, P. Ad verb. *beneficabo*, V.) quàm priora vestra, Mo. vel, *prioribus* (vel, *primordiis*, JT. in *principiis*, Pi.) vestris, P. vel, *vobis quàm à principio*, M. sim. Ti. V. h. e. Pro temporalibus bonis dabo vobis per Messiam spiritualia. *וְהִטְבֵּיתִי* est præter. Hiphil, (cum i con- versivo, unde significatio futuri,) compositam formam habens à *טִב*, & *טָב*: ab illo esset *הִטְבֵּיתִי*, ab hoc, *הִטְבֵּיתִי*; unde intenditur significatio, q. d. Et valde be- nefaciam, &c. †.

12. Et, &c. *וְהוֹלַכְתִּי עִלְיֶיכֶם אֶרֶץ אֲרָם עִמִּי וְגו'* Et ambulare faciam (vel, Et venire faciam, Mo. Et ducam, M. Ti. Adducam enim, Pi. Et generabo, o. Et dabo, Ar. Et multiplicabo, Ch.) super (vel, ad, M. Ti. JT. &c.) vos ho- mines, populum (vel, nempe populum, Ti. simil. M. Pi.) meum, &c. P. &c. vel, cum populo meo, &c. JT. Addu- cam populum meum ex captivitate, o montes Israel, ut habitet in vobis. ¶ *Et eris*, &c. Sub. o mons. Mutatio numeri. ¶ *Non*, &c. *וְלֹא תוֹסֵף עוֹד לְשִׁבְלֶיךָ* Nec addes (vel, perges, JT. Pi. o mons; vel, o terra. Mutatio generis.) ultra orbare eos, P. sic Mo. JT. Pi. sim. M. Ti. V. nempe filiis: q. d. Non peribunt ultra in te homines incolæ tui. Non provocabis Deum ita ut orbet, &c. a.

13. Devoratrix (vel, Consumptrix, Ca. Terra devora- trix, P. sim. Pi.) hominum es] Ità P. o. &c. vel, tu, Mo. Ti. tu es, M. q. d. Terra es omnibus exitiosa, non solum advenis, sed etiam indigenis & proprietariis. Sic vocant propter sanguinem Judæorum in Judæa fu- sum: vel, respectu habito, sive ad sermones explora- torum, Num. 13. 32; sive ad historiam illam, 2 Reg. 17. 25, 26 d. ¶ *Exedentem ho- mines te esse*, JT. simil. Pi. Interficiens homines es tu, Sy. ¶ *Et*, &c. *וְהָיִיתְּ אֶרֶץ אֲבֵרָה* Et orbatrix (vel, populatrix, Ca.) gentis tuæ, vel gentium tuarum, fuisti, Mo. P. M. Ti. vel, esse diceris, Ca. Propter famem quæ ibi erat. Quæ orbis, &c. Pi. sim. JT. &c. nempe, liberis, o. Sy. q. d. Tuos aded afficis malè, ut aut propagari genus illo- rum non fiveris, aut propagatum cruciatibus mille ex- posueris atque confeceris f.

14. Non comedes, &c.] i. e. Non obvenient tibi cor- ruptus aer, sterile solum, &c. quibus noceatur incolis tuis. Hoc tibi probum non obijcietur amplius, quia non patiar incolæ in te occidi b.

15. Nec, &c. *וְלֹא אֶשְׁמִיעַ אֹזְנִי* Nec faciam au- dire (sinam ut audiat, JT. Pi.) te, &c. M. in te, &c. Mo. P. Ch. JT. Pi. ¶ *Non*, &c. *וְלֹא תִכְשַׁל* Non orba- bis, Pi. Ch. sic M. Ti. *וְלֹא תִכְשַׁל* scriptum pro *וְלֹא תִכְשַׁל*, (li- teris transpositis & punctis mutatis,) ut patet ex collat. v. præced. [Alii aliter.] Non cadere facies, G. P. vel, impingere, Mo. V. sic Jun. vel, offendere, JT. Non facies ut impingat quisquam ex incolis tuis. Respondet hæc lo- cutio illi promissioni Exod. 23. 26. Non erit in te aborti- ens. Constat enim, si quid est in rebus humanis quod abortum gravidis faciat, esse offensionem, vel casum ex offensione gravem k.

19. Dispersi eos in gentes] Sub. illas quas immisi in eos, V.

20. Et polluerunt, &c.] i. e. Occasionem dederant gentibus mihi obloquendi, & malè sentiendi de om- nipotentia mea m. Ibi quoque peccarunt; quo fit ut ego malè audiam, cum mei dicantur esse n. ¶ *Populus Domini iste*, &c.] His verbis taxabant Dominum,

acsi dicerent, Si Deus eorum fuisset, ut prædicant, omnipotens, non permisisset eos expelli à terra sua o. V. sim. Hi, in schola Dei instructi, idola colunt, scenerantur, fu- rantur, mœchantur, &c. utique Deo ita probante: si enim fierent ista Deo improbante, cur non impedit, ni- si quia vel non potest, vel non audet, vel non curat? En tibi egregium Deum *!

21. Et, &c. *וְאֶחָמוֹל עַל שֵׁם וְגו'* Et, vel Sed, pe- perci (vel, clementiā usus sum, JT.) nomini sancto meo, M. P. &c. Illud à pollutione & injuria vindicavi, hono- ri meo consului: nè aut infidelis haberer, aut impo- tens †. Vel, *peperci* (Judæis scilicet q, quod minis eos prorsus excinderem,) propter nomen meum, Pi. JT. G. Nè impotens putarer †.

22. Non propter vos (Non quod vos steteritis foederi, supra 16. 61.) ego faciam] Sub. quæ facturus sum, V. scil. ut vos reducam in patriam, ibique vobis benefaciam v. ¶ *Propter nomen*, &c.] Nè ego malè audiam, ni vos re- vocarem, ut promisi x.

23. Et sanctificabo, &c.] i. e. Sanctum manifestabo atque asseram y; celeberrimum reddam z: ostendendo scilicet & omnipotentiam meam a, & clementiam b. ¶ *Coram eis*; ità Sy. *לְעֵינֵיכֶם* In (vel, coram, o. Ch. Ar. M. sim. JT. Pi. Ca.) oculis vestris, P. Ti. vel, eorum, five illarum, LXX, Ch. Ar. M. Mo. JT. Pi. Ca. Legerunt *לְעֵינֵיכֶם* c.

25. Effundam (vel, Aspergam, Pi. sic P. JT. &c.) super vos aquam mundam] Id est, vel, 1. abundantiam bono- rum, non temporalium, (hæc enim non emundant peccata, quin potius augent,) sed spiritualium, à meri- to Christi, &c. dimanantium d. Vel, 2. aquam bap- tismatis, quæ Christus mundat Ecclesiam, Ephes. 5. 26*. Vel, 3. sanguinem Christi, quo mundamur ab omnibus peccatis f. Alludit ad purificationes legales, maxime verò ad aquas temperatas rufæ vaccæ cineribus. Vide Num. 19. 9. Vel, 4. pia Prophetarum monita, quæ non corpus purgabant, ut aqua illa asperfusionis memo- rata Num. 19. sed animum. Præparamenta hæc sunt ad Evangelium & ad Baptismum. Malè Judæi hæc re- ferunt ad tempus post Resurrectionem h. ¶ *Et ab* b G. — *idolis*, &c.] Idololatriæ meminit, quia hæc est im- puritatum maxima; nè quid esset quod infirmam con- scientiam à fiducia, &c. abduceret i.

26. Dabo vobis cor novum, & spiritum novum, &c.] Cor in Scriptura significat ipsam hominis animam k, mentem l; sed præcipue, voluntatem m. Spiritus significat mo- tum ac pulsus quo quis ad aliquid agendum incita- tur n. Cor novum est, renovatum sive regeneratum o. ¶ *dabo* significat, Deum propter suam gratiam, non meri- tum nostrum, hoc efficere p. Vide plura ad Ezech. c. 11. v. 19. ¶ *Auferam cor lapideum*] Id est, durum r, indocile & refractarium †, in vitiis obfirmatum ‡, in quod, non magis quàm in rupem, sementis inferi po- test v; quod nullam admittit impressionem piæ & salu- bris doctrinæ x. ¶ *De carne vestra*] Hominem hîc carnem vocat, ut significet eum naturâ suâ pollutum esse, & promissionum incapacem, & nihil nisi carnem, ac in rebus carnalibus occupatum y. ¶ *Cor carne-*

um] Id est, molle, docile & obsequens z; quod sit ara- tionis, sementis & culturæ salutaris ac Divinæ capax a; aptum ad suscipiendas piæ admonitiones b; quod faci- lè ad alterius arbitratum fingitur c.

27. Et spiritum meum, &c.] Id est, Prophetas egre- gios, quales Aggæus, Zacharias, Malachias d. Al. Spi- ritum Sanctum *. Spiritum hîc non accipimus pro no- va nostra & carnea dispositione, sed pro dono Spiritûs Sancti, quo cor sanctificat f. ¶ *Et faciam ut in præ-*

ceptis meis ambuletis] Nihil ex mea parte omittam g. Promittit hîc sanctificationem, docetque Deum esse qui dat velle & perficere, &c. h.

28. Eritis mihi in populum] i. e. Mihi parebitis i. ¶ *Ero vobis in Deum*] Vobis benefaciam †.

29. Ex universis inquinamentis vestris] A cultibus ido- lolicis; ad quos postea Judæi universim relapsi non sunt k. ¶ *Et vocabo* (vel, *advocabo*, Pi. i. e. verbo efficiam ut veniat; ut servi ad nutum heri concurrere solent l;) frumentum, &c.] 1. Corporeum m: 2. & præcipue, spirituale n; gratiam Dei; sacramenta, &c. o. Efficiam ut abundetis frumento p. Arva erant frugi- fera

fera. At sublimius verba hæc in Christo impleta, Matt.

14. [v. 19, 20.] & 15. [36, 37.]

30. *Fruſum ligni*] Poma, amygdala, balsamum r.

¶ *Et genimina agri*] Uvas *.

31. *Et recordabimini, &c.*] Partim supplicii casti-
gati, partim novo liberationis beneficio devincti †.
Pudebit vos, ut sequentia explicant †. ¶ *Et, &c.*

¶ *וְיִקְטֹרְתֶם וְיִקְטֹרְתֶם*] *Et fastidio eritis vobis, &c.* JT. simil.
Pi. &c. *Et succidimini vos, &c.* V. sic P. &c. i. e. Excidio
dignos vosmet reputabitis. Describit mentem & ha-
bitum verè poenitentis *.

32. *Notum sit vobis*] Ità Ch. Sy. Ar. M. P. Mo. sub.
hoc, Ti. Pi. Nè amplius ignorantes fitis quum hoc u-
trumque experti estis; nempe vos nihil nisi malefacere,
me verò nihil nisi benefacere *.

33. *In die quâ mundavero vos ex, &c.*] Id est, poenas
abituero †: vel, peccata remittam †.

34. *Quæ quondam, &c.* ¶ *וְהָיָה אֶשְׁרֵי וְהָיָה*] *Pro eo* (vel,
vice ejus, P.) quod fuit (vel, *Ubi* antea erat, vel, *Cum*
antea fuisset, V.) desolatio, sive desolata, V. sim. JT. Pi.
M. Ti. &c. vel, in desolationem, P.

35. *Dicent, (nempe exteri, *) Terra, &c.* ¶ *הָאֶרֶץ הַזֶּה*
¶ *וְהָיָה אֶשְׁרֵי וְהָיָה*] *Terra illa desolata, fuit, vel*
facta est, sicut hortus, &c. P. sic Ti. *Terra ista desolata fu-*
it, & nunc est sicut hortus Eden, M. Antegressam regi-
onis desolationem cum præſente gloria comparabunt,
&c. Verius hæc referuntur ad Ecclesiam Christi, quàm
ad populum Judaicum è captivitate revertentem †.
¶ *Munitæ sederunt*] Ità V. vel, *habitabantur*, P. i. e.
Erant munitæ & habitatæ †: nunc tutæ sunt *.

36. *Gentes—derelictæ*] Nam quædam abductæ sunt,
ut Ammonitæ, Moabitæ, Idumæi †.

37. *Adhuc, &c.* ¶ *וְהָיָה אֶשְׁרֵי וְהָיָה*] *Adhuc hoc* (vel, in hoc, P. M. in hac re, V. Ti. &c.
vel, propter hoc, Belg. Ang. vel, de hoc, Ti.) *requirar,*
vel *quærar*, (vel, *acquirar*, M. ero requisitus, P. Belg. sim.
Ang.) *domui* (vel, à domo, V. Ang. Belg.) *Israel, ut* (vel,
quod, M.) *faciam eis*, Ti. P. sic Mo. &c. i. e. Quærent me,
& quærendo invenient: impetrabunt hoc à me, sive
gratiam hanc eis impertiar †. *Ultra hoc inveniendum me*
exhibebo domui, &c. Pi. *Adhuc in hoc invenient me do-*
mus, &c. G. ex Vulg. Heb. *quærar*: sed est metalepsis, vult
enim dicere, Hoc quoque ipsorum precibus concedam †.
Præterea expositus ero, &c. JT. Heb. *quæſitus*, ut Psalm.
111. 2. h. e. promptus & paratus ut beneficium hoc
in omnes conferam †. *Hoc adhuc ut Israelitis faciam ex-*
orabor, Ca. ¶ *Multiplicabo eos sicut gregem homi-*
num; sim. Sy. ¶ *וְהָיָה אֶשְׁרֵי וְהָיָה*] *Sicut pecus hominis, Mo.*
hominibus (vel, *homines* scilicet, Ti.) *sicut gregibus, vel*
grege, P. sic JT. Pi. vel, oves, M. Ti. i. e. ut grex mul-
tiplicari solet †. Al. *ut gregem homo, sub. multiplicat,*
Mar. ut humanas oves, Ca. hominibus, & in pecoribus, Ch.
sicut oves, homines, o. sim. Ar.

38. *Ut, &c.* ¶ *וְהָיָה אֶשְׁרֵי וְהָיָה*] *Ut* (vel, *Sicut sunt,*
Pi.) *pecus* (vel, *oves*, P. M. Ti. Ca. Pi. vel, *grege*, JT.)
sanctitatum, Mo. (vel, *sanctæ*, P. M. sic Ca. *sanctas*, Ti.
sacris, JT. Pi. ad verb. *sanctorum*, vel *sanctificati-*
onum, i. e. consecratæ Deo †;) *ut* (vel, id est, ut, P.)
pecus, vel pecudes, vel oves, (vel, grege urbis, JT.) Jeru-
salam, Mo. P. &c. in solennitatibus ejus, P. M. JT. Pi.
sim. Mo. Ca. &c. nempe ter in anno †: vel, quæ sunt
in statis feriis ejus, Ti. Sicut grex, inquam, non quilibet,
sed optimarum pecudum, unde victimæ solent sumi &
deduci Hierosolyma die Paschatis, Pentecostes & Ta-
bernaculorum †. Al. Designat multitudinem creden-
tium †. Oves tunc multæ erant P. Erat Hierosolymæ
forum pecuarium, quod singulis diebus gregibus abun-
davit, ad rerum sacrarum observationem, imprimis au-
tem in solennitatibus illis †. ¶ *Plena gregibus* (vel,
grege, Pi. *pecore*, Mo. *ovibus*, M. Ti. sic Ca.) *hominum*]
Ità P. sic JT. Pi. vel, *humanis*, M. Ti. V. sic Ca. h. e. ho-
minibus †. Ex similitudine sumit metaphoram †. *Plena*
hominibus populi domus Israel, Ch. Sensus, Magna
erit frequentia habitatorum in Ecclesia, tum ex Judæ-
is, tum etiam ex Gentibus †.

CAP. XXXVII.

1. *Manus Domini*] Id est, vel, 1. Prophetia †; sive
Spiritus Dei †: vel, 2. manus ipsa Dei cum
apprehendens; non tamen corporaliter, sed per visi-
onem †. ¶ *In spiritu*] Id est, vel, 1. virtute & im-
pulsu Dei †: vel, 2. mente, non revera †. Significat
non corpore se translatus, sed hæc vidisse & *in spiritu*, ut
suprà 8. 3. Vide 2 Cor. 12. 28. Extra se raptum in mentis
excessu †. ¶ *Domini*] Melius, *Domini*, G. ¶ *In*
medio campi] Ad verbum, *vallis*, insignis scilicet, cujus
meminit suprà 3. 22 †. ¶ *Plenus ossibus*] Populus
in captivitatem deductus definit esse populus; ideòque
optimè comparatur ossibus aut corpori mortuo. Vide
J. B. P. 2. 9. Sic *oppidorum cadavera* dixit Sulpitius in
epistola ad Ciceronem. *Campus* hic Melopotamiam
refert & loca vicina †. Ut nulla spes est futuræ vitæ in
ossibus aridis, ità nec reditum in patriam sperabant Is-
raelitæ: quorum tamen liberatio hîc prædicitur †.

2. *Siccæque, &c.*] *Ævo consumpta* †.

3. *Vivent, &c.*] Vel, *An reviviscunt, &c.* Pi. An pu-
tas reviviscunt esse †? vel, id fieri posse †? ¶ *Tu*
nôſti] q. d. Non est cur me roges. Pendet hoc à Di-
vino tuo consilio, &c. P. Potes omnino [id efficere:]
quid velis, tuum esse nôſſe. Magna fides Prophetæ, &
imago fidei Christianæ, quæ Resurrectionem ex mor-
tuis credit †. Hinc certò colligitur futura corporum
resurrectio: alioquin non assumeretur indè similitudo
ad confirmandam restitutionem Israelis. Nemo enim
per res non certò constantes incerta confirmat †.

4. *Vaticinare, &c.*] Ità ostendit Deus & prophetia-
rum vim, & Prophetæ dignitatem †. ¶ *Ossa, &c.*]
Profopopœia †.

5. *In vos*] Ossa arida †. In unumquemque nume-
rum ossium ad unum corpus pertinentium †. ¶ *Spi-*
ritum] Vitalem: per quem intelligitur libertatis & Sta-
tus restitutio †. ¶ *Et vivetis*] Ità P. &c. vel, *quo reviv-*
iscatis. Simplicia verba apud Hebræos sæpe ponuntur
pro compositis, quibus illi carent. Ità hîc *וְהָיָה* est, *re-*
viviscere; sicut & *וְהָיָה*, Matt. 9. 18. Joan. 11. 25. Sic &
וְהָיָה pro *reficere* & *instaurare* ponitur †.

6. *Nervos*] Qui ossa intus adstringunt atque inter
se compingunt †. ¶ *Et, &c.* ¶ *וְהָיָה אֶשְׁרֵי וְהָיָה*] *Et*
operiam, vel obducam, (vel, *extendam*, o. sic Ar. *incrusta-*
bo, Mo. vel, *superinducam*, JT. Pi. *superinducam*, Ch. *indu-*
cam, M.) *vos* (vel, *super vos*, Ch. M. Mo. o. Ar.) *pelle,*
vel *cutem*, Sy. P. Ti. sic Ca. vel, *cutem*, Ch. JT. Pi. M. Ver-
bum *וְהָיָה* hîc tantum legitur, & v. 8 †.

7. *Sonitus*] Id est, vel, 1. tonitru †: vel, 2. strepitus
ossium, quæ movebantur, ac accedendo ad alia colli-
debantur †. Quo significatur Cyri edictum †. Vel, so-
nitus Judæorum exultantium de sua liberatione & re-
ditu, ad eundemque se comparantium, & sua conva-
ſantium †. ¶ *Et ecce commotio; ità P. וְהָיָה אֶשְׁרֵי וְהָיָה*] *Con-*
cussio, JT. Pi. scilicet ossium illorum †. Tremor, terræ-
motum significans †. ¶ *Et, &c.* ¶ *וְהָיָה אֶשְׁרֵי וְהָיָה*] *Et*
accesserunt, vel appropinquarunt, (vel, *conjunxerunt se*, M.
ad verb. *appropinquasti*, 2. perf. pro 3. ut Jer. 29. 19. non au-
ſcultasti, pro, *auscultarunt*; & Jer. 49. 11. *Vidue tue in me*
confidentur, i. e. confident †:) ossa, o. (sub. scilicet, M.) *ad*
os suum, Mo. P. Ti. M. vel, *unumquodque ad socium*, Pi. *unum*
ad suum alterum, Glas. ib. Ut nervis ligarentur †.

8. *Vaticinare ad, &c.* ¶ *וְהָיָה אֶשְׁרֵי וְהָיָה*] *Ad* (vel, *super*, o.)
spiritum, Ch. M. P. Ti. Mo. &c. *ad ventum*, Pi. *de spiri-*
tu, Sy. Ar. ¶ *A quatuor ventis, &c.*] Id est, mun-
di plagis †. Collectionem significat populi ex cunctis
regionibus. Simile loquendi genus Jer. 49. 36. Ezech.
5. 10. & 12. 14. & 17. 21. Vide quæ ad Matt. 24. 31.
Apoc. 7. 1. q. d. Anima cujusque defuncti ad os su-
um, & ad corpus quæque suum, redeat ex omni parte
mundi ubi corpora ceciderunt †. Loquitur perinde at-
que si anima ventus esset; non quòd ventus sit, sed
quòd vento, i. e. spiratione & respiratione, vivamus:
sicut dicitur anima in sanguine esse, quia sanguine
maximè vivimus †. ¶ *Et, &c.* ¶ *וְהָיָה אֶשְׁרֵי וְהָיָה*] *Et suffla-*
vel *affla*, vel *infla*, vel *perfla*, M. Mo. Ti. Ca. Sy. Ar. JT.
Et spira, P.

V. sic

La. ex Ch.

Jun.

T. e. La.

sim. Me.

* Me.

La.

Me.

G.

Pi.

V.

G.

V.

G.

V.

G.

G.

Pi.

G.

Jun.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

G.

11. *Offa hæc—domus Israel*] i. e. Typus seu imago ejus. Non de futura omnium resurrectione, sed de typica Judæorum resurrectione, hic agitur P. ¶ *Aruerunt offa nostra*] Res nostræ sunt deploratæ; spes nulla superest; redeundi in patriam. ¶ *Et, &c.* *וְנִגְרְנוּ*] *Succisi, sive Abscissi*, (vel, *Exterminati*, M. V. alii ab aliis longè divulsi,) *sumus nobis*, Mo. P. Pi. V. G. i. e. malo sive damno nostro. Vel, à nobis ipsis, M. vel, *quod ad nos*, JT. q. d. Spe alant seipsos qui volent; nos verò eam planè abjicimus, statuantes actum de nobis esse. ¶ *Abscissi sumus planè*, Ti. *Et perimus*, Ch. nempe ut membrum à corpore avulsus. Non tantum viribus, sed etiam spe & adjumentis restitutionis, destituti sumus.

12. *De sepulchris, &c.*] i. e. Ex urbibus & carceribus in quibus captivi detinemini. Vitam civilem vobis reddam.

14. *Locutus, &c.*] i. e. Promissi, & steti promissis.

16. *Sume tibi lignum unum*] Id est, tabellam, ligneam. Vel, *virgam*, &c. o. *Virga* hic sceptrum, sive Regna, significant. ¶ *Judæ, & filiorum Israel sociorum ejus*] Ità M. P. Pi. Ca. &c. id est, eorum qui se cum Jehuda & Davidis Regno confociaverant: Benjaminis, & Levi, & Schimhonis.

¶ *Scribe super illud, Joseph, &c.* *וְיִסְכֵּר עָלָיו*] *Joseph*, (vel, *Josepho*, JT. *Ipsi Joseph*, P.) *lignum* (vel, *arbori*, P.) *Ephraim*, M. JT. P. sim. Ca. *Josephi*, nempe *lignum*, &c. Pi. *Ipsi Joseph lignum*, &c. Ti. Scribe super tabellam Josephi posteris dicatam, *Ephraim*; quia in ea tribu Regnum erat. Per *Ephraim* significat vel, 1. decem Tribus: vel potius, (quia illæ degenerarunt in Gentes, paucique ex eis redierunt,) 2. Gentes, quæ per fidem Christi conjunguntur cum veris Judæis. ¶ *Et cunctæ domus Israel*] Tribuum aliarum. ¶ *Sociorumque ejus*] Exegesis præcedentis: nam reliqua domus Israel ita socii erant Ephraimo, quomodo Benjamin Judæ erat socius.

17. *Et, &c.* *וְיָקֵרְבָנוּ*] *Et adjuuge* (vel, *admove*, Sy. JT. Ca. Pi. *applicabis*, Ch. *accedere fac*, Mo. sim. V. Pi. *applicabo*, M.) *ea*, P. &c. sub. *ligna*, Pi. Illas duas tabellas simul, ut sint una tabella.

18. *Cum autem dixerint, &c.*] Non antè Deus populo isti promissiones suas explicat, quàm Judæi typo & occasione aliqua fuissent excitati ad consulendum Prophetam, &c.

19. *Quod est in manu Ephraim*] i. e. Quæ pars regnata fuit ab Ephraimi posteris. ¶ *Et dabo, &c.* *וְנִתַּן אֲתָם עָלָיו אֶתְּמָר*] *Et dabo*, vel *ponam*, (vel, *componam*, JT. Ca. Pi.) *bas*, vel *ear*, super ipsum, sive illud, Mo. M. (vel, *ad illud*, Ti. cum eo, P. V. sub. *ligno Ephraim*, V. vel, *una cum illo*, Ca. *conjunctas illi*, JT. Pi. ad verb. quæ sunt cum illo, nempe Ephraimo,) cum ligno (vel, nempe super, vel ad, lignum, M. Ti.) *Jehudab*, Mo. P. JT. Pi. Ca. ¶ *Et erunt unum in manu ejus*] Hebr. *in manu mea*, Pi. G. ex Ch. i. e. sub mea tutela. Hæc prophetia plenum in illis tribubus effectum habuisset, si illæ ad Deum serio se convertissent: nunc, quia pauci id fecerunt, paucis profuit. Vide quæ dicemus ad Ezec. 47. 13. In omnibus promissis & minis Dei tacitam subesse conditionem ipse dixit Ezechiel, c. 33. v. 13, &c. & Jeremias, c. 18. v. 7, &c. Hæc duo ligna conjuncta erant, 1. quia multi ex decem tribubus junxerunt se Judæ in reditu ex Babylone, & cum eis in unam remp. coaluerunt: tum, 2. per Christum, qui æmulationem inter Judæos & Samaritanos sustulit, & utrosque in unam Ecclesiam conjunxit, Gentisque Judæis adjunxit. Vide Eph. 2. 14, &c.

22. *Et rex unus erit, &c.*] Zorobabel, de quo supra 34. 23. Is enim, quanquam Regium nomen ob reverentiam Perfici Imperii non assumpsit, à suis tamen pro Rege habitus fuit. Non placet. 1. Is nec re nec nomine Rex fuit. 2. Is tantum Judæis paucis à Babylone reducibus præfuit, idque in paucos annos: cum Rex hujus loci Israelitis omnibus in æternum imperat. [Plura vide dicta ad Jer. 23. 5. & dicenda, si Deus concesserit, ad Zach. 9. 9.] Rex ergo Christus est, ut vel sola loci lectio abunde docet.

23. *Neque polluentur, &c.*] Vide supra 36. 29, 33.

24. *David*] Vel, 1. Zorobabel; sic dictus, quia à Da-

vidis erat sanguine, & virtutum ejus imitator. Vide supra 34. 24. Vel, 2. Christus.

25. *In sempiternum*] i. e. Longo tempore.

26. *Et, &c.* *וְנִתַּן*] *Et dabo* (vel, *fundabo*, Ti. Vulg. *promovebo*, Ca. *disponens*, JT.) *eos*, Mo. Pi. *Et disponam* (vel, *benedicam*, Ch.) *eis*, o. *Et ponam eos*, P. M. sub. *super terram*, M. vel, *in terra mea*, P. sim. Pi. ¶ *Et dabo sanctificationem meam, &c.*] Id est, sacra ceremoniasque. Sic & mox 28. Templum: quo intellige gratiosam Dei habitationem in cordibus suorum, &c. q. d. Perpetuò habitabo cum eis, ut olim in Templo.

27. *Erit—in, &c.* *וְיִתְּנָה*] *Apud ipsos*, JT. Pi. in (vel, *super*, Mo.) *eis*, o. M. P. Ti.

28. *Quia, &c.* *וְיִתְּנָה*] *Quod ego—sanctifico Israel*, P. sim. JT. Pi. i. e. defendo protegōque ut rem sanctam. ¶ *Cum fuerit, &c.*] i. e. Quando videbunt me perpetuò manere cum illis, nec unquam favore & auxilio meo eos destituere.

† Idem.

CAP. XXXVIII.

1. *Et factus est sermo, &c.*] Duo hæc capita [38. & 39.] eodem pertinere constat. Ponuntur h. l. ad anticipationem, quasi eadem sit concio cum præcedente. Nam quum Deus cap. præced. duo prænunderet, restitutionem populi ex captivitate Babylonica, & instaurationem per Evangelium Christi: nè fortè Judæi præsumerent utrumque eodem tempore eventurum, aut, si non eveniret, animis deficerent, & in dubium prophetias Divinas vocarent; nève existimarent, corporali restitutione facta, pacem perpetuam fore, ac proinde peccatis indormirent; nève etiam omnia corporaliter acciperent, quæ spiritualiter intelligenda sunt; antequam ad promissiones purè Evangelicas transeatur, hæc velut *desegregata* utitur, docetque, post reversionem populi ex captivitate, ante adventum Christi & justam Regni Dei instaurationem, multas illis calamitates eventuras, & admirabiles à Deo liberationes, & multa in hostes Ecclesiæ judicia, sicut & prophetavit Daniel cap. 9. & 10. & 11. Hæ autem afflictiones subindè recurrent usque ad adventum Christi, quem constanter expectarent. Similem anticipationem vide Jerem. c. 31. v. 15. Nè Judæi, qui longam illam post reditum felicitatem sibi promitti intellexerant, mirarentur si quid postea incommodi eveniret, voluit Deus eos monere, non defore tempora quibus bonorum fides exploraretur; ut ipsa prædictione piæ mentes armarerent.

2. *Pone* (vel, *Dispone*, JT. *Compone*, Ca. *Dirige*, Pi.) *faciem tuam*] i. e. Obfirma vultum tuum ad prophetandum. Accipe prophetiam super Gog, Ch. ¶ *Contra, &c.* *וְנִתַּן אֲתָם עָלָיו אֶתְּמָר*] *Contra* (vel, *versus*, JT. Pi. ad, Mo. Ca.) *Gog, terram* (vel, *terram*, Ti. & *terram*, G. & *super terram*, P. vel, qui degit in terra, Pi.) *Magog*, M. Mo. Ca. &c. *principem* (vel, *prælatum*, Mo. *summum*, Ch. Ca.) *capitis* (vel, *caput*, G. *ducentem*, Ca. *principem*, Ch. *primarium*, JT. & *caput*, M. Ti. vel, *principum*, Ar. vel, *Ros*, o. Sym. & Th. in D. ut sit nomen populi vel regionis:) *Mesech & Tubal*, P. Mo. M. Ti. &c. vel, *Moschorum & Iberorum*, Ca. [Sed hic paulisper sistendum, & querendum quid sibi velint hæc nomina.] Jos. Antiq. 1. 7. tradit à Magoge conditos esse Magogas, qui *Seythæ*, à Mescho Meschinios, qui *Cappadoces*, à Thobelo Thobelos, qui *Iberi*, à Phute Phutos, qui *Libyes*, à Gomaro Gomarenfes, qui *Galatæ*, à Thygramma Thygrammanos, qui *Phryges*, à Græcis nominantur. Hæc nomina ad Græcam deflectit linguam: nam Heb. sunt *Magog*, *Mesech*, *Thubal*, *Phut*, *Gomer*, *Thogorma*. Et in cæteris quidem eum sequor, tantum *Mesechum* aliter interpreto. Nam cum Cappadoces Genes. 10. 14. *Caphthorim* appellantur, & pro *Mesech*, o. & Vulg. habent *Mosoch*; malim *Moschos* significari, cum & nomen conveniat, & id cum Iberis, tum hic, tum c. 27. 13. conjungatur, quæ utraq. gens est in regione Themiscyra. Nam hos Iberos, non Hispanos, h. l. intelligo. Sed quale sit hoc de Gog & Magog oraculum ego

potius, primarius ejus Rex & belli dux: *Magog* est exercitus Antichristi, sic dictus, vel, quia constabit Scythis, Turcis & Tartaris; vel, quia barbarus erit & crudelis instar Scytharum: nam *Magog* esse Scythas colligitur ex Genes. 10. 2 *. Hebræi per *Gog* intelligunt Regem quendam qui regnaturus est in regione *Magog*, live Scythia *. Hic unus est locus, nec quidem infimus, qui Judæos in errore retinet. Hinc enim colligunt, tempore Messie ex Scythiæ partibus maximum erupturum exercitum sub Rege *Gog*, & venturum in terram Israel, & conflictaturum cum Rege Messia, qui illum maximo cum orbis applausu delebit *. Verum Christiani rectius statuunt, prophetiam hanc, quoad sensum historicum, complementum suum reperisse post captivitatem Babylonicam, in gravissimis bellis Seleucidarum, imprimis Antiochi Epiphanis, &c. Isti autem Reges dici videntur *Gog terræ Magog*, quod Scythæ, gens bellicosa & immanis, istis temporibus Asiam depopulabantur, & ad Syriam usque pertingebant. Verisimilius quippe est, Ezechielem, tunc in Babylone hærentem, in gentis tum captivæ solatium prophetasse, hostiumque istorum temporum vastationem (cujus præced. cap. mentionem fecerat) prædixisse, quàm de bello in fine mundi gerendo, &c *. Sed multa hinc dicuntur quæ Antiocho ejusque exercitui non congruunt: v. g. quod è cælo per dendus est grandine, &c. v. 22. idque ita ut ligna hastarum, &c. Judæis ad focum suffecerint per 7 annos, &c. v. 7. [Ista quo pacto expediunt suis locis videbimus.] Cæterum in sensu mystico, quo per *Gog* Ecclesiæ hostes figuratè, ut Apoc. 20. 8. intelliguntur, vaticinium hoc nondum adimpletum est, sed suis gradibus, usque ad secundum Messie adventum, impletur, ut omnes consentiunt *. [Plura multò speret lector de *Gogo* & *Magogo*, si, favente Deo Opt. Max. ad Apoc. 20. Opus nostrum perductum fuerit.]

3. Ecce, ego (vel, me, JT.) ad (vel, contra, JT. Pi.) te (sub. veniam, Pi.) *Gog*, principem capitis, &c. Vel, qui caput es Cappadociæ & Iberiæ; i. e. in fide tua habes illas gentes *. Repetit magnificos ipsius titulos; q. d. qui, copiis, non solum popularium tuorum numerosis, sed & auxiliariis ad te recens confluentibus, fretus, invictus tibi vidéris. Nam Scythicæ gentes tunc temporis, à Cyaxare durè habitæ, ab eo deficientes, in fidem Halyattis Regis Lydorum se contulerunt, &c. Ostendit ergo Deus h. l. & potentiam suam, & vanitatem impotentiamque humanam, & quod neque indigentæ, neque advenæ & adscitæ copię, impedimento forent quò minus justitiam suam perficeret *.

4. Et, &c. *וְהָיָה כִּי יִשְׁלַח יְהוָה הָאֵשׁ בְּיָדֵי גֹג* Nam (vel, Et, Mo. P.) convertam (vel, reducam, Mo. Ti. JT. sim. Ca. conteram, P. frangam, V. retundam, M. seducam, Ch. in V. vel, circumducam, Pi. sim. Vulg.) te, (i. e. cor tuum; q. d. Efficiam ut inclines animum ad ea ad quæ ego pertraham te *) & imponam hamos maxillis tuis, Pi. &c. Ducam te quò mihi visum fuerit, ut equum infessor *. Deus seipsum cum venatore vel piscatore, hostes cum feris aut piscibus, comparat *. Est hinc hysteron proteron, pro, Ponam frenum, &c. & circumagam te, quocunque voluero *, ut per te & tuos orbem infestes *: non tamen permittam te nocere, nisi cui ego voluero *. ¶ Et educa te E solo nativo *, in terras remotas *. ¶ Vestitos (vel, indutos, P. M. Ti. &c.) lorice; ita *. Ar. *וְהָיָה כִּי יִשְׁלַח יְהוָה הָאֵשׁ בְּיָדֵי גֹג* Holofericis, Ti. armis, Sy. omnimodà veste, Ch. undique, G. universitate, Mo. V. perfectissime, JT. ornamento multifario, M. perfectio habitu, nempe habitu militari; Heb. perfectionis *: vel, omni armorum genere, P. Græcè, πανοπλία i. e. omnino armati erant *. ¶ Hastam, &c. *וְהָיָה כִּי יִשְׁלַח יְהוָה הָאֵשׁ בְּיָדֵי גֹג* Cum clypeis & scutis, M. P. sim. Ti. clypeatorum & scutatorum, JT. sim. Ca. gerentium scuta, &c. Heb. virorum clypei, Pi.

5. Persæ, Æthiopes, & Libyes, &c.] Persarum pars Antiocho Epiphani paruit tributaria. Vide 1 Maccab. 3. 31. Æthiopum operâ fugatus Alexander, & Demetrius in Regnum restitutus, est per Ptolemæum Evergetem, 1 Mac. cap. 11. quod etiam de Puteis [qui in Vulgato Libyes] live Cyrenæis accipiendum esse comonstrant verba sequentia *. De Persis vide 1 Mac. 3. 31. Elymæi juncti Persidi, Plin. 6. 27. Itaque *Εὐρυμας ἐν Περσίδι* dixit scriptor 1 Mac. 6. 1. Hos in militia Antio-

chi M. ponit Appianus, & Livius l. 37. Idem Livius, *Medi erant lecti viri, & ejusdem regionis mixti multarum gentium equites*. Polybius in eodem Antiochi M. exercitu ponit Medos & Carmanos. Æthiopes, vicini Arabum & Arabibus permixti, quos in eodem Antiochi exercitu ponunt iidem scriptores. Vide & 1 Mac. 11. 16.

¶ *Ἀραβαὶ ἀπὸ τοῖς περὶ ὁρίων*, (Arabes simul cum vicinis,) ait Polybius. Libyas disertè in eadem militia ponit Appianus *. Descriptio hinc incipit copiarum Ecclesiæ infestantium; quarum hinc sunt classes duæ, live duo Regna, Ægypti, v. 5. Asiæ Syriæque, v. 6. De Regno Ægypti agens Propheta incipit ab Oriente, & definit in extremitate occidentali, quæ infestando populo Dei ministravit. Incipit à Persis, qui Ptolemæo Lagi adhæserunt; deinde, nomine *Πῦ* hinc, ut alibi, cum Ægypto etiam finitimos comprehendit, tres scilicet Arabias, Æthiopiæque sub Ægypto, & Troglodyticam: denique, nomine *Πυ* designat reliquam partem copiarum Ecclesiæ infestantium, & Regibus Ægypti stipendiariam operam præstantium, nempe Cyrenæos, Libyes, Mauritanos, reliquæque Africam, quas omnes gentes Scripturâ appellatione *Py* designare solet *. ¶ *Scutati, &c.* Nimirum gentes illæ armis instructiores erant in militia quàm Græci aut Asiani *.

6. Gomer] i. e. Galatæ *: quos in eadem [Antiochi] militia ponit Appianus; quos *Gallogræcos* appellat in eadem historia Livius *. ¶ *Agmina ejus*; ita P. M. Pi. sic JT. *וְהָיָה כִּי יִשְׁלַח יְהוָה הָאֵשׁ בְּיָדֵי גֹג* (vel, socii, Ar. exercitus, Ch. Sy. sim. Ca.) ejus, Mo. sic Ti. ¶ *Domus Thogorma*

i. e. Phryges; ut diximus suprâ 27. 14: quos in eadem militia nominat Appianus. Livius autem, *Syri Medique erant Phrygibus & Lydis immixti*. Polybius Cardacas & Lydos nominat *. Alii, Armenii *: Al. Cappadoces & Galatæ *. [De quo vide dicta ad Ezech. c. 27. v. 14.] ¶ *Latera Aquilonis* i. e. Populi ad Aquilonem siti respectu Judææ *. Semper hoc fuit in more gentibus Borealibus, ut stipendia facerent Asiæ Regibus & Syriæ militantes. Hoc versu Regnum Syriæ & minoris Asiæ circumscribitur ab extremis finibus ipsius. Nam cum Asiæ minoris extremus planè terminus fuerit secundum mare quod Pontum Euxinum vocant ad Septentrionem, ubi Galatia, Phrygia, Bithynia, quas regiones Scriptura *Gomeri* appellatione denotat; deinde Paphlagonia Cappadociæ junctæ, quam *Thogorma* designat appellatio; id satis Prophetæ visum est, si hunc summum Asiæ minoris terminum Septentrionem versus circumscriberet, quo posito, reliquæ citeriores gentes omnino intelliguntur *subvenientes* *.

¶ *Robur ejus* Hebr. *אלה*, &c. Ti. JT. &c. Sic vocant scriptores de militari turmas equestres, quibus tanquam alis circumvolitantibus pedites munitur *. ¶ *Populi que multi tecum* Pamphylii, Pisidæ, Cretes, Cilices, Myli, Tralles. Vide dictos scriptores, & Polybium in rebus ipsius Antiochi *.

7. Prepara, &c. *וְהָיָה כִּי יִשְׁלַח יְהוָה הָאֵשׁ בְּיָדֵי גֹג* Prepara te, Mo. Pi. sic P. Ca. (vel, Accingere, Ch. Comparator, JT. Dispone te, M. Præsto sis, Ar. Heb. Preparare, Ti. Pi.) & prepara (vel, instrue, Ca. compara, JT. sic Ti. Ar. V.) tibi, Mo. P. Pi. (vel, te, o. Ar. Ch. M. Ti. Ca.) omnem multitudinem tuam, P. Al. tu (vel, & tu, Pi.) & omnis (vel, omnes, M. Pi. Ti.) concio tua, Mo. vel, multitudo tua, V. congregatio tua, o. Ar. congregationes tuæ, JT. Pi. sim. Ti. vel, tuas, M. vel, cum omni tuorum multitudine, Ca. Appara, inquit, tibi quæcunque necessaria sunt ad bellum gerendum *, tu, inquam, & omnes copię quas collegisti *. Est irrisio, q. d. Prepara te & tuos, ut simul pereatis *. Prædictio proponitur formâ mandati, more prophetico *. Significat eos omnes tum comparaturos sese diligentissime ad nocendum populo Dei, tum & auxiliariorum operam adhibitueros ut gravius Ecclesiam affligant *.

¶ *Et esto, &c.* *וְהָיָה כִּי יִשְׁלַח יְהוָה הָאֵשׁ בְּיָדֵי גֹג* Et eris (vel, ut sis, P. M. Ti. JT. Ca. &c.) eis (i. e. vel, i. montibus Israelis, qui nominantur v. seq. & Judæis omnibus *. Sed contortum videtur pronomen eò referre. Vel, 2. congregationibus, quarum mentio proximè præcessit; subditis & confederatis tuis *.) custodia, live in custodiam, Mo. P. JT. &c. i. e. Vel, 1. ut eos tanquam cavē aut carcere inclusos teneas *: vel, 2. ut tu illos custodias, aut illi te; ironia *. *Esto eis custos*, i. e. Imperator sumus: *

¶ *Et esto, &c.* *וְהָיָה כִּי יִשְׁלַח יְהוָה הָאֵשׁ בְּיָדֵי גֹג* Et eris (vel, ut sis, P. M. Ti. JT. Ca. &c.) eis (i. e. vel, i. montibus Israelis, qui nominantur v. seq. & Judæis omnibus *. Sed contortum videtur pronomen eò referre. Vel, 2. congregationibus, quarum mentio proximè præcessit; subditis & confederatis tuis *.) custodia, live in custodiam, Mo. P. JT. &c. i. e. Vel, 1. ut eos tanquam cavē aut carcere inclusos teneas *: vel, 2. ut tu illos custodias, aut illi te; ironia *. *Esto eis custos*, i. e. Imperator sumus: *

¶ *Et esto, &c.* *וְהָיָה כִּי יִשְׁלַח יְהוָה הָאֵשׁ בְּיָדֵי גֹג* Et eris (vel, ut sis, P. M. Ti. JT. Ca. &c.) eis (i. e. vel, i. montibus Israelis, qui nominantur v. seq. & Judæis omnibus *. Sed contortum videtur pronomen eò referre. Vel, 2. congregationibus, quarum mentio proximè præcessit; subditis & confederatis tuis *.) custodia, live in custodiam, Mo. P. JT. &c. i. e. Vel, 1. ut eos tanquam cavē aut carcere inclusos teneas *: vel, 2. ut tu illos custodias, aut illi te; ironia *. *Esto eis custos*, i. e. Imperator sumus: *

¶ *Et esto, &c.* *וְהָיָה כִּי יִשְׁלַח יְהוָה הָאֵשׁ בְּיָדֵי גֹג* Et eris (vel, ut sis, P. M. Ti. JT. Ca. &c.) eis (i. e. vel, i. montibus Israelis, qui nominantur v. seq. & Judæis omnibus *. Sed contortum videtur pronomen eò referre. Vel, 2. congregationibus, quarum mentio proximè præcessit; subditis & confederatis tuis *.) custodia, live in custodiam, Mo. P. JT. &c. i. e. Vel, 1. ut eos tanquam cavē aut carcere inclusos teneas *: vel, 2. ut tu illos custodias, aut illi te; ironia *. *Esto eis custos*, i. e. Imperator sumus: *

¶ *Et esto, &c.* *וְהָיָה כִּי יִשְׁלַח יְהוָה הָאֵשׁ בְּיָדֵי גֹג* Et eris (vel, ut sis, P. M. Ti. JT. Ca. &c.) eis (i. e. vel, i. montibus Israelis, qui nominantur v. seq. & Judæis omnibus *. Sed contortum videtur pronomen eò referre. Vel, 2. congregationibus, quarum mentio proximè præcessit; subditis & confederatis tuis *.) custodia, live in custodiam, Mo. P. JT. &c. i. e. Vel, 1. ut eos tanquam cavē aut carcere inclusos teneas *: vel, 2. ut tu illos custodias, aut illi te; ironia *. *Esto eis custos*, i. e. Imperator sumus: *

mus P: vel, in preceptum, T. ex La. i. e. Præcipe, impera, subjugas gentes, stabili & propaga Regnum tuum, quousque finit Divina providentia 9.

8. Post dies multos (vel, longa tempora, Ca. nempe temporibus Maccabæorum 1: annos amplius 200 ab hac prophetia, quam coepit Judæa vexari à Syriæ Regibus; ac proinde à temporibus Seleuci Nicanoris mirifica coeperunt judicia pro defensione populi exerceri 1. Id quod per Romanos factum pro oppressis Asiæ, Syriæ & Egypti, attestantur historię, ut deinceps videbimus 1. Al. sub finem mundi 2, post illos mille annos, Apocal. 20. 7.) visitaberis] Itā M. P. Ti. Pi. &c. vel, in te animadvertetur, JT. Ca. vel, imperabis, G. ex Ch. nam פקדון hoc etiam significat 1. Visitare in Scriptura metaleptice ponitur, pro, præstare bonum antè promissum, vel malum denunciatum. Hoc v. & seq. summam concluditur, id quod in hoc reliquo & seq. cap. deinceps explicatur, 1. iudicium Dei in hostes; 2. maleficium ipsorum, quo illud provocaverunt 1. ¶ Ad terram quæ, &c. משובכת מחרב] Reductam, five reducem, (vel, attritam, P. recidivam, Ca. quæ perversa est, o. quæ requievit, Sy. quæ effugerat, Ar. quæ exinanita est, M.) gladio, Ti. P. M. vel, gladium, Ar. à gladio, o. Mo. JT. Pi. ab armis, Ca. Cujus incolæ reducti sunt 2 è captivitate, ut promissum erat suprā 37. 21, 22. Venies ad eos quos Chaldæus entis reliquos fecit: —reliquias Danaum atque immitis Achillei. Apertè satis Judæos describit. Terra, pro gente, οὐρανὸς γένος b. Periphrasis terræ Israelis c. Notat impietatem & atrocitatem facti, quod eos vexarent quum vixdum ex prioribus angustiis respirare coeperant, &c. d. Al. Ad Ecclesiam jam liberatam à tyrannorum persecutionibus, &c. e. ¶ Congregata est de populis multis] Mixti enim fuerant [Judæi] omnibus populis Imperii Babylonici 1. ¶ Ad, &c. על גג] Super (vel, ad, P.) montes Israelis, M. Ti. Pi. Invasurus montes, &c. JT. Montes Judæam sæpe [denotant,] ut antè vidimus f. ¶ Et, &c. וישבו וגו'] Et habitabunt, &c. P. M. Ti. Et omnes ejus gentes habitabunt securè, nullum bellum timebunt g. Quumque habitabunt, &c. Pi. sic JT. i. e. Quo tempore quieti erant Judæi, nec faciebant cuique molestiam. Inhumanum hoc erat, recentes ex afflictione homines affligere, & jam diu desolatos amplius desolare, & innocentes opprimere h. [Ca. verò hæc verba sic reddit & exponit,] Quā, scilicet terrā, hoc est, hominibus, loco pro incolis loci posito, degent illi omnes, regionis homines, in tuto i.

9. Ascendens, &c. ועליו בשואה חבוי נענן וגו'] Et ascendes tanquam (vel, & tanquam, Pi.) multitudo (a-quarum, cum impetu & tumultu inundantium k: vel, ut tempestas, M. Ti. V. sub. maxima, V. tanquam fremebunda vastatio, Pi. sic JT. subito & magnā vi; & εὐχλας βασι, (cum magna multitudine,) 1 Mac. 1. 22.) venies, (vel, invasurus es, JT.) & ut nubes eris, P. &c. ¶ Ut operias terram] Multitudine scilicet copiarum, ut sequitur m.

10. Ascendent sermones, &c. וְכָל דְּבָרִים וְגו'] Verba, &c. Mo. P. &c. res, JT. quedam, Ca. negotia, Pi. confilia, Ti. V. De affligenda & oppugnanda Ecclesia 1. ¶ Et cogitabis, &c.] Apud te multum & frequenter, quā ratione pios perdere possis n.

11. Ascendam] qu. d. Firma quidem in ambitum montibus est Judæa: nihil tamen tam arduum erit quin perumpam, ut itā desiderium meum expleam o. ¶ Ad, &c. על ארץ פְּרוּרָה] Contra (vel, super, Mo. o. ad, M. Ti.) terram dejectam, Ar. vel, abjectam, o. pagorum, five villarum, JT. Pi. Mo. P. G. paganam, Ca. ubi vix quicquam est munitum p; quæ in omnes partes pervia est q; in qua meri ferè pagi sunt, urbibus per Chaldæos destructis r. Vel, muris carentem, Ti. sic M. V. vel, quæ habitatur securè urbibus absque muris, Ch. ¶ Veniam, &c. אָבוֹא וְשֹׁקֵטִי] Veniam (vel, Ingrediar, Ti. Invadam, JT. Sy. sic Ca. sub. ad, P. M. &c. vel, contra, Pi.) quiescentes, Mo. P. o. &c. vel, istos tranquillos, JT. qui securè habitant, Sy. qui pacem cum omnibus exoptant colere 1: ad homines nihil timentes tale. Cæpit enim ipse Hierosolyma אַמְצַלְתִּי, (sine pugna,) ut ait Josephus t. Summam securitatem indicat; quo candorem ac simplicitatem piorum innuit v. ¶ Sine muro] i. e. Nulla

munimenta habent quæ tor copiis & machinis possint resistere. Sic & sequentia accipe comparatè x.

12. Ut diripias spolia, &c.] Sim. P. M. &c. Ideo scilicet tale inibis consilium: putabis te ad prædam, non ad bellum, venire y. ¶ וְלִשְׁלֹל וְגו'] Verti potest, Ut spoliem, &c. est enim infinit. Et sic erit mutatio modi loquendi z. ¶ Ut, &c. וְלִשְׁבֹּר עַל הַרְבוּבָה] Ut reducas (vel, Ut convertas, Ca. Ad convertendum, Pi. Ut convertam, Ar. Ad reducendum, Mo. Sy. Reducendo, JT.) manum tuam super, vel ad, vel contra, desolata (vel, ruinas, M. Ca. vastitates, JT. Pi. Sy. deserta, Ch.) habitata, Mo. vel, habitatas, JT. Pi. &c. habitabilia facta, P. Ut frequenter manum injicias in ruinosa reedificata post reditum ex Babylone, ut iterum perdas ea a. Quum deserta regio coeperit inhabitari, populus recolligi, & res familiaris institui à singulis: quod est gravissimum b. ¶ Qui, &c. עֲשֵׂה מְקַנָּה וְקָנִין] Facientem (vel, qui studet, G. qui operam dant, Ti.) pecudes (vel, pecori, G. rei pecuariae, Ti. rem pecuariam, M.) & opes, P. vel, opibus, G. possessionibus colendis, Ti. possessionem, M. Qui parat sibi peculium & facultates. מְקַנָּה sign. opes in re pecuaria; קָנִין, in omni alia re quæ possideri solet c. ¶ Et esse, &c. וְיֹשְׁבֵי עַל טְבוֹר וְגו'] Habitantes in umbilico (vel, medio, M. editiore loco, JT. editioribus locis, Pi. fortitudine, Ch. pulchritudine, Sy.) terra, P. Ti. sic Mo. o. Ar. &c. istius terræ, JT. Pi. terrarum, Ca. Ut Græci Delphos vocant ομφαλον γῆς (umbilicum terræ,) nempe Græciæ, itā Hierosolyma Hebræi d; vel, i. propter fertilitatem *: vel, 2. quia, sicut infans per umbilicum fugit nutrimentum à matre, itā cæteræ gentes per Jerusalem sucturi erant fidem & gratiam à Deo f: vel, 3. quia in medio terrarum quæ tunc habitabantur esse videbatur g. Sic Enna urbs, Sicilia, Reate oppidum, Italia, regio Etolorum, Græciæ, umbilicus dicebantur, quia in medio istarum regionum erant h. Vel, 4. quod locus sit sublimis, ut umbilicus sumitur Jud. 9. 37. In umbilico, &c. i. e. in montibus, ut sint tutiores ab hoste k. In Judæa montosa, editisque illius locis. Solent Hebræi profundas convalles inter fauces montium constitutas, & quasi montibus circumtectas, donare umbilici nomine, ut Jud. 9. 37. cū tamen regiones istæ, ut notum est, non itā facile hostibus pateant l. In umbilico, i. e. in loco excelsiore & eminentiore orbis m. Vel, 5. à comodo situ inter gentes plurimas, ut didicimus suprā 5. 5 n.

13. Saba] Arabes o, magni institores p. Incolæ Arabiæ Petrææ & Felicis q, viventes latrocinis, ut notavimus ad Esa. cap. 13. v. 20. Vide ad Ezech. cap. 27. v. 15, 22 t. ¶ Dedan] Idumæi u. Al. Orientalis ille tractus ubi Arabia Deserta sita est v. ¶ Negotiatores Tharsis] Tyrii & Sidonii, qui per mare Rubrum adibant oceanum x. Vel; negotiatores oceani, JT. Pi. i. e. qui navigant per oceanum utro citroque negotiandi causā. Hæc appellatione plaga occidentalis tota comprehenditur; Scheba appellatione, tractus meridianus, Dedanis, orientalis, denotatur. Septentrionis nulla mentio, quia ipsa Magogi sedes. q. d. Ex omnibus partibus finitimis certatim accurrunt ut Ecclesiam exagitant, quod solenne est impiis, & hostibus gratulentur, ut partem prædæ sibi compararent, & cum eis amicitiam firmarent z. ¶ Leones ejus] i. e. Vel, 1. piratæ oceani a; vel, 2. Principes b. ¶ Numquid ad sumenda spolia tu veni?] q. d. Si ideo venis, adjungemus nos tibi c. Prædicat hic Deus, populos istos cum Regibus Syriæ adversus populum Dei fœdus inituros, & se primò conjuncturos d. Gratulatio hæc ad majorem emphasin enunciatur per modum interrogationis, quæ Hebræis vehementer affirmat *. ¶ Hic est affirmantis, ut sumunt Græci; Omnino ad paratam prædam venisti. Hoc autem dicebant, quod & ipsi ex præda vellent ditescere. Vide 1 Mac. 3. 41 f.

14. Numquid non — scies? sic Mo. P. וְהִנֵּה] Tu scies? M. Ti. cognoveris? i. e. cognitionem de eo, judiciumque tibi in eum, arrogaveris g? Vel, experturus esses? JT. experieris? Sy. Pi. scil. poenam meam, ex collat. v. 16, 18, &c. h. Scies ultionem potentia mea? Ch. Al. consurges? o. Ar. Sumpserunt nimirum נָרַע [quæ vox nihili est, sed lege, נָרַע sumpserunt pro נָרַע,] in Niphal, i. e. apparebū, cognoscēris. Est & hoc affirman-

- 1 G. tis 1. [Ca. hoc cum prima vers. seq. jungit, & sic reddit, Tu, cognita re, venies, &c.]
16. In, &c. *בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים הַהֵם* In fine, vel novissimo, dierum (vel, novissimis diebus, o. posterioribus diebus; Heb. posteritate dierum, Pi. consequentibus temporibus; JT. Heb. In consequentia dierum, ut Genes. 49. 1^k. Tandem, G.) eris, Mo. Ch. vel, erit, o. JT. vel, fiet istud, Pi. G. In fine quidem dierum venies, Sy. ¶ Adducam te, &c.] Tanquam reum in locum supplicii 1, ut mox patebit m. ¶ Cum sanctificatus fuero, &c.] Cum ex tuis factis ita designatè à me prædictis præscius omnium probabor. Vide Esa. 48 n. Cum te punivero, in quo sanctitas severitasque mea apparebit o.
17. Tu, &c. *וְאַתָּה וְגו'* Tunc es ille de quo loquutus fuero diebus antiquis (jam olim p) per servos meos, prophetas, &c. Pi. fim. P. JT. &c. q. d. non per emissarios, circumforaneos & leves homines q. ¶ Qui, &c. *וְהַנְּבִיאִים בְּיָמֵי הָהֵם שֶׁנִּבְּאוּ לְהָבִיא וְגו'* Qui prophetaverunt in diebus illorum annorum, P. sic Mo. (vel, illorum temporum annis, Ca. vel, jam multis annis transfactis, Ch. vel, in diebus illis, M. Ti. JT. Pi. o. Sy. per annos, M. vel, & annis, o. Ar. & annis illis, Sy. annis aliquot, Ti. Pi. annos multos, JT. ante multos annos, i.e. olim 3; per annos, Q. in V. continuatis per multos annos prophetis ti) quod adducerent te super eos, P. &c. vel, me adducturum te contra illos, Pi. Sed quinam sunt Prophetæ illi qui de Gogo scripserunt? Resp. Daniel 3, cap. 11 3; Zacharias, cap. 14 7. Sed hi nondum prophetaverunt, &c. 2. Ipse Ezechiel 3, hoc loco b; Ezechiel, c. 27. 1. collat, cum Esa. 26. 20, 21; Jer. c. 30. 23, 24; Joel, c. 3. 1. (in quibus omnibus locis memoratur hostis aliquis formidabilis, quem tamen solus Ezechiel accuratè describit, ex sede, gente, nomine, &c.) & præcipuè Micæas, c. 5. 5, 6, &c. ubi Assyrius vocatur, non quod ibi natus esset, sed quod inde veniret: neque ex Magog & Tubal venire poterat in terram Israel, nisi subjugatâ prius Assyriâ, quæ interposita erat. Assur autem ibi appellatur, vel, quia illius nomen & memoria Israelitis tunc temporis magnum terrorem incuteret; vel, quia fortassis gentes illæ tunc Assyriis subditæ erant, ut postea Saracenis c. [De Gogo etiam locuti sunt] alii Prophetæ d, quorum tamen vel dicta non sunt literis mandata, ut nonnulla Christi, vide Act. 20. 20 3; vel, scripta non exstant f. Porro, quæ à Prophetis dicta sunt in Principes sceleratos & insolentes, ad Antiochum & Antichristum optimè traduci possunt g.
18. In die adventus, &c.] Quum terram Israelis invadet spe certâ victoriæ h. ¶ Ascendet indignatio mea in furore meo] Sim. M. Ti. P. &c. vel, in nasum meum. 3 Av-
דְּרֹוֹנֶה דֵּי אֵל Homines enim irati per nasum spirant i.
19. Commotio magna] Magna rerum mutatio k.
20. Et commovebuntur à facie mea pisces maris] i. e. Aquatilia l. Adventu classium quas ego adducam diffugient m. ¶ Et volucres] Quæ scilicet præ clamore militum de coelo delabentur t. ¶ Et bestie] Quæ & ipsæ territæ fugient *. ¶ Et omne reptile, &c.] Latitabunt à tot hominum conspectu, nè obterantur t. ¶ Et subvertentur montes] i. e. Arces in montibus. Vide Jer. 51. 25. & alibi *. ¶ Et cadent sepes, *וְהַמְּרִגָּוֹת* Vox hic tantum reperitur, & Cant. 2. 14 n. Gradus, M. P. Mo. &c. per quos scilicet ascendi solet in arces & ædificia sumptuosa o. *וְגִגָּיִם* tam in Chaldaico quàm in Arabico gradus significat p. Per gradus autem turres synecdochicè intelliguntur q. Turres, vel arces, Ch. Sy. Ca. fim. Pi. vel, aggeres, Ti. præcipitia, JT. i. e. immanes rupes ac velut in aere pendentes f. Hyperbole, ad repræsentandum terræ motus horrorem, &c. t. Ut ante procellas graves fremere aer & litus maris solet; sic, antequam judicia Dei in homines profundantur, res aliæ omnes quodammodo videntur perhorrescere ad sensum ipsorum, dum insani homines obstupescunt t. ¶ Omnis murus corruet, &c.] Oppidorum scilicet v.
21. Et (vel, Sed, G.) convocabo adversus illum (Gogum scilicet *. Ubi cuncta pro lubitu fecerit, reperiet qui se sistant v.) in cunctis montibus meis (i. e. per omnem Judæam, quæ, quod montosa esset, montium nomine appellatur etiam supra 6. 2. & 36. 1 2.) gladium] i. e. Viros armatos qui eum perdant *. Gladium Mattathie

& filiorum sociorumque ejus. ¶ Gladius uniuscujusque t G. in fratrem] Judæi Judæos qui à Deo & Lege defecerant trucidabunt. Vide 1 Mac. 3. 8. Joseph. 12. 8^b. Al. Gladius b G. unius (vel, cujusque, scil. ex militibus Gogi c,) strin-
 gitur in alterum: prout sæpe factum ab illis tyrannorum Syriæ & Asiæ ministris inter se commissis providentiâ Dei singulari, ut alter alterum opprimeret d. d Jun. Sensus versus, Perdam eos, partim copiis meis, partim militibus suis, qui scil. mutuo sese trucidabunt *. Vide * G. historiam Maccabæorum, & Appianum in Syriacis f. f Pol.

22. Et judicabo eum peste] Hæc est *אֲוִיָּה וְאֵלֶּיָּחָוֶן* *אֲלֻגְנֻדֹּן*, (incurabilis viscerum dolor,) quo interit Antiochus, 2 Mac. 9. 5 8. ¶ Et sanguine, & imbre vehementi] *עַל דֵּאֵל דְּוֹיִן*, pro, vehemente inundatione sanguinis. Notantur cædes quas Maccabæus edidit in duces Antiochi, Apollonium, Seronem, Gorgium, Lyfiam *. ¶ Et lapidibus immensis] Heb. *וְאִבֵּי אֲבָנִים*, i. e. lapidibus ignitis, similibus pyropo, ejectis ex balistis & aliis *מִטְּוֹבֵלוֹת*, (lapidum jaculis.) Vide quæ supra 13. 11 t. ¶ Ignem & sulphur, &c.] i. e. Ignem quasi sulphuris, i. e. vehementissimum ignem. Immittam incendia castris ipsorum, quasi sulphur de coelo plueret *. ¶ Super eum & (pro, id est; hinc est exegeticum,) super exercitum ejus] Sub illis nimirum ducibus quos diximus t. Proverbialis est forma loquendi, sumpta, ut videtur, ex Sodomæorum atque Ægyptiorum strage, quâ multiplicia tantum & gravissima supplicia significantur, ex more Scripturæ: ut Psal. 11. 6. Ezech. 13. 11. Sed non est necesse ut seorsum hæc advenisse Antiocho, seu Antichristo, probemus h.

C A P. XXXIX.

1. V Atcinare, &c.] Perge eadem sæpius inculcare, quod certius hæc omnia imprimantur animis *. G.
2. Et, &c. *וְשׁוּבָה תִּי* Et (vel, Ut, JT.) reducam (vel, reducam, M. vel, convertam, Pi. conteram, P. Vide Ezech. 38. 4 3.) te, Jun. sic Ti. &c. q. d. Reducam eas * v. gentes quæ antè in sedes suas se receperunt, ut rebus suis consulere, & difficultates domesticas obortas componere; ut apud Herodotum & Trogum legimus t. ¶ Et educam te, *וְשׁוּבָה תִּי* Vox hic tantum t Jun. occurrit, quare variè exponitur, quia ex conjectura b. b Di. Congregabo te, Sy. seducam (vel, deducam, o. fim. Ar.) te, Ch. Hi. in Di. Hinc Schindlerus, *שׁוּבָה*, persuasit, seduxit. Sed illi per *שׁוּבָה* seducam non intellexerunt, persuasionibus fallam, sed, è regione tua abductum huc illuc seducam. Convenit id cum verbi hujus significatione in lingua Æthiopica, ubi *שׁוּבָה* (permutatis R & S, ut in illa crebrum est,) in conjugatione quæ quinta est apud Arabes *שׁוּבָה* significat, *שׁוּבָה*, ambulare, Matt. 4. 18. Marc. 5. 42. & *שׁוּבָה*, obire, Matt. 4. 23. In Piel ergo, sive in transitiva conjugatione, significat, facere ambulare, facere obire, quaquaversum deducere & seducere c. Al. c Idem. & sextabo te, Mo. Ca. V. & sextam partem relinquam ex te, P. i. e. ex tuo exercitu, quia scilicet reliquas quinque interficiam d. [Alii aliter.] Ad sextam partem redigam d La. te, h. e. Sextam tui partem perdam, reliquis sex [lege, quinque] intactis *. Al. & sex pennis, sive plagis, afficiam * v. te, M. Ti. nempe, peste, sanguine, sulphure, igne, grandine, & diluvio f; quæ sunt sex; de quibus Ezech. 38. 22 g. Et hamo, vel unco, senario (i. e. hamo habente sex uncas h) trabam (vel, trabem, JT. rapiens, Jun.) te, Pi. JT. Sic verto, ex collat. Ezech. 38. 4 i. Ostendit admirabilem Dei providentiam rerum omnium effectricem esse, & sic in hominibus omnibus operari, ut utramque paginam faciat, ut Plinius loquitur k. ¶ De lateribus Aquilonis] * Jun. De suis sedibus, quarum causâ imperium suum paulò antè partum non dubitaverunt deferere *. ¶ Et adducam te super montes Israel] Demonstrat evidentiùs, ipsas actiones impiorum & piorum exercitationes non temere, sed arbitrio Dei, exsistere; ita tamen, ut vitium seu vitiosa forma actionis semper hæreat in principio proximo, hominibus, non remoto, Deo t. f Idem.
3. Et percuciam (donec scilicet cadere fecero i: vel, excutiam, P. &c.) arcum tuum, &c.] In fugam conjiciam tuos.

tuos. Nam quæ de Rege dicit, ad exercitum ejus pertinent: quale illud, — jam proximus ardet Ucalegon^m.
 4. Super montes Israel cades tu, &c.] In eodem loco quo servantur fideles, pereunt infidelesⁿ. ¶ Feris avibus, &c. [לְעֵיט צִפּוֹר כָּל-כְּנָף] Volucibus, volatilibus, P. sim. Ch. Ca. JT. Pi. omni alato, P. sim. Ca. vel, omnique volatili, Ch. omnibus alitibus, JT. omnis generis alarum, Pi. Al. cæni avium, M. Ti. sim. o. Ar. & quicquid pennatum est, M. Ti. Rapaci avi, &c. BA. 1. 3. 12. 839. & 2. 1. 21. 146. Ad verb. Voluceri volatili omnis ala, i. e. prædito alis, sive alato; sing. pro plur. Volucibus volatili omnia ala, i. e. alatis^o. Volucibus avium (hoc est, omnis generis avium: nam substantivorum synonymorum connexionem intenditur significatio:) cujuscunque ala, h. e. omnibus alitibus; quod fortius significationem intendit & amplificat P. His innuit quid evenire solet interfectis, nempe ut cadavera eorum maneat insepulta^q.
 6. Immittam ignem in Magog] i. e. In terram Magogi, h. e. incolas ejus^r. Non solum ipsum occidam, sed & Regnum ejus vastabo*. Idem sensus qui supra 38. 22 f. ¶ Et in &c. [וּבְיוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ] Et in habitantes insularum, JT. sim. M. P. Ti. Mo. &c. In Syros tuos maris accolat^t. In Tyrios & Sidonios. Vide Ezec. 38. 13 v.
 7. Et non polluem, &c.] Ità Mo. vel, prophanabo, &c. M. Ti. Sy. JT. &c. vel, finam polluere, &c. P. finam pollui*, ut existiment me homines non esse omnipotentem^v.
 8. Ecce, venit, &c. [בֹּאֵה וְנִהְיֶה] Venit, (vel, evenit istud, Pi. adventurum est, JT. adest, V.) & factum est, M. P. Ti. Mo. Pi. vel, confirmabitur, Ch. fiet, JT. V. i. e. Instat & propè est ut fiat: sub. tempus illud salutis, vel, hæc prophetia, i. e. quod hic prædicitur^z: excidium tyrannorum & persecutorum Ecclesiæ^z.
 9. Et egredientur] Sub. domibus suis in plateas, V. Illi, scilicet, qui cum Maccabæis^b. ¶ Et, &c. [וְהָיָה בְּנֶשֶׁק] Et comburent arma, &c. Ar. M. P. Ti. &c. Hostium interfectorum^c. Qu. Cur arma comburant, quæ præstabat asservari? Resp. 1. Quia pro anathemati devotis illa habuerunt. 2. Ut omnem peccati contagionem præcaverent. 3. Et præcipuè, ut stabilitatem victoriæ illius pacisque ostenderent. Ut enim Christus, conturbationem imminentem significans, discipulis gladium imperabat: ità gladium & armorum abolitio significat veritatem pacis publicæ, ut accipitur in Esa. 2. 4. & Mic. 4. 3 d. Sensus loci, q. d. Tanta erit tranquillitas, ut postea non sit opus armis*. ¶ Et, &c. [וּבְמִקְלֵי] Et baculum manûs, vel, baculos manuum, Ar. P. M. Pi. i. e. scipiones qui manu gestantur^f; vel, qui manu jaciuntur^z. Et jacula, JT. Pi. vel, fustes, Ca. fustes, Ti. Sy. manuvios, Sy. ¶ Et succendent—septem annis] i. e. Multis annis^h. Numerus certus pro incertoⁱ. Amant Hebræi in magnis multisve rebus exprimendis numerum heptados, ut infra 12, 14^k. Hyperbole^l. Per 7 annos satis habebunt de præda quo se calefaciant^m. Septem porro menses sepulture conceduntur v. 12. Hæ res ut commodè intelligantur, repetenda est historia. Constat ex 1 Mac. cap. 1. defectionem desolantem quæ per Antiochum Epiphanem fuit procurata cœpisse primùm 141. anno Seleucidarum. Mandata quidem illa fuit anno antecedente; verùm res non successit antequam Menelaus grassaretur, &c. 2 Mac. 4. 25. Atque hoc tempore nunquam cessavit Deus in mediis certaminibus amplissimas liberationes Ecclesiæ suæ quasi obtrudere, usquedum anno 148. Seleucidarum Templum Dei & cultus instauratus est, 1 Mac. 4. 52. Fuerunt autem occupati in his certaminibus, & triumphis ea consequentibus, non præcisè septem anni, sed anni 6 & menses 4, sive 2300 dies, prout numerantur Dan. 8. 14: post quos dies Ecclesia Judæorum quievit ab Antiocho; indeque ad mortem illius, quæ principio anni 149. Seleucidarum obigit, ferme intercesserunt septem menses, qui synecdochicè comprehenduntur illo 7 annorum spatio de quo dictum. Nam 6 anni & menses ferè 4. in bellis & victoriis occupati sunt: quod reliquum fuit temporis, nempe ab ineunte anno 148. id fuit consumptum in expianda terra, & rebus omnibus ritè procurandis quæ

ad sanctimoniam legalem pertinebant: donec in die 25. mensis 9. anni 148. celebrata sunt Encænia & Templi, & urbis, & regionis universæ. Videmus ergo, quod tempus Daniel per afflictiones & desolationes defini-verat, idem per victorias insignes & liberationes à Deo factas amplissimas percurri hoc loco à Propheta nostroⁿ.

10. Et non portabunt (sub. in urbem, V.) ligna, &c.] Non opus erit lignis de sylvis struendo igni, &c.^o

11. Dabo Gog—sepulchrum] Non possessionem terræ, quam ambiebat, sed sepulchrum P. ¶ Vallem^p Pol. (vel, in valle, M. V. nempe vallem, Pi.) viatorum (vel, transeuntium, Mo. P. Pi. &c. vel, quâ transitur, Ti. V. sim. M. sic dictam ex eo quod narratur vers. 14, 15.) ad (versus, Ti.) orientem maris] Ità Mo. sic P. &c. vel, ad mare, Ti. Mare hîc intellige Genezareth, sive Tiberiadis^q. hoc enim propriè dicitur mare Judææ^b. Vallem scilicet frequentem & celebrem, ut à multis videatur, vallem nempe quâ viatores ab Oriente tendunt ad mareⁱ; scil. Mortuum, vel Tiberiadis^k. Al. Totum illum tractum secundum montana Ephraimi quo ex Gilhade rectâ in Ægyptum descenditur cis Jordanem. Vide Gen. 37. 25^l. Al. Locum trans Jordanem in Moabitarum finibus, ubi Israelitæ & stativa habuerunt, & Jardenem primùm trajecerunt, nempe ex adverso Gilgalis, ubi vallis & montes Habarim, i. e. transituum, sive vadorum, in S. S. nominantur^m. Sed neutri interpretationi congruit sequens determinatio. Eum itaque tractum hîc intelligo qui ab Oriente maris Mortui est situs, ubi iter viatorum commune fuit ex Syria, Mesopotamia, Babylonia, & regionibus aliis, Felicem Arabiam atque Ægyptum petentiumⁿ. Vallem Gilhaditis, quam mercatores Gilhadis emporia^o adeuntes frequentabant. Quia autem duplex erat val-
 12. Et sepelient eos, &c.] i. e. Diu post prælium reperientur hîc illic sparsa ossa, & ea auferent Judæi, nè humus contra Legem impuretur^v: nam cadavera ex Lege immunda erant*. ¶ Septem mensibus] Tantus erit occisorum numerus^v. [Vide dicta de hac re ad vers. 9.]

13. Et, &c. [וְהָיָה לָהֶם לְשֵׁם יוֹם הַכִּבְדִּי] Et erit (vel, fiet, sive cedet, sub. hoc, Pi. Al. Quum fuerit, JT.) eis (sub. comparativum, JT.) in nomen, P. Pi. &c. (vel, simpliciter, neglecto לְאֵנֶה ante וְהָיָה, JT. i. e. Cedet illis in gloriam & honorem, pariet illis celebre nomen, quod sc. misericordes sint, sepeliendo hostes, &c.^z) die quo glorificatus fuero, P. sim. JT. Pi. o. Sy. excindendo scilicet hostes populi mei^a. [Alii aliter.] Et erit^p Pi. eis in nomen dies quo ego glorificatus fuero, M. Isque dies, quo ego glorificatus fuero, celebris erit eis, Ti. sim. Ca. G. ex Vulg. Ch. Ar. dies, scilicet, quâ repurgatum est Templum, dies ἐγκαθάρσις, (Encaniorum.) Vide Joan. cap. 10. vers. 22^b.

14. Et, &c. [וְהָיָה חֵמֶד יְבִדְלוּ עוֹבְרִים בְּאֶרֶץ מִקְבָּרִים] Et (vel, Autem, JT. Item, Pi. Tum, Ca.) viros jugiter (vel, quotidianos, sive assiduos, P. JT. Ca. Pi. V. ad verb. perpetuatis; i. e. qui indefinenter in hanc curationem fidei suæ commissam in-

- Jun. cumbant, seligent, vel separabunt, (vel, constituent, Ch. V. destinabunt, Ca.) transeuntes (vel, qui transeant, M. Pi. fim. P. vel, ut transeant, Ch. transituros, JT. vel, viatores, Jun.) in terra, vel per terram, Mo. P. M. Pi. (vel, ad pergrandam regionem, Ca.) sepelientes cum transeuntibus (vel, iter facientibus, P.) remanentes, Mo. P. fim. Ch. vel, & qui faciant sepelire una cum his qui pertranseunt terram eos qui relictii sunt, M. vel, & vespillones (Heb. sepelientes: participium hoc habet vim nominis: cum transeuntibus illis, qui sepeliant relictos, ab illis scilicet qui interfectos sepeliverint spatio septem mensium*. Vel, cumque iis peragrantibus alios qui sepeliant reliquos, Ca. vel, transituros ut sepeliant [Ita transponunt voces מְקַבְּרִים & מְשַׁבְּרִים.] eos qui remanserunt, JT. [Alii verum sic reddunt:] Et incessanter præcipient viris, totam eorum terram peragrantibus, ut sepeliant remanentes, Ar. Et segregabunt (nempe Israelitæ) viros qui terram subinde pertranseant, pollinctores nempe, qui pertranseant, & sepeliant relictos, Ti. Sensus est, Hi autem non polluent sese in cadaveribus, sed adhibebunt exterorum manus, quibus videlicet non est religio pollui pro mortuo, ut eorum operâ humandis cadaveribus abutantur, quasi Nethinæi sive dedititii Israelitarum essent. Per 7 menses sepelient [eos] omnes incolæ: iis peractis, constituentur certi homines & navi qui conquirant si qui sepeliendi restent. Post, &c. מְקַבְּרֵי וְגו' In fine (vel, Ab initio: nam מְקַבְּרֵי tam initium quàm finem significat, & voce אֲפָרָה vertitur Exod. 28. 23. 2 Sam. 14. 26. Ezech. 48. 1.) septem mensium inquirent, P. vel, investigaturos, JT. investigabunt illi, Pi. querere incipient, Ch. Vulg. A fine septem mensium finient explorationem, M. Ab extremitate inquirent, idque septem mensibus, Ti.
15. Et circuibunt peragranter. Vel, transitores illi, Pi. Viatores illi constituti ut inquirent cadavera per regionem, ut sepeliant ea. Administri & adiutores illorum qui v. præced. huic operi præficebantur universè, ex Judæis æquè ac Gentibus. Cumque, &c. מְקַבְּרֵי וְגו' Et videbit os (i. e. ossa, V.) hominis, Mo. V. Et (sub. qui, M. vel, si quis, Ti. quum quis, P. fim. Pi.) viderit, &c. M. Ut difficiat quisque, &c. JT. Titulum; ita Ch. M. Ti. Mo. V. Sy. signum, P. G. ex o. per quod conspiciatur, paxillum putam: מַלְאָךְ Monumentum, Ar. JT. Pi. Ex uno scilicet lapide, vel pluribus congregatis, ut cognoscatur locus in quo jacent ossa humana. Signum monitorium. מַלְאָךְ propriè est, statua, vel columna, sub dio monendi causâ erecta, ut percipitur ex Jer. 31. 21. Officium hoc tam religiosè præstabant, ut terram, sedem Ecclesiæ Dei, expiarent & mundarent, juxta Legem. Voluit Deus sanguinem terrâ condi, hominem suspensum de patibulo ante noctem tolli, excrementa hominis à castris amoveri, & alia multa, nè terra his rebus impura evaderet. Hujus autem legalis sanctificationis triplex fuisse videtur ratio. 1. Pietas, nè ulla esset contemptus Legis species. 2. Humanitas, quâ non solum homini parcendum erat, sed & partibus ejus abjectissimis. 3. Honestas, quæ vetat res ejusmodi in medio relinqui. Ut nihil de publica utilitate dicamus P.
16. Nomen, &c. מִשְׁמֵר הַמִּנְיָה וְגו' Et etiam nomen civitatis (sub. propinquioris, M. & sub. vocabitur, M. Ti. vel, erit, P.) Hamona, P. M. Ti. fim. Ca. &c. (i. e. Turba: vel, Maxima, Sy. Polyandrium, o.) mundabuntque terram, P. Alii, Quinetiam nomini civitati erit multitudo ipsius, JT. vel, nomen (i. e. gloria, ut supra vers. 13. Vide 1 Macc. 13. & 14.) civitatis (Hierosolymæ: synecdoche generis: sub. existet,) ex multitudine ipsius, i. e. ex multitudine cæforum ab ipsa, sive incolis ipsius. Magna indè erit laus & celebritas Ecclesiæ, tum propter beneficium tantum à Deo acceptum, hostesque virtute illius profligatos; tum propter studium singulare sanctificationis ipsorum, quandoquidem Ecclesia non est abusa mirificâ illâ liberatione in exitium suum, sed eò amplius publicè privatimque [incubuit] in veram sui ipsius purgationem. Ita multitudo excisorum nomen dabit civitati Hierosolymorum, postquam mundata erit terra. Cum non amplius ossa aspiciuntur testantia victoriam, civitas tamen Hieros. famam indè obtinebit tanquam gentium victrix.

17. Dic omni volucris, &c.] Hoc versu & tribus seq. continetur proclamatio vel invitatio publica ad amplas epulas, quæ tamen figurata est. Triumphale hoc est elogium victoriæ & stragis amplissimæ quam Deus effecit commodo Ecclesiæ suæ. Concurrite undique ad, &c. מְקַבְּרֵי וְגו' Ad victimam (vel, mactationem, JT. Pi. i. e. coenam à me apparatus, constantem ex mactatis hominibus & equis: meam, M. Ti. Vulg. fim. Pi. P. G. &c. Impiorum strages non minùs gratas habebit [Deus] quàm victimas. Deinde, jugulatio illa & fusus cruor victimarum habent similitudinem. Vide quæ ad Marc. 9. 49. Propter victimam meam, V.
18. Arietum, agnorum, &c.] Per hæc animantium quæ in sacrificiis usurpari solebant nomina varii hominum ordines intelliguntur, Principum, ducum, militum: quod & Chaldaus observat. Vide ad Esa. 34. 6. Tauri Basanis pro hominibus potentibus ponuntur etiam Psal. 22. 13. Taurorumque, &c. מְקַבְּרֵי וְגו' Vitulorum, Mo. (vel, boum, P. fim. Ca.) bubalorum Basan cunctorum eorum, Mo. vel, bubalorum qui in Basan omnes saginati sunt, P. & boum, (vel, juvencorum, Pi.) qui omnes saginati sunt in Basan, M. Ti. fim. Pi. vel, Basanice, Ca. juvencorum pinguum Baschanis omnium, JT. taurorum, [supple, pinguum Basan, ad complendam versionem,] omnium, inquam, istorum, G. [V. totum sic reddit, Sicut arietes, agni & hirci, tauri, bubali, qui nutriuntur in Basan, omnes erunt.] Juvenci qui merie Basan sunt omnes, i. e. animalia tam farta & pingua quàm fit meri. Meri autem est bubalus, non Græcorum, sed, quod planè diversum est animal, Syrorum & Afrorum, quem à se visum testatur Bellonius, Observat. 2. 50. [De quo plura vide in Collecta. BA. 1. 2. 28. 284.]
20. Super mensam meam] Ità vocat locum prælii. In mensa mea, id est, in convivio meo apparato super montes Israel.
21. Videbunt—judicium meum] i. e. Poenas quas sumpserim de nominis mei contemptoribus. Et manum meam quam, &c. מְקַבְּרֵי וְגו' Quam posui (vel, exserui, Ti. imposui, JT. intulero, Pi.) in eis, M. P. Mo. vel, in eos, Ti. vel, illis, JT. Pi. Judiciorum Dei continuationem [hæc phrasi] notat, & incrementum, quum Deus manum non tantum exsequendo judicio admovet, sed etiam judicium exsequutus eam imponit, ac non retrahit.
22. Scient domus Israel, &c.] Pii etiam ex judiciis Dei argumentum colligunt paternæ Dei gratiæ.
23. Et scient gentes] Ex naturæ scil. luce, quàm justus fuerit Dominus in Ecclesia castiganda, & misericors in illa vindicanda ab afflictionibus. Quoniam in iniquitate sua, &c.] Quia multi, spretâ Lege, ut Regibus placerent, ad Græcos ritus se transfulerant. Eo quod, &c. מְקַבְּרֵי וְגו' Eo quod (vel, Propterea, inquam, quod, P.) prævaricati essent contra me, JT. sic Pi. P. & abscondissent (vel, & abscondi, P. unde abscondi, Pi. & quod absconderim, V.) faciem meam ab eis, JT. &c. Et ob id quod prævaricati sunt in me, ego faciem meam ab eis absconderim, Ti. M.
25. Propterea, &c.] Rationalis hæc particula ad duas res respicit. 1. Quod Deus innuit se jam satis habere ex illis antecedentibus priscæ Ecclesiæ calamitatibus, tanquam si duplas sumpisset poenas, &c. juxta Esa. 40. 2. 2. Quod Deus naturam suam misericordem hoc pacto testatam facit, ut qui propter nomen suum non statuit strictam peccatorum rationem inire, &c. Nunc reducam, &c.] Illos oppressos ab Antiocho in urbis Templique possessionem restituiam. Zelum, &c.] Operam dabo ut mihi nomen sanctum famamque comparem.
26. Et, &c. מְקַבְּרֵי וְגו' Et portabunt confusionem suam, G. ex Vulg. Perpetuò pudebit eos qui Legem deseruerunt, Dan. 12. 2. Al. Quum tulerint, &c. JT. Pi. Postea quam portaverint ignominiam suam, P. quæ scilicet affecti sunt à gentibus, &c. Prævaricati sunt in me, cum habitaverint, &c.] Exaggerat culpam ex beneficiis. Merito eos pudebit quod me deseruerint, cum ego illos undique collectos reposuissim in statum longè felicissimum.
27. Et sanctificatus fuero, &c.] Ità cum eis agam ut sanctus

- o Ca. sanctus esse videat^o. Gentes plurimæ extraneæ potentiam meam agnoverunt in restitutione Judæorum, & ipsorum tamen multi mei obliti sunt P.
28. *Et scient, &c.* Reminiscuntur, repurgato Templo 1. ¶ *Ed quodd, &c.* "וְיָדַעְתִּים" *Cum apparuerit eis, o. Ar. quum transtulerim (vel, qui deportavi, JT.) eos, M. Ti. sim. P. Pi. in transferendo me eos, Mo.*
29. *Abeis* Qui scilicet poenitentiam serio egerint. ¶ *Ed quodd effuderim (vel, quum, sive posteaquam, effudero, JT. Pi.) spiritum meum, &c. ita o. Ar. M. Ti. &c.* "וְיָשַׁף" *Sed effundam, &c. Sy. qui meo spiritu perfudero, &c. Ca. quoniam effundam, &c.* Cohæret enim cum superioribus. Effundere spiritum suum super aliquem, Hebræis significat, amore prosequi, ut Esa. 32. 15. Simile loquendi genus 1 Sam. 18. 1. Exod. 35. 21. Non dissimile, Esa. 58. 10 †.
- † Idem.

CAP. XL.

[De Viso hoc & Templo Ezechielis dicturo nonnulla præmittenda sunt.]

- o Bscurissima & inexplicabilis multis visa est hæc Ezechielis visio^a. Multi quidem de ea egere; præcipue Villalpandus, si quis alius, accurate & scienter. Nihil tamen video in quo acquiescit animus^b. Nec mirum videtur, edictum fuisse ab Hebræis nè quis ante annum sacerdotalem eam attingeret^c. Omnis hic sermo est numero Platonis obscurior. Hæc & alia hujus generis quædam sunt quæ Deus humanis animis adiri noluit.
17. *Bene qui conijciat, vatem hunc perhibebo optimum^d.* Hæc ultima prophetiæ pars optimè cohæret cum præcedentibus. Calamitates & ante deportationem & in ea & post eam futuras exposuerat: hæc ea subjicit quæ ad consolationem afflictissimæ Ecclesiæ, atque ad ultima tempora, pertinent*. Tota hæc visio ad consolationem verè fidelium, ob desolationem urbis & Templi lugentium, pertinet^f. Finis hujus visionis multiplex videtur. 1. Ut excitaret Israelitarum poenitentiam de præteritis peccatis & pudorem, proposita illis pulcherrimâ Templi facie, quam suis sceleribus deturpaverant. 2. In eorundem consolationem, ut eos in fidem & spem bonam erigeret, nè desperantes se in omne scelus projicerent, & promissiones de Christo patribus factas vel abnegarent, vel implendas desperarent. Exhibet ergo illis h. l. hanc ideam, velut pignus & arrham instaurandæ tum Religionis, tum reipublicæ^g. Sed quærendum quænam hæc sit urbs, & quodnam hoc Templum. Resp. 1. Templum hoc & urbem extruet Messias, quum venerit^h; & quidem eâ formâ & magnitudine quæ hic describitur: unde etiam constat Messiam nondum venisseⁱ. Sed hanc sententiam multa evêrunt. 1. Quodd desolatio Templi per Romanos duratura erat usque ad finem mundi. Vide Dan. 9. 26, 27. Hinc & Judæi, sapius volentes illud reedificare, semper coelitus prohibiti sunt. 2. Quodd Messias venturus erat in Templum secundum, Hag. 2. v. 7, 9. 3. Scopus visionis, qui erat, ut Judæos tunc captivos solaretur spe restorationis urbis & Templi, ejus nimirum quæ per Zorobabelem, post paucos annos, efficienda erat. Quorsum enim hanc jam instantem prætervolaret, & ad aliam avolaret obscuram, incertam, & post duo vel plura annorum millia futuram? Accedit huc, quodd Esa. Jerem. &c. Judæos in Babylone captivos consolari soleant, promittendo liberationem per Cyrum, indeque avolando ad Christum. Idem ergo hic facit Ezechiel. 4. Non corporaliter^k, sed spiritaliter, hæc intelligenda, multa ostendunt. 1. Quodd hoc Templum ab urbe distat 27 millibus passuum, Ezec. 45. & 48. 2. Quodd urbis hujus novæ accolæ erunt tam decem Tribus quàm duæ, ut docent cap. 47. & 48. quum decem Tribus nunquam rediisse, vel redituras esse, fatentur omnes Judæi. 3. Quod dicitur de aquis ex Templo egredientibus, & crescentibus, & mare Mortuum edulcorantibus, &c. Ezec. 47. 1. ad 9. quales in Templo nunquam visæ sunt, nec esse queunt^l. Quare aquæ illæ non erant elementares, sed dona Spi-
- a La.
- b San.
- c San. sim. Cun. de rep. Heb. 1.
- d Cun. ib.
- * Jude.
- f Pol.
- g Villalp. explan. Ezec. tom. 2. part. 2. c. 13. p. 35. h He. in M. & in La. i He. in M.
- k La. sic Pol.
- l La.

- ritus significabant^m. Similia sunt quæ Ezec. 44. 2. dicuntur de porta orientali semper clausa; de arboribus utrinque ad aquas dispositis, &c. Ezec. 47. 7, &c. 5. Quodd hæc civitas futura erat non V. sed N. T. Jer. 31. 31, &c.ⁿ
6. Quodd alioqui urbs hæc toto orbe major foret, quia Ezec. 48. 35. futura est 18 millium, scilicet leucarum, ut & ipsi Judæi subaudiunt: de quo vide ad Ezec. 47. 22°.
7. Quodd alioqui hæc prophetia nunquam vel impleta, vel implenda, esset, cùm tam splendidæ Ecclesiæ conditioni obstant alia oracula de Regno Messie humili, & statu Ecclesiæ in hoc mundo. 8. Quodd promittit Deus se cum illis habitaturum in æternum, nec Israelitas nomen Dei ultra prophanaturos, &c. 9. Quodd Rab-
- 10 bini alii convicti idem fatentur, & hanc visionem passim dicunt esse arcanam, inexplicabilem, à nemine intellectam^q. Resp. 2. Templum hoc Ezechielis ostensum fuit ipsum Salomonis Templum^r, restaurandum per Zorobabelem^t. Multis persuasum est, Templum hoc nihil cum illo Salomonis commune habere. Firmat eorum opinionem, quodd legerint apud Ezec. atria multa, porticus, portas, exedras, columnas, &c. quales in illo Salomonis non leguntur. Verùm hoc ostendit illos & Salomonis & Ezechielis Templum pariter ignorare. Utrumque sanè Templum in eandem conspirat mensuram & fabricam. 1. Utrumque super montem excelsum extruitur. 2. Utrumque duplex atrium habet, exterius, & interius: 2 Reg. 21. 5. 2 Par. 33. 5. 3. In utroque atrium exterius tantæ erat magnitudinis, ut atrium interius undique cingeret. 4. Quum atriorum Templi Ezechielis magnitudo mira videatur atque inaudita, notandum & atriorum Templi Salomonici parem fuisse magnitudinem. Erant enim hæc atria capacia tum totius ferme Israelis, qui ter quotannis eò confluebat; tum sacerdotum singulis hebdomadis ministrantium, qui supra septingenti erant, qui omnes ibi manebant, Luc. 1. 23; tum gazophylaciorum & multorum & magnorum; tum omnium populi decimarum & primitiarum, ex quibus omnes Levitæ (quorum 38 millia erant, 1 Par. 23. 3.) alerentur^s. Ego quidem nolim exserte & præfracte negare Templum hoc Ezechielis prorsus geminum fuisse cum Salomonico, sed tamen argumenta ista Villalpandi futilia videntur. Si enim illa valida sint, iisdem concludetur hoc Templum geminum etiam esse cum Templo tum Herodiano, tum Judaico sive Talmudico, cujus scil. mensuræ & descriptio à Talmudicis traduntur, quibus utrisque ista omnia conveniunt, cùm tamen triplicis illius Templi vestigia, si conferantur, plurimum inter se distant. Sanè Villalpandianum Templum utroque illo multò amplius est, nempe toto Gentium atrio, quod ille ex loco Ezechielis perperam intellecto confinxit, ut suo loco videbimus. At quantumvis amplissimum, totum tamen Israellem simul & semel capere nec potuit, (si verum est, quod dicit Villalpandus, in Canaanitide habitasse 66 milliones hominum bellatorum,) nec debuit. Plurimi enim in festis sæpe & passim aberant; & si adfuissent, poterant per vices & diversis diebus in Templo se sistere. Alioquin nec tota Hierosolyma tot homines capere potuit. Quamvis autem à Villalpando in nonnullis dissentiam, ejus tamen diligentiam artemque exquisitam in describendo hoc Templo magnopere laudo. Quamvis enim vim verbis inferre, nova vocum significata comminisci, sensumque illis durum & coactum affingere, connectenda divellere, divellenda connectere, ac omnia penè sūsque deque interpretando miscere, videatur: tamen, quoniam admirabile hoc & omnibus numeris absolutum opus inde eduxit, ejus omnes partes tam mirâ proportionem, tantæque consensione & symmetriâ accuratissimâ, connectæ sunt & temperatæ, lectorem vel renitentem trahit in assensum, cùm aliter explicare non valeat, aut aliud ab isto diversum ædificium extruere, & veritatem commoditatemque explanationis ipsius firmiter & indubitato penè adstruere videtur argumento. Si enim commentum hoc esset, omnia non sic aptè cohærent, aliquid dehisceret aut nutaret, aut à traditis in Scriptura mensuris discederet atque exorbitaret^v. Ego iis accedo qui putant Ezechielis oculis oblatum conspectum Templi quale fuerat cùm id destruxit Nabuchodonosor^w.
- m Me.
- n La.
- o RR. is La.
- p Me.
- q La.
- r Villalp. 2. 1. 9. 21. sim. San. La. t La. sic San.
- s Villalp. ib. 21.
- t Villalp.
- v Capel. præm. id templi desinat. in append. c. 1. p. 3710.
- w donosory

donosor; idque duabus de causis. 1. Ut intelligerent Judæi quantum gentis suæ decus criminibus suis amississent. 2. Ut olim reversi specimen haberent quod imitarentur quantum possent*: quantum possent, inquam; nam perfectè ut imitarentur neque summa festinatio permittit, neque opes, multò opibus Salomonis impares; ut docent nos Esdr. 3. 12. Jos. Antiq. 11. 4. Obj. Non convenit hæc descriptio cum illa Salomonis, &c. Resp. 1. Tot à Salomone Reges tanto tempore, ex ingentibus quæ in Templum interebantur tributis ac donis, multum adjecerunt Templum ejusque ornamentis; quædam etiam ex usu mutarunt, quod & in Herodis Templo contigisse nos docet Josephus. Non omnes mutationes tales perscriptæ sunt, sed in exemplum vide 2 Reg. c. 12. Resp. 2. Quædam hinc augustiora videntur quam in altero Templo, quia typum cum antitypo miscet Propheta, Templum scilicet cum Ecclesia Christi, ad quam frequenter mente avolat, more Prophetarum*. Cæterum cum hunc de Templo locum accuratè nobis exposuerit vir Clar. Villalpandus, & post eum alia observavit vir raræ eruditionis Capellus, omnes hortor ut eos adeant; & ea causa erit cur hæc non nisi in transcurso attingam†. Resp. 3. Templum hoc est mysticum & spirituale*. Multa enim in hac descriptione sunt quæ ad literam sumpta absurda sunt & impossibilia; ut, v. g. de aquis, &c. de Hierosolymorum & terræ distributione, &c. quæ nè impudentissimus quidem Judæus ausit contendere ad literam esse intelligenda. Licet ad literam describatur Templum Salomonis restaurandum per Zorob. tamen magis allegoricè significatur restaurandam Synagogam Judæorum per Ecclesiam Christi. Ostendit Deus infra, se non delectari carnali ipsorum & legali cultu, sed alium ab illo longèque diversum postulare, spiritualem nempe, cujus in Templi hujus imagine ejusque ritibus omnibus, non parùm à Mosaicis diversis, typum habebant. Proponitur ergo illis hoc Templum ut typus cultus spiritualis Evangelici. Quamquam aliqua post reditum ex Babylone impleri cœpta sunt, à figuris tamen ad veritatem ascendendum est; & perfectæ hujus visionis impletio, non in carnali & terrena, sed in spirituali & celesti, Hierosolyma quærenda est, in illa scilicet quam Johannes, verbis quasi ex hac Ezechielis hypotyposi desumptis, describit Apoc. 21. & 22. Non enim tantum typorum, nempe Templi, cultus ceremonialis, urbis & Regni Israelit. instauratio hinc promittitur; sed sub typica descriptione præcipuè indicatur & prophetice promittitur spiritualis restitutio & magnificentia Ecclesiæ in regno Messie, in hac quidem vita inchoanda, in altera verò perficienda. Eam autem his typis & figuris adumbrari postulabat ratio tum, 1. temporis V. T. quando placuit Deo per umbras agere, Heb. 9. 8, 9, &c. & 10. 1: tum, 2. populi, quos Deus elementis erudiri & exerceri voluit, & velut præsidio custodiri usque ad Christi adventum, nè vel ad propria, vel ad Gentilium, figmenta defluerent: tum, 3. loci: nam quia Israelitæ in Babylonia captivi erant, terram Promissam, urbem & Templum summopere desiderabant; imprimis fideles, qui ista intelligebant Ecclesiæ catholicæ & cœli, &c. typum esse. Non negandum est, visionem hanc universam ad Zorobabelis Nehemiæque tempora referendam esse, utpote in secundo Templo, secunda urbe, secunda item regionis partitione, quasi in typo, vextorūque umbrâ, opere completam. Cum tamen vaticinia hæc atque promissa multò augustiora sint, quàm quæ istis temporibus videantur expleta, alius prophetiæ finis, aliud admirandum magis visionis objectum investigandum est, quod magnificentiam hanc plenè exhaustiat atque opere compleat: id autem est Ecclesia Christi, cui cum veteri Synagoga Hierosolymæ nomen commune fuit, idem fundamentum, mensuræ eadem, rationes, leges, &c. Summus hujus prophetiæ finis est, ut typicè adumbrata habeatur gloria Dei in Christo & in Ecclesia, cujus perfectissima constitutio describitur hinc sub typo, eoque appositissimo: nam prisca illa Ecclesia, quæ sub Lege & regno David florebat olim, typus erat Ecclesiæ Evangelicæ, & perfectæ constitutionis ad eam perventuræ. Judæi autem, Esdræ, cum Adem secundam ad instar Edis

Salomonice conderet, etiam illa secutum esse quæ de tertio Templo Ezechiel præcipit, sed non ultrà quàm captus hominis sanctissimi fuit in re obscura implicataque. Omnia ea quæ de modo ædificii deque partibus ejus dicta hinc sunt occultiore sensum habent: singula autem quid significant, aut quo pacto sint explicanda, difficillimum dictu est. *Hominis est*, (ut ille dixit,) hæc opinari; Dei, scire*.

10 **1. In vicesimo quinto anno transmigrationis nostræ]** Vel, post deportationem nostram, Pi. sim.] T. &c. factam sub Rege Joachin, sive Jechonia: biennio antequam Nebuch. expugnatâ Tyro in Ægyptum involare, Ezech. 29. 17. ^b: annis 20 post primam Ezechielis visionem, cap. 1. v. 2. ^b: annis 14 ab everfione urbis, quippe quæ accidit anno 11. Sedecie, qui Jechoniæ successit: anno jubilæi; nam si 30 illis annis de quibus Ezech. 1. 1. qui etiam à jubilæo computandi sunt, hos 20 addas, fiunt 50 anni. Dicit, *nostræ*, quod ipse tunc puer abductus fuit. Israellem Deus aptè disponit ad felicissimum veniæ & indulgentiæ criminum concessæ nuncium, indicato prius scelere supplicio, ut dolorem excitet & pudorem, &c. ¹. ¶ **In exordio anni]** i. e. Primo anni mense: i. e. vel, 1. Tifri ⁿ, sive Septembri ^o, qui initium anni antiquissimum ^p; vel, 2. Nisan ^q, qui primus fit Exod. 12. 2. ¶ **Decimâ mensis]** Quâ die agni Paschate immolandi inferebantur in urbem; & quâ Christus, verus agnus, die Paschatis immolandus, urbem ingressurus erat, à turbis palmis excipiendus. Itaque eodem die vidit Ezechiel Templi & populi à Babylone restitutionem quo idem olim ex Ægypto liberatus est. ¶ **Quartodecimo anno, &c.]** Postquam plerisque in gentes exteris prophetiis perfunctus esset. ¶ **Manus Domini]** Vis Divina me arripuit*. *Manus* vim, robur, potestatem significat, vel in vindictam, vel in auxilium. Hinc significat spiritum Prophetiæ, qui à Patre & Filio procedit, ut manus à brachio, & digitus à manu; qui dicitur *digitus Dei*, Exod. 8. 19. & Luc. 11. 20. collat. cum Matt. 12. 28. ¶ **Et adduxit me** (nempe in spiritu; *ἐν πνεύματι*, (in visione,) ut omnia præterita viderem quasi præsentia, ut supra 8. 3. ^a) *illuc]* i. e. Hierosolymam ^b; de qua sc. jam dixerat eam percussam esse ^c.

20 **2. In visionibus Dei]** Magnâ quadam & admirabili visione ^d: vel, spiritu prophetico*. Non corpore, sed mente, per visionem ^e: secundum modum spiritus & visionum spiritualium ^b. ¶ **Super montem]** Moria ⁱ, ubi ædificatum olim, & jam reædificandum, erat Templum ^k. ¶ **Super quem erat quasi ædificium civitatis]** i. e. Vel, 1. urbs ipsa Jerusalem ^l: vel potius, 2. Templum ipsum, (ut ex eo patet, quod ædificium hoc mensus est Angelus; sed mensum fuisse Templum sequentia docent*;) quod urbis habuit speciem ^m, eò quod esset amplissimum & munitissimum ⁿ, muris, turribus portisque firmatum, multis stipatum ædificiis, porticibus, &c. substructionibus ad 400 cubitos se erigentibus, quibus superstabat murus atrii Israel, &c. aliisque id genus ferè infinitis ^o. ¶ **Vergentis ad Austrum]** Templum ad Austrum erat, non urbi, cui illud ad Septentrionem erat ^p: sed respectu vel, 1. montis Moria ^q, vel Sionis ^r; vel, 2. Babylonis ^t, vel Ezechielis venientis ab Aquilone, h. e. à Babylone ^u.

30 **3. Introduxit me illuc]** h. e. Ad Templum: non ad interiora Templi, cum adhuc exterior peribolus conspiciendus infra sit; sed tantum cominus attulit me, ut possem singulas ordine partes percensere. Adduxit me ad Templi januam quæ in aquilonari peribolo aperiebatur. ¶ **Et ecce** (sub. aderat, Pi. vel, apparuit mihi, V.) *vir]* i. e. Vel, 1. Angelus aliquis, ut Apoc. 1. 1. confer. Dan. 10. 5. fortè Michael, vel Gabriel; qui Christum, verum Ecclesiæ ædificatorem, præsignaret. Vel, 2. Christus ^a; ut ex hoc versu & sequentibus intelligitur. Vide ad Ezech. 1. ^b. Qui *vir* nominatur, ad significandam naturam ejus humanam. Prælium hoc erat Incarnationis ^c. ¶ **Quasi species æris]** Sub. *terfi ac politi*, V. vel, *fulgentis*, G. ex ^o. q. d. facie fulgidâ & splendidâ ^d: vel, *chalybæ*, Jun. Significat ipsius & fortitudinem & splendorem*, quo tum ipse circumfulget, tum suos illustrat; & puritatem à scoris & labe; necnon vim

* Cun. rep. Heb.

^f Jun. Pi. Vil. Sin. La. &c. ^g Jun. ^h Vil. La. ⁱ La.

^k He. in La.

^l Vil. ^m Jun. ⁿ G. ^o V. ^p G. ^q Vil. La. ^r Me. ^s Vil. ^t Capel. ^u Vil. ^v La.

^w Jun. ^x G. sim. ^y Vil.

^z Cap. ex Vil. ^{aa} Pi. ^{ab} G.

^{ac} G. Cap. ^{ad} ex Vil. La. ^{ae} &c. ^{af} Cap. ex Vil.

^{ag} Me. sim. ^{ah} Vil. ^{ai} Me.

^{aj} G. sim. ^{ak} Jun. Pol. ^{al} La. &c.

^{am} La. ^{an} Jun. ^{ao} G. Cap. ^{ap} ex Vil.

^{aq} La. ^{ar} Q. in La. ^{as} San.

^{at} G. sim. ^{au} Cap. ex Vil. La. ^{av} San. Me. T. ^{aw} T. sim.

^{ax} Vil. ^{ay} Vil. ^{az} Vil. ^{ba} G. sim. La. ^{bb} G.

^{bc} Pol. ^{bd} T. ex A. pol. ^{be} Me. ex Vil. La. ^{bf} &c.

^{bg} Cap. ex Vil. ^{bh} V. G. Pi. ^{bi} Vil. La. ^{bj} &c.

^{bk} G. ^{bl} La. ex Vil. ^{bm} Vil. ^{bn} Jun. Pi. ^{bo} Pol.

^{bp} Jun. ^{bq} Pol. ^{br} V. ^{bs} G. sim. ^{bt} Jun. Pol. ^{bu} vim

^c Villalp. ib. c. 13. p. 37.

^d Jun.

vim sanativam: chalybs enim ad medicinam valde utilis est, &c. In prima visione apparuit ut ignis ardens, vel tanquam iudex iratus, &c; hic, alio aspectu, ut placatus & pacificator, ad consolationem fidelium, & ædificator Ecclesiæ f. ¶ Et funiculus lineus in manu ejus, & calamus mensuræ in manu ejus] Tanquam optimi agrimenforis, qui de Ecclesia sua constituit ipse in omnes partes, & Prophetam suum instituit appositissimè, &c. Hæc duo instrumenta dimetiendis rebus instituta variè distinguere possunt. Per hæc duo designatur ædificiorum quantitas & rectitudo h. Funiculus adhibetur ad majora spatia, Zach. 2. 1. Calamus, i. e. pertica k, ad minores res metiendas l, ut crassitudinem muri, amplitudinem portarum aut liminum, &c; quæ mensura nominatur calamus m, quia in illis locis fieri solebat ex calamo n; quippe qui suâ levitate, æquabilitate, rotunditate, &c. ad metiendum est aptissimus o. Funiculus, mensurus aquas è Templo manantes, Ezech. 47. 3, &c. p. [Calamus, mensurus reliqua.] Filum vel funiculus index est perpendiculari quo structores æquabilitatem structuræ suæ probare solent in altitudinem, appenso plumbo: calamus, ad probandam longitudinem latitudinemque structuræ. Qu. Sed ubi norma, ad metiendos angulos? Resp. Norma in fine calami, ex forma Græci illius T quod trigonum est, ab artificibus haberi solet. Rectius forsitan sic: Quam duo hic sint, domus Dei, & habitatio populi, vel sedes Ecclesiæ; structura five Templum calamo, terra pura vel structuris carens fune vel filo, mensurari potuit, ut fieri solet q. Utroque hoc instrumento significatur, illum Angelum mensoris functionum officio, & omnes altitudines, longitudes & latitudes exactè demonstraturum r. Longitudinum mensura dicitur calamus, quia longitudine & cylindricâ formâ cannâ five calamum referebat; & quia cubitis ac palmis distincta erat, calami nodos eo imitabatur t. ¶ Stabat autem (nimirum tanquam paratus & accinctus ut in mensuram certam Templum colligeret u) in porta] Sub illius ambitus qui cingebat totum montem illum, v. vel, civitatis illius cujus structuram hic cernebat v; vel, Templi x; vel, periboli aquilonaris, orientali angulo proximâ: tanquam Templi custos & janitor, & Prophetæ ductor y, & hæres dominusque domus z, Heb. 3. 6. cujus est omnis potestas, Matt. 28. 18. cujus jus est ut claves habeat domus, ut admittat emittatque b, aperiat ostium cui vult, Joh. 10. 3. Apoc. 3. 7. & omne imperium in ea & ejus causâ exerceat d. Christum representat *, qui velut janitor & custos Templi erat, Marc. 11. 15, 16 f.

4. Fili hominis] Innuit Angelus quantum distet ab angelico humanus intellectus. Angeli enim statim plenè cognoscunt, non decipiuntur, nec obliviscuntur: homines, contra, falluntur, obliviscuntur, &c. Quæ omnia imbecillitatis humanæ impedimenta una sublevat sollicitudo, attentio, diligentia, de qua hic Angelus Prophetam admonet g. ¶ Vide oculis, &c.] Duo hic proponit Prophetarum omnium officia, semper necessaria: 1. ut à Deo discant diligentissimè; 2. ut fidelissimè prout acceperunt tradant, &c. h.

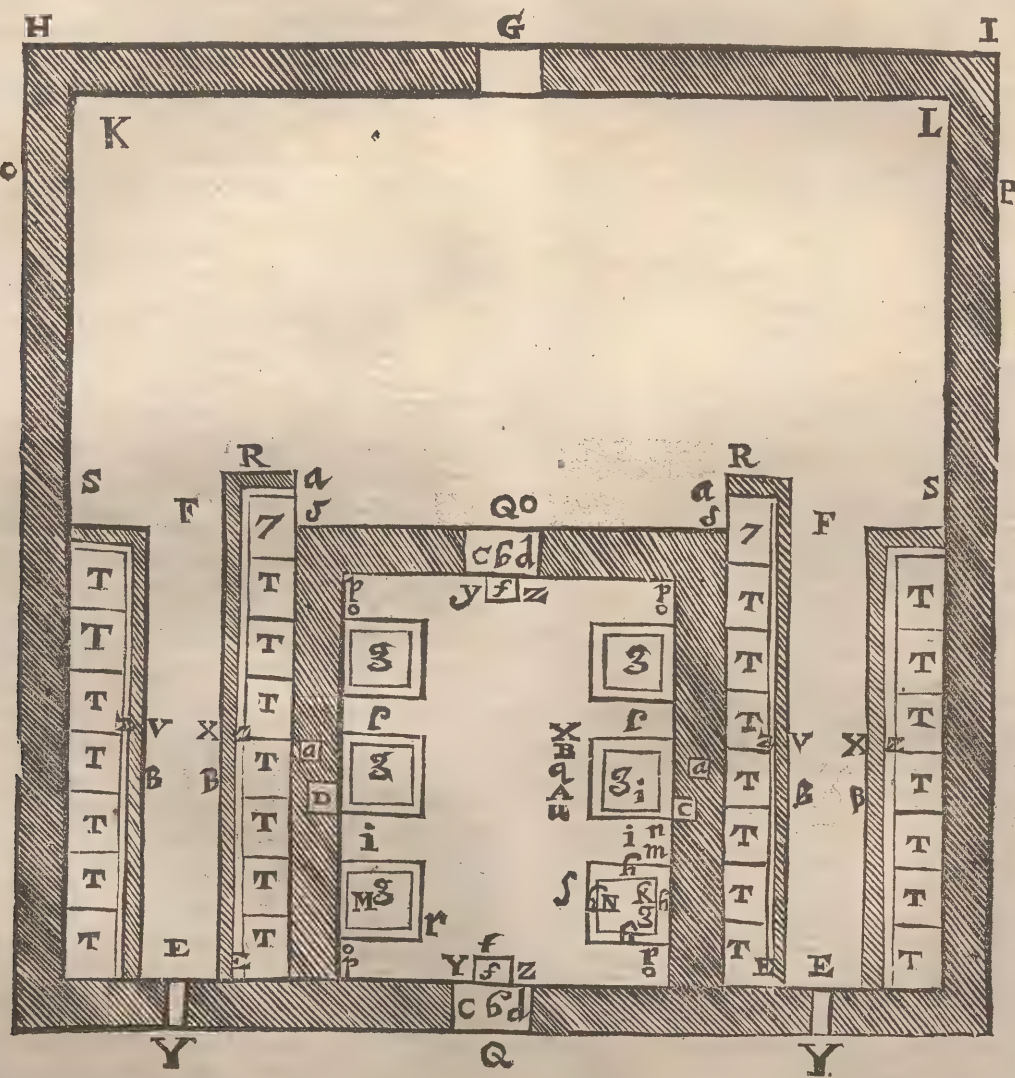
5. Et ecce murus, &c. חֹמַת בְּרִיחַ] Murus (sub. erat, JT. Pi.) extra domum (vel, à parte extrema domus, JT. sic Pi.) per circuitum, P. M. sim. Ti. &c. Sequitur Templi descriptio: Quæ quia perobscura est, eam & verbis & figuris declarabimus. Templum muro cingebatur quadrato, qui patebat quaquaversus 500 cubitos: quod totum spatium erat sacrum. Erat autem Templum in monte collocatum, ita ut quacunque parte adiretur ascendendum esset. Ejus partes sunt novem, æque omnes quadratæ, 100 cubitos longæ, & totidem latæ: videlicet ædes ipsa, & circum eam 8 atria, à singulis cœli regionibus bina; quorum ea quæ sunt ædi conjuncta vocantur interiora, reliqua quatuor sunt exteriora. Per exteriora aditus est ad interiora, & porro ad ædem. Atque hæc novem membra in alia item membra dividuntur. Hæc autem particulatim describuntur ab Ezechiele, quo ordine ei ab Angelo ostensa sunt: quod fit ut locus sit obscurior. Nos, quod res sit dilucidior, singula membra delineabimus. Utar autem ichnographiâ, h. e. areæ & soli & quasi fundamenti pictu-

râ, quæ possint omnia spatia perspicere: id quod in orthographia, i. e. in erecti & stantis ædificii pictura, fieri non posset i. Explicatâ inscriptione, sequitur prophetia, cujus duæ sunt partes; 1. de re Divina & ecclesiastica, 2. de humana & politica ratione Ecclesiæ Dei. Ad Divinam pertinent, 1. structura domus, cap. 40. & 41. & 42; 2. cultus ratio, cap. 43. & 44. Structuræ five sacri ædificii partes duæ sunt, atria, & ædes ipsa. Τὰ προβόλαια, id est, antecessus & atria, vel claustra antecessoria, describuntur hoc capite: deinde ædes ipsa sacra cap. 41. & 42. Cujus occasione egressus Propheta in visione ex æde, ad reliquam venit explicationem claustrum, inde à vers. 15. cap. 42. usque ad finem illius. In hoc autem capite προβόλαια quatuor & spatia describuntur. 1. Claustrum universale, vel septum omnia ambiens, inde ab hoc versu usque ad 16. 2. Septum atrii extimi, quod nos atrium primum, à situ, vel συνπροσέκδον, ab usu, appellamus, inde ad vers. 27. 3. Septum interioris atrii, quod, à situ, commodè medianum, ab usu, συνδοθῆναι, vel ἀποδοθῆναι, i. e. armamentarium, vel repositorium, instrumentorum potest appellari, inde ad v. 43. 4. Septum atrii intimi, inde ad finem capitis k. Templum tribus muris circumdatum erat: primus erat periboli extimi, hoc versu; secundus, atrii exterioris; tertius, atrii interioris l. Ecce murus, i. e. Apparuit mihi murus, imperfectus quidem, extra, i. e. citra, domum: q. d. qui ambiebat totum illum montem Sion, in cujus cacumine ædificatum erat Templum m. Qui in ædificio montem intelligunt in quo ædificata fuit civitas, in muro etiam intelligant necesse est civitatis moenia. Verum hic murus erat in circuitu Templi, quasi illius munimentum n. Suprà dixerat, quod vir stabat in porta: sed quia tres muri erant, idcirco dubitari poterat in quo muro erat illa porta, ideo hic determinat o. Murus hic five peribolus erat tertius & extimus, qui totum claudebatur Templi ædificium p, porticus omnes atque atria q. Templum antonomastice domus dicitur hic, sicut & 2 Par. 2. 15. Ezech. 10. 4. idque quia Deus in ea sedem fixerat, cum tabernaculum mobile fuisset r. ¶ In manu viri calamus mensuræ sex, &c. שֵׁשׁ אַמְּתָרָא בְּיַד הָאִישׁ] Sex cubitorum, M. P. Mo. Ch. JT. Ca. &c. (scilicet sacrorum; hoc enim declarat dum dicit eos cubitos alios esse majores uno palmo t.) in (vel, ex, JT. vel, constantium ex, Pi. sic T.) cubito & palmo, M. P. JT. Pi. sic Mo. vel, in cubito qui est cubitus & palmus, Ch. vel, qui singuli cubitum & quatuor digitos haberent, Ca. vel, in cubito & palmo erat: i. e. Cubitus de quo loquor continebat palmum ultra vulgarem cubitum: unde quidam [Ti. &c.] verterunt, adde, minori, ex versione Ti.] palmo singulis cubitis vulgaribus; q. d. Quæ mensura continebat 6 cubitos, loquendo de cubitis sacris, quorum quilibet continet cubitum vulgarem, five profanum, & palmum t. Palmus autem continet 4 digitos: cubitus profanus continet tantum 5 palmos, sacer continet 6 palmos u. Vide Ezech. 43. 13 v. Sed alia longè ibi verba & phrasim, quare non est hic locus cum illo confundendus. Palmus hic superadditur cubitis sex, non singulis: nam cum cubitus quicunque 6 palmis constat, ut alibi probavimus, si senis cubitis singuli addantur palmi, fient certè 7, non 6, cubiti. Huc facit versio ὅς ο. μέτρον πηχῶν ἔξ ἐς πηχὺς καὶ παλαστῆς, mensura cubitorum sex in cubito, & palmi: ubi τὸ & palmi jungendum, non τὸ ablativo cubito, ut sensus sit, singulos cubitos habuisse tot palmos, (tunc enim dixissent, καὶ παλαστῆς *) sed τὸ genitivo sex cubitorum, ut sensus sit, calamum fuisse 6 cubitorum, & palmi unius omnibus cubitis superadditi. Difficultatem iniecit τὸ in cubito, quod hic interferitur: sed phrasim illa sæpe usurpatur, & hoc tantum significat, de cubito justo, perfecto, legali ac certo, agi, ut sensus sit, sex cubitorum in cubito, & palmi, i. e. sex cubitorum utique justorum, legalium, ac si diceret, Sanctuarii, & palmi. Quod autem palmus senis, non singulis, cubitis addendus sit, facile probatur ex v. 7, 9, 11. hujus capitis, ubi Angelus cavædium portarum metitur 10 cubitis, & frontes five semicolumnas 2 cubitis, & thalamos [quorum duo sunt] singulis calamis, [non, cubitis, ut male repetit Cap. ex Vil.] Cum verò has omnes partes uno numero computat, portarum latitudinem sapius 25 cubitis

cubitis definit. Quod si calamus senos tantum haberet cubitos, bis seni duodenis additi 24 redderent, non 25. Illi ergo 25 cubiti 4 calamis dimensi erant, quorum singuli, præter senos cubitos, quartam contineant cubiti partem, h. e. 6 digitos: ea verò *palmus* dicitur, quod nulla esset mensura Hebræis huic magis proxima. Obj. At idem Angelus thalamos portæ 6 cubitis metitur, qui paulo ante calamo dimensi fuerant. Resp. Mos est Scripturæ numeros referre, quamvis aliquid eis super sit, aut desit: ut, discipuli Domini 70 vocantur, qui 72 erant. Id hic fieri possit, ut illa cubiti pars senis cubitis addita non subtrahatur, aut negetur, sed tantum subintelligatur *v*. [Aliis hæc sententia non placet.] Sensus est, *sex cubitorum, & palmus*, i. e. sex cubitorum, non vulgare, sed sacrorum, seu regiorum, qui vulgarem cubitum uno palmo superant²; ut patet ex Ezech. 43. 13. Ruit ergo hæc calami Villalpandi mensura, ideoque & magna pars dimensionum ejus in Templo, quæ calamo hoc mensurantur³. ¶ *Et mensus est latitudinem* (i. e. densitatem, sive crassitatem⁴), *ædificii* (i. e. muri⁵, qui ædificium sepit⁶; vel periboli, qui hic exstructus fuit juxta Legem Deut. 22. 8. nè ambulantes præcipites deciderent in subjectas valles profundissimas⁷); *calamo uno, altitudinem quoque calamo uno*] q. d. Tam latitudo quam altitudo hujus extimi muri erat unius calami, erat enim reliquis muris inferior⁸. Nihil hic de septi longitudine, vel

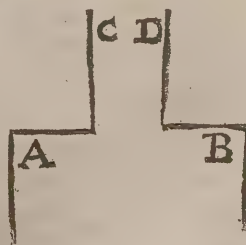
ambitu, qui commodius describitur Ezech. 42. 15, &c. quum Propheta ex clauistro egrederetur⁹. Locus hic nonnullos adeo torfit, ut sensum literalem planè negarent. Difficultas sita est in *ædificii* nomine, quo totum Templum significari putant, non partem¹⁰. Verum *ædificii* nomen latius patet quam *ædis*; est enim commune omni fabricæ. Sic in Scriptura legimus, *ædificare costam*, Gen. c. 2. v. 22. & *parietem, altaria, naves, excelsa*, &c. Sic Virgil. Æneid. 2. — *equum divinâ Palladis arte ædificant* — Ità & h. l. *ædificium* dicitur, non Templum, sed murus, sive peribolus, qui Templo prætenditur¹¹: qui sic forsan dicitur, quia pluribus constabat partibus certâ ratione & ordine dispositis¹².

6. *Et venit ad portam*] i. e. Ad unam ex portis illius ambitus montis¹³. Non ad illam ubi erat vers. 3. quæ erat periboli porta, & totius ædificii, sed ad alteram¹⁴. *Ad portam*, vel, 1. atrii extimi, sive Gentium¹⁵; vel potius, 2. atrii Israelis¹⁶, quod medium erat inter atrium sacerdotum, & Gentium. Prætermittit hic Angelus atrium Gentium, & illud non metitur, ut neque in Apocal. cap. 11. vers. 2 P. forsan ut significet multitudinem Gentium ad Ecclesiam confluentium, quæ mensurâ aut numero comprehendi nequeunt¹⁷. Al. *Portam* hic vocat totum ædificium quod erat in ingressu, quod habebat circumdantem murum, & duas januas, & sex cellas cum appendicibus, hoc pacto:

a Murus sex cubitos crassus, qui totam portam circumdat. *b* Ostia lata denos cubitos, *c d*, quorum liminum crassitudo est sex cubitorum, videlicet quanta est muri crassitudo, ab *e* ad *f*. Altitudo januæ (quæ hic *longitudo* vocatur, propterea quod altior est quam latior,) est 13 cubitorum. *g* Cellæ utrinque trinæ, longitudine & latitudine senorum in fundamento cubitorum, quadratæ. *h* Cellarum appendices, singulos cubitos patientes; scilicet in superiore parte cellarum, ubi erant coenacula: sub quibus appendicibus ad perpendicularum est ejusdem latitudinis spatium ante cellas, quod ipsis cellis, non vestibulo, tribuitur. *i* Spatia quinquorū cubitorum inter cellas: quæ spatia intelligenda sunt in solo; nam superiore parte detrahunt appendices de iis spatiis utrinque singulos cubitos. Ità fit ut, cum cellarum fundamenta discent inter sese quinos cubitos, à *k* ad *l*, appendices discent trinos, ab *m* ad *n*. Sint enim

cellæ A B, appendices C D: cùm ab A ad B sint quinque cubiti, à C ad D sunt tres.

Sed intelligenda sunt eadem quinquorū cubitorum spatia etiam inter cellas & portæ murum, ab *o* ad *p*; ut patebit in portæ longitudine. *q* Vestibulum est, latum octo cubitos, ab *r* ad *s*: quod vestibulum abest à portæ limine, h. e. ab exteriori liminis linea, sex cubitis, *ef*: nam

nam liminis crassitudo non tribuitur vestibulo. Id vestibulum appendices habebat duorum cubitorum, h. e. quorum projectura patebat in utraque janua unum cubitum, intrò procurrens ab *f* ad *t*. Nam si interpretaremur ità ut utrique binos cubitos attribueremus, efficeretur ut vestibuli appendices projecturas haberent duplas quàm sint cellarum appendices; deinde, ut ex vestibuli appendices propius distarent à cellarum appendicibus quàm ipsæ cellarum appendices inter sese: quæ utraque inæqualitas deformem haberet aspectum. Erant autem appendices cubitorum 60: quod intelligi debet de toto appendicum spatio. Nam singulæ patebant octo cubitos, ab *u* ad *x*, (hoc enim ponimus in una appendice; quod tamen idem de omnibus dictum volumus;) qui sexies ducti efficiunt 48: ostiorum autem appendices sunt longæ senos cubitos, ab *y* ad *z*: ità fiunt cubiti numero 60. Cur autem hæ reliquis sint breviores, in causa est, quòd non augetur earum longitudo processu earum quæ sunt à lateribus, sicut in cellis. Nam si in cellis nullæ essent à lateribus appendices, ea appendix quæ est in fronte esset quanta est ostii, videlicet senum cubitorum, ab *A* ad *B*. Igitur hujus portæ ædificii latitudo intus sine muro est 25 cubitorum, à *C*, quæ definit cellarum tectum, ad *D*, quæ est tectum portæ, h. e. muri portam ambientis. Nam vestibulum patet octo cubitos, cellæ hinc atque hinc octonos; qui numerus est 24. Deest unus cubitus, utrinque dimidius, quem occupant coenaculorum tecta ad tergum procedentia, tectumque muri scandentia utrinque in dimidium cubitum, & ibi se cum muri tecto conjungentia, ubi sunt literæ *C D*; à quibus tectorum conjunctionibus numeratur latitudo portæ. Longitudo autem, ab initio liminis exterioris januæ, ad extremam lineam liminis interioris januæ, h. e. ab *e* ad alterum *e*, est cubitorum 50, videlicet dupla latitudinis. Nam cellarum longitudo est cubitorum 18 à fundamentis, singularum sex, inter cellas & cellas; & inter cellas & murum latitudinis portæ sunt spatia quater quinum cubitorum: qui numerus cum illo conjunctus efficit 38: cui si addas bis sex cubita liminum, fiunt 50. Atque ipsa ostia respondent inter se: nam à *b* ad alterum *b* est recta regio. Ad hanc orientalem portam ascendebatur septem gradibus: atque ea circumdabatur atrio. Vocatur autem atrium, reliquum hujus rotius quadrati loci, centenos in longitudinem & latitudinem cubitos porrecti, spatium. Et *exterius* dicitur, quoniam inter id & Templum erat aliud atrium interius. Igitur in hoc exteriori atrio erat pavimento à latere portarum. *Portas* autem vocat plurali numero, quoniam vult idem & in Septentrionali porta intelligi quod hinc de orientali tradit, ut paulò post apparet. Id pavimento erat depresso solo quàm porta, idque secundum portæ longitudinem, ab *E* ad *F*: ad quod pavimento erant coenacula 30. Quæ quomodo collocata essent, ex hoc intelligi non potest, sed petendum est ex c. 42. ubi illud docebimus. ¶ *Quæ, &c.* [אֶת־פָּנֵי דָרְוֹן] *Cujus facies* (vel, *frons*, Jun. i. e. pars anterior quæ aperiebatur; Heb. *cujus facies ejus*, sed *et ejus* redundat: sub. erat, P. vel, sub. vergebat, M.) *ad viam orientalem*, P. M. *Quæ spectabat ad orientem*, Pi. sic JT. Per quam exeuntes Orientem spectabant. Primum venit ad portam orientalem, tum, quòd ea dignissima esset, quippe Regi deputata; tum maxime, quòd per eam unam gratissima Sanctuarii facies conspiceretur, & directò adibatur Sanctum sanctorum: quod Deus à parte postica & occidentali Templi parte esse voluit, aded ut ingressuri à tergo haberent Orientem, ad Occidentem adorarent; idque ut convelleret superstitionem Gentilium, qui Orientem semper spectabant adoraturi, teste Vitruv. de Architect. l. 2. quorumq; sacra ab Ortu posita erant. ¶ *Ascendit per* (vel, *in*, Mo.) *gradus ejus* Ità P. M. Ti. &c. Quod montis acclivitas postulabat. Atrium ergò Israelis excelsius erat atrio Gentium, & ex hoc in illud ascendebatur gradibus septem, ex collat. v. 22. Indè ad atrium sacerdotum erant 8 gradus, v. 31. indè ad Sanctum gradus 10. Erant ergò 25 gradus ab atrio Gentium usque ad Sanctum. Ità consultum erat loci tum, i. dignitati, quæ ipsa soli celsitudine indicatur; unde

antiqui ante idolorum templa gradus perpetuò excitabant, teste Vitruvius: tum, 2. firmitati*. [Qua de re vide Authorem.] ¶ *Mensus est limen, &c.* [מִשְׁוֹרֵי הַשַּׁעֲרִים קִנְיָה אֶחָד וְאַתְּ כֹּהֵן וְגוֹ'] *Limen* (vel, *postem*, P. V. Vil. sub. *unum*, Mar.) *portæ* (vel, *illius portæ*, Pi.) *calamo uno latitudine*, JT. Mo. &c. (vel, *in latitudine*, M. *in latitudinem*, Pi. Postem illum intellige qui erat in facie illius portæ, quem quidam Hebræorum rotundum fuisse dicunt.) & *limen alterum*, five aliud, (ad verb. *unum*, Mo.) *calamo uno latitudine*, JT. Mo. vel, *in latitudine*, M. *in latitudinem*, Pi. [Alii locum sic reddunt:] *Et portæ limen in unius decempedæ crassitudinem mensus est, itèrque alterum limen in unius decempedæ crassitudinem*, Ca. *Et mensus est crassitudinem utriusque postis uno calamo*, Ti. q. d. Assignavit utrique postis externo illius portæ sex cubitos in latitudine. Idem & par fuit commensus inter utrumque limen portæ. Mensus est limen unum calamo uno, & limen alterum calamo uno, quanta nimirum est muri crassitudo, & utriusque liminis, superioris & inferioris, latitudo. ¶ *Limen sumitur*, 1. pro inferiore limine, ut Jud. 19. 27. & 1 Reg. 14. 17: 2. pro superliminari, five superiore limine: 3. (licet minus usitatè ac propriè,) pro postibus qui utrinque attolluntur. Loquitur hinc Propheta vel, 1. de limine superiore & inferiore, quia latitudinem hoc loco metitur, non altitudinem: obstat tamen, quòd hæc non tam latitudo dici debet quàm longitudo, quia limina illa secundum muri longitudinem extenduntur: vel, 2. forsan rectius, de postibus; de poste portæ utroque. Eadem videtur fuisse postium & liminum crassities: ex uno ergò alterum intellige: uterque postis æquè crassus erat ac murus, v. 5. i. e. uno calamo. ¶ 7. Et, &c. [וְהָיָה] *Et thalamum*, P. Mo. JT. &c. *Et thalamos*, V. Pi. sing. Heb. pro plur. Erant cubacula & cellulæ ædificatæ juxta portam, ex utroque latere, ternæ & ternæ; ubi habitabant Templi custodes, aut alii in eo ministrantes. *Atrium quoque*, Ti. *Et cellas*, Ca. Notandum, in ipso hujus structuræ aditu fuisse tanquam atrium, vel potius *αἶθρα*, quoddam, ante totum hoc structuræ corpus quod hinc deinceps exponitur. In hoc autem *αἶθρα*, quod Græci appellant *συρ-ωρεῖον*, Vitruvius teste, tria apud Græcos olim fuerunt membra intra septum portæ ante atrium domus constituta: 1. sellæ, in quibus ostiarii sedes; 2. *πρό-αυλα*, capiendis advenis instituta; 3. *πυλῶν*, domesticis, mancipiis & operariis destinata, quæ apud Græcos veteres *thalamos* dici auctor est Eustathius: post hæc demum membra, in amplis ædibus, vulgò sequebatur illud quod vestibulum, aut potius atrium, appellamus. Atq; hunc ordinem in hac visione Deus Propheta demonstravit. Nam thalamorum triplex ordo primum cum vestibulo proponitur hoc versu, postea verò ad alterum vestibulum venit v. 8. & 9. quod *μέλαθρον* Græci, *atrium* Latini, dixerunt. Ac propterea fortasse positus est triplex thalamorum ordo, ut similiter ostiariis, advenis, & ministris Dei primum advenientibus, suæ stationes essent: sed quia nominatim non definitur istud in Scriptura, nos suo loco relinquemus. [Et hinc deficit Clar. Junii Commentarius in Ezechielem, brevis quidem mole, sed usu cum multò majoribus comparandus, nec Authore suo indignus, licet posthumus fuerit. Illum tamen defectum aliquantisper refarcient notulæ ejusdem Junii ad versionem Bibliorum Junio-Tremellianam.] ¶ *Thalamum*, Symmachus vertit, *παράδοχος*, *postes*: non quòd pro eodem usurpari putaverit, cum longè diversi sint postes ab interjacente cubiculo; sed quòd ejusdem mensuræ fuisse existimaverit, ut verè sunt, postes ac thalamos, si crepidines metiaris, vel, si quantum distent thalami ab invicem metiaris. ¶ *Et inter thalamos, quinque cubitos* Dubium est, ex Hebræo, fueritne paries, an postis, an spatium inane, inter cubacula jacens. Fuit paries 5 cubitorum. Vel, postis erat; unde o. hic habent, *Αἶθρα* (quæ vox Hebræa est, *postem* significans;) *πυλῶν πέντε*. ¶ *Et limen* (vel, *postem*, P.) *portæ juxta vestibulum* (vel, *porticum*, vide 1 Reg. 6. 3.) *portæ intrinsecus, calamo uno* Sic M. Pi. &c. vel, *calami unius*, JT. scilicet utrumque limen erat*. Porta illa adjuncta erat vestibulo, & vestibulum admo-

Ca.

† V.

† Mc.

* Cap. ex
Vil. sim.
La.
* San.† Jun.
* Cap. ex
Vil. sim.
San. V.
* Cap. ex
Vil. La.
* La. sim.
T. Jun.
* La.
* Cap. ex
Vil.

* Vil.

* V.

* V.

* Jun. sim.
Mc.* Cap. ex
Vil.* Cap. ex
Vil. sim.
San. La.
* San.
* San. sim.
La. Cap. ex
Vil.* San. !
* Cap. ex
Vil.
* La. sim.
Mc.
† La.* V.
* V. sim.* San. La.
sim. Vil.
† San.

* Just.

† Cap. ex
Vil.* Cap. ex
Vil.* Mar. K.
in Vil. La.
ex Ch. San.* Cap. ex
Vil.

* V.

* Jun.

tum portæ, parte internâ scilicet; i. e. erat internum vestibulum, adyto Templi vicinior: præter morem aliorum vestibulorum, quæ sita erant à parte externa: ut, extra Templum, porticus Templi, & porticus virorum, extra portam atrii virorum f. Vestibulum hîc vocat partem illam ante domum; vel, spatium illud quod inter duas portæ cujusque facies intercipiebatur h, & pervium erat intrantibus i: vel, spatium illud inane quod in medio muri aperitur, ut fiat portæ, quod spatium de super fornice operitur k. Limen, interius scilicet portæ ingressus, (quo omnino fuit opus propter densitatem muri, quod spectat vestibulum versûs, ut ipse Propheta se explicat, ut hoc limen ab extero distinguat l. Limen, nempe portæ versûs atrium, in quod per portam illam patebat ingressus m. Sensus est, Porta interior habebat limen mensuræ calami, æquæ ut exterior, v. 6. Erant ergo portæ duæ, sive duplices n, quadrato epistyllo tectæ & conjunctæ o; uti portæ urbium p, quæ fornice junguntur q; quarum una exterior est, & campum respicit, altera interior, & civitatem spectat r. Intra has duas portas erat spatium, sive area, quam vestibulum vocat t, in qua erant sex cubacula janitorum u.

8. "וְיָמֵן וְיָסָר" Mensuravit quoque (vel, Quinque mensus esset, Pi. sic JT.) vestibulum portæ (vel, ipsius portæ, JT.) intrinsecus calamo uno, M. JT. Pi. sim. P. Ti. &c. Vestibulum, i. e. crassitiem muri ipsius vestibuli: q. d. Vestibulum illud cujus meminerat v. 7. erat crassum cubitos senos v. Idem ipsum vestibulum, cujus paulò antè latitudinem mensus erat, nunc metitur juxta longitudinem, nempe ab Aquilone in meridiem. Maximè autem animadvertenda est hæc mensura, quippe quæ universa Templi vestibula, tum quæ in portis tum quæ in porticibus aperiuntur, atque in atrii, necnon exteriorum portarum latitudinem, definiat; ut colligitur tum, 1. ex concordia & consona hujus ædificii structura, in qua fieri non potest ut membra omnia cum toto corpore, aut inter se, non conveniant: tum, 2. ex versibus 22, 24, 28, 32, 35. hujus capituli, Fenestra ejus, vestibulum & sculptura secundum mensuram portæ quæ respiciebat ad orientem; item, Mensus est frontem ejus & vestibulum ejus juxta mensuras superiores. Atque hæc una ratio in eam nos induxit linearum quas radices vocant cognitionem, earumque dispositionis universæ, quæ hujus ædificii percipiendi potissima ratio est, ac veluti fundamentum. Atque hujus similitudinis causâ multa ab Angelo in hoc ædificio dimensa non fuisse putamus, multa alia ab Angelo dimensa prætermissa fuisse à Propheta; quod satis fore existimaverit uterque quarundam partium dimensiones ostendisse, ut reliquæ ex symmetriæ rationibus colligerentur *.

9. Et, &c. "וְיָמֵן וְיָסָר" Et mensus est vestibulum (scil. interius, ut exponit finis versûs t,) portæ octo cubitis, M. sim. P. JT. Pi. &c. In longitudinem ejus *. Quæst. Quomodo vestibulum 8 cubitos longum sit, cum thalamus in medio ejus constitutus longus sit [tantum] calamum v, ipsumque vestibulum v. præc. calamo menseatur? [Vulgatus difficultatem hanc aliquo modo elidit, omissione versûs octavi in sua versione: sed alia nobis quercus excutienda.] Resp. 1. Postes vestibulum, i. e. fornices ejus, sustinentes à se invicem distabant 8 cubitis: thalami verò inter postes medii tantum calamum longi erant, quia duos ferè cubitos occupabant postes eorumque ornamenta, putà stylobatæ & spirarum projecturæ. 2. Duæ sunt hujus vestibuli partes: 1. latitudo portæ, i. e. spatium illud quod porta reliquit in muro vacuum & apertum; & hoc æquale est uni calamo: 2. quæ extra portam murumque projicitur in atrium, quæ appendix portæ vocari potest; & hæc longa erat 8 cubitos b. [3. De alio forsan vestibulo hîc agitur. Ità hîc accipiunt Belgæ, qui locum sic vertunt, Tunc mensus est alteram porticem portæ. Ca. versum hunc cum præcedente sic reddit; v. 8. Distabat autem portæ limen à vestibulo quod erat intus unâ decempedâ. v. 9. Vestibulum ità mensus est, ut intrinsecus abesset (scil. à liminis ingressu c) unâ decempedâ, idque octo cubitos pateret, appendices habens duorum cubitorum, intus collocatum.] ¶ Et, &c. "וְיָמֵן וְיָסָר" Et postes (vel, frontes, Ch. M. parastades, Ti. appendices, Ca.) ejus, Mo. P. sic Pi. Cum liminibus (Heb. superliminaria, Jun.) ejus binum

cubitorum, [ut seq.] JT. i. e. quorum quodque seorsim erat 2 cubitorum. Conjunctim autem hic numerus brevitatis causâ proponitur. Liminum spatia non comprehenduntur in 8 cubitorum numero. Horum liminum alterum ad portam & θυραγωγέον spectabat; alterum verò introrsum spectabat ingressum atrii, intercedente spatio hypothro, sive subdiali, de cujus amplitudine dicitur versu 15 *. Vocem "וְיָמֵן וְיָסָר" alii ab "וְיָמֵן" aries, & "וְיָסָר" fortis, alii ab "וְיָמֵן" quercus, deducunt d. Eâ significatur hîc, vel, 1. appendix quæ ex porta supernè exstabat ad arcendam pluviam t: vel, id quod in superiori parte vestibuli primùm obijcitur; quale est corona, sive coronamentum, Latinorum f. Vel, 2. postes, i. e. turres, in quibus cochlea erat, quæ gradatim ascendebatur, & fenestellæ, ut dicitur versu 16. Vel, 3. columnæ, seu potius semicolumnæ g, muro vel postibus adpactæ, prominentesque extra perpendiculum muri; quo similes sunt arieti, cui cornua in fronte prominent. "וְיָמֵן וְיָסָר" sunt, inquit RS. quasi arbores rotundæ factæ in lapidibus dolatis, & stabant in porta, una à dextris, altera à sinistris. Dicuntur, inquit R. Jonathas ad Esa. 6. 4. "וְיָמֵן וְיָסָר" propter earum rotunditatem similem arbori quercus. Hæc autem mensurâ describit Vates omnium columnarum ac semicolumnarum Templi diametros duorum cubitorum. Sûntque omnes tanto collocatæ artificio, ut illæ prius videantur suis locis dispositæ, ac mox ducti muri columnarum centra contingentes. Ex quo fit ut in mediis muris aut in postibus semicolumnæ exstent, in angulis autem columnarum quadrantes h. ¶ Duobus cubitis i] Vel, quod singuli postes habeant duos cubitos; vel, quod singuli singulos cubitos haberent l. ¶ Vestibulum—portæ erat intrinsecus j] Non in fronte ædis, ante januam; sed intra januam, in ipsa porticis latitudine k.

10. Porro, thalami, &c. j] Thalami verò, in vestibulis constituti intra orientalem portam, tres erant ejusdem mensuræ ab Austro, tres ab Aquilone, paribus distincti postibus, paribusque semicolumnis exornati l. Hinc & inde, i. e. à dextra & à sinistra ipsius portæ secundum murum, ut diximus v. 7 t: ex utroque latere *. ¶ Mensura una frontium, &c. j] Vel, liminibus, &c. JT. nimirum externis & internis portæ & vestibuli, quorum capacitas idcirco describitur v. seq t. Postes vestibuli quidam intelligunt, alii thalamorum m.

11. Et mensus est latitudinem liminis, &c. "וְיָמֵן וְיָסָר" Ostii (Hic ostium vocat spatium illud muri portæ interjacens apertum n.) portæ, P. M. Pi. &c. LXX reddunt, "וְיָמֵן וְיָסָר" Schol. πύλας. Loci ejus qui à Græcis vocatur θυραγωγέον, quodque in eorum domibus pro Romanorum vestibulo relinquebatur o. Ostii istius portæ, JT. i. e. luminis, (ut Vitruvius vocat,) sive aperturæ, quam circumscribunt limina. Vide supra in v. 6 *. Non loquitur hîc de porta propriè dicta, quæ ad ingressum aperitur, cum hæc uno tantum calamo utrinque pateret p; sed de vestibulo q, cujus longè alia est dimensio r, quod erat inter duas januas t: de spatio quod est ab ostio unius thalami usque ad ostium alterius thalami ex adverso positi u: de spatio quod reliquum est inter semicolumnas quæ à postibus thalamorum exstant. Hujus autem spatii longitudinem non refert, tum, quod facile deduci posset ex portæ longitudine, quam infra 50 cubitis definiet; tum, quod numerus cubitorum irrationalis est, quippe 37½, h. e. sex calamorum v. Non metitur h. l. limen portæ, ut nonnulli volunt: cum enim illius latitudo, i. e. crassitudo muri, unius calami fuerit; longitudo, quantum nimirum postis distabat à poste, 8 cubitorum; altitudo, ut paulò post dicit, 13 cubitorum; nihil in limine superest 10 cubitis mætiendum *. Postes, liminaria & porta, omnia appellantur nomine "וְיָמֵן וְיָסָר"; quod verò in ea apertum est tantum appellatur "וְיָמֵן וְיָסָר". ¶ Longitudinem portæ j] Ità P. &c. à postibus interioribus ad exteriores, h. e. ab Oriente in Occidentem *. De altitudine loquitur, quam hîc vocat longitudinem z, eò quod hæc major sit dimensio b; vel, quia altitudo nihil aliud est quam stans & erecta longitudo portæ. Ità ostendit Propheta, portam hanc in summo contractam fuisse, rotundatamque tertiâ antepagamenti parte: quam symmetriam Dorici, ut vocant, generis tradit Vitruvius de Architect. 4. 6 t. ¶ Tredecim cubitorum j]

* V.

* La.

* T.

* T. sim.

* La.

* Cap. ex

* Vil.

* Jun.

* Me.

* La. Me.

* La.

* La. Me.

* La.

* Me.

* Me. sim.

* La.

* La.

* V.

* V.

* V.

* V.

* V.

* V.

* V.

* V.

* V.

* V.

* V.

* V.

* V.

* V.

* V.

* V.

* V.

* V.

* V.

* V.

* V.

* V.

* V.

* V.

* V.

* V.

* V.

* V.

* V.

* V.

* V.

* V.

* V.

* V.

* V.

* V.

* V.

* V.

* V.

* V.

* V.

* V.

* V.

* V.

* V.

* V.

* V.

* V.

* V.

* V.

* V.

* V.

* V.

* V.

* V.

* V.

* V.

* V.

* V.

* V.

* V.

cubitorum] Videndum quis hic numerus sit, & unde initium mensuræ sumatur. Duo hic suppono, infra explicanda. 1. Mensuram hanc fuisse duorum calamorum, h. e. cubitorum 12½, quos vocat 13, sicut posset vocare 12. 2. Altitudini huic portæ addendam esse stylobatæ altitudinem. Stylobatas autem non mensus est, quippe quos reperit minimè æquales: nam propter gradus qui in portis ascenduntur, quod interiores sunt stylobatæ, eò sunt humiliores: quapropter æqualem assumpsit ac perpetuam mensuram à summis stylobatis & imis spiris columnarum, quas omnes spiras pavimento domus Domini æquè libratas esse diximus alibi.

Cap. ex Vil.

Cap. ex Vil.

Jun.

V.

Cap. ex Vil.

Q. in La. sim. L.

Al. in La. La. ex Mald. &c. sim. Me. San.

Cap. ex Vil.

V.

La.

San.

La. ex Mald.

V.

Cap. ex Vil.

San.

La.

Jun.

12. Et, &c. [וְהָיָה כִּי יֵרָאֵה] *Et marginem, &c.* Ch. Vulg. sic Ti. *Et terminum, &c.* M. P. Mo. sic Sy. JT. Pi. Vulgatus alibi definitionem vertit, & meritò; quia eà vox significat *quicquid definit & terminat*: unde & pro corona, seu projectura, sumitur. Hic idem est quod 11 versu seq. d. *Terminus, &c.* i. e. Proccetones ab omni parte loricati erant & armati suggrunda in cubitum quaquaversum projecta: quæ suggrunda h. l. *terminus* appellatur, videlicet tecti, quod nominatur v. seq. *. *Terminus*, i. e. spatium & intervallum. Rejecit enim intro thalamos ex utraque parte cubito uno. Retrocedebant thalami à recta linea, in qua sita & collocata erant vestibulum & porta ipsa, cubito uno. Erat ergo spatium quod erat inter duos ordines thalamosum laxum duobus cubitis †. Significat, thalamos peribolo utrinque cubiti unius claudi, & postes cubitum unum utrinque extra perpendicularum projici. Thalami portæ inter stylobatas postium relinquebantur: esset autem spatium illud utique pervium, nisi hoc margine concluderetur. De forma hujus marginis nihil certi habemus †. Fuit vel, 1. sedile ante thalamos †; vel, 2. spatium ad ambulandum †; vel, 3. spatium quod erat inter portam & unum ordinem thalamosum una ex parte muro adhærentium, & alterum ex altera †; vel, 4. marginale aliquod ornamentum ad utrumque thalami latus †. Non erat paries solidus, neque perpetuæ crassitudinis; sed cancellum quoddam marmoreum, quod superiore & inferiore stylobatæ ornamentis dum cingitur, computatis hinc atque illinc projecturis ornamentorum, cubitum unum complebat †. ¶ *Thalami, &c.* Ad verb. *Et thalamus, &c.* sing. pro plurali. *Thalami bini*, i. e. in latitudinem, erant 6 cubitorum; & inde, i. e. in longitudinem, erant similiter 6 cubitorum: q. d. Latitudo æquabat longitudinem, erantque quadrati †. 13. *Et mensus est portam* Id est, introitum, v. 11 †. non tamen solum, sed cum suis ornamentis †; vel, cum toto ædificio, quod porta ornat †. ¶ *A tecto thalami usque ad tectum ejus*; sic Ch. M. Mo. sim. Pi. 11. ¶ *Ad tectum ipsius portæ*, P. A fine sive extremitate thalamosum usque ad finem tectorum eorundem, h. e. alterius ordinis thalamosum, sive aliorum ternorum thalamosum. Describit dimensionem totius portæ orientalis à latitudine thalamosum sumpta à tecto in tectum †. *A tecto, &c.* i. e. Ab extimo peribolo thalami usque ad peribolum qui simul portam claudit & thalamum. 11. *tectum*, deducitur à 11, *circummunire*; quia tecta ibi septo circummuniebantur. Id quod hic non convenit, cum thalami nullo desuper tecto operiantur, sed fornicibus tantum vestibulorum. Sic ergo dictum putem, quod muniat & circumdet domum, vel desuper, ut tectum, vel à lateribus, ut 11, quod præcessit †. *A tecto, &c.* i. e. A postibus seu frontibus ad extremum usque tectum thalami †; vel, ab extremitate unius cubiculi ad extremitatem alterius è regione respondentis †. [JT. hæc cum verbis præcedentibus sic reddunt, *Itaque mensus est præter portam* (Hebr. *cum porta*, Jun.) *à tecto thalami unius ad tectum alius*,] nimirum portæ utrinque proccetionibus tanquam alis circumdata: i. e. Descripsit spatium ab extremi proccetionis suggrunda usque ad finem alius proccetionis ad portam pertinentis & principium portæ †. ¶ *Latitudinem viginti quinque cubitorum*] Duo hoc loco notanda sunt ad totius ædificii intelligentiam apprimè necessaria: 1. portæ latitudo, quam propterea in singulis deinceps repetit portis; 2. calami iusta longitudo. Portam hinc, ut sæpe, vocat totum illud spatium quod inter bina ostia postibus fornicibusque circumdatur, cancellisque binis u-

trinque concluditur. Hæc omnia sic facta putem, tum ut portam ingressuri prius in atrium venirent quam in porticus, quod bene singuli probarentur à janitoribus in thalamos perpetuò manentibus; tum ut munitionem illam portæ sustinerent quaternis utrinque semicolumnis ornatam †. [Numerus autem hic 25 cubit. sic colligitur:] Suggrunda erat unius cubiti, tres proccetones octodecim cubitorum, inter proccetones quinque erant cubiti, supra versu septimo, limen sive antepagamentum unius cubiti; qui omnes efficiunt cubitos 25 †. [Al. sic:] Uterque thalamus habebat 12 cubitos, porta 10 habebat, margo ac terminus utrinque 2 habebat, ut dixit versu 12. ita sunt 24 cubiti †. Ille autem cubitus reliquus conflatur vel, 1. ex aliquo thalamosum ornatu †; vel, 2. ex thalamosum tecto, quod tribus palmis, i. e. dimidio cubito, eminuit †. Cubitus hic in quatuor æquas partes divisus singulis calamis ex æquo tribuendus est: cumque cubitus, ut aliàs ostendimus, constet 24 digitis, obvenient singulis calamis 6 cubiti & 6 digiti. Quæ calami mensura tam certa est, ut à nemine negari queat †. ¶ *Ostium* (sub. erat, P. Pi. sim. Ti.) *contra ostium*] Ità Ch. M. Mo. &c. vel, è regione, sive ex opposito, ostii, sub. portæ atrii exterioris, V. du-cendo mensuram per, vel supra, ostium utriusque thalami †. Hoc dicit, vel, 1. quia thalamosum ostia æquali à portâ proportionem distabant: vel, 2. quia spatium portæ hujus erat contra spatium portæ inferioris †; vel, 3. quia ostia portarum sibi invicem respondebant, & se mutuo respiciebant †.

10

20

30

40

50

60

70

14. *Et fecit, &c.* [וַיַּעַשׂ אֶת אֵלֶּיךָ] *Et fecit* (vel, exsecutus est, Ti. mensus est, Pi. *Fecit*, i. e. metiendo designavit †; vel, declaravit, vel, mensurâ ostendit fuisse †,) *postes*, P. Mo. Pi. &c. vel, *superliminaria*, V. vel, *columnas*, sub. *anteriores illius portæ*, V. vel, *mensuram frontium*, Ti. vel, *subgrundarum supercilia*, JT. Heb. *superliminaria*, i. e. *ὑποθυμῶνα*, sive *ὑποσπίνοδας*, ut Græci vocant: metaphora à forma jugamenti quod est in superliminariis †. *Frontes* vocat columnas, sive postes & limina †; columnationes, sive ordinem columnarum †. Sym. reddit, *περὶ στήθους, circumstantias*, quâ *postes*, i. e. *μαγασίδας*, denotare videtur: Aq. *κρίμαλα*, *frontes*, à *κρίδος*, *aries* †. ¶ *Sexaginta cubitos*] Intellige, secundum altitudinem †. Huic favet, quod Cyrus altitudinem Templi prætinivit 60 cubitis, Esd. 6. 3. non sine Divino afflatu, ut cum tradito ab Ezechiele exemplari consentiret †. Al. 60 cubitos, nimirum ex 10 cubitis portæ, & 25 ad latera illius, quos modò definivimus †. Hoc non refero ad longitudinem postium, quia nimia videtur, sed ad utrumque latus vestibuli quod erat inter thalamos. Itaque per 30 cubitos ex una parte, & totidem ex altera, erant postes ad vestibuli ornatum. Porro, is numerus sic colligitur: Tres thalami efficiunt cubitos 18, duo parietes inter thalamos quinque cubitorum efficiunt 10 cubitos, adjice ad angulos postes duos unius cubiti singulos; sic 30 cubiti constabunt in uno latere longitudinis. Ità vestibulum latum erat cubitos 25, longum 30 †. Illud assumendum hic est, quod infra probabitur, triplicem columnarum ordinem hic referri, triplicemque trabeationem, quæ omnia hæc unâ mensurâ comprehenduntur. Porticus autem has omnes altitudine triplices esse, triplicisque latitudine, clarum est †. ¶ *Et ad, &c.* [וְהָיָה אֵלֶּיךָ] *Et ad postem atrii portæ circumcirca*, V. Mo. *Et ad frontem atrii portæ, &c.* M. Nempe (Heb. *Et*) *postes* (Heb. *postem*; synecdoche membri: & 78 ponitur pro 18, articulo accusativi casus P.) *atrii circa portam, &c.* Pi. *Et ad postem* (i. e. postes) *atrium portæ, &c.* i. e. Illi postes erant circum atrium seu vestibulum portæ †. Al. *Et unicuique posti atrii & portæ per circuitum eadem erat mensura*, P. Qui modus fuit *unicuique frontium atrii, & portæ circumquaque*, Ti. *Æquali fronte*, i. e. altitudine columnarum, cinctum erat undique atrium †; i. e. Per mensuram columnarum ordinibus erat atrium cingentibus †. Sensus est, In toto atrio eadem est dispositio & mensura quæ in orientali porta & thalamos adjunctis descripta est †. Aninadvertendum hic est, portæ frontes atriorum frontibus pares 60 cubitis comprehendi; nam propugnacula portis superstru-cta supra cellitudinem 60 cubitorum eriguntur †. Al. *Et*

Cap. ex Vil.

Jun.

La. sim. Vil.

San. La.

Cap. ex Vil.

La.

K. ex o. in Cap.

V. sim. Cap. ex Vil. San.

La. Jun.

La.

Cap. ex Vil.

Jun.

La. ex RS. & Vil.

Cap. ex Vil.

D. ex Hil.

V. RS. & K. in Vil.

San.

Jun.

M. in

Cap. ex Vil.

Pi.

Mar.

La.

La. ex Vil.

San.

Cap. ex Vil.

Et postes posteriores atrii & portæ per circuitum, i. e. qui serviebant tam atrio quam portæ: vel, atrii, atrii, inquam, portæ, i. e. quod adiacebat portæ: q. d. Idem sentiendum est de aliis portis quæ erant in primo illo muro qui totum montem Sion cingebat. Et versùs limen ipsum atrii, circumcirca portam, JT. Hebr. portam circumcirca; anastrophe, ut v. 16. i. e. Eodem modo suggestarum projecturâ circummunitum erat ab injuria cœli vestibulum quâ ibatur ad limen atrii Templum versùs. [Ca. versum sic reddit, Fecit autem appendices sexaginta cubitorum, cum quidem appendicem portæ circumdaret atrium.]

15. Et ante, &c. ועל פני השער היתה על פניו. Et (vel, Cateram, Ti. sim. JT. Pi.) à fronte (vel, juxta faciem, M. sim. Pi. ante faciem, Vulg. i. e. ab ante faciem, vel, à facie anteriori, portæ (vel, hujus, five illius, portæ, JT. Pi. P.) introitus, five ingressus, (vel, ante portam ingressus, Ti. à fronte januæ quâ intrabatur, Ca. i. e. ab ipso ingressu hujus ambitus; à facie portæ primæ introitus; à parte anteriori illius portæ quâ intrare solebat Israel adoraturus Deum; usque ad frontem (vel, faciem, Pi. Mar. conspectum, V.) vestibuli, P. JT. Pi. &c. (vel, quæ erat ante vestibulum, M. vel, ex adverso vestibuli, Ti. Vestibulum propriè est, quod trans portam situm est: sed Propheta h. l. vocem latè accipit, ut significet portam ipsam, Suggerior, vestibulumque propriè dictum: quomobrem sequentes duæ voces adduntur exegeticè d.) portæ interioris, P. M. Mar. &c. (nempe atrii exterioris; h. e. usque ad finem exedrarum. Vel, portæ mediæ, Ch. in V. Sic dicitur, quod media fuerit inter portam porticus Gentium & portam atrii sacerdotum. Vel, portam interiorem, JT. i. e. usque ad ingressum primarii atrii. A primo limine portæ orientalis ad faciem vestibuli interioris ejusdem portæ. A porta orientali ad aliam portam quæ proxima est in eodem atrio. 50 cubiti erant, P. M. JT. Pi. &c. Intellege, quoad longitudinem portæ includentis muros, vestibula, postes & thalamos. Latitudinem portæ v. 13. metitur, hinc verò longitudinem. Hi 50 cubiti ita bene colliguntur. Inter duas portas erant 3 thalami 18 cubitos lati; inter singulos thalamos spatium intererat muri 5 cubitis latum; cum verò 4 talia essent spatia, 20 indè cubiti sumendi; his adde 12 cubitos ex duarum portarum latitudine: sic fiunt 50 cubiti. Aliter eos computat Vil. [de quo ipsum consule, si lubet,] sed obscurius, & juxta suam calami mensuram, in qua ab aliis passim dissentit. Ex his 50 cubitis 25 erant tecti, nimirum usque ad finem vestibuli; 25 subdiales, à vestibulo ad murum usque atrii: à procoetoni- bus verò 38 erant subdiales; ultra procoetones denique omnia in aperto erant. Vestibuli duæ erant portæ: prior, per quam ascendebatur ex atrio Gentium; posterior, per quam in atrium exterius ingrediebantur. Ultraque facies vestibuli, adjectis gradibus & ornamentis, 10 cubitorum erat; quibus si addas 30 cubitos, quàm erat longum vestibulum, efficies 50 cubitos. Itaque vestibulum cum utraque porta tam longum erat quàm porticus latæ erant, nempe cubitos 50.

16. Et, &c. ויהיה ארבעה עשר אמה. Et (vel, Denique, JT.) fenestra (sub. erant, P. M. &c.) clausa, Mo. Ti. V. Mar. JT. Pi. vel, obturata, Ch. occulta; vide i Reg. 6. 4. Ezech. 41. 16; arcta, vel stricta, sub. externè, ut mox dicit P.; angusta, P. in angustum vergentes, M. obliqua, Vulg. intrinsecus obliqua, Sy. intus angustæ, & foris latiores; vel, [contrà,] extrinsecus angustæ, intrinsecus latæ. In media crassitudine hujus periboli angusta erant foramina, sed quæ in utramque partem dilatabantur: ut in externo prospectu latiores exterius fenestellæ viderentur, interius angustiores; in interno, contrà, ita laxari intrinsecus viderentur, ut exterius arctarentur. LXX habent ἀρσεναι, abscondita; Symmachus & Schol. ὀφθαλμοί, arcuate; vel, quod instar sagittarum angustum in ædes lumen immittant, & intrinsecus dilatentur: vel, fortè, quod per eas arcubus sagittas in circumjectos impunè liceret ejaculari: vel, quod in modum cuspidis sagittæ hæc foramina acuminentur. LXX ad Ezech. 41. 16. sicut & ad i Reg. 6. 4. vertunt, ἀκρωαῖ, reticulata, seu cancellata. Fenestræ decussatis lineis, quæ obductis cancellis quasi clausæ sunt: vel, clausæ

dicuntur comparatè cum aliis quæ magis latæ sunt & totæ patent. Hoc vult, Cancellis visui perviis, reticulatis, obliquis foraminibus, thalami claudebantur. Fenestræ hæc non erant in muris apertæ, sed in ipsis thalamorum cancellis reticulato opere perforatis. Et in, &c. ויהיה ארבעה עשר אמה. Et in postibus (vel, in frontibus, M. Ti. vel, in pylis, vel columnis, ut v. 14. & finale redundat, additum ad plurale: vel, superliminaribus, JT.) eorum intra portam, P. Mo. Mar. &c. vel, intrinsecus circa portam, Pi. sic JT. nam extrinsecus non comparebant fenestræ, eratque murus perpetuus, & ubique cæcus præter aperturam portæ. Vel, intra portam, sub. erant fenestræ. Indè conjiciunt portam illam fuisse altam 50 cubitos; & columnas illas superasse altitudinem ipsius portæ decem cubitis, ut fieri solet in ædificiis turrium. Postes iis fenestellis terminabantur. His verbis cancellos ejusmodi describit discurrentes per totum illud spatium quod est intra portam è regione postium, five semicolumnarum, qui interius illud portæ spatium exornabant. Undique, &c. i. e. Idque in singulis portis illius ambitus muri montis. Similiter, &c. ויהיה ארבעה עשר אמה. Et sic (vel, Eodemque modo, Ti. Et sic etiam, Pi.) in vestibulis, &c. Mo. P. Pi. vel, testudinibus, &c. V. vel, fornicibus, &c. M. V. (habebant enim vestibula speciem testudinis five fornicis) sub. fuerunt tales obturata fenestræ. Sunt autem hinc fornices arcus quidam rotundi supra limina, quales & hodie supra majores portas fieri solent, nè muri pondus superliminare graver. Atque aded vestibula portæ interiora ejusmodi cancellis claudebantur; nam thalami in ipsis portæ vestibulis inter stylobatas erant constituti. Ac ipsis etiam pteromatis vestibulis, JT. i. e. Singulis muris vestibuli ab Occidente, meridie & Aquilone, ut tota structura ad portam usque amplius illustraretur istis vestibuli interioris luminibus. Hos autem muros in pronis & vestibulis Vitruvius appellat pteromata. Et ante, &c. ויהיה ארבעה עשר אמה. Et in postibus (vel, ad postem, Mo. Mar. sub. omnem, Mar. in frontibus, Ti. juxta frontes, M. unicuique posti, P. in unoquoque limine, JT. sub. erant, Pi. M. Ti. &c. & sub. sculptæ, M. sic P. sim. Mar.) palmæ, Pi. &c. Quæcunque portæ aut fenestræ erant, ornata erant jugamenta & antepagmenta earum palmis, i. e. encarpis, helicibus, & volutis; synecdochicè. Et palmæ duæ tantum erant in singulis postibus, ex v. 26. 17. Eduxit (Portam quidem egressum induxit) me ad atrium exterius. Id est, vel, 1. atrium mulierum, sic dictum, quod esset extra atrium virorum; vel, 2. atrium Israelis, vel populi, quod populo universo inserviebat, i Reg. 7. 12. ideòque amplissimum erat; in hac verò structura non amplius spatium capit quàm cætera. Exterius hinc dicitur comparatione atrii sacerdotum. Et ecce gazophylacia, ויהיה ארבעה עשר אמה. JT. Pi. cubacula, P. K. in Vil. &c. Et, &c. ויהיה ארבעה עשר אמה. Et pavimento factum in atrio, M. Ti. vel, atrio illi, P. sic JT. Pi. Pavimentum hinc per synecdochen ponitur pro tota porticu quæ pavimento superstat; sicut vestibuli vox modò pro cavædio sumitur, modò pro porticu vel fornice quæ ipsi superstat. Hinc ויהיה ארבעה עשר אמה. modò reddunt, peristylia, (quæ loca sunt five atria columnis cincta, Vitruv. 6. 4.) modò, porticus. ויהיה ארבעה עשר אמה. significat & prunas ardentes, Esa. 6. 6. & sensus est, pavimento stratum fuisse lapide prunis concolori, i. e. lapide porphyretico; ut facile colligitur tum ex Josepho, tum ex collat. i Par. 29. 2. & Esth. 1. 6. Vox ויהיה ארבעה עשר אמה. significat opus hoc magnâ arte factum esse, ut Neh. c. 3. v. 16. Trīginta. Quindecim in utramque partem. In, &c. ויהיה ארבעה עשר אמה. In (vel, in illo, P. sic JT.) pavimento, Mo. P. Ti. &c. sub. erant, P. Ti. Pi. vel, super (vel, ad, Ca.) pavimentum, M. Vil. In area pavimentata atrii. Super prima contignatione. Quodque pro pavimento meliora posuere, videntur voluisse significare singula gazophylacia singulis supposita fuisse intercolumniis.

18. Et, &c. ויהיה ארבעה עשר אמה. Et (vel, Hoc autem, Pi.) pavimento (idem certè de quo v. præced. sub. erat, P. M. Pi. vel, sub. porrectum quidem fuit, Ti.) ad latius (vel, in latere, M. Ch. ad humerum, Mo. Ti. proprie humeris,

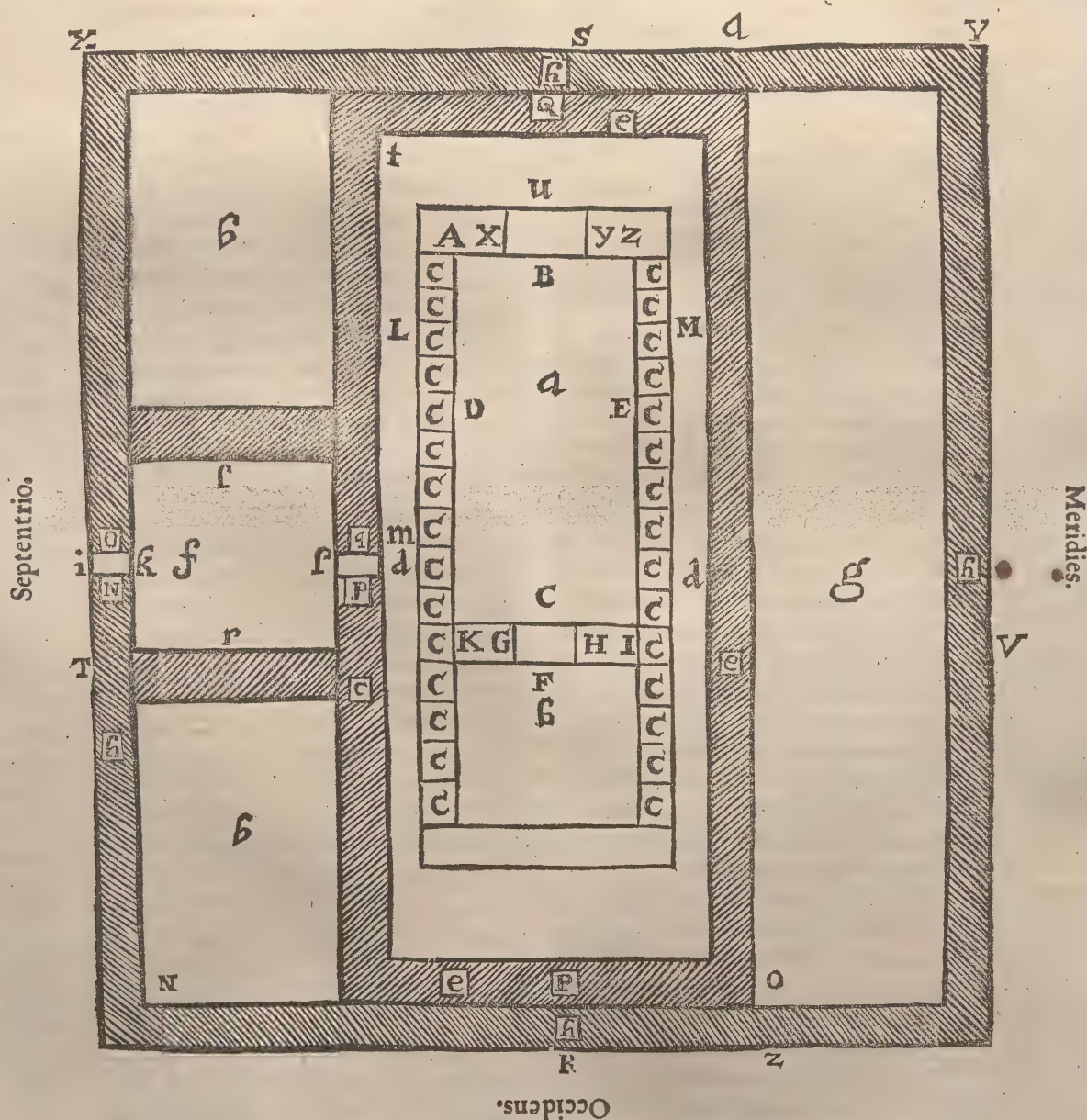
tem : q.d. Porta orientalis atrii virorum respondebat portæ orientali atrii mulierum; similiter porta septentrionalis, portæ septentrionali¹. hîc habet vim comparativi^k. Et, proficuit; ut Job. 5. 7. *Homo natus ad laborem, & (pro, sicut) avis ad volandum*¹. Sensus est, Porta atrii interioris erat contra portam Aquilonis, & (h.e. sicut ad) orientalem, sub dictum est: h. e. Non aliter hîc intelligendum est portas aquilonares constitutas fuisse, quàm de orientalibus dictum est. Vel, &, sicut ad, orientalem, h. e. sicut è regione portæ orientalis atrii exterioris erat porta alia orientalis atrii interioris^m. Sensus, q.d. Hisce duabus portis atrii exterioris, orientali & aquilonari, quas delineavi, respondebant ex adverso aliæ duæ portæ in atrio interioriⁿ. Et porta atrii interioris (scilicet aquilonaris^o) erat è regione prædictæ portæ^p; vel, è regione portæ aquilonaris, scil. atrii exterioris; sicut portæ orientali atrii exterioris contraria erat orientalis porta atrii interioris^r. Idemque iudicium de tertia porta, australi, v. seq^t. & de aliis portis^v. [Ti. locum sic reddit, *Fuitque porta è regione portæ ad interius atrium tam in septentrionali quàm in orientali plaga.*] ¶ Et mensus est (nempe *אַוּלָוּ* atrium^x; aquilonarem aream atrii exterioris^y); à porta usque ad portam (i. e. spatium à porta atrii mulierum ad alteram portam atrii virorum sibi respondentem^z), *centum cubitos*] In longitudine, ac totidem in latitudine^a. Distabat altera ab altera, h. e. initium portæ interioris atrii ab initio portæ exterioris atrii, centum cubitos, ab

e primi liminis ad G*. [JT. versum sic reddunt, *Ubi autem porta erat atrio interiori* (i. e. mediano, quod velut armarium seu repositorium erat^b), è regione portæ Aquilonem & orientem versus, mensus est à porta una ad alteram (Heb. *ad portam*, Jun.) *centum cubitos.*]

24. Et eduxit (vel, deduxit, JT. Pi. Aquilonari portâ eductum deduxit^c) *me ad viam australem*] Vel, *meridiem versus*, Pi. sic JT. ¶ Ecce porta quæ respiciebat ad Austrum] Utique atrii exterioris, quod subintelligi voluit ex binis præcedentibus portis^d. Omittit hîc dimensionem portæ occidentalis*, vel, i. quia nulla talis porta erat, ut testatur Josephus de Bello, 6. 6 f: vel potius, 2. quia illa communis est utrique atrio, tam interiori quàm exteriori^e: vel, 3. quia per illam rectè ad domum Domini & atrium sacerdotale patet ingressus, & ideo de illa loquitur ubi de atrio sacerdotali agit, ut constat ex vers. 32. & 44. ubi *orientalis* dicitur, quia illa eadem quæ comparatione atrii interioris orientalis est, si referas ad atrium exterius, erit occidentalis^h. [Ca. hæc cum sequent. sic reddit, *Erat versus meridiem porta, cujus appendices & accessiones metatus est iisdem illis modulis.*] Quod dicuntur ei circumjectæ accessiones, ea sunt coenacula, quæ portæ accessiones appellantur, quod ei adduntur extrinsecus; quæ erant etiam in aliis atriis exterioribus, ut cap. 42. declarabimus, ubi hunc locum exponemus. Quæ sequuntur partim ex superioribus conspicua sunt, partim in totius Templi figura apparebunt, cujus hanc aream subjiciemus.

TEMPLI AREA.

Oriens.

a Cella, b Sacrarium, c Tabulata, d Vacans locus, e Aedis paries, f Vestibulum, g Conseptum, h Murus Templi.

Igitur hoc Templum ita collocatum erat ut ejus universum spatium esset quadratum, patens centenos in longum & in latum cubitos. Ipsi Templi longitudo erat ab Oriente ad Occidentem. Cella, h. e. ea pars Templi quæ est ante penetrales, erat longa 40 cubitos,

lata 20. Ei ad Occidentem adjacebat Sacrarium, longum 20 cubitos, pari latitudine. Cellam & Sacrarium ambabant dextrâ finistrâque singuli ordines tabularum, latitudine quaternum cubitorum: quæ porro tabulata ambabantur utrinque vacuo loco quinos cubitos

tos lato : quem vacuum locum cingebat murus senos cubitos crassus. Itā fiebat hæc latitudo cubitorum 50. Ad latus autem septentrionale erat ædis vestibulum 20 cubitorum longitudine, quæ vestibuli longitudo erat secundum ædis latitudinem. Itā ædis latitudo, aucta vestibuli longitudine, fiebat cubitorum 70 : quod non esset, nisi vestibulum esset à Septentrione. A meridie pro vestibulo erat locus vacuus, tantā latitudine quanta erat vestibuli longitudo, videlicet cubitorum 20 : quibus si addas muri crassitudinem, quæ est utrinque, superiore ipsius muri parte, quinque cubitorum, fiet totius Templi latitudo centum cubitorum. Longitudo itā erat, ut cella esset longa 40 cubitos, Sacrarium 20. Ab Occidente & ab Oriente erat spatium 4 cubitorum, in quo in Oriente erat porta. Post id spatium erat vacuum locus cubitorum 5. Adde utrinque ædis murum 6 cubitos crassum ; deinde Templi murum, quinque scilicet in fastigio, propter contrācturam : nam quod muro detrahitur, id Templo attribuitur. Itā fit longitudo centum cubitorum.

Ca.

Pi.

Cap. ex Vil.

Pi.

ex Jun.

Jun.

V.

Mc.

V.

Jun.

V.

Cap. ex Vil.

V. ex

Ch. & RS.

Jun.

Me. & T.

ex La.

T.

Idem.

Jun.

Me.

25. Et, &c. *וְהָיָה לָהּ חֹמֶת וְלָהּ מִסְבָּה* Et fenestra ei & vestibula ejus circumcirea, sicut fenestra ista, Mo. Et fenestra erant ei (scilicet portæ meridianæ ; vel, in ea porta, V.) & vestibulis (vel, & vestibulo, Ti. & in vestibulo, V.) ejus circumcirea, Pi. sic Ch. P. Ti. (i. e. Cancellis undique conclusa erat porta, ejusque postes inter thalamos¹) similes fenestris illis, Pi. &c. de quibus dictum v. 16^m. & 22^a. i. e. juxta magnitudinem fenestrarum prædictarum in portis & vestibulis prædictis^o. Cui erant fenestra & vestibula sua, &c. JT. Et habebat fenestras & fornices (appendices, Ca.) suos, &c. Ti. ¶ Quinquaginta cubitorum longitudine] Vel, erat longitudo, P. sub. portæ istius, ut & aliarum portarum, V. Quæ scilicet erat longitudo vestibuli, ut latitudo 25 P.

26. Et, &c. *וְהָיָה לָהּ חֹמֶת וְלָהּ מִסְבָּה* Gradus verò ejus septem gradus erant, P. Ad verb. Et gradus, septem gradus ejus, i. e. Per septem gradus ascendebatur ad eam portam, ut v. 22^a. ¶ Ascensus quoque illius graduum septem, Ti. Ca. simil. M. Septem quoque gradus ascensuum ejus, JT. sic Pi. sub. erant, Pi. iter aperientes in atrium medianum, de quibus v. 22^a. ¶ Et, &c. *וְהָיָה לָהּ חֹמֶת וְלָהּ מִסְבָּה* Et (vel, Ubi, JT.) vestibula (vel, vestibulum, Ti.) ejus ante eos, P. sic Pi. &c. sub. erant, Pi. ¶ Calate palme, *וְהָיָה לָהּ חֹמֶת וְלָהּ מִסְבָּה* Et palma ei erant, (vel, in ea, sub. porta ; h. e. in portibus portæ erant insculptæ, ut mox dicit, ubi singul. est pro Plur. f.) una hinc, & altera inde, in poste (vel, in fronte, M. ad limina, JT. ad postes, Pi.) ejus P. i. e. singulis utrinque frontibus : constat nempe plures fuisse ex utraque portæ parte frontes, & singulas eodem ornamenti genere sculptas. Describit hic ornamenta capitellorum columnarum^v.

27. Et porta, &c. *וְהָיָה לָהּ חֹמֶת וְלָהּ מִסְבָּה* Et portat erat atrio—& mensus est, &c. P. Ad portam autem (vel, Quod verò attinet ad portam, Pi.) atrii interioris meridiem versus, mensus est, &c. JT. sic Pi. i. e. Cum me eduxisset ex atrio populari per meridianam portam, secundum murum processit per claustrum sive ambitum usque ad portam meridianam secundi atrii, quod Scriptura interior vocat ; lineaque rectā mensus est à portā una ad alteram spatium cubitorum centum ; in quorum medio intrinsecus erat murus atria duo inter se dividens. Est itaque hic versus *וְהָיָה לָהּ חֹמֶת וְלָהּ מִסְבָּה* ab explicatione primi atrii ad descriptionem secundi, interioris, sive mediani^{*}.

28. In atrium interius] Levitarum^v, sive sacerdotum². ¶ Juxta mensuras, &c.] q. d. Partium omnium eadem erat figura, mensura ac proportio, quæ atrii Israelitici[†].

29. In circuitu] Vel, circumquaque, JT. Excepto muro ad atrium intimum pertinente Occidentem versus^a. Vide dicta ad v. 25^b.

30. Et, &c. *וְהָיָה לָהּ חֹמֶת וְלָהּ מִסְבָּה* Vestibula autem erant per circuitum : longitudo eorum erat quinque & viginti cubitorum, & latitudo quinque cubitorum, P. &c. q. d. Occupabant omnia simul spatium 25 cubitorum in longitudine, aut cavitate parietis ejus portæ ; singula autem eorum vestibulorum habebant in latitudine quinque cubitos. Quod si vestibula illa, aut testudines illæ, sive

fornices illi (de quibus v. 16.) fuerint quadrati, erant quinque numero. Subticuit tamen Propheta numerum eorum^{*}. Dices, Vestibula omnia erant æqualia ; atqui cætera erant longa 50 cubitos, lata 25^c. Resp. 1. Vox *וְהָיָה לָהּ חֹמֶת וְלָהּ מִסְבָּה* alibi significat vestibula^d, vel, fornices^{*} ; hic verò, postes^f, quibus fornices innituntur : est enim hæc vox affinis radici *וָסַע* & *וָסַע*, quæ postem significat, vel frontem postis. Idem ergo ipsum hic metitur Angelus quod supra vers. 7. inter thalamos cubitis quinque mensus fuerat, postes nimirum qui intra portam fornices sustinent, quorum stylobatas quinque cubitis fuisse latos diximus. Hos postes nunc dicit longos fuisse, h. e. altos, cubitis 25 : tanta enim est primæ contignationis celsitudo, sive primi ordinis columnarum cum sua trabatione altitudo. Hanc verò mensuram hic primum haberi expressam textum est, quæ prius sub illa 60 cubitorum universali frontium altitudine comprehendebatur. Chaldaus hoc loco columnas 20 tantum cubitis metitur, quarum scilicet trabationes altæ debuerunt esse quinque cubitos, ut infra confirmandum est^g.

10

20

30

40

50

60

70

Resp. 2. Vestibula hic vocat spatia quæ erant inter thalamos magni vestibuli, & procurrebant ab uno poste ad oppositum postem alterius lateris vestibuli majoris : unde longitudo singulorum eadem est quæ latitudo majoris vestibuli, nempe 25 cubitorum ; latitudo verò quinque cubitorum, quanta erat etiam latitudo singulorum thalamorum^h. Resp. 3. Pro *וְהָיָה לָהּ חֹמֶת וְלָהּ מִסְבָּה*, (quinque,) hic legendum *וְהָיָה לָהּ חֹמֶת וְלָהּ מִסְבָּה*, quinquagintaⁱ. Vel, ellipsis hic est denarii numeri, (qualem observavimus 2 Sam. 8. 4. & 10. 18.) ut patet ex collat. v. 21, 25^k, & 33, 36^l. [Sic ergo secundum membrum versus reddunt ;] Longitudine 25 cubitorum, & latitudine quinque decadum cubitorum, JT. Quod supra latitudinem nominavit eam quæ hic longitudo dicitur, & contrā, non temere factum est, sed pro ratione itineris quod faciebat Propheta. Hic enim ingreditur per meridianam portam : itaque rectā ab eadem portā tendens ad finem usque vestibuli, spatium illud numerat in longitudine, structuram verò quæ ad latera portæ utrinque erat ponit in latitudine^m. Al. In latitudine (Heb. longitudine) erant 25 cubiti, in longitudine (Heb. latitudine) verò 50 cubiti. Voces hic transpositas esse constat ex collat. versusum modò indicatorumⁿ.

31. Et, &c. *וְהָיָה לָהּ חֹמֶת וְלָהּ מִסְבָּה* Et vestibula (fornices, M. vestibulum : plur. hic pro sing. o.) ejus (scilicet portæ, aut atrii interioris P : sub. erant, P. M. V. vel, fuit, Ti. vel, exstabant, sive prominebant, V.) atrio (vel in atrio, V.) exteriori, P. &c. vel, in atrium, &c. V. versus atrium, &c. M. sim. Ti. Et vestibulum universum ad atrium exterius vergebat[†]. Al. Cum vestibulis suis secundum atrium exterius, JT. i. e. eadem planè symmetriā & proportionem quæ in atrio præcedente adumbrata est^{*}. Similis fabrica, pares mensuræ, erant vestibuli interioris & exterioris^q. Vestibula autem ejus erant sicut in atrio exteriori. Pi. ¶ Et palmas (vel, palma, P. M. &c.) ejus, &c. *וְהָיָה לָהּ חֹמֶת וְלָהּ מִסְבָּה* Ad postes ejus, Pi. unicuique postis ejus, P. in frontibus ejus, Ti. M. q. d. Semicolumnarum capitella palinis exornabantur in vestibulo^r. Ocho gradus, &c.] Ad portas autem atrii exterioris septem tantum erant gradus[†]. [Ca. hunc versusum cum præcedente jungit, & utrumque sic reddit, Circumjunctis accessionibus longitudine 25 cubitorum, latitudine 5, ad atrii partem exteriorē (quæ erat extra portam^{*}) pertinentibus : appendicibus autem palmatis : habente ejus ascensu octo gradus.]

32. Et introduxit me in atrium interius (non in aliud, sed in illud idem atrium sacerdotum²), per viam orientalem] q. d. Per aliam portam^v ; nam v. 28. inductus fuerat per portam australem, hic, per orientalem^{*}. [JT. locum aliter reddunt, Deinde abduxit me in ipso atrio interiore versus orientem.] Sensus, q. d. Et portā meridianā eductum deduxit me ad portam orientalem atrii interioris^v.

35. Ad portam, &c.] Scilicet interioris atrii². Nota, quicquid in una porta mensuratur, id aliis omnibus est commune².

38. Et, &c. *וְהָיָה לָהּ חֹמֶת וְלָהּ מִסְבָּה* Ceterum fuit cella (vel, camera, M. triclinium, V. cubiculum unum, P. vel, exedra una, V.) & ejus ostium, Ti. P. &c. (vel, intro-

itus, &c. M. apertura, &c. V. vel, cum ostio suo, Pi.) inter frontes (vel, ad postes, P.) portarum, Ti. &c. sub. partis aquilonaris, in qua erat porta muri, porticus, & vestibuli †. [JT. locum sic reddunt, *Ac cella quidem cum ostiis ipsarum erant ad limina singula portarum*: i.e. Ad singulos ingressus aræ sitæ erant cellæ in atrio, quarum aditus obversus erat limini vestibulorum, ad eum usum qui exponitur in fine versûs: atque hic finis est vestibuli ad secundam hujus loci partem, de quo supra in v. 27. Vox *פתח* apertionem, ostium, fenestram, significat, id nempe quod apertum est vel luci excipiendæ, vel, quod ingrediantur & egrediantur homines. Atque si vim vocis penitus inspiciamus, facile nobis indicabit quid hoc loco in nostro edificio repræsentet, cujus interiores muri postibus distincti sunt, qui fornicibus desuper clauduntur. Igitur spatium illud inane quod in muro aperitur sub fornice inter postes merito ac propriâ vocis *פתח* notione indicabitur. Numerum autem singularem distributivè hic sumi aptissimè intellexit Vulgatus, *Per singula gazophylacia ostium*, i.e. ostia singula, in frontibus, h. e. inter frontes vel semicolumnas, portarum, quæ postes portæ & universi atrii exornabant. Aptè frontes portarum vocat latera earum d: Sunt enim in tribus lateribus atrii interioris ternæ portæ, frontibus utrinque munitæ, juxta quas erant luteræ. Sensus versûs, Et ad sena thalamorum ostia, quæ erant inter frontes interiores portarum, lavabantur holocausta *. *Ibi, &c.* *וְיָבִיאוּ* *Ibi lavabunt holocaustum*, P. sim. Mo. Ti. JT. Ca. &c. i. e. partes intimas victimæ quæ offerenda erat in holocaustum f. *Ibi præparabant*, &c. Ch. Illic impellebant, &c. M. Sensus versûs, q. d. Singuli thalami sive gazophylacia habebant sua ostia, per quæ ex atrio victimæ immolandæ in illa inferebantur ut in ipsis earum intestina & carnes lavarentur ante earum oblationem & concremationem. Ad hoc enim exstructa erant g. Vide 2 Par. 4.6. In hac autem parte exponuntur instrumenta atrii hujus ad ministerium pertinentia, usque ad v. 44. *

39. Et in vestibulo (scilicet interiori h) portæ duæ mensæ hinc, nempe ad binos postes l, qui sunt inter thalamos k,) & duæ mensæ inde j Ad totidem similes postes l. Vestibulum portæ vocat quod portæ eminentiâ tegitur; quod duplex erat, alterum interius, alterum exterius: in utroque quaternæ erant mensæ, i. e. in universum octo, ut ait v. 41 m. In eodem vestibulo interiori cujusque portæ atrii sacerdotalis, partim ad ingressum, partim ad exitum, 8 erant mensæ lapideæ quadratæ, nempe binæ ad singulos postes n. Sed in vestibulo hujus portæ (i. e. aquilonalis, convenienter cum Lege, Levit. 1. 11. o.) binæ mensæ erant utrinque, JT.

40. Et, &c. *וְיָבִיאוּ* *Ad humerum quoque extra gradus (vel, Et ad latus ipsum extra gradum, P. i. e. citra gradus illos P. Et ad latus foris ascendenti, JT. Idem ad latus extrinsecus, Pi. In latere quoque ab extrâ, ubi ascenditur, M. Itémque ab externo latere ascendens, Ca. Et ad latus exterius quod ascendit, Vulg. Heb. extra gradum, h. e. ultra gradus in portæ pavimento q.) ad ostium portæ—duæ fuerunt mensæ, Ti. &c. Exteriorem introitum portæ Propheta hic appellat ostium portæ, interiorem verò, vestibulum interius; uti supra fecit in descriptione portæ orientalis r. Sensus versûs, Cum primum quis, ascensis gradibus, ostium ingreditur vestibuli aquilonaris, duæ erant mensæ ab uno latere †, nempe in ipsis angulis interioribus portæ ad Aquilonem pertinentibus t; & duæ ab altero v, à lateribus vestibuli interioris, ex altera parte portæ, in binis aliis angulis ad latus portæ meridianum pertinentibus, qui ex utraque parte vestibuli portæ interioris constituuntur x: h. e. In quatuor angulis vestibuli portæ aquilonaris quatuor mensæ erant, binæ ad utrumque parietem. Universim quatuor erant, æquæ ac in interiori vestibulo y.*

41. Quatuor mensæ hinc, &c.] Quod si binas utrinque angulares binis mediis, quas dixerat, annumeres, 4 mensæ erunt in unoquoque portæ latere, & in utroque odonæ z. *Super quas, וְיָבִיאוּ* *Ad eas, Mo. Super eas, P. sic M. In his, JT. in quibus, Ti. Pi.*

42. Quatuor autem mensæ] Non aliæ, sed eadem jam dictæ: quas repetit, ut earum materiam & quan-

titatem describat a. *De lapibus quadratis, וְיָבִיאוּ* *La-*
vigatis, P. politis, vel tonsis, V. cæsis, JT. Pi. dola-
tis; Hebr. excisionis, vel dolationis, Pi. q. d. Singulæ
mensæ ex singulis saxis affabre ad normam elaboratæ
sunt quadratâ formâ b. Super quas ponent vasa] Cap. ex
Scilicet cultros, lebetes, & alia instrumenta c. In Vil.
quibus, &c. וְיָבִיאוּ *Quibus maciabant (vel, immolabant, P.) holocaustum (vel,* Mar. sim.
ascensionem, Mo.) in eis & sacrificium, M. sic P. Mo JT. &c. Mei. T.
vel, victimam, Ti. vel, & alia maciata sacrificia, Pi. & vi-
ctimas sanctificatas, Ch.

43. Et, &c. *וְיָבִיאוּ* *Prima*
vox legitur vel cum Smol, [ו], tunc sign. labia; vel
cum jamin, [ו], tum sign. uncinos. Vocem hanc la-
*bia vertunt Heron d. & Sym. Th. & Aq. ed. 2 *. פה* Mar.
est, labium, ora, circumferentia. Potest etiam vox dedu- D.
ci à פה elevare, atque ita eminentias significabit, vel,
quod sursum, aut extra, perpendiculum prominet f. [Hinc Cap. ex
præcipuè versionum varietas.] Et labia earum (Ita vo- Vil.
cat cymatiâ mensarum sive earum additamenta &
ornamenta superiora, quæ idcirco erant reflexa g. La- Me. ex
bia vocari solent rerum extremitates, &c. h.) palmi uni- La. sim. T.
us, reflexa intrinsecus, &c. Vulg. Interius erant undique Cap. ex Vil.
affixa labra, &c. Ch. Al. Et lapides focarii (vel, lapides San.
dolati, Belg. Vide dicta ad Psal. 68. 14. i.) palmi unius Belg.
(scil. densitate, ut firmiores essent k,) dispositi erant, &c. Jun.
Pi. JT. scil. ad coquendum carnes sacrificiorum quæ ce- Jun.
debant sacerdotibus, & edendæ erant in loco sancto l. Pi. sim.
Et (Porro, M.) tripodes (Significat instrumenta illa fer- Jun.
rea m quibus superponuntur ollæ sive lebetes n.)—præ- V.
parati, &c. P. M. Clavi etiam palmares aptati fuerunt, &c. V. sim. M.
Ti. Et cremathæ, &c. Mo G. vel, uncini, &c. G. ex Ch.
qui infigi solent parietibus, extantque ac prominent
extra parietem palmo uno, ad quos suspendunt car-
nes aut aliud quidpiam o. Chald. locum sic reddit, Un-
cini exhibant palmi unius fixi in columnis domus laniene
intra vestibula circumcirca. Illum sequuntur Jarhi, [qui
aliis RS. vel Rabbi Salomon Jarchi,] & Misna, tractatu
מדרש, Domus laniorum erat in Aquilone Altaris; & in
illa erant octo columnæ breves, & quadrata cedrina erant
super illis, & uncini ferrei erant fixi in eis, & tres ordi-
nes erant in unoquoque, in quibus suspendebant & excoria-
bant super mensis marmoreis quæ erant inter columnas.
Quæ sententia non est omnino rejicienda: nam uncini
illi necessarii erant ad excoriandas victimas; idcirco
in Tabernaculo erant, Exod. 38. 28. De 1775 siclis fe-
cit וְיָבִיאוּ capita columnarum, h. e. uncinos capitellorum,
metonymia usitatâ totius pro parte. K. dicit fuisse un-
cinos sive clavos præ se ferentes figuram literæ V. Van
infixos columnis, & ex eis prominentes. Hujusmodi
uncini voce וְיָבִיאוּ aptissimè denotantur: omnes enim
dispositi fuisse videntur bini & bini undique prominen-
tes, ut unam hostiam sustinerent. Columnis autem
istis (quas fingunt) nihil in hoc Templo opus est, cum
singulæ mensæ ad singulos aptarentur frontium stylo-
batas, super quorum ornamentis aptè figerentur clavi
qui quodlibet pondus possent diu sustinere, qui pecudi-
bus sufficerent: quod verò ad armenta spectat, in ipsis
columnis aut postibus facile figerentur clavi. Vocem
וְיָבִיאוּ K. exponit וְיָבִיאוּ, h. e. וְיָבִיאוּ, loca, aut vasa,
in quibus ponuntur ollæ, juxta Psal. 68. 14. וְיָבִיאוּ
à וְיָבִיאוּ fundo, aptissimè significat conchas, vel phialas, illas
in quibus jugulatæ victimæ sanguis excipiebatur, &c. P. Cap. ex
Super mensas autem carnes oblationis] Ponebantur, Vil.
ut in frustra conciderentur †. Aderant mensæ in circu- Idem.
itu atrii ad lapides illos focarios, quæ infernebantur iis
oblationibus, aut oblationum partibus, quas populari-
bus, Levitis & sacerdotibus attribuit Lex: nam su-
periores illæ de quibus v. 40, &c. ad ministerium Dei
pertinebant; hæc verò, ad Levitarum usum q. Jun.

44. Et extra, &c. *וְיָבִיאוּ* *Extra verò*
(ad verb. Et ab extra, i. e. citra r,) portam vel, portam
illam, P.) interiorem (vel, Caterum ab exteriori parte portæ
interioris, Pi.) erant camerae, sive cubicula, sive cellæ, can-
torum in atrio interiori, M. Hic versus propter brevilo-
quentiam Hebræorum obscurus quidem est, sed tamen
intelligi facile potest ex præcedentium comparatione.
Nam quum ex ipsis Ppphetæ verbis constet evidentissi-
mè Prophetam de atrio intimo sacrificiorum agere,
videnda

videnda sunt duo: unum, ut quæ communia sunt atri-
orum omnium huic accommodentur; alterum, ut quæ
hoc versu propria huius atrii exponuntur interpretati-
onem suam habent ex veris sequentibus, ut minutatim
ostendamus. Locum sic reddo, *Postea ab exteriori loco*
(Heb. à foris) *portæ intimæ* (i. e. atrii intimi, proximè
accedentis ad vestibulum Templi Dei. Sensus est, q. d.
Quum Deus me ex atrio mediano portâ aquilonali
eduxisset, & per spatium ambitus five claustrum maximi
secundum atrii murum ab eadem porta usque ad por-
tam aquilonalem atrii intimi provexisset, deinde verò
ingressum in portam illam perduxisset ad finem usque
vestibuli. Sic accipiendum esse ostendit analogia quæ
est suprà v. 28. Nam quemadmodum illic Prophetam ex
primo atrio portâ meridianâ exeuntem abduxit Deus
rectâ in portam meridianam secundi atrii: sic etiam
hoc loco intelligendus est Deus servum suum portâ
aquilonali profectum ex atrio mediano ad portam
aquilonalem intimi atrii *opdyedymus* deduxisse.) vidi

† Jun.

* Mar.

* La. sim.
Mc.
* Me. ex
La.* Cap. ex
Vil.

* Idem.

* Mar.

* Cap. ex
Vil.* La. ex.
Mald.
sim. Me.* Mar. sim.
Cap. ex
Vil.* Vil. ex
K. & Ri-
chardos.* Mar.
* Me. ex
Mald. &
La.* Cap. ex
Vil.
* Idem.

* Mar.

* V.

* G.

* V.

cellas cantorum, i. e. ubi Levitæ musici erant †. In atrio
autem interiori *exedra cantorum fuerunt à portis interioribus*
reductæ, Ti. In quolibet vestibulo duæ erant portæ.
Egressis ergo portam interioriorem occurrebant ex utro-
que latere cubacula cantorum †. Erant in atrio quo-
libet tres portæ, præter occidentalem, quâ ingressus
erat in Sacrarium. Ad singulas has portas erant 10 cu-
bicula, 5 ad unum latus, 5 ad alterum, in universum
30, ut dixit v. 17. In his ministri Templi habitabant,
alii in aliis, pro cuiusque officio & dignitate. [JT. lo-
cum sic reddunt, *Postea ab exteriori loco portæ intimæ*
vidi cellas cantorum.] Sensus loci, q. d. Egressus portam
interiorem, vidi ibi fuisse gazophylacia cantorum; in
atrio, inquam, interiori: ibi enim erant illa gazophy-
lacia, testibus K. & RS. & Jon v. ¶ *Quod, &c. אֶת־*
אֵל פֶּחָה שֶׁעַר הַצִּפּוֹן וּפְתִיחַם דְּרֵי הַדְּרוֹם] Quæ erant ad
latus portæ aquilonaris: quorum facies erat ad viam me-
ridianam, P. Ad verb. & facies eorum, &c. i. e. quæ re-
spiciebant aut vergebant ad Austrum, h. e. quæ erant
aperta versus meridiem. Et sic mox †. Al. *Quod* [sci-
licet atrium] *in latere portæ aquilonaris, respicientes*
[nempe cameræ, quæ vox præcessit,] *ad viam australem*, M. *Quarum una ad humerum portæ—spectabat in*
meridiem, Ti. *Unas quæ in atrio intimo erant ad latus—*
spectantes meridiem versus, JT. *Unus ordo earum quæ*
erant ad latus—, & illæ *spectabant ad meridiem*, Pi. Ho-
rum cubiculorum, quæ ex utroque latere portæ aquil-
erant, ostia versus Austrum erant †. Sensus loci, Ga-
zophylacia cantorum erant in porticu quæ tendit ab
Aquilone (portam namque egreditur aquilonarem Pro-
pheta,) ad Austrum †. ¶ *Una, &c. אֶת־אֵל פֶּחָה שֶׁעַר הַצִּפּוֹן וּפְתִיחַם דְּרֵי הַדְּרוֹם*] *Una in latere portæ orientalis ver-*
sus viam Aquilonis, M. *Altera ad humerum—spectabat*
in septentrionem, Ti. *Unum autem erat ad latus—*, cuius
facies erat ad viam, &c. *Alteras in latere (vel, Alter*
ordo erat ad latus, Pi.) portæ orientalis versus Aquilo-
nem spectantes, JT. sim. Pi. *Unus ordo cubiculorum erat*
versus illud latus portæ orientalis quod Aquilonem
spectat: alter autem ordo cubiculorum erat versus
Occidentem. Hic ergo respiciebat orientalem por-
tam, ille occidentalem †. Ingressis portam orienta-
lem duo latera occurrebant: alterum ad Aquilonem
vergebat, & in hoc erat cubiculum de quo loquitur:
in altero, quod ad Austrum vergebat, erat cubiculum
alterum †, quod hic intelligendum fuisse innuitur †, de
quo hic fileat, sed agit de eo versu seq. †.

45. *Hoc est, &c. וְהָיָה הַלְשֹׁכָה וְהָיָה הַלְשֹׁכָה*] *Hæc exedra (vel,*
Hæ cella, JT. Pi. Heb. Hæ cella, Pi. Hoc cubiculum, P.
Singulari hic notat unum cubiculorum ordinem †, quæ
respicit meridiem (quod est à latere meridiano orienta-
lis porticibus †,) *sacerdotum ost obventium domus ministe-*
rii, Ti. vel custodientium, sive qui observant, custodiam do-
mūs, P. M. &c. Horum locus olim erat ad meridiem,
Num. 3. 28, 29 †.

46. *Ad viam Aquilonis*] Redit ad cubiculum de quo
v. 44. dixit Aquilonem versus esse †. ¶ *Isti sunt filii*
(i. e. nepotes †) *Sadoc*] *Veritas, filiorum Sadoc, præci-*
puorum sacerdotum, quorum infra mentio 43. 19. &
44. 15. & 48. 11. adjutores scilicet †. ¶ *Qui acce-*
dunt, &c.] Hæ, q. d. cum sint de genere Levitico †. Hi

sunt legitimorum sacerdotum administri: vide infra
44. 10, 11, &c. †.

47. *Et mensus est atrium*] Interius scilicet †, quod
erat sacerdotum †. Atrii interioris quadratam aream
quæ inter tres jacet prædictas portas interiores †. ¶ *Et*
altare ante faciem templi] Propriè dicti †; nempe San-
cti, & Sancti sanctorum †. *Altare* nempe holocausti, †
quod ante portam domus erat collocandum, ex analo-
gia Legis Exod. 40. 6, 29. i. e. præcisè in media huius
atrii latitudine, è regione aditus in domum Dei. Vide
rationem huius Altaris infra 43. 13, &c. Ex hoc au-
tem versu, & iusta structurarum inter se analogia, col-
ligimus id quod antè à nobis observatum est in v. 44.
nempe res multas quæ huic atrio fuerunt communes
cum superioribus brevitate ergo reticere; ut de consti-
tutione portæ, *Supra*, vestibuli, procœtonumque ubi
janitores stabant, & si quid aliud fuit huiusmodi †.

10

20

30

40

50

60

70

48. *Et introduxit me*] Ab hoc versu initium facien-
dum esse cap. 41. declarat ipsius argumentum. Nam
quartum atrium hinc demum incipi constat, in quo de-
finiuntur ista: vestibulum Templi, duobus versibus;
Templum ipsum cum appendicibus & ornamentis ipsi-
us, usque ad finem capitis; ac postremo, sacerdotum
cellæ earumque usus, cap. 42. ad 15. ¶ *In vesti-*
bulum templi] i. e. Quâ ingressus patebat in Templum
sacerdotibus †. Porticum intelligit ipsi Templo ad-
hærentem †, ejusque portæ, ut eâ apertâ statim ingres-
sus esset in Templum. Illud igitur mensurat, ut inci-
piat (cap. seq.) mensurare Templum, cuius hoc erat
pars & initium, supernè testum, ut Templo exeuntes
ibi tuti sint à pluvia, æstu, &c. Ab atrio transit ad
Templum, inter quæ intererat platea 20 cubitorum,
quæ circumquaque Templum proximè cingebat, de
qua cap. 41. 10. Post hanc plateam erat vestibulum †.
¶ *Mensus est vestibulum quinque cubitis*] Non loquitur
de toto vestibulo, nam hoc longum fuit 20 cubitis, la-
tum 11, ut ait ver. seq. sed loquitur de crassitie muri
qui utrinque claudebat vestibulum †. ¶ *וְהָיָה אֵל פֶּחָה שֶׁעַר הַצִּפּוֹן וּפְתִיחַם דְּרֵי הַדְּרוֹם*] *Frontem (vel, postem, Mo. P. subaud. utrumque: aut est*
sing. pro plur. †. Postem, Pi. V. duos, qui adiacebant ostio
portæ ipsius vestibuli hinc & inde †: postem meridia-
num, & postem aquilonar. vestibuli, &c. M. Ch. &c. pa-
rastadem vestibuli crassitudine, &c. Ti. Limen vestibuli, &c.
JT. i. e. porta biforis duo habebat limina ab anta sua
utrinque ad medianum antepagmentum concurren-
tia in cubitorum quinum longitudinem; sicut suprà
similiter interpretati sumus †. *Vestibulum quinque utrin-*
que cubitis dimensus est; h. e. Vestibuli limen utrinque
erat crassum 5 cubitos, ab i ad k, & ab l ad m. Cum
autem murus Templi & murus ædis sint à fundamento;
crassi senos cubitos, detrahuntur liminibus singuli cu-
biti; qui tribuantur appendicibus transversis; quarum
appendicum spatium non tribuatur vestibulo; alioquin
vestibulum esset longitudinis 22 cubitorum †. ¶ *וְהָיָה אֵל פֶּחָה שֶׁעַר הַצִּפּוֹן וּפְתִיחַם דְּרֵי הַדְּרוֹם*] *Frontem, &c. h. e. Grossitiem laterum portæ mensu-*
ravit ab Oriente ad Occidentem. Metitur hic crassi-
tudinem muri anterioris vestibuli, quæ ingredientibus
erat perspecta in utroque poste & imminente fornice †.
¶ *Et latitudinem portæ, &c.*] i. e. Ostii, five aperturæ;
itâ ut limen utrumque cubito uno latitudinem ostii sui
superaret †. Latera portæ †: nimirum quantum ipsa
latera, seu humeri aut postes, distenduntur ab ostio us-
que ad angulos interioris ædis; quod unum dimensum
fuisse repetita ipsa dimensio planum facit. Accedit
consuetudo deinceps ab Angelo observata in singulis
portis Sanctuarii, in quibus, post dimensam murorum
crassitudinem, spatia metitur quibus domus ipsa ab
ostio, five à postibus, portæ ad angulos usque inte-
riores utrinque laxatur: quam quidem dimensam re-
tractionem & latera vocat portæ, & humeros, & lati-
tudinem †. Hinc habetur latitudinem portæ vestibuli
fuisse 14 cubitorum: nam longitudo vestibuli erat 20
cubitorum, ex quibus tollo 6 pro lateribus portæ, re-
manent 14 †. [Ca. locum sic reddit,] *Janua utraque*
parte, h. e. interior & exterior, lata trinos cubitos, n. o. 3
& p. q. †.

49. *Longitudinem, &c.*] Tanta erat longitudo vesti-
buli quanta ædis ipsius latitudo, cui prætersum erat
ipsum vestibulum †. *Longitudo, &c. i. e. Interius spa-*
tium

- tium à porta muri ad portam usque Templi : nam murus neuter hoc spatio comprehendendus est. Itaque vestibulum cum porta sua erant 26 cubitos longa^a. Longitudo sumebatur secundum latitudinem portæ ipsius Templi, putà à Septentrione ad meridiem : à qua si demas sex cubitos prædictos, supersunt tantum 14°. ¶ Latitudinem undecim] Sed sic non esset latitudo dimidia longitudinis ; quod tamen fit in omnibus vestibulis. Adde quod hic impar numerus non admodum cæteris dimensionibus responderet. Has ob causas sequor^o. qui hîc habent, *Septem*, *decem* P. [Aliis hæc mutatio nimis audax videbitur, nec necessaria.] ^o. in codice Complutensi, Regio ac Sixtiano, *duodecim* scribunt ; in quodam verò Basileensi, *decem* : quem codicem corruptum esse crediderim, temerario fortasse librarii ausu^o. [Id quod alii de aliis etiam LXX codicibus fortè credent.] Latitudo erat præcisè decem cubitorum cum dimidio^o : qui numerus ex integro constat numero, & parte. Cùm autem partium rarò mentionem faciunt historici, liberum fuit vel à minori nominare, *decem* *, ut fecit scriptor 1 Reg. 6. 3° ; vel à majori^o, *undecim*, ut hîc factum *. Undecim : quâ ratione interior area vestibuli utrinque excedebat semicubito limina ipsius ; & quâ ad portam Templi pertinebat, ejus limina obtegebat dimidia ex parte : ut commonstrat cap. seq. v. 1, &c. comparatio v. ¶ Et octo gradibus, &c.] Tò octo non est de textu, quia non est de Hebræis. ¶ *וּבְמַעְלָלָם אֲשֶׁר יַעֲלֶה אֵלָיו*] Et in gradibus (vel, per gradus, P. Ti. sub. aliquot, Ti. Erantque gradus, M.) quibus (vel, per quos, M.) ascendebant (vel, ascendebant, P. M. Ti. ascendebatur, Ca.) ad illud, Mo. &c. Subaudiendum verbum præcedens, *Adduxit, inquam, me per gradus illos per quos ascendebant ad illud vestibulum, vel, ad eam portam.* Doctus inter Hebræos subaudit, *Et vidi illum vagantem, sive moventem sese, per gradus illos quibus, &c.* Alii, *Et in gradibus illis erat via per quam, &c.* Idque cum gradibus, &c. ut dictum est in portis atriorum antecedent^o. Nullus hîc [graduum] numerus ponitur in 1. edit. Aq. at in Sym. & Hi. est, octo^o : in Th. & 2. edit. Aq. *undecim* ; in ^o. *decem* * : quos sequor, quia sententia aliter non constat. Lego autem hîc, non *וּבְמַעְלָלָם*, sed *וּבְמַעְלָלָם*. Hi autem [gradus] sunt in liminis exterioris crassitudine f. ¶ Et, &c. *וּבְמַעְלָלָם אֲשֶׁר יַעֲלֶה אֵלָיו*] Et columna (sub. singule, Ti. & sub. erant, P. M. &c.) ad (vel, juxta, P. M.) postes, Mo. Pi. (vel, illos postes, P. frontes, M. limina, J. T. parastades, Ti.) una hinc, & altera inde, J. T. Pi. &c. prout in Salomonis Templo, 1 Reg. 7. 21°. Voce *וּבְמַעְלָלָם* (quæ stantem significat columnam, quæ muro non adjacet, quæ in altum stat erecta, vel quæ subsistit, fulcitque domum cui substat, à *וּבְמַעְלָלָם* stetit,) columnas has distinguit, vel à reliquis quas hæcenus enumeraverat, vel potius à postibus : *וּבְמַעְלָלָם* enim postem significat, aut columnam muro adpactam. Hinc colligimus [columnas] à muro exstantes conspectas fuisse à Propheta post dimensionem vestibuli longitudinem & latitudinem, h. e. cùm oculos atque iter dirigeret in Templi portam mox dimetientiam. Has igitur duas columnas in frontibus, sive ad frontes, appositas fuisse affirmat, nimirum è regione parastadum angularium que erant circa portam Templi, una in angulo meridiano, altera in aquilonari, ut vides in vestigio Sanctuarii^o. Ad appendices hinc una, & inde altera, erat columna. Appendices enim dextra ac sinistra erant in tecto muri projecturæ singulorum cubitorum ; id quod ex eo intelligitur quod de limine dictum est ; ut sint longitudinis appendices paris projecturæ cum latitudinis, h. e. cum transversis liminum appendicibus : id quod in atrii figura ostendimus fieri. Utrum verò eæ columnæ essent in initio, an in fine, vestibuli, non addit : itaque nos earum locum non signavimus. Nam & 1 Reg. 7. 21. ubi sunt hujusmodi columnæ, eæ dicuntur esse in pronao, sive Templi vestibulo ; sed quo loco non exprimitur. Quanquam à Josepho dicuntur ad antas collocatæ : id quod videtur ita esse ; quemadmodum in Mosis Tabernaculo duæ in ingressu angulares columnæ respondent asseribus ; unde & antarum nata videtur ratio. Quod attinet ad crassitudinem muri vestibuli, non facit ejus mentionem Ezechiel : sed cùm omnes alii hujus constructionis muri

sint crassitudine sex cubitorum, eandem huic tribuimus^o.

Ca.

CAP. XLI.

1. **I**ntroduxit me in templum] i. e. Primam Templi partem^a, quæ dicitur *basilica, aula^b, Sanctum^c*, sive Sanctuarium^d, & Templi nomine plerumque censetur*. Altera hæc pars est, descriptio scil. Templi cum substructionibus, appendicibus, & ornamentis ipsius^f. ¶ Mensus est frontes, *וּבְמַעְלָלָם*] Limina, J. T. postes, Pi. Mar. Mo. sic Vil. &c. scil. portæ^g, quibus superliminare imponitur^h. Appendices. Cellæ appendices vocat *tabulata*, de quibus paulò post disputabimus. Eorum infima erant lata 4 cubitis, summa 6. Quatenus autem summa sunt, vocantur *appendices*. Per quas hîc intelligo non solum eam structuræ partem quæ extra fundamenti spatium projicitur, quomodo aliàs poni solent ; nam hæc ratione essent appendices hæc tantum singulorum utrinque cubitorum : sed totum ipsum coenaculum, quod habet appendicem. Hoc est quod dicit, *appendices latas esse 6 cubitos*, quasi hoc dicat intelligendum de suprema parte. Itaque addit, *quæ latitudo erat operimenti*, h. e. summæ partis que cætera operiebat. *וּבְמַעְלָלָם* enim non solum *tabernaculum* significat, sed etiam *operimentum*, Exod. 26. 7. & Psal. 132. 3°. ¶ Latitudinis] Ab Oriente in Occidentem^k. ¶ Hinc] i. e. Unius lateris portæ, h. e. unius postis^l. ¶ Inde] i. e. Alterius postis^m. ¶ Latitudinem tabernaculi ; ita M. *וּבְמַעְלָלָם*] Aliquid hîc subaudiendum *. Pro latitudine (vel, Quanta erat latitudo, P. Vil. Talis erat latitudo, V.) Quæ quidem crassitudo est, Ti. Latitudinem vocat crassitiem muriⁿ.) tentorii, sive tabernaculi, J. T. Pi. scilicet Mosaici^o. Nam tentorio illi fuerunt in latitudinem asseres octo singuli lati sesquicubitum : ex quo conficitur justam tentorii totius latitudinem fuisse 12 cubitorum, prout fuerunt hæc limina. Vide Ex. 26. 22, & seq^o. Vel, *fornicis*, V. vel, *vestibuli*, P. V. vel, *superliminaris*, Vil. La. Me. nempe portæ Templi : quod vocat *וּבְמַעְלָלָם*, i. e. *extensum*, sive *expansum*, per catachresin, quod, cùm planum esset, & extensæ cortinæ persimile, obumbrabat ac protegebat januam desuper : ut sensus sit, postes singulos superliminare sustinentes latitudine fuisse cubiti unius, quanta nimirum erat superliminaris desuper extensi latitudo, & parietis Sanctum à vestibulo dividētis crassities P. Possunt hæc verba cum præcedentibus Legendum videtur, sequentibus ; quanquam & Vil. & Cap. habeant, præcedentibus, quod non intelligo.] conjungi, & sic verti, Juxta latitudinem tabernaculi, Mosaici nempe, latitudo portæ 10 cubitorum erat. Hæc autem portæ & Mosaici Tabernaculi collatio fortè alicui mysteriorum plena videatur, quæ in eo forsan sita esse putanda videtur, quod quanta illius latitudo fuit, tanta esse ostendatur ostii Templi expansio duplâ latitudine ; ut porta Templi, quo Ecclesia Christi signatur, multò major esse indicetur Synagogâ, quæ mobili atque exiguo repræsentabatur Tabernaculo^o. Non incommoda est hæc explicatio & collatio ; attamen in hoc duntaxat loco notata, aliena videtur. Itaque malim sequi priorem explicationem, cui velim hoc additum, nempe LXX in Sixt. ed. sic reddidisse, *καὶ τὸ εἶδος τοῦ εἰσόδου ὡς τὸ εἶδος τοῦ εἰσόδου* unde liquet eos legisse *וּבְמַעְלָלָם*, pro hodierno *וּבְמַעְלָלָם*. Quæ lectio τὸν LXX optima videtur : nam *וּבְמַעְלָלָם*, vel *וּבְמַעְלָלָם*, est vestibulum, seu fornix, quâ supernè duo portæ postes junguntur^r.
2. Et latitudo portæ] Vel, ostii, Pi. Vil. &c. vel, ingressus, V. i. e. distantia inter utrumque postem^t. Heb. *וּבְמַעְלָלָם*. Cùm hanc portam & interiorem Sanctuarii sepius nominet, eis nunquam indidit nomen *וּבְמַעְלָלָם* ; cùm contrà factum fuisse videamus in reliquis atriorum portis. Nempe vox *וּבְמַעְלָלָם* ostium quod in muro ingredientium commodis apperitur, ac lumini excipiendi, significat : *וּבְמַעְלָלָם* verò ea omnia ædificia indicat quæ ad portæ dignitatem, munitionem, ornamentum, solent circa portam extrui. Ex quo fit ut, cùm portæ atriorum ad pompam & munitionem Templi fuissent constructæ, urbis alicujus formam

Me. Vil.
La. &c.
Vil.
La. Me.
V.
Vil.
Jun.
Vil. Mar.
Cap. ex
Vil.

Ca.
Cap. ex
Vil.
V.
Idem.
Idem.

Idem.
Pi. sim.
Jun.

Jun

La. ex
Vil.Cap. ex
Vil.

Cap.

V.

mam potius imitantes quam peculiaris ædificii, ex *וְשׁוּ* appellentur, quarum ostia *וְשׁוּ הַפֶּתַח* dicuntur: At hæ portæ Sanctuarii, quæ scil. ad usum tantummodo aperiantur, quæque, quamvis propriis sint exornatæ membris, nulla habent desuper ad portæ pompam ædificia, *וְשׁוּ*, non verò *וְשׁוּ*, dicuntur. Hujus porrò ostii latitudo dimensa est, altitudo non item, utpote minus necessaria ad ædificii rationem percipiendam, & quæ facile ex dictis colligi potest fuisse 20 cubitorum, duplâ proportionem, quam in aliis portis suprâ observavimus¹, ex architectorum regulis², ex epistyliorum atri libratione³. *Ostii latitudo*, &c. A vestibulo per vacuum locum venit ad ostium cellæ ad Orientem, ab *m ad i u.* Nam quò minus cellæ ostium sit à regione vestibuli, facit tabulatorum regio quæ postea declarabitur. Erat igitur ostii latitudo 10 cubitorum⁴. ¶ *Latera* (Heb. *humeros*, La.) *portæ* i. e. Partes muri intrinsecus⁵, sive à lateribus portæ utrinque reliquæ⁶; ab ostio usque ad interiores angulos domus⁷: quas partes *humeros* vocat, quòd, ut humeri pectus, ita ipsæ portam, utrinque muniunt⁸. Al. De externis frontibus egerat; nunc agit de internis, quas *latera* vocat, quas etiam ad angulos producit internos⁹. Per *latera* ostii hinc intelligit quod est inter portam seu ingressum, & postremum angulum faciei, à duobus lateribus recedens¹⁰. ¶ *Quinque cubitis*, &c. Ità assurgunt 20 cubiti (Templi¹¹), qui mox nominantur; decem nimirum ostii, decemque muri adhaerentis ostio¹². ¶ *Longitudinem ejus* (non, portæ, ut vult Hieron¹³, sed, Templi, purâ Sancti¹⁴; ab interiori limine usque ad Sanctum sanctorum¹⁵); *quadragesima*, &c. Dempro scil. Adyto: nam totum 60 cubitos longum erat¹⁶, 1 Reg. 6. 2¹⁷. Hanc duplam longitudinis ad latitudinem proportionem maximè probat Vitruvius in tricliniis atque aliis ejusmodi ædificiis, lib. 6. cap. 5¹⁸.

3. *Introgressus intrinsecus*; sic P. JT. &c. *וְשׁוּ הַפֶּתַח* Ad interiora, M. ad penitentiorem templi locum, Ti. Vox ferè semper adverbialiter sumitur, *intus*, q. d. antè; interiora enim quasi anteriora vocant, quòd introrsum ingredientibus interiora sint antè, exteriora mancant retro¹⁹. *Intrò*, V. Pi. i. e. in intimum Templi; in Sanctum sanctorum²⁰: hujus enim portam, hinc ipsummet verò v. seq. dimetitur P. Sanctuarium versùs, ut dicitur v. seq. 4. ¶ *Mensus est in fronte*, &c. *וְשׁוּ הַפֶּתַח* Postem (vel, parastadem, Ti. postes, Heb. sing. pro plur²¹), portæ, sive ostii, P. M. Ch. &c. ostii appendicem, i. e. appendicis projecturam²². Ostii, scilicet in Sancto sanctorum, ut v. seq. ostendit²³. Postem utrumque portæ, h. e. crassitudinem muri concludentis oraculum 2 cubitorum; vel, parastades latus utrumque portæ exornantes. Sym. vertit, *וְשׁוּ הַפֶּתַח*, circa portam, ex utraque parte portæ. Kimhi, quasi dicat duas frontes portæ hinc & inde, quarum unaquæque erat latitudinis 2 cubitorum. Jarhi, Grossities muri erat 2 cubitorum²⁴. Hæc est spissitudo frontis, sive parietis; qui nec altus est, nec spissus, quia non sustinet super se aliud pondus, sed solum dividit inter Sanctum & Sanctum sanctorum in inferiori mansione Templi²⁵. *Mensus est limen ostii*, JT. Pi. in crassitudine: erat enim sepimentum illud tenuius reliquo ædificio²⁶. ¶ *Portam* Vel, ostium, Mo. &c. scil. Sancti sanctorum²⁷. *Portam*, i. e. crassitudinem ingressus. Crassities intelligitur totum id quod occurrit ingredientibus à principio ad finem secundum longitudinem: unde eadem est crassitudo & longitudo portæ²⁸. *Ostium*, id est, aperturam, quâ ibatur in Sanctuarium, biforem, ut dicitur infra v. 24. quarum utraque tertium cubitorum erat; atque hi conjuncti efficiunt cubitos sex: quibus si antepagmentum medianum, quod cubitale erat, adjunxeris, efficitur latitudo totius ostii cubitorum septem, ut explicat Propheta verbis sequentibus²⁹. ¶ *Sex cubitorum* Vel, 1. altitudine³⁰: vel, 2. crassitudine³¹; id quod verba sequentia confirmant: ut sensus sit, portam habere duo latera, quæ aperturam & cavitatem portæ utrinque definiunt, lata 6 cubitos, quanta est muri crassitudo, quæ statim v. 5. sex numerat cubitos³². Vel, 3. latitudine³³. ¶ *Et latitudinem portæ* Vel, à porta, scilicet ad angulos³⁴: à poste ad postem³⁵. Vel, *humeros*, sive *latera*, portæ, La. ex Vil. h. e. muri partes quæ ab ostio extenduntur ad an-

gulos interioris domus³⁶: spatia utrinque à porta ad murum, hinc meridianum, illinc aquilonarem, interjacentia, ut dixi v. 1. & 2³⁷. Heb. *dilatationem portæ*: non eam quæ in ipsa porta est, lara 6 cubitos; sed eam quæ portam ingressis mox occurrit³⁸. Duo latera habebant 14 cubitos, porta 6; ità exsurgunt 20 cubiti latitudinis Sanctuarii & Sancti sanctorum³⁹.

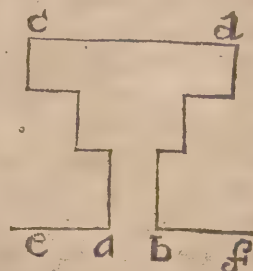
4. *Longitudinem ejus*, &c. Nempe Adyti, sive Sancti sanctorum⁴⁰, subintellecti ex vers. præced. quod erat quadratum⁴¹. Quam spissum esset septum quod à cella penetrale dividit, non addit⁴²: sed hoc intelligendum est, id septum in penetralis longitudine numerari⁴³, sicut & sit apud Mosen in Tabernaculo. Alioqui esset cellæ & penetralis longitudo plusquam 60 cubitorum: cui repugnat & tota hæc Templi descriptio, & Salomonii, cujus eadem & longitudo traditur, & latitudo, 1 Reg. 6. 2⁴⁴. Latitudo adyti erat eadem cum latitudine Templi, nempe 20 cubitorum: quare latitudo laterum, quæ hic omissa est, erat 13 cubitorum: nam ingressus erat 7 cubitorum, & utrumque latus sex cubitorum cum dimidio, qui pro duobus lateribus simul efficiunt cubit. 13; qui conjuncti illis septem efficiunt 20⁴⁵. ¶ *Ante faciem templi* i. e. Versùs Sanctuarium⁴⁶. Ità loquitur, ut significet se illam [partem] Templi latitudinem appellare⁴⁷: non quòd propriè esset latitudo Sancti sanctorum, sed quòd ea esset latitudo Templi, sive Sancti⁴⁸. ¶ *וְשׁוּ הַפֶּתַח* In parte interiore templi, i. e. Sancti; quippe cui opponitur Sanctum sanctorum infra 21. & 23⁴⁹.

5. *Parietem domus* i. e. Secundæ partis Templi⁵⁰: vel, totius Templi⁵¹. ¶ *Sex cubitorum* Sc. in crassitudinem⁵². ¶ *Et*, &c. *וְשׁוּ הַפֶּתַח* Et latitudinem (vel, Et erat latitudo, Pi.) camera, &c. M. vel, *substructionis*, &c. JT. Pi. Heb. *costæ*, &c. Jun. Pi. Vide 1 Reg. 6. 5. Hæc autem substructio cubito fuit angustior quam ea quæ à Schelomone extracta est, secundum diversam proportionem Templi; quæ continentem quidem habebat speciem pteromatis, & corium (ut Vitruvius appellat) muri, in longitudinem Templi & latitudinem; sed in 30 conclavia inter se distincta dividebatur, ad quæ suis 30 januis patebat aditus⁵³. Vel, *thalami*, &c. P. V. sing. pro plur. *thalamorum*, &c. Transiit ad descriptionem appendicum & thalamorum sive cubiculorum circumpositorum à parte exteriori, & adjectorum ad tria latera Templi, sc. occidentale, Septentrionale, & meridionale: nam primus ingressus erat ad orientale, quâ parte nulla erant cubacula⁵⁴. Et tabulata (Sic V. vocat coenacula trinum contabulationum, quæ in Salomonis Templo vocantur *ediculae*.) undique per edum ambitum (h. e. hinc atque hinc; non enim poterant undique esse, alioqui nullus esset portæ locus) lata, &c. *וְשׁוּ הַפֶּתַח* bulatum, thalamum, sive cubiculum, hinc denotat, ut patebit v. seq. 4. Horum 3 erant ordines; hinc autem loquitur de 1*. sive de cubiculis infimis⁵⁵. Superiora enim erant ampliora, quia muri, quòd plus attolluntur, ex regulis architecturæ minus crassi fiunt. De hisce cubiculis vide ad 1 Reg. 6. 5⁵⁶. K. & RS. & Jonath. intelligunt hinc per *latera* thalamos inter utrumque parietem, interiori & exteriori, conclusos; sed malè: nam 1 Reg. 6. 5. hæc duo distinguuntur; vocantur enim thalami illi *וְשׁוּ*; costæ verò istæ sive antæ, *וְשׁוּ*. Quæ vox, 1. & propriè, sign. *costæ* animalis, Gen. 2. 21. 2. *latus* cuiuslibet rei, Exod. 26. 26. 3. *trabes* in tectis, 1 Reg. 7. 3. 4. *asser* quibus interiores Templi parietes vestiuntur, 1 Reg. 6. 15. Hic ergò ejusmodi partes in hoc ædificio intelligimus quæ animalis & navis costis, aut contignationis trabibus, similes sunt. Atque hæc sunt quæ *erisma*, *pila*, vel *antæ*, aut *anterides*, (quæ sunt quasi appendices murorum, & quasi fulera, quæ vulgò *pilastri* vocantur⁵⁷), quæ à muro exstant, illique adhaerent, & singulæ singulis atriorum postibus latitudine respondent ac situ; quæ aptè *costæ* dicuntur. Ut enim navis latera costis ligneis, & animalis pectus costis ossis, ita & domus hæc tota parietibus his transversis, continetur, & veluti fulcris quibusdam sustinetur, nè trabium pondere pressi subtiliores parietes ab invicem separantur atque pandantur. Nam postulabat summa domus altitudo parietem in imo vastissimum, cujus augmentum fabricæ symmetria vetabat, &c. b.

furfum : P. fim. Ti. vel, erat *superné* : JT. Pi. i.e. Latius in muro domus exhibebatur spatium, ut latiores *furfum* versús substructiones essent : quod deinceps exponitur hoc & sequente versu.) & ita inferior (sub. thalamus, V.) ascendebat ad (vel, super. Mo.) superiorem per (vel, ad, Mo.) medium, P. vel, & ab inferiore thalamo ascendebat qui volebat ascendere ad superiores, vel supremum, sub. thalamus, V. vel, & sic aliquis ab infimo tabulato ascendebat ad supremum & ad medium, Ti. vel, atque ita infima ascensum ad summa habebant per media. Hoc ex Reg. 6. 8. patet, ubi dicuntur esse ab imis cochleæ quæ ad media tabulata ferant, à quibus fit ascensus ad summa. Vel, atque ita infimæ latitudo excresecbat (Heb. ascendebat, Jun.) in summa sui parte pro mediana, JT. i.e. ut medianæ contignationis solum & spatium infimam contignationem cubito uno ad murum Templi admorso excederet. Vel, atque ita latitudo infimæ substructionis excresecbat usque ad summam per medianam, Pi. [M. locum sic reddit, Unde & latius spatium fiebat juxta templum ascendendo : & in hunc modum ab inferiori loco ascendebatur ad supremam cameram per medianam.] Idcirco latius erat templum (h. e. cubicula inter costas laterales Templi) in superioribus, &c. Vulg. Quia muri in inferiori parte crassiores itaque quicquid ascendendo muri crassitie detrahebatur, latitudini cubiculorum superiorum addebatur. Rationem reddit cur potuerit esse cochlea gyrans extrinsecus, seseque magis in superioribus dilatans, quia nempe domus erat latior superius. Sensus, q. d. Ordo superior erat inferiore latior : nam trabium capita collocata erant in partibus muri extantibus ; sursum autem murus erat contrarior ; & ob id latitudo erat sursum.

8. Et vidi, &c. *וַיֵּרָא אֶת הַבַּיִת וְהָיָה כְּהַרְבֵּי מִקְדָּשׁ* Et vidi domus (vel, in templo, M.) altitudinem, &c. Mo. P. Altitudinem vocat, vel, 1. summum Templi tabulatum, quod planum fuit : vel, 2. loricam in ora istius tabulati, nè quis inde præceps decideret : 3. suprema cubicula, quia hæc erant omnium altissima. Exposita cubiculorum formâ, longitudine, latitudine ac tectis, reliquum erat ut de altitudine ageret. Altitudinem quandam se vidisse ait in domo, i. e. in interiori quodam ex illis cubiculis ; sive, quendam cubiculorum ordinem ingressus vidit altitudinem. Nec commentum nostrum est, cubicula hæc domus nomine censeret ; sic enim mox vers. 9. interiorem domum in lateribus domus ea vocat Propheta. Al. Similiter vidi ad domum substructionem supremam (Heb. altitudinis, Jun.) circumquaque, JT. Vidi igitur domui isti esse substructiones altas circumquaque, Pi. q. d. Altitudo hæc universam domum circumdedit, quæ & à cubiculis circumdabatur. Fundata, &c. *וְהָיָה הַבַּיִת כְּהַרְבֵּי מִקְדָּשׁ* Fundamenta (sub. autem, P. Pi. fim. Ti.) costarum (vel, thalamorum, P. fim. M. substructionum, JT. Pi. i.e. Solum summæ substructionis, autem cubito uno quæ incumberebatur muro Templi : pavementum supremorum cubiculorum : vel, retractiones illæ, quarum supra meminimus, quæ parastadas fulciunt ac muniunt, quippe quæ earum inferiorem partem veluti bases quædam latiore reddunt, atque adeo firmiorem :) pleno calamo (vel, erant plenitudinis calamo, P. Hs. Latitudo fundamentorum parietis externi thalamorum erat unius calami menforii integri, qui continebat 6 magnos cubitos. Vel, quæ implebant calamum, M. vel, totum calamum expleverunt crassitudine, Ti. vel, erant justi calami, Pi. sic JT. i. e. tam longa & lata ac calamus ille menforius, ut verba sequentia declarant.) sex (vel, hoc est, sex, M. fim. Ti.) cubitorum (Nec obstat quod supra calami longitudo esse dicitur 6 cubitorum cum palmo, sive quadrante cubiti : hic enim historicorum more loquitur, qui numerorum partes, præsertim minimas, subticent.) axille, Mo. vel, ad alam, sive axillam, usque, JT. Pi. Ti. vel, magnitudinis, P. in magnitudine, M. *וְהָיָה הַבַּיִת כְּהַרְבֵּי מִקְדָּשׁ* & cubitum significat, & magnum. [Ca. versum sic reddit, Cumque ædis altitudinem per circuitum spectarem, patebant tabulatorum fundamenta quanta est decem pæda, videlicet senum cubitorum spatium.] h. e. Ab imo quidem tabulata erant 4 lata cubitos ; sed cum eorum fastigium contemplerer, animadvertēbam, si ab extimis appendicibus dimitteretur perpendiculum, & quod spa-

tium esset inter infimum perpendiculum & infima tabulata tribueretur tabulatorum fundamento, id spatium esse utrinque unius cubiti : ita esse tabulatorum fundamenta senum cubitorum. Esto enim *a b* tabulati fundamentum quatuor patens cubitos, *c d* fastigium sex cubitorum : si à *c* ad *e* lineam demittas, & à *d* ad *f*, & quod est inter *e* & *f* fundamento tribuas, (quippe quod ædificio subiaceat,) quantum est à *c* ad *d*, tantum erit ab *e* ad *f* : quoniam ab *e* ad *a* est unus cubitus, & à *b* ad *f* item unus ; qui illis quatuor adjuncti efficiunt sex.

9. Et, &c. *וְהָיָה הַבַּיִת כְּהַרְבֵּי מִקְדָּשׁ* Latitudo (vel, Crassitudo, Ti. sub. autem, P. Ti.) parietis qui (sub. erat, P. JT. Pi.) costæ (vel, thalamo, P. vel, substructioni, JT. Pi.) ad extra (vel, qui costas ambivit exterioris, Ti. vel, quam habuit camera ad extra, M.) quinque cubitorum, Mo. &c. sub. erat, JT. Pi. Lapideus paries qui costas & cubicula clauderat extrinsecus latus erat, &c. Et erat, &c. *וְהָיָה הַבַּיִת כְּהַרְבֵּי מִקְדָּשׁ* Et quod derelictum (sub. erat, V. vel, Et interstitium, vel spatium derelictum, P. V.) domus appendicum (vel, thalamorum, P. fim. Mar.) quod (sub. erat, P. Mar.) intrinsecus, Mo. P. subaud. erat etiam quinque cubitorum ; vel, tante quantitatis erat quante erant reliquæ partes, V. fim. Cap. ex Vil. Intelligi hoc potest vel de cubiculis, vel de pariete qui cubicula dividebat. Et locus relictus in loco tabulatorum intrinsecus, Ch. Et spatium relictum ex retractione parietum domus costas accessit, Ti. Et qualem habuit situm domus la lateralis, talis erat juxta templum, M. Itemque area pura, (quæ erat chors quædam libera ab omni ædificio inter substructiones de quibus antè egimus, & cellas de quibus v. seq. & deinceps : Heb. quod concessum erat, i. e. spatium purum & vacuum ante substructiones.) Al. Heb. quod erat locus derelictionis, i. e. spatium ab ædificatoribus derelictum. Supplementum autem hoc petitum est ex v. 11.) locus substructionum (vel, sub substructionibus ; Heb. in domo, h. e. loco, substructionum.) pro loco occurrit etiam 2 Sam. 15. 17. 1 Reg. 18. 32.) quæ erant domui, JT. Pi. Sensus, Totidemque latus erat locus ille inter costas relictus, qui in cubicula deinde tribuitur secundum longitudinem fuit. Disertis verbis cubicula definit, eorumque usum ipsa voce indicat. *וְהָיָה הַבַּיִת כְּהַרְבֵּי מִקְדָּשׁ* enim (à *וְהָיָה* reliquit, dimisit, deposuit, sicut in loco aliquo,) significat, vel, 1. locum relictum, sive sepositum, sive dimissum : sic autem cubicula vocat, quod ipsam videntur occupare parietis crassitudinem : vel, 2. locum in quo aliquid reponitur & asservatur. Significat ergo locum hunc & pro æstuariis fuisse, & ut in eo sacra vasa reponerentur. [Ca. hunc versum cum sequente sic reddit & exponit] Parietis autem qui erat extra tabulata (h. e. parietis ædis) crassitudo erat quinque cubitorum ; scilicet, in fastigio : nam à solo erat sex cubitorum. Hinc apparet tabulatorum projecturam esse partem intrinsecus : nam si rota esset extrinsecus, cum sit duorum cubitorum, plius procederent projecturæ quàm recederet ædis paries. Quod ædis spatium vocabat inter (Hic, sicut & Job. 8. 17. & Prov. 8. 2. legitur *וְהָיָה הַבַּיִת כְּהַרְבֵּי מִקְדָּשׁ* pro *וְהָיָה*, ut & res & Græcus Interpres ostendunt.) tabulata, (Spatium autem inter tabulata est cella & sacrarium.) id ita habebat ut, v. 10. canacula eadem undique circumstantia distarent inter se viginti cubitorum latitudine. Quo spatio distant tabulata, scilicet meridiana à septentrionalibus. Intelligenda est autem hæc intercapedo ab imis tabulatis : nam summa minus distant, propter appendicum procursum.

10. Et inter, &c. *וְהָיָה הַבַּיִת כְּהַרְבֵּי מִקְדָּשׁ* Inter cubicula verò (sub. & domum, sive templum, V.) erat latitudo

tudo viginti cubitorum, &c. P. sim. M. Inter quas & cellas (Heb. *Et inter cellas*: eclipsis, ut 1 Par. c. 2. v. 7. & alibi passim.) *latitudo intercedebat viginti, &c. JT.* quorum 10 in peristylia occupati erant, & 10 in areis cubitorum quinum, ut postea videbimus. *Inter illas autem & cellas erat latitudo, &c. Pi.* Sensus, *Latitudo*, i. e. platea, erat 20 cubitorum inter gazophylacia atriorum, & praedicta cubacula Templo adhaerentia. Nam murus extimus versus atrium erat 5 cubitorum; cubiculum 5 cubitorum; murus interior cubuli etiam 5 cubitorum; denique, intervallum inter hunc cubuli murum & murum Templi 5 cubitorum: simul 20 sunt cubiti. Parietis memor cum fuisset qui thalamos claudebat exterius, meminisse etiam oportebat spatii quod reliquum erat sub dio inter parietem hunc exteriorem domus & vestibula seu postes porticum, quibus superstructa erant gazophylacia habitationi atque aliis ministerijs accommodata.

11. *Et, &c. וְהָיָה לְפָנֵי הַמִּזְבֵּחַ* [*Et* (vel, *Præterea*, Pi. Ti. *Autem*, JT. Pi.) *ostium* (vel, *ostia*, JT. Pi. Ca.) *appendicis* (vel, *thalami*, P. *camera*, M. *costarum*, Ti. *tabulatorum*, Ca. *substructionum*, JT. videlicet cujusque substructionis; *substructionum* illarum, Pi.) *derelicto*, Mo. vel, *ad aream puram*, JT. *spectabant ad aream illam puram*, Pi. erat *juxta spatium vacuum*, M. *erant apud vacantiem locum*, five *in vacante loco*, qui erat inter tabulata & adis parietem: vel, erat quod vergebat ad locum reliquum P. i. e. intervallum relictum ante thalamos ipsos. *Et porta tabulati ad locum reliquum*, Ch. *Et ostium cubuli ad quietem*. Mihi videntur hic designari duæ exedrae quæ erant ex utroque porticus latere extremo, ubi quiescebant qui ad orandum venerunt. *Et ostium lateris* (i. e. ostia cubulorum erant) *ad orationem*, Vulg. Obversa erant ad locum hunc orationis quem diximus: puta ad cubacula Templum ambientia, quæ erant loca ad orationem deputata. Et praedictus locus, qui *derelictus* dicebatur, in varios usus deputatus erat; potissimum ad orationem, animi requiem, & Dei munera suscipienda, deputabatur. *Tānq̄m*, quod *interiorem domum* verterat supra Vulgatus, bis hoc eodem versu vertit, *ad orationem*. Atque hic prolixè nugatur Vil. ut interpretationis hujus rationem reddat, sed frigidam & insulsam, cum simpliciter dixisset, Hieron. pro *וְהָיָה*, legisse *וְהָיָה*, quæ vox Rabbini passim significat *orationem vespertinam*; five preces illas quotidianas quas Judæi solent in synagogis suis Deo fundere manè & vespere loco jugis sacrificii antiqui Lege constituti. *Ostium unum, &c.* Portæ hic intelligi possunt, vel, 1. exteriores; per quas ab Atrio ingrediuntur in cubacula illa quæ sunt è lateribus vestibuli, à quibus deinde mox patet aditus ad orationis locum: vel potius, 2. interiores, quæ in coelis apèriuntur, per quas à mutatoriis cubiculis ingrediebantur ad interiora cubacula, quæ & *locus* dicuntur *orationis*, & Hebraicè *וְהָיָה*. Ostia septentrionalia vide in Litera L, meridionalia in litera M†, [in figuris antè positis.] *Ostia una spectabant Aquilonem versus*, JT. nimirum earum substructionum quæ sitæ ab Aquilone erant: at quæ ad meridiem erant, & quæ ad Occidentem, singulæ spectabant ad plagas suas *אַחֲרֵיהֶן*. *Et latitudinem loci* Prædicti, five cubulorum P: tot enim [cubitis] distat ab interiore domus pariete exterior costarum. [Alii versum sic reddunt:] *Et portæ exedrarum ad reliquum portæ unius, quæ ad Aquilonem; & ostium unum ad Austrum: & latitudo luminis reliqui, cubitorum quinque latitudo in circuitu, &c.* Ostium costæ derelictum duplex erat; unum — & latitudo ostii derelicti, &c. Sy.

12. *Et edificium quod erat separatum* Quo intelligunt vel, 1. Templum*, cujus constructionem ostendit†; sic dictum, quia in eo separatum est Sanctum à Sancto sanctorum: vel, 2. exedras circa Templum, five locum orationis†; cellas, five cubacula, quæ Templo adhaerent. *וְהָיָה לְפָנֵי הַמִּזְבֵּחַ* [*Et edificium* verò quod erat coram solarario, P. vel, *ad faciem tabulati sepositi*, Mo. *ante faciem loci intercessi*, M. *ante separatam exstructionem*, Ti. *ante tabulatum*, sub. templi. Restat enim ad dimensiones Templi, incipiens à superiore ipsius Templi parte. q. d. *Templum quâ parte*

occidentem spectabat erat latum 70 cubitos. Vel, in fronte conscripti collocatum. A meridie locus erat latus 20 cubitos, longus 90, nullo edificio occupatus, qui hic à separando nominatur, quod esset à toto edificio, h. e. Templi, corpore separatus. *וְהָיָה* significat locum ab aliis omnibus abscissum, secundum, separatum. Vel, ante resectum illud spatium; Heb. *ad faciem segmenti illius*, Pi. vel, ante septum, JT. i. e. anterius segmentum, sic dictum, quod velut particula esset resecta è sub atrio. Hic locus ut plenius possit intelligi, ita habendum est. Antehac ex universo ambitu (qui cubitorum 500 in partes omnes fuisse dicitur infra 42. 16, &c. cubiti 350 in pronao, i. e. in primo ambitus spatio, & in tribus atrijs, occupati sunt, hoc modo. Templum cum suo vestibulo antrorsum, & cum suis structuris retrorsum, præcisè cubitos centum occupavit, ut dicitur versu sequente. Verum anterior pars cubitos 50 seorsum habuit versus partem anteriorem Templi, qui certo quodam muro à centum posterioribus cubitis fuerunt distincti. Itaque anterius septum, quod erat 50 cubitorum longitudine, à Propheta dictum est *Gizra*, i. e. *dissepimentum*, five *segmentum*, quod nos septum facilitatis causâ reddidimus; posterius verò septum à Propheta nominatur *atrium exterius*, infra 42. 1, &c. Atque hic murus est interjectus, septum ab atrio exteriore dividens, quem Propheta h. l. *structuram* [five *edificium*] vocat. *וְהָיָה* [*Versumque, &c.*] *Latere versus occidentem*, JT. in angulo via occidentis, P. in latere spectante ad mare, scilicet Mediterraneum, quod Terræ sanctæ ad Occidentem erat. *Latitudinis septuaginta cubitorum* Ab N ad O, [in figuris præmissis:] nam vestibuli longitudo in edificiis latitudinis ponitur. Sub medium Templi dividebat illud spatium longum 150 cubitos per cubitorum 70 latitudinem. Nam portendebatur hæc structura à muro Templi (in quem cubitus unus erat indutus ab unaquaque parte) usque ad murum extimum atrii in utrumque latus illius per 35 cubitos: qui numerus conjunctus efficit 70. Latitudo hæc est, vel, 1. Templi, quæ sic colligitur, Sanctum sanctorum erat 20 cubitos latum: murus sex cubitorum infernè, qui duplex est; ita adde cub. 12: cubacula 4 cubitorum in utroque latere; ita sunt cubiti 40: murus cubulorum forinsecus erat latus 5 cubitos, unus ex uno, alter ex altero latere; sunt 50: spatium inter cubacula & murum, qui Sanctum sanctorum eircuibat 5 utrinque habebat cubitos; sunt 60: murus Sanctum sanctorum ambiens 5 utrinque cubitos habebat; sunt 70. Hos cubitos colliges, si 60 cubitis, quanta erat interior longitudo Templi, adjicias duos parietes, singulos 5 cubitorum. Vel, 2. loci ad orationem. Cum enim de longitudine & latitudine tam Atrii quam Templi diligenter egisset, de hujus quoque edificiis mensuris par erat agere. Latitudinem hic vocat extensionem ejus, five longitudinem, quæ scilicet Templi longitudini respondet. Hanc verò loci latitudinem sic deduco: Sumo ex Templi longitudine 60 cubitos, ex muri (occidentalis) crassitudine 6, reliquos ex crassitudine laterum, five pilarum; vel, exedrae occidentalis 5, vel, si ad portem usque parastadis metiaris, 4: qui omnes complent numerum 70, Sensus est, q. d. Hic locus, à latere meridiano & aquilonari Templi exstructus, latus erat, h. e. extendebatur ab Oriente in Occidentem, 70 cubitos. *Paries autem* (exterior scilicet hujus loci, qui domum undique cingebat) — *quinque cubit. &c.* Suprà v. 5. dixit murum fuisse latum 6 cubitos, quod de parte inferiore intelligeret; hic verò 5, quod de parte superiore loquatur. Latus erat, id est, spissus, five densus, 5 cubitos. *Et longitudo ejus nonaginta cubitorum* Nimirum in longitudinem areæ: alioqui, comprehenso muro quinum cubitorum utrinque, atrium dicitur 100 cubitorum, paulò infra P. Minor longitudo Templi latitudo vocatur, sed cubitorum 90. Ut hunc numerum efficias, adde exedras quinque cubitorum, & murum earum, parem deinde porticum latam pedes decem. Intelligimus hoc de longitudine exedrarum circa Templum, exclusâ cellâ mutatoria, quæ est 10 cubitorum; qui si tollantur de centum cubitis longitudinis totius domus, reliqui sunt 90 pro cellis. RR. in Vil. Sed

Sed non numeratur ab illis murus vestibuli Templi, qui est 5 cubitorum, qui si detrahantur longitudini illi 90 cubitorum, reliqui erunt tantum 85, non vero 90, cubiti. Longitudinem parietis, seu laterum, sumo ex eo quod ad 70 cubitos latitudinis accessit. Addo enim 70 cubitis 20 alios, quos habuisse diximus Templi latitudinem, quibus completur 90 numerus: neque enim tota laterum longitudo constat, donec illud quasi corollarium accedat quod utrique pilarum ordini, tam australi quam aquilonari, commune est. Alii in longitudine altitudinem intelligunt: quod confirmat symmetriae ratio. Sed hæc symmetria valde mihi suspecta est; nec video unde hæc altitudo deduci possit. Nam Templum Salomonis (quo altius hoc non fuit) erat 30 tantum cubitos altum, 1 Reg. 6. 2: nisi dicas Templum ab Ezechiele descriptum, & a Zorobabele constructum, 60 cubitos esse altum, ut permiserat Cyrus, Esdr. 6. 3. & supra Templum separatam ædificium 30 cubitis assurgat; quod unde constare possit, non video.

13. Et mensus est, &c. *וְיָמַד אֶת-הַבַּיִת אֶת-דָּוִד מֵאֵרֶץ הָאֲמֹרִית וְהַבְּנֵי-וְגו'* Loc. difficilis. Quas mensuras sigillatim & per partes fuerat exsecutus, nunc in unam summam colligit, ejusque longitudinem ab Oriente in Occidentem centenario, h. e. perfecto, cubitorum numero definit. Nam ipsa domus longitudo, & orationis locus, & parietes, omnia simul sumpta, longitudinem complent centum cubitorum. [Versum sic reddunt:] Deinde mensus est domum illam (vel, ipsam domum, Pi.) longitudine centum cubitorum, JT. Pi. id est, septum structuramque & parietes ejus longitudine centum cubitorum, JT. vel, nempe spatium illud resectum, & structura illa, & parietes ejus, longitudine centum cubitorum erant, Pi. & pro id est sæpe ponitur; ut Gen. 28. 3. — benedicat tibi, & (pro, id est) crescere faciat, &c. Exegesis est præcedentis dicti. Domum, inquit Propheta, quum nomino, intelligi volo spatium inde à porta ubi est vestibulum, Templum, & appendices ejus sive substructiones, cum area usque ad parietem ultimum, quo area Templi terminatur Occidentem versus. Hujus autem parietis loco siti ab Occidente, erant cellæ Aquilonem & meridiem versus. Mensus est & ipsam domum: longitudo erat centum cubitorum: solarium item (vel, & intercilio ipsa, M. vel, tabulatum item, V.) & ædificium (quod scilicet erat coram tabulato) & parietes ejus longitudinis erant centum cubitorum, P. fim. M. Estque mensus domum ipsam longitudine centum cubitorum: separatam quoque extruccionem, & structuram, atque parietes, longitudine, &c. Ti. Itaque templi longitudinem centum cubitis dimensus est: item consepti & ædificii, una cum ejus parietibus, longitudinem centum cubitis, Ca. Quid si per longitudinem altitudinem potius ædificii intelligas cum coenaculo quod erat supra Templum, laquearibus, & tecto? Ea autem longitudo Templi erat, quod separatam ædificium vocat, & parietum ejus. Aut dic peribolum circum Templum erectum eâ longitudine fuisse, tamen in eo hoc Templum cum Salomonis Templo non conveniat. Quomodo versus sequens explicari potest de periboli pariete versus Orientem patente cubitos centum: aut de atrio Levitarum, quod à fronte Sanctuarii erat. Al. Non hic loquitur de Templo, quod centum tantum cubitos longum erat, nec de laterum, seu pilarum, dimensionibus, quia quidquid intra atrii ambitum est, infra centum cubitos sit necesse est; sed potius de intimo illo atrio, quod, sicut sacerdotale [atrium,] quoquo versus centenos habuisse cubitos jam antea didicimus. Sub ædificio separato comprehendit ædificia quæ in ipso interioris atrii ambitu excitata sunt: & ideo additur, Et quod separatam erat ædificium, &c. q. d. Atrium illud cum suis ædificiis à porticu muroque separat, seu in quo separatam ædificium est, centum in longitudinem cubitis extenditur.

14. Latitudo, &c. *וְרוּחָב פְּנֵי הַבַּיִת וְגו'* Et (vel, Similiter, JT. Pi. Itemque, Ca.) latitudo (vel, latitudinem, Ti.) facierum (vel, frontis, Ca. anterioris partis, JT. Pi.) domus, &c. Mo. &c. Hæc etiam de atrio accipienda de quo dictum v. præced. Ostenditur autem hic unde petenda sit latitudo, nempe ab Austro ad Aquilonem;

sicut ab Ortu ad Occasum atrii longitudo porrigitur. Ideo addit, ante faciem domus, quia linea quæ longitudinem metitur ante, i. e. contra, faciem domus Dei extenditur, i. e. contra vestibulum & portam quam fuisse in orientali Templi regione jam antè dictum est. Al. Latitudo hic ponitur pro platea, ut *וְרוּחָב* utrumque significet: [ut sensus sit,] Et platea quædam quæ jacebat ante faciem domus, h. e. celeberrimi illius ædificii, quod separatam propterea dicitur, longa erat cubitos 100, lata vero 20 cubitos.

15. Et mensus est longitudinem ædificii contra, &c. *וְהַבְּנֵי אֶת-פְּנֵי הַנֹּרָה אֶת-עַל אֲחֵרֶיהָ וְאֶת-קִרְיָתָא וְגו'* Ædificii (vel, structura, JT. i. e. atrii, quod structurâ disparabatur à septo, ut diximus in versum 14.) ad facies tabulati sepositi (vel, in conspectu intercisionis. Per intercisionem intelligunt ædificia Templo non incorporata, sed tamen ad Sanctuarium pertinentia. Vel, ante separatam extruccionem, Ti. vel, quod erat contra solarium, P. in conspectu illius sepi, JT. in anteriori parte spatii illius resecti, Pi. quod erat ante conseptum, Ch.) quod erat à tergo ejus, M. & ædificium quod erat post ipsum, P. sub. solarium, seu tabulatum, ad occidentem, V. quæ [nempe structura] erat post illud, JT. Pi.) & angulos ejus, Mo. Ch. (vel, & thalamos, P. vel, atque mansuiculas ipsas, M. vel, & ethecarum ejus, Ti. & peristylia ejus, JT. Pi. i. e. ambulationes columnatas ab aliis structuris sepositas, & Templum ab atrio dirimentes: nam Hebræa vox sonat habitationes avulsas & sepositas ab aliis.) hinc & inde, Mo. P. vel, ex utraque partes Q. i. e. ad Septentrionem & meridiem. Metitur hic interioris atrii quadratam illam aream quæ Templum circumdat; vel potius, postes atque vestibula quibus atrium illud triplici ex parte, occidentali, meridionali & aquilonari, cingitur: vel, quod mallem, occidentales atrii pilas, quas vocat *וְגו'*; sicut antè cubacula & parastades, nec non stylobatas & cancellos periboli exterioris, eâ voce indicaverat. Sensus ergo est, mensum hic esse porticum ædificium dorso domus objectum, h. e. occidentale, quod cubitos centum & longum & latum erat, omnium porticum instar P. Vox *וְגו'* quater tantum in S. S. reperitur. Est vox Chald. à *וְגו'*, avellere, abrumpere, &c. Targ. & K. exponunt, angulos RS. pilastros; alii, cubacula. Villalpand. omnia ista conjungit simul, & exponit porticum, sustentem cubacula, postibus (quos Hebræi angulos vocant) fultam; postibus, inquam, quibus adpactæ semicolumnæ à muri exstant perpendicularo quasi avulsæ, ut quibusdam placuit. Nobis verò, inquit ille, avulsæ porticus dicuntur ethecæ, quia separatæ sunt atque avulsæ. Quæ vocis expositio perspicuum reddit loci sensum. ¶ Et templum, &c.] q. d. Atque adeo Templum interius mensus est, &c. [Alii verba sic reddunt:] Comprehenso templo interiore (i. e. eo spatio posterioris in Templo partis quod intra atrium hoc incurrebat per cubitos 45.) & vestibulis atrii, JT. quæ erant huic atrio, ut dictum est in atris præcedentibus: ac propterea satis habuit Propheta unico verbo perstringere.

16. Limina] Ità P. JT. Vil. &c. Superius & inferius; sed & poster: nam vox *וְגו'* utrumque significat, & utrumque hic metitur Angelus, tum in ostiis, tum in atriorum vestibulis. Limina etiam hic vocat laquearia cedrina quibus atrii porticus desuper contectæ sunt. ¶ Et fenestras obliquas, *וְגו'* Clausas, Ti. sic JT. Vil. Pi. in arctam contractas, M. angustas externæ, P. Vide c. 40. v. 16. & 1 Reg. 6. 4. ubi plena est locutio. Sed fenestras hic intelligi nollem, 1. quia de his mox ager in hoc versu: 2. quia eas incongruè commemoraret inter limina & ethecas, quæ non ad domum, sed ad porticus atriorum, pertinent. Accipio itaque de cancellis loricæ, (cujus meminit Jo. Antiq. 8. 2.) quæ totum interius atrium undique claudabatur, quam obliquis, non quadratis, fenestris sive cancellis perterebratam fuisse significat. ¶ Et, &c. *וְגו'* Et angulos (vel, thalamos, P. mansuiculas, M.) circa (vel, per circuitum, M.) in tribus ipsis, Mo. vel, trium illorum, M. ad tres plagas ipsorum, P. sub. mansuiculas, M. di spectantes, Sept. meridi. & Occid. Nam ad Orientem spectantes, tectis,

tem, quā in Sanctum sanctorum introitus erat, non poterant esse thalami, nec ethecae, i. e. eorum porticus. Repetit hic quæ dixit cap. præced. ut indicet Angelum ibi particulatim, hic communiter, hæc mensum esse, &c.^c

^e La. Mc. Et appendices in circuitu ternas, Ch. & ethecas per triplicem eorum ordinem, Ti. Et peristylia circumquaque erant tribus ipsis, JT. Pi. i. e. septo, Templo, & atrio extimo; quæ singillatim persequitur Propheta vers. seq. d.

^d Jan. Et additamenta quæ circum trinis illis inerant; h. e. appendices cellarum, quas supra ostendit in atriorum vestibulis.*

^{* Ca.} ¶ Contra, &c. נִגְדָה הָסֵף שְׁחִיף עַל הָאֵרֶץ. Contra limen (vel, postem, P.) opertum (vel, crustatum, Ti.) ligno, Mo. Ti. vel, ligneis tabulis, P. sic M. E regione liminum (vel, liminis cuiusque, JT. Pi.) erant ligno obducta; h. e. Additamenta illa spectabant limina exteriorum ostiorum, ut supra demonstravimus f. Vel, tectorium ligneum, JT. Pi. sub. erat, Pi. E regione postis operi ligno; sing. pro. plur. q. d. Qui thalami erant è regione postium opertorum lignis. Ex adverso liminis quod opertum erat tabulis cedrinis, Ch. Contra uniuscuiusque limen, (Significat ethecas five postes atriorum postibus domus ex adverso respondisse, non quidem temere, sed singulos singulis positu & latitudine pares, & singula limina five tabulata [respondisse] singulis tabulatis.) stratumque ligno, Vulg. Heb. חֲדָשׁ, quod alibi non reperitur, & ab omnibus exponitur opertum. Rabbini id verbum significat, avellere, decorticare; unde K. putat vocem esse desumptam; q. d. lignum decorticatum, & compositum seu aptatum, seu limen ligno stratum. Docet postes domus vel parastades operas fuisse tabulatis cubiculorum.^g

^g Cap. ex Vil. ¶ Terra, &c. אֶרֶץ הָאֵרֶץ עַד הַיָּם. Et terra (vel, & terram, M. & à terra, five solo, P. Ti. JT. Pi. sim. Vil. ex K. & Ch. &c.) usque ad fenestras, Mo. M. &c. Sensus est, Postes five antæ domui adjacentes tabulatis operiebantur à terra usque ad fenestras domus. Si Vulgatum sequimur, sensus est, Terra autem, h. e. solidus paries, erigitur usque ad fenestras, i. e. usque ad coronam 25 cub. altam, quæ exteriori Templi parieti terminus erat, æquè librata, & similis omnino coronis primi ordinis atriorum; super quā corona, non amplius surgente exteriori pariete, aperiebantur lumina domus^h. Solo fenestris adequato. Fenestras inferiorum cellarum, quæ erant in atriis, erant ita depressæ, ut earum infima pars æquè librata esset solo, h. e. non esset altior quàm solumⁱ.

ⁱ Ca. ¶ Et, &c. אֶרֶץ הָאֵרֶץ עַד הַיָּם. Et (vel, Quæ; conjunctio vice relativi^k, fenestra (sub. erant, P. M. &c.) operta, five obtecta, Mo. P. M. sic JT. Pi. vel, abscondita tectis exedrarum, ita ut è solo atrii vix prospici potuerint: vel, fortè, contextæ aulæis, haud secus quàm portæ Sanctuarii^l. A libi dicuntur clausæ, vel obthuratæ, non omnino, sed quibusdam cancellis qui aditum intercluderent, sed luci paterent ac visui^m. Fenestrisque tectis, scilicet appendicum projecturæ, quæ, cum uno cubito inferiores cellas excederent, tegebant infra se positas fenestras, h. e. ultra eas procedebantⁿ.

ⁿ Ca. 17. Super, &c. אֶל-מַעַל הַפֶּתַח. Super (vel, Super desuper, V. Mo.) ostium, Ti. Mo. Usque ab ostiis, Ca. Usque ad id quod erat super ostium, P. Ad superiorem usque partem (vel, A superiore parte, M.) ostii, JT. Pi. Hæc verba juxta Heb. Græc. & Chald. pertinent ad hunc versum; sed haud dissimili sensu Latina versio cum superioribus conjungit^o. Indicat fenestras super ostia collocatas P. Sensus loci est, Fenestras clausæ triplici operimento, cancellis, valvis & aulæis, aperiebantur super altitudine ostii orientalis, in domo exteriori^q.

^o Cap. ex Vil. ¶ Et usque, &c. אֶל-מַעַל הַפֶּתַח עַד הַיָּם. Et usque ad domum intimam, five interiorem, (vel, ad ipsam domum intrinsecus, Pi.) & foris, M. Ti. sic P. Pi. vel, extimamque, JT. Fenestrarum situm & dispositionem hic indicat. Erigebantur, inquit, super altitudine ostii orientalis domus per parietes domus exterioris usque ad murum interioris^r. Aperiebantur fenestras loco & modo jam dicto per parietes exterioris domus usque ad parietem interioris: nam in interiori, putà in Sancto sanctorum, nullæ erant^t. Significat ea cubicula tecta tabulis non solum usque ad fenestras, sed usque ad superiora, & usque ad parietem Templi, interioris, exterioris^u.

^r Idem. ¶ Per, &c. אֶל-מַעַל הַפֶּתַח עַד הַיָּם. Et (vel, Denique, JT. Pi.) in omni pariete circumcirca in in-

teriori & in exteriori (vel, intrinsecus & extrinsecus, Pi.) mensuras, Mo. vel, convenientissime, JT. Pi. Heb. mensuris, Pi. Et totum parietem per gyrum in interiore & exteriori domo mensuris mensus est, P. Et ad omnem parietem—mensuras accepit, M. Et super omnes parietes—juxta mensuram, Ch. Postremo, in omnibus—mensura monstrata sunt, Ti. Per omnem parietem—ad mensuram, Vulg. i. e. eleganter & affabre^v. Ad mensuram eandem sci-

^v Mar. licet sitæ erant fenestras & apertæ intrinsecus & extrinsecus^x. [Ca. totum versum sic reddit, Idque mensuris usque ab ostiis ad interiorem adem, & foris, & ad omnem undique parietem, tum intrinsecus, tum extrinsecus, adhibitis.] Hæc tota quam commemoro exstructio Templi facta ad mensuram est, ut docui^y. Quod hic dicitur, per omnem parietem in circuitu, intellige, parietem meridianum & aquilonarem: nam de occidentali certum est non habuisse fenestras per quas aliqua pars domus interioris posset videri; eæ enim cum domo exteriori confunderent interiorem, quam oportet esse sepositam. De pariete autem orientali idem planè crediderim, caruisse nimirum fenestris, tum quod vestibulo obumbrarentur; tum verò maxime quod nullam viderentur habere posse cum reliquis vestibuli partibus symmetriam^z. Sed quod occidentali parieti denegat fenestras, in eo contradicit Vil. & Ezechieli, qui dicit eas fuisse per omnem parietem circumcirca, & sibi ipsi, qui & in Templi vestigio & in posticæ partis orthographia fenestras aperuit; & facit id contra pulcherrimam ædificii symmetriam. Nec ulla causa est cur ibi non essent fenestras. Si causa sit, quod Sacrarium non fuit luce solari illustratum, quod ego non invitus concesserim, eadem de causa nullæ erunt à parte merid. & aquil. è regione Sanctuarii. Sed neque lux illa propterea [per fenestras illas] penetravit in Sacrarium: (quod studiosè cavet Vil.) hoc enim erat 20 tantum cubitos altum; fenestras autem non aperiebantur nisi ad 25 cubitorum altitudinem, h. e. 5 cubitos supra tabulatum planum, five lacunar fornicatum, quo tectum erat Sacrarium. Lux ergò se minimè diffundebat per Sacrarium, sed tantum per locum Sanctum, & per locum illum qui fuit inter Sacrarii tabulatum & supremum totius aulæ sanctæ lacunar interjectus, qui locus erat 20 cubitos altus: alioqui mansisset locus ille, qui ex aula sancta conspiciebatur, cæcus & obscurus, & totus ferme tenebrosus; quæ fuisset maxima in loco tam ad miraculum usque specioso deformitas. Sensus ergò versiculi hujus hic videtur esse, fenestras domus Dei fuisse in eadem altitudine, seu æquè libratas, per omnem domus parietem circumquaque, quibus lumen immittebatur in domum tum interiorem, (h. e. locum Sanctum, eamque partem supra Sacrarium,) tum exteriorem, h. e. Templi vestibulum, quod & ipsum fenestris illustrari debuit^a.

^a Vil. 18. Et, &c. וַיַּעֲשׂוּ כְרֻבִּים וְחַמְּוִרִים. Et factus cherubim & palmis, Mo. Ceteram fabrefacti fuerunt cherubim & palmae, Ti. Erantque fabrefactum (vel, Scalptum autem erat tectorium istud, Pi.) cherubin & palmis, JT. Pi. Et paries erat factus (i. e. ornatus^b) cum pictura cherubim & palmarum, P. Et efformatus erat paries in cherubim & palmas, i. e. Cælabantur Cherubim, &c. in ipso pariete^c. Et factus est paries profiguratione cherubim & palmarum, M. Loquitur de parietibus, vel cubiculorum, vel potius Templi^d. Propheta hic & vers. 19, 20. totus est in explicando interiori Templi ornatu^e. ¶ Palma inter cherub, &c.] q. d. Alternè sibi succedebant imago Cherub & palmæ^f. ¶ Duasque facies, &c.] At 4 facies ei erant Ezech. 1. 6. Resp. Id erat in statua separata: hic autem sculptura tantum erat dimidiata, adeoque figuræ imperfectæ, nec nisi ex parte exstantes; unde necesse est ut multæ partes in plano parietis absorbeantur five occultentur^g. Duæ ergò reliquæ facies ibi abscondebantur^h. Cum enim aquilæ facies in editiori parte capitis exstaret, facile fuit illam in ejusmodi cælatura abditam remanereⁱ. Deinde, ut leonis facies cerneretur, oportuit Cherubinum ex latere, five obliquum, figurari; unde necessariò erat vituli facies obtegenda^j. Al. Duas formas [recenset, quippe] quæ maxime eminebant^k.

^b Mar. 19. Faciem, &c. וַיַּעֲשׂוּ וְנִמְשׁוֹ. Et (vel, Nempe, JT. Pi.) facies

^o Cap. ex Vil.

^p Mar.

^q Cap. ex Vil.

^r Idem.

^t La. ex Vil.

^u Mar.

^v Mar.

^x Cap. ex Vil.

^y Ca.

^z Vil.

^a Cap.

^b Mar.

^c V.

^d Mar.

^e Cap. ex Vil.

^f La.

^g La.

^h Me. ex

ⁱ La.

^j La.

^k La. ex Alcaf.

^l G.

facies hominis (lub. versa erat, P.) ad palmam hinc, & facies leonis ad aliam palmam inde, P. &c. Secus quam in Templo Salomonis¹. Alæ autem, quæ tertia dicitur facies, utramque palmam ex æquo tangebant: vitulini pedes, quæ quarta dicitur facies, neutram palmam, sed ipsum pavementum, contingebant^m. ¶ Per, &c. וְהָיָה כְּכֹסֶפֶת הַיָּם Ad (vel, per, M. Ti. super, Ch.) omnem, sive totam domum, Mo. M. &c. in tota, &c. P. J. T. &c.

20. De terra (i. e. De pavimentoⁿ.) usque ad superiora portæ] Scilicet orientalis Templi, quæ erat præcipua, & alta 20 cubitos^o. Sensus est, Quantum erigebatur portæ limen vel ostium, tantundem à terra parietes Templi & oraculi insculptis palmis ac Cherubinis exornabantur, hoc est, in altitudine 20 cubitorum P. ¶ Celata, &c. וְהָיָה כְּכֹסֶפֶת הַיָּם Facie: Mo. P. &c. & parietem (vel, etiam per parietem, Ti. etiam in pariete, J. T. Pi.) templi, Mo. &c. Intelligit de parte Templi secunda^q. Vel, & sic in pariete, &c. P. vel, sicut in pariete templi; nimirum si loquatur de cubiculis, ut v. 18. est indicatum; erant scilicet Cherubini & palmæ^r. [Ca. hæc cum præcedentibus sic reddit, Factus, à solo usque ab ostio ad cellæ parietem, cherubis atque palmis.]

21. Limen, &c. וְהָיָה כְּכֹסֶפֶת הַיָּם Templi (vel, Templo, J. T. Pi. Cellæ, Ca. Aulæ, Ti.) postis (vel, postes, Pi. uterque postis, P. La. sub. ostii, P. pagmentum, Ti.) quadratus, Mo. V. J. T. sim. M. Ca. &c. vel, quadrangulus, P. quadratum, Ti. sub. erat, J. T. Ti. vel, erant, Pi. q. d. Porta Templi quadrata erat, non fornicata[†], aut semicircularis[†]. ¶ Et facies, &c. וְהָיָה כְּכֹסֶפֶת הַיָּם Et facies sanctitatis aspectus sicut aspectus, Mo. Et parti interiori loci sancti hujus aspectus velut aspectus illius, J. T. Quod verò attinet ad speciem sancti sanctorum, aspectus hujus erat velut aspectus illius, Pi. Simili & ejus & sacrarii frontis aspectu, Ca. Et facies sancti sanctorum habuit aspectum conformem aspectui Templi, M. Et species ei qualis sanctuarii, ut alterum alteri omnino responderet, Ti. Sensus, Sancti sanctorum & Sancti facies, utpote quæ eandem spectabant cœli regionem, & eodem aspectu videri poterant, erant omnino similes dispositione, ornamentis, incrustaturâ^v. In sola magnitudine erat disparitas^x. Al. Et facies domus propitiatorii & aspectus ejus sicut aspectus gloriæ ejus, Ch. RS. in La. quæ visa est juxta fluvium Chobar, Ezec. 1^y.

22. Altaris; nempe incensi, sive thymiamatis^z; וְהָיָה כְּכֹסֶפֶת הַיָּם Altare, M. J. T. &c. i. e. Tabulata ex quibus latera altaris confecta erant. וְהָיָה כְּכֹסֶפֶת הַיָּם Ad altare quod attinet, Pi. ¶ Lignei, וְהָיָה כְּכֹסֶפֶת הַיָּם Ligneum erat, M. J. T. sim. Pi. &c. Aureis tamen laminis tegebatur^z. ¶ Trinum cubitorum, &c.] Instar Salomonici: nam Mosaicum minus erat, Exod. 30. 2^b. ¶ Et, &c. וְהָיָה כְּכֹסֶפֶת הַיָּם Et anguli erant ei, P. Ch. i. e. Habebat angulos suos & longitudinem suam, quæ computabantur cum illa mensura^c. Ad verb. Et anguli ejus ei, Mo. Vil. Habuitque angulos suos, Ti. sic M. cum angulis suis ad ipsum pertinentibus, J. T. vel, qui ei erant, Pi. ¶ Et locutus est ad me] Translatum scilicet in eam partem ubi erat mensa in qua panes וְהָיָה כְּכֹסֶפֶת הַיָּם Hæc est mensa] Sententia gemina est^d. 1. Hoc altare mensa dicitur, quippe cui sacer ignis & suffitus imponuntur^{*}. Nomina altaris & mensæ inter se permutantur, Mal. 1. 7. 12^f. q. d. Hoc altare est quasi mensa, in qua thymiamata, quasi grata Deo esca, offertur^g. 2. Absolutâ altaris enarratione, Angelus, ad dexteram altaris conversus^h, ostendit mihi mensam panum propositionis, quæ erat in eodem Sanctoⁱ, & dixit mihi, Hæc est mensa, &c. k. ¶ Coram Domino] Non in Adyto, sive Oraculo, (ut vult Anonymus quidam, quod summum Sacerdotem bis quotidie ingressum afferit ad suffitendum, licet semel tantum quotannis cum sanguine eò ingressus fuerit, &c.) sed in loco sancto; ut patet tum ex Exod. 40. 22, 23. tum ex Jo. Antiq. 3. 7^l.

23. Et duo ostia, &c.] Id est, geminæ fores^m, quibus unumquodque ostium claudebaturⁿ. 24. Et in, &c. וְהָיָה כְּכֹסֶפֶת הַיָּם Et (vel, Item, Pi.) duæ, vel binæ, fores (vel, valvæ, J. T. Pi. sub. erant, Pi.) foribus, Mo. J. T. (vel, januis istis, Pi.) duæ, vel binæ, (vel, nempe duæ, Pi.) plicatiles (vel, versatiles, J. T. Pi.) valvæ, Mo. &c. Et duo ostia erant in ipsis januis, duæ enim invertebantur janua, M.

Item geminæ fores ipsis foribus, nempe valvæ, & fores in utraque ala forium, Ti. Habebant binas valvas, easque bifores, utraq; valvâ binas fores versatiles habente, Ca. Et geminæ fores erant velut matres his ostiis: bina erant ostia versatilia, Ch. Et geminæ fores in singulis ostiis portæ Templi & Sanctuarii, id est, duo versatilia (vel, compli^a catilia, V.) ostia, P. In singulis foribus rursus erant aliæ binæ plicatiles fores: Itaque in unoquoque ostio erant quatuor fores^o, minores P, duæ ex una parte plicatiles, & totidem ex altera^q. Ingens erat ostium Templi, 10 cubitos latum, & 20 altum, quod difficile aperiebatur, &c. r. Quare in alterutra valva erat ostiolum quoddam, quod & pessulis & feris continebatur[†].

25. Et, &c. וְהָיָה כְּכֹסֶפֶת הַיָּם Et facta ad eas in foribus templi cherubim, &c. Mo. Sculpturæ erant in illis, in januis scilicet templi, &c. Pi. sim. J. T. Facta^q est super eas, nempe super januas templi, sculptura cherubim, &c. M. Facta (vel, Celata, sive Sculpta, V.) item erant in ostiis templi figuræ cherubim, &c. P. Itâ etiam fabrefacta fuerunt, in foribus aula, &c. Ti. ¶ Sicut in parietibus, &c.] Sensus loci, q. d. Et in tympanis valvarum opere sculptoris eminebant figuræ Cherubim & palmarum, illis omnino similes quas in parietibus Templi expressas retulimus^t. ¶ Quamobrem &, &c. וְהָיָה כְּכֹסֶפֶת הַיָּם Et trabs ligni, Mo. sic Ch. P. M. Ti. sub. erat, M. &c. Trabs erat cedrina à pariete Templi ad parietem vestibuli trajecta, ad continendum utrumque parietem, ut in amplis ædificiis fieri solet^v. Etiam densò ligno, J. T. Ex quo scapi illius portæ tympanaque (ut vocant artifices) & cætera constabant[†]. Itemque in densò ligno, Pi. [Ca. hoc cum verbis seq. sic reddit,] In fronte vestibuli erat extrinsecus coassatio, h. e. Erat vestibuli frons obducta ligno, ut supra dictum est^x.

26. Super quæ, &c. וְהָיָה כְּכֹסֶפֶת הַיָּם Et (vel, Præterea, P. Ti. Sed &, M.) fenestra arcæ, Mo. (vel, clausa, Ti. obtusa, M. angusta extrinsecus, P. ut Ezec. 40. 16.) & palma, &c. Mo. P. &c. Et fenestræ cancellis occlusæ super hujusmodi zophoris conspiciantur, & capitella sculpta ad modum palmarum erant^y. Al. Item fenestris clausis etiam palma erant, &c. Pi. sim. J. T. ¶ In humerulis (vel, in lateribus, M. J. T. Pi. La. &c. vel, super latera portæ, P.) vestibuli] Sic Ti. In parastadis angularibus ex utraque parte vestibuli^z. ¶ Secundum, &c. וְהָיָה כְּכֹסֶפֶת הַיָּם Et costæ, vel latera, (vel, laquearia. Intelligit ordinem quandam lignorum quibus superponuntur capita trabium, ne immittantur parietibus^a.) domus, & trabes, Mo. V. vel, signa, P. Intelligit capita trabium excurrentia & exstantia extra murum: lacunaria, vel prominentiæ^b. Al. una cum (vel, & in, Ti.) æstu domus, & (vel, & in, Ti.) trabibus, M. Ti. & (vel, item, Pi.) substructionibus domus, densisque trabibus, J. T. Pi. & tabule & coassatio per Templum, Ca. & tabulata domus, & superliminaria, Ch. וְהָיָה כְּכֹסֶפֶת הַיָּם est plurale vocis וְהָיָה כְּכֹסֶפֶת הַיָּם, quæ trabem sign^c.

CAP. XLII.

1. **E**duxit me in atrium exterius] Id est, atrium, vel, 1. laicorum, sive Israelitarum^a: vel, 2. sacerdotum^b; quod tamen sæpius interiorius nominatur^c: vel, 3. sceminarum, quod exterius erat respectu atrii virorum^d; quanquam alii contrarium sentiant^e: vel, 4. atrium illud in quo Templum situm erat, & edificium separatum^f. ¶ Per, &c. וְהָיָה כְּכֹסֶפֶת הַיָּם Viam, viam (per viam quæ est, M. per viam, viam, inquam, M.) Aquilonis, Mo. P. vel, versus Aquilonem, M. simil. J. T. Pi. ¶ In gazophylaciis] Id est, vel, 1. ad unum ex gazophylaciis: vel, 2. ad locum^g, seriem sive ordinem^h, gazophylaciorum omniumⁱ, nempe quæ in Aquilone domus sita sunt^k. In gazophylacium, pro, in gazophylacia^l. ¶ Contra separatam ædificium, וְהָיָה כְּכֹסֶפֶת הַיָּם E regione solaris, P. vel, tabulati, V. de quo vide ad Ezec. 41. 12, &c. m. Contra conspectum. Conspectum hoc intelligo duas loci partes quæ ad Septentrionem intra Templi murum ad dextram sinistramque vestibuli vacabant, ubi est litera β in Templi areaⁿ.

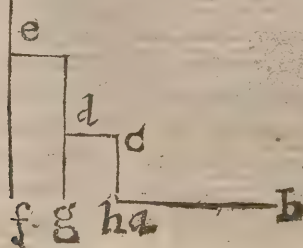
M m m

¶ Et

† Ca. ¶ Et contra eadem] Id est, Templum †. E regione
structura, JT. Pi. id est, mari interjecti, septum ab
atrio exteriori dividens. Hactenus delineato ipso
Templo, & membris ad illud pertinentibus, nunc de-
mum figurat Propheta atrium ultimum, quod postero-
rem Templi partem circumplectebatur, & septum illi-
us terminabat, (ut superiori capite diximus,) usque ad
versum 13; deinde ius utriusque loci explicat, duobus
versibus; ac postremo ambitum totum circumscribit,
ad finem usque. Porro, locus hic [i.e. hoc caput, vel
pars magna ejus,] est valde confusus & multo impediti-
simus, in quo, quæ c. 40. breviter de coenaculis atriorum
dixerat, ea repetit, & coenaculorum situm & rationem
pluribus explicat. Memineris autem eandem esse om-
nium atriorum descriptionem: sed hic interiora de-
scribi, quoniam exteriorum in cap. 40. facta mentio est.
Itaque atrii, quam posuimus illic, figura est huc adhi-
benda, & orienti & septentrioni & occidenti & Austro ac-
commodanda P. Ait hujus porticus exedras aquilona-
res spectasse domum ipsam, & thalamos qui domui ad-
hærebant ex latere aquilonari 9.
2. In facie, &c. אֶל פְּנֵי אֶרֶץ וְגו'] Ante longitudi-
nem, &c. P. Ti. Ad (vel, Ante, V.) faciem longitudinis, &c.
M. Pi. q. d. Porta illa aquilonaris respiciebat longitu-
dinem, sive respondebat lateri longitudinis. Loqui-
tur de porticu cui gazophylacia erant imposita, quæ,
inquit, centum cubitos longa erat †. In conspectum lon-
gitudinis, &c. JT. i. e. Quo ex cellarum loco patebat
oculis meis aspectus, tum in longitudinem atrii, quæ
erat cubitorum centum, tum in latitudinem Templi
eum membris ipsius, quæ erat cubitorum 50, & longè
procurrens intra hoc atrium denos cubitos utrique par-
ti atrii relinquebat toto spatio suo. Contra eum lo-
cum patebat atrium interius in longitudinem 100 cubit.
in latitudinem 50, quoniam reliqua 50 erant occupata
constructione portæ. Latitudinem intervalli hic in-
telligit quod erat à porta ista usque ad ædificium. 3.
Contra, &c. נֶגֶד דְּעֶשְׂרִים וְגו'] E regione viginti
(sub. cubitorum, M. P. Ti. sic JT. Pi. & sub. illorum, P.
Ti. de quibus vide ad Ezech. 41.) qui erant in atrio
interiori, P. &c. Atrio, i. e. septo, per periphrafin *.
i. e. Castellum, vel quadrata porticus, de qua sequitur
hoc eodem capite, ex qua aditus patebat & in ambula-
crum & in exedras prædictas, respiciebat ex altero la-
tere plateam viginti cubitorum, quæ erat inter vestibu-
lum & atrium sacerdotum, & quæ totam undique
domum cingebat. Coenacula erant in interiore atrio,
inter spatium viginti cubitorum ipsius interioris atrii, RS.
(fingamus enim hanc figuram esse interioris atrii quæ
antè fuit exterioris, ut omnia in eadem figura appare-
ant; quoniam est eadem omnium atriorum ratio:) &
pavimentum [quod sequitur] exterioris atrii; in quo pa-
vimento erant coenacula, scilicet 30, ut cap. 40. dictum
est, quæ signantur literis T & γ. ¶ Et, &c. וְגו']
Et è regione pavimenti, &c. P. JT. Pi. i. e.
areæ pavimentatæ. ¶ Ubi erat, &c. אֶתְּכֵּן אֶתְּכֵּן
Cubiculum (vel, peristylum, JT.
Pi. etheca, Ti. mansuicula, M. sub. erat, JT. Pi.) con-
tra faciem (vel, e regione, JT. Pi.) cubiculi, P. &c. (ut
in Ezech. 41. d.) triplici ordine, P. sic M. JT. Pi. vel,
per tria tabulata, Ti. ad verb. in triplicibus, i. e. juxta
triplicem ordinem; q. d. triplicem ordinem cellula-
rum habentes in altum ascendentem. Sing. hic pro
plur. Cubicula erant è regione cubiculorum; i. e. utrin-
que erant cubicula, sive cellulae. Meminit duorum or-
dinum cellarum qui erant inter atrium mulierum &
virosum, mutuo sese respicientium *. Potest hic versus
vel de castello quadrato, vel de porticu oblonga occi-
dentali, exponi; aut verò etiam de utroque. Si de ca-
stello accipias, patet ex vestigio illud esse in medio
trium porticum, occidentalis, aquilonaris, & meridi-
anæ: (legendum, orientalis:) si de porticu occiden-
tali, explicatur locus ex Hebræo, cubiculum contra cubi-
culum in trinis, vel per tria, scil. tabulata, vel ordines
cubiculorum. Nam verum est, in singulis porticibus
triplicem in altum contignationem fuisse, porticusve
ternas per latum in singulis contignationibus: quarum
media pervia erat ambulatio; binæ laterales parietibus
clausæ exedris tribuebantur. Quæ omnia magis ex-

plicantur ex eo quod sequitur. Quæ quidem coenacula
processus habebant altera alterorum processibus oppositos.
Processus vocat eas coenaculorum partes quæ alias ex-
cedebant; quæ partes altera alteri, h. e. dextræ fini-
stris, in utroque portæ latere respondent. 4.
Ante gazophylacia, אֶתְּכֵּן אֶתְּכֵּן Cubicula, quæ pri-
us אֶתְּכֵּן: nam אֶתְּכֵּן generale est ad אֶתְּכֵּן &
אֶתְּכֵּן thalamos. ¶ Deambulatio, ita Ti. Ca. אֶתְּכֵּן] V.
Deambulatorium, Ch. M. P. Mo. simil. JT. sub. erat, P.
Ch. erant ambulacra, Pi. In peristyllo, scil. cujus modò
meminerat. Iter, i. e. intervallum. ¶ Ad, &c. אֶתְּכֵּן Jun.
אֶתְּכֵּן Introrsum, viâ cubiti unius, JT. Pi. V.
i. e. In quod ambulacrum aditus patebat ex atrio portu-
lis angustis, ut singuli tantum per eas intrare possent. ¶
Ad interiora: viâ, &c. P. Versus interiora, sub. cubicu-
la, pergendo, (Interiora cubicula vocat quæ proxima erant
atrio virosum, quod dicebatur atrium interius.) viâ,
vel per viam, i. e. viâ rectâ, quæ fieri ac designari solet
lineâ perpendiculari, h. e. viâ brevissimâ, non exceden-
do scilicet unum cubitum, quæ utrinque facit angulos
rectos. Tendens ad interius atrium, ab E ad F, & viâ
unius cubiti, scil. latitudinis, Z. Sensus loci, Deam-
bulatio lata erat decem cubitis ad parietem; sed ultra
utrinque adhuc habebat viam, & spatium unius cubi-
ti. Ad interiora respiciens, scilicet ambulacrum per
quod in interiora cubicula ingrediebantur, viâ, &c. Per
viam, lorica intelligo. ¶ Et ostia (vel, aperture, P.)
eorum (videlicet ambulacrorum, quibus adirentur ab
exteriore atrio, ab Y ad E: quæ quàm lata forent non
addit: videntur fuisse trium cubitorum, quoniam tan-
ta sunt ostia vestibuli ædis.) ad Aquilonem] Sub. spe-
ciabant, Pi. Erant ex adverso cellarum aquilonarium. ¶
Al. Ostia eorum, &c. Intellige cubiculorum quæ erant
in altero latere prædictæ porticus proximæ atrio inter-
iori; nam alia cubicula his opposita versus atrium
exterior habebant ostium ad meridiem, quorum omni-
um cubiculorum ostia interius respiciebant ad ambula-
tionem mediam. [Ti. hunc versum sic reddit, Por-
ro, ante cellas deambulatio fuit latitudine versus interiorem
domum decem cubitorum, ambitus verò unius cubiti lati-
tudine, &c.] 5. Ubi, &c. וְהָיָה שְׂכֹנֵת הָעֶלְיוֹנוֹת קְצֵרוֹת] Cubicula
autem illa superiora erant arciora, P. fim. M. Ti. JT. Pi. &c.
sub. aliis, P. vel, brevia, Mo. strictiora, Ch. Humiliora
erant quàm inferiora; ut in omni bene constituto æ-
dificio sit, & ab antiquis ædificatoribus perpetuò ob-
servatum, qui superiores columnationes contractiores
& humiliores effecerunt, nè columnæ inferiores nimi-
um gravarentur. Sic arbor, quò altius crescit, eò fit
gracilior semper. ¶ Quia, &c. כִּי וְהָיָה אֶתְּכֵּן Jun.
[פְּנֵי הַמִּזְבֵּחַ מִן הַמִּזְבֵּחַ וְהָיָה אֶתְּכֵּן] Pro 17. quod
in textu est, habetur in margine אֶתְּכֵּן. Hinc locum
variè reddunt. ¶ Quia capiebant angulos (vel, postes, Vil.)
ex ipsis (vel, præ ipsis, Vil.) ex inferioribus & ex mediis ædi-
ficii, Mo. Vil. Quia absuuebant cubicula magis quàm
ista, hoc est, quàm inferiora & media ædificia, P. Nam
mansuicula detrahebant nonnihil ab istis, nempe ab infe-
rioribus & à mediis habitaculis ædificii. Clariùs ut nos
vertimus, propter verbum absuuebant. Et ædificium
vocat murum ædificii. Istud autem intelligi debet fe-
cundum partem exteriorem ædificii: nam parte inter-
nâ erat ædificatum ipsum ædificium ad perpendicularum.
Erant ergò parte interiore æqualis capacitatis. Solet
autem murus ædificiorum parte exteriori densior esse
ac crassior parte infimâ quàm superiore, aut supremâ. ¶
Alioquin non sustentata fuissent mansuicula ab istis, nem-
pe ab inferioribus & à mediis habitaculis ædificii, M.
Nam etheca decerpserunt infimis & mediis tabulatis ædifi-
cii, Ti. Quia comedebant cubicula ex ipsis, ex infimis &
mediis: comedebant, i. e. retrahebantur; minora erant
superiora. ¶ Quia superabant (vel, superare debuerant, Mar.
JT.) peristylia illas, Pi. JT. (Heb. Quia poterant, seu va-
lebant, præ illis, prævalebant illis.) i. e. Quia hoc po-
stulabat Templi dignitas & decor, ut circumstantes
atrii cellæ aut structuræ aliæ non haberent prospectum
in Templum aut membra ipsius; ideo effectum erat,
tum ut peristyliorum ambulatio superaret cellas altitu-
dine, tum ut cellarum tertia contignatio inclinante
tecto bona ex parte consumeretur.) ex imis & medi-

⁸ Pi. anis (nempe cellis⁸) ædificium erat, Pi. JT. i. e. com-
moda ædificiorum habitatio : nam tertia stega five con-
^h Jun. tignatio erat ad habitandum inepta^h. Quia intercipi-
ebant ex eis prominentias, ab inferioribus & a mediis ædi-
ficii, Ch. Quia supportabant, &c. Vulg. i. e. Quia colum-
næ medianæ, quas fulciebant ipsæ porticus infimæ,
eminebant ex ipsis, & contractiores surgebant quàm
postes inferiores, & supremæ columnæ adhuc exilio-
res attollebantur quàm medianæ¹. [Ca. versum sic red-
dit,] Erant autem suprema cœnacula contractiora, (Hoc
ⁱ Me. ex
^{La. sim. T.} quid sit continuò declarat.) quippe quæ excederentur à
^{ex Vil.} processibus infimorum & mediorum structura cœnaculorum.
Infima cœnacula erant latiora, media angustiora, & su-
¹ Ca. prema item mediis angustiora^h. Hæc commata & duo
ⁱ G. ex K.
^{& RS.} sequentia sunt difficilis interpretationis¹. Potest ali-
¹ G. quid esse corruptum in lectione. Sed vide Villalpand^m.
6. Tristega, &c. וְהָיָה מִשְׁכָּנִי תְּרִיטָגָה Quia tripartita
ipsa, Mo. Nam tristega (vel, tertiana; Hebr. tertiate,
i. e. tertio loco positæ : synecdoche generis. JT. red-
diderunt tristegas, referentes ad cellas integras ex tri-
bus contignationibus constantes : sed vocem istam re-
ferendam esse ad cellarum illarum contignationes
summas evincitur ex eo, quòd mox comparantur cum
imis & medianis².) quidem erant, JT. Pi. sim. Ti. Tri-
plicata enim illæ nempe mansuicula³ fuerunt, M. Tris-
tega, i. e. tria quasi tabulata erant per triplicem colum-
narum ordinem : five, Tres erant contignationes, tra-
beationes & columnationes, ex triplici columnarum
serie, una alteri supposita⁴. Triplicem columnarum
ordinem in atriiis fuisse infra ostendemus P. Quia tri-
plici ordine ædificata erant [cubacula,] P. ¶ Et, &c.
וְהָיָה מִשְׁכָּנִי תְּרִיטָגָה Et non eis (vel, Nec erant eis, M. Sed non
erant eis, JT. Pi. nempe superioribus cœnaculis⁵.) co-
lumnæ, sicut columnæ atriorum, Mo. sim. JT. &c. i. e. am-
bulacrorum quæ in peristylis erant, i. e. trabes arre-
ctariæ, five columnæ earum loco, quibus tectum altius
incumberet; sed incumbere solo ipsi contignationis
tertiæ⁶. Duo nobis indicat hic textus. 1. Columnas
illas quas statuimus in mediis porticibus inferioribus,
quasque ex frontium symmetria & responsione hæte-
nus confirmavimus, his Prophetæ verbis confirmari.
2. Hujusmodi columnas in superioribus cœnaculis mi-
nimè fuisse, quippe eum totum superius pavimento
in cœnacula & ambulationes distribuatur, pilæ & qua-
dratæ sunt & interjectis cubiculorum parietibus con-
nectuntur, ut columnæ minimè dici posse videantur⁷.
Tres erant contignationes; sed tertia, seu suprema, con-
tignatio non habebat columnas tam altas & tam latas
quàm secunda⁸. ¶ Propterea, &c. וְהָיָה מִשְׁכָּנִי תְּרִיטָגָה
וְהָיָה מִשְׁכָּנִי תְּרִיטָגָה Propterea separatim est ab
inferioribus & a mediis à terra, Mo. Propterea angustiora
erant inferioribus & mediis à terra, P. Ad verb. Propterea
retractus erat, vel arctatus & constrictus, sub. locus su-
premorum cubiculorum, &c. i. e. arctior erat loco imo-
rum & mediorum, vergendo ad terram, five respectu
terræ. Nos vocamus Retractus⁹. Et ob id in arctum
assurgebat ab inferioribus, &c. M. Idcirco contractius erat
ædificium præ imis & medianis contignationibus inde à
solo ipso, JT. Idcirco contractiores erant quàm ima & me-
diana inde à solo, Pi. Ea propter detractum est infimis &
mediis tabulatis à solo, Ti. Propterea decisum est supre-
mis præ inferioribus & mediis à terra : q. d. Necessè fuit
cubacula superiora esse humiliora inferioribus, quia co-
lumnæ eorum vel pilæ erant contractiores quàm inferio-
res columnæ; atque ideo sicut detractum est aliquid
de crassitie columnarum inferiorum superioribus, sic ne-
cessè fuit detrahi aliquid de altitudine in secundo ordi-
ne & tertio¹⁰. Itaque superiori versu de contractione
crassitudinis monuit nos Vates, hoc verò de imminuta
altitudine : ut eadem proportionis ratio servaretur¹¹.
[Ca. totum versum sic accipit,] Erant enim trinarum
contignationum, neque columnas habebant, ut esse solent atriorum
columnæ : (Nam ubi in atriiis super columnas extruuntur
cœnacula, ea ad lineam ex-
struuntur, ut suo fundamen-
to, h. e. columnis, innituntur :
itaque suprema à solo recede-

bant infra quàm media atque infima : h. e. erant contra-
ctiora & remotiora à terra quæ erant ante cœnacula
quàm inferiora, ad perpendiculum; hoc pacto : Esto so-
lum a b, cœnaculorum frontes e d e; si ab e lineam de-
mittas ad f, fiet ut linea e f (quæ recta ratio est su-
premi cœnaculi) sit remotior ab a b quàm linea d g, aut
e b. Hæc est cœnaculorum ratio, contraria & vestibulorum
cellis, & ædis cellæ tabulatis¹².

7. Et, &c. וְהָיָה מִשְׁכָּנִי תְּרִיטָגָה Et
maceria (vel, Et murus, P. Et peribolus, M. Porro, se-
ptum fuit, Ti. Quod verò attinet ad maceriam, Pi.) quæ
(vel, qui erat, P.) forinsecus contra (vel, juxta, Ti.) cu-
bicula, viâ (vel, ad viam, P. per viam, M.) atrii exte-
rioris (vel, versus atrium, &c. JT. Pi.) ad facies (vel, è re-
gione, P.) cubiculorum, longitudo ejus (vel, longitudinis
erat, P. longitudo ejus, erat, Pi.) 50 cubitorum, Mo. &c.
Maceria, quæ scilicet circumcludebat peristylum¹³. Peri-
bolus vocatur murus, vel septum : q. d. Murus orien-
talis hujus ædificii longus erat 50 cubitis, sicut & ipsa
gazophylacia longa erant 50 cubitis¹⁴. Peribolus hic si-
ve paries tam longus erat quantum frontes reliquarum
porticum atrii exterioris : & ne ignotum per ignoti-
us explicet, subdit v. 8. Quia longitudo erat, &c. b. Quod
septum autem foris erat (h. e. extra cœnacula) secundum
cœnacula, (scilicet in longitudinem,) versus exterius atrii
(versus Y) in fronte cœnaculorum, id erat longitudine
cubitorum 50, R e, utrobique : tantum enim procede-
bat extra portam quanta erat muri ad exterius atrium
crassitudo. Hujus septi crassitudinem non tradit; sed
ea colligenda est ex tota descriptione, sicut & cœna-
culorum latitudo. Igitur cap. 40. 17. tradit, in exte-
riore atrio orientali, item septentrionali, esse cœnacula, &
pavimentum factum per atrii circuitum, quæ cœnacula ad
pavimentum essent triginta, idque pavimentum esse à latere
portarum, secundum ipsarum longitudinem. Et paulò post,
de meridiana porta loquens, dicit, ei circumjectas accef-
siones in longitudinem 50 cubitorum, in latitudine quinque;
accesiones vocans cœnacula : quod idem in omnibus
atriis intelligi debet. Si sunt igitur cœnacula triginta,
eâque, secundum portæ longitudinem, longa 50 cubi-
tos, necesse est ea in quatuor versus esse digesta, utrin-
que binos; nam duobus versibus longius occuparent
spatium : deinde, superesset in atrio locus qui Vatis de-
scriptione non occuparetur. Sed cum in binos ordines
digerantur, fit ut sit impar numerus. Itaque cum
quindecim ad latus unum ponantur, necesse est in uno
ordine esse octo, in altero septem : nec enim unum in
duos ordines dividi potest. Ut autem unus ordo sit lon-
gus 50 cubitos, (nam hæc longitudo tribuitur eis,) tri-
buenda erunt in longitudinem singulis cubita sex, (sicut
portarum cellis,) quæ in eo ordine qui habet 8 cœnacula
efficiunt 48. Cui numero addentur duo cubiti, unus
itineris, alter septi ante procurrens cœnaculum reflexi
ad a, ut septum quoque ad longitudinem accessiones
portæ pertineat. Latitudo autem quanta sit quæren-
dum est : atque in fastigio quidem esse 5 cubitorum, pa-
tet ex secundo loco quem paulò antè ex cap. 40. cita-
vi. Sed imorum cœnaculorum quanta sit latitudo, (nam
latiora esse supremis ostendit Vates,) sic inveniemus.
Vestibuli latitudo una cum cellis est cubitorum 24 (nam
quòd ei 25 tribuuntur, hoc fit propter cellarum te-
ctum, quod murum scandit;) muri utrinque senum;
ambulationum item utrinque denum cubitorum : viæ;
quæ quatuor sunt, habent singulos cubitos; muri atrii
senos : quorum omnium summa est 72. Superest, ad
complendum centum cubitos, ut singuli cœnaculo-
rum ordines habeant in latitudine sex cubitos : ita ef-
ficiuntur 96. Desunt quatuor, qui totidem viarum se-
ptis tribuentur, quæ septa litera ß notantur. Sed cur
potius longiores ordines portis apposuerim quàm bre-
viores, causæ sunt duæ. 1. Quòd in illo secundo lo-
co quem supra ex cap. 40. adduxi, dicuntur accessiones
portæ circumjectæ longitudinis cubitorum 50 : quod non
fieret, si hic esset brevior ordo. 2. Quòd in eodem cap.
v. 44. dicuntur esse duo cœnacula extra januam interio-
rem, γ, quorum septentrionale spectet Austrum, australe se-
ptentrionem, δ. Quòd si hæc cœnacula sunt extra portam
interiorem, oportet hic majorem esse ordinem. Sunt
autem hæc de cœnaculis orientalis atrii intelligenda¹⁵.

alioqui non conveniret descriptio. Itaque locum hunc cap. 40. [v. 44.] in Heb. depravatam, nonnihil ex Græco emendavi. Quod enim est *שְׁנֵי*, *cantorum*, legit Græcus *שְׁנֵי*, *duo*, rectius, ut puto; ut patet ex cœnaculorum usu, quæ mox non cantoribus, sed sacerdotibus, tribuuntur. Et pro *שְׁנֵי*, legit *שְׁנֵי*; & pro *שְׁנֵי*, legit *שְׁנֵי*, relativo singulari generis fœm. cùm illud masculinum sit, & discrepet in genere à nomine *שְׁנֵי*. Et pro *שְׁנֵי*, legit *שְׁנֵי*, ut opponatur septentrioni, ut mox Angeli declarat oratio. Quodd si hæc cœnacula vis in septentrionali atrio intelligi, necesse erit, quæ hîc de meridiana & septentrionali parte dicuntur, ea de orientali & occidentali dici.

8. Quia, &c. *שְׁנֵי אֲרָבִים הָיוּ לְשֹׁכְנֵי הַבַּיִת* Nam longitudo cubiculorum (cellarum, JT. Pi. cœnaculorum, Ca.) quæ erant atrio exteriori (Hinc perspicuum est eum loqui de interiore atrio, & id comparare cum exteriori, cuius est eadem ratio^d). 50 cubitorum erat, P. &c. q. d. Notum est ex prædictis mensuris alias omnes atrii exterioris porticus fuisse latus cubitos 50*, includendo non solum spatium inter parietes, sed ipsos parietes & pilarios^f. ¶ Et, &c. *שְׁנֵי אֲרָבִים הָיוּ* Et, ecce, ante faciem templi centum cubitorum erat longitudo, P. Eaque ratione ante aulam centum cubiti, Ti. Contra autem faciem templi erant, &c. M. Itæ, ecce, ante templum erant centum cubitorum cellæ, Pi. sim. JT. nempe 50 cubitorum in septo five interiore atrio, & 50 in exteriori. De cellis autem interioris atrii vide supra cap. 41. Et longitudo, &c. Vulg. Transiit ab exedris aquilonaribus ad meridianas. Metitur ergo latitudinem atrii interioris, ab ædificio aquilonari usque ad australe oppositum, centum cubitis^b. Cum secundum cellæ (i. e. Templi) faciem essent centum cubiti, H. I.

9. Et erat, &c. *וּמִתַּחַת לְשֹׁכְנֵי הָאֵלֹהִים הַמְּבֹרָכִים* Et desubter (vel, Subter autem, P.) cubicula ista, Mo. P. sim. M. &c. introitus (sub. erat, M.) ab oriente, Mo. P. &c. quum quis ingrediebatur in ea, &c. P. sim. Mo. M. Et sub, &c. i. e. in parte depreffiore: q. d. Ab ima parte exedrarum erat introitus Templi: nam ingressus erat ab Oriente in pede ipsius montis in quo ædificatum erat Templum; & mons ascendebat ab Oriente in Occidentem^k. Infra illa verò cœnacula erat aditus ab oriente. Jam loquitur de cœnaculis oriental. atrii interioris, ad quæ erat aditus per quem adirentur ab exteriori atrio, in litera Y, ut sit hæc figura nunc orientalis. Dicit autem, infra cœnacula, quoniam is aditus erat in exterioris atrii muro^l. Fuit autem aditus ab inferiori parte cellarum istarum, nempe ab oriente, si quis eas adiret ex atrio exteriori, Ti. Indicat eos qui veniebant à porta orientali atrii exterioris sub porticu venisse, quia ibi erant scallæ quibus ascendebatur ad gazophylacia. Et fortassis ea porticus clausa erat, & ad eam aditus patebat per portam orientalem^m. Aditus erat inferiori solo quam ipsa cœnacula, utpote per quem adirentur ab exteriori atrio, quod erat inferius interiore; ut patet in portis, ubi sc. docet ab exteriori atrio ascendi ad interius per gradus*. Et erat subter gazophylacia hæc (meridiana scilicet, quæ quasi digito demonstrat. Supponit jam [sc] ostendisse gradus meridionalis porticûs Sanctuario proximæⁿ). introitus ab oriente, &c. Vulg. quemadmodum in aquilonari plaga patebat aditus à fronte orientali illius ædificii^o. A loco autem cellarum istarum; (nempe aquilonalium. Hæc verborum congerie transitum Propheta explicat à cellis aquilonalibus ad meridianas^t). is qui deducebat me (Deus per spiritum humanâ specie, supra 40. 3*) ab oriente (i. e. per tractum orientalem atrii exterioris, propinquum Templo^p), venturus ad illas de exteriori atrio, JT. Quumque is qui introduxerat me ab oriente, à loco cellarum istarum venisset ad illas ex atrio exteriori. In Hebræo voces sunt tractæ^q.

10. In, &c. *בְּרוּחַב נֶדֶר הַחֵצֵר וְגו'* In latitudine periboli atrii (vel, muri illius atrii, P.) via orientali (vel, versùs orientem, P.) contra faciem intercisionis, (vel, coram solario, P.) atque contra faciem structuræ camerarum, M. vel, coram ædificio (Latine dixeris, quod quidem erat ante ædificium ipsum, five templum, ut cap. 41. 15^r) erant cubicula, P. Inter atrium exterius & la-

larium Templi posita erant cubicula septentrionalia[†]. † Item. Intra latitudinem fuit sepes atrii; cellæ autem ad orientem ante separatam extructionem, [Heb. *מִבְּרֵית*], de qua voce sæpe dictum,] & ante ædificium, Ti. Per latitudinem macerie atrii (i. e. Secundum maceriam illam transversam quæ membra ultima Templi ab exteriori atrio dividebat^t), versùs orientem; in frontem septi, & in frontem structuræ cellarumque, JT. Erant in latitudine macerie atrii, orientem versùs à fronte spatii illius refecti, & à fronte illius structuræ, cellæ aliæ, Pi. In latitudine, five crassitudine, septi atrii, (Septum vocat murum Y E.) orientem versùs, quæ cœnacula erant ad conspectu ædificiique frontem. Nam eorum longitudo sinistrorum tendebat ad conspectum, dextrorum autem ad ædificium, h. e. versùs Templi vestibulum, quod est pars ædificii^v.

11. Et via, &c. *וְדֶרֶךְ לְפָנֵיהֶם וְגו'* Et via erat ante ea similis aspectui camerarum, &c. M. Via quoque oppositarum cellarum, qualis fuit cellis aquilonaribus, Ti. Porro, via quæ erat ante ea similis erat viæ cubiculorum, &c. P. Ante ista autem (i. e. septum & structuram, quæ modò nominavit*), erat via secundum aspectum, &c. JT. i. e. Eadem omnino erat proportio viæ, ædificiorum, formæ, adituum, & si quæ sunt ejusmodi quæ antè dicta sunt de aquilonali parte[†]. Et via ante, &c. h. e. Media ambulatio & exedræ laterales eadem erant constructæ ratione, eadem mensurâ, quâ aquilonares*. Et ante ea iter eadem formâ quâ erant, &c. Hinc apparet eum jam de orientalibus loqui, quæ cum septentrionalibus comparat. Vocat autem hîc iter, quod antè vocaverat ambulationem^y. ¶ Secundum longitudinem eorum, sic & latitudinem eorum] Itæ Mo. Hebraismus; sic & pro sicut, ¶ pro [sc], ponitur. Sensus enim non est, latitudinem ædificii æqualem fuisse longitudini ipsius; sed, longitudinem hujus ædificii meridiani longitudini alterius aquilonaris, & latitudinem similiter latitudini ipsius, fuisse per omnia æqualem^z. ¶ *שְׁנֵי אֲרָבִים הָיוּ* Secundum longitudinem illorum erat longitudo istorum, sic latitudo istorum, P. Ad verb. Sicut longitudo eorum, sicut latitudo eorum; H^z: q. d. Secundum longitudinem illorum cubiculorum septentrionalium, sic erat longitudo istorum orientalium; talis erat & latitudo utroque^z. ¶ Secundum longitudinem earum, similiter secundum latitudinem earum, Pi. sic JT. [Ca. hæc cum præcedentibus sic reddit, Eadem formâ quâ erant cœnacula versùs septentrionem, eadem & longitudine & latitudine.] Al. Et quanta fuit longitudo earum, tanta fuit latitudo earum, M. sim. Ti. ¶ Et similitudines, *וּבְמִשְׁפָּטֵיהֶם* Et secundum normas (vel, rationes, P. sic Ca. dispositiones, M. sim. Ti.) eorum, five earum, Mo. P. &c. ¶ Et ostia, &c. *וּבְמִשְׁפָּטֵיהֶם* Et secundum ostia (vel, ingressus, five introitus, V.) illorum, P. [Alii hoc cum præcedentibus sic reddunt,] Et omnes exitus earum erant tum secundum rationes illarum, tum secundum ostia illarum, Pi. JT.

12. Secundum, &c. *וּבְמִשְׁפָּטֵיהֶם פֶּתַח בְּרֹאשׁ דֶּרֶךְ דֶּרֶךְ* Et secundum ostia cubiculorum quæ viâ Austri, Mo. (vel, quæ erant ad viam meridianam, P.) ostiam in capite viæ, Mo. (vel, erat ostium ad caput viæ, P.) viæ in faciebus macerie elegantis, Mo. (vel, viæ, inquam, quæ erat e regione illius muri elegantis, P.) viâ orientis in ingrediendo ipsa, Mo. vel, ad viam orientalem ingredientibus, P. Al. Et sic erant ostia camerarum quæ erant in via australi, ostium in capite viæ; & viâ in conspectu periboli decenter facti; erantque viâ orientalis quâ patuit introitus in eas, M. Ostia denique similia fuerunt. Velut in ostiis cellarum australium accidit ut ostium esset initio viæ ante sepe aptissimam, si quis ab oriente illas adiret, Ti. Ostiis autem cellarum illarum quæ spectant ad meridiem simile erat ostium in capite viæ: (quo terminabatur viâ atrii, & ad septum patebat aditus: quod ostium tam angustum erat quàm cuiusque cellæ^c). nempe viâ quæ erat ante maceriam rectam, orientem versùs, quâ venitur ad illas, P. sim. JT. [Alii hunc versum cum ultima voce præcedentis conjungunt, locumque sic reddunt,] Et ostia eorum secundum ostia, &c. Hic rursus confunduntur particulæ & [sc], uti supra vers. præced. Sic enim debet connecti hic versus, Sicut similitudines eorum, & sicut ostia eorum, sic & ostia gazophy-

zophylaciorum quæ erant in via respiciente ad Austrum. Eadem est hujus quæ superioris versiculi sententia, scilicet, hoc ædificium australe habuisse ascensum à fronte orientali, gradusque ejus duxisse in ambulationem mediam superiorem, quæ præcurrebat Occidentem versus secundum longitudinem elegantis illius periboli separantis populum à clero^d. Al. Et ostiis quæ erant illis (scil. septentrionalibus) similia erant, tum ostiis cænaculorum quæ erant meridiem versus; (unde apparet eadem fuisse & in atrio meridiano;) ita ut & ostium esset in itineris capite, (i. e. in Y E; nam ibi caput est itineris;) & iter esset ante accommodatum septum (E F) versus meridiem, [lege, versus orientem, ut habet Ca. in notis ipsius, & res ipsa palam monstrat:] quæ adirentur. In atrio orientali vergit hoc iter ab Occidente in Orientem, ab F ad E *.

13. Et dixit] Sub. vir ille qui ante apparuit mihi, V. sim. Pi. ¶ Quæ sunt ante ædificium separatum] Ità vocat Templum, quod ab atriorum porticibus erat sejunctum f. ¶ In fronte septi, JT. Sed intra septum, ut docet v. sequens. ¶ Sancta] Quia attribuentur sacerdotibus, &c. ¶ Ibi ponent (Ibi reservabunt, nec aliò exportabunt,) sancta sanctorum] Vel, sanctitates sanctitatum, V. sim. P. &c. i. e. carnes victimarum, &c. Sequitur ¶ Oblationem, ubi pro id est accipitur: nam declarat speciatim quid vocarit sanctificationes k.

14. Cum, &c. ¶ Quum ingressi fuerint sacerdotes, JT. Pi. sic M. P. Ti. &c. sub. illa, P. nempe cubacula, V. vel, in Sanctuarium^l, ex analogia Legis Exod. 28. 43^m. ¶ Non egredientur, &c.] Sub. cum vestibus sacerdotalibus, ut aperte declarat cap. 44. v. 19ⁿ. ¶ Et sic, &c. ¶ Et accedent (vel, Et accedant, M. vel, Cum appropinquabant, JT. Pi.) ad quæ populo, Mo. vel, ad ea quæ sunt populi, JT. P. i. e. Accedent ad vestes vulgares: h. e. contingent vestes non sacras^o. Vel, ad locum ubi est populus, M. sim. Pi. i. e. ad atrium exterius P. Et commiscebuntur cum populo, Ch. Et obibunt omnia quæ vulgus attinent, Ti. Atque ita trahent vulgaria, i. e. profana q.

15. Cumque compleret mensuras domus interioris] Domum interiorem hinc vocat, vel, 1. atria & gazophylacia; nam hæc omnia sunt ad usum domus interioris [proprie dicti,] quod est Templum^r: vel, 2. Templum t, & gazophylacia, & omnia atria, etiam exteriora; quæ sic vocat comparatione periboli & muri, quem nunc incipit metiri. ¶ Eduxit me] Extra murum Montis domus*. ¶ Per viam portæ, &c.] Hæc est porta Montis domus orientalis, cujus prius fecerat mentionem in principio v. ¶ Et mensus est eam] Domum illam; relativum pro antecedente: q. d. Totum Templum cum appendicibus mensus est*. Domum in qua erat porta v. Vel, domum, h. e. murum domus².

16. Mensus, &c. ¶ Mensus est (vel, Namque mensus est, Ti. Ca. Mensus, inquam est, M.) ventum (vel, angulum, P. latum, Ti. plagam, JT. Pi. sic M.) orientis, Mo. vel, orientalem, P. Declarat posteriora verba præced. versus. Angulum orientalem vocat partem five latus Templi orientale t. ¶ Calamo, &c. ¶ Difficilis planè textus, tum propter lectiones, tum propter interpretaciones, varias & pugnantes². [Locum sic reddunt:] Calamo mensura, five mensorio, M. P. Ti. Ch. &c. quingentis calamis, Ch. M. P. Pi. Mo. sim. Sy. vel, omnino quingentorum calamorum, Ti. Metitur murum extimam atriis Israel quater, per 4 latera, incipiendo à quolibet latere, afferitque quodlibet latus habuisse in longitudine 500 calamos^b. Sed incredibile videtur peribolum hunc habuisse in circuitu duo [vel, tria] millia cubit. adeoque sexies majorem fuisse eo muro qui totam Templi atriorumque omnium amplitudinem ambiebat, sed & majorem ipsâ Hierosolymâ c. [Hoc diversimodè expediunt.] 1. Angelus hinc non metitur singula latera seorsim, sed omnia, five totum circuitum, simul, idque quater; quia à quolibet latere vicissim incipit eum dimetiri d. Favet v. ult. ubi totus muri circuitus concludi videtur 500 calamis*. Sic videtur ordinari posse textus valde obscurus: Mensus est contra ventum orientalem 500 calamos in circuitu 500, inquam,

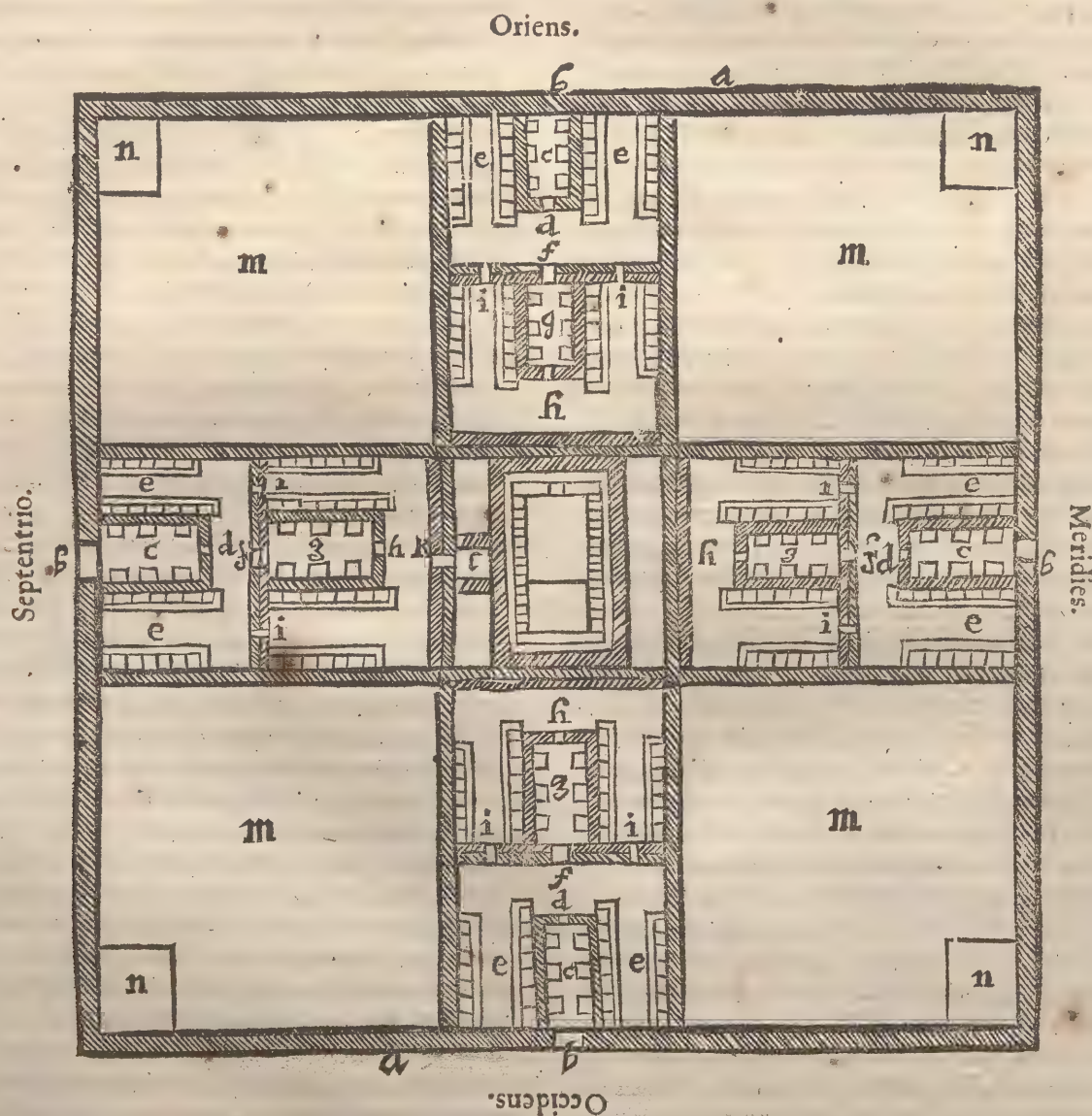
calamos ex his qui erant ad orientalem regionem, & ex his qui erant ad aquilonarem, 500 item ex his qui numerabantur ad Austrum, &c. Quasi dicat quingentos illos calamos conflari ex 125 calamis quos singula periboli latera numerabant. Cui expositioni non parùm faver, quod, cum de singulis lateribus agitur, 500 calamos habuisse dicuntur per circuitum, five per gyrum: sed singula latera, ut constat, vocari nequeunt gyrus, five circuitus. Quingenti ergo calami ex toto circuitu summiendi sunt. Video hæc esse duriuscula, sed non video quo alio modo solvi possit hic nodus f. [Aliis hæc sententia non placet.] Merum istud est Villalpandi commentum, cujus nec vola nec vestigium est in textu. Nam quid opus fuit Angelum quater totum ædificium circuire & mensurare? Annon satis fuit singula latera semel mensurare, quæ quoniam erant omnia æqualis ejusdemque mensuræ, totum ædificii ambitum ex quatuor laterum mensura licuit colligere? Textus planus est, in quo singula latera per partes ordine mensurantur^h. Repugnat etiam hoc commentum certissimæ (quàmque Vil. ipse agnoscit) à Josepho traditæ mensuræ muri quo totum Templum quatuor ex partibus ambiebatur; à cujus uno angulo ad alium ejusdem angulum non erant nisi 416 cubiti. [De quo plura videtis in Authore.] 2. Vitium videtur esse in textu, & pro מִסָּכָה, (calamos,) legendum מִסָּכָה, (cubitos,) uti planum est legisse olim o. qui מִסָּכָה (cubitos) duntaxat hinc habent, quam vocem adhibent in dimensione lateris septentrionalis, in reliquis tribus omittunt, quod ea facile ex præcedenti suppleri posset: versu autem 20. ubi textus Heb. nomen mensuræ bis omittit, o. semel tantum omittunt, in altero nomen cubiti adhibent. Quin & lectionis hujus veteris, adeoque melioris, מִסָּכָה pro מִסָּכָה, vestigium aliquod obscurum superest etiam in hodierno textu Hebræo h. l. Nam lectio, מִסָּכָה מִסָּכָה, nihili est & planè absurda: quid enim illud est, quingentis cubitis calamorum? Masorethæ per Keri marginale legi voluit מִסָּכָה pro מִסָּכָה, per literarum metathesin, quæ alibi non infrequens. Sed videtur potius omissum esse per librarii incuriam מִסָּכָה, & ejusdem temeritate additum esse מִסָּכָה, quod satis videret mensuram quinque cubitorum isti loco non congruere: putavit ergo, sed falsò, calamos potius hinc esse intelligendos quàm cubitos. Omnino ergo antiqua & germana hæc videtur lectio, מִסָּכָה מִסָּכָה, h. e. quingenti cubiti. In reliquis tribus sequentibus versiculis simpliciter est, מִסָּכָה מִסָּכָה, quingentos, subaudito nomine mensuræ, (מִסָּכָה cubitos,) ex vi præced. (quomodo c. 46. 22. bis omittitur ac subintelligitur vox מִסָּכָה:). Temeritate librarii, addita illis est vox מִסָּכָה. Et quia [hoc] v. 16. deerat in cod. suo vox מִסָּכָה, putavit מִסָּכָה positum illic esse pro מִסָּכָה, idque notavit in margine per Keri; & ab eodem addita est vox מִסָּכָה, quod existimaret de calamis, non verò de cubitis, isthinc agi: quod & ab eo factum in 3 reliquis seq. vers. In ultimo autem versu capitis non addidit, quia existimavit eam vocem satis ex præcedentibus intelligi. LXX verò nunquam vocem מִסָּכָה, bis vocem מִסָּכָה, adhibent. Et sanè Judæi non aliunde quàm ex hoc Ezechielis loco Montis domus (h. e. totius collis & Templi ipsi inædificati ambitus) longitudinem & latitudinem statuunt esse 500 cubitorum. Unde planum est eos existimare Ezechielem mensurâ istâ 500 cubitorum definire singula latera totius ædificii summo collis jugo inædificati, ac proinde nihil esse potuisse ædificio illi circumpositum, nisi velimus illud fuisse in aere suspensum. 3. Si quis nolit hodiernam sollicitare Heb. lectionem, tum erunt hæc Ezechielis verba non proprie accipienda de Salomonico ædificio, quasi in materiali Salomonis Templo fuerit vel murus, vel aliquod aliud ædificium, 500 calamos per singula latera in quadrum longum & latum; (nihil enim tale in illo fuit, aut esse potuit, fatente etiam ipso Villalpando) sed erunt ista ad τὸ πνευματικόν, Christi nimirum Ecclesiam, (cujus typus quidam fuit illa Templi descriptio,) referenda, ut eo significetur, Ecclesiam Christianam, quæ ex Gentibus erat extruenda; futuram tantò majorem & ampliorem Judaicâ, (quæ per atrium Israelis representabatur,) quantò quadratum (aut verò cubus) cujus latera

singula sunt 500 calamos longa majus & amplius est eo cujus latera singula sunt 500 cubitos duntaxat longa. Et sanè Apoc. 21. 16. nova Jerusalem proponitur nobis tanquam cubica, cujus longitudo, latitudo & altitudo sint æquales; amplitudo autem ejus significatur, cum ea isthuc dicitur esse 12000 stadiorum; nam vetus mons Sion habuit in circuitu 12 tantum stadia¹. [Alii locum sic reddunt;] *Decempeda, quingentis decempedalibus cubitis*: ad verb. *quingentis decempedarum*, sub. *cubitis*. Non enim vertendum est, *quingentis decempedis*: repugnant enim & Templi spatium, & o. qui *moxis* habent. Est enim oratio in qua taceatur *cubiti* nomen, quoniam summa fit totius superioris dimensionis, in qua cum omnia sint metata cubitis, hic tacentur. Et additur, *decempedales esse cubitos*, h. e. ejus mensuræ quæ superius est posita. Atque ita taceri mensuræ nomen apparet etiam ex fine hujus capitis, ubi dicitur *longitudo & latitudo esse quingentorum*, nec additur *cubitorum*: quod tamen ibi Latinus rectè addidit vetus Interpretes². Alii, *calamo mensuræ; quingentorum cubitorum calamis*, JT. *quingentos in calamo mensuræ*, LXX; *quingentos cubitos calamo mensurio*, Ar. ¶ In, &c. [בְּקַמֶּה הַקָּדֵשׁ] *Calamo* (vel, *ad calamum*, V.) *mensuræ*, P. V. i. e. ad mensuram calami sacri³; qui maximus est, & constabat sex cubitis⁴. ¶ *Per circuitum*] Sub. *ejus lateris*, V. Quod dicitur eam *regionem mensus in ambitum*, non ita capiendum est quasi ea una regio am-

biat; sed quod est pars ambitus fani quod hic per circuitum metitur⁵.

20. *Dividentem, &c.* [לְהַבְדִּיל בֵּין הַקֹּדֶשׁ לְחֹל] *Ad dividendum*, vel *distinguendum*, vel *separandum*, inter *sanctum* (sub. &, P. M. JT. Pi.) *profanum*, Mo. &c. sim. Ti. vel, *laicum*, Ch. Inter Templum, & urbem, quæ collata ipsi Templo, quod erat sanctissimum, censebatur velut *profana*⁶. Sanctuarium vocat omnes Templi partes, etiam peribolum; profanum, reliquam urbem⁷. Inter Templum, & atria omnia, quæ peribolo duum millium calamorum continebantur⁸. Al. Inter atrium Israel, quod sanctum erat, & atrium Gentium, quod profanum erat⁹. Inter atrium sacerdotum ac Templi, & atrium exterius Israelitarum, itemque atrium Gentilium¹⁰. *Ad disjungendum sacrum à profano*. Atqui paulò antè dixit, *interiora atria*, in quibus versaturi essent sacerdotes, *esse sacra*, quasi reliqua sacra non essent. Sed hoc sciendum est, totum quidem locum quingentorum cubitorum myro circumseptum esse *sacrum*, sed ita ut intima quæque sint maximè sacra: quò fit ut cum eis collata exteriora vocentur *profana*, cum interiora non nisi consecratis sacerdotibus sint pervia. Igitur hic locus quingentos in longitudinem & totidem in latitudinem cubitos porrectus erat, Templo ita collocato, ut à quatuor coeli regionibus haberet bina ordine atria: quæ cum essent paris cum ipso mensuræ, videlicet centenum cubitorum, fit ut, si ab

Figura quæ totum supra descriptum ædificium continet.

Oriente duo, ab Occidente totidem, ponas, ipso inter ea collocato, sint 500 cubiti, ut in exhibita figura vides. *a* Murus 500 cubitos in longum & in latum patens, qui totum Templum cingit. *b* Exteriorum atriorum portæ. *c* Exteriorum atriorum vestibula, trinis utrinque domunculis circumdata. *d* Exteriora atria. *e* Ambulationes 10 cubitos latæ in exterioribus atris, utrinque coenaculis, hinc 7, hinc 8, circumdatæ, intercedentibus angustis itineribus, & septis quæ itinera ab ambulationibus & coenaculis dirimant. *f* Aditus per quos gradibus ascenditur in interiora atria. *g* Interiorum atriorum vestibula exterioribus similia. *h* Interiora atria, quæ unà cum coenaculis & cæteris sunt exteriorum si-

milia. *i* Ostia per quæ ab exterioribus atris ascenditur ad coenacula quæ sunt extra portas interiorum atriorum. *k* Aditus ad Templi vestibulum. *l* Templi vestibulum. *m* Loca vacua comprehensa muro, quorum nulla fit in Templi descriptione mentio: sed in eorum angulis erant culinæ atriola longa 40 cubitos, lata 30, quæ signantur litera *n*. Ea describit Vates in fine cap. 46. Cætera nota sunt. Habes, lector, explicatam Templi descriptionem, sed terrestrem, ac qualis intelligi ex nuda Vatis oratione potest. Verum quæ sit hujus Templi veritas & spiritus, & quid sub hoc verborum tegumento lateat, cupio ab alio cognoscere; nam hanc totam rem planè ignoro¹¹.

CAP. XLIII.

1. **E** T, &c. "וַיִּלְכְּדֵנִי" Et (vel, Postea, J.T. Pi. Rursum, M.) duxit, vel deduxit, (vel, quum reduxisset, J.T. à plaga occidentali, ad quam postremo diverterat, suprà 42. 19^a: vel, ex peribolo exteriori, quod cap. præced. coram me dimensus est^b:) me ad portam, &c. P. &c. scil. Templi, & atrii exterioris^c: vel, ad portam illam, J.T. videlicet ambitus universi, de qua suprà 40. 6^d.
2. Ecce, gloria (vel, majestas, V.) Dei, &c.] i. e. Gloriosa species*: currus Cherubim gloriam Dei representans, quem describit suprà cap. 1. & cap. 10. vocavitque gloriam Dei^f. Describit reditum gloriæ Divinæ in Templum, à quo prius abscesserat propter peccata populi, ut scribitur cap. 9. 3. q. d. Tunc apparuit mihi quidpiam insigne ac magnificum quod præ se ferebat præsentiam Domini^g. Sicut exierat olim ex Templo, Templum deferens, cap. 10. ita futurum erat ut in Templum rediret, id est, rursus acceptam haberet eam sedem ac sacra, iisque suam tutelam exhiberet^h. ¶ Per viam orientalem] Per quam prius abscesseratⁱ; & per quam recta ibatur in Sanctum sanctorum, ubi erat sedes ejus. Et quia Deus Sol est justitiæ, Oriens nomen est illi^k. ¶ Et vox erat ei] Non Deo, sed ejus gloriæ, i. e. Cherubinis, qui alarum concussione hunc sonum edebant^l. ¶ Quasi vox aquarum multarum] Inundantium, dum summo impetu & strepitu inter se & ad litora vel saxa alliduntur^m.
3. Et vidi, &c. "וַיִּבְרָא הָאֱלֹהִים" Et secundam visionem visio quam vidi, &c. Mo. Et visio quam vidi erat secundam visionem, secundam visionem, inquam, quam vidi, P. Et erat quasi species visionis quam vidi, sicut visio, inquam, quam vidi, M. Similisque erat aspectus hujus visionis quam videbam prorsus visioni illi, &c. J.T. de qua suprà 10. Sensus est, Eadem planè majestas sese representavit quum rediret in domum suam quæ prius sese mihi ostenderat quum abiret domo suâ: quod me jusserat Deus verbis suis prophetareⁿ. Eratque (scilicet gloria illa Dei) sicut aspectus visionis quam videram, sicut visio, &c. Pi. ¶ Quando, &c. "וַיִּבְרָא לְשֹׁחַת" Dum veni ad perdendam civitatem, P. &c. i. e. ut prædicerem civitatis everisionem^o. Hinc patet, currum Cherubim fuisse quasi currum bellicum & triumphalem Dei, quo Deus iratus & armatus in aciem quasi prodibat ut Judæos disperderet P.
5. Et elevavit me spiritus, &c.] Nempe, Dei, five propheticus^q.
6. Audivi loquentem ad me] Scilicet, Jehovah, cujus gloria replebat domum^r. ¶ Vir] De quo suprà 40. 3. t. Vel Angelus, vel Christus, nempe quæ Mediator^s.
7. Fili hominis, locum, &c. "אֶת מְקוֹם בְּנֵי אָדָם" Locum (sub. erit, Mar. vel, est hic, vel iste, Ch. Mar. Ti. Al. En. locum, M. Vide locum, P. Vidisti locum, o. Verbum omisit Propheta quod esset turbatus^v. ¶ aut redundat, aut nominativo servit^x.) solii mei, & locus plantarum pedum, &c. & non polluent, &c. Mo. sim. Ch. Neque locum solii mei, (i. e. regiam, Jeruschalaima, urbem Regis magni, Psal. 48. 3.) & locum plantarum pedum (id est scabellum, periphrastice; ut nominatur i Par. 28. 2. Lam. 2. 1.) meorum, &c. neque nomen sanctitatis meæ, contaminaturi sunt, &c. J.T. Promissio hæc est remissionis peccatorum; justitiæ, & sanctificationis in Christo, adumbrata typis: est autem in his verbis (dyuam) ellipsis, ut Psal. 9. 19. In promissionibus autem Dei duo sunt membra: 1. sponso promittentis Dei, v. 7, 8, 9; 2. restipulatio, v. 10, 11^y. Al. Quod attinet ad locum, &c. non polluent, &c. Pi. Non polluent, scil. idololatriis^z. Judæi enim post reditum à Babylone non amplius coluerunt idola^z. ¶ Et in, &c. "וּבְמִלְכֵיהֶם בְּמִוְתָהֶם" Et in cadaveribus regum suorum, Mo. sic P. M. &c. excelsis suis, Mo. vel, & excelsis suis, P. Ti. sic M. &c. Quæ scilicet extruxerant vel in honorem deorum, vel ad sepulchra Regum^b. [Locum variè explicant.] Cadaveribus, &c. i. e. corporibus humanis, quæ idolis suis antea sacrificarunt Israelitæ, ut Jerem. 16. 18^c. Quæ vocat cadavera regum, vel, i. quod Regum

- authoritate & exemplis reliqui peccarunt^d: vel, 2. quod Gentilium idola, Ammonitarum maxime, etiam ipsa Reges appellarentur*. Indè Molech Levit. 18. 21. & 20. 2, &c. quod ipsum etiam Milcom i Reg. 11. 5. &c. f. Non placet; quia corpora illa comburebantur, adeoque nulla cadavera relinquebant. Vide Jer. 19. 5. Sensus mihi non liquet. Interim probabilis mihi videtur expositio illa quæ cadavera exponunt de idolis: idque tum propterea quod illa vitæ expertia sunt, tum quod Deo ac piis foetent^e. Al. Loca sancta contactu cadaverum polluebantur. Alludit autem ad Amon & Manasse, qui sepulti fuerunt in hortis suis prope Templum^h. Al. Cadaveribus regum, vel, [1. passivè,] occisum à Judæis; solebant enim illi Reges aut duces suos occidereⁱ: vel, [2. activè,] à Regibus jugulatum^m.
8. Qui, &c. "וְהָיוּ כְּחֵם" In dando ipsos (vel, Apponendo, J.T. Quum ponerent, Pi. sic P. Quum junxissent, Ti. Qui posuerunt, M.) limen suum cum limine meo, Mo. (vel, limini meo, Ti. J.T. ad, vel juxta, limen meum, P. M. Pi. &c.) & postem suum juxta postem meum, Mo. &c. i. e. Adhibendo traditiones suas ad præcepta mea, de quibus Jes. 29. 13, &c.ⁿ. Nam quum per Verbum Dei ædificetur domus Dei; quicumque corruptam doctrinam annunciant, illi ædificant domum suam juxta aut contra Domum Dei, & altare contra Altare^o. Qui impudenter domui meæ intulerunt omnem idololatriam ac superstitionem, huc collimantes, ut me cum Diabolo unâ colerent, & templum in Templo vel juxta Templum quodammodo extruentes^p. Dicit, limen juxta limen, &c. quia juxta postes & limina aræ idolis excitabantur; non intra Adytum, sed prope vestibulum. Confer Esa. 57. 8. & Ezech. 8. 3^r. Al. Sensus, Licet palatia sua juxta Templum meum construxerint, non tamen eo puriores fuerunt, sed onibus abominationibus studuerunt, me & Templum meum contemnentes^t. Reddit causam cur Templum polluerint, quia cum juxta Templum suas ædes haberent^u, ut à Templo solo limine & pariete interjecto distare viderentur^v, scelera quæ domi suæ perpetrabant in Templo perpetrare putabantur^x. ¶ Et, &c. "וְהָיוּ כְּחֵם" Parietemque inter me & ipsos, J.T. sim. M. q. d. Iniquitatibus suis determinantes inter me & illos. Elegans metaphoray. Al. Ità ut paries tantum esset inter me & illos, Pi. Paries intercessit inter me & illos, Ti. [Ca. hoc cum præced. sic reddit, Dum sua limina meo limini & postes postibus apponunt, interjecto inter me & eos pariete.] (Unicus enim paries erat inter me & eos,) P. ¶ Et, &c. "וְהָיוּ כְּחֵם" Et (vel, Tamen, P.) polluerunt, &c. Mo. V. sic Pi. &c. ¶ Propter, &c. "וְהָיוּ כְּחֵם" Et (vel, Ideo, P. Unde, Pi.) consumpsi eos, &c. J.T.
9. Nunc ergo repellant procul, &c. sub. à se, V. "וְהָיוּ כְּחֵם" Nunc (vel, Nunc verò, P. Pi. cum habuerint cor novum^z: hoc ipso tempore; quod præsens erat quodammodo Prophetæ per visionem Dei^z;) elongent, &c. Mo. sim. P. vel, repellent, &c. Mar. procul removebunt, &c. Pi. sic J.T.
10. Ostende domui Israel templum, "וְהָיוּ כְּחֵם" Domum istam, P. i. e. futurum Templum extruendum, & nunquam destruendum, quod Deus in ea perpetuo habitaturus sit^b. Domum, i. e. hanc visionem domus, quæ figuratur ventura tum demum Ecclesiæ instauratio quum Judæi resipiscant^c. Quæ tu didicisti, referas ad populum^d. ¶ Et, &c. "וְהָיוּ כְּחֵם" Et (vel, Ut, M. Pi.) erubescant, vel confundantur, &c. Mo. P. M. &c. (Ut, proposita Templi veteri formâ, pudeant ob scelera sua^e, ob quæ tam magnifica Dei basilica sit everfa^f: vel, quia pro tot peccatis tot & tanta acceperint beneficia^g. Al. Quum pudore suffusi fuerint, &c. J.T.) & (vel, ut, J.T. & ut, Pi.) meriantur exemplar, Mo. P. Ti. vel, compositionem, Ca. vel, fabricam ejus, Ch. dispositionem domus, M. ut v. seq^h. vel, numerum, Q. in V. vel, summam, Al. in V. Pi. vel, universè J.T. eam universè, Pi. i. e. Ut singulas quasque dimensiones præceptas & informatas in animo habeant, & Ecclesiam certò agnoscant à signis ipsius quæ Deus testificatur & instituit Verbo. Quod, typicè hoc loco & generatim dictum, copiosius exponitur v. seqⁱ. Et meriantur, &c. i. e. merentur^j intelligere & discant figuram ac structuram illius æ-

V. disk, ideam Templi brevi restaurandi¹, ut ad hoc exemplar, cum primū patrios fines reviserint, Templum instaurant^m.

La. 11. Et erubescant ex, &c. [ואם נכלמו וגו'] Quod si erubuerint, &c. P. i. e. Si videris eos resipiscere & erubescere de peccatis suisⁿ. ¶ Figuram domus, &c.

V. [צורת הבית והמזבח והמזבחות וכל צורתו] Figuram, sive Formam, domus, & dispositionem (vel, fabricam, Ti. compositionem, Ca. constitutionem, JT. Pi.) ejus, & exitus ejus, & introitus (vel, aditus, Ti. Ca. sic JT.) ejus, & omnes figuras, sive formas, ejus, Mo. P. M. &c. vel, sculpturas, sive calaturas, ejus, nempe Templi^o. ¶ Et

Idem. universa, &c. [הקפתי] Descriptiones (ritus, M. statuta, JT. Pi.) ejus, P. Ti. &c. Hoc pertinet ad thalamos, cellulas, mensas, & cetera necessaria P. ¶ Cunctumque

Idem. ordinem, &c. [צורתו] Pictures (formas, M. sculpturas, Ti.) ejus. Cherubimorum scilicet & palmarum^q. ¶ Et omnes

Idem. leges ejus, [חוקותיו] Leges ejus, P. Pi. &c. rationem ejus, V. ritum ejus, Q. in V. Pertinet ad divisionem atriorum^r. ¶ Ut, &c. [וישמרו וגו'] Et (vel, Ut, Ch. M. Pi. &c.)

Idem. custodiant, vel observent, &c. Mo. P. M. Pi. &c. sub. in corde suo; i. e. teneant memoriā universam figuram ejus[†]. Et custodient, &c. Q. in V. Servabunt autem, &c. Ti.

Pi. 12. Ista est lex domus, &c. ¶ Observanda circa hanc domum^r. ¶ In, &c. [על ראש ההר כל-גבולו וגו']

Jun. In vertice montis totus terminus ejus circumcirca res sanctissima est, Pi. fim. JT. Ut nemini extraneo liceat illuc appropinquare: ut Exod. 19. 21, &c. Al. Super verticem montis erit: omnis terminus ejus circumcirca sanctitas sanctitatum erit, P. Totus terminus ipsius erit in

montis vertice, & circumposita quoquoersus sacrosancta, Ti. In summitate montis, omnis terminus ejus per circuitum sancti sanctorum, M. [Alii hæc cum præced. sic reddunt;] Et descriptionem domus in vertice montis: omnes termini ejus in circuitu sancta sanctorum sunt, o. Hæc est lex domus in vertice montis, & omnis terminus ejus per circuitum sanctum sanctorum, Ch. Descriptio autem domus super montis verticem esto, & omnes ejus termini—sunt sancta sanctorum, Ar. Hæc est species domus supra montis cacumine sitæ, & omnes termini ejus circumquaque sancti sanctorum sunt, Sy. Templi lex est hæc, ut in montis cacumine sint omnes ejus fines undique sacrosancti, Ca.

10

13. Iste autem mensura altaris^o. Holocaustorum^o: ubi orditur, acturus de sacrificandi ritibus P. Altare incensi mensus est cap. 41. 22. 9. Exponuntur h. l. 1. altaris forma, hinc usque ad v. 18; 2. officia in eo exhibenda, usque ad finem capituli^r. ¶ In cubito, &c. [באמה אמה אמה וטפח]

20

In cubitis: cubitus cubitus & palmus, Mo. per cubitos, cubitus, cubitus, inquam, & palmus, M. per cubita quæ vulgare cubitum & insuper palmum continent, Ti. q. d. Cubitus de quo loquor est cubitus sacer, qui prophanum palmo excedit[†]. Iisdem cubitis, JT. (qui definiti sunt supra 40. 5. ut sequentia docent ἐξωνυμῶς[†] vel, per cubitos, Pi.) cubito (sub. unoquoque, JT. Pi. & sub. constante, Pi. & sub. ex, JT. Pi.) cubito & palmo, JT. Quæ illis cubitis fient qui valent singulos cubitos, & quaternos digitos, erunt hujusmodi, Ca. In cubitis; (i. e. ad rationem cubitorum illorum sacrorum. Vide similia Ezech. 40. 5. v.) cubitus de quo lo-

30

o La. Me.

&c.

p San.

q La.

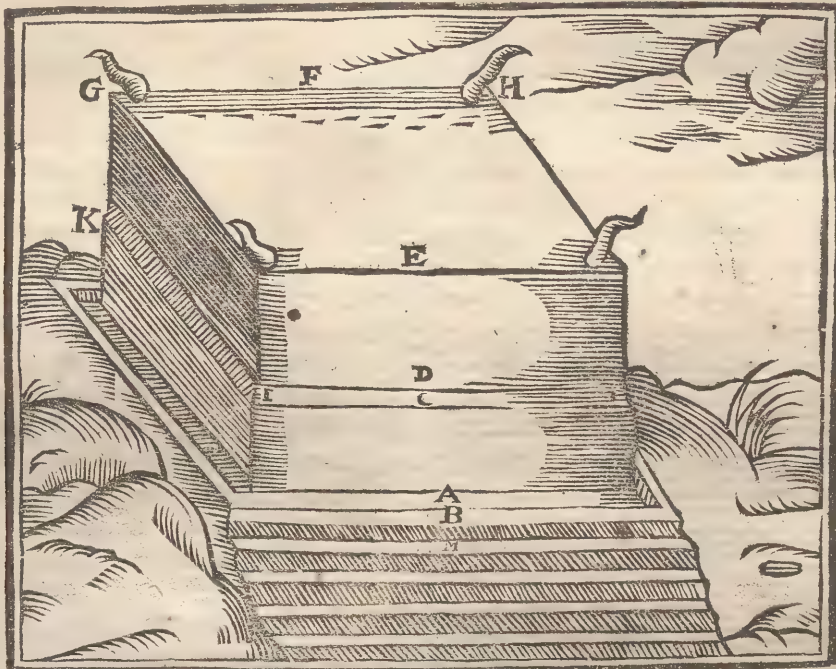
r Jun.

† Me. ex

La.

† Jun.

v.

describit, cujus hæc erat figura. A sinus cubitalis, h. e. altitudine cubitali. Quæ loquendi modus positus est supra in altitudine lavacrorum, & paulo post ponetur in Arielis altitudine. Est autem sinus eadem latitudine quâ altitudine. B spatium dodrantale, quod sinum ad labrum, h. e. ad crepidinem ipsius sinūs, circumdat. Atque hic quidem est dejectus aræ, h. e. sinus ad imam aræ partem. Ab hoc sinu ad inferiorem aream, h. e. ab A ad C, sunt duo cubiti. Vocat autem aream, aræ retractionem, latitudine unius cubiti, C D. Ab hac aræ ad superiorem sunt quatuor cubiti, D E. Vocat autem inferiorem aream minorem, non longitudine, (est enim superiore longior duobus cubitis,) sed toto ejus spatio, quippe quæ sit latitudine unius cubiti: cum superior aræ, h. e. aræ rectum, ut ita loquar, pateat in longitudinem & latitudinem 12 cubitos. Nominat autem superiorem aræ partem, h. e. quicquid est supra inferiorem aream, Arielem: quod verbum alibi in S. S. immanem leonem significat. Sonat autem leonem Dei, sive Divinum. Quo nomine dicta est ea pars aræ, quod in ea victimæ comburantur, & tanquam à leone consumantur. Itaque nos Leodeum sumus interpretati. Patet Leodeus in altitudinem quatuor cubitos, D E, in latitudinem duodecim, E F, in longitudinem totidem, G H, quadratus quatuor suæ quadraturæ partibus, h. e. lateribus & costis, ut ita loquar, habensque in fastigio cornua quatuor. Aræ est Leodeo duobus cubitis

60

longior, videlicet quanta est retraction, quæ est ejus latitudo; ut sit longa & lata quatuordecim cubitos, I K, & I L circumdata spatio dimidii cubiti, h. e. dodrantali, ut supra nominavit. Circumdat enim spatium hoc quod litera A signatum est totum inferioris aræ corpus, quod ad terram usque pertinet. Atque hæc ara scanditur gradibus ad orientem spectantibus, signatis litera M, quoniam Templum quoque ad Orientem conversum est^r. [Hæc quamvis ad diversos versus sequentes spectantia, unâ proponere consultius duxi, quàm in frustra divellere, ut mens Authoris & figuræ clariùs patesceret. Pergamus jam ad explicationem reliquorum hujus versus membrorum.] ¶ In sinu, &c. [והיק האמה והאמה] Et sinus cubiti, & cubiti latitudo, Mo. Sinusque altitudo cubitalis, & latitudo cubitalis, Ti. Et gremium [forsan legendum, gremius] habebit cubitum, & cubitum per latum, M. Sinus erit cubitalis, latitudine cubitali, Ca. Primū basis (i. e. infima pars altaris solo juncta, ut dicitur v. seq^r.) altitudine cubitali, & cubitali latitudine, JT. i. e. ejus projectura extuberabat justo cubito præter corpus altaris in latitudinem circumquaque, prout etiam dicitur de diazomatis seq. vers. Ex hoc autem membro eruitur præcedentis interpretatio; quia solent Hebræi relatorum ellipsin usurpare in locis evidentibus, ut persæpe monuimus. Nul- lum enim corpus, nisi mathematicum, habet latitudi- nem

70

* Ca.

† Jun.

nem quod non idem constat suâ altitudine. Longitudo verò definitur v. 17 †. *Basis igitur est cubiti unius in altitudine, & cubiti unius in latitudine*, Pi. פ"י alius est, *fundamentum*; [Ita Chald. qui locum sic vertit, *Et fundamentum ejus cubiti unius, &c.*] alius, *capacitas*, quâ [altare] sursum uno cubito, assurgebat †. In medio (Ad verb. *Et sinus*: quia verò sinus est corporis medium, pro medio accipitur. Hebræi pro *fundamento* accipiunt. In medio, inquit, altaris erat eminentia, sive altitudo, quedam cubiti unius; h. e. pars quedam exstabat ac eminebat, longa cubitum unum, & lata itidem cubitum unum. Dicitur autem pars illa *locus dispositio- nis*, quòd illic disponentur ligna ad cremandas hostias quæ offerebantur Domino †.) altaris erat altitudo cubiti unius, & cubiti unius latitudo, P. Sinus hîc dicitur, vel, i. cavitas quæ in altari superne erat, ad excipienda ligna quibus cremarentur victimæ †; vel, 2. altaris pars infima, & ejus quasi fundamentum †: vel, cavea in marmoreo pavimento excisa †, quæ statim appellatur *fossa* †, quæ sanguinem victimarum excipit, & per occultos meatus aliò transmittit †, nempe in torrentem †. פ"י *sinus* significat, anteriorem scilicet hominis partem vestisque quæ sinuosa est; indè, per analogiam, quæ anteriora sunt & interiora: hîc, *foveam, caveam* labiis prominentibus circumscriptam; quòd cavea fit quasi laxioris vestimenti plica, concava & profunda †. ¶ Et definitio, &c. [וְהָיָה אֵלַי שִׁפְתָּי וְהָיָה אֵלַי מִן הַיָּמִין] *Et terminus* (vel, *crepido*), J.T. Pi. *clausura*, Ch. P.) ejus ad labium ejus, &c. Mo. vel, quæ erat ad labium ejus per circuitum erat alta palmum unum, P. vel, *versus labium ejus circumquaque est spithame unius*, J.T. Pi. Erat autem hic ambitus 28 cubitorum: ac proinde 16 in area pura sive pede plano & constrato basis, 12 verò in crepide sive ora artificiosa, consumebantur †. [Alius locum sic reddit,] *Margo autem ipsius altaris circum ejus labium crassitudine majoris palmi*, Ti. qui continet tres palmos minores, sive 12 digitos †. Sensus, Basis altaris, præter latitudinem unius cubiti, habebat labium unius palmi circumcirca elegantie causâ †. 721, terminus, est, *sepes, clausura, corona*, quæ definit spatium quo aliquid distenditur. 728 hîc valet, per, hoc sensu, *Corona ejus per labium fosse procurrrens circumcirca erat palmi unius*. Tantæ altitudinis erat corona ænea quæ altaris foveam muniebat, & exornabat extrinsecus †. Usus ejus duplex: 1. nè sacerdotes, incautè ad altare accedentes, in foveam inciderent: 2. nè fossa, victimarum sanguine sacra, communis haberetur ac pervia †. ¶ Hæc—fossa, &c. Noster legit 721, fossa; alii, 721, eminentia, altitudo, dorsum eminens †: [וְהָיָה אֵלַי מִן הַיָּמִין] *Et hæc*, vel *hoc*, (sub. est, P. &c.) *preeminentia*, &c. Mo. vel, altitudo, P. Cap. ex v. tergum, sive dorsum, M. Ti. Pi. compositio, Ch. *dejectus*, Ca. Secundum Vulgatum hæc est recapitulatio dictorum; q. d. *Hujusmodi itaque erat fossa altaris*, scil. femicylindri excavati formâ: neque enim angulos habebat in interiori parte, nè hæreret sanguis in angulis †. Nam hujusmodi est projectura altaris, J.T. i. e. Eadem proportionem erant inter se basis & duo diazomata, de quibus v. seq. tres enim projecturæ erant †.

14. *Et de, &c.* [וְהָיָה אֵלַי מִן הַיָּמִין] *Et* (vel, *Autem*, P. Pi. sim. Ti. Tum, J.T.) *à sinu* (vel, medio, P. gremio, M. basi, J.T. Pi.) *terre* (i. e. spatii illius ac intervalli interjecti inter atrium inferius & atrium superius †. Notanter dixit, *terre*, quòd sinus non erat extra pavementum, sed terræ immerfus †. Vel, *terre* imposito, Ti. vel, *solo junctâ*, J.T. Pi. vel, *qui humi erit*, Ca.) *usque ad atrium auxilii* (vel, *diazoma*), J.T. Pi. i. e. projecturam cingentem & circumplectentem murum altaris †: vel, *locum*, P. *crepidinem*, M. Ti. *aream*, Ca.) *inferius*, Mo. &c. vel, *inferiorem*, P. M. id est, usque ad atrium inferius †. Vocatur hoc diazoma inferius sive minus per comparationem majoris sive superioris, in quo erant cornua altaris fixa, infra v. 15. Ex hoc autem & præced. versu apparet altitudinem istius altaris esse cubitorum novem: quorum unus basi, duo spatio, unus diazomati inferiori, quatuor spatio intercurrenti inter diazomata, & unus denique superiori diazomati, tribuuntur †. A finis labio superiore usque ad crepidinem numerat duos altitudinis cubitos †. Atrium sa-

cerdotum erat divisum in 2 atria; nempe in atrium inferius, & superius, i. e. spatium illud quod vergebat ab eo altari versus vestibulum, ita dictum, quòd esset loco eminentiore propter acclivitatem montis. Fortè atrium istud superius dicebatur *atrium majus*, dignitate scil. Utrum autem eorum fuerit majus aut minus quantitate, ignoratur. Porro, inter duo illa atria erat locus sive situs illius altaris. Doctiores existimant atrium inferius fuisse atrium parvum †. Sed errant Hebræi & Vatablus, dum docent hîc describi atrium sacerdotum in tres partes divisum. Agitur enim hîc de altari, non de atrio †. Al. Significat Propheta in altari supra fundamentum duas fuisse contractiones, quas פ"י, i. e. atria, vocat, quia erant duo spatia in quibus sacerdotes circa altare obambulare poterant †. פ"י (א"י, i. e. *vare, fulcire, sustentare*,) significat, non *atrium*, (ut multi transulerunt,) sed *fulcrum, podium*, cui innititur ædificium, quòdque sustinet ejus pondus. Vulg. vocat *crepidinem*, meritò †. Crepido altaris duplex erat: 1. superior, 2. inferior; de qua hîc sermo est †. ¶ Et latitudo cubiti unius] Erat crepido hæc alta duos cubitos à pavimento Templi; ubi verò finiebatur, & quasi gradum constituabat in altari, lata erat cubito uno †: quia scilicet superior pars tantundem à crepide retrahatur introrsus, & gradum sive podium relinquebat uno cubito latum, qui censeret inferioris spatii latitudo. Erant in altaris longitudine intervalla quedam, spatiis mensurisque diversa, quæ molem illam coangustabant magis, quò magis attollebatur sursum. Quælibet pars suam habebat fundamentum & sedem. Latitudinem hîc vocat spatium illud quo pars inferior crassitudinem superioris excedit, gradum nempe illum qui à superiori parte extrorsus procurrat, suâque definitur & clauditur crepide †. Latitudo autem, id est, spatium illud sive pars illa quæ erat ex utraque parte altaris, & supererat ac remanebat ex 14 cubitis ipsius atrii inferioris, in quorum spatio situm erat altare illud 12 cubitorum, erat latum ex utraque parte ipsius altaris cubitum unum †. ¶ Et à crepide (vel, *diazomate*), J.T. Pi. &c. [ut prius] *minore usque ad crepidinem majorem, &c.*] Inferior crepido minor dicitur, quia tantum duos cubitos alta erat: superior, major, quia duplò altior †.

15. *Ipsæ autem Ariel, &c.* [וְהָיָה אֵלַי מִן הַיָּמִין] *Et Harel, &c.* M. Ità ipsum Harel (vel, *Hareel autem*, Pi. i. e. *egregius*, sive focus altaris holocausti, & spatium illud vacuum in quod indebantur ligna atque holocausta imposita erant, sive reticulo, ex analogia Legis Exod. 27. 4. Vide Jesh. 29. 1. c.) *quatuor cubitorum est*, J.T. Pi. Ariel verò altus fuit, &c. Ti. *Leodeus erit, &c.* Ca. *Et mons Dei, &c.* Mo. Altare autem erat, &c. P. Basis autem altaris, &c. V. Dicitur *mons Dei*, vel, 1. quòd solerent exstruere aras suas & colere idola in montibus †: vel, 2. quia in atrio sacerdotum, ante Templum, instar monticuli eminebat †. ¶ Et, &c. [וְהָיָה אֵלַי מִן הַיָּמִין] *Et* (vel, *Verò*, Pi. Denique, J.T.) *de* (vel, *ab*, Pi. *ab ipso*, J.T. super, Ti. Ca.) Ariel, &c. Ti. &c. vel, *Leodeum*, &c. Ca. *Et à leone Dei, &c.* Mo. *Et ab* (vel, *ab eo*, P.) *altari, &c.* Ch. 728, i. e. *leo Dei* †, sive leo fortissimus †, vocatur, ut urbs Jerus. Esa. 29. 1. ita & altare †; vel potius, suprema altaris pars, utriusque jam dictæ crepidini innitens †. Sic autem vocatur altare, vel, 1. quòd formam leoninam prætulit, putæ cūra, juba & vultus undique leoninos †; quòd, instar leonis, pars ejus anterior esset latior sive laxior posteriore †: quòd in eo quatuor animalia essent insculpta, leones, aquilæ, &c. †. Vel, 2. quòd ignis de cælo demissus videretur illis ut leo recumbere †. Vel, 3. quòd leonis instar victimas absumeret †. Vel, 4. quòd Deus in altari, quasi leo, excubabat ad totius Templi, urbis ac Regni tutelam †. ¶ Cornua quatuor] Habebat altare in summo in 4 angulis tigilla 4 exstantia; sive 4 parvas pyramides, instar cornuum. Altare ergò pedibus leonem referebat, cornibus taurum, ut effigiem Cherubim ex parte præferret. Erant hæc cornua quasi prædæ trophæa. Nam in festis solennioribus tauri & juvenci Deo mactabantur, & Arieli, sive sacro leoni, projiciebantur devorandi †.

16. *Et Ariel*, [וְהָיָה אֵלַי מִן הַיָּמִין] Porro, altare ipsum: i. e. vel, anterior ac superior pars altaris, quæ imposita erat ipsi basi;

† V. basi †: vel, altaris corpus basi duplici superpositum †.
 * Cap. ex Vil. ¶ Duodecim cubitorum in longitudine, &c.] Longitudo dicitur quæ Templi longitudini respondet, ab Ortū ad Occidentem; latitudo verò, ab Aquilone ad Austrum.
 † San. ¶ Quadrangulatum, &c. [רָבּוּעַ אֶל אַרְבַּעַת קוֹנֵי] Quadratum (sub. erat, P.) in quatuor partibus (vel, lateribus, Ch. Pi. sic Ti. vel, quadrangulum, P. M. simil. Mo.) suis, JT. &c. Par longitudo & latitudo. Ambitus cubitorum 48 †.

* Mar. 17. Et crepido, &c. ita M. [וְהָעֲרֵבָה] Atrium autem illud, &c. P. parvum scilicet & inferius, de quo hic loquitur †. Diazoma verò, &c. JT. Pi. [Vide supra ad v. 14.] Crepido etiam, &c. Ti. sic La. &c. major scilicet, cui innitebatur Ariel: quæ crepido Ariele latior erat cubito uno: cum ergò Ariel latum esset duodecim, necessariò crepido 14 habuit †. ¶ Et, &c.

* Me. sim. La. Cap. ex Vil. ¶ Clausura verò, &c. P. Terminus verò, vel limus, &c. V. sic M. i.e. Corona ambiens atrium ipsum erat dimidii cubiti in altitudine †. Circa quod crepido est, &c.

† V. JT. sim. Pi. Et corona, &c. San. & La. ex Vulg. Sic vocat coronicem †, sive limbum instar coronæ ambientem: non imam crepidinem, ut vult Mald. sed summam ejus superficiem, & quatuor ejus cornua †. Sic etiam num Romæ altaria coronice ornari solent †. Sicut finis seu canalis ab inferiori parte peribolo seu coronâ palmari cingebatur; sic etiam pars altaris summa coronâ seu peribolo claudebatur semicubitali, eo fortè consilio, nè ex ara seu sinu in quo cremabantur victimæ quicquam foras efflueret †. Prætermisâ crepidinis seu podii inferioris dimensione, quod ex supra dictis pateret, gradum facit ad coronam sive projecturam crepidinis, tum superioris tum inferioris. Quod enim de altera crepidine dicit, ratio suadet idem de utraque esse sentiendum. Definit h. l. crepidinis coronicem supernè, cui infernè respondet ejus projectura, quæ coronici solet semper esse æqualis †. ¶ Et, &c. [וְהָעֲרֵבָה] Et finis, &c. i. e. fovea sanguinis, de qua dixit v. 13. Repetit enim quod ibi dixit †. Medium quoque, &c. P. vel, Meditullium, &c. In medio illius atrii erat aliquid altum cubitum unum per circuitum. Ignorant Hebræi quidnam fuerit †. Quid hic finis? Fortè crepido, ut altare id fundamentum habuit. Uno cubito latius fundamentum erat crepidine †. ¶ Gradus, &c. [וְהָעֲרֵבָה] Et gradus ejus (vel, gradus per quos ascendebant ad illud, Ch.) respicere (vel, respiciebant, M. Ch. sim. Ca. JT. Pi. vel, spectare permiserunt, Ti.) orientem, Mo. &c. q. d. Gradibus ab Oriente versùs Occidentem ad altare ascendebatur †. Sic avocare voluit Deus Judæos ab idololatria Gentilium, qui adorabant Solem orientem †. Sed negotium facessit Interpretibus hæc graduum commemoratio, cum gradus prohibeantur Exod. 20. 26. Hanc ἐναρτιστικὴν variè conantur conciliare.

* San. 1. Gradus omnino necessarij erant ad altare, non quidem Mosaicum, quod 3 tantum cubitos altum erat †, sed ad Salomonicum, sive Ezechielicum; quorum uterque decem gradus habuit, sine quibus nullus ad illa patebat accessus, nec sacerdotale in illis ministerium obiri poterat †. 2. Ascensus ad altare non erat gradibus distinctus, sed acclivis instar pontis †. Non placet, quia utrobique idem erat revelandæ nuditatis periculum †. 3. Locus iste non tam gradus, aut ascensum per eos, prohibet †, quàm turpia & nefaria idololatrarum f. cra. qualia erant Priapeia, &c.; præcipitque verecundiam & castimoniam in Dei sacris: ut sensus sit, q. d. Gradus ad altare ita constituentur, nè sacerdotis ad aram stantis pudenda revelentur. Id quod in ara Mosis cautum erat humilitate ejus; in his autem Salomonis & Ezechielis duplici modo: 1. propter coronam quâ summum altare undiquaque supernè cingebatur †; tum, 2. propter subligacula quibus sacerdos substringebatur †. Vide Exod. 28. 42, 43. & Ezech. 44. v. 17, 18. Tempore autem illius interdicti Exod. 20. v. 26. usus femoralium nondum præcipiebatur, &c. †.

† Cap. ex Vil. * La. 18. Hi sunt ritus, &c.] Heb. statuta, Mar. P. id est, forma quâ altare fieri debet, hæ mensuræ †. Vel, leges, sub. observandæ circa altare illud, V. Duo officia h. l. explicat: unum extra ordinem, de expiatione & consecratione altaris, usque ad v. 27; alterum ordinarium, de jugi & quotidiano cultu, v. ult. †.

* Mar. 19. Et (vel, Itaque, JT. Pi.) dabis (vel, dato, Pi. q. d. Primò trades, V. Dabis, vel, 1. altare in eorum potestatem †: vel, 2. hos ritus à me præscriptos †: vel potius, 3. vitulum, quem sacrifices, ut reip̄a ostendas quomodo sacrificare debent: hoc enim in tam longa captivitate Babylonica obliti sunt †.) sacerdotibus & Levitis] Heb. sacerdotibus Levitis, P. G. ex v. & Ch. &c. i. e. qui ex Levitico sunt genere †: legitimis sacerdotibus. Omnia hæc facta sunt ἐν ὁρασίᾳ, (in visione,) quod magis animis retinerentur ritus præcepti Exod. 29. & Levit. 8. Nam Ezechiel hic refert personam i. d. r. s. Rabbini ineptè Ezechielem hoc factum aiunt post Resurrectionem primam in Templo tertio †. ¶ Qui sunt de semine Sadoc] In quem, amoto Abiathar, Salomon transtulit sacerdotium †. Qui primus functus est munere summi Sacerdotis in Templo Salomonico †.

* La. ex Vil. ¶ Qui accedunt ad me] Ad altare, ut mihi ministrent †. ¶ Vitulum] Hircumque & arietem: quæ duo synecdochicè intelligenda esse docent sequentia †. Unum sacrificium pro omnibus ponit †. ¶ Pro peccato] Id est, in sacrificium pro peccato †. In expiationem, & sanctificationem altaris †.

* V. 20. Super—cornua ejus] Nempe altaris †, ex Lege Exod. 29. 12. Levit. 8. 15 †. ¶ Angulos crepidinis] Vel, diazomatū, JT. Pi. scil. superioris, in quo erant cornua †. Vel, ejus atrii, P. sub. inferioris, de quo v. 17 p. [ubi dicta vide.]

* La. ex Vil. T. ex Greg. Pin. 21. Et combures eum; ita P. M. Ti. [וְשָׂרַף] Et (vel, ut, JT.) comburet (vel, comburat, JT. Pi. nimirum, vel, sub. ille cui munus illud demandatum fuerit, V. vel, sub. sacerdos, JT. Pi. sic Mar. Me.) eum, P. &c. nempe vitulum †. ¶ In, &c. [בְּמִקְדָּשׁ] In præcepto (vel, secundum præceptum, P. in loco apro, Ch. in loco destinato, sive constituto, M. Ti. JT. Pi. V. sic Ca. sub. ad id, Ca. nempe cremandis carnibus hostiarum oblatarum in honorem Domini †; domus, Mo. &c. i. e. structuræ maximæ, sive ambitus, in quo destinatus erat locus ex analogia Legis Levit. 4. 12 †. ¶ Extra (vel, citra, V.) sanctuarium] Ita P. Pi. &c. i. e. atrium illud inferius †: extra atrium sacerdotum †, quod sanctificatum erat sanguine vituli †: sive etiam extra castra, Levit. 4. 12. Heb. 13. 11 v.

* Cap. ex Vil. 22. Hircum caprarum] Tenellum, & matris ubera adhuc fugentem. Erat hæc secunda victima expiatoria & consecratoria altaris †. Cum Hebræi animali addunt nomen matris, significant illud tenerum esse, & adhuc matrem sequi †: ut Gen. 38. 17, 20. hædum caprarum, i. e. tenerum; Zach. 9. 9. pullum filium asinae, i. e. novum, tenerum; & h. l. v. 19. vitulum filium vacca †. Sic Dan. 8. 5. Alexander vocatur hircus caprae, quia juvenis erat †. Persequitur ordinem qui in dedicando ac consecrando altari tenendus est †.

* La. ex Vil. 24. Sal] Ad significandam æternam & incorruptam foederis, altaris, cultus rerumque omnium sanctitatem. Vide Levit. 2. 13 †.

* V. 25. Facies, &c. [פָּנֵי] Facies (vel, parabis, JT. sacrificabis, Ti. V. sic Pi. La. &c. ut Exod. c. 10. v. 25 †.) hircum, Mo. P. M. &c. vel, piaculari caprâ, Ca. q. d. Equè curabis offerri hircum, ut tenentur sacerdotes offerre juvenem & arietem ex Lege. Sic inest his verbis occupatio, nè cui mirum videretur hircum imperari à Propheta, contrà quàm à Lege fuerat mandatum †.

* Jun. 26. Implebunt manum. (De qua phrasi vide ad Exod. 28. 41. & 29. 9 †.) ejus, [וְהָיָה] Manus illius, M. sic V. i. e. Sacerdotes [consecrandi] replebunt carnibus victimarum manus sacerdotis offerentis ac fungentis officio sacerdotali †. Manus suas, Mo. P. Ti. &c. subaud. munere offerentis, V. vel, oleo quo consecrantur; vel, victimâ aut re oblata, quam dum manu apprehendebant, Deoque offerebant, sacerdotes fiebant †. [Alii verò hæc verba hoc modo reddunt;] Et sacerdotis manus initiabuntur, Ch. Consecrabuntque ministerium quibus sum, JT. Et offerent oblationes suas, Ch. in V. Et replebunt loca ejus, i. e. superficiem ejus altaris: q. d. Offerent oblationes ejus quæ in illo offerri debent †.

10 20 30 40 50 60 70

* G. ex V. ¶ Qui sunt de semine Sadoc] In quem, amoto Abiathar, Salomon transtulit sacerdotium †. Qui primus functus est munere summi Sacerdotis in Templo Salomonico †.

* La. ex Vil. ¶ Qui accedunt ad me] Ad altare, ut mihi ministrent †. ¶ Vitulum] Hircumque & arietem: quæ duo synecdochicè intelligenda esse docent sequentia †. Unum sacrificium pro omnibus ponit †. ¶ Pro peccato] Id est, in sacrificium pro peccato †. In expiationem, & sanctificationem altaris †.

* Pi. ex V. 20. Super—cornua ejus] Nempe altaris †, ex Lege Exod. 29. 12. Levit. 8. 15 †. ¶ Angulos crepidinis] Vel, diazomatū, JT. Pi. scil. superioris, in quo erant cornua †. Vel, ejus atrii, P. sub. inferioris, de quo v. 17 p. [ubi dicta vide.]

* Jun. 21. Et combures eum; ita P. M. Ti. [וְשָׂרַף] Et (vel, ut, JT.) comburet (vel, comburat, JT. Pi. nimirum, vel, sub. ille cui munus illud demandatum fuerit, V. vel, sub. sacerdos, JT. Pi. sic Mar. Me.) eum, P. &c. nempe vitulum †. ¶ In, &c. [בְּמִקְדָּשׁ] In præcepto (vel, secundum præceptum, P. in loco apro, Ch. in loco destinato, sive constituto, M. Ti. JT. Pi. V. sic Ca. sub. ad id, Ca. nempe cremandis carnibus hostiarum oblatarum in honorem Domini †; domus, Mo. &c. i. e. structuræ maximæ, sive ambitus, in quo destinatus erat locus ex analogia Legis Levit. 4. 12 †. ¶ Extra (vel, citra, V.) sanctuarium] Ita P. Pi. &c. i. e. atrium illud inferius †: extra atrium sacerdotum †, quod sanctificatum erat sanguine vituli †: sive etiam extra castra, Levit. 4. 12. Heb. 13. 11 v.

* V. 22. Hircum caprarum] Tenellum, & matris ubera adhuc fugentem. Erat hæc secunda victima expiatoria & consecratoria altaris †. Cum Hebræi animali addunt nomen matris, significant illud tenerum esse, & adhuc matrem sequi †: ut Gen. 38. 17, 20. hædum caprarum, i. e. tenerum; Zach. 9. 9. pullum filium asinae, i. e. novum, tenerum; & h. l. v. 19. vitulum filium vacca †. Sic Dan. 8. 5. Alexander vocatur hircus caprae, quia juvenis erat †. Persequitur ordinem qui in dedicando ac consecrando altari tenendus est †.

* Jun. 24. Sal] Ad significandam æternam & incorruptam foederis, altaris, cultus rerumque omnium sanctitatem. Vide Levit. 2. 13 †.

* V. 25. Facies, &c. [פָּנֵי] Facies (vel, parabis, JT. sacrificabis, Ti. V. sic Pi. La. &c. ut Exod. c. 10. v. 25 †.) hircum, Mo. P. M. &c. vel, piaculari caprâ, Ca. q. d. Equè curabis offerri hircum, ut tenentur sacerdotes offerre juvenem & arietem ex Lege. Sic inest his verbis occupatio, nè cui mirum videretur hircum imperari à Propheta, contrà quàm à Lege fuerat mandatum †.

* La. ex Vil. 26. Implebunt manum. (De qua phrasi vide ad Exod. 28. 41. & 29. 9 †.) ejus, [וְהָיָה] Manus illius, M. sic V. i. e. Sacerdotes [consecrandi] replebunt carnibus victimarum manus sacerdotis offerentis ac fungentis officio sacerdotali †. Manus suas, Mo. P. Ti. &c. subaud. munere offerentis, V. vel, oleo quo consecrantur; vel, victimâ aut re oblata, quam dum manu apprehendebant, Deoque offerebant, sacerdotes fiebant †. [Alii verò hæc verba hoc modo reddunt;] Et sacerdotis manus initiabuntur, Ch. Consecrabuntque ministerium quibus sum, JT. Et offerent oblationes suas, Ch. in V. Et replebunt loca ejus, i. e. superficiem ejus altaris: q. d. Offerent oblationes ejus quæ in illo offerri debent †.

* Jun. 24. Sal] Ad significandam æternam & incorruptam foederis, altaris, cultus rerumque omnium sanctitatem. Vide Levit. 2. 13 †.

* V. 25. Facies, &c. [פָּנֵי] Facies (vel, parabis, JT. sacrificabis, Ti. V. sic Pi. La. &c. ut Exod. c. 10. v. 25 †.) hircum, Mo. P. M. &c. vel, piaculari caprâ, Ca. q. d. Equè curabis offerri hircum, ut tenentur sacerdotes offerre juvenem & arietem ex Lege. Sic inest his verbis occupatio, nè cui mirum videretur hircum imperari à Propheta, contrà quàm à Lege fuerat mandatum †.

* Jun. 26. Implebunt manum. (De qua phrasi vide ad Exod. 28. 41. & 29. 9 †.) ejus, [וְהָיָה] Manus illius, M. sic V. i. e. Sacerdotes [consecrandi] replebunt carnibus victimarum manus sacerdotis offerentis ac fungentis officio sacerdotali †. Manus suas, Mo. P. Ti. &c. subaud. munere offerentis, V. vel, oleo quo consecrantur; vel, victimâ aut re oblata, quam dum manu apprehendebant, Deoque offerebant, sacerdotes fiebant †. [Alii verò hæc verba hoc modo reddunt;] Et sacerdotis manus initiabuntur, Ch. Consecrabuntque ministerium quibus sum, JT. Et offerent oblationes suas, Ch. in V. Et replebunt loca ejus, i. e. superficiem ejus altaris: q. d. Offerent oblationes ejus quæ in illo offerri debent †.

* Me. ex La. 24. Sal] Ad significandam æternam & incorruptam foederis, altaris, cultus rerumque omnium sanctitatem. Vide Levit. 2. 13 †.

* V. ex He. 25. Facies, &c. [פָּנֵי] Facies (vel, parabis, JT. sacrificabis, Ti. V. sic Pi. La. &c. ut Exod. c. 10. v. 25 †.) hircum, Mo. P. M. &c. vel, piaculari caprâ, Ca. q. d. Equè curabis offerri hircum, ut tenentur sacerdotes offerre juvenem & arietem ex Lege. Sic inest his verbis occupatio, nè cui mirum videretur hircum imperari à Propheta, contrà quàm à Lege fuerat mandatum †.

CAP. XLIV.

1. **Convertit me ad, &c.** "וַיִּשְׁבּ אֶת־פָּנָיו" Et re-
daxit me ad viam portæ, P. vel, viâ portæ, JT.

Jun. i. e. per vestibulum, quod nominatur v. 3^a: vel, ad
portam, Pi. ¶ Sanctuarii exterioris] Id est, vel, i.
V. ex He. Templi^b, five Sancti^c; quod exterius est respectu A-
dyti^d. Sed obstat, quod Princeps, utpote laicus, non
d V. ex poterat ingredi Sanctum, imò nec atrium sacerdotum^e.
He. Vel, 2. atrii^f, nempe sacerdotum^g: quod sanctificatum
* La. quidem erat, sed minus sanctum Templo; & exterius
f Me. ex respectu illius^h. ¶ Et erat clausa] Postquam gloria
La. Dei per eam ingressa fuerat, vidente Prophetâ, Ezech.
43. 2ⁱ. Clausa erat, non tam vestibulis aut serâ, quam
i Me. ex lege aut consuetudine^k.

2. **Clausâ erit**] Nempe populo^l: non autem sacer-
dotibus^m; (illis scilicet de quibus v. seq. reliquis enim
a San. ministris clausa erat, convenienter cum Lege Exod.
i V. La. 19. 22°.) nec Principiⁿ, qui in politicis, ut sacerdotes
ex Mald. in spiritualibus, locum tenet Deip. Hic sequantur præ-
Me. sim. cepta quæ Deus dat observanda post Templi restitutio-
Jun. nem^{*}. ¶ Quoniam Dominus (i. e. imago illa ju-
m V. La. dicia Dei repræsentans, supra 43. 2.) — ingressus est per
o V. sic T. eam] Id est, eo loco in visione[†]. Noluit Deus por-
† T. tam illam, quam suis ipse vestigiis vel illustri conspe-
† G. ctu consecrârat, à profanis calcari, aut cuilibet è po-
† Idem. pulo patere^{*}.

3. **Principi, &c.** "אֶת־הַנְּשִׂא נְשִׂא הוּא יִשְׁבּ" Prin-
cipis, Mo. P. (sub. erit, P. Ch. vel, Ad principem perti-
net, M. sim. JT. Veruntamen ad principem quod attinet,
Pi. sic Ca. Accusativus absolute positus, ut supra 43. 7.
Jun. Princeps autem hic est summus Sacerdos[†].) princeps
† Me. ex (vel, princeps ipse, Mo. JT. Pi. Ch. sub. inquam, Pi.)
La. manebit, vel sedebit, in ea, Mo. P. Ch. vel, assidebit ei, JT.
† San. i. e. manebit ad eam portam in loco sancto[†]. Vel, se-
† Idem. deto ante illam; Heb. ad illam, Pi. insidet in limine hu-
† Idem. jus portæ[†]. Hinc constat non agi h. l. de porta Tem-
† Idem. pli, (neque enim Rex ibi mensam sterneret, nec popu-
† Idem. lus ibi adoraret, quod tamen dicitur Ezech. 46. 1, 2, 3.)
† Idem. sed atrii[†]. [Alii vocem primam cum fine v. præc. jün-
† Idem. gunt, locumque sic reddunt; Et erit clausa principi.
† Idem. 3. Princeps ipse in ea sedebit, Ti. sim. Vulg.] ¶ Ut
† Idem. comedat panem] Id est, vel, 1. panem propositionum, ex
† Idem. Lege Lev. 24. 9°: vel, 2. quemcunque cibum[†]: vel, 3.
† Idem. partem victimarum[†], nempe pacificarum[†], quas extra
† Idem. Templum comedere nefas erat[†]. ¶ Per viam portæ
† Idem. vestibuli (i. e. per portam communem laicorum, una cum
† Idem. ipsis[†]), ingreditur, & per, &c. "וַיִּשְׁבּ אֶת־פָּנָיו" Et à via
† Idem. ejus (vel, per viam ejus, P. M. eadem viâ, Ti. sim. Ca. Pi.
† Idem. viâ suâ, JT.) egreditur, Mo. Licuit Principi in limine
† Idem. portæ hujus, in ipsius gratiam apertæ, spectare sacri-
† Idem. ficia, & de iis comedere, non autem portam ipsam trans-
† Idem. ire, & in atrium sacerdotum, multò minus in Sanctum,
† Idem. ingredi[†]. De loco Regis in Templo vide dicta ad
† Idem. 1 Reg. 8. 14, 22^d.

4. **Per viam portæ Aquilonis**] Vel, aquilonalis, atrii
† Idem. ultimi, quod junctum erat septo Templi^{*}. Quia por-
† Idem. ta orientalis clausa erat, v. 1^f. Per omnes vias & pla-
† Idem. gas eum deduxit, ut quæ in atrio fierent plenius obser-
† Idem. varet^g. ¶ In, &c. "אֶת־פָּנָיו הִבֵּיתִי" Coram domo,
† Idem. P. &c. i. e. ante Templum^h. In conspectum domus, JT.
† Idem. i. e. intra septum, quod ab atrio divisum erat peristy-
† Idem. liisⁱ; ut scilicet videret gloriam Domini, quæ Tem-
† Idem. plum implebat^k. ¶ Et vidi, &c.] i. e. Nubem quæ
† Idem. implebat Templum percepi per fenestras Templi. Syn-
† Idem. ecdoche^l.

5. **Et pones cor tuum** (i. e. consideres & attendas di-
† Idem. ligenter^m), in viis, &c. "וְנָתַתָּ אֶת־כִּלְכִּילֶיךָ" In ingressu
† Idem. (vel, ad ingressum, P. sim. M. Ch. de introi-
† Idem. tu, Pi. tum ad ingressum, Ca. ad leges aditus, JT. i. e. per-
† Idem. tinentes ad personas accessuras Templum, & earum ju-
† Idem. ra: quæ duo ad cognitionem quidem Sacerdotis summi
† Idem. pertinent, ut modò dictum est; sed non obscure in se-
† Idem. quentibus præscribunturⁿ.) domus (vel, templi, Ca.) in
† Idem. (vel, per, P. Ch. tum, Ca.) omnes exitus, five egressus, &c.
† Idem. Mo. P. M. Ca. Ch. vel, cum omnibus exitibus, &c. Pi. cum
† Idem. omnibus legibus exituum, &c. JT. Repetenda vox legis

ex antecedentibus^o. i. e. Contemplare omnes ingredi-
† Idem. entes, & egredientes è Templo; considera omnia quæ
† Idem. in Templo geruntur^p. Observabis omnes introitus
† Idem. atque exitus, ut doceas Judæos, quæ populus, quæ Prin-
† Idem. cepts, quæ sacerdotes ingredi egredique debeant, ut
† Idem. paulò post innuit, & fusius declarabit cap. 46^q. Bene-
† Idem. mente comprehende quæ in Templo gerenda sunt, La.
† Idem. quibus locis, quibus ritibus & ceremoniis, quæ sacer-
† Idem. dotibus ingrediendum & egrediendum, quousque pro-
† Idem. grediendum populo, Principi, &c.^r

6. **Dices ad exasperantem, &c.** "וְאָמַרְתָּ" Ad rebel-
† Idem. lem, ad domum Israel, P. Mo. Ti. &c. domui rebeli, do-
† Idem. mui, &c. Pi. Solet Deus objurgatione prius illos dispo-
† Idem. nere quos deinde beneficiis ornare vult[†]. Instaura-
† Idem. turus ordinem Ecclesiæ Deus, 1. Israelitum totum incre-
† Idem. pat, verbi 6, 7, 8. 2. Ithamaris posteros capite minuit,
† Idem. v. 9, &c. 3. Tzadoki posteros confirmat[†]. ¶ Suf-
† Idem. ficiant, &c. "וְכָל־כֹּהֲנֵי־אֵלֶיךָ" Multum (vel, Suffici-
† Idem. at, P. vel, Satis, sub. est, vel esto, vel sit, M. Ti. JT. Pi. V.)
† Idem. vobis de omnibus, &c. Mo. P. vel, in omnibus, &c. M. quod
† Idem. attinet ad omnes, &c. Ti. vel, ab omnibus, &c. q. d. Plüs
† Idem. satis antea peccastis. Confer 1 Reg. 12. 28. Multum est
† Idem. vobis ab ascendendo, &c. i. e. Plüs satis ascendistis, &c.
† Idem. & 1 Pet. 4. 3. Sufficit vobis, &c. V. Vel, omnes — patra-
† Idem. visse, &c. Ti. sic V. vel, discedite ab omnibus, &c. JT. 34^r 35⁶.

7. **Et quod, &c.** "וְכָל־כֹּהֲנֵי־אֵלֶיךָ" Quod induxeritis
† Idem. (vel, Qui introduxistis, JT. Dum introduxistis, Pi.) alie-
† Idem. nigenas, P. &c. vel, filios alieni populi, Pi. qui non erant
† Idem. de genere vel, 1. Israelitico, vide dicta ad 2 Sam. 22.
† Idem. 45; vel, 2. sacerdotali, vide dicta ad Lev. 22. 10°. * Belg.
† Idem. ¶ Incircumcisos corde, &c.] Alienos à me five infideli-
† Idem. tate cordis, five præputio carnis, infidelitatis signo.
† Idem. Nam hæc duo sunt alienorum à Deo genera: quæ Israeli-
† Idem. tæ quidem instituerant inde à temporibus Schelomonis
† Idem. & Jarobhami; Judæi vero ab Achazi tempore, ut ex
† Idem. Chiskijæ & Joschijæ historia constat[†]. Duo ministro-
† Idem. rum genera hic notat: 1. alienigenas; 2. Israelitas,
† Idem. sed impios[†]. Al. Intelligit eos qui nec intus & verè
† Idem. pii erant, nec vel externam pietatis speciem præfere-
† Idem. bant, sed & corde & vitâ impii erant[†]. ¶ Ut sint
† Idem. (vel, essent, i. e. versarentur^b) in sanctuario meo] Id est,
† Idem. vel, 1. ut fungerentur officio sacerdotali^c, [vel Dei,
† Idem. vel] idolorum: ut sint idolorum cultores, quæ invex-
† Idem. erunt in Templum, & simul eorum sacerdotes^d. Vel, 2.
† Idem. ut locum sanctum ingrediantur^e, contra Legem, Deut.
† Idem. 23. 3^f. Vel, 3. ut gentiles victimas in Templum in-
† Idem. ferrent. Licebat à Gentilibus pecuniam accipere quæ
† Idem. victimæ compararentur, non autem victimas ipsas^g.
† Idem. ¶ Et polluant, &c.] Vel, præsentia suâ^h; vel, indig-
† Idem. nitate, idololatriâ, superstitionibus & traditionibus su-
† Idem. isⁱ. ¶ Et, &c. "וְכָל־כֹּהֲנֵי־אֵלֶיךָ" Quando offeritis
† Idem. (vel, Qui obtulistis, JT. Dum obtulistis, P. Item dum ob-
† Idem. tulistis, Pi.) panes meos, vel panem meum, (vel, cibum me-
† Idem. um, JT. sic V.) adipem (vel, id est, adipem, P.) & sangui-
† Idem. nem, M. scilicet per illos alienigenas^k, à quibus ista ac-
† Idem. cipere vetitum erat, Levit. 22. 25^l. ¶ Et dissolvitis
† Idem. pactum, &c.] Scil. agendo contra leges sacrificiorum^m.
† Idem. ¶ In omnibus, &c. ita Mo. Ti. "וְכָל־כֹּהֲנֵי־אֵלֶיךָ" Per om-
† Idem. nes, &c. M. P. præter omnes, &c. JT. Pi. Heb. ad omnes, &c.
† Idem. q. d. Ad abominaciones quæ ipsimet in cultu meo per-
† Idem. petrastis accessit etiam abominabilis illa sacrificandi ra-
† Idem. tio quam observârunt alienigenæ illi sacerdotesⁿ. * Idem.

8. **Et non servastis** (vel, observastis, JT. Pi.) præcepta, &c.
† Idem. "וְלֹא־שָׁמַרְתֶּם" Custodiam (vel, observationem, JT. Pi. scil.
† Idem. adhibendam circa eas^o), sanctitatem (vel, rerum sancta-
† Idem. rum, JT. Pi.) mearum, P. i. e. sacrificiorum in honorem
† Idem. mei factorum: q. d. Non observastis quæ præceperam
† Idem. servari circa sacrificia mea, constituentes sacerdotes
† Idem. in Templo meo pro arbitrio vestro, non ex legibus à me
† Idem. latis P. ¶ Et, &c. "וְלֹא־שָׁמַרְתֶּם" Et (vel, V.
† Idem. Sed, JT. Pi. P. V. M.) posuistis (vel, constituistis, V. Pi. sub-
† Idem. stituistis, JT.) custodes, vel observatores, custodiæ, five ob-
† Idem. servationis, meæ (i. e. à me præceptæ^q; vel, ad custodi-
† Idem. endum Templum & atria mea^r); in sanctuario meo vo-
† Idem. bis, Mo. P. &c. vel, arbitrata vestra, JT. Pi. simil. La.
† Idem. non pro mea voluntate[†]: non quos oportebat, sed qui
† Idem. vobis placebant[†]. Quos disciplinæ meæ custodes statu-
† Idem. istis, vobis statuistis, non mihi, ut vobis, non mihi in-
† Idem. serviant[†], & vestræ cupiditati, non meo honori[†]. Qui
† Idem. in

meas dijudicabunt.] ¶ Sanctificabunt] Id est, observa-
bunt diligenter, & observanda curabunt¹.

25. Et ad, &c. [וְאֵל מֵרָאשׁוֹ] Et (vel, An-
tem, P.) ad mortuum hominem (vel, cadaver hominis, Ti.)
non ingreditur, &c. Mo. &c. Nec obeundis hominum su-
neribus polluentur, Ca. ¶ Patrem & matrem] Hic &
sequentibus pro aut positum^m. De his vide dicta ad
Levit. 21. 1, 2, &c.ⁿ

26. Et postquam fuerit emundatus] Ab hac immun-
ditia legali^o. Vel, postquam discesserit & separatus
fuerit à mortuo: tunc enim emundari dicebatur, sicut
per præsentiā contaminari P. Vel, postquam expia-
verit sese spatio septem dierum à pollutione illa quam
contraxerat propter contactum cadaveris⁹. ¶ Septem
dies numerabuntur ei] Antequam ad ministerium sa-
cerdotale accedere permittatur². Hæc nova est san-
ctio in novo Templo; nam in Levitico nil tale præ-
scribitur[†]. Septem dies, quibus habebitur impurus ex
mortuo, secundum analogiam Naziræorum, Num. 6.
v. 9^t. Sic Num. 19. 16. septendialis definitur lustratio
his qui se cadaverum contactu polluerunt^v. Al.
Septem alii dies, &c. q. d. Alii sacerdotes numerabunt
ei 7 alios dies, nè scilicet ille obliviscatur numeri die-
rum 14, quibus expiabit sese antequam admittant
eum in atrium². Si autem 14 dies sacerdotibus anti-
quis præstituti essent, &c. nè quid olerent mortuum
aut immundum, quanto magis novi accuratè cavere
debent nè quid oleant quod contrahi potuit à cada-
vere, seu, quod idem est, ab operibus mortuis⁷?

27. Offeret] Decimam scilicet partem ephi similæ²,
ut præcipitur Levit. 6. 20².

28. Non erit, &c.] Sic legendum, cum negatione,
quam male codices quidam tollunt^b. [Imò omnes
præter Vulgatum tollunt, & legunt affirmativè, prout
est in Hebræo.] ¶ [וְהָיָה לָהֶם לְנֶחֱלָה] Et
erit (vel, sit hæc, Sy. vel, erit sacerdotium, M. P.) eis
in hereditatem, Mo. o. Ar. Sy. P. sim. Ch. (vel, Habe-
bunt etiam hereditarium aliquid, Ti. vel, Quod erit ipsis
in possessionem, JT. Quod, scil. sacrificium pro peccato,
cujus modò meminit, aliæque sacrificia, synecdochicè,
ut exegesis demonstrat sequentium versuum^c. Vel,
Quod verò attinet ad illud quod erit ipsis in hereditatem,
Pi.) ego (sub. sum, Ti. JT. Sy. Ar. vel, ero, Pi.) heredi-
tas eorum, vel eis, o. Sy. Ar. Ti. &c. vel, & residuum
oblationum mearum erit pars eorum, Ch. [Ca. locum sic
vertit, Habebunt autem, pro patrimonio, me patrimonium
suum.]

30. Et primitiva, &c. [וְרֵאשִׁית כָּל-בְּכוֹרֵי כוֹל] Et
principium (vel, primitia, P. Pi. M. Ti. præcipuum, JT.)
omnium primitivorum (sub. fructuum, Pi. vel, primogenito-
rum, M. Ti. Ca. vel, primitiarum, JT.) omnium, Mo. Ca.
vel, ex omnibus, JT. omnes, inquam, M. ex omni genere,
Pi. sic Ti. omnis, vel cujusvis, fructus, Ch. P. Mar. nem-
pe, Primi fructus ipsorum erunt^a. ¶ Et omnia, &c.

[וְכָל-תְּרוּמַת כוֹל מְכוּל וְגו'] Et omnis oblatio (vel, le-
vatio; sic dicta à לָוַה elevare, sive exaltare, quod sur-
sum & deorsum levaretur aut moveretur^{*}: vel, sepa-
ratio, i. e. oblatio separata^f: vel, oblationis, JT.) omni-
um (sub. oblationum, Pi.) ex omnibus oblationibus vestris,
Mo. P. JT. Et omnium oblationum ex omni genere, ex
omnibus, &c. Pi. Et omnis collatio cujusunque generis de
omnibus collationibus vestris, Ti. Sed & omnes separatio-
nes, omnes, inquam, de omnibus levationibus vestris, M. Om-
niæque omnium exceptitiorum vestrorum exceptitia, Ca. Et
omnes exemptiones omnium rerum quas separastis Domino,
Ch. ¶ Et primitiva ciborum, &c. [וְרֵאשִׁית צִדְתֵּיכֶם] Pa-
starum (vel, massarum, Ch. conspersorum, V. JT. Pi. fru-
gum, Ti.) vestrarum, M. P. Mo. i. e. panum vestrorum^g,
confectionum ex primitiis frugum vestrarum^h, qui in
Pentecoste sacerdotibus offerebanturⁱ. Cum panes co-
quebant, volébat primitias offerri^k. ¶ Ut, &c.

[וְהָיָה לָהֶם] Ut ponat, vel reponat, &c. P. M. &c. Quis?
Sacerdos: nam Deus loquitur. Heb. Ad reponendum:
quod ad Deum referri potest^l. Ut statuat, sive collocet,
&c. JT. Pi. Ut reponatur, &c. Ch. Ut resideat ubertas, &c.
Ca. Ad verb. Ut requiescere faciat, &c. i. e. Ut benedic-
tur à Domino domus tua[†].

31. Omne morticinum, &c.] Quod Levit. 7. 24. om-
nibus, hic sigillatim sacerdotibus, interdicitur^m, quia

hi cæteris sanctioresⁿ, & laicis exemplo, esse debent^p.
Propterea tanquam proprium ipsorum præceptum hic
repetitur^q.

CAP. XLV.

1. Cumque, &c. [וּבְרִפְיֵיכֶם וְגו'] Ad verbum, Et
in facere cadere vos, &c. V. Quando autem di-
videtis, P. vel, sortiemi, JT. sorte dividetis, Pi. V. ter-
ram Israeli^a, inter Tribus & familias^b. Dicit, sorte, non
quod hæc divisio facta sit sortibus, (nam divisa est ex^b T.
Dei præscripto,) sed quia vocaverat hereditatem; hæ-
reditas autem sorte dividi solet^c. Sors hæc erat, non
quidem respectu Dei, sed respectu Hebræorum, quibus
partes quasi sorte & casu obveniebant^d. Hæc urbis
& terræ, æquè ac Templi, idea & mensura à Judæis
Babylone redeuntibus non fuit completa, tum ob me-
tum Persarum, nè rebellare velle viderentur; tum quia
hostes impediabant, Neh. 4; tum ob paupertatem Ju-
dæorum; tum, denique, ut ostenderet Deus, hæc mylti-
cè in Ecclesia Christi (quam h. l. magis spectat & deli-
neat quàm Templum Judæorum) perfectè fore com-
plenda^e. Adumbrat h. l. perfectissimam Ecclesiæ instau-
rationem & constitutionem per Christum. Distributio
hæc tota planè differt ab illa Moysi & Jehosue; deni-
que totus ordo, & civilis & ecclesiasticus, novus insti-
tuitur: ut Propheta ostenderet veterem illam for-
mam interituram fuisse, & fuisse tantum introductio-
nem spei melioris, omniæque in Christo nova effecta
esse; etsi, propter ruditatem populi, & communem ho-
minum infirmitatem, angusta illa instauratio typis Ec-
clesiæ priscæ adumbratur^f. Porro, par hic est difficul-
tas, par obscuritas, cum illa quam in idea Templi hucus-
que vidimus^g. ¶ Separate, &c. [וְהָיָה לָהֶם] Offe-
retis oblationem, P. &c. i. e. consecrate, prout oblati-
ones consecrabantur Domino^h. ¶ Sanctificatum,
[קִדְּשׁוּ] Sanctitatem; i. e. Portionem quandam terræ Do-
mino dedicabitⁱ. ¶ Longitudine, &c. [אָרְךָ תִּמְשֹׁה וְגו']
Longitudo (sub. ejus erit), 25000 lon-
gitudine, & latitudo decem millium, Mo. P. Longitudine
longitudinis, inquam, &c. M. Longam—longitu-
dine, &c. JT. Ad ejus longitudinem quod attinet, 25000
erit longitudo, &c. Pi. Longitudo illa sumetur
ab Oriente in Occidentem, & latitudo à Septentrione
in meridiem, & in medio situs erit mons Sion, in cujus
fastigio collocabitur Templum ipsum. Porro, in distri-
butione portionum aliarum tribuum non expressit lon-
gitudinem, ut in ista, sed latitudinem tantummodo.
Fuitque portio Regis decimatertia portio, media in-
ter septimam & octavam, i. e. sita inter portiones Ju-
da & Benjamin, intra quam sita erat hæc oblatio fan-
cta^k. Viginti quinque millia, vel, 1. calamarum^l, ex
collat. v. seq. cum Ezec. 42. 15, 16, &c. In utroque
enim loco una eademque mensura Templo tribuitur; in
illo autem loco calami expressè nominantur^m. Calamus
erat in manu hæc metientis, cap. 40. v. 3. & terra non
cubitis, sed calamis, seu cannis, mensurari soletⁿ. Sed
spatium hoc exorbitans videtur, esset enim ferè 16 leu-
cas longa, & 6 lata^o; cum tota terra longa tantum
erat leucas 60, vel milliaria 160 Italica, & lata 15 leu-
cas, vel 60 milliaria, teste Hieronymo: videtur autem
h. l. non tota terra mensurari, sed ejus pars illa quæ à
reducibus possidenda erat P. Sed quæ de ingentibus
hisce terræ portionibus Templo, sacerdotibus, &c. af-
signandis dicuntur nunquam effecta dederunt Judæi,
ob metum, vel Cyri, vel vicinorum, aut alias hujusmo-
di causas: vel, certè, de Ecclesia militante & trium-
phante accipienda sunt^q. Vel, 2. cubitorum: ut per-
cipitur ex collat. vers. 2. quinquaginta cubitorum, &c. &
vers. 3. Et à mensura ista mensurabis longitudinem 25000,
&c. qu. d. 25000 longitudinis, & 10000 latitudinis,
quorum prius mensuram certam non posueram, cubi-
tis dimetienda sunt[†]. Adde quèd hæc mensura erat
Judæis usitatissima. Et sic spatium hoc longum fuerit
duabus leucis cum dimidia, latum unà leuca. Qua-
le libens concesserim fuisse consecratum Deo, h. e. Tem-
plo variisque illius usibus, & habitationi sacerdotum;
Non quo-

quorum plurimi fixa domicilia & suburbana habebant non minus Jerosolymæ quam in aliis locis Judææ. Habebis hujus totius distributionis declarationem cap. 48*. ¶ Sanctificatum, &c. קֹדֶשׁ הוּא כָּל־נְבוֹלָה [Sanctitas, vel Sanctum, (vel, Hæc sancta, JT. vel, Locus sanctus iste, Pi. vel, Id sanctum, Ti. sim. Ca.) est, vel erit, (vel, sub. esto, JT. Pi. Ar.) in omni, vel toto, termino ejus (vel, suo, JT. sim. Ar. Ti. Ca.) per circuitum, P. &c. i. e. Ea portio terræ sacrosancta erit toto suo ambitu. Hujus loci satis obscuri hanc nonnemo crederet esse sententiam, Spatium illud 25000 longum, & 10000 latum, habebit in complexu atque ambitu suo Sanctuarium, sicut perisphæria centrum habet in medio, & illud circuitu suo continet & claudit. Quod si hic hypallagen esse statuas, sic magis aperta erit sententia, Omnis terminus (nempe terræ Hierosolymæ) erit in circuitu sanctificati & templi. Sed quomodo civitas & Templum in sorte concessa civitati sint, dicemus cap. 48*. Et omnes hujus termini sint sancti circumquaque, Sy.

2. Et erit, &c. יְהִי מִזֶּה־אֶל־הַקֹּדֶשׁ חֲמִשָּׁה וָאֶרְבַּע [Erit (vel, Erunt, P. Esto, JT. Conferetur autem, vel Conferetur, Pi.) ex hoc (sub. spatio, JT. Pi.) in sanctitatem (vel, pro sanctitate, P. in locum sanctum, JT. ad sanctuarium, Pi. sim. V.) quingenti in quingentis, (vel, per quingentos, Ch.) quadratum circum, Mo. vel, quingentorum cubitorum per quingentos cubitos quadratus locus, &c.] T. quingent. calamorum cum quingent. calamis spatium quadratum, &c. Pi. quingent. in longitudinem cum quingent. in latitudinem quadratum, &c. P. sim. Ca. Eruntque ab hoc ad sanctum mensura quingentorum cum quingentis, quadratum scilicet in circuitu, Ti. Seipsum declarat ver. 3. i. e. Ex hac prima portione terræ, five oblationis sanctæ, sumetur locus in quo situs erit mons ille ædis five Templi, qui continebit tam in longitudine quam in latitudine 500 calamos, ut dictum est cap. 42. 16. Ex toto majori spatio spatium quaquaversus quadratum designabis quingent. calamorum ex omni latere, pro Templo ejusque atriis. Eadem hic iterari suspicor quæ dicta sunt cap. 42. 16. de mensura periboli qui totam Templi molem amplectebatur, ubi aperte quingent. calami quoquoque fuisse traduntur. ¶ Et quinquaginta cubitis (sub. latitudinis, V.) in suburbana, &c. 17 שָׁבַר] Suburbium (vel, spatium, Ch. spatium liberum, Pi. pomerium, Mar. sic Ti. vacua terra, M. area, quæ erat spatium quoddam circa montem illum quod vacuum erat, h. e. non confitum arboribus, neque occupatum domibus: sub. erit, M. Ch. vel, esto, Pi.) eis, JT. vel, ei, Mo. P. V. Ch. Pi. illi, sub. quadrato, circum illud quadratum: reverentia & sanctitatis, æquæ ac decoris, causâ, ut Templum magis conspicuum esset †.

3. Et a, &c. וְהָיָה מִזֶּה־אֶל־הַקֹּדֶשׁ חֲמִשָּׁה וָאֶרְבַּע [Et a mensura (vel, Ex mensura, inquam, P.) ista mensurabis longitudinem, &c. Mo. M. sic Ca. vel, mensurabis, id est, ex longitudine, &c. P. vel, metieris, sub. quingentos illos cubitos ejus montis tam in longitudine quam in latitudine, V. Atque ex illo modo longitudinis—metieris, Ti. Quinque de mensura hac mensus fueris, longitudine, &c.] T. Igitur secundum mensuram hanc (paulo ante indicatam) metieris in longitudine, &c. Pi. A mensura, vel, 1. calamorum, vel, 2. cubitorum*, ut immediate præcessit †. [Vide dicta ad v. 1.] ¶ In ipso erit templum, &c. וְהָיָה מִזֶּה־אֶל־הַקֹּדֶשׁ חֲמִשָּׁה וָאֶרְבַּע] Sanctuarium, M. P. Mo. Ti. JT. Pi. sancta sanctitatum, Mo. P. vel, sanctum scilicet (vel, quod sit sanctum, Ti. vel, & sanctum, JT. Pi.) sanctorum, M. &c. i. e. locus sanctus, qui definitus est v. præced. Al. Templum illuc collocabitur, quod erit sanctissimum^b.

4. Sanctificatum, &c. קֹדֶשׁ הוּא כָּל־נְבוֹלָה [Sanctitas de terra ipsa sacerdotibus—erit, Mo. Sanctum (vel, Id sanctum, Ti. Sanctum illud, JT. Locus sanctus istud spatium, Pi. sub. est, JT. Pi.) de terra, M. sacerdotum—erit, vel esto, Ti. JT. Pi. illud sacerdotum erit, M. i. e. Pars illa prima ejus oblationis sanctæ attribuetur ipsis sacerdotibus, partim pro domibus suis, partim pro monte illo qui cedit in usum ipsius Templi, & in quo sacerdotes ipsi ministrabunt Domino¹. ¶ Et erit eis locus in domos, & in, &c. וְהָיָה מִזֶּה־אֶל־הַקֹּדֶשׁ חֲמִשָּׁה וָאֶרְבַּע] Et sanctuarium (vel, sanctus locus, JT. Pi.) sanctuario, Mo. vel, pro sanctuario, M. P. JT. Pi. sim. Mar. vel, pro loco

sancto, M. i. e. in locum ubi Sanctuarium edificabitur. Sanctuarium priori loco sumo pro loco & area Sanctuarii; posteriori, pro atriis & peribolo¹. i. e. Etiam ille locus sacer erit pro exstruendo sacro Templo. Quæponunt, Locus in quo templum erit sanctus erit¹. Sensus, qu. d. Ut spatium illud totum conservetur integrum domicilio Dei & sacerdotum ejus^m. Duplex hic esse possit sententia. 1. Ut locus aliquis designetur in Levitarum & sacerdotum domos, ut habuerunt olim; & Templum, ubi sacris operentur. 2. De Templo; q. d. Templum, de quo proxime, præbebit sacerdotibus locum & aram ubi sacrificent, &c. Utraque sententia probabilisⁿ.

5. Vinti quinque—millia, &c.] Alia præter illa quæ jam sacerdotibus assignata sunt^o. Levitis par spatium ei quod ante sacerdotibus designat P. Qu. Cur Levitis Hierosolymæ tantò plus agri quam in aliis urbibus tributum erat? Resp. Quia ibi multò plures erant Levitæ ad Templi curam & custodiam^q. ¶ Ipsi, &c. לְאַחֲרֵי עֲשָׂרִים לְשָׁכוֹר [In, vel ad, possessionem (vel, jus possessionis, JT.) viginti cubiculorum, P. vel, cubicula, Mo. cellarum, Ti. gazophylacia, Ch. vel, in qua faciant viginti cameras, M. sim. V. vel, ad viginti cellarum ordines; Heb. cellas, Pi. vel, ministrantibus in viginti cellarum ordinibus, JT. i. e. janitores, cantores & ministros sacrorum agentibus ad sacerdotum manum, in omnibus ipsorum stationibus, ubicunque legitime præstare officia sua poterant in domo Dei. Fuerunt autem harum stationum ordines viginti, ut sic colligitur: In domo Dei ambitus maximus unicam habebat portam, atria verò populi & Levitarum communia (quæ tria erant numero) portas ternas: sic ad Levitas in universum per decem portas ministerium pertinebat. Singulæ autem portæ sua habebant vestibula, quorum intervntu bini cellarum ordines fiebant, in quibus Levitæ, mufici, janitores & ministri consistebant ad sua officia comparati^r. LXX hic habent, εἰς ὑπόδοξον, πόλεις τὰς ὑποδοξῶν, (in possessionem, civitates ad habitandum.) Legerunt עֲשָׂרִים לְשָׁכוֹר: quæ lectio videtur melior; nam quænam forent illæ exedrae quæ longæ essent 25000 cubitos, latæ 10000? Sed, 1. præceptum est hoc judicium, quia עֲשָׂרִים viginti habent omnes Hebræi codices, omnes etiam Interpretes, Ch. Aq. Sym. Th. 2. Ratio ejus frivola est. Non dicit exedras tot cubitos occupare, imò nulla eis mensura assignatur: sed dicitur tantum, quod in illo spatio debent exstruere decem cubicula; reliquum aliis usibus & necessitatibus reservare^t.

6. Et, &c. וְהָיָה מִזֶּה־אֶל־הַקֹּדֶשׁ חֲמִשָּׁה וָאֶרְבַּע [Et possessionem civitatis dabitis, Mo. P. Ti. vel, ponetis, M. Ca. i. e. metropoleos, quæ describitur infra 48. 15, &c.^v. ¶ Quinque millia, &c.] Dimidio minus quam Levitis^z, aut sacerdotibus. Sed injusta hæc divisio videtur. Resp. Negatur, 1. quia hæc pars non est ascripta civitati toti, sed iis qui civitatis publicæ commoditati serviunt^y: 2. quia voluit [Deus] hanc urbem esse sacerdotalem, & præter ministros, paucos in ea habitare^z. ¶ Secundum, &c. וְהָיָה מִזֶּה־אֶל־הַקֹּדֶשׁ חֲמִשָּׁה וָאֶרְבַּע] Contra (vel, juxta, Ti. sic Ca.) oblationem (vel, separationem, M. collationem, Ti. honorarium, Ca.) sanctitatis, Mo. P. (vel, sanctuarii, M. loci sancti, Pi. sacrum, Ti. sic Ca. sim. JT.) omni, &c. Mo. P. vel, pro tota, five omni, &c. (vel, illud totum, &c. Pi.) sub. erit, vel esto, M. JT. Pi. sim. Ti. Ca. q. d. E regione fortis, five post sortem, sacerdotum & Levitarum construes civitatem^a.

7. Principi quoque] Scilicet, dabitis suum spatium, ut cæteris, sed peculiare & Principe dignum^b. ¶ Hinc & inde] Id est, utrinque: i. e. vel, 1. ab occasu & ortu^c, ut verba sequentia explicant^d; vel, 2. ad meridiem & ad Aquilonem, ex utroque latere*. Hæc autem propriè latera dicuntur, quia longitudo ab Oriente in Occidentem fugebatur^f. ¶ In, &c. וְהָיָה מִזֶּה־אֶל־הַקֹּדֶשׁ חֲמִשָּׁה וָאֶרְבַּע] Ad (vel, juxta, P.) oblationem sanctitatis, & ad (juxta, P.) possessionem civitatis, Mo. P. [Alii hoc cum præced. sic reddunt, ab hac & ab illa parte oblationis, &c. JT. Pi.] i. e. illorum 25000 cubitorum qui sacerdotibus, Levitis & communi [legendum videtur, communitati] suprà fuerunt assignati^g. Post sortem, 1. sacerdotum, 2. Levitarum, 3. civitatis, quarto loco designabis locum

Mar.

V.

Jun.

San.

Me. ex

La.

P. Mar. sim.

La. Me.

San. Jun.

San.

Jun.

† Cap. crit. p. 273.

Buxt.

v. ind. 2. 8.

629.

Jun.

Mar. sim.

San. &c.

San.

Mar.

La.

Me. ex

La.

Jun. sic

La.

Jun.

Me. La.

Me.

Jun.

cum Principi, ut ipse, quasi ultimus, omnes cingat in-
star valli, quasi reip. tutor & defensor, uti patebit c. 48.
v. 21^b. Al. Inter sortes sacerdotum ac Levitarum
atque civium, medio loco constituit Principem, ut me-
lius omnes tueri possitⁱ. Al. ante oblationem sanctam il-
lam, &c. i. e. ante portionem sacerdotum, Levitarum,
& urbis: q. d. In portione Regis erit portio sacerdo-
tum & Levitarum, & Templum cum urbe^k. ¶ *A*
latere, &c. "וְיָמִין מִפְּנֵי הַיָּם" Ad angulo (vel, pla-
ga, Ti. parte, Ch. Ca. latere, JT. Pi. termino, V.) maris
(vel, occidentis, five occidentali, P. Ti. JT. Ca. Pi. Ch.
nempe oblationis sacræⁱ) ad (vel, versùs, M. JT. Pi.)
mare, Mo. (vel, occidentem, P. Ca. &c. scil. Terræ san-
ctæ^m) & ab angulo orientali (oblationis sacræⁿ) ad
orientem, Mo. &c. scil. Terræ sanctæ: id totum erit
Principis^o. Occupabit Princeps quantum volet spatii
versùs Orientem & versùs Occidentem, in, i. e. usque
ad, separationem sanctuarii, & possessionem civitatis, i. e.
usque ad spatium antè separatum in usum Templi, Le-
vitarum & civium. Erat ergò portio Principis multò
major quàm portio Sanctuarii simul & populi Jero-
solymitani. Idque eo fine, ut occasionem amplius non
habeat invadendi vicinos populi agros, &c. P. ¶ *Lon-*
gitudinem, &c. "וְיָמִין מִפְּנֵי הַיָּם" Et longitudo
(sub. illius partis, five portionis regie, V. & sub. erit, P.)
contra (vel, juxta, Ti. sic Ch. Ca.) unam (vel, unam-
quamque, Ti.) partium, M. Ti. Ca. sim. Mo. vel, è par-
tibus, P. i. e. Tam latè porrigitur quàm quævis ex iis
partibus prioribus, nempe 25000: de latitudine nihil
dicit^q. Juxta unamquamque partem, Vulg. i. e. ad latus
uniuscujusque partis, sacerdotalis, Leviticæ, & civita-
tis^r. E regione aliarum partium, i. e. respondebit lon-
gitudini portionum harum; h. e. incipiet à primo ter-
ræ limite, usque ad finem ejus terræ^t. Longitudo verò
(scilicet duplicis illius portionis attributæ Principi) ex
adverso uniuscujusque istarum partium (trium comprehen-
sarum in oblatione) porrigitur, JT. q. d. Alas duas cir-
cumjacentes quadratum illud spatium (quod oblationem
Propheta nominavit,) five duos illos tractus ab ortu &
occasu sitos, quàm longè & latè patebunt, obtinebit.
Ac latitudo quidem certa & definita est 25000 cubito-
rum, prout erat latitudo oblationis quam sacerdotes,
Levitæ & communitas obtinebant, à tribu Jehudæ ad
tribum Benjaminis usque: longitudo verò indefini-
ta relinquitur, quia Propheta ostendit eam utrinque
ab extremitate oblationis illius ad extremos totius ter-
ræ terminos per eandem latitudinem 25000 cubito-
rum pervenire; h. e. (ut geometricè loquamur,) are-
am 25000 cubitos latam ab extremitate orientali ter-
ræ ad occidentalem "וְיָמִין מִפְּנֵי הַיָּם" (recta lineâ) regio-
nem totam dividere inter tribum Jehudæ & Benjami-
nis; qua in media arèa rectum quadrum 25000 cubi-
torum ad oblationem & possessionem civitatis exce-
ptum est; latera verò utrinque adjudicantur Principi,
quacunque fuerint longitudine^r. Quanta fuerit hæc
fors Principis, Scriptura non exprimit, & variant In-
terpretes^v. Tanta fuit quanta sacerdotii & Levitarum^x.
Al. Tertia laicorum fors partita fuit in 13 partes æ-
quales; ex quibus una Principi, cæteræ 12 in totidem
Tribus Israel fuerunt distributæ^y. ¶ *A termino oc-*
cidental, &c. JT. q. d. Qui in latere quidem occidentali
portionis principalis pertinet à mari magno ad finem
occidentalem quadri, in orientali verò percurrit à fine
orientali quadri usque ad extremum terræ^z.
8. De terra, &c. "וְיָמִין מִפְּנֵי הַיָּם" Terra (vel, In ter-
ra, Mo. Hæc terra, Ch. In terra illa, five ipsa, P. M. Mox
declarat quam terram intelligit, cum dicit, in Israel^a.)
erit ei, &c. Ti. Mo. P. &c. Ipsi, inquam, portio hujus
terræ esto, JT. Hæc portio istius terræ cedito ei, Pi. Ideo
tam longa terra ei datur, ut ex ea vivat, neque tribu-
tis gentem opprimat^b. ¶ *Sed terram dabunt, &c.* JT.
Ipsi Principes^c, aut qui terram dividunt^d, separatim
portionibus sacerdotum, Levitarum & Principis^e,
reliquam terram populo distribuent^f. Sed terram red-
dant, &c. JT. ademptam popularibus restituant, & re-
stitutam servent, ut sequens versus explicat^g.
9. Sufficiat vobis Vel, i. hæcenus oppressisse popu-
lum^h: definite posthac peccare, & respiciteⁱ; desistite
à rapinis^k. Vel, 2. q. d. Contenti estote hæc portione

duplici quæ vobis attribuitur^l. ¶ *Et rapinas, &c.* JT.
"וְיָמִין מִפְּנֵי הַיָּם" Et vastationem, &c. P. oppressionem, vel contri-
tionem, &c. V. ¶ *Separate* (Tallit, five Auserte, Mo.
P. Ti. JT. &c.) confinis, &c. "וְיָמִין מִפְּנֵי הַיָּם" Offendi-
cula vestra, Ch. exactiones vestras, Mo. M. Ti. sim. Ca.
vel, angarias, P. projectiones, i. e. tributa quæ vos projici-
ebatis super populum^m: depulsiones, JT. Pi. quibus po-
pulum meum depulistis ex hæreditate ipsius, vi & frau-
de, quæ æquè Principi ac popularibus interdicitur ver-
sibus seqⁿ.

10. Statera justa, &c.] Commendat Principibus
mensurarum & ponderum æquitatem^o: vel, quia ha-
rum inæqualitate rapinas suas tegebant^p; vel, quia illo-
rum est mensurarum & ponderum quantitatem detri-
nare^q, eamque minuere aut augere^r.

11. Ephæ (vel, Ephæ, V. JT. Pi. &c.) & batus] Pa-
res mensuræ^t, illa aridorum, hic liquidorum^u; uterque
continens tres modios^v, vel decimam partem cori^x.
De ephæ vide Exod. 16. 36. de batho, 1 Reg. 7. 26^y.
¶ *Æqualia, &c.* "וְיָמִין מִפְּנֵי הַיָּם" Pondera (vel, mensurae, P.
M. vel, summae, JT. Pi.) unius, Mo. &c. eadem erit ad-
æquatio, Ti. vel, ratio, Ca. Ad verb. dispositio una erit, sub.
illis in mensura earum: i. e. erunt ejusdem capacitatis^z.
¶ *Ut capiat* (vel, sumat, sub. qui capere volet, V.) deci-
mam partem cori, JT. Pi. "וְיָמִין מִפְּנֵי הַיָּם", homer,
mensura indifferens ad liquida & arida^a. Tantundem
aridorum capit quantum liquoris capit corus. Vide
Levit. 27. 16^b. ¶ *Juxta, &c.* "וְיָמִין מִפְּנֵי הַיָּם" Ad (vel, In, P. Juxta, M.) homer (vel, corum,
M. Ca. &c.) erit, vel esto, (vel, exigetur, Ti. sim. Ca.) æ-
quilibrium (vel, æqualitas, P. modus, Ti. summa, JT. Pi.
dispositio, V. commensuratio, M. ratio, Ca. ratio mensu-
ræ^c), ejus, Mo. P. M. &c. vel, cujusque, JT. vel, eorum, Ca.
vel, utriusque, Ch. Ti. V. Pi. nam uterque est decima
pars homer^d.

12. Siclus—viginti obolos] Vide dicta ad Exod.
30. 13^e. ¶ Porro, viginti sicli, & viginti quinque sicli
& quindecim sicli, minam (vel, minam, Ti. &c.) faciunt^f.
i. e. Mina, five Mina, continebit 60 siclos^g: drachmas
240, uncias 30^h. De profana mina loquitur: nam sa-
cra continebat duplumⁱ. Verùm hoc alii negant, cen-
sentque unam & eandem fuisse minam sacram & pro-
fanam, uti dixi ad Exod. 30. 13^e. Mina vulgaris con-
stabat 50 tantum siclis; hanc regia & sacra superabat
unâ quintâ parte, & tales 60 minæ faciebant talentum
Hebræum 3000 siclorum^j. [Sed de his fusiùs & cu-
ratiùs agendum suo loco, si Deus votis nostris annue-
rit.] Sed quare minam in tres partes dividit^k? Resp.

Quia tres erant species numismatum; q. d. Omnes hi
numeri faciunt minam^l. Minora pondera erant alia in
usu, singula singulos eos siclorum numeros habentia^m.
Unaqueque pars pondus five moneta erat per seⁿ.
Quum Deus omnibus in rebus justitiam servari vellet,
diversarum monetarum genera recensuit quæ justum
habere pondus præcepit. Moneta quædam, Judæis tes-
tibus, erat 20 siclorum, alia 25, tertia denique 15 si-
clorum; quæ simul cum minam constituerent, Deus,
jubens ut singulis sua constaret quantitas, ad minam
examinari mandabat, ut, an singulis suum inesset pon-
dus, per minam, quam simul conficere debebant, inno-
tesceret^o. In una mina, five mina, tres aliæ mensuræ
continebantur, quarum una quartam, altera tertiam,
tertia tertiam cum duodecima, minæ partem habe-
bant^p. Et singulæ hæc species minas five minas voca-
bant, ideòque quadruplex erat mina^q. Sic Mediolani
duplex est libra, altera 12, altera 28, unciarum^r. [Alii
versum sic reddunt,] Similiter ad siclum viginti obolo-
rum: vicenium siclorum numi, vicenium quinum siclorum
numi, quindenium siclorum numi, ipsius minæ (vel, pondus,
ut diximus ad 2 Par. 9. 16.) summa esto vobis, JT. i. e.

Una pariter esto lex nomismatis & ponderum, æquè ac
mensurarum; ut omnia nomismata pendantur ad ju-
stam rationem sicli, quæ hic præscribitur. Hunc au-
tem locum (utcumque interpretentur Hebræi) sic om-
nino accipiendum ut tecimus res ipsa loquitur: maxi-
mè quum illi minam constare dicant ex 60 siclis, abu-
tentes hoc loco imperitissimè, & ignorantès ipsam Scri-
pturæ interpretationem, quæ demonstravimus 2 Reg.
10. 17^s.

60. In una mina, five mina, tres aliæ mensuræ
continebantur, quarum una quartam, altera tertiam,
tertia tertiam cum duodecima, minæ partem habe-
bant^o. Et singulæ hæc species minas five minas voca-
bant, ideòque quadruplex erat mina^p. Sic Mediolani
duplex est libra, altera 12, altera 28, unciarum^q. [Alii
versum sic reddunt,] Similiter ad siclum viginti obolo-
rum: vicenium siclorum numi, vicenium quinum siclorum
numi, quindenium siclorum numi, ipsius minæ (vel, pondus,
ut diximus ad 2 Par. 9. 16.) summa esto vobis, JT. i. e.

Una pariter esto lex nomismatis & ponderum, æquè ac
mensurarum; ut omnia nomismata pendantur ad ju-
stam rationem sicli, quæ hic præscribitur. Hunc au-
tem locum (utcumque interpretentur Hebræi) sic om-
nino accipiendum ut tecimus res ipsa loquitur: maxi-
mè quum illi minam constare dicant ex 60 siclis, abu-
tentes hoc loco imperitissimè, & ignorantès ipsam Scri-
pturæ interpretationem, quæ demonstravimus 2 Reg.
10. 17^s.

13. Et hæc, &c. [וְהָיָה חֹמֶר הַבַּתִּי] Hæc, vel ista, est, vel esto, oblatio, &c. JT. Pi. P. V. sub. in dedicatione templi, V. K. in La. Vide cap. 44. 30 f. De iusto legitimoque usu civili dixerat à vers. 9. ad hunc 13. hîc incipit descriptio juris ecclesiastici: quâ exponuntur officia primarum ordinariorum oblationum pro Ecclesia exhibendarum à populo & à Principe diebus festis, &c. usque ad vers. 16. cap. seq. deinde verò, leges humanorum munerum, usque ad vers. 19. ac postremo, ritus & locus parandis eis attributus, ad finem usque cap. 46. Sensus est, Cautum quidem fuerat Lege Num. 28. & 29. ut populus offerret quod ad iuge sacrificium pertinebant & ordinaria omnia: sed quia rebus minimè præcisè taxatis multa inordinatè solent evenire, propterea placuit Deo, pro modo facultatum, oblationes singulis imperare, ut his versibus definitur; nempe ut rei triticeæ sexagesima, oleariæ & vinariæ centesima, pecuariæ ducentesima, offerretur Deo. ¶ Sextam, &c. [וְשֵׁשֶׁת חֹמֶר הָאֵפָה מִחֹמֶר הַשְּׂעוּרִים] Et (vel, Sic, M. Similiter, JT. Pi.) sextabitur (vel, sextam offeretis, JT. sic Pi. sim. P. Ti. Ca. vel, in sex partes dividetis, M.) ephab (vel, epham, M. vel, ephæ, Ti. Ca. JT. Pi.) de, vel ex, chomer, vel coro, bordei, sive hordeorum, Mo. P. &c. Jabet dari sextam partem ephæ, quæ est sexagesima pars cori, sive chomer: nam epha est decima pars chomer. Id Hebræorum traditio confirmat, quæ docet pro primitiis non minus quàm sexagesimam, nec plus quàm quadragesimam, partem dari posse. Consultit Deus offerentium tenuitati. Taxat Deus oblationem, nè aut sacerdotum avaritia plus exigeret, aut laicorum minus daret, quàm par erat b.

14. Mensura, &c. [וְחֹק הַשֶּׁמֶן הַבַּתִּי הַשֶּׁמֶן מֵעֵשֶׂר] Et (vel, Porro, M.) statutum olei batum olei, decimum bati de coro, Mo. vel, decima pars est batum, &c. i. e. Qui habet homer olei dabit de eo pro oblatione Minha decimam partem bati; sicut ille qui habet corum tritici jabetur pro Minha dare sextam partem ephæ c. Preceptum verò olei, vel de oleo, (batum autem, vel enim, est mensura olei,) decimam (partem, P.) bati de coro, P. JT. subaud. offeretis, P. Preceptum verò olei, sub. capiendi, vel de oleo capiendi, i. e. quod decet sumere de oleo, est, &c. d. Quod verò attinet ad statutum olei, batum est mensura olei: offertote decimam bati, &c. Pi. Legimus verò modus olei capiatur à batho olei, decima pars bathi de coro, Ti. Olei modus sic habebit, ut olei batum sit decima cori, Ca. Et quod pertinet ut tollatur de oleo in mensura liquidorum, est decima pars bati de coro, Ch. Mensura quoque olei, batum, &c. Vulg. Jabet hîc in sexagesimam partem farinæ quæ pro primitiis offertur misceri centesimam partem olei. Nam decima pars bati, sive ephi, est centesima pars cori. Corus enim continebat decem batos sive ephi *. ¶ Et decem, &c. [עֲשֶׂרֶת הַבָּתִּים חֹמֶר כִּי עֲשֶׂרֶת הַבָּתִּים חֹמֶר] Decem bati (sub. erunt, P. V. & sub. tunc, nempe in Templo novof,) chomer, Mo. P. (vel, Decem batis pro homer numeratis, M. vel, chorum explentibus, Ti. sim. Ca.) quia decem batim chomer, Mo. P. &c. sub. sunt, P. Ti. sim. M. Ca. & sub. nunc. q. d. Tanta vel similis tunc erit mensura bathorum quanta nunc est. [Alii hæc conjungunt cum voce præcedente, hoc modo:] De coro, vel decem bathorum chomere: nam decem bathorum est chomer, Pi. sic JT. כֹּר corus & חֹמֶר homer idem significant Hebræis. Similem locutionem vide v. 13 b.

15. Et, &c. [וְשֵׁשֶׁת אֲגָמִים מִן הַצֹּאן] Et agnam (vel, agnum, V. vel, parvam pecudem, JT. Pi.) unam de pecore è ducentis, Mo. vel, è grege, &c. P. JT. Pi. &c. sub. conferent, Ti. ¶ De, &c. [מִן הַשֶּׁמֶן] De irriguo, Mo. V. vel, irrigatione, V. Pi. è pinguibus, P. V. & succulentis, non macilentis: è saginario, Ti. sic Ca. de pascuosis locis, M. ex irriguis pascuis, JT. Pi. Præcipit Deus ut è ducentis una tantum ovis offeratur, quod majori labore parentur oves quàm oleum & reliqua k.

16. Tenebitur, &c. [וְהָיָה אֶל הַתְּרוּמָה תְּנוּבָה] Erunt (vel, censentor, JT. obligati erunt, M. tenebitur, Ti. Pi.) in oblatione hac, vel ista, Mo. JT. vel, ista collatione, Ti. vel, ad oblationem, &c. P. Pi. Tenebitur autem terre [leg. offerre] oblationem supra dictam l. Hoc honorario fungetur, Ca. ¶ Principi, &c. Ità Ca. Q. in M. Nempe Christo, cui

hæc separatio fieri debet m. [וְלִנְשִׂיאָהּ] Propter principem, vel pro principe, P. V. quam ad principem conferat, Ti. prælato, Mo. Loquitur, vel i. de Rege n: vel, 2. de principe sacerdotum; q. d. offerent pontifici o.

17. Et super, &c. [וְעַל הַנְּשִׂיאָהּ וְגו'] Principi autem erit, &c. P. Nam principi incumbit, JT. Pi. sub. dare, P. JT. vel, offerre, Pi. Et super (vel, apud, Ti.) principem erunt holocausta, &c. M. Et ad principem pertinebunt, &c. Ca. pertinebit dare, &c. Ch. Ejus curâ & sumptu hæc sacrificia fient P.

18. In, &c. [בְּרֵאשׁוֹן בָּאָחֵר לַחֹדֶשׁ] Primo mense, (anni sacri q,) primâ die mensis, Ch. P. Ti. JT. Pi. vel, in una mensis, M. sic Mo. Principi hoc præcipitur, ut præcedentia ostendunt. Rabbini & hoc ad Ezechielem referunt, qui id facturum sit post primam resurrectionem *. ¶ G.

19. Crepidinis altaris; ita Ti. M. [וְהָיָה לְמִזְבֵּחַ אֲתִירִי] Atrii auxilii ad altare, Mo. atrii quod conjunctum est altari, P. Atrium erat in quo congregabatur Israel in domo Domini ad orandum: quod ideo sic vocabatur, quoniam quicumque illic ad orandum ingrediebantur corde perfecti, à Deo suo juvabantur. Diazomatis, altari, JT. diazomatis in altari, Pi. Vide supra 43. 14. Hæc autem ceremonia tota singularis est, neque docetur Lege, ut sequentia multa f.

20. Pro, &c. [מֵאִישׁ שֹׁגָה וּמִפֶּחַי] A (vel, pro, P. V. sic M. Pi. &c.) viro (vel, unoquoque, P. Ti. &c.) errante, Mo. Ti. M. sim. Pi. (vel, ignorante, P. qui per ignorantiam erraverit, Ch.) & à simplici, Mo. sim. Pi. vel, & decepto, P. Ti. vel, aut per insipientiam, Ch. & stultè delinquente, M. Nomine cujusvis errore peccantis, & nomine fatui, JT. De homine qui insciens imprudensque commiserit, Ca. De hoc sacrificio nihil habemus in Lege. Est autem sacrificium hoc vel, i. generale, pro omnibus qui revera legalem contraxere maculam, nesciunt tamen se esse pollutos: vel, 2. pro sacerdote, qui forsan ceremonias à Lege præscriptas non servavit, unde & Templum quodammodo pollui poterat v.

21. Erit, &c. [וְהָיָה לָכֶם הַפֶּסַח] Erit vobis pascha, M. V. &c. i. e. mactatio agni paschalis, nam comedebatur sequenti sive 15. die *. ¶ Azyma, &c. [אֲזֵימָה] Infermentata comedentur, P. &c. Heb. comedetur, Mo. Nom. plur. cum verbo sing. unde quidam verba sic reddunt, in qua panis infermentatorum (i. e. infermentatus) comedetur v.

22. Faciet princeps] Non per se, sed per sacerdotes *. ¶ Idem.

24. Et, &c. [וְהָיָה וְגו'] Oblatio autem (Principis scilicet talis erit), Ephæ, &c. V. nempe similæ: nam [וְהָיָה] est sacrificium farreum, sive similæ c. ¶ La.

25. In solemnitate] Nempe Tabernaculorum, quæ illo die celebrabatur d. q. d. Eadem de festo Tabernaculorum sunt intelligenda quæ de festo Paschæ: eadem sacrificia, &c. *. ¶ V.

CAP. XLVI.

1. Porta atrii interioris] ubi altare holocausti a. ¶ Jun. ¶ Diebus, &c. [בְּיָמֵי הַמַּעֲשֶׂה] Diebus operis, Mo. P. Ch. vel, profestis, Ti. JT. Ca. Pi. operationis, M. sub. licitiis; i. e. in quibus licet operari. Describit loca quæ adeunda erant pro ratione festorum dierum b. ¶ Die [—sabbati] i. e. Diebus festis, synecdochicè c. ¶ Sed &, &c. [וְיָמֵי הַחֹדֶשׁ] Et die calendarum, P. Ti. vel, novilunii, M. JT. Pi. ad verb. mensis, i. e. primâ die mensis, h. e. calendis d. ¶ V.

2. Intrabit princeps] Nempe populi, ex tollat. v. seq. f. ¶ Per viam vestibuli portæ] Vel, illius portæ, P. sic JT. sub. veniendo, P. vel, per portam, M. quam fore clausam nisi Principi dixit cap. 44. 2, 3 *. Per portam orientalem: quod Principis privilegium erat; populus verò ingrediebatur per portam meridionalem, & aquilonarem f. ¶ In limine (Heb. ad postem, Mar.) portæ] Scil. atrii interioris h. Unde spectet sacrificia quæ per sacerdotes offert in ipsorum atrio i. Ità non vult Principem atrium ingredi, nec sacerdotibus misceri f. ¶ Adorabit] Sacrificiis præfens erit, & Deum orabit k. ¶ Non claudetur, &c.] Ut liber pateat prospectus populo ante Templi faciem adorare volenti l. ¶ Mur. ¶ Me. &c. ¶ V. ad v. 9. ¶ Me. ex ¶ La. ¶ Li. ¶ Mar. ¶ Me. ¶ Me. sim. ¶ La. ex Pi.

3. *Ad, &c.* [פֶּתַח הַשַּׁעַר] Ostium (vel, ad ostium, M. JT. &c. ad introitum, P. sic Ch. V.) portæ] Rex erit in limine, populus extra portam, post Principem.
4. *Sex agnos, &c.*] Longè amplius quàm imperabatur Lege, Num. 28. 9.
5. *Quod dederit, &c.* [דָּתָהּ] Donum, vel munus, manus sue, Mo. P. M. prout donatum fuerit manui ipsius, JT. Pi. quod apprehenderit manus ejus, Ch. pro ejus opibus, Ca. pro facultatibus & arbitrio ejus, Ti. q. d. Non præscribo, det quantum volet P.
6. *Indie, &c.*] Oblatio minor quàm imperabatur Lege, Numer. 28. 11. ¶ [Vitulum] i. e. Vitulos, ¶ [De armento] Heb. filium bovis, aut vacæ, La. P. V. q. d. juvenem, seu tenerum, qui adhuc matrem sequitur.
7. *Sicut invenerit* (vel, apprehenderit, Ch. P. Mo. assequuta fuerit, JT. Pi.) manus ejus] Vel, pro facultate sua, Ca. ut ferent ejus facultates & pro arbitrio, Ti.
8. *Per eandem viam exeat*] Populus verò, per unam ingressus, per alteram & adversam egrediebatur, ut statuitur v. 9.
9. *Qui ingreditur, &c.*] Causa erat vel, 1. nè exeuntes dorsum Templo obverterent. Sed hoc æqualiter factum ab utroque latere. Vel potius, 2. ut in tanta populi turba facilius & expeditius esset transitus: nè egredientes occurrerent, intrantibus, & se mutuo impedirent. ¶ [Sed, &c.] [וְהָיָה כִּי יֵצֵא] Sed è regione illius (vel, per illi oppositam, Ti. sim. Ca. vel, recta antrosum, Pi.) egredientur, Mo. vel, abeunto, JT. vel, egredietur, Ch. M. P. sim. Ti. Ca. Pi.
10. *Princeps autem in medio eorum, &c.*] Ità P. &c. vel, inter eos, &c. JT. Pi. i. e. Per portam orientalem ingreditur, quæ media est inter meridionalem & septentrionalem, idque eodem tempore quo populus ingreditur, &c. Sensus, q. d. Princeps eodem tempore adorato quo populus, & totum tempus in actione sacra consumit.
12. *Spontanum, &c.*] Quod synecdochicè significatum fuerat eucharisticorum nomine supra c. 45. 17. ¶ [Aperietur, &c.] [וּפְתַח לוֹ] Et (vel, Tum, JT. Pi.) aperiet sibi, M. Ti. Ch. Ca. vel, ei, Mo. P. JT. sub. sacerdos, JT. vel, sub. janitor, V. Vult portam Principi aperiri cum extraordinarium sacrificium offert, licet dies festus non sit.
14. *Ut, &c.* [לְרוֹם אֶת־הַשֵּׁמֶן] Ad miscendam (vel, subigendam, Mo. conspergendam, JT. Pi.) similitam, P. Ti. &c. Ex oleo scilicet. Cum quo commiscebis, &c. M.
16. *Possidebunt eam hereditarie*] i. e. Perpetuò, nec revertetur ad eum in jubileo.
17. *Erit illius*] Videlicet ususfructus dominiūque utile ejus possessionis quam Princeps donaverit, ex communi jure possessionum, quæ lege mancipii alienari non poterant, Levit. 25. 13. ¶ [Hereditas autem] Vel, Possessio, &c. JT. i. e. Jus possessionis proprietarium, quamvis usumfructum percipiat donatarius.
18. *Per violentiam, &c.* [לְהַנִּיחָם] Ad populandum (vel, ut arceat, M. ut deiciat, Ti. vi depellendo, Pi. sim. JT.) eos de possessione, &c. Mo. &c. ¶ [Ut non dissipetur populus, &c.] Homines enim libentius atque constantius in eo loco hærent ubi aliquid habent proprium & perpetuum: quod si abstuleris, homines facile relinquent sedes patrias, &c.
19. *Et introduxit, &c.*] Jam venit ad explicationem locorum in quibus parabantur sacrificia à sacerdotibus & Levitis, utrinque projectorum extra illos centum cubitos quibus definita erant atria, ad finem usque capitis. ¶ [Per ingressum] Tertiani illius atrii, quod Principi & populo ingredi nefas erat, sed Levitis solum patebat & sacerdotibus: de quo supra capite 41. ¶ [Latere portæ] Nempe atrii interioris. ¶ [Ad] (vel, quæ pertinent ad, Pi.) sacerdotes] Ubi sacerdotes erant. ¶ [Erat ibi locus] Atriola duo sacerdotum à 2 partibus Templo propinquieribus, ut accipendum esse demonstrat sequentium vers. comparatio. ¶ [Vergens, &c.] [וְהָיָה כִּי יֵצֵא] In lateribus (vel, ultima parte, Ca. in duobus lateribus, JT. Pi. ejus, JT. in fine eorum, Ch.) ad mare, Mo. vel, occasum, Ti. sic M. P. JT. &c. Porticus aquilonaris Templo adversa planè describitur, ut cap. præced. ostenditur, quæ in duplicia cubicu-

la distributa est, interjacente mediâ ambulatione. Et ex hoc duplici cœnaculorum ordine, alter in atrium prospicit exterius ad Aquilonem, alter in interius ad Austrum: & de hoc quidem sermo est Prophetæ, illius fit nulla mentio.

20. *Ut non—& sanctificetur populus*] Nè videatur populus sanctificari, præsentia ac contactu carnium illarum sacrarum. Nè populum (cujus nomine sanctificati sunt ad ministerium Dei) eadem religione sui ministerii obstringerent, ac proinde omnem ordinem perturbarent. Vide supra 44. 19. item Exod. 29. 37. & 30. 29. Nè commisceatur cum populo, Ch. in Mar. Nè populus noxam contrahat tangendo quod illi attrahere nefas erat. Nè sanctificetur accipitur per oppositum. Doctus inter Hebræos locum sic accipit, jubentur, inquit, sacerdotes carnes sanctas comedere in loco sancto, nec permittuntur eas portare foras, nè populus sanctificetur, i. e. existimet eas carnes sibi quoque esse licitas.

21. *In atrium exterius*] In atrium populi. Al. Atrium hoc exterius fuit in eodem atrio sacerdotum, diciturque exterius quia erat extra gazophylacia. ¶ [Atriola singula, &c.] Singula atria parva erant in singulis angulis atrii illius magni. Seipsum declarat v. 22. In his coquebant carnes sacrificiorum; vel, partes victimarum pacificarum, laicis offerentibus ex Lege debitas; quas deinde in eodem atrio comedeant epulantes, & gaudentes coram Domino: atrium enim sacerdotum non sufficisset omnibus hisce coquendis; cum partes sacerdotum & Dei ibi coquendæ essent. ¶ [Atrium, &c.] Mo. Verto, Atriola; sing. pro plur. ut Exod. 27. 20. lucerna, pro lucernis; & Ezech. 1. 15. rota, dicitur, pro quatuor compositis rotis. Ponuntur enim apud Hebræos sæpe derivata pro primitivis; ut sit atriolum hinc positum pro atriatura, ut ita loquar; quod quia Latine dici non potest, utendum est plurali. Loquitur autem de quatuor angularibus atriolis quæ in Templi figura signata litera n reperies; quorum quidem longitudinem feci ab ortu in occasum, cujusmodi est Templi longitudo.

22. *Atriola disposita*, [קִטְרוֹת] Ligata, Mo. alligata, P. i. e. adjuncta: affixa, scilicet muris atrii; Heb. ligata. ¶ [קִטְרוֹת] pro קִטְרוֹת, scriptum fortè per errorem. Ligata, vel colligata, sicut Neh. 4. 6. Nam קִטְר etiam ligare sign. & sic reperitur in Targum Gen. 38. 28. & Deut. 6. 8. pro קִשָּׁר. Eadem vox aliter Hebraicè, aliter Syriacè, usurpata; ut יִקְשֵׁר Jec. 38. 16. Conjuncta, Ch. M. ex He. Atriola hæc erant domicilia, quæ tamen supernè contignata non erant, sed erant sic associata angulis atrii, ut duo atrii muri in angulo concurrentes illis duo præstarent latera. Carebant tecto, quod fumus & nidor carnium libentius exhalarent. Et in illis coquinis elixabantur carnes sacrificiorum pacificarum, in atrio scilicet exteriori, quod erat mulierum: nam illa sacrificia erant sacrificia minoris sanctitatis, & קִטְרוֹת [leviora, vel minora sancta], sicut alibi diximus. At carnes sanctissimorum sacrificiorum, quæ fiebant pro delicto & pro peccato, quas soli sacerdotes comedeant, coquebantur in loco interiori & propinquo Templo, &c. Vox קִטְרוֹת est Syriaca, quæ colligata, conjuncta, significat, ab Heb. קִשָּׁר. Sic dicta atriola illæ, quia porticus inter ea ordine dispositæ angulares itas culinas sive atriola colligabant: atque hoc ipsum infra perpetuo pariete factum esse non indicabit modò, sed expressè testabitur, Prophetæ. Alii ad קִטְר suffumigare revocant, qu. d. atriola fumosa; quod ex his culinis fumus efflaret perpetuò. Antiquorum cubicula & corticlavie (ut ex Vitruvio & Philandro constat) non habebant spiracula quæ fumus exiret. Putem itaque eadem culinarum fenestras & lumini suscipiendo, & fumo emittendo, deservire consuevisse. In qua sententia nos confirmat, quod in ipsa fabrica vix invenire possumus spatium aliquod in quo possent fumi spiramenta aperiri, quin aut fenestris obessent aut postium firmitati. ¶ [Caminata, JT. Heb. fumaria, sive vaporaria, Jun. fumo-] sa, Ti. Ca. h. e. fumo denigrata, quoniam in eis erant culinæ. ¶ [Mensura, &c.] [וְהָיָה כִּי יֵצֵא] Mensura una, sive eadem, erat ipsi quatuor sub. atrii, M. Ti. Pi.) angularis, sive angularibus, P. M. Ti. JT. Pi. i. e. constitutis in angulis.

23. Et, &c. *וְיָסַד סָבִיב בְּהֵם* Et ordo (vel, paries, M. P. popina, JT. i. e. ambitus effectus coquendis sacrificiis; cuiusmodi loca popina veteribus dicebantur².) circum in eis, Mo. &c. sub. atrium, Pi. Ordo, nempe tectorum, quibus tegebantur foci ad arcendam pluviam, ex collatione membri sequentis³. Et murus, five structura quaedam lapidea, &c. He. in V. [Alii locum sic reddunt;] Et parietes facti erant ipsis per circuitum, Ch. Per quatuor autem atria illa muri fuerunt in circuitu, Ti. In quibus quatuor atriolis erant circumquaque mansiones. Quod verto, mansiones, in Hebræo est *מִשְׁכָּן*, quod aliàs ordinem aut versum significat: sed paulò post eadem dicuntur *מִשְׁכָּן*, quod verbum videtur mansiones significare, aut, cubacula super culinas posita⁴. *מִשְׁכָּן* o. vertunt, exedras; Aq. *מִשְׁכָּן* Sym. *מִשְׁכָּן*. Illud verò à o. indicatur, quod facillè posset quivis conijcere, propè culinas fuisse exedras five cubacula ad comedendas carnes coctas disposita: sic enim consummari videbatur sacrificium absumptis carnibus⁵. Et, &c. *וְיָסַד סָבִיב בְּהֵם* Et culina (vel, locus preparatus ad coquendum, Ch. in V. vel, foci, Ti. Pi. Heb. elixatrices, Pi.) facte (vel, facti, Ti. parati, Pi. sub. erant, P. Pi.) subter parietes, Mo. sic P. M. Ca. sim. Ti. i. e. in ima parte illorum parietum⁶. Significat culinas ad terram fuisse, non super tabulata⁷. Vel, sub mansionibus, Ca. vel, sub ordinibus illis, Pi. Erant *מִשְׁכָּן* loca intra murum perforatum ubi supra ignem ponebantur ollæ & caldaria⁸. Erant foculi culinarum una cum lebetibus & caldariis, quæ ad coquendas carnes imponebantur: nam utrumque vox Hebræa significat⁹. [Alii locum sic reddunt;] Quæ quidem foci instructa (Heb. elixantibus facta, Jun.) erat sub ipsis popinis, JT.

24. Domus, &c. *בֵּית הַמִּשְׁכָּן* Domus (vel, locus, JT. Pi.) coquentium, P. sub. virorum. Aut est nomen locorum in quibus coquunt, culinarum, aut ollarum, five lebetum. Et *בֵּית* sing. pro plur¹⁰. Vel, coquorum, Pi. poparum, JT. Heb. elixantium, i. e. victimariorum, synecdochicè¹¹. Et in qua coquent ministri, &c. Credo, victimas Principis, & alias¹². Sicut victimæ, utpote sanctæ, à solo sacerdote mactabantur; ita & earum carnes à solis Templi ministris, putà à Levitis, coquebantur, etiam in atrio laicorum¹³.

CAP. XLVII.

1. *A*que egrediebantur subter limen domus Id est, vel Templi¹⁴, vel Oraculi¹⁵. Propheta primò vidit aquam exorientem è limine, postea ex loco qui suberat lateri domus¹⁶. Al. Vidit scaturientes aquas ab eodem loco, nempe à parte liminis proxima muro illi qui erat ad latus ipsius ostii¹⁷. Qu. Quenam hæ aquæ? Resp. Erant aquæ subterraneæ Templi, quæ per canales ductæ in atrium sacerdotum effluebant, quæ tum victimæ tum ipsum lanienæ solum assidue lavabantur¹⁸. Alioquin sanguis & excrementa tot victimarum intollerandum foetorem creassent. De his aquis sic Aristæas, oculatus testis: Erant in Templo occulta & subterranea receptacula aquarum, quæ ad diluendum sanguinem victimarum funduntur, eaque maxima, ad quinque usque stadia per circuitum Templi penetrantia. Plumbeæ ad ea fistulæ quæcunque per muros & Templi solum, quibus omnia abluntur mudenturque, descendunt¹⁹. Aquæ hæ significant Baptismum, doctrinam & gratiam Christi²⁰, omniæque Spiritus Sancti charismata, cæteraque beneficia quæ ex folio Divino per altare, i. e. Christum, primò in Sion, deinde in universum orbem, defluunt²¹. Figurabant hæ aquæ Spiritum Dei, & dona illius in Ecclesiam, quæ primà quidem specie lenissima sunt & tenuissima, sed statim invalescunt maximè. Ortus & progressus benedictionum Dei h. l. cum rivo comparantur, hinc usque ad v. 6²². Et Descendebant, &c. E Templo per atrium sacerdotum²³.

2. Portam exteriorem] Montis ipsius ædis, septentrionalem scilicet²⁴. Aquæ redundantes, *מִשְׁכָּן* Scaturientes, Mo. prodibant, M. sim. Ch. P. manantes, Ti. sim. Ca. Pi. manabant tanquam à phiala, JT. Heb. phia-

labant, ut ita dicamus²⁵. *אֶל לָתֶרֶת דֶּיֶסְרוֹ* i. e. Meridionali²⁶. Egredientibus Templum merides erat ad dextram²⁷.

3. Mensus est mille cubitos] Ità P. &c. Ad verb. in cubito, i. e. in ratione cubitali. Mensus est longitudinem mille cubitorum²⁸. *מִן הָאֵמֶת* Per aquam, &c. *מִן הָאֵמֶת* Aquas talorum, Mo. vel, talarum, JT. V. vel, pertingentes ad talos, P. Pi. sic Ti. Ca. quæ non superabant talos²⁹. q. d. Fluvius ille adhuc parvus erat³⁰.

4. Aquam, &c. *מִן הָאֵמֶת* Aquas poplitum, Mo. vel, genuum, V. vel, usque ad genua pertingentes, P. sic JT. Pi. M. Ti. V. Ca. q. d. Tunc creverant aquæ illæ³¹. *וְשָׁמַיִם* Usque ad renes; ità P. vel, lumbos, Ch. sim. JT. Pi. V. vel, femora, Ti. ilia, Ca. *מִן הָאֵמֶת* Aquas lumborum, Mo. V.

5. Et mensus est mille, torrentem; ità Mo. *מִן הָאֵמֶת* Mille; (sub. cubitos, Ti. JT. V. ex vers. 3³². & sub. alios, V. Ti.) torrens fuit, JT. sim. Pi. V. Ti. vel, & ecce torrens, P. vel, factusque est torrens, M. i. e. Fluvius ille evaserat maximus & profundus³³. *וְשָׁמַיִם* Quoniam, &c. *וְשָׁמַיִם* Quia altæ erant (vel, succreverant, M. sim. P. Mo. Ti.) aquæ, aquæ enatandæ, JT. vel, natales, Pi. sim. M. natationis, Mo. Ch. quæ non nisi natando transvadari possint³⁴.

6. Certè, &c.] Heb. An vidisti? Mar. Me. &c. sub. hæc, Pi. vel, sub. torrentem illum, V. quod ex parva venula fluvius impermeabilis effectus sit³⁵. Si non bene observasti, observa: si observasti, audi mysterium quod his aquis significatur³⁶.

7. Ecce in ripa torrentis ligna multa, &c.] Ubi ille torrens, five fons potius, extra Templum egreditur, humore suo educabit arbores optimas omnis generis, ità ut semper aliqui ibi fructus sint futuri, aut præcoces, aut serotini. Vide infrà 12³⁷. q. d. Locus erat amoenus³⁸. Mystico sensu³⁹, præcipuè & ad literam intento⁴⁰, ligna sunt, vel, 1. ipsi Christiani⁴¹, aquis Baptismi regenerati⁴², & plantati secus decursus aquarum, juxta Psal. 1. 3⁴³; vel, 2. Christianorum virtutes⁴⁴, quæ aqua doctrinæ Christi rigatæ fructus ferunt⁴⁵.

8. Egrediuntur ad, &c. *אֶל הַגִּלְיָה* Ad, vel in, Gelilah, vel Galileam, (vel, revolutionem, Mo. limitem, Ti. regionem, M. Ca.) primam, JT. vel, anteriorem, Pi. vel, orientalem, P. M. Ti. Mo. Ca. Ch. Ad eam plagam Orientis Galilæa est, & mare Galilææ five Tiberiadis⁴⁶. Et, &c. *וְיָרְדוּ עַל הָעֵרְבָה* Et descendant (vel, descendant, Q. hoc loco non copulat, sed tantum mutat præter. in fut⁴⁷.) in, vel ad, (vel, per, Ca.) planitiem, P. M. Ca. Ch. vel, desertum, Ti. vel, campestria, JT. Pi. i. e. in mare Tiberiadis, sic dictum, quod esset in loco plano & campestri⁴⁸. Ad planitiem quæ itur ad mare Tiberiadis, in quod aquarum pars decurrit⁴⁹. In campestria Moabitum, ut appellantur Num. 22. 10⁵⁰. *וְיָרְדוּ עַל הָעֵרְבָה* In irabunt, &c. *וְיָרְדוּ עַל הָעֵרְבָה* Et intrabunt (sub. parte alterâ, V.) mare, Mo. sim. P. Ti. &c. (sub. orientale, P. Mortuum P.) ad mare (vel, in mare, inquam, P. M.) educatæ, Mo. vel, educuntur, Ti. introducuntur, M. educuntur aquarum, P. i. e. sejunctarum à toto orbe, h. e. ab ipso continente. Mare oceanum intelligit. Dicunt Hebræi fluvium illum fuisse divisum in duas partes, alteram quæ procedebat ad Orientem, & alteram quæ contendebat ad Occidentem; Zach. 14. 8⁵¹. Sensus versus, q. d. Aquæ illæ totam terram irrigant. Nam Galilæa est summa pars Judææ; campestria definiunt mediam, ubi erat Jericho; infima pars terminabatur Asphaltite lacu⁵². Et, &c. *וְיָרְדוּ עַל הָעֵרְבָה* Et sanantur, vel sanabuntur, aquæ, M. P. Ti. Mo. i. e. dulcescent, quæ prius erant salæ & amaræ⁵³; vel, manebunt salubres, neque retinebunt quicquam de aquis istis pestilentibus. Sensus, Tanta erit rapiditas illius torrentis, ut, mare Mortuum pertransiens, nihil ab eo corrumpatur. Quomodo transeunt, quidam amnis Fucinum lacum, Larium Abdua, Verbanum Ticinus, Benacum Minus, Sevinum Ollius, Lemannum Rhodanus, teste Plinio 2. 103⁵⁴. [Alii hoc cum præcedentibus sic reddunt;] Tandem influunt in mare: quumque in mare exoneratæ sunt, sanantur aquæ illæ, Pi. sim. JT. scil. maris Mortui: i. e. utiles & salubres fiunt, quod commonstrat exegesis sequens duorum versuum⁵⁵. Veniet in lacum, quò cùm pervenerit, sanabuntur aquæ, Ca.

9. *Quæ ferpit*, [פִּרְפִּי] Repit, JT. Pi. &c. i.e. natat : nam de piscibus agitur. [פִּרְפִּי] de quovis motu animalis dicitur, ut Levit. 11. 29. quare & per *vivat* (movere) vertitur Gen. 7. 21. *Quæcunque*, &c. [וְכָל מַיִם יִבֹּא שָׁם נְחָלִים יִחִי] *Quæcunque* (vel, ad quem, M. ad quemcunque locum, Ti.) perveniunt (vel, ingressi fuerint, P. vel, pervenit, M. sic Ti. Ca. Pi.) flumina, (i. e. aquæ maximæ istius fluminis; vel, duo torrentes, Mo. P. vel, alter horum torrentium, V. sim. Pi. vel, aqua torrentium, M. geminus torrentis, Ti.) vivat, vel vivet, JT. P. &c. Accipit aqua Baptismi à Christo vim vivificandi. Vivet, non interibit, ut illi pisces qui in mare Mortuum immittuntur. Tacitus de eo, Neque pisces aut fœtas volucres patitur. *Erunt pisces multi* Christiani, ex aqua & Spiritu Sancto renati.

10. *Et stabunt super illas* (nempe aquas: Heb. *super illam*, scil. torrentem:) *piscatores* Qui prius nunquam dederant operam Asphaltiti*. Hi sunt Apostoli. *Ab Engaddi usque ad Engallim* q. d. Piscatores totum illum tractum Asphaltitis lacus colunt studiosissime, & amplissima ex eo percipiunt commoda. *Engaddi*, alio nomine *Asafon-ibamar*, est civitas juxta mare Mortuum, de qua vide Gen. 14. 7. 1 Sam. 24. 1. & 2 Par. 20. 2. in fine ejus. *Engallim* (vel, *En-gallim*, P. Pi. &c.) vicus vel urbs erat in principio maris Mortui, ubi Jarden in illud influit. *Siccatio*, &c. [וְיִשְׁכַּח] *Extensio*, vel *expansio*, retium, P. sim. M. loca ad expandendum retia, Pi. sim. JT. Ca. *Plurima*, &c. [וְרַב] *In specie sua* (vel, *Secundum speciem suam*, V.) *erunt pisces eorum*, &c. P. vel, est multitudo piscium eorum, &c. JT. Pi. sub. *torrentium*, V. Pi. id est, Secundum omnem speciem piscium erit piscatio eorum in illis torrentibus. Tanta erit, inquit, in illis duobus amnis piscium copia quanta est in mari Mediterraneo. *Et species ejus erit sicut pisculentia horum*, nempe juxta pisculentiam maris magni, M. Omnis generis pisces ineunt, &c. Ti. Piscium & vario genere, & tantâ copiam quanta est maris, &c. Ca. Juxta omnes species piscium, erit ibi piscatio eorum, K. in M. Ut scilicet intelligas Deum sine respectu personarum homines vocare ad fidem.

11. *In litoribus*, &c. [וּבְצִדֵּי הַיָּם] *Cœnosa* (vel, *Paludes autem*, M. *Argilleta*, Ti. *Litoralia autem*, G.) & *paludes* (vel, *fossæ*, M. Mo.) ejus (vel, *palustria maris*, G.) non (vel, & non, Mo. vel, quæ non, Ti.) sanabuntur, in, vel ad, (vel, sed in, G.) *salinas* (vel, *salem*, Mo. *saluginem*, M. Ti.) dabuntur, P. &c. vel, *damnata sunt*, Ti. relinquentur. q. d. Manebunt cætera maris Mortui qualia antè fuerant. Vide ad Gen. 14. 3. Tacitus de Asphaltite lacu, qui idem mare Mortuum, Lacus immenso ambitu, specie maris, sapore corruptior. Al. Cœnosorum ejus, inquam, & palustrium locorum ejus quæ non curabuntur, salis attributa erunt, JT. i. e. Omnium locorum quæ neque fructuosa erant, neque piscosa, neque ullâ arte effici poterant talia, eorum fructus est amplissimus, & multitudo piscium copiosissima. [Alii aliter accipiunt, ut ex præcedentibus versionibus patet, & ex sequentibus:] *Quod verò attinet ad paludes ejus & ad lacunas* (vel, *lamar*, Ca.) ejus, illæ non sanantur, Pi. sic Ca. quia salis tradita sunt, Pi. vel, sed in salem rediguntur, Ca. Discrimen hic indicatur inter electos, qui gratiæ prædictæ participes erunt, & reprobos, qui in peccatis hærent. Cœnosa & palustria significant homines in peccatis suis acquiescentes, desidæ & terrena sectantes, qui difficile sanantur. Qui torrente hoc non continguntur relinquantur in salugine & sterilitate sua, nulli alteri rei deservientes, quàm ut horrendâ suâ punitione exemplo sint aliis, & sic eos saliant, h. e. prudentiores reddant. Non dulcescent aquæ quod hic torrentis non pervenerit, quia extra Ecclesiam non est salus, omnique philosophorum & hæreticorum doctrina amara est.

12. *Super torrentem orietur*, [וְעָלָה] *Ascendet*, Mo. M. P. vel, *assurgunt*, JT. nascentur, Pi. succrescent, Ti. sic Ca. *Omne lignum* Vel, omnis arbor, P. vel, omnes arbores; sing. pro plur. *Afferet*, &c. [וְהָיָה] *Matu- rabit*, Mo. sic M. *afferet* (vel, *ferent*, Ti. sim. JT. Ca. Pi.) *primitiva*, P. V. vel, *primitivos* (vel, *novos*, Ca. Pi. V. vel, *præstantissimos*, JT.) fructus, P. &c. Heb. *primitiis*, sub. arbor, V. Vel, *primogenita* proferunt. Vide Job. 18. 13.

Et folia ejus ad, &c. [וְהָיָה] *Ad contritionem*, vel *ad sanitatem contritionis*, V. *ad fractionem sanandam utile*, P. Al. *in medicinam*, Ch. M. sim. Mo. Ti. JT. Ca. Pi. q. d. Non solum delectabit aspicientes, sed etiam sanabit. Mirum ni hæc aqua ea sit quam Callirrhoe Plinius vocat in capite de Asphaltite, fontemque appellat, nimirum quia rectus aliquamdiu rursus erumpit, *medicæ salubritatis*. Ab Hierosolymis eum venire Solinus nos docet: *Callirrhoe, Hierosolymis proxima, fons calore modico probatissimus*, & ex ipso aquarum præconio sic vocatus est. Martianus Capella, *Secunda elatio Judææ ab Hierosolymis, in quo latere est fons Callirrhoe*. Fructus hi sunt iustorum virtutes, quibus animus ad æternitatem alitur; quibus & Deum oblectant, & homines pascunt, & morbis medentur.

13. *Hic est terminus terræ* Scil. quem jam subiiciam. q. d. Hæc est mensura & ratio dividendi terram. A Templo transit ad civilem & communem œconomiam. Cœperat Propheta cap. 45. terram dividere, sed interpolitis nonnullis id intermiserat, ad quod perficiendum jam redit. *In duodecim tribubus* Hæc assignatio, & quæ sequitur capite postremo, locum habitura fuisset, si decem Tribus, non minus quàm Judæ & Benjaminis, se ad Deum convertissent: sic enim pariter impetrassent reditum. Nunc pauci tantum permixti Judæ & Benjamini rediêre, iique sedes cum illis habuêre communes. Procedente tamen tempore, dono Regum, etiam illa terra quæ decem tribuum fuerat Judæis concessa est, ut ex Josepho alibi ostendimus. *Quia Joseph*, &c. Dat causam cur, seclusâ terrâ Levi, terram tamen in 12 partes dividat, quia, scilicet, Joseph duplicem sortem acceperat. *Joseph funiculi*, Mo. sub. *duo*, V. *Joseph*, sortes duæ erunt, P. sim. M. Ti. JT. Ca. Pi. Ch. i. e. Ephraim & Manasse accipient singulas portiones.

14. *Singuli*, &c. [וְכָל אֶחָד] *Vir* (vel, *quisque*, P.) sicut frater suus, Mo. P. M. unus sicut, vel æquè ac, alter, JT. æquâ sorte, Ca. *æqualibus partibus*, Ti. simil. V. Idque vel, i. quoad Tribus. Secus sub Josue factum: nam numerosiori Tribui plus terræ datum fuerat. Vel, 2. quoad capita. Inæquales erant tribuum sortes, in illis tamen singulis capitibus æquales sortes tribuebantur. Nam iniquum esset inter Tribus æqualitatem esse. Sanè ex Juda & Benjamin plures rediêre quàm ex aliis decem tribubus simul. Sic ergo pejus actum esset cum illis qui reliquis fideliores erant. *Super*, &c. [וְעָלָה] *Quam levavi manum*, Mo. super quam, &c. P. pro qua, &c. M. de qua, &c. Pi. quia, &c. Ch. *Cades* Sortitione, non cujusque electione, ut dixit c. 45. v. 1. Quasi missis fortibus jure hæreditario possidebitis eam.

15. *Ad plagam septentrionalem, à mari magno* Id est, Mediterraneo, quod maximum erat illius regionis: sunt enim alia velut stagna. Erat autem mare illud in parte occidentali terræ Israeliticæ, sed proxima lateri septentrionali. Vide ad hunc locum maximæ eruditionis virum, Joannem Seldenum, in appendice Maris clausi. *Via*, &c. [וְהָיָה חֵתְלֹן לְבֹאָה צְדָדָה] *Via Hethlon veniendo* (vel, *ad veniendum*, Mo. *quâ venitur*, M. *quâ itur*, Ti. Ca. usque, JT. Pi. *ad introitum*, Ch. V. i. e. pergentibus in, V.) *Sedad*, P. &c. Linea ducta à mari per Hethlon usque Sedad: utraque enim urbs in finibus Juda. Vide Num. 34. 8. q. d. Ab extremitate una Regni Damasci ad alteram, quarum una est Chethlon Occidentem versùs, cujus mentio fit infra 48. i. altera Tzedad, de quo Num. 34. 8. ab orientali Regni Damasceni parte. *Hethlon* est in Syria Damascena, infra 48. i. & *Sedada* est in eodem tractu.

16. *Emath* Repete, Veniendo ab Hethalon in *Emath*, Berotha, &c. Al. sub. Et in tractu illo erant urbes istæ, five regiones, Hamath, &c. *Emath*, de qua Num. 13. 21. & 34. 8. 1 Reg. 8. 65. 2 Reg. 18. 34. Hæc est Antiochia ad Orontem, vicina Damasco. Hæc ab Antiocho Epiphane dicta est Epiphania, eratque terminus Terræ sanctæ septentrionalis & orientalis, Jos. 13. 5. *Berotha* Sive, Berothai, 2 Sam. 8. 8. *Barathena*, vel *Barathema*, [ut G. habet.] Ptolemæo, quam in fine statuit Arabiæ desertæ. *Sabarim*, &c. [וְהָיָה סַבְרַיִם] *Sibraim*, (vel, *Sibrajim*, Pi. *Alte-*

sessionem. In sacra secundum *Judee* latus, in *Levitarum* Sadocianorum parte, longam 25000, A B: in profana autem in *urbis* possessione, secundum *Benjaminidis* latus, H I: quæ principalis possessio est inter *Judeos* & *Benjaminicos* fines. Sed quanta sit ejus principalis possessionis latitudo non addit author. Est autem animadvertendum, *Jovæ* exceptitium non esse in totius regionis medio: nam à Septentrione sunt septem Tribus, cum à meridie sint tantum quinque d. ¶ Et erit, &c.

¶ Et erit ei angulus orientalis mares Mo. A limite orientali ad limitem occidentum, Ti. Eruntque termini ejus plaga orientalis usque ad mare, M. Ità ut orientale latus sit ei lacus, Ca. [Alii hæc verba parenthesi claudunt,] (Hæc enim sunt ei latus orientale & occidentale,) JT. sim. Pi. Nimirum extremitati versus Aquilonem; quam totam longitudinem terræ hæc Tribus per suos tractus obtinebat; quemadmodum cæteræ sequentes ex æquo habere dicuntur in sua sorte totam regionis longitudinem: est autem longitudo ab orientali ad occidentalem terminum, ex constante geographorum usu: sic infra 8. & seq. *

(Erunt ei limites isti à plaga orientali usque ad occidentalem,) P. ¶ Dan, &c. [Dan] Dan (vel, Danis, JT. Dania, Ca. Pro Dane, Pi. sub. erit, Ti. V. & sub. tribus, V. JT. vel, sub. portio, Ti. Pi. sim. M. Ca.) una, Ch. M. P. Mo. &c. Dan erit prima Tribus, ei prima fors f. Quomodo autem hæc sortium Ezechielis divisio ad literam intelligenda sit factaque, nemo explicat, nec ego divinare aulam. Mysticè hæc accipienda sunt, non ad literam g. Imò verò & historicè de terra distributa, & typicè de Ecclesia, aut etiam cœlesti patria, intelligenda. Nam ut de Templo egit antea, quia à Judæis instaurari debuerat: sic etiam, quia ab illis repetenda & habitanda erat regio à qua prius exciderant, de illius terminis ac divisione actum oportuit, nè confusio fieret. Adde quod hæc eò spectant, ut spem reditus in iis foverent.

Aliqua tamen objiciunt h. Obj. 1. Alia est Josue, alia Ezechielis, terræ partitio i. Resp. 1. Admitto lubens, & res ipsa docet; alius enim hic quam ibi situs est tribuum Benjaminis, confer Jos. 18. & Gad, & Reubenis, & dimidiæ Tribus Manassis. Sortes etiam tum sacerdotum & Levitarum, tum etiam Principis, magnum h. l. occupant spatium, & fortasse plus quam una Tribus, & in optimo loco, ac media inter Tribus alias, [sita est:] quare non levis facta est mutatio. 2. Indè tamen non sequitur quod volunt. Multa enim in Templo novo fieri jubentur quæ tamen non inveniebantur in veteri; ut constat in sacrificiis Principum, Ezech. 45. 22, &c. & sortibus sacerdotum, Levitarum & Principum. Quare ut illa nemo negat de Templo intelligenda, sic neque quæ de terra præscribuntur intelligere licet k. Obj. 2. At decem Tribus non redierunt, sed disperierunt l: aut, si ex illis plurimi redierunt, paternas tamen sortes non occupabant: cur ergo tam accuratè describuntur hæc partes m? Resp. Ab iis vicissim quærerem cur Tribui Judæ, Jos. 15. 45, &c. & Tribui Aser, Jos. 19. 29, &c. adscriptæ sunt illæ urbes quas vel nunquam, vel non nisi post multa secula, obtinebant. Sed ut ibi causa non defuit cur urbes istæ iis adscriberentur, quia jus eas debellandi magni æstimari solet: ità hic multò gravior est ratio, quia filiis parentum possessiones cognitæ esse oportuit, ut, cum multiplicarentur, adeoque angustis Judæorum finibus cohiberi non possent, (in quorum sorte statim à reditu habitarent,) in deligenda habitatione minùs esset laborandum n.

2. Et ad, &c.] q. d. Proximè post sortem Dan, secundam partem accipiet Aser: & sic explicanda quæ sequuntur usque ad v. 8 o.

8. Primitiæ, &c. [Primitiæ] Separatio quam separabitis, i. e. consecrabitur p: oblatio illa, &c. JT. oblatio spontanea quam offeretis, P. i. e. portio illa terræ quæ dicanda erat Domino q, de qua supra 45. 1, &c. r; quæ scilicet continebat tres partes sive portiones, quas postea particulariter declarat t: 1. sacerdotum u, usque ad v. 13 v; 2. Levitarum x, v. 13, 14 y; 3. urbis z, sive civium a, usque ad v. 20 b. Hæc tres portiones junctæ efficiebant quadratum perfectum 25000 calamos longum, & 25000 latum. Nam 10000 latitudinis sunt

sacerdotum, & 10000 Levitarum, & 5000 civitatis. Porro, hæc tres sortes habent ex utraque parte portionem Principis, ab Oriente scilicet, & ab Occidente.

Quare hæc quatuor portiones junctæ occupant à meridie ad Aquilonem 25000 calamos; sed ab Oriente ad Occidentem, adjunctis sortibus 12 tribuum, multo plures, nempe tot quot habet quælibet portio cujusque Tribus c. ¶ Et longitudinis, &c. [longitudinis] Et (vel, Verò, JT. Pi.) longitudinis (vel, in longitudine, Pi.) sicut (vel, ut sit quasi, M.) una (vel, unaquæque, P. Ti.) partium, vel ex partibus, &c. Mo. M. &c. vel, reliquarum portionum, &c. JT. Videlicet quæ singulis tribubus assignatæ sunt per totam longitudinem ab Oriente ad Occidentem d.

9. Primitiæ, &c.] Heb. Oblatio, &c. JT. Cæterum oblatio, &c. Pi. Portionem sacerdotum intelligit, de qua Ezech. 45. 3, 4 *. Sortem enim, quam v. præc. generatim sacerdotibus, Levitis & urbi attribuit, hic significatim cuique suam assignat f.

10. Ad Aquilonem, &c.] A meridie ad Aquilonem g. In termino suo aquilonali, qui porrigitur ab ortu ad occasum, in longitudinem 25000 cubitorum: sic sequentia h. Dimittitur quatuor latera portionis sacerdotum juxta quatuor plagas i.

11. Sacerdotibus, &c. [Sacerdotibus] Sacerdotibus sanctificatis de filiis Sadoc, Mo. Sacerdotibus, inquam, sanctificatis, &c. P. Sacerdotum, quisquis sanctificatus fuerit, JT. Id dicatum erit sacerdotibus, Ti. sim. Ca. Sacerdotum erit quod sanctificatum est, M. Hæc portio est pro sacerdotibus, pro sanctificato quoque, Pi. q. d. Totum hoc spatium à me separatam & sanctificatum est ut detur sacerdotibus k.

12. Primitiæ, &c. [Primitiæ] Oblatum, vel oblatio, (vel, collativa, JT.) ex oblatione terre, Pi. Mar. &c.

13. Sed &, &c. [Sed] Et Levitæ (vel, Levitarum autem, Ti. M. JT. sub. portio erit, Ti. sic M. vel, Ad Levitas autem quod attinet, pro eis sunt o, Pi.) contra (juxta, Ti.) terminum sacerdotum, &c. Mo. sim. JT. Pi. &c. Levitis verò è regione termini sacerdotum decernentur, &c. M.

14. Et non, &c. [Et non] Non vendent autem ex eo, (i. e. ex sua portione l, sub. quicquam, M.) nec commutabunt, (vel, neque permutabit, JT. sim. Mo. sub. quicquam, JT. vel, neque permutant quicquam, Pi. neque mutentur, [nempe quicquam,] M.) neque transferent (vel, transferet, JT. simil. Pi. Mo. vel, transferentur, M.) primitiis (vel, primitivum, Mo. primitiæ, M.) terre, P. JT. &c. Vocat hic primitiis, quod v. 12. vocaverat oblationem, quod solent separare primitias, & eas offerre Domino m. Lex per occasionem huic loco inserta de jure possessionis sanctæ n.

15. Profana erunt, &c.] Nam urbs collata portionibus sacerdotum & Levitarum erat velut profana o. Profana, i. e. non sacra p, sed laica q, vel communia r. Vide Deut. 20. 6 t. ¶ Profanum (vel, commune, JT. profana, P. locus profanus, Ti. Ca.) ipsum (vel, est, M. JT. Pi. vel, erit, Ti. Ca. erunt, P.) civitatis, Mo. sic Ca. (vel, pro urbe, M. sic Pi. vel, urbi, Ti. sic P. JT. sub. edificanda, P.) in habitaculum & in suburbanum, Mo. &c. i. e. locum vacuum extra civitatem u. ¶ In medio ejus] Sub. portionis, V.

16. Quingenta, &c. [Quingenta] Quingentorum & quatuor millium, Mo. P. M. Conversa hic est constructio: alioquin urbs immensa foret v. Quater mille quingentorum, JT. sim. Ch. Ti. Ca. Pi. vel, 1. calamos; vel, 2. cubitorum y: alioquin amplitudo urbis esset incredibilis z. Erat civitas hæc quadrata, habens singula quatuor latera æqualia: quodque enim latus continebat 4500, adeoque tota urbs 18000 [sive calamos, sive cubitos,] in ambitu occupabat a. Cum autem latitudo spatii quod urbi condenda designabatur v. 15. esset 5000, supererant adhuc 500 ad illud explendum, quæ hic suburbanis deputantur, nempe 250 utrinque b.

17. Suburbana] i. e. Pomœrium circum mœnia, quod neque edificabatur neque ambatur c. Unde constat non calamos, sed cubitos, hic intelligi: neque enim ulla (credo) civitas tantum habet sp. cum à cultura vacuum d. ¶ Ducentæ quingenta] Sub. ca-

lamos d. ¶ Ducentæ quingenta] Sub. ca-

lamos d. ¶ Ducentæ quingenta] Sub. ca-

lamos d. ¶ Ducentæ quingenta] Sub. ca-

lamos d. ¶ Ducentæ quingenta] Sub. ca-

lamos d. ¶ Ducentæ quingenta] Sub. ca-

lavorum [vel, ut alii, cubitorum] in latitudine: nam longitudo ejus sumebatur secundum longitudinem urbis. Erat ergo urbs tota, nempe cum suo suburbano, lata 5000, & longa totidem: nam suburbanum illud habebat ad Septentrionem & meridiem simul 500 cubitos pro latitudine totius urbis, & ad Orientem & Occidentem totidem pro longitudine illius urbis *.

18. Quod, &c. [וְהָיוּ כִּי יִבְנוּ] Et residuum (vel, Quod residuum est, M. sim. Ch. P. JT. Ca. Quod autem attinet ad reliquum spatium, Pi.) in longitudine, &c. Mo. &c. Longitudo autem reliqua, &c. Ti. ¶ Decem millia in orientem, &c.] Hinc colligunt longitudinem sumi ab ortu ad occasum, & fortasse verum est. Sed cum area esset quadrata, ut supra, facile longitudo pro latitudine sumi potest, & è contrā^f. Occupabat spatium illud profanum in quo urbs collocanda erat 25000; urbs autem non occupabat plus quam 5000: supererant ergo 10000 ex unolatre, (cum urbs esset in medio,) & totidem in alio. De hisce spatiis nunc loquitur g. ¶ Et erunt fruges (vel, proventus, M. Ti. Mo. JT. Pi.) ejus in panes his qui serviunt civitati] Vel, ministris civitatis, JT. Pi. qui civitatis commodis invigilant; qui non domesticis ac suis, sed publicis, rationibus atque usibus serviunt^h. Vel, 1. agricolis, vinitoribus, &c. qui parabant cibum & necessaria urbiⁱ. Vel, 2. magistratibus, prætoribus, consiliariis, aliisque ministris publicis omne genus, qui ex omnibus tribubus desumi poterunt^k; iis qui publicis officiis fungebantur^l. Vel, 3. incolis civitatis, qui omnes fratribus tribulibusque suis ad conventus ecclesiasticos aut civiles accedentibus ministrare tenebuntur, & illorum procuratores esse: quod aperte docet exegetis sequentis versus^m. Vel, 4. famulis prætorum, &c. item iis qui curant plateas, muros, forum atque annonamⁿ, fontes, vias, &c.^o.

19. Servientes, &c. [וְהָיוּ כִּי יִבְנוּ] Et servitor civitatis, servient ei ex omnibus tribubus Israel, Mo. Hi autem qui servient (vel, ministrant, M.) urbi, servient, vel ministrabunt, ei ex omnibus, &c. P. M. Isti enim erunt qui servient urbi, & servient, &c. V. Et operarii urbis de omnibus tribubus Isrl. colent illud, Ti. Idque colent urbis coloni ex omnibus, &c. Ca. Quod verò attinet ad eos qui ministrabunt civitati, ministrando ei aliqui ex omnibus, &c. Pi. Ut minister quisque civitatis; ex omnibus tribubus Israel ministrant ei, JT. nempe Israeli: quamobrem, ut locus evidentior esset, Hebræam verborum וְהָיוּ כִּי יִבְנוּ mutavimus P. Jubeat ministros civitatis ex omni tribu eligi^q. Pertinebant autem urbs & Templum ad Tribus Juda & Benjamin: quare illorum curæ videbantur permessa facta tecta civitatis & Templi. Nunc autem, cum longè duæ illæ Tribus ab urbe Temploque recesserint, æquum videbatur ut tribubus aliis communis sit ille labor & cura^r.

20. In, &c. [וְהָיוּ כִּי יִבְנוּ] Quartam partem, &c. Mo. Quadratam, &c. P. JT. Pi. sim. M. Ti. Ch. V. &c. q. d. Tota illa oblatio complectens portionem sacerdotum & Levitarum, & possessionem urbis, erit quadrata^t. ¶ Separabuntur, &c. [וְהָיוּ כִּי יִבְנוּ] Offeretis oblationem sanctam (vel, Separabitis pro separatione sanctuarii, M.) cum possessione (vel, ad possessionem, Mo. & in possessionem, M. sim. Ti. cum justa possessione, JT. præter possessionem, Pi.) urbis, P. [Ca. locum sic reddit, Quadratum excipietis quod partim sacrum sit, partim ad urbis possessionem.]

21. Quod autem reliquum fuerit, principis erit] De sensu vide dicta ad Esa. 45. 7^t. Longitudo triplicis fortis, scilicet sacerdotum, Levitarum, & urbis, non pertingebat usque ad Jordanem ab Oriente, nec ad mare Mediterraneum ab Occidente. Itaque spatium quod supererat datur hinc Principi, ut Ecclesiam, æquè ac rempublicam, instar valli sepiat, muniat & defendat^v. ¶ Ex omni parte, &c.] Ex utroque latere oblationis sanctæ, & possessionis urbis. Epilogus est. Vide eadem c. 45. v. 7^u. ¶ E regione viginti quinque millium, &c. ita P. [וְהָיוּ כִּי יִבְנוּ] Ad facies, &c. Mo. In fronte, &c. JT. Nempe in fronte, &c. Pi. i. e. Præcisè ex adverso totius latitudinis quam tripartitus est Deus in sacerdotes, Levitas, & cives^t. In prospectu, &c. M. Ante 25 millia, &c. Ti. Spatium Principis erat 25000 longum ab ortu in occasum, sed quam latum non explicat. Suspicio esse

25000, quantum à meridie ad Septentrionem patebat terra sacerdotibus & Levitis designata, vers. 10, 13^v. ¶ In partibus, &c. [וְהָיוּ כִּי יִבְנוּ] Contra partes prælato, Mo. vel, quæ principis sunt, M. E regione partium (vel, harum portionum, JT.) principis, P. sim. Pi. JT. sub. erit, P. vel, esto, JT. Pi. Ex adverso portionum, id verò principis erit, Ti. Secundum partes, id erit principis, Ca. ¶ In medio ejus] Portionis scil. Principis^z.

22. De possessione, &c.] Pro, Possessio, &c.^z. Eadem dicere videtur quæ v. 21, nam limites describit. Aut dicit quod portio illa principis in cuius medio erit possessio sacerdotum, Levitarum & urbis, erit inter portionem Juda & Benjamin: habebit enim Judam à Septentrione, & Benjamin à meridie^b. Et inde à justa possessione Levitarum, JT. tam sacerdotum, quam aliorum ex posteris Levi, ut vocati sunt supra 44. 15. q. d. Quicquid utrinque supererit in longitudine, subducta oblatione sancta, per integrum illud spatium 25000 cubitorum quod intercurrent inter duas Tribus Judæ & Benjaminis, id totum erit Principis. Sic comparatur transitus ad sortes reliquas^c. ¶ In medio, &c. [וְהָיוּ כִּי יִבְנוּ] In medio (sub. ejus, Pi. vel, sub. partis, M. Al. Intra illud, Ti. Interjecta possessioni, JT. Quæ in medio ejus sunt, P.) quod (vel, quæ, M. JT.) prælato (vel, principis, P. M. Ti. JT. Pi. &c.) erit, Mo. [Ca. locum sic reddit, Quod medium erit inter Judæos & Benjaminiticos fines, id principis erit.]

23. Et reliquis tribubus, &c.] Est tertia pars capitis. Hinc reliquis quinque tribubus sortes assignat^d. ¶ A plaga orientali, &c.] Sub. erit longitudo: idem intellige in cæteris usque ad v. 28. Latitudinem verò non describit: per quod Judæi significari censent, quod ipsorum Regnum sub Messia nullis limitibus terminabitur^e. 28. De Thamar, &c.] Id est, vel, 1. à Jericho^f; vel, 2. à Palmira^g. [Vide dicta ad Ezech. 47. 19.]

29. Hec est terra quam, &c. [וְהָיוּ כִּי יִבְנוּ] Quam sortiemi in hereditatem, P. M. simil. Ti. Ca. Glas. Ang. Belg. ¶ valet, in, ut Exod. 25. 18. וְהָיוּ כִּי יִבְנוּ, in duabus; & 32. 30. Et suis in die crastino; Psal. 72. 16. florebut in civitate^h. Vel, propter hereditatem, Pi. vel, hereditatis gratiā. Quod intelligi potest, vel, de divisione communis hereditatis cujusque Tribus cuilibet personæ; vel, de sorte super singulas hereditates jacienda: quod eodem reciditⁱ. ¶ hinc valet, propter. Supra 45. 1. in eadem sententia legitur וְהָיוּ כִּי יִבְנוּ, in hereditatem^j. Locus ad verbum sic se habet, quam cadere facietis de hereditate, i. e. eam missis sortibus dividetis jure hereditario possidendam^k. Al. quam sortiemi inde a torrente, JT. Non placet. 1. Non וְהָיוּ כִּי יִבְנוּ, sed וְהָיוּ כִּי יִבְנוּ, est torrentis. 2. Torrentis vox hincotium agit^l.

30. Egressus, &c.] i. e. Quatuor urbis latera, in quibus sunt portæ quibus exitur^m. Quartum hoc [capitis] membrum, de constitutione urbis sanctæⁿ.

31. Porta Levi] Levi non habebat sortem in terra, habebat tamen portam in civitate^o.

32. Porta Joseph] Ad verb. Et porta Joseph: sed redundat^p & P.

35. Per circuitum] Sub. urbis, V. Pi. & sub. sunt, Pi. q. d. Totus ambitus erit, &c.^q. ¶ Decem & octo millia] Quam summam faciunt quater sumpta latera^r.

¶ Et nomen civitatis ex, &c. [וְהָיוּ כִּי יִבְנוּ] Ex die, (vel, ex eo die, P. sic M. Ti. Pi. quo restaurata vel exstructa fuerit^t, & habitari cœpta^u. Vel, deinceps, JT. Ca. Sub. esto, Pi. vel, futurum est, JT.) Dominus, vel Jehova, ibidem, Mo. M. sic P. JT. Pi. sub. est, Pi. vel, sub. habitat. Non quod [urbs] hoc nomine appelletur, sed quod hoc epitheton jure optimo ipsi sit competiturum. Similia habes Jer. 23. 6. & 33. 16. ubi vide^v. [Ch. locum sic vertit, Et nomen civitatis declarabitur a die quâ habitare fecerit Dominus majestatem suam ibi.] Dominus ibi, scil. in æternum erit; nec unquam illinc est discessurus, ut antè discessit^x. Hoc autem typicè tantum & valde exiguo tempore convenit terrenæ Jerosolymæ: sed propriè & completè convenit Ecclesiæ Christi. Imò de hac sola hæc intelligunt Hieron. Dionys. L. Hugo, Mald. &c. imò etiam Thalmudistæ, aliique Rabbini recentiores quos citat Adrianus Finus^y.

SYNOPSIS

Criticorum aliorumque Commentatorum

IN

DANIELEM.

PROLEGOMENA. [Quærendum h.l. & de persona Danielis, & de scriptis ejus. De priore parci-
cius.] 1. Certum est Danielelem fuisse de tribu Ju-
da, ex cap. 1. 6^a. 2. Danielelem fuisse ex Regio
genere omnes affirmant^b, & certum est^c: dicerem
potius, verisimile^d. [Id probant,] 1. ex Dan. 1. 3^a. Resp.
Illi futuri erant, vel de semine regni, vel de magnatibus^e.
2. Ex comminatione illa 2 Reg. 20. 18^a. Resp. Sed ea
in aliis Regis liberis impleri poterat^f. 3. Ex testimo-
niis Joseph. Antiq. 1. 10. c. 11. ubi hos 4, Danielelem,
Ananiam, &c. dicit fuisse de genere Zedecie; & Petri Co-
mestoris, auctoris Historiæ scholasticæ^h. [Confert Gro-
tius Danielelem cum Metrodoro:] Metrodorum Scepsium
aiunt Græci virum fuisse raræ eruditionis & eloquentiæ;
pervenisse autem ad eum amicitie gradum apud Re-
gem Mithridatem, ut Rex ejus maximè consiliis ute-
retur: sed æmulorum artibus incidisse in iram Regis,
prænuunciam mortis, ut loquitur Salomon; itaque eum
malò fato petiisse. Daniel, ingenio valens, omnibus in-
stitutis quæ apud Chaldaeos valebant artibus, præterea
magnis à Deo donis egregius, in flagrante fuit gratia
apud Reges Chaldaeos: sed is quoque offensam incur-
rit, quæ ei certam attulisset mortem nisi Dei poten-
tia intervenisset. Ταῦτά ἐστι τὰ ἐμπύκνεια τῶν περὶ τὸν δαδὶαν
(Hæc sunt premia Regie amicitie,) aiebat Aratus Si-
cyonius[†]. 3. Ætas Danielis variè supputatur¹. Abdu-
ctus fuit anno ætatis 10^k. vel 12^l. Puer enim vocatur
ab Isidoro & Epiphano^m, & in Historia Susannæⁿ.
Resp. Sed in S. S. pueri dicuntur etiam adultiore: ut
David, 1 Sam. 16. 11. quum tamen 29. annum egit; &
Benjamin, Gen. 43. 8. quum decem filios habuit, Gen. 46.
v. 21; & Ismael, Gen. 21. 15, 18. quum ferè vicenari-
us erat^o. Adde quodd Daniel post quinque annos capti-
vitatæ suæ stetit coram Rege, Dan. 2. 1. collat. cum
Dan. 1. 5. & somnia exposuit, indeque celebrari coepit
ob sapientiam, Ezech. 28. 3. & pietatem, Ezech. 14. 20.
ubi etiam innuitur, Danielelem eâ ætate fuisse ut liberos
haberet^p. Eligendi quidem dicuntur pueri, Dan. 1. 3. 4.
sed eruditi omni sapientiâ, &c. id quod puerulis non
convenit^q. Quare abductus fuit potius anno ætatis
17. vel 18^q. vel 20^r. Prophetavit Daniel [ut dictum]
anno 5. captivitatis suæ, h. e. 8. anno regni Joacimi,
[qui regnavit 11 annos,] nam 3. ejus anno abductus
est: Ezechiel autem prophetare coepit 5. anno captivita-
tis Joacin, Ezech. c. 1. v. 3. h. e. 8. annos post Danielelem[†].
Porro, certum est Daniel diu vixisse^t, & quinque Mo-
narchis potentissimis, Nabuc. Dan. c. 2. v. 46. Evilmer.
2. Reg. 25. 27. Belsas. Dan. 5. 29. Dario, Dan. 5. 31.
& 6. 1. & Cyro, Dan. 10. 1. familiariter innotuisse^v.
Totos 70 annos captivitatis vixit, ut constat^z. Vixit
annos vel 150^y, vel 138^z, (quod non placet^a;) [de
quo vide, si vacat, Per. & La.] vel 110^b, vel 100^c: nam
18. ætatis suæ anno abductus est; inde ad annum 3. Cy-
ri sunt 82 anni; unde exsurgunt 100^d. Mortuus est
Daniel, vel Babylone, ut Patres docent^e; vel potius,
in Media. Vide Jos. Antiq. 10. 12. Benjam. Itinerar.
p. 86. Schickard^f. Non rediit in patriam; id enim
non tacuissent Edras & Nehemias^g. Sed cur non re-
diit? Resp. 1. Ob senium, & defectum virium ad iter.

2. Ut præsentia & gratia suâ apud Regem & Judæos
ibi manentes defenderet, & redeuntium res promove-
ret^h. 3. Quia gravis provincia ei à Regibus Persarum
imposita liberum reditum ei non reliquitⁱ. [Atque hæc
de persona Danielis delibasse sufficiat: de Libro paulò
fusiùs agendum; & 1. de ejus auctoritate.] Semper
hic Liber apud Hebræos & Christianos habitus est cano-
nicus, demptis 4 particulis; scilicet Oratione Azariæ, Hym-
no 3 puerorum, Historia Susannæ, item Beli ac Dra-
conis: de quibus dubitârunt Orig. Euseb. &c. qui fabu-
las vocant, &c^k. Multa adsunt *velhera* Divinæ aucto-
ritatis hujus Libri^l, tum interna; v. g. lux Spiritûs S.
corda tum scribentis tum legentium inexplicabiliter
movens & convincens^m; item rerum explicatarum gra-
vitasⁿ: tum externa^o; cum reliquis scriptis canoni-
cis harmonicis consensus^p; signa quæ Deus conjun-
xit^q, & vaticiniorum eventus^r; quæ duo non negli-
genda docet Deut. 18. 22[†]: testimonia, tum Dei Pa-
tris, Ezech. 14. 14. & 28. 3^t. tum Christi, Matt. 24. 15.
Marc. 13. 14^v. (vide & Heb. 11. 33, 34. ubi ad hanc hi-
storiâ indubiè alluditur^z); tum aliorum, virorum Sy-
nedrii magni, à quibus hic Liber inter canonicos rela-
tus est, proque tali semper in Ecclesia Israelitica ha-
bitus est^y; Josephi, lib. 2. contra Appion. ubi affirmat
libros qui ad tempora usque Artaxerxis fuerunt in Ec-
clesia conscripti à servis Dei auctoritatem Divinam ob-
tinuisse, hic autem diu ante id tempus scriptus est^z;
item Antiq. 10. 21. & 11. 8; deinde & Rabbiorum;
Abrabanelis, qui ea refellit quæ à Maimonide ad Da-
nielem quodammodo deprimendum fuerant allata;
Jacchiadæ, qui ad Dan. 1. 17. fatetur Danielelem atti-
gisse *extremum gradum propheticum*; Maimonidis, qui in
Fundamentis Legis, c. 7. Danieli ascribit veri Prophetæ
proprietas^a; Rabbiorum veterum, qui in Bava ba-
thra inter *ספרים דאורייתא* Danielis librum collocant,
& autoritate Psalmis, Prov. Threnis æquant, qui
etiam ex hoc libro dogmata fidei confirmârunt, ut R.
Mosche Hadaschan, R. Abba, &c.; Rabbiorum etiam
aliorum celebratissimorum, qui hunc librum commenta-
riis suis illustrârunt, ut R. S. AE. R. Levi, R. Saadia,
R. Mosche Alschech^b. His addi possunt testimonia^c
eorum Regum & gentium apud quas hæc gesta sunt,
& annalibus publicis consignata. Hac de causa Spiritus
S. eas historias quæ ad publicam hujus totius Prophe-
tiæ auctoritatem demonstrandam pertinent Chaldaicè
exaravit, ut moneret se ipsas gentes exterâs anna-
lesque earum testes producere^d. [Alii tamen Libri hu-
jus *אורייתא* & *ספרים דאורייתא* negant:] iique, tum, 1. Judæi,
maximè recentiores. Ego in Moravia usus sum Rabbi-
nis præceptoribus, qui fatebantur se librum Danielis
non legisse, & à multis aliis itidem non legi. Cujus
causa est, quia cap. 9. Messie tempus nimis evidenter
designat: Tum, 2. Gentiles; Celsus, & ante eum Por-
phyrius, Plotini discipulus; qui, ex 15 libris quos adver-
sus Christianos scripsit, unum, nempe 12. adversus Da-
nielem scripsit, ubi hunc librum ait non à Daniele com-
positum fuisse, sed ab alio, tempore Antiochi Epipha-
nis: nec tam Danielelem ventura dixisse, quàm nar-
tasse præterita: (Sed hoc testimonium est veritatis,
tan-

tantamque fuisse dictorum fidem, ut incredulis præteritorum narratio videretur *.) denique, quicquid usque ad Antiochum dixerit, veram historiam continere; (accipimus quod dat;) si quid autem ultra opinatus sit, quia futura nescierit, esse mentitum; quod pernegamus: nam eventus prædictionibus fidem amplissimam fecit. Sed vesaniæ huic Porphyrii Methodius, Eusebius & Apollinarius responderunt f. 1. LXX Interpretes, prope centum annos Antiochum antegressi, Danielem in Græcum sermonem transfulerunt. 2. Prophetia Danielis Alexandro M. ostensa est, teste Jos. Antiq. 11. multis ante hunc Antiochum annis *. Anabaptistæ negant hunc Librum à Daniele scriptum. [Id probare fatagunt,] 1. Quia illud Ezech. 14. 14. non convenit Danieli, tum puero. [Sed hoc antè refutatum vide.] 2. Quia scriptor hujus Libri de Daniele loquitur in tertia persona, ut c. 1. v. 6. Resp. 1. Sive Liber hic à Daniele, sive ab alio, scriptus sit, Divinam tamen habet auctoritatem h. Non enim quoties de libri authore dubitatur, de ejus auctoritate dubitatur; ut patet ex libris Job, Regum, &c. 2. Hunc librum ab ipso Daniele scriptum constat, tum ex Ecclesiæ judicio, tum ex Dan. 8. 1. &c. & 9. 2. & 10. 11, 12. ubi de se loquitur; tum ex Ezechiele, qui de illo Daniele loquitur qui auctoritate & sapientiâ apud Chaldaeos floruit i. 3. Solent Hebræi de se loqui in tertia persona: ut Gen. 4. 23. *Audite, uxores Lamech*; Psalm. 132. 1, 10, 11. *Memento David*, &c. k; Esa. 1. 1. *Visio Esaiæ*, &c; Jer. 1. 1. *Verba Jeremiæ* l. [Querunt adhuc utrum Daniel fuit Propheta.] Id Judæi negant, eumque חגיגה Hagiographis accensent. Quod si Judæi id solum intenderent, חגיגה scriptos (per Spiritum S. scilicet sicut elliptin supplet K.) vocari Libros qui post captivitatem exarati coram Arca non asservati fuerant, uti id emollit Junius in prolegom. in Dan. tolerabile hoc videri posset. Sed errat Junius, quia Job, Psalmi ac Proverbia inter חגיגה numerantur ab Hebræis, quæ tamen omnia captivitatem antecesserant m. Alia est revelatio per Spiritum Sanctum, alia per prophetiam: illa est, cum Spiritus S. hominem vigilantem integris manentibus sensibus invadit, ut loquatur instar alius hominis, sed Spiritu S. ipsum agitante n: [hæc satis nota est.] Sed inconcinna est hæc distinctio, ut ostendunt Glassius, disp. 1. in Psalm. 110. §. 45. seq. Homb. proleg. contra Judæos. Nam utut graduum Prophetiæ vel donorum Spiritus S. non negetur diversitas; incongruè tamen Spiritus Sanctus contradistinguatur Prophetiæ, utpote sine quo nulla unquam allata est Prophetia, 2 Pet. 1. 21. Quapropter etiam Ezechiel, inter Prophetas à Judæis relatus, à Spiritu tamen S. irruente suas dicitur habuisse revelationes, cap. 2. v. 2. & 3. 24. & 8. 3. &c. Quid, quæso, interest inter Visiones Ezechielis & Danielis? Nonne utrique visi sunt Angeli, auditæ voces o? Cur autem Danielem Prophetis non accensent Hebræi causa est, vel, i. quod vitam egit non propheticam, sed satrapicam, ut David Regalem: quare eos aiunt scripsisse quidem per Spiritum Sanctum, sed Prophetas non fuisse p. Sed Prophetam non facit vita, verum inspiratio prophetica; neque ob vitam non propheticam librorum v. g. Ruth & Paralipomenon auctores exclusi sunt à Prophetarum numero, & Hagiographis annumerati à Judæis. Et cur Hagiographis Threni Jeremiæ accensentur, qui scripti sunt ab eo qui vitam vixit propheticam q? Vel, 2. quia ad posteriores prophetiæ gradus non pertigit. Sed unde probabunt, posteriores demum gradus Prophetam propriè dictum constituere? deinde, unde probabunt, quæ Danieli, similibusque obtigerunt minora esse iis quæ in reliquis Prophetis agnoscimus r? Vel, 3. quia data non fuit prophetia, ut scriberetur extra Terram sanctam t. Verum Deum prophetiæ spiritum etiam extra Terram sanctam communicare constat, non modò ex Daniele, sed etiam ex Ezechiele & Jeremia, qui extra Terram prophetarunt u. Sed vera causa est, quod tempus Messiæ nimis clarè in eo definitur v. Et Christus & Josephus Danielem vocant prophetam; & sic eum dici posse significatu generaliore affirmat Maimon. Duct. dubit. p. 2. Qui, part. 2. c. 41. f. 119. edit. Venet. pag. 1. postquam inter 4 modos quibus Prophetæ d. t. m. sibi prophetiam enar-

rant hos duos prius recensuisset, 1. quum sermonem sibi per Angelum in somnio vel visione factum dicunt, 2. quum verborum Angeli meminerunt, nullâ factâ de visione vel somnio in quo loquuti sunt mentione, tandem subjicit, *quicquid uno horum quatuor modorum evenit est prophetia, & qui hoc dicit Propheta est*. At Dan. 7. 1, 16. & 8. 2, 16, 17. primus modus occurrit; Dan. verò cap. 9. v. 21. secundus modus: nam visio cuius ibi fit mentio ad tempus aliud refertur, & v. 23. ad visionem attendere jubetur; non verò dicit Angelum in visione locutum, quod in primo modo requirit Maimonides y. Negari certè non potest Danielem plenum fuisse Spiritu prophetico, habuisse illustres Visiones, & somnia prophetica, & omnia Prophetarum ἀνέκδοκτα insigni ratione Danieli convenire z. [2. Aliquid hîc de Libri hujus obscuritate dicendum.] In qua Daniel cæteris Prophetis antecellit a. Ardua hîc difficultas, tum in rebus, tum in modo efferendi b. Tam pressè & præcisè scribit Daniel, ut æquet verba sententiis, plûsque interdum significet quàm dicat, paucissimis verbis augustissima coarctans mysteria c. Frequentes hîc sunt & inexplicabiles nexus d. Hunc Librum voluit Deus esse obscurum, Dan. 12. 4. *. Obscuritatis autem hujus causæ quatuor sunt. 1. Historiæ, quæ hîc attingitur, varietas. Non pauca hîc occurrunt quæ historicis aliis contraria videntur, de quibus dicam suis locis f. Multus hîc de illis rebus sermo quas neque Sacri neque profani scriptores prodiderunt g. Ut autem prædictionum harum veritas explorata sit, necesse est constare nobis de probatis istorum temporum historiis. Qua de causa etiam Hieron. in prolegom. ait h, *ad intelligendas extremas partes Danielis i, necessariam esse multiplicem historiam, Chaldaeorum, Latinorum k, & Græcorum l; Sutorii, (vel, Sutterii, ut legendum monet Vossius de Histor. Græc. p. 225 m.) videlicet, Callinici, Diodori, Hieronymi, (nempe Egyptii, qui res Phœnicum scripsit,) Polybii, Posidonii, Claudii, Theonis, & Andronici cognomento Alpyii; quos, addit, & Porphyrius secutum se dicit, nempe in explicando Daniele. Cujus ille auctoritatem ut eluderet, scriptos dicit libros post eventum: quod quàm sit impudens alibi diximus. Pergit Hieron. & inter eos quos dicit necessarios etiam Josephi ponit libros, & eorum quos ponit Josephus, præcipuèque, ait, Livii, & Pompeii Trogi, atque Justinii, qui omnes extrema visionis narrant historiam, & post Alexandrum usque ad Cæsarem Augustum Syria & Egypti, id est, Seleuci & Antiochi & Ptolemaeorum, bella describunt. Horum omnium quos nominat Hieronymus cum ad nos nihil pervenerit præter Josephum & Justinum, his nobis utendum est. Addendique his Strabo & Appianus, qui haud dubiè etiam illorum qui perierunt usi sunt libris. Tum verò pro Porphyrio, & tot illis libris Porphyrio lectis, utendum nobis iis quæ ex Porphyrio nos docet Hieronymus. Inter Græcos autem ad sensum horum vaticiniorum proximè accessit Polychronius, Porphyrii lector diligens, & Chrysostomus n. Hottingerus Theol. philol. o. p. 511. insuper requirit historiam Turcicam & Arabicam. Quanta autem in conciliandis ejusmodi chronologorum historicorumque discrepantiis sit difficultas, nōrunt docti p. Ad has difficultates solvendas, vix credibile dictu est quàm crebrò horum monumenta excutienda nobis fuerint, & quàm curiosè omnes antiquitatis anguli erant perscrutandi, &c. p. 2. Frequens hysterologia, sive præpostera rerum narratio q. 3. Chronologia, quæ per se perplexa esse solet, at hîc est obscurissima, maxime verò illa 70 hebdomadum 4. Quod libri illi Græcorum vel Latinorum qui spectabant historias Danielis plerique interciderunt r. 3. Maxima est hujus Libri præstantia atque utilitas. Constat id ex materia ejus, quæ perquam varia est, gravis & admirabilis. Estque partim historica, de variis gentibus, &c: partim prophetica, aut de rebus humanis, Regnorum conversionibus, & successionibus, &c; aut de rebus Divinis, de adventu & nece & Regno Christi, de Resurrectione, de Judæorum rejectione: partim dogmatica, de Sancta Trinitate, de Incarnatione & morte Christi, de Providentia Dei, & futuro Judicio t, de Angelorum officiis, de Antichristo, &c: denique, moralis, & valde pathetica, continens multa & illustria documenta atque*

que exempla quibus incitatur ad fortitudinem, fiduciam, eleemosynas, &c.^v. Complectitur hæc historia omnia tempora, præterita, præsentia, & futura. Continet item omnes modos visionum propheticarum, per somnia, per ecstasim aut raptum, per signa sensibilia, vel per illuminationem mentis. Et si præstantissima sit prophetia quæ de Christo vel plura, vel majora, vel apertius, agit, hæc palmam aliis præripit*. Bene intelligi hæc [Danielis] Vaticinia refert plurimum. 1. Ut eò lucidius appareat Dei providentia & præscientia. 2. Ne prava interpretatio tempora confundens impediatur Judæos Messie tempora agnoscere: quod vel maxime illi faciunt qui, quæ de Antiocho Illustri dicta sensum habent manifestum, ad Antichristum trahunt, ut Hippolytus, multique alii^v. Sermo hujus Libri duplex est: 1. Hebræus, c. 1. & c. 2. v. 1, 2, 3. & quinque ultimis capitibus; 2. Chaldæus, à 4. versu c. 2. usque ad finem c. 7.². Translationes Græcæ Danielis varix erant, o. Th. Aq. & Sym^a. Utitur autem Ecclesia non versione o, sed Th. quod eam sensum rectius expressisse videatur: quod & Origenes, lector versionum diligens, judicaverat^b. Partes hujus Libri duæ sunt c: 1. historica, de quibusdam Regibus, item de Daniele & sociis ejus^d, quæ Deus Danieli attestatur, & vocationi doctrinæque illius fidem conciliat; primis sex capitibus*: 2. prophetica, sive de hostibus Dei, sive de Ecclesia, ejusque tum castigatione, tum liberatione, hinc inchoata per Messie redemptionem, tandemque in resurrectione consummata^f. In hac parte Daniel mysteria Dei ad Ecclesiam Judæorum & Regnum Christi venturum pertinentia pronunciat, sex alteris capitibus^g.

CAP. I.

1. **A** Nno tertio regni Joacim] Ità docet quo tempore & quâ occasione Daniel abductus fuit^a. Era autem mundi conditi non nisi post editum Talmud observata est à Judæis^b. Sed duplex hinc occurrit scrupulus. Qu. 1. Quî Joakim debellatus dicitur anno 3. cum regnavit annos 11, 2 Reg. 23. 36? Resp. 1. Duplex erat captivitas Jehoiakimi. Prima fuit anno ejus tertio, quando victus est & de solio dejectus, & *vinculus ut abduceretur in Babel*, 2 Chron. 36. 6. Sed in isto itinere factus supplex veniamque consequutus rediit: vide 2 Reg. 24. 1. Liberatus autem 3 annos tributarius fuit, & his exactis rebellans ad 11. annum regnavit^f. Joakim ductus est Babylonem cum Daniele ejusque sociis. Sed ibi supplex factus tyranno, & tributum pollicitus, Regno suo mox redditur, relictis Babylone obfidum loco Daniele ejusque sociis è semine Regio*. Resp. 2. Referri hoc potest ad annum à rebellionem & liberato Regno tertium, qui potuit esse 10. vel etiam 11. Jehoiakimi. Certè in regnorum initiis varia spectari solent initia; regni scilicet, vel, 1. inchoati, vel, 2. finiti, vel, 3. liberati, vel, 4. conjuncti patris & filii, vel, 5. divisi, nempe Isr. & Jud. Adde ex Rab. David Gans, quod anni Regum Israelis sæpe numerantur secundum annos Regum Judæ: aded ut quum Rex Israelis regnabat sub finem anni alicujus Regum è familia Davidis & initio anni regni sequentis, ipsi duo anni adscriberentur. His observatis, omnia ferè *עליון* in chronologia Sacra conciliari possunt^c. Qu. 2. Quî potuit Nebuch. anno 3. Jehoiakimi Jerosolymam obsedisse, quum regnare non cepit ante annum 4. Jehoiakimi, Jer. 25. 1? Resp. 1. Anno tertio, scil. exeunte: & quia hoc iter Nabuch. maximâ sui parte in annum quartum Joachimi incidit, ideo quartum annum nominat Jeremias. At undecimus hic annus est regnantis Joachimi in Regum historia, nempe quia ab eo tempore Regnum à Chaldæis acceperat. At Hebræi eum pro Rege non habuerunt nisi post fratris Joachazi, qui in Egyptum avectus fuerat, & rediturus sperabatur, mortem*. Nebuch. venit anno Joac. tertio, nempe desinente sive exacto^d, suo autem primo currente*: qui respondebat partim anno illius tertio^e, ut h. 18. partim verò ejusdem quarto^b, propter diversa annorum initia, cum annus tertius Jehoiakimi & primus Nebuchadnezaris idem principium non haberent. Adde *בשנת* hic idem esse ac, *sub finem anni* 3. vel, anno 3. exacto; nam *ב* pro *post* accipitur Num. 28. 26. unde Græci etiam per *μ*

reddiderunt in Exod. 2. 23. *Post dies*, &c. i. Passim observatur in narrationibus historicis, etiam Romanorum atque Græcorum, annum desinentem cum ineunte confundi, ut qui hujus est desinens, idem sit iniens alterius, præsertim cum res memorata non momento uno, sed tractu temporis, fiat: sicut hic anno 3. Rex venit expeditionemque cepit, quam anno demum 4. absolvit^k. Annus inceptus sæpe numeratur pro perfecto. Sic abduci dicuntur Jechonias & alii anno Nabuch. 8. in 2 Reg. 24. 12. & 7. in Jer. 52. 28¹. [Nonnulla tamen huic responsioni opponunt.] 1. Primus Nabuch. annus non potest concurrere cum 3. & 4. Joacimi, quia Daniel tribus post annis adductus fuit coram Rege Nabuch. anno secundo regni ipsius, Dan. 2. 1^m. Resp. Sed hoc referri debet ad annum non regni Nabuch. sed ministerii Danielisⁿ. [Sed textus disertè restringit ad regnum Nebuch.] 2. Dato illo duorum annorum concursu, &c. hæc tamen non congruunt, Nebuch. ibi anno 4. Joacimi regnare coepisse, hic 3. anno illum debellasse. 3. Daniel loquitur de ea expeditione Nabuc. quæ se & alios captivos abduxit: at Nabuc. neminem abduxit ante annum 7. regni sui, ut ex Jerem. 52. 28. patet^o. Resp. 2. Duo Reges erant Nebuchadnezaris nomine, pater & filius^p. De utrovis hoc intelligas: vel pater hoc fecit; vel potius filius, jussu & auspiciis patris^q, qui filium suum in Regni consortium ascevit, & rebus bellicis præfecit^r: hic autem, ob res præclare gestas, Magnus dictus est^s; ut ex Beroso, Megasthene aliisque docet Josephus^t. Is ergo 3. anno Joac. venit, nondum Rex factus, sed tantum prorex, Babylonis; 4. verò anno Rex fuit^v. Nec mirum eum anno 3. vocari Regem, per anticipationem, quia, cum Daniel hæc scriberet, revera Rex fuit^x. [Aliis non placet hæc solutio.] Commentum hoc est de duobus Nabuc. Illum Nabuc. patrem Scriptura non novit, sed tantum Nabuc. Magnum, qui Judæos, tempore & Joacimi, Jer. 25. 28, &c. & Sedeciam, captivos abduxit^y. Resp. 3. Annus hic tertius Joacimi non est numerandus à regni ejus initio, sed ab octavo ejus anno, quo tributa pendere Regi Nabuc. coeperat: quæ cum per 3 annos solvisset, tandem 11. regni anno ea detrectans captus & occisus est^z. Sed dura hæc videtur & violenta interpretatio, quum Daniel simpliciter & præcisè tertium annum Joacim nominat^a. [Alii ergo paulò aliter.] Anno tertio, nempe ex quo adversus Babylonium rebellavit. Ità R. Saadiah, & rectè. Nam Joacim regnavit 11 annos, 2 Reg. 23. 36. Nabuc. regnare coepit 4. Joacimi anno, Jer. 25. 1. Nabuc. neminem captivum abduxit ante 7. regni sui annum, Jer. 52. 28. Concurrunt ergo 7. Nabuc. annus & 11. Joac. quo anno primi captivi abducti sunt. Sed cur hic 11. annus vocatur 3? Resp. Joacim, patre occiso à Nechao, Rex constituitur, sed tributarius, qualis erat 4 vel 5 annis. Anno ejus 4. Nabuc. ipsum subegit, & sibi tributarium fecit, qualis mansit per 3 annos, sive ad 8. regni sui annum, quo rebellavit, regnavitque liber ac sine tributo annos 3, sive usque ad 11. annum. Sic ergo Daniel loquitur ac si tres tantum annos regnasset: quia tributarium esse, non regnare, sed servire, esse judicavit. Unus adhuc superest nodus. Si prima Judæorum captivitas sub Joachimo accidit, cur eam ubique Scriptura Jechoniam tribuit? Resp. Quia Jechonias tribus tantum mensibus regnavit, 2 Reg. 24. 8. Quum ergo Joacimi mors & Jechoniam captivitas eodem bello, intervallo tantum 3 mensium, acciderunt, captivitas nunc Joacimo, nunc Jechoniam, tribuitur^b. ¶ *Veni, &c.* *נבוכדנאצר* *נבוכדנאצר* *Veni Nebuchadnezar*, alibi *Nebuchadnezar*, ut Jer. 21. 7. & 22. 25. mutatis *נ* & *כ*, ut in *נבוכדנאצר*, 1 Par. 2. 7. sic qui *נבוכדנאצר* Est. 2. 2. is *נבוכדנאצר* Nehem. 7. 7^c. ¶ *Et, &c.* *נבוכדנאצר* *Et obsedit* (vel, *oppugnavit*, M.) *eam*, o. Sy. Vulg. P. Ti. Ca. Pi. vel, *super eam*, Mo. Vide eandem phrasin Deut. 20. 12. Ezec. 4. 3^d. 2. *Et tradidit Dominus, &c.* Innuatur, 1. antegressa Dei cura & defensio illorum, &c*: 2. hæc facta non hostium viribus, sed Dei consilio^e. *Tradidit—in manum*, i. e. potestatem: dominium personarum rerumque omnium in illum contulit^f. ¶ *Et, &c.* *נבוכדנאצר* *Et partem vasorum* (vel, *instrumentorum*, J. T.) *dominus Dei*, Mo. P. Pi. Ar. &c. & *quædam vasa*, &c. M.

sim. Ti. Ad verb. & de extremitate, (id פֶּקֶדֶן,) h. e. aliquid, *vasorum*, &c. Sic Nehem. c. 7. v. 70. פֶּקֶדֶן, Et de fine, vel extremitatibus, id est, aliqui, *capitulum familiarum*, &c. Non memorat subditos, eorumque bona, sed *vasa*, &c. quia hoc mirandum erat¹, & concutere posset fidelium mentes². Sed hoc Deus passus est, 1. in poenam Judæorum; 2. ut vanam in illis Judæorum fiduciam excuteret; 3. ut significaret, se ob scelera populi etiam res suas repudiare; 4. ut potentiam suam per illa declararet apud Babylonios, ut factum Dan. 5. 23¹. Quædam autem, non omnia, *vasa* abstulit; vel, quia deterritus est religione, &c. vel, quia à populo non est antè laceffit, &c.^m. Nota h. l. & moderationem Regis, &c.ⁿ. ¶ Et, &c. אֲבָרְחָם Et adduxit (vel, introduxit, M. sim. Pi. deportavit, JT. auxit, Ti.) ea, Mo. M. sic o'. Vulg. sim. Ar. Ti. Pi. vel, eadem *vasa*, Sy. vel, eos, P. sim. JT. V. i. e. Joacim & concaptivos: Relativum sine antecedente^o. Affixum אֲבָרְחָם h. l. referri potest, vel, 1. ad homines captivos^p. His favet sequens אֲבָרְחָם, *vasa autem*, &c. 1. adverbative posito: q. d. Homines quidem in templum adducti sunt, ut eos victor diis suis quasi triumphum offerret; *vasa autem* in thesaurum recondita^q: alioqui tautologia esset, si idem bis repeteretur^r. Verum homines alterius religionis, tanquam profani, non introduci solent in templa, nisi fortè ad servitium, aut maculationem; quorum tamen neutrum historię quadrat^t. Non placet affixum referri ad homines; 1. quia solius Jehoiakimi, non populi, mentio præcessit; 2. quia certum est Jehoiakimum non fuisse eò abductum, sed occubuisse prope Hierosolymam. Vide 2 Reg. 24. 6. & Jer. 22. 19*. Vel, 2. ad *vasa*¹. Neque in hoc tautologia est. Deduxit ea, 1. in locum communem, sc. Babel, vel terram Sinear; 2. in locum proprium, sc. in templum, & specialissimè in gazophylacium: qu. d. Deduxit ea in terram, &c. imò hæc ipsa *vasa* (nam הָאֵלֶּים in אֲבָרְחָם emphaticum est, q. d. quæ summi Dei propria sunt,) in templum intulit^v. *Vasa* adduxisse dicitur, 1. generatim in domum dei, 2. specialius in gazophylacium. Vel, אֲבָרְחָם verti posset, non, in, sed, ad, domum, &c. ut hoc membro iter, sequente verò ipsa introductio, denotetur^f. ¶ In, &c. אֲבָרְחָם Terrā (vel, in terram, Pi. sic M. P. JT. &c.) Sinhar, Mo. vel, Sinear, M. Ti. &c. i. e. in Chaldæam, five Babyloniam, ut Onk. constanter reddit, & o'. reddunt Esa. 11. 11. Zac. 5. 11. Vide dicta ad Gen. 10. 10. & 11. 2*. Planities hæc est quæ adjacet Babyloni*. In Græco est, Σεραπεία in Plin. & Ptol. Singara^y. πρὸ γὰρ sæpe pronunciatur ut Græcorum γ, ut in Gomorra, Gaza, &c.^z. אֲבָרְחָם אֲבָרְחָם exessit, quod hujus incolæ à Deo excussi sunt & dissipati, &c. Vide ad Gen. 10. 10². ¶ Et *vasa* (non concisa, sed integra^b,) intulit (ut sacra & Divino cultui dicata; non prophano usu polluit^c) in domum thesauri (ubi reponerentur sacra supellex & opes ad facta tecta templi collata^d, & anathemata illi consecrata, de quibus vide Diod. l. 2. f. 98. & Herodot. l. 1. 1*). dei sui] Præcipui dei, i. e. Beli^f. Vide Jer. 51. 44. & Joseph. contra App. l. 1. 8. Quem Martem esse docent Vos. Idol. 1. 16. & Seld. de Diis Syris 2. 1^h. Ità idolis arrogat beneficia quæ à Deo accepitⁱ. Obj. At 2 Par. 36. 7. hæc *vasa* posuit בְּהֵיכָל in palatio suo in Babel. Resp. 1. Hæc domus dei continebatur in palatio Nabuc^k. 2. Palatium ibi intellige, non regium, five profanum, sed templum, ut בְּהֵיכָל interdum sumitur. Vide 1 Reg. 6. 3. Jer. 7. 4¹.

3. Præposito, &c. אֲבָרְחָם Magistrum, vel principem, vel præfectum, eunuchorum (vel, nobilium, V. aulicorum, JT. Pi.) suorum, Mo. P. M. Idem hic qui postea Romanis dictus Magister aulae, five palatii^m, vel, præfectus prætorioⁿ: q. d. Qui præerat pueris Regiis^o. אֲבָרְחָם proprie est, eunuchus, five thlasias, à verbo [Chaldaico] אָבַרְחָם avulsi^p, [vel, castravit.] Talium operâ in domo sua utebantur Reges Orientis ad servandam pudicitiam mulierum^q, five concubinarum, suarum^r, & ad negotia alia secretiora^t. Hinc factum ut proceres five satrapæ Regis eunuchi dicerentur^r. Sic Potiphar, licet uxorem habuit, Gen. 39. 1, 7^v. ¶ Ut, &c. אֲבָרְחָם Ut adduceret (sub. è Jerusalem, V. Imperatur hic puerorum transporatio^x.) de filiis Israel, P. Israel hic est generale omnium Hebræorum nomen^y. ¶ Et (vel, tum, JT.)

de semine regio] Vel, regni, P. ut prædictum Esa. 39. 7^z. G.

1. Ut sic honori suo confunderet, dum tales haberet apparitores²: 2. ut pateret ipsum esse victorem, cum ita ageret omnia pro arbitratu suo^b: 3. quia talium ingenia sunt capaciora, &c.^c. De semine regio non tantum illi esse dicuntur qui è Juda cum paterno tum materno genere oriundi sunt, sed & interdum cognati stirpis Regiæ^d. Ex hoc loco constat Daniele fuisse de Regio genere*. ¶ Et, &c. אֲבָרְחָם Et (vel, tum, JT.) de principibus, Mo. P. M. vel, proceribus, Ca. sim. Ti. & nobili genere ortos, Ca. Vox hic tantum est, & Est. 1. 3. & 6. 9^f. De ea laborant Interpretes, quia Chaldaica est^g, vel potius Persica^h. Th. reddit, φερδερμα, (dubito an legendum φερδερμα) Sym. Περδερμα, quasi Daniel è Parthis erat; o'. & Aq. in 1. ed. electos; Aq. in 2. ed. tyrannosⁱ. Alii, præfectos אֲבָרְחָם Euphrateis, vel regionum circa Euphratem sitarum^k: (fortè ut apud nos dantur comites Palatini Rheni, &c.^l) Neque hoc solidum^m. Al. Principes, five magnates, five ducemⁿ; proprie, potentem, à Chald. אֲבָרְחָם (pro Hebræo אֲבָרְחָם) disrumpere, in textu Chald. Esa. 59. 5. & Syr. Act. 1. 18. ità ut אֲבָרְחָם non sit radicale, sed addititium, ut in אֲבָרְחָם & similibus; q. d. qui frangendi aut perrumpendi vim habent^o. Verto, Paratimos, qui ab honoris æqualitate Græcè δυνάμεις nuncupantur: Xenophon Inst. Cyr. l. 7. in fine^p. Fuerunt hi de semine Regio, ut scribit AE. & Gorioides^q: à quo tamen eos distinguit h. l. Daniel; quia scilicet hic strictè Regium semen accepit, illi latè pro cognatis Regis^r. & hic exegeticè accipi potest. Fortè apud Persas sic vocabantur cognati Regis, quorum frequens mentio apud Curtium l. 3. & 4. &c. Hi diadema gestabant circa tiam^t. Hottingerus etymologiam vocis ex lingua Persica arcessit^u. [Vide אֲבָרְחָם. An hoc ex Græca voce πρῶτον? Cum multæ voces apud Chaldæos, plures apud Assyrios, plurimæ apud Persas, cum Græcis vocibus convenerint olim, simplicissimum esse videtur, si Parthom interpretis πρῶτον. Nam illius inter linguas [illas] communicationis exempla exstant cum alibi, tum in hoc libro, quamplurima^x.

4. Pueros] Vel, Adolescentes, Jun. νεανίσκος, Græci, i. e. juvenes: quod bene convenit cum sequentibus^y. Hæc enim ætas facilius doctrinâ imbuitur, domesticorum citius obliviscitur^z, & tanquam in alieno solo transplantatur utilius², novis moribus assuescit, imperia tum citius suscipit, tum alacrius præstat^b, estque instar rasæ tabulæ, quæ quosvis characteres excipit^c. ¶ In quibus nulla esset macula; sic P. M. &c. אֲבָרְחָם Vitium, JT. Pi. id est, defectus: q. d. non mutilos, neque deformes. Seipsum mox declarat, & decoros, &c.^d. אֲבָרְחָם (unde אֲבָרְחָם, ut Græci solent vertere,) omne vitium significat, ut membri defectum, aut luxatum distortumque aliquid. Vide Levit. 21. 17*. Afferunt neminem unquam fuisse perfectum quem Deus vitioso signo signavit^f. & hic epentheticum est, sicut & Job. 31. 7^g. [ubi dicta vide.] ¶ Decoros formâ] Ad verb. bonos aspectu, V. Gej. ut Gen. 24. 16. & 26. 7^h. Facie ingenuâ & liberaliⁱ. Nam formosa facies multa commendatio. Et solet inde etiam de ingenio judicari^k. Hinc pulchri olim ad dignitates electi sunt. Vide Arist. Polit. 4. 4. Curt. l. 6. &c.^l. ¶ Et, &c. אֲבָרְחָם Et eruditos (vel, industrii, P. intelligentes, JT. Ti. Calv. qui ingenui essent, M.) in omni sapientia, P. M. Ti. Pi. (vel, prudentia, Calv.) & scientes scientiam, P. sim. Calv. (vel, præditi scientiâ, M. i. e. facundos & elegantes, ut alios docere possent^m: peritos scientiarum, Ti. cautos scientiâ, Q. in V.) & intelligentes cogitationem, P. vel, cognitionem, Q. in V. sim. Pi. [quomodo forsan in Pagnino legendum;] i. e. sagaci ingenio & perspicaci^t: vel, eruditionem, V. Al. pollentes intellectu, M. instructos intelligentiâ, JT. doctos disciplinâ, Gej. disertè exprimentes cognitionem; q. d. qui non tantum sibi sapiunt, & intus, sed & illud dextre aliis exprimere possunt. Si enim אֲבָרְחָם activè accipias, frigida est repetitioⁿ. Sapientiâ, &c. nempe iis quæ in Judæa disci potuerant^o. Prius corporis, nunc animi, habitus describitur^p. Describit hic animi elegantiam atque virtutes^q. [Hæc tria alii distinguunt, nec uno modo.]

modo.] Per sapientiam videtur intelligenda Lex Moſis; per prudentiam, (ita enim Hebræi vertunt פִּיִּי,) monita illa de moribus, de re familiari ac civili, qualia multa apud Salomonem; per disciplinam verò, i. e. מִצְוָה, artes metiendi, numerandi, & hiftoriæ cognitio. Al. 1. est eruditio: 2. ingenii ad res percipiendas celeritas: 3. facultas res perceptas eloquendi. [Alii aliter, de quibus vide L. & Gej. &c.] Sed hæc difcrepantiæ vix probari poſſunt: nec res est tanti. Forſan tria per repetitionem pro eodem ſumuntur. Eruditio tantum omnimoda hæc vocum congerie ſignificatur. ¶ Et qui, &c. וְהָיוּ כִּי יִשְׁלַח ה' אֶת דָּנִיֵּאל וְחֵלְיוֹ אֶת הַמֶּלֶךְ בְּיָמָיו. Et (vel, Denique, J.T. Pi.) in quibus (ſub. eſſet, J.T. Pi.) vigor (vel, facultas, J.T. Pi. Gej. BA. ſim. Ti. virtus, M. robur, iuxta Græcè; vires, P. Pi. habilitas, BA. Boot. ex Angl. ſive, aptitudo, Belg. in Boot. & neceſſariæ dotes, ut ſtarent in palatio regis, Calv. [וְהָיוּ כִּי יִשְׁלַח ה' אֶת דָּנִיֵּאל וְחֵלְיוֹ אֶת הַמֶּלֶךְ בְּיָמָיו] referunt vel, i. ad corpus.] Dotibus animi adiungit fortitudinem, ſive vigorem, (ut וְהָיוּ כִּי יִשְׁלַח ה' אֶת דָּנִיֵּאל וְחֵלְיוֹ אֶת הַמֶּלֶךְ בְּיָמָיו ſumitur Pfal. 22. 16. Defecit vigor meus; Eſa. 40. 31. renouabunt vigorem;) aut corpus vegetum, ut poſſent aſtare iugiter & miniſtrare. Nam certè etiam firma corporis conſtitutio requiritur ad longas illas in aula ſtationes. [Vel, 2. ad animum.] Corporis enim requiſita jam ſatis ſuperque tradita ſunt. ¶ Ergo hic eſt aptitudo, ſive naturalis, ſive acquiſita, ad miniſteria aulica expedienda: ſunt enim & formoſi & eruditi qui converſationi minùs aſſueti ſunt, adeoque ad vitam aulicam planè inepti. q. d. Qui animo ſunt nobili & excelſo, non humili ac degenerè, ut cum Rege agant ſine ruſtico timore, ſine dedecore & ignominia; qui digni ſunt regio conſpectu. Hoc uno verbo [vel, phraſi, qui poſſunt ſtare,] omnes quas paulò antè deſcripſit proprietates includit. Vires intelligit corporis & animi commodas ad miniſteria obeunda. ¶ Ut doceret eos literas (vel, literaturam, Mo. ſcripturam, Ar.) & linguam Chaldaeorum] Sic. M. P. &c. i. e. Scribere ac loqui Chaldaicè, ut cum Rege loqui poſſent. Lingua Chaldaeorum ab Hebræa non parùm differebat. Vide 2 Reg. 18. 26. Jer. 5. 15. ¶ Hic ſignificat libros Chaldaeorum omnis generis, de hiftoria, philoſophia, religione gentis, de ſcriptionibus epiftolicis, & ſtylo curiæ, de ſtatutis, operibus & ſtrategematis, quæ ad intellectum practicum pertinent; & de omni ſcientia Chaldaeorum. Obj. At inter Chaldaeos erant artes ſuperſtitioſæ, divinatoriæ, ac dæmoniæ: num in illis informari ſe paſſus eſſet Daniel? Reſp. 1. Si Rex id iuſſiſſet, abſtinuiſſet Daniel, ut à cibis regiis, ita etiam ab illis Satanæ impoſitis. 2. Distingue inter theoriam & praxin: Hebræi enim à Synedrii M. aſſeſſoribus requiſiverunt nòtitiam rerum magicarum, ut ſcirent deſtruere magiam, teſte Fagio ad Deut. 16. 18. Hoc autem eò pertinebat, ut ea quæ ipſi domi didicerant Regi poſſent exponere, & addiſcere artes Chaldaicas, aſtologiam, architecturam, ac rem militarem; ut negotiis expediendis eſſent idonei; ut paulatim deſciſcerent à gente ſua, & obliſcerentur ſe eſſe Judæos; ut, cum lingua Chaldaeorum mores imbibere, cum vinculum planè arcanum inter utrumque intercedere ſoleat; ut, ſi res & uſus flagitarent, poſſent Regis nomine dominari in gente ſua. 5. Et conſtituit eis rex annonam, &c.] i. e. Dimenſum. Heb. rem (vel, verbum, Pi.) diei in die ſuo, i. e. quotidianum victum, quantum ſatis erat. Vide de phraſi Exod. 5. 13, 19. & 16. 4. ¶ De, &c. וְהָיוּ כִּי יִשְׁלַח ה' אֶת דָּנִיֵּאל וְחֵלְיוֹ אֶת הַמֶּלֶךְ בְּיָמָיו. De cibo, &c. Ti. ex penu, &c. Ca. de portione cibi (vel, de buccella eſeæ, Mo. Ut darent eis de buccella & cibo, M.) regii, (è menſa regia reportati,) & de vino potus ſui, P. &c. ad verb. potuum ſuorum, i. e. variis vini generibus quibus uti ſolebat. Nè eorum pulchritudo aut macie aut pravis cibis obſcuraretur. Ut ex alimentis optimis & formæ & ingenio aliquid accederet: & ut eorum animos aſtute ſibi conciliaret blanditiis ſuis, ut malint inter Chaldaeos, quàm Judæos, cenſeri. Vox hic eſt gemina, ex פֶּן fragmentum, vel fruſtum panis, Gen. 18. 5. Jud. 19. 5. & פֶּן cibum, Ezech. 25. 7. ¶ Non aliud quàm מִן בָּאֵל, panis genus in Oriente, ut ex Dinonis 3. Perſicorum nos docet Athenæus l. 2. Syri ſcribunt, מִן בָּאֵל, quod ſign. teſte Ferrario, varia pulmenta, ac dicitur de menſa opipara. Hic itaque verito, de varia pulmentis regis. Occurrit eadem vox v. 8, 13, &c. & 6. 11. 26.

quibus omnibus in locis epulas ſignificat, non quàmvis cibi portionem: unde v. 16. וְהָיוּ כִּי יִשְׁלַח ה' אֶת דָּנִיֵּאל וְחֵלְיוֹ אֶת הַמֶּלֶךְ בְּיָמָיו, epulis, opponuntur וְהָיוּ כִּי יִשְׁלַח ה' אֶת דָּנִיֵּאל וְחֵלְיוֹ אֶת הַמֶּלֶךְ בְּיָמָיו, olera. ¶ Tribus annis] Quod ſpatium pueris ingenioſis ſufficeret. ¶ Starent, &c.] i. e. Apti eſſent miniſterio Regis. Integra locutio eſt Ezech. 44. 11.

6. Fuerunt—inter eos] Plures ergo erant quàm quatuor, & fortè ex diverſis tribubus adlecti: ſed hi tantum nominantur, quòd de tribu Juda & Regio genere eſſent, quòdque eorum hiftoria narranda eſſet. Al. Inter eos, i. e. inter captivos. ¶ De filiis Jude] Non ergo de tribu ſacerdotum, ut falſo dicunt Apocryphæ adjectiones ad Daniele m. Nota modeſtiam Danielis, quòd non extollit genus ſuum, &c.

7. Et impoſuit eis—nomina] Hoc factum, 1. quòd Hebraica nomina difficiliùs à Chaldaeis pronunciarentur: 2. ex odio nominum Hebraicorum: 3. ut Chaldaeorum aulicorum erga hæc nomina exotica declinaretur faſtidium: 4. in teſtimonium dominii atque poſteſtatis Chaldaeorum in deportatos; vide Gen. 2. 19, 20. & 41. 45. 2 Reg. 23. 34. & 24. 17. 5. ut deleteretur ex eorum cordibus propriæ gentis memoria; ut, cum novis nominibus, novo aſſueſcerent vitæ generi; ut, cum nomine, Chaldaicum animum induerent: 6. ut memoria Dei veri, nominibus incluſa, aboleretur penitus, dæſtrorumque implantaretur æſtimium, adeoque omnis Religio mentibus eorum excideret. [Hæc nova nomina] de diis ſumpta ſunt Chaldaicis. [Sed de ſingulis nominibus videamus.] Daniel ſonat judicem Dei, vel, iudicium Dei, vel, quem iudicavit Deus. Ananias ſonat, cui gratificatus eſt Jehovah. Miſael ſonat, is qui eſt Dei fortis; à מִי, fuit, & אֵל, Deus. Azaria ſonat, adjumentum Jehovah, vel, auxiliatus eſt Deus. Belſchazzar ſonat, Beli recondens (vel, conſervans) theſaurum; à בֵּל, deo Babil. & שָׁחַר, condere, & אֵזַר, theſaurizavi: q. d. Arcanorum Beli index & cuſtos; vel, Condus promus, aut puer ſeu ſacerdos, myſteriorum Beli. Vel, ſign. Belus ſervat opes. Unà litera differt à Regis nomine, infra 5. 1. & 7. 1. ¶ Schadrac ſonat, vel, i. Sad lenis, ſubſit. Sad nomen Dæmonis nocentis. Uſurpant RR. in ſing. Interpretes Chaldaei & Thalmudici in plurali, שָׂדַרְשָׁר. Eſt ergo hoc nomen Σαρδραριον, (q. d. mala averſens.) Vel, 2. legatus, qui שָׂדַר, ſive itineri, inſiſtit. Vel potiùs, 3. inſpiratio Solis: nam שָׂדַר eſt, inſpirare, vel effundere; & שָׂדַר Babylonis eſt, Rex, (unde Chaldaus Abrec, Gen. 41. 43. vertit, patrem regis,) quòd nomen Soli tribuunt. ¶ Meſach, retenta parte nominis Hebraici, & pro מֶלֶךְ poſito שָׂדַר, quæ dea Babyloniorum, unde & שָׂדַרְשָׁר, (Saccæa) Jeremiæ plenius שָׂדַר, Jer. 25. 26. & 51. 41. ubi dicta vide. ¶ Meſchach ſonat, qui eſt dea Schac, vel Schaca; qui eſt dea feſtivarum, h. e. Veneris. ¶ Abednego eſt forma Chaldaica, ſed ortu Hebræo: ſonat, ſervus lucis, ſive ſplendoris, vel, ſervus ignis ſplendentis; ignem enim Chaldaei pro deo colebant; vel, ſervus Luciferi. ¶ Chaldaeis, quòd אֲכַדְיָיִם in Chald. Eſt 10. 3. & in verſione Chaldaica Eſa. 14. 12. Al. Legendum אֲכַדְיָיִם, ut Nebo ſit nomen idoli. Scribit Herodotus in Clione, Chaldaeos coluiſſe, 1. Jovem, qui Bel, unde Jupiter Belus in Herodoto: 2. Solem, qui Rac, Rex, ut dictum, & Lunam: 3. Ignem, qui Nego: 4. Terram, quæ Schac, vel Schaca, quia hominum ſedes ſtabilis eſt. His ergo numinibus quali dedicabantur per iſta nomina. Videtur autem Daniel nomina hic mutata referre, quòd neceſſarium erat ad hiftoriam intelligendam.

8. Propoſuit, &c. וְהָיוּ כִּי יִשְׁלַח ה' אֶת דָּנִיֵּאל וְחֵלְיוֹ אֶת הַמֶּלֶךְ בְּיָמָיו. Et propoſuit (vel, ſtatuit, J.T. poſuit, Gej.) Daniel ſuper corde ſuo, Mo. ſim. Gej. vel, apud animum ſuum, Pi. ſim. J.T. q. d. Bonum motum ſenſit in corde, cumque fovit, &c. Id phraſis innuit Eſa. 42. 25. & 47. 7. &c. Qu. Cur hanc ſibi laudem vindicat Daniel, quæ ſociis communis erat? eſt enim hic ſynecdoche, qu. d. Daniel cum ſociis. Reſp. 1. Quia hic author conſilii fuit atque ſuaſor. 2. Ut fidem conciliet doctrinæ ſuæ, & oſtendat ſe longo tempore formatum & politum à Deo ad munus propheticum. Videtur etiam Daniel & nobilitate, & ætate, prudentiâ, pietate & auctoritate cæteris præſtitiffe, ideoque ſe primo ſemper loco nominat. ¶ Nè, &c. וְהָיוּ כִּי יִשְׁלַח ה' אֶת דָּנִיֵּאל וְחֵלְיוֹ אֶת הַמֶּלֶךְ בְּיָמָיו.

[אֲשֶׁר לֹא יִתְחַלֵּל] Quod (vel, ut, M. JT. Pi.) non (vel, ad, P. Ti.) pollueret, vel contaminaret, se (vel, coinquinaretur, Ti.) in buccella, vel portione, &c. Mo. P. &c. [אֲשֶׁר]

Gej. N7 pro ne, Esth. 2. 10. Cohel. 7. 21. Causa verò cur Daniel ab his cibis abstinerit fuit, vel, 1. quia ciborum illorum aliqui Lege vetiti erant, Lev. 11. & Deut. 14. At aliqui ex cibis illis liciti erant, unde omnes rejicere non debebat. Verùm cibos alioqui licitos, accedente impuritate & vitio, quandoque factos esse illicitos, cum alia loca, tum Exod. 22. 31. edocent. Vel, 2. quia tales deliciae eum ad molliem & luxuriam exstimulassent: ne his illecebris inescaretur, & à pietate deficeret: videbat enim quid Rex captaret, & insidias sibi tendi; quas infirmitatis suae conscius vitavit, voluitque ita in Chaldaea vivere, ut recordaretur gentis suae, seque esse exulem & Israelitam. Vel, 3. ne cibos ederet cultu & consecratione idololatricâ pollutos. Cibi enim regii Belo ut plurimum aliisque idolis oblati erant priusquam mensae imponerentur; saltem nomine idolorum benedicebantur: quae omnia horrore & execrationi erant Judaeis. Moris erat orientalibus ut, animalia ad communem cibum mactantes, deo vel idolo suo se illa mactare & nuncupare testarentur. Unde nata etiam lex Muhammedica, quam videre est Alcorani Surata secundâ, ubi cujusdam animalis esus interdicatur, quod laudibus consecratum est alii quam Deo. Moris illis erat partem de pane & de vino injicere in aram, aut, si ara non adesset, in focum, vice arae, atque eo modo diis suis consecrare totum illud quod erant comesturi. Id verò, sicut stultâ illorum opinione erat sanctitas, ita Hebraeis, melius institutis, & certis talia dedicata esse falsis numinibus, erat pollutio. Sic Jacchiades, [quae tamen in Paraphrasi ejus in Daniele non reperio,] & Theodoretus. Et quanquam idolum nihil est, 1. Cor. 8. 4. adeoque consecratio talis nulla erat, estimari tamen debebat ex opinione gentium, &c. Hinc esus idolothylorum Christianis prohibitus est, 1. Cor. 8. 10. ¶ Neque de vino, &c. Illud enim (licet Lege non prohibitum) more gentilico consecratum erat. Vide Virgil. Aeneid. 1. v. 732. & 4. 206. Vide & Deut. 32. 38. Vide Lipsium Antiq. lect. 1. 3. ubi libationem à priscis in omni convivio religiosè servatam scribit, dum videlicet vinum defundebant in terram, vel mensam, &c. Adde quod vinum juvenilem sanguinem inflammat, Prov. 20. 1. Hof. 4. 11. & ad lasciviam invitat. Nec tamen semper à vino abstinuit Daniel, Dan. 10. 3.

9. Dedit, &c. [וְיָתַן] Et dedit (vel, dederat, P. Calv. posuerat, Calv.)—Danielem in misericordiam, five clementiam, &c. Mo. Calv. P. &c. Secundum precès Salomonis, 1. Reg. 8. 50. ubi eadem phrasis, sicut & Neh. 1. 11. Psal. 106. 46. Deditque—ut Daniel esset in gratia, &c. M. Et conciliavit—Danieli benignitatem, &c. JT. Effecerat Deus ut charus esset principi, &c. Reddit causam cur non succederet Danieli ob spreto regio cibos, eumque Regi crimineretur, vel Regis metu, vel ad captandam gloriam: fuisset enim hoc capitale crimen. Causam dat & antecedentis illius audaciae ac libertatis quâ Daniel usus est, & responsi quod continetur sequente versu.

10. Timeo—regem, qui constituit vobis cibum, &c. Ità comiter se excusat, innuitque hoc non à se petendum esse, quia multi conscii forent, sed potius ab administro cibariorum, sese autem connivere velle. ¶ Qui, &c. [וְיָתַן] Qui ad quid (vel, Qui quamobrem, V. Nam quare, JT. sic Pi.) videbit, vel videret, &c. Mo. Nam, vel Quia, (vel, Qui, M.) si viderit, &c. P. sim. Ti. Sed [וְיָתַן] pro si, quod sciam, nusquam exstat. Malim, Qui quando videret facies vestras. Arab. est, quando, & idem forsàn apud Hebraeos significat: quum enim [וְיָתַן] non semper interroget, sed saepe indefinitè sumatur, nihil impedit cur non, sicut apud Arabes, [וְיָתַן] significet, ad quod, sup. tempus, i. e. quando. Al. Ne si animadverterit, &c. Ca. [וְיָתַן] accipi potest vel pro pleonastico, vel pro qualitercunque connexivo cum sermone antecedente, vel pro membro velut interrogativi [וְיָתַן] quare; quomodo aliàs conjunctim dicitur [וְיָתַן] [וְיָתַן], ed quod, [וְיָתַן] ut ne, &c. ¶ Macilentio-

res; ita P. [וְיָתַן] Tristiores, M. Pi. Ca. V. G. simil. JT. Mo. Calv. sub. vultibus, V. [וְיָתַן] quales solent esse facies eorum qui modicè pasti sunt. Vide Matt. 6. 16. Al. magis tetricos, Sy. V. Ti. Calv. Di. vel, turbulenter, V. [וְיָתַן] & Heb. & Syr. est, commoveri, diciturque de doloris, irae, maris commotione, & quavis alteratione quâ res de meliori in pejorem statum transfertur. ¶ Prae, &c. [וְיָתַן] Prae pueris qui (sub. sunt, P.) secundum similitudinem vestram, Mo. V. vel, similes (vel, aequales, M. sic Ti.) vobis, P. V. conditione & ætate: vel, vestrae conditionis, Ca. Vox P. V. [וְיָתַן] alibi non sumitur hoc sensu, sed tripudium sign. Psal. 43. 4. & 65. 13. hic sign. similitudinem. Al. qui similiter ut vos ad tempus alendi sunt, JT. Heb. qui secundum revolutionem vestram sunt, Jun. Pi. i. e. pariter ut vos educandi per triennium, &c. ¶ Qui eadem vobiscum temporis revolutione educandi sunt. Revolutionem Solis intellige, quâ circumscribuntur anni. Al. coevis vestris, o. sic Sy. Ar. Ch. qui secundum planetam vestram, i. e. qui sub eodem planeta nati sunt, adeoque coetanei sunt. ¶ Qui sunt secundum ætatem vestram, ætate vobis pares. Arabice ætatem, vel vite durationem, sign. ut in Arab. versione Matt. 1. 17. Al. qui secundum captivitatem vestram, à [וְיָתַן] h. e. qui similiter ut vos captivi. ¶ Condemnabitur caput meum regi; ita P. Mo. sim. Di. o. Ar. vel, apud regem, M. [וְיָתַן] Et (vel, Sic, Pi.) obnoxium reddetis, &c. Calv. Ti. Pi. Heb. in debitum, five reatum, adduceretis, Pi. Et efficietis me reum capitis apud regem, JT. Efficietis ut Rex caput meum tollat: q. d. Accusabor læsæ majestatis, quasi tum cibarium vestrum interceptissem, tum perfidiosè vos neglexissem. Sensus loci, q. d. Cur committam ut, si videat vos palidos, &c. plectar capite? [וְיָתַן] debitorem vel reum constituere, alibi non exstat: nomen tantum [וְיָתַן] debitor, exstat Ezech. 18. 7. Chaldaeis autem in Kal [וְיָתַן] est, delinquere; peccare; in Pual [וְיָתַן], reum vel debitorem efficere, item, condemnare.

11. Dixit—ad Malasar; sic M. P. Ti. &c. [וְיָתַן] Ipsi promo, JT. Vox [וְיָתַן], ob [וְיָתַן] præfixum, appellativè sumitur, ita ut denotet dispensatorem, promum condum, &c. Dubitatur nomen sit hominis, an muneris sub primo illo eunuchorum inspectore. Ego potius hominis nomen esse credam, ut [וְיָתַן] sit pars nominis. Ità accepit & Jacchiades. Cum nulla sit Chaldaeis radix five [וְיָתַן], five [וְיָתַן], malim cum reliquis pro nomine proprio accipere, non obstante He emphatico; siquidem & hoc nominibus propriis, non modò locorum, &c. sed & personarum, præmittitur, ut [וְיָתַן], Jos. 1. 12. [וְיָתַן], Psal. 135. 20. Vide Glas. gram. 4. 3. 7. 730. Misso Aspenazo, convertit se ad ministrum Melzarum, fortè subodoratus illum non refragaturum, si privatim id à ministro obtinuerit, &c.

12. Tenta nos, &c. Hoc dicit ex revelatione & impulsu Spiritus Dei, certus hominem non pane, sed verbo Dei, vivere. Periculum fac de nobis. ¶ Dentur nobis legumina; ita Ch. sim. Sy. Ar. M. P. Ti. JT. Ca. Pi. Jac. BA. ex RS. & AE. &c. [וְיָתַן] De seminibus, o. Mo. Vox hac formâ non amplius occurrit; pro ea v. 16. est [וְיָתַן], quæ & ipsa forma non redit. Simile est [וְיָתַן] sativum, Levit. 11. 37. Esa. 61. 11. Sicut hortus germinare facit [וְיָתַן] sativa sua. Ex quo loco & hic intelligemus fructum arborum, ut sunt poma, pruna, cerasa, &c. Al. Intelligit oryzam, quæ nobilem generat sanguinem. Al. legumina, quæ Heb. [וְיָתַן] semina dicuntur, ut Græcè [וְיָתַן], pro [וְיָתַן], à sativum. Legumina autem omnia parùm nutriunt. [וְיָתַן] vocantur herbæ & legumina quæ vili pretio parantur, & vix digna sunt quæ ferantur ad mensam regiam. His contentus erat, ut nunquam sibi in sorte sua placeret, sed ut assidue gerneret, & memor esset patriæ suæ.

13. Et, &c. [וְיָתַן] Et videantur, &c. P. vel, videbuntur, five apparebunt: i. e. Cum præbebunt se visendos vultus nostri.

15. Et, &c. [וְיָתַן] Et pinguior carne visi sunt, P. &c. Carnis meminit, æquè ut Gen. 41. 2. 18. ne tumorem fuisse putetur. Vultus colore erant vivo & succosi. Dei hoc erat opus, qui hoc pacto testatus est se hujus voti authorem fuisse.

16. Porro, &c. "וְיָרִי" Et fuit, Melsar aufererat, &c. i. e. curabat asportandum domum suam. Itaque perrexit — tollere, &c. JT. Itaque perstitit — in eo ut auferret, &c. Heb. Et fuit — auferens, &c. Pi. Abstinebat illis dare de pane aut vino Regio, ipsorum precibus morem gerens.

17. Et disciplinam] Vel, intellectum: q. d. Non cognitionem tantum, sed & sagacitatem ad alia ex aliis reperienda. ¶ In omni libro & sapientia] In omnibus Chaldaeorum scriptis; in omni literatura, ut supra v. 4. ἐν παντὶ γερουσίᾳ, (in omni arte grammatica,) habet textus Græcus; quod esse ex Symmacho docet nos hic Hieronymus. Itā saepe misceri versiones videmus. Obj. An ergo fas erat studere libris & doctrinis magorum & astrologorum, &c? Resp. 1. Vetatur eorum studium ex triplici causa, unde malum & perniciosum fit: 1. ex animo perverso, in perniciem sive suam, sive aliorum; 2. ex infirmitate discantis; 3. ex immoderato in res illas affectu. Resp. 2. Illas res nosse per se quidem & speculative, non est malum. Hicerte non didicerunt ista ut sequerentur, sed ut vanitatis & falsitatis convincerent. Nam qui adversus genethliacos disputaret, earum rerum ignarus, risui omnium pateret. Resp. 3. Cum absurdum sit Deo ejusque dono tribuere artes magicas, quas ipse vetuit Deuter. 18. 10, &c. restringi hoc [dictum] debet ad veram & naturalem scientiam. ¶ Danieli autem] Insuper scilicet. Is, ut erat præ reliquis religiosus, ita peculiare præmium consequitur. ¶ Intelligentiam — visionum, &c.] i. e. Interpretandi visa & somnia. (divinitus immissa,) quæ non aperte, sed per imagines, futura significant. Vide ad Num. 12. 6, 8. Hoc est donum ἐπιλυτικῆς, (interpretationis,) 1 Cor. 12. 10. & 14. 26. Sensus, q. d. Donatus fuit prophetico spiritu.

19. Cumque eis locutus fuisset rex] Nempe, propositis interrogationibus, acumen & eruditionem eorum tentans. ¶ Et steterunt, &c.] Tanquam quotidiani ministri: cooptati ad secretius & familiaris Regis ministerium.

20. Et omne, &c. "וְכָל דְּבַר הַכֶּמֶת בִּינְיָהּ" Et omne verbum sapientie intelligentie, quod quasiuit ab eis rex, Mo. Omne verbum sapientie intellectus, &c. i. e. earum partium philosophiæ quæ maximè perspicacem intellectum requirunt. Et in omni re sapientie intelligentie, &c. i. e. in omni scientia ardua ac profunda, in qua scil. opus est acuto & subtili ingenio. Et in omni verbo sapientie & intelligentie, &c. P. Omnibusque in rebus ad peritiam intelligendi pertinentibus, &c. JT. Porro, quod attinet ad quodcumque negotium sapientiam intelligentiam postulant, &c. Pi. Atque in omnibus questionibus cognitionis quæ attinet ad sapientiam, &c. Ti. Et quicquid rex in sapientia & intelligentia sciscitabatur ab eis, M. Ac quancumque eos de re quæ doctrina esset & ingenii rex interrogavit, Ca. ¶ Invenit, &c. "וַיִּמְצָא עֹשֶׁר יָדוֹת עַל כָּל הַדְּרֹשִׁים הָאֵלֶּים" Invenit (vel, Deprehendebat, Pi. Heb. Et invenit, Mo. Sed i. hic conversivum tantum esse potest, non copulativum;) eos decem partibus (Heb. decem manibus, Mo. Manus, pro parte, ut Gen. 43. 34. & 47. 24. &c.) super omnes (vel, percellere omnes, M.) genethliacos, (vel, physiologos, V. magos, M. sic Ti. JT. Pi. ἐμψυχοὶ, (incantatores,) Græca habet versio; nec aliter Exod. 7. 11, 22. & 8. 7, 18: alibi, φαρμακῆς, (veneficos,) Erant phyci, sed qui saepe etiam dæmonum uterentur operâ. ¶ Sophos, Mo. sic Ti. vel, & astrologos, P. V. sic JT. Pi. vel, & magos, Q. in V. Al. decuplō superiores (vel, excellentiores, Ti.) omnibus, &c. JT. Pi. & conjectoribus & divinis decuplō præstantiores, Ca. Magorum vox in bonam partem accipi potest; adeoque Persis sunt magi qui Latinis sapientes, Græcis, σοφοί. Ideo Abrab. ad Exod. hos esse dicit rerum naturalium peritos. ¶ "וַיִּשְׁמַע" crediderim esse vocem Græcam. Nam ante hæc tempora celebris erat Thaletis & aliorum qui σοφοί dicti sunt fama: erat autem Thales ex Ionia Asiatica. Syrorum est, & vocibus præponere. Ab "וַיִּשְׁמַע" videtur profluxisse σοφός, pereunte debilissimâ literâ Σ. Vox "וַיִּשְׁמַע" (deducta, ut puto, à "וַיִּשְׁמַע", ut enim & "וַיִּשְׁמַע" ferè sonum habent, ac insuper "ו" cum "ש" pmissimè permutatur, & "ו" est heemanticum;) denotat eos qui rerum naturalium cognitione præcellunt, quæ

tamen variè abusi sunt, sicut & magi. Vide ad Ex. 7. 11. & Dan. 5. 11. ubi cum Daniel iis præfectus dicatur, meros præstigiatores non fuisse constat. Itā frustratus est Deus consilium tyranni, quod erat, memoriam Dei extinguere, & habere Judæos nobiles qui Religionem suam oppugnarent: Deus autem hoc pacto extulit nomen suum ac gloriam in persona servorum suorum.

21. Fuit autem Daniel usque ad annum primum Cyri] At Daniel, cap. 10. 1. vaticinatur anno 3. Cyri. Resp. 1. Fuit, i. e. Vixit Babylone: nam postea in Judæam ivisse ab Hebræis dicitur. Ascendit Daniel Jerusalem cum reliquis, permittente Cyro. Vel, profectus est in Mediam, honestam ibi stationem nactus. 2. Fuit, Propheta scil. q. d. Functus fuit Prophetæ officio usque ad annum primum Cyri. Imò verò id fecit anno tertio Cyri, ut dictum. 3. Fuit, putà vivus, sospes, honoratus: fuit, sub. stans, i. e. Stetit coram Regibus, eis ministrans, &c. Fuit, apud omnes Reges in magna gloria & autoritate. Significat Daniel se tempus ab Isaia cap. 44. 28. & 45. 1. prædictum vidisse. Ad finem usque 70 annorum, quos præstitutos exilio dixerat Jeremias; ut toto captivitatis tempore Judæos & auctoritate juvaret, & vaticiniis consolaretur. q. d. Floruit Daniel Babylone quamdiu Babylonicum stetit Regnum. Non quòd non plùs vixit, sed quòd eousque vixit. "וַיִּשְׁמַע" non semper excludit sequentia; ut patet ex 2 Sam. 6. 23. Psal. 110. 1. & 112. 8. &c.

CAP. II.

1. In anno, &c. "וּבְשָׁנָה שְׁתִּיתָ לְמַלְכוּת נְבֻכַדְנֶצַּר" Et in anno secundo regni Nebuchadnezar, Mo. sic M. P. Ti. & Ch. Sy. Ar. &c. Sed de hoc anno plurimum contròvertitur. Cum hoc loco duo pugnare videntur. 1. Quòd Nabuch. septimo anno regni sui Daniele, &c. abduxit. Vide ad cap. 1. 1. 2. Quòd tres anni Danieli, &c. dati sunt, cap. 1. 5, 18. Qu. Unde instituenda est hæc computatio? Resp. 1. Anno secundo imperii ipsius meri sive solitarii. Regnavit enim hic Nabuch. primò cum patre, deinde solus. Scriptura autem annos Nabuch. numerat vel, 1. ab imperii conjuncti initio; quia sive solus, sive cum patre, regnaret, Judæis perinde erat illa calamitas: tunc verò annum regis Nabuch. vocat. Vel, 2. ab initio imperii meri: & tunc dicitur annus regni, ut h. 1. 2. Anno secundo, non regni post mortem patris; non ex quo primùm regnare coepit in Chaldaea vel Syria; sed Monarchiæ plenariæ, sive Regni constituti in partibus circum Judæam, Syriam, Ammonitide, Moabitide, & Egypti magnâ parte: quum totius Orientis factus est Monarcha. Ab hac ergò victoria (quæ anno regni ejus 23. parta est) computandus est hic annus. Pariter & Latini annos principatus Augusti Cæsaris numerant vel à primo ejus consulatu, vel à triumviratu, vel ab Actiaca victoria, cum, devicto Antonio, solus imperium tenuit. Sed non placet hæc responsio. 1. Quia sic negligitur distinctio Hebraicarum ratio. Accentus enim distinctivus Rebhia est in voce "וּבְשָׁנָה" secundo, quo à sequente membro distinguitur. Verùm quàm debile hoc ab accentu peti- tum sit fulcimentum patet ex 2 Par. 35. 19. ubi potentior accentus, Sakeph-katon, nihil quicquam connexionem cum voce subsequente turbat. 2. Quia ante hanc gloriosam Regni constitutionem Danielis fama per multos annos celebris fuerat, ut constat ex Ezech. 14. 14. & 28. 3. Quarum prophetiarum una antecessit everfionem Jerosolym. altera captam Tyrum, quæ tamen capta erat ante Egyptum occupatam, ut constat ex Ezech. 29. 18, &c. 3. Anno secundo, ex quo Daniel & socii ejus adducti sunt ad Regem, &c. Dan. 1. 18, 19. quia vers. 21. cap. præced. nihil aliud est quàm "וְהָיָה כַּאֲשֶׁר נִפְתָּח" (prolepsis parenthetica,) & historia hæc ad confirmationem v. 20. cap. præc. adhibetur. [Locum ergò sic vertunt:] Anno autem secundo, in regno (vel, nempe regno, JT.) Nebuchadnezar, Pi. Glaf. JT. i. e. quum vixi tanquam consiliarius in regno Nebuc. q. d. non autem quum vixi in regno Cyri, cuius

Pi. cuius mentio proximè præcessit, vult. cap. præc. Hæc
 ergo verba *ἡμεῖς* fuerunt adiecta ad præcavendam
 amphiboliam, ut ostendat Propheta non esse hunc nu-
 merum secundarium jungendum cum primo vers. 21.
 cap. præced. (quem versum per prolepsin diximus esse
ἡμεῖς capitum sequentium,) sed cum aliis ante-
 cedentibus: q. d. Annum 2. non à tempore Cyri nu-
 merari volo; sed ex quo pueri coram Rege ministrâ-
 runt, quum Nabuc. filius regnaret cum patre, & quie-
 re in Babylonia degeret, nondum secundò defectione
 Joiakimi provocatus ad capeffendum bellum v. ¶ *Vi-*
 dit, &c.] Heb. *ḥimniavit*—*ḥimnia*, JT. Pi. &c. At
 unum tantum somnium erat. Resp. 1. Est enallage
 numeri v. 2. Primò, *ḥimniavit* somnium: secundò, in
 isto somnio statim *ḥimniavit* expositionem somnii prio-
 ris. Sed hoc gratis dicitur. 3. Plurali utitur, quia
 unum hoc somnium erat multiplex argumento^b, & res
 multas continebat^c: vel, ob somnii five dignitatem
 sublimitatēque, five difficultatem, five diuturnita-
 tem, aut iterationem ejus in phantasia^d. ¶ *Et, &c.*
וַיִּשְׁנֶה ¶ *Et* (vel, unde, Pi. vel, quibus, JT.) vicibus
 terruit se, Mo. vel, consternavit se, JT. vel, contritus est, P.
 fractus est, M. V. i. e. coepit animo esse turbato ac per-
 territo^e: percussus fuit, Pi. obstupuit, o. Ar. insanivit,
 Sy. variè huc & illuc agitatus est, Ti. vicibus jactatus, G.
 modò huc, modò illuc, ferente se ejus cogitatione^f; ut
 campanæ lingua, quæ jam huic, jam alteri, alliditur la-
 teri^g. *וַיִּשְׁנֶה*, in Kal, est, agitare, impellere, Jud. 13. 25.
וַיִּשְׁנֶה, in Niphal, agitatus fuit, Gen. 41. 8. Psal. 77. 5.
 & vers. 3. hujus capitis: idēque in Hithpahal sign^h.
 ¶ *Et, &c.* *וַיִּשְׁנֶה* [Variant.] *Et somnus*
 (vel, Quia somnium, G.) ejus fractus est ei, P. vel, super
 eo, Mo. vel, in eo, Belg. vel, interruptus est ei, Calv. Jac.
 Dormiebat confectus, contritus & infirmatusⁱ. Vel,
 corruptus est super ipsum. Opponitur hoc somno suavi.
וַיִּשְׁנֶה hic notat confusionem, aut perplexitatem. Vide
 Mic. 2. 4^k. & Dan. 8. 27^l. ubi *וַיִּשְׁנֶה*, confectus, vel fra-
 ctus, fuit^m. Sed locus ille non valde evidens est, & vi-
 detur aliter verti posse; Ego Daniel *וַיִּשְׁנֶה*: Ju-
 nius vertit, affectus fui ægritudine; propriè, affectus fui &
 egrotavi: fortassis simplicius, factus fui & egrotavi, i. e.
 factus fui æger; ut in Kal rectè diceretur, *וַיִּשְׁנֶה*,
 fuit & egrotavit, i. e. incidit in ægritudinem. [Alii
 ergò aliter reddunt:] fuit ab eo, o. Rectè, si, pro *וַיִּשְׁנֶה*,
 esset *וַיִּשְׁנֶה*. Vel, fugerat (vel, recessit, Ar. sic Calv.
 sublatus est, M.) ab eo, G. Calv. destitit ipsum, Ti. excus-
 sus est ei, Ca. Exactè non meminerat [somnia], sed man-
 ferant in animo ejus velut lineamenta quædam, per
 quæ redire res in memoriam possetⁿ. Al. quum adhuc
 somnum caperet, JT. Pi. Non tantum postquam evigi-
 lasset, sed etiam inter somniandum. Heb. *Et somnus*
 ejus factus est super eum^p: vel, cum somnus ejus fie-
 ret in ipso, Jun. Sed si is sensus esset, non debebat pro-
 priè esse, quum somnus ejus fieret, sed, quum esset, in
 ipso. At rectè vidit Niphal *וַיִּשְׁנֶה* non tam significare
 esse, quàm fieri, ut omnia loca, excepto fortè Joel. 2. 2.
 edocent. Hinc sensus potius est, quum primum somnum
 cepisset, propriè, quum somnus ejus factus esset super ip-
 sum; i. e. Quum eum primus somnus occupasset, qui so-
 let esse fortissimus, & à somniis maximè vacuus, tunc
 eum hoc somnium invasit. Non aspernandum^q. Opti-
 mè quadrat expositio Antonii, &c. quòd, scilicet, fuerit
 somnus ejus super eum, h. e. quòd iterum coepit dormi-
 re^r. Al. Forfan sic verti posset, *Et somnus ejus factus*
 est contra ipsum, i. e. adversus ei & molestus, quia nem-
 pe ex somnio percussus erat, somnus ejus non fuit pla-
 cidus ipsique favens, sed adversus & contrarius: ad-
 eoque quum molestias somni non ferret, jussit adduci
 qui somnium interpretaretur^s.
 2. *Ut convocarentur arioli*, *וַיִּקְרָא* ¶ *Astrologi*, vel
 genethliaci^t. Periti rerum & causarum naturalium^u.
 Qui rebus naturalibus abutuntur, &c^v. Vide ad Dan.
 1. 20^x. ¶ *Et, &c.* *וַיִּקְרָא* ¶ *Præstigiatores*, JT. Pi.
 Qui ope Diaboli sua opera perficiebant^y. Vide Exod.
 7. 11. & 22. 18. Deut. 18. 10^z. Qui manes animaf-
 que mortuorum invocabant, vel ex extis auspicia pe-
 tebant^k. Incantatores, vel divini, V. *νεκρομαντεις*, (ne-
 cromante,) G. ex Hi. & Jac. ¶ *Et Chaldei* i. e.
 Astrologi & genethliaci, qui ex uniuscujusque themate

de eventis vitæ solent prædicere^l. Qui ex astris aliisque
 res futuras & occultas prædicebant. Nomen hoc gen-
 tile erat, quod tamen magi sibi sumpserant, quasi pe-
 nēs ipsos esset totius gentis nobilitas & præstantia^m. Ut
 Arabs, pro latrone, & Chananæus, pro mercatore, ita
 Chaldeus ponitur pro astrologo. Nam gens illa erat
 deditissima astrologiæ. Præcipuè autem in ea scientia
 excellebant sacerdotes Chaldæorum. Quocirca &
 Chaldei nominabantur, teste Diod. Sic. 1. 2. De quibus
 sic Cicero, 1. 1. de Divinat. Chaldei, inquit, non ex ar-
 tis, sed ex gentis, vocabulo nominati, prædicere dicuntur
 quid cuique eventurum, & quo quisque fato natus esset.
 A. Gellius, Vulgus, quos gentilitio vocabulo Chaldæos dici
 oportet, Mathematicos dicit. Juvenal. satyr. 6. Chaldei
 sed major erit fiducia. Quicquid Dixerit astrologus,
 credent à fonte petiti Hammonis—ⁿ. Strabo 1. 6.
 Constituta est habitatio peculiaris in Babylonia philosophia
 indigenis, plurimam astronomiam tractantibus, qui Chal-
 dæi appellantur. Sunt ex eis qui à natalibus hominum
 eventura iis vaticinabantur: sed à cæteris non proban-
 tur. Cum autem hi astrologi promitterent se prænun-
 ciaturos universa quorum notitiam maximè expetebat
 vana mortalitas, hinc ad eos præcipuè concursus est,
 & illi soli per excellentiam Chaldæi vocabantur. Et
 hos à Rege accersitos res ipsa docet^o. De his Curtius,
 1. 10. sect. 4. de Alexandro, Chaldæi vates occurrerunt,
 monentes ne Babylonem ingrederetur: profecionem enim
 ejus, per id tempus, vitæ periculum ei portendere^p. His
 quatuor generibus sapientum, c. 4. & 5. additur quin-
 tum genus, scil. aruspicum, vel augurum. Qu. Cur
 non inter alios Daniel vocatus est? Resp. 1. Potuit
 Danielis oblivio animo Regis obrepisse; præsertim
 cum ille non se ambitiosè jactaret, &c^q. 2. Rex magis
 fidebat indigenis, & captivis forsan, tanquam suspe-
 ctis, arcana sua detegere noluit^r. 3. Existimavit
 Rex Daniele excelluisse in omni sapientia humana,
 non item in divinatione, utpote Judæis vetitat^s. 4. Pro-
 fectum hoc est à providentia Dei, qui noluit servos su-
 os misceri cum Magis^t. Si cum illis accersitus fuisset
 Daniel, tum incertitia & vanitas Chaldæorum non ita in-
 notuisset, & revelatio atque interpretatio somnii astro-
 logiæ adscripta esset^v. ¶ *Ut indicarent regi somnia*
 sua] Sensit enim Deum esse authorem. Infixa omni-
 bus erat hæc opinio, speciem aliquam divinationis esse
 in (nonnullis) somniis, ut ait Cicero 1. 1. de Divinat.
 unde etiam Numen esse colligit. Homerus, *Ἐκ Διὸς ὄνει-
 ρων*, (A Jove sunt somnia.) Constat hoc ex multis som-
 niis; v.g. Calphurniæ, uxoris Julii Cæsaris, quæ somni-
 avit occisum fuisse Cæsarem, &c^x.
 3. *Et mente confusus, &c.* *וַיִּשְׁנֶה* ¶ *Spiritus meus ut scirem*
 (vel, ad resciscendum, Gej. desiderans agnoscere, P. sim.
 M.) somnium, Ti. P. V. vel, sollicitus de cognoscendo som-
 nio JT. Fatetur suam ignorantiam, & significat ænig-
 ma sibi fuisse divinitus propositum^y. q. d. Rem factam
 scio; modum rei, five contenta somnii, ignoro^z. Sen-
 sus, q. d. Coepi esse animo conturbato, dum conabar
 reminisci, &c^z.
 4. *Responderuntque Chaldæi*] Illi soli respondent, vel, 1.
 quia à reliquis delecti erant; vel, 2. tanquam inter re-
 liquos præcipuè authoritatis; vel, 3. quòd ad eos som-
 niorum interpretatio maximè pertineret^b; quòd eo-
 rum officium erat, ut nova & futura prædicerent^c. Al.
 Sub Chaldæis intellige cæteros etiam supra nominatos^d.
 ¶ *Syriacè*] Ità Pi. Calv. &c. i. e. lingua Aramæa^e,
 five Chaldaicà^f: nam & Chaldæa pars Aramæorum^g.
 Babyloniā fuisse olim comprehensam Syriā testantur
 Strabo & Plinius^h. *וַיִּשְׁנֶה*, Syria, sumitur vel, 1. stri-
 ctè, ut Jud. 10. 6; vel, 2. latè, ut complectatur Assy-
 riam, Babyloniā, Mesopotamiam, Phœniciam, Palæ-
 stinam, &c. Chaldaicè autem responderunt, (ut constat
 ex Dan. 1. 4. confer 2 Reg. 18. 26ⁱ.) vel, quia hæc
 lingua omnibus illis sapientibus (quorum provinciæ &
 linguæ diversæ forsan erant) communiter nota fuit^k; vel,
 quia lingua hæc esset Regis vernacula^l. Monet Da-
 niel eos Syriacè loqui, ne quis miraretur ipsum eorum
 verba ita recitare^m. Abhinc usque ad cap. 8. omnia
 scripta sunt Chaldaicè, quòd Chaldæos maximè tan-
 gantⁿ; vel, quòd ex Actis publicis & annalibus Baby-
 lonio-

1 Jun. sim.
Per.

m Calv.

n D. obs.
8. 12.o Ful. misc.
1. 16.

p Emp.

q Per.

r Calv.

s La. ex
Mald.t Calv.
Wil.

v Pol.

x Calv.

y Idem.

z Gej.

a V.

b Gej.

c Jac.

d G.

e V.

f V. sic G.

g Per. Mald.

h G.

i Pol.

j Gej.

k Per.

l Gej.

m Mald.

n G.

loniorum Chaldaicè perscriptis hæc à Daniele deprompta sunt, ut iis fides conciliaretur apud externos: inde verò [nempe à cap. 8. inclusivè scripta sunt] Hebraicè. Lingua Syriaca & Chaldaica eadem erat: sed illa erat eloquentior, & lingua doctorum; hæc, vulgi. ¶ *Vive* Nempe feliciter, ut vox *vivendi* sæpe sumitur, Psal. 22. 27. & 34. 13. Similis salutatio 1 Sam. 10. 24. 1 Reg. 1. 25. Al. *Vive*, q. d. Jubernus te bono & alacri esse animo, omnem tibi ex animo molestiam eximemus. ¶ *Indicabimus* Audent fomnii sibi adhuc incogniti interpretationem promittere. Liberales semper sunt impostores in verbis; unde illud veteris poetæ, Locupletasse aliorum aures, & crumenas exinanisse. Hoc fuit omnibus seculis compertum, nihil esse confidentius astrologis, &c. Audax hoc erat promissum, nam Ægyptii sapientes somnium narratum interpretari non poterant, Gen. 41. 8.

5. Sermo, &c. מְלִנְיָא מִן אֱדֻמִּי Verbum, sive Sermo, (vel, Res, P. Ca. Pi. vel, Res ipsa, Ti.) à me effluxit, Mo. vel, discessit, M. sim. P. JT. Pi. o. Ar. vel, mihi exiit, Ti. Ca. Jac. [Sy. verba sic reddit, Certissimum est verbum quod pronuncio.] ut דָּבַר Hebræis, ita מְלִנְיָא Chaldaicis, & sermonem signif. & rem sive negotium sermone enunciabile; ut constat ex vers. 8, 10. & Dan. 5. 15. & c. 7. v. 28. Sic visio, pro spectro, auditio, pro re audita, timor, pro re terribili. מְלִנְיָא Chald. hinc tantum & v. 8. occurrit; & sign. abire, recedere: convenit ut somno, ita & sensu, cum מְלִנְיָא abiit, annotante etiam R. Saadia. Potest locus sic reddi, Edictum à me manavit. Sed quia eadem locutio de somnio videtur intelligi v. 8. possit sic accipi, q. d. Somnium mihi evanuit: quod tamen in medio relinquo. מְלִנְיָא non est præteritum indicativi, sed participium 2^æ femininum præsens, formæ מְלִנְיָא: nam forma Benoni in prima conjugat. duplex est, מְלִנְיָא, & מְלִנְיָא: ab hac fit femin. מְלִנְיָא, ut hinc מְלִנְיָא. Itaque sensus est, Verbum ex me processit, Di. vel potius, procedit, Di. Emp. i. e. Edictum ex me exit. Quodnam edictum? Statim describit, Si non indicaveritis, &c. Edictum hinc proponit, minas & promissiones continens. Sic v. 8. Pro certo cognosco vos redimere tempus, quia vidistis exiisse ex me edictum: i. e. Ex responsione vestra intelligo vos hoc tantum agere, ut tempus prorogatis, quia nempe videtis ex edicto meo imminere vobis mortem, quam prolongando tempus effugere speratis. Quod v. 9. manifestè explicatur, Quia si somnium non indicaveritis mihi, &c. Accipitur v. 8. מְלִנְיָא sicut Dan. 3. 28. ubi laudantur illi quod מְלִנְיָא, edictum regis non servassent. Idem est quod eodem illo capite מְלִנְיָא. Nec tamen in eorum sum sententia qui existimant non oblitum fuisse Regem somnii sui, sed dissimulasse id solum, ut experiretur an certam ejus, & non conjecturalem, interpretationem dare possent. [Sed non omnibus placet hæc interpretatio.] Hanc decreti promulgationem satis clarè refellit v. 8. ubi eadem quæ hinc repetuntur verba, nullatenus tamen novum huncce sensum admittentia. Nec valet ratio allata, quod מְלִנְיָא sit particip. præsens, cum verbum substantivum, fuit, sæpe intelligatur, aut expressè etiam ponatur, ad participia, ut sic præteritorum naturam induant. ¶ Peribitis vos, מְלִנְיָא חֲתָעְבְּרוּ Frustra (vel, in frustra, M. frustulati, Ti. in membra, JT. Pi. membrati, G.) fieni, Mo. vel, efficiemini, P. M. Calv. conficiemini, Ti. laniabimini, JT. G. sim. Pi. Sy. Gej. ex RS. & Jac. in perditionem eritis, o. sive, abibitis, Ar. מְלִנְיָא, frustra, est plur. ab מְלִנְיָא, membrati, conficere, quomodo id in Targum occurrit 1 Reg. 18. 33. Vide & Jud. 14. 6. & 20. 6. Vel, מְלִנְיָא pro sanguine accipi potest. Verbum מְלִנְיָא est passivum Ethpaal, à עָבַר fecit. Membrati laniari grave supplicium, at non inusitatum Orienti. Vide 1 Sam. 15. 33. & 1 Par. 20. 3. Confer 2 Sam. 12. 31. Heb. 11. 37. & secundum quoddam, Matt. 24. 51. Luc. 12. 46. Hæc poenæ affectus Orpheus à Thraciæ foeminis, Bessus ab Alexandro Magno. ¶ Et domus, &c. מְלִנְיָא מִן הַבַּיִתְּךָ Et domus vestra diripientur, o. Sy. Ar. vel, in sterquilinum (vel, latrinæ, Ca.) redigentur, JT. Pi. sim. Mo. P. M. G. vel, detestabiles reddentur, Ti. Nomen מְלִנְיָא, sterquilinum, hinc tantum occurrit, & Dan. 3. 29. & (aliâ tamen formâ) מְלִנְיָא, pro מְלִנְיָא & מְלִנְיָא, inquinamentum, sterces,

à מְלִנְיָא, turpiter egit, inquinavit, utrobique deficiente. ¶ Domus in latrinæ vertere erat quædam in Oriente memoriam damnatio, 2 Reg. 10. 27. Esdr. 6. 11. secundum Chaldaicum Interpretem. Edes enim & palatia augusta dominorum nomen post mortem in terra referant. Ut Cicero proverbialiter dixit, arcem ex cloaca facere; ita hinc Rex dicit se ex arce facturum cloacam. Romani domos eorum qui contra remp. conspirarunt diruere solebant, ut nos docent Liv. 1. 2. Valer. Max. 6. 3. Alexand. ab Alex. Genial. dierum 3. 23. 9. Utrumque [supplicium, hoc & præced.] habes & infra 3. 29. Rex iracundus videri volebat eos esse impostores, qui, cum abditissima quæque nota sibi dicerent, id tamen non ostenderent in hoc facto. Belluina hæc erat Regis rabies, quod flagitavit id quod supra hominum vires est, & quod nunquam sibi arrogaverant Chaldaei. Hæc autem est merces arrogantiae, quod sibi plus assumerent quam par erat, &c.

6. Si, &c. מְלִנְיָא מִן הַבַּיִתְּךָ Et ecce (vel, Si verò, Pi. sim. JT. P. M.) somnium—indicaveritis, &c. Mo. &c. ¶ Et dona, מְלִנְיָא מִן הַבַּיִתְּךָ & munera, P. M. & honorarium, Pi. Gej. sim. JT. & erogationem, Mo. Gej. amplam scilicet, & dilapidationem proximam, (quæ scilicet ita prodigit aliquis & erogatur, ut se quasi bonis exspoliet,) ut in Chaldaeo adhibetur Jer. 40. 5. Radix est מְלִנְיָא, diripere, spoliare; & in Piel מְלִנְיָא, erogare, dilapidare. ¶ Et, &c. מְלִנְיָא מִן הַבַּיִתְּךָ Et honorem magnum (vel, multum, o. Ar. sim. JT. Sy. &c.) recipietis, Mo. P. &c. ¶ A me; ita M. Ti. &c. מְלִנְיָא מִן הַבַּיִתְּךָ A facie mea, Mo. sim. P. serenâ: q. d. non clam, aut in angulo, sed in publica coram me panegyri. ¶ Igitur; ita Gej. sim. JT. Pi. &c. מְלִנְיָא Propterea, Mo. P. M. A propter, & מְלִנְיָא hæc. Respondet מְלִנְיָא Heb.

7. Responderunt secundo; ita o. Ar. Mo. P. Pi. &c. מְלִנְיָא Iterum, Sy. sim. Ca. ¶ Rex somnium dicat] At hæc conditio jam impossibilis erat Regi. 8. Certè; ita P. מְלִנְיָא Verè, JT. Pi. Revera, vel in veritate, M. o. Sy. Gej. ex RS. & AE. &c. Ex firmitate; pro מְלִנְיָא, vel מְלִנְיָא. Ita & מְלִנְיָא, de veritate, i. e. verè, infra vers. 47. Aliàs מְלִנְיָא id denotat quod compertæ veritatis, quod firmum, est, ut v. 45. & Dan. 3. 24. Planissimè, Ti. sic Ar. Etenim, Ca. ¶ Novi, מְלִנְיָא Scio ego, M. &c. vel, intelligo, Ti. Ca. agnosco, JT. Pi. ¶ Quod, &c. מְלִנְיָא מִן הַבַּיִתְּךָ Quod tempus vos emitis, M. sim. Mo. vel, redimitis, P. sim. JT. Pi. vel, postulatis, Sy. i. e. trahitis ac producitis, ut aliquâ ratione vobis consulatis. Extrahitis tempus vitæ vestræ. Moras quaritis: Nam antequam eveniant quæ vos in somnio interpretando diceretis, multum intercedet temporis, quod vos à poena liberet. Hunc sensum postulant sequentia. Al. Tantum temporis ad cogitandum à me postulatis quantum vobis placuerit; ita ut tempus cogitandi habeatis in vestra potestate, non secus ac si illud emissetis, ac proinde liberum vobis sit cogitationem illam omittere, petitionique meæ nunquam satisfacere. Al. Quaritis hoc unum ut res ipsa procrastinetur, impetratæque dilatione, ego, aliis impeditis negotiis, hujus causæ obliviscar. Intendit tempus anxie Regis investigationis, necnon decretæ ab eodem punitionis, quod suum reddere, Regique velut subducere, nitebantur subdoli hi procrastinatores. Saadias, Propterea, inquit, tamdiu mecum evanida continuatis colloquia, usque dum fortè interea recorder somnii, &c.

[Alii locum sic reddunt;] vos captare commodius tempus, Ti. vos inde occasionem aucupari, Ca. Sensus, Liquidò novi vos hanc opportunitatem captare, quod videatis me oblitum esse, &c. Hæc interpretatio cum Græca versione optimè quadrat, quæ hinc habet, καὶ οὐκ ὤμειν ἐξαρπάζετε. quomodo & Paulus Eph. 5. v. 16. de quo loco vide Bezam in nunquam satis laudatis notis. Alii melius accipiunt; q. d. Vos studetis tempus prorogare, & rem quovis modo differre: id quod ipsis consultissimum videbatur. ¶ Scientes, &c. מְלִנְיָא מִן הַבַּיִתְּךָ Omni respectu quod videatis quod effluxerit, &c. Mo. Quandoquidem (vel, Propterea quod, P. sic. Ar. Ob id quod, M. Secundum quod, o.) videtis, &c. Sy. JT. Pi. Quam cernatis, &c. Ti.

9. Si—non indicaveritis mihi, una est, &c. מְלִנְיָא מִן הַבַּיִתְּךָ Una, vel Unica, ipsa (vel, est, P. M. &c. hæc

1 Gej.
 1 Idem.
 1 G, ex
 AE.
 m Gej.
 n Pol.
 o Gej.

15. Et, &c. [ענה ואמר] Respondit, (sub. inquam, P.)
 & dixit, Mo. P. ¶ Sententia, &c. [דברא מרחצפה וגו']
 Lex (vel, sententia, sive edictum, JT. P. Calv. &c.) fe-
 stinans (vel, festinavit, P. publicatum est, M. V. tantopere
 urget, Sy. Ti. tam atrox esset, Ca. accelerat executio-
 nem, JT. Pi. adeò festinanter ac præcipitanter latum
 est P. [פזק], quod hîc tantum & in Dan. 3. 22. legitur,
 est, acceleravit, vel urfit. 9.) à facie regis? Mo. P. &c. vel, à
 rege? M. Ti. JT. vel, quæ lata est à rege? Pi. Cur Rex tam
 temere, non consultis omnibus, omnes jussit interimiri?
 Expostulat cum Rege, quòd non fuerit vocatus vel au-
 ditus, & mactetur cum aliis, quasi esset in eadem cul-
 pa †. ¶ Cum ergò rem indicasset, &c.] Regis pertur-
 bationem, & de resciscendo somnio sollicitudinem, fru-
 straneam magorum convocationem †, summam Regis
 iram, &c. †. Unde apparet Daniele[m] antehac fuisse ig-
 narum totius negotii †.

16. *Ingressus, &c.* [עָלָה וּבָרָךְ] *Ingressus petiit*, JT. Pi. fim. M. Ti. *ingressus est, & quæsiuit*, Mo. vel, *petiit*, P. רָצָה לָעָלָה, quod convenit cum Heb. עָלָה *ascendit*, quo simul palatii thronei celsitudi connotatur. ¶ *Ut, &c.* [וְיָמֵינוּ יִתְחַלֵּל וּפְשָׁרָא לְהַחֲיוּהּ] *Ut tempus* (commodum rei expediundæ spatium, ut מָלֵךְ significat, Dan. 3. 7, 8. & 4. 36².) *daret* (vel, *permitteret*, Ti.) *sibi*, Mo. P. JT. Pi. &c. & *interpretationem ad indicandum*, Mo. vel, *ut indicaret*, P. vel, *ad interpretationem, quæ reddenda esset*, Ti. *se se interpretationem allaturum*, Ca. & *interpretationem se indicaturum promisit*, JT. fim. Pi. Rectè *Vulgatus, ad solutionem indicandam*, vel, *quod solutionem indicaret*. Sic v. 18. *Ut quærent misericordiam*. Ità & rectè in utroque loco Belgica nostra versio. Phrasis enim hæc est Danielis, ut 1, sequente infinitivo cum הָ litera Bachlam, valeat *ut* conjunctionem finalem: quod miror non observasse in his locis Junium, quum id rectè observaverit suprà 1. 5. ubi עָלָה וּבָרָךְ rectè vertit, quod educaret eort. *Ad indicandum interpretationem*, M. [ut verba in textu sint trajectory:] & *expositionem afferret*, Calv. vel, & quod (ut repetatur וְיָ, quod, aliàs 1 ante פְּשָׁרָא nullius esset usus^a.) *indicaturus esset interpretationem*, Gej. quod esset somnium, & quod tenderet^b. Præfatus non sine metu Daniele introduxit ad Regem furentem. Odiosum enim erat, quod non statim exsequutus esset edictum. Sed Deus flexit ejus animum, &c^c. Mirum est, Daniele aut tempus petere ausum fuisse, aut id à Rege concitato obtinuisse, quod antehac à Magis quæri tam ægre ferebat. Imò conicere hinc licet, Daniele non pari in censu habitum fuisse cum Magis apud Regem. Deinde, dum soli sibi (וְיָ, non וְיָ, ipsis, Danieli atque sociis ejus,) moram hancce postulat, elicimus hinc tum Danielis præ reliquis sociis suis eminentiam, tum Regis etiam renovatum Danielis æstimum, de quo Dan. 1. 20^d. Et probabile est dixisse eum, sperare se revelationem à Deo, &c*.

17. *Ingressus est domum suam*: quæ in regia, vel in regia vicinia, erat ^f. [28] *Perrexit*, nempe impetratâ licentiâ ^g: quæ ex hoc Danielis facto tutò colligitur ^h. *Domum*, &c. ut in abdito precaretur ⁱ, & gratiam Dei imploraret ^k. ¶ *Sociis suis, indicavit*] Quos in partes advocat^l, quorum preces petit^m. Noluit Daniel hoc oneris honorisque instantis sibi soli servare ⁿ.

Gej. 18. *Ut, &c.* **וַיִּתְחַנֵּן לְמַעַן** | *Et (vel, Ut, Pi. Sy.)*
miseriordias (vel, misericordiam, Ti. Sy.) ad querendum,
Mo. vel, ut peterent, vel quærerent, V. vel, petiverunt, P.
peterent, M. Pi. Sy. implorant, Ca. petendam esse, Ti. JT.
Ut in communi periculo communi etiam prece Dei
consilium implorarent °. q. d. Dederunt operam ut
quærerent: h. e. Interim oraverunt Deum ut revela-

ret eis illud somnium. Quidam 1 omittunt, & [verba]
 converso ordine vertunt, *Us quærent misericordias* P. V.
 Videtur 1 hîc otium agere, nisi aliquid suppleas, indica-
 vit, & admonuit *ad implorandam gratiam*. Et nota eos
 nihil hîc meriti aut juris prætere, &c 9. Et si non 9 Gej.
 hîc prodeunt ut rei, confugiunt tamen ad Dei miseri-
 cordiam. ¶ *Super*, &c. [על־דָּוָן דִּינָה] *Super aræ-* Calv.
no, sive *secreto*, isto, Mo. P. M. G. &c. Est enim דָּוָן Chal-
 dæis, & μυστικόν Græcis, (quâ voce hîc utitur Theodo-
 tion,) *omne id quod ignoratur*, τὸ ἀγνώστου, ut interpre-
 tatur Chrysostomus †.

19. *Danieli*] Soli, non sociis. Ità auctoritas ejus commendatur, & quibus exordiis ad Prophetæ munus evectus est intelligitur. Hinc constat Danielelem non vacillasse aut hæsitasse in precibus; tunc enim non esset exauditus, Jac. 1. 6, 7; sed certò persuasum fuisse se Deo curæ esse v: alioqui metus ipsius somnum non admisisset *. Sensit etiam Deum non frustra vexare Regis animum, sed aliquod insigne & memorabile judicium præparasse y. ¶ *Per visionem nocte*] i. e. Vel, 1. per somnium, sic dictum per periphrasin, quia nocte accidit illa visio z. Vidit Daniel in somnis consimilem visioni Regis, & ultra hoc, intellectum [sive interpretationem] illius. Vel, 2. in vigilia noctis^b. Nam, 1. *visio* dicitur, quæ a somnio distinguitur, Num. 12. 6. 2. Verosimile est, Danielelem & socios in illis angustiis vigilasse, & dum alii dormirent, se precibus dedisse. 3. Statim post rem patet factam Daniel laudat Deum: quod dormiens non poterat c. ¶ *Benedixit, &c.*] i. e. Gratias Deo egit: q. d. Fassus est se hanc visionem à Deo accepisse; propterea in laudes ejus erupit d.

20. Et, &c. [29] Respondit, Mo. Locutus est, P. &c. Simile loquendi genus Despondit. 26. 5*. Orsus igitur est loqui, Pi. sim. Gej. ex Schindl. Incepit orationem suam. ¶ Sit (vel, Ut sit, P. V. q. d. Par est, vel Opto, live Precor, ut sit: vel, Est, Ti. Ca. nomen Domini benedictum ità o'. Sy. Ar. JT. Pi. Calv. vel, honorifice prædicandum, Ti. sim. Ca. [29] Ad existendum, &c. Mo. Esse, &c. infinitivus pro optativo, Sit, vel pro futuro, Erit, ut Psal. 25. 14. & 32. 9. Hof. 9. 13. Quid [29] sit, videatur in observatione nostra ad Esd. 4. 12. ¶ Quia, &c. [29] Quia sapientia & fortitudo quæ ei ipsa, Mo. Tres hîc sunt particule supervacue. Redundat hîc posterius [29]. Quia sapientia—ejus est, P. JT. Pi. &c. vel, ejus ipsa est, Gej. Cujus est sapientia, &c. M. Ca. V. sim. Ti. i. e. qui est autor & largitor sapientiæ, &c. Affixum ל in [29] hîc est nota domini seu possessionis: ut Psal. 24. 1. [29] Domini est terra; Psal. 50. 10. [29] mea est, &c. Sapientia, tum, 1. inhæsi vè, vel potius essentialiter; in cognoscendis rebus absconditis: tum, 2. effectivè, vel, in temporum Regnorumque dispensatione; vel, quia ejus est dare tam Angelis quàm hominibus, quando, quomodo & in quantum, vult, sapientiam, & is mihi somnium unà cum expositione patefecit. Potentia, summa in Reges & Regna, de quibus agebat hoc somnium. Hanc explicationem firmant sequentia. Potentissimus in se, omnisque potentiæ autor, potentes etiam Reges deponit, &c. Robur, scilicet animi.

21. Et ipse mutat, &c. [מְהִיטָא עֲדֵינָא וְהִמְיָא] Mutans tempora & opportunitates, Mo. vel, etates, P. o. tempestates, JT. Ca. Sy. Ar. horas, Pi. Gej. spatia, Gej. quæ sunt in tempore, M. יָמָא est, tempus generaliter; זְמַן est, tempus certo constitutum & determinatum, ut Eccleſ. 3. 1. Potius pleonasmus hic est, & verba hæc sunt synonyma, q. d. Penès Deum sunt cunctæ temporum revolutiones & vicissitudines; is solus potest mutare tempus diurnum in nocturnum, &c. & lætum in adversum, &c. Mutat hæc Deus modo vel naturali, vicissitudines faciens hyemis & æstatis, &c; vel supernaturali, longius producents diem, &c. Mutat res cum temporibus, &c. Corrigit hîc Daniel perversam communemque illam opinionem, quòd scilicet vel mundus fortuito volvatur, vel quòd natura sit summum Numen. Deum asserit omnia moderari, & opera sua mirificè dispensare. [Ti. locum sic reddit, *Qui temporum vicissitudini moderatur.*] Transfert; ita JT. Pi. Sy. o. מְהַיָּטָא Removens, Mo. Aufert, P. Abjicit, M. Qui deponit, Ti. Ar. lim. Ca. מְהַיָּטָא est, et auferit, præteritis; Dän. 3. 27. & 4. 28. &c. in Aphel est, amovet.

amovit, ut Dan. 5. 20. & 7. 26. ¶ *Dat sapientiam sapientibus, & scientiam, &c.* ita Mo. P. &c. [וְיָדָעוּ] Et cognoscendi facultatem, &c. Ti. vel, ingenium, &c. Ar. prudentiam, &c. o. Sy. Docet sapientiam Dei non sup-primi ab ipso, nec latere in tenebris, sed nobis manife-stari, & per cœlum terramque diffundi. Summa hujus vērūs est, Quicquid est virtutis & sapientiæ in mundo, hoc esse testimonium Divinæ virtutis & sapientiæ. Et hinc corrigit malignitatem atque ingratitudinem ho-minum, qui ad se trahunt Dei laudem, &c. d. Etiam sapientissimos multa habet quæ docet, & scientiam [dat] scientibus intelligentiæ; i. e. dat multarum arti-um cognitionem iis qui sciunt quanti sit intelligere, ac propterea ad Deum se vertunt *. Et scientiam polienti-bus intelligentiæ, i. e. doctis f.

22. *Ipsē revelat profunda, &c.*] Id est, res difficiles, arduas & abstrusas g. ¶ *Et lux cum eo est, vel, habitat,* M. JT. Pi. &c. [וְאֵת] Manet, Mo. P. penes eum est, Ar. i. e. Author est lucis h. Quamquam ipse in luce summa est, i. Tim. 6. 16. tamen cuncta quæ tenebris involuta sunt videt, i. Cor. 4. 5. Omnia illi sunt liquida, nus-quam hæsitat aut inquirat. Est tacita antithesis, quæ subindicat homines circumdari multis tenebris, & qua-si palpitare in loco obscuro. Significat Deum non mo-dò singulis dare quicquid habent acuminis & ingenii, sed quosdam ornare majore intelligentiā; quorum in-primis est agnoscere se Deo obstrictos, ei modestè se sub-jicere; ejusque beneficentiam magis extollere, sibi que omnia derogare. Loquitur hīc propriè de dono pro-phetiæ, quò homines de rebus vaticinantur occultis; id quod nobis reddit Dei sapientiam magis admirabilem k.

23. *Tibi, &c.* [וְאֵת] Tibi, Deus, vel o Deus, patrum meorum, (vel, patris mei, Mo.) confiteor, tēque laudo, P. M. o. &c. Plurali אֲבֹתַי, pa-trēs, additur affixum singulare; idque vel ad distribu-tionem indicandam, vel aliam fortè ob causam non obviam. Sic in Heb. Deut. 28. 59. מִכֹּתְךָ, *plaga tua*, pro, מִכֹּתֶיךָ; Ps. 132. 12. עֲדוּתִי, *testimonia mea* l. Oppo-nit hīc cunctis Gentium idolis Deum Israelis, sic dictum ob fœdus, & patefactionem cœlestis doctrinæ, quibus Gentes carebant m. Hic Deus erat omnium quoad regnum potentiæ; sed Israelis tantum quoad regnum gratiæ n. ¶ *Sapientiam & fortitudinem dedisti mihi*] De sapientia constat: sed cur fortitudinem sibi datam dicit o? Resp. 1. Sensus est, Fortitudinem tuam per explicationem somnii, &c. mihi declarasti p. Sed, dedisti, pro declarasti, alienum videtur q. 2. Utramque nomi-nat, quia Divinitatis probationem antè complexus fuerat sub sapientia & virtute; q. d. Si quid in me sit roboris vel intelligentiæ, hoc totum tibi ascribo, sicut tuum est r. 3. Est hendiadys, *sapientiam & potentiam*, i. e. sapientiam potentem sistere Regis tyrannidem & executionem decreti t. 4. *Robur*, scil. animi, ita ut amsim intercedere crudeli instituto Regis t, & polliceri Regi interpretationem tanti arcani, eamque dextre & audacter coram Rege proponere v. 5. Facultatem & me & alios eripiendi periculo gravissimo *. ¶ *Ape-ruisti nobis*] Atqui revelatio fuit Danieli propria y. 1. Vide ergo & imitare modestiam Danielis, qui non privatis suis, sed omnibus piorum, precibus hoc tribuit. 2. Adjungit sibi alios, quia ad eos fructus precum & revelationis non minus pertinebat quàm ad Danie-lem z, & in ipsorum gratiam hoc adeptus est Daniel a.

24. *Ad Arioch*] Nondum enim tantæ erat authori-tatis apud Regem, ut eum sine mediatore adiret b. ¶ *Nè perdas*] i. e. Nè pergas perdere: initium namque per-emptionis factum jam fuit, v. 13. Sic alibi verba quæ-dam auctōis de nuda continuatione accipi debent: ut Psal. 69. 15. *Nè infigar*, scil. profundius penitusque; jam-jam enim infixum se dixerat, v. 3: & Jer. 7. 3. *Habita-re faciam vos*, &c. i. e. in habitatione hac vos porro con-servabo t. Qu. An rectè fecit Daniel, quòd illis par-ci petiverit qui mille mortes commeriti sunt? Resp. Rectè. 1. Erant inter eos quidam innocentes c, [qui rebus tantum naturalibus studebant, ut suprà dictum.] 2. Non tam attendebat Daniel ad personas quàm ad causam ipsam d. Viri sceleratissimi non sunt puniendi nisi justa de causa, quæ hīc desuit *. Pepercit ergo eis ex amore justitiæ f.

25. *Inveni hominem, &c.* ita P. o. JT. Pi. sic Sy. Ar. Gej. [וְיָדָעוּ] Quod inveni, Mo. vel, quod invenisset, M. quod repertus esset, Ti. simil. Ca. De formatione vocis grammatica adi Buxt. Gram. Chald. p. 88 g. Sed cur jaçtat se invenisse, quasi verba faceret de homine obscuro & incognito, cum Daniel jam petierat à Rege tempus orandi? Resp. 1. Mos est aulicorum, officia sua com-mendare & verbis ornare. 2. Forſan Daniel tempus illud impetravit, non à Rege, ad quem difficilis erat accessus, sed ab ipso Arioch h. 3. Arioch non sciebat Danielem adisse Regem, & tempus petiisse, vers. 16 i. 4. Arioch non sibi quidquam, sed quasi fortunæ Regis hoc beneficium arrogat, q. d. Incidi in hominem hu-jusmodi, &c. k. Gratulatur Regi de personæ nuper dila-tionem petentis apud Regem v. 16. dexteritate, utpo-te quæ propediem Regi satisfaceret l.

26. *Cujus nomen erat Baltassar*] Rex ipsius nominis testificatione animadvertibat se cum uno de alumnis suis agere, ac proinde fiduciam sumpsit, &c. m. ¶ *Pu-tasne, &c?* [וְאֵת] Poterisne tu? M. sim. o. Sy. Ar. Ti. Ca. Numquid es tu potens? Mo. Pol. Gej. vel, est tibi facultas? P. sim. JT. Pi. Vox prior componitur ex interrogativo n; (ubi tamen loco - est nudum - ob se-quentem gutturalem o;) & אֵת, quod idem est cum Heb. אֵת, existit, fuit q; & אֵת affixo 2. pers. masc. sing. Altera vox אֵת est participium Benoni, à אָתָּה, quod idem est cum אֵת, vel Heb. אֵת, potuit r, & sign. potens, ut patet ex collat. Dan. 4. 18. al. 15. & 5. 8. 15, nec ali-bi occurrit t. Per admirationem sciscitatur Rex tan-quam de re impossibili s, quia magos hīc defecisse vi-derat v. Hanc interrogationem expressit ei Deus, ut il-lustrior esset gratia sua. Nam quò minus spei fuit in Rege ipso, eò plus fuit in revelatione & dignitatis & reverentiæ *.

27. *Aruspices*] Ità JT. Ca. Pi. Emp. Gej. à אֲרֻסְפִּיעַ, se-cuit r, à dissectis animalibus, adeoque secando macta-tis, ex quorum extis futura conjectabant *. ¶ *Fatidici*, Ti. M. sicut & frequens apud Magistros אֲרֻסְפִּיעַ, pro fato & decreto fortuna z. Vel, anoli, M. Sy. divi-natores, P. Chaldaicam vocem retinuit Th. ἀρῦσπις, ut sæpe faciunt Græci in obscuris. אֲרֻסְפִּיעַ Chaldæis, ut & Arabibus, inter alia, est, *profecare*. Erant autem apud Chaldæos etiam qui extis ad vaticinia uterentur, Ezech. c. 21. v. 21. Sym. אֲרֻסְפִּיעַ verterat: ita enim apud Hieron. legendum videtur, pro אֲרֻסְפִּיעַ. Eisdem ait Hieron. Græ-cis vocari ἀνασκοπέτης, (*inspectores jecoris*.) Alii, fortè re-ctius, à אֲרֻסְפִּיעַ, quod est, *decernere*, accipiunt hīc, *decretorum custodes*, qui infrà cum additamento אֲרֻסְפִּיעַ b. De-cretores, Mo. Emp. quòd futura prænunciarent, & de iis decernerent. Nomen hoc de quibusvis dici possit qui, cum ex astris, tum è mactatis animalibus, variòque re-rum inferiorum motu, de futuris conjectabant: cujus-modi erant astrologi ac aruspices c. Saadias ait esse na-tionem, quæ vocatur אֲרֻסְפִּיעַ: quo ipso haud dubiè respexit ad locum i Sam. 27. 8. ubi textus quidam habet אֲרֻסְפִּיעַ, at Masora reponit אֲרֻסְפִּיעַ. RS. vult esse nomen speciei certæ demoniacorum, seu hominum cum Dæmone confæde-ratorum d. Al. Hi sunt Chaldæi, sive astrologi, qui de homine determinant, hoc vel illo modo ipsi eventurum esse *. Hoc verisimile non est, sed potius אֲרֻסְפִּיעַ vi-dentur אֲרֻסְפִּיעַ, venefici illi quorum sit mentio v. 2. Nam à Chaldæis distinguuntur Dan. 4. 4. & 5. 7. 11. qui-bus locis inter se collatis fortasse dices, divinos respon-dere illis veneficis Dan. 2. 2. Omnino tamen noster [Jacchiades] hac in parte sequendus, qui Chaldæos de-signari autumat. Hos enim illis אֲרֻסְפִּיעַ & אֲרֻסְפִּיעַ (quorum Deut. 18. 10. fit mentio, quòsq; hīc præteritos probabile non est,) respondere arbitror. Inter אֲרֻסְפִּיעַ verò aruspices recensendi videntur. Cæterum quòd cum Chaldæis aliquoties conjungantur, nihil miri: quia, cum Chaldæorum nomen sit etiam totius natio-nis, explicationis causâ אֲרֻסְפִּיעַ aliquando additur; et-enim utrumque nomen æquè latè patet. Non inconcin-nè quis etiam à אֲרֻסְפִּיעַ etymologiam arceſſat: quæ Arab. voce in Oriente ars illa designatur quæ per numeros & numerorum dispositionem cum futura prædicere, tum amuleta facere, annuntur. Hos sanè potius quàm a-ruspices (qui fortè in Oriente rari vel nulli) ad Chal-dæos illos referrem: adeoque synecdochicè Danielis Chaldæos

Chaldaeos venire isto nomine crederem; ut etiam astrologi comprehendantur. ¶ Nequeunt indicare] Quia somnium hoc non est naturale, sed Divinum. Omnes divinationum species hic enumerat, ut ostendat res Divinas ab hominibus non posse comprehendi. Id quod facit, 1. ne homines sibi res Divinas arrogent; 2. ne ab hominibus tyrannice amplius exigatur; 3. ne magi occidantur. Huc facit etiam quod *mysterium* vocat, &c.^b

28. Sed; ita M. JT. Pi. sim. Sy. Ca. [בְּרִי] Veruntamen, Mo. Ti. Profecit, P. ¶ Est Deus in caelo] Avertit Regis animum a Magis, &c. v. praeced. & hic a numinibus terrestribus^k, ad unum verum Deum^l. Vide modestiam Vatis, Deo gloriam tribuentis. Vide & infra 30^m. Conjecturis magorum opponit revelationem Dei, qua opus esse docetⁿ. ¶ Qui, &c.

[וְהָיָה] Et notum fecit regi, P. Gej. vel, qui indicavit, V. Gej. 1. relative ponitur, ut Jud. 2. 21. וְהָיָה, qui mortuus est; Prov. 19. 1. וְהָיָה, qui ipse^o. Et ille quidem indicavit, V. Daniel non ex abrupto somnium narrat & exponit, sed superbum Regem praeparat ad audientiam; ostenditque ipsum non somniasse temere, neque etiam hoc fuisse consecutum ex suis cogitationibus; sed Deum esse somnii-authorem P. ¶ Quia, &c. [וְהָיָה] Quid sit (vel, id quod est, JT. Pi.) futurum, P. M. Ca. Ti. quid quod ad existendum, Mo. Infin. וְהָיָה, esse, per enallagen ponitur pro fut. erit, ut supra v. 20^q.

¶ In, &c. [בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים] In novissimo (vel, fine, five extremitate, Calv.) dierum, Mo. P. M. postremis, vel novissimis, vel ultimis, diebus, o. Sy. Ar. i.e. usque ad finem mundi^r: usque ad Christi adventum, qui extremitas dierum vocatur, quia fuit quaedam mundi renovatio, & quasi rerum omnium perfectio^t. Alias ponitur haec phrasys pro temporibus a primo Messiae adventu ad secundum; ut notum est ex Jes. 2. 2. Jer. 23. v. 20. Mic. 4. 1. Act. 2. 17. 1 Cor. 10. 11. &c.^u. Sed haec non pertinere ad ultima tempora, ex ipsius somnii & interpretationis veritate nobis quidem constat. Et si de extremitate solum accipiantur, excluduntur alia sequentia quae inter illud tempus & extremitatem evenierant^v. Haec locutio multos ejus ignaros ad pravas sequentium interpretationes egit, cum nihil aliud significet quam posthac. Vide Gen. 49. 1. Deut. 4. 30. Prov. 31. 25. Esa. 2. 2. & 41. 22. & 46. 10. Jer. 23. 20. Ezech. 38. 8, 16. Nam [וְהָיָה] non utique postremum est, sed omne quod est posterius^x. [Alii ergo verba aliter reddunt:] olim, Ca. consequentibus (vel, posterioribus, Pi.) temporibus, JT. Pi. Pol. i.e. posthac^y; ut declaratur v. seq.^z. (ubi ait, ejus quod futurum post hoc, scil. tempus^z, nimirum a regno Nebuchadnezzaris usque ad regni Christi manifestationem^b.) & vers. 45^{*}. Chald. in posteritate, vel consequentia, dierum, Pi. [וְהָיָה] non tantum extremitatem sign. sed quidquid post evenit, etiam si proximè evenierit^c: ut patet ex Gen. 49. 1^d. ubi est, in extremitate dierum, i.e. inde ab eo tempore usque ad nationis hujus finem; & ex Num. 24. 14. in extremitate dierum, i.e. diebus proximè finiendis^e, & Jer. 23. 20^f.

¶ Visiones capitis tui] Hebraei affectus dant cordi vim imaginatricem, capiti^g. ¶ Hujusmodi sunt, [וְהָיָה] Hoc ipsum, Mo. hoc, vel illud, est, o. P. JT. Pi. &c. hac sunt, Ti. Ca. i.e. Illud quod futurum est significant^h.

29. Tu, &c. [וְהָיָה] Tu, (vel, Tibi, JT. Gej. vel, Te, quod attinet: Pronomen [וְהָיָה] ponitur pro dativo [וְהָיָה] tibi; vel, pro membro integroⁱ.) rex, cogitationes tuae super cubili tuo ascenderunt, Mo. &c. sub. super cor tuum, P. sim. V. vel, obveniant, JT. Loquutio est Hebraica & Chaldaica, cogitationes, dum voluntur in cerebro, ascendere dicuntur^k. Cogitare capisti, vel, 1. ante somnum^l, quem exitum Chaldaeorum Regnum haberet^m. Hoc Deus Regi indidit, ut eum praepararet ad percipiendam religiosius sequentem revelationemⁿ. Vel, 2. in somno: cogitare, pro somnare: nam & v. seq. somnia vocat cogitationes^o. ¶ Quid esset futurum post haec] Ita P. M. &c. De Chaldaeis & aliis gentibus Imperii tui, in quibus sunt & Syria & Aegypti magna pars P.

30. Non in sapientia, &c.] Cui hoc facile adscriberet Rex, adeoque instituto suo, quod talem educarit alumnum, qui nunc institutionis suae fructus proferret.

Libenter haerent homines in causis secundis, & vix ad primam ascendunt^q. Hoc dicit Daniel, non solum modestiae, sed etiam Religionis, causam, ut Rex & ad unius Dei cognitionem attolleretur, & ut majore fide sequentem interpretationem reciperet^r. Ipsa Dei dona naturalia hic excludit Daniel, & singularem Dei gratiam praedicat, &c.^t. Persuasum voluit Regi, hoc somnium non naturaliter aut humanitus, sed divinitus, accidisse. Signum hoc erat, non naturale, quia non habuit connexionem naturalem cum re significata, sed voluntarium, idque ex sola Dei voluntate; ideoque sola Dei revelatione sciri poterat^u. Non affirmat Daniel se cunctos mortales superare sapientiam, ut quidam falso haec verba torquent^v, sed hypotheticè loquitur^x; q.d. Si acutissimus essem omnium mortalium, tota mea perspicacia nihili foret; nihil hic humanum est, organum sum Spiritus Sancti^y. ¶ Sed ut, &c. [וְהָיָה] [Variant.] Sed super verbum ut interpretationem regi notificarent, Mo. Sed ut (vel, Sed eam ob causam ut, Ti.) interpretationem regi notam faciam, P. simil. o. Calv. vel, ostendant, Ti. sim. V. sub. aliqui, Ti. nempe Angeli, aut homines, vel Deus per eos^z. Sed ut nota fiat, &c. Ar. sim. Sy. Vulg. v. Gej. V. Pers. 3. activa impersonaliter ponitur, ut Neh. 2. 7. literas tradant, i.e. tradantur; Esth. 2. 2. Querant, &c.^a. ¶ Ut regi demonstretur ea sententia, Ca. Sed ut essent qui interpretationem regi notam facerent: Enallage numeri, quae saepe modestiae causam adhibetur; ut — & nos aliquod nomenque decusque Gessimus — Imposimus populo, & oratores visi sumus. Sic & infra v. 36. dicemus, i.e. dicam^b. Concisa est locutio, ellipsis oppositi subindicati, quae sic suppleri potest, Et me quod spectat, non equidem per sapientiam, quae forte in me sit praecunctis aliis viventibus, hoc ipsum revelatum obtinui secretum; verum (sub. revelavit id mihi Deus,) ideo ut interpretatio regi innotesceret, &c.^c. [Vel sic,] Nec — beneficio sapientiae — arcanum hoc mihi revelatum est; sed (sub. modo miraculoso, quia exaltatus sum per providentiam Dei,) ut tibi interpretamentum ostenderetur^d. Similis ellipsis Psal. 84. v. 11. quam mille, sub. alibi. Porro, [וְהָיָה] alias causale, quomobrem, Dan. 2. 6, 9. hic adversative valet, verum, sed; sicut exceptivè ponitur, pro, nisi, v. 11. & Dan. 3. 28. & 6. 7, 12. [וְהָיָה] hic valet, propter causam ut, vel ideo ut, sicut Dan. 4. 14. al. 17. Alias Heb. [וְהָיָה] valet, propter, ut Gen. 12. 17. & 20. 18. Conjunctionaliter tamen accipitur Coh. 7. 14. [וְהָיָה] ideo ut non inveniat homo, &c. quod ipsum planè coincidit cum nostro: siquidem loco relativi [וְהָיָה] hic in Chald. est [וְהָיָה] paris valoris & significatus^e. [Alii locum aliter reddunt.] Sed propter causam eorum qui interpretationem regi facturi sunt, &c. JT. Pi. Ang. Pol. i.e. propter causam Judaeorum & totius Ecclesiae Dei, cujus precibus tradita est somnii & interpretationis revelatio^f. Sed multò simplicius, & rectè, videtur Vulgatus veritasse, Sed ut interpretatio regi manifesta fieret, & cogitationes mentis tuae scires. [וְהָיָה] proprie est, propter causam ut, i.e. eo fine ut. [וְהָיָה] indicent, indefinite & impersonaliter sumptum, rectè vertitur per sing. pass. indicetur^g. ¶ Et cogitationes mentis tuae (vel, cordis tui, Calv.) scires] h. e. Propter institutionem tuam, ut scias id de quo tam sollicitè cogitasti^h: vel, ut animadvertas sollicitè quid cogitandum, statuendum faciendumque tibi sit in posterum erga Ecclesiam Deiⁱ: vel potius, ut scias quid posthac futurum sit, qua de re cogitasti antequam in somnium incideres^j.

31. Videbas, ita P. Sy. o. [וְהָיָה] Videns fuisti, Mo. sic V. oculis non corporis^k, sed animi in somnio^l. Videbaris tibi videre^m. ¶ Statua una; ita P. Sy. [וְהָיָה] Imago, M. Mo. JT. Pi. o. Ar. &c. non in plano effigiata, sed ex massa quadam fabrefactaⁿ, forma virili^o. Nabuchodonosoro futura Imperia ostenduntur sub facie humana augusta, grandi, splendida; quia ille Imperia magni faciebat & habebat quasi pro diis suis, qui per statuas coli solebant. At Danieli infra eadem apparent sub ferarum imagine: noverat enim Propheta esse omnia ista Imperia idololatriæ, ac proinde Diaboli, instrumenta, per quae tamen, ut & per ipsos Diabolos, Deus sua decreta exsequeretur P. Sub figura [five imaginis] nomine significat quicquid splend-

Libenter haerent homines in causis secundis, & vix ad primam ascendunt^q. Hoc dicit Daniel, non solum modestiae, sed etiam Religionis, causam, ut Rex & ad unius Dei cognitionem attolleretur, & ut majore fide sequentem interpretationem reciperet^r. Ipsa Dei dona naturalia hic excludit Daniel, & singularem Dei gratiam praedicat, &c.^t. Persuasum voluit Regi, hoc somnium non naturaliter aut humanitus, sed divinitus, accidisse. Signum hoc erat, non naturale, quia non habuit connexionem naturalem cum re significata, sed voluntarium, idque ex sola Dei voluntate; ideoque sola Dei revelatione sciri poterat^u. Non affirmat Daniel se cunctos mortales superare sapientiam, ut quidam falso haec verba torquent^v, sed hypotheticè loquitur^x; q.d. Si acutissimus essem omnium mortalium, tota mea perspicacia nihili foret; nihil hic humanum est, organum sum Spiritus Sancti^y. ¶ Sed ut, &c. [וְהָיָה] [Variant.] Sed super verbum ut interpretationem regi notificarent, Mo. Sed ut (vel, Sed eam ob causam ut, Ti.) interpretationem regi notam faciam, P. simil. o. Calv. vel, ostendant, Ti. sim. V. sub. aliqui, Ti. nempe Angeli, aut homines, vel Deus per eos^z. Sed ut nota fiat, &c. Ar. sim. Sy. Vulg. v. Gej. V. Pers. 3. activa impersonaliter ponitur, ut Neh. 2. 7. literas tradant, i.e. tradantur; Esth. 2. 2. Querant, &c.^a. ¶ Ut regi demonstretur ea sententia, Ca. Sed ut essent qui interpretationem regi notam facerent: Enallage numeri, quae saepe modestiae causam adhibetur; ut — & nos aliquod nomenque decusque Gessimus — Imposimus populo, & oratores visi sumus. Sic & infra v. 36. dicemus, i.e. dicam^b. Concisa est locutio, ellipsis oppositi subindicati, quae sic suppleri potest, Et me quod spectat, non equidem per sapientiam, quae forte in me sit praecunctis aliis viventibus, hoc ipsum revelatum obtinui secretum; verum (sub. revelavit id mihi Deus,) ideo ut interpretatio regi innotesceret, &c.^c. [Vel sic,] Nec — beneficio sapientiae — arcanum hoc mihi revelatum est; sed (sub. modo miraculoso, quia exaltatus sum per providentiam Dei,) ut tibi interpretamentum ostenderetur^d. Similis ellipsis Psal. 84. v. 11. quam mille, sub. alibi. Porro, [וְהָיָה] alias causale, quomobrem, Dan. 2. 6, 9. hic adversative valet, verum, sed; sicut exceptivè ponitur, pro, nisi, v. 11. & Dan. 3. 28. & 6. 7, 12. [וְהָיָה] hic valet, propter causam ut, vel ideo ut, sicut Dan. 4. 14. al. 17. Alias Heb. [וְהָיָה] valet, propter, ut Gen. 12. 17. & 20. 18. Conjunctionaliter tamen accipitur Coh. 7. 14. [וְהָיָה] ideo ut non inveniat homo, &c. quod ipsum planè coincidit cum nostro: siquidem loco relativi [וְהָיָה] hic in Chald. est [וְהָיָה] paris valoris & significatus^e. [Alii locum aliter reddunt.] Sed propter causam eorum qui interpretationem regi facturi sunt, &c. JT. Pi. Ang. Pol. i.e. propter causam Judaeorum & totius Ecclesiae Dei, cujus precibus tradita est somnii & interpretationis revelatio^f. Sed multò simplicius, & rectè, videtur Vulgatus veritasse, Sed ut interpretatio regi manifesta fieret, & cogitationes mentis tuae scires. [וְהָיָה] proprie est, propter causam ut, i.e. eo fine ut. [וְהָיָה] indicent, indefinite & impersonaliter sumptum, rectè vertitur per sing. pass. indicetur^g. ¶ Et cogitationes mentis tuae (vel, cordis tui, Calv.) scires] h. e. Propter institutionem tuam, ut scias id de quo tam sollicitè cogitasti^h: vel, ut animadvertas sollicitè quid cogitandum, statuendum faciendumque tibi sit in posterum erga Ecclesiam Deiⁱ: vel potius, ut scias quid posthac futurum sit, qua de re cogitasti antequam in somnium incideres^j.

31. Videbas, ita P. Sy. o. [וְהָיָה] Videns fuisti, Mo. sic V. oculis non corporis^k, sed animi in somnio^l. Videbaris tibi videre^m. ¶ Statua una; ita P. Sy. [וְהָיָה] Imago, M. Mo. JT. Pi. o. Ar. &c. non in plano effigiata, sed ex massa quadam fabrefactaⁿ, forma virili^o. Nabuchodonosoro futura Imperia ostenduntur sub facie humana augusta, grandi, splendida; quia ille Imperia magni faciebat & habebat quasi pro diis suis, qui per statuas coli solebant. At Danieli infra eadem apparent sub ferarum imagine: noverat enim Propheta esse omnia ista Imperia idololatriæ, ac proinde Diaboli, instrumenta, per quae tamen, ut & per ipsos Diabolos, Deus sua decreta exsequeretur P. Sub figura [five imaginis] nomine significat quicquid splend-

* Calv. det in mundo esse tamen umbratile & evanidum *. Qu. Cū de 4 agatur Regnis, cur una tantū, ac non potius 4 statuæ Regi visæ fuerint? Resp. ut significaretur 4 illa Regna non eodem tempore diversisque in locis, quasi 4 statuas, futura fuisse, sed eodem loco diversis temporibus successura, quemadmodum in statua†. † Mald. ¶ Et statua, &c. [יָדוּת] Et splendor (vel, gloria, P. effigies, M. forma, Ti. Ca. serenitas, vel majestas, ut Dan. 4. 33. al. 36. & 5. 6, 9, 10.) ejus præstans, Mo. vel, sublimis, P. excellens, M. JT. Ca. sim. Ti. Pi. &c. ¶ Stabat, &c. [יָסַד] Stabat (vel, stans, Mo.) ante, vel coram, (vel, contra, Mo.) te, M. Ti. Ca. Sy. sim. o. Ar. vel, e regione tui, P. Gej. sim. JT. Pi. q. d. non eminus, sed in propinquo. Non sedebat, vel jacebat, sed stabat, tanquam ad exferendum vim & potestatem suam, quam stans validius demonstrabit quam sedens†. † Pol. Plenariam adumbrat firmamque hujus Imperii consistentiam†. † Gej. ¶ Et, &c. [יָסַד] Et forma (vel, aspectus, Pi. Sy. sic JT. Ca. &c.) ejus (sub. erat, M.) terribilis, Mo. &c. vel, horrendus, Sy. Quia Reges plerique timeri quam amari magis curant. Oderint, aiunt, dum metuant*. Fortè imago hæc Regem minaci vultu aspexit: vel, terribilis dicitur, quia stuporem & admirationem afferebat. [יָסַד, aspectus, à יָסַד, vidit*.

32. Caput, &c.] Pars statuæ quod superior, eò priora, quod inferior, eò seriora, tempora significat†. ¶ Ex auro, &c.] Maxima cum gloria, infra 37*. ¶ Pedes, ita Mo. P. M. &c. [יָסַד] Chaldaicum [יָסַד] & יָסַד, pedes, idem planè cum Hebræo [יָסַד], ut patet ex Exod. 29. 26. Lev. 9. 20*. ¶ De argento] Minore cum gloria, infra v. 39*. ¶ Venter, &c. [יָסַד] Venter (vel, viscera, Mo. sim. Gej. à יָסַד viscera, intestina: contenta, pro continente, [יָסַד] ventre b.) ejus & femora (vel, latus, JT. latera, Pi. Ti. i. e. partes illæ ventris quæ sunt ex ambobus ejus lateribus, h. e. ilia c.) ejus de ere, Mo. P. M. Gej. Animo invicto. Tale illud, Illi robur & es triplex Circa pedes erat. Et, frons aeneas, Esa. 48. 4. i. e. firma, immobilis d.

33. Tibiæ (vel, Crura, P. Ti. &c.) autem ferreæ] Sim. M. Mo. Ca. Violentia quævis obvia frangens, infra 40*. Ex hoc Danielis loco hauserunt poetæ fabulas suas de quatuor seculis, aureo, argenteo, æreo, & ferreo: quâ declinatione h. l. significatur, mundum semper decidere, & mores prolabi in deterius†. ¶ Pedes, &c. [יָסַד] Pedes ejus ex eis (vel, partim, M. P. Ti. JT. Pi. Sy. Ar. sub. erant, P. Ti.) de ferro, & ex eis (vel, & partim, P. Ti. &c.) de luto, Mo. vel, luto, JT. Pi. vel, fictiles, P. Ti. Potentia fragilis, infra 42*. Per pedes intelligimus tibiæ unâ cum plantis earumque digitis, ut docebit v. 41 b. [Locum variè explicant.] 1. Non significat unum pedem fuisse ferreum, alterum fictilem, aut unam partem ferream, alteram fictilem†; sed, pedes fuisse conflatos ex ferro, non puro, ut tibiæ, sed mixto cum terra, ut explicatur v. 43*. 2. Pedes ferrei erant; digitis, partim ex ferro, partim ex luto. Nam, 1. mixtura ferri & luti dicitur impossibilis, v. 43*. 2. Alioquin dici non potuisset, [יָסַד] ex illis pedibus, seu quædam pedum pars, erat ex ferro, [יָסַד] & ex illis, quædam ex luto; sed potius dixisset Vates, pedes erant ex ferro lutoque pariter, aut unâ mixtis m.

34. Donec abscissus est lapis, &c. [יָסַד] Lapis absque manibus, M. Ti. Di. Gej. [יָסַד] esse sine, ex Syriacismo liquet, ubi usitatissimum est eo sensu [יָסַד]. Pro separato enim [יָסַד], semper in Syriacismo, ut & passim in Targum, est [יָסַד] præfixum sequenti dictioni. [יָסַד] sine murmure: simil. & Matt. 13. 34. &c. Vel, qui non in manibus, Mo. qui non manibus abscissus erat, P. Ca. simil. Pi. i. e. absque humana opera. Videtur hic nobis depingi statua tanquam in valle juxta montem quandam præaltum posita, è cujus montis fastigio lapis quidam ultro & insitâ velut ponderis vi abscissus fuerit, magnoque impetu per montem se præceps devolverit, &c.†. Donec abscissus est lapis de monte, &c. Vulg. o. Ar. Exercitus populi qui suæ esset spontis, nullique Regi pareret: cujus populi origo à monte, nempe Palatino. Verū illud de monte non est in textu, sed ex v. 45. indubiè huc transcriptum†. Idem lapis & filius hominis. Gessit autem in hac re Imperium Romanum

non obscurum typum Evangelii, quod, ortum de cælo, ab exiguis initis in immensum crevit†. [Alii verba† G. aliter reddunt:] Lapis qui non est in ullis manibus, JT.

35. Contrita (vel, comminuta, JT. Pi.) sunt pariter; ita Mo. P. &c. [יָסַד] Ex [יָסַד] quasi, & [יָסַד] unus†. ¶ Et, &c. [יָסַד] Et fuerunt, vel facta sunt, sicut palea, vel gluma, (vel, pulvis, Ti. sic Ca. quisquilia, P.) de areis (vel, de horreo, M. vel, quæ dispellitur ex areis, Pi. in quibus repurgari solet triticum†,) æstatis, Mo. P. vel, æstivis, JT. Pi. in æstate, Ti. V. ubi ob siccitatem glumæ citius dissipantur quam in hyeme humida, quando ob humorem solo melius adherent & graviores sunt*. ¶ Quæ, &c. [יָסַד] Et (vel, ita, JT.) tulit (vel, elevat, P. abstulit, Ti. JT.) ea ventus, Mo. M. ¶ Nullusque locus inventus est, &c. ita P. JT. Pi. &c. [יָסַד] Et omnis locus non inventus, &c. Mo. De phrasi omnis non, [pro, nullus,] vide supra v. 107. Nullibi postea inveniebantur*. ¶ Lapis autem—factus est mons, &c.] Latissimum Imperium significatur, infra 44*.

36. Interpretationem—dicemus] Vide pietatem & modestiam Danielis b. Et sibi & sociis hoc tribuit, quia conjunctis precibus à Deo obtinuerant c.

37. Tu] Cum successoribus tuis, Evilmer. & Balt†. Vel, Tu, i. e. Regnum tuum; ut v. 39. dicitur, post te, i. e. post Regnum tuum, non post mortem tuam d. Incipit hic declarare statuæ significationem*. Qu. Cur hic aliorum Regnorum, æquè potentium, ut Assyriorum, Parthorum, Scytharum, &c. non meminit Daniel? Resp. 1. Quia Daniel & Judæi hæc ferè tantum Imperia cognoverunt & experti sunt†. 2. Quia Regnum Assyriorum jam excisum erat: hic autem agitur de rebus futuris*. Reliqua hic præterit utpote ad rem non pertinentia: Nabuch. enim de suo tantum Regno cogitabat, quidque post illud futurum esset, & an, sicut ipse successit Assyriis, ita alii ipsi succederent. 3. Quia Regem ad Christum velut manuducere voluit; idèoque de illis tantum loquitur quæ rectâ & continuâ serie & successione Christi Regnum erant præcessura, in eoque terminanda b. Noluit Deus hic referre præterita, sed potius hoc ei propositum fuit, ut populus suus in futurum penderet ab hoc vaticinio, & erigeretur spe novâ usque ad adventum Christi†. ¶ Rex regum] Vel, propriè; vide Jer. 25. & 27. 6. Ezech. 29. 19. &c.: vel, q. d. Rex summus; ut, servus servorum, i. e. infimus†. ¶ Deus cæli, &c.] q. d. Nè hoc attribuas vel fortunæ cæcæ, vel fortitudini aut potentie tuæ, &c.†. ¶ Et gloriam] Splendorem maximum, ita ut res Nabuchodonosori dicantur rebus Herculis illius antiqui, i. e. Melcarti, fuisse majores. Vide Berosi & Megasthenis & Strabonis loca in Annotatis nostris ad libros de V. R. C. Quatuor hic sunt voces†; & forma Regni in his quatuor [rebus consistit.] 1. In jure & auctoritate, quæ vulgò regnum appellatur: 2. in potentia, quæ ad jus utendum est necessaria: 3. in firmitate, quæ est tanquam ferrumen & induratio illius potentie, nè forte aut aliena potentia, aut suâ infirmitate, corrumpat: 4. in gloria, quæ vim majestatemque Regiam comitari solet m.

38. Et omnia, &c. [יָסַד] Et in omni loco in quo habitant filii hominum, bestie agri, &c. P. sim. Mo. JT. Pi. Ca. Describitur universalis dominus, qui non hominibus tantum imperat, sed & bestiis, &c. n. qui jus habuit venandi, interficiendi, inque suos usus pro lubitu convertendi, &c. o. Omnia in quibus habitant filii hominum, i. e. loca culta plurima; & bestie—deserta loca Arabiæ & Africæ; volucres, rupes invias, ubi solæ volucres se tenent P. ¶ Et sub, &c. [יָסַד] Et dominium constituit te (Et dominium tuum est, P.) in omnibus ipsis, Mo. sic JT. Pi. &c. Deus, tanquam supremus feudi Dominus, huic, tanquam vasallo, dominium contulit†. Qu. Quomodo hoc de Nabuch. verum est? Resp. 1. Sic loquitur ex sententia Chaldaeorum, qui id jactabant†. 2. Nota universalitatis hic de plurimis, vel de plerisque, intelligenda est†, ut Gen. 22. 18. 3. Td omnia hic restringi debet ad regiones adjacentes; ut Gen. 41. 57. Omnes regiones, vicinæ scilicet†. Omnia, i. e. ingentem tractum, ad Herculis usque columnas. Vide Strabonis locum. Neque id mirum adeò videri debet, cum eoque postea Reges Saraceni processerint*. ¶ Tu

60 70

¶ *Tu es ergo caput aureum*] Tu & successores tui ii estis qui per *caput aureum* significamini v. Sed quærendum hic cur *caput* vocetur, & cur *aureum*. Resp. *Caput* vocatur respectu non tam magnitudinis *, vel potentie aut nobilitatis, (constat enim Græcum Romanumque Imperium Chaldæo præcelluisse, quàm ordinis, & successionis: quod sicut caput situ superius est membris reliquis; ita Chaldæum Imperium antecessit Regnum Persarum. *Aureum* vocatur, vel, 1. comparatione Regnorum quæ illud sive præcesserunt, sive cum eo fuerunt. Vel, 2. quia Chaldæi erant auri studiosissimi, &c. b. [cùm contrà de Medis, horum successoribus, dicatur, quod *aureum* spernerent, Esa. 13. 17.] Vel, 3. quia Imperium hoc sequentibus erat diuturnius c, (quippe quod ab ortu ejus, sub Nino, usque ad interitum, sub Balfasare, stetit 500 annos; cùm Persarum Imperium stetit tantum 230 annos, &c. d.) magis paratum, & unitum, & ad finem fortunatum *; sequentia verò erant turbata, dissipata, nec in Regio splendore diuturna b. Vel, 4. propter opes maximas, unde & Babylon *aurea* vocatur i. Vel, 5. quia major fuit in illo integritas, & tolerabilis erat sub illo status mundi k, & Ecclesiæ, quæ sub sequentibus longè plura perpeffa est l, rebus, ut fit, in deterius labentibus m.

39. *Et post te*] Ità securus redditur, Regnum penes se tuturum esse stabile a. ¶ *Consurget regnum aliud*] Ex Medis & Persis coalitum, quæ duo brachia. Cyrus ipse Medo-persa, Medus è matre, Persa à patre, unde dictus *imperator* (mulus.) Duo hæc brachia, nominantur Esa. 21. 2. ¶ *Minus te*; ita P. o. *אֲרָם מִיָּדָי* Inferius (vel, humilius, M. JT. Pi. Sy. deterius, Ca.) præ te; Mo. vel, tuo, JT. Pi. Ca. Qu. Quomodo hoc verum, quàm ditio Persarum multò amplior fuit quàm ditio Chaldæorum, ut constat ex Esth. 1. 1. & Cyrus Regno Chaldæorum suum adjunxit? Resp. *Minus* dicitur, non potentia, vel opulentia q; sed, vel, 1. duratione r: [ut antè notatum:] vel, 2. felicitate & gloria t; quia perpetuis ferè bellis agitatum erat, quum Regnum Babylonicum plus habuit regie tranquillitatis, ideòque florentius erat v: vel, 3. respectu præsentis temporis; tunc enim inferius erat, quanquam postea emerit, &c. x: vel, 4. quia sub illo deterior futura erat conditio mundi y, & Ecclesiæ, cui licet nonnullæ ab eo induciæ concessæ sunt, & acerbiores & crebriores tunc fuerunt oppressiones, &c. z: vel, 5. minus erat, quia Cyrus & successores ejus Africam non tenuerunt a: vel, 6. inferius erat, tempore scilicet, quod propius finem & interitum esset; qu. d. secundum à te b.

¶ *Et regnum tertium*] Quod infra dicitur *regnum* lll, i. e. Græcorum, Alexandri scilicet, qui viribus Græciæ totius subnixus Persas ac Medos subegit c. Confertur hoc *ventri*, ad notandum Alexandri crapulam, & successorum ejus, præcipuè Ptolemæorum, effusam luxuriam d, avidamque opum & Regnorum deglutitionem, &c. *. Vel, quia, ut cibi in ventre non manent, sed aliò transmittuntur; ita Alexander non diu tenuit Regna quæ cepit f. ¶ *Aureum*] *Aureum* dicitur vel, 1. propter arma, quæ olim magna ex parte ænea: vel, 2. propter Græcorum sive famam, sive eloquentiam; æs enim sonorum est t: vel, 3. quod secundà Monarchiâ deterius erat v, & tum in se durius & laboriosius, (unde & Macedones, mortuo Alexandro, sibi tanquam de quiete parta gratulati sunt,) tum in Ecclesiam Dei acerbius h. Rabbini hic confundunt duas Monarchias, quia volunt sub secunda comprehendere Regnum Græcorum. Sed produnt crassissimam tum historiarum ignorantiam, tum improbitatem, quia consultò volunt evertere quod Scriptura hic clarè docet de adventu Christi i. ¶ *Quod imperabit universa terra*] Nempe ei quam Medo-persæ tenuerant, partim etiam ultrà k. Novum hoc est axioma, alteri Monarchiæ non tributum. De amplitudine hujus Regni vide 1 Mac. 1. 3. Justin. 12. Curt. 10. Jos. Antiq. 11. 7. & 8 l.

40. *Et regnum quartum*] [De quo litigant Interpretes.] De tribus Regnis antecedentibus facillè inter omnes Interpretes convenit, sed in hoc demum quarto discrepant *. Est autem hoc vel, 1. Regnum Romanorum m. Ità accipiunt omnes n, magno consensu o, qui & mediocri judicio pollent & candore p, tum veteres q, (& Ecclesia Judaica, tum ante tum post Christum na-

tum, & Christiana per 400 à Christo nato annos r,) tum recentiores t. Quare hæc sententia in S. Scriptura tam bene fundata mihi tantum non articulus fidei est u. [Variant porro authores hujus sententiæ.] Locum enim accipiunt vel, 1. de Monarchia Romana ad finem usque mundi duratura v: vel, 2. de eadem Monarchia, sed usque ad primum Christi adventum z; nec enim prophetia hæc longius quàm ad tempora Christi descendit. [Regnum autem Romanum hic intelligi contendunt his argumentis freti.] 1. Scopo & fine loci. Voluit Deus hoc loco historiam præcipuorum totius mundi Regnorum ad finem usque ipsius continuare; & voluit Daniel eam perscribere, ad consolationem Ecclesiæ, in omnem memoriam z. Resp. Non videtur hic finis aut ex hoc capite, aut ex sequentibus, confirmari posse *. Inst. 1. At absurdum videtur si Deus hoc non præstitit, si Daniel summâ sapientiâ non fuerit instructus, si Ecclesia hujus historiæ consolatione caruerit t. Resp. 1. Absurda hæc non sunt. Quid si totam mundi historiam hoc loco completi aut Deus noluit, aut Daniel non potuit, secus dispensante Domino? Si enim absurdum non fuit in aliis Prophetis & temporibus, quibus Deus hæc minime revelavit, cur nunc absurdum videtur? 2. Hæc historia nihil attinebat ad consolationem præcæ, sive Judaicæ, Ecclesiæ a. De 4 illis tantum Regnis hic agitur quæ populum Dei graviter affligerent usque ad adventum Messie, ante quem Judæi non multa à Romanis perpeffi sunt præter ea quæ sibi accersiverant *. Inst. 2. Generalem Monarchiarum historiam usque ad finem mundi hic exponi constat ex vers. 28, 29. ubi cogitationes Regi à Deo immissæ fuisse dicuntur quid futurum esset *בְּאַחֲרֵית יְמֵי הַמַּלְכִּים*, in extremitate dierum b. Resp. 70 *אַחֲרֵית יְמֵי הַמַּלְכִּים* in S. S. æquivocè accipitur c, nec semper dies ultimos denotat, sed tantum sequentes, ut Gen. 49. v. 1 d. nec semper res longinquissimæ, sed interdum proximæ, consecuturas designat *: & ità hic accipiendum docet vers. 29. ubi tum exponitur per *post hæc* e; tum etiam inde constat de iis hic agi quæ Rex animo suo volubatur, quæ certè non erant historiæ omnium temporum, sed potius periodorum Regno suo proximorum f. [Secundum argumentum tale est:] Quod occupavit Regnum tertium, eidemque successit, est quartum Regnum. At de Regno Romano id verum est, ut patet ex historia. Romanis id omne cessit quod eòusque restabat de ditioe Regni Græcorum. Factum hoc à morte Antiochi Epiphanis, quando, Perseo ultimo Rege Macedonum ab Emilio consule devicto, Macedonia, Regni Græcanici caput, & cum ea reliqua ferè Græcia, in provinciam redacta est. Et hinc putandum est initium Regni quarti, non ab occupatione Egypti, devictâ Cleopatrá. Nam ubi Regnum Græcanicum primùm exortum est, ibi fatum quoque suum & excidium accepisse putandum est. Unde Propheta nusquam Regnum Græcorum, quamvis de Regibus ejus singillatim egerat, ultra Antiochum Epiphanem producit, quia nimirum ei Romanus successit. Imò tyrannis Antiochi expressè statuitur *in fine regni ipsorum*, i. e. Græcorum, c. 8. v. 23 b. Arg. 3. & palmarium est hoc; Quo Regno adhuc supersiste & rerum potente exorturum erat Regnum Christi, est quartum Regnum. At Regnum Christi cœpit Romanis imperantibus, ut constat ex Luc. 2. 1. non Græcis, quorum Regnum diu ante Christum natum extinctum est i. Major probatur ex vers. 44. hujus capituli, *וְיָמֵי הַמַּלְכִּים*, In diebus illorum regum, vel regnorum, i. e. durantibus illis k. Exc. 1. Si verba illa strictè sumantur, non tantum de Romanis, sed etiam de Babyloniis, Persis & Græcis intelligenda essent l. Resp. 1. Mira hæc est usitata phraseos perversio. Ellipsis est, sed frequentissima. Dies hic ellipticè sumuntur, vel potius indefinite. Sic Jud. 15. 20. *Judicavit Israel in diebus Philistæorum viginti annis*, h. e. in postremis diebus; alioquin dies Philistæorum erant 40 anni. Sic fames dicitur fuisse *in diebus judicium*, aliquibus scilicet, Ruth 1. 1. &, *in diebus David tribus annis*, 2 Sam. 21. 1. & Christus natus dicitur *in diebus Herodis*, Matt. 2. 1. nempe ultimis, sive in ultimo regni ejus biennio. Sic, cùm dico hoc vel illud factum esse *in diebus Regum Britannorum, vel Saxonum*, non intelligo id factum in omnibus

Regum omnium diebus, sed tantum in aliquibus aliquorum. Ita & h. 1. *In diebus regnorum illorum* Gentilium, h. e. in postrema illorum parte; ut indicat natura rei de qua loquitur, quæ erat, evertere ultimum Regnum, quod tria præcedentia quodammodo absorberat; atque ita lapis, quarti Regni subversione, etiam reliqua tanquam in eo inclusa subvertit. Nec enim lapis aut aurum, aut argentum, aut æs, sed tantum pedes ferri & luti, percutit: illa tamen percussione omnia illa dissipata erant, quatenus illa ad ferrum successionem quandam devenerant. Insuper quod aurum, argentum & æs unà cum ferro dissipari dicuntur, potest esse τὸ πῆμα typi, quia partes imaginis in typo non poterant altera alteri succedere, ut in Regnis factum; ideoque imago unà vice dissipari visa est, quamvis Regna successivè dissipata sunt. Ellipsis porro esse potest in voce regum, vel regnorum, h. e. alicujus illorum. Sic Jud. 12. 7. *in uribus Gilead*, i. e. aliqua earum; 1 Sam. 18. 21. *per duas*, &c. i. e. per alteram è duabus; 2 Par. 35. 24. *in sepulchris*, i. e. uno sepulchrorum. Sic Psal. 1. 3. *arbor—ad rivos*, i. e. aliquem rivorum; Jon. 1. 5. *descendit ad latera navis*; Zac. 9. 9. *pullum—asinarum*; Matt. 27. 44. *latrones*, i. e. alter eorum, ex Luc. 23. 39. Sic Joh. 6. 45. *in prophetis*, i. e. aliquo Prophetarum. Resp. 2. *In diebus istorum regum*, hoc valet, q. d. temporibus reipublicæ illius Romanæ multiregiæ, id est, ubi erant Consules, Tribuni, Decemviri, Dictatores, &c. quas omnes potestates, diversas licet, regias, five reges, vocat Joannes Apoc. 17. 10*. Exc. 2. *Tò in diebus* exponi potest, *post dies*, &c. nam interdum valet, *post*, ut Exod. c. 2. v. 11, 23†. Resp. 1. *Tò* utrobique reddendum in, non *post*; in diebus illis, nempe servitutis Ægyptiacæ. 2. *Tò* hoc loco significare *post*, res ipsa vetat. Cum enim regnum Christi percutere dicitur, & tandem perdere, quartum regnum, necesse est ut hæc duo Regna simul existerint. Quomodo enim id quod sequitur percutere possit illud quod antea existeret defierat? Exc. 3. Quamvis Regnum Seleucidarum, five Syriæ, extinctum fuit 70 vel 80 annis ante nativitatem Christi; Regnum tamen Lagidarum, five Ægypti, duravit usque ad regnum Herodis, (sub quo Christus natus est,) qui in Regno suo confirmatus est per Antonium, & Cleopatram filiam ultimi Ptolemæi. Ita pars aliqua digitorum pedum imaginis permansit usque ad Christum. Arg. 4. Quo demum absoluto & abolito consummabitur Regnum Christi, illud est quartum Regnum Danielis. At Regno Romano semel exacto & abolito consummabitur Regnum Christi. Ergo. Major probatur tum ex vers. 34; 35. hujus cap. collat. cum vers. 44, 45. tum ex Dan. 7. 20, 21, 22. [De quo suo loco dicendum.] Minor probatur ex N. T. Nam ab abolitione Antichristi consummabitur Regnum Christi, ut constat ex 2 Thef. 2. 8. Apocal. 10. 7. collat. cum 11. 15. Antichristus autem oritur ex Imperio Romano, ejusque pars est, ut constat ex 2 Thef. 2. 7. & ex Apoc. 17. ubi affirmat ipsum unum esse ex 7 capitibus Bestiæ. Imò Antichristus est ipsissimum cornu monstruosum Danielis; ut facile docebit collat. Dan. 7. 8, 11, 20, 21, 25. cum Apoc. 12. 14. & 13. 5, 6, 7 P. [Hæc sunt præcipua fulcra primæ sententiæ. Alii autem ei opponunt argumenta sequentia.] 1. Christus venturus erat sub finem Regni quarti, teste Daniele. At Christi adventus non erat sub finem, sed sub initium, Romani Imperii. Ad adventum Messie omnia hæc quatuor Regna dissolvenda erant, vers. 34, 35. & 44†. At Romana Monarchia non est abolita adventu Christi, sed tum demum florere cœpit, ac sub Trajano latissimè patuit. Exc. Verba Danielis sunt de ultimo Christi adventu ad Judicium. Resp. Minimè. Nam sic lapis ille non posset crescere, & totum orbem implere; quæ verba omnino accipienda sunt de Regno Christi, quod à tenuissimis initiis inchoatum paulatim maximos progressus faceret, &c. id quod ante ultimum Judicium fieri necesse est. Deinde, si ultimus Christi adventus ibi intelligitur, falsa erit prædictio Danielis, quia utrumque Imperium & Orientis & Occidentis jam est destructum, in Oriente succedente Turcico, in Occidente Papano, Regno. 2. Quartum Regnum statim simul duo crura habere, i. e. in duo Regna dividi, debuit. Romanum

autem Imperium unum erat usque ad Constantinum; post quem non in duas, sed tres partes, pro numero filiorum, divisum est; sub Juliano, Joviano, &c. rursus unum erat; & diu post in Orientis & Occidentis Imperium æqualiter divisum est. 3. Familiæ quartum Regnum inter se divisum administrantes conjugis coalescere, & altera alterius Regnum ad se transferre, conabantur. Nihil tale in Imperio Romano, ubi unum idemque Regnum erat, non duo & diversa, ut dicitur in Dan. 4. Hæc Regna debent alterum alteri succedere, ejusque dominia obtinere. Persa obtinuit omnia quæ Babylonis erat, & Alexander omnia quæ Persa habuit. Romani autem de Regno Babylonico nihil obtinuerunt præter Ægyptum & Syriam; & de Regni Persici provinciis, quæ 127 erant, (testibus Eth. 1. 1. & 8. 9. & Herod.) unam tantum, nempe Asiam minorem. [Atque hæc de prima sententia sufficiant; sequitur secunda.] Quartum hoc Regnum erat Seleucidarum & Lagidarum; quod unum dicitur, sed divisum tamen, ut sequitur: unum, quia utraque domus è Macedonia, & fines incerti bellisque sæpe turbati. Mortuo Alexandro, Regnum ejus in 4 partes divisum erat; Seleucus obtinuit Babylonem & Syriam, Ptolemæus Ægyptum, Cassander Macedoniam, & Antigonus Asiam: sed duo prima erant potentissima, & de iis tantum hic agitur, tum quia hæc præcipuè Ecclesiam vexabant; tum quia maxima pars Regni Nebuchadnetsaris (de quo tantum cogitabat & sollicitus erat) ad illos duos pervenit. [Argumenta hujus sententiæ sunt quæ sequuntur.] 1. Occasio Prophetiæ, quæ fuit sollicita cogitatio Nebuchadnetsaris, de suo scilicet Regno, non certè de Regnis remotissimis. 2. Scopus visionis, qui erat, Ecclesiam tum docere quisnam foret illius status usque ad Christi adventum, tum solari adversus gravissimas calamitates ipsi immittendas. 3. Typus: cum una hic sit imago, unius tantum corporis administrationem representans; non autem Romanæ urbis Monarchiam significans, quæ 1200 miliaribus à Babylone distabat. Duo crura duo diversa Regna significant. 4. Eventus. Nihil hic est quod non Regnis Syriæ & Ægypti convenit. Nam quartum Regnum describitur quinque adjunctis: 1. duritie, h. e. asperitate & severità summa erga Ecclesiam; 2. divisione in duo Regna; 3. instabili statu, vers. 41, 42; 4. conatu coalescendi per conjugia, vers. 43; 5. infirmitate foederum, ibid. Quæ omnia Seleucidis & Lagidis optimè congruunt, non ita Romanis, ut in locorum explicatione patebit. 5. Verba hujus versus & sequentium: [de quibus deinceps videndum.] 6. Collatio capitum sequentium, cap. 7. & 8. & 11. ubi in aliquot locis aquam sibi hærere fatentur qui sæcùs exponunt; præcipuè verò cap. 8. v. 22. ubi Regnum quartum ita tertio dicitur successurum, ut non unum, quemadmodum præcedentia, sed quatuor, constituentur Regna, viribus imparia præcedenti. Nam nec Romanum Imperium statim successit Regno Alexandri, (cujusmodi successio ibi requiritur;) nec tam citò Regni formam habuit post Alexandri mortem; nec etiam quatuor Regnis constabat, ut de quarto testatur Daniel, sed Imperium erat unum; nec denique, si florentissimum respicias, Alexandri Imperio cessit. Vide Livium Hist. lib. 3 P. [Alii hanc sententiam oppugnant, his præcipuè argumentis.] 1. Regnum hoc quartum dicitur eadem proculdubio ratione quæ antecedentia dicebantur secundum & tertium, nimirum, quia nova planè natio dominium in se derivavit quod obtinuerat antehac gens alia. Hoc quomodo de ducibus Alexandri M. asseri possit, ut qui & ipsi Græci, qui ex Imperatoris sui velut manu dominium acceperant, quorum Regnum non fuit robustius Regno Alexandri M. utpote divisum, quod etiam Regna alia non comminuit aut subjugavit, non sanè apparet. Confer vers. 44. ubi de Regno Messie asseritur, quod non sit transferendum ad populum alium, five nationem aliam, sicut Monarchiæ scilicet antecedentes. 2. Quartum hoc Regnum unum erat, non duo Regna. Resp. 1. Regnum unum dicitur, tum quia utrumque ex Regno Alexandri ortum est; tum quia unum, nempe Aquilonis, potentius erat altero. 2. Diversos status five regimina in Regno quarto comprehendi constat ex v. 43.

illi miscebunt se, &c. & ex v. 44. ubi reges vocantur, In diebus regum istorum, &c. f. Sed contra hanc interpretationem sic insurgo: Quod unicā bestiā adumbratur unicum est Regnum, non duo; alioquin unica bestia esset duæ bestiæ; quod absurdum. Jam verò omne Regnum Græcorum, tam Alexandri quā successorum ejus, unicā bestiā adumbratur, ut constat ex Dan. 8. vers. 21, 22. *Hircus*—est rex Græciæ; cornu magnum—est rex primus. (Audi n' hūc regem primum? At Rex primus & Reges secundi non de diversis dici possunt Regnis, sed de uno eodēque.) Pergit, *Atque hōc effraçto, quod consurgunt quatuor pro illo, quatuor regna ex gente* [illa] sunt assurrectura, &c. Hūc clarissimum est, Alexandrum cum successoribus suis fuisse unius ejusdēque hirci cornua, ideōque unius Regni potestates. Ecquis jam dixerit bestiā & cornua ejus esse duas bestiās? Adde quod Dan. c. 7. v. 6. tertiæ bestiæ, nempe Pardo, tribuuntur 4. alæ & 4. capita, i. e. 4. Satrapie post mortem primi Regis. [Atque hæc de celeberrima hac quæstione dicta sunt: pergendum ad interpretationem sequentium verborum.] ¶ *Erit, &c.* [וְיִהְיֶה] *Erit forte, sive robustum, (vel, durum, Sy. JT. Pi. Ca. durissimum, Ar.) sicut ferrum, Mo. &c.* Ferro confertur, i. ob duritiem, & robur, tam ad resistendum, quā ad aliis vim inferendam: 2. ob truculentiam & sævam tyrannidem, erga Ecclesiam Judæorum. ¶ *Quomodo ferrum comminuit, &c.* [וְכִדְּמָה] *Comminuens (vel, comminuit, sive conterit, P. M. Ti. &c. à radice קָדַם) & atterens (vel, domat, P. Ti. Ca. o. enervat, M. debilitat, JT. Pi. Vox alibi non occurrit in S. S. illi cognata est Heb. וָחַל, debilis fuit, debilitavit, Exod. 17. 13. Jes. 14. 12. &c. [literis, ut sæpe fit, transpositis.] omnia, Mo. ¶ Sic, &c.* [וְכָל אֵלֶּיךָ תָּבוֹא] *omnia ista, referunt, vel ad ferrum, vel ad Regnum. [Hinc versio-num varietas.] Quod conterens, vel conterit, sive confringit, omnia hæc, sive ista, Mo. P. M. JT. Pi. (i. e. vel, 1. hæcenus commemorata metalla: vel, 2. res istas omnes ad spectabiles. At harum nulla præcessit mentio vel enumeratio. Vel, passim omnia, M. Sub. ita, vel sic, P. M. Pi. & sub. regnum hoc, sive illud, M. Pi. sim. Di.) comminuet & conteret, Mo. P. &c. sub. omnia, M. [Alii sic reddunt:] Et ut ferrum atterens (vel, quod confringit, Di. vel, violentum, Ca.) omnia hæc comminuet atteretque, Ti. simil. Ca. Di. q. d. Regnum hoc tribus præcedentibus collatum fortius & durius futurum dicitur, illaque omnia comminuturum d. *Comminuet—omnia hæc, i. e. durè tractabit subditos, maximè verò Judæos. Verum non subditos comminuere dicitur, sed omnia, nempe Imperia alia. Vel, memoratas nationes, quas, inquit, comminuet & confringet, i. e. certò, feliciter, constanter mirabiliterque subjugabit. Romani quodammodo invicti erant, quia nullius, neque Græcorum, neque Persarum, neque Chaldæorum, jugum passi sunt, sed ipsi alias domuerunt gentes, sive robore, sive potentiā, sive sapientiā, sive divitiis & multitudine præstantes, sive loco remotas, &c. h. Unde Roma Tacito dicitur, urbs caput rerum, &c.—unde in omnia regimen. Et Julius Cæs. apud Cicer. 3. Offic. audit Rex populi Romani, dominusque omnium gentium. Vide & Luc. 2. 1.**

41. Porro, quia vidisti pedum (vel, pedes, P. Mo.) & digitorum (vel, digitos, P. Mo. JT. &c.) partem, &c. [וְכִדְּמָה] *Partim (vel, ex eis, Mo.) fideles figuli, P. (vel, fideles & testes, M. è testa figuli, Ti. sim. Mo. ex luto figuli, JT. sic Pi. ex argilla fideles, Ca. ex terra fideles: & partim ferreos, P. &c. Vox פָּחַר est monadica: habetur tamen in Chald. paraph. ad Jes. 29. 16. Jerem. 18. 2, 6. Significat, vel, 1. aliam pedum partem ferream, aliam testaceam, fuisse: vel, 2. eandem partem, aut totos potius pedes ex ferro cum luto malè coagmentato fuisse conflatos: quod etiam significat quod dicitur, de plantatione ferri erit, i. e. ferrum quoddam, sed mixtum, erit; quale est ferrum rude, cum ex fodinis extrahitur terræ glebis admixtum. ¶ Regnum, &c. [וְכָל אֵלֶּיךָ תָּבוֹא] *Regnum divisum (vel, dissidens, Ca.) erit, Mo. P. Pi. Regna diversa erunt, JT. Significat regnum partiendum, Ti. sim. M. [Exponunt hoc vel, 1. de Alexandri successoribus:] qu. d. [Discriptum erit à Seleucidis & Ptole-**

maisp. Pedes duo Regna Egypti Syriæque adumbrarunt; digiti verò, adjunctas illis provincias & toparchias. [Vel, 2. de Romanis, sed diversimodè,] quoad modum divisionis. Vel, 1. de diversis Regnis. Divisum erit inter Romanos & Turcas. Sed de Turcis hūc non agi constat, quia lapis sive Christus diu antecessit eorum imperium. Vel, 2. de civilibus bellis & factionibus: ut cum plebs in senatum, Sylla in Marium, Cæsar in Pompeium, &c. insurgent; maximè verò cum subditæ gentes, ut Hispani, Franci, &c. ab eis se subducent, & proprios Reges statuent, unde tandem dissecabitur Romanum Imperium in decem digitos, sive Reges. Vel, 3. de diverso Imperii Romani statu, sive, 1. diversis temporibus; q. d. Non uniformem semper habebit statum, majestatem, eminentiam; modò crescet, modò decrescet, modò concors erit, modò scissum: sive, 2. eodem tempore, quod malim, quia testa & ferrum simul fuisse videntur. Significat ergò duas reip. formas in unam confusas. Aristocratia successit tyrannis, & cum ea commixta est. Coeptum est Imperium partim Consulibus, partim Imperatoribus, gubernari. Dux tibias huic Imperio tribuit, quia plerumque penes duos fuit; v. g. Duumviros, binos Consules, binos Imperatores, unum in Oriente, alterum in Occidente. ¶ *Quod tamen, &c.* [וְכִדְּמָה] *In quibus [nempe Regnis diversis] de firmitate ferri futurum est, JT. Nescio an rectè: possunt enim diversa esse Regna, quæ tamen ex uno eodēque Regno diviso non oriuntur. At hūc sensus est, fore ut quartum Regnum in alia dividatur; sic tamen ut, facta divisione, firmitatem ferri habeat. Et (vel, Veruntamen, Pi.) de, vel ex, plantario (vel, planta, Mo. vel, firmitate, Ti. Pi. consistentia, Di. robore, M.) ferri erit (vel, ad existendum, Mo. vel, manebit, Pi. sub. aliquid, M. simil. Ti.) in eo, P. M. Pi. Di. &c. Et ex parte ferreum rigorem obtinebit, Ca. De plantario ferri, q. d. Ortus illis erit ex validis Regibus. De plantatione ferri erit, i. e. ferrum quoddam, sed mixtum, erit, &c. Dissidium Vulgati à reliquis hinc oritur, quod Chaldæis denotet, tum plantationem, à צָבָה plantavit, tum etiam duritiem, stabilitatem, aut consistentiam, quasi צָבָה stetit, quæ ratione צָבָה est, miles stationarius, & צָבָה, statio. Confer Targum Jes. 6. 13. Cum itaque ferro non plantatio, sed durities, competat, hanc interpretationem alteri præferimus. ¶ *Secundum quod, &c.* [וְכִדְּמָה] *Omni respectu quod (Juxta quod, M. Quemadmodum, P. Ti. Quandoquidem, JT. Pi. Propter quod, vel, Quam ob causam, Di. sim. Gej. ut supra vers. 10. vel, Ob quem respectum, ad verb. Omni respectu cujus; est enim צָבָה id quod coram, antè, est, quod ex opposito respicimus.) vidisti ferrum mixtum in (vel, cum, P. JT. &c.) testa luti, sive lutea, Mo. P. sic M. Ti. &c. vel, luto cænofo, JT. Pi. & צָבָה infinit. [supra] ponitur, per enallagen, pro fut. erit. Vide dicta ad Coh. 3. 15. Vox צָבָה, vel צָבָה, luto, alibi non exstat, coincidit tamen cum Hebr. צָבָה luto, Argilla luti hūc dicitur, vel, 1. pleonasticè, ut, cænum luti, Psal. 40. 3. psalmus cantici, Psal. 67. 1. via semita, Pro. 12. ult. vel, 2. pro argilla selectiore, quæ ex luto crassiore studiosè est excerpta, &c.**

42. Et digitos, &c. [וְכִדְּמָה] *Et digitos pedum ex eis ferri, & ex eis testa: ex parte regnum erit forte, & ex ea erit contritum, Mo. Porro, digitum pedum, qui partim sunt ferrei, & partim fideles, significant quod regnum partim (vel, ex parte, P.) erit potens, & partim erit confractum, M. sim. P. V. i. e. fragile. Et digitum pedum partim sunt ex ferro, & partim ex luto, quia ex parte regnum futurum est durum, ex parte fragile, JT. i. e. Modò Judæam infestabit gravissimè, modò à Judæis infestabitur. Vide Ezec. c. 38. v. 21. &c. Et quia digitum pedum fuerunt partim ex ferro, ex parte regnum illud erit durum, &c. Pi. sim. Ti. Sic verito, Et quod ad digitos pedum, (est enim nominativus absolutus,) quorum pars ferrum, & pars luto, pars regni erit fortis, &c. Vertere solent, ex parte regnum erit forte, eodem sensu, sed phrasis alia videtur. Constat enim צָבָה in regimine poni: estque צָבָה*

tum à quinto, non incipiente, sed consummato, abolendum fore; juxta mentem Danielis.] Responſio Calvini non ſufficit. 1. Quia Regnum Chriſti cœpit in nati-
vitate, Luc. 1. 32, 33. 2. Evangelio maxime prædi-
cato, nempe per Apoſtolos, Imperium adhuc permanſit
in nomine & genere Cæſarum: Quare non poteſt hoc
argumentum eludi ab illis quibus quantum Imperium
eſt Romanum. Vera reſponſio eſt, Quantum Regnum
fuiſſe illud Syriæ & Egypti, &c.* ¶ Quod, &c. ¹⁷
¹⁸ ¹⁹ ²⁰ ²¹ ²² ²³ ²⁴ ²⁵ ²⁶ ²⁷ ²⁸ ²⁹ ³⁰ ³¹ ³² ³³ ³⁴ ³⁵ ³⁶ ³⁷ ³⁸ ³⁹ ⁴⁰ ⁴¹ ⁴² ⁴³ ⁴⁴ ⁴⁵ ⁴⁶ ⁴⁷ ⁴⁸ ⁴⁹ ⁵⁰ ⁵¹ ⁵² ⁵³ ⁵⁴ ⁵⁵ ⁵⁶ ⁵⁷ ⁵⁸ ⁵⁹ ⁶⁰ ⁶¹ ⁶² ⁶³ ⁶⁴ ⁶⁵ ⁶⁶ ⁶⁷ ⁶⁸ ⁶⁹ ⁷⁰ ⁷¹ ⁷² ⁷³ ⁷⁴ ⁷⁵ ⁷⁶ ⁷⁷ ⁷⁸ ⁷⁹ ⁸⁰ ⁸¹ ⁸² ⁸³ ⁸⁴ ⁸⁵ ⁸⁶ ⁸⁷ ⁸⁸ ⁸⁹ ⁹⁰ ⁹¹ ⁹² ⁹³ ⁹⁴ ⁹⁵ ⁹⁶ ⁹⁷ ⁹⁸ ⁹⁹ ¹⁰⁰ ¹⁰¹ ¹⁰² ¹⁰³ ¹⁰⁴ ¹⁰⁵ ¹⁰⁶ ¹⁰⁷ ¹⁰⁸ ¹⁰⁹ ¹¹⁰ ¹¹¹ ¹¹² ¹¹³ ¹¹⁴ ¹¹⁵ ¹¹⁶ ¹¹⁷ ¹¹⁸ ¹¹⁹ ¹²⁰ ¹²¹ ¹²² ¹²³ ¹²⁴ ¹²⁵ ¹²⁶ ¹²⁷ ¹²⁸ ¹²⁹ ¹³⁰ ¹³¹ ¹³² ¹³³ ¹³⁴ ¹³⁵ ¹³⁶ ¹³⁷ ¹³⁸ ¹³⁹ ¹⁴⁰ ¹⁴¹ ¹⁴² ¹⁴³ ¹⁴⁴ ¹⁴⁵ ¹⁴⁶ ¹⁴⁷ ¹⁴⁸ ¹⁴⁹ ¹⁵⁰ ¹⁵¹ ¹⁵² ¹⁵³ ¹⁵⁴ ¹⁵⁵ ¹⁵⁶ ¹⁵⁷ ¹⁵⁸ ¹⁵⁹ ¹⁶⁰ ¹⁶¹ ¹⁶² ¹⁶³ ¹⁶⁴ ¹⁶⁵ ¹⁶⁶ ¹⁶⁷ ¹⁶⁸ ¹⁶⁹ ¹⁷⁰ ¹⁷¹ ¹⁷² ¹⁷³ ¹⁷⁴ ¹⁷⁵ ¹⁷⁶ ¹⁷⁷ ¹⁷⁸ ¹⁷⁹ ¹⁸⁰ ¹⁸¹ ¹⁸² ¹⁸³ ¹⁸⁴ ¹⁸⁵ ¹⁸⁶ ¹⁸⁷ ¹⁸⁸ ¹⁸⁹ ¹⁹⁰ ¹⁹¹ ¹⁹² ¹⁹³ ¹⁹⁴ ¹⁹⁵ ¹⁹⁶ ¹⁹⁷ ¹⁹⁸ ¹⁹⁹ ²⁰⁰ ²⁰¹ ²⁰² ²⁰³ ²⁰⁴ ²⁰⁵ ²⁰⁶ ²⁰⁷ ²⁰⁸ ²⁰⁹ ²¹⁰ ²¹¹ ²¹² ²¹³ ²¹⁴ ²¹⁵ ²¹⁶ ²¹⁷ ²¹⁸ ²¹⁹ ²²⁰ ²²¹ ²²² ²²³ ²²⁴ ²²⁵ ²²⁶ ²²⁷ ²²⁸ ²²⁹ ²³⁰ ²³¹ ²³² ²³³ ²³⁴ ²³⁵ ²³⁶ ²³⁷ ²³⁸ ²³⁹ ²⁴⁰ ²⁴¹ ²⁴² ²⁴³ ²⁴⁴ ²⁴⁵ ²⁴⁶ ²⁴⁷ ²⁴⁸ ²⁴⁹ ²⁵⁰ ²⁵¹ ²⁵² ²⁵³ ²⁵⁴ ²⁵⁵ ²⁵⁶ ²⁵⁷ ²⁵⁸ ²⁵⁹ ²⁶⁰ ²⁶¹ ²⁶² ²⁶³ ²⁶⁴ ²⁶⁵ ²⁶⁶ ²⁶⁷ ²⁶⁸ ²⁶⁹ ²⁷⁰ ²⁷¹ ²⁷² ²⁷³ ²⁷⁴ ²⁷⁵ ²⁷⁶ ²⁷⁷ ²⁷⁸ ²⁷⁹ ²⁸⁰ ²⁸¹ ²⁸² ²⁸³ ²⁸⁴ ²⁸⁵ ²⁸⁶ ²⁸⁷ ²⁸⁸ ²⁸⁹ ²⁹⁰ ²⁹¹ ²⁹² ²⁹³ ²⁹⁴ ²⁹⁵ ²⁹⁶ ²⁹⁷ ²⁹⁸ ²⁹⁹ ³⁰⁰ ³⁰¹ ³⁰² ³⁰³ ³⁰⁴ ³⁰⁵ ³⁰⁶ ³⁰⁷ ³⁰⁸ ³⁰⁹ ³¹⁰ ³¹¹ ³¹² ³¹³ ³¹⁴ ³¹⁵ ³¹⁶ ³¹⁷ ³¹⁸ ³¹⁹ ³²⁰ ³²¹ ³²² ³²³ ³²⁴ ³²⁵ ³²⁶ ³²⁷ ³²⁸ ³²⁹ ³³⁰ ³³¹ ³³² ³³³ ³³⁴ ³³⁵ ³³⁶ ³³⁷ ³³⁸ ³³⁹ ³⁴⁰ ³⁴¹ ³⁴² ³⁴³ ³⁴⁴ ³⁴⁵ ³⁴⁶ ³⁴⁷ ³⁴⁸ ³⁴⁹ ³⁵⁰ ³⁵¹ ³⁵² ³⁵³ ³⁵⁴ ³⁵⁵ ³⁵⁶ ³⁵⁷ ³⁵⁸ ³⁵⁹ ³⁶⁰ ³⁶¹ ³⁶² ³⁶³ ³⁶⁴ ³⁶⁵ ³⁶⁶ ³⁶⁷ ³⁶⁸ ³⁶⁹ ³⁷⁰ ³⁷¹ ³⁷² ³⁷³ ³⁷⁴ ³⁷⁵ ³⁷⁶ ³⁷⁷ ³⁷⁸ ³⁷⁹ ³⁸⁰ ³⁸¹ ³⁸² ³⁸³ ³⁸⁴ ³⁸⁵ ³⁸⁶ ³⁸⁷ ³⁸⁸ ³⁸⁹ ³⁹⁰ ³⁹¹ ³⁹² ³⁹³ ³⁹⁴ ³⁹⁵ ³⁹⁶ ³⁹⁷ ³⁹⁸ ³⁹⁹ ⁴⁰⁰ ⁴⁰¹ ⁴⁰² ⁴⁰³ ⁴⁰⁴ ⁴⁰⁵ ⁴⁰⁶ ⁴⁰⁷ ⁴⁰⁸ ⁴⁰⁹ ⁴¹⁰ ⁴¹¹ ⁴¹² ⁴¹³ ⁴¹⁴ ⁴¹⁵ ⁴¹⁶ ⁴¹⁷ ⁴¹⁸ ⁴¹⁹ ⁴²⁰ ⁴²¹ ⁴²² ⁴²³ ⁴²⁴ ⁴²⁵ ⁴²⁶ ⁴²⁷ ⁴²⁸ ⁴²⁹ ⁴³⁰ ⁴³¹ ⁴³² ⁴³³ ⁴³⁴ ⁴³⁵ ⁴³⁶ ⁴³⁷ ⁴³⁸ ⁴³⁹ ⁴⁴⁰ ⁴⁴¹ ⁴⁴² ⁴⁴³ ⁴⁴⁴ ⁴⁴⁵ ⁴⁴⁶ ⁴⁴⁷ ⁴⁴⁸ ⁴⁴⁹ ⁴⁵⁰ ⁴⁵¹ ⁴⁵² ⁴⁵³ ⁴⁵⁴ ⁴⁵⁵ ⁴⁵⁶ ⁴⁵⁷ ⁴⁵⁸ ⁴⁵⁹ ⁴⁶⁰ ⁴⁶¹ ⁴⁶² ⁴⁶³ ⁴⁶⁴ ⁴⁶⁵ ⁴⁶⁶ ⁴⁶⁷ ⁴⁶⁸ ⁴⁶⁹ ⁴⁷⁰ ⁴⁷¹ ⁴⁷² ⁴⁷³ ⁴⁷⁴ ⁴⁷⁵ ⁴⁷⁶ ⁴⁷⁷ ⁴⁷⁸ ⁴⁷⁹ ⁴⁸⁰ ⁴⁸¹ ⁴⁸² ⁴⁸³ ⁴⁸⁴ ⁴⁸⁵ ⁴⁸⁶ ⁴⁸⁷ ⁴⁸⁸ ⁴⁸⁹ ⁴⁹⁰ ⁴⁹¹ ⁴⁹² ⁴⁹³ ⁴⁹⁴ ⁴⁹⁵ ⁴⁹⁶ ⁴⁹⁷ ⁴⁹⁸ ⁴⁹⁹ ⁵⁰⁰ ⁵⁰¹ ⁵⁰² ⁵⁰³ ⁵⁰⁴ ⁵⁰⁵ ⁵⁰⁶ ⁵⁰⁷ ⁵⁰⁸ ⁵⁰⁹ ⁵¹⁰ ⁵¹¹ ⁵¹² ⁵¹³ ⁵¹⁴ ⁵¹⁵ ⁵¹⁶ ⁵¹⁷ ⁵¹⁸ ⁵¹⁹ ⁵²⁰ ⁵²¹ ⁵²² ⁵²³ ⁵²⁴ ⁵²⁵ ⁵²⁶ ⁵²⁷ ⁵²⁸ ⁵²⁹ ⁵³⁰ ⁵³¹ ⁵³² ⁵³³ ⁵³⁴ ⁵³⁵ ⁵³⁶ ⁵³⁷ ⁵³⁸ ⁵³⁹ ⁵⁴⁰ ⁵⁴¹ ⁵⁴² ⁵⁴³ ⁵⁴⁴ ⁵⁴⁵ ⁵⁴⁶ ⁵⁴⁷ ⁵⁴⁸ ⁵⁴⁹ ⁵⁵⁰ ⁵⁵¹ ⁵⁵² ⁵⁵³ ⁵⁵⁴ ⁵⁵⁵ ⁵⁵⁶ ⁵⁵⁷ ⁵⁵⁸ ⁵⁵⁹ ⁵⁶⁰ ⁵⁶¹ ⁵⁶² ⁵⁶³ ⁵⁶⁴ ⁵⁶⁵ ⁵⁶⁶ ⁵⁶⁷ ⁵⁶⁸ ⁵⁶⁹ ⁵⁷⁰ ⁵⁷¹ ⁵⁷² ⁵⁷³ ⁵⁷⁴ ⁵⁷⁵ ⁵⁷⁶ ⁵⁷⁷ ⁵⁷⁸ ⁵⁷⁹ ⁵⁸⁰ ⁵⁸¹ ⁵⁸² ⁵⁸³ ⁵⁸⁴ ⁵⁸⁵ ⁵⁸⁶ ⁵⁸⁷ ⁵⁸⁸ ⁵⁸⁹ ⁵⁹⁰ ⁵⁹¹ ⁵⁹² ⁵⁹³ ⁵⁹⁴ ⁵⁹⁵ ⁵⁹⁶ ⁵⁹⁷ ⁵⁹⁸ ⁵⁹⁹ ⁶⁰⁰ ⁶⁰¹ ⁶⁰² ⁶⁰³ ⁶⁰⁴ ⁶⁰⁵ ⁶⁰⁶ ⁶⁰⁷ ⁶⁰⁸ ⁶⁰⁹ ⁶¹⁰ ⁶¹¹ ⁶¹² ⁶¹³ ⁶¹⁴ ⁶¹⁵ ⁶¹⁶ ⁶¹⁷ ⁶¹⁸ ⁶¹⁹ ⁶²⁰ ⁶²¹ ⁶²² ⁶²³ ⁶²⁴ ⁶²⁵ ⁶²⁶ ⁶²⁷ ⁶²⁸ ⁶²⁹ ⁶³⁰ ⁶³¹ ⁶³² ⁶³³ ⁶³⁴ ⁶³⁵ ⁶³⁶ ⁶³⁷ ⁶³⁸ ⁶³⁹ ⁶⁴⁰ ⁶⁴¹ ⁶⁴² ⁶⁴³ ⁶⁴⁴ ⁶⁴⁵ ⁶⁴⁶ ⁶⁴⁷ ⁶⁴⁸ ⁶⁴⁹ ⁶⁵⁰ ⁶⁵¹ ⁶⁵² ⁶⁵³ ⁶⁵⁴ ⁶⁵⁵ ⁶⁵⁶ ⁶⁵⁷ ⁶⁵⁸ ⁶⁵⁹ ⁶⁶⁰ ⁶⁶¹ ⁶⁶² ⁶⁶³ ⁶⁶⁴ ⁶⁶⁵ ⁶⁶⁶ ⁶⁶⁷ ⁶⁶⁸ ⁶⁶⁹ ⁶⁷⁰ ⁶⁷¹ ⁶⁷² ⁶⁷³ ⁶⁷⁴ ⁶⁷⁵ ⁶⁷⁶ ⁶⁷⁷ ⁶⁷⁸ ⁶⁷⁹ ⁶⁸⁰ ⁶⁸¹ ⁶⁸² ⁶⁸³ ⁶⁸⁴ ⁶⁸⁵ ⁶⁸⁶ ⁶⁸⁷ ⁶⁸⁸ ⁶⁸⁹ ⁶⁹⁰ ⁶⁹¹ ⁶⁹² ⁶⁹³ ⁶⁹⁴ ⁶⁹⁵ ⁶⁹⁶ ⁶⁹⁷ ⁶⁹⁸ ⁶⁹⁹ ⁷⁰⁰ ⁷⁰¹ ⁷⁰² ⁷⁰³ ⁷⁰⁴ ⁷⁰⁵ ⁷⁰⁶ ⁷⁰⁷ ⁷⁰⁸ ⁷⁰⁹ ⁷¹⁰ ⁷¹¹ ⁷¹² ⁷¹³ ⁷¹⁴ ⁷¹⁵ ⁷¹⁶ ⁷¹⁷ ⁷¹⁸ ⁷¹⁹ ⁷²⁰ ⁷²¹ ⁷²² ⁷²³ ⁷²⁴ ⁷²⁵ ⁷²⁶ ⁷²⁷ ⁷²⁸ ⁷²⁹ ⁷³⁰ ⁷³¹ ⁷³² ⁷³³ ⁷³⁴ ⁷³⁵ ⁷³⁶ ⁷³⁷ ⁷³⁸ ⁷³⁹ ⁷⁴⁰ ⁷⁴¹ ⁷⁴² ⁷⁴³ ⁷⁴⁴ ⁷⁴⁵ ⁷⁴⁶ ⁷⁴⁷ ⁷⁴⁸ ⁷⁴⁹ ⁷⁵⁰ ⁷⁵¹ ⁷⁵² ⁷⁵³ ⁷⁵⁴ ⁷⁵⁵ ⁷⁵⁶ ⁷⁵⁷ ⁷⁵⁸ ⁷⁵⁹ ⁷⁶⁰ ⁷⁶¹ ⁷⁶² ⁷⁶³ ⁷⁶⁴ ⁷⁶⁵ ⁷⁶⁶ ⁷⁶⁷ ⁷⁶⁸ ⁷⁶⁹ ⁷⁷⁰ ⁷⁷¹ ⁷⁷² ⁷⁷³ ⁷⁷⁴ ⁷⁷⁵ ⁷⁷⁶ ⁷⁷⁷ ⁷⁷⁸ ⁷⁷⁹ ⁷⁸⁰ ⁷⁸¹ ⁷⁸² ⁷⁸³ ⁷⁸⁴ ⁷⁸⁵ ⁷⁸⁶ ⁷⁸⁷ ⁷⁸⁸ ⁷⁸⁹ ⁷⁹⁰ ⁷⁹¹ ⁷⁹² ⁷⁹³ ⁷⁹⁴ ⁷⁹⁵ ⁷⁹⁶ ⁷⁹⁷ ⁷⁹⁸ ⁷⁹⁹ ⁸⁰⁰ ⁸⁰¹ ⁸⁰² ⁸⁰³ ⁸⁰⁴ ⁸⁰⁵ ⁸⁰⁶ ⁸⁰⁷ ⁸⁰⁸ ⁸⁰⁹ ⁸¹⁰ ⁸¹¹ ⁸¹² ⁸¹³ ⁸¹⁴ ⁸¹⁵ ⁸¹⁶ ⁸¹⁷ ⁸¹⁸ ⁸¹⁹ ⁸²⁰ ⁸²¹ ⁸²² ⁸²³ ⁸²⁴ ⁸²⁵ ⁸²⁶ ⁸²⁷ ⁸²⁸ ⁸²⁹ ⁸³⁰ ⁸³¹ ⁸³² ⁸³³ ⁸³⁴ ⁸³⁵ ⁸³⁶ ⁸³⁷ ⁸³⁸ ⁸³⁹ ⁸⁴⁰ ⁸⁴¹ ⁸⁴² ⁸⁴³ ⁸⁴⁴ ⁸⁴⁵ ⁸⁴⁶ ⁸⁴⁷ ⁸⁴⁸ ⁸⁴⁹ ⁸⁵⁰ ⁸⁵¹ ⁸⁵² ⁸⁵³ ⁸⁵⁴ ⁸⁵⁵ ⁸⁵⁶ ⁸⁵⁷ ⁸⁵⁸ ⁸⁵⁹ ⁸⁶⁰ ⁸⁶¹ ⁸⁶² ⁸⁶³ ⁸⁶⁴ ⁸⁶⁵ ⁸⁶⁶ ⁸⁶⁷ ⁸⁶⁸ ⁸⁶⁹ ⁸⁷⁰ ⁸⁷¹ ⁸⁷² ⁸⁷³ ⁸⁷⁴ ⁸⁷⁵ ⁸⁷⁶ ⁸⁷⁷ ⁸⁷⁸ ⁸⁷⁹ ⁸⁸⁰ ⁸⁸¹ ⁸⁸² ⁸⁸³ ⁸⁸⁴ ⁸⁸⁵ ⁸⁸⁶ ⁸⁸⁷ ⁸⁸⁸ ⁸⁸⁹ ⁸⁹⁰ ⁸⁹¹ ⁸⁹² ⁸⁹³ ⁸⁹⁴ ⁸⁹⁵ ⁸⁹⁶ ⁸⁹⁷ ⁸⁹⁸ ⁸⁹⁹ ⁹⁰⁰ ⁹⁰¹ ⁹⁰² ⁹⁰³ ⁹⁰⁴ ⁹⁰⁵ ⁹⁰⁶ ⁹⁰⁷ ⁹⁰⁸ ⁹⁰⁹ ⁹¹⁰ ⁹¹¹ ⁹¹² ⁹¹³ ⁹¹⁴ ⁹¹⁵ ⁹¹⁶ ⁹¹⁷ ⁹¹⁸ ⁹¹⁹ ⁹²⁰ ⁹²¹ ⁹²² ⁹²³ ⁹²⁴ ⁹²⁵ ⁹²⁶ ⁹²⁷ ⁹²⁸ ⁹²⁹ ⁹³⁰ ⁹³¹ ⁹³² ⁹³³ ⁹³⁴ ⁹³⁵ ⁹³⁶ ⁹³⁷ ⁹³⁸ ⁹³⁹ ⁹⁴⁰ ⁹⁴¹ ⁹⁴² ⁹⁴³ ⁹⁴⁴ ⁹⁴⁵ ⁹⁴⁶ ⁹⁴⁷ ⁹⁴⁸ ⁹⁴⁹ ⁹⁵⁰ ⁹⁵¹ ⁹⁵² ⁹⁵³ ⁹⁵⁴ ⁹⁵⁵ ⁹⁵⁶ ⁹⁵⁷ ⁹⁵⁸ ⁹⁵⁹ ⁹⁶⁰ ⁹⁶¹ ⁹⁶² ⁹⁶³ ⁹⁶⁴ ⁹⁶⁵ ⁹⁶⁶ ⁹⁶⁷ ⁹⁶⁸ ⁹⁶⁹ ⁹⁷⁰ ⁹⁷¹ ⁹⁷² ⁹⁷³ ⁹⁷⁴ ⁹⁷⁵ ⁹⁷⁶ ⁹⁷⁷ ⁹⁷⁸ ⁹⁷⁹ ⁹⁸⁰ ⁹⁸¹ ⁹⁸² ⁹⁸³ ⁹⁸⁴ ⁹⁸⁵ ⁹⁸⁶ ⁹⁸⁷ ⁹⁸⁸ ⁹⁸⁹ ⁹⁹⁰ ⁹⁹¹ ⁹⁹² ⁹⁹³ ⁹⁹⁴ ⁹⁹⁵ ⁹⁹⁶ ⁹⁹⁷ ⁹⁹⁸ ⁹⁹⁹ ¹⁰⁰⁰

Jef. 53. 2. ¶ Et comminuit teſtam, & ferrum, & Gej.
es, &c.] Obj. At quædam Regna antè abolita erant.
Reſp. 1. Qui comminuit Imperium Romanum, is etiam
conſequenter Græcum, Perſi. &c. comminuiſſe dicitur.
2. Chriſtus quæ Deus Regna illa mutaverat, juxta Dan.
4. 17, 32. 3. Pertinet hoc ad viſionis picturam, ubi non
eſt neceſſe ut ſingula cum re ſignificata congruant, ut in
parabolis fit. ¶ Commiſit teſtam & ferrum; Syriam &
Egyptum Romani ſibi ſubjecere: & es; etiam Macedo-
niam & Græciam: & argentum; etiam Attali, Nico-
medis & Mithridatis Regna, quæ Cyri fuerant: & au-
rum; Armeniam, Cappadociam, Iberos, Colchos, Al-
banos, Tyrum, Judæam, poſſeſſa Nabuchodonſori.
Sensus ſublimior, Chriſtum finem impolitum omni-
bus Imperiis terreſtribus, 1 Cor. 15. 24. Imò ſensus hic
eſt proprius & literalis. ¶ Deus magnus] Chald. ¹ G.
Calov. ¶ Sic Dan. 9. 27. ² ³ ⁴ ⁵ ⁶ ⁷ ⁸ ⁹ ¹⁰ ¹¹ ¹² ¹³ ¹⁴ ¹⁵ ¹⁶ ¹⁷ ¹⁸ ¹⁹ ²⁰ ²¹ ²² ²³ ²⁴ ²⁵ ²⁶ ²⁷ ²⁸ ²⁹ ³⁰ ³¹ ³² ³³ ³⁴ ³⁵ ³⁶ ³⁷ ³⁸ ³⁹ ⁴⁰ ⁴¹ ⁴² ⁴³ ⁴⁴ ⁴⁵ ⁴⁶ ⁴⁷ ⁴⁸ ⁴⁹ ⁵⁰ ⁵¹ ⁵² ⁵³ ⁵⁴ ⁵⁵ ⁵⁶ ⁵⁷ ⁵⁸ ⁵⁹ ⁶⁰ ⁶¹ ⁶² ⁶³ ⁶⁴ ⁶⁵ ⁶⁶ ⁶⁷ ⁶⁸ ⁶⁹ ⁷⁰ ⁷¹ ⁷² ⁷³ ⁷⁴ ⁷⁵ ⁷⁶ ⁷⁷ ⁷⁸ ⁷⁹ ⁸⁰ ⁸¹ ⁸² ⁸³ ⁸⁴ ⁸⁵ ⁸⁶ ⁸⁷ ⁸⁸ ⁸⁹ ⁹⁰ ⁹¹ ⁹² ⁹³ ⁹⁴ ⁹⁵ ⁹⁶ ⁹⁷ ⁹⁸ ⁹⁹ ¹⁰⁰ ¹⁰¹ ¹⁰² ¹⁰³ ¹⁰⁴ ¹⁰⁵ ¹⁰⁶ ¹⁰⁷ ¹⁰⁸ ¹⁰⁹ ¹¹⁰ ¹¹¹ ¹¹² ¹¹³ ¹¹⁴ ¹¹⁵ ¹¹⁶ ¹¹⁷ ¹¹⁸ ¹¹⁹ ¹²⁰ ¹²¹ ¹²² ¹²³ ¹²⁴ ¹²⁵ ¹²⁶ ¹²⁷ ¹²⁸ ¹²⁹ ¹³⁰ ¹³¹ ¹³² ¹³³ ¹³⁴ ¹³⁵ ¹³⁶ ¹³⁷ ¹³⁸ ¹³⁹ ¹⁴⁰ ¹⁴¹ ¹⁴² ¹⁴³ ¹⁴⁴ ¹⁴⁵ ¹⁴⁶ ¹⁴⁷ ¹⁴⁸ ¹⁴⁹ ¹⁵⁰ ¹⁵¹ ¹⁵² ¹⁵³ ¹⁵⁴ ¹⁵⁵ ¹⁵⁶ ¹⁵⁷ ¹⁵⁸ ¹⁵⁹ ¹⁶⁰ ¹⁶¹ ¹⁶² ¹⁶³ ¹⁶⁴ ¹⁶⁵ ¹⁶⁶ ¹⁶⁷ ¹⁶⁸ ¹⁶⁹ ¹⁷⁰ ¹⁷¹ ¹⁷² ¹⁷³ ¹⁷⁴ ¹⁷⁵ ¹⁷⁶ ¹⁷⁷ ¹⁷⁸ ¹⁷⁹ ¹⁸⁰ ¹⁸¹ ¹⁸² ¹⁸³ ¹⁸⁴ ¹⁸⁵ ¹⁸⁶ ¹⁸⁷ ¹⁸⁸ ¹⁸⁹ ¹⁹⁰ ¹⁹¹ ¹⁹² ¹⁹³ ¹⁹⁴ ¹⁹⁵ ¹⁹⁶ ¹⁹⁷ ¹⁹⁸ ¹⁹⁹ ²⁰⁰ ²⁰¹ ²⁰² ²⁰³ ²⁰⁴ ²⁰⁵ ²⁰⁶ ²⁰⁷ ²⁰⁸ ²⁰⁹ ²¹⁰ ²¹¹ ²¹² ²¹³ ²¹⁴ ²¹⁵ ²¹⁶ ²¹⁷ ²¹⁸ ²¹⁹ ²²⁰ ²²¹ ²²² ²²³ ²²⁴ ²²⁵ ²²⁶ ²²⁷ ²²⁸ ²²⁹ ²³⁰ ²³¹ ²³² ²³³ ²³⁴ ²³⁵ ²³⁶ ²³⁷ ²³⁸ ²³⁹ ²⁴⁰ ²⁴¹ ²⁴² ²⁴³ ²⁴⁴ ²⁴⁵ ²⁴⁶ ²⁴⁷ ²⁴⁸ ²⁴⁹ ²⁵⁰ ²⁵¹ ²⁵² ²⁵³ ²⁵⁴ ²⁵⁵ ²⁵⁶ ²⁵⁷ ²⁵⁸ ²⁵⁹ ²⁶⁰ ²⁶¹ ²⁶² ²⁶³ ²⁶⁴ ²⁶⁵ ²⁶⁶ ²⁶⁷ ²⁶⁸ ²⁶⁹ ²⁷⁰ ²⁷¹ ²⁷² ²⁷³ ²⁷⁴ ²⁷⁵ ²⁷⁶ ²⁷⁷ ²⁷⁸ ²⁷⁹ ²⁸⁰ ²⁸¹ ²⁸² ²⁸³ ²⁸⁴ ²⁸⁵ ²⁸⁶ ²⁸⁷ ²⁸⁸ ²⁸⁹ ²⁹⁰ ²⁹¹ ²⁹² ²⁹³ ²⁹⁴ ²⁹⁵ ²⁹⁶ ²⁹⁷ ²⁹⁸ ²⁹⁹ ³⁰⁰ ³⁰¹ ³⁰² ³⁰³ ³⁰⁴ ³⁰⁵ ³⁰⁶ ³⁰⁷ ³⁰⁸ ³⁰⁹ ³¹⁰ ³¹¹ ³¹² ³¹³ ³¹⁴ ³¹⁵ ³¹⁶ ³¹⁷ ³¹⁸ ³¹⁹ ³²⁰ ³²¹ ³²

Ex vero, Calv. vel, Veritas, Di. sub. est, JT. Pi. M. Di. Calv. vel, Verè, sive Profecio, P. Ti. Ca. Sy. Ar. sub. novi, P.) quod Deus vester (q. d. quem tu tuique populares colitis¹), ipse (vel, est, P. sic JT. Pi.) Deus deorum, Mo. &c. id est, major diis cæteris²; deorum maximus, & quasi princeps³. Ità agnoscit naturam ejus Divinam. Sic enim Orientales abstracta nomina adhibent superlativorum loco⁴. De aliis diis, ut Belo, &c. se dubitare innuit, dum dicit, hic verè Deus est. Hoc confessus est, non quia verè conversus erat, tunc enim idolis & vitiis suis valedixisset, sed subitus ac momentaneus hic erat motus, & violentus, ut non cogitaret quid diceret: fuit iste quasi enthusiasmus, quod Deus illum obstupescit, & traxit in admirationem potentie suæ⁵. ⁶ Hic mihi nominativum format, quod in Arabismo frequens est, ut quum dicunt, Non est ei ex fide, i. e. Nulla est fides; Est ex fide, i. e. fidelis: nec in Ebraismo insolens; ut Jud. 10. 11, 12. "וַיִּשְׁמְרוּ אֶתְּמוֹתָם, Ægyptii affligerunt vos. Observarunt quidam & in Hellenismo, ut in Commentario nostro ad Evangelia annotavimus, pag. 134. & 480°. ¶ Et Dominus regum; ità Mo. P. M. &c. "וַיִּשְׁמְרוּ" Unde in Ethruria ejus Reges Murani, docente id Servio 12. Æneid. Hinc & Maranatha; & Syri Maranitha, quod Christum vocent "מָרְאָתָא דַּיְוִן" Dominum nostrum. Et Marnas idolum Gazæ, teste Hieronymo, qui Euripidi in Bacchis & Nonno in Dionysiacis Μάρνα P. Elogium hoc est auctoritatis & potentie Dei⁷, cui hic vendicat summum Imperium in terra, quod populis Regibusque omnibus dominatur⁸. Non parùm avocatus est Rex à pristino fastu⁹. ¶ Et revelans mysteria Testimonium hoc est Divinitatis, Esa. 48. 3, 5, 6¹. ¶ Quoniam, &c. "וְיִרְאֶה" Quia (vel, Cum, JT. Pi. M. Siquidem, Ti.) potuisti revelare secretum hoc, Mo. P. &c. Non enim à te hoc revelasti, sed à Deo tuo, sive Judæorum: is ergo verè Deus, &c. est, qui tot & tantas res futuras tam evidenter exposuit; quum Dei falsi flexiloi sint, &c.² Rectè colligit à Deo mundum gubernari, quod res arcanas & tuturas præsciat ac prædicat; id quod facere non posset, nisi futura in ejus arbitrio essent, & nisi ipse statuerit quid fieri vellet, & antè decreverit quod post complet³.

48. Rex Daniele in sublime, &c. "וַיִּשְׁמְרוּ" Amplificavit, Ti. Ca. magnificavit, Mo. P. M. &c. à "וַיִּשְׁמְרוּ", multus, vel magnus, fuit. Forma Pahel non nisi h. l. usurpatur⁴. ¶ Et, &c. "וַיִּשְׁמְרוּ" Et munera amplificavit (vel, magna, Mo. o. vel, multa, P. Ti. sic Ca. scil. amero⁵; sub. &, P. M. &c.). multa (vel, magna, P. Ti. Ca. Gej. scil. pretio⁶), dedit ei, JT. Pi. &c. Dedit ei amplios redditus & bona mobilia, &c.⁷ ¶ Principem super, &c. "וַיִּשְׁמְרוּ" est vox Chaldaica, quam & Arabes usurpant: unde & multis locis in Hispania nomen Medina⁸. [Locum sic vertunt,] Super omnem, sive totam, provinciam Babylonia, G. sic JT. Pi. &c. Super optimam Regni partem, metropolin & urbes villasque vicinas⁹. Erant enim in illo Imperio multæ provincie¹⁰, quibus sui erant præfecti, qui non Danieli, sed Regi, immediate tulerant¹¹. ¶ Et præfectum, &c. "וַיִּשְׁמְרוּ" Et principem (vel, præfectum, JT. Pi. magistrum, M.) magistratum (vel, tyrannorum, V. præfectorum, P. antistitem, JT. Pi. inter duces, Ti. inter præcipuos, M. Al. & primum præfectum: quia haud dubiè prima Præfectura erat Babylonica¹²): super omnes (vel, & omnes, Ti. sic M. vel, ultra omnes, P.) sapientes Babel, M. &c. vel, & super cunctos, &c. Fecit eum etiam principem consilii sui¹³. In Chaldæo constructionis est difficultas. Nam "וַיִּשְׁמְרוּ" non potest cum "וַיִּשְׁמְרוּ", cum præter verbi significatum, insuper etiam obftet accentus Athnach. "וַיִּשְׁמְרוּ" ergo pro nominativo habeo, locumque sic reddo, Et præfectus antistitem, &c. scil. "וַיִּשְׁמְרוּ" ipse erat Daniel. Fuit quasi Cancellarius perpetuus academice, & Doctor Doctorum, qui eorum vitam, mores & studia moderabatur, scripta examinabat, &c.¹⁴ Qu. Num rectè fecit Daniel quod hoc munus admisit? Resp. 1. Videtur Daniel hoc repudiassè¹⁵. 2. Admisit, & rectè: Nam agitur tantùm de disciplinis illorum; quarum illas quæ sanctè disci poterant Daniel indubiè promovit, impias pro facultate coarcevit, à reliquis verò abstinuit¹⁶, & pro viribus notitiam veri Dei, etiam inter idololatrias propagavit¹⁷.

49. Postulavit à rege] Posset Daniel suspectus esse, & ambitionis, quod honores sibi ac sociis venaretur, & [avaritiae,] quod quæstum ex doctrina sua, &c. faceret¹⁸. Calv. Verùm hæc petiit Daniel, non ut sibi aut sociis, sed ut Ecclesiæ toti, commodaret¹⁹; ut Judæis laborantibus, totique mundo exosis, suppetias ferret²⁰, eosque tum oneribus, tum criminibus, quæ in externos & afflictos facillè intorquentur, liberaret²¹. ¶ Et, &c. "וַיִּשְׁמְרוּ" Et præfecit, vel constituit, (vel, ut præponeret, Ca.) operi (vel, administrationi, Ti. sim. Mo. vel, negotiis, Ca. V. super negotium, JT. Pi.) provincia Babel Sadrach, &c. P. i. e. Eos sibi substituit, Rege volente²². Præfecit eos procuratori rerum sive operum Babylon. ad ministerium Regis²³. Quodnam autem negotium sive opus intelligi potest distinctum ab administratione Danielis, qui etiam toti provincie præfuit²⁴? Lucem fortassis aliquam dabit lingua Arabica. Nemo negabit quin idem sint Chaldæorum "וַיִּשְׁמְרוּ", & quod ab Hebræis habent, Arabum "وַיִּשְׁמְרוּ": utrumque, opus, factum, laborem, denotat. At notum est, Arabum "وַיִּשְׁמְרוּ" speciatim etiam de eo opere dici quo provincie alicujus proventus & redditus colliguntur; unde & participium "وַיִּשְׁמְרוּ", quod in historia Saracénica Elmacini passim occurrit, & "وַיִּשְׁמְרוּ" Chaldæorum respondet, præfectum provincie designat, non qui quorumvis negotiorum, sed proventuum tantùm colligendorum, curam habet. Ità fieri potest ut Daniel generali totius provincie administrationi præfuerit, ideoque unus & solus; isti verò tres redditibus provincie colligendis præfecti sint. Ut autem quid hic "וַיִּשְׁמְרוּ" sit plenius intelligamus, sciendum, apud Hebræos "וַיִּשְׁמְרוּ", de terra dictum, significare, colere; unde etiam nomen Gen. 26. 14. ubi Isaacus, præter pecudes & jumenta, dicitur habuisse "וַיִּשְׁמְרוּ", q. d. agricolationes multas. Nec aliter Chaldaicum "וַיִּשְׁמְרוּ" capitur in Jonathane Num. 19. 2. ubi, pro vacca super quam non ascendit jugum, habet, "וַיִּשְׁמְרוּ", que non fuit fatigata labore agricultura. Sic & hoc loco Sadrach, Mesach & Abednego præpositi fuerunt agriculturæ provincie Babel, i. e. Cura agrorum, & proventuum qui ex iis per universum provinciam redibant, ipsis fuit demandata²⁵. Di. ¶ Ipse, &c. "וַיִּשְׁמְרוּ" Et (vel, Autem, P. sic JT. Pi. &c.) Daniel (sub. erat, o. P. Calv. vel, manebat, Pi. vel, præerat, JT.) in porta (vel, porte, JT.) regis, Mo. &c. Ubi scilicet seniores solebant reddere jus populo²⁶: i. e. in aula, quomodo & Turcæ nunc loquuntur. Quia principem locum tenebat in consilio Regio, ob id à Rege non discedebat, sed ad res præfecturæ suæ peragendas amicorum utebatur operâ²⁷. Al. Fuit præfectus prætorio²⁸: vel potius, januæ; i. e. admissionis jus ad Regem ei commissum est. Quod officium in jure Imperatorio admissionalium appellatur: recentiores postea januas dixerunt; ut apud Codinum atque Chalcondylam legimus²⁹. Apud Chaldæos & Assyrios difficiles erant accessus ad Regem. Nemo, nisi ejus permisso, palatium Regis ingredi poterat³⁰. Calv.

CAP. III.

1. Abuchodonosor] Cui Deus & Regnum amplificatum dederat¹, & se patefecerat², & futurum Regni statum³. Ed ingrator is erat, & indignus hoc facinus⁴. ¶ Fecit⁵ i. e. Fieri curavit⁶: ut Joseph junxit currum, Gen. 46. 29. Pilatus Christum flagellavit, Johan. 19. 1⁷. ¶ Statuam⁸ Vel, imaginem, Pi. JT. &c. Vel, 1. suam, sive quæ suam referret personam⁹; ut se referret in numerum deorum¹⁰, & vivus pro numine coleretur¹¹. Vel, 2. Regis, ut credibile est, Naboponnassari. Mos enim erat Regum, parentes suos donare divinis honoribus; cui usui inserviebant statuæ¹². Vel, 3. Beli, vel alicujus deorum suorum¹³; ex collat. v. 14. Deos meos non colitis¹⁴. Qu. 1. Quando hoc factum? Resp. Paulò post somnium cap. præced¹⁵. & post Regis confessionem, & sociorum Danielis eversionem; sed quamdiu post hæc, incertum est¹⁶: non exiguò post tempore, ut mihi videtur¹⁷. Factum hoc anno regni

regni sui 37^a. vel, ut Torniellus vult, 34^a. Vide Regis inconstantiam †. Qu. 2. Quæ causâ hujus facti? Resp. 1. Regis fastus & cupiditas gloriæ: quod sibi placeret ob magnificum Imperium, & volens posteritati commendare memoriam rerum à se gestarum, & opulentiam suam ostentare. 2. Ut hoc quasi pñculo five amuleto effectum somnii sui repelleret. Ut omen transferendi Regni statuâ aliâ contrariâ in contrariam partem averteret: hinc non ex diversis metallis, sed ex auro, imaginem conflavit, ut se solum fore Monarcham significaret. 3. Ut Chaldeis se purgaret, fortè murmurantibus quod Judæus factus esset. 4. Ex consilio procerum, Regi ut unam religionis formam in toto Regno introduceret suadentium^a, five ut Regem à cultu veri Dei depellerent^b; five, nè Judæi ibi habitantes plerosque in sententiam suam abducerent*, adeoque aliquid novi contingeret, & ex diffidio emergeret concussio dominationis; five, ut Danieli & sociis insidias struerent. Confer Dan. cap. 6^d. ¶ *Auream* Vel, 1. solidam †, ex auro multis prædis congeito*. Vel, 2. intus cavam^c; qualis ex ære fuisse Rhodius colossus dicitur*: ligneam, sed inauratam^f; forsan crassitudine unius digiti^g: alioqui immensi fuisset pretii^h; granditas etiam erectioni obstitissetⁱ. Plin. 33. 4. *Aurea statua prima omnium nullâ inanitate, & antequam ex ære aliqua illo modo fieret, quam vocant bōlōphylon, in templo Anaitidis posita dicitur*. ¶ *Altitudine cubitorum sexaginta* Itā quindecies consuetam viri staturam excessit: non tamen exæquavit colossum, vel Rhodium, qui cubitos 70, vel Neronis, qui 110 pedes, altus erat^l. ¶ *Latitudine cubitorum sex* At proportio exigebat 10 cubitos, five sextam partem longitudinis^m. Dicas ergo, vel, artificium tunc temporis fuisse imperfectumⁿ: vel, statuam fuisse tantum cubitorum 36, [legendum videtur 46,] eamque aræ 12 cubitorum impositam. ¶ *In campo* (vel, valle, Gej. Emp.) *Dura* Itā o. Mo. M. Ti. Theodotion habet, Δεσῖα, aut Δεσῖα. variant enim codices^p: unde multis creditur designari πεδῖον Δεσῖα, (campus Deera,) quod in Susiana ponit Ptolemæus^q. At alia est provincia Susianes, alia Babylonia; & מִדְּבָרָא pro toto Imperio sumere, exemplo caret. Quare rectius arbitror, accipere hoc nomen pro eo quod est Δεσῖα Ptolemæo in Babylonia descriptione; eoque id probabilius, quod Doræum hic posuerit Symmachus, ut nos docet Hieron^r. Est hic locus Duraba, five Doraba, oppidum Chaldææ ad Euphratem situm†. ¶ *Provincia Babylonis* Vox hæc latè hic sumitur, pro regione five regionibus Babyloniae^t.

2. *Misit ad congregandos satrapas*; sic P. Ti. Ca. JT. Pi. מִשְׁלַח שַׂרְפָּאִים? *Secundos à rege*, Mo. magnates, M. V. consules; o. duces militia, Sy. proreges, Ar. Vox deducitur vel, 1. ab שַׂר, magnus, & שַׂרְפָּאִים, manentes in facie Regis^v, ut Esd. 1. 3. q. d. magnates qui in aula in Regis conspectu degunt*: vel, 2. ab שַׂר, quod Persicè est, dignitas, vel majestas, & שַׂרְפָּאִים, janua; q. d. custodes portæ majestatis janitores^w: qui nullum peregrinum in urbem admisserunt, nisi prius auream Regis statuam adoraret, inquit Philostratus in vita Apollonii, 1. 19. quod fortè ab hac statua ortum est^x. *Satrapæ*: in singulari ἐξαστράτης dixit Theopompus, ut notavimus ad Matt. 18. 10; alii, σατράπης, quam Persicam esse vocem putant Herodot. & plerique Græci. Ego potius ab Assyriis eam vocem (ut & eas quæ sequuntur, nihil Chaldaicum præ se ferentes,) putem venisse primò ad Chaldæos, deinde ad Persas. In Persica aula id nomen habes, nec apud Græcos tantum, sed & Esd. 9. 3. Theodotion, σατράπης, (consules.) *Bassas* interpretatur Jacchiades, sumptâ voce ex Imperio Turcico; sicut & sequentibus nominibus comparat Turcica^y. Eadem enim videtur Regni ejus quæ hodie Turcarum administratio^z. Satrapæ sine dubio erant primi magistratus, aut certè non longè infra eos, quia primo semper loco numerantur. Horum fortasse munus erat, ut Regiam tuerentur dignitatem, & debitum Regibus obsequium exigerent^c. ¶ *Magistratus*; itā Mo. V. מִשְׁלַח שַׂרְפָּאִים? *Duces*, Ti. præfector, P. Ca. antistites, JT. Pi. præfides, M. dominos, Sy. Idem nomen quod Dan. 2. 48. quos præfectos esse provinciarum ibi diximus, ἡγεμόνες, (principes exercitus,) Th^d.

& o. & R. Saadias, & Oecolampadius, &c*. Beglerbegos dicit Jacchiades^f. ¶ *Et judices*, מִשְׁלַח שַׂרְפָּאִים? *Et* G. duces, Mo. P. M. JT. Pi. vel, prætores, Ca. præfides, Sy. præfides provinciarum, Ti. toparchas, o. Ar. G. ex Th. ut 2 Reg. 18. 24. Esa. 36. 9. Apparet fuisse præfectos minores sub illis majoribus, Esd. 5. 3, 14. & 6. 6, 13. Neh. 2. 7, 9. Dan. 6. 7^g. Hos confere cum Agis Janitschiorum, five cum ducibus peditum in exercitu^h. Cui favet; quod hæc sola vox conjungitur per 1, fortè quia inter duces equitum peditumque intimior erat connexioⁱ. ¶ *Duces*, מִשְׁלַח שַׂרְפָּאִים? *Adargbezeraeos*, Mo. P. magistratus, M. nomophylaces, Ti. præfides, Ca. senatores, JT. Pi. præfector, o. simil. Ar. De hac voce ignorantiam proferunt Bochartus & Hottingerus. Rabbi Nathan vertit, judices; Q. in AE. potentes decretorum^k. Intelligo præfectos judicum in unaquaque urbe, qui dirigunt lites, vocanturque Kadii^l. Vel, scribis decretorum custodes. Vide quæ suprà 2. 27. Hi sunt ἡγεμόνες, (gubernatores,) in Græco^m. Vel, qui causas decidunt magnificentioresⁿ, quasi מִשְׁלַח שַׂרְפָּאִים? Clop. conjectat esse quasi מִשְׁלַח שַׂרְפָּאִים? decisores mensis Adar, atque intelligi judices illos quibus testes annuntiabant Lunæ apparitionem, & qui senatusconsulto decernebant de Adar pleno vel cavo, & de anni imprægnatione per secundum Adar^p. Sed hoc mathematicorum erat, non Regni procerum. Melius Oecolampadius intelligit νομοφύλακας, quos Lacedæmonii ephoros vocabant, tanquam inspectores statutorum regionum, quomodo eadem observarentur^q. *Judices* intellige primarios, & quasi custodes legum, quorum officium erat, prospicere ut decreta servarentur à cæteris magistratibus^r. ¶ *Et tyrannos*; sic Ca. מִשְׁלַח שַׂרְפָּאִים? *Gbedezraeos*, Mo. P. Sy. exactores, M. quæstores, Ti. præfectos thesauris, JT. Pi. simil. Oecol. & Saad. in Gej. qui gazas & tributa colligunt, præfecti teloniis, censibus, &c†. Vel, pecuniarum dispensatores, ut apparet ex Chald. versione Ecclef. c. 2. v. 8. Idem munus dicitur מִשְׁלַח שַׂרְפָּאִים? Esd. 1. 8. & in Chaldaico sine Estheris, & in titulo Thalmudis de Siclis^t. Nimirum facile inter se mutantur מִשְׁלַח שַׂרְפָּאִים? & מִשְׁלַח שַׂרְפָּאִים? quod non ægre agnoscet qui מִשְׁלַח שַׂרְפָּאִים? & מִשְׁלַח שַׂרְפָּאִים? mistum ac compositum observabit^u. Fortè Græca vox est γαζοφύλαξ. Th. dixit τὸ ἐπ' ἐξουσίαν. Jacchiades verò, Turcico more, Dephtardaros^v. Forfan iidem sunt מִשְׁלַח שַׂרְפָּאִים? & מִשְׁלַח שַׂרְפָּאִים? infra v. 27. & Dan. 4. 33. מִשְׁלַח שַׂרְפָּאִים? pleonasticè propositum, ut מִשְׁלַח שַׂרְפָּאִים? & similibus: nam מִשְׁלַח שַׂרְפָּאִים? multis Orientalibus sonat^w. ¶ *Præfectos*, מִשְׁלַח שַׂרְפָּאִים? *Dethabraeos*, Mo. P. Sy. optimates, M. Ca. jurisconsultos, Ti. G. sim. JT. Pi. R. Nathan & Saad. in Gej. Qui purioribus legibus, i. e. sacris, populum gubernant^x: מִשְׁלַח שַׂרְפָּאִים? lege, & מִשְׁלַח שַׂרְפָּאִים? purificavit^y. Qui Theologis & rebus ædibusque sacris præerant; quibus confere Alphaki & Zayri Turcarum^z. ¶ *Præfectos* Vulgatus hoc omittit^d. [Reliqui sic reddunt;] *Tiphthæos*, Mo. P. Sy. præfectos, M. magistratus, Ca. exactores, JT. Pi. justitiæ exsequeutores, Ti. janitores, Saad. in G. Doctores summos, qui præerant sapientibus, cum jurisprudentibus, tum fatidicis ac astrologis^e. Deduxisse videtur quasi מִשְׁלַח שַׂרְפָּאִים? decepit, persuasit^f; q. d. qui ipsis etiam sapientibus persuadere vera & agenda possent. Quæ fanè magna erat dignitas & potentia, unde & à o. meritò dicti sunt מִשְׁלַח שַׂרְפָּאִים? Huc facit quod Turcis summus factorum doctorum præfides dicatur *Muphti*; & quod מִשְׁלַח שַׂרְפָּאִים? Arab. est, docere, & in 4. conjug. judicare, & in 10. conjug. consulere aliquem. Meritò ergo vocantur מִשְׁלַח שַׂרְפָּאִים?, qui ab ipsis doctoribus consuluntur, judicant, & docenda docent^g. [Plura non opus est de his vocibus dici, quæ nonnullis forsàn nitiâ videbuntur: qui tamen hoc mihi condonare debent, si pro natura operis, & fide mea initio data, criticè agam, & eorum rationem habeam qui ἡγεμόνες sunt.] Alii hæc volunt esse nomina mulicorum^h. Sunt nomina dignitatum nobis incognitarumⁱ. ¶ *Omnesque principes regionum* מִשְׁלַח שַׂרְפָּאִים? sunt qui, non præfecturis aut provinciis, sed urbibus & regionibus suburbicariis, præerant. Vide suprà 2. 10. Vox מִשְׁלַח שַׂרְפָּאִים? regionem significat, estque modò amplior, modò strictior^k. ¶ *Ut convenirent ad dedicationem statuæ* [Vulgatus] voce ius est valde propriâ, pro qua ἐγκαίνια (encania) hic habet Th. Vide dicta Joh. 10. 22†. Mos erat Gentilium, ut statuas & picturas prius consecrarent quàm adorarent.

Calv. tur¹. Qu. 1. Quare Rex Principes tantum & magistratus accivit? Resp. 1. Ut major esset dedicationis celebritas^m. 2. Ut adesse cogerentur Sidrach, Mesach & Abednego, quibus insidiabanturⁿ. 3. Ut eorum auctoritate, & præcipue exemplo, alii adducerentur^o. 4. Quia omnes de vulgo confluere non poterant^p; hi ergo per capita sua representati sunt, & quod fecerunt domini, fecisse in & cum his putantur singuli quoque inferiores; unde & mox sermo dirigitur ad populos, nationes, &c. vers. 4. 5. Quia non tam adoratio, quam consecratio, hic agebatur^q. Quæst. 2. Cur hic cum reliquis venerunt Sidrach, &c? Resp. Tum ut, quatenus licebat, ostenderent se Regi parere; tum ut suam in vera Religione constantiam demonstrarent^r.

3. Stabant—in conspectu statue] In loco unde conspici statua poterat[†], quam admirabundi simul & venerabundi spectabant[†]. Quicquid Regi placuit, hoc omnes probant. Nihil firmum est vel stabile in hominibus profanis^v.

4. Præco clamabat valenter; sic P. simil. M. JT. Pi. ^{לְהַלְלָהּ} In virtute, Mo. in fortitudine, o. V. altâ voce, Ti. Sy. fim. Ar. Ca. ^{וְהוֹדוּ} Vobis dicitur; ita P. M. &c. vel, edicitur, Ti. JT. Pi. Ca. ^{וְהוֹדוּ} Dicentes, Mo. Gej. sub. sunt, nim. Rex cum suis consiliariis^x. Præcipitur: ad verb. dicunt, sub. iudices, sive magistratus, V. ^{וְהוֹדוּ} Populis, tribubus, & linguis] Variis sc. nationibus diversarum linguarum^y. Vel, O populi diversarum nationum^z. Populos hic vocat, vel, turbam promiscuam, quæ sponte huc confluerat; vel, capita populorum, quæ horum coetum representant^a.

5. In, &c. ^{וְהוֹדוּ} Quo tempore, P. M. JT. Pi. sic Mo. fim. V. Quamprimum, Ti. sic V. fim. Ca. Sy. Quæcunque hora, o. fim. Ar. Vulg. ^{וְהוֹדוּ} Audieritis sonitum tube; ita o. Ca. sic Ar. ^{וְהוֹדוּ} Cornu, Mo. P. M. G. &c. i. e. buccinæ^b. Dicitur cornu à materia; tuba à figura, quia instar tubi perforatur^c. ^{וְהוֹדוּ} Fistula; ita Mo. P. JT. Pi. o. Sy. ^{וְהוֹדוּ} Tuba, M. tibia, Ti. Ca. Ar. Hæc est instrumentum sibilans^d; à שָׁקַץ, (sibilare^e), quod & sono & re idem est cum Græco σάλπιγξ^f. ^{וְהוֹדוּ} Citharæ; ita Mo. P. M. &c. ^{וְהוֹדוּ} Græca, haud dubiè, vox σαλπίξ^g. Jam ante Danielem magnæ & æolum & Ionum colonie in Asiam deductæ Græcas voces illis in locis sparserant^h. ^{וְהוֹדוּ} Sambuca; ita Mo. P. JT. Pi. o. Ca. ^{וְהוֹדוּ} Lyra, M. Ti. Ar. Hæc vox est Orientis: nam Sambuca Syrorum repertum, teste Athenæo, l. 4. Dagesch, Syrorum more, in ^{וְהוֹדוּ} resolutio, fit סַמְבֻּקָא. ^{וְהוֹדוּ} verò ante ^{וְהוֹדוּ} Græci in ^{וְהוֹדוּ} mutant. Est instrumentum mulierum Syrarum, ut nos docent Porphyrius & Suidas. Addit Athenæus ^{וְהוֹדוּ} fuisse acuti soniⁱ. Instrumentum erat triangulum^k. ^{וְהוֹדוּ} Psalterii; ita P. M. Ca. ^{וְהוֹדוּ} Psalteriorum, Mo. JT. Pi. Vox planè Græca est, à ^{וְהוֹדוּ} mutato in ^{וְהוֹדוּ}. Fuit instrumentum citharæ non ab simile, nisi quòd illum locum unde sonum accipiunt, quod cavamen dicitur, citharâ in parte inferiore, psalterium in parte superiore, habet; percutiturque psalterium quidem sursum, citharâ verò deorsum^m. ^{וְהוֹדוּ} Symphonie; ita M. P. Mo. Sy. &c. ^{וְהוֹדוּ} Est & hæc vox merè Græca, συμφωνίαⁿ. Non significat hic concentum, sed instrumentum musicum^o, confectum è conjunctis fistulis, quod organum vocatur^p. Est tibia obliqua, sive ^{וְהוֹדוּ}, interprete Servio ad Æneid. 11. At Isidorus, Symphoniam vulgò appellant lignum cavum ex utraque parte pelle extensâ, quod virgulis hinc & inde musici feriunt: sique in ea ex concordia gravis & acuti gratissimus cantus. Ubi & causam habes hujus nominis^q. ^{וְהוֹדוּ} Et, &c. ^{וְהוֹדוּ} Et omnium specierum, sive generum, cantus, Mo. vel, musices, JT. Pi. instrumenti musici, P. fim. M. Ti. Ca. quæ vel flatu vel tactu moventur^r. ^{וְהוֹדוּ} Cadentes adorete] Ut facilius deprehenderentur qui recusabant, & erecti stabant[†]. Rex non exegit professionem, sed gestum tantum^t: quo certè idololatria committitur^v; 1. quia Deus incurvationem coram imagine prohibet: 2. quia hic satisfacit idololatriis^x: 3. quia idololatriæ damnantur etiam qui ex metu idola colunt^y: 4. quia etiam corpora nostra Deo debentur^z, qui totum hominem postulat. Vide 1 Cor. 7. 34. 1 Thes. 5. 23^a.

6. M. teter in fornacem, &c.] Poena non infrequens

apud Chaldæos. Vide Jer. 29. 22^b. Hinc apparet spectam fuisse Regi contumaciam in aliquibus^c.

7. Ut audierunt omnes populi] i. e. Aliqui ex omnibus Imperii Babylonici populis^d. Non reputant quid Deo, sed quid Regi, placeret. Quòd si jussisset Rex Deum verum coli, & idola everti, ægre paruisset, &c. Magis ergo proclives sunt homines ad vitiosos quam ad rectos cultus^e.

8. Statimque] Confirmat hoc suspicionem prædictam, Chaldæos in excubiis fuisse, & his parasse infidias^f. Non admonent eos, nec rem differunt, sed in medio solennitatis ad delationem instituunt^g. ^{וְהוֹדוּ} Accusaverunt Judæos, ^{וְהוֹדוּ} Et accusaverunt accusationes eorum^h ^{וְהוֹדוּ} Jebudeorum, Mo. V. & detulerunt (vel, accusarunt, JT. Pi. Ca. vel, criminati sunt, Emp. ex Jac. accusantes prodiderunt, M.) ^{וְהוֹדוּ} Jebudeos, P. & divulgaverunt, vel tumultuose propalarunt, criminationem eorundem Judæorum, Gej. & promulgaverunt accusationes, sive obrektionem, Judæorum, Jun. ^{וְהוֹדוּ} propriè sign. comedere, & sic quidam accipiunt: q. d. Cibum quæsi verunt apud hos quibus Judæos deferebant; vel, devorare delationibus suis studuerunt eorum bona ac honores, &c. Sed nimis coactum esset reddere, comederunt accusationes, &c. Quare altera verbi significatio querendaⁱ. ^{וְהוֹדוּ} Chald. idem quandoque significat cum ^{וְהוֹדוּ} in Aphel, i. e. ^{וְהוֹדוּ}, & sign. calumniari, sive criminari, ut liquet tum ex Gemara Bab. ubi de R. Sila dicitur, quòd ^{וְהוֹדוּ}, i. e. criminabatur, (ut & R. Nathan intelligit,) eum (Judæus alius) in aula regia; tum ex Joel. 3. 9. al. 14. ubi ^{וְהוֹדוּ} redditur [à Chald. Interprete] ^{וְהוֹדוּ}; tum denique ex Psal. 104. 21. ubi pro ^{וְהוֹדוּ} ponitur Chald. ^{וְהוֹדוּ}. Quoties verbum ^{וְהוֹדוּ} apud Chaldæos jungitur nomini ^{וְהוֹדוּ}, signif. accusare: quòd qui falsò accusat aliquem, videtur quasi eum absumere ac vorare; optat enim illum perire^k. Porro, ^{וְהוֹדוּ} est quidem, scidit: sed ut apud Latinos proscindere aliquem est, verbis famam ejus lædere; pariter Chaldæis usurpatur: unde ^{וְהוֹדוּ}, injusta accusatio, crimination, calumnia. Ergo ^{וְהוֹדוּ} est, verbis ac sermone accusationes injustas & calumnias proferre^l. Eadem phrasis redit Dan. 6. 24. & in Targum adhibetur Lev. 19. 16. Prov. 11. 13. & 20. 19. Ezec. 22. 9^m. Invideb. nt hi Judæis, & ad eos opprimendos, aut suasores erant hujus edicti, aut natæ occasionis seduli aucupesⁿ.

10. Posuisti (vel, fecisti, Ti. proposuisti, JT. Pi.) decretum] Ità o. P. Mo. &c. q. d. Quod rescindere non licet: hi tamen, tanquam rem leviculam, spreverunt^o. Tulisti legem^p.

12. Judæi] Qui Chaldæis erant victimæ publici odii^q. ^{וְהוֹדוּ} Quos constituisti, &c.] Ità ingratitude eis exprobrant^r. ^{וְהוֹדוּ} Sidrach, &c.] Cæteros Judæos non accusant, quia horum trium caput & statum petebant[†]; & quia, his fractis, facilis esset de reliquis victoria^t: vel, quia reliqui Judæi aut hanc vice non sunt advocati; aut, tanquam captivi, adeoque omnium postremi, ultimo loco & die adoraturi reservabantur; aut, præ metu adorarunt, &c.^v. Qu. Cur non & Danielem accusarunt? Resp. 1. Is forsan ægrotavit, vel gravibus de causis absuit^x; à Rege forsan ad alia negotia missus^y. 2. Astutè^z, ob summam ejus apud Regem auctoritatem^z, nè favor illius Regis iram mitigaret^b; & quia eum ob excellentem virtutem omnes amarent^c. ^{וְהוֹדוּ} Contempserunt, &c. ^{וְהוֹדוּ} Non posuerunt super te, rex, decretum, Mo. vel, rationem, P. Gej. Non habuerunt tui, o rex, rationem, JT. Pi. V. G. fim. Sy. ^{וְהוֹדוּ} sign. rationem, Job. 12. 20. & in Chaldæo, Prov. 11. 22. q. d. Siquis deusque habuerunt majestatem non magnificiendo^d. Quos nulla tui, rex, cura tangit, Ca. O rex, non observant (vel, minimè curant, Ti.) edictum tuum, M. fim. Ti. o. Ar. Rebellionem illis impingunt & contumaciam, &c. Si ergo eadem nobis hodie imputentur, patienter feramus^e. ^{וְהוֹדוּ} Deos tuos] Nullum deorum quos colit Babylon, nè hunc quidem patrem tuum^f. Qu. Cur dicit in plur. deos? Resp. Sic vocant unum idolum, more Judæorum, Exod. 32. 4^g. Enallage numeri plur. pro sing^h. ^{וְהוֹדוּ} Non adorant] Ostendunt hoc, quòd procumbere coram statua nolunt: quod signum est deum illum tuum invocantisⁱ.

13. Tunc Nabuchodonosor in furore & in ira (præ longa felicitate animi impotens ^k) præcepit ut adducerentur] Nolit tamen, licet perturbatus, inauditos reos igni tradi; sed eos interrogat, quasi aliorum criminibus non habens fidem ^l. ¶ Adducti sunt] Adduxerunt, JT. Pi. Calv. sub. eos, Calv. Putarunt ^l esse acti-
vum: At tum ^l legendum erat, ut ex Dan. 5. 3. liquet; unde & infin. ^l, ad adducendum, ib. v. 2. At ^l passivum esse liquet ex Dan. 6. 17. ^l, Et allatus est lapis unus. Ità & hic, adducti sunt ^m; [ut vertunt Mo. P. M. sic Ti. Ca. o. Sy. Ar.] Sunt qui formam passivam in ^l agnoscunt, sed potius activa videtur: nam ab ^l Syri formant Aphel ^l adduxit: Chaldaei verò, ut aliàs sæpissimè, pro more suo, Syrorum ^l in ^l mutant, & uti frequenter solent, & in Hebræorum ^l, unde plur. ^l terminatione Hebraicâ; cujusmodi videre est in ^l, Deut. 32. 37. aliisque similibus: nam Hebræos sæpe imitantur. Sed quemadmodum experimur in verbo ^l in posterioribus paraphrastis significationem neutram vel passivam esse, ut etiam ^l Levit. 4. 23. passivè accipitur; pariter in Hiphil ab ^l, contra regulas, passionem notari non est quod negemus, cum liber Danielis omnino hoc exigere videatur. Quinetiam Ruth 3. 15. [nempe in versione Chaldaica,] Hiphil five Aphel Chaldaicum ità accipiamus oportet, quum dicitur ^l, Allatum (i. e. datum) est ei à Deo robur. Similiter ^l, quod idem esse ostendi, apud Danielelem usurpatur ⁿ.
14. Verène, &c? ^l Vox ^l alibi in S. S. non exstat ^o. [Hinc locum variè reddunt.] Numquid desolatio, Sebdrach, &c? Jac. sic Mo. Est admirandi formula P; q. d. Quid hoc portentum ^l? vel, q. d. An hoc possibile est, ut vos, tot beneficiis à me affecti, non colatis, &c? Verumne (vel, Itane, Ca.) est, — quod deum meum non colitis? P. sim. M. Ti. Ar. q. d. Verumne est quod ad me relatum est, an secus? Verène, — deos meos non colitis? o. & Vulg. in Di. Th. & AE. in G. Quod ambiguum est. Vel enim sensus idem qui Pagnini; vel talis, Quod deos meos non colitis, verène id facitis, an fide & simulacris? An consulto, &c? G. An certo consilio, (five, ex proposito, Pi.) — non colitis? JT. Pi. i. e. Certumne & deliberatum fuit cum animis vestris ità vos gerere? Respexit Hebraicam significationem, ubi ^l est, industria, propositum, & certum agendi studium: ^l est, querere aliquid certo proposito. Non est dissimulandum ^l Syris esse, illis, subsannavit; unde ^l, illusio: unde & passivum ^l in Targum, Prov. 18. 3. & 20. 1. non malè ab Elià exponitur, irrideri. Ex qua Chaldaica significatione & hic vertendum censeo, An pro deos meos non colitis? i. e. Jo- cūne vobis est & risus, an ferium, quod deos meos non colatis? Vel, An illusoriè deos meos non colitis? i. e. Illuditisne diis meis, quod eos non colatis? Hoc postremum maximè placet, quia & efficacissimum est, & cum Chaldaica hujus dictionis significatione convenientissimum ^v. ¶ in ^l haud dubiè est ex ^l interrogativo. ^l vel idem est quod Heb. ^l, industria, consilium: vel est ex ^l latus, quâ voce Chaldaei Rabbinique pleonasticè ut plurimum utuntur; v. g. ^l juxta, ^l sicut, ^l èd quod, idem, &c. Videtur proin Rex voluisse certior fieri num in persona non erret; q. d. An vos estis Sadrach, &c? (Ità namque interpungere nos jubet accentus Athnach.) deumne meum non adorabitis? ^z
15. Nunc, &c. ^l Nunc, ecce, (vel, Nunc ergo, P. sic Ar. M.) estis (eritis, M.) vos parati, Mo. vel, estisne parati? P. sic G. Al. Nunc, si parati estis, Sy. JT. Pi. Imperfecta sententia est, qualis est Luc. 13. 9. Et si quidem fructum ediderit: sin minus, postea excindes eam. Plena foret sententia hoc pacto, Si adhuc colossus veneramini, bene est: sin minus, &c. Abrupta est aposiopesis; sed oratio plena erit, si suppleas, vivetis. Obsequentibus liberatio denunciatur ^l, ut plerique putant: aut (ut alii) disertis verbis principio versus proponitur, cum ait, vos estis futuri, i. e. in vita permanfuri, si colatis, &c. ^z non modò paratum, sed & futurum, significat. Sic ergò locus sine ellipfi verti possit, Si futuri estis, ut audiatu — i. e. audiveritis — vocem, &c. ¶ Et quis est Deus, &c?] Portento simi-

- le est, quod diis omnibus insultat ^b, qui Deum Hebræorum omnipotentem vocaverat cap. præced. Sed excæcavit eum superbia ^c. q. d. Vester iste Deus, cui frustra confiditis, id præstare non poterit. Confer verba Assyrii 2 Reg. 18. 30, 33, &c. Erat Nabuchodonosor ingenio, quasi Saul, vario ac mutabili in bonum malumque ^d. Rex ad antiqua reversus est deliria: q. d. Qui Templum non potuit mihi eripere, neque hos potest ^e. Quis Deus? Cur ergò colebat aliquem Deum? ^e Nempe ut populum aliquo fræno retineret, adeoque suam stabiliret tyrannidem ^f.
16. Non, &c. ^l Non opus, vel necesse, habemus (vel, Non oportet, P. Non curantes nos, Mo. Non solliciti sumus, M. sim. Ti. Ca.) nos super, vel de, hoc verbo (vel, hoc negotio, JT. vel, hac re, Sy. P. G.) respondere (vel, ut respondeamus, M. Ti. vel, quomodo respondeamus, Ca.) tibi, o. sim. Ar. &c. Non est nobis cura, &c. q. d. Interrogatio tua non postulat responsum: est enim incivilis. Non opus est respondere, &c. i. e. deliberare quid respondeamus ^h. Est metalepsis. Facile est ⁱ, & expeditum ^k, & nobis certum, quid respondeamus ^l. Sic Cyprianus ad proconsulem, In re tam justa nulla consultatio est. Per hæc constantiæ exempla homines paulatim ad Evangelicam obedientiam parabantur ^m. ^l, opus, necesse habuit. Ità R. Nathan ⁿ, & pleraque Lexica. Quaritur an rectè. Targum nihil præsidii adfert, quippe ubi hæc radix cum derivatis ignoratur. Ad linguam Syriacam tutò recurritur, ubi frequens est, & in N. T. usitatissima. In Kal sign. utile esse, prodesse: in Ethpaal, uti. Indè nomina ^l, &c. Conferamus hæc cum Chaldaismo. Duo loca præter hunc adferuntur unde significatio indigendi & necesse habendi probetur. Esd. 6. 9. Suppeditentur Judæis ^l que necessaria sunt. Rectè: sed ^l ibi non significat res indigentes & necesse habentes, sed res utiles & necessarias. Esd. 7. 20. ^l, & reliquum necessitatis domus Dei: ubi necessitas non significat indigentiam, sed utilitatem, i. e. ea quæ necessarium usum habent. Hinc ergò vertimus, Non profusum (vel, Nihil utile facimus) super hac re respondendo tibi; i. e. Frustrà tibi respondebimus. Nam & tibi stat sententia puniendi, si deos tuos contemnamus; & nobis stat sententia contemnendi. Itaque dum nec tu de tua, nec nos de nostra sententia dimoveri volumus, oleum & operam perderemus, si multis tibi respondere satageremus ^o. Verbum potèd ^l equipollet Hebr. ^l, respondit, retulit, ut constat ex Dan. 2. 14. Esdr. cap. 5. v. 11 P.
17. Ecce, &c. ^l Ecce, (vel, Certè, V.) est Deus noster — potens ut salvet, &c. M. sim. Mo. P. Quum sit ejusmodi — ut possit, &c. Ca. Est enim potens, &c. o. Ar. &c.
18. Quod si, &c. ^l Et ecce non, Mo. Et si non, o. sim. Ar. Quod est si non ità esset, Ca. Quod si non eruerit nos, M. sic P. [Alii hunc versum cum præcedente sic reddunt;] Sive futurum est ut Deus noster — qui potens est — eripiat nos, five non, &c. JT. Pi. simil. G. ^l sæpe est si, aut five. Spectabant hinc primum præceptum Decalogi ^q. An Deus noster — potis sit eripere nos — & an sit liberaturus de manu tua, amon, Ti. ¶ Notum sit tibi; ità P. M. Ti. &c. ^l Notum ad existendum tibi, Mo. Phralis, notum esse, pro, notum sit, reperies etiam Esd. 4. 12, 13, & 5. 8. Adeoque enallage est infiniti pro finito, ut Dan. 2. 20. Amos. 4. 5. ^l adolere, i. e. adolete ^r. ¶ Et statim ^l, Non exhibebimus ullum gestum honorificum coram statua, obstante Decalogi præcepto secundo ^t.
19. Et aspectus, &c. ità o. ^l Et imago vel, forma, M. species, Ar. serenitas, Sy.) vultus ejus immutatus est, Mo. P. sim. JT. Pi. Et vultus ejus immutatus est, Ti. Immutato colore vultus, Ca. q. d. Excanduit ^r. Pallor in labiis, oculi flammantes, nasus acuminatus, &c. ¶ ¶ Et præcepit ut succenderetur, &c. ^l Ad succendendum (vel, succendere, P. succendi, Ti. Ca. ut succenderent, M. sic JT. Pi.) fr-nacem semel septies (vel, pro una vice septuplò, P. vel, septemplex, live septuplò, Ti. Ca. JT. Pi.) super quod (vel, magis quàm, P. Ti. JT. Ca. Pi. vel præter morem quàm, M.)

visum erat (vel, consueverant, P. consueverat, M. Ti. sim. } T.
Pi. succendere eam, Mo. P. vel, succendi, M. Ti. & c. vel, prius
erat accensa, Ca. אֵשׁ לְאֵשׁ succendit. חַדּוּן unum (pro אֶחָד
sicut Ezech. 33. 30.) reddi potest, una vice, ut אֶחָד Exod.
c. 30. v. 10. שִׁבְעָה septem ponitur pro septies, i. e. mul-
totes, pro natura rei, & more Scripturæ. חֹדֶה, à חָוָה
vidit, valet idem quod רָאוּ, decens, conveniens, fieri : scri-
bitur ut plurimum חֹדֶה, ut in Chald. par. ad Levit. 5. 10.
ubi, pro כַּמְשָׁפֵט, Chaldæus habet, חֹדֶה, sicut decens erat.
חֹדֶה non significat, solitum, vel consuetum, sed, dignum,
æquum, decens, conveniens. Verto itaque, supra quam con-
veniens (vel, satis) erat eum accendere : fuisse enim ante
accensum ex v. 6. colligi potest †.

20. Et viri fortissimis de exercitu suo] i. e. De prætorianis cohortibus v. Nota וְיָמִין in hoc versu dupliciter accipi, & pro robore, & pro robusto exercitu^z. ¶ Ut, &c. וְיָמִין לְיָמִין] Ad ligandum, Mo. ut ligarent, P. M. &c. וְיָמִין juxta R. Nathanem sign. vincere^a. ¶ Mittent, &c. וְיָמִין לְיָמִין] Ut conjicerent, &c. P. sim. M. Ti. Mo. &c. Vide suprà vers. 6.^b

21. *Vindit cum, &c.* [*בִּרְבִּלָּהּ*] [Variè interpretantur.] *In, vel cum, saraballis suis*, Mo. M. Ti. Ca. (quæ corruptè *sarabara*, aut *saraba*^c :) vel, *femoralibus*, P. Sy. Ar. Emp. Hotting. in Gej. BP. vel, *chlamydis*, JT. Pi. V. *tibialibus*, Hi. in G. D. ex Hesychio : potius, *mantellis*, G. ex AE. & Jac. Apparet id titulus Thalmudicis de Synedrio & Septimanis^d. Vel, vestimentis quæ totum operiunt corpus cùm homo prodit in publicum *. Convenit hoc cum verbo *מַרְבֵּל*^f, quod Chaldæis & Arabibus est, *obtegere*^g. Vel, *pallis* ; qu. d. ut erant induti palliis^h. Ut magis mirum, extima non arfisseⁱ. Aliis *sarabara*, vel *saraballa*, sunt calceamenta ; aliis, capitum operimenta^k. Al. Sunt Perfica femoralia^l. Sunt fluxa & sinuosa vestimenta. ^m Erant vestes Medicæ & Babylonice ad genua pertingentes, fericeæ, textu pellucido ; sic dictæ, quòd viri principes eas gestarent. Hidorus ait fuisse *tibialia* : unde etiam Slavonicâ linguâ *sarabarn* vocantur caligæ laxæⁿ. ¶ *Et, &c.* [*פֶּטְשִׁירָן*] *Femoralibus suis*, Mo. AE. & Jac. in G. vel, *tibialibus*, Ti. *subligaculis*, JT. Pi. Buxt. & Schindl. in Gej. *tunicis capitalibus*, Ca. *tiaris*, P. M. o. Ar. *פֶּטֶשׁ* videtur esse idem sono & re quod *πέτασος* Græcis, quod non longè abit à *tiara*^o. *Petasus* est galerus, five pilei latioris genus^p. *Tiaras* dignitatis causâ gerebant^q. ¶ *Et, &c.* [*וּכְרִיפֶּלְתָּן*] *Et cucullis suis*, Mo. vel, *operimentis*, P. *pannis*, M. *indumentis*, Ca. *paludamentis*, JT. Pi. BC. i. 42. 742. *calceamentis*. Vulg. *tiaris*, Ti. Jac. Saad. in Gej. quæ vestes sunt caput obtegentes, similes galeæ^r. Convenit hoc mori Orientalium, qui capita turbantis, vel certis linteaminum plicaturis, plerumque obvolvebant^t. *כִּרְבִּלָּהּ* est, *crista galli*, &, ab ejus similitudine, omne id quod *capiti imponitur*. Alioqui *כִּרְבֵּל* Hebræis est, *amicire*, ut apparet i Par. 15. 27^u. ¶ *Et, &c.* [*וּלְבִישֵׁיהֶן*] *Et (sub aliis, P. Ti.) vestibus suis*, Mo. M. sic JT. Pi. &c. nempe interioribus quæ sub mantello^v : quæ prioribus vestimentis superinduebantur infra pallium^x. Al. q. d. Et reliquâ vestium hætenus non enumeratarum cohorte^y. *לְבַשׁ* ut Hebræis est *induere*, ità & Chaldæis, ut infra 5. 7^z.

22. *Nam, &c.* מִלֵּךְ מִלֵּךְ דִּנְהָ מִלֵּךְ דִּנְהָ *Omni respectu hoc propterea quòd* (vel, *Quapropter, sive Propterea, èd quòd, P. JT. Pi. Interea autem cum, M.* בְּלִי קִבְלֵי דִּנְהָ, *propterea, quandoquidem, adfuere* Dan. 2. 12, 24. & 3. 7. 8. *additur autem h. l.* מִלֵּךְ בְּלִי קִבְלֵי דִּנְהָ *ex quo, idque per pleonasmum. Ità quoque,* מִלֵּךְ בְּלִי קִבְלֵי דִּנְהָ *propterea ut, in aliis S. Scripturæ locis, &* מִלֵּךְ דִּנְהָ *ex quo discas, occurret infra* 4. 23. *item* Efr. 4. 23. & 5. 12. *verbum* (vel, *præceptum, Calv. &c.) regis* *urgens, Mo. vel, urgebat, P. Ti. Gej. &c. vel, accelerabat, JT. Pl. moram non ferebat* *b.* ¶ *Fornax, &c.* אֶת־הַתִּנּוֹרָה *Et fornax accensa erat* (vel, *arderet, M.) valde.* JT. Pi. *vel, vehementer, M. præstanter, Mo. supra modum, Ti. Chald. cum excellentia, vel abundantia, Pi. Et fornacem curaverat accendendam valde, P.* ¶ *Viros illos qui, &c.* דִּי הִסְקוּ וְגו' *Qui ascendere fecerant, &c. Mo. Di. à נִסַּק ascendit, quod in Aphel sign. eduxit, vel ascendere fecit, Dan. 6. 23* *c.* *Qui extulerant, P. sub. usque ad sacrificium fornacis, ut illinc deicerent eos. Describit gettum*

hominis deicientis aliquid ex alto^d. Qui in altum^d v.
fufceperunt : quum enim fornax terrâ effet altior, fuf-
cipi in altum debuerunt, ut in fornacem injicerentur *. * Di.
Qui fufulerant, Pi. vel, *adduxerunt*, Ti. *projiciebant*, Ca.
intrudebant, JT. *immiferant in ignem*, M. ¶ *Inter-*
fecit, &c. [קָטַל הַמֶּלֶךְ שְׂרִיבָא דִּי נֹרִיָּא] *Occidit eos scin-*
tilla (vel, *flamma*, P. Ti. Pi.) *ignis*, Mo. M. fic JT. *Scin-*
tilla exfiliens è fornace. Ea caufa fuit cur Nabucho-
donofor rem omnem cognofcendi animo ad fornacem
accederet. Hymnus trium juvenum [qui poft v. 23. fe-
quitur in verfiōe Vulg. & multis verſibus continuatur,]
non eſt in Hebræo : eſt poema factum à poſteriorum
temporum Hebræo aliquo, quaſi rei conveniens f. ¶ G.

23. *Viri*, &c. וְיָרִיבָא [1 variè accipitur.] Porro, isti tres viri, &c. P. *Quum autem*, &c.] T. atque ita cum seq. versu connectunt. Malim cum præced.nectere, & per *quum* reddere, ut Orientalibus frequens est; *Viros illos—occidit flamma ignis, Quum viri illi tres injicerentur*, &c. וְיָרִיבָא, cadere, pro *inici*, usitatissimum est in Chaldaismo seu Syriasmò, ut Matt. 5. 25. & 7. 19. Di. ¶ *Ceciderunt—colligati*. Oportuit ergò primo occursum naturaliter ipsos suffocari, deinde statim consumi. Augest hoc miraculum ^b.

24. *Obstupuit*, ita Mo. P. Ti. [חָוָה] *Expavit*, Pi. M. *sim.* Gej. ex R. Nathan. Verbum alibi in Sacris non extat¹. ¶ *Et*, &c. [וְיָקָם בְּהַתְּחִלָּה] *Et surrexit*¹ Gej. *in festinando*, Mo. vel, *propere*, P. *sim.* Ti. Ca. *cum stupore*, M. *cum perturbatione*, JT. Pi. ¶ *Optimatis* *suis*, ita P. Gej. *sim.* Ti. Ca. [לְהַדְבִּירוֹתֵי] *Consiliariis suis*, M. vel, *gubernatoribus*, JT. Pi. *comitibus*, Q. in Calv. Nomen enim à consuetudine deduci potest^k. *Du-*^k Calv. *loribus*, Mo. Gej. à verbo [דָּבַר] *duxit*, *ducendo* *gubernavit*, unde מְדַבֵּר, *gubernator*, in Par. Chald. Pro. II. 14. Litera ה initio potest dici formativa nominis, ut alibi est מֶת, ת, &c.¹. ¶ *Verè, rex* Voluit Deus hanc confessionem exprimere hostibus suis^m. ¶ [וַיָּצִיבָא] *Ve-*¹ Gej. *ritas*, sub. est : i. e. Res sic se habet †. ^m Calv. ¹ V.

25. *Et nihil, &c.* "חֲבֵל וְגו'] *Et corruptio* (vel, *documentum*, M. *sim.* V. *labes*, Ti.) *non* (vel, *nulla*, P.) *est in eis*, Mo: Pi. &c. ¶ *Et species*, וְרִיחַ] *Et aspectus* (vel, *species*, Mo. o: *forma*, M. JT. Pi. Ti. *sic* Ca.) *ejus*, P. Ar. רִיחַ, *aspectus*, sive *vultus*, i. e. *forma aspectabilis*, à רָחַף, *vidit, aspexit*. ¶ *Similis filio Dei*] " Gej. Intelligit vel, 1. *hominem speciosissimum, venustissimum, & quasi Divinum: quales Homerus vocat ἀνδρείους, θεοεικέλους, & θεογενείς, (Deo pares, à diis genitos o:)* Deo *natus* ponitur pro *Deo*, aut *Divino*, sicut *homine natus*, pro *homine*; de quo nos alibi: ut sit, *forma similis Deo nati*, forma augustior humanâ formâ, Divini generis, aut Divinæ similis. Quomodo 1 Sam. 28. 13. dicebat illa saga Saulo, *videre se ascendentes ex terra Deos*, h. e. augustam quandam & Divinæ similem personam *. * Ca. Vel, 2. quendam ex minoribus diis, &c P: loquitur enim more Ethnicorum q. Vel, 3. Christum: sive quòd sic dixit sciens, utpote à Daniele de hoc mysterio edoctus †; sive inscius, ut Saul, Caiaphas, Pilatus similia dixerunt, quæ non intellexerunt †. Vel, 4. Angelum †, ut exponitur vers. 28. *qui misit angelum, &c* *. Angeli enim vulgò dicuntur *filii Dei* x, Job. 1. 6. & 38. 7. Confer Matt. 27. 54 y. Revera tamen hic erat Angelus foederis, sive Filius Dei z, qui hoc pacto Incarnationi suæ præfuit a.

26. *Tunc accessit, &c.* Propius nempe quàm antè,
ut & alloqui illos posset. ¶ *Servi Dei excelsi* Cul-
tores illius Dei quem antea quoque admiratus fuit
Rex, Dan. 2. 47^b. ¶ *Egressi sunt* Nempe, ad Re-
gis permissum & citationem, sine qua non mutassent
locum^c.

27. *Et potentes, &c.* [*וְהַדְּבָרִי וְגו'*] *Et duces* (vel, *gubernatores*, JT. Pi. *consilarii*, M. Ca. *cæteri proceres*, Ti.) † G. *regis*, Mo. Legitur & infra 4. 36. al. 33. & 6. 7. Videtur ^b G. idem quod *מַדְבָּרָא* in Chaldæo, Prov. 11. 14. & *מַדְבָּרָא* ^c Gej. in Thalmude titulo de Contraſtibus. Est nomen commune *magistratibus*, quo significantur illi qui pluribus nominibus supra 2*. ¶ *Contemplabantur*] Nempe ^a G. cum admiratione †. ¶ *Et capillus, &c.*] i. e. Nè minimum quidem de corpore. Vide Luc. 12. 7. & 21. 18^d. ^d G. ¶ *Et odor* (vel, *quod odor*, M.) *ignis non, &c.* *עַל עֵשֶׂת* *בְּרַחֲמֵי*] *Non pervasisset* (vel, *transierat in, sive ad*, Mo. M.)

eos, Pi. sic JT. Sy. &c. vel, *per illa*, P. sub. *corpora & vestes*; i.e. non imbibent odorem ignis. Solent enim male olere vestes adustæ†. Relativum tam de personis quam de rebus accipi potest. Fieri enim poterat ut ignis non consumat corpus, sed tamen amburat, vel ustulet*. Nihil de fumo olebant^f. *Odor* fumitur hîc metaphoricè, pro afflatu incendii. Vide Judic. 16. 9 †. [*& ibi dicta.*]

28. *Benedictus, &c.* בְּרִיד אֱלֹהֵינוּ דִּי שַׁדְרָח וְנִי *Benedictus Deus eorum, qui Sadrach, &c.* Mo. vel, nempe *Sadrach*, P. Deus *Sadrach*, o'. Sy. Ar. Deus, inquam, *Sadrach*, M. Non vocat Deum suum, sed Sadrachi, &c.

Gej. sim. Non ergo cessit idolomaniâ suâ, &c. Non ergo solida
Calv. erat, sed ficta, hæc confessio, &c.^b ¶ *Qui crediderunt in eum*] Qui confisi ei sunt. Gradus quidam ad Evangelicam fiduciamⁱ. ¶ *Et verbum* (vel, *edictum*, Ca.) *regis immutaverunt*] Sic Mo. P. o'. V. Gej. &c. *Mutare*, ut & *solvere*, *legem* dicitur, qui contra Legem facit, Matt. 5. 17. Joan. 7. 23. & 10. 35^k. qu. d. Ipso facto vim coactivam ei ademerunt, inane illud reddiderunt, & abrogârunt^l. Vel, fecerunt ut Rex mutaret animum, decretum & consilia, utque, quem contempsit, Deum celebraret^m. Vel, *prævaricati sunt*, M. *contempserunt*, Sy. *irritum fecerunt*, Ca. ad verb. *secundaverunt*, i. e. posthabuerunt Legi Divinæⁿ. ¶ וְיִמְלַח מִלְכָּא שִׁנּוּ *Contraque regis imperium egerunt*, Ti. Præcepto Regis non paruerunt: maluerunt enim obedire Deo quàm hominibus^o. Jam tandem æquum judicat Dei Legem suæ anteferri[†]. ¶ *Et tradiderunt, &c.*] Morti exposuerunt^{*}. ¶ *Nè servirent*] i. e. Sacrificium facerent[†]. ¶ *Et nè adorarent*] i. e. Corporis gestu honorem exhiberent apud imaginem^{*}. ¶ *Excepto Deo suo*] Opifice coeli & terræ P.

29. *Et lingua*] i. e. *Natio* : quòd diversæ nationes
diversis idiomatibus utantur q. ¶ *Locuta fuerit*
blasphemiam; sic *o*. Sy. Ar. P. *לשון*] *Error*, Mo. G.
errorem aliquem, M. i. e. qui loquendo peccaverit :
vel, *temeritatem*, Q. in Calv. *sermone perversum*, Calv.
indecorum aut probrosum, quo hujus Numinis prosci-
ditur autoritas, majestas, &c †: *verbum contumeliosum*,
Pi. Nomen hoc *לשון* occurrit etiam Dan. 6. 4. Ebr. 4.
v. 22. & 6. 9 v. Qui *blasphemiam* reddunt, nimium di-
cunt; qui *errorem*, nimis parum. *לשון* sign. non so-
lùm, *errare*, sed etiam, *spernere*, quod hîc magis qua-
drat v. Et si *לשון* propriè sit, *error*; non dubium tamen
quin hîc & Dan. 6. 4. latius sumatur, pro peccato &
delicto. Idem est quod apud Hebræos *שטן*, quod prop-
riè *aberrationem* significat, deinde, *peccatum*; sicut &
verbum *שטן* aberravit, deinde, *aberravit ab equo & ju-
sto*, i. e. peccavit. Verto ergò, qui dixerit peccatum.
Non videtur Rex hoc prodigio conversus; nam non
vetat coli idola^b, nondum ausus [est] deos Imperii
sui exauctorare^c, nec præcipit coli Deum Hebræo-
rum^d: interim, quod non parùm est, vetat maledici
Hebræorum Deo, quem tam potentem cognoverat*.
¶ *Disperat*, *הדמין יתעבר*] *Frastra* (vel, in *frusta*, P.
M. Calv. V. in *membra*, JT. Pi. *membratim*, G. *frustu-
latim*, Ti.) fiat, Mo. Gej. vel, *redigatur*, M. *lanietur*, JT.
Pi. Gej. *conficiatur*, Ti. *discerpatur*, V. ¶ *Et domus*
ejus vastetur, *בנין ישתנה*] *Sterquilinium* (vel, in *sterqui-
linium*, V. JT. Pi. in *latrinam*, P. M. Ca. sic G.) ponat-
ur, Mo. vel, *redigatur*, M. JT. Pi. Eadem poena & ea-
dem verba quæ suprà 2. 5 f. Al. *detestabilis fiat*, Ti.
diripiatur, Sy. sim. *o*. Ar. ¶ *Neque enim est alius*
Deus qui possit ità salvare, *בדנה*] *Ità*, *o*. Ca. Ar. V. hoc
modo, JT. Pi. sic Ti. sim. M. tali liberatione †. *דנה*
foem. gen. acceperunt, & ad rem retulerunt. Fateor
ut plurimum ità accipi. Est tamen ubi &, masculino ge-
nere acceptum, ad personam referatur: ut suprà Dan.
c. 2. v. 43. *Non adhibebunt דנה עם דנה* hic cum illo.
De Regibus agitur, qui, quamvis per matrimonia san-
guine juncti, animis tamen non cohærebunt. Itaque
non laudo ibi Junium, qui vertit, *aliud cum alio*: præ-
sertim cum & Dan. 6. 28. existet *דניאל דנה*, Et Daniel
iste; ubi manifestè ad personam refertur. Non itaque
reicio P. & Genev. & Belg. [adde & Mo.] qui verte-
runt, *sicut hic*. Belus suos cultores extra fornacem
positos ab igne servare non potuit; Deus autem He-
bræorum suos in medio igne incolumes præstitit.

Negligit quod præcipuum erat, ut intelligeret ex Le-
ge de Deo ejusque voluntate, sed tantum miraculo
movetur¹.

30. *Tunc rex promovit, &c.* [הִצִּילָהּ] *Magnificavit, P.*
sim. o. evexit, Ti. auxit, Ca. G. opibus & honoribus : *G.*
prosperare, vel prosperari, fecit, Mo. Pi. vel, jussit, JT. Pi.
i. e. curavit ut prosperè agerent !. Restituit in felicem *Pi.*
statum, M. [הִצִּילָהּ] *sumitur intransitivè Dan. 6. 28. pro-*
sperè egit ; hîc autem transitivè. Ad verum vocis sen-
sus juvabit fortassis linguarum Hebrææ & Arabicæ
collatio. In lingua Arabica [הִצִּילָהּ] *sign. bonum esse, va-*
lere. Et hanc quoque esse primariam ejusdem verbi
significationem liquet ex Jer. 13. 7. ubi de corrupto
cingulo dicitur, [הִצִּילָהּ] [הִצִּילָהּ], non bonum est, vel, non valet ;
Ezec. 15. 4. [הִצִּילָהּ], An bonum est? an valet? Indè jam
secundariò fluit felicitatis & prosperitatis significatio,
quippe in qua bonum hominis consistit. Hinc sequitur
in Hiphil [הִצִּילָהּ], & Chald. [הִצִּילָהּ], propriè esse, bonum
reddere ; & si res talis sit quæ bona fuerat, sed à bonita-
te desciverit, significat, reparare, & in pristinum statum
bonum restituere. Hâc significatione apud Arabes usita-
tissimum est, ut Matt. 4. 21. Gal. c. 6. v. 1. Sic & h. l. re-
stituit, vel restauravit^m. Sed non solum eos restituit, ve-
rùm & honoribus auxitⁿ. *m Di.*
n Me. c

CAP. IV.

30 i. **N** *Abuchodonosor rex, &c.*] Quidam attexunt hos tres versus ad finem 3. cap. sed sine ratione ^{a.} ^{a.} Calv. Rectius alii eos connectunt cum seq. Est enim hoc edicti sequentis præfatio. Daniel, cum historiam trium juvenum absolvisset, aliam historiam sanè mirabilem subjecit, non suis, sed ipsius edicti publicati, verbis, ut de fide ejus nemo dubitaret ^{b.} Ex contextu patet Da- ^{b.} G. nielem hîc proponere edictum sub nomine & persona Regis; postea narrare quid Regi acciderit; & tandem redire ad ejus personam. Hæc autem personarum varietas sensum non reddit ambiguum aut obscurum ^{c.} ^{c.} Calv. ¶ *In universa terra*] i. e. Maximâ terræ parte, quæ mihi subjecta est ^{d.} ¶ *Pax, &c.*] i. e. Omnia vo- ^{d.} Pi. bis prosperrima contingant *. Opto vobis salutem ^{e.} G. plurimam ^{f.} ^{f.} Pi.

2. *Signa*, &c. אֶתְּנָה עִבְרָאִי דִּי עִבְרָאִי שִׁפְרָא. *Signa*—*quæ fecit mecum* (vel, *apud me*, i. e. *me præsentem & videntem*: vel, *mibi*; nempe: V. res futuras aded incredibiles præsignificando †: in, vel erga, *me*, Ti. Ca. JT. Pi.) *Deus excelsus* (vel, *summus*, † G. ut suprà 3. 26. Ità appellat Deum quem colebant Hebræi *), *decorum* (vel, *pulchrum*, i. e. *congruum* h.) est * Idem. coram *me* (vel, *deceat me*, JT. *visum est mihi*, Ca. *pulchrum* b Idem. apud *me* *visum est*. M. *officii mei esse judico*, Ti. *placet*, vel *placuit mihi*, o. Ar. Sy. Pi. Di, ex Vulg. & Genev. ut Dan. 4. 27. *consilium meum* יִשְׁפָּר עֲלַי. *placeat tibi*. & Dan. 6. 1. ubi eadem quæ hîc phrasis, שִׁפְרָא קָרָם דָּרְיוֹשׁ, *Placuit Dario*. Nec aliud hoc verbum Syris significat, ut ex infinitis M. T. locis liquet †.) *indicare*, † Di. Mo. JT. Pi. sim. M. Ti. Ca. o. &c. vel, ut narrem, P. Initium hoc est literarum quas scripsit Nabuchodonosor †. אֶתְּנָה *signa*, ex Ebræo אֶתְּנָה; & תִּמְהִיָּה, ab Ebr. † V. תִּמְהִיָּה *admiratus fuit, obstupuit*. † Gel.

3. *Signa ejus, quia magna sunt, [פֶּסָה יְרֵרִיזִין]* Secundum quod magna, Mo. quam magna (vel; magnifica, M.) sunt? P. vel, [fine interrogatione,] *sint, [J.T. Pi. Quod ejus Dei adeo multa sint prodigia, Ca. Testari voluit Rex poenitentiam suam, & rapitur in admirationem Divinae virtutis, & coactus fuit Deo gloriam dare. Sed evanidum hoc erat, neque enim errores suos exuit, &c.^m. ¶ Regnum ejus, &c.] Nempe exper-* ^m Calve.

tus istud didicerat, Regum timendorum in proprios greges,
Reges in ipsos imperium est Jovis ^{n.} G.
 4. *Quietus*; ita Mo. P. & c. ¶ *Felix*, M. T. Iul. Ca.
Ar. tranquillus, J. T. Pi. sic Sy. Devictis gentibus^o, bel-^o G.
 lis & hostibus liber P. q. d. Prosperitas me inebriave-^p G.
 rat, & c. ¶ *Florens in palatio meo* Magnificen-^q Cal.
 tissimo, cujus descriptionem ex Beroso habemus^r. To-^r G.
 tus deliciis diffuebam, & nihil minus quàm de ea re
 cogitabam †.

5. *Perterruit me*] Ostendit non vulgare hoc somnium fuisse, sed divinitus immisum. ¶ Et, &c. [וַיִּרְדּוּ] *Et conceptus*, Mo. vel, *cogitationes*, P. M. Ti. &c. sub. *ascenderunt super cor meum*, V. Chaldaei *וַיִּרְדּוּ* est; *cogitare*, *scrutari*, in Chald. par. ad Ezech. 11. 5. & 20. 32. Unde Talmudicorum dictionum, *וַיִּרְדּוּ* "וַיִּרְדּוּ", *Non est scrutandum post Dei opera*. Indè & nomen *וַיִּרְדּוּ*, *cogitatio*, [in Chald.] Esa. 57. 17. Dicunt RR. *Quando expergisceris à somno tuo, non convertet se cor tuum וַיִּרְדּוּ לְרַעֲיוֹנָא ad cogitationes malas*. Vel, somnium ipsum *cogitationes* vocat, ut antè: vel, de cogitationibus loquitur quæ, postquam evigilavit, ipsum anxium habuerunt. ¶ *Visiones*—*conturbaverunt me*] Tale illud, *Anna, soror, quæ me suspensam insomnia terrent*? Et in Octavia Senecæ, *Confusa tristi proxima noctis metu Visûque, nutrix, mente turbata feror*.

6. *Cuncti sapientes Babylonis*] Mirum videri possit, Daniele, prioris jam somni explicatione nobilem, aut non accitum, aut non venisse. Sed, causa fuit, vel, 1. quod Daniel non esset ex consortio sapientum Chaldaeorum: vel, 2. quia ille, ob summam de eo opinionem, ad explicandas res aliis inexplicabiles reservabatur: vel, 3. quia Rex superbus nunquam se subiecisset Deo aut Prophetæ ejus, nisi summâ necessitate constrictus fuisset, à propriis doctoribus destitutus: vel, 4. ex Regis oblivione: vel, 5. quod Magi se à Danielis consortio segregarunt: vel, 6. ex peculiari Dei directione, ut clariùs innotesceret Dei majestas, &c.†.

8. *Donec collega ingressus est—Daniel*] Ità vertit Hieron. fecutus, ut ipse fatetur, Sym. & Aq. & Th. vertentes, *συνδιδρασκῶν*. Sed non puto tres illos ità vertisse; aut, si sic verterunt, Hebræo non convenit illa versio. Hieron. homo erat; humanum est errare. *וַיִּרְדּוּ* non sign. *ἐνταῦθα collegam*, sed *ἐνταῦθα alium*, pro quo videtur Hieron. habuisse *ἐνταῦθα*, vel, corruptâ harum vocum pronunciatione deceptum fuisse. Vel, existimavit Vulgatus [sive Hieron.] *וַיִּרְדּוּ* idem esse quod Syrorum *וַיִּרְדּוּ*, alius: ut sensus sit, *Donec alius quidam, qui & ipse esset divinationum peritus, adeoque collega, non Regis, [ut Vulgati Interpretes intelligunt,] sed reliquorum sapientum & astrologorum, &c. d. ¶ *וַיִּרְדּוּ* Et usque ad novissimum intravit coram me Daniel, Mo. Tandem autem, JT. Pi. *וַיִּרְדּוּ* pro nomine acceperunt; ad verb. Et ad postremum, i. e. tandem. Donec tandem, P. Ti. *וַיִּרְדּוּ* acceperunt adverbialiter, ad verb. *Usquedum postremo*. Possis locum ex Syriaismo sic vertere, *Donec alius intravit coram me, Daniel*. Solet tamen alius dici in hoc libro *וַיִּרְדּוּ*. Quousque novissimè, M. Postremo, Ca. ¶ *Cui nomen Baltassar, secundum nomen dei mei*] Nempe *Baal*, seu *Beli*: q. d. *Baal* thesaurus. Solebant verò præfustioribus personis nomina deorum præfigi. Vide dicta 1. 7. Dicit, *dei mei*, [vel, r. respiciendo præsens tempus,] atque ità prodit inveteratum idololatriæ malum: [vel, 2. respiciendo tempus pristinum,] q. d. qui olim à me colebatur: ut Matthæus dicitur *publicanus*, Matt. c. 10. v. 3. ¶ *Qui habet, &c.* "וַיִּרְדּוּ" Et quo (vel in quo est, P. M. &c.) *spiritus deorum sanctorum* in eo, Mo. i. e. Qui plenus est Spiritu S. Loquitur ut idololatra. Th. vertit, *πνεῦμα δὲ θεῶν*, (*spiritus Dei sancti*) pro quo, *ἅγιος*, (*sanctum*), malè scribitur. Deos dicit in plur. magnificentia causa: intelligit autem *spiritum Dei*, h. e. spiritum prophetiæ. Divinitati enim propria est divinatio, & futurorum contingentium prænotio. Indicat se majorem quàm de homine de Danielis sapientia opinionem habere. Dicit, *deos*, ex Chaldaeorum consuetudine, qui plures deos credebant, quam non penitus exuit: vel, Hebræorum malè intellecto more utitur, qui Deum *וַיִּרְדּוּ* vocant. Vel, per *deos* hîc intelligit Angelos, qui sic in S. S. vocantur: & opinari potuit Daniele spiritum agitari, & quidem bono & verace; cùm Magi spiritum haberent deorum malorum & fallacium: quanquam non est verisimile, eum, Dei laudes nunc unicè intendentem, tam erroneo dogmati adhuc favisse.*

9. *Princeps* (vel, *magister*, M. Mo. *præfecte*, JT. Pi. sim. Ti.) *ariolorum*] Vel, *phylicorum*, V. *genethliacorum*, Mo. P. *magorum*, JT. Pi. Ti. Sic eum vocat, non quod ipse ariolus esset, sed quia ob summam peritiam iis omnibus præfectus esset P., simul & iis præcelleret.

¶ *Quoniam, &c.* "וַיִּרְדּוּ" Quod ego novi quod spiritus, &c. Mo. En, ego scio, &c. M. Novi quod, &c. P. Omisit prius *וַיִּרְדּוּ*. *Quia novi spiritum—inisse tibi*, * Di. JT. Pi. At o. & Genev. [item Ti. Ca. Sy. Ar.] acceperunt pro pronomine relativo ad Daniele: id laudo: ad verb. *Quem scio, quod spiritum—in te*, i. e. In quo scio esse spiritum, &c. Is enim est Hebraismus, ut Latinorum v. g. quem dicant per *וַיִּרְדּוּ* sequente affixo 3. perf. ubi refertur ad absentem: ut, dicunt, *David est quem vidi*, dicunt, *וַיִּרְדּוּ אֶת דָּוִד אֲשֶׁר הָיָה הוּא*. At cum affixo 2. perf. si refertur ad eum quem alloqueris: ut, *Tu es quem vidi*, *וַיִּרְדּוּ אֶת דָּוִד אֲשֶׁר הָיָה הוּא*: quod hujus loci est. Et simile exemplum extat Esa. 49. 3. At cum affixo 1. perf. si refertur ad loquentem: ut, *Ego sum quem vidisti*, *וַיִּרְדּוּ אֶת דָּוִד אֲשֶׁר הָיָה הוּא*. Simile exemplum est Esa. 49. 23. ¶ *Et omne, &c.* *וַיִּרְדּוּ לֹא אֵין לִי* Di. Et nullum (vel, Et quod nullum, P.) arcanum superat te, M. vel, *altius est te*, sive tuâ mente: vel, *fugiat te*, Ti. latet tibi, G. sic Sy. *sit absconditum tibi*, P. premit te, JT. Calv. cogit, vel angit, te, Gej. te anxium, vel perplexum, reddit, sive, *constringit*, Calv. *faciat*, vel *faceffat tibi negotium*, V. sic Mo. Pi. Ca. *tibi molestum est*, Calv. Di. ut res arduæ viris eruditis molestiam & defatigationem exhibere solent: vel, *impossibile est tibi*, o. Sic vocant Chaldaei & Arabes quod difficile est. Vide ad Luc. 1. 37. Verbum *וַיִּרְדּוּ* in S. S. hîc tantum occurrit, & Esth. 1. 8. Chaldaei autem frequens est, & sign. *vim inferre, diripere, opprimere*, ut [in Chald. par.] 1 Sam. 12. 3. Esa. 52. 4. Ezech. 22. 7. ¶ *Visiones somniorum—& solutio-* nem earum narra] Atqui somnium ipsi Danieli narrat, quamvis quod tenderet non intelligebat. Aliquid ergo hîc est supervacuum. Tò & vel redundat, vel ponitur pro id est, ut 1 Sam. 17. 40. & 28. 3. Jer. 34. 21. d.

10. *Visio, &c.* "וַיִּרְדּוּ" Tò variè accipiunt: Jun. pro igitur; Pagn. pro autem; Vulgatus omisit, quod laudo. Inservit enim tantum initio narrationis, ut passim, etiam in initio Librorum, qui sæpe incipiunt per *וַיִּרְדּוּ*. [Locum sic reddunt:] *Et visiones capitis mei, &c.* Mo. &c. Somnium suum vocat *visiones*, quod fuerit multiplex, h. e. longum & prolixum: *capitis*, vel, 1. quod in capite sive cerebro sit sedes imaginationum, sive somniorum; vel 2. quod oculi, quibus videmus, in capite sunt. *Visiones* accipe metonymicè, pro rebus visione oblati. *Visa quidem capitis mei*—(sub. hæc sunt:) *Videbam, &c.* Ti. sim. V. Pi. M. Al. *Visionibus mentis meæ—videbam, &c.* Jac. *Visionibus igitur capitis mei—: Videbam, &c.* JT. *וַיִּרְדּוּ* sumpserunt pro *וַיִּרְדּוּ*, sine necessitate. Est enim tantum nominativus absolutus, quem Vulg. P. & o. retinuerunt. Sensus est, *Quod ad visiones capitis mei, videbam, &c.* ¶ *Ecce arbor*] *Arbor*, secundum Indos, Persas & Egyptios, virum excellentem significat; Achmetes c. 200. Sic Ezech. 31. 3. *arbor* est Rex Assyrius, sub cujus similitudine ibi intelligitur & Rex Egyptius. Ostendit Deus quo consilio Deus Imperia constituit in mundo, ut sint quasi arbores, ex quarum fructu vescantur mortales, & sub quarum umbra quiescant. ¶ *In medio terræ*] Vel, 1. pleonasticè, pro, *intra terram*; sicut, *in medio maris*, pro, in mari: vel, 2. emphaticè, tum, ut conspicuam ejus eminentiam denotet; tum, ut æquale per omnes terræ lineas velut è centro emanans Imperium.

11. *Magna arbor, & fortis*] Qualis quercus: significans Imperium sublime & amplum. ¶ *Contingens cælum*] *ὀρεγομένης*: quomodo & Græci de celsis arboribus loquuntur. Hyperbole, qualis Deut. 1. 28. & 9. 1. Job. 20. 6. &c. ¶ *Aspectus illius, &c.*] i. e. Latitudo quæ rectè obiciebatur aspectui. Meton. adjuncti. Et visio ejus, &c. i. e. Quæ conspicua erat in extremis terræ partibus. Vel, *aspectus*, i. e. figura & species ejus. Simile Xerxis somnium habet Herodotus in Polymnia.

12. *Folia, &c.* *וַיִּרְדּוּ* *Ramus ejus pulcher*, Mo. P. sim. JT. Pi. M. V. Ad verb. *Perplexitas ejus*, i. e. rami ejus, sive ramositas, aut ramificatio, i. e. densitas ramorum ejus; quod rami sint inter se complexi. Videtur respexisse verbum *וַיִּרְדּוּ*, quod *crassum, densum esse*, sign. *וַיִּרְדּוּ*, *crassities*. At id hujus loci non est. Al. *Frondes*, vel *Folia*, &c. o. Sy. Ar. Ti. Ca. Jac. Di. Gej. Nam v. 14. distinguitur *וַיִּרְדּוּ* ab *וַיִּרְדּוּ*, quod postèrus procul-

proculdubio sign. ramos ejus : quare & alterum coactus fuit Junius ibi vertere, folia ejus. 1. Pet. 1. 24. apud Syrum נִיפִי ponitur pro *arboribus* : Ferrarius autem in Lexico vertit, *semen, herba*, ut & Plal. 90. 5. Putamus ergo Syris נִיפִי, Chaldaeis נִיפִי, Hebraeis נִיפִי, quod occurrit Plal. 104. 12. in genere esse, *germen, herbam*; deinde specialius sumi pro *floribus & foliis*, quia & flores agrorum & folia arborum herbae sunt : ideo recte hic apud Danielelem distinguitur & ab נִיפִי rami, & ab נִיפִי fructibus : neutri enim proprie herba sunt. ¶ Et, &c. נִיפִי נִיפִי ¶ Et fructus ejus multus, sive copiosus, Mo. P. M. Ti. &c. נִיפִי ab נִיפִי fructum, protulit, π. Dagesch in 1. resolutio. ¶ Et, &c. נִיפִי נִיפִי ¶ Et cibus omnium (vel, pro omnibus, J. T. Pi. sic G. Sy. &c. vel, universus, P. universus, Mo.) erat in ea; i. e. Omnia animalia alebantur fructu ejus. ¶ Subter eam habitabant animalia, נִיפִי נִיפִי ¶ Sub se umbram faciebat bestia agri, Mo. vel, bestia, &c. P. Sub ea umbram captabant bestiae, &c. Pi. sim. J. T. vel, velut in umbra degebant ferae, &c. Ti. Sub se obumbrabat bestias, &c. V. Inferiora ejus umbram praebeant bestiis campi, M. Significat homines praesidio magistratum regi, & varias utilitates per ipsos accipere; ut praestet sub tyranno saevissimo quam sub anarchia vivere. ¶ 13. Et ecce vigil; ita Mo. P. M. J. T. &c. נִיפִי ¶ Excitator, M. Ege, vel 1. Ir, Th. in D. נִיפִי a נִיפִי vigilare, unde in Heb. נִיפִי vigilans, Cantic. 5. 2. Mal. 2. 12. Sed malim accipere, non ut ab Hebraeis mutuo sumptam absque ullo Chaldaico charactere, sed ut factam per Chaldaicam permutationem נִיפִי & נִיפִי, ex Heb. נִיפִי, quod legatum signi. atque ita a. transfertur Prov. 13. 17. & 25. 13. posito נִיפִי pro נִיפִי; ut נִיפִי pro נִיפִי hostia, נִיפִי pro נִיפִי terra, & similia multa in lingua Chaldaica. ¶ Ege, &c. vigil, Aq. & Sym. in D. quae vox eodem significatu est in libro Enochii nomen praefere, cujus partem Scaliger Notis ad Eusebium inseruit. Est autem ejus libri mentio & in Hebraeo libro Zoar, & in Pædagogo 2. Clementis. Hieron. hinc nomen habere putat Irin, deorum nunciam. Per vigilem intelligit haud dubie Angelum quendam. Angeli sic dicuntur, vel, 1. a natura; quod spirituales habent naturam & vitam, ideoque, ut cibo & potui, ita & sopori obnoxii non sunt : vel, 2. ab officio; quod Divinae providentiae &c., ut ita dicam, vigilantiae ministri sunt, qui semper ad exsequendum Dei officium invigilant. Angelus hic erat Babyloniae praefes & vindex, ut patet v. 17. ¶ Et sanctus ¶ Itā Mo. M. J. T. vel, sanctus, P. [ut 1. redundet:] nempe (vel, id est, G.) sanctus, Pi. & quidem sanctus, Ti. q. d. Non Damon, seu malus angelus, sed bonus; nam & boni judicia Dei exsequuntur. Vide Esa. 37. 36. Act. 12. 23. נִיפִי posset sic accipi, nimirum segregatus, vel deputatus, ad hoc negotium. ¶ 14. Succidite arborem ¶ Arboris excisio exsilium significat; Achmetes c. 151. Excidite, &c. i. e. Excidatur. Sic solent Prophetæ vaticinia sua edere: ut Esa. 2. 10. Ingredere, &c. i. e. Ingredieris; & 13. 6. Ejulate, &c. i. e. Ejulabitis. Porro, consensum Angelorum innuit, dum unus alterum incitat ad excindendam, &c. ¶ 15. Veruntamen (Præcedentem severitatem corrigi.) germen (vel, stirpem, P. M. J. T. Pi. Sy. Ca. radicem, Mo. firmitudinem, Ti.) radicem ejus in terra finites vel, relinquit, P. J. T. Pi. Ti. נִיפִי נִיפִי Tantum stirpem, &c. Ca. q. d. Des illi spem revertendi, &c. Regnum ipsi maneat. ¶ Et alligetur, &c. נִיפִי ¶ Et (vel, Nam, Pi. Et quidem, Ti. in (vel, cum, Di. J. T. vinculo (sub, fit, Di. vel, sub, vincietur, Pi. vel, ligatus maneat, P. sim. Emp. nempe Nabuchodonosori corpus), in gramine, vel herba, agri, Mo. P. &c. i. e. Maneat sub dio longo tempore. Sit Regnum firmum & inconcussum, ut quæ ære & ferro tenentur. ¶ In herbis, &c. ¶ Supple, pascatur. Hic miscetur res significata cum signo, ut sæpe. Vide infra 22. ¶ Et rore cali tingatur; sic P. M. Mo. &c. נִיפִי ¶ Aspergatur, V. ¶ Et cum feris, &c. ¶ Recubando, scilicet in herba. ¶ 16. Cor, &c. נִיפִי נִיפִי ¶ Cor (vel, Animus, J. T.) ejus ab homine (vel, ab humano, J. T. Pi.) immutetur, M. sic J. T. &c. mutabitur, Pi. mutant, Mo. mutabunt, h. e. mutabitur : tertia persona impersonaliter ponitur, ut Dan. 1. 12. dabitur, pro, dentur. Vel, com-

mutent, sub, angeli, V. Ab homine, id est, nè humanum porro maneat. q. d. Brutescat. Privetur mente ac intellectu humano. Spolietur non solum imperio, sed & sensu humano. Humana ratio illi eripiat, Ti. Fiat insanus & similis bestiis, quia, cum in honore esset, non intellexit. At arbor nunquam habuit cor humanum. Sed quantumvis hoc dictu sit asperum, nihil tamen continet absurdum, quia sc. defleat nunc Daniel ab allegorico sermone, & respicit rem significatam : nam per arborem Regem intelligit. Transiit à re significante ad rem significatam. ¶ Et cor feræ detur ei ¶ Q. Qualis fuit hæc transformatio Nabuchodonosoris? Resp. 1. Verè mutatus est in bestiam, non quidem interiùs, sive quoad animum, sed tantum exteriùs, sive quoad corpus, quod in figuram bestiae transformatum est. Contrà, 1. Hoc non tacuisset Scriptura. 2. Tunc Chaldaei Regem suum postea nec agnovissent, nec restituisent. Resp. 2. Transformatio hæc non vera erat, sed phantastica : quia Deus sic mutavit sensus intuentium, ut ipsis bestia videretur. Contrà, 1. Scriptura narrat hoc verè factum. 2. Nec solent; nec decet, miracula & opera Dei esse ficta & simulata. Resp. 3. Conversus est in bestiam imaginatione & opinionem suam, quia talem se rebatur. Qualia multa sunt exempla hypochondriacorum; quorum unus nasum in immensum crevisse, alius corpus ex vitro factum, alius se mortuum esse, credebant. Hic modus verus est, sed non adequatus, nec historiae satisfacit. Non enim ipsi soli, sed & aliis, ut bestia videbatur, ideoque eum vincire, & ex consortio hominum ejicere, voluerunt. Resp. 4. Cordis & corporis temperamentum efferatum est, & simile temperamento bestiae. Hoc multis modis fieri potuit : 1. ut periret corporis pulchritudo, robur & sanitas : 2. ut privaretur officiis membrorum, ut contingit paralyticis, ut non humano modo, sed prono & curvato, graderetur : 3. ut amens fieret. Multa in eo erant velut bestiae indicia : quod semper nudus erat; quod capillos, ungues omnemque corporis cultum neglexit; victus & habitatio cum bestiis; quod loquelâ destitutus mugiret, &c. ¶ Et (vel, Donec, Ti.) septem tempora (vel, temporum cursus, Ti.) mutantur (vel, transeant, M. sim. J. T. transibunt, Pi.) super eum ¶ Itā Mo. P. Al. Septem temporibus transeant super ipsum, scil. ros, pluvia, &c. Per 7 tempora intellige, vel, 1. longum tempus; quod in S. S. significatur per numerum 7, quia denotat perfectionem; q. d. usque ad tempus perfectum, donec resipiscat. Vel, 2. 7 hebdomadas. Vel, 3. 7 annos : ut semper in hac prophetia. Est loquendi genus Chaldaicum. Sic Dan. 12. 7. tempus, & tempora, & dimidium temporis. Annus etiam est communissima temporis mensura; praesertim in Chronicis Regum. Vide etiam Dan. 7. 25. & 12. 13. Hi autem 7 anni ad preces Danielis in 7 menses commutati sunt. ¶ 17. In, &c. נִיפִי נִיפִי ¶ Decretum (vel, In, sive Ex, decreto, Mo. J. T. Pi. Ar. Juxta decretum, M. Per decretum; o. Gej. Ex mandato, Sy.) vigilum (sub, fiet, P. Pi. &c. vel, erit, M. vel, fuit, sive emanat, Gej.) hoc, P. (vel, verbum, Mo. res hac, Pi. vel, edictum, ut Eth. 1. 20.) & sermone (vel, in, sive ex, sermone, Mo. P. J. T. Pi. juxta sermonem, M. & verbum, o. & ex verbo, Ar. & ex decreto, Sy.) sanctorum (vel, sancti, Sy.) petitio, P. Mo. vel, postulatio, M. petitio hac, Pi. hoc postulatum, J. T. sic Sy. sub, est, J. T. V. nempe ut succidatur arbor ista, viz. superbus Rex. Postulatum vocat praedictionem typicam, quam Angelus ait esse ex sermone sanctorum, i. e. non sua unius verba esse, sed communem omnium Angelorum, tanquam decreti Divini testimonium & administratorum, consensionem. Hæc res decreto vigilum, hæc rogatio pronuntiatione sanctorum, perlata est. Ad verbum sic, Ex decreto vigilum res, ex pronuntiatione sanctorum rogatio. Quæ sententia est gemina : nam idem est vigil & sanctus, ut supra, [v. 13.] item decretum & pronuntiatio idem est, item res & rogatio idem. Vocat enim rogationem legem perferendam; quomodo & Latini loquuntur : quoniam priusquam perferretur lex, rogabantur quorum erat sancire legem, utrum eam vellent admittere. Cujus rogationis formula erat hujusmodi, Velut, jubeatis ut Marco Tullio Ciceroni aqua

& igni interdictum sit. Hujusmodi rogatio perlata est inter deliberantes de Nabuchodon. Angelos, *Velitis, jubetis ut Nabuch.* &c. Non quod velim hanc formulam ad Divina transferre; sed ut intelligatur, cum hic fiat decreti & rogationis Angelorum mentio, significari, inter eos fuisse de Nabuch. deliberatum. Cujusmodi deliberationem videbis 1 Reg. 22. 19, &c. ubi inter Jo-
 Ci. vā & Angelos consultatur de Achabo in fraudem pel-
 Liendo. Sed hæc humano more dicuntur. In senten-
 tia, &c. q. d. Itā decernunt Angeli, jubente Deo, ad
 Me. & sermonem & petitionem Sanctorum. Locum sic ver-
 La. ex Hi. to, In decreto vigilum negotium hoc, & in verbo sanctorum
 interrogatio, scil. istius negotii. Per sanctos non intelli-
 go, cum plerisque fideles, sive Ecclesiam, sed Angelos; ut
 idem sint וְיָדְעוּ & וְיִשְׁמְעוּ, ut v. 13. Sensus est, totum
 hoc negotium latere in decreto quod Angelis exse-
 quendum datum est, atque inde petendam esse ejus cog-
 nitionem, quippe quæ non nisi per ipsorum verbum ha-
 beri queat. Quid si autem וְיָדְעוּ idem sit quod præ-
 cedens וְיִשְׁמְעוּ, & utrumque idem quod Heb. וְיָדְעוּ? Cer-
 te apud Arabes وِشَاعِلَر, cujus plurale est وِشَاعِلَر, usurpatur pro وِشَاعِلَر, ut Gen. 15. 1. & 24. 66. Ad
 hunc modum וְיָדְעוּ erit, negotium, res. Quousque au-
 tem res hæc in decreto vigilum latebit, nec aliunde
 Di. peti poterit? Donec cognoscant, &c. [ut sequitur, de quo
 statim.] Decretis, &c. i. e. Angeli hoc decernunt, &c.
 & edictum sanctorum est interrogatio, i. e. Angeli inferio-
 res quærent quare id acciderit illi. [Sequitur respon-
 sio.] Respondetur, Ut cognoscant, &c. Vel sic, in edicto san-
 V. ctorum est petitio: q. d. Possit quis interrogare, Curnam
 hoc accidet illi? Respondebitur, Ut cognoscant, &c. d.
 La. Inferiores Angeli quærent, Quare itā Deus fecit? &
 Jac. respondebitur illis, Ut cognoscant, &c. Decreto angelo-
 rum hoc verbum continetur, & pronuntiatio sanctorum expe-
 titur, ut hoc opus circa istam arborem perficiatur. q. d.
 G. Certi jam executores postulati vel denominati sunt ad
 instans negotium. Hoc versu confirmat Deus somni-
 um, &c. docens edictum hoc promulgari in decreto,
 nec esse sermonem evanidum aut visionem inefficacem,
 sed à Deo fixum in cælo. At absurdum videtur, hic tri-
 bui Angelis jus & imperium, adeoque eos Deo æquales
 fieri. Sed non est novum in Scriptura ut Deus Angelos
 sibi adjungat, non tanquam pares, sed tanquam mini-
 stros, quos tamen sæpe vocat consiliarios suos. Dicuntur
 ergo hic Angeli unā cum Deo decernere, non arbitrio
 suo, aut ex seipsis, sed quia judicio Dei subscribunt. In-
 terea notandum est, hic duplicem personam illis impo-
 ni. Priore enim membro Daniel subscriptores Dei facit
 in decreto; postea dicit postulare, quatenus nimirum vo-
 tis suis expetunt humiliari cunctos mortales, & quic-
 quid obscurat Dei gloriam. Nunc ergo videmus cur di-
 cat Daniel, hoc edictum esse in decreto vigilum, & postula-
 tionem esse in eorum sermone: q. d. Tu, o Rex, omnes An-
 gelos habes tibi adversarios. Nam uno consensu te ac-
 cusant coram Deo, quod obscures ejus gloriam: & Deus,
 annuens ipsorum votis, decrevit te abjicere: & hoc de-
 cretum obsignatum est ab omnibus Angelis, quasi esset
 commune inter Deum & ipsos. Nam eorum subscrip-
 tio vel consensus ad confirmationem valere potuit apud
 Regem profanum, qui Deum tantum confuse novit,
 nec inter eum & Angelos discernere potuit: ad illius e-
 nim captum Deus visionem accommodavit. Dei sen-
 tentiam Angelorum vocat, non quod ipsi auctoritatem
 Mald. decernendi unā cum Deo habent; nec quod nos simi-
 Gej. liter penè ab Angelis pendeamus atque à Deo, ut qui-
 dam Judæi putant: sed quod per Angelos pronuncietur,
 & executioni mandetur; & quia Angeli ea quæ
 Deus indicat atque jubet approbant, & ut executioni
 mandentur decernunt. Id quod vidit AE. Sancti, inquit,
 qui decreverunt ex ore sive præscripto S. Benedicti & Saad.
 Sic, inquit, statuerunt, quia sunt ministri Dei, &c. Sic, fun-
 Emp. damentum prophetarum & apostolorum dicitur, Eph. 2. 20.
 cujus illi non auctores erant, sed administri; &, gratia
 Davidis, Esa. 55. 3. i. e. promissa ipsi facta; &, gratia affli-
 Coj. ctorum, infra v. 27. h. e. afflictis exhibenda. Itā & h. l.
 decretum vigilum dicitur, non quod vigilantes fecerunt, sed
 quod vigilibus factum est à Deo, & mandatum ut ab
 Jun. ipsis procuraretur. Hinc v. 24. decretum solius Excelsi
 Emp. vocatur P. [Alii aliter.] Sensus est, q. d. Itā pronun-
 Gej.

ciarunt & judicaverunt sancti Angeli præfides Monarchiæ
 Babylonice, ad petitionem Angelorum tutelarum sin-
 gularum provinciarum, urbium & personarum, qui de
 nimia tyranni superbia querebantur. Fingitur hic
 Deus tanquam Rex agere ex senatus consilio. Confer
 quod infra v. 24. In sententia, &c. i. e. Majores Angeli
 hoc consciverunt; & in sermone sanctorum petitio, i. e.
 Minores Angeli jampridem id postulant ut rem æquissi-
 mam. Sed hæc gratis dicuntur, & contra vers. 13. t.
 10 Non sunt Angeli Deo à consilio, Esa. 40. 13. Rom. 11. t. Gej.
 34; sed à ministerio, Dan. 7. 10. Psal. 91. 11. & 103. 20. t. Calov.
 Quare vigilum nomine Deus Personis trinus denotari
 potest. Probatur. 1. De Deo in plurali loqui non inso-
 lens est Danieli, c. 4. 8. & 7. 18, 22, 25. vel aliis, Jos. 24.
 19. Dii sancti est ipse. 2. Scriptura passim Deo assignat
 rerum humanarum, inter quas eminent Monarchiæ,
 curam & gubernationem, Ezech. 21. 27. & 31. 11. Dan.
 2. 21. custodiam & vigiliam, Psal. 80. 2. & 127. 1. &c. t. Calov.
 ¶ Donec, &c. וְיָדְעוּ וְיִשְׁמְעוּ וְיָדְעוּ וְיִשְׁמְעוּ Usque ad ver-
 bum quo cognoscant viventes, Mo. usque dum adducatur (vel,
 20 Donec ed adducatur res, Pi. Donec res ipsa eveniat. Pro-
 priè, Ad adductionem usque, Jun. quia nempe verbum
 וְיָדְעוּ Chald. est, ducere, adducere. Indè tamen non sequi-
 tur וְיָדְעוּ significare adductionem, nisi usus id comprobet.
 In Hebraismo significat negotium, causam, rationem, mo-
 dum, ut Job. 5. 8. Ps. 110. 4. Eccles. 3. 18. & 8. 2. nec non
 Dan. 2. 30. Quamobrem. Genev. &c. וְיָדְעוּ וְיִשְׁמְעוּ sim-
 pliciter per ut verterunt. Id autem potius וְיָדְעוּ
 30 dicendum fuerat, ut ex Dan. 2. 30. liquet: ut & Hebræi,
 וְיָדְעוּ וְיִשְׁמְעוּ, propterea quod, quia, ut, propriè, propter ne-
 gotium ejus quod, i. e. ut. At cum וְיָדְעוּ propriè est, usque
 ad negotium ejus quod, i. e. donec, idem est quod infra v. 25
 vers. 25. ubi eadem quæ hic exstant repetuntur. ut
 agnoscant viventes, JT. Pi. Ob hanc scilicet causam, ut cog-
 noscant, &c. M. Idque eo consilio, ut sciant, &c. Ca. Ideo
 ut sciant, &c. Gej. ex Jac. & Saad. & RS. & AE. Usque
 ed donec, &c. Observa, 1. וְיָדְעוּ & וְיִשְׁמְעוּ idem penè esse,
 uti liquet Job. 5. 8. 2. וְיָדְעוּ tam latè accipi, ut rem
 sæpius significet, & pronomibus reddi etiam frequen-
 40 ter debeat, ut constat. Itaque hæc phrasis, וְיָדְעוּ וְיִשְׁמְעוּ,
 reddi posset, usque ad illud quod, ut per illud aliquatenus
 denotetur tempus: adeo ut sensus sit, donec. Ut sciant,
 &c. Ar. sic G. Quatenus sciant, &c. Sy. Respondebi-
 tur, Ut cognoscant, &c. P. Quousque res hæc in decreto
 — latebit? Donec cognoscant, &c. scilicet, ex eventu
 rei. Finem postulationis notat Daniel, quia Angeli
 50 velint Deo manere jus suum integrum, & ægerimè fe-
 runt detrahi quicquam ex Dei gloria. [Ti. hæc ver-
 ba cum præcedentibus sic reddit, Eaque res ut fieret
 censuerunt vigilantes, sanctique postulaverunt, ut viventes no-
 verint —] ¶ Quoniam (vel, quod, Mo. P. M. &c.)
 dominatur Excelsus in regno hominum] h. e. In terra.
 Pessimi quique Deum esse fatentur, sed ipsum cælo li-
 benter includerent. At, inquit Daniel, Deus etiam hu-
 manum genus gubernat, & assignat cuique suum gra-
 dum vel locum. ¶ Et cuicunque voluerit dabit il-
 lud] Esseni, Οὐδὲν δὲ θεὸς ἀφ' οὗ καὶ τὸ δέχεται. (Non sine Deo
 cuiquam contingit dominatus.) Homerus, Τὴν δ' ἐκ Διὸς
 60 ἐστὶν (Potestas à Deo datur.) Potestates fato dari, est in Sex-
 to Aurelio. Adde Augustinum de Civitate Dei, 1. 2. t. G.
 ¶ Et, &c. וְיָדְעוּ וְיִשְׁמְעוּ Et humilem (vel, ab-
 jectissimum, Ti. JT. Pi.) hominum (vel, inter homines, P. Ti.
 ut in Judæa Davidem: vide 1 Sam. c. 2. v. 8. & hic
 Nebuchad. qui inter bestias fuerat relatus:) consti-
 70 tuet super illud, Mo. P. &c. Summa est, suam cuique
 conditionem divinitus attribui, itā ut nihil vel am-
 bitione suā, vel artibus, vel prudentiā, &c. acquirere
 possint, nisi Deus ipsos attollat. Itā voluit Deus osten-
 dere, homines ab ipso pendere, & sub ejus arbitrio esse. t. Calov.
 19. Caput, &c. וְיָדְעוּ וְיִשְׁמְעוּ וְיָדְעוּ וְיִשְׁמְעוּ Obstupuit
 (vel, filuit, P. vel, stetit, M. cogitabundus hesitavit, Ti.
 In Græco, ἀμυνέσθην, (obstupuit, D.) i. e. ἐξασπάζειν, (conster-
 natus est, D.) ait Polychronius, præ rerum quas videbat
 magnitudine & diritate, adversus Regem sibi tam
 amicum.) quasi horam unam, Pi. simil. JT. &c. vel,
 modico tempore: nam וְיָדְעוּ Chaldæis qualemuncque
 partem temporis significat. Designat spatium proli-
 xum: aliās idem est quod וְיָדְעוּ momentum, Num. 16. 21.
 Psal. 6. 11, &c. Obstupuit Daniel, vel, 1. ipso spiritu t. Gej.
 prophe-

prophético, qui, cum in Prophetas irruit, eos perturbare exanimarique solet; Ezech. 2. 1. & 3. 23. Dan. 10. 16*: vel, 2. ex humana infirmitate †, non audens tam infasta Regi denunciare*: vel, 3. ex admiratione tantorum judiciorum operumque Dei: vel, 4. ex humanitatis communi lege: vel, 5. ex privato studio & amicitia erga Regem †; à quo multis devinctus fuerat beneficiis*. ¶ Non conturbent te † i. e. Quaecunque fit quod intelligis, id libere eloquere †. ¶ Somnium (i. e. Quod portendit somnium †; sub. sit. P. vel, eveniat, Ti. JT.) his qui te oderunt † Vel, inimici tuis, Mo. &c. Frequens averfantibus loquendi genus, Hostibus eveniat. Tale & illud Horatii, Hostium uxores puerique cecos Sentiant motus orientis hœdi. Sen. in Octavia, Ut expientur noctis & somni minæ, Terrorque in hostes redeat attonitus meos †. Et si crudelis hic erat tyrannus, & inimicus Ecclesiæ; tamen, quoniam Daniel sub ejus Imperio erat, condoleret ei, & precatur pro eo, juxta Jer. 29. 7. & reveretur potentiam divinitus ei traditam †.

20. Arborem, &c.] Arbor sign. Regem; rami, vel Principes P. vel filios ac propinquos Regis; folia, milites ac heroes; fructus, vel annuos proventus, vel ipsum dominium, sive Regnum; umbra, protectionem populorum †.

22. Tu es, rex] Tu is es quem arbor ista significat †. Non loquitur dubitanter, aut obscure, aut per ambages; sed pleno ore †, nullo impeditus affectu †. Daniel sic miseretur Regis, ut interea officium propheticum non molliter exsequatur, sed poenam Regi proponat. Discant hinc Ministri hanc tenere mediocritatem, ne vel zeli prætextu semper fulminant in peccatores sine ullo doloris vel suavitatis signo, vel moderationis prætextu peccatoribus blandiantur, &c. ¶ Usque ad cælum] Ad summa montium jugat. ¶ In terminos universæ terre] Ad mare Caspium, ad pontum Euxinum, ad oceanum Atlanticum †.

24. Quæ, &c. ¶ Quod venit, vel pervenit, (vel, superventurum est, JT. Pi.) super dominum meum regem, P. Mo. M. Gej. vel, quæ competit, &c. Ca. quod spectat ad, &c. Calv. vel, cui dominus meus rex obnoxius est, Ti. quod Deus tulit in Regem †. Tristitiam rerum benitate verborum quantum potest temperat †.

25. Ejicient, &c. ¶ Et (Nam, JT. Pi. Ti. sic P. M. &c.) te trudentes (vel, ejicientes, sub. sunt, vel erunt, Gej. vel, ejicient, P. M. &c. i. e. ejicies d. vel, pellent, sive depellent, Ti. JT. Pi. fim. Ca.) ab homine, Mo. vel, ab hominibus, P. M. Pi. &c. vel, homines à te, JT. Hoc est quod de Nabuchodonosoro dixit Megasthenes, μεγαλειότης ἡγοῦντο, (statim disparuit*). Non dicit, Nihil differes à fæce plebis; quod tamen durum esset: sed, ne cum bubulcis vitam agere tibi permitteretur; quod odiosissimum erat. Hoc tamen judicium proferre non dubitat Daniel. Et Rex, superbus licet & crudelis, sustinet has minas, & nihil audet contra Prophetam, Deo nimirum furorem ejus, intus ebullientem, cohibente †. ¶ Cum bestiis, &c.] Quia pecuniam egerat vitam, & se, ut solent Reges, ex communi hominum ordine exemerat †. Etiam aliis ex atrabile id contigit, ut cum feris vellent vivere †. ¶ Et fenum, &c. ¶ Et herba (vel, herba, P. M. &c. vel, herbam, JT. Pi.) sicut bobus (vel, boves, M.) tibi sapient, Mo. vel, te pascent, sive cibabunt, P. M. Ti. V. tibi gustandam dabunt, JT. Pi. ¶ Rore cæli infunderis, ¶ Tingentes, Mo. tingent, P. tingenti sunt te, M. Nudus [eris] sine lare ac tecto †.

26. Quod autem præcepit] Vel, dixerunt, Mo. P. &c. sub. angeli, V. i. e. Quod dictum est; impersonaliter: nam propriè unus dixit, v. 13, &c. sed nomine omnium †. ¶ Germen radicem ejus, id est, arboris, ¶ Germen radicem ejus, nempe arboris, P. Jun. & Genev. vertunt, illius arboris: sufficit, arboris. Afixum enim in ἡρώω merè pleonasticum est, ex lege Chald. quando sequitur ἡ genitivi casus: quod & perpetuum apud Syros cum sequitur ἡ, & apud RR. cum ἡ, qui sanè stirpem radicem arboris dicerent, ἡ ἡ, sicut Deum vocant ἡ, dominum mundi; ubi si qui verterent, vel, dominum illius mundi, vel, dominum ejus, nempe mundi, nugæ agerent †. ¶ Regnum tuum tibi manebit, ¶ Tibi constans, Mo. vel, stabit, M. manebit, P. Ca. stabile (vel,

firmum, sive permanens, V.) erit, JT. Pi. mansurum portendit, Ti. Non eligitur Rex alius te vivente, & Regiam potestatem recuperabis †. ¶ Postquam cognoveris, &c. ¶ Ex quo (vel, posteaquam, M. Ca. vel, ubi, Ti.) cognoveris, Mo. vel, agnoveris, JT. Pi. Ti. recognoveris, Ca. Ut intelligas, V. Promissio est spiritualis gratiæ, quod Deus illum humiliaret, animumque ejus mutaret, ut se Deo subiceret, qui alioqui plagis magis obduruisset †. ¶ Potestatem, &c. ¶ Quod dominantur (vel, domini sint, P. vel, potestas est, M.) cæli, Ti. sic JT. Pi. &c. i. e. cælestes †, sive Deus †. Cælos terræ opponit, hoc est, cunctis mortalibus P. Ut aula quandoque ponitur pro domino in aula imperante, urbs, pro civibus, terra, pro terræ incolis, Gen. 6. 11 9; ita & cælum, metonymicè simul & metaphoricè, ponitur pro Deo †. Sic Psal. 73. 9. Opponent cælis os suum. Ità 1 Maccab. 3. 18 †. Matt. 21. 25. E cælo; Luc. 15. 18. Peccavi in cælum †. Hinc regnum Dei & regnum cælorum in N. T. idem est †. Et Rabbinii dicunt, Omnes actiones sint in nomine cæli, hoc est, Dei. Et, mors per manus cæli, id est, Dei; h. e. repentina mors. Sic Aristophanes, Νῆξ ἡ γένον, Ità per cælum; h. e. per deos. Et poeta Latinus, —cælo gratissimus amnis, h. e. deo. Sic, theatrum, pro spectaculo, 1 Cor. 4. 9. poculum, pro potu, Jer. 49. 12. tentorium Joseph, pro hominibus, &c. Psal. 78. 67. nidus, pro pullis, Deut. 32. 11. mundus, insula, mons, &c. pro incolis eorum †.

27. Quam ob rem; sic Mo. P. &c. fim. JT. Pi. Ca. ¶ Ob id, M. Proin, Ti. Ut ultionem tibi decretam avertas; ut fecerunt Hiskias & Ninevitarum. Plus Daniel respondit quàm interrogatus erat, ex benevolentia erga Regem, ut eum acerbitate sententiæ moestum proposito remedio confoletur †. ¶ Rex, consilium, &c. ¶ O rex, consilium meum placeat (vel, pulchrum sit, Mo. probeatur, Sy. Ti.) tibi, P. JT. Pi. &c. q. d. Ne ægre feras †. Mitius agit cum Rege profano †, eumque blanda appellatione attentum ac docilem reddit †. Nomen ἡ convenit cum Hebr. ἡ consilium, ut constet ex Chaldæo Psal. 1. 1. & 73. 24. Esa. 46. 10. Et ἡ, consilium, ἡ, rex, unico punctulo differt †. Rex ità vocatur à consilio, q. d. consultor: & Homerus Regem Agamemnonem nominat βασιλεὺς, id est, consilio pollentem †. ¶ Et peccata tua elemosynis redime, ¶ Justitia, vel in justitia, (vel, elemosyna, vel elemosynis, M. o. Sy. Di. misericordis, Ar. benigne, Ca.) redime, Mo. P. Ti. o. Sy. Ar. fim. M. Ca. La. T. Jac. vel, abrumpe, JT. Pi. La. Mald. ex Th. ἡ justitia sæpe elemosynam sign. five misericordiam †, ut Esa. cap. 58. vers. 8. Psalm. 31. 2. & 36. 11 8. 2 Cor. 9. 9. quia est causa, pars & signum illustre justitiæ & sanctitatis †. Pontificii ex hoc loco satisfactiones suas & merita colligunt †. ἡ Chald. respondet Heb. ἡ redimere †. Apparet id Num. 3. 49. & 18. 15. 2 Sam. 4. 9. Esa. 35. 10. &c. Quare optime vertit Th. ἡ, (redimere,) pro quo Chrysost. citat, ἡ, (purgat,) sensu eodem. Neque offendere quenkam debet, quod operibus poenitentiae, in quibus excellunt elemosynæ, tribuatur id quod poenitentiae propriè convenit. Est enim talis metonymia vel synecdoche perfrequens, de qua diximus ad Luc. c. 11. v. 41 †. ἡ non solum o. & Vulg. sed omnes etiam Hebræi, redimere interpretantur. Solus Calvinus aliter reddit †. [An hoc verè dictum, judicet æquus lector ex dicendis.] Heb. ἡ, & Chald. ἡ, duo significat, ait R. Nathan: primò ac propriè sign. abrumperè, ut docent etiam RS. & K. & Methurgeman Eliæ, qui hunc locum confert cum Exod. 32. 2. ἡ abrumpe, &c; secundariò verò & per tropum sign. eripere, sive servare †. ἡ sæpe sign. abrumperè, vel conterere, vel separare †, vel remove; ut Gen. 27. 40. ubi Onk. vertit, removebit jugum; & Abarb. ità locum illum exponit, quasi tantum significaretur, non fore jugum; item Num. 1. 51. ἡ abrumpent, vel avellent, &c; 1 Reg. 19. 11. qui disrumpebat montes; Psal. 7. 3. & 136. 24. Prov. 17. 9. ἡ separans amicum; Thren. 5. 8 *. ἡ non tantum in Hebraismo, præter redemptionis significationem, etiam valet, rumpere, abrumperè, separare, sed etiam in Chaldaismo; ut Exod. 32. 2. ἡ abrumpi, &c. Onk. ἡ: vide & vers. 3. Sed & simpliciter

pro deponere usurpatur, ut Num. 1. 51. *וְיָרִידוּ* deponent illud *Levita*, ubi Onk. *וְיָרִידוּ*; cui eodem versu opponitur *וְיָרִידוּ* erigent illud. Aded ut etiam recte veritas, Et peccata tua eleemosynis deponere: quæ hæcenus *וְיָרִידוּ* crexisti, jam *וְיָרִידוּ* deponere. Equidem valet hoc verbum, liberare, vel redimere, quum scilicet de personis dicitur, ut 2 Sam. 4. 9. qui redemit animam meam; non item quum de vitiis sive peccatis, quibus sanè liberatio, sive redemptio, minimè convenit, ita scilicet ut salva postea maneat. Non peccata, sed homines, liberantur, sive redimuntur, à peccatis & poenis. Non potuit Nabuchodonosor justitiâ aut beneficentiâ aliquâ satisfacere hominibus quos vexaverat, quorum plurimi tunc mortui erant, vel fugati, &c. nedum Deo. [Sed manum de tabula. Interpretem hinc agere statui, non disputatorem. Consulant, qui volunt, hinc Calv. & Jun. illinc La. & Mald.] ¶ Et iniquitates tuas misericordiarum, &c. *וְיָרִידוּ* In miserando afflictorum, Mo. sic V. miseratione (vel, beneficentiâ, Ca. Ti. gratiâ, JT.) pauperum, P. M. vel, in, sive erga, pauperes, sive inopes, sive afflictos, Ti. Ca. JT. Pi. Subveniundo pauperibus. Non dubium est quin Daniel Regem hortatur ad poenitentiam, & fidem in Deum, & recognitionem peccatorum, & spem veniæ; atque hoc modo consuluisse illi, ut ex hac fide, spe & intentione faceret eleemosynas ad redimenda peccata: sed unam tantum speciem attingit; ut solent Prophetæ, ubi populo poenitentiam suadent, illius tantum externa officia, vel partem aliquam, per synecdochen, attingere. Cum dixerat justitiam, exgetice addit misericordiam, (ut frequens est in S. S. eandem rem duabus loquendi formis repetere,) ut significet, veram justitiam positam esse, non in externis pompis, quibus homines Deum placare student, sed in misericordia & charitate. De officiis secundæ Tabulæ potius quam primæ loquitur, quia ea hypocritæ securius negligunt, dum Deum se colere simulant; & quia vera justitia externis testimoniis cognoscitur. Sensus loci est, removenda & separanda esse peccata per opera contraria. q. d. Pro eo quod hæcenus in peccatis vixisti, & alios afflixisti, deinceps justitiam & beneficentiam cole. Abrampe telam peccatorum quam nimis diu texuisti. Define alios per vim opprimere, & contra beneficentiam erga oppressos & afflictos exercece. Abrampe peccata tua misericordiâ & humanitate: muta vitam tuam: sic facias peccandi finem, ut ingrediaris novum cursum, nempe ut crudelitas tua muteatur in clementiam, &c. ¶ Forfitan, &c. *וְיָרִידוּ* Forfitan erit longanimis delictis tuis Deus, d. sim. Ar. Vulg. quasi ad verbum dicas, Erit prolongatio (i. e. Divinæ) peccatis tuis. Usque dum amoveat à te insipientias tuas, Sy. Id enim erit sanitas pro errore tuo, M. Ecce erit medela delicti tui, P. vel, curatio delictorum tuorum; ut sit sing. pro plur. q. d. Hæc enim ratione condonabuntur tibi peccata tuaf. Vel, erit sanatio erroris tui: q. d. Hæc propria est & genuina medicina erroris tui. Al. sic, erit (pro, fit) medicina erroribus tuis, ut pergat in exhortatione sua Daniel: qu. d. Hæcenus effrænatus fuisti; sit modus aliquis ignorantie tue; tempus est ut discas mederi erroribus tuis. ¶ Chald. pro *וְיָרִידוּ* si Hebræo ponitur, apud Dan. & Esdr. Vide Dan. 2. 5, 6, 9. & 3. 15, 17, 18. & Chald. ad Exod. 8. 21. Jer. 3. 1. Hag. 2. 12. Et recte vertitur per forfitan à Vulg. Theod. & Chrysost. Non erat certus Daniel de venia, sed nec desperabat omnino, quomodo & Petrus se gessit in negotio Simonis Magi, Act. 8. 22. Sed non jubet Daniel eum dubitare de remissione peccatorum: de hac enim non agitur h. l. sed de temporali beneficio. ¶ Idem Chald. quod *וְיָרִידוּ* Hebræis: *וְיָרִידוּ* autem non dubitantis, sed bene sperantis & optantis, particula est. [Jac. ergo locum sic vertit, Nam certissime hoc pacto erroris tui adhibebitur medicina.] Fateor *וְיָרִידוּ* in Hebraismo esse medelam, curationem; atque ita *וְיָרִידוּ* semel accipitur apud Chaldæum, Psalm. 147. 3: alibi tamen passim in Targum prolongationem & longitudinem significat. *וְיָרִידוּ* autem non delictum sign. (id enim *וְיָרִידוּ* & *וְיָרִידוּ* dicitur, Dan. 3. 29. & 6. 4.) sed, tranquillitatem & prosperitatem. Alii itaque rectius vertunt: Si forte erit prorogatio tranquillitatis tue, JT. Fortasse felicitas tua prorogabitur, Ti. Si forte

tua saluti consulatur, Ca. Ecce, erit (vel, Atque ita cognosce an futura sit, Pi.) prolongatio paci tue, Mo. Quomodo Daniel Regem hortatur ut peccata abrumpat, &c. & spem illi facit, &c. quum cœleste decretum mutari nequeat? Resp. 1. Prophetia duplex est: 1. prædestinationis, ex absoluta & efficaci voluntate profecta; quæ certè impletur: 2. Divinæ prædictionis, quæ ad promissiones & comminationes pertinet; qualis Esa. 38. 1. de Ezecia, & Jerem. 18. 7, &c. & Jon. 3. 4. de Ninive. Neque enim Deus hominibus, sed vitiis, irascitur, quæ cum in homine non fuerint, nequaquam punit quod mutatum est. 2. Multis modis hoc Regi utile esse potuit. 1. Ut Deum etiam in castigationibus misericordem agnosceret. 2. Ut tempus poenæ contraheretur, & mitigaretur ejus rigor. 3. Ut capax esset veniæ jam antè promissæ, & ad eam obtinendam paratus.

29. Post finem mensium duodecim] Eousque distulit Deus poenam, vel, 1. quod aliquod signum poenitentiae dedisset, & quod secutus esset consilium Danielis: vel, 2. ut daret illi spatium resipiscentiæ; ut fecit & antediluvianis, Gen. 6. 3. & Ninevitis: vel, 3. ut magis inexcusabilis foret Regis superbia. Regem existimo ad primum nuncium expavisse, ut reprobi solent, & fecit Achab, 1 Reg. 21. 27. non autem ex animo resipuisse. Videtur adhuc in superbia sua perrexisse; qui certè post tot minas intolerabilis stupor erat. Potuit videri irritum fuisse illud oraculum, quod fortasse jam derisit, ejusque jam diu oblitus est, quoniam putabat se elapsum. Ità solent impii abuti tolerantia Dei. ¶ In aula, &c. *וְיָרִידוּ* In palatio regni (vel, regio, Pi.) Babylonis (vel, super palatium regni, &c. i. e. in tecto palatii, unde poterat contemplari totam urbem Babel. Tecta Orientalium plana erant.) deambulabat, JT. Pi. &c. In otio & deliciis sibi placens in magnitudine sua. Abydenus, ἀναβὰς ἐπὶ τῇ βασιλείᾳ, (ascendens super regia ædificia.) Locum perlustravit, & amplitudinem ejus miratus est.

30. Responditque, &c.] Vel, Locutus est, & dixit. Pleonasmus. Nam *וְיָרִידוּ* non de responsione utique, sed de quavis locutione, dicitur. ¶ Nonne hæc est Babylon magna? Jure merito sic dicta. Nemo veterum, Hygino excepto, fab. 223. (in quo mendum esse suspicor, & pro 300, legendum 360,) est qui Babylonis moenibus in ambitu minus assignat stadiis 360, quæ faciunt millia passuum 45. Hæc est in Diodoro, l. 2. p. 68. Ctesiae definitio. Alii omnes, quotquot videre contigit, ad hunc numerum aliquid addunt. Clitarchus apud Diod. l. 2. iis assignat stadia 365. Curtius, l. 5. 368. Strabo, l. 16. 385. Dio Cassius apud Ttetzem, chil. 9. v. 568. 400. Orofius, l. 2. c. 6. 470. Herodotus, l. 1. c. 179. & Apollonius, l. 1. c. 18. 480. Plinius, l. 6. c. 26. & Martianus Capella, l. 6. (quod idem est,) millia passuum 60. In hac varietate tutius credi puto Ctesiae & Clitarcho, qui fuere oculati testes, & Babylone diu egerunt. Altitudo murorum Babylonis minima in Strabone & Diodoro est 50 cubitorum, in Curtio & Apollonio 100, in Ctesia, & Herodoto, quem sequitur Orofius, 200. Ejusdem muri crassities Straboni & Curtio est pedum 32, Martiano & Plinio 50, Apollonio 100, Herod. & Orof. cubitorum 50. Quadrigæ inter se concurrentes sine periculo commeari dicuntur, testibus Strabone & Curtio. Et Ctesias, πλάτος τῶν τεχνῶν ἐξ ἀρμασιν ἰσχυροῦς (murorum latitudo sex curribus equitari potest.) ¶ Quam ego edificavi] At hoc & Sacra Scriptura & Gentilium monumentis contrarium esse videtur. Nam eam condidisse dicuntur, Nimrodus in Gen. 10. 10. multisque aliis, ut testatur Orofius 2. 6; & Belus, Nini pater, apud Alphæum in Eusebio; & gigantes post Diluvium, in Eupolemo apud Eusebium; & Semiramis, in Herod. Diod. Strab. Mela, Justin. Ovid. &c. Quis ergo hic Nabuchodonosoro locus? Resp. 1. Sic loquitur ex more tyrannorum, ad se trahentium alienas laudes. Reges, ubi aliquid mutant in ædificiis, volunt videri primi conditores, & fundatorum præcedentium memoriam extinguere. 2. Non difficulter componi possunt discrepantes illæ sententiæ. Babylonem enim condidisse, & Nimrod, & Belus, (quidem est,) & gigantes cum & sub Nimrodo. Primum autem exigua urbs erat, eaque postea crebris inundationibus Euphratis diruta

Per.
Peri. &
G. ex Hi.
Hi. in G.

Calv.

Q. in
Calv.
G. ex He.
& Hi. sim.
Jac. L. &
Thom. &
Hugo in
Gej.
La. ex
Th.
Gej.

Calv.

V. sim.
Mald.
Mald.
Calv.
G.
Jun.

G.

BP. 12.
90.

Per.

Calv.

diruta & vastata. Hanc quia Semiramis amplissimè dilatavit, firmissimè inunivit, multis mirisque operibus exornavit, non immeritò etiam condidisse credita & celebrata est. Sed quia post Semiramidem Reges Assyrii, posthabitâ Babylone, coluerunt urbem Ninive, eamque regiam fecere & caput Imperii, teste Diod. hinc Babylon, à Regibus deserta, partim Euphratis eluvionibus, partim incursionibus hostium, diu jacebat ignobilis ac obscura. Tandem, post everfam Niniven, Rex Nabuchodonosor, Babylonem cupiens reducere sedem Imperii, eam instauravit, latissimè amplificavit, magnificentissimis operibus adornavit; de quibus sic Berosus apud Joseph. Antiq. l. 10. & contra Ap. l. 1. Nabuchod. inquit, veteri urbi alteram extrinsecus adjecit, tres interiori civitati muros, & totidem exteriori, circumdedit, portasque magnificentissimas addidit. Ad hoc, juxta paternam regiam, alteram multò sumptuosiore & ampliore exstruxit, & in ea hortos pensiles, &c. Quamobrem jure suo potuit dicere illam à se conditam. [Quæ igitur hic Regis culpa?] Pronomen ego emphaticè ponitur, quo Deum omni honore spoliatur, sibi omnia vendicans, &c. ¶ In, &c. לְבֵית מַלְכוֹ בְּתֵקָה חֲסִי. In domum regni, Mo. P. sim. M. in robore fortitudinis meæ, & in gloriam (vel, pretium, vel excellentiam, Calv.) decoris mei, Mo. P. vel, in magna fortitudine mea, & in honore gloriæ meæ, M. [Alii aliter.] Ut esset regia, & ornamentum decoris mei, robore potentie meæ, JT. Pi. excellenti meâ potentiâ, ut existat regia, & decus magnificentie meæ, Ti. ut mihi regni domus & majestatis decus esset, validis opibus constructum, Ca. Ut esset Regia urbs, quam exstruxi meis opibus, ut compararem mihi gloriam sempiternam. In robore, &c. i. e. vi opum mearum; id enim חֲסִי: & in gloria, &c. i. e. ad gloriam nominis mei. De Deo nihil cogitat, nihil nisi grandia spirat, suamque potentiam Divinæ opponit: q. d. Memini prædictum, me depulsum iri, &c. verum ô vana ex pelvi fulgura! Quis me ex urbe hac mea inexpugnabili extruderet? Sacrilega hæc erat jactantia, quod robur suum opponit gratiæ & benedictioni Divinæ. Hinc adeo exandescit Deus, qui se ubique pronunciat hostem superbiorum, qui omnes huc tendunt ut Deus præ ipsis nihil sit, & ut se subrogent in Dei locum P.

31. Cumque sermo adhuc, &c. [Παρεγένετο, (statim,) ait Abydenus. Deprehenditur à Deo in flagranti delicto, nè quam possit excusationem prætexere; nec diutius eum tolerare potuit Deus. ¶ Vox de celo, &c.] Vel Dei, vel Angeli. Vox quam & Rex & comites perceperunt. Ità apertè pronunciat quod somnium obscurè indicaverat. ¶ Tibi (vel, dicens, Tibi, JT. Pi.) dicitur] Vel, dicentes, sub. sunt, Gej. vel, dicunt, P. M. &c. sub. qui habitant in celis, V. vel, indicitur, JT. à Deo tanquam Judice & Domino tuo. Hoc quasi publico consensu sancitum est. ¶ Rex] Sic eum vocat, non honoris causâ, sed per ludibrium, & ut blanditias illi excuteret, &c. qu. d. Non impedit Regia majestas quin Deus te prosterneat: & ut gratiam & beneficia Dei ipsi exprobet, suamque ingratitudinem. ¶ Regnum transibit à te] Vel, transiit à te, Mo. P. o. sim. M. Ti. &c. vel, recessit, sub. ad tempus: q. d. Jam jam administratione Regni privaberis, & Regnum tuum ad alios transferetur. Regnum, i. e. Regni functio. Jam completum est tempus, nec differri potest poena.

33. Eadem hora] i. e. Illo ipso tempore; ut judicium Dei illustrius esset. ¶ Et ex hominibus, &c.] i. e. Ab hominum consortio. Qu. 1. An verè hoc factum fuit? Resp. Indubiè. Inst. Mirum nihil de re tanta apud veteres reperiri. Resp. Hujus rei duæ esse possunt causæ: 1. quod Chaldæorum historiam minimè integram habemus: 2. quod, cum Nabuch. in Regnum restitutus fuerit, nemòque ejus loco regnaverit, scriptores non meminerunt hujus exilii, quia non res singulas, sed tantum regna singula, persequabantur. Qu. 2. Quo pacto hoc factum? Resp. Vel, 1. dum esset maniacus, & se feram putaret, fugit e consortio hominum, & latuit aliquo tempore, & ad sylvas ferâque se recepit. Vel, 2. ejectus est, ut tyrannis sæpe contingit, live per tumultum, & procerum populique conjurationem; live per filium Evilmer. quem

Hebræi tradunt patre vivente Regnum affectasse, idèque in carcerem conjectum fuisse. Infania autem ejus vel causa hujus ejedionis fuit, vel effectus. Videtur Nabuch. cum furere cœpisset vinculis fuisse ligatus, primò, ut par est, mollioribus, deinde validioribus & ferreis; & cum vinculis infania cresceret, videtur foras dimissus, &c. ¶ Donec capilli, &c.] Sensus est, Plurimum excrevisse ei capillos, barbam & ungues, quia nemo aderat qui refecaret, nec ipse de iis refecandis cogitabat, amans ob atram bilem ferarum similitudinem. Confirmat hoc 7 tempora non menses, sed annos, fuisse, alioquin non contigisset talis & tanta deformitas. ¶ In, &c. [וְכַנְשֵׁי] Ut aquilarum, sub. plumæ, JT. Pi. sic P. M. &c. Pilus horrens & incultus perinde coalescit & concripsatur ut aquilarum pennæ, maximè ad collum, & si quæ partes non sunt glabræ. Pili comparantur pilis aquilæ, 1. quia aquila, præsertim ossifraga, pilis densa est, usque quasi involuta, ut leo jubis suis: 2. ob nigrum utriusque colorem; aquilæ quidem naturâ, Regis ex melancholia: 3. quia pili in capite aquilæ, h. e. cristæ, sunt prolixi, erecti, crispi, horridi, & minaces. ¶ Ungues ejus quasi avium] Sub. ungues, M. curvi & in acumen desinentes: quod ipse vidi in homine qui diu unguium secandorum curam neglexit.

34. Post finem dierum] Id est, septennii. [Vel, indefinite,] q. d. Post aliquot dies, vel tandem: quando Deus voluit, &c. ¶ Oculos meos ad cælum levavi] Deum cœli precatus sum. Vide ad Ezech. 18. 6. & Luc. c. 16. v. 23. Gestus hic est precantis, attendentis & confidentis in cælum, sive Deum. Prius terram pronus spectavi, nunc cælum. Jam respexi manum percutientis, & agnovi Deum justum judicem, superbique ultorem. ¶ Et sensus, &c. [וְיִסְרֵל] Et (vel, Nam, Pi.) mens (vel, cognitio, Mo. Ti. intellectus, P.) mea rediit ad me, Ti. Sy. simil. JT. Pi. Ca. Maniacus ergo fuerat, & mente alienatus. Videtur tamen fuisse aliquid residuum intelligentiæ, ut sentiret mala sua; sed interea momordit frænum, & fuit phrenetico similis. ¶ Et sensus, &c. i. e. plenus mentis usus. ¶ Et Altissimo benedixi] Illi summo Deo, cœli terræque opifici, quem Hebræi colunt, supplex egi gratias. Innuat se prius fuisse sacrilegum, Deumque justo honore spoliassè; atque hanc plagæ causam fuisse. ¶ Potestas ejus potestas sempiterna] Non temporaria ac mutabilis, ut Regum, qui fragiles sunt, & vanitate suâ liquefcunt, & mutationibus obnoxii sunt, & ex Dei pendent arbitrio: Deus autem est αὐτοκρατορ, per se obtinens imperium suum, idèque immutabilis.

35. Habitatores terre—in nihilum, &c. [כָּל־חַיֵּי הָאָרֶץ] Tanquam nihil (vel, non, h. e. quasi non fuissent: vel, atomus, Ti. He. in Gej.) reputati, Mo. P. G. ex Vulg. vel, reputantur, P. V. sic JT. Pi. &c. pro nihilo (nempe, si ipsi comparentur,) habendi sunt. Nam & participia talia per præteritum, quod & præsentis vim habet, exprimunt Hebræi & Chaldæi. Addit hanc explicationem ut plena sit antithesis: quia multi concedunt Deum esse Regem æternum & immutabilem, nec tamen descendunt in seipso, & fragilitatem suam reputant. Sed non constat Deo jus suum integrum, donec cuncti mortales coram eo in nihilum redacti fuerint. ¶ Juxta—voluntatem suam facit] i. e. Quicquid efficere vult, id efficit, Psal. 115. 3. Agit pro arbitrio suo; nihil tamen agit perversè aut injustè, quia voluntas ejus est summa justitia. ¶ Tam in, &c. [וְאִי־לִי] Exercitu (vel, in, sive cum, exercitu, JT. Pi. Calv. &c.) cæli, Ti. Angelis; Diabolis, qui cœlestes sunt originis respectu; stellis P. In virtutibus, &c. Per illos vigiles: nam hic, ut sæpe, est, per. ¶ In habitatoribus terræ] Per homines etiam domesticos. Vel, in hominibus, hos attollens, illos dejiciens; hos Spiritu suo gubernans, illos arcanâ suâ virtute impellens, alios excrucians, indurans, &c. ¶ Et non (vel, nemo, Sy.) est qui, &c. [וְאִי־לִי] Qui resistat manui ejus, o. Ar. Vulg. i. e. potentie ejus immensæ. Qui percutiat manu suâ, P. i. e. cessare faciat eum; ut solemus quum manu contactu & complausu vetamus seu prohibemus aliquid fieri. Qui percutiat in manum ejus, Mo. Al. qui criminetur manum ejus, Sy. Al. qui prohibeat, vel impediat, manum ejus, M. P. Calv. Ca. JT. Pi. quin feriat eum ferite

ferire decreverit. Deridet hominum vefaniam, qui in Deum insurgunt, eumque vel suis cancellis includere, vel catenis constringere, volunt. Verto, qui constringat, aut liget, &c. In Syriaco enim, qui idem est cum Chaldaismo, *ܐܪܡܐ*, sequente accusativo, est, percutere; at sequente *ܐܢ*, est, percutere, seu injicere, in aliquam corporis partem id quo eam liges aut constringas; ut Johan. 13. 4. 5. & 21. 7. ubi sign. injicere aliquid in lumbos, vel, quasi ad lumbos percutere, ita scilicet ut lumbi eo constringantur. Hinc usitata est Talmudicis phrasibus *ܐܪܡܐ* sequente *ܐܢ*, pro, impedire, prohibere. ¶ Et (vel, aut, Pi.) dicat ei, Quare (vel, Quid, Mo. P. JT. &c.) fecisti? Sic Mo. P. &c. vel, facis? JT. Pi. &c. i. e. Qui jus habeat ipsum ad rationes vocandi, Rom. 9. 20. Deus non potest jure corrigi, quia voluntas ejus pro lege est.

36. In ipso tempore] *ܐܡܢܐ* proprie est tempus præfixum & statutum. ¶ Sensus meus, &c.] Vis cognitrix: *ܐܝ ܡܢ ܡܝܢ*, Th. Sensus ille communis qui dicitur mentis usus. Semel hoc dixerat, sed iterum inculcat, quoniam inestimabile est rationis beneficium. ¶ Et ad, &c. *ܐܝܠܝܢ ܡܠܟܝܢ ܕܕܝܢܝܢ ܐܝܠܝܢ* Et ad gloriam (vel, excellentiam, Calv.) regni mei (i. e. ad functionem Regni: sub. reversus sum: P. M. Calv.) decor meus (vel, magnificentia mea, M.) & splendor meus (vel, dignitas mea, Calv. figura mea, M. dignitas vultus mei,) rediit (vel, reddita est, M. fin. V.) super me, Mo. vel, ad me, P. Calv. mihi, M. V. Al. Et magnificentia mea ad decus regni mei, forma etiam mea rediit, Ti. Et gloriosa regni majestas, una cum pristina forma, restituta est, Ca. Et ad gloriam regalem meam capeffendam decor meus & splendor meus (i. e. splendor vultus mei) reversus est ad me, Pi. fin. JT. q. d. Auctus sum majestate, splendore & gloria, &c. Ellipfin hic statuerunt plerique, propter *ܐܢ* in *ܐܝܠܝܢ*. Eam ut vitarent. & Vulg. &c. mutarunt *ܐܝܠܝܢ* in 1. person. *ܐܝܠܝܢ*. Et ad gloriam, vel honorem, regni mei rediit, &c. Jac. fin. Ar. vel, perveni, Vulg. &c. Vel, *ܐܝܠܝܢ* accipiendum pro *ܐܝܠܝܢ*, Chaldaico verbo 1. perf. per apocopen usitatam. Th. non minus bene, *ܐܝܢ ܕܝܢ ܥܡܠܝܢ ܡܝ ܥܡܠܝܢ ܕܝܢ*, (in regno meo confirmatus fui.) Figura, &c. Itā & Græci, *μωφ*: nec aliter infra 5. 10. Jac. exponit *ܐܝܠܝܢ*, lux vultus mei. Solent enim quibus atrā bile mens est percita, etiam oculis & vultu toto præferre morbum. Pacuvius, Sed quid oculis rabere visa est derepente ardentibus? Plautus Captivis, Vide n' tu illi maculari corpus totum maculis luridis? Itā bilis agitat hominem. Nihil hic difficultatis est, si sciamus præfixum *ܐܢ* sæpe nominativo intervenire: ut, *ܐܝܠܝܢ* quisquam, Jos. 10. 21; *ܐܝܠܝܢ* Absalon, 1 Par. 3. 2. *ܐܝܠܝܢ* principes, Esa. 32. 1. Adde & 2 Sam. 16. 2. & 17. 16. 2 Reg. 7. 2. 2 Par. 23. 6. Job. 16. v. 21. Jer. 30. 12. Nec quicquam in lingua Arabica familiarius. Itā ergo & hic verto, Et gloria regni mei, majestas mea, & splendor meus revertebatur super me. Sed his non opus est. Locum sic vertas, Et tunc, ad gloriam regni mei, decor meus & splendor meus reversus est ad me. Recenset Rex, rediisse ad se & honorem & splendorem suum, (h. e. loco horridi istius aspectus, & loco vilipendii subditorum, succedebat nunc prior in vultu majestas, prior etiam subditorum veneratio humilis,) idque ad gloriam regni sui, h. e. ut gubernatio ejus & æstimaretur à subditis, & iis proficua esset. ¶ Et, &c. *ܐܝܠܝܢ ܕܝܢܝܢ ܐܝܠܝܢ* Et (vel, Tum, JT. Pi. vel, Præterea, P.) me duces (vel, gubernatores, JT. Pi. proceres, Ti. fin. P. consiliarii, M. V. Ca. Nomen hoc est commune magistratibus, ut diximus Dan. 3. 27. mei & principes (vel, magnates, Pi. ut Dan. 5. 12, 9, 23. & 6. 17. Chald. magni magnorum. Fuere hi ordinum delegati, quos in talibus rebus adhibere mos est.) mei quasierunt, vel requisierunt, Mo. P. &c. Vel, 1. quia tandem ad clementiam flexi sunt, ut Regem cuperent. Vel, 2. pertæsi *ܡܠܝܚܝܬܐ*, (dominationis multorum,) & inde sequentis *ܐܝܠܝܢ*. Vel, 3. affecti conscientia illius cognitionis gloriæque maximæ quæ in Nebuchad. resplendebat. Vel, 4. arcanā & mirabili directione Dei & Danielis. ¶ Et in, &c. *ܐܝܠܝܢ ܡܠܟܝܢ ܕܝܢܝܢ* Et super (vel, in, V. P. JT. &c.) regnum meum (vel, regno meo, Mo. P. M. JT. &c.) confirmatum est, Mo. vel, confirmatus sum, M. P. JT. Pi. Gej. restitutus sum, V. A. *ܐܝܠܝܢ*, paravit, stabili-

vit, est *ܡܠܟܝܢ*: de qua formatione Ophal vide Buxt. Gram. Chald. pag. 92. & Dieu Gram. harm. p. 237. ¶ Idem. ¶ Et, &c. *ܐܝܠܝܢ* Et magnificentia (vel, amplitudo, Sy. Ti. JT. Pi. *ܡܡܠܝܬܐ*, G. magnitudo, vel majestas, V.) amplior (vel, major, Sy. Ti. JT. Pi.) addita est mihi, Mo. &c. Major fuit mea quàm antè auctoritas, ex hoc tanto Dei beneficio.

37. Laudo, & extollo, &c.] Hæc verborum congeries ex vehementi affectu prodit. ¶ Regem celi] Hæc appellatione Regni conditionem altissimam, potentissimam, incomprehensibilem & infinitam declarat. ¶ Omnia opera ejus vera, *ܐܝܠܝܢ* Veritas, Mo. P. &c. h. e. Itā se habent prout Deus verè est in se & in Verbo suo; naturæ & sermonibus ejus planè respondent. Vel, vera, V. Gej. opera veritatis sunt, JT. Pi. ¶ Vera, i. e. integra, vel recta: itā enim *ܐܝܠܝܢ* sæpe sumitur apud Chaldaeos, & *ܐܝܠܝܢ* apud Hebræos. qu. d. Nihil est in iis reprehensione dignum, nihil inæquale & flexuosum. ¶ Et via (i. e. rationes agendi) ejus judicia] Vel, judicium, Mo. P. Calv. &c. vel, via judicii sunt, JT. i. e. justissimæ. q. d. Non egit Deus mecum injustè, vel nimis rigidè: quicquid poenæ sustinui, mihi debitum fuit. Non ficta est hæc confessio, sed ex intimo cordis sensu, quoniam tam dira passus est, nec tamen cum Deo rixatur, &c. ut impii solent. ¶ Et gradientes (vel, ambulantes, Mo.) in superbia (vel, superbe se gerentes, Ca.) potest humiliare] Id quod in me ostendere voluit. Itā Nebuch. exponit se probro coram toto mundo, ut Deum glorificet, &c. Hic verus Dei laudandi modus.

CAP. V.

1. **B**alsasar, *ܒܠܫܐܝܝܐ* i. e. Belus est ejus opes; i. e. In Beli potestate sunt opes ac Imperia. Vel, *ܒܠܫܐܝܝܐ* scrutatus est, & *ܒܠܫܐܝܝܐ* thesaurus. Græci *Β* in *Β* mutant, ut & ipsi Chaldaei sæpe: itaque scribunt *Β* al-
40 *ܒܠܫܐܝܝܐ*. Talia nomina assumebant ad Imperium evecti, cum in minore fortuna aliis appellarentur. Hic Baltasar in ipsa Babylone à conjuratis interfectus est. Sed de hoc pauca præfanda sunt; tum ut continuatio historię Regum Babylonię perspiciatur, tum ut concilietur Daniel cum historicis exoticis. Qu. Quis est hic Baltasar? De hoc magna inter summos auctores dissensio. Resp. 1. Filius Nabuchodonosoris; quod post Nabuch. statim ponitur, & quod Nabuch. patrem appellat v. 2. & quod Nabuch. perpetuè appellatur, vers. 2, 11, 13. & Baruch 1. 11. Deinde, Jer. c. 50. v. 2. Balsasar vocatur Merodach, qui idem videtur cum Evilmerodach. Resp. 2. Fuit hic nepos Nabuchodonosoris, vel, 1. ex filio Evilmerodacho qui successit Nabuch. 2 Reg. 25. 27. Probat ex Jer. 27. 7. Servient Nabuch. & filio ejus, & filio filii ejus. Uterque autem, & pater & filius, ab affine ejus Nerga-
50 letzer (qui vulgò Nergeloforus) Regno exutus, ad Medos fugit, & uterque nuncupatus Nabonidus, h. e. Princeps expulsus, & Herodoto Labynetis, ut idem nomen diversimodè apud diversas gentes formatur. (Baltasar à Berofo & Josepho vocatur Labonitus & Nabonitus, literis L & N facillè commutatis, sicut L & R.) Duo igitur Labyneti fuere, Evilmer. & Balt. Labynetis secundus à Megasthene Medes vel Medus appellatur, ab exilio suo apud Medos; quo durante regnavit Nergaletzer, cui successit ejusdem filius Labassardach, qui odio crudelitatis & studio rerum novarum depul-
60 sus est, & Baltasar restitutus. Vel, 2. ex filia, ut ex Berofo & Abydeno discimus. Vide dicta ad Jer. 27. 6, 7. Ex Nitocride filia Nebuchad. juxta sententiam gravissimi authoris apud Josephum; juxta quem Belschatzar idem est cum Nabonido, vel cum Labassoarasco, sive Labosoardocho; quorum alterutrum verum esse docet Regum catalogus in Berofo & Megasthenis fragmentis. Cæterum neminem moveat nominum diversitas: Reger enim Babylonię, inquit Scaliger, Emend. temp. 1. 6. ad Imperium accedentes nomen mutare solebant. Resp. 3. His itā ex antiquorum sententia ventilatis, mea mens est,

est, vel, Berofo in iis quæ Nabonido tribuit non per omnia astipulandum; vel, Belschatsarem alium à Labo-
 rosoardocho post eum regnasse. Hieron. ex Berofo apud Josephum, Eusebio & Megasthene, putat post Nabuch. regnasse Evilmer. post hunc filium Niglassar, quem alii Regasar vocant, post hunc filium ejus Labosfordach, deinde hujus filium Balsazar. Sed non potuerunt tot generationes esse tam paucis, putà 34, annis. Nabuchod. regnavit annos 45, ut constat; Evilmerod. annos vel 23, vel 30; Belsazar 8. Fluxerunt ergo jam anni 70 captivitatis. Non potest Belsazar alius esse quàm Laboresoarchodus, ut scribit Berosus, five Laborossoarascus, ut scribit Abydenus, qui ambo eum vi interfectum memorant. Breve oportet regnum habuerit, quia omittit ejus nomen Ptolemæus. Daniel Evilmerodachi & Neriglassaris tempora transfilit, quod per ea nihil contigisset ad Judæos in pietate confirmandos pertinens. Daniel prophetiam, non historiam, scribit. Quare ea tantum narrat quæ vel ad religionem, vel Regnorum translationem, vel ad suam auctoritatem confirmandam, pertinebant. ¶ Fecit, &c. **וַיַּעַשׂ דָּנִיֵּאל** Fecit (vel, apparavit, V.) convivium (panem, Mo.) magnum, M. Mo. sim. P. JT. Pi. vel, magnificum, Ti. Ex more Regum Orientis, ut apparet ex Herod. l. i. & ex Xenoph. l. 7. Mirus hic stupor, cum urbs acriter oppugnaretur à Cyro, viro prudentissimo & expeditissimo, & penè caperetur. Quæ causa hujus convivii? Resp. 1. Dies hic erat anniversarius, vel quia Regis natalis erat, vel ob partam aliquando de Persis victoriam. 2. Supplicatio hæc erat solennis pro urbis conservatione, quam, more gentili, finiebant epulo publico. 3. Ex summa securitate, & fiducia sui, & hostium contemptu, ut fecerunt Epaminondas ab hostibus obsessus, apud Diod. Sic. l. 12. & Viriatus Lusitanus à Romanis obsessus, apud Florum. Urbs amplissima erat, & populosissima, & munitissima, & commeatu in multos annos instructa. 4. Quia dies hic Babyloniis festus erat & solennis, ut testatur Xenophon. Beli festum ingens tunc celebratum est, testibus Herod. l. i. & Xenoph. de Pædia Cyri l. 7. Vide dicta ad Esa. 21. 5, &c. Jer. 25. 26. 5. Ex Divina providentia, quæ Regem, per se ad libidinem & luxum proclivem, eadem viâ imprudentem ad interitum duxit. ¶ Optimaribus suis mille Qui eadem quidem in aula, sed seorsum à Rege, discumbebant. ¶ Unusquisque, &c. Longæ hæc abeunt à Chaldaico. ¶ **וַיִּשְׂתַּבְּחוּ אֵת מֶלֶךְ הַמַּלְאָכִים** Et coram (vel, contra, Mo. vel, in presentia, M.) mille (vel, mille isti, Pi. sic Sy. JT.) vinum bibebat, M. V. sic Ti. Pi. Sy. vel, bibiturus erat, JT. Aderat convivio P. Rex unus ex discumbentibus erat. Hoc dicit, tum, quia præter morem Regum erat cum aliis convivari, tum, ut viam muniret ad frequentiam, quod Rex manum vidit, &c. Al. Inspectantibus omnibus proceribus hilarem se exhibuit. Al. Mille istos ad bibendum invitabat, vel, cum eis bibendo certabat. [Alii sic vertunt,] Et coram, vel è regione, mille vinum erat, G. ex Th. Ar. Sensus est, cuique mille convivarum antepositum fuisse poculum, & hominem qui petenti vinum infunderet: ita poscente more regionis. 2. Præcepit, &c. **וַיִּצְוֶה דָּנִיֵּאל** Dixit (vel, præcepit, P. Calv. &c.) in gustu (vel, sapore, Mo.) vini, P. Ar. vel, cum vinum potaret, M. vel, gustasset, Sy. V. h. e. cum incaluisse mero, postquam exhilaratus est vino. vel, vino discante, Ti. vel, inter pocula, Ca. vel, ad gustandum vinum, JT. i. e. ad faciendum delicias. Chald. pro gustu vini. Dixit in gustatione vini, Th. in G. Significat, inter potandum Regi magis magisque allubuisse vinum. ¶ Ut afferrentur vasa, &c. Per ludibrium, ut triumphum rursus ageret de vero Deo. [& de Judæis quasi incassum jactantibus se post 70 annos jam elapsos liberandos fore:] in usus profanos, cum adhuc in Beli templo aliquam saltem sanctimoniam retinissent, eaque vulgare religioni duxerat Nebuch. Quod tunc piaculum fuit, sacra profanare, nunc & Principum & profanorum lusus est. Et adhuc quærimus cur bellis tam atrocibus vastitas passim fiat? ¶ Pater ejus i. e. Avus. Sæpe ita loquuntur Chaldæi & Hebræi: quomodo & nepotes & pronepotes fi-

lios vocant, & avos, abavos, atque atavos, patres. 3. Vasa—qua affortaverat (Chald. extulerant, vel affortaverant, nempe omnes Babylonii, sub auspiciis Regis sui,) de templo quod—in Jerusalem] Hoc factum, non ex necessitate, non honoris gratia, non ex admiratione artis, verum ex profano scurrilique contemptu.

4. Laudabant deos suos aureos, &c.] Ità vocantur dii illi, quia ipsi revera non existerant, sed tantum eorum imagines. His tamen laudes canebant, de Deo vero quasi triumphantes. Exprobrat eis quod deos colerent aureos, &c. quia, quamvis faterentur essentiam Dei non esse ex auro, &c. deosque in coelo habitare, statuâque tantum esse deorum imagines, ad statuas tamen confugiebant, & inclusam in eis majestatem dei putabant.

5. In eadem hora] i. e. In eo ipso tempore, ut constaret causa poenæ, nempe contumelia Dei, & profanatio vasorum ejus. ¶ Apparuerunt] Chald. egressi sunt, P. Calv. id est, visi sunt egredi, nempe è coelo. ¶ Quasi manus hominis] Movente eam Angelo Gabriele. Facit hoc ad certitudinem miraculi. Dicit, quasi, quia verè manus non erat, sed ei similis, ex aere condensato formata. Hunc monet Deus, non (ut avum ejus) somniis, aut voce, sed manu, tanquam certiori testimonio quasi manu obsignato, ut plures decreti sui testes essent. ¶ Contra (vel, apud, Ca.) candelabrum] Ità Mo. sim. P. M. Ti. JT. &c. pensile scilicet, vel parieti affixum, vel ex lacunari prope parietem pendulum, qui proxime Regem erat; quod rectius scriptio conspiceretur. Protractum erat hoc convivium, pro more, ad mediam noctem, quo tempore capta fuit Babylon. ¶ In, &c. **וַיִּשְׁכַּח** Super gypso quod parietis, Mo. in teclorio (vel, super calcem, Pi. in albario, Tr. in superficie, P. M. Vulg.) parietis, JT. Ca. Gej. sic G. ex Th. ¶ Rex aspicebat] Vel, videbat, M. sic Pi. &c. vel solus, vel primus. Voluit Deus ipsum esse oculatum testem, ut terreretur, nè, si alius hoc renunciasset, dubitare posset. ¶ Ar-ticulós, &c. ità Ti. **וַיִּשְׁכַּח** Palmam (vel, partem, JT. Pi. partem palmæ averfam,) manus quæ scribebat, Mo. P. M. &c.

6. Tunc, &c. **וַיִּשְׁכַּח מֶלֶךְ הַמַּלְאָכִים** Tunc regis vultus (vel, species vultus, M. vel, splendor, Pi. sic JT. facies, P. forma, o. Ti. species, Ar. serenitas, Sy.) mutatus est, Calv. G. ut supra 4. 36. Tunc regis (vel, Tunc rex, V. vel, Tunc regem quod spectat: nominativus hic habet vim membri integri,) splendores ejus mutaverunt ipsum, Mo. vel potius, mutati sunt ipsi, Emp. Gej. i. e. in ipso, seu super ipsum, sicut explicatur v. 9. Nam hoc significat **וַיִּשְׁכַּח** in prima conjug. act. est intransitivum: & affixa aliquando (quamvis raro) ità verbis junguntur, ut inter utraque præpositio subintelligatur, ut Job. 15. 21. **וַיִּשְׁכַּח**, pro **וַיִּשְׁכַּח**, superveniet ei; qualis constructio 2 Sam. 17. 2. hic sign. lumen vultus, ex col-lat. v. 10. Significat, vultus splendorem & hilaritatem fuisse immutatam in **וַיִּשְׁכַּח**, i. e. vultus tristitiam. q. d. Gratia Regis vultus mutata sunt. Itaque mutavit colorem rex, i. e. expalluit. ¶ Et, &c. **וַיִּשְׁכַּח** Et ligamina (vel, cingula, P. JT. vincula, Ti. Sy. compages, o. nodi, Gej. Ar. ab Ebr. **וַיִּשְׁכַּח** ligavit,) lumbi, five lumborum, (vel, renum, o. Gej.) ejus soluta, vel dissoluta, sunt, P. M. Pi. JT. &c. Ligamina, &c. id est, coxendices. Periphrastice loquuntur Hebræi & Chaldæi. Al. Urina defluebat. Ingens significatur metus, in quo solent quodammodo renes solvi, & urina defluere. Vide Psal. 16. 7. & 73. 21. Al. Sic metu compressus intus & coarctatus est, sic diffuere atque in sudorem abiisse visus est, ut se discingere & velles diloricare cogeretur. Al. Zona, præ jactatione & trepidatione corporis, vel disrupta est, vel soluta. Al. Ut lumborum confirmatio in S. S. ponitur pro virium augmento; ità, lumbos dissolvere, est, vires debilitare, Psal. 69. 24. Ezech. 29. 7. &c. Hinc discincti pro imbellibus, apud Virgil. &c. ¶ Et, &c. **וַיִּשְׁכַּח** Et genua (אָרְבָּעַת equitavit, quia genua ad equitationem præcipue necessaria sunt: vel, poplites, M.) ejus hoc ad illud (alterum ad alterum, P. sic JT. Pi. vel, ad invicem, M.) collisa sunt, Mo. P. Pi. &c. vel, collidentes erant,

^h Gej. ⁱ Calv. ¹ Calv. ² Jun. ³ Calv. ⁴ V. Calv. ⁵ Calv. ⁶ V. ⁷ G. ⁸ Calv. ⁹ G. ¹⁰ Idem. ¹¹ Calv. ¹² G. ¹³ Gej. ¹⁴ G. ¹⁵ Gej. ¹⁶ V. ¹⁷ Mald. ¹⁸ Idem. ¹⁹ Calv. ²⁰ Q. in V. ²¹ Calv. ²² Idem. ²³ Mald. ²⁴ Idem. ²⁵ V. ²⁶ Idem. ²⁷ Calv. ²⁸ Q. in V. ²⁹ Calv. ³⁰ Idem. ³¹ Mald. ³² Idem. ³³ V. ³⁴ Idem. ³⁵ Mald. ³⁶ Idem. ³⁷ V. ³⁸ Idem. ³⁹ Mald. ⁴⁰ Idem. ⁴¹ V. ⁴² Idem. ⁴³ Mald. ⁴⁴ Idem. ⁴⁵ V. ⁴⁶ Idem. ⁴⁷ Mald. ⁴⁸ Idem. ⁴⁹ V. ⁵⁰ Idem. ⁵¹ Mald. ⁵² Idem. ⁵³ V. ⁵⁴ Idem. ⁵⁵ Mald. ⁵⁶ Idem. ⁵⁷ V. ⁵⁸ Idem. ⁵⁹ Mald. ⁶⁰ Idem. ⁶¹ V. ⁶² Idem. ⁶³ Mald. ⁶⁴ Idem. ⁶⁵ V. ⁶⁶ Idem. ⁶⁷ Mald. ⁶⁸ Idem. ⁶⁹ V. ⁷⁰ Idem. ⁷¹ Mald. ⁷² Idem. ⁷³ V. ⁷⁴ Idem. ⁷⁵ Mald. ⁷⁶ Idem. ⁷⁷ V. ⁷⁸ Idem. ⁷⁹ Mald. ⁸⁰ Idem. ⁸¹ V. ⁸² Idem. ⁸³ Mald. ⁸⁴ Idem. ⁸⁵ V. ⁸⁶ Idem. ⁸⁷ Mald. ⁸⁸ Idem. ⁸⁹ V. ⁹⁰ Idem. ⁹¹ Mald. ⁹² Idem. ⁹³ V. ⁹⁴ Idem. ⁹⁵ Mald. ⁹⁶ Idem. ⁹⁷ V. ⁹⁸ Idem. ⁹⁹ Mald. ¹⁰⁰ Idem.

dum, JT. Significat superbiam pedetentim crevisse instar arboris radices agentis, &c. donec tandem accederet obstinatio vel durities. Sibi quoque arrogabat immoderatio, Ti. Spiritu superbo insolebat, Ca.

21. Et cor (vel, animum, JT.) ejus (vel, suum, JT. Q. in Calv.) cum bestiis, &c. ¹ Cum bestia, live bestiis, (vel, ad bestias, JT. vel, bestiis, Pi.) adequatum, Mo. vel, positum est, M. P. vel, datum est, d. Ar. equiparatum fuit, Pi. vel, applicuit, JT. q. d. Animus ejus nihil nisi belluinum sensit. Vel, posuit, V. Calv. Vel, ipse Nebuc. h. e. Adjecit omnes suos sensus ad bestias, ut nihil ab illis differret: vel, 2. Deus m; h. e. Ita eum infatuavit Deus, ut similis esset bestiis, & cum iis versari cuperet. Eundem cum bestiis animum habuit, Ca. sim. Sy. ac ferino sensu praeditus, Ti.

22. Non humiliasti, &c. Sub Deo vero. ¹ Cum, &c. ² Omni respectu quod totum hoc scires, Mo. Quamvis totum, &c. JT. Pi. V. Quum, &c. P. Ti. Quum tamen, &c. Ca. Quandoquidem, &c. Calv. Posteaquam, &c. M. q. d. Non peccasti ignorantia, sed contumacia & darta opera, nec domestico exemplo afficiebaris, ut te Deo subjiceret.

23. Vasa domus ejus Ex Templo Hieros. deportata. ¹ Vinum bibistis in eis Tanquam in profanis. Melius cavit sibi Justinianus, qui vasa Templi secundi, a Vespasiano Romam portata, a Genserico Romae expilatore Carthaginem, cum per victoriam nactus esset, non in suos vertit usus, sed in sacram basilicam misit quae erat Hierosolymis, narrante Procopio. ² Qui habet, &c. ³ In cujus manu est anima tua, P. JT. Ca. vel, mens tua, Mo. balitus tuus, Gej. Pi. Sy. sim. d. Ar. vita tua, Calv. Gej. spiritus vitalis, Ti. Unde tu dependes, & a quo habes quicquid tuum esse jactas. Deum illum qui non modò omnes actus tuos prosperare potest aut evertere, verum etiam spiritum ipsum vitalem tibi auferre ubi voluerit. ⁴ Et omnes vias tuas Vel, viae tuae, Mo. P. M. &c. vel, actiones tuae, Ca. vel, totum ser tuum, JT. Negotia tua singula, tam privata quam publica. ⁵ Non glorificasti. ⁶ Autòms nam & contempserat eum Baltasar. Sic Plal. 5. v. 5. non volens iniquitatem, i. e. severissime abominans.

24. Articulus manus; ita Ti. ¹ Palma (vel, summa, Ca. pars illa, JT. Pi. particula, V.) manus, P. M. Mo. Manus abscissa & separata à reliquo corpore.

25. MANE, ¹ Mane, Mene, Sy. Mo. P. Ti. G. Mensus est, mensus est, Ca. Numeravit, numeravit, M. Numeravit, numeravit, V. JT. Pi. Numeratum est, numeratum est, Calv. Geminatio facta est ad majorem exaggerationem; vel, confirmationis causa, ut significet numerum jam completum esse: vel, prius significat finem Regni; secundum, mortem Regis. Sed illud argutum est. Vel, phrasis est Hebraica, pro, Numerando numeravit, i. e. Diligentissime & ad minimos calculos numeravit. Videtur numerandi verbo alludere, vel, ad 70 annos captivitatis Judaeorum; vel, ad Babylonici Regni everisionem five translationem, praedictam Isa. 13. & 14. &c. & Jer. 50. &c. & significatam in somnio illo, Dan. 2. 32. ² THECEL, ³ Techel, Mo. P. &c. Appende, M. Appendit, JT. Pi. V. vel, Ponderavit, V. ita & Ca. Appensum est, Calv. ⁴ PHARES; ita o. ⁵ Upharfin, Sy. P. Ti. Mo. Et divisit, Ca. Dividuntque, JT. Pi. Et dividentes, M. V. Calv. sub. sunt, vel sint, V. M. Allusio est ad Persas, qui dicuntur ⁶ Pars: nam haec dictio est aequivoca. Versum sic verto, Numeratus est, numeratus est, appensum est, & dividunt, supple, eum, i. e. divisus est. ⁷ Pars est participium Peil, adeoque passivum, formae ⁸ revelatus: praet. act. numeravit, ⁹ dicitur, vel, ex Chaldaico-Hebraismo, ¹⁰ ut seq. v. ¹¹ appensum, ut & (quod v. 28. sequitur) ¹² divisus, nomina sunt participialia, formae Syriacae ¹³ dormiens, ¹⁴ esuriens, &c. Atque ita ¹⁵ & dividunt, recte exponitur, & divisus est: ut supra, mutabunt, i. e. mutabitur; expellent, i. e. tu expelleris; & Dan. 3. 4. vobis dicunt, i. e. dicitur.

26. Mane, &c. ¹ Mane, (Numeravit, M. Numeravit, Pi. sic JT.) Numeravit Deus regnum tuum, & complevit (vel, consummavit, M. perfectissime numeravit, JT. Pi. G. quod bis repetitum Mane significat; Chald.

perfectit, Pi.) illud, Mo. P. &c. Dies regni tui definitur, & advenit tempus judicii. Numeravit Deus annos regni tui, & deprehendit illos esse completos. Praescripsit tibi Deus certum terminum, ad quem ne momentum addi potest: actum est de vita tua & regno. Vel, quod forsan rectius, & tradidit illud; q. d. numeratum abtulit tibi, & alteri tradidit. Verbum illud apud Syros in Piel significat, perficere, complere; at in Hiphil, tradere: atque ita Esd. 7. 19. accipitur tradendi vel reddendi significatione: sunt enim ista affinia; quia qui reddit tradit alteri quod ejus erat.

27. Thecel, &c. ¹ Techel, Mo. (vel, Appende, M. Appendit, Pi. sic JT.) Appensum es in bilanci-bus, Mo. &c. Thechel, (hoc est, Appendit, significat) te appensum in balance, Ti. Metaphora à re negotiatoria & populari: q. d. Ut aurifex lancibus materiae pondus pretiumque cognoscit accuratissime, ita Deus de Rege & Regno cognitionem habet perfectissimam. Ostendit Deum omnia agere in pondere & mensura, & summa moderatione: q. d. Non festinavit Deus in poena de te sumenda, sed, pro more suo & perpetua regula, justè poenam de te exigit. ² Inventus es minus habens Sic o. sim. Ti. Vel, 1. minus auctoritatis quam antè habebas: vel, 2. minus dierum quam aetas naturae tua postulabant; ante diem enim morieris. Numerati sunt apud Deum omnium hominum dies, juxta Job. c. 14. v. 5. praesertim Regum, quorum majorem habet curam; hujus autem maxime, quod ex fine Regni ejus pendebat liberatio Judaeorum. ³ Imminutus, Mo. V. deficiens, P. M. Gej. vel, carens corde: levior, Ca. Pi. sim. Sy. JT. Levior iusto; q. d. indignus Regno, nullius momenti, vel homo nihili, nullius ponderis, nec honore dignus, ut putas. Causa cur tam breve futurum sit tibi regnum est, quod in lance Divinae aequitatis repertus sis improbus, ut nummi adulterati. Appensa sunt opera tua bona & mala, & deprehensus es vitam tuam male collocasse.

28. Phares, &c. ¹ Peres, Mo. (vel, Dividens, M. Divisit, Pi. sic JT. Ca.) Divisum (vel, Scissum, Fractum, V. separatum à te), est regnum tuum, & datum est Madai, vel Medis, & Paras, vel Persis, P. Mo. M. &c. Peres, (id est, Divisit, portendit) divisum, &c. Ti. i. e. avulsam à domo tua. Fractum, G. ex Saad. & Jac. i. e. abruptum. Est autem in Pharsin duplex significatio: nam & abruptum sign. & ipsos Persas qui abrupterunt. Persae enim Chaldaeis Phars, vel Pharas, Pharusi olim, teste Plinio. Et datum est, &c. i. e. dabitur, sub Cyro: vide Jer. 25. 25. ubi Persae dicuntur ² ab Elymide, quae Persidi annexa quae Mediam versùs porrigitur, teste eodem Plinio, 6. 26. Impletum hoc annis post 17. Adeo autem coaluerunt duo isti populi in gentem unam, ut passim apud Graecos reperias Medos pro Persis dici, & Mndz osas eos qui Persis studebant. Urbs quidem capta fuit à Cyro, qui tamen socerum suum Darium Medum in Regni societatem admisit: atque ita Medi & Persae hoc Regnum partiti dicuntur. Opponitur haec divisio integritati & unioni tot provinciarum Regnorumque sub Belsazere.

29. Tunc, jubente rege, &c. ¹ Belsazar, & induerunt, &c. Mo. Edicente, vel jubente, Belsazare, induerunt, &c. JT. Pi. P. Ti. Recuperavit dignitatem quam olim sub Nabuch. habuerat. Ità Baltasar homini gratiam habuit, non & Deo. Qu. 1. Cur Rex tam infausti nuncii interpretem donavit, &c? Resp. 1. Quia antè promiserat, & semper Regum fides sancta habitata est. Ex ambitione hoc fecit, quia apud Babylonios sacrosanctae erant Regum leges, & verba eorum rata, & quicquid protulerant volebant haberi firmum & inviolabile. Hoc fecit, ut sibi consuleret ac suae securitati; ne satrapis contemptibilis foret, & auctoritatem atque reverentiam perderet apud subditos: hinc videri voluit maxime securus & imperterritus, quasi illa esset comminatio sine effectu. Qu. 2. Cur Daniel admisit quae recusaverat? Resp. 1. Prius recusavit, ne munerum causa scripturam interpretari videretur: nunc accipit, tum ut Dei gloriam magis illustraret, & illa insignia Divinae sententiae explicataeque ab eo scripturae testes essent; tum populi sui causa, cui apud Da-

rium prodesse cupiebat. Sperabat enim famam hujus facti benevolentiam [sibi & populo suo] apud Regem conciliaturam *. 2. Non constat hoc factum. Verba sic reddas, *Dixit, vel Mandavit, — ut induerent, &c.* 1 pro ut poni, sæpe notatum est. Decretum quidem est, non tamen additur, hoc intempestâ nocte executioni mandatum fuisse f.

30. *Eadem nocte interfectus est, &c.* Confirmant hoc profani scriptores *. *Ἰπὸ τοῦ φιλῶν ἀπελευθερώθη, (Ab amicis per tumultum expulsus est, vel forsan, fustibus caesus,)* ait Berofus. Abydenus, *Τέταρτον ἀποδανόντο βιάσας μὲν, (Hoc autem mortuo violento fato h.)* Herod. l. 1. & Xenoph. l. 7. tradunt Babylonem nocte captam, bacchantibus & nihil opinantibus Chaldeis: idque indicio duorum transfugarum Babyloniorum, Gadatæ & Gobriæ, quorum indicio Cyriani milites in regiam noctu ducti sunt, ubi primùm Regis custodes, deinde ipsum Regem, trucidarunt, ut refert Xenoph. l. 1. Al. Servorum suorum aliquis Belschazarem occidit, quod gratiam iniret à Medis & Persis k. ¶ *Rex Chaldeus* Vel, *Chaldeorum*, Pi. Calv. &c. Non temere eum sic vocat, præter consuetudinem, ut significaret eundem & Baltasaris & Regni Chaldeorum finem fuisse l.

31. *Et Darius Medus successit in regnum* Qu. Quisnam hic fuerit? Resp. 1. Nabonitus m; qui hic regnum suscepit, five adeptus est, & infra 9. 1. *Ἰπὸ τοῦ, i. e. rex fuit constitutus*, electione populi, noménque sumpsit Darii, cum antè vocaretur *Nabonnedus* Berofus, *Nabonadius* Ptolemæo, *Nabannidachus* Abydeno, Herodoto *Labynitus*, n mutato in l: quod & in aliis nominibus reperitur. Habitabat quidem is *Nabonnedus* Babylone, sed Medus fuit origine, infra 9. 1. Namque is est Medus qui prodidisse cives, i. e. Babylonios, dicitur in Oraculis, non falsò. Nam ad Cyri adventum fugit Borsippa, ibique cum Cyro pepigit ut præfecturam haberet Carmaniam. Darius ergò nomen fuit Regis Medorum clari ac felicitis; cuius nomen sibi boni ominis causâ imposuit, ortus & ipse ex Medis, Nabonnedus. Josepho magna fides haberi debet in rebus Herodis Magni, ac deinceps; item ubi externos auctores, non ubi Judæos, multa in historiis contra verum somniantes, sequitur n. Eo [nempe Labosfordach, quem censet Balsafarem fuisse,] interfecto, delectus in Regem Nabonidus, consensu omnium procerum, Babylonis annos 17 regnavit, teste Berofus, donec Cyrus eum Regno Babylonis exutum Carmanis regionis finibus relegavit o. Hæc [quæ hîc narrantur] diu, putà 17 annis, ante captam à Cyro Babylonem gesta erant. Belschatsar adeò se insolenter gessit, ut Babylonii, conspiratione factâ, hoc ipso tempore convivii eum oppræsserint, Regnumque in Darium Medum, unum ex Principibus conjurationis, transfulerint. Confirmatur hæc sententia ex Berofus & Megasthenes p. Sed, 1. nobis non minùs ab illis discedere licet quàm Josepho, qui iis non suffragatur. 2. Scaliger ipse Berosi dicta omnia non recipit, &c. 3. De Megasthenes sic Jacob. Capellus, *Hujus scripta fabulosa fuisse constat ex Strabone, l. 2. Is nobis unoculos, cynocephalos, &c. edidit; & Nabuchodonosorem Hispania potentem fuisse fabulatur apud Jos. Antiq. 10. 11.* 4. Verba Berosi & Megasthenis commodè exponi possunt, ut alteram sententiam non lædant q. [De quo vide, si lubet, Auctorem.] Resp. 2. Fuit Darius hic Medis Rex, qui cum Cyro Babylonem obsedit cepitque r: (qui Medus dicitur *Ἰπὸ τοῦ, ut discernatur à Dario Persa, qui tertius à Cyro Regnum suscepit, Efd. 4. 5, 24 t.*) Ità sentit Josephus Antiq. 11. 12 t. qui, inquit ipse Scaliger, est omnium scriptorum diligentissimus & veracissimus; cui, non solum in rebus Judaicis, sed etiam in externis, tutius creditur quàm omnibus Græcis & Latinis v. Cæterùm hic Darius appellatur etiam Cyaxares secundus, eratque filius Astueri, five Cyaxaris primi, Medorum Regis, & frater Astyagis, cuius filia Mandane nupsit Cambysi, ex quo genitus est Cyrus expugnator Babylonis. Is Astyagem avum ob tyrannidem Regno privavit x, ipseque Regnum Persidis obtinuit: in Media verò, loco Astyagis, succedit Cyaxarem abavunculum, cuius filiam duxit, cui etiam dedit, ut disertè scribit Xenoph. de Pædia Cyri l. 8. p. 156. *ἀρχαία, i. e. palatia principatûmque Babylonis y.* [Est tamen quod

objiciunt adversus hanc sententiam.] Dicitur Darius regnum *ἔλαβεν* accepisse, i. e. *ἀναδέχασθαι, ἀποδεχάσθαι, vel παρλαβεῖν*, i. e. successorio jure in Regnum venire, aut populi suffragiis. At infessores Regnorum quis dixerit *παρλαβεῖν* πῶς ἀρχῶν; quo enim tradente id accipere possint quod ipsi vi invadunt? nisi fortè effractoress & directarios *παρλαβεῖν*, accipere, non, *ἀρπάξαι, rapere*, bonâ dicamus *. Resp. Dici potest Darius accepisse regnum, vel, 1. à Cyro, cuius liberalitate Regnum accepit t: vel, 2. à proceribus devictis, qui, cum se ulteriori bello impares viderent, Regnum tandem ei tradere cogebantur, & forsan, ut illud traderent, Regem suum è medio sustulerunt *: vel, 3. à Gobria & Gadatâ b: vel, 4. quia Darius Belsazeris interfecti potestatem sibi arrogavit, non contradicente Cyro, quippe qui & ipse tanquam Persa aliquid de Chaldeorum dirione accepit c. Cur de Dario hoc minùs diceretur quàm de Davide, qui, cum, Saulis partes antea sequuti, ipsius jam castra sequerentur, illos *ἔλαβεν* accepisse, vel suscepisse, legitur, 1 Chron. c. 12. v. 18 d? [Sed duo insuper querenda sunt.] Qu. 1. Cur, omisso Cyro, Daniel solius Darii hoc loco meminit? Resp. 1. Quia penes hunc fuit Regnum Medorum, necnon imperium in Persas, quorum præfectus erat Cyrus *. 2. Darius erat præcipuus belli autor, Cyrus verò quasi adjutor ejus accitus est f. Bellum hoc initio non erat inter Chaldeos & Persas, sed inter Chaldeos & Medos, ut docet Herodotus g. 3. Etatis & propinquitatis respectu h: Darius enim & Cyro senior erat, & ejusdem avunculus i. Contentus fuit Cyrus potentiâ & laude famæque victoriæ, titulum verò facilè socero suo concessit, tanquam homini ignavo & senî k, cuius etiam (carebat enim ille liberis) futurus erat proximè post ipsum hæres l. Adde quòd Cyrus aliis præpeditus esset, & ad ulteriora Regna occupanda se accingeret m. Quæst. 2. Cur Græci, contra, præterito Dario Medo, omnem uni Cyro transferebant victoriam? Resp. 1. Quia sic reperiebant in Annalibus Persarum, qui Regi suo omnia afferuerant. 2. Quia Græci maximè faverunt Persis, tum quòd ipsi, ex parte, Persis suberant; tum quòd de Persis nobilissimas victorias retulerant. 3. Quòd Babylonicum Imperium perexiguo tempore, & ut quidam tradunt, uno tantùm anno, penes Darium fuit, & mox devenit ad Cyrum, & successores ejus per annos 230 n. 4. Quia Darius Cyri tantùm permisso & liberalitate post victum Astyagem regnabat, & tanquam Cyri vasallus, quem idcirco in Babylone expugnanda jovit o.

CAP. VI.

1. *Placuit Dario* Illi videbatur expedire a, quia Regis ætas erat ingravescens & mala b. ¶ *Satrapas* Principes provinciarum, qui, dispersi per omnes provincias Imperii, illas in officio continerent c. ¶ *Centum viginti* Solent sæpe Reges, ut & Romani Imperatores, pro suo arbitratu mutare numerum provinciarum d. 2. *Et super, &c.* *וְעַל מִנְהוֹן סָרְכִין וְנֹו* Et supra ab illis (vel, super eos, P. simil. JT. Pi. superiores illis, M.) præfides (vel, præfectos, P. eparchos, JT. Pi. sic G. quales fuere in posteriore Imperio Romano præfecti prætorio *: principes, M. exatores, He. Gej. qui rationem exigebant à satrapis de expensis & receptis f:) tres, Mo. sub. erant, M. vel, sub. constituit, Pi. Vox *סָרְכִין* in Par. Chald. usurpatur pro *שׁוֹטְרִין* exatores, ut constat ex Exod. 5. 6. Deut. 1. 15. & 20. 5. &c. g. Usurpatur etiam de Josepho, Gen. 41. 41 h. ¶ *Ex quibus Daniel unus erat* Loco principe, ut ostendunt sequentia t. Unus, vel primus, Pi. Ex hoc loco, & ex Jo. Antiq. 10. 12. constat Darium Regem Danielem secum in Mediam abduxisse, eumque in summo pretio habuisse i. Probabile est, Darium intellexisse Danielem fuisse certum Dei Prophetam, & simul præconem ad denunciandum Belsazaris interitum: hinc illi tantus honor habitus. Ità Deus prospexit & Danielis, & totius Ecclesiæ, salutem k. ¶ *Et rex non sustineret molestiam*

- am; sim. v. Ar. M. P. [דָּמָא] Damnum, Ti. G. sic JT. Pi. vel, detrimentum per præludum dolum aut culpam¹.
3. Superabat, &c. ita P. [הָיָה מְשֻׁבָּח] Erat superans (vel, fuit sublimatus, M. ad verb. fortificabat se, vel potentior erat, V.) super praesides, Mo. sim. Gej. M. exsuperabat, Chald. victorem se gerebat, Pi. antecelluit, Ti. sim. Ca. V. pergebat praesere, JT. ¶ Rex cogitabat constituere eum, &c.] Ut etiam ei subessent alii praefecti, essetque Regi [מְשֻׁבָּח] quales multos esse & nostra & superiora secula viderunt apud Reges aut parum fidentes ingenio suo, aut fugientes negotiorum^m. Non dubitat hominem externum & captivum suis omnibus praeficere; quæ certè fuit Regia, imò heroica, virtus, discernere quinam potentiâ digni erant, & dona Dei virtutisque in pretio habereⁿ.
4. Querebant, &c. [הָיוּ בִּעֵין עָלָיו לְהַשְׁכִּיחַ] Querebant, vel fuerunt quærentes, occasionem invenire, &c. Mo. vel, ut invenirent, JT. Pi. V. sub. aliquid, Pi. querebant (vel, studebant invenire, M. sim. V.) occasionem, &c. P. investigaverunt eo quod crimen possent invenire, &c. Ti. sim. Ca. [מְשֻׁבָּח] Chaldæis & RR. est, causa, vel occasio; unde Deum vocant [מְשֻׁבָּח] causam causarum^o. Querebant, &c. Livor enim in aulis regnat P. ¶ Ex, &c. [מְשֻׁבָּח] Ex parte (vel, in, five ab, administratione, JT. Ca. Calv. Sy. V. Chald. vel, ex latere, Pi. Gej.) regni, P. Pi. &c. Querebant crimen majestatisⁱ; quod sæpe esse singulare & unicum eorum qui crimine vacarent, ait in Panegyrico Plinius. Hoc est quod Romano-Græci dicunt [מְשֻׁבָּח] βασιλείας, (crimen regniⁱ.) Propter regnum, M. in regniis negotiis, Ti. ¶ Nullamque causam—reperire potuerunt] Nihil labis aut erroris, per imprudentiam aut infirmitatem[†]. Ne in speciem quidem reperiri quicquam poterat: tanta erat ejus fides & exultimatio[†].
5. Non invenimus—nisi—in lege Dei sui] Nisi pro crimine observationem Divinæ Legis ei objiciamus^v. Quærendum est crimen læsæ religionis, ubi majestatis deficit^x. Magnum sanè integritatis ejus testimonium^v.
6. Satrapæ surripuerunt (Scriptum puto fuisse ab Interprete, subreperunt²) regi, [הָיוּ שׁוֹרְפִים עַל מַלְכָּא] Persuaserunt regi, Q. in V. convenerunt (vel, congregarunt se, P. Pi. sim. He. in M. AE. & Saad. in Gej. V. concursum fecerunt, G. tumultuariè convenerunt, Mo. cum tumultu accurrerant, ut infra v. 11. vel, festinaverunt, ut Psalm. 55. 15. [מְשֻׁבָּח] Targum vertit, cum festinatione² convenerunt gregatim & cum strepitu. Sic [מְשֻׁבָּח] signif. tumultuari, Psal. 2. 1^b.) super (vel, apud, P. vel, ad, JT. Pi. Di.) regem, Plerique in Di. insidiosè aggressi regem, Ti. Itaque simul adorari, &c. Ca. [מְשֻׁבָּח] est præter. in Aphel; sed Daniel, more Hebræo in Hiphil, pro & usurpat[†].
7. Consilium inierunt; ita Mo. P. M. &c. [מְשֻׁבָּח] Consultarunt, Gej. [מְשֻׁבָּח] Chald. idem quod [מְשֻׁבָּח] Deceperunt, Ti. ¶ Ut decretum, &c. [מְשֻׁבָּח] Statuere (vel, condere, Ti.) statutum, five edictum, regis, five regium, Mo. P. (vel, statutum, o rex, V. vel, [מְשֻׁבָּח] βασιλείας, Th. in G. in quo videtur [Th.] respexisse vocem Romani Imperii, quæ est, constitutio².) & roborare (vel, sancire, Ti. confirmare, G. ad corroborandum, Gej.) obvinclionem, Mo. vel, pactum, P. edictum, Ti. obligationem, G. Græci, [מְשֻׁבָּח] δεσπομόν, i. e. facere legem sacratam, ut Romani loquebantur, perpetuam, immutabilem; quam ad rem certa forma requirebatur. Non erat autem is mos apud omnes gentes[†]. [Alii locum sic vertunt;] Ut statuas regium edictum, & firmissimum præceptum, M. de statuendo statuto regio, & firmando interdicto, JT. Pi. [מְשֻׁבָּח] nominatur edictum, seu interdictum, quo quis tanquam vincus teneretur, ad cuius observationem omnes sunt obligati & constricti[†]. Al. vovere votum in honorem regis, & confirmare edicto, Q. in V. fædus inire in honorem regis, & obstringere se vinculo, Sy. ¶ Ut omnis qui petierit, &c.] Speciem habebat hoc consilium, quasi post id majestas Regi conciliaretur amplior, si vivus jam diis æquaretur^b. Videbatur Regis auctoritatem commendare, etiamque quasi deum facere[†]. Suadent Regi ut Divinitatis nomen & munus sibi arroget, & omni alio deo ad tempus excluso, ipse quasi solus Deus supplicum vota accipiat. Sic familiare Regibus gentilibus fuit, ut pro diis haberi vellent[†]. De Augusto Horatius, Prasenti tibi maturos

- largimur honores, Jurandisque tuum per nomen ponamus aras. Virgilius, Namque eris ille mihi semper deus, illius aras Sæpe tener nostris ab ovilibus imbuet agnus. Et in Georgicis, In medio mihi Caesar erit, templumque tenebit¹. Ostendebant se hoc in Regis commodum facere, ut omnes eum revererentur, saltem per integrum mensem; remaneretque ei character iste istius cultus omnibus vitæ diebus^m. Suggestunt Regi, se, utpote senem & infirmum, & beneficio Cyri regnantem, non multum auctoritatis apud Babylonios habiturum, nisi aliquo singulari consilio & facto innotesceret ejus auctoritas: hoc itaque interdicto non modò Regiam auctoritatem ei, sed planè Divinam, tribui; & se hoc pacto palàm testari, se nè à diis quidem Regnum suum habere, nedum à Cyroⁿ: præterea, hoc modo se probaturum obedientiam Chaldæorum, quos, utpote feroces & diu potentia affuetos, difficile erat domare in obsequium. Sic ergò ab adulatoribus deceptus est Darius, oblitus & sui & Dei, & inebriatus inani gloria, & maximà illà accessione Chaldæorum, &c. ad pristinum imperium^o. Interdictum autem hoc tum impietate & injustitiâ, tum inhumanitate, abundabat P. Domini apud famulos, Principis apud subditos, mariti apud uxorem, patris apud filios jura ac auctoritatem tamdiu suspendebat[†]. Barbarum erat, id vetare quod juris naturæ erat, ut afflicti quisque Deum invocare possit[†]. ¶ Mittatur in lacum leonum] [מְשֻׁבָּח] Chaldæis, Hebræis & Arabibus est, omne depressum & cavum, ut puteus, fovea, &c. Fuit autem cavum hoc tam profundum ac præceps, ut indè ascendere leones nequirent. Feris homines objicere vetus est. Ostendunt id fabulis mixtæ historiæ de Andromeda, de Diomede Thraciæ[†].
8. Confirma (vel, statue, five constitue, M. JT. Pi.) sententiam] Vel, obligationem, ut v. 7. edictum, P. M. &c. interdictum, JT. Pi. ¶ Et, &c. [מְשֻׁבָּח] Et scribe (vel, exara, M. JT. Pi. sic Ti. Sy. propone, o. Ar. sancit, Ca. obsigna, Calv. G. designabis, Mo.) scripturam, P. M. Mo. G. &c. vel, scriptum, Ti. Sy. vel, libellos, Ca. sculpturam, JT. programma, Pi. non tuo tantum sigillo, sed & procerum, quibus id jus à Regno tributum est^v. Cura scribendum diploma^x. ¶ Ut, &c. [מְשֻׁבָּח] Ut (vel, quæ, M. sic Ti.) non mutetur, P. JT. Pi. &c. sit mutabile, G. ita ut rescindi non possit, Ca. ut non ad mutandum, Mo. quod non iterare, seu immutare, scil. possit quisquam. Enallage infiniti pro futuro, Vulgari præceptione non sunt contenti^v. ¶ Quod, &c. [מְשֻׁבָּח] Secundum jus, vel legem, (vel, morem, G.) Medorum & Persarum, quod, vel quæ, (vel, in facienda lege quæ, G.) non intercidit, JT. vel, aboleitur, Pi. transit, P. percat, G. vel, qui nullum jus violant, M. vel, ut non transgrediatur, Mo. Al. Secundum legem—sempiternam, Ti. Quemadmodum fert irrevocabilis lex, &c. Ca. Babylonii morem talem faciendi leges nè à Rege quidem mutabiles non habebant, sed habebant eum antiquitus Medi ac Persæ, & diu retinuerunt, ut ostendimus ad Esth. 1. 19. ubi verba sunt his paria. Indè ergò adultores isti exemplum petunt, facis calidè ad Regem è Medis ortum². Diodorus l. 14. cum Darius Charidemum morti adjudicasset, Statim, inquit, pœnituit, & seipsum ut graviter lapsum accusabat: sed quod Regi auctoritate factum fuerat insectum reddere nefas erat. Confer & Esth. 8. 8². Quod hîc conjungunt Medos cum Persis, ostendit Cyrum & Darium regnasse in commune, quasi collegas. Nam certè ad finem vitæ concessa fuit Dario major dignitas, potentia tamen erat penès Cyrum².
9. Proposuit, &c.] Chald. Ecaravit scripturam & obligationem, i. e. sanctionem illam additam, juxta dictum morem. [מְשֻׁבָּח] hîc, & in commate sequente, est idem verbum quod supra 5. 24^b. Vel, interdictum, JT. Pi. Non diu disputat cum proceribus, quia existimat hoc sibi utile, si Chaldæi ita sint sibi morigeri, ut omnes potius deos abnegent quàm recusent quicquid ipse mandat^c. Ambitione ductus est summi honoris qui ei deferebatur Principum consensu & auctoritate, humanâ prudentiâ, ut novorum subditorum obsequium experiretur^d. Nihil profectò facilius quàm Regibus persuadere ea quibus crescere eorum auctoritas videatur^e. 10. Cum—comperisset—constitutam legem, (adeo-

fuit super eo, Mo. multum tristatus, vel turbatus, est apud, vel intra, se, JT. Pi. M. וְיָצַח non retulerunt ad Danielem, sed ad Regem. Sed non debuit addi, apud se. Ad verb. est, valde malum fuit super ipsum, i. e. simpliciter, valde tristatus est. Eodem modo se habent וְיָצַח & וְיָצַח, eodemque modo construuntur: non referuntur per se ad personam, ut וְיָצַח per se sit, malus, five tristis, fuit, וְיָצַח, bonus, five letus, fuit; sed neutro genere, malum fuit, bonum fuit: quibus quum additur וְיָצַח cum affixo personæ, malum, vel bonum, fuit super eum, tum sensus est, tristis, aut letus, fuit. Vebementer indoluit, V. sim. Ti. Ca. vel, displicuit ei, P. Pressus hinc legis necessitate; inde, viri reverentia: hinc, ob factum Danielis, quod non cautiùs res suas gesserit; inde, ob propriam precipitantiam: hinc, quod se circumventum vidit & illaqueatum, ubi jam non erat remedium locus; illinc, metu, ne Principes conspirarent; & ambitione, ut consuleret existimationi suæ; & pudore, ne videretur homo levis & inconsideratus. ¶ Et pro Daniele (vel, super Daniel, Mo. P.) posuit, &c. וְיָצַח בְּלִי וְיָצַח Posuit cor, &c. Mo. P. M. וְיָצַח ponitur pro בְּלִי cor, per metathesin; ut וְיָצַח & וְיָצַח, agnus, &c. b. Potius, vox est Chaldaea citra metathesin, quæ etiam Arabes utuntur pro corde, animo, cogitatione, testibus K. & AE. Idem confirmat Pentateuchi versio Arabica, & lexicon Masii Syriacum. Adhibuit cogitationem, JT. Pi. vel, animumque adjecit, Ca. simil. Sy. Ti. in agonia erat, c. coram posuit, G. Ar. nam וְיָצַח Arabes ita usurpant. Jos. Kimhi וְיָצַח negationem facit, q. d. opponebat, Non, vel Ne. Non credo vobis, non potest id fieri, vel ob hanc, vel illam, vel aliam, causam. Masoritzæ notant וְיָצַח cum Camets alibi non reperiri. ¶ Usque ad occasum solis. Quia sperabat Rex in nocte (quod aiunt) consilium & viam liberando Danieli apertum iri. ¶ Ut erueret illum. Specie aliquâ juris; interpretando edictum, & se multipliciter excusando.

15. Intelligentes regem, וְיָצַח וְיָצַח Venerunt tumultuariè super regem, Mo. convenerunt, &c. JT. simil. Pi. concursu ad regem facto, G. conglobati sunt: Ferocunt, & quasi cum eo conferunt manus. ¶ Scito, rex. Non docent eum quod nesciebat, sed minaciter hoc proponunt. ¶ Quia, &c. וְיָצַח וְיָצַח—וְיָצַח וְיָצַח Quod lex (vel, jus, JT. G.) Madai & Paras, (sub. est, P. vel, sub. tale est, JT. Pi. G.) quod omnem obvinctionem, & statutum quod rex statuerit, non ad mutandum, Mo. vel, ut nullum decretum—quod rex statuerit, immutetur, P. vel, ut omnis obligatio, si eam rex constituerit mutari nequeat. Obligatio hæc est, ut supra, consensus procerum a Regno in id delectorum: Cui si accederet Regis auctoritas, jam jus illud secundum Persas & Medos (quorum exemplum in hac re secuti fuerant) erat immutabile. q. d. Non magnopere de seniculo isto extero & immorigero laboramus; sed agitur nunc auctoritas majestatis tuæ, & juris publici atque antiqui, cujus nos custodes & vindices sumus. Si edicta tua mutes, neque hanc injuriam ulciscaris, nonne contemptui & ludibrio erit autoritas Regia? nonne subditi tui in te insurgent?

16. Tunc rex præcepit, &c.] Hinc apparet aliquam in Rege fuisse virtutem, sed infirmam, & improbitati hominum facile cedentem. Fateor clementiam & humanitatem hic ostendi; parcit quidem Danieli, ob suum scilicet commodum, vel peculiarem amorem: sed nè micam pietatis habuit, quippe qui Deum (quem sentit verum & potentissimum Deum esse) jure suo privat, eumque nec ipse colit, nec ab aliis coli patitur. ¶ Deus tuus, quem colis semper, (etiam contra humanas leges. Hic laudat quod vetuerat, ut supra Nabuchodonosor, 3. 28.) ipse liberabit te. Hoc dicit Danieli, tum ut eum consolaretur, tum ut se apud illum excusaret. P. q. d. Jam non sum mei juris; ego hic raptor quasi tempestatis impetu; proceres me invitum compellunt. Sic sæpe Reges parere serviliter coguntur suis adulatoribus. Al. liberet te, JT. Pi. Calv. G. &c. Est optatum. Spem hanc conceperat Rex ex Trium juvenum liberatione. Prius cognoverat Darius Danieli vaticinatum esse de interitu Monarchiæ Chaldaicæ. Hinc convincitur Deum Israelis esse præscium rerum omnium, deinde omnia subesse ejus arbitrio.

17. Allatusque est lapis unus, &c.] Hæc omnia res Christi obumbrant, ut diximus ad Matt. 27. 60, 66. ¶ Lapis unus, sc. ingens, qui propterea ab uno misero homine decrepito nec amoveri, nec perfringi, facile posset. ¶ Ob signavit rex annulo suo & annulo optimatum. Nempe, quomodo & decretum ipsum signatum fuerat. Non dubium est quin hoc Dei consilio factum est, quod illustrius deinde foret miraculum. Annulo regis, nè Principes eum extraherent & occiderent, cui leones peperissent; annulo principum, nè Rex eum liberandi causâ posset extrahere. Contumeliosè fidem Regi suo detrahunt, & cautionem ab eo exigunt; deinde usurpant sibi imperium super eum, nè audeat lapidem attollere, nisi falsarius esset. Ubi quisquam semel se abdicaverit libertate, & se in servitutem improbis addixerit, nullus est finis vel modus, sed cogitur iterum & secundo, &c. peccare. ¶ Ne quid, &c. וְיָצַח וְיָצַח Ne, vel Ut non, immutaretur voluntas (vel, placitum, Calv. quod decretum erat, G.) in (vel, de, JT. Pi. G.) Daniele, Mo. P. vel, contra Danieli, M. vel, propter Danieli, V. in Di. i. e. Nè Rex, mutata sententiâ, eum extraheret: quasi ob signatio foveæ facta sit in gratiam procerum contra Regem, qui favebat Danieli. Tigurini [sic vertunt,] Ne quid Danieli eveniret contra voluntatem: quasi in gratiam Regis facta sit contra proceres, qui adversabantur Danieli. Molestiam sibi creant viri docti, quod וְיָצַח (quod pro וְיָצַח ponitur) voluntatem significare arbitrati sint, quam Chaldaei וְיָצַח, Syri וְיָצַח, vocant. Nihil nisi rem, negotium, aliquid, significat, וְיָצַח, ut hic rectè vertunt. idem quod Hebræis וְיָצַח. Vertendum ergo, Ne quid mutaretur circa Danieli, five à Rege, five à proceribus. Et si enim וְיָצַח sit à וְיָצַח, vel וְיָצַח, voluit, inde non sequitur voluntatem significare; non magis quam וְיָצַח locutionem, quia est à וְיָצַח, locutus est. Sæpius in N. T. Syriaco, sed semper pro re. Qu. An rectè hic fecit Darius quod proceribus cessit, &c. Resp. Negatur; quia non debuit particeps fieri alieni sceleris, nec servus alienæ crudelitatis. Debit decretum rescindere, utpote imprudenter & temere à se conceptum, mente suâ damnatum, contra pietatem, justitiam & charitatem, latum. Debit proceribus exprobrare, quod facilitate ejus abusi essent.

18. Et, &c. וְיָצַח וְיָצַח Et pernoctavit (vel, permansit, P. Ti. Ca.) jejunus, Mo. M. JT. &c. vel, incanatus, P. G. ut in gravi luctu fieri solet. Darius quasi in luto hæret; non placet ipsi malum, quod tamen suscipit, nec corrigere studet, nec tristitia hæc adduxit eum ad poenitentiam. Tales multi sunt inter sceleratos & rectos mediis, qui in viriis suis sibi displicent; interea tamen pergunt, & trahuntur ab aliis, &c. Verbum וְיָצַח, five וְיָצַח, respondet apud Targumistas וְיָצַח, pernoctare, ut videre est Esa. 10. 29. & 58. 5. &c. וְיָצַח, ut notant AE. Jac. Saad. &c. idem valet atque וְיָצַח, jejunus, idque præsertim in lingua Arabica. ¶ Cibique, &c. וְיָצַח וְיָצַח Neque mensa apposta est coram eo, P. Et mensam non attulit (vel, fecit introduci, Mo.) in conspectum ejus, V. sim. Mo. Mensam vocat cibaria. Et cibos non attulerunt ei, c. sim. Sy. Ar. Non placet, quia jam dictum eum pernoctasse jejunum. Rectius coniecisse videntur qui וְיָצַח vertunt, instrumenta musica, quippe quæ tristitiam expellant, vel, pulsationes, nempe instrumentorum musicorum, à וְיָצַח impulsit, expulit. [Alii ergo sic vertunt;] Nec introducta est ei, vel coram eo, melodia instrumentorum, M. Ti. Nulla adhibitis fidibus, Ca. Cantus musici adducti ad eum non fuere, G. ex Saad. & Jac. Exhilarantia non fuit (vel, Exhilarantium nihil jussit, JT.) afferri ante se, Pi. JT. Quid si dicamus וְיָצַח idem esse quod Arabicum וְיָצַח, fumus, suffitus, ac vertamus, Et suffitum non fecit intrare coram se. Nunquam enim à celebrioribus convivis incensum abesse solebant. ¶ Somnus recessit (vel, fugit, P. G.) ab eo. Ut valde anxius aut mortis solet evenire. Significat, Regem conscientia rei gestæ gravissimè affectum esse, omnesque doloris levandi rationes de industria refugisse, quod suâ precipitantia tanti dispendii author esset.

19. Primo, &c. וְיָצַח וְיָצַח In diluculo (vel, in aurora, Ti. sim. Pi. summa aurora, JT.) sur-

rexit in splendore, Mo. vel, cum luce, JT. Pi. cum illucesceret, Ti. sim. P. G. Non formidans procerum invidiam: dolor superavit metum.

* Calv.

† Jun.

20. *Serue Dei viventis*] Elogium & Danielis, & Deit. *Viventis*; non imaginariarum deorum, quales nos quotidie facimus. Sic ab idololatriis veri confessionem sæpe Deus exprimit. Tenent quidem principium illud [de Deo vero,] sed postea evanescent in suis cogitationibus.

* Calv.

¶ Putasne, &c. ? [וְלֹא יָדָעוּ] Numquid potuit, &c. ? Mo. &c. Constat Dario Deum esse potentem, non tamen omnipotentem. Dubitanter hinc loquitur, ut solent increduli.

* Jun.

* Calv.

21. *Rex, in æternum vive*] Vel, *vivas diu*: Ità enim [וְלֹא יָדָעוּ] apud Chaldaeos, & similes voces apud Hebræos sæpe sumuntur. q. d. Deus proroget tibi vitam, & benedicat perpetuo. Poterat Daniel meritò irasci, & de Regis perfidia & crudelitate conqueri. Verùm hanc injuriam dissimulat, quia satis erat ejus liberatione illustratam fuisse Dei gloriam.

* Calv.

22. *Deus meus misit angelum*] Unum ex illis vigili- bus suprà 4. 17. Angelum agnoscit, sed salutis ministrum, non auctorem.

* G.

* Calv.

¶ Et conclusit ora leonum, & non, &c. [וְלֹא יָדָעוּ] Et non perdiderunt me, P. sim. Mo. ut non lederent me, JT. Pi. V. Ti. simil. M. Vide 1 Mac. 2. 60. & Heb. 11. 33. Simile quid accidit Malcho, narrante Hieronymo, & Afris Christianis in persecutione Hunerici, teste Victore.

* G.

Potuit Angelus vel famem leonibus adimere; vel eorum phantasiam immutare, ut Daniel eis formidabilis esset; vel rictus & ungues comprimere, &c. ¶ Quia, &c. [וְלֹא יָדָעוּ]

* T.

¶ Quia coram eo iustitia (vel, innocentia, sive integritas, Calv.) inventa est in me, P. &c. Quia Deum colui, sicut æquum & iustum est.

* G.

Hinc Papistæ iustitiam operum & merita colligunt, ex voce quia, & quoddam causam hinc reddit liberationis. Verùm non causam hinc notat meritoriam, sed occasionalem. Vocatur quidem à grammaticis quia conjunctio causalis, non quoddam semper, sed quoddam plerumque, causam denotat.

* Gej.

* Pol.

¶ quia non semper est ἀπολογισμὸν, sed sæpe συλλογισμὸν, h. e. non notat semper causam rei, sed sæpe rationem conclusionis: ut Psal. 17. 6. Invoco te, quia exaudis me; Psal. 25. 11. Condonabis igitur iniquitatem meam, quia magna est.

* G. l. f.

gram. 3. 7.

17. 613.

Sic, Sol ortus est, quia est dies. Nec loquitur hinc Daniel de iustitia personæ, quam disertè negat Dan. 9. 7, 18. sed de iustitia causæ, ob quam persecutionem est passus; & significat se in violatione edicti non peccasse, neque id fecisse ex hypocrisi aut contemptu, sed ex officio.

* Pol.

* Gej.

q. d. Ideo me liberavit Deus, quia voluit asserere suam gloriam, & reipsa atque experimento testari causam meam piam iustamque fuisse, & se ejus patronum esse, & sibi probari cultum illum pro quo pugnavi. Nec de salute æterna hinc agit, sed de liberatione temporali.

* Calv.

¶ Et coram te, rex, delictum non feci] Quid ergo? Nonne Regis edictum violaverat? In speciem quidem violaverat, sed non verè, quia non contemptu, sed necessarià religione, violaverat.

* Mald.

* G.

q. d. Nulla in re læsi tua commodum. Exhibui tibi omnem fidem intra limites sanctæ disciplinæ. Non potui tibi parere, quin Deum abnegarem. Constituit Deus terrena Imperia, sed hanc lege, ut ipse emineat, & Magistratus ipsi subdiciantur. Ergo primo loco timeatur Deus, deinde honoretur Rex, juxta 1 Pet. 2. 17. Incipere enim à reverentia Principis, præterito Deo, est pervertere totum naturæ ordinem. Sensus versus, Neque contra Deum, neque contra te, peccavi.

* Calv.

* Me.

23. *Tunc, &c.* [וְלֹא יָדָעוּ] Tunc rex multum bonus (vel, multum lætatur, JT. Pi. sim. M. Ti. Ca. vehementer jucundus, P.) fuit super eo, Mo. P. vel, propter illum, Ti. de eo, JT. Al. in, vel apud, se, M. Pi. Sy. [וְלֹא יָדָעוּ] plerique referunt ad Danielelem. At verò [וְלֹא יָדָעוּ] usurpatur hinc tanquam nominativus absolutus, qui propterea per Reviah distinguitur à sequentibus; construitur autem cum sequenti verbo per [וְלֹא יָדָעוּ], quod ad Regem refertur. Ad verb. Tunc rex, valde bonum fuit super ipsum, i. e. simpliciter; Tunc Rex valde fuit lætatus.

* Di.

Similem phrasin vide suprà v. 14. & ibi dicta. ¶ Quia credidit (vel, confisus est, G. ex Jac. Pi. speravit in, V. ex He.) Deo suo] i. e. Deo ejusque providentiæ & omnipotentia se totum commisit. Non ita credidit, quasi

* Me. sim.

* Calv.

tale miraculum sperasset, aut de eventu edoctus esset: sed recubuit in auxilium Dei; clausit oculos ad eventum, neque multum anxius fuit de vita sua, quam Deo commiserat; sed certò persuasus erat vitam suam esse in Dei manu, se non frustra in ipsum sperare & periclitatum esse, Deum fore sibi liberatorem & remuneratorem, saltem in meliore vita, ad cuius spem erectus erat. Fidei tribuit quoddam liberatus fuerit, non quoddam sola, sed quoddam prima, salutis causa fuerit. Vide Heb. 11. 33. Ingens [hoc erat] fidei præmium, & ad Evangelium quædam præparatio.

* Calv.

* Mald.

* Calv.

* Mald.

24. *Adducti sunt*—qui, &c. [וְלֹא יָדָעוּ] Qui accusaverunt accusationes ejus quæ Daniel, Mo. vel, nempe Danielis. Similis locutio Dan. 3. 8. ubi dicitur, voraverunt frustum, vel excidium, ejus, h. e. famam ejus lacerarunt, lacerandoque ipsius quæsierunt exitium.

10

¶ Qui accusaverunt Danielelem, P. sic JT. Pi. qui accusationem suam promoverant contra Danielelem, M. Danielis emulos, qui detulerant, Ti. ¶ Ipsi, & filii, & uxores] Ut participes sævi consilii. Hoc non simpliciter damnandum. In S. S. perierunt Dei judicio familie Dathanis & Abirami, item Achanis & Hamanis. In rescripto Arcadii & Honorii, Paterno debent perire supplicio in quibus paterni criminis exempla metuantur.

20

Interdum ad publicum hoc pertinet, ut alii deterreantur, &c. Sed non est cur anxie disputemus an justa hæc fuerit poena. Scimus enim Reges orientales exercuisse immane & barbarum imperium.

30

¶ Donec arriperent eos leones, &c.] Tanta eorum erat fames. Nè quis objiceret, Danielelem fuisse relictum à leonibus quia saturi erant.

* Calv.

25. *Scriptis universis populis*] Ut olim Nabuchodonosor, 3. 29. ¶ Linguis] i. e. Nationibus, ut suprà 3. 4, 7. ¶ In universa terra] Nempe per illam Monarchiam, totumque Orientem. Nam quoniam gener ejus, Cyrus, cum asciverat in societatem Imperii, etiam illic valuit ejus autoritas.

40

Sic loquitur, quia magis nam cognita tunc terræ partem occupabat: quanquam habent hæc verba aliquid inane & superbum, quale in Regum titulis esse solet. ¶ Pax vobis, &c.] Felicitas scilicet & prosperitas.

* Mald.

* T.

26. *Tremiscant, &c.*] i. e. Nè ei maledicant. Al. revereantur, & pro Deo vero habeant. Hinc non obscure colligitur ipsum verè ad Deum fuisse conversum.

* Mald.

Obj. Verùm tunc jussisset idola tolli; neque enim Deus socios patitur. Resp. Nescimus an id fecit, quia Daniel totum edictum non recitat.

* Calv.

* Mald.

¶ Deum Danielis] i. e. Quem colit Daniel. ¶ Ipse est—Deus vivens] In se & ex se vivens, fons item & origo vitæ. Simile veri est, hæc honorifica cognomenta ex Daniele Regem didicisse.

* Calv.

* Mald.

* Mald.

27. *Ipse liberator*] Vel, liberat, nempe quoscunque vult; ut olim Tres juvenes, nunc Danielelem.

* G.

28. *Daniel perseveravit*, [וְלֹא יָדָעוּ] Evectus (vel, magnificatus, Sy.) est, Ti. floruit, Ca. V. prosperè egit, o. Ar. M. P. JT. Pi. Mald. &c. Amplissimum & continuum honorem obtinuit. Non vulgare hoc exilii sui solatium.

60

¶ Usque ad regnum, &c. [וְלֹא יָדָעוּ] In regno Darii, (i. e. Nabonnedi,) & in regno Cyri Persæ, JT. Pi. &c. Non ea fuit eorum societas, ut Danielis statim obliviscerentur, &c. Cyrus Babylo- na cepit, ibique regnavit post Nabonnedum, ipsius etiam Nabonnedi concessu. [Sed quisnam hic Darius fuerit, fusè disputatum vide ad Dan. 5. 31.]

* G.

CAP. VII.

1. *Anno primo*] Chald. mho. Numerus cardinalis pro ordinali. ¶ Belsasar] Regis impii & fastuosi. Voluit Deus ipsum admonere ut de eadem reverentia Dei cogitaret quam pater & avus præ se tulerant, & nisi id fieret, quoddam experiretur judicium Dei. Atque hæc causa est cur hæc prophetia Chaldaicè fuit scripta, sequentes verò minimè. Hætenus historia. Sequuntur nunc Visa Danieli oblata divinitus, quæ quia variis temporibus contingere, cogitur retrorsum ire,

ire,

ire, & repetere tempora quæ in historia jam erat prætervectus. Pro **שבע**, quod supra habuimus, codices Hebræi emendatiores habent, **שבע**, litera transposita, sensuque mutato. Id enim significat, *Belum esse ignis hostici*, i. e. urendum flammâ hostili: quod & Jeremias prædixerat, c. 50. 2. & 51. 44. Ità Prophetæ nomina in honorem idolorum reperta levi flexu in eorundem contumeliam detorquebant. In historia Daniel ejus nomen sumpsit ita ut vulgò pronunciabatur, in Visis verò, ita ut Prophetam decebat. De hoc more Judæorum, nomina falsorum deorum in contumeliam vertendi, literis mutatis aut transpositis, vide Mosem de Kotzi, Præcepto vetante 32. **¶ Daniel somnium vidit** De se loquitur in tertia persona, more Prophetarum, & quod magis mirum, suam ipse prophetiam, quasi historicus, narrat, forsitan modestiæ & fidei causa. **Somnium vidit**, ut olim Josephus. Nam etiam eo modo non minus quam per afflatum, aut visa Divinâ, aut vocem, Deus futura dilectis suis aperit. **Somnium**, non vulgare, sed propheticum: vide Num. 12. 6. Nec somniavit tantum, sed & vidit, quod Prophetis tribui solet, ubi scilicet illuminatione Spiritus arcana cœli perspiciunt, ut aliis cum fructu tradere possunt. **¶ Visiones** (est enim pluralis à sing. **חזיונות**), **capitis sui**, JT. Pi. Pol. ex. & Chald. Exprimunt se non confusè, sed composito animo, hoc vidisse. **Visiones** in plur. pro visione excellentissima. **¶ In cubili suo** Noctu, dum adhuc in lecto jaceret, vel somnum caperet. **¶ Et somnium scribens** Vel, scripsit, JT. Pi. Pol. &c. **חזיון** enim est verbum præteritum, non participium. Scripsit, ut ostenderet non sibi solum eam revelationem servare debuisse, sed & præsentibus & futuris fidelibus, sive toti Ecclesiæ per omnia secula. Prophetæ omnes spem dederant futuræ redemptionis. Hinc populus ab exilio reversus statum felicissimum & lætissimum exspectabat. Atqui longè aliter accidit. Nè itaque labascere fideles, admonet eos Prophetæ de variis quæ tunc instabant perturbationibus, atque tres adhuc restare Monarchias, &c. **¶ Brevi, &c.** **חזיון** **caput** (vel, *Summam*, M. Ti. JT. Pi. G. &c.) **verborum** (vel, *rerum*, G. Ti. rerum illarum, Pi.) dixit, Mo. Pi. G. vel, *comprehendens*, Ti. exponens, JT. expressit, M. scripsit, LXX. Ar. exposuit, Sy. scripto comprehendit. **Initio sermonem dixit**, P. i. e. cuius initium fuit tale. Rem ipsam paucis perstrinxit. **Dixit**, nempe popularibus suis, sive in eorum institutionem & consolationem. Daniel prius constitutus est interpres ac magister profanis Regibus; nunc, Ecclesiæ. Quod Daniel scripsit, dixisse dicitur, non sine emphasi, ut significet Danielis scripta eodem loco habenda ac Dei dicta. **חזיון** Heb. *caput*, modò significat præcipuum, ut Exod. 30. 23; modò, rei initium, ut Esa. 41. 26. Ezec. 40. 1; modò, *summam*, ut Exod. 30. 12. Num. 1. 2. Psal. 139. 17. **Verba** hic æquipollent rebus per verba enunciatis.

2. **Summarumque, &c.** **חזיון** **Respondit** (vel, *Esatus*, G. Loquutus est, Calv. Orsus est, Pi.) Daniel, & dixit, Gej. &c. Ità & fidem suam commendat Daniel, quod officio suo defunctus esset; & pios excitat ad studium & attentionem, & testatus est se nihil habere sibi proprium, aut ab Ecclesia separatum, in hoc oraculo. **¶ Noctē** Quo tempore Deus plerumque visiones exhibuit, quod propter amicam silentia & solitudinem, &c. ad communicandas res secretas commodissimum erat. **¶ Ecce, quatuor venti** Primarii, stantes à quatuor mundi partibus. Ingentis tempestatis descriptio, qualis illa, *Unâ Eurisq; Notisq; riuunt, crebèrque procellis Africus*—Ovid. 1. Trist. 2. Nam modo purpureo vires capit *Eurus abortu*, &c. Lucan. & apud Valer. Flaccum. [Vide Auctorem.] Quæ quatuor venti significant? Id Daniel non exponit, atque ita locum opinionibus relinquit. Resp. 1. Dei voluntatem; vel, maiestatem & providentiam, quam, cum nullo simili figurari possit, solet Deus in prophetiis non ullo signo, sed tantum operibus & effectis, adumbrare. 2. Angelos, Dei administratos, qui ventis figurantur in Psal. 18. 11. & 104. 4. Tà quatuor indicat omnes mundi partes gubernari à Deo per Angelorum ministerium. 3. Horrendos motus & tempestates: bel-

la, & hostiles impressiones, ut *ventus* sumitur Jer. 49. 36. & 51. 1. item Hos. 13. 15: afflictiones & persecutiones. Vox *quatuor* ostendit, non fore unam concussionem, sed complures, & quidem diversas, acsi confligerent inter se venti: ut sensus versus sit, q. d. Ex gentium undique bello inter se concurrentium, & de imperio concertantium, conflictu nata sunt quatuor Regna magna. 4. Idem quod quatuor bestie; ut ex hinc colligo, quod *quatuor bestie* exponit, non item *ventos*. Videmus idem diversis rebus significari in Gen. 41. 32. **¶ Pugnabant, &c.** **חזיון** **Impetebant** (vel, *commovebant*, Ca. vel, *agitabant*, V.) **mare magnum**, Ti. **pugnabant** (vel, *irrumpebant*, JT. Pol. *irruerant*, Pi. *erumpebant*, Pol. Gej. ut Job. 38. 8.) **in mari magno**, P. JT. &c. *sim. Mo. vel, in mare magnum*, Pi. &c. i. e. Mediterraneum, quod, respectu maris Mortui aliorumque lacuum, *magnum* dicitur, Jos. 1. 4. & 9. 1. qu. d. Non in lacu aliquo, quales fuere Asphaltites. & Genezerethanus, quæ *maria* vocant accolæ, sed in mari illo quod Syriam, Ægyptum, Judæam aluit. Sic & poeta, *Suave mari magno, turbantibus æquora ventis*. **Mari** meminit, quia in terra vix tanta est concussio quanta in mari. **Mare** mundum significat, vel partem ejus; vel, populos, ut Apoc. 17. 15. sive homines, quorum fluxa & instabilis natura & infida [hæc similitudine] demonstratur. Dei permisso variis tumultibus agitur mundus, ut mare motibus. Significat autem motus magnos qui exorti sunt initio quatuor Monarchiarum.

3. **Quatuor bestie** Intelligit quatuor Monarchias sive Imperia: quæ *bestias* vocat, vel, 1. quia idololatræ erant; vel, 2. quia maxima ex parte injuste & tyrannicè fuerunt & acquisita & gubernata; & ut ille dicebat Alexandro, Magna Regna sunt magna latrocinia. Aspexit hoc Prophetæ, quod non videbat Nabuchodonosor. Vide dicta suprâ 2. 31. **¶ Grander** Vel, *magne*, ad differentiam tum Regni Israelitici parvi, tum Regnorum in mundo quorumlibet particularium. **¶ Ascendebant** i. e. Ex loco humili emergerunt altius in conspectum, &c. Commotione illa exsurrexerunt, aliis intereuntibus. **¶ De mari** i. e. Ex promiscua hominum cæterorum copia. A populis quique suis magnam vim nacti in alios ferebantur. **Ascendere** dicuntur *de mari*, quia communem habent cum cæteris materiam, sedem, cæteraque ad naturam pertinentia. Vel, *de mari*, i. e. de terra, quæ ob perturbationes similis est mari turbulento.

4. **Prima** Nempe, Imperium Chaldeæ. **¶ Quasi leona** Vel, *leo*, JT. Pi. Sic dicitur, vel, 1. ab excellentia, ob quam Dan. 2. 32, 38. *auro* confertur. Major adhuc vigeat integritas sub eo quam postea, sicut mundus semper in deterius labitur. Persæ crudeles erant, Esa. 13. 17, 18. & in Cyro erat inexplebilis ambitio & avaritia, & simul crudelitas. Vel, 2. quia forte erat & sævum, & bellicosissimum; ferox & atrox. Vide Jer. 4. 7. ubi Nabuch. *leo* dicitur. Vel, 3. quia primum erat. Sic Dan. 2. significatur per *caput aureum*, non quia cæteris melius, sed quia prius. **¶ Et alas, &c.** Sic notatur celeritas & alacritas ejus in Regnis occupandis. Celerrimè sub Nabuch. movebatur, *velocis aquila*, Jer. 4. 13. unde & *aquila* comparatur Jer. 48. 40. Ezec. 17. 3. &c. Assyrii brevi temporis spatio Monarchiam suam auxerunt. **¶ Assiciebam** (qu. d. Consideravi bestiam illam, donec evulsa sunt ale ejus) Sim. Mo. P. &c. i. e. Donec alacritas illa mutata est in segnitiam, & velocitas in cunctationem. Deus illos certis finibus coneluit, nè possint libere vagari ut cœperant, & ita moratus est continuas eorum victorias. Tardati cursus ejus Imperii sub Evilmeroduchæ, Negriglassorero & Laborosoarchodo. Suam amisit dignitatem, unâ cum viribus se in altum porro efferendi. Similis phrasis in Cic. lib. 4. ep. ad Atticum, *Qui mihi pennas inciderant nolunt easdem renasci*. **¶ Evulsa sunt, &c.** i. e. privatus est Nabuch. Regno. **¶ Et, &c.** **חזיון** **Et** **elevata**, vel **sublevata**, est à terra, Mo. M. **Et ablata**, vel **sublata**, est à terra, P. o. Calv. sic Sy. Ca. nempe ut delireret Imperium. Neque enim Chaldei prorsus deleti sunt, sed sublata fuit illis sua gloria. **Al. quibus**, vel

per quas, [nempe alas,] efferebatur à terra, vel supra terram, JT. Pi. G. Pol. Sæpe enim Chaldeis, ut & Hebræis, copula habet vim relativi¹. ¶ Et super pedes quasi homo stetit] More hominum rexit se^m: quietè se

continuitⁿ. Agnovit se mortalem hominem, qui prius inter deos agere putabatur^o. Chaldei, qui antea volitantes in aere alios infra se ex alto despiciebant, redacti sunt in communem hominum sortem^p. ¶ Et cor hominis datum est ei] i. e. Cor humanum, & non ferinum; hoc est, mite^q. Al. cor abjectum & timidum^r. Impletum hoc in Belsatfare^t. Al. cognitio veri Dei data Nabonnedo, supra 6. 20. ideo Deus, cum vellet destruere Babylonem, ipsi tamen pepercit^t. [Alii hoc membrum cum præc. de Nabuchodonos. exponunt, hoc modo:] Alæ ei detractæ sunt, cum, ablata Regiâ potestate, ad bestias relegatus est, Dan. 4. 33; stetit super pedes, & cor humanum ei datum est, quum, recuperato sensu, restitutus est Regno^v. Obj. At Nabuchod. jamdiu mortuus fuerat, neque erat cur Daniel de re præterita vaticinaretur^x. Resp. Vaticinatur de futura

Regni translatione sub persona Regis Nabuchodonosoris, quamvis jam mortui, quia illi primùm Regni translatio per magnam statuam, c. 2. deinde per arborem, & suam ipsius ad bestias relegationem, significata fuerat^y.

5. Et (vel, Deinde, Calv. Pol. 1) hinc continuationem significat^z.) ecce bestia alia] Hoc est, Regnum Persarum². ¶ Similis urso] Vel, i. tristitiâ & austeritate. Ursus est tristis aspectu, formâ non ita speciosus ut leo: ita Persæ, propter barbariem & asperam vivendi rationem inter montes suos, austeri fuerunt^b. 2. Sævitia: ut urfi truculentissimi sunt, ita & Persæ, Esa. 13. v. 17, 18^c. 3. Vafritie^d. [4. Voracitate.] Ursus ζῷον πρῶτον, (animal voracissimum,) ait Aristot. 8. 5: sic Medo-Persæ raptiores magni, prædones, Jer. 51. 48, 56. Ursus secundum Persas hostem significat opulentum, ait Achmetes^e. Sed qui hæc minutè sectantur nihil aliud mihi consequi videntur quàm ut similitudinem quærentes dissimilitudinem inveniant, & rem per se facilem difficilem reddant. Sicut enim in metallis, non ideo Regnum Babylonicum auro, Persicum argento, &c. comparata sunt, quòd Babylonicum Persico, Persicum Græco, Græcum Romano, aut fortius, aut locupletius, aut melius, fuerit, cum dubium non sit Romanum cæteris omnibus in rebus præstitisse, sed solum significatur Regna, quòd posteriora sunt, eò magis ad interitum appropinquare, & ad Regnum Christi accedere: idem & in bestiis dicendum, &c. f. ¶ In parte, &c. וְשֵׁן וְשֵׁן וְשֵׁן [In prima voce variant.] וְשֵׁן est vox ambigua, ex diversa scriptione literæ ו: nam וְשֵׁן significat dominatum^h, ut constat ex locorum inductioneⁱ; & וְשֵׁן, latius^k. Cum ו legunt K. & Parisina editio [Bibliorum] Roberti Stephani: cum ו, quod rectius, legunt Veneta editio Bombergiana cum Commentariis RR. & Antuerpiensis Plantiniana^l. [Hinc locum variè reddunt.] Et (vel, quæ, [scil. bestia,] JT.) dominatum unum (vel, quendam, Pi.) erexit, Pol. JT. Pi. h. e. alia plurima Regna Imperio suo adunavit, Medorum, Syrorum, Chald. Arab. Egypt. &c.^m. Al. Et ad latum unum (vel, in latere uno, M. vel, una ex parte, Ca.) stetit, Mo. P. G. &c. i. e. seorsum, nempe à Judæa. Sensus est, Judææ nihil nocuitⁿ. Vel, sese erexit, i. e. irruit tantum in Babylonios, quibus superatis potiti sunt Imperio Persæ^o. Stetit ad latum unum, putà leonis, utpote quem invasit & subjugavit P. Vel, constitit, Ca. constituebatur, M. sic Ti. vel, surrexit. Respicit obscura initia Regni Persarum^q. Stetit ab una orbis parte, videlicet Oriente, exilia habens initia, tanquam Regnum intra montes conclusum, ac parùm alibi æstimatum^r. Al. Sensus, Ex duobus lateribus ipsius, i. e. distinctis Regnis, unum latum vel Regnum effectum est^t. ¶ Et tres ordines, &c. וְשֵׁן וְשֵׁן וְשֵׁן Costæ (vel, boli, Ti. sub. erant, P. Pi. &c.) in ore ejus, Mo. P. M. Pi. sic JT. Ca. Costæ, h. e. ossa lateralia carne vestita^v. Ursus habens tria ossa, &c. i. e. frendens in omnes partes. Nam tribus tantum ex partibus fera potest ossa comminuere, antorsum, dextrorsum, & sinistrorsum. Cum igitur tria ossa indita ori describuntur, hæc germana est vitio- nis interpretatio, ab omni, quâ potuit, parte fuisse prædam comminutam^w. Al. Tres costæ significant tres mun-

di plagas in quas Persæ irruerunt, & quas sibi subjece- runt; nempe Occidentem, Aquilonem, & meridiem: ut declaratur Dan. 8. 4^x. Regiones illæ costis comparan- tur, quia non amplius integræ & florentes erant, fed

quasi reliquæ exesarum gentium & à Persis velut uris absumptarum^y. Al. Tres costæ significant tria Imperia, Babylonicum, Persicum, Medicum^z, quæ simul confusa sunt². Costæ vires hominis significant, Achmetes 12^b. Al. Numerum hunc definitum [pro indefinito] esse puto³.

q. d. Bestia hæc fuit inexplibilis, quia, non contenta co- stâ unâ five corpore uno, plures momordit, h. e. plures prædas multosque homines voravit^c, & multa sibi Reg- na subjugavit^d. Sed non credibile est, in descriptione bestię numerum certum pro incerto poni^e. ¶ Et sic dicebant ei, &c.] Sic M. P. Mo. Ti. Pi. &c. vel, sic diceba- tur, &c. G. Cui ita dicitur, Surge, comede carnem multam, JT. &c. Nam ursus libenter σαρκαγῶν, (carnes comedit,) Aristot. 8. 5 f. q. d. Agè, interfice multos. Innuit cru- delitatem Persarum^f. Dicebant, nempe cœlitus in vi- sione, &c.^h. Significat Divinam permissionem, sine qua Cyrus ista præstare non potuissetⁱ; & quòd Deus provi- dentiâ suâ & occulto judicio Cyrum gubernaret, quem quasi carnificem suum statuit per quem volebat mun- dum ulcisci^k. Dicitur Deus dicere ac præcipere quod

permittit, 2 Sam. 16. 10. Significat, Cyrum, aut permit- tente aut impellente Deo, multas gentes subjugatu- rum^l. Huc spectat quod refert Xenophon de Pædia Cy- ri, l. 1. p. 16. Cyaxarem (qui Danieli Darius Medus dicitur) misisse ad Cyrum, eumque exhortatum esse ut ipse Persici exercitus Imperator iret: & lib. 4. pag. 63. commemorat, divinitus quodammodo venisse ab Hyrcaniis nuncios qui Cyro significabant, ipsos [Hyrcanios] odio Assyriorum (quibus tum subjecti erant) paratos esse ad eum deficere, si vellet unâ secum hostes invadere: & l. 4. p. 77. narrat, Gobriam, qui magnæ dominabatur regioni & Assyrius erat, se cum tota di- tione Cyro ultro dedisse, eumque supplicem orasse ut ulcisceretur injuriam sibi illatam à Rege Assyrio^m.

6. Alia (sub. bestia aderat, Pi.) quasi pardus] Omnes hinc designari putant Regnum Macedonicum, live Alex- andriⁿ: qui pardo comparatur, [1. ob inconstantiam.] Pardus varium animal. Sic Alexander moribus variis: modò clemens, modò crudelis; modò victus tempe- rati, modò ebriosus; modò abstinens, modò indulgens amoribus. Pardus apud Persas & Egyptios hostem signi- ficat irreconciliabilem, ait Achmetes^o. 2. Pardus statu- rà parvus est: sic Alexander initio tantum Regulus erat, & exiguum habuit apparatus^p. Non fuit tantus ab initio ut vel potuerit terrere longinquas regiones, vel suâ dignitate acquirere sibi subditos^q. 3. Maculas pardi referunt gentium quibus imperavit diversi mo- res. 4. Ob animum^r, & robur^t. De robore pardi vide Agatharc. l. 5. Plin. 8. 17^t. Parvum hoc animal audet cum leone & procerissimis quibusque feris congredi. Ità & Alexander cum Dario, cujus Regnum à mari Egæo usque ad Indos extendebatur^v. 5. Ob astutiam pardi; de qua vide Jer. 5. 6. Hof. 13. 7^x. & Plin. 10. 37. Alexander M. usus est patris sui Philippi consilia- riis, qui assidue versati erant in technis Philippi^y. Regnum Macedonicum per dolos & fraudes initia sum- pfit^z. 6. Ob velocitatem²: vide Hab. 1. 8^a. Alexan- der roganti cuidam quâ ratione tot victorias repor- tasset respondit, Μὴδὲν ἀναβάνδωσθαι, (Nihil cunctari^b.) ¶ Et, &c. וְשֵׁן וְשֵׁן וְשֵׁן אֲרָבַע רַגְלִים וְשֵׁן Et ei erant alæ quatuor avis, five volucris, (vel, quæ avis, Mo. in mo- dum avis, M.) in dorso ipsius, Pi. Significat summam Alexandri perniciatatem^c: q. d. Celerior erit hæc vis vi Chaldaicâ, quæ duas tantum habebat alas. Vide Dan. 8. 5. Lucanus de Alexandro, — fulmèneque quod omnes Percuteret pariter populos. Et mater ejus som- niaverat ex utero suo enasci fulmen^d. Quatuor alæ videntur significare Alexandrum, qui intra paucos an- nos plurima sibi Regna subjecit^e. Al. Possumus, quamvis nullum auctorem habeamus, per 4. alas uni ad hærentes bestię, quatuor illa præcipua Regna, Baby- lonicum, Medorum, Persarum, Græcorum, in uno Rege summâ celeritate conjuncta intelligere, ut v. præc. tria prima Regna per tres bolos [vel costas] significa- ta sunt^f. Al. Per 4. alas & 4. capita idem intelligit, nempe,

1 G.
2 V.
3 G.
4 M.
5 Pol. sim.
6 Calv.
7 V.
8 Pol. sic
9 Pi.
10 Pi.
11 G.

12 Mald.
13 sim. Me. T.
14 AE. in
15 Mald.

16 Mald.

17 Pol.
18 M. V.
19 Jun. Pi.
20 Calv.
21 Mald. Me.
22 T. &c.
23 Pol. sim.
24 Calv.
25 Pol.
26 Pol. ex
27 Jun.

28 G.

29 Mald.

30 Pi.
31 Pi. Pol.
32 Et Elia.
33 Pol.
34 Pi.

35 Pol.

36 Idem.

37 G. ex
38 Hi. & He.
39 V. sic Me.
40 Q. in
41 Belg.
42 Calv.

43 Belg.

44 Jun.

45 Gej.

46 Jun.

47 Pi. sim.
48 Pol.

49 Pol.
50 V. sim.
51 G. Mald.
52 V.
53 G.

54 Calv.
55 Q. in
56 Mald.
57 Mald.

58 G.

59 V.

60 Gej.

61 Me. ex

62 Mald.

63 Calv.

64 Mald.

65 Mald. sim.
66 Calv. ita
67 Jun. Pi.
68 Pol. M. Me.
69 T. &c.

70 G.

71 BA. 1. 3.

72 789.

73 Calv.

74 BA. 1. 3.

75 BA. 1. 3.

76 BA. 1. 3.

77 BA. 1. 3.

78 BA. 1. 3.

79 BA. 1. 3.

80 BA. 1. 3.

81 BA. 1. 3.

82 BA. 1. 3.

83 BA. 1. 3.

84 BA. 1. 3.

85 BA. 1. 3.

86 BA. 1. 3.

87 BA. 1. 3.

88 BA. 1. 3.

89 BA. 1. 3.

90 BA. 1. 3.

91 BA. 1. 3.

92 BA. 1. 3.

93 BA. 1. 3.

94 BA. 1. 3.

95 BA. 1. 3.

96 BA. 1. 3.

97 BA. 1. 3.

98 BA. 1. 3.

99 BA. 1. 3.

100 BA. 1. 3.

101 BA. 1. 3.

102 BA. 1. 3.

103 BA. 1. 3.

104 BA. 1. 3.

105 BA. 1. 3.

106 BA. 1. 3.

107 BA. 1. 3.

108 BA. 1. 3.

109 BA. 1. 3.

110 BA. 1. 3.

111 BA. 1. 3.

112 BA. 1. 3.

113 BA. 1. 3.

114 BA. 1. 3.

115 BA. 1. 3.

116 BA. 1. 3.

117 BA. 1. 3.

118 BA. 1. 3.

119 BA. 1. 3.

120 BA. 1. 3.

nempe, partitionem illam post mortem Alexandri.
[De qua statim.] ¶ *Et quatuor capita, &c.* Significat 4 capita quæ loco unius succreverant, nempe quatuor Satrapias, five Alexandri duces five Principes, qui post Alexandrum diviserunt Regnum. Ptolemæum, qui Egyptum, Seleucum, qui Syriam, Philippum, qui Græciam, Antigonom, qui Asiam minorem, occuparunt. [Alii paulò aliter.] Hi sunt 4 summi post Alexandrum duces, Perdicca, Seleucus, Ptolemæus, Meleager: quorum Perdicca equitatu Macedonico, exterio Seleucus, Meleager satellitio Regio, Ptolemæus peditatu, præerant. Vide infra 8. 22. & adde 1 Mac. 1. 7. & quæ ibi dicuntur. Al. Per 4 capita significat, tantam fuisse animantis istius in rebus gerendis alacritatem, ut eodem tempore in omnes orbis partes Regno suo consuluerit, haud secus quam si 4 capitibus fuisset instructus, quibus quaquaversum prospiceret. Scio hæc aliter exponi, de 4 Regnis post Alexandrum. Sed neque verbis huius loci, neque sequentium prophetiarum argumento, neque historiis rerumque veritati, explicatio hæc mihi quidem videtur convenire. ¶ *Et potestas* (vel, *dominium*, sub. *totius orbis*, V. vel, potestas ingens, data est (vel, *traditum est*, V.) ei] A Deo, Regnorum arbitro. Indicat Alexandrum non tam suis viribus & industria, quam Divino concessu, Monarchiam suam constituturum. Hoc enim accidit præter omnem naturæ rationem hominumque opinionem, quod ille cum 30 tantum millibus mare trajiceret, tot centena millia vinceret, & totam Asiam atque Orientem subigeret. Adde quod, quo die Alexander vicit Darium, sic erat sopitus ut vix potuerit expergeri. Et Jos. Antiq. 11. 6. scribit, Alexandrum Pontificem Judæorum adorasse, quia, dum adhuc in Dio urbe Macedoniæ erat, Deum illo habitu conspexit, qui ipsum incitavit ut iret in Asiam, ipsique successum promissit. ¶ *In visione* (vel, *visionibus*, P. V. &c.) noctis] i. e. In somnio multiplici quod videbam noctu, h. e. inter somniandum: q. d. continente visione, ac non interrupta. ¶ *Bestia quarta* De qua litigant Interpretes, quænam illa sit. 1. Turcicum Imperium. Contrà, quis credat inter hæc Imperia Romanum omitti, quod omnium maximum & potentissimum erat? Non fuit, inquit, prætermisum, quia cum Macedonico conjunctum, quod Romani ex Græcis orti sunt. At hoc ipsum quis credat, duo tam diversa Imperia tam levi remotaque causâ fuisse conjuncta? Sed hoc refutatum vide ad cap. 2. Quartam bestiam non esse Turcicum Imperium facile probatur; 1. quia illam exsistere oportuit Judæis Terram sanctam adhuc incolentibus: 2. quia illa ante erectionem Regni Christi destruenda erat: 3. quia illud Imperium ante adventum Christi nec Judæam possedit, nec Religionem Judæorum impedivit. 2. Romanum Imperium. Sed diversimodè intelligunt: vel, 1. de eo duraturo usque ad ultimum Judicium, quippe quod describi putant vers. 13; vel, 2. de eo ad certum duntaxat tempus se extendente, nempe vel ad primum Christi adventum, vel ad primos decem Imperatores, vel ad decem Christianorum persecutores. Quartam bestiam non esse Romanum Imperium probatur; quia illa bestia, 1. ante Christi adventum cultum Dei Jerosolymis impedivit, vers. 25, 26, 27. 2. Ante repurgatum à Juda Maccabæo Templum Judææ dominata est, v. 21. 25. 3. Ante erectionem Regni Christi est pessundata & deleta, nec debuit; Regno Christi propagato, amplius stare & florere, v. 11, &c. & 26, 27. Quæ omnia Romano Imperio minimè congruunt. 3. Regnum Seleucidarum. Seleucus, enim Babylonem & Syriam, necnon Asiam minorem Antigono ereptam, occupavit: Ab hoc, populus Dei, cujus gratiâ hæc visiones exhibitæ sunt, innumera mala perpeffus est. [Intelligit] crura Imaginis, [Dan. 2.] quæ hinc sub unius feræ nomine describuntur, quod tam Syriæ quam Egypti Reges Macedones essent, & incertis finibus, modò hi, modò illi, latius regnaverint; præterea, Judæam (quod hinc maxime respicitur) nunc hi, nunc illi, tenuerint aut vexaverint. Etiam nunc Hebræi ista Imperia uno nomine appellant *מלכות*, (Regnum Græciæ). ¶ *Terribilis* Cum omnibus Asiaticis, tum imprimis populo Dei: imò toti orbi.

¶ *Et fortis* (vel, *dura*, JT.) *nimis* Vel, *valde*, P. M. &c. Romani potentiam suam latissime extenderunt. ¶ *Dentes ferreos, &c.* Arma ad nocendum & sæviendum. q. d. Fortissimum erat. Idem denotat quod ferrum in Imagine, Dan. 2. 40. nempe sævitiam in Judæos maximam: vel, belluinam quæ in Romanis erat audaciam & inhumanitatem, necnon inexplebilem eorum cupiditatem. ¶ *Et reliqua pedibus suis concutians* Ut bestię sæpe faciunt, quæ homines non occidunt aut devorant, sed pedibus concutiant & prote-runt. Si quos vivos reliquerat, eos sædè tractabat. Sic Romani, quos non occiderunt, tributis subegerunt: quæ non poterant absumere vel secum trahere, suis in prædam distribuebant, & urbes, agros, &c. aliis erepta sociis suis dederunt, &c. ¶ *Dissimilis, &c.* *וְהָיָה כְּהָיָה* Eratque diversa ab omnibus bestiis, &c. P. M. &c. i. e. Vel, 1. multò sævior; vel, 2. monstrofa. Cum prima leoni, 2. urso, 3. pardo, confertur; huic nulla similis est. Horribile prodigium fuit, quod Romani ex tantillis initiis ad tantam potentiam creverint. Hujus quartæ bestię speciem & nomen non exprimit, quia varia fuit & monstrofa; ut significaret Romanorum regimen fore novum & varium, ex monarchia, aristocratia & democratiâ conflatum, quod administrarunt, 1. Reges, 2. Consules, 3. Decemviri, quibus additus Dictator, 4. Imperatores, &c. ¶ *Habebat cornua decem* Hic magna difficultas, & varietas. Cornua eminent in animalibus, sic in populo Reges. Ut bestię cornibus obvios prosternunt, ita hi Reges populum Dei, &c. Decem ergo reges intelligit, v. 24. qui sibi in hoc Regno Seleucidarum successuri sunt; qui sævaturi sunt in Judæos, tum ex Syria, tum ex Egypto: quos omnes ex historia numeravit Porphyrius. Videtur autem decem ista cornua reperire posse infra in cap. 11. hos scilicet; Ptolemæum Lagi, Seleucum Nicatora, Ptolemæum Eupatora, Ptolemæum Euergetem, Seleucum Callinicum, Antiochum Magnum, Ptolemæum Philopatora, Ptolemæum Epiphanem, Seleucum Philopatora, Antiochum Epiphanem. [Alii de Romanis intelligunt, sed non uno modo.] Decem nobis Reges in Romano Imperio quærendi sunt. Intelligi autem hic possunt vel, 1. decem Regna; quia ubicunque de futuris Monarchiis sermo est, non tam de personis quam de rebus agi videtur: vel, 2. decem homines regnaturi, ex collat. Apoc. 17. 12. itque vel, 1. eodem tempore in diversis locis, ex collat. v. 24. tres reges humiliabit; vel, 2. eodem loco diversis temporibus, ex collat. v. ejusd. decem reges ipsius regni erunt, alii post alios futuri, & Apoc. 17. 10, 12. ubi eodem modo de decem Regibus loquitur atque de septem, quos successivè regnasse constat. Quærendum porrò an hi decem Reges jam fuerint, an porrò futuri sint. Ego posterius statuo; 1. quia Angelus indicat eos sub finem mundi adventumque Christi ad judicium futuros, v. 13, &c. 2. ex collat. Apoc. 17. 12, 13, 14: 3. quia præterito tempore diligentissime quæsitos non invenio, futuros credos. [At alii eos jam fuisse putant.] Intelligunt vel, 1. decem primos Imperatores, vel comprehenso, vel excluso, Caio Cæsare: vel, 2. decem Imperatores qui Ecclesiam gravissimè persecuti sunt: vel, 3. decem Reges eodem tempore tragedias mirabiles in Christiano orbe excituros. Al. Decem pro pluribus accipio: significat ergo Romanum Imperium fuisse multiplex, non unius hominis, sed plurium; vel, in plura capita divisum; hoc est, populare: divisum erat in multas provincias, quas viri Romæ potentes inter se sortiebantur, & in iis singuli instar Regum erant, &c. Agnosco denarium numerum alibi pro incerto & infinito poni, ut Gen. 31. v. 7. Levit. 26. 26. &c. quod tamen h. l. non placet; 1. quia in descriptione bestię singulæ partes & numerus ipse mysterium aliquod indicat: 2. quia tres Reges sequentes definitè sumendi sunt: 3. ex collat. Apoc. 17. 10. ubi septem Reges definitè accipiendi sunt, ideoque & decem.

8. Considerabam cornua. Ità o. M. P. vel, *Attentus fui*, &c. Mo. Calv. Hoc dicit ut nos ad seriam meditationem adducat. ¶ *Cornu aliud parvulum* Intelligunt per hoc vel, 1. Antiochum Epiphanem. Contrà, Primum hoc cornu distinctum est à decem cornibus, quia

inter ea ascendisse dicitur. At Antiochus ille est eorum numero, teste Grotio. Obj. *Parvulum cornu cap. sequi est Antiochus.* Resp. Illud ab hoc diversum esse constat, quod oriatur in fronte hirci, id est, Alexandri; hoc verò ex quarta bestia. Vel, 2. Antichristum. Vel, 3. Julium Cæsarem, & reliquos qui ei successerunt usque ad exordia Regni Christi, five ad Evangelii promulgationem, quæ facta est sub Caligula, Claudio, Nerone, &c. *Parvum* dicitur, quia non sumpsit sibi Regis nomen, sed *tribuni plebis*, vel *dictatoris*. Vel, 4. Turcam; cuius initium exiguum & obscurum fuit, cui omnia sequentia indicia conveniunt. [De quibus vide Authorem.] Hoc cornu non esse Turcicum Imperium probatur, quia illud cornu, 1. unicum tantum Regem significat, v. 24: 2. totum Regnum quantum obtinere debuit: 3. ante erectionem Regni Christi regnare debuit, v. 11, 12, 26, 27.

¶ *Ortum est de* (vel, in, V.) *medio eorum* Vel, *inter ea*, P. quasi alienum ortu à reliquis. Etli genere erat Regio, nullum tamen jus habebat ad Regnum, quod pertinebat ad Demetrium Seleuci filium.

¶ *Et tria de cornibus primis* (vel, *illis prioribus*, Pi. &c.) *evulsa* (vel, *detracta*, Ti. sim. Ca.) *sunt à facie ejus* i. e. Per ipsum, aut ex ipsius jussu. Aliquot Regna ab eo humiliata sunt. Mutatus fuit status Monarchiæ, aliquid detractum est decem cornibus, h. e. corpori [hujus bestię] integro: Senatus desit creare proconsules, five præfides provinciarum.

¶ *Tria cornua* hic denotant Egyptum, Asiam & Græciam, à Turcis subactas. Turca duo jam vicit cornua, nempe Imperium Constantinopolitanum & Egyptum. Superest tertium cornu superandum; quod, quia factum nondum est, ignoramus.

¶ *Al.* Significat 3 Reges ante Antiochum ab illo sublato. Hi erant, 1. Ptolemæus Philopator, Rex Egypti, quem spoliavit, & Syriam expulit: 2. frater ipsius major, Seleucus Philopator, quem occidit: 3. vel, pater ipsius Antiochi, quem in seditione quadam interfici curavit, vel, Demetrius, filius Seleuci, qui frater Antiochi. Sed fallitur Junius. Ille enim Demetrius tunc Romæ obses erat, & post mortem Antiochi Regnum Syriæ obtinuit.

¶ *Oculi quasi oculi hominis*, &c. i. e. Per speciem erit ad res agendas. Significat prudentiam Turcæ; vel, vafritiem Mahometis, quam historia notat. Al. Significat fidiitiam Antiochi humanitatem. Al. Cæsares habebant speciem modestiæ, & humaniter adhuc agebant, splendorem reliquerunt senatui, cui se parere simulabant.

¶ *Et os loquens ingentia* Jaculabunda & blasphema contra Deum & homines. Erat enim arrogans admodum, unde & Empedocles dictus. Vide infra, 20. Al. Notat superbiam Cæsarem, & magniloquentiam quâ Romanos terrebant, & in ordinem cogeant.

¶ *9. Aspiciebam*, *וִיִּדְתִּי* *Videns fui*, Mo. *Spectabam sanè*, Ti. sim. P. *Videns vidi*, M. cum attentione debita. ¶ *Donec*, &c. *וְעַד יְרֵד יְרֵדוֹן* *Donec ibroni*, five *solia*, (vel, *subsellia*, Ti. sim. Ca.) *ablatis sunt*, P. sim. Pol. M. Calv. vel, *abjecta sunt*, JT. Ang. i. e. Reges supra commemorati, solis suis dejectis, cesserunt adventanti Deo, & Regno Christi.

¶ *וְיָרֵדוֹן*, vel *וְיָרֵדוֹן*, sign. *projicere, abjicere*; & sic accipiunt AE. & Saad. Al. *elati*, vel *erecti*, sunt, Mo. Calv. vel, *posita sunt*, Ti. & sic Sy. Ar. Ca. vel, *quàm celerrimè posita sunt*, Pi. Et sic *וְיָרֵדוֹן* usurpatum de folio invenias apud Chald. par. Jer. 1. 15. ubi, pro Hebræo *וְיָרֵדוֹן*, Chald. habet, *וְיָרֵדוֹן*, & *וְיָרֵדוֹן*.

¶ Quod alii vertunt, *ablatis sunt*, non placet, quia nondum agitur de sententia Judicis quâ Regna transfert, de qua postea dicit vers. 11, 22, 26. sed de [Dei] Judicis majestate, apparatusque judicii. *Throni*, i. e. sedilia judicum, Dei scilicet, ut Regis, & Angelorum, ut satraparum Regni. Vide quæ supra 4. 17, 24. Matt. 19. 28. Apoc. 4. 2, 4. & 5. 1. & 20. 4.

¶ *Thronos* dicit in plur. quia major auctoritas sanctiorque majestas representatur, cum judex multos consiliarios, aut Rex plures Principes, circumfidentes habet. *Throni*, nempe Angelis, quos Dei assessores Scriptura vocat.

¶ *Et Antiquus dierum* Ità Mo. P. M. &c. vel, *proventus ætate*, Ti. V. G. Deus Pater: sic dictus, vel, quod sit æternus; vel, à summa sapientia & prudentia; vel, ut significetur bene cōstita fore Dei judicia, qualia

esse senum solent. Licet autem persona Filii sit apparitura, non deerit tamen Pater, & Spiritus Sanctus.

Introducitur hoc loco Pater potius quàm Filius quasi judex, quia causa Filii agebatur adversus Antichristum, five hostes Christi. Nemo enim solet esse judex in sua causa.

¶ *Sedit* Pro tribunali; ut Judex sententiam laturus, cujus hic est gestus. Vide Psal. 9. 5, 8. Vel, *sedit*, sub. in folio illarum quatuor monarchiarum, V.

¶ *Vestimentum ejus candidum quasi nix* Symbolum hoc vel, 1. majestatis; nam tali vestitu utebantur Reges & proreges, Gen. 41. 42. Esth. 8. 15. vel, 2. puritatis, & sinceritatis judicii. Non ipse tantum incorruptus, sed & omnia quæ circum eum sunt.

¶ *Capilli capitis* (qui in homine sordibus vacare non possint), *ejus quasi lana munda* Nullo colore tincta. Symbolum sanctitatis. Dei judicia pura à turbidis affectibus.

¶ *Thronus ejus flammæ* (vel, ut *scintille*, JT. Pi.) *ignis; rotæ* (sub. *throni*, M.) *ejus ignis accensus* Vel, *ignis ardens*, Mo. P. JT. Pi. vel, *ardebant ut ignis*, M.

Symbolum iræ ac severi judicii Dei. Ignis res efficacissima: sic & Deus ad judicia sua exsequenda potentissimus. Per *rotas* denotatur vel, 1. præsentia ubique & providentia Judicis, quæ quasi curru rotisque per omnia cœli & terræ spatia volvitur.

Solia Regum olim erant versatilia; uti currus triumphales extruebantur translatiles. Sedilia in Oriente transportari solebant; ideo rotas habebant, ut sellæ curules Romanorum. Significatur potentia [legendum puto, potentiam] Deum comitari quocumque voluerit.

Vel, 2. incredibilis judiciorum Dei pernicitas, quæ pervolant instar fulguris. Vel, 3. facilitas quâ Deus expedit judicia sua.

¶ *10. Fluvius* (vel, *Splendor*, Calv. Jun. nam verb. *וְיָרֵדוֹן* signif. & fluere, & lucere, & igneus rapidusque, &c. Mo. procedebat (protrahabatur, M.) egrediebaturque, à conspectu ejus, P. M. manabat prodians, &c. JT. vel, profluebaturque, &c. Pi.

¶ *וְיָרֵדוֹן* sign. *traxit, protraxit*, & de aquis, stillavit, fluxit, in Targum Jud. 5. 4. Est [hic fluvius] sententia ejus, quâ impios tradet igni perpetuo.

¶ Significat judiciorum Dei vel, 1. gravitatem; vel, 2. efficaciam, quod eorum cursum nemo sistere potest. Omnibus decretis ejus vis aderat perpetua. Vel, 3. celebritatem, & quasi impetum, poenæ. Si *וְיָרֵדוֹן* splendorem exponas, sensus est, Deum habitare lucem inaccessam, quâ etiam perlustrat omnia quæ coram ipso sunt, ita ut nihil ab ipso absconditum sit.

¶ *Millia millium*, &c. Scil. Angeli. Non decem illæ, quæ Aristoteles comminiscitur, Intelligentiæ, sed immensus Angelorum ministrantium numerus.

¶ *Et decies millies centena millia*; ita P. *וְיָרֵדוֹן* *Et myriadas myriadam*, Mo. JT. P. *וְיָרֵדוֹן* sign. *decies mille*; *וְיָרֵדוֹן* plurale est à *וְיָרֵדוֹן*, & sign. *decem millia multiplicata*, i. e. centum millia. Finitus numerus pro infinito.

¶ *Judicium sedit* i. e. Judex, vel judices; (ut in magno Judæorum Synedrio, ad cujus normam tota descriptio conformatur; Deus, & qui illi quasi consilarii assistebant. Angeli illi majores assederunt in sellis minoribus, *וְיָרֵדוֹן*, (*judicium*), pro *וְיָרֵדוֹן*, (*domus*), vel *synedrium*.)

¶ *Et libri aperti sunt* Intelligunt vel, 1. Evangelii promulgationem, quæ aperta sunt quæ antè obscura erant. Contrà, non de docendis, sed de puniendis, hominibus, Regnisque aut dandis aut auferendis, agitur. Vel, 2. librum vitæ & mortis. Vel, 3. scripturas litis omnes, accusatorem, defensionem, testimonia, instrumenta. Confer Apoc. 20. 12. Metaphora à re forensi; q. d. Omnia coram throno Dei ita exposita sunt, acsi evidentissime præscriptiones & acta in cœlo extarent, ex quibus tota accusationis, criminis, evictionis, confessionis, &c. ratio perscripta existeret.

¶ Qu. Num ultimum Judicium hoc loco describitur? Respond. 1. Ità statuunt tum illi quibus *parvum cornu* est Antichristus in fine mundi venturus, ut L. & Hugo; tum illi quibus quarta bestia est Romanum Imperium, ut Bulling. Of. Oecol. præter Calvinum, qui, licet in eo juxta cum illis sentiat, primum tamen Christi adventum intelligit. Sed hæc duo simul consistere nequeunt, quia Romanum Imperium non erat eversum in primo Christi adventu.

Resp. 2. Negatur; 1. quia quarta bestia est Regnum Seleucidarum: 2. quia hæc visio eadem quoad substantiam est cum illa Imaginis, Dan. 2. Lapis autem ille Christum significat in primo, non in secundo, adventu. Quare iudicium Dei illud hic intelligendum est quo Deus præcedentes everterat Monarchias, quæ omnes ante primum Christi adventum dissolutæ sunt. Simili ferè modo describitur iudicium Dei in Sennacheribum, Psalm. 76. 9, 10. Hoc tamen iudicium typus fuit & figura extremi Iudicii.

11. *Aspiciēbam propter vocem serm. &c.*] Sic P.M. Ti. &c. vel, à voce, &c. Mo. vel, ex quo audita fuit vox, &c. Pi. sim. JT. V. Chald. A voce. *וַיִּשְׁמַע* hic notat tempus, ut percipitur ex voce præcedente. Ex quo quarta bestia coepit loqui blasphemias in Deum^b, infra v. 25. Avebam scire quem exitum hæc res habitura essetⁱ. *¶ Quoniam, &c.* *וְיָדַעְתִּי* Donec interfecta est bestia, Mo. G. lim. JT. Pi. Pol. &c. Refero hoc ad finem Imperii Romani. Nam ex quo Romæ dominati sunt exteri, Trajanus Hispanus, &c. jam desiit vigere illud Imperium. Alias porro ignominia notas inussit illi Deus, cum Imperatores evaderent subulci, & monstra hominum, & quos milites creaverant^k. Al. Sensus est, Tandiu substiti speculabundus, donec exitum cerne-rem Imperii illius Syriaci & Egyptiaci^l: donec de-structa est potentia Seleucidarum, Regnumque ipsorum pessundatum, partim à Parthis, partim à Tigra- ne Rege Armeniæ; de quo vide Appianum de Bellis Syriacis pag. 79. edit. Frobenianæ^m: donec Antiochus Epi- phanes, infaustis nunciis acceptis, in morbum incidit gravissimum atque turpissimum, 1 Mac. 6. & 2 Mac. 9ⁿ. *¶ Et perisset corpus ejus, & traditum esset igni* i. e. Ità deletum est, ut ejus non magis quicquam appa- retet quàm rerum quas ignis absorbit. Pompeius An- tiocho Asiatico Syriam ademit, Augustus Cleopatram Æ- gyptum. Ità Regna desierunt esse, factæque sunt provinciæ populi Romani^o. Regnum Syriæ seu Seleu- cidarum redacta est in provinciam à Pompeio Magno, qui eam tradidit Scauro quæstori, &c. P. Corpus perditum significat dejectionem copiarum & extinctionem fa- milia Antiochi, quæ tribus annis post mortem ipsius ac- cidit: traditio igni figurat acerbissimos ejus cruciatus, de quibus vide 2 Mac. 9.

12. *Aliarum, &c.* *וְהָיוּ כְּהָיוּ* Et (vel, Etiam, JT. Caterum, Ti. sim. Ca. Similiter, Pi.) residuo (vel, residui, JT. reliquarum, P. à reliquis, M. reliqua, Ti. sim. Ca. quod attinet ad reliquas, Pi.) bestiarum (vel, bestiis, M. bestias, Pi. animalia, Ti. Ca.) abstulerunt (vel, abstule- rant, sub. angeli, V. vel, deposuerunt, Ti.) potestatem, vel dominatum, earum, P. M. Pl. vel, suam, Ti. vel, abla- tus est dominatus, JT. [Variè hoc exponunt.] Hic e- ventus animalium omnium exponitur, i. e. Regnorum quæ antè fuerunt adumbrata^r. Al. Sensus, q. d. Vidi etiam tria priora Imperia, scilicet Babylonicum, Per- sarum & Græcorum, periisse^t. Tacita est responsio ad quæstionem. Cum enim Daniel prolixè differuerat de exitio quartæ bestia, de tribus autem prioribus nihil, quæri poterat, Quid illis factum^u? Nonne & illæ oc- cise fuerant? Sanè quidem; sed ideo Propheta prius narravit occisam quartam, quia de ea potissimum age- batur, inque eam totus, propter verba superba, admi- ratione defixus erat^v. Et residui, &c. i. e. Reliquæ an- tecedentium trium Regnorum cum hoc quarto etiam interciderunt, & à Romanis funditus sublatae sunt^x. Propheta hic refert quod ordine debuerat præcedere, quia extincta fuerunt Imperia [tria,] de quibus lo- cutus est, ante [quartum, sive] Romanum. Ergò hæc verba in præterito plusquam perfecto sumo, Et reliquis bestiis abstulerant potestatem. Solent enim Hebræi quod omisum est postea repetere. Postquam ergò quartam bestiam occisam dixit, quod tacuerat de reliquis tribus nunc adjungit^y. Aliarum — ablata esset potestas. Ma- cedonia à Paulo victa, Græcia à Mumio & Flaminio; Mithridates, à Dario Hytaspis filio ortus, fractus à Sulla & Lucullo, à Pompeio devictus. Sic Regna Asiæ Pergamenæ, Ponti, Cappadociæ, Bithyniæ extincta, quæ olim Chaldæorum, deinde Persarum, fuerunt^z. Al. Quidam Hebræorum bestias hic intelligunt, non tres præcedentes, sed alias, h. e. Regna alia tunc florentia

quam quarta bestia occideretur; q. d. Illis etiam, non minus quàm quartæ bestia, Regnum adimetur. Quod autem vox bestia de aliis Regnis præter illa quatuor usurpatur, nemini scrupulum movere debet; nam & cap. seq. dicitur de ariete, v. 4. quod nulla bestia stare pote- rant coram eo. Sed alia forsitan & melior loci interpre- tatio dari posset. *וְהָיוּ* est sing. nam plur. esset *וְהָיוּ*. Hæc enim est, ut notant grammatici Chaldaici, differentia inter sing. & plur. emphatica, quod sing. ha- bet () & plur. () in penultima. Unde & nostri *וְהָיוּ* infra v. 19, 23. in sing. reddunt. Hic autem in plur. vertunt, ut videtur, quia affixa sequentia sunt plura- lia; quæ tamen respicere possunt multa illa Regna ex quibus constitit residuum bestia: & cum antecedens singulare (ut, residuum bestia,) collectivè vel distributivè sumitur, ei aptè respondet num. plur. ex regula gram- maticorum. Locum ergò sic intelligo; Daniel in v. præ- ced. præcisè & speciatim nominat corpus bestia flammis tradendum. Sequitur, Et sicut corpus hoc pacto exustum periiit, ità & residuum bestia, nempe decem cornua & parvum cornu, dominium amisit, & vita illis prolongata est ad occasionem & tempus, nempe, usque dum videri filium hominis venientem, &c. Confirmatur hæc interpreta- tio, 1. ex interpretatione Angeli, v. 25. quæ dicit sta- tum bestia sub impio illo corpore duraturum ad tempus, & tempora, & dimidium temporis; cui alioquin nihil in vi- sione responderet. 2. Regnum Filii hominis imme- diatè sequens terminationem hujus temporis in visi- one responderet v. 21, 22. Cornu prævalebat in sanctos, usque dum Antiquus dierum venerit. 3. Certum est, sessionem iudicii in visione descriptam fuisse ad evel- lendum impium illud cornu v. 26. cuius etiam eventum præcipue spectavit Daniel, qui sanè spe suâ excidit, nisi cum bestia ejusque corpore etiam cornu perire vidisset^a.

¶ Et tempora, &c. *וְהָיוּ כְּהָיוּ* Et (vel, Quia, JT. Pi. Pol.) hic est causalis conjunctio^b. longitudo (vel, spatium, JT. Pi. G. sub. Pol. temporis, P.) in viis (vel, in vita, P. JT. Pi. vel, vite, G. M.) data (vel, datum, JT. vel, constitutum, G.) esset (vel, est, M. vel, fuerat, JT. Pi. Pol. G.) eis (nempe à Deo: simile vide Apoc. 17. 17.) usque ad tempus, c. G. Mo. P. M. JT. Pi. &c. & tempus, Mo. P. Calv. vel, & tempora, M. vel, & quidem præfinitum, G. vel, & consti- tutum tempus, JT. Pi. vel, & definitam periodum, i. e. us- que ad certum tempus^d: vel, usque ad præfinitum tem- pus & tempus, Ti. [Ca. locum sic reddit, Concessio eis certo ævi & temporis vivendi spatio.] Ultra terminum à Deo fixum non potuerant subsistere^e. Tres primæ Mo- narchiæ certo tempore, at parvo quidem, durarunt; quarta autem longo durabit; vel, Deus abbreviavit tem- pus quartæ bestia propter electos, ut Matt. 24. 22. dicitur^f. Significat, nec piorum molestias nec bestia tri- umphos in perpetuum fore, sed tantum ad tempus præfixum & opportunum^g. Reddit hic rationem cur non antea fuerint penitus destructa Regna illa, sed de- mum cum quarto Regno; Quia spatium — eis datum fuerat, &c. h. e. Quia Deo volente prorogata fuerat du- ratio reliquiarum istorum Regnorum tantisper dum ad- venisset tempus à Deo præfinitum integræ eorum sub- versioni^h. Sublatam dixit eorum gloriam, potentiam, h. e. auctoritatem, sive dominatum plenum quem in Ju- dæa habuerunt: veruntamen, inquit, non statim in- terciderunt ea Regna, sed in suis sedibus aliquid vitæ, h. e. durationis, tantisper habuerunt dum præfinitum Dominus. Aliis bestiis data est longitudo vite, h. e. non interierunt sicut ista quarta, cum per aliquot tempora secutæ sint aliæ: hæc autem sic peribit ut nulla sequa- tur^k.

13. *Aspiciēbam* Intentus fui. Significat se non fu- isse locordem, sed subindè se exasperasse; simulque monet nè hæc oscitanter legamus^l. Dixerat, vidisse se quartam bestiam, v. 7. deinde multa interposuerat: Pol. ideo lectorem, nè obliviscatur, monet se ad aliam visi- onem transire^m. Jam modum describit per quem con- tigit ista mutatio. Eadem res significatur quæ per La- pidem cuius incusu fracti statuer pedes, 2. 34, 45ⁿ. *¶ Et, ecce, cum* (vel, in, P. Ti. Calv.) cum caput hæc pro in, sicut Chaldæis satis usitatum est^o.) nubibus cali quasi filius (vel, similis filio, JT.) hominis veniebat^p.

Sic M. Mo. Pi. &c. *Filius hominis*, i. e. homo P^h, quidam humanâ formâ præditus. Per *filius hominis* Messiam intelligit; quod agnoscunt etiam Judæi, ut AE. & Saad. &c. [Aliter non nemo:] *Filius hominis*, i. e. populus Romanus nullum habens intra se Regem, ut dicitur 1 Mac. 8. 14. *Filii hominum* dicuntur privati, ut Psal. 82. 7. *Privatum* autem hic sume quatenus ea vox Regibus opponitur, ut apud Lucanum, *Nesciat hoc quisquam nisi tu, quæ sola meorum Conscia votorum es, me, quamvis plenus honorum Et dictator eam Stygias & consul ad umbras, Privatum, fortuna, mori*. Sed detestanda est hæc glossa. 1. Glossa hæc nova est. Omnes veteres & recentiores Doctores Messiam intelligunt. 2. Idem per *filius hominis* quod per *lapidem*, &c. in Dan. 2. notari agnoscit Grotius. Istum autem lapidem Messiam denotare ibi ostendimus. 3. Ineptum est & insolens, populum integrum voce *filius hominis* notari. Messias autem *filius hominis* dicitur in V. T. & in N. T. 4. Potestas universalis & æterna huic tributa in Romanum Imperium minimè quadrat. Sed cur Christum vocat *quasi filium hominis*, quasi talis esset tantum imaginariò, ut delirabant Manichæi? Resp. 1. Dicit, *quasi filium*, &c. quod nondum Christus homo factus esset. Non placet hæc responsio, quia quamvis, cum Daniel ista videbat, nondum Christus natus esset, hoc tamen, sicut & quartam bestiam, & cornu, &c. Daniel tanquam præsentia videbat. 2. Tò *quasi* sæpe non similitudinem significat, sed veritatem, ut Ose. 4. 4. & 5. 10. Joh. 1. 14. 3. Tò *quasi* innuit eum fuisse *filium*, non modò *hominis*, sed & Dei. Qu. At cur hoc loco Christus vocatur *filius hominis*, cum Angelus dicatur *similis filio Dei*, Dan. 3. 25. Resp. Quia hic agitur de Regno Christi, quod illi tanquam homini datum est. Qu. Sed quid vult, *in*, vel *cum*, *nubibus*? Resp. 1. Summa cum celeritate, ac motu rapido in partes omnes, ut Jer. 4. 13. 2. Cum Angelis eum stipantibus. 3. Fuit *in nubibus*, h. e. supra communem hominum sortem, quoniam semper gestavit aliquas Deitatis notas, ut miracula, &c. 4. Symbolum hoc est ascensionis Christi in cælos. 5. Potius loquitur de secundo Christi ad Judicium adventu; quod & nubes indicant, Matt. 24. 64. ¶ *Ad Antiquum dierum pervenit* Sub. *ad judicium*, V. ¶ *Et in conspectu*, &c. ¶ *Et in*, vel ante, *conspectum ejus adduxerunt eum*, M. Pi. simil. Mo. P. sub. *angeli*, V. Pol. vel, *adducit*, &c. Ca. *oblatus est*, sic Sy. Ar. *ut sisteretur ante eum*, JT. Hebræis & Chald. 3. perf. sing. impersonaliter sæpe sumitur. Iustus est sistere coram Deo Regum & Regnorum Judice, velut ad accipienda mandata. Sic Cyrus *servus Dei* dicitur, quia Dei decreta exsequabatur. Est autem populus Romanus non obscure Christi imago, cujus Imperium ab initis minimis in totum orbem pervenit, sed Divino modo. Ità sensit & scriptor de Regimine Principum.

14. *Et dedit ei* (sub. *Deus*, G. vel, *Pater*, V. Pi.) *potestatem*, &c. h. e. Imperium maximum: summam potestatem in cælo & in terra, juxta Matt. 28. 18. Potestatem in electos, per Evangelii prædicationem, & reprobos, per ipsorum debellatorem. Prosequitur quod dixit de Christi ascensu ad Deum, cujus finis hic proponitur, ut Ecclesiam protegeret, hostes compesceret, &c. Jam antè regnavit Christus, Matt. 28. 18. 1 Cor. 15. 25. nunc autem [nempe in die Judicii] pacificam Regni possessionem adipiscitur, ideòque incipere regnare dicitur. ¶ *Omnes populi—ipsi servient* Confer Apoc. 13. 7. Vel, *ut omnes—ei serviant*. Loquitur hic de Regno Christi inchoato, ità tamen acsi completum esset. ¶ *Potestas æterna, quæ non auferetur*, &c. ¶ *Transibit*, i. e. finietur. Manet etiam nunc Imperii Romani, accisi alicubi, sed aucti in aliis partibus, & nomen & majestas. Quæ glossa frigida est & inepta. Apertè docet Christi Regnum perpetuo tenore staturum usque ad finem mundi.

15. *Horruit*, &c. ¶ *Horruit*, Sy. *Horruit*, o. *Tertius* [lege, *Tertius*] fuit, V. Transfixus est, JT. Pol. nam כרה sign. fodere, confodere, transfigere, ut Hebræis, ità & Chaldæis. Conturbatus, vel Abalienatus, est, Pol. ex Saad. Succisus, vel Excisus, est, M. R. Levi in Pol. ut כרה &

idem notent. Abbreviatus est, V. Di. i. e. Penè deficit: q. d. Passus sum deliquium. Vel, *Contritus fuit*, nempe in angustum. Id significat verbum hoc in lingua Syriaca Matt. 24. 22. Marc. 13. 20. Vel, *Contritus fuit*, ut Syriacè significat Matt. 14. 9. Rom. 9. v. 2. 2 Cor. 2. 4, 5. Al. *Contritus fui*, P. ¶ *Spiritus meus*, ego Daniel (vel, mei Danielis, M. Sy. Di. mibi Danieli, Calv. JT. mei, inquam, Danielis, Cap. crit. Est enim כרני נמי, sicut Genes. 27. 34. כרני נמי, Benedic mibi, etiam mibi. Sæpe post affixum primæ personæ additur emphaseos gratiā separatum pronomen כרני, quod tum eodem casu est accipiendum cum præcedente-affixo. Quia ergò hic in כרני, *spiritus meus*, affixum habet vim genitivi, (est enim *spiritus meus* idem quod *spiritus personæ meæ*), necesse est כרני verti quoque per genitivum, *mei Danielis*.) in medio vagina, Mo. vel, in medio corporis, P. V. intra corpus, M. intra vaginam, M. V. Corpus vocat *vaginam* spiritus; id enim est corpus spiritui, quod vagina gladio: spiritus est in medio corporis, ut gladius intra vaginam. Eandem metaphoram usurpavit in Hermotimi Clazomenii historia Plin. Nat. hist. 7. 52. [Alii locum sic reddunt:] Me quidem Daniele animus dereliquit, Ti. Hic ego Daniel vix animi compos, Ca. Quapropter cum extenuata fuisset anima mea mei Danielis in sensibus meis, Ar. Ad me Daniele quod attinet, transfixus est spiritus meus in medio corporis, Pi. Sensus, q. d. Fui tanquam exanimis, vel similis mortuo, tam portentoso viso; ut Dan. 4. 19. & 10. 16. & Ezeiel. 2. 1. & 3. 23. vel, ob tantas mutationes, quas generaliter & confusè concipiebat animo, mox autem intellexit distinctius. ¶ *Visiones—conturbaverunt me* Reddiderunt me attonitum. 16. *Accessi ad unum de assistentibus* Sic M. Mo. vel, *astantibus*, P. M. JT. Pi. &c. scil. Angelis. Ad Angelum unum, non ex assistentibus, sed ex astantibus & ministrantibus, Deo. Vide Zach. 3. 4, 7. & quæ dicta à nobis ad Matt. 18. 10. ¶ *Et veritatem* (i. e. rem significatam; sic veritas opponitur figuris, Joh. 1. 17. & 14. 6. vel, claram intelligentiam, πῶς ἀπὸ Θεοῦ, Theodotio) *quarebam ab eo* Vide modestiam & docilitatem Danielis, quod confugerit ad doctorem; nec frustra, quia Angelus obscura explicavit. Sic indubiè satisfactorius esset nobis Christus, si interpretationem, &c. petamus à fidis Ministris & doctoribus. ¶ *Qui dixit mibi*, &c. Sub. *veritatem*, vel, quod *quarebam*, V. Interpretationem rerum quas videram in quiete. 17. *Quatuor sunt regna*; ità Th. in G. Ar. מלכין Reges, Mo. P. o. Sy. Ti. &c. i. e. Regum genera, sive Reges quadruplices. ¶ *Quæ consurgunt* Sic Mo. P. &c. At Chaldæum jam surrexerat. Resp. Synecdochicè loquitur: habetur ratio majoris partis: tria enim adhuc surrectura erant. ¶ *De terra* Nihil nisi terrenum cogitabunt agentque, utpote idololatras. Originem ducent ex terrenis principiis, ambitione, avaritia, &c. E terra; quia, velut terræ filii, ex abjectissimo gradu & velut sterquilinio sese ipsi extulerunt, ut tyrannidem suam statuerent. 18. *Suscipient*, &c. ¶ *Suscipient*, &c. ¶ *Suscipient* (vel, sortientur, Calv. accipient, M. Pi. Ti. Sy. obtinebunt, o. Calv.) *regnum sanctorum altissimorum*, (vel, *sanctorum sublimiorum*, Ti. *sanctorum excelsum*, Calv. *sancti excelsum*, Pi. *supremi sancti*, Ca. *sancti altissimi*, P. Ar. *sancti excelsi*, Ti.) & possidebunt regnum usque in seculum, & usque in seculum seculorum, Mo. &c. [Locum variè accipiunt, ut Regnum hoc vel Regibus, vel Sanctis, tribuatur. 1. Regibus.] Sensus non est, quod *sancti excelsum* acceperint regnum; sed, quod *quatuor illa regna acceperint regnum sanctorum*. Dicuntur hic *quatuor Regna auferre*, vel ad se violenter rapere, (ut כרה significat,) *regnum sanctorum*, i. e. dominium & tyrannidem exercere in Ecclesiam fidelium. Suscipient Regnum quod uni debetur Messia; vel Regnum quod jure spectat ad *sanctos excelsum*, i. e. ad electos Dei filios, qui, tamethi sint terræ incolæ, animos tamen sursum erigunt, & sciunt se esse cives Regni celestis. Ergò per כרה intelligo cœlestes potestates, h. e. quicquid Divinum à nobis concipi potest, & quicquid excelsius est mundo. Sensus, q. d. Dominabuntur in Judæos,

lud habebat oculos, M. Et quod cornu illi erant oculi, Calv. De cornu, inquam, ejusmodi, cui erant oculi, JT. De cornu, inquam, quod hujusmodi erat, cui erant oculi, Pi. Id est, de cornu illo, &c. hic, ut alibi saepe, est *ἐξωνυμίζον*, (expositivum.) Et ad cornu illud, quod attinet, oculi erant ei. Et cornu, &c. est nominat. absolutus, cui recte additur sequens *וְיָוִי* per Vau retributivum, seu consecutivum, quod Latine redundat. ¶ Et majus, &c. *וְיָוִי וְיָוִי* Et aspectus (vel, species, Pi. dignitas, V. Chald. visio; meton. adjuncti;) ejus (vel, Cujus aspectus, M. Cujus denique species, JT.) major (vel, excellentior, V. sub. erat, M. sic JT. Pi.) sociis (vel, consortibus, V. quam sociorum, JT.) suis, P.M. &c. vel ejus, Sy. JT. i. e. aliis cornibus, vel bestiis. [Alii verba sic reddunt;] Et magnificentius aliis videbatur, Ti. Erantque majoris quam cetera statura, Ca. Obj. At cornu hoc supra dicitur parvum. Resp. Initio minimum fuit, sed tandem cetera omnia specie & magnitudine superavit.

21. Et, ecce, cornu illud] Propheta nunc adjungit quod omiserat. Significat vel, 1. Antiochum Epiphanem: vel, 2. Romanos Cæsares, qui durissime & ex professo bellum gerebant contra Ecclesiam. ¶ Faciebat bellum adversus sanctos] i. e. Unius Dei cultores, quales eo tempore soli erant Judæi. Confer Apoc. 11. v. 7*. ¶ Et prevalet eis] Etiam urbe & Templo captis.

22. Donec venit] i. e. Se per potentiam præsentem ostenderit, ad ferendas Ecclesiæ suppetias. ¶ Antiquus dierum] [Significat] bene cocta Dei judicia. ¶ Et judicium dedit (vel, datum est, Pi. Pol. Med. &c.) sanctis] i. e. Vindictam suam mandabit Judæis. Vide Ezech. 38. 18, &c. & 39*. Judicium datum est Sanctis inter Evangelii exordia, quum promulgatio illius libera fuit, & Ecclesia nomen obtinuit, ut palam auderent pii Christum profiteri. Al. Agitur hic de Judicio universali & novissimo. Judicium, i. e. potestas judicandi, datum est sanctis, una cum Christo; in Christo capite, in quo Sancti sunt judices mundi. Vide Matt. 19. 28. 1 Cor. 6. 3. Al. Et judicavit impios in gratiam sanctorum. Judicium potest significare aut judices, aut sententiam. Sententiam protulit secundum Sanctos, aut in favorem Sanctorum; adjudicavit Sanctis Regnum cœleste: sicut Scriptura solet dicere, *judicare pupillo & vidua*, id est, in favorem pupilli & viduæ, ut Esa. cap. 1. v. 23. ¶ Et, &c. *וְיָוִי וְיָוִי* Et tempus (vel, præfinitum tempus, Ti. sic Pol. Hoc & impatientiam priorum refrænare debet, & solatium illis afferre.) advenit, (vel, perveniret, JT. vel, veniet, G.) & (vel, ut, Ti. vel, quo, JT. vel, cum, G.) regnum (vel, regnum illud, JT. Pi.) possederunt (vel, possiderent, JT. obtinerent, Ti. obtinebunt, G.) sancti, P. M. &c. i. e. Ejec-tis Antiochi militibus, ipsi semet gubernabunt, *αὐτονομίαι, αὐτοδυναμίαι, αὐτοτελείαι*, (i. e. suo jure, vel legibus suis, viventes;) ac præterea subigent Idumæam, Samariam, Ammonitidis & Moabitidis multa. Testantur hoc Mac-cabæorum libri & Josephus. Prædixerant verò Esaias, c. 62. & 63. Jeremias, c. 31. Ezech. c. 36. In hoc figura fuit Imperii multo majoris quod obtenturi erant Christiani.

23. Sic ait] Angelus ille à quo informationem petiit v. 16. ¶ Quod, &c. *וְיָוִי וְיָוִי* Quod majus (vel, excellentius, V. potentius, Ca.) erit omnibus regnis, P. Quod præstabit omnibus, &c. Sy. Quod superabit omnia, &c. Ar. sic. Quod differet, sive diversum erit, ab omnibus, &c. Mo. M. Ti. JT. Pi. G. nempe, ob majorem sævitiā, & impietatem. Al. Sic dicitur Imperium Romanum, quia nullum ibi erat caput; Senatus autoritate polleat, potentia verò fuit penes populum; neque respublica fuit, neque Regnum, sed confusum nescio quid, vel permixta quædam colluvies. ¶ Et devorabit universam terram] Vel, 1. terram *אֶרֶץ עֲדֹמָה*, terram Israel, terram promissam Patribus, terram optimam. Vel, 2. [generalitius:] Fuit Rom. Imperium amplius & potentius reliquis, longè latèque obtinuit.

24. Cornua decem—decem reges, &c. *וְיָוִי עֲשָׂרָה קוֹרְנִים* Et cornua decem ex illo regno, JT. Pi. decem reges exsurgent, JT. vel, nempe decem reges, exsurgent, Pi. Malim sic, Et ad cornua decem quod attinet, ex isto regno decem reges surgent: nam

וְיָוִי עֲשָׂרָה קוֹרְנִים, Et cornua decem, per Reviah distinguitur à sequentibus. Observandus quoque est usus affixi in *וְיָוִי*. Affixum enim, etsi plerumque referatur ad nomen antecedens, interdum tamen refertur etiam ad sequens, & sic quidem ut demonstrandi vim habeat; ut Dan. 3. 6. *בְּהַרְשֵׁתָא בְּהַרְשֵׁתָא*, illa hora: ita hic, *מִנְהָ מִלְּכֻתָּא*, ex isto regno. Et ea fortasse causa est cur ad peculiarem hunc affixi usum denotandum Pathach adhibuerint pro Camets, quod alioqui in affixo fœmin. gen. inusitatum est. [Reges hi erunt] modò Syriæ, modò Egypti, qui Judæam vexabunt. P. Decem Syriæ Reges qui successivè populum Dei infestârunt: 1. Seleucus Nicanor; 2. Antiochus Soter; 3. Antiochus Theos, sive Deus; 4. Seleucus Callinicus; 5. Ptolemæus Euergetes; 6. Seleucus Ceraunus; 7. Antiochus Hierax, qui & Magnus dictus, pater Seleuci Philopatoris & Antiochi Epiphanis; 8. Ptolemæus Philopator; 9. Seleucus Philopator; 10. Antiochus Epiphanes. Plures quidem Seleucidæ post Antiochum Epiph. fuerunt, ut Eupator Epiphanis filius, & Demetrius Seleuci filius; sed illi Judæam subjugare non poterant. In hac autem visione illi tantum notantur qui dominati sunt Judææ, in qua erat Ecclesia, cujus causâ hæc visio exhibita est. Al. Certum est comprehendi hos decem Reges sub uno Imperio. Ergo non agitur hic de personis. Nam in Regno Persico multi erant Reges, quos tamen omnes complexa est una imago secundæ bestię. Non ergo intelligit h. l. decem Reges, alios aliis succedentes; sed potius significat Romanorum Regnum multiplex & mixtum fore, & loco unius capitis sive Regis, multos simul Reges habiturum. ¶ Et alius (vel, postremus, Pi. JT.) consurget post eos] Supple novem, excluso decimo. Intelligit vel, 1. Epiphanem. Verum hoc cornu regnat usque ad adventum Christi, ver. 9, 10, 11, 12. Epiphanes autem obiit 160 annos ante Christum natum. Vel, 2. Romanos Cæsares, ad quos à Senatu populòque Imperium transiit. Vel, 3. Regnum Antichristi. Vel, 4. Turcicum Imperium, ut statuit Annus Viterbiensis, cujus sententiam sequuntur Vat. Pintus, Luth. Hun. Calov. Torniiellus, R. Saad. &c. cui optimè congruunt sequentia: fuit enim Mahometh alius à decem cornibus, siquidem non fuit ex numero Regum in Imperio Romano comprehensorum. Hic surrexit post eos, h. e. decem Reges, vel Regna jamjam in flore constituta. Nam vocula *post* non finem Regnorum, sed constitutionem, designat, ut docent sequentia, ubi mentio facta deturbationis cornuum trium, quæ opus est stetisse adhuc. ¶ Et ipse potentior (vel, excellentior, V. ut v. præc. b.) erit prioribus, *וְיָוִי וְיָוִי* Diversus erit à prioribus, G. sim. Calv. &c. Multa enim perageret, non vi, sed astu: quod significant oculi hominis, supra vers. 8. Vide infra 8. 23. & 11. 21, 25. ¶ Et tres reges humiliabit; ita M. Mo. P. &c. *וְיָוִי וְיָוִי* Deprimet, Ti. JT. Ca. Pi. Sy. dejiciet, V. è medio tollet. Hi tres sunt, vel, 1. Ptolemæus Philopator, quem [Epiphanes] Syriâ exegit; Antiochus Magnus, cui necem procuravit; & Seleucus Philopator. Vel, 2. Græcia, (cui, tanquam matri, adhærent insulæ vicinæ Cyprus, Rhodus, &c. cui incorporatæ etiam Romania, Servia, &c.) Asia, & Africa, quas antea possederant Romani. Parthiam verò, Armeniam & Mesopotamiam Mahometh eripuit, non Imperio Romano, sed Persis. Vel, 3. provinciæ bellicosæ, quas Augustus sibi sumpsit, specie tantum potestatis Senatui relicta.

25. Et, &c. *וְיָוִי וְיָוִי* Et verba, vel sermones, faciet (vel, loquetur, Mo. Calv.) ex parte Altissimi, M. P. Mo. vel, ad regionem, sive latius, Altissimi: q. d. Sedebit quasi ad latius Dei, h. e. ex opposito; manifestus hostis erat. Vel, de rebus divinis, Ti. vel, adversus Excelsum, JT. Pi. Ar. Vulg. sim. Ca. Spernet Deum verum, infra c. 11. v. 36. & dominum imitatorum ministri, 2 Mac. c. 10. v. 34. & 12. 14. Al. Designat vel blasphemias Mahomethis in Alcorano; vel Cæsarium magniloquentiam, quæ edicta promulgârunt de Christianis interficiendis, & blasphemias in Deum, & quod se pro diis adorari passi sunt. ¶ Et sanctos Altissimi conteret; sic P. *וְיָוִי וְיָוִי* Implicabit, Ti. subiget, Ca. deteret, JT. Pi. seducet, Ar. abolebit, Mo. absumet, M. sic V. faciet veterascere, o. *וְיָוִי וְיָוִי* aliis in S. S. non

non existat. Apud Targumistas in Peal est, veterascere, instar vestis deteri, vel consumi; ut Deut. 8. 4. Esa. 50. 9^m.
 * Gej. ¶ Et, &c. [וְהָיָה כִּי יִשְׁכַּח עַל הָאָדָם] Et putabit, vel cogitabit, (vel, Et sibi arrogabit, Ti. vel, Ad eum ut cogitet, JT.) mutare (vel, se mutaturum, JT. Pi. ad mutandum, Calv. se posse mutare, P. M.) tempora (vel, constituta tempora, Pi. temporum statum, Ti.) & legem, Mo. P. M. Di. &c. vel, jus, JT. leges, Ti. Id quod disertè foli Deo adscribitur Dan. 2. 21ⁿ. Dabit operam ut inveniat rationem quâ mutare possit, &c. Et cogitabit, &c. i. e. Tam erit audax, ut etiam de mutandis temporibus cogitaturus sit. Addendum tamen, [וְהָיָה כִּי יִשְׁכַּח] in Chaldaismo & Syriacismo non tantum esse, putare, sed etiam, sperare, confidere, expectare. Hinc vertas, Et sperabit (vel, confidet, five audebit,) mutare, &c. vel, Et sustinebit, &c. Sæpe enim [וְהָיָה כִּי יִשְׁכַּח] & [וְהָיָה כִּי יִשְׁכַּח] pro eodem sumuntur, ut & [וְהָיָה כִּי יִשְׁכַּח] & [וְהָיָה כִּי יִשְׁכַּח] sunt enim conjunctissima: unde [וְהָיָה כִּי יִשְׁכַּח] quod Vulg. *sustinentia spei*, 1 Thes. 1. 3. unde & à [וְהָיָה כִּי יִשְׁכַּח], sperare, est in Targum [וְהָיָה כִּי יִשְׁכַּח], in Syriacismo [וְהָיָה כִּי יִשְׁכַּח], sustinere, [וְהָיָה כִּי יִשְׁכַּח] *. Tempora, i. e. vel ceremonias five statuta, vel solennitates P: legem, id est, vel Legem evangelicam, vel Decalogum: ut intelligamus omnem externum & internum Dei cultum q. Sperabit se in perpetuum abolere posse tempora, id est, Sabbata, Paschata, Pentecostas, [וְהָיָה כִּי יִשְׁכַּח], (festa tabernaculorum,) dies propitiationis, & Novilunia, 1 Mac. 1. 48. al. 45: & legem, i. e. circumcisionem, lectionem Legis, ritusque alios, 1 Mac. 3. 29. Vide Josephum 12. 7^r. Al. Tantâ erit petulantia, ut audeat mutare tempora, h. e. seriem rerum omnium, & legem, i. e. ritus, mores, instituta gentium: cogitabit quali Solem detrahare de coelo, convertere lucem in tenebras; nihil integrum relinquet, evertet quicquid usitatum vel ordinatum erit in mundo. Sensus est, quod Cæsares jura omnia, tam Divina quàm humana, pervertent †. Al. Tempora vocat præscriptos à Deo singulis Regnis terminos; & leges, Divina decreta de durationibus Regnorum. Huc facit, 1. quod de Regnis & de Divinis judiciis hîc agatur: 2. quod sequitur, tradentur in manu ejus, &c. Sensus ergo est, fore ut Antichristus putet se Regnorum terminos à Deo constitutos mutare posse †. ¶ Et tradentur (sub. sancti, V.) in manu (vel, in manum, M. P. &c. in potestatem, Ti.) ejus Lex & dierum observationes proculcatae jacebunt sub ipsius potestate, Deo id sinente v. Et dabuntur in manus ejus, vel, 1. Sancti Dei, ut eos occidat, ut in eodem hoc versu antè dictum: vel, 2. tempora & jus, ut pro arbitrio ea mutet & antiquet; non tempora quæ mutavit, nec jus quod antiquavit, sed nova tempora & novum jus, quod in textu non additur *. Tradanturque per manum ejus, JT. scilicet novæ leges & ceremoniæ, quas arbitrato suo imperaturus esset populo Dei †. Significat hunc desperatum cornu furorem non contingere nisi arbitrio Dei, qui nihilominus dominatur, & qui tradidit in manum illius & Sanctos, & politicum ordinem, & pietatem *. ¶ Ad tempus, & tempora, & dimidium (vel, partem, Mo. particulam, JT. Pi.) temporis Ità v. Ar. M. P. Ca. [Sunt qui hæc indefinite sumunt, inter quos Ti. qui locum sic vertit, seu longo, seu brevi, temporis spatio.] Tempus hîc non ponitur pro certis mensibus aut diebus, aut anno uno, sed pro tempore aliquo, cujus finis est in consilio Dei: dabuntur etiam in tempora, h. e. in prorogationem temporum. Hoc prædicat, ne fideles ob longitudinem temporis deficiant. Deinde addit, usque ad sectionem, vel divisionem, temporis, ut significet aliquem modum fore & finem his malis, adeoque piorum trilitiam mitiget †. Tempus definitum pro incerto ponitur *: vel, pro longa duratione, Deo tamen certa †. Alludit Daniel ad numerum septenarium, qui quidem est numerus perfectus, & cujus dimidium constat tribus cum semisse; & significat tempus Antichristi abbreviandum fore propter salutem electorum, Matt. 24. 22 *. Sed hic sensus, ut tempus incertum intelligatur, minimè placet *. 1. Quia idem repetit Daniel cap. 12. 7^a. quod v. 11. explicat, A tempore ablati jugis sacrificii, & quo posita fuit abominatio— (nempe ara illa abominanda in qua coegit Judæos sacrificare idolo b,) dies 1290^c, qui tres annos & dimidium efficiunt 15 amplius dies d; 1296 dixit Josephus 9. 12; tres annos & dimidium & paulo am-

plius, ait Chrysostomus: sed illud supercrescens insuper habetur ad rotundandum numerum. Modicum nec prætor curat, nec Propheta *. 2. Deinde, Joannes, quasi * G. Danielis Interpres, dicit mulierem, id est, Ecclesiam, fugisse in solitudinem per dies 1260, Apocal. 12. 6^t. * Mald. sic (quæ historia huic typo respondet s,) quæ dierum G. sim. V. summa 3 annos & dimidium facit; & usque ad tempus, * G. & tempora, & dimidium temporis, Apoc. 12. 14: & regnat Antichristus per menses 42, Apoc. 11. 2. & 13. 5, qui 3 annos & dimidium faciunt b. Ac mirum pro- * Mald. fectò esset, si figurata locutio esset, tempusque cer- sim. V. rum pro incerto poneretur, semper tamen idem notari tempus, & cum nunc in annos, nunc in menses, nunc in dies, resolvatur, eandem semper constare summam. Nec etiam ratione caret quod & Daniel & Johannes hæc semper periphrasi utantur, sed & dimidium annorum hebdomadâ significant, in qua scilicet defectura erat hostia, &c. Dan. 9. v. 27ⁱ. Putatur autem hoc tempus ab urbe capta & interdictis ritibus: nam ex quo idolum fuerat collocatum erant tres tantum anni. Ità Josephus, & 2 Mac. 10. 5. Item 1 Mac. 1. 62. al. 59. collato loco ejusdem libri 4. 52. Unde apparet 2 Mac. 10. 3. pro desin. (biennium,) legendum esse [וְהָיָה כִּי יִשְׁכַּח], (triennium.) Tempora, [וְהָיָה כִּי יִשְׁכַּח], per excellentiam, anni, ut supra 4. 32. & apud Græcos sæpe. Josephus de Bello Jud. 1. 1. de Antiocho agens, καὶ τὰς ἐοικέναι, &c. Et templum spoliavit, & jure sacrificium cessare fecit per annos tres & menses sex *. Tempus annum significat †, (qui ordinata temporis mensura est m,) juxta dictum Dan. 4. 16, 23, 25, 32. & 11. 13ⁿ; tempora, biennium; dimidium temporis, anni dimidium o, juxta Dan. 12. 7. Apoc. 12. 14 P. Hæc temporis circumscriptio congruit Antiocho q, qui die 15. mensis Cislevi, anno 145. Regni Seleucidarum, extruxit aram, & super eam porcos immolavit, & Judæis vim intulit, &c. Illud autem post triennium & dies decem est abolitum, nempe 25. ejusdem mensis Cislevi, anno Seleucidarum 148, ut 1 Mac. 1. & 4. narratur †.

26. Et (vel, Sed, JT. Porro, Ti. Deinde, Pi.) judicium sedebit Ità M. P. Mo. &c. i. e. Considebunt judices †, nempe coelestes illi de quibus supra v. 9^t. Deus, cum Angelis velut assessoribus, (nam Deus Hebræis semper ob oculos ponitur ad instar maximorum Regum,) de Antiocho judicium feret. Vide supra 4. 17. & hîc 9^v. * G. Sensus, q. d. Postquam diu omnia in tenebris demersa fuerint, emerget nova lux, Deus iterum in ordinem restituet res confusas, ut sentiat mundus ejus providentiâ mundum regi *. ¶ Ut, &c. [וְהָיָה כִּי יִשְׁכַּח] * Calv. Et potestatem ejus auferent, Mo. P. M. Nempe, vel, Angelis; vel, judicii Divini executores, Maccabæi, Parthi, Tigranes Rex Armeniæ, & tandem Romani z. * Pol. Sed simplicius est ut absolute vel indefinite sumatur a. * Calv. Et dominatus ejus auferetur, JT. Pi. Eius, i. e. vel, 1. Antiochi b, suis copiis, & ipso mortuo. Vide Ezec. cap. 38. b G. 1. 1. & 39^c. Vel, 2. Romani Imperii, in quo Senatum totamque rempublicam oppresserunt nunc exteri, nunc alii barbari homines, & qui in patria sua semper ignoti fuerant; atque ita interibit quarta bestia d. ¶ Et, &c. d Calv. [וְהָיָה כִּי יִשְׁכַּח] Ad delendum & ad perdendum (vel, Ut dissipent & disperdant, P. sic M. usque in finem, Mo. id est, usque ad extremum, prorsus & omnino *: * V. toto Regno deleta, de quo antè v. 11 f. Pronunciât fore extremam quartæ bestię cladem, vulnus insanabile ac mortiferum s. Ut penitus vastetur, ac perimatur, Ti. vel, * Calv. Eversusque peribit funditus, Ca. Profigando, (h. e. Ipse cum familia Regni possessione spoliatus expelletur b,) & perdendo, &c. JT. Pi. Pol. sub. eum, Pi. h. e. Tandem planè Regnum ejus & familia ejus extirpabitur. Sic gradatim Deus severitatem judicii sui auxit, inde usque ab Antiocho Epiphane Seleucidarum Regnum concutiens, donec à Pompeio Magno tandem omnino est eversum, sicut commemorat Appianus libro de Bellis Syriacis †.

27. Et magnitudo (vel, amplitudo, Ti. Ga. JT. Pi. Ar. majestas, V. magnificentia, M.) regni (vel, regnorum, Mo. Ti. JT. Pi. V. imperii, Ca. regum, d. quam possident reges, Ar.) quæ est subter omne (vel, totum, P. Ti. &c.) cælum detur (vel, datum est, Mo. dabitur, vel tradetur, JT. Pi. Ti. Ca.) populo sanctorum (vel, sancto, P. M.) At-

& post Parthorum, Reges. Hier. verò ad hunc locum turrim eandem ponit, non Ecbatanis, sed Susis, errore fortè memoriæ. Vel, 2. spiritu: ut Ezech. dicit se fuisse in Jerusalem, Ezech. c. 8. 1. qu. d. Videbar mihi esse in Susis. Ideo autem Susis sibi visus est fuisse, quia liberationem à captivitate Babylonicā, quæ hoc loco spectatur, Deus per Persarum Regem effecturus innuitur. Eum tunc Susis non habitasse [vel, fuisse] liquet, 1. Quod Daniel exsul erat, nec liber & sui juris, sed subditus Regis Babyloniæ; idèoque non potuit migrare ad Persas, hostes Regis sui. 2. Quod Dan. c. 5. dicitur Daniel Babylone fuisse quum Cyrus eam oblideret. 3. Quod visionem dicit fuisse anno tertio Belschazzaris regis, cujus ibi non meminisset si eum pro Rege amplius non agnovisset, sed in Perside habitasset. 4. Non multum referebat ubi esset cum hæc videbat, sed ubi sibi esse videbatur. 5. Visione hæc definente ad tempus ægroravit, & postea ad opus Regis expediendum rediit, infra vers. ult. Officium autem suum administravit Babylone, ut percipitur ex Dan. 1. ult. & 2. ult. Schuschab (id est, lilium, sic dictum ab amœnitate loci, teste Athenæo), geographi appellant Susas. Specialem locum designat, in palatio, nempe Regis Persarum. Et si enim Reges Persarum interdum Persèpoli, æstate verò Ecbatanis, habitarent; ordinaria tamen eorum sedes & statio erat Susis, tanquam in urbe amœnissima, & in fronte Persidis, quia regio Susiana (ubi Susa erat) ad commoditatem reliquarum ditionum in omnes partes Regibus Persarum patebat. Quod est in Elam, &c. In Helam (vel, Elymaide, Ti.) provincia, P.M. Ti. Mo. sic JT. Ca. Pi. Ar. vel, regione, o. D. vel, urbe, Sy. D. certe & civitatem, & regionem sive provinciam, signif. Nec satis constat civitatisne fuerit, an regio. In Helamo, i. e. in Persia. Susiane, quanquam satrapia per se fuit, (ut ostendunt & alii, & Curtius l. 5.) Persidi tamen accenseri solet. Persidem autem Hebræi vocant, ut Esa. 21. 2. & alibi. Qua de causa etiam Benjamin Tudelensis Susa ponit in terra Elam. Plin. 6. 27. Infra Eulæum Elymaïs est in ora jundia Persidi. Joseph. 1. 7. Elymaeos vocat Περσῶν ἀρχηγούς, (i. e. Persarum duces.) Susii (qui Efd. 4. 9. Susancæi) & Elymaei vicini quidem erant, sed diversi, populi, ut patet ex Efd. 4. 9. Hic tamen Susan, Susiorum metropolis, describitur in provincia Elam. Et in Itinerario Benjamin pag. 36. Cuzestan, i. e. Susiana, censetur eadem esse provincia cum Elam, cujus Susan est metropolis. Sed & Arabs Interpres Parisiis nuper editus, pro Elam, Gen. 10. 22. habet Churestan, quod idem est. Omnino igitur dicendum Elam aliquando fumi stridus, pro sola Elymaide, aliquando fumi latius, ita ut vicinas aliquot provincias ad Eulæum amnem includat, Gabianam putà, Carbianam, Massabiticam, quas Elymaïs attribuit Geographus. Susianam addo, ex Daniele & Benjamin Tudelensi. Sed & infra Susianam, ad maris Persici sinum, non procul ab Eulæi ostiis, Elymaeos ponunt Plin. 6. 25. Ptolem. & Marcianus. Non igitur est quod Danieli quis dicam scribat, quasi solus Elymaidem tam latè extenderet. Nemo hic miretur Susam in Elami provincia poni, quia Eulæus amnis, qui determinabat Susianam ab Elymaide, circumivit Susa, teste Plin. 6. 27. adeò ut Susa tam Elymaidi quàm Susianæ attribui potuerit. Quum autem hic attendatur initio prophetiæ ad Imperium Persarum & Medorum, convenientissimè Susa Elymaidi tribuitur, quia Elymaïs erat Mediæ (ut Ptolemæus scribit) regio sive provincia. Deinde, quamvis Eulæus determinaverit Susianam ab Elymaide, hoc non ita stricte accipiendum quin quædam cis Eulæum civitates fuerint Elymaidis: manifestè enim Plinius Characem dicit esse Elymaidis, quum tamen media fuerit inter Tigrin & Eulæum; adeò ut totus ille inferior tractus ad Eulæum & ulterius accenseretur Elymaidi. Ità accipio illud Ptolemæi, Super Elymaeos & Klavia nam hunc inferiorem Susianæ tractum qui mari adjacet intelligit, cujus apud Kissiam incolas Elymaeos vocat. Quidni igitur fieri potuerit ut Susa, Elymaïs vicinior, sub Medorum (quorum isti pars erant)

Imperio Elymaïs cederet? Sic Benjamin in Itinerario, ubi de Elymaïs loquitur, Et inter ruinas ejus Susam. Ad Joseph. Antiq. 1. 7. Elymus Elymaeos reliquit, primos auctores Persarum: unde liquet hoc nomen latissimè accipi posse, ut ipsi etiam Persæ sic à primo auctore denominari non ineptè queant. Sed in prioribus acquiesco. Antiquitus omnis illa regio quæ est infra & supra Eulæum dicta fuit Elamitica; quanquam postea, crescente Susianorum claritate, factæ sint duæ provinciae, intermedio Eulæo distinctæ. Super, &c. Abul-Ulai, Sy. vel, portam Ulai, Vulg. i. e. portam urbem Susorum quæ Ulai appellabatur. Chaldæis est, ut apparet in Jonathane ad Deut. 28. 52. [ubi tamen nihil tale apparet, sed pro Hebr. portis, Chaldæus reponit urbes,] & in Thalmudicis non semel. Daniel autem, quanquam Hebraicè loquens, nomina locorum servat Chaldæis usitata. Solent portæ à fluminibus nomen accipere. Al. rivum, sive flumen, sive fluentum, Ulai, Mo. M. P. Ti. JT. Pi. Emp. ex AE. juxta fluvium Ubal, qui est in loco Ulai, K. in M. Sym. rivum vertit, ex [vel, adduxit,] Esa. 30. 25. & 44. 4. quod fluvium sign. Jer. 17. 8. sic Esa. 30. 25. & 44. 4. Ulai est fluvius Eulæus, Straboni, Ptolem. & Plin. 6. 27. Aquæ ejus tanta credita salubritas, ut non aliam Reges Persarum biberent, & eam ad longinqua loca apportari sibi facerent. Josephus hoc Visum Danieli ait obtigisse in campo, nempe extra portam flumentanam. Nescio quomodo spiritus propheticus ammat flumina: sic Ezechieli apparuit juxta fluvium Chobar. [Foras, quia loci amœnitas animum Prophetarum exhilarat, adeoque idoneum ad percipiendos Divinos influxus reddit: qua de causa & Elisæus muscum accersit, ut prophetaret, &c. 2 Reg. 3. 15.] Unde prophani auctores, veritatem in fabulam convertentes, Musas finxerunt in fluminibus habitare. 3. Vidi] In extasi. Ecce, aries unus] Rex, vel, Regnum, Medorum & Persarum, ut explicatur v. 20. Confertur arietem, vel, i. quia hoc animal est pugnax: vel, 2. ob ignobile hujus Regni exordium: vel, 3. quia aries secundum Persas divitias significat, teste Achmete, nempe ob lanam: vel, 4. per allusionem ad nomen Elam, quod illis fortè arietem sonabat. Enim Hebræis (unde nomen aries) & Chaldæis idem significant, nempe fortem, seu robustum, esse: [vel, 5. à robore hujus Regni:] enim aries ab id est, robore, ducitur; prout aries opponitur agno, qui dicitur quasi arietem, i. e. sine viribus. Unde est quod Ethnici Jovem finxerunt arietem, (q. d. arietiformem.) Idem [hic aries] quod ante ursus. Diversis similitudinibus utitur Deus, ut rudem illum populum variis modis doceret. Dicitur enim, quia erat typus unius Regni: vel, ut indicaret unum tantum esse Regem, nempe Cyrum, quamvis duo essent Regna: quanquam v. 20. duo cornua sint duo Reges. Stabat ante paludem; vel, fluvium, M. P. Ti. &c. Fluvium illud, JT. Pi. Nescio cur idem nomen Hieron. v. præced. portam, hic fluvium, vertit. Hæc statione figuratur, vel, i. sedes ordinaria Regum Persiæ, quæ erat Susis apud fluvium Eulæum: vel, 2. quod Cyrus Medos domuit. Hærens, &c. Et ei (sub. erant, Pi.) cornua, Mo. o. Sy. vel, cornua duo, Ar. M. P. Ti. Pi. &c. h. e. duæ nationes, Medici & Persæ: vel, duo Imperia, nempe Medorum & Persarum, quæ simul conjuncta sunt, & in uno ariete ostensa: vel, duorum Regnorum Reges, nempe Medici & Persici. Cornua (vel, illa, P. vel, duo autem illa cornua erant, Pi. sic JT. sim. M. Ti.) alta, sive excelsa, Mo. P. &c. Potentiam significat. In Hebræo quo nos utimur est forma dualis. At Josephus pluraliter legit, quod rectius: multi enim Reges fuere qui hic per cornua indicantur. Et unum excelsius altero] Significat vel, i. Persas, quorum Regnum, quod antea minus erat, factum est majus Medico: vel, 2. Medos. Regnum Medorum, priore cornu figuratum, erat altius & majus posteriore, h. e. Regno Persico. Et excelsus (vel, sublime, Ca. Et excelsus hoc, Calv. Et illud excelsus, P. sic

G.
pi. Pol.
sic Calv.
Mald. ex
He.
Mald.
V.
Emp.

Pol. ferè
ex Calv.
Mald.

Fi.
Pi. sic
Pol.
Pol.
Pol. sic
Pi.

Pol.

D. ani-
madv. 2.
54.
Pi.

G.

BP. 1.
279.

Emp.

Per.

Mald. ex
Hi. & He.

G.

Idem.

Gej.
Pi. Pol.
G. Calv.
&c.

G.

Mald.
Pi. Pol.
&c.

M. G.
Calv.
Mald. Pol.
Me. &c.
M. Mald.
sic G.
Gej. ex
La.
Calv.
G.
Med. l. 3.
P. 588.

BA. 1.
42. 422.
G.
Calv.
Pol.

Mald.
Idem.

Pi. sim.
Pol.
Calv.

Pi.

Calv.
Pol. ex
Said.

Idem.

G.
Pi. Pol.
Calv. Pol.
Pol.

Idem.

sim. M. Ti. JT. Pi.) *ascendens* (vel, *ascendebat*, P. M. o. *assurrexit*, JT. *emerfit*, Ar. *enascebatur*, Pi. *crevit*, Ti. Ca. sic Sy.) *in novissimo*, Mo. P. vel, *novissime*, Ti. *posterius*, JT. Pi. Ca. Ar. *postremo*, i. e. secundo loco, five posteriore tempore. Vel, *retro*, M. Calv. i. e. postea. Primum cornu Regnum Medorum significat; secundum, altero celsius, Regnum Persarum. Significat cornu Regni Medici fuisse initio illustrius. At certum est postea Cyrum & famam & gratiam & auctoritatem fuisse Dario superiorem. Regnum Persarum postea illud Medorum longè superavit. Hæc verba cum proximè præcedentibus sic verto, *Primum celsius erat secundo, & excelsius illo id quod attollebatur*. Nam primum Cyrus maximas sibi opes pepererat, plùs quàm successores. *Cyrus, devicta Asia*, ait Plin. *pondo 34 millia invenerat, præter vasa aurea aurumque factum, & in eo folia, ac platanum vitæque. Quâ victoriâ argenti 500 millia talentorum reportavit, & craterem Semiramidis, cuius pondus 15 talentorum colligebat. Talentum autem Ægyptium pondus 80 capere Varro tradit. Postremus Regum Persarum fuit Darius Codomannus. Is, præter quod in urbibus aliis fuit, in sola Persèpoli habuit 120 millia talentorum, Persagadis sex millia, teste Curtio. At Strabo, l. 15. Persèpoli & Susis reperta ait 40; aut, ut alii volunt, 50, millia talentorum: ab aliis tradi, Ecbatanis fuisse comportata ex variis Imperii Persici locis 80 millia talentorum, 8 millia direpta ab eis qui Darium occiderunt: opes sanè mirandas P.*

4. *Vidi arietem cornibus ventilantem* Sim. M. vel, *impetentem*, Ti. sim. Mo. P. &c. id est, Medos ac Persas invasuros nationes sequentes. ¶ *Contra*, &c. ¶ *Ad, vel versus, mare*, Mo. Pi. Sy. Ar. sic o. vel, *occidentem*, P. M. JT. &c. h. e. Babyloniam, Syriam, Cappadociam, Asiam minorem, & ipsam Græciam. Persæ sub Dario Hytaspis filio & Xerxe bellum Græciæ intulerunt. Ab Oriente veniebat; ut ergo Regnum ampliaret, Occidentem petit. ¶ *Et contra Aquilonem* Iberos, Albanos, Colchos, Caspios, Lydos, Armenios, &c. Darius idem Scythis bellum intulit. Meminere Herodotus, Justinus, & alii. ¶ *Et contra meridiem* Arabias, Æthiopiam, Indiam, Ægyptum. Cambyfes Ægyptum & Æthiopiam invasit. ¶ *Non poterant resistere ei, &c.* Ità P. &c. ad verb. *non stabunt* (pro, *stabant*) coram eo, V. i. e. felices successus habebant. Nec Babylon, quamvis in societatem secum perduxit Croesum, Regem Lydorum ditissimum & potentissimum, sociosque Reges, Thraces, Ægyptios, omnesque ferè Græcos Asiæ incolæ, se tueri poterat adversus Cyrum. Nempe capta à Persis Babylon cum omni suo Imperio, Lydia, Ionia, Asia minor, Ægyptus. ¶ *Et magnificatus est* Dignitate & robore: erat Rex summus in toto orbe.

5. *Et, &c.* ¶ *Et ego eram perpendens*, Mo. vel, *intelligens*, V. *Et cum perpenderem rem ipsam*, M. *Dum ego hæc considero*, G. sim. P. Ti. JT. Ca. & opulentiam scilicet miror. *Quum ego attenderem*, Pi. Cum attentè considerarem & contemplerer. ¶ *Hircus caprarum* i. e. Vel, 1. caprarum maritus: vel, 2. de caprugno genere: vel, 3. adhuc lactens in grege caprarum: vel, 4. qui caprarum gregem anteire solet, cæteris & magnitudine & robore insignior. Hircus hîc significat, vel, omnes Græcos, quorum portio Macedones: vel, Regnum Græcorum; vel, Regem Græciæ, five Alexandrum Magnum. Dicitur hircus, vel, 1. quod hic fortior erat Rege Persarum, ut hircus ariete: vel, 2. quia hircus rapaces significat Achmeti 242: vel, 3. per allusionem ad nomen Macedonum, qui olim *Ægeades* (h. e. *Caprini*) dicebantur, teste Justino l. 7. quem vide. Vocatur hircus lactens, vel, 1. quia, ut talis hircus ariete viribus inferior est, ità & Alexander Persis: 2. ob tenellam Alexandri ætatem cum se ad imperium capeffendū dedit: vel, 3. ob commoditatem educationis, quam pater Philippos studiosissimè procuravit, ut Alexander filius omne genus institutis, philosophiæ, togæ militariq; abundaret; quemadmodum diu lactens hædus aliis non ità copiosè & diu lactentibus solet antestare. Respondet hircus hic & ventri & cruribus statum; item pardo & feræ quartæ. ¶ *Veniebat ab occidente* Respectu Persi-

dis; nempe à Græcia. ¶ *Super faciem totius terræ* [Vel, latè sumptæ:] Omnes regiones pervagabatur. Totum ferme orbem vincendo peragravit. [Vel, strictè:] nempe Asiæ; terræ in qua tum erat Daniel. Sic enim Sacri scriptores nominare solent totam terram, illam in qua ipsi sunt, aut in qua res illa accidit quam describunt. Vide Marc. 15. 33. ¶ *Et non, &c.* ¶ *Et non tangens in terram*, Mo. *Qui non* (vel, *Neque*, Ti. *Non tamen*, M. *Et nequaquam*, Pi. *Ut non*, Ca.) *tangebatur*, vel *attingebatur*, (vel, *attingeret*, Ca.) *terram*, P. Sy. Ar. sim. o. Volatûs celeritatem indicat. Vide suprà de alis 7. 6. Tantâ celeritate veniebat, ut pedibus terram stringere non videretur; acsi fulmen esset, vel acsi volaret. Sex annorum spatium Regnum Persarum, Medorum, Babylonis, Ægypti, omnesque vicinas gentes, debellavit; ità prorsus ut, si nihil aliud egisset quàm regiones singulas obiret, vix tanta terrarum spatia peregrinando, quanta vincendo confecit, conficere potuisset. [Alii aliter reddunt.] ¶ *Quem nemo attingebat in terra*, JT. Notantur & rerum gestarum amplitudo & summa celeritas. ¶ *Hircus habebat cornu, &c.* ¶ *Cornu visionis*, Mo. vel, *visibile*, five *visendum*, V. vel, *visende magnitudinis*, V. ex He. vel, *perplexum*, M. *ramosum*, five *multos habens ramos*, Q. in V. vel, *conspicuum*, JT. Pi. Ca. Ar. *insigne atque conspicuum*, Ti. Intelligit Alexandrum Magnum, qui non tantum Macedoniæ, quæ bona pars Græciæ, Rex erat, sed & ab omni Græcia (exceptis Lacedæmoniis) belli in Persas lectus Imperator. Vide Justin. l. 11. Plut. Alex. & alios. Adde quod infra 21. b. *Cornu dicitur*, quia, ut hirci robur est in cornibus, ità Regni in Rege. Obj. Alexander hircus erat, ergo non cornu. Resp. Hircus non hunc vel illum, sed generaliter Græcorum Regem, significat; cui celeritas Alexandri tribuitur, quia hic non ut Alexander, sed ut Rex erat, considerabatur. ¶ *Inter oculos suos* Significat vel, 1. potentiam Alexandri tum commodissimam, tum maximam; quemadmodum inter animantes monocerotum vis celebrari solet, Num. 23. 22. Job. 39. 10, 11. &c. ¶ Vel, 2. cum potentia junctam caliditatem & circumspectionem & prudentiam Alexandri, ejusque ducum, Parmenonis, Philotæ, Cliti, &c. q. d. Rex non minus ingeniosus quàm fortis. Vel, 3. primum Græc. Regem: quod enim inter oculos est, antè est. Vel, 4. non esse nisi unum Regem: nam quæ animalia unicum habent cornu, ut unicornis, inter oculos habent. Opponit ergo tacitè unicum cornu 4 cornibus seq. v. 8. ¶ 6. *Ad arietem illum cornutum*, ¶ *Habentem cornua*, Mo. vel, *duo cornua*, P. M. &c. *dominum cornuum*, i. e. possessorem cornuum, five cornutum; q. d. cornupotentem; ¶ *enim rei possessorem denotat*: vel, cornibus instructum; ut Prov. 17. *ala dominus*, id est, alis instructus. ¶ *Et, &c.* ¶ *Et cucurrit*, (vel, *irruit*, M. vel, *incurrit*, JT. Pi. Alludit ad hircorum morem, qui revocato retro cursu in hostem insiliunt.) *ad, vel in, eum* (vel, *concurrit cum eo*, Ti.) *in ira* (vel, *impetu*, o. Vulg.) *fortitudinis suæ*, Mo. P. vel, *ferore virtutis suæ*, M. vel, *exandescens viribus suis*, JT. Pi. vel, *maximo impetu*, Ti. sic Sy. Alexander Magnus bellum intulit Persis. Expeditiones Græcorum in Asiam id significavit. De toto enim hirco, non de uno tantum ejus cornu, agitur. ¶ *In eum efferatis viribus currit*, Ca. Magno impetu cum ira cucurrit, ut festinatione suâ famam præverteret, & hostem circumveniret. ¶ 7. *Cumque, &c.* ¶ *Et* (vel, *Præterea*, P.) *vidi eum pertingentem* (vel, *accedentem*, P. *pervenientem*, JT. Pi.) *juxta* (vel, *ad*, P.) *arietem*, Mo. Quod, ob locorum distantiam, & propugnacula communi hominum opinione inexpugnabilia, incredibile erat. ¶ *Efferatus, &c.* ¶ *Et* *bile commotus est* (vel, *elevatus est*, P. vel, *irritatus*, M. vel, *concitatus*, Ti. vel, *insurrexit*, V. *ferocivit*, Ar. *exacerbavit se*, Pi. sic JT. Calv.) *in* (vel, *contra*, P. JT. &c.) *eum*, Mo. &c. Ruit furiosè in hostes; ut summa erat in Alexandro audacia & temeritas: & simulac hostes conspexit, statim congressus est cum eis. ¶ *Commisit duo cornua ejus* i. e. Vel, 1. potentiam, five ad protegendum se, five ad ledendum hostes. Alexander

G. Calv.
Pi. Pol.
fic Calv.
Q. in V.
Mald.
G. Pol.
Gej.

† Pol.

G.

† Pi. Pol.

† Pol. sim.

Calv.

† Mald.

† Jun.

† M. G.

Pol. Calv.

Ca. Pi.

† Mald. &c.

† G. sim.

Calv.

† Pol.

† Mald.

† Jun.

† Pol.

† Pi. Pol.

† Pol.

† G.

† Mald.

† Glafs.

gram. 3. r.

35. 127.

† G. cin.

p. 187.

† Mald.

† Pi.

† G.

† V.

† Calv.

† Calv.

† Idem.

† Mald.

† Jun.

† Pi. Alexander M. devicit Persas. Vel, 2. prius Artaxerxem Mnemonem, missis ad Cyrum ejus fratrem auxiliis, in quibus fuit Xenophon; deinde Darium Codomannum.

† G. Cornua ubique hic sunt Reges. Vel, 3. duas Monarchias Medorum & Persarum. Constat enim in primo illo ad Issum conflictu Persicas præcipue vires à Dario occupatas, & ab Alexandro accisas, fuisse; deinde Medos & gentes septentrionales, ad arma conclamatos, & à Dario prece pretioque comparatos, ab eo debellatos. ¶ Non poterat, &c.] Imperium Persicum resistere Græcis non potuit ad Granicum, ad Issum, & alibi. ¶ Conculcavit, &c.] Planè debellavit eum ad Arbela: atque ita totum Imperium Medorum Persarumque ad Græcos pervenit. Totam Darii gloriam dignitatēque calcavit; arcem celeberrimam quæ Sulis erat, vel ebrius, vel impulsu scorti, exussit.

† Calv. 8. Magnus factus est, &c.] Regnum Græcorum evasit potens, adjectis ad Imperium illud Hyrcanis, Paropamisadibus, Indorum parte. ¶ Cumque &c. ¶ Et (vel, Sed, JT. Pi. sic P.) in fortitudine sua, M. vel, ut roborari illum, Mo. quum roboratus esset, JT. Pi. V. sim. Ca. Ti. In summo fortunæ, domito toto Oriente: in robore suo, sive æquæ. Alludit ergo tum, 1. ad figuram; quia bestiarum cornua certo tempore crescunt & indurescunt, donec ad summum veniant: narrat itaque tanquam rem admirabilem, quod tunc cornu fractum esset cum maximum durissimumque factum esset; ut ostendat id non naturā, non casu, non hominum industriā, sed Divinā providentiā, factum esse. Tum, 2. ad rem significatam, quia anno ætatis 32. aut 33. mortuus est, cum neque vinci neque mori posse videretur: cum, secundis rebus turgens, & sibi & aliis totius orbis dominus videretur: cum se Jovis filium insolenter prædicaret, &c. ¶ Fractum est, &c.] Alexander M. mortuus est: non in prælio fortiter pugnans; sed vel veneficio, vel morbo, ex ebrietate contracto. Optimè dicit, fractum; q. d. tanquam testa in fragmenta dissiliit, ut nē filius quidem ei succederet: sed & mater ipsius, & filius, & frater, & omnes cognati, trucidati sunt. ¶ Et orta sunt (vel, ascenderunt, M. P. Mo.) quatuor, &c. ¶ חַוִּית אַרְבַּע] Insignia (vel, apparentia, Mo. perplexa, M. conspicua, JT. Pi. eminentia, Ca. sub. cornua, P. M. JT. Pi. &c.) quatuor pro eo, P. Mo. vel, loco ejus, M. JT. Pi. &c. In locum Alexandri plures emerferunt, Perdiceas, Eumenes, Lysimachus, &c. sed hi post multos conflictus occisi sunt, & evanuerunt cæteri principatus, tandemque ventum est ad quatuor hæc capita: [In quibus tamen variant.] Etiam hic primos illos quatuor duces intelligit qui sub nomine filiorum & fratrum Alexandri rerum summam ad se traxere: unde postea orta sunt Regna, tum alia, tum præcipue Syriæ & Egypti. Illi duces ad æs, hi Reges ad ferrum ac testam, pertinent. Illi sunt cornua pardi; hi, bestia quarta. [Alii aliter. Intelligit] Regna Syriæ, Egypti, Asiæ, Græciæ. Macedoniam, & partem Thraciæ, cum urbibus Græciæ, obtinuerunt Antipater, & Cassander Antipatri filius; Asiam, Antigonus; Ptolemæus, Egyptum; Seleucus Nicator, Babyloniam, & Syriam. Occupavit autem Seleucus anno 19. post mortem Alexandri M. quod tempus de industria hic putamus observandum, quia deinceps de Seleucidarum historia maximè Propheta noster acturus est. ¶ Per (vel, in, sive ad, Mo. P. versus, M. Pi.) quatuor ventos cæli i. e. Mundi plagas, vel tractus: Ortum, ubi Regnum Babylonicum, cū statim adhæsit Syriæ; Occasum, ubi Macedonia; Septentrionem, ubi Asia minor; meridiem, ubi Egyptus.

† Jun. 9. De uno autem ex eis] Scil. de Regno Syriæ, sive Seleucidarum. De Antiocho Magno, vel, de Seleuco. ¶ Cornu — modicum, חֲסֵדָה] Forte, o. Ar. parvum, Mo. P. sim. Pol. Sy. Calv. Ca. M. per parvum, JT. Pi. sim. Ti. Ut חֲסֵדָה parvum sign. ita & חֲסֵדָה, ubi est Heemanticum. Nominis forma non nihil est insolens, ut præformativum post se habeat Dagesh forte euphonicum: ita tamen חֲסֵדָה sanctuarium, Exod. 15. 17. חֲסֵדָה coronati tui, Nah. 3. 17. Cornu hoc est Antiochus Epiphanes, à Polybio recte dictus Epima-

nes, (furiosus.) Parvum dicitur, vel, 1. comparatione Alexandri, prioris cornu: vel, 2. quia erat inter fratres natu minimus, & contemptus, ut vocatur in Dan. 11. qui nullum ad Regnum jus habuit, quippe fratre seniore ejusque liberis superstitibus; qui obses, & quasi captivus, Romæ tenebatur, unde elapsus est, qui servili ingenio præditus erat, nihilque Regium vel heroicum præ se tulit. Modicæ primū fortunæ, privatus, & Romæ obses, ex post facto dictus Epiphanes. ¶ Et, &c. חֲסֵדָה חֲסֵדָה] Et (vel, quod, JT. Pi. Ca.) crevit (vel, magnificavit se, JT. Pi.) valde, P. vel, excellenter, JT. Pi. sim. Mo. præcipue, Ti. mirum in modum, Ca. חֲסֵדָה est nomen, hic tamen sumptum adverbialiter; ut חֲסֵדָה confidenter, חֲסֵדָה revera. ¶ Contra (vel, ad, Mo. P. &c. versus, JT. Pi. M.) meridiem] Contra Egyptum; ubi oppugnavit Ptolemæum Philometora; captæque Regni magnâ parte, Alexandriam obsedit, & sine dubio obtinisset Regnum, nisi jussu Romanorum, per Pompeium legatum, obsidionem solvere coactus esset. ¶ Et contra orientem] i. e. In Syria & Babylonia. Armeniam etiam devicit, & Persiam pervasit. ¶ Et, &c. חֲסֵדָה חֲסֵדָה] Et ad, vel in, vel versus, (vel, contra, o.) ornatum, Mo. vel, nobilitatem, Ca. vel, fortitudinem, o. i. e. Divino præsidio fortem, & nullis nisi peccatorum viribus expugnabilem: vel, decus, V. Pi. Pol. decus ipsum, JT. decus illud insigne, Gej. gloriam, V. Calv. vel, desiderium, Calv. vel, amænum locum, M. vel, inclutam, V. dilectissimam, Ti. desiderabilem, P. vel, desideria, Calv. Gej. ex RS. sub. terram, V. Ti. P. Calv. Gej. ut sit adjunctum pro subjecto; ut, חֲסֵדָה rebellio, pro populo rebeli, Ezec. 44. 6. captivitas, pro populo captivo, Esa. 49. 24. &c. Intelligit h. l. Sionem, sive Jerosolymam; vel, Judæam; quæ sic vocatur 2 Sam. 1. 19. Ezec. 20. 6, 15. vel, quoddam amœnissima esset terrarum, Psal. 48. 3. vel, ob Hierosolymam, Psal. 48. 3. ubi domicilium & Sacrarium Dei, ubi & Messias exhibendus erat. Confer Jer. 3. 19. ubi Terra sancta appellatur hereditas, חֲסֵדָה ornamentum; & Dan. 11. 16, 41. ubi חֲסֵדָה terra ornamentum, h. e. summè venerabilis; & v. 45. ubi mentio fit montis חֲסֵדָה ornamentum sanctitatis, h. e. sancti atque ornatissimi. Sic Ephraim dicitur חֲסֵדָה ornamentum decoris, Esa. 28. 1, 4.

† Jun. 10. Et, &c. חֲסֵדָה חֲסֵדָה] Et (vel, Etiam, Ti. V. Ubi, JT. Imò, Ar.) crevit (vel, extendit se, Ti. auctum est, Ca. magnificavit se, JT. sim. o. V. Calv.) usque ad (vel, in, Ca. contra, Ti. JT. Pi.) exercitum cæli, sive calorum, Mo. P. M. &c. vel, militiam cælestem, V. sim. Ar. Ca. h. e. populum sive Ecclesiam Dei, militantem in his terris. In pios, qui colunt Deum cæli, & cives cæli sunt & in æternum erunt, quamvis in mundo sint quasi rejectamenta, 1 Cor. 4. 13. In Israelitas, populum immerentem, & de majoribus suis bene meritum. Al. in Levitas, qui in Templo excubias agebant, militantes suo modo Regi cælorum. Sic vox חֲסֵדָה usurpatur Num. 8. 24, 25. חֲסֵדָה sign. exercitum, sive militiam, i. e. stationem quæ certo ordine ac tempore constituitur in bello, & metaphoricè in Domini ministerio. Unde de cultu & ministerio ecclesiastico passim dicitur, ubi decenter omnia & suo sunt tempore & vicibus. Vide Num. 8. ¶ Et, &c. חֲסֵדָה חֲסֵדָה] Et deiecit in terram (i. e. vel, abduxit à Legis observatione, 1 Mac. 1. 48. 2 Mac. 4. 14. vel, interfecit: sub. aliquos, M. Pi. sic Ti. de exercitu (de illo exercitu, G. Pi. pios Judæos, quorum nomina scripta sunt in cælo; & (vel, nempe, Pi.) de stellis, P. sic M. Mo. &c. i. e. de iis qui eruditionis nomine erant celebres. Vide dicta ad Matt. 24. 29. vide & infra 12. 3. Vel, de sanctioribus, aut ducibus, aut sacerdotibus, qui in populo Dei pietate, fide & fortitudine, ut stellæ in cælo, micuerint. Significat non magis potentiorum vel florentissimorum hominum quàm plebeiorum rationem habitam. ¶ Et conculcavit eas] Profanavit ritibus paganis. In eo gloriatus est, quod sanctos fortisque vires calcibus potuit premere. Significat laxatum iri habenas tyranno, ut Ecclesiam contumeliosè tractet. Prædixit hæc Deus per Danielelem, tum, nē, splendidis illis promissionibus de reditu & libertate decepti, summam quietem expectarent; tum, ut colli-

gerent, non fortuito proficisci hæc flagella, verum à Deo, qui etiam tot malis mederi poterat, ideoque sperarent felicem exitum, neque morori succumberent; tum, ut fideles se pararent ad ferendas graves ærumnas, & ut nihil in illis novum vel inexpectatum accideret.

11. Et, &c. "וְיָשַׁב יְהוָה" Et (vel, Etiam, JT. Pi. vel, Deinde, Ti. Quin & M. Denique, P.) usque ad (vel, contra, G.) principem exercitus, &c. Mo. &c. i. e. Vel, i. Oniam Sacerdotem maximum, quem primum dignitate exuit, sacerdotium autem summum pretio vendidit, 2 Mac. 4. Vel, 2. Deum, qui est Dux Israelis, qui Ecclesiam suam sub alis fovet & tuetur; qui hoc passus est, non infirmitate sua, sed ob peccata Judæorum. Non modò Ecclesiam, sed & Deum ipsum, aggredi ausus est. Et, &c. "וְיָשַׁב יְהוָה" Et (vel, Nam, JT. Pi.) ab eo ablatum est iuge, Mo. P. &c. vel, perenne, V. continuum, M. iuge illud, Pi. sub. sacrificium, P. M. Pi. Gej. &c. ex Exod. 29. 42. quod manè & vespere quotidie offerendum erat. Intelligit circumcisionem, sacrificia, Sabbata aliæque festa, & universum Dei cultum, per synecdochen membri. Vetuit Oniam Sacra peragere. Ab eo, i. e. à principe exercitus, sublatum est, &c. nempe per cornu illud. Adè afflixit Judæos, ut coacti fuerint intermittere omnes ceremonias & sacrificia quæ fiebant manè & vespere. Duplex hinc lectio: activa, "וְיָשַׁב", removit ab ipso, nempe Deo; passiva, "וְיָשַׁב", remotum, vel sublatum, est ab ipso, nempe cornu hoc. Et, &c. "וְיָשַׁב יְהוָה" Et projectus est locus (vel, habitaculum, M. JT. &c. sedes, Ti.) sanctuarii ejus, Mo. &c. vel, ipsius Dei, Ti. i. e. Templum Dei, ab Antiocho destructum & concrematum. Verum Antiochus non combussit, nec diruit, Templum, sed tantum deiecit de suo gradu & usu & honore, jubens ne amplius esset Templum Dei, sed Jovis Olympii; cujus idcirco statuam inibi erexit. Al. Deiecit locum sanctitatis ejus, i. e. summum sacerdotium deiecit, h. e. contemptui exposuit, dans illud, contra Legem, hominibus improbis, Jafoni primum, deinde Menelao P.

12. Robur, &c. "וְיָשַׁב יְהוָה" Et (vel, Autem, Ti. Ca.) exercitus (h. e. vel, exercitus ille coeli, cujus mentio præcessit, nempe populus Judaicus; vel, præsidium Antiochi) dabitur (i. e. imponetur urbi; vel, tradetur, P. traditus est, T. Pi.) contra (vel, propter, P. super, M.) iuge, Mo. vel, iuge illud, Pi. sub. sacrificium, P. Pi. vel, cum perenni sacro, Ti. Al. Et tempus (vel, tempus certum, M. Calv.) dabitur, vel datum est, super jugi, Calv. Ne quis pataret Deum constringi, nec potuisse Antiochum expugnare, ostendit Propheta, hoc Dei permisso & arbitrio fieri, qui præfixo aliquo tempore experietur Ecclesiæ patientiam, sed tandem finem afferet his malis. "וְיָשַׁב" de tempore determinato accipiunt Job. 7. 1. & 10. 17. & 14. 14. Esa. 40. 2. Propter, &c. "וְיָשַׁב יְהוָה" [Variant.] In prævaricatione, vel scelere, Mo. Calv. sim. M. Vel, i. Antiochi, qui sceleratè polluit Templum Dei. Probabilis sensus. Vel 2. sacerdotum: perfidia Jafonis, qui, ut sacerdotium eriperet fratri suo Oniæ, portas aperuit Antiocho, &c. postea Menelaus iterum Jafonem expulit eadem perfidia. Al. sic, In scelere cessarunt sacrificia, quoniam scilicet adulterata fuerant à sacerdotibus. Al. sic, per scelus, Ti. G. Per summum Dei contemptum milites urbi imponet Antiochus, ut iuge sacrificium inhibeat, 1 Mac. 1. 47. Joseph. 12. 17. In transgressionem, scil. Legis Dei de jugi sacrificio & de cultu Dei. Propter scelus, Calv. sim. P. M. Propter transgressionem quam admiserant circa illud iuge sacrificium. Propter peccata Judæorum; ne quis miraretur quod Deus se & nomen suum subannationi impiorum prostituat. [JT. hoc verbum cum præcedentibus sic reddunt, Exercitusque expositus est defectioni contra jugem cultum:] i. e. Populus Dei, vi, dolo & modis omnibus, sollicitatus est, multique adducti, ut à Deo deficerent, & ad Gentium nefarios ritus transfugerent. [Idem tamen in Comment. priora aliter accipit:] Sed numerus editus est, vel pronunciatus à Deo, de cultu vel sacrificio jugi. Numerus autem est, spatium certum & consilio Dei prænitum, & sermone significatum. [Ca. totum versum

sic reddit, Est autem datum certum spatium expiandi perennis, quo spatium illud cornu, humi prostrata veritate, ageret prosperè.] Et, &c. "וְיָשַׁב יְהוָה" Et project (vel, projecit, five deiecit, V. Pi. sub. cornu illud, Pi.) veritatem in terram, Mo. P. M. &c. Veritatem, i. e. Legem Dei, quam penè totam abolevit. Librum Legis, ut Mal. 2. 6. quem confudit & combussit, 1 Mac. 1. 59. & abstulit, &c. Doctrinam Legis Dei de cultu ipsius, adeoque cultum ipsum. Quicquid verum, pium & justum est. Vel, pios Judæos. Et, &c. "וְיָשַׁב יְהוָה" Et faciet, (sub. pro arbitrio suo, V. vel, sub. hæc, Ar. nempe cuncta quæ præcesserunt; singula illa abominanda: vel, faciet, h. e. habebit exsecutionem paratam, ut vulgò loquuntur: vel, Et fecit, Pi.) & prosperabitur, Mo. M. vel, & prosperatum est, Pi. Al. Et prosperè succedet illi, P. sim. Ti. Sy. Quicquid aget ei succedet, ad tempus scilicet.

13. Et (vel, Tunc, Pi.) audiivi (Prius dixit, vidi, nunc, audiivi, ut uterque sensus in visione occupatus fuerit.) unum (vel, quendam, Pi.) de sanctis (vel, sanctum, Mo. P. &c. nempe Angelum: Angelum Danielis: loquentem] Sanctum vocat, quia Angeli purissimi sunt, & mortalibus cunctis longè sanctiores. Et (vel, Nam, Pol. sic Pi.) hic non copulativum est, sed causale. dixit unus sanctus alteri, &c. "וְיָשַׁב יְהוָה" Phelmoni loquenti, o. Al. loquens ad quempiam, P. cuidam (vel, cuidam eximio, Ti. vel, tali, cujus scilicet nomen ignoro: vel, anonymo illi, Pi. illi qui occulta in numerato habet, JT.) loquenti, P. Mo. Ar. &c. sim. Sy. Ca. Sym. in G. At o. Aq. Th. Clemens Constitutionum 7. 36. retinere Hebræum "וְיָשַׁב", vel "וְיָשַׁב", Compositum id putatur ex duobus nominibus, "וְיָשַׁב" & "וְיָשַׁב", quæ habes Ruth 4. 1. & 2 Reg. 6. 8. quæ sunt nomina fictitia quibus vocatur is cujus proprium nomen reticetur; quem Græci "δ δεινα" vocant, Matt. 26. 18. q. d. quisquis sit: & hæc tam ad personas referuntur quàm ad loca incognita vel abscondita. Videtur autem significari non quivis [Angelus,] sed eximius aliquis. Et hic Angelus necesse est præstiterit cæteris, cum alios doceat. Erat hic Angelus superioris ordinis. Nam inferiores à superioribus discere, & Dionysius tradit, & res est per se credibilis. Significatur Angelus quidam magnus, cujus nomen erat mirabile & absconditum. [Aliialiter.] Hæc persona non est alia quàm Jesus Christus. Angelus hic intelligitur superioris ordinis, cujus gloria est incomprehensibilis, vel saltem non familiariter cognita; imò Angelorum caput, hoc est, Christus. [Id probant,] 1. Ex vocis etymologia. Palmoni significat habentem occulta in numerato. Ità vox componeretur ex "וְיָשַׁב" occultum fuit, & "וְיָשַׁב" numeravit. "וְיָשַׁב" componitur ex "וְיָשַׁב" mirabile esse, difficile, vel absconditum, esse, & "וְיָשַׁב" occultare: vel, ex "וְיָשַׁב", (quod Messias tribuitur Esa. 9. 6. ubi mirabilis vocatur consiliarius,) & "וְיָשַׁב", quod in Piel sign. præficere; adè ut Messias denotetur, Ecclesiæ præfectus à Deo Patre, Psal. 2. 6. qui Patris omniscii consilia cognita habet universa. 2. Ex addito "וְיָשַׁב", q. d. loquenti illi, (est enim "וְיָשַׁב" He h. k. Hajedia, five emphaticum,) i. e. "πρὸς λόγον", sermoni illi qui enunciat nobis consilia Patris. 3. Ex natura & officio Christi: qui est Sapiencia Patris æterna, qui est in sinu Patris, per quem Pater & se & sua consilia nobis exponit, Joh. 1. 18, qui summus est Ecclesiæ Doctor & Magister, ad quem idcirco venit Angelus, ut quæret hoc in gratiam Danielis & Ecclesiæ. 4. Ex natura quæsit. Quærit ab eo Angelus rem arcanam, de duratione harum calamitatum. Res futuræ [nempe contingentes] Angelis ipsis incognitæ sunt, & soli Deo cognitæ. 5. Ex collat. v. 16. ubi Angelo Gabrieli præcipit. "וְיָשַׁב יְהוָה" Usquequo, &c. "וְיָשַׁב יְהוָה" Usquequo (vel, Quamdiu, Ti. sub. erit, JT. vel, stabit, o. vel, durabit, M. Pi.) visio (vel, visum, Ti. visio hæc, five ista, M. JT. Pi.) iuge, Mo. (vel, de jugi, M. JT. Pi. sub. cultu, JT. vel, sub. sacrificio, M. Pi. vel, perennis sacri, Ti. vel, jugis sacrificii, sub. ablati, P. sic M. vel, interrupti: quæ pars magna erat istorum malorum: q. d. Quanto tempore intermittetur hoc sacrificium iuge & prævaricatio desolans, dare & sanctitatem & exercitum concut-

conculcationem? Mo. vel, & prævaricatio desolans, (vel, erit deleta, V.) ut ponat & sanctuarium & exercitum in conculcationem? P. Id est, Quando iniquitas propter quam tollitur sacrificium & Templum, exercitusque Dei conculcatur, delebitur? Aut expone postremam particulam, Quamdiu dabit cornu illud exercitum & Templum in conculcationem? Vel, & scelus illud vastationis, (i. e. oppressio urbis per præsidia Antiochi,) quod exposuit & sanctuarium (Templum,) & exercitum (Dei scilicet, i. e. Levitas,) conculcationi? id est, per quod & Templum profanatum est, & multi Levitarum corrupti. Vel, & scelus vastationis, ut permittantur proculcationi & sanctum & exercitus? Ti. vel, & permittetur grassari iniquitas, & sanctuarium atque exercitus erit in conculcationem? M. vel, & transgressione desolante? (i. e. desolatione Judææ per Antiochum, quam Deus Judæis immitteret propter transgressionem illam v. præced. 7. Prævaricatio devastans hic intelligi debet, non tam de impietate tyranni blasphemantis, quam de ingratitude Israelitarum devastationem merita, itemque de prævaricatione apostatica quâ multi in idololatriam deturbati sunt: ut exponatur & sanctuarium, &c. Pi. vel, & scelus vastantis, (vel, de peccato vastante, non tam Antiochi, quam populi, à quorum peccatis manat hæc vastatio,) ad dandum (vel, fore ut detur) & sanctuarium, &c. vel, de defectione desolante? quousque (וְעַד מָה יִשְׁמָד) repeti debet ex antecedente membro, more Hebræis usitato. exponetur & sanctitas & exercitus conculcationi? JT. Pol. Sensus, In quantum tempus durabunt mala ista quæ inferet populo Dei cornu illud exiguum, ostensa Dan. à commate 9. Quousque cessabunt sacrificia? & quousque durabit hæc ultio quâ Deus castigabit scelera populi? quousque tam cultus Dei & pietas ipsa quam populus conculcabitur sub Antiocho? Interrogatio h. l. plus habet efficacis quam simplex narratio, & interponitur in hunc finem, tum ut Daniel attentior esset, tum ut populus hæc narratione melius excitaretur ad discendi studium. Neque enim hoc vulgare est, cum Angeli nostrâ causâ ad Christum accedunt, & sciscitantur de rebus ad statum & salutem Ecclesiæ pertinentibus. Et si nominatim Angelus non à quo tempore cœpturum sit, sed quo desitutum, quærit; illud tamen certum est, non posse extremum unum desiderari, quin etiam desideretur tacite alterum. Sensus igitur est, quæ sit futura illius calamitatis duratio. Notandum, Christum, sicuti est Angelorum caput, ita etiam esse doctorem. 14. Et dixit (non, Angelus sciscitans, sed, anonymus ille h.) ei, ita o. Sy. Ar. 78. Ad me, Mo. P. M. Ti. Ca. JT. Pi. &c. Sed cur Daniele potius quam Angelum sciscitantem compellat? Resp. Quia Angelus ille non suâ ipsius causâ consulebat, sed Ecclesiæ, ad quam Daniel hæc relaturus erat: illi idcirco hæc significari magis attinebat. Usque ad, &c. וְעַד מָה יִשְׁמָד Usque ad vespere manè, (vel, vespere & manè, P. M. vel, vespere-matutina, Ca. vel, vespertina matutinaque tempora, JT. Pi.) mille (vel, bis mille, P. Ti. JT. Pi. o. Sy. Ar. Ca. per duo millia, M.) & trecentis, Mo. &c. Hunc unum locum in toto Daniele sibi obscurum & inextricabilem videri ingenuè profitetur Jos. Scaliger. Videamus quo pacto nodum expediunt viri docti. 1. Notatum velim, quod Montanus hic, ut alibi, וְעַד מָה יִשְׁמָד vertit, mille, non, ut cæteri, bis mille. Puncta hic negligenda sunt, & pro Alphajim, (bis mille,) legendum Elaphim, quod mille, & non duo millia, sign. Contra verò, 1. omnes codices legunt וְעַד מָה יִשְׁמָד, bis mille. 2. וְעַד מָה יִשְׁמָד millia significat, quæ bis mille excedunt: nam nudum mille exprimit sing. 780. [2. Alii numerum hunc indefinitè sumunt.] Per 2300 dies, h. e. brevi tempore, durabit tribulatio sub Antiocho, & desolatio Templi P. 3. Per dies hic designantur anni 4. Tempus Saulis manè dicitur, quia tunc floruit Regnum Israelis: vespere dicitur ablatio Regni; à qua ad reparationem Templi tertii erunt 2300 anni. 4. Per dies 2300 intelligit menses totidem, qui constituunt 180 annos à principio Regni Græcorum usque ad Antiochum. Reliqui omnes dies propriè accipiunt: id quod necesse est, propter historiam, & hujus loci circumstantias, [& ex vi phrasæ vespere manè:] id est,

usque ad vespere manè. Nam Hebræi, cum compositas voces vix ullas habeant, coguntur uti circumlocutione. Vide Gen. 1. 5. & seq. & quæ dicta ad Matt. 12. 40. Nostro G. sermone vespere & manè nihil aliud sunt quam duo extrema diei artificialis; at Gen. 1. 5. proponuntur ut integrantes naturalis diei partes, quæ totam conficiunt. Hinc totum וְעַד מָה יִשְׁמָד hic vocatur vespere-manè. Vespere autem præmittitur aurora, quia Hebræi à vespere diem inchoabant; utut Sanctius ad Act. 12. 10. contrarium statuat. [Sed unde computandi sunt hi dies, & ubi terminandi, adhuc ambigitur; & hic sita est difficultas.] Hujus quidem spatii singularis determinatio expressa in historiis non planè constat, nec de eo laborandum est: ratio nobis facillè constabit, si de illo spatio quod in præced. cap. legimus periodum vel extremum terminum servemus, deinde spatium quod hoc loco ponitur jungamus. Dies 2300 (si revocaveris ad numerum annorum constantium ex 365 diebus, & duobus diebus intercalariis,) efficiunt annos 6, menses 3, & dies 18, præcisè. Hoc tempus incipit à priori adventu Antiochi in Judæam, cum Sacerdotium profanatum est, comprehenditque secundum ejus adventum, interdictos ritus, deinde idoli collocationem in Templo, & totum tempus interrupti jugis sacrificii. Numerantur 2300 dies à defectione populi per Menelaum procurata. Id quod requirit interrogatio Angeli, in qua non tantum de Sanctuarii pollutione & sacrificii jugis prohibitione, ut in cap. 7. sed etiam de defectione populi, quæritur. Cœpit autem defectio anno 141. Regni Seleucidarum, 1 Mac. c. 1. sed eo anno non perfecit Antiochus singularem illam impietatem quæ in hoc capite narratur, sed anno demum sequente, ut narratur 2 Mac. c. 4. nempe 142. mense 6. die 6. quam ultro eam operam Menelaus Antiocho Epiphani obtulisset, teste Jos. Antiq. 12. 6. Ex quo die si ad diem 25. mensis noni anni 148. suppnaveris, præcisè erunt anni 6, menses 3, dies 18. [Alii paulò aliter.] Manifestum est agi de duratione contaminationis per Antiochum factæ. Contaminavit autem Templum Antiochus anno Regni Græcorum 143. ut constat ex 1 Mac. 1. 21, 22, 23. Judas autem Maccabæus mundavit illud, recuperatâ urbe, anno 148. ut legimus 1 Mac. 4. 43, 52. Quod si utrumque annum numero includamus, sex anni erunt. Cœpit Judæorum per Antiochum desolatio anno 143. Græcorum, ut habetur 1 Mac. 1. 21. & duravit usque ad annum 149. quo mortuus est Antiochus, 1 Mac. 6. 16. Licet enim anno præcedente 148. Judas Maccabæus mundaverit Templum ab Antiocho pollutum, ut patet 1 Mac. 4. 52. tamen, quia adhuc vivebat Antiochus, nondum desolatio ac persecutio cessabat, nondum libere agere & sacrificare poterant Judæi: eo verò mortuo anno sequenti 149. omni metu & persecutione soluti, libere sacrificare cœperunt: unde illum annum quasi restitutæ libertatis, sacrificii & Religionis, notat hic Angelus. Al. Incipiunt hi dies ab anno 145. Regni Græcorum, quando abominatio desolationis erecta fuit, in mense Chisleu, 1 Mac. 1. 57. & desinunt in anno 151. sive biennio post mortem Antiochi, quando Nicanor cum exercitu suo profligatus est, & terra recuperata. Cominodè tempora 2300, cum accuratissimo Jacobo Capello, ad Judæ victoriam quam de Nicanore reportavit extendi possent, ducto initio ab abolito jugi sacrificio, quod contigit anno Seleucidarum 145. die 15. mensis Casleu. Fateor quidem, ante istam victoriam, Deo aspirante, Judæis sua Sacra restaurata fuisse; tamen magna accessio facta fuit cum insignem istam victoriam Judas obtinuit, quam Josephus narrat Antiq. 12. 17. Quod autem constet quàm terminus istorum dierum cum circumstantiis prophetis conveniat, observanda Josephi verba loco citato: quàm enim Propheta istis elapsis diebus promittit felicitatem, ea ex his Josephi verbis elucescit, *Αὐτοὶ δὲ, &c. Εὐοχὴν τὴν ἐκείνην ἐπισημαίνουσιν ὅτι ἀπὸ τότε ἔστιν ἡμετέρα ἡμεῶν. Πορρὸν, ἐκ ἐκείνης τῆς ἡμέρας ἀπὸ τότε ἡμεῶν, &c.* Verùm cum desolatio hæc sub Antiocho futura prædicatur, nec initium ejus ponendum est post annum 143. quando Antiochus cœpit Hierosolymam af-

fligere; nec finis ejus extendendus est ultra mortem Antiochi, quæ contigit anno 149. 1 Mac. 6. 16^k. [Aliis ergo præcedentes supputationes non placent.] Videtur hujus temporis assignatio pugnare cum Dan. 7. 25. ubi assignatum tantum triennium, & particula temporis, nempe decem dies¹. Neutiquam verò pugnat. Nam ibi numeratur tempus ab exstructa ara, de qua 1 Mac. 1. 57. al. 54. & Jos. Ant. 12. 6. 10. usque ad cultus Divini instaurationem, de qua 1 Mac. 4. 52: hic autem à defectione, &c.^m. [ut dictum.] Dan. 7. de impia solùm & immani idololatria actum est: hic verò duo tempora conjuncta sunt, unum everfi cultus sacrosancti, alterum institutæ idololatriæⁿ. [Al. aliter.] Hos 2300 dies non posse quadrare in hanc prophetiam apparet ex rebus gestis Antiochi. Hic enim anno Seleucidarum 137. Syriæ Regno potiri coepit, 1 Mac. 1. 11. & 2 Mac. 4. 7. quando Jason summum sacerdotium fratri suo Oniæ adeptum emit, & pedetentim Græcorum instituta in Dei populum invexit: vide 2 Mac. 4. 22. Si inde assumas profanationem Antiochi, quæ eo anno coepit, ut apparet 1 Mac. 1. 11, 12. ejusque progressus & incrementa perducas ad annum 148. quo Templum expurgatum fuit, 10 anni intercedunt. Si ab anno 143. quo Templum profanavit, ad 148. numeres, sunt tantum 5 anni. Quare tempus illud de quo agitur nec pertinet ad corruptionem & profanationem illam quam invexerunt quidam ex populo Dei, de quo aliquid exstat 1 Mac. 1. 12. nec etiam ad ipsius Templi utensiliumque & thesaurorum ejus expilationem ab Antiocho admissam, ut perstringitur 1 Mac. 1. 21, 22, 23, 24. sed ad illam summam rituum sacrorum abrogationem quæ attingitur 1 Mac. 1. 30, &c. quam proximè subsecuta est Jovis Olympii exstructio, & collocatio in Templo, illiusque adoratio, 1 Mac. 1. 57, al. 54, &c. Ergo intra illos limites videtur constringendum tempus illud, nimirum intra annum Seleucidarum 145. & 148. Hæc cum penitiùs expendissem, putavi *vesperam* pro sacrificio vespertino, & *manè* pro sacrificio matutino, sumi, & utramque vocem duo sacrificia inter se distincta significare; sicque [non, *dies*, sed] sacrificia 2300 intelligerentur, adeoque (quoniam bina quotidie fiebant) 1150 dies^o. Verba hæc, à *vesperæ* ad *manè*, [vel, *vespero-matutina*,] intelligenda sunt non conjunctim, pro *ὑπὸ νύκτι*, sed divisim, de bino sacrificio quotidiano duorum agnorum, de cujus cessatione vaticinabantur. Itaque sacrificia sunt 2300, dies 1150. Hoc modo sunt anni 3, & dies 55. Colligamus jam hos ex libris Maccabæorum. Triennium habemus. 1 Mac. 1. 62. & 4. 52, 53. Dies 10 habemus 1 Mac. 1. 57. Restant dies 45, qui tribuendi sunt primæ profanationi ab Antiocho promulgatæ, & executioni mandatæ, verl. 43, &c. unde constat præcessisse aliquod tempus, quo sublatum est iuge sacrificium, ædificationem altaris idololatriæ, v. 57. Ii sunt 45 dies qui ad numerum Danielis complendum restant^p. Anno Seleucidarum 145. Antiochus milit Jerosolyma Apollonium præfectum cum 22 hominum millibus. Hic se continuit ad Sabbatum usque, quo quidem die Judæos tunc feriantes, & suis Sacris operantes, oppressit atque interfecit; & eo ipso die & deinceps omnia Judæorum sacra, atque adeo sacrificia matutina & vespertina, cessare fecit. Et cum hoc in media Sabbati quiete factum esset, quando illis illo die reliqua esset ex jugi sacrificio oblatio vespertina, non malè Daniel à vespertina oblatione numerandarum earum oblationum quæ abolitæ essent initium sumpserit. Porro, Antiochus curavit Jovis Olympii idolum exstruendum, aramque illi substernendam, quæ imposeretur sacro Altari: quæ duo perfecit die 15. mensis Cislevi, anno illo 145. ut constat ex 1 Mac. 1. 57, &c. 2 Mac. 6. 1, &c. Tandem Judas Jerosolyma recuperavit, & Templum repurgavit anno Seleucidarum 148. die mensis Cislevi 25. h. e. eodem illo die quo tribus antè annis idolum erectum est, &c. ut patet ex 1 Mac. 4. 52, &c. & 2 Mac. 10. 5, &c. Apparet insuper tempus aliquod intercessisse inter illam Apollonii stragem conjunctam cum sacrorum rituum ablatione, & idoli aræque exstructionem; deinde, aliud tempus inter idoli exstructionem, & adorationem. [Indè suppleri possunt dies annis tribus superadditi.]

Atque ex his nemo non videt 2 Mac. 10. 3. legendum esse, *ἡ τριετία* (non, *ἡ τριετία*) *ἡ τριετία*, i. e. *post triennium*. Certè Josephus, ubi hujus prophetiæ meminit, Antiq. Jud. 10. 12. & implementi illius, 12. 11. nusquam nisi *triennium annorum* meminit, ad quos exigendus est numerus ille dierum quem designare voluit, legendumque 1095 dies, non autem 1295, ut habet exemplar Græcum, aut 1266, ut habet Ruffini interpretatio^q. [Atque hæc de celeberrima hac difficultate dicta sunt.] ^{ib.} *¶ Et, &c. וְיָשִׁיב וְיָבִיט* [Et (Tum, JT. Pi. Sy. Ar. Deinde, Ca.) justificabitur (vel, expiabitur, Calv. P. Ca. vel, mundabitur, V. Vulg. G. *וְיָשִׁיב* [potius, *וְיָבִיט*] sæpe ponitur pro *mundare*: vel, restituetur, Pi. vel, jussu restituetur, JT. reducetur ad justum & legitimum usum, Ti.) sanctitas, Mo. JT. vel, sanctum, Ti. sic Ca. vel, sanctuarium, P. M. o. Calv. i. e. Illo spatio temporis exacto à primo Antiochi adventu, repurgabitur Templum, fiet *ἐξυγνισμός*, (dedicatio:) de quo vide 1 Macc. 4. Joseph. 12. 10. & quæ diximus Joh. 10. 22^t. Justificare Hebræis est verbum juris. Ubi ergo restituitur jus suum spoliatis, ubi asseritur in libertatem qui servus fuerat, hoc est justificari. Cum ergo Dei Sanctuarium infamiæ expositum esset idoli erectione, tunc justificatum dicitur ubi Deus iterum cultum suum & sacrificia restituit^r. Calv.

15. *Cum viderem*] Vel, *vidissem*, G. *¶ Et quererem* (vel, *quæsi*, Mo. Ti. vel, *expetebam*, Pi.) *intelligentiam*] Ità P. &c. vel, *notitiam*, Ti. i. e. *explicationem pleniorē*. Expertus Dei facilitatem, cupit clariùs discere. Gustus quem acceperat non peperit in eo fastidium, ut multis accidit, sed discendi studium magis accendit^t. *¶ Quasi species viri*] ^{† Calv.} Hic vir erat vel, 1. Christus^z; vel, 2. Michael, Princeps Angelorum^v; quod certè credibile est, quando & Gabrieli rerum semper maximarum nuncio imperabat^z: vel, 3. Gabriel^z, qui versu seq. nominatur^b. Angeli hominum specie solent apparere^c, quia inter ea quæ nobis conspicua sunt nihil est quod ad illos propius accedit^d; & quia hæc species tum personis quibuscum agendum est, tum rebus & actionibus demandatis, quæ in ratione positæ sunt, & cum ratione exponendæ, est convenientissima*. ^{† Calv. &c.} ^{† He. in G.} ^{† G.} ^{† Jun. Pol.} ^{† Pi. Mald.} ^{† ex AE. & Saad.} ^{† Mald.} ^{† Pol.} ^{† G. sim.} ^{† Jun.} ^{† G.} ^{† Jun.} ^{† Calv.} ^{† Pi. Pol.} ^{† Calv.} ^{† Mald.} ^{† V. Pi.} ^{† Pol.} ^{† G.} ^{† Jun.}

16. *Audivi vocem viri*] Illius nempe cujus jam facta mentio^f, h. e. Christi^g. *¶ Inter* (vel, *intra*, Ti. Pi. vel, *in*, Calv.) *Ulai*] Ità M. P. Mo. &c. i. e. Vel, 1. inter portas Ulai^h: vel, 2. inter duas ripas fluvii Eulaiⁱ: vel, 3. inter me & Eulam^k. *¶ Et clamavit*] Pertinet hoc ad vehementiam celeritatēque rei perficiendæ^l. *¶ Et ait, Gabriel, fac, &c. וְגַבְרִיֵּל יַעַל וְיַבִּיט* [Doce (vel, intelligere fac, Mo. sic M. declara, JT. Pi.) istum visionem, P. Ti. vel, huic visionem istam, JT. Pi. Explica apertius, si quid sit quod non pervideat. Sic ut Princeps aliquis consilii Regii dat legatis mandata^m. Imperat Angelis; unde colligo Christum & hic designari, & Deum esseⁿ. Vox *וְגַבְרִיֵּל* sumi potest vel, 1. appellativè, ut significet, vel, *virum Dei fortis*, vel, *vim Dei fortis*, quia vim Deus singularem illi indiderit ad capeffenda mandata ipsius: vel, 2. quod maxime, propriè, ut usurpatur Luc. 1. 26. Alioquin præter hoc nomen in S. S. nullum legitur quod Angelis Dei tribuitur propriè, nam Michael est Christi nomen^o. ^{† Jun.} ^{† Pi.}

17. *Et venit, (scilicet Gabriel P.) & stetit, &c. וְיָבִיט וְיָשִׁיב*] *¶ Et* (vel, *igitur*, M. sic Pi.) *venit juxta* (vel, *ad*, M. Ca. prope, Ti.) *stare meum*, Mo. V. vel, *stationem meam*, P. JT. Pi. Pol. *locum meum*, M. *locum in quo stabam*, Ti. sim. Ca. Ut de proximo melius audiretur^q. *¶ Pavens, &c. וְיָבִיט וְיָשִׁיב*] *Territus sum, &c.* ^{† G.} *corruì, &c. P. &c.* Ad tantum fulgorem & gloriam ^{† Idem.} Angeli^t. Vide quæ dicta ad Matt. 17. 6^t. Hinc ^{† Jun. Pol.} ^{† G.} discet, 1. quantum minus Dei gloriam sustinere possit homo: 2. sapientiam Dei, qui per homines nos docet, non per Angelos^v. *¶ Et ait ad me, Intellige*] Sic ^{† Pol. sim.} ^{† Jun.} M. P. Mo. &c. vel, *Attende*, Pi. sim. JT. Parùm esset ad tempus percelli formidine Dei, (quod & impii solent,) nisi sequatur obedientia^x, & mentes nostræ ^{† Calv.} comparentur ad intelligentiam^y. *¶ Fili hominis*] ^{† Pol.} Sic cum vocat, vel, 1. ut cum à se ceterisque Angelis inter quos versabatur distingueret^z; vel, 2. ex ^{† Mald.} *ἐκ τῆς ἀνθρώπων*, quæ se humanæ infirmitati attemperavit; q. d. Agam tecum, ut cum homine, amicè & familiariter,

riter, non est quod terrearis: vel, 3. ut fragilitatis suae humanae recordaretur^b. Ità Angeli appellant homines, ut se meminerint esse carnem & sanguinem, neque coelestibus visis supra modum efferantur. Sic Ezec. 2. 1, 3, 6, 8. & 3. 1^c. ¶ Quoniam, &c. [קִיָּן] Quod (vel, Nam, JT. Pi. &c.) ad tempus finis (vel, post tempus finis, h. e. finitum; substantivum, more Hebraeorum, pro adjectivo: vel, tempore definito, JT. Pi. Sy. sub. futura est, Pol. JT. sim. Sy. Pi.) visio, P. vel, hæc visio, JT. Pi. Sy. sic Pol. q. d. Tempore tandem finito quod Deus præstituit, adimplebitur ista visio*. Simile dicendi genus Gal. 4. 4. At ubi venit plenitudo temporis^f. Al. Quia ad tempus (sub. erit, M. Calv.) finis visionis, Mo. M. Calv. vel, visioni, Calv. i. e. Post aliquot dies evenient terribilia ista, non tuo tempore, neque in consummatione seculi. Atque idem repetit, v. 19. Ego ostendo tibi, &c. *. Vel sic, Ad certum, sive statutum & opportunum, tempus finis erit, sive complementum, visioni. q. d. Non est vana hæc speculatio, sed quæ conjuncta sit cum effectu: quod nunc tibi ostenditur non evanescet, neque delebitur, sed, ubi advenerit tempus à Deo præfixum, tunc erit finis, & visio complebitur^g. Non placet, quia [קִיָּן] & [קִיָּן] tum per lineam Makkaph, tum per alia contextus vincula, satis arcte connectuntur^h. Al. Quoniam ad tempus differtur implementum hujus visi. Josephus de hoc vaticinio, Πόλλες ἔτερες ἔμπεδον τὰ ἰστούμενα. Implebitur annis ferme post 400. Huc pertinet & quod infra est 26ⁱ. Tempus longum hic intelligit: q. d. Nè turberis, Daniel, quia post multa secula hæc adimplenda sunt^k. Sed non bene hæc cohærent, Intellige, quia longo post tempore complebitur visio. Hoc enim eum negligentem, potius quam sollicitum & attentum, reddidisset. Mallem itaque tempus finis tempus breve dici, quia sic & Prophetæ attentionem excitat, & simul confirmat prophetiam ad eam veram esse, ut brevi tempore complenda sit. Obj. At dicitur v. 26. post multos dies erit. Resp. Longum tempus breve est comparatione Dei. Vide 2 Pet. 3. 8. 1 Joh. 2. 18^l. [Alii locum sic vertunt:] Quia visum eveniet post captivitatem finitam, Ti. Nam ad ultimum tempus pervenit oraculum, Ca.

18. Cumque loqueretur ad me, collapsus sum, &c. [וַיִּפֹּל] Sopore correptus sum super facies meas in terram, Mo. vel, sopore (vel, quasi sopore, M. sic Ti.) correptus (vel, oppressus, Ti. M.) cecidi in faciem, &c. P. &c. sopitus corruì super faciem, &c. Calv. sopore obrutus fui in facie mea in terra, Pi. ego humi pronus sopiebar, Ca. Jacui attonitus^m. Ut antè conspectu, ità nunc voce, territusⁿ. Nunc majorem in modum percellitur^o. Deus naturam Angeli eam gloriâ instruxit, & legationem suam eam maiestate exornavit, &c. P. ¶ Statuit me, &c.] i. e. Solo tactu vires mihi restituit^q.

19. Ostendam tibi quæ futura sunt in, &c. [וְהָיָה] In fine iræ, M. V. Calv. sim. Mo. P. Pi. o. Ar. i. e. calamitatis Judæorum sub Antiocho^r, quam ob peccata eorum Deus induxit^t. Vel, q. d. cum diu continuerit Deus iram suam^u. In ultima ira, quam scilicet Deus tandem post longanimitatem suam ostendet^v. Finita indignatione, Ti. extremo supplicio, Ca. ad extremitatem istius indignationis, JT. Vel, quid futurum est in consequentia istius indignationis: i. e. tum quæ mutationes eventuræ sint toto illo tempore quo ista indignatio perduravit, ad tempora usque Epiphanis: tum quid post illam indignationem sit consequuturum per Dei misericordiam^x. Ad finem usque iræ, G. Calv. nempe Divinæ: id est, usque ad ἐργασίαν (dedicationem^y). Significat inopinatam Dei vindictam. Scimus Deum statim à reditu ab exilio Babyl. coepisse in Judæos ob peccata sua animadvertere; sed distulit iram suam usque ad tempus Antiochi^z. ¶ Quoniam, &c. [קִיָּן] Quia, vel Nam, ad tempus (vel, ad statutum, Mo. vel, ad præfixum tempus, Ti. sim. Calv. vel, constituto tempore, JT. Pi. sub. erit, M. Calv. JT. Pi.) finis, P. M. &c. id est, Complementum existabit tempore suo præfixo. Repetit quod dixerat de effectu prophetiæ. Hoc dicit ut frænum nobis injiciat, nè simus tam præcipientes & moræ impatientes^{aa}. Quod post tempus finis, i. e. postquam finitum erit tempus à Deo constitutum, ut vers. 17. adimplebitur visio^{ab}. Certe enim ad

condictum tempus aderit ille finis, nempe iræ Divinæ*. * G.

20. Aries—rex—est, &c.] i. e. Symbolum Regum Mediæ, &c.^a. Vel, reges sunt, &c. i. e. Regnum, ut supra 7. 17. in Latino^b. Duo tantum hic de ariete prædicantur: sed tamen non est dubium quin cætera quoque membra in visione exposita simul oporteat intelligi^c.

21. Hircus, &c. [וְהָיָה] Et hircus pilosus, five hirsutus, five villosus, Mo. Ti. JT. Pi. G. i. e. intrepidus. Vide Gen. 25. 25^d. Hircus autem caprarius, five caprinus, M. Ca. vel, caprarius, o. Vulg. Sed nomen [וְהָיָה] est adjectivum, Gen. 27. 11^e. Hircus verò, hircus, inquam, P. Duæ dictiones idem significantes, quarum prior Chaldæa est, sequens Hebræa, quæ Chaldæam præcedentem exponit^f. ¶ Rex, &c. [וְהָיָה] Rex (vel, regis, JT. subaud. est, P. M. JT. &c.) Javan, Mo. vel, Græciæ, five Græcorum, o. Sy. Ar. P. M. Ti. Ca. Pi. &c. [וְהָיָה] (quod Græci legerunt i quiescente, Ion,) est propriè Ionia, minoris Asiæ regio litoralis, à Javan, Gemi-

ro. unde mare Ionium quod eam alluit. Hinc postea tota Græcia hoc nomine dicta est^g. [וְהָיָה] vocalibus ademptis, legi potest vel Javan, vel Jon. Græci interpretes legerunt [וְהָיָה]. Indè Iones dicti, qui Homero Iliad. v. 685. Iaores; aliis Iannes, & Iades. Ionum porro nomine non continebantur soli Athenienses, quamvis ità accipiant Herod. Aristot. Strabo, Plutarch. &c. sed & Achæi atque Bœoti, testibus Hefychio in voce [וְהָיָה], & Strabone, apud quem Ionicus campus est in Bœotia, & Homero, cui Iaores sunt & Delii. Macedoniam etiam huc pertinuisse cum vicinis gentibus ad occasum docet, quod Ionium appellatur mare illis obtentum. Proinde Chaldæi Interpretes, pro Javan, hic habent Macedoniam. Neque verò ex solis Athenis educi potuit Ionum tam numerosa colonia, quæ Androclo duce Codri filio, in Asiam profecta 12 urbes condidit, in his (præter Ephesum) Miletum, Colophonem, Prienum, quarum conditores Pylios aut Thebanos fuisse fatetur Strabo. Et Herodotus scribit Asiaticos hos Iones quatuor habuisse idiomata. Scholiastes Aristophanis, Omnes, inquit, Græcos barbari Iaores appellabant. Crediderim tamen Javan vel Iones Hebræis potissimum dictos qui à Thracia habitarent usque ad isthmum. Hinc Alexander dictus rex Javan. Confirmat hoc columna olim à Theseo in ipso isthmo erecta cum hac inscriptione, quâ parte spectabat Megaram, Hec non sunt Peloponnesus, sed Ionia. Vide Plut. in Thef. Strab. lib. 9^h. Rex Græcia dicitur, tum quia à Græcia principium Regni ductum est; tum quia, etiam dissipato Regno illo, ple-
raque tamen potestas à Græca administratione videtur pependisse. Cum enim tota minor Asia pro Græcia jam olim haberetur, & Græcè loqueretur, non est mirum si à maiore parte fiat denominatio. Regem hic accipe, vel, 1. syllepticè, pro personis variis in Regno ordine venturisⁱ: vel, 2. pro Regno^k; nam Hebraica locutio talia permiscet. Ità supra 7. 17. Ostendunt id sequentia^l. ¶ Ipse est rex primus] Nempe, Alexander Magnus^m. Non quod apud Macedonas & Græcos primus fuerit; nam antecesserunt Philip-
pus, &c.: sed quod primus ex Græcorum Regibus Medos & Persas sibi subiecturus essetⁿ. Vel, primus Græcorum Rex in Asia: neque aliò spectant omnia hæc vaticinia Hebræo sermone à Daniele scripta, quæ ad Judæam diriguntur omnia^o.

22. Quod, &c. [וְהָיָה] Et (vel, Quod autem, P.) contritum, (est, P.) & steterunt 4 pro eo: 4 regna de (sub. ea, P.) gente stabunt, Mo. P. &c. Et quod in contriti locum successerunt 4, quatuor sunt regna quæ ex gentibus stabunt, M. Quo fracto, steterunt quatuor loco ipsius: quo portenditur quatuor regna ea de gente oritura, Ti. Atque hoc effractio, quod consurgent quatuor (sub. cornua, Pol. ex o.) pro illo, quatuor regna ex gente (sub. ejus, vel sua, JT. Pol. ex o. & Vulg. i. e. ex Græcis P, sub quorum nomine & Macedones vel inprimis comprehensi ab omni ævo^q), assurrectura, JT. Quod autem fractio illo stabant quatuor loco ejus; quatuor regna è gente illa existent, Pi. Regna, i. e. ducum potentie: nam sæpe [וְהָיָה] ità sumitur apud Hebræos; ut Deut. 33. 5. Jud. 18. 1. & 21. 25. & alibi^r. Imò, Reges erunt, ex dictis vers. 8 f. ¶ Sed, &c. [וְהָיָה] Et non in, vel cum, fortitudine, vel

vel *robore*, vel *potentiâ*, ejus, Mo.] T. Pi. &c. i.e. non ex ejus semine : nec enim suscepit filios Regni hæredes. [Huc facit, quòd filii dicantur *robur* parentum : vjde Gen. 49. 3.] Vel, *Sed non juxta fortitudinem ejus*, i.e. quæ nunquam assequentur vires illius, Alexandri scilicet *. *Sed non pari virtute cum illo*, Ti. *Sed illi viribus imparia*, Ca. Non pari cum majestate. Ille enim Rex, hi duces : quorum duo Regium nomen in minore Imperio annis ferme post 12 assumpsere v. מְלִכִּים non signif. reges, (ut vertunt o. Vulg. & Saad.) sed regna, à sing. מֶלֶךְ. In plur. quia ת & ה æquantur, venit i, quod est loco ה, in plur. loco ת, ut solet venire loco ה, inquit R. David [Kimhi] in libro Radicum *.

23. Et post, &c. [וְאַחֲרָיו] Et in novissimo, five fine, (vel, sub finem, Ti.) regni eorum, Mo. M. sic P. Pi. &c. nempe Græcorum, h. e. circa finem Imperii eorum^v; nempe quo dominabuntur in Judæam, ut percipitur ex verbis sequentibus; nam de illis qui post Antiochum Epiphanem regnaverunt nullus hic habetur sermo^z. Non est sensus, Statim post regnum illorum quatuor qui post Alexandrum regnârunt; nam inter illos & Antiochum sex fuerunt alii: nec, post finem Regni Græcorum; nam post Antiochum 12 Reges fuerunt^a. Regnum Seleucidarum stetit per annos 270, ut Appianus ait. Antiochus autem obiit anno Regni 149^b. Sensus ergo est, q. d. Ubi Regna illa ad summum pervenerint, ut inflet ruina^c. [Alii ergo sic vertunt;] *Procedente autem regno istorum*, JT. vel, *Posteris temporibus* (vel, *In progressu*, Pol. G.) regni (vel, *potentia*, G.) illorum, Jun. &c. i. e. Cùm Regna illa jam aliquantum temporis constiterint^d: nam hæc historia cœpit anno 137. Seleucidarum, 1 Mac. 1^{*}. Cùm jam Seleucus ejusque posteritas per 120 annos aut amplius suas opes auxerit, sumpto & diademate^f. Heb. *Et in consequentia regni*, &c. אַחֲרָיו non tantum finem, seu extremitatem, sign. sed in genere, *progressum*, vel *consequutionem*, five tempus consequens^g. אַחֲרָיו non semper præcisè tempus ultimum denotat, sed laxius sæpe ponitur, ut annos significet subsequentes. Vide Job. 42. 12. Cohel. 7. 8. item suprà v. 19. & Dan. 10. 14^h. Verum tempus aliquod præcisum hic notari puto, unde dignosceretur hic eventus. *In ultimo tempore*, vel *in fine*, regni istorum, nempe Græcorum; h. e. quum quartum Imperium, h. e. Romanum, obtineret partem Imperii tertii, & præcipuè Græciam, primariam tertii istius Regni provinciam. Hoc probat eventus. Nam quum Æmilius consul subjugavit Persea Regem Macedoniæ, Græcia omnis sub iugo Romanorum missa est, 166 annis ante Christum natum: eo ipso anno Antiochus constituit abominationem desolationisⁱ. ¶ Cum, &c. אַחֲרָיו

פִּשְׁפִּישׁ *Secundum consummari* (vel. *Quum consumpti fuerint*, P. *Cum consumet Deus*, V. *Cum consummati*, vel *perfecti, fuerint*, M. Calv. *sim. Ca. Cum defectionem consummabunt*, J.T. Pol. sic Pi. כִּי לֹא הוּא לִפְנֵי הַיְיָ non est verbum passivum, sed activum, infinitivum Hiphil, cum litera Bachlam, à radice פִּשְׁפִּישׁ i.) *pravaricatores*, Mo. P. &c. vel, *iniqui*, M. *fontes*, Ca. vel, *transgressores illi*, Pi. *defectores isti*, J.T. h. e. Cum multi Judæi à cultu Dei ad Gentilismum defecerint: de quo vide 1 Mac. 1. 12, &c. & v. 43, &c. & 2. 15^k. Cum erunt peccata perfecta, ideoque punienda^l. Ubi impii ad cumulum usque conscenderint, ut intolerabilis sit illa obstinatio. Occurrit tentationi, monens, Deum non fallere fidem datam, sed cogi improbitate populi ut eos asperius tractet^m. Causa cur Deus tanta mala permiserit hîc indicaturⁿ, nempe, quòd Judæi post reditum sceleratissimi evaserunt^o. Expositionem habes 1 Mac. 1. 12. 2 Mac. 4. Josepho 12. 6 P. Cum Judæorum scelera ad summum venerint, ità ut Deus iram suam tenere quodammodo non possit, permittet Antiochum in illos crudelissimè sævire^p. Cum magna erit horum sceleratorum copia, Ti. Al. *Completis peccatis eorum*, LXX; *sim. Sy. Ar. Verum פִּשְׁפִּישׁ non facta denotat, sed personas^r. ¶ Con-*surget (vel, *Stabit*, Pi. *Exsistet*, Pi. Calv.) *rex impudens*, &c. פִּשְׁפִּישׁ דָּוָר *Durus* (vel, *fortis*, Mo. P. *severus*, M. sic Ar. *præfractus*, Calv. *rigidus*, Jun.) *facie*, Pi. Calv. h. e. perpetuà in omnes austeritate, & præcipuè in populum Dei, insolentissimust; sævus & intractabilis^t. *Inhumanus*, Ca. *obfirmato vultu*, G. *impudens* v, Deut. 28. 50. Prov. 7. 13.

Eccles. 8. 1. Quia facies sive frons est animi index, G. ideo per faciem externam intelligit internam animi affectionem. Improbus, qui à nullo abhorrebat facinore; et plenus dolis; qui nec Deum nec homines reverebatur. Antiocho nulla pietatis, nulla Dei veri aut ficti, nulla honesti, cura: cuncta suo ex usu metiebatur. ¶ Et, &c. [וּמִכֵּן חִירוֹר] Et astutus, sive cautus, JT. Ti. vel, & intelligens (vel, peritus, Sy. Ar.) enigmata, Mo. P. M. Calv. Pi. Ca. Pol. vel, disputationum, Ar. vel, regnandi, Sy. vel, versutiarum, G. h. e. solertissimus rebus abstrusis pervestigandis, & dolis necandis; vaser, & qui non facile decipi possit: ut testantur omnes historici. Sciebat quibus modis Judæorum multi, homines leves & improbi, à Religione abduci possent. Talis fuit postea Julianus. Novit profunda Satanae, ut est Apoc. 2. 24. Sagax erat in eliciendis arcanis atque difficilibus.

24. Et roborabitur (vel, invaleſcet, M. ſic JT.) *fortitudo* (vel, *robur*, ſive *potentia*, M. JT. Pi.) *ejus*] Ità Mo. P. &c. Vires ejus increſcant, nempe in Judæa : nam Judæa cauſa omnia hæc dicuntur¹. ¶ Sed, &c. נָלִי G. [בְּכֹחַ] Et (vel, ſed, P. M. &c. eſi, JT. Pol.) non in fortitudine (vel, per virtutem, M. per potentiam, Pi. robore, JT.) ſua, Mo. vel, ſuam, M. vel, ipſius, P. JT. Pi. nempe Alexandri : q. d. Eſi magna erit Antiochi potentia, longè tamen inferior erit illà Alexandri^m. [Huic favet Ca. qui locum ſic reddit, Qui viribus confirmatus (non tamen illi paribus) mira edet funera, &c.] Nec tamen è ſua virtute, Ti. ſim. Sy. Non heroicà virtute, & animi magnitudine, ut ſolent Regesⁿ : ſed, vel, 1. dolo^o, furtim & clauſtrinis artibus P. Patris enim ſui necem in ſeditione procuravit: Seleuci filium, verum hæredem, antevértit, &c.^q. Vel, 2. Pontificum Judæorum perfidiâ, & populi levitate, & tranſitione ad Gentiliſmum^r. Non tam ex ipſo cauſa erit tanti incrementi, quàm ex factionibus Judæorum. Vide Joſephum dicto loco, 12. 6†. Vel, 3. Deo dante^t, & volente per ipſum punire populum ſuum^v. Alioquin virtute ſua tanta mala infligere non potuiſſet^z. Vel, 4. alieno robore. Siquidem, ut refert Appianus, Eumenes & Attalus Reges, qui ſuſpectos tunc habebant Romanos, eum in poſſeſſionem Regni deduxerunt^y. ¶ Et, &c. [וְיִשְׁחִיר וְיִפְלְאוּרָא] Et (vel, ut, JT.) mirabiliter (vel, *mirabilia*, Mo. Pol. Nomen hoc loco ponitur pro adverbio, per enallagen^z; ut Job. 37. 5. Thren. 1. 9. Dan. 11. 36^z. Vel, *miriſcentiſſimè*, JT. Pi. Pol. Quia nomen plurale eſt, ideo adverbio ſuperlativi gradûs exprimitur^b. Vel, *mirabilia*, ſive res magnæ æſtimationis, quæ erant in Sanctuario^c.) *vasta*bit, P. ſic Ti. nempe Judæam^d. Vel, *ſaviet*, M. *perdet*, Pi. ſim. Mo. *perdat*, JT. ¶ Et *proſperabitur*, & *faciet*] Ità Mo. M. vel, *efficiet*, Pi. vel, *efficiat*, JT. ſub. pro voluntate ſua, V. Conſilia ſua exſequetur & perficiet*. Et *proſperè* illi ſuccedet, P. ſim. Ti. Ca. G. quicquid aget, ut ſuprà 12^f. ¶ Et *interficiet* (vel, *Et corrumpet*, Mo. Ar. *Perdet enim*, JT. *Perdet, inquam*, Pi.) *robuſtos*, (i.e. vel, 1. proceres^g: vel, 2. Ægyptios^h, aliâſque vicinas gentes; q. d. Victor erit quocunque arma ſua proferetⁱ: *robuſtos*, putà populos, vel exercitus*: vel, 3. Judæos, gentem fortiffimam, quam, niſi Deo irato, vincere non potuiſſet^k.) & *populum ſanctorum*] i.e. Multos de plebe Dei veri reverentes; 1 Mac. 1. 52, 60, &c. Joſeph. 12. 7^l. ¶ Senſus, Summos cum infimis perdet^m. Vel, *populum ſanctum*, V.

25. *Secundum, &c.* וְיַעַל שְׂכָלוֹ וְהָעֵלִיּוֹת מִן־מַה בִּידָו.]
Et super intellectum ejus & prosperabitur dolus in manu
ejus, Mo. Et per intellectum suum (vel, pro intelligentia
sua, Calv. vel, juxta ingenium suum, M.) prosperabit do-
lum, vel, prosperabitur dolus, &c. P.M. Calv. וְ[וְהָעֵלִיּוֹת]
abundatⁿ. Astus ejus successum habebunt^o; h. e. mul-
tos decipiet p, Afianos, Syros, Ægyptios q, quos largi-
tionē opum, honorum & voluptatum deliniet^r. Et in-
genii acumine ad dolos, & quidem prosperè, utens, Ca. Et
pro sua calliditate feliciter per dolos negotia sua expediet, Ti.
Et incumbens intelligentiæ suæ prosperabit dolum actionum
suarum, JT. Idque (Particula ו copulativè & relativè si-
mul hîc accipitur t.) pro intelligentia sua : & prospera-
bitur dolus, &c. Pi. וְ[וְהָעֵלִיּוֹת] Et, &c. וְיַעַל שְׂכָלוֹ } Et
(vel, Ideóque, Gej.) in, vel cum, corde, vel animo, suo, vel ejus,
magnifi-

ⁿ Calv.
^o G. sim. V.
^p V.
^q Jun. Pol.
^r Pol.
^t Ideu.

* G. simil. *magnificabit se*, Mo. P. JT. Pi. Calv. Successibus elatus¹,
 Calv. Pol. plura semper audebit². Vel, *magna faciet*, M. *magna*
 * G. *sibi sumet*, Ti. Fastum & jactantiam ejus notat³. *A-*
 * Calv. *nimoque insolens*, Ca. ¶ Et in, &c. [וְיִשְׁלַח וְיִשְׁלַח] *Et in pace*, sive tranquillitate, corrumpet, vel perdet, mul-
 tos, Mo. Calv. Pi. G. V. &c. i. e. Vel, i. pacem simulando⁴, vulpinando, & fraudes alias ex aliis neccendo⁵,
 * Fi. sim. homines degentes in pace, & nihil tale cogitantes, h. e.
 Pol. Jun. incautos, opprimeret⁶. Vel, 2. non laessitus, sine ullo
 * V. pretextu⁷, nullo bello, nullis injuriis praecedentibus.
 * Q. in Vide historiam Matris & puerorum apud Josephum &
 Calv. alios⁸. Vel, 3. impunè, i. e. sine ullo suo detrimento,
 * G. re ex animi sententia succedente⁹. Vel, 4. nullo nego-
 * Mald. tio, veluti dormiens, ut de Timotheo, duce Athenien-
 * Calv. sium, dictum fuit; vel, quasi per ludum: qu. d. Fortunâ
 retia tendente capiet urbes & regiones*. Al. Et pro-
 pter felicitatem suam, &c. M. quia scilicet Dominus vo-
 let illi fræna laxare, ut nullus impediat victoriarum
 * Q. in cursum†. ¶ Et (vel, Quinetiam, P. Adhuc, Ti. De-
 Calv. nique, JT.) contra (vel, super, G. Mo.) principem princi-
 * Q. in pum, &c.] i. e. Vel, 1. summum Sacerdotem¹⁰. Sed
 Calv. hoc nimis argutum & infirmum est¹¹. ¶ וְיִשְׁלַח dicuntur
 * Calv. omnes principes familiarum sacerdotalium, ut Esd. 8.
 24. 29. & 10. 5. Horum princeps summus Sacerdos.
 * G. Hunc sibi subijciat Antiochus, dimovebit pro libitu,
 * Jun. Pol. spretâ Divinâ Lege¹². Vel, 2. Deum¹³, qui vocatur Rex
 Mald. Calv. regum, 1 Tim. 6. 15. & supra v. 11. Princeps exercitus¹⁴.
 &c. q. d. Cum Deo ipso pugnabit¹⁵, illius Templum ever-
 * Gej. tendo¹⁶, & cultum¹⁷, suamque impietatem sufficiendo
 Calv. in locum illius¹⁸, idolum scilicet illud Jovis Olympii P.
 * Gej. ¶ Et, &c. [וְיִשְׁלַח וְיִשְׁלַח] Et in nihilo manus conte-
 * Jun. Gej. retur, Mo. Et absque fortitudine, &c. P. vel, manu, &c.
 * Jun. M. V. JT. Pi. &c. simil. Ti. Ca. sub. hosti, V. vel, hu-
 * Pol. mana¹⁹; sed solâ Dei manu (quicum luctatus erat) ut
 * Jun. sim. tecta figuli diffractus est²⁰: ultione Divinâ, morbo di-
 Gej. vinitus immisso²¹, 1 Mac. 6. 8. 2 Mac. 9. 5. & Joseph.
 * Jun. Pol. 12. 13.
 † M. sim. 26. Et visio vespere & mane, (vel, vespere & matutini,
 Mald. Mo. vel, de vespere matutini, Ca. sim. JT. Pi. &c. id est,
 * G. explicatio visi exponens numerum dierum 2300 supra
 Jun. 14. Est metonymia²²). quæ dicta est, vera est] Vel, ve-
 * G. ritas, M. P. Mo. &c. i. e. clara, aperta, ut supra 2. 45.
 * G. ex V. Nihil habet obscuri, modò initium sumatur unde debet,
 * G. i. e. ex diebus v. 9. Non fallit visio²³. Vel, verissima,
 * Idem. Sy. JT. Pi. Summam certitudinem denotat²⁴. Abstra-
 * M. ctum emphaticè hîc ponitur pro concreto²⁵. ¶ Tu, &c.
 * Pol. [וְיִשְׁלַח וְיִשְׁלַח] Et (vel, Autem, P. sim. Pi. Quare,
 * Gej. JT.) tu claudes, sive occludes, (vel, obstrues, Mo. vel, obfig-
 na, M. Pi. Calv. sic Ar. G. ex Vulg. o. celsa, Sy. abscon-
 de, sub. in corde tuo, V.) visionem, P. &c. sic Ti. &c. vel,
 * Ca. oraculum, olim eventurum†: vel, hanc visionem, JT. Sy.
 * Pol. sic Pi. i. e. Sancto silentio apud te recondes*. Nemini
 * M. sim. V. explica²⁶, donec impleta fuerit²⁷. Sed cur Deus abs-
 * M. condi vult quod patefecerat Danieli, idque in populi
 * Calv. totius utilitatem²⁸? Resp. 1. Non à piis hoc occultari
 vult Deus, (quorum enim revelasset?) sed à profa-
 * Emp. nis & similibus²⁹: vel, à Chaldeis³⁰; quapropter non
 * Jun. Pol. Chaldaicè, sed Hebraicè, hoc scriptum est, ut incogni-
 * Pol. tum gentibus maneret³¹. Ostendit hanc visionem nec
 cum omnibus, nec eodem tempore, communicari oportere³².
 * Jun. Non innuitur hîc invidorum occultatio, sed
 quæ prudenter pro ratione personarum, temporum &
 * Gej. locorum, celat ea quæ hîc & nunc scire alios non ex-
 pedit†. Resp. 2. Hoc jussit Deus, ut indicaret hujus
 prophetiæ argumentum ad longinqua tempora perti-
 * Jun. nere: qualia obsignata conservabant. Vide 2 Par. 21.
 v. 12. & Jes. 8. 16. Resp. 3. [Alii aliter accipiunt.]
 * G. Signa, i. e. Visum hoc exactè perscriptum ita includere
 ut archetypum ipsum servari possit usque ad eventum,
 * Mald. & tunc cum eventu conferri. Sic Esa. 8. 16. Jer. 32. 14.
 * T. sim. Non verat visionem aliis exponere, sed de ea propter
 Me. eventus dilationem dubitare³³: q. d. Diligenter anno-
 * T. ta, & obsignatam studiosè conserva³⁴, olim vobis usui
 * Me. ex & solatio futuram³⁵; nec de ea dubita, quamvis diu
 Mald. differatur³⁶. Rideant alii & contemnunt; tu tamen fi-
 deliter custodias hanc prophetiam, apud te contineas,
 etiam si solus sis. Non ergò simpliciter Deus jubet eum
 celare quod didicit, sed confirmat potius ad constantiam,
 nè scilicet æstimet hoc vaticinium ex vulgi senten-

tia†. Al. Symbolicè intelligo, Obsigna, &c. i. e. ostendi
 de quod hanc prophetiam pauci capiant, instar libri
 scilicet signati³⁷. ¶ Quia, &c. [וְיִשְׁלַח וְיִשְׁלַח] Gej.
 Quia dierum multorum est, JT. Quippe quod sit diuturni-
 tatis, Ca. Quia per longum tempus eveniet, Ti. Quia
 ad (vel, post, V. Pi. G. ex Vulg.) dies multos, Mo. P. &c.
 sub. erit, P. &c. vel, protenditur, Pi. Calv. vel, complebi-
 tur, Pi. q. d. Quamvis diu differatur³⁸, nec vitæ tuæ³⁹ Calv.
 tempore eventurum sit⁴⁰. Inter visum & eventum an-
 * Mald. ni intercedent plūs trecenti⁴¹. Confer Apoc. 22. 10. G.
 ubi Johannes prohibetur obsignare librum, quia tempus
 propè erat, nempe complementi dictorum⁴². Præcipu-
 * Gej. us hujus prophetiæ usus futurus erat Seleucidarum
 tempore⁴³.

27. Langui, &c. [וְיִשְׁלַח וְיִשְׁלַח] Affectus sum,
 Mo. sic Pi. (nempe ægritudine animi⁴⁴: vel, contritus⁴⁵ Pi.
 sum, P. confectus sum, Ti. vel, debilitatus, Ca. vel, desti-
 tutus fui viribus, M. decubui, o. Ar. exterritus sum, Sy.
 deliquium passus sum, Calv. fractus sum, Pol. Calv. gra-
 viter affectus sum, Pol. ex K. & R. Levi: Hebr. factus
 fui synecdoche generis⁴⁶. Verbum hoc passivum [וְיִשְׁלַח],
 * Idem. quod usitatè sign. fieri, ut patet ex Prov. 13. 19. & Dan.
 2. 1. interdum accipitur in sensu confractionis & exci-
 sionis, ut notant R. Nathan, RS. K. &c. d.) & egrotavi⁴⁷ Gej.
 (vel, langui, o. dolui, Ar.) dies, Mo. vel, per dies, M. vel,
 diebus, P. Ti. &c. sub. aliquot, P. Ti. Pi. Ar. Sy. Affectus
 ægritudine aliquot dies, JT. Unum verbum quandoque
 alteri instar nominis infervit; factus sum, & egrotavi,
 * Gej. ex pro, factus sum æger*. Mœstus ob illam profanatio-
 Di. nem Sacerdotii & Templi⁴⁸, & ob calamitatem quam
 * G. genti suæ impendentem vidit, & quod cum Angelis lo-
 cutus fuit⁴⁹. Tam vehemens fuit animi commotio ex
 * Mald. prophetiæ magnitudine & sublimitate, ut deliquium
 passus sit & egrotaverit. Hoc autem non ei contigit na-
 turaliter, sed ex timore quem Deus ei immisit⁵⁰, vel, i. h. Pol.
 nè extolleretur sublimitate visionum suarum⁵¹: vel, 2. M.
 ut certò sciret visionem hanc fuisse Divinam, ac proin-
 de summâ attentione & reverentiâ amplectendam⁵². * Pol. ex
 ¶ Cūque, &c. [וְיִשְׁלַח וְיִשְׁלַח] Et (vel, Postea, Pi.) sur-
 Calv. rexi, (scil. è lecto, in quo ob morbum decubui⁵³), & feci⁵⁴ Mald.
 (vel, Et surgens feci, M. Et postquam surrexi, feci, Calv.
 Postquam verò convalui, feci, P. sim. V. Simulatque per
 valetudinem surgere mihi licuit, feci⁵⁵) opus regis, Mo. * G.
 P. M. &c. Opus mihi à Rege demandatum⁵⁶: functus⁵⁷ Pi. sim.
 sum officio meo apud Regem⁵⁸. Vel, procuravi regia ne-
 Calv. gotia, Ti. Non explicat quod munus fuerit; sed est ve-
 * V. rosimile, alicujus aut omnium provinciarum Babylonis
 præfectum fuisse. Nam cū ad eum honorem Nabuch.
 illum evexisset, non est credibile eo à sequentibus Re-
 gibus sine sua culpa privatum fuisse P. [De quo tamen
 * Mald. meritò dubitari potest.] Hinc constat Daniele jam in
 * Pol. ex Babylone fuisse, non in Perside⁵⁹. ¶ Et stupebam⁶⁰ Calv.
 (vel, Consternatusque sum, M. Et cogitabundus hæsui, Ti.
 Quamvis obstupescerem, JT. Pi. sic G.) ad (vel, super, Mo.
 P. JT. propter, M. vel, in, Ti.) visionem] Vel, hac visio-
 ne, Ti. JT. Pi. q. d. Postquam convalui, perseveravit
 tamen stupor & admiratio†. ¶ Et non, &c. [וְיִשְׁלַח] † Pol. sim.
 Mald. ¶ Et non (vel, Nemotamen, JT. Pi. &c.) erudiens, Mo.
 vel, animadvertens, JT. Pi. vel, erat qui id sciret, G. sim.
 60 P. M. o. &c. Nempe vel, 1. tamdiu [sed legendum vi-
 detur, quamdiu] duratura erat afflictio populi⁶¹: vel, 2. V.
 cur obstupescerem, vel ægrotarem, aut quid in animo
 gererem⁶². Quam poteram diligentissimè dissimula-
 * Mald. bam dolorem meum⁶³. Memor mandati de occluden-
 * G. da visione, nec sermone expressit, nec vultu signifi-
 ca- vit, nè Chaldeis vel aliis interrogandi occasionem
 præberet⁶⁴.

CAP. IX.

1. **A** Anno primo] Tempus diligenter notatur, quia
 idem ille annus fuit septuagesimus, sive annus
 promissæ liberationis à Babylone, &c. Mox post sub-
 * Pol. versum Regnum Babyloniorum⁶⁵. Anno primo, non quo
 * M. Medorum Rex fuit, sed quo, adjuncto Babylonico Reg-
 no, coepit regnare⁶⁶. ¶ Darii] i. e. Nabonnedi, Mald.
 ut supra

ut suprà dictum d. Qu. Cur primum potius Darii an-
num nominat quàm Cyri *, qui nominatur Esd. 1. 1. f.
cùm Cyrus suâ virtute & solertiâ Babylonem cepit?
Resp. Datum hoc Dario quia is erat & senior natu, &
Cyri avunculus atque socer *: Esdras autem de regno
solius Cyri agebat, mortuo jam Dario *. ¶ *Filii*
Affueri] Nomen illud multis commune fuit in Media h.
Assuerus hic Græcis erat vel, 1. Astyages¹; vel, 2. Cy-
axares^k. Verùm Darius ipse Græcis *Cyaxares* dicitur^l.
¶ *De semine* (i.e. de gente^m) *Medorum*] O *Médus* (Me-
dus) ex ortu dictus in oraculo, & suprà 5. 31ⁿ. Hoc
addit, ut eum discerneret à Dario Persa, sub quo Tem-
plum ædificatum est p. Improbè Porphyrius, ut Danie-
lem seriùs vixisse imperitis persuadeat, hunc Darium
eum vult esse à quo Templum est restitutum q. ¶ *Qui*,
&c. *וְהָיָה כִּי יִשְׁמַח*] *Qui constitutus*, vel *factus*, fuit
rex, &c. M. P. Mo. JT. Pi. Regnum illud cedente Cy-
ro^r, tum ætatis & cognationis respectu; tum quia Cy-
rus ad alias expeditiones statim profectus est, in Asiam^t,
vel in Persidem & Carmaniam^t; tum quia penes ipsum
Cyrum interim manebant & tota potentia & hæredita-
tis jus, &c^v. Refert Xenoph. à Cyro cognatum suum
[nempe Darium] Babyloniz cum maxima auctoritate
præpositum fuisse z.
2. *Anno* (sub, inquam, Pi.) *uno*] Id est, primo^y, mo-
re Hebræo z. ¶ *Intellexi* (vel, attentissimè considera-
vi, V.) *in libris*] Ità M. P. Mo. &c. sub, *sacris*, V. tum
Jeremiæ Prophetæ z, Jer. 25. 11. 12. & 29. 10^b. tum
sacrarum historiarum de hac captivitate conscripta-
rum c. Erant enim tunc in manibus exempla librorum
Prophetarum, ut & Pentateuchi, ut patet infrà, 10. 11^d.
Rejicienda est itaque fabula illa Judæorum aliorumque,
qui Scripturam sacram intercidisse putant *, quo tem-
pore urbs & Templum everterentur f, & ab Ezra post-
ea restitutam fuisse g. Vide hîc Danielis docilitatem &
modestiam h, quoddam Propheta tantus, post colloquia
cum Angelis, non dedignatus esset Jeremiam legere i.
Porro, Daniel nec suis cogitationibus, nec documentis
humanis, confidit, sed Scripturas consulit k. ¶ *Nu-*
merum annorum, de quo, &c. *וְהָיָה כִּי יִשְׁמַח*] *Quo fuit verbum*
Domini, &c. Mo. de quo, &c. P. sim. M. quibus, &c. JT.
de quibus, &c. Pi. ut patefaceret, &c. Ti. per quos dura-
turam esse Hierosolymæ calamitatem Jeremiæ vari prædix-
erat, Ca. ¶ *Ut*, &c. *וְהָיָה כִּי יִשְׁמַח*] *Ad*
complendum (vel, *Completa fore*, JT. *Fore ut compleret*, Pi.)
desolationes, sive vastitates, Jerusalem septuaginta an-
nos, Mo. Pi. Calv. vel, *septuagesimum annum*, JT. sub.
esse, JT. Pi. i.e. *Fore ut finem imponeret vastitatibus his*
procurando reditum, &c^l. *Quod impleverit desolationibus*
Jerusalem septuaginta annos, P. i.e. Se permissurum
urbem tot annos desolatam fore, deinde se reducturum
Judæos, &c^m. *וְהָיָה כִּי יִשְׁמַח* est ipsa vox quâ Jeremias hac in
re usus fuerat 7. 34. & 22. 5. & 25. 18ⁿ. *Ut comple-*
rentur septuaginta anni desolationis Jerusalem, M. *Se-*
ptuaginta esse annos implendos quibus duraret vastitudo
Jerusalem, Ti.
3. *Et* (vel, *Itaque*, Pi.) *posui* (vel, *dedi*, Mo. *verti*, Ti.
sic Ca. *adhibui*, JT. *direxi*, Pi.) *faciem meam* (vel, *me*,
Ti. Ca.) *ad Dominum*] i.e. Tum mentem meam con-
verti ad Dominum o, tum faciem versùs Jerusalem p,
ut suprà 6. 10^q. desiderii sui erga patriam monstrandi
causâ. Retinuit igitur Propheta illo gestu sive ritu pos-
sessionem terræ *. ¶ *Rogare*, &c. *וְהָיָה כִּי יִשְׁמַח*] *Ad*
quarendum, vel *Ut quærerem*, (vel, *Que-*
rendum, JT. *Ut uterer*, Ti. *Ut rogarem eum*, M. *Requiendo*
eum, Pi.) *orationem* (vel, *oratione*, M. JT. Pi. *supplicatio-*
ne, Ti.) & *deprecationes*, Mo. vel, *deprecationibus*, JT. Pi.
precibus, Ti. *obsecrationibus*, M. Substantia orationis in
duabus rebus posita est: 1. supplicatione, sive petitione
bonorum; 2. deprecatione, sive amolitione & aversio-
ne malorum t. Promissiones Dei non huc tendunt, ut
homines torpeant, & inde capient occasionem ignaviae
& socordiae, quia certò persuasi sunt Deum facturum
esse quicquid promissit; sed ut eos sollicitet stimulèque
ad preces *. Promissus quidem erat reditus post annos
70; sed ità, si se exsules Judæi ad Deum converterent:
quare Daniel quod suarum est partium facit, & idem
faciendi aliis auctor est v. Sed non apparet ex Jer. 25.
11. 12. & 29. 10. promissionem liberationis & captivi-

tate hypotheticam fuisse. Ut Deus simpliciter minatur
Jer. 25. ità simpliciter promittit Jer. 29 *. ¶ *In*
jeuniis, sacco, & cinere] Ut in gravi luctu, ob durantem
tamdiu captivitatem *. Vel, ut his signis abjectionem
& indignitatem suam testificaretur z; vel, ut magis
se accenderet ad preces *. Sic solent pii facere, quia se-
cum ipsi sunt conscii (quod olim dicebat Cato) cor-
poris cultum animæ neglectum esse, & corpus saburra-
tum esse animæ impedimentum; ideòque corpus negli-
gunt, ut quod huic detrahatur animæ accedat b. So-
lebat Daniel ter quotidie orare c; at hæ preces extra-
ordinariæ erant d. Pro causa graviore armatas quo-
dammodo Deo preces offert *.

4. *Oravi—Deum meum*] Non ergò trepidè orat,
sed fide innixus Dei promissionibus, illum exorabilem
fore statuens f. Multum convenit hæc oratio cum ea
Neh. 9 *. ¶ *Et confessus sum*] Ità M. P. Mo. &c.
Tum, 1. peccata mea & populi h; tum, 2. justitiam Dei
nos castigantis i. Ubi veniam poscimus, necesse est ut
præcedat testimonium poenitentiae k. Al. *Laudes ei*
dixi quæ sequuntur. Id est *וְהָיָה כִּי יִשְׁמַח*. ¶ *Deus magne*, &c.]
Non omnibus epithetis Deum hîc ornat, sed iis solum
qui pertinent ad causam m. *Magne & terribilis*; id quod
ex suppliciis satis cognoscimus; quare non est quod
amplius nos punias n. Ità Deum appellat, ut se aliòs-
que ad humilitatem erudiat & reverentiam & dejecti-
onem sui coram Deo, ut agnoscant se jure damnatos
esse, &c. Atque hæc est vera præparatio ad poenitenti-
am ac precationem o. *Maximus & tremendus*, vel *reve-*
rendus, scil. vel omnibus p, vel adversus contumaces q.
¶ *Custodiens pactum* (vel, *fædus*, Pi. &c. i.e. promissa
implens r.) & *misericordiam*] Vel, *benignitatem*, Pi. &c.
Supple, *ostendens etiam suprà promissa*, G. Hypallage hîc
est t. *Pactum & misericordiam* conjungit; q.d. pactum
misericiordiæ tuæ, quo, non nostris meritis, sed tuâ mi-
sericordiâ, te nos liberaturum promissisti, juxta Ezech.
20. 9. & 36. 22. 23^t: pactum gratuitum, quod cau-
sam suam habet, & stabilitatem, & effectum, & com-
plementum, in sola Dei gratia v. ¶ *Diligentibus te*
i.e. Verè piis *. Ostendit quid sit præcipuum in Dei
cultu, nempe ut ipsum diligamus; h. e. ut non servili-
ter, sed spontè & libenter, ei pareamus y. ¶ *Et*
custodientibus mandata ejus] Non potest Deus à nobis
verè diligi, nili vita respondeat, & obedientia ei con-
juncta sit, & affectum hunc sequantur membra omnia t.
Hoc dicit Daniel, ut significet per Deum non stare, sed
per peccata populi, quò minus liberentur z; & ut om-
nes obstreperas & querulas populi voces tolleret, quasi
Deus severè nimis secum agat. Præfatur ergò se non
venire coram Deo ut litiget, vel obmurmuret, sed ut
veniam deprecetur z.

5. *Peccavimus*, &c.] Hæc verborum congeries ma-
gnum pondus habet b, & ex magno animi affectu poe-
nitentiæque proficiscitur c. Longè à poenitentia absunt
qui leviter duntaxat & uno verbo se reos fatentur:
multis opus est stimulis ut afficiamur amaritudine &
serio sensu peccati & terroris Domini d. Est hîc gra-
datio, seu incrementum elegantissimum. 70 peccare no-
tat errorem, sive ignorationem rerum agendarum;
iniquè agere, infirmitatem, sive obliquitatem, quæ non
facile corrigitur: improbè agere, malitiam evidentem,
quam etiam exaggerat tertia conjugatio, *וְהָיָה כִּי יִשְׁמַח*, quæ
significationem intendit, quasi dicat habitalem esse
improbam: 70 rebellare obstinationem notat, & vel-
uti irrisorem atque abjectionem Dei *. ¶ *Declina-*
vimus à mandatis tuis ac judiciis] i.e. A jure Dei
tum scripto, tum naturali t. Ostendit populum non
ignorantiâ peccasse, sed scientes & volentes, Deumque
ipsis dedisse *mandata & judicia*, h.e. perfectè eos institu-
isse ad totum vitæ cursum regendum, &c^f. ut gravior sit
ipsorum culpa quod non fuerint dociles g. Peccata po-
puli (quia unus è populo est) enumerat ex persona sua,
quod & Apostolum Rom. 7. facere legimus h. Verùm
Daniel, licet vir sanctissimus esset, sua tamen, non mi-
nus quàm populi, peccata fatetur, ut sequentia docent i.
6. *Qui loquuti sunt—regibus*, &c.] i.e. Qui le-
gatione suâ intrepidè functi sunt, citra respectum per-
sonarum, &c^k.

7. *Tibi*, (sub, *convenit*, Me. vel, sub, *tribui debet*, vel,
T. a

Tua est, V. vel, Penes te est, Pi.) Domine, justitia] i. e. Tibi laus justitiæ debetur. Sic infra 9. misericordia, i. e. laus misericordiæ. Tu justus es m, & justissime nos punis n. ¶ Nobis autem (vel, Penes nos, JT. Nostra est, Ca.) confusio (vel, pudor, Mo. P. infamia, Ca.) faciei] Sic M. &c. Nobis debebatur hæc ignominia quam patimur o. Nos coram te erubescere debemus ob scelera nostra P. ¶ Sicut, &c. [וְכַדְרִי כְּכַדְרֵי] Sicut (vel, Qualis, JT. Ar. sub. est, JT. Ar. M. vel, sub. accidit, Pi. vel, apparet, P.) die hæc, five hodie, Mo. P. JT. Pi. o. Ar. vel, dies hæc, M. Ut liquido apparet, Ca. Ut re ipsa, aut ex præfenti rerum statu, constat q. Ut poena hodierna testatur r. ¶ Habitatoribus Jerusalem] Detrahit hinc larvam hypocritis, qui honorificis his titulis freti sunt t. Sed inanis erat hæc jactantia t; & quod propius eos gratia & gratiæ symbola accefferant, eò atrocius fuit malefactum eorum v. ¶ His qui propè sunt, & his qui procul] Non omnes expulerat Deus in Assyriam: subtraherant enim multi in vicinis gentibus. Significat ergo, etsi Deus non omnes æqualiter castigaverit, neminem tamen à scelere immunem esse, nec semper æstimanda esse hominum scelera ex modo poenarum x.

8. Domine, nobis confusio, &c.] Hæc repetitio affectum indicat, & pondus orationi addit y. ¶ Regibus] Quorum meminit, quia hi sese à lege communi eximere solent z.

9. Tibi—Deo nostro] Nostro, ex foedere gratuito: hoc causa miserationum a. ¶ Misericordia, &c. [וְחַסְדִּי] Misericordiæ, vel miserationes, & indulgentiæ, Mo. Ar. vel, propitiationes, P. o. vel, veniæ, Calv. fim. JT. Pi. V. sub. sunt, JT. Pi. vel, tribui debent, V. Pluralia hinc denotant multos miserandi ac parcendi modos b. ¶ Quia, &c. [וְיָדַעְתִּי] Quia rebellavimus contra ipsum, JT. Pi. Pol. simil. Mo. i. e. Quia conscii sumus nostræ rebellionis, ac proinde à nobis tantum perditionem, à solo Deo salutem, expectamus c. ¶ Quia rebellavimus, &c. ideo opus est ut Deus misereatur; alioqui nobis pereundum est d. ¶ Quia (vel, Siquidem, Ti.) defecimus (vel, recessimus, P. deservimus, Ti.) ab eo, sub. & tamen miseretur nostri, & parcat nobis, V. Quandoquidem rebelles, &c. Sy. Occurrit tacitiæ objectioni, Quo modo misericors, qui tantis malis populum tradidit? Responsio est, Extortum hoc ipsi per nimiam populi contumaciam*. Al. In quem rebellavimus, M. Al. Quamquam rebellavimus, &c. Gej. fim. Calv. Q. in V. ¶ ad- versative sumitur f, pro quamvis, ut Gen. 8. 21. Psal. 25. vers. 11 g.

10. Et non audivimus] Audire, pro, obedire, ut 1 Sam. 2. 25. Isa. 1. 19. & 28. 12 h. ¶ In lege ejus] Heb. in legibus ejus, JT. Pi. Gej. emphaticè; ut significet Leges omnes, tanquam unâ copulâ vel catenâ connexas, simul esse attendendas i. ¶ Quam (vel, quas, JT. &c.) posuit (vel, proposuit, V. Pi. sic JT.) nobis] Vel, coram nobis, V. coram facie nostra, Calv. Gej. &c. q. d. non ambigè, obscurè, confusè, sed apertè, perspicuè, familiariter & enucleatè k, ut palam ab omnibus legi potuerint l. ¶ Per servos suos prophetas] i. e. Per Mosen. Syllepsis, quâ, quod uni tantum convenit, de pluribus dicitur. Confer Matt. 26. 8. cum Joan. 12. 4. 5. & Matt. 27. 44. cum Luc. 23. 39. Aut dicit Legem per Prophetas datam, quia per eos populo proponebatur atque explicabatur m. Al. [וְהָיָה] hinc non accipitur pro Legge Moïsi, sed pro doctrina prophetica n.

11. Omnis Israel] i. e. Plurimi; sicut Psal. 14. 3. Rom. 3. 12 o. Verum in illis locis de omnibus agi probavimus P. ¶ Et, &c. [וְיָסֹר לְבַלְתִּי] Et declinaverunt (vel, Et recedere, Mo. Infinitum pro finito, quale antecessit, recessimus q. Et declinantes, M. Et retrocesserunt, Pi. Et defecerunt, Calv. Etiam descedendo, Ti. Idque recedendo, JT.) ad non audiendum, &c. Mo. vel, non audierunt, &c. M. non obtemperando voci tue, P. ut non auscultarent, &c. JT. Pi. ne obedirent, &c. Ti. q. d. Non errore peccarunt, aut inscitia, vel etiam socordia, sed & contumacia, five affectu rebellandi r. Ejus dictis obedire recusantes, Ca. ¶ Et, &c. [וְיָסֹר לְבַלְתִּי] Et (vel, Ideo, Calv. fim. M. P. Ti. JT. Pi. Ca.) stillavit (vel, defluxit, Ti. sic Ca. effusa est, JT. Pi. i. e. copiosè in nos cecidit, vide Nah. 1. 6 t. velut imber t,) super nos exsecratio, five maledictio (vel, illa exsecratio, JT. Pi.) & jusjurandum,

five juramentum, Mo. P. M. &c. vel, illa adjuratio, JT. Pi. Hypallage, qu. d. maledictio quam Deus jurando sancivit v. Metonymicè intelligit poenas quas Deus cum gravi exsecratione & adjuratione comminatus est, Levit. 26. Deut. 27. & 28. & 29 x. Vide Jer. 42. y. Pol. 18. & 44. 12. quorum locorum ista est explicatio y. ¶ Que scripta est, &c.] Amplificat crimen populi, quod pridem de his admoniti sunt, sed frustra; nam cum doctrina etiam minas contempserunt, &c. z.

12. Et, &c. [וְכַדְרִי כְּכַדְרֵי] Et (vel, Itaque, JT. Pi. Ti.) statuit (vel, præstitit, JT. Pi. Ca. Sy. re exhibuit, Ti. stabilivit, V. Calv. i. e. adimplevit a, rata fecit b: suscitavit, vel excitavit, M. Pi. Calv. quæ aliter jacerent absque efficacia & vigore c,) verba sua, Mo. Pi. Ti. vel, verbum suum, P. M. sic Calv. vel, unumquodque verborum suorum, JT. Poenis ostendit minas ejus non fuisse terribilissima vana d. ¶ Super principes, &c.] Vel, judices, &c. Calv. Mald. &c. Sic vocat vel, i. judices illos qui Saulem antecesserunt, sic dictos Jud. 2. 18, 19 f; vel, 2. Reges g; vel, 3. eos qui à Regibus constituti erant per urbes & Tribus, Deut. 19. 18. 2 Par. 19. 5, 6, 8 h. ¶ Qui judicaverunt nos] i. e. Judiciis inter nos præfuerunt i. Vel, rexerunt nos, V. G. sic Pi. [וְיָסֹר לְבַלְתִּי] est, regere t. ¶ In Jerusalem] Excidia & alibi evenerant, sed nusquam atrocius quàm Hierosolymis k.

13. Sicut scriptum, &c.] q. d. Consensus inter Legem Dei & experientiam manifestus est, & satis probat Deum esse justum scelerum vindicem l. ¶ Et non, &c. [וְיָסֹר לְבַלְתִּי] Et non (vel, Neque P. M. &c. Nec tamen, Pi. sic JT.) rogavimus (vel, deprecati sumus, Mo. JT. vel, preoccupavimus, in confessione m,) faciem, &c. P. &c. vel, faciem iratam, JT. Pi. Neque Deo supplices fuimus, Ti. fim. Ca. q. d. Ne flagellis percussi resipimus n. Morbis oppressi medicinam respuimus o. ¶ Ut revertemur, &c.] Ità Calv. Gej. &c. vel, revertendo, &c. Pi. Ostendit preces non aliter Deo probari nisi cum fide & poenitentia junctas P. ¶ Et, &c. [וְיָסֹר לְבַלְתִּי] Et ad intelligendam (& intelligeremus, P. & adverteremus, M. & perpenderemus, Ti. & considerando, Pi. & attenti essemus ad, Calv. & animum advertendo ad, JT.) veritatem tuam, P. M. &c. fim. Mo. Vel, 1. in promissionibus q; vel, 2. in minis r: utrumque enim respicit. q. d. Nec misericordiam vobis propositam, nec Dei judicia, considerastis t. Vel, veritatem vocat justitiam, ut Psal. 25. 10. & 85. 11. q. d. Ut studeremus justitiæ tuæ, i. e. præceptis tuis, quæ dicuntur justitiæ Psal. 19. 9 u.

14. Et, &c. [וְיָסֹר לְבַלְתִּי] Et (vel, Ideo, JT. Pi. Ar. fim. Sy.) vigilavit (vel festinavit, P. sedulus fuit, JT. invigilavit, Pi.) Dominus super malum, (vel, in illo malo, JT. illi malo, Pi. non culpæ, sed poenæ, malum intelligit v:) & (vel, quod, JT.) induxit, vel adduxit, illud super nos, Mo. P. &c. Advigilavit malo nobis inferendo, Ti. Malo invigilans id nobis invexit, Ca. Vigilandi verbum significat Dei vel, 1. festinationem x; q. d. acceleravit adducere y: vel, 2. alacritatem, instar judicis, qui, insuper habitis omnibus obstaculis ac difficultatibus, pergit iusta exsequi, &c. z: vel, 3. continuam sedulitatem & diligentiam, instar custodis qui nocte dièque excubias agit a, nè scelera populi suum judicium effugiant b. Vigilians Deus eleganter hinc opponitur Judæis in peccato dormientibus c. Ut homines fervent ruendo in malum, ita, inquit, Deus non erit segnis aut ignavus d.

15. Et nunc, Domine] q. d. Tu habes absolutum jus in omnes & in omnia: quare his malis finem impone*. ¶ Deus noster] Ex foedere gratuito t. ¶ Qui eduxisti, &c.] q. d. Qui uno illo documento testatum fecisti omnibus seculis, genus Abrahæ esse tibi sanctum f. Commemorat antiquum beneficium, ut novum eliciat. Sic Psal. 80. 9. Jer. 32. 21. q. d. In simili causa simili utere erga nos beneficio: Memorat autem hoc beneficium, vel, 1. quia illo tempore foedus cum iis iniit, ad quod servandum Deum hoc modo invitavit: vel, 2. quia Deus promiserat se non minùs mirabiliter Judæos à Babylone erepturos, quàm olim ex Ægypto g. Jer. 16. 14. & 23. 7 h. ¶ Fecisti tibi nomen] Immortale & gloriosum t. ¶ Secundum, &c. [וְיָסֹר לְבַלְתִּי] ¶ Quale est hodie, G. sic JT. Pi. Ut hodie videre est, P. Sicut dies ista testatur, M.

16. Domine, in, &c. [וְיָסֹר לְבַלְתִּי] In omnem, &c. i. e. ad-

i. e. adversus totam Legem tuam, quæ hic *justitia*, ut
suprà *veritas*, 8. 12. *Secundum totam justitiam tuam*, JT.
Pi. *omnes justitias tuas*, V. Calv. Gej. &c. sim. Pi. quas
opponit omnibus peccatis. q. d. Quamvis scelera innu-
mera sint, plures tamen sunt Dei justitiæ. Pro mul-
tiplici tua justitia, non pro meritis nostris. Concisa
est hæc sententia, quæ sic impletur; Domine, ut justè
punis scelera, quòd sis justus; sic etiam averte iram, &c.
secundum misericordias tuas: ut justus es, sis etiam
clemens. Relinquit alteram partem comparationis,
quam suprà posuerat. *Justitiam* hic vocat, non eam
quæ Deus pro suis quemque meritis tractat; non enim
Daniel populi merita, sed scelera, commemorat: sed,
vel, 1. misericordiam & benignitatem, ut Ps. 143. 10.
vel, 2. veritatem in promissis, ut Psal. 5. 9. & 31. 2.
& alibi, quæ Deus *justus* appellatur dum facit quod
sibi ipsi debet, i. e. dum præstat quod promissit. q. d. Ni-
hil frustra aut temere promittis, non fallis eos qui in
te confidunt. [Arabs hæc verba conjungit cum præ-
cedentibus, locumque sic reddit, *Impiè egimus—in*
miserationes tuas.] ¶ *A civitate tua* i. e. Quam tu
elegisti electione gratuita, quæ & immutabilis est.
¶ *Et—patrum nostrorum* Quorum peccata justè in
nobis punire potes, juxta Exod. 20. 5. Non dicit, cum
improbis illis Jer. 31. 29. *Patres comederunt, &c.* ¶ *Et*
populus tuus in opprobrium, &c. Quod in tuum recidit
opprobrium. En, aiunt victores isti, populum qui se
populum Dei peculiarem prædicat.
17. *Nunc ergo* q. d. Tempus est benevolentiae, fi-
nitis 70 annis. ¶ *Et ostende, &c.* *וְהָיָה כְּהָיָה*
וְהָיָה כְּהָיָה Et illustra, sive illumina, (vel, *lucere*
fac, V. Calv. sic JT. Pi. ostende, o. sim. Ar. serenam red-
de, Sy. sic Ti.) facies tuas super sanctuarium tuum (sub.
quod est, P. JT. &c.) desolatum, Mo. P. &c. Tuòque vultu
collustra sanum tuum vastatum, Ca. Benigno & pacato
vultu respice. Nam quos odimus, obscuro & obducto,
quos amamus, sereno & hilari, intuemur vultu. Vide
Psal. 67. 2. & 119. 135. Quia Scriptura res adver-
sas comparat tenebris; ideo Deus, in cujus favore no-
stra posita est felicitas, dicitur faciem suam abscondere,
ubi nobis non succurrit, & rursus eam lucidam & con-
spiciam reddere, ubi signum aliquod favoris nobis
dat. Benignus aspice solum illud ubi stetit Templum.
¶ *Propter, &c.* *וְיָחַד לְפָנֶיךָ* Propter Dominum, M. P.
Mo. Ti. JT. Pi. &c. propter te, o. Ar. V. G. &c. sim. Vulg.
Fac hoc ut veritatem tuam ostendas. Mutatio perso-
næ. Mos Hebræorum, nomina ponere vice pronomi-
ni, vel antecedens loco relativi; ut Gen. 1. 27.
1 Samuel. 3. 21. 2 Thes. 1. 8. 2 Tim. 1. 18. Sed in
hac interpretatione duo desidero: 1. quòd figuratam
interpretationem adhibent hic, ubi propria, ex collatis
Scripturæ locis, [adhiberi] potest & debet: 2. quòd non
vident antecedens non poni relativi loco simpliciter &
promiscuè, sed tantum ubi relativum aut ambigui-
tatem aut obscuritatem pareret; quam h. l. affixum
¶ prorsus tollit. Adde quòd pluralitas Divinarum
Personarum hoc pacto in S. S. exprimitur. Nos ergò,
cum Synodo Sardicensi, simpliciter hæc verba accipi-
mus, propter Dominum, h. e. propter Messiam, sive
Christum. [Probat,] 1. Quòd nomen Domini ipsi
sæpe tribuitur, ut Psal. 110. 1. Joh. 20. 28. Apoc. 17. 14.
Luc. 1. 43. & 2. 11. P. Dominus autem hic est respectu,
1. creationis, 2. redemptionis, 3. hæreditatis, 4. con-
nubii. 2. Quia nemo alius Judæis erat propter quem,
vel cujus merito & dignitate freti, hæc postulare pote-
rant. Vide Joh. 14. 13. Eph. 3. 12. 1 Tim. 2. 5. Ea-
demque fuit in V. & N. T. salutis impetrandæ ratio,
Act. 15. 11. Ità Psal. 80. 15, 16. *Visita sarcinulum—*
וְיָחַד לְפָנֶיךָ, idque propter filium, &c. (quem filium hominis
vocat ibid. v. 18.) quod Chald. sic reddit, idque pro-
pter regem Messiam. Nec est quòd Judæi id mirentur,
cum eadem Par. Chald. ad Psal. 72. v. 17. *Benedicentur*
in eo, &c. reddit, *Benedicentur per justitiam ejus* (nempe
Messiæ, ut apertè dixerat v. 1. *Constitutiones judicii tui*
da regi Messie,) omnes gentes. Sic 2 Sam. 7. 21. Propter
sermonem tuum, i. e. Christum, qui sermo Patris dicitur
Joh. 1. 1. Et 2 Sam. 12. 25. *Vocavit Jedidiam*, (id est,
amatum Deo,) propter Jehovam, h. e. propter Chri-
stum, in quo & gratus fuit Deo Salomon, & typus æterni

Regis Christi. 3. Ut Deus propter seipsum liberet
petit Daniel v. 19. qui ergò jam v. 17. factum putaretur?

18. *Vide desolationem, &c.* Vel, *desolationes* (vel,
ruinas, V. Sy. calamitates, Ca.) nostras, P. M. Mo. &c.
i. e. Respice ædes nostras desolatas. ¶ *Super quam*
invocatum est nomen tuum Ità M. P. Calv. i. e. In qua
erat Templum, ubi nomen tuum invocabatur. Vel,
quæ vocata est de nomine tuo, JT. Pi. sic V. G. sic & Jer.
25. 29. h. e. urbs tua, vel, urbs Domini, sive Dei;
ut vocatur Jerosolyma Psal. 48. 2, 9. & 101. 8. Con-
fer Esa. 4. 1. ¶ *Neque, &c.* *וְלֹא יִשְׁכַּח* Non
enim in justitiis nostris (vel, propter ullam justitiam nostram,
JT. Pi. propter justitias nostras, V. Calv. i. e. freti justitiis
nostris,) nos prosternimus preces nostras coram te, vel in
conspetu tuo, P. M. Pi. sim. Calv. Mo. (vel, nos proceden-
tes deprecamur te, JT.) sed in miserationibus tuis multis, P.
vel, propter misericordias, &c. V. q. d. Non dicimus nos
fuisse innocentes; non negamus nos poenam hanc pro-
meritos; non defensione utimur, sed deprecatione, ut
apud patrem: ignosce: si unquam posthac. Oppo-
nit Daniel merita hominum & misericordiam Dei, ut
fatis declaret hæc simul esse non posse, nec magis con-
jungi posse quam aquam cum igne.

19. *Exaudi, placare, &c.* Copia orantis erumpens
affectu. Mirus hic & v. præc. fervor & vehementia,
quasi extra se esset, &c. ¶ *Nè moreris* Nè pro-
roges tempus captivitatis nostræ, quamvis id peccata
nostra merentur. Indicat 70 annos jam fuisse trans-
actos: ideoque Deum in speciem abjecisse populum
suum. Durissima erat hæc tentatio, cum qua tamen lu-
ctatur, eamque superat. ¶ *Propter temetipsum*
Sæpe eadem repetit, ut fieri solet in affectu vehemen-
ti. Sicut v. 17. rogavit propter Dominum, nempe Mes-
siam, ità hic, propter se, vel propriam sanctitatis, be-
nignitatis veritatisque suæ gloriam.

20. *Cumque adhuc loquerer, & orarem* Sic M. JT.
Pi. &c. [Loquendi verbum indicat,] vel, 1. Daniele
non solo affectu, sive apud se, precatum esse, sed etiam
ore & lingua; vel, quia zelus eum rapuit; vel, quia, ut su-
mus tardus, lingua adjuvabat animum: vel, 2. preca-
tionem esse colloquium cum Deo. Ostendit, gratiam
Dei semper fore paratam & expositam omnibus mise-
ris qui ad eam confugiunt. Neque enim singulare ex-
emplum hic refert, sed preces nunquam vanas fore pro-
nunciat. Indicat responsum sibi datum antequam
orationem suam absolvisset, juxta promissiones Dei
Lev. 26. 40, &c. Deut. 30. 1, &c. Esa. 30. 19. & 65. 24. ¶
Et confiterer peccata mea, & peccata populi mei Piorum
est, culpas suas, quamvis ex ignorantia aut per sub-
reptionem admissas, apud Deum non dissimulare. In
exilio talis confessio erat vice victimarum expiantium.
Locus hic insignis est. Nè quis putet Daniele non
de omnibus loqui, sed de multis solummodo, synec-
doche quadam, ac propterea se, ut Prophetam & justum,
excepisse, fatetur se quoque peccatorem esse, & se pro-
meritum captivitatem. Neque verò obliquè figurà, ut
fieri solet, se turbæ permiscet, sed seorsum reatum fa-
tetur, & supplex veniam petit. Observetur etiam or-
do: prius sensu peccatorum suorum tactus est quam
populi sui.

21. *Vir Gabriel* Angelus ille rerum magnarum
nuncius, idem qui missus est ad Zachariam, Luc. c. 1.
v. 11, 19. & ad Mariam, Luc. 1. 26: qui vir dictus, &
virili specie. ¶ *Quem videram in visione à principio*
Jam antè Dan. 8. 16. ubi primam visionem mihi ex-
plicavit. ¶ *Cirò, &c.* *וְיָחַד לְפָנֶיךָ* Volans (vel,
jussus advolare, JT. volare factus, Pi.) in, vel cum, lassitu-
dine, Mo. &c. à *וְיָחַד*, deficere, lassari: quomodo prope-
ranter exsequens mandatum, anhelans & laborante
spiritu perfert jussa ad alium. [Ut enim hominis spe-
ciem assumpsit, ità & alia hominis accidentia, inter
quæ & lassitudinem, præ se ferre potuit.] Vel, *volans*, P.
ab *וְיָחַד*, volare; & in *וְיָחַד* redundat. Vel, *prom-
ptus*, M. contentissimè, JT. Pi. celerrimè, Ti. sim. V. In-
dicat illum in humana forma alas habuisse. Celeritas
ministerii significatur, ut in alis Cherubimorum & Sera-
phimorum. Adjectivum *וְיָחַד* occurrit Esa. 40. 29. sed
hæc forma substantivi *וְיָחַד* alibi non exstat; reduci pos-
test.

test vel ad formam *הוֹנֹר* honor, vel (ut sit à *הוֹלֵל* volare) *הוֹלֵל* substantia, à *הוֹלֵל* stare. Imò verba habentia primam radicalem & secundam quandoque invicem mutant significatum: ut *בֹּנֵה* & *בֹּנֵה*, bonum esse; *פֹּלֵס* & *פֹּלֵס*, fundere. Ità hìc esset, volare factus cum volatu, h. e. citò. Ità, gaudere gaudio, tremore tremere, &c. est, vehementer gaudere, vel tremere.

Gej. *הוֹלֵל* *In*, &c. *הוֹלֵל* *Juxta* (vel, circa, Ti. Pi. sic V. vel, sub, JT.) *tempus oblationis* (vel, muneris, Mo. JT. Pi.) *vespertine*, M. hoc est, hora nona; quæ, sicut olim, stante Templo, sacrificiis, ità etiam tunc orationibus, erat dicata. Vide hìc affectum Prophetæ, qui sc. de his rebus quæ jamdiu abolita fuerant cogitat, & de iis perinde loquitur ac si essent in usu. Toto illo tempore [captivitatis] non est oblitus cultus Divini & ceremoniarum, &c. Notandum porro sub hoc tempus contigisse illa miracula, Eliæ, 1 Reg. 18. 36. & Elifæi, 2 Reg. 3. 16, &c. ut indè discamus quanti sit faciendus cultus Dei, & quanto cum zelo ad publicas Ecclesiæ preces temporibus ad illas destinatis convolandum, ut vota nostra cum eis jungamus. Fortè etiam hoc tempus delectum est, quia circa vesperam peragenda erat suo tempore oblatio Messie in cruce, de qua sequetur.

22. Et, &c. *Et docuit*, Ti. Pi. subaud. me, Pi. Doctor mihi datus. *Egressus sum* Sub. à conspectu Dei, V. *Ut d. cerem te* Nempe, quid futurum sit de urbe illa quam tantum diligis; vel, de reedificatione Jerosolymæ: ut doceam te mysteria & secreta.

23. *Ab exordio precum, &c.* Simulatque precari coepisti. Sciebat Daniel consilium Dei, nec tamen destitit à precando, nec irritæ erant ipsius preces. *Egressus est* (vel, prodiit, JT.) *sermo* Sim. Mo. P. Pi. &c. sub. à Deo, V. sim. Pi. q. d. Deus præcepit mihi ut indicarem tibi mysteria magna. Decreta est à Deo legatio, ut doceretur, &c. Quod antè fuerat decretum jam prodit in publicum; ut Principum edicta exire dicuntur, ubi passim vulgantur. Promulgatio decreti Divini de futuro Ecclesiæ statu facta est in coelo statim ac Daniel precari coepisset. Editum est mandatum illud, Ca. [Ti. hoc cum præced. sic reddit, *Ceterum ab initio statim preces tue rate fuerunt.*] *Veni ut indicarem tibi* Heb. ad indicandum, Mo. sub. tibi illud, V. nempe ea quæ ad urbem pertinent.

Quia, &c. *Quia* (subaud. vir, P. M. ex He. o. Pi. &c.) *desideriorum* (vel, reputationum, seu existimationum, vel, reputatus, i. e. homo magnæ reputationis in oculis Dei: vel, rerum expetendarum, five expetibilium, h. e. teneris justo desiderio: vel, desideratissimus, JT. Pi.) *tu*, Mo. vel, *tu es*, P. M. Sic & infra 10. 11. Hebraismus, qu. d. Tu es Deo gratissimus & charissimus. Sic, *cibus desideriorum*, i. e. delicatus, Dan. 10. 3.

juvenes desiderii, Ezech. c. 23. v. 6, 12. *vineæ desiderii*, Amos. 5. 11. Alii activè accipiunt desideria, quod Daniel ferveret ingenti zelo. Sed illud coactum est, & præter usum linguæ. Hoc loquendi genus modò activè, modò passivè, exponitur. Symmachus hìc bene vertit, *ἀνὴρ ἐμψυχὸς*, (O vir desiderabilis.) Ità vocatur Daniel pari sensu quo Maria *καρτερωμένη*, Luc. 1. v. 28. [Alii verba sic reddunt:] *Quia rerum expetendarum cupidus es*, Ti. *Quoniam jucundus es*, Ca. *Cum sis cupidus*, Sy.

Animadvertè (vel, intellige, Mo. P. Pi. Calv. vel, advertè, M. Itaque attende, Ca. Utque cognoscas, Ti.) *sermonem* Vel, ipsum verbum, JT. Pi. vel, in verbo, Mo. Ti. sic Calv. vel, rei, Ca. vel, negotium hoc, Pi. Attende his quæ dicam, de hac visione. *Et intellige visionem* Vel, in visione, Calv. &c. vel, ut intelligas prophetiam. Nam ut Prophetæ *Videntes*, ità omne prophetiæ genus, quocunque modo homini innotescat, visio dicitur.

24. *Septuaginta hebdomades* Ità Mo. P. &c. Hebdomades quibus Scriptura utitur non sunt unius generis. 1. Sunt hebdomades dierum; sicut Levit. 23. 15, 16. Exod. 34. 22. Deut. 16. 9, 10, 16. Dan. 10. 2, 3. 2. Sunt hebdomades annorum, ut septem anni in singulas hebdomadas computentur; die pro anno computato, more Prophetico, Ezech. 4. 6. His alii addunt, & h. l. intelligi volunt, hebdomadas decenniorum, ut quæque hebdomada constet 70 annis, & 70

hæ hebdomades contineant 490 annos, ut vult Orig. & ferè Euseb. Alii addunt hebdomades jubileorum, five 50 annorum; alii verò, hebdomades centenariorum. Sed nusquam in S. S. vox *hebdomadis* ponitur pro septenario five decenniorum, five jubileorum, five centenariorum, sed tantum pro septenario vel dierum, vel annorum; ut satis appareat illas hebdomadas confictas esse. Id quod ex eo constat, quod hoc pacto hebdomadæ nimis extensæ forent, & nondum completæ, sed etiamnum de iis restarent tria ferè annorum millia: quod prorsus contrarium est eventibus hìc prænunciatis, devastationi Templi, abrogationi sacrificiorum, &c. quæ cuncta jamdudum impleta sunt. Porro, hebdomades dierum hoc loco non intelligi patet, quia 70 tales septimanæ nimis angustæ forent, nec sesquiannum efficerent; quod minimè congrueret tam illustri vaticinio, nedum ejus complemento. Intra hoc spatium nihil contigit eorum quæ prædixit Angelus. Jerosolyma septem hebdomadibus ædificabatur, v. 25. non certè hebdomadibus dierum, quod fieri non potuit; nec factum est nisi plurimorum annorum decursu, ut historia Sacra testatur. Hebdomadæ ergò annorum h. l. intelligendæ sunt.

[Quod non uno modo probant.] 1. Ità mos erat loquendi, & manet apud Thalmudicos. Stylus hic erat ordinarius Prophetarum: vide Ezech. cap. 4. Apoc. 12. 6. & 13. 5. [2. Ità alibi sumitur vox *hebdomada*:] ut Gen. 29. 27. *Imple hebdomadam ejus*, nempe septem annos. Sic etiam Levit. 25. 8. *Numerate septem sabbata*, five *hebdomadas*, annorum, nempe septies septem annos. Nusquam in Daniele, vel (quod sciam) in alio quovis Prophetarum, ubi tempora rerum prædicuntur, *dies* aliter quàm pro annis accipiuntur. Quum enim Angelus in Daniele *dies* intelligit, eos non sic vocat, sed *vespero-matutina*, Dan. 8. 14. 3. Ubi de dierum hebdomade agitur, solet adjici *dierum* notmen; ut Ezech. 45. 21. & Dan. 10. 2, 3. 4. Concedunt hoc & Judæi. [5. Similiter loquuntur profani scriptores.] Aristot. Polit. libro 7. in fine, *Οἱ δὲ τὰς ἐβδομάδας διαφέρντες τὰς ἡλικίας*, *Hi enim per hebdomadas* [non certè dierum, quod nemo unquam fecit, sed annorum, ut non paucis mos est,] *dividunt, five distribuunt, ætates* [hominum.] Item Marcus Varro, authore Gellio, 3. 10. in primo librorum ejus qui inscribuntur Hebdomades, scribit, *se jam undecimam annorum hebdomadam ingressum esse, & ad eum diem septuaginta hebdomadas librorum conscripsisse*. Septuaginta porro hebdomades annorum efficiunt annos 490. Quod autem 7 septimanæ annales tantum efficiant annos 49, (& consequenter 70 septimanæ annos 490,) constat ex Levit. 25. 8, 9, 10. Sabbatismorum autem & jubileorum, valde alias controversorum, hanc breviter statuo rationem: quod, sicuti Deut. 16. 9. exactis plenè (à tempore messis) 7 septimanis dierum, (seu post 49 dies,) sequens demum quinquagesimus dies jubetur celebrari festo Pentecostes; & tamen totum illud spatium 7 septimanarum tantum continet 49 dies: ità quoque exactis plenè (à tempore divisæ terræ Canaan, duce Josuâ,) 7 septimanis annorum, (seu post 49 demum annos,) subsequens annus quinquagesimus jubetur celebrari festo jubilei; & tamen totum spatium cujuslibet jobel tantum continet 49 annos; quia scilicet quilibet quinquagesimus annus, tanquam finis seu ultimus præcedentium annorum 49 exclusivè, simul fuit primus seu initium sequentium annorum 49 inclusivè. Et sic septimus quisque annus semper mansit sabbaticus: ultimus verò septenus sabbaticus (qui semper sic fuit annus quadragesimus nonus) non fuit ipse jubileus, sed immediatè subjunctum demum habuit jubileum, qui simul primus fuit sequentis jobel, seu spatii 49 annorum. Alii quinquagesimum annum ità constituunt jubileum, ut sequens annus quinquagesimus primus demum ordiatur sequens jobel; quod hoc pacto excurreret in annum centesimum completum, & cuilibet etiam jobel pareret 50 annos completos, & sic tandem 500 pro 490. Sed hoc refellit immota radix septenorum Sabbatismorum, quæ sic planè turbaretur, nec jubileus secundus immediatè sequi potuisset sabbaticum suum septenum, (quod omnino debebat ex Le-

Pi. Gej. *Ad claudendum*, Calv.) *prævaricationem*, Mo. fim. o. Ar. (vel, *peccatum*, Ca. *scelus*, Ti. Calv. *scelera*, M. Sy. vel, *pæna*; nam *pænas* וְשָׂרָא & similibus vocabulis appellare frequens Hebræis d. vel, *defectionem*, si- ve *transgressionem*, illam, JT. Pi. nempe primorum pa- rentum, cujus vis est, ut per eam introirent in mundum peccatum & mors, Rom. 5. 12. Quam vim cohiberi opus erat, &c. t.) & *ad sigillandum*, si- ve *obsignandum*, (vel, *obsignando*, JT. vel, *ad signandum*, M. *ad consummandum*, sub. à Deo, V. vel, *ad consumendum*, P. vel, & *deleantur*, Ar. & *consumantur*, Sy. ut *obsignet*, i. e. obtegat, nè in conspectum Dei veniant f: vel, & *perficiendum*, Ti.) pec- cata, Mo. M. JT. Pi. &c. (vel, *peccatum*, P. Calv. G. i. e. poenam peccatorum. *Quæ completa sunt obsignari solent*: ita Cicer. 2. de Divinatione g.) & *ad expiandum* (vel, *expiando*, JT. *ad ignoscendam*, Ca. & *deleantur*, o. Ar. ut *remittatur*, Sy. & *luatur*, plenissime scilicet. וְשָׂרָא He- bræis sic poni solet quomodo *piare* apud Latinos, — & *culpam miserorum morte piabunt*, i. e. lui facient. Sic di- cunt Hebræi, *Sit mors ejus וְשָׂרָא expiatio pro eo* h.) *ini- quitatem*, Mo. P. M. Ti. Calv. &c. vel, *culpam*, Ca. vel, *iniquitas*, Sy. G. *iniquitates*, o. Ar. Angelus h. l. pri- mum morbum nostrum describit, deinde medendi mo- dum. Prior tribus vocibus exprimitur, וְשָׂרָא, וְשָׂרָא, וְשָׂרָא. Tot verba accumulatur, ut significet universa peccata per Messie gratiam exterminanda fore. Sed discrimen observant in vocibus k. 1. וְשָׂרָא est, *contumacia & rebel- li* l, ut patet ex 1 Reg. 12. 19. & 2 Reg. 1. 1 m: est *trans- gressio proterva & habitualis* k: est *gravior à Deo de- fectio*, eaque *malitiosa, pertinax, horrenda*, ut constat Dan. 8. 12, 13 n. o. reddunt per *ἀμαρτίαν*, alii per *πνεύ- ματι* sed Aquila rectius, *ἀδικίαν*, quod peccatorum viola- tionem denotat. Non incommode h. l. exponi potest de illa παρανομία Rom. 5. 19. Nam primi parentes pec- caverunt per superbiam & contumaciam, &c. o. 2. וְשָׂרָא est omnium vocum generalissima, & omnis generis delicta denotat q; & præcipue leviora t. 3. וְשָׂרָא, à וְשָׂרָא *curvavit, pervertit*, Job. 33. 27. Psal. 38. 7. proprie est, *curvitas*, vel *obliquitas*, quæ in omni peccato deprehen- ditur; est ἀνομία, si- ve dissonantia ab exactissima regu- la, h. e. Lege Dei t. Significat, 1. omnem illam ἀνομίαν ex qua præcedentes enormitates, tanquam illius effe- cta, procedunt t; peccatum scilicet originis v: 2. pec- cati culpam & reatum, ut 1 Sam. 20. 8. Ezech. 18. 20. &c. 3. (& præcipue v,) peccati poenam z, ut in Levit. 26. 41 a. [Atque hæc de morbo: sequitur medendi mo- dus.] Curandi ratio tribus similiter verbis describi- tur, idque, ut antè, gradatim: v. g. וְשָׂרָא, h. e. sum- mæ nequitie, opponit וְשָׂרָא, quod fortioris restricti- onis significationem habet; & sic deinceps b. [Quæ- rendum autem hic inprimis de præfixo l:] quod sig- nificat tum, 1. terminum à quo, ut Gen. 6. 18. [potius, Jud. 19. 30.] וְשָׂרָא; Num. 31. 13. וְשָׂרָא; Hof. 2. 21. [potius, Gen. 7. 20.] וְשָׂרָא: tum, 2. terminum ad quem, & causam finalem, ut passim sumitur, & plerique hic reddunt; ut hæc sit hujus loci analysis, LXX heb- domades sunt determinatæ. Cui bono? Nimirum ut in- tra illas politia Judæorum restauretur, nascatur Messias, & satisfaciatur, &c. Tum, 3. וְשָׂרָא, & id quod intra il- los terminos accidit; atque ita hic accipiendum vi- detur c. וְשָׂרָא hic, ut proprie & usitate sumitur, verten- dum, ut, & designat causam finalem si- ve finem propter quem hæc temporis periodus decreta sit, in quo etiam præcisè finiri debuerit d. [Sed jam veniendum ad vo- ces quibus remedium denotatur.] 1. וְשָׂרָא, quod variè reddunt; o. οὐτελεσθῆναι, Aq. τελεῖσθαι. Utrique im- posuit affinitas literarum וְשָׂרָא & וְשָׂרָא, nam וְשָׂרָא sign. *perfi- cere*: quanquam consultò Græci videntur usi voce sua τελεῖσθαι, quæ ritus purgandi se & expiandi à vitiorum inquinamentis apud Athenienses denotatur; nam τελεῖσθαι *mysterium* Græcis denotat; & τελεῖσθαι, *initiare mysteriū*; & οὐτελεῖσθαι Luciano idem est quod οὐτελεῖσθαι, h. e. *initi- atio* t. Judæi vertunt, *Ut perficiatur*, vel, *ut consummetur*, vel *ad summum perducatur*; quasi scriptum esset וְשָׂרָא, à וְשָׂרָא *absolvere*, vel *perficere*; nam literæ וְשָׂרָא f. facile inter se permutantur e. Quibus duo favent: 1. quod Angelus in sequenti etiam voce וְשָׂרָא scripturæ & le- ctionis ambiguitatem affectare videtur h: 2. quod וְשָׂרָא in Piel nusquam occurrat in Sacris, sed solum in

Kal & in Niphal; verum וְשָׂרָא crebrius adhibetur, ut Gen. 18. 33. & 41. 30. &c. Hanc porro versionem alii sequuntur, vocem sic reddentes, Syrus, *ad consumman- dum*; Arabs, *ut absumentur* k; Vulg. & M. *consummare*; Vat. *ad finiendum* l. Hanc autem prævaricationis con- summationem variè exponunt. Vel, 1. de cessatione peccatorum in Judæis, qui, longâ captivitate domiti, peccare desinent m. Cui repugnat, 1. quod hæc cessa- tio post 70 hæbdomadas futura erat n: 2. quod Ju- dæi post captivitatem Babylonicam gravius peccarunt, ideoque durius & diutius puniti sunt o. Vel, 2. de lu- itione scelerum plenaria per captivitatem Romanam, &c. p. Vel, 3. de abrogatione peccati quoad reatum & damnationem q. Alii [וְשָׂרָא] vertunt, *παλαιωθῆναι*, ut, *antiquaretur*; ita Theodor. in Nobilio; tanquam à וְשָׂרָא *inveteratus fuit* r. Alii rectius vertunt, *ad cohiben- dum* t. Jun. vel, ut Luther. *ad reprimendum*, si- ve *coercen- dum* t. וְשָׂרָא sign. *cohibere*, vel *inhibere*, *claudere*, vel *recludere* t, aut, *aliquò in carcerem retrudere* v. Vide Gen. 8. 2. 1 Sam. 25. 33. Psal. 119. 101. Coh. 8. 8. Ità præ- varicatio confertur monstro alicui horrendo ac sævien- ti, quod à Messia cohibendum erat, nè homines tam culpis quàm poenis pessundet, &c. x. Hoc autem præstat Christus, tum, 1. maledictionem Legis auferendo, per quam peccatum dominatur y: tum, 2. per Spiritum sanctificantem, quem Christus mittit z. [Hæc de primo verbo: sequitur secundum, וְשָׂרָא.] Quod irregulariter punctatur a, vel, 1. pro וְשָׂרָא: sed t. interdum, mo- re gutturalium, respuit Dages in Piel; ut in וְשָׂרָא *dece- pit*, pro וְשָׂרָא b. Vel, 2. pro וְשָׂרָא c, ut infra hoc ipso versu scribitur d; à radice וְשָׂרָא *consummavit, absolvit*, cujus infinitum in Hiphil ejusdem planè formæ habui- mus Dan. 8. 23. וְשָׂרָא, quando consummaverint præ- varicantes prævaricationem suam. Vide & Psal. 104. 35. וְשָׂרָא *finientur* (absumentur) peccatores, &c. Ezech. 22. 15. וְשָׂרָא & *absumentur*, &c. t. Præsentis autem scripturæ puncta alii voci debentur, וְשָׂרָא, quæ Dan. 8. 23. in ea significatione occurrit: & sic Judæi h. l. accipiunt f, & Masorethæ hic legendum annotant וְשָׂרָא, *ad consu- mendum* g. Hanc autem lectionem non pauci ample- ctuntur. Ità Vulg. *finem accipiat*; Syrus, *ad absolven- dum*, vel *consummandum*; Aq. οὐτελεῖσθαι h. Juxta hanc scribarum correctionem sensus loci non incommodus peti possit ex Thren. 4. 22. *Consummata est iniquitas tua*, i. e. finita & quasi absumpta est culpa, ex collat. seq. *Non amplius te in exsilium exiget* i. Ità h. l. *ad consum- manda*, seu *abolenda*, peccata, nempe per gratuitam eo- rum in Christi sanguine remissionem k. [Reliqui au- tem aliter accipiunt.] In textu est וְשָׂרָא, à וְשָׂרָא *obsignavit* m. Ità accipiunt o. Ar. Luth. Pi. Textul. &c. n. *Ut obsignentur*, i. e. ut quasi oclusa seponantur, & à conspectu removeantur o. Hinc Daniel cap. 12. hoc וְשָׂרָא, quod sign. *obsignare*, vel *occludere*, conjungit cum verbo וְשָׂרָא, quod sign. *obturare* p. Non tamen pecca- torum obsignationem Angelus hic intelligit ut Job. 14. 17. (confer & Hof. 13. 12.) sunt enim illa desperantis ver- ba; sed eo sensu quo alibi sumitur pro *occludere, obtu- rare*, &c. Hinc o. habent, οὐτελεῖσθαι. Est autem οὐτε- λῆναι à οὐτελεῖσθαι, obsepio, & velut circumducto valla commu- nio; q. d. peccatum iri obsignatum & undique conclu- sum, nè insultare nobis possit, & nos adigere ad despe- rationem. Vel, ut epistola, dum obsignata est, occulta manet, eamque violare nefas est: ita peccata velut ob- signata fore Satanæ & Legi, nè amplius nos accusent aut damnent, Rom. 8. 19. Porro, ex hac lectionis quasi canonizata ambiguitate sensus oritur contrarius: vel, 1. *Ut obsignentur*, &c. ita beneficium esset, & in laudem cederet: vel, 2. *Ut consummentur & ad summum per- ducantur*; atque ita in malum cederet, & in vituperium Judæorum. Quid ergò dicemus? Nempe, Spiritum Sanctum, et si præcipue hoc egit, ut Daniele commemoratione beneficiorum Christi consolaretur, pro sua tamen infinita sapientia stylum hujus loci sic efformasse, ut utrumque istorum complecteretur, & rectè indica- ret, futurum quidem ut peccatum per Christi meri- tum tolleretur, & quasi cassaretur; interim tamen hoc mali accessurum, ut in hac ipsa Christi passione Judæ- orum impietas ad summum perduceretur, ut non so- lum per eam non juverentur, sed propter eandem fa-

Gei. sim. Graf.

Gei. Helv. n. 59.

RS. in L. Burg. in Wil.

W. L. ex L.

RS. in Gej.

Gej. Gej. sim. Helv.

Helv. n. 59.

Graf. p. 123. Gej.

Graf. x Gej.

Graf. p. 122.

Graf. ib. Cap. chro- nol. in ap- paratu ad Bib. polyg.

p. 25. Graf. sim. Helv. Gej. &c.

Helv. n. 66.

Graf. Gej.

Graf. Gej.

Graf. Gej.

Graf. gram. 3. I. 2. 4. sim.

Graf. Gej.

Graf. p. 125.

Cap. chro- nol. ib.

Graf. sim. Gej. &c.

Graf. sim. Helv. Graf.

Graf. p. 116. sim.

Helv. Gej.

Graf. p. 124.

Helv. n. 64, 65.

talibus etiam pœnis involverentur, ut Angelus in sequentibus manifestius declarat. Confer Esa. 8. 14. Luc. 2. 34. [Hæc de verbo secundo: sequitur jam tertium, 777.] Verbum hoc est merè sacrificale †; & respicit tum sacrificia Mosaica, tum Christum, agnum Dei, &c: adeoque significat, universam illam medendi vim quæ victimis ritibusque omnibus Mosaicis typicè ascripta fuit uni hîc ascribi Christo, per quem vera & realis propitiatio fit; cujus [Christi] typus erat 777, propitiatorium, sive operculum Arcæ. Vox 777 significat ejusmodi [peccatorum] obliterationem quâ omnis eorum deformitas ac turpitudine è medio tollitur, vel invisibilis redditur*; ostenditque nos in eo justificari, quod Deus ob Christi meritum peccata nostra non imputat, sed ea obtegit, Psal. 32. 1. o. vertunt, 777, quod, sicut & 777, propriè significat, tegere, (non secus ac scriptura aliqua expungitur superfuso oleo, atramento, &c. vel, ut murum tegit qui eum calce incrustat, h. e. 777, ut Eustathius exponit,) vel delere, ut Vulgatus hîc aptè reddit, & favet Col. 2. 14. 777, &c. deletio quod contra nos erat chirographo. Aquila autem vertit, 777, placare, vel expiare, Heb. 2. 17. Quæ versio nos monet de variis ritibus expiandi populum in V. T. quibus præfigurabatur vera expiatio per Christum præstanda. [Atque hæc de tribus his celeberrimis vocibus & phrasibus dicta sunt.] De quibus hoc ulterius observo, quod non dicit Angelus, transgressio vestra, sive populi tui, &c. sed in genere, transgressio, delictum, &c. ut significet redemptionem hanc universalem futuram, sicut ratione objecti, quia ex omnibus peccatis & pœnis; sic etiam ratione subjecti, quia Christus non pro hujus aut illius loci, vel temporis, vel qualitatis, hominibus, sed pro omnibus, præsentibus, præteritis, & futuris, Judæis & Græcis, &c. satisfaciens. ¶ Et, &c. 777, Et ad adducendum, vel, ut adducat, (Et adducendo, J.T.) justitiam seculorum, sive perpetuam, sive æternam, Mo. P. M. J.T. Pi. &c. vel, quæ est ab æterno, Sy. Qu. Quid hæc justitia? Resp. 1. Est lex Evangelica, quæ ad omnem justitiam instituit. q. d. Intra id tempus publicabitur Evangelium, quæ est justitia; non illa ad tempus duratura, ut Legis, quam tu Daniel supra 16. justitiam non malè appellasti, sed sine fine. Sed pessimè hic confundit justitiam, & Evangelium, quod sc. est concio, vel promissio, vel annuntiatio; justitiæ. Prædicata etiam fuit hæc justitia & peccatorum remissio sub Vet. Test. Actor. 10. 43. idèque hæc justitiæ adductio, solâ prædicatione neutiquam absolvitur. Resp. 2. Est Christus, qui dicitur Jehova justitia nostra, Jer. 23. 6. & 33. 16. Confer Esa. 53. 11. & 1 Cor. 1. 30. Est hæc nostra justificatio, & justitia per Christum accepta, ut 1 Cor. 1. 30. directè enim hæc opponitur iniquitati quam delevit. Hæc justitia non est essentialis justitia Christi in nobis habitantis, &c. nec infusa qualitas; sed justitia Christi nobis imputata. Justitia lapsu Adamini deperdita hîc reducenda promittitur. Justitia hæc dicitur æterna, h. e. perpetua, omnique carens termino: quod & R. Saadias agnoscit, qui per justitiam æternam hîc Templum tertium intelligit. Æterna dicitur propter vigorem & efficaciam; idque comparative respectu victimarum Leviticarum, quarum perpetuâ repetitione opus erat, non item Christi, ut Heb. 9. 12. Vide & Hebr. 7. 24. & 8. 2. q. d. Quæ à seculo in seculum durat, per quam omnes qui unquam aut servati sunt, aut in posterum servabuntur, salutem obtinent. Justitia seculorum, & primorum, vel antiquissima ac primæva, & sequentium omnium, Act. 4. 12. & 15. 11. Ebr. 11. 4. &c. Apoc. 13. 8. & 14. 6. Æterna etiam, quia persona quæ hanc justitiam merita est infinita est ac æterna. Æterna denique, quia ejus vis durabit in æternum, & nos in æternum Deo acceptos reddet: quia hîc inchoatur per gratiam, & in cœlo perficitur per gloriam æternam. Observandum etiam hîc adducendi verbum, quod tria notat; quia Christus hanc justitiam affert, 1. promerendo, 2. per Evangelium annuntiando, 3. per fidem obsignando, virtute Spiritus Sancti. ¶ Et, &c. 777, Et ad sigillandum, vel obsignandum, (vel, obsignando, J.T. ut obsignet, Pi. ad finiendum,

P. ad signandum, M. ut antè. Sed signare apud Latinos non est, obsignare, seu ocludere, sed potius, velut notam alicui rei imprimere ex qua agnosci possit. Vel, signetur, o. obsignetur, Ar. impleatur, Vulg. ut compleantur, Sy.) n. 105. visionem (vel, visio, o. Sy. Ar. Vulg.) & prophetam, Mo. P. M. J.T. Pi. vel, propheta, o. propheta, Sy. prophetas, Ti. vaticinationem, Ca. prophetia, Ar. Vulg. prophetiam, Calv. Est enallage grammatica concreti pro abstracto, propheta, pro prophetia: vel potius, metonymia efficiens, ut per scriptorem intelligantur scripta ejus; juxta illud, Habent Moysen & prophetas. Visio & prophetia, i. e. visa prophetica; [ut sit hendiadys.] Visio & propheta sic distinguuntur, quod visio actum illum Divinum in Prophetis, propheta verò functionem ipsorum & administrationem in Ecclesia res Divinas communicantium, significet. Singularia hæc, visio & prophetia, collectivè sumuntur. Hîc non tam actum videndi denotat quàm objectum, sive visum. Non tamen singulas hîc intelligit visiones, sed eminentiores, quæ Messiam respiciebant, Actor. 10. 43. 1 Pet. 1. 11. Ad obsignandam visionem, sub. de Christo. Res quæ non sunt usui solemus recludere & obsignare. qu. d. Non erit ultra opus prophetiæ de adventu Christi; veniet enim: nam usque ad Johannem lex & propheta dixerunt. Ut obsignet visionem, &c. id est, ut reipsa præstet prophetias de perpeffionibus & gloria Messie, 1 Pet. 1. 11. Et impleatur, &c. Intra id tempus implebuntur prophetiæ veteres Jacobi, Davidis, Esaie, & aliorum, Matt. 11. 13. Soli Danieli revelata quæ post id tempus erant existitura, Matt. 24. 15. hîc est irregulare, pro 777. Verbum hoc Aq. vertit, ut prius, 777. [aliique,] sigillare, sive obsignare. obsignare significat, vel, 1. abscondere & occultare, Dan. 8. 26. & 12. 4. Apoc. 10. 4. & 22. 10. vel, occludere aliis, nè resciscant; vide Deut. 32. 34. Cant. 4. 12. Esa. 29. 11. vel, 2. fideliter committere & deponere, Rom. 15. 28. vel, 3. confirmare, sive ratum facere, vel testimonio, vel reipsa, Joh. 3. 33. & 6. 27. De obsignatione confirmationis causâ vide Neh. 9. 38. & 10. 1. Est. 8. 8, 10. Esa. 8. 16. Jerem. 32. 10, &c. Testamentum sive fœdus scriptum non antè ratum est quàm obsignetur. Vel, 4. perficere, sive reipsa complere, vel ultimam manum imponere, ad finem perducere, concludere: ut v. g. Judæi hodie dicunt, tot vel tot annos transisse 777, a completo, sive absoluto, Talmud. Judæi, nè cogantur Christum agnoscere, obsignationem hanc referunt ad tempus profanati Templi ab Antiocho. Sed ex Angeli verbis constat eam cohærere cum adventu Messie. [Ad quem hoc referendum esse facile patebit.] Hic obsignavit, &c. id est, vel, 1. confirmavit: sancivit adventu suo quicquid antè prædictum est, vel promissum in salutem fidelium, 2 Cor. 1. 20; quicquid in Prophetis dicitur de ejus nativitate, prædicatione, humilitate, miraculis, morte, &c. Obsignatio visionis, &c. est, ejus reale complementum in exhibitione Messie præstitum. Sicut enim sigillum scripti, ita complementum vaticiniorum, confirmatio est. Vel, 2. clausit, ita ut desinere esset prophetiæ. Vide Matt. 11. 13. Heb. 1. 1. Finem imposuit illi doctrinæ generi quod in obscurioribus visionibus aut vaticiniis consistebat. Vel, 3. perfecit. Omnium Prophetarum scopus est Christus, Act. 10. 43. Hinc in Talmud sic scribunt, Omnes Propheta vaticinati sunt de diebus Messie. Porro, hoc dicit Angelus, ut fideles æquo animo carerent ad tempus Prophetis, quia instabat omnium revelationum plenitudo & clausula. ¶ Et, &c. 777, Et ad unguendum (vel, unguendo, J.T. vel, unguatur, o. Ar. Vulg. vel, Et usque ad Christum, Sy.) sanctum (vel, sanctitatem, J.T. Pi. Ti. sanctissimum, Ca. vel, sanctus, o. Ar. Vulg.) sanctorum, M. J.T. Pi. Sy. o. Ca. &c. sanctitatem, Mo. P. vel, supremant, Ti. Per 777 hîc intelligunt, vel, 1. Sanctuarium vetus, quod unâ cum victimis omnique cultu ejus consummandum erat aut consecrandum per oblationem Christi, à qua illud omnem suam impetravit vim & efficaciam, & à qua quasi sanctificatum erat, ut priorum spes & fides, quæ illis adminiculis sustentata fuit, rata & grata haberetur. Videtur autem Angelus hîc respicere ad Exod. 30. 25, &c. & 40. 9, &c. ubi Sanctum

* Graf.
p. 116.
† Gej.

* Graf.
p. 126. sim.
Gej.
* H. lv.
n. 24.
* Gej.

* Helv.
n. 82.

* Graf.
p. 119.

* Me.

* G.

* Calov.
d. La. Me.

T. Calov.
Gej.

† Gej. ex
Graf.

* Graf.
p. 151.

* La.
H. lv. 83.

* Helv. sic
Pel.

* Gej. sim.
Grafer.

p. 146.
† Helv.

n. 90.
* Helv.

n. 83. sim.
Liv.

* Liv.
o. Cap.

chron. ib.
sim. Gej.

* Gej.

* Helv.
n. 88.

* Pol.
* Jun. sic

Pol.
* La.

* Graf.
p. 111.

* Helv.
n. 92.

Gej. ex
H. lv. ib.

* Q. in
Clop.

* Clop. &
Di. in

collat.
crit. pag.

3988.
* G.

* Jun.
† Graf.

p. 183.
* Helv.

n. 100.

* Gej.

* V.

* Pi.

* G.

* Helv.

n. 103.

* Graf. rher.

n. 12. 409.

* Gej.

* Graf. ib.

* Graf. ib.

fin. Pol.

* Gej. & c.

* Graf. ib.

* Liv.

* Graf.

p. 182.

* Helv.

n. 107.

* Gej. Pol.

* Calv.

* Calv. ad

v. 25.

* Gej.

* Graf.

* Helv.

n. 23.

* Pol.

* Q. in

Gej.

Sanctum illud sanctorum cum sua suppellectile ungitur & inauguratur: q.d. illam unctionem tantum typicam fuisse; nunc vero per sanguinem Christi accessuram veram, efficacem & genuinam unctionem, quâ illa omnia sanctificanda & approbanda erant. Vel, 2. Sanctuarii celestis, quod Christus ingressu suo aperuit & consecravit, Joh. 14. 2. Ebr. 8. 1. & 9. 24. & 10. 19. Rom. 8. 34. Ut ungetur sanctum, &c. i. e. Ut, per ascensionem suam in coelum, consecret illud ad cultum Dei illic ab electis in illud assumptis peragendum: sicut Moses olim unxit sacratissimam Tabernaculi partem ad cultum ceremoniale, &c. m. Vel, 3. Ecclesiam Christi: nam Christus non sibi modò unctionem accepit, sed toti suo corpori; unde & fideles uncti dicuntur. Vide 2 Cor. 1. 21. 1 Joh. 2. 20, 27. Apoc. 1. 6. Vel, 4. ipsum Christum P. Sic & Moses Gerundensis hæc de Messia explicat. Rectè autem ille Sanctus sanctorum, i. e. omnium sanctissimus, dicitur, quemadmodum *אֵל עֶלְיוֹן* (eminenter) *אֵל*, Act. 3. 14. & 4. 30. 1 Joh. 2. 20. Apoc. 3. 7. Hic S. spiritum sine mensura habuit, Joh. 3. 34. & nobis sanctificatio fit, 1 Cor. 1. 30. & dicitur sanctus, impollutus, &c. Heb. 7. 26. & *אֵל עֶלְיוֹן*, Luc. 1. 35. & h. l. sanctitas sanctitatum: abstractum pro concreto, emphaticè, ut summam innuat Christi perfectionem & puritatem. Per sanctum sanctorum Angelus hic intellexit id quod per illud sub V. T. adumbratum fuit. Id autem erat, ut coelum, & Ecclesia, [de quibus dictum,] ita præcipue Christus, ejusque humana natura, quæ templum vocatur Joh. 2. 19. & significata est per Tabernaculum, Heb. 8. 2. & 9. 11. Confer Joh. 1. 14. *ἐσκήνωσεν*, in qua Deus habitavit, Col. 2. 9. Christus etiam est Arca Legem tenens, five voluntatem Patris revelans; est Propitiatorium, Patrem placans; est Mensa, Ecclesiam alens; Candelabrum, illustrans; Altare, &c. Omnia verò hæc ungebantur ut essent Sanctum sanctorum; quia quocunque modo Christum intelligas, totus sanctus est. [Unctionem verò quod spectat,] est hic antithesis inter unctiones legales, & postremam quæ futura esset. Docet unctionem Sanctuarii sub Lege fuisse meram figuram; in Christo autem esse firmam rei exhibitionem, & ad ejus adventum differri unctionem perfectam & verè spiritualem. Voce *unctionis* alludit ad nomen ejus: vocatur *אֵל עֶלְיוֹן* & *אֵל עֶלְיוֹן*; quæ nomina ambo unctum significant. Unctus autem est, non secundum Divinam naturam, sed secundum carnem. Unctus porrò est spiritu & potentia, Act. 10. 38. Ungebantur, 1. Sacerdotes, Levit. 8. 30. 2. Prophetæ, 1 Reg. 19. 16. 3. Reges, 2 Sam. 2. 4. Triplex erat Christi unctio: 1. Prophetica, Esa. 61. 1. collat. cum Luc. 4. 17, &c. 2. Regia, Psal. 2. 6. & 45. 8. Esa. 11. 1, 2. 3. Sacerdotalis, Psal. 110. 4. Per unctionem porrò hic intelligit exsuperantissimam Spiritus Sancti omniumque ejus donorum collationem. Imò non denotat hic summa dona habitualia in Christo, sed præcipue plenitudinem Deitatis quæ in ipso habitavit, Col. 2. 9. Hæc unctio facta est vel, 1. in primo conceptionis momento, & ipsissimo unionis personalis articulo; quando in utero Mariæ Filius Dei sibi univit humanam naturam, obumbratione spiritus sancti & superventu Altissimi, Luc. 1. 35. sanctificatam & conceptam. Unctio in aliis Regibus, Prophetis, &c. fuit solennis testificatio collati Spiritus Sancti, qui eos necessariis donis instruxit ut ad munus gerendum essent idonei. At Spiritus Christo non demum datus est in adulta ætate, sed in prima conceptione. Et Christus natus est Rex, Matt. 2. 2. Joh. 12. 15. Vel, 2. in baptismo: quum Spiritus Sanctus in eum descendit, atque in munus suum mediatorium inauguratus est per Patris vocem, Matt. 3. 17. Hic est filius meus, &c. m. Vel, 3. in resurrectione, & ascensu in celestem regiam, Act. 2. 32.—36. & sessione ad Patris dexteram; quum promissionem unctionis Spiritus Paraclæti accepit à Patre, & die Pentecostes in Apostolos suos demisit P.

25. Scito, &c. *אֵל עֶלְיוֹן* Et (vel, igitur, JT. Pi. Ca. sic P. vel, Autem, Ti.) scies (vel, scias, P. Ti. cognosce, JT. Pi.) & intelliges, Mo. Ca. &c. vel, intelligis, P. Ti. intelligito, JT. Pi. i. e. Disce & retine. Ratione & intellectu cape. Duplex enim via rerum percipiendarum est: una, quâ simpliciter intelligimus; altera, quâ quasi per anfractus rationis rei notitiam assequimur.

Cognosce, h. e. Notitiam rerum antea tibi non cognitarum percipito; & intelligito, h. e. percepta ruminato, perpendito, ut quid sibi ea velint penitus assequaris. Pol. Daniele hic, quod & antea v. 23. fecerat, ad attentionem hortatur: quod, quia insolitum est, admirationem meretur, & pondus certè habet. Hæc igitur clausula mihi videtur ostendere, 1. Angeli digressionem à genere ad speciem, five ad particularem historiam illius cujus summam v. 24. complectitur expositionem, & rei gerendæ ordinem per insigniores circumstantias, de quibus agit v. 25, 26, 27. 2. Eorum quæ sequuntur nonnulla Daniele adhuc vivo impleri debuisse. 3. Secuturis hujus prophetiæ lectoribus singulari attentione opus esse: vide Matt. 24. 15. Si enim tantum Prophetam toties excitat, quot nobis stimulis opus est, &c. Ab, &c. *אֵל עֶלְיוֹן* Ab (vel, quod ab, P.) exitu (vel, enunciatione, JT. vel, progressu, Ti.) sermonis, five verbi, (vel, ab edito mandato, Ca. à promulgatione edicti: hoc enim est egredi: vide supra 6. 7. Luc. 2. 1.) ad reverti faciendum, & ad edificandum Jerusalem, Mo. vel, quod est de reparanda & readificanda Jerus. M. vel, ut rursus edificent Jerus. Ti. vel, de restituendo, JT. (vel, reducendo, subaud. populo, P. Pi.) & de edificandis Jeruschalaimis, JT. sim. P. Pi. vel, de reditu (vel, reductione populi, Calv.) & de edificandis, five instaurandis, Jerus. Ca. Calv. *אֵל עֶלְיוֹן* posset accipi vel de verbo prophetico, vel de mandato politico. Verbum pro mandato accipitur, ut Deut. 4. 13. Esth. 1. 12. Mandatum autem egredi dicitur, quum primum publicatur, Dan. 2. 13. Esth. 1. 19. 2 Mac. 6. 8. Luc. 2. 1. Exitus verbi idem hic est ac promulgatio certæ alicujus sententiæ, cujus argumentum est & scopus Hierosolymæ restitutio. [Sed de quo edicto hic loquitur, Cyri, vel Darii, &c. infra fusè differendum. Pergamus interim in explicatione textus.] Usque, &c. *אֵל עֶלְיוֹן* Usque ad Christum, five Messiam, ducem, vel principem, P. M. Ti. Pi. &c. vel, antecessorem, JT. vel, præsentem. *אֵל עֶלְיוֹן*, quod vulgò ducem ac principem reddunt, hic præsentem verto, à verbo *אֵל עֶלְיוֹן*, obviā factus est; unde *אֵל עֶלְיוֹן* coram, ex adverso, & *אֵל עֶלְיוֹן*, quod significat, aliquid alicui coram indicare. Adde quod *אֵל עֶלְיוֹן* hic adjectivè ponitur, non substantivè: nam si Angelus hoc ut nomen substantivum nomini Messias per appositionem voluisset adjungere, dixisset *אֵל עֶלְיוֹן*, cum He demonstrativo. Hæc autem voce illo sensu usus est Angelus, tum ut Christi præsentis & cum perfida Synagoga jam expositantis mysterium innueret; tum ut tempus concionantis Christi & in publico conversantis à tempore nativitatis illius evidentiùs discerneret, & sic verum initium ultimæ illius & fatalis septimanæ magis conspicuum fieret. Nomen *אֵל עֶלְיוֹן* in S. S. tribuitur modò Christo nostro, Joh. 1. 41. Psal. 2. 2. collat. cum Act. 4. 26. modò sacerdotibus, ut Levit. 4. 5. modò Prophetis, ut Psal. 105. 15. modò Regibus vel præcipuis populi gubernatoribus, 1 Sam. 24. 6. 2 Sam. 19. 21. *אֵל עֶלְיוֹן* tribuitur modò Regibus, 1 Sam. 10. 1. 2 Sam. 7. 8. 2 Reg. 20. 5. modò gubernatoribus inferioribus, ut Dan. 11. 22. 2 Paral. 11. 11. & 19. ult. Qu. Quis ergò hic Messias? Resp. 1. Sing. hic pro plur. ponitur. Significat ergò unctos gubernatores, Reges & præcipuos magistratus reip. Judaicæ; ad quos, five ad regimen eorum firmiter constitutum, numerantur 7 hebdomadæ: nam ab anno 2. Darii Nothi ad annum Artaxerxis 32. (in quo urbs ædificata est, & regimen stabilitum, Nehem. 13. 6.) sunt 49 anni. In textu Hebræo post septem hebdomadas ponitur Athnach, quod eas divellit à 62 septimanis sequentibus. Verum Athnach potestatem coli in distinguendo hic non habet; nam à septem hebdomadis non sunt separandæ 62 hebdomadæ. Illa enim divulgio veritati & experientię repugnaret. Nam si verba illa, usque ad Messiam ducem, idem valent atque usque ad Christi adventum, certum est Messiam 49. anno post edictum Darii non venisse. Si verò verba sic accipiantur, q. d. tantisper dum Messias futurus est hujus populi dux, nè sic quidem verum est; nam Messias post annos 49 non desit esse populi Judaici dux. Conjungendæ ergò sunt 7 & 62 septimanæ, quæ, inquit, effluxerunt usque ad Messiam ducem, id est, tantisper dum Christus dux hujus populi

populi futurus esset, & non evidenti, publico omnibique manifesto iudicio rejectionem ejus testatam facturus. Alii per *Messiam* hic intelligunt Sacerdotes, alii Zorobabelem, alii Jehosiam, alii Cyrum. Sed coacta hæc sunt & absurda, & contra aperta verba textus: quomodo enim 70 hebdomades transierint ante hos duces? Resp. 2. Christus hic intelligitur. Probatur. 1. Nomen *מָשִׁיחַ* in hoc unico loco Messiae five Christo absolute, & *מָשִׁיחַ* & tanquam proprium nomen, tribuitur. In omnibus autem aliis S. Scriptura locis ubi occurrit, illud vel cum nomine *Jehova* constituitur; vel affixum annexum habet, ut in ejus appellatione semper respectus habeatur ad alterum. Christus hic dicitur *Messias* *מָשִׁיחַ*, h. e. gubernator, vel *præcipuus*, qualis est solus Christus. 2. Unus idemque est Messias de quo tota hæc prophetia loquitur. At Messias qui occidendus & foedus confirmaturus erat solus Christus erat. Vocem *Messias* ex præcedente versu ita repetit, ut nullam suspensionem præbeat se eam aliter hic uti quam ibi. Et cum v. præced. personæ hujus nudè & absolute meminerit, eam tamen ratione, ut illam Danieli non obscure pro principali Vaticinii hujus subjecto & objecto proponeret, fieri potuit ut historiam ejus in particulari propositi sui deductione vel prorsus præteriret, vel obiter perstringeret; in illo præsertim illius capite in quo & Danielis & totius mundi spes & salus repositæ erant, quod nempe erat doctrina de Passione & Morte Christi, ejusque merito? Satis apparet Angelum hic de Christo loqui. Quod autem dicunt, extenuari dignitatem Christi voce *מָשִׁיחַ*, ac si in ejus ductu nullum fuerit nomen Regium, falsum esse docet, quod de Davide hæc vox usurpatur, 2 Sam. 5. 2. & de Ezechia, 2 Reg. 20. 5. Quin *מָשִׁיחַ* five *ducem* eum h. l. vocat per excellentiam, quod scilicet emineret supra omnes alios, tam Reges quam sacerdotes. Adde quod Christus alibi vocatur *dux*, ut Esa. 55. 4. Mic. 5. 2. collat. cum Matt. 2. 6. *וְהָיָה מָשִׁיחַ* Hebræum hic & alibi non ultimum terminum significat, sed aliquid intra terminos contentum: q. d. inclusam etiam Christi vitam aspectabili, qui, constitutus à Deo populi sui Princeps in perpetuum, impendentibus malis eum liberasset, si ei paritum fuisset. *Usque ad Christum ducem*: Intelligit Christum tunc proditisse ut susciperet gubernationem populi; q. d. ubi Messias in medium prodibit, & auspicabitur Regnum suum. *Ad Christum*, &c. i. e. tantisper dum Christus antecessor hujus populi futurus est. Nam post illud tempus [Christus populum] iusto iudicio abdicavit. *Usque ad*, &c. id est, usque dum in medium prodeat Christus, & populo Dei sistatur à Deo ad fungendum officio Prophetæ seu Doctoris: id enim vox *וְהָיָה* significat Esa. 55. 4. *¶ Hebdomades, &c.* [De his deinceps.] *¶ Et, &c.* *וְהָיָה וְהָיָה וְהָיָה* Redibit, Mo. (vel, Et redibit, P. V. sub. *ad statum & honorem pristinum*, V. vel, *Restituetur autem*, Ti. *Et reducetur*, Calv. *Et revertetur*, Calv. v. sub. *populus*, Calv. vel, *Fiet reversio*. Verbum *וְהָיָה*, quod sign. *revertetur*, & id quidem in gen. foem. quasi pro impersonali habeo, ut sæpe fit. Vel, *Quibus redibitur*, Ca.) & *ædificabitur* (vel, *reædificabitur*, P. M. Calv. vel, *instaurabuntur*, Ca. [Alii aliter.] Quum erit *rursus ædificata*, JT. Postquam jam *rursus ædificata fuerit*, G. Quibus, nempe septem hebdomadis, iterum *ædificabitur*, Pi. Hebraismus est, *Redibit & ædificabitur*, pro, *Rursus ædificabitur*; ut Psal. 6. 11. *Revertantur erubescant*, h. e. iterum erubescant: simil. Psal. 71. 20. & 78. 41. Item Gen. 26. 18. Zach. 6. 12. *Tunc iterum ædificabitur*, Ar. sim. Sy.) *platea* (vel, *vici*, Ca. vel, *planities*; à dilatando h.) & *fossa*, Mo. M. JT. Pi. (sub. *circum muros*, Q. in V. vel, & *murus*, P. Calv. vel, *muri* ejus, sing. pro plur. vel, & *murorum ambitus*, Ti. *ruinaeque*, Ca.) & (vel, *sed*, M. idque, P. JT. Ca. Pi. vel, *quamvis*, ut commodè redditur, ut Psal. 99. 8. Prov. 26. 24. Cohel. 9. 16. &c.) *in coarctatione* (vel, *angustia*, P. M. JT. Pi. vel, *difficultate*, Ca.) *temporum*, Mo. P. &c. Al. & *in arcto*, vel *in angustia*, erunt *quædam tempora*. Præfixum *¶* designat *aliqua*, ut Gen. 8. 7. 8. & alibi. An verò ea tempora includantur 70 septimanis, annon, in dubio relinquitur, ita ut terminus chronologi-

cus data velut operâ involvatur. *Ædificabitur platea & fossa*, i. e. aræ desolatæ aliqua futuræ urbis facies paulatim inducetur. *Fossas* Nehemias antè curaverat, plateas publicas & regiones urbis reversus procuravit, Nehem. 12. *¶* *וְהָיָה* propriè est, ille circuitus designans limites urbis in quo murus erectus est, qui olim aratro signabatur: *וְהָיָה* est, area circuitu isto inclusa, in qua domus ædificatæ sunt. *Platea*, pro plateis pluribus, per synecdochen. *Platea*, id est, domus aliqua in platea urbis Hierosolymæ, ac imprimis pars aliqua Templi. *Platea*, i. e. Jerusalem: nam *lata* erat, ut dicit Nehemias. *וְהָיָה* sign. *latus*, vel *amplius*, *fu- it*. *Fossa*, id est, fundamenta muri five mœniorum. *וְהָיָה* alibi *aurum*, & *sedulum* hominem, denotat, vide Prov. 3. 14. & 10. 4. hic *fossam* reddunt, ex usu vocis Chaldaeo-Talmudico: nusquam verò in S. S. ita sumitur. In Levit. 22. 22. *mutilum* sign. atque ita h. l. commodissime accipietur, pro rudibus, vel mutilis lacertisque mœnibus ac ædificiis publicis, quibus competit *ædificandi* verbum, quod in fossis vix locum habet. *וְהָיָה* *ar- dari*, vel *arctè adherere*; unde nomina *וְהָיָה*, Prov. 1. 27. & *וְהָיָה*, 1 Sam. 22. 2. & *וְהָיָה*; quæ forma hic tantum exstat. In *angustia*, &c. i. e. vel, 1. brevità. Verum hoc alienum est, & à significatione vocis, [& à natura rei;] nam 46 annos duravit ædificatio. Vel, 2. non sine angustis, five tempore calamitoso; quod tam multa passi sint Judæi: multas molestias vicini misero populo inferent. In illud spatium temporis multa incident mala, Regum cædes, bella civilia mixta externis, sacerdotum venale, & alia ejusmodi. Non omnia Judæis commodè succedent, sed tempus calamitosum erit; nè fortè præcipuam redemptionem, quam Prophetæ præ-nunciaverunt, hanc esse præsumant. Opera pretium fuit piis hæc præmonitione fulciri, nè, postquam tam magnifica ex Prophetis audiverant de felici Ecclesiæ statu post reditum, rebus jam longè diversis, quasi desperatione submergerentur, & abjicerent ædificandi studium. Plurale *וְהָיָה* consultò hic adhibet, ut denotet varias Judæorum jactationes, hostium minas atque calumnias, obtenta contra illos mandata, &c. *Tempus* autem hoc *angustiae* referunt vel, 1. ad septem primas hebdomadas, in quibus opus Templi & urbis interruptum erat; quas idcirco à reliquis 62 hebdomadis discernit. Id verò ex eo colligitur, 1. quod v. seq. illarum non amplius meminit, ut quarum historia jam sufficienter declarata erat; cum, contra, 62 septimanas ibidem denuo repetat: 2. quod utraque periodus, nempe 7 & 62 septimanarum, reductioni populi urbisque reparationi tribui non possunt. Vel, 2. ad 62 hebdomadas, quarum mentio immediate præcessit, five ad spatium 434 annorum, computandorum à fine 7 hebdomadarum ad Messiam, vel ad urbis desolationem. Vel, 3. ad totum illud curriculum 490 annorum. [At idem Junius in Annotatis habet, 434 annorum, quod in causa erat cur Willetus nostras ipsi præcedentem sententiam imputat.] His verbis, in *angustia temporum*, prædixit, totis illis septimanis 7 & 62 varias & graves fore calamitates. Quod dicit, *reædificabitur fossa*, &c. non ita accipiendum est ac si hoc peragendum esset in fine demum 69 septimanarum; sed simpliciter, quod in earum complexu sit reædificanda Jerosolyma, cui reædificationi opponit deinde ejusdem everisionem v. seq. 26. *Et post hebdomadas sexaginta duas* Illas scilicet quæ primas septem satis prosperas subsequuntur. Post—62, repete, & 7, de quibus in antecedentibus dixit; quas hic omisse videtur, vel, 1. brevitatibus causâ; vel, 2. quod historiam illarum jam v. præc. satis declaraverat. Sensus ergo est, post 69 hebdomadas, five in septuagesima hebdomada. Cum autem Angelus v. 24. septimanas 70 diceret, fecit ex Hebræorum aliorumque usu, ut rotundato numero summam integram enunciaret, & appendiculam temporis dissimularet, rejiceretque in particularem enarrationem illius. Qu. Cur nihil dicit Angelus de his 62 septimanis, quæ Judæis non erant otiosæ, sed rebus insignibus refertæ? Resp. Satis id erat & Angeli proposito, & Danielis desiderio; ut eum de duabus insignibus populi liberationibus edoceret, nempe, de relaxata Bab. captivitate,

tivitate, & quæ per hanc præfigurabatur, universali Ecclesiæ redemptione. Deinde, de illis rebus actum Dan. 8. *. *Occidetur, &c.* *יִכָּרֵם* *Excide-*
tur (vel, exterminabitur, o. eradicabitur, Ar. perimetur, Ca.) *Unde, sive Christus, sive Messias, Mo. P. M. Pi. &c.*
exciso Christo, JT. Distincte hinc & v. seq. recensentur septimanæ ultimæ eventa, quorum primum Messia excisio. Ais, Ubi verò ejusdem nativitas? Resp. Eadem præsupponitur, & v. præced. significatur. *Excidetur,*
subaud. è terra viventium, ex Esa. 53. 8. & è populo suo, idque violenter & ignominiose: nam יִכָּרֵם dicitur de arboribus securi succis, Esa. 44. 14. & Jer. 10. 3. item de totali alicujus è populo suo exstirpatione, Gen. 17. 14. Exod. 12. 15. & 30. 33. 38. *יִכָּרֵם* dicitur etiam de fatalibus flagitiorum poenis, sive à Deo sive à Magistratu inflictis, Levit. 18. 29. & 20. 17. Psal. 37. 34. unde vox *יִכָּרֵם* apud RR. *capitale supplicium & latam ejus sententiam* sign. *Significat ergo mortem Christi fuisse execrabilem, tum hominibus, sive Judæis sive Gentilibus, qui illum tanquam sceleratum & blasphemum jussu interfecit putabant; tum etiam Deo, Gal. 3. 13. cujus consilium erat ipsum atterere, idque ob peccata, non quidem sua, sed nostra. Vide Esa. 53. 4. יִכָּרֵם denique de foederum percussione usurpatur, ob casus nimirum victimas, &c. *. Quare hæc vox denotat, Christum in morte sua fuisse victimam, & quidem talem per quam omnia præcedentia sacrificia cum percussio super iisdem foedere obsignata erant & ratificata. *Occidetur Christus: Huc respicit Christus ipse, Luc. 24. 46. *. Messiam hinc exponunt, vel, 1. Regem Agrippam, qui circa tempora Hierosolymæ destructæ occisus est. Sed, 1. Angelus de eodem Messia loquitur hinc & in v. præced. ubi tamen idem RS. Cyrum intelligit. 2. Agrippa non erat eo tempore interemptus, sed Romanis confederatus, ut testantur Josephus, & Tacitus, l. 5. Vel, 2. Hircanum Pontificem, ab Herode occisum, in quo sacerdotale genus defecit, & post quem sacerdotium alienis delatum erat, atque ex eo tempore neque perpetuum neque legitimum erat sacerdotium, sed venale, adeoque profanum & vile. Sed contra, 1. Non tanti erat antiquum sacerdotium, tunc maximè, cum finis ejus instaret. 2. Messias hinc debebat expiare iniquitatem, &c. id quod Hircanus præstare non poterat. 3. Adde quod à Cyro ad Hircanum erant anni plusquam 500. Maneat ergo, quod nec Hebræi negant, Christum Servatorem hinc intelligi. *Et non erit ejus populus qui eum negaturus est* h. e. Populus Judaicus desinet esse populus Dei. Al. Populus ille eum non admittet, sed negabit esse Regem aut Messiam suum. Al. Sensus, q. d. Populus ille ob tantum scelus Romanorum armis periturus, nec amplius populus futurus, est. *¶ 17. יִכָּרֵם* [Variè reddunt.] *Et non ei, Mo. G. supple, erit obediens populus ille quem redempturus venerat. Hæc causa est excidii, quod Judæi non paruerint Christo, imò & interficere eum curaverint. Et non est, vel erit, judicium in eo, o. Ar. Et non erit ipsi, vel penes eam, scilicet urbem, Sy. in Gej. Et non erit ei opem ferens, P. Graf. ex collat. Dan. 11. 45. Et nullus erit pro eo, id est, stabit à parte ejus, sed omni ope destituetur. Cum ei non, adhærentes, ut par fuisset, sed sese ei opposcentes. Idque destitutus, Ca. Cum nihil erit ipsi, JT. i. e. nihil amplius Jeruschalaimis erit habiturus Christus, sed ea reprobatum planè & perditum, & suos inde educturus in Pellam, teste Euseb. Histor. Eccles. 3. 5. & ab illis divortium facturus. Et illi non erunt ejus; q. d. Ut ipsi illum rejecerunt, ita ille eos repudiabit, nè ultra sint illius. Refertur hinc occasio sequentium judiciorum, quod Judæi Christum abjicerent, qui idcirco eos abdicavit. In hoc porrò & præcedente membro *et non erit ei opem ferens* repetendum est *et non erit ei opem ferens*, ut sensus sit, Postquam discissus [vel, excisus] fuerit Christus, & nihil vel nemo illi futurus est, nempe qui se adjungat ipsi aut adhæreat [ei] in Judæorum gente, tunc, ut sequitur, Christus populum à se abdicatum Gentibus tradet lacerandum, &c. Non vult discessionem illam mutuamque renunciationem tunc factam, (nam ante illud tempus fuit aliqua discessio,) sed tum demum expositam iri in oculis omnium. Nam in S. S. res sæpè fieri dicuntur, cum manifestan-***

tur. Al. Sed nihil ad illum, scil. mors illa non dominabitur ei, nec eum impediet quod minds judicia sua in Judæos exsequatur. Ita Junius in priora editione accipit. Al. Ut nihil ei, Ti. Et nihil supererit de eo, quia tota Regia potestas Judæis per Herodem ablata est. Et nihil erit ei, h. e. sic morietur quasi in nihilum esset redactus, vel, acsi nulla esset ejus species aut decor, juxta Esa. 53. 2. acsi evanesceret è conspectu hominum propter deformitatem. Nihil ergo restabit ei, nempe quoad communem sensum, quia eum prorsus abolitum esse putabunt. 17. יִכָּרֵם idem valet quod יִכָּרֵם, non ipse, scilicet superstes erit, ut dicitur de Henoch Gen. 5. 24. & de Josepho, &c. Gen. 42. 36. & de Rachelis liberis Jer. 31. 15. Hoc tamen non esse potest etiam referri ad abolitionem Regni ejus. Et non ei, sub. regnum manebit, AE. in Gej. & in Graf. Et verbum יִכָּרֵם non tantum excisionem denotat à vitâ, sed etiam à Regno, 1. Reg. 2. 4. & 9. 5. 2. Par. 7. 18. vel à sacerdotio, 1. Sam. 2. 33. Jer. 33. 18. Al. Et non ei, sub. æstimium, Gej. ex Hulf. & Pol. q. d. habebitur pro nihilo, erit vermis, & non homo, Psal. 22. 7. Vide Esa. 53. 3. Al. Sed, vel Quamquam, non ei eventura sit, intellige, ex verbo יִכָּרֵם, nomen verbale יִכָּרֵם, excisio; nempe qualem hostes intendebant, totalis putâ & perennans; resurget enim post mortem, tanquam victor gloriosus, & moriendo vitam reparabit, Rom. 4. 25. 2. Tim. 1. 10. Non ei, scilicet nocebit, vel prævalebit, ista occasio: quomodo Psal. 129. 2. non potuerunt mihi, scil. prævalere. Constructio est qualis Exod. 22. 3. Omnino solvat: יִכָּרֵם 17. יִכָּרֵם, si non ei, (scil. יִכָּרֵם, retributio, ut suppleat o. & Vulg.) vendatur. Al. Sed non, vel nulla, erit ei, sub. יִכָּרֵם, iniquitas, vel culpa, ob quam supplicio afficiendus erat. q. d. Ipse tamen omni reatu vacat, non solum quoad hostes, à quorum intentatis criminibus purus fuit, sed & coram Deo. Hoc autem supplementum omnino postulare videntur, tum sententiarum consequentia, tum res ipsa, tum denique modus loquendi, qui non videtur admittere ut יִכָּרֵם hinc pro יִכָּרֵם accipiat. Al. At non sibi, sive propter se, Ang. Belg. Gal. Cap. Gej. ex Vorst. & Pi. & Calixto & Ol. & Konig, Graf. i. e. Vel, 1. non propter sua peccata: vel, 2. non propter suum commodum; non sui, sed nostri, gratia, atque in nostram salutem. Et civitatem, &c. יִכָּרֵם יִכָּרֵם יִכָּרֵם יִכָּרֵם יִכָּרֵם Et (vel, Et postea, P.) civitatem (vel, urbem illam, P. sic M. JT.) & sanctitatem (vel, sanctum, JT. sic Ca. locum sanctum, Ar. templum, Ti. sanctuarium, P. M. Pi. Calv. i. e. vel, 1. regionem, quæ in S. S. locus sanctus dicitur: vel, 2. Templum. יִכָּרֵם, hoc ipsum sanctuarium, cujus causâ adeò ingemis. Hoc non jam vocat יִכָּרֵם, i. e. domum sanctuarii, quæ propria est Templi appellatio, multò minds יִכָּרֵם יִכָּרֵם, sed simpliciter, יִכָּרֵם, sanctum, sive sanctitatem: quemadmodum etiam super civitate ipsa nullius amplius sanctitatis meminit, ut v. 24. fecerat. corrumperet, vel perdet, (vel, dissipabit, P. o. destruet, Ti. vel, qui depopuletur, Ca.) populus ducis, vel principis, venturi, Mo. P. JT. vel, venientis, M. Calv. vel, adveniens populus principalis, Ti. vel, princeps venit populus, Ca. vel, populus adversarius qui supervenit, Graf. h. e. Romani, qui hinc vocantur populus (i. e. exercitus) ducis venturi, i. e. vel, 1. Pompeii Magni; vel, 2. Adriani, qui urbem funditus perdidit. Sed hoc factum ferè 100 annis post Christum, quum hæc implenda erant in illa generatione, Matt. 24. 34. Vel, 3. Titi Vespasiani. Excidium autem hoc populo potius quam duci adscribitur, quia Titus Sanctuarium defendere voluit. Vel, 4. Messia, sive Christi, cujus jussu exsequuntur hoc judicium, huic in hac sumenda vindicta strenuam navantes operam; quomodo Nebuch. Deo servivisse dicitur contra Tyrum, Ezech. 29. 18, 20: cujus etiam populus hinc vocantur Gentes, quia ei in populum destinatae erant. Vide Ol. 2. 23. Rom. 9. 25, 26. Nota porrò verbum יִכָּרֵם in forma Benoni usurpatum, sicut ex adjecto He Hajedia apparet, ut scilicet de omnibus temporibus, præterito, præsentis, & futuro, intelligi possit. Quod optimè congruit Romanis, qui jam diu Judæa potiti fuerant, & indigenas satis duriter tractaverant, tandem verò urbi & Templo gravissimè imminabant. His etiam apprimè convenit

verbum *נחיצות*, quod propriè ejusmodi perditionem significat quæ per gradus procedit, & corrumpendo potius quàm destruendo rem perdit^a. Romani enim primò provinciam illam pacatam & conservatam, non autem perditam, cupiebant: postea verò sub Imperatoribus Judæos irritabant, politiæ statum turbabant, Templum profanabant, &c. *נחיצות* non propriè violentè perdere signif. sed potius, corrumpere, pessundare, depravare, ut patet ex Genes. 6. 11, 12, 13. Esa. 11. 9. & 54. 16. &c. Potest & hic locus sic verti, *Civitatem ipsam & locum sanctum corrumpet, populūque antecessoris venturum*, i. e. populum Judæorum qui tunc temporis futurus erat, quem Christus in populum suum foedere & promissionibus adoptaverat P. Sed non ita commoda videtur hæc locutio, *Messias princeps perdet populum principis*, i. e. suum. Al. *Et urbem — perdet populus principis advena*. Ante everfam à Romanis Jerosolymam duo erant urbis præfides: unus Judæus, suo more unctus, dictus hic *נשיא*; alius Romanus, Imperatoris vicarius, dictus hic *נשיא*, h. e. præses non in regione natus, sed aliunde adveniens. Ità vox alibi usurpata videtur. Gen. 42. 5. *Venerunt — בניהם* in medio advenarum, five peregrinorum. 2 Chron. 30. 25. *בניהם* advena ex Israel opponuntur incolis Judææ. Neh. 5. 17. *בניהם* advena gentium, opponuntur Judæis natis. *בניהם* Populus Messie venturus, i. e. futurus, q. d. qui, Israele rejecto, populus Messie foret. Intelligo de populo Romani Imperii, ubi Ecclesia Christi præcipuè colligenda erat. Hebræis *בניהם* est, *seculum futurum*; unde *בניהם* Marc. 10. 30. Luc. 18. 30. vide & Eph. 2. 7. necnon Esa. 44. 7. *ventura & que futura sunt*. ¶ *Et finis, &c.* *בששת* *Et finis ejus*, five illius, (sub. erit, M. JT. Ca.) in, vel cum, inundatione, five diluvio, Mo. P. M. JT. Calv. G. &c. *Finis ejus*, i. e. vel, i. Titi, erit, ut urbem subvertat penitus & statum gentis. q. d. Ac tandem postremo certamine summā vi expugnabit illam, [urbem.] Acerriam oppugnationem comparat inundationi, quod inundatio secum trahat omnia. Vel, q. d. Post urbem everfam Titi exercitus totam Judæam inundabit: quod vides in Josepho. Vel, 2. populi quem ille [Titus] secum afferet. Finis populi Romani omniumque hostium Judæorum erit, quod vastabuntur per Regem Messiam. Sed Gabriel de fine Jerosolymæ, non populi Romani, hic loquitur, ut constat præsertim ex v. seq. Vel, 3. Sanctuarii; vel, populi Judaici; vel, urbis & Sanctuarii: quod utrumque per affixum singulare innuitur distributivè. q. d. Urbs & Templum & tota regio militaribus opplebitur ac evertetur turmis, quæ sæpe inundationibus conferuntur. Vide Jer. 47. 2. Dan. 11. 40. ¶ *Et post finem, &c.* *בששת* *Et usque ad finem belli* (i. e. quamdiu durabit hostilitas inter Romanos & Judæos: vel, pro fine belli, *בששת* sæpe pro significat, ut 2 Par. 30. 18. Jer. 11. 14. Joel. 2. 8. Nam donec bellum, quo perdenda est Judæorum respublica, obtineat finem ac scopum suum. Nam usque ad finem bellum, sub. grassabitur. Vox *בששת* non rectè cum sequente conjungitur, quum per accentum Zakeph-katon restringitur. *decisa desolationes*, Mo. vel, *definita* (vel, *statuta*, Vulg. *consummata*, Ti.) *desolatio*, M. G. vel, *vastitudo*, Ti. sub. erit. Deus hunc exitum bellō isti præfinivit, terræ vastitatem. Vel, *severissima calamitates*, Ca. vel, *excidetur*, five *destruetur*, *desolationibus*, P. V. Emp. vel, *seditionibus & cadibus*, V. continuis, urbs scilicet & respublica. q. d. Toto tamen obsidionis tempore vires ejus erunt labefactæ propter civilia bella: nam Johannes & Simon duces seditionis quamplurimos in urbe confecerunt. Vel, *præcisè desolatio maxima*, JT. vel, *præcisum est*, vel præcisè definitum, *bellum desolationum*, i. e. quo Judæa tota efficiatur desolatissima. Vel, *præcisum desolationum erit*, Pol. q. d. Hoc bello afferetur Judæis desolatio miserrima, & quidem inevitabilis, velut præcisa & præfinita à Domino, nec antè desinet bellum quàm horrenda ista desolatio perfecta sit, ut Deus justus Judex præfinivit P. Vel, erunt *decisæ desolationes*. Heb. *decisa* (numero singulari) *desolationes*, i. e. desolationes quarum unaquæque erit decisa, h. e. à Deo decreta atque definita. Syntaxis qualis supra in principio v. 24.

Vel, *decisum*, vel *deciso*, *desolationis*. Participium scem. Niphthal [*נחיצות*] naturam induit nominis substantivi, ut docet versus sequens, usque ad consummationem *נחיצות* & *decisionem*. *Decisum* autem *vastitatum* idem est ac vastitates decisæ, nempe à Dei justitia & sapientia. Vel, *Gej. definitio desolationum*: qu. d. Etiam si contingat variè pugnare Judæos, ita ut sperent se fore aliquando superiores; finis tamen belli erit, ut vastentur prorsus, quia illorum interitus à Deo præfinitus est. *נחיצות* vix aliter accipi potest quàm pro nomine substantivo, quia sequitur plurale *נחיצות*. Ad verbum esset, *definita*, vel *terminata*, *vastitas*. Vel, erit *præcisum judicium desolationum*, Liv. vel, *prout super desolationibus decisum est*. *נחיצות* substantivè accipio, eamque cum sequenti voce *נחיצות* in statu constructo coherere judico; nam v. seq. ponitur in statu absoluto, *נחיצות*. Potest tamen clausula hæc dupliciter exponi, ut desolationes illæ accipiantur, vel, pro causa decretarum calamitatum; vel, pro ipsa poena, five calamitatibus decretis: ut verti possit, *prout abominandæ desolationes decreta sunt*; vel, *prout super abominandis desolationibus decretum est*. Per vocem *נחיצות* h. l. plus quàm externam urbis Templique destructionem & vastationem indicari puto, illam nimirum internam & spirituales Templi profanationem, five per Judæos, de qua vide Jerem. 7. 11. Ezec. 8. five per Romanos. Nam & idolum Jovis Olympii in Templo positum à Daniele vocatur *שפיץ*, idolum, five *abominatio*, *effascinans*, vel *vastans*. Hinc intelligimus, *נחיצות* esse, *decisum desolationum*, five severum & præcisum Divinæ providentiæ decretum, vel, fatales illas poenas quas Deus genti isti ob crucifixum Messiam infligit. Et per hanc clausulam hic indicatur, ab eo tempore quo scelus illud in Messia commissum est, atrocia bella in populo hoc continenter grassatura usque ad finalem inundationem. Qu. Sed cur Angelus in hac revelatione, quæ tota ad Danielis consolationem directa erat, excidii urbis & Sanctuarii mentionem facit, præsertim cum hoc sit extra spatium 70 hebdomadum? Hic interfert quod potius spectaret ad finem capitis. Nam redibit postea ad Christum. Ergo hic facit præter ordinem narrationis, dum commemorat quid futurum sit Christo occiso. Resp. Calv. Sententia hæc per digressionem inserta est, nec sine causa. 1. Ut plenè satisfaceret Danielis desiderio cognoscendi quid de urbe sua & Templo futurum esset. 2. Ut constaret atrocitas sceleris Judæorum in occidendo Messia, & omnes secutas calamitates immediate illius poenam fuisse. 3. Ne increduli sibi placerent in sua pertinacia & contemptu Christi, aut de eo occiso triumpharent; & ut scirent non cessuram sibi impunè hanc impietatem. 4. Ne piorum animi labascerent ob horribilem hunc Christi interitum. 5. Ut fideles intelligerent, non esse causam cur mallet in corpore gentis suæ manere quàm inde rescindi. 27. *Confirmabit, &c.* *והגביר ברת לרבים וגו'* Et (Porro, Ti. Autem, Ca. Pi. Quidem, JT.) roborabit, vel confirmabit, (vel, roboravit, Mo.) pactum, five fœdus, multis (vel, cum multis, M. erga multos, Ti. vel, præstantibus illis, i. e. electis Judæis: sic *רבים* magnos, five magnates, significat, i. e. dignitate atque autoritate præditos, Job. 32. 9. Jerem. 41. 1. *) *hebdomadâ unâ*, P. M. &c. vel, *hebdomas una*, Ti. Ar. *unus septenarius*, Ca. Sed quis roborabit? Agens hic intelligitur, quamvis non exprimitur, & verbum transitivum impersonaliter sumitur, ut mille exempla docent. Sensus ergo est, Ante excidium Jerosolymæ sanctum & firmum fœdus fiet cum fidelibus Judæis, &c. [Al. Sensus loci est,] q. d. Initium ultimæ annorum hebdomadis (hunc enim sensum exigit expositio sequens) multos in Judæorum fœdus attrahet, spemque dabunt belli felicitis 20 Idumæorum millia in auxilium ipsis adventura. Vide Josephum Belli Judaici 4. 16. Sed frustra hæc omnia. Al. *Fœdus* hic vocat inducias ultimæ annorum septimanæ inter Judæos populūque Romanum factas. Sed tales inducias non memorat diligentissimus scriptor, Josephus, &c. Sensus est, Titus Israelitas ad pacem invitabit, ut secum fœdus pangant, & coram se humiliantur, & valde adnitetur ipsis benefacere. Judæis mos est, si quando S. S. loca

sint difficiliora, illa excogitatis fabularibus historiis expedire; ut ex Talmudicis scriptis facit constare. Quis, quæso, hoc scripsit, Titum per dimidium septimanæ, h. e. per triennium & amplius, confirmasse Judæis fœdus? Dices, Titus conatus est pangere fœdus. Resp. At illa verba, *roborabit fœdus*, actionem significant, quam Judæi Tito affingere non possunt! Hoc quidem tentavit Vespasianus, & post eum Titus, ut blanditiis & pacis conditionibus oblatis Judæos pelliceret ut se dederent. Sed an hoc est confirmare fœdus? Non ergo Titus hinc intelligitur, sed Messias dux, v. 25. occidendus, & occisionem sui vindicaturus, v. 26. Qu. 1. Quid hinc fœdus? Resp. Novum fœdus sive testamentum, inter Deum & homines. Pactum illud quod Deus à conditu rerum cum humano genere post lapsum pepigit, Gen. 3. 15. & Patriarchis postea, per promissiones de Messia, per signa & sacrificia Christum præfigurantia, confirmavit. Fœdus tantum dicit, non addit, *novum*, ut ostendat, Christum, quoad essentialia, nullum novum fœdus mundo obtulisse, sed antiquum illud, quod jam hominum culpâ ferè interciderat, instaurasse, confirmasse, & cum multis communicasse. Huc facit, quod Messias dicitur *fœdus populi*, Esa. 42. 6. & 49. 8. item, *angelus fœderis*, Mal. 3. 1. quem propterea RR. ex vetustissima Cabala vocant *אֱלֹהֵינוּ*, *virum intermedium*, sive *mediatorem*. Qu. 2. Quomodo confirmavit hoc fœdus? Resp. 1. Verbo & opere, & signis multis, quibus Deus toto illo ferme septennio suos monuit fugiendum esse à loco, nè cum Judæis impiis perderentur. Talia erant, quod Josue filius Hanani per annos aliquot discursans per urbem clamabat, *Vae populo, vae urbi, vae templo*, &c.; & quod sacerdotibus ipsis aliisque Templum adeuntibus vox est immissa divinitus, exeundum foras; & quod coetus Ecclesiæ quæ erat Hierosolymis, ante bellum & obsidionem, oraculo Divino jussus est emigrare Pellam in Petræa, teste Euseb. Histor. Eccles. 3. 5. & quod Christiani continuâ Judæorum persecutione fugere coacti sunt. Sed non placet hæc interpretatio. 1. Angelus hinc non curat minutias, aut particulares hujus vel illius coetus ecclesiastici eventus, sed generalia Christi beneficia describit in universam omnium temporum Ecclesiam, prout in præcedentibus membris fecerat. 2. Hoc phrasi hujus loci non convenit: nam nec fœdus significat curam Dei de servandis aliquot fidelibus; nec cum fidelibus confirmandum, sed jam antea confirmatum, fœdus erat. [Quærendi igitur sunt alii confirmandi modi.] Confirmavit ergo Messias fœdus, 1. Testimoniis: Angelorum, Luc. 2. 10. Matt. 28. 2. & Johannis Baptistæ; sapientum illorum, Matt. 2. 2; sanctorum tum viventium, Luc. 1. 2; Moysi & Eliæ, Matt. 17. 3; Phariseorum, ut Nicodemi, Joh. 3. 2; quin & Diabolorum, qui Christum confitebantur. 2. Prædicatione: sc. docendo efficaciter. 3. Signis, & miraculis atque prodigiis, & admirandis ipsius Messie prædictionibus, quas vide Matth. 16. 18, 21. Marc. 14. 8. Luc. 19. 43. Joh. 10. 16. & Act. 1. 8. 4. Vitâ sanctissimâ. 5. Resurrectione & ascensione suâ. 6. Præcipuè morte & sanguine ipsius, vid. Luc. 22. 20. ut testamenta primò scribi solent, deinde confirmari morte testatoris, Heb. 9. 17. Notetur hinc vox *אֱלֹהֵינוּ*, quæ singularem doctrinæ Christi efficaciam denotat, de qua vide Matt. 7. 28. & 22. 46. Marc. 1. 22. Luc. 4. 32. & 24. 32. *Nomine ardebant*, &c. Significat porro corroboracionem rei quæ nutaverat, aut pro invalida habebatur. Hæc voce innuit, Messiam, quum venerit, reperturum fœdus Dei valde infirmatum, ejusque memoriam ferme obliteratam, & ad paucos redactam: ideoque opus fuisse ut Messias illud renovaret, &c. Fœdus Legis respectu hominum infirmum erat, Heb. 7. 18. in se autem stabile; hæc tamen stabilitas pendebat à [futuro] Christi sacrificio, [cujus tantum intuitu rata & grata erant V. T. sacrificia, ut antè dictum.] Qu. 3. Quid vult *multis*? Resp. 1. *Multis*, i. e. omnibus. 2. Comparativè hoc dicitur; & subest antithesis inter Ecclesiam veterem, quæ inclusa erat angustis finibus, & novam, quæ extenditur per totum mundum. *Multis* dicit, ut Esa. 53. 11, 12. qui locus huic parallelus est & valde affinis; q. d. non uni genti vel populo,

sed gentibus omnibus. Vide Esa. 11. 9. & 49. 6. & 54. 2, 3. Marc. 16. 15. Act. 13. 46. 3. *Multis*, nempe Judæorum, quos sedulè requirivit, Matt. 15. 24. nec sine fructu, Matt. 9. 37. & 11. 12. P. q. d. Quamvis Judæi, ut dictum, Messiam suum abnegent, adeoque fœdus respuant, multos tamen è populo suo servabit Messias. *Multis* hinc sunt qui *reliquie* vocantur Roman. 11. 5, 7, 25. Et hoc dicit, nè putaret Daniel nullos de populo suo Messiam amplexuros. 4. Voce *multis* commune vulgus designat, & in fœderis hujus communionem recipit. Innuit ergo Regnum Messie & virtutem fœderis in humili & despecta plebe clariùs fulsisse: de quo vide Esa. 42. 3. Matth. 21. 31. Johan. 7. 48, 49. 1 Cor. 1. 26, 27. Dicit autem, *אֱלֹהֵינוּ*, non, *אֱלֹהֵינוּ*, ut modum efficiendi indicaret, quodque non de infusa justitia hinc loquitur, sed de applicatione beneficiorum Christi per fidem. Qu. 4. Quid hinc septimanâ unâ? Resp. Unâ, nempe ultimâ, nimirum 70. nempe priore parte dimidiâ illius, (est enim synecdoche) per annos 3 vel 4 cum dimidio, (qui efficiunt dimidium septimanæ, nam *medium* & *dimidium* latè sumuntur,) ab eo tempore quo palàm baptismo suo muneri consecratus fuerit; quod fuit anno ætatis suæ 30. (Luc. 3. 23. non incipiente, ut Arabs accipit, sed finirente vel exacto, ut rectè magnus Scaliger, fultus phrasi Græcâ & Syri Interpretis autoritate, h. e. ab an. Tiberii 15. ad an. Tib. 19. h. e. 4 annis & semestri; nam natus est Messias mensis Octobris, & mortuus circa Paschatis festum. Confirmatio hæc fœderis incidit in hebdomadam unam, licet non duraverit per eam integram. Hunc locum sic verto, *Efficiet autem ut prævaleat fœdus ad multos per septimanam unam*: q. d. Messias, postquam à Synagoga repudiabitur, nè mors ejus frustra fuerit, efficiet ut novum fœdus apud multos prævaleat, & hoc ipsum sub ultimâ septimanæ decursu effectum dabit. Et, &c. in dimidio (vel, dimidium, Ti. vel, in medio, JT. Pi.) hebdomadis (id est, in parte altera ultimæ annorum hebdomadis; vel, elapsâ priore parte dimidiâ); cessare faciet (vel, abolebit, JT. Pi. Sy. abrogabit, Ti.) sacrificium & munus, sive oblationem, Gej. JT. Pi. P. Mo. &c. id est, sacrificia, tum cruenta, (id est, signa) tum incruenta; (id est, Per synecdochen, omnes ritus & ceremonias, omnem cultum Leviticum. Templo incenso ante urbem captam, teste Josepho Belli Jud. 6. 26. Abrogationem hinc intelligunt, vel, 1. violentam, live prohibitionem cultus. Cessit apud Judæos hic cultus tum suo neglectu, dum in eo uno laborarunt ut alii alios pessundarent; tum quia per obsidionem destituti erant commoditatibus sacrificiorum; tum, denique, destructo Templo, in quo solo sacrificandum erat. Quo pacto Deus palàm omnibus fecit, sibi gentem illam & sacrificia ingrata esse. Veritatem hujus prædictionis eventus confirmavit. Nam in medio septimanæ ultimæ, nimirum anno à Christo nato 68. mensè Maio, Flav. Vespasianus cum exercitu Judæam invalit; anno autem Christi 71. urbs & Templum sunt funditus everfa, Templo conflagrante die 10. Augusti, urbe verò incensâ die 8. Septembris. Milti autem hæc interpretatio dura videtur & violenta. 1. Principalis & continuus actus qui per totam illam septimanam continuari debuit est corroboratio fœderis. Perperam ergo eam dissecant, dimidium illius Christo concionanti, dimidium Vespasiano grassanti, tribuentes. Durum nimis videtur dimidiam hanc septimanam à reliquis divellere; (& tanto hiatus, annorum 34. avellere,) quarum pars illa esse videtur. 2. Verbum *אֱלֹהֵינוּ* iudicium sive ceremoniale quiddam sapit, nec de fortuito & violento impedimento potest intelligi, sed solennem actum præ se fert, ut patet ex Exod. 12. 15. 2 Reg. 23. 5, 11. 3. Romanorum impietas notata est v. præced. idque voce *אֱלֹהֵינוּ*, quæ de illa barbarie & militari ferocia eleganter & emphaticè dicitur: cui verbo Angelus h. l. consulto opponit verbum *אֱלֹהֵינוּ*, q. d. Sicut per Romanos cultus profanatus est, ita per Christum abrogatus. Et si per verbum *אֱלֹהֵינוּ* ultima destructio urbis & Templi supra indicata fuit, ut fatentur, annon ex hoc ipso satis patebat, non solum sacrificia, sed omnem sacrificandi facultatem in æternum sublatam

exsecratio, five indignatio divina, Gej. vel, clades, five calamitas, quæ tunc cœpit cum Deus ostendit Templum esse pollutum.) super obstupescens, vel admirantem, vel attonitum, Mo. P. Calv. V. sub. populum : i. e. Donec populus ille reddatur attonitus propter tantam desolationem. Vel, super devastationem, hoc est, urbem Sanctuarii que devastatum, vers. 26. De voce דְּשֹׁלָה, vastans, vel vastitas, vide dicta ad v. 17. Vel, super desolatum, Graf. super desolandum, Pi. super populum qui est obnoxius desolationi, M. nempe populum Judaicum. Participium דְּשֹׁלָה hinc notat nomen participiale. [Alii verba sic reddunt;] Et desuet super vastitatem usque ad definentem & consummatum mundum, Ti. Idque ad interuersionem, fluente ad vastitatem sevitia, Ca. Et usque ad finale tempus (nempe illud quod decretum est) durabit, vel perseverabit, (ut Targum reddit Jer. 7. 20. Metaphorica significatio sumpta à continua effusione aquæ.) super desolatum. Durabit, nempe ala abominationum, (nam דְּשֹׁלָה est foemin. & referendum est ad דְּשֹׁלָה alam,) h. e. metonymicè, desolatio, vel etiam alienorum possessio, quam ala illa intulit, quæ, inquit, durabit usque dum decretum tempus compleatur. Vide Luc. 21. 24. Rom. 11. 25. [Alii verba sic reddunt;] Et usque ad consummationem temporis consummatio dabitur super desolationem, o. Et usque ad finem. Statimque disponet ad vastitatem, Ar. Usque ad consummationem sententiæ manebit in vastitate, Sy. [Alii hæc verba cum præcedentibus sic reddunt;] Et (vel, Deinde, Jun.) per legiones desolationum desolantes (vel, per alam abominationum, sive abominabilem, desolantem, h. e. desolationis causam : vel, per alam detestationum desolantem, Jun. Pol. i. e. per exercitum Gentium, quæ ex distinctione Legis præ Judæis abominabiles erant, & à Deo alienæ, donec se Christo ad junxerint ; per copias Romanorum, qui idololatæ erant, ideòque detestabiles. Vel, per alam abominationum desolans. Malorum eventum exprimit membro sequente ; hinc autem, modum & genus malorum quæ Judæis prædicuntur, quod est desolatio : cujus causam efficientem hinc explicat, tum summam, quæ est Deus pro justitia sua desolans, nimirum idem qui prius sacrificium abtulisse dicitur, tum secundariam sive instrumentalem, quæ est ala, &c. Vel, Per alas Romanas, quas Judæi abominabuntur, desolabit eos justus Judex ad interitum usque f.) etiam usque ad consummationem, eamque præcisam, in desolatum effunderetur desolatio, JT. Pi. vel, & donec consumantur, ex Judicis consilio, quod apud se inuit præcisè, ac veluti præcidit, per illas Romanorum copias effundet sese crescens indies calamitas & desolatio, effundet se, inquam, in Judæos, qui desolati obstupescunt ad illa Dei judicia. Vel, usque ad consummationem & definitionem (vel, usque ad consummationem à Deo definitam) stillabit ira Dei fervens super desolatum Judæorum populum, qui tum è terra sua à Romanis ejicitur, & in omnes mundi plagas dissipabitur. Vel, & quidem usque dum consumptio, eamque præcisam, in desolationem effusa fuerit, i. e. utquedum gens Judæorum tanquam perpetuo filicidio, vel, potius, diluvio, malè perditæ fuerit eis parabolæ desol. Id quod confirmant historiæ. Judæos enim quoscunque poterant perdidit Vespasianus, deinde Titus, postea Domitianus : nè quid dicam de finitimis omnibus, qui certatim ad laboraverunt nè quis ex eis superstes foret ; nec de eo, quod se ipsos mutuis vulneribus confecerint. [Alii non placet hæc versio & explicatio.] 1. Quod 77 per vertunt, satis durum est. 2. Vocem Benonicam דְּשֹׁלָה perperam conjungunt cum דְּשֹׁלָה, tanquam adjectivum cum substantivo, unde casus rectus in hoc membro nullus relinquitur à quo actio illius regeretur : quum tamen integrum & absolutum sit hoc comma ; ut patet, tum ex accentu Zakeph-katon super voce דְּשֹׁלָה, tum ex sequente copula in 77, quam frustra etiam reddunt. 3. Dura est tractatio verbi דְּשֹׁלָה ultra primum hoc comma. 4. דְּשֹׁלָה, quod hinc substantivè ultimum & finale Dei decretum de Judæorum abdicatione & exilio denotat, adjectivè perperam interpretantur : quod si voluisset Angelus, dixisset, דְּשֹׁלָה, ut cum דְּשֹׁלָה conjungeretur : sic enim Hebræis adjectiva cum substantivis per הוּ illud emphaticum conjungi solent. 5. Verbum דְּשֹׁלָה non signif. effundi, sed stillare, ut indicet len-

tam, sed perseverantem, judiciorum Dei executionem ; ideòque non convenit Romanis Judæos intra sesquienium ferè omnes evertentibus. 6. Quomodo Romani desolationem, h. e. externam vastationem, effuderunt super desolatum ? Illi enim gentem, urbem & Templum, nondum desolata, sed adhuc stantia, desolârunt. 7. Alam pro turba gratis accipiunt. [De quo plura statim.] Voces דְּשֹׁלָה & דְּשֹׁלָה eodem sensu stupendi accipio. Vox דְּשֹׁלָה est Benonica, idque in forma Piel quadrata, in qua actio thematis transitiva est, & vis ejus intenditur ; indicat autem causam efficientem profanandi Sanctuarium. Vox דְּשֹׁלָה rationem nominis habet, ut magis rem operatam, five effectum, quam ipsam operationem, five effectus causam, significet. Est nomen participiale, ut possit verti, vel desolatio, vel desolatus. Cumque sapientiæ Dei in hujusmodi prædictionibus inexhausta abyssus sit, ego particulam hanc, sub illo ambiguo significato, tam de Templo profanato quam de populo profanante, & extra terram deinceps pro peccato peccatique poena exfulante, intelligo. Per hanc vocem דְּשֹׁלָה designantur reliquæ exfulum Judæorum ; qu. d. populus effascinator, stolidè superstitiosus, vagus, exsul, pavidus, stupor & ludibrium mundi. Nam hæc omnia voci huic insunt. Per vocem דְּשֹׁלָה intelligo hinc, 1. spirituales Templi profanationem, per quam ipsum Sanctuarium post mortem Christi sanctitatem suam perdidit, à Deo desertum, & quasi in horridum delubrum idolorum transformatum : 2. externam etiam & realem profanationem, per idolum v. g. Templo illatum : 3. præterea, Romanorum tyrannidem, qui post crucifixum Messiam magis efferati erant in Judæos, qui exitum sibi accersebant, dum execrati erant infano & intempestivo religionis zelo, pro illa abominationum ala, id est, profanato Sanctuario, pugnantem, &c. [Sed duo adhuc fusiùs discutienda supersunt : 1. de ala, &c. 2. de qualitate & duratione excidii Judæorum.] Qu. 1. Quid est hæc ala, &c. vel abominatio desolationis ? Resp. 1. Est illud abominandum idolum quod Antiochus Epiphanes in Templo collocavit ; quod desolationis dicitur, quia in urbe Temploque profanatis & vastatis positum erat. Sed, contrà, Angelus hinc loquitur, 1. de malis quæ Judæis ob Christi cædem post 70 hebdomadas contigerunt ; 2. de malis in perpetuum mansuris ; 3. de malis tempore Christi adhuc futuris, Matt. 24. 15, 16. Resp. 2. Ego simpliciter interpretor de profanatione quæ contigit post resurrectionem Christi & promulgationem Evangelii, quando detecta fuit obstinata gentis impietas Christi gratiam rejicientis, ob quam Deus submersit Templum ipsum pollutionibus, ita ut sanctitas ejus & gloria tunc penitus evanuerit. Resp. 3. Est factio illa Zelotarum, qui obstinatione suâ in causa erant eversionis Templi & urbis ; ut à nobis explicatum & demonstratum est in Spicilegio nostro ad Matt. 24. 15. Probabilis est hæc interpretatio, mihi tamen non probatur : Illis enim nomen desolationis non convenit, quippe cujus non illi, sed Romani, auctores erant. Obj. Illius causa erant, non quidem efficiens, sed meritoria. Resp. Judæi non propter scelera Zelotarum in Templo patrata puniti sunt five à Deo, five à Romanis : sed ab illo, ob cædem Christi, Luc. c. 19. v. 27 ; ab his verò, ob defectionem. Resp. 4. Est pseudo-Sanctuarium, aut exautoratum Sacrarium. דְּשֹׁלָה propriè denotat cibum immundum, deinde idola ; hinc autem, Sanctum sanctorum, quod Deus ob occisionem Messie tanquam pollutum abominabatur, in quod etiam Romani fortè suum jam aliquod דְּשֹׁלָה intulerunt. [Alii paulò aliter.] Per abominationem, &c. intelligo sacrificia Judæorum, quæ post mortem Christi futura erant invalida, abominanda, & paulò post desolanda, seu abolenda. Sed non placet, 1. quia Daniel apertè distinguit abominationem desolationis à defectione sacrificiorum : 2. quia hæc abominatio, &c. erat certum & conspicuum signum instantis excidii urbis, Matt. 24. 15. Quod autem sacrificia post mortem Christi infructuosa essent, paucis Judæorum notum erat. Resp. 5. Est idolum aliquod, vel statua, vel abominandum aliquod, quod in Templo positum est : scilicet, imago Cesaris, vel, 1. Tiberii, quam Pilatus ibi posuit. Non placet : nam, 1. Pilatus sta-

Calv.

V.

Gej.

M. Pi.

Pi.

Med.

Cap.

Jun. in

com.

Jun. in

annor.

Emp. Pol.

&c.

Jun. an-

notat.

Jun. com.

Emp.

Idem.

Cap.

chron.

Jun. com.

Gej. ex

Graf.

Graf. p.

398.

Gej. ex

Graf.

Calv.

Graf. p.

405.

Graf. p.

412.

Graf. p.

434.

Graf. p.

406.

Q. in

Per.

Per.

Per. in

San.

Calv.

Cap.

Chron. fin.

Tost. &

H. &

J. in Per.

Cap.

Graf.

401.

C. in Per.

Hugo in

W. J.

P. R.

H. &

Theod.

& Chry-

P. R.

W. J.

W. J. 60.

H. & Th.

H. & Th.

tuam illam non in Templo, sed in urbe honesto loco, constituere voluit, sed non potuit, Judæis contrā nientibus, teste Joseph. Antiq. 18. 4. & de Bello 2. 8. 2. Christus de statua constituenda intelligit, Matt. 24. v. 15. At statua hæc jam antè constituta erat, anno videlicet Christi nati 25. quum primū Pilatus præturam iniit, & supra 40 annos ante desolationem urbis. Vel, 2. Caii, qui misit Petronium cum exercitu, ut eam in Templo poneret. Non placet; quia Petronius id non obtinuit, sed ignominiosè repulsus est, & Caius, morte præventus, voto privatus est. Vel, 3. Titi, quam in desolato Templo excitari iussit. Contrā, 1. Hoc, cū præsens jam esset, non potuit esse desolationis signum. 2. Non verisimile est Titum hoc fecisse in Templo, quod statim eversum fuit, neque id sanè Josephus tacuisset. Vel, 4. statua equestris Adriani. Sed hæc erecta est in ruinis Templi jam antè everfi, idque anno Christi 137. Nihilominus hanc interpretationem de imaginibus Pilati, Caii, &c. multa firmant. 1. Quod ea abominatio in loco sancto stare debuit, Matt. 24. 15. 2. Collatio cum Dan. 8. 13. & 11. 31. ubi *abominabilis desolatio* vocatur idolum Jovis Olympii super altare positum, 1 Mac. 1. 57. 3. Vox *אֲבֹמִינְיוֹן*, *abominatio*, quæ idolis peculiaris est, 1 Reg. 11. 5. 4. Vox *אֲבֹמִינְיוֹן*, quæ applicatur Sanctuario Psalm. 61. 5. respectu alarum Cherubim quæ Arcam obtegebant. Sic Matt. 4. 5. *ἀλεπούδιον*, *ala*, dicitur pinnaculum Templi. *Ala* ergo aptè dicitur de Templo, vel, 1. parte synecdochicè posita pro toto; vel, 2. ab alis Cherubim; vel, 3. respectu præsentis & protectionis Dei, quæ per *alas* significatur; vel, 4. quia Templum stetit in excelsa urbis parte, inferiora loca velut alis obumbrans. Resp. 6. Est exercitus Romanus urbem arcè obsidens. [Hujus sententiæ argumenta sunt, 1. Quod hic aptè dicitur *ala abominationum desolans*.] *Ala* ponitur pro exercitu, h. e. pars pro toto. *Ala* enim Romanis dicta fuit equitum turma, quod pedites tegant alarum vice. *Ala*, pro copiis, metaphoricè, ut Esa. 8. 8. m. Addit, *abominationum*, quia idololatrici erant, adeoque abominabiles; & *desolans*, quia urbem & Templum & populum desolaturus erat. [Reponunt adversarii hujus sententiæ,] *Alam* Latinis eo sensu sumi concedo; *אֲבֹמִינְיוֹן* Hebræis, pernego. Dispar est locus Esa. 8. 8. Ibi enim vox est *אֲבֹמִינְיוֹן* in plur. vel duali, quæ de exercitibus Imperatorem circumcingentibus rectè & eleganter dicitur, non item *אֲבֹמִינְיוֹן* in sing. Deinde, ibi additur vox *אֲבֹמִינְיוֹן*, quæ maximam metaphoræ partem sustinet, *Expansiones*, inquit, *alarum ejus replebunt*, &c. Deinde, vox *אֲבֹמִינְיוֹן* de idolis usurpatur, nusquam de idololatriis. Et cur, quæso, Romanorum idolomania detestabilior foret quàm olim Babyloniorum aut Macedonum; præsertim cū hi eam aliis obtruderent, quod Romani non fecerunt? 2. Quod Evangelistæ sic exponunt: Pro eo quod dicitur Matt. 24. 15. & Marc. 13. 14. *Quum videritis abominationem illam vastatricem quæ dicta est à Daniele propheta positam ubi non oportet*, Marc. c. 13. vel, in loco sancto, Matt. 24. Lucas (qui post illos scripsit Evangelium, & quod ab illis subobscurè dictum fuerat planius & apertius dicit, p.) ita scripsit, *Quum videritis Ierosolyma cingi ab exercitibus, tunc agnoscite appropinquare vastationem ejus*: externam scilicet, non urbis solum & Templi, sed & totius regionis; ut ex eo constat, quod ipsos tunc fugam capeßere jubet. [Respondent adversarii hujus sententiæ,] 1. Et si Christus illam abominationem vastatricem cum externa urbis & regionis per Romanos vastatione miscere & confundere videatur, idque forsan in imitationem Danielis, & licet Christus sub illa abominatione ipfas etiam Romanorum copias lato quodam modo comprehenderit, licet etiam Christus ad hunc Danielis locum apud Matt. respexerit; non tamen constat per *ἀλεπούδιον* *ἐν* *ἱεροσολαῖς* aut Romanum exercitum intelligi, aut voces illas *אֲבֹמִינְיוֹן* à Christo exponi. 2. Non constat an Christus idolum suum vastans ex hoc loco mutuatus sit; an, quod multò probabilius est, ex Dan. 12. 11. ubi est *אֲבֹמִינְיוֹן*, quod Christus interpretari voluisse videtur; an verò ex utroque loco conjunctim considerato. 3. Cur, quæso, de Romanis potius urbis obsessores & directores quàm de Babylonicis tam ominosa phra-

sis usurparetur? An diceret Christus, *eos stare in loco sancto, & ubi non oportet*? Ierosolyma non erat locus ille sanctus, & milites hi urbem obidentes stabant ubi & debebant & solebant. 4. Christus verbis illis, *Qui legit attendat*, non obscurè indicat Danielis verba magnum continere mysterium, quale non erat Romani exercitus impressio, quæ sensu externo percipi poterat. 5. Discrimen est inter narrationem Lucæ & reliquorum Evangelistarum. Hi de regionis tantum vastatione loquuntur, ille de urbis obsidione. Verba illa, *dicta à Daniele propheta*, quæ reliqui habent, Lucas omittit; unde colligitur ipsum non loqui de eadem abominatione de qua cæteri. Christus itaque duo dedit signa appropinquantis excidii urbis: 1. de *abominatione desolationis stante in loco sancto*, quod Matt. & Marc. narrarunt; 2. de exercitu circumdante Jerusalem, quod Lucas refert. Sed hoc non est verisimile, cū omnes tres Evangelistæ narrent eundem numero sermonem Domini, videlicet eodem loco, eisdem sententiis ac penè verbis, cum eisdem discipulis, denique eodem tempore, habitum. Quærendum adhuc de quo exercitu & qua obsidione Ierosolymæ Lucas loquitur. Resp. 1. De illa sub Cestio, de qua Jo. de Bello Jud. 2. 24. Non placet, quia illa obsidio nec plena fuit, & fuit brevissima, ac à Judæis facilè soluta cum dedecore & strage Cestii. At constat Lucam loqui de obsidione quam excidium urbis, &c. consequutum est. Resp. 2. De illa Titi. Obj. At tunc sera nimis esset fuga, quam suadet. Resp. 1. Quum urbs à Tito vallari cœpit, non difficilis erat fuga in montes. 2. Fugiendi facultas erat, si non obsessis in urbe, certè illis qui in reliqua Judæorum regione versabantur, de quibus nominatim Christus loquitur. 3. Signum esse voluit, non tam ad fugiendum, quàm ut intelligerent impendere Judæis tantam calamitatem ut vix ullibi salvi esse possint. [Atque hæc de primo quæsito dicta sunt. Restat secundum, de qualitate & duratione excidii Judæorum.] *Παρωλεθεία* Judæorum hic prædicitur. Sensus, qu. d. Tanta erit vastitas & occidio, ut *παρωλεθεία* illius adeo nobilis nihil super sit futurum, ita Deo constituyente, cujus decretis obstrependum non est. *Consummatio* idem quod *συντέλεια* 1 Mac. 3. 42. Confert Angelus hoc excidium cum præcedente calamitate Babylonica, de qua Jer. 4. 27. *Terra desolata erit, sed finalem consummationem non faciam*. Tò itaque, si sola poneretur, *παρωλεθεία* indicaret: verum restringitur voce *ἐν*, quæ aliquis huic abdicationi præstituitur modus vel terminus; quem tamen Dei providentia sibi ita reservavit, ut nē Angelis constet. Hæc autem vox occurrit etiam Dan. 11. 36. *Quia, inquit, decisio facta est; i. e. Diffusa erit Antichristi tyrannis à Deo limitata, & quoad locum tempusque coercita. Et crediderim quidem, ex horum locorum collatione, determinationem quoad tempus coincidere, eundemque finem & Antichristi tyrannidi & Judæorum calamitati à Deo præstitutum esse. In qua sententia confirmor ex collat. Luc. 21. 24. & Apoc. 11. 29. Hanc Judæorum desolationem finalem & perpetuam fore multis indiciis patet. 1. Ex collatis Scripturæ locis, Esa. 25. 1, 2. Jer. 19. 11. 1 Thes. 2. 16. 2. Ab eventu & experientia: Hæc enim calamitas jam per 1500 annos perduravit. 3. Quod Judæi, quoties Templum reficere conati sunt, adjuvantibus licet eos Imperatoribus, divinitus impediti sunt, ut notum est. Qu. An ergo nulla Judæis spes superest? Respond. Duplex est gentis Judaicæ repudiatio: 1. corporalis, destructis Templo & urbe, ac populo in exilium ejecto; 2. spiritualis, luce Verbi Dei & veritatis cognitione eis adempta. De utraque loquitur Christus Matth. 23. 38. *Ecce, relinquetur domus vestra deserta, Templum nimirum Dei. Priorem sunt qui sperant, ex Esa. 61. & præcipuè ex Amos. 9. 11. Erigam tabernaculum, &c.* Cujus loci explicatio instar generalis commentarii esse potest in reliquis hujus generis prophetias. Sed non considerant, 1. vocem *Israel* non de carnali solum, sed & spirituali, Jacobi posteritate accipiendam esse. 2. Spiritum Sanctum, sub typo reducendi populi in Terram, spirituale Ecclesiæ liberationem & assumptionem mysticè describere: id quod de hoc loco patet, tum ex Apostolica loci explicatione, Act.*

Act. 15. 16, 17; tum ex ipso hoc Amosi capite, ab initio usque ad v. 10. ubi comminatio est quā vix ulla occurrit atrocior. Deinde subiungit, v. 11. *In die illo*, quo scilicet hanc atrocem vindictam exercebo, *erigam tabernaculum David*, h.e. Davidis Regnum, sive Ecclesiam, cui Gentes aggregandæ sunt, v. 12. Spiritualis repudiatio magis adhuc magisque apud Judæos intenditur; cuius tamen spes aliqua videtur reliqua ex Matt. 23. 39. *Donec dixerint, Benedictus, &c.* Rom. 11. 25, 26 *. [His itaque præmissis, tandem devotum est ad celeberrimam illam quæstionem de inchoatione & determinatione harum 70 hebdomadarum. Hic autem nonnulla prælibanda sunt.] 1. Quæstio hæc est, ut nobilissima, ita omnium difficillima *. Aliquid hic *ἀπορρογία* est & *ἀδύνατος*, quod nullo humano ingenio explicari potest *. Hieronymus ergo & Augustinus quæstionis huius tractationem quasi consulto refugerunt, ei impares se esse iudicantes *. Obscuritatem illius offendit incredibilis sententiarum varietas *. Causa difficultatis primaria est chronologia & temporum ratio intricata *. Difficile est unius Regni historias & chronologias bene perspectas habere; multo magis omnes historias & chronologias ad tres principales Monarchias, Persicam, Græcam & Romanam, pertinentes, quæ omnes cum hac disputatione implicatæ sunt *. De hoc hebdomadarum tempore parum lucis habemus, sive à Sacra historia *, quæ eā parte aut obscura est, aut sæpius interrupta, atque ab Esdra ad Maccabæos, & inde ad Christum, prorsus omiſsa; sive à profanis scriptoribus, qui etiam de Regum numero dissentiunt. Accedit, quod sæpe occurrunt interregna, tyrannides, &c. Deinde, anni imperfecti interdum omittuntur, interdum pro integris habentur *. Ex quo fit ut in magna summa (qualis est annorum 490) annorum 20 ratio habenda non sit *. Historiæ illorum temporum, præcipue Regum Persarum, sunt plenæ diversitatis & contradictionibus. Nihil de Regum nominibus, numero, vel annis, certum est *. Obscuritatem auxit mos Regum Persarum, qui, sive susceperant expeditionem bellicam, sive contentionem inter fratres veriti fuerant, aliquem ex filiis Regem crearent. Conjecturæ ergo utendum est. Scio hoc fore calumniæ obnoxium: nam profani homines, ubi aliquid vident dissensionis, inde colligunt nullam esse doctrinæ certitudinem: ineptè sanè. Græci scriptores admodum inter se variant: nec tamen quisquam adeo impudens est, qui dicet fabulosum esse quicquid narratur. Sufficiat hoc, posse aliquam summam annorum colligi quæ cum hoc Danielis Vaticinio conveniat, nec potuisse melius annos subduci quam hic fit *. 2. Ante omnia definiri hic oportet quænam chronologia sit probatissima, quam sequi debemus. Ea autem est multiplex. 1. Hebræorum, ex suo sensu conficta. Hanc verò chronologiam refellit, quod illi plures non agnoscunt Reges in Regno aliquo quam qui in S. S. memorantur. Hinc Persarum Reges tantum quatuor agnoscunt usque ad Alexandrum Magnum, nempe Cyrum, Cambysen, Assuerum, & Darium, sub quo ædificatio Templi absoluta est, quem sex tantum annis regnasse volunt. Plena hæc sunt inscitia & absurditatis, sed in Hebræis non admiranda, quippe qui sua tantum scripta legunt, & nefas ducunt externos scriptores attingere, à quibus tamen solis res gestæ ac tempora Regum Gentilium verè cognosci possunt *. 2. Joannis Annii Viterbiensis, quam ille sub speciosis, sed falsis, nominibus Berosi, Manethonis & Metasthenis edidit. Sed scriptum hoc falsum & fictitium esse ante nos deprehenderunt Volaterranus, Vives, &c. [De quo plura vide in Authore.] 3. Ea quæ describit continuam seriem Regum cuiusque Regni. Hanc non sperno, nec tamen certam & tutam esse puto, maxime in tribus his maximis Monarchiis, Persica, Græca & Romana. Nonnunquam enim scriptores prætereunt Reges sive obscuriores, sive tyrannos, nec non interregna, & primum ultimumque Regis, cuiusque annum. 4. Ea quæ Olympiadum notatione constat *. Olympias autem nomen accepit à ludis Olympicis, qui in Elide agebantur *, post quartum quemque annum *, maximo in concursu totius Græciæ, & ferè mundi; unde notissimus omnibus erat annus ille qui Olympiadem

quamque inchoaret, vel finiret *. Constat ergo quælibet Olympias quadriennali spatio *. Hos ludos in honorem Jovis Olympii primus instituit Hercules, & osque diu interruptos instauravit Iphitus Rex illius regionis, annis circiter 775 ante natum Christum, indeque ultra mille annos illi ludi perduraverunt. Ab eo tempore Græci computarunt, ut ex Velleio Paterculo, Solino, Phlegonte, Pausania, Censorino constat, qui omnes initium Olympiadum ad Iphitum referunt *. Ufus Olympiadum induci coepit in computationem temporum 24 annis ante Romam conditam, & anno octavo Achaz Regis Juda P. Tempus ante Olympiadas *fabulosum* vocavit Varro, quia nullum habuerunt notum & ratum tempus quod profanam consignaret historiæ: tempus post eas vocavit *historicum*, & ab eo tempore Græcorum scripta fidem habere coeperunt *. Hæc chronologia reliquis præstat, & certissima est *. Verum Olympiadum interdum laborat fides *. De rebus Græcorum certa est illa chronologia, non item de Imperio Persarum *, ut ex S. S. colligitur: de quo deinceps agendum. Alii tamen certitudinem ejus hinc astruunt *, quod multi viri & scriptores doctissimi temporibus Regum Persarum vixerunt, quales septem Græciæ sapientes, Pythagoras, Herodotus, Socrates, &c. *. Resp. Reges Persarum nec omnes, nec omnibus illis scriptoribus, perfectè cogniti erant, nedum anni regnorum, &c. Nonnulla sunt quæ hanc chronologiam incertam reddunt. 1. Incertum est Olympiadum initium, quod erat vel in 8. anno Achazi, juxta Per. vel, 23 post annis, nempe in anno 2. Jothami, ut volunt Bulling. Liv. Func. & Afric. vel, anno Azariæ, sive 46. ut Lucidus, sive 49. ut Glareanus, sive 50. ut Eusebius. Plutarchus in vita Numæ dubitat de certitudine huius computationis respectu initii ejus, quod serò scriptis mandatum est ab Hippia Eliensis *. Sed hoc non turbat ordinem sequentium temporum: si enim, v. g. Hippias ferum nimis statueret Olympiadum initium, & illam 40. fecisset quæ tantum 30. erat, parum id refert, & intervalla Olympiadum adhuc certissima manent *. 2. Resp. Nihilominus error inde oritur: v. g. Si quæstio sit de Regni Persici initio, & hoc statuatur in Olympiade 55. quum multo antè coepit, errorem id in historia parit. 3. Quidni etiam post Iphitum (ut antè contigit) interrupti essent hi ludi ob bella Græcorum, tum civilia inter se per 27 annos continuata, tum cum Persis, quando, rebus turbatissimis, nec otium nec animus illis forsitan suppetebat ad hos ludos celebrandos? 3. Dissentiunt auctores qui hanc chronologiam sequuntur. v. g. Pythagoram florentem ponunt, Olymp. 43. Plin. 50. Dionysius, 60. Laertius, 68. Solinus. Pariter Christum natum volunt, Olympiade 186. Cyril. 194. Scal. Liv. Perer. &c. Sic etiam urbem Romam conditam esse volunt vel, 1. annis 38. ante primam Olympiadem, ut Timæus Siculus; vel, 2. in 3. sive 4. anno Olymp. 6. ut Dionysius Halic. Eratosthenes, Cicero, Plin. &c.; vel, 3. in anno 2. Olymp. 7. ut Polyb. & Diod. Sic. vel, 4. in 1. anno Olymp. 8. ut Q. Fabius; vel, 5. in ann. 4. Olympiad. 12. ut L. Cincius. Ità inter primam & postremam supputationem est spatium 80 annorum *. 5. Ea quæ ab urbe Roma condita ducitur *. Sed cum Roma minus celebris erat stantibus Imperiis Persico & Græco, neque illa computatio certos nos facit de rebus illorum Imperiorum *. [Deinde, variæ sunt, ut jam notatum, de anno Romæ conditæ sententiæ;] inter quas duæ sunt celebriores. 1. Ponit in anno 3. Olymp. 6. Ità Varro de Re rust. 1. 2. Quam fundavit Varro super horoscopus ab amico suo Tarrutio, celebri mathematico, factum; Eam sequuntur Plut. Vell. Paterculus, Aulus Gellius, Plin. 2. In anno 1. Olympiad. 7. Ità Cato Censor. quem sequuntur meliores auctores, Polybius, T. Livius, & Dion. Halicarn. Hæ autem sententiæ sic conciliari possunt, quod ejus initium Varro ponit quum Remus & Romulus cum suis Albâ Romam migrarent, ibique domos ædificarent; Cato & alii, quum fundamenta murorum posita erant, vel statim postea *. [Sed quæret forsitan nonnemo, Quorsum hæc omnia, & nonnulla quæ sequuntur? Resp. Consilium meum triplex est. 1. Ut via sternatur accuratiori sequentis quæstionis intelligentiæ,

* Graf. 435...

* Wasm. vind. Heb. script. p. 241. * Calistus, ibid. * Per. San. * Per.

* Calov. c. 8. p. 141.

* Per.

* San. p. 390.

* San. p. 393.

* Sin. p. 390.

* Wil. p. 303. ex Burg.

* Calv.

* Per. pag. 653.

* Per. p. 655.

* Per. 660.

* Per. p. 662. Liv. p. 30. San.

* San. sim. Per.

* Sin.

* San. sim. Per. Liv.

* Liv.

* Per.

* San. sim. Per.

* Per. sim. Bulling. in Wil.

* San. Wil. ex Calv.

* Wil.

* Liv. p. 43.

* Wil. p. 298.

* Liv. ex Tempore.

* Wil. 298.

* Q. in Wil.

* Wil. p. 296.

* Diod. p. 177.

ligerentia, quæ sine his quodammodo lusea foret. 2. Ut illis pudorem incutiat qui S. Scripturam ad Lesbiam fluctuantium chronologorum regulam flectunt, & ex horum placitis illius certitudinem atque auctoritatem vellicant. 3. Ne lector minutias temporis five paucos annos nimium curet, aliquamve sententiarum sequentium spernat ob discrimen paucorum annorum, qui certè inter tot turbas ac contentiones magistro- rum chronologiæ facillè perire poterant. Eisdem au- tem de causis alia adhuc Prolegomena addenda sunt: 3. Quærendum hinc inprimis de numero & annis Re- gum, & duratione Regni, Persarum.] Reges Persa- rum numerant, 1. Hebræorum alii, 3. Cyrus, Assuer. Darius; alii, 4. illis addentes Artaxerxem. Qui facillè refelluntur, quia omittunt Xerxem, quartum Regem, Dan. 11. 2. Artaxerxes duos, Darium ultimum Re- gem, Nehem. 12. 22. & alios. 2. Annus, 8. Sed ille omittit duos Reges celeberrimos, Darium Hytaspis, ejusque filium Xerxem. 3. Scaliger, 9. Sed is Arsen præterit. 4. Bulling. 10. Sed is Smerdem omittit. 5. Be- roaldus, quem sequitur Hugo Brought. 11. 6. Hiero- nymus, quem sequuntur Latini historici & Interpre- tes, 14. Sed hi inter eos numerant tum Smerdem, qui Cambyfi successit, & Artabanum, qui Xerxem occidit, qui tanquam tyranni omittendi erant; tum Xerxem, qui duobus mensibus regnavit, & Sogdianum, qui inter Artaxerxem Longimanum & Darium Nothum 7 mensibus regnavit, qui ob breve regnandi spatium omittendi erant. Non minùs variant in duratione Regni Persici: cui tribuunt annos tantum 50 Hebræi; 107 Tertullian. 129 Junius in prima editione; 130 Beroaldus & Brought. (quod & mihi placet); 190 An- nius, Lucius, Driedo; 200 Dion. Halicarnass. 201 Junius in ultima editione; 230 L. & Liv. 232 Per. [& Rain. p. 226.] 250 Severus Sulpitius †. [Qui 230 an- nos illi ascribunt, id sic probant.] Initium Persici Im- perii, five primum annum regni Cyri, in anno primo Olymp. 55. statuunt Diod. Siculus, Polybius, Phlegon, teste Tatiano; item Africanus in Eusebio, aliique om- nes, inquit Scaliger. Imperio huic finem attulit A- lexander M. qui in Olymp. 114. mortuus est, ut tra- dunt Diod. Sic. Arrian. Joseph. in Appion. Euseb. &c. Ab Olymp. 55. ad initium 114. sunt anni 236. Idem Alexander Darium prorsus fudit, Regnumque ipsi ab- latum occupavit, 6 vel 7 annis ante mortem suam, circa finem secundi, vel initium tertii, anni Olymp. 112. unde ad Olymp. 55. sunt anni 229, vel 230^f. Persicam Monarchiam, à Cyro ad Darium, plusquam 200 annos durasse omnes probati & graves historici communi consensu tradunt, vel, 1. notando five initi- um illius, five finem, five tempus interjectum; vel, 2. indicando quàm diu singuli Reges regnaverunt. Et Genebrardus, post decennium in Chronographiam su- am consumptum, pervolutatis omnibus historicis, nul- lum fide dignum invenire potuit qui cum ipso faceret contra hunc consensum^g. Anni porro 230 sic distri- buuntur inter Reges Persarum^h. 1. Cyrus regnavit 30 annosⁱ, ut testantur duo scriptores Persici in historiis suis Persicis, nempe Dionysius & Ctesias, item Cicero, Justin. Euseb. &c.^k. 2. Cambyfes regnavit 7 annos^l, idque post mortem patris^m, testibus Herodoto in Tha- liaⁿ, Ptolem. in Can. reg. Almag. 5. 14. Euseb. Jor- nand. &c.^o. 3. Darius Hytaspis regnavit 36 annos, testibus Herod. P. Ctesia, Dion. Hal. Diod. Sic. Strab. Ptol. &c. item Afric. Euseb. Beda, &c.^q. 4. Xerxes regnavit annos 20, vel 21^r, testibus Diod. Sic. Bed. Euseb. &c. 5. Artaxerxes Longimanus annos 40, te- stibus Diod. Sic. Euseb. Hieronym. &c. 6. Xerxes & 7. Sogdianus annum tantum unum regnaverunt. 8. Da- rius Nothus^s regnavit annos 19, testibus Diodoro Sic. Euseb. Beda, &c. 9. Artaxerxes Mnemon annos 43, teste Diodoro, l. 13. & 15. 10. Artaxerxes Ochus an- nos 23, teste Sulpitio Severo. 11. Arses annos 3. 12. Darius Codomannus, ultimus Regum Persarum, reg- navit annos 6. Ità anni evadunt circiter 230^t. [Vi- deamus quid regerant contra sentientes.] 1. Persa- rum primis quatuor Regibus centum ferè annos post captam Babylonem amplius tribuunt quàm oportet. Nam, 1. Cyrus regnavit 3 tantum annis postea, teste

Schuberto^u. Resp. At 27 antea regnasse non negat. Quæ supputatio nostræ nihil detrahit^v. [Quod fa- teor me non intelligere; sic enim 27 illi anni exclu- dendi sunt à 70 his hebdomadibus Danielis, de quibus sermo est, quippe quæ post captam Babylonem incipi- unt.] 2. Cambyfes regnavit annos tantum 5, re- liquis ut Prorex cum patre. 3. Darius Hytaspis reg- navit tantum annis 12. Is enim erat Assuerus Estheræ, cui tot annos tribuit Seder Olam^x. Respond. 1. Is po- tius erat Xerxes^y. [De quo videtis Authorem.] 2. Se- der Olam (qui tamen 14 annos ei tribuit) testis est nullius fidei^z. 4. Xerxes 10 annos patris Prorex e- rat, solus autem 10 tantum annis regnavit, teste Schu- berto^u. Resp. Schubertus, l. 2. de Scrupulis chrono- logorum, ei annos 20 disertè tribuit^b. Sed sint hæc omnia vera; ità 40 tantum anni summæ detrahendi sunt, non 100, ut falsissimè dixit^c. 2. Persicam Mo- narchiam multò contractiorem esse quàm Græci sta- tuunt facillè colligitur ex ætate Mardochei, Nehemiæ, &c.^d. [quæ alioquin nimis longa foret. Id sic pro- bant.] 1. Mardocheus dicitur deportatus Jerosoly- mis cum Jechonia: sic enim legitur, — Mardocheus, filius Jais, filii Shimei, filii Kis, — qui fuit deporta- tus — cum Jechonia, &c. Est. 2. 5, 6^f. Vixit autem ad seculum Alexandri M. ideoque esset 200 annos na- tus^f. Resp. 1. Non Mardocheus deportatus dicitur, sed Kis, & ad hunc, non illum, ^g qui referendum^g: ut facillè patet, tum quia Kis est proximum antecessens; tum quia Kis hoc tantum fine memoratur, ut signi- ficaretur eum deportatum fuisse; tum quia ætas Mar- dochei hoc minimè patitur, ut is deportaretur cum Jechonia, sic enim tempore hujus Assueri esset annorum supra 100^h. 2. Mardocheum ad Alexand. M. tempora vixisse falsissimum est. Scripsit quidem gesta sub Assue- ro, sed de successoribus ejus nihilⁱ. 2. Nehemiæ a- scendit cum Zorobabele sub Cyro, Esd. 2. 2. Neh. 7. 7. Idemque Athesata dictus, & missus est ab Artaxerxe, Neh. 2. 1, 6. Idem etiam in Libro suo, h. e. Nehemiæ, scribit de ultimis Regibus Persarum, & mentionem facit tum Darii Persæ, quem Alexander devicit; tum Jaddi Pontificis, qui Alexandro occurrit, teste Josepho; tum Samballat, five Samballetis, qui multum potuit apud Alexandrum, teste Joseph. Antiq. 11. 7, 8^k. Resp. Nehemiæ nomen commune erat multis: uni, Esd. 2. 2; alteri, Nehem. 3. 16. qui dicitur filius Hasbukis; alteri, qui dicitur Neh. filius Helkias^l. Alius ergo erit hic Ne- hemias ab Artaxerxe missus, Nehem. 2. 1, 6. ab eo qui cum Zorob. ascendit; ut constat, 1. quia inter illos an- ni supra 100 intercefferunt; 2. alioquin non opus fu- isset illi requirere librum recensionis eorum qui cum Zorobabele ascenderunt, ut fecit Neh. 7. 5. quoniam ea ipsi notissima essent^m. Neque eundem esse utriusque loci Nehemiam probat nomen Athesata, Nehem. 8. 9. collat. cum c. 7. v. 70. Illud enim nomen erat officii & dignitatis, teste AEⁿ. & in Persica lingua præfectum, vel præsidem, sign^o. idèque pluribus convenire po- terat^p. [Non opus est plura addi de ætate Josue, Zo- robabelis, &c. de quibus minor est difficultas. Vide- amus quid porro urgent adversus prædictam compu- tationem.] 3. Magna est in annis Regum Persiæ dif- crepantia apud auctores, ideoque incerta est illa chro- nologia. Cyro tribuunt annos 30 Cicero, Justin. &c. 29 Herod. 22 Annius, Driedo & Lucius, 16 Bulling. 7 Xenophon, 3 Hebræi in genere. Cambyfi tribuunt annos 19 quidam in Clem. Alex. 17 Lydiatus, 9 Sul- pit. 8 Herod. Euseb. 6. Josephus. Dario Hytaspis an- nos 46 Clemens Alex. 36 Herod. Sulpit. 31 Lydiat. 30 Orosius, 19 Tertullian. Artaxerxi Longimano 46 Lydiat. 44 Per. Bulling. & plerique, 40 Jun. Dario Notho 60 Philostratus, 19 Euseb. Lyd. Bed. &c. 8 Cle- mens & Broughton. Artaxerxi Mnemoni 62 Plutar- chus, 43 Lydiat. Liv. ex Diod. Sic. 40 Per. Oecol. 36 Bullinger. Ocho 26 Euseb. Beda, &c. 24 Sulpit. 23 Diod. Sic. Tertul. 3 Brought. Dario Codomanno 21 Tertul. 6 Euseb. Beda, 5 Jun. 4 Sulpit. 3 Clemens. Ità juxta quosdam anni Regni Persici sunt tantum 147, juxta alios 329, & discrepantia est annorum 182. Tan- ta est incertitudo, ut in numero & nominibus, sic e- tiam in annis, Regum Persarum^q. Sed nihil hoc est ad summam

† Wil.
p. 301.

† Liv. 47...

† Rainold.
de libris
apocryph.
prælect.
144.
† Liv.
p. 51. Rain.
† Liv. p. 53.
Rain.
† Liv.
† Liv.
Rain.
† Rain.
† Liv.
Rain.
† Rain.
† Liv.
Rain.
† Liv.
Rain.

† Liv.

† Brought.
† Rain.
præl. 144.
p. 226.

† Brought.
† Rain.
præl. 144.
† Id. præl.
145. pag.
237.
† Brought.
† Rain.
p. 238.
† Rain.
p. 244.

† Brought.
in concen-
tu, simil.
Genebrar-
dus.
† Idem in
Rain. præl.
117.
p. 1486.
† Idem in
Rain. 113.
1420.
† Rain.
præl. 1143.
p. 1433.
ex Cal.
† Rain.
præl. 117.
1481...
† Rain.
113. 1417.

† Gen. &
Brought.
in Rain.
† Rain.
111. 1395.

† Rain. ib.
1396.

† Id. 116.
1462.
† Rain. ex
AE. ib.
1470.
p. 1461.

† Wil. pag.
302.

summam rei, quod variant historici in annis singulorum Regum, dum constat durasse illud Imperium 230 annis, id quod probatum dedimus¹. [Adeoque, si qui forte anni uni Regi demantur, eos alteri ex eis addi necesse est.] Nonnulla sunt illustria temporum momenta quæ præcedentem supputationem annor. 230 confirmant, & cum ea planè congruunt. Xerxes Græciam invasit in fine Olymp. 74. vel initio Olymp. 75[†]. Bellum Peloponnesiacum coepit anno primo Olymp. 87. & duravit per annos 27, ut constat ex Thucyd. Diod. Sic. &c. In 7. hujus belli anno moritur Artaxerxes, teste Thucyd. Is ergo regnavit annos 40, nam pater ejus Xerxes obiit anno 4. Olymp. 78[†]. [Plura videat qui velit in Broughtoni operibus, Livel. Chron. Persic. Monarch. & in Prælectionibus Cl. Rainoldi de libris Apocryph. à Prælect. 111. &c. ad 133. & ab 144. ad 156. Hæc autem impræsentiarum sufficere possunt: nam de duratione hujus Imperii aliisque chronologicis questionibus ad Sacram Scripturam pertinentibus fufius agere statui inter Appendices, si Deus conatibus meis adspiraverit. Pergamus jam ad reliqua Prolegomena. 4. Quærendum jam de annis à fine Regni Persarum ad Christi nativitatem.] Postquam de annis Monarchiæ Persicæ egimus, proxima pars annorum 490 petenda est ex Regno Græcorum, quod per 300 annos duravit; cujus tempora 5 modis computantur, in quibus tamen magna est incertitudo: 1. per Reges Syriorum; 2. per annos Pontificum Judæorum; 3. per annos Regum Syriæ usque ad Maccabæos, deinde per Maccabæos; 4. per Ptolemæos Egypti Reges; & 5. (quæ via certior est,) per Olympiades. Alexander M. obiit anno 1. Olympiadis 114. ut plerique statuunt; Christus passus est anno 1. Olympiad. 203. Inter hos sunt anni 356; unde 62 demendi sunt, à fine regni Cleopatæ ad mortem Christi: ita restant anni 298, quibus Græca Monarchia duravit. Ab ultimo Rege Persiæ ad nativitatem Christi erant anni circiter 328 cum dimidio. Inde autem ad desolationem Jerosolymæ anni 70 cum dimidio*. [Aliquid hîc dicendum de anno natali Christi.] Post Scaligeri temporum emendationem, consentiunt ferè omnes docti, tam Protestantes quàm Pontificii, æram vulgarem Christianam malè constitutam esse⁷. Æra vulgaris veram antecedit vel, 1. an. quinque*, vel, 2. annis duobus*. Scaliger, Calvisius & Helvicus natalem Christi ponunt in anno mundi 3947. periodi Julianæ 4711. consulibus L. Cornelio Lentulo & M. Valerio Messalino, urbis conditæ 750. Nabonassari 745. Juliano, seu anno emendati à Julio calendarii, 43. Augustali, seu à cæde Julii, 41. à pugna Actiaca 29^b. [Sed de his disputare non est hujus loci, aut nostri instituti. Petantur reliqua ex chronologis. Hæc tantum ex illis decerpere placuit, ut lumen præsentis controversiæ inferrent, & lectorem, sine aliquali harum rerum cognitione planè fluctuaturnum, stabilirent atque dirigerent, ut de nobilissima hac questione, variisque de illa Doctorum sententiis, rectius judicare possit. 5. Quærendum de annis per has 72 hebdomadas designatis, cujus generis sunt.] Resp. 1. Sunt lunares †, qui diebus constant 354, (tantum enim temporis Luna consumit dum cursum menstruum duodecies peragit;) adeoque solaribus minores sunt 11 diebus[†]. Hoc colligunt ex verbo *תתקצ*, quod rectè vertitur, *abbreviata sunt*, ut significet annos hos non esse ad longitudinem annorum solarium exigendos, sed ad breviter lunarium annorum coarctandos⁷. Probat, quia Hebræi utebantur mensibus lunaribus, ex quibus lunares anni conficiuntur. Aliis hæc sententia non placet. 1. Quia Hebræi, ut & aliæ gentes, annos suos redigebant ad rationem cursûs Solis, unum mensẽ tertio quoquo anno intercalantes. 2. Non poterant Hebræi Pascha suum quotannis celebrare 14. die mensis primi. Vere, si annis lunaribus usi essent, sed tunc quolibet mense Pascha egissent*. Resp. Ità esset si Hebræorum menses, sicut nostri sunt, immobiles fuissent; erant autem mobiles cum ipsa Luna: ideoque Pascha semper habebant lunâ 1. & mense 1. non autem habuissent Vere, nisi annum lunarem redegissent ad rationem solaris⁷. 3. Nec Hebræi nec S. Scriptura uspiam in descriptione temporum annis lunaribus utuntur².

Resp. Id ultro concedo; dico tamen Gabriele hîc novè & inusitatè loqui, (quod vel *hebdomadæ* vox ostendit,) ut tectior sermo esset¹. Resp. 2. Sunt hi anni 360 dierum^b: his enim utitur Sacra Scriptura^c, in prophetiis de Ecclesiæ calamitatibus, vel liberatione ex eisdem, in quibus scilicet respicit ad liberationem ex Egypto, ideoque annis utitur quibus olim Egyptii usi sunt, qui constabant 12 mensibus æqualibus, sive diebus 360, teste Scaligero in Emend. temp. l. 2. Verum quidem est Egyptiacos annos habuisse dies *επιμαρτυρους*, & statis periodis adhibitam fuisse intercalationem: sed ad rotundandum (ut vocant) numerum segmenta illa negligere libuit, quandoquidem hîc etiam præcisè de septimanis sine ulla subtiliori divisione sermo est; nec intercalatio & hujusmodi singulis ac quibusvis innotescere solent. Et quanquam solares anni dierum 365 cum horis appendicibus in frequenti usu fuissent; probat tamen Seldenus ad Marmora Arundell. p. 62. olim annum 360 diebus definitum fuisse, neglectis dierum & horarum segmentis, maximè ubi de iis ageretur quæ anni divisione mensurabantur, (ut in septimanæ ultimæ apud Daniele usum venit,) quod ille dierum numerus esset faciliori divisioni commodissimus. Id liquet ex Aristot. Hist. animal. 6. 20. sub initium, ubi annus ipsi constat diebus 360^d. Duo tantum sunt S. Scripturæ loca in quibus annotatum est ex quot diebus constant menses, & consequenter anni, & in utriusque mensis componitur ex 30 diebus, ideoque annus diebus 360; nempe Gen. 7. 11. collat. cum Gen. 8. 3. 4. Apoc. 11. 2, 3*. Alii erant Judæorum anni, lunares scilicet, qui in usum civilem & ecclesiasticum instituti sunt; alii, quibus Spiritus Dei utitur in prophetiis, qui, cum huic tantum rei inserviant, & eventus notabiles obscurè significant, intercalatione non egent^f. Resp. 3. Anni hî sunt solares^g. Menses quidem Judæorum Lunares, at anni Solis, cursu dirigebantur. Ut constat, 1. ex festis suis quotannis eodem tempore celebratis, Exod. 23. 15, 16. Levit. 23. 10. Deut. 16. 13. 2. Quia tempus quo Israelitæ comederent Manna erat 40 annorum, Exod. 16. 35. ab exitu computatorum, Num. 33. 38. Confer Jos. 5. 12. 3. Septimus quisque annus sabbaticus erat, Levit. 25. 4. & 7 tales anni dicuntur esse 49 anni, in quorum fine coepit jubilæum, v. 8, 9. Hi anni certissimè erant solares. 4. Quia anni 70 captivitatis, quorum meminit Daniel v. 2. solares erant, ut omnes accipiunt. Mirum ergo esset, si in eodem capite de 70 annis loquens, & de 70 hebdomadis annorum loquens, annos diversorum generum intelligeret^h. Sed non ita multum refert sintne hî anni solares, an lunares, cum hi ad illos mensis intercalatione redigerenturⁱ. [6. Quærendum an 70 hæ septimanæ tempus aliquod certum & definitum denotent necne.] Resp. 1. Tempus denotant incertum & indefinitum. Probat, 1. ex usu Scripturæ, in qua numeri non semper præcisè & propriè, sed figuratè ac synecdochicè, ponuntur, vel toto ex parte, vel parte ex tota significatâ. Numerus certus pro incerto, perfectus pro imperfecto, rotundatus integèrque pro corrupto, ponitur. Patebit id exemplis*. Hof. 6. 2. *Restituet nos post biduum, & die tertio*, &c. i. e. brevi. Matt. 18. 22. *Septies imò septuagies septies*. Apoc. 7. 5. *Signantur 12000 è tribu Juda, &c.* Dicitur terra Israel omnibus diebus quiescisse complendo annos 70, 2 Chron. ult. 21. non certè propriè & integros, sed quosdam ex eis figuratè solùm: nam ipsa Brought. aliisque rectè ordiuntur hos annos à deportatione Joakimi, à quo ad Zedeciam non celebravit sabbata, incolis nondum deportatis. Jud. 11. 26. *Israel habitasse dicitur in Hesbon, &c. 300 annos, pro, 260, vel 270*^l. Ità etiam in huic similibus Scripturæ locis. Tenendum hîc est Angeli consilium, quod erat, Daniele consolari: q. d. Tu de 70 illis Jeremiæ annis sub Cyro finiendis cogitas; sed ego gloriosorem multò tibi denuncio liberationem à Satana per Christum post septies 70 annos. Jam misericordia Dei superabit judicium ejus septuplò, & durabit septies 70 annos, usque ad Christi adventum, & deinceps in perpetuum. Designatur itaque h. l. prophetica prædictio, non historica narratio & circumscriptio temporis, ad Judæorum solatium, ut memoriæ intigere ur, &c. Jam in similibus

Rain.
13. 145.

† Liv. p. 19.
Rain. 121.
1545.

† Liv.
62...

† Wil.
p. 319.

† Liv. p. 33.

† Bail.
oper. hi-
stor. &
chronol.
l. 2. qu. 2.
fin. Wich.
chronol.
factâ.
† Perav. &
Keppler. &
Decker. in
Bail. qu. 1.
† Bail. q. 2.
ex Scal.
Calvis.
Per. Tor-
niel. Baron.
Wichm. ex
Lang. & c.
† Bail.
qu. 1.
† Per. ex
Afric.
Theod.
Beda, Rup.
Carthuf.
& c.
† San. sim.
Per.
† Per.
p. 567.

† Q. in Per.

† Per.
† Q. in
Per.

† Per.

p. 566.
† Emp. in
Jac. p. 197.
Derod. ex
Gaillard.

p. 538.
fin. Emp.

† Emp. ibi.

† Derod.
p. 538.

† Derod.
p. 543.
† Liv. San.
ex Gen. &
Suar. &c.

† Liv.
p. 189.
† San.

† Rain.
præl. 128.
p. 18. & 31.

† Rain.
ib.

locis, cum hujusmodi mysteria præsignificantur vaticiniis, aut memoriæ causâ comprehenduntur numeris, aut ad typos veteres collata explicantur, numeri certi sæpe pro incertis ponuntur. Gen. 15. 13. — *qui affligent eos 400 annis.* At à tempore illius prædictionis erant supra 400 annos. Sic Matt. 1. 17. *A Davide ad captivitatem Babylonicam erant 14 progenies.* At 17 erant. Sed hoc mysterium memoriæ causâ in tres tesseradecades erat distributum. Matt. 12. 40. *Ut Jonas fuit in ventre ceti tres dies & tres noctes; ita erit filius hominis in corde terræ tres dies & tres noctes:* nempe synecdochicè, quoniam dies conficitur ex die & nocte, Gen. 1. 5. Dicit autem, *tres dies & tres noctes,* ut significaret typum illum jam reipsa impletum esse. Ità & hoc loco, non dicit octies 70, (quot præcisè erant, nempe anni 560, à Cyro ad Christum,) sed septies 70, nè obscuraretur vis typi. Et verissimè quidem dixit post 70 septimanas occisum iri Christum, si post 80 id factum esset. Persecutio Antiochi duravit *tempus & tempora & dimidium temporis,* Dan. 7. 25. & 12. 7. i. e. annos tres & dimidium, sive dies 1290, Dan. 12. 11. Eò alludens Apoc. 12. 14. persecutionem illam duraturam dicit *ad tempus & tempora & partem temporis,* non propriè, ut in Dan. sed figuratè; q. d. exiguo tempore. Sic loquitur ad solatium fidelium, quamvis tempus multò longius esset, nempe 1260 dierum, h. e. ann. Hic autem, cum tempus hoc (septies 70, &c.) multò propius accedat ad præcisum numerum (octies 70) à Gabriele notatum, meliori jure id fieri potest. Atque hinc *septimanarum,* non *annorum,* meminit, ut tempus brevissimum fore significet. Veruntamen quia S. S. in prædictionibus aliquando certum annorum numerum indicat, probabile tantum est hoc argumentum. Numeri dierum & annorum ferè semper propriissimè accipiuntur, & quando synecdoche est, ea aliquo indicio significatur: quod hic non fit. Arg. 2. Ex partitione hebdom. v. 25. & 27. in 7 & 62 & 1 septimanas. Nec prima pars nec ultima propriè sumitur, ideòque nec media. Non prima; quia 7 illæ hebdomadæ urbi sive plateæ & muro instaurandis destinatæ extendendæ sunt ad multò plures, centum scilicet, h. e. à primo Cyri ad vicessimum Artaxerxis Mnemonis. Non ultima septimana; quia Christus mortuus dicitur in medio septimanæ, de qua ergò restabant adhuc 3 anni cum dimidio; & à primo Cyri ad Christum essent tantum anni 486 cum dimidio, si præcisè supputandi sint: unde sequitur tempus illud 490 annorum figuratè & synecdochicè intelligendum esse. Sed infirmum est hoc argumentum, idque quoad utrumque ejus membrum. 1. Quoad prius. Nam, 1. non dicit Daniel murum in primis 7 hebdomadis extruendum, sed utrique septuagesimæ portioni, 7 & 62, subjicit structuram muri. 2. Totum hoc nititur falsis principiis, ac si hebdomadæ cœpissent in primo Cyri, & extructus esset murus 20. Artaxerxis Mnemonis, non Longimani. 2. Quoad posterius. Nam, 1. fundamentum ipsius, quod scilicet hebdomadæ terminantur in morte Christi, negant Scal. Jun. & alii multi. 2. Sed illud ei detur, non tamen ex eo sequitur ultimam septimanam 3 annis cum dimidio decurtandam: si enim in principio ultimæ septimanæ Christus obiisset, rectè dicerentur 70 septimanæ claudi ejus morte: quæ enim in ullius diei, mensis, anni, aut hebdomadæ annorum, principio contingunt, ea isto die, mense, anno & annorum hebdomadâ contingere dicuntur tam propriè quàm si vel in medio vel in fine illius contigissent. Angelus porro, qui hic accuratus esse voluit in hoc eventu summè memorabili, non tantum hebdomadam designat, sed & ejus *dimidium,* sive *medium:* (nam *¶* utrumque indifferenter notat:) utrum verò dimidium prius, an posterius, an ipsam inter utrumque medietatem, an verò illius extremum, non dicit Daniel, nec ità planum est P. 3. Argumentum Rainoldi primarium, quod eum ante omnia seduxit, hoc est, Septimanæ incipiunt à primo anno Cyri, unde ad mortem Christi sunt anni 560. Ergò septimanæ synecdochicè intelligendæ sunt. Resp. Nolumus cum Beroaldo, Broughtono, Paræo, Howæo, Nisbeto, &c. negare tot intercessisse annos, adeoque falsi accusare veteres omnes, Chaldaeos, Græcos, Latinos,

quasi Regno Persico annos centum supra debitum agnovissent. Sed hoc ei reponimus, malè eum hebdomadas inchoasse in primo Cyri. De quo plura deinceps 9. ^{Idem, ib.} Resp. 2. Tempus hoc 70 hebdomadarum certum est & definitum. Probatur. 1. Priores omnes temporum ^{Bail.} periochæ à mundi initio ad Cyrum, in Verbo Dei expressæ, sunt certæ & definitæ. Ergo talis est & hæc periocha. ^{Wil. &c.} 2. Contrà, Certam & accuratam temporum rationem non semper in Scriptura observari probat ^{Bail. ex Brought.} Hebræorum regula, *Non est prius & posterius in Scripturis;* & constat ex historiis Judicum & Evangelistarum & Actorum Apostolorum, ubi sanè negligenter proponitur temporum ratio & distinctio. Accuratissimè distinxit Deus tempora in ipsa quasi prima Legis pædagogia; postea negligentius, quum scilicet Judæi magis adolescerent, ut in Jos. Jud. Sam. & maxime in Libris Ezræ & Nehemiæ: ut minus mirum sit, si 70 hebdomadæ annorum non præcisè tot annos contineant, &c. ^{Rain. 131. 58. 11.} Sed dispar est ratio: nam quum priores periochæ eo fine determinatæ erant ut fideles ad Christum certo filo deducerent; periocha immediatè Christum antecedens definitam inprimis requirebat certitudinem: & ex hac suppositione Deum ultimam hanc periocham aliquo numero expressisse, probatur firmiter numerum istum definitum fuisse. 2. Probatur ex eo, quod 70 ^{Bail. p. 164.} *septimana* dicuntur *¶*, i. e. præcisè definitæ; ad ^{Brought.} verb. *hebdomada definita*, singulari constructione, quâ importatur particularis determinatio, non tantum totius summæ, sed singularum in illa partium, hebdomadarum, annorum, dierum. ^{Bail. 163.} 3. Contrà, Significat vox rem hanc tantum definitam, certò constitutam & immotam, esse, cui omnes exceptiones dubitationesque prorsus sunt præcisæ: quod nihil facit adversus nostram sententiam: distinguendum enim inter definitionem ^{Rain. 66.} rei, & definitionem circumstantiarum seu temporis. ^{Rain. in Bail.} Quod non satisfacit: nam res quam Deus hic determinat est tempus & circumstantia hebdomadarum. ^{Bail.} 3. Probatur ex Judæis, qui omnes Messiam expectarunt eo ipso tempore à Daniele præfinito, ut constat ex ^{Funcius & Brought. in Rain.} Josepho & aliis. Neque hoc satisfacit. Nam, 1. non expectarunt omnes Judæi adventum Christi certo tempore præcisè, sed alii citius 30 annis, ut qui Herodem Messiam esse putarunt; alii serius supra 30 annos, teste Josepho Bell. Jud. 7. 12. aliis 18. 2. Expectarunt eum aliqui, non tamen ex Prophetia Danielis, sed ex Divina revelatione, Luc. 2. 25, 26, 38. 3. Expectavit Paulus suâ ætate secundum Christi adventum, 1 Thef. 4. 15. nec tamen eum tunc futurum novit. ^{Rain. 132. 68. 11.} 4. Probatur: Tempus illud certum est & definitum quod Deus in ^{Bail. ex Wil.} varias partes distinguit, & unicuique varias historias assignat, cujus item principium & finis à Deo definiuntur. At ità h. l. se res habet, ut patet. 5. Probatur ^{Wil.} ex eo, quod hoc tempus eventusque illius diligenter observare jubemur. ^{Bail.} 6. Hæc hebdomadarum extensio tempus adventus Messie omnino incertum facit. ^{Bail.} 7. Numerus 70 annorum (ex quibus septies multiplicatis fit hic numerus) certus est & definitus; ideòque talis est & numerus 70 hebdomadum. ^{Wil.} 8. Probatur ex consensu omnium Doctorum, qui, licet in variis hæc discrepent, omnes tamen tempus certum esse statuunt. ^{Bail. p. 164.} [His ergò præmissis, ut par erat, veniamus ad principalem & nobilissimam quætionem, de termino, de initio & fine, harum 70 hebdomadum; & inprimis de principio, quo posito, finis facillè se prodet.] Indubitatum est, hebdomadarum initium esse in exitu sermonis de reedificatione Jerosolymæ: sed quæstio est, quis, aut cujus, sermo hic est, aut quando exivit. Hic variant sententiæ. Sermo hic intelligitur, vel Dei, vel hominis. 1. Dei, nempe ad Jeremiam, nempe Jer. 29. 10. cujus ^{V. simil. L. & Burg. & Galat. in Per. 1. 11 166.} meminit Daniel initio hujus capituli; scil. à quarto anno Sedechiæ, ut patet ex Jer. 28. 1. Ab hac mente non procul absunt RR. plerique, qui hebdomadas inchoant à primo, & claudunt in secundo, urbis excidio. Non placet hæc sententia: 1. Si inchoentur ab aliquo Dei promisso, cur non à priore promisso, v. g. illo Jer. 25. 12. ubi primum prædicitur reditus populi, anno Joakimi quarto P; vel etiam à promisso longè antiquiori & illustriori, Isa. 44. 28. ubi Cyrus urbem & Templum reedificaturus prænunciatur, an-

^{Rain.}
22.

^{Bail. op.}
hist. &
chron. l. 1.
qu. 10.
p. 164.

^{Rain. ib.}
32. & 44.

^{Bail. ib.}
p. 165.

nis supra 700 ante hebdomadam finem? 2. Tempora non congruunt: nam à quarto Zedeciae ad Christum sunt anni non tantum 490, sed 600¹. 3. In Jer. 29. nulla de reaedificanda Jerusalem mentio fit; nec fieri commodè potuit, cum illa nondum excisa fuerit². Alii sermonem hinc intelligunt qui à Deo prolatus est Angelo Gabrieli deferendus Danieli, de quo Dan. 9. 23. Inchoant hi hebdomadas à primo Darii Medi³. [Qui vel parum vel nihil distat à primo Cyri, ut peculiari disquisitione non sit opus. Sed sermonem 2. hominis plerique intelligunt.] Agitur hic de edicto humano, five Regio⁴, qualia quatuor recitantur in Libris Ezrae & Nehemiae: 1. Cyri, 2. Par. 36. 22, 23. Ezrae 1. 1, 2, &c. & 5. 13. & 6. 3; 2. Darii Nothi, Ezrae 6. 1, &c. 7. vide Hag. 1. 1, &c. Zach. 1. 1⁵; 3. Artaxerxis, anno septimo regni, Ezrae 7. 11, &c.; 4. ejusdem anno 20. regni ejus, Neh. 2. 1⁶. Videndum ergo ad quodnam illorum initium 70 septimanarum sit referendum⁷. Quamvis autem Christiani hinc de circumstantiis dissentiant, in causa tamen principali consentiunt, & Judaei nihilominus ex hoc loco manifestissime convincuntur⁸. [Quod unum sententiis discutiendis praemittendum restat, sed paucis.] Judaei inter terminos harum 70 septimanarum tanquam indagine conclusi tenentur. Constat ex hoc Danielis vaticinio, Messiam exscindendum fore, primum, post captivitatem Babylonicam; & deinde, sub instaurato & durante adhuc Templo secundo⁹, ante everisionem urbis¹⁰, & stantibus adhuc sacrificiis¹¹, quae post Messiam demum excisum abroganda erant¹². Quid hinc Judaei? 1. Rejiciunt auctoritatem Danielis, quem ipse Deus probat; Ezec. 14. 20. & 28. 3. 2. Praedictionem hanc non absolutam fuisse, sed hypotheticam, si, scilicet, populus peccatis suis adventum Messiae non retardasset: per populi autem peccata stetit quò minus tempore à Daniele praenunciato Messias venerit. Contrà, 1. Promissio haec absoluta est & summè gratuita, neque ulla cuiuspiam conditionis vel tenuissima subindicatio hinc est. 2. Quodnam, quæso, Judaeorum peccatum Messiae adventum impediret? Id certè omnibus praecedentibus (quibus scilicet non obstantibus Templum & urbs restituta sunt, & Messias promissus est,) multò majus fuisse oportet: quale nullum legimus, si excipias crucifixionem Messiae, quam illi peccatum esse negant. 3. Danielis hebdomadas intelligunt, non de annis, sed de jubilæis, ità ut 70 hebdomadae contineant annos 3500: tam longinquum excogitarunt terminum, nè per multa secula falsitatis convincerentur. Verùm omnis hebdomas est vel dierum, vel annorum: hebdomada autem jubilæorum nusquam in S. S. vel in probato auctore occurrunt; sed commentum hoc est recentiorum, quum Judaei omnes antiqui annorum hebdomadas hinc intelligant. Deinde, scopus Prophetiae erat, Daniele cæterosque mœrore confectos consolari, ex propinquo Messiae adventu; cui planè repugnat hoc figmentum. 4. Ajunt Daniele non loqui de Messia re¹³ & ex¹⁴ dicto, five filio Davidis; sed v. 24. de Arca aliisque Templi instrumentis, v. 25. de Cyro, v. 26. de Herode Agrippa. Sed quàm putidum & audax commentum hoc est, pro uno Messia (de quo ter absque ullo distinctionis indicio loquitur,) tres cudere, & verum hinc excludere¹⁵? [Plura qui vult, petat ex scriptoribus anti-Judaicis. Ego me ad principalem quaestionem conféro, & discrepantes de ea sententias.] Sententia prima, Initium 70 hebdomadam ponendum est in primo anno Cyri¹⁶. [Argumenta hujus sententiae sunt:] Arg. 1. Quia hoc primum erat edictum¹⁷. Dubiè sanè & incoimmodè loquutus fuisset Angelus, si, per egressum verbi indefinitè positum, non primum statim edictum intellexisset, sed secundum, aut tertium, aut quartum. Adde quòd Darius & Artaxerxes nullius egressus verbi auctores erant, sed tantum edictum Cyri confirmarunt & ampliavunt, Esr. 6. 1, &c.¹⁸. Arg. 2. Edictum de quo loquitur Angelus erat *וְלִבְנוֹתָיִם*, i. e. de reversione populi, & aedificatione Jerosolymae. Tale erat Cyri decretum: primò, *וְלִבְנוֹתָיִם*, ad reducendum, sub. *populum*¹⁹. Sed audax est hoc supplementum. Quidni pariter sic supplerem, ad reducendum, vel resarciendum, sub. *edictum*, ut de renovato [sub Dario vel Artaxer-

xe] edicto intelligeretur²⁰? *וְלִבְנוֹתָיִם* praefixum, sine praecedente verbo regente, Hebraeis saepe significat quòd ali-²¹ quid debeat fieri: ut Eccles. 3. 18. Dixi ego — *וְלִבְנוֹתָיִם* quòd declarare ipsis debeat Deus, &c.; & ibid. v. 14. *וְלִבְנוֹתָיִם*, quòd non addendum sit; & Esth. c. 9. v. 1. *וְלִבְנוֹתָיִם*, & lex ejus, id omnino faciendum esse. Pariter & hic *וְלִבְנוֹתָיִם* significat, quòd reditus concedendus sit, seu, quòd debeat reductio fieri: quòd factum esse constat ex Esr. 1. & 2. & 8²². [Est tamen quòd huic argumento opponunt.] Except. 1. Insolens est, illum dici *וְלִבְנוֹתָיִם* facere reverti, qui jubet P. Resp. 1. Regula est Erpenii, quòd *וְלִבְנוֹתָיִם* Hiphil verbis Kal addit causam, cujus virtute, impulsu, jussu vel permissione fit actio. 2. Verbum *וְלִבְנוֹתָיִם* sign. reverti jussit, 1 Sam. 29. 4. 2 Chron. 25. 13²³. Exc. 2. Verbum *וְלִבְנוֹתָיִם*, actionem antecedens, nihil aliud significat quàm nudam istius actionis repetitionem, ut multis exemplis constat; ità ut verbum, ad reverti faciendum & aedificandum, nihil aliud sit quàm ad reaedificandum²⁴: sic hoc ipso versu, *וְלִבְנוֹתָיִם* & aedificabitur, id est, iterum aedificabitur. Vide similes loquutiones Jos. 5. 2. Ezec. 8. 13. &c. t. Resp. 1. Si hoc admitteretur, non tamen inde sequitur id quòd volunt, iteratum aliquod edictum (sub Dario vel Artax.) habendum esse pro initio 70 hebdomadarum: neque enim ex iterata aedificatione inferitur iteratum mandatum: ideòque, pro, ab egressu edicti, Angelus dixisset, ab egressu iterati edicti²⁵. 2. Quamvis *וְלִבְנוֹתָיִם* interdum notet iterationem actionis verbi sequentis, ut Zach. 5. 1. &c. non tamen semper id facit; ut docent 1 Reg. 8. 47. 2 Par. 6. 24, 37. Esa. 6. 10. nec unquam *וְלִבְנוֹתָיִם* five Hiphil ità sumitur²⁶. Inst. Verba in Hiphil intransitive interdum sumi constat ex verbis *וְלִבְנוֹתָיִם* (*manè surgere*), *וְלִבְנוֹתָיִם* (*fatere*), &c. & ex hoc ipso *וְלִבְנוֹתָיִם*, quòd ità sumitur Jon. 1. 13. Remigabant viri *וְלִבְנוֹתָיִם* ut reverterentur, &c.²⁷. Resp. Rectius ibi transitivè redditur, ut redire facerent, seu reducerent, nempe vel navem, vel Jonam²⁸, de quo jam dixerant, Quid faciemus *וְלִבְנוֹתָיִם* tibi, &c.²⁹ Exc. 3. Esto, verbum à Cyro exivit de reductione populi, non autem de aedificanda Jerosolyma. Resp. 1. Etiam hoc continuit edictum Cyri, alioqui sefellit praedictio Esaiæ de illo, Esa. 44. 28. & 45. 13. 2. Judaei reduces mox indubiè domos exstruebant, teste Neh. 7. 4. etiam pulchras, Hag. 1. 4. nec eos sub dio in urbe vixisse credibile est³⁰. Inst. Aedificare Jerosolymam idem est quòd urbem moenibus cingere, ut mox exponitur. Resp. 1. Non sunt idem; nam & urbs esse potest quæ moenibus caret, ut Sparta, &c. 2. Verba illa, *readificabitur platea & murus*, non præcisè & intègre exponunt praecedentem *וְלִבְנוֹתָיִם*, ad aedificandum Jerosolymam, sed loquuntur potius de complemento aedificationis urbis, quòd tandem in secundo hebdomadam intervallo futurum erat; ut ex eo patet, quòd etiam *platearum* hinc mentio fiat, quas prius fuisse probavimus³¹. Arg. 3. Certum est 70 annos captivitatis & 70 hebdomadas simul conjungi³²: vide Jer. 29. 10. At 70 illi anni defuerunt in anno primo Cyri, 2 Par. 36. 22³³. Resp. Esto; at in illis locis proponi verbum de cujus exitu hinc loquitur, probandum adhuc restat³⁴. Daniel attentus erat ad numerum 70 annorum, & præcipuè sollicitus erat de Sanctuario, v. 17. deque his informari voluit, ver. 22. Nihil ergo ad Danielis preces æquè pertinebat, aut spectabat propius quàm illa sub Cyro liberatio³⁵. Arg. 4. Nisi ità esset, ignorasset Daniel initium hebdomadarum, adeòque tempus adventus Christi³⁶. Resp. 1. Multa Prophetæ præciverant quorum tempora nesciverunt, de quibus tamen certissimi erant & solatium acceperunt. 2. Tempore hujus revelationis edicta Cyri, Darii, &c. æquè ignota erant, utpotè omnia tum futura³⁷. Arg. 5. Alioquin in Sacra chronologia erit hiatus propè centum annorum³⁸: Si autem 70 hebdomades immediatè conjungantur cum 70 annis captivitatis, chronologia Sacra nos recto filo ducet ab orbe condito ad Messiam³⁹. Hoc argumentum cæteris gravius est: sed nullum est hinc incommodum, cum eo ipso anno qui cum prioribus temporibus ab initio mundi manifestè continuatur publicata sit epocha ad Christum pertingens, licet non statim inchoanda⁴⁰. Arg. 6. Edictum Cyri erat publicè notorium, & priorum tunc p. 170.

Wasm.
p. 296.

Bail.

q Rain. sic
Calov.
Bail. &c.
Calov.
ex Behm.
† Bail. &c.
† Rain.
pralect.
A27. 3.
v Beroald.
in Calov.
* Q. in
Bail.

Calov.

Bail.
p. 157.

Scal. in
Calov.
p. 107.

Bail.
p. 167.

Wich.
p. 188. sim.
Emp.
ib. sic
Wasm.
p. 300.
* Wich.
ib.

Wasm.
p. 300.

Wich. ib.
sim Emp.
Wasm.

Wasm.
p. 300. &
204.

Wasm.
p. 293.

Wasm.
sim. Wich.
Emp.

Wasm.
ib.

Wasm.
293. &
304. sim.

Wich.
Wasm. ib.
Emp.

Wasm. ib.
p. 189.

Wasm. ib.
p. 274.

spe & votis præceptum, ex Esa. 44. & 45. & perpetuum fundamentum mansit sequentium edictorum. [Sed videamus jam quid huic sententiæ opponant aliter sentientes. Scil.] 1. & præcipue, Tempora non quadrant P. Nam à Cyro ad mortem Christi sunt anni (non tantum 490, ut illi volunt Angelum dicere, sed) circiter 565 q; ut constat ex cœlestis motus veritate, & ex consensu omnium chronologorum, Chaldæorum, Græcorum, Latinorum †. Decretum hoc Cyri exiit circa Olymp. 60: Christus passus est Olymp. 202: ita intercedunt anni circiter 568 †. [Huic argumento bifariam respondent.] Resp. 1. Falluntur ergo omnes historici, & Græcæ, i. e. fide res Persicas conscripserunt †; & omnibus omnium scriptis anteferendus est unus Daniel, qui annos tantum 490 intercedere ait *: quod nos concedimus. Sed principium petunt; non id dicit Daniel, sed ipsi fingunt: probent à primo Cyri numerare Danielelem, aut inchoari hebdomadas, & nos dabimus manus. Agnoscunt porro exotics rectè disponere tempora Monarchiæ Græcæ, (quæ per 300 annos obtinuit, ut consentiunt chronologi †,) & Romanæ, in Monarchia tantum Persarum lapsos; idque non unâ aut alterâ Olympiade, sed centum [ferè] annis in spatio annorum 230: in quo quærant oportet Judæos apellas qui ipsis credant †. Græci ita verè omnium Regum Persidis annos retulerunt, ut ab initio Cyri ad excessum Alexandri M. nè unus quidem annus perierit. Omnia enim eorum tempora aliquo insigni caractere notata sunt: aut aliquo defectu luminarium, ut anni Cambyse & Darii; aut aliquo certissimo intervallo, ut ab Olympiadibus Cyri initium, à bello Peloponnesiaco Artaxerxis Longimani finis, initia Darii Nothi & Artaxerxis Memoris †. Certè qui tot & tantorum consensum audent contemnere, æqui bonique consilere debent, si ipsorum hac de re placita ab aliis spernantur. Resp. 2. Angelus in primo intervallo 7 hebdomadarum, quæ 49 annos efficiunt, (& terminantur in 7. anno Artaxerxis Mnemonis †,) annos computat, non continuos & coherentes †, sed disjunctos †, sive intercalariter, ut anni hi sint conjuncti numero, sed disjuncti tempore †. Non enarrat annos quibus impedita est ædificatio Templi & urbis, sed quibus perrexit †, & in quibus felicius erat Judæorum status †. Erant quidem à primo Cyri anno ad primum Artaxerxis Mnemonis anni 125: ex quibus intercalares 76 erant anni prohibiti Templi, & pressæ adhuc politiæ & Ecclesiæ Judæorum; 49 verò ædificationis †; quos solos numerat Angelus †, Danielis consolator, in prophetia hac mystico-chronica potius quàm aperta historia †, quia hi soli attinebant ad Danielis preces, expectationem ac consolationem †, ad quam minimè spectabant anni cessationis, prohibitionis, aut oppressionis, sed tantum libertatis & ædificationis †. De restauratione hic agitur, non impedimento aut destructione †. Deinde, hoc pacto rotundare licuit illum 70 hebdomadarum numerum, responsurum, & quasi opponendum, 70 annis captivitatis P. Hanc interpretationem firmat accentuum ratio, quam plerique hic negligunt. Notandus ergo hic, 1. accentus Athnach ad vocem *שבע* septem, qui distinctissima hic reddit duo intervallo 7 & 62 hebdomadarum, (quæ plerique malè conjungunt, & pro uno numero numerant †,) & medium versum secant in duas partes. 2. Accentus Rebhia (qui magis distinctivus est quàm sequentes ipsum Paschtæ) in voce *שבע* porro secans primam partem in duo incisa: quorum prius continet tum exordium narrationis, Scito & advertas, tum terminum à quo totius spatii 70 hebdom. scil. egressum verbi; posterius continet subsequens ipsum narrationis argumentum, sive complementum eventus isti primo intervallo (7 hebdom. seu 49 annorum) applicandum, scil. *reductionem esse faciendam, & extruendam Hierosolymam*: quibus verbis non adnotatur terminus à quo 70 hebdom. quasi hic sit sensus, *ab egressu verbi ut iterum ædificetur, &c.* ceu vitiosissime vulgò explicatur, (nullum sic argumentum eventus dando primis 7 septimanis,) & quasi sic contradistinguatur *Messia duci*, tanquam termino ad quem, (nam Rebhia sub *שבע* docet illa verba magis coherere cum

proximè sequentibus, *ad Messiam ducem*, quàm cum præcedentibus, *ab egressu verbi*;) sed argumentum eventus historici primo intervallo assignatur, nempe exordium agendorum usque ad Messiam Ducem, qui Dux Messias huic primo intervallo, in quo Templum reparatum, inseritur ut terminus remotus & mediat, (partim ceu futura major gloria illius Templi secundi, partim ut in quolibet intervallo appareat Messias scopus principalis,) prout idem secundi intervalli terminus proximus & immediatus vers. 26. constituitur. Et sic rectissime retinetur ordo intervallo, quem plerique vel negligunt, vel invertunt; & evidentissima distinctio constituitur inter duo intervallo, & utriusque diversa complementa, & quidem seorsim: ut prius ponatur illud 7 hebdom. in quibus nempe reditus concedendus erat, & Sanctuarium extruendum; deinde illud 62 hebdom. in quibus plateæ & mœnia reparari debebant. Denique, intercalaris hic computandi modus nec absurdus est, nec inusitatus †. Habetur enim tum Efr. 5. 16. *Ex eo tempore* (quo scil. fundamenta per Zorob. jacta sunt) *huc usque ædificatur*; non certè continuò & citra interruptionem, (quæ non semel accidit,) sed per intervallo: tum Joh. 2. 20. *Templum hoc 46 annis ædificatum est*; non certè coherentibus & continuis †, quod nullus unquam historicus asseruit, sed intercalari illâ ratione computandis. Istis autem 46 annis si addatur saltem triennium illud liberationis sub Cyro, (quo etiam Templum fundari coepit,) prodibunt hi anni 49; exactè sic concordante calculo Danielis & Johannis †. Adde quod Scaliger & sequaces ejus intercalarem hunc computum in ultima septimana v. 27. quærun, sed frustra, ut videbimus †. [Sed jam videndum quomodo Authores hanc sententiam explicant: id quod non uno modo agunt.] Ædificatio hæc continuata est per annos 46, nempe à primo anno Cyri ad Xerxem †, sive omnibus Cyri, Cambyse, Smerdis, Darii Hytaspis diebus; deinde intermissa est totâ Xerxis & Artaxerxis Longimani vitâ, usque ad Darium Nothum †, cujus anno secundo resumpta ad fastigium perducta est circa annum illius 6 †. i. e. tribus annis, (qui additi præced. 46 efficiunt 49,) sed incompletis †. Post hæc (quæcunque fuerit causa, sive Judæorum negligentia, sive hostium invidia, sive utraque,) opere penè absoluto, non imponetur colophon ante 7. annum Artaxerxis Mnemonis, (h. e. 18 annis post †,) quando Templum ab Esdra absolutum est paucis mensibus, qui, additi illis mensibus qui Darii sexto defuerunt, annum illum complent †. [Aliis non placet hæc explicatio.] 1. Quia constat Cambysem & Smerdem opus impedivisse. 2. Quia illo pacto Judæi, continuâ prohibitione à tempore solutæ captivitatis usque ad Darium Nothum, per 108 annos, omni spe aut signo reparandi Templi penitus excidissent; quod planè improbabile est, & refellitur ex Efr. 4. 12. & 5. 16 †. [Aliter itaque explicant.] Annos ædificationis sic numero. Publicato Cyri edicto, se Judæi ad iter per 6 menses parant. Sequenti anno Hierosolymam eunt, operarios conducunt, &c. & anno 3. Cyri, vel 2. reditus, fundamenta Templi ponunt, Efr. 1. & 2. & 3. Dein Samaritani eos impediunt, idque temporibus Cyri, Cambyse & Smerdis, Efr. 4. 4, 5. Dario autem rerum potito, ædificationem redordiantur, & pergunt 35 annis. Cessat opus primis 14 annis Xerxis, usquedum Mardochæus evectus est, quando ad opus redeunt, & in eo 7 annis cum dimidio pergunt. Tunc Artaxerxes opus impedit 41 ferè annis, usque ad 2. Darii Nothi annum, quando opus resumunt, & anno ejus sexto absolvunt. Denique, anno 7. Artaxerxis Mnemonis Esra quæ desiderabantur studiosè perficit 4 mensibus & 13 diebus. Anni itaque sic se habent; Cyri 2, Darii Hytaspis 35, Xerxis & Artaxerxis 7 cum dimidio, Darii Nothi 3 & dies 157, Artaxerxis 4 menses & 13 dies. Summa est 48 anni, 105 dies. Obj. At vel sic dies multi defunt 49 annis. Resp. Anni itaque hi sunt Egyptiaci, sive præcisè 360 dierum; quales occurrunt etiam Apoc. 11. 2. & 12. 6*. Ab anno 1. Cyri ad annum 1. Mnemonis sunt anni 125: è quibus anni ædificationis seu felicius status Judæorum sunt 49, nempe Cyri 3, Darii Hytaspis 36, Xerxis 6, Da-

Wasm. p.
294....

† Wichm.
p. 192. sim.
Wasm. p.
304.

† Wasm. p.
305.

† Wasm. p.
300.

* Emp.

† Emp. in
Bail.

* Emp.

* Emp. in
Bail.

* Bail.

* Emp. in
Bail.

* Wasm.
301.

* Wichm.
p. 191.

rii 4; anni autem reliqui 76, nempe Cambyſis 7, Xerxis 14, Artaxerxis Longimani 40, reliqui Darii Nothi, quibus nihil ultra promoverunt ^f. [Aliis hoc non placet.] Commentum hoc L. Empereur [Hunc solum nominat, quia Wichm. & Wasm. nondum prodierant.] usque adeo improbabile est, (nè dicam ineptum,) ut ei refutando immorari nolim ^g. [Atque hæc de primo adversus hanc sententiam argumento: sequitur secundum.] In edicto Cyri non potest figi initium 70 hebdomadam, quia illud inefficax erat ^h, & ædificatio brevi interrupta, aut prorsus intermissa, est ⁱ. Resp. 1. Irritum non fuisse illud edictum constat ex Jes. 44. 28. & 45. 13. 2. Tantum successus habuit quantum requirit præfinita ab Angelo reductio Judæorum in patriam, & reparandæ politiæ initium, ac Templi primò jacta fundamenta ^k. Virtute hujus edicti positum est fundamentum Templi ^l, Eſd. 3. 10 ^m. & 5. 16 ⁿ. & hoc edicto nitebatur illud Darii, Eſd. 6. 9. Obj. At Templum à Zorobabele fundari dicitur, Zac. 4. 9 ^p. Resp. ^q fundare hic, ut alibi sæpe, ponitur pro, *parare, stabilire*, ut Eſd. 3. 12. Psalm. 8. 3. alioquin Sesbazar fundavit Templum, Eſd. 5. 16. 3. Ex verbis illis, *in angustia temporum*, rectè colligitur, primas 7 septimanas ædificationi laboriosissimæ quidem, sed parùm proficue, impendendas; quod ita accidisse historiæ Ezræ & Nehemiæ testantur: ut propterea inconsideratè faciant qui hæc Angeli verba protinus de finali & efficaci urbis Templique instauratione accipiant ^r. 4. Æra 70 septimanarum non est insignis aliquis successus, non actualis Templi reædificatio aut perfectio, sed nudum edictum, citra ullum secuturi successus respectum ^s. [Hæc de prima sententia.] Sententia secunda, Initium 70 hebdomadam ponendum, est in anno Darii 2. t. vel 3. (quia non parùm temporis inter Judæos & provinciarum præfides insumptum est dum consuleretur Rex, & alia peragerentur ^t;) vel potius, 6 ^v. Probatur facillè hæc sententia ex Eſd. 4. 24. & cap. 6 ^x. Repetita erat Templi ædificatio anno Darii 2. perfecta secundum exterius Templum an. 6. at secundum interiores partes, an. 9 ^y. Sed quum tres erant Darii Reges Persarum, nempe Darius Hyſtaſpis, Darius Nothus, [& Darius Codomannus, de quo tamen nulla hic est quæſtio;] non certò constat cujus erat istud decretum, num Hyſtaſpis, an verò Nothi ^z. 1. Erat hic Darius Hyſtaſpis ^z, qui regnare cœpit anno 4. Olymp. 64. ut constat, quia Cyrus (qui regnare cœpit initio 55. Olymp.) regnavit 30 annos, deinde Cambyſes & Magi 8 annos, juxta Euseb. Bed. & Herod. Post hos successit hic Darius, h. e. post 38 annos, five anno 4. Olymp. 64 ^b. [Alii paulò aliter.] Edictum hoc in secundo Darii erat anno M. 3698. an. Romæ 231. & an. 3. Olymp. 64 ^c. Idem est hic Darius qui nominatur Eſd. 4. 5, 24. nempe Hyſtaſpis: unde consequitur Eſd. c. 7. Artaxerxem, non Mnemona, sed Longimanum, designari. Argumenta hujus sententiæ sunt quæ sequuntur ^d. Arg. 1. Totus contextus manifestum facit de uno eodémque Dario v. 5. & 24. agi. Quum enim impeditum opus dixerat usque ad regnum Darii, v. 5. & 24. qui finalis impediti-
onis terminus est; constat quæ hic commemorantur gesta esse ante Darii illius tempora, & versus intermedii exponunt solummodo modum & strategema delatorum quo interdictum obtinuerant: 1. autem v. 6. casualiter, ut sæpe, ponitur; "וְיָדָעְתָּ, *Nam in regno Ahasueri, &c.* Arg. 2. Eſdras, describens tempora & Reges sub quibus opus impeditum fuit, quatuor tantum numerat, Cyrum, Ahasuerum, Arthachſta, & Darium, alios, si fuissent, minimè prætermitturus. Ahasuerus erat Cambyſes, qui Assueri nomen assumpsit, quod Herodoto *bellicosum* sonat, & commune erat Regibus. Arthachſta erat Smerdis, qui, quum personam filii Cyri fingeret, nomine etiam libi autoritatem conciliaturus, Arthachſta dici voluit, quod cum nomine Xerxis gentilitium Regibus Persarum fuisse Grotius observat ^e. [Al. aliter.] Artaxerxes, quod *bellatorem insignem* sonat, erat Cambyſes, teste Jo. Antiq. 11. 3. sic dictus quòd Ægyptum subjugavit. Assuerus erat qui Ctesia Oxites, & Herodoto Smerdes, five Magus, qui Cambyſi successit, five fratri Cambyſis, qui ipso absente imperavit. Quare hic Darius vi-

detur esse quartus Persarum Rex, five Darius Hyſtaſpes ^g. Porro, Eſdras, Reges sub quibus opus Domini successit celebrans, tres tantum numerat, Cyrum, Darium & Artachſta. Si autem Darius Nothus & Artaxerxes Mnemon intelligantur, ut vult Scaliger, nimis longum erit intervallum à primo edicto Cyri ad 7. an. Artax. Memoris, annorum nempe 132, vel 139; nec congruit hoc verbis Eſd. 6. 14 ^h. Demum, non est verisimile Xerxem, quem Scaliger vult fuisse Estheræ maritum, & Artaxerxem, quem ait fuisse Xerxis ex Ester five Amestride filium, instaurationi Templi obstitisse, idque præ aliis, ut præ Cambyſe & Smerde eo nomine ab Eſdra referri meruerint ⁱ. Arg. 3. Referunt Judæi, tanquam rem apud ipsos certissimam, Templum 46 annis ædificatum fuisse, Johan. 2. 20 ^j. At à primo Cyri ad Darium Nothum sunt anni 140 ^k. Arg. 4. Si Darius hic Nothus esset, Israelitæ per 120 annos post solutionem captivitatis Templo caruissent; quod non est probabile ^l. Arg. 5. Alioquin tempora non quadrant: nam à Darii Nothi secundo ad Christum passum non fluxerunt anni 490, imò vix 450, ut fatentur adversæ sententiæ authores; qui idcirco hebdomadas in excidio Hierosolymæ claudunt ^m. At si Darius Hyſtaſpis hic sit, omnia congruunt. Et notatu dignissimum est quòd, sicut à 4. Joiacimi ad primum reditum sunt 70 anni, sic ab excidio Templi ad 2. Darii Hyſtaſpis sunt etiam 70 anni; & ab ædificatione Templi completa ad ædificationem murorum Jerosolymæ, nempe à 7. Darii anno ad 20. Artaxerxis, sunt 70 anni; & ab ædificatione Jerosolymæ terrestris ad ædificationem celestis, h. e. ab anno 20. Artaxerxis Longimani ad prædicationem Evangelii per Christum, erant 70 septimanarum annorum ⁿ. Argumentum 6. hoc est, Si Darius hic Nothus esset, incredibile erit longævitas summi Pontificis Josuæ, Zorobabelis, & eorum qui Templi primi splendorem cum secundo contendisse, & imparitatem plorasse, leguntur, Hag. 2. 3, 4 ^p. eorum etiam qui, ad Artachſta scribentes, destructioni Templi se interfuisse significant: vide Eſd. 4. 1. Nam à Cyri secundo, quo fundatum est Templum, ad Darii Nothi sextum, quo perfectum volunt, sunt anni 112, ut fatentur. Hæc longævitas planè portentosa est & absurda. [Multa huic argumento repouunt adversarii.] Resp. 1. Non desunt exempla *maneg-Clav* in Oriente ^q. Georgius Elmacinus, Histor. Saracen. l. 1. c. 7. ad annum Christi 677. circiter, de quodam Ubeido F. Saridæ narrat, eum ad Muaviam Imperatorem venisse 300 æsecutum vitæ annos. Idem c. 4. ad an. C. 653. de Solimane Persa, eum hoc anno mortuum, quum (prout narrarent) ætas ipsius esset annorum 350 ^r. Ipse Vorſtius è Plinio, Tralliano, Val. Maximo aliisque affert plurimorum exempla, quorum quidam 130, alii 140, alii 150, alii 200, annos vixerunt ^s. Resp. 2. Idem incommodum vestram sententiam premit, quæ eandem longævitatem supponit, in Nehemia, (qui vixit ad tempora Alexandri M. ut patet ex Neh. 12. 11, 22. ubi nominat Pontificem Jadduam, qui tempore Alexandri vixit;) in Eſdra, (qui vixit propè ad finem Imperii Persarum, eò quòd Eſd. 10. 6. dicatur intrasse cubiculum Johan. patris Jadduæ prædicti; qui etiam natus est ante destructam Hierosolymam, nam filius erat Seraia, Eſd. 7. 1. quem Nebuchadnezzar ante captivitatem necavit, 2 Reg. 25. 18;) & in Sanballato ^t. [Sed regeant hujus sententiæ patroni] 1. Incommodum hoc si nos premat, at illos non extricat. 2. Quod spectat ad Nehemiam; 1. Jaddua potuit Pontifex fieri anno ætatis 30. & tempore Alexandri annos 90 habere. Ità Nehemias senex Jadduam juvenem spectare potuit, quamvis decederet 60 annis ante Alexandrum. 2. Longævitas Nehemiæ nititur uno hoc loco Nehem. 12. 11, 22. Sed quid vetat illa verba ab alio, quopiam addita esse? qualia & in Deut. 34. & Jos. 24. ab auctoribus istorum Librorum non scripta reperiuntur. Et quid si totus Liber Nehemiæ ab alio scriptus est? 3. Quod spectat ad Eſdram; 1. Johan. ille, pater Jadduæ, de quo Eſd. 10. 6. tunc erat adolescens, nam avus ejus Eliashib Pontificem agebat. 2. A juventute Joannis ad senectutem Jadduæ poterant centum anni intercedere. 3. Johan. negari potest fuisse pater Jadduæ, nam ejus pater fuit Jonathan filius Joiadæ, nepos Elia-

shibi, Nehem. 12. 10. 4. Artaxerxes ille sub quo Esdras & Nehemias Hierosolymam venerunt non erat Mnemon, sed Longimanus: ita de annis Esdræ 60 demendi sunt. 5. Esdras filius Seraia dici poterat, licet ejus nepos vel abnepos esset; sicut Azaria dicitur filius Meraiotib Esdr. 7. 3. licet inter eos, brevitatis causa ibi omitti, septem interjiciantur 1 Chron. 6. 7, 8, 9. 6. Alius ille Seraias esse poterat, nam sacerdotes plures in Esra & Nehemia Seraia nomine veniunt. Et certe in genealogia Pontificum Seraia filius nominatur Josadak, nunquam autem Esdras. 4. Quod spectat ad Sanballatum, in quo Scaligeri & Calvisii primaria spes est; 1. Supposito Nehemiam anno 20. Mnemonis Hieros. venisse, (ut vult Scaliger,) & Sanballatum tunc vicenem fuisse, inde ad Alexandri quintum, quando obiit, non sunt supra 50 annos. 2. Si annus ille Longimani 20. erat, obiit Sanballat in obsidione Tyri, anno ætatis 130. quod tunc ordinarium fuisse Scaliger & Calvisius tuerentur. 3. Capellus, Petavius, &c. geminum faciunt Sanballatum, & posteriorem prioris filium fuisse vel nepotem. 5. Quod spectat ad Zorobabelem, nimia fingitur esse hujus longævitas: si enim 30 annos natus erat tempore solutæ captivitatis, tamen anno 6. Darii Nothi esset 124 annos natus. Pontificatus Josue non nisi 112 annorum demonstrari potest, à Cyro ad 6. Darii Nothi. 6. Quod ad Hag. 2. 3. dico, quod legitur de senibus disparitatem primi & secundi Templi desistentibus, id sub Cyro factum memoratur Esr. 3. 12. non in Haggæo. Verba autem illa Hag. 2. 3. sunt merè hypothetica, ut docent Scal. Molin. L'Emper. & Cocceius, (adeoque nihil affirmant, vel negant,) q. d. Si quis vestrum esset reliquus qui vidisset priorem illam domum, qualem verò jam hanc videretis? Si nè hoc admittendum, sed fuissent hi 15 annorum exulto Templo, ætas illorum superstitum tantum esset annorum 185. [Hæc de sexto hujus sententiæ argumento, ejusque tum oppugnatione, tum defensione.] Arg. 7. & præcipuum delimitur ex Zach. 1. 12. ubi anno 2. Darii Angelus sic precatur, *Usquequo non misereberis Jerusalem & urbium Juda?* Iste jam annus septuagesimus est, vel, his 70 annis. Huic loco addunt Zach. 7. 5. de 70 annis jejunii & luctus Judæorum. Congruit hoc Dario Hystaspis: nam ab excidio urbis (quod contigit anno æræ Nabonazaræ 158. & anno 2. Olymp. 47. five 31 annis ante regnum Cyri,) ad Hystaspis secundum, qui erat anno æræ Nabonaz. 228. [anno 4. Olymp. 64.] effluxere 70 anni. Cyrus enim regnare cepit anno 1. Olymp. 55. hoc est, 31. anno post excidium: adde his annos Cyri 30, Cambylis & Smerdis 8, Darii 2, & habes summam 70 annorum. At ab excidio urbis ad 2. Darii Nothi intercesserunt anni 167. Torquent hic sese Scaligeriani [aliique,] & sic respondent. 1. Non respicit annos devastationis, sed annos alios, five aliarum calamitatum; quarum tamen nullum in Sacris vestigium habetur. Sed frustra hoc fingit Scaliger & sine teste. Et constat annos desolationis hic indigitari, ex jejuniis 4. & 5. & 7. & 10. mensis ob everfionem urbis, Templi, &c. institutis. 2. Per hanc sententiam decantatis illis 70 annis desolationis adhuc includenda foret solutio captivitatis sub Cyro, & jacta sub illo Templi fundamenta; quod absurdum est. Exc. Septuagesima duplex est: una captivitatis, quæ incepit à primo Nebuch. & desiit in primo Cyri; altera desolationis, quæ incepit ab excidio urbis, & desiit anno 2. Darii. Resp. Quamvis 3 vel 4 gradus captivitatis concedi queant, una tantum est Jeremiæ septuagenaria captivitas, & Scriptura 70 tantum annos agnoscit, qui (ex consensu Esræ, 2 Chron. 36. 21. Jeremiæ, Jesaiæ, & chronologorum,) in primum Cyri exeuntes, non possunt numerari nisi ex deportatione Jechoniæ, cui etiam initium eorum tribuitur. Vide Ezech. 33. 21. & 40. 1. Matt. 1. 11. Et hos denotat Zacharias per istos 70 annos, præfinitos scilicet & jam completos; & hoc fundamentum facit precum suarum, pro avertendis illis desolationum reliquiis quibus adhuc post 70 annos affligebantur. Arg. 8. Darium hunc Hystaspem fuisse statuunt omnes ferè scriptores, Hebræi, Græci & Latini, Capellus, Usher, Petav. &c. Alterius sententiæ auctor erat (post unum Sulpitium Se-

verum) Josephus Scaliger; quem secuti sunt Calvisius Scaligeri amanuensis, Jun. Rain. Nisb. &c. [Hæc de prima sententia sufficient.] 2. Darius hic Nothus erat, non Hystaspis. Probat. 1. Ex ratione temporum, quæ Dario Hystaspis non congruit; tunc enim definerent hi anni 490 diu ante Christum natum. Annus 2. Hystaspis erat annus Romæ 231. & annus 3. Olymp. 64. ideoque 490 anni definent in anno Romæ 721. & anno 1. Olymp. 187. five circa tempus pugne Asiaticæ, post quam Augustus factus est Imperator, teste Aurelio Victore, & anno Romæ 725. à senatu confirmatus est. [Quo argumento utitur Author in alium finem, nempe ut probet initium 70 septimanarum inde non sumendum esse.] Dario verò Notho tempora congruunt. Secundus ejus annus erat, secundum nostram computationem, annus mundi 3795. annus Romæ 328. & annus 4. Olymp. 88. A 3. Nothi anno ad excidium Hierosolymæ sunt præcisè 490 anni. Annus ille 3. Darii concurret cum anno 327. æræ Nabonassar, & cum anno 3. Olymp. 89. h. e. anno Olympiastico 355. Excidium autem urbis erat in anno 817. Nabonass. & anno Olympiastico 845. Mallem tamen initium sumere à 6. Darii anno, quum Templum jam perfectum esset. Arg. 2. Darius sub quo Templum est perfectum stat medius inter duos Artaxerxes, ut patet ex collat. Ezr. 4. 23, 24. & 6. 14, 15. & 7. 1. Ergo Darius hic non erat Hystaspis, (nam ante eum regnavit Cambyfes, & post eum Xerxes,) sed Nothus, qui ante se habuit Artaxerxem Longimanum, post se Artaxerxem Mnemonem. Resp. 1. Futilis est objectio de nominibus, ubi reliqua conveniunt, inquit ipse Scaliger; qui etiam observat, Persarum Reges cum Regno nomina alia assumpsisse. Ità Darius Nothus prius vocatus est Ochus; & Artaxerxes Mnemon, Arficus & Oarfes; & Darius ultimus, Codomannus. Quid ergo mirum si nomen Artaxerxis tribuatur & Cambyfi & Smerdi? 2. Artaxerxes ille Esdr. 4. 7. non erat Longimanus, qui, consensu omnium, Judæis benevolus erat; sed Cambyfes, filius Cyri, qui, absente patre, Regnum administravit, qui etiam ædificationem strenuè impedivit. Confirmatur ex v. 12. *edificant urbem*, &c. ubi loquuntur tanquam de præfenti, & quæ tum fieret; quod non congruit temporibus Longimani post 40 annos sequuturis. [Contra,] Quod nomina Ahasueri & Artaxerxis memorata Esr. 4. 6, 7. Cambyfi & Smerdi tribuant, sine ullo fundamento, five in Scriptura, five in profana historia, sit. Si enim Ahasuerus sit Cambyfes, (ut ordo suadet,) & Artaxerxes Smerdis, quomodo illud, *In diebus Artaxerxis*, &c. Ezr. 4. 6, 7. congruit septimestri Smerdis regno? Vel, si, ordine præposito, Ahasuerus sit Smerdis, cur tam præcisè memoratur initium regni septimestris? Deinde, nec Cambyfes nec Smerdis potest esse Ahasuerus. Nam Ahasuerus, Esth. c. 3. vers. 7. (& cur alium fingeremus ab eo quem Scriptura describit, & diligenter distinguit ab Ahasuerro Medo, quasi nullus esset tertius?) annos 12 regnavit. 3. Quod ad Esdr. 6. 14. *Darius & Artaxerxes*, sic melius reddi possit, *Darius, id est, Artabastabtha*; quod videtur esse commune Regum Persarum nomen. Erat ergo hic Artaxerxes Longimanus, idemque Darius: quomodo enim Templum absolutum dici possit mandato Artabastæ, qui nondum regnavit? Al. Habuit Darius post se, licet non immediate, Artax. Longimanum. Nec probari potest, de immediato Darii successore hic agi. Arg. 3. Tempus à primo Cyri ad hunc Darium tam longum fuit, ut edictum Cyri oblivione ab omnibus Persis traditum sit, nec nisi difficulter in archivis inventum. At ab eo edicto ad secundum Hystaspis erant anni tantum 11, vel 12. Resp. 1. Imò intercesserant anni 18. Sed hoc falsum, cum tantum intercesserint Cambyfes & Smerdis. 2. In tot annis multa, etiam quæ temp. spectant, nedum quæ Templum extraneæ & pauperimæ gentis Judæorum, altà oblivione sepeliuntur, maxime in temporibus turbulentis, qualia illa erant. 3. Inquiruntur sæpe in archivis quæ intra lustrum gesta sunt, ut de edicto ejusque causis ac circumstantiis certius constet. Hic autem intercesserunt duo Reges, imò contrarium interdictum. Arg. 4. Ex Joh. 2. 20. ubi

* Bail. qu.
8. p. 159.

* Wasm. p.
270.

* Calov.
Vorst. in
Wasm.
q. Vorst. in
Wasm.

* Calov. p.
178.
† Q. in
Calov.

* Calov.

* Bail. qu.
3. p. 148.
ex Theod.

* Wasm.
p. 259.
q. 10. p.
669.

* Bail. qu.
8. p. 159.

* Jun. Pol.
Li. p. 207.

* Scal. &
Helv. &
Ulbo.

* Emmius,
&c. in

* Calov.
Emp. 189.

* Med. p.
858. simil.

* Derod. &c.
P. 491.

* Med.
† Derod.
p. 398.

* Cal. if.
in Bail.

* Calov.
Bail.

* Bail.
p. 161. Wil.

* Wil. p.
325.

* Bail. Wil.
Derod. ex

* Joseph.

* Wil.

* Med.
p. 874.

* Wil. ex
Brought.

* & V.

* Wil.

* Bail.

* Calov.
p. 182.

* Calvisius

* Bail. simil.

* Wasm.

* p. 259.

* Bail. sim.

* Derod.

* Calov.

* Wasm.

* Bail.

* p. 161.

* Bail. ib.

* sim Derod.

* p. 405.

* Calov.

* p. 181.

* ubi

ubi Templum dicitur 46 annis fuisse exstructum. At si hic Darius Hystaspis erat, exstructum fuisset intra 4 annos, nempe à 2. ejus anno ad 6. vel saltem intra 13 annos, à Cyro nempe ad 6. Hystaspis. Obj. Verba illa Joh. 2. accipienda sunt de tempore quo extrui ab Herode coeptum erat Templum. Resp. Templum ab Herode novum aut aliud factum non est, sed auctum. Arg. 5. Talis Darius hic erat post quem nulla amplius subsecuta est prohibitio, ut patet ex Esdræ 6. 14. At post Darium Hystaspis erat prohibitio, nempe ab Ahasuero & Longimano, ut probat historicorum consensus cum Esdræ 4. 7, 21, 24. Arg. 6. Talis erat Darius cum quo successor aliquis Artachasta jam tunc ut Prorex regnavit, qui certe erat Mnemon Nothi filius. [Hæc de altera sententia. Porro, quicumque sit hic Darius, ab ejus edicto initium 70 septimanarum sumendum esse negant.] Non à secundo anno Darii Hystaspis; quia inde ad Christi mortem fluxerunt multo plures anni quam 490. Annus ille Hystaspis cadit in Olymp. 65. unde usque ad finem hebdomadam, quem attulit Olymp. 203. præterierunt anni 550. Nec à secundo Nothi; 1. quia inde ad Christum passum vix 450 anni fluxerunt; ideoque hebdomadas excidio Jerosolymæ coguntur claudere: 2. quia nullum extat, vel de Templo, vel de urbe, Nothi edictum. [Sententia tertia, Initium hebdomadam ponendum est in septimo an. Artaxerxis.] Hic duo edicta fecit, unum in 7. alterum in 20. anno regni, ut consentiunt omnes. Sed cum plures fuerint Artaxerxes, & nomen Artaxerxis ab aliis pro Xerxe, ab aliis pro Dario, sumitur, quisnam hic erat vehementer disputant. Quatuor hic sunt sententiæ. 1. Est Xerxes. At is regnavit tantum 20 annis, Artaxerxes vero 32, Nehem. 13. 6. 2. Est Darius Hystaspis; qui fecit tria edicta, 1. de quo dictum, 2. & 3. sub nomine Artaxerxis. Verum Scriptura 2. edictum Dario, 3. autem & 4. Artaxerxi, tribuit. 3. Est Artaxerxes Longimanus. 4. Est Artaxerxes Mnemon. Id credere tenentur quibus præcedens Darius Nothus est. [Et diversum credant oportet quibus ille Darius Hystaspis; & quæcunque argumenta pro Hystaspe vel Notho, eadem pro Longimano vel Mnemone, militabunt.] Constat Esram missum fuisse absoluto jam Zorobabelis Templo, Esr. c. 7. v. 1. quod sub Dario Notho factum est. Non placet hæc sententia: nam à 20. Mnemonis anno ad Christi mortem sunt anni tantum 416. Sed de initio regni Artaxerxis Longimani diligenter quærere, & illud certè atque exactè statuere, utilissimum hic erit. Artaxerxes solus regnare coepit anno Iphiti 313. & Nabonassaræ 284. Patri successit an. 2. Olymp. 78. anno Romæ 286. Probatur. 1. Primus Cyri erat annus 1. Olymp. 55. & Romæ 193. unde ad initium Artaxerxis sunt 93 anni; h. e. 29 Cyri, 8 Cambylis & Smerdis, 38 Darii Hystaspis, 20 Xerxis. His adde 193, fiunt 286; qui est annus à nobis positus. 2. Thucyd. Histor. 4. dicit Artaxerxem obisse in fine 7. anni belli Peloponnesiaci; & Ctesias in Photio, p. 123. dicit eum regnasse 42 annos. Initium ergo belli Pelopon. erat in principio 36. anni regni Artaxerxis. Bellum autem Pelopon. teste Eratosthene, coepit 48 annis post transitum Xerxis in Græciam, qui obtigit anno primo Olymp. 75. sive anno Romæ 273. Quare initium belli Pelopon. & anni 36. regni Artax. erat in anno 1. Olymp. 87. ut notat Diodor. l. 12. p. 291. qui est annus urbis 321. Cui numero si demas 35, reliquos annos regni Artaxerxis, restat annus 2. Olympiad. 78. Scio quosdam ponere initium belli Pelopon. in anno 50. post transitum illum Xerxis. Sed hi numerum pro more rotundant, aut Xerxi dant 21 annos, quod facit Diodorus. Scio etiam Aulum Gellium, l. 17. c. 21. ponere initium belli Peloponnesiaci anno urbis 323. Verum ille sequitur supputationem Varronis, quæ duobus annis antecessit illam Catonis. 3. Initium belli Pelopon. erat anno 1. Olymp. 87. ut refert Diodor. ex Thucyd. Artax. moritur circa finem anni 7. illius belli, ideoque circa finem anni 3. Olymp. 88. Et quum Artax. regnavit 42 annis, constat eum coepisse regnare anno 2. Olymp. 78. Obj. 1. Initium regni Artaxerx. erat in anno 4. Olymp. 78. Nam Themistocles, Athenis pulsus, eodem

anno fugit ad Artaxerxem tunc regnare incipientem. Eodem tempore Pericles electus est Imperator Atheniensium, eoque officio functus est 40 annis, teste Plutarcho. Pericles autem obiit duobus annis & dimidio post initium belli Pelopon. quod (ut ex Xenophonte colligi potest) coepit anno 1. Olymp. 88. ideoque Pericles obiit anno 3. Olymp. 88. qui est annus Romæ 328. Idem ergo Imperator factus est anno 4. Olymp. 78. & anno Romæ 288. Hinc constat Artaxerxem coepisse regnare anno prædicto, & regnasse 44 annis. Resp. 1. Themistoclem statim post ostracismum fugisse ad Artaxerxem (quanquam præcipuum hoc sit sententiæ Funccianæ fundamentum) nullo teste aut argumento probat: quin contrarium ex bonis auctoribus constat. 2. Initium belli Pelopon. ponit Xenophon, non in anno 1. Olymp. 88. (ut fingit Funccius,) sed in anno 1. Olymp. 87. unde pariter tempora & potestatis imperatoris & mortis Periclis corrigenda sunt. 3. Regnavit Artax. annos non 44, ut sine auctore statuit Funccius, sed 42, ut dictum. Obj. 2. Annos Artaxerxi tribuunt, 40 tantum Diodorus, Plutarchus autem 62. Resp. 1. Diodorus sic dicit ad rotundandum numerum. 2. Plus credendum Ctesias, qui tempore Artaxerxis vixit, quam Diodoro vel Plutarcho, qui vixerunt post 400 vel 500 annos. 3. Anni illius 42 probantur ex præliis illius temporis; ex quibus facile refellitur Plutarchi error, quo omnibus aliis historicis contradicit, verasque omnes supputationes Regum Regniq. Persarum evertit. 4. In Plutarcho puto numeros à transcriptore malè transpositos, & 62 scriptum pro 42: sicut enim Latinis X ante L facit 40, & post L 60; sic etiam Græcis, ante V facit 40, & post V 60. Nonnulli duplex regni Artaxerxis initium faciunt: unum, quo post patrem regnavit; alterum, quo cum patre regnavit: idque, vel 7 annis, vel 10 annis, vel 15 annis; ut facile est inventis addere. Excogitavit hoc commentum Gerardus Mercator, & ex eo (sed dissimulato nomine) hausit Petavius. Hujus conjecturæ argumentum hoc est: Themistocles fugit ad Regem Persarum, nempe ad Xerxem, inquit Diod. l. 11. Dinon, cui in Persicis multum tribuit Cornelius Nepos, Ephorus, & plerique alii, teste Plutarcho ad Artaxerxem, inquit Thucyd. libro 1. & Charon Lampfacenus, qui Xerxis ætate vixit, & Herodotum antecessit, testibus Tertul. & Plutarcho. Quare, nè tantos viros mendacii arguamus, si sic conciliandi sunt; utroque vera scripserit, & Artaxerxem, more Persarum expeditionem suscipientium, patris collegam fuisse. Sed omnino displicet hæc audax temeritas. 1. Diodor. & Thucyd. & Plut. perspicue significant Artaxerxem vivo patre nunquam regnasse, nedum tot annis, ut isti fingunt. Thucyd. (inquit Plutarchus) & Charon narrant, post Xerxis mortem Themistoclem venisse ad filium ejus. Nunquam inter Persas pater & filius simul regnaverunt. Mos quidem erat, ut pater in bellum profecturus hæredem nuncuparet qui ipsi succederet; ut Darius nuncupavit Xerxem, qui tamen non regnavit nisi Dario mortuo, inquit Herod. Ut si Artaxerxes hæres tunc destinatus esset, non tamen fuisset βασιλεὺς νεωσ βασιλεύων, Rex qui nuper ad regnum pervenerat, ut eum vocat Thucydides. 2. Non videtur Artaxerxes vivo patre hæres designatus. Habuit enim Xerxes ex præcipua uxore, Regina Amestri, 1. Darium, (quem in spem Regni educabat, & semper ad latus habebat;) 2. post biennium, aliam, Hystaspin dictam; 3. hunc Artaxerxem, ut refert Ctesias. 3. Cum Xerxes in Græciam moveret, Artax. nondum natus erat: de quo vide Justin. l. 3. initio. [His præmissis, veniamus ad sententiam tertiam, quæ talis est:] Initium 70 hebdomadarum ponendum est in septimo anno Artaxerxis. Probatur. 1. Huic sententiæ (si reliqua paria essent) tempora planè convenirent. A 7. Artax. ad Christum præcisè fluxerunt anni 490, ut fatentur omnes qui scriptis humanis ullam fidem adhibent, quique veteres, Chaldaeos, Græcos, Latinos, historicos & chronologos, omnino omnes falsi nolunt accusare. Annus 7. Artaxerxis concurret cum anno 4. Olymp. 80. & cum anno Romæ 297. Christi verò baptisimus (quo Messias Dux populi Dei constitutus & declaratus est) incidit in annum 15. Tiberii, qui

† Derod.
p. 296.

Wasm.
Capel. ex
Biron.
Calvis. & c.
Wasm.
p. 257.
ex G.

Wasm.
p. 255.

Bail.
p. 171.

Per. pag.
595.

Bail.
p. 171.

Derod.
p. 406.

Jo. in
Derod.

Derod.
p. 409.

Q. in
Derod.

Derod.
p. 409.

Derod. ex
Euseb. &
Petav. Per.

Usher.
Afric.

Theodor.
Salian. in
Bail. & c.

Wasm.
p. 308.

Scal. in
Derod. Pol.

Med. pag.
863.

Derod.
p. 25.

Wasm.
ibid.

Cap.
p. 25.

Derod.
p. 25.

Lansb. in
Calov.

p. 161.

Furc. in
Derod.

Derod.
p. 207.

Q. in
Derod.

Derod.
p. 208.

Q. in
Bail.

Langius
in Calov.

p. 157.

Petav. in
rationario
temporum.

l. 4. anno
M. 3446.

Nicol.
Abrahamus

in Bail.
d. Bail. l. 1.

qu. 11.

p. 172.

† Petav.

Bail.

p. 173.

Bail. ib.

Liv. 197.

Furc.

Cap in
chron. La.

T. San.

& c. B. G. I.

& Euseb. &
Basil.

& c. in
Bail.

p. 181.

Bail. l. 1.

p. 172.

concurrit cum anno 4. Olymp. 201. & cum anno Romanæ 781. Ità intercedunt anni 483. Deinde, in medio 70. five ultimæ hebdomadæ, i. e. anno 487. occisus est Christus, & tribus post annis finiuntur 70 hebdomades, five anni 490^m. [Al. sic;] A 7. Artax. Longimani anno ad Christi passionem (in qua præcisè finiuntur hebdomadesⁿ) sunt anni præcisè 490. Longimanus enim regnare cœpit anno 1. Olymp. 79. teste Eusebio. Annus ergo 7. ejus incidit in annum 2. Olymp. 80. five annum Iphiti 320. & urbis 296. Christus, secundum Orosium, l. 7. c. 3. natus est anno urbis 752. baptizatus anno urbis 782. & anno 15. Tiberii, (qui successit Augusto anno urbis 767.) & passus est anno urbis 785. Ità intercedunt anni 489, vel 490°. [Al. sic;] Artax. regnare cœpit an. 1. Olymp. 79. vel 313. Iphiti. Annus ergo 7. erit Iphiti 320. Si jam ad 321. Iphiteum currentem addantur anni 486, h. e. 69 hebdomadæ cum dimidio, prodibunt 807 anni Iphiti. Atque ità consonat annotatio Phlegontis, quod Christus passus sit anno 4. Olymp. 202. Si canonem Regum manuscriptum Claudii Ptolemæi, uti exhibetur in Chronolog. D. Behm. p. 260. sequamur, computus hic erit. Anni 33 [de annis regni sui] restant ab 8. Artaxerxis, Darii secundi anni sunt 19, Artaxerxis secundi 46, Ochi 21, Arogi 2, Darii 3. [nempe Codomanni] 4: qui anni Regum Persarum juncti efficiunt 125. Anni Græcorum Regum, secundum illum canonem, sunt 302, qui desinunt in anno Cleopatæ 22. Adde Augusti annos 43, & Tiberii 22; qui juncti efficiunt 65: quorum ultimus concurrit cum septimæ ultimæ exitu; siquidem 15. Tiberii, quo baptizatus est Christus, exeat 69. septimana. Anni illi, 125, 302, 65, in summam collecti, efficiunt 492. Biennium quod redundat facillè expeditur usitatâ distinctione inclusivæ & exclusivæ numerationis P. [Inter tot Reges, variisque ipsorum annos numerandi modos, facillè pauci anni perire poterant: ut gnaviter impudentes sint nebulones isti qui ex tantilla discrepantia augustissimam hanc prophetiam mendacii insimulare audent. Al.] Annus 7. Artax. erat annus Nabonassar. 291. his adde annos 483, emergunt 774 à Nabonassare ad Principatum Christi; 7 post additis, exeunt 70 hebdomadæ anno 781. à Nabonassare: quo pacto & initialis & finalis epochæ hujus annus erat sabbaticus & jobelæus^q. [Hoc primum & præcipuum hujus sententiæ argumentum, cui parum sanè est quod reponunt:] Si inde incipias, spatium hoc 70 hebdomadum præcisè definitum triennio excedit annos 490^t. Al. tum 490 anni desinunt duobus ann. ante mortem Christi^t. Arg. 2. Cum hac sententia congruit temporum conditio prædicta, quod ædificatio fieret in angustia temporum^t. [Videamus jam quænam argumenta huic sententiæ opponunt.] Unum quidem grave dubium est, præter quod tamen nihil opponunt consideratione dignum^v. Edictum de quo hic loquitur erat de re-ædificatione Hierosolymæ, & platearum & murorum ejus: Tale non erat illud edictum quod 7. Artax. anno promulgatum legitur Esd. 7. 8, 12. sed tantum de rebus ad cultum Dei, &c. pertinentibus^z. Resp. 1. Annus hic septimus erat Artaxerxis, nempe solius regnantis, idemque ferè 20. annus ejusdem cum patre regnantis^y. [De quo vide paulò antè disputata.] Qui ad annum 20. Artax. hoc referunt plerique de annis lunaribus accipiunt; solaribus autem, qui ad 7. referunt: itaque quoad rem ipsam utrique conveniunt, & in modo tantum explicandi discrepant^z. Resp. 2. Licet instauratio urbis & murorum in edicto hoc non exprimitur, in eo tamen subintelligitur & comprehenditur^a. [Id sic probant. 1. A pari.] Edictum illud Cyri, Esd. 1. licet Templum solum nominet, tamen urbem necessariò subintelligit; ut patet ex Esa. c. 44. v. 28^b. & Esa. 45. 13^c. & Esdr. 4. 12. ubi *muros ædificare* leguntur^d: id quod nunquam fuissent ausi, nisi ex edicto licuisset. 2. Non est verisimile Regem adeò liberalem in Judæos^e, qualis erat Artaxerxes ille, hoc non concessurum^g, ut commoda civibus esset habitatio^h. Qui Templum ædificari voluit, supponendus est & urbem ædificari permittere, sine qua nec commodè nec securè habitassent, adeoque Templum illis frustraneum fuissetⁱ. 3. Esdras à Rege tulit omne postulatum suum^k, Esd.

7.6. in quo hoc etiam includi possit^l, ut erigeret domum Dei, & instauraret solitudines ejus, (non certè Templi, quod antè perfectum fuit, Esd. 6. 15. sed urbis,) & murum erigeret, &c. Esdr. 9. 9^m. 4. Huc facit, quod Rex plurimum pecuniæ & com meatus Esdræ concessit, non tantum ad sacrificia, sed ad quolibet ususⁿ; ut plurimos, etiam laicos, secum adduceret^o, ut Hierosolymis habitarent; utque magistratus ubivis constitueret^p. Nec obstat quod Nehemias postea ab Artaxerxe petierit urbis ædificandæ copiam^q. Nam, 1. hoc non tam ad urbis ædificationem, quàm munitionem, spectat, & ad replendam civibus civitatem^r. 2. Murum ante Nehemiam ædificari cœptum patet ex Neh. 1. 3. & 2. 13^t. ubi *murum* luget *disruptum*: non utique à Nabuchod^u. hoc enim diu antè audierat^v; sed à Sanballato, &c^x. Patet etiam ex Neh. 2. 16. ubi optimates intentos esse dicit operi, five ædificationi, non certè Templi, quod jam absolutum erat^y, [sed urbis.] 3. Quomodo tot Judæi, Levitæ, &c. tuti inter tot hostes vicinos sine mœnibus fuissent^z? 4. Duo illa edicta Longimani, anno nempe 7. & 20. lata, quasi pro uno æstimari possunt, quippe & ejusdem Regis & de eadem re, &c^z. Edictum quod Nehemiæ concessum est videtur fuisse tantum quædam confirmatio & explicatio edicti præcedentis, & ad ejus executionem pertinuit: quia constructio illa murorum vel non fuisset cœpta, nedum perfecta, ab Esdra, quippe qui (tanquam peritus Legis scriba & Doctor) cultus tantum Divini & reip. instauratori vacabat; vel, ab hostibus impedita erat, quod ea in edicto non exsertè haberetur. Opus ergo fuit aliò edicto, quo potestas instaurandi muros exprimeretur, &c^b. Etiam si urbs ab aliis accuratè construeretur, opus tamen plures exigebat manus & sumptus; quare auxilio illis esse optabat Nehemias^c. [Hæc de sententia tertia.] Sententia quarta, Initium 70 hebdomadum ponendum est in anno 20. Longimani^d. Probatur. Edictum de quo sermo est illud est quod permittit aut jubet reædificare Hierosolymam, & cujus virtute muri reparati sunt, &c^e. At tale edictum à solo Artaxerxe exiit^f, idque solo hoc anno 20^g. & à solo Nehemia hoc præstitum est. Dices, Urbs ante Nehemiam ædificata fuit, & muris circumdata, Esd. 4. 12. Resp. Fuit quidem, sed, 1. imperfectè & inordinatè & incommode, ideòque à vicinis hostibus sæpius perrupta & vastata est. 2. Illa ædificatio non ex edicto Regis, sed propria Judæorum voluntate & auctoritate, vel potius summâ eorum necessitate, facta est. At Nehemias ex auctoritate Regis urbem validissimè munivit, &c^h. [Qui hanc sententiam rejiciunt, unico ferè nituntur argumento.] Tempus non congruit. Annus enim hic 20. Artaxerxis fuit 4. Olymp. 83. Christus autem passus est anno 4. Olymp. 202ⁱ. Intercedunt ergo tantum anni 475, aut, inclusis terminis, 477^j. Ab anno 20. Longimani ad Messiam Ducem sunt tantum 473. Hinc auctores hujus sententiæ annos fingunt lunares, qui in Scriptura inusitati sunt, & nituntur tantum falsâ versione Vulgatâ, abbreviate sunt, &c. & pro 10 annis deficientibus lucrantur 13 annos & 5 menses. Licet menses lunares in Scripturis dentur, tamen annos lunares prohibet embolismus mensis Judaici *Veadar*, five decimi tertii, inserti semper singulo triennio^k. [Videamus jam quid de hac nobili quæstione habet Cl. Medus.] LXX hebdomadæ initium habent in anno 6. Darii Nothi, quando Templum absolutum est^l. Illud autem, *Ab egressu mandati*, &c. v. 25. non accipio pro epocha 70 hebdomadum, sed alterius & minoris periodi five spatii temporis intra eas inclusi, quod & seriùs incipit, & citiùs desinit; & verba sic reddo, *Ab exitu verbi—usque ad Messiam principem erunt hebdomadæ septenæ*, (id est, multæ septem hebdomadæ,) nempe 62 hebdomadæ: q. d. Ut totum tempus destinatum durationis urbis ab initio ad finem constet multis hebdomadum septenariis, nempe 70 hebdomadis; ità hæc posterior epocha hic memorata ad Messiam continebit etiam septenarios hebdomadum, (five plures septenniorum hebdomades,) nempe 62 hebdomades annorum. *וְשִׁשָּׁים וְשִׁבְעִים* est tantum generalis designatio illius quod in 62 hebdomadis specialiter determinatur. Ut probabile est, 1. Quia

La.

Afric. & Red. & Rup. in La.

Cap. chron.

Calov. p. 165.

Calov. ex Lansb.

Wafm. p. 285.

Derod. p. 492.

Calov. p. 153.

Bail. pag. 172.

Q. in Calov. p. 162. sim. Wafm.

p. 287. Liv. Derod. & c.

Calov. p. 164.

Q. in La. Calov.

p. 171.

Cap. sim. Bail. & c.

Bail. p. 172.

sim. San. c. San.

Bail. ib. f. San.

Cap. h. San.

Bail. h. Bail. sim. San.

Bail.

San.

Bail.

San.

Bail.

San.

Nic.

Abraham.

in Bail.

p. 172.

La.

La. sim.

Bail.

La.

Bail.

San.

La.

Calov.

p. 163.

Cap. chronol.

San.

Per. ex

Afric. &

Bed. &

Rupert. &

Theodor.

Derod. &

Usher. &

Tom. in

Bail.

Derod.

Per.

La.

La. Li.

Bail.

p. 171.

sim. La.

Li.

Wafm.

p. 188.

Med.

p. 869.

1. Quia Angelus illas 7 statim præterit, nec ullum proprium eventum illis tribuit, transitque ad 62 hebdomadas, quasi in illis priores septem continerentur. 2. Quia illi qui 62 addunt $\pi\omega\varsigma$ 7, & ex iis constant 69, nullam idoneam causam assignant cur hi numeri dividerentur. [De quo brevi dicendum.] Si ergo id concedatur, verba illa ita possunt verti, ut tali sensui congruant, nempe, non, *septem hebdomadae*, (quod alibi semper in S. S. sic exprimitur, שבע שבועות , vel, שבועות), sed, vel, 1. *multae hebdomadae*, ut *septem* indefinite sumatur: q. d. Ut totum tempus—constat multis, nempe 70, hebdomadis; ita hæc brevior periodus continet multas, nempe 62, hebdomadas. Nisi durum videatur ut, in loco ubi per definitos numeros computatio fit, verbum numerale indefinite ponatur. Vel, 2. (quod tamen duriusculum videtur,) *hebdomades* (sub. &) *hebdomas*: quomodo indubie verti posset si sic punctaretur, שבועות שבעים , ut per consonantes licet. Nomina enim cardinalis numeri in statu constructo (quidni etiam in absoluto, ut Dan. 3. 19. שבעים ימים , uno septenario?) substantivant: ut עשרת הדרים , *decas verborum*, vel *decalogus*, Exod. 34. 28. Vide & Genes. 17. 12. Jos. 14. 2. Una autem hebdomas, quæ à cæteris distinguitur, illa esse potest de qua v. 27. Vel, 3. quod malim, *hebdomada septena*, [ut dictum,] ut שבועה distributive sumatur. Hebræi enim, quum careant numeris distributivis, quales Latinis sunt, *terni*, *quaterni*, &c. eos repetitione plerumque suppleunt; ut שבועה שבועה , *septem septem*. Non tamen semper id faciunt, ut constat ex Gen. 6. 19. שני ימים duo, i. e. binas; Efr. 1. 10. & alia vasa אלף אלף , i. e. non, mille, (cui repugnant sequentia, *Omnia vasa erant 5400.*) sed, *millena*, five *per millia*. Sed hæc doctis submitto. Hoc mihi certum est, si hæc verba bene disponentur, summa hujus Prophetiæ difficultas ablata esset. Nam 62 hebdomadæ solæ ab epocha prædicta computatæ exactè congruunt cum intervallo temporis indè ad Christum. Earum computatio sic se habet: A septimo Artaxerxis Mneumonis, quum Esra potestatem accepit reducendi Judæos, &c. Efr. 7. 7, 13. & à vicesimo ejusdem, quum Nehemia edictum nactus est de ædificanda Jerosolyma, (quamvis 13 annorum intervallo à se invicem distantibus,) sunt ad Messiam 62 hebdomadæ, à primo solarium, à secundo lunarium, annorum; Divinâ providentiâ sic dirigente, ut duæ hæc epochæ, *ad reducendum*, & *ad ædificandum*, tanquam una eademque essent. In ultima harum hebdomadum Christus unctus est. In ejus initio prædicare cœpit, Marc. 1. 14, 15. —*dicens, Completum est tempus*, q. d. Ultima 62 hebdomadum venit. In 3. anno hujus hebdomadæ (duobus annis & dimidio postquam cœpit prophetare, & tribus annis & dimidio post baptismum suum,) Christus passus est. Dices, totum hoc impletum fuisse quatuor annis antequam 434 anni (h. e. 62 hebdomadæ annorum) completerentur. Resp. Non annos singulos recenset Angelus, sed hebdomadas, quarum ultima esset Messiae hebdomada, in cujus parte aliqua unctus erat Messias, quod hic sufficit. Nostra autem computatio sic probatur. Darius Nothus obiit anno 4. Olymp. 93. h. e. anno Olympiæ dico 372. finiente. Annus 1. Artaxerxis concurret cum anno Olymp. 373. Annus 7. Artaxerxis cum anno Olympiæ. 379. Christus baptizatus est anno Olympiæ. 805. ineunte. Initium prophetiæ Christi, quæ ad incarcerationem Johannis cœpit, erat anno Olymp. 806. Inter quod tempus & annum 7. Artax. interfuit anni 427, seu 61 hebdomadæ completæ. Hic ultima hebdomada incipit, ubi Passio Christi, quæ constanter ponitur in anno Tiberii 19. anno Olymp. 808. æræ Christianæ 33. (nempe, secundum receptam traditionem, tribus annis & dimidio post baptismum ejus,) cadet in 3. annum. Quarto autem anno post Christi ascensionem, anno Olymp. 813. incipiente, æræ Christianæ Dionysiæ 37. sunt 62 hebdomadæ annorum vel anni 434 completi. Et hic incipit epocha rejectionis Israel, (de quibus hic dicit, $\text{וְיָמֵי מְשֻׁבָּתָם}$, *Et illi non erunt ipsius*.) & vocationis Gentium¹. [Atque hæc de eximio hoc Vaticinio dicta sunt. Quum autem Judæi, aliique Christianismi vel Religionis hostes, ex discre-

pantibus Cl. virorum sententiis ridendi ansam in suam perniciem arripiant; placet hic cavillandi materiam illis præcidere.] Non potest negari multam esse de his annis controversiam. Hinc colligunt Epicurei nullam esse doctrinæ certitudinem. Scimus & in profanis historiis maximam esse dissensionem. Si quis autem ideo omnia quæ narrantur ficta & fabulosa dixerit, nonne omnes clamabunt ipsum esse nimis impudentem? Hic porro in summa consensus est². Vana hic sunt omnia Judæorum effugia³. A quocunque exitu sermonis inchoatur, certum est elapsas jam esse 70 septimanas⁴, quas inter liberationem Bab. & ultimum urbis Templique excidium implendas fore fatentur omnes, & res ipsa loquitur⁵. Certissimum est, Messiam venire debuisse stantibus urbe & Templo & sacrificiis, quæ omnia defuerunt⁶. [Multa hic suppetunt desperatæ Judæorum causæ indicia.] Nonnulli auctoritatem Danielis & hujus Prophetiæ planè negarunt⁷. Judæus cum Franzio differens dixit ex Daniele non esse disputandum, alioquin aliquem aut phreneticum, aut hæreticum, futurum. Alii de hoc textu disputare recusarunt, hoc schemate se excusantes, quod Daniel sit *דוֹבֵנְלִי*, *difficili intellectu*⁸. Judæi, toties spe suâ de Messia falsi, publico quasi edicto jam vetuerunt quenquam de tempore adventus Messiae amplius inquirere. Negant sciri posse quando Messias venturus sit, aut cur tamdiu suum distulerit adventum⁹. [Quid ergo hic dicunt Judæi?] 1. Fingunt promissionem hanc de Messia fuisse hypotheticam, h. e. nisi peccata populi impedirent. 2. Plures hic Messias fingunt. 3. Hebdomadas non de annis, sed de jubilæis, accipiunt¹⁰. [Sed his omnibus jam antè responsum est. Atque hæc de initio harum 70 hebdomadum, qua in parte præcipua pars hujus controversiæ sita est: aliquid tamen de earum fine dicendum est, in quo etiam statuendo Interpretes & chronologi in partes eunt.] Sententia prima, Finis 70 hebdomadum ponendus est in excidio Jerosolymæ¹¹. Ità Severus Sulpitius, scriptor ob peritiam Perficæ historiæ commendatione dignissimus, lucemque clariorem afferens ad intelligentiam Ezræ & Nehemiæ, & hebdomadum Danielis, quam ullus veterum scriptorum quem legi v. [Argumenta hujus sententiæ sunt quæ sequuntur.] Arg. 1. Hæ hebdomadæ definitæ dicuntur *super urbe & populo*, &c.¹². Unde constat finem & scopum hujus vaticinii esse excidium Jerosolymæ. Resp. Non dicit simpliciter, *super urbe*, sed, *super urbe sancta*, five quâ sancta erat; qualis esse desiit quum Christum occideret, & Apostolos ejiceret. *Populi & urbis* mentio fit tanquam sedis & loci ubi res fieri debet; *expiationis* autem *iniquitatis*, &c. ut rei quæ ibi fieri debuit. De excidio ergo peccati, non urbis, hic agitur¹³. LXX hebdomadas determinavit Deus super urbem & populum, non absolutè, (multa enim eò spectantia tam antecesserunt quàm consequuta sunt hebdomadas;) sed ad ea præstanda quæ Christus subjungit, pertinentia scilicet ad Christum & urbis reparationem. Et verò cum Angeli scopus esset, Danieli & fideles consolari, non eorum luctum cumulare, ut hebdomadas incepit à magna consolationis materia, urbis reedificatione; ita easdem voluit claudere in majoris gaudii argumento, peccati scilicet abolitione, & fœderis in Christo confirmatione. Quæ autem de urbis excidio narrat, ea, ut minus consolatoria, adeoque minus ad præsens suum institutum facientia, commodè extra hebdomadarum terminos seposuit¹⁴. Illis verbis, *ad cohibendum defectionem*, &c. significat scopum 70 hebdomadum non esse excidium urbis, sed opus redemptionis per Messiam peragendum¹⁵. Obj. Sed verba ista, *ut prævaricatio sit consummata*, &c. non sunt accipiendæ de expiatione peccatorum per Christum, sed sensus est, usque dum illorum prævaricatio consummata sit, five ad cumulum veniat, & illorum peccata cum peccatoribus finem habeant, & illi in æternum puniantur¹⁶. Resp. 1. Verbum $\text{וְיָמֵי מְשֻׁבָּתָם}$ nunquam significat, *peccata punire*, sed semper, *expiare*, vel *propitiare*, quod fundamentum est remissionis peccatorum. 2. Peccata Judæorum ad cumulum pervenerunt quum Christum crucifigerent, & Evangelium spernerent. 3. Nec eorum peccata finem acceperunt in urbis excidio: adhuc enim impii, blasphemi, &c. sunt¹⁷. Porro, excidium

¹ Med. in Dan. h. bd. p. 861.

² Calv. ¹ Bail. qu. 16. p. 182. ³ Calov. p. 142. ⁴ Graf. p. 241. ⁵ Calov. ib.

⁶ Bail. p. 183.

⁷ Calov. p. 143.

⁸ Bail. ib.

⁹ Bail. ib. p. 183.

¹⁰ Scal. & Arg. & Deod. in Bail. Tertul. & Chrys. in Wil. Jun. Pol. Cal. vif. Liv. p. 228. ¹¹ Liv. p. 222. ¹² Q. in Calov. ¹³ Q. in Walm.

¹⁴ Calov. p. 146.

¹⁵ Bail. qu. 12. p. 174.

¹⁶ Wic. p. 194.

¹⁷ Scal. in Derod. p. 504.

¹⁸ Derod. p. 524.

Wil. ex
L.

* Calov.
P. 131.

* Q. in
Wil.

* Wil.
P. 312. Wic.

* Wic.
P. 196.

* Wil. sim.
Bail.

* Wic. sim.
Bail.

* Liv.
P. 226.

* Wil.
P. 312.

* Calov.
P. 129.

* Bail.
P. 173.

* Wic.
P. 193.

* Bail.
P. 173.

* Calov.
P. 131.

* Calov.
P. 90. Per.

Wil. ex
Afric. Bed.
Rup.

Brought.
Bull. g.

* Sc. Func.
& Berold.

* Sc. in
Wic. De-

rod. p. 173.
Cap. chro-

nol. p. 24.
P. r. pag.

732. sim.
Calov. pag.

144. The-
odor. & L.

& Lucid.
in Wil.

* Per.
P. 72.

* Wil. ex
Be. g. &

Lang. &
Vorft.

Wasm.
P. 292.

* Wasm.
P. 312.

* Wasm.
P. 292.

* Wasm.
P. 312.

* Wasm.
P. 292.

* Wasm.
P. 312.

* Wasm.
P. 292.

* Wasm.
P. 312.

* Wasm.
P. 292.

* Wasm.
P. 312.

* Wasm.
P. 292.

* Wasm.
P. 312.

excidium urbis hinc aptè memoratur, quamlibet extra 70 hebdomadas factum sit, quia factum hoc fuit in poenam mortis Christi; ideoque rectissime hinc subjungitur, ceu aliquid cum ea connexum, non ratione temporis, sed causalitatis, & quod certè ac brevi excisionem Christi subsequatur sit*. Arg. 2. Christus hanc prophetiam Danielis applicat ad excidium Jerosolymæ, Matth. 24. 15. Luc. 21. 20. Resp. Loquitur ibi Christus de abominatione desolationis, (eámque ait signum fore excidii;) sed illam intra 70 hebdomadas contineri non dicit, nec 70 hebdomadas excidio illo Solymitano finiri vel verbulo significat*. Arg. 3. Proposuit hinc sibi Daniel exactum hebdomadarum ordinem: postquam enim 70 hebdomadas distribuisset in tres partes, ostendit quid faciendum esset, 1. in 7 hebdomadis, 2. in 62, 3. in ultima hebdomada, ante finem cujus mentionem facit Messiae interficiendi, & urbis excidendæ. Si itaque Daniel primò enarraret occisionem Messiae in una hebdomada, deinde excidium urbis post 37 annos, & postea rediret ad sacrificia abolita in una illa hebdomada, de qua prius loquutus fuerat, & statim repeteret illam desolationem quæ post 40 ferè annos obtigit, mira sanè hæc esset confusio, Resp. Nulla hinc est confusio. Propheta enim, postquam breviter & junctim proposuerat occisionem Messiae & excidium urbis, postea de iis seorsim & plenius agit v. seq. quemadmodum antè de hebdomadis 7 & 62 conjunctim dixit, postea redit ad 7. in quibus platea & murus ædificarentur, & deinde ad 62. [Argumenta contra hanc sententiam sunt hujusmodi.] 1. Si hic sit vaticinii scopus, & terminus hebdomadum fixus sit in excidio urbis, nullum tempus definitum passioni & morti Christi hinc relinquatur. 2. Post publicum Christi adventum [nempe per baptismum & prædicationem] ad hebdomadarum finem erat tantum una annorum hebdomas, sive anni 7. Messiam excisum iri post 62 septimanas, adeoque in ultima septimana, constat ex v. 26*. At post adventum illum ad excidium urbis erant anni 37, vel 40. 3. Fundamentum hujus sententiæ est, quod Darius ille Esd. 4. 24. sit Nothus, quod antè refutavimus. [Hæc de prima sententia.] Sententia secunda, Terminus 70 septimanarum figendus est in passione Christi: vel, 4 annis post eam: (paucos autem annos in magna annorum summa præterire Scripturæ mos est, ut multa exempla docent, & [quæ vide in Authore:] vel, 3 annis cum dimidio; quando in Judæorum spiritualiter excisorum locum inserta est Ecclesia Gentium, Rom. 11. 19, 20, 24. quarum conversio in visione præfigurata erat Petro, Act. 10. 9, &c. & mox in Cornelio & Antiochenis illis Act. 11. 26. impleri coepta. Tunc foedus publicè firmatum est cum Ecclesia Gentium, sive N. T. cujus initium hoc pacto conjungitur cum fine seu spirituali excidio Ecclesiæ V. T. quo Judæi desierunt esse populus Dei. Hic ergo est finis 70 hebdomadum; inciditque in annum mundi 3985. per Jul. 4749. Olymp. 203. exeunte, æræ Christianæ annum 36. quò tandem sistitur ductus chronologicus sacer, ab orbe condito ad Messiam in ipsa S. Scriptura continuatus. [Argumenta autem quæ probant septimanas in vel circa passionem Christi finiri sunt hujusmodi.] Arg. 1. Ex verbis illis, ad Messiam ducem, sive principem: qualis erat Messias, non in desolatione Jerosolymæ, sed cum doctrinâ suâ dominari coepit, ventis, morbis, &c. imperans; quum ceu Rex urbem ingressus est, Regis titulo in cruce insignitus; quum per baptismum muneri Mediatorio initiatus erat. Arg. 2. Angelus accuratissime designat tempus excidendi Messiae, nempe post hebdomades 62. Fallitur ergo Calixtus, quum tempus passionis Christi non nisi indefinite ac generaliter innui autumat. Obj. At locus aliter vertendus, Post 62 septimanas exciso Christo, &c*. Sed Heb. est *עשרת ימים*, excidetur, quod illi malè vertunt per particip. præteritum. Verum Hebræis frequens est zeugmatica constructio, quæ aliquid ad explendum sensum ex præced. est repetendum. Ità h. 1. Post 62 septimanas, post nimirum quam Messias excidetur. Ideo ante *עשרת ימים* ponitur Zakeph-katon, nempe incisum, non autem femi incisum aliquod. Sententia non est, Messiam post illas 62 septimanas de-

mundum excidendum; sed, post illas, exciso Christo & re-
jectis Judæis, destructum iri & Templum, & urbem. Arg. 3. Ex verbis illis, Septimanâ illâ, nempe ultimâ, confirmabit fœdus. Hoc præstitit Christus, idque morte suâ, Heb. 9. 15, &c*. Hoc fecit, non in dimidia septimana, sive posteriori ultimæ illius hebdomadæ parte, sed septimanâ unâ, nempe integrâ; priori quidem parte ipse visibiliter, posteriori verò per Apostolos suos. Arg. 4. Ex verbis illis, Dimidio hebdomadis ultimæ cessare faciet Messias sacrificium: quod factum per passionem Christi, veri sacrificii, &c. Obj. Sensus est, sacrificia cessatura per bellum & urbis desolationem, ante quam nullum planè sacrificium per triennium oblatum est. Resp. 1. Grátis hoc dicitur de triennali cessatione, &c. 2. Non agitur hinc de cessatione sacrificiorum necessaria, ob bellum, &c. sed abolitione sacrificiorum, (non facti, sed juris,) quam ille facturus est qui fœdus confirmabit, &c. Arg. 5. Ex aliis loci verbis & sententiis. Quis est sanctus sanctorum, qui unctus est, nisi Christus? A quo, vel quando, expiabantur iniquitates, nisi à Christo, in morte sua? Quando prophetiæ implete sunt, nisi quum Christus dixit, Consummatum est? Quis moriturus erat pro nobis, non, pro se, nisi Christus? Quis alius aut confirmavit fœdus, aut abolevit sacrificia? [Atque hæc de fine 70 hebdomadum dicta sufficiant. Unum adhuc restat, de divisione hebdomadum: de qua dicendum, sed breviter.] LXX hebdomadas dividit Angelus in tres partes, 7, 62, 1: de quibus moventur sat arduæ quæstiones. Qu. 1. Quo loco & ordine ponendæ sunt 7 hebdomadæ? Resp. In ultima parte 70 hebdomadum. Sed hi ordinem Danielis sine necessitate invertunt. Plerique rectius eas primam totius summæ partem faciunt. Qu. 2. Cur 7 hebdomadæ à reliquis separantur? Resp. 1. Fateor me nescire. Resp. 2. Nullum hinc est mysterium, sed Hebraismus est: solent enim Hebræi summam alicujus numeri per partes enunciare, & minores numeros præponere majoribus. Sic, pro eo quod nos diceremus, Abraham vixit 175 annis, Hebræi dicerent vixisse eum 5 & 70 & 100 annis. Sic & Ezech. 45. 129. ubi mina dividitur in 20 siclos, 25, & 15, arbitrariâ prorsus, & non omnino *μυστηριώδης*, sectione. Verum id hinc non habet locum. Nam ubi id fit, fit in certo ordine & proportionē ante 10, & 10 ante 100, &c. quod neque hinc obtinet, (nam ut 7 præponitur 62, ita 1 postponitur,) nec in Ezechielis sicli divisione. Resp. 3. Forsan ita loquitur ex more Prophetarum, consultò novis & obscuris locutionibus propheticos sermones regentium atque obfcurantium. Resp. 4. Quòd illo 49 annorum spatio ædificarentur Templum, & urbs, vel muri, & plateæ. Non repugnemus nos urbis structuram 7 his hebdomadis adscribi, modò nè in iis terminetur, excurrit enim in 62 hebdomadas: nam à 7. Artax. anno, unde hebdomadas omnes inchoamus, ad 32. quo omnis opera Nehemiæ in Judæa finita est, sunt tantum anni 25. Considerabam aliquando num septem hebdomade numero rotundo applicentur illis 52 diebus in quibus murus absolutus est, Neh. 6. 15. qui quidem 7 hebdomadas efficiunt cum 3 diebus, qui tamen in computo negliguntur. Hoc pacto ratio hujus divisionis hebdomadum in 7 & 62 esset, quòd diversa hebdomadum genera hinc intelliguntur: 1. dierum, in quibus murus Jerosolymæ absolveretur; 2. annorum, inde ad Messiam. Qu. 3. Quo modo computandæ sunt hæc 7 & sequentes 62 hebdomadæ? Resp. 1. Illæ non sunt divellendæ, sed conjungendæ, cum iis enim junguntur per copulam & c. Communis sententia antiquorum & recentium, Pontificiorum & Protestantium, nobis probatur, incipere 62 hebdomadas post finem 7*: hæc enim est methodus Danielis, & historia hoc confirmat. Nam ædificatio murorum & plateæ à multis creditur discriminasse 7 à 62; & certum est mortem Christi discriminare 62 ab 1. Resp. 2. Scaliger in priori sua editione 7 hebdomadas inchoabat in 2. Darii Nothi, & finiebat in 32. Artax. Mnemonis; sed in posteriore edit. eas inchoat à 5. Artaxerx. Mnemonis. Resp. 3. Si *עשרת ימים* necessariò importat tempus aliquod limitatum 49 annorum, mallet 62 hebdomadas computare ab eadem cum illis epocha, nempe 7. vel 20. Artaxerxis Mnemonis.

* Pol. pag.
231.

* Wil. pag.
314.

* Wic. pag.
196.

* Calov.
P. 149.

* Idem,
P. 130.

* Derod.
P. 175.

* Bail. qu.
13. P. 175.

* Suar. &
Chryl. in
Bul. pag.

175.
* Bail. qu.

13. P. 175.
* Bail. pag.

177. ex
Scal.

* La. sim.
Scal. in

Bail. San.
ex Hi. Per.

* Per.
P. r. La.

Scal. &c.
* Scal. in

Bail.
* Bail. pag.

176.

* Per. 605.

* Wil. pag.
223. lun.

Pol. Emp.
P. 189.

* Wil. ib.
San. Liv.

P. 209.
* La. Emp.

Pol.
* La.

* Bail. pag.
177.

* Med. pag.
864.

* La.

* Bail. qu.
14. P. 177.

* Bail. ib.
fm. Per.

611. La.
Wil. p. 310.

* Bail. ib.

Mnemonis, unde ad Messiam Dacem sunt hebdomades 62, five anni 434⁸. [De quo jam antè dictum.] Al. Ut in 7 hebdomadibus ædificanda erat urbs, ita 62 ab urbis ædificatæ tempore computandæ sunt^b. Incipiunt hæc 62 hebdomadæ ab anno Artaxerxis [vel Longimani, vel Mnemonis, de quo antè disputata non est opus hic repetere,] vel, 1. five ab initio regni ejusⁱ, [ut in priore membro, ab initio Cyri;] vel, 5^k. vel, 7^l. vel, 10^m. vel, 20ⁿ. vel, 32°. [De una hebdomada adhuc disquirendum est.] Qu. 1. Quenam hæc est? Resp. Est hæc ultima hebdomadam^p: ut patet tum, 1. ex metho- do Angeli eam ultimo loco ponentis; tum, 2. ex rebus in ea peractis, Christo moriente, foedus confirmante, & cassante sacrificia, &c., quæ in sola ultima gesta sunt^q. At Scaliger, cum 70 hebdomadas claudat in excidio urbis, necesse habuit hanc 1. hebdomadam commiscere vel cum 7, vel cum 62, vel cum utrisque^r. Tota hæc hebdomada insumpta est prædicationi apud Judæos^t. Qu. 2. Cur hæc seorsim ponitur? Respond. Quia multis nobilitata erat mysteriis^u. Qu. 3. Undenam incipit hæc hebdomada? Respond. 1. Septennio ante urbis ever- sionem^v. Respond. 2. In Christi baptismo^x, vel 3. circiter annis ante illum^y: ut Christi mors incidat vel, 1. in fi- nem hujus septimanæ^z; vel, 2. in medium ejusdem: atque ita 70 hebdomadæ non complectuntur annos 490 totos, sed duntaxat 487^a. Sed parum id interest. Exiguu hoc discrimen pendet ab accuratiore epilo- gismo annorum Regum Persarum, Macedonum & Af- samonæorum, ab Artaxerxe ad Christum usque, in quo 3 aut 4 annorum variatio inter tot scriptores de iis mi- ra non est; multò minùs in dubium vocare debet aut Angeli oraculum, aut nostram illius explicationem^b. Qu. 3. Quomodo ordinanda sunt duo ultimæ hujus septimanæ dimidia? Resp. 1. Scaliger unam hæc hebdo- madam rectè secuit in duo dimidia, (prout facit Spiritus Sanctus,) sed inter ista dimidia ineptè interjecit hiatum 40 ferè annorum: prius dimidium rectè con- stituit in tribus illis annis & semisse quibus Christus ba- ptizatus est, prædicavit & crucifixus est; sed alterum dimidium absurdè extendit ad 3 annos & semissem qui- bus arma Romana Hierosolymam circumstrepebant ad ultimam ejus vastationem^c. Ità intervalla hebdoma- dum ab Angelo continuata discerpit^d. Certè tam du- ra fuit hæc sententia, ut ipse Scaliger in posteriore edit. Emendat. temp. eam relinquit, unamque hæc hebdo- madam continuam facit, dimidium autem ultimum 70 hebdomadibus addit^e; [ut videbimus.] Inst. At Deus intervallum hoc, à passione Christi usque ad deso- lationem, quod hic unius septimanæ spatium circumscri- ptum putant, pro sua longanimitate vel ad 35 annos prorogavit^f. Resp. Sed hoc pacto eadem facilitate incerta reddi poterunt quævis vaticinia Divina in qui- bus tempora certa definita sunt^g. Resp. 2. Priori di- midio (h. e. per annos 3 cum dimidio, vel 4 cum di- midio; nam ut *medium*, ita & *dimidium*, Hebræis late sumitur;) Christus baptizatus est, prædicavit, varia pa- titur, & moritur: posteriore verò dimidio, vel 3 circiter annis, Judæos plurimos per Apostolos reddidit foederis participes. Absoluta autem hæc ultimâ septimanâ, le- gati Messie convertunt se ad Gentes, &c^h. Qu. 4. Quid sentiendum de dimidio ultimæ hebdomadæ? Resp. Magna hic est discrepantia, dum alii per *וְשָׁנָה* hic intelli- gunt *dimidium*, five prius, five posterius; alii, quod re- ctius, *medium*, (non tamen mathematicum, sed civile, ubi aliqua est latitudo,) in quo scil. Christus passus est. *Dimidium* dicitur altera æqualis pars totius; *medium*, quod inter duas istas partes interjacet. At Scaliger hoc *dimidium* non refert ad *hebdomadam unam* proximè memoratam, sed ad omnino diversam, nempe ad heb- domadam 71. quem hic nulli sequuntur Protestantium, sed tantum Pontificii aliqui, Per. Torn. Salian. Sed hoc commentum facile refellitur. 1. Ex accurata heb- domadarum 70 definitioneⁱ: his tamen addit Scaliger, nihil veritus fulmen illud, Apoc. 22. 18^k. 2. Ut Je- suitæ nominati Danielem filere faciunt de hebdomade 70. quam supra cæteras omnes sigillatim memorat, ut omnium maximè mirabilem; ita Scaliger septuagesimam hanc nullo notabili eventu signat, & 70 hebdo- madas sine ullo mysterio claudit; nam in earum fine

neque Messiam mortuum, neque urbem excisam, vult, cum claudat hebdomadas 70 36 annis post mortem Christi, & 3 annis ac medio ante urbem excisam, quan- do nihil notabile ab ullo auctore affertur^l. *וְשָׁנָה*, voci^m *septimana* præfixum, eam septimanam notat de qua proximè fuit sermoⁿ. Obj. Articulus non semper *וְשָׁנָה* sumitur, sed sæpe nihil agit^o. Resp. Esto: re- net tamen argumentum in usu loquendi ordinario, à quo nulla hic erat discedendi ratio^o, præter præcon- ceptam Scaligeri opinionem, quod à secundo Darii No- thi anno ad excidium Hieros. anni 493 absolutè nume- rantur^p. [Atque hic finem imponimus disceptati- oni huic de 70 hebdomadis, & de celeberrimo hoc Vati- cinio.]

CAP. X.

1. **A** Nno tertio Cyri] Nempe ab occupata Babylone, & constituta ibidem Monarchia: alioquin hic erat 31. & ultimus regni ipsius Persici annus^a. Obj.^a Pol. sm. Gej. Daniel fuit [tantum] ad annum primum Cyri, Dan. 1. ult. Resp. Non significat eum duntaxat vixisse ad annum 1. sed in dignitate ministrasse Regi Babylonie usque ad illum annum, quo coepit Cyro & Dariò ministrare^b. Anno 1. Cyri Judæi liberati sunt & in Judæam dimissi: anno 2. Templum ædificare coeperunt: an. 3. vicini il- los impediverunt, Esd. c. 4. v. 4. Intelligens hoc Daniel luxit, & oravit Deum^c; qui illi hæc visa ostendit^d. Causa luctus Danielis fuit, quia Judæi, quanquam pro- misso reditu in patriam, manebant sub Imperio Persarum^e. ¶ *Verbum, &c.*] Nempe angelicum^f: vel, res^g. Res futuræ ei revelatæ sunt quæ sequuntur c. 11. ad quod caput hoc caput est anteloqui vice^h. ¶ *Bal- tassar, וְשָׁנָה בְּבֵיתוֹ*] Etiam hic transpositio literæ signi- ficationem commutat. Rex Nabuchod. Belum dixerat esse *custodem opum*: at Daniel semet vocat *וְשָׁנָה בְּבֵיתוֹ*, i. e. Latenter advenit ignis hosticus; significans subito atque inexpectatò evenisse Babyloni quæ prædixeratⁱ. Hoc nomine celebratur Danielis vel, 1. honor in quem evectus est; vel, 2. ingenii præstantia, quasi esset è cælo delapsus^j. Sic se vocat h. l. Daniel, 1. ut vaticini- um hoc celebre foret apud omnes gentes, quibus eo nomine magis cognitus erat: 2. ut testaretur se non ideo alienum esse à populo Dei, quòd sic vocari se pas- sus esset^k. ¶ *Et, &c. וְשָׁנָה בְּבֵיתוֹ*] *Et veritas* (vel, *verissima*, Pi. verum, P. G. i. e. apertum, ut *וְשָׁנָה* sumit- tur Dan. cap. 8. vers. 26^l: *vera*, Ca. sub. est, vel erat, P. Pi. sic Calv.) *verbum*, Mo. vel, *verbum ipsum*, P. *ver- bi*, M. *ipsius verbi*, JT. inest verbo, Ti. res illa, Pi. Ca. Sensus, Non inane vaticinium, quale pseudopropheta- rum^m. Visio non ficta, vel illusoria, nec in somnis ex- hibita, ut illæ Dan. 7. & 8. sed vera, & in vigiliaⁿ. q. d. Non loquor de rebus dubiis, sed certis & certò futuris^o. Al. Sensus est, Non jam per statua aut ferarum ænig- mata, sed quasi in historia, didici ea quæ ventura sunt, cum multò propioribus quàm ante circumstantiis. Nam quæ antè sub generali Regnorum nomine indicata fu- erant, hic in suos Reges actusque singulos distribuun- tur^p. ¶ *Et, &c. וְשָׁנָה בְּבֵיתוֹ*] [Variant.] *Et mili- tia magna*, Mo. q. d. Militia Ecclesiæ multis magnif- que ærumnis referta^q. Sensus, q. d. Verbum, ejusque veritas, atque inprimis certamina & magnæ miseriæ multaque adversa, Danieli revelata sunt^r. *Et exercitus magnus*, sub. angelorum apparuit Danieli, Q. He. in V. sm. T. ex La. Licet enim unius tantum Angeli hic mentio fiat; illi tamen, ut principi, plures affectæ, so- cii & exercitus adfuerunt^s. *Ac magna vis*, Ti. Al. *tempusque* (vel, *constitutum tempus*, M.) *magnum*, P. Calv. G. ex AE. i. e. longo pòt tempore implendum^t. *Et longi spatii*, Ca. *et temporis determinati*, five *constitu- ti*, magni, JT. Pi. Sensus est, in longum tempus specta- re ea quæ ipsi revelata sunt, nempe in annos circiter 300, (ut diximus ad Dan. 8. 26^v;) vel, usque in finem mundi, quum resurgent mortui, Dan. 12. 2; vel certè, (si solos Judæos spectes,) ad finem persecutionis Antio- chianæ^x. *וְשָׁנָה* hic sumitur ut in Job. 7. 1. & 14. 14^y. ex AE.

X x x

Alia

Aliàs significat exercitum. Videtur ergo hîc esse metaphora; quod in tempore determinato partes convenienti ordine à Deo sint dispositæ, sicut milites in exercitu. Alii intelligunt de vi magna rei & sermonis revelati. ¶ Intellexitque, &c. וְבִן אֶת־דְּבָרֵי וִינָהּ [בְּמִצְרָאִי] Ipsi etiam cognoscere in verbo, & in visione intelligere, Ti. Et intellexit (vel, intelligere; infinitivus pro nomine b;) verbum, Mo. P. M. &c. (vel, rem illam, Pi. Al. Et intellectus ipsius verbi, JT.) & (vel, nam, G. Pi.) intelligentia ei (sub. fuit, Calv. vel, obvenit, JT. vel, data fuit, G. Pi.) in visione, Mo. P. &c. Bis idem dicit, pro, Intellexit quid vellet ea visio. Sic exprimit tam facultatem quam voluntatem, adeoque ipsam actualem affectionem rerum revelatarum. Sensus, Melius quam antè intellexit omnia, quia explanatè admodum dicta sunt ipsi. Involuta erat visio, nec eam absque ope Angeli intelligere potuit. Al. Non habuit visionem tantum imaginariam, ut Pharaon, Nebuc. &c. sed etiam intellectualem, qualis obtingebat solis Prophetis. Confirmat & commendat vaticinia sequentia, quod non loquatur de rebus perplexis vel obscuris, & quas ipse non intellexit. Quam rem perspexit, & præmonstratum intellectum assequutus est, Ca.

2. Lugebam. Ità P. &c. Heb. fui lugens, Mo. LXX, Ar. vel, in luctu, JT. Ca. luctui dedius, Pi. Causa luctus erat, 1. quod viderat in præcedentibus visionibus, de Judæorum summis calamitatibus, & futura perfidia in occidendo Messia. 2. ob populi peccata, & pervicaciam; quod Judæi, oblata illis libertate, manserant tamen in Babylone, sub imperio Persarum. 3. ob opus Templi & urbis interruptum, & impeditum à Cambyse, & finitimis populis. ¶ Trium, &c. וְשִׁשְׁיִם יוֹמִים Tribus hebdomadibus dierum, P. Calv. sim. Ti. Pi. M. &c. Sic loquitur ut eas distinguere ab hebdomadis annorum, de quibus Dan. 9. 24. Sæpe tamen Hebræi hebdomadas vel tempora dierum accipiunt pro plenis temporibus. Mensis dierum est, mensis integer, Gen. 29. 14. Num. 11. 20, 21. Deut. 21. 13; biennium dierum est, biennium integrum, Genes. 41. 1. Jerem. 28. 3. &c. ità hîc, septimana dierum, in quo singuli adfuerunt dies. Alii sic melius reddunt, trium hebdomadarum diebus, Vulg. in Med. sim. JT. Sensus, q. d. Nihil interdiu comedeam per 3 hebdomadas. Confer Gen. 29. 27. Al. ter septem diebus, Ca. Ternarius numerus Deo facer: septenarius verò humanarum virtutum consummationem designat.

3. Panem (vel, Cibum, JT. Pi.) desiderabilem, &c. Vel, desideriorum, Mo. G. vel, desiderabilem, Pi. V. rerum desiderabilium, JT. suavem, M. sim. Ti. deliciarum, Calv. delicatum, Calv. G. V. vel, primarium, Ca. candidum & regium, ex adorea farina factum. ¶ Et caro Nihil de animante comedi. Vixi herbis & pomis. Ex hoc loco refutat Theodoretus Judæos, qui Pascha extra Judæam celebrabant, contra Legem, quæ id loco divinitus electo alligabat. Id Daniel non fecit, quia per tres hebdomadas mensis primi [ut docet v. 4.] à carne, ideoque ab agno paschali, abstinuit. ¶ Et vinum, &c. Mos vetus Judæorum & Christianorum, jejunii temporibus etiam vino abstinere. q. d. Ab omnibus lautitiis cibi potusque abstinui, ut corpus affligerem, & animum ad preces accenderem. Hinc colligitur, Daniele aliàs & antè libere usum fuisse cibo lautiore, &c. Nec pugnat hoc cum Dan. 1. 8, &c. Nam, 1. tunc adolescens erat, nunc senex. 2. Tunc sub aliena disciplina & inspectione educabatur, & ex aliena culina: nunc ipse in dignitate constitutus erat, & familiam ministrisque alebat, & potuit faciliè cibos optimos comparare. 3. Tunc vidit Daniel se & socios insidiosè captari, ut talibus illecebris deliniti obliviscerentur gentis suæ, & desciscerent à Lege & cultu Dei: nunc, his insidiis elapsus, libere, quamvis frugaliter, comedit, &c. ¶ Neque unguento, &c. Quod orientales & ornatu causâ adhibebant, 2 Sam. 12. 20. Psal. 23. 5. &c. & in luctu omittebant, 2 Sam. 14. 2. Deliciis & ornatu per jejunii tempora abstinebatur. Vide ad Matt. 6. 17.

4. Die—vicefimâ & quartâ (Signif. se à die 2. mensis ad diem 23. jejunasse: primo autem mensis die non licuit jejunare.) mensis primi] i. e. Vel, 1. anni 3. Cyri,

cujus antè meminit. Sed Prophetæ non solent mentes numerare ab initiis regnorum, sed pro ratione mundi producti, ut passim ex Ezechiele constat. Vel, 2. [anni Judaici,] sacrine, an civilis, non liquet. Mensis Nisan, sive Martii. ¶ Eram juxta, &c. וְיָלַדְתִּי הַנְּהַר הַגָּדוֹל הַזֶּה Super, vel ad, vel juxta, ripam (vel, manum, Mo. vel, latus, Pi. manus, quandoque sumitur pro spatio quod ad latus alterius est.) fluminis, sive fluvii, magni, Calv. M. Mo. &c. ipsum (vel, is est, Pi. qui est, M. JT. putà, Ti. simil. Calv. Ca.) Hiddekel, P. Calv. &c. vel, Tigris, M. Ti. JT. &c. Chiddekel h. 1. vel est Tigris, ut consentiunt Interpretes: vel, superior Euphratis alveus in Tigrim ad Seleuciam & Ctesiphontem influens; ut patet, tum ex nomine Diglito, tum ex Gen. 2. 14. [Hinc Syrus hîc habet, מְסַרְסַר, Euphratem.] Solebat Deus servis suis juxta fluvios sæpe visa exhibere, (ut Ezechieli ad Chebar, Danieli antè ad Ulai, cap. 8. 2. Johanni ad Jordanem:) forsitan ut aquæ labentes essent symbolum gratiarum Spiritus S. Hinc (ut puto) credebant Gentiles numina in fluminibus habitare. Ibi autem fuit Daniel vel, 1. spiritu tantum, ut antè, Dan. 8. 2. Sed dispar est ratio. Nam stante Babylon. Monarchiâ ibi esse vix poterat, at poterat sub imperio Persarum. Vel, 2. corpore, ut patet ex v. 7. ubi Danieli aderant & socii. [Sed quidni & socii in Viso ipsi comparere possent?] Indubiè hæc in regione Transfigritana Danieli oblata sunt. Suffiane, quæ præfectura erat Danielis, (vide supra 8. 2.) Tigrim attingit, Plin. 6. 27. Ptolem. in descriptione Suffianes.

5. Levavi, &c. q. d. Non solum mente fui composita & sedata, sed etiam sensus omnes meos ad eam rem applicui, ut impetrarem à Deo aliquid solatii. ¶ Ecce vir unus Vel, quidam, Pi. Vox וְיָלַדְתִּי interdum valet, aliquis, ut Coh. 4. 8. item Gen. 3. 22. Obad. v. 11. Vir, i. e. viri habitu ac formâ. Erat hic vel, 1. Angelus; sive Gabriel, qui Danieli apparuit c. 8. 16. & 9. 21; sive Michael, nominatus infra, inter Angelos majestate præcipuus: vel, 2. Christus; qui verè homo futurus erat, id quod his præludiis præsignificavit. Angelum hunc fuisse Christum multa docent. 1. Vestitus Regalis & sacerdotalis, nulli Angelo conveniens, nisi Angelo fœderis. 2. Eximius illius fulgor & majestas, quæ Daniele prostravit, &c. 3. Collatio cum loco huic gemino, nempe Apoc. 1. 13. ubi apparet Christus eadem omnino quâ hîc specie, & eodem planè fine, ut scilicet Ecclesiæ fata indicaret. 4. Collatio cum Dan. 12. 6, 7. ubi Christus Angelo arcana patefacit. Obj. At vers. 13. loquitur de Michael, qui huic Angelo opem laturus erat. Resp. Christus hic erat, idemque Michael v. 13. Sed distinguendus est Angelus colloquens cum Daniele ab illo viro qui apparuit & Daniele confortavit ver. 18. quod & ipse Grotius observat. Confer etiam Dan. 8. 13, 16. & 12. 5. ¶ Vestitus lineis Vide quæ dicta Ezech. 9. 2. Vestitus hic erat, 1. orientalium, qui, ob calorem regionis, raro pannis se induebant: 2. Regum: 3. sacerdotum, (vide Exod. 28. 42. & 39. 27, 28. Lev. 6. 10. & 16. 4, 23.) sacris operantium. Sic adumbratum fuit sacerdotale officium Christi, quo servavit peccatores, & æternam induxit justitiam, quæ vesti candidæ confertur, quam Christus fidelibus donat, Apoc. 7. 9, 13, 14. & 19. 14. ¶ Et renes (vel, lumbi, Mo. P. &c.) ejus accincti auro obrizo; sic P. וְכִתְּמִי אֶת־אֲרֻכָּתִי אֶת־אֲרֻכָּתִי Auro (vel, in massa auri, Mo. insigni auro, JT. Pi.) obrizo, P. Ti. i. e. purissimo. Vel, Ophaz, sive Uphaz, M. Calv. Pol. G. &c. i. e. quod nascitur in Uphazo, sive Ophir. Vide Job. 28. 16. Psalm. 45. 10. Esa. c. 13. v. 12. Uphaz proprium esse nomen loci constat ex Jer. 10. 9. Erat talis zona ornatus Regum; quomodo amictus lineus, sacerdotum. Angeli & reges dicuntur & principes hoc capite, ob curam populorum; & sacerdotes rectè dicuntur, ideo quod preces Sanctorum offerant. Cinctura lumborum significat ministerium ejus, & promptissimam obedientiam quam Patri præstitit, se ad opus Divinum accingens, instar fervorum, qui, ut expeditiores forent, vestes [pro more orientalium laxiores] constringebant. Cingulum etiam erat ornatus & dignitatis, Esa. 22. 21. adeoque nobilissimum, purissimum

simum splendidissimumque obsequium Christi significat¹.
¹ Gej. pag. 780.
² Per. p. g. 753.
³ Gej.
⁴ G.
⁵ Gej.
⁶ M.
⁷ Pol. ex Jun.
⁸ Gej.
⁹ Pol. sim. Jun.
¹⁰ Pol. v. Gej.
¹¹ Gej. G.
¹² Wil.
¹³ G.
¹⁴ Wil. ex Per.
¹⁵ Jun. sim. Pol.
¹⁶ Gej.
¹⁷ Per.
¹⁸ Gej.
¹⁹ Q. in V.
²⁰ P. r.
²¹ G.
²² Idem.
²³ Jun.
²⁴ Pol.
²⁵ Pi.
²⁶ G.
²⁷ Calv.
²⁸ Jun. sim. Wil. Gej.
²⁹ G. j.
³⁰ Jun.
³¹ Pol.
³² G.
³³ Jun.
³⁴ G.
³⁵ Jun.
³⁶ Gej.
³⁷ G. sim. Pi.
³⁸ Calv. sim. Gej.
³⁹ Gej.
⁴⁰ G.
⁴¹ Calv. Jun.
⁴² Gej.
⁴³ Q. in Gej.
⁴⁴ Pi.
⁴⁵ G.
⁴⁶ Calv. Jun.
⁴⁷ Gej.
⁴⁸ Q. in Gej.
⁴⁹ G.
⁵⁰ Pi.

6. Et corpus ejus] At qui poterat color hujus discerni, quum lineis tectum esset? Resp. 1. Linea illa vestis fuit tenuissima & pellucida, & colorem facile prodens^k. 2. Collum, forte & pectus, non erat tectum, unde conjectura de reliquo corpore sumi possit^l. ¶ Quasi, &c. שְׁפָרְפָרָה] Sicut (sub. lapin, M. Ar.) Tarsis, Mo. P. M. Ar. o. vel, chrysolithus, Ca. Vulg. V. hyacinthus, Ti. beryllus thalassius, J. T. Pi. qui mari concolor, Ezech. 28. 13. Eo variae vices significantur ministeriorum Angelicorum, nunc huc, nunc illuc se ferentium, more oceani. Vide Ezech. 1. 16. & 10. 9^m. Color hujus est caeruleusⁿ, sive caelestis: ideoque designat, vel, 1. immortalem gloriam & incorruptibilem essentiam Angelorum & Christi P; vel, 2. Christum esse, Dominum de caelis, 1 Cor. 15. 47^q. ¶ Facies ejus (In qua parte praecipue conspicitur hominis majestas^r,) velut species fulguris] Quo significatur, tum, 1. celerissima Christi ad omnia praesentia^t, ut fulgur exit ab Oriente in Occidentem, Matt. 24. 27^t: tum, 2. Christi majestas, quam fulgura ostendunt & Apoc. 4. 5^v. vide Matth. 28. 3^x; quae & hostes terret, & pios solatur^y. Significatur [hoc & seq. membrum] in rebus omnibus cognoscendis celeritas & perspicacia^z. ¶ Oculi ejus ut lampas (vel, lampades, Mo. P. &c.) ardens] Significat Christi vel, 1. ardorem amoris^a: vel, 2. cognitionem rerum omnium absolutissimam^b: vel, 3. splendorem tam hostibus adversum, quam piis annuentem^c. ¶ Et brachia ejus] Quibus robur denotatur^d. ¶ Et quae deorsum sunt usque ad pedes, וְהָיָה מִן הַכַּף וְעַד הַפֶּדֶס] Vox hic tantum occurrit, & Ruth 3. 4. 7, 8, 14^{*}. Al. & humeri, Sy. & pedes, Mo. P. M. J. T. Pi. cum iis quae pedes attingunt, Ti. Partes inferiores, quae vergunt usque ad pedes^f. Pedes h. l. summam celeritatem significant^g. Per brachia & pedes actiones intellige^h. ¶ Quasi species aris candentis] Vel, politiz, Mo. tersi, J. T. Pi. Intelligit vel, 1. actionum ejus puritatem, ut Ezech. 1. 7^b: vel, 2. potentiam in rebus agendis efficacissimam, ut qui ad omnia pedibus pervenire, manibusque ea pertingere, possit, sine ullo impedimento vel detrimento suoⁱ; uti si quis aëreis pedibus vasa testacea confringeret & conculcasset, &c. aded invictae sunt Christi vires ad conculcandum hostes, &c.^k. ¶ Ut vox multitudinis; ita P. M. &c. וְהָיָה כְּקוֹל מַיִם] Tumultus, Mo. strepitus, nempe maris^l: i. e. quasi barritus magni agminis, ut Ezech. 1. 24. Significantur hortenda judicia in Reges & Regna^m. Ita voluit Deus Angelum discernere à communi hominum turbaⁿ. Sonus vehemens & strepitus anteire solet singularem Dei praesentiam^o, & revelationes rerum arduarum: ut constat ex Ezech. 1. 24. & 43. 2. Apocal. 1. 10, 15. & 14. 2. & 19. 1^p; & exemplis Moïsis, Jesaiae, Jeremiae, & Apostolorum Act. 2. 2. Hoc autem postremo loco ponit, quia de eo narratio singularis sequitur^r. Sonus hic signum erat summæ virtutis Christi ad docendum homines, &c.^t.

7. Non viderunt] Confer Act. 9. 7. Deus eorum quos vult oculos obnubit, Luc. 24. 16^l. Vel, oculi ipsorum non erant aperti; vel, strepitu illo depulsi non confiterentur, ut ad Deum respicerent^v. Oculi tam corporis quam mentis inepti sunt ad talia objecta apprehendenda, nisi coelitus adjuventur^x. ¶ Sed terror, &c.] Ex sono audito^y. Id probat certitudinem visionis^z. ¶ Et, &c. וְהָיָה כְּקוֹל מַיִם] Et fugerunt in absconditum, Mo. vel, in abscondi se, V. vel, ut se abderent, P. sim. M. vel, abscondendo se, vel, ad abscondendum se. b hic ponitur pro l: ut contra l pro b, Coh. 2. 11. וְהָיָה לָהֶם לְמַעַן, faciendo; Coh. 8. 17. וְהָיָה לָהֶם, querendo^a. Vel, ad loca in quibus absconderentur, Ti. Latebras quaerere^b.

8. Et non remansit in me fortitudo] Ita Mo. P. &c. sub. ulla, P. qu. d. Ferè exanimatus tui^c. Adempta nervis vis omnis regendi membra: sensus tam interni quam externi sunt inhibiti^d. Nobiliores nempe spiritus ad profundas contemplationes convocati corpus destituunt^e. Vires meae conciderunt, ut supra cap. 8. v. 17, 18^f. ¶ Sed &, &c. וְהָיָה כְּקוֹל מַיִם] Et (vel, Sed, J. T. Ar.) decor (i. e. splendor faciei meae^g; forma, M. formæ bonitas, Ti. gloria, o. nitor, Ar. species, Ol.) meus (vel, mea, M. Ti. &c.) eversus fuit super me

in corruptionem, Calv. vel, mutatione corruptus est in me, [T. mutatus est in me & corruptus, Pi. immutata est in me degeneravitque, M. versa est in deformitatem, Ti. [Ca. verba sic reddit, Mutata perditque corporis elegantia.] Vultus expalluit. Sic supra 5. 6^h. [Aliis hæc versio & interpretatio non placet,] 1. quia וְהָיָה וְהָיָה vix ullibi ita sumitur: 2. nec וְהָיָה pallorem aut deformitatem significat: 3. quia ex contextu patet majus aliquid quam coloris mutationem hic significari. [Alii ergo sic,] Et vis (vel, vigor, Ang. marg. Boot. i. e. bona valetudo^k), mea versa, vel mutata, (vel, versus, Boot.) est in me in corruptionem, Mo. P. vel, in marcorem, sive tabitudinem. q. d. Loco vigentis ac vegetæ valetudinis, quâ prius fruebar, universalis quidem marcor ac virium prostratio totum meum corpus occupavit. ¶ hinc valet, in^l. וְהָיָה participium hic nominaliter accipitur, pro perniciæ, sive exitio, ut Proverb. 18. 9. Confer Exod. 12. 13. 2 Par. 22. 4^m. ¶ Nec, &c. וְהָיָה כְּקוֹל מַיִם] Et non retinui (vel, Aded ut non obtinerem, J. T. Pi. Et non cohibui, vel detinui, ut וְהָיָה sumitur Gen. 20. 18. & 16. 2. Deut. 11. 17. Jud. 13. 16ⁿ.) fortitudinem, Mo. P. &c. sub. nullam, P. simil. M. Ti.

9. Facebam, &c. וְהָיָה כְּקוֹל מַיִם] Sopitus, (vel, quasi sopore oppressus, M.) super faciem meam, Calv. sic Mo. Pi. (vel, in facie mea, M. i. e. ita ut decumberem pronus instar adorantium^o: q. d. Tanquam sopitus cecidi super faciem^p): & facies mea ad, vel versus, terram, P. Calv. Pi. sub. ferebatur, Pi. vel, projecta fuit, Calv. [Alii locum sic vertunt;] Ego fui oppressus sopore pronus, & faciem meam dejectam in terram, J. T. Velut gravi somno dejectus sum in faciem meam, ut attingeret terram, Ti. Pronus humi consopiebar, Ca.

10. Manus tetigit me] Nempe Angeli Gabrielis specie humanâ apparentis, ut nuncii solent. Hic, quia fulgore illo præditus non erat, aspicî poterat. Confer quæ supra 8. 16, 17^q. Manus est Spiritus Sanctus^r, ut Ezech. 1. 3^t. & Matt. 12. 28^t. [collat. cum Luc. 11. 20.] ¶ Et erexit me; ita Pi. וְהָיָה] Et movit me, Ti. sic M. J. T. vel, statuit me, Ca. movere fecit me, Mo. P. i. e. reptare^v. ¶ Super genua mea, &c.] Aliquantisper recreatus fui^x, ut genibus insiderem & palmis inniterer humi^y. Quod non illico eum in pedes erexit, non tribuendum est Dei infirmitati, sed sapientiæ^z, quâ Deus tum infirmitatem nostram nobis patefacit, tum demensum donorum operationumque suarum modulo nostro contemperat^a.

11. Vir desideriorum] Ut cap. 9. 23^b. q. d. Deo chare & pretioso. Ita eum animat, &c.^c. Vir expetibilium cupide, Ti. Activè accipiant, q. d. in quo vehementissimus est zelus pro communi salute Ecclesiæ^d. ¶ Sta in, &c. וְהָיָה כְּקוֹל מַיִם] Super stare tuum, Mo. Calv. in statione (vel, gradu, P. sic M.) tua, Ar. Ti. Pi. i. e. in loco ubi modò itetisti. Heb. in stare tuo. Infinitivus habens vim nominis^e. Rectus, J. T. Sy. in vestigia, Ca. erectus, ut antea^f. Nec diffugas, nec jaceas, &c.^g. Deus non statim servos suos reddit perfectos, sed gradatim iis medetur^h. ¶ Steti tremens] Minus jam commotus, sed commotus tamen, ob Angeli præsentiamⁱ. Quamvis erectus. Relinquit Deus in servis suis aliqua signa formidinis, ut, suæ infirmitatis admoniti, se in humilitate & modestia continerent^k.

12. Ex die primo] Anticipatio est, quia Daniel per 21 dies luxerat, nec responsum à Deo acceperat: q. d. Non est quod culpes vel in misericordia Dei, vel in ministerio meo: nam ex die primo, &c.^l. ¶ Quo posuisti (vel, applicuisti, Pi.) cor tuum (i. e. firmissimè proposuisti, fervidèque tum desiderasti, tum conatus es^m), ad intelligendum] Vel, ut intelligeres, V. Ti. nempe, visionem capitis 8ⁿ. vel, arcana illa omnia hæcenus tibi patefactaⁿ; vel, statum populi^o futurum P. Al. animum intendisti in impedimenta illa objecta stru-cturæ Templi^q. ¶ Ut te affligeres] Luctu^r, & jejuniis^t. ¶ Propter sermones tuos] Sim. P. J. T. Pi. &c. i. e. propter preces tuas^v. ¶ valet, propter, passim^x. In verbis tuis, Mo. o. ad verba tua, tibi quasi obsequens & morem gerens^y.

13. Princeps autem (vel, Tameisi princeps, Ca.) regni Persarum restitit mihi; sic Ti. וְהָיָה כְּקוֹל מַיִם] Stans (vel, stetit, M. J. T. Pi.) contra (vel, coram, M. J. T.) me, Mo. X x x 2 P. sim.

P. sim. & Sy. Ar. Ca. [Qu. Quis hic Princeps? & quomodo restitit?] Respond. 1. Erat Cyrus; vel potius, Cambyfes, qui Judæis infestus erat, & Templi ædificationem impediēbat. [Aliis hoc non placet.] 1. Hos solet Scriptura Reges, non Principes, nuncupare: & hunc ipsum mox regem nominat. 2. Quomodo potuit Rex mortalis Angelo obfistere, quippe cujus præsentiam & actiones ignorabat? Resp. Non propriè & per se Angelo obstitit, sed figuratè & per accidens; quia occasio Angelo diris Cambyfis consultationibus oblata est ut ibi aliquantisper detineretur, ut calumnias & consultationes & conatus impios ejus refringeret, & inde ab eo tempore Persarum Regnum oppugnaret, & gradatim in lapsum ruinamque impelleret. Est porro Angelorum potestas limitata, & operationes successivæ: nec iis ad momentum expedita sunt omnia ad cognitionem, neque ad facilitatem commoda. Novâ ergo occasione oblata, nihil tentare possunt præter mandatum Dei, ad quem indefinenter respiciunt. Oportuit Angelum ibi morari, ut Cambyfis furorē compesceret; qui longè atrocior fuisset contra gentem tuam, nisi Deus per me auxilium opposuisset. Resp. 2. Erat Angelus bonus. Angelus Persas curans omnia molitus est ut perpetuò sub Persis manerent Judæi. Angelus à Deo præfectus Regno Persarum. Sic enim Deus cuicunque genti & Regno suum præficit Angelum, ut docent Basil. Clem. Nazianz. &c. Vide infra v. 20. Angelus qui obtulit Deo varia Regum Persarum merita. [Aliis hæc sententia non placet.] Nulla inter bonos Angelos pugna est. Neque id hic dicit, sed tantum figuratè significat, quemlibet Angelum summâ curâ studioque instare pro parte sibi commissa, donec iis constet de voluntate Dei in contrarium. Contraria itaque velle possunt, nempe conditionatè, si quod optant Deo placuerit. Pugna hæc peracta est, non digladiando, nec verberando; sed, 1. volendo, 2. disputando, 3. Angelos alios & ipsum Deum contra vota alterius advocando & concitando. Gabriel pro suis Judæis orabat Deum, ut omnes reduceret in Judæam, & Templum instauraret, &c. Contrà, Angelus Persarum orabat Deum ut aliquos Judæorum in Babylone relinqueret, tum ad Gentilium conversionem, tum in pœnam ingratitude suæ ob tot beneficia, tum ut eos magis purgaret. Sed omnia hæc figmenta sunt, nec ullum in S. S. fundamentum habent. Repugnant etiam hæc contentiones summæ Angelorum & charitati & felicitati. Resp. 3. Erat angelus malus, Regno Persarum à Deo præfectus. Confirmatur, 1. ex Apoc. 12. 7. ubi draco contra Michaelē pugnat. 2. Angeli mali principes nominantur & potestates, &c. Eph. 6. 12. 3. Alioqui non restitisset Gabrieli. Pugnat autem malus hic angelus contra liberationem Judæorum, 1. eos instigando ad scelera; & 2. alienando Regis animum ab illis; & 3. accusando illos coram Deo. Sed textus manifestè loquitur de resistentia, non per suasionem, seductionem, &c. sed per vim & conatum, quia illo modo Angelus pugnavit cum Rege Persarum. Nec certè mali angeli constituti sunt à Deo præfides gentium, [nisi fortè in pœnam scelerum, &c.] Viginti & uno diebus. Toto illo tempore quo tu jejunasti & precatus es. Michael, unus (vel, primus, JT. non tempore, sed dignitate & virtute, præcipuus;) de principibus primis. Sic P. M. &c. vel, primarius, Ti. JT. &c. nempe ministratoriis. Angelorum primus, Judæum populum sub Deo curans; ut apparet infra 21. Hic est cujus majestatem modò viderat Daniel, ut sciret sub quàm magno tutore esset populus Judaicus. Archangelus, ut Michael nominatur Judæ v. 9. Archangelus autem à Christo distinguitur 1 Thes. 4. 16. Al. Hic Michael Christus est. Probatur. 1. Ex nomine, quod sonat, Quis sicut Deus? 2. Dicitur hic princeps & Angelorum, hoc loco, & populi Dei, v. 21. 3. Introducitur hic, non ut commilito Gabrielis, sed ut auxiliator ejus, ipso longè superior & eminentior. Venit in adjutorium meum. Poterat quidem sufficere unius Angeli defensio, neque enim Deus mediis alligatus est: duplicavit autem suppetias, ut testator fieret ejus dilectio, & cura pro salute miserissimi populi sui. Omnia hæc ad modum aulae Regalis exprimuntur.

tur. Gabriel preces perfert; favet ei consiliū Regii princeps. Al. Christus adjuvit eum, vel additione virtutis, vel mandatis & potestate majore ipsum instruendo. Et ego remansi (vel, relictus sum, Ti. JT. Pi.) ibi juxta regem Persarum, דָּרַכְתִּי בְּלִבְּהֶם. Apud reges Persarum, Mo. P. &c. Id est, vel, 1. apud Angelos Persidis negotia curantes, quorum primus ille modò dictus. Hebræis דָּרַכְתִּי (Reges) dicuntur etiam duces. Vel, 2. apud Cambysem & consiliarios ejus: vel, apud Reges Persarum successivos; sub quibus populus Dei adhuc mansurus erat. His adhæsi tanquam Judæorum patronus, ut ab illis majora incommoda averterem. Angeli hujus victoria significatur: q. d. Ego perstiti, dum hostis interim discedere compulsus fuit. Al. Mansi ibi, ut eorum rationes refellerem. 14. Veni autem. Istâ lite peractâ tandem veni. In novissimis diebus. I. e. Posthac; vel, temporibus consequentibus: non 3 vel 4 annis, sed per 490. annos, usque ad Christi adventum, ad quem ultimi dies in S. S. semper respiciunt. Temporibus adhuc remotissimis, & post aliquot demum secula affuturis. Itâ phrasis sumitur Genes. 49. 1. Numer. 24. 14. Deuter. 4. 30. &c. Quoniam, &c. Quia, vel Nam, adhuc visio (visum, Ti. oraculum, Ca. prophetia; sub. est, M. JT. Pi. vel, extenditur, Ti. vel, pertinet, Ca.) in, vel ad, dies, Mo. M. Calv. Ut nunquam desit Ecclesiæ visio, sive lux prophetica, quanquam Prophetæ non essent superstitēs, & prophetiæ paulò post cessaverint. Vel, in dies illos, P. q. d. Adhuc supersunt visiones de his quæ eventura sunt. Nondum finitæ sunt visiones. Longum erit tempus antequam omnia quæ tibi dicturus sum impleantur; ut suprâ initio hujus capitis. Vel, de diebus, sive temporibus, illis, JT. Pi. vel, ad certum tempus, Ca. vel, per multa tempora, Ti. 15. Dejeci vulvum, &c. Durante adhuc aliquantulum metu, de quo suprâ vers. 9. Hoc fecit, vel, 1. ex Angeli majestate; vel, 2. ex dictorum admiratione; vel, 3. ex formidine impuritatis propriæ. Tacui. Quasi poenituit eum muneris prophetici, quia non putabat vota sua exaudita fuisse. Sed simplicius est, quod docet se attonitum fuisse. 16. Quasi similitudo, &c. Id est, Quidam similis hominibus: Angelus in forma humana: Christus. Idem qui vulnus inflixerat medicinam affert. [Sensus, q. d.] Propius contemplans Gabrielem, videt non esse illi splendorem Angelicum, sed formam humanam. Heb. filiorum hominis, pro, alicujus filiorum hominis: nam sæpe id pronomen subintelligitur. Tetigit labia mea. Et sic vires mihi dedit loquendi, ut antea standi. Quò significavit, labia ejus à Deo aperiri, ut promptè & fidenter loqueretur. Domine mi. Sic eum vocat honoris causâ. Alloquitur ut se majorem faceres. Tu solo conspectu me exanimasti. Dum te aspicio, quanquam formâ humanâ præditum. Al. Per hanc apparitionem, Ti. Propter visionem, Sy. Pi. Dissoluta, &c. Irruerunt (vel, versi, sive conversi, sive inversi, sunt, Calv. P. M. Ti. sic Mo. Pi. o. vel, volutata sunt, Sy. Ar.) dolores mei (vel, cardines mei, Ti. vel, tormina mea, Mo. intestina mea, Pi. sim. o. Sy. Ar.) in (vel, super, Mo.) me, JT. M. P. Ti. &c. i. e. Doloribus peresus sum, vel obrutus. Metaphora à vase aquam continente, quò subverso, aquâ perfundimur. V. hic tormina sign. ut Esa. 13. 8. & 21. 3. Ca. locum sic reddit, Vel aspectu adeò mihi collabesci sunt nervi. Contremui, ut suprâ 11. Excusat Daniel reverentiam suam ex inevitabili debilitatis suæ necessitate. 17. Et, &c. Et (vel, Igitur, Ar. Sy.) quomodo poterit (vel, potuisset, G.) servus Domini mei. Itâ semet appellat per modestiam: ut Gen. 18. v. 3. & 44. &c. illius (vel, hujus, M. Ti. Pi. vel, hic, JT.) loqui cum Domino meo illo? Mo. P. JT. M. &c. vel, hoc? Ti. Calv. Pi. vel, isto? V. i. e. tali ac tanto? vel, istiusmodi? Gej. exaggrandi vim habet. Vel, illo? i. e. cum altero Angelo tantam præferente majestatem. Vel, cum Domino, v. 5. qui ab Angelo distinguitur. Fatetur se non posse cum Angelo, nedum cum ipso Angelorum Principe ac Domino, loqui.

loqui. [Ca. locum sic reddit, *Nedum ut talis ego tuum talem te, Domine, possim alloqui.*] ¶ Nihil, &c. וְאֵין מִי כָמוֹנִי וְנִשְׁמָהוּ וְנִשְׁמָהוּ [מִי כָמוֹנִי וְנִשְׁמָהוּ וְנִשְׁמָהוּ] Et ego, (vel, Cum in me, JT. vel, Cum ad me quod attinet, Pi.) ex tunc (vel, ex hoc tempore, JT. Pi.) non stetit in me fortitudo, (vel, non perstiterint in me vires, Pi. in me, inquam, non constiterint vires, JT.) & mens (vel, anima, JT. vel, anhelitus, Pi.) non remansit in me, Mo. [Alii, וְאֵין מִי כָמוֹנִי וְנִשְׁמָהוּ] tanquam pleonasticum omittentes, locum sic reddunt; Nam ex hoc tempore non stabit in me fortitudo ulla, & jam habitus non remansit in me, P. q. d. Actum est de me, vidi Angelum. Ad verb. Et ego, ex tempore (vel, ex tunc, i. e. Mox enim,) non remanebit in me virtus ulla. Vel, Et ego quomodo poterō? illico enim me deficient, &c. Nihil enim in me remansit, &c. Vulg. vel, remanserat, &c. cum eum viderem suprà 8*. Al. Nam me virtus modo destituit, neque spiritus vitalis, &c. Ti. Cum mihi jam nunc exanimato nullae vires consent, Ca.

18. Tetigit me quasi visio (vel, tanquam similitudo, P. quasi aspectus, JT. quasi species, Pol. vel, secundum aspectum, M. secundum similitudinem, i. e. is qui repræsentabat similitudinem, hominis, & confortavit me) Sic Mo. Al. Tetigit me quidam, cujus species similis erat homini, &c. Pi. Ille Angelus specie humanâ apparens alterum me attigit. [Alii verum sic reddunt;] Itaque rursus me contingens hominum more confirmavit me, Ti. Hic me rursus aspectu suo confirmavit illud hominis simulacrum, Ca. Daniel paulatim & per certos gradus recuperat vires. Secundo itaque tactu opus erat, ut possit quieto animo audire Angelum loquentem.

19. Pax tibi i. e. Omnia tibi salva. Salvus es, non peribis, sive morieris. Solebant veteres malum aliquod metuere ex viso cœlesti, tanquam eo indigni. Vide Jud. 13. 21, 22 P. Bono animo esto. Bene tibi sit. Itā testatur Deum esse propitium, & ipsi, & Israelitis. ¶ Confortare, (Fortis esto, P. Conforta te, Mo.) & esto robustus] Itā M. vel, & confortare, Calv. & roborare te, Mo. P. Confirmare, confirmare, inquam, Pi. Etiam atque etiam confirmare, JT. Recipe te ac recollege, Ca. Omni prorsus metu deposito, sis bono animo, Ti. Hæc repetitione docet non vulgari remedio opus fuisse ad Prophetam erigendum. ¶ Quia confortasti me] Et verbis, & additis viribus, ut tecum secure colloquar.

20. Numquid scis, &c.? Num ex hæcenus commemoratis didicisti? num dictis attendisti? an verò alibi hæsitasti? Et desiderium Prophetæ & attentionem excitat. Al. Interrogatio hæc vehementer affirmat, q. d. Jam satis expositum est. Al. Nōstine, &c.? q. d. Cupio te nōsse, & notum tibi faciam. Interrogatio docturientis, i. e. cupientis docere, & institutionem promittentis. Al. Scis? Ex precibus tuis id colligere potes. ¶ Nunc (nempe, postquam futura, quæ ad finem usque libri decurrunt, tibi explicavero,) revertar ut praelier (i. e. ut disputem: nam & hoc genus quoddam pugnae est, sicut eloquentia dicitur arma Demosthenis. Revertar ad praeliandum est Hebraismus; pro, iterum belligerabo; ut Os. 11. 9. revertar ad perdendum, id est, denuo perdam. Hoc vult, q. d. Huc ad te veni ut tibi futura indicarem: verum, quia negotium adhuc infectum reliqui, & multum est quod agam, revertar praeliaturus) adversum principem Persarum] i. e. [Vel, 1. Angelum bonum, ut antè,] laborantem ut maneat Imperium Persicum, & sub eo sint Judæi. Vel, 2. Dæmonem malum, qui operosum se ostendit in organis suis, nempe aulicis, consiliariis, ducibus, Persarum, quos subdole incitavit in Judæos, &c. ut è diverso Angelus bonus animos aliorum inclinavit ad favorem erga Judæos, &c. Vel, 3. Regem Persarum, Cyrum, vel Cambysem, [ut antè,] quem paulatim in ruinam impellam, eò quod Judæos affligeret, & Templi ædificationem impediret. ¶ Hic, ut sæpe, valet, contra. [Est tamen qui aliter accipit, ut auxilium, non, ut reliqui omnes, hostilitatem, denotet.] Revertar ut sim auxilio Regi Persarum, ob id quod populum meum adhuc habet sub se. At postquam populus meus migraverit ad sua, tunc Græci pessundabunt Persas. ¶ Cum, &c. וְאֵין מִי כָמוֹנִי וְנִשְׁמָהוּ וְנִשְׁמָהוּ] Et ego egrediens, sive egredior, Mo. V. (vel, Quumque exivero, Pi. sim. P. M. Sy. Ti. JT. scilicet, è Per-

fiam, in Græciam, ut indè Principem adducam. Al. Me egressuro, i. e. Simulatque Regnum Persarum abdicavero, curamque illius abjecero, ex mandato Dei, Imperatoris mei. Priusquam ego è Dei regia discederem. ¶ (vel, tunc, Pi.) ecce, princeps Javan, vel Græcia, venit, vel veniet, Mo. P. M. &c. [Princeps hic, ut antè, est,] vel, 1. Angelus bonus; qui hinc venire dicitur, i. e. accedere ad Dei thronum, & apparere, id est, causam suam agere, laborans ut Græcis daretur imperium in Judæos, & id perpetuum maneret: vel, 2. Angelus malus: vel, 3. Alexander Magnus, qui, quamvis non Cambysem, alios tamen Persarum Reges compescet, & à sævitia prohibebit, tandemque Monarchiam Persarum evertet. ¶ ecce denotat rem incredibilem esse & admirandam, quod scilicet ille cum 30 millibus militum auderet Pontum trajicere, & tanto Monarchæ bellum inferre. Sed huic sententiæ non congruunt quæ sequuntur, ubi idem hic Princeps Angelo obsistere dicitur, adè ut subsidio Michaelis fuerit opus. Malim sic accipere, q. d. Postquam exivero aulâ, vel, digressus fuero palæstrâ illâ, pugna nempe confecta cum Principe Persiæ, (nam exitus hic præsupponit victoriam,) ecce, mox veniet, succedet vel præstò erit, novus adversarius, princeps nimirum Græcia, qui prælium continuabit adversus Israël; sed non deerit Ecclesiæ patrocinium.

21. Annunciabo tibi] Nempe minutatim, & non in typo; nempe, priusquam mihi redeundum sit. ¶ Quod, &c. וְאֵין מִי כָמוֹנִי וְנִשְׁמָהוּ וְנִשְׁמָהוּ] Designatum (vel, expressum, P. quod exaratum est, JT. Pi. sic Sy. Ar. Ca.) in scriptura veritatis, sive vera, Mo. P. M. &c. i. e. quod jamdiu judicio Divino fuit conscriptum; nempe, quod neque Græcorum neque Persarum Regnum diu consistet, sed aliud consurget quod omnia domabit. ¶ Perstat in figura à more Regum desumpta. Scripturam veritatis vocat providentiam Divinam, librum in quo sunt decreta Divina, qui non nisi certa & vera continet. Tametsi, inquit, negotium mihi est alibi, priusquam tamen discedam indicabo tibi quæ Deus statuit se facturum. Scripturam veritatis vocat decretum certissimum à Deo factum, expensis omnibus quæ pro Persis aut Græcis adferri poterant. Eo autem constituerat Deus ut Judæi à Persis per Græcos, à Græcis per Maccabæos, liberarentur. Sententia est, De Lagidis & Seleucidis patefaciam tibi id quod à Deo decretum est ut certò fieret. ¶ Et nemo, &c. וְאֵין מִי כָמוֹנִי וְנִשְׁמָהוּ וְנִשְׁמָהוּ] Et (vel, Nam, JT. Sed, Pi.) non unus (sub. est, P. M. &c.) fortificans se (vel, qui confirmat se, P. JT. Pi. qui viriliter agit, Calv. M. sim. Ti.) mecum (i. e. qui fert mihi opem: qui me juvat, Ar. Sy. adherens mihi, o. scilicet in promovendis precibus tuis; quod mihi munus mandatum est: super, vel in his, sive istis, quæ ad libertate donandos Judæos pertinent: vel, in his rebus, Ti. sim. Calv. vel, ad ista, JT. vel, de his, o. vel, contra illos, Pi. Gej. nempe, vel, 1. gubernatores Persicos; vel, 2. tam Persicum quàm Græcum Principem: nisi Michael princeps vester, Mo. P. &c. Angelorum primus primæ gentis, i. e. Judaicæ, custos tunc, ut nunc Christus (quem ad Michaelis modum & ultra depingit Apocalypsis) Christianæ. Omnes aliarum nationum præfides Angeli aut Persis favebant, aut Græcis. Talia inter Angelos studia extinxit Christus. Sed somnia hæc sunt Judaica de studiis partium & contentionibus Angelorum, quæ certè in cœlo nullæ sunt. [Et quis credat omnes bonos Angelos, exceptis duobus, unico dilectoque Dei populo adversatos fuisse? Hoc tamen dicunt fautores istius sententiæ.] Unicus Michael mecum vestram causam defendit. Omnes alii Angeli libertatem vestram impediunt. [Credat Judæus apella.] Respexisse videtur malam Judæorum causam, qui ita se gesserant, ut parùm [eis] favere potuerint Spiritus adè sancti. [Verum eadem de causa, neque hi duo Angeli ipsis favissent.] Al. Non unus, nempe Principum aut Regum terræ, qui omnes Ecclesiam deferent; non tamen deferetur illa à Michael, & ille unus omnibus sufficiet.

CAP. XI.

1. **E**GO autem] Sunt hæc verba Angeli ad Danielem^a. Cohærent hæc cum superioribus. Angelus enim precum interpres pergit loqui, & ait se jam ab illo tempore cum illas ardentissimas preces effudit Daniel, quæ sunt cap. 9. omni modo adjuvisse ea consilia quæ dabat Michael. Solent in aulis Regum qui plurimum habent auctoritatis habere alios qui secundas agunt^b. Officium suum & ministerium hic commemorat Angelus^c. ¶ Anno primo Darii Medi] Quem sc. Cyrus, occupatâ Babylone, suo loco suffecit Regem fiduciarium^d. ¶ Stabam, &c. שְׁתַּבֵּי עִמִּי [Steti (vel, stare me, Mo. vel, stare meum, sub. fui, Gej. vel, persto, Ti.) ad confortandum & roborandum eum, P. Mo. vel, ut essem confirmator (vel, in confortantem, Gej.) & protector, Pi. vel, in robur, Gej. fim. JT. vel, in confirmantem & in auxilium illi. i. e. Vel, 1. Israeli, cujus causam agebat Michael†. Vel, 2. Michaeli^e. q. d. Ut juvit me [Michael,] ita eum juvi in transferendo Imperio à Chaldæis ad Medos: quia mitius egerunt Persæ cum Judæis quàm Babylonii^f. Vel, 3. Dario^h: cujus tutelæ traditus est Dei populus; quem proinde juviⁱ. Al. Argumentum est à majore ad minus; quale illud, Servare potui, perdere an possim rogas? Ego Monarchiam transtuli in Darium, qui nihil potuit nisi per me. Possum ergo Regem Persarum arcere nè populo noceat^k.

2. Veritatem, &c.] i. e. Eventa instantia & certissimò futura^l: res apertas, sine ænigmate, ut suprâ 10. i. Hic debuerat poni capitis initium^m. ¶ Adhuc tres reges stabunt (vel, stantes, Mo.) in Perside, פֶּרְסִיָּה [Persidi, JT. in Paras, Pi. &c. Hi tres erant, vel, 1. Cyrus, Cambyfes, & Smerdesⁿ: vel, 2. Cyrus, Cambyfes, & Darius Hytaspis. Sed obstat particula וְ, quæ significat, Cyro mortuo tres adhuc restare. Resp. Nondum probatum est וְ semper exclusivè sumi ad istum vel istud sub quo aliquid contigit^o. Vel, 3. Cambyfes, Hytaspis, & Xerxes. Obj. At Xerxes quartus mox dicitur. Hoc dubium mox solvam P. Vel, 4. Cambyfes, Smerdis aut Pseudo-Smerdis, Mardus Æschylo, & Darius Hytasp^q. Hos omnes, sed additis post Mardum Inter-regibus, habes apud Æsch. Persis. Vide Scalig. l. 6. Emend. ubi de Hebdomadibus^r. Obj. Smerdes nec jure, nec diu, regnavit. Respond. Non intererat de jure, sed de numero, Regum Angelum loqui†. Stabunt, emphaticè, q. d. potenter imperabunt: nam post eos inclinabit Monarchia Persica^s. Reliqui Reges non tam stantes quàm fracti apparuerunt. Vide Dan. 8. 3, 6^v. ¶ Et, &c. וְהָיָה יְעֲשִׂי וְיָגִי [Et quartus (vel, Quorum quartus. Relativum includitur articulo וְ; & sensus est, Illorum trium ultimus, qui idem à Cyro est quartus^x,) dabitur opulentia magnâ præ omnibus, Mo. &c. Quartus est, vel, 1. Darius, qui scil. Græcos ad bellum provocavit^y. Vel, 2. Xerxes^z, Darii illius filius, per Græcorum historias notissimus^a. Ditissimus hic erat omnium Regum Persarum^b, tum, quia magnas opes ei reliquerat Darius^c, qui illas ex tributis congefferat, & propterea caupo Regni dicebatur^d: tum, quia Xerxes ipse opibus accumulandis maximè insudavit toto sexennio regni sui antequam in Græciam irrueret, ut refert Herod. l. 5. initio†. Quatuor tantum Regum meminit, quamvis multò plures fuerint^e, quod illi tantum ad legationem suam spectabant^f; & sub eis tum Templi structura, tum reipubl. Judaicæ instauratio, præcipuam habituræ erant & difficultatem & vicissitudinem^h: reliquorum autem historia nihil ad populum Dei attinebatⁱ. Pueriliter errant Judæi, qui hinc 4. tantum Reges superesse colligunt^k. ¶ Et cum, &c. וְכִתְּרִי וְגִי [Et secundum roborari ipsum (vel, quum prævalueris, P. sic o. ubi confirmaveris se, JT.) in opulentia sua, Mo. &c. Et in fortitudine sua atque in divitiis suis, M. Fretusque divitiis, Ti. ¶ Concitabit (vel, suscitabit, Mo. P. &c. vel, excitabit, JT. Pi.) omnes] Subditos^l, (in provinciis 127, Esth. 1. 1^m.) sociosque. Vide initium tragœdiæ Persarum Æschyliⁿ. Vel, omnia, i. e. omnes copias & vires suas^o. Mardonius apud Herodotum ait

Xerxis tempore sub Persis fuisse Sacas, Indos, Æthiopes & Assyrios. Naves illi erant 1200, ut aiunt Cornelius Nepos & Justinus. In exercitu ejus fuerunt 5283000, ait Herodotus^p; vel, 800000, ut refert Ctesias^q. ¶ Adversum regnum Græciæ] Omnes populos Græci nominis & Lacedæmonios cecidit ad Thermopylas; Athenas incendit: mox terrâ marique victus domum rediit. Hoc autem non sine causa hic narratur, ut appareat Alexandrum non sine causa probabili postea ivisse in Persas. Videtis Polybium, Curtium, & alios. Meminerit verò qui hæc & sequentia leget ejus quod nos monet Hieronymus, Scripturæ Sanctæ propositum est, non externam absque Judæis historiam texere, sed eam quæ Israelitico populo copulata est^r.

3. Surget verò, וְיָקֻם [Et (vel, Sed, JT. Ca. vel, Postea, Pi.) surget, o. Sy. Ar. ex Græcis scilicet*: vel, existet, JT. vel, stabit, P. M. Ti. Caly. Pi. emphaticè, indicans, vel, 1. expeditissimam promptitudinem agendi†; vel, 2. eum hostibus superiorem perstiturum^t. ¶ Rex fortis] Nempe Alexander M^v. ut patet ex v. seq. & ex collat. Dan. 8. 5, &c^x. Occasione Græciæ jam memoratæ ad Monarchiam Græcorum transit^y. ¶ Dominabitur, &c.] Mirè victoriis Imperium suum propagabit^z. ¶ Et faciet quod placuerit ei] Nullo impediante^a. Vide Plutarchum de fortuna & virtute Alexandri. Curtius, Fatendum est tamen, qui plurimum virtuti debuerit plus debuisse fortune, quam solus omnium mortalium in potestate habuit. Menander, ὁ δὲ Ἀλεξάνδρος ἦν ἄριστος, &c. (Aded Alexandrinum hoc est, [i. e. fortunæ Alexandri par,] si, quem quæram, is spontè se mihi offert, &c.) Hic locus est Danielis, cum aliis fortè præcedentium, quem Alexandro Hierosolyma intranti ostendit summus sacerdos Jaddus. Vide Joseph. 11. 8^b.

4. Et cum steterit] Ità M. P. Ti. &c. sub. in fortitudine sua, V. tanquam victor Asiæ^c, & Monarcha totius orbis^d: cum integrarum adhuc erit virium, à nemine debellatus, non jacens, nec fugiens†: quum ad summum pervenerit, ut non amplius crescere posse videatur^e: quando est ἐν ἀκμῇ, in statu^f; ut medici morbis tribuunt incrementum, statum, & declinationem^h. Cumque exstiterit, JT. qu. d. Ubi per breve tempus in summo illo fastigio emicueritⁱ. ¶ Conteretur, &c.] Quod Imperium sub uno stare potuisset, dum à pluribus sustinetur ruit, ait Curtius^k. ¶ Dividetur in quatuor ventos cæli] Id est, in 4 plagas mundi^l: in duces quatuor, de quibus Dan. 7. 6. & 8. 8^m: in 4 Regna, quorum duo tantum hoc cap. memorat, Austri, sive Ægypti, & Aquilonis, sive Syriæⁿ. ¶ Sed non in posteros ejus] Nimirum, transfundentur illa imperia^o. Nam liberum Alexandri nomen tantum ducibus illis pro prætextu fuit, ut suprâ diximus^p. Erant Alexandro, frater Aridæus^q, necnon filii, Alexander & Hercules^r, multique alii cognati*. Sed illi momento à proceribus extincti sunt^s, & interfecti, & radicitus evulsum est totum Alexandri genus; Deo sic exigente poenas crudelitatis ejus^t. ¶ Neque secundum potentiam illius] q. d. Longè minore dominatione^u. Non imperabunt tam latè, neque eo modo^v. Ducum nomen sibi sument initio, non Regum, suprâ 8. 22^z. ¶ Lacerabitur, &c. וְיִתְּשֶׁם מְלָכֹתָיו וְיִלְכָּדוּ מְלָכֵי אֲרָם [Quia (vel, Quippe, Ca.) extirpabitur, sive eveletur, (vel, distrabetur, Ti. Ca.) regnum ejus, & (sub. dabitur, M. vel, distribuetur, V. vel, cedet, JT. Pi.) aliis præter hos, vel istos, Mo. P. Ti. Scilicet, vel, 1. quatuor illos successores^a. Etiam alii minores duces Imperii illius partes sibi vendicabunt, ut Eumenes, Philotas, Antigonus, Cassander, Menander, Leonnatus, Acropatos, Scynus, Lyfimachus, & alii. Vide Arrianum, Curtium, Justinum, & alios^b. Al. Non desinet hæc quadripartita Regni distributio cum 4 illis successoribus immediatis, sed & ad eorum successores propagabitur, &c^c. Vel, 2. Alexandri filios^d. Non placet. 1. Tautologicum hoc foret. 2. Dura est relatio ad remotius nomen foemininum, וְיִתְּשֶׁם, posteritati ejus†.

5. Et, &c. וְיִתְּשֶׁם [Et (vel, Itaque, JT. vel, Autem, P. M. Ti. Ca.) confortabitur, vel roborabitur, Mo. P. M. vel, invalescet, Ca. potens evadet, Pi. confirmabit se, JT. Pi. Id est, vel, 1. confirmabit se in possessione Regni sui: vel

* Gej. trucidaretur. Vel, & quæ genuerit eam. At quia de matre vix potest exponi, ideo putant genitricem poni pro nutrice. Verum participium hoc est mascul. non foeminin. Et quanquam nonnulla exemplaria vocem hanc legant sine Mappik, emendatiora tamen illud habent. Vel, & cum nato ejus, Pi. sim. JT. ¶ Et qui, &c. **וְיִמְחֶקֶת בְּעֵתָהּ** Et confortans, vel qui confortabat, (vel, & qui retinuerat, Ti. vel, & qui confirmaverit, JT. Calv. vel, & cum illo qui confirmaverit, Pi. & adjutor, Ca. quique roboravit, M.) eam in temporibus, Mo. vel, per tempora, M. certis temporibus, Ca. Gej. eodem tempore, Ti. temporibus illis, P. M. JT. Pi. Calv. Pol. Designat hic vel, i. maritum, qui eam aliquandiu ut Reginam confortaverat: [qui etiam quodammodo cum illa, nempe eodem ferè tempore & illius causâ, occisus est.] Vel, 2. eos omnes qui volebant aucupari gratiam apud Regem, & ideo conciliaverant has nuptias. Tota igitur illa factio una perit.

7. Et (vel, Postea, JT. Pi.) stabit (vel, surget, o. V. succedet, Ti. Ca. existet, Pi. sub. quidam, Ti. Pi. sim. Gej.) de germine radicum (i. e. parentum; ut Judæorum radix appellantur Patriarchæ, Rom. 11. 16, 17. Confer Esa. 11. 1, 10. Rom. 15. 12.) ejus Ità P. Ti. &c. nempe Berenices: qu. d. è stirpe illarum radicum ex quibus ipsa processerit. Ex Ptolemæo Philadelpho, unde nata Berenice, existet Ptolemæus Euergetes. ¶ Plan-
tatio, **וְיִצְטָר** Basis ejus, Mo. vel, preparationis illius, o. in gradu (vel, basi, vel statione, Pi. statu, JT.) ejus, M. vel, suo, Calv. super basi sua, Gej. sim. P. Subauditur **וְיִצְטָר**, ut Psalm. 3. 8. collat. cum 2 Par. 18. 23. In regnum, Ti. **וְיִצְטָר** sign. basin five sedem rei firmam, cui ipsa innititur. q. d. Regnum paternum obtinebit. Ad gradum suum, nempe Regium, perveniet jure hæreditario. Succedet Ptolemæo Philadelpho, parenti defuncto. ¶ Et veniet, &c. Ad vindicandam sororis injuriam; Appianus Syriacis, Justinus lib. 27. ¶ Et, &c. **וְיִצְטָר** Et invadet (vel, ingreditur, Mo. P. G. &c.) arcem, &c. Ca. vel, munitionem, &c. Mo. P. G. Ti. i. e. fines; vel, munitionem præcipuam; vel, habitaculum, M. vel, munitiones, JT. Pi. Gej. ut sit enallage numeri. Ingressus est Syriam, ait Appianus, & tantam formidinem passim iniecit, ut se dediderint multæ urbes munitæ. ¶ Et, &c. **וְיִצְטָר בְּרֵם וְיִצְטָר** Et faciet in, vel de, eis, (sub. pro voluntate, P. vel, Agèique contra eas, JT. Pi.) & confortabitur, Mo. sim. M. P. vel, ità ut occupet, JT. vel, & occupabit eas, Pi. vel, & obtinebit, G. ex Th. Sensus est, Ità aget intra illos fines, ut potiatur bonâ parte Syriæ & multis urbibus, ut refert Justinus. Facere, sine adjecto, Hebræis est, res magnas gerere. Et faciet cum illis, nempe munitionibus earumque incolis, pro lubitu. **וְיִצְטָר** facere, pro, perficere animi desideria, ut infra v. 17, 28, 30, 32. & Dan. 8. 24. Evadet victor. q. d. Interficiet Seleucum Callinicum cum matre. Seleucus, suspectam habens fidem fratris Hieracis, (quem cum copiis suis accersiverat,) cum hoste suo transegit, &c. [Alii verba sic reddunt,] Et in eis res gerens præclaras obtinebit, Ti. Efficietque ut illos superet, Ca.

8. Et deos (i. e. idola, aurea & argentea,) eorum] Nempe Syrorum. ¶ Vasa, &c. Nempe vasa simul & simulacra 2500. In iis etiam simulacra quæ Cambyfes olim ex Ægypto in Persida asportaverat, ob quæ reducta Euergetes dictus Ægyptiis. Ità ex historiis Hieronymus. ¶ Ipse, &c. **וְיִצְטָר בְּרֵם וְיִצְטָר** Et ipse annos, vel annis, (sub. aliquot, P. Ti. Ca. Pi. vel, pluribus, M. Calv. vel, multis, JT. per 46 annos, quibus regnavit Ptolemæus,) stabit (sub. tutus, P. vel, perstabit, Ti.) à rege (vel, præ rege, Gej. quàm rex, M. Calv. potentior rege, Pi. sim. JT. cum non infestabit rex, Ti.) Aquilonis, Mo. P. Atque is quidem aliquot annis resistet regi septentrionali, Ca. Nisi in Ægyptum domesticâ fortunâ revocatus esset, totum Regnum Seleuci occupasset, ait Justinus.

9. Et, &c. **וְיִצְטָר בְּרֵם וְיִצְטָר** Et (vel, Ità, JT. Pi. Postquam, G.) intrabit (vel, veniet, M. P. JT. &c. vel, ingressus fuerit, G.) in regnum (sub. illius, nempe Seleuci, five Syriæ; vel, sub. suum, P. scilicet cum spoliis;) rex Austri, Mo. Ptolemæus ille. ¶ Revertetur ad terram suam] In Ægyptum, non impunè tantum, sed cum maxima præda ad 40000 talentorum argenti.

Venire & redire hic emphaticè ponuntur, q. d. sine molestia, sine metu vel periculo.

10. Filii autem ejus] i. e. Regis septentrionalis, v. 8. memorati; Seleuci Callinici: nempe Antiochus M. & Seleucus Ceraunus. ¶ Provocabuntur, &c. **וְיִצְטָר בְּרֵם וְיִצְטָר** Miscebunt se, (sub. bello, Pi. vel, irritabuntur, P. simil. M. Ti. Ca. facto scilicet isto Ptolemæi Euergetæ: vel, miscebunt bellum, JT. cum Rege Austri, Ptolemæo Euergete, & filio ejus, Ptolemæo Philopatore;) & colligent (vel, postquam collegerint, JT. Pi.) turbam, five multitudinem, exercituum plurimorum, Mo. P. M. sim. Ti. Pi. vel, multitudinem, copias amplas, JT. ¶ Et, &c. **וְיִצְטָר בְּרֵם וְיִצְטָר** Et veniet veniendo, (vel, veniet subinde, JT. veniet subito, Pi. veniet certò, festinanter, animosè; sub. unus ex illis, Pi. vel, alter eorum, nempe Antiochus Magnus. Is jam solus designatur, & mutatio fit numeri; quia Seleucus Ceraunus in ipso molimine intercidit, veneno sublatus.) & inundabit, & transibit, Mo. P. Pi. &c. nempe in Ægyptum; in Syriam, à Rege Ægypti patri suo Seleuco ereptam; in Judæam cum Coele Syria, prodente eam (ut refert Polyb. lib. 4.) Theodoto Ptolemæi Philopatoris toparchâ, qui, ob offensionem quandam, & ob pravos Regis sui mores, facillè cum Antiocho transegit. Sensus est, Magno impetu recuperabit regiones patri suo à Rege Ægypti adeptas. [Ti. verba sic reddit, Unusque magno apparatu veniens inundabit, & progredietur ultra fines Regni.] ¶ Et, &c. **וְיִצְטָר בְּרֵם וְיִצְטָר** Et (vel, Postea, P. Deinde, Pi. Sed, Ti.) revertetur, Mo. P. M. Ti. Pi. & irritabitur (vel, & incitabitur, M. vel, & se bello miscebit, Pi. Al. Et reversus miscebit bellum, JT. Et transibit, per eum locum cui nomen Phannet, quod **וְיִצְטָר בְּרֵם וְיִצְטָר** (facies Dei) vertit Polybius, iterum irritatus, frustra tentatâ pace; sub. devenietque, P.) usque ad (vel, adversus, Ti.) fortitudinem ejus, Mo. vel, munitionem suam, five ejus, P. Calv. JT. Pi. nempe Ptolemæi Philopatoris; i. e. usque ad munitissimam Ægypti urbem, Rabbatameffanam, five Raphiam, quæ velut clausura Ægypti erat adversus omnes incursiones hostium per Arabiam Petream aut Idumæam irrumpentium, quam occupabit, Polyb. l. 5. Vel, munitiones suas, Ti. vel, fines ejus, ad ulteriora, captis Botry, Triere, Calamo, Philoteriâ, Atabyrio, Pellâ, Camaone, Gephronè, Abylâ, Galatide, Gadoris, & in Arabia Rabbatamano, &c. Causa tanti successus erat Philopatoris tum ignavia, tum crudelitas, quod patrem & matrem & fratrem occidisset; idèque popularibus suis exosus erat & infamis, ignominiosè dictus Philopator.

11. Et, &c. **וְיִצְטָר בְּרֵם וְיִצְטָר** Et (vel, Unde, P. JT. Tunc, Pi. Ergò, Ca. Etiam, Ti.) bile movebitur (vel, exacerbabitur, P. M. Pi. Calv. &c.) rex Austri, Mo. &c. Philopator, tantis damnis excitus, Syriâ ereptâ, ipsâque de vita & Regno periclitante, excitatus est, homo alioquin segnis. ¶ Egredietur, (ex Ægypto,) & pugnabit, &c. Cum Antiocho Magno, ad Raphiam: cujus meminit, præter Polyb. Strab. lib. 6. & Scriptor 3. Maccabaici. ¶ Et, &c. **וְיִצְטָר בְּרֵם וְיִצְטָר** Et stare faciet (vel, statuet, Calv. opponet, JT. producet in aciem, Ti.) turbam magnam, Mo. JT. &c. maximo exercitu contra, G. Intellige hoc, vel, i. de Antiocho M. cui erant peditum 70, equitum 5, millia, &c.: vel potius, 2. de Ptolemæo, cui erant peditum 62, equitum 6, millia, &c. ¶ Et dabitur multitudo (i. e. exercitus Antiochi) in manus (vel, manum, Calv.) ejus. Ex militibus Antiochi ultra 10000 occisi, & 4000 capti. Vide Polyb. l. 5. Strab. l. 16.

12. Et capiet, &c. **וְיִצְטָר בְּרֵם וְיִצְטָר** Et (vel, Unde, P. Ti.) elevabitur (vel, extollet se, P. sim. Ti. Calv.) multitudo, Mo. P. Ti. (vel, multitudo illa, M. Calv. exercitus Regis Austri cum ipso Rege;) exaltabit (vel, elevabitur, P. & insolecet, Ti.) cor suum, Mo. P. &c. vel, ejus, Ti. Victor animo superbiat exercitus, Ca. [Alii verba sic reddunt;] Quumque sublata fuerit multitudo illa, extolletur cor ejus, Pi. simil. JT. G. Si juvisset fortunam virtute Ptolemæus, totum Syriæ Regnum facillè occupare poterat: populi & urbes certatim se ei dederunt. At ille, cum victoriam persequi posset, neglexit, & lega-

Pol. & legatos Antiochi pacis causâ missos admisit, &c.¹.
 Omni metu abjecto, luxui se dedit & amoribus psaltriæ
 ac concubinarum. Syriâ ac Judæâ intratis, Templum Dei
 contemnit, in adytum intrans, contra Legem². ¶ Et,
 &c. [וְהָיָה כִּי יִבְנוּ] Et (vel, Et quum, JT. Pi. Etiam si:
 sic 1. sumitur Cohel. c. 9. v. 16. Dan. 9. 25. & alibi¹.)
 deiciet (vel, sternet, five prosternet, Ti. P. Ca. dejecerit,
 JT. &c.) decem millia, Mo. M. vel, viginti millia, P. vel,
 legiones, Ca. vel, myriades, Ti. JT. Pi. Calv. sub. aliquot,
 Ti. Pi. [רַבְּבָאִים] (plurale à sing. רַבְּבָא, myriades, Ezr. 2.
 m Gej. sim. 64. Neh. 7. 66, 72^m.) propriè 20000; sed ponitur for-
 tasse numerus certus pro incerto². q. d. magnas copi-
 as³. Plurimi quippe occisi sunt, non modò in acie, sed
 in fuga & aliis conflictibus P. ¶ Sed, &c. [וְהָיָה כִּי יִבְנוּ]
 Et non (vel, Sed non, Pi. Gej. sic Ti. Neque, Ca.) robo-
 rabitur, Mo. M. Calv. sic JT. Pi. vel, pollebit, Ca. vel, vi-
 ctoria erit solida, Ti. vel, pravelebit, P. i. e. Ipsum An-
 tiochum neque interficere neque capere poterit⁴; nam
 ille aufugiet⁵. Non roborabitur, pro, Robur non conti-
 nuabitur. Sic Levit. 6. 12. succendetur, i. e. succensus
 continuabitur; 2 Par. 29. 11. ne erretis, i. e. errare per-
 gatis; Dan. 2. 24. ne perdas, i. e. ne perdere pergas, ex
 collat. v. 13.
 † Gej. 13. Rex Aquilonis] Antiochus M⁶. ¶ Multitu-
 dinem, &c.] Nempe militum †, ex Babylonia maximè⁷;
 sed & ex Media, teste Appiano⁸. ¶ Et in, &c.
 [וְהָיָה כִּי יִבְנוּ] Et in fine temporum annorum, Mo.
 M. V. vel, & annorum. Ellipsis copulæ: ut Esa. 63. 11.
 Mosis & populi; Hab. 3. 11. sol & luna⁹. Et exacto tem-
 pore aliquot annorum, Ti. sim. P. Ca. Post sex annos, jux-
 ta Calviliu¹⁰. Dein, exactis illis temporibus, annis illi-
 us, JT. scilicet Philopatoris defuncti¹¹. Mortuo Philo-
 patore, Regnumque adepto filio hujus Ptolemæo Epi-
 phane¹², adhuc puero¹³, sub quo impurissimus ille Aga-
 thocles, ob dissolutionem & superbiam odio habitus,
 tutorio jure Ægyptum administrabat. Hæc occasione
 usus est Antiochus¹⁴. ¶ Veniet properans, &c.] Spe-
 rans se Ægyptum ei eripere posse; Appianus dicto lo-
 co, Polybius lib. 16. citante Josepho 12. 3. & lib. 16. &
 17. in Fragmentis¹⁵.
 14. Multi consurgent (vel, stabunt, Mo. M.) adversus
 regem Austri] Philippus Macedo societatem inuit cum
 Antiocho M. ad invadendam Ægyptum¹⁶. Al. obsistent
 australi regi, i. e. Antiocho Epiphani¹⁷. [Immanis er-
 ror. Hunc enim, vel saltem aliquem Syriæ Regem, esse
 Regem Aquilonis, vel lippis notum.] ¶ Filii, &c.
 [וְהָיָה כִּי יִבְנוּ] Et (vel, Necnon, Ca. vel, Verò, JT.
 Pi.) filii dissipatorum (vel, pestilentium, o. nebulonum, M.
 perfractorum, G. sim. Pi. Gej. Legis scilicet †, ut Psalm.
 17. 4. Jer. 7. 11: grassatorum, vel latronum, qui violent-
 ter repagula effringunt, v. g. legum, pactorum, hone-
 statis, &c. à [וְהָיָה כִּי יִבְנוּ], dirupit, irrupit¹⁸: vel, factiosorum, Pi.
 vel, dissipatores, Calv. V. effractores, JT. vel, homines pro-
 fligati, Ca. five, violenti, Ti. Quidam etiam nebulones,
 five prævaricatores¹⁹. Filii latronum hîc, pro latronibus:
 ut, filii egeni, Psal. 72. 4. nobilium, Coh. 10. 17. Græco-
 rum, Joel. 2. 6. vel 11. Æthiopum, Amos. 9. 7. pro ege-
 nis, nobilibus, Græcis, Æthiopibus²⁰.) populi tui (vel,
 e populo tuo, Ti. simil. M. Ca. Alloquitur Daniele²¹.)
 elevabuntur, vel extollentur, Mo. P. M. Ti. Sy. & auda-
 cter se Antiocho opponent, in suam perniciem²²: super-
 bient freti armis²³. Vel, tollentur, JT. Pi. sc. è medio per
 Antiochum²⁴. [וְהָיָה כִּי יִבְנוּ] hîc vocat homines factiosos P.
 (qui unitatem violârunt, dum quisque se addiceret ex-
 teris Regibus; unde factum ut Judæa nunc Syris, nunc
 Ægyptiis, præda fieret²⁵;) vel, apostatas Judæos²⁶, qui,
 in gratiam Ptolemæi Euergetæ, cum is Scopam misisset,
 & per eum pleraque Judææ sui juris fecisset, à Reli-
 gione defecerunt †; qui fugerunt cum Onia²⁷, & Altare
 (Templumque²⁸) extruxerunt in Heliopoli Ægypti²⁹.
 Ptolemæum autem Epiphanem id omni modo egisse ut
 Judæos multos ab Judaismo abduceret, discas ex Mac-
 cabaico tertio †. ¶ Ut impleant (vel, Ut statuant, P.
 M. Ad stabiliendum, JT. Pi. Calv. Ut comprobetur, Ca.)
 visionem] Ità Gej. &c. vel, vaticinium, Ti. oraculum, Ca.
 * V. &c. Intelligi hoc potest vel, 1. de illo Esa. 19. 19*. de Al-
 tari in Ægypto extruendo; cujus prætextu hoc fecit
 Onias³⁰: non intelligens ibi non agi de Templo veteris
 ritûs, quod non nisi unum, idque Hierosolymæ, extrui

poterat³¹; & Prophetas de spiritali Regno Christi figu-
 ratè loqui solere³². Hæc porro Templi exstructio non
 stetit à partibus Antiochi, sed potius Ptolemæi; eadem-
 que coepit tempore demum Ptolemæi Philometoris,
 non verò Epiphani³³. Vel, 2. de arcano certoque³⁴
 Dei consilio, sine quo istas non futuras turbas signifi-
 cat; & de præteritis prædictionibus Prophetarum, qui
 fideles de multis Ecclesiæ vexationibus admonuerant:
 quas [prædictiones] apostata illi complebant, quan-
 quam id illis propositum non esset. Hoc dicit in solati-
 um fidelium³⁵. Vel, 3. [hoc modo;] ut eo modo im-
 plean³⁶ veteres prophetiæ, quæ Legem spernentibus
 omnia mala denunciant³⁷. Ut statuminetur, i. e. vera,
 constans ac immota probetur, visio, quando Deus hunc
 populum suum descripsit tanquam ingratum, refracta-
 rium, &c. tum in Mose, Deut. 32. 15, 28. &c. tum in
 Prophetis reliquis³⁸. Vel, 4. ut Deus hoc modo stabili-
 at reliquas visiones seu prophetiæ hujus partes³⁹. ¶ Et
 corrue⁴⁰] Ità P. JT. &c. Antiocho Scopam & ipsos vin-
 cente⁴¹. Neque Altare hoc & Templum stabiliunt res⁴²
 profugorum Judæorum, sed potius atterent & pessun-
 dabunt⁴³.

15. Et, &c.] Vel, Nam veniet, &c. Causam narrat
 ruinæ illorum Judæorum qui Legem contempserant⁴⁴.
 ¶ Et, &c. [וְהָיָה כִּי יִבְנוּ] Et fundet, vel effundet,
 (quod non tantum de rebus liquidis usurpatur, sed eti-
 am de aridis⁴⁵: vel, exstruet, Ti. vel, diffundet, JT.)
 aggerem, M. P. Mo. Pi. Ti. Calv. &c. vel, aggestas mo-
 les, JT. Pi. vel, missilia catapultaria, Jun. Pol. Vox
 [וְהָיָה כִּי יִבְנוּ] significat catapultam, vel balistam tormentariam,
 h. e. instrumentum bellicum quo lapides jaciebantur
 olim intra urbem vel arcem obfessam⁴⁶. Eadem vox &
 phrasis existat 2 Reg. 19. 32¹. Sed malo aggerem ver-
 tere, à [וְהָיָה כִּי יִבְנוּ], aggesti, contumulavit, &c⁴⁷. Sensus, Val-
 lum castrense jacet contra Sidonem †. ¶ Capiet ur-
 ber, &c. [וְהָיָה כִּי יִבְנוּ] Urbem munitionum, Gej. sic Mo. h. e.
 insigniter munitam, five præcipuam Regni munitio-
 nem: vel, singulare collectivè ponitur, ut sæpe fit⁴⁸.
 Urbes munitas, P. Pi. &c. in Coele Syria, teste Liv. 43.
 in Samaria, Joseph. 12. 3. adde & in Ægypti finibus,
 teste Appiano⁴⁹. ¶ Et brachia Austri, &c.] Id est,
 vel, 1. duces P; vel, 2. vires⁵⁰. Non poterunt illa lo-
 ca tueri Ægypti⁵¹. Fortissimi quique non poterunt re-
 sistere †. ¶ Et, &c. [וְהָיָה כִּי יִבְנוּ] Et (vel, Nec, P.
 JT. Pi.) populo (vel, populus, P. JT. Pi.) electorum (vel,
 electionum, P. delectuum, delectus, Pi. electiori, M.) ejus, &c.
 Mo. Leclique homines, &c. Ca. Neque delecti milites, &c.
 Ti. Locum sic verto, Et quanquam populoſa eris juvenis
 ejus, non tamen vires habebit ad obsistendum; Antiocho
 Magno scilicet⁵².

16. Et, &c. [וְהָיָה כִּי יִבְנוּ] Et (vel, Sed, Pi.) faciet (vel,
 aget, M.) veniens (qui veniet, P. nempe Rex Aquilonis,
 de quo v. 15⁵³.) ad (vel, contra, P. Pi.) eum, &c. Mo. E-
 um enim aggressus rem geret, &c. Ti. Quumque fecerit
 aggrediens eum, &c. JT. Postquam contra illum veniens
 fecerit quæ voluerit, &c. G. ¶ Et, &c. [וְהָיָה כִּי יִבְנוּ]
 Et stabit (vel, consistet, Ca. firmabit se, G. sub.
 victor, P.) in terra ornamentis, Mo. vel, decoris, JT. Pi.
 amena, M. desiderabili, P. nobili, Ca. nempe in Judæa⁵⁴.
 Vide Dan. 8. 9. & 2 Sam. 1. 19⁵⁵. Antiochus M. mul-
 tis victoriis potitus, Judæam omnem, Judæis non no-
 lentibus, tenuit, & ex eorum comœatu aluit exerci-
 tum; & urbe Hierosolymorum intratâ, Scopæ mili-
 tes, qui in arce erant, obsedit: Joseph. 12. 3. qui &
 Polybium allegat⁵⁶. ¶ Et, &c. [וְהָיָה כִּי יִבְנוּ] Et de-
 ficiet in manu ejus, M. P. Mo. sub. terra, vel regio, V.
 Et consumptio erit in (vel, sub, Calv.) manu ejus, i. e. val-
 de affliget Judæos⁵⁷. Quam consumet manu sua, JT. quia
 Israelitæ pacem coluerant cum Ægyptiis⁵⁸. Potentia⁵⁹
 sua Judæam vastabit⁶⁰. Al. Quæ cedit ei, Ti. Quæ per
 eum conficietur, Ca. Al. Et consumptio erit in manu ejus,
 Pi. Pol. i. e. effectum dabit quod intulit⁶¹: perli-
 ciet expeditionem ex animi sententia⁶². Et perficietur
 per eum, i. e. Judæa sub ipso florebit. Nam Antiochus M.
 dispersos Judæos Hierosolyma revocavit; ibi habitan-
 tes in triennium immunes fecit tributorum; tertiâ par-
 te eorundem tributum levavit in perpetuum; sena-
 tores, sacerdotes, Levitas immunes fecit à capitatio-
 ne & auro coronario; vivere Judæos ex legibus Judæi-
 cis vo-

cis voluit; ad sacrificia pecudes & pecunias dedit, ligna verò ad Templi opus perficiendum, jubens τὸ θεῶν ἱερὸν ἀπερὶσθῆναι ἔργον, (opus quod Templum spectabat perfici.) Hæc sunt omnia in epistola Antiochi, quam Josephus habet 12. 1. ubi ἀπερὶσθῆναι est quod hic ἔργον, quod alibi per σὺνθεσιν, alibi per τελευτὴν aut ὁληθῆν, vertunt o' s.

17. Et ponet faciem suam] i. e. Seipsum convertet h. Phraſis significat omni studio attentum esse. ¶ Ut, &c. בּוֹא בְּתוֹקָה בְּלִמְלָכָה [Variè accipiunt.] Ut veniat ad tenendum universum regnum ejus, Vulg. scilicet Ptolemæi k. At sic dixisset potius בְּתוֹקָה? Ut invaderet robur illius regni, i. e. ut universum Regnum Ægypti sibi manciparet m. Omnia fecit [Antiochus] ὡς Αἰγυπτίον ἐγενεον ἀρχόντῳ (ob pueritiam nempe Ptolemæi Epiphanis) ἀρπαγῆς, (tanquam Ægyptum rectore destitutum rapturus,) ait Appianus. Justinus, Contempta parvuli filii ejus (Philopatoris) ætate, qui, in spem Regni relictus, prada etiam domesticis erat, Antiochus Rex Syriæ occupare Ægyptum statuit n. [Alii sic:] Ad ingrediendum, vel veniendum, (vel, ut vadat, Ca. ut veniat, sub. in Ægyptum, P. sic Pi.) in, vel cum, fortitudine, sive robore, sive potentia, totius regni sui, Pi. V. LXX, JT. Calv. vel, totum regnum ejus, Mo. P. [Alii sic reddunt:] Ad ingrediendum in robur omnium regnorum, Sy. Huc etiam spectabit, [Antiochus,] qui toto regno ejus [Ptolemæi] potitur, Ti. Collegit omnes copias suas ut obrueret Ptolemæum Epiphanem, qui tunc adolescens erat, nec pollebat prudentiâ o. ¶ Et, &c. וְיִשְׂרָאֵל עָמָּה וְעָרֵי [Variant.] Et recti (Judæi quidam colentes Deum P; Israelitæ, qui sic vocantur hic (sicut & Num. 23. 10.) in contradistinctione ad milites gentesque reliquas exercitum illum constituentes, qui curvis incedebant errorum ac idolomanie viis: sub. erant, M. P.) cum eo, (i. e. ejus partibus adhæsurus, & pro viribus eum adiuturi f. Et recti adiunctis sibi, JT. vel, comitantibus eum probis, Ca.) & faciet, Mo. P. M. Gej. i. e. revera veniet f. Vel, efficietque, JT. [Ca. τὸ ἔργον] cum sequentibus nequit, locumque sic reddit, Facietque ut mulierem illi det. [Alii aliter:] Et recta omnia faciet cum eo, o'. Et pacem confirmabit ei, Ti. Et rectitudines cum eo: & faciet: vel, neglecta, ut sæpe, copulâ, Et rectitudines cum eo faciet, Calv. Et æquæ conditiones pacis cum eo erunt, & effectas dabit, Pi. Et recta, &c. foedera, ut supra v. 6. Diffusus scilicet Ægyptum vi capi posse ob metum à Romanis, ut notat Appianus, Leoninâ non satis proficiente, vulpinam induet f. Sub recti specie pacem cum Ptolemæo faciet, tum ut eum circumveniat, tum ut Romanos eludat f. ¶ Et (vel, Nam, Pi.) filiam feminarum, &c.] Sim. Mo. P. M. &c. i. e. tenellam, & ferme adhuc lactentem v: vel, q. d. inter mulieres præcellentissimam; confer Cant. 1. 8 x: vel, q. d. nobilissimam y, & formosissimam z. Ellipsis hic est, בְּתוֹקָה בְּלִמְלָכָה, filiam suam, quæ erat femina feminarum, G. Hæc verò fuit Cleopatra a, Syra cognomine b, quam Ptolemæo Epiphanis (anno regni ejus 7. & ætatis 11 c.) despondit Antiochus d, dotem dans Syriam Cælen *, & Samariam & Judæam & Phoenicem, divisim inter Antiochum & Ptolemæum tributis f. ¶ Ut, &c. וְיִשְׂרָאֵל עָמָּה וְעָרֵי [Ut evertat (vel, ut perdat, M. ad corruptendum, sive perdendum, Mo. Gej. Ca. corrumpendo, JT. Pi.) illam, P. M. Mo. Ca. Sy. JT. Pi. nempe puellam, quam in omnibus artibus ad fraudem instituit, ut maritum inescaret g. Illam, filiam suam unâ cum viro h. Vel, illud, Vulg. V. Gej. sub. regnum: ut sit relativum sine antecedente i. Ut ea corrupta patri Regnum Ægypti conciliet k. Ut maritum è medio tollat l. Hoc animo fecit eas nuptias, ut Cleopatram operâ ac consiliis contra Ptolemæum Euergetem uteretur m. ¶ Et non, &c. וְיִשְׂרָאֵל עָמָּה וְעָרֵי [Et (vel, Sed, P. JT. Ca. Pi.) non stabit, (vel, permanebit, o'. Ar. perstabit, JT. Pi. sub. illa, P. JT. Pi. Ca. scil. in promisso parenti facto de marito tollendo n. Al. At non succedet hoc, G. nempe consilium patris o.) & non, vel nec, erit ei, Mo. o'. vel, apud eum M. vel, ejus, Ca. sic Sy. Ar. Gej. vel, pro eo, P. JT. Pi. Non patri, sed viro, studebit P. Magis erit in potestate mariti quam patris q. Non assensu est impiæ patris libidini, nec ei favit r. [Ti. locum sic reddit,] Quæ res non succedet, neque habebit Regnum, [Ptolemæi Antiochus scilicet,]

18. Et (vel, Itaque, Ti. Postea, JT. Pi. Præterea, P. Rursus, Ti.) convertet faciem suam (i. e. consilia sua vertet f) ad insulas] Sic Mo. &c. nempe Romanorum t; Romanis vel subditas, vel socias v; Rhodum, Samum, Eubœam, Delum x, maritima Thraciæ & Græciæ loca: quæ omnia sibi vi aut societate adjunxit, ut habes apud Appian. Flor. Hieron. adde Livium 34 y. Regiones transmarinas z; Græciam & Asiam minorem a: nam omnia maritima insula Hebræis b. Deinde ille Antiochus, multis debellatis, Ptolemæum Alexandriæ obfidebit *. ¶ Et, &c. וְיִשְׂרָאֵל עָמָּה וְעָרֵי [Et (vel, Sed, JT. Pi.) cessare faciet (vel, reprimet, Pi. sic JT. quiescere faciet, i. e. retorquetur c,) princeps (vel, gubernator, Mo. dux, G. Gej. ductor, JT. Pi.) opprobrium (vel, contumeliam, G.) ejus ei, P. M. Mo. vel, apud, sive in ipsum, Calv. vel, in ipso, Gej. vel, in se, G. vel, sibi, Pol. vel, commodo suo, JT. vel, quod contra ipsum erat, Pi. vel, in dedecus ipsius d: aut redundat e; vide Genes. c. 12. v. 1. &c. f. Rector, h. e. populus Romanus, Antiochum ab obsidione cohibebit g. Non Rex, vel Monarcha, aliquis, sed ductor, ad minister reip. Romanæ h. Non Rex, sed dux Romani exercitus i. Legatus populi Romani, Marcus Acilius vel Atilius Glabrio l, qui devicit Antiochum, ejusque castra diripuit: deinde k, Scipio Africanus l; vel, Lucius Scipio Africani pater m, L. Scipio Nasica consul n; &c. quia hic non satis callens erat rerum militarium o, addiderunt ei legatum p, P. Scipionem Africanum. Opprobrium hic activè sumitur, i. e. ignominia ab eo Romanis illata q; probum quo Romanos affecerat, tum occupando provincias ipsorum r, tum legatos spernendo, (testibus Justin. l. 31. & App. in Syriacis,) tum confederatos lædendo, aliisque in societatem adversus Romanos alliciendo, v. g. Ptol. Epiphanem, Ariarathem Regem Cappadocum, Eumenem Regem Pergami, & Gallo-Græcos t. Sed malim opprobrium accipere de stulta Antiochi jactantia, quæ Romanos probrosè spernebat, eisquæ insultavit apud omnes conventus Græciæ u. Alii vertunt, Et cessare faciet Deus principem opprobrii sui, i. e. Antiochum, qui illi ingerebat probra multa, & etiam in Israellem inferebat; nè quispiam probum suum inferat ei f. ¶ Et, &c. וְיִשְׂרָאֵל עָמָּה וְעָרֵי [Nè probum suum inferat ei, Mo. Ut non veniat ad se opprobrium suum, M. Veruntamen opprobrium ejus convertetur ei, o'. vel, retorquetur in eum, Sy. sim. Ar. Ideo non torquetur opprobrium suum in ipsum: h. e. Evanuerunt omnia probra quæ Antiochus futiliter evomuit in Romanos v. Vacuus opprobrio illius regetur in illum, JT. Quinetiam contumelias illius in ipsum vertet, G. Præter opprobrium suum quod reddet illi, Pi. Præterquam quod ignominiam ejus reddet ei, P. sim. Gej. i. e. Ultra quod ignominiam, quam conabitur inferre, reddet in caput ejus: qu. d. Non tantum coget illum incepto desistere, sed convertet eum in fugam cum magno ipsius dedecore *. [Alii hæc cum præcedente membro sic reddunt:] Et compescet princeps ejus probra retorquens in eum sine omni suo dedecore, Ti. Sed rector ita illius in se contumeliam compescet, ut ille eam in ipsum contumeliam non iteret: q. d. Atque ita Antiochi in Romanos contumeliam (erat enim turpe Romanis, Ptolemæum, qui ab eis opem petierat, obfideri,) coercet, ut Antiochus deinceps idem non faciat. Antiocho succedet Seleucus Philopator; Seleuco, Antiochus Epiphanes. Quæ sequuntur ego non intelligo. Videtur enim fieri transitus ab Antiocho ad nescio quem spirituales Antiochum. Cujusmodi transitiones solent fieri scriptimus in Esa. 9. Itaque & hæc, & septimum caput Danielis, & alia in Vatribus innumera, omitimus, nè cæci cæcos x [ducamus.] Al. Et faciet princeps cessare apud illum opprobrium suum, ut non vertat ad se opprobrium suum. Cum enim Antiochus multa opprobria objecisset Romanis, quorum insulas invaserat, eo ab ipsis victo, omnia opprobria in suum reciderunt caput: &c. reversus cum ignominia in terram suam, à subditis interfectus est y. Veritatem hujus vaticinii probavit eventus. Antiochus, certus bellum adversus Romanos gerere, magnos Reges sibi adjunxit, multas magnasque gentes vel vi vel deditioe obtinuit, ob rerum gestarum gloriam Magnus dictus est z; &c. si Annibalis ducis (quem secum habuit, qui etiam erat solâ famâ

- fama formidabilis Romanis,) consilium sequutus esset, Romanos facile depellere potuisset. Non tantum effecit Scipio ne Antiochus ullos socios populi Romani lacefferet, verum etiam ipsum, praelio victum ad Sipylum montem, (ubi tamen Antiocho exercitus erat 70000, Romanis tantum 30000^b, quorum robur erat phalanx 16000 veteranorum Macedonum, quæ pro invicta habita^c;) coegit accipere pacem probrosam; per quam Antiochus omni Europâ ablitit, & Asiâ omni intra Taurum montem, elephantos & naves quot vellent Romani promisit tradere, dans obfides perfolvere belli impensas^d. Habes hoc apud Plin. 1. 37. Florum, 2. 8. Justin. 31. Appianum Syriacis, Polybium in excerptis de legationibus^e.
19. Ad, &c. אֲדָרָא לְמִנְיֹתָא] Ad munitiones terræ ejus, five sue, P. M. Ti. &c. vel, ad fines regni sui, G. Ad Apamiâ, Susam, & ultimas Regni urbes^f; in quibus delituit, & se jocando solatus est, dicens, benigne sibi à populo Romano esse factum, quod, nimis magnâ procuratore liberatus, modicis Regni terminis uteretur^g. ¶ Et impingeret, (i.e. imprudenter se geret^h;) & corrueret, (vel, cadet, nempe in mortis foveam, Esa. 10. 4. confer Psal. 35. 8. & 36. 13. &c. i.) & non invenietur] Ità Mo. P. &c. videl. in terra viventium^k. Interfectus, vel à subditis suis^l; vel à barbaris, cum Templum, vel avaritiâ ductus, vel necessitate, ob grave tributum ipsi impositum, spoliare conaretur. Testantur Justin. 1. 32. & Strabo l. 16^m.
20. Et stabit in loco, &c. יָבִיט בְּלֹחֶה] Super, vel in, basi (vel, loco, P. M. statu, JT. statione, Pi.) ejus, Mo. &c. vel, hujus, JT. nim. Antiochi Magniⁿ; cui tres erant filii: Antiochus, qui vivente patre obiit; Seleucus; & Antiochus Epiphanes, qui à patre Romanis obses datus fuit^o. Succedet in ejus locum, Ti. sim. Sy. Ca. G. Vide suprâ v. 7^p. ¶ Vilissimus, &c. מְבִיט בְּלֹחֶה] Transferens, vel qui transferet, (vel, transire faciens, Calv. auferens, ut in laudem dicatur; q. d. qui tributa à patre imposita minuet^q; qui auferet exactiões à populo suo; q. d. qui alienus erit à bello, cujus nervi sunt pecunia^r. Sed hoc veritati historię repugnat^s; erat enim avarus & rapax^t. Vel, traductor, JT. vel, qui transmittet, Jun. vel, qui mittet, G. qui circummittet, Pi. Mald. ut in malum sumatur^u; q. d. per quasvis Regni plagas discurrere faciens, ut onera populo imponat. Confer Zach. 9. 8. Non transibit—exactor. מְבִיט & מְבִיט non tantum rei five personæ ablationem omnimodam denotat, sed motionem solummodo de loco in locum^v.) exactorem, Mo. P. Calv. Pol. Gej. (vel, exigentem, Gej. exactorem, JT.) gloria regni, Mo. P. Appositivè dictum; vel, subaudi, & erit; i.e. ad quem jure hæreditariò pertinebit Regnum^x. Vel, decus regni, h. e. qui ubivis colligeret pecuniam, quæ decus maximum conciliat. Vel, gloria regni. Gloria regni, five regis, est populus, Prov. 14. 28^y. Vel, in decore, five honore, regni, five regio, JT. Pi. Calv. Nihil in tota ejus ditione erat magnificum quod ille non ad se rapuit^z. Vel, in, five ad, honorem, five magnificentiam, regni; h. e. ut Regni amissam gloriam recuperaret, auctis thesauris^a. [Alii verba sic reddunt;] Seducor & tyrannus in honore regni, M. translaturus regiam majestatem tyrannus, Ca. qui circummittet exigentem tributa magnificentiam regni, Ti. Qu. Quis hic? Resp. 1. Ptolemæus Epiphanes, Egypti Rex^b. 2. Trypho, Antiochi Sedetæ tutor^c. Sed utrosque refutat illud, stabit in loco ejus^t. 3. Seleucus Philopator, Soter dictus^d; qui gravibus exactionibus populum pressit^e; qui familiaribus, monentibus eum ne amicos exactionibus abalienaret, impudentissimè respondit, sibi pecuniam esse amicos; quod maximum ipsi odium conflavit^f; nec Templo pepercit; misit enim Heliodorum ut exigeret pecunias de Templo, 2 Mac. 3. 7^g. ut pecunias auferret è gazophylacio. Et huc præcipuè respicit hic locus^h. ¶ Et (vel, Sed, Pi. Qui, JT. Ca.) in paucis diebus (vel, aliquot, Ca. vel, anni, G. [Quod mirum unde habuit, nisi forsan, usitatâ ipsi licentiâ, pro, אֲדָרָא, אֲדָרָא, vel אֲדָרָא, scriptum putaverit.] vel, unis, Mo. Gej. i. e. paucis, ut Gen. 27. 44. & 29. 20ⁱ.) conteretur] Ità P. M. &c. Id est, occidetur^k, post paucos, nempe 12, regni annos; qui pauci dicuntur, vel, comparatè ad annos 37

- patris^l; vel, quod tempus ignobiliter transactum esset^m. ¶ Non, &c. אֲדָרָא לְמִנְיֹתָא] Et (vel, quamvis, JT. Tamen, Pi.) non, vel neque, in faciebus, Mo. (vel, irâ, JT. Per. Pi. sim. P. Ca. vel, apertâ pugnâ, Ti. vel, per mutuos aspectus, M.) & non in praelio, five bello, Mo. q. d. Nec aperto Marte, nec praelio commissioⁿ; neque per seditionem^o populi, neque vi hosticâ^p; sed per domesticos^q; ex insidiis Heliodori^r, ut loquitur Appianus, & veneno, ut creditur^s; vel gladio^t; vel lento odio five similitate, tanquam veneno, grassante^u.
21. Et stabit—despectus; ità Mo. P. &c. יָבִיט חֲמִיּוֹת מִלִּיָּה] Hu- milis, Sy. vilis, V. probrosus, Calv. contemptus, Ti. Pi. V. sub. quidam, Sy. Ca. Pi. Antiochus dictus suis Epiphanes, five Illustris^v; aliis, Epimanes^x, five Vesanus, ob turbulentum & ferox ingenium^y; cornu parvum ac decimum, in quo desinit hoc capite Daniel, populum Judæum post id liberum prospiciens, talémque mansurum si bonis suis rebus bene uti didicisset^z. Multi ex nostris volunt Antiochum typum fuisse Antichristi^a; de quo partim allegoricè, partim symbolicè, hic agitur^b. De solo Antichristo agi, omnes ante se Ecclesiasticos scriptores putasse testatur Hieronymus. Rectius Hieron. & Theod. aliique partim de Antiocho, tanquam de figura, partim de Antichristo, tanquam de re significata, intelligunt. De Antiocho constat, tum ex historia, tum ex collat. Dan. 8. Multa etiam ut de Antichristo interpretemur cogunt. 1. Quod quæ sub finem capitis dicuntur non in Antiochum, sed in Antichristum, convenire posse videantur. 2. Quod cap. seq. persequens idem argumentum, de fine mundi vaticinatur. 3. Similitudo magna Antiochi & Antichristi. Uterque Ecclesiæ hostis; ille Judæicæ, hic Christianæ: uterque ante adventum Christi venit; ille ante primum, hic ante secundum. Nec mirum eum ab Antiocho ad Antichristum transire, quia hic erat mos Prophetarum. Sic David, de Salomone agens Ps. 72. ad Christum spectat, v. 8. Sic Os. 11. 1. collat. cum Matt. 2. 15. Esa. 49. & 54. & 60. Quin ipse Christus, de Templo interrogatus, Matt. 24. de fine mundi vaticinatur, quia ille Templi finis finem mundi significabat^c. Dicitur autem Antiochus despectus^d, vel, 1. quia coram Deo fuit probrosus^e, utpote qui Regnum vi & fraude ad se rapuit^f. Vel, 2. quia talis erat tum in Regno, tum apud Romanos vicinâsque gentes^g; unde in conditionibus pacis expressum erat, ut tertio quoquo anno cæteri obfides mutarentur, excepto Antiocho tanquam perpetuo mansuro^h. Vel, 3. ob morum vilitatemⁱ: ob mores ab omni non tantum Principis dignitate, sed & viri honesti gravitate, alienos, quos ex Polybio nobis latè descriptos dedit Athenæus, l. 5. & 10. Magno velim ad explicanda quæ sequuntur Sutorium mihi dari, quo usus olim Porphyrius. Eum multosque alios cum non habeamus, utendum nobis iis scriptoribus qui restant, & iis quæ ex Porphyrio nobis dedit Hieronymus^j. Servili erat & adulatorio ingenio erga Romanos^k. Solebat ludibundus interdum & ebrius nummorum sacculos in viis abjicere, dicens, Accipiant quibus fortuna destinavit: publicis balneis cum populo lavari consuevit. Hæc de eo Leonicus Variæ historię 3. 91^l. ¶ Et non, &c. אֲדָרָא לְמִנְיֹתָא] Et non dabunt (vel, constituent, Calv.) super eo, vel eum, (Cui non dabunt, P. M. vel, habebunt, Ti. vel, imposuerint, Pi. Quamvis non imposuerint ei, JT. nempe subditi^m, (non creabitur suffragiis populiⁿ;) vel proceres, vel parens, vel alii quorum erat dare^o;) gloriam, vel honorem, vel decorem, regni, five regium, Mo. P. M. &c. Non vocabitur ad Regnum publicâ ordinum postulatione^p. Non coronabitur Rex communi procerum & subditorum consensu^q. Non dabunt, sub. homines ejus regionis, V. vel, populus, ut suprâ diximus. Nullum habebit populum cui imperet; quia lege successio pertinebat ad fratrem ejus majorem Seleucum Philopator^r, ac deinde ad nepotem ejus, Demetrium filium Seleuci^s. ¶ Et (vel, Sed, P. JT. Tamen, Ti.) veniet clam, אֲדָרָא לְמִנְיֹתָא] In, vel cum, quiete, five pace, five tranquillitate, M. Mo. V. Calv. vel, tranquille, JT. Pi. G. nihil scil. tale cogitantibus ejus regionis hominibus: tempore pacis^t; vel, feliciter, Ca. cum dolo, P. cum opibus, Ti. maximâ lenitatis specie, cum tamen aditum sibi crudelitatem suâ paravit^u. ¶ Et obitachis

obtinebit (vel, apprehendet, M. Mo. Pi.) regnum in, &c. *בְּיָמָיו יִשְׁלַח מַלְאָכָיו* In lubricationibus, o. astibus, Sy. in blanditiis, M. P. Mo. &c. quibus & procures & populum delinivit; familiariter alloquendo, donis², & simulatione clementiæ³, & præ se ferens tutelam Demetrii⁴, donec pupillum posset perdere⁵.

22. Et, &c. *וַיִּשְׁלַח מַלְאָכָיו וַיִּשְׁחָדּוּם* [

Et brachia inundatione (vel, inundationis, Ti. Gej. h. e. brachia longè latèque se expandentia, & cuncta fortiter complectentia⁴; vel, Et brachiis inundantibus, JT. Pi. Et brachia inundantis, o. five, obruentis, Ar.) inundantur. (vel, perfunduntur, M. vel, effunduntur, h. e. fugâ diffluent & dissipabuntur⁵: vel, obruentur, Ti. Gej. instar agrorum, quos aquæ undiquaque operiunt⁶;) à conspectu ejus, (q. d. vel solo ejus aspectu territa⁷; vel, ab eo, Ti.) & conterentur, P. M. Ti. &c. Brachia sunt, vel vires⁸, ut suprâ v. 6, 15¹; vel, auxilia²; vel, principes ductoresque³. Inundatio, copiarum magnarum, ut suprâ 10^m. quæ fluvii more in vicina loca se exonerant, & obvia quæque subvertunt. Vide Psal. 32. 6. Dan. 9. 27. Quod autem brachia exundare dicuntur, est catachresis, qualis Exod. 5. v. 21. Marc. 6. 7. vers. 22^m. Intellige hîc, vel, 1. copias Attali & Eumenis Antiocho faventium: per has oppressit Antiochus hic Heliodorum, qui, cum Seleucum Philopatorâ, ab Antiocho fortè in id concitatus, occidisset, mox ipse sceleris sui fructu potiri voluerat, Syriæque Regnum affectabat. [His, inquit, copiis] inundantur & conterentur Heliodori sectatores⁹. Vel, 2. omnia auxilia quæ convenerunt ad restituendum Seleucum P. Vel, 3. duces vel copias Egypti¹⁰, quæ antea Syriam inundare solebant¹¹; vide vers. 15^m. qu. d. Multi duces & potentes opponent se illi; sed nihil proficient; conterentur enim¹². Ptolemæo Philometore adhuc puerulo, duo procures potentissimi erant, Eulæus & Lenæus, qui Regnum administrabant. Hi prope Pelusium cum Antiocho pugnantibus occubuerunt cum magna militum parte¹³. Copias Egypti hîc respici docent, tum vox exundationis, quæ ad Nilum nos ducit, tum collat. v. 25. ubi brachia hæc meridionalia vocantur¹⁴.

¶ Insuper, &c. *וַיִּשְׁלַח מַלְאָכָיו וַיִּשְׁחָדּוּם* Et etiam (confringetur¹⁵, vel, interficietur jussu Antiochi¹⁶), dux (vel, princeps, Ti. antecessor, JT. Pi.) fœderis, Mo. P. M. &c. Nempe, vel, 1. Onias Pontifex, qui Veteris Testamenti dux erat, qui ab Antiocho per Jasonis fratris ambitionem eo honore privatus fuit, 2. Mac. 4. 9, 10². Vel, 2. Judas Maccabæus, dux populi fœderati, sc. Israelitarum¹⁷. At is sub Demetrio demum occubuerit. Vel, 3. Seleucus Philopator¹⁸, cum quo fœdus contra Egyptum iecerat¹⁹, quem, quamvis sanguine & fœdere junctum, vi & dolo pessundedit Antiochus²⁰. Non placet. 1. Quorsum illius interitum hîc rursus memoraret, quem vers. 20. copiosè descriperat? 2. Hîc agitur de iis qui se Antiocho, ut fluctus quidam marinus, obijciunt, & dissipantur: quum Philopator nec irâ nec bello fractus est²¹. Vel, 4. Ptolemæus Physcô, Philometoris frater²², & hostis, qui cum Antiocho confociatus est, de quo v. 23^b. Vel, 5. Demetrius, filius Seleuci Philopatoris, Princeps cum ipso fœderatus²³. Vel, 6. Ptolemæus Philometor²⁴, qui, per Antiochum Regno suo penè toto pulsus, absque Romanorum autoritate [si] fuisset, nunquam fuisset restitutus. Vide Justin. l. 34¹. De hoc enim sine controversia intelligitur versus sequens²⁵. Vocatur hic, quamvis adhuc puer, dux fœderis²⁶, vel, 1. quod Antiochus cum illo, sicut Antiochus M. cum Epiphane, fœdus habebat, ut v. 17. dictum est²⁷. Vel, 2. quia Ptolemæus Philometor filius erat Cleopatrar, sororis hujus Antiochi, quam pater ejus Antiochus M. Ptolemæo Epiphani, Philometoris patri, jungendi fœderis causâ, desponderat, ut vidimus v. 17. adeoque Philometor ex eo fœdere natus, & veluti vinculum ejusdem fœderis, fuerat P. Vel, 3. quia omnes alii [adversus Antiochum confœderati] sequuti sunt Philometoris potentiam²⁸. Neque hæc placet sententia: tum quod is primùm sexto demum anno Antiochi regnare coeperit, ut ex historia patet, [quod tamen alii negabunt,] cùm hîc de initiis regni Antiochiani agatur; & quod deinceps Antiochus cum fratre contra Egyptum conspiraverat. Porro, non dux, vel princeps, vel tutor, fœderis, nec Seleuco, nec Philometori, nec cuiquam alii Regi, in comparati-

one illa cum iis qui æquo fœdere secum copulantur, convenire potest. Adde quod v. seq. Propheta confœderationis, & eorum qui cum ipso confœderantur, meminit sub alia voce²⁹. Vel, 7. Tryphon, unus è magnatibus Egyptiacis³⁰, cujus tanquam autoris fœderis meminit Appianus³¹; qui fœderis cum Antiocho ineundi autor & conciliator erat: ex quo fœdere Antiochus & Philometoris pupilli tutor esset, & Egyptum cum paucâ hominum manu ingrederetur³²: quem [Tryphonem] tolli curavit, ut tutelâ suâ commodè abuti posset, &c³³. Vel, 8. ipse Antiochus Epiphanes, cujus historia est principalis hujus ultimæ visionis scopus, de cujus persona, ingenio, artibus, mirorūque successu, hîc agit. *וְהָיָה הַיּוֹם הַזֶּה* hîc deficit, ut plenè sic scribendum fuerit, *וְהָיָה הַיּוֹם הַזֶּה לְיָמֵינוּ*; quod sic verto, Sed & adversarius erit fœderis. Hanc verò interpretationem multa suadent³⁴. 1. Quod vox *וְהָיָה*, quæ descendit à *וְהָיָה* obviâ³⁵ factus est, unde & *וְהָיָה* coram, vel ex adverso, pro adversario sumi potest³⁶. Et respicere videtur Spiritus S. ad nomen Antiochi, quod videlicet *ἀντιόχου*, i. e. adversantis, renitentis, significationem habet. Præcipuè hîc respici puto ad typum (quem Antiochus gessit) Antichristi, qui *ἀντιχρίστου*, five adversarius, dicitur 2 Thes. 2. 4. 2. Quod in seq. acta hujus contra fœdus sanctum tam sedulò inculcantur. 3. Quod vox *וְהָיָה* multò augustior sit quàm ut de illis fraudulentis hominum perfidiorum colligationibus usurpari debeat, præsertim in Daniele, in quo sexies occurrit, & semper aut de pacto Dei cum hominibus, aut de cultu Dei, usurpatur. Vide Daniel. 9. 4, 27. & 11. 22, 28, 30, 32. Signanter ergò hîc indicari puto qualis esset monstri hujus affectus erga populum cultumque Dei, quod nempe utrumque iisdem oppugnaret artibus quibus Regem Egypti circumvenire conatus est³⁷. [Ca. versum sic reddit, Atque ab eo grassantes manus grassaturâ franguntur, necnon autor fœderis.]

23. Et, &c. *וְהָיָה הַיּוֹם הַזֶּה לְיָמֵינוּ* Et ab associando se ad eum, Mo. (vel, Et cum his qui secum fuerint in confœderatione, M. Ubi verò cum illo fœdus inierit, Ti. Cum quo per speciem societatis, Ca. Nam ex confociatione sua cum illo, JT. Hâc occasione abusus³⁸. Et propterea quod societatem inibit cum eo, V. *וְהָיָה* valet, propter: siquidem fraudis exercendæ necessitatem imponi sibi opinabatur Epiphanes, eò quod vigore pacti nil amplius contra Egyptum tentare debuisset³⁹. Vel, Et post confociationem cum eo, Pi. sim. G. Gej. *וְהָיָה* valet, post: ut Hof. 6. 2. *וְהָיָה* post biduum; item Gen. 2. 2. & 4. 3⁴⁰. Al. Sensus est, Et per eos quos *וְהָיָה* ad ipsum, nempe Antiochum, [vel, ad se,] vasis artibus trahet. Propheta novam vocem ex forma Hithpahal hîc fingit, ut fraudulentum ejus ingenium clariùs exprimeret, qui, tyrannorum more, juramentis, fœderum religione, &c. ut pueri talis, lufurus erat, ut homines deciperet⁴¹. Nomen hoc *וְהָיָה* mutuam denotat pactionem, five societatem, five unionem, vel defensivam, vel offensivam; ostenditq; simul, quod non tam Epiphanes quàm Egyptii præcipuè talem ambierint ac urserint conjunctionem *וְהָיָה* ad ipsum, videlicet Epiphanem, quem, licet conditionibus non æquis, amicum habere mallent quàm hostem⁴².) faciet (vel, committet, Pi.) dolum, Mo. M. P. &c. vel, dolo utetur, G. dolo malo aget, Ti. Ca. Vel, 1. efficiendo per amicos quos Romæ habebat ut Demetrius Romæ retineretur, ipse interim eo absente res suas promovens⁴³. Vel, 2. pacem simulando cum nepote suo, cùm superstes esset soror Cleopatra, unde intercepit aliquas urbes⁴⁴, & in eis præsidia locavit⁴⁵. *וְהָיָה* facere dolum studium ejus exprimit singulare, multiplex, indefessum ac diuturnum⁴⁶. ¶ Et ascendet] i. e. Intrabit, vel adveniet, ut Jud. 4. 5. 2 Reg. 1. 3, 6. Idque cum fastu & hostili animo, ut 2 Reg. 3. 7. & 14. 11. &c⁴⁷, nempe in Egyptum⁴⁸; in urbem Regiam, Memphim, quæ in Egypti medietate erat Nilo imposita supra Delta; adeò ut commoditate loci tanquam frænos Egypti in utramque partem, i. e. superioris & inferioris, teneret⁴⁹. ¶ Et, &c. *וְהָיָה הַיּוֹם הַזֶּה לְיָמֵינוּ* Et prævalebit (vel, roborabit se, Mo. JT. G. sic Pi.) cum modica, five parva, gente, P. JT. Pi. G. vel, parvo populo, M. Ti. Initia ejus in Syria erunt exigua, sed paulatim crescet, ut sequitur⁵⁰. Al. In Egyptum venit paucis quidem (ex

10

20

30

40

50

60

70

Gras. ib.
P. 239.
T. ej. sic
Jun. Pol.
Pi. Belg.
Gej.
Po. sim.
Jun. Gej.
Jun. Pol.

Gras.
P. 239.
Gras.
P. 231.

Gras.
P. 238.

Jun.

Gej.

Idem.

Gras.
P. 239.

Gej.

G.

Calv.

Pi.

Gej.

Gej.

Jun. Pol.

G.

G.

pactio

vel, supererit, JT.) *finis* (vel, terminus, JT. nempe illius pacis, ad tempus certum, sive constitutum, Mo. P. M. Pi. sic Calv. JT. ad tempus à Deo definitum. q. d. Quoniam Deus tenet multas res suspensas. Nondum adest finis, sed opportunum tempus occulto Dei consilio praefixum est, quo nunc vincat Antiochus, nunc recedat. Ità revocat fideles ad providentiam Dei. Vel, *finis temporis*, sub. constituti; i. e. Quia necdum advenit tempus quo alter alteri nocere possit. Quia negotium in aliud tempus extendetur, Ti. Quia adhuc finis differetur, Ca. Quia nondum venit finis temporis utrique Regno à Deo praestituti. Quia eventus illorum dolorum adhuc in aliud tempus, à Deo dilatus est scilicet. Hoc est tempus de quo mox infra 29 *. Bellum & negotium illud, quod finis hic vocatur, in aliud praefinitum tempus servatum est. Al. Sensus loci, Non procedet pax illa, quia terminus futurus est intra certum tempus; i. e. Pax illa aliquantò post in atrox bellum commutanda.

28. Et revertetur, &c.] Nempe Antiochus, quia non potiturus Egypto. Ità victor erit, ut tamen se intra antiquos fines recipiat. Et cor ejus (sub. erit, P. M. vel, spectabit, Ti. vel, vertetur, Sy.) adversum, &c. *וְיָשֹׁבֵת* [Contra (vel, super, Mo.) fœdus sanctum, Ti. JT. Pi. vel, sanctitatis, Mo. vel, sanctuarii M. i. e. Vel, i. Legem Dei; quam fœdus sanctum in hujus rei historia vocat scriptor 1 Mac. 1. 66. Hoc est quod contumeliosè narrat Tacitus, Antiochus demere superstitionem, & mores Græcorum dare, adnexus. Hic est primus adventus Antiochi in Judæam, præteritus à scriptore primi Maccabaici, quod secundi adventus res multò atrociores fuerint. Vel, 2. urbem, & Templum Jerosolym. quod Divini Testamenti sacrarium est; quod ille spoliavit. Vel, 3. populum Judaicum, Deo fœderatum. Contra Ecclesiam Dei, custodem & depositariam fœderis. Contra homines fœderis sancti, P. i. e. ut noceat Judæis, qui colunt Deum verum & vivum juxta Legem ipsius. Impletum hoc 1 Mac. 1. 20, &c. 2 Mac. c. 5. v. 11, &c. Et faciet] Ità P. Mo. &c. i. e. Cogitata efficiet; compos voti erit: id facere, absolute positum, significat, infra vers. 30, 32. Vel, affliget eos. Sic vers. 17. Al. De sacerdotio egit ut voluit. [Alii sic reddunt,] Quinque fecerit, JT. Et re effecta, Pi. Gravis erat hæc tentatio, de qua ergo fideles præmoneri oportuit.

29. Statuto (vel, Deinde constituto, Pi.) tempore] Ità M. A Deo, ut supra 27. Post aliquot annos, commodam occasionem nactus debellandi Philometora cum sorore Cleopatra. Revertetur & veniet (i. e. Iterum veniet, ex Hebraismo, ad Austrum] Id est, Egyptum. Specie adjuvandi Philometora contra feditiosos Alexandrinos, suffaltos præsentia Ptolemæi minoris, qui frater Philometori; cæterum eo animo ut utrumque everteret: ut narrant Liv. 1. 45. 5. & Appian. 34. Hoc est secundum iter Antiochi in Egyptum, cujus mentio 2 Macc. cap. 5. & Joseph. 12. 6. Tertia hæc est expeditio Antiochi. Et non, &c. *וְלֹא יָשֹׁבֵת* [Et, vel Sed, non erit (vel, accidet, Ca.) ut prius, ità (vel, & sic, Mo.) posterius, Calv. Ca. Mo. Et non sicut primum prælium, sic erit novissimum, M. Non tamen postrema profectio primæ respondet, Ti. Sed non erit posterior adventus similis priori, P. V. Ad verb. Et non erit sicut prior & sicut posterior, i. e. prior sicut posterior, & posterior sicut prior. Hebraismus. Non erit ei secunda hæc expeditio tam felix quam prima. Nam in secundo adventu discedet re infecta; de quo v. seq. Sed non erit ut prior expeditio, aut ut posterior, JT. Sed non fiet sicut primæ vice, aut sicut alteræ vice. Antiochus non vincet Philometorem, nec subjugabit sibi Egyptum; sicut ei contigerat in duabus prioribus expeditionibus. In Hebræo est ellipsis duplex, præpos. & nominis *וְיָשֹׁבֵת*.

30. Et, &c. *וְיָשֹׁבֵת בְּצִיִּים* [Et (vel, Nam, P. M. &c. i. hic causaliter accipi debet. venient (vel, ibunt, Ca.) cum eo (vel, ad eum, P. Ca. contra eum, M. T. JT. Pi. Gej. Calv. & valet, contra, Psalm. 74. v. 1. & 78. 19. & 80. 5. & 85. v. 6.) Siim (vel, naves, P. Ti. M. &c. trieres, vel triremes, Gej.) Chittim, Mo. P. &c. vel, de Chittim. Ellipsis & ח, quæ frequens est. Confer Num. 24. 24. Naves, id est, legati vecti navibus.

[Sed quid *וְיָשֹׁבֵת* Chittim?] *וְיָשֹׁבֵת* primum dicti Chittim, qui in Cypro, ut diximus ad Num. 24. 24. Cœpit deinde ea vox ab Hebræis, ut fit, latius extendi, ad significanda omnia quæ Hebræis transmarina, præcipue Macedoniam, ut apparet 1 Mac. 1. 1. Ex collatis omnibus Scripturæ locis ubi hæc vox occurrit discimus, à Macedonia usque ad ultimos fines Græciæ, imò usque ad Illyricum, quin & Italiam, vocari Chittim, adeoque Chittim esse & Macedonas, & Græcos, & Italos. Quos [Italos] hic intelligi constat. Non enim à Græcis, sed à Romanis, hoc præstitum est. Chittim sunt Cilices, in cujus portibus naves Romanæ ferè servabantur, ut mari Mediterraneo omnibus ex partibus imperarent. Al. Locum sic reddo, naves à Macedonia. Nam Romani eo tempore quod hic prædicatur jam Macedoniam devicerant, partimque ibi, & partim in locis proximis, classem habebant validam. Livius lib. 45. post finem belli Macedonici, Victoria Romana fama cum pervasisset in Asiam, Antenor, (dux alter Romanæ classis,) qui cum classe lemborum ad Phenias (Chiorum promontorium) stabat, Cassandriam inde trajecit. (Ea est urbs Macedonia, ut docet nos Plin. 4. 10.) C. Popilius, qui ad Delum præsidio navibus Macedoniam petentibus erat, postquam debellatum in Macedonia, & statione summos hostium lembos, audivit, dimissis & ipse Atticis navibus, ad susceptam legationem peragendam navigare Egyptum pergit, ut prius occurrere Antiocho posset quam ad Alexandria mœnia accederet. Et, &c. *וְיָשֹׁבֵת* [Et (vel, Itaque, Ca. Unde, P.) atteretur, Mo. vel, infirmabitur, M. fim. Calv. consternabitur, Ti. dolebit, P. V. fim. JT. Pi. Ca. Pol. Gej. G. à *וְיָשֹׁבֵת* doluit. De quo verbo vide Psalm. 109. v. 16. Ezec. 13. 22. Dolebit se à Romanis revocari, & in ordinem cogi non sine ignominia. Humiliabitur, &c. in G. Maximo suo cum dolore, ad mandata Popilii, qui eum (cunctantem & tergiversantem, dicentemque se consideraturum cum amicis,) virgâ circumscribet, ut fine mora respondeat, cogetur Egypto exire, præsidiaque & classem abducere. Liv. dicto lib. 45. Et, &c. *וְיָשֹׁבֵת* [Et revertetur (Egypto scilicet, relicta, in Syriam. Parebit, quamvis indignè ferat tam imperiosè secum agi.) & irascetur (vel, Rursusque indignabitur, JT. &c.) super, vel contra, pactum, vel fœdus, &c. Pi. &c. ut v. 28. Iram contra Romanos collectam effundet in fœdus, &c. Et faciet] Scilicet, quod ex indignatione instituet contra Judæos: vel, multa mala Judæis per homines illos quos in Judæa nuper reliquerat. Fremens in Judæos sæviet. Reverteturque, &c. *וְיָשֹׁבֵת* [Et revertetur, & intelliget (vel, cogitabit, M. Ti. vel, animum adjiciet, P. fim. Calv. JT. Pi. id est, eorum animos sibi conciliabit. Al. Et iterum se intendet, Ca.) super (vel, ad, P. contra, JT. Pi.) derelinquentes, &c. Mo. fim. JT. Pi. vel, desertores, &c. P. vel, de desertoribus, &c. Ti. fim. M. Sensus, Iterum favebit Legis desertoribus, Jasoni, Menelao, & his similibus. Al. Post afflictos pios Judæos animadvertet in transfugas Judæorum. Significat occultas pactiones inter Antiochum & apostatas. Constat eum accitum fuisse Hierosolymam ab Jasoni primùm, (qui postea mercedem retulit, 2 Mac. 4. 26, 27. & 5. 8.) deinde à Menelao. Dissidebant inter se Judæi de potentia. Onias, postquam prævaluit, civitate expulit Tobie filios, qui supplices ad Antiochum fugerunt, petentes ut, semet ducibus, in Judæam irrumperet: quod & fecit. Joseph. Antiq. 12. 6.

31. Et (vel, Porro, Pi.) brachia (vel, manus, Ca. sub. illic, P.) ab, vel ex, eo stabunt, Mo. P. M. Calv. &c. scilicet contra Judæos: vel, existent, Ca. Venit enim cum magna multitudine. Locum hunc & sequentia quædam videbis bene versâ & commodè explicata apud Chrysof. 1. 2. adversus Judæos. Per brachia hic intelligit, vel, 1. Romanos Judæis præfectos: vel, 2. perfidorum Judæorum auxilia, quibus Antiochus ad perdendos reliquos usus est. Quod quidem haud malè convenit. Vel, 3. Antiochi duces, & amicos, qui se cupiditatibus ejus accommodabunt, & adversus Judæos conspirabunt. Sensus, Collocabit in Jeros. præsidium fortissimum militum. Vires ejus & conatus bene illi adversus Judæos succedent. Et, &c. *וְיָשֹׁבֵת* [Et (vel, quæ, Ca.) pullent, vel profanabunt, sanctuarium

† Pi. &c. *Quarum* (i. e. Templum) fortitudinis, sive roboris, Mo. P. M. Calv. &c. [Sic dictum vel, 1.] quod munitum erat arcis in modum; vide Ezec. 40. 2. vel, 2. quod ædificium illud stabile erat: vel, 3. quia in eo Deus fortissimus habitavit, & ostendit virtutem suam: vel, 4. ut pii agnoscant Deo suam adhuc manere potentiam, quamvis Templum direptum esset. Vel, munitum, Ca. vel, munimentum illud præclarum, (ut per appositionem sumatur,) quod, licet jam desolatum, brevi tamen erigendum erat: vel, nempe munitionem, Pi. vel, & munitionem, Ti. JT. Pol. i. e. Jerosol. quæ, teste Strab. urbs erat munitissima. Polluent, &c. i. e. Intrabunt in Templum, & vasa auferent, i. Mac. 1. 23, &c. 2 Mac. 5. 15. ¶ Et, &c. וְהָיוּ הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם Et auferent iuge, P. M. &c. sub. sacrificium, Pi. q. d. oblationem sacrificiorum; & publicum Religionis exercitium impediunt milites ducesque Antiochi, interdictis, minis, & vi. Hic alter profanationis gradus, tempore aliquo interposito. Prohibuit enim Rex sacrificia, &c. i. Maccab. 1. 47. simil. Josephus Porphyrius, in lib. De abstinentia, ait Judæos ἀνέχεσθαι πάλιν τὸν ἱερόν ἅνθρωπος εἰς τὴν πόλιν, (gravissima passos esse ab Antiocho, ob, vel circa, Legem instituta.) ¶ Et, &c. וְהָיוּ הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם Et dabant (vel, ponent, P. Pi. &c. importabunt, Ca. imponent, JT. sub. ibi, G.) abominationem, vel detestationem, obstupefacientem, Mo. sic P. Calv. quæ reddidit populum stupentem & attonitum, cum viderent Templum à Deo derelictum: vel, vastatoris, Ti. desolatam, JT. o. perniciosam, Ar. ad corruptelam, Sy. desolantem, Pi. Al. abominandam desolationem, M. scelus calamitatis, Ca. idolum vastitatis, i. e. unde omnes boni longè fugere deberent. Hic est tertius gradus, ac tempore postremus. Dicit, desolationis, quod desolati, h. e. deserti & debitis sacrificiis destituti, Templi signum esset. Non enim Templum eversum est. Intelligunt, vel, 1. de idolo Jovis Olympii, quod in ipso Templo collocatum est, 2 Mac. 6. 2. Sed de eo dicitur deum v. 38, 39. Vel, 2. de militibus idololatriæ abominandæ deditis, & Templum urbemque desolantibus. Hoc ita factum esse constat ex 1 Mac. 1. 23, &c. 2 Mac. 5. 24. Vide ad Dan. 9. 27. & 12. 11. ¶ 32. Et, &c. וְהָיוּ הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם Et (vel, Nam, JT. Pi.) prævaricatores pacti (vel, impiè agentes in pactum, P. sim. M. JT. Pi. Calv. i. e. apostatas Judæos, & inprimis sacerdotes: vel, impiè deserentes fœdus, Ti. vel, fœdisfragos, Ca. vel, damnantes fœdus, Jun. Gej. Pol. nempe facto suo, desertione fœderis: vel, sententiam ferentes in fœdus, ac si meris constaret ineptiis aut figmentis: vel, simulare faciet (vel, ad hypocrisin adducet, Pi. inducet ut subdole agant, Ti. vel, contaminabit, JT. seducet, M. corrumpet, Ca. abducet in errorem, Calv. profanabit, i. e. inducet ut omnem prorsus Religionem Deique reverentiam excuterent. ¶ sign. profanare, Jer. 3. 1. 9. & 23. 11. &c. Vel, peccare faciet, V.) in blanditiis, Mo. sic P. M. JT. G. &c. persuasionibus, promissis, donis, honoribus, &c.: vel, per hypocrisin, Ti. vel, sermonibus blandis. i. e. Multos trahet ad idololatriam, relicta Lege Dei. Sensus est, Eos qui sacerdotium contra Legem nundinati sunt blandimentis eò perducet ut ad idololatriam conniveant. Connivere, i. e. κατακλίνεσθαι, 2 Mac. 6. 21. εὐσεβῶν τῇ λατρείᾳ, 1 Mac. 1. 45. Vide 2 Mac. 5. 15, 23. ¶ Populus, &c. וְהָיוּ הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם Et (vel, At, P. Ca. sim. M. Ti.) populus (vel, homines, Ca.) scientium (vel, cognoscens, P. sim. M. Calv.) Deum suum (i. e. Verus Dei populus: quos Deus agnoscit, & qui Deum verè cognoscunt, non solum animo aut verbis, sed factis, vide Tit. 1. 16. qui hinc opponuntur non modò Gentibus, sed & Israelitis falsis atque apostatis: tenebunt, Mo. G. (i. e. adhærebunt Legi: vel, roborabuntur, sive roborabunt se, Calv. fortificabit cor suum, P. i. e. erit forti animo, & viriliter aget; q. d. ad ultimum retinebit Religionem: vel, valebunt, Ca. vel, bi viriliter agent, M.) & faciet, vel facient, Mo. P. M. quæ Deus præcepit. Testantur id 1 Mac. 1. 65. Jo. 12. 7. Vel, proficent, Ca. [Ti. utrumque verbum jungit, & sic reddit, constanter ager. Alii locum aliter reddunt.] Ut populum cognoscentium Deum suum (i. e. populum in gratiam fœderis adscitum, & gratiæ illi vocantis Dei fide & sanctificatione respondentem, &) prehendant, & faciant, JT. Et (sub. illi, Pi.) populum cog-

noscentium (i. e. profitentium & colentium) Deum suum prehendant, sive comprehendant, Pi. Pol. Gej. (i. e. artibus suis circumvenient, ut à vero Dei cultu abducant, & faciant, Pi. Pol. vel, pravelebunt, Gej. Sensus loci, Alios seducunt ut Hellenismum amplectantur; alios verò deceptos comprehendunt, & tum Gentibus tradunt, tum ipsi trucidabunt: & succedet ipsis pro voto, sive fraus, sive violentia. ¶ 33. Et, &c. וְהָיוּ הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם Et intelligentes (vel, Doctores etenim, Ti.) populi (vel, & populo, Pi. qualis Eleazarus 2 Mac. 6. 18. Intelligit h. l. vel, i. G. doctiores in populo. Quos prius vocavit scientes Deum, & V. hic doctos vocat. Deum qui bene novit, sanctæque colit, is meritò doctissimus haberi potest. Vel, 2. Doctores in populo, vel sacerdotes: q. d. Licet multi sacerdotes defecuri sunt, qui plebi laqueos tendent, ut in eandem impietatem trahant; aliqui tamen relinqui ex illis erunt, qui in Lege Dei edocti, alios verè docebunt, populūque in mediis persecutionibus instituent, & in puro cultu Dei retinebunt. ¶ intelligere facient (vel, docebunt, P. Calv. sim. Ti. Ca. Pi.) multos, Mo. &c. Vel, 1. docebunt, non verbis, sed exemplo, pro Religione constanter moriendo. Vel, 2. dabunt intelligentiam Legis & præceptorum Dei multitudinif: influent eos ex Lege in vera Religionem, in fœdere hoc sacro. Vel, 3. in sensu hujus vaticinii. Confer Dan. c. 8. v. 16. & 9. 22. ¶ Et ruent, &c. וְהָיוּ הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם Et corrueant (sub. ex illis, P. vel, Et deicientur, Pi. sub. in illa persecutione, tempore scilicet Maccabæorum, à quibus adjuti fuerunt,) in gladio, & in flamma, &c. Mo. &c. Gravissimè affligentur doctores & discipuli illi à ministris Antiochi. Al. Quamvis corrueant, &c. Jun. q. d. Etiam si centies pereundum sit, non tamen desistent ab officio docendi. ¶ Alii versum sic reddunt; Et qui erudiunt populum, atque dant multum intellectum, corrueant, &c. M. Ità erudientes populum, instruunt multos, corrueant, &c. JT. In mediis afflictionibus donum illud sanctum quod in illis accendit Deus in aliis fratribus suis sunt accensuri, nè extinguatur Spiritus in illis afflictionum tenebris. ¶ Dierum, Diebus, Mo. P. M. JT. sub. aliquot, ut suprà 8. 27. vel, sub. multis, P. M. JT. Calv. Vel, ad tempus, Pi. longo tempore, Ti. sim. G. diu, Ca. Magnum hoc pondus habebit: multi enim ad tempus satis viri & intrepido sunt animo, qui postea languescunt, & tandem evanescunt. Angelus autem promittit hic insuperabilem & duraturam constantiam, &c. ¶ [De impletione hujus vaticinii] vide 1 Mac. 1. 52, 66. 2 Mac. 6. & 7. Heb. 11. 35, 36. Josephum, 12. 7. ¶ 34. Cumque corrueant] Hebr. In prostermi ipsos, Gej. Cum in summis miseriis oppressi jacebunt. In medio dirissimarum persecutionum cursu, quum nemo id suspicaretur aut speraret. ¶ Sublevaruntur auxilio parvulo] Nempe per Maccabæos. Martathias cum filiis ad libertatem initium faciet, 1 Mac. 2. 2 Mac. 5. 27. Jo. 12. 8, &c. Bene hunc locum accepit Porphyrius. Confer Ezec. 38. & 39. & ibi dicta. ¶ Fraudulenter] Ità P. per blanditiis, M. Ca. Pi. sim. Mo. JT. V. i. e. fictè, non sincero animo: qui, persecutione moti, desertores erant; sed cultores, quum felices Judæis erant successus: animo proditorio, ut Maccabæis insidias tenderent. Vide 1 Mac. 5. 56, &c. 2 Mac. 12. 46. ¶ 35. Ruent, &c. וְהָיוּ הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם Corruent ad conflandum eos, JT. (vel, in eis, Mo. vel, ad repurgandum per eos, P. i. e. ut repurgent mentes vulgi per ignem examinandas, quas confirmabunt suo exemplo: q. d. ad repurgandum Israel scoriis, h. e. falsis opinionibus. Causam addit cur Deus id permiserit. Ut fiat examinatio eorum, M. gratiā conflandi, Ti. ut explorentur, Ca. ut illis malis excocti magis qui sint appareant: ut pii ab hypocritis separentur. Ut conflent eos Deus, i. e. ut probet eorum fidem. & ad mundandum, & ad dealbificandum, Mo. &c. vel, ut repurgentur, M. sim. Ca. G. &c. i. e. conspiciantur mundi, non fordido lucro dediti: & dealbentur, M. &c. i. e. appareant sincera ac bone fidei homines. Ignorantia nigrore & tenebris significatur; scientia autem, albore & luce. Similitudo est, vel, 1. triplex: 1. à metallis, quæ igne conflantur ut à scoriis separentur; 2. à tritico, quod ventilabro purgatur à palea; 3. à pannu, qui à fullonibus dealbatur, Y y 2 & a

gimine, accipiunt. De eo quatenus nationes domabat, Christum & Christianos persequeretur. Qu. Sed cur ab Antiocho transit ad Romanos? Resp. Quia ab illis multa passuri erant Judæi, & sub illis Religio magis & magis pessundata est, non tantum ab externis hostibus, sed ab ipsis sacerdotibus. Contra hæc muniendi erant fideles, nè succumberent tot & tantis cladibus. Non oportuit igitur tempus illud omitti quod erat intermedium inter Maccabæos & Christi adventum. Resp. 3. De Antichristo. Ità veteres omnes intelligunt. Probatur. 1. Ex ipsa filii historici sectione. Dixit persecutionem Antiochi finem habituram, & restare adhuc aliud tempus, v. 35. Nimirum quale antea non fuit, [Dan. 12. 1.] 2. Ex temporis determinatione, quando mortui sunt resurrecturi, Dan. 12. 2. 3. Ex prædicatorum conditione, quorum nonnulla non quadrant in Antiochum; quippe qui post motam persecutionem Templique profanationem non diu supervixit, nec quicquam præter illa perfecit memorabile: qui etiam deum patrum suorum non abjecit, sed coluit, nec Matris veneratus est, nec amorem foeminarum sprexit, &c. 4. Ex collatione locorum N. T. ubi ipsa Danielis verba adhibentur de calamitatibus Ecclesiæ futuris sub finem mundi, Matt. 24. 15. & de Antichristi tyrannide, 2 Thes. 2. 4. Resp. 4. De Antiocho hic agit, sed obiter & leviter tantum; revera autem sub Antiochi typo Antichristum describit. [Sed jam veniamus ad explicationem verborum.] Faciet secundum libidinem, Calv. vel, voluntatem, nempe suam, non Christi: αὐτοῦ ἐξ ἑσθ' erit, jura Divina & humana conculcans. ¶ Et, &c. וְיִתְּנֶה עַל-כָּל-לֵבָרִים Et extollet, vel elevabit, se, (elatione incredibili, ut innuit forma Hithpahel,) & magnificabit se super omnem deum, Mo. P. M. Pi. &c. vel λεγόμενον, vel ὄντως talem, 1 Cor. 8. 5. Vel, i. super illos qui habentur dii, sed non sunt. Antiochus, ut ait Polybius apud Athenæum, πάντων τῶν περ ἀνθρώποις λεγόμενων ἢ νομιζόμενων θεῶν ἢ δαιμόνων, πρὸς τὴν δὲ ἡγῶν, εἰδωλὰ δέχετο, (omnium qui ab hominibus dicuntur aut putantur dii aut deæ, i. super & heroum, idola traduxit.) Interim verò ἐβουλόληται τὰ πλεῖστα τῶν ἱερῶν, (pleraque templa sacrilegè expilavit.) Vel, 2. super deos omnes: quos sanè Romani spreverunt, pro sua superbia judicantes an colendus esset Deus hic, vel ille. Vel, 3. sensus est, q. d. Subjugabit omnes terras ac gentes. Ratio phraseos est, quod in temporibus paganismi quælibet urbs & gens proprios suos & peculiare haberet deos, qui earum tutores & protectores habebantur. Hinc, 1. gentes ipsæ sub nomine deorum suorum significantur. Israelitæ dicuntur *populus Jehova*; Moabitæ, *populus Chamofi*, Num. 21. 29. Huc refer loca illa, Deut. 4. 28. & 28. 36, 64. Jer. 16. 13. *servient diis alienis*: non quidem religiosè, (nam Judæi nunquam magis ab idololatria immunes erant, ut hodie cernimus,) sed politicè; *servient idolis*, i. e. gentibus idololatricis: quomodo Christianus à Turcis captus possit quodammodo dici *verna Mahometis*. 2. Gesta gentium diis earum tribuuntur, 2 Paral. 28. 23. Jer. 51. 44. 3. Quæ gesta sunt contra gentes, gesta dicuntur contra deos earum, 2 Reg. 18. 33. Esa. 46. 1, 2. Jerem. 48. vers. 7. & 50. 2. & 51. 44. Siquidem quæ ab exercitibus, sive feliciter sive infeliciter, gesta sunt, eorum Imperatoribus adscribi solent. Si quis tamen deos mallet de Regibus accipere, res eodem recidet. Non cæditur populus, usquedum cæditur Princeps ejus, inquit RS. ¶ Et, &c. וְעַל-כָּל-אֱלֹהִים יִדְּבַר נִפְלְאוֹת Et contra (super, Mo.) Deum deorum (i. e. summum verumq; Deum; sic dictum, quia potestatem habet in illos qui dii dicuntur, sed non sunt, in magistratus, in Angelos P.) loquetur mirabilia, Mo. M. &c. grandia, superba & blasphemia: vel, *mirificæ*, Ca. sim. Gej. qu. d. contumeliosus erit. Impletum hoc, 1. in Antiocho. Vide 1 Macc. 2. 6. & 2 Mac. 8. 4. & 9. 28. & 10. 4, 34, 35, 36. 2. In Romanis, ex quo iis innotuit Judæorum Deus & Religio. Cicero enim pro Flacco verum Deum indignum dicit qui cum Venere, Baccho, &c. numeraretur. Romani etiam Christum irriserunt, blasphemarunt, crucifixerunt. 3. In Antichristo, de quo vide 2 Thes. 2. 4. & Apocal. 17. 3. ¶ Et, &c. וְיִתְּנֶה עַל-כָּל-לֵבָרִים Et prosperabitur, Mo. M. JT. &c. (vel, prosperè evenient ei omnia.)

nia, P.) usque ad consummationem iræ, Mo. vel, usque-
dum consummet indignationem, JT. videl. Deus, perfi-
ciens severissimum judicium suum in sceleratum An-
tiochum, & alios improbos. Donec finita fuerit (vel, con-
summetur, Ti. Pi. sim. M.) ira, P. nempe Dei, vel, 1.
in ipsum hunc persecutorem; vel, 2. in populum
suum, ob gravia ac diuturna sua peccata. Al. donec
peractum sit supplicium, Ca. ¶ Perpetrata, &c. יְהִי
נִשְׁפָּטָהּ [Quia decisa est, facta est, Mo. Dum
id quod fuerat præcisum (videl. decreto Dei) efficiatur,
JT. Al. Quum ad extremum pervenerit impietas, Ti.
Nam agitur sevit, Ca. In consummationem enim fit, o.
Nam perventura est ad terminum usque, Ar. Quandoqui-
dem sententia lata est, Sy. Nam id quod decissum, vel præ-
cisum, est (i. e. à Deo decretum. Vox Hebræa, sicut &
proximè sequens, est generis feminini, & capitur ab-
solutè, ex more Hebræorum.) efficietur, Pi. Pol. Heb.
effectum est; præter. pro fut. propter certitudinem even-
tus t. qu. d. Quia sic Deus decrevit ut fieret. Nam
(vel, Siquidem, M.) decisio (vel, determinatio, Calv. defi-
nitio, G. ex Vulg.) facta est, P. M. i. e. sententia certa
ac decisa lata est t. Tempus quamdiu hæc mala dura-
tura sunt à Deo est definitum, ut supra 9. 27. & 12. 9.
11. 12 f. Deus finem imponet suorum poenis & æ-
rumnis g.

37. Et deum, &c. וְעַל אֱלֹהֵי אֲבוֹתָיו לֹא יִבֶּן Et
deos (vel, ad, five super, deos, P. Calv. G. vel, de deo,
M.) patrum suorum non (vel, nihil, M.) curabit, Ti. V. G.
vel, intelliget, M. Mo. attendet, JT. Pi. adjiciet animum, P.
Impletum hoc est, 1. in Antiocho; [qui non curavit
deos majorum:] i. e. vel, 1. deos Macedonicos i. qu. d.
Planè impius erit & vacuus omni Numinis reverentiâ,
cùm & deos à majoribus suis cultos posthabeat. Post-
habitâ avitâ religione, mandabit omnibus subditis suis
ut ritus suos derelinquant. Vide 1 Macc. 1. 43. Con-
tempnit deos suos, quia templis illorum opes & orna-
menta abstulit; ut fecit, aut facere tentavit, templo
Dianæ in Elymaide, five Persepoli. Quod & in aliis
templis facere poterat, licet non memoretur. Vel, 2.
Deum verum, quem vocat Deum patrum ejus, quia eum
venerati sunt majores ejus Syriæ Reges, & inter eos
Antiochus magnus pater, & Seleucus frater, ipsius n.
Vide 2 Macc. 3. 2, 3. & Jos. Antiq. 11. 8. & 12. 3 p.
2. In Romanis; in quibus cum aliqua pietatis simula-
tione crassus erat Dei contemptus: qui facile constabat
ex eo, quod quisque potuit novos deos fingere; & quod
sibi passi sunt templum in Asia erigi, & sacrificia offer-
ri, &c. 3. In Antichristo, qui, licet Deum verum ag-
noscat, eum tamen non intelligere rectè dicitur, quia eum
non proficitur ac colit eo modo quo fecerunt majores
ejus, sed addit & detrahit Divinis præceptis. ¶ Et
erit, &c. וְעַל כָּל אֱלֹהֵי לֹא יִבֶּן [Et super desiderium mulierum, & super omnem Deum non
intelliget, Mo. Et ad (Item ad, Pi.) desiderium (amorem,
Calv.) mulierum, & ad ullum Deum non attendet, Calv. Pi.
Et de amore mulierum atque de omni Deo nihil intelliget,
M. Nec ad concupiscentiam—nec ad ullum Deum adjiciet
animum, P. Nec delicias muliebres neque Deum ullum
curabit, V. Neque desiderium mulierum, &c. Apud He-
bræos 1 negativam sequens negat, & valet, nec t. [Hoc
autem membrum variè exponunt:] 1. De immani illius
barbarie & asperitate. Amor mulierum hinc ponitur pro amo-
re eximio; confer 2 Sam. 1. 26. q. d. Nullum charitatis
officium curabit t. Sensus, Neque foeminas, quanquam
amabiles, curabit quicquam; nullâ sexûs illius tangetur
misericordiâ. Nè foeminis parceret: quod tamen in bel-
lo fieri solet. 2. Sensus, q. d. Non movebitur ux-
orum suarum precibus, ut à cœpto suo turbandæ Religio-
nis desinat. Antiocho plures erant uxores, quarum
una, quæ apud ipsum gratiâ valebat, Deum verum co-
luit; neque hæc eum flectere potuit. Nè uxoris qui-
dem suis permittet ut aliam deum colant quàm Jo-
vem Olympium. 3. De neglecto amore foeminarum,
& contemptu amoris conjugalis. Vox וְעַל non scor-
ra, sed conjuges, propriè denotat, ut constat ex Gen. 4.
23. & 7. 7. & 34. 29. Num. 14. 3. 2 Sam. 1. 26. &c.
nec uxores, nisi semel vel bis, in tota Scriptura aliâ quàm
hæc voce exprimuntur. Desiderii vocem quod spectat,
câ Sponsa exprimit Dilectum suum esse Sponsum suum,

Cant. 7. 10. Ego sum dilecti mei, sequitur, & ejus desi-
derium est erga me: pro quo alibi dicit, & dilectus meus
est meus, Cant. 2. 16. & 6. 3. Et uxor Ezeielis dici-
tur desiderium oculorum ejus, Ezecl. 24. 16. collat. cum
18. Et Cicero ad uxorem dicit, En, mea lux, meum de-
siderium. Posset ergo hic locus sic verti, desiderium ux-
orum. Desiderium mulierum hinc dicitur, vel, 1. per hyp-
allagen, pro mulieribus desiderabilibus; ut, rectitudo cor-
dis, pro corde recto, Job. 33. 3. &c. vel, 2. pro desi-
derio quod mulieres in viris excitant. Sensus loci est,
q. d. Non curabit honestum matrimonium, non æsti-
mabit uxores desiderabiles. Nota hæc est Antichristi.
Confer 1 Tim. 4. 3. Nec ullum Deum, &c. q. d. Cu-
juscunque gentis dii sint, omnes spoliabit quos pote-
rit. Omnem religionem spernet. Nullum Deum cura-
bit g. Qu. Quomodo hoc dicit, cum colat Maozim v.
seq. Respond. Dicit, nullam, quia non unum & verum
Deum; nam [reliqui sunt quasi nulli, &] Maozim non
erat Deus, sed aurum, &c. Romani deos in speciem
quidem colebant, verum non ultra quàm sibi utile pu-
tarent, & ita ut ipsi diis suis superiores forent. Im-
pietatem Antiochi amplificat tribus modis. Magna est
vis, 1. patriæ vel avitæ religionis, 2. foeminarum in
hanc aut illam religionem inclinantium, 3. religionis
universæ. Hæc tamen omnia studio suo de everfione
cultûs veri Dei postponit. ¶ Quia, &c. וְעַל כָּל אֱלֹהֵי
Nam, vel Quia, (vel, Sed, P.) super omnia (vel,
omnes, JT.) magnificabit se, P. Mo. Calv. &c. vel, præ
se omnia contemnet, V. tum humana, tum Divina. Cau-
sam describit hujus contemptûs Dei, &c. nempe su-
perbiam m.

38. Deum, &c. וְעַל אֱלֹהֵי מַחֲזִימַי Et
Deum Mahuzim (vel, fortitudinum, P. Calv. robustum,
M.) super basi sua (vel, in loco suo, P. super gradum suum,
M. vel, in sua ditione, Ti. vel, vice ejus, Ca.) glorificabit,
vel honorabit, Mo. M. Calv. vel, colet, Ti. Ca. sim. P.
[Sed quis hic Deus מַחֲזִימַי?] Resp. 1. Est Deus ab
Antiocho cultus in Modin, patria Mattathæ. וְעַל est,
fortis, validus: unde nomen apud Phœnices habuit
belli deus, אֲזִיזָה dictus Juliano in hymno Solis; hinc
verò, voce ejusdem originis, præpositâ Heemanticâ &
additâ formâ plurali, מַחֲזִימַי: unde & armamentariis
factum nomen Magasin. Rursus, y pronuntiato ut o,
& 1, more Chaldæorum & Arabum, mutato in 7, nomen
hinc habuit vicus מַחֲזִימַי, ut scribit Josephus, aut, ut
scriptor Maccabaicorum, formâ plurali Chaldaicâ, מַחֲזִימַי,
ubi templum ei deo structum: quod respicit locus
1 Macc. 2. 15. Etiam hodie Judæi, y in x verso, Mar-
tis sydus ab eadem hac origine vocant מַחֲזִימַי Modim.
Hunc ergo deum, Phœnicum exemplo, coli voluit An-
tiochus. Resp. 2. Ut וְעַל est, robur, vel munimentum, o. G.
Prov. 10. 29. unde plurale hoc מַחֲזִימַי hinc, & hujus
cap. v. 19, 39; ita deus munitionum, vel fortitudinum,
idem erit juxta Syrum ac deus מַחֲזִימַי fortis p; cui tri-
buet acceptam omnem virtutem suam, dignitatem, po-
tentiam ac vires: idolum suum in quo fiduciam po-
suit; cui sui & suorum tutelam commisit. Sensus esse
potest, Antiochus in arcibus à se munitis idola consti-
tuet arcium suarum tutelaria, ea tantum colet. Deus
Maozim est, deus potentiarum, five fortitudinum: quem
colere dicuntur Romani, quod sibiipsis arrogaverint
deitatem, neque plus diis suis concesserint quàm sibi
placuit & utile fuit; quique adeo turgebant perversâ
fiduciâ, ut præ se tam deos quàm homines pro nihilo
ducerent. Resp. 3. Suspicio deum Maozim, five for-
titudinum, five fortissimum, hinc esse pecuniam, quæ anti-
quis deus erat Pluti nomine; cujus potentiam summam
omnes deprædicant, cui obediunt omnia, Eccles. 10. 19.
quam colit avarus, Colof. 3. 5: cujus etiam adeo sitiens
erat Antiochus, ut ejus gratiâ Egyptum sæpe adierit,
templa compilaverit, jura omnia divina humanaque
pervenerit. Resp. 4. Idolum five falsum aliquem
Deum plerique intelligunt: cujus tamen nomen hinc
exprimere noluit Angelus. Erat autem vel, 1. Mars,
deus fortitudinis: vel, 2. Diabolus, quem sibi fami-
liarem habuit: vel, 3. Jupiter Olympius, (qui deo-
rum princeps ac potentissimus habebatur, ut Jehova
vocatur Deus virtutum & exercituum d;) quem Antio-
chus in Templo Jerof. posuit, ubi etiam munitionem
extruxit,

exstruxit, ut populum ad illius cultum cogeret. Vide 2 Macc. 6. 2 *. Resp. 5. Est Deus verus, sive Israelis: quem vocat *deum munitionum*, id est, Templi & urbis Hierosolymæ, quæ in S. S. sæpe *urbs munitionis*, vel *munitionum*, dicitur, sive propter formam structuramque illius, quod munitissima erat; sive, quod malim, eo quod præsentia Dei erat munitissima. [Hi autem locum sic reddunt,] Et quod ad *Deum munitionis*, vel *roborum*, vel *summi roboris*, (sub. attinet, Pi. Pol.) in sede, sive statione, ejus (i. e. in Templo) honorabit; JT. sic Pi. Pol. Sententia hinc relinquitur imperfecta, sed perficitur membro sequente. Non dicit quod honorabit *Deum roborum*, sed quod in loco ejus honorabit: quem autem honoraturus sit, statim subjicit. honorabit, inquam, *Deum quem*, &c. JT. Pi. Pol. Oratio hic est elliptica; & primum membrum, nempe *וְיִשְׂרָאֵל*, distinctum esse à sequente, ostendit accentus *Zakeph-katon*, [super vocem *וְיִשְׂרָאֵל*.] Respond. 6. Significat dæmones, sive deos protectores, quos Romani cum Christo colerent; quales Sanctos & Angelos esse supponunt. Quod licet in specie novum sit, in genere tamen congruit cum sententia Patrum, qui per *Mabuzzim* constanter intelligunt idolum quod Antichristus coleret; quod etiam multi de Missa acceperunt. Versum ergo sic verto, Nam ad, vel juxta, *Deum*, vel, una cum *Deo*, (Ita præpositionem, ab aliis ferè neglectam, exprimo: ea autem fit ex *ל*, quod idem cum *ל* significat, nempe additionem vel adjunctionem rerum; ut Levit. 18. 18. Non accipies uxorem *אֵת* *אֵת* *אֵת* ad sororem, i. e. una cum sorore, ejus. Ità & h. l. una cum *Deo*, nempe Christianorum, qui zelotes est, & solus coli vult,) in sede (hoc est, Templo) ejus honorabit, vel colet, *Mabuzzimos*, etiam una cum *Deo* illo quem patres ejus non noverant, (id est, cum *Deo* peregrino sive alieno, quem Romani tandem agnoscerent, nempe cum Christo. Id nimirum obscurum reddidit hunc locum, quod peregrinum hunc *Deum* pro falso deo haberent, qui tamen verus Deus est: quamquam enim Judæis quilibet alienus & peregrinus deus erat falsus deus; Gentilibus tamen, qui nullos deos nisi falsos colebant, peregrinus Deus erat verus. Hinc philosophi Christum vocant *ἑνὸν θεόν*, *Deum peregrinum*.) honorabit illos (nempe *Mabuzzimos*) cum auro, &c. *וְיִשְׂרָאֵל* propriè sign. robora, sive fortitudines; hic autem, (ex more Hebræorum, qui abstractis utuntur pro concretis, ut, justitiâ, pro justis, captivitate, pro captivis; & in N. T. principibus & dominationibus pro principibus & dominis) protectores, patronos, auxiliares. Hinc vocem *וְיִשְׂרָאֵל*, LXX, protectorem, Vulgatus, reddunt, Psal. 27. 1. & 28. 8. & 31. 3. Aptè ergo hoc nomen tribuitur Angelis & Sanctis, quos protectores suos faciunt, unaque cum Christo colunt, apostata Christiani. Et quid si vox passivè sumatur, robora, id est, fortes sive robustos, nempe fortissimos fidei martyres, qui non immeritò *Mabuzzimi* dici possunt? Nec sine admiratione præteriri potest, quod Patres aliique in initio cultus Sanctorum, nescio quo fatali instinctu, Sanctos eorumque reliquias vocare solebant turres, mœnia, propugnacula, h. e. *וְיִשְׂרָאֵל*, in prima & nativa significatione. Ità Basil. Chrysost. Greg. &c. [quorum verba vide in Cl. Authore.] Martyres etiam patronos & protectores vocabant Greg. Nyssen. Theodor. &c. His addere possem & aliquid de Imaginibus, quarum cultus est alia pars doctrine demoniorum; & ostendere quàm aptè illis congruit nomen *Mabuzzim*, quas Iconomachum Concilium Constantinopolitanum vocat propugnacula (sive *Mabuzzim*) Diaboli. Sed & crux Christi munimentum dicitur. Denique, cum verus Deus sæpe vocetur *וְיִשְׂרָאֵל*, Deut. 32. 31, 37. & *וְיִשְׂרָאֵל* protector, Psal. 31. 5. & 37. 39. quid impedit quò minus falsi dii vocentur *Mabuzzim*? Et *Deum quem ignoraverunt patres ejus*. Id est, vel, 1. Christum, quem Romani colent. Vel, 2. Jovem Olympium, summum deum Phœnicum, ut apparet ex Dii Historia Phœnicia, ubi *Olympii Jovis templum* Tyri esse dicitur; quem Phœnices vocarunt *וְיִשְׂרָאֵל* Beelsamen, id est, cœli dominum: quem rectè dicit Antiochi majoribus ignoratum, quia neque nomine isto, Beelsamen, neque eo habitu ac p. testate, quisquam erit in Græcis deus; sed alios in Asia minore atque Syria habuerunt deos, Apol-

linem ac Dianam & Atergatin, teste Strabone, [a. Pol. Fi. liosque,] qui tanta in religione habebantur, ut eorum nomina prodere in publicum nefas esset. Quapropter & Syris *Cabira*, i. e. dii potes vel potentes, & *Sathra-cæ*, i. e. occulti sive anonymi, sunt appellati. ¶ Colet, auro & argento, &c. i. e. Magnificè & cum eximia pompa. Polybius de simulacris quæ secum vehēbat Antiochus, *Τὰ μὲν χρυσοῦντα, &c.* (Alia quidem inaurata, alia vestimentis aureis induta; & fabulæ ad illa pertinentes, &c. in vasculis pretiosissimis appositæ sunt.) ¶ 39. Et faciet, &c. *וְיִשְׂרָאֵל* *וְיִשְׂרָאֵל* *וְיִשְׂרָאֵל* Et faciet (sub. ista, M. vel, hæc omnia, P. i. e. colet novum *Deum* v. vel, faciet, id est, mirè succedet quicquid agit: vel, operabitur, ut verbum accipitur Ruth 2. 19. i. e. laboriosum se præbebit in promovendo hoc cultu: vel, faciet in sensu religioso sumitur, pro, offeret, i. e. religiosum cultum præstabit, munitionibus (vel, in munitionibus, P. M. vel, adversus munitiones, Calv.) *Mabuzzim* (vel, fortitudinum, P. Calv. vel, fortissimis, M. id est, in locis fortissimis ac munitissimis, cum deo alieno, Mo. P. M. Calv. id est, præsentia & numine dei alieni, id est, quem antè non coluit. Al. Et vertet, nempe aurum—& res pretiosas in munimenta dei *Mayzim* cum alieno deo, Ti. [Ca. hæc verba cum sequentibus sic reddit, Facietque ut munitores *Maozim*, necnon illum peregrinum quem agnoverit deum, gloriâ cumulet. Alii verba sic reddunt,] Committensque munitionem *Dei summi roboris deo alieno*, JT. i. e. Munitiones totius Judææ, Judæamque totam, ad impietatem cultumque dei alieni impellebat. Et committet munitiones munitionum (id est, totam Terram sanctam, vel, Hierosolymam, quam sic vocat, quia & ipsa munitissima erat, & per ipsam Templum quoque, per se munitissimum, muniebatur; deo alieno, Pi. sic Pol. nempe Jovi Olympio, tanquam deo tutelari; quasi devicisset *Deum* Israelis, & de eo triumpharet. Al. Et vertet in munitiones *Maozim* cum deo alieno. Est autem synecdoche. Deos enim nominans, templa intelligit, in quibus templis sive dei *Maozim* sive Beelsameni præsidia posuit contra Judæos. Vide 1 Macc. 1. 35. 2 Macc. 5. 22, 23. & 6. 4. Joseph. 12. 17. ubi describit arcem Templo superpositam, & in eo præsidium Macedonum. Et faciet ad munitiones præsidiorum, &c. Non enim est nomen proprium *Maozin*, sed appellativum, ut v. præ. Antiochus, ut, mutata religione, præsidia Judææ magis firmaret, in singulis urbibus idola posuit, ut Judæi, susceptâ idololatriâ, minùs studerent novis rebus, 1 Mac. 1. 57. Aut intelligendum de Jove Olympio in Templo collocato, quo voluit Antiochus urbem, caput Regni, sicut Romam Jove Capitolino, muniri. ¶ Quem, &c. *וְיִשְׂרָאֵל* *וְיִשְׂרָאֵל* *וְיִשְׂרָאֵל* Quem agnoscet, multiplicabit gloriâ, Mo. sic Calv. Quem agnoverit, & multiplicabit gloriâ, M. Quem non agnoscet, & multiplicabit illi gloriâ, P. Quem (deum, G.) qui, vel quisquis, agnoverit, (i. e. coluerit, eum honoribus augebit, Ti. sic G. Antiochus scilicet. Qui agnoscet, (puta deum istum peregrinum, tanti apud Regem inventorem æstimatum, illi multiplicabit gloriâ, Gej. Al. Quos agnoverit, (sibi favere, ut apostatas Judæos, hos augebit honore, sive gloriâ, JT. Pi. i. e. eos ad dignitates elevet. Duplex hic est lectio, ex literis, *וְיִשְׂרָאֵל* in præ. ex punctis, *וְיִשְׂרָאֵל* sed discrimen exiguum est. Et dominari faciet (id est, præfecturas illis dabit. Id factum constat ex 1 Macc. 1. 53. & ex Josepho. Al. Et dominatores constituet, JT. Pi.) eos (ministros ac sacerdotes: relativum sine antecedente: in multis, sive multis, Mo. P. M. &c. h. e. multitudini ipsi, sive vulgo: vel, in præstantes illos, nempe pios Judæos. Et, &c. *וְיִשְׂרָאֵל* *וְיִשְׂרָאֵל* *וְיִשְׂרָאֵל* Et terram (i. e. agros regionis, vel præfecturas, di- videt, sive distribuet, (nempe illis, pretio, P. M. Ti. &c. vel, pro (vel, in, G.) pretio, V. Pi. fim. JT. hoc est, loco præmii, pro ministerio illorum. Elargietur illis terras quas aliis abstulerit. Vide 1 Macc. 2. 10, 18. 2 Mac. 7. 24. Vel, præfecturas numerato pretio postulas. Ità venales apud Regem erant pietas & justitia. Perfringit Romanos, qui regiones & provincias pro suo arbitrio distribuerunt, nec gratuito, sed velut pretio, hoc est, pro sua utilitate.

40. Et in tempore praefinito] Ita Pi. Gej. &c. vel, finis, Mo. Calv. G. Post certum tempus; sed quodnam tempus designat non audeo asserere. Al. Cum propè aderit tempus quo Deus finem voluit imponere Judæorum miseriis. Al. In Romanorum usqueque regis, sive posterioribus temporibus. In ultimis (non Regni, sed) mundi temporibus: hæc enim duratio cum resurrectione ultima copulatur. ¶ Præliabitur, &c. "וַיִּלָּחֶם עֲבוֹרָה" Confliget, vel congregietur, (vel, invehetur, M. vel, conuertet, Mo. P. Calv. Verbum in Hithpahal alibi non occurrit; in Kal tamen "וַיִּלָּחֶם" legitur Ex. 21. 28. 31. 32. n.) contra eum (vel, cum eo, Ti. Ca. vel, illum, P. vel, se cum eo, Mo. vel, in eum, M.) rex Austri, JT. Pi. &c. Qu. Quisnam hic? Resp. Philometor. In epitome libri Liviani 46. legimus, Ptolemæus Ægyptiorum Rex à minore fratre è Regno pulsus. Is minor frater Physcon dicebatur. Antiochus autem, etiam post pacem factam infensus Ptolemæo Philometori, ut didicimus supra 27. haud dubiè, tam bonam occasionem arripens, Physconem se adjunxit. Et hæc est expeditio in Ægyptum quam undecimo Antiochi an. evenisse narrat apud Hieronymum Porphyrius. De hac expeditione loquuntur Florus in epitome Liv. 46. Justin. historicus, & Zonaras Annal. tom. 2. Philometor fratrem juniorem Physconem Regno pellere nitebatur: Physconem adjuvit Epiphanes, quem idcirco Philometor invasit: Epiphanes ergo [ut sequitur] in Ægyptum & Philometora irruit, &c. 9. Et hoc factum undecimo Epiphanis anno, inquit Porphyrius. [Aliis hæc sententia non placet.] 1. Quoniam Antiochus 11. regni sui anno obiit, idque procul ab Ægypto, nempe in Perside, vel Media, vel Babylone. Resp. Poterat nihilominus hæc prophetia impleri in Antiocho, licet non in 11, at fortè in 9. anno regni, h. e. biennio post idololatriam ab eo inductam, & biennio ante mortem. 2. Postquam Antiochus ex mandato Romanorum Ægypto decedere jussus est, nunquam postea eam bello aggressus est. Resp. 1. Non ergo potuit Antiochus Ægyptum hostiliter invadere, at potuit sine violatione fidei Romanis datæ uni fratri adversus alterum suppetias ferre. 2. Alii ergo expeditionem hanc novam esse nolunt, sed eandem quæ præcessit. Redit hic Angelus ad bellum Antiochi cum Philometore, refricans quæ dixerat v. 29. Id malo statuere, quàm novam historiam comminisci. Nec inusitata est in Prophetis hujusmodi repetitio, (ut nempe certior ostendatur & firmiter vaticinii fides;) neque hic otiosa est. Dixerat Antiocho deum esse Moazim, id est, divitias. Id probat ex eo, quod Ægyptum toties adierit, & toties suis opibus ac ornamentis exuerit. Al. Rex Austri sunt Romani. Significat Angelus bellum difficile Romanis fore contra Ægyptios. In Ægypto periclitatus est Cæsar: deinde Antonius bellum Augusto intulit, adjutus auxiliis Cleopatræ. Al. Cum Rex Aquilonis sit Antichristus, Rex Austri vi hujus oppositionis sunt Principes Christiani, qui Antichristo se opponunt. Al. Rex Austri est Saracenus. Hucusque descriptus est Ecclesiæ hostis ille qui in Dei Templo vel Ecclesia confidet: sequitur alter qui est extra Ecclesiam, Mahometes. Turcam Jacchiades opinatur cum Romanis congressurum. Et Gravius hic intelligit Regem sive Calipham Saracenorum ejusque successores, qui imperium per Asiam & Africam extendentes, conatus Antichristi reprimunt. ¶ Et, &c. "וַיִּשְׁתַּחֲוֶה עַל הַיָּם" Et turbinabit (instar turbinis ruet, M. sim. P. Ti. V. JT. Pi.) super, vel in, vel contra, eum, Mo. P. M. &c. ¶ Hic est loco D. Radix est "וַיִּשְׁתַּחֲוֶה" ita ut "וַיִּשְׁתַּחֲוֶה" pilus in altum erigatur, Ezec. 27. 35. & 32. 10. ¶ Rex Aquilonis] i. e. Vel, 1. Antiochus ille Epiphanes. Vel, 2. Romani, [qui tamen Reges potius Occidentis quàm Aquilonis dicendi videntur,] qui in Mithridatem Tigranemque, &c. irruerunt. Vel, 3. Antichristus, qui Regem Ægypti, Libyæ & Æthiopiæ, quæ sunt regiones ad Austrum, debellabit; qui varios populos sibi subijciat. Vel, 4. Turca, alter Antichristus, qui invadet Saracenum, &c. ¶ Et conteret, &c. Heb. inundabit & transibit, i. e. ingenti copiarum vi cuncta sibi faciet pervia. 41. Et introibit (per duces suos, Apollonium, Lydram, Gorgiam. Vide Maccabaica & Josephum.) in

terram gloriosam] Vel, decoris, Pi. &c. nempe Judæam, o Calv. Pi. sic dictam supra v. 16. & Dan. 8. 9. ¶ Et, &c. G. &c. "וַיִּבְנוּ יְבִיטָה" Et (vel, Quam, JT.) multi (vel, multa, G. Gej. vel, multe, Mo. P. M. JT. Pi. Calv. &c. sub. urbes, P. Gej. ut plenè habetur Ezec. 17. 17. 9. vel, sub. regiones, Pi. sive terre, quarum præcessit mentio v. 40. Confer Jer. 28. 8. Gentes vicinæ. Non dicit, "וַיִּבְנוּ", sed, "וַיִּבְנוּ", fœmin. gen. quod tamen pro neutro adhibetur. Et speciatim vox hæc "וַיִּבְנוּ" de copia legitur Gen. 30. 43. Fuit ipsi grex "וַיִּבְנוּ" multarum, nempe copiarum. Sic "וַיִּבְנוּ" sign. multa, Job. 23. 14. Proinde & ad personas & ad res extenditur hæc perniciosa. ¶ Corruent, Ti. vel, ad ruinam adiguntur, Gej. exscinduntur. ¶ He, &c. "וַיִּבְנוּ יְבִיטָה" He autem evadent, sive eripientur, à manu ejus, Pi. Gej. Calv. &c. i. e. non exscinduntur. His pepercit Antiochus, quod omnia imperata facerent, atque Antiocho operam suam studiosissime navarunt, ut patet ex 1 Macc. c. 5. & Jo. Antiq. 12. 11. & Judæis inimici erant. Ideo Maccabæi his populis, tanquam Antiochi amicis, bellum intulere. Hostes populi Dei infensissimi in S. S. sæpe designantur voce Edom, Num. 24. 18. Psalm. 137. 7. Esa. 34. 5, 6. & 63. 1. Thren. 4. 21, 22. & Moab, Psal. 60. 10. & 83. 7. Esa. 25. 10. Ezec. 25. 8. cum quo junctus est Ammon, ut odio Israelitarum, Ezec. 25. 3. Amos. 1. 13. Zeph. 2. 8, 10. ita etiam exclusionem à pace, Deut. 23. 6. & à Sacris Israelitarum, Neh. 13. 1. Ex quorum textuum consideratione attentiore edel. bimus, de ereptione gratiosa hic non agi, sed potius de conjunctione cum tyranno amica. Edom & Moab & Ammon, i. e. incolæ Arabiæ Petrææ, qui nunquam servitum Turcarum subierunt, sed stipendia potius ab iisdem acceperunt ob securiora Caravanarum itinera. Occurrit Deus huic scandalo, quod, dum vultaretur Judæa, Moab & Ammon in tuto forent; & lenit tristitiam fidelium ex tam horrendis cladibus. ¶ Et, &c. Calv. "וַיִּבְנוּ יְבִיטָה" Et principium (vel, primitia, P. Pi. Gej. &c. i. e. præcipua urbes; metropolis Ammonitarum, dicta Rabbath, vel Rabathamon;) filiorum Ammon, Mo. M. Ti. Calv. id est, præcipui Ammonitæ, vel, melior & optima pars Ammonitarum. Fortè Ammonitis præmittit nomen "וַיִּבְנוּ", primitia, quia Danielis tempore Ammonitæ inter Edomæos atque Moabitas præcipuè gaudebant felicitate vel numero; quomodo Amalek vocatur "וַיִּבְנוּ" primitia gentium, Num. 24. 20. ¶ 42. Et mittet manum suam (vel, injiciet manus suas, V. Mald. sibi appropriabit;) in terras] Subindè plures, vel, vicinas Ægypto. ¶ Terra Ægypti non effugiet] Nam Antiochus, Physconem adjuvans, Philometorem, ut diximus, Regno expulit. Non effugiet Ægyptus, quanquam diu durabit sub Mamalucis, ad annum usque C. 1517. Vers. 42. & 43. est bellorum quæ Antiochus gessit à v. 40. ad v. 45. cui optimè subiungitur ipsius interitus, descriptus v. 44. & 45. ¶ 43. Et (vel, Sed, P. JT.) dominabitur thesaurorum, &c.] Vel, in thesauris, &c. Mo. P. &c. id est, Ille plurimum auri, argentique & rerum pretiosarum in Ægypto sibi bello acquirat; quod ab Antiocho factum refert Polybius apud Athenæum. Ostendit Antichristum sitire aurum, argentum, &c. ¶ Per, &c. "וַיִּבְנוּ יְבִיטָה" Et (vel, Denique, Ti.) Libim (vel, Libyes, Ti. G. vel, Libyæ, M. Calv. [ut sit genitivus per appositionem cum Ægypti:] vel, in Libyæ, Ca.) & Chusim (vel, Æthiopia, Ca. Æthiopes, M. Calv. Æthiopes, Ti. G. Qui [duo populi] ab antiquo fœderati erant Ægyptiis, Ezec. 30. 5. jam autem, mercede inducti, vel terrore Antiochi, sub. erunt, Ti. P. Pi.) in gressibus (vel, professione, Ti.) ejus, Mo. P. Calv. Gej. vel, ad gressus ejus, Pi. Vel, 1. pedissequi ejus, cum ducem sequentes; ut phrasis sumitur Exod. 11. 8. Deut. 11. 6. Jud. 4. 10. 36. & 8. 5. 1 Reg. 20. 10. Vel, 2. subditi ejus. Ipsum comitabuntur, bello capti scilicet. Per illa loca transibit libere, tanquam dominus & victor, & illas sibi subijciat. Dicit terras illas urbèque, licet munitissimas, illi expositas fore, neminemque illum impedire posse. Vel, quâunque gressum inferet, Ca. vel, comitabuntur gressus ejus, JT. Pi. Pol. Obsequentur mandatis ejus, ut invadant Ægyptum, hi à meridie, illi ab occasu: aded ut Ægyptus omni ex parte laboraverit. Libyæ, i. e. gen- ¶ Jun. Pol.

^r Mi. hic manifestè agitur f. [2. Reliqui ferè vocem appellativè? fun. unt, sed diversimodè.] Vel, r. τὸ ἰσχυρὸν αὐτὸ

[illegible]

* Pol. *suum*, M. Calv. Pi. i. e. sibi à Deo constitutum *: vel, finem vitæ f, eumque miserabilem g. ¶ Et, &c. [17] 17] Et non (vel, nullus, Pi. sub. erit, P. Pi.) *adju-* tor ei, Mo. P. &c. Ei, i. e. vel, i. monti: q. d. Antio- chus montem Sion, neque Deo neque hominibus de- fendentibus, capiet; sicut ex Maccabæorum libris fa- ctum esse constat h. Vel, 2. Antiocho i: qu. d. Tanto corripitur moerore ob infelices in Judæa eventus, ut læsam inde valetudinem nemo restituere potuerit, Deo eum malè perdere volente. Vide Maccabaica & Jose- phum dictis jam locis k. Sensus, Illic morietur l. [Alii hoc membrum cum præcedente necant, & sic red- dunt,] *Quumque attigerit finem suum, nemo ei auxili-* abitur, Ti. simil. JT.

CAP. XII.

1. IN, &c. [18] 18] Et in tempore illo, Mo. P. Calv. &c. [Sed quærendum accuratè de quo tempore loquitur, nam Interpretes hîc eunt in par- tes.] Resp. 1. Tempore illo quo Epiphane gravissimè Ecclesiam persecutus est *, cum adhuc exercitus ejus erunt in Judæa b. [Argumenta hujus sententiæ sunt,] 1. Quia respicit præcedentem historiam: non dicit, *Post multa annorum millia*, sed, *Tempore illo* c. [Huic ar- gumento variè respondent.] 1. *Tempus illud* in S. S. di- citur, vel, ex parte, ut certum temporis spatium desig- netur; vel, *ut dicitur*, sive universè, ut totum tempus or- dine consecutum significetur ad consummationem usque temporis. Hîc autem posteriore modo sumi docet argumentum prophetiæ; quia historia tota Evan- gelii simul comprehenditur, quæ duobus terminis opti- mè circumclusa est, primi & secundi adventus Christi. Totum autem hoc tempus distinguitur in principium illius, priore membro versûs; in progressum, mediâque ad illius demonstrationem pertinentia, membro poste- riore; denique, in finem & complementum secundo ad- ventu illius, v. 2, 3 d. 2. Hæ phrasæ, *In illo tempore, In diebus illis, Tunc*, interdum in S. S. usurpantur sine ullo ad superiora respectu: ut patet ex Matt. 3. 1. & 4. 1. &c. 3. Angelus hîc duo tempora disjuncta in unum conjun- git ob similitudinem, sicut Christus conjungit Templi everisionem & mundi, Matt. cap. 24 f. 4. Tò hîc va- let, post, ut alibi: Jos. 5. 5. [postquam egressi essent. Adde Num. 28. 26. in septimanis vestris, i. e. post septimanas vestras, ex collat. Levit. 23. 15, 16. Sic Esa. 20. 1. in mittere ipsum, i. e. postquam misisset eum.] Itaque hîc est sensus, Post illam populi liberationem per Antiochi mortem, expetenda etiam erit alia multò illustrior, quam Michaelis, i. e. Christi, interventu assequemur; ita tamen ut calamitates gra- vissimæ præcedant, quas deinde resurrectio beata exci- piet g. [Hæc de primo & præcipuo argumento.] Arg. 2. A phrasi illa, *populi tui*, quâ Judæos intelligit, non Chri- stianos, Religionis gratiâ perpeffuros h. De eo tempore loquitur quo Michael stabat pro filiis Synagogæ. At Antichristi tempore Michael non præest Synagogæ, sed toti Ecclesiæ. Puto hæc verba, *In tempore illo consurget Michael princeps magnus, qui stat pro filiis populi tui*, finem esse capitis undecimi, & ad Antiochi infelicem exitum pertinere; sequentia autem verba, *Et veniet tempus*, &c. inchoare cap. 12. Notum siquidem est, Scripturam olim non fuisse in capita divisam, sed om- nia fuisse continuata: unde etiam initia capitum variè à variis non semel disponuntur i. [Sed multis non placet hæc prima sententia.] Contra Porphyrium acriter hîc disputant Hier. & Theod. k. De temporibus ultimis, non de illis Antiochi, sermonem esse multa docent. 1. Textus *ὁυχεται* l. nam post revelatum Antichristum, (quod novissimis temporibus reservatum erat,) rectè a- gitur de statu Ecclesiæ vincentis, resurgentis, & trium- phantis. 2. Quod de salvandis agitur salutē, non tem- porali, sed æternâ, de scriptis in libro, &c. de resusci- tandis in vitam æternam, de doctoribus in cœlo fullu- ris in æternum. 3. Quod dicitur v. ult. *stabis in fine dierum* l. Resp. 2. *Tempore illo*, nempe Evangelii tem-

pore m. [Quod tamen diversimodè intelligunt.] Con- jungit tempus omne post Christum (quod Joannes vo- cat *novissimam horam*) cum tempore quod sub Antio- cho Christum præcessit. Quia non persequitur perpetuam rerum ac temporum seriem; sed tantum notat insignes Ecclesiæ statûs conversiones n. Prædicit h. l. Angelus qualis foret Ecclesiæ status post Christum ma- nifestatum o. Hic ultimus est prophetiæ [Danielis] lo- cus, & hæc est conclusio prophetiarum omnium ante- cedentium, & terminus earum ultimo tempore futurus per adventum Christi. Prophetia hîc est de Regno Chri- sti, quæ continetur vers. 1, 2, 3. cujus duæ partes sunt: primò, ostenditur quid faciet Christus inde a priore ad- ventu suo, v. 1. deinde, quid pii assequantur secundo illi- us adventu. Finis hujus loci est, ut pii adversus omnes calamitates fide confirmantur; ut sese ad Christum re- cipiant, expectantes utrumque adventum ejus. De tempore Evangelii agit v. 1. de tempore gloriæ ex E- vangelio consecuturæ, v. 2, 3. Ac de utroque hoc tem- pore dicit, *Tempore illo* b. Al. *Tempore illo*, nempe tem- pore Antichristi, de quo actum est c. ¶ *Consurget, &c.* [19] 19] *Stabit Michael princeps ma-* gnus, Mo. P. M. &c. Qu. Quis hic Michael? Resp. 1. Primus Angelorum, cui data cura *πῶς μὴνοῦσθω*, (*eorum qui unum Deum colunt*,) ut nunc Christo d. Resp. 2. Christus *. Probatur. 1. Ex nomine, quod sign. *Quis sicut Deus* f? vel, *tanquam Deus foris* g? id est, unâ cum Patre potentiâ. Possit quidem esse particula tantum similitudinis, sed potius hoc loco est particula identita- tis, sive adæquationis: quia hîc agitur de ultimis tem- poribus, quibus Pater loquitur per Filium, &c. Heb. 1. 2 e. [2. A titulo.] Angeli dicuntur *principatus & potesta- tes*, &c. hic autem superlativè, *princeps maximus* i; demonstrativo utrique nomini, tam substantivo quàm adjectivo, emphaticè præmisso *. Sic dictus, quod præ- stantior erat Angelis, &c. Heb. 1. 4. Qui etiam *princeps exercituum Jehovæ*, & *Jehova*, nominatur, Jos. 5. 14, 15 f. 3. Ex collat. cum Apoc. 12. ubi hoc nomine introduci- tur i; ubi etiam dicitur habere Angelos, v. 7. Confer & Apoc. 17. 14 g. 4. Ab officio. Christus siquidem est defensor populi sui, Apoc. 19. 11, &c. h. De hoc di- citur [20] 20] *stabit*, P. M. Gej. *existet*, Ca. Jun. tanquam persona in carne se patetaci- ens; *prodibit ut surculus*, &c. Esa. 11. 1. Non dico, *subsistet*; nam subsistit ab æterno v. Al. *adstabit*, JT. Pi. *consur- get*, o. Ar. V. sic Sy. *rerum potietur*, Ti. ¶ *Qui stat pro* (vel, *super*, Mo. vel, d. Ti.) *filiis populi tui* j. Itâ P. o. JT. Pi. &c. *Qui stat*, i. e. stare solet, tanquam ordi- narius Princeps k. Qui favet, &c. qui curam habet, &c. l. *Qui præest popularibus tuis*, Ti. Jun. Qui Ecclesiæ custo- diendæ præfectus est c. Phrasis assistentiam denotat propinquam, advertentiam accuratam, depulsionem ho- stilitatis, &c. *ut dicitur*, pro, 1 Sam. 25. 16. Neh. 4. 14: & stare opponitur otiosæ sessioni aut cubitui, &c. d. ¶ *Et veniet*, &c. [21] 21] *Et erit* (vel, *Nam erit*, Pi. *Quum fuerit*, JT. *Postquam venerit*, G.) *tempus angustie*, vel *tribulationis*, (vel, *difficile*, Ti. sim. Ca.) *quod* (vel, *quale*, Ti. sic P. M. JT. Pi.) *non fuit*, sive *factum est*, ab existendo gentem us- que ad tempus hoc, Mo. vel, ab eo tempore quo fuit gens, &c. P. M. sic JT. Pi. &c. Genti nomine Israel intelligitur; q. d. ex quo populus Israeliticus in Ægypto cœpit gen- tis adipisci titulum, simulque angustias experiri haud vulgares *. Vel, ex quo cœperunt esse gentes, &c. h. e. ex quo creatus est mundus f: vel, ab origine populorum, &c. Ti. vel, post homines natos, &c. Ca. Loquitur hîc de tri- bulationibus futuris tempore, vel, 1. Antiochi g. Non malè hæc Porphyrius retulit ad ea tempora cùm Lyfi- as, Antiochi perlonam gerens, omnia crudelissima in Ju- dæos exercuit h. Hæc nimirum calamitas non modò corporalis erat, qualis in Ægypto, Chaldæa, &c. (quan- quam & corporalia hîc erant, eaque exquisitissima, sup- plicia i;) sed etiam spiritualis, cogendo, non hunc vel illum, ut Dan. c. 3. sed totum populum, ut idola cole- rent k. Vel, 2. Christi nati l: quando Ecclesiæ status calamitosissimus erat m; prout depingitur Jes. c. 8. & 9. Tunc scilicet Judæi miserè oppressi erant tyrannide Ro- manorum, atque Herodis, per quem extincta Davidis stirpe, nulla spes reliqua Judæis esse videbatur. Summa tunc

* Pol. sim.
Wil. San.
ex Scal. &
Chryso.
& Porphy.
b. G.
c. Wil.

d. Jun.

* San. ex
Chryso. &
Theoph.
&c.
f. Mald.

g. Emp.

h. Wil.

i. San.

k. T.

l. Calov.

m. Jan.

n. Mald.

o. Calv.

p. Jan.

q. Me. Gm.
T. La &c.

r. G.

* Jun. Pol.
Wil. Ca-
lov. ex
Luth. &c.
t. Wil.

u. Jun.

v. Jun. Wil.

w. Gej.

x. Jun.

y. Calov.

z. Wil.

aa. Gej.

bb. Jun.

cc. Ti.

dd. V.

ee. G.

ff. Mald.

gg. Gej.

hh. Gej.

ii. Calv.

jj. Q. in

kk. Wil.

ll. G.

mm. Pol.

nn. W. J. f.

oo. Pel.

pp. Q. in

qq. W. J. f.

rr. Cal. 129.

ss. Jun. at

tt. Calv.

tunc in illis erit ignorantia veritatis, & in ea tum defendenda tum promovenda obfirmatio, &c. n. Vel, 3. Antichristi o. q. d. Audisti, o Daniel, quanta passuri sint Judæi ab Antiocho; at veniet tempus longè tristissimum sub Antichristo, cujus species tantum & pertenuis umbra in Antiocho apparuit. Vide Matt. 24. 21. 9. ¶ *Et in tempore illo salvabitur* (vel, eripietur, Pi. &c.) *populus tuus*. Id est, vel, 1. populares tui, ejusdem tecum stirpis & Religionis; Judæi, qui unus eo tempore populus unum & verum Deum coluit: illi scilicet ex iis qui Legem coluerunt. Vel, 2. Christiani, qui veri sunt Israelitæ, Rom. 9. 6, 7, 8. quos vocat *populum Danielis*, quia is erat Ecclesiæ studiosissimus. ¶ *Omnes*, &c. *כל הנמצא פרוח בספר* Quicumque inventus fuerit scriptus in libro, P. M. JT. &c. Inscripti in fronte, ut loquitur Ezechiel. Pii scripti in libro dicuntur, id est, destinati ad præmia. Solent enim Reges sapientes habere matriculas virorum optimè meritorum, quos deinde ad honores provehant. Quod dixit de toto indefinitè, restringit ad certam partem, nempe ad eos qui scripti sunt in libro, i. e. decreto Dei ad hanc ereptionem destinati. Scripti in libro, vitæ scilicet; h. e. electi sive prædestinati. Ipsa enim prædestinatio *liber vitæ* vocatur, ut Apoc. 20. 15. & 21. 27. Catalogus electorum in Dei consilio repositus modò appellatur *liber*, modò, *liber Dei*, modò, *liber vitæ*, sive *viventium*. Metaphora hæc est ex rebus forensibus sumpta; vel, ex catalogis quibus continebantur nomina civium, familiarum, vel militum, Neh. 7. 5, &c. 2. Et, &c. *וְיָרִיבֵם מִיֵּשֵׁב אֶרֶץ עֵפְרָיִם יִקְרָצוּ* Et (vel, Tandem, sive Postea, Emp. ut sumitur Exod. 32. 6. d.) *multi in dormientibus* (vel, *dormientium*, P. sim. Ca. vel, *ex dormientibus*, Pi. sim. M. JT. Gej. Mo. i. e. dormientes. Sic sæpe vocantur defuncti, ob facilem ad hanc vitam revocationem: vide Job. 3. 13. & 14. 12. Psalm. 13. 4. &c. Vel, qui ciebantur, G.) *humis* (vel, in terra, P. Ti. V. Calv. JT. &c. vel, in pulvere, M. Pi.) *pulveris* (vel, *pulverulentæ*, Ti. JT. G. V. vel, terra, M. Pi. i. e. in pulvere & sepulcris. Constructio hæc, *terra pulveris*, nusquam aliàs occurrit in Sacris. exurgunt, vel *evigilabunt*, Mo. P. M. &c. vel, *resurgent*, Ti. [Qu. De qua resurrectione sermo est?] Resp. 1. De resurrectione figurata. Oppressi ab Antiocho mortuis comparantur, eorum autem liberatio resurrectioni, ut Esa. c. 26. v. 19. Ezec. 37. 12. Sensus, q. d. Qui, ob Religionem ejecti urbe & oppidis, non habuerunt ubi caput suum reponerent, redibunt in urbem & alia loca habitata. Reddendum est Porphyrio quod ei debetur testimonium: est enim hunc locum optimè interpretatus de iis qui ob Legis cultum diu extorres ad sua rediere: sic tamen ut voces mirâ arte ita sint temperatæ, ut Resurrectionis mysterium, quod apertè ante Evangelium revelari non debuit, innuant magis quàm explicent. Nihil potuit dici verius. Sed hic error facile refellitur. 1. Quia ex his aliqui resurgent in opprobrium, adeoque non liberantur, sed damnantur: ideoque de illa liberatione non loquitur. Pii enim soli sive fideles erant qui fugerunt nè Legem deferere cogerentur. 2. Quia resurgent hi ad vitam æternam: at illi post reditum mortui sunt. 2. De Resurrectione ultima & propriè dicta; quam unâ nobiscum hic agnoscunt Judæi sapientiores. Resurrectio hinc probatur, inquit RR. in Sanhedrim, & Manasseh Ben Israel de Resurrect. 3. 4. [Sed duplex hic occurrit difficultas. 1. Quod dicit, *multi*, non, *omnes*.] Unde olim Judæi concluderunt aliquos, nempe impios, non resurrecturos. Qui ex hoc ipso loco refelluntur, ubi hi *multi* sunt partim pii, partim impii. Resp. 1. Præpositio est particularis & indefinita, ideoque non excludit alios. Si quis diceret, Isti homines vivunt, non ergo vivunt alii; id non rectè inferret. Resp. 2. Vox *multi* hic, ut alibi, *συνπληρωματικός*, pro omnibus, accipitur, ut Psalm. 97. 1. Esa. 52. 14, 15. Rom. 5. 15, 19. & 12. 5. Resp. 3. Vox *multi* distributivè ponitur & proleptice, ut ostendit accentus Zakeph-gadol supra *וְיָרִיבֵם*, qui vim validæ distinctionis habet, vocemque illam distinguit à sequentibus, docetque eam ad utrumque sequentis distributionis membrum pertinere: q. d. Dormientes resurgent, sic ut resurgentium duo sint ordines futuri, horum ad vitam, illorum

ad opprobria, &c. Multi, i. e. multitudines duæ, ut sequentia declarant. Resp. 4. Ideo dicit, *multi*, vel, 1. quia hos opponit uni, ut Rom. 5. 19. At hic illum unum non videmus. Vel, 2. quia non omnes resurgent, sed tantum dormientes, omnes autem immutabuntur, 1 Cor. 15. 51. Non placet, quia de iis etiam hic loquitur qui in opprobrium resurgent, quales non immutabuntur. Vel, 3. ob sequentem distributionem; q. d. Omnes resurgent, multi ad vitam, multi ad opprobrium. [2. Difficultas est, quod sic non est apta connexio.] Videtur Angelus malè transitum facere ab exordio Evangelii ad ultimam Resurrectionem, neglecto tempore intermedio. Sed aptissimè conjungit salutem Ecclesiæ cum Resurrectione ultima, sive secundo Christi adventu, quia in mundo omnia sunt confusa, nec usquam occurrit materia salutis; ut ostendat spes mentisque nostras sursum attollendas esse, &c. Exposito priore Christi adventu, declarat secundum ab effectis resurrectionis vitæ, & gloriæ æternæ. [Alii aliter.] Sensus est, q. d. Post illam populi liberationem per Antiochi mortem, expetenda etiam erit alia multò illustrior per Christum, &c. Al. Est in hoc versu *ἐκ νεκρῶν*, cujus sensus est, Dictum est, ereptum iri electos: atqui multi interficiuntur. Respondet, ereptionem electorum non esse includendam hujus vitæ spatii, sed æternitate æstimandam, &c. Alii, &c. *וְיָרִיבֵם לְחַיֵּי עוֹלָם* Hi (vel, Aliqui, aut Alii; nam *וְיָרִיבֵם* repetitum distributionem innuit, ut Psalm. 20. 8. Confer Num. 22. 24. *) ad vitam æternam, P. M. JT. &c. Sensus primus hic est, Illi quidem confurgent scilicet ad vitam longam, quâ Deus eos donabit ob constantiam & mala tolerata. Confer Esa. 65. 20. & ibi dicta. Sensus autem mysticus is est quem Christiani certâ fide tenemus: quod & hæc refert Apostolus Heb. 11. 35. Sed satis constat de vita propriè æterna hic agi. Æternitas hic opponitur temporalibus hujus vitæ miseriis. ¶ *Et alii in opprobrium ut videant semper* i. e. Ut sentiant vivacissimèque experiantur, nempe opprobrium suum. Hieron. sequitur Chaldaicum Paraphrasten, Jonathanem, qui vertit, *וְיָרִיבֵם מִפֶּת חַיִּינָה*, i. e. *sufficientia visionis*, quasi vox esset composita ex *וְיָרִיבֵם* *sufficientia*, & *וְיָרִיבֵם* *videre*. Legit Vulgatus Interpres *וְיָרִיבֵם*, ubi nos habemus meliùs *וְיָרִיבֵם*, quomodo & Græci legere, [de quo tamen meritò dubitare nos jubet versionis illorum cum Hebræo textu aliisque versionibus collatio,] *ἐκ νεκρῶν* *ἐκ νεκρῶν*, supple, *erunt*. ¶ *וְיָרִיבֵם לְחַיֵּי עוֹלָם* Et ii, vel hi, vel illi, (alii, Ca.) ad opprobrium, sive opprobria, ad (vel, & ad, P. Ti. Pi.) contemptum (vel, abjectionem, M. abominationem, V. Calv. miseriam, Ca. confusionem, o. ignominiam, Ar. vel, fastidium, Pol. Gej. Vox hic tantum occurrit, & Esa. c. 66. v. 24. *וְיָרִיבֵם* hic est in regimine; absolutum verò est *וְיָרִיבֵם*, quod deducitur à *וְיָרִיבֵם*, quod apud RR. teste K. est, *vermis*.) *seculi*, Mo. vel, *perpetuum*, Ti. *æternum*, sive *sempiternum*, Ti. P. JT. Pi. sic o. Ar. &c. Intellige autem *diuturnum*: q. d. Diu spernentur ab omnibus bonis ii qui, aut spe præmiorum, aut poenarum metu, à Lege defecerint. Erunt alii in *וְיָרִיבֵם*, alii in *וְיָרִיבֵם*. Lex quidem interfici tales jubebat; sed necessaria erat venia, ubi tanta pars populi peccaverat. Sed detestatione, non refutatione, digna est hæc interpretatio. 3. Qui, &c. *וְיָרִיבֵם לְחַיֵּי עוֹלָם* Et intelligentes, Mo. P. Pi. qui illuminati sunt cognitione Dei: vel, prudentes, Ar. Sy. Calv. periti, Ti. Porro, docti, sub. in lege Dei, V. i. e. pii omnes; qui ad vitam resurgent: quorum conditio, qualis futura sit, hic exponit. Prudentes hic vocat qui Deo se simpliciter subiciunt, eumque rectè colunt. Alii autem vocem transitive accipiunt; quod & probabile est ob sequens membrum: alioquin plus gloriæ discentibus tribueretur quàm docentibus, de quibus sequens membrum agit. Porro, doctores, Ti. sic Jun. G. Mald. Et erudientes, JT. simil. M. sub. *populum*, ex collat. Dan. c. 11. v. 33: vel, sub. *alios*, M. Participium est in Hiphil. Qui alios instituerint in illis periculis. Verbum active significat, & sic sensus est melior; non enim doctis, sed docentibus, præmia dari convenit. Martyres vel confessores. ¶ *Fulgebunt*; ita Mo. P. &c. *וְיָרִיבֵם* Splendebunt, Ti. JT. &c. Verbum *וְיָרִיבֵם* hic tantum ita sumitur, juxta Chaldaeorum morem; nam

nam alibi valet, *admonere, instruere*, ut Ezech. 3. 17, 19, 20. & 33. 7, 8, 9. ¶ *Quasi splendor firmamenti*] Ita P. M. Ti. &c. vel, *expansi*, Pi. JT. sim. Mo. i. e. cœli. Intelligit vel, 1. corpus cœli nitidum & sapphirinum¹; vel, 2. stellas in cœlo²; vel, 3. planetas³; ut sydera minora per stellas denotantur⁴. ¶ *de Sole* dicitur in Chald. ad Psal. 19. 5. de Luna, ad Deut. 4. 19. de planetis aliis, ad Ezech. 32. 8. ¶ *Et qui, &c.* *וְהַיּוֹצֵאֵם מִן הַיָּם*] *Et qui instituunt multos*; i. e. qui non eruditi quidem sunt, sed bono exemplo alios reddunt bonos*. *Et qui iustificanti multos*, Calv. sic P. Mo. JT. Pi. i. e. Vel, 1. pii omnes Dei cultores, quippe qui non suam solum, sed & fratrum, salutem sedulo curare debent⁵; vel, 2. martyres, qui liberâ confessione & constanti patientiâ multos erudiunt salvantque⁶; vel, 3. doctores⁷. Sed quid hic est, *iustificare*? Resp. Ad iustitiam adducere⁸; veræ iustitiæ adeptionem promovere⁹. Sed quomodo *iustificare*, quod Deo proprium est, transfertur ad ministros? Resp. Deus iustificat principaliter, ministri ministerialiter & subordinatè¹⁰, institutione suâ¹¹, sive doctrinâ, quæ nobis fidem affert quâ iustificamur¹²; media ad iustitiam adipiscendam ordinata ostendendo & applicando; homines à peccatis vice & virtute Dei absolvendo: 2 Cor. 5. 19, 20. Similiter dicuntur alios *salvare*, 1 Tim. 4. v. 16. Jac. 5. 20. qui aliis aut doctrinâ aut exempla causa sunt salutis¹³. *Iustificanti*, id est, monstrant viam consequendi iustitiam Christi¹⁴. ¶ *Quasi stelle*] Minores planetis¹⁵. Sed malim idem diversis verbis repeti¹⁶. ¶ *In, &c.* *וְלֹא יִשָּׁחַד*] *In seculum*, vel *seculum*, (vel, *ad aternitates usque*, Ar.) & *seculum*, Sy. Calv. vel, & *perpetuum*, Mo. P. M. & *ultra*, o. Ar. *in sempiterna secula*, JT. Pi. *sempiternis temporibus*, Ti. *in omnem aternitatem*, Ti. Fama eorum durabit in seculum & ultra*. Detestanda *spebdomus*. Phrasis hæc in S. S. nunquam significat diuturnum tempus, aut seculum, sed *aternitatem*, &c. ut inductione exemplorum constat¹⁷. 4. *Claude* (vel, *obstrue*, Mo. vel, *tene in secreto*, M.) *sermões*] Sic P. Ti. Ca. vel, *hæc verba*, JT. Pi. &c. nimirum angelica, de futuris eventibus tibi velut in aurem dicta¹⁸. i. e. Tege & absconde; hoc est, Efferas hæc ænigmaticè, ut audientes non intelligant¹⁹. Nè publicato hanc prophetiam²⁰: Nè exponas aut dilucides, prout posses aut velles. Vel, imperat. ponitur pro fut. *obsigna*, i. e. obsignati erunt: ut, *Esto* (pro, *Eris*) *benedictio*, &c.²¹. Judæi suis interdiciunt temporum supputatione, quippe quâ se redargui sentiunt, & suos ad Christum converti posse putant. Hinc Maimon. Nè, inquit, *supputes terminos*, scil. temporum: deinde subiungit hoc ex RR. *Exspirabunt animum qui supputant temporum articulos*. Hinc & Jac. h. l. contendit, Angelum illo labore interdixisse. Cui repugnant & finis hujus versûs, & v. 10. Quid ergo hic sibi vult Angelus, cum dicit, *Claude, &c.* Resp. Non vult hæc omnino non intelligenda; *omnia enim scripta sunt propter nostram doctrinam*: sed quod ignavis & sordidibus mysteria Dei abscondita sint²². Significat his verbis prophetiæ hujus vel, 1. longinquitatem, sive eam longo post tempore implendam²³; nec tamen de ea dubitandum esse²⁴: nam brevi futura non obsignantur, Apoc. 22. 10. Confer Dan. 8. 26. Vel, 2. obscuritatem²⁵, ut explicatur v. 8, 9. Confer Dan. 8. 26. & Esa. 29. 11. Obscurius autem hæc proponitur, quod piorum diligentia acuat, sicut sequitur sub finem commatis²⁶. Vel, 3. veritatem, sive certitudinem²⁷; ut colligitur ex Dan. 8. 26. Certa enim habentur quæ obsignata sunt²⁸. Vel, 4. perfectionem; quod quæ absoluta sunt obsignare solemus²⁹. Al. Solatur Daniele: q. d. Nè despondeas animum, nec vilescat apud te hæc prophetia, quamvis omnes eam rejiciant & spernant; sed maneat apud te instar thesauri, erunt qui postea tibi subscribent, &c. Confer Esa. 8. 16. Non est mandatum, ut Daniel abscondat, &c. sed solatium, &c.³⁰. Al. Quoniam Deus Ecclesiam nondum è Gentibus, sed ex Israelitis, colligebat, hæc mysteria in istius Ecclesiæ [nempe Judaicæ] thesauro concludi voluit³¹. ¶ *Et signa librum*] *Fac bene servetur*, ut supra 8. 26. ubi dicta vide³². *Signa*, nè aliis innotescat curiosulis, aut temerariis, aut profanis; quin potius futuris reserva usibus³³. ¶ *Usque ad tempus statutum*] Heb. *tempus finis*, G. vel, *finem temporis*, M. i. e. donec hæc eveniant, ut tunc tua

scripta cum rebus ipsis comparentur*. Tunc eventus* G. ipse homines docebit³⁴, & probabit me vera locutum³⁵. ¶ *Plurimi, &c.* *וְרַבִּים יִשְׁמְעוּן*] *Discurrant*, vel *Percurrent*, (vel, *Oberrabunt*, Ti. vagis speculationibus & erroribus suis³⁶. Sed coactum est. *וְשׂוּ* quidem sign. *discurrere*, non autem in malum sumitur, pro, *vagari*: imò sæpe sign. *investigare*. Verto ergo, *Investigabunt*³⁷. Diligenter & anxie ubivis disquirent, & Prophetarum paginas percurrant³⁸; perlegent, vel perlustrabunt³⁹. *Percurrent*, nempe vaticinium hoc abs te perscriptum; eo nempe tempore cum res evenerint⁴⁰. *Versabant sese*, Ca. Quo tempore *discurrant*; P.) *multi*, & *multiplicabitur* (vel, *augebitur*, JT. Pi. sim. Ca. vel, *multiplex erit*, Ti.) *scientia*, Mo. M. JT. Pi. &c. i. e. Per id magis quam antè innotescet Divina providentia & præscientia⁴¹. Al. *multiplicabuntur opiniones*, quod non spiritu discendi, sed curiositate, audebunt ingredi in Sanctuaria Dei, &c.⁴². [Sensus loci,] Multi ex eventu excitabuntur ad inquirendum de hac prophetia, adeoque scientia crescet⁴³. Al. Quamvis futura sit horribilis Ecclesiæ vastatio sub Epiphane, quamvis etiam hæc gens tua perversa sit & indigna cui hæc mysteria revelentur; tamen manebit in media persecutione Ecclesia Dei, & erunt multi pii ac fideles, cum ex Judæis tam ex Gentibus, qui doctrinæ propheticæ adhærebunt, & vaticinia hæc diligenter percurrant, & in scientia proficiant⁴⁴. Etiam si nunc plerique ignavi sint, & paucis curæ sit Dei veritas, aut hæc prophetia; tandem tamen fiet ut multi eam addiscant & amplexentur, idque in suam salutem⁴⁵. Duplex est hujus loci interpretatio. 1. *Permeabunt multi*, i. e. Convenient tempore Evangelii ex omnibus gentibus; quo tempore scientia & fides Christiana multiplicabitur⁴⁶. 2. *Permeabunt multi*, oculis scilicet vel aspectu, i. e. perlegent ac percurrant prophetiam hanc diligentissimè⁴⁷. Ego utramque conjungo. Priori favet vox *multi*, quâ vocatio Gentium innuitur: alteri, verbum *permeabunt*. Videtur enim hic Angelus ordinem à Deo positum in percipienda doctrinâ fidei respexisse: prius enim est ut petamus & queramus; posterius, ut intelligamus & accipiamus⁴⁸. 5. *Et vidi, &c.*] Novum visum priora confirmans & explicans*. ¶ *Duo alii*] Angeli⁴⁹, alter Persarum tutor, alter Græcorum⁵⁰, quorum mentio cap. 10. 20. Alii, præter illum qui revelationem exposuit, de quo supra 10. 5. Dicit, *alii*, ut alia administratorum consulentium ratio, alia Domini qui consulebatur, ostendatur⁵¹. ¶ *Stabant*] Ut servi illius cap. 10. vers. 5. ¶ *Unus hinc super ripam fluminis*, (nempe Hiddekel*, sive Tigridis⁵², cujus mentio Dan. 10. 4.) & *alii inde, &c.*] Vel, 1. velut certantes de possessione Tigridis, & terrarum quæ erant cis & ultra id flumen⁵³. Vel, 2. ut re & signo testarentur coram Daniele, se in utramvis partem esse paratissimos⁵⁴, & ex omnibus partibus adesse Christo Angelos ad excipienda ejus mandata⁵⁵. 6. *Et dixi, וְדִבֵּרְתִּי*] *Et dixi*, Mo. o. &c. Non Daniel, sed Angelus⁵⁶; vel, 1. alter ex illis duobus⁵⁷; vel potius, 2. uterque⁵⁸: nam utriusque idem fuit finis & studium⁵⁹. Sic alibi singulare de pluribus dicitur: ut Gen. 35. 26. *Hi sunt filii qui* (h. e. quorum unusquisque) *natus est*; Num. 32. 25. *Et dixit filii Gad*, h. e. singuli Gaditarum idem dixerunt⁶⁰. [Sy. & Ar. hic habent, *dixerunt*.] ¶ *Viro, &c.*] Scil. Michaeli, descripto supra 10. 5. Is jam illi apparuit cum minore quam antea fulgore, tantum ut dicta Gabrielis majore auctoritate comprobaret⁶¹. ¶ *Qui, &c.* *וְהָאֱלֹהִים מֵעַל*] *Qui* (sub. erat, P. Ti. &c.) *super*, vel *supra*, (vel, *superius ad*, Ti.) *aquas fluminis*, P. Calv. sic Mo. Ca. Gej. &c. i. e. qui videbatur stare inter ripas amnis⁶². Videtur non constituisse in terra, sed in ipso aere, aut supra aquas, incedere aut stare; ut Christus, Matth. 14. 25. & Angelus, Apoc. c. 10. v. 2. *E superiore velut loco*: id enim denotat *וְעַל* sequente⁶³, ut Gen. 22. 9. Lev. 11. 21. Esa. 6. 2. Quod fuit *super aquas*, significat eum potestatem dominatamque in gentes omnes habere. Per *aquas* enim populi multi intelligi solent⁶⁴. ¶ *Usquequo, &c.* *וְעַד מָתַי יָבִיאוּ*] *Quousque* (vel, *Quando tandem*, Ti. Ca. sub. erit, Ti. JT. Pi. &c.) *finis* (vel, *terminus*, JT.) *mirabilium*? Calv. sic M. P. Mo. vel, *miraculorum*? Ca. vel,

vel, horum (sub. negotiorum, Ti.) mirabilium? JT. Pi. Ti. nempe afflictionis piorum per impios; vel, per Antiochum*. Quamdiu durabunt ista populi Judaici mala?? Quando tandem mirabilia prædicta executioni dabuntur, finemque suum consequentur & cessabunt?? Impulit Deus Angelum ut sciscitaretur, &c. vel, 1. ut stuporem nostrum excuteret, & studium excitaret: vel, 2. ne Daniel curiosius investigaret illud quod videret ne Angelis quidem interrogantibus revelari: vel, 3. quæsierunt Angeli de his Ecclesiæ persecutionibus ex sympathia. Non est mirum de his interrogare Angelos, quippe quibus multa sunt incognita. Vide Matt. 24. 36. Eph. 3. 10^d.

7. Cum, &c. [וְיָרָם] Et sustulit dextram suam & sinistram suam, &c. Calv. sim. M. P. Mo. &c. Tanquam Deum testem invocans*. Jurantium hic mos erat. Qu. Sed cur utramque manum? Resp. 1. Ad majorem fidem. 2. Ut significet immutabilitatem decretorum Dei, tam in bonum quam in malum, tam ad hoc quam ad futurum seculum. 3. Ut utrique Angelo, inter quos intermedius erat, responsi sui veritatem confirmaret. 4. Ut exponeret rei magnitudinem. 5. Quod non solum jurare, sed Deum etiam obtestari precarique, voluit. Orantes autem junctas manus attollunt, &c.¹

¶ Et, &c. [וְיָרָם] Et juravit per viventem in seculum, sive æternum, Calv. JT. Pi. sic P. M. &c. i. e. Deum Patrem: vel, per vitam æternitatis, quod idem est; Deus enim est vita in abstracto. ¶ est nomen substantivum in regimine collocatum: ut aqua, à מַיִם, & sufficiens, à מֵי. Al. per immortalem, Ca. Deus ergo hic non erat, sed Archangelus. Jurat enim per Deum. Is autem per quem aliquis jurat se major est. Resp. 1. Christus, quia homo, Deo minor erat. 2. Per se hic jurat tanquam unum cum Patre. Confer Deut. 32. v. 40 P. & Apoc. 10. v. 5, 6. ubi Christus jurat per Deum, &c. ¶ Quia in tempus, &c. [וְיָרָם] Quia, vel Quod, (vel, Sed, JT.) ad tempus, (vel, tempus statutum, sive constitutum, Mo. JT. Pi.) tempora, & dimidium, P. M. &c. vel, partem, JT. Pi. sub. temporis, P. JT. Pi. [Accipiunt vel, 1. indefinite.] Sancti passuri sunt tyrannidem malorum modico tempore, non integrâ annorum hebdomadâ. Tempus moram diuturnam significat; tempora, moram diuturniorem, & quasi duplicem; dimidium, finem & exitum. Summa est, Non statim explebit Deus piorum desiderium: multi adhuc anni sunt expectandi antequam hæc compleantur. Addit autem, dimidium, ad solatium piorum, ne tædio frangantur & desperent*. [Vel, 2. definité.] i. e. Per 3 annos, & dimidium; non tamen dimidium certum aut præfixum, verum 10 dies*. Nam anno Seleucidarum 145. mense 9. die 15. exstirxit Epiphane abominationem desolationis in Templo; quæ impietas duravit usque ad annum Seleucidarum 148. cujus mense 9. die 25. repurgatum est Templum & cultus restitutus. Vide 1 Mac. 4. 1. v. 57. & 4. 52, &c. & Joseph. Antiq. 12. 10². Confirmat id [Michael h. l.] quod minor Angelus dixerat supra 7. v. 25. ¶ Et cum, &c. [וְיָרָם] Quumque compleverit (vel, Et secundum consummare, Mo. Gej.) dispergere manus (Manus, pro afflictione, sive plaga gravante ac lædente: vel, manum, Pi.) populi sancti, P. &c. Et donec consumetur contritio, &c. M. Postquam absolute disperseverint manum, &c. Ti. Finitaque dispersione, &c. Ca. Cum completa, vel consummata, fuerit dispersio, o. V. sim. Ar. roboris, &c. i. e. Cum plane infirmata fuerit virtus populi sancti*. Et ut consumperint, vel compleverint, dispersionem manus, &c. Significat Ecclesiam in mundo laceram & dispersam & quasi dissipatam fore. Vel, contritionem manus, &c. Ità significat mutilum fore populum, & nullas ei vires fore, perinde ac si manus essent illis contritæ: qu. d. Ecclesia Dei multis malis constricta erit, finis tamen erit beatus. Cum completa fuerit, &c. i. e. Cum maximè extra urbes & vicos per agros sparsi erunt pii Judæi. Vide 1 Mac. 2. 29. 2 Mac. 8. 1. Cum plurimi Christiani dispergentur in solitudines & speluncas, ut cedant furori Antichristi, Apoc. 12. 6^h. Al. Et quum absolvet dissipare vires, &c. JT. vel, spatium, &c. ut vox manus alibis sumitur: qu. d. Quum Deus Judæos non ni potestate & jure suo & hereditate destituerit, Evange. ium Gentibus patefiet.

Et quum absolverit (nempe Deus*) dissipare manum, &c. Pi. Pol. i. e. Postquam Deus penitus dissolverit judicio suo severissimo manum populi sancti, quâ Deus pressit & afflixit populum suum, h. e. virgam furoris sui Antiochum Epiphane, quâ populum suum afflixit. Sed durum hoc, manus populi, pro manu quæ erat contra populum. Nec calamitates Judæorum in morte Antiochi finitæ sunt. ¶ Complebuntur (vel, finem accipient, M.) universa hæc. Tunc brevi implebuntur quæ dixi. Sensus loci, Durabit hæc afflictio donec impii conterantur, qui manum admovent Sanctis Dei in hac terra. Non antè finis mundi venturus est quàm Ecclesiæ persecutio completa fuerit, & venerit discessio, & homo peccati, 2 Thes. 2. 3 P.

8. Et non intellexi. Quis esset finis? quid sibi vellet tot prædictiones; quid significarent tempus, & tempora, &c. vel, quid post illud spatium futurum esset: vel, id quod rogavi v. 6. ¶ Et dixi, &c. Principium scientiæ est, quærere, & principium quærendi, dubitare. ¶ Quid, &c. [וְיָרָם] Quid, vel Quod, (sub. erit, M.) novissimum, sive postremum, (vel, in novissimo, P. sic Mo.) horum? vel istorum? M. Calv. &c. Quis finis (vel, exitus, Ca.) erit istorum? Pi. Pol. sic JT. Ti. Ca. qu. d. Quid tum fiet? Quid consequentia istorum? nimirum sibi vult? Sensus est, Quid sibi volunt ista quæ de consequentibus temporibus modo perstrinxisti?

9. Vade, Daniel. q. d. Sat tibi esto; ne inquirito ulterius: esto contentus hac revelatione: tempus est ut te ad quietem componas, ut sepeliaris cum patribus tuis. Al. Vade, nempe ut inscribas libro tuo quæ jam dicam. ¶ Quia clausi sunt signatique, &c. Hæc humano captui adhuc impervia sunt, & sub obscuritate manebunt. Nondum opportuna est eorum revelatio. Al. Ut clausi signatique maneat hi sermones, &c. Ut tamdiu bene afferrentur donec eventus ea comprobet, ut supra 8. 26. & hic 4^h.

10. Eligentur, &c. [וְיָרָם] Purgabuntur (Purificabunt se, Mo. In lucem proferentur, Jun. sub. interim, Ti.) & dealbabitur & conflabuntur (vel, conflabunt se, Mo. vel, repurgabuntur, P. examinabuntur, M. vel, explorabuntur, Ca.) multi, JT. Pi. &c. pii scilicet, per illas afflictiones. Sunt eadem verba quæ supra 11. 35. nisi quod modus per quem apparebit priorum [lege, piorum] puritas atque sinceritas ibi præponitur, hic postponitur. Sensus, qui idem supra, exposuimus. Similitudo est, vel, [1. una,] à metallariis & aurifabris, qui, 1. disparant metalla à terra reliqua quæ est in fodinis, & proferunt in oculos & lucem; 2. argentum dealbant; 3. sæpius probant & repurgant. [Vel, 2. triplex:] 1. à tritico, quod purgatur à paleis; 2. à panno, qui à fullone dealbatur; 3. ab aurifabris, qui metalla conflant. ¶ Et, &c. [וְיָרָם] Et (vel, Autem, P. Pi. vel, Quum, JT.) impie agent impii, Mo. P. Ti. &c. (i. e. Occasione datâ, qui mali sunt malitiam suam detegent. Tempore opus est ut patefiat utrumque hominum genus.) & non intelligent omnes (vel, ulli, G.) impii, Mo. P. M. &c. sub. hæc prophetias, V. simil. Gej. vel, quorsum Deus mala ista tamdiu durare patiatur. Vel, & nihil intelligent, &c. M. vel, quia nihil intelligent, h. e. quia sunt excæcati, ideoque impie agent. Vel, nec animadvertent ulli impii, Pi. Objectio hæc est, qu. d. Dixisti multos purgandos esse, &c. Atqui multi improbe agent. Responsio sequitur, Att erudientes, &c. Monitio est, q. d. Non est quod tu, Daniel, vel alii fideles pendeatis ab aliorum exemplis: impii impie agent, & vos unâ abripere studebunt: vos autem invicti perstate. ¶ Porro, &c. [וְיָרָם] Sed intelligentes, vel prudentes, (vel, periti rerum sacrarum, V. vel, eruditi, Ti. Ca. vel, erudientes, JT. doctores, i. e. qui tua legerint, & versati erunt in aliorum Prophetarum libris;) intelligent, P. Mo. Ca. Calv. &c. h. e. non finent se implicari erroribus impiorum; animos & studia adjicient ad cœlestem doctrinam: vel, dabunt operam ut intelligant, hoc tempus scilicet: vel, animadvertent, Pi. sic JT. attendent prædictionibus istis & promissionibus liberationis, opera Jehovæ observabunt: vel, docebunt, Ti. instituent plebem de consilio Dei tantas calamitates tamdiu durare sinentis.

11. Et a tempore cum ablatum fuerit iuge sacrificium [Vel, i. propriè dictum,] per Antioch. Epiph.^a. [vel, 2. metaphoricè,] i. e. cultus N. T. qui sæpe exprimitur phrasibus V. T. quem auferet Antichristus^b. ¶ Et posita, &c. וְהָיָה כִּי יִשְׁכַּח הַיָּד הַזֹּאת [Et posita [repete, fuerit] abominatio desolans,] T. Pi. Ad ponendam (vel, sufficiens in locum ejus, V.) abominationem stupendam, P. vel, desolantem, sub. cultum Dei, V. ¶ Dies mille, ducenti, nonaginta. Dies hi sunt vel, 1. naturales & propriè dicti; & tempora Antiochi hæc descripta sunt: vel, 2. Angelici, [sive prophetici,] h. e. anni, juxta Ezech. 4. 6. Diem pro anno dedi tibi^d. [De quibus plura statim.]

12. Beatus, &c. בְּרָכָה לְכָל הַיְּהוּדִים Beatus qui expectabit, vel prestolabitur, (cum fide & patientia^a; vel, perseverabit, Ti.) & perveniet, sive pertinet, ad dies mille, trecentos, triginta quinque, Ga. JT. Pi. sim. P. M. Mo. &c. i. e. ad dies 45 ultra priores^f. [Sed de hoc numero & præcedente paulò fusiùs hinc agendum.] Hoc numero [1290] minutatim describitur illud quod antè dictum est tempus, & tempora, & particula temporis, nempe 3 anni cum dimidio, sive 42 menses; quod spatium si per 30 dies multiplicaveris, comperies 1290 dies^g. Jam designatius ostendit, dies aliquot excursuros ultra triennium & semestrem tempus, post quod [legendum omnino, per quod] totum tempus, & non diutius, cessabit וְהָיָה כִּי יִשְׁכַּח הַיָּד הַזֹּאת (iuge sacrificium.) In eo tempore comprehenditur etiam collocatio idoli vastantis in Templo. Vide quæ dicuntur 7. 25. Vide וְהָיָה כִּי יִשְׁכַּח הַיָּד הַזֹּאת similem 9. 25^h. Confer & Dan. 8. v. 14ⁱ. His 1290 diebus designatur tempus ab adventu Apollonii, qui abominatio- num princeps dicebatur, sive à cultu Dei ab Antiocho inhibito, usque ad Sacri cultus restitutionem per Judam Maccabæum, ab Antiocho confirmatam: inde autem ad mortem Antiochi erant dies 45, qui additi diebus 1290 simul conficiunt dies 1335^k. Post quos Judæi non malis tantum, sed & omni malorum metu, levabuntur^l. Instauratorem cultus sequutæ sunt complures victo- rix, &c.^m. [Aliis hæc sententia non placet.] Omni con- textus scopive fundamento caret, repugnat etiam hi- storix; ut mirum sit tot esse hujus sententiæ fautores. Dies 1290 à pollutione Templi ad diploma illud וְהָיָה כִּי יִשְׁכַּח הַיָּד הַזֹּאת Judæis 2 Mac. 11. 27. concessum supputant. Dies ve- rò 1335 ab eodem principio ad ipsius Epiph. mortem. Sed falluntur. 1. Diploma illud datum est non ab Epiph. sed ab Eupatore filio post mortem patris, nedum, ut isti statuunt, ante mortem ejus. Vide loc. Macc. 2. A pol- lutione Templi, neque ad Antiochi mortem neque ad diploma וְהָיָה כִּי יִשְׁכַּח הַיָּד הַזֹּאת intercesserunt plusquam 3 anni & 4 mens. i. e. non amplius diebus 1200. quod sit ostenditur. Repurgatio Templi facta est tribus à pollutione annis exquisitè evolutis, anno utique Regni Græc. 148. die 25. mensis Casleu, qui respondet Appellæo Macedonum. Vide 1 Mac. 4. 52. Joseph. Antiq. 12. 11. Huic Epi- phanes non 4 amplius mensibus supervixit: cum nem- pe eodem anno, putà ab Autumno incipiendo, mense Xanthico, (qui in anno Macedonico sive Syro-Græco- rum ab Appellæo sive Casleu mensis consecutione quar- tus est,) obiret Epiphanes, rerumque potiretur Eupa- tor filius; utpote à quo, illo mense, die 15. וְהָיָה כִּי יִשְׁכַּח הַיָּד הַזֹּאת diploma (in quo de patris sui morte testatur) Judæis indultum fuerat. Vide 2 Mac. 11. 23, 33. Ut autem fons erroris obstruatur, quo factum est ut Epiphani vi- ta adhuc ulterius prorogaretur, tenendum est, annos Græcorum, sive Seleucidarum, quibus sc. author primi Libri Maccabæorum utitur, Judæorum more, inchoari à verno mense Xanthico sive Nisan: annos autem Alexandros, quibus utitur Author secundi Libri Mac- cabæorum, (Alexandrinus & ipse,) inire ab Autum- no sequente, id est, ab Hyperberetæo. Hinc factum est ut, cum anni prioris Libri sex mensium intervallo pos- terioris antevertant initium, necesse fuerit, quoties res gesta in æstivalem anni semestrem inciderit, ut Liber posterior priori annos uno, minus numeret: quod illis qui rem non satis attendissent fraudi fuit. Vide de hoc diverso anni initio Petavii Rationarium, 2. 3. 13. 219. & Calvisium Ifag. chronol. c. 43. Quare cum 2 Mac. 11. 23, 33. Antiochus mortuus habeatur anno Græco- rum 148. in primo autem, cap. 6. 16. anno 149. illud necessariò colligitur, eum mense Xanthico incunte

mortem obiisse. Neque enim citius potuit, cum non- dum annus 149. Græcorum à Vere incepisset; neque se- riùs, cum 15. Xanthici filius, eo jam mortuo, rescriptum Judæis dedisset. Sequitur etiam, non dies 45, prout sententiæ Junianæ ad stipulatores sibi persuadent, sed 13 tantum aut 14, inter Antiochi mortem & rescri- ptum וְהָיָה כִּי יִשְׁכַּח הַיָּד הַזֹּאת intercedere potuisse. [Hæc itaque sen- tentiæ explosæ, videamus quid alii sentiunt.] Dies ergo hic pro annis ponuntur^o. Hinc Judæi tot annos (de initio tamen numerationis incerti) ad Messiam sui ad- ventum supputarunt; indeque non semel decepti sunt. Ut autem Judæi numeros hosce ad primum Christi ad- ventum, ita Christiani sanius ad secundum, referunt, vel (quod non multum interest) ad Judæorum collecti- onem, quam ipsi quoque Judæi sperant, sed in epocha statuenda omnino laborant; imò quædam hinc suppo- nunt neque textui neque rationi satis congrua P. Incipit indubiè hoc tempus ab ultima Templi prophanati- one & vastatione, quæ post Christum contigit, ubi sci- licet cessarunt sacrificia, &c.^q. Dies 1290 h. l. tempus indefinitum designant^r, vel longum temporis tractum qu. d. Non est quod pii desperent, quamvis tempus vi- deri possit immensum; & quamvis alii dies 45 addan- tur, perstare tamen & bono animo esse debent^s. Re- censer h. l. tempora Antichristi, (cujus typus erat Anti- ochus^t), ejusque durationem, cui, ut Apoc. 11. 3. & 12. 6. dies 1260, & Apoc. 11. 2. & 13. 5. menses 42. ita hinc dies, h. e. anni, 1290 tribuuntur. Quodnam verò initium his annis tribuendum? Respondet Angelus, וְהָיָה כִּי יִשְׁכַּח הַיָּד הַזֹּאת Cum dissipatio sancti populi finem habitura est, cum cessarit iuge sacri- ficiu, &c.^v. Cum autem Angelus non præcisè ipsum annum initii expresse- rit, sed solum notis quibusdam principium descriperit, non decet nos scrupulosè in- quirere^x. Dies autem 45 additi haud dubiè scvitiæ persecutionum malisque aliis superabunt dies 1290 antecedentes^y. Sic igitur statuo: Eventum quem ge- minus hic numerus exitu suo designat nec esse ad- ventum Christi, nec restaurationem Israelis; quinimo vaticinii de temporibus quarti Regni novissimis, seu Antichristi, (quod Angelus v. 6. וְהָיָה כִּי יִשְׁכַּח הַיָּד הַזֹּאת mirabilem retu- lerat,) resignationem, eoque, purè quid illis occul- taretur, quove pertinerent, etiam cum impleri coepe- rint, ignorandis. Hunc esse numerorum scopum faci- le credes, modò illud ex Dan. c. 7. v. 25. memineris, quartæ Bestiæ, seu Regni, tempora extrema seu novis- sima esse intervallum illud temporis, temporum & di- midii temporis cornu oculato attributum: de quo item Regno cornuque Angelus iterum post Epiphaniis hi- storiam (quæcum Scriptura Regnum tertium semper terminare solet; vide Dan. 8. v. 23.) superiore capite finiente differuerat; ut ita nimirum temporis rerumque gestarum seriem à Persica Monarchia, unde inceperat, ad Resurrectionem usque & secundum Christi adven- tum perduceret. Calculi hujus prophetici epocha non est ultima Jeros. desolatio ad finem 70 hebdomadum; ut nonnulli volunt, sed Templi Jerosol. ab Antiocho profanatio; & quidem convenientissimè, ut ita typus Antichristi ad Antichristi manifestationem nos manu- ducat. Eam enim memorat tanquam rem Danieli nota- tam, & quam paulò antè descriperat, idque iisdem verbis, Dan. 11. 31. Respondet porro eventus. Prior numerus [1290] à profanatione Epiphaniæ nume- ratus exit ad annum Domini 1123. Posterior, [1335,] ad an. Dom. 1168. Sed cum peccatum illud desolationis ultra sexennium duraverit; haud incommodè à singulis ejus annis duci potest calculi prophetici initium, atque ad totidem annos in exitu terminari. Anni autem quos jam posui à medio sexennii numerantur, quando iuge sacrificium sublatum est, anno ante æram Christianam 167. Anno [Christi nati] 1106. sparsa erat fama (in- quit Urspergensis apud Baronium) de adventu An- tichristi, nata; ut credibile est, ex supputatione Dierum Danielis. Addit Baronius, fuisse opinionem non vul- gariu virorum, Antichristum illo seculo fore revelandum. An. Dom. 1120. quorundam fidelium nomine prodit tractatus de Antichristo, in quo cum esse meretricem Babylonicam sive Papatum asseruerunt; idèque secessi- onem ab eo fecerunt. Inter annum Christi 1160. & 1170. infiniti homines, Waldenses, Albigeneses, &c.

ab Ecclesia Romana, tanquam meretrice Babylonica, secessionem fecerunt. In quos ingens statim persecutio exorta est, & in sola Gallia, si fides Paulo Peronio, occisa sunt 1000000 hominum. Sed *beati mortui*, &c. Id quod & Angelus hic apud Daniëlem spectasse videtur, cum dixerat, *Beatus qui expectat*, &c. Nisi illud fortè potius ad illustriorem Antichristi patefactionem tunc futuram referendum sit, quâ beatus esset cui eam videre contigisset. Utcunque, hi fuerunt isti qui, ut hic dicit Angelus, *purificandi, dealbandi, & conflandi*, quosque sapientiæ & in Dei mysteriis perspicaciæ testimonio exornat. Hostes autem illorum, *impii isti, qui impiè agerent, nec intelligerent*. Qu. Cur Deus voluit isto potius quàm alio seculo Antichristum primitus revelandum? Resp. 1. Quia tum ad *zeph* suam perveniret, eoque clariùs cognosci potuerit. 2. Quia tunc in neminem alium suspicio Antichristi cadere potuit; quippe Imperio Saracénico tum ad occasum & ruinam indies præcipitante, Ottomanico nondum cœpto. 3. Quia Deus fidelibus prospectum voluit, nè persecutioni Antichristi tunc futuræ succumberent, sed persuasi essent se esse Sanctos illos à bestia vincendos, Apocal. c. 13. v. 7. Qu. Sed quare Spiritus huiuscemodi numerorum periodos hic assumpsit, qui neque ad septenarios, neque ad ullam omnino numeri perfectionem, revocari possunt? Resp. Quia tempus quo res accideret ad statum Romanum spectans designaturus, ad eam temporis putandi rationem sese accommodare voluit quâ soli Romani (& quidem temporibus istis novissimis) usuri essent, tum in Imperatorum suorum constitutionibus & edictis, tum in pontificum decretis, subnotandis; epochæ nimirum Indictionum. Utriusque enim periodi Angelicæ, ab anno profanationis Epiphaniæ putatæ, exitus concurret cum initio seu primo anno indictionis Romanæ. Siquidem annus Christi 1123. primus est indictionis Romanæ 54. annus item 1168. annus primus est indictionis 57. Quæ enim inter utrumque numerum differentia est annorum, seu dierum annalium, 45, ea tres indictiones (h. e. 45 annos, nam indictio Romana est 15 annorum spatium,) ad unguem comprehendit. Quæ omnia casu contigisse quis crediderit? Idem hoc facto innuere mihi videtur ac si dixisset, primam huius mysterii refectionem futuram ad indictionem Romanam 54. cuius annus primus esset à profanatione Epiphaniæ 1290. *Beatum* verò qui *expectaret & pertingeret ad indictionem 50.* cuius annus primus esset ab illa profanatione 1335. Indictionem autem eam assumpsit, non quæ magnam partem jam præterisset, sed quam eventus primùm integram amplexu suo occuparet; ut applicatio, quam suprà ex historia rei gestæ dedimus, consideranti manifestum faciet. Neque sanè res ipsa, siquis ad rationem & indolem ejus bene attenderit, ejusmodi est, cuius initii observationem uni alicui anno commodè alligaveris; sed quæ annorum aliquot spatium requirat. Huic igitur rei temporis per indicti-

ones designatione sapientissimè prospectum erit. Datâ quam hucusque asseruimus de mente. hujus Vaticanii hypothese, tria magni momenti porismata consequuntur. 1. Patrum auctoritatem in negotio Antichristi & novissimorum temporum (utut in aliis multum iis tribuendum sit) omnino nullam esse: utpotè quorum ætate mysterium illud juxta Angeli prophetiam adhuc clausum & obsignatum foret. 2. Antichristum jam venisse, ipsissimùmque esse qui seculo isto 12. revelatus fuit. 3. Waldenses, Albigenes, similesque cæteros tunc temporis à Romana Ecclesia seceges, tot adversariorum suorum præjudiciis gravatos, quibusdam etiam nostris, nimium hac parte credulis, de schismate, si non hæresi, suspectos, huiusmodi calumniarum de Spiritû Sancti sententia absolvendos esse, &c.

13. *Tu, &c. [Tu autem vade, vel abi, (1. e. vades, V. ibis propediem: imperat. pro fut. ut Gen. 20. 7. & vive, pro, vives; simil. Gen. 42. 18.) ad finem, sive terminum, P. JT. &c. sub. tuum, V. qu. d. Interim morieris, neque hæc videbis. Compara te ad mortem, (quæ [Tu] finis dicitur Psalm. 39. 5.) disposita domo tuâ, & contentus hac revelatione; nec ultra labores curiosus de prophetiarum istarum interpretatione. Al. Vade ad negotia tibi injuncta, ut suprà 8. 27. Et requiesce] A molestiis & laboribus; corpore in sepulchro, animâ verò in sinu Abraham. Confer Job. 3. 13, 17, 18. Esa. 57. 2. Al. Tranquille vives posthac, immunis ab illis periculis quæ sub Chaldeis subiisti. Et stabis (q. d. Mors tua non erit interitus,) in sorte tua] Ità M. P. Mo. &c. i. e. in hæreditate tua cœlesti & æterna; vel, illa ejus parte quæ tibi ex decreto Dei continget. Habebis tum in Regno cœlorum gradum, tuamque mansionem. Cœlestem patriam vocat sortem, ut alluderet ad Terram promissam, quæ illius figura erat: solet enim Scriptura de re significata loqui tanquam de figura. Al. Præfecturam quam nunc habes retinebis. Tu, &c. [Tu] In fine (vel, sub finem, M. ad, vel in, finem, Ca. G. ex Vulg. vel, ad terminum usque, JT.) dierum, Mo. P. &c. nempe hujus mundi: in ultimo Christi adventu, quando non ampliùs erit tempus, Jac. cap. 5. v. 3. 1. Pet. 1. 5. Apoc. 10. 6. sed, unâ cum Sole & cœlis intereuntibus, cessabunt quoque dierum, mensium atque annorum dimensiones. Al. Ad plenissimam usque feneſtutem. Hic simplicissimus est sensus. Videntur tamen studio ita concepta verba, ut illud, *quiesces*, de morte sumi possit; & *stabis*, significare *evagationem*, quomodo vertit Theodotion; & *finis dierum*, finem Universi. Quem sensum & Hebræorum quidam amplectuntur. [Jac. versum sic *megqes*, Tu autem, Daniel, perge ad vitam tuam terminum in hoc mundo; postea verò, cum mortuus fueris, quiesces. quiete horti Eden; at in fine dierum confistes & vives in resurrectione mortuorum, & assequeris sortem tuam bonam in mundo futuro.]*

SYNOPSIS

Criticorum aliorumque Commentatorum

IN

H O S E A M.

PROLEGOMENA. [Nonnulla hic præmitti oportet, tum de 12 Prophetis in genere, tum de Hosea. In genere dicendum est, 1. De minorum Prophetarum compactione.] Hos 12 in unum volumen compegerunt, vel viri Synagogæ magnæ, præsertim Esdras; vel alii pii viri, iique antiqui, (ut patet ex libro Jesu filii Sirach, 49. 12. al. 10. & Jo. 1. 1. contra App. & Hebræis, &c.) qui id fecerunt, propter eorum breviter, (quod unus Esaias illis omnibus aut æqualis esset, aut major^b), & nè liber ex eis periret^c.

2. De eorum ordine: qui alius est apud Hebræos, (idem scilicet qui in Vulgato^d;) alius apud Græcos, qui hoc ordine collocant, Hos. Amos, Mich. Joel, Abd. Jon. Nah. Hab. Soph. Hag. Zac. Mal*. quo ordine etiam occurrunt 4 Esræ, 1. 39. & in Tertulliano^f. Hebræi secuti sunt ordinem temporis quo quisque prophetare cepit^g. Quod tamen vix potest certò probari^h. Ego autem sic probo. Hoseæ primum omnium Deus locutus est: (ei-que primum locum tribuunt omnes: [quod tamen statim negabit Mont.]) Idem ordo servatur in reliquis omnibus qui Regum sub quibus prophetarunt meminerunt; idque adeò diligenter, ut Hag. ponatur ante Zach. quod 2 tantum mensibus præcesserit. Vide Hag. 1. 1. & Zachar. 1. 1. Malach. autem prophetare cepit post Hag. & Zach. ut patet, tum ex Esd. 5. ubi illi duo soli memorantur: tum ex eo, quod Malac. nunquam accusat populum socordiae quod Templum non ædificarent, ut Hag. & Zac. fecerunt; unde cernitur eum post Templum ædificatum prophetasse: tum ex Mal. 2. 10. *Nonne pater unus, &c.* ubi reprehendit eos de uxoribus alienigenis, &c. de quo Esr. 9. & 10. id quod sub regno Artaxerxis contigisse constatⁱ. Malachiam fuisse omnium ultimum apud omnes constat^j. Si autem in illis Prophetis quorum tempora vel ex eorum libris vel aliunde cognoscimus. servatur ordo temporis, cur non idem putabimus in aliis quorum tempora non ita perspicue novimus^k? Porro, in quibus tempus non præfertur in titulo, sub eisdem Regibus illi prophetarunt sub quibus hi qui ante eos habent titulos prophetarunt^l. Quod dicit, *sub illis*, intellige saltem, *sub extremo illorum*^m. Al. Librorum ordinem non respondere vaticinandi temporibus multa probant. 1. Quod Abdias, consensu veterum Hebræorum, prophetavit Achab Regis tempore, ideòque ante Hof. Joel, Amosⁿ. 2. Quod Hof. Amos & Mich. eodem seculo prophetarunt, ideòque simul poni debuerant. 3. Quod Joel, Nah. & Habak. Manassis tempore prophetarunt^o: Sophonias Josiæ regnante fuit^p. Sunt qui velint Abdiam prophetasse sub Josaphato Rege Juda & Ochozia Rege Israel; & Jonam sub iisdem Regibus sub quibus incepit Hoseas, sed aliquot annis ante. Calvinus ostendit Joel præcessisse Amos, quod siccitatem prædixerit cap. 1. quam frustra evenisse queritur Amos cap. 4. Nahum item prophetasse sub Ezechia, [vel postea,] quia vastationem urbis No. quam Esaias prædixerat, factam scribit; & consolatur Judæos, nè iterum sibi metuant ab Assyriis, quos evertendos prædicit à Medis. Hunc secutum fuisse Habacuk, de quo certant chronologi, an Sophoniam præcesserit, vel secutus sit*, [Hæc de ordine. De reliquis

strictius agendum.] Horum 12 Librorum versio non est Vetus ab Hieronymo correctæ, sed pura puta Hieronymi^f. Hi Prophetæ funguntur officio, vel, 1. comminantium; ut Hosea, Joel, Amos, Mich. vel, 2. consolantium, Judæos scilicet; ut Abd. Jon. Nah. Hab. vel, 3. revocantium à captivitate; nempe Soph. Hagg. Zach. Mal*. *Minores* dicuntur hi 12 Prophetæ ob breviter, cum alioquin neque gravitate sententiarum, neque majestate verborum, neque ullâ aliâ re, majoribus concedant^h. Præcipuum horum argumentum est, quod cupiant Christi Regnum propagare, licet diversis modisⁱ. Cavenda hic sunt duo horum aliorumque Prophetarum exponendi genera. 1. Eorum qui omnia de Christo dicta eludunt & detorquent, vel ad Pseudo-Messiam referunt. 2. Eorum qui singulos versus & singula penè verba de Christo explicant^k. Primum genus à Scriptura aperte confutatur. Vide Luc. 24. 27. *Et incipiens à Mose & omnibus prophetis, &c.* Joh. 5. 39. *Scrutamini scripturas, &c.* Secundum quod spectat; Satis constat multa in Prophetis esse quæ ad tempora illa pertinebant, mores & poenas populi illius; de quibus tacere non decuit Prophetas, qui concionatores erant & Magistri populi^m. Media ergo via est tutior, ut alia de Christo, alia aliter, intelligamusⁿ. [De Hosea.] Is omnium Prophetarum difficillimus^o, quoad dictionem; ut Zachar. ob visiones^p. Prophetavit Hoseas Israelitis, ut Esaias & Micheas circa idem fere tempus Judæis. Occasio harum concionum fuit, quod Israelitæ, cum maxime florent sub Jeroboamo, 2 Reg. 14. 24, &c. sibi in peccatis blandiebantur; in quibus nè perirent, Deus per Hoseam eos monuit. Dividi potest hic Liber in conciones Legales, usque ad cap. 11. (ex autem sunt vel typicæ, vel absolutæ) & Evangelicas, cap. 11. & seq. Quod tamen non omnino exclusivè intelligendum, sed *vel* & *synecdochicè*^q.

CAP. I.

1. **V**erbum Domini] i. e. Res à Domino Hoseæ revelata^a; vel, Sermones Jehovæ qui habiti sunt. Est titulus Libri^b. Autoritatem sibi conciliat à Deo, &c. id quod maxime in objurgante necessarium erat; ut scirent sibi cum Deo rem esse, &c.^c. ¶ *Ad Osee* ¶ *Yehoi* ¶ *Hoseas* idem nomen cum *Josua* & *Jesu*, & servatorem sign. à *YH*, servare^d. ¶ *Filius Beer*] Qui & Beer dictus est, Princeps Reubenitarum, 1 Par. 5. 6*. Sed, 1. hoc dicunt sine ulla ratione: 2. & terminatio differt^e. Qu. Sed cur Hoseas aliique quidam ex Prophetis nomina parentum apponunt? Resp. 1. Ut significant se fuisse Prophetas filios Prophetarum^f. Sed hoc est commentum Hebræorum. Si ita esset, mirum est quod Scriptura tot Prophetarum non meminisset, & cur illi nunquam parentum nomini *Propheta* nomen addiderint. Resp. 2. Ut eos ab aliis ejusdem nominis distinguerent. Resp. 3. Quia patres fortè erant viri eo ævo clari & notissimi^g. ¶ *In diebus* (vel, *temporibus*, Pi. sic V. quia tempora constant diebus^h.) *Ozie*, (vel, *Azaria*, D. &c.) *Joatham*, &c.] Quot præcisè annos prophetavit Hosea certò

certò sciri nequit, quia non dicit quo anno Uzziæ in-
 cepit, & quo Ezechia finierit. Horum autem Regum
 tempora faciunt annos 112^k. Constat ergo ipsum diu
 vixisse & prophetasse; annis 43^m: nempe ab ultimo Je-
 roboami anno, qui fuit Huzziæ Regis 39. [forfan le-
 gendum 38. ob sequentia,] (quia constat ex 2 Reg. 15.
 8. anno 38. Uzziæ Zachariam filium Jeroboami regna-
 visse,) usque ad principium regni Ezechia^o. Sed
 ex alio loco constat etiam obiisse Jeroboamum anno
 15. Uzziæ, qui fuit 41. Jeroboami; unde patet inter eum
 & Zachariam filium fuisse interregnum annorum 23,
 quos omisit Junius, putans regni Jeroboami ultimum
 fuisse 38. Uzziæ. Indubiè prophetavit Hosea annos su-
 pra 50^p; imò annos 65^q, [de quo vide Riv.] vel 70,
 vel 75^r; imò 90^t. Itaque multos habuit Prophetas
*oxy-
 xes*, ut Esaiam, Joëlem, Amosum, Abdiam, Jonam,
 Michæam^s; viditque populum Decem tribuum flo-
 rentem, & vidit ejusdem partem non exiguam tran-
 sflatam per Teglat-phalasarum^v. Vide hinc Prophetæ
 invictam fortitudinem & constantiam, qui tamdiu cum
 impiis bellavit^x. *Jeroboamus* hic erat secundus^y, à filio
 Nebat diversus. Vide 1 Reg. 11. 26. 2 Reg. 13. 13. &
 14. 23, 24. Amos. 7. 9, 10^z. Annotatio temporis facit
 ad Prophetiæ tum certitudinem, tum intelligentiam^b.
 Qu. Cur ex adverso 4 Regum Juda unus tantum Jero-
 boamus hic memoratur, quum tamen ille nè toto Uzziæ
 tempore regnavit^c? Auget dubium, quòd Hoseas non
 solum 2 tribubus, verum etiam Israeli, prophetavit^d.
 Resp. 1. Ut, quoniam regnum Uzziæ fuit longissimum,
 nempe annorum 52, melius innotesceret quo tempore
 vaticinari cœpisset Hoseas, nempe, non extremo tem-
 pore Uzziæ, cujus anno 15. mortuus est Jeroboam, qui
 regnavit annos 41^e. 2. Ut fidem prophetiæ suæ con-
 ciliaret^f, quia tunc temporis florentissimum erat Reg-
 num Israeli^g. Itaque rebus secundis adversa prævi-
 deret & prædicat. 3. Quòd quæ de Israelitis vaticinatus
 est, ea omnia prædixit sub Jeroboamo, licet multis post
 annis prophetaverit de iis rebus quæ Tribui Judæ ac-
 ciderunt^h.
 2. Principium, &c. *החלה דבר* [Principium (vel,
 Principio, Mo. Ti. Ca. Sy. Quum primo, JT. Pi. G.) ser-
 monis Jehovæ, P. sic^o. Ch. Sy. Ar. V. vel, loquutus, sive
 alloquutus, est, &c. Mo. Ti. JT. Pi. Ca. M. Referunt hoc
 vel, 1. ad sequentes prophetias, ut significet hanc pri-
 mam earum fuisseⁱ: vel, 2. ad Prophetas Hoseæ cœ-
 vos, quorum primus erat Hoseas^k. Sed sensus potius
 est, Quando primum loquutus est Dominus per Hose-
 am, eumque suo spiritu afflavit, his verbis eum allo-
 cutus est^l. Versu præc. generalis Prophetiæ inscriptio
 est; hic specialis *הנהגה*, declarans quid primum De-
 us per Hoseam locutus est^m. Significat Prophetam in
 ipsis muneris sui initiis fuisse acrem & asperum; quia
 scilicet res desperatæ erant, & morbi insanabilesⁿ. Sen-
 sus; q. d. Cum primum Deus Osee alloqui cœpit, dixit
 ei. Confer Gen. 1. 1°. *הנה* hic est vel, 1. verbum^q, præ-
 teritum, ut subaudiatur *הנהגה*, Initio quo loquutus est;
 ita redundat in [seq.] *הנהגה*: vel, 2. nomen^r, ut
 Jer. 5. 13. formæ *הנהגה* balbus; nam esset *הנהגה*, nisi seque-
 retur Maccaph^s, punctum longum [-] mutans in bre-
 ve [-]. Sed parum refert: nam sententia eadem est^t.
 ¶ In, &c. *והנהגה* In Hosea, D. Idem mos loquendi
 qui Num. 12. 6. 2 Sam. 23. 2. Hab. 2. 17. Vide & Zach. 1.
 9. & 2. 3. Matt. 10. 20. 2 Cor. 13. 3. Et longè plus signi-
 ficat quàm, ad Hoseam^u: designat enim Divinum allo-
 quium^v, sive afflatum internum in homine^w, sive in-
 spirationem Divinam immediatam^x. Al. ad Hoseam,
 Riv. D. 2 significat etiam, ad^y. Al. per Hoseam, Q. in
 D. Hi. in Riv. Ità 2 sumitur Hof. 12. 13^z. Sed eo sen-
 su usitatus est *הנהגה*. Al. cum Hosea, quod idem ferme
 cum, ad Hoseam^z. 2, in, valet, cum, Num. 12. 8. 1 Sam. 25.
 39. Zac. 2. 3^b. Omnes illi modi exponendi & veri sunt
 & tuti^c. ¶ Vade, &c. *והנהגה* Vade, vel Abi,
 accipe tibi uxorem fornicationum, (i. e. fornicariam^d; de-
 ditam scortationi etiam in matrimonio^e; meretricem^f;
 quæ multis admodum sui copiam fecerit^g: nam abstra-
 ctum, maxime plurale, pro concreto usurpatum super-
 lativum notat; ut, vir sanguinum, Psal. 5. 7. vir dolorum,
 Esa. 53. 3°. Vel, uxorem sortum, JT.) & (sub. sume, G.
 vel, gigne, Pi. fun. D. Riv.) filios, sive natos fornicationum,

Mo. P. G. vel, scortum, Heb. mulieris scortationum, Pi. i. e.
 mulieris quæ antè fuit scortum. Sic nomina pristina
 manent quum res significata desit; ut Simon dicitur
 leprosus, Matt. 26. 68. Filios fornicarios, hic. natos ex illa^p Pi.
 matre [antè] fornicaria, non quòd fornicata sit post
 matrimonium^q: vel, filios dubios, non ex alio incerto^r. v.
 ve patre natos, sed ex ipso Propheta generandos de
 uxore scorto^s: potius, spurios^t; illos quos mater in vita^u D.
 illa meretricia genuit. Alii enim sunt filii quos Osee^v G. Liv.
 postea ex ea genuit, & ad alias significationes adhibi-
 ti^w. Vel, natos scortationum vocat, qui scortationi dediti^x Riv.
 sunt^y, matris exemplum secuti^z. Qu. Verum quo sensu^a D. Riv.
 dicit, Accipe, &c? Resp. 1. In domum tuam deduc cum^b D. Riv.
 matre spurios, &c^c. Mallem pluribus hic tribui quod^d Riv.
 unius proprium erat: accipique liberi dicuntur, qui scor-
 tantem matrem acceptam, cui propriè id verbum qua-
 drat, postea secuti sunt, ex ea geniti. Simil. Ruth 1. 22.
 Noemi & Rutha rediisse, &c. dicuntur, h. e. Rutha cum
 Noemi: cum sola Noemi reuera rediit, Rutha eam tan-
 tum redeuntem comitata est. Matt. 2. 15. Christus insedit^e Liv.
 asinæ ac pullo ejus, i. e. pullo, sequente matre^f. Resp. 2. Liv.
 Adopta in filios quos illud scortum antè peperit^g. Non^h L.
 placet, quia non de præterito loquitur, sed de eo quod
 fieri à Propheta debet, & de liberis deinceps nascitu-
 risⁱ. Resp. 3. Accipe, scil. in uxorem^j. ¶ Quia, &c.^k T. r.
והנהגה Quia, vel Nam, (vel, Quum, JT. Pi. vel, In signum quòd, M. vel, Quandoqui-^l Pi. D.
 dem, Ti.) fornicando (vel, fornicans^m. Vulg.) fornicabi-
 tur (Melius, scortatur: nam Hebræi, cum præsens non
 habeant, modò id per præteritum, modò per futurum,
 exprimuntⁿ. Al. valde scortata est. Ti. sic Sy. omnino^o G.
 scortetur, JT. Pi. continue scortatur, D.) terra (nempe
 Israeli^p, id est, populus Decem tribuum^q), à, vel de^r D. Pi.
 post Dominum, Mo. o. G. V. Liv. vel, à Domino, M. Ti.
 à tergo Domini, Ar. aversata, vel aversa, Jehovah, sive à
 Domino, JT. Pi. Sy. omisso Jovâ, Ca. nè eat post Dominum,
 P. nè sequeretur Dominum, V. sic D. vel, deserto Domino,
 D. Desistit sequi & colere Jehovah^s, & coluit deos^t V. fm.
 alienos^u; idolis quasi mœchis adhærens: — tua cura^v G.
 Lycoriæ Pèrque niver alium pèrque horrida castra scorta^w V. fm.
 est^x. Ut fidelis uxor maritum suum solum, ita scor-^y Pi.
 tum alios amatores, sectari solet. Unde in S. S. tritum
 est, scortari post idola. Vide Exod. 34. 15. & Os. 2. 5, 13.
 Præcedentis mandati ratio his verbis explicatur. Hoc
 facere jubetur in signum & argumentum scortationis
 Israelitarum, id est, impiæ eorum defectionis à Deo ad
 idola. Deus enim marito, Ecclesia ejus uxori, compa-
 ratur hic, & cap. 2. 2, 16. item Jer. 3. 1, 8, 20. denique
 Ezec. 16. 8. Hinc zelotypia Deo tribuitur Exod. 20. 5ⁱ Liv.
 qu. d. Ideo scortum accipe, ut populo ob oculos ponas
 scortationem ipsius spirituales, h. e. idololatriam^k. Pi.
 Sed de hoc Propheta conjugio magnæ sunt difficulta-
 tes & contentiones Interpretum, his carnaliter, illis
 spiritualiter, intelligentibus^l. Deus certè non est author^m Riv.
 peccati; hic tamen videtur jubere ipsum peccareⁿ. D.
 Tali autem mandato meritò præmittit illud, dixisse
 Jehovah, tum nè, si tanquam humanum acciperetur,
 statim velut impurum abjiceretur; tum nè mens ali-
 quid cogitet indignum Deo, &c^o. Qu. Num hoc Pro-^p Riv.
 pheta verè fecit? an tantum in visione? Resp. 1. Re-^q Riv.
 verâ^r. Et series loci & alia loca similia credi exi-^s Riv. ex
 gunt; signo aliquo in hominum oculos occurrente ex-^t B. fil. &
 pressas eas res quæ inter Deum & Hebræum populum
 agebantur^u. [Id autem tribus modis intelligunt.] He. &c.
 1. Propheta verè duxit, non scortum, sed mulierem^v G.
 honestam, & ex ea legitimos suscepit liberos^w: jubetur^x Riv.
 tamen eam cum liberis infami hoc scorti nomine tradu-^y Luth. in
 cere^z; non quòd talis fuerit, sed tantum per fictionem^a Riv. Merc.
 rei^b; ut hoc gestu & signo ostenderet, totum populum^c Os. &
 talem fuisse coram Deo, & idololatriæ poenas daturum^d Wigand.
 Allegoria est in verbo fornicationis, & factum Prophetæ^e in Tar.
 quædam est pictura^f. Hæc sententia propius ad verum^g Mer.
 sensum accedit, nec incommodis iisdem gravatur qui-
 bus aliæ nonnullæ: sed fictio illa non videtur necessa-
 ria, nec commoda; neque enim honestam mulierem
 tanquam prostibulum populo proponeret. 2. Plerique
 volunt Hoseam verè duxisse scortum, quæ tamen vi-
 tam commutare professæ esset priusquam à Propheta
 duceretur^h. Uxorem ducere quæ meretrix fuerit nonⁱ Riv.
 erat

erat illicitum nisi sacerdotibus, Levit. c. 21. v. 7. Videri quidem id poterat subturpe: sed quicquid jubet Deus, idem jubendo honestum facit. Interpretationes alie adeo improbabiles sunt, ut præferam hanc sententiam, eum revera uxorem scortum duxisse, & ex ea liberos dubios procreasse. [Aliis hoc non placet.] 1. Inconveniens hoc videtur muneri prophetico: & Prophetam reddidisset contemptibilem, si scortum obsoletum (quale hic proponitur) duxisset. Inhonestum planè est tale conjugium, & vetitum sacerdotibus in Lev. 21. 7. & Ministris, vide 1 Tim. 3. 4, 5; sed & Christianis, 1 Cor. 7. 39. Spurius, ob infamiam, congregatione exclusus est, Deut. 23. 2. Adultera Lege tollenda erat, Levit. 20. 10. Deut. 22. 22. Denique, Prophetæ scopo maximè operat ducere scortum, siquidem Judæi, pro sua vafritie, ei obicere poterant, Ut tu scortum ducis & retines, ita & nos Deus, &c. Urgent hic exempla, 1. Salmonis, qui duxit Rahab meretricem. Resp. 1. Constat de facto, quæritur de jure. 2. Ille laicus erat. 3. Rahab fornicari desit. Vide Hebr. 11. 31. 2. Dei, qui Ecclesiam adulterantem recipit. Respond. 1. Non quicquid Deus facit id homini licet, ut satis patet ex Jer. 3. 1, &c. 2. Potuit Deus eam renovare, quod Prophetæ non potuit. 3. Deus iterum rejicit conjugem in adulterium relapsam. Vide 2 Cor. c. 11. v. 2. Ego hanc sententiam, hoc revera gestum fuisse, ut confirmare nolim, ita eam quasi absurdam aut impiam damnare non aulim. Quod enim obicitur, contra Legem Divinam & bonos mores hoc esse, tunc verum est, si libidine sua id fecerit: Deo autem jubente, licita & honesta fiunt quæ alioqui injusta & absurda videri possunt: ut, vulneratio Prophetæ, 1 Reg. 20. 37; laceratio vestis Jeroboami, 1 Reg. 11. 30; Abrahami conatus mactandi filium; & Israelitarum furtum*. Non poterant non honestæ esse hæ nuptiæ, quas Deus jussit, ad significandos Israelitarum mores. 2. Militat contra hanc sententiam alia ratio, quæ est prorsus insolubilis: Non tantum de uxore agitur, sed & de liberis*; quos Deus adulterinos esse vult: id quod in legitimo conjugio fieri non poterat. 3. Id videntes alii, Prophetam putant non duxisse meretricem, sed cum ea fornicatum esse, Deo sic dispensante & mandante. Sed hæc sententia omnium ineptissima est, utpote & cum mandato Dei pugnant, & cum jure naturæ, quod legitimas nuptias exigit. Excusant tamen exemplo furti Israelitarum in Ægypto. Resp. Dispar est ratio. Furtum illud non fuit, sed justa merces, eaque à Deo concessa. At fornicatio nullo jure excusari potest. Ibi Deus dat sua bona corporalia: jubet Israelitas petere, non furari; & est tentatio potius quam mandatum, &c. [Hæc de prima sententia, hoc re verà gestum fuisse.] Resp. 2. Hoc totum in visione prophetiæ factum est. [Aliis hæc sententia non placet.] 1. Quia rei turpis imaginatio honesta non est, nec talem voluit Deus offerre. 2. Quia Prophetæ, ubi aliquid agunt in spiritu, id explicant ipsi: quod hic Hoseas non facit. Resp. 1. Sæpe quidem, sed non semper, id explicant. 2. Id satis explicat Hoseas, rem non ita gestam fuisse. 3. Quia similiter eludi possent alia Prophetarum gesta: ut, quod Jesaias nudus ambulavit, &c. quod Ezechielis uxor obiit, &c. Non est recedendum à litera sine gravi causa. Resp. Ea hic adest, quia litera bonis moribus adversatur. 4. Quia hic exprimuntur nomina uxoris & patris & liberorum, quod in parabolis non fit. Ergo est historia. Resp. 1. In parabolis aliquando usurpantur nomina, ut in narratione divitis & Lazari, Luc. 16. 19, &c. quam parabolam esse multi sentiunt. 2. Quid si nomina sunt parabolica, eorumque significatio rei accommodata? Constat id in liberis. De Gomer & Diblaim statim dicendum. Resp. 3. Typus est, sive parabola, sive allegoria. Prophetæ dicitur ea facere quæ prophetiâ suâ facta esse denunciat & reprehendit. In S. S. quæ ab aliquo prædicuntur, ab eo sæpe fieri, vel dari, dicuntur, ut Deuter. 11. 29. & 13. 1, 2. 1 Reg. c. 13. 5. quod dederat, nempe per prophetiam. Dicitur ergo Prophetæ hic assumere uxorem fornicariam, & liberos suscipere fornicationis, quia declarat tales apud Deum, quem repræsentat, esse Israelitas. Hic sensus à Chaldaeo Paraphraste Jonathane sic expres-

sus est, *Vade, & prophetiza contra habitatores urbis, &c.* Sensus igitur esset, *Vade, & assume tibi scortum, i. e. Ito ad Ecclesiam Israeliticam meo nomine, quasi illa uxor tua esset, & prophetiza eam à te haberi pro fornicaria; & liberos ejus pro spuris.* Probabile est, Prophetæ nullam objectam fuisse visionem, sed tantum Deus promulgari jussit à Prophetæ hoc mandatum: q. d. Dominus hic me constituit quasi in theatro, ut vobis exponam me duxisse scortum, &c. Sciebat populus nihil esse tale; sed Prophetæ præfert hanc parabolam, ut populus in hac quasi viva pictura turpitudinem suam agnoscere posset. Deinde, hypotyposis est, in qua non tantum res verbis exprimitur, sed quasi visibili formâ subjicitur oculis.

3. *Et abiit, & accepit Gomer filiam Debelaim*] Scortum illius ævi nobile, ut apparet. Hinc patet rem gestam narrari. Potius, hæc nomina sunt fictitia, & prophetica, statimque Israelitici populi significantia. *Et abiit, &c.* i. e. In ostensione illa prophetica visus est ivisse & accepisse. Nomen *גומר* est à *גמל*: quod verbum quandoque in bonum sumitur, & valet, *perfecit*, Psal. 138. 8; quandoque in malum, & significat, *defecit*, vel *desit*, Psal. 7. 10. & 12. 2. Hinc diversæ, imò contrariæ, explicationes. Nomen *גומר* sonat, vel, i. con-
summatam, sive perfectam. Sic appellata est, sive à consummata ejus pulchritudine; sive quod omnibus lenocinii artibus instructa esset; sive quod omnes potiebantur eam, id est, perficerent in ea, nempe optatum. Vel, 2. integritatem. Sic Israelem vocat, ut significet Deus se totum illum populum in conjugium assumpsisse. Vel, 3. consumptionem, sive destructionem. Jubetur Hoseas denunciare Ecclesiæ Israeliticæ, eam esse Gomer, id est, destructionem, h. e. brevi destruendam, eamque esse filiam Diblaim. *Gomer deficiente* significat; quo indicatur populum 10 tribuum grave deliquitum passurum. *Diblaim* est nomen vel, i. viri, sc. patris: cui favet masculina terminatio. Eam formam est *Ephraim*. Vel, 2. mulieris, sc. matris. Vel, 3. patriæ, sive loci. *Diblaim* est horrendum & siticulosum desertum, de quo Ezech. 6. 14: & *filia Diblaim* est, nata in Diblaim; sicut *filia Jerusalem* in S. S. dicuntur mulieres ibi nate. Sed Ebraei non sic loquuntur: nec *filia Jerusalem* dicitur nata in ea urbe, sed Ecclesia sive resp. Jeros. [At Christus vocat *filias Jerusalem* ibi natas, Luc. 23. 28.] Israelem ex *Diblaim* fuisse dicit, ut demonstret Deus se gratiose Israelitas evexisse sine ullo ipsorum merito, juxta Ezech. 16. Vel, *filia Diblaim* improprie dicitur, more Hebræorum, pro ea quæ locis desertis delectatur; ut solent meretrices in angulis ple-
rumque libidines suas exercere: ut verna dicitur *filius domus*, Gen. cap. 14. v. 14. & 15. 3; cives, *filii civitatis*, &c. Vox *גומר* significat *massas ficuum compressas*, & siccatas: quæ quia in deliciis erant, *filia Diblaim* est, filia voluptatum sive dulcedinum, & luxus; quem hoc pacto & impietatis & consumptionis illius causam esse significat. Vel, *filiam Diblaim* vocat, i. e. filiam exsiccationis & ariditatis: vel, quia ariditate brevi consumenda erat; vel, quia digna erat quæ in desertum redigeretur. Nomen *filii* vel *filie* apud Hebræos sæpe significat homines alicui rei incumbentes vel addictos. Ut sensus loci sit, jussum fuisse Hoseam ut denunciaret Israeli, eum esse brevi destruendum, &c. Prophetæ loco uxoris ponit corruptionem sive consumptionem natam ex massis ficuum putrefactis. *Et peperit ei filium*] Partus hic figuratus est, & significat, tum atrociam populi scelera, tum etiam poenas, quas peccata parere dicuntur: hic autem partus Prophetæ tanquam parenti figuratè tribuitur, quia hic populus, concionibus ejus irritatus, magis ac magis se polluebat, & Verbum Dei negligendo, poenas sibi gravissimas accersiverat. Tres Prophetæ liberi tres ætates Israelitarum designant. Primus, ætatem illam turbulentissimam sub Shallum, 2 Reg. 15. 10; secundus, ætatem illam quæ à Thiglath-Pileser vastata, capta & deportata est, 1 Par. 5. 26; tertius denique, eam quæ tota eversa est per Schalmānāserem, 2 Reg. 17. 6.

4. *Voca nomen ejus*] Nominis enim impositio dominium & jus quoddam denotat: estque modò patris, Gen. 5. 29. &c. modò matris, Gen. 4. 1. &c. *¶ Jezra-*

bel, ^{לְבָנִים} Tria nomina liberum Osee tres poenas
 10 tribuum significant. ¹ Jezebel erat nobilis urbs in
 10 tribuum solo, 1 Reg. 21. 1. 2 Reg. 9. 10. & 10. 6^m.
 Rib. Hoc nomine vocat in monumentum cædis à Jehu ibi
 factæ, 2 Reg. 9. 9. & 10. & in signum cladis eodem in
 Liv. loco futuræ, quam versus 5. ostendit. qu. d. Ideo eum
 sic vocabis, ut populus admoneatur de iudicio meo in
 Pi. Jehu infligendo. Nomen hoc variè interpretantur P.
 R. v. Semen Dei. Al. Brachium Dei, à ^{יָד} brachium, & ^{אֵל}
 Hi. in D. Deus; ut sit comminatio cladis maximæ à brachio
 Mon. Dei patrandæ in domo Jehu. Al. Disperget Deus, D.
 Q. in Riv. vel, Dispersio Dei, D. Riv. &c. Nam innuit dispersum
 Riv. ex Mon. iri populum in exterar gentes. Et simul allusio est ad
 D. nomen Israel. Perstringit hinc inanem populi jactan-
 Calv. tiam, se esse Israel; quod nomen erat valde honorifi-
 Riv. cum. At tu, inquit, voca eos *Jisrael*, ut in eodem fere
 Calv. sono summum discrimen ostendas; q. d. O *Jisraelita* po-
 Calv. tius quàm *Israelita*, ò degeneres & adulteri *Israelitæ*.
 Non estis *Israel*, sed *dispersio*: Deus vos disperdet & pro-
 Riv. jiciet. Est itaque in nomine typica denunciatio pœ-
 Riv. næ, non solum domui Jehu, sed toti *Israel*, imminen-
 Riv. tis; qui propterea *Jesrael* hinc vocatur. Idque, 1. quia
 Riv. locus ille cædibus repletus aptè referebat statum po-
 Riv. puli illius, qui cædibus omnibûsque sceleribus infamis
 Riv. erat. 2. Ut indicaret, cladem illam ex qua secuta est
 Riv. Regni dispersio in eo loco infligendam esse ubi se fir-
 Riv. miores putabant, ubi nempe Jehu sanguinem domûs
 Riv. Ahab effuderat. ¶ *Adhuc modicum* Vel, pauli-
 Riv. sper, JT. Pi. brevi, V. fim. G. Quarta demum ætate post
 Riv. Jehu. Vide 2 Reg. 15. 12. Cujus temporis exigua pars
 Riv. jam supererat. ¶ *Et, &c.* ^{וְיָשָׁבְתִי בְּבֵיתִי} *Et visitabo* (vel, animadvertam, JT. Pi.) *sanguinem*, vel
 Riv. *sanguines*, (vel, cades, JT. Pi.) *Jisreelis super*, vel *in, do-*
 Riv. *domum Jehu*, M. P. Mo. JT. Pi. fim. Ti. &c. *Visitare* alibi
 Riv. sumitur in bonum, ut Luc. 1. 68. 78. hinc autem in ma-
 Riv. lum*, ut Jerem. 9. 9. *Super his non visitabo* i. e. Pu-
 Riv. niam. Locus hic est valde difficilis, & variè exponi-
 Riv. tur. 1. Vox *sanguinum* interdum in S. S. in genere ac-
 Riv. cipitur pro peccatis omnibus capitali poenâ dignis,
 Riv. (Quod si certum esset, hæc interpretatio mihi maximè
 Riv. arrideret: sed loci sequentes id non evincunt.) ut
 Riv. Psalm. 51. 16. Ezech. 7. 23. Ità sensus planus esset &
 Riv. perspicuus, q. d. Puniam peccata *Jisrael* super domum
 Riv. Jehu. Ut suprà idololatriam *fornicationem*, sic nunc
 Riv. *sanguinem*, appellat, quod idololatria semper sit con-
 Riv. juncta cum cædibus, vel piorum, scilicet, qui eam ferre
 Riv. non possunt; vel impiorum, vel à Deo, vel ab hosti-
 Riv. bus, occisorum ob idololatriam: quorum sanguis vi-
 Riv. sitatur super Jehu posterorūque ac successores ejus, qui,
 Riv. imitatione Jeroboami, suo exemplo & imperio popu-
 Riv. lum ad idololatriam allexere. Vel, sanguis hinc vindi-
 Riv. catus est occisio spiritualis, five animarum populi Dei,
 Riv. ut in Ezech. cap. 3. vers. 18, 20. Per *Jisraelem* autem
 Riv. hinc intelligo populum *Israel*, ut Hos. c. 2. v. 22. Non
 Riv. placet hæc interpretatio. 1. Quia malum illud idolo-
 Riv. latriæ exemplum à Jeroboamo ortum ad Jehu fami-
 Riv. liam restringit. 2. Quia nomen *Jisrael* in bonum ac-
 Riv. cipit, pro piis in populo qui persecutionem passi sunt. 3.
 Riv. Quia ^{וְיָשָׁבְתִי} in omnibus locis significat cades prop-
 Riv. riè sic dictas. 2. Sanguis hinc intelligitur Naboth,
 Riv. quem ultus est Jehu, qui jussu Domini occidit filios
 Riv. Ahab, 2 Reg. 10. 7. Sed cur Deus à Jehu repeteret
 Riv. quod Ahab patravit? 3. *Cades Jisreelis* hinc vocat
 Riv. perpetratas à Jehu in valle Jisreelis. Vide 2 Reg. 9.
 Riv. & 10. Obj. Sed cur Deus visitaret sanguinem quem
 Riv. effundi jusserat, & ob quem effusum Deus ipsum lauda-
 Riv. vit & remuneratus est? Resp. 1. Factum Jehu in
 Riv. se laudabile erat, tanquam actio à Deo imperata: si-
 Riv. mul tamen vituperari poterat & puniri respectu ho-
 Riv. minis, Jehu*, qui id fecit malo animo ac proposito five
 Riv. fine, ad suam libidinem & potentiam augendam; nec
 Riv. impendit operam Deo, qui hoc voluit, ut Jehu
 Riv. cultum suum restitueret, & idololatriam aboleret, a
 Riv. quam ille confirmavit, vel solum mutavit. Fuit igitur
 Riv. potius latro, quàm minister Dei. Non excusan-
 Riv. tur instrumenta quibus Deus utitur, v. g. Simeï male-
 Riv. dicens Davidi, Nabuchodonosor Judæos in captivita-
 Riv. tem abducens, Diabolus homines tentans. Resp. 2.
 Riv. Non fuit propriè illa cades causa hujus visitationis,

five plagæ, sed alia ejus peccata, nempe idololatria, &c.
 Quare subauditur hinc, Hebræorum more, nota simili-
 tudinis, & alluditur ad stragem illam domûs Ahab
 à Jehu editam in Jezreel; qu. d. Sicut visitavi Acha-
 bum, sic visitabo Jehu, & paria scelera par poena se-
 quetur. Qualem stragem edidit Jehu in domum A-
 chabi, tali strage puniam posteritatem Jehu; cum sci-
 licet interficietur cum suis Zacharias, Jehu quidem ab-
 nepos, filius autem ejus Jeroboami sub quo hoc visum
 Osee contigit, 2 Reg. 15. 10. Locum autem sic verito,
 Et visitabo per sanguinem Jezebel, &c. quo sensu ^{וְיָשָׁבְתִי}
 sæpe sumitur. [De quo meritò dubitari potest. ^{וְיָשָׁבְתִי} in-
 terdum valet, cum, vel præter, vel contra, vel coram; quo-
 rum omnium exempla producant viri docti: nusquam,
 quod sciam, per.] Rationem reddit cur filium Prophetæ
 Jezebelem vocari voluit, quia tale spectaculum in
 domo sua visurus erat Jehu quale olim vidit in Jezra-
 hele, ubi extinctus fuit Rex, & Regnum translatum
 ad alienos. Summa est, qu. d. Vos non estis *Israelitæ*,
 sed *Jezebelitæ*, & nihil differtis à maledicto Rege ve-
 stro Ahab, nec in melius mutati estis. Putatis Jehu fa-
 cinus fecisse laudandum, quod domum Ahab extinxe-
 rit. Sed ille latro fuit, nec mutavit statum terræ; &
 vos in malitia vestra obstinati estis: ideoque ego ulci-
 scar cades illas. ¶ *Et, &c.* ^{וְיָשָׁבְתִי בְּבֵיתִי} *Et ces-*
 sare faciam regnum domûs *Israel*, Mo. Vel, 1. in domo Je-
 hu, quæ modò nominata est: vel, Regnum domûs
 Jehu; synecdoche generis. Nam omnimoda Regni *Is-*
 raelis cessatio sequitur demum v. 9. [Vel, 2. in uni-
 versum.] Extendit ergo poenam ad totum Regnum;
 quia sequentes Reges [& populus sequentium ætatum]
 nihilo meliores erant posteris Jehu. Delebo Regnum
 Decem tribuum, ob idololatriam. *Jezebelis* ideò me-
 minit, quod Samaria & Jezrahel erant sedes Regiæ
Israelis. Domum *Israel* vocat, quæ refecta est à fami-
 lia Davidis.

5. *Et in die illa* i. e. Ubi venerit maturum vindi-
 ctæ tempus. Ex quo domus Jehu corrui, *Israelita-*
 rum res diminui ac labi coeperunt. ¶ *Conteram*
 arcum, &c. i. e. Vires, ut 1 Sam. 2. 4. bellis civilibus.
 Hoc uno instrumento bellico reliqua omnia intelligit.
 Multum arcu pugnabant *Israelitæ*. Vide Psalm. 44. 7.
 & 78. 9. &c. ¶ *In, &c.* ^{וְיָשָׁבְתִי} *In valle*
Jisreel, Ti. M. P. Mo. &c. Vallis hæc erat celebris &
 maxima, Jos. 17. 16. Jud. 6. 33. non procul à Samá-
 ria, ut constat ex 2 Reg. 10. 1. q. d. Videt Deus propu-
 gnacula vestra in Samaria, in *Jisrael*, & illic vos con-
 ficiet; nempe in umbilico terræ, in præditiis vestris,
 quibus confiditis, ubi viribus polletis: nam *Jezrael*
 metropolis proxima Regni 10 tribuum erat post Sama-
 riam, locus munitissimus & amoenissimus. Extrema qui-
 dem clades *Israelis* erat in occupatione Samariæ. Sed
 hanc non antè Assyrius obsedit quàm vires Regni con-
 fractæ essent, quod in prælio quodam factum videtur*,
 idque in valle Jisreel, ut multi volunt, & Hoseas
 hinc ostendit; ut, scilicet, ubi fusus est sanguis Ahab &
 Jezebelis, ibi fundatur & sanguis eorum qui illo exem-
 plo non resipuerunt. Singularem cladem ibi accep-
 tam vel à Zacharia, vel ab Hosea filio Ela, notat, et-
 si non meminerit historia Regum. Videtur præci-
 pue indicari strages illa quam daturus erat Manahe-
 mus, 2 Reg. 15. 16. Quidam Samariam intelligunt.
 Totum Regnum *Israel* intelligit, cujus caput erant
 Samaria & Jisreel. Totius Regni designatur deva-
 statio, quum clades hæc futura sit prope ejus quondam
 metropolin & Regiam. Quum triplex clades, nempe
 domûs Ahab, & domûs Jehu, & domûs *Israel*, ob idem
 scelus contigit, effectum est ut omnes, licet non in
 eodem loco, in eadem valle Jisreelis contingerint; ideò-
 que omnes ad primam illam, quæ à domo Ahab in
 valle Jisreelis accepta est, referrentur: qu. d. Strages
 illa Jisreelitæ vallis novum sui exemplum iterum
 atque tertio editura est, cum eadem causa perseveret,
 adeoque omnes hæc clades unius exempli, causæ & ju-
 dicii fuerint. Al. propter vallem Jisreelis, JT. Pi. i. e.
 propter cades ibi à Jehu perpetratas. Quod quidem ali-
 quando sign. propter; sed cum nomini locum designan-
 ti præponitur, ut hinc, propriè valet, in.

6. *Et concepit adhuc, & peperit filiam* Partum im-
 becillioris

San.
Me.
San. fm.
Me. & T. ex
Mar. & L.
Me.

G.

San.

Calv.

G. sic

Jun.

Jun.

Fin.

Riv.

D. fm.

V.

V.

Calv.

Calv.

fm. Tar.

Mon.

G. sic V.

M. D. &c.

G.

V.

Tar.

Riv. Riv.

Calv.

50

Riv.

Riv. Riv.

D. ex Hi.

&c.

Riv.

Riv.

Mer.

G.

V.

Mer.

K. in

Mer.

Tar.

70

Mon.

Pi.

Liv.

† Riv. sim. becillioris sexūs †, ut imbecillitatem denotet Regni,
 T. r. vel Regum, Zachariae & Sallumi *. Gradatim hic de-
 d. T. r. sim. scribit statum populi, quodd scilicet fuerit deterior †;
 Riv. D. ideo pergit in poena †. ¶ *Voca, &c.* נָלָא שְׁמִי נָלָא
 * K. in Mer. נָלָא *Voca nomen ejus Lo-ruchamah, Mo. Ti. J.T. &c.*
 † Calv. vel, *Non dilecta, D. Riv. ut Rom. 9. 25 b; vel, Immise-*
 † O. col. *randa, Ca. sic Ar. vel, Non-misericordiam-consequuta, M.*
 in Mer. *sim. P.D. G. o. Sy. Ar. Ch. ¶ Non addam ultra mi-*
 † Riv. *sereri, &c.] q. d. Non concedam illis protectionem &*
 † Idem. *patientiam ulteriorem. Haecenus vos pertuli, jam in-*
 * Calv. *tolerabiles estis; proficiam ad vindictam; sinam vos*
 † Pi. *diripi per Tiglath-peleserem; diu vos affligam: non*
 † Gias. *tamen in aeternum toti Israeli omnis misericordia de-*
 gram. p. 8 *negatur, nam multis ea & promittitur v. 10. & prae-*
 459. sim. *statur in N. T. ¶ Sed, &c.* נָלָא שְׁמִי נָלָא
 † Tar. *[Variant.] Sed obliuiscendo obliuiscar eorum, P. sic Vulg.*
 † G. *Sumpserunt quasi esset à נָלָא, & נָלָא pro נָלָא positum ef-*
 † D. Tar. *set, ut saepe fit. Non placet hæc versio P; confundit*
 † D. *נָלָא (quod obliuisci sign.) cum נָלָא. Al. Sed adversus*
 † Tar. sim. *adversabor eis. Sed elevando elevabo (vel, adducendo ad-*
 D. *ducam, M. sim. D. Q. in Tar.) super, vel contra, eos, He.*
 † He. in *in V. M. nempe hostem. Al. Quia (vel, Sed, Sy. Ar.*
 V. *Ca. Quia potius, Ti.) tollendo tollam (vel, in universum*
 † M. sim. *tollam, Ti. sim. Sy.) eos, Mo. Calv. D. G. sim. Ar. omni-*
 He. in V. *no auferam eos, i. e. Galaaditas, Galilæos, Nephtali-*
 † G. *tas, Reubenitas, Gaditas, & partem Manassis, 2 Reg.*
 * Idem. *15. 29. 1 Paral. 5. 26: sub. a conspectu meo, V. vel, ab*
 † D. *hac terra, nempe per Assyrios; vel, è medio. Con-*
 † Calv. *firmatur hic sensus è v. seq. servabo domum Juda. Ser-*
 † Riv. sim. *vare & tollere inter se opponit. Difficultas hic est in*
 D. *voce נָלָא, quæ vel pro נָלָא ponitur, vel pro*
 † Q. in V. *נָלָא. Al. Quamvis hæcenus condonando condonave-*
 Plerique in *rim eis, id est, saepius condonaverim. Quamvis om-*
 Riv. *nino condonaverim eis. Saepè valet, quamvis. Al. Quia*
 † Q. in D. *parcendo peperci eis, ut sit fut. pro præter. qu. d. Hucus-*
 † Al. in D. *que peperci eis; quia illorum misertus sum; sed non*
 † i. *amplius miserebor. Significat Regnum Israelis nun-*
 * Q. in V. *quam instaurandum: nam Israelitæ qui abierunt in*
 † V. *captivitatem Assyriorum nunquam reversi sunt, aut*
 † Liv. *certè paucissimi. Vel, Sed portando portabo eos, sub. ad*
 † Liv. sim. *terram inimicorum suorum. Al. Ut condonando condo-*
 D. Riv. *nam (vel, Ut omnino, sive ullo pacto, condonem, J.T. Riv.*
 † D. Riv. *ex Liv.) illis, Liv. Sensus est, Deum misericordiâ non*
 † Riv. *commotum fore ut Israeli condonet, quin eum per-*
 † Liv. D. *dat. Cujusmodi comminatio est Jerem. 13. 14. Non mi-*
 Riv. *serebor, quin perdam: simil. Amos. 7. 8. נָלָא, sequente*
 † Liv. *7, condonare sign. ut Gen. 18. 24. Num. 14. 19. Psalm.*
 † Liv. *99. 8: & נָלָא interdum valet, ut 1. Gen. 38. 16. Quid*
 † Riv. *dabis mihi נָלָא ut venias? Jud. 8. 6. Estne — in*
 † Liv. D. *manu tua, נָלָא ut demus, &c. Al. Nam non condo-*
 Riv. *nabo illis ullo pacto. non repetitur ex membro præce-*
 † Liv. *dente. Non eis condonabo ulli pacto, Riv. accipiunt*
 † Liv. D. *quidam negativè, ut Esa. 30. 21. Hæc est via, ambulate*
 Riv. *in ea; non dextrabitur, non sinistrabitur: ubi Tar-*
 † Pi. *gum habet, נָלָא, non declinabitur. Ità sublata erit omnis*
 † Riv. *difficultas. Chaldaus addit conditionem, Sed si respu-*
 † M. *erint, dimittendo dimittam eis. Sed hic sensus textui*
 † D. *contrarius videtur: nam potius testatur Deus se non*
 † G. *remissurum.*
 † Riv. *7. Et domui Juda miserebor.] Quia illa castigata*
 † M. *resipuit, ideo subsistet post deletum Israel annis 132,*
 † D. *& revertetur postliminè in patriam. Dabo hoc pie-*
 † Riv. *tati Ezechiae, nè qui sub eo est populus eadem patia-*
 † Liv. *tur quæ 10 Tribus. Qu. Sed cur Propheta, qui ad Is-*
 Riv. *raelitas missus fuerat, hic Judæorum meminerit? Resp. 1.*
 † Liv. *Ut retunderet superbiam & inanem fiduciam Israeli-*
 Riv. *tarum, qui tunc florebant, quum Judæi ab Israelitis*
 † Calv. *ipsis & Syris valde affligebantur, ideoque Israelitis*
 † Calv. *& mundo despicabiles erant. Ut Israelitis dolorem*
 † Riv. *augeret, promittit Deum liberaturum esse Judæos, etsi*
 † T. r. *paucos, debiles & afflictos; & minatur se deleturum*
 † RS. in *Regnum Israelis, licet numerosissimum, fortissimum &*
 Mer. *florentissimum. Illustrat ergo comminationem con-*
 † Riv. *tra Israelem antithesi misericordiæ suæ erga Judam,*
 † T. r. *quæ minis à Deo recesserat, &c. 2. Israelitæ obje-*
 † RS. in *re poterant, Judæos miserè affligi, ideoque non pro-*
 Mer. *desse Deum colere. Respondet ergo, Deum Judæis*
 † Riv. *parsurum, postquam sustulerit Regnum Israelis.*
 † T. r. *¶ Et, &c.* נָלָא שְׁמִי נָלָא *Et servabo eos in Jehova Deo*

suo, sive ipsorum, P. Riv. &c. vel, per Jehovam, &c. J.T.
 Pi. V. Id est, vel, 1. in meipso: qu. d. per me, mea
 vi; ope mea, non ope humanæ. Mos Hebræorum po-
 nendi nomen pro pronomine. Loquitur de se in ter-
 tia persona. Poterat dicere, per me; sed non frustra
 hoc circuitu utitur, in Jehova Deo ipsorum, ut ostende-
 ret Israelitis, non esse cur confiderent tibi Deum esse
 propitium, quem illi à se exulare jusserunt, qui non
 Deum, sed Diabolum, colebant, &c. Antithesis Israeli-
 tarum, quos perstringit quod Jehova non sit ipsorum
 Deus, sed Judæorum: qu. d. Dii vestri sunt idola, quæ
 salvare non possunt cultores suos, &c. Vel, 2. in Fi-
 lios; per Christum, naturâ Deum. Favet Chaldaus,
 qui hic, ut alibi saepe, interpretatur nomen Jehovæ
 per, verbum ejus: quam ejus phrasin videtur imitatus
 Joannes, qui Christum Verbum appellat, Joh. 1. 1. Sal-
 vabo eos, inquit, in verbo Domini, &c. Soler Chaldaus
 in magnis Dei actionibus verbi Dei facere mentionem.
 Sensus, qu. d. Mitius tamen agam cum Regno Juda.
 Per hoc significat instaurationem Regni Juda sub Cy-
 ro. ¶ Et non (vel, Non autem, P.) salvabo eos in
 arcu, &c. Sic J.T. Pi. &c. Promittitur hic liberatio
 vel, 1. à Sennacheribo. Hic non servatur ordo hi-
 storiarum: aut vertendum, postquam servavero. Vel, 2.
 ex Babylone. Vel, 3. generatim, & inprimis à mor-
 te æterna. Sensus, Efficiam ut neque Syri neque re-
 liqui 10 tribuum nocere illis quicquam valeant, obje-
 cto eis metu ab Assyrio, 2 Reg. 16. 5, &c. Esa. 7. 1. 9.
 8. Et, &c. נָלָא אֲבָלָאֵת אֲבָלָאֵת (nempe
 Gomer mater) Lo-rubamah: & concepit iterum, pe-
 peritque filium, P. Postquam ablactasset, &c. Ti. sim. Pi.
 Depulsio à lacte hic significat ablationem publici mi-
 nisterii, aliorumque omnium beneficiorum quæ non
 minus chara illis erant quam lac infantibus: vide
 Psalm. 131. v. 2. Ablactatio significat, Israelitas desti-
 tuendos fore Verbo Dei, Prophetiis & gratiis. Nam
 lac Verbum Dei significat, promissiones & Prophetias.
 Sed hoc frigidum est. Hæc verò ablactatio signifi-
 cat, Israelem non fuisse repente abdicatum, sed Deum
 longâ patientiâ eum sustinuisse, donec insanabilis ef-
 fet. Sed hoc non videtur quadrare cum eo quod ab-
 lactatio tribuitur Gomeræ. Potius ablactata est hæc
 filia cum Gomer, per quam populus Israelis univer-
 sus significatur, partem sui amisit, quæ velut à reliquo
 corpore & ab uberibus matris avulsa in Assyriam
 fuit deportata, ubi alimentis sustinebatur externis.
 Ablactavit igitur eam mater cum illam amisit, nec
 defendere potuit, quam antea infirmam pepererat,
 id est, suo malo exemplo ad infidelitatem & ido-
 lolatriam impulerat, cui proinde fuit ablactationis
 causa. Filiâ sic ablactatâ, residuum Israelis ab adulte-
 rino partu non recedit. Sequitur ergo ætas, quæ per
 filium describitur quem peperit Gomer. Sensus lo-
 ci, qu. d. Postquam filiulam à lacte depulisset, concepit
 filium: vix enim concipiunt scemina cum lactant.
 Antè filiam, nunc filium, peperit: quâ sexus alterna-
 tione indicatur, vel, 1. utrumque sexum omnesque po-
 puli ordines æquè accusari & punitum iri; vel, 2. di-
 versitas temporum, qu. d. nunc melius, nunc deterius,
 habuere quod ad externam felicitatem attinet. Fi-
 lius hic est status Israelis à Salmanasare deportati: qui
 status comparatur filio, non filia, ut status præcedens,
 quia, animum resumens sub Rege Hosea, tributum As-
 syrio recusavit, & postea satis masculè resistit, & obli-
 dionem pertulit, 2 Reg. 17. 5.
 9. Non-populus-meus] Sub. estis, Pi. Tar. Calv. i. e.
 Non colitis me tanquam populus meus. Al. Vos cum
 profanis gentibus recensebo, nec amplius pro populo
 meo habebō. ¶ Et ego non, &c. נָלָא שְׁמִי נָלָא
 Non era vobis, Mo. M. Ti. &c. vel, vester, P. J.T. Pi. sub.
 Deus, sive in Deum, P. Ti. M. Liv. D. Riv. Merc. ex
 AE. &c. q. d. Non ero vobis Deus, Pater, amicus, pro-
 tector, portio, curam vestri peculiarem abjiciam; exitis
 mihi ut aliæ gentes. Confer Deuter. 7. 6. Itâ Deus
 ipsos prorsus exheredat, & foedus cum patribus quo-
 dammodo abolet. Est hæc ultima populi abdicatio.
 Ellipsis hic est correlativi, ut Ezech. 16. v. 8. & fuisti
 mea, sub. uxor. Vide & Exod. c. 19. 5. Prov. 8. 14.
 At ibi 7 defensionem, hic possessionem denotat. Mu-
 tua

tua inter Deum & populum ejus est relatio, Jer. 11.4.^a.
 Al. *esse virum* dicitur pro, *nubere*. Eris ergo mihi, i.e. nu-
 bes mihi. Al. *Non ero pro vobis*, D. Rib. Riv. ut Psalm.
 118.6. Dominus ⁷, i.e. pro me, ex collat. Ebr. 13.6. mihi
 in auxilium P. Impletum hoc cum qui de decem tri-
 bus erant reliqui abacti sunt per Salmanaserem, fu-
 turi posthac, non Dei populus, sed Assyriorum servi 9.
 10. Et erit, &c. "וְיִהְיֶה כְּמִסְפַּר יְהוּדָה" In plerisque co-
 dicibus Ebraeis versus hic est principium cap. 2.^a. Agi-
 tur hic de perdendis Israelitis: qu. d. Etsi numerus
 eorum infinitus sit, non mutabo sententiam, sed de-
 struam eos. Sed hoc refellunt sequentia. Promissio
 hic est, &c. Solent Prophetæ læta tristibus admisce-
 re, & minis consolationes subungere, & commi-
 nationibus Legalibus terribus Evangelio recreare 7.
 Hoseas ergo, postquam de reprobatione Judæorum egit,
 vaticinatur de reliquis qui salvandi erant; quibus se
 adjungunt innumeri ex Gentibus. Hi duo versus,
 correctione quadam acerbitatem superioris typi tem-
 perantes, sunt parasceustici ad seq. cap. documenta.^a.
 [Locum sic reddunt:] Et (vel, Quamquam, JT. Autem,
 P. Tamen, Liv. sic Pi. Riv. ut usurpatur Psalm. 44. 18.
 Et non (i.e. Non tamen) oblii sumus, &c. b. Jer. 30. 7.
 Et (i.e. Tamen) ab ea liberabitur. Videtur enim hoc dici
 "וְיִהְיֶה כְּמִסְפַּר יְהוּדָה" erit numerus filiorum Israel tanquam are-
 na maris, quæ non mensuratur & non numeratur, Calv. &c.
 Ad verb. non mensurabitur nec numerabitur: sed signi-
 ficant hæc verba actum continuum, & est indefinita lo-
 cutio. Sæpe in S. S. fit ut allusio ad locum aliquem
 non sit integra. Mensura hic ad arenam refertur, nu-
 merus ad stellas, ut Jer. 33. 22. Sed hoc non est ne-
 cesse. Nam & arenæ, ut mensura, ita & numerus tri-
 buit, tum in Sacris, Genes. 32. 12. Hebr. 11. 12. tum
 in profanis. Horat. Carm. 1. 28. Te maris & terræ nu-
 meroque carentis arenæ Mensuræ cohibent. Seneca in
 Medea, Prius arenis numerus deerit. Hoc v. & sequ. est
 anthypophora seu occupatio, quæ respondet eorum ob-
 jectioni, quasi Deus, si ipsos excinderet, falleret fi-
 dem Abraham datam de semine immenso: Id Prophe-
 ta hic negat; quoniam servabit Deus reliquias, ve-
 rosque Israelitas, tam ex Judæis quam ex Gentibus.
 ¶ Et, &c. "וְיִהְיֶה כְּמִסְפַּר יְהוּדָה" [Variant.] Et
 erit, (vel, fiet ut, Pi.) in loco ubi dicitur eis, (h. e. dictum
 fuerit eis,) Non populus meus vos, (sub, estis, Pi. & sub, il-
 lic, Calv.) dicitur eis, Filii Dei vivi, Calv. sic Pi. Riv. Liv. &c.
 sub, estis, Pi. In loco, i.e. in locis habitationum suarum
 extra Terram promissionis; in regionibus Gentium.
 [Alii aliter vertunt.] Eritque pro eo quod dicitur, vel di-
 cebatur, istis, &c. P. JT. K. in Riv. He. in D. Commoda
 quidem esset interpretatio, quia difficultatem omnem
 tolleretur, si usus phrasæ faveret. [G. hæc cum præ-
 ced. sic reddit,] Postquam numerus filiorum Israel in ex-
 silio factus fuerit velut arena maris, talis ut neque nume-
 ro neque mensurâ comprehendi queat; tunc, pro eo quod dicti
 fuere, Non populus, &c. i. bis positum apud Hebræos sæpe
 tempora connectit, ita ut Latine per postquam reddatur
 optimè. Illud "וְיִהְיֶה כְּמִסְפַּר יְהוּדָה" valet, pro eo quod; & sic multi po-
 puli etiam nunc loquuntur. Sic Galli dicunt, au lieu
 que. Itaque "וְיִהְיֶה כְּמִסְפַּר יְהוּדָה" significat tantum vicem aut commuta-
 tionem conditionis populi, non autem locum in quo
 id experturus sit. Si locum designaret, scripsisset
 "וְיִהְיֶה כְּמִסְפַּר יְהוּדָה". At hic est forma regiminis, "וְיִהְיֶה כְּמִסְפַּר יְהוּדָה". Resp. 1.
 "וְיִהְיֶה כְּמִסְפַּר יְהוּדָה" valet, in loco, Levit. 4. 24. Jer. 22. 12. Ezech.
 21. 30. Adde Gen. 39. 20. Deuter. 12. 14. Et rectè
 notant grammatici, sequente "וְיִהְיֶה כְּמִסְפַּר יְהוּדָה", aut "וְיִהְיֶה כְּמִסְפַּר יְהוּדָה" deserviente,
 "וְיִהְיֶה כְּמִסְפַּר יְהוּדָה" scribi in regimine. 2. Nomen hoc, vel in con-
 structo vel in absoluto statu, nusquam accipitur pro
 "וְיִהְיֶה כְּמִסְפַּר יְהוּדָה", eo quod. Ego certè nullum exemplum memi-
 ni. 3. Altera expositio, in loco, firmatur autoritate
 veterum, o. Ch. 7. & Apostoli, Rom. 9. 26. Ubi dicitur,
 vel dictum est, ut Rom. 9. 26. nisi fallor: vel, diceba-
 tur, sub, à Domino, vel, ab omnibus, V. Dicitur, vel di-
 catur, illis, (sub, à Deo, V.) Filii Dei viventis, P. Liv. G.
 i. e. dicentur, vel dicantur, filii. Sic Esa. 1. 26. Voca-
 bitur tibi, (i. e. Vocaberis,) Civitas, &c. & 61. 6. Ministri
 Dei—dicitur vobis, i. e. dicemini: & 62. 4. Non di-
 cetur tibi, Derelicta, pro, non dicèris. Rectè ergo vertit
 Apostolus, "וְיִהְיֶה כְּמִסְפַּר יְהוּדָה", vocabuntur filii. Fient filii
 Dei, nempe per gratiam Evangelii. His verbis indi-

cat organum & modum collectionis Ecclesiæ, nempe
 vocationem per Verbum Dei in Ministris suis loquentis,
 Matth. 10. 20. Joh. 16. 8. quæ vocatio Dei est initium
 salutis nostræ. Dicit, Dei viventis, i. e. æterni; ut aqua
 viva dicitur, quæ perennis est. Itaque & credentes avo-
 cat à falsis & mortuis Gentium diis; & credentium
 dignitatem asserit, qui Patris æterni atque immortalis
 filii sunt, adeoque ipsi immortales. Qu. Sed cur non
 servat antithesin, ut, non populus, &c. hic opponeret,
 populus meus estis vos, sed ejus loco habet, filii Dei, &c. b.
 Resp. Ut amplificaret Dei gratiam, ostenderetque sta-
 tum Ecclesiæ excellentiorem fore, dignitatēque
 Israelis spiritualis longè majorem fore quàm fuerit
 carnalis, qui quidem populus erat, sed sub servitute,
 Gal. 4. 1. 7. qu. d. Deus familiaris se illis Patrem
 ostendet: non tantum populus Dei erunt, sed & filii
 Dei, Joan. 1. 12. Rom. 8. 16. quod plus amoris exci-
 tat. Plus est esse Regis filium, quàm populum: filius
 est hæres, non item populus. Vide ut major gratia
 quàm peccatum. Nam merebantur dici non populus:
 gratia facit ut fiant filii Dei. Qu. 1. Quando im-
 pleta est hæc prædictio? Resp. 1. In reditu à Baby-
 lone. Non placet, quia inde redeuntes, 1. non erant
 innumeri, sed pauci: 2. non erant ex 10 tribubus P.
 Resp. 2. Tempore Evangelii. 2. Quærendum hic est
 de loci scopo & objecto. De quibus hic agitur? Ju-
 dæis, an Gentibus? Resp. 1. De Judæis. Dicuntur
 filii Dei, nempe illi qui ad Deum & Legem reversi fu-
 erint, Prophetisque habuerint fidem. Tales autem fu-
 ère nonnulli ex 10 tribubus, qui cum Judæis domum
 redière sub Cyro. Vide Esd. cap. 2. Verum illi fuerunt
 paucissimi. Respond. 2. De Gentibus: vel, de novo
 Israele ex Judæis & Gentibus colligenda: ut inter Ju-
 dæos & Gentes nullum sit discrimen. De Gentibus
 certè intelligit Apostolus Rom. 9. 25, 26. non, ut qui-
 dam volunt, sensu quodam analogico sive accommo-
 datitio, sed sensu vero & primario: ut ex eo patet,
 quod, cum Paulus duo dixisset, Deum vocasse nos tum
 ex Judæis, tum ex Gentibus, hæc membra resumens, &
 ultimum, more Hebræorum, primùm confirmans, de
 Gentibus probat ex hoc Hoseæ loco, de Judæis verò ex
 Esa. 10. 22. Nec credibile est, Paulum, de re summa,
 & apud Judæos controversa ac odiosa, agentem, Hoseam
 pro Gentium vocatione allegare voluisse, si Hoseas il-
 lud minimè intendisset; aut indirectam probationem
 asserre, cum aliæ aliunde suppeterent. Adde quod Ho-
 seas salutem illam pollicetur tantum reliquiis Israe-
 lis; ideoque promissio hæc de tanto numero in Israele
 carnali non est impleta, sed tantum in Gentibus. Ge-
 neraliter hic offert Deus gratiam suam, tam Israelitis,
 quàm Gentibus.
 11. Et congregabuntur (vel, 1. à seipsis; vel potius,
 2. à Deo, ob promissionem illam Deut. 30. 1, &c. *) filii
 Juda & filii Israel (qui ex dispersione sunt, 1 Pet. 1. 1.
 q. d. reliquæ Tribus præter Judam & Benjamin; ali-
 qui ex Israele; synecdoche:) pariter; ita P. M. "וְיִהְיֶה כְּמִסְפַּר יְהוּדָה"
 Unà, vel simul, JT. Pi. Ti. Locum unum non respicit,
 sed unam Ecclesiam. Loquitur v. præced. de universa
 collectione Ecclesiæ, hic restringit sermonem ad car-
 nalem Israel, quia ab illo factum est initium hujus
 instaurationis sive collectionis, quum à Babylone redi-
 rent. Respicit ad schisma illud Decem tribuum sub
 Jeroboamo, de quo 1 Reg. 12. ¶ Et potent sibi
 met caput unum] i. e. Constituent unum Principem &
 Regem. Vide Ezech. 37. 22, 24. Respicit ad caput to-
 tius mali in Israel, nempe divisionem Regnorum, quæ,
 inquit, per Christum sanabitur, nec tum diversa erunt
 capita, ut post Salomonem, &c. Caput, nempe, vel, 1.
 Zorobabelem, typum Christi; vide Jerem. 30. 20, &c.
 & 33. 22, &c. Ezech. 16. 61. & 34. 23. & 37. 16, &c.
 vel, 2. Ezechiam: vel, 3. Josiam. Sed hi omnes fru-
 strà sunt, quia sub his Judæi & Israelitæ nunquam in
 unum populum congregati sunt. Vel, 4. Messiam sive
 Christum, qui caput Ecclesiæ constitutus est, Eph. 1.
 22. & 5. 23. quem fideles sibi constituere dicuntur,
 quum ipsum Regem à Patre constitutum, Psalm. 2. 6.
 amplectuntur & quasi spontè eligunt. ¶ Et ascen-
 dent de terra] Scilicet captivitatis & servitutis suæ;
 de qua Jerem. 23. 8. Ascendent, e Chaldaea, &c. quia
 Judæa

- * Calv. Judæa illa altior erat *. Verum non hic describitur propriè reditus temporalis ab exilio; sed, sub ejus similitudine, plena Ecclesiæ sub Christo instauratio, & præsertim restitutio Judæorum & Israelitarum. Spiritualis in Christo liberatio hic intelligitur. Verbum ascendendi ponitur pro ire, vel accedere, Judic. 4. 5. & pro sequi, 1 Sam. 25. 13. hic verò evasionem notat, sicut Exod. 1. 10. Al. *ascendent*, id est, ibunt ex Galilæa & aliis locis ad Templum. Vide Luc. 2. 42. ¶ Quia, &c. "11" ¶ Quia, vel Nam, (vel, Quum, J.T. vel, Quamvis, Q. in D. ut ¶ accipitur Exod. 13. 17. & 34. 9.) *magnus* (sub. est, vel erit, Riv. Calv. Pi. &c. vel, fuerit, J.T.) *dies Izrebel*, Mo. P. sic M. Ti. &c. *Tanta est Jesraelitica dies*, Ca. *Dies* alicujus dicitur, quo alicui vel bene est, ut Luc. 19. v. 42. vel male, ut Ecclef. 5. 20. Abd. 12. Mich. 7. 4. [Locum itaque exponunt vel in malum, vel in bonum. 1. In malum.] Hoc non restringitur ad proximam particulam, neque ad promissionem, sed ad cladem illam cujus mentio facta fuerat. Sensus, q. d. Postquam illæ graves & acerbæ vindictæ meæ poenæ inflictæ fuerint Israeli, qui Jizrehelis nomine designatur. Vel, Quamvis clades illa Jesraelis irreparabilis videatur, tamen erunt qui ascendent & evadent. Hi Christum ducem sibi adficient, profecti à terra in qua exulabant. Al. Nam clades illæ quæ Israelitis eventuræ sunt, primum in deletione domus Jehu, propter cædes perpetratas in valle Jezrehel, tum reliquæ post sequutæ, tam graves erunt ut Israelitæ in exilium dispergendi sint: ac proinde pii ex illis libenter se adjuncturi sint Judæis in patriam reversis. Poterant objicere, Quid nobis de ascensu vaticinari? nonne quiescimus in nostra hæreditate? Nec Judæi nec Israelitæ tunc sibi timebant. Propheta ergo h. l. expergefacit eos, & denunciat fore gravissimam cladem à Deo infligendam, quæ extraordinarium remedium & insignem misericordiam Dei requirit, ut populum tanquam mortuum è sepulchris educeret. Ideo, inquit, non frustra polliceor hunc reditum & ascensum. [2. In bonum.] *Dies magnus*, i. e. celeberrimus & maximus, felicissimus; ut apud Tacitum *magnus dies* dicitur felicissima victoriæ dies. Vel, *magnus* dicitur propter magnam Dei potentiam in suorum salute & hostium Ecclesiæ exitio exferendam. *Magnus dies* (tempus scil. reditus, resuscitati Templi & urbis,) *Jezrebel*, i. e. *semini Dei*, illis quos modò dixerat *filiis Dei viventis*: id enim significat *7877*. Allusio autem est ad nobilem quandam in 10 tribubus urbem. *Dies Jezrael* hic dicitur vel, 1. dies quo Jezraelitæ dispersi per gentes postliminò redibunt in patriam: vel, 2. tempus salutis & gratiæ, ac liberationis Ecclesiæ, ut Luc. 19. 42. Vide & Psal. 81. 15. Esa. 33. 6. 9. Dies Christianismi, nam Jesrael *Divinum semen* significat. Totum tempus post manifestatum Messiam, præsertim illud quo mysterium de Israele ad Christum reconciliando implebitur. *Dies hic magnus* dicitur, non quantitate vel duratione, sed ob rerum gestarum magnitudinem & excellentiam: alibi dicitur *dies Domini*, quia in eo Dominus opus suum exsequitur; hic, *dies Israelis*, quia in gratiam & bonum Israelis. Qu. Sed cur non restituit ei nomen Israelis mutatum antè in Jezrael? Resp. Nomen *Jezrael* signif. & *dispersionem Dei*, & *semen Dei*, & pro statu subjecti accipiendum est, vel in bonum, vel in malum. Antea, Deo minante, nomen erat probrosum, & pro *dispersione Dei* positum; jam, Deo promittente restitutionem, honorificum est, pro *Dei semine* positum: ut ostendat Propheta, iræ Dei successisse misericordiam. Sed cum nulla sit in nomine mutatio, puto eandem manere significationem. *Dies Jisrael*, i. e. ejus populi qui, ad tempus rejectus, meritò vocatus est *Dispersio Dei*.
- * Calv. ¶
- * Riv. ¶
- * Liv. ¶
- * Riv. ¶
- * Liv. ¶
- * G. ¶
- * D. Riv. ¶
- * D. ¶
- * Calv. ¶
- * V. ¶
- * D. Riv. ¶
- * Liv. sic Riv. ¶
- * G. ¶
- * D. ¶
- * Liv. ¶
- * Ca. ¶
- * Riv. ¶
- * Riv. ¶
- * Riv. ¶

CAP. II.

1. **D**icite, &c. Heb. *Dicite fratribus vestris*, (fratri vestro, Q. in V. *אחיך*, sine punctis, ambiguum est, & potest legi tam *אחיך*, frater vester, quam *אחיך*, fratres vestri.) *Ammi*, (vel, *Populus meus*, M. P. Ti. vel,

- Populus mi*, P. sic J.T. Pi. Q. *Ammi*, Riv.) & *sororibus vestris*, (vel, *sorori vestre*, Ti. Idem sensus est seu singulariter, five pluraliter, hæc enuncientur.) *Rubama*, sic P. Riv. vel, *Misericordiam* (vel, *O misericordiam*, J.T. Pi.) *consecuta*, M. Ti. &c. h. e. Sororum vestrarum unamquamque Dilectam, vel Misericordiam-consecutam, appellaveritis. *Ammi* & *Rubama* verba sunt, vel, 1. fidelium, hoc pro mandato Dei dicentium, & fratres sororesque his nominibus compellantium: vel potius, 2. Dei, per Prophetam sic compellantis eos quos jubet fratres & sorores alloqui; neque enim est in Hebræo virgula distinctiva quam illi ponunt post *fratribus vestris*, itémque post *sororibus vestris*. Hoc comma annectendum superiori capiti. Verum sequentia sic nimis essent abrupta, *Contendite cum matre*, &c. cum antea nihil præcesserit de iis qui litigare debuerunt. Unde patet eisdem & cum matre contendere debere, & fratribus dicere, nempe eadem quæ matri: quandoquidem iidem sunt qui vocantur, tum *fratres* & *sorores*, quum scil. seorsim compellantur; tum *mater*, quum nempe totus populus redarguitur. q. d. O vos qui estis populus meus, &c. dicite fratribus, &c. id est, contendite cum matre vestra, quæ est cæteris fratrum & sororum, &c. ¶ *popule meus*, &c. intelligitur vel, 1. de Israelitis, five Judæis: vel, 2. de Gentilibus. 1. De Israelitis; [sed diversimodè.] Sensus loci est, Vos qui estis ex 10 tribubus, dicite tunc Principibus Judæ & Benjaminis, omnique plebi Duarum tribuum, abjectis odiis illis diuturnis, Vos estis consanguinei nostri, magnam à Deo *misericordiam consequuti*, cujus & nos sumus participes. Nam Judæ & Benjamin eæ erant Tribus quibus Deus principaliter hoc beneficium contulit; aliis accessionis loco. [Alii aliter.] Nomine *Ammi* & *Rubama* intelligitur subjectum cui datur illud mandatum, exigua nempe illæ Israelitarum reliquæ quæ Deum verum adhuc agnoscebant, five Prophetæ, five fideles alii: quos jubet, matrem, plebem nempe vel Ecclesiam Israeliticam, reprehendere. Vel, verus primus ad duas Tribus, secundus ad decem, referri potest, hoc modo; Vos, o domus Juda, quia adhuc estis populus Dei, dicite fratribus vestris, i. e. Decem tribubus, five Israelitis, ut matrem suam Israeliticam Synagogam arguant, & ad partes vestras accedant. Ità Israelitas Propheta per Judæos ad zelotypiam provocat. Sive de Judæis sive de piis Israelitis intelligas, nihil interest, dummodo comminatio illa repudii, & redargutio à filiis facta, ad Ecclesiam Decem tribuum referatur. Al. Loquitur de Judæis redeuntibus è Babylone, ut matrem suam Synagogam redarguant. Non placet, quia Propheta illud, *Contendite*, &c. de tempore suo, & viris justis qui tunc erant, loquitur. [2. De Gentilibus; five de Ecclesia N. T. ex Judæis & Gentibus conflata.] Propheta hic apostrophen facit ad Ecclesiam novam, quam futuram promiserat, quam per popopœiam præsentem sistit, jubetque impiis his Israelitis concionari. Sed figura hæc non videtur hoc loco necessaria, quando tunc fuerunt quibus adhuc hæc competeabant nomina, quique reipsa, non figuratè, potuerunt & debuerunt fratres suos perditos corripere, &c. Al. Sensus est, Vos qui Christiani estis, dicite fratribus vestris, qui ejusdem sunt vobiscum aut gentis, aut Religionis, &c. Loquitur hic de Gentilibus convertendis ad Christum, ut constat ex Rom. 9. 24, 25. De Apostolis aliisque Christi discipulis ex Judæorum gente, quos jubet matrem suam reprehendere, quòd Christo non credidisset. Sed non congruit illi tempori redargutio hæc idololatriæ, (quam per *for-nicationes* intelligit,) à qua Judæi tunc immunes futuri erant. Mandatum est generale, ut illi qui jam sunt populus Dei facti, Hos. 1. 10. præcipue in N. T. alios quoque ad Christum adducant. Hæc jubentur præcones Verbi Dei novo populo ad Christum converso dicere; vel Judæi Gentibus, vel Judæi aliis Judæis, quibus Christum annunciant. Postquam vaticinatus est Propheta de restitutione populi in gratiam Dei, jam hortatur singulos fideles ut se invicem incitent ad hanc gratiam recipiendam, utque se mutuo in fide confirmant. *Dicite fratribus vestris*, *Populus meus*; & *sororibus vestris*, *Dilecta*: h. e. Postquam vobis pollicitus sum me fore

* Calv. propitium, jam potestis secure alii aliis hoc testari. Judentur N. T. Ministri populo dicere, *Populus meus, dilectus*; q. d. Deus non condempnabit credentes, propter Christum. Satis erat quod ante dixerat, *Vos filii Dei*. Sed quia in tentatione hæc difficile creduntur, hoc repetit*.

* Mer. 2. *Judicate, &c.* [יָדִין וְיִשְׁפֹּט] *Contendite, vel Litigate, cum matre vestra*, JT. Pi. Calv. &c. Alloquitur Apostolos aliisque credentes Judæos, ut Synagogam arguant quod Deum deseruerit, utque eam invitent ad resipiscentiam. Expostulate cum Synagoga. Hic incipit concio ejusdem argumenti cum priorē. *Litigate, &c.* Nova oratio. Judentur singuli qui sibi bene esse cupiunt, accusare palam mala facta gentis totius, nempe 10 tribuum, ut communes penas evadant. Convertit se ad populi veteris reliquias, & Synagogam Christo repudiato abjectam. Concio necessaria, tum propter Judæos qui convertendi erant; tum propter credentes, ne offendiculo impiæ turbæ moti Christum desererent. Non hic alloquitur fideles, (ut omnes putant,) sed hypocritas, qui seipsos excusabant, Deumque accusabant tanquam crudelem, injustum, &c. Propheta itaque dicit, *Litigate*, non, cum Deo, sed, *cum matre vestra*, propter cujus flagitia meritò abdicati estis. At videtur Propheta secum pugnare: ante promissit reconciliationem, nunc loquitur de novo repudio. Sed hæc satis congruunt. Respicit hic præsentem statum, promittit ibi gratiam Dei in futurum. Sed quia plures adhuc manebant in vitiis suis obstinati, oportuit eos durius iterum tractari, & sæpius objurgari, donec resipiscerent, ut veniam promissam reciperent. *Ipsa non uxor mea* Quoniam fidem conjugii non servavit, ideo non habeo eam amplius pro uxore*: do illi libellum divortii.

* D. *Et ego, &c.* [וְאֵנִי] *Non* (sub. sum, P. sim. JT. Pi. vel, ero, V.) *vir ejus*, P. &c. i. e. maritus. Fidem conjugii renuncio. *Auferat, &c.* [וְהִסִּירָהּ מִן הַבֵּית] *Et* (vel, *Igitur*, Calv. *Ut*, JT. Pi. D. &c.) *tollat*, five *amoveat*, *scortationes suas à facie sua, & adulteria sua à medio uberum suorum*, Calv. JT. Pi. &c. Dic hoc faciat, si mihi vult reconciliari.

* G. Significat, non Deum, sed populum, fuisse perfidum, & hanc fuisse causam divortii. Voces [וְהִסִּירָהּ] & [וְהִסִּירָהּ] sunt geminatæ ad auxefin sceleris. Similia exempla passim in aliis S. Scripturæ locis occurrunt. Sed quid sibi vult, à facie, & ab uberibus, quum illis partibus non scortantur mulieres? Resp. Scortationes illis tribuuntur per metonymiam signi, quia ibi impudicitia meretricum se prodit: facie, quam coloribus inficiunt; vultu, oculis, nutibus & gestibus: uberibus, five *mammis*, quas componunt & detegunt, ut amatores alliciant, & comprimunt, ne gravidæ appareant. Vide ad Ezech. 23. 3. Al. *Auferat à facie*, i. e. longè à se amoveat, ut ea quæ extra conspectum projiciuntur, à quibus abhorrent homines. Sed malo faciem propriè accipere, ob seq. ubera. Al. Fornicationes faciei dicuntur apertæ, quas palam exercebant; uberum verò, quæ secretò committebant: sicut honestæ matronæ ubera tegunt, & occulta, vel amata, pretiosa, inter ubera recondunt; vel, quia ubera tegunt cor, sedem idololatriæ. q. d. Amoveat omnem apertam & occultam idololatriam; ut facies videtur, ubera non item. Al. Deponat ornatum meretricium faciei, i. e. capitis, & [uberum, i. e.] pectoris. Alludit ad ritum scortorum, quæ nimio ornatu amatores suos allicere solent. Significat etiam impudentiam populi, quod jam occalluerant, & meretricum instar, palam se prostituiebant, ut Ezech. 16. 25. nec tegebant turpitudinem suam, sed exstare volebant signa illius tam in oculis suis quàm in toto corpore. Al. *Facies* five oculi significant fiduciam in Deum, quam idololatræ in creaturas transferunt. *Ubera*, quia sunt ad alendum foetum, significant Verbi doctrinam, quod idololatriæ depravantes mammis ad adulterium abutuntur.

* Calv. 3. *Nè, &c.* [וְלֹא-אֶפְשָׁר] *Nè* (vel, *Nè forte*, Mo. P. Sed [וְלֹא] h. l. non est dubitantis, sed absolute negantis*). *exspoliem* (vel, *exuam*, Liv.) *eam nudam*, P. Calv. Liv. &c. i. e. *Nè exutam denudem*; vel, spoliando nudam faciam. Sæpe res denominantur à fine quem spectant, & ab eventu quem habituræ sunt; ut Job. 22. 6. *Nudos spoliasti*. [Vide ibi annotata.] Al.

* Calv. *Ut nè denudam eam planè*, JT. Pi. Riv. Tar. Heb. *nudam*, Pi. Al. *Nè forte dispoliem & denudem eam*, M. *Nè exspoliem eam & relinquam nudam*, Q. in D. JT. [forsan in priore editione] in Riv. Unum verbum pro duobus, ut in illo, *Capiet* (pro, *Capiet & ponet*) *carbones super caput ipsius*. *Nè exspoliem, &c.* ut maritus adulteræ jam expellendæ omnia ornamenta & vestimenta pretiosa, quæ illi dedit, aufert. Confer Ezech. 16. 39. & 23. 26. Ostendit Deus se non usum esse jure suo, sed ei, licet repudiatur, reliquisse dotem, ornamenta, &c. *Nè denudem*, i. e. *Nè adimam opes*, vel ornamenta Regni & sacerdotii. *Et statuam eam secundum diem nativitatis sue* Ita Calv. sim. JT. Pi. &c. i. e. qualis erat cum nata est; h. e. nudam, Job. 1. 21. 1 Tim. 6. 7. sordidam, miseram, sine vestitu & ornatu. Confer Ezech. 16. 4. *Tempus nativitatis* vocat, vel, 1. quo Abraham, tunc idololatra, evocatus est ex Ur Chaldæorum; vel, 2. quo in Ægypto serviebant; vel, 3. ab Abraham usque ad Legem datam, antequam populus in formam reip. redactus erat. *Et ponam eam quasi solitudinem, &c.* Vel, *velut in deserto*, JT. Riv. illo scil. in quo per 40 annos erant. Hic nudis verbis explicat id quod in figuræ involucri dixerat. *Ut desertum*, quod rebus necessariis destituitur, & omnibus exponitur, & bestiis refertum est. q. d. *Eam meis donis & gratiis privabo, ut eorum defectu pereat*. Allegoria. *Sitis & siccitas* bonorum inopiam notat; ut, contrariâ ratione, gratiæ Divinæ aquis comparari solent. Vide Esa. 55. 1. Joh. 4. 14. & 7. 38. *Sitim* hic innuere videtur illam de qua Amos. 8. 11.

* D. 4. *Et filiorum illius, &c.* Antè loquutus est de toto populo; hic premit singulos. *Filii fornicationum* i. e. Nati matre fornicariâ, & scortationi dediti; spurii, ut suprà c. 1. v. 2. incerti patris. Rectè id convenit iis qui deorum multitudinem colebant. *Filii* h. l. à matre distinguuntur, non re, sed ratione, ut totum à partibus; nisi mater sit Ecclesia repræsentativa, filii, reliqua populi multitudo. Filii patriſſare dicuntur, & filia præsertim matrem imitari, Ezech. 16. 45. quippe quæ diutius cum matre conversantur quàm cum patre filii. Quum autem major sit connexio inter matrem & spirituales filios, quum vel iidem sunt filii quæ mater est, vel dicantur filii ratione disciplinæ & imitationis; non mirandum est si ratio cur sint filii scortationum, activè & passivè, desumatur ex moribus matris, cujus actiones, facta & dicta, utique filiorum erant.

* Riv. 5. *Quia* (vel, *Certè*, Mer.) *fornicata est, &c.* Cum idolis. *Confusa, &c.* [וְהִסִּירָהּ] *Confusa*, vel *Pudescita*, est *genitrix* (vel, *conceptrix*, Mo. sic P. i. e. mater), eorum, M. Ti. sim. Mo. P. &c. Causam mox reddit, quia *persequetur*—sed non *assequetur*. Peccatum (confusionem) cum peccato jungit. Quærens amatores ab eis destituta & delusa est. Aliis hæc versio non placet, quia meretrices pudorem nullum habent. LXX, *ἐσθλὴν*, (*pudescit*), nempe *εὐσεβή*, (*seipsam*). Græci puriores dicerent, *ἐρως*, (*contumeliâ affecta est*). Al. *Pudescit, &c.* nempe maritum & filios. Al. *Ignominiosa admittit*, V. *Scelus*, five *Facinus*, *pudendum commisit*, JT. Pi. D. Tar. Riv. Probrosè se gessit, & rem confusione dignam admisit, quum dixerit, &c. *וְהִסִּירָהּ*, quamvis sit 3. conjug. activæ, tamen communiter intransitivè sumitur. *Quia dixit* 1. Ore: 2. corde, five consilio; i. e. statuit apud se. Significat eos ex malitia, pertinaciter, impudenter & consultò peccasse. *Vadam post amatores meos* Id est, vel, 1. idola; Baalim; & vitulos Dan & Bethel; quibus omnem suam attribuebat felicitatem. Vel, 2. gentes externas; Assyrios, Ægyptios, Syros, qui id unum curabant, ut Israelitas ad idololatriam pellicerent; quæ (idololatriâ) Israelitæ eorum amicitiam conciliabant. Confer Ezech. 16. 36. *Vadam, &c.* q. d. *Lubet mihi eorum exempla sequi*. Sed non credibile eos amafios dici qui toties ipsos vexaverant, &c. *Qui dant panes* Heb. *panem meum*, i. e. mihi necessarium: omnem cibum. *Aquas meas* i. e. Potum. Aqua summè necessaria est, ad potum, lotionem, irrigationem, &c. *Lanam—& linum* Quibus vestimur: q. d. omnis generis vestes. *Lanam* Chaldæus interpretatur *Serica*, quæ ex lanugine arborum de-

pecta

* Calv. 6. *Et filii fornicationum* i. e. Nati matre fornicariâ, & scortationi dediti; spurii, ut suprà c. 1. v. 2. incerti patris. Rectè id convenit iis qui deorum multitudinem colebant. *Filii* h. l. à matre distinguuntur, non re, sed ratione, ut totum à partibus; nisi mater sit Ecclesia repræsentativa, filii, reliqua populi multitudo. Filii patriſſare dicuntur, & filia præsertim matrem imitari, Ezech. 16. 45. quippe quæ diutius cum matre conversantur quàm cum patre filii. Quum autem major sit connexio inter matrem & spirituales filios, quum vel iidem sunt filii quæ mater est, vel dicantur filii ratione disciplinæ & imitationis; non mirandum est si ratio cur sint filii scortationum, activè & passivè, desumatur ex moribus matris, cujus actiones, facta & dicta, utique filiorum erant.

* Riv. 5. *Quia* (vel, *Certè*, Mer.) *fornicata est, &c.* Cum idolis. *Confusa, &c.* [וְהִסִּירָהּ] *Confusa*, vel *Pudescita*, est *genitrix* (vel, *conceptrix*, Mo. sic P. i. e. mater), eorum, M. Ti. sim. Mo. P. &c. Causam mox reddit, quia *persequetur*—sed non *assequetur*. Peccatum (confusionem) cum peccato jungit. Quærens amatores ab eis destituta & delusa est. Aliis hæc versio non placet, quia meretrices pudorem nullum habent. LXX, *ἐσθλὴν*, (*pudescit*), nempe *εὐσεβή*, (*seipsam*). Græci puriores dicerent, *ἐρως*, (*contumeliâ affecta est*). Al. *Pudescit, &c.* nempe maritum & filios. Al. *Ignominiosa admittit*, V. *Scelus*, five *Facinus*, *pudendum commisit*, JT. Pi. D. Tar. Riv. Probrosè se gessit, & rem confusione dignam admisit, quum dixerit, &c. *וְהִסִּירָהּ*, quamvis sit 3. conjug. activæ, tamen communiter intransitivè sumitur. *Quia dixit* 1. Ore: 2. corde, five consilio; i. e. statuit apud se. Significat eos ex malitia, pertinaciter, impudenter & consultò peccasse. *Vadam post amatores meos* Id est, vel, 1. idola; Baalim; & vitulos Dan & Bethel; quibus omnem suam attribuebat felicitatem. Vel, 2. gentes externas; Assyrios, Ægyptios, Syros, qui id unum curabant, ut Israelitas ad idololatriam pellicerent; quæ (idololatriâ) Israelitæ eorum amicitiam conciliabant. Confer Ezech. 16. 36. *Vadam, &c.* q. d. *Lubet mihi eorum exempla sequi*. Sed non credibile eos amafios dici qui toties ipsos vexaverant, &c. *Qui dant panes* Heb. *panem meum*, i. e. mihi necessarium: omnem cibum. *Aquas meas* i. e. Potum. Aqua summè necessaria est, ad potum, lotionem, irrigationem, &c. *Lanam—& linum* Quibus vestimur: q. d. omnis generis vestes. *Lanam* Chaldæus interpretatur *Serica*, quæ ex lanugine arborum de-

* Riv. 5. *Quia* (vel, *Certè*, Mer.) *fornicata est, &c.* Cum idolis. *Confusa, &c.* [וְהִסִּירָהּ] *Confusa*, vel *Pudescita*, est *genitrix* (vel, *conceptrix*, Mo. sic P. i. e. mater), eorum, M. Ti. sim. Mo. P. &c. Causam mox reddit, quia *persequetur*—sed non *assequetur*. Peccatum (confusionem) cum peccato jungit. Quærens amatores ab eis destituta & delusa est. Aliis hæc versio non placet, quia meretrices pudorem nullum habent. LXX, *ἐσθλὴν*, (*pudescit*), nempe *εὐσεβή*, (*seipsam*). Græci puriores dicerent, *ἐρως*, (*contumeliâ affecta est*). Al. *Pudescit, &c.* nempe maritum & filios. Al. *Ignominiosa admittit*, V. *Scelus*, five *Facinus*, *pudendum commisit*, JT. Pi. D. Tar. Riv. Probrosè se gessit, & rem confusione dignam admisit, quum dixerit, &c. *וְהִסִּירָהּ*, quamvis sit 3. conjug. activæ, tamen communiter intransitivè sumitur. *Quia dixit* 1. Ore: 2. corde, five consilio; i. e. statuit apud se. Significat eos ex malitia, pertinaciter, impudenter & consultò peccasse. *Vadam post amatores meos* Id est, vel, 1. idola; Baalim; & vitulos Dan & Bethel; quibus omnem suam attribuebat felicitatem. Vel, 2. gentes externas; Assyrios, Ægyptios, Syros, qui id unum curabant, ut Israelitas ad idololatriam pellicerent; quæ (idololatriâ) Israelitæ eorum amicitiam conciliabant. Confer Ezech. 16. 36. *Vadam, &c.* q. d. *Lubet mihi eorum exempla sequi*. Sed non credibile eos amafios dici qui toties ipsos vexaverant, &c. *Qui dant panes* Heb. *panem meum*, i. e. mihi necessarium: omnem cibum. *Aquas meas* i. e. Potum. Aqua summè necessaria est, ad potum, lotionem, irrigationem, &c. *Lanam—& linum* Quibus vestimur: q. d. omnis generis vestes. *Lanam* Chaldæus interpretatur *Serica*, quæ ex lanugine arborum de-

* Riv. 5. *Quia* (vel, *Certè*, Mer.) *fornicata est, &c.* Cum idolis. *Confusa, &c.* [וְהִסִּירָהּ] *Confusa*, vel *Pudescita*, est *genitrix* (vel, *conceptrix*, Mo. sic P. i. e. mater), eorum, M. Ti. sim. Mo. P. &c. Causam mox reddit, quia *persequetur*—sed non *assequetur*. Peccatum (confusionem) cum peccato jungit. Quærens amatores ab eis destituta & delusa est. Aliis hæc versio non placet, quia meretrices pudorem nullum habent. LXX, *ἐσθλὴν*, (*pudescit*), nempe *εὐσεβή*, (*seipsam*). Græci puriores dicerent, *ἐρως*, (*contumeliâ affecta est*). Al. *Pudescit, &c.* nempe maritum & filios. Al. *Ignominiosa admittit*, V. *Scelus*, five *Facinus*, *pudendum commisit*, JT. Pi. D. Tar. Riv. Probrosè se gessit, & rem confusione dignam admisit, quum dixerit, &c. *וְהִסִּירָהּ*, quamvis sit 3. conjug. activæ, tamen communiter intransitivè sumitur. *Quia dixit* 1. Ore: 2. corde, five consilio; i. e. statuit apud se. Significat eos ex malitia, pertinaciter, impudenter & consultò peccasse. *Vadam post amatores meos* Id est, vel, 1. idola; Baalim; & vitulos Dan & Bethel; quibus omnem suam attribuebat felicitatem. Vel, 2. gentes externas; Assyrios, Ægyptios, Syros, qui id unum curabant, ut Israelitas ad idololatriam pellicerent; quæ (idololatriâ) Israelitæ eorum amicitiam conciliabant. Confer Ezech. 16. 36. *Vadam, &c.* q. d. *Lubet mihi eorum exempla sequi*. Sed non credibile eos amafios dici qui toties ipsos vexaverant, &c. *Qui dant panes* Heb. *panem meum*, i. e. mihi necessarium: omnem cibum. *Aquas meas* i. e. Potum. Aqua summè necessaria est, ad potum, lotionem, irrigationem, &c. *Lanam—& linum* Quibus vestimur: q. d. omnis generis vestes. *Lanam* Chaldæus interpretatur *Serica*, quæ ex lanugine arborum de-

* Riv. 5. *Quia* (vel, *Certè*, Mer.) *fornicata est, &c.* Cum idolis. *Confusa, &c.* [וְהִסִּירָהּ] *Confusa*, vel *Pudescita*, est *genitrix* (vel, *conceptrix*, Mo. sic P. i. e. mater), eorum, M. Ti. sim. Mo. P. &c. Causam mox reddit, quia *persequetur*—sed non *assequetur*. Peccatum (confusionem) cum peccato jungit. Quærens amatores ab eis destituta & delusa est. Aliis hæc versio non placet, quia meretrices pudorem nullum habent. LXX, *ἐσθλὴν*, (*pudescit*), nempe *εὐσεβή*, (*seipsam*). Græci puriores dicerent, *ἐρως*, (*contumeliâ affecta est*). Al. *Pudescit, &c.* nempe maritum & filios. Al. *Ignominiosa admittit*, V. *Scelus*, five *Facinus*, *pudendum commisit*, JT. Pi. D. Tar. Riv. Probrosè se gessit, & rem confusione dignam admisit, quum dixerit, &c. *וְהִסִּירָהּ*, quamvis sit 3. conjug. activæ, tamen communiter intransitivè sumitur. *Quia dixit* 1. Ore: 2. corde, five consilio; i. e. statuit apud se. Significat eos ex malitia, pertinaciter, impudenter & consultò peccasse. *Vadam post amatores meos* Id est, vel, 1. idola; Baalim; & vitulos Dan & Bethel; quibus omnem suam attribuebat felicitatem. Vel, 2. gentes externas; Assyrios, Ægyptios, Syros, qui id unum curabant, ut Israelitas ad idololatriam pellicerent; quæ (idololatriâ) Israelitæ eorum amicitiam conciliabant. Confer Ezech. 16. 36. *Vadam, &c.* q. d. *Lubet mihi eorum exempla sequi*. Sed non credibile eos amafios dici qui toties ipsos vexaverant, &c. *Qui dant panes* Heb. *panem meum*, i. e. mihi necessarium: omnem cibum. *Aquas meas* i. e. Potum. Aqua summè necessaria est, ad potum, lotionem, irrigationem, &c. *Lanam—& linum* Quibus vestimur: q. d. omnis generis vestes. *Lanam* Chaldæus interpretatur *Serica*, quæ ex lanugine arborum de-

* Riv. 5. *Quia* (vel, *Certè*, Mer.) *fornicata est, &c.* Cum idolis. *Confusa, &c.* [וְהִסִּירָהּ] *Confusa*, vel *Pudescita*, est *genitrix* (vel, *conceptrix*, Mo. sic P. i. e. mater), eorum, M. Ti. sim. Mo. P. &c. Causam mox reddit, quia *persequetur*—sed non *assequetur*. Peccatum (confusionem) cum peccato jungit. Quærens amatores ab eis destituta & delusa est. Aliis hæc versio non placet, quia meretrices pudorem nullum habent. LXX, *ἐσθλὴν*, (*pudescit*), nempe *εὐσεβή*, (*seipsam*). Græci puriores dicerent, *ἐρως*, (*contumeliâ affecta est*). Al. *Pudescit, &c.* nempe maritum & filios. Al. *Ignominiosa admittit*, V. *Scelus*, five *Facinus*, *pudendum commisit*, JT. Pi. D. Tar. Riv. Probrosè se gessit, & rem confusione dignam admisit, quum dixerit, &c. *וְהִסִּירָהּ*, quamvis sit 3. conjug. activæ, tamen communiter intransitivè sumitur. *Quia dixit* 1. Ore: 2. corde, five consilio; i. e. statuit apud se. Significat eos ex malitia, pertinaciter, impudenter & consultò peccasse. *Vadam post amatores meos* Id est, vel, 1. idola; Baalim; & vitulos Dan & Bethel; quibus omnem suam attribuebat felicitatem. Vel, 2. gentes externas; Assyrios, Ægyptios, Syros, qui id unum curabant, ut Israelitas ad idololatriam pellicerent; quæ (idololatriâ) Israelitæ eorum amicitiam conciliabant. Confer Ezech. 16. 36. *Vadam, &c.* q. d. *Lubet mihi eorum exempla sequi*. Sed non credibile eos amafios dici qui toties ipsos vexaverant, &c. *Qui dant panes* Heb. *panem meum*, i. e. mihi necessarium: omnem cibum. *Aquas meas* i. e. Potum. Aqua summè necessaria est, ad potum, lotionem, irrigationem, &c. *Lanam—& linum* Quibus vestimur: q. d. omnis generis vestes. *Lanam* Chaldæus interpretatur *Serica*, quæ ex lanugine arborum de-

pesta etiam Græci & Latini diu crediderunt. Pro lino, Chald. habet *byssinum*, quod lini genus præstantissimum. ¶ *Oleum* i. e. omnem pinguedinem ex variis fructibus aut plantis stillantem. Olei usus creber fuit apud orientales, ad cibum, ad ornamentum, ad voluptatem, ad robur conciliandum. ¶ *Et, &c.* *יין ויין* *Et potationes, five potiones, meas*, Mo. JT. Pi. Riv. omnis generis, vinum & ficeram. *Et potum meum*, P. M. & pocula mea, Ti.

6. *Septiam viam tuam* (Mutatio personæ 3. in 2. & statim redit ad 3. pers. Deus induit hinc personam indignantium, quibus perturbatus & neglectus sermo convenit.) *spinis* Id est, bellis, vel calamitatibus. Abducti in Assyriorum vinculis, loco adstringemini unde exire vobis non liceat. ¶ *Mæriâ* h. e. Majora ponam obstacula, ut nè rimam, ut in sepe, inveniat. Sensus est, Ostendit Deus se frustraturum illa consilia, &c. ¶ *Et semitas suas* (i. e. assueta scelera, quasi calcatum iter & frequentatum,) non inveniet i. e. Ità ut non possit egredi quod velit, vel pervenire ad amatores. In bello viæ omnes infestæ sunt, ut turò huc illuc ire non liceat; nec possumus tunc agere quod volumus. Perstat in allegoria meretricum, quæ domi non manent, sed huc illuc cursitant ut libidinem suam expleant; quas ergò mariti arctius includunt.

7. *Et, &c.* *יין ויין* *Et sequetur* (nempe, summo studio & contentione: nam Pihel intendit significatum. Ægre à pravis erroribus abducimur. Angustis pressi sequentur tamen, &c. P.) *amatores, &c.* Riv. &c. Sed quomodo sequetur, si exire non potest? Resp. Tò sequi magis affectum & conatum indicat quàm profectum. ¶ *Sequitur*, i. e. volet sequi. ¶ *Non apprehendet eos* i. e. Non fruetur illis. Labor ejus cassus erit. Nemo eam curabit. ¶ *Queret eos* More impudicarum: nam castæ non quærent, sed quærentur. Hinc proverbium, *Querit* [nempe vir] *quod amisit*, nempe costam, h. e. mulierem. ¶ *Et* (vel, *Tum*, D. vel, *Tandem*, Pi.) *dicet, Vadam, & revertar, &c.* Rebus adversis admonita. Simile consilium vide Luc. 15. 18. Vel, *Ut dicat, &c.* Riv. Merc. i. e. Ut mutet sententiam, &c.

Insignis particula; Panit Deus ut in viam revocet, 1 Cor. 11. 32. & calix Domini castigantis est calix salutis. Exponit finem sepe, &c. Potest tamen prophetice accipi, *Et dicet, &c.* ¶ *Ad virum, &c.* i. e. Deum; maritum verum: nam alii mariti non erant, sed fornicatores & seductores. Hinc discite quid sit vera resipiscencia: nempe, ubi peccator verè sibi displicet, deinde etiam serio affectu ad Deum se convertit, nec in peccatis pergit. ¶ *Quia, &c.* *יין ויין* *Quia bonum* (vel, bene, Ch. P. melius, o. Sy. Ar. M. Ti. &c.) *mihi* (sub. erat, M. Ti. &c.) *tunc præ* (quàm, M. Ti. JT. &c.) *nunc*, Mo. Quum soli Deo servirem, mihi melius fuit.

8. *Et* (vel, *Etenim*, JT. hinc causaliter sumitur, q. d. Propterea eam sepe includam quia nescivit, &c.) *hec* (vel, *ipsa*, Pi. Calv. &c. emphaticè, q. d. quæ familiariter assuevit cum Deo, educata in ejus ædibus,) *nescivit, &c.* Vel, *non intellexit*, Calv. sic Mer. Inexcusabilis stupor, quum satis admonita fuerit. Vel, *non cogitaverat*. Ità *וְיָ* sepe sumitur Hebræis. Vide Act. 23. 5. Vel, *non novit*, D. Verum hæc ignorantia latam culpam habet. *Nescivit*, i. e. nescire voluit. Vel, *non agnovit*, Pi. D. &c. Quod ingrati est. *Nescivit*, i. e. Ità se gessit ac si ignoraret me esse authorem bonorum suorum: me non prædicat, nec mihi accepta fert. Verba notitiæ & ignorantie non sunt intelligenda de simplici notitia, &c. sed de actionibus aut affectionibus consequentibus. Ille sc. dicitur aliquid nescire, qui rem vel non approbat, vel non se gratum præbet. Affectatam ergò incertiam redarguit. ¶ *Et aurum, &c.* *יין ויין* *Et aurum* (vel, ex auro, Riv. sub. quod, Pi. D. vel, quæ, M. Ti. [nempe, oleum, argentum, aurum] vel, quibus, Ca. vel, ex quo, Ch. Sy. Pi.) *fecerunt* (vel, *conficiunt*, five *consecerunt*, Ch. Sy. JT. Riv. Verbum simplex *וְיָ* aliquando sumitur pro composito, & sign. conficere. Vel, *adhibuerunt*, Pi. operantur, Ca. insumpserunt, V. aptarunt, Calv. vel, composuerunt, ut *וְיָ* sumitur 2 Sam. 19. 24.) *Bahal, five Baalem*, Mo. Sy. Riv. Pi. *Bahali*, Pi. Ar. *ipfi Baal*, Ti. Calv. *pro Baal*, i. e. in conflando & ornando Baal: in honorem Baalis.

Sensus est, Aurum illud adhibuerunt in sese ornandis quum colerent Bahalem. Vel, in Baal, five Baalem. P. D. Liv. Sic 2 Chron. 24. 7. *fecerunt in Baales*. Vide Hof. 8. 4. In usum five ornatum Baal. Phralis, *facere in Baalem*, pro, conficere imaginem Baalis, non est insolens. Sic Apuleius, de Asino aureo l. 2. *Lapis Parisius in Dianam factus*. Baalis esse fecerunt, Similis querela Ezec. 16. 17. 18. 19. & 23. 41. Baal erat idolum ità nominatum. Hoc nomine continentur omnes minores dii, qui patroni erant, & quasi mediatores inter Deum summum & homines. Neque enim ità delirabant Israelitæ, ut non crederent unum esse Deum opticum cœli & terræ.

9. *Idcirco convertar, &c.* Mutabo consilium. Longè aliter cum ea agam. *Avertar, vel revertar, &c.* i. e. Quasi poenitentia ductus, & mutata sententiâ, detrahâ illi quod tempore statuto dare solebam.

¶ *יין ויין* Propterea (ut sciat meo beneficio sibi hæc omnia obtigisse,) *revertar*, (vel, *veniam*, D.) & *tollam*, vel *capiam*, (vel, *recipiam*, Liv. D. *Recipit*, qui quod semel dedit iterum sibi vendicat. Vel, *reversus recipiam*, JT. Pi. vel, *iterum*, five *rursus*, *capiam*, D. Liv. Hebraismus tritus; ut Gen. c. 26. v. 18. *reversus fuit & fodit*, pro, *refodit*.) *triticum meum*, Calv. &c. Auferam ab eis velut indignis omnia bona; ut maritus qui uxorem impudicam ejicit. ¶ *In tempore suo* Messis scilicet: quando jam maturuit, & majus damnum est quàm si in primis culmis vel aristis pereat. Tempore à me decreto. ¶ *Et, &c.* *יין ויין* *Et auferam* (vel, *rapiam*, M. eripiam, Ti. JT. Pi. Riv. Calv.) *lanam meam & linum meum*, Mo. P. o. Ca. &c. Verbum hinc est emphaticum, & duo significat. 1. Injustam possessionem: q. d. Auferam illis, tanquam prædonibus, quæ injustè possident, vide Gen. 31. 9, 16. & quibus abutuntur. 2. Modum auferendi cum vi conjunctum. Confer Rom. 8. 21. *Creatura liberabitur, &c.* Creaturarum veluti captivitas est, quod servire cogantur impiorum abusibus. Ex hac (inquit) servitute eas liberabo, & impiis auferam, nè posthac abuti queant ad ornandum idola.

¶ *Eripiam*, illorum usus scilicet. ¶ *Quæ operiebant, &c.* Rectius vertisset, *operirent*, Riv. *יין ויין* *Ad operiendum nuditatem ejus*, Mo. Ch. Riv. fm. P. Sy. *teclurum, &c.* JT. quibus operiebat, Ti. fm. Ca. quod servit tegendo; Hebr. quod est ad tegendum, Pi. *Lana & linum ad tegendam, &c.* locutio est elegans in Heb. lingua, ut, *canes ad venandum*. Sic Psalm. 104. v. 15. *vinum ad exhilarandum cor, &c.* LXX addunt negat. ad non tegendum, i. e. nè tegat; non ut declaretur causa cur data sint, sed cur auferantur. *Nuditatem ejus*, i. e. pudenda ejus, five partes quas videri honestas vetat.

10. *Et nunc* (i. e. brevi) *revelabo stultitiam ejus*; sic P. *יין ויין* *Turpitudinem ejus*, M. Ti. Riv. D. i. e. verenda ejus, quibus scilicet turpitudine committitur. Metaphora ab adultera, quam vir denudat, & relinquit conspiciendam omnibus, etiam amantibus suis: quò nihil gravius illi potest accidere. Confer Nah. 3. 5. *Flagitium ejus*, Calv. *יין ויין* significat *nefas*, facinus turpe, stultitiam cum scelere conjunctam; vide Jer. 29. v. 23. *Libidines ejus*: quas Græci etiam *ἀπορροιαί* vocant. Ità vox hæc sumitur Genes. 34. 7. Expone exiis quæ diximus ad Jer. 13. 26, 27. Dicit, *retegam*, quia hypocritæ sibi blanditias faciunt ex Dei beneficiis, putantque se Deo impune illudere: q. d. Integumenta auferam sub quibus latent, &c.

¶ *In oculis amatorum ejus* i. e. Spectantibus Aegyptiis & Assyriis. ¶ *Non eruet, &c.* Vel, *eripiet*; i. e. nemo eripere poterit. Futurum potentialiter ponitur. 11. *Et cessare faciam* (i. e. tollam, vel abolebo,) *omne gaudium ejus* Sacrum scilicet. i. e. vel, 1. materiam gaudii; vel, 2. *dies gaudii*, ut vocantur Num. 10. 10. h. e. dies festos, quos celebrant cum lætitia, Deuter. 16. 14. item canticorum & instrumentorum musicorum strepitu, Amos. 5. 23. & 8. 10. ¶ *Solemnitatem ejus* Vel, *festivitatem ejus*, i. e. festivitates. Collectivè. Tria illa majora anniversaria festa quibus mares coram Jehova comparabant, Azymorum, Hebdomadarum, & Tabernaculorum. Hebræi vocant. ¶ *Neminem ejus, &c.* Nullum illis otium dabitur à laboribus. Confer Jer. 7. 34. & 16. 9. & 25. 10. Primus dies

dies cujusque mensis facer & festivus erat non minus
quàm primus hebdomadæ, qui *sabbatum* dicitur, ut
+ Liv. Num. 10. 10. & 28. 11. apparet †. ¶ Et, &c. וְכֹל
[מִצְוָתָהּ] Et (vel, denique, J. T. Pi.) omnem solennitatem,
vel festivitatem, ejus, Riv. J. T. Pi. &c. i. e. quasunque
statas ferias, quales erant *dies clangoris & expiationis*,
* Idem. Levit. 23. 24. 27 †. וְכֹל מִצְוָתָהּ simul leguntur hîc, &
v D. Ezec. 46. 11. Utrumque festum denotat; utrumque eti-
am interdum dicitur de die non festo v. Q. sic distin-
guunt: וְכֹל vocantur tria festa anniversaria; מִצְוָתָהּ, initi-
um anni, & dies expiationum, & octava retentionis *. Sed
* He. in refutatur hoc discrimen ex usu S. Scripturæ, in qua hæ
Riv. Saad. in D. voces indiscriminatim usurpantur. Comminatio hîc est
desolationis, tum totius Ecclesiastici statûs, hoc versu,
v Riv. tum ipsius terræ, v. seq. 7. Al. Minatur abolitionem Le-
g. Mer. galium cultuum, &c. 2. Non placet; quia comminatio
hæc dirigitur contra Israelitas, qui verum cultum Levi-
ticum non habebant, quem, etsi in quibusdam imita-
rentur, suis tamen additionibus polluerant. Minatur
itaque Deus se ablaturum totum illum cultum exter-
num qui Israelitis reliquus erat, ita ut non amplius à
reliquis gentibus distingui possent 2. Perfectum autem
hoc erat tempore captivitatis ipsorum sub Assyriis, ut
patet ex Hos. 9. 4, 5 b.

12. *Et corrumpam* (vel, *desolabo*, J.T. Pi. Ch. &c. stupendè scilicet; nam **חֲרָפָה** est, *obstupescere, & desolare*; *vineam ejus & ficum ejus*] Id est, vites & ficus ^d; (singulare collectivè, ut Exod. 8. 6. Num. 21. 7*.) i. e. bona omnia temporalia : quæ omnia synecdochicè vocat *vitem & ficum* ^f; quibus abundabat illa regio ^g; idèoque illæ raro separantur, tum in promissionibus, tum in comminationibus, ut Esa. 36. 16. Jer. 5. 17. Joel. 2. 22. Psalm. 105. 33. Hag. 2. 19. &c. ^h. ¶ De quibus dixit, *Mercedes, &c.* **אֲתֵנָה הַפֶּסֶחַ וְגו'**] *Merces hæc sunt mihi, &c.* J.T. Pi. Vox propriè *mercedem meretriciam* notat ⁱ: vide Ezec. c. 16. v. 34. Id hîc quadrare probat, tum *amatorum* mentio ^k; tum quòd meretrix hæc dicat ^l. ¶ *Et, &c.* **וְשִׁמְתִּים לְעֵר**] *Et ponam (vel, redigam, J.T. Pi.) eas* (nempe vineas & ficus ^m; vel, *eos*, nempe filios Synagogæ ⁿ; vel, *ea, o'*.) *in sylvam, sive saltum*, Calv. Pi. G. &c. Ut fit belli tempore, quum agricolæ metu diffugiunt, & loca neglecta sylvescunt ^o. Reddam eos similes saltui, in quo versantur & sæviunt feræ & animalia noxia. Al. *in saltu*, sive *loco saltus*, i. e. in regione hostium suorum : ut *bestia* vocet hostes ^p. Vel, *in testimonium*, ^q. Legerunt **לְעֵר**, *in testimonium* ^r, decepti similitudine literarum **ר** & **ר** ^s. Hallucinationem hanc in eis notavit Hieron ^t. Vides quàm vetus sit scribendi varietas. Lectio quâ nos utimur melior est, ut indicant sequentia ^u. Eam habent Chald. Vulg. & reliqui omnes Interpretes ^v. ¶ *Et comedet eam bestia agri*] Abductis aliò hominibus vacante terrâ ^x. Vel, effusus hostis, vel agrestes feræ, & fructus vastabunt, & homines devorabunt ^y.

13. Et visitabo super (vel, Ita animadvertam in, JT. Pi.)
 * Pi. eam dies Baalim] i. e. Consumptos in eorum cultu *.
 Metonymia; tempus pro actionibus : Puniam ea quæ
 * G. fecerunt cum Belos illos colerent *. Sumam de eis po-
 * D. nas temporis Baalim, sive pro tempore quo Baales colu-
 * Riv. ère ^b. Dies, pro peccatis in diebus perpetratis^c. ¶ Qui-
 bus, &c. אֲשֶׁר הָקְטִיר לָהֶם Quibus adolebat (sub. his,
 P. vel, sub. aromata, Ch. Al. incendit suffitum, Ti. sim. JT.
 Pi. M. Ca. Sy. vel, immolabat, o'. Ar.) eis, Mo. P. &c.
 Verbum הָקְטִיר adolere signif. non suffimentum solum,
 * Liv. sed quodvis sacrificium, Lev. 1. 9. & 3. 16 ^d. Concedo;
 tamen nescio an unquam absolute positum accipiatur
 pro sacrificare. Chaldæus certè in illis locis semper ver-
 tit, adolere aromata. Hinc nomen קָטִיר, & alia ex ea-
 dem radice, pro thymiamate & suffitu. Fateor tamen
 * Riv. speciem sæpe poni pro genere *. ¶ Et, &c. וְחִלְתָּה
] Et ornabatur (vel, ornabat sese, P. simil.
 JT. Pi. &c.) in aure suâ (Sed חֲלִיתָ non tam in auris est
 quàm ἑρπύλλον, quod est ornamentum narium : vide E-
 * Riv. ex zec. 16. 12 ^e.) & monili suo, Mo. P. Ti. M. &c. vel; mar-
 * Hl. garitis suis, Ch. & Sy. in BA. 2. 5. 8. 718. vel, & reli-
 quo mundo, BA. ib. p. 717. RS. enim rectè monet חֲלִיתָ
 vocem esse Arabum, quibus propriè est, mundus multibris.
 Sic apud Eutychium, ubi de vitulo aureo, p. 106.
 & in Arab. Paraphrasi 1 Pet. cap. 3. vers. 3. Eò pertinet

ἡλι, ornatus auri ^g. Alludit ad morem meste-
 tricularum ^h, quæ ornare se solent ut adulteris place-
 ant ⁱ. Euntēs etiā ad templum vestēs cultiores in-
 duunt ^k. Miscet ^l & ἀπόδοσιν, ut sæpe scriptores
 figuram & rem figuræ. Vide dicta ad Matt. 23. 25 ^l.
 ¶ *Et mei obliuiscetur*] Notitiā Dei vel amittens,
 vel ingratitudine suā obliterans; Verbo meo fidem &
 obedientiam denegans. Qualis obliuio secum trahit
 contemptum Dei, apostasiam, & rebellionem in Deum.
 Verba autem memoriæ & cognitionis affectus aut de-
 fectus sequentes consignant ^m. Comparat Israelit-
 as cum aliis gentibus quæ Deum ejusque cultum nun-
 quam agnoverant: qu. d. Vos probè edocti fuistis de
 me meoque cultu, & me diu coluistis; vos tamen à me
 deficitis ⁿ. *Mei oblita*, &c. Ità est profet. Novus a-
 mor expellit veterem. Nemo potest Deum amare & si-
 mul idola. Quid autem turpius quàm obliuisci ejus à
 quo ipsam habemus memoriā ^o? Est in hoc quædam
 gradatio & impietatum cumulus. 1. Idola colunt.
 2. Ea ornant, & novis inventis commendant aliis.
 3. Ea pertinaciter retinent. 4. Sequitur obliuio Dei,
 & apostasia ab illo ^p.

14. Propter hoc, &c. [פְּתֵרָהּ הַזֶּה] Propterea, vel Idcirco, ecce, ego (Rem velut præsentem indicat q.) seducam (vel, alliciam, sive pelliciam, Pi. Di. sic Ti. JT. lā-
elabo, Vulg. sollicitabo, Ca. persuadendo inducam, M.) eam,
P. sic Mo. &c. i. c. suafurus sum illi. Verbum פְּתֵרָהּ V.
est mediæ significationis, quod in bonum & malum ac-
cipiunt †. [Pariter locum hunc accipiunt, vel, i. in † Riv.
malum.] Omnia hæc verbis ambiguis dicta sunt χαλδ-
αῖκός, (per sarcasum.) Verba sumpta ab amatoribus:
res longè aliæ. Mœchi solent fœminas blandis verbis
decipere. Deus illos de 10 tribubus egregiè decipiet † G.
Est anthropopathia ironica: q. d. Agam instar sedu-
ctoris, qui viatorem illecebris abducit à recto tramite
in avia *. Sed non opus est ut pias has fraudes Deo ad- * Farj in
scribamus †. [Vel, 2. in bonum.] Locus consolati- Riv.
onis est †, & suavissimam promissionem continet †, vel, i. † Riv.
de temporali felicitate Israelitarum è Babylone rede- v Liv. sim
untium in Judæam; ità tamen ut hæc sint typus eorum Calv.
quæ sub Christo fuerunt expressa †: vel, 2. de summa Riv.
illa felicitate & totius orbis restitutione per Christum. † Theod.
Probat. 1. Quia promissa hæc longè superant felici- i. Riv.
tatem Judæorum sub Templo secundo. 2. Illa semina- Riv.
tio Jezraelis non est impleta in paucis illis Israelitis qui Pi.
cum Judæis redierunt. 3. Verba illa vers. 23. Misere- K. in
bor, &c. de Israelitis ad Christum conversis exponun- Mer.
tur Rom. 9. 25 y. Alliciam eam ad agendum peni- b Calv.
tentiam, ex collatione membri sequentis z. Dabo in c M.
cor ejus ut redeat mihi per poenitentiam interea dum d Liv.
in exilio est a. Persuadebo populo rebeli & obstinato * Liv. sim
quod rectum est; reddam mihi flexibilem b: meâ in- Riv. Mer.
spiratione inducam eos ad mei cognitionem c. Spiritu- f Mer. Riv.
alis liberatio hîc promittitur d; & pellicere h. l. nihil a-
liud est quàm persuadere per Evangelii prædicationem *, quæ est vera πειθὼ quâ capiuntur animi f. [Sed
difficultas hîc est in connexionē hujus loci cum præc.]
Quum tot scelera commemorasset, quomodo dicit, Pro-
pter hoc, &c? Num illa felicitatem meruère, ac non
potius æterna supplicia? Verum id quidem, Sed tan-
ta est Dei misericordia, ut, quæ ad iram provocarent
alios, iis ipsis ad commiserationem excitari solet. Ut
medicus, si idem & pater sit, quò magis à phreneti-
co filio probris laceffitur, eò magis ad miserendum me-
dendūque commovetur g. Al. Quia illa pertinax est, Rib.
& spontè redire non vult; propterea ego alliciam il- b Q. in
lam h. Quoniam, inquit, hîc non successit, aliâ aggrediar Riv.
viâ: quod severitate non potui, conabor blanditiis ef-
ficere i, ut, relictis amatoribus suis, mecum redeat in d. sim.
gratiam k. Tò [פְּתֵרָהּ] potius est ordinis, quàm causalis, Tar.
particula. Confer de usu תִּי [פְּתֵרָהּ], & תִּי הוּא, Psal. 110. 7. Act. k Tar.
20. 26. Philip. 2. 9. 2 Pet. 1. 10. l. [פְּתֵרָהּ] hîc, ut alibi, Tar.
non causam designat, sed ordinem, & valet, postea, vel
posthac; i. e. Postquam eos castigavero, tum loquar eis m Riv.
ad cor m. Al. [פְּתֵרָהּ] aliquando est affirmationis, & va- n Riv. sc
let, utique, vel verè, professio n; præsertim cùm sermo- Di.
nem incipit o. Vide Gen. 4. 15. Jer. 2. 33. & 5. 2. Zac. o Riv. ex
11. 7 p. Al. [פְּתֵרָהּ] adversativè sumitur, pro, atqui, vel K.
attamen; q. d. Non obstantibus his quæ dixi sceleribus Di.
vestris,

vestris, blandè ipsam tractabo. ¶ Et ducam (vel, *traham*, M.) *eam in solitudinem* Sive, *desertum*, P.M.&c. [Hoc etiam accipiunt vel, i. in malum.] Mœchi solent fœminas abducere in loca solâ & invia: sic Deus illos abducet in loca vasta Assyriæ. *Desertum* hîc accipitur pro captivitate & summa calamitate populi: qui enim in deserto sunt carent necessariis. I hîc valet, *quum*, vel *postquam*. [Locum ergo sic reddunt;] *Quum*, vel *postquam*, *deduxero* (vel, *pertraxero*, M.) *eam in desertum*, J.T. Pi. Calv. Tar. D. h. e. in captivitatem. Anastrophe est & repetitio pœnarum præcedentium: q.d. Postquam eam ad extremum malorum adduxero, alliciam, aut inclinabo, illam ut ad me confugiat, & mihi pareat. Non incommodus est hic sensus. Admonet Deus incurabiles esse ipsorum morbos, nec ullam esse spem resipiscentiæ donec Deus illos in desertum traxerit, & patriâ, opibus & sacrificiis privaverit. [Vel, 2. in bonum.] Hâc deductione in desertum, & sequentibus, liberationem spiritualement sub Christo adumbrat; ostenditque, post maximam eorum afflictionem Deum eos liberaturum; similitudine sumptâ à liberatione Egyptiaca. Primum enim populo persuasit ut Egyptum relinqueret, & aliò se ad colendum Deum conferret, Exod. 4. 30, 31. & 14. 15. Postea verò *duxit in desertum*: inde tandem ad *vallem Achoris*, in ipsius Terræ promissæ possessionem. Cùm hæc omnia se iterum faciurum pollicetur, perinde est ac si dicat, alteram populi liberationem, & in optimorum bonorum possessionem adductionem, fore. Allegoria est, qualis illa in Virgil. eclogâ 4. *Alter erit tum Tiphys, & altera quæ vebat Argos Delectos heros: erunt etiam altera bella; Atque iterum ad Trojam magnus mittetur Achilles.* Pari similitudine liberatio populi declaratur Esa. 11. 15. Al. *Ducam in ipsam desertum*, ubi scilicet aberit ab idolis. Al. *In desertum*, id est, in Ecclesiam. Quam sic vocat, vel, quia velut desertum videri possit præ politia Moïsis; quanquam revera paradisus sit ob thesauros in ea reconditos: vel, quod in ea multæ ferendæ sunt tribulationes, ut in veram Terram promissionis ingrediamur: vel, quod locus est ab Egyptiis, h.e. ab infidelibus, se junctus, in quo Deus animam libere alloqui queat; qu. d. Illam seorsim alloquar, segregabo illam ab amatoribus suis, aliisque qui persuasioni meæ obstare poterant. Plus hîc promittit Deus quam verba præferunt; q. d. Præstabo eis omnia quæ prius in deserto præstiti s. ¶ *Et loquar ad, &c.* [Super (vel, ad, vel in, Ar. P. Ti. vel, *juxta*, V.) *cor ejus*, M. Mo. &c. Hoc quoque ambiguum. Nam *loqui ad cor* dicitur, & qui blanditur, & qui malè in se animatum malè tractat. (Sed phrasîs hæc Hebræa semper accipitur in bonum, & ita h. l. reliqui accipiunt.) *Quæ sunt ei cordi*, J.T. Pi. [Similiter alii locum reddunt:] *Et consolaturus eam*, Sy. *Loquar consolationes ad cor ejus*, Ch. *Comiterque alloquar*, Ca. *Ad cor loqui* idem est quod, *consolari*: ut Esa. 40. v. 1, 2. *Consolamini, loquimini ad cor* — i; Joh. 11. 19. *ut consolarentur eas*, ubi Syrus habet; *ut loquerentur cum corde earum*; 1 Thes. 2. 11. *consolantes*, pro quo Syrus, *loquentes ad cor*: Ratio locutionis est, quia quos solamur eos grato sermone alloquimur. Unde Latinis *alloqui* valet, *consolari*, testibus Varrone l. 5. de Ling. Lat. & Ovid. Trist. 1. 7. Sic & Græcum *παρηγορεύω* (*consolor*) à *παρά* ad, & *εὐδαιμονία* loquor. Plura vide de hac phrasi Jud. 19. 3. Ruth 2. v. 13. Non potuit commodiori phrasi significari Evangelium, quod est verbum consolationis, pacis, & reconciliationis. Sensus loci, qu. d. Alloquar eam blandis verbis & plenis consolatione, ut scilicet ad me revertatur: annuntiabo illi Evangelium meum. Hoc v. & seq. est promissio suavissima, tum conversionis & mutationis cordis, per efficaciam Spiritus ex prædicatione Evangelii; tum effectuum, reconciliationis & peccatorum remissionis, per largitionem eorum bonorum quæ antea ablata fuerant. 15. *Et, &c.* [Hæc phrasîs est] *Et dabo* (vel, reddam, Ti. D. supra ademptas; v. 12. 9. *constituam*, Ch.) *ei vineas* (vel, possessiones, s. vel, gubernatores, Ch. vel, *vinitores*, Vulg. Legerunt *נוֹרָא*: quomodo etiam Chald. accepisse videtur; sed & s. in melioribus exemplaribus, ubi non *נוֹרָא*, possessiones, ut nunc legitur, sed *אֲנָשִׁים*, possesores. Sic enim Hieron. ad

Esa. 65. hunc locum refert, *Et dabo possesores*: nam si ex Hebræo retulisset, dixisset, *vinitores*. [Hanc autem versionem non uno modo explicant.] Adulteri dicuntur vinitores. Assyrii autem miri vinitores erunt, qui multis de Israelitico populo sanguinem educunt. Al. Sensus, Sicut olim dedi Israeli egredienti ex Egypto gubernatores ex gente sua, Moïsem & Aaronem; ita nunc ex eadem gente dabo Apostolos tanquam vinitores. Sed non est cur recedamus à recepta lectione, quam firmant sequentia omnia & præcedentia, *vineas* v. 1. *suas inde*, P. Mo. Ca. Ar. Ch. Sy. vel, *deinde*, Ti. Hebræis est adverbium tum loci, tum temporis, ut Latinis *inde*: ut verti possit, vel, i. *ab eo tempore*, vel *tunc*, vel *statim*; ut ibi sumitur in Terentio, *Ibi homo capit me obsecrare*: vel, 2. *ab eo loco*, i. e. Ab ipso deserto incipient vineæ ejus; ut olim Israeli egresso ex Egypto, & per desertum deducto, statim occurrerunt loca vitibus & arboribus confita, in quibus vallis Achor dicta est. Sensus, Et à loco captivitatis reducam eum ad patrias possessiones. Respicit quod antè dixerat v. 12. *vineas & ficus*: q. d. Si voluerit acquiescere verbis meis, dabo illi copiam bonorum temporalium, per quæ & spiritualia intelliguntur. ¶ *Et, &c.* [Hæc phrasîs est] *Et vallem Achor in*, vel *ad*, ostium (vel, *ad ingressum*, Ca. Cap. vel, *pro janua*, M. *pro foribus*, J.T.) *spei*, Mo. P.M. Ti. J.T. Ca. Pi. &c. in introitum spei & expectationis: ut Latini loquuntur, *fores amicitie aperire*, h. e. occasionem dare amicitie ineundæ; sic, *spei*. Vel, *ostium spei*, ut otium agat. Vallis Achor erat in ingressu Terræ sanctæ, prope Jericho; ut certum est ex Hi. & Jo. Ant. 9. 1. & ex Jos. 7. Erat locus amœnissimus & fertilissimus, teste Esa. 65. 10. Hîc Israel ob scelus Achan turbatus est; unde vallis dicta Achor, Jos. 7. 24. quod *turbationem* significat. Respicit ergo hoc loco, vel, i. illam *perturbationem*: [sed non uno modo.] Deus illi minatur vallem infestam ac lactuosam, qualis illa ubi Achan cum multis aliis interit. Al. Significat Ecclesiam variis perturbationibus & afflictionibus in deserto hujus sæculi obnoxiam fore. Sed hæc non conveniunt cum spe & cantu seq. Al. Ut olim Israelitæ, moerore affecti ob furtum Achan, posturbationem illam magnam conceperunt spem obtinendæ terræ; sic jam fiet populo meo. Ut Israeli omnia posturbationem Achan felicissimè cesserunt; sic Ecclesiæ undique turbationes aperitur spes certæ & æternæ victoriæ. Ut illa perturbatione in gaudium conversa est; ita tristitia secundum Deum spem parit. Al. Sensus, q. d. Non erit in ista mutatione tale initium quale fuit in ingressu Terræ sanctæ: illuc fuit turbatio; hîc, nempe initio Ecclesiæ, læta & prospera omnia. Vel, 2. loci ubertatem & delicias, & situm. Dicit, in *apertionem*, sive *ingressum*, *spei*, i. e. in arrham & pignus spei majoris: quomodo territorium Jericho fuit Israelitis pignus & arrha futuræ hæreditatis totius Canaanitidis. Ostium spei dicitur, cùm quis ed pervenit ut jam bene sperare incipiat. Quod accidit olim Israelitis existentibus in valle Achor, iter longum ac difficile emensis per desertum. Significat subitam fore mutationem, ut olim erat quum Israel egressus est ex deserto, (ubi penuria, terrores & mille mortes aderant,) descenditque in vallem Achor, fertilem & amœnam, etiam vitiferam: tunc enim sensit se vivere, quia potitus erat voto suo; venerat enim in conspectum hæreditatis promissæ. Ut ergo vallis illa erat Patribus janua bonæ spei; ita etiam Deus momento Israelitis aperiet spei & salutis januam. Spes hîc, ut sæpe, ponitur pro re sperata, nempe possessione terræ; cujus ostium, i. e. initium & velut arrha, fuit vallis Achor: cujus usurpatione confirmata est etiam in animis spes expectatæ rei consequendæ: quo sensu etiam ostium spei dici potest, quatenus spem virtutum augent initia rei implendæ. Promittitur ergo Israelitis, figuratis verbis, bonorum affluentia, cujus largitionis per Christum initia ipsis futura sint in ostium spei: i. e. vel, initium possessionis rei promissæ; vel, spei de eadem plenè possidenda confirmatio. [Veteres locum aliter reddunt.] *Et vallem Achor ad delicias animæ*, Ch. vel, *ad aperendam spem*, Vulg. vel, *ad aperendam spem*, (ad aperendum eis intellectum,) s. sim. Sy.

Ar. Non malè. Legerunt *לְעוֹלָם* in infinit. Pihel *לְ*, &
 * Cap. crit. *לְ* [ex mente eorum erat,] linearum ductio, ad quam
 ib. instituuntur pueri. Vide Esa. 18. 2. & 28. 10. Hæc mala
 1 G. initium erant institutionis ipsorum. ¶ Et, &c.
 "וְהָיָה שְׂמֵךְ הָעָם" [Variant.] Et humiliabitur (vel,
 * Hi. in affligetur, Sym. in D.) illic, &c. o. Ar. sic Sy. &c. Sed
 D. hoc non convenit tempori lætitiæ *. Vel, obediēt illic,
 † Hic in D. Aq. in D. Et dedit sese ibi in verbo meo, &c. Ch. Et respon-
 debit ibi, &c. Mo. Th. in D. q. d. Præcipientibus aliis alii
 † Hic in D. respondebunt. Et (vel, *וְ*, J. T. Pi.) canet (sub. alter-
 nis, Ti. D. vel, canat, J. T. Pi.) ibi, P. M. &c. juxta dies
 (vel, ut tempore, V.) juventutis, vel pueritiæ, sue, (sc.
 [vel, i. propriè dictæ;] in qua ætate præ lætitiā can-
 nitur & saltatur: [vel, 2. metaphoricè;] cūm ser-
 vitute premeretur Ægyptiacā, ut nunc Assyriacā: *) &
 * V. (vel, id est, D. Tar. nam Heb. 1 & Græcorum *ὅ* sæpe
 † G. exegeticè ponuntur, Zach. cap. 1. vers. 4. & c. 9. v. 9.
 ° Tar. Joh. 10. 33. Rom. 1. 5 °.) juxta diem quo illa ascendit, &c.
 † G. P. &c. i. e. priusquam exiret; synecdoche: vel, quum
 liberati fuerunt ex Ægyptiaca servitute. Alludit ad can-
 20 ticum Moysi. Canet, nempe carmen *אֲשֶׁר בָּרַךְ* sive
 * V. alternum, vel vicissim respondendo *. Id enim præcipuè
 † G. *וְיָשִׁיר*. Unde Ca. rectè vertit, ubi recinat; nam re in com-
 * Liv. positione quandoque vicissitudinem notat *. Intellige
 † G. sic hîc, vel, 1. carmen fletus & precum: [vel, 2. car-
 Liv. men lætum, ut faciliè ostendit loci inspectio.] Canet,
 * G. vel, ut olim ad mare Suph; vel, in valle Achor; vel,
 † D. in vineis suis: soliti enim veteres, cūm uvas calca-
 * D. Liv. rent in vineis, canere, ut patet ex Jud. c. 9. v. 27. &
 † D. sim. Jes. 16. 10.
 Liv. Tar. 16. In die illa] Nempe, quā graves pœnas de te sum-
 Riv. pturus sum; in illis angustiis. Vel, die quā pelliciam te,
 * Calv. & loquar ad cor, &c. Dictum est de conversione novæ
 * G. Ecclesiæ, & de ejusdem dotibus & bonis: nunc ejus
 gratitudo prædicatur, quam exhibitura erat productis
 † Riv. pœnitentiæ fructibus. Al. Tempore N. T. Continuat
 † Tar. at Propheta suam sententiam, ostenditque, postquam
 relipuerit populus, fructus etiam pœnitentiæ palam fo-
 * Calv. re conspicuos *. ¶ Vocabit me, Vir (vel, Maritus,
 V.) meus, & non vocabit me ultra Baalim, *וְיָשִׁיר* Mi
 Babal, J. T. Pi. &c. Sensus est, Cūm me allocuta fueris,
 istā appellatione uteris, Mi vir, non, Mi Baal, sive ma-
 rite. Non quod nomen *וְיָשִׁיר* (quod maritum sonat)
 illicitum esset, quum Deus Ecclesiæ maritus sit, Esa.
 54. v. 5. & 62. 5. Cur ergo hoc prohibetur? Resp. 1.
 * Liv. Quod *וְיָשִׁיר* sit nomen amoris, *וְיָשִׁיר* verò timoris. *Isch*
 * Q. in sponsum benignum sonat; Baal, durum & imperiosum ma-
 Riv. sic ritum, qualis Baal erat cultoribus suis. Hoc ergo
 Mer. ex referunt ad servitutem V. T. & libertatem N. T. de
 R. S. L. Tar. qua Rom. 8. 15. Verum non hîc agi de varia Dei ad-
 Mc. ministratione erga suos, sed de idolorum cultu & no-
 * Q. in minibus abolendis, ostendit v. sequens. Resp. 2. In
 Riv. derelictionem idolorum; quod nomen *וְיָשִׁיר* ambiguum
 Riv. M. est, & cum idolis communicatum. Similiter Jerem.
 * M. c. 23. v. 36. 38. usus nominis *וְיָשִׁיר*, alioquin honesti, in-
 † Q. in terdictus, cūm in populi contemptum venisset. Quan-
 Riv. quam *וְיָשִׁיר* in usu communi maritum significat, eā voce
 * V. uti non debet, horrore ejus nominis quod idolo est
 ° Rib. ex impositum: nè, dum populus aliud loquitur, alterius
 Hi. Riv. recordetur, & Baal nominans, idolum cogitet: quia
 Liv. hoc nomen malè audit & sonat, quod idola sic vocent.
 * G. Notent hoc semi-Christiani nostri, quibus perpetuò in
 * Riv. ore, Hercule, Æcastor, Medius fidius, & alia idolorum no-
 Rib. & Mc. mina, quæ jurantes proferunt, ut olim pagani sole-
 * T. ex bant. Notent & illi qui nomina filiis suis imponunt in
 Hi. quibus vestigia manifesta idolorum, cujusmodi sunt An-
 * V. nibal, Balsasar, &c. Significat populum non amplius
 † D. superstitionibus addictum fore, sed memorem potiùs
 * Calv. foederis sui cum Deo, in quo erat pactio mutui conjugii,
 quod voce *וְיָשִׁיר* innuitur.

17. Et auferam nomina Baalim, &c.] In renovatio-
 ne Ecclesiæ idololatria abolebitur; Mic. 5. 13. Zac. 13.
 v. 27. Sensus, qu. d. Faciam ut populus abiciat omnia
 sua figmenta, & contentus sit purā doctrinā Legis meæ.
 Adeo idola non colent, ut ea nè nomen quidem.
 Quod non absolutè intelligendum, sed hoc sensu: Non
 nominabunt, nempe tanquam rem gratam, aut ad se
 pertinentem, aut cui addicti sunt, aut cūm honore sive
 amore: nam ejusmodi phrasæ affectum indicant intus

latentem. Confer Eph. 5. 3. Baalim, id est, idolorum
 quæ domini dicebantur. Per Baalim intelligit varias
 Baalis imagines, quæ, pro ratione locorum in quibus e-
 rigebantur, varia nomina recipiebant; ut Joves multi
 erant apud Ethnicos.

18. Et percutiam cum, &c. *וְיָשִׁיר*] Eis (i. e. eorum
 bono, G. ex Ch. vel, cum eis, M. Ti. pro ipsis, J. T. Pi. Liv.
 in gratiam illorum, fidelium scilicet,) fœdus — cum
 bestis agri, &c. P. &c. feris scil. & nocivis, i. e. Præcepta
 10 dabo feris, avibus, serpentibus, nè ipsis noceant. Fa-
 ciā ut agnoscant finem suæ creationis, ut spontè &
 placidè hominibus pareant, ut olim Adamo; qui tamen
 peccato suo hoc meruit, ut rebellarent & sævirent in
 homines. Deo enim infesto, necesse est creaturas om-
 nes nobis esse adversas. Promittit ergo se redintegra-
 20 turum fœdus pacis quod inter homines & animalia fan-
 citum erat. Vide Esa. 11. 6. Ezech. 34. 25. Reddam
 eos tutores à bestiis. Vide Job. 5. 23. fœdus accipitur
 metalepticè, & per similitudinem effectus: qu. d. Pii
 ab earum feritate securi erunt, quasi fœdus cum eis
 haberent. Bestias, &c. hîc intelligunt, vel, 1. propriè
 & ad literam, quæ scilicet Apostolis aliisque subdeban-
 tur. Vide Luc. 10. 19. Act. 28. v. 5. Verum non agit
 hîc de portentis, sed describit statum omnium piorum
 sub Messia, quorum multi olim à feris laniabantur, testè
 Euseb. Hist. 3. 30. Vel, 2. allegoricè; q. d. Manu faci-
 am gentes feras & immites, superbas & callidas. q. d.
 30 Efficiam nè ipsis noceant Idumæi, Ammonitæ, Moabi-
 tæ. Allegoricè promittitur piis liberatio, 1. ab hos-
 tibus & malis spiritualibus; peccato, Diabolo, inferno,
 ut, licet infestent, lædere nequeant, aut evertere salu-
 tem nostram: 2. ab hostibus & malis externis, quoad
 jus in omnes creaturas restitutum, &c. Hæ tamen pro-
 missiones adjunctam habent exceptionem crucis & ca-
 stigatōis: deinde, in hac vita tantum inchoantur, in
 futura tandem consummantur. Fœdus cum bestiis fig-
 40 nificat, ab injuriis Satanæ defensum iri Ecclesiam. ¶
 Arcum & gladium (id est, arma quibus vel eminus
 vel cominus pugnatur,) & bellum (i. e. vel, 1. reliqua
 instrumenta bellica, ut Hof. 1. v. 7; vel, 2. belligeran-
 tes;) conteram de terra. Faciam nè ulla sint bella ci-
 vilia, qualia olim fuere. Confringam, i. e. confringendo
 auferam è regionibus in quibus habitaverint. Summam
 pacem promittit adumbrantem pacem internam, Luc.
 c. 2. v. 14.

19. Et, &c. *וְיָשִׁיר*] Et despondebo, sive desponsa-
 bo, te mihi, Ti. J. T. Pi. &c. Significat intimam amoris &
 conjunctionis speciem quā nos Deus sive Christus sibi
 desponsat: id quod hîc metaphorā aptissimè denota-
 50 tur, in qua multæ sunt sibi invicem respondentes simi-
 litudines & convenientiæ. [De quibus videtis Autho-
 rem.] Dictum prius de populi perfidia & repudio,
 vers. 2. b: singularem itaque gratiam hîc exprimit, quod
 non tantum uxori adulteræ ignoscat, ut eam ad se re-
 cipiat, nec ei exprobet infamiam suam; sed eam tam
 honorificè recipiat in gratiam, ac si novas contraheret
 nuptias, &c. Te, quæ meretrix fuisti, si posthac fidem
 serves, sponso, i. e. ut sponsam atque uxorem tracta-
 60 bo. Libellus repudii hîc cassatur, & novum fœdus
 initur. Pronomen te, etsi refertur ad Israellem repu-
 diatum in communi, non intelligitur tamen de popu-
 lo rebeli, qui prorsus repudiatus fuerit, sed de ve-
 ris Israelitis, sive de electis, præsertim ex Israelitis.
 ¶ In sempiternum] qu. d. Non ad tempus, ut antea.
 Antithesis est inter hoc stabile & perpetuum conjugi-
 um, & illud prius, quod temporale erat & caducum,
 à quo populus defecit. ¶ Et sponso (vel, De-
 sponso, inquam, Pi.) te mihi in justitia & judicio, & in
 misericordia, &c.] Hæc omnia interpretantur vel, 1.
 70 de Deo; vel, 2. de sponsa; vel, 3. de utraque par-
 te contrahente. Justitia & judicium hîc notant, vel,
 1. modum reconciliationis nostræ, in quo elucet sum-
 ma Dei justitia & judicium, simul tamen misericor-
 dia, &c. [Vide Rom. 3. 24, 25, 26.] Sed nullo ex-
 emplo aut ratione probant voces illas sic intelligi, præ-
 sertim ubi de desponsatione & conjugio agitur. Vel,
 2. justitiam, quæ nobis à Deo confertur gratuita impu-
 tatione, & judicium, i. e. defensionem ab hostibus. Sed
 hoc subtilius est. Nec phrasis sic intellecta ad despon-
 sationem

Riv.

V.

Riv.

V.

Riv.

G.

Calv.

Riv. sim.

Liv.

Liv.

D.

Riv.

Q. in

Riv.

Riv.

G.

Riv.

Mer.

Riv.

V. D.

D.

G.

V.

Riv.

Calv.

Riv. ex

Calv. sim.

D.

G.

Tar.

Riv.

D.

Calv.

Riv.

Q. in

Riv.

Calv.

Q. in

Riv.

Riv.

Q. in

Calv.

Calv.

9 Riv. fationem Ecclesie pertinent 9. Vel, 3. sinceritatem &
 1 Liv. integritatem cordis, quā bonā fide sine dolo agitur 1.
 † Riv. ex Vel, 4. æquitatem & rectitudinem †. Vide Psalm. 33.
 Calv. vers. 5. & Jerem. c. 22. vers. 13. Generaliter significat
 2 Riv. fœdus hoc ratum fore, quoniam utrinque aderit veritas
 3 Calv. & rectitudo. Al. In justitia, id est, beneficiendo, ut
 4 G. sæpe sumitur, & judicio. *וְיָדוּ* dicitur quod alicui ex
 5 D. lege debetur; ut uxori cohabitatio, victus, & vestitus.
 6 G. A justitia justus, hoc est, viri boni, appellantur: judi-
 7 D. cium est, cum id facimus quod jus & æquum est. Et in
 8 G. misericordia, &c. id est, condonando peccata. Diffi-
 dentia populi maturè hinc occurrit: qu. d. Licet indig-
 nus sis, & quasi in profundam abyssum demersus, ut
 non speranda sit restitutio; te tamen erigam, & tecum
 in gratiam redibo, quia bonitatem meam respicio,
 non autem merita tua. *וְיָדוּ* vox generalior est, &
 10 Calv. Dei bonitatem significat gratis promittentem & lar-
 11 Riv. gentem. Fontem denotat beneficiorum omnium. *וְיָדוּ*
 12 Tar. vox specialior est, & miseros respicit, notat-
 13 Riv. que & maximam & copiosissimam misericordiam effusio-
 nem; idcircoque *וְיָדוּ* ad majorem emphasin subungi
 14 Tar. solet, ut Dan. 1. 9. Zac. 7. 9. Benignitas & misericordia
 15 Liv. amorem notant ac promptam benevolentiam. Nova
 hæc desponsatio profecta est, non à meritis populi, sed
 ex mera Dei benignitate & misericordia, quā opus est ut
 cum inope ac misero in gratiam redeatur. Possunt &
 ad sponsam referri: Benignitas est, cum plus præstamus
 quàm leges exigunt; misericordia propriè pauperes re-
 spicit & miseros.

20. Et sponsabo, &c. Ter idem repetit, vel, 1. re-
 spectu trium exiliorum Judæorum, Egyptii, Babylo-
 ni, & istius in quo hodie sumus. Vel, 2. ut obscure,
 pro temporis illius ratione, indicet mysterium Trinita-
 tis; & unamquamque illius Personam hanc desponsa-
 tionem procurare, &c. Vel, 3. ut notet certitudinem
 promissionis; quia difficile fuit revocare populum à
 metu & desperatione, &c. & incredibile hoc videba-
 tur. ¶ In fide. Scilicet conjugali: vel, omnia pro-
 missa præstando. Vel, fides notat amoris constantiam
 & firmitatem; vel, veritatem & fidelitatem in dictis
 & promissis, quæ & Deo tribuitur in S. S. & homini-
 bus. Fides hic significat firmitatem & stabilitatem
 novi fœderis & conjugii. Hæc omnia, [justitiam, ju-
 dicio, &c.] ad perpetuam inviolati fœderis duratio-
 nem necessaria, Deus quidem pro parte sua in priore
 fœdere præstitit, populus verò perfidè defecit: Hic i-
 gitur in novo fœdere deinceps fidem utrinque serva-
 tam fore ostendit, nè unquam violetur. Vide Jer. 31. 32.
 ¶ Et, &c. *וְיָדוּ* Et cognosces (vel, Ut agnoscas,
 J. T. Pi.) Jehovah, M. P. Ti. &c. ut Jerem. 31. 34. Est
 hæc descriptio fidei de qua immediate actum est, quæ
 est vera cognitio Dei, Esa. 53. 11. Joh. 17. 3. & jexe-
 geticum est. Sed malim esse conjunctivum, ut his
 [præcedentibus, judicio, justitia, &c.] quæ promittun-
 tur ex parte Dei, adjiciatur quod requiritur ex parte
 hominum, vera scilicet & salvifica Dei notitia cum a-
 more & obedientia conjuncta. Sensus ergo est, fœdus
 hoc conjugale ratum fore, quia utrinque aderit veri-
 tas & rectitudo.

21. In die illa Id est, tempore gratiæ; Novi Testa-
 menti: tunc enim facta est hæc desponsatio. ¶ Ex-
 audiam Ità Riv. J. T. Pi. &c. Ad verb. respondebo, D.
 10 Calv. Tar. Est promissio generalis, quæ postea per
 11 Riv. distributionem explicatur. *וְיָדוּ* latissime sumitur, pro,
 12 Idem. respondere, loqui, & testificari, verbo vel opere. ¶ Ex-
 13 Tar. audiam celos Qui ænei facti sunt, juxta Deut. 28. 23.
 14 Pi. i. e. Aerem, ubi gignitur pluvia. Sinam ut cœlum, quod
 antea clausum erat, tunc fundat ac demittat rorem &
 15 V. pluviam, &c. Dabo cœlo constitutionem optimam,
 16 G. qualem optaret si sensum haberet. Metaphora est à
 17 Riv. turba supplicantium, & profopopœia; quales multæ
 18 Riv. G. in Prophetis: quasi cœli animati essent, & hoc pete-
 19 G. rent. ¶ Et illi exaudient terram i. e. Eam fœ-
 20 G. cundam facient. Terra quasi petere pluviam cœli vi-
 detur, cum propter siccitatem eā opus habet. Tibul-
 lus tua postulat imbres, Arida nec pluvio supplicat herba
 Jovi. Euripides, *Ἐγὼ μὲν οὐκ ἔχω γαῖαν, οὐρανὲν ἔχω πειθεῖν*, A-
 γάμω αὐτὴν, ποτὶς ὁ οὐρανὸς ἔξει, &c. Amat imbrem tellus,

cum humus arida Squaloreque sterilis humore indiget. Cœ-
 lum autem venerandum sariatum pluvia, Venere illeciū,
 labi in terram cupit.

22. Et terra exaudiet triticum, &c. Id est, pandet se
 frugibus erumpere volentibus: proferet triticum, &c. G.
 quæ hoc quasi postulant, ut terra producat ipsa. Sen-
 10 V. sus loci, q. d. Tunc omnia elementa homini inservire
 cupient. Cœli quodammodo me rogabunt ut illis vim
 largiar quā homini inserviant: Terra verò rogabit
 cœlum ut desuper illi ministret fœcunditatem: Terræ
 nascentia terram ipsam precabuntur ut crescant, quod
 ei profint. ¶ Et hæc exaudiet Jezrebel Id est, M.
 priorem filium Prophetæ, qui typus erat populi per-
 gentes dispersi; cui nunc reduci omnia abunde suppe-
 11 D. rant in valle Jizrehelis. Vel, populum disseminatum, sed
 12 Pi. iterum in fide Christi congregatum. Semen Dei, pios
 13 M. scilicet, ut supra 1. 11. Qu. 1. Sed cur post reconci-
 14 G. liationem vocat Jizreel, quod antea in malum sum-
 15 R. v. plit? Resp. 1. Commendat hic Dei gratiam, quod in
 20 ipsos, indignos licet, & Jizreelitas potius quàm Israelit-
 as, collata esset. Respond. 2. Mutatur hic significatio
 nominis, ut pro dispersione à Deo facta non amplius
 accipiat, sed pro seminatione Dei, pro legitimo semine.
 Favet quod sequitur, Et seminabo eam, &c. In
 vindicta Jizreel vocavit ob disseminationem inter
 gentes; tempore autem salutis sic vocat, quod semi-
 30 nati fuerint in terra sua. Qu. 2. Quomodo sunt hæc
 intelligenda? Resp. Propriè de terrenis & temporali-
 bus bonis, (ut patet ex oppositis comminationibus,
 v. 9, 12.) ita tamen ut sub eis promittantur spiritua-
 lia & cœlestia. Ecclesiæ certè promittuntur utraque
 bona, præsentis & futuræ vitæ: sed hæc absolutè, illa
 sub conditione, & cum exceptione crucis.

23. Seminabo (i. e. spargam instar sementis; vel,
 multiplicabo instar seminis; eam) Quam? Jisraelern.
 Obj. At Jezreel est masc. Resp. Prophetæ non specta-
 vit dictionem, sed rem ipsam. Utitur fœminino ge-
 40 nère, quia semper tanquam de muliere loquitur; quia
 de sponsa agit. Ad Ecclesiæ multiplicationem hoc
 pertinet, ut Jerem. 31. 27. ¶ Et dicam non popu-
 lo meo, &c. Ei populo qui diu meus non fuerat. Eos
 agnoscam pro filiis, & ipsi me agnoscent pro Deo.
 Vide dicta ad Hof. 1. 9, 10.

CAP. III.

1. ET dixit Dominus, &c. Quærendum in primis de
 subjecto hujus prophetiæ, & tempore quo im-
 pleri debuit. Qu. 1. De quibus hic agitur? Resp. 1.
 De duabus tribubus. Mulier hæc Synagogam Judæ
 repræsentat, quam favore suo proscutus est Deus, re-
 10 jecto Israele. Hic personam Dei sustinuit Prophetæ.
 [Argumenta hujus sententiæ sunt:] 1. Quia de iis lo-
 quitur qui adhuc habebant cultum Divinum & sacri-
 20 ficia, &c. quæ Israelitæ abjecerant. Resp. Habebant
 cultum, licet non verum, & sacrificia. 2. Quia de ea
 agitur quæ non erat repudianda, sed castiganda so-
 lum. At Israel planè repudiata est. Respond. 1. Di-
 cit se eam jure repudiare posse, se velle non dicit. 2. Is-
 30 rael repudiata est ratione fœderis externi, non autem
 ratione interni aut spiritualis. Sunt autem quæ hanc
 sententiam jugulant, idque maximè, quod si hæc re-
 ferat ad tempus captivitatis Babylonice, sive, cum aliis,
 ad tempus ferius, cum instaret primus Christi adven-
 tus, Judæi habebant formam reip. cultum, &c. Resp. 2.
 40 De decem tribubus. Probatur. 1. Ex verbis, Iterum
 abi, nempe quod antea missus eras: significat iterandam
 esse prædictionem. 2. Amor Dei, qui hic repræsentat-
 50 tur, fuit erga Israelitas, id est, decem Tribus. Obj. At
 Israelis nomine, ubi non expressè distinguuntur à Juda,
 intelliguntur 12 Tribus. Resp. Contrarium constat ex
 2 Reg. 8. 12. & multis aliis locis. Sed queritur adhuc
 an hoc caput ad omnes ex decem tribubus pertineat,
 an verò ad electos ex illis. Sunt qui prius negant.
 1. Quia 10 Tribus non ad aliquot dies, sed in perpetuum,
 exsila-

* Liv.

status populi offenditur, qui, licet deos falsos coleret, tamen à Deo diligeretur f. *Dilectam amico, & adulteram*; nunc quidem matrimonii vinculo solutam, sed adulteriis cum maritus viveret infamem g. Jubetur Me. Propheta diligere uxorem alterius mariti adulteram. Et quoniam id facere scelus erat, parabolicè hoc intelligendum est h. Sed hæc interpretatio ad *Sermonem* non facit, neque enim Deus diligit alienam uxorem adulteram, sed suam i. Al. Jubetur adulteram à viro suo repudiatam ducere k. Sed hoc non cohæret cum textus, quia quæ repudiata est non est dilecta, quod tamen hic necessariò supponitur, ut adumbretur Dei dilectio erga Israellem adulterantem l. Al. Non est iussus eam ducere, sed tantum conducere, quasi mancipium, & apud se retinere velut hospitem [domi suæ,] ubi nec mariti esset, nec adulteri m. Sed & hoc textus respuit. Quomodo enim juberetur diligere eam, quæ ipsi neque esset, neque futura esset, uxor, *secundum dilectionem Domini*? Dilectio enim quæ imperatur conjugalis esse debet, alioquin ad rem non faceret n. Jubetur ergò Propheta Deum repræsentare, ut in prima parabola, cap. 1. &, diligendo uxorem perfidam, ostendere qualis sit amor Dei erga Israellem o. Significat Deus, populum, quamvis durissimè à se tractatum, sibi tamen charum esse p. Ama mulierem quæ, cum unice adamatur à marito suo, adulterium tamen committit q. Non jubet ut ducat, quod antè fecerat, sed ut amet r, idque amore conjugali t. Ducere facilius erat quàm amare u. ¶ *Sicut, &c.* [כְּאֲהַבְתָּ יְהוָה אֶת וְגו'] *Secundum dilectionem Domini* (vel, quâ diligit Dominus, M.) filios (vel, erga, vel ad, filios, Mo. V. Riv. Calv.) Israel, D. &c. Verbale hic construitur cum casu verbi sui. Nam quia dicimus, amo te, dicunt etiam, amor te, pro, erga te. Quale est illud Plauti, *Quid tibi meam ratio est?* & Cic. l. 1. de Legibus, *Quod si iustitia est obtemperatio scriptis legibusque, &c.* v. Sic Græci dicunt, ἡ ὑμῶν ἐκείνου θεοῦ, id est, v. D. cultus qui Deo debetur. Sic Salustius, quia *emulari facta* dicimus, non dubitavit dicere, *emulus facta*. Esa. 29. 13. *Estque timor eorum me*, i. e. quo me timent x. [Alii sic reddunt;] *Sicut diligis Jehova filios, &c.* P. Qualis est amor Jehovæ erga, &c. JT. Pi. Explicatio typi, quæ est planior infra 4, 5 y. qu. d. Quomodo amat ingratos Israelitas Dominus: ut ex adverso summi peccati summa & inusitata Domini clementia proponatur z. Vel potius, sic, q. d. Quo facto doceas amore prosequutum Dominum Israelitas a, qui tamen adulteri sunt & ingrati in Deum b. ¶ *Et* (vel, *Quamvis*, Pi. *Quum*, JT.) *ipsi respiciunt ad deos alienos* i. e. Colunt eos cum defiderio d, & amore *, & spes. Ad eos tum mentem tum oculos habent intentos g. ¶ *Et diligunt vinacia* (vel, *dolia*, Mo. vel, *lagenas*, M. P. JT. Pi. Calv. Riv. D. G. Sic enim vox accipitur 2 Sam. c. 6. v. 19. Cant. 2. 5. & in Thalmudicis sæpe. Q. Rabbini dicunt esse sextam partem ephæ *.) *uvarum*] Ità Ti. Id est, plenas vino expresso ex uvis h. Virgil. *Poculâque inventis Achelota miscuit uvis* i. ¶ [אֲשֵׁי עֵנָבִים] *Macerata uvarum passarum*, Sy. *depsitam cum uvis passis* massam, Ar. placentas ex uvis lautius coctas†: *racemos uvarum*, Q. in Liv. Verba hæc intelligunt, vel, i. metaphoricè, pro insatiabili novarum superstitionum studio k: metaphorâ ab ebriosis desumptâ, qui ità interdum se ingurgitant ut vinum fastidiant, ideòque affectant novas artes quibus redeant in gratiam cum vino. Ità homines supersticiosi nunc hoc, nunc illud, appetunt, &c. l. Vel, 2. propriè. Perstringit eos, quòd non modò idololatriæ dediti essent m, sed libidini n, & ebrietati o, & deliciis, quæ per *lagenas* vini significantur p. Aptè autem præmittitur hic redargutio luxûs Israelitarum in cibo & potu, &c. sequenti comminationi de tenui & duro victu, (utpote pane hordeaceo,) quò ad officium suum revocarentur q. [Sed quæ connexio inter hoc & præcedens vitium? Resp. 1.] Quòd propter voluptates idola colerent, magis de victu quàm de Dei cultu solliciti r. 2. Quòd idololatriæ in sacrificiis suis convivari solebant. Vide Judic. 9. 27. Amos. 2. 8. 1 Cor. 10. 21 t. Libabant vinum diis, deinde ex eo bibebant u. 2. *Et fodi eam mihi* v. [וְאֶפְרָה] *Et* (vel, *Itaque*, P. Sy. Ar. Cùm, Ca. *Quum itaque*, JT. Pi.) *emi* (vel, *mancipaveram*, Ti. *conduxi*, o. Ar. *acquisivi*, M. Calv. sim. P. Ca. JT.

Ca. JT. *emissam*, Pi.) *eam mihi*, Riv. Sy. G. *נָתַתִּי* sign. *emere*. *Emi*, sc. vel, i. tanquam mancipium. Hoc verbo notatur vilitas populi Israelitici quum à Deo in populum peculiarem adscisceretur *. Vel, 2. in uxorem *. Tales uxores *emptitiae* vocantur *. Mos erat antiquis, ut viri uxores quodammodo emerent *. Sicut *coemptio* matrimonii erat genus apud Romanos; sic & apud Hebræos viri donatione ob nuptias aut operis uxores sibi acquirebant *. Vide Gen. 29. 18. 2 Sam. 3. 14. Verum an Romanorum ille mos de coemendis uxoribus apud Israelitas usitatus fuit, non constat *. Dotem dedit vir cum eam accepit in uxorem. Per hanc autem dotem beneficia illa innumera significat quæ Deus contulit in Synagogam à tempore liberationis Egyptiacæ *. Qu. Sed quomodo eam emeret, quæ jam antè ipsius fuit, & quam velut conjugem diligere jubetur? Resp. Potuit quidem maritus eam vel invitam repetere, & in ordinem cogere: sed cum eam vellet sibi reddere morigeram, & quasi novo conjugio sibi devincire, aliam instituit rationem; nempe longâ patientiâ expectare resipiscentiam ejus, ipsam sustentare eo etiam tempore quo & ab amariis & à marito deserta videbatur *. Quum per adulterium conjugii vinculum planè rumpatur, meritò de nova quadam desponsatione cogitandum erat *. ¶ *Quindecim argenteis* Sub. *nummis*, V. vel, *scelis*, Pi. Riv. G. &c. vel, *libris*, Q. Doctores dicunt, per *argenteos nummos* in Lege *scelos*, in Prophetis *libras*, denotari *. ¶ *Et coro, &c.* *וְחֹמֶר שְׁעוּרִים וְלֶחֶב שְׁעוּרִים* Et *chomer*, sive *coro*, *bordei*, sive *bordeorum*, & *lethech* (vel, *dimidio homeris* sive *dimidio coro*, P. Ti. M. &c.) *bordei*, sive *bordeorum*, Mo. &c. & *sesquihomere bordei*, Pi. sic JT. Liv. ex Calv. Hoc addit, quia præter mercedem servis dabatur *demensum* *. *וְלֶחֶב שְׁעוּרִים* etiam in Thalmudicis invenitur, & dicitur tenere 15 seas, 5 ephoth. Sed longè aliter habuere codices quibus usi sunt *. vertunt enim, *וְלֶחֶב שְׁעוּרִים*, id est, *lagenam vini*, Jer. 13. 12. *Corus* eadem mensura cum *chomer* *. Continebat autem 30 sata sive modios, & 10 ephas *. Vile hoc pretium erat; nam Exod. 21. 32. *assimatio servi est 30 scilorum* *. Parcum & tenue *dimensum* innuit *. Abjecta & sordida eorum conditio hic notatur *: quod parcè & duriter habendi essent *: quod Deus non daturus esset eis in exilio suo uberem comitatum, ut hactenus fecerit, sed pressurus esset eos inopia. Nec dicit, *tritici* *, quod delicatius erat, & panis ingenuorum *, sed, *bordei*, quod vilius & ingratus & infuavius erat, itemque imbecillius & minoris nutrimenti *, quo vescabantur servi & pecudes *. Hinc *panis bordeaceus* symbolum erat inopiæ, Ezech. 4. 9, 12; necnon vilis & abjectæ conditionis Israelitarum, Jud. 7. 13 v.

3. *Dies multos* (secundum Legem, Deut. 21. 13 v.) *expectabis* (vel, *sedebis*, D. Calv. Riv. *desidero*, JT. Pi. vel, *manebis*, Liv. D. P. Ità significat verbum *sedendi* *, in hac syntaxi *, Exod. 24. 14 v.) *me* Ità Ti. vel, *meum*, P. vel, *mihi*, Calv. Riv. vel, *mea causa*, JT. Pi. expectans donec te ducam *. Eousque tu innupta manseris donec commodum mihi tempus fuerit te mihi in uxorem accipiendi *. Non statim te ducam, sed explorabo prius mores tuos in hac viduitate tua *, an sincerè resipueris: nolo te indulgentiâ meâ & facilitate corrumpi *. Volo expectes me in thoro vidua antequam tibi plenè reconcilieris. ¶ *Non fornicaberis, & non eris viro*]. Sic Calv. Riv. &c. id est, Non nubes alteri, ut Ezech. 16. 8. sed vidua manebis *. Et illegitimo & legitimo concubitu abstinere debebis *. Al. *neque eris viro alteri*, P. vel, *conjuncta viro*, M. *neque nubito* (vel, *adjungito te*, JT.) *cuiquam*, Pi. JT. ¶ *Sed &, &c.* *וְלֶחֶב שְׁעוּרִים* Et (vel, *Vicissim*, JT. Pi.) ego etiam tibi, vel ad te, Calv. Riv. Mo. sub. *respiciam*, Calv. vel, sub. *manebo*, D. Vel, *tuâ causâ*, JT. Pi. sub. *desidebo*, Pi. vel, *propter te*, supple, *abstinebo à conjugio*, G. Et ego apud te ero: qu. d. Non eris vidua gratis, nullam tibi injuriam inferam, ego vicissim tibi fidem meam obligo; etiam si te non statim admitto in honorem uxorum, tamen ego non te prorsus repudio *. Non modò par pari referam, sed & moram tuam abunde compensabo *. Sed quomodo hoc convenit cum præcedentibus, ubi visus est Deus cum populo divortium facere? Respond. Ali-

nandum erat corpus populi à Deo; sed jam alloquitur solos fideles. Nè ergò, inquit, despondeatis animos qui adhuc estis sanabiles *. [Alii locum negativè sumunt:] Et etiam (vel, *Quin &, M.*) ego non veniam, sive ingrediar, ad te, P. M. Nec etiam ego ad te, sub. *ingrediar*. Negatio hic repetitur ex præcedentibus; quod crebrum in hac lingua *. [Similiter Ca. qui versum sic reddit, *Tu mihi diu ita manebis, ut neque meretriceris, neque tu virum, nec ego te habeam*.] Sed malim affirmativè & de promissione, quam negativè & de abdicatione, explicare; 1. quia hoc repugnat pacto superius inito, quod est reciprocum: 2. quia nulla est coherentia & ratio; *serves te mihi, quia non ego ad te accedam, verum abjiciam*: 3. repugnat accommodatio quæ habetur v. 5. ¶

4. *Quia dies multos*] Hæc est planior explicatio typi. Itaque nova hic periodus inchoatur *. Accommodatio hæc est & clarior explicatio superiorum. Abdicationem minatus erat Israelitis, & tamen iisdem etiam suam gratiam promiserat; nunc utrumque conjungit, & monet, propter ipsorum peccata eos manere multa mala in captivitate, & poenitentibus restare spem veniæ, &c. Prædicat Deus se ablaturum omnem & reip. & cultus sive Religionis formam, nè aliò quàm in se respicerent, & quò miseriam suam agnoscerent, suamque felicitatem in promissa gratia constituerent *. ¶ *Diebus multis*, nempe, vel, i. annis 70 exilii Babylo-nici: vel, 2. usque ad tempus Messie: vel, 3. ab exilio in quod acti sunt per Salmanassarem usque ad solennem ipsorum conversionem, ut percipitur ex v. 5. vel, 4. in moderno Judæorum statu *. Hi sunt dies exilii in quo hodie sumus, nec Regem habemus nec Principem ex Israel *. ¶ *Sedebunt* (vel, *manebunt*, ut supra v; in locis Assyriæ ditionis *:) *filii Israel sine rege*]. Nempe suæ gentis *. Maccabæi non erant de tribu Juda, nec de stirpe David *. Erant sub Ethnicis magistratibus *. Erant sine ullo magistratu *, sine omni forma aut reip. aut Ecclesiæ. Loquitur autem de 10 tribubus; quæ nunc ob successum Regis superbiebant, putabantque se nunquam everti posse *. Fiduciam locabant in Regibus, &c. ¶ *Sine principe*] Id est, Non modò Regem suum non habebunt, sed nec ullum è suis jurisdictione præditum *. Non suis, sed exterorum, utentur legibus *. ¶ *Sine sacrificio*] Sive legitimo, sive idololatrico *. Nec enim in terra peregrina sacrificare poterant, sed tantum Hierosolymis *. Absque legitimo Dei cultu *. ¶ *Sine altari*] Ità *. Sy. Ar. Sed differunt *מִזְבְּחֵי*, (quod *shānū* solent vertere Græci †,) & *מִזְבְּחֵי אֱלֹהִים* altares, quia, ut tradunt Hebræi, statua uno constabat lapide, altare pluribus: deinde, statua erigebatur ad libationem & effusionem olei; altare, ad oblationem seu sacrificium *. ¶ *וְלֶחֶב שְׁעוּרִים* Et non statua, Mo. & sine statua, P. sic M. Ti. &c. *וְלֶחֶב שְׁעוּרִים* est lapis erectus in monumentum alicujus rei; & in S. S. accipitur & in bonum & in malum *. Significantur hæc voce columellæ istæ quæ, ante Legem licitæ, Gen. 28. 18, 22. & 31. 13, 45, 51, 52. & 35. 14, 20. per Legem, quod frequentes essent in usu idololatrico, vetari Hebræis cœpere, Exod. 23. 24. & 34. 13. Levit. 26. 1. Deut. 7. 5. & 12. 3. & 16. 22. 1 Reg. 14. 23. ¶ *Sine statu*, sub. *idolorum*, V. sim. Riv. Calv. Id est, Nec Deum colent *, nec idola *. Sine statu vitulorum in Dan & Bethel *. ¶ *Sine ephod, & sine theraphim*] *Ephod* erat vestis sacra, linea, sacerdotalis *, tam Pontifici quàm reliquis sacerdotibus communis. Pontificiæ includebantur lapides pretiosi, in quibus Urim & Thummim *, unde futura noscebant *. Vide Exod. 28. 6, &c. *. *Ephod* Græci hic vertunt, *isapalæar*, (sacerdotium *) bene explicatâ figurâ. Nam pectorale illud, quod *ephod* dicitur, nota summi Sacerdotis, Exod. 28. *. Est ergò metonymia, quod *ephod* præcipuum esset ornamentum sacerdotale. Pro, *sine theraphim*, *. habent, *וְלֶחֶב שְׁעוּרִים*, i. e. *sine Urim* *. Existimabant theraphim significare duos illos lapides qui erant in superhumerali sacerdotis, per quos prædicebantur futura *. Sed theraphim ubique simulacra significat. Est autem nomen per se medium: ideòque significare potest non male imagines falsi cultus, ut in Labanis historia & alibi; sed & ipsos chernobinos,

binos, ut hic notavit Hieronymus, & nos notavimus ad Judic. 17. 5. De *teraphim* dicta vide Gen. 31. 19. & Judic. 18. 17. necnon Zachar. c. 10. v. 2. *Theraphim* proprie significat imagines quæ colebantur pro diis, & quidem pro diis penatibus. *Theraphim* omnium consensu idola significat. Qu. Sed quomodo differt à *statuis* quæ præcesserunt? Resp. Forſan per illas intelligerentur vituli in Dan & Bethel; per *teraphim*, imagines aliæ, Baalis, &c. Sed non opus est hæc scrupuloſius diſtinguere: id ſufficiet, ſi hiſce nominibus promiſcuè intellecta dicamus omnia ſuperſtitionis inſtrumenta & monumenta. Doctus inter Hebræos locum ſic exponit: Sine ephod Dei, quo annunciabantur futura per ſacerdotes; & ſine *theraphim* idolorum, per quæ etiam nunciabantur futura: nam *theraphim* ſimulacra erant quæ reſponſa dare ſolebant. Sed quomodo hæc Iſraeli conveniunt, in quo non erat ephod? Resp. Cùm Jerob. perverſum cultum invexit, aſtu uſus eſt, & à legitimo Dei cultu minimùm deſectere voluit videri: ideòque externam religionis formam illi ſimilem eſſe voluit; nè diſſimilis cultus ſacerdotum Juda redderet auguſtius. Qu. Sed cur Deus poenæ loco minatur ſe ablaturum idola? Resp. Non quòd illa bona & licita eſſent, ſed quòd bona & grata viderentur eis à quibus ablata ſunt. Ideo ſæpe Deus minatur ſe aboliturum inſtrumenta omnia ſuperſtitionis & aliorum vitiorum. Ut ſponſa Prophetæ manere jubebatur, non ſolùm abſque marito, cui honeſtè nuberet, verùm etiam ſine amatore, cum quo turpiter ſcortaretur, v. 3; ità Iſraelitas manuſeros ſignificat ſine ulla reip. forma, ſive reſta, quâ Deum colerent, ſive prava, quâ impiè contra Legem cum idolis ſcortarentur. *Statue* enim & *imagines*, *amiculum* etiam, interdum ad ſuperſtitioſum idolorum cultum pertinebant. De *statuis* vide 2 Reg. 17. v. 10. de *imaginibus*, Judic. 17. 5. Quod antea dixit, nullum iis fuiſſe Regem vel Principem, & proinde nullam *αὐτοκρατία*, ità videtur ulterius probare, quòd neque licuerit illis, ad idololatriam proclivibus, ullam erigere ſtatuum vel imaginem; ut ità, omnino rebus ſibi chariſſimis orbat, ad Deum ſuſpirent, ut reſtituantur in patriam, eique jam reducti ſub ducibus ſuis offerant ſacrificia, omiſſis idololatricis cultibus. Ut autem ità hæc interpreter adducit me cohærentia verborum, & præcipuè v. præced. *nè ſcortator*, nempe in illo exſilio, in quo diu eris ſine Rege, & ſine certa propriæque lege, ſacra putà, ceremoniali & forenſi. Senſus loci eſt, Erunt & ſine vero Deo, & ſine laribus ac penatibus ſuis quibus aſſueverunt, putà vitulis aureis, Scrapide & Baal. Erunt ſine ulla forma reip. & Eccleſiæ, imò & illius quidem depravatiffimæ quæ tum apud Iſraelitas erat, & circumſuebat idololatriâ.

5. Poſt hæc] Ubi diu vixerint in illo ſtatu, & idololatriæ, ob idololatrarum in ſe ſavitiâ, pertaſi. Fructum caſtigationis oſtendit: qu. d. Jam præcipites feruntur ad ſuam impietatem: non eſt cur obſtrepent Deo; nam, niſi bene & diu purgati eſſent, non reſpiſcerent. ¶ *Revertentur*] Non, in patriam terram, cujus ſpes omnis illis ablata eſt; ſed, à ſemitis ſuis, per poenitentiam. Vel, *convertentur*, D. ſic Riv. ¶ *Querent Dominum Deum ſuum*] Id eſt, qui ſe illis obtulerat, qui eos familiariter & quaſi in ſinu ſuo educaverat, quem tamen illi neglexerant & rejecerant. Ità ingentem illis malitiâ exprobat; qu. d. Non ideo abducti eſtis in ſuperſtitiones quòd careretis vero Deo ejuſque notiâ, &c. Jehovah hic opponit omnibus Baalim, & idolis. ¶ *Querent Dominum*, i. e. cultum ejus verum ac legitimum, quem diu intermiſerant. Illum unicùm Deum ſentient, etiam Deum ipſorum. Ad Deum ſe applicabunt. Ità *שׁוּבוּ* rectè per *αὐτοκρατία* vertitur Levit. 19. 31. ¶ *Querere Deum* eſt, eum invocare, & ad eum reſpicere, 2 Par. 14. 4. eum conſulere, Exod. 18. 15. ad eum accedere cum affectu & deſiderio. Verbum *querendi* non inquiſitionem languidam denotat, qualis illa Act. 17. 27; ſed ardens vera Religionis ſtadium, cum contemptu mundi, & deſtatione omnium quæ Deo repugnant, aut ab eo abducunt. ¶ *Et David regem ſuum*] A quo Iſraelitæ deſecerant. Alludit hic ad apoſtaſiam civilem Iſraelitarum à Regno Davidis, quæ conjuncta fuit cum

apoſtaſia à vero Deo. Davidem Deus ipſe illis præſecerat, eique Regnum æternum promiſerat, Pſal. 89. 37. Conjungit ergò h. l. Davidem cum Deo, quia non aliter poterant Deum verè & ex animo quærere, & reſtitui in corpus Eccleſiæ, niſi cum Judæis coaleſcerent, ut colerent unum & idem caput. Qu. Quis hic David? Resp. 1. Non David filius Iſai, qui pridem mortuus eſt. 2. Zorobabel, dictus David, quòd erat ex familia Davidis, ut omnes ex Jacobo Iſrael, Ezech. 3. 4. 24. Ad Meſſiam eminenter hæc referenda agnoſcunt Par. Chaldaus & Rabb. multi. 3. Meſſias, ſive Chriſtus. Nomen typi pro ſignificato, & patris pro filio; ut frequens eſt in prophetiis de Chriſto. Qui promiſſus eſt nomine Davidis, Pſal. 132. 10. Jer. 30. 9. Ezech. 34. 24. & 37. 24, 25. Amos. 9. 11. Act. 15. 16, 17: quique verè tanti menſuram nominis implet; confer Act. 13. 22. Heb. 10. 7. Quem hic vocat Davidem, ut doceret eum ex ſtirpe Davidis naſciturum, & ut populo inculcaret promiſſiones Davidi de æterno Regno Meſſiæ factas. Notandum hic, Jehovah & Regem David. eodem cultu & ſtudio quærendos & colendos eſſe, ideòque unum & eundem Deum eſſe. Meſſiam hic intelligi probant hæc argumenta. 1. Divina Meſſiæ veneratio; [de qua jam dictum]; 2. terminus reditus. Non dicit eos redituros in Judæam; ſed tantùm, ad Dominum. 3. Dierum noviſſimorum mentio, quæ Chriſtum manifeſte ſpectant & tempora Novi Teſtamenti. ¶ *Et, &c. וַיִּפְּדוּן*] *Et pavebunt ad Dominum*, Mo. P. M. Ti. &c. vel, *ſtupébunt*, &c. G. ex o. Heb. *Pavebunt* & accedent, &c. Ellipſis verbi relati. Vel, *trepidabunt*, &c. Liv. vel, *pavidi*, ſive *trepidi*, *accedent*, ſive *current*, ſive *feſtinabunt*, JT. Pi. Liv. D. Riv. Verba *pavendi* & *trepidandi* *feſtinare* quandoque ſignificant. Sic cap. 11. 11. *Trepidabunt quaſi avis ex Aegypto*. AE. quod hic dicitur ità explicat, *Redibunt feſtinanter & ſubito in terram ſuam*. Verbum Latinum etiam eandem ſignificationem habere reperitur. Livius Annalium 23. *Moxque dum in ſua quiſque miniſteria diſcurſu trepidat ad prima ſigna*. Virgil. Aeneid. 9. *Nè trepidate meas, Tencry, defendere naves*, hoc eſt, *Nè feſtinate*, ut ait Nonius Marcellus. *Pavebunt*, &c. id eſt, Reverebuntur Jehovah audito nomine ejus, reverenter colent. *Timor* pro toto Dei cultu ponitur. Vide ad Gen. 31. 42. Religioſi erunt, humiles & contriti per fidem in Chriſtum. ¶ *Et ad, &c. וַיִּפְּדוּן*] *Et ad bonitatem ejus*, JT. Pi. Riv. M. &c. vel, *bonum ejus*, P. Ti. Riv. Concretum pro abſtracto. Bonitatem hic vocat vel, 1. gloriam & majeſtatem Dei; ut Exod. 33. 19. collat. cum v. præced. Petierat enim ut Deus ei oſtenderet gloriam ſuam, quæ maximè elucet in bonitatis Dei effectis. Vel, 2. Templum. R. Simeon dicit, Tria rejecerunt Iſraelitæ tempore Roboam, Regnum cœlorum, Regnum domus David, & ædem Sanctuarii. Non oſtendetur ſignum redemptionis Iſraelitis, donec redeant, & hæc tria requirant. Vel, 3. bonitatem propriè dictam. Significat non fore ipsis formidabilem Deum, ſed potiùs ſuaviter alleſturum eos ad ſe, ut ſpontè & hilariter pareant. Majeſtas Dei terrorem nobis incutit, facitque ut latebras captemus: bonitatis autem ſenſus nos ad Dei reverentiam & obſervantiam adducit. Vide Pſal. 130. 4. Intellige hic bonitatem Dei, quæ etiam Chriſti eſt, qui cum Patre eſt verus Deus, à quo eſt omnis bona donatio, Jac. 1. 17. Vel, 4. Chriſtum; per quem ſumus experti bonitatem Dei, quæ in Chriſto nobis illuxit, Tit. cap. 3. verſ. 4. & maximè illuſtris erat: cujus nè gutta quidem extra Chriſtum quærenda eſt. ¶ *Ad Dominum, & ad bonum ejus*, eſt à *דָּוִד דְּוִי* ſenſus eſt, *ob tantam Dei beneficentiam*. ¶ *Noviſſimo, &c. וְאַחֲרֵיכֵן*] *In noviſſimo*, vel *extremitate dierum*, ſive, *noviſſimis diebus*, M. P. Mo. Pi. &c. *ultimis temporibus*, JT. Pi. in poſt venturis temporibus. Id enim, nec quicquam amplius, Hebræa ſignificant. Oſtendit pervicaciam eorum ſummam eſſe, nec niſi longâ afflictione ſanabilem. Porro, hæc extremitas dierum initium habuit à populi reditu. Sed continua ſeries indè ad Chriſti adventum ſimul tenenda eſt: quia tunc plenius præſtitit Deus quod hic denunciât. *Noviſſima tempora* dicuntur in S. S. non tantùm reſpectu ſequentium, ſive poſt quæ nulla alia tempora ſequuntur, ſed etiam reſpectu præcedentium, ſive

sive quæ sequuntur alia tempora, h. e. posteriora, aut ventura, tempora; ut Genes. 49. 1. Dan. 2. 28. 2 Tim. 3. 1, 2. *In novissimis*, &c. Quod certè ipsis Apostolis viventibus cœpit impleri. Alibi Messia tempora denotat, & sic indubiè hîc sumitur phrasis, ut patet ex mentione *Davidis*, per quem Messiam intelligi nê Judæi quidem negant. Sed quia latitudo novissimorum temporum sub Messia habet etiam varias suas epochas, & aliquando novissima tempora pro diebus proximè præcedentibus mundi finem accipiuntur; quæritur num præcisè hæc promissio referenda sit ad aliquam particulam temporum illorum quæ ambitu suo comprehendunt duos Christi adventus. Sic quidem sentiunt, qui de Judæis in fine mundi convertendis id explicant, juxta Rom. 11. 25. Sed ille locus præcipuè respicit Judæos, qui Messiam rejecerunt; hæc autem prophetia agit de Israelitis reliquarum tribuum inter gentes dispersis & velut recensitis: ut ex eo constet, quod quæ hîc promittuntur ad eos pertineant qui idololatriæ rei erant, & ob eam rejecti. Promittitur ergo eis vocatio ad Christum, in communionem Gentium vocandarum, & communicatio gratiæ Dei verè credentibus ex Israel usque ad finem mundi. *Postremis temporibus*, sub tempus salutis, quum redibunt Israelitæ. *Extremi dies* incipiunt ab eo tempore quo Christus natus est. *Finis dierum* in S. Literis significat tempus adventus Messia; aliquando etiam, finem mundi & tempus illud proximum ultimo Judicio.

CAP. IV.

1. **A** *Udite*] Mos est Prophetarum, præcipuè Jeremiæ & Zachariæ, necnon Hoseæ, ut prius typis & parabolis populi socordiam excitent, & postea reprehensiones & comminationes adjungant. Non scribunt Prophetæ ad verbum quæ ad populum differuerunt, sed ea in summam redigunt. ¶ *Verbum Domini*] q. d. Non est mea increpatio, sed Domini. Non ex livore vel odio hæc profero, sed os Dei sum. ¶ *Filii Israel*] q. d. Qui tales haberi vultis, qui vultis & debetis esse Dei populus. Revocat eis in memoriam foedus quo gloriabantur, & quod foedè degenerassent, &c. ¶ *Quia*, &c. *Quia*, vel *Nam*, contentio (vel, *in*, Pi. G. Riv. &c. *expostulatio*, vel *rixa*, V. vel, *disceptatio*, P. sub. est, JT. Pi. &c.) *Jehova cum habitatoribus hujus terræ*, JT. Pi. &c. nempe Israel, vel Canaan; quam [terram] Dominus delegit, & eâ lege dedit, ut in ea iustitiam exercerent, &c. Vel, [simpliciter,] *terre*; ut, ostensâ inter Deum & ipsos disproportione, terrorem incuteret. Sensus, q. d. Non amplius contendam verbis per Prophetas, sed ipse reipsa agam causam meam, & manu meâ ostendam me iudicem esse. Designat hîc contentionem realem vel effectivalem. Metaphora est à foro, quo adversarii inter se litigant. Accusatoris enim & adversarii personam hîc induit Deus, ut populum suum arguat & convincat. ¶ *Non est enim veritas, & misericordia*] Est hendiadys; q. d. misericordia vera, non simulata; non spe commodi, aut ex ambitione, aut pudore, sed ex dilectione proximi, & sensu necessitatis ipsius. Hypocritæ obtendant nomen Dei, & externâ cultûs specie frigidisque exercitiis tegunt sua scelera. Ut ergo eorum impietatem prodât, examinat Prophetâ vitam ipsorum ad officia charitatis & secundæ Tabulæ Legis. *Notitia Dei*, quæ sequitur, spectat ad primam Tabulam. Conjungit ergo duo, in quæ tota Lex contrahitur, capitâ. *Veritas*, i. e. iustitia, bona fides, veracitas, in dictis, & promissis; constantia in dictis factisque. q. d. Nemo est qui servat fidem proximo; nihil candidè agunt, sed fraudulentè & veteratoricè. Colligunt hinc Hebræi etiam idololatrias aliquid boni à Deo contingere, si jura humanitatis servant. ¶ *Quia* hîc est, vel, *pietas*; nam *TDN*, qui pietatem ac religionem colit, &c. vel, *misericordia*, Riv. gratia, K. benignitas, JT. Pi. D. &c. in factis; *beneficentia*, Calv. Oecol. Riv. eâque gratuita, i. e. officia charitatis interna & externa. Sic verito,

quantò minùs est gratia? vel, gratiam faciet, qui non facit veritatem & iudicium? nam gratia est superabundantia boni, magis quàm par sit. Hæc enim virtus [priore] excellentior est; quam qui sectatur nec præmium spectat, nec gratiam, & facit id quod non tenetur facere jure. ¶ *Et non* (vel, *nulla*, Pi. &c.) *est scientia Dei*] i. e. Rerum Divinarum. Vel, *pietas*: sæpe enim Hebræi virtutes scientias vocant. Vel, timor Dei; aliâque opera quæ ex notitia Dei manant. Vide Jer. 22. 15, 16 P. Non sunt verè à Domino edocti. Fontem hîc designat omnium scelerum: q. d. Ideo grassantur & quidvis sibi permittunt, quia deleta est omnis Religio & notitia Dei ex ipsorum cordibus.

2. **Maledictum**, *TDN*] *Maledicere*, Calv. *Pejorare*, Mo. D. Sed *pejorare*, P. Sed *maledicere*, M. Infinitivi Hebræi pro præsentibus, *Maledicunt*, &c. vel, pro nominibus, ut apud Latinos sæpe. ¶ *TDN* sign. *jurare*, sive verè, sive falsò: propriè quidem est, *exsecrari*, & per metonymiam, *jurare*, quia iurandum cum execratione jungi solet. Vid. Gen. 26. 28. Propheta hîc damnat, vel, execrationes, quæ tristæ & vulgares erant in populo, vel in Deum, vel in proximum; vel, iuramenta futilia, quum jurant homines per nomen Dei in vanum; vel, perjuriam. Opponitur hoc veritati in v. præced. ¶ *Et mendacium*] In dictis & factis. Intellige omnis generis fraudes & imposturas, tam in judiciis, quàm in vita communis. *Et mentiendo*, JT. Pi. vel, *abnegando*, scilicet depositum. ¶ *Inundaverunt*, *TDN*] *Profligati sunt*, Ca. Hæc *invaluerunt*, M. *Frugerunt*, Mo. P. sic V. JT. sub. *septum legi*, P. sim. JT. V. ex Ch. K. in Mer. *Inundant*, Riv. *Eruperunt*, Ti. Pi. Liv. instar scil. diluvij; vel, liquorum, ut Joel. 3. 13. al. 18; vel, aquarum, sive fluviorum, exundantium & ripas obiectas rumpentium. ¶ *TDN* propriè, *rumpere*, *erumpere*, sign. deinde, *inundare*, *abundè crescere*, Gen. 28. 14. Exod. 1. 12. Prov. 3. 10. Innuit igitur hæc vitia passim admitti summâque licentiâ perpetrari, ut tempus vindictæ Divinæ jam maturum sit. ¶ *Et, &c.* *TDN*] *Et sanguines tetigerunt sanguines*, M. Ti. sim. P. Ca. Mo. *Et cædes aliæ aliis sunt contiguae*, JT. Pi. sic V. *Et cædes cædem contingit*, vel *excipit*, V. D. q. d. Multæ ac crebræ cædes fiunt. Cædes perpetuantur. Sanguines occisorum se mutuo contingunt, tanta est eorum copia. Cædes cædem sequetur: hoc est, Zachariam Sellum, Sellumum Manahemum, occidet, 2 Reg. 15 P. Hoseas etiam trucidaverat Pekam, hic Pekahiam. Nec dubium est, ut sit in talibus tumultibus & conjurationibus, multorum etiam civium cædes fuisse patratas. Frequentia fuisse apud eos homicidia constat ex Amos. 2. 7. Mic. 7. 2. Alii verò locum aliter accipiunt. Sanguines in genere vocantur omnia peccata morte digna; vel, quæ sanguini insidiantur, aut ad cædes inducunt, ut sunt injuriæ, calumniæ, doli. Sanguines, i. e. scelera gravissima, ubique obversantur; eâque jam contexunt. Sed vix exemplum est in S. S. ubi sanguines ita sumuntur. Alii incestas & vagas libidines hîc intelligunt. Loquitur de commixtione polluta consanguineorum, contra Levit. 18. 6. Confer Ezech. 22. 11. Probarem, si daretur exemplum ubi phrasis sic accipitur.

3. **Propter hoc**] Illatio: q. d. Sceleratissimi sunt; ergo jure puniendi. ¶ *Lugebit terra*] i. e. Desolabitur: qui enim desolatur videtur lugere. Bona pars terræ Decem tribuum erit vasta sine colonis, idque per Teglah-phalasarum; reliqua pars per Salmanaasarum. Sicut ridere ager dicitur quum omnia florent; sic lugere, quum deformatus sterile scit. Vide Esa. 3. 26. & 24. 4. & 35. 1. Posset terra accipi pro habitatoribus terræ. Sed præstat ad terram ipsam referre. ¶ *Et, &c.* *TDN*] *Et languebit*, &c. JT. Pi. D. vel, *infirmabitur*, sive *debilitabitur*, &c. P. V. D. Riv. vel, *succidetur*, &c. Quin V. Non quamvis debilitationem significat, sed extremam dejectionem & attritionem: hinc sumitur pro eodem quod, *excisus*, *devastatus*, *diminutus*, fuit, Esa. 16. 8. Joel. 1. 12. Sensus, Si quis ibi [in terra] resisterit, languebit deficientibus alimentis. ¶ *TDN* (vel, *cum*, JT. Pi. Notandum 2 pro *TDN* cum *TDN*) *bestia agri*, &c.] Id est, bestiis agri. Etiam pecudes & aves languebunt, non frugibus tantum, sed & herbis omnibus, comestis aut corruptis ab exercitu

& equis hostium. Idein suo tempore evenisse per Illyricum, Thraciam, Macedoniam, Pannonias, omnemque terram quæ à Propontide & Bosporo usque ad Alpes Julias tenditur, notat hic Hieronymus^m. Accidit hoc [nempe interitus bestiarum & avium] aere corruptoⁿ. Bestias & aves eas præcipue intelligit quæ cum hominibus degunt^o, & sine illis vix possunt vivere, quæque hominum usibus inserviunt P. ¶ Sed & pisces maris

(i. e. lacuum, sive stagnorum, quæ Hebræis dicuntur *maria* 9,) congregabuntur, יִסְתַּבְּרוּ Colligentur, Mo. P. Pi. V. D. Plenius id sic Tnunciant, colligi ad populum suum, Gen. 25. 8. Auferentur, Pi. יִסְתַּבְּרוּ est, colligere aliquid removendi causa, Gen. 30. 23. Psal. 26. 9. Consumuntur, M. sim. JT. Pi. Ti. Riv. i. e. Tollentur de medio, & morientur^t.

Lacuum pisces ad ripas ejicientur, aquis sanguine corruptis^v. Propheta hyperbolicè piscibus minatur, quod vehementius stupidos Israelitas percelleret^x. Al. Pisces *absumi* dicuntur, quatenus eorum usus Israelitis ablatus est: nempe quia deficientibus piscatoribus etiam deficient pisces, qui ad hominum alimentum in turbes deferrebantur^v. Interdum etiam Deus flumina deficcet, Psal. 107. 33. Esa. 19. 5. Sed quorsum irascitur Deus brutis? Resp. Facit hoc propter homines, in quorum usum hæc omnia condita sunt, & quorum exitio homines ulciscitur^x. Ità vindictæ suæ gravitatem amplificat, dum homines spoliatur omnibus rebus quæ ad eorum commodum aut voluptatem faciunt. Sic & inter homines proditoris etiam domus, supellex, &c. comburuntur^b.

4. Veruntamen, &c. וְאַל יִכַּח אִישׁ אֶת אֶחָיו Veruntamen (vel, Verè, sive Profectò, Mo. Tar. הִנֵּה hic non est adversativa tantum, aut nota exceptionis^c, aut imminutionis, sed asseverationis rei^d; ut Job. 14. 22. Psal. 73. 1. & 85. 10. Esa. 45. 24. Vel, Caterum, Calv.) vir (vel, quisquam, JT. Pi.) non, vel nè, (vel, nemo, sive nullus, P. V. Vir Hebræis sæpe ponitur pro particula indefinita^f: quando autem cum וְאִישׁ occurrit negatio, rectè vertitur, nullus, ut Joel. 2. 8. Zach. 8. 17. 8.) litiget, sive contendat, sive contendito, JT. Pi. Mo. P. (vel, disceptet, aut expostulet, V.) & non, vel nè, vir (vel, nemo, P.) arguat, Mo. P. vel, increpato quenquam, JT. Pi. [Alii verba sic reddunt:] Veruntamen non est quispiam qui aut expostulet aut reprehendat, Ti. Non est ut quispiam objurgat aut corripiat alium, M. Nemo adversus eos litiget, nemo increpet, nempe alterum^h: vel, nec reprehendat quenquam, nempe ex illis quorum vitam ac mores supra taxavitⁱ. Nemo conetur contendere cum hoc populo^k: nam id frustra faciet; reprehensionem non admittunt aut tolerant^l. Nemo est integer qui alios reprehendere possit, nemoque rursus reprehensionem ferret^m. ¶ Populus, &c. וְעַמּוּל יִסְתַּבְּרוּ Et (vel, Quum, P. Quin, Ti. Quia, vel Nam, Riv. JT. Pi. Siquidem, Riv.) populus tuus (vel, populares tui, JT. Pi.) sunt tanquam, vel sicut, (vel, similes, P. JT. Pi.) judicantes sacerdotem, Mo. vel, objurgatores sacerdotis, Ti. vel, contententibus cum sacerdote, P. JT. Pi. simil. Al. [Variè explicant.] Similes sunt his qui publica decreta contumaciter oppugnant; cui crimini capitis poena constituta est, Deut. 17. 12. ad quem locum dicta videⁿ. Al. Populus reprehensionis impatiens cum illis jurgabat à quibus arguebatur^o. Tales erant de quibus queritur Jerem. c. 18. 19. Vid. ibi cap. 15. 10. & Ezech. 3. 26. & Amos. 2. 12 P. Frustrà corripias quis homines hujus regionis, cum etiam (vel, certè; nam & interdum certitudinem rei notat;) insurgant in ipsos sacerdotes, quorum est officium Legem docere, & carpere vitia^q: quod est omnia invertere; nam populi est audire, sacerdotis docere^r. Non satis est quod ejus increpationem non recipiunt, sed ipsi etiam jurgant & increpant eum: quomodo jactari solet, *Ætas quæ judicibus suis jus dicit*^t. Insurgunt in monitores, & minantur sacerdotibus officium suum facientibus^t. His autem interpretationibus duo obstant. 1. Quod nulli tunc erant apud Israelitas veri sacerdotes qui eorum idololatriam aliisque scelera reprehenderent. 2. Quod in comminatione sequenti sacerdotes cum populo involvuntur^v. & h. l. non est nudæ comparationis, sive similitudinis^x; sed veritatis^y, & asseverationis^z, & certitudinis^z: ut Hof. 5. 10. ut transferentes (id est,

revera transferentes) terminum; & Joan. 1. 14. gloriam ejus ut Unigeniti^b. Propheta ironicè quælibet^c Riv. ex D. è populo vocat censores pastorum suorum: Nemo, inquit, audet reprehendere publica vitia, nec populus id patietur: quod morbos ostendit esse insanabiles^c. [Alii aliter exponunt.] Versum sic reddo, Jam verò nemo quenquam objurgat aut reprehendat, cum tua plebes cum sacerdotibus certare videatur. Non est quod alii alios reprehendant, quum omnes sint æquè nocentes^d. Est^e Ca. 2 malorum amplificatio ratione omnium ordinum. q. d. Etsi tanta sit impietas, remedia tamen huic malo non possunt adhiberi, vel etiam frustra tentantur: quoniam nec quisquam est qui possit recta monere, nè sacerdotes quidem, ob participationem scelerum; nec populus recta monentibus obtemperabit^{*}.

5. Et (vel, Itaque, JT. Pi. Riv. Calv. &c.) corruet Riv. Vel, impinges, i. e. in calamitates incidet^f: tu, Israëlita^g; vel, popule perverse^h. Quia recta monentem non vis sequiⁱ: quia Prophetas meos contemnitis^k. ¶ Hodie; ità M. Mo. Riv. &c. הַיּוֹם] Hoc tempore, P. i. e. brevi, sive propediem^l, ut Prov. 12. 16^m. Al. interdiu, JT. Pi. Calv. Ti. i. e. rebus adhuc integrisⁿ: repente, lato sive tranquillo tempore; in ipsa meridie^o: clarissimâ luce, ut omnibus cernentibus corruas P. Vivus vidensque peribis^q. ¶ Et corruet etiam propheta (nempe falsus^r, ut Jer. 14. 13. & 23. 9. 15. Thren. 2. 14. Emphaticè autem ponitur *propheta* num. sing. ac si uni alicui minaretur, ut singulos quasi seorsim absterreat; nè quis ex illo grege autoritate aut gratiâ valens se immunem fore putaret^t.) tecum^u. Nempe, vel, tecum corruet^v; vel, qui tecum est^x, qui te seduxit^y. ¶ Nocte] i. e. Statim post: nam nox statim diem sequitur^z. Ut nox sequitur diem continuâ serie; ità alios post alios, à primo ad ultimum, omnes perdam^a. Al. Velut in tenebris: quum apprehendet eos calamitas, etiam conscientiæ stimulis pungentur^b. Tanquam in nocte, Riv. & G. ex Ch. sic Mer. ex K. & AE. h. e. improvisè^c; vel, ut quis corruit nocte, quando non videt offendiculum, ut vitet. Et tu & ipse tantâ ignorantia futurorum eventuum aut malorum opplebimini, ut nulla sit spes evadendi. Sunt qui illa duo jungunt, interdiu sicut & in nocte; i. e. Corruetis interdiu, perinde ac si obscurissima vobis esset nox^d. Al. Proverbialiter dicitur, nocte dieque, id est, continenter: vide ad Psalm. 91. 5. Calamitas calamitatem sequetur, ut nox diem^e.

¶ Tacere, &c. וְשִׁמְתִּי אֶפְסָרַי Et exscindam (vel, compescam, M. Ti. perdomabo, Ca. redigam in silentium. Silentio autem mors innuitur: unde mortui silentes vocantur; & terra silentium, i. e. sepulchrum. Perdam^g.) matrem tuam, JT. Pi. G. sic Mo. P. &c. i. e. generationem istam^h; vel, gentemⁱ; vel, Regnum ipsum, h. e. statum universum, Reges, Principes, magistratus & præfides omnes. Hi matris nomine significantur, quia debuerunt esse populi nutritii^k. Vel, Ecclesiam sive congregationem sive Synagogam Israeliticam^l. Al. Allusio est ad legem de matre avium non tollenda, Deut. 22. 6. q. d. Contrà, ego matrem cum pullis in nido succidam; h. e. totaliter delebo. Vide 2 Reg. 17^m. Al. Et conticuit mater tua, Sy. Et confusione induam congregationem vestram, Ch. [Alii verba aliter reddunt, & cum voce præcedente jungunt:] Nocti assimilavi matrem tuam, o. sim. Ar. Legerunt וְשִׁמְתִּי. Nocti tacere feci matrem tuam, Vulg. Derivavit à וְשִׁמְתִּי tacere^o. Sed his interpretationibus obstat Hebraica distinctio P. וְשִׁמְתִּי jam per Athnach à sequente וְשִׁמְתִּי dissecitur^q. Quare expositio quam dixi est optima. וְשִׁמְתִּי est, exscindere, Hof. 10. 15^r.

6. Conticuit, &c. וְשִׁמְתִּי Exscindetur (vel, Exscindetur, Pi. i. e. Perdentur^t, Excisi sunt, D. Est idem^u V. verbum quod v. præced^v.) populus meus è quod vacet scientiâ, JT. Pi. necessaria ad salutem^v. Ad verb. propter non scientiam, Ri. i. e. pietatem, ut suprâ v. 1^x. Hæc ignorantia non excusat peccata populi, sed exaggerat^y, quia crassa erat & voluntaria^z. Emphaticè dicitur, populus meus, sive Dei, sive Prophetæ; q. d. qui Legem habuerunt, & monitores Prophetas^a. ¶ Quia tu (ô sacerdos^b. Intellige sacerdotum ordinem & communiatem^c. Sacerdotes singulos alloquitur^r, non quidem secundum leges constitutos, ut apparet 1 Reg. 12. 31. sed

10
20
30
40
50
60
70

80
90
100
110
120
130
140
150
160
170
180
190
200
210
220
230
240
250
260
270
280
290
300
310
320
330
340
350
360
370
380
390
400
410
420
430
440
450
460
470
480
490
500
510
520
530
540
550
560
570
580
590
600
610
620
630
640
650
660
670
680
690
700
710
720
730
740
750
760
770
780
790
800
810
820
830
840
850
860
870
880
890
900
910
920
930
940
950
960
970
980
990
1000

10
20
30
40
50
60
70
80
90
100
110
120
130
140
150
160
170
180
190
200
210
220
230
240
250
260
270
280
290
300
310
320
330
340
350
360
370
380
390
400
410
420
430
440
450
460
470
480
490
500
510
520
530
540
550
560
570
580
590
600
610
620
630
640
650
660
670
680
690
700
710
720
730
740
750
760
770
780
790
800
810
820
830
840
850
860
870
880
890
900
910
920
930
940
950
960
970
980
990
1000

sed tamen nomen hoc sibi vendicantes, & propterea obligatos ad docendum populum; sicut *intela obligatur qui pro tutore se gessit*, D. De eo qui pro tutore d. Sacerdotum erat, scientiam excolere, &c. Vide Deut. 33. 10. Mal. 2. 7. *) *scientiam* (Legis scilicet & rerum Divinarum f.) *reputasti* Ita Riv. &c. Non tantum neglexisti, sed etiam contempsisti, omne studium sapientiae. Plerique vestrum vel inepti estis; vel, quae didicistis, neque in vestrum neque in aliorum usum transtulistis. Nec ipsi didicistis, nec alios docuistis. ¶ *Repellam*, &c. וְיִרְמֶה אֶת־הַכֹּהֲנִים In primo verbo & ultimum redundat, ut notant Masoretæ; nec aliud est in Scriptura exemplum. i. *Spernam*, vel *Repellam*, quoque te ne sacerdotio fungaris mihi, JT. Pi. Riv. Calv. &c. Illam personam tibi detrahā. Excludam vos ab hoc munere, cuius nomen & honorem usurpatis, abjectā curā, &c. Dices, non fuisse in Israele sacerdotes Dei, sed vitulorum. Resp. Profitebantur tamen cultum Dei in adoratione vitulorum, & apud populum pro sacerdotibus Dei habebantur. ¶ *Et*, &c. וְיִרְמֶה אֶת־הַכֹּהֲנִים Quia (vel, Et quia, Riv. Calv. G.) casualiter saepe accipitur initio dictionis m.) *oblitus es legis Dei tui*, JT. Pi. Referunt vel, i. ad populum n. cui certe satis competeret. Propheta in suis sententiis saepe concisus est: nunc loquitur in sua, nunc in Dei, nunc in tertia, persona; nunc populum alloquitur, nunc sacerdotes, nunc rursus ad populum transit. Vel, 2. ad sacerdotes q; de quibus agit usque ad v. 12. f. *Legis*, quam & scire debuisti, & alios docere. ¶ *Obliviscar filiorum tuorum* Nē tibi pro more succedant. Vel, *filiorum*, vel eruditione, vel naturā, i.e. popularium; vel, subditorum Sacerdotis summi: hunc enim alloquitur. Erunt filii tui pupilli & egentes. *Oblivisci* dicitur Deus αὐθιγνοτομῶς, quum amorem & curam deponit. Quia degeneres estis, non recordabor foederis mei. 7. *Secundum multitudinem eorum*, ita M. P. Mo. o. Ar. וְכַפֹּרֶת *Ut eorum multi sunt*, Ti. Quod plures sunt, Ca. sic V. Quotquot sunt, Sy. Sicut multiplicavi eis, Ch. Prout aucti sunt, JT. Pi. sc. numero b, dignitate c, opibus, bonis, &c. d. ¶ *Sic* (vel, *tanto magis*, D. Riv. Tar. &c. ut [sumitur Exod. 1. 12. *]) *peccaverunt mihi* Vel, *peccant in me*, Pi. &c. Quod facti sunt plures, eo gravius me offenderunt. ¶ *Gloriam* (vel, *Idcirco gloriam*, Pi.) *eorum* (i.e. vel, 1. populi s; vel, 2. sacerdotum b. Excellentiam eorum, quā reliquis tribus praelati sunt i.) *in ignominiam commutabo* Efficiam ut contemnantur a populo k. Captivitatem innuit, in qua sacerdotes fuerunt inglorii. Pro honore sacerdotii dedecore eos obruam. Aiunt Rabbini olim fuisse גְּבוּרָה *gloriam meam*, nempe terram Israelis, *dedecore afficiam*: sed mutatum hoc a Sapientibus, quia scilicet temporibus senioribus גְּבוּרָה usurpari coepit in solo sensu *potentiae majestatisque Divine*. Quidam mutationem pari de causa aiunt evenisse Psal. 106. 20. & Jer. 2. 11 m. Al. *Gloriam eorum in ignominiam commutarunt*, Ch. Legit igitur גְּבוּרָה. Non sequitur. Potius, גְּבוּרָה futurum sumpsit pro infinitivo גְּבוּרָה, & infinit. pro præt. ut Jer. 14. 5. Ezec. 1. 14. Sic & loco הָיָה positum volunt in גְּבוּרָה, Gen. 41. 43. וְהָיָה, Esa. 63. 3. וְהָיָה, Jer. 25. 3. וְהָיָה, Ezec. 14. 3. Vel, גְּבוּרָה sumpsit pro præter. Hiphil, ex forma Chaldaica, *mutavit*, scilicet populus meus. Sic autem *mutarunt* suā rebellionē, defectionē & idololatriā. Confer Psal. 106. 20. Jer. 2. 11 o.

8. *Peccata*, &c. וְאֵת־חַטֹּאתֵינוּ *Peccatum populi mei comedunt*, JT. Pi. i. e. comedere solent, scilicet sacerdotes p. [Variè explicant.] Peccata populi non reprehendunt, sed integra deglutiunt, & transmittunt in se & suam conscientiam, ea suscipiendo. Ideo non reprehendunt serio peccata, ut plures accipiant victimas quibus pascantur. Al. Debitas peccatis populi poenas luent, quorum causa fuerunt. Confer Jes. 3. 10. — *fructum adinventionum suarum comedet*. Hic sensus non est incommo- dus. Peccatum, i. e. oblationes pro peccato v, ut Exod. c. 29. 14. comedunt, ex Lege, Levit. 6. 26 v. Vide Levit. 10. 17. Non erant culpandi quod eas comederent; sed quod in sacrificiis id potissimum spectarent, ut haberent unde lautè viverent. Triplex autem erat sacerdotum Israeliticorum peccatum: 1. quod hostias caderent in honorem idoli; 2. quod mercedem acciperent indebitam, quia Domino non ministrabant;

3. quod exigerent plus quam debitum fuit, ut illi in 1 Sam. 2. 13, 14, 15. Meorum piaculo vescuntur, i. e. noxalibus victimis. ¶ *Et*, &c. וְאֵת־חַטֹּאתֵינוּ *Et ad, vel super, iniquitatem eorum* (scilicet popularium. Pro-nomen plurale refertur ad nomen singulare, *populi mei* b.) *levant*, sive *attollunt*, animam suam, P. M. Ti. JT. &c. i. e. Maxime spectant & expectant ut quamplurimum peccet populus c. Ita explicanda hæc locutio ex Deut. 24. 15 d. & Jer. 22. 27 f. & Ezec. 24. 25 *. Peccata populi desiderabant quæstus sui causā, quia hæc erant occasio plurium sacrificiorum f. Al. *Ad iniquitatem* — i. e. ad hostias, *attollunt animam*; q. d. Illud tantum curant, ut populus hostias offerat. Al. *Et ad iniquitatem levant animam cuiusque*; h. e. Dum omnes peccant, quisque facile absolvitur, quia sc. affert sacerdotibus prædam: hi ergo vanis suis blanditijs levant conscientias impiorum. Peccantibus dicunt, Nē sitis solliciti; quia iniquitas vestra erit super anima nostra. Al. *Et super iniquitates levant animam ejus*, nempe populi; i. e. Populum faciunt iniquitatibus superiorem, dum persuadent populo exoneratas esse eorum conscientias omni culpā postquam Deo victimas obtulerint. Al. *Eorumque culpā vitam suam sustinent*, Ca.

9. *Et*, &c. וְאֵת־חַטֹּאתֵינוּ *Et* (vel, *Quapropter*, JT. Pi.) *erit* (vel, *est*, M. Ca. *fuit*, Mo.) *ut populus, ita sacerdos*, P. &c. Hinc fit ut sit talis populus qualis sacerdos, Ti. Hebraismus, Populus erit sicut sacerdos, & sacerdos sicut populus. Possunt enim comparationis membra converti m. Pares sunt in criminibus n, ergo pares etiam erunt in poenis o; pari modo a me tractabuntur: omnes erunt captivi citra delectum q. ¶ *Visitabo super* (vel, *contra*, D.) *eum* (i. e. vel, unumquemque eorum, nempe sacerdotum; vel, sacerdotem & populum f.) *vias ejus* Id est, actiones; vel, mores & vivendi rationem v. Poenæ respondebunt peccatis. Puniam eos ut merentur y.

10. *Et comedent, & non saturabuntur* Cibus non præstabit usum quem deberet. Quod a Dei maledictione. Male alentibus utentur cibis. Causa sequitur. Ad sacerdotes hoc spectat, quorum inexplibilem cupiditatem taxaverat b. q. d. Parum proderit illis quod lucrantur, quia nulla satietas sequetur d. ¶ *Fornicati*, &c. וְהָיָה כִּי־יִפְרֹצוּ *Scortabuntur*, sive *Fornicabuntur*, & (vel, *sed*, M.) *non multiplicabuntur*, P. Sy. vel, *invalescent*, M. *liberos habebunt*, Ti. simil. Ca. Ch. vel, *pepererunt*: i. e. Venerem in mares exercere, unde partus nullus sequi posset. Vide infra 14. וְהָיָה, quod proprie est, *rumpere*, sumitur apud Hebræos pro *parere*, Gen. 28. 14. & alibi *. Vel, *dirigentur*, c. vel, *prosperabuntur*, Ar. vel, *succedit*: Non assequuntur quod volunt, sed ex calamitate in calamitatem immerguntur. Vel, *erumpent*, Mo. JT. Pi. sub. *in multitudinem*, JT. Pi. Riv. Non crescent sobole s. Metaphora ab aquis quæ aggere perrupto agros inundant b. Vide Gen. 38. 29. Poena non solum conjugum, sed & fornicantium, sterilitas. Tantum abest ut generent sobolem ex legitimis conjugis, ut, etiam si passim scortentur, tamen maneant steriles. Dices, finem scortatorum non esse procreationem proles, sed expletionem libidinis. Resp. Quum orbitas tunc opprobrio esset; & illis, utpote divitibus, molestum fuerit hæredibus carere, merito hoc Deus illis in poenam minatur m. [Al.] *Scortantes*, i. e. idololatriam exercentes, *non erumpent*, i. e. non effringent jugum Legis, aut certe poena annexa saltem eos constriquet n. ¶ *Quoniam*, &c. וְכִי־יִפְרֹצוּ *Quia*, vel *Nam*, *Dominum dereliquerunt*, sive *deseruerunt*, (vel, *deserunt*, Ca. JT. Pi. *intermiserunt*, M.) *custodire*, sive *observare*, P. M. JT. Pi. Ca. Riv. Liv. h. e. colere, ut Zach. 11. 11. *Observasse* dicitur, qui observat quid cuiusque causā facere debeat. Itaque qui observat, coluisse dicitur, ait Festus Pompeius. Virgilius Georg. 4. *Observant Regem non sic Ægyptus & ingens Lydia* —. Vel, *ad custodiendum*, sive *observandum*, Mo. Calv. i. e. nē ipsum custodiant p. Vel, *custodie. do*, sive *observando*, D. Di. *Deseruerunt custodiendo*, i. e. desertorie custodierunt; sic custodierunt, ut verè deseruerint. De hoc loquendi genere vide quæ pluribus annotavimus ad Gen. 2. 3. Vel, *quod minus enim observarent*, Ti. vel, *observando præcepta ejus*; nam qui ea non servat, Deum deserit. Vel, *non servat in legem*, Ca.

11. Fornicatio & vinum & ebrietas, &c. **וְיִינִי וְעִבְרִיתָא** **וְיִינִי** Et mustum auferunt, sive eripiant, (Heb. accipit, i. e. aufert **וְיִינִי** aliquando auferre & tollere significat, Ezec. 24. 16. Vel, intercipit, JT. vel, capiet, quasi vi, occupabit, & quasi captivum detinebit, ut verbum sumitur Genes. 14. 11, 12. Jos. 11. 19, 23. Notat præcedentem eorum lucram: vident probantque meliora, sed deteriora sequuntur **וְיִינִי**. Vel, abstulerunt ipsis, G. vel, occupant, Q. in Riv. Quæ propria est verbi significatio **וְיִינִי** cor, P. M. Ti. &c. vel, mentem, JT. Ca. Tar. D. Cor, i. e. sapientiam **וְיִינִי**; vel, rectum iudicium **וְיִינִי**. Vel, cor eorum, Boot. ex Ch. & Ang. Ellipsis affixi, **וְיִינִי**, pro **וְיִינִי**; ut sequenti versu, **וְיִינִי**, pro **וְיִינִי** **וְיִינִי** q. d. Reddunt homines amentes, avertuntque eos à vero Dei cultu **וְיִינִי**. Sententia hæc generalis est, & proverbiale dictum **וְיִינִי**. Verum potius hypothesis est quam thesis, & restringitur hoc ad eos de quibus agebatur, quibus hoc exprobrat, quod petulanter projicerent omnem doctrinam, quia ventris voluptatibus dediti erant **וְיִינִי**. Hactenus sacerdotum mores infectatus est: nunc populi idolomaniam taxat **וְיִינִי**. Dicit Israelitas ideo dementes esse, quia Deus liberaliter eos tractavit, & quia voluptates eos fascinarunt **וְיִינִי**. Fornicationi adjungit vinum, quod inflammatur libidinem: mustum addit, vel, quia citius inebriat; vel potius, ut, duobus hisce nominibus junctis, immoderatum usum designet **וְיִינִי**.

12. Populus meus (Israeliticus, quem adoptavi, quique se meum esse jactat **וְיִינִי**: quem à gentibus separavi. Ità ingratitudinem impietatemque eorum graviter exaggerat, &c. **וְיִינִי** in ligno suo (vel, lignum suum, P. M. &c. vel, baculum, sive scipionem, suum, V.) interrogavit, **וְיִינִי** Interrogat, P. oracula querit, Ti. consulit, JT. Pi. sic Ca. M. de eventibus futuris **וְיִינִי** postulat, Mo. petet, vel precabitur, ut Psal. 21. 5. & 27. 4. Rogat opem in periculis **וְיִינִי**. Lignum, per metonymiam, hinc dicitur lignea imago **וְיִינִי**, ut Jer. 2. 27. Dicit, suum, emphaticè, q. d. in quod jus habebant, ut de eo pro lubitu facerent; idolum à se inventum: ità populi socordiam arguit **וְיִינִי**. Al. Utuntur divinatione quæ à Græcis **וְיִינִי** dicitur **וְיִינִי**. Et (vel, Ut, JT. Pi.) baculus ejus annuntiavit (vel, nunciat, Ti. respondet, vel respondebit, Calv. indicet, JT. Pi.) ei **וְיִינִי** Sub. quæ scire cupit, aut facturus est, V. futuros eventus **וְיִינִi**. Baculus, i. e. vel, 1. simulacrum ex baculo seu stipite factum **וְיִינִi**: idolum ejus, cui tanquam baculo innititur. Vel, 2. falsi Prophetæ, quorum scilicet consilio regebatur populus, non aliter quam cæcus pendet à scipione suo, videtur quasi ejus consilio regi, cum illo viam prætentat **וְיִינִi**. Vel, 3. imagunculæ quæ in baculo. Solent enim magi Dæmonem etiam in baculo circumgestare. Vel, utuntur & alio genere divinationis, quam **וְיִינִi** vocant **וְיִינִi**; quæ apud Orientales in usu erat, ut de Medis scribit Dio. Sic Romani auguria per lituos exercebant, de quo Livius **וְיִינִi**. q. d. Sortes captaverunt ex virgulis, uti **וְיִינִi**, ad exemplum Chaldæorum: de quo vide ad Ezec. 21. 21. Al. Deridet eorum stultitiam qui consulunt deos ligneos, ac si cæcus consilium peteret à baculo suo **וְיִינִi**. Lignum & baculus pro eodem indubiè accipiuntur: nam responsio tribuitur ei qui interrogatur: interrogatum est lignum, respondit baculus **וְיִינִi**. [Ca. hæc verba cum præcedentibus sic reddit,] Mei lignum suum consulunt, eiisque suas dat responsa stipes. A diis è stipite factis petunt oracula **וְיִינִi**. Tibullus eleg. 1. 10. Sed patrii servate lares; coluisti & iidem, Cursarem vestros cum tener ante pedes. Nec pudeat prius vos esse è stipite factos, &c. **וְיִינִi** Spiritus enim fornicationum **וְיִינִi** i. e. Motus animi **וְיִינִi**, impellens ad fornicationem **וְיִינִi**, h. e. ad idololatriam: qualis est spiritus pseudoprophetarum **וְיִינִi**. Fornicatio hinc est idololatria, cujus exemplis decepti sunt **וְיִינִi**. Spiritus, &c. i. e. animus idololatriæ addictus **וְיִינִi**: vehemens libidinis fervor & affectus. Hebræi enim spiritus vocant animi concitati motus; quos Cicero affectiones, affectus, impetus, commotiones & perturbationes, animi vocare solet **וְיִינִi**. Hinc, spiritus zelotypiæ, Num. 5. 14. & mendacii, 1 Reg. 22. 23. vertiginis, vel perversitatis, Esa. 19. 14. soporis, Esa. 29. v. 10. impuritatis, Zach. 13. 2. erroris, 1 Joh. 4. 6. Vocantur verò spiritus metonymicè, quia à malo spiritu proficiuntur **וְיִינִi**. Significat eos, non ex infirmitate & ignorantia peccasse, sed cæco & effræni impetu se pro-

stituisse, &c. **וְיִינִi** Decepit eos, **וְיִינִi** Errare fecit, **וְיִינִi** Riv. Mo. P. &c. sub. eos, Liv. Pi. Riv. Ellipsis accusativi, ut Hos. 2. 7. Quæret eos, & non inveniet, sub. eos **וְיִינִi**. Et, &c. **וְיִינִi** Liv. Riv. **וְיִינִi** Et fornicati, sive scortati, sunt (vel, Ut scortentur, JT. Pi. i. e. idola colant **וְיִינִi**), desuper **וְיִינִi** Pi. Riv. D. vel, excusso iugo Dei sui, D. Idem est quod cap. 1. 2. à post Deum **וְיִינִi**, nisi quod hinc (particulâ **וְיִינִi**) subjectio notari videtur à qua recesserant **וְיִינִi**. Nè sit amplius sub Deo suo, i. e. sub illius potestate & imperio **וְיִינִi** nè amplius Deo obtemperant, Calv. **וְיִינִi** 13. Super capita (vel, vertices, V. sic D. G.) montium **וְיִינִi** In locis excelis **וְיִינִi**. In loco non divinitus mandato **וְיִינִi** imò contra Legem **וְיִינִi**. **וְיִינִi** Sacrificabant **וְיִינִi** Vel, mactabant victimas, G. sacrificant, Pi. Heb. fut. pro præf. sub. summo studio & religione **וְיִינִi**. Sacrificare solent **וְיִינִi**. Vide Esa. 57. 7. **וְיִינִi** Substrus, &c. **וְיִינִi** Sub quercu (vel, robore, Ca. vel, ulmo, Ch. vel, alno, Q. in D. vel, pinu, Al. in D.) & populo (nempe, populo alba, Riv. ex RS. &c. D. vel, platano, Ch.) & terebintho, P. Sy. Ità veteres putabant **וְיִינִi**. Sed non placet: nam terebinthibus, teste Theophrasto, perpetuò viret; **וְיִינִi** autem decidua habet folia, ut apparet ex Jes. 1. 30. Vel, **וְיִינִi** M. Ti. vel, quercu, Ch. Ca. robore, JT. Pi. At si **וְיִינִi** sit robur, non potest **וְיִינִi** idem significare: nam hæc duo nomina simul leguntur, ut hinc, ità & Jes. 6. 13. Vel, **וְיִינִi** ilice, Q. in D. vel, ulmo. Sub ulmis sacrificasse veteres constat etiam ex Ezec. 6. 13. Vel, nemorosâ (vel, umbriferâ, Ar.) arbore, **וְיִינִi**. **וְיִינִi** Quia bona erat umbra ejus **וְיִינִi** Id est, cujusque eorum **וְיִינִi**. Nam etiam quercus & populus umbram densam faciunt **וְיִינִi**. Sub omnibus densis arboribus sacrificare solebant, Ezec. 20. 28. Talem esse populum, illud arguit Horatii, Quâ pinus ingens albâque populus umbram hospitalem consociare amant Ramis **וְיִינִi**. Pro bona umbra, **וְיִינִi** dicerent poetæ Græci **וְיִינִi**. Bona, i. e. densa & opaca, ac proinde grata **וְיִינִi**. Bona, i. e. amœna five jucunda **וְיִינִi**. Vel, bona dicitur, quia placuerunt sibi in his figmentis, & hæc putabant Deo probari **וְיִינִi**. Mos Gentium erat, in lucis, sub umbra arborum, diis suis sacra facere. Vide Virgil. Æneid. 1. & 8. & 9. & Lil. Greg. Gyraldum de Diis gentium, syntagm. 17. Cujus rei causæ hæc videntur. 1. Quod talia loca religiosum quendam horrorem incuterent. 2. Ex instinctu Dæmonis, ut ibi clàm nequitiis suas perpetrarent **וְיִינִi**. 3. Quod ibi credebant habitare numina **וְיִינִi**; præsertim manes & heroum animas, qui lares vitales dicuntur **וְיִינִi**. **וְיִינִi** Ideo (vel, Quia umbra illa jucunda est **וְיִינִi**: vel, Occasione acceptâ propter absentiam vestram à domibus vestris; interim dum conceditis in montes illos **וְיִינִi**) fornicabantur filia vestra, &c. **וְיִינִi** Vel, scortantur, sive scortari solent, peractâ scilicet idololatriâ **וְיִינִi**. Al. Denunciat hinc Deus pœnas idololatriæ, nempe adulteria, &c. **וְיִינִi**. Hinc peccato pœna respondet. Et solent plerumque idololatriam, i. e. Dei contemptum, magnæ sequi morum corruptelæ **וְיִינִi**. **וְיִינִi** scortari hinc intellige, vel, 1. de stupro vi illato, ut Amos. 7. 17. Dubito an rectè: nam quæ stuprantur vi culpâ carent; istæ autem in culpa erant **וְיִינִi**. Vel, 2. de voluntaria scortatione **וְיִינִi**. Par pari. Vos spiritu scortamini, illæ corpore **וְיִינִi**; ut vos dedecore afficiant & dolore **וְיִינִi**. Minatur Deus se puniendum flagitia flagitiis: ut fecit 2 Sam. 12. 11. collat. cum 16. 22. Amos. 7. 17. Rom. 1. 21, &c. **וְיִינִi** 14. Non visitabo super filias vestras, &c. **וְיִינִi** Ità M. P. Mo. Calv. &c. Non corrigam hæc flagitia, quia vos & familias vestras exponam dedecori; quia vos priores scortati estis **וְיִינִi**. Non puniam eas: pœna homines meliores reddit. Hæc impunitas & filiabus ad impudicitiam, & parentibus ad ignominiam, facit **וְיִינִi**. Dissimulabo ista, quia vos patres & mariti ansam dedistis **וְיִינִi**. Sed hæc sententia pugnat cum scopo hujus concionis, qui est, ut Israelitæ per comminationem pœnarum corporalium deterreantur ab idololatria. Non igitur negat se illas puniendum, sed potius affirmat **וְיִינִi**. Al. Non adco severe puniam, &c. **וְיִינִi**. cum vos priores scortati estis: vel sic, Durissimè animadvertam in parentes & sponsores, ut illæ puniuntur [comparatè ad vos] videantur esse extra pœnam **וְיִינִi**. Al. Non visitabo (i. e. puniam) propter filias vestras, &c. vel, in gratiam filiarum vestrarum, cum scort-

tata fuerint, i. e. vi supratæ s. Valde placeret, si uspi-
am alterius, vel propter injuriam alicui faciam, & ità
visitare super aliquem, ubi agitur de poena, acciperetur
in bonam partem. Sed nullum succurrit exemplum.
Malim ergò comminatoriè accipi, se non visitaturum,
intellige, castigando, in emendationem peccatoris, & ut
impudicas has filias coerceat aut impediat; sed punien-
do: nam etsi ad tempus conniveat, tandem tamen ul-
ciscetur gravibus pœnis, & hoc seculo & futuro^b. Alii
interrogativè accipiuntⁱ. Non animadverterem in filias
vestras, quod scortentur, & in sponsas, vel nurus, vestras,
quod adulterentur? JT. Pi. Deficit ante N⁷. Interro-
gatio hîc affirmat: q.d. Omnino animadvertam^k. Sed
hæc lectio non videtur convenire satis cum scopo seriè-
que contextûs prophetici. Rectius ergò alii verba indi-
cativè atque indictivè intelligunt^l. וְלֹא סוֹפְסָם &
nurum denotat; sed cum affixis sponsam (quod sciam)
nunquam. Quare וְלֹא תִכַּח נurus vestras^m.
¶ Quoniam ipsi, &c. הֵם עִם הַזֶּנוּת פִּירוּ Hi, vel
ipsi, live isti, (sub. mariti, M. Israelitæ idololatræⁿ; &
sub. sunt, P. Mutatio hîc est personæ: indignatus ser-
monem aliò convertit, acsi eos jam alloquio non digne-
tur o.) cum meretricibus, five scortis, miscebantur, s. fim.
Sy. Ar. vel, confociant se, Ch. & RS. in Ga. conversaban-
tur, Vulg. vel, separabuntur, Ti. vel, diviserunt se, Mo.
separant, JT. Pi. scilicet à communi usu ea quæ volunt
sacrificare^p: i. e. res opimas domi suæ eligunt, quas
palàm cum scortis consumant, Religionis specie^q. Di-
vidunt se, P. vel, separati sunt, M. sub. ab uxoribus, P.
M. fim. D. vel, separant se, Liv. D. Calv. G. Ellipsis
accusativi reciproci, quæ frequens est: 2 Reg. 5. 10. La-
va—sub. te. Vel, i. propudio, ex collat. Hof. 9. 10^r.
Vel, 2. à consortio hominum; nam qui talia patrant
secessum quærunt†: in lucos eunt, 1 Reg. c. 15. v. 13^t.
Vel, 3. à Deo, marito suo, cui datam fidem violant^v.
Cui expositioni favent, tum quod sequitur ἐξῆλθοντες
dictum, tum quod præcessit v. 12. scortantur à Deo suo^x.
¶ Et cum, &c. וְעִם הַקְדֻשִׁים יִבְחוּ Et (vel, Que,
JT.) cum scortis, five meretricibus, (vel, fornicatoribus, Ar.
vel, foeminis cursantibus per plateas, Sy. vel, effeminatis,
M. G. ex Vulg. quasi esset קְדֻשִׁים y: quos o. vertunt,
טִהַר עֲמֻנָה, i. e. consecratos & initiatos, ut cultores idolo-
rum & sacerdotes Priapi ostenderent^z. Aq. ἐμμάχ-
ητος, i. e. mutatos; vel, 1. à mutato habitu^a; vel, 2.
quodd naturam suam mutaverint^b, & naturalem usum,
Rom. 1. 26^c. & de viris facti sunt foeminæ. Th. vertit,
κατασκευασίης, i. e. à populo separat, qui sibi videbantur
aliquid plus vulgo habere^d. Sed vox quæ hîc legitur
foeminina est; &, ut Hebræi notant, significat sacerdo-
tem foeminam quæ se vulgabat in honorem Baal-phe-
gor*. Scorta intellige publica & vulgò prostituta^f:
vel, scorta mascula, quæ ignominie causâ gen. foemin.
exprimuntur g.) sacrificaverunt, Mo. vel, sacrificant, M.
P. &c. [Alii hoc membrum cum præcedente sic red-
dunt;] Quippe cùm ipsi cum scortis secedatis, cùmque
meretricibus sacrificetis, Ca. Nam, dum proficiuntur
cum scortis ut eant ad loca in quibus colere solent
idola, subtrahunt sese, sub. ab uxoribus, & cum scortis
immolant; ut ità cum eis edant & bibant^h. Per mere-
trices haud dubiè hîc intelligit corruptelas cultûs Divi-
ni: q. d. Deficiunt à vero Deo, & pollutionibus qui-
buslibet se permittuntⁱ. Sed malim fornicationem &
spiritualem & carnalem hîc intelligere^k: prout utra-
que simul exerceri consueverat. Vide Num. 25. 1, 2^l.
¶ Et, &c. וְיִבְנוּ לָא יִבְטַח Et (vel, Autem, P. Imò,
JT. Pi. Itaque, Ca.) populus non intelligit, (vel, qui non in-
telligit, P. M. &c. fim. JT. Pi. &c. qui intelligere noluit, Ti.
vel, indocilis, Ca. Populus autem generationis qui non in-
tellexit legem, Ch. i. e. populus iste idololatricus^m; po-
pulus Deum non curansⁿ. Causam mali totam ponit
in ignorantia, nempe affectata & voluntaria^o. Solent
homines ignorantiam prætexere, & dicere se deceptos
fuisse, errorem saltem tolerabilem esse. Denunciat ergò
vanas & fallaces esse has excusationes; quia spontè cæ-
cutiebant, & blanditias sibi ex errore suo faciebant^p.
Dum illi meretricibus & idolis operam dant, populus
negligitur, ità ut nesciat quid sibi sit sequendum aut fu-
giendum^q). cessabit, Mo. vel, labetur, M. corrnet, P. Riv.

D. &c. incidet, vel in tenebras errorum, vel in peccata, vel in calamitates ^r. Metaphora ab iis qui, sæpe impingentes, tandem in ruinam gravi lapsu præcipitantur. Unico hoc verbo omnia intelligit quæ Deus antea comminatus est ^f. *Adharebat meretrici*, ^o. sim. Sy. Ar. Verbo ^{וְהָיָה} adjungunt ^{וְהָיָה} initio versûs sequentis, atque ita sensum perturbant ^{*}. Vel, *conturbabitur*, JT. Pl. *variis jactabitur malis*, Ti. *vapulabit*, Ca. *concidet*, i. e. *punietur* ^r: *corruiere solet*, Q. in V. *stupore afficitur*, cum scilicet sentiet Dei flagella ^v: vel, *nonne collidetur* [?] Ch. Quâ significatione Interpres Arabs N.T. verbum hoc accipit Marc. 9. 26. Luc. 9. 42. *elidit eum*, ubi habet ^{וְהָיָה}, referente Schindlero. Exprimit Græcum *ἀναγινώσκω*, *discerpo*. Vel, *irretietur*. Hoc verbum tantum ter invenitur in Scriptura in Niphal, & significat *irretitum esse*, nec se extricare posse ^r. Vel, *percutietur*; propriè, cum arbor decutitur, vel nucs baculo percutiuntur ^v. Vel, *fatigabitur* poenis. ^{וְהָיָה} significat *fatigationem itineris, & lassitudinem oneris* ^r. Vel, *perplexus* (vel, *perversus*, Calv.) *erit*, Calv. K. Tar. Pl. Ità verbum sumitur in lingua Arabica ^r. Vel, *auceps & dubius erit*, nempe in sua cognitione ^b; ut quid agat nesciat ^c: nullam tenebit rectam viam ^d. Verbum hîc tantum occurrit, & Prov. 10. 8, 10 ^{*}.

15. *Si formicariu tu, Israel*] Tà si ponitur pro quia. Non est vox dubitantis, sed deplorantis statum Israelis: q. d. Si jam sit Israel deploratæ spei, ut ostensum est f. Si tibi libet sequi idola e. ¶ *Non, &c.* 78 [נֹא אֶתְּרִי] *Nè* (vel, Saltem nè, P. Ti. sic M. At nè, Ca.) *delinquas* (vel, reatum obear, JT. Pi.) *Juda*, Mo. P. Ti. &c. i. e. Tribus Juda^h, & Benjamin^l. Caveant sibi duæ Tribus nè talia exempla sequantur^k, & vitulos in Dan & Bethel colant. Vel, sensus est, *Non deliquisset*, id est, delinquere debuisset: ut Obad. 12. *Non spectâsses diem fratru*, i. e. spectare debuisses; Mal. 1.6. *Filius honorat patrem*, i. e. honorare debet^l. [Qu. Sed cur Judæos hîc alloquitur?] Resp. 1. Ut maturè nascentibus scandalis occurreret^m. Prophetauit Hoseas tempore Achazi, Regis Juda, qui secutus est exempla Regum Israel, & veram Religionem obliteravit. Id videns Propheta, Judæos revocat, quorum morbus nondum erat adeò inveteratus. 2. Ut non modò Judæis prodasset, sed & Israelitas hoc schemate acridus pungeret, eosque quasi ad zelotypiam provocaret: q. d. Quum vos Israelitæ incurabiles estis, ad Judæos me convertoⁿ. ¶ *Nolite, &c.* [נִלְוִי וְלֹא אֶתְּרִי] *Et nè accedatis* (vel, eatis; ut Jon. 1.3. *vidit navem* [נִלְוִי וְלֹא אֶתְּרִי] *evntem*: vel, intresis: vel, non ivissetis, i. e. debuissetis ire. Sic seq. *non ascendissetis*, neque jurâssent, non debuistis ascendere aut jurare^o. Subaud. ô viri Juda, V. sim. Pi. Hîc sermo se convertit ad homines Duarum tribuum P.) *Gilgalem*, JT. Pi. &c. Gilgal locus erat in tribu Juda^q, in ipsis finibus Decem tribuum^r, prope & cis Jordanem^t, ubi idola colebantur^u, ut testantur Hof. 9. 15^v. & 12. 11. Amos. 4. 4. & 5. 5. Quæ autem ibi erat idololatria, aut à quibus vel invecita est vel usurpata, non constat^x. Gilgal erat locus celebris, tanquam locus sanctus & reverendus ob miraculosum trajectum populi^y. Ibi circumcisi sunt Israelitæ, & Pascha primum celebratum, & Arca aliquandiu substitit^z. Ibi Deus apparuit, & locum sanctum reddidit, Jos. 5. 9. Ibi sedebant & Samuel, 1 Sam. 7. 16. & Elias atque Elisæus, 2 Reg. 2. 1. & 4. 38°. Ob hanc loci celebritatem & reverentiam probabile est Israelitas constituisse cultum idololatricum^p, et si nullibi hoc memoretur^q: sicut etiam vitulos in Bersabe Tribus Juda cultos fuisse credimus, tametsi id nusquam disertè scriptum sit^r. ¶ *Et nè ascenderitis* (Erat enim hæc urbs in loco edito sita^t.) *in Bethaven*] i. e. Bethel^u. Ità dicebatur qu. d. *Domus Dei*^v, quòd illic Dominus apparuit Jacobo, Gen. 28. 17^x. Vocabant autem *Bethaven*, vel, 1. à loco vicino sic dicto^y: vide Jos. 7. 2^z. Vel, 2. per contemptum^a, sive propter ignominiam^b, in execrationem idololatriæ ibi exercitæ^c: q. d. *Domus vanitatis*: idola enim vanitas^d. Paronomasia est^e. Laudem in vituperium convertit, & negat amplius esse domum Dei, quæ fuit olim, sed esse domum iniquitatis^f. LXX vertunt, οἶκον ὀνειδῶν, posteriore parte ex Ebræo retentâ: Aq. & Sym. οἶκον ἀναστροφῆς, *Domum inanisilem*, quæ nihil profit, & alio verbo *idolum* nuncupetur.

¹ D. tur: Th. οἶκον τῆς ἀμίας, domum iniquitatis^b. Gilgala & Bethel, ut præcipua idololatriæ loca, conjunxit quoque Amos. 5. 5. & dicit אֱלֹהֵי בֵּית בֵּית, in nihilum, allusione facta ad illud nomen alterum אֱלֹהֵי בֵּית. ¶ Neque juraveritis, Vivit Dominus] Neripe, apud idola^k; vel, dum operam datis idololatriæ*. Vel, in illo templo Bethelis: nam illi vitulos istos vocabant אֱלֹהֵי, quod putarent eum in tali imagine rectè coli, ob causas dictas alibi¹. Gloria Dei erat, citari eum testem veritatis. Sed Israelitæ hanc gloriam tribuebant idolis suis, & nomen illud dicentes, idola sua cogitabant & in animo habebant, Deumque intelligebant quem colebant in Dan, &c. qui ibi coli noluit^m. Hoc juramento eos uti non vult, quod in idololatriam prolapsi essentⁿ: vel, quod vitulum loco Dei veri haberent, & nomen huic proprium illi tribuerent: vel, quod utramque religionem probarent^o, Deumque cum idolis miscerent^p, nomen Dei & idolorum simul uno ore usurpantes^q. At Deus nullum consensum vel commixtionem cum idolis admittit^r. Vide Soph. 1. 5. Perdam eos qui jurant in Deo vivo, & jurant per Melchom, i. e. Moloch: Matt. 6. 24. 2 Cor. 6. 15. ¶ Potest locus disjunctivè reddi, Aut ne juretis: Si vultis, inquit, Bethaven adire, nolite per Jehovah jurare: Ne claudicate, &c. 1 Reg. 18. 21. Si vultis colere idola, colite, & per illa jurate; me autem missum facite^v. Dehortatio porro hæc absoluta non est, nam ita jurare nos jubet Deus, Deut. 10. 20. Jes. 19. 18. Jer. 4. 2. sed conjunctim legenda cum præcedentibus, Ne eatis in Gilgal—& ne juretis, &c.^x. Dictum hoc est secundum quid, non simpliciter^y. Cum falsò jurabant, commemorabant nomen Coeli, [id est, Dei veri, quem Hebræi eo nomine nonnunquam indignant:] quum autem verè jurabant, jurabant per nomen Baal^z.

16. Quoniam sicut vacca (vel, juvenca, JT. Pi. אֵיזִמָּה est nomen mediæ ætatis inter vitulum & bovem^a.) lascivius (vel, refractaria, JT. Pi. perversa, Riv. indomita, Calv. D. quæ jugum vel non admittit, vel excutit^b; quæ non patitur se arctiori stabulo coerceri, aut jugo, sed, lasciviâ diffuens, huc illuc discurret^c. Vacca autem dicit, non bovem, quia de fornicatione loquitur, & vacca bove lascivior est & stultior; & vehementior est impetus & quivis affectus in fœminis quàm in maribus^d. Vel, declinans, q. d. quæ præceps fertur quocunque eam suus affectus rapit^e.) declinavit (vel, indomitus, Calv. refractarius est, JT. Pi.) Israel] Judæos hic dehortatur ab imitatione Israelitarum^f, duplici argumento: 1. à turpi; quia illi rebelles sunt, & adversus Deum calcitrant, his verbis: 2. à pernicioso & periculoso Israelitarum aberrantium statu, verbis sequentibus^g. Sicut vacca, &c. Alludit Propheta ad illas imagines. Deum voluerunt facere talem: At ipsi tales sunt. Et illi vituli ab Jeroboamo erecti dicuntur itidem דְּמִיִּלִּים in Græco, 1 Reg. 12. 28. &c. Juvenæ solent aberrare à pastore. In Græco hic, ὡς δὲ ἀμαλὴς παροισπῶσα, (ut juvenca æstro percussa^h.) ¶ Nunc pascet eos Dominus quasi agnum in latitudine; ita Mo. P. אֵיזִמָּה] In planitie, Ch. Ca. in amplo campo, Sy. in loco spatiofo, M. Ti. JT. Pi. Ar. Riv. &c. Quæ phrasis modò in bonum accipitur, ut Psal. 18. 20. & 31. 9; modò in malum, ut hoc locoⁱ. [Hinc variant.] Non pascet eos, ut hæcenus, in loco arcto, in terra Israel, sed in loco amplo, i. e. inter gentes. Exilium innuit^k. Est hic ἀδελφὸς, (irrisio,) ex ambiguo. Latè pascere amant agni^l: Deus Israellem disperget per totum Assyriorum Regnum^m; in quo aberrabunt ut agnusⁿ, (quod animal imbelles est^o, timidum, & gregarium, non solitarium^p.) qui, in vasta loca perductus, huc illuc discurret, metuit quicquid aspexerit, matrem, gregem, pastorem quæritat, inani balatu replet omnia, & maximis exponitur periculis^q, à lupis aliisque feris, &c.^r. Pascendi vox non semper sumitur in bonam partem, ut contendit Leo Castrius, pro pabulum præbere; sed interdum notat vindictam & supplicium, ut Psal. 2. 9. Mic. 5. 4. 6. & 7. 14. & significat, compefcere, aut castigare^s. Sed hæc interpretatio mihi non placet, quia pasci in loco spatiofo semper in bonum accipitur. Vide Esa. 30. 23. Et, ex perpetua Scripturæ phrasi, locum alicui dilatare, est, eum ex angustia liberare, & in libertatem asserere; ut Psal. 4. 2.

& 18. 20. & 31. 9. & 119. 45. [Alii ergò aliter accipiunt:] Nisi defecisset Israel, ut vacca perversa, pascisset eos Dominus in affluentia, sicut agnos in planitie lata, ubi pro arbitrio suo pascuntur^v. Potest sic accipi, q. d. Dominus non compefcet eos, sed patietur eos protervere sine ullo fine & modo, & relinquet eos in lautitiis suis, ut sese ingurgitent, &c. Et hæc formidabilis est poena. Præfero tamen sensum priorem^x. Al. Pascet in campo lato^y, ad cædem & supplicium^z; ut illic citò pinguescat & macetetur^a. Nunc Israelitas compefcet, ut mox saginati hostibus dedantur trucidandi^b.

17. Particeps (vel, Socius, five Consort, Mo. Ar.) idolorum (vel, dolorum, Mo. Idola sic dicuntur ab ærumnis quas cultoribus suis inferunt^c.) Ephraim] Ità o. Ch. Sy. sic P. Riv. i. e. Israelitæ^d, five Decem Tribus. Dicuntur Ephraim tum, 1. quod ex ea tribu fuissent Principes^e, & [inter alios] Jeroboam, qui vitulos erexit^f: tum, 2. ut exprobet eis abusum singularis Dei benedictionis in illam tribum collatæ, Gen. 48. 19, 20. & 49. 22, &c.^g. ¶ אֲחִיזָכְרִי Obstrictus (vel, Associatus, five Conjunctus, JT. Pi. Ca. sim. Calv. i. e. Adhærens, affixus, aut alligatus vinculis quasi indissolubilibus, vinculo societatis tam arctè obstrictus ut ab iis disjungi non possit^h. Alludit ad conjunctionem quâ scortator associat & quasi agglutinat se scorto, utambo fiant quasi una caroⁱ.) est idola, Ti. &c. Sensus est, Sunt illi insanabiles ab isto morbo^k. ¶ Dimitte (vel, Sine, JT. Pi. Sy. Missum facite, Ti. V. G. ô Juda^l, ex collat. v. 15^m. Dimitte ergò, Propheta, M.) eum; ita P. Mo. Calv. Riv. אֲחִיזָכְרִי hinc positum pro אֲחִיזָכְרִיⁿ. Sunt hæc verba vel, 1. Dei ad Prophetam^o. Sine illum, i. e. Ne arguito eum quispiam^p. Omitte eum increpare, quia non proderit^q. Non est quod te amplius fatiges, remitto tibi laborem tuum, tu desiste ab officio, quia sunt insanabiles^r. Agat [Ephraim] quod libeat. More patris loquitur, qui filium nequam, quem corrigere non potest, in sua nequitia progredi jubet, animoque suo obsequi, quasi curam illius omnem ex illo tempore abjecturus sit^s. Sic dico, Jubent [parentes filios] pergere in nequitia sua, cum nihil minus velint: sæpe etiam post horam redeunt correpturi ipsos denuo^t. q. d. Quia me non audis, te missum facio, nec ultra unquam increpabo. Nihilo secius redit, cumque statim increpat^v. Tales permissiones sæpe homines magis pungunt quàm quævis aliæ castigationes. Sic Ezech. 20. 39. Ite, colite stercoreos deos vestros^x. Vel, 2. Prophetæ ad Judæos^y. Quum enim & præcedentia & sequentia sint Prophetæ, non est cur hæc Deo immediate tribuantur^z. Dehortatur Judæos nè sequantur Israelitas^a, hoc tertio argumento, à periculo contagii^b. q. d. Fugite societatem eorum^c, quia ab idolis divelli nec velint, nec possint^d. Quum servari nolint, vosmet nè perditum eatis^e. [Alii verba aliter reddunt.] Dereliquerunt suam religionem, Ch. Pro אֲחִיזָכְרִי, habet אֲחִיזָכְרִי, Per miserunt sibi idola: Legit ergò in præterito, non verò in imperativo^f. Sed quis dixit Critico, Paraphrasten Chaldæum hanc vocem sumpsisse pro perfecto, & non pro imperativo? Annon hæc forma cum Pathach est quoque imperativi? Sic legimus אֲחִיזָכְרִי, subigite, [in Chald.] Psal. 4. 5. אֲחִיזָכְרִי, audite, Prov. 5. 7. Al. Po. fuit sibi scandala, o. Ar. Putarunt præteritum esse conjugationis tertie, à themate אֲחִי, ac legerunt אֲחִיזָכְרִי, loco אֲחִיזָכְרִי imperativi conjugationis tertie, à אֲחִי; & addiderunt de suo, scandala, ut orationem implerent. Sed, relicta verbo suâ significatione, perfecta est oratio^h.

18. Separatum, &c. אֲחִיזָכְרִי Recedit (vel, Fatuit, vel Patruit, V. Calv. sim. P. M. Riv. Acidus factus est, G. sub. in ore eorum, M.) potus (vel, vinum, P. Riv. merum, D.) eorum, Mo. Calv. M. &c. [Variè explicant.] Indignus est qui bibatur, qui diis libatus estⁱ. Ne recedere venustè admodum usurpatur ab Ebræis de vino quando in vappam resolvitur, & acefcit: ut Græcis hujusmodi vinum dicitur ἐξῆσινος, & Ciceroni, vinum fugiens^k. Rectè judicat: nam אֲחִיזָכְרִי, propriè, cedere, recedere, discedere, significat, ut ἐξῆσινος Græcè interdum; unde אֲחִיזָכְרִי & ἐξῆσινος dicitur vinum, cum, ætati cedens, in vappam abit, vel, ut Ciceronis verbum usurpem, fugit, h. e. deterius fit, interprete Nonio. Tremellius prior

CAP. V.

1. *A* *Udite hoc, sacerdotes*]. Per *κατὰ γενεὴν & κατὰ ἔθνη*. qui sacerdotes vos dicitis, & pro talibus habemini, ut *suprà* 4. 6^b. Omnes sacrorum præfecti. Antea populum citaverat, initio cap. 4. Hic gradus omnes distinguit, & tres, prout vocant, Regni ordines. Sacerdotes primo loco compellat, non quòd ordine, sed quòd culpâ, alios anteirent^d; qui tamen alios recta docere debebant^f. ¶ *Domus Israel*] Nempe Decem tribuum^f: vel, Duarum tribuum^g; *Israel* enim sæpe pro *Juda* ponitur^h. Non placet hoc. 1. Quia Prophetæ qui sub hac Regni discissione floruerunt *Judam* ab *Israele* diligenter distinguuntⁱ. 2. Quia de illis agitur postea^k. Alii hinc Judices intelligunt quos *Sanhedrim* vocant: cui favent sequentia^l. Potius, promiscuum vulgus intelligit^m; qui v. 3. nominibus *Israelis* & *Ephraimi* continenturⁿ. ¶ *Et domus regis*] *Manahem* scilicet. i. e. Rex P., & Principes^q, sive aulici^r. Hi enim approbaverant falsos cultus. Docet etiam Reges, qui se communi hominum numero exemptos putant, debere Verbo Dei se subicere^t. Libere reprehendenda sunt peccata, nullâ habitâ dignitatis ratione^u. ¶ *Quia, &c.* *וְאַתֶּם מִיָּדָיִם* ¶ *Quia, vel Nam, vobis* (vel, ad vos pertinet, JT. vel, vestrum est facere, P. M.) *judicium*, Mo. Ti. JT. Pi. M. P. Ex lege Deut. 18^v. Vestrum est rectum ordinem servare, ut quisque officium suum præstet^x. *Vestrum est jus*: illud debetis & scire & exercere^y. Al. *Vestra causa agitur*, Ca. D. Al. *Vobis*, i. e. in, vel super, vel contra, vos^z, est *judicium*, in quo damnandi estis^{aa}. Ad vos pertinet *judicium*, Pi. D. nempe hoc^{bb}; vel, Dei, h. e. poenæ, &c.^{cc}. Vobis poena imminet, quæ metonymicè *judicii* nomine indicatur^{dd}. Deus nominatim vos compellat, & denunciat se fore ultorem contra vos, qui tam securè contemnitis *judicium* ejus^{ee}. Tâ *וְאַתֶּם מִיָּדָיִם*, vocabulum generale & *מִיָּדָיִם*, in malum hinc accipitur, pro condemnatione^{ff}. ¶ *Quoniam, &c.* *וְאַתֶּם מִיָּדָיִם לְמַצֵּה עַל הַר הַזֶּה* ¶ *Quia* (vel, Sed, M. Qui, JT. Ca. sub. ut, P. sic JT. Riv.) *laqueus estis, sive fuistis, sive facti estis, in* (vel, ad, Ca. vel, collocatus super montem, P.) *Mispah*, Mo. Ti. JT. Pi. Ca. P. &c. (Alii autem *מִיָּדָיִם* appellativè sumunt, & sic vertunt^{gg}; pro *specula*, Ti. i. e. Vos qui in specula eratis constituti populum illaqueastis^{hh}: vel, in via, Ar. vel, speculationi, d. vel, speculatoribus, Sy. nempe Prophetis, quos illaqueastisⁱⁱ. [His favet Ch. qui locum sic reddit, *Offendiculum etenim fuistis doctoribus vestris*.] Sed *Mispah* est nomen proprium^{jj}. & (subaud. ut, P.) rete expansum super *Thabor*, Mo. M. Ti. &c. *Mispah* & *Thabor* erant duo montes^{kk}, ob altitudinem celebres^{ll}, & nemorosi, ubi multa aucupia exercebantur^{mm}. *Maspah* hæc forsan erat illa in tribu *Juda*, quæ *Massepha* dicta 1 Macc. 3. v. 46 P. Erant urbes tres nomine *Mispah*; 1. in tribu *Jehuda*, Jos. 15. 38. 2. in tribu *Benjamin*, Jos. 18. 26. 3. *Moabitarum*, 1 Sam. 22. 3. Hæc autem *Mispah* mons est, & ut plerique volunt, pars montis *Libani*, cujus pars *Galaad*, pars *Mispah*, dicitur Jud. 10. 17: vel potius, montis generale nomen fuit *Mispah*, quia bis fit mentio *Mispah* *Galaad* Jud. 11. 29. Mons *Thabor* occurrit Psal. 89. 13 P. Hunc o. & Jo. Ταβόρος (vel, *Ἰερὺς*) transulerunt, Hebræa nomina more suo Græco sermone declinantesⁿⁿ. Mons erat adeò celebratus, ut proverbio locum fecerit, *Sicut Thabor inter montes*^{oo}. Erat ad Occidentem Terræ sanctæ: vide Psal. 89. 13*. Est terminus *Zabulon*, in medio campi magni *Galilææ* f. *Maspha* mons in *Galaad* cis [sed legendum, trans, docent & antithesis, & res ipsa,] *Jordanem*, *Thabor* mons in *Galilæa* cis *Jordanem*^{pp}. Quid autem sibi velit phrasim, *fuistis laqueus in Mispah*, &c. non convenit. Nomina *laquei* & *reitis* metaphoricè omnes accipiunt: & metaphoram hanc esse à venatoribus & aucupibus manifestum est^{qq}. [Variè tamen accipiunt.] qu. d. Ut aves ibi ab aucupibus, ita populus à vobis irretitus fuit^{rr}, falsis doctrinis, superstitionibus & sceleribus vestris, dum persuastis illis Deum in *Vitulis* verè coli, &c.^{ss}. Vel, sic malo exemplo *Israelitarum* etiam *Judæi* multi

seducebantur, infra 3 t. Al. *Thabor* & *Mispah* synecdochicè ponit, pro omnibus montibus & locis excelsis in quibus *Israelitæ* altaria erexerant, & ritibus idololatricis, velut laqueis, populum detinebant, nè vero Dei cultui adhereret^{tt}. Al. In *Mispah* & *Thabor* peculiare cultus instituti erant, ut ibi populus retineretur, & à *Jerusalem* avocaretur^{uu}. Proceres Regni, de consilio sacerdotum^{vv}, collocarunt in his montibus, quasi in insidiis, homines qui interciperent pios *Israelitas* transire volentes in *Judæam*^{ww}: illac enim eis transeundum erat in *Judæam*. Confer 1 Reg. 12. v. 28. Hof. 6. 8, 9 P. Sed quia *Ebræi* multa solent asserere, & paucissima comprobare, malim simplicius intelligere, ut dictum^{xx}. [Et quæ, quæso, *Mispah* & *Thabor* hic memorarentur tanquam loca quibus insidias illas struerent? neque enim per illa sola, sed per infinita alia, loca iter erat *Israelitis* *Jerosolymam* adeuntibus, in quibus perinde insidias collocari debebant. Alii itaque, ut dictum, & porro dicendum, aliter exponunt.] Fuistis scandalo ipsi populo malo vestro exemplo^{yy}. Quos in officio continere debuistis, eos in fraudem illectos à vera pietate abduxistis, & ad peccandum induxistis^{zz}. Ut laquei avibus & feris capiendis tenduntur, ita isti sanguini insidiati sunt^{aa}. Apud *Maspah* & *Thabor* retinetis homines ad simulacrorum cultum^{bb}; quare in causa estis ut multi ob crimen istud à me pereant^{cc}. 2. Et, &c. *וְאַתֶּם מִיָּדָיִם לְמַצֵּה עַל הַר הַזֶּה* ¶ *Locus obscurissimus, & variè expositus*. Et (vel, Qui, JT. vel, Nam, Pi.) ad jugulandum (vel, ad jugulationem, JT. Pi. vel, mactando, Ti. sim. Calv. vel, mactationem, D. Mer. sim. Liv. vel, mactare, Mer. D. [infin. pro nomine;] ut, *Scire tuum nihil est*: vel, victimam, sive victimas, Rib. vel, ad immolandum, P. V. vel, victimando, M.) declinantes (vel, declinaverunt, M. vel, apostata, Ti. Mer. vel, qui declinant à via recta, P. Apostata *Israelitæ*, qui in insidiis positi erant ut pios fratres *Jerosolymam* adeuntes interciperent^{dd}; idololatras^{ee}, præsertim sacerdotes^{ff}, qui desciverant à vero Dei cultu^{gg}. Vel, apostatarum, i. e. eorum qui ab ipsorum sacris recefferant^{hh}.) profundaverunt, Mo. Calv. Tar. vel, in profundum, M. vel, in profundum ceciderunt, Ti. vel, profunda petunt, JT. Pi. i. e. Dolose & ex insidiis agunt, velut aucupsⁱⁱ, qui humi se prosternt ut aves capiat. Confer Jer. 49. v. 8^{jj}. Sic etiam vos, o latrones, ex abdito loco alienæ vitæ insidiamini^{kk}. Vel, Descendunt ad radices montium *Mispah* & *Thabor*, ut ibi eos mactent quos de vertice illorum prospexerint venientes^{ll}. Vel, profundam fecerunt aversionem, K. in Mer. vel, profundarunt, sive profundum fecerunt, sub. laqueum, Q. in Riv. h. e. pietatis speciem & commodi prætextum: notat astutum & profundum *Jeroboami* consilium, de quo 1 Reg. 12. 27^{mm}. Vel, callidum inierunt consilium, P. Ad verb. profundaverunt, i. e. profundum fecerunt, consilium: q. d. Apostata subtili ingenio invenerunt rationem immolandi idolis, dicentes se iis immolare in honorem Dei. Gallicè dicimus, *Voilà une homme profonde*, de eo qui callidè aliquid facit & ingeniosè. Hoc idem verbum vide Jerem. 49. v. 8ⁿⁿ. Vel, *profunde*, sive *vehementer*. Verbum sæpe adverbialiter ponitur; ut *וְאַתֶּם מִיָּדָיִם* pro bene^{oo}. Vel, *profundarunt*, i. e. augent, multiplicant, cumulant; vel, confirmarunt, effecerunt ut altius radices agat^{pp}. Prorsus obstinarunt animos, & profundas in sua malitia radices egerunt, ut inde non possent avelli^{qq}. Vel, *profundam fecerunt*, i. e. magnam. Sic *Statius*, — *tædèque profunda Cædis*, i. e. magnæ^{rr}. Tralatio à puteis: nam putei, quò profundiores, eò majores^{ss}. Sic *Esa.* 31. v. 6. *profundare apostasiam* est, summâ apostasiâ Deum provocare: & Hof. 9. 9. *profundare corrumpere* est, profundâ corruptione depravari, i. e. maximâ. Rectè enim *profundi* nomine rem immensam intelligi annotatum est in *Pagninum*, ad radicem *וְאַתֶּם מִיָּדָיִם*. Sed præcipua hinc quæstio est de qua mactatione loquitur, sive bestiarum ad sacrificium, sive hominum. Nonnulli prius statuant. Quod quidem placeret si de sacerdotibus seorsim hinc ageretur: at hinc agitur de Rege & Principibus^{tt}. [Videamus tamen quomodo illam sententiam explicant: quod diversimodè faciunt.] Sacrificia quæ *Jerosolymis* facienda erant declinaverunt, id est, plane sustulerunt^{uu}, & locis non suis obtulerunt^{vv}. Insidiatores illi victimas

victimas quas fideles Jerosolymam ferebant deflexe-
 runt, ut eas idolis suis offerrent. Multiplicabant a-
 posita sacrificia idolis suis; vel, declinant dum tan-
 tum student victimis: vel, profundas factas mactatio-
 nes intellige, ita firmata & populo commendata fuisse
 sacrificia, ut non posset ea opinio ex hominum animis
 eximi. Egregia est tapinosis in verbo *וּפְּרָשׁוּ*, quod
 cultum Israel non vocat *victimam*, vel *sacrificia*, sed tan-
 tum *mactationem*, sive *jugulationem*. Ita vocat per lu-
 dibrium, ac si quis Templum vocaret macellum, & ipsa
 sacrificia lanienam: quod d. Carnifices estis vel lanii, &
 tota hæc victimarum pompa est tantum profana lanie-
 na; nihil sacrum est, vel mihi acceptum. Sic vocat quod
 sine mandato offerrentur, vel, quod iis adderetur opinio
 iustitiæ. [Alii de mactatione hominum intelligunt.]
 Profunda & magna eorum in cædibus & homicidiis
 progressio hinc acculatur, ex collat. Hof. 4. 2. d. Aucupia
 & retia tribuntur sacerdotibus, qui callidis consiliis
 populum illaquearunt; cædes autem (sub quibus etiam
 intelligendæ sævitia, tyrannis, & oppressio juris,) Regi
 & Principibus; quos hinc apostatas vocat, quia, à Lege
 aberrantes, contra jus & fas sæviebant. [Alii verba
 aliter reddunt.] *Altam eadem facientes, noxii*, Ca. *Vi-*
ctimas inclinantes in profundum deiecere. Mos idololatra-
 rum, victimas jugulatas deicere ubi erat ignis. Vide
 Euripidem Iphigeniâ in Tauris. Transitus de persona
 secunda in tertiam frequens Hebræis. *Defectores ju-*
gulationem occultarunt profundè; h. e. callidè jugulant,
 nè deprehendi & convinci possint. *Et victimas idolis*
mactant plurimas, Ch. in Cap. Pro *וּפְּרָשׁוּ*, videtur legis-
 se *וּפְּרָשׁוּ*; nam *וּפְּרָשׁוּ* sunt *dæmones*, qui in idolis co-
 lebantur. Conjectura violenta & detorta. Potius ido-
 la *וּפְּרָשׁוּ* dicta voluit, quia *declinare faciunt* cultores
 suos à vero Dei cultu. *וּפְּרָשׁוּ* hinc scriptum per D, sicut
 & Psal. 101. 3. ex notis Masoreticis. *וּפְּרָשׁוּ* est infin.
 Kal cum *וּפְּרָשׁוּ* paragogico, ut *וּפְּרָשׁוּ* amare, Deut. 19. 9. m.
וּפְּרָשׁוּ lugere, Jer. 31. 12. propter mediam gutturalem,
 & ponitur loco nominis. *וּפְּרָשׁוּ* Et, &c. *וּפְּרָשׁוּ* *וּפְּרָשׁוּ*
 Et (vel, Sed, Di. sim. P. *Quamquam*, Pi. Tar. sic D. ut
 i sumitur Zach. 12. 3. *) ego (vel, ego sum, sive fui, M.
 P. JT. Pi.) *eruditio* (disciplina, Ti. V. correctio, Calv. V.
 Di. castigationi, JT. castigator, Pi. Di. vir correctionis, P.
 vir objurgationis, M. vir disciplina; ut alibi, ego oratio,
 i. e. vir orationis, Psalm. 109. 4. *) *omnibus eis*, sive *ipsis*,
 P. Mo. M. Pi. Di. Calv. vel, [simpliciter,] *omnibus*, Ti.
 JT. nempe ordinibus qui initio citati sunt: q. d. Ne-
 mo ignorantiam prætexere potest. Phrasis hæc ex-
 ponitur, vel, i. passivè: ut conqueratur Propheta semet
 ab illis fuisse correctum verbis & factis. q. d. Omnes
 me redarguunt. Vide ad cap. 4. vers. 4. Similis phrasis
 Lam. 3. 14. *Eram risui omnibus*, &c. i. e. is quem deri-
 debant. Litigabant Israelitæ cum Prophetis, Jer. 18.
 v. 19. Amos. 2. 12. Vel, 2. activè: ut referatur, vel ad
 Deum, qui hinc introducit immediate eos arguens;
 q. d. Non me latent technæ vestre & sacrificia quam-
 vis profunda, quæ palam reteget vindicta mea: vel,
 potius, ad Prophetam, qui institutam accusationem his
 verbis continuat, & partim crimina eorum exaggerat,
 partim excusationem, sive necessitatis sive ignorantie,
 occupat, & protestatur de sua innocentia, quod nullâ
 suâ culpâ impii essent, quia omnes admonuerat, &c. v.
 Fui tanquam vir corripiens & admonens proximum.
 Ego quidem, inquit, non destiti vos revocare ab eo cul-
 tu per meos Prophetas. Reverserunt à Deo, etiam cum
 ego acerrimus eorum fuero objurgator. Cum ego
 quotidie eos instituerem, nempe per Achiam, Eliam, Eli-
 sæum, & Prophetas alios. *Quamvis ego castigatio*, &c.
 id est, castigator, &c. Vel abstractum pro concreto ponit-
 ur; vel est ellipsis substantivi *וּפְּרָשׁוּ*, vel *וּפְּרָשׁוּ*, ante *וּפְּרָשׁוּ*.
 [Ca. verba sic reddit, *Quorum ego omnium castigator*
ero.] Possunt & sic verti, *Et ego reiectus sum*, &c. pro-
 priè, *remotus*; i. e. omnes illi me à se removere, meque
 reiciunt: quod admodum bene hinc quadrat. *וּפְּרָשׁוּ* po-
 test esse vel nomen, à *וּפְּרָשׁוּ*; vel Paul Hophal, à *וּפְּרָשׁוּ*.
 3. Ego scio (vel, novi, JT. Pi.) Ephraim. Notitiâ,
 scilicet, non approbativâ, sed simplici, & judiciali.
 Sic solent iudices ad reos, *Novi te qui sis, & que sit vita*
tua, &c. *) *Et Israel non est absconditus à me*.
 Repetitio est ejusdem rei ad maiorem assertorem.

Affirmationi subjicit contrarii negationem, ut sæpe
 fit. Frivolis hypocritarum defensionibus & subter-
 fugiis hoc opponit, *Ego novi*, &c. quod d. Nihil me la-
 tet, &c. vobis ignoti estis, non mihi. Et si cultum
 Dei prætexant, scio quo animo idola colunt; & quod
 spectant; nempe, ut stabiliant Regnum suum, &c. l.
 Non me latet quod propensi sunt ad idololatriam. m.
 Novi quibus studiis addictus sit, & quid rerum agat. n.
 Ephraim & Israel idem sunt. Repetitio est, quâ auget
 populi rebellionem. Ephraim hinc seorsum nominat,
 quod ex ea tribu erat Jeroboam. Decem Tribus pro-
 brose hinc vocat hoc nomine Ephraim, quod honoris cau-
 sâ illis impositum erat. Per Ephraim intelligit h. l. de-
 cem Tribus; per Israel, duas Tribus. Sed repugnat v. 5.
 in quo Israel & Ephraim à Juda distinguuntur. Al. E-
 phraim [dicitur] pars præcipua Decem tribuum; Israel,
 novem Tribus aliarum. Ephraim, Jeroboam, sive domus
 Regis; Israel, populus, populus reliquus Decem tri-
 buum. ¶ Quia, &c. *וּפְּרָשׁוּ* Quod nunc (vel,
 Nunc enim, h. e. Etiam nunc, *) *scortatus est*, &c. Ti. *scor-*
tatis, Tar. scortatione tum corporali, tum inprimis spi-
 rituali. q. d. Pergis in idololatriam. Hactenus dixistis,
 Rex præcepit, dira comminatus nisi pareremus: at
 nunc spontè & libenter idola colitis. Usque ad Ho-
 seam filium Ela adscribebant perditionem Regibus suis,
 qui prohibebant nè ad statas ferias ascenderent. Ille
 autem sustulit impedimenta, nec tamen ascenderunt. Ex-
 primit his verbis quid cognoscit in hoc populo, nem-
 pe quod scortati fuerint, &c. q. d. Litigare sit visum
 fuerit; frustra eritis; aures habeo obtusas mendaciis
 vestris: ubi omnia dixeritis, tamen vos estis scortato-
 res, &c. b.

4. Non, &c. *וּפְּרָשׁוּ* [Variant.] *Non permit-*
tent, vel *sinunt*, (sub. eis, Sy.) *opera* (vel, studia, Q. in
 Calv. facinora, Sy.) *eorum ut revertantur*, &c. P. sim.
 Sy. K. in Mer. D. Riv. q. d. Itâ multiplicarunt præva-
 ricari, ut non sit eis relicta via ad resipiscendum, do-
 nec poenas luerint: vel, Adeo factis suis malis adhæ-
 rescunt, ut, etiâ si semel cogitarint de resipiscendo,
 statim eos poeniteat. Adeo mancipati sunt superstiti-
 onibus suis, ut jam non sit illis integrum nec liberum
 redire in viam. Hic sensus probabilis est, sed alterum
 præfero. Eo improbitatis devenerunt, ut non possint
 ad frugem redire. Verbum *וּפְּרָשׁוּ*, cum post se habet vel
 gerundium vel infinitivum, sign. *finere*, seu *permittere*:
 ut Num. 21. 23. Est. 8. 11. itâ & Gen. 20. 6. & 31. 7.
 Vide & Psal. 116. 10. & 55. 23. Sed non placet hæc in-
 terpretatio; tunc enim, post *וּפְּרָשׁוּ* addidisset *וּפְּרָשׁוּ*.
 Al. *Non missa faciunt opera sua quod convertantur*, &c. Ch.
Non deferent viam suam, &c. RS. in Mer. *Non posuerunt*,
 i. e. deposuerunt, studia sua, &c. i. e. peccata, et si cor-
 riperentur. Al. *Non dabant* (vel, dant, M. vel, de-
 derunt, o. adhibent, JT. Pi. Ar. applicant, vel, in hoc po-
 nunt, Ti. V. adjicient, Calv.) *studia sua*, &c. Mo. M. Ti.
 Calv. V. *operam*, Ca. *adiones* (cogitationes, o. mentes, Ar.)
 suas, &c. JT. Pi. q. d. Actum est de illis, insanabiles sunt,
 ferociter resistunt remediis, ideoque exitio prorsus de-
 voti sunt. Non expectanda est ab eis poenitentia,
 perveraces sunt, nec volunt nec possunt resipiscere:
 cujus ratio desumpta est ab inveterata peccandi con-
 suetudine, quæ eos de resipiscencia nè cogitare quidem
 permittit. ¶ *Quia spiritus fornicationum*, &c. i.
 i. e. Vel, spiritus malignus, inflammans & infuscans, &c.;
 vel, vehemens inclinatio, & motus animi ad scorta-
 tionem impellens: qui spiritus perversitatum Esa. 19.
 vers. 14. Idololatriæ cæstro planè sunt perciti. Vide ad
 Hof. 4. 12. ¶ *Dominum non cognoverunt*. Con-
 trâ, *Deus cognovit Ephraim*. Est antithesis. Sensus est,
 Obliti sunt Dei, & lucem notitiæque Dei quam ha-
 bebant abiciunt, & profanatione suffocant. Mon-
 strofa erat hæc ignorantia; quum vigeret apud ipsos
 Legis doctrina, sed illi oculos pervicaciter clausurunt.
 Al. Deum nè semel quæsierunt, à Jeroboam ad Ho-
 seam ultimum Regem. Eo fit nè Dominum cognoscant, G.
 Deum non curant, non reverentur. Novit Deum,
 qui non modò scit rectum, sed & facit.

5. Et, &c. *וּפְּרָשׁוּ* Et (vel, Etiam,
 JT. Antem, P. Ideo, Pi. sim. Ti. Ca.) *respondebis* (vel,
 testificatur, sive testificaberis, P. JT. Pi. Calv. Riv. sim.
 B b b b 2 D. G.

* Co. D. G. V. vel, loquitur, i. e. perspicua est *,) *fastus*, five *superbia*, (vel, *contumacia*, G.) *Israel ad*, vel *in*, *faciem ejus*, Calv. sic JT. Pi. &c. vel, ei, P. Ti. i. e. in cum præsentem; ipsis videntibus, ac probè sentientibus. *Israel palam arguetur superbia*. q. d. Non est quòd laboremus in aperienda *Israelis improbitate*, cum ipse palam se prodatur, & in facie ostendat internam suam arrogantiam; sicut mulieris vultus in verecundia internam impudicitiam ostendit: confer Esa. 3. 9. Sensus, vel; Ipse vultus testis erit de *superbia*; vel, Contra ipsum testabitur ipsa *superbia*: quæ sc. Deum spernit præ idolis; vel, quæ Prophetarum doctrinam & monita contempserunt. Al. Verbum *וַיִּשְׁתַּחֲוֶה* significat quoque, *humiliare*: & *וַיִּשְׁתַּחֲוֶה* est mediæ significationis P, denotans & *superbiam*, & *gloriam*, five *magnificentiam*, excellentiam, & *majestatem*; & tribuitur Deo, Esa. 24. 14. Amos. 8. 7. [Hinc aliqui aliter reddunt:] *Et humiliabitur*, vel *deprimetur*, *superbia*, &c. Merc. sim. Ch. Sy. Ar. vel, *βέβη*, o. i. e. *injuria* & *contumelia*, five *injuria contumeliosa*, *insolentia*, vel etiam *superbia*: ut, *Κόβης τὴν δόξαν*, facit ut homines insoleant & *superbiant* *. Poena hæc erit idololatriæ: Omnia amittent, Regnum, opes, Religionem, &c. f. *Et respondebit magnificentia*, &c. q. d. In facie ejus videbitur quantum illi ex pristina magnificentia decedat; sicut in ægro pallor morbum prodit. Al. *Et testificabitur gloria Israelis*, &c. i. e. Deus, metonymicè sic dictus, ut Amos. 8. 7. Nah. 2. 2. propterea quòd *Israelitæ* in eo gloriabantur. Eodem tropo gloriosum Dei Templum *gloria Jacobi* nominatur Amos. 6. 8. Potest etiam Deus dici *superbia Israelis*, quia in illo *superbiebant*. Similiter Claudianus Proserpinam, in libris De raptu illius, *gloriam & superbiam matris suæ* vocat, quòd tali filia gloriaretur & superbirer. Jam verò *testari in eos* dicitur Deus quos punit vel castigat, Ruth 1. 21. Job. 10. 17. Mic. 1. 2. Poena igitur hinc denunciatur, quam sequentes voces declarant, *corrueant*, &c. v. Pulchra est hæc amici mei expositio, sed nescio an vera *. Præstat hoc de culpa intelligere quàm de poena, quam statim subicit, *corrueant*, &c. v. Et quia fuit in *Israelitis crassa & supina ignorantia & Dei contemptus*, & postea sequitur, *corrueant*, &c. malum *superbiam* hinc poni pro fonte rebellionis & contumaciæ supra descriptæ, & pro causa ruinæ infra declarandæ. Parum tamen ad rem interest five Deus, five *superbia*, testari dicatur: *superbia* enim est causa meritoria poenæ, quam Deus ut *Judex* infligit. Testatur *fastus*, &c. quum Deus eum redarguit, &c. v. ¶ *Israel & Ephraim* (i. e. *Ephraimitæ* b) *ruent* (vel, *impingent*, V. D. Riv. &c. i. e. corrueant; antecedens pro consequente, ut Hof. 4. 5. Luent poenas: in calamitates incident *. Emphaticè dicit, *corrueant*, vel *concident*, nempe è fastigio suæ potentie & confidentie in profundum magnæ confusionis f.) *in iniquitate sua* i. e. In poenam sibi debitam g. Vel, propter (2 valet, propter, sicut Psal. 5. 11. &c. h.) *iniquitatem suam*, Tar. Riv. &c. nempe idololatriam i, aliâque scelera k. ¶ *Ruet etiam Judæi* (vel, *Juda*, Pi. sic JT. Riv. &c.) *cum eis*] Quia similem admisit iniquitatem l. Duæ Tribus, exempla Decem tribuum secutæ, corrueant sub *Ægyptiis & Chaldeis* m. Nè dicerent *Israelitæ*, Cur nobis solis minaris, quum etiam in *Juda* regnent scelera? respondet & præoccupat *Hoseas*, Illa etiam, quia consors est maleficiorum, erit quoque consors poenarum. Mitius tamen punietur, quia minus peccavit n. Additum hoc ut *Israelitarum crimen* augeret, quòd unâ secum *Judæos* vicinos in peccatum, idèque in exitium, traherant o. Qu. Quomodo hoc convenit cum misericordia *Judæis* promissa Hof. cap. 1. p. Resp. 1. Misericordia illa non refertur ad omnimodam poenæ exemptionem, sed ad dissimilitudinem poenæ *Israelitarum* & *Judæorum*, quorum hi restituendi erant, illi nunquam q. 2. Utrobique sunt synecdochicæ loquutiones: hinc mali & corrigi nescii, ibi poenitentes, intelliguntur r. *Judæos* degeneres hinc designat, non legitimos & pios. Sensus est, Quicumque ex *Judæis* sequuti sunt impios cultus & corruptelas non effugient iudicium Dei f. 6. *Jn* (vel, *Cum*, D. Calv. Tar. Riv. 2 valet *cum* etiam Jesh. 7. 24. Sic Apuleius De asino aureo, *Cum me viderent in i. e. cum ferro*, &c. l.) *gregibus suis*, &c.]

i. e. *Sacrificiis* v: quibus se Deum placare posse confidebant *. ¶ *Vadent* (nempe *Israelitæ* v, & *Judæi* z,) *ad quærendum Dominum*] q. d. Præ se ferent id studium, quasi *Jehovam* quærent, ut inventum placarent *. *Vadent ad Templum Jerosolymitanum* b. ¶ *Non invenient*] Pacem Dei per victimas frustra exposcent c. Par pari illis referetur d. Sed cur non invenient? Resp. 1. Quia recurrebant ad falsos cultus, &c. x. 2. Ob hypocrisin eorum. Ideo dicit, *Quærent* — cum ovibus, &c. exclusivè scilicet ad cordis affectionem, fidem, poenitentiam, quibus verè quæritur Deus, & invenitur f. ¶ *Ablatus*, &c. *וַיִּסְתַּחֲוֶה*] *Recessit* (vel, *Subtraxit*, five *Subduxit*, se, M. P. Mo. D. Ch. G. sub. longè, G. *Eruit* se, JT. Pi. *Declinavit*, o. sim. Ar. *Divisit*, vel *Separavit*, se, V. Riv. *Surripuit* se, D. sub. enim, P. M. sic Pi.) *ab eis*, Ti. Vide Hof. 10. 2. Quippe *declinantem* eos, Ca. ad verb. *Declinavit* eos, h. e. eo declinante eos h. 7. *In Dominum prævaricati sunt*] Vel, *perfidè egerunt*, JT. &c. Violatâ fide conjugii spiritualis. Vide Jer. 3. 20. ¶ *Quia filios alienos genuerunt*] Sic Ti. Pi. &c. vel, *pepererunt*, JT. Liv. Verbum *וַיִּלְדוּ*, 1. de viris dicitur, ut Psalm. 2. 7. & sign. *gignere*: & in generatione illorum Gen. c. 5. v. 18, &c. constanter usurpatur. Sic Græcis *τίσσω*, & Latinis *pario*, quæ ut plurimum tribuuntur mulieribus, etiam de viris dicuntur l: ut, *ὁ γὰρ ἀδάμ ἐγέννησεν Ζεὺς*, (quem immortalis genuit Jupiter;) & *Oenei partu edita* m. [2. De mulieribus.] *וַיִּלְדוּ* propriè mulierum est, *parere*que significat. Id aptius huic loco quadrat quàm *genuerunt*: & hanc notionem comprobant perfidæ uxoris similitudo, quæ h. l. innuitur n. [Sensus est,] *Genuerunt filios alienos*, sc. vel, 1. *carnales* o; ex uxoribus alienigenis b, quales non licebat illis accipere c: ex feminis earum gentium quibuscum jus connubii ipsis non erat d. Verum non hoc solum intelligit: quia id, etsi à nonnullis factum esset, non tamen erat commune gentis vitium *. Al. *alienos*, id est, *spurius* f, qui *filii scortationum* dicuntur i. 2. Hinc enim *populus uxori adulteræ comparatur* f. Vel, 2. *Spirituales* g. Figuratè hoc accipi potest de corruptione filiorum, h. e. inferiorum, per exempla parentum, h. e. superiorum: qu. d. Non solum ipsi perfidi sunt, sed alios etiam suæ fidei creditos perfidos reddunt, ut illi Matth. 23. 15. Non solum fuerunt idololatræ, sed & alios idololatriam docuerunt i. Al. Sed potior est & simplicior sequens interpretatio k, de filiis in idolorum cultu institutis l, quo fiebant tanquam *Ethnici* m; quos ab infantia superstitionibus imbuerunt n: idèque Deus illos pro suis non agnoscit, quia in eadem hærebant defectione o. Significat ergo ita vitiatum esse statum, ut omnia sint desperata, etiam in futurum tempus, nec ulla sit in posteris spes resipiscientiæ p. Potest tamen hæc interpretatio cum præcedente conjungi, quòd & discipulos & filios sibi similes post se reliquerint q. ¶ *Nunc devorabit* (id est, ad extremam inopiam rediget r) *eos mensis*] [Variè intelligunt.] 1. Brevi peribunt t, post menstruum tempus, h. e. brevissimum r. *Mensis*, pro *menfe uno* Zach. 11. 8. Sic Soph. 3. 9. *humero*, pro *humero uno* v. [Hinc Ca. verba sic reddit, *Quos jam vel unus mensis consumet*.] Ponitur *mensis* nomen pro tempore certo & statuto *. Contractus tunc menstrui erant v; ut hodie annales sunt, ut in usuris z. Ad hos ergò videtur alludere: q. d. Non expectandæ sunt vobis induciæ, ut olim, per 120 annos, quin nec 40 dies supersunt a. Frustrâ procrastinatis, & tempus extrahitis vanis illecebris, ut hypocritæ solent; imminet vobis ultio, quam non effugietis b: tempus instat ut perdamini c. 2. Alii per *mensē* intelligunt singulos menses d. [Hinc nonnulli locum sic reddunt,] *Idcirco in singulos menses comedet eos hostis*, Ti. sim. Ch. [Sic etiam M. exponit, quanquam aliter vertat.] 3. *Consumet eos mensis*, malus scilicet *. Et mensis iste est mensis *Tammuz*, quo fissa est urbs f; & mensis *Ab*, quo eversa g. 4. *Mensis*, id est, usura exacto mense aucta; quia tunc mutuum non possunt reddere. Metonymia subiecti h. 5. *Mensis*, i. e. *menstrua pensio* quam Rex populo suo injunxit, ut sarciat damnum quod fecit magnas pecunias dando *Phuli Regi Assyriæ*, 2 Reg. 15. 19, 20. Vide & infra 8. 10. 6. *Mensis*, i. e. *menstruus sanguis* quo dissolunt

diffundunt mulieres luxuriæ & Veneri deditæ, atque ita contabescunt omnia eorum membra. Sic mensis pro menstruis accipitur Jerem. c. 2. v. 24^k. Sed hanc interpretationem aliis omnibus minus probabilem iudico¹.
 7. *Mensis*, i. e. neomenia, sive novilunium, quando offerunt sacrificia idololatricæ. *שׁוּרָא* notat novilunium Num. 28. 14. 1 Sam. 20. 5. 2 Reg. 4. 23. Esa. 66. 23. Amos. 8. 5^m. Græci, pro *שׁוּרָא*, legerunt *לִשְׁתָּ*. Verunt enim, comedit eos rubigo. Sed suspicor esse mendum, quia *שׁוּרָא* nuspiam ita reddunt. *Mensis* devorare dicitur per metonymiam, ut in illo, *Tempus edax rerum*^o. ¶ Cum, &c. *אֶתְּחִילָהּ* Partes (vel, cum partibus, Mo. P. &c. cum possessionibus, Ca. G. *אֶתְּחִילָהּ* valet, cum. Vel, videlicet partes, per appositionem^p: vel, atque agros, M. sim. Ti. o. Ar.) eorum, JT. Id est, cum facultatibus & hæreditatibus eorum^q. qu. d. Etiam si omni rerum copiâ affluant, & præfidiis munitissimi sint, nihil tamen illis proderit ad salutem^r.

8. *Clangite*, &c.] Hypotyposis est; sive viva repræsentatio^t. Est bellicum velut classicum, quo exaggerat instans periculum, conclamans ad arma contra hostes velut jam præsentis; ut securitatem illis fastumque excutiat, & terrorem injiciat. Est etiam ironia, quâ significat hæc nihil illis profutura esse^u. *Buccina* ex cornu, *tuba* ex ære vel argento^v. Per eas significat adventum hostis^x, in utrumque Regnum^y. *Gabaa* & *Rama* sunt de portione Benjamin^z, Jos. 18. 25. 1 Reg. 15. 22^a. sibi invicem vicinæ^b, septimo ferme ab Hierosolymis lapide^c. *Gibea* erat terminus Regni Jehuda, ut *Rama* Israelis^d. ¶ In *Bethaven*] Itâ Ti. Riv. &c. Hæc erat vel Bethel, ut supra c. 4. v. 15e; vel alia urbs in solitudine sita, Jos. 7. 2. & 18. 12^f. Pertinebat hæc, vel ad tribum Benjamin^g, vel ad tribum Ephraim^h. Ipsi Benjamin à tergo conjuncta erat, ubi initium erat Tribus Ephraimⁱ. *Gabaa* & *Rama* & *Bethaven* nominat, quia illic agi solebant celebres conventus, & forsan ibi erant valida propugnacula^k. In his tanquam editoribus locis hoc proclamari voluit^l. ¶ Post, &c. *אַחֲרַיְכֶם* Post te, Benjamin, Mo. vel, o Benjamin, P. M. Ti. JT. Pi. Ca. &c. sub. imminet hostis, V. sim. D. Riv. Tar. Oecol. Decem tribubus in captivitatem abductis, in te convertent se hostes, o Benjamin^m. Retinentia est: quod est signum animi vel iræ vel metu commotiⁿ. Synecdoche est, & pro Israele sive Decem tribubus ponitur Benjamin: quam solam nominat, vel, quia in ea erant *Gibeah* & *Ramah*, illiusque finibus conjuncta *Bethaven*, quibus iussit indici bellum; vel potius, quia ea Tribus erat inter Judam & Ephraim. Voluit ergo Propheta simul excitare Benjamitas & Judæos: q. d. Hostis qui desolaturus est Israellem pervenit usque ad Ramah, Gibeah, & Bethaven; imminet etiam tibi, habes eum post te, i. e. à tergo; vel, post te, id est, contra te, bellum fiet^o. Nam tua res agitur, paries cum proximus ardet^p. Al. Ad situm *Bethaven* respicit, quæ post Benjamin, ad Aquilonem, in sorte Ephraim^q: qu. d. quæ urbs valde tibi propinqua est, o Benjamin^r. Ubi enim Tribus finitur Benjamin, haud procul in tribu Ephraim condita est Bethel^t. Al. Posterior te, (vel, Qui post te habitat; periphrasis est Judæ^u;) o Benjamin, clangat, JT. Pi. i. e. Juda quoque ad bellicas clades perferendas se comparat: quamobrem de Israele agitur v. 9. & de Jehuda v. 10^v. Al. Post te (nempe, Israel,) Benjamin clangat. Sub Benjamin Juda comprehenditur: versu autem 5. tam Judæ quàm Ephraimo minatus erat. Sic etiam locus verti potest, Clangite, o Bethaven, post te Benjamin: ubi Benjamin non sumo in vocativo casu, sed in nominativo; & post te non refero ad sequens Benjamin, sed ad præcedens Bethaven. Arbitror hoc versu omnes Tribus, non tantum Israelis, sed & Judæ sive Benjamin, ad bellum citari: juberi itaque ut tubæ clangant, 1. habitatores *Gibeah*, 2. *Ramah*, 3. *Bethaven*, 4. & postremo, post Bethaven, Benjamin^x.

9. *Ephraim*, &c. *אַחֲרַיְכֶם* Ephraim in desolationem erit, Mo. P. sim. JT. Pi. &c. vasta fiet, G. Ephraim masc. jungitur cum verbo fem. rectè ergo subauditur *עַרְוָה*, congregatio, ante Ephraim^y. Vide supra ad Hos. 4. 19^z. Sensus, qu. d. Non lenis aut pater-na erit hæc castigatio, sed deletoria, &c.^a. ¶ In, &c. *בְּיוֹם הַהוּא* In die (vel, tempore, V.) correctionis, sive

castigationis, Mo. P. JT. Pi. &c. vel, correctionis, M. Riv. D. reprehensionis, V. i. e. poenæ^b: qui dicitur dies indignationis Prov. 11. 4. cujus appellationis ratio est v. seq. fm. Mer. Effandam, &c.^c. Vide & Obad. 12^d. Cum Deus ipsi im-mittet Salmanasarem^e. Quo tempore redarguentur, i. e. punientur ob peccata^f. ¶ In, &c. *בְּשַׁבְּטֵי יִשְׂרָאֵל* In tribubus Israel (vel, Cum adversus tribus Israel, G. vel, Quo [nempe facto] in tribubus Israel, JT.) ostendi (vel, notificavi, Di. sim. Mo. Pi. vel, docui, ad verb. intelligere feci, Calv. vel, ostendam, M. G. sim. JT. Riv.) fidem, P. vel, verum, sive veritatem, Mo. Ti. Calv. V. qu. d. Sæpius admonui decem Tribus; ideo se excusare non possunt: notam feci Legem meam fidelem^g. Est exprobratio ingratitude, quod gratiam fœderis & Legis sibi datam spreverint; ideoque non possent malitiæ suæ ignorantiam obtendere^h. Vel, rei veritatem; qu. d. Ego perspicuum faciam utrum in Lege mea ambulaverint necneⁱ. Vel, veram, sub. scientiam, à verbo præcedente, scire feci^j. Vel, constantiam, meam, scilicet, in implendis quæ Prophetæ prædixerant^k. Vel, rem certam, Liv. Di. & veram, Liv. firmam & stabilem^l. Adjectivum vel participium fœmininum absolute & substantivè usurpatur, quo modo apud Latinos neutrum: ut Job. 5. 9. *faciens magnas*, i. e. magna^m. Heb. quod certa sit, Pi. vel, quod certo futurumⁿ. Est Ang. Est quædam obsignatio visionis, & confirmatio ultionis prædictæ, opposita impiis, qui hæc quasi vana terculamenta ridebant^o. Certa est correctio à me prænunciata, quam illi ut incertam, nec futuram, ludificantur^p. Non est quod quisquam in dubium vocet quod de desolatione dixi: quod enim tribubus Israelis significavi certum quid est & firmum^q. Præteritum hic, ut sæpe, ponitur pro futuro; Notam faciam rem certam: qu. d. Omnibus tribubus Israel manifestum faciam ipso eventu quàm vera sint quæ comminatus eram^r. Solennis est contestatio^s, qu. d. Sententia quam protuli non amplius est conditionalis, ut antea, sed absoluta, fixa, præcisa & irrevocabilis^t. Nemo ergo sibi effugium capiet; quia Deus non nunc minatur, ut sæpe, ut revocet homines ad poenitentiam, & spem veniæ faciat: non amplius reprehendet vos, quia doctrinam videt à vobis esse contemptam: ultima hæc est denunciatio, quæ stabilis & rata erit; pronuncio vos jam esse desperatos^u. [Ca. locum sic reddit,] Ostendente me an sit in Israelitarum tribubus fidelitas; ad verb. In Israelitarum tribubus ostendente me fidelitatem. Est enim verbum id reddendum per participium: id quod solet fieri, cum verbum cum antecedente verbo nullâ conjunctione copulatur. Sensus est, Ostendam non esse in Israelitarum tribubus fidelitatem, dum eos tanquam perfidos ultiscar. Hujusmodi loquendi modus est & Psalm. 69. v. 6. ubi sic ad verbum legitur, Deus, tu nōsti meam vesaniam, sive vitium: h. e. tu nōsti an sim in vitio; scis me esse extra vitium: nam in eo Psalmo defendit David suam innocentiam^v. Alii hæc verba cum præcedentibus jungunt, hoc modo, In die correctionis notam facio rem certam^w. Sed perperam: nam post illa verba, in die correctionis, est accentus distinguens Arh-nach, qui ea cum præcedentibus conjungit, & à sequentibus distinguit: quod etiam faciunt Chald. & Vulg.^x

10. *Faci sunt principes Juda quasi*, &c. *כְּמַלְכֵי יְהוּדָה* Sicut hi qui transferunt (vel, movent, Sy. JT. promoveant, Ti. retroagunt, Pi. Riv.) terminum, P. M. sic Mo. Calv. &c. nempe fundorum & possessionum^b, contra Legem, Deuter. 19. 14^c. & 27. 17. Prov. 22. 28^d. Vide Ezech. 45. 8^e. Apud Romanos, qui terminos statuto dimovisset loco, cum sine fraude licebat occidere, ex lege Numæ Pompilii^f. Ob hoc crimen viliores ab iis in metallum damnabantur, honestiores cum amissione tertie partis bonorum in insulam relegabantur, teste Frontino De limitibus^g. Movebant autem [Israelitæ] terminos^h, & spiritualiter, & civiliterⁱ; vel propriè, vel metaphorice^k. [Hinc variant.] Synecdoche est, qu. d. Prædatores sunt, subditorum bona & possessiones diripientes^l. Sub terminorum translatione videri possit & avitam Religionem immutatam intelligere^m. qu. d. Abi-perunt omnem ordinemⁿ: sinebant omnia sursum deorsum volvi, tam quoad Religionem quàm quoad poli-

tiam: perverterunt omnem curam studiumque recti & honesti & pietatis P. Notat apostasiam à Religione ob spem quæstus. Fines officii sui, quos ipsis posui, ultro & malitiosè transcendent. Moverunt constitutos à Deo terminos, id est, Legem f. Hoc fecit Achazus, 2 Reg. 16. 10. 2 Par. 28. 3. cuius tempore habita videtur hæc concio. Culpam porro malorum confert in Principes, qui ignaviâ suâ aliisve vitiis omnia pervertunt: nam qualis Rex, talis grex. Principes Juda: Transiit sæpe [Propheta] ab hoc Regno in illud, ut utriusque peccata ostendat, & pœnas prænunciet. ² ³ hîc est vel, 1. adverbium similitudinis. Sensus est, Sicut homo qui annectit terminum socii sui, sic ipsi accelerant apprehendere vias Israelitarum. Fuerunt sicut Principes Ephraim, qui transulerunt fines mandatorum Dei. Taxat eos quoddam aliorum pœnis non erudiantur, sed ipsi idola sequantur, vicini Israeli, ut loco, ita & flagitiis. Vel sic, Sunt tanquam revulsores terminorum, quia eorum manus fulciunt qui fines revelant, nec attendunt ad clamorem oppressorum, &c. Vel, 2. pro re ipsa ponitur, & significat, verè; ut Joh. 1. 14. sicut gloriam Unigeniti. Sic Græci dicunt ² ³ pro ² ³. ¶ Super, &c.] In singulis verbis magna emphasis. ² ³ super eos indicat malum hoc cœlitus & à Deo super eos venturum, ita ut effugere nequeant. ² ³ effundam notat celeritatem & abundantiam, quoddamquasi diluvium. Velut aquam: qu. d. Deus omnem iram effundet, ut aqua omnis statim effunditur, quum de melle, oleo, &c. semper aliquid hæreat. Denique, ² ³ iram gravissimam denotat; & sic dicitur, vel quia citò transit, vel quia modum transit. Sic sceleris convenit pœna: Illi transfiliunt limites agrorum, Deus modum transfilit in pœna eorum. Quanquam hoc subfilius quàm verius. Velut aquam, id est, magno impetu.

II. Calumniam, &c. ² ³ ⁴ ⁵ ⁶ ⁷ ⁸ ⁹ ¹⁰ ¹¹ ¹² ¹³ ¹⁴ ¹⁵ ¹⁶ ¹⁷ ¹⁸ ¹⁹ ²⁰ ²¹ ²² ²³ ²⁴ ²⁵ ²⁶ ²⁷ ²⁸ ²⁹ ³⁰ ³¹ ³² ³³ ³⁴ ³⁵ ³⁶ ³⁷ ³⁸ ³⁹ ⁴⁰ ⁴¹ ⁴² ⁴³ ⁴⁴ ⁴⁵ ⁴⁶ ⁴⁷ ⁴⁸ ⁴⁹ ⁵⁰ ⁵¹ ⁵² ⁵³ ⁵⁴ ⁵⁵ ⁵⁶ ⁵⁷ ⁵⁸ ⁵⁹ ⁶⁰ ⁶¹ ⁶² ⁶³ ⁶⁴ ⁶⁵ ⁶⁶ ⁶⁷ ⁶⁸ ⁶⁹ ⁷⁰ ⁷¹ ⁷² ⁷³ ⁷⁴ ⁷⁵ ⁷⁶ ⁷⁷ ⁷⁸ ⁷⁹ ⁸⁰ ⁸¹ ⁸² ⁸³ ⁸⁴ ⁸⁵ ⁸⁶ ⁸⁷ ⁸⁸ ⁸⁹ ⁹⁰ ⁹¹ ⁹² ⁹³ ⁹⁴ ⁹⁵ ⁹⁶ ⁹⁷ ⁹⁸ ⁹⁹ ¹⁰⁰ ¹⁰¹ ¹⁰² ¹⁰³ ¹⁰⁴ ¹⁰⁵ ¹⁰⁶ ¹⁰⁷ ¹⁰⁸ ¹⁰⁹ ¹¹⁰ ¹¹¹ ¹¹² ¹¹³ ¹¹⁴ ¹¹⁵ ¹¹⁶ ¹¹⁷ ¹¹⁸ ¹¹⁹ ¹²⁰ ¹²¹ ¹²² ¹²³ ¹²⁴ ¹²⁵ ¹²⁶ ¹²⁷ ¹²⁸ ¹²⁹ ¹³⁰ ¹³¹ ¹³² ¹³³ ¹³⁴ ¹³⁵ ¹³⁶ ¹³⁷ ¹³⁸ ¹³⁹ ¹⁴⁰ ¹⁴¹ ¹⁴² ¹⁴³ ¹⁴⁴ ¹⁴⁵ ¹⁴⁶ ¹⁴⁷ ¹⁴⁸ ¹⁴⁹ ¹⁵⁰ ¹⁵¹ ¹⁵² ¹⁵³ ¹⁵⁴ ¹⁵⁵ ¹⁵⁶ ¹⁵⁷ ¹⁵⁸ ¹⁵⁹ ¹⁶⁰ ¹⁶¹ ¹⁶² ¹⁶³ ¹⁶⁴ ¹⁶⁵ ¹⁶⁶ ¹⁶⁷ ¹⁶⁸ ¹⁶⁹ ¹⁷⁰ ¹⁷¹ ¹⁷² ¹⁷³ ¹⁷⁴ ¹⁷⁵ ¹⁷⁶ ¹⁷⁷ ¹⁷⁸ ¹⁷⁹ ¹⁸⁰ ¹⁸¹ ¹⁸² ¹⁸³ ¹⁸⁴ ¹⁸⁵ ¹⁸⁶ ¹⁸⁷ ¹⁸⁸ ¹⁸⁹ ¹⁹⁰ ¹⁹¹ ¹⁹² ¹⁹³ ¹⁹⁴ ¹⁹⁵ ¹⁹⁶ ¹⁹⁷ ¹⁹⁸ ¹⁹⁹ ²⁰⁰ ²⁰¹ ²⁰² ²⁰³ ²⁰⁴ ²⁰⁵ ²⁰⁶ ²⁰⁷ ²⁰⁸ ²⁰⁹ ²¹⁰ ²¹¹ ²¹² ²¹³ ²¹⁴ ²¹⁵ ²¹⁶ ²¹⁷ ²¹⁸ ²¹⁹ ²²⁰ ²²¹ ²²² ²²³ ²²⁴ ²²⁵ ²²⁶ ²²⁷ ²²⁸ ²²⁹ ²³⁰ ²³¹ ²³² ²³³ ²³⁴ ²³⁵ ²³⁶ ²³⁷ ²³⁸ ²³⁹ ²⁴⁰ ²⁴¹ ²⁴² ²⁴³ ²⁴⁴ ²⁴⁵ ²⁴⁶ ²⁴⁷ ²⁴⁸ ²⁴⁹ ²⁵⁰ ²⁵¹ ²⁵² ²⁵³ ²⁵⁴ ²⁵⁵ ²⁵⁶ ²⁵⁷ ²⁵⁸ ²⁵⁹ ²⁶⁰ ²⁶¹ ²⁶² ²⁶³ ²⁶⁴ ²⁶⁵ ²⁶⁶ ²⁶⁷ ²⁶⁸ ²⁶⁹ ²⁷⁰ ²⁷¹ ²⁷² ²⁷³ ²⁷⁴ ²⁷⁵ ²⁷⁶ ²⁷⁷ ²⁷⁸ ²⁷⁹ ²⁸⁰ ²⁸¹ ²⁸² ²⁸³ ²⁸⁴ ²⁸⁵ ²⁸⁶ ²⁸⁷ ²⁸⁸ ²⁸⁹ ²⁹⁰ ²⁹¹ ²⁹² ²⁹³ ²⁹⁴ ²⁹⁵ ²⁹⁶ ²⁹⁷ ²⁹⁸ ²⁹⁹ ³⁰⁰ ³⁰¹ ³⁰² ³⁰³ ³⁰⁴ ³⁰⁵ ³⁰⁶ ³⁰⁷ ³⁰⁸ ³⁰⁹ ³¹⁰ ³¹¹ ³¹² ³¹³ ³¹⁴ ³¹⁵ ³¹⁶ ³¹⁷ ³¹⁸ ³¹⁹ ³²⁰ ³²¹ ³²² ³²³ ³²⁴ ³²⁵ ³²⁶ ³²⁷ ³²⁸ ³²⁹ ³³⁰ ³³¹ ³³² ³³³ ³³⁴ ³³⁵ ³³⁶ ³³⁷ ³³⁸ ³³⁹ ³⁴⁰ ³⁴¹ ³⁴² ³⁴³ ³⁴⁴ ³⁴⁵ ³⁴⁶ ³⁴⁷ ³⁴⁸ ³⁴⁹ ³⁵⁰ ³⁵¹ ³⁵² ³⁵³ ³⁵⁴ ³⁵⁵ ³⁵⁶ ³⁵⁷ ³⁵⁸ ³⁵⁹ ³⁶⁰ ³⁶¹ ³⁶² ³⁶³ ³⁶⁴ ³⁶⁵ ³⁶⁶ ³⁶⁷ ³⁶⁸ ³⁶⁹ ³⁷⁰ ³⁷¹ ³⁷² ³⁷³ ³⁷⁴ ³⁷⁵ ³⁷⁶ ³⁷⁷ ³⁷⁸ ³⁷⁹ ³⁸⁰ ³⁸¹ ³⁸² ³⁸³ ³⁸⁴ ³⁸⁵ ³⁸⁶ ³⁸⁷ ³⁸⁸ ³⁸⁹ ³⁹⁰ ³⁹¹ ³⁹² ³⁹³ ³⁹⁴ ³⁹⁵ ³⁹⁶ ³⁹⁷ ³⁹⁸ ³⁹⁹ ⁴⁰⁰ ⁴⁰¹ ⁴⁰² ⁴⁰³ ⁴⁰⁴ ⁴⁰⁵ ⁴⁰⁶ ⁴⁰⁷ ⁴⁰⁸ ⁴⁰⁹ ⁴¹⁰ ⁴¹¹ ⁴¹² ⁴¹³ ⁴¹⁴ ⁴¹⁵ ⁴¹⁶ ⁴¹⁷ ⁴¹⁸ ⁴¹⁹ ⁴²⁰ ⁴²¹ ⁴²² ⁴²³ ⁴²⁴ ⁴²⁵ ⁴²⁶ ⁴²⁷ ⁴²⁸ ⁴²⁹ ⁴³⁰ ⁴³¹ ⁴³² ⁴³³ ⁴³⁴ ⁴³⁵ ⁴³⁶ ⁴³⁷ ⁴³⁸ ⁴³⁹ ⁴⁴⁰ ⁴⁴¹ ⁴⁴² ⁴⁴³ ⁴⁴⁴ ⁴⁴⁵ ⁴⁴⁶ ⁴⁴⁷ ⁴⁴⁸ ⁴⁴⁹ ⁴⁵⁰ ⁴⁵¹ ⁴⁵² ⁴⁵³ ⁴⁵⁴ ⁴⁵⁵ ⁴⁵⁶ ⁴⁵⁷ ⁴⁵⁸ ⁴⁵⁹ ⁴⁶⁰ ⁴⁶¹ ⁴⁶² ⁴⁶³ ⁴⁶⁴ ⁴⁶⁵ ⁴⁶⁶ ⁴⁶⁷ ⁴⁶⁸ ⁴⁶⁹ ⁴⁷⁰ ⁴⁷¹ ⁴⁷² ⁴⁷³ ⁴⁷⁴ ⁴⁷⁵ ⁴⁷⁶ ⁴⁷⁷ ⁴⁷⁸ ⁴⁷⁹ ⁴⁸⁰ ⁴⁸¹ ⁴⁸² ⁴⁸³ ⁴⁸⁴ ⁴⁸⁵ ⁴⁸⁶ ⁴⁸⁷ ⁴⁸⁸ ⁴⁸⁹ ⁴⁹⁰ ⁴⁹¹ ⁴⁹² ⁴⁹³ ⁴⁹⁴ ⁴⁹⁵ ⁴⁹⁶ ⁴⁹⁷ ⁴⁹⁸ ⁴⁹⁹ ⁵⁰⁰ ⁵⁰¹ ⁵⁰² ⁵⁰³ ⁵⁰⁴ ⁵⁰⁵ ⁵⁰⁶ ⁵⁰⁷ ⁵⁰⁸ ⁵⁰⁹ ⁵¹⁰ ⁵¹¹ ⁵¹² ⁵¹³ ⁵¹⁴ ⁵¹⁵ ⁵¹⁶ ⁵¹⁷ ⁵¹⁸ ⁵¹⁹ ⁵²⁰ ⁵²¹ ⁵²² ⁵²³ ⁵²⁴ ⁵²⁵ ⁵²⁶ ⁵²⁷ ⁵²⁸ ⁵²⁹ ⁵³⁰ ⁵³¹ ⁵³² ⁵³³ ⁵³⁴ ⁵³⁵ ⁵³⁶ ⁵³⁷ ⁵³⁸ ⁵³⁹ ⁵⁴⁰ ⁵⁴¹ ⁵⁴² ⁵⁴³ ⁵⁴⁴ ⁵⁴⁵ ⁵⁴⁶ ⁵⁴⁷ ⁵⁴⁸ ⁵⁴⁹ ⁵⁵⁰ ⁵⁵¹ ⁵⁵² ⁵⁵³ ⁵⁵⁴ ⁵⁵⁵ ⁵⁵⁶ ⁵⁵⁷ ⁵⁵⁸ ⁵⁵⁹ ⁵⁶⁰ ⁵⁶¹ ⁵⁶² ⁵⁶³ ⁵⁶⁴ ⁵⁶⁵ ⁵⁶⁶ ⁵⁶⁷ ⁵⁶⁸ ⁵⁶⁹ ⁵⁷⁰ ⁵⁷¹ ⁵⁷² ⁵⁷³ ⁵⁷⁴ ⁵⁷⁵ ⁵⁷⁶ ⁵⁷⁷ ⁵⁷⁸ ⁵⁷⁹ ⁵⁸⁰ ⁵⁸¹ ⁵⁸² ⁵⁸³ ⁵⁸⁴ ⁵⁸⁵ ⁵⁸⁶ ⁵⁸⁷ ⁵⁸⁸ ⁵⁸⁹ ⁵⁹⁰ ⁵⁹¹ ⁵⁹² ⁵⁹³ ⁵⁹⁴ ⁵⁹⁵ ⁵⁹⁶ ⁵⁹⁷ ⁵⁹⁸ ⁵⁹⁹ ⁶⁰⁰ ⁶⁰¹ ⁶⁰² ⁶⁰³ ⁶⁰⁴ ⁶⁰⁵ ⁶⁰⁶ ⁶⁰⁷ ⁶⁰⁸ ⁶⁰⁹ ⁶¹⁰ ⁶¹¹ ⁶¹² ⁶¹³ ⁶¹⁴ ⁶¹⁵ ⁶¹⁶ ⁶¹⁷ ⁶¹⁸ ⁶¹⁹ ⁶²⁰ ⁶²¹ ⁶²² ⁶²³ ⁶²⁴ ⁶²⁵ ⁶²⁶ ⁶²⁷ ⁶²⁸ ⁶²⁹ ⁶³⁰ ⁶³¹ ⁶³² ⁶³³ ⁶³⁴ ⁶³⁵ ⁶³⁶ ⁶³⁷ ⁶³⁸ ⁶³⁹ ⁶⁴⁰ ⁶⁴¹ ⁶⁴² ⁶⁴³ ⁶⁴⁴ ⁶⁴⁵ ⁶⁴⁶ ⁶⁴⁷ ⁶⁴⁸ ⁶⁴⁹ ⁶⁵⁰ ⁶⁵¹ ⁶⁵² ⁶⁵³ ⁶⁵⁴ ⁶⁵⁵ ⁶⁵⁶ ⁶⁵⁷ ⁶⁵⁸ ⁶⁵⁹ ⁶⁶⁰ ⁶⁶¹ ⁶⁶² ⁶⁶³ ⁶⁶⁴ ⁶⁶⁵ ⁶⁶⁶ ⁶⁶⁷ ⁶⁶⁸ ⁶⁶⁹ ⁶⁷⁰ ⁶⁷¹ ⁶⁷² ⁶⁷³ ⁶⁷⁴ ⁶⁷⁵ ⁶⁷⁶ ⁶⁷⁷ ⁶⁷⁸ ⁶⁷⁹ ⁶⁸⁰ ⁶⁸¹ ⁶⁸² ⁶⁸³ ⁶⁸⁴ ⁶⁸⁵ ⁶⁸⁶ ⁶⁸⁷ ⁶⁸⁸ ⁶⁸⁹ ⁶⁹⁰ ⁶⁹¹ ⁶⁹² ⁶⁹³ ⁶⁹⁴ ⁶⁹⁵ ⁶⁹⁶ ⁶⁹⁷ ⁶⁹⁸ ⁶⁹⁹ ⁷⁰⁰ ⁷⁰¹ ⁷⁰² ⁷⁰³ ⁷⁰⁴ ⁷⁰⁵ ⁷⁰⁶ ⁷⁰⁷ ⁷⁰⁸ ⁷⁰⁹ ⁷¹⁰ ⁷¹¹ ⁷¹² ⁷¹³ ⁷¹⁴ ⁷¹⁵ ⁷¹⁶ ⁷¹⁷ ⁷¹⁸ ⁷¹⁹ ⁷²⁰ ⁷²¹ ⁷²² ⁷²³ ⁷²⁴ ⁷²⁵ ⁷²⁶ ⁷²⁷ ⁷²⁸ ⁷²⁹ ⁷³⁰ ⁷³¹ ⁷³² ⁷³³ ⁷³⁴ ⁷³⁵ ⁷³⁶ ⁷³⁷ ⁷³⁸ ⁷³⁹ ⁷⁴⁰ ⁷⁴¹ ⁷⁴² ⁷⁴³ ⁷⁴⁴ ⁷⁴⁵ ⁷⁴⁶ ⁷⁴⁷ ⁷⁴⁸ ⁷⁴⁹ ⁷⁵⁰ ⁷⁵¹ ⁷⁵² ⁷⁵³ ⁷⁵⁴ ⁷⁵⁵ ⁷⁵⁶ ⁷⁵⁷ ⁷⁵⁸ ⁷⁵⁹ ⁷⁶⁰ ⁷⁶¹ ⁷⁶² ⁷⁶³ ⁷⁶⁴ ⁷⁶⁵ ⁷⁶⁶ ⁷⁶⁷ ⁷⁶⁸ ⁷⁶⁹ ⁷⁷⁰ ⁷⁷¹ ⁷⁷² ⁷⁷³ ⁷⁷⁴ ⁷⁷⁵ ⁷⁷⁶ ⁷⁷⁷ ⁷⁷⁸ ⁷⁷⁹ ⁷⁸⁰ ⁷⁸¹ ⁷⁸² ⁷⁸³ ⁷⁸⁴ ⁷⁸⁵ ⁷⁸⁶ ⁷⁸⁷ ⁷⁸⁸ ⁷⁸⁹ ⁷⁹⁰ ⁷⁹¹ ⁷⁹² ⁷⁹³ ⁷⁹⁴ ⁷⁹⁵ ⁷⁹⁶ ⁷⁹⁷ ⁷⁹⁸ ⁷⁹⁹ ⁸⁰⁰ ⁸⁰¹ ⁸⁰² ⁸⁰³ ⁸⁰⁴ ⁸⁰⁵ ⁸⁰⁶ ⁸⁰⁷ ⁸⁰⁸ ⁸⁰⁹ ⁸¹⁰ ⁸¹¹ ⁸¹² ⁸¹³ ⁸¹⁴ ⁸¹⁵ ⁸¹⁶ ⁸¹⁷ ⁸¹⁸ ⁸¹⁹ ⁸²⁰ ⁸²¹ ⁸²² ⁸²³ ⁸²⁴ ⁸²⁵ ⁸²⁶ ⁸²⁷ ⁸²⁸ ⁸²⁹ ⁸³⁰ ⁸³¹ ⁸³² ⁸³³ ⁸³⁴ ⁸³⁵ ⁸³⁶ ⁸³⁷ ⁸³⁸ ⁸³⁹ ⁸⁴⁰ ⁸⁴¹ ⁸⁴² ⁸⁴³ ⁸⁴⁴ ⁸⁴⁵ ⁸⁴⁶ ⁸⁴⁷ ⁸⁴⁸ ⁸⁴⁹ ⁸⁵⁰ ⁸⁵¹ ⁸⁵² ⁸⁵³ ⁸⁵⁴ ⁸⁵⁵ ⁸⁵⁶ ⁸⁵⁷ ⁸⁵⁸ ⁸⁵⁹ ⁸⁶⁰ ⁸⁶¹ ⁸⁶² ⁸⁶³ ⁸⁶⁴ ⁸⁶⁵ ⁸⁶⁶ ⁸⁶⁷ ⁸⁶⁸ ⁸⁶⁹ ⁸⁷⁰ ⁸⁷¹ ⁸⁷² ⁸⁷³ ⁸⁷⁴ ⁸⁷⁵ ⁸⁷⁶ ⁸⁷⁷ ⁸⁷⁸ ⁸⁷⁹ ⁸⁸⁰ ⁸⁸¹ ⁸⁸² ⁸⁸³ ⁸⁸⁴ ⁸⁸⁵ ⁸⁸⁶ ⁸⁸⁷ ⁸⁸⁸ ⁸⁸⁹ ⁸⁹⁰ ⁸⁹¹ ⁸⁹² ⁸⁹³ ⁸⁹⁴ ⁸⁹⁵ ⁸⁹⁶ ⁸⁹⁷ ⁸⁹⁸ ⁸⁹⁹ ⁹⁰⁰ ⁹⁰¹ ⁹⁰² ⁹⁰³ ⁹⁰⁴ ⁹⁰⁵ ⁹⁰⁶ ⁹⁰⁷ ⁹⁰⁸ ⁹⁰⁹ ⁹¹⁰ ⁹¹¹ ⁹¹² ⁹¹³ ⁹¹⁴ ⁹¹⁵ ⁹¹⁶ ⁹¹⁷ ⁹¹⁸ ⁹¹⁹ ⁹²⁰ ⁹²¹ ⁹²² ⁹²³ ⁹²⁴ ⁹²⁵ ⁹²⁶ ⁹²⁷ ⁹²⁸ ⁹²⁹ ⁹³⁰ ⁹³¹ ⁹³² ⁹³³ ⁹³⁴ ⁹³⁵ ⁹³⁶ ⁹³⁷ ⁹³⁸ ⁹³⁹ ⁹⁴⁰ ⁹⁴¹ ⁹⁴² ⁹⁴³ ⁹⁴⁴ ⁹⁴⁵ ⁹⁴⁶ ⁹⁴⁷ ⁹⁴⁸ ⁹⁴⁹ ⁹⁵⁰ ⁹⁵¹ ⁹⁵² ⁹⁵³ ⁹⁵⁴ ⁹⁵⁵ ⁹⁵⁶ ⁹⁵⁷ ⁹⁵⁸ ⁹⁵⁹ ⁹⁶⁰ ⁹⁶¹ ⁹⁶² ⁹⁶³ ⁹⁶⁴ ⁹⁶⁵ ⁹⁶⁶ ⁹⁶⁷ ⁹⁶⁸ ⁹⁶⁹ ⁹⁷⁰ ⁹⁷¹ ⁹⁷² ⁹⁷³ ⁹⁷⁴ ⁹⁷⁵ ⁹⁷⁶ ⁹⁷⁷ ⁹⁷⁸ ⁹⁷⁹ ⁹⁸⁰ ⁹⁸¹ ⁹⁸² ⁹⁸³ ⁹⁸⁴ ⁹⁸⁵ ⁹⁸⁶ ⁹⁸⁷ ⁹⁸⁸ ⁹⁸⁹ ⁹⁹⁰ ⁹⁹¹ ⁹⁹² ⁹⁹³ ⁹⁹⁴ ⁹⁹⁵ ⁹⁹⁶ ⁹⁹⁷ ⁹⁹⁸ ⁹⁹⁹ ¹⁰⁰⁰

dem organo proferantur; alternam inter se migrationem habere solent; ut verè Jarchius observavit in Nah. 3. 18. ubi eadem literæ quæ hîc, in ² ³ pro ² ³, et si diversâ ratione, commutantur. Illic enim ² ³ est pro ² ³; at hîc contrâ fit. Hinc etiam ² ³ idem quod ² ³, nim. primam, [lege, prunam,] notat. Similiter idem valent ² ³ & ² ³, (clamavit:) item ² ³ & ² ³ & ² ³, exultavit. Dices, in ² ³ deesse ² ³, quod in ² ³ exprimitur. Resp. 1. Idem sonus est qui effert cum ² ³ adscripto. 2. ² ³ vanitas occurrit sine ² ³ Job. 15. 31. Ut verò hunc locum ita acciperem, fecit frequens usus hujus locutionis, ire post vanitatem. Vide 1 Sam. c. 12. v. 21. 2 Reg. 17. 15. Job. 31. 5. Jer. 2. 8. Illa autem, ire post præceptum, cui unquam audita est? Huc accedit auctoritas. [& Sy. & Ar. ut notatum,] & Chald. qui hîc habet, ² ³ ⁴ ⁵ ⁶ ⁷ ⁸ ⁹ ¹⁰ ¹¹ ¹² ¹³ ¹⁴ ¹⁵ ¹⁶ ¹⁷ ¹⁸ ¹⁹ ²⁰ ²¹ ²² ²³ ²⁴ ²⁵ ²⁶ ²⁷ ²⁸ ²⁹ ³⁰ ³¹ ³² ³³ ³⁴ ³⁵ ³⁶ ³⁷ ³⁸ ³⁹ ⁴⁰ ⁴¹ ⁴² ⁴³ ⁴⁴ ⁴⁵ ⁴⁶ ⁴⁷ ⁴⁸ ⁴⁹ ⁵⁰ ⁵¹ ⁵² ⁵³ ⁵⁴ ⁵⁵ ⁵⁶ ⁵⁷ ⁵⁸ ⁵⁹ ⁶⁰ ⁶¹ ⁶² ⁶³ ⁶⁴ ⁶⁵ ⁶⁶ ⁶⁷ ⁶⁸ ⁶⁹ ⁷⁰ ⁷¹ ⁷² ⁷³ ⁷⁴ ⁷⁵ ⁷⁶ ⁷⁷ ⁷⁸ ⁷⁹ ⁸⁰ ⁸¹ ⁸² ⁸³ ⁸⁴ ⁸⁵ ⁸⁶ ⁸⁷ ⁸⁸ ⁸⁹ ⁹⁰ ⁹¹ ⁹² ⁹³ ⁹⁴ ⁹⁵ ⁹⁶ ⁹⁷ ⁹⁸ ⁹⁹ ¹⁰⁰ ¹⁰¹ ¹⁰² ¹⁰³ ¹⁰⁴ ¹⁰⁵ ¹⁰⁶ ¹⁰⁷ ¹⁰⁸ ¹⁰⁹ ¹¹⁰ ¹¹¹ ¹¹² ¹¹³ ¹¹⁴ ¹¹⁵ ¹¹⁶ ¹¹⁷ ¹¹⁸ ¹¹⁹ ¹²⁰ ¹²¹ ¹²² ¹²³ ¹²⁴ ¹²⁵ ¹²⁶ ¹²⁷ ¹²⁸ ¹²⁹ ¹³⁰ ¹³¹ ¹³² ¹³³ ¹³⁴ ¹³⁵ ¹³⁶ ¹³⁷ ¹³⁸ ¹³⁹ ¹⁴⁰ ¹⁴¹ ¹⁴² ¹⁴³ ¹⁴⁴ ¹⁴⁵ ¹⁴⁶ ¹⁴⁷ ¹⁴⁸ ¹⁴⁹ ¹⁵⁰ ¹⁵¹ ¹⁵² ¹⁵³ ¹⁵⁴ ¹⁵⁵ ¹⁵⁶ ¹⁵⁷ ¹⁵⁸ ¹⁵⁹ ¹⁶⁰ ¹⁶¹ ¹⁶² ¹⁶³ ¹⁶⁴ ¹⁶⁵ ¹⁶⁶ ¹⁶⁷ ¹⁶⁸ ¹⁶⁹ ¹⁷⁰ ¹⁷¹ ¹⁷² ¹⁷³ ¹⁷⁴ ¹⁷⁵ ¹⁷⁶ ¹⁷⁷ ¹⁷⁸ ¹⁷⁹ ¹⁸⁰ ¹⁸¹ ¹⁸² ¹⁸³ ¹⁸⁴ ¹⁸⁵ ¹⁸⁶ ¹⁸⁷ ¹⁸⁸ ¹⁸⁹ ¹⁹⁰ ¹⁹¹ ¹⁹² ¹⁹³ ¹⁹⁴ ¹⁹⁵ ¹⁹⁶ ¹⁹⁷ ¹⁹⁸ ¹⁹⁹ ²⁰⁰ ²⁰¹ ²⁰² ²⁰³ ²⁰⁴ ²⁰⁵ ²⁰⁶ ²⁰⁷ ²⁰⁸ ²⁰⁹ ²¹⁰ ²¹¹ ²¹² ²¹³ ²¹⁴ ²¹⁵ ²¹⁶ ²¹⁷ ²¹⁸ ²¹⁹ ²²⁰ ²²¹ ²²² ²²³ ²²⁴ ²²⁵ ²²⁶ ²²⁷ ²²⁸ ²²⁹ ²³⁰ ²³¹ ²³² ²³³ ²³⁴ ²³⁵ ²³⁶ ²³⁷ ²³⁸ ²³⁹ ²

non tamen uno impetu, aut morbo acuto, sed lentam, paulatimque exedentem per longam malorum seriem. Id quod multi referunt ad intestina dissidia quibus lentè confecti sunt.

Riv.

13. Et, &c. *וְעָלְתָּ עָלֶיךָ* [Et (vel, Sed, Ca. Sy. sim. P. Ar. Quumque, Ti. V. lic. Ca.) vidit (vel, videbit, P. animadvertet, V. animadverteret, Ti. Vidit, i.e. sensit, expertus est; ut videre sumitur Jer. 5. 12.)

D. Riv.

Riv.

G.

*Ephraim languorem, sive morbum, (vel, vulnus; nam verbum וְעָלְתָּ hoc sensu sumitur 1 Reg. 22. 34. &c. *) suum, & Jebudab plagam suam, Mo. P. D. &c. vel; ulcus suum,] T. Pi. dolorem suum, M. obligationem suam, Ti. Proprie significat apostema, sive latens ulcus; vel, plagam quæ opus habebat compressione; & obligatione: ideo Aq. *וְעָלְתָּ* (alligationem,) vertit; at *וְעָלְתָּ* (dolorem.) Sensus, Viderunt populus uterque quantis in malis versarentur. Morbus hic est, periculum ab hoste imminens: vel, attenuatus & languidus utriusque Regni status. Amplificat eorum stuporem, quod, licet mala ista senserint, eorum causas non perpendere, nec apta remedia quærent.*

Riv.

Tar. sic

Riv.

Tar. fm.

Riv. G.

G.

Pi.

Riv.

*Et abiit (vel, ibit, P.) Ephraim (i.e. legati ab eo missi abierunt) ad Assur, (non ad me: pro auxilio: *) & misit (vel, misit, P. sub. Juda, Mer. ex AE. & K. G. Calv. Riv. JT. Pi. ex analogia præcedentium & sequentium: jam enim utriusque meminit; & sic postea. Promiscue hic accusat Israelitas & Judæos; sed solum Ephraim nominat, quia ibi erat initium hujus mali, & illi Judæis authores erant ut accerferent externa auxilia.) ad, &c. וְעָלְתָּ מֶלֶךְ אֲשׁוּר* Ad regem Farib, Sy. M. P. Mo. Calv. In *וְעָלְתָּ* pro *וְעָלְתָּ*, male scribitur *וְעָלְתָּ*, vicino ductu literarum *ע* & *א* quod norunt qui in manuscriptis versati sunt. *וְעָלְתָּ* accipiunt vel, 1. pro nomine proprio. Est autem nomen, vel, 1. viri. Sed obstare videtur Hebraica syntaxis: nusquam enim (quod sciam) nomen *וְעָלְתָּ* cum nomine viri proprio coheret, ut *Rex David, Rex Cyrus*, dicatur, nisi articulo præfixo vel expresso, vel saltem incluso. Si Regis nomen esset, dixisset, *Ad Farib regem*. Nomen hoc erat, vel commune Regum Assyriorum. Sed hoc restat probandum. Vel speciale, alicujus singularis Regis. Vel, 2. loci, vel urbis, in Assyria. Vel, 2. appellativè: unde sic reddunt, ultorem, Vulg. Sym. in Riv. judicem, Aq. & Th. in Riv. ut adventaret ultum eos, Ch. qui eum vinceret, Ti. propugnaturum, JT. qui litigaret, Pi. ut ipsi sit adjutor, G. five, ultor, G. sim. M. vel, qui venturus est ad ulciscendum, ut sit verbum fut. in 3. conjugat. Con-

Riv. ex

Calv.

D.

Calv. &c.

Pi. fm.

M. V.

Pi.

K.

AE.

Calv.

firmatur hæc [appellativa versio] ex Jud. 6. 32. *Jerobaal, i.e. Ulciscatur se Baal*. Impletum hoc 2 Reg. 16. 7. 2 Par. 28. 16. Prius membrum, de Ephraim, &c. referunt vel, 1. ad tributum quod Hoses Rex pendit Salmanassari, 2 Reg. 17. 3; vel, 2. ad Menahem, qui dona misit Phuli, 2 Reg. 15. 20. Ità omnes. Posterius, de Juda, referunt ad Ahazum, qui misit ad Teglatphalasarum, 2 Reg. 16. 7. 2 Par. 28. 16. *Et (vel, Sed, JT. Pi. &c.) ipse non poterit sanare vos, &c.]* Id est, morbum vestrum. Non poterit vobis ferre opem, & de manibus meis eripere. Duas Tribus non poterat indemnes præstare aut à Phacea, 2 Paral. 28. 6. aut ab Egyptiis, 2 Reg. 23. 29. Decem autem Tribus tantum abest ut à malis eripere velit Assyrius, ut multo quam antè majora illis inferet, nempe Salmanassari tempore. Est & hic liptote, vel *metonymia*. Plus intelligit quam exprimit. Non solum non poterant vobis mederi, sed etiam nolebant: imò graviora illis inflixerunt vulnera, ut historia ostendit.

G.

Q. ita

in G. Liv.

&c.

RS. &c.

Liv.

D. ex Liv.

Q. in

Tar.

Tar.

Al. in

Tar.

Liv. D.

ex Ha. &c.

K.

Liv. ex

K. &c.

Riv. &c.

Riv.

G. ex Hi.

fm. Riv.

Riv.

G.

Q. in

Riv. fm.

RS.

Riv. sic

G.

AE. Riv.

G. Riv.

Pi. &c.

Riv.

D.

V.

14. Quoniam ego quasi leona Ephraim, &c.] Vel, quasi panthera Ephraim: nam *וְעָלְתָּ* pantheram esse hic Hieron. notavit, & nos ad Job. 10. 16. Confirmat, eos frustra currere ad Regem Assyriæ, utut potentissimus sit: quia non cum hominibus, sed cum Deo, res illis erit; nec poterit quisquam illos adjuvare, Deo invito & repugnante. Nihil proderit hominum favorem quære-

Riv.

G.

Calv.

Riv.

Calv.

G.

Riv.

re, cum ego, inquit Deus, velim absumere Decem Tribus tam velociter quam venit panthera, Duas autem Tribus tam sævè quam solet leo. Videtur autem hic discrimen statui inter poenam Israelis & Judæ: illi, inquit, ero ut leo; huic, ut leunculus: illi in perpetuam captivitatem abducti sunt; hi verò, in temporalem.

Antithesis hic est ad præcedentes castigationes: q. d. Antea pungebam tantum, ut tinea; nunc discerpam, ut leo.

¶ Ego ego capiam Repetitio non caret emphasi. Reprimit idololatrarum securitatem, qui se in cultibus suis à Deo diligi putant, quam Deus se eos odisse testetur. *¶ Et vadam* Vel, abibo, JT. Pi. quasi fera cum præda in lustra: vel, quasi leo, qui, præda potitus, non fugit, ut aliæ rapaces feræ; sed animosè & intrepidè, lento gradu, tanquam victor, revertitur ad sua.

10

15. Revertar ad locum meum] Sicut leo, prædam adeptus, in speluncam suam. Al. ad locum, &c. i.e. in celum: id enim locus ac sedes Dei. Hoc humanitus dictum. Nam qui aliquem negligunt ab eo recedunt, domum se recipientes. q. d. Eos curâ meâ & præsidio destituam. In celo quasi quietus & otiosus miseriarum eorum spectator manebo, & eos in poenis relinquam. In poenis & dilatione auxilii Deus abesse hominibus videtur, Jud. c. 6. v. 13. Thren. 3. 43, 44.

20

¶ Donec, &c. וְעָלְתָּ מֶלֶךְ אֲשׁוּר Donec deficient, P. vel, desolentur: q. d. donec malo suo edocti, & in solitudinem redacti, me quærant. Vel, differant, o. fm. Ar. vel, reos peragant se, JT. Pi. G. vel, se cognoscant, sive agnoscant, sive fateantur, peccasse, sive in culpa esse, M. Ti. V. D. Calv. Ch. RS. & AE. in Mer. Tar. Glas. Ità vox *וְעָלְתָּ* usurpatur Levit. 4. 13. & Hof. 10. 2. Zach. 11. 5. Donec peccatum deposuerint. Vox *וְעָלְתָּ* significat & peccatum, & hostiam pro peccato; & verbum *וְעָלְתָּ* sign. & peccare, & peccatum expiare. Significatur ergo hic & fides, quâ Christi sacrificium amplectitur; & poenitentiam atque vitæ emendationem, quæ cum fide semper conjuncta est. [Alii hæc cum seq. nectunt, & sic reddunt;] *Donec videri requirant, &c. Sy. Donec commissio crimine requirant, &c. Ca.* Res in S. S. sæpe dicuntur fieri, cum factæ esse cognoscuntur: ut, Job. 5. 3. *exsecratus sum, i. e. novi maledictum esse; Psal. 51. 6. ut justificeris, i. e. justus agnoscaris; Psal. 119. 128. mandata omnia redifico, h. e. recta agnosco: ità h. l. Usque dum rei sint, i. e. reos se agnoscant, ut sequentibus verbis declaratur.*

30

Descriptio seriæ contritionis. Ad poenitentiam hoc refertur; ut quod sequitur ad fidem, ex qua nempe fit ut aliquis se Deo supplicem offerat, & veniam postulet. Scimus autem poenitentia & fide nos Deo reconciliari. *¶ Et quæram faciem meam* Id est, favorem meum: vel, meipsum, aut Arcam foederis. Bonus Deus imitatur naturam leonis; sævit in peccatores, parcat supplicibus. Ostendit Deus, finem castigationum suarum non esse perditionem, sed conversionem, eorum. *¶ In, &c. וְעָלְתָּ מֶלֶךְ אֲשׁוּר* In tribulatione sua, P. M. &c. (vel, illis, D. vel, quæ erit eis, Pi. fm. D. Ti. vel, Quum angustia fuerit ipsis, JT. Pi.) quærent me, dicentes, P. Ti. [nempe verba sequentia] vel, quærent me diluculo, JT. Pi. D. fm. M. i. e. studiosè & cum cura: sub. dicentes, JT. Pi. Vel, evigilent, velut è somno peccatorum, ubi in exilio erunt. Hæc verba [quæ Vulgatus & o. initium faciunt capitis sequentis] cohererent planè cum his quæ præcedunt, & unus est sermo. Omnes ferè Ebraeorum codices verba hæc referunt ad finem hujus capitis. [Ità & Ch. Sy. Ar.] Alii, [ut dictum,] ad initium sequentis. Ad sensum parum refert, quum omnes conveniant, finem hujus capitis coherere cum initio sequentis. Prædicat Deus eventurum id quod sibi proposuerat, & spem fovet de conservatione Ecclesiæ in mediis Regnorum ruinis. Habet & hoc oraculum vim promissionis gratiæ Divinæ, quâ tacitè innuit quid ipse gratiâ suâ in ipsis facturus esset. Qu. De qua tribulatione hic loquitur? Resp. 1. De captivitate Decem tribuum sub Assyriis, quâ inducti sunt ad poenitentiam per Ezechiam, 2 Par. 30. 6. Non placet, 1. quia abducti tunc pauci erant, ib. v. 10: 2. tunc nondum capta erat Samaria. At Deus hic loquitur de conversione per extremam tribulationem. Resp. 2. De tribulatione Judæorum in Babylone. Resp. 3. De tribulatione Judæorum quam per mundum dispersi hodie pariuntur. Sed cum de utroque populo Israelitarum & Judæorum hæc tenus egerit, & de tribulationibus quæ ipsis acciderunt propter communem idololatriam; simplicius est, accipere de tribulatione utriusque populi sub Assyriis & Chaldæis. Deus enim hic consolatur eos ad quos mi-

40

50

60

70

nas præcedentes dixerat, & remedium promittit iis quos percusserat. At utrisque has plagas comminatus fuerat. Ergo de utriusque tribulatione hic loquitur.

C A P. VI.

1. **V**enite (vel, Agite, JT. Pi. D. Riv. Est adverbium hortandi, ut Jes. 1. 18. Jer. 18. 18^a.) & revertamur ad Dominum] Sunt verba eorum qui malis edocti resipuerant^b; quibus discessum suum à Deo agnoscunt, damnantque cultus superiores^c, & se invicem hortantur ad poenitentiam^d. Electi, suâ salute non contenti, alios etiam cupiunt salvos fieri*: hâc tamen methodo: à seipsis incipiunt, aliisque viam monstrant; deinde alios hortantur & incitant, studentque secum adducere†. Sed Propheta hoc capite docet, hanc eorum poenitentiam fluxam tantum & evanidam fuisse^f. Sicut illa verba quæ jamjam habuimus [ultima nempe cap. præc.] malè divulsa sunt à prioribus in Græco & Latino, ita hæc in Hebræo: pendet enim sensus, & subaudiendum est, dicentes, ante verbum venite. Chaldaus dicent addidit^g. ¶ Ipse cepit, וְיָהוָה] Rapuit, JT. discipulit, D. Pi. G. corpus nempe Israeliticum^h, ut leo prædamⁱ. Poenas ascribunt, non fortunæ aut hominibus, sed Deo, cui dant gloriam justitiæ; simulque agnoscunt neminem alium è manu Dei, utpote potentissimi, ipsos eripere posse^k. Al. rapiet, vel rapit; præter. pro fut. vel præf. i. e. more feræ rapientis vulnus infligere potest. Respicit præsens†. Hic וְיָהוָה syllabâ ultimâ habet (-) pro (-) extra pausam. Fit & aliàs, ut notat K^l. ¶ Et sanabit nos] Conversos scilicet^m: quod Assyrius non potuit, Hos. 5. 13ⁿ. Restituet in patriam eos qui se emendaverint. Ii autem multò plures fuere de Duabus tribubus quàm de Decem; sed tantum ex his aliqui, הַבְּלִיָּיִם, (electi^o.) Persuasio est de clementia Dei, à qua vera resipiscencia inchoatur, & sine qua Deum fugiunt homines & odio habent^p. qu. d. Vulnera hæc, utut gravissima, non tamen sunt lethalia: adhuc est locus gratiæ, & spes veniæ: sic percussit ut velit sanare^q. ¶ Percutiet] Ità Rib. Tar. q. d. Percutiat deinceps quamdiu & quoties velit, tamen hæc est fiducia nostra, Deum & posse & velle vulnera nostra omnia curare^r. ¶ וְיָהוָה] Percussit, JT. Pi. Calv. G. Riv. Fut. loco præteriti, (quantquam desit conversivum,) quia jungitur cum præterito præcedente†. Introducuntur enim loquentes ii qui in exilio futuri sunt*. Est autem verbum decurtatum, pro וְיָהוָה, id quod imminentiam significationem ostendit: q. d. Deus nos leviter percussit, non ut meriti sumus^v. Sed hoc subtile magis quàm solidum videtur*. ¶ Et, &c. וְיָהוָה] Et alligabit, sive obligabit, (fasciâ, Mo.) nos, P. Mo. Ti. sim. JT. Pi. &c. Ut chirurgus^y, fasciis vulnera alligans^z, vel sanans adhibito emplastro. Cum sensu iræ ostendit in his conjungi fiduciam misericordiæ. Naturâ enim odisse & fugere solemus eum à quo plagas vel metumimus vel accepimus. Filii tamen non desinunt parentes amare post acceptas plagas^a.

2. **V**ivificabit, &c. וְיָהוָה] Vivificabit (vel, Vitæ restituet, Ti.) JT. Pi. D. sim. Ca. vel, Sanos faciet, o. sim. Ar. D. Sic וְיָהוָה sumitur Jos. 5. 8. Jes. 38. 21. Qui ex morbo convalescit iterum vivere dicitur^b. Vel, Vivos servabit, Sy.) nos à duobus diebus, sive post biduum, Mo. P. M. Ti. &c. in die (vel, & illo die, Ti.) tertia suscitabit, vel excitabit, nos, Mo. P. Ti. &c. [Qu. De quo vel quibus hic loquitur?] Resp. 1. De Christo ejusque Resurrectione^c. Ità multi ex Patribus accipiunt^d; & huc respiciens innuit Paulus, 1 Cor. 15. 4. Resurrexit Christus tertiâ die secundum scripturas*: id quod alibi non dicitur^e. Verum huc trahi potest typus Jonæ, Matt. 12. 40^f. Vivificabit, i. e. Per Christum restituet vitam nobis, qui mortui eramus per peccatum*. Est autem de Christi resurrectione non agat, sed nostra, fructum tamen resurrectionis Christi ad nos pertinere ostendit, eumque hunc esse, ut nos quoque resurgamus & vivamus. Rectè Propheta mutat personas, ut, quod de Christo erat dicendum, nobis tribuat: per eum no-

stra mors in peccatis devicta est, & vita reddita^h. Sedⁱ Mer. querendum quomodo hoc aptari possit præcedentibus; nam de sequentibus postea dicemus^j. [Id sic expeditur: Transitus fit, ut scæpe, à litera ad spiritum^k.] At hic transitus non debet ex abrupto fieri, sed acceptâ ex dictis occasione^l. Hic est Prophetarum mos, ut ad Christum tanquam fontem omnium consolationum auditores deducant, qui in calamitatibus suis in illo solo conquirere possunt, qui est pax nostra, Mic. 5. 5^m. Sed occasio & concatenatio hic ostendenda est. Dixerat cap. 5. ult. Revertar ad locum meum—donec querant faciem meam. Impletum hoc in fine captivitatis Babylonice, quum Zorobabel & Josua, & Prophetæ, qui multa per Scripturas & per revelationem de Christi mysteriis noverant, populares suos his verbis exhortabuntur, Venite, revertamur per poenitentiam ad Deum, nihil veriti: quamvis enim rapuerit nos quasi leo, ipse sanabit nos per Filium suum, quem mittet in terras Servatorem nostrum; ipse duobus diebus salutem nostram operabitur, & moriendo mortem nostram destruet, & tertio à morte die resurgens, secum nos omnes convalescitabitⁿ. Magnum hoc & amplum est quod sibi promittunt illi converti; magna igitur &urgens causa subit necesse est, nempe Christus cum suo merito, morte & resurrectione Patrem placans, justitiâque parans, id quod nunc porro ita declarant: q. d. Fatemur quidem nobis non esse illam oculorum aciem, ut, perruptâ illâ calamitatum nube, paternum Dei introspeciamus animum; sed Spiritus Sanctus in cordibus nostris excitavit, fore tandem ut mundi Messias exhibeatur, qui suâ morte & resurrectione definitò tempore præstet vitam nobis reparet & referat^o. [Alii aliter.] Sensus primùm obviu est, postquam se emendaverint Hebræi, futurum ut brevi eos Deus ex tantis miseriis, quæ morti comparari solent, restituat. Sed haud dubiè Dei nutu ita directâ sunt hæc verba, quomodo & multa alia Prophetarum, ut apertissimè nobis præfigurarent tempus intra quod & Christus vitam, & Ecclesia ejus spem erat receptura. Judæi ex hoc loco sibi fingunt, intra triduum absolutum iri postremum & universale Judicium^p. Non ita de liberatione quavis temporali hæc accipimus, ut non præsertim ad liberationem in Christo deducantur, in quo omnes promissiones sunt Etiam & Amen. Sic ergo potest textus resolvi, Venite, revertamur—quia ipse sanabit nos, post paucos dies misso Filio suo, &c^q. Propheta hic erigit fideles in spem salutis, quia Deus resuscitabit Christum, qui non sibi privatim resurrexit, sed membris suis, (est enim primitiæ resurgentium,) cujus resurrectio communis erit totius Ecclesiæ vita^r. Nec nego quin Deus ediderit insigne specimen hujus rei (nempe salutis quam fideles sperant) in Christo. Sensus tamen ille videtur nimidum argutus, & sensus alius [de quo postea] simplex est & germanus†. Imò sensus hic de Christo ejusque resurrectione germanus est & nativus, ut probatur his argumentis. 1. A diserta mentione tertiæ diei, quam etiam alio modo designare voluit, post duos dies^s. Tam diligens & distincta temporis expressio non alio fine à Propheta instituta esse potuit, quàm ad certum Christi resurrectionis tempus designandum & præfiniendum^t. 2. A Prophetæ scopo, qui erat, agere de conversione non modò Judæorum, sed & Israelitarum: quod sub V. T. non fuit impletum, sed tantum sub N. T. per Christum. 3. Ex collatione versùs sequentis, qui de Messia agit. [De quo statim.] 4. Ab incertitudine aliarum expositionum, dum post biduum alii pro brevi, alii pro longo, tempore accipiunt. 5. A consensu Interpretum; qui in summa rei conveniunt, etsi in modo explicandi differant^u. Non negatur Prophetam loqui de populo resipiente, & remissionem peccatorum à Deo expectante. Quia verò Spiritus, qui os calamumque ejus regebat, non ad externam solum liberationem, sed potissimè ad spiritualem, respicere solitus est; statuimus Prophetam hic, ultra & supra vivificationem externam, ac liberationem à temporali exitio, mentes resipientis populi extollere ad Christum, qui est principalis scopus omnium Prophetarum, Act. 10. 43. & ad vivificationem suam per illum^v. Non est autem sollicitè inquirendum cur, quum Propheta dixerit, tertiâ die, addat, post biduum. Possunt

Possunt hæc duo idem esse: Potest & *biduum* referri ad Descensum ad inferna; qui alius est fidei articulus à Resurrectione, & à Sepultura². Has tres dies variè accipiunt: vel, pro diebus quibus Christus in sepulchro jacuit³: vel, ut 1. dies sit mortis; 2. quâ sabbatizavit in sepulchro; 3. quâ resurrexit⁴: vel, pro tribus diebus nativitat, passionis & resurrectionis Christi: vel, aliis innumeris modis. [De quibus vide Authorem.] Unde constat, prudenter dictum à Calvino, placere argutas speculationes primo intuitu, sed postea evanescere. [Alii ergò locum aliter intelligunt.] Resp. 2. Sensus oraculi literalis, primus & immediatus, non est de Christo, sed de populo exsule; ut evincit totius prophetiæ scopus. De iis enim agit qui à Deo recesserant, quibus ultimas poenas minatus erat, quos *rapuit & percussit*, qui confitebantur [peccata:] & his resipiscentibus h. l. liberationem promittit, & tandem eorum resipiscentiam prædicit & describit; *Revertamur*, inquit, &c. Certè si de persona Christi hoc intellexisset Propheta, verba hæc in singulari ei adaptasset, ut alibi facit⁵. Fideles hîc sibi spem faciunt salutis, etsi Deus ad tempus eam differat. Consolatio itaque hæc est & hortatio ad patientiam, ut moram sine tædio ferant⁶. [Sed videamus quomodo huic interpretationi verba accommodant.] *In vitam revocabit nos*: i. e. vel, ex morbo in sanitatem; vel, è morte calamitatum in vitam facilem ac tranquillam*. Sic loquitur, quia exilium Babylonicum erat eis veluti sepulchrum†, *Post biduum*: i. e. vel, 1. post longum tempus*; vel, post diuturnam afflictionem, non unius tantum diei, sed longius. Similiter Dan. 7. 25. longa afflictio fore dicitur *ad tempus, tempora; & dimidium temporis*. Sic de Lazaro dicebant, *jam fuerit, quatrigenarius est*. Ità h. l. quasi dicant fideles, Etsi exilium videtur esse instar sepulchri, ubi nos patredo manet; speramus tamen restitutionem⁷. Vel, 2. post breve tempus⁸: pro quo sæpe dicimus 2 vel 3 dies. Numerus certus pro incerto⁹. Binarius numerus passim in S. S. paucitatem significat: ut 1 Reg. 17. 12. *Colligam duo ligna*, i. e. pauca; Esa. 17. 6. *duæ trêfve bacce*; Jer. 3. 14. *unum ex civitate, duos ex familia*. Ità & h. l. *post duos dies*, [i. e. paucos, seu] breve tempus¹⁰. Ostendit, tempus afflictionum Ecclesiæ, quantumvis longum videatur, esse tantum *biduum*, quo exacto, h. e. die tertio, i. e. tempore convenienti, tam certò venturam liberationem quam certò tertia dies *biduum* sequitur¹¹. *Post duos dies*: Deus citò placatur, & deinceps æterno amore [suos] prosequitur, Esa. 54. 7¹². *Die tertio*, i. e. statim post¹³. Tertio die vulnus maximè dolet, Genes. 34. 25. & is dies vulneratis criticus est, quo proinde se meliùs habere maximè cupiunt¹⁴. Sed illa glossa locum hîc non habet, quia non de morbo corporis agitur, sed animæ¹⁵. [Ità quidem; sed metaphorà à morbo corporis desumptâ, cujus proinde conditionem hîc exprimi mirum non est.] ¶ *Et vivemus* (vel, *Ut vivamus*, G.) *in conspectu ejus* Vel, *coram ipso*, J. T. Pi. vel, *coram facie ejus*, D. Hoc addit tanquam fructum liberationis, & ex præcedentibus intelligi potest. Qualis enim fuit vivificatio & suscitatio, talis est hæc vita¹⁶. Vita de qua hîc agit est vel, 1. vita gloriæ¹⁷. Non potest aliò quam ad vitam æternam referri¹⁸. Non placet; quia versu seq. adduntur officia piorum post acceptam [hanc] vitam, quæ pertinent ad conditionem viæ, non patriæ†. Vel, 2. vita gratiæ. *Vivere coram Deo* est, ambulare coram eo, & operari, ut qui Deum habet sibi præsentem¹⁹. Vel, 3. vita præsens, eaque prospera²⁰, jucunda²¹, beata²², ex favore Divino, qui fons est omnis felicitatis, Psal. 16. ult²³. Vita sub Dei tutela & speciali providentia. Similis locutio Gen. 17. 18. *Utinam Ismael vivat coram te*, i. e. tuo præsidio, velut in tua clientela. Quæ ob oculos sunt, ea tueri solemus; & quod à Domino conservatur, in oculis ejus esse dicitur. Cum quis vertit faciem suam erga aliquem, declarat se eum libenter videre, amare, & ei favere. Et contrà, projicere aliquem à facie Dei, est signum iræ Dei, Gen. 4. 14. Jer. 6. 7. v. 15²⁴.

3. *Sciemus*, &c. *וְיָדַעְתִּים לְדַעְתִּים* [Sciemusque, sequemur (vel, Et sciemus insequemurque, M. lim. Ti. Calv. Et discemus & consuetudinemur, Ch. Et sciemus. Persequamur, S. Et discemus ire, Sy. sic Ar. Tunc cum cu-

ra persequemur, Pi. Cognoscemusque eum, ut sequamur, P. vel, subauditur, & sequemur, vel, & pergeamus, Q. in V. Et scientes, vel scienter, persequemur, D. Riv. Tar. Sic sæpe junguntur duo verba, quorum unum vicem nominis vel participii gerit²⁵, aliquando etiam adverbii²⁶. Riv. ad sciendum, vel ut cognoscamus, Dominum, Mo. lim. M. Riv. Gm. Ti. &c. Vel, in cognoscendo, &c. Q. in V. Dixerant, Et vivemus, &c. Vitæ illius fructum & incrementum hoc versu amplificat²⁷. Ostendit futuram liberationem non terrenam fore, (ut somniant Judæi,) sed Angelicam, in cognitione Dei & veritatis: quâ nihil homini evenire potest sublimius. Ità nobis veritatis suavitas allubescet, ut perpetuò sequi cupiamus*. Pergit in effectis Divinæ gratiæ & beneficii Dei erga Ecclesiam suam resipiscentem enumerandis. *Sanabit nos, vivificabit, excitabit, & vivemus coram eo*: hîc addit, *Sciemus persequemur*, i. e. Magis ac magis in Dei scientia & fide proficiemus, (hoc enim fidelium est,) ut lux Auroræ in horas crescit. Vide Prov. 4. 18²⁸. Erit consensus noster & mens nostra simul, & persequemur omnes nos ut cognoscamus Dominum²⁹. *Cognoscemusque, & sequemur* (i. e. imitabimur) eum, Christum, ut per eum veniamus in cognitionem Dei Patris³⁰. Gravis erat tentatio exilium multorum annorum, multa erant iræ Dei signa. Arduum ergò erat piis affurgere ad spem salutis. Quare Propheta eos ad laboriosam militiam instruit. *Sciemus*: q. d. Quamvis nunc meræ sint tenebræ, Deusque faciem suam abscondat; confidimus tamen lucem exorituram esse, & nos perventuros ad gratiam illam quæ videtur omnino à nobis esse exclusa³¹. Al. Non satis profecerant in Lege, sperabant ergò pleniorē doctrinam per Christum, &c.³². Sed hoc argutum videtur³³. Ignorantem antè objecerat, ceu malorum omnium causam: contrà, cognitio Dei bona omnia secum affert, & in ea vita consistit, Joh. 17. 3³⁴. Mali accusabantur quòd Deum non agnoscerent, nec colerent, Hos. 4. 1. & 5. 4. resipiscentes ergò declarant se scire, persequi, &c.³⁵. Cognitio Dei hîc, ut cap. 4. & 5. omnia utriusque Tabulæ officia complectitur, quia ex cognitione Dei, tantquam ex fonte, promanant pietas, justitia, &c. Jer. 22. 15, 16³⁶. Unde discimus quid sit Deum cognoscere. Sanè Theologia vita est, non scientia; res, non verba³⁷. Dicit, *Sciemus, persequemur*, pro, *Sciemus & persequemur*, &c. conjunctione omisâ brevitatis causâ. Sensus, Pergeamus indefessi in prosequenda Dei cognitione, Spiritu scilicet Domini eò nos perpetuò excitante³⁸. [Ca. verba sic reddit, *Et Jovam cognoscere enitemur*.] ¶ *Quasi, &c.* *וְכַדְרָא אֶרְאֵה* [Tanquam (Quia tanquam, Pi.) aurora (vel, aurora, J. T. Pi. Ca.) preparatus (vel, comparatus, Pi. compositus, Ca. D. dispositus, Calv.) est (vel, erit, Pi.) egressus (vel, ortus, sive exortus, Ca. Pi.) ejus, Mo. P. &c. nempe Christi. Cujus egressus triplex erat: 1. nativitat, ex utero; 2. resurrectionis, è sepulchro; 3. prædicationis, in totum mundum, per Evangelium†. Et hic tertius egressus hîc propriè designatur, qui Auroræ instar noctem pellit, & se spargit, &c.³⁹. Ad dispersionem Evangelii hoc pertinet⁴⁰: quod non magis opprimi aut impediri potest quam Aurora*. Al. Egressum Dei hîc vocat novam manifestationem, quâ Deus ostendit se propitium esse populo suo, & illos in integrum restituit⁴¹. Sub auroræ similitudine designat occultam, sed certam, gratiæ spem, quam pii sibi proponunt. Ut enim appetente Aurorâ tenebræ increbrescunt & condensantur, continuo tamen dissipantur: ità, quò densior est afflictionum caligo, eò propius instat serenitas. Egressus porro hic opponitur discessui quo reversurus erat Deus in locum suum: ideòque qualis est discessus, talis debet esse egressus: qui certè propriè, immediatè & specialiter non respicit manifestationem Christi in carne, quanquam hæc implicite in eo contineatur, & verba in genere referant exhibitionem gratiæ salutaris in Christo; quæ tamen in prædicatione Evangelii per omnes gentes magis illuxit quam in ejusdem nativitate⁴². Egressus tanquam auroræ: i. e. vel, 1. pulcher, elegans & concinnus est⁴³; vel, 2. firmus & certus⁴⁴, ut ex ordine naturæ post tenebras noctis certò expectamus Auroram⁴⁵; vel, 3. evidens & conspicuus. Ut sensus loci sit, Deum cognoscemus, (magisque ac magis) cognoscere adnitemur: (neque id studium valde operosum ac difficile expecte-

experiemur, siquidem ipse conatus nostros adjuvabit, ultrôque nobis cognoscendum præbebit: ac exortus ejus futurus est nobis evidens æquæ ac auroræ. Id est, Sicut Auroræ exortus omnibus evidens est & conspicuus; ita se Deus nobis conspicuum faciet. Sic etiam exponit Moses Kimchius: *Cognoscemus*, inquit, ipsum, ac nobis evidens erit, sicut lumen auroræ nubibus carentis^d. Vel, paulatim augefcens*; ut Auroræ lux, quæ de momento in momentum crescit^e, quæ in montibus apparet, deinde longè latèque se explicat^f. [Alii hoc membrum cum præcedente jungunt, utrumque sic vertentes,] *Si cum scientia prosequamur* (Heb. *agnoscamus persequamur*, Jun.) *ad cognoscendum Jehovah, tanquam auroræ comparatus est exortus ejus*, JT. i.e. Ut ex quo Auroræ orta est res magis ac magis videntur & innotescunt: ita nos augefcemus in cognitione Dei & professione ejus. Ostendit finem restitutionis nostræ à Deo effectæ, nimirum constantem agnitionem Dei fretam benedictionibus ejus^b. Optimè sic veritas, supplendo quæ in Hebræo sæpe omitti solent, *Si cognoscamus Dominum, & cognoscendo eum sectemur, tam promptum nobis erit ejus auxilium quàm est auroræ*¹. ¶ *Et veniet quasi imber, &c.* וְיָבֹשׁ לָנוּ כְּמִקְשׁ יוֹרֵר אֶרֶץ [Tanquam imber, vel pluvia, nobis, Mo. P. Ti. &c. (i.e. vel, copiosè; vel, cum effectu. Ut imber terram humectat, & semina emortua in vitam revocat: sic Deus nos irrigabit coelesti pluvia, & nos à calamitatibus liberabit, & quasi vitæ restituet^k).] *veluti serotinus, vel serotina, (vel, serotina pluvia, P. quæ decedit tempore verno¹, vel adultâ segete, ut diximus Deut. 11. 14^m. vel sub tempus messisⁿ, quæ erat in mense Martio^o;) temporaneus (vel, & temporanea, P. vel, & tempestiva, JT. Pi. & maturior, D. quæ decedit in Autumno^p, post factam sementem^q; sub. venit, P.) terra, Mo. P. &c. sub. sitienti. Ea enim maximè desiderat pluviam^r. [Alii locum sic reddunt;] *Et veniet nobis sicut pluvia, sicut pluvia, inquam, temporanea, quæ facundat terram, M. Quisq; nobis veniet ut pluvia, ut irrigans terram serotinus imber, Ca.* Sensus est, omni tempore omnia ipsis à Deo prospera ventura*. Al. Incrementum donorum intelligit^t. Pluvia tempestiva in S.S. pro omni benedictionum spiritualium & temporalium largitione sumitur^u. Altera hæc consolatio, quod, ut Verbum impediri non poterit, sic certum pariet fructum^v. q.d. Ut terra, post longos æstus arida, videtur esse inutilis ad fructum proferendum; pluvia autem succum & vigorem restituit: ita, etiam si Israelitæ planè exaruerint, vigorem tamen illis restituet gratia Dei*. Notatur hic fructus & fecunditas Verbi Dei^y, quod cum pluvia confertur Deut. 32. 2. Esa. 55. v. 10^z. וְיָבֹשׁ הִic accipi potest vel pro וְיָבֹשׁ^a; vel potius, pro וְיָבֹשׁ^b, ut præcessit וְיָבֹשׁ^c.*

4. *Quid faciam (vel, facerem, JT. Pi.) tibi, &c.?* Nempe aliud quàm quod suprâ exposui^d? vel, quàm minatus sum^e? Quid boni vobis possem facere dum tales estis*? Quid ultrâ faciam ut vos in viam revocem^f? Quâ ratione carpendus es, quum & plagis te probaverim, & beneficiis^g? Eâ es levitate, ut labor omnis quem pono in te curando cassus & irritus sit^h. Vos incurabiles estisⁱ: contumaciter manetis in peccatis vestris; veniam gratiamque vobis oblatam irridetis^k. ¶ *Misericordia, &c.* וְחַסְדִּיכֶם בְּעֵינַי בּוֹקֵר וְכֶסֶד מִשְׁפָּחַי [Et (vel, Nam, Calv. vel, Quum, V. P. JT. Pi.) misericordia (vel, pietas, M. Ti. V. Ca. D. vel, benignitas, JT. Pi.) vestra (sub. est, vel sit, Calv. P. JT. Pi. &c.) ut nubes matutina, Mo. P. &c. (quæ facillè evanescit ad adventum & calorem Solis); & tanquam ros manicans (vel, manè, P. Di. vel, manè veniens, sive stillans, sive cadens, M. Ti. JT. Pi. Hebr. *matutinans*, Pi. מְטַחֵם est vel nomen^m, vel participium pro adverbio; ut Job. 36. v. 31. *ad copiam*, i.e. copiosissimèⁿ.) *vadens*, Mo. vel, *abiens*, sive *qui abis*, P. Pi. sic JT. Di. vel, & *abiens*, M. Ti. D. vel, *qui evanescit*, Pi. Tar. D. Ad verb. *manicans abiens*, i.e. manè evanescens. Phrasis est qualis 1 Sam. 16. 16. *virum scientem psallentem*, i.e. scientem psallere, vel scitè psallentem^o. מְטַחֵם hîc simpliciter adverbii usum præbet, more Hebræis familiari, quo unum verbum alteri loco adverbii apponunt; idque ferè ex necessitate, quum paucissima adverbia habeant. Exempla vide Gen. 19. 2. Jos. 8. 14. Jud. 21. 4. &c. P. Ver-

bum מְטַחֵם sign. *abire*, ut Gen. 18. 33. Exod. 18. 27; & perire, vide Psal. 39. 14. & 58. 9. & 109. 23. & præcipuè Psal. 78. 39. *five, evanescere*¹. Sensus, ut ros & nubes manè exorta Sole adventante dispereunt^r. [Penfitatis verbis, duo quærenda restant. Qu. 1. Quid, vel cuius, est hoc מְטַחֵם?] Resp. 1. מְטַחֵם sumitur passivè, pro misericordia Dei erga eos^t. [Variè autem explicant.] Benignitas Dei erga vos citò cessabit^u. Huic interpretationi repugnant, 1. sequentis versûs particula illativa וְ, nempe propter malum quoddam nominatum h. l. 2. scopus & cohærentia loci, & collatio v. 7, 8, 11 v. Al. Beneficia Christi amplificat ex collatione cum veteribus, ostenditque illa esse spiritualia & æterna. *Beneficentia vestra*, inquit, i. e. quâ Deus in populum suum usus est, erit instar roris; non quod citò evanescat, sed quod per eum recreetur terra. Lex terrores auget, irâmque Dei ostendit; Evangelium recreat, &c.^v. Gratia vobis præstabitur, non in unum aut alterum diem, sed perpetuo tenore; ut ros & pluvia continuò irrigant terram^y. Al. Gratiam & misericordiam meam, quâ vos prosequor, statim arefacitis, & malitiâ vestrâ absorbetis, ut inutilis fiat; ac si pluvia defluat in saxum^z. Resp. 2. Activè sumitur, pro ipsorum benignitate, ut 2 Sam. 2. 5. Jon. 2. 8^a. *Pietas vestra*, quàm exercetis erga me & alios^b, vel, studium vestrum benefaciendi proximo^c, evanescit & nihil efficit^d. Bonitas omnîque justitia vestra non est firma & stabilis, sed evanida; non perstatis in resipiscencia vestra^e. מְטַחֵם quidem & ελεημοσύνη verti solet, tum apud Græcos Interpretes Veteris T. tum apud Scriptores Novi: sed revera significatio vocis hanc quidem partem complectitur, sed latius patet, extenditque se ad omnia pietatis & probitatis officia. Unde מְטַחֵם אֲנִישׁוֹת in Maccabaicis dicuntur, qui omnes officiorum partes sollicitè explebant: unde factum postea, extrito וְ, nomen *Εὐαλαῶν* vel *Εὐσυνών* & aliquantò plus in eo esse creditur quàm in voce מְטַחֵם. Sensus est, Brevi defecit vestra probitas^f. מְטַחֵם est, *pius*^g, ut certum notumque est; unde & מְטַחֵם *Hafidæi, pii*^h: sic & מְטַחֵם, *pietas*ⁱ. [Qu. 2. Quæ hujus versûs cum præced. connexio?] Resp. 1. Continuatio est promissionis gratiæ, & quidem uberioris, quæ rori & pluvie confertur. Ità censent plerique Lutherani Interpretes, Lutherum sequuti. Resp. 2. Oppositio hîc est inter benignitatem Dei, de qua in præcedentibus versibus, & pietatem hominum: illa semper perstat, hæc non diu durat. Sic igitur Jehova inquit: Audivistis jam quàm sim paratus in gratiam recipere poenitentes, &c. sed audite etiam quid fiat quod vos ejus non reddamini compotes: quomodo enim vos sanabo, quum id non verè expectatis^j? Refero hæc verba ad Hof. 5. 14, 15. *Ego rapiam*, &c. Jam verò, post quædam interjecta de piorum resipiscencia, utitur patheticâ hâc contestatione, *Quid faciam tibi?* Objici potuit, At nos resipimus. Respondet Dominus, pietatem ipsorum esse rem fluxam & evanidam, &c.^k. Negotium fuit Prophetis tum cum toto populo, tum cum fidelibus, qui pauci erant: hinc minas sæpe & promissiones sive consolationes miscuit, quarum illæ ad promiscuum vulgus pertinent, hæc tantum ad fideles. Inter minas semper addunt promissionem, nè fideles deficerent, &c. Et quoties gratiam Dei offerunt, simul addunt exceptionem, nè eam hypocritæ arripiant, & ità securè Deo illudant. Hac de causa blanditias illis excutit; q.d. Non est quod vos speretis salutem filiis meis promissam, &c. *Quid faciam, &c.* q.d. Omnia tentavi, sed frustrâ: poenis non profeci, gratia mea ludibrio est vobis: quid ergo superest nisi ut vos abiciam? Non litigabo vobiscum; denuncio clausam esse vobis januam salutis^l.

5. *Propter hoc, &c.* וְעַל כֵּן חֲצַבְתִּי בְּנֵבִיאִים וְנִי Ob id, vel Propterea, abscondi, sive succidi, prophetas (vel, prophetas vestros, o. Ar.) & occidi (vel, ac propè enecavi, Ti.) eos, &c. M. P. sim. Sy. [Exponunt vel, 1. de pseudoprophetis.] qu. d. Occidi nonnullos ex eorum prophetis qui seducebant eos nè converterentur^m; nè ergo illam prætendatis excusationemⁿ. [Vel, 2. de Prophetis Dei.] Prophetas tanquam lapides ex lapidicina abscondi, & mitti ad vos etiam cum periculo vitæ^o. *Ego occidi*, id est, occidendos exposui, &c. P. Al. Obrudi

d Boet. 2.
11. 12. 242.
* Q. in
Boet.
* AE. in
Mer.
* D.

b Jun.

c G.

* D.

v. sim. D.

m G.

n Pi. sim. D.

o D.

p V.

q D. Pi.

sim. G.

r V.

* G.

t Tar. ex

Luthi

u Riv.

v Mer.

x Calv.

y Mer.

z Tar.

a Mer. ex

AE.

b Mer.

c Riv.

d Pi.

* G.

f Mer.

g Oecol. in

Mer.

h Riv. ex

D.

i Calv.

j Riv.

k Calv.

l V. sim. D.

m D. &

Riv. ex He.

n Riv.

o Di.

p Boet. 2.

sim. 2. 10.

11. 136.

r Tar.

s G. f. m.

Mer. ex K.

M. D. Pi.

t Q. in

Riv.

u Hi. in

Tar.

v Tar.

w Mer.

x Q. in

Riv.

y Q. in

Calv.

z Riv. &c.

a Tar.

b Oecol.

c Tar. sim.

d Oecol.

e V.

f G.

g D. sic Di.

h Di.

i Di. & D.

j Tar.

k Riv.

l Calv.

m Mer.

n Q. in

Riv.

o M.

p Q. in V.

Obtudi prophetas, sub. meos; ut incitarem eos ad veram
 Al. in V. relapscentiam. Seipsum mox declarat q. Sed hi וְהָיָה בְּיָדָם vel negligunt, vel pro וְהָיָה בְּיָדָם accipiunt: quum
 Tar. hic notet instrumentum r. [Alli ergo locum aliter
 reddunt.] Succidi (vel, dolavi, sive dedolavi, V. Pi. sub.
 eos, Pi.) in prophetis, Mo. V. Ti. Calv. sub. meis, Calv.
 vel, per prophetas, JT. Pi. Calv. Riv. G. i. e. Exercui, & cre-
 bris [Prophetarum] interpellationibus obtudi, ac vel-
 Mer. uti excidi, non secus ac lapides crebris ictibus exci-
 V. duntur t. Solent latomi, qui incidunt lapides, tunde-
 D. sim. re ac contunderē illos. Molestus fui illis, (usque ad
 Pi Riv. mortem,) reprehensionibus meis. Occidere dicimur
 D. Riv. eos quibus valde molesti sumus. Sic & comicus, Occi-
 Pi. dunt me nunc, dum nimis sanctas student apparare nu-
 D. ptias. Occidi eos, nempe minis Legalibus: lex enim
 Tar. occidit, 2 Cor. c. 3. v. 6. Verbum Dei confertur gladio,
 malleo, &c. quia & rudem materiam poliet & lævigat;
 id quod præstat in piis; & lethale vulnus improbis in-
 Riv. ex fligit. Vide Esa. 11. 4. Jerem. 23. 29. Heb. 4. 12. Al.
 Liv. Occidi eos, &c. (i. e. Magnas plagas ipsis denunciavi: nam
 Prophetæ, & Deus per Prophetas, dicuntur ea facere
 G. quæ prædicunt, Jer. 1. 16. [ubi dicta vide.] & occidi
 eos (i. e. vel, i. Prophetas, imponendo ipsis laborem
 tam molestem: ad eos enim pertinet hoc affixum 3.
 personæ; quia de populo loquutus est in præsentibus,
 idque in 2. pers. d. Vel, 2. populum; quem istos vocat per
 Par. in contemptum. Nec quenquam moveat personæ muta-
 Riv. tio, quæ Hebræis frequens est.) verbis oris mei, Ti. &c.
 Riv. i. e. comminationibus meis spem eis ademi. Occi-
 Pi. diones ipsis prædixi eventuras. וְהָיָה בְּיָדָם initio pos-
 G. tum ad v. præced. refertur. Dixerat, Justitia vestra est
 evanida; ideirco nulli Prophetarum labori peperci, ut
 Riv. sim. vos revocarem, &c. h. qu. d. Quum tam inconstantes
 K. essetis in cultu meo, egoque tamen cuperem vestram
 Tar. salutem, multos vobis Prophetas misi. Al. Osten-
 dit hic Deus se magnâ necessitate coactum fuisse ut
 Calv. populum illum durius & asperius tractaret, quod
 præfractus esset & perversus: alioquin Deus solet do-
 ciles blandè & suaviter invitare. Al. Abruptâ tran-
 sitione utitur, ut Prophetis moris est, qui sæpe tantum
 notas aliquas suarum concionum proponunt. Hoc non
 ad superiora pertinet, i. e. Regnum Christi, sed ad præ-
 sentem populum. Cohæret tamen, quia tacitæ objecti-
 oni occurrit, quod præfenti populo videretur inju-
 ria fieri, quia donis careret quæ novo populo promit-
 tuntur. At hoc non fit, quia Deus mittit Prophetas qui
 sermone suo & vitia prædicunt, & verum cultum o-
 stendunt. Doctrina Ecclesiæ duplex est: Lex, quæ pec-
 cati convincit & occidit; & Evangelium, quod terri-
 tos erigit, & Soli orienti confertur. Et, &c.
 Mer. וְהָיָה בְּיָדָם Et (vel, Et tamen, Q. in V. vel, Ut,
 D. sim. P. K. Et, pro וְהָיָה בְּיָדָם , notum est; ut Exod. 8. v. 1. Di-
 Riv. mitte populum meum, & (i. e. ut) serviat mihi.) judicia
 Riv. tua (vel, jura tua, Pi. vel, unumquodque judiciorum tuo-
 rum, D. Tar. sub. fuerunt, Pi. vel, sunt, Di. vel, essent,
 M. P. K.) lux (vel, ut lux, P. M. Ti. D. Riv. sic Pi. &c.)
 egredietur, Mo. vel, egrediens, M. orietur, Ca. exoriantur,
 Pi. Ti. quæ egreditur, P. V. quæ exoritur, id est, exire solet,
 Riv. nempe è thalamo suo. Vide Psalm. 19. v. 6. Vox judicia
 Pi. diversimodè ponitur. Hinc variant P. [i. Judicia Dei
 intelligunt, nec uno modo.] Jura tua, i. e. à te observan-
 da, & à me tibi præscripta per Prophetas. Et judicio-
 rum tuorum lux exorta est, JT. i. e. Prophetas jussi præ-
 Jun. dicatione Verbi præluere tibi, ut ea veluti facie jura tua
 officiaque cognosceres, quæ explicantur v. seq. Hic
 enim alter usus est Prophetæ, ut non tantum deterre-
 antur homines à malo, sed etiam ad bonum adducan-
 tur. Sermonem Dei luci, & quidem orienti, quæ for-
 Liv. tior est, componit; ut ita cum Dei justitia afferatur, tum
 inexcusabilis eorum contumacia arguatur, quod, cum
 doctrina Prophetarum quasi lux clara illis fuerit ad
 rectam viam monstrandam, in tenebris & erroribus suis
 permanerent. Judicia tua, &c. i. e. Regula & ratio pie
 vivendi & salutis vobis monstrata est: doctrina mea vo-
 bis erat instar lucis: ego ita vos admonui, ut scientes &
 Calv. volentes postea peccaveritis. Al. Judicia tua, (i. e. poenæ
 G. sic quæ in te venient: tua passivè accipiunt, ut, oratio
 Tar. D. mea, quæ mihi habetur:) quasi lux, &c. G. &c. Id est,
 D. vel, i. paulatim aucta sunt, ut lux in singula momen-

ta: vel, 2. apparebunt esse justissima. Nihil eveni-
 et de quo non præmoniti sitis, & quidem sæpius. Vel,
 3. Sensus est, Sicut lux exoritur, nec quisquam ejus ex-
 ortum remorari potest: sic se habent judicia in te pa-
 rata; exoriantur in te, nec poteris [ea] sacrificiorum
 tuorum multitudine remorari: quia misericordiam vo-
 lo, non sacrificium. 2. Judicia populi, active scilicet, quæ
 sunt justitia, pietas & probitas ejus. Judicia hic vocat
 misericordias in proximum præstandas, ut mox dicet,
 10 Misericordiam volo. Ut orietur equitatis tue lux, i. e.
 ut justus piusque fias. Hoc feci quod judicia tua essent
 ut lux, &c. quæ paulatim crescit; non sicut nubes ma-
 tutina, quæ mox evanescit: ut in judicio faciendo in-
 dies progressus faceres. Chaldeus hunc versum sic
 reddit, Quia ego admonui eos, mittendo meos prophetas,
 neque conversi sunt; adducam contra eos interfeciores, pro-
 pterea quod transgressi sunt verbum beneplaciti mei, & ju-
 dicio meum est sicut lux egrediens. Legit וְהָיָה בְּיָדָם : quæ
 lectio convenientior videtur. Negatur. Non ita legit,
 20 sed intellexit: & quum in voce וְהָיָה בְּיָדָם duplex esset mu-
 tatio, numeri & personæ, dicendumque esset, judicia eo-
 rum, nempe populi, ut jam dixit, occidi eos; ut hanc mu-
 tationem vitaret, vertit, judicium meum, vel judicia mea,
 sive Dei, & phrasin active accepit, pro judiciis à Deo in
 populum decretis & exercitiis. [Sed & d. & Sy. & Ar.
 sic habent, Et judicium meum ut lux, &c. quod eodem
 sensu accipe.]

6. Quia (vel, Nempe quod, Pi.) misericordiam volui.
 Id est, operâ misericordiæ: vel, sanctitatem; vide v. 4. Et
 30 non sacrificium] i. e. Magis quam sacrificia. Ne-
 gatio hæc non est absoluta, sed per comparisonem; ut
 explicavimus ad Matt. 9. 13. ubi Christus hoc Pro-
 phetæ loco utitur. Sic Jerem. 7. 22, Non præcepi—de
 holocaustis: & in profano poeta, Non bove mactato cele-
 stia numina gaudent, Sed quæ præstanda est & sine teste fide.
 Et scientiam Dei] i. e. Pietatem, ut supra. Solent
 sæpe voces eadem modò laxius sumi, modò strictius:
 quod sæpe offendit membri alterius oppositio. P. Scien-
 40 tiam, nempe practicam, ut 1 Joh. c. 2. v. 3, 4. sive quæ
 conjuncta semper est cum integritate vitæ. Misericor-
 diam referunt ad secundam Legis Tabulam; & scien-
 tiam Dei, ad primam; nec naturæ & dignitatis ordinem
 hic servat, sed nostræ cognitionis. וְהָיָה בְּיָדָם verum
 & internum cultum significat; וְהָיָה בְּיָדָם , omnia quæ homi-
 ni alteri aut debentur, aut cum laude præstantur. P.
 Plus, &c. וְהָיָה בְּיָדָם Pre holocaustis, Pi. quam holo-
 causta, D. vel plenius, magis quam holocausta, D. sic JT.
 Pi. V. &c. Ellipsis Hebræis frequentissima. Sic Græci
 ponunt, pro וְהָיָה בְּיָדָם . Hoc versu occupat Deus fri-
 50 volos omnes prætextus, & jactantiam refellit hypo-
 critarum, qui victimis Deum placari putabant, & in
 eis pietatem totam constituebant. Sub nomine sacrificii
 synecdochicè comprehendit externum Dei cultum, &
 omnes ceremonias Legales, in quibus hi laborabant, &
 multos ritus accumulabant, putantes ita se pulchre esse
 defunctos officio, nec dubitabant cum Deo litigare. At,
 inquit, hæc nullius momenti apud me sunt. Putatis
 60 multum vos facere quod holocausta mihi offertis, aut
 etiam piaculares victimas. Atqui ista quæ bonis & ma-
 lis sunt communia in minimo censu sunt apud me: mul-
 tum præpollent ea quæ semper & ubique honesta sunt.
 Qu. An, & quomodo, sacrificia à Deo rejiciuntur? Re-
 spond. 1. Quidam ex veteribus, occasione hujusmodi
 locorum, existimant sacrificia Judæis tantum permis-
 sa fuisse, ut eos à vicinorum idololatria avocarent, non
 autem præcepta fuisse. Ità Theodor. &c. Non placet.
 1. Quia tunc non peccasset qui sacrificia omisisset, si
 præcepta non fuissent. 2. Quia sacrificia erant ante Mo-
 sem, & ante omnem idololatriam, Gen. 4. 4. & 8. 20. &c.
 3. Quia sacrificia erant typi Christi, &c. Resp. 2. Reji-
 ciebantur à Deo hæc sacrificia, non simpliciter & per
 se, sed tantum ex accidenti, quatenus vel, 1. non ritè
 70 offerebantur, nempe ab hypocritis; vide Esa. c. 66.
 v. 3: vel, 2. sine fide & dilectione immolabantur; vel, 3.
 meritum eis affingebatur. Non usum eorum hic
 damnat, sed abusum. Sacrificiorum nimirum duplex
 erat scopus: 1. ut ad Christum manuducerent: 2. ut
 homines aut colerent Deum, in memoriam alicujus
 beneficii; aut seipsos excolexent, juxta propositam in
 ritibus

ritibus sacrificiorum sanctimoniarum & puritatis formam. Sacrificia ergo his finibus destituta non magis Deo placebant quam homini famelico elegantes ciborum imagines ^b.

7. *Ipsi, &c.* וְהָיָה כְּאֶדָם] *Et, vel At, ipsi, vel isti, sicut Adam transgressi sunt pactum*, Mo. sim. Ti. Ca. RS. G. Sicut Adam, quia pactum meum violavit, expulsus est ex Hedene; ita & hos æquum est ex sua terra expelli ⁱ. Verum tunc scripsisset וְהָיָה ^k, extruso He hajedia, quod nominibus propriis præfigi non solet ^l. Al. *sicut generationes priscæ*, Ch. nempe gigantes illi Gen. c. 6. v. 4^m. Al. *tanquam hominis*, P. V. JT. sub. pactum, V. i. e. Agunt mecum tanquam cum homine ⁿ, vanissimo ^o. Non plures fecerunt pactum quod pepigi cum eis quam pactum cum quovis homine initum ^p. Verum talis vocum tractatio insolens est apud Hebræos ^q. Tum dixisset, *Transgressi sunt fœdus tanquam hominis* ^r. Alii, *tanquam homines*, M. Pi. Prout homines facere solent ^s, qui sc. suâ naturâ vani levésque sunt ^t, idèoque fidem sæpe fallunt. Similis locutio est Job. 31. v. 33 ^v. Al. *sicut plebei*, quibus sæpe ludus & jocus est pactum violare. וְהָיָה ^w viros nobiles, וְהָיָה ^x homines vulgares, denotat ^y. *Similes sunt homini fœdisfrago*, o. sim. Ar. Pro וְהָיָה ^z, legerunt וְהָיָה ^{aa} participialiter ^{ab}. ¶ *Ibi, &c.* וְהָיָה ^{ac}] *Ibi prævaricati sunt, &c.* P. M. &c. Magnum pondus est in voce וְהָיָה ^{ad}, illic ^{ae}: qu. d. in ea ipsa re in qua videri vultis religiosi observatores fœderis ^{af}. *Ibi*, ubi scilicet hypocritæ cristas maximè erigunt, nempe in ceremoniis & sacrificiis, illic ostendam eos esse fœdisfragos; quod sacris tesseris, quibus Deus pactum suum sancit, abusi sunt ad tegendum perfidiam suam; quod Deo illudunt, Verbumque ac cultum ejus adulterant, & instituta ejus detorquent ^{ag}. *Ibidem*, nempe in oblatione holocaustorum, ex v. præc. ^{ah}. Cum ego ex pacto postulem pietatem; illi, omisâ veritate, solum externis sacrificiis me honorarunt ^{ai}. Al. *Ibi*, i. e. In eo fœdere perfidi sunt ^{aj}. Vel, *ibi*, i. e. in terra illa optima quam illis dederam, ut hic exponit Chaldaeus. Adde, ut connectas cum superioribus, in illa terra quæ Hedeni comparatur, Gen. 13. 10. Isa. 51. 3. ut & loca ei proxima, Ezech. 28. 13. *Ibi* est velut digito monstrantis ^{ak}. qu. d. In solo patrio ^{al}. Vel, *ibi*, id est, tunc; ut Psalm. 14. vers. 5. *Ibi* timuerunt, &c.; & in Terentio, *Ibi* homo me capit obsecrare, &c. ^{am}. [Connexionem hujus versûs cum præced. sic explicant:] Postquam Deus cultum sibi gratum descripserat, redit ad exaggerandam populi perviciam, ostenditque eos nihil aliud ex sacrificiis suis expectare posse quam gravius judicium; quia illa totidem sunt testimonia fœderis violati ^{an}. Sensus, qu. d. Frustrâ jactatis sacrificia, quæ vertitis in ludibria, nec, quod præcipuum erat, cultum spirituales curastis ^{ao}. Hæc vobis indicavi, & quales esse oportebat. Conferamus jam quales sitis. Hoc erat pactum meum cum ipsis, ut obedirent, &c. At isti, &c. ^{ap}.

8. *Galaad, &c.* וְהָיָה כְּאֶדָם] *Gilead* (sub. est, P. Pi. &c.) *civitas operantium iniquitatem*, P. Mo. sic M. vel, *operantium iniquitatis*: quâ phrasi denotantur homines perditissimi & profligatissimi ^{aq}. Vel, *operantium idolum*, Vulg. וְהָיָה ^{ar} idolum quidem interdum significat; sed & *injustitiam*, quomodo Græci sæpe vertunt, & Chaldaeus hic accipit ^{as}. Aliquid speciale hic notatur, quod nobis obscurum est propter historiarum inscitiam ^{at}. *Gilead* hic est, vel, 1. regio ultra Jordanem ^{au}, de qua vide Num. 32. v. 26. & Jos. 13. 11^m. quæ terra *Galaad* dicitur Deut. 3. v. 12, 13. Jud. 10. 4. Quomodo igitur hic de ea quasi una urbe loquitur? Resp. Singulare per synecdochen ponitur pro plurali, & hoc dicit, illius provinciarum urbes maleficas & sanguinarias fuisse. Sic Jerem. 17. v. 8. *folium ejus*, i. e. folia ^{av}. *Gilead*, i. e. quælibet urbs in regione *Gilead* sita. Metonymia subjecti ^{aw}. [Alii locum sic vertunt,] In *Gilbad* urbs erat *operantium iniquitatem* quæque, JT. i. e. Urbani omnes [quantò magis rusticor, qui magis inconditi & minus instituti esse solent] erant nequissimi. Confirmatio est præcedentis accusationis, ab enumeratione partium singularum in quas populus Dei divisus erat, usque ad cap. 7. Est autem hæc prima pars, *Gilbad*; quæ ideo seorsim ponitur, quod jam eo tempore expilata esset à Pule Assyriorum Rege, & coloni deportati, 1 Chron. 5. 26. Ideo supplevi, non, est,

sed, erat, ut palam fieret, hic à Propheta causam antè acceptæ cladis demonstrari ^{ay}. Vel, 2. urbs ^{az}, asylum ^{ba}, sacerdotum & refugii civitas ^{bb}. Id probant ex Jos. 20. v. 8 ^{bc}. & Deut. 4. 43. Jos. 21. 38 ^{bd}. Sed ibi est *Rama*, vel *Ramoth, Gilead* ^{be}: quod genus loquendi innuit *Gilead* esse nomen regionis, & distinctionis ergò adjectum, quia plures urbes erant *Rama* vel *Ramoth* dictæ ^{bf}. Erat tamen urbs *Galaad* dicta in monte *Galaad* ^{bg}. Per *Galaad* synecdochicè intelligo urbes refugii in regione ^{bh} *Gilead*, & sub illis reliquas in toto Regno. Per urbes autem incolas intelligit, nempe Levitas & sacerdotes; quorum nequitiam hic perstringere voluit: unde à majori ad minus infert, reliquum Regnum populumque fuisse perditum & desperatum ^{bi}.

¶ *Supplantata, &c.* וְהָיָה כְּאֶדָם] *Fœdata, five polluta, à sanguine*, Mo. P. V. Liv. D. vel potius, propter sanguinem, D. Nomen וְהָיָה ^{bj} alibi non legitur; nec radix nec nomina indè ducta in fœdandi significatione reperiuntur ^{bk}. At veteres Hebræi ita accipiunt ^{bl}. In Thalmud וְהָיָה ^{bm} est, pollutio vini prohibiti ^{bn}. Al. *callida, five versuta, sanguine*, Ca. Q. in V. id est, sanguini fundendo ^{bo}: vel, *præ sanguine*, vel, ob sanguinem effusum ^{bp}. In cædibus exercitata ^{bq}. *Retenta, vel occupata, à sanguine*. Verbum וְהָיָה ^{br} interdum tenere, retinere, morari, & impedire, signat ^{bs}. *Oppressa sanguine*, Ti. *Supplantata est à multitudine sanguinis*, P. in ea effusi ^{bt}. Vel, *supplantatrix* (vel, *insidiatrix*, Riv.) *sanguinis*, Riv. sim. D. qu. d. Insidias frueri docta cædis causâ ^{bu}. Legis prætextu cædes tegebant ^{bv}. *Vestigata sanguine*, Cap. Jun. h. e. cujus vestigia sanguine sunt signata, h. e. frequentium cædum rea ^{bw}. *Vestigis sanguinolentis*, JT. *calcata à sanguine*, id est, à pedibus sanguinolentis homicidarum. Confer 2 Reg. c. 21. v. 16 ^{bx}. Adeo cædibus repleta, ut, ubicunque ponat quis pedem vestigium impressurus, sanguinem contingat ^{by}. Plurimi enim ibi homicidæ; idèoque trans Jordanem plura pro terræ spatio asyla quam cis Jordanem, Num. 35. 14. Deut. 4. 41, 42, 43. Jos. c. 20. v. 8 ^{bz}. Homicidium hic intellige, vel, 1. figuratè, quod illi suâ negligentia, exemplo & autoritate mortis animarum rei essent. Confer Ezech. 3. 18. & 33. 7, 8. Vel potius, (quum hic non tam negligentia quam malitia eorum taxatur,) 2. propriè, h. e. cædes. Respicit hic abusum civitatum refugii, quæ sacerdotibus datæ sunt ut eò fugerent homicidæ involuntarii, Exod. 21. 13. Num. 35. 11 ^{ca}. Ibi quæstio habita est à Levitis, an homicida innoxius fuerit ^{cb}. Si ergo, pecuniis pravisque affectibus corrupti, vel innoxios excluderent, aut vindicibus traderent, vel manifestos homicidas & latrones admitterent, civitas meritò dici potuit *supplantatrix sanguinis*. o. vertunt, *conturbans aquam*: quid viderint aut legerint vix divinari potest ^{cc}. Pro וְהָיָה ^{cd}, legerunt וְהָיָה ^{ce}; & pro וְהָיָה ^{cf}, vel וְהָיָה ^{cg}, vel וְהָיָה ^{ch}, calcaneo conculcans, ad turbandum scilicet. *Egregia figura* ^{ci}.

9. *Et quasi, &c.* וְהָיָה כְּאֶדָם] *Locus hic difficilis est*, ob transpositionem ^{ck}. [Sic vertunt:] *Et ut expectant* (vel, *Et secundum expectare*, V. sim. Mo. *Et quemadmodum observant*, Ti.) *virum* (vel, *vir*, D. vel, *aliquem*, M. nempe viatorem ^{cl}; sub, *transseuntem*, M. D.) *latrones*, P. Ti. Mo. Calv. (vel, *armati*, M. vel, *turme*, D. Riv. nempe grassatorum, five latronum ^{cm}, qui solent observare prætereuntes, quos rebus spoliatos occidunt. Vel, *turmas*, sub, *viatorum*. Sed prius præfero ^{cn}. Sub, sic, P. Ti. vel, sic est, M. Di.) *collegium* (vel, *conciliabulum*, M. *conspiratio*, Ti. *congregatio*, vel *societas*, V. Di.) *sacerdotum* (vel, *principum*, five *magnatum*, ut 2 Sam. 8. 18 ^{co}. quibus sanè sequentia magis conveniunt quam sacerdotibus P. וְהָיָה ^{cp}. *præfectum* significat: nam tunc non erat summa potestas penes sacerdotes ^{cq}.) in *via* (Ellipsis ^{cr} in, ut Num. 12. 8 ^{cs}. Vel, qui in *via*, M.) *interficiunt*, five *trucidant*, (Heb. *occident*, Riv. futur. pro præsentis, vel præterito ^{ct} imperfecto, *occidebant* ^{cu}: sub, *quosque*, M. Al. *occidentium*, Di.) *consensu*, P. Calv. D. vel, *humero*, sub, *uno*, M. V. D. Calv. ex Sophon. 3. 9 ^{cv}. Metaphora à bobus idem jugum totis viribus trahentibus; vel, ab hominibus qui oneri unico humeros suos supponunt ^{cw}: qu. d. consensu unanimi ^{cx}. Sic alibi, *uno ore*, vel, *quasi vir unus*, Jud. 20. 8. 1 Reg. 22. 13. Atque hi וְהָיָה ^{cy} appellatè accipiunt,

accipiunt, ut sit paragogicum, vel ad ornatum, vel ad augendam interpretationem. Aliis est adverbium, Sicemice; q. d. per insidias, ut illi olim Sicimitas, Gen. 34. Aliis est nomen proprium, ut o. Sym. Vulg. &c. Sicehem erat urbs celebris Levitarum in monte Ephraim, Jos. 21. 21. & olim Israelis metropolis, 1 Reg. 12. 25. [Qui autem sic accipiunt variè reddunt.] In Siche, ut sit locale: vel, quâ iter Siche, Ti. vel, viâ ad Sechemum, Q. in Riv. [Alii verba sic reddunt:] Estque expectantium homines latronum similis sacerdotum societas, qui in via perimunt quâ itur Siche, Ca. At si urbem Siche intellexisset, non scripsisset שִׁכְמָה, sed שִׁכְמָה, ut Jud. 9. 1. &c. Sodalitium verò sacerdotum (quos hoc versu perstringit, deinde populares, tum Israelitas, v. seq. tum Judæos, v. 11. 4.) est simile prestolantibus aliquem turmis: (i. e. latronibus & grassatoribus, quos, ab explorandis & obfidendis itineribus, veteres Latini Græcâ voce *hōdædōcos* dixerunt, ut narrat Festus *) quâ viâ ad Sechemum factum est (i. e. viâ & ratione dolosâ, ut Gen. 34. 4.) occidunt, JT. Sodalitium verò sacerdotum est simile (In Hebræo legitur בְּפְרוֹתֵי הַטִּירְמִים prestolantibus aliquem, quæ in viâ occidunt quæ ducit (ellipsis verbi relati,) ad Siche. Videtur respicere historiam Jud. 9. 25. finale motum notat ad locum: malè ergò vertitur, ad (h. e. apud) Sechemum, vel, in Sechemo *. Et sicut expectant virum latrones, sic est sodalitium sacerdotum, more occidentium Sicheam versus. Comparat sacerdotes latronibus, & nominatim iis qui Sicheam versus latrocinia exercent. Causam comparationis dat, quia scelus commiserunt, quod latronum esse solet. Intellego autem Sicheam, non quæ in tribu Benjamin esset, sed montanam illam in monte Ephraim, Jos. 20. 7. prope montem Garisim, Jud. 9. 7. quem locum aptum fuisse insidiis latronum patet ex Jud. 9. 25. Sicut expectant aliquem latrones in via quæ fert Sicima, ut eum interficiant, ita se habet epistio sacerdotum. Ità omnes sacerdotes in malum consentiunt ut manipulus latronum. Simile illud Ovidii, In facinus jurasse putes—8. Et quemadmodum observat vir exercitum, consociati sunt ipsi ac sacerdotes eorum: in eadem via occidunt animas consensu uno, Ch. [Occidionem h. l. intelligunt vel metaphoricè, vel propriè.] Ad simulachrorum cultum pelliciunt homines, quod perinde est ac si interficerent. Al. Via erat trita à Ramoth Galaad in Siche; quod sibi ex adverso oppositæ essent hæ duæ urbes, una in terra Canaan, altera trans Jordan. Jos. 20. 7. 8. Notat ergò insidias quas sacerdotes Galaad, aliarumque urbium quæ in eo itinere sitæ erant quâ ibatur Sicima, simplici plebeculæ moliabantur, latronum more, quibus ea loca peropportuna erant, & abundare solebant, ut à cultu Dei ad idololatriam abducerent. Populus putans se bene ab iis edoctum, rectumque iter ad vitam tenere, præcipitatur ab illis in infernum. Simul tamen taxat fraudulentam eorum sævitiam in pios qui Jerosolymam contendebant à Galaad per Sicima. Impietate suâ non contenti, perrecturos Jerusalem (tempore solennitatum) occidebant, aut sibi parere cogebant, & ire ad idola Dan & Bethel. Sensus, q. d. Sacerdotes idolorum observant transeuntes, & in viis occidunt. Non placet; 1. quia nullum est de hac re in S. S. testimonium: 2. quia ad Israelitas & Judæos simul dirigitur hæc reprehensio. Al. Licet fortasse sacerdotes non per se & immediatè & apertè occidebant, meritò tamen hæc homicidia illis imputantur, quod latrones & devota capita, asylorum prætextu, in urbe sua fovebant, & supplicio eximebant, iisque grassandi in viatores licentiam concedebant. 7. 7. est infin. in Piel: ubi est loco 7. 7. quia literæ quiescentes inter se crebrò alternant: esset autem שִׁכְמָה. ¶ Quia, &c. שִׁכְמָה שִׁכְמָה ¶ Quia, vel Nam, (vel, Quippe qui, Ca.) scelus (vel, quod nefas est, M. vel, conceptum scelus, Ti. Calv. vel, cogitata; ut sit שִׁכְמָה pro שִׁכְמָה: quanquam dubito an שִׁכְמָה uspiam ita sumatur *. Excogitatum scelus. Designat scelera quæ quis datâ operâ & deliberatâ voluntate patrat *) fecerunt, sive faciunt, Mo. JT. Pi. sim. P. Ca. facere audent, M. Quia scelerum dant operam; nihil agunt aliud. Vel, perficiunt, Calv. Quicquid animo cogitarunt, id opere compleverunt.

10. In domo Israel (i. e. In Decem tribubus *) vidi: G. (vel, video, JT. q. d. Factum hoc in conspectu meo, nec latere potest.) horrendum, שִׁכְמָה Turpitudinem, Riv. vel feditatem, Mo. P. M. sim. V. Riv. vel, teterrimâ, Ca. à שִׁכְמָה: vel, horribilia, o. sim. Ti. rem horrendam, sive Idem. stupendam, Sy. JT. Pi. G. Ar. à שִׁכְמָה. Ad sensum certè Idem. non multum interest: priorem tamen versionem præfero, ex collat. Jer. 23. 14 *. Vide Jer. 5. 30. & 18. 13. * Idem. Scribitur enim שִׁכְמָה, sed videtur venire à שִׁכְמָה, quod timere sign. Ità discrimina in literis olim non addebantur. [Alii verò aliter sentiunt.] Augetur hæc dictio unâ syllabâ, fortasse ut magis intendatur significatio. Flagitium, Calv. i. e. idololatriam, vel cultum vitulorum, quod nihil est foedius. ¶ Ibi, &c. V. 1. "שִׁכְמָה וְנָתַתְּ לָאֶפְרַיִם וְנָתַתְּ לָאֶפְרַיִם" Ibi (sub. est, P. &c.) fornicatio Ephraim, Mo. P. M. &c. (sub. quâ, Pi.) contaminavit se, vel pollutus est, Israel, Mo. P. M. &c. Sententia est, In domo Regia, quæ est penes tribum Ephraim, viget idololatria, & illo exemplo omnes decem Tribus ad idololatriam adducuntur. Tribus Regia Ephraim, quæ aliis exemplum sanctitatis esse debuit, fuit dux iniquitatis. De statu economico dixit M. vers. 8. de Ecclesiastico, vers. 9. de politico, hoc loco. Ibi, in Israele scilicet; nempe in Dan & Bethel. Alii, Ibi scortatione Ephraimi (i. e. Jeroboami, qui ex ea erat tribu P, 1 Reg. 11. 26. 9.) pollui Israelem, JT. vel, contaminatus est Israel, id est, decem Tribus. Nam Jeroboam primus exemplum dedit cultus vitulorum, qui mirum quàm subito in tot hominum millia fluxerit. 11. Sed &, &c. וְנָתַתְּ לָאֶפְרַיִם וְנָתַתְּ לָאֶפְרַיִם Versus hic obscurissimus est. Ambiguitas est, tum in וְנָתַתְּ, utrum nominativus sit, an vocativus: tum in voce וְנָתַתְּ, quæ significat, 1. messes; (messis autem modò in malum sumitur, Jer. 51. 33; modò in bonum, Jer. 5. 24.) 2. bellum, direptionem & vastationem; 3. ramum, palmitem, & fureculum: tum in verbo וְנָתַתְּ, ad quem refertur; an Deum, an Israelem, an Judam: tum denique, de qua captivitate hic sermo est. [Hinc varias versionum & interpretationum.] Etiam (vel, Sed &, M. G.) Jebudah (vel, o Juda, Pi. D. G. tu, o Juda, Ti. sic M. Adverbium vocandi hic desideratur, ut D. ex K. Genes. 49. 8. 2.) posuit (sub. in cuius operâ usus sum, V. 2. D. vel, sub. ponens, RS. in Mer. vel, sub. Ephraim, Pi. D. Vel, ponet, id est, ponetur; activum sine persona pro passivo: vel, ponet, nempe Deus: vel, ponis, M. Ti.) G. messes (vel, plantam, Calv. vel, plantarium, P. vel, angustias. וְנָתַתְּ messes aut plantarium hic vertunt Interpretes: sed Chaldaei וְנָתַתְּ est, morbus, vel angustia, & solet Jod sæpe abjici.) tibi, Mo. P. &c. vel, in te, Pi. Al. sic, Etiam, o Jebuda, Ephraim posuisse (scilicet quatenus devicit tribum Juda: quam victoriam Tribus Juda adscripsit religioni illorum, ac proinde eam imitata est: messes in te, JT. i. e. sementem idololatriæ disseminavisse in te, cuius eventum ac velut messes & fructum postea percipies; unde metes mala. Elegans metalepsis. Non improbo. Foran tamen simplicius verti sic queat, Etiam, o Jebuda, posuit (nempe Ephraim) demessionem tibi: ut respiciatur historia 2 Chron. 28. 6. ubi Pekah plurimos Judæos interfecit, ac verè demessuit. Id factum est, inquit, cum ego reducerem, &c. nempe 200 millia mulierum, &c. de quibus v. 8, 9, 10, &c. Est autem וְנָתַתְּ, propriè, abbreviatio, decurtatio; hinc, messis, quæ decurtat segetem. A וְנָתַתְּ abbreviari, decurtari, וְנָתַתְּ brevis. Contigit illa clades sub Rege Achazo, quo tempore hunc nostrum Prophetam viguisse ex Hof. c. i. v. 1. constat. Al. sic, Tu quoque, Judæe, compara tibi messes, Ca. [Locum hunc accipiunt vel, 1. in malum; & hoc diversimodè.] Juda posuit tibi plantarium, i. e. plantavit lucos, adjuvit te, o Israel, in idololatria. Tu, Jebuda, imitaris vestigia Israelis, & ponis tibi messes, h. e. lernam malorum, multiplicans scilicet, ut Jon. vertit, scelera. Vos quoque, Judæi, peccaturi estis, & ita poenam vobis conflaturi, quæ sit veltri peccati messis atque fructus. Imperat. compara, pro fut. comparabit: ut Christus dicit, Implete mensuram majorum, [i. e. implebitis.] De messe autem quæ poenam significat vide cap. 8. & 10. 2. 7. וְנָתַתְּ est 3. personæ. Deus hic alloquitur Israelitas, C c c & con-

& conqueritur de Jehudah. qu. d. Israele deficiente, manebit cultus Dei Jerosolyma: jam autem Jehudah videns terram Israelis plenam superstitionibus, inde sumit furculos & propagines, propagatque superstitiones Israelis, & corrumpit etiam residuam illam terræ partem quæ adhuc mihi sacra manebat. *Messiem ponere* alicui, eleganti metaphorâ dicitur qui fenestram aperit ad nequitiam, five, ut Jonathan *מַעֲרֹפֶת*, qui initium facit peccandi, h. e. qui occasionem & ansum præbet, & quasi exemplum quod alii sequantur. Itâ sumitur hoc loco^h. [Vel, 2. in bonum.] Promissio hæc est facta Jehudæ, quâ discrimen ponitur inter Judæos & Israelitas in poenarum inflictione, ut suprâ 1. 7. ut sensus sit, Etiam si Deus Israelitas propter tot scelera gravissimè puniat, & deleat, tūque ob imitationem scelerum in partem poenarum vocandus sis, tibi tamen ponet messiemⁱ; h. e. tempus lætitiæ tibi tribuet. Est enim messis tempus frugiferum & lætum. Hinc Psal. 126. 6. rediens à captivitate populus *lætis messoribus*, & Joh. 4. 36. Evangelium *messi*, confertur^k. Pollicetur ergo Judæ post captivitatis castigationem [de qua in seq. memb. dicendum] lætam messiem^l. ¶ *Cum*, &c. *בְּשׁוּבִי שְׁבוּחַ עָשִׂי* *Cum*, vel *Dum*, *reduco*, vel *reducerem*, (vel, *converterem*, P. vel, *reducere cogito*, M. *reducere conor*, Ti.) *captivitatem* (vel, *captivam multitudinem*, JT. Pi.) *populi mei*, Calv. &c. Quum per admonitionem Prophetæ Oded reducerem Judæos qui captivi abducti sunt ab Israelitis^m. Historia extat 2 Par. 28. 6, &c.ⁿ. Al. *Quæ* [nempe *messis*] erit revocante me *captivos meos*, scil. bonos: nam vos qui improbi estis meam pacem non consequemini, sed soli *mei*, h. e. boni. De qua re vide quæ in Esa. 57. scripsimus^o. Al. *Quum reduxero*, &c. Nam de futura potius quàm præterita liberatione accipio, ex collatione locorum similium, Psal. 14. 7. Jer. 31. 23. Soph. 3. ult. in quibus eadem phrasis est P. *Postquam ego rediero ad captivum faciendum populum meum*, i. e. Postquam iterum fecero captivos adduci Israelitas. Prior abductio per Theglath-phalasarum facta, altera per Salmanasarum: post hunc venit Sennacheribus, qui vastavit Judæam, & Hierosolyma arcè obsedit^q. [Alii verum sic accipiunt,] *Etiā Judæa ponet messiem tibi, cum reduxero*, &c. i. e. Metet fructus terræ tuæ, quam reversus à Babylone possidebit^r. Al. Sensus loci est, q. d. Cum afferui populum meum in libertatem, qui antea captivus erat in Damasco & Hemath, (quas Jeroboam filius Joas, Rex Israel, restituit Regno Judæ,) is cujus operâ usus sum in hoc facto posuit incolas in Damasco & Hemath, h. e. effecit ut Judæi habitarent in Damasco & Hemath; & tamen is fuit ingratus^t.

CAP. VII.

1. *CUM*, &c. *בְּרָפִאִי לְיִשְׂרָאֵל וְנִלְחֵה וְגו'* *Secundum sanare me* (vel, *Quum sanarem*, P. M. &c. *Dum curo*, JT. *Dum medeor*, five *mederer*, Liv. Calv. Pi.) *Israel*, Mo. V. &c. (i. e. Cum vellem sanare & ad frugem revocare: vide suprâ 6. 1.^a. Cum invitarem eum ad resipiscentiam, & vellem mederi peccatis ejus^b. Cum à malis liberarem, ut Psal. 30. 3. & Hos. 5. 13.^c. Al. *Cum sanassem Israel*, G. nempe per Jehu^d: cum totam domum Achab ob idololatriam evertissem^{*}, unaque cultum Baal^f. Quum de Israelis miseria levanda per Jeroboamum filium Joas cogitarem, cui præclaras victorias concessi, ut hâc occasione me agnoscerent^g. Sed præstat abstinere à definitione temporis & personarum, & indefinite dicta indefinite accipere^h. Chald. sic, *Quum requiro*, seu *inquiri*, peccata Israel; verbo à medicis ducto, qui, sanaturi, solent diligentius morbi causas investigareⁱ. Quum sanare vellem variis modis^k, Prophetarum admonitionibus^l, castigationibus, modò poenarum remissionibus^m. Dum inquiri in peccata plebis Decem tribuum, ut dehorte eos ab illisⁿ.) & (vel, *rum*, JT. Riv.) *discooperuit se* (vel, *revelatur*, JT. Pi. vel, *patefacta est*, D.) *iniquitas Ephraim*, Mo. &c. Ut sæpe morbi occultiores, qui antea latuerant, in ipsa curatione patefiunt^o. Quò majorem operam posui in eo sanando, eò pejor evalit: quod est signum pe-

simæ indolis P. Dum medeor Isr. deprehendo peccata^p D. plebis manare è domo Regia, per imitationem scil. r. *Israel* hîc sign. populum; *Ephr. & Sam.* Reges, Principes & aulicos^t. *In publicum venit iniquitas* Regum & Principum *Ephr.* Nova culpa se aperuit, Jehu vitulos populo relincente, 2 Reg. 10. 31.^v. ¶ *Et*, &c. *וְנִלְחֵה וְגו'* *Et mala* (culpæ scil. ut patet ex seq. *malitiæ*, Mo. Pi. *malitia summa*, JT. Pi. scelera, vel crimina^w, non unum, sed omnis generis^x.) *Samarie*, Riv. &c. *עַמִּי שְׁבוּחַ*, [explicatio præc. clausulæ.] Hæc erat Regni metrop. aliis. que probitate præluere debebat^b. Dicit, *Samarie*, ut signif. morbos hos non esse vulgares, aut in extremis membris, sed in ipso capite & partibus vitalibus^c. *Samarie*, i. e. aulicorum in illa Regia^d. ¶ *Quia operati sunt mendacium* i. e. Vel, 1. falsum cultum^e: vel, 2. falsitatem, i. e. scelera non succedentia: vel, 3. fraudem^f, quæ opponitur morum integritati^g. Confer Prov. 11. 18. Jer. 6. 13.^h. Non servant sibi mutuò fidemⁱ. Nihil in ipsis sanum & integrum, addicti sunt pravitatibus & omne genus fallacis^k. ¶ *Et*, &c. *וְנִלְחֵה וְגו'* *Et* (vel, *Ideo*, M. vel, *Nam*, JT. Pi.) *ingreditur*, five *ingressus est*, (domos scilicet noctu^l: vel, *intus est*, Ca.) *spoliatur*, vel *spoliavit*, (vel, & *spoliavit*, M. sic Ca. vel, *irruit*, JT. interdiu^m. *וְנִלְחֵה* est verbum militare, quum acies in circuitu instruiturⁿ. Significat *irrumper*, & spoliandi animo itinera obire^o.) *lairo* (vel, *prædo*, M. vel, *turma*, JT. Pi. D. nempe *lairo*, ut Hos. 6. 9 P.) *foris*, Mo. P. &c. extra urbes, vel domos^p. Verba intelligunt, vel, 1. de poena^r. Denunciatio est poenæ ob prædicta crimina infligenda^t. Sensus loci est, Quia fecerunt sibi imagines, (quæ *mendacium* dicuntur Hebræis,) ideo præda facti sunt domi judicibus, foris hostibus, sub Hazaele scilicet, suprâ c. 5. 11. & 2 Reg. 10. 32.^v: ideo ego immisi eis secretos & manifestos direptores^w. Intus erant infideles, injusti & impii; foris, apertæ incursionis ex Moab & vicinis gentibus^x. Vel, 2. de peccato. Hæc interpretatio multò simplicior est priore, & cum antecedentibus convenientior. Hoc vult, q. d. Scatet urbs facinorosis, qui alienis bonis inhiant, modò furtis & fraudibus, modò apertâ violentiâ^y. Intellige mendacia, fraudes, avaritiam, injurias, injustam vim, tum civium inter se, tum avarorum magistratum, quibus expilatur respublica^z. Quodvis mali genus synecdochicè hîc designat per duas species: Grassantur, inquit, alii occultè, furtim & per insidias; alii palam, impudenter, & vi manifestâ^a.

2. *Et ne forte dicant, &c.* q. d. Ne conquerantur me nimis esse severum & rigidum, qui omnis malitiæ eorum recordor, &c. recensebo illis peccata sua, &c.^b. Sed hæc Vulgati versio dubitandi adverbium addit, ubi tamen est expressa negatio in Ebræo^c. *וְלֹא יִכְלֹמוּ* *Et non dicant* (vel, *dicant*, JT. Pi. vel, *cogitant*, P. Ti. D. G.) *in corde suo*, (7 hîc pro ב, ut scribitur Psal. 4. 5. Soph. 2. 15.^d: vel, *cordi suo*, Pi. *inter se ipsos*, M. cum animo suo, JT. sic Ca.) *omnis malitiæ eorum recordatus sum*, Mo. vel, quod—recordor, five recordabor, Pi. Riv. Mer. ex K. &c. Ellipsis hæc apud Ebræos frequens, quæ etiam aliquando occurrit apud Latinos; ut in Cicerone ad Q. fratrem, *Non prætermittam, nè illud quidem, Marcum Curium—ejecerunt*, pro, *quod ejecerunt*^{*}. Antè pervicaciam & obstinationem in malis exprobravit^f; nunc, profanam securitatem^g. q. d. Audacter mihi illudunt^h: putant me nescireⁱ: agunt ac si aut nullus Deus esset; aut cæcus, qui nihil videret; aut ignavus, qui nihil curaret; aut memoriæ labilis. Liptote est, Non cogitant me recordari, i. e. putant me non agnoscere, peccata sua; atque ita me spoliant & cognitione & justitiâ^k. ¶ *Nunc*, &c. *עַתָּה סְבִיבוּ* *Nunc* (vel, *Sed nunc*, Pi. i. e. brevi^l.) *circumdederunt* (vel, *circumdant*, Pi. *circumstant*, Ti. JT. Tar. *circumstabunt*, V. *circumdabunt*, P. ut qui urbem obsident^m, vel, ut lictoresⁿ, qui constrictos ad me adducunt, meoque tribunali siliunt ad dicendam causam^o: eos *stidia*, vel *opera*, eorum, Mo. P. &c. (Commenta ipsorum in ipsos recident P. Adest tempus poenæ^p.) *coram* (vel, quæ *coram*, P. M. Ti. G.) *faciebus meis*, five *facie mea*, sunt, vel *fuerunt*, Mo. Ti. P. vel, *versantur*, M. Sensus, Planissime apparent^r: impudenter se oculis meis ob-

jiciunt,

† Riv. jiciunt, & coram me clamant, ut vindictam sumam †.
 * D Riv. Semper mihi ob oculos versantur; nunquam eorum
 † Riv. memoriam depono †. Opponitur hoc ipsorum opini-
 oni, *non cogitant me recordari, &c.* v.

3. *In malitia sua* (i. e. falso cultu *) *latificaverunt regem*] Id est, vel, 1. Jeroboamum; vel, 2. Jehu, cui sc. falsas spes dederunt; vel, 3. Reges, ut LXX habent: neque enim unius tantum Regis hæc culpa fuit, sed omnium. Dicit autem, *regem*, in sing. quia unus semper Rex erat, et si successivè personæ multiplicarentur. Redarguit hinc Regis & populi syncretismum in nequitia. Rex idola erigebat; populus eum sequitur, eique adulatur^b, & se facilem præbet impiis Regis edictis de novo cultu^c. Utrosque graviter perfringit, quod non veritate & virtutibus, sed vitiis, delectarentur^d: id quod signum est statûs corruptissimi *. ¶ *Et in mendaciis suis*] i. e. Calumniis & falsis delationibus^f: vel, obedientiâ impiâ; quæ grata erat Regi & Principibus, cum viderent consilium suum succedere^g, q. d. Non est quoddam culpam transferant in Regem & proceres, quibus scilicet obediendum est; nam populus, spontè & subito eos sequebantur, atque ita malitiam antea latentem, quam intus coxerant, retegebant. Et Propheta hoc obsequium priùs damnavit^h.

4. *Omnes adulterantes.*] Vel, *adulterantur*, Pi. &c. i. e. Vel, 1. *spiritualiter* ¹; facti sunt idololatræ^k: vel, 2. *car-*
naliter ¹. Taxat hîc adulteria & libidines corporis, quæ
inter aulicos grassari solent. Huic interpretationi favent
sequentia: apparet enim hîc texti catalogum scelerum
adversus secundam Legis Tabulam: spiritualementem autem
fornicationem antea fusè taxaverat ^m. ¶ *Quasi*, &c.

Riv. *Quasi fornax, vel clibanus, ardens, vel succensus, vel incensa, à pistore.* M. Ti. JT. Pi. &c. vel, à coquente, Vulg. vel, pistoris operâ: *¶* enim quâdoque notat causam efficientem, ut *וַיִּבְרַח* apud Græcos *⁂*. Hâc similitudine demonstrat, non extrinseco aliquo impulsu populum fuisse corruptum, sed proprio motu & propensione animi, & occulto peccandi impetu *⁂*. ¶ *Qui evit, &c.* *וְיָשׁוּבוּ מֵעַר מְלוֹשׁ בֶּצֶק עַד חֲמִצּוֹ* *¶ Cessabit* (vel, *Quiescitque*, M. vel, *Qui quiescit*, vel *cessat*, Ti. Pi. *Qui desinit*, vel *desiit*, JT. Pi. *Qui pistor cessat*, Ca. Heb. *cessabit*, i. e. cessare solet P: vel, *Quum cessat*, P.) *ab excitando*, Mo. P. Calv. Ti. Pi. (vel, *excitare*, Ca. D. sub. *seipso*, Pi. vel, sub. *mulieres*, P. D. Ca. nempe panificas *⁂*, vel, quæ massam afferunt *⁂*. Vel, *excitans*, five *excitator*, D. Riv. Potest *מְעַר* esse particip. activ. Hiphil *⁂*. *⁂* Pi. sic D. *מְעַר* contractè dicitur, pro *מִמְעַר* *⁂*. Vel, *nec excitat*, Ti. vel, *esse vigil*, JT. *vigilare*, G. à *vigilando*, Pi. i. e. qui, vel cùm, se dedit somno *⁂*. Sed *vigil* *וֵיגִל* dicitur, non *וֵיגִל*, quod sciam *⁂*. [At *וֵיגִל* Chaldaicè est *vigil*, Dan. 4. 13. al. 10.] Vel, *ab urbe*. *Cessat autem ab urbe* est. vel, i.

tempus, aliisque distenti occupationibus *. Vehemens * M.
idololatrarum studium h. l. depingit f. Sensus, Dormi- f Mer. sim.
ente piflore, ex furno male custodito flamma exorians V.
domum consumit. Ità ista gens incensa est studio ido-
latriæ, Jehu connivente g. Significat eos hâc libidine g.
calefieri non parumper, nec repentè aut brevi tem-
pore, ut sæpe hominès prorumpunt per incogitantiam,
deinde eos statim pœnitet; sed vehementer, ad sum-
mum usque gradum, & bene longò tempore, &c h. h Calve
Furnus hîc & farina est cor malorum: *pistor* est Rex,
principium hujus adulterii, qui licentiam peccandi
suumque pravum exemplum velut ignem apponit, ebs-
que instigat, & malis moribus ac legibus, velut fermento
malitiæ, (Matth. 16. 6, 12. 1 Cor. 5. 6, 8. Gal. 5. 9.)
omnes corrumpit; quod latenter quidem inditur, verùm
totum Regnum facilè pervadit: ut ità Rex iis qui ipsum
oblectabant malitiâ par pari referat suâ nequitia; &
quicquid subditi excogitant, id velut massam à se sub-
actam Regi afferunt, quod ipse porro coquat, & furno
exsecutionis indat i. In eo consistit similitudo, Israeli-
tas omnes similes fuisse pistoribus, corda verò clibanis;
libidinem verò eorum flammæ ardenti, quâ diu inflam-
mata corda tandem erumpunt & flagitia perpetrant.
Significat æstum hunc & immensum esse & diutur-
num; non subitaneum, aut citò extinctum: q. d. Non
impetu subito ad peccandum impelluntur, sed summo
ardore fervidâque animi contentione k. k Riv.

5. *Dies*, &c. *יום מלכנו ההלל שרים חמת מין* *Die* (vel, *Per diem*, M. vel, *Dies*, Calv. Ti. Tar. Mc. &c. sub. est, Ti. Sic verito, quodd major sit emphasis, & accentus id innuit. Ità mimefis est heluonum aulicorum ad pocula se invitantium, & clamantium, *Dies regia*, &c.¹. epulemur ergò largiter, &c.^m.) *regis nostri* (*Diem* hoc loco intelligunt, vel, 1. natalemⁿ: quem Principes quotannis celebrabant; vide Genes. c. 40. v. 20. Matt. 14. 6. Marc. 6. 21°. Vel, 2. inauguralem, sive quo ad Regnum erectus est p. Vel, 3. diem quem vitulo Bethel Jeroboam instituit, 1 Reg. 12. 32, 33°. Vel, 4. omnes hos dies. Cur enim restringatur line causa quod generatim in textu dicitur^r? *Regis nostri*; i. e. tempore regni Jehu, qui erat Rex à Deo unctus†.) *agrotare fecerunt* (vel, *ceperunt*, sive *incipiunt*, v. Sy. Ar. Ti. G. *infirmum fecerunt*, M. morbo affecerunt, Pi. sic JT. sub. eum, P. Pi. vel, *regem*, M. vel, *agrotarunt*, Liv. ex RS. Verbum hîc absolutum est. Idem verbum in conjug. Hiphil modò transitiuum, modò neutrum, est, ut multis exemplis docet Elias in Grammatica sua, l. i. cap. 11.

Vel, ipsi Principes ægrotare fecerunt Regem; vel alii ægrotos fecerunt Principes.) *utre* (vel, *lagenâ*, sive *agenulâ*, M. D. plenâ scilicet *,) *à vino*, Mo. o. Ar. vel, *ini*, P. M. J. T. Pl. Calv. i. e. vinô ex utribus immodico, quum non cyathi, sed quadrantaliâ, epotantur : nimia J. J.otatione. Aliquibus in locis (nempe Orientalibus, & olim & hodie **,) affervatur vinum in utribus, & Calv.ransfertur. Vide Matth. 9. 17 *. Alii, *furere vino*, sive V. sim. *vino*, o. Sy. Ar. Ti. Al. *insanire velut ebrii* circa virtus Calv. ; Heb. *ab utre vini*, i. e. multo vino, non rorantibus oculis. Al. *calore vini*, sive à vino. Liv. Tac. D. P. b. C.

e. *cujus causa vinum erat* : vinum enim calefacit &
 incendit. Vide Esa. 5. 11. Horat. Carm. 3. 21. Juven.
 Satyr. 5. Gellium 17. 8 c. Vaporibus calidis è vino ma- ^{c Liv.}
 lantibus, quæ caput petunt, unde cephalalgia. Qui
 morbus ferè crapulam comitatur ^d. Illa autem inter- ^{d D.}
 pretatio, *utre à vino*, ab Hebræorum consuetudine ali-
 nior est, & minùs rectè huic loco quadrare videtur,
 quo ardoris à nimio vino effecta declarantur *. ^{* Liv.}
[†] *incahit* [†]; unde [†], & in regimine [†] g. ^{† Liv. D.}
 Sed [†] [hîc] non est in statu regiminis [†]. [Sed [†] D.
 probandum erat illud, non nudè dicendum.] [†] Uter [†] M.
[†] dicitur : si verò [†] h. l. *uter* sit, ut volunt E-
 ræi, referri debet ad formam [†]. Plexisque [†] [†] D.
 sit constructum, ex absoluto [†] *uter* : quod non pla-
 cet, tum quia hujus constructum est [†], Gen. 21. 14 ;
 tum quòd genus loquendi videatur insolentius, *uter de*
vino ^k. ¶ *Extendit*, &c. [†] *Protrahit*, vel ^{k T.}

tingit: nec enim coquitur æqualiter, ut in furno. *non versum, vel versa, vel versatus*, Mo. JT. Pi. P. sic Ca. &c. vel, *qui antequam versetur comeditur*, Ch. sic Sy. *וְהָיָה* accipiunt pro *pane subcinericio*, aut placenta super prunas cocta. Id si verum, non videtur rectè hoc loco vitiò verti, quòd sit *non versa*. Panis enim ille, quum non nisi ferventi foco imponatur, simul infernè coquitur & supernè, adeoque verti opus non habet. Habemus à Cl. viro Jac. Golio, harum rerum oculato teste, usitatissimas esse in Oriente amphoras rotundo fundo sive dorso, cui, suppositis prunis calefacto ac ferventi, placenta imponuntur, quæ semel & iterum versæ protinus percoquantur, ac momento ferè panem aptum præbent. Quas placentas, quia, dum rotundo amphorarum dorso aptantur, incurvari ac flecti necesse erat, ab ea figura *וְהָיָה* dictas esse suspicamur, ab usitata Arabibus radice *וְהָיָה*, *curvum esse, incurvari*. Nec repugnat 1 Reg. 19. 6. *placenta prunarum*: neque enim necesse est placentam intelligere quæ subter prunas, sed quæ suppositis prunis, cocta fuerit. Amphoræ enim istæ suppositis prunis accendebantur. Sensus hujus loci est, Placuit Israelitis (inquit Deus) se potius gentibus adungere quàm hære mihi: sed quid tandem ex eo consequutum est? Israelitæ suo ipsorum facto eò delapsi sunt, ut gentes circumstantes habeant ipsorum Regnum pro dulciaria placenta & tracta suavissima, quæ propter jus & condimentum suum non solet verti, sed suo tantum fundo incumbit. Itaque nunc, quia suum condimentum habet, à finitimis gentibus velut convivis absumitur; & quicquid superest, ipsum per se mucescit, ac quasi obducta canitie per se corrumpitur, v. seq. t. Verùm talem placentam intelligi verat frugalitas veterum, quibus is coquendi modus incognitus erat: nec probabile est tam suavi cibo conferri in suavem Deo populum. Al. Comparantur insipido *subcinericio pani* semiusto & non verso, quòd omnia præcipitanter & sine judicio rationis faciebant. Hi præcoce & immaturo judicio, & consilio planè non cocto, mutarunt cultum patrium in externum. Loquitur de consilio eorum, quòd hinc placenta assimilatur, quia cor eorum clibano assimilavit. Conferuntur panes qui in focum projectus non vertitur, ut æqualis sit coctio; idèque nec planè crudus, nec planè coctus, est; nec panis est, nec pasta. Potest hoc referri vel, 1. ad peccatum: qu. d. Hinc exusti estis, illinc crudi; apud vos nihil est nisi mera perfidia. Vel, 2. ad poenam: qu. d. Hinc exusti estis, quia durissimè castigati sub malis vestris tabescitis; illinc prorsus incocti, quia nullis malis domamini, sed obstinati manetis in vestra duritie. Sed prius malo. Hæc similitudo refertur vel, 1. ad superiora, nempe ad commixtionem cum gentibus: qu. d. Ephraimæ nec Deum purè colebant, nec idola verè, sed utraq. commiscebant; idèque nec crudi nec cocti videbantur, & quod vulgò dicitur, *nec piscis, nec caro*. Simil. Apoc. 3. 15. *Ladicea nec frigida, nec fervida*. Tales erant Israelitæ illi 1 Reg. 18. 21. qui *claudicabant in duas partes*; & gentes illæ in Samariam missæ, 2 Reg. 17. 33; & Judæi ætate Sophonizæ, qui per *Jehovam jurarunt ac Regem suum*, nempe idolum. Talem participationem nullo modo ferre potest Deus, qui Rex atque maritus populi sui est, & quidem solus esse vult. Verum enim est illud Senecæ, *Nec Regna socium ferre necteda sciunt*. Concinna est hæc interpretatio, & rei conveniens, sed non scopo loci. Vel, 2. ad sequentia, illa nempe verba, *Comedunt extranei robur suum*, nempe *velut placentam*, &c. hæc enim est manifestissima apodosis hujus similitudinis. Voluit Propheta offendere, Israelem avidè à gentibus diripi, ut famelici placentas semicoctas arripiunt & vorant. Ut placenta talis comburitur & absumitur: sic Israel vel citò abductus fuit in captivitatem; vel uritur & atteritur ab hostibus, & comeditur priusquam versetur. Significatur hostium celeritas. Firmant hoc sequentia.

9. *Comederunt* (Declaratur hinc similitudo placentæ.) *alieni* (quos in subsidium suum vocarunt, nempe Assyrii.) *robur ejus* Id est, opes & facultates ejus, tam publicas fisci, quàm privatas subditorum. Vide 2 Reg. 13. & 15. & 17. Et ipse nescivit i. e. Vel, non satis sensit pro magnitudine periculi sui; vel, non

intelligit causam, harum scilicet calamitatum, peccata sua: non ostendit se scire & ferio tangi, qui ad Deum poenæ autorem non respexit aut rediit. Deplo-ratum significat stuporem, aut superbiam insolentem. ¶ Sed & c. *וְהָיָה* *Etiam canities* (vel, canis, Ti.) *aspergit eum*, JT. Pi. vel, *sparsit se, live sparsa est*, (vel, *sparsi sunt*, Ti.) in eo, M. P. Mo. i. e. Consumitur funditus; ut quum canities aspergit fundum placentæ. Per canitiem autem hinc intelligitur mucor, metaphoricè. Non placet; 1. quia *וְהָיָה* est foemininum, hinc autem masc. 2. sequentia, & ipse non agnoscit, ad placentam nullo modo referri possunt. Al. Significat, populum diutissime afflictum non tamen resipuisse. Al. Præ malis canescit: ex curis & doloribus immaturam canitiem contraxit: propè ad interitum venit, ut ii qui multum canescunt: res eorum planè accisæ sunt & deploratæ. Cani significant fractas Regni vires, ut comicus senectutem morbum vocat. Cani per caput aut tempora sparsi sunt ferè senectutis indices, & quidem mediæ; nam in ultima non sparsi sunt cani, sed spissi & crebri. Elegans est *spargendi* verbum, & à profanis auctoribus in hac re usurpatum. Propert. eleg. 3. 4. *Atque ubi jam Venerem gravis interceperit ætas, Sparsit & nigras alba senecta comas*. Ovid. *Quasque fuisse tibi canas à virgine juras, Spargentur subito per caput omne comæ*. [Eadem porro metaphorâ in eadem causa utuntur in aliis locis.] Ovid. de Ponto 1. 5. *Jam mihi deterior canis aspergitur ætas, Jamque meos vultus ruga senilis arat*. Confiteor facere hoc annos; sed & altera causa est, *Anxietas animi continuusque labor*. Roma, gravissimis malis, peste ac fame, pressa, apud Claudianum, *Non solito vultu est: humeris vix sustinet ægris Squalentem clypeum: laxatâ casside prodit Canitiem*—Eadem postea recreata, apud eundem, *afflata est meliore juvenâ: Continuo redit ille vigor, senisque colorem Mutavere comæ*. [Alii locum sic reddunt,] *Etiam canos in eo spargit, vel sparget, sub. natura*, D. ex AE. nam verbum *וְהָיָה* est foemin. vel, sub. senectâ, quæ canos spargit. ¶ Et ipse ignoravit Vel, *Nec tamen agnoscit ipse*, JT. Pi. Nec longâ annorum serie emendati sunt: quanquam ætas prudentiam afferat, & c. Ignorantia in senè turpior quàm in juvene. Vita rationem non inivit apud se; peccata non agnovit, nec emendavit.

10. Et, &c. *וְהָיָה* *Et* (vel, *Itaque*, M. Ti. *Et quamvis*, JT. Pi.) *testificabitur* (vel, *confestus est*, Mo. *testificetur*, JT. Pi. sim. V. sub. *contra eum*, V. vel, *respondebit*, M. Ti. vel, *humiliabitur*, Ch. *humiliatus est*, Sy. *deprimitur*, Ar.) *superbia, vel fastus, vel arrogantia*, (vel, *gloria*, Ch. vel, *superbia ignominia*, in Riv. Fortè per antiphrasin gloriam eorum sic vocant; vel, *ignominiam* pro impudentia sumunt.) *Israelis in* (vel, *ante*, Ar.) *faciem, vel facie*, (vel, *conspexit*, Sy.) *ejus*, P. M. &c. vel, *ipsis cernentibus*, Ch. Explicatum est supra 5. 5. Superbia ejus adeò notoria est ut eum evidentissime convincat, ut tergiversari nequeat. Fastus quo Prophetas contempsit testatur eum pro meritis suis pati. Eodem recidit live veritas, *testificabitur*, live, *humiliabit*. Sensus est, *Quantumvis ferociter se attollant in Deum Prophetasque ejus, tamen nihil proderit, quia cum illa superbia sic dejecti sunt, ut Dominus teneat eos criminis convictos*. Significat eos ita fuisse castigatos, ut, nisi excæcati essent, sensissent ejus manum, & se coram eo suppliciter deiecissent. ¶ *Non quaesierunt* (vel, *quaerunt*, JT. Pi.) *eum in omnibus his* Ita Ti. JT. Pi. &c. sub. *malis*, Pi. sim. V. inter tot castigationes, & remedia. Quid ergò dicendum, nisi morbum esse incurabilem, & populum perditum & deploratum? Cum tanta pericula ipsis tam sæpe denunciarentur.

11. *Quasi columba seducta*, *וְהָיָה* *Stolida, live fatua*, Mo. P. Ti. JT. Pi. &c. *persuasibilis*, M. *declinans*, sub. *ad escam*, Q. in V. *credula*, Calv. Mer. D. *simplex*, D. *decepta*, Sym. & Hi. in D. id est, *deceptu facilis*. ¶ *Non*, &c. *וְהָיָה* *Non cor*, Mo. *demens*, JT. *absque corde*, P. sic Ti. sim. Pi. Referri potest vel ad Ephraim, vel ad columbam. Nihil refert, quia Israel est similitudinis scopus. *Absque intellectu*, M. *Cor sedes sapientiae juxta Ebraeos*. Vide ad Prov. c. 6. v. 32. & 11. 12. *Columbæ stoliditas in multis patet: quòd aucupem non*

caveat, eumque retia tendentem non sentiat, sed expectet abeuntem, ut ad cibum se demittat; quod pullos ablatos non doleat aut requirat, ut ceteræ aves faciunt^a; quod nidi sui facile obliviscatur^b; quod, unâ captâ, ceteræ facile capiantur, alias sine sensu sequentes^c, unâque cum illis se abdentes & penetrantes^d. Alibi laudatur columbæ simplicitas, Matt. 10. 16. hîc damnatur, quod scilicet sine prudentia esset*. Columba incauta est & insidiis exposita: nec malum infert alteri, nec sibi cavet à malo^f. ¶ *Ægyptum, &c.*

Quærent nunc has, nunc illas, amicitias, Dei amicitiam non curantes, 2 Reg. 15. 19. Hos. 5. 13. Quærebant salutem apud hostes, lupis oves committentes: quod certè stultitiæ indicium^h.

12. Et, &c. *וְכִי יֵרְדוּ* Cum abierint, i. e. Ubi fecerint quicquid voluerint. Sic enim *וְכִי יֵרְדוּ* & *וְכִי יֵרְדוּ* sumi solentⁱ. Quum ibunt, aut abibunt, Pi. Riv. nempe Israelitæ, per suos legatos^j, in Ægyptum & Assyriam^m, auxilii petendi causâⁿ. ¶ *Expandam super eos rete meum* Ut erraticum eorum volatum impediam. Persistit in metaphora columbarum: q. d. Arciē eos confringam, nè iudicium meum effugiant^o. Decreta mea exsequar P.

¶ *Quasi volucrum (vel, aves, Pi. Liv.) celi detrahā* (vel, deducam, ad verb. descendere faciam, Liv. vel, dejiciam, JT. Aquila enim & accipiter ascendent super columbam, & dejiciunt eam in terram^p.) eos] De montibus illis Samaritæ^q; ut aucups: quod facillimum ei, qui supra nos habitat^r. Continuatio similitudinis. Seneca in Hercule Oetæo, — *has enim nunquam irritas sagittas Mittes in hostem: siue de media voles Auferre volucres nube, descendunt aves, Et certa prædam tela de cælo ferent*†.

¶ *Cedam, &c. וְכִי יֵרְדוּ* Castigabo (vel, Pœnis afficiam, G. ex o. & Ch. vel, Ligabo, Calv. Riv. ex K. nam *וְכִי* etiam ligare significat^t, ut cognatum *וְכִי*; & sic accipitur v. 15. v. eique satis convenit metaphora retis^u. qu. d. Non poterunt rete meum frangere, sed illic tenebo

vinctos^v.) eos juxta auditionem (Quæ vox modò activè sumitur, pro ea quâ quis audit; modò passivè, pro ea quâ quid auditum est de ullo. Activè hîc accipio^w.) cœtus eorum, Mo. Liv. ex Hi. vel, prædicationem cœtui ipsorum factam, i. e. id quod prædicatum est, ut Esa. 53. 1^x: vel, rumorem qui pervenit ad cœtum, &c. M. vel, id quod auditur cœtus, &c. P. sim. JT. Pi. Ti. Juxta famam de cœtus ipsorum clade perlatam. Aliquam hîc cladem denotat ab Israelitis acceptam, de qua tunc recens fama erat. *וְכִי יֵרְדוּ* Hebræis, sicut & *auditione* Latinis, aliquando rumorem notat. Similis Esa. 23. 5. locutio est, *Quemadmodum auditione Ægypti, intremant æque auditione Tyri*, id est, rumore calamitatis ipsius audito.

Non autem deerant hoc tempore recentium calamitatum exempla ad comparisonem. Graviter enim afflicti fuerant ab Assyriis non semel^y. Al. Juxta admonitiones factas eis, vel, 1. in desertis, quando execrationes & objurgationes præscripti transgressoribus Legis^z. Ut in cœtu suo audiunt, quum in Synagoga Moses prælegitur, qui gravissima comminatur à Domino deficientibus^{aa}. Vel, 2. post: qu. d. Prout sæpe eos contestatus sum per Prophetas, 2 Reg. 17. 13^{ab}. Prout ab illorum cœtu auditum est ex Prophetarum id denunciantium ore^{ac}. Significat, Deum nova non iniisse consilia, nec aliud moliri quàm quod longè antè prædixerat per Prophetas, quorum conciones, ab illis sæpe auditas & spretas, verificabit^{ad}. Est obliqua accusatio socordiae, quod pridem in Lege admoniti non saperent, nec attenderent ad minas quibus Deus illos terrere voluit & in viam revocare. Hieron. sic, *secundum auditionem cœtus, &c.* i. e. Sicut uno consensu cultum Dei violaverant, &c. ita omnes puniet. Sed mallet reddere, *secundum strepitum, &c.* Quo designat non modò conpirationem in populo Israelitico, sed & impetum, quum scilicet alii alios ad peccandum incitarent, & tumultuose in Deum insurgerent. Non (inquit) impediet me tumultus & strepitus vester quo in me ruitis quò minus compescam furorem vestrum^{ae}. Al. secundum famam quæ est de cœtu eorum. Sic, *ἀκούω* Ἰησοῦ, fama de Jesu^{af}. Al. secundum obedientiam cœtus ipsorum; i. e. quemadmodum temere obediunt Jeroboamo cultum vitulorum instituenti^{ag}.

¶ *Cedam, &c. וְכִי יֵרְדוּ* Castigabo (vel, Pœnis afficiam, G. ex o. & Ch. vel, Ligabo, Calv. Riv. ex K. nam *וְכִי* etiam ligare significat^t, ut cognatum *וְכִי*; & sic accipitur v. 15. v. eique satis convenit metaphora retis^u. qu. d. Non poterunt rete meum frangere, sed illic tenebo

vinctos^v.) eos juxta auditionem (Quæ vox modò activè sumitur, pro ea quâ quis audit; modò passivè, pro ea quâ quid auditum est de ullo. Activè hîc accipio^w.) cœtus eorum, Mo. Liv. ex Hi. vel, prædicationem cœtui ipsorum factam, i. e. id quod prædicatum est, ut Esa. 53. 1^x: vel, rumorem qui pervenit ad cœtum, &c. M. vel, id quod auditur cœtus, &c. P. sim. JT. Pi. Ti. Juxta famam de cœtus ipsorum clade perlatam. Aliquam hîc cladem denotat ab Israelitis acceptam, de qua tunc recens fama erat. *וְכִי יֵרְדוּ* Hebræis, sicut & *auditione* Latinis, aliquando rumorem notat. Similis Esa. 23. 5. locutio est, *Quemadmodum auditione Ægypti, intremant æque auditione Tyri*, id est, rumore calamitatis ipsius audito.

Non autem deerant hoc tempore recentium calamitatum exempla ad comparisonem. Graviter enim afflicti fuerant ab Assyriis non semel^y. Al. Juxta admonitiones factas eis, vel, 1. in desertis, quando execrationes & objurgationes præscripti transgressoribus Legis^z. Ut in cœtu suo audiunt, quum in Synagoga Moses prælegitur, qui gravissima comminatur à Domino deficientibus^{aa}. Vel, 2. post: qu. d. Prout sæpe eos contestatus sum per Prophetas, 2 Reg. 17. 13^{ab}. Prout ab illorum cœtu auditum est ex Prophetarum id denunciantium ore^{ac}. Significat, Deum nova non iniisse consilia, nec aliud moliri quàm quod longè antè prædixerat per Prophetas, quorum conciones, ab illis sæpe auditas & spretas, verificabit^{ad}. Est obliqua accusatio socordiae, quod pridem in Lege admoniti non saperent, nec attenderent ad minas quibus Deus illos terrere voluit & in viam revocare. Hieron. sic, *secundum auditionem cœtus, &c.* i. e. Sicut uno consensu cultum Dei violaverant, &c. ita omnes puniet. Sed mallet reddere, *secundum strepitum, &c.* Quo designat non modò conpirationem in populo Israelitico, sed & impetum, quum scilicet alii alios ad peccandum incitarent, & tumultuose in Deum insurgerent. Non (inquit) impediet me tumultus & strepitus vester quo in me ruitis quò minus compescam furorem vestrum^{ae}. Al. secundum famam quæ est de cœtu eorum. Sic, *ἀκούω* Ἰησοῦ, fama de Jesu^{af}. Al. secundum obedientiam cœtus ipsorum; i. e. quemadmodum temere obediunt Jeroboamo cultum vitulorum instituenti^{ag}.

¶ *Cedam, &c. וְכִי יֵרְדוּ* Castigabo (vel, Pœnis afficiam, G. ex o. & Ch. vel, Ligabo, Calv. Riv. ex K. nam *וְכִי* etiam ligare significat^t, ut cognatum *וְכִי*; & sic accipitur v. 15. v. eique satis convenit metaphora retis^u. qu. d. Non poterunt rete meum frangere, sed illic tenebo

vinctos^v.) eos juxta auditionem (Quæ vox modò activè sumitur, pro ea quâ quis audit; modò passivè, pro ea quâ quid auditum est de ullo. Activè hîc accipio^w.) cœtus eorum, Mo. Liv. ex Hi. vel, prædicationem cœtui ipsorum factam, i. e. id quod prædicatum est, ut Esa. 53. 1^x: vel, rumorem qui pervenit ad cœtum, &c. M. vel, id quod auditur cœtus, &c. P. sim. JT. Pi. Ti. Juxta famam de cœtus ipsorum clade perlatam. Aliquam hîc cladem denotat ab Israelitis acceptam, de qua tunc recens fama erat. *וְכִי יֵרְדוּ* Hebræis, sicut & *auditione* Latinis, aliquando rumorem notat. Similis Esa. 23. 5. locutio est, *Quemadmodum auditione Ægypti, intremant æque auditione Tyri*, id est, rumore calamitatis ipsius audito.

Non autem deerant hoc tempore recentium calamitatum exempla ad comparisonem. Graviter enim afflicti fuerant ab Assyriis non semel^y. Al. Juxta admonitiones factas eis, vel, 1. in desertis, quando execrationes & objurgationes præscripti transgressoribus Legis^z. Ut in cœtu suo audiunt, quum in Synagoga Moses prælegitur, qui gravissima comminatur à Domino deficientibus^{aa}. Vel, 2. post: qu. d. Prout sæpe eos contestatus sum per Prophetas, 2 Reg. 17. 13^{ab}. Prout ab illorum cœtu auditum est ex Prophetarum id denunciantium ore^{ac}. Significat, Deum nova non iniisse consilia, nec aliud moliri quàm quod longè antè prædixerat per Prophetas, quorum conciones, ab illis sæpe auditas & spretas, verificabit^{ad}. Est obliqua accusatio socordiae, quod pridem in Lege admoniti non saperent, nec attenderent ad minas quibus Deus illos terrere voluit & in viam revocare. Hieron. sic, *secundum auditionem cœtus, &c.* i. e. Sicut uno consensu cultum Dei violaverant, &c. ita omnes puniet. Sed mallet reddere, *secundum strepitum, &c.* Quo designat non modò conpirationem in populo Israelitico, sed & impetum, quum scilicet alii alios ad peccandum incitarent, & tumultuose in Deum insurgerent. Non (inquit) impediet me tumultus & strepitus vester quo in me ruitis quò minus compescam furorem vestrum^{ae}. Al. secundum famam quæ est de cœtu eorum. Sic, *ἀκούω* Ἰησοῦ, fama de Jesu^{af}. Al. secundum obedientiam cœtus ipsorum; i. e. quemadmodum temere obediunt Jeroboamo cultum vitulorum instituenti^{ag}.

¶ *Cedam, &c. וְכִי יֵרְדוּ* Castigabo (vel, Pœnis afficiam, G. ex o. & Ch. vel, Ligabo, Calv. Riv. ex K. nam *וְכִי* etiam ligare significat^t, ut cognatum *וְכִי*; & sic accipitur v. 15. v. eique satis convenit metaphora retis^u. qu. d. Non poterunt rete meum frangere, sed illic tenebo

vinctos^v.) eos juxta auditionem (Quæ vox modò activè sumitur, pro ea quâ quis audit; modò passivè, pro ea quâ quid auditum est de ullo. Activè hîc accipio^w.) cœtus eorum, Mo. Liv. ex Hi. vel, prædicationem cœtui ipsorum factam, i. e. id quod prædicatum est, ut Esa. 53. 1^x: vel, rumorem qui pervenit ad cœtum, &c. M. vel, id quod auditur cœtus, &c. P. sim. JT. Pi. Ti. Juxta famam de cœtus ipsorum clade perlatam. Aliquam hîc cladem denotat ab Israelitis acceptam, de qua tunc recens fama erat. *וְכִי יֵרְדוּ* Hebræis, sicut & *auditione* Latinis, aliquando rumorem notat. Similis Esa. 23. 5. locutio est, *Quemadmodum auditione Ægypti, intremant æque auditione Tyri*, id est, rumore calamitatis ipsius audito.

Non autem deerant hoc tempore recentium calamitatum exempla ad comparisonem. Graviter enim afflicti fuerant ab Assyriis non semel^y. Al. Juxta admonitiones factas eis, vel, 1. in desertis, quando execrationes & objurgationes præscripti transgressoribus Legis^z. Ut in cœtu suo audiunt, quum in Synagoga Moses prælegitur, qui gravissima comminatur à Domino deficientibus^{aa}. Vel, 2. post: qu. d. Prout sæpe eos contestatus sum per Prophetas, 2 Reg. 17. 13^{ab}. Prout ab illorum cœtu auditum est ex Prophetarum id denunciantium ore^{ac}. Significat, Deum nova non iniisse consilia, nec aliud moliri quàm quod longè antè prædixerat per Prophetas, quorum conciones, ab illis sæpe auditas & spretas, verificabit^{ad}. Est obliqua accusatio socordiae, quod pridem in Lege admoniti non saperent, nec attenderent ad minas quibus Deus illos terrere voluit & in viam revocare. Hieron. sic, *secundum auditionem cœtus, &c.* i. e. Sicut uno consensu cultum Dei violaverant, &c. ita omnes puniet. Sed mallet reddere, *secundum strepitum, &c.* Quo designat non modò conpirationem in populo Israelitico, sed & impetum, quum scilicet alii alios ad peccandum incitarent, & tumultuose in Deum insurgerent. Non (inquit) impediet me tumultus & strepitus vester quo in me ruitis quò minus compescam furorem vestrum^{ae}. Al. secundum famam quæ est de cœtu eorum. Sic, *ἀκούω* Ἰησοῦ, fama de Jesu^{af}. Al. secundum obedientiam cœtus ipsorum; i. e. quemadmodum temere obediunt Jeroboamo cultum vitulorum instituenti^{ag}.

¶ *Cedam, &c. וְכִי יֵרְדוּ* Castigabo (vel, Pœnis afficiam, G. ex o. & Ch. vel, Ligabo, Calv. Riv. ex K. nam *וְכִי* etiam ligare significat^t, ut cognatum *וְכִי*; & sic accipitur v. 15. v. eique satis convenit metaphora retis^u. qu. d. Non poterunt rete meum frangere, sed illic tenebo

vinctos^v.) eos juxta auditionem (Quæ vox modò activè sumitur, pro ea quâ quis audit; modò passivè, pro ea quâ quid auditum est de ullo. Activè hîc accipio^w.) cœtus eorum, Mo. Liv. ex Hi. vel, prædicationem cœtui ipsorum factam, i. e. id quod prædicatum est, ut Esa. 53. 1^x: vel, rumorem qui pervenit ad cœtum, &c. M. vel, id quod auditur cœtus, &c. P. sim. JT. Pi. Ti. Juxta famam de cœtus ipsorum clade perlatam. Aliquam hîc cladem denotat ab Israelitis acceptam, de qua tunc recens fama erat. *וְכִי יֵרְדוּ* Hebræis, sicut & *auditione* Latinis, aliquando rumorem notat. Similis Esa. 23. 5. locutio est, *Quemadmodum auditione Ægypti, intremant æque auditione Tyri*, id est, rumore calamitatis ipsius audito.

Non autem deerant hoc tempore recentium calamitatum exempla ad comparisonem. Graviter enim afflicti fuerant ab Assyriis non semel^y. Al. Juxta admonitiones factas eis, vel, 1. in desertis, quando execrationes & objurgationes præscripti transgressoribus Legis^z. Ut in cœtu suo audiunt, quum in Synagoga Moses prælegitur, qui gravissima comminatur à Domino deficientibus^{aa}. Vel, 2. post: qu. d. Prout sæpe eos contestatus sum per Prophetas, 2 Reg. 17. 13^{ab}. Prout ab illorum cœtu auditum est ex Prophetarum id denunciantium ore^{ac}. Significat, Deum nova non iniisse consilia, nec aliud moliri quàm quod longè antè prædixerat per Prophetas, quorum conciones, ab illis sæpe auditas & spretas, verificabit^{ad}. Est obliqua accusatio socordiae, quod pridem in Lege admoniti non saperent, nec attenderent ad minas quibus Deus illos terrere voluit & in viam revocare. Hieron. sic, *secundum auditionem cœtus, &c.* i. e. Sicut uno consensu cultum Dei violaverant, &c. ita omnes puniet. Sed mallet reddere, *secundum strepitum, &c.* Quo designat non modò conpirationem in populo Israelitico, sed & impetum, quum scilicet alii alios ad peccandum incitarent, & tumultuose in Deum insurgerent. Non (inquit) impediet me tumultus & strepitus vester quo in me ruitis quò minus compescam furorem vestrum^{ae}. Al. secundum famam quæ est de cœtu eorum. Sic, *ἀκούω* Ἰησοῦ, fama de Jesu^{af}. Al. secundum obedientiam cœtus ipsorum; i. e. quemadmodum temere obediunt Jeroboamo cultum vitulorum instituenti^{ag}.

¶ *Cedam, &c. וְכִי יֵרְדוּ* Castigabo (vel, Pœnis afficiam, G. ex o. & Ch. vel, Ligabo, Calv. Riv. ex K. nam *וְכִי* etiam ligare significat^t, ut cognatum *וְכִי*; & sic accipitur v. 15. v. eique satis convenit metaphora retis^u. qu. d. Non poterunt rete meum frangere, sed illic tenebo

vinctos^v.) eos juxta auditionem (Quæ vox modò activè sumitur, pro ea quâ quis audit; modò passivè, pro ea quâ quid auditum est de ullo. Activè hîc accipio^w.) cœtus eorum, Mo. Liv. ex Hi. vel, prædicationem cœtui ipsorum factam, i. e. id quod prædicatum est, ut Esa. 53. 1^x: vel, rumorem qui pervenit ad cœtum, &c. M. vel, id quod auditur cœtus, &c. P. sim. JT. Pi. Ti. Juxta famam de cœtus ipsorum clade perlatam. Aliquam hîc cladem denotat ab Israelitis acceptam, de qua tunc recens fama erat. *וְכִי יֵרְדוּ* Hebræis, sicut & *auditione* Latinis, aliquando rumorem notat. Similis Esa. 23. 5. locutio est, *Quemadmodum auditione Ægypti, intremant æque auditione Tyri*, id est, rumore calamitatis ipsius audito.

Non autem deerant hoc tempore recentium calamitatum exempla ad comparisonem. Graviter enim afflicti fuerant ab Assyriis non semel^y. Al. Juxta admonitiones factas eis, vel, 1. in desertis, quando execrationes & objurgationes præscripti transgressoribus Legis^z. Ut in cœtu suo audiunt, quum in Synagoga Moses prælegitur, qui gravissima comminatur à Domino deficientibus^{aa}. Vel, 2. post: qu. d. Prout sæpe eos contestatus sum per Prophetas, 2 Reg. 17. 13^{ab}. Prout ab illorum cœtu auditum est ex Prophetarum id denunciantium ore^{ac}. Significat, Deum nova non iniisse consilia, nec aliud moliri quàm quod longè antè prædixerat per Prophetas, quorum conciones, ab illis sæpe auditas & spretas, verificabit^{ad}. Est obliqua accusatio socordiae, quod pridem in Lege admoniti non saperent, nec attenderent ad minas quibus Deus illos terrere voluit & in viam revocare. Hieron. sic, *secundum auditionem cœtus, &c.* i. e. Sicut uno consensu cultum Dei violaverant, &c. ita omnes puniet. Sed mallet reddere, *secundum strepitum, &c.* Quo designat non modò conpirationem in populo Israelitico, sed & impetum, quum scilicet alii alios ad peccandum incitarent, & tumultuose in Deum insurgerent. Non (inquit) impediet me tumultus & strepitus vester quo in me ruitis quò minus compescam furorem vestrum^{ae}. Al. secundum famam quæ est de cœtu eorum. Sic, *ἀκούω* Ἰησοῦ, fama de Jesu^{af}. Al. secundum obedientiam cœtus ipsorum; i. e. quemadmodum temere obediunt Jeroboamo cultum vitulorum instituenti^{ag}.

¶ *Cedam, &c. וְכִי יֵרְדוּ* Castigabo (vel, Pœnis afficiam, G. ex o. & Ch. vel, Ligabo, Calv. Riv. ex K. nam *וְכִי* etiam ligare significat^t, ut cognatum *וְכִי*; & sic accipitur v. 15. v. eique satis convenit metaphora retis^u. qu. d. Non poterunt rete meum frangere, sed illic tenebo

vinctos^v.) eos juxta auditionem (Quæ vox modò activè sumitur, pro ea quâ quis audit; modò passivè, pro ea quâ quid auditum est de ullo. Activè hîc accipio^w.) cœtus eorum, Mo. Liv. ex Hi. vel, prædicationem cœtui ipsorum factam, i. e. id quod prædicatum est, ut Esa. 53. 1^x: vel, rumorem qui pervenit ad cœtum, &c. M. vel, id quod auditur cœtus, &c. P. sim. JT. Pi. Ti. Juxta famam de cœtus ipsorum clade perlatam. Aliquam hîc cladem denotat ab Israelitis acceptam, de qua tunc recens fama erat. *וְכִי יֵרְדוּ* Hebræis, sicut & *auditione* Latinis, aliquando rumorem notat. Similis Esa. 23. 5. locutio est, *Quemadmodum auditione Ægypti, intremant æque auditione Tyri*, id est, rumore calamitatis ipsius audito.

Non autem deerant hoc tempore recentium calamitatum exempla ad comparisonem. Graviter enim afflicti fuerant ab Assyriis non semel^y. Al. Juxta admonitiones factas eis, vel, 1. in desertis, quando execrationes & objurgationes præscripti transgressoribus Legis^z. Ut in cœtu suo audiunt, quum in Synagoga Moses prælegitur, qui gravissima comminatur à Domino deficientibus^{aa}. Vel, 2. post: qu. d. Prout sæpe eos contestatus sum per Prophetas, 2 Reg. 17. 13^{ab}. Prout ab illorum cœtu auditum est ex Prophetarum id denunciantium ore^{ac}. Significat, Deum nova non iniisse consilia, nec aliud moliri quàm quod longè antè prædixerat per Prophetas, quorum conciones, ab illis sæpe auditas & spretas, verificabit^{ad}. Est obliqua accusatio socordiae, quod pridem in Lege admoniti non saperent, nec attenderent ad minas quibus Deus illos terrere voluit & in viam revocare. Hieron. sic, *secundum auditionem cœtus, &c.* i. e. Sicut uno consensu cultum Dei violaverant, &c. ita omnes puniet. Sed mallet reddere, *secundum strepitum, &c.* Quo designat non modò conpirationem in populo Israelitico, sed & impetum, quum scilicet alii alios ad peccandum incitarent, & tumultuose in Deum insurgerent. Non (inquit) impediet me tumultus & strepitus vester quo in me ruitis quò minus compescam furorem vestrum^{ae}. Al. secundum famam quæ est de cœtu eorum. Sic, *ἀκούω* Ἰησοῦ, fama de Jesu^{af}. Al. secundum obedientiam cœtus ipsorum; i. e. quemadmodum temere obediunt Jeroboamo cultum vitulorum instituenti^{ag}.

¶ *Cedam, &c. וְכִי יֵרְדוּ* Castigabo (vel, Pœnis afficiam, G. ex o. & Ch. vel, Ligabo, Calv. Riv. ex K. nam *וְכִי* etiam ligare significat^t, ut cognatum *וְכִי*; & sic accipitur v. 15. v. eique satis convenit metaphora retis^u. qu. d. Non poterunt rete meum frangere, sed illic tenebo

vinctos^v.) eos juxta auditionem (Quæ vox modò activè sumitur, pro ea quâ quis audit; modò passivè, pro ea quâ quid auditum est de ullo. Activè hîc accipio^w.) cœtus eorum, Mo. Liv. ex Hi. vel, prædicationem cœtui ipsorum factam, i. e. id quod prædicatum est, ut Esa. 53. 1^x: vel, rumorem qui pervenit ad cœtum, &c. M. vel, id quod auditur cœtus, &c. P. sim. JT. Pi. Ti. Juxta famam de cœtus ipsorum clade perlatam. Aliquam hîc cladem denotat ab Israelitis acceptam, de qua tunc recens fama erat. *וְכִי יֵרְדוּ* Hebræis, sicut & *auditione* Latinis, aliquando rumorem notat. Similis Esa. 23. 5. locutio est, *Quemadmodum auditione Ægypti, intremant æque auditione Tyri*, id est, rumore calamitatis ipsius audito.

Non autem deerant hoc tempore recentium calamitatum exempla ad comparisonem. Graviter enim afflicti fuerant ab Assyriis non semel^y. Al. Juxta admonitiones factas eis, vel, 1. in desertis, quando execrationes & objurgationes præscripti transgressoribus Legis^z. Ut in cœtu suo audiunt, quum in Synagoga Moses prælegitur, qui gravissima comminatur à Domino deficientibus^{aa}. Vel, 2. post: qu. d. Prout sæpe eos contestatus sum per Prophetas, 2 Reg. 17. 13^{ab}. Prout ab illorum cœtu auditum est ex Prophetarum id denunciantium ore^{ac}. Significat, Deum nova non iniisse consilia, nec aliud moliri quàm quod longè antè prædixerat per Prophetas, quorum conciones, ab illis sæpe auditas & spretas, verificabit^{ad}. Est obliqua accusatio socordiae, quod pridem in Lege admoniti non saperent, nec attenderent ad minas quibus Deus illos terrere voluit & in viam revocare. Hieron. sic, *secundum auditionem cœtus, &c.* i. e. Sicut uno consensu cultum Dei violaverant, &c. ita omnes puniet. Sed mallet reddere, *secundum strepitum, &c.* Quo designat non modò conpirationem in populo Israelitico, sed & impetum, quum scilicet alii alios ad peccandum incitarent, & tumultuose in Deum insurgerent. Non (inquit) impediet me tumultus & strepitus vester quo in me ruitis quò minus compescam furorem vestrum^{ae}. Al. secundum famam quæ est de cœtu eorum. Sic, *ἀκούω* Ἰησοῦ, fama de Jesu^{af}. Al. secundum obedientiam cœtus ipsorum; i. e. quemadmodum temere obediunt Jeroboamo cultum vitulorum instituenti^{ag}.

13. *Væ eis* Sub. erit, vel accidet, Pi. *וְכִי יֵרְדוּ* Interjunctio est, sæpe tamen ponitur pro nomine, ut Esa. 1. 4. Hab. 2. 6^m. ¶ *Quoniam, &c. וְכִי יֵרְדוּ* Quoniam vagantur à me, JT. Pi. Emphaticè; qu. d. qui & potui eos juvare, & voluit. Id est, ab obedientia, vel cultu, mei. Vel, *procul diffugiunt*, vagi ac palantes, huc, illuc, per incerta opinionumⁿ. *וְכִי יֵרְדוּ* de avibus dicitur^o. Prov. 27. 8°. ¶ *Vastabuntur* Heb. *Vastitas*, five *Vastatio*, (vel, Propterea vastitas, P.) eis, JT. Pi. Riv. V. Ti. &c. sub. erit, P. Pi. sim. Ti. i. e. Extremus interitus, sine ulla spe veniæ P. Destructur patria eorum^p. Idem.

¶ *Et, &c. וְכִי יֵרְדוּ* Et (vel, Quum, JT. Et quidem, Pi.) ego redemi eos, Mo. P. D. q. d. sæpius id fecit^q. D. Liberavi eos ab Ægyptiis, Cananæis, Madianitis, &c.^r. G. Pro quibus beneficiis pessimam mihi referunt gratiam^t. D. Riv.

Al. liberasset, vel liberarem, eos, V. Al. redimo, &c. Proprie ad tempus Jeroboami pertinet, qui, etli impius, fortunatus tamen fuit, & amissa à majoribus Regno Israel restituit^v. Al. redimerem eos, Pi. Riv. vel, cogitabam, five cupiebam, redimere eos, M. D. RS. in Mer. Riv. ab afflictionibus suis, nisi obstat eorum malitia^x. Al. Ego ne redimerem eos ingratos mei contemptores^y. Sed simpliciter verba accipere præstat, redimerem, &c.^z. Riv.

¶ *Et (vel, Sed, Pi. vel, Tum, JT.) ipsi locuti sunt contra me mendacia* Assimilantes me Vitulis^{aa}. Dicentes me nefcire opera eorum, five bene five malè agant, ac propterea non prospicere illis^{ab}; me in eo totum esse ut ipsis malefaciam; me non curare res humanas^{ac}. Beneficia mea idolis adscribentes^{ad}. Si quando liberavi eos, dixerunt se servatos ope humanâ, suâ, aut sociorum^{ae}. Fraudarunt me laude liberationis suæ^{af}.

14. *Non clamaverunt ad me, &c.* In rebus suis malis ad me preces non fuderunt^g. Ut invocatio sæpe totum Dei cultum denotat, ita defectus invocationis pro neglectu totius Divini cultus accipi potest, & debet^h. Riv.

¶ *Sed, &c. וְכִי יֵרְדוּ* Quum (vel, Quamvis, Calv. Sed, M. Ti.) ejulant, JT. vel, ingemuerunt, P. vel, ululant, M. Calv. Pi. &c. vel, ulularent, G. q. d. Bruto impetu affectus suos profundunt sine rationeⁱ. Ululatus (per quem idololatrarum denotat invocationem) offendit, ut musicus concentus aures demulcet^k. Al. Quum insanierunt, i. e. blasphemias & meras insanias eructarunt^l. ¶ *In cubilibus suis* [Vel, 1. propriè.] Notum^m, quando sunt in lecto suoⁿ, ibique de rerum suarum statu cogitant^o, & de malis quæ ipsis eveniunt, ejulant & flent^p, & pessima cogitant, fortunâ omnia agi, nec Deo curæ hæc esse. Publicè Deum prædicabant, domi blasphemabant^q. Vel, 2. metaphoricè. [Sed non uno modo intelligunt.] In terra quætiis, quam Deus illis dederat^r. Al. In templis idololatricis^s: quæ cubacula vocat ad similitudinem adulterii^t; quia, ut in his scortatio corporalis, ita spiritualis in illis, exercetur^u. Al. Cubilia metonymicè sumuntur pro statu ægrorum, qui ex gravi morbo decumbunt: Deus enim se medico comparavit^v. Sensus loci, q. d. Cum afflictione pressi ingemuerunt noctu in lectis suis^w. ¶ *Super, &c. וְכִי יֵרְדוּ* Super (vel, Ad, M. Calv. vel, Propter, Ti. LXX, sic Ca. Quum propter, JT. Pi.) triticum, five frumentum, & mustum (scilicet, vel, 1. impetrandum^x; vel, 2. emendum^y, tempore inopiæ^z, quum venale offertur in urbem^{aa}. Al. Ob frumentum, &c. i. e. frumenti penuriam^{ab}. Ostendit nullum iis inesse pietatis sensum, sed omnia eorum studia hujus vitæ commoda respicere^{ac}. Al. De frumento, &c. Sy. Præ ubertate tritici, &c. Ch.) congregaverunt se, Mo. sim. Ti. vel, congregabuntur, M. sim. P. vel, quæ collegerunt, Ch. vel, congregantes se, JT. Pi. [Id quod variè intelligunt.] Ad fruges terræ colligendas, ut sit tempore messis & vindemiæ^{ad}. Al. In caritate annoæ solent idololatrarum processiones facere, placandi Numinis causâ^{ae}. Confluebant ergò Israelitæ ut orationes offerrent, vel Deo vero, vel idolis^{af}. In fanis suis interdiu (nam de nocte jam dixit, ululant,) convenerunt idola oraturi, &c.^{ag}. AE. hoc refert ad convivia & comotationes; q. d. Congregantur ad edendum^{ah}. [Alii hoc verbum aliter reddunt;] frementes, Ca. anxii, Sy. ruminabant, Vulg. vel, cum ruminarent; i. e. Cum pecudum more se ingurgitarent pane & vino, in rebus suis bonis, longè [ut sequitur] abierunt à me. Ità verè illis convenit

¶ *Sed, &c. וְכִי יֵרְדוּ* Quum (vel, Quamvis, Calv. Sed, M. Ti.) ejulant, JT. vel, ingemuerunt, P. vel, ululant, M. Calv. Pi. &c. vel, ulularent, G. q. d. Bruto impetu affectus suos profundunt sine rationeⁱ. Ululatus (per quem idololatrarum denotat invocationem) offendit, ut musicus concentus aures demulcet^k. Al. Quum insanierunt, i. e. blasphemias & meras insanias eructarunt^l. ¶ *In cubilibus suis* [Vel, 1. propriè.] Notum^{m</}

¹ Idem. & antesignani^k: & cum iis subditi, qui cum iis magnis miseriis ob frequentes mutationes involventur^l. Synecdochicè ergò intelligit omnes. qu. d. Communis erit clades, quam nè Principes effugient, nedum vulgus^m. Frustrà ergò sperant remedia malis suisⁿ. ¶ *A furore, &c.* "וְיָצְאוּ" Propter furorem, sive indignationem, lingua sua, Mo. P. M. Ti. V. Propter verba quibus Deum ad iram provocarunt^o. Propter verba illa blasphemiae de quibus supra v. 13^p. Ea erant, cum dicerent se, si hostis ingrueret Assyrius, in Ægyptum petendi auxilii causâ profecturos^q. Al. Propter contumelias in pios doctores^r. Al. Propter tumultum & tela malorum verborum quibus hortati sunt populum ut ad externos potius converterentur quàm ad Deum^t. Al. Propter superbiam linguae ipsorum, Calv. Quia vires suas magnificè jactarunt^t; Prophetas contempserunt, Deumque blasphemarunt, & impios ac pravos cultus suos superbè obstatatque tueri ausi sunt^v. Alii, *Ab indignatione, &c.* JT. Pi. i. e. Quia acerbis increpantes aliquos è Principibus suis, movent eos ad conspirationem contra Reges suos. Vide 2 Reg. 15. 10, 14^x. Gladius, conspirationum minister, acuitur stringiturque virulentis linguis indignationem inter partes concitantibus^y. Initia talium conjurationum sunt à virulentis sermonibus & libellis, quos tentamenta vulgi rectè vocat Tacitus. Harum autem querelarum materia maximè ex tributis petebatur^z. [Ca. locum sic reddit,] *Et ita suae linguae penas dabunt*, i. e. suorum in me maledictorum^a. ¶ *Ista, &c.* "וְיָצְאוּ" Hec, vel *Ista*, (sub. profectio in Ægyptum, V. vel, Id, Ca. sic Ti. sub. fuit, Hi. in Mer. vel, sub. est, vel erit, M. P. JT. Pi. vel, sub. cedit, Ti.) *sanna*, vel *subannatio*, (vel, opprobrium, Ca. Intellige vel, 1. activè; Sic Deum quondam in deserto ex Ægypto egressi deriserunt^b: vel, 2. passivè. Vel, *ad subannationem*, Ti.) *eorum* (vel, *ipsis*, Ti.) *in terra Ægypti*, P. Mo. &c. unde auxilium petiverant, immemores & pristinae servitutis suae & Divinae prohibitionis, Deut. 17. 16^d. q. d. Probrosi erunt, non tantum inter æmulos vel malevolos, sed etiam amatores & fœderatos, nempe Ægyptios, quibus gloriabantur & fidebant^e, indèque elati contra Deum linguas suas acuebant^f. Ægyptii eos fallent^g, & deridebunt^h, cum insuper ex iis[nempe proficiscentibus in Ægyptum, ut Vatablus exponit,] quidam hostili gladio in itinere perirent, & alii à feris laniarenturⁱ. Unde sperabant auxilium, ibi maximè sunt subsannati^k. Propter crebras illas mutationes ludibrio erunt Ægyptiis, quos valde fuisse Regum observantes etiam Virgilius nos docet Georgic. 1. quarto^l. [Chald. versum sic reddit, *Aversi sunt ut deficerent à lege, non quod malum intulerim eis; similes sunt arcui dolofo: perimentur gladio principes eorum propter profunditatem linguae eorum. Ista erant opera eorum dum essent in terra Ægypti.*]

C A P. VIII.

1. *IN, &c.* "אֶל חֶקֶל שִׁפְרָא" *Ad, vel Super, palatum tuum tubam, sive buccinam*, Mo. M. Ti. Pi. simil. P. sub. *adhibe*, vel *applica*, vel *appone*, P. Pi. Riv. Ti. D. vel, *buccina tua*, sub. *adfit*, Di. Reticentia est, quâ utimur in ira, vel dolore, vel metu. Vide Hof. 5. 8^a. Imperfecta hæc & abrupta oratio ostendit tum gravissimam Dei iram, tum summam admonitionis necessitatem^{*}. ¶ *Propriè palatum*, sed sumitur synecdochicè pro ore toto^b. Vel, *palatum dicit*, pro ore, quia vox transit è gutture per palatum^c. Al. *Bucca tua tubam*, Ca. *Adhibita palato tuo buccinâ*, dicit, JT. [nempe quod sequitur.] *Buccinâ faucibus tuis admota*, dicit, BA. 2. p. 184. *Os tuum ut buccina sit*, Sy. *In gutture tuo sit tuba*, Aq. & Sym. & Th. in D. *Propheta, gutture tuo clamita quasi in tuba*, Ch. Intende vocem tuam ut resonet instar buccinae^d. Est Domini sermo^e, per apostrophem, vel, 1. ad hostem: ut sensus sit, Tu hostis, *adhibe palato buccinam*, quâ classicum canas, & mox à cantato classico, invola instar aquila in domum Domini. Habet autem hæc apostrophe ellipses insignes, & minimè obscuras, quas ideo in

translatione retinendas arbitror, nè emphasis minuat^f. Vel, 2. ad Prophetam^g; quem vult editissimâ voce proclamare & peccata populi, & mala eventura. Similis locutio Esa. 58. 1^h. q. d. Clange tubâ ad commonefaciendum populum: jamjam enim imminet periculum, estque in foribus hostisⁱ. Ecliptica hæc oratio est; q. d. Apposita ori tuo buccinâ populum convocato, eumque impendentis periculi moneto, his verbis, *Quasi aquila hostis contra Hierosolymam involat^k*. *Buccinâ* admonebatur populus ut sibi caveret ab hoste adventante, Jer. 4. 5, 16. Ezech. 33. 3. &c.^l. Hypotyposis est, quâ introducitur Deus mandans Prophetæ, tanquam feciali & præconi, ut mala imminencia denunciet, & quasi clamet *ad arma*^m. Certum est Prophetam non usum fuisse tubâ, sed Dominus hanc figurâ vehementiam doctrinae exaggeratⁿ. ¶ *Quasi, &c.* "וְיָצְאוּ" *Veluti aquila* (sub. *involat*, JT. Pi. Tar. vel, *veniet*, P. Calv. & sub. *bellum*, Calv. vel, *hostis*, P. D. Tar. vel, sub. *involat*, [nempe tu, ô hostis,] Di. Omittit aliquot verba, ut magnam trepidationem significet^o. Abruptus est sermo, ad festinationem rei notandam, & terrorem incutiendum^p.) *super* (vel, *in*, JT. Pi. contra, P. M. Ti.) *domum Domini*, Mo. P. &c. i. e. Quæ [vox tua] tam latè audiatur quàm aquila Templum supervolitans & è sublimi crocicans. Confer Apocal. 8. 13^q. Tota hîc difficultas in eo est, quid per *domum Domini* intelligat^r. Respond. 1. Templum Jerosolymitanum^t; cujus ruina hîc prædicitur^t: unde constat initium capitis ad Regnum Juda pertinere^v. Verum comminatio hæc ad Israelitas manifestè dirigitur^x. Eorum ergò clades hîc prædicitur, idque ab Assyriis: periculum autem Templi depingit ad amplificationem calamitatis illorum: q. d. Adeo veloces advenient contra Samariam, ut eodem impetu & expeditione videantur Jerosolymam & Templum velle destruere. Huic favent, 1. verba; *veniet usque ad domum Domini*: 2. historia; nam, post captam [à Salmanasare] Samariam, Sennacherib, qui successerat Salmanasari, Jerosolymam obsedit, 2 Reg. 18. 9, 17^y. Sed hoc nimis coactum videtur, ut Templum constituitur primarium aquila hujus objectum, cum tamen tota hæc prophetia non tam sit comminatoria quàm executionis denunciatoria; quæ executio ab Assyriis facta non fuit contra Templum^z. At hæc prophetia est tum in Judam, ob *domum Domini*; tum in Israel, cujus & nominatim meminit^a. Utrumque Regnum hîc comprehendit docent textus coherentia & collatio v. ult. Hactenus jussus est Propheta Israelitas alloqui: porro, quasi eos planè non dignetur alloquio ulteriori, aliis, & imprimis Prophetæ, rationem reddit cur suum populum adeo duriter affligere statuerit; id quod enallage personarum in textu notare creditur^b. Resp. 2. Delubra vitulorum, sic dicta per derisionem, quod illa facta erant ad imitationem seu æmulationem Templi^c. Resp. 3. Ecclesiam, sive populum Dei^d, qui aliquando vocatur *domus Dei*, ut Num. 12. 7e. collat. cum Ebr. 3. 5, 6. Hof. 9. 15^f. Zach. 9. 8^g. 2 Cor. 6. 16. 1 Pet. 4. 17^h. Populum Decem tribuumⁱ, qui se domesticos Dei vocabant, & hoc prætextu securè peccabant^k: qui ideo *domus*, i. e. familia, Dei vocatur^l, quia pertinebat ad posteritatem Abrahami, quam Deus propter electionem gratuitam in familiam suam cooptavit. *Domus Dei & filii Dei* se invicem explicant, ut *domus Israel & filii Israel*^m. Quærent adhuc, Quis hostis aquila nomine significaturⁿ? Resp. 1. Nabuchodonosor, qui Templum Domini incendit; qui etiam aquila dicitur in Ezech. 17. 3°. 2. Rex Assyriorum, qui destruxit Regnum Israel: nam comminatio hæc Israellem respicit^p. Similitudo aquila significat & potentiam hostis^q, & celeritatem^r, impetum & crudelitatem^t. ¶ *Transgressi sunt fœdus meum*.] Fœdifragi sunt^t, Israelitæ^v. Hoc ipsum est quod proclamari vult Deus^x. Hæc videtur aliis dicere, cum prius allocutus esset Israelitas, eosque de hoste adventante admonuisset^y. ¶ *Et legem, &c.*] In qua fœdus hoc sancitum est^z, & fundatum: nam in fœdere promisit beneficia si obedirent Legi ejus^a. Non errore lapsi sunt, nam Deus apertè cum ipsis pepigerat, & satis docuerat quid Deus ab illis exigeret^b.

2. *Me, &c.* "לִי יַעֲקֹב אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל" Obscurus est

est versus ^c, propter inversum verborum ordinem ^d, qualis & alibi in S. S. invenitur ^e; & propter numerorum confusionem. Ultimo loco ponitur *Israel*, quod ordine primum est; & quia multitudinem significat, construitur cum plur. *clamabunt*, per synthesin, quamvis *no*x singulare adjiciatur, *Deus mi* ^f. *Ad me clamabunt*, (vel, *clamant*, sive *clamare solent*; fut. pro præf. [vel præf.]. Vel, *clament*. Sunt verba Dei ad Prophetam, ut admoneat Israelitas reverti ad eum, implorareque auxilium ejus ^h. Vel, *quiritabunt*, Ca.) *Deus meus*, vel *mi*, *cognovimus* (vel, *agnoscimus*, Pi.) *te*, *Israel*, Mo. vel, *Israelita*, Ca. Pi. Al. *Ad me Israel* (vel, *Israelita*, M. J. T.) *clamabunt*, (vel, *clamant*, J. T. vel, *clamare debuerunt*, M.) *Deus meus*, vel *mi*, *te novimus*, P. vel, *agnoscimus*, M. J. T. Jungunt *וְאֵת אֶתְנַחֲשָׁן* cum *וְאֵת*, et si Athnach intercedat. Malim situm verborum retinere, & vertere, *Ad me clamant*, *Deus mi*, *novimus te nos Israel*; sic ut in *וְאֵת אֶתְנַחֲשָׁן* influat vis nominativi pluralis precedentis *וְאֵת אֶתְנַחֲשָׁן*: sic simul in eo ratio latet quâ persuadere falsò conantur Deo se ipsum nōsse, quoniam nempe sint *Israel* ^{*}. *Clamabunt ad me*, O *Deus meus*, nos *Israelita* cognoscimus te, Ti. Chald. satis dilucidè ita *וְאֵת אֶתְנַחֲשָׁן*, sine ulla verborum traiectione, *Omni tempore quo adduco super eos angustiam orant coram me*, dicentes, *Nunc pro comperto tenemus quòd non sit nobis Deus præter te; redime nos, quandoquidem sumus populus tuus Israel*. *Clamabunt*, in rebus dubiis & adversis ^k; tempus veniet cum me invocaturi sunt: sed frustra ^m, quia sine vera fide & respicientia, ut Prov. i. v. 28, 29. *Deus meus*. Singuli dicent, *Deus meus*. Sic Cornelius Severus, — *fusique per herbam, Hic meus est, dixere, dies. Cognovimus*, &c. Nos *Israelita* te Deum verum esse cognovimus. Simile Matt. 7. 22. ^o. Jactant fidem & cultum & notitiam Dei ^p, quam tamen definiunt ex observatione quorundam rituum ac ceremoniarum. In quo eos errare docemur Isa. 29. 13. Jer. 7. 4. 9.

3. *Proiecit*, &c. *וְאֵת אֶתְנַחֲשָׁן* *Deseruit* (vel, *Elongavit*, Mo. *Repulit* à se, P. *Sed abiecit*, Pi. *At repulit*, Ti. velut rem malam & abominabilem ^r: *Abominatus est*, Calv.) *Israel bonum*, M. J. T. &c. subintellige, *respondebit Deus*. Fugit *Israel* à bono. *Bonum*, id est, *beneficium* ^t; Deum ^u, *autò* *quòd* *à se* *deseruit*, naturâ ac verè bonum ^v, præter quem non est bonum ^w. Vel, *bonum*, i. e. Verbum & cultum Dei ^x. Vel, *bonum* substantivè ponitur ^y, pro eo quod rectum ac justum est ^z. Hebræa hîc sunt ambigua, & possunt sic reddi, *Bonus* (nempe *Deus*) *repulit Israel*. Id non malè quadraret sequentibus, *Quia Deus repulit* — ideo *hostis persequetur eum* ^c. ¶ *Inimicus* (vel, *Ideo hostis*, Ti. Pi. *Dum hostis*, Ca.) *persequetur* (vel, *persequitur*, D.) *eum* ^d. Nempe ita ut fugere nequeat ^e. Nota hîc antithesis; *Repellunt bonum*, malum eos consequetur. Similis est oppositio & Psalm. 109. v. 17 ^{*}.

4. *Ipsi*, &c. *וְאֵת אֶתְנַחֲשָׁן* *Ipsi regnare fecerunt*, (vel, *reges faciunt*, G. sim. J. T. M. Ti. &c.) & (vel, *sed*, M. Ti. sic J. T. Pi.) *non ex me*, Mo. P. &c. i. e. non ex meo mandato ^f, vel sententia; me inconsulto ^g. Se ipsum postea declarat, cum dicit, & *non novi* ^h. Quæ paucis perstrinxit uberius jam persequitur ⁱ, & duplicem h. l. eis impingit apostasiam, civilem, & ecclesiasticam ^j; quia Regem fecerunt inconsulto Deo, & loco Dei idola substituerunt ^k. Perfidiam populi ostendit in mutatione Regni & Sacerdotii, in quibus duobus salus illius populi fundata est. Itâ labefaciunt totum Dei ordinem, & gratiam Dei extinguunt, ac palam ostendunt se nolle Dei manu regi ^l. Qu. Sed quos *reges* hîc intelligit? Resp. 1. Non Saulem, quamvis hujus petitio displicuit Deo, 1 Sam. c. 8. quia decem Tribus separatim hîc reprehendit, &c. ^m. 2. Reges Gentiles vicinos ⁿ, quos in tutores & patronos sibi delegerunt ^o. Sed aliud est, eorum opem implorare; aliud, eos Reges sibi constituere ^p. 3. Tyrannos, qui jussu Dei non sunt electi, nec à populo admissi, sed vi & proditione Principatum occuparunt; ut Amri, Sallum, Manahem, &c. Jeroboamus & Jehu eorumque posterii Dei jussu regnarunt; non item illi qui medio inter eos tempore fuere, ut nec illi qui post Jehu posteros ^r. Sed hæc non fuit culpa populi, qui in ea re potius fuit patiens quàm agens ^s. 4. Jeroboamum ^t, & alios ^u, nempe successores ejus ^v;

hi enim non venerunt in Regnum ex promissione David facta, sed aut populi defectione, aut ipsorum occupatione ^w. Sed obstare videtur huic sententiæ, quòd Jeroboam constitutus est Rex Divinâ sententiâ & ordinatione, ut Ahias significaverat, non tanquam futurum simpliciter, (sic enim possunt prædici quæ Deus nec probat nec efficit,) sed tanquam à Deo institutum, 1 Reg. 11. 31. & 12. 15, 24. unde constat Deum fuisse mutationis authorem ^x. Resp. Consilium Dei non excusat prætextus impiorum. Non excusabat prædones illos Job. 1. quòd Deus voluit eum spoliari; nec Israelitas, quòd Deus voluit Salomonem punire, & decem Tribus ei auferre ^y. Peccarunt Jeroboam & Israelita, quòd hoc facto non consilium aut mandatum Dei spectarent, sed tantum proterviam & libidinem suam sequerentur, nec vocationem Dei exspectarent, neque Deum consuluerunt de tempore & modo, ut fecerat David ^z. Deum non invocarunt ^a, nec rogârunt Deum, quum eum creârunt ^b. Debebat populus spectare quid Deus præceperat ^c, Deut. 17. 15. *Eum constitues regem quem Dominus tuus elegerit*, &c. At populo nihil adhuc à Deo justum fuit, &c. Sciebant etiam se contra mandatum Dei à domo Davidis deficere ^d. Debebant autem omnes potius injurias perferre quàm se tanto bono privare. Non enim more vulgari regnavit David, sed ut figura Christi. Cum ergo populus jugum Davidis excuteret, seditio hæc non tantum fuit quædam temeraria levitas, sed & impia abnegatio gratiæ Dei, cujus symbolum & pignus dederat Deus in Regno Davidis, quo durante Deus gratiam suam populo pollicitus fuit. Populus ergo hoc facto Christum in figura respuebant, & se à corpore Ecclesiæ avulserunt ^e. Porro, Jeroboam idololatriam induxit, atque itâ declaravit se non gratiæ Dei acceptum ferre Regnum suum, sed suffragiis populi, quem in suam rebellionem pertraxit ^f. [Al. sic;] Potestas Jeroboami legitima erat & ex Deo: usus autem potestatis malus, vergens in oppressionem, idololatriam, &c. ^g. ¶ *Principes*, &c. *וְאֵת אֶתְנַחֲשָׁן* *Removerunt* sub. *reges*; *וְאֵת אֶתְנַחֲשָׁן*, nam *וְ* pro *poni* amat ^h. q. d. Sive Regem creârunt, sive abstulerunt ⁱ. *Principes* (vel, *Principem*, Mo.) *extiterunt*, ^j. Vulg. vel, *facti sunt*, Pi. vel, *subornaverunt*, M. vel, *constituerunt*, Mo. P. Ti. &c. ad verb. *Principificârunt*, Pi. ¶ *Et non cognovi* ^k i. e. Non approbavi eos ^l: vel, me infcio, i. e. non consulto ^m. Judices Duarum tribuum originem habebant à Deo, judices Decem tribuum à Regibus ⁿ. ¶ *Fecerunt sibi idola* ^o *וְאֵת אֶתְנַחֲשָׁן* propriè dolorem significat. Hebræi & his & aliis funestis aut vilibus vocabulis appellavere idola; ut 1 Sam. 31. 9. & alibi sæpe ^p. ¶ *Uti*, &c. *וְאֵת אֶתְנַחֲשָׁן* *Ideo* ^q *erit exciso*, Mo. vel, *excindetur*, G. sim. M. vel, *ut succideretur*, P. sim. M. Ti. J. T. Pi. Sub. *populus*, G. vel, sub. *Israel*, J. T. vel, *quisque eorum*, Pi. vel, sub. *nomen eorum*, i. e. Ut ipsi perirent unâ cum nomine suo. Vel, *ut succideretur ipsum argentum & aurum* ^r. Quæ res in causa erit *ut excidantur*, Ca. *ut* non finem notat quem sibi idololatriæ proponunt, sed eventum ^s.

5. *Proiecit*, &c. *וְאֵת אֶתְנַחֲשָׁן* [Variant.] *Repulit* (vel, *Elongat*, sive *Removet*, sub. *hostis*, aurum ejus in frustra contractum secum abducens ^t: vel, *Abominatus est*, Sc. Deus, Riv.) *vitulum tuum*, Ti. *Relicturi sunt tuum vitulum*, Ca. Non modò Israelitis, sed & idolo, exitium denunciat ^u. Al. *Rejecit* (vel, *Deseruit*, M. *Elongare fecit*, P. vel, *Deseret*, J. T. G. *Abjiciet*, Pi. *Relinquet*, V. sub. *te*, P. M. V. G. & sub. *de terra*, P. vel, sub. *eos*, J. T. Pi. Liv. nempe Israelitas, de quibus & in præced. & in seq. loquitur. Ellipsis hujus accusativi post hoc verbum frequens est, ut Psalm. 44. 24. & 74. 1 ^{*}. Vel, *Elongatus est à te*, V. *Pulsus*, vel *Repulsus*, est à Domino, vel, *procul è terra tua* ^v. *Procul abductus est*: habet enim hoc verbum & immanentem significationem ^w: *transfertur enim ab Assyriis, & demigrabit aliò* ^x.) *vitulus tuus*, Mo. &c. h. e. duo vituli tui ^y. Sing. pro plur. *Idola vitulum* nominat per contemptum ^z. Sensus, *Tibi exitii causa est idololatria* ^a. *Abjiciet*, i. e. faciet ut Deus abjiciat ^b. Metonymia ^c, qualis Hof. 10. 15. *Sic vobis fecit Bethel* ^d. q. d. Non est quòd captivitatem tuam fortunæ adscribas, aut hostium injuriæ, sed vitulo tuo ^e. Al. Nihil in periculis tibi proderit ^f. *Te deseret*, id est, non juvabit: senties te desertam à diis tuis. Itâ vanam

^a Riv. retundit Israelitarum fiduciam, &c. Targum habet, Errarunt post vitulum: nimirum וְיִלְלִי non sumpsit pro, elongavit, rejecit, abiecit, ut vulgò; sed pro, elongavit se, recessit, divertit. ¶ **Samarita** Vel, *O Samarita*, P. M. &c. i. e. vos incolæ Samariæ, & inprimis Rex & consiliarii ejus. *Vitulos Samaria* vocat qui in Dan & Bethel erant: quia Samaria fuit caput Regni. Sunt qui putant vitulum cultum in ipsa metropoli Samaria: quod mihi adhuc incompertum. ¶ **Iratus**, &c. וְיִלְלִי Excanduit furor meus in eos, P. &c. sub. vitulos, V. vel, Israelitas, cultores eorum, V. sic G. Ad eò me non placant tali cultu, ut, contrà, me provocent, id eoque perituri sunt. ¶ **Usquequo**, &c. וְיִלְלִי לֹא יִלְלִי Quousque non possunt, vel poterunt, (vel, valent, M.) purgari? Ti. sim. &c. Al. vel, innocenter agere? Sy. vel, munditiam? Calv. vel, innocentiam? Calv. P. Mo. M. JT. Pi. Liv. D. G. &c. sub. colere, JT. Pi. vel, sibi comparare, P. vel, amare, G. vel, prestare, Tar. ferre, M. Liv. D. Riv. Tar. Ellipsis hujus verbi, qualis & alibi post idem verbum וְיִלְלִי, ad odium designandum usurpatur; ut Psalm. 101. 5. Esa. 1. 13. 1 Cor. 3. 2. f. Apocopefio irato conveniens, ut supra v. 1. h. Improbitaltem eorum aggravat, quod innocentiam nò ferre quidem possent. Sensus, q. d. Quamdiu erunt impuris animis propter idololatriam? Quousque non ferent innocentiam? aut purum Dei cultum? quem munditiam vocat, quia hic homines emundat, quos idololatria fœdos reddit. Reus falsi cultus pro immundo habebatur, supra 6. 10. Deplorat obstinationem populi, quod nulla spes esset resipiscentiæ, &c. P. Numquid perpetua [erit] eorum impoenitentia, ut emendatione non abluant sua crimina? Potest hîc nomen וְיִלְלִי poni pro infinitivo. Alii locum affirmativè, vel definitivè, exponunt, [& hæc verba cum præcedentibus nectunt, & sic accipiunt:] *Flagrante in eos ira mea quamdiu nequibunt innocentiam*, i. e. innocentes esse. Tamdiu iram meam sentient, donec emundare se & innocentiam amplexari poterint: quod non fiet ante captivitatem, vel ante Christum. *Exarsit furor meus in eos quamdiu non poterunt se purgare*, Ch. vel, *quousque non poterunt mundari*: i. e. Ità accendetur in ipsos ira mea, ut ab ea eximi atque eripi non possint.

6. **Quia**, &c. וְיִלְלִי מִיִּשְׂרָאֵל *Quia*, vel *Nam*, ex, vel ab, Israel & (vel, etiam, Calv.) hic, vel ipse, vel iste, Calv. Mo. P. &c. sub. vitulus, M. Ti. P. & sub. est, vel fuit, Calv. M. P. Ti. &c. i. e. ex consilio Israelitarum & Regis sui. Inventum est Israelis, prodiit ex ejus officina. *Etiā hic*, nempe ut olim ille in deserto. Tacita comparatio; q. d. Non fuistis aliunde decepti, ut possitis culpam in alias gentes transferre: nemo vos impulit malus suasor, aut vobis obtrufit: intus hoc malum est, spontè & proprio motu excogitastis. Rex vester fabricavit, & vos cum plausu excepistis. Hunc cultum non (ut plerisque alios) ab aliis gentibus accepistis; sed ipsi auctores fuistis. Non Ammonitarum aut Moabitarum, sed ipsius Israelis, hoc est commentum. Hinc refelli possunt qui originem ei [cultui] dant Egyptiam: aut loquitur de vitulo, (non de ejus cultu,) quem artifex indigena fabricavit, h. e. Israelita quispiam. In Egypto adorabantur boves & vituli: verum hæc æmulatio non impulit Israel, quin seipsum ad hunc cultum stimularunt; & Egyptiis deteriores erant, quia hi vivum colebant, Israel verò mortuum. Alii putant vituli vanitatem & impotentiam hac in parte significari. Divini nihil est, cum ex consilio Israelitarum factus est. ¶ **Artifex fecit** (vel, paravit, JT.) illum, & non (vel, proinde non, P. Ti. vel, neque, JT. Pi.) est Deus. Sic M. scil. re verà. Nulla in eo est vis Divina. Quia hominis non est Deum facere. ¶ **Quoniam**, &c. וְיִלְלִי מִיִּשְׂרָאֵל *Quoniam*, vel *Nam*, (vel, Certè, Tar.) in frustra, sive fragmenta, (vel, contritiones, V. scissilia, Ti.) erit, JT. vel, disperpetur, P. vel, redigetur, M. Ti. Pi. simil. D. G. Nam fragmenta (vel, contritiones, Mo.) erit, Ca. Redigetur in scobem, vel partes minutissimas; ut idolis fiebat: vide Exod. 32. v. 20. 2 Reg. 18. 4. שֶׁבֶר est minutum quodque in re quavis, ut scintillæ, fragmenta, segmeta. Atomos dixit in Commentario Hieronymus. Factum hoc per Assyrios. Vox שֶׁבֶר, de qua litigant Interpretes,

usitata est apud Magistros, & sign. *frusta*, à שֶׁבֶר con-fregit. Est vox Syriaca, quæ significat, vel *asseretabularum*, vel *scintillas*, vel *scobem* illam & minutissimam frusta quæ ex trabibus ferrâ resecis decidunt. Et quum apud illos vetus proverbium fuerit, *Frustum ex trabe*, mihi dubium non est quin eò respexerit Christus Matt. 7. 5. Ex Græcis verterunt alii, [nempe Sym. in Cap. crit. p. 344.] ἀκατάσταν, (*instabilem reddens*;) alii, [nempe 5. edit. in Cap.] πειθεσίων, (*in gyrum agens*;) alii, πλανών, *seducens atque decipiens*, &c. Th. in D. Putarunt idem valere quod D. Al. Omnes videntur legisse שֶׁבֶר. Potius, respexerunt significationem verbi שֶׁבֶר, quæ, *avertere, pervertere, seducere*, significat, quasi scriptum esset שֶׁבֶר שֶׁבֶר, & plur. pro sing. positum per synthesin. Hoc sensu locum accepit quidam in AE. quod vitulus Samaria facturus sit Israelem aversum, seductum. Sensus est, Non potest ille vitulus tueri seipsum, nedum alios. Hoc argumento factis apparebit omnibus, nihil in eo esse Divini. Deus vinci & pati nequit; at vitulus hic comminui debet, &c.

7. **Quia ventum seminabunt** Qui magnos sonitus edet, videturque esse res solida & stabilis; sed mox expirat, & esse definit. q. d. Circa res vanissimas occupati sunt. In vanum laborarunt in hoc cultu, ac si quis ventum seminet. *Seminare ventum* nihil aliud est quàm, inanes prætextus obtendere quibus impietatem suam tegant. Erat apud ipsos ventus, i. e. ventosa & inanis ostentatio: habebant illi hypocritæ pompas suas, & piis cultoribus similes videbantur; solum tamen ventum seminabant, quia deerant fides & obedientia. Pro vento, & habent, ἀνεμώδους, (*corrupta à vento*;) quomodo dici semina quæ ἐν τῷ αἵματι, i. e. medullam, non habent, notat hîc Hieronymus. ¶ **Et turbine metent** Ità Pi. &c. Qui segetibus noxius est. Turbo est durior vento. Dicit טῆרס, geminata literâ, ad augendam significationem. Proverbiale, significans inaniam operum calamitosam fore mercedem. Simile Job. 4. 8. Prov. 22. 8. Quia opera eorum sunt vana & inutilia, nulla erit illis merces, sed damnum tantum. Arare, vel seminare, significat operari, metere, mercedem operum recipere. *Seminare ventum* est, in vanum laborare, ut Eccles. 5. 16. Sic, Prov. 11. 29. *posidere ventum* est, possessionem nihili habere. Hinc Græcis proverbium huic non dissimile de vano labore, ἀνεμὸς γαρρύνει, *ventos colere*. Hic ergò sensus est, Eos frustra esse in idolorum cultu, & irritum illum laborem damnosum finem allaturum. Hypocritæ sunt, ideo ab Assyriis invadentur. Al. Si quis in vento (sive in magna tempestate) serit, & in turbine (sive multis imbris) metit, nil reportat, quum ventus omnia dissipet. Irriti consilii descriptio. Ut initia idololatriæ & fiduciæ in homines infusta, sic exitus tristissimi. ¶ **Culmus stans non est in eo** Nempe semine quod serunt. Non veniet ad tempus quum sit טῆרס seges, quum scilicet stat ut metatur. טῆרס est frumentum stans in agro, nondum demessum. ¶ **Germen** (scilicet illius feminis) non faciet (vel, reddet, Ti.) farinam. Ità P. sim. M. JT. Pi. q. d. Si contigerit fruges illas germinare, non tamen inde fiet farina, nedum panis. Significat, Israelitas, si aliquem fortè successum habebunt rerum suarum, non tamen perseveraturos diu in eo. Cultura tuæ non respondebit successus. Culmus hîc fortè intelligit cum spica vacua: quæ, quò magis vacua est, eò magis erigitur & stat; quò plenior, eò magis demittitur & terram versùs propendet: q. d. Quicquid nascetur ex labore vestro erit palea, aut culmus stans & erectus, sed sine germine, inutilis & flaccidus. Distingue sic, *Culmus stans, non est in eo germen, neque proferet farinam*. Sensus est planus, culmus quidem surrecturus, sed sine germine, ac proinde nullum inde futurum frumenti proventum. ¶ **Alieni comedent** Dicent indigenæ, — *en quèis consevimus agros*! De causis exitii, duplici nempe apostasia, dixerat; hoc versu & seq. agit de pœna. Possunt autem hæc de culmo, farina, &c. accipi, vel, i. propriè; ità sterilitatem minatur: vel, 2. (quod malim) figuratè, ut respondeat sementi & messi; ut significet inutilem operam & noxium eventum omnium quæ susciperent Israelitæ, i. e. maledictionem omnimodam, propter sementem malam, nempe

* Riv. nempe idololatriam *. Dicit eos fructum collecturos qui rationi respondet, & spem eorum fallacem & irritam fore.

8. *Devoratus est Israel*]. Poenae amplificatio. Non solae fruges percunt, sed & populus. Vel, *Absorbebitur*, &c. D. G. præt. profut. i. e. Devorabuntur opes eorum. ¶ *Vas immundum*]. Heb. in quo nulla est delectatio, five complacentia. JT. Pi. P. &c. *vas ingratum*, Ti. vel, *difficilis*; ut lasanum^m, aut matulaⁿ, quibus utimur, sed cum contemptu. Ad verb. *vas non beneplacitum* (sub. hominis) in eo, V.

9. *Ascenderunt* (i. e. Iverunt; ut cum respondeo sumitur pro dico: alioqui non ascenditur [ab Israele] in Assyriam, sed potius descenditur.) *ad Assur*]. Fidebant Assyrio, quasi non esset Deus in Israele. Hoc peccatum quo poenae provocatae fuerant. Prædicatur rursus id quod legimus 2 Reg. 15. 19. 20. & 17. 3. Al. *Ascenderunt*, &c. i. e. ascendent, captivi scilicet, quia Assyriorum opem petebant. ¶ *Onager*, &c. 17. 77. 78.] *Onager* (vel, ut *onager*, P. Et sunt veluti *onager*, Ti.) *solitarius* (vel, qui *solitarius* est, M. qui *solus relictus* est, Ti.) *sibi*, Mo. P. Ti. &c. vel, *apud se*, M. & *sibi* redundat, ut Jes. 31. 8. Amos. 2. 13. *Onager solitarius* dicitur, non quod suorum consortium fugiat; est enim animal gregarium, ut testantur Varro Rust. 2. 6. Plin. 8. 30. Ammianus 1. 24. ferè in fine, item Pollux, Solin. 1. 1. Oppianus: sed quia est eremicola *. Vide Job. 6. 24. v. 5. & 39. 5, 6, 8. Esa. 32. 14. Jer. 2. 24. Dan. 5. 21. Hoc membrum referri potest vel, 1. ad Israelitæ; qui *onager* dicitur vel à stultitia, vel à miseria, sua: quod, instar onagri, insociabilis esset, nec se pateretur cicurari: quod huc illuc mirabili cursu oberaret, vel pascui vel refrigerii causa: vel, ut significet eum, desertum ab omnibus, omnium injuriis expositum esse. Sanè *onagri præde sunt leonibus in deserto*, Sirac. 13. 19. Idem in desertis semper hinc inde errant, ægre cibum & potum ibi invenientes, &c. Sic Israelitæ semper errant in consiliis, ex pumice aquam postulant, & opem ab hostibus. *Onager* dicitur præ libidine. *Onager* maximâ libidine ferri & velocissimè abripi solet, ita ut ab instituto cursu revocari nequeat, Jerem. 2. vers. 24. Pernicior est equis, teste Xenophonte. Aptè ergo denotat præcipitem illum fervorem quo Israelitæ acti huc illuc ad externarum gentium foedera, præsidia, superstitiones, cursitaverunt.

Vel, 2. ad Assyrium. [Ita JT. & Pi. qui locum sic reddunt, *onagrum solummodo studium sibi*.] Heb. *solitarius sibi*; q. d. hominem ferum & inhumanum, & suis tantum commodis deditum; cui non magis curæ sunt homines ut ipsos adjuvet, quam onagro, Job. 39. 7. qui sui solius negotia gerit, alias gentes non curat. Potest & hoc proverbium accommodari ad eum qui à se solopendet, nec ullius consilium audit. ¶ *Munera*, &c. 17. 77. 78.] *Conduxerunt* (vel, *expetierunt*, Mo.) *mercede amatores*, P. M. Ti. JT. Pi. Heb. *amores*, Mo. V. D. i. e. amicitias gentium; vel, *amatores*, five viros amoris. Sic in Davide, *amat iustitias*, i. e. viros justos. Pacem & foedus ab Assyriis impetrabant. Vide Ezec. 16. 33.

10. *Sed &c.* 17. 77. 78.] *Etiam quia munera miserunt ad gentes*, Mo. Qui mercede conduxerunt nationes, de Deo scilicet sibi adjungendo nihil solliciti. *Quamvis* (vel, *Et licet*: 17. 77. 78.] interpretor ut Esa. 1. 15. Hof. 9. 16. vel, *Et quoniam*, Ti. *Etiam quia*, JT. Pi.) *conducant*, vel *conduxerint*, (vel, *mercede conduxerunt*, JT. Pi. sub. illos, scilicet amatores; vel, sub. alios, JT. Tar. vel, sub. quosdam amatores, D.) *inter gentes*, Calv. vel, *in*, five *ex*, *gentibus*, M. D. Liv. illis nempe quæ Deum verum non norunt: frustra id erit. *Etiam quod conduxerunt mercede gentes*, non proderit, P. *Etiam quia conducto milite externo sese confirmaverint*, ut de Hosea legimus 2 Reg. 15. 19. ¶ *Nunc congregabo eos*. Vel, *illas*, gentes scilicet; quas conduxerunt sibi, adversus Israelitæ. Vel, *eos*, nempe Israelitas: vel, 1. in bonum; ut sit promissio recollectionis populi. q. d. Tamen retinebo ipsos, nè prorsus pereant: videntur enim consultò appetere exitium, dum ita cupidè feruntur ad prophanas gentes. [Vel, 2. in malum.] *Congregabo eos*, ut victos simul abdu-

cam, & postea inter gentes dispergam: qu. d. Eos unâ strage in acervum congeram. Al. *Colligam eos*, nempe in sepulchrum, i. e. interimam eos. Sic Hof. 9. 6. *Aegyptus colliget eos*, cujus expositio additur, *Moph sepeliet eos*. Apud Syros 777 significat, ut, *sepelire*, ita etiam, colligere, ut Psalm. 129. 7. & Rom. 12. 20. ubi ponitur pro *congregare* accumulare. Atque hinc esse arbitror quod Act. 5. 6. *congregare* contrahere, & Act. 8. 2. *congregare* comportare, de apparatu funebri ac sepulchrali usurpentur: qua de re ad ista loca pluribus egimus.

¶ *Et, &c.* 17. 77. 78.] *Et* (vel, *Nam*, JT. Pi. Nunc enim, P.) *dolebunt* (vel, *incipient*, Calv. vel, *ceperunt*, Ti. D. sub. congregari, D. Tar. vel, sub. *conqueri*, V. Tar. premi, Q. in Riv. vel, *infestari* esse, nempe Israelitis; vel, sub. *liberi* esse, five *quiescere*, Riv. ex Vulg.) *paululum* (vel, *brevi*, Oecol. vel, *paucotempore*, Ti.) *propter onus* (i. e. tributum vel exactionem, 2 Reg. 17. 3. vel, *ab onere*, Ti. vel, *præ onere*, Q. in D.) *regis principum*, Mo. Ti. JT. Pi. D. &c. i. e. Regis Assyrii; qui rex magnus dicitur, & rex regum, Jes. 10. v. 8. vide & 2 Reg. 17. 3. Ezec. 26. 7. pro quo hic est, *rex principum*; nam Reges ita vocantur Hof. 7. 16. collat. cum v. 7. Vel, *regis & principum*, P. Calv. D. ut sit *analogia*. *Et incipient parùm eos onerare tam rex quam principes*. Sensus est, Antequam ducantur in captivitatem, paulatim incipient gravare eos Reges & Principes exactionibus & tributis. Sensus, q. d. Imò jam ceperunt obloqui & conqueri aliquantulum, quod sint tributarii. *paululum* dicit, quod tributum parva res esset respectu captivitatis. Poenam futuram amplificat comparatione, ostendens, quod hæcenus fenserant, per exactiones & tributa pendenda Assyrio, paululum fuisse præ iis quæ deinceps paterentur in illa dispersione.

Et inceperunt paululum, nempe colligi in sepulchrum, five interim, *ab onere regis principum*, quo nempe presfit eos Rex Assyriorum. Al. *Et quiescent* (vel, *Et quiescant*, Sy.) *paulisper ab onere*, &c. G. ex Vulg. Sy. Est *paucotempus*, (irrisio.) Conquesti vehementer sunt de iis oneribus quæ Reges Israelis Regumque præfecti ipsi imponebant; ideòque Reges & præfectos occiderunt, c. 7. v. 16. Efficiam ego nè quicquam pendant Regibus illis aut præfectis, nimirum cum servili conditione in Assyriorum terris vivant. Est autem & illud *paulisper* dictum per irrisum: diu enim duratura erat quæ hic prædicatur conditio. Al. *Dolebunt* populus, sed *paululum*, five moderatè, ut possint secum reputare peccata sua, & sensim ad me redire. Et dicit hunc dolorem fore exiguum qui erit *ab onere*, &c. quia Israelitis propoluitum erat ad bellum concitare Assyrios; id quod cessisset illis in perniciem: sed Dominus suspendit vindictam suam, & interea dolorem mitigavit, quia facti sunt tributarii: coactus est Rex [Israelis] cum suis consiliariis exigere magna tributa. [Ca. locum sic reddit.] *Ego per gentes eos jam ita cogam, ut parùm doleant præ regia fato proceres*. Ita puniam, ut Rex multò etiam graviores det poenas quam proceres. 777 Ca. scribendum cum Dages in Lamed vel ex editis à R. Stephano; quamvis Veneta editio & quæ Antuerpienses à me consultæ eo careant. Deducunt, vel à 777, *doluit* P; vel à 777, *infirmatus est*; vel à 777, *exspectare, quiescere*; vel à 777, *incipere*. Sed sciendum sæpe confundi formas diversorum thematum, nempe 777, 777, 777, & 777.

11. *Quia multiplicavit Ephraim altaria*. Quamvis prius ei essent tot altaria, à patribus relictæ; & quamvis Deus unicum esse voluit, idque in Jerusalem, Deut. 12. 5, 6, 13, 14. Mira populi impoenitentia, qui etiam in mediis flagellis peccata adaugent. ¶ *Ad peccandum*. Non eo animo aras extruxerunt ut peccarent, sed hunc cultum Deo gratum credebant. Sed est iudicium Spiritus Sancti dicentis quod res est, & idololatriam pingentis suis coloribus. Non respicit finem & intentum hominum, sed rei eventum & naturam, & proprium talis causæ effectum per se, quæ ad nihil aliud valet quam ad peccandum. Ergo multiplicaverunt sibi peccandi adminicula. Ostendit bonas eorum intentiones frivolas esse, nec peccata excusare. ¶ *Facta sunt* (vel, *Fient*, five *Erunt*, G. Pi. vel, *Fuerunt*, inquam, M.) *ara ei in*, &c. 777.] *Ad peccandum*, Mo.

¶ *Etiam quia munera miserunt ad gentes*, Mo. Qui mercede conduxerunt nationes, de Deo scilicet sibi adjungendo nihil solliciti. *Quamvis* (vel, *Et licet*: 17. 77. 78.] interpretor ut Esa. 1. 15. Hof. 9. 16. vel, *Et quoniam*, Ti. *Etiam quia*, JT. Pi.) *conducant*, vel *conduxerint*, (vel, *mercede conduxerunt*, JT. Pi. sub. illos, scilicet amatores; vel, sub. alios, JT. Tar. vel, sub. quosdam amatores, D.) *inter gentes*, Calv. vel, *in*, five *ex*, *gentibus*, M. D. Liv. illis nempe quæ Deum verum non norunt: frustra id erit. *Etiam quod conduxerunt mercede gentes*, non proderit, P. *Etiam quia conducto milite externo sese confirmaverint*, ut de Hosea legimus 2 Reg. 15. 19. ¶ *Nunc congregabo eos*. Vel, *illas*, gentes scilicet; quas conduxerunt sibi, adversus Israelitæ. Vel, *eos*, nempe Israelitas: vel, 1. in bonum; ut sit promissio recollectionis populi. q. d. Tamen retinebo ipsos, nè prorsus pereant: videntur enim consultò appetere exitium, dum ita cupidè feruntur ad prophanas gentes. [Vel, 2. in malum.] *Congregabo eos*, ut victos simul abdu-

cam, & postea inter gentes dispergam: qu. d. Eos unâ strage in acervum congeram. Al. *Colligam eos*, nempe in sepulchrum, i. e. interimam eos. Sic Hof. 9. 6. *Aegyptus colliget eos*, cujus expositio additur, *Moph sepeliet eos*. Apud Syros 777 significat, ut, *sepelire*, ita etiam, colligere, ut Psalm. 129. 7. & Rom. 12. 20. ubi ponitur pro *congregare* accumulare. Atque hinc esse arbitror quod Act. 5. 6. *congregare* contrahere, & Act. 8. 2. *congregare* comportare, de apparatu funebri ac sepulchrali usurpentur: qua de re ad ista loca pluribus egimus.

¶ *Et, &c.* 17. 77. 78.] *Et* (vel, *Nam*, JT. Pi. Nunc enim, P.) *dolebunt* (vel, *incipient*, Calv. vel, *ceperunt*, Ti. D. sub. congregari, D. Tar. vel, sub. *conqueri*, V. Tar. premi, Q. in Riv. vel, *infestari* esse, nempe Israelitis; vel, sub. *liberi* esse, five *quiescere*, Riv. ex Vulg.) *paululum* (vel, *brevi*, Oecol. vel, *paucotempore*, Ti.) *propter onus* (i. e. tributum vel exactionem, 2 Reg. 17. 3. vel, *ab onere*, Ti. vel, *præ onere*, Q. in D.) *regis principum*, Mo. Ti. JT. Pi. D. &c. i. e. Regis Assyrii; qui rex magnus dicitur, & rex regum, Jes. 10. v. 8. vide & 2 Reg. 17. 3. Ezec. 26. 7. pro quo hic est, *rex principum*; nam Reges ita vocantur Hof. 7. 16. collat. cum v. 7. Vel, *regis & principum*, P. Calv. D. ut sit *analogia*. *Et incipient parùm eos onerare tam rex quam principes*. Sensus est, Antequam ducantur in captivitatem, paulatim incipient gravare eos Reges & Principes exactionibus & tributis. Sensus, q. d. Imò jam ceperunt obloqui & conqueri aliquantulum, quod sint tributarii. *paululum* dicit, quod tributum parva res esset respectu captivitatis. Poenam futuram amplificat comparatione, ostendens, quod hæcenus fenserant, per exactiones & tributa pendenda Assyrio, paululum fuisse præ iis quæ deinceps paterentur in illa dispersione.

Et inceperunt paululum, nempe colligi in sepulchrum, five interim, *ab onere regis principum*, quo nempe presfit eos Rex Assyriorum. Al. *Et quiescent* (vel, *Et quiescant*, Sy.) *paulisper ab onere*, &c. G. ex Vulg. Sy. Est *paucotempus*, (irrisio.) Conquesti vehementer sunt de iis oneribus quæ Reges Israelis Regumque præfecti ipsi imponebant; ideòque Reges & præfectos occiderunt, c. 7. v. 16. Efficiam ego nè quicquam pendant Regibus illis aut præfectis, nimirum cum servili conditione in Assyriorum terris vivant. Est autem & illud *paulisper* dictum per irrisum: diu enim duratura erat quæ hic prædicatur conditio. Al. *Dolebunt* populus, sed *paululum*, five moderatè, ut possint secum reputare peccata sua, & sensim ad me redire. Et dicit hunc dolorem fore exiguum qui erit *ab onere*, &c. quia Israelitis propoluitum erat ad bellum concitare Assyrios; id quod cessisset illis in perniciem: sed Dominus suspendit vindictam suam, & interea dolorem mitigavit, quia facti sunt tributarii: coactus est Rex [Israelis] cum suis consiliariis exigere magna tributa. [Ca. locum sic reddit.] *Ego per gentes eos jam ita cogam, ut parùm doleant præ regia fato proceres*. Ita puniam, ut Rex multò etiam graviores det poenas quam proceres. 777 Ca. scribendum cum Dages in Lamed vel ex editis à R. Stephano; quamvis Veneta editio & quæ Antuerpienses à me consultæ eo careant. Deducunt, vel à 777, *doluit* P; vel à 777, *infirmatus est*; vel à 777, *exspectare, quiescere*; vel à 777, *incipere*. Sed sciendum sæpe confundi formas diversorum thematum, nempe 777, 777, 777, & 777.

* Pi. Q. in dum, Mo. P. Ti. JT. &c. Vel. 1. ad poenam peccati *.
 D. sim. In maiorem condemnationem & reatum ei cedent, ut
 Calv. 1 Reg. 12. 30. & 13. 34. *Fuitque hoc in peccatum, &c.* †
 † Liv. Elegans παρρησιας & ἀνανδρίας, quā repetitur vox ea-
 dem [ΝΙΩΝ?] in diversa significatione †. Ideo al-
 * Pi. taria, Assyriorum scilicet, ipsis in poenam erunt, cūm lig-
 * G. na, aquam, victimas eō ferre cogentur †. Al. Quod
 tot altaria extruxit, hoc ei malo fuit, & exitium ipsi
 † Q. in D. conflagavit †. [Vel. 2. propriè, ad peccatum.] In Assy-
 * Pi. riam captivus abductus cogetur sacrificare in altari-
 bus illorum, atque ita contaminare se peccato idolo-
 latræ †. Peccatum exaggerat comparatione superio-
 rum temporum: q. d. Multiplicarunt altaria ad pec-
 candum, cūm tamen jam antea nimis multa essent al-
 * Q. in taria ad peccandum †. Al. *Erunt ei altaria ad peccan-*
 Riv. *dum*: Quia tam cupide multiplicavit altaria, brevi ab-
 ducetur in captivitatem, ubi copia altarium nunquam
 † Q. in D. ei deerit †. Al. Denunciatur hīc poena peccato dignif-
 sima, nempe desertio in peccato suo, & permissio occa-
 sionum peccandi, &c. qu. d. Quia volunt peccare &
 perire, peccent & pereant, ego non impediam; ut
 Apoc. 22. v. 11. Qui altaria ad peccandum multiplicā-
 runt, habituri sunt altaria ad peccandum; sunt ergo
 illi altaria ad peccandum, quandoquidem ita volunt;
 † Riv. habeant & agant quod volunt †. *Fuerunt — ad pec-*
 * T. Tar. *candum*, i. e. in scandalum & idololatram, quibus iram
 Dei provocant †. *Peccare* κατ' ἐξοχήν est, deos falsos co-
 † D. Tar. lere; & peccatum, idololatria. 1 Reg. 15. 30, 34. & 16. 20.
Aræ sunt ei causa peccati, Ca.
 12. *Scribam, &c.* אֶכְתֹּב לוֹ רַבִּי חֻרְרִי] *Scripsi* (vel,
 † Q. in *Prescripsi*, Pi. *Quod si scripserim*, Mer. *Prescripseram*, Ti.
 Mer. sim. *Scripserim*, Ca. *Scripseram*, G. D. *Scribam*, Mer. *Scribo*,
 Oecol. Quotidie scribo per Prophetas, qui sunt Legis
 † Riv. interpretes †, (ei ut ad Legem meam totam vitam suam
 conformaret †,) *præcipua* (vel, *honorabilia*, P. *magnalia*,
 M. *axiomata*, Ti. *excellencia*, vel *excellencia*, V. *ampli-*
 tudines, D. Liv. sic Pi. *magnitudines*, Liv. *documenta am-*
 plissima, Pi.) *legis* (i. e. doctrinæ, ut חֻרְרִי sumitur Prov.
 † Idem. 13. 14. †) *meæ*, Mo. &c. i. e. magnificentissimam Legem
 * Liv. sim. meam †, amplissimæque illius documenta, quæ, ob re-
 D. Riv. rum Divinarum præstantiam & maiestatem, *magna*,
 Calv. vel *magnifica*, vocantur, ut Act. 2. 11. Summa Divi-
 næ Legis commendatio. Confer Deut. 4. 6, 8. Psalm.
 † Liv. Riv. 19. 8, &c. & 119. 72. Prov. 3. 15. †. Vel, *multiplicitatem*
 legis meæ, Riv. ex Ch. h. e. Legem meam multiplicem;
 † Riv. ut sapientia Dei *multiformis* dicitur Eph. 3. 10. †. Vel,
 * G. *multiplices leges meas*, G. ex Vulg. nempe per Mosen †.
 Lex semel descripta, sed postea sæpius à Prophetis ac
 sacerdotibus inculcata. Accedit quod Prophetæ con-
 ciones suas scribere solebant. Ideo fortè usus est ver-
 bo futuro, quod apud Hebræos tempus continuum de-
 notat †. *Scripsi*, & *scribam*, i. e. velut scribo quotidie †.
 * K. Legem opponit eorum figmentis †, ut omnem illis
 † Calv. excusationem adimat †. *Scripsi* equidem de aris in
 sim. Riv. Lege †. ¶ *Quæ*, &c. אֵלֶּיךָ וְאֵלֶּיךָ] *Sicut* (vel, *Sed*
 † Riv. *tanquam*, P. M. *Sed illa tanquam*, Pi.) *alienum reputata*
 † Ca. *sunt*, Mo. vel, *peregrina*, &c. V. vel, *aliena*, &c. P. i. e.
 † G. sic *tanquam res ad illos non pertinens* †. Non magis obe-
 Liv. D. diunt quàm si non scripserim †. Periphrasis contem-
 Tar. ptus & neglectus †, cum summa stoliditate conjuncti,
 † Ca. quā talem margaritam sūsq; deque habebant tan-
 † Riv. sim. quam rem nihili †. Homines alieni mīdus quàm dome-
 Liv. D. stici diliguntur. Vide Job. 19. v. 15. Sed & res alienæ
 Tar. negliguntur, multoque à nobis minoris quàm nostræ
 † Riv. fiunt. Unde illud est in Topicis Ciceronianis axioma,
Sua alienis anteponenda: atque Aristot. Oecon. 1. Οὐδὲν
 ἑαυτοῦ ἀπολείπειν ὁμοίως ἢ ἀλλοτρίων καὶ ἢ οἰκείων. (*Nemo res*
suas atque alterius ex æquo curat.) Idem declarat ver-
 sus Ennii, *Nè quid exspectes amicos quod tute agere pos-*
fies. Quo innuit, non magnæ aliena hominibus curæ
 esse. Id quod stabilitur ex Luc. 16. 12. *Si in alieno fideles*
non fuistis, quod vestrum est quis vobis dabit? Ubi mihi vi-
 detur ea in alieno fides dici, non quā aliena cautè custo-
 diuntur suo tempore reddenda, (ut alii accipiunt,) sed
 contrā, quā pro domini voluntate liberaliter expendun-
 tur & consumuntur, ad quod multò procliviores homi-
 nes sunt quàm ad rerum suarum iacturam faciendam.
 Etenim levius nos tangit alienarum quàm nostrarum
 rerum amissio. Ut sensus sit, Si aliena, quæ mīdus euran-

tur, domino id permittente ac iubente, expendere no-
 lueritis; quid de vestris ac propriis expectandum est,
 quæ tenacius & maiore solitudine asservari solent †. Liv.
 Al. Versum sic lego, *Scribo ei magnalia legis meæ* † tan-
 quam peregrinum quid reputantur † i. e. Quum scribo ei
 magnalia, &c. το Keri est יָדָה, at το Keri יָדָה; quod
 & ipsum rectè quadrat: *Quum scribo ei præstantiam suam*,
 nempe *legem meam*, *tanquam extraneum quid reputan-*
 tur, nempe & præstantia ejus & Lex mea. Præclarè ad-
 modum Legem suam vocat populi præstantiam; tantò-
 que majoris eum criminis reum agit, quod suammet
 præstantiam tanquam alienum quid reputaret †. Quæ Di.
 præscribo ei documentis amplissimis legis meæ, tanquam
 res extraneæ reputantur, JT. i. e. Ego ritus & ceremonias
 externas istorum omnes nihili facio, ut v. seq. † Jun.
 13. *Hostias, &c.* יָדָה בְּשֵׁר יִבְרָחִי יִבְרָחִי] *Sa-*
cificia (vel, *Hostias*, Mo. Ti. vel, *Pro hostias*, M. In sa-
 crificiis, V. D. *Quod attinet ad sacrificia*, Pi. Di. יָדָה mi-
 hi est nominativus absolutus, qui à nullo sequenti ver-
 bo regitur; unde & יָדָה accentu Reviah à sequen-
 tibus distinguitur †. *donorum*, sive *donariorum*, *meorum* † Di.
 (i. e. quæ mihi donantur †: vel, *oblationum mearum*, M. † Liv. D.
 Ti. sic Liv. quæ *dona* vocantur 1 Sam. 2. 17. Exec. 20. sim. V.
 v. 39. Matt. 5. v. 23. & in Lucretio, *Conspargunt aras*,
adolentque altaria donis †. *Donaria* hīc vocat sacrificia † Liv. D.
 eucharistica, quæ ei donabantur, seu ultro offereban-
 tur †. Al. *ustulorum*, sive *ustulandorum*, *meorum*, Riv. † Pi.
 Q. in D. sim. Calv. i. e. holocaustorum: nam verbum
 יָדָה apud RR. sign. urere P.) *sacrificaverunt*, vel *sa-* † D.
 30 *cificant*, (fut. Heb. pro præf. q. sub. illi quidem, Pi. vel, q. v.
 quæ *sacrificant*, Di.) *carnem*, (nempe carnem pecudum,
 in Lege imperatarum †: vel, *sicut carnem*; q. d. Hostias † Pi.
 suas ut aliam carnem immolant, non dijudicantes inter
 Dei hostias & vulgares carnes †. Vel, hostias omnes † Oecol.
carnem vocat per contemptum †. & *comederunt*, vel † Q. in
comedunt, P. Mo. sub. eam carnem, V. Al. *Libandarum mi-* Calv.
hi victimarum immolant corpora, comeduntque, Ca. sim. M.
manentes interim in sceleribus suis †. Eorum sacrificia † M.
 Jovæ non placent, quia ei non obediunt †. Sacrificant † Ca.
 40 *carnem* quam comedunt. Fiebat id contra Legem:
 nam holocaustum totum comburebatur, Deoque ce-
 debat †. Si quando sacrificarunt, hoc fecerunt ut ve-
 scerentur sacrificatis, non ad me placandum †. Vobis,
 non mihi, offertis, ut exsaturemini †. Sed non verifi-
 mile est Deum de abusu in holocaustis conqueri, quo
 videretur reliqua probare; quum nulla essent apud Is-
 raelitas vera sacrificia †. Sensus est, qu. d. Non habeo
 ea pro sacrificiis mihi oblatis, sed pro mera carne, quam
 illi comedunt, quam in suum usum & voluptatem ma-
 50 *stant* †. *Sacrificia* eorum prorsus carnalia, non spiritu-
 alia. Tacita antithesis inter carnem animalium, & cor-
 da sacrificantium; quā ostendit eos in eo cultu non
 memores esse Legis †. [JT. hæc verba cum membro
 sequente sic reddunt, *Sacrificia ipsa donariorum meo-* † Riv.
rum (i. e. etiam si donentur mihi †) *sacrificantes car-* Jun.
nem comedentesque Jehova non accipit.] *Hostiarum* quas
 mihi offerunt carnes quod attinet, *maclando eas* & *come-*
dando, quantum volent: *Deus* autem eas *gratas non ha-*
bebit, quia dantur animo non emendato †. Vox יָדָה
 60 *deducitur* אֵלַי *dedi* †: unde יָדָה *donum*: quæ for-
 ma nominis alibi non reperitur †. ¶ *Non*, &c.
 אֵלַי לֹא] *Non vult* (vel, *optat*, V. *acceptat*, M. sim. JT.
 Pi.) *ea*, P. D. scilicet sacrificia †: vel, *eos*, Pi. D. nem-
 pe Israelitas carnem hanc comedentes †. ¶ *Ipsi*, &c.
 "וְהָיָה יְהוָה"] *Ipsi* (sub. autem, P.) in *Ægyptum* reverten-
 tur, Pi. Calv. D. &c. i. e. Cogentur reverti propter af-
 flictiones †. Comminationem & poenæ denunciatio- † V.
 nem esse puto †; qualis Deut. 28. 68. *Reducet te — in* † Liv. ex L.
Ægyptum, &c. & Hof. 9. 3. *redibit — in Ægyptum* †. & Oecol.
 70 Non quod hostiliter ab Ægyptiis eō deportati fuerint;
 sed permulti, Assy. crudelitatem & patriæ suæ calami-
 tatem fugientes, in Ægyptum commigraverunt, solum
 natale relinquere coacti: quod miserrimum erat †. Cūm † Liv. sim.
 autem Deus liberationem Israelitis pollicetur, dicit eos † D. Riv.
 non solum ab Assyria, verum etiam ab Ægypto, redu-
 ctum iri; Esa. 11. 11. Hof. 11. 11. Eō autem redibant † Liv.
 contra expressum Dei mandatum †, & frustra: vana † D.
 erant omnia eorum effugia †. Al. Minatur illis Deus † Calv.
 captivitatem Ægyptiacæ similem †: qu. d. Abducuntur Riv.
 in Af-

Dddd e. Ch.

1900

1884

Ch. & Hi. legerunt **□**. Maforitæ hic annotarunt, à quibusdam eam lectionem fuisse probatam, ut 2 Reg. c. 3. v. 24¹. Quod ad sensum, nè pluma interest. Generis verò & numeri hic est enallage, sicut Hof. 4. 19^m, *Fallet eos*, M. sic Ca. vel, *destituet eam* gentem, M. Non respondebit votis eorumⁿ, aut spei^o. Sic *mentiri* dicuntur, *spes*, Job. 41. 9. al. 40. 28 P. *aqua*, Esa. 58. 11⁹. *fructus*, Of. 10. 13. & *opus olive*, Hab. 3. 17. Sic Horat. carm. 3. 1. *fundus mendax* dicitur, qui domini spem frustratur¹: & alibi, *spem mentita seges* †. Sensus, q. d. Sperabunt se habituros magnam vim tritici & uvarum, sed frustrabuntur spe suâ: erit vini penuria^v.

3. *Non habitabunt* (vel, *sedebunt*, i. e. manebunt & diu^v, Israelitæ²,) *in terra Domini*] i. e. Canaan²: & meritò; quam illi sc. idolorum terram esse dixerunt^b, [& fecerunt.] Gravissima hæc erat poena & horribilis abdicatio à Deo, cujus quasi ædes hæc erat^c. Eâ itaque terrâ pulsi videbantur nudari prorsus Dei auxilio, præsidio & favore, ut à profanis gentibus nihil differrent; quæ tanquam spurix & maledictæ exhæredatæ sunt^d. ¶ *Reversus est* (vel, *Sed revertetur*, Pi. & c.) *Ephraim in Ægyptum*] Unde ego eos eduxi. Nempe, quia multi de Decem tribubus ad primum adventum Salmanasari in Ægyptum se recepere. Vide simile in Esa. 11. 11^{*}. & Of. c. 8. v. 13^f. Factum est hoc cum Johanan, 2 Reg. 25. 26. & Jer. 41⁸. Ed redibant & contra mandatum Exod. 14. 13. & juxta maledictionem Deut. 28. 68^b. Et licet spontè hoc fecerint, horrore tamen iis esset si saperent, quomodo scirent quàm duriter ibi habituri suntⁱ. ¶ *Et in Assyriis* (à quibus opem petiverant. Vide Hof. 7. 11. & 12. 1. Justum Dei iudicium^k. Vel, *inter Assyrios*, sub quibus servi vivent^l, impuri cum impuris^m,) *pollutum* (vel, *immundum* cibum, Pi.) *comedit*] Vel, *comedet*, five *comedent*, G. Pi. Id est, vel, 1. idolothytaⁿ: vel, 2. cibos Lege vetitos^o; quos in mea terra comedit, ibi comedet ex imperio & ad tædium P. Meritò hoc supplicii loco ponitur. Vide sis Dan. 1. 8. 2 Maccab. 6. 18. Act. 11. 8⁹. Illarum gentium more vivent. Ex hoc effectu vel adjuncto captivitas arguitur. Simile est Ezech. 4. 13¹. Extrema hic prædicatur egestas, quæ cogentur talibus vesci, & sic inter profanos velut profanescere. Et potest per synecdochen hic intelligi totius Legis violatio. Simul continetur omnimoda excommunicatio à fœdere Dei[†], cujus symbolum erat externa ista professio[†]. q. d. Deus eos tanquam profanos à mensa sua arcebit, & in Assyriam, velut ad porcorum haram, ablegabit, ubi gentium mores (sicut in terra sua fecerant) imitabuntur^v. q. d. Non jam erunt sub mea cura; vivant suo arbitrio, ut aliæ gentes, permisceant se omnibus gentium inquinamentis. Ità sublatum est discrimen, & desinebant esse populus Dei^{*}.

4. *Non libabunt Domino vinum*] Sub. *quod ipsi placeat*: sed malim, *Nè libent*, & c. v. Constat nullum sacrificium offerri potuisse absque Mincha, i. e. simila oleo confersa, & sine vini libamine². Omiserunt id cum possent; tempus veniet ut libare Deo velint, & non possint³. Denunciat quid futurum sit in exilio^b, in peregrinis istis terris in quas reversuri erant, v. præced. ibi, inquit, nec libamina nec sacrificia offerent^c. Non poterunt libare, etiam si velint, vinum Domino in Ægypto & Assyria: quia non licebat libare extra Terram sanctam^{*}. Aliud hoc captivitatis effectum, sacrificiorum cessatio & abolitio, de qua cap. 3. v. 4. Sensus est, Eos deinceps, cum deportati fuerint, non esse sacrificaturos in terra polluta, ubi nec legitimum Altare nec Sanctuarium erit: aut, si sacrificent, id ingratum fore, & c. d. Nullum cultum habituri sunt, in gentes cum sua posteritate degeneraturi, ut nostris inter Turcas accidit^{*}. Al. Propheta hic testatur eos perdere operam & oleum dum sacrificant Deo^f. Describit hic displicentiam Dei quæ sacrificia Israelitarum rejecturus est. ¶ *Et non*, & c. **וְלֹא יִעָרְבוּ לָנוּ וְלֹא יִעָרְבוּ לָנוּ**] Neque grata erunt ei sacrificia eorum, P. sim. Sy. Ar. G. ex Ch. Ti. *tanquam panis lugentium*, P. Ti. eis reputabuntur, P. vel, *apud eos sunt*, Ti. Al. *Nec oblectamento erunt ei*: M. (vel, *Nec dulcescent ei*: Mo. sim. JT. Pi. sub. *libamina*, Calv. JT. Pi. Glas. & sub. *eorum*, Glas. gram. p. 712. *Es non placuerunt ei*: o.) *sacrificia eorum sicut panis*, vel *cibus*, *lugentium* (vel, *luctuum*,

Mer. AE. in D. Di. est enim nomen substantivum^b. Potius est adjectivum¹.) *ei*, Mo. JT. Pi. D. Di. vel, *apud eos*, M. sub. *sunt*, M. vel, sub. *erunt*, D. vel, *futura essent*, JT. Pi. Licet vertere, *lugentium sibi*, ut *to sibi* redundet^k. Al. Rectè Vulgatus, Junius & alii hæc verba, **וְלֹא יִעָרְבוּ לָנוּ**, ad præcedentia referunt, propter accentum Segolta quo notatur¹⁷, & quia tum sequentia plenior faciant sensum: sed sic verto, *Et non miscebunt illi*, nempe vinum. Prima hæc est hujus verbi significatio, & apprimè huic loco videtur conveniens, ut idem sit quod **וְלֹא יִעָרְבוּ**, unde & libamen **וְלֹא יִעָרְבוּ** mixtum dicitur Esa. 65. 11. Jam quod de libaminibus dixit, idem de sacrificiis pergit dicere, fore *tanquam panem lugentium*¹; i. e. tanquam *venedictum*^m, seu *meis deitæ*ⁿ, seu *parentalia*, five potius, *epulas funebres*^o, de quibus nihil solet inferri in Templum^p: tanquam cibum quo lugentes in cœnis funebribus vesciebantur⁹. De talibus epulis vide Prov. 31. 6^r. Jerem. 16. 7, 8[†]. Ezech. 24. 17. Erat autem cibus ille impurus[†], & evitatus ab Hebræis ad quos funus non pertineret^v, quia à lugentibus, qui polluti habebantur, edebatur, Lev. 21. 1. & c. *Quicquid enim immundus tetigerat pollutum erat*, Num. c. 19. v. ult. Hagg. 2. 13^{*}. Panis hic erat de cadavere, aut ad cadaver pertinens, ideòque comedens eum polluebatur, nec poterat intrare in domum Domini^v. Nec solum propter immunditiam Deo displicuit hic cibus²; sed etiam quia sacrificantes cum lætitia id munus obire tenebantur, Deut. 12. 7. & 26. 14^{*}. Sensus est, Si victimas offerre velint, non erunt Deo gratæ, quia, contra Legem, in solo profano: ideòque, *qui comedent de eo*, nempe sacrificio, *impuri erunt*^b, [ut seq.] ¶ *Quia*, & c. **וְלֹא יִעָרְבוּ לָנוּ**] *Quia*, vel *Nam*, (vel, *Certe*, five *Ideo*. Conjunctio **וְ** hic non est causalis, sed illativa aut affirmativa^c.) *panis*, vel *cibus*, (vel, *daps*, Ca.) *eorum anima eorum* (vel, *pro anima*, five *animabus eorum*, P. M. vel, *pro eorum vita*, Ca. vel, *quem pro sua libidine offerunt*, Ti. *Panem anima* intelligunt, vel, 1. quo aluntur^d; qui vitæ eorum sustentandæ destinatus erat^{*}; quo sese oblectabant^f. Vel, 2. panem pro ipsis. *Anima* pro homine, per synecdochen, ut Genes. c. 14. v. 21. Lev. 2. 1. & 5. 1⁸. Vel, 3. quem *anima sua*, id est, sibi, offerunt^h. Vel, 4. *pro mortuo ipsorum*, JT. Liv. in Riv. *Anima* ponitur pro mortuo, ut Levit. 22. 4¹. Sed non video cur dicatur cibus pro mortuo is qui à viventibus comedebatur in luctu pro mortuo^k. Vel, 5. quem offerunt pro expiatione animæ suæ¹.) *non intrabit domum Domini*, Mo. à qua procul extorres aberunt; vel, quæ jam everfa est^{*}. Nihil ejus mittere ad Templum poterunt, quod antehac, cum facere possent, omiserunt. Nimis longè ab ipsis aberit Templum; postea & auferetur^m. Nō offerent eum. Legi etiam potest, *nè intret*, & c. n. Non erunt in Judæa, ut possint Jovæ dapem facere Hierosolymis suæ salutis gratiâ^o. *Non venit*, ritè, nec debito & legitimo modo, nec ita ut gratus habeatur, *in domum Jehovæ*. Vide infra 15. & Hof. 8. 1. Templum enim Dei in captivitate nullum erit; nec poterunt offerre, tum ob paupertatem, tum ob luctum P. Al. *non venit*, & c. quia hypocritas illos quasi interdicto Dominus excludit & prohibet à conspectu suo; quamvis audacter se ingerant in Templum, & oblationes eorum coram hominibus resplendant⁹. Al. Vescantur pane prophano, non sanctificato; ut sanctificabantur per oblationem fructus terræ nati. Tantum habebunt panem quo se alant, non quo Dominum honorent, & de quo aliquid offerant, ut in terra Domini solebant: quia nullum Templum, nulli ministri sacrorum^r. Al. Locum sic verto, *Nam cibus eorum pro mortuo ipsorum erit*; ideo *non venit in domum Jehovæ*. Non licet talem cibum offerre Jehovæ, quia immundus est[†].

5. *Quid facietis in die solemnī, in die festivitatis Domini*] Per diem festum hic intelligit, vel, 1. tempus supplicii & excidii¹: tempus præstitutum ut adveniat hostis^v: quo mandandi estis ab hostibus, sicut hostiæ festis^{*}: quo Deus sumet poenas de vobis^v. Deus de se loquitur ad hominum sensum, qui eum diem solennem esse deputant & lætum quo de hostibus suis vindictam capiunt; vide Deut. 28. 63. Ezech. 5. 13: ut sit antithesis quadam inter diem quo lætabantur Israelitæ ad ritum gentium, & diem festum Domino, quo justitiam suam

suam erat patefacturus. Non placet: neque enim in locis citatis de solennitatibus Dom. absolute agitur, ut hic fit. Deinde, etsi quadraret hoc versui seq. nulla tamen esset cohesio cum precedentibus, quæ certè manifestissima est. Vel, 2. stata festa, scilic. Pascha, Pentecosten, &c. Idem dicit quod antè, Inter gentes captivi eritis, sine Templo, cultu, & festis usitatis. Quid facietis, &c. scilicet, quum eritis in exilio. Extorres eritis, nec poteritis Jovæ solennia Hierosolymæ celebrare. Tertium calamitosæ eorum captivitatis argumentum, quod nē festa celebrabunt. In festis contristabuntur; quoniam non licebit illa celebrare. Volētis otari: verūm domini vobis id non permittent; urgebunt vos operibus. Vide Hof. 2. 11. 7712 eximie dicitur de Paschate & illis diebus quibus ex omni terra in Templum conveniri Lex præceperat, Exod. 13. 10. & 23. 15. & 34. 18. Levit. 23. 4. 7713 verò latius patet, ut apparet Jud. 21. 19. Ezech. 46. 11. Sed huic interpretationi obstare videtur, quod apud decem Tribus (de quibus agit) nullæ erant festivitates Domini. Resp. Etsi in iis verus Dei cultus in adulterinum immutatus est; nomina tamen eadem retinebant, & profitebantur se servare novilunia, Sabbata, & solennitates. Confer supra 2. 11. Sensus est, Dominus auferet vobis totum cultum suum, omniāque testimonia præsentis suæ.

6. Profecti sunt, 7714 Abibunt, vel Abituri sunt, Ti. Pi. P. vel, Abierunt, Mo. M. in exilium. in Ægyptum. Præter profut. ut significet rem certā & brevi futuram; & ut hypotyposi rem ob oculos ponat. Abierunt quidam, qui sc. Assyriorum manus effugiunt; ut evenisse notavimus supra vers. 3. Al. Abierunt, pro obierunt. 7715 Idem quod Græcis ἀπέρχου. Sic, discedere, pro, discedere ē vivis. Sanè mortem 7716 ἀπέρχου abitionem vocabant. Ex quo illud, Abiit, & reversurus est. Plenius dicebant, Abiit viam seculi, sive totius terre. Interituri sunt, JT. A vastitate, sic Ti. JT. 7717 Propter vastitatem, sive vastationem, Mo. P. Pi. &c. terræ ipsorum, ab hostibus illatam. Fugient vastitatem terræ suæ, & hostium crudelitatem. E terra vastata, G. 7718 Ægyptus congregabit eos. Ad sepulcrum scilicet, ex collatione membri sequentis. Sic usurpatur colligendi verbum Jerem. 8. 2. & Ezech. 29. 5. Componet illos: pollineturam illis faciet, nec redibunt in patriam. 7719 Memphis (Hic Moph, alibi autem Noph, Esa. 19. 13. nam Mem & Nun alternant. Græcis est Nilopolis; præcipua tunc urbs regia in Ægypto: hodie verò, ut putant, Cairo.) sepeliet eos. 7720 Emphynois est membri præcedentis. Qu. Quando hoc impletum fuit? Resp. 1. Si id historia non diceret, sufficeret nobis, id prædictum fuisse à Spiritu Sancto, ut de eventu non dubitaremus. 2. Quum Oseas foedus iniit cum Sua Rege Ægypti, credibile est, durante triennali Samaritæ obsidione, plurimos, qui jam actum esse de sua republica divinabant, diffugisse ad Ægyptios, & in ipsa direptione non paucos fuisse elapsos. His, inquit, per fugium illud non proderit, nec, ut sperant, in suam terram redibunt, verūm ibi sepelientur. 7721 Desiderabile argentum eorum urtica, &c. 7722 קִימוֹשׁ יִרְמְיָהוּ [Variè reddunt.] Desiderabile (vel, Desiderium, G. Desiderabiles domos, P. M.) argenti eorum, sive sui, (id est, Aedes magnificas atque sumptuosas, in quibus reponabant pecuniam suam & conservabant: domos magno pretio comparatas, urtica hereditabit, Calv. sic P. i. e. perpetuo possidebit: vel, illas vendicabit sibi, M. Quicquid est in argento eorum expetibile (vel, Eorum pecuniæ elegantiam, i. e. possessionum elegantissimas,) occupabit urtica, Ti. Ca. Desideratissima ad argentum eorum (sub. recondendum, & sub. loca, Riv. ex Jun. vel, sub. tentoria,) chamæleon hereditario jure possidebit, JT. i. e. Etiam intima ipsorum penetralia, quibus desiderarent abscondere pecuniam suam, horrescent spinis & sentibus. Al. Desiderium argenti eorum, [intellige, quod attinet,] urtica possidebit ea, Mo. Desiderabitur argentum eorum: (subaud. & auferetur, scilicet ab hoste. Synecdoche membri metonymica est in his verbis; nam unā cum causa efficiente intelligitur effectum. Hebr. Desiderium argenti eorum erit:) carduus hereditario jure possidebit eos, i. e. tentoria eorum, ut mox declaratur, h. e. terram ubi tentoria eorum

fixa fuerant. Desolationis hoc argumentum est, ut Pi. Esa. 34. 13. 7723 Lappa, &c. 7724 שִׁנְיָא Spina (sic Liv. 0. sed & Chald. alibi: vel, Lappa, P. Ca. Palmarum, M. Ti.) 7725 in tabernaculis, sive tentoriis, (i. e. domiciliis, ut Jud. Liv. D. 19. 9. & alibi sæpe. Olim in tentoriis habitabatur; post extructæ domus ē lapide vel ligno.) eorum, Mo. D. JT. Pi. sub. erit, JT. &c. i. e. in locis ubi erant tentoria. Denotatur longa & diuturna vastitas.

7. Venerunt (vel, Venient, G. Præsto sunt,) dies visitationis i. e. Animadversionis Dei in peccata tua. Scitote, &c. 7726 יִשְׂרָאֵל אֵיךְ הָיָה מִשְׁנֵעַ אִשׁ 7727 Quidam hoc uno contextu legunt, alii disjunctim: sed parū interest quoad sensum. Scient (sub. tunc, P. M.) Israel: Mo. M. &c. (i. e. Sentient me vera prædixisse: vel, reipsa experientur:) stultum (sub. fuisse, P.) prophetam, Mo. (vel, vesanum vatem, Ca. vel, se seductos per stultum prophetam, M. vel, Stultus propheta, Ti. Stultus, &c. i. e. quod sit stultus, &c. ut Psal. 9. 21. scient gentes mortales (i. e. quod mortales) sunt; Zac. 8. 23. Audivimus Deum (i. e. Deum esse) vobiscum. Tunc dicent, Stultus est propheta, D.) furiosum, Mo. P. sic M. (vel, vecors, Ti. dementem, JT. vesanum, vel vesanus, Calv.) virum (vel, vir, Ti. D. Calv.) venti, sive ventosum, Mo. P. sic JT. vel, spiritus, M. Ti. Calv. D. vel, spiritualis, Pi. i. e. afflatus spiritu, sive veritatis, sive mendacii; vide 1 Reg. 22. 23. Mic. 2. 11. Al. furiosus propheta, i. e. arreptitius, quales erant quos non Deus, sed Dæmon, agitabat, vir est spiritus. Prophetas hic intelligit, vel, 1. veros. Israelitæ hoc dicunt 7728 & plurimū de vero Propheta, per contemptum. Sed non solent sic loqui calamitosi de iis qui & ipsis sunt feliciores, & quos vera dixisse vident. Al. Sensus loci, Rependet vobis Dominus quod [olim] dicebatis de Propheta Domini, eum esse stultum. Al. Discet Israel, Prophetam (sub quo nomine indefinite posito omnes veros Prophetas intelligunt,) non esse stultum, aut mente captum, aut mendacem, ut sæpe judicatus est. Vide 2 Reg. 9. 11. 2 Chron. 36. 16. & Ezech. 3. 25. Vel, 2. falsos. Hactenus omnes generaliter de idololatria reprehendit; hic specialiter doctores: quos stultos vocat, quod somnia sua docerent; furibundos, quod manifesta peccata defenderent. Respondet objectioni Israelitarum: Tu excidium minaris; at nostri prophetæ meliora canunt. Respondet, Scio prophetas vobis adulari, & pacem promittere. Sed non est quod vos oblectent istorum blanditiæ: stulti sunt & insani homines, ut effectus monstrabit. Scient prophetam illum quem verum & summum fuisse putastis, fuisse stultum. Cognoscent vanos esse vates qui eis lætiora promittunt. Misera tandem experientia discant se seductos fuisse à prophetis stolidis. Virum spiritus multi transferunt ventosum, alii fanaticum, qui nihil nisi vana profert, ut Jer. 5. 13. Potius honorificè, sed per concessionem, eum sic vocat qui Propheta erat officio, sed abutebatur hoc titulo. Vir spiritus idem dicitur qui antè propheta, quia Propheta Spiritu Dei præditi fuerunt, eoque dictante loquebantur, Zach. 7. 12. Quamquam fateor utroque nomine falsos prophetas notari, qui se Sp. S. habere jactaverunt. Ut nomine Dei idola appellantur, 2 Reg. c. 1. 2. deus Ecronitarum: sic ministrorum illius, sc. prophetarum, nomen pseudoprophetis tribuitur, 1 Reg. 18. 19. Soph. 3. 4. Propter, &c. 7729 רַב עֲוֹנוֹתָם וְרַבְּתָּהּ מִשְׁטָמָה Propter multitudinem (vel, amplitudinem, JT. granditatem, Pi.) iniquitatum suarum, P. M. Ti. &c. sic Mo. (Hoc referunt, vel, 1. ad initium versūs, Venerunt dies retributionis ob multitudinem, &c. ut quæ dicta sunt de falsis prophetis inserta fuerint per parenthesin. Vel, 2. cum verbis proximi, Stultus est propheta, &c. ob multitudinem, &c. Respondet objectioni, Cur Deus permittit nos ita seduci? Jure merito; culpa vestra est; poenas datis impietatis vestræ; privati estis fidis doctoribus quia respicistis oblatam vobis gratiam: deflexistis post falsos prophetas, relictis veris. Justum hoc est Dei judicium. Observa hic, impios doctores poenas esse peccatorum, & Dei summam indignationem; ut pios doctores, testimonium illustre misericordiæ & gratiæ Dei. & multitudinum odium, P. Mo. Calv. Mer. vel, multitudinem odii, Ti. [Quod diversimodè explicant.] Odium hic vocat, vel, D d d d 2 idolola-

idololatriam, quod eam oderit Dominus; vel, odium quo Israel Deum & Vates ejus persecutus est^b. Al. & propter grandem adversationem, Tar. ex Pi. sub. tuam, Pi. quâ tu adversaberis Jehovah¹, & proximo tuo quâ poteris incommodabas^k. עוֹשֵׁי non tantum sign. odio habere, sed &, adversari¹. Al. propter scelera tua quibus Dei odium in te concitasti, & quæ Deus odit^m. Metonymia est, ut leno in Plauto deum atque hominum odium vocatur. Sic Prov. 11. 1. *Bilances dolosæ sunt abominatio Jehovah*ⁿ. [Alii aliter reddunt:] *proin multum odium, nempe Dei erit tibi*; vel, & similitatis magnitudinem, Ca. & amplum intestinum odium, JT. Itâ duæ hîc sunt causæ animadversionis Dei: iniquitas in Deum; & inhumanitas odiâque intestina & crudelissima, ex quibus tam multi Reges paucis tempore in Israele existerunt^o. Al. & multiplicabit Deus inimicitias, M. Ideo multum, vel, Multum quoque, est odium, Dei videlicet in te. Nam quod quis sapius peccat, eò magis invisus redditur Deo^p. [Alii hoc cum præcedentibus sic reddunt:] *Vir est spiritus, id est, spirans, ad augendam iniquitatem tuam, & ad vim odii*. Omnia illorum verba nihil aliud quàm culpas vestras odiûmque in bonos accendunt^q. Et affligetur Israel sicut propheta insaniens, o. sim. Ar. qui à spiritu agitur, o. (vel, homo spiritum simulans, Ar.) Propter multitudinem iniquitatum tuarum multiplicata est amentia tua, o. Ar. Agnosce Israel demens prophetam stultum, virum indutum spiritu stultitiæ: propter multitudinem sceleris tui crevit lascivia tua, Sy. Scient qui ex domo Israel prophetas illis prædixisse veritatem: tenebras verò illis offudisse pseudopphetas, itâ ut adangerent iniquitates tuas, & confortarent peccata tua, Ch.

8. Speculator, &c. עוֹשֵׂי אֱלֹהִים עִם אֱלֹהֵי נְבִיאָה Loc. obscurus^r, & difficilior quàm vulgaris existimat^t, tum ob brevitem suam^t, tum ob varias Interpretum opiniones^v. Duræ sunt omnes hujus loci expositiones. Facilior se offert, si, pro עוֹשֵׂי cum, legas עוֹשֵׂי populum, sensûque sit, Speculator Ephraimi, qui populus Dei fuit, id est, propheta, (qui nempe talem se dicit,) laqueus ad ruinam factus est in omnibus viis ejus, odio adversus domum Dei ejus, i. e. Templum Hierosolymitanum. Pseudopphetæ isti infidias tendebant per omnes vias viris bonis ire volentibus ad Templum. Confer suprà 6. 9^{*}. [Aliis non placebit audax hæc & temeraria Sacri textûs correctio, nè uno codice fulta, nec omnino necessaria, quum alii aliter expediant. Locum autem sic reddunt:] Speculatorem Ephraim (sub. posuit, M. P. K. & sub. sibi, P. K.) cum Deo meo, Mo. P. M. prophetam (vel, nempe prophetam, M.) laqueus (vel, veluti laqueum, M. vel, qui est illi tanquam laqueus, P.) aucupis, &c. Mo. P. M. q. d. Non est quod [Ephraim] Deo obmurmuret^z, ipse sibi tales prophetas delegit^z, qui trahunt eos ad idola^b. Al. Speculator Ephraim cum Deo meo, propheta laqueus aucupis est, &c. Ti. Speculator est ipse Ephraim cum Deo meo propheta, &c. q. d. Vult simul Deum verum & idola colere^c. [Locum accipiunt de speculatoribus & Prophetis, vel, i. veris.] Dixerat Israelitas honorificè excepisse prophetas fanaticos, & ab eis delusos fuisse. Contrâ, hîc dicit, quod speculatorem Ephraim cum Deo, i. e. verum Prophetam, laqueis five insidiis appetiverint; ut factum legimus Esa. 29. 21. Jerem. 18. 22: atque ideo Deum illos pseudopphetis permisisse^d. Propheta speculans Ephraimum cum Deo meo. Ita circumloquitur Prophetam Dei. Sed quia obstat accentus in עוֹשֵׂי, malim sic, Speculator est Ephraim cum Deo meo; videlicet propheta, in cuius viis omnibus laqueus aucupis. Quid si, Speculatur Ephraim cum Deo meo? Si quis, inquit, ex Israelitis speculatorem & prophetam agit cum Deo meo, ei laqueos tendunt undique^e. Speculator & propheta mihi sunt nominativi absoluti, quales plurimi sunt; ut infra v. 11. Ephraim, gloria eorum, &c. Sic Salustius, Plebs urbana, ea verò præcepta erat. Sententia est, Quod ad eum attinet qui speculator Ephraimi est cum Deo meo, h. e. fideliter & piè suo munere ex Dei mandato fungitur, quod, inquam, ad prophetam attinet, verum scilicet & Spiritu Dei præditum, omnibus viis illius ad eum irretiendum laquei tenduntur ab impiis, &c. Ut igitur quantum falsis prophetis tribuebant superior versus ostendit, itâ hîc quo in pretio veros habebant declarat. Tantum aberat ut

eos quo decuit amore prosequerentur, ut etiam mala illis machinati sint^f. [Vel, 2. de falsis.] Antithesi utitur. Prius veri Prophetæ, Elias, Elifas, &c. reprehenderunt idololatriam, & verum Dei cultum docuerunt: nunc verò episcopi seu speculatores occasio sunt errorum & impietatum, ponunt laqueos populo. Speculatorem habet Ephraim cum Deo meo; q. d. Propheta Decem tribuum sese jactitant Dei veri Prophetas esse: vel, ut עוֹשֵׂי sit in regimine, etsi per Segol scribatur, Speculator Ephraim cum Deo meo, i. e. qui Spiritum Dei se habere dicit^g. Comparatio fit inter hos adulatores & veteres verosque Prophetas. Fuit speculator Ephraim cum Deo meo; h. e. Olim speculatores Ephraim erant Deo conjuncti, ex ejus ore pendebant, & nihil alienum proferebant: nunc autem versa est alea, Propheta est laqueus aucupis, ut suis decipulis trahat populum in perniciem; & regnat hæc desertio in domo, h. e. Templo, Dei^h. Placeret hæc sententia, nisi viderem trahi verbaⁱ violenter. Sic ergo accipio, Speculator Ephraim cum Deo meo, i. e. qui debebat esse cum Deo meo, (Ostendit Hoseas, non quid faciunt, sed quid facere debeant, nimirum, ut velut in specula invigilent super Dei populum: omnes ergo eorum doctores elogio suo insignit, nempe ut crimen duplicet, quod tantum fuerint acuti & perspicaces ad illaqueandum, &c.) propheta, inquam, est laqueus aucupis, &c. id est, populo fruit laqueos & infidias, à quibus populum debebat servare tutum, ut posset verè testari se affixum esse Deo, & velut organum Dei loqui^j. Apud Deum meum vates (i. e. qui se profitetur esse Vatem, & cum Deo meo habere commercium,) laqueus est, &c. Ca. id est, populum studet à cultu Dei avocare, & ad errorem trahere, idque hoc prætextu, quasi Dei veri esset nuncius^k. Al. Speculatur (scilicet, vir spiritualis, id est, observat seducendi causâ,) Ephraimum conjunctum Deo meo: (Heb. qui est cum Deo meo, id est, illos ex Ephraimitis qui adhuc adherent Deo: confer 1 Reg. 19. 18.) ad prophetam quod attinet, (nempe falsum, cujus facta mentio versu præcedente,) laqueus, &c. (i. e. quasi laqueus, &c. i. e. infidias tendit ut seducat, in omnibus viis ejus, scilicet Ephraimi, five Ephraimitatum talium^l. עוֹשֵׂי אֱלֹהִים עִם אֱלֹהֵי נְבִיאָה Odi- um (sub. Dei veri, V. vel, Adversatio, i. e. adversans^m: vel, Simultas, Ca. Inimicitias, M.) in domo Dei sui, Calv. vel, ejus, P. sic Pi. &c. Ephraim putâ, ubi erat hic viam Dei docendus, &c.ⁿ. In domo vitulorum, qui sunt dii ejus^o. Per concessionem loquitur & ex communi opinione, & itâ conqueritur profanatum esse locum cui inscriptum erat Dei nomen. Odium, h. e. res execrabilis P, ut v. præced. q. Per appositionem de falso propheta intelligitur^r: qui nihil aliud egit quàm quod inimicitias seminavit inter populum & Deum^t. Vel, per exclamationem, sic resolvitur, O odium, &c. id est, O rem odiosam & abominandam^t! Al. Odium in (id est, contra) eadem Dei ipsius, videlicet Prophetæ veri. Quod, inquit, ei laqueos tendunt, id fit odio Dei quem veneratur^v. [Alii versum sic reddunt,] Speculatur Ephraimum conjunctum Deo meo; ut laqueus aucupis in omnibus viis prophetæ ipsius est, intestinum odium in domo Dei ipsius, JT. i. e. Propheta passim tendiculas ponit ad intestina odia inflammanda. Narratio improbitatis duplicis quâ pseudopphetæ apud Israelitas tenebantur: una erat, quod pios indefinenter observabant & probabant sceleratissimè quali prophetarent; altera, quod intestinis illis & publicis odiis abutebantur, ut Israelitas inter se committerent, & illis tanquam laqueis ipsos impediabant & perdebant improbissimè Religionis specie^x. Al. Prospicientes qui sunt ex domo Israel, quod permaneat eis cultus idolorum suorum; prophetis suis laqueos tendunt super omnes eorum vias, multiplicant laqueos in domo sanctorum Dei sui, Ch. Al. Locus sic verti potest, Speculatur Ephraimus apud Deum meum; id est, Ephraim non vult videri penitus defecisse, videtur adhuc Deo meo adherere; sed solummodo speculatur apud ipsum, spectat quid commodum sibi sit ac utile: unde fit, quod statim sequitur, ut omnis propheta ejus sit laqueus aucupis in omnibus viis suis, vel viis ejus, nempe Dei: ut sensus sit, Ephraim, cum videatur velle adherere Deo, speculatorem tantum agit apud eum; & propheta, cum videatur velle insistere viis Dei, laqueus aucupis

aucupis est in omnibus viis ejus, cumque domo Dei sui delectari videatur, mera est adversatio in ea. Vel sic, Speculator est, o Ephraim, apud Deum meum. Dixerat v. præced. Prophetam esse stultum, &c. At, inquit Propheta, apud Deum meum, o Ephraim, est verus speculator, qui & tuam adversationem & prophetarum tuorum insaniam optimè perspicit. Præfero tamen prius.

9. Profunde, &c. [העמיקו] Profundaverunt, corruerunt, Mo. Pi. Liv. &c. (h. e. Profundè corrupti sunt, Liv. vel, corruerunt, sub. se, Pi. vel, sub. vias suas, vel, alii alios, D. In tali enim verborum conjunctione sæpe prius adverbii loco ponitur, ut Hof. c. 5. 11. voluit ivit, h. e. voluntariè ivit. Quid autem sit profundè corrumpi

Liv. sim.

Riv.

D.

Liv. D.

G.

Oecol.

D. sic

Riv.

Riv.

Mer.

Calv.

Oecol.

Jun.

V.

V. ex M.

V.

Riv.

Pi.

G. sic M.

V. Ca. Riv.

Mer. &c.

V.

Pi.

V.

Idem.

G. sim.

M. D.

Calv. K.

&c.

Calv. V.

G.

Calv.

Riv.

Liv. sim.

D. G.

G.

D. sim.

Liv. G.

Liv. D.

Liv.

G.

Riv.

V. sim. D.

Mer.

Calv.

disces ex Esa. 31. 6. & Hof. 5. 2. 7. Profundè, i. e. valde, seu multum. Sic dicimus, profunda nequitia, & profunda avaritia. Sic in Apuleio, profunda ærumna cupidinis, & in Salustio, profunda libido. Profundè peccaverunt, G. ex Vulg. Imprudentissimè [Legendum videtur, Impudentissimè] se corruerunt. Non in superficie natat illis improbitas, sed in imo corde residet. In imum descendunt, corrupti fuerunt: Non mediocriter peccant, sed impudenter; in profundum peccatorum descendunt.

Tralatio à foveis, quæ, quò profundiores, eò majores, sunt: vel, ab arboribus, quæ, radicibus in altum actis, contra ventorum injuriam inconvulsè consistunt. Ut ostendat malitiam Israelis confirmatissimam fuisse. Confer Apoc. c. 2. v. 24. Occalluerunt, sceleratè agunt. [העמיקו] idem quod suprà Hof. 5. 2. Tam altæ radices egit impietas & fallendi populi studium, ut admonitionibus nullis sanari possint doctores impij.

Dicit populum insanabilem esse, utpote profundè demersum & defixum in suis sceleribus, morbosque eorum radices egisse, &c. Al. Profundum fecerunt, &c. id est, Foveas profundas & decipulas fecerunt in quas dejicerent populum. Al. Adauxere corruptionem; Ch. In profundissimam corruptionem conjiciunt, JT. videlicet alii alios. Heb. Profundant corrumpunt. Tam penitus depravati sunt, Ca. In ima penetrarunt, & corruptionem commiserunt, Sy. Profunda fecerunt, corruerunt se, Ti. Callidum interunt consilium: corruerunt, P. Ad verb. Profundaverunt, (sub. consilium, aut aversionem; i. e. Subtiliter & callidè averterunt se à vera Religione & cultu Dei: dicunt enim se id facere in honorem Dei.

Vel, sub. peccatum, Q. in V. Profunda fecerunt peccata, M. qu. d. In profundissimam foveam peccatorum ceciderunt. & corruerunt, V. M. subaud. vias suas, M. mores suos. q. d. Non solum peccarunt in Deum, sed & in proximum, contra vitæ honestatem. Declarat hinc quid ex falsorum Prophetarum suavis, verorum autem contemptu & odio, secutum sit, quodd ad extremum corrupti fuerint in cultu & moribus.

Sicut in diebus Gabaa. Id est, Ut corruerunt se Gibeonitæ. Historia est Jud. 19. 16, &c. Quasi uvæ in deserto (sub. vasto, ubi nihil crescit, V.) inveni Israel. i. e. Patres Israelitarum, quum eos in populum peculiarem adoptavit. Uvæ in deserto proverbiale est de re rara & cara & desideratissima. Si cui per desertum peregrinanti (ubi rerum omnium penuria est) uvæ obveniant, valde eis lætatur, ex fructu illo insperato: sic & Deus lætatus est cum vidit Israelis in deserto actiones bonas. P. tam suavis & gratus mihi fuit Israel. Non autem hinc spectatur amoris causa, sed qualitas, quæ tales à Deo gratiosè reputati sunt, Deut. 7. 7, 8. & 10. 15. Quasi, &c. [העמיקו] Veluti fructum maturum (vel, primitias; M. Ca. sim. P. primum fructum, JT. Pi. Liv. sic

Ti. V.) in ficu (Primas & præcoces ficus intelligit, quæ, ut citò pereunt, ita gratissimæ sunt. Vide Esa. 28. 4. Lucilius apud Nonium, Sicut cum primas ficos propalam recentes protulit, & pretio ingenti dat primitus paucos. Prime verò dicuntur quæ primum maturuerunt: Græcè πρῶτοι (præcursores) appellantur ab Athenæo. 1. 3. Dipnosoph. 1.) in principio, sive initio, ejus, Mo. Ti. &c. (vel, 1. populi jam ex Egypto liberati: vel, 2. fructus primitivi: cum primum incipit ficus ferre fructum. Scimus enim ficus bis quotannis fructum suum producere.) vidi patres vestros, Mo. &c.

Ipsi, &c. [העמיקו] Ipsi (vel, Sed ipsi, Pi. Ipsi tamen, P. sic. Ti.) ingressi sunt (Rem pudendam, scilicet concubitu- tum, vefecundè designat. Vel, venerunt, M. Ti. JT. iverunt, Pi. sub. ad, JT. Pi. P. &c.) Basal-pebor, Mo. &c. (idolum Moabitarum, Num. 25. 3. [ubi dicta vide.] & separaverunt se (sub. à me, P. Calv. Riv. Quamquam non opus est hoc supplemento; nam separare se alicui est, ei se consecrare, ut Num. 6. 2. separabit (i. e. consecrabit) se Domino. Vel, abalienati sunt, G. ex Vulg. & o. id est, initiati sunt: vel, segregati sunt, M. abstracti sunt, Ti. additi fuerunt, Ca.) pudori, Mo. P. &c. (vel, pudendo, JT. Pi. idolo pudendo ac turpi, nempe Beelphegor. Idem dicit aliis verbis, & voce pudoris utitur ut Jerem. 3. 24. Vel, sacris pudendis: nam talia ferine erant mysteria (arcana sacra) & Beelphegor qualia apud Ægyptios Osiridis, apud Græcos Liberi patris & Cere- ris. Chamos colebatur cum promiscuis libidinibus. Id colligunt viri docti ex Num. 25. 3. ubi tamen scortatio non videtur fuisse cultus idoli, sed prævium quid & veluti occasio ad idoli cultum. Vel, turpitudini, Ca. vel, in, five ad, confusionem, M. Ti. in magnam ipsorum confusionem.) & fuerunt abominationes, five detestations, (Sic vocat detestanda idola, ut Deut. 29. 17. 2 Reg. 23. 13. 2 Par. 15. 8. Vel, nefarii, Ca. vel, abominabiles, M. Ch. sim. Pi. Ti. Tar. Heb. detestations; metonymia: vel, abstractum est pro concreto, more Scripturæ. Idola Hebræis vocantur עֲבוֹדָה & solet vox illa Hebræa verti, modò, εἰδωλον (idolum; modò, βδέλυγμα (abominatio; modò, μίανσμα (inquinamentum.) Et plerumque idololatræ etiam mores fœdos addiscunt, præsertim cum eò ducant ipsa mysteria. Vide ad Rom. 1. P.) secundum amorem, five dilectionem, eorum, Mo. P. Ti. vel, suam, M. vel, secundum amores suos, Calv. vel, prout amaverunt, JT. Sy. Liv. sim. Ch. vel, ut ipsorum amor, i. e. ad amati divi: vel, sicut dilecti, o. Heb. sicut amores eorum, qui erant dii alieni, quorum cultui se addixerant. Tam detestabiles fuerunt quàm dii illi quos amarent. Al. Sententia est, eis multa alia abominanda idola fuisse, quæ pro arbitrio suo coluerunt, prout amore & quodam libidinis fervore etiam ea abducti fuerunt. Amos. 4. 4, 5. Galgala augete defectionem: sic enim, Israelitæ, amavistis. Vel, per amores suos, tum corporales cum mulieribus Moabiticis, tum spirituales cum idolis eorum. Quemadmodum exarserunt in filias Moab, sic coluerunt earum abominationes. Innuit eos per amorem mulierum allectos ad idololatriam. Tot habuerunt idola quot habuerunt mulieres atque uxores diversarum nationum. Al. pro eorum amore, Cap. h. e. Quantò magis eos dilexeram, tantò magis eos odio prosequor, ob idololatriam. Amor, pro amatoribus; abstractum pro concreto. Heb. secundum amare eorum, Pi. Vox אהבה sumi potest vel pro nomine; ab אהבה formæ אהבה, vel pro infinitivo: nam infinitivus sæpe sumitur pro nomine. Qu. Sed cur filiis hoc obijcitur, quod à patribus patratur fuerat, & in eis vindicatum? Resp. Quia filii erant in eadem culpa, nec patrum exemplo & poenis deterrii sunt, nec beneficiorum longâ serie movebantur. Hoc modo ostendit Deus se non præcipiti cursu ad vindictam properasse, qui filios in parentibus delere potuisset, sed patienter expectasse, &c. Peccata Ephraim exaggerat commemoratione præteritorum tum, 1. peccatorum suorum; q. d. Populus semper sui similis est: tum, 2. beneficiorum Dei in Israellem collatorum, & amoris Dei summi atque gratuiti erga illos. Ità ingratitudinem eis exprobrat. q. d. Jam olim ingrati fuerunt, nec mirum si sint etiamnum hodie. Nihil mihi optatius erat quàm cum eos in populum delegi: at citò degenerarunt: in deserto quotidie mea beneficia & gubernationem sentientes, à me discesserunt.

11. Ephraim, &c. [העמיקו] Ephraim (vel, Ad Ephraim quod attinet, Pi. sic D. Liv. Riv. Ephraim est nominativus absolutus: vide ad v. 8. Oratio est abrupta, quia pathetica. tanquam avis avolabit, vel avolavit, gloria eorum, M. Ti. Mo. sic P. Relativum hoc loco ponitur pro antecedente. Al. Ephraim Ephraimitarum, tanquam volucris, evolabit gloria, JT. Gloriam hinc intelligunt, vel, 1. Deum, qui populum deserturus erat, v. 12. vel, 2. opes & potentiam: vel, 3. fecunditatem, quæ se jactabant, vel, liberos,

Idem. Quasi uvæ in deserto (sub. vasto, ubi nihil crescit, V.) inveni Israel. i. e. Patres Israelitarum, quum eos in populum peculiarem adoptavit. Uvæ in deserto proverbiale est de re rara & cara & desideratissima. Si cui per desertum peregrinanti (ubi rerum omnium penuria est) uvæ obveniant, valde eis lætatur, ex fructu illo insperato: sic & Deus lætatus est cum vidit Israelis in deserto actiones bonas. P. tam suavis & gratus mihi fuit Israel. Non autem hinc spectatur amoris causa, sed qualitas, quæ tales à Deo gratiosè reputati sunt, Deut. 7. 7, 8. & 10. 15. Quasi, &c. [העמיקו] Veluti fructum maturum (vel, primitias; M. Ca. sim. P. primum fructum, JT. Pi. Liv. sic

Ti. V.) in ficu (Primas & præcoces ficus intelligit, quæ, ut citò pereunt, ita gratissimæ sunt. Vide Esa. 28. 4. Lucilius apud Nonium, Sicut cum primas ficos propalam recentes protulit, & pretio ingenti dat primitus paucos. Prime verò dicuntur quæ primum maturuerunt: Græcè πρῶτοι (præcursores) appellantur ab Athenæo. 1. 3. Dipnosoph. 1.) in principio, sive initio, ejus, Mo. Ti. &c. (vel, 1. populi jam ex Egypto liberati: vel, 2. fructus primitivi: cum primum incipit ficus ferre fructum. Scimus enim ficus bis quotannis fructum suum producere.) vidi patres vestros, Mo. &c.

Ipsi, &c. [העמיקו] Ipsi (vel, Sed ipsi, Pi. Ipsi tamen, P. sic. Ti.) ingressi sunt (Rem pudendam, scilicet concubitu- tum, vefecundè designat. Vel, venerunt, M. Ti. JT. iverunt, Pi. sub. ad, JT. Pi. P. &c.) Basal-pebor, Mo. &c. (idolum Moabitarum, Num. 25. 3. [ubi dicta vide.] & separaverunt se (sub. à me, P. Calv. Riv. Quamquam non opus est hoc supplemento; nam separare se alicui est, ei se consecrare, ut Num. 6. 2. separabit (i. e. consecrabit) se Domino. Vel, abalienati sunt, G. ex Vulg. & o. id est, initiati sunt: vel, segregati sunt, M. abstracti sunt, Ti. additi fuerunt, Ca.) pudori, Mo. P. &c. (vel, pudendo, JT. Pi. idolo pudendo ac turpi, nempe Beelphegor. Idem dicit aliis verbis, & voce pudoris utitur ut Jerem. 3. 24. Vel, sacris pudendis: nam talia ferine erant mysteria (arcana sacra) & Beelphegor qualia apud Ægyptios Osiridis, apud Græcos Liberi patris & Cere- ris. Chamos colebatur cum promiscuis libidinibus. Id colligunt viri docti ex Num. 25. 3. ubi tamen scortatio non videtur fuisse cultus idoli, sed prævium quid & veluti occasio ad idoli cultum. Vel, turpitudini, Ca. vel, in, five ad, confusionem, M. Ti. in magnam ipsorum confusionem.) & fuerunt abominationes, five detestations, (Sic vocat detestanda idola, ut Deut. 29. 17. 2 Reg. 23. 13. 2 Par. 15. 8. Vel, nefarii, Ca. vel, abominabiles, M. Ch. sim. Pi. Ti. Tar. Heb. detestations; metonymia: vel, abstractum est pro concreto, more Scripturæ. Idola Hebræis vocantur עֲבוֹדָה & solet vox illa Hebræa verti, modò, εἰδωλον (idolum; modò, βδέλυγμα (abominatio; modò, μίανσμα (inquinamentum.) Et plerumque idololatræ etiam mores fœdos addiscunt, præsertim cum eò ducant ipsa mysteria. Vide ad Rom. 1. P.) secundum amorem, five dilectionem, eorum, Mo. P. Ti. vel, suam, M. vel, secundum amores suos, Calv. vel, prout amaverunt, JT. Sy. Liv. sim. Ch. vel, ut ipsorum amor, i. e. ad amati divi: vel, sicut dilecti, o. Heb. sicut amores eorum, qui erant dii alieni, quorum cultui se addixerant. Tam detestabiles fuerunt quàm dii illi quos amarent. Al. Sententia est, eis multa alia abominanda idola fuisse, quæ pro arbitrio suo coluerunt, prout amore & quodam libidinis fervore etiam ea abducti fuerunt. Amos. 4. 4, 5. Galgala augete defectionem: sic enim, Israelitæ, amavistis. Vel, per amores suos, tum corporales cum mulieribus Moabiticis, tum spirituales cum idolis eorum. Quemadmodum exarserunt in filias Moab, sic coluerunt earum abominationes. Innuit eos per amorem mulierum allectos ad idololatriam. Tot habuerunt idola quot habuerunt mulieres atque uxores diversarum nationum. Al. pro eorum amore, Cap. h. e. Quantò magis eos dilexeram, tantò magis eos odio prosequor, ob idololatriam. Amor, pro amatoribus; abstractum pro concreto. Heb. secundum amare eorum, Pi. Vox אהבה sumi potest vel pro nomine; ab אהבה formæ אהבה, vel pro infinitivo: nam infinitivus sæpe sumitur pro nomine. Qu. Sed cur filiis hoc obijcitur, quod à patribus patratur fuerat, & in eis vindicatum? Resp. Quia filii erant in eadem culpa, nec patrum exemplo & poenis deterrii sunt, nec beneficiorum longâ serie movebantur. Hoc modo ostendit Deus se non præcipiti cursu ad vindictam properasse, qui filios in parentibus delere potuisset, sed patienter expectasse, &c. Peccata Ephraim exaggerat commemoratione præteritorum tum, 1. peccatorum suorum; q. d. Populus semper sui similis est: tum, 2. beneficiorum Dei in Israellem collatorum, & amoris Dei summi atque gratuiti erga illos. Ità ingratitudinem eis exprobrat. q. d. Jam olim ingrati fuerunt, nec mirum si sint etiamnum hodie. Nihil mihi optatius erat quàm cum eos in populum delegi: at citò degenerarunt: in deserto quotidie mea beneficia & gubernationem sentientes, à me discesserunt.

Idem. Quasi uvæ in deserto (sub. vasto, ubi nihil crescit, V.) inveni Israel. i. e. Patres Israelitarum, quum eos in populum peculiarem adoptavit. Uvæ in deserto proverbiale est de re rara & cara & desideratissima. Si cui per desertum peregrinanti (ubi rerum omnium penuria est) uvæ obveniant, valde eis lætatur, ex fructu illo insperato: sic & Deus lætatus est cum vidit Israelis in deserto actiones bonas. P. tam suavis & gratus mihi fuit Israel. Non autem hinc spectatur amoris causa, sed qualitas, quæ tales à Deo gratiosè reputati sunt, Deut. 7. 7, 8. & 10. 15. Quasi, &c. [העמיקו] Veluti fructum maturum (vel, primitias; M. Ca. sim. P. primum fructum, JT. Pi. Liv. sic

Ti. V.) in ficu (Primas & præcoces ficus intelligit, quæ, ut citò pereunt, ita gratissimæ sunt. Vide Esa. 28. 4. Lucilius apud Nonium, Sicut cum primas ficos propalam recentes protulit, & pretio ingenti dat primitus paucos. Prime verò dicuntur quæ primum maturuerunt: Græcè πρῶτοι (præcursores) appellantur ab Athenæo. 1. 3. Dipnosoph. 1.) in principio, sive initio, ejus, Mo. Ti. &c. (vel, 1. populi jam ex Egypto liberati: vel, 2. fructus primitivi: cum primum incipit ficus ferre fructum. Scimus enim ficus bis quotannis fructum suum producere.) vidi patres vestros, Mo. &c.

Ipsi, &c. [העמיקו] Ipsi (vel, Sed ipsi, Pi. Ipsi tamen, P. sic. Ti.) ingressi sunt (Rem pudendam, scilicet concubitu- tum, vefecundè designat. Vel, venerunt, M. Ti. JT. iverunt, Pi. sub. ad, JT. Pi. P. &c.) Basal-pebor, Mo. &c. (idolum Moabitarum, Num. 25. 3. [ubi dicta vide.] & separaverunt se (sub. à me, P. Calv. Riv. Quamquam non opus est hoc supplemento; nam separare se alicui est, ei se consecrare, ut Num. 6. 2. separabit (i. e. consecrabit) se Domino. Vel, abalienati sunt, G. ex Vulg. & o. id est, initiati sunt: vel, segregati sunt, M. abstracti sunt, Ti. additi fuerunt, Ca.) pudori, Mo. P. &c. (vel, pudendo, JT. Pi. idolo pudendo ac turpi, nempe Beelphegor. Idem dicit aliis verbis, & voce pudoris utitur ut Jerem. 3. 24. Vel, sacris pudendis: nam talia ferine erant mysteria (arcana sacra) & Beelphegor qualia apud Ægyptios Osiridis, apud Græcos Liberi patris & Cere- ris. Chamos colebatur cum promiscuis libidinibus. Id colligunt viri docti ex Num. 25. 3. ubi tamen scortatio non videtur fuisse cultus idoli, sed prævium quid & veluti occasio ad idoli cultum. Vel, turpitudini, Ca. vel, in, five ad, confusionem, M. Ti. in magnam ipsorum confusionem.) & fuerunt abominationes, five detestations, (Sic vocat detestanda idola, ut Deut. 29. 17. 2 Reg. 23. 13. 2 Par. 15. 8. Vel, nefarii, Ca. vel, abominabiles, M. Ch. sim. Pi. Ti. Tar. Heb. detestations; metonymia: vel, abstractum est pro concreto, more Scripturæ. Idola Hebræis vocantur עֲבוֹדָה & solet vox illa Hebræa verti, modò, εἰδωλον (idolum; modò, βδέλυγμα (abominatio; modò, μίανσμα (inquinamentum.) Et plerumque idololatræ etiam mores fœdos addiscunt, præsertim cum eò ducant ipsa mysteria. Vide ad Rom. 1. P.) secundum amorem, five dilectionem, eorum, Mo. P. Ti. vel, suam, M. vel, secundum amores suos, Calv. vel, prout amaverunt, JT. Sy. Liv. sim. Ch. vel, ut ipsorum amor, i. e. ad amati divi: vel, sicut dilecti, o. Heb. sicut amores eorum, qui erant dii alieni, quorum cultui se addixerant. Tam detestabiles fuerunt quàm dii illi quos amarent. Al. Sententia est, eis multa alia abominanda idola fuisse, quæ pro arbitrio suo coluerunt, prout amore & quodam libidinis fervore etiam ea abducti fuerunt. Amos. 4. 4, 5. Galgala augete defectionem: sic enim, Israelitæ, amavistis. Vel, per amores suos, tum corporales cum mulieribus Moabiticis, tum spirituales cum idolis eorum. Quemadmodum exarserunt in filias Moab, sic coluerunt earum abominationes. Innuit eos per amorem mulierum allectos ad idololatriam. Tot habuerunt idola quot habuerunt mulieres atque uxores diversarum nationum. Al. pro eorum amore, Cap. h. e. Quantò magis eos dilexeram, tantò magis eos odio prosequor, ob idololatriam. Amor, pro amatoribus; abstractum pro concreto. Heb. secundum amare eorum, Pi. Vox אהבה sumi potest vel pro nomine; ab אהבה formæ אהבה, vel pro infinitivo: nam infinitivus sæpe sumitur pro nomine. Qu. Sed cur filiis hoc obijcitur, quod à patribus patratur fuerat, & in eis vindicatum? Resp. Quia filii erant in eadem culpa, nec patrum exemplo & poenis deterrii sunt, nec beneficiorum longâ serie movebantur. Hoc modo ostendit Deus se non præcipiti cursu ad vindictam properasse, qui filios in parentibus delere potuisset, sed patienter expectasse, &c. Peccata Ephraim exaggerat commemoratione præteritorum tum, 1. peccatorum suorum; q. d. Populus semper sui similis est: tum, 2. beneficiorum Dei in Israellem collatorum, & amoris Dei summi atque gratuiti erga illos. Ità ingratitudinem eis exprobrat. q. d. Jam olim ingrati fuerunt, nec mirum si sint etiamnum hodie. Nihil mihi optatius erat quàm cum eos in populum delegi: at citò degenerarunt: in deserto quotidie mea beneficia & gubernationem sentientes, à me discesserunt.

Idem. Quasi uvæ in deserto (sub. vasto, ubi nihil crescit, V.) inveni Israel. i. e. Patres Israelitarum, quum eos in populum peculiarem adoptavit. Uvæ in deserto proverbiale est de re rara & cara & desideratissima. Si cui per desertum peregrinanti (ubi rerum omnium penuria est) uvæ obveniant, valde eis lætatur, ex fructu illo insperato: sic & Deus lætatus est cum vidit Israelis in deserto actiones bonas. P. tam suavis & gratus mihi fuit Israel. Non autem hinc spectatur amoris causa, sed qualitas, quæ tales à Deo gratiosè reputati sunt, Deut. 7. 7, 8. & 10. 15. Quasi, &c. [העמיקו] Veluti fructum maturum (vel, primitias; M. Ca. sim. P. primum fructum, JT. Pi. Liv. sic

Ti. V.) in ficu (Primas & præcoces ficus intelligit, quæ, ut citò pereunt, ita gratissimæ sunt. Vide Esa. 28. 4. Lucilius apud Nonium, Sicut cum primas ficos propalam recentes protulit, & pretio ingenti dat primitus paucos. Prime verò dicuntur quæ primum maturuerunt: Græcè πρῶτοι (præcursores) appellantur ab Athenæo. 1. 3. Dipnosoph. 1.) in principio, sive initio, ejus, Mo. Ti. &c. (vel, 1. populi jam ex Egypto liberati: vel, 2. fructus primitivi: cum primum incipit ficus ferre fructum. Scimus enim ficus bis quotannis fructum suum producere.) vidi patres vestros, Mo. &c.

Ipsi, &c. [העמיקו] Ipsi (vel, Sed ipsi, Pi. Ipsi tamen, P. sic. Ti.) ingressi sunt (Rem pudendam, scilicet concubitu- tum, vefecundè designat. Vel, venerunt, M. Ti. JT. iverunt, Pi. sub. ad, JT. Pi. P. &c.) Basal-pebor, Mo. &c. (idolum Moabitarum, Num. 25. 3. [ubi dicta vide.] & separaverunt se (sub. à me, P. Calv. Riv. Quamquam non opus est hoc supplemento; nam separare se alicui est, ei se consecrare, ut Num. 6. 2. separabit (i. e. consecrabit) se Domino. Vel, abalienati sunt, G. ex Vulg. & o. id est, initiati sunt: vel, segregati sunt, M. abstracti sunt, Ti. additi fuerunt, Ca.) pudori, Mo. P. &c. (vel, pudendo, JT. Pi. idolo pudendo ac turpi, nempe Beelphegor. Idem dicit aliis verbis, & voce pudoris utitur ut Jerem. 3. 24. Vel, sacris pudendis: nam talia ferine erant mysteria (arcana sacra) & Beelphegor qualia apud Ægyptios Osiridis, apud Græcos Liberi patris & Cere- ris. Chamos colebatur cum promiscuis libidinibus. Id colligunt viri docti ex Num. 25. 3. ubi tamen scortatio non videtur fuisse cultus idoli, sed prævium quid & veluti occasio ad idoli cultum. Vel, turpitudini, Ca. vel, in, five ad, confusionem, M. Ti. in magnam ipsorum confusionem.) & fuerunt abominationes, five detestations, (Sic vocat detestanda idola, ut Deut. 29. 17. 2 Reg. 23. 13. 2 Par. 15. 8. Vel, nefarii, Ca. vel, abominabiles, M. Ch. sim. Pi. Ti. Tar. Heb. detestations; metonymia: vel, abstractum est pro concreto, more Scripturæ. Idola Hebræis vocantur עֲבוֹדָה & solet vox illa Hebræa verti, modò, εἰδωλον (idolum; modò, βδέλυγμα (abominatio; modò, μίανσμα (inquinamentum.) Et plerumque idololatræ etiam mores fœdos addiscunt, præsertim cum eò ducant ipsa mysteria. Vide ad Rom. 1. P.) secundum amorem, five dilectionem, eorum, Mo. P. Ti. vel, suam, M. vel, secundum amores suos, Calv. vel, prout amaverunt, JT. Sy. Liv. sim. Ch. vel, ut ipsorum amor, i. e. ad amati divi: vel, sicut dilecti, o. Heb. sicut amores eorum, qui erant dii alieni, quorum cultui se addixerant. Tam detestabiles fuerunt quàm dii illi quos amarent. Al. Sententia est, eis multa alia abominanda idola fuisse, quæ pro arbitrio suo coluerunt, prout amore & quodam libidinis fervore etiam ea abducti fuerunt. Amos. 4. 4, 5. Galgala augete defectionem: sic enim, Israelitæ, amavistis. Vel, per amores suos, tum corporales cum mulieribus Moabiticis, tum spirituales cum idolis eorum. Quemadmodum exarserunt in filias Moab, sic coluerunt earum abominationes. Innuit eos per amorem mulierum allectos ad idololatriam. Tot habuerunt idola quot habuerunt mulieres atque uxores diversarum nationum. Al. pro eorum amore, Cap. h. e. Quantò magis eos dilexeram, tantò magis eos odio prosequor, ob idololatriam. Amor, pro amatoribus; abstractum pro concreto. Heb. secundum amare eorum, Pi. Vox אהבה sumi potest vel pro nomine; ab אהבה formæ אהבה, vel pro infinitivo: nam infinitivus sæpe sumitur pro nomine. Qu. Sed cur filiis hoc obijcitur, quod à patribus patratur fuerat, & in eis vindicatum? Resp. Quia filii erant in eadem culpa, nec patrum exemplo & poenis deterrii sunt, nec beneficiorum longâ serie movebantur. Hoc modo ostendit Deus se non præcipiti cursu ad vindictam properasse, qui filios in parentibus delere potuisset, sed patienter expectasse, &c. Peccata Ephraim exaggerat commemoratione præteritorum tum, 1. peccatorum suorum; q. d. Populus semper sui similis est: tum, 2. beneficiorum Dei in Israellem collatorum, & amoris Dei summi atque gratuiti erga illos. Ità ingratitudinem eis exprobrat. q. d. Jam olim ingrati fuerunt, nec mirum si sint etiamnum hodie. Nihil mihi optatius erat quàm cum eos in populum delegi: at citò degenerarunt: in deserto quotidie mea beneficia & gubernationem sentientes, à me discesserunt.

Idem. Quasi uvæ in deserto (sub. vasto, ubi nihil crescit, V.) inveni Israel. i. e. Patres Israelitarum, quum eos in populum peculiarem adoptavit. Uvæ in deserto proverbiale est de re rara & cara & desideratissima. Si cui per desertum peregrinanti (ubi rerum omnium penuria est) uvæ obveniant, valde eis lætatur, ex fructu illo insperato: sic & Deus lætatus est cum vidit Israelis in deserto actiones bonas. P. tam suavis & gratus mihi fuit Israel. Non autem hinc spectatur amoris causa, sed qualitas, quæ tales à Deo gratiosè reputati sunt, Deut. 7. 7, 8. & 10. 15. Quasi, &c. [העמיקו] Veluti fructum maturum (vel, primitias; M. Ca. sim. P. primum fructum, JT. Pi. Liv. sic

Ti. V.) in ficu (Primas & præcoces ficus intelligit, quæ, ut citò pereunt, ita gratissimæ sunt. Vide Esa. 28. 4. Lucilius apud Nonium, Sicut cum primas ficos propalam recentes protulit, & pretio ingenti dat primitus paucos. Prime verò dicuntur quæ primum maturuerunt: Græcè πρῶτοι (præcursores) appellantur ab Athenæo. 1. 3. Dipnosoph. 1.) in principio, sive initio, ejus, Mo. Ti. &c. (vel, 1. populi jam ex Egypto liberati: vel, 2. fructus primitivi: cum primum incipit ficus ferre fructum. Scimus enim ficus bis quotannis fructum suum producere.) vidi patres vestros, Mo. &c.

Ipsi, &c. [העמיקו] Ipsi (vel, Sed ipsi, Pi. Ipsi tamen, P. sic. Ti.) ingressi sunt (Rem pudendam, scilicet concubitu- tum, vefecundè designat. Vel, venerunt, M. Ti. JT. iverunt, Pi. sub. ad, JT. Pi. P. &c.) Basal-pebor, Mo. &c. (idolum Moabitarum, Num. 25. 3. [ubi dicta vide.] & separaverunt se (sub. à me, P. Calv. Riv. Quamquam non opus est hoc supplemento; nam separare se alicui est, ei se consecrare, ut Num. 6. 2. separabit (i. e. consecrabit) se Domino. Vel, abalienati sunt, G. ex Vulg. & o. id est, initiati sunt: vel, segregati sunt, M. abstracti sunt, Ti. additi fuerunt, Ca.) pudori, Mo. P. &c. (vel, pudendo, JT. Pi. idolo pudendo ac turpi, nempe Beelphegor. Idem dicit aliis verbis, & voce pudoris utitur ut Jerem. 3. 24. Vel, sacris pudendis: nam talia ferine erant mysteria (arcana sacra) & Beelphegor qualia apud Ægyptios Osiridis, apud Græcos Liberi patris & Cere- ris. Chamos colebatur cum promiscuis libidinibus. Id colligunt viri docti ex Num. 25. 3. ubi tamen scortatio non videtur fuisse cultus idoli, sed prævium quid & veluti occasio ad idoli cultum. Vel, turpitudini, Ca. vel, in, five ad, confusionem, M. Ti. in magnam ipsorum confusionem.) & fuerunt abominationes, five detestations, (Sic vocat detestanda idola, ut Deut. 29. 17. 2 Reg. 23. 13. 2 Par. 15. 8. Vel, nefarii, Ca. vel, abominabiles, M. Ch. sim. Pi. Ti. Tar. Heb. detestations; metonymia: vel, abstractum est pro concreto, more Scripturæ. Idola Hebræis vocantur עֲבוֹדָה & solet vox illa Hebræa verti, modò, εἰδωλον (idolum; modò, βδέλυγμα (abominatio; modò, μίανσμα (inquinamentum.) Et plerumque idololatræ etiam mores fœdos addiscunt, præsertim cum eò ducant ipsa mysteria. Vide ad Rom. 1. P.) secundum amorem, five dilectionem, eorum, Mo. P. Ti. vel, suam, M. vel, secundum amores suos, Calv. vel, prout amaverunt, JT. Sy. Liv. sim. Ch. vel, ut ipsorum amor, i. e. ad amati divi: vel, sicut dilecti, o. Heb. sicut amores eorum, qui erant dii alieni, quorum cultui se addixerant. Tam detestabiles fuerunt quàm dii illi quos amarent. Al. Sententia est, eis multa alia abominanda idola fuisse, quæ pro arbitrio suo coluerunt, prout amore & quodam libidinis fervore etiam ea abducti fuerunt. Amos. 4. 4, 5. Galgala augete defectionem: sic enim, Israelitæ, amavistis. Vel, per amores suos, tum corporales cum mulieribus Moabiticis, tum spirituales cum idolis eorum. Quemadmodum exarserunt in filias Moab, sic coluerunt earum abominationes. Innuit eos per amorem mulierum allectos ad idololatriam. Tot habuerunt idola quot habuerunt mulieres atque uxores diversarum nationum. Al. pro eorum amore, Cap. h. e. Quantò magis eos dilexeram, tantò magis eos odio prosequor, ob idololatriam. Amor, pro amatoribus; abstractum pro concreto. Heb. secundum amare eorum, Pi. Vox אהבה sumi potest vel pro nomine; ab אהבה formæ אהבה, vel pro infinitivo: nam infinitivus sæpe

liberos, in quibus parentes gloriari & lætari solent, vide Gen. 21. & 29. & 30. & Sam. 2. f. qui sunt gloria & decus parentum, Prov. 17. 6. Sic Livia in poeta filium suum appellat; *Gloria confecta nate parentis, ubi es?* Apud Persas, proximo loco post bellicam fortitudinem, maximo in pretio fuisse numerosam prolem, & multorum liberorum patri Regem munera mittere solitum esse, tanquam strenuum quippiam præstiterit, Herodotus testis est. Al. Inquit Propheta, Utinam sint sicut avis quæ migrat à nido suo, & cessat à fructificatione & multiplicatione. Quid enim id profuerit, cum ego eos orbabo? ¶ *A partu, & (vel, aut, P. Pi.) ab utero, & (vel, aut, P. Pi.) à conceptu* Ità Mo. Ti. &c. Gradatim exprimitur vindicta Dei. Quatuor gradibus filiorum interitus explicatur. 1. Maledicti erunt & morientur, 1. à partu, i. e. infantes à matre recentes, recens in lucem editi: 2. ab utero, antequam in utero gestati iustum tempus ad partum compleverint; antequam edantur in lucem: abortient foeminae. Si nondum subacti sint primâ poenâ, in utero eos interficiam; imò, si nondum resipiscant, 3. à conceptione, nè in utero gravidato vivificentur: vel in ipsa conceptione, vel ante eam: quorum videlicet matres steriles erunt. Concubitus erunt infocundi. 4. Ab educatione, [de qua v. seq.] cum scilicet in pueritia ad aliquod tempus enutriti fuerint. Hæc omnia foeminae sæpe experiuntur.

12. Quod est enutrierint, &c. *וַיִּלְדוּ וַיִּמָּוֶתוּ* Extulerint, Calv. educaverint, JT. Pi. Si quibus contingat liberos ad aliquam ætatem educare, ut adolescent, adeoque solatio sint parentibus, aut præsidio. ¶ *Abfque, &c. וַיִּשְׁלַחֵם מֵאֵרֶץ מִצְרַיִם* Et (vel, Ità, JT. Pi. Tamen, Ti.) orbabo (vel, exterminabo, M. vel, orbos reddam, Ti. vel, tollam, Ca. *וַיִּשְׁלַחֵם* propriè significat, parentes liberis orbare: aliquando tamen orbati dicuntur ipsi qui tolluntur, ut Deut. 32. 25. P.) ab homine, Mo. Ti. vel, ex hominibus, Ca. LXX, Sy. Ar. Faciam ut in loca Assyriaci Imperii avehantur. Vel, ut non sint homines, P. antequam fiant homines, M. nè in viros evadant, Ch. Ut non sentiantur inter homines, hoc est, ut non perveniant ad ætatem virilem. Non pervenient ad eam ætatem ut dicantur Adam. Putant nomen Adam usurpari de proventa tantum ætate. Sed falluntur: nam etiam de infantibus dicitur Jon. 4. 11. f. Ut non supersit ullus, JT. Pi. nè deinceps inter homines supersint & vivant, ut Prov. 30. 14. Simili ferè ratione Nabuchodonosor Dan. 4. 33. dicitur *ejectus ab hominibus*, quia, inter bestias degens, ab hominum commercio exsulavit: Hoc tantum interest, quod ille inter vivos relinquebatur. ¶ *Sed & (vel, Quin etiam, Pi. Riv. Præterea, G. Riv. Certè, Q. in Riv. וְאֵלֶּיךָ אֲדַבֵּר ad verb. quia etiam.) ve eis, cum, &c. וְאֵלֶּיךָ אֲדַבֵּר* Quum recessero, vel discessero, ab eis, Calv. JT. Pi. scilicet natis, i. e. Quum subtrahero eis gratiam meam & opem meam, & favorem meum q. d. Non solum prole privabo, sed & cæteris beneficiis suis, & præsidio suo. Causam & originem omnium malorum ostendit, nempe discessionem & iram Dei: ut, contra, ex favore Dei oritur quicquid optabile est. Quum sustulero majestatem meam ab eis, Ch. ultionem sumpturus sum ab eis, Sy. At. & Th. locum sic transferunt, *va illis, caro mea ex eis*. Legerunt *וַיִּשְׁלַחֵם*, sensu non incommodo, quo significatur incarnatio Christi, qui carnem assumpsit ex gente Judaica. Ità Christus hic introducit intercedens pro Israelitis, nè prorsus orbentur, quia, inquit, *caro mea est ex eis*. Sed non vident hic agi de Decem tribubus, è quarum nulla Christus carnem assumpsit. At si significaret, cum recessero, &c. scripsisset *וַיִּשְׁלַחֵם*; nam *וַיִּשְׁלַחֵם* sign. recessit. Sed frequens est illud *וַיִּשְׁלַחֵם*, quo literæ unius organi & soni inter se permutantur. Sic *וַיִּשְׁלַחֵם* 1. Par. 15. 22. legitur pro *וַיִּשְׁלַחֵם*, principatum tenebat; *וַיִּשְׁלַחֵם* Eccl. 1. 17. pro *וַיִּשְׁלַחֵם*, stultitia; *וַיִּשְׁלַחֵם* Thren. 2. 6. pro *וַיִּשְׁלַחֵם*, tugurium ejus; *וַיִּשְׁלַחֵם* 2 Sam. c. 1. v. 22. pro *וַיִּשְׁלַחֵם*, aversus fuit, &c.

13. Ephraim, &c. *וַיִּשְׁלַחֵם לְצֹר רִאשִׁי לְצֹר* Ephraim ut vidi in Sor (vel, vidi ut vidi Sor, P. l. vel pro *וַיִּשְׁלַחֵם* accipitur, vel redundat. Vel, est qualem video Tyrum, Pi. vel, quemadmodum video Tyrum, JT. vel, ut video, similis est Tyro, M. V. fim. Ti. Ca. Propriè

dicit, vidi, quia Prophetarum hoc erat, videre, in visione prophetica, vel somnio. Prophetæ olim dicebantur *Videntes*. Vel, fuit sicut vidi Tyrum, Q. in V. sic Mer. *וַיִּשְׁלַחֵם* pro *וַיִּשְׁלַחֵם*. Sic alibi *וַיִּשְׁלַחֵם*, ut stipula. Potius, est ellipsis particulæ similitudinis: ut Plal. 3. 4. Nah. 3. 12. Mal. 4. 1. P.) *plantata* (vel, *plantatam*, P. Q. in V. Mer. *plantata*, Ti. vel, *sita*, Ca. vel, *plantata* est, JT. vel, *que plantata est*, five *fuit*, M. Pi. id est, *sita*, vel, si ad Ephraim referatur, collocata. Tralatio à vineis aut arboribus. Si ad Tyrum referatur, nulla est difficultas, si ad Ephraim, non convenient genere hæc duæ voces. Sed suprà vidimus simile exemplum, ubi subauditur nomen foemin. gens, natio, aut Tribus, &c.) in *habitu*, Mo. P. id *וַיִּשְׁלַחֵם* usitatè denotat: vel, in *amœnitate*, M. Ti. in *amœno habitu*, JT. Pi. vel, in *pulchro*, five *specioso*, sub. loco, D. Legitur *וַיִּשְׁלַחֵם* pro *וַיִּשְׁלַחֵם*, & in 1 verso; ut contra, *וַיִּשְׁלַחֵם* pro *וַיִּשְׁלַחֵם*. Intellige, in loco probè munito. Sensus, Ephraim, ut & Tyrus, propter idololatriam affligetur. Accidet ei quod Tyro, quæ, licet florentissima, tamen excisa est. Al. Gens Ephraimitica, quasi adspicerem Tyrum, ità stabilita erat in amœnis locis. Vide Ezec. 28. 12. Aq. Sym. & Th. *וַיִּשְׁלַחֵם* legere; at *וַיִּשְׁלַחֵם*, quod ideo dico ut vetus scripturæ varietas appareat. Ut Tyrus fuit urbs florentissima & inexpugnabilis, ità Ephraim, i. e. decem Tribus, five respub. Ephraimitica. Tyrus erat celebre emporium opibus & potentiâ florens, de qua expugnanda non semel Alexander desperavit. Ephraim comparat Tyro, vel, 1. quod hujus exemplo Ephraim se efferebat: vel, 2. quod Israel vicina erat Tyro loco & moribus: vel, 3. ad commendationem Regni Israelis. Sed vide hominum calamitatem Dei donis contra Deum abundantium. Beneficia ista putabant (succesfu dementati) esse idololatriæ præmia. Al. Locum sic accipio, Ephraim fuit sicut vidi ad Tyrum, vel in Tyro, plantatam (sub. arborem, vel plantam,) in habitu, five tugurio. Tyrus exstructa est in medio mari, habuitque hortos amœnissimos, sed non sine magno sumptu & labore. Et probabile est, Tyrios, qui divites erant, arbores quasdam, quæ hyemem ferre non poterant, servasse & fovisse in tuguriis, ut hodie mos est. Summa est, Ephraim fuisse instar arboris delicatæ, quam homo studiosè conservat. Hinc Israelis superbia; confidebant præsentis statui, spernebant minas, &c. Hæc causa exitii. Prævidens Propheta, opes, potentiam & delicias, quibus adhuc Israel fruebatur, ipsi obstaculo esse nè minis ejus crederent, utitur præoccupatione, quâ concedit ei quæ ipse jactabat, cumque Tyro confert: non tamen, inquit, ità effugiet vindictam Divinam. ¶ *Et, &c. וַיִּשְׁלַחֵם לְצֹר רִאשִׁי לְצֹר* Et (vel, Sed, JT. Pi. Et tamen, P.) ad educendum (sub. paratus est, D. Tar. K. ut sit ellipsis. *וַיִּשְׁלַחֵם* paratus sæpe deficit ante verbum infinitum. Græcè diceret, *ὡς ἐξαρτῶν, futurum est ut educat*, id est, educere debet. Vel, *educiturus* est, P. Ca. *produiturus* est, JT. Pi. cogetur educere, M. sic G. nempe ab hostibus, ad interfecorem, five *interfectores*, filium suum, vel filios suos, P. Mo. &c. id est, cives suos; vel filios propriè dictos. Hos educet, vel, ut Molocho immolarentur, five Saturno, ut mos erat in Syria, & in Sidone & Tyro. Vel, 2. in Egyptum, ubi interficiantur. Vel, 3. ad bellum, ubi occidentur: ad hostes Assyrios. q. d. Quos in aciem producent contra Assyrios, velut agnos ad lanienam evocaturi sunt. Fuere occasio filiis suis, quos malè instituebant, ut ab hostibus occiderentur & auferrentur. Etiam innocenti ætati hostilia minatur arma. Fit hoc tum in poenam parentum, tum in exemplum posteris, ut, poenarum atrocitate moniti, discant Deum timere.

14. Da eis: quid dabis? *וַיִּשְׁלַחֵם לְצֹר רִאשִׁי לְצֹר* Quod daturus es, V. G. i. e. quod interminatus es te daturum illis; nempe sterilitatem, aut infantes *וַיִּשְׁלַחֵם*, (civem moriturum.) Al. Quid dabis? Hic quasi suspensus & attonitus secum disputat, & cum Deo deliberat quid maxime optandum sit. ¶ *Da eis vulvam, &c. וַיִּשְׁלַחֵם לְצֹר רִאשִׁי לְצֹר* Vulvam, vel uterum, orbantem (abortientem, M. Ti. JT. Pi. sterilem, Ca. Sy.) & ubera arentia, Ch. P. Mo. M. Ti. flaccida, JT. Pi. sicca, Ca. o. Sy. Ar. i. e. Perde filios ejus antequam edantur in lucem, aut postea præ laetis inopia in mammis. Qu. Sed quale hoc votum? Resp. r. Non

Non imprecatio est, sed pœnæ mitigatio quam eis precatur^a, ut testetur sympathiam suam & charitatem erga Israelitas^a, simulque ostendat mali magnitudinem^b. Confer Job. 3. 3, &c. Jer. 20. 14, &c. Luc. 23. 29^d. Ex duobus malis minimum illis optat^{*}. Ità terrorem incutit hypocritis, quibus minx ipsius ludibrio erant: q. d. Tanta erunt mala, ut sterilitas sit loco summi boni^f. Propheta, cum audivit futurum ut parentes hostibus filios suos proderent, orat Deum ut minore pœnâ contentus esset, ut foemina abortiant, nec ulli sint quos lactent infantes; ut aut non nascantur, aut statim intereant^g. Resp. 2. Est prædictio^h; vel, maledictio sive imprecatioⁱ. Sed num Propheta calamitosi calamitates imprecatur? Resp. Consideranda hîc sunt & populi peccatum, (quod tale erat ut pro iis orari non possit, quum admoniti pertinacius peccarent;) & singularis Prophetæ vocatio, quâ divinitus jubetur populo imprecari. Sic vindicta magistratibus licita est, non aliis. Prophetæ prior est cura sanctificationis nominis Dei, quàm salutis populi sui^k.

15. Omnes, &c. "וְכָל" Omne, vel Totum, (vel, Omnis, P. Ti. vel, Summum, sive Præcipuum: nam comparative hîc loquitur Propheta, non simpliciter^l:) malum (vel, malitia, P. Ti. &c.) eorum (sub. est, vel fuit, Pi. P.) in Gilgal, Calv. JT. Pi. Fons & velut origo totius malitiæ eorum fuit in Gilgal[†]. Oppidum hoc erat quod ad decem Tribus pertinebat^m. Non nunc primum incipiunt peccare in Gilgale, de quo vide supra cap. 4. vers. 15. jamdudum id fecerunt, cum Samuelem contempserunt; itaque meritò eum locum odi. Mysticus sensus est, Judæos per summum scelus effecturos ut Christus crucifigatur in גִּלְגָּל: nam hoc nomen idem est cum גִּלְגָּל, nisi quod Syriaca est pronuntiatioⁿ. Intelligit duo mala quæ admiserunt in Galgal^o.

1. Regem ibi petierunt, rejecto Domino P. 2. Ibi coluerunt idola^q. Gilgal erat locus celeberrimus. Ibi Josue circumcisionis fœdus renovavit^r, & Tabernaculum quievit[†], & primum post ingressum in Terram promissam Pascha celebratum est^r, & populus primum comederunt fructus terræ^r. Unde hic locus celebris & religiosus habebatur, & Samuel hunc locum delegit ubi victimas immolaret, 1 Sam. 10. 8. Idcirco Israel ex נִסְכֵּי הָאֱלֹהִים & superstitione cultum hîc instituerunt idololatriæ. Amplificat itaque crimen idololatriæ à subjecto^s. qu. d. Heu! quantum mutatus ab illo locus est, qui dictus est [Gilgal] à peccato amoto, sive probro Ægyptiorum devoluto, quum ibi populus peccata cumulet idololatriæ^t! Ibi idololatriam instituerunt ubi Divinorum beneficiorum maximè oportebat meminisse^z. Loca celeberrima Dei operibus fœdat idololatria^z.

¶ Quia, &c. "וְכָל" Nam (vel, Sane, Tar. vel, Ideo, Riv.) ibi odi (i. e. coepi odisse^b; vel, etiam olim exosos habui^c;) istos propter malitiam, &c. Pi. &c. Tacita est comparatio inter alia peccata, quæ ex infirmitate vel imprudentia committuntur, & ipsorum contumaciam, &c.^d. Ut quondam ibi eos dilexi, ità nunc odi^{*}. ¶ De domo mea ejiciam eos[†]. Id est, vel, 1. de Sanctuario^f. Sed hoc non patitur conditio populi Israelitici^g, [qui ab illo jamdiu ejecti sunt, vel seipsos ejecerant: nisi fortè^h ejicere sumatur pro, ejectos detinere: juxta regulam non semel prolatam, quod verba actionem significantia interdum de actionis continuatione accipienda sunt.] Vel, 2. de possessione & hæreditate mea^h, de Terra promissaⁱ. Vel, 3. de familia mea^k. q. d. Ego vos prorsus abdicabo. Israelitæ tunc erant similes spuriiis. Sed quia adhuc manebant apud eos circumcisio & nomen Sacerdotii, & jactabant se esse sacrum Abrahæ genus; ideo hîc tale denunciat eis excidium, ut appareat frustra ipsos gloriari superbis istis titulis^l.

¶ Non, &c. "וְכָל" Non pergam, vel addam, amare eos, Pi. Calv. &c. vel, amorem eorum, Pi. Obj. At jam desierat eos amare. Resp. Impii amorem Dei æstimant ex præsentibus commodis; erātque quædam amoris species, quum Dominus adhuc eos fovaret & alliceret dulcedine bonitatis suæ: nunc ergò dicit, Non persequar amorem meum erga ipsos^m; h. e. Jam re ipsa ostendam me ipsis esse infestumⁿ. Non pergam amare, sed abominabor^o, & delebo, ut sequente comparatione docet; & beneficia mea, sive amoris &

favoris mei testimonia, ipsis denegabo. Negatio antecedentis hîc ponitur pro negatione consequentis. Non agit hîc de amore Dei speciali erga electos, sed de amore communi Dei erga creaturas suas P. Dices, infra esse promissiones. Sunt quidem, sed non de hac terra, sed de vera filiorum Dei libertate^q. ¶ Omnes principes eorum (custodes legum, qui Religionis etiam curam debebant suscipere, & idololatriam arcere^r, & aliis exemplo esse ad virtutem, errantesque reprehendere & in viam revocare^s;) recedentes, "וְכָל" Sunt refractarii, JT. Pi. vel, perfidi, sive defectores, Calv. Defecerunt à me, aut falsa numina colendo, aut me assimilando vitulis^t. Principes, i. e. omnes populi præfides, tam politici quàm ecclesiastici: hi, inquit, populo fuerant obstaculo & scandalo^v, & duces erant ad omne scelus. Sed dum Principes accusat, non absolvit populum, ut alibi dictum^x, sed illum eadem operâ perstringit, ut Principibus similem^y. Elegans hîc paronomasia inter Sarim, Principes, & Sorerim, rebelles^z.

16. Percussus est Ephraim[†] Metaphora à stirpibus sumpta, quæ, vermibus, vento, aut vi cœli asperioris, tactæ & percussæ, exarescunt^a; ut Psal. 102. 5. Jon. 4. 7^b. Percutietur, nempe sterilitate, ut supra 11. Vide Psalm. 102. 5^c. ¶ Radix eorum, &c. i. e. Vis genitrix[†]. ¶ Fructum, &c. Liberos non gignent. In coepta metaphora perficitur, quæ liberi vocantur fructus, Lam. 2. v. 20. & fructus uteri, Deuter. 28. 11, 18. Luc. 1. 42. Hinc uxor fœcunda viti feraci confertur Psal. 128. 3^d. ¶ Interficiam amantissima, &c. "וְכָל" Desideria (vel, desiderabilia, Calv. delicias, Ca.) ventris eorum, Riv. Pi. &c. i. e. natos^{*}: liberos desideratissimos, JT. Pi. sim. Liv. D. Riv. liberos diu optatos^d. Metonymia adjuncti; qualis in Ciceronis epist. ubi ad uxorem & liberos scribit, Valete, mea desideria, valete^{*}. Sic apud Ebræos quæcunque sunt in pretio vocantur desideria, ut Dan. 11. 43. Mic. 4. 13^f.

17. Abjiciet, &c. "וְכָל" Spernet (vel, Abjiciet, JT. Pi. sub. à se, V. vel, Repellet, V. Proprie, Rejiciet cum fastidio, tanquam vile & contemptum quid^g:) eos Deus meus[†] Propheta loquitur^h. Dicit, meus, vel, 1. ut innuat eum non esse amplius Deum istorumⁱ. Deus posthac futurus Prophetarum, non & populi^k. Vel, 2. ut auctoritatem sibi attruat contra totum populum, Deum adducit patronum & vindicem suæ doctrinæ^l. ¶ Erunt vagi in nationibus[†] Dispersi inter gentes^m illas à quibus expugnandi erantⁿ. Vide 2 Reg. 15. 29. 1 Par. 5. 26°.

CAP. X.

1. Vitis, &c. "וְכָל" Vitis vacua, vel inania, (vel, inutilis, Ca. sub. est, Ti. JT.) Israel, Mo. P. M. Ti. JT. Pi. &c. vel, Israelita, Ca. Tanquam vitis inania, i. e. quæ caret succo sive humido radicali^a; vel, humore gratiæ^b; vel, vacua cultoribus^c. Al. spoliata, seu nudata fructibus^d; quia coactus est dare grandedem pecuniam Pulii, 2 Reg. 15. 20^{*}. Al. p̄p̄ est verbum transitivum^f, ut Esa. 24. 18. & Jer. 51. 2^h. & in aliis omnibus locis^{*}. Quamvis Ebræi omnes intransitive accipiunt, transitivæ tamen acceptioni favet forma conjugationis, quæ vim habet eorum verborum quæ Græci media vocant, quæ modò activè, modò passivè, capiuntur[†]. [Unde sic reddunt:] evacuans, D. Riv. i. e. vacuum & inanem reddensⁱ; sub. se, K. &c. in Riv. [Alii cum membro sequente jungunt, & locum sic reddunt,] Israël est ut vitis evacuans fructum quem Deus ei ponit, D. Riv. Al. Vitis frondosa, Vulg. ex o. εὐκλυσμένη^k. Sic edit. Rom. & Complut. In cæteris est, εὐκλυσμένη^l, quod in idem recidit: nam εὐκλυσμένη est, samentis sylvescere[†]. Aq. vertit, invidens, (irrigua;) Sym. εὐκλυσμένη, (sylvescens, vel luxurians;) Chald. vastata^m. Al. fructifera, Q. in V. bonas habens propaggines & flagella fructiferaⁿ. Sensus est, Israël, antequam à Religionē deficeret, ramis fructiferis exuberavit^o. Al. Vitis evacuat Israël, i. e. vacuum & amentem reddit; ut Hof. 4. 11. Vinum aufert eor. Hæc vera interpretatio, D d d d 4 quam

^c Ca. Nobis opitulari non poterit f, cum habeamus Deum
^d D. adversarium s. Al. quid fecit? i.e. quid nocere nobis po-
^e G. tuit? nam—quicquid multis peccatur inultum est h.
 4. Loquimini, &c. דְּבַרְוּ בְּרִבְרִים אִלֵּיךְ שְׂוֹאָה בְּרִיחַ
 [בְּרִיחַ] Locuti sunt (vel, Loquentur, G. Loquuntur, JT.
 Dederunt, Ca.) verba, Mo. P. M. &c. (sub. inter se, P.
 Anxiè hinc inde collatis sententiis quæsiiverunt reme-
ⁱ Tar. diumⁱ. Consultabant quid facturi essent, tam inter se
^a Riv. quàm apud externos^a. Ultro citroque sermones contu-
^b Mer. lerunt de cultu Domini abolendo, & idolorum propa-
^c K. gando^b; & nè ascenderet populus Jerosolyma, super
^d M. quo & jurarunt, &c. c. Al. Multa dixerunt & promi-
 ferunt, sed nihil præstiterunt. Semper mendaces & fœ-
 difragi inventi sunt coram Deo & hominibus^d. Ver-
 ba tantùm dederunt, quòd polliciti sunt respicienti-
 am, simulârunt duntaxat & mentiti sunt Deo: testati
^{* Calv.} sunt se esse fidelissimos Dei cultores, sed falsò *. Al.
 Audacter sua consilia captârunt, ut solent Dei contem-
 ptiores; quicquid in mentem venit statuere pro arbitrio
 suo: neque enim dignantur sciscitari ex ore Dei quid
^f Q. in rectum sit f.) jurando, vel dejerando, (vel, exsecrando, JT.
^{Calv.} Pi. sub. se, Pi. vel, jurantes, Ca. vel, juramenti, G.) men-
 daciter, vel falsò, Mo. P. G. JT. Pi. &c. (vel, frustra, V.
 vel, falsum, Ca. vel, in vanum, M. Ti. V. more scilicet
^e V. eorum qui conjurant inter se s. נִשְׁוּ, pro נִשְׁוּ לָהֶם; ut
^b D. Riv. alibi נִשְׁוּ, pro נִשְׁוּ לָהֶם^b. Dicuntur autem in vanum
^{Tar.} dejerasse, aut mendaciter, quia pollicebantur & ju-
^d D. rabant se facturos, sive vana & contra Verbum Dei
 suscepta; sive, quod præstare non poterant; sive, qui-
 bus stare non decreverant, ac proinde animo fallendi,
^{* Riv.} & pejerantes^k.) excidendo (vel, sub. &, M. Ti. feriendo,
 sive percutiendo, P. M. vel, pangendo, Ti. JT. Pi. vel,
ⁱ D. ferientes, Ca. vel, cum pangent, G.) fœdus, sive pactum,
^m V. Mo. P. &c. Innuit hîc fœdusⁱ, vel, i. de relinquen-
^d D. do Domino^m, & tuenda idololatria: quod accidit cum
^o Calv. decem Tribus, auctore Jeroboamo, se à reliquis segre-
 garentⁿ. Vel, 2. cum Domino renovatum. Visi sunt
 velle ad Deum redire, & jurarunt Domino, sed falsò^o.
 Vel, 3. cum Salmanasare, cui jurarunt, se tributum
^p Pi. quotannis eidaturum, sed perjuri facti sunt, 2 Reg. 17.
 3, 4 P. Vel, 4. [cum Rege suo.] Cum Regi fidem ju-
^a G. ramento pollicebuntur, ut moris erat, nihil minds co-
 gitabunt quàm de eo observando^q. ¶ Et, &c. וְיָרִי
 וְיָרִי אֶתְּמַשְׁפֵּט עַל תְּלָמִי שְׂוֹאָה Et (vel, Propterea, P. sim.
 Ca. Pi.) germinabit (vel, floret, JT. florebit, Pi.) sicut ca-
 put (vel, venenum, P. absinthium, M. Ti. vel, fel, Q. in
 Calv. vel, fellea, Ca. vel, cicuta, Liv. vel, toxicum, Q. in
 D. amaritudo, G. ex Vulg. וְיָרִי Hebræis & venenum &
 amaritatem significat; solèturque per similitudinem ea vox
 ad alia perniciofa transferri. LXX hîc posuere ἀγρός,
^z G. herbæ genus frugibus nocens; de quo vide Jeron. ad
[†] D. h. 1. r. וְיָרִי significat caput[†]; &, metonymicè, vene-
 num, quod capiti aut dentibus serpentis inest; vel, ve-
 nenum capitale & mortiferum: deinde, generalius, ve-
ⁱ Riv. nenum herbarumⁱ, aut herbam venenatam^v, qualis est
^v V. Riv. cicuta, aut similis alia^x.) judicium (sub. eorum, Ti. vel,
^{* Riv.} pœna, Ca.) super, vel per, sulcos, sive porcos, (vel, in sul-
 cis, P. M. Ti.) agri, Mo. P. Ca. vel, agrorum, M. Ti. D.
 Pi. vel, agrorum meorum, JT. Ità ut agri mei, i. e. agri
 terræ Israeliticæ, jam parati ad sementem, non conse-
^y Fi. rantur; propter abductionem, scilicet, populi in capti-
 vitatem^y. i. in וְיָרִי est vel, 1. affixum primæ personæ,
 quasi Deus dicat suos agros quos Judæis dederit, sicut
^z Juni & antea in terra mea^z: vel, 2. [paragogicum, sive] redun-
^{Por in Tar.} dans^a; & sadai est idem quod sada, ut Psal. 96. 12 b.
^a Riv. וְיָרִי, pro וְיָרִי, ut וְיָרִי, pro וְיָרִי, locustæ c. Vide Psal.
^b Riv. ex 8. 8. & 80. 14. Thren. 4. 9. Hos. 12. 11 d. Judicium
^d D. hîc intellige, vel, 1. [Dei.] Pœna Divina*. Est & hîc
^e Tar. trajectio verborum, qualem sæpe habuimus. Sensus est,
[†] D. Pœna ità abundabit ut solet in agris lolium f. Pœna à
^g G. Deo infligenda ob dejectiones illas & infida fœdera,
 quæ nihil aliud producere debuerunt quàm amarissi-
^c Q. in mum Dei judicium ubique locorum, in omnibus Regni
^{Riv.} angulis, latissimè pullulaturum s. Quæ sententia satis
^b Riv. conveniret, nisi locus similis, Amos. 6. 12. de judiciis
 hominum accipiendum doceret^b. Prædicat fore ut citò
ⁱ A. judicentur à Domino, & sententiam jam latam esse in-
 nuat. Comparat autem judicium illud herbæ venena-
 12, quæ citò crescit in terra cultaⁱ. Incredibile dictu

quàm citò talis herba pullulat, & brevi totos agros ex-
 tenui admodum initio occupat^k. Huic confertur pœ-
^{* Mer. sim.} na copiosissima & indies augescens quam Dominus im-
^{Riv.} piis irrogat. Quamquam malim quod sequiturⁱ. [Vel, 2. Mer.
 hominum.] Judicium hîc accipio pro impia gubernati-
^m Riv. one Principum Israelis, maximè in jure dicendo^m: quæ
 judicia, cum deberent esse salutaria & grata, acerba &
^{* Riv. ex} amara fiunt, & hominibus perniciofaⁿ. Judicium hîc
^{Liv.} accipitur pro rectitudine; q. d. Ubi speciem præbent
^{* Calv.} pietatis & rectitudinis, absinthium erit, &c. o. Al. Ju-
 dicium hîc appellat, vel, deliberationes sine poeniten-
 tia, ad quas urgens calamitas eos cogit; vel, consilium
 & institutum eorum de cultu Dei abolendo, &c. [de
 quo suprà,] quod celerrimè germinavit, &c. P. Cur^p Mer.
 autem potius hîc dicit, super sulcos agri? quàm, in agro?
 Nempe, quia ubi ager excultus est aratro, est præparatio
 aliqua ut proferat bonum semen. Indignius ergò hoc
 erat & intolerabilius, quòd in agro bene culto & præpa-
 rato nascerentur herbæ vitiosæ; & quòd, ubi species e-
 rat & umbra pietatis, ibi absinthium pullularet^q.
^q Calv.
 5. Vaccas, &c. וְיָרִי אֶתְּמַשְׁפֵּט עַל תְּלָמִי שְׂוֹאָה Ad
 (vel, Propter, M. JT. Pi. l. hîc valet, propter^r, ut etiam^r Pi. Tar.
 Obad. v. 1. & alibi f. Vel, Apud, o.) vitulas (vel, vitu-
[†] Tar. lum, o. aureum illum Jeroboami^v,) Bethaven (i. e. Beth-
^m V. D. el*, quam sic vocat ignominie causâ^x,) pavebunt, sive
 &c. formidabunt, (vel, concurrent, Ti. vel, congregabuntur,
^{* Riv.} nempe cultus causâ^x; morabuntur, o. peregrinabuntur,
^{* Q. in D.} Ar. Sy. vel, exsulabunt: nam וְיָרִי sign. & timere, & ex-
 sulare^y:.) habitator, vel habitatores, P. Pi. vel, habita-
^{* Mer.} re, M. vel, quisque habitator, JT. vel, qui vicini habitant,
 Ti.) Someron, Mo. P. vel, Samariam, Ti. Samaria, Pi. sic
 JT. in Samaria, M. וְיָרִי hîc est plur. num. & fœm.
 gen. quum affixa [sequentia,] in וְיָרִי, וְיָרִי, sint
 sing. num. masc. gen. Id turbat Interpretes. Junius af-
 fixa illa ad וְיָרִי refert. Judicent doctiores an
 rectè. LXX referunt ad וְיָרִי, quod sing. num. effe-
 runt, apud vitulum: quod nos omnino probamus. Plur.
 num. hîc designat illustrem illum, & insignem vitulum
 in Bethel. Similes locutiones Job. c. 40. v. 15, 16. ubi
⁴⁰ בְּהֵמוֹת plur. & fœm. dicitur de elephanto, summa be-
 stia, & jungitur verbis & affixis sing. & masc. Psal. 73.
 v. 22. בְּהֵמוֹת הַיָּדֵי, Ingens bestia fuis Proverb. 9. 1.
 וְיָרִי, Summa sapientia edificavit. Sic itaque
 h. l. reddo, De insigni vitulo Bethaven formidabunt—
 quia lugebit propter eum, &c. Non mirum est autem u-
 num idemque idolum nunc masc. nunc fœmin. à Pro-
^{* Di.} pheta exprimi^z; quia idola tantùm erant figuræ^a, nec
^{* Dier K.} sexu distinguerentur^b. Promiscuè autem genus in Gen-
^{sim. D.} tilium theologia de quibusvis ferè diis usurpari, abunde
^b D. ex V. docet doctissimus Joh. Seldenus in tractatu De diis Syris.
 Nec dubitârunt o. vitulos Jeroboami vertere, & quædam
 vacas c. Vitulas fœmininè dicit ironicè^d, & per con-
^{* Di.} temptum^e, & irrisionem^f: propter ignaviam & im-
^{* Mer.} becillitatem^g, quæ peculiaris huic sexui. Sic alibi, fe-
^{* Mer. D.} mine in medio ejus^h; & Esa. 3. 12. mulieres dominatæ
 &c. sunt eis. Sic Homerus Græcos ignavos appellat Ἀχαιοί,
 non Ἀχαιοί. eumque imitatus Virgil. l. 9. O verè Phry-
^{* Ful. ex} gias (neque enim Phryges), &c. i. Sed cur unicum Beth-
^{Hi. Riv.} avenis sive Bethelis vitulum vocat vitulas in plurali?
^{* Ful. msc.} Resp. 1. Est enallage numerorum, ut Gen. 48. 15. an-
^{2. 7. 2294.} te facies (i. e. faciem) ejus. 2. Sub nomine Bethaven
^{sim. D. Riv.} etiam Dan comprehendit, ubi alter vitulus colebatur^k.
^b D. Et certè utrique aptari potest etymon nominis^l; Beth-
^{* Riv. ex} aven est, domus iniquitatis^m. 3. Quia, præter hunc vi-
^{* Riv.} tulum aureum, aliæ etiam vitulorum imagines fabri-
^{* Q. in} catæ sunt, & in eodem loco collocatæ, vel in privatis
^{Riv.} ædibusⁿ. Sed quia sequitur in sing. luxit eum, malim
 ad enallagen referre. Qu. Cur hîc, & in aliis Prophe-
⁷⁰ tarum reprehensionibus, Bethelis sæpissimè sit mentio,
 Danis autem rarissimè, ut Jer. 48. 13. &c. Respond. 1.
 Quia Bethel propior erat Jerosolymæ, & ejus quasi æ-
 mula; Dan verò in loco remoto, & Judæis vix cognito.
 2. Et præcipuè, quòd scelus gravius esset, sordes idolo-
 latriæ invecas esse in locum antea Deo consecratum,
 & tot monumentis favoris Divini erga patres insigni-
 tum. Vide Gen. 28. & 35. o. Sed cur meminit Sama-
^{* Riv.} rie? non enim ibi vituli, sed in Dan & Bethel, coleban-
 tur. Resp. Quia hoc erat caput Regni, ejusque incolæ
 erant vitulis addictissimi, quos pavor ingens tenuit post
 excisam

excisam Bethel², (Nam Bethel & Dan prius captæ quàm Samaria, quæ, jam totâ terrâ captâ, tribus annis est obsessâ q.) cùm viderent nihil amplius spei superesse in vitulis quos tantâ religione coluerant¹. Ridiculum autem fuit, cives Samariæ salutem suam commisisse illis numinibus quibus metuere ipsi cogeantur¹. Historia quæ hîc respicitur est non tantùm apud Hieronymum hoc loco, sed & in Seder Olam majore, parte quartâ v. Novè dicit [בִּשְׁמֵרָה], quod est nomen constructum ex [בִּשְׁמֵרָה], quod magis vicinum notat, ut possis reddere, vicini Samariæ: nam habitatores usitatè [בִּשְׁמֵרָה] dicuntur x. Sensus, Propter vitulum quem coluerunt in Bethel nullus habitare audebit in Samaria: tam crudelis depopulatio in illa provincia accidet t. ¶ Quia, &c. [בִּי אֲבִל עָלָיו עָמָר] Quia (vel, Quum, JT. vel, Quin; q. d. Imò (quod plus est) non tantùm timebunt vitulæ illi, nè ab hoste capiatur, sed etiam de ea capta lugebunt y. Al. Tamen: vel, p̄ redundat z.) luxit (vel, lugebit, P. JT. Di. &c.) super, vel propter, eum (nempe vitulum x, qui perierit b, vel captus est e. Relativum hîc ponitur sine antecedente; ut alibi sit, quum antecedens aliquid est notum & eximium, aut de quo tacitè cogitamus: ut Psalm. 87. 1. Fundamenta ejus; Cant. 1. v. 2. osculo oris sui; Joan. 20. 15. si tu sustulisti eum. Sic Pythagoras à discipulis dicebatur Ipse, Αὐτὸς ἦρα, Ipse dixit d.) populus ejus, Mo. P. M. &c. scilicet vituli x: i. e. qui colit eum f; nempe idololatræ x, Israelitæ h. Sic Moabitæ dicuntur populus Chamos, Num. 21. 29 i; & Judæi, populus Dei vivi k. Significat eos pavore consternandos fore propter vitulas; nempe, cùm Deus horrendo judicio illas erat dejecturus l. Deridet eorum stultitiam, quòd vitulum colerent cujus exilium ipsi deploraturi erant: tantum abest ut possit auxilium ipsis afferre m. Ad Salmanasarem (quem cum Sennacheribo sæpe confundunt Hebræi) missi sunt duo vituli, quos populus putabat esse illos ipsos vitulos aureos quos fecerat Jeroboam. Hebræi & vitulos & vitulas dicunt [בְּנֵי אֲנִיָּהוּ]. Al. Sensus loci, Lugebunt omnes quòd vitulum illum, relicto Deo, coluerunt, de quo prius tantopere exultarunt t. ¶ Et, &c. [וְכִמְרוּ עָלָיו יְהוָה וְכִמְרוּ עָלָיו יְהוָה] Et (vel, Etiam, JT. Pi.) sacerdotes, sive sacrificuli, (vel, atrati, JT. Pi. Sacerdotes idolorum sic dicti sunt 2 Reg. 23. 5. [ubi dicta vide,] Sophon. 1. 4. q. d. veste pullâ induti p, sanctimonix ergo q: nam [כִּמְרוּ] significat, nigrum esse. Sed hoc futile est RR. figmentum. [כִּמְרוּ] significat &, resonare. Scimus autem sacerdotes illos magno clamore & ululatu fuisse usos in suis sacris r.) ejus super (qui super, five de, P. M. Ti. JT. Pi. &c.) eum, vel eo, exultaverant, Mo. M. Ti. (vel, exultant, JT. Pi. Heb. exultabunt, Pi. id est, exultare solent: vel, exultabant, scilicet quum nondum esset captus t. Fut. Heb. pro præf. letantur, vel letari solent, vel solebant, quòd scilicet victimis illis oblati vicerentur t. Vel, letabantur, nempe, quia pro aureis supposuerunt æneos deauratos v.) super gloria ejus, quia migravit ab eo, Mo. sim. o. &c. vel, ob gloriam ejus, vel suam, &c. P. D. Ejus, i. e. vel, i. populi; i. e. ob deum suum, in quo gloriari solitus erat: vide Psal. 106. 20. Vel, 2. vituli x, i. e. ob cultum ejus y. Hoc dicit, quòd ille in frustra discerpendus esset, & ita aliò transferendus z. Vel, gloriam vocat opes, gemmas & ornamenta vituli. Mos deplorandi, Migravit gloria: q. d. A nobis recessit quicquid erat in idolis magnificentum a. Lugentes hîc introducuntur speciatim sacrificuli, quibus cultus ille quæstuosus erat, ideòque in eo exultarunt: non tamen alii excluduntur, qui etiam in his inventismirè lætati sunt b.

6. Siquidem, &c. [וְגַם אֲשֶׁר לְאִשְׁרָיִם וְגַם מְנַחֵם] Etiam (vel, Sed &, P. In particula [וְגַם] subest emphatis c.) ipsemet (non populus modò d, sed & vitulus x, uterque vitulus f,) in, vel ad, Assur ducetur, (vel, deportabitur, JT. Pi. Ca. &c.) munus (vel, in munus, P. vel, & pro munere dabitur, M.) regi Jareb, Mo. vel, propugnanti, Pi. vel, adjutori, sive protectori, G. vel, ultori, Riv. Vulg. i. e. Regi Assyriorum h: quem sic vocat, quia, cùm esset potentissimus, profitebatur se inferiorum injurias ulcisci, sumpto fortasse Ultoris nomine; ut hodie dicitur, Rex Christianissimus, Rex Catholicus, &c. i.

Appellabant hoc nomine Reges minores alios majores, quorum se in fidem clientelamque dederant. Vide 2 Reg. 17. 3 k. [De Rege Jareb dicta vide Hof. 5. 13.] ¶ Confusio, &c. [וְגַם מְנַחֵם] Pudorem Ephraim capiet, five percipiet, P. JT. Pi. Ti. vel, quòd Deo suo privabitur l; vel, quia conspiratio ejus cum Rege Egypti, eum fallit m. ¶ Et, &c. [וְגַם מְנַחֵם] Compolitio verbi partim ex [וְגַם], partim ex [וְגַם]. Et erubescet Israel n. propter consilium suum, Pi. &c. i. e. Vel, 1. propter fraudem sacerdotum, quâ deprehensâ, Rex contumeliis afficiet Israelitas o. Vel, 2. propter conspirationem cum G. Egypto contra Assyriam p. Vel, 3. de constituendis p. vitulis q: quod sibi valde utile putabat Jeroboam; abscessâ scilicet omni cum tribu Juda communicatione. Nam si decem Tribus coluissent verum Deum Jerusalem, illa conjunctio poterat facere ut rursus coalescerent, &c. t.

7. Transire, &c. [וְגַם מְנַחֵם מִלְכָּהּ פָּקָדָהּ] Succisus est (vel, Exscindetur, V. JT. Pi. Perit, G. Abolbitur, Ca. propter idolatriam v.) Someron, vel Samaria, (vel, in Samaria, Q. in D. sic K. P. vel, Samariam quod speciat, Tar. simil. Riv. ut [וְגַם מְנַחֵם] sit nominativus absolutus x: vel, Samaria, Pi. D. Riv. [וְגַם מְנַחֵם] accipio acsi dictum esset [וְגַם מְנַחֵם]. Vel, ipse Schomroni, JT.) rex ejus, Mo. P. M. Pi. &c. (vel, cum rege suo, Ti. vel, rex, JT. vel, & rex ejus, Liv. G. ex Ch. Asyndeton copulativæ, ut Esa. 38. 14. Hab. 3. 11 z. Malè, nam [וְגַם מְנַחֵם] est particip. masc a. Vel, exscindetur rex ejus, voce [וְגַם מְנַחֵם] repetitâ b.) ut spuma, vel bulla, (vel, cortex, He. in D. K. Oecol. ut leve quippiam aquæ impositum c, quod cum ea defluit d.) super faciebus (vel, in superficie, P. M. &c.) aquæ, Mo. &c. nempe ejus quæ in olla est. Celeritatem significat x. [וְגַם מְנַחֵם] est, spuma, vel bulla f; sic dicta à [וְגַם מְנַחֵם], fervere, bullire, quia fervoris & ebullitionis effectum est e. Bulla, & deinde spuma: nam spuma ex bullis b. Aptissime denotat momentaneam brevitem i: nam citius ferè non affurgit bulla quàm evanescit k. Unde proverbium, Homo bulla l. Confidebant Israelitæ tum in urbe Samariæ, quæ munitissima erat m, tum in Rege suo n. Prædicit ergo & Regis & Regiæ excidium o. Rex, inquit, cum Regno in captivitatem transit p. Status Regni, quem putatis esse firmum & diuturnum, nihil habet præter vanam speciem: quemadmodum spuma, licet propter altitudinem videatur excellere, est tamen excrementum tantùm aquæ, & nihil solidum habet in se q.

8. Excelsa idoli, [וְגַם מְנַחֵם] Aven, Mo. P. &c. pro, Bethaven, per aphæresin t; ad majorem ignominiam v. Excelsa, &c. Colles illi in quibus idola colebantur x: luci & altaria in excelsis y. Vel, delubra & templa idolorum, constructa ut & cultui inservirent, & tempore belli propugnacula essent z. Duobus præfidiis maxime confidebant Israelitæ, Regis potestate, & cultus sanctitate: de priori egit v. præced. hîc de posteriori a. ¶ Peccatum Israel] Appositivè dictum b: in quibus peccavit c, idolis sacrificando d. Obiectum idolatriæ x, quæ peccatum vocatur; unde illud, peccare fecit Israelem, &c. f. ¶ Lappa & tribulus, &c.] Argumentum vastitatis, ut Hof. 9. 6 g. ¶ Dicent montibus, Operite nos, &c.] Vox desperantium h; vel, mortem optantium i: Quærent latere vel in abstrusissimis specubus, Esa. 2. 19. Luc. 23. 30. Apoc. 6. 16 k. Extremis malis afflictabuntur l.

9. Ex, &c. [וְגַם מְנַחֵם] A diebus (vel, Indè à diebus, Sy.) Gibeah peccasti, (vel, peccator es, V.) Israel, P. &c. Non novum est quòd scelera, quamvis magna, conspiciantur in posteris Jacobi: apparuit id jampridem in Gaba. Vide suprâ 9. 9 m. Indè usque ad hoc tempus perrexisti in peccatis n. Exprobrat eis quòd non nuper corrupti sunt, sed à diebus Gibeæ. Sed videtur hæc esse iniqua objectio, quum Israelitæ flagitium illud ultii sunt, [Jud. 19. &c.] Sed sæpe fit ut vindices sceleris nihilo sint meliores: ut in Jahu vidimus, qui idolatriam Ahab vindicavit, sed non sincerè, quia secutus est idem exemplum postea. Ità, inquit, patres vestri vindictam sumpsere de Gabaonitis, ipsi prorsus eis similes, eorūque imitatores, ideòque eandem poenam meriti o. Ipsi tum non zelabant pro gloria Dei p, sed rebus tantùm suis cavebant: nam idolatriam in tribu Danis non fustile-

† Riv. ex Hi. ^r Riv. sustulerunt, Jud. 18. 4. Huic sententiæ obstat, quod culpa illa fuit communis Tribui Judæ cum aliis tribubus de quarum tantum peccatis hic agitur. [Sed non minus rei erant istius criminis Israelitæ, quod eodem crimine constringerentur etiam Judæi; nec minore jure iis id exprobrare poterat Propheta, quod aliis idem impingi potuisset; præsertim cum decem Tribus pars longè maxima esset eorum qui in illo bello sociabantur. Alii ergo locum aliter vertunt:] *Præ diebus, vel, Magis quam in diebus, Gibeæ, &c.* AE. Riv. Q. in D. i. e. gravius quam Gibeonitæ illi, Jud. 19. 4. Apud Ebræos non sunt comparativa nomina, sed illorum loco *רַב* aut *קָטָן* sæpe præponitur: ut Ezec. 16. 52. *sceleratè egisti ab eis, i. e. præ eis;* Luc. 18. 14. *justificatus ab illo, i. e. præ illo.* ¶ *Ibi, &c.* *וְיָשְׁבוּ בְּנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל עַל בְּנֵי עַמּוּנָה* *Ibi steterunt, Mo. P. M. &c. non (vel, & non, M.) comprehendet, vel apprehendet, (vel, comprehendit, five apprehendit, M. G. vel, assequutum est, JT. Pi.) eos in Gibeab prælium (vel, Gibeæ bellum, Pi. JT. prælium in Gabaa, G. sub. susceptum, vel gestum, P. JT. Pi. vel, sub. quod erat, M.) super, vel contra, filios iniquitatis, Mo. P. M. vel, contra iniquos, JT. Riv. ut 2 Sam. 3. 34. & 7. 10. i. e. contra flagitiosos Benjamitas.* *וְיָשְׁבוּ* hic dicitur pro *וְיָשְׁבוּ*, per metathesin: quæ tamen hic non est necessaria, cum omnia ad ipsos Gibeonitas (non, ut plerique volunt, ad Israelitas eos oppugnantes,) referenda videantur. Notanda hic est mutatio personæ & numeri. Hinc dubitant de quibus hæc intelligenda sunt. [1. De Israelitis.] *Ibi, i. e. Gabaa, steterunt, i. e. pugnârunt; non assecuti sunt* [reliqui Israelitæ] *filios iniquitatis in prælio* quod Benjamitis fecerunt: nam initio hi victi erant, tandem tamen eos devicerunt. *Ibi steterunt, (Israelitæ scilicet in pugna; vel, subaud. Israelitæ pugnaturi contra cives, dicentes, V.) Non apprehendet, &c. V. Mer. cogitantes scil. quod non apprehenderet eos bellum in Gabaa, i. e. quod in eo prælio non succumberent, quum susceptum esset adversus flagitiosos homines: & tamen ceciderunt plurimi, idque justè. Ostendit justitiam Dei in puniendo Israele, & ejus longanimitatem. Israelitæ eo animo ad prælium accedebant quasi victoriam habentes in manibus, quum hanc captaret occasionem Dominus pœnæ de illis sumendæ. Ità & nunc putant sibi prosperè cessurum si eos Assyrius bello petat, sibi applaudentes & justam se causam habere putantes. Sed idem his continget quod illis duobus primis [Israelitarum contra Benjamitas, Jud. c. 19.] præliis contigit. *Ubi steterunt illi, non attingendi apud Gabaa prælio, adversus homines improbos: h. e. Ubi Israelitæ adfuerunt eo animo ut Benjamitas punirent, nec ipsi bello cladem ullam acciperent, quippe causæ æquitate freti, & bellum contra impios gerentes.* Al. *Ibi, i. e. Tunc; heterosis, steterunt, i. e. perstiterunt, manserunt incolumes, scilicet Israelitæ. Mutatio personæ. Non fuerunt dejecti & perditii majores tui, prout merebantur, quia similia flagitia perpetraverant. Non assequutum est, &c. Epexegetis, q. d. tamen tunc Deus vobis pepercit. *Ibi steterunt; Illo tamen tempore, quia erant qui scelera puniebant, manifestus populus in terrâ suâ: non comprehendit eos, &c. id est, non facti sunt captivi, cum severi essent scelerum vindices: nam ultimo prælio victores fuere, Jud. c. 20. m. Al. *Illic steterunt, h. e. Ab eo tempore fuerunt pertinaces in suis sceleribus; neque apprehendit eos prælium, &c. Sensus est, q. d. Pepercit vobis semel, & vindictam distulit: sed an propterea vobiscum mitius aget? imò gravior vos manet ultio, quia ab eo tempore non extorsit vobis resipiscentiam. Vel potius sic, non apprehendit ipsos, &c. i. e. non fuerunt tacti illo exemplo, non senserunt se aliorum dispendio moneri, ut resipiscerent & sanctius viverent: hinc nominatim addit, *super filios iniquitatis, ut testaretur nullos fore impunitos qui similes essent Gabaonitis, in quos tam rigidus erat & severus.* Al. Sensus est, *Ibi, i. e. Tunc, steterunt Israelitæ, etsi initio nutarent, &, post aliquot clades, victores evaserunt; sed jam non apprehendet eos prælium contra filios iniquitatis Gibeonitas: i. e. In isto bello quod jam paratur & imminet illis non erit par successus, non stabunt in acie, aut vincent, neque victi semel aut bis prælium instaurabunt; quin potius*****

cadent prorsus, &c. Al. *Ibi steterunt, h. e. manserunt, impii quidam, in quorum affectibus vigeat cultus idololatriæ usque ad tempora Jarobeam, qui totum ferè Israellem invenit sibi consentientem in idololatria.* Al. Steterunt Israelitæ post devictos Benjamitas, & non studuerunt ab initio nascentem extirpare idololatriam. *Ibi steterunt, i. e. vel, cessarunt ambulare in viis Domini; vel, resilierunt à prælio, quia non statim successit: ità reprehenduntur quod molles erant & foeminei, nec justum Deo honorem tribuebant.* Vel, in idololatria Michæ immobiles perstiterunt, æquè ac Gabaonitæ in propugnatione supri sui. Unde ut tunc Gabaitas, ità & nunc vos comprehendet bellum: non quia illud in Gabaitas, qui, licet tandem victi sunt, vicerunt tamen prius, nec inulti ceciderunt; non bellum in quo victores eritis, ut ibi fuistis: sed devincendi, excindendi, & in servitutem abripiendi, estis, ab Assyriis, quibus nullo tempore poteritis resistere. [2. De Gibeonitis, five Benjaminitis;] qui primùm invicti fuerunt, & fortiter steterunt, nec assequutum est eos prælium: cum tamen mihi placuit, populisque iterum contra eos congregatis, [ut habetur versu seq.] tandem meritas dederunt pœnas. Ità ego, licet vobis diu pepercerim, tamen, quoniam illis similes sitis, ab eoque tempore usque adhuc me provocatis, pro voluntate mea corripiam vos, ut tandem Gibeonitas castigavi. *Ibi steterunt Benjamitæ, non erant perditii & prorsus extincti, ut merebantur, sed 600 ex eis evaserunt, qui tribum suam restaurârunt; nec statim primâ aut secundâ vice assequutum est eos bellum, &c. Sed frustra illo exemplo impunitatem promittitis vobis, quum futurum sit (ut postea audies) ut statim cadamini & vinciamini ab hostibus vestris.* *Ibi, nempe in Gibeæ, perstiterunt Gibeonitæ, dicentes fore ut non attingeret se in Gibeæ bellum, propter filios celsitudinis.* Describitur hic perverbia Gibeonitarum, quod, monitis fratrum cedere detrectantes, nihil sibi ab isthoc bello periculi metuendum censuerint, quod viris suis excelsis & sublimibus fiderent. Omnia quadrant historiæ Jud. 20. 13, 14, 15, 16. [3. Partim de his, partim de illis.] Oppositio hic fit inter Benjamitas & decem Tribus. Benjamitæ, etsi impuri, & supplicio dignissimi, steterunt tamen in acie, & bis fortiter pugnârunt. At vos tale bellum non, apprehendet, sed longè gravius; vos enim in primo conflictu succumbetis. Sed hoc minis placet, quia sic relativum bis repetitum ad diversos refertetur. Minatur Dominus fore ut Israelitæ gravius puniantur Benjaminitis scelus Gabaitarum defendentibus. Ex his enim reliquiæ manserunt: illi autem ità abducentur in Assyriam ut nunquam redeant. [Ti. versum sic reddit, *Plus peccasti, ô Israel, quam isti in diebus Gibeæ: ibi steterunt: non apprehenderet eos prælium in Gibeæ quod erat contra filios iniquitatis?*] vel, *non apprehendit eos prælium in Gibeæ super filios iniquitatis?* Q. in Calv. ro. *Juxta, &c.* *וְיָשְׁבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל בְּנֵי עַמּוּנָה* In desiderio (vel, voto, Calv. sic Ti. voluntate, JT.) meo (sub. est, P. M. JT. Pi. Ti. & sub. hoc, Ti.) & (vel, ut, M. Ti.) corripiam, vel castigem, (vel, vinciam, JT. Pi. &c.) eos, Mo. P. &c. Nunc in animo mihi est ut vinciam eos, i. e. ut fiant captivi. Pro desiderio meo corripiam eos, Q. in D. Sed reclamatur in *וְיָשְׁבוּ*. [Quoniam in pari casu non semel redundat.] Verbum interpreto ut si esset *וְיָשְׁבוּ*, quod in Kal faceret *וְיָשְׁבוּ*, vel *וְיָשְׁבוּ*, unde *וְיָשְׁבוּ* fit *וְיָשְׁבוּ*. Possis legere, In desiderio meo ut vinciam eos: ac tum thema est *וְיָשְׁבוּ* vincio, quod in futuro facit *וְיָשְׁבוּ*, & contractiore formâ *וְיָשְׁבוּ*, unde *וְיָשְׁבוּ*, altero & in Dagesch commutato. Verbum ex *וְיָשְׁבוּ* & *וְיָשְׁבוּ* compositum est, & anomalia est punctationis, quæ non usitatam, sed severiorem, pœnam notat. Verbum *וְיָשְׁבוּ* idem valet quod *וְיָשְׁבוּ*, corripere; ut, contra, *וְיָשְׁבוּ* alibi valet, *וְיָשְׁבוּ*, [ligare.] Similiter *וְיָשְׁבוּ* & *וְיָשְׁבוּ* nonnunquam idem valent; atque etiam *וְיָשְׁבוּ* & *וְיָשְׁבוּ*. Tenet me desiderium castigandi eos: nam improbitas eorum ad summum pervenit. Valde cupido eos castigabo. Peccatum mutat voluntatem & naturam Dei, quæ est, ut benefacere cupiat; at hic delectatur pœnis. Alibi Deus tristitiam præ se fert, & invitus accedit ad vindictam: hic, quia negotium est cum hominibus perversis & obstinatis, signis se desiderio suo obsequi, & voluptatem capere.

Calv. capere in eorum exitio^m. Confer Ezec. c. 5. v. 15. Con-
ferr se Deus homini qui furori suo diu apud se com-
presso, datâ occasione, satisfacit. Hoc tamen *θεοπρεπὸς* in-
telligendum est^m. In votis habeo, & castigabo eos, i.e. eva-
dam voti compos^o. Al. Verto, Quia volui castigare eos.
וְאֵתְּ אֶתְּ אֶתְּ accipio ut 1 Sam. 20. 17. וְאֵתְּ אֶתְּ, ob a-
mare eum ipsum, propriè, ob amorem ejus ipsum. Ponit-
tur nomen pro infinitivo, & sensus est, quia amabat
ipsum. Itâ & h.l. propriè, Propter velle me ut castigarem
illos, i.e. Quia ego volebam castigare illos^p. ¶ Con-
gregabuntur, &c. וְאֵתְּ אֶתְּ] Et (vel, Nam, P. JT. Pi.
vel, Ideo. 1 non est copulativum, sed illativum, ut ali-
bi passim^q.) congregabuntur (non fortuito^r, sed me du-
ce^{*},) super, vel contra, eos (i.e. Israelitas^t, & Judæos,
ut percipitur ex sequentibus^v,) populi] Assyrii & Ba-
bylonii^z. Quandoquidem ipsi scelera non puniêre, faci-
ent id populi externi^v; à quibus nullam gratiam spe-
rare debebant^z. ¶ Cum, &c. וְאֵתְּ אֶתְּ] Cum, &c. *וְאֵתְּ אֶתְּ*
Dum ligaverunt, vel, Ubi colligaverint, sese (vel, Quod
coadunaverint se, M. Quum, vel Postquam, ligavero eos,
Mer. Tar.) in duobus sulcis suis, P. M. Calv. Tar. Belg.
Ang. Mer. &c. Dicuntur in duobus sulcis arare, vel, 1.
quod claudicent in utramque coxam, Deo & idolis
fervire volentes. Bos non bene arat, si ab uno sulco in
alium progrediatur^z. Vel, 2. quod Israel & Juda se con-
junxerint, & unanimi consensu coeperint colere vitu-
los^b. Quum ligâro eos, mihi eos subjiciens non secus
ac par boum in duobus sulcis arantium. Simul jungit
pœnam Ephraim & Juda, quia, abducto Israele, Juda
graviter afflicta est^c. Vel, 3. quod in diversas partes
animum Israelitarum sit tractura ingens calamitas, ut
nesciant quò se vertant^d. Vel, 4. quod Israelitæ con-
jungerent se in duobus sulcis, ut vires colligerent, &
sese adversus omnia pericula munirent, ideòque, freti
suâ potentiâ, minas spernerent: sed utcunque, inquit,
sese conjungent, nihil tamen proficient quod minùs e-
os perdam^f. Al. Cum vincient eos, vel, Postquam liga-
vero eos, ad duos sulcos ipsorum, i.e. quemque ad sulcum
suum; vel, inter duos sulcos: quam interpretationem
firmant oppidò sequentia. Dicit autem duos sulcos, pro-
pter Judam & Israel. Nam Tribus eo tempore in
duas partes scissæ erant^f. Alligando eos ad duos sulcos,
Q. in Riv. Metaphora sumpta à bobus^g, qui bini arare
solent, idque inter sulcos: & per duos intelligunt pares,
rectos, non curvos, sulcos; ut indicetur Israelitas, qui
antea, dum liberi erant, digrediebantur, & sulcos tur-
babant, non alligati, à populis illis adeò strictè colli-
gandos, nè postea possint exorbitare à recto sulco^h. Sen-
sus non alienus si in genere consideretur; quem sequitur
Jonathan Paraphrastes, Congregabo, inquit, adversus eos
populos, qui dominium exercebunt in eos, in modum quo li-
gantur, juga boumⁱ. [Aliis hæc sententia non placet.]
1. וְאֵתְּ אֶתְּ ineptè reddunt, sulcos suos^k. [Quod quo-
modo congruit cum iis quæ ipse habet in calce commen-
tarii hujus capituli, quæque ex eo produximus, ipse vide-
rit.] 2. Non solum ineptum hoc est, sed & locutionis
monstrum^l. Ligare ad sulcos, est phrasis insolens, & co-
acta est hæc interpretatio^m. 3. Nomen in hac forma
pro sulco nusquam accipitur in S.S.ⁿ וְאֵתְּ sulcus alibi
non occurrit^o: est tamen ei cognatum וְאֵתְּ sulcus,
Psalm. 129. v. 3. P. וְאֵתְּ per aphæresin formatur, pro
וְאֵתְּ, vel וְאֵתְּ; ut וְאֵתְּ, pro וְאֵתְּ, Gen. c. 49.
וְאֵתְּ. Alii וְאֵתְּ vertunt, oculos: quod ineptum est^t. Sed
hoc multò probabilius est quàm illud alterum, [sulcos:]
Coram oculis enim pœna inflicta gravior est. Deut. 28.
v. 31. oculis tuis videntibus, &c. simil. & Esa. 13. 16. Jam
verò coram duobus oculis hîc significanter dici videatur.
Quemadmodum illud Catulli de Berecynthia & Aty,
Geminas deorum ad aures nova nunciat referens^v. Tò Keri
est וְאֵתְּ, sed tò Ketif est וְאֵתְּ, [oculos:] quod
nos sequendum arbitramur, ac vertimus, Conspirantes
in ambos oculos ipsorum. Refero ad וְאֵתְּ, ut sensus sit,
Congregati sunt adversus eos populi וְאֵתְּ in ligando
se, i.e. factâ ligâ & conspiratione, ut ambobus oculis
eos privarent: quod extremæ est miseriæ^x. Al. Quum
alligabo eos ad duos oculos eorum, ad quos sc. propendet
jugum & alligatur^y. Quum vinxero eos ad utrumque
sulcum, Ti. Quia assimilât eos vitula vers. sequ. ideo
assimilat castigationes eorum vaccæ quam fatigant a-

ratione, & alligant jugo arationis^z. Al. Cum ligavero^z RS. in
eos cum duobus oculis ipsorum, Q. in D. vel, ob duos ocu-
los suos, Q. in Tar. Innui putant vitulos^a, quos in ocu-
lis gestabant^b, & tanquam oculos suos amabant^c: nam
oculitus aliquem amare dicimur, & oculos vocamus res
charissimas^d. Al. Vinciendo eos (sub. deducendos, JT.)
in duabus habitationibus ipsorum, JT. Pi. id est, in terra
Israelis & Judæ^t. Hanc versionem comprobât colla-
tio versûs sequentis, ubi pœnæ Ephraimi & Judæ di-
stinctè narrantur^f. [Aliis non placet.] וְאֵתְּ habita-
tio non reperitur^g, sed וְאֵתְּ^h. Sed וְאֵתְּ hîc ponitur
pro וְאֵתְּ: vel, וְאֵתְּ scriptum est mendosè, pro וְאֵתְּ.
[Sed non ferenda est hæc in Sacris literis temeritas &
audacia, fingendi, sine ullius codicis consensu, sine ul-
la necessitate, novas lectiones, quibus præconceptæ ali-
cui interpretationi litetur.] Al. Postquam castigavero eos
(vel, In corripere eos, Mo. Tunc vincientur, G. Quando
correpti fuerint, o. sim. Sy. Ut erudiantur, Ar.) propter
duas iniquitates, vel geminum peccatum, ipsorum, D. Riv.
Liv. ex Mer. G. sic Mo. Vulg. vel, in duabus iniquitatibus
suis, o. vel, propter iniquitates suas, Ar. [ac si tò duas in-
definitè accepisset pro plurimis, ideòque omisisset:]
vel, propter duas stultitias suas, Sy. Tò Keri וְאֵתְּ accipi-
unt pro וְאֵתְּ, iniquitates ipsorum^k. Sed quænam fu-
erint hæc duæ iniquitates? Respond. 1. Illæ de quibus
Jer. 2. 13. Duo mala fecit populus meus, &c.^l. Sed de Ju-
dæis agebat Jeremias, & duo illa mala ad unam ini-
quitatem referuntur. 2. Scortatio corporalis, & spi-
ritualis; quum illa Gibeonitarum tantum corporalis e-
rat: ideòque his illi gravius punientur^m. 3. Duo vi-
tuli Dane & Bethelæ adoratiⁿ, in quorum cultu pecca-
vêre^o: nam vitulum appellari iniquitatem, peccatum, &c.
antè notatum est. Et fortasse duas opponit uni Gaba-
onitarum; ut sit sensus, Si Gabaonitæ propter unam ini-
quitatem excisi fuerint, multò magis excidi merentur
Israelitæ, qui non in uno loco, sed in duobus, erexe-
runt vitulos, & idola sua multiplicarunt^p. [Ca. versum
sic reddit, Quos ego volens itâ puniri, ut ad eos aggregati
sint populi, cum suis utrique criminibus constringerentur.]
Et Benjamitas quidem ego punivi, sed itâ puniri, ut
idem passi sint & reliqui Israelitici populi, quorum plu-
rimi in eodem bello ceciderunt: id quod feci, quoniam
ambo erant nocentes, & suo utrique crimine constri-
cti. Nam Israelitæ, qui illos tam cupidè puniebant, nè ipsi
quidem erant infantes^q.

11. Ephraim, &c. וְאֵתְּ אֶתְּ אֶתְּ
Et (vel, Nam, JT. Pi. Autem, P. Quidem, M. Cum au-
tem, Ca.) Ephraim (sub. est, Ti. JT. &c. vel, sit, Ca. &
sub. ceu, Ti.) vitula (vel, bucula, sive juvenca, D. i.e. fi-
milis est vitulæ^r), docta, sive edocta, (vel, assueta, P. Ti.)
diligens, sive amans, (vel, & diligens, P. sed amat, M. &
quæ diligit, Ti. ad diligendum, Calv.) triturare, Mo. P.
JT. &c. vel, trituram, M. Ti. Calv. Scopus hujus loci
in primis indagandus est. Dixerat Hof. 4. 16. Israellem
fuisse refractariam vitulam, &c. inde secuta est commina-
tio, nunc pascet eos—in latitudine. Hæc fuit summa sce-
lerum & pœnarum, quam in sequentibus exponit &
amplificat. Hoc igitur versu, & 12, 13. exprobrat eis
scœdam ingratitudinem & contumaciam adversus De-
um, & carnalem fiduciam: quâ exprobratione confirmat
antecedens enthymematis, Sicut vitula petulca rebella-
vit Israel^t. Quod paucis dixit, pluribus explicare ag-
greditur: primùm exponens Dei in ipsum Israellem cle-
mentiam, quâ hætenus usus est; deinde severitatem
& iram, deinceps declarandam^u. Comparat hoc versu
studia Israelitarum cum gratioso Dei consilio^v. Vitula
edocta opponitur vitulus nondum edoctus, Jerem. 3. 1. 18^x.
Edocta autem hîc dicitur, non ad arandum, sed solum
ad triturandum^y. Docta, nempe experientiâ, i.e. assue-
ta trituræ. Adagium hoc non tam consuetudinis vim
notat, (quod alii referunt, ut sensus similis sit illi Prov.
22. 6.) quàm ostendit, eos qui semel se studio appli-
cuerunt in quò plus est voluptatis quàm laboris, vix
ab illo se dimoveri finire ad aliud in quo plus diffi-
cultatis est & minus voluptatis^z. Triturabant vete-
res, non ut nos hodie, sed boves & vaccas seu vitulos
in area circumagendo super hinc inde stratos culm os
ut eorum ungulis grana excuterentur, vel, plaustris seu
trahâ, cui superimpositum erat onus, à bobus tractâ
frumentum

frumentum exculpebant^a. Boves autem ita triturantes libere vesciebantur frugibus ad satietatem usque^b: & vetitum est iis os obligare, Deut. 25. 4. Confer Esa. 28. 27, 28. Amos. 2. 13^c. Tunc ergo maxime pinguescebant^d. Subest hinc tacita comparatio inter arationem & trituram. In aratione plus est molestiae quam in tritura, quia boves simul copulantur, & parere coguntur, &c. triturantes vero sunt soluti. Sensus, q. d. Ephraim simulat aliquod obsequium, & praestat ubi facile est; sed non vult jugum subire, Deoque in solidum obtemperare. Ad trituram accedebant, sed non poterant assuefieri ad arationem^f. Amabant defungi cultu Dei facili & ipsis jucundo^g, ac fructuoso, unde victus ipsis suppeteret, ut bobus triturantibus, qui tum lascivire solebant^h. Maluit frui partis quam acquirere, & messem excutere quam agrum arareⁱ. Jugiter amat triturare in frugibus, loco cibi & saginationis; nec humiliat sese ut aret, i. e. non humiliat se Legi, &c. i. Mavult Ephraim triturare quam arare, & fructum operis percipere vult sine opere. Per arationem & saginationem hoc loco opera significantur. Triturare autem & metere est, fructum operis reportare^k. Propheta hic docet, Israelitas laborem detrectare, & genio indulgere^l. Innuit cultum vitulorum, quem triturare comparat, quem Israelitae victus solum & commodi sui externi causa consecretabantur^m. Explicatur his verbis metreticum ingenium. Ut vitula, ubi pasta est, aream saepe repetit: sic Ephraim, idololatriam edoctus, in qua conviviis & voluptatibus indulgebatur, ad eam crebro redibatⁿ. Fateor hanc ingenio & moribus eorum convenire: sed quae sequuntur huic sensui accommodari nequeunt, nisi, *transire super collum, equitare facere*, &c. comminatorie interpretaremur. Verum hinc nulla est comminatio, sed tantum ingratitudinis exaggeratio, per comparisonem indulgentiae Divinae erga eos cum duriore Judaeorum conditione, &c. Indicat hinc Deus se erga Israellem aded liberalem fuisse, ut ipsis omnia ad hanc vitam necessaria commodè largitus fuerit, & cum tanta facilitate, ut vix ipsis fuerit laborandum, cum eis dederit spicas jam maturas, ut sola triturare fuerit opus: quae similitudine significat opulentiam Regni Israelis praeter Regnum Judae, &c. *Amans triturare, sub potius quam arare*: est enim admodum pinguis, qu. d. Olim Ephraim erat constitutus in magna felicitate, pinguis & opulentus. Hinc etiam accusat Israellem idololatriam^p. *מלך* est Benoni Kal^q, cum^r paragogico: sine quo *מלך* scriberetur^t. Simile *מלך* furto ablatum, Gen. 31. 39^u. Non nego^v alibi paragogicum esse, etiam in regimine, ut Esa. 1. 21. *מלך*. Sed ut ibi non rectè diceretur *מלך*, aut *מלך*, *מלך*, verum *מלך*, (quando enim inter nomen regens & rectum intervenit^w, non solet regens corrumpi: ita & hic, aut *מלך*, aut *מלך*, vel *מלך*, dicendum fuisse arbitror. Utcunque sit, arbitror hinc omnia posse esse regularia, & haberi pro affixo, hoc modo, *Et Ephraim vitula edocta amat me ad triturandum*: i. e. amat me suam operam triturare; aded assuevit prosperitati & tranquillitati, ut, quando loquor de triturando, non horreat istum laborem, sed aequè ferat à me ad id adhiberi^x. [Al. sic:] Quia illi Deum vitulo comparaverant, ipse Deus iustus illos vitulo aut juvenco comparat. *Ephraim vitula docilis*, i. e. visa est mihi bene edoceri posse. Hebraei, quia verbalibus ferme carent, participiis eorum vice utuntur. *Diligebam trituram*: Deus scilicet qui loquitur. Amabam, inquit, ruris proventum qui est in tritura^y. *Et ego*, &c. *מלך* [Al. sic:] *Et* (vel, *Sed*, Mer. Idcirco, Pi. *Quamvis*, JT.) *ego transivi* (vel, *transivissem*, JT. vel, *transire feci*, sub. jugum, G. ex Hi. vel, *ascendam*, Mer.) *super bonitatem*, vel *praestantiam*, (vel, *super pulchritudinem*, BA. in robustum, Mer. *super pulchrum*, P.) *cervicis*, sive *colli*, (vel, *collum*, Mer. P.) *eius*, Mo. Pi. JT. Di. Calv. &c. *Et ego transivi* *cervicem eius pinguem*, Ti. [Variè explicant.] *Transivendi* verbum hinc sumitur in malam partem: qu. d. Ego collum eius perdomui^z. Quoniam Ephraim erat bos pingui collo, & satis robustus ad ferendum jugum, & tamen amaret suas delicias, & jugum respueret; ego afflictionibus tentavi an posset domari talis ferocia, quia videbam eum non ali-

ter ad obsequium adduci posse^a. Ego, imposito jugo^b, coegi eum arare; h. e. curavi eum bona ex parte expiari per Regem Assyriae^c. Premam eum, non sinam liberum discurrere, cogam ire quò volo, ut equum^d invitus ibit in Assyriam^e. *Transire super collum* est, illud^f conculcare, & imposito jugo premere & frangere^g. Sed id non est *transire*; potius, *manere* & *adherere*^h. *Quamvis ego transivissem*, &c. i. e. domuissem, & aptassem ferendoⁱ jugo & trahendo aratro meo^j. Verbum *מלך*, quando de Deo dicitur, semper plagas & adversa significat^k. Quod verum est quando cum^l construitur, ut Amos. 5. 17. *Quia transibo per medium tui*. At quando cum^m aut *מלך* construitur, *transire*, pro, *non punire*, vel *dissimulare*, ut Prov. 19. 11. Amos. 7. 8ⁿ. [Alii itaque locum in bonam partem accipiunt.] Cum esset collo pingui, non habui eam propterea durius aut inclementius, sed indulgi ei, licet arare nollet^o. Hae phrafi denotatur prosper illius status; collum ejus pingue erat & torosum, non afflictum & exulceratum à jugo: qu. d. Externam illi prosperitatem & opulentiam indulsi, non duriter tractavi pro meritis, sed ei pepercì, nè premeretur jugo servitutis, vel subiceretur, ut olim, Judaeis^p. Al. *Transivi*, &c. i. e. Imposui tibi jugum, non grave, sed quod esset pro bono tuo, & quod ferre posses, agens tecum pro teneritudine tua; & tu, si illud portasses, viveres in pace & securitate, &c.^q. Al. Sensus est, Legem eis imposui, & ipse rector eorum fui^r. Sed hoc alienum est à contextu^s. Al. Hypallage hinc est; Deus enim hinc agit tanquam armentarius, qui super boves non transit, sed sub ejus virga boves transeunt, Levit. 27. 32. Sensus ergo est, qu. d. *Pulchritudo colli ejus*, seu *Juvenca hae pulchro collo*, transit sub virga mea, id est, eam pro mea agnovi, & in armento meo recepi^t. Al. sic, *Itaque ego transivi*, &c. i. e. accinxi me ad triturandum, & conscendi pulchrum ejus collum, ut, ei insidens, quaquaversum flectere eam ad triturandum pro arbitrio possim^u. Al. *Transivi*, &c. i. e. consideravi collum ejus pingue & obesum^v. *Obibo ejus cervicis bonitatem*, i. e. bonam cervicem^w. *Ascendam*, &c. *מלך* [Al. sic:] *Equitare faciam* (vel, *feci*, M. Riv. futur. pro praet. i.) *Ephraim*, Mo. Calv. D. nempe equis vel bobus arantibus, ut arator dirigens boves^x. Equis utebantur ad opera rustica^y. Equis vel curribus utebantur agricolae^z. Significat hinc vel, 1. Regiam Ephraimi dignitatem^a; vel, 2. altam pacem, quia securi ab hostium metu operibus suis rusticis incumbunt cum spe futurae messis^b. Zach. 8. 10. contrarium est, *Exeunti & ingredienti nulla pax ab hoste*. Al. *Equitabo*, vel *Inequitabo*, (vel, *Sed nunc equitabo*, Pi.) *Ephraim*, Di. Ar. Mer. i. e. Infidebo^c; ut solet qui trituranti jumento insidet^d; vel, Nunc durius illum tractabo, curando scilicet ut captivus abducatur, &c.^e. *Usurus ad equitandum fuissem Ephraimita*, JT. i. e. [ut haec & sequentia verba explicat,] Israellem & Jehudam, singulos denique, occupaturus in cultu meo, ut prosopopeia seq. ostenditur. Haec omnia allegoricè^f. Al. Et dixi, *Feci gestare Ephraim*, Ti. *Imponam ergo ipsi Ephraim jugum*, P. ad verb. *vehere faciam*, aut *ferre*. Hic obscure dicit Deus se divisisse Regnum in duo, ut utrumque ei serviret: verum contra fecerunt. *Imponam*, inquit, *ipsi Ephraim jugum Regum*, i. e. Decem tribuum: utrumque Regnum suo fungetur officio in mihi serviendo^g. Al. *Equitare faciam* (nempe Assyrium^h, vel, populosⁱ), in, vel super, *Ephraim*, Tar. ex L. Q. in Calv. Al. *Equitare faciam*, &c. qu. d. Quoniam Ephraim delicatus est & lascivus, ut non possit jugum recipere, aut rectè vel compositè incedere, sed, instar indomitae juvencae, vellet huc & illuc se projicere; ego eum pro ingenio suo tractabo, abripiam quasi per nubes, & celeriter transferam in longinquam regionem. Confer Job. 30. 22. *Equitare me fecisti super ventos*, i. e. violenter me huc illuc transtulisti^j. *Arabiz*, &c. *מלך* [Al. sic:] *Arabiz* (vel, *Arabiz*, Ti. Dixi, Aret, G.) *Jehudah*, Mo. P. M. &c. (Quod Ephraim noluit facere^k). *agricolabit* (vel, *occabit*, D. Calv. *confringet glebas*, P. M. sim. D. Ti. quod fit post arationem. Ita *מלך* sumitur Job. 39. 10. M. Varro, *Arare*, & postea *occare*, i. e. comminuere, nè sit gleba^l. Vel, *occet*, G.) *sibi* (Qui sic vertunt, *Jacob accipiunt pro Ephraimo vel Israele*, à Juda distincto.

distinctio^k. Vel, ei, Ti. &c. nempe Ephraimo^l. Al. ⁷⁰ sibi abundat^m. *Jahacob*, Mo. P. Calv. &c. *Araturus* (sub. est, Pi.) *Jebuda*, occaturus (sub. est, Pi.) *Jahakob*, JT. Pi. q. d. Non parcam Judæ, sed is quoque cogetur & arare & occare, i. e. molestiam sustinere à Babyloniis, &c. Minor tamen erit hæc molestia quam Decem tribuum, quæ nec rem habuerunt nec spem liberationis: sicut minus molestat bos quum arat & occat, quam equus quum equitatur, præsertim à fessore rigidoⁿ. Sensus, q. d. Reliqua pars populi poenas quidem sustinebit, sed mitiores quam Ephraim. Laborat bos, sed ex labore suo vivit, & se nocturnâ quiete reficit. Ità indulgebit Deus bovi suo, &c. Pergit in similitudine agriculturæ, quam diu persequetur P. Domitus ab hoste arabit Juda, &c. i. e. magno labore vix victum & amictum inveniet q. Utrumque Regnum affligam^r. Arat Juda; quod difficilius est: Israël verò occat sibiipfi, postquam aravit Juda; & quamvis in laboris partem minorem veniat, omnia tamen ad se trahit. Eodem ferme sensu quo illi qui Juda & Jacob pro iisdem accipiunt, nempe pro Regno Duarum tribuum, quod sæpe aravit & occavit Regno Decem tribuum, quia sæpe Jerosolyma ab Israelitis oppugnata fuit. & vastata, & Judæi vexati sunt, maxime sub Joatham & Ahaz, 2 Reg. 15. & 16. Esa. 7. sub quibus prophetavit Hoses: tunc arabat Juda, &c. dum Ephraim lasciviebat pro libidine. Ostendit ergò Deus, se diu patienter expectasse Ephraimum, ipsi pepercisse, & velut dissimulasse quæ in fratres suos Judæos tyrannicè moliebatur, concessisse etiam ipsi victorias; nec tamen propterea revocatum fuisse à sceleribus suis^t. Quia triturationem præcedunt aratio & occatio, &c. si Ephraimitis solum triturationis cura fuit, quæri potuit quosnam alios ad rustica hæc opera adhibuerit. Cui quæstioni Propheta sic satisfacit, *Equitare faciam Ephraimum: arabit Juda, &c.* q. d. Tribus Juda laboriosa hæc ministeria peraget, dum equitabit Ephraim, i. e. lautè vivet & opiparè. Vide Esa. 58. 14. *Equitans in Ephraimita, arante Judæo, occante ei Jacobida*: Et Israelitas & Judæos perdomabo^v. Al. *Arabit Juda? occabit ei Jacob*. Idem Jacob qui Israël, & hic oppositus Judæ, decem Tribus denotat, inter quas Ephraim, quippe Regia Tribus, præcipua: i. e. Non tantum conscendetur à me Ephraim ad triturationem, sed etiam, quum arabit Juda, serviet ei ad occandum: ideo ⁷¹ *lego interrogativè*, quod idem est atque, *arante Judæ*^x. Al. *Arasset Juda, & confregisset ei glebas Jacob*, id est, decem Tribus: qu. d. Duo Regna conspirare debuissent in cultu Dei. Arant illi qui se disponunt ut fructum ferant, & ut glebæ duriores scindantur. Hanc mentem Prophetæ sequentia declarant^v.

12. *Seminate* (Sub. dicebam, P. sim. V. Riv. Ellipsis verbi est ante hos imperativos; *Dixi per prophetas*², vel, *Ecce, omni tempore prophetæ dicunt vobis*, Ch. in Riv. *Seminate*, Riv.) *vobis in, &c.* ⁷² *Ad justitiam*, Mo. M. Calv. D. &c. *in justitia*, P. i. e. largiter & copiosè. Sed de qualitate potius quam quantitate hic agi constat ex verbis sequentibus. Al. *Seminare in justitia* est, dare operam justis operibus^b, pietatis in Deum, & misericordiæ in proximum; quæ utraque in S. S. *justitia* vocatur^c. Hortatur eos ad poenitentiam^d. Pergit Deus referre quid ipsis imperaverit, & miscet comparationem ab agricultura sumptam cum ⁷³ *Spodice*^{*}. Non simpliciter hortatur, sed objicit illis duritiem: qu. d. Non neglecta est eorum salus à Deo: obtulit Deus illis gratiam suam, & conatus est eos revocare, &c. hæc fuit assidua doctrina, *Seminate vobis, &c.*^f. ¶ *Et, &c.* ⁷⁴ *Metite* (vel, *Et metite*, M. Dixique, *Metite*, P. *Ut metatis*, G. *Metetis*, D. Riv. Imperat. pro fut. g. ut, *Hoc fac, & vive*, id est, *vives*^b. Sic alio loco, *Accedite ad eum, & illuminamini*; Esa. 55. 2. & *comedite bonum*, i. e. comedetis^l. *Messuri*, Ca.) *ad os* (vel, *in ore*, Vulg.) *misericordiæ*, Mo. vel, *beneficentiæ*, Ti. *ad benignitatem*, JT. Pi. hoc est, benignè ac pleniorè mensura quam seminastis^t: *in pietate*, Mo. pro *ratione pietatis*, Ca. *in misericordia*, V. *juxta misericordiam*, P. sic G. nempe De^k. q. d. Reportabitis mercedem amplissimam, quam Deus suâ misericordiâ dabit vobis^l. ⁷⁵ *Tò*, sive ⁷⁶ *77*, ut est in regimine, additum paraticulis⁷, ⁷⁸ *79*, tantum

⁸⁰ *81* & ⁸² *83* sæpe idem est Hebræis quod Græcis ⁸⁴ *85*. [Alii tamen hanc voculam cum sequente reddunt hoc modo,] *ad mensuram*, vel *pro mensura*; *clementiam*, vel *bonitatem*, Calv. vel, *pro mensura misericordiæ*, sive *benignitatis*, vel, 1. humanæ, quam quis erga proximum suum exercuit; 2. vel etiam Divinæ, quæ supra modum compensat, Luc. 6. 38. ut sit promissio: qu. d. Si ità seminaveritis, amplissimos fructus colligetis à Deo^o. Metetis ad gratiam: q. d. Multò amplius remunerabimini P. *Metere* est, referre mercedem q. ⁸⁶ *87* *os*, inter alia, mensuram quandam sonat & proportionem, maxime cum præfixis ⁸⁸ *89* & ⁹⁰ *91*, ut Exod. c. 16. v. 21. Num. 6. 21. 2 Reg. 2. 9. ¶ *Innovate, &c.* ⁹² *93* *Arate* (vel, *Novate*, sive *Novellate*, M. Ti. JT. Pi. Ca.) *vobis arationem*, Mo. P. vel, *arvum*, G. vel, *novale*, sive *novalia*, M. Ti. JT. Pi. Ca. ⁹⁴ *95* est *vōna*, *ager novalis*^t. Eadem phrasis Jerem. 4. 3. Est autem ⁹⁶ *97* aratio agri antequam feratur, in qua spinæ evelluntur herbæque noxiæ, ut sit aptus ad excipiendum semen. Est hic ⁹⁸ *99* nam aratio postponitur sationi & messi. Sed bene cohærent si aliquid subaudiatur, ut, *Sed prius*, vel sic accipias, *postquam novaveritis, &c.*^v. Postquam hortatus est *ad arandum*, jam addit, eos similes esse agris diu incultis & desertis, ubi crescunt spinæ & aliæ noxiæ herbæ, ut non satis sit semen jacere donec præparati fuerint Opus ergò est duplici aratione, & vocatur ille duplex labor *novatio*^x. *Arare* hic pro *co-* ¹⁰⁰ *101* *gitare* ponitur parabolicè; qu. d. *Cogitate vobis cogitationem*: ut mox v. 13. *Arastis impietatem*^v. Exhortatio esse videtur ad præparationem cordis ob adventum Christi^z. Docet semper repurgandum cor nostrum à spinis & carduis, hoc est, à noxiis cupiditatibus^t. Hæc phrasi innuitur, Ephraimi cor & manus fuisse terram incultam & horrentem spinis, ac inutilibus noxiisque herbis confertam, in qua, nisi per arationem repetitam planè subigatur, boni fructus non succrescent. Metaphora arationis & occationis & triturationis vitam & conversationem quam Deus in suis requirit adumbrat & describit. Satio hic & messis sunt exercitia & fructus poenitentiae. Ipsa verò poenitentia est præparatio terræ, aratio, & quasi innovatio^x. ¶ *Tempus, &c.* ¹⁰² *103* *Et* (vel, *Nam*, Pi. sim. G. Riv.) *tempus est querendi*, sive *requirendi*, *Jehovam*, P. JT. Pi. Quem amifistis & à vobis abalienastis^t. *Nam* adhuc *opportunitatem* ¹⁰⁴ *105* *tempus est, &c.* Tar. sim. Calv. dum vivatis, vel ante judicium, tum universale, tum particulare^{*}. qu. d. Nondum vobis præclusa est salutis via; quæ tamen tandem claudetur, si contemnatis tam benignam Dei invitationem⁺. Confer Psalm. 95. 7. & Esa. 55. 6. Cujusmodi verbis Prophetæ duo simul sibi proponebant: 1. ut spem salutis facerent peccatoribus, modò redirent ad Deum; 2. ut metum iis incuterent, nisi maturè redirent, &c.^t. ¶ *Cum, &c.* ¹⁰⁶ *107* *Donec* ¹⁰⁸ *109* *veniat*, Mo. Pi. G. &c. (Sed quisnam est hic Domini adventus? Satis notum est, Deum, qui recedere dicitur ab hominibus quum illos suâ gratiâ & benedictionibus destituit, *venire* aut *redire* dici illapsu gratiæ suæ, aliisque beneficiis^{*}.) & *doceat* (vel, *qui doceat*: & pro *qui*, solens est Hebraismus^t.) *vos justitiam*, Mo. P. D. Ca. ¹¹⁰ *111* Circumloquitur, vel Messiam, qui *doctor justitiæ* vocatur, vel Spiritum Sanctum, qui dicitur *docere nos omnem justitiam*². [Vide Joh. c. 16. 13.] Vel, & (vel, *qui*, G.) ¹¹² *113* *pluat*, sive *depluat*, *super vos justitiam*, M. Ti. G. sim. Calv. vel, & *perfundat vos pluvia* (vel, *pluvia*, Pi.) *justitiæ*, JT. Pi. *Donec veniat*, inquit, qui vobis largiatur *pluviam justitiæ*, i. e. largam; ut alibi, *sol justitiæ*, qui benignè impartit lumen suum^b: qui vos irriget suis beneficiis^c. Notum est, *pluvie* nomine [sæpe] significari doctrinam. Alii, ut sit vobis *matura pluvia justitiæ*. Sed tum ¹¹⁴ *115* scriberetur^d. *Justitiam* hic vocat fructum^d sive præmium justitiæ^{*}, ut 1 Sam. 26. 23. Sic, peccatum accipitur pro poena peccati. Sensus itaque loci est, q. d. Persistite in operibus poenitentiae, &c. sic Deum querentes donec ad vos veniat, i. e. gratiosæ suæ præsentis testimoniis vobis proferat, & doceat, id est, manifestet, justitiam illam quam seminare vos exhortor, approbatione suâ, per gratuitam retributionem. Plerique tamen de Christo accipiunt, ut sensus loci sit, Dum tempus est querite Dominum, donec veniat Christus, qui

qui vos iustitiam docebit. Q. Quomodo ergo jubemur serere iustitiam antequam venerit Christus qui nos iustitiam edoceret? Resp. Christus non debuit expectari qui absolute iustitiam doceret, sed qui plenius & abundantius doceret; idque non tantum externo Verbo, sed & interno. Priorem tamen sensum literalem esse puto, salvo aliorum iudicio f.

13. *Arastis* (vel, *Sed arastis*, Pi.) *impietatem* Id est, Arando seminastis: nam impietas fuit semen mandatum terrae, bonorum sterili, malorum feraci. Contra fecistis quam sperabam: operam dedistis rebus impiis, idque magno studio & conatu. Hic per antithesin ostendit qualem se Ephraim praestitit pro tanta indulgentia. Ego vos semper hortor, sed nihil proficio; vos non obeditis. Aratro excindenda erat impietas; vos stabilitis, ut agat radices. Frustra vos admonui & illexi, obstinati estis, &c.

Iniquitatem messistis i. e. Poenam peccatorum: ut saepe sumitur. Pro semine messis. Alias, *messis iniquitatis* accipi possit pro scelerum omnium proventu: quod malum, quia totus hic versus in Israelitarum peccatis redarguendis occupatur. Tō messistis & sequens *comedistis* intelligenda non sunt de poena, sed de peccato: ut v. preced. utrumque de bonis operibus intelligitur, *seminare ad iustitiam, & metere ad benignitatem*.

Comedistis frugem mendacii i. e. Dolis ac mendaciis usi estis. *Panis mendacii*, pro mendacio. Sic, *comedere panem pigritiae*, valet, *pigrum esse*. Al. *Pascemini fruge falsa*; speciosa, sed non alente. Fallet vos spes fructus. Sic, *panis mendacii* dicitur, Prov. 20. 17. qui specie decipit, &c. Sic, *mendax fundus*, qui fallit spem agricolae. Vide Hos. 9. 2. Inanes erunt spes vestrae de commodis ex idolorum cultu percipiendis.

Quia confisus es in viis tuis Vel, *via tua*, J. T. Pi. vel, *in via tua*, D. Riv. &c. h. e. in actionibus tuis; in consiliis, inventis & institutis tuis; in novis legibus & foederibus: in cultu, sive religione tua, ut *via* sumitur Act. 18. 25, 26. & 22. 4. & 24. 22; in cultu vitulorum, qui cum ipsis esset proprius, & apud eos natus, usque gratissimus erat; non mirum si eorum *via* dicatur. Sensus est, Deo contempto, tui mores tibi placuere. Transit à plurali ad singularem: nam utroque uti solemus cum corpus aliquod ex multis constans alloquimur. Fit autem hic initium novi sensus, cui coherent sequentia, *Consurget tumultus, &c.* *Et in multitudine fortium tuorum* Militum. Synecdochice omnes eorum vires significat, castra nempe & munitiones, ut patebit in versibus seq. Sensus, Satis virium in juventute tua & sociis [te] habere putasti.

14. *Consurget tumultus*; ita P. M. [חשך] *Sonitus*, Mo. Tumultus bellicus: bellum. Vox clamoris, *Fugite, fugite*. Clamor meticuloforum, territorum. *Sicut*, &c. [חשך] *Sicut vastavit Salman Beth Arbel*, P. &c. vel, *Arbeliida*, J. T. Pi. sic dictam ab oppido Arbelorum, quod Darii clade celebratum est. Regio hæc erat Assyriae infra Arpadum, à Salmane occupata eā expeditione quæ perstringitur 2 Reg. 18. 34. & 19. 13. *Salmana* Rex Medianitarum, Jud. 8. 5, &c. P. Citat domesticum & recens exemplum. Historia tunc nota, nusquam alibi extans. *Salman* hostis tunc celebris, etiam alibi non fit ejus mentio. Al. *Salman* est vox truncata, pro *Shalmanasari*, qui Hoesæ tempore Rex Assyriae fuit. Similia alibi exempla occurrunt. Esa. 15. 2. *Bamoib*, pro *Bamoib-Baal*; & *Chamath*, pro *Chamath-Dor*, Jos. 19. 35. Sic, priore vocis parte amputata, dicitur *Aven*, pro *Bethaven*, & *Meon*, pro *Bethmeon*. Apud Latinos & Græcos voces nonnunquam ita truncari declarat Lipsius, epist. 19. l. 1. *Medix*, inquit, *apud Ennium pro Medixuticus, quo nomine summus Osorum magistratus vocabatur. Et in eodem*, — *latificum gau*, pro, *gaudium*, & *altifonum coel*, pro *coelum*. Strabo l. 8. *Hesiodus* τὸ βριαρόν *βρι* dicit: Epicharmus verò, τὸ λιαρόν *βρι* τὸς *βρι* *βρι* *βρι*. Putant *Salmanasari* victoriam aliquam ad *Arbela* obtigisse. Verum hæc scripta sunt ante *Salmanasari* tempus, si modò notatio temporis initio Libri scripti ad totum Librum pertinet. *Arbel* fortè proprium nomen viri, ut legas, *domum Arbeli*. *Beth-arbel* nomen loci. Fortè *Arbel*, pro *Beth-arbel*, ut *Aven*, pro *Beth-aven*, supra v. 87. Chaldaeus [חשך] non pro proprio no-

mine sumit, sed pro *pacifico*; & [חשך] vertit, *per insidias*, ut [חשך] sit paragogicum; nam [חשך] *insidias* explicat: sicut *vastatur homo in pace vivens, per insidias, in belli tempore*. Heb. [חשך] Græci verterunt, ἐν τῷ οἴκῳ. *Ierobaal* nam sic legendum bene nos docet Hieron. pro quo vulgati codices corruptè habent *Ierogodu*. *Ierobaal* est cognomen Gedeonis. Scribitur Hebraice [חשך] Jud. 6. 32. quod hic Latinus periphrastice explicat, *qui iudicavit Baal*, originem nominis exprimens. Solet autem & in initio poni pro *t*: & *y* aut omitti, ut [חשך] pro [חשך], aut in leniorem literam mutari, ut hic [חשך]. Græca versio addit hic *ἐκ*, quasi supplens Hebræum defectum literæ *ב*. Deinde, *ἐκ* videtur sumere pro *exercitu*. Quæ incommoda vitari possunt, si, pro [חשך], scribatur [חשך], per *Ierobaalem*. Notanda hic temeritas & audacia Grotii mutantis Sacrum codicem, & ex [חשך] facientis [חשך]. 1. Nomina diversa sunt *Arbel* & *Ierobaal*, tum quoad literas, tum quoad puncta. 2. *Salmana* h. l. per *ו* scribitur; at *Zalmuna*, Jud. c. 8. v. 12. per *ז*. 3. Non de Rege trucidato loquitur, sed de urbe *vastata*, & huic, non illi, convenit verbum *vastandi*. 4. Objectum vastationis non est *Salmon*, sed *Arbel*, quod oppidum erat in Samaria, ut notat Hieron. Mirum quàm se torquent qui Vulgatam hujus loci versionem defendunt, quæ sic se habet, *Sicut vastatus est Salmana à domo ejus qui iudicavit Baal*. [De quo vide hinc Rib. illinc Riv.] *Maire*, &c. [חשך] *Mater* (vel, *Ubi mater*, Pi.) *cum filiis* (vel, *ad filios*, D.) *colliditur*, vel *collisa*, sive *allisa*, *fuit*, P. J. T. Pi. D. sub. *terra*, sive *solo*: quæ propria significatio verbi [חשך]. Usus est eo sensu infra 13. 16. Loquendi genus proverbiale, significans occidionem talem in qua non sexui, non ætati, parcitur. Confer Gen. 32. 11. Deut. 22. 7*.

15. *Sic fecit* (vel, *faciet*, sive *efficiet*, Pi. Riv. &c.) *vobis Bethel* i. e. Vitulus Bethel. Idololatria, cujus sedes Bethel, causa erit ut similis vobis eveniat calamitas. Vel, *Sic faciet vobis Deus, à Bethel*, D. *Afacie*, &c. [חשך] *Propter malitiam* (vel, *perversitatem*, Ca.) *malitia* (vel, *nequitia*, M. Ti.) *vestra*, P. &c. *Propter summam malitiam vestram*, J. T. Pi. sic Liv. *Afacie malitia*, *malitia*, inquam, *vestra*, G. *Sicut*, &c. [חשך] *In aurora*, &c. P. &c. Id est, *matuturè*, statim, citò, ut Psalm. 30. 6; nam *Aurora* repente oritur: vel, ex improvviso: vel, in ipsis Regni initiis. Vel, *aurora*, id est, post noctem calamitatum; nam *Aurora* immediatè noctem subsequitur. Al. Quum affulgeret aliqua spes Deum remissurum instantem ultionem, quod Hoseas eos permetteret ire in Jerusalem. Sed quum interim idololatrias foveret, nec excelsa dirueret, nec Regi nec populo pepercit Deus P. Al. *Sicut manè*, Vulg. qu. d. Tam verè quàm *Aurora* est. Exemplar quoddam Stephani habebat [חשך]. Sed [חשך] habet editio Veneta secunda, item Antuerpiensis in folio. Et Masora notat [חשך] hic legi.

CAP. XI.

1. *Quia*, &c. [חשך] *Quia* (vel, *Quum*, P. M. Ti. Pi. &c.) *puer* (vel, *adolescens*, M. Vox [חשך] sign. *infantem*, postea *adlescentem*, & *laque ministrum ac servum*.) *Israel*, (vel, *Israelis*, sub. est, J. T. vel, sub. esset, M. P. Ti. id est, Cùm adhuc ageret in *Aegypto*: quæ ætas prima fuit populi, Ezech. 16. 5. & 23. 3.) *Siquidem ut homines*; ita etiam *respublicæ*, suas ætates habent. Tempus liberationis ex *Aegypto* pueritiæ confertur Hos. 2. 15. *dilexi* (vel, *dilexi*, M. P. Ti. Liv. ex Mer. *Conjunctio abundat* *, ut *sepe* f.) *cum*, Mo. P. &c. (Cujus argumentum erat *educitio*, cum alijs innumeris beneficijs.) *ex Aegypto vocavi* (evocavi, D. *acervivi*, D. ex Liv. *Vocavi* praesentem voce, absentem per nuncios. *ו*, sequente *ו*, saepe significat *acervere*, i. e. *vocare quidem*, sed *absentem*, per nuncium, Gen. 31. 4.) *filium meum*, Mo. &c. *Olim*, Israel, *Dei filium*, & quidem *primogenitum*, dictum Exod. 4. 22. prae alijs populis scilicet, ut esset mihi

Eccccc vice

V.
D.
G.
Liv.
Riv.
G.

Liv.

Riv.

Oecol.
Sim. Aet.
Oecol.

Tar. sim.
Riv.
Pi.
V. M. D.

Riv. Pi.

G. Di.

Pi.

V.

G.

Riv.

G. ex D.

Riv. Tar.

G. sic

M. V.

Riv.

D.

Di.

Riv.

G.

D.

G.

D.

G.

D.

G.

D.

G.

D.

G.

D.

G.

D.

G.

D.

G.

D.

G.

D.

G.

D.

G.

D.

G.

D.

G.

D.

G.

D.

G.

D.

G.

D.

G.

D.

G.

D.

G.

D.

vice filii: postea Caput populi Christum, cuius figura in hoc erat Israel P. Propheta hoc de vetere populo, Evangelista [Matt. 2. 15.] de Christo, intelligit. De horum conciliatione laborant Interpretes: de qua vide ad Matt. 1. 25. & 2. 15. Utrumque verum, quia ille huius typus & figura hac in re erat. Deus Israel per Moysen ex Aegypto accersivit, Christum per Angelum. Sensus loci est, Cum, i. e. Quamvis, Israel puer sit, h. e. imbecillis, imprudens, &c. tamen dilexi illum, idque gratuito: ideo [ad illativè sumi, antè notatum.] ex Aegypto vocavi, id est, vocare decrevi, filium meum, qui illius curam susciperet: q. d. Jamdudum ipsi destinaui Messiam; ergò non possum universum Israel delere. Sternitur ergò hoc loco fundamentum omnium consolationum, nè electi in populo desponderent animum, & spes exhibetur restitutionis sub Messia. [Plura qui vult, petat ex Riv. & Tarnov. &c. ad hunc locum; vel, consulat dicenda ad Matt. 2. 15. ubi opportunior erit de his differendi locus.] Ingratitudinem h. l. objicit, antequam misericordiam promittit.

2. Vocaverunt, &c. [קראו להם בן הילני מפנייהם] Vocaverunt (vel, Clamaverunt ad, P. Ti. vel, Prout revocant, sive revocant, JT. Pi. Tar. Prout vocaverunt, Sy. Altera particula comparationis interdum omittitur.) eos, Mo. P. &c. (Israelitas, Prophetæ scilicet, ab idolatria, ad resipiscendum, & pietatem, verumque Dei cultum. Vide Hof. 6. 5f.) sic, vel ita, (vel, sed, Q. in Riv. malim, sic, Riv. id est, tantò magis, abierunt, vel abierunt, à facie, vel conspectu, eorum, P. M. JT. Pi. i. e. terga obverterunt Prophetis: Jer. 2. 27. Phrasim contempnunt indicat. Metaphora à discipulis contumacibus, qui monitoribus tergum vertunt, nè correptiones cogantur audire. Inhumanum est, non amare amantem; ingrati signum, pro bono malum reddere. Al. Sic verò, Vocaverunt eos, cuius sensus est, Quum vocaverunt eos, abierunt ab ipsis. Non est hic similitudinis particula, sed illationis aut consecutionis. Eodem modo & nos usurpatur Joh. 4. 6. Act. 7. 8. & 20. 11. Baalim] i. e. Diis multis; ut Beel-phegori, Num. 25. 3. Vel, vitulis; vel, numini Sidoniorum, quod propriè Baal dicebatur, & fortè, honoris causâ, Baalim; ut Elobim de uno Deo. Non diis tutelariis, aut minorum gentium; sed ipsis Baalibus, quos pro vero Deo colebant. Et simulacris] Id est, coram simulacris; ut Vitulo, Exod. 32. 4. P.

3. Et ego, &c. [ואני הוילני לאפרים] Et ego (vel, Ego autem, M. P. vel, Quum ego, JT.) assuefeci ire (vel, assuefacio, JT. vel, ambulare feci pedibus, vel, ad, sive super, pedes, P. Riv. vel, gressus moderatus sum, Ti. Sententia est, assuefeci ad eundem seu ambulandum. Vel, ambulare docui, Di. vel, pedagogum dederam, Ti.) Ephraim, Mo. &c. vel, ipsi Ephraim, M. Ego illos ab initio formavi duxique, sicut pueri docentur ire, pedetentim. Similitudo à nutrice; quæ amore sæpe ipsos parentes superat. Vox [וילני] est [απαξ] [απελευθέρων]. Estque vel, 1. nomen, sonans, pedatio mea, à [וילני] per. Sed ut nomen sit alienius est. Accentus enim est in penultima, qui, si esset nomen formæ [וילני], in ultima, ponendus esset. Vel, 2. est verbum: [וילני], pro [וילני]. Mixtum est ex fut. & præter. qualia sunt [וילני], 1. Sam. 21. 2. [וילני], 1. Sam. 25. 34. [Alii locum aliter vertunt.] Ad me verò quod attinet, incessus meus ad Ephraim accommodatus fuit. Ellipsis verbi relati. Confer Gen. 33. 14. Sensus, Quum eos educerem ex Aegypto, per desertum, commodè eos duxi, &c. Antithesis: q. d. Dixi quid beneficii Prophetæ iis contulerint, nunc dicam quid ego immediatè præstiterim. Al. Ego rexi, &c. Sy. Et ego ligavi pedes Ephraim, o. In Græco, [ἐμπόδισα], i. e. impedivi, illaqueavi, compedibus implicavi. Vel, colligavi, ut nutrices faciunt; quæ, dum ad incessum informant infantes, plostellis imponunt, & muniunt ferperastris. [Alii hæc cum membro sequente jungunt, & locum sic reddunt:] Cum ego prehenso brachio Ephraimitas pedaverim, Ca. Et ego ad pedes deduxi eum, vel, ad pedes deducio mea, ad Ephraim attollendum, vel sustulit, super brachia sua. Vel sic, Ambulatio mea fuit ad pedes Ephraim, i. e. Ego me demisi ut solent matres quæ pueros deducunt, isque indulgent; idque ad portandum, &c. Significat populum hunc indulgentè à se

tractatum, & multis beneficiis cumulatam, sed sine profectu. Amplificat ergò populi crimen, quòd nullis beneficiis allici vel corrigi potuerit. Ego quasi nutrivimus Ephraim portabam eos in brachiis meis, Vulg. Legit [וילני], abjecto 1 affixo. Verum non sic legit, sed dilucidationis gratiâ personam mutat, ut sæpe facit. Portabam, &c. [וילני על כנפי] Quot capita, tot ferè sententiæ, [in versione horum verborum.] Cepit (vel, Tulit, V. Et portavit, P. Ut acciperet, Ti. Qui portaret, M. Accepit, Pi. i. e. acceptos portavit,) eos (sub. Moses, V. G. Mer. qui fuit illorum quasi gerulus. Quod hic Moysi tribuitur, id alibi Deo, ut Deut. 1. 31. & 32. 12. Non placet: quia Moysi nulla antè mentio fit. Hic tulit, i. e. sublevavit, eos lassos in itinere quantum potuit. Al. Accepi eos, i. e. prehendi. [וילני], pro [וילני], ob gutturalem. Infinit. pro præter. Simile [וילני], dedisti, posuisti. Al. Capiens eos, Di. vel, Accipiendo, sive Prehendendo, eos, D. ex Liv. id est, quemque eorum. Ità [וילני] erit infinitum anomalum. Super, vel in, vel ad, brachia sua, vel brachiis suis, Mo. P. M. Ti. Pi. Di. &c. More eorum qui parvulos in primo incessu dirigunt. Ducentes enim per brachia tollunt & sustinent, ut ità firmati audaciùs progrediantur: ità ego cum Ephraim egi. q. d. Molliter ipsos habuit. [וילני], remoto affixo, est [וילני], quod & præteritum & Benoni esse potest, formæ [וילני], à verbo [וילני], docente id Kamets sub prima radicali. Præteritum existat Ezech. 17. 5. [וילני על וילני], accepit, vel acceptum tulit, super aquas multas. Apud Oseam pro Benoni capio. Ab eadem radice est & nomen [וילני] carcer, à capiendo & tenendo dictus, Esa. 61. 1. unde pater radicem esse ex quiescentibus mediâ Vau. Et affixum in [וילני] refero ad Ephraim, quòd & affixum plurale in [וילני] pertinet. Quum enim Ephraim de populo hic dicatur, utriusque num. affixa conveniunt; ut & v. seq. affixa in [וילני] & [וילני] eodem pertinent. Arridet etiam versio Genevensium, qui, nullâ expressâ personâ, indefinitè venterunt, on les a porté sur les bras. Al. Portavit, vel Accipit, eos (nempe vitulos; vel, illa, JT. Baalim & sculptilia, quorum meminit v. præced.) brachiis, vel in brachiis, suis, Gal. in Di. JT. Ut scortum impudens, passis ulnis amplexans amatores. Al. Sensus loci est, Tuli eos, nempe Israelitas, &c. i. e. infirmitates eorum patienter tuli, & eos beneficiis meis sublevavi. Et nescierunt (vel, Sed non agnoverunt, Pi. Nescire dicitur, qui gratiam non refert, &c. Et lites est: Innuit eos animo fuisse erga Deum non solum oblivioso, sed & ingrato.) quòd curarem (vel, ego sanarem, Ti. sim. Pi. Calv. &c. vel, sanos conservarem, D.) eos] A morbis Aegypti: Exod. 15. 26. Vel, quòd educerim eos à servitute, &c. Non satis intellexerunt hoc ideo tam studiosè à me fieri, ut eos ab idolis abducerem.

4. In, &c. [וילני אדם] Funibus hominum (i. e. humanis; non quibus trahi ac deduci solent boves, aut vitulæ, quibus eum comparaverat. Scipsum exponit verbis seq.) traxi (traham, Vulg.) eos, funibus (id est, funibus, Ti.) charitatis, sive amoris, P. Pi. &c. i. e. amatoriis; q. d. jugo suavi. Vult dicere, Humaniter eos habebam, & amicè tractabam, ut pater filios; vel, ut homines ferre possunt, eorum infirmitatem expendens: vel, ut homines, qui scilicet humanitatem non exuerunt, agere solent cum hominibus. Confer 2 Sam. 7. 14. Funibus quibus homines ratione utentes trahi solent. Funes, &c. hic sunt, vel, 1. leges æquæ, quibus ceu vinculis constringuntur homines; vel, 2. promissiones, & beneficia, quibus maximè solent attrahi homines. Al. Funibus Adam, &c. q. d. Tractavi eos sicut olim Adam, vel, 1. in statu innocentie; q. d. cibum illis sine labore parans, &c. vel, 2. post peccatum, qu. d. cum severitate, ut eos ad poenitentiam reducerem. Græci omnes [וילני] hic non ut proprium nomen, sed commune, accipiunt. Et, &c. [וילני על וילני] Et sum, vel fui, ut qui levant, vel elevant, (exaltantes, Mo. sim. Vulg. vel, qui amovet à collo. [וילני] [potius וילני] non rarò vertitur per, [וילני], à [וילני], & [וילני], à [וילני], (tollere, auferre, &c. t.) Vel, qui allevaret, Ca.) jugum (vel, capistrum: non enim jugum, sed capistrum, maxillis animalium imponi solet;) super maxillam, vel maxillas, (vel, impositum maxillis, JT. Pi. Heb. quod erat super maxillis, Pi.) eorum, M. Ti. &c. vel, trans maxillas.

Calv.

Cap. crit.

Bur.

vind. 2. 11.

763.

Di.

D.

G.

Riv.

V.

D.

P. Liv.

Liv. sim.

D. Riv. Di.

Di.

Mer.

Di.

Q. in D.

Jun.

Idem.

Riv. sim.

Oecol.

Riv.

D.

V.

G.

V. sim.

Mer. Calv.

K. sim. M.

V.

D.

D. sim.

Riv. Calv.

D.

Calv. sim.

Tar.

Oecol.

Riv.

Tar. Riv.

Riv.

D.

M.

M. Riv.

G. Tar.

G. sim.

Riv.

Q. in

Riv.

G.

Idem.

Pi.

larint contra me^a, & quia ego pœnas fumo de apostasia eorum^b. Al. *Et populus meus pendebit ad reditum meum*, Vulg. Israel animo pendulus expectabit præsentiam & auxilium meum hostibus cuncta vastantibus; sed fallitur^c. Expectabant an Deus se mitem illis & humanum præstaret, ut olim patribus suis in tali discrimine fecerat^d. ¶ *Jugum autem imponetur eis simul, quod non auferetur* Vulgatus, pro *77*, legit *78*, *jugum*, q. d. *Ad jugum vocabitur*, nempe ab Assyriis: *79* simul construxit cum præcedentibus: non, i. e. nemo, *exaltabit*, i. e. tollet jugum. Sic supra v. 4. *tanquam exaltantes* (idem quod hic verbum est,) *jugum*. Sensum non incommodum afferunt: q. d. Quum ita suspensi maneant, nec à rebellionis sua desistant, vocabuntur ab Assyriis ad subeundum jugum, idque non ex intervallis auferendum, ut illud v. 4. &c. Huic interpretationi nihil obstat, nisi quod Hebræi omnes constanter legunt *77*, & ad Deum referunt^f. [Sed videamus textum Hebræum.] ¶ *78* *וְאֵל עַל יְקָרָאוֹ יִחַד לֹא יִרְמֹס* Et (vel, *Quamvis*, J.T. Pi. Et quamvis, P. Cum tamen, M.) *ad Excelsum*, five *Alissimum*, (nempe Deum*, alibi *79*, hic *77* t: ut opponatur Baalimis & idolorum simulacris^g.) *vocabant* (vel, *invitarent*, P. *revocent*, J.T. Pi. nempe ab idolis^h; vel, *vocarent*, M. Ti.) *eum*, Mo. P. &c. (sub. *propheta*, P. M. V. D. Pi. &c.) *simul non exaltavit*, Mo. *pariter non exaltat*, J.T. Pi. Heb. *exaltabit*, i. e. exaltare solet, scil. ullus eorumⁱ: vel, *at nullus pariter exaltavit*, M. *sed in universum nullus est qui elevet*, Ti. *nemo tamen exaltavit*, P. vel, *extollit*, D. *at ne unus quidem ex illis omnibus reperitur qui exaltet*, V. sub. *eum*, M. vel, sub. *Deum*, P. sic V. D. Pi. &c. & sub. *laudibus*, V. vel, sub. *caput*, V. Mer. ex AE. vel, sub. *aures*, ut scilicet auscultet Prophetis^j; ut vocantis vocem sequatur, aut ad eam attendat^k. Non respondet vocationi, aut benignæ invitationi, sed adhuc suspensus hæret in aversione sua^l. Adeo est aversus à Deo, ut nolit Prophetas audire ipsum ad meliorem mentem revocantes^m. More servorum rebellium (qui, jussi aliquid, num exsequi velint dubitant, ubi vocantur, otiosi sedent, non surgunt, nec vocantis vocem sequuntur,) meum mandatum contemnuntⁿ. Vel, *nemo attollit*. Alludit ad nomen *suspensionis*: q. d. Suspensi manent five obstinati, non aspirant ad Deum, & hoc quidem fit communi consensu. Utitur sing. num. & addit *79*; q. d. A primo ad ultimum perstant in malitia^o. [Alii locum sic reddunt:] *Et ad Supremum vocatus, protinus non movetur*, Ca. Sensus videtur optimus, *Ad Excelsum*, i. e. Deum, *vocabunt eum*, Israelém de quo sermo, *simul Prophetæ omnes: non extulit quisquam caput suum, ut arrectis auribus auscultaret* P. *Et sursum vocant eum*, sed *pariter non elevant se*: i. e. Manent cordibus infixi terræ, neque volunt se sursum elevare, quamvis eò vocentur^p.

8. *Quomodo dabo* (vel, *ponam*, Riv. vel, *exponerem*, Pi. vel, *dedam*, P. D. sub. *hostibus*, P. sic D. Pi. ex collatione membri sequentis q.) *te, Ephraim?* Quomodo te tractabo pro meritis^r? Quid faciam populo meo^s? perdamne eum totum^t? Ægre hoc facere possum^v. Inducit Deum loquentem more eorum qui inviti puniunt^x. q. d. Postulat justitia mea ut præcedentes minas mandem executioni, & vos penitus deleam: Sed quomodo hoc à me impetrabo^y? Invitat eos hoc modo ad poenitentiam^z. Al. *Ut ego te dedam, Ephraimite?* Minatur extremam poenam^a. ¶ *Protegam, &c.* *79* *וְאֵל עַל יְקָרָאוֹ יִחַד לֹא יִרְמֹס* Tradam (vel, & tradam, M. Ponerem, J.T. Quomodo redderem, Pi. Et quomodo tradam, Ti. nempe exitio^b), *te, Israel?* Mo. P. &c. Sym. hic *עֲדָוָה* c, *dedam*: nam *עֲדָוָה* extrà dare^d. *79*, quod variè hic vertunt Græci, est, *tradere*, ut Gen. 14. 20. & alibi^e. Al. *Protegam te, &c.* Vulg. Oecol. Redimamne te, & servabo foedus, &c.^f Dicunt Deum hoc loco velut duplicem personam induere: 1. benigni patris, *quomodo te dedam?* 2. æqui judicis, *quomodo te protegam & servabo?* Non malè cum hac interpretatione quadrat anxietas illa & dubitatio quæ postea Deo tribuitur. Nonnulla tamen ei obstant. 1. Quod verbum Ebraicum non possit accipi in significatione *protegendis*; quia *79* hic est radicale^h, non servileⁱ, ut in *79* *עֲדָוָה* k, unde hoc verbum deducunt^l. 2. Quod nulla antecessit *protectionis* mentio, sed tantùm *exterminii*, de quo etiam verba sequentia agunt: ut hic intempesti-

va sit ejus insertio^m. ¶ *Quomodo dabo* (vel, *darem*, Riv. five redderem, five efficerem, Pi.) *te sicut Adama, &c.*? Subvertendo teⁿ. Urbes *Adama* & *Seboim* cum Sodoma funditus excisæ sunt: sed maluit has nominare, ex quibus nemo superstes fuit^o. Ostendit Deus quid pro meritis Israelitarum statuere possit^p, & quàm horrenda erant eorum scelera. Confer Lam. 4. 6. Ezec. 16. 46. *Seboim* alibi est *79*, hic est *79*, & litera quiescente. Vide Deut. 29. 23. ¶ *Conversum, &c.* *79* *וְאֵל עַל יְקָרָאוֹ יִחַד לֹא יִרְמֹס* *Conversum est* (vel, *Inversum est*, P. M. Ti. Sy. *Se versat*, J.T. Sed *vertit se*, Pi.) *super*, vel *in*, *me cor meum*, Mo. P. M. &c. (i. e. Sum animo perturbato^r, & dubio quid agam^s. Ducor poenitentia^t. Mutavi animum^x, & sententiam^y, quam in te protuleram^z. Confer Psal. 105. 25. Nolo illas minas implere^b. *Revocat se mens mea*: non agam quod ira dicat^c.) *pariter, vel simul, commota sunt* (vel, *revoluta sunt*, Calv. vel, *convoluta sunt*, Ch. vel, *estuant*, J.T. Pi. D. vel, *profusa sunt*, Sy. *contrafacta sunt*; metaphora à rebus quæ adustæ contrahuntur, ut sunt coria^d: *incaluerunt*, P. *accensa sunt*, M. Ti.) *poenitendines*, five *poenitentia, mea*, Mo. P. M. Ti. V. Calv. Mer. vel, *viscera mea*, Pi. vel, *viscera mea poenitentia*, J.T. Liv. five, *ad poenitentiam*, G. Similis locutio Gen. 43. 30. 1 Reg. 3. 26. *Æstusio* hic metonymicè tribuitur poenitudini, quum propriè competit illi parti quæ sedes est poenitudinis & aliorum affectuum^f. Vel, *viscera*, i. e. commiserationes. Metonymia duplex, effecti, & adjuncti^g. Sensus, Paratus sum mutare sententiam, poenitet me super malo quod cogitavi facere eis^h. *Versatur mihi mens, simulque affectu permoveor*. Revocat seⁱ. Anthropopathia satis frequens^j. *Æstusio* enim dubitatione cum angimur incerti rerum nostrarum, & torquemur dubii, versantes in utramque partem quod facere decrevimus^k. Personam induit Deus hominis alternantis inter duo diversaque consilia, &c. Alioquin hæc perplexa alternatio aut dubia cogitatio procul abest à Dei voluntate & consiliis^l, quæ apud illum certa sunt, nec ab hominibus pendent^m.

9. *Non* (vel, *Idè non*, Pi.) *faciam* (vel, *perficiam*, J.T. Pi. *exsequar*, M.) *furorem* (vel, *æstum*, J.T. Pi. pro *æstu*, Ti. secundum *excandescentiam*, Q. in D. sim. P. ut subaudiat nota similitudinisⁿ; *ira mea*) i. e. Quod iræ excandescences facere solent^p. Non puniam eos pro ratione iræ meæ & delictorum suorum^q, five pro meritis^r. *Facere* absolutè ponitur, pro, *facere judicium* t. ¶ *Non, &c.* *79* *וְאֵל עַל יְקָרָאוֹ יִחַד לֹא יִרְמֹס* *Non revertar*, five *redibo*, (vel, *converterar*, Mo. *vertar*, Ti.) *ad disperdendum*, &c. P. &c. Exemplo eorum qui, postquam primo impetu hostem prostraverunt, & ictibus confossum pro mortuo reliquerunt, redeunt ut videant numquid adhuc spiret: aut, qui, postquam urbem diripuerunt, revertuntur ut eam incendiant, & reliquias ejus deleant^s. *Non perdam amplius, &c.* J.T. Pi. *Non perdam bis* v. *Non prorsus perdam* x, ut illas civitates^y. ¶ *Quoniam Deus ego, & non homo* i. e. Multò hominibus clementior, Exod. 34. 6. *Deus*, qui iram continere possum^z; *non homo*, qui est impotens, iræ impatiens, implacabilis^b, crudelis, vindictæ cupidus, sanguinem hostis sitiens^c, sæviens in alios pro qualitate iræ suæ^d. Al. *non vir, subitū mentiar*, vel, *ut me poeniteat*, V. D. ut Num. 23. 19. q. d. Scio quid patribus vestris promisi. Deus sum, non muto^e. Homines inconstantes sunt in promissis suis^f, & fidem præstare vel nolunt, vel sæpe non possunt: Me verò meamque gratiam nihil impedire potest^g. *Deus*: q. d. Quum ignosco, hoc facio quod verè Dei est. Pingitur hic Deus suis veris coloribus: commiseratione ardet, opus fert pereuntibus; poenam primis parentibus nostris propositam mitigavit, vitamque eis promissit, &c. Egregius locus, opponendus cogitationibus de gravissima Dei in peccatores ira, &c. præ qua Deum fugimus, ut Adam & Eva^h. Hinc tam ægre promissionibus Dei acquiescimus, quod illum humano more metimur, & nobis similem esse fingimus. Non tamen alloquitur totum populum, sed fideles in eo residuos. Non respicit hypocritas, sed miseros homines perculos sensu iræ Dei, & desperatione ferè absorptosⁱ. ¶ *In medio tui* (vel, *inter vos*, Ca.) *sanctus* j. Ità P. M. &c. sim. Mo. Ac proinde sanctificans aliquos ex vobis, qui me ut sanctum reverentur & colunt^k. *Ego sum sanctus*, vos non sancti: Ego me vobiscum conjungo, ut vos sanctificem præsentia mea^l. *Sanctus*, sub. *dumtaxat*: ut, ei^m *servies*,

^m D. servies, pro, ei soli; & Deo reddes juramentum, sub. tantum, non aliis; nam per solum Deum jurabant ^m. Sanctus, i.e. sanctificatus: cultu conveniente à majoribus vestris honoratus fui ⁿ. Inter vos ego Deus, qui sum sanctissimus, habito ^o. Plerique omnes, per Sanctum, Deum intelligunt. Esse autem Sanctum in medio populi alicujus, significare, Deum esse eidem populo foedere junctum, ut, sicut ipse sanctus est, sic etiam populum sanctificet & servet. Alii sanctitatem Dei intelligunt veritatem promissionum Divinarum: quo sensu David dicit, Psal. 18. 26. Deum esse sanctum cum sanctis, h. e. piis prestare beneficia promissa. Sed malim ⁿ sanctus hic indefinite poni pro multis sanctis, ut saepe fit. Sic, Non est justus in terra, &c. i. e. non sunt justi. Respicit ergo verba precedentia, Quomodo ponam te ut Adama, &c. & alludit ad Gen. 18. 32. Si decem, ibi sint justi, parcam: ut sit sensus, Non ponam vos in eodem statu quo civitates illas; quia est etiamnum sanctus, id est, sancti tui sunt, in medio tui. Tunc enim vivebant inter decem Tribus Hoseas, Joel, Amos, Abdias, & alii: & post captam Samariam inter deportatos non pauci erant sancti; qualis fuit Tobias, &c. Vide Tob. 8. 5. ^p Riv. ^q Mer. ^r Riv. ex D. sim. Calv. ^t V. Mer. ^u Riv. ^v Riv. ^w Riv. ^x Riv. ^y Riv. ^z Riv. ^{aa} Riv. ^{ab} Riv. ^{ac} Riv. ^{ad} Riv. ^{ae} Riv. ^{af} Riv. ^{ag} Riv. ^{ah} Riv. ^{ai} Riv. ^{aj} Riv. ^{ak} Riv. ^{al} Riv. ^{am} Riv. ^{an} Riv. ^{ao} Riv. ^{ap} Riv. ^{aq} Riv. ^{ar} Riv. ^{as} Riv. ^{at} Riv. ^{au} Riv. ^{av} Riv. ^{aw} Riv. ^{ax} Riv. ^{ay} Riv. ^{az} Riv. ^{ba} Riv. ^{bb} Riv. ^{bc} Riv. ^{bd} Riv. ^{be} Riv. ^{bf} Riv. ^{bg} Riv. ^{bh} Riv. ^{bi} Riv. ^{bj} Riv. ^{bk} Riv. ^{bl} Riv. ^{bm} Riv. ^{bn} Riv. ^{bo} Riv. ^{bp} Riv. ^{bq} Riv. ^{br} Riv. ^{bs} Riv. ^{bt} Riv. ^{bu} Riv. ^{bv} Riv. ^{bw} Riv. ^{bx} Riv. ^{by} Riv. ^{bz} Riv. ^{ca} Riv. ^{cb} Riv. ^{cc} Riv. ^{cd} Riv. ^{ce} Riv. ^{cf} Riv. ^{cg} Riv. ^{ch} Riv. ^{ci} Riv. ^{cj} Riv. ^{ck} Riv. ^{cl} Riv. ^{cm} Riv. ^{cn} Riv. ^{co} Riv. ^{cp} Riv. ^{cq} Riv. ^{cr} Riv. ^{cs} Riv. ^{ct} Riv. ^{cu} Riv. ^{cv} Riv. ^{cw} Riv. ^{cx} Riv. ^{cy} Riv. ^{cz} Riv. ^{da} Riv. ^{db} Riv. ^{dc} Riv. ^{dd} Riv. ^{de} Riv. ^{df} Riv. ^{dg} Riv. ^{dh} Riv. ^{di} Riv. ^{dj} Riv. ^{dk} Riv. ^{dl} Riv. ^{dm} Riv. ^{dn} Riv. ^{do} Riv. ^{dp} Riv. ^{dq} Riv. ^{dr} Riv. ^{ds} Riv. ^{dt} Riv. ^{du} Riv. ^{dv} Riv. ^{dw} Riv. ^{dx} Riv. ^{dy} Riv. ^{dz} Riv. ^{ea} Riv. ^{eb} Riv. ^{ec} Riv. ^{ed} Riv. ^{ee} Riv. ^{ef} Riv. ^{eg} Riv. ^{eh} Riv. ^{ei} Riv. ^{ej} Riv. ^{ek} Riv. ^{el} Riv. ^{em} Riv. ^{en} Riv. ^{eo} Riv. ^{ep} Riv. ^{eq} Riv. ^{er} Riv. ^{es} Riv. ^{et} Riv. ^{eu} Riv. ^{ev} Riv. ^{ew} Riv. ^{ex} Riv. ^{ey} Riv. ^{ez} Riv. ^{fa} Riv. ^{fb} Riv. ^{fc} Riv. ^{fd} Riv. ^{fe} Riv. ^{ff} Riv. ^{fg} Riv. ^{fh} Riv. ^{fi} Riv. ^{fj} Riv. ^{fk} Riv. ^{fl} Riv. ^{fm} Riv. ^{fn} Riv. ^{fo} Riv. ^{fp} Riv. ^{fq} Riv. ^{fr} Riv. ^{fs} Riv. ^{ft} Riv. ^{fu} Riv. ^{fv} Riv. ^{fw} Riv. ^{fx} Riv. ^{fy} Riv. ^{fz} Riv. ^{ga} Riv. ^{gb} Riv. ^{gc} Riv. ^{gd} Riv. ^{ge} Riv. ^{gf} Riv. ^{gg} Riv. ^{gh} Riv. ^{gi} Riv. ^{gj} Riv. ^{gk} Riv. ^{gl} Riv. ^{gm} Riv. ^{gn} Riv. ^{go} Riv. ^{gp} Riv. ^{gq} Riv. ^{gr} Riv. ^{gs} Riv. ^{gt} Riv. ^{gu} Riv. ^{gv} Riv. ^{gw} Riv. ^{gx} Riv. ^{gy} Riv. ^{gz} Riv. ^{ha} Riv. ^{hb} Riv. ^{hc} Riv. ^{hd} Riv. ^{he} Riv. ^{hf} Riv. ^{hg} Riv. ^{hh} Riv. ^{hi} Riv. ^{hj} Riv. ^{hk} Riv. ^{hl} Riv. ^{hm} Riv. ^{hn} Riv. ^{ho} Riv. ^{hp} Riv. ^{hq} Riv. ^{hr} Riv. ^{hs} Riv. ^{ht} Riv. ^{hu} Riv. ^{hv} Riv. ^{hw} Riv. ^{hx} Riv. ^{hy} Riv. ^{hz} Riv. ^{ia} Riv. ^{ib} Riv. ^{ic} Riv. ^{id} Riv. ^{ie} Riv. ^{if} Riv. ^{ig} Riv. ^{ih} Riv. ⁱⁱ Riv. ^{ij} Riv. ^{ik} Riv. ^{il} Riv. ^{im} Riv. ⁱⁿ Riv. ^{io} Riv. ^{ip} Riv. ^{iq} Riv. ^{ir} Riv. ^{is} Riv. ^{it} Riv. ^{iu} Riv. ^{iv} Riv. ^{iw} Riv. ^{ix} Riv. ^{iy} Riv. ^{iz} Riv. ^{ja} Riv. ^{jb} Riv. ^{jc} Riv. ^{jd} Riv. ^{je} Riv. ^{jf} Riv. ^{jj} Riv. ^{jk} Riv. ^{jl} Riv. ^{jm} Riv. ^{jn} Riv. ^{jo} Riv. ^{jp} Riv. ^{jq} Riv. ^{jr} Riv. ^{js} Riv. ^{jt} Riv. ^{ju} Riv. ^{jv} Riv. ^{jw} Riv. ^{jx} Riv. ^{ky} Riv. ^{kz} Riv. ^{la} Riv. ^{lb} Riv. ^{lc} Riv. ^{ld} Riv. ^{le} Riv. ^{lf} Riv. ^{lg} Riv. ^{lh} Riv. ^{li} Riv. ^{lj} Riv. ^{lk} Riv. ^{ll} Riv. ^{lm} Riv. ^{ln} Riv. ^{lo} Riv. ^{lp} Riv. ^{lq} Riv. ^{lr} Riv. ^{ls} Riv. ^{lt} Riv. ^{lu} Riv. ^{lv} Riv. ^{lw} Riv. ^{lx} Riv. ^{ly} Riv. ^{lz} Riv. ^{ma} Riv. ^{mb} Riv. ^{mc} Riv. ^{md} Riv. ^{me} Riv. ^{mf} Riv. ^{mg} Riv. ^{mh} Riv. ^{mi} Riv. ^{mj} Riv. ^{mk} Riv. ^{ml} Riv. ^{mm} Riv. ^{mn} Riv. ^{mo} Riv. ^{mp} Riv. ^{mq} Riv. ^{mr} Riv. ^{ms} Riv. ^{mt} Riv. ^{mu} Riv. ^{mv} Riv. ^{mw} Riv. ^{mx} Riv. ^{my} Riv. ^{mz} Riv. ^{na} Riv. ^{nb} Riv. ^{nc} Riv. nd Riv. ^{ne} Riv. ^{nf} Riv. ^{ng} Riv. ^{nh} Riv. ⁿⁱ Riv. ^{nj} Riv. ^{nk} Riv. ^{nl} Riv. ^{nm} Riv. ⁿⁿ Riv. ^{no} Riv. ^{np} Riv. ^{nq} Riv. ^{nr} Riv. ^{ns} Riv. ^{nt} Riv. ^{nu} Riv. ^{nv} Riv. ^{nw} Riv. ^{nx} Riv. ^{ny} Riv. ^{nz} Riv. ^{oa} Riv. ^{ob} Riv. ^{oc} Riv. ^{od} Riv. ^{oe} Riv. ^{of} Riv. ^{og} Riv. ^{oh} Riv. ^{oi} Riv. ^{oj} Riv. ^{ok} Riv. ^{ol} Riv. ^{om} Riv. ^{on} Riv. ^{oo} Riv. ^{op} Riv. ^{oq} Riv. ^{or} Riv. ^{os} Riv. ^{ot} Riv. ^{ou} Riv. ^{ov} Riv. ^{ow} Riv. ^{ox} Riv. ^{oy} Riv. ^{oz} Riv. ^{pa} Riv. ^{pb} Riv. ^{pc} Riv. ^{pd} Riv. ^{pe} Riv. ^{pf} Riv. ^{pg} Riv. ^{ph} Riv. ^{pi} Riv. ^{pj} Riv. ^{pk} Riv. ^{pl} Riv. ^{pm} Riv. ^{pn} Riv. ^{po} Riv. ^{pp} Riv. ^{pq} Riv. ^{pr} Riv. ^{ps} Riv. ^{pt} Riv. ^{pu} Riv. ^{pv} Riv. ^{pw} Riv. ^{px} Riv. ^{py} Riv. ^{pz} Riv. ^{qa} Riv. ^{qb} Riv. ^{qc} Riv. ^{qd} Riv. ^{qe} Riv. ^{qf} Riv. ^{qg} Riv. ^{qh} Riv. ^{qi} Riv. ^{qj} Riv. ^{qk} Riv. ^{ql} Riv. ^{qm} Riv. ^{qn} Riv. ^{qo} Riv. ^{qp} Riv. ^{qq} Riv. ^{qr} Riv. ^{qs} Riv. ^{qt} Riv. ^{qu} Riv. ^{qv} Riv. ^{qw} Riv. ^{qx} Riv. ^{qy} Riv. ^{qz} Riv. ^{ra} Riv. ^{rb} Riv. ^{rc} Riv. rd Riv. ^{re} Riv. ^{rf} Riv. ^{rg} Riv. ^{rh} Riv. ^{ri} Riv. ^{rj} Riv. ^{rk} Riv. ^{rl} Riv. ^{rm} Riv. ^{rn} Riv. ^{ro} Riv. ^{rp} Riv. ^{rq} Riv. ^{rr} Riv. ^{rs} Riv. ^{rt} Riv. ^{ru} Riv. ^{rv} Riv. ^{rw} Riv. ^{rx} Riv. ^{ry} Riv. ^{rz} Riv. ^{sa} Riv. ^{sb} Riv. ^{sc} Riv. ^{sd} Riv. ^{se} Riv. ^{sf} Riv. ^{sg} Riv. ^{sh} Riv. ^{si} Riv. ^{sj} Riv. ^{sk} Riv. ^{sl} Riv. sm Riv. ^{sn} Riv. ^{so} Riv. ^{sp} Riv. ^{sq} Riv. ^{sr} Riv. ^{ss} Riv. st Riv. ^{su} Riv. ^{sv} Riv. ^{sw} Riv. ^{sx} Riv. ^{sy} Riv. ^{sz} Riv. ^{ta} Riv. ^{tb} Riv. ^{tc} Riv. ^{td} Riv. ^{te} Riv. ^{tf} Riv. ^{tg} Riv. th Riv. ^{ti} Riv. ^{tj} Riv. ^{tk} Riv. ^{tl} Riv. tm Riv. ^{tn} Riv. ^{to} Riv. ^{tp} Riv. ^{tq} Riv. ^{tr} Riv. ^{ts} Riv. ^{tt} Riv. ^{tu} Riv. ^{tv} Riv. ^{tw} Riv. ^{tx} Riv. ^{ty} Riv. ^{tz} Riv. ^{ua} Riv. ^{ub} Riv. ^{uc} Riv. ^{ud} Riv. ^{ue} Riv. ^{uf} Riv. ^{ug} Riv. ^{uh} Riv. ^{ui} Riv. ^{uj} Riv. ^{uk} Riv. ^{ul} Riv. ^{um} Riv. ^{un} Riv. ^{uo} Riv. ^{up} Riv. ^{uq} Riv. ^{ur} Riv. ^{us} Riv. ^{ut} Riv. ^{uu} Riv. ^{uv} Riv. ^{uw} Riv. ^{ux} Riv. ^{uy} Riv. ^{uz} Riv. ^{va} Riv. ^{vb} Riv. ^{vc} Riv. ^{vd} Riv. ^{ve} Riv. ^{vf} Riv. ^{vg} Riv. ^{vh} Riv. ^{vi} Riv. ^{vj} Riv. ^{vk} Riv. ^{vl} Riv. ^{vm} Riv. ^{vn} Riv. ^{vo} Riv. ^{vp} Riv. ^{vq} Riv. ^{vr} Riv. ^{vs} Riv. ^{vt} Riv. ^{vu} Riv. ^{vv} Riv. ^{vw} Riv. ^{vx} Riv. ^{vy} Riv. ^{vz} Riv. ^{wa} Riv. ^{wb} Riv. ^{wc} Riv. ^{wd} Riv. ^{we} Riv. ^{wf} Riv. ^{wg} Riv. ^{wh} Riv. ^{wi} Riv. ^{wj} Riv. ^{wk} Riv. ^{wl} Riv. ^{wm} Riv. ^{wn} Riv. ^{wo} Riv. ^{wp} Riv. ^{wq} Riv. ^{wr} Riv. ^{ws} Riv. ^{wt} Riv. ^{wu} Riv. ^{wv} Riv. ^{ww} Riv. ^{wx} Riv. ^{wy} Riv. ^{wz} Riv. ^{xa} Riv. ^{xb} Riv. ^{xc} Riv. ^{xd} Riv. ^{xe} Riv. ^{xf} Riv. ^{xg} Riv. ^{xh} Riv. ^{xi} Riv. ^{xj} Riv. ^{xk} Riv. ^{xl} Riv. ^{xm} Riv. ^{xn} Riv. ^{xo} Riv. ^{xp} Riv. ^{xq} Riv. ^{xr} Riv. ^{xs} Riv. ^{xt} Riv. ^{xu} Riv. ^{xv} Riv. ^{xw} Riv. ^{xx} Riv. ^{xy} Riv. ^{xz} Riv. ^{ya} Riv. ^{yb} Riv. ^{yc} Riv. ^{yd} Riv. ^{ye} Riv. ^{yf} Riv. ^{yg} Riv. ^{yh} Riv. ^{yi} Riv. ^{yj} Riv. ^{yk} Riv. ^{yl} Riv. ^{ym} Riv. ^{yn} Riv. ^{yo} Riv. ^{yp} Riv. ^{yq} Riv. ^{yr} Riv. ^{ys} Riv. ^{yt} Riv. ^{yu} Riv. ^{yv} Riv. ^{yw} Riv. ^{yx} Riv. ^{yy} Riv. ^{yz} Riv. ^{za} Riv. ^{zb} Riv. ^{zc} Riv. ^{zd} Riv. ^{ze} Riv. ^{zf} Riv. ^{zg} Riv. ^{zh} Riv. ^{zi} Riv. ^{zj} Riv. ^{zk} Riv. ^{zl} Riv. ^{zm} Riv. ^{zn} Riv. ^{zo} Riv. ^{zp} Riv. ^{zq} Riv. ^{zr} Riv. ^{zs} Riv. ^{zt} Riv. ^{zu} Riv. ^{zv} Riv. ^{zw} Riv. ^{zx} Riv. ^{zy} Riv. ^{zz} Riv. ^{aa} Riv. ^{ab} Riv. ^{ac} Riv. ^{ad} Riv. ^{ae} Riv. ^{af} Riv. ^{ag} Riv. ^{ah} Riv. ^{ai} Riv. ^{aj} Riv. ^{ak} Riv. ^{al} Riv. ^{am} Riv. ^{an} Riv. ^{ao} Riv. ^{ap} Riv. ^{aq} Riv. ^{ar} Riv. ^{as} Riv. ^{at} Riv. ^{au} Riv. ^{av} Riv. ^{aw} Riv. ^{ax} Riv. ^{ay} Riv. ^{az} Riv. ^{ba} Riv. ^{bb} Riv. ^{bc} Riv. ^{bd} Riv. ^{be} Riv. ^{bf} Riv. ^{bg} Riv. ^{bh} Riv. ^{bi} Riv. ^{bj} Riv. ^{bk} Riv. ^{bl} Riv. ^{bm} Riv. ^{bn} Riv. ^{bo} Riv. ^{bp} Riv. ^{bq} Riv. ^{br} Riv. ^{bs} Riv. ^{bt} Riv. ^{bu} Riv. ^{bv} Riv. ^{bw} Riv. ^{bx} Riv. ^{by} Riv. ^{bz} Riv. ^{ca} Riv. ^{cb} Riv. ^{cc} Riv. ^{cd} Riv. ^{ce} Riv. ^{cf} Riv. ^{cg} Riv. ^{ch} Riv. ^{ci} Riv. ^{cj} Riv. ^{ck} Riv. ^{cl} Riv. ^{cm} Riv. ^{cn} Riv. ^{co} Riv. ^{cp} Riv. ^{cq} Riv. ^{cr} Riv. ^{cs} Riv. ^{ct} Riv. ^{cu} Riv. ^{cv} Riv. ^{cw} Riv. ^{cx} Riv. ^{cy} Riv. ^{cz} Riv. ^{da} Riv. ^{db} Riv. ^{dc} Riv. ^{dd} Riv. ^{de} Riv. ^{df} Riv. ^{dg} Riv. ^{dh} Riv. ^{di} Riv. ^{dj} Riv. ^{dk} Riv. ^{dl} Riv. ^{dm} Riv. ^{dn} Riv. ^{do} Riv. ^{dp} Riv. ^{dq} Riv. ^{dr} Riv. ^{ds} Riv. ^{dt} Riv. ^{du} Riv. ^{dv} Riv. ^{dw} Riv. ^{dx} Riv. ^{dy} Riv. ^{dz} Riv. ^{ea} Riv. ^{eb} Riv. ^{ec} Riv. ^{ed} Riv. ^{ee} Riv. ^{ef} Riv. ^{eg} Riv. ^{eh} Riv. ^{ei} Riv. ^{ej} Riv. ^{ek} Riv. ^{el} Riv. ^{em} Riv. ^{en} Riv. ^{eo} Riv. ^{ep} Riv. ^{eq} Riv. ^{er} Riv. ^{es} Riv. ^{et} Riv. ^{eu} Riv. ^{ev} Riv. ^{ew} Riv. ^{ex} Riv. ^{ey} Riv. ^{ez} Riv. ^{fa} Riv. ^{fb} Riv. ^{fc} Riv. ^{fd} Riv. ^{fe} Riv. ^{ff} Riv. ^{fg} Riv. ^{fh} Riv. ^{fi} Riv. ^{fj} Riv. ^{fk} Riv. ^{fl} Riv. ^{fm} Riv. ^{fn} Riv. ^{fo} Riv. ^{fp} Riv. ^{fq} Riv. ^{fr} Riv. ^{fs} Riv. ^{ft} Riv. ^{fu} Riv. ^{fv} Riv. ^{fw} Riv. ^{fx} Riv. ^{fy} Riv. ^{fz} Riv. ^{ga} Riv. ^{gb} Riv. ^{gc} Riv. ^{gd} Riv. ^{ge} Riv. ^{gf} Riv. ^{gg} Riv. ^{gh} Riv. ^{gi} Riv. ^{gj} Riv. ^{gk} Riv. ^{gl} Riv. ^{gm} Riv. ^{gn} Riv. ^{go} Riv. ^{gp} Riv. ^{gq} Riv. ^{gr} Riv. ^{gs} Riv. ^{gt} Riv. ^{gu} Riv. ^{gv} Riv. ^{gw} Riv. ^{gx} Riv. ^{gy} Riv. ^{gz} Riv. ^{ha} Riv. ^{hb} Riv. ^{hc} Riv. ^{hd} Riv. ^{he} Riv. ^{hf} Riv. ^{hg} Riv. ^{hh} Riv. ^{hi} Riv. ^{hj} Riv. ^{hk} Riv. ^{hl} Riv. ^{hm} Riv. ^{hn} Riv. ^{ho} Riv. ^{hp} Riv. ^{hq} Riv. ^{hr} Riv. ^{hs} Riv. ^{ht} Riv. ^{hu} Riv. ^{hv} Riv. ^{hw} Riv. ^{hx} Riv. ^{hy} Riv. ^{hz} Riv. ^{ia} Riv. ^{ib} Riv. ^{ic} Riv. ^{id} Riv. ^{ie} Riv. ^{if} Riv. ^{ig} Riv. ^{ih} Riv. ⁱⁱ Riv. ^{ij} Riv. ^{ik} Riv. ^{il} Riv. ^{im} Riv. ⁱⁿ Riv. ^{io} Riv. ^{ip} Riv. ^{iq} Riv. ^{ir} Riv. ^{is} Riv. ^{it} Riv. ^{iu} Riv. ^{iv} Riv. ^{iw} Riv. ^{ix} Riv. ^{iy} Riv. ^{iz} Riv. ^{ja} Riv. ^{jb} Riv. ^{jc} Riv. ^{jd} Riv. ^{je} Riv. ^{jf} Riv. ^{jj} Riv. ^{jk} Riv. ^{jl} Riv. ^{jm} Riv. ^{jn} Riv. ^{jo} Riv. ^{jp} Riv. ^{jq} Riv. ^{jr} Riv. ^{js} Riv. ^{jt} Riv. ^{ju} Riv. ^{jv} Riv. ^{jw} Riv. ^{jx} Riv. ^{ky} Riv. ^{kz} Riv. ^{la} Riv. ^{lb} Riv. ^{lc} Riv. ^{ld} Riv. ^{le} Riv. ^{lf} Riv. ^{lg} Riv. ^{lh} Riv. ^{li} Riv. ^{lj} Riv. ^{lk} Riv. ^{ll} Riv. ^{lm} Riv. ^{ln} Riv. ^{lo} Riv. ^{lp} Riv. ^{lq} Riv. ^{lr} Riv. ^{ls} Riv. ^{lt} Riv. ^{lu} Riv. ^{lv} Riv. ^{lw} Riv. ^{lx} Riv. ^{ly} Riv. ^{lz} Riv. ^{ma} Riv. ^{mb} Riv. ^{mc} Riv. ^{md} Riv. ^{me} Riv. ^{mf} Riv. ^{mg} Riv. ^{mh} Riv. ^{mi} Riv. ^{mj} Riv. ^{mk} Riv. ^{ml} Riv. ^{mm} Riv. ^{mn} Riv. ^{mo} Riv. ^{mp} Riv. ^{mq} Riv. ^{mr} Riv. ^{ms} Riv. ^{mt} Riv. ^{mu} Riv. ^{mv} Riv. ^{mw} Riv. ^{mx} Riv. ^{my} Riv. ^{mz} Riv. ^{na} Riv. ^{nb} Riv. ^{nc} Riv. nd Riv. ^{ne} Riv. ^{nf} Riv. ^{ng} Riv. ^{nh} Riv. ⁿⁱ Riv. ^{nj} Riv. ^{nk} Riv. ^{nl} Riv. ^{nm} Riv. ⁿⁿ Riv. ^{no} Riv. ^{np} Riv. ^{nq} Riv. ^{nr} Riv. ^{ns} Riv. ^{nt} Riv. ^{nu} Riv. ^{nv} Riv. ^{nw} Riv. ^{nx} Riv. ^{ny} Riv. ^{nz} Riv. ^{oa} Riv. ^{ob} Riv. ^{oc} Riv. ^{od} Riv. ^{oe} Riv. ^{of} Riv. ^{og} Riv. ^{oh} Riv. ^{oi} Riv. ^{oj} Riv. ^{ok} Riv. ^{ol} Riv. ^{om} Riv. ^{on} Riv. ^{oo} Riv. ^{op} Riv. ^{oq} Riv. ^{or} Riv. ^{os} Riv. ^{ot} Riv. ^{ou} Riv. ^{ov} Riv. ^{ow} Riv. ^{ox} Riv. ^{oy} Riv. ^{oz} Riv. ^{pa} Riv. ^{pb} Riv. ^{pc} Riv. ^{pd} Riv. ^{pe} Riv. ^{pf} Riv. ^{pg} Riv. ^{ph} Riv. ^{pi} Riv. ^{pj} Riv. ^{pk} Riv. ^{pl} Riv. ^{pm} Riv. ^{pn} Riv. ^{po} Riv. ^{pp} Riv. ^{pq} Riv. ^{pr} Riv. ^{ps} Riv. ^{pt} Riv. ^{pu} Riv. ^{pv} Riv. ^{pw} Riv. ^{px} Riv. ^{py} Riv. ^{pz} Riv. ^{qa} Riv. ^{qb} Riv. ^{qc} Riv. ^{qd} Riv. ^{qe} Riv. ^{qf} Riv. ^{qg} Riv. ^{qh} Riv. ^{qi} Riv. ^{qj} Riv. ^{qk} Riv. ^{ql} Riv. ^{qm} Riv. ^{qn} Riv. ^{qo} Riv. ^{qp} Riv. ^{qq} Riv. ^{qr} Riv. ^{qs} Riv. ^{qt} Riv. ^{qu} Riv. ^{qv} Riv. ^{qw} Riv. ^{qx} Riv. ^{qy} Riv. ^{qz} Riv. ^{ra} Riv. ^{rb} Riv. ^{rc} Riv. rd Riv. ^{re} Riv. ^{rf} Riv. ^{rg} Riv. ^{rh} Riv. ^{ri} Riv. ^{rj} Riv. ^{rk} Riv. ^{rl} Riv. ^{rm} Riv. ^{rn} Riv. ^{ro} Riv. ^{rp} Riv. ^{rq} Riv. ^{rr} Riv. ^{rs} Riv. ^{rt} Riv. ^{ru} Riv. ^{rv} Riv. ^{rw} Riv. ^{sx} Riv. ^{sy} Riv. ^{sz} Riv. ^{ta} Riv. ^{tb} Riv. ^{tc} Riv. ^{td} Riv. ^{te} Riv. ^{tf} Riv. ^{tg} Riv. th Riv. ^{ti} Riv. ^{tj} Riv. ^{tk} Riv. ^{tl} Riv. tm Riv. ^{tn} Riv. ^{to} Riv. ^{tp} Riv. ^{tq} Riv. ^{tr} Riv. ^{ts} Riv. ^{tu} Riv. ^{tv} Riv. ^{tw} Riv. ^{tx} Riv. ^{ty} Riv. ^{tz} Riv. ^{ua} Riv. ^{ub} Riv. ^{uc} Riv. ^{ud} Riv. ^{ue} Riv. ^{uf} Riv. ^{ug} Riv. ^{uh} Riv. ^{ui} Riv. ^{uj} Riv. ^{uk} Riv. ^{ul} Riv. ^{um} Riv. ^{un} Riv. ^{uo} Riv. ^{up} Riv. ^{uq} Riv. ^{ur} Riv. ^{us} Riv. ^{ut} Riv. ^{uu} Riv. ^{uv} Riv. ^{uw} Riv. ^{ux} Riv. ^{uy} Riv. ^{uz} Riv. ^{va} Riv. ^{vb} Riv. ^{vc} Riv. ^{vd} Riv. ^{ve} Riv. ^{vf} Riv. ^{vg} Riv. ^{vh} Riv. ^{vi} Riv. ^{vj} Riv. ^{vk} Riv. ^{vl} Riv. ^{vm} Riv. ^{vn} Riv. ^{vo} Riv. ^{vp} Riv. ^{vq} Riv. ^{vr} Riv. ^{vs} Riv. ^{vt} Riv. ^{vu} Riv. ^{vv} Riv. ^{vw} Riv. ^{vx} Riv. ^{vy} Riv. ^{vz} Riv. ^{wa} Riv. ^{wb} Riv. ^{wc} Riv. ^{wd} Riv. ^{we} Riv. ^{wf} Riv. ^{wg} Riv. ^{wh} Riv. ^{wi} Riv. ^{wj} Riv. ^{wk} Riv. ^{wl} Riv. ^{wm} Riv. ^{wn} Riv. ^{wo} Riv. ^{wp} Riv. ^{wq} Riv. ^{wr} Riv. ^{ws} Riv. ^{wt} Riv. ^{wu} Riv. ^{wv} Riv. ^{ww} Riv. ^{wx} Riv. ^{wy} Riv. ^{wz} Riv. ^{xa} Riv. ^{xb} Riv. ^{xc} Riv. ^{xd} Riv. ^{xe} Riv. ^{xf} Riv. ^{xg} Riv. ^{xh} Riv. ^{xi} Riv. ^{xj} Riv. ^{xk} Riv. ^{xl} Riv. ^{xm} Riv. ^{xn} Riv. ^{xo} Riv. ^{xp} Riv. ^{xq} Riv. ^{xr} Riv. ^{xs} Riv. ^{xt} Riv. ^{xu} Riv. ^{xv} Riv. ^{xw} Riv. ^{xx} Riv. ^{xy} Riv. ^{xz} Riv. ^{ya} Riv. ^{yb} Riv. ^{yc} Riv. ^{yd} Riv. ^{ye} Riv. ^{yf} Riv. ^{yg} Riv. ^{yh} Riv. ^{yi} Riv. ^{yj} Riv. ^{yk} Riv. ^{yl} Riv. ^{ym} Riv. ^{yn} Riv. ^{yo} Riv. ^{yp} Riv. ^{yq} Riv. ^{yr} Riv. ^{ys} Riv. ^{yt} Riv. ^{yu} Riv. ^{yv} Riv. ^{yw} Riv. ^{yx} Riv. ^{yy} Riv. ^{yz} Riv. ^{za} Riv. ^{zb} Riv. ^{zc} Riv. ^{zd} Riv. ^{ze} Riv. ^{zf} Riv. ^{zg} Riv. ^{zh} Riv. ^{zi} Riv. ^{zj} Riv. ^{zk} Riv. ^{zl} Riv. ^{zm} Riv. ^{zn} Riv. ^{zo} Riv. ^{zp} Riv. ^{zq} Riv. ^{zr} Riv. ^{zs} Riv. ^{zt} Riv. ^{zu} Riv. ^{zv} Riv. ^{zw} Riv. ^{zx} Riv. ^{zy} Riv. ^{zz} Riv. ^{aa} Riv. ^{ab} Riv. ^{ac} Riv. ^{ad} Riv. ^{ae} Riv. ^{af} Riv. ^{ag} Riv. ^{ah} Riv. ^{ai} Riv. ^{aj} Riv. ^{ak} Riv. ^{al} Riv. ^{am} Riv. ^{an} Riv. ^{ao} Riv. ^{ap} Riv. ^{aq} Riv. ^{ar} Riv. ^{as} Riv. ^{at} Riv. ^{au} Riv. ^{av} Riv. ^{aw} Riv. ^{ax} Riv. ^{ay} Riv. ^{az} Riv. ^{ba} Riv. ^{bb} Riv. ^{bc} Riv. ^{bd} Riv. ^{be} Riv. ^{bf} Riv. ^{bg</}

^a Riv. aves versùs nidos suos volantes ^t. ¶ *Collocabo eos in domibus suis*]. Faciam ut habitent securè quisque in domo sua ^v. Perstat in similitudine. Nam & ciconia ad nidum suum redit, & columba ad columbarium. Impletum hoc in Israelitarum non multis, qui ad Deum conversi cum Judæ tribu rediére: implendumque fuisset in pluribus, si plures se ad bonam mentem retulissent, ut dictum alibi. Vide suprà 1. 11 ^{*}. [De qua sententia dicta vide ad versum præced.] Cùm certum sit decem Tribus domo restitutas in integrum nunquam fuisse, concludendum est, sub typo restitutionis ab exilio, promitti reliquiis Israelitarum, in hac vita, consociationem cum vera Ecclesia, quæ est domus Dei; & post hanc vitam, æternam mansionem in coelis, in domo Patris sui. Confer Hof. 2. 23. cum Rom. 9. 26 ^y. Sensus, Dabo eis tranquillam conscientiam ^z.

CAP. XII.

1. **C**ircumdedit, &c. *סָבְרָנִי בְּכַחַשׁ וְנִי*]. *Circumdederunt me* (vel, *Circumvenit me*, G. *Circumvenire* hic est pro *decipere*. Tralatio à venatoribus, ut apud Latinos ^a. Vel, *Obsidet me*, quasi magno exercitu: q. d. Non uno modo aut genere infideliter egerunt cum Deo ^b. Vel, *Stant in circuitu meo*, Merc. tanquam culturi me ^c; tanquam observatores Majestatis meæ, quasi me pro Deo habeant ^d. Vel, *causam mihi dederunt*, i. e. in culpa apud me sunt. Verbum enim hoc significat etiam *causam dare*, vel *in culpa esse*; unde *סָבְרָנִי* apud Ebræos *causa* est. Sed malim retinere communem interpretationem, *Circumdederunt me* ^{*}. Sub. *hastenus*, V.) mendacio, &c. P. Pi. &c. Hunc versum alii ad cap. 11. referunt, ut ^o. Vulg. &c. alii ad cap. 12 ^f. quod rectius ^g. Sed non est quod de eo solliciti simus. Utraque sententia conjecturis tantum nititur & valde infirmis argumentis. Rem ipsam scrutemur. Postquam Israelitis explicuerat Deus quàm libenter eos servare velit, ut hujus gratiæ fiant compotes ad poenitentiam hortatur. Removet hic obstacula gratiæ Dei. q. d. Quando lærum illud Evangelii nuncium affertur, omnes accurrunt, sed non recto animo, h. e. contrito, humili, pio, sed plerumque hypocritico, multi etiam obstinatè malo ^b. Hoc versu peccata Israelitis exprobrantur per comparisonem cum Juda ¹. Propheta hæc loquitur, vel, 1. nomine suo ⁴. Conqueritur se fuisse omni ex parte obsessum eorum fraudibus, cùm nihil sacri & integri appareret: ut sit eadem querela quæ Eliæ erat, 1 Reg. 19. 10, 14 ¹. Vel, 2. nomine Dei ^m. At Deus falli nequit. Humanitus ergo hoc dictum est, ut Psal. 78. 36. *Deceperunt eum*, &c. ad fraudulentos hypocritarum mores notandos, qui fictam probitatis speciem præ se ferebant ⁿ. Ergo, *circumvenierunt*, id est, circumvenire voluerunt, voluntate pro facto posita ^o. Sensus loci, Ephraim egregia promisit, nihil præstitit ^p: tentavit scelera sua versutiis suis tegere, ut omnes Prophetarum minas eluderet ^q. *Mendacio*, i. e. per hypocrisin ^r: vel, fallaciis, aut falso cultu, diis falsis aras erigens; quod qui facit Deum fallit ^t. Exprobrat Ephraimitis, quod, cùm se fideles simularent, fidem fefellerint, & variis speciosisque coloribus, putà à bona sua intentione ductis argumentis, à majorum exemplis, à miraculis, à felice successu, aliisque id genus, Deo hominibusque illudere conarentur. Simulabat Jeroboam Deum à se coli, 1 Reg. 12. sine quo prætextu eos non tam facile adduxisset ¹. Dicunt se colere Deum, sed mentiuntur: simul enim vitulos colunt, & eos quidem in honorem mei ^v. ¶ *Judas*, &c. *וְיִהְיֶה עוֹד לְךָ עַם אֵל*]. *Et* (vel, *Sed*, M. lim. P. Ti. *Quando*, Pi. sic D.) *Juda adhuc dominatur* (vel, *dominans*, Mo. *dominabatur*, JT. Pi. *dominium agit*, V. *principatum tenet*, Calv. *imperaret*, D. *fortis esset*, G. vel, *vult*. Quod *וְיִהְיֶה* conveniat cum *וְיִהְיֶה* *dominari*, conjectura est: cui præferimus quod lingua Arabica suppeditat, ubi ex quiescentibus medià Vau *וְיִהְיֶה* significat *velle* ^x.) cum Deo, Riv. M. P. Ti. &c. [Variè explicant.] Deo servit: nam *servire* Deo est, *regnare*. Ità commendat studium obedientiæ ^y. Al.

Fortis esset in cultu Dei ^z. Strenuè se gerebat in cultu Dei; non autem ferebat ut iniquitas, quam Deus damnat, dominaretur sibi ^a. Al. *dominatur cum Deo*, i. e. ^a Pi. ex Jun. verum cultum retinens, non opprimi aut penitus corrumpere potest, etsi hoc agat Satan: quum impii, contra, periclitaturos se putant si pietatem amplectantur, ut Jeroboam ^b. *Judæo adhuc dominante cum Deo*. Cùm Judæi adhuc Deum colant, ideòque Imperium retineant ^c. Cùm Jehuda, retento Imperio, persisteret in vera Religione ^d. *Dominabatur Juda cum Deo*, quia ibi Deus regnabat per verum cultum ^e; quia ibi vera & legitima erat Regum successio, à Deo probata, cum legitimo Sacerdotio ^f: quum Ephraim voluit dominari sine Deo; imò, ut dominaretur, verum Dei cultum abjecit ^g. ¶ *Et*, &c. *וְיִהְיֶה עוֹד לְךָ עַם אֵל*]. *Et cum sanctis* (vel, *sancto*, D. Liv.) *fidelis est*, Mo. P. M. Ti. &c. vel, *erat*, JT. Pi. vel, *fideliter ageret*, G. i. e. Constans erat in cultu Dei ^h. *Cum sanctis*, nempe Dei ministris, sacerdotibus & Levitis ⁱ. Vel, unà cum patribus ^k, nec descivit à puro cultu qui per manus traditus erat ^l. Cum Prophetis ^m, aliisque sanctis, qui vel præiverant eis in cultu Dei, vel in eo tum perseverabant: adde, cum rebus omnibus sanctis, Templo, sacrificiis, altaribus, &c. quæ omnia adhuc retinebantur in Juda ⁿ. Sensus loci, Retinet Juda fideliter cultum à sanctis in sancta Ecclesia, & eo loco quem suo cultui dicavit Dominus, observatum ^o. Al. *cum Sancto*, h. e. Deo ^p; qui est sanctissimus ^q: *cum Diis sanctis*, h. e. cum Deo vero, qui hic plurali numero in mysterio scribitur ^r. Repetitio est ejusdem sententiæ diversis verbis, & *וְיִהְיֶה עוֹד לְךָ עַם אֵל* est loco ^s: q. d. *fidelis est cum Deo & cum sanctis*, id est, cum ipso Deo, qui est Sanctus sanctorum, retinendo cultum ejus ^t. *וְיִהְיֶה עוֹד לְךָ עַם אֵל* est unum ex Dei nominibus, Esa. 57. 15. Hab. 3. 3. Apoc. 3. 7. Et, pro more linguæ, plurali pro singulari posito, *וְיִהְיֶה עוֹד לְךָ עַם אֵל* Deum sanctum designat, Prov. 9. 10. Et quidni, quum & *וְיִהְיֶה עוֹד לְךָ עַם אֵל* Deus dicatur? Utrumque plurale conjunctim de uno Deo usurpatur Jos. 24. 19. *וְיִהְיֶה עוֹד לְךָ עַם אֵל*, *Dii sancti ipse*, pro, *Deus sanctus* ^v. Sed cur non possit verti, *Deus sanctorum ipse est* ^w? Sic & Mal. 1. 6. *וְיִהְיֶה עוֹד לְךָ עַם אֵל*, *Si Domini ego*, &c. Vide etiam Esa. cap. 54. vers. 5 ^y. Descriptio [hæc est] temporum Ezechiae, qui in Juda cultum Dei restituit, Esaia aliisque Prophetis fidem habens. Quo tempore corruptissimi erant Decem tribuum mores, Oseâ Rege frustra eos nonnihil corrigere conante ^z. [Sed quorsum hic *Judæ* mentio?] Resp. Ut exaggeraret peccatum Israelitarum, qui sibiipsis auctores erant apostasiæ, nec aliorum exemplo provocati & pertracti erant ^a. Quin habebant insigne exemplum in tribu Jehuda, quæ steterat in obsequio Legis ^b. 2. *Ephraim pascit* (vel, *depascens*, JT.) *ventum*] Ità Ti. P. vel, *pascitur* (vel, *vescitur*, D.) *vento*, M. Pi. &c. vel, *biat ad ventum*, G. Ad hominem transtulit quod propriè de animalibus dicitur ^c. Inania sequitur ^d, & res nihili: nam ventus neminem alere potest ^e. Ventus speciem habet sine corpore & firmitate ^f. Ludit operam qui idola colit ^g. Significat eorum fiduciam in externis præditiis vanam & inutilem esse ^h: quasi ventum vorassent, quo tumebant quidem & inflabantur, sed non alebantur ⁱ. ¶ *Et*, &c. *וְיִהְיֶה עוֹד לְךָ עַם אֵל*]. *Et sequitur*, vel *persequitur*, Eurum, P. Pi. &c. Plus dicit ^k. Eurum in illis regionibus non modò non prodest ^l, non est frugifer ^m, sed & plurimùm nocet ⁿ: est enim vehementissimus, & homines lædens ^o, ardentissimus & febriculosus. Duo hic sunt adagia: prius vanitatem, posterius damnum, indicat ^p. qu. d. Non solum rebus vanis addictus est, sed & perniciosus ^q. Al. Idem dicit quod in priore membro; *Eurum sectari* idem est quod, *ventrem implere Euro*, Job. 15. 2. h. e. vana concipere & proferre ^r. ¶ *Mendacium* (i. e. vel, mentitum seu falsum cultum ^s; vel, foedera cum gentibus, quæ vana & fallacia sunt ^t; vel, imposturas, quibus se ipsos fallebant & obstinabant adversus doctrinam Dei ^u. Hæc culpa Israelis ^v.) & *vastitatem* (i. e. vel, crudelitatem & persecutionem piorum ^w; vel, idola, quæ sunt causa vastationis ^x; vel, foedera illa, quæ vastitas dicuntur ab effectu ^y. *Vastitatem*, i. e. causam exitii ^z. Hæc poena Israelis ^a. Al. *rapinam*, Ch. *calamitatem*, Q. in D. Nam qui mendacium frequentat sibi perniciem

nicium creat. Scitum enim est illud, *Os quod mentitur occidit animam* *.) multiplicat] Heb. multiplicabit, i. e. multiplicare solet, Pi. Vel, cumulat, sibi scilicet, ut superiora docent. Mendacium jam exemplo ostendet *.

* G. ¶ Et *sædus*, &c.] Quo tempore *sædere cum Assyrio* inito tenebatur. ¶ Et *oleum*, &c.] Quod in terra Israelis præstantissimum erat. Vide Ezech. 27. 17. *Oleum*, pro munere, ad *sædus* ineundum. Sanè Egyptus, cum regio plana esset, (nam oleæ collibus gaudent,) videtur oleo caruisse. *Oleum*, i. e. unguentum pretiosum & fragrans. Oleum in genere fumitur pro omni pinguedine arborum, oleo olivarum, balsamo, & similibus. Eodem tempore *oleum* & munera alia mittit in Egyptum, ad opem impetrandam, ut ab Assyrio deficiat, 2 Reg. 17. 4. ¶ Ferebat, 727] Deportatur, P. JT. sim. M. Ti. Ca. &c. Vide Hof. 10. 6. Eia. 18. ult.

3. *Judicium*, &c. 728] Et (vel, Etiam, Pi. G.) in (vel, contentio, Calv.) est *Domino cum Juda*, Ti. sim. JT. Pi. Adhuc litigabit cum Judæis, conabiturque per suos Prophetas eos ad saniolem mentem revocare. Habeo, inquit Deus, & quod de Juda querat. Nam quanquam idololatriam publicitus sustulit Ezechias, multa tamen vitia in populo manent. Non tamen abjeci omnem de illis spem; quare nolo destruere, sed ad emendationem castigare. Dices, Prophetam antea laudasse Judæos. Resp. Laudavit cultum ejus; non autem mores, qui corruptissimi erant. Per occasionem tantum hinc loquitur de Jehuda. Occupatio est. Tuebantur se Israelitæ exemplo Judæorum: q. d. Tu nobis exprobras Judæorum sanctitatem; at illi etiam auxilia externa petierunt: cur non itidem illos reprehendis? Respondet, esse etiam quod cum Judæis exprophetaret: non inulta fore illorum peccata. Malim hinc proponi Israelitis instans periculum, comparatione à minori. Si non parceret Judæis, qui verum cultum retinent, quanto minus vobis, apud quos & vita corrupta est, & Religio? ¶ Et, &c. 729] Et (vel, Ergo, ut copula illative sumatur; vel, multo magis;) ad visitandum, &c. Mo. Riv. sub. accendit, vel paratus, est, Riv. sim. Tar. Et visitandum est super Jacob. Sic passim h infinitivo præpositum format. gerundium in dum, quatenus significat oportere; ut Psal. 32. 9. & alibi. Al. Et animadverteret, &c. Sy. Ut ulciscatur, &c. d. sim. Ar. Animadversurus, &c. Ca. Qui animadversurus, &c. JT. Et visitabit, &c. Pi. Infinit. profut. Scil. cum ira. Heb. Ad visitandum erit, Pi. Cum, vel Sed, visitabit, &c. Sermo defecivus est: subintelligitur enim *visitationem*, futurum est ut visitet. Et ut visitet, &c. P. M. Ti. Hebraismus, pro, & cum Jacob, ut visitet eum, id est, puniat pro ratione scelerum. qu. d. Ut trumque Regnum peccavit contra Deum. Hic quodammodo prædicatur transmigratio Duarum tribuum & Decem. Et visitatio super Jacob, G. ex Vulg. Sed decem Tribus, quæ pars major posterum Jacobi, graviter puniam. Non disceptabit cum eis, ut poenitentiam eliciat, sed poenam meritam exiget. Sed cur Jacobi nomine h. l. utitur? Resp. 1. Ut occasionem sumat commemorandi beneficia in Jacob collata. 2. Quod illi Jacobum jactarent: q. d. Nos non minus à Jacobo orti sumus quam Judæi. Innuit ergo eos à fide & pietate Jacobi multum degenerasse. Inter eorum facta & Jacobi comparisonem hic instituere voluit, exordio sumpto ab ea occasione quâ ipsi nomen fuit mutatum: q. d. Volo visitare vias Jacobi, non Patriarchæ illius, &c. sed populi degeneris, qui nomen ejus gerit, sed studia & facta non imitatur. ¶ Juxta adinventiones, &c.] Tractabitur pro ingrato suo in Deum animo.

4. In utero (vel, ventre, Pi.) supplantavit fratrem suum] Ità Mo. P. M. &c. vel, calcaneum tenuit, &c. JT. Pi. vel, arripuit, &c. V. nempe Jacob: idque Divinâ virtute, non suo ingenio, rationis adhuc exors: ac jam tum omen accepit felicitatis fraternæ majoris. Non erat hoc fortuito factum, sed miraculo singulari. Manus enim in nascendo naturaliter præire neque solent, neque possunt. Id ergo dispensatum fuit à Deo, ut testaretur, Jacobum, licet natu minorem, fratre superiore fore viribus, gratiâ primogenituræ & adoptionis, opibus, & Regno apud ipsum [five posteros ejus] mansuro, in quo & Christus regnaret. ¶ Et

in, &c. 730] Et fortitudine sua, five robore suo, (vel, in virtute sua, M.) prævaluit (vel, certavit, M. dominatus est, V. egregie dimicavit, Ca. princeps fuit, Mo. principem se gessit, JT. Pi. de principatu contendit, D. corroboravit se, Ar. magnificavit se, Sy.) Angelo, P. vel, Deo, Ti. V. erga Deum, o. coram Deo, Sy. cum Deo, Mo. M. JT. Ca. Pi. Ar. i. e. Angelo. Seipsum sequens exponit. Vel, Filio Dei, qui etiam angelus vocatur. Vide Gen. 48. 16. [& ibi annotata.] Quæst. 1. Pi. Quomodo Jacob prævaluit Deo, aut Angelo? aut quomodo Moses dixit Gen. 32. 25. vidisse hunc luctatorem se non posse Jacobum superare? Resp. Prævaluit Jacobus adversus Deum, non absolute, sed secundum quid, quatenus Deus eum adoriebatur humano more, & eo animo ut ipsi animos viresque adderet. Quæ nolumus, dicimur etiam non posse, facere. Decreverat Deus Jacobo victoriam concedere. Ergo potest Deus dici non posse quod non vult, & cujus contrarium apud se ab æterno decrevit. Qu. 2. Quomodo victor dicitur Jacob sua virtute? Resp. Virtus sua erat, non quidem hominis propria & naturalis, sed ex gratia & donatione Dei; titulus autem donationis optimus est, &c. h. [Sed quorsum h. l. producit has de Jacobo historias?] Resp. Ut, commemorando beneficia sua, taxaret ingratitudinem Israel: quod non agnoscerent se in persona patris sui Jacob præventos fuisse gratiâ Dei misericordiâ, quam Deus hoc signo, nempe directione manûs infantis, testatus est. Propheta hinc tacitâ antithesi illustrat dictum de Israelitarum hypocrisi & degeneratione à Jacobi virtute; & commemoratione tanti privilegii, à quo suâ culpâ deciderant, ingratitudinem eorum ignaviâque perstringit, qui, deserto vero Deo, alienis diis & Regibus sese, tanquam vilia mancipia, turpiter dederant & subjecerant. Ut ergo poetæ Romanos de genere vocant *Romulidus*, &c. sic Propheta. q. d. Venite, filii Jacob: quales estis? Illi virtus erat heroica & plusquam Angelica, Deum vicit: vos autem estis mancipia idolorum & Diaboli.

5. Et, &c. 731] Et princeps fuit in angelum, (vel, Prævaluit, inquam, angelo, P. Ti. Principem, inquam, se gessit cum angelo, JT. Pi. qui Deus erat, o. Liv. D. ex collat. v. præced. & Gen. 32. 28, 30 P. is qui vocatur magni consilii angelus, qui Patribus apparuit olim in specie humana. Eadem verba repetuntur, [quæ vers. 9 D. præc.] ut ostendatur res esse magna, Gen. 32. 28. & G. prævaluit, Mo. Pi. &c. vel, & superior fuit, P. Ti. & potentia valuit, JT. vel, quia roboratus erat, à Deo nempe, Angelorum Dominus. ¶ Flevit, & rogavit (vel, oravit, Liv. Idem. simplex oravit, Pi.) eum] Hebraismus, quem Latini uno implorandi verbo declarant. Implorare enim est, cum fletu rogare, testibus Festo & Cicerone. Suppliciter & vehementer contententes cum precibus lacrymas miscere solent, 1 Sam. 1. 10. Esth. 8. 3. Quod ille Angelo, hoc vos Deo præstate. Qu. Quis flevit, &c? Resp. 1. Angelus, ut homo, cujus formam gerebat. Et quidni illi flerent qui edisse & bibisse referuntur? Angelus fletum simulavit. Victus flevit, petiitque ut se dimitteret. Cur enim fletet victor? Resp. 2. Jacob: ut docent, 1. verborum ratio; nam verbis illis, *princeps se gessit, potentia valuit, flevit*, idem nominativus præponitur: 2. narratio Moïsi, & res adjunctæ, &c. Flevit autem, vel, ob coxendicem læsam: vel, ut nomen ejus rescisceret; quod Angelus roganti Jacobo non indicasset; quo majestatem suam non obscure innuebat: vel, ut benedictionem impetraret, opemque contra fratrem suum, à quo vehementer timebat. Confer Gen. 32. 11, 26, 29. Qu. Unde hoc de fletu scivit Propheta, de quo flet Moïsi? Resp. Ex circumstantiis historię id facile apparet. Simile quid reperitur Heb. 12. 21. In S. S. sæpe aliquid de antiqua historia additur, quod eo loco ubi res illa fusiùs tractatur non invenitur. Exempli occurrunt non pauca Heb. c. 12. &c. Quis nōset terræ motum illum, de quo in libris Reg. & Chron. nihil occurrit, nisi id accepissimus ab Amoso, c. 1. v. 1. & Zach. cap. 14. v. 5. ¶ In Bethel in- venit enim] [Qu. Quis quem?] Phrasis ambigua est. Idem. Resp. 1. Deus, vel Angelus, Jacobum: sequitur enim, ibi locutus est, &c. Sed hoc non cogit assensum: pos- sunt enim verba sic construi, Jacob in Bethel invenit De-

um, qui locutus est, &c. Verto, *Inveniat eum*, nempe quem in Syriam fugeret metu fratris: tunc ibi apparuit ei Deus, salvumque ei reditum promissit. Vel, apparuerat ei Angelus cum domum ad parentes rediret. Resp. 2. Jacob Angelum, sive Deum. Hoc vult, Deum se velut propitium manifestasse Patriarchæ in Bethel, cum ab omnibus destitutus videretur. Hoc autem non refero ad primam visionem, Gen. 28. 16. sed ad secundam, [Gen. 35. 1.] juxta historiam filium: Propheta enim prius meminit lucæ Jacobi, & postea hoc beneficium addit. Relativum pronomen immediate respicit eum quocum locutus erat: q. d. Eundem suum antagonistam invenit postea in Bethel, non amplius lucantem, sed benevolè alloquentem, &c. In Bethel repetita est promissio, & se Jacob non frustrà credidisse intellexit. Nomen *Bethel* antithesin habet. q. d. Vos longè dissimiles estis patribus. Jacob altare in Bethel extruxit jussus: vos sine mandato vitulo templum excitatis. In Bethel *appellatus* dictum: i. e. ubi vos contra Dei Legem vitulos colitis. Historia est Gen. 35. ¶ Et ibi locutus est nobiscum. Ità P. &c. Ità & Chaldaus legit, qui hæc verba & præcedentia tribuit Israelitis, quasi se defendentibus quoddam locum cultus sui Bethel posuissent. [Variant.] 1. Dicit, *nobiscum*, i. e. mecum, & cum Amos 2, qui mihi collega est & socius; ut scilicet prædicatione nostrâ invitaremus Israel ad poenitentiam. Sed hoc coactum videtur. 2. *Nobiscum*, inclusis scilicet in lumbis parentum: q. d. Locutus est cum Jacobo ea quæ ad nos pertinebant. Huc facit proverbium Ebraeorum, *Quæ Patribus acciderunt signum sunt filiis*. Quicquid tunc Deus promissit Jacobo ad totum populi corpus spectabat, & omnes ejus posteros. Propheta enim jam applicat in usum totius populi quod hæcenus de Jacobo retulit. Hoc Propheta, se cum Israelitis jungens, inquit, ut promissiones Patribus factas populo in mentem revocet, ut earum recordati ad Deum redeant, relictis idolis suis. 3. *Idem* est quod *pro nobis*, vel *de nobis*, quia ibi dixit, *Gens—ex te prodibit*, Gen. cap. 35. v. 11. 4. Sensus est, Ibi Jacob locutus est nobiscum, nempe cum domo sua, Gen. cap. 35. v. 2, 3. *Abjicite deos alienos, &c.* q. d. Ibi Jacob totam posteritatem suam contestatus est ut Deum solum sequerentur. 5. Uno puncto mutato, Capellus, vir eruditissimus, sensum optimum fecit, cum eo, cum Jacobo nempe. Pro *Idem*, legendum *Idem*, quod positum est pro *Idem*, interposito Nun: ut sit in *Idem*; & in Psal. 5. 13. *Idem*, pro *Idem*: nam ita postulat hæc historia. [Aliis hoc non placet.] Magna hæc est in Capello audacia, simul & imperitia. *Idem* est vox nova, irregularis, barbara, horrida, quæ nec in Bibliis nec apud RR. legitur. Cum præpositione *Idem* non jungitur affixum *Idem*, sed *Idem*. Deinde, lectio hæc nè variante quidem codicum lectione nititur, sed solâ conjecturâ. Denique, lectio nostra planum sensum fundit, [ut antè dictum.]

6. *Et Dominus* (vel, *Jehova* est, Pi.) *Deus exercituum*, (Sub exercitus nomine comprehenduntur stellæ, Deut. 4. 19. & Angeli, Neh. 9. 6. & animæ humanæ, Genes. 2. 1. & Dæmones, 1 Reg. 22. 19. q. d. Est summus omnium creaturarum Imperator.) *Dominus* (vel, *Jehova* est, Pi. &c.) *memoriale* (vel, *monumentum*, Liv. Heb. *memoria*, Pi.) *ejus*. Ità Ti. &c. i. e. nomen ejus perpetuum. Idem quod Amos 9. 6. *Jehova* nomen ejus. Sic Psal. 30. 5. *monumentum sanctitatis* nomen sanctum vocatur. Nomen quod populo ipsius in memoriam revocat potentiam & veracitatem ejus. Videtur innuere, Jehovam, sicut præstitit promissionem de danda ipsis terra Canaan pro omnipotentia sua, sic pro eadem omnipotentia præstiturum etiam alia quæ promissit, puta conservationem in terra Canaan, si obederint mandatis ejus. *Memoriale*, i. e. nomen quo agnoscitur. Is Deus qui per Angelum se patefecit, qui promissit, qui locutus est nobiscum, est longè potentissimus: nulla mala tanta sunt de quibus vos liberare non possit. Nolite igitur potentie ejus diffidere. Unde ergo studium vestrum captandi præsidia Assyriorum & idolorum? cur non ad eum recurritis? Aliud hoc est argumentum ad resipiscentiam. Al. *Atqui Jova Deus armipotens erat ejus commemoratio*. Jovam in memoria ha-

bebat colebátque: vos quoque illius religionem debetis imitari, si vultis eandem cum illo felicitatem consequi. [Alii hoc cum præcedentibus aliter connectunt.] Occupatio est. Obiciebant Israelitæ, Nos Deum, quem à nobis desertum dicis, in vitulis colimus. Respondet Propheta, Non potestis cum Deo alios colere, quia ipse solus est Deus, qui neque alio nomine velit appellari, neque aliter coli, quàm ipse præscripsit in Verbo suo, in quo memoria ejus hinc inde inculcatur. Mihi ita cohærere videtur; *Ac sanè Domini Dei exercituum*, qui hæc scilicet tanta in Jacobo patre edidit, *mnemosynon est Jehova*, nomen sc. illud substantiæ ejus, quod ejus omnipotentiam propriamque naturam demonstrat. Itaque nil mirum si hæc patri Jacobo præstitit, quum nomen habeat admirandum. In *Idem* relativum non ad Jacob, sed ad Deum, referendum est, ut respondeat Exod. 3. 15.

7. *Et tu* (vel, *Tu ergo*, P. JT. Pi.) *ad Dominum convertèris*; sic Mo. *וְשׁוּבָה לַיהוָה* Ad Deum tuum revertere, P. sic Pi. Ca. vel, *convertere*, JT. sim. M. Ti. G. per poenitentiam scilicet, exemplo Jacobi. Hoc verbo significat eos averfos & apostatas esse. *Idem* in *Idem* pro *Idem* ponitur, ut Jes. 10. 22. Al. *In Deo tuo quiesce*: nam *Idem* quiescere; unde *Idem* quiete, Esa. 30. v. 15. Hæc lege, inquit, quiesces in Deo, si benignitatem—servaveris. Al. *Cum Deo tuo*, i. e. ope & auxilio ejus, *converte te*. Fortè per *Idem* fiduciam innuit, q. d. *Fretus Deo tuo redi ad illum*. *Deum tuum* dicit, vel, qui tecum foedus pepigit; qui te ex Ægypto redemit, ac præ cæteris populis elegit: vel, emphaticè, non honoris, sed contumeliæ, causâ; quod scilicet spontè & quasi datâ operâ abjecerint cultum Dei qui ipsis innotuerat, & Deo relicto, ad alios colendos animum appulerint. [Connexionem hujus loci cum præced. sic explicant.] Hæcenus exemplum; nunc adhortatio. *Tu ergo*, exemplo Jacobi, *in Deo*, i. e. ope Dei, resipisce: q. d. Si resipiscere coneris, Deus auxilio suo tibi aderit, ut ad se revocet. Cum ergo tot beneficiis, vobis cum Jacobo parente vestro communibus, Deo sitis devincti, cum præeuntem in rebus pietatis parentem habeatis quo gloriâmini, si ejus progenies estis, redite ad Deum. Postquam retulit exemplum Patriarchæ, ostendit quàm dissimiles sunt ejus posterii ingrati & perveraces, apud quos Deus & Prophetæ operam ludunt, dum eos reducere conantur. ¶ *Miseri cordiam* (vel, *Pietatem*, D. *Benignitatem*, JT. Pi. *Beneficentiam*, Ti. G.) & *judicium* (vel, *ius*, Pi. *justitiam*, V. D. *ius & æquum*,) *custodi*. Pertinent hæc ad secundam Tabulam: à qua incipit, quia inde meliùs convincuntur hypocritæ, & cognoscitur resipiscentia, quàm à prima; cujus etiam totam doctrinam hîc sub duabus speciebus complectitur. Sensus loci, q. d. Esto misericors in proximum, & illi redde quæ sua sunt. *Benignitas* est virtus illa quâ humanitatis officia præstamus omnibus, præsertim miseris; *judicium*, æquitas, quâ suum cuique tribuimus. ¶ *Et spera* (vel, *fide*, P.) *in Deo tuo semper*. Non est quod ipsi diffidas, dummodo tu officium facias. *Exspecta Deum tuum*: qu. d. *Æquum est ut hoc facias*; nam ab eo omnia manant. Pertinet hoc ad primam Tabulam. Sub verbo *sperandi* comprehenditur fides, invocatio, gratiarum actio, & totus Dei cultus. Confer Psal. 37. 3, 5. & 40. 2. In Deum unum spera, relictis idolis tuis. Taxat hîc vanam eorum spem in foederibus suis, &c. Prius fructus posuit, *benignitatem*, &c.; hîc, eorum causam, nempe spem, quâ Deum semper respicimus tanquam Judicem supremum, & remuneratorem bonorum.

8. *Chanana*, &c. *וְיָדוּ בְּיָדוֹ מֵאֲנִי מְרַחֵם* Mercatoris (vel, *Mercator* est, JT. V. vel, *Instar mercatoris*, P. sim. D. Sed *mercator* est Ephraim, Pi. *Mercatoris* autem appellatio hîc significat eum qui veteribus aginator, arillator, sive cocio, dicebatur; nimirum, qui ora contrahentium oblinens blandis verbis, fallit argutissimè, & perfidè ex rebus minimis comparat sibi lucrum. Al. *Chanana*, o. Ti. *Chananeus*: Ephraimitæ Chananeam incolentes. *Chananeo* assimilatis, M. Al. *Quod ad mercatorem*, vel *Chananeum*, attinet. Sive *Idem* mercatores notat, ut Esa. 23. 8. sive Israelitas generaliter, qui in terra Canaanorum habitaverunt, ut Esa. 19. 18. nominativus absol-

Liv. solutus est, ut Hof. 9. 11. Al. Canaanis, Ar. Sy. Al. Nē sitis sicut mercatores, Ch.) in manu ejus (vel, in cu-
 jus manu, P. M. &c. sub. sunt, JT. Pi. vel, sub. habens, Ca. D.) bilancibus doli, Mo. vel, statera dolosa, P. M. Ti. sim. Ca. lances dolose, JT. Pi. contra Dei præceptum, Levit. 19. 35, 36. Deut. 25. v. 13, &c. m. Synecdochicè omnes fraudes denotat, quibus per fas & nefas opes cumulabant. In manu ejus, &c. Qui de re vendita plus pollicetur quàm revera exhibet. Vox וַיִּזְכֹּר h. l. sumitur vel, i. appellativè, pro mercatore; ut Job. 40. v. 25. [al. 41. 6.] Prov. 31. 24. Esa. 23. 8. Tzephani. i. v. 11. Zach. 14. 21. Solet autem hoc modo gentile nomen in commune transire: ut cùm Arabs pro latrone ponitur, & Chaldeus pro mathematico. Nam Cananæi mercaturæ inprimis dediti erant, ut ferè gentes mare accolentes. Vel, 2. propriè. Ephraimitæ dicuntur Cananæi, quia mores ejus gentis referunt: confer Ezec. 16. 3. Post exemplum Jacob & regulam poenitentiae, ostendit quantum à Jacob populus degeneravit, non jam Jacob, sed Canaan, appellans, ut ostendat eos non meliores esse gentibus quas Dominus à terra ejecerat. q. d. Vos non estis sanctum semen, & filii Abrahami, ut jactatis, sed semen Canaan; acsi merneret gens eadem quæ prius fuerat. Cananæorum naturam ad vos translatam doleo. Israel Cananæo est similis. Phoenices [five Cananæi] mercatores erant avari & fallaces, testibus Homero & Philostrato. [quorum verba alibi producta sunt.] ¶ Calumniam, &c. אֲרָאָה וְשָׁוִי? Opprimere amat, JT. Pi. sim. Mo. Sy. &c. vel, Fraudare, &c. Ca. וְשָׁוִי hinc sign. omne πλεονεξίαν, (fraudationem, vel injuriam,) ut interpretatur Chaldeus. Al. Vim inferre, &c. M. sim. Ti. o. Dux hinc sunt injuriæ species, per fraudem, & per apertam vim, sub quibus omnia scelera continentur: quæ commodè subjiciuntur exhortationi ad misericordiam & judicium; à quibus quàm fuerint hæcenus alieni constat ex dictis.*
 9. Et (vel, Atqui, Calv. Attamen, G.) dixit Ephraim, Veruntamen (vel, Unique, five Profecdo, Ti. JT. Pi.) dives effectus sum q. d. Unde habes quærat nemo, sed oportet habere. Jactantia qualis Apoc. c. 3. v. 17. Dicis, Dives sum, &c. Fraudibus & rapinis addunt impudentiam. & hinc emphaticum est. q. d. Nihil moror quid dicant Prophetæ; ego contentus sum sorte meâ: video mihi istas artes prodesse, ideòque pergam. ¶ Inveni, &c. וָיִנְיָ? Inveni (vel, Acquisivi, Pi. Invenire opes, pro, comparare, vel assequi. Sic Terentius in Heautontimorumenos, Labore inventa mea cui dem bona: & in eadem fabula, Atque ibi simul rem & gloriam armis belli repperi.) mihi robur, Mo. sim. V. vel, dolores, Sy. vel, requiem, o. Ar. vel, facultates, Ti. Ca. opes, M. Liv. D. Calv. sic P. Riv. G. &c. Id enim וָיִנְיָ hinc significat: nec aliter sumpsisse videntur. & Chald. m. [Quod an ex vero dictum ipse viderit: nam o. ut vidimus, requiem vertunt; & Chald. locum sic reddit, Nasti sumus nobis rapinam.] וָיִנְיָ pro וָיִנְיָ, affinis literis (וָיִנְיָ E-hevi) commutatis: ut Jer. c. 25. v. 3. וָיִנְיָ, pro וָיִנְיָ. Similique ratione Aholes וָיִנְיָ, &c. dicunt, pro, וָיִנְיָ, &c. P. Consultò hinc dicit וָיִנְיָ, quod iniquitatem sign. ut ambigua voce notaret opes iniquâ potentia comparatas, quas postea ad omnem iniquitatem & licentiam dissolvebant. [Sensus,] Opulentia suæ causam sibi, non Deo, tribuit; ut c. 2. 5, 8. ¶ Omnes, &c. וְכָל עֲמָלֵי יְמֵי לִבִּי לֹא יִנְיָ לִי [Variant.] Omnes labores mei (i.e. opes laboribus partæ) non sufficiunt mihi, JT. Pi. D. sim. Sy. (וְכָל עֲמָלֵי יְמֵי לִבִּי cum ל construtum sign. sufficere, ut Num. 11. v. 22. Sensus, qu. d. Nihil morati reprehensiones Prophetarum, studebimus mercaturâ nostrâ amplius ditescere. Hæcenus Ephraim. Sequentia sunt verba Prophetæ. pœna (vel, iniquitatis pœna, JT. ut וָיִנְיָ passim sumitur,) est illi cui peccatum est, Pi. JT. i.e. Ex eo facillè constat me non esse peccati reum, quòd bene mihi est: nam qui rei sunt, eos Nemesis impunè abire non finit. Sic argumentantur, Cui peccatum est, illi quoque pœna est. At nobis non est pœna. Ergò nec peccatum in negotiatione nostra. Sed propositio universaliter sumpta falsa est: Deus enim sæpe pœnas differt. Al. Iniquitas hæc est, quæ sit peccatum, id est, idololatria. Nam tales Plutum pro

Deo colunt, opibus nunquam explentur, & in iis spem vitæ suæ collocant, ideòque idololatræ sunt, Eph. 5. 5. Sensus hic non est incommodus, nisi quòd hæc personarum variatio aded abrupta sit. [Alii locum sic reddunt;] Sensus secundum Chaldæum hic est, Omnes labore partæ opes non restabunt ei in tempore quo luet peccata sua. וָיִנְיָ sumpsit pro וָיִנְיָ, quod est, tempus constitutum; & וָיִנְיָ, pro luit, ut Gen. 31. 39. quomodo & וָיִנְיָ sumpsimus Dan. 9. 24. Græci propter subintelligunt, & וָיִנְיָ à וָיִנְיָ derivant; Πάντες οἱ πόντοι αὐτοῦ ἐξ ἐνδοξασίας αὐτοῦ δὲ ἀδυνατῶντας ἡσυχάζουσιν. (Omnes labores ejus non inveniuntur ei propter iniquitates quas, vel in quibus peccavit.) Tam Græci quàm Chaldæus legerunt וָיִנְיָ & 17. Al. Cuncti labores mei non inveniunt mihi iniquitatem quæ peccet, Ti. vel; quicquam in quo sit peccatum, M. Nec ullum inventum iri in omnibus laboribus suis crimen in quo peccatum sit, Ca. Nec inventum iri in omnibus quæ patrârunt quicquam iniquitatis ubi peccârunt, Mer. Omnes labores mei, i. e. opes laboribus aut artibus meis quæsitæ, non inveniunt mihi iniquitatem, in qua sit grande scelus, seu peccatum & עֲוֹנוֹ dictum. Gratulabantur sibi de opibus fraude partis, & sibi blandiebantur, ac culpam, siqua inesset, elevabant; nævum tantùm aut labem, non scelus aut flagitium, esse dictitantes. Omnes, vel In omnibus, laboribus meis non inveniunt mihi, vel in me, iniquitatem, Mo. P. Calv. Riv. K. quæ peccatum, Mo. vel, & peccatum, P. vel peccatum, Riv. vel, rem in qua sit peccatum mihi. Non inveniunt in me divitias iniquitatis & peccati. Peccatum minus est iniquitate, quia venit interdum per errorem. Vel, quia scelus, five piaculum, sub. hoc est. qu. d. Absit ut apprehendar sceleratus in meis factis: ego enim sine fraude versatus sum in omnibus negotiis meis. Sensus est, Labores mei, aut successus laborum meorum, testabuntur me non esse peccatorem iniquum, quicquid Prophetæ clamitant. Ab eventu ergò & prosperitate sua argumentantur; q. d. Non nobis ita faveret Deus, nisi essemus à culpa & vitio immunes. Securi sunt & prava confidentia superbiæque inebriati, quia Dominus dat signa aliqua paterni favoris: abutuntur lenitate Dei, ut ferociter contemnant ejus doctrinam & omnes minas; & quia Deus non statim pœnas exigit, se justos esse statuunt. Al. Variis hujus loci interpretationibus hanc addo, quam eruditorum judicio subijcio: Et dixit Ephraim, Profecdo dives factus sum, & inveni robur mihi: nulli labores mei inveniunt me, nempe iniquitas, quæ peccatum est. Fatetur labores suos iniquitate & peccato plenos esse: solatur tamen se adversus pœnam, idque eleganti hac phrasi indicat, Nulli labores mei inveniunt me. Quæ autem solatii causa? quod fulcrum? quia dives factus sum, & robur inveni, quo me tueri possum. Atque ita initium versûs superbiam animi, medium securitatem, finis impudentiam, designaret, quòd agnoscens etiam iniquitatem & peccatum, nihil tamen metuat. Aut sic exponas posteriora verba, Nulli labores mei inveniunt mihi iniquitatem, quæ peccatum sit. Hoc sensu securitatem simul & hypocrisin designaret, quòd omnes suos labores ab iniquitate & peccato aded immunes esse opinetur, ut nè ipsi quidem labores iniquitatem ullam invenire in ipso possint; adeòque meritò se securum esse, tum quòd divitias & robur invenerit, tum quòd nulla iniquitas in laboribus suis deprehendi possit.*
 10. Et (vel, At, Pi.) ego Dominus Deus tuus ex terra (vel, indè à terra, JT. Pi.) Egypti Id est, ex quo te eduxi ex Egypto: vel, qui te indè eduxi. Et tunc me Deum tuum liberatione tui declaravi, Exod. 20. 2. & jam indè abeo usque tempore Deus tuus fui continuis beneficiis. Tale illud est Hof. 10. 9. A diebus Gabaa peccasti: Esd. 9. 7. A diebus patrum, &c. Indè cognoverunt me patres vestri: & tu, ex rebus per me ibi gestis & in te collatis, cognoscere debueras. Idemque ego, qui tantis te tum beneficiis affeci, iisdem sum olim te affecturus. ¶ Adhuc, &c. וְאֵינִי אֲשֶׁרֶנּוּ אֲשֶׁרֶנּוּ אֲשֶׁרֶנּוּ [Variant.] Adhuc (vel, Adhuc, Riv.) habitare (vel, sedere, Mi) te faciam (vel, faciebam, M. vel, facio, Mer. Al. Aliquando te collocabo, Ca. Ideo adhuc faciam ut habites, Pi.) in tabernaculis, P. sic M. Ti. &c. (tentoriis, Mo.) secundum dies, vel sicut diebus, conveniatis, Calv.

Calv. vel, *festivitatibus*, Mo. P. simil. V. vel, *festis* sit, Ca. Tempus liberationis ex Aegypto vocat *dies solennitatis*: q. d. Sicut feci tempore quo eduxi te ex Aegypto. Vel, *secundum dies olim contestatos*, M. vel, *ut dies statim testantur*, Ti. [Sensum diversimodè concipiunt.] Si opibus abundas, illæ non tibi tribuendæ sunt, ut fecisti v. præced. sed mihi, qui te in tabernaculis habitare feci; qui te in hanc terram introduxi, teque adhuc in ea conservo. Al. Est denunciatio poenæ; q. d. Ego vos iterum detrudam ex ædibus vestris, ut peregrinantium more in tabernaculis agatis, sicut diebus constituti temporis, id est, 40 illis annis. Alii autem in bonam partem accipiunt. q. d. Reducam te ab exilio in quod abducendus es, & in tabernaculis collocabo, ut olim in deserto. Ex posterioribus intelligenda sunt antecedentia. Ego te captivum reddam; deinde revocabo & domum reducam lætum, ut fieri solet diebus festis. Ut diebus solennitatibus, h. e. hilariter & securè, magnâ populi frequentia, ut tribus illis anniversariis solennitatibus sub Lege fieri solitum est, Deut. 16. 14. 16. Confer Lam. 2. 7. Al. sic, Sensus, q. d. Etsi extremo digni sitis supplicio, sum nihilominus Deus vester inde ab Aegypto, nec foedus meum irritum facio. Si itaque resipiscatis, spes superest, paratus sum omnia vobis prospera largiri, ut adhuc festum celebretis, &c. Oblitus liberationis ex Aegypto, faciam te reminisci, non præteritæ liberationis, sed venturæ: nam te in captivitatem abducam, ex qua te retraham & liberabo; unde memor eris, & festum Tabernaculorum restitues in memoriam hujus liberationis venturæ. Prædicat & captivitatem, & liberationem. Video vos immemores esse antiquæ redemptionis, eamque pro nihilo ducere, ac si esset obsoleta: ego igitur perdidici operam meam, nisi renovetur memoria veteris beneficii. Opus erit novâ redemptione: nam prioris obliti estis. Iterum ergo vos redimam, idque insolito & insperato modo, ut tandem resipiscatis, & intelligatis me esse vestrum redemptorem, & quantopere mihi estis obstricti. Ergo denuo vos redemptos, sed ex alia captivitate, in tabernaculis, ut antea, collocabo, sicut septem illis diebus quibus tabernacula inhabitatis. *וַיִּזְכֹּר* vocantur tria festa anniversaria: hic vero poni videtur *וַיִּזְכֹּר* pro festo Tabernaculorum. Spiritualem reductionem sive redemptionem in Christo præstandam promittit, typo veteris Ecclesiæ figuratam, ut Hof. 2. 15. 16. ea enim sæpe Aegyptiæ comparatur in Scripturis. Sensus est, Etsi vos propter peccata vestra abdicabo, & sinam vos in captivitate Assyriaca perpetuo teneri: tamen suo tempore per Christum vos redimam, sed redemptione spirituali, &c. Deus, qui nuper populum ad resipiscantiam hortatus erat, ostendit hoc versu & seq. se nolle prorsus perdere Ephraim, nec rem esse desperatam: id quod efficax est argumentum ad resipiscantiam. Nec obstat quod interjectæ sint minæ & reprehensiones, quibus subindè misceri solent promissiones, præsertim tales quæ Messiam respiciunt: quæ etiam adduntur ad consolationem piorum; sicut minæ pronunciantur adversus maximam partem, quæ ex impiis constabat. Ità, pro duplici hominum genere quod fuit in populo, Prophetæ aliquando contraria proponere videntur. Alii locum interrogativè legunt. Et ego—adhuc facerem ut sedes in istis tentoriis (vel, in tabernaculis, id est, in ædibus vestris, quæ ob veterem morem tabernacula vocantur), ut diebus solennitatis? JT. sim. G. i. e. festivè, lætè & tranquillè. Post tot flagitia tua patererne te domi tranquillè vivere? Indignantis verba peccatum superius exaggerantia. Ità negat Dominus se illis amplius benefacturum, ut fecerat antehac. Sed hanc interpretationem respuunt verba illa, Ego sum Jehova, &c. quibus indicatur causa impulsiva sequentium. P. Quomodo id conveniret? Ego Jehova, &c. adhuc facerem, &c. i. e. ergo non faciam. At verba illa videntur planè contrarium innuere, & vix possunt alio sensu accipi quam in bonam partem.

11. Et, &c. *וַיִּזְכֹּר* Et locutus sum (vel, loquar, Liv. D. Pi.) ad prophetas, P. M. Ti. D. ex o. cum prophetis, D. ex Ch. super prophetas: q. d. Deposui apud illos doctrinam quæ vos in viam reducere debe-

ret. Amplificat crimen populi, quod non errore aut ignorantia lapsi sunt, quia subindè à Prophetis admoniti sunt, sed rebelles fuerunt Deo & Prophetis, &c. Al. Calv. Retundit his verbis præcedens mendacium, quod in eorum laboribus non esset peccatum: Nam fraudes, inquit, & rapinas non modò in Lege damnavi, sed & per Prophetas coargui, &c. Al. Ex eo constat me factis vestra cupidissimum esse, quod hucusque locutus sum ad prophetas, id est, mihi qui vos revocarent, &c. Al. Et loquar, &c. D. Liv. ex Ca. V. Futuræ liberationis promissio de qua v. præc. hic continuatur, eximjis beneficiis in Christo Ecclesiæ tunc conferendis illustrata. Loquar, &c. nempe per somnium, Numer. 12. 6. quia id fiebat ut plurimum noctu. Visionem multiplicavi. Ità, P. Ti. &c. Visiones multæ inveniuntur apud Esaiam, Jerem. Ezech. & Dan. Visiones aliæ in somnio, aliæ extra somnium, videbantur. Somnii vocabulo ecstasin comprehendo. Aliquando sumitur visio in genere pro prophetia, ut ibi, Ubi non est visio, dissipatur populus. Alii, multiplicabo, V. D. Liv. ex Ca. nempe sub Christo, prædicatione Evangelii, quando multò plenior doctrinæ coelestis cognitio quam sub Legalibus umbris erat. Confer Joel. 2. 28. Et in manu (vel, per manum, Pi. &c.) prophetarum (vel, per prophetas, Pi. Oecol. &c.) assimilatus sum. Ità. Ar. Oecol. i. e. Adumbratus & repræsentatus sum tibi non verbis modò, sed & actionibus, Prophetarum, quis, quantus, qualis sim, quid à te exigam. Multa in conspectu populi gerebant Prophetæ quæ ad Dei personam spectabant: q. d. Ipsi gerebant meam personam. Verum hic non agitur de re ipsa, quæ præsupponebatur, sed de modis quibus se Deus populo per Prophetas manifestavit. Potius activè & transitivè sumendum est verbum. Assimilabo, Mo. assimilavi, vel assimilabam, Mer. Riv. Prophetæ enim multis rebus Deum compararunt, patri, pastori, amico, leoni, &c. & per varias figuras Christi gesta prænuntiabant. Figuravi, Sy. proposui (vel, dedi, M. Ti. proponam, Pi. V. sub. tibi, V.) similitudines, P. &c. typicas & allegoricas; parabolæ, comparationes, allegorias, Syris, & præcipuè Palæstinis, usitatissimæ; quales sunt Esa. 5. 1. Ezech. 16. 3. Hof. 1. 2. similitudines efficaces, per quas te instruerem, invitando te ad poenitentiam, & multa bona tibi promittendo. Al. similitudinibus utar, Ca. Liv. i. e. diseretè, familiariter & perspicuè docebo. Alii versum hunc, sicut & præcedentem, interrogativè accipiunt: Et loquens per ipsos prophetas ego visionem multiplicarem, & per prophetas ipsos proponerem similitudines. JT. Et ego loquerer Israeli per prophetas, & ego visionem multiplicarem, alia super alia visa ad vos mitterem, & per prophetas uterer similitudinibus. Ezech. 20. 49. qu. d. Non amplius per figuras propheticas vobis loquar, sed per res ipsas quas sentietis.

12. Si, &c. *וְאִם יִשְׂרָאֵל בְּגִלְגָּל יִשְׁחָדּוּ* Versus difficillimus ob concisam & ellipticam Prophetæ orationem. Hinc variant Interpretes. Si Galaad idolum, (i. e. Si vitulus cultus à Galaaditis non est nisi idolum, Heb. iniquitas, vanitas, nec potens se suisque cultores ab hoste tueri, ut vos, o Judæi, videtis: vel, Si in Galaade idolum fuit, G. Cum fuerint in Galaad idola:) ergo frustra erant in Galgal bobus immolantes, Vulg. qu. d. operam perdunt qui sic faciunt. Al. veruntamen frustra fuerunt qui illud idolum coluere, quia non potuere per idolum servari à Theglathph. 2 Reg. 15. 29. Cur bobus (i. e. vitulis) in ditione vestra, nempe in Galgal, hostias immoletis? Est elliptis voculæ cur. Sensus, Cur ergo adhuc duæ Tribus cultum illum vitulorum imitantur in Gilgale? Vide supra 4. 15. & 9. 15. Cur usque adeo insanitis, id. què nullo vestro emolumento, &c. Duo hic notanda sunt. 1. Terram Galaad, utpote & à Tabernaculo remotissimam, & vicinam gentibus, idololatriâ maxime laborasse. 2. Duplicem fuisse populi abductionem: 1. Galaaditarum, 2 Reg. 15. 29. 2. reliquarum tribuum, 2 Reg. 24. & 25. Prædictio autem hæc erat post primam captivitatem, & ante secundam. Propheta ergo hortatur eos ut ab idolis ad Deum redirent, ut saperent exemplo Galaad, quæ, licet idola plurimum coluit, primo tamen Assyriorum impulsu periit. Al. Si Ghil-

bad iniquitas? veruntamen mendacium fuerunt, in Gilgal boves immolaverunt, Mo. Nonne Gilead inceptit iniquitatem? P. (vel, Annon in Galaad iniquitas? qu. d. propter peccata sua demigrabunt? ⁷⁰ ⁷¹ ⁷² ⁷³ ⁷⁴ ⁷⁵ ⁷⁶ ⁷⁷ ⁷⁸ ⁷⁹ ⁸⁰ ⁸¹ ⁸² ⁸³ ⁸⁴ ⁸⁵ ⁸⁶ ⁸⁷ ⁸⁸ ⁸⁹ ⁹⁰ ⁹¹ ⁹² ⁹³ ⁹⁴ ⁹⁵ ⁹⁶ ⁹⁷ ⁹⁸ ⁹⁹ ¹⁰⁰ ¹⁰¹ ¹⁰² ¹⁰³ ¹⁰⁴ ¹⁰⁵ ¹⁰⁶ ¹⁰⁷ ¹⁰⁸ ¹⁰⁹ ¹¹⁰ ¹¹¹ ¹¹² ¹¹³ ¹¹⁴ ¹¹⁵ ¹¹⁶ ¹¹⁷ ¹¹⁸ ¹¹⁹ ¹²⁰ ¹²¹ ¹²² ¹²³ ¹²⁴ ¹²⁵ ¹²⁶ ¹²⁷ ¹²⁸ ¹²⁹ ¹³⁰ ¹³¹ ¹³² ¹³³ ¹³⁴ ¹³⁵ ¹³⁶ ¹³⁷ ¹³⁸ ¹³⁹ ¹⁴⁰ ¹⁴¹ ¹⁴² ¹⁴³ ¹⁴⁴ ¹⁴⁵ ¹⁴⁶ ¹⁴⁷ ¹⁴⁸ ¹⁴⁹ ¹⁵⁰ ¹⁵¹ ¹⁵² ¹⁵³ ¹⁵⁴ ¹⁵⁵ ¹⁵⁶ ¹⁵⁷ ¹⁵⁸ ¹⁵⁹ ¹⁶⁰ ¹⁶¹ ¹⁶² ¹⁶³ ¹⁶⁴ ¹⁶⁵ ¹⁶⁶ ¹⁶⁷ ¹⁶⁸ ¹⁶⁹ ¹⁷⁰ ¹⁷¹ ¹⁷² ¹⁷³ ¹⁷⁴ ¹⁷⁵ ¹⁷⁶ ¹⁷⁷ ¹⁷⁸ ¹⁷⁹ ¹⁸⁰ ¹⁸¹ ¹⁸² ¹⁸³ ¹⁸⁴ ¹⁸⁵ ¹⁸⁶ ¹⁸⁷ ¹⁸⁸ ¹⁸⁹ ¹⁹⁰ ¹⁹¹ ¹⁹² ¹⁹³ ¹⁹⁴ ¹⁹⁵ ¹⁹⁶ ¹⁹⁷ ¹⁹⁸ ¹⁹⁹ ²⁰⁰ ²⁰¹ ²⁰² ²⁰³ ²⁰⁴ ²⁰⁵ ²⁰⁶ ²⁰⁷ ²⁰⁸ ²⁰⁹ ²¹⁰ ²¹¹ ²¹² ²¹³ ²¹⁴ ²¹⁵ ²¹⁶ ²¹⁷ ²¹⁸ ²¹⁹ ²²⁰ ²²¹ ²²² ²²³ ²²⁴ ²²⁵ ²²⁶ ²²⁷ ²²⁸ ²²⁹ ²³⁰ ²³¹ ²³² ²³³ ²³⁴ ²³⁵ ²³⁶ ²³⁷ ²³⁸ ²³⁹ ²⁴⁰ ²⁴¹ ²⁴² ²⁴³ ²⁴⁴ ²⁴⁵ ²⁴⁶ ²⁴⁷ ²⁴⁸ ²⁴⁹ ²⁵⁰ ²⁵¹ ²⁵² ²⁵³ ²⁵⁴ ²⁵⁵ ²⁵⁶ ²⁵⁷ ²⁵⁸ ²⁵⁹ ²⁶⁰ ²⁶¹ ²⁶² ²⁶³ ²⁶⁴ ²⁶⁵ ²⁶⁶ ²⁶⁷ ²⁶⁸ ²⁶⁹ ²⁷⁰ ²⁷¹ ²⁷² ²⁷³ ²⁷⁴ ²⁷⁵ ²⁷⁶ ²⁷⁷ ²⁷⁸ ²⁷⁹ ²⁸⁰ ²⁸¹ ²⁸² ²⁸³ ²⁸⁴ ²⁸⁵ ²⁸⁶ ²⁸⁷ ²⁸⁸ ²⁸⁹ ²⁹⁰ ²⁹¹ ²⁹² ²⁹³ ²⁹⁴ ²⁹⁵ ²⁹⁶ ²⁹⁷ ²⁹⁸ ²⁹⁹ ³⁰⁰ ³⁰¹ ³⁰² ³⁰³ ³⁰⁴ ³⁰⁵ ³⁰⁶ ³⁰⁷ ³⁰⁸ ³⁰⁹ ³¹⁰ ³¹¹ ³¹² ³¹³ ³¹⁴ ³¹⁵ ³¹⁶ ³¹⁷ ³¹⁸ ³¹⁹ ³²⁰ ³²¹ ³²² ³²³ ³²⁴ ³²⁵ ³²⁶ ³²⁷ ³²⁸ ³²⁹ ³³⁰ ³³¹ ³³² ³³³ ³³⁴ ³³⁵ ³³⁶ ³³⁷ ³³⁸ ³³⁹ ³⁴⁰ ³⁴¹ ³⁴² ³⁴³ ³⁴⁴ ³⁴⁵ ³⁴⁶ ³⁴⁷ ³⁴⁸ ³⁴⁹ ³⁵⁰ ³⁵¹ ³⁵² ³⁵³ ³⁵⁴ ³⁵⁵ ³⁵⁶ ³⁵⁷ ³⁵⁸ ³⁵⁹ ³⁶⁰ ³⁶¹ ³⁶² ³⁶³ ³⁶⁴ ³⁶⁵ ³⁶⁶ ³⁶⁷ ³⁶⁸ ³⁶⁹ ³⁷⁰ ³⁷¹ ³⁷² ³⁷³ ³⁷⁴ ³⁷⁵ ³⁷⁶ ³⁷⁷ ³⁷⁸ ³⁷⁹ ³⁸⁰ ³⁸¹ ³⁸² ³⁸³ ³⁸⁴ ³⁸⁵ ³⁸⁶ ³⁸⁷ ³⁸⁸ ³⁸⁹ ³⁹⁰ ³⁹¹ ³⁹² ³⁹³ ³⁹⁴ ³⁹⁵ ³⁹⁶ ³⁹⁷ ³⁹⁸ ³⁹⁹ ⁴⁰⁰ ⁴⁰¹ ⁴⁰² ⁴⁰³ ⁴⁰⁴ ⁴⁰⁵ ⁴⁰⁶ ⁴⁰⁷ ⁴⁰⁸ ⁴⁰⁹ ⁴¹⁰ ⁴¹¹ ⁴¹² ⁴¹³ ⁴¹⁴ ⁴¹⁵ ⁴¹⁶ ⁴¹⁷ ⁴¹⁸ ⁴¹⁹ ⁴²⁰ ⁴²¹ ⁴²² ⁴²³ ⁴²⁴ ⁴²⁵ ⁴²⁶ ⁴²⁷ ⁴²⁸ ⁴²⁹ ⁴³⁰ ⁴³¹ ⁴³² ⁴³³ ⁴³⁴ ⁴³⁵ ⁴³⁶ ⁴³⁷ ⁴³⁸ ⁴³⁹ ⁴⁴⁰ ⁴⁴¹ ⁴⁴² ⁴⁴³ ⁴⁴⁴ ⁴⁴⁵ ⁴⁴⁶ ⁴⁴⁷ ⁴⁴⁸ ⁴⁴⁹ ⁴⁵⁰ ⁴⁵¹ ⁴⁵² ⁴⁵³ ⁴⁵⁴ ⁴⁵⁵ ⁴⁵⁶ ⁴⁵⁷ ⁴⁵⁸ ⁴⁵⁹ ⁴⁶⁰ ⁴⁶¹ ⁴⁶² ⁴⁶³ ⁴⁶⁴ ⁴⁶⁵ ⁴⁶⁶ ⁴⁶⁷ ⁴⁶⁸ ⁴⁶⁹ ⁴⁷⁰ ⁴⁷¹ ⁴⁷² ⁴⁷³ ⁴⁷⁴ ⁴⁷⁵ ⁴⁷⁶ ⁴⁷⁷ ⁴⁷⁸ ⁴⁷⁹ ⁴⁸⁰ ⁴⁸¹ ⁴⁸² ⁴⁸³ ⁴⁸⁴ ⁴⁸⁵ ⁴⁸⁶ ⁴⁸⁷ ⁴⁸⁸ ⁴⁸⁹ ⁴⁹⁰ ⁴⁹¹ ⁴⁹² ⁴⁹³ ⁴⁹⁴ ⁴⁹⁵ ⁴⁹⁶ ⁴⁹⁷ ⁴⁹⁸ ⁴⁹⁹ ⁵⁰⁰ ⁵⁰¹ ⁵⁰² ⁵⁰³ ⁵⁰⁴ ⁵⁰⁵ ⁵⁰⁶ ⁵⁰⁷ ⁵⁰⁸ ⁵⁰⁹ ⁵¹⁰ ⁵¹¹ ⁵¹² ⁵¹³ ⁵¹⁴ ⁵¹⁵ ⁵¹⁶ ⁵¹⁷ ⁵¹⁸ ⁵¹⁹ ⁵²⁰ ⁵²¹ ⁵²² ⁵²³ ⁵²⁴ ⁵²⁵ ⁵²⁶ ⁵²⁷ ⁵²⁸ ⁵²⁹ ⁵³⁰ ⁵³¹ ⁵³² ⁵³³ ⁵³⁴ ⁵³⁵ ⁵³⁶ ⁵³⁷ ⁵³⁸ ⁵³⁹ ⁵⁴⁰ ⁵⁴¹ ⁵⁴² ⁵⁴³ ⁵⁴⁴ ⁵⁴⁵ ⁵⁴⁶ ⁵⁴⁷ ⁵⁴⁸ ⁵⁴⁹ ⁵⁵⁰ ⁵⁵¹ ⁵⁵² ⁵⁵³ ⁵⁵⁴ ⁵⁵⁵ ⁵⁵⁶ ⁵⁵⁷ ⁵⁵⁸ ⁵⁵⁹ ⁵⁶⁰ ⁵⁶¹ ⁵⁶² ⁵⁶³ ⁵⁶⁴ ⁵⁶⁵ ⁵⁶⁶ ⁵⁶⁷ ⁵⁶⁸ ⁵⁶⁹ ⁵⁷⁰ ⁵⁷¹ ⁵⁷² ⁵⁷³ ⁵⁷⁴ ⁵⁷⁵ ⁵⁷⁶ ⁵⁷⁷ ⁵⁷⁸ ⁵⁷⁹ ⁵⁸⁰ ⁵⁸¹ ⁵⁸² ⁵⁸³ ⁵⁸⁴ ⁵⁸⁵ ⁵⁸⁶ ⁵⁸⁷ ⁵⁸⁸ ⁵⁸⁹ ⁵⁹⁰ ⁵⁹¹ ⁵⁹² ⁵⁹³ ⁵⁹⁴ ⁵⁹⁵ ⁵⁹⁶ ⁵⁹⁷ ⁵⁹⁸ ⁵⁹⁹ ⁶⁰⁰ ⁶⁰¹ ⁶⁰² ⁶⁰³ ⁶⁰⁴ ⁶⁰⁵ ⁶⁰⁶ ⁶⁰⁷ ⁶⁰⁸ ⁶⁰⁹ ⁶¹⁰ ⁶¹¹ ⁶¹² ⁶¹³ ⁶¹⁴ ⁶¹⁵ ⁶¹⁶ ⁶¹⁷ ⁶¹⁸ ⁶¹⁹ ⁶²⁰ ⁶²¹ ⁶²² ⁶²³ ⁶²⁴ ⁶²⁵ ⁶²⁶ ⁶²⁷ ⁶²⁸ ⁶²⁹ ⁶³⁰ ⁶³¹ ⁶³² ⁶³³ ⁶³⁴ ⁶³⁵ ⁶³⁶ ⁶³⁷ ⁶³⁸ ⁶³⁹ ⁶⁴⁰ ⁶⁴¹ ⁶⁴² ⁶⁴³ ⁶⁴⁴ ⁶⁴⁵ ⁶⁴⁶ ⁶⁴⁷ ⁶⁴⁸ ⁶⁴⁹ ⁶⁵⁰ ⁶⁵¹ ⁶⁵² ⁶⁵³ ⁶⁵⁴ ⁶⁵⁵ ⁶⁵⁶ ⁶⁵⁷ ⁶⁵⁸ ⁶⁵⁹ ⁶⁶⁰ ⁶⁶¹ ⁶⁶² ⁶⁶³ ⁶⁶⁴ ⁶⁶⁵ ⁶⁶⁶ ⁶⁶⁷ ⁶⁶⁸ ⁶⁶⁹ ⁶⁷⁰ ⁶⁷¹ ⁶⁷² ⁶⁷³ ⁶⁷⁴ ⁶⁷⁵ ⁶⁷⁶ ⁶⁷⁷ ⁶⁷⁸ ⁶⁷⁹ ⁶⁸⁰ ⁶⁸¹ ⁶⁸² ⁶⁸³ ⁶⁸⁴ ⁶⁸⁵ ⁶⁸⁶ ⁶⁸⁷ ⁶⁸⁸ ⁶⁸⁹ ⁶⁹⁰ ⁶⁹¹ ⁶⁹² ⁶⁹³ ⁶⁹⁴ ⁶⁹⁵ ⁶⁹⁶ ⁶⁹⁷ ⁶⁹⁸ ⁶⁹⁹ ⁷⁰⁰ ⁷⁰¹ ⁷⁰² ⁷⁰³ ⁷⁰⁴ ⁷⁰⁵ ⁷⁰⁶ ⁷⁰⁷ ⁷⁰⁸ ⁷⁰⁹ ⁷¹⁰ ⁷¹¹ ⁷¹² ⁷¹³ ⁷¹⁴ ⁷¹⁵ ⁷¹⁶ ⁷¹⁷ ⁷¹⁸ ⁷¹⁹ ⁷²⁰ ⁷²¹ ⁷²² ⁷²³ ⁷²⁴ ⁷²⁵ ⁷²⁶ ⁷²⁷ ⁷²⁸ ⁷²⁹ ⁷³⁰ ⁷³¹ ⁷³² ⁷³³ ⁷³⁴ ⁷³⁵ ⁷³⁶ ⁷³⁷ ⁷³⁸ ⁷³⁹ ⁷⁴⁰ ⁷⁴¹ ⁷⁴² ⁷⁴³ ⁷⁴⁴ ⁷⁴⁵ ⁷⁴⁶ ⁷⁴⁷ ⁷⁴⁸ ⁷⁴⁹ ⁷⁵⁰ ⁷⁵¹ ⁷⁵² ⁷⁵³ ⁷⁵⁴ ⁷⁵⁵ ⁷⁵⁶ ⁷⁵⁷ ⁷⁵⁸ ⁷⁵⁹ ⁷⁶⁰ ⁷⁶¹ ⁷⁶² ⁷⁶³ ⁷⁶⁴ ⁷⁶⁵ ⁷⁶⁶ ⁷⁶⁷ ⁷⁶⁸ ⁷⁶⁹ ⁷⁷⁰ ⁷⁷¹ ⁷⁷² ⁷⁷³ ⁷⁷⁴ ⁷⁷⁵ ⁷⁷⁶ ⁷⁷⁷ ⁷⁷⁸ ⁷⁷⁹ ⁷⁸⁰ ⁷⁸¹ ⁷⁸² ⁷⁸³ ⁷⁸⁴ ⁷⁸⁵ ⁷⁸⁶ ⁷⁸⁷ ⁷⁸⁸ ⁷⁸⁹ ⁷⁹⁰ ⁷⁹¹ ⁷⁹² ⁷⁹³ ⁷⁹⁴ ⁷⁹⁵ ⁷⁹⁶ ⁷⁹⁷ ⁷⁹⁸ ⁷⁹⁹ ⁸⁰⁰ ⁸⁰¹ ⁸⁰² ⁸⁰³ ⁸⁰⁴ ⁸⁰⁵ ⁸⁰⁶ ⁸⁰⁷ ⁸⁰⁸ ⁸⁰⁹ ⁸¹⁰ ⁸¹¹ ⁸¹² ⁸¹³ ⁸¹⁴ ⁸¹⁵ ⁸¹⁶ ⁸¹⁷ ⁸¹⁸ ⁸¹⁹ ⁸²⁰ ⁸²¹ ⁸²² ⁸²³ ⁸²⁴ ⁸²⁵ ⁸²⁶ ⁸²⁷ ⁸²⁸ ⁸²⁹ ⁸³⁰ ⁸³¹ ⁸³² ⁸³³ ⁸³⁴ ⁸³⁵ ⁸³⁶ ⁸³⁷ ⁸³⁸ ⁸³⁹ ⁸⁴⁰ ⁸⁴¹ ⁸⁴² ⁸⁴³ ⁸⁴⁴ ⁸⁴⁵ ⁸⁴⁶ ⁸⁴⁷ ⁸⁴⁸ ⁸⁴⁹ ⁸⁵⁰ ⁸⁵¹ ⁸⁵² ⁸⁵³ ⁸⁵⁴ ⁸⁵⁵ ⁸⁵⁶ ⁸⁵⁷ ⁸⁵⁸ ⁸⁵⁹ ⁸⁶⁰ ⁸⁶¹ ⁸⁶² ⁸⁶³ ⁸⁶⁴ ⁸⁶⁵ ⁸⁶⁶ ⁸⁶⁷ ⁸⁶⁸ ⁸⁶⁹ ⁸⁷⁰ ⁸⁷¹ ⁸⁷² ⁸⁷³ ⁸⁷⁴ ⁸⁷⁵ ⁸⁷⁶ ⁸⁷⁷ ⁸⁷⁸ ⁸⁷⁹ ⁸⁸⁰ ⁸⁸¹ ⁸⁸² ⁸⁸³ ⁸⁸⁴ ⁸⁸⁵ ⁸⁸⁶ ⁸⁸⁷ ⁸⁸⁸ ⁸⁸⁹ ⁸⁹⁰ ⁸⁹¹ ⁸⁹² ⁸⁹³ ⁸⁹⁴ ⁸⁹⁵ ⁸⁹⁶ ⁸⁹⁷ ⁸⁹⁸ ⁸⁹⁹ ⁹⁰⁰ ⁹⁰¹ ⁹⁰² ⁹⁰³ ⁹⁰⁴ ⁹⁰⁵ ⁹⁰⁶ ⁹⁰⁷ ⁹⁰⁸ ⁹⁰⁹ ⁹¹⁰ ⁹¹¹ ⁹¹² ⁹¹³ ⁹¹⁴ ⁹¹⁵ ⁹¹⁶ ⁹¹⁷ ⁹¹⁸ ⁹¹⁹ ⁹²⁰ ⁹²¹ ⁹²² ⁹²³ ⁹²⁴ ⁹²⁵ ⁹²⁶ ⁹²⁷ ⁹²⁸ ⁹²⁹ ⁹³⁰ ⁹³¹ ⁹³² ⁹³³ ⁹³⁴ ⁹³⁵ ⁹³⁶ ⁹³⁷ ⁹³⁸ ⁹³⁹ ⁹⁴⁰ ⁹⁴¹ ⁹⁴² ⁹⁴³ ⁹⁴⁴ ⁹⁴⁵ ⁹⁴⁶ ⁹⁴⁷ ⁹⁴⁸ ⁹⁴⁹ ⁹⁵⁰ ⁹⁵¹ ⁹⁵² ⁹⁵³ ⁹⁵⁴ ⁹⁵⁵ ⁹⁵⁶ ⁹⁵⁷ ⁹⁵⁸ ⁹⁵⁹ ⁹⁶⁰ ⁹⁶¹ ⁹⁶² ⁹⁶³ ⁹⁶⁴ ⁹⁶⁵ ⁹⁶⁶ ⁹⁶⁷ ⁹⁶⁸ ⁹⁶⁹ ⁹⁷⁰ ⁹⁷¹ ⁹⁷² ⁹⁷³ ⁹⁷⁴ ⁹⁷⁵ ⁹⁷⁶ ⁹⁷⁷ ⁹⁷⁸ ⁹⁷⁹ ⁹⁸⁰ ⁹⁸¹ ⁹⁸² ⁹⁸³ ⁹⁸⁴ ⁹⁸⁵ ⁹⁸⁶ ⁹⁸⁷ ⁹⁸⁸ ⁹⁸⁹ ⁹⁹⁰ ⁹⁹¹ ⁹⁹² ⁹⁹³ ⁹⁹⁴ ⁹⁹⁵ ⁹⁹⁶ ⁹⁹⁷ ⁹⁹⁸ ⁹⁹⁹ ¹⁰⁰⁰

Vel, agrorum meorum, JT. emphaticè: quasi Deus exprobraret terram suam, quam peculiari modo sibi elegerat, fuisse pollutam superstitionibus. [Exprimi hic volunt vel, 1. culpam.] Est exaggeratio idololatriæ à generalitate: nulla Tribus immunis erat. Ubique erecta erant altaria. Ut quisque congerit lapides in acervum, si ager lapidosus sit, ut possit commodius aratrum transire: ita quisque fabricat sibi altaria. Sed videtur hæc sedulitas fuisse digna laude, quod multiplicarent altaria, quod Deum ubique colerent, nec sumptibus parcerent. Sed Dominus nihil moratur prava ista studia: voluit Deus Verbo suo obtemperari, quo unicum altare instituerat, &c. Ergo, quod magis ferebant ad multiplicanda altaria, eò magis provocabant in se Dei vindictam. Vel, 2. poenam. Ut lapides congeruntur ab agricolis super sulcos, sic & altaria illa jacent disjecta. ¹⁰ ¹¹ ¹² ¹³ ¹⁴ ¹⁵ ¹⁶ ¹⁷ ¹⁸ ¹⁹ ²⁰ ²¹ ²² ²³ ²⁴ ²⁵ ²⁶ ²⁷ ²⁸ ²⁹ ³⁰ ³¹ ³² ³³ ³⁴ ³⁵ ³⁶ ³⁷ ³⁸ ³⁹ ⁴⁰ ⁴¹ ⁴² ⁴³ ⁴⁴ ⁴⁵ ⁴⁶ ⁴⁷ ⁴⁸ ⁴⁹ ⁵⁰ ⁵¹ ⁵² ⁵³ ⁵⁴ ⁵⁵ ⁵⁶ ⁵⁷ ⁵⁸ ⁵⁹ ⁶⁰ ⁶¹ ⁶² ⁶³ ⁶⁴ ⁶⁵ ⁶⁶ ⁶⁷ ⁶⁸ ⁶⁹ ⁷⁰ ⁷¹ ⁷² ⁷³ ⁷⁴ ⁷⁵ ⁷⁶ ⁷⁷ ⁷⁸ ⁷⁹ ⁸⁰ ⁸¹ ⁸² ⁸³ ⁸⁴ ⁸⁵ ⁸⁶ ⁸⁷ ⁸⁸ ⁸⁹ ⁹⁰ ⁹¹ ⁹² ⁹³ ⁹⁴ ⁹⁵ ⁹⁶ ⁹⁷ ⁹⁸ ⁹⁹ ¹⁰⁰ ¹⁰¹ ¹⁰² ¹⁰³ ¹⁰⁴ ¹⁰⁵ ¹⁰⁶ ¹⁰⁷ ¹⁰⁸ ¹⁰⁹ ¹¹⁰ ¹¹¹ ¹¹² ¹¹³ ¹¹⁴ ¹¹⁵ ¹¹⁶ ¹¹⁷ ¹¹⁸ ¹¹⁹ ¹²⁰ ¹²¹ ¹²² ¹²³ ¹²⁴ ¹²⁵ ¹²⁶ ¹²⁷ ¹²⁸ ¹²⁹ ¹³⁰ ¹³¹ ¹³² ¹³³ ¹³⁴ ¹³⁵ ¹³⁶ ¹³⁷ ¹³⁸ ¹³⁹ ¹⁴⁰ ¹⁴¹ ¹⁴² ¹⁴³ ¹⁴⁴ ¹⁴⁵ ¹⁴⁶ ¹⁴⁷ ¹⁴⁸ ¹⁴⁹ ¹⁵⁰ ¹⁵¹ ¹⁵² ¹⁵³ ¹⁵⁴ ¹⁵⁵ ¹⁵⁶ ¹⁵⁷ ¹⁵⁸ ¹⁵⁹ ¹⁶⁰ ¹⁶¹ ¹⁶² ¹⁶³ ¹⁶⁴ ¹⁶⁵ ¹⁶⁶ ¹⁶⁷ ¹⁶⁸ ¹⁶⁹ ¹⁷⁰ ¹⁷¹ ¹⁷² ¹⁷³ ¹⁷⁴ ¹⁷⁵ ¹⁷⁶ ¹⁷⁷ ¹⁷⁸ ¹⁷⁹ ¹⁸⁰ ¹⁸¹ ¹⁸² ¹⁸³ ¹⁸⁴ ¹⁸⁵ ¹⁸⁶ ¹⁸⁷ ¹⁸⁸ ¹⁸⁹ ¹⁹⁰ ¹⁹¹ ¹⁹² ¹⁹³ ¹⁹⁴ ¹⁹⁵ ¹⁹⁶ ¹⁹⁷ ¹⁹⁸ ¹⁹⁹ ²⁰⁰ ²⁰¹ ²⁰² ²⁰³ ²⁰⁴ ²⁰⁵ ²⁰⁶ ²⁰⁷ ²⁰⁸ ²⁰⁹ ²¹⁰ ²¹¹ ²¹² ²¹³ ²¹⁴ ²¹⁵ ²¹⁶ ²¹⁷ ²¹⁸ ²¹⁹ ²²⁰ ²²¹ ²²² ²²³ ²²⁴ ²²⁵ ²²⁶ ²²⁷ ²²⁸ ²²⁹ ²³⁰ ²³¹ ²³² ²³³ ²³⁴ ²³⁵ ²³⁶ ²³⁷ ²³⁸ ²³⁹ ²⁴⁰ ²⁴¹ ²⁴² ²⁴³ ²⁴⁴ ²⁴⁵ ²⁴⁶ ²⁴⁷ ²⁴⁸ ²⁴⁹ ²⁵⁰ ²⁵¹ ²⁵² ²⁵³ ²⁵⁴ ²⁵⁵ ²⁵⁶ ²⁵⁷ ²⁵⁸ ²⁵⁹ ²⁶⁰ ²⁶¹ ²⁶² ²⁶³ ²⁶⁴ ²⁶⁵ ²⁶⁶ ²⁶⁷ ²⁶⁸ ²⁶⁹ ²⁷⁰ ²⁷¹ ²⁷² ²⁷³ ²⁷⁴ ²⁷⁵ ²⁷⁶ ²⁷⁷ ²⁷⁸ ²⁷⁹ ²⁸⁰ ²⁸¹ ²⁸² ²⁸³ ²⁸⁴ ²⁸⁵ ²⁸⁶ ²⁸⁷ ²⁸⁸ ²⁸⁹ ²⁹⁰ ²⁹¹ ²⁹² ²⁹³ ²⁹⁴ ²⁹⁵ ²⁹⁶ ²⁹⁷ ²⁹⁸ ²⁹⁹ ³⁰⁰ ³⁰¹ ³⁰² ³⁰³ ³⁰⁴ ³⁰⁵ ³⁰⁶ ³⁰⁷ ³⁰⁸ ³⁰⁹ ³¹⁰ ³¹¹ ³¹² ³¹³ ³¹⁴ ³¹⁵ ³¹⁶ ³¹⁷ ³¹⁸ ³¹⁹ ³²⁰ ³²¹ ³²² ³²³ ³²⁴ ³²⁵ ³²⁶ ³²⁷ ³²⁸ ³²⁹ ³³⁰ ³³¹ ³³² ³³³ ³³⁴ ³³⁵ ³³⁶ ³³⁷ ³³⁸ ³³⁹ ³⁴⁰ ³⁴¹ ³⁴² ³⁴³ ³⁴⁴ ³⁴⁵ ³⁴⁶ ³⁴⁷ ³⁴⁸ ³⁴⁹ ³⁵⁰ ³⁵¹ ³⁵² ³⁵³ ³⁵⁴ ³⁵⁵ ³⁵⁶ ³⁵⁷ ³⁵⁸ ³⁵⁹ ³⁶⁰ ³⁶¹ ³⁶² ³⁶³ ³⁶⁴ ³⁶⁵ ³⁶⁶ ³⁶⁷ ³⁶⁸ ³⁶⁹ ³⁷⁰ ³⁷¹ ³⁷² ³⁷³ ³⁷⁴ ³⁷⁵ ³⁷⁶ ³⁷⁷ ³⁷⁸ ³⁷⁹ ³⁸⁰ ³⁸¹ ³⁸² ³⁸³ ³⁸⁴ ³⁸⁵ ³⁸⁶ ³⁸⁷ ³⁸⁸ ³⁸⁹ ³⁹⁰ ³⁹¹ ³⁹² ³⁹³ ³⁹⁴ ³⁹⁵ ³⁹⁶ ³⁹⁷ ³⁹⁸ ³⁹⁹ ⁴⁰⁰ ⁴⁰¹ ⁴⁰² ⁴⁰³ ⁴⁰⁴ ⁴⁰⁵ ⁴⁰⁶ ⁴⁰⁷ ⁴⁰⁸ ⁴⁰⁹ ⁴¹⁰ ⁴¹¹

nem majorum vestrorum, Jos. 5. Impium autem fuit talia loca sacrilegâ iniquitate & vanitate profanari. Obiter Deus occasione Galaaditidis aliam adspexit exprobrationem. Jacob pro duabus uxoribus servivit Labani, & greges diu pavit: vos autem Dei causâ nihil facere vultis.

14. In propheta, &c. [וְיִנְבִּיא הָעֶלְדָּה וְגוֹ'] Et (vel, Postea, Pi. Sed & M. Ti. vel, Huc quoque, JT. [nempe ad Gilgal,]) per prophetam (i. e. vel, 1. Josuam^b; vel, 2. Moysen^c, ut res ipsa docet^d: quem ita appellat ^{אֶלְעָזָר} ut Homerum Poetam, Aristotelem Philosophum, vocant^e.) ascendere fecit, &c. P. &c. ¶ Et in propheta (vel, per prophetam, Ti. &c.) servatus (vel, custoditus ille, Pi.) est. Scilicet in itinere per desertum; ut oves custodiuntur à pastore. Confer Psal. 77. 21^f. Al. Quum per prophetam servatus esset, JT. nempe, per Moysen liberatus ex Aegypto^g. Al. Versum sic reddo, Cum Dominus per prophetam, Moysen, Israel em eduxisset ex Aegypto, tunc per prophetam alterum, Josuam scilicet, evasit Israel ex deserto, ac pervenit scilicet Galgala, ibique primum Pascha fecit, Jos. 5. 10^h. [Sed quorsum hanc etiam historiam profert?] Resp. Comparatio est inter primam eorum originem & hanc liberationem: q. d. Tantilios vos tanto privilegio dignatus est. Al. Dedit vobis Deus materiam humilitatis, ut in patre vestro, quem ita affligi passus est, sic & in Moysen liberatore vestro, qui etiam pastor erat, & quasi ex antro prodiret. Ingratitudinem populo exprobrat pro tot tantisque beneficiis. Hoc est vestrae dignitatis principium, quod ego vos ex mera gratia adoptavi & eduxi, &c. Quid ergo vestra illa gloriatio de origine vestra? Al. Ex ipsis locis in quibus peccabatur veteres illis depromit historias, ut ostendat quantum à majoribus degeneraverint. [Ca. hunc versum cum præcedente sic reddit, Quod autem aufugit Jacobus in regnum Syriae, & quod servivit Israel pro uxore, & pro uxore custodivit, Et quod eduxit Israel em Jova ex Aegypto, quodque is custoditus est, id omne per vatem factum est.] Aggravat scelus eorum, quod Prophetas Dei non revererentur, à quibus tot tantisque beneficiis affecti essent.

15. Ad, &c. [וְהָיָה אִפְרַיִם אֶמְרָם הַמְרֹרֵת] Provocavit, vel Irasci fecit, (vel, Sed irasci fecit, P. sub. tamen, Ti.) Ephraim (sub. Deum, P. M. Liv. D. Riv. Calv. &c. ut 2 Reg. 23. 19. Psalm. 106. 29^p. qui alibi exprimitur, 1 Reg. 15. 30^q: vel, Dominum suum; quæ vox trajecta est ad finem versûs^r:) acerbis rebus, Mo. vel, amaritudinibus, P. vel, amaris rebus, Ti. Q. in Riv. nempe peccatis eorum^t; vel, idolis^u, quorum cultu exacerbat Dominus^v. Amaritudines vocat facta impia. Græci, ^{ἐν τῷ ἀμαρτυροῦν} in amaritudinibus suis. At Græci aliter habent, ^{ἐν τῷ ἀμαρτυροῦν} Indignari fecit Ephraim, & ad iracundiam provocavit. Est autem hæc diversa lectio, καὶ ἀμαρτυροῦν με—ἐν τῷ ἀμαρτυροῦν αὐτοῦ, quæ exstat in impressis Antuerpiæ à Plantino. Eam secutus est Vulgatus Interpres. Bene: subauditur enim ante ^{וְהָיָה}. Posset etiam verti, in cumulis, quomodo vox hæc Hebræa sumitur Jerem. 31. 21; ut per cumulos lapidum altaria intelligamus^z. Vel, acerbè, Mer. Ca. amarissimè, Di. irâ amarissimâ^a. Vel, indignationem amarissimam, JT. ad indignationem amarissimam; Heb. cum amaritudinibus, Pi. Vel, excelsis suis, Calv. Q. in V. id est, altaribus quæ exstruxerat in honorem deorum^b. Confer Jer. 31. 21^c. Ad radicem ^{פַּלְמָה} (palma) referunt^d. Alii, per metathesin literarum, à ^{וְהָיָה} deducunt^e: quum rectius ad ^{וְהָיָה} reduci potuerit^f. Vel, in amaritudines, h. e. ad iram amarulentam^g. Redit hîc ad interruptam peccati exaggerationem; simulque occurrit objectioni, quomodo Deus, qui in Jacobum & Israelitas tam benignè se gesserat, talia eis jam minatur. Respondet, se semper eundem esse, sed eos exacerbasse ipsum, &c. [Hoc vult,] Contrâ agit Ephraim quàm Jacob, aut ille sub Josua populus^h. ¶ Et, &c. ^{וְהָיָה אִפְרַיִם אֶמְרָם הַמְרֹרֵת} Et (vel, Ideo, M. V. Ti. P. Sy.) sanguis (vel, sanguines, Mo. vel, sanguinem, Liv. G. vel, cades, JT. Pi.) ejus (i. e. ab eo fususⁱ; i. e. poenam sanguinis^k innocentis ab illo effusi^l, cades quas patravim^m, persecutiones Sanctorumⁿ; multos enim pios occiderant^p:) super eum (vel, in ipsam, [lege, ipsum, Q.]) manebit, Calv. vel, requiescet, V. effundetur, Sy.

Ti. sic M. Calv. deseret, Mo. relinquet, Liv. D. diffundit, Di. Q. in D. deseret, G. expandit, JT. Di. expandet, sub. ille, Pi. vel, sub. Deus, G. vel, Dominus ejus, D. i. e. Deus non mundat eum à perpetratis cædibus^q. In suo reatu manere patietur, nè à poena immunis sit. Qui enim reus cædis est, & propterea poenæ obnoxius, super eum sanguis esse dicitur, Jon. c. 1. 14. Hinc Exod. 20. 7. non mundabit, pro, non relinquet impunem^r. Elegans hîc est collatio eventuum contrariorum, ut hætenus fuit factorum contrariorum contentio. Pius Jacob pietatis præmium retulit benedictionem Dei: contrâ, impij Israelitæ poenas sibi accersunt^s. ¶ Et, &c. ^{וְהָיָה אִפְרַיִם אֶמְרָם הַמְרֹרֵת} Et opprobrium ejus (id est, vel, 1. Israelis, activè; quia ab Israele illatum: vel, 2. Dei, passivè; quia acceptum^t. Probrum quo Israel alios affecit^u: vel Prophetas^v; vel Deum^w, cum in ejus locum vitulos substitueret^x. Et, opprobrium, id est, poenam illius^y.) reddet ei Dominus ejus, sive suus, Ti. Calv. &c. i. e. Vel, 1. Assyrius^z; cujus ministerio Deus usus est^{aa}: vel, 2. Deus^{ab}, qui ejus vel inviti est Dominus^{ac}. Quamquam, inquit, Legem Dei aspernentur, jugumque ejus excutiant, & post suas superstitiones lasciviant; sentient tamen se manere sub Dei manu & dominio, nec quicquam proficere hæc suâ petulantia: Dominus non perdet jus suum quod sibi acquisivit redimendo Israel^{ad}.

C A P. XIII.

1. Loquente, &c. ^{וְהָיָה אִפְרַיִם אֶמְרָם הַמְרֹרֵת} Quum loqueretur (Secundum loqui, Mo. i. e. Cum autoritate præciperet, (vide Job. 29. 21.) & præcipuè quando aliquid edicebat reliquis, vel cum iis exposculabat, atque etiam minabatur^a. Est hîc loqui, cum autoritate præcipere, consulere, minari^b. Olim, cum in communibus conventibus, sive sub Judicibus, sive sub Rege Saule, Davide, Salomone, loqueretur^c) Ephraim, (i. e. vel, 1. Tribus Ephraim^d, viris & opibus pollens^e. Quando cum Gedeone exposculavit, aut cum Jepthe^f. Sed non videtur extraordinaria illa respexisse^g. Vel, 2. domus Ephraim^h: Josua, qui Ephraimita eratⁱ: Reges in tribu Ephraim^k: Jeroboam ejusque posterij usque ad Achabum; qui, licet vitulorum cultum invenerint, aliquam tamen Dei veri cognitionem retinebant, necdum ad culmen idololatriæ pervenerant^l.) tremor, vel terror, Ti. M. P. Calv. Mo. (sub. erat, P. sic M. V. &c. & sub. audientibus, V. i. e. tremendâ majestate præditus^m: populus eum reverebaturⁿ ad summam enim dignitatem erectus erat. Confer Jos. 4. 14. Dan. 5. 19°. Summâ erat auctoritate^p, tum apud vicinas gentes^q, tum apud reliquas Tribus^r, quæ reverenter eum audiebant, plurimumque tribuebant illius sententiæ. Confer Job. 29. 8, 9^r. Sensus, q. d. Quando colebat Dominum, imperabat omnibus, & omnes qui audiebant tremebant^s.) elevavit ipse (vel, extulit se ipse, Calv. exaltatusque est, M. sublimis erat, Q. in V. princeps factus est, Ti. extulit ipse, D. sic P. V. sub. regnum, Q. in D. vel, sub. caput suum, P. Hs. obtinuit Regiam dignitatem^t.) in Israel, Mo. &c. [Alii verba aliter reddunt.] Quum loqueretur, sive eloqueretur, (scilicet, antequam coleret Bahalem, ex collatione membri sequentis^u;) Ephraim tremorem, Pi. JT. (i. e. minas, quibus tremefaceret subditos obedientiam detrectantes^v, aliis^wque^x: vel, horribilia, id est, impia dogmata, quæ piis terrori sunt, tum ob peccatum & peccantium securitatem; tum ob ingentes calamitates quarum hæc sunt semina: quamquam alij politicè intelligunt de seditionis Decem tribuum vocibus^y.) eum (scilicet tremorem^z) excitabat, vel attollebat, sive efferebat, in Israele, JT. Pi. i. e. gravissimè commovebat totum Israel^{aa}, sive decem Tribus^{ab}. Vel, efferebat se, vel caput levabat, in Israele. Hoc fuit initium idololatriæ. Cultum vitulorum sequutus est cultus Baal^{ac}. Vox ^{וְהָיָה} sociam non habet nisi in Syriaco^{ad}. Chaldaica magis est quàm Hebræa, quomodo etiam exstat Chaldaicè flexa Ex. 15. 15. idemque valet quod ^{וְהָיָה} Jerem. 49. 24^{ae}. ¶ Et, &c. ^{וְהָיָה אִפְרַיִם אֶמְרָם הַמְרֹרֵת}

Et (vel, Sed, M. P. Ti. Sed simul
 ac, JT. Pi.) deliquit (vel, peccavit, M. reatum contraxit,
 Pi. sic JT.) in (vel, cum, JT. Pi.) Baal, Mo. Ti. P.
 (i. e. & ipse coluit Baalem, & alios ad colendum ade-
 git; nempe tempore Achabi, 1 Reg. 16. 31^b. Etiam
 vituli Hebræis vocantur ^{וְיָדָה}, quia Deus tales ima-
 gines, contra Legem suam sibi factas, à se abalienat,
 neque pluris facit quàm eas quæ falsis numinibus exci-
 tantur¹. [Alii Baal hinc stricte accipiunt prout à vitulis
 distinguitur.] Cultus Baalis gravior erat, & minus ex-
 cusabilis, quàm vitulorum². Ideo toleravit initio Deus
 Jeroboamum, & ut ad poenitentiam illum revocaret,
 maximis eum benedictionibus affecit. Sed cum in pec-
 catis pergerent posterii, & crimen adaugerent³, & se
 gentium inquinamentis polluerent, ita ut nihil à pro-
 fanis differrent^m, tunc mutata fuit Regni conditioⁿ.
 & (vel, ideo, G.) mortuus est, Mo. &c. i. e. exitio addi-
 ctus^o, exilio, servituti & morti devotus P. Metony-
 mia satis frequens⁹. Actus secundus pro actu primo.
 Sic Gen. 2. 17. morieris, i. e. mortis poenam incurres, ut
 pro mortuo habearis. Vel, mortuus, i. e. non leviter la-
 befactus: opponitur præced. terrori. Mortuus homo
 non magis homini terrori est quàm mortuus leo lepori¹.
 Mori dicitur populus qui penitus deletur & extinguitur,
 ut Amos. 2. 2. Vel, mortuus, i. e. incidit in varias
 calamitates & clades[†]. Vita ærumnosa pro morte ha-
 betur; unde exsules mortui dicuntur. Vide Ezech. 37^{*}.
 Al. amisit auctoritatem suam[†], quæ tremefecit subdi-
 tos. Mortui non mordent^v. Mortuus est, morte, i. natu-
 rali; non quidem actu, sed merito, sententiâ & desti-
 natione: 2. spiritali; quæ gratiâ Dei privabatur: 3.
 civili; quæ Regnum dignitate suâ excidit, & penè
 funditus interiit². [Ca. versum sic reddit, Loquente
 Ephraimitâ, tremitur, tantus est inter Israelitas: & ta-
 men crimen commisit in Baale, quo morietur.]
 2. Et nunc (vel, Nunc verò, JT. Pi. Nunc etiam, post-
 quam moniti fuerint & castigati,) addiderunt, &c. [Vel,
 addunt peccare, D. &c. Non tam progressum de-
 notat², quàm perseverantiam, in peccatis², majorum
 suorum, Jeroboami & Achabi^b. Objici poterat, Si ex-
 cisus fuit Ahab ob cultum Baal, unde fit quodd, sublato
 idoli illius cultu, nobis adhuc minaris? Respondet,
 Quia pergitis peccare. Manserunt apud eos reliquæ
 Baalis: perstabant in cultu vitulorum, & omnis emen-
 dationis spes decollaverat^c. Procedunt in pejus^d.
 ¶ Feceruntque sibi (Ipsi nempe Israelitæ non idola ab
 aliis facta adorârunt, sed sibi fecerunt; id quod crimen
 exaggerat^{*}.) conflatile (vel, fusile, D. Vitulis sc. non
 contenti, suos quisque deos, veluti penates, habuit^f.)
 de argento suo (hoc est, vel, ex auro quod argento suo
 comparârunt^g; vel, ex argento quod auro obductum
 erat^h. Vel, de pecuniâ suâ, D. Riv. Vituli vel ex auro
 conflati erant, vel deauratiⁱ. Vide Hof. 8. 4, 6^k. Sed
 materia illa pecuniâ fuit comparata, quæ argentum dicitur^l.
 quasi similitudinem (vel, juxta, vel quasi, similitu-
 dinem, o. in Riv. vel, in, sive ad, similitudinem suam, Ch.
 Sy. ^{וְיָדָה} videntur derivasse à ^{בָּנָה} adificare, sive fabri-
 care, quasi tebena esset exemplar, vel similitudo; quâ
 significatione vix reperiatur^m.) idolorum] Sic o. Ar.
 vel, idolum, Sy. vel, simulacra, Ch. Certum est ^{וְיָדָה} poni
 pro idoli in 1 Sam. 31. 9. 1 Par. 10. 9. 2 Par. 24. 18.
 Esa. c. 10. v. 11. & 48. 5; quibus in locis Græci posue-
 runt εἰδωλον, alibi γλυπτόν. Sensus est, Non contenti vi-
 tulis, veteri peccato, fecere sibi etiam simulacra argen-
 tea, ad imitationem eorum quæ habebant profanæ gen-
 tes, formâ scilicet humanâ, quod hinc addit Chaldæusⁿ.
 ¶ וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם מִסְכָּה מִכֶּסֶף בְּתוֹכָם עֲצָבִים Et (vel,
 Nam, Ti.) fecerunt (vel, faciunt, Pi. parant, JT.) sibi
 conflatile (vel, fusile, Ti. vel, fusione, JT. vel, fusiles ima-
 gines, Pi.) ex argento suo in intelligentiâ suâ, (vel, pro in-
 tellectu suo, JT. Pi. prudentiâ suâ, D. juxta intelligentiâ
 suam, P. Ti. Calv. carnalem scilicet, quam hinc opponit
 sapientiæ & Legi Dei^o. Addit hinc intelligentiæ nomen,
 ut ostenderet cultus Israelitarum vitiosus fuisse, quia
 fundati non sunt in mandato Dei, sed in hominum in-
 telligentia. Non permittit Deus hominibus in cultu
 suo sibi sapere, aut sensum sive consilium suum sequi;
 sed tantum præbere aurem Deo, & sequi quod præci-
 pit^p. Vel, juxta adinventionem intellectus sui, M. ^{בְּתוֹכָם}

in compendio dicitur, pro ^{בְּתוֹכָם} intelligentiâ suâ:
 sed exemplaria nonnulla habent, ^{בְּתוֹכָם} secundum
 prudentiam, seu intelligentiam suam; quomodo sanè le-
 gunt Jon. & o. & Hieron⁹. dolores, Mo. vel, terricula,
 JT. idola, Ti. Pi. & idola, P. idola scilicet, Ti. [Ca. verba
 sic reddit, Sibi que fecerunt fusiles argento suo statu, &c.]
 ¶ Factura (vel, Opus, P. V. D. &c.) artificum (vel, ar-
 tificiosum, M.) totum est, ^{וְיָדָה} Totum, Mo. M. totus
 ipse vitulus, P. est totum hoc, V. sim. D. Pi. Caret spi-
 ritu^r. Nihil est in eo Divini: nihil amplius quàm ma-
 teria & manupretium[†], & forma quam ab artifice ac-
 cepit^t. Esa. 40. 19; 20. & 41. 7. & 44. 12, 13^v. Ità
 ostendit eos turpiter desipere, quodd, relicto Deo, idolis
 se prostituerent^x. ¶ Hic, &c. ^{וְיָדָה} Illis, vel Hic (vel, De eis, P.
 vel, Propter hos, Q. in D. Quid si, Propter hæc, ut refe-
 ratur ad idola^y? De quibus, JT. Ca.) ipsi, vel illi, (sub.
 sacerdotes, P. vel, propheta, Sy.) dicentes, Mo. (vel, di-
 cunt, o. Ar. P. Ca. dicent, Ti. dicebant, Sy. Al. Propter
 quæ ipsi dicunt his, M. Interim de istis dicunt, Pi. Alii
 aliis hoc dicunt, & hortantur se invicem ad hunc vi-
 tulorum cultum². Plebi hunc in modum dicunt ido-
 lorum sacerdotes².) Sacrificantes hominem; Mo. Calv.
 (vel, Immolatores hominum, P. Homines sacrificanti, Ti. Qui
 hominem immolaverint, Ca. Immolate homines, o. sic Ar.
 O qui sacrificatis homines, Sy. Immolantes homines, i. e.
 filios suos, sub. vituli^b. Edicebant sacerdotes ut hu-
 mano sanguine litarent vitulis, exemplo gentium: vide
 2 Reg. 16. & 21. Psal. 106. 37. Immolârunt filios, &c.
 Hunc foedum morem h. l. perstringit^d. Sed mos vete-
 rum erat, quodd hominem immolabant idolo Moloch,
 h. e. Saturno; non Baali, aut vitulis, de quibus hinc ser-
 mo est^{*}. Al. Homines qui sacrificant, JT. Homines qui
 sacrificare volunt, Pi. sim. K. Qui sacrificant ex hominibus,
 vel, Qui sacrificaturi erant, M. Homines sacrificantes,
 i. e. sacrificuli, Q. in V. Sacrificantes hominum, D. Pi.
 Riv. h. e. Qui ex hominibus sacrificabant^f. Helleni-
 smus notus^g. Genitiv. partitivus^h: ut, nigrae lanarumⁱ.
 canum degeneres, principes hominum; sic Esa. c. 29. v. 19.
 egeni hominum^k: & ^{וְיָדָה} collectivè sumitur^l. vitulos
 osculantur, Mo. P. Ti. sic JT. Pi. Calv. D. vel, osculamini,
 M. Sy. osculabuntur, Ca. i. e. adoranto^m. Mos oscu-
 landi ulitatus erat & in cultu Divino. Osculabantur
 autem vel os ipsius idoli, vel manum suamⁿ; quum
 scilicet simulacrum vel altius elevatum, vel longius
 positum, erat quàm ut ab adoratoribus tangi posset^o.
 Idololatæ in honoris signum idola sua osculari sole-
 bant^p. Vide Job. 31. 27. Plin. 20. 2. In adorando dex-
 tram ad osculum referimus. Apuleius l. 4. Afri aurei, Et
 admoventes, inquit, oribus suis dexteram—ut ipsam pror-
 sus deam Venerem religiosi adorationibus venerabantur.
 Ejus moris crebra apud Lucianum mentio. Manè, in-
 quit, surgentes Solem adorant, non ut nos manu deoscula-
 ri perfectas esse preces arbitramur. Cicero etiam, act. 4. in
 Verrem, ait, æneum Herculis simulacrum attitum
 habuisse mentum & rictum ab iis qui illum adorabant;
 quia in precibus, inquit, & gratulationibus non solum ad-
 orare, sed etiam osculari, solent^r. [Sensus itaque loci
 est,] Tantum tribuunt suis fictis vitulis[†], ut ad eo-
 rum oscula eos demum admittant qui suos filios im-
 molant^t. Significat, sacerdotes edixisse hominibus il-
 lis qui ministerio suo offerebant sacrificia vitulis; ut
 eosdem osculo adorarent^v. [Alii ultima verba aliter
 reddunt:] quia vituli despicuntur, Ar. vel, vitulos ad-
 orantes, Vulg. Sym. & Th. in D. Duplex hic fuit le-
 ctio. Aquila legit ^{וְיָדָה}; [lege, ^{וְיָדָה}, quæ altera est,
 nempe textualis, lectio:] vertit enim, & adorantes, (de-
 osculantes:) id autem est, venerationis signum exhiben-
 tes, quod Latine dici solet, adorantes. Vide Job. 31. 27.
 Verùm cum hic imaginum cultus à cultu vitulorum
 aperte distinguitur, melior fortè erit lectio o. ^{וְיָדָה},
 i. e. quiescant vituli. Satis diu vitulos sacrificavimus:
 majoribus victimis opus est. ^{וְיָדָה} (vituli
 enim defecerunt,) habent o. sensu paulum divertito, sed
 ita ut eos legisse ^{וְיָדָה} appareat^x. Verbum ^{וְיָדָה},
 quando absolute ponitur, semper adorare significat^y.
 3. Idcirco erunt quasi nubes matutina] Sic Ti. D. &c.
 vel, manè, Pi. quæ citò evanescit², orto Sole²: unde di-
 cimus vulgò, Nebulosum manè votum peregrinantium; nam^v.
 Ffff 2 indicat

indicat serenitatem^b. Non durabunt, ut suprà^c. Ut talis nubes promittit imbrem, dum se latè extendit, sed statim dissipatur, nullo effectu edito: sic, quamvis ob suam potentiam aliorumque amicitiam videantur Israelitæ magna minari, statim tamen dissipabuntur à Deo, quando ejus justitia splendescere incipiat^d. ¶ *Ros matutinus* (ad verb. *matutinans*, i.e. *matutinò*: participium pro adverbio; ut in Virgilio, *Nec minùs Æneas se matutinus agebat*. Quod temporis est ad rorem transfertur^e). *præteriens*, *וַיֵּלֶךְ* *Vadens*, Mo. *abiens*, i. e. citò evanescens^f. Peribunt ità ut non supersint vestigia^g. Israelitæ splendidi apparent, verum mox peribunt^h. ¶ *Sicut*, &c. *כְּסִמְלֵי יִסְעֵר מִן הַיָּם* *Sicut gluma*, vel *palea*, (proprie est, *palea tenuissima*ⁱ. Al. *quisquilie*, Ca. sub. *quæ*, P. V. Pi.) *exturbatur*, vel *exturbabitur*, (ejicitur, V. turbine propellitur, P. sim. M. &c.) *ab area*, sive *hirreo*, Mo. P. M. ¶ *Et sicut fumus de fumariorum*; ità Mo. Ca. V. D. *מִן הַמֶּלֶךְ* *Ex camino summo*, JT. Pi. *וְהָיָה כְּעָשָׁן*, (fumariorum, vel *camino*), Th. in G. *וְהָיָה כְּעָשָׁן*, Sym. in G. Aq. in D. *Cataractes* autem est *foramen in pariete fabrefactum, per quod fumus egreditur*^k. De fenestra, M. qui egreditur de fenestra, P. o. verterunt, *וְהָיָה כְּעָשָׁן*, (de locustis,) *decepti vocis ambiguo*, quia *וְהָיָה*, quod fenestram aut fumariorum significat, mutatis vocalibus, significat locustam. Ex hac versione lectio altera fluxit vicinitate literarum corrupta, *וְהָיָה כְּעָשָׁן*, (de *larymæ*;) quæ in multis exstat codicibus. Omnium harum varietatum meminit Hieronymus^l. Similitudo hæc est quæ momentanea rei brevis arguitur. Seneca in Troad. *Ut calidis fumus ab ignibus Vanescit spatium per breve sordidus*^m. *Sicut fumus*, &c. qui initio magnum quid esse videtur, sed citò evanescitⁿ. His quatuor similitudinibus ostendit, vel, magnitudinem calamitatis quæ idololatrias oppressura est; vel, statum Israelis, quantumvis florere videatur, caducum fore & evanidum P.

4. *Ego autem Dominus Deus tuus ex terra Ægypti* Ex qua scilicet liberavi^o. Ellipsis est: Verba hæc curtata ex Decalogi initio. Ante hæc verba quædam sunt posita in editione^p. quæ in antiquissimis exemplaribus non fuisse notat Hieron. Adeo veteres quædam in illis libris *negypciæ*, (exscriptorum errores^r.) Redit ad exprobrationem beneficiorum^s. Opponit hic Deus se vitulis, & suam potentiam bonitatemque idolorum vanitati^t. Quomodo ergo conversus es ad osculandum vitulum, qui non servas aut satias te, & reliquisti Deum tuum à diebus antiquis, &c. ¶ *Et Deum absque me* (vel, *præter me*, JT. Pi. &c.) *nescies*, *וְלֹא יָדָעְתָּ* *Non novisti*, i. e. expertus es^u: ut ea monstrant quæ proximè sequuntur. Confer Deut. 13. 2. ¶ Vel, *agnosces*, V. vel, *agnosceres*, i. e. non deberes agnoscere^v; ut, — *at in diis, Albane, maneres*^w. Nam si unus Deus tibi sufficit ad redemptionem, cur ad alios vagaris^x. ¶ *Et* (vel, *Quia*. Copula hic resolvitur in causalem particulam^y.) *salvator non est* (vel, *nullus erit tibi*, V.) *præter me* ¶ Vel, *Quia nemo potest vos servare* (ab omnibus scilicet malis) *præter me*^z.

5. *Ego cognovi* (vel, *agnovi*, Pi.) *te* ¶ i. e. Pavi te^a; ut seq. versu dicit^b, & ut o. & Ch. reddunt. Ibi, scilicet ubi omnia deerant, dedi tibi aquam potabilem, manna, aves^c: curam tui gessi^d; ut Psalm. 144. 3. *Cognoscere*, sæpe est, *diligere*^e. ¶ *In terra solitudinis*, *וּבְאֶרֶץ מִדְּבָר* *Solitudinum*, Ti. *inaccessa*, Ca. *inhabitabili*, o. sic Sy. Ar. quæ desiderabit omnia, Ch. *torridissima*, JT. Pi. Heb. *inflammationum* i. e. quæ ex æstu Solis quasi inflammatur^f. Videntur *וְהָיָה* cum *וְהָיָה* confundere^g. Referunt ad *וְהָיָה* flamma. Quod probabile est. Nam & æstus loca arida torrefaciens comparatur flammæ, Joel. 1. 19. 20. & hæc literæ & *וְהָיָה* permutantur, ut in v. 8. capitis 12. annotavimus. Arabicè verò etiam locum torridum & siccum dici *וְהָיָה* autor est R. Jona. K. etiam hoc nomine intelligit loca torrida & sicca, in Radice *וְהָיָה*^h. *Torridorum locorum*, Mo. *stibunda*, P. sim. M. B. P. H. b. *siccitatum*, i. e. siticulosi & aridaⁱ; & *וְהָיָה* stio P: unde in Arabum lingua, *وְהָיָה* stit vir^j. *וְהָיָה* Hebræis id ipsum est quod Arabibus *وְהָיָה*, quod *stium* significat: unde *Lub* est terra sitiens, ut Libya à Luciano appellatur, — *per calidas Libyæ sitientis arenas*^k. Al. *in qua multam se fatigant homines*, Oecol. quasi sit à *וְהָיָה*, vel *וְהָיָה*. Sed unde tum fumes^l, quod in medio semper radicale est^m.

6. *Juxta*, &c. *וְהָיָה* *Juxta pascuum*

suum, vel pascua sua, Mo. P. M. Ti. D. &c. (vel, *Præter erant pascua eorum*, JT. Pi. Pro fertilitate terræ in qua vivebant. Tralatio est à pecoribusⁿ. Quum venerunt in terram pascui sui^o; terram illam feracissimam^p, Patribus promissam^q.) & (Videtur redundare conjunctio, nisi accipiat pro nota similitudinis, sic, vel, pro 1. conjunctivo^r.) *saturati sunt*, Mo. [vel, neglecto^s], *saturati sunt*, M. P. JT. Pi. ¶ *Et*, &c. *וְהָיָה* *Saturati sunt*, (sub. *inquam*, M. Ti.) & *elevatum est*, &c. Mo. *Simulac saturati sunt*, elatum est, &c. Pi. sic JT. [Ca. *versum sic redit*, *Qui simulac pastu saturati sunt*, *saturi animum extulerunt*; *ideoque obliti sunt mei*.] Cordis humani malitia facilius mala quàm bona tolerat. Vexatio dat intellectum, ut in Manasse & filio prodigo. Sic videmus indulgentiā familiam corrumpi, severitate justā in officio retineri. Sic Imperia, cum florent, diffuunt otio; indeque cum firmissima sunt, tum demum ruunt^t. M. Cato apud Gell. 7. 3. Scio, inquit, plerisque hominibus rebus secundis atque prolixis superbiam & ferocitatem augescere^u. Vide Deut. 8. 15. 16. ¶ *Obliti sunt mei* Contra quàm & ratio ferebat, & Deus monuerat, Deut. 6. 11. 12. c.

7. *Ero eis quasi leona*, *וְהָיָה* *Leo*, Calv. &c. *velut leo*, JT. Pi. Leo jam grandior, per ætatem truculentior^v. *Panthera*, G. o. id enim *וְהָיָה* tum hic, tum suprà 5. 14. ¶ *Sicut*, &c. *וְהָיָה* *Sicut pardus* (qui à panthera differt, Plin. 8. 17. f. estque animal crudele^w, & insidiosum^x: vel, *tigris*, Ca.) *in via*, vel *ad viam*, *Assyriorum*, sive *Assyriæ*, o. Sy. Ar. Ca. Vulg. Liv. &c. Sen-^y tus est, *Deum illis in Assyriam opem questum profecturis obstiturum esse*. Consentaneus ille quidem Hof. 5. 13. 14. Confer & Jer. 2. 18. 19. Hof. 7. 12. i. [Sed huic verti-^z oni & interpretationi duo obstat videntur.] 1. *Assur* aliter scribitur, nempe *וְהָיָה*. Resp. i. Veteres hic le-^a gerunt *וְהָיָה*: quæ lectio esset percommoda, & for-^b tasse præferenda, si puncta vocalia abessent^c. Editio^d Plantin. legit *וְהָיָה*. At lectionem *וְהָיָה* habent ple-^e ræque editiones, & approbant Masora & Commentato-^f res Hebræi^g. 2. Nihil dubito quin *וְהָיָה* hic idem va-^h leat quod *וְהָיָה*, quia brevis vocalis cum Dagesch in longam commutatio Hebræis familiaris estⁱ. Sic *וְהָיָה*,^j pro *וְהָיָה*, robustus: sic, pro *וְהָיָה*, dicitur *וְהָיָה*, & pro *וְהָיָה*,^k in infinit. *וְהָיָה*: sic, pro *וְהָיָה*, dicitur *וְהָיָה*, & pro *וְהָיָה*,^l *וְהָיָה*. 3. Hæc forma occurrit in plur. num. Ezech. 27. 6. *וְהָיָה*, congregatio *Assurim*, i. e. Assyriorum^m. 2. Quodⁿ magis movet, argumentum à scopo deducitur. Hic e-^o nim non loquitur Propheta de aliqua clade accepta dum adhuc ab Assyriorum pendebant auxilio; sed in genere de omnibus poenis quibus eos affecerat & af-^p fecturus erat Deus ob peccata quorum antea memine-^q rat, superbiæ nempe & oblivionis; idque indè ab in-^r troductione eorum in terram Canaan^s. Chaldaeus^t & alii Interpretes non nomen volunt esse proprium *וְהָיָה*, sed verbum^u: appellativè ergò sumunt P. [Sed^v locum diversimodè reddunt.] *Super*, vel *ad*, (vel, *pro-*^w *pter*, G.) *viā observabo*, Mo. D. vel, *contemplabor*, Pi. à *וְהָיָה* *observare*, *intueri*^x. Sed sic addendum fuisset affixum^y *וְהָיָה*, hoc modo, *וְהָיָה*, *speculabor eos*. Pronomini e-^z nim præcedenti *וְהָיָה* debuit in posteriori aliud re-^a spondere^b. Quasi verò frequens non esset ellipsis pro-^c nominum. Deinde, non necessarium est pronomen; nam^d & hoc pacto reddi & exponi potest, *Et sicut pardus jux-*^e *ta viā*, (scilicet, *speculatur ut perdat*, sic ego) *specula-*^f *bor*, scilicet, *vias eorum, ad occidendum eos*. Frequen-^g tissimæ sunt hæc locutiones ellipticæ^h. Vel, *directus*, Mer.ⁱ vel potius, *grassans*, sive *gradiens*, Mer. D. ut sit parti-^j cipium ab *וְהָיָה*. Alii, *insidiabor*, Ti. G. D. simil. Ch.^k qui mos pardo, Jer. 5. 6. t. Scaliger, Cum, inquit, *salu-*^l *in arborem quampiam se dederit, in ea latitat, unde in via-*^m *tores aut alias feras insiliat*ⁿ. q. d. Efficiam ut undique^o in insidias incidunt^p. Aggrediar eos ut leo, i. e. apertā^q vi^r; & ut pardus, i. e. ex insidiis^s. [Alii verba aliter red-^t dunt:] *juxta viā tritam*, P. vel, *conculcatam*, V. Al.^u *paratus*, vel *accinctus*, sub. *ad prædam*, Q. in V. Al. qui^v *directus est ad viā*, M.^w

8. *Occurrā eis* Ità P. &c. vel, *Occurri eis*; futur.^x pro præter^y. ¶ *Quasi*, &c. *וְהָיָה* *Ut ursus or-*^z *batus*, Pi. D. G. &c. scilicet catulis suis^a: tunc enim^b maximè sævit^c. Vide 2 Sam. 17. 8. Prov. 17. 12. item^d Plin. 8. 36. Ælian. 2. 19e. Sic etiam leonæ & tigridis^f descrip-^g

descriptions parentum creptis catulis habes apud poetas. ¶ *Et dirumpam* (vel *lacerabo*, Ti. sic D. &c. *laceravi*, Pi. *discerps*, Q. in V.) interiora, &c. בְּקִרְיָהּ Clausuram (vel, conclusionem, s. membranam, Sy. *velum*, Ar. *claustrum*, V. sic G.) cordis eorum, Mo. P. &c. i.e. prae-cordia *: vel, pericardium f; quod est membrana five pellis cor undique includens & regens; unde dicitur *capsula & involucreum cordis* &c. Sensus est, Dispergam populum: nam populus ut corpus, singuli ut membra. Cor clausum aperiam: ut leo aliæque ferae car-nivora non cessant donec cor habeant: illudque ex-trahant & devorent, & sanguinem hauriant, quo ob-lectantur maximè. Leonem præcipue cor appetere te-stantur Francisc. Alvarez & Scaliger contra Cardanum; aliique naturæ consulti. Notavit id & Homerus Iliad. λ. versu 115. ἀπαλόν τε σφ' ἵπτος ἀμύεα, tenerumque ipsis cor abstulit. Alii per clausuram cordis intelligunt pingue-dinem cor obstantem, h. e. obstinatam duritiem, sub-tiliter verba torquentes: secuti fortassis Chald. qui red-dit, impietatem cordis eorum; & K. qui vertit, cor eorum quod ita clausum est, pinguedine scilicet, h. e. duritiâ, ut non intelligat. Prophetæ quidem cor pinguedine ob-ductum dicunt pro inflexibili, ut Esa. 6. 10. sumptâ me-raph. à rebus corporeis, in quibus omne pingue sensus expers est. Sed Hoseas videtur aliò respexisse, nempe ad poenæ magnitudinem, Occurram ut ursus, &c. qui un-guibus & dentibus cor hominis impetit, visceraque dif-ferpit. Al. obstinatum, vel pertinax, cor eorum, M. Ti. Corda vestra ad Verbum & pias admonitiones clausa duris calamitatibus aperientur. ¶ *Consumam eos ibi*. In exilio: vel, in urbibus eorum. q. d. Qui domi erunt, hostis consumet; qui foris, ferae discerpent; juxta Levit. 26. 22. Vel, ibi, i. e. in ea parte regionis quam invasit Tiglathpil. [Vel, quidni ibi pro tum, ut sæpe notatum?] ¶ *Quasi leo*. Faciam ut intereant multi. ¶ *Bestia agri* (i. e. agrestis, quàm ego eis immittam; vide Ezech. 5. 17. & 14. 21. Al. Assyrius, fortis & immanis, scindet (vel, diffindet, Riv.) eos.] Intelligit foris hoc futurum. Verùm malim allegoricè hæc omnia dici, quod d. Omnis in illos sævitia ab hosti-bus exercebitur. Scindet, &c. hoc est, populum dif-trahet. ¶ 9. *Perditio*, &c. שְׁחָתָהּ יִשְׂרָאֵל Vox hæc est vel, nomen b, formæ בְּרַחֲמֵי, ut mox וְיָרֵם: vel, 2. verbum *. [Locum variè reddunt.] *Corruptela tua Israel*, Mo. *Depressio tua*, &c. i. e. A te venit quod externis trade-ris. *Tua est perniciēs, Israelita*, Ca. *Perditio tua est, o Is-rael*, Ti. Quid si veritas, *Corruptus es, Israel*? Al. *Perdi-dit te Israel*, P. Calv. h. e. Israel seipsum perdidit: ut sit mutatio personæ, quæ satis frequens est: q. d. Tu es cau-sa exitii tui. Vel potius, sic, *Israel, perdidit te* aliquid. Indefinitè loquitur: nec Israelem nominat, neque cer-tum authorem exitii designat; sed ostendit tamen Is-raelem esse perditum, idque suâ culpâ. Hæc autem suspensa locutio magis emphatica est, quàm Israelem ostendit frustra esse attonitum; & cum Deo litigare. *Perdidit te, o Israel*, JT. Di. nempe perditior: i. e. Per-ditio tibi allata est. Locutio mihi est impersonalis: ut, Gen. 16. 14. *vocavit puteum*, nempe is qui vocavit, id est, vocatus est; Mic. 2. 4. *tollet parabolam*, &c. nempe is qui tollet, i. e. tollitur. Vide & Esa. 9. 6. Amos. 4. 2. & ali-bi passim. Quum enim impersonalibus careant Hebræi, per tertiam personam five sing. five plur. num. efferre solent. *Perdidisti teipsum, o Israel*, Ang. *Perdidit te, o Is-rael*, Sy. [ut sit enallage personæ. Alii verò aliquid hîc suppleant.] *Perdidit te, o Israel*, sub. *rex tuus*, Pi. id quod ex sequenti versu per anticipationem subaudit. *Per-didit te, &c.* sub. *vitulus*, cujus supra meminit. Vitulus quem coluisti fuit causa perditionis tuæ. Sed hæc el-lipsis est nimis remota. Alii totam orationem præce-dentem pro nominativo subaudiunt: Quod hætenus dictum est de peccatis tuis, illud est quod te perdidit. Al. *Corrupt te, &c.* quis? satietasne, de qua supra v. 6? an cor tuum? *Perdidit te, Israel*, iniquitas tua, M. sic Belg. de qua dictum v. 2, 6. Ille te corrupt, o Israel, nempe Ephraim, cujus mentio & præcessit & sequitur. Ille nimirum Israelem, hoc est, decem Tribus, in has de-duxit angustias per Regem suum Jeroboam: id quod seq. versu innuitur P. ¶ *Tantum modo*, &c. כִּי בִּי כְּעֻרְךָ

Tantum hîc difficultatem facit. [Variant.] *Quia in me* Riv. in auxilio tuo, Mo. Sed (vel, *Quia*, Calv. K.) in me (sub. est, M. vel erat, K.) auxilium tuum, P. M. Ti. Di. Calv. D. 2 sæpe nominativum format: de quo pluribus egi-mus Psal. 55. 19. & 68. 5. 2 hîc eleganter repetitur: id quod *ἀντιπροσέτι* efficit: ut 1 Par. 7. 23. כִּי בְרַשָׁה הָיְתָה בְּבֵיתוֹ, *Quia in malo erat domus ejus*, vel, *malum erat in domo ejus*; Job. 18. 8. כִּי שָׁלַח בְּרַשָׁה בְּרַגְלָיו, *Quia immisum est rete in pedes ejus*, vel, *immissi in rete sunt pedes ejus*: ita & h. 1. Ad verb. in me auxilio tuo. Constructi-onis hæc vis est, quod. Ego in auxilio tuo sum, & auxilium tuum est in me. Nec dissimile planè cùm Caph iteratur, ut Gen. 44. 18. Jesh. 24. 2. Sensus est, q. d. Ego nunquam tibi defuisti in me semper promptum reperisti auxilium: qui sit ut nunc tibi non auxiliier? ut me frustra invocet? Nimi-rum quia malitiâ tuâ januam occludis gratiæ meæ. In me, non in Baale, in Regibus, urbibus, foederibus, &c. Sed in me quod in auxilio tuo, He. in D. q. d. Quod tibi auxilio esse potest, id à me tibi petendum & expectan-dum est: non est quod penitus desperes. Alioquin in me erat auxilium tuum, h. e. Nisi hoc obtitisset, ego tulissem tibi opem. Nam si in me sperasses, auxilio tibi fuisset. Hæc expositio maximè convenit Hebræis vocibus, & וְיָרֵם quod sequitur, cum his verbis connectit. Eundem sensum habet Chaldæus. Quum in me, in auxilio tuo, (id est, qui sum auxilium tuum; appositio: s.) staturus esses, JT. Sed per me, per auxilium tuum, (id est, qui sum auxiliator tuus,) servatus fuisses. Hoc supplementum peto ex versu sequente, ubi de Rege Israel dicitur, *servet te*. Cum meum sit tibi subvenire, Ca. Cupio te servare, defendere, &c. quod est verè Deum esse. Sed hoc serid conantem facere tuis peccatis impedis. Sed in me est quod esse, vel tendere, possit in auxilium vestrum, Belg. [Alii totum sic accipiunt:] *Perdidit te*, nimirum hoc; quod in me, in auxilio tuum, (emphaticè, q. d. in eum qui tibi auxiliator erat, cujus auxilio destitutus, non mirum est si perditus sis.) subaud. *rebellasti*, Glas. ex Tar. Riv. ex K. vel, *perfidem egisti*, ex collat. Hof. 5. 7. & 7. 14. vel, sub. *non es reversus per poenitentiam*, ut sæpe te monui. Utrumque enim verbum, וְיָרֵם, Hof. 5. 7. & 6. 7. & וְיָרֵם, Hof. 12. 6. cum 2 constructur; & sco-pus hoc supplementum requirit. Ità non perit antithesi inter hominum culpam & Dei gratiam; sed illa u-troque exaggeratur magis, quod etiam Deus voluerit esse auxilium, quando contra illum rebellabant Israeli-tæ. Tremellius olim putabat, colligi posse [nominati-vum præcedenti verbo] ex sequente membro, *Cum in me fuerit auxilium tuum, perdidit te, o Israel*, subaud. *auxilii alieni fiducia*. Al. *Corruptioni tuæ, Israel, qui auxiliabitur* s. s. sim. Ar. ¶ 10. *Ubi*, &c. אֵיךְ אֶפְיָא אֶרְצָה Ero, Mo. Oecol. (vel, Ero: Calv. vel, Sum: Q. in D.) rex tuus ubi? Calv. sic Mo. Oecol. q. d. Vide in quibus confidis. Reges tam exteri quàm domestici ubi sunt? ego autem, etsi à me discefferis, manebo Deus & Rex tuus in perpetuum. Ego ero stabilis in perpetuum: me tamen abjecisti. Oppositio est inter Deum, Regem æternum populi, & Regem terrenum, &c. Sum. Esse dicitur propriè Deus, quia æternus & incommutabilis; unde vocatur Riv. אֵל, i. e. *τὸ ὄν*, vel, *αὐτὸ τὸ ὄν*. Ergo ego, inquit, qui vos rexi olim, idem semper maneo, non mutor: sed rex vester, quem in meum locum substituitis, ubi nunc est? q. d. periit. Commemoravit Deus qualis fuerit erga populum suum hætenus: deinde sumit pro confesso se non mutari, sed præditum esse æquabili bonitate & indefessâ, se constanter beneficium esse & paratum ad eos juvandos; ideoque Israelem esse aliunde perditum; & cursum bonitatis Divinæ impediri illius malitiâ. Ex-cutiant ergo seipfos & culpam agnoscant; & me libera-torem sentiant. Ego ero firmus; rex autem tuus ubi? Sensus, Me, qui ab æterno sum, & ero, deseruisti, & fi-duciam tuam in mortalem hominem collocasti. [P. M. hæc verba cum sequentibus sic reddit, Ero in perpe-tuum, sed rex tuus nunc servet te.] Al. Sum rex tuus, Tremel. in Liv. Ità וְיָרֵם est fut. ab וְיָרֵם fut. 1. Ubi (sub. est, Ch. Sy. s. Ar.) rex tuus jam? sive nunc? Ch. Sy. Ca. D. Mer. vel, iste? s. Ar. Ubinam (sub. est, JT. Pi.) rex tuus? ubinam? Ti. sic JT. Pi. וְיָרֵם per metathesin li-terarum, (& commutationem punctorum vocalium,) Riv. F f f f 3 positum

politum est pro *וְיָבִי* ubi t, ut mihi persuasissimum est t.
 Confirmatur ex voce sequente *וְיָבִי*, quæ huic interro-
 gationi adjungi solet; ut Jud. 9. 38. Job. 17. 15. & Esa.
 19. 12. Qui autem vertunt, *Sum: ubi est, rex tuus?*
 dictionem illam contra se habent: nam *וְיָבִי* nunquam
 interrogat de loco, sed de tempore. *Ubi rex, &c?*
 q. d. Nusquam est: cares jam Rege. Loquitur de re pau-
 lō pōst futura tanquam de præsenti. Reges pluris feci-
 sti quā me: ubi nunc Regi suæ vires? *¶ Salvet, &c.*
וְיָבִי וְיָבִי. *Servet* (vel, *Et servet, Mo. Is servet, JT. Pi.*
Ergo servet, G. ut servet, D. Riv. vel, qui servet, D. Ca.
*Riv. nam & modo ponitur pro *וְיָבִי*, ut; modo pro *וְיָבִי*,*
qui.) *te in* (vel, *cum, G.*) *omnibus civitatibus tuis, Ti. &c.*
sub. jam obsessis ab hostibus, V. In urbibus tuis, quas in-
 expugnabiles putas. q. d. Etsi Rex tuus militibus in-
 structus sit & præsidiis, nihil proderit. *Servet te, si po-*
test: nam id de Regibus expectasti, 1 Sam. c. 8. 20. 9.
*Verbo *servandi* utitur, ut perstringat eorum impieta-*
tem, qui quod proprium Dei erat in Regem transfer-
re non vererentur: nam v. 4. dixerat se solum esse ser-
vatorem t. *¶ Et judices tui* i. e. Vel, i. magi-
 stratus tui qui Reges præcesserunt. q. d. Etiam illi in
 communem omnes locum abierunt. *Judices* hñc vocat
 rectores & præsides. Vel, 2. Reges: ut in Amos. 2. 3.
Exscindam judicem, &c. ubi de Rege Moab loquitur. *¶*
Vel, 3. Principes, vel præfecti à Rege positi. *¶ De*
quibus dixisti Da mihi, &c. q. d. Quos constituisti de sen-
 tentia tua, non pro voluntate mea. Cum Regem pe-
 tiverunt, simul voluere & præfectos regios: nam eos
 constituere inter jura est Regis, 1 Sam. 8. 12. nec sine
 eis poterat Rex dari.*
 11. *Dabo* (vel, *Dedi, D. G. &c.*) *tibi regem in furore meo*
Regem: i. e. vel, 1. Assyrium, quem Regem illis daturus
erat. Sed de eo dici non poterat quod sequitur, *au-*
feram in ira. Vel, 2. Saulem. Non placet, quia Saulis
 electio ad omnes Tribus pertinebat: loquitur autem
 hoc loco de Decem tantum tribubus. Vel, 3. Jeroboa-
 mum: qui datus est ab irato Deo, cum domum Davi-
 dis punire decrevisset. Vel, 4. indefinitè, i. e. Reges
 datos & ablatos eis ex quo Davidis familiam rejece-
 rant. *Dedi regem, jam sapius: i. e. Iratus peccatis ve-*
stris sivi vos per seditiones ac cædes mutare Reges pro
lubitu. Vide 2 Reg. 15. Plurimæ enim tunc erant
Regum mutationes in Israele. *¶ Et auferam, &c.*
Vel, recipiam, D. scilicet quem nunc habes, Hoseam t,
per Assyrios. Ità malè facta pejùs dilabuntur. Israe-
 litarum tergiversationem hoc versu occupat. *Dedisti,*
inquiunt, Regem nobis: cur jam non frueremur dono
tuo? Respondet, non justam fuisse petitionem, sed eos
per seditionem extorsisse; ideòque Deum iratum &
concessisse eis Regem, & ablaturum fore.
 12. *Colligata est* (vel, *Servatur, JT. sub. apud me, P.)*
iniquitas Ephraim Ità M. Pi. sic Mo. P. Liv. D. &c. ut
 nummi in marsupio, qui probè conclusi & obsignati
 afferantur in diem conditum, nè fraudi sit si differatur
 solutio. Quibus favet Job. 14. 17. Sic & Matt. 16. 19.
ligari peccata dicuntur, quæ non remissa in pœnam
 retinentur. Omnia simul mihi obhærent, ut quæ in
 fasciculum constringuntur, nè quid excidat. *Colligata,*
vel, quasi constricta in fasciculum; nam וְיָבִי fasciculus.
Sensus, q. d. Maximè memor sum iniquitatis eorum.
Licet non puniatur illico, reservatur tamen, peccatum:
ut suo tempore pœnam tandem meritam rependat.
Confer Psal. 130. 3. Hof. 9. 9. Non obliviscar ejus, ut
illi obliti sunt mei. Intelligit eos frustra sibi blandiri
 ob datas inducias. Deus, inquit, licet ad tempus con-
 niveat, non dormit tamen, nec cæcutit, sed obsignat
 peccata vestra, eaque clausa tenet, idque sedulo & per-
 petuo, quasi sub sigillo, donec tempus justum revelati-
 onis venerit. *¶ Absconditum peccatum ejus; ità*
Mo. sim. M. וְיָבִי Reconditum, P. Pi. &c. Reservatum, V.
Repositum, ut id quod suo tempore reddi debet, vel, ut
thesaurus reconditus, ut Job. 21. 19. sic Deut. 32. 34.
Confer Rom. 2. 5. Thesaurizas tibi iram, &c. & Virgil.
Æneid. 1. — manet altà mente repositum Judicium Pari-
dis, spreteque injuria formæ. Sensus, Futurus sum me-
 mor. Ut Deus oblivisci peccatorum dicitur, & chirogra-
 phum lacerare, Col. 2. 14. cum ea non imputat, nec pu-
 nire vult; ità, è contrà, recondere quæ punire statuit.

q. d. Etsi Ephraim ipse peccati sui non recordetur, pu-
 tètque me, quia conniveo, ejus oblitum esse; ego ta-
 men satis recordor, velut qui debitum quod exigere
 decrevit consignat memorialibus libris, nè memorià ex-
 cidat. *Reconditum est, nempe apud Deum, ut suo tem-*
pore puniat. [Ca. locum sic reddit, *Ephraimitæ arcum*
crimen, intimum peccatum est.]

13. *Dolores parturientis venient ei* Ità, Pi. Ti. &c. Id est,
 maximi & gravissimi t, Matt. 24. 8. inevitabiles atque
 inopinati. Similitudine puerperæ declarat angustiam
 Israelitis futuram, ut Esa. 13. 8. Jer. 30. 6. Perstringit
 hñc securitatem impiorum, qui manum Dei contem-
 nebant, & æternam sibi pacem promittebant; quibus
 hñc repentinum minatur exitium. *¶ Ipse* (i. e. vel
 Ephraim, vel unusquisque Israelitarum;) *filius* (vel
 fetus, V.) *non sapiens* Id est, stolidus, maximè insipi-
 ens. Hebræi enim quod volunt vehementissimè asseve-
 rare, præcipuè in vitio, per negationem contrarii descri-
 bunt; ut Esa. 42. 3. &c. Prorsus dementatus est, quia
 judicium impendens non agnoscit: noluit verbo Dei
 acquiescere, aut Prophetas audire, quo sibi cavisset,
 nec periclitatus esset; aut à peccato resipiscere, quæ
 vera est sapientia. Quasi fetus sibi non consulens, ne-
 que ex utero erumpens. Vide Cant. 8. 14. *¶ Nunc, &c.*
וְיָבִי וְיָבִי Loculus obscurus. *Quia,*
vel Nam, (vel, Alioqui, Ti.) tempore (vel, per tempus, M.
cum tempus est: vel, diu, Ti. Ang. vel, nunc, o. Vulg.
Antiqui omnes legebant וְיָבִי, nunc, quod scribi solet
וְיָבִי. Vel, tanto tempore, JT. Pi. Tar. parvo tempore, P.
longo tempore, D. Ellipsis adjectivi, ut sæpe: sic, hu-
mero, pro humero uno. Sic 1 Reg. 22. 10. induti vestibus,
intellige, pretiosis; Esa. 1. 18. sicut lana, sub. alba, po-
stulante sententiā. Et videtur esse synecdoche, pro
momento uno. Scholia Ebraica enarrant, tempore uno P.)
non stetit, vel staret, (vel, non maneret, JT. Pi. D. vel,
stetit, P. V. [neglecto וְיָבִי;] subsistet, o.) in ruptura
alvi (vel, in vulva, P. in partu, M. Ti.) filiorum, Mo.
P. M. Ti. vel, in ore matricis, JT. Pi. in nixu filiorum, vel
potius, in matrice: in fractura, live ruptura, live con-
fractio, (vel, contritio, o.) filiorum, vel fetuum, V. Calv.
D. Pi. i. e. ex matrice, ex ore live angustia uteri ma-
terni t. Vocatur וְיָבִי, quodd in nixu quasi rumpatur t:
vel, quodd illic fetus confringantur. In loco unde erum-
punt filii, G. sim. Ang. id enim וְיָבִי 2 Reg. 19. 3.
Nun maneret, sed citò erumperet, nè vires amittente
matre pariente, enecaretur. Alludit ad partum, in
quo mulier, si cohibeat anhelitum suum, & vires suas
nixusque contrahat, & se & partum enecat: neque
enim potest sine magno nixu parere. Quia tempus est
ut non maneat in ore matricis filiorum: & tamen manet.
Hoc signum insipientiæ. Fœtum stolidum vocat qui non
statim conatur eximere se angustis maternis, egredi &
prodire in lucem, sed diu moratur illic, ubi confringit-
tur ac conteritur. Sunt puerperii dolores graves; sed
in ruptura fœtus, & post rupturam, si in vulvæ angustis
hæserit, longè acerbissimi. Qua de re vide 2 Reg. 19. 3.
Nunc enim adducam super eum angustiam qualis est fame
sedentis in sella partus, nec volentis parere, Ch. in D. [Ca.
versum sic reddit,] Eum parientis dolores invadent, filius
est insipiens: sed erit cum non manebit in angustia pari-
endi, vel, in angustia natorum: i. e. in dolore qualis est
parturientis cum fœtus est in uteri faucibus. [Hæc de
cortice verborum: videamus jam quæ medulla, live
loci sententia.] Fractura filiorum nomine crux intel-
ligenda venit, per quam, tanquam per angustum os ma-
trici, omnes peccatores, si in veram lucem vitamque
prodire volunt, transeant necesse est. Plerique flagel-
lantem Dominum necdum sentiunt, qui cuius potius
quàm meritis suis imminentem calamitatem transcri-
bunt, & quod magis cruce à Deo, ut è tenebris ad veram
lucem educantur, premuntur, eò magis reluctantur, &
quasi adversus Deum renituntur, dum in illis angustis
pereant. Hujusmodi sunt insipientes. Quamvis autem
in puerperio propriè dicto infans, utpote expertis ratio-
nis, stoliditatis accusari non potest, &c. in partu tamen
metaphorico, qui sunt in angustis id sentire debent, &
conari enitendo ut quàm primùm egrediantur, Dei
manibus velut obstetricantis se committentes. Optimè
exprimit populi stuporem atque perviciam, quod, ad
extremum

extremum redacti, non potuerunt eniti ut propinquum excidium effugerent, sed obtorpuerunt, donec tandem abortivi instar extincti sint; & in sordibus peccatorum, in pressura indignationis Dei atque in faucibus mortis malebant hærere, cum præsentis sui & Regni exitio, quàm sese ad regenerationem & novam vitam componere *. Cùm deberent gemere & se humiliare sub manu Dei, illi obdurerunt ad poenas; & cor suum comprimebant, partim ferociâ, partim stupore, partim desperatione; nec nitebantur ut tandem optabilem haberent malorum suorum exitum, sed mortem sibi sponte accersebant f. Allegoria significat Ephraïm non sapere, quòd tam diu differat poenitentiam agere, ac sic semet eximere è calamitatibus g. q. d. Gravissimas de eo sumam poenas, & tamen non respiscet: nam est tanquam foetus insipiens, &c. h. Sensus est, futuras maximas tribulationes ob peccatum populi k, quas primo tempore evalisset, si poenitentiam egisset l: ea est Domini clementia m.

14. De manu, &c. *מִיַּד שְׂאוֹל אֶפְרַיִם* [E manu (vel, De loco, M. De potestate, P. D. J. T. Attramen è potestate, Pi.) inferni, sive inferorum, (vel, sepulchri, M. J. T. Pi. Calv. Riv. *שְׂאוֹל* Ebraeis significat locum mortuorum secundum corpus & secundum animam n.) redimam eos, à morte redimam eos, Mo. P. Calv. sim. J. T. Pi. Intelligi sub conditione: q. d. Redimam quantum in me est, vel, nisi per ipsos staret. Sed obstat populi durities, qui malunt centies perire, quàm se convertere ad Dominum o. Al. redimerem, vel liberarem, vel redemissim, &c. Ti. D. G. Oecol. & K. in Mer. i. e. eriperem eos ab exitio, à periculis ad sepulchrum ducentibus p: subaudi, si sapientes fuissent q, si poenitentiam agerent. Hebræi, quia potentialem modum non habent, coguntur abuti futuro indicativi r. Significat, per eos stare quòd minùs è periculis malisque suis liberati sint: se enim semper paratissimum esse ad eos liberandos t. ¶ *וְאֵרֹא*, &c. *אֵרֹא דְּבִרְיָה מֵוֹת אֶתְּךָ שְׂאוֹל* [Ero pestis tua, (vel, mors tua, P. perditio tua, Calv. pestes tua, M. D. omnimoda pestis; aut est enallage numeri u, plur. pro sing v. Pestis *דְּבִרְיָה* dicitur, à perdendo, an à decernendo? *וְאֵרֹא* est ambiguum v, quia significat & verba, & pestes z. Hic verò pestes esse patet ex circumstantia loci, & conjunctione cum sequenti nomine a, *שְׂאוֹל*, quod excidium, sive exitium, denotat b, & manifestè ex collat. Psal. 91. 6. ubi etiam *דְּבִרְיָה* & *שְׂאוֹל* junguntur c.) mors, vel è mors, Mo. Ca. P. (vel, ad mortem, M.) ero excisio tua, (vel, excidium tuum, M. lues tua, Ca. morsus tuus, P. Vulg. Riv. plaga tua, Sym. & Th. in D. occurfus tuus, Sym. in D. aculeus tuus, Riv. ex o. Quicquid enim per-tundendo & perfodiendo repente penetrat imperu vehementissimo, ut cuspis acuta solet, id Ebraeis nomine illo designatur d.) inferne, vel sepulchrum, Mo. P. Calv. &c. vel, ad sepulchrum, M. Sensus, Ero tibi vice pestis, excidam te & perimam *. *Essem pestis tibi, è mors*; id est, omnia mortifera extinguerem; ut in Sennacheribi exercitu factum est postea: excidium tibi, è sepulchrum. Sepulchrum hic intelligit fossam in quam toti populi conjiciuntur, ut sit in publicis cladibus f. Si saperent, neque mors neque sepulchrum quicquam contra eos valerent g. Ego, inquam, de faucibus mortis h & à sepulchro ipso liberassim eos: nunc autem, cùm non respicerint, ero illis crudelior quibuscunque pestibus, absque ulla poenitudine & commiseratione h. Ero exitium tuum, &c. nempe nisi obstaret populi ingratitude. Commendat hic Dei virtutem; qu. d. Etiam si jam mortui sint homines, nec ulla spes appareat secundum sensum carnis, hoc tamen non obstat quòd minùs Deus eos vivificet: quamvis mors absorbeat omnia, Deus tamen eâ superior est, quia ipse eam interimit i. Itaque confirmatio hæc est superioris sententiæ, Israelitas suâ culpâ angustis suffocari; quòd Dei gratiam rejiciant, & potentia resistant, quâ enitebatur eos saluti resistere k. [Alii verba aliter reddunt.] *Ubi* (sub. est, o. Sy. Ar. vel, sunt, J. T. Pi.) causa tua, (vel, pena tua, Ar. victoria tua, Sy. pestes tua, J. T. Pi.) è mors? ubi perniciēs tua, (vel, aculeus tuus, o. stimulus tuus, Sy. spina tua, Ar. exitium tuum, J. T.) è inferi? Ti. sic o. Sy. Ar. vel, sepulchrum? J. T. Pi. Varietas translationis [præcipuè] orta est ex voce *וְאֵרֹא*: quæ vel pro *וְאֵרֹא* positum est m;

vel, per metathesin, pro *וְאֵרֹא*, ubi, ut suprà vers. 10 n. Hoc malim, quia ei favent & Aq. [qui locum sic reddidit, *Ubi sunt sermones tui?* D.] & Paulus, gravis author, Hebraicè & ipse doctissimus. *דְּבִרְיָה* & *שְׂאוֹל* pestilentiarum nomina sunt, ut *pestis* & *lues*: utque lues potius quàm morbus, cui statim necanti remedium inveniri non potest. *שְׂאוֹל* univocum, junctum cum æquivoco *דְּבִרְיָה*, docet legendum *דְּבִרְיָה*, non *דְּבִרְיָה*. ¶ *Con-* solatio, &c. *נִחָם וְנִחָם* [Consolatio (vel, Poenitentia, J. T. Pi. sic P. M. Ti. Calv.) abscondet se ab oculis meis, Mo. &c. q. d. Nulla est: nam quod ab oculis Dei absconsum est, non est prorsus p. Vel, non veniet in conspectum meum. h. e. Non mutabo sententiam meam poenitentia ductus q: nam hoc fiet citra ullum dubium r. Hoc mihi fixum manebit, vos perdere, quia scilicet desperata vestra malitia non patietur me mansuetum fore, &c. t. Est hoc oppositum prioribus: Nunc verò, cùm poenitentiam agere tamdiu vocati nolitis, nihil est quod me consolari possit, i. e. iram meam sedare. Sic vox hæc sumitur Esa. 57. 6 r. Hæc summa beneficia tibi exhibiturus eram: at nunc, quum deploratus sis, poenitentia abscondetur, &c. i. e. latæ in te sententiæ non poenitebit, nec placabor ullâ ratione, sed planè immisericorditer in te agam *. [Ca. verba sic reddit,] *Solatio carebunt oculi mei*: Non dormiam quin hoc fecero t. Al. Sensus est, Abolitâ morte ita meos redimam, ut me hujus gratiæ nunquam poenitere possit. Sunt enim dona ejus *אֲשֶׁר לֹא יִשְׁלָמוּ*. Vide annotationem Tremellii, qui mihi re-ctius quàm alii hunc locum intellexisse videtur, & præcedentibus promissionibus convenientius exposuisse v. Si respuerint, inquit Deus, nullum erit tam forte vinculum quo ipsos non solvam: etiam à morte & sepulchro ipsos vindicabo *. Quum sepulti jacebitis, tum vobis contingeret liberatio quam vobis promitto. Non dicit eos è manu Assyriorum fore liberandos, sed occidendos, &c. Verùm, inquit, hæc æquo animo sustinentes, majorem liberationem sperabitis: vos enim vitâ functiones in meliorem & æternam vitam excitabo, ut tribulationes vestras pensam y. Postquam omnia propius consideravi & contuli, locum hunc sic intelligo. Quemadmodum cap. 12. postquam præterita in Israelitas beneficia exprobrasset, etiam futurorum commemoratione eosdem invitabat: sic & hoc loco, postquam in superioribus jam collata beneficia memoravit, quæ quum non agnoscant, minatur certam poenam; nunc etiam futura subnectit, ad quæ illi non respicientes securè pergunt in peccatis. Imò (inquit) & olim longè majora bona sum tibi exhibiturus, *E manu inferni te redimam*, &c. Et veteres quoque Hebræi hunc locum ad Messiam referunt. *Ero*, vel *Ubi?* pestes tua, mors, &c. Poenitentia abscondetur, &c. qu. d. Saviam in te, mors, immisericorditer, nec me mali poenitebit quo te afficere decrevi t. Quamobrem evidentissimum hic habetur resurrectionis futuræ elogium, ut ostendit Paulus, 1 Cor. 15. 54, &c. z. Hoc versu inchoatur tertia pars capituli, quâ continetur consolatio fidelium respicientium in ipsa patriæ calamitate & excisione a. Hoseas, more Prophetarum, & more suo cap. 1. & 2. & 11. à minis & poenis h. l. transit ad promissiones b. Idololatriæ vastationem minatus, ad piorum consolationem convertitur, qui tam horrendas poenas & spectaturi & passuri erant, ut sit in publicis poenis c. An verò hæc sit promissio purè Evangelica, extra typum, directè pertinens ad liberationem à peccato & morte per Christum; an sit promissio Evangelica quidem, sed non directè, verùm quæ sub typo redemptionis temporalis spirituales adumbret; ut sit oraculum ex eorum numero quæ typica composita dicuntur, geminūque habeat sensum & geminam impletionem; unam de typo & in typo, quæ fuit redemptio Israelitarum è sepulchro captivitatis; alteram, perfectiorem, in antitypo, quæ est Ecclesiæ æterna redemptio per Christum: quærun Interpretes. Qui posterius statuunt urgent tum historiam; quia multi Israelitarum post excidium Regni sui se Judæis junxerant, & cum Judæis ex Babylone liberati sunt: tum circumstantiam textus; quia consolatio minis respondere debet; minatus autem erat Propheta exilium perpetuum. Plerique verò, quibus assentior, malunt

malunt promissionem esse merè & directè Evangelicam, quæ ita soletur Israelitarum reliquias, ut ad omnes verè Christianos pertineat usque ad finem seculi; nè putarent pii actum prorsus esse de Ecclesia, si maxima pars Israelitarum hærens in ore matricis suffocaretur, nec exire posset ex angustiis illis in quas se per peccatum coniecerat. Quum autem hæc aliena videantur ab instituto & filo Prophetæ, dicunt, Spiritum propheticum assurgere & abripi solere ad altiora sacratoriæque Evangelii mysteria: idque non solum cum illorum typus in V. T. se ostendit; sed etiam cum aliquid apparet contrarium, ut Zac. 9. 9. & 13. 7. Ea enim est Divina clementia, ut in summa etiam offensione atque ira, cum omnia minatur peccatori, suæ tamen benignitatis non obliviscatur. Vide Esa. 1. 25. Jer. 16. 14, 15. Deinde, hunc versum claudi volunt parenthesi, Prophetamque vers. seq. se ad inchoata & interrupta recipere. Sed parenthesi non erit opus, si verba illa, *pœnitentia abscondita est*, &c. pro confirmatione promissionis accipiamus, sicut accepit Montanus; quia hoc est consilium Dei immutabile, non metuendum esse ut Deum ejus unquam pœniteat. Sententia ergo est, Israelitas semper sibi exitium fuisse molitos. De iis autem tuendis & servandis solum Deum curâ perpetuâ tangi. Interim tamen Ephraimitas præsentis temeritatis pœnas duros, ut, propriis malis eruditi, quam inutiles sibi fuerint intelligant. Sunt ergo hæc verba Christi morti & sepulchro insultantis; q. d. Nè desperent qui inter vos resipiscunt, quasi nulla ipsis superesset salus, aut liberatio à morte: nam ego Messias redimam eos, nè cum turba pereant; nec penitus Israellem delebo, sed eos in vitam restituam. Ubi ergo sunt pestes tuæ, o mors? Hic sensus, etsi ex Prophetæ verbis non planè manifestum esset, post Evangelii lucem in dubium revocari non debet. Quem etiam firmant verba **וְיָצִיאָם מִיָּד יְהוָה** liberabo eos, pretio scilicet, & **וְיָצִיאָם מִיָּד יְהוָה** redimam eos, nempe jure affinitatis^d. Hoseas, prolixè locutus de Lege, peccato, & gratia Christi, omnia in summam contrahit. *Colligata est, inquit, iniquitas, &c. v. 12.* Quod pertinet vel, 1. ad Legem, quâ peccatum reservatur puniendum: vel potius, 2. ad Evangelium, quo peccata absconduntur & teguntur, & quali sepeliuntur. *Dolores parturientis, &c. vers. 13.* De salutari parturitione & dolore loquitur; ut Esa. 26. 16, 17. *In angustiis requisierunt te, &c. Mic. 4. 10. Dole & ingemisce, &c. Ipse filius factus ex servo, novus ex veteri, non sapiens, id est, sentit se fuisse stultum: stultus fit ut sapiens fiat; stultitiam crucis amplectitur.* Porro, sub Lege perpetuò parientes nunquam pariebant, ad justitiam non pervenerunt: ibi nihil nisi contritio & suffocatio filiorum. At *tempus erit, nempe sub gratia, in quo non stabit in contritione filiorum, omnis ex Deo natus felicissimo partu. De manu mortis, &c.* Verba Filii Dei incarnati, qui finis est Legis omni credenti*. Hunc locum citat Apostolus 1 Cor. 15. 55. neque penitus ex mente Prophetæ, neque planè contra mentem ipsius^f: mentem Prophetæ magis explicans quam verba^g. Non citavit hæc verba ut confirmaret doctrinam suam proximè & immediatè; sed tantum in genere ostendere voluit, proprium Dei munus esse interitum mortis, & exitium sepulchri^h. Imò sensus suprâ exhibitus optimè facit ad probandam corporis resurrectionem, ut voluit Paulus, quæ pars est redemptionis per Christumⁱ. [Sed de hac Paulina citatione opportunior alibi erit dicendi locus.]

15. *Quia, &c. וְיָצִיאָם מִיָּד יְהוָה* Quia, vel Nam, (vel, Certè, V. *Quamvis*, Ca. fm. Q. in Riv. Tar. Càm, D.) ipse (i. e. vel, 1. Christus, qui multos fratres ad se adducturus erat^k. Sed repugnat filium orationis: alioquin quod sequitur ad Christum pertinebit, quod absurdum est^l. Vel, 2. Ephraim^l.) inter fratres (i. e. reliquos Patriarchas; vide Gen. 48. 19^m: vel, inter reliquos Israelitas, atque adeò inter vocatos ex Gentibusⁿ. Vel, *præ fratribus*, i. e. plusquam Judas & Benjamin^o. Vel, *inter vires*, Ti. nam וְיָצִיאָם est, *pratum*, vel *viretum*, Gen. 41. 2. Job. 8. 11 P. Sed plurale ab eo esset, non וְיָצִיאָם, sed וְיָצִיאָם, quod non est in usu^r.) *crescet*, Mo. P. vel, *multiplicabit*, sub. *peccata*, G. ex Ch. vel, *florebit*, Ti. *fructum faciet*, M. fm. Pi. vel, *augefcet*, Ca. *fructum fecerit*, auctus fuerit^t. Est allusio ad nomen

Ephraim^t, qui frugiferum, aut crescentem, sonat^v: & sic dictus est ob incrementum sive sobolis, sive potius dignitatis. וְיָצִיאָם tanquam à וְיָצִיאָם, quod esset וְיָצִיאָם: nam וְיָצִיאָם, & ab eo וְיָצִיאָם, *secundo*^x. Vel, *multiplicabitur*, V. vel, *crescebat*, Oecol. & K. olim, juxta benedictionem Dei, quamdiu parebat Deo^y: vel, priusquam fecit vitulos^z. Vel, *germinavit*, vel *crevit*; ut causa sequentis arefactionis sit hæc fructificatio, sub qua etiam illius abusus intelligitur: ita fut. est pro præ^a. Vel, *fructificaverit*; ut sit comminatio; q. d. hoc non impediet vindictam Dei, &c.^b. Vel, *florebit*, aut *germinabit*, postquam scilicet, vel quamvis, *exsiccatus fuerit*, &c.^c. [ut sequitur.] Confirmatio est præcedentis promissionis allegorica^d. *De manu mortis liberabo*, nempe, *quia adhuc ipse fructificabit*, etsi desoletur, &c.^e. Elegantissima est occupatio. Atqui abreptus est Israel tanquam Euro & exarefactus. Esto, efficiam tamen ut reflorescat promissione meâ^f. Objici potuit, Quid ergo fiet de minis tuis, & exitio prædicto? Ruinam ergo illam confirmat, & emphaticè describit: Deus tamen memor erit foederis sui. Ephraim iterum fructificabit, tamen cum exceptione crucis & afflictionum, quæ impios absorbeant, fideles autem & pœnitentes ad meliorem frugem revocabunt. *et inter fratres* sic accipio: Ephraim, à fratribus suis [Juda & Benjamin] separatus per schisma illud notum, fructus nullos edebat Deo gratos; & quamvis in eo statu crescere videretur, re ipsâ tamen marcescebat. Sed post restitutionem reliquiarum, cum multi Israelitæ sub Messia colliguntur, tum & Ephraimitæ, qui antea segreges erant & hostes fratrum, cum fratribus habitabunt in unum, fructusque dignos edent^g, nempe fructus bonorum operum^h. Fructificationem hinc intelligunt vel, 1. politicam, reductione eorum cum Judæisⁱ; vel potius, 2. spiritualem^k; cui favent textus coherencia & Prophetæ scopus^l. Ad Synagogam hæc pertinent, nempe credentem, quam salvabit Christus, qui inter fratres suos, credentes scilicet, fructum feret, corda excitans hæc consolatione absconditâ ab oculis, ut securissimè vitam æternam expectent, æquo animo mala præsentis vitæ ferentes. Quod sequitur pertinet ad Judæos incredulos, quos nunc dicit prorsus perituros^m. [Alii hoc verbum aliter reddunt:] *divisi*; ut reddatur causa cur tam graviter puniatur Ephraim, quia scilicet inter fratres schisma fecitⁿ. Vel, *dividet*, Vulg. o. fm. Sy. Ar. nempe Deus^o. Vel, 1. in die Judicii, quando divisurus est præmia suis tunc resuscitatis^p: [vel, 2. in hac vita.] Sententia est, Deum discrimen positurum inter Judæos & Israelitas, illos servando, hos perdendo, ut Hos. 1. 6, 7 P. Sic autem vertunt, vel, quia legerunt וְיָצִיאָם^q; vel, quia וְיָצִיאָם est pro וְיָצִיאָם^r, mutatis ל ו ר, literis nempe vicinis, ut sæpe fit. Job. 37. 16. וְיָצִיאָם, pro וְיָצִיאָם; & Job. 38. v. 32. וְיָצִיאָם, pro וְיָצִיאָם^s. Sic, *zangibil*, *pipel*, *sarabala*, pro, *zingiber*, *piper*, *sarabara*^t. Deinde, solens est hæc locutio, *dividere inter*; ut Exod. 9. 4. Ruth 1. 17. Prov. 18. 18. Quare non audeo illam versionem dammare^v. [Ch. locum sic vertit, *Quia ipsi vocati sunt filii, & multiplicaverunt opera corrupta*.] ¶ *Adducet, &c. וְיָצִיאָם מִיָּד יְהוָה מִיָּד יְהוָה* Veniet (vel, *Per-* runtamen *veniet*, Pi.) *orientalis ventus* (vel, *Auster*, P. *Eurus*, Pi. ventorum omnium validissimus^x, & pestifer in illis locis. Simul ostenditur situs Assyriæ^y.) *Domini* (vel, *ventus Jehovah*, Calv. i. e. vel, 1. vehementissimus^z: ut, *hortus Dei*, qui cultissimus; *flamma Domini*, quæ maxima^a: vel, 2. à Domino excitatus^b, non fortuitus. Significat, Deo semper paratos esse ventos quibus arefaciat, &c.^c. *Ventus* hinc est hostis vehemens^d, ut Jer. 4. 11. & 18. 17e. Ezec. 19. 12^f. nempe Assyrius^g, Salmanaſar^h.) *à deserto ascendens*, Mo. Calv. &c. vel, *profectus*, Ca. Per Syriæ partem desertam, 1 Reg. 19. 15. nam hæc iter Assyrii in Samaritidemⁱ. Magna pars Arabiæ desertæ ab Oriente Judææ inter Babyloniam & Judæam interjecta fuit^k. Desertum terminus erat terræ Canaan, Exod. 23. 31. ubi *desertum* quidam dici putant Libanum & Anti-libanum, quoddam sylvis pleni essent illi montes^l. Quid si ventum Euro-astrum hinc intelligamus? is enim ventus vehemens est, & flat à deserto illo, antonomasticè sic dicto, quod Ebræi peragrarent cum exierint ex Ægypto. Obj. At Assyrii ab illa parte non

^d Riv.^{* Mer.}^f D.^g M.^h Calv.ⁱ Riv.^k V.^l Mer.^m M. D.ⁿ Tar. Di.^o c.^p D.^q Pi.^r G. ex Ch.^s Riv.^t Tar. ex^u Jun. fm.^v Riv. ex K.^w Tar.^x D.^y Riv. & D.^z Riv.^a D.^b Oecol.^c K.^d Q. in^e Riv.^f Al. in^g Riv.^h Riv.ⁱ Jun. fm.^j Riv.^k Riv.^l Jun.^m Riv.ⁿ Pi.^o Tar. ex^p Zac. &^q Mol. &^r Meisn.^s Tar. ex^t Luth. &^u Geln. &c.^v Tar.^w Mer.^x Q. id^y Riv.^z Liv. Riv.^a Q. in^b Riv.^c Liv.^d D.^e Dex Liv.^f Liv.^g D. quebra^h 1. 69.ⁱ Liv.^j D.^k G.^l V. Riv.^m Riv.ⁿ D. fm.^o Calv. G.^p Riv. &c.^q Calv.^r Pi. fm.^s Riv.^t Liv.^u Liv. ex^v Jun. M. D.^w Pi.^x Pi.^y G.^z Liv.^a D.

C A P. XIV.

non venerunt. Resp. Similitudo non ducitur à parte aut climate unde ventus oriebatur, sed ab impetuositate & nocumento ejus. Subaudiri enim debet nota similitudinis; q.d. Adducet Deus Assyriorum exercitum tanquam ventum, &c.^m. [Alii locum aliter distinguunt:] Veniet orientalis ventus, Dominus à deserto ascendet, M. Ti. ¶ Et, &c. "וְיָבֹשׁ קְדֵרוֹ וְיִיבֹשׁ" Et arefcet (vel, arefaciet, M. Ti. fim. P.) vena (vel, venam, P. M. Ti. vel, fons, V. fim. Pi.) ejus, Mo. sic Pi. &c. (vel, i. deserti^a; vel, 2. Ephraimi^o, de quo v. 12, 13 P. i. e. Spoliabitur opibus suis 9.) & siccabit fontem (vel, siccabitur fons, P.) ejus, M. &c. Ventus enim ab Oriente erat adurens, (unde ἄνεμος Græcis dicitur,) ac proinde & exsiccat, Ezech. 17. 10. & 19. 12. Quid autem per hanc ἀναρπείαν significetur explicant sequentia. ¶ Et ipse (scilicet ventus; vel, hostis², Assyrius³, qui per ventum illum intelligendus⁴;) diripiet thesaurum omnium vasorum, &c.] Vel, omnium vasorum, &c. M. P. &c. vel, rerum pretiosarum. Ità hæ voces sumuntur 2 Par. 32. 27. & 36. 10. Dan. 11. 8. Nah. 2. 9. Vel, suppellectilis desiderabilis, i. e. Omnia pretiosa hujus mundi perdet². Vasa hinc vocata res, aut instrumenta, vel etiam, si placet, vestes². [Alii versum sic reddunt & exponunt:] Nam ipse inter fratres fructificabit; postquam veniente Euro, (quo adumbratur Assyrius⁵;) vento Jehovæ à deserto ascendente, exaruerit scaturigo ejus, & exsiccat fuerit fons ejus, illo diripiente thesaurum omnium instrumentorum desiderabilium, JT. nempe Assyrio, tanquam vento & turbine, everente omnia⁶. [Sensum suprà ex Jun. produximus.] Al. Quia hoc, (וְיִיבֹשׁ) enim cum accentu Zakeph-katon ponitur absolute, & sine prædicatione: quod tamen plerique Interpretes parùm curant^d. Sensus, Hoc cum ita sit, ut audivistis ex Messie verbis: sunt enim hæc verba Prophetæ,) inter fratres fructificare faciet. (h. e. fecundum reddet ipsum Ephraim suum, seu Israellem spiritualem: reliquis suis fratribus Christus multos alios Evangelii præconio adjunget denuo, qui fructum ferent multiplicem in Ecclesia, Hof. 14. 5, 6, 7. Joh. 15. 2, 8, 16. At nonne multa mala minatus es? his videtur illa promissio tolli. Non ita; etiam mediis in malis sustentatur & augetur Ecclesia: id quod allegoricè nunc proponit:) Veniat Euris, ventus Jehovæ (Veniat ex decreto Dei hostis crudelis & impetuosus, Assyrius,) à deserto ascendens, (in quo ventus plerumque major & crebrior, quique, cum nullis rebus obviis retardatur, majore vi flare solet,) & exarefcet scaturigo ejus, (nempe afflicti populi Judaici; [potius Israelitici;] relativo pro antecedente posito; ut Thren. 3. 1.) & exsiccat fons ejus; (omnis temporalis felicitas & abundantia pereat, ut non florere possit Ephraim, qui velut arbor ad aquas est: confer Ezech. 19. 12. Tamen ille Ephraim & populus Dei per Christum in omnibus malis evadet non modò victor, Rom. c. 8. v. 37. 1 Joh. 5. 4. 5. sed etiam) diripiet thesaurum omnium, &c. Quà phrasi & similibus indicatur quòd Ecclesia, Verbo Dei convertens gentes infideles, & armis divinitus validis munitiones everens, 2 Cor. 10. 4, 5. ipsa ditetur, & quæcunque lucratur Deo devoteat. Huic cohæret versus sequens, Desoletur Samaria, &c. i. e. Pereat mundus infidelis. Ut ità Prophetà minas suas hæc gravi denunciatione concludat, quæ eos pœnæ magnitudine terreat, ut ad frugem reducat⁷. Al. Versus hic quoad verba satis facilis est, quoad sensum difficilis, quem nos sic explanamus. Nam ipse Ephraim inter fratres fructificabit. Obiici poterat, Quæ spes fructificandi, cum instar deserti sese habeat? Respondet, Veniet Euris, ventus Domini, à deserto ascendens, & exarefcet scaturigo ejus, & exsiccat fons ejus, nempe deserti: habent enim deserta suas quoque aquarum scaturigines, unde nutriuntur & magis inculta redduntur, alioqui peritura si aquis prorsus destituantur. Promittit ergò Deus se vento suo arefacturum fontes deserti populi sui. Tunc ipse Ephraim diripiet thesaurum, &c. i. e. ditescet alienis spoliis^f.

1. **P**ereat Samaria] Hic inchoatur communiter cap. 14². [Et hinc inchoant Mo. P. M. Ti. Ca. Ch. Sy. Ar. codicem Hebræum sequentes.] Sed malè hoc divellitur à præcedentibus^b: neque enim novum sermonem hic ingreditur, sed tantum confirmat quod dixerat de ultimo interitu Samariæ & totius Regni^c. [Aliis ergò hic versus ultimus est cap. 13. ut Luthero; Mol. Gualt. Dan. D. JT. & Pi.] ¶ "וְיִיבֹשׁ קְדֵרוֹ" Desoletur, jam convicta scelerum^d. Desolabitur, &c. Mo. P. Pi. fim. M. D. Riv. Disperdetur, o. sic Ar. Postquam desolata fuerit, JT. Deliquit, Ti. fim. Ca. Rea erit, vel est, Sy. Ch. scil. gravium peccatorum^e. i. e. Ità tractabitur ut omnes agnoscant sceleratissimam esse. Imperat. pro fut^f. Samaria, i. e. totum Regnum Israel^f, cujus illa erat caput^g. Ubi diu infectatus est peccata populi, minatur vastationem, &c.^h. Ab hoc loco [Propheta] suarum concionum summam complectitur: 1. minatur; 2. hortatur ad veram pœnitentiam, docens quænam illa sit; 3. subjungit promissionem; & 4. ad exhortationem rediens finem facitⁱ. ¶ Parvuli eorum (nempe Samaritanorum^k) elidantur] Vel, collidentur, sive allidentur, Calv. Pi. G. Ti. &c. sub. solo, D. G. vel, sub. saxi, aut parieti, V. sic G. ut sit in urbibus captis^l. Hæc interdum à victoribus fieri docent nos historiarum^m. Vide 2 Reg. 8. 12ⁿ. & 15. 16. Amos. 1. 13°. Ps. 137. 9. Sed & Homerus infantes solo allisos refert^o. Vide & Horat. Carm. 4. 6 P. Non legimus hoc factum quum Samaria expugnata est: factum tamen fuisse nemo pius negabit. Neque enim omnia quæ gesta sunt à scriptoribus narrantur. Facta tamen agnoscimus, aut quia prædicta, aut quia ab aliis obiter commemorata^q. 2. Convertere, (vel, Revertere, Ti. Pi. &c.) Israel, ad Dominum, &c.] Vel, usque ad Dominum, Ti. Oecol. i. e. perfecte, non desistens donec Deum contingas^r. Planè ad illum redi, non autem aliquatenus, ut sit in pœnitentia simulata^t. Verum poni וְיָבֹשׁ ad, loco וְיִיבֹשׁ el, sine emphasi, constat ex Deut. 30. 2^u. Redi, agnitione culpæ & emendatione morum^v: vel, nunc post tanta mala, in exilio. Loquitur velut in re præfenti, ut & alii Prophetæ^x. Spem veniæ illis facit^y; alioqui vana esset hæc exhortatio^z. Dimittit jam corpus populi velut insanabile & desperatum, & paucos atque electos hic alloquitur, qui tamen ad tempus prolapsi erant, & communibus vitiis impliciti². ¶ Quoniam corruiisti, &c.] Vel, impegisti, i. e. incidisti in multas & graves calamitates^b. q. d. Vides enim in quanta mala incidere per idololatriam & alia crimina^c. Non desperandum. Qui percussit te, sanabit. Peccatis tuis velut coactus te percussit; non ideo desit esse Deus^d. 3. Tollite (vel, Accipite, Riv. Afferte, ad Deum^e;) vobiscum verba] Ità Ti. Calv. &c. Accipere verba dicuntur, qui docentur quæ locuturi sunt. Sic verba poni in ore dicuntur 2 Sam. 14. 3^f. Sensus, q. d. Me audite, huic monitioni parete^g. Custodite Legem, quam Moses וְיִיבֹשׁ verba vocat: discite hoc modo cum Deo loqui, seu orare, caventes nè quid contra Verbum suscipiatis^h. Tollite verba quasi ex ore Deiⁱ. Verba, non qualiacunque^j, vel simulata^k, verum ex sincero corde profecta^l, & quæ cum re ipsa verbis significata sunt conjuncta^m: verba in agone conscientie domi diu præmeditataⁿ. Ebræi eadem voce exprimunt verba & res, quia verba debent esse realia, & homine digna; præsertim apud Deum, qui non patitur sibi verba dari, Psal. 78. 36. Esa. 29. 13. Accipite verba, nempe à Deo hinc data^o. Non opes, non hostias, exigit, sed tantum verba^p, quibus testemini vos seriò respicuisse^q. Verba puræ confessionis^r: preces^s. Precationis formulam illis dicitur^t. ¶ Et convertimini, &c.] In toto corde vestro, & non in labiis tantum^u. Emendate vitam^v. Al. Postquam conversi fueritis, &c. Nam Deum non precatur ex animo nisi qui priùs ex animo respuerit^z. ¶ Aufer iniquitatem] i. e. Condona²; vel, abole per Spiritum tuum³. Vel, Aufer pœnas has quas sentimus^d. Ità se reos fatentur damnantque coram Deo^e. ¶ Et, &c. וְיִיבֹשׁ] Et accipe bonum, M. P. Ti. Mo. Ca. &c. sub. verbum,

* Glas.
rhet. 1. 10.
492. ex
Tar.

* Di.

* Riv.

* Riv. fim.
Calv.

* Calv.

* Tar.

* G.

* Riv.

* Mer. fim.

* Riv.

* Riv.

* Oecol.

* Mer.

* D.

* BP. p. 315.

* G. fim.

* Liv. Riv.

* Liv.

* Riv.

* G.

* Liv.

* Riv.

* Oecol.

* Mer.

* Riv. ex

* D.

* G.

* Riv.

* Mer.

* Riv.

* Calv.

* Riv.

* Calv.

* Riv.

* D.

* G.

* Riv.

* Calv.

* Riv.

* Calv.

* Riv.

* D.

* G.

* Riv.

* Mer.

* Riv. ex

* Liv.

* Idem.

* Mer.

* Q. in

* Mer.

* Calv.

* Riv.

* Tar.

* Calv.

* Riv. fim.

* Calv.

* Riv.

* Tar.

* Riv.

* D. fim. Mo.

* D.

* M. sic G.

* ex Chald.

* Pi. fim. V.

* Liv. sic

* D.

* M.

* G.

* D.

* V. D. fim.

* Pi. Riv.

* Riv.

* G.

* Calv.

verbum, i.e. bona verba nostra; h.e. Suscipe veram confessionem peccatorum nostrorum: vel, sub. *animum*, i.e. poenitentiam nostram, aut precessionem quam facimus ex animo f. Vel, *bonum*, i.e. bonas gratiasque victimas, h.e. gratiarum actionem, quam tibi nos pro tauris libabimus g. *Acceptum habe id bonum* quod nunc facimus, planè quasi non peccassetis h. Sensus loci, q. d. Aufer iniquitatem, ut possimus tibi bonum gratumque munus offerre i. Culpâ remissâ, & animis nostris Spiritu tuo sanctificatis, quod in nobis *bonum* est, quod sanè ex te est, accipe k. Sed cum postea ager de officio resipiscientium, præstat interpretari, non de bono quod fideles habebant præ manibus Deo offerendum, sed de eo quod à Deo post reconciliationem expectabant l. *Accipe*, i.e. *Acceptum* tribue, vel confer m. *קַבֵּל*, per metalepsin, sæpe notat finem cum effectu destinatio n: ut Psal. 68. 19. *accepisti*, i.e. accepta dedisti, ex collat. Eph. 4. 8 p. Sic & Gen. 12. 15. & 43. 34. Exod. 18. 12. & 25. 2. & 27. 20 q. *Bonum*, tum, 1. regenerationis r; iustitiam & integritatem morum; nam hæc Dei dona sunt t: tum, 2. benedictiones externas. Secundum hoc membrum primo respondet, & post *אָגַד* addit *דְּלֹוֹן* u. *Tolle malum*, nempe peccatum; *dona bonum* v, i.e. Spiritum sanctificantem x. Malo sublato, fac ut omnia bona succedant, temporalia & spiritualia y. Al. *Accipe in bonum*, i.e. in bonam partem, ut sit *טוֹב* pro *טוֹבָה*, & sub. hanc nostram precessionem z. *Recipe nos gratiosè*, Ang. *Et suscipiamur utique quasi boni*, Ch. *וְאֵתְּנוּ לָנוּ וְנִשְׁמָרְךָ* Et reddemus, vel persolvemus, (verbum proprium in votis, quæ *וְנִשְׁמָרְךָ* dicuntur a:) *juvencos* (vel, vitulos, Mo. P. At hi *וְנִשְׁמָרְךָ* potius dicuntur b. Vel, *tauros*, Ca. vel, *fructum*, o. Sy. Ar. Quam versionem retinet Apostolus Heb. 13. 15 c. Pro *וְנִשְׁמָרְךָ*, legerunt vel *וְנִשְׁמָרְךָ*, vel *וְנִשְׁמָרְךָ*, plur. à sing. *וְנִשְׁמָרְךָ*) *labiorum nostrorum*, M. Ti. Mo. P. Ca. V. &c. *וְנִשְׁמָרְךָ*, pro *וְנִשְׁמָרְךָ* *. Nam status [absolutus & constructus] hoc modo sæpe permutantur. Vel, *labiis nostris*, JT. Sic esset *וְנִשְׁמָרְךָ* f. Vel, sermo brevis est, *juvencos*, *juvencos*, inquam, *labiorum nostrorum* g. Exempla talia sunt plurima. Vel, ut *juvencos labia nostra*, i.e. vota labiorum nostrorum. Hoc pono, non statuo h. Vel, *vitulos, labia nostra*: i.e. non vitulos bestias, sed labia nostra, quæ nomen tuum confiteantur, & ipsis vitulis digniora sunt sacrificia i. Loco vitulorum offeremus tibi preces, laudes & gratiarum actiones l. q. d. Hypocritæ summum se cultum præstare putant quum taurum offerunt: sed *אֱלֹהִים* est is cultus. Deus aliter vult coli, suam prædicari misericordiam quâ nitamur: qui cultus rationalis est. Sic confert cultus Legis cum cultibus Novi Testamenti, atque hos illis præfert; & porro illos abolendos prædicat m. Locutio hæc est valde emphatica: q. d. Non possumus in hoc exilio tibi offerre boves in sacrum *זֶחָרִיטִיכֹן*, (*eucharisticum*, sive *gratiarum actionis*) sed pro bobus offeremus pia verba gratias suppliciter agentia n. [Ch. verba sic *מִשְׁפָּחָה*, Et sint eloquia labiorum nostrorum penes te accepta, tanquam boves in beneplacitum super altari.]

4. *Assur* (i.e. Rex Assyriorum o, vel ipsi Assyrii; ut dicitur, *Romanus cedendo vincit p*) non salvabit nos] Non amplius dicemus Assyrium servatorem nostrum, ut olim q. *Assur* omne externum auxilium significat, per synecdochen. Generali peccatorum confessioni subicit specialem, quâ peccata sigillatim detestantur, & eorum emendationem promittunt r. Fiducia humanorum præfidiorum ut commune est Regnorum peccatum, ita peculiare fuit huic populo, ut Prophetæ ostendunt t. *Super equum* (vel, *equis*, Ti. Pi.) non ascendemus] Vel, 1. ut antè, spem salutis in eis collocantes u: quod damnatur Esa. 31. 1. vide & Psal. 33. 17. Mic. 5. v. 10 v. Vel, 2. ut cursitemus & longinquis profectio-nibus nosmet fatigemus ad petenda auxilia x, ab Egypto, ut olim 2 Reg. 17. 4. Describitur autem Egyptus ex equitatu, quo maximè pollebat, Deut. 17. 16. Vide Esa. 30. 16 z. *Opera manuum, &c.*] Brutum suum stuporem damnare tenentur, quem antea variis pretextibus palliabant a. Non ultra imaginibus dabimus Dei nomen b. *Quia, &c.* *אֲשֶׁר בְּיָדְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ* Quia in (vel, per, P.) te (sub. solo, D.) miseratio, vel misericordia, est, vel fuit, pupilli, vel pupillo, Mo. M. Ti.

vel, misericordiam consequitur pupillus, JT. Pi. Sc. P. &c. Cum tuum sit misereri pupilli, Ca. Pupillos vocat homines infirmis sortis c; qui ope humana destituuntur d; v. qui neque per se vires habent, neque patrem habent e. D. Pi. qui eos tueatur. Tales olim in Egypto fuerant Hebræi, cum Deus eorum misertus fuit. Pari in statu eadem ab ipsius bonitate expectant *. Intelligunt sufficere gratiam quæ offertur à Domino, nè posthac vagentur auxilii causâ, vel abstrahantur gravis figmentis. Ostendit quorsum oporteat nos redigi, nempe ut abiciamus omnes vanas spes, & conscii inopie nostræ, recumbamus in unum Deum, ut pateat misericordie Dei ad nos accessus. Pupilli enim pendent ab aliena directione & ope f. Calv. Oppositio inter Deum & vana hominum figmenta: non possunt illa servare miseros; at tu id potes, & visse. Riv.

5. *Sanabo contritiones, &c.* *וְשִׁבַּרְתִּי* Conversiones eorum, i.e. ipsos conversos. Si ita se converterint ad vias rectas, ubi me deprecati fuerint, *sanabo eos*, id est, reducam ab exilio h. *Aversionem* (vel, *rebellionem*, P. G. defectionem, V. sic Ca.) eorum, Mo. M. Ti. JT. Pi. &c. A *וְשִׁבַּרְתִּי* reverti fit, ut *וְשִׁבַּרְתִּי*, quæ in bonam partem accipitur, *conversio*; ita & *וְשִׁבַּרְתִּי*, quæ sumitur in malam partem i, sive in contemptum, in tota Scriptura k. Vide Jer. 3. 6, 22 l. Non dicit, *delicta, errores*; sed ponit atrox nomen, *defectionem* à Deo: ut ostendat se vel atrocissima peccata sanaturum, &c m. *Sanabo*, nempe per Christum, qui est Medicus animarum n. Rectè de Christo & Evangelii tempore plerique Interpretes hoc accipiunt; tunc enim verè Deus populi rebelliones sanavit. De restitutione ex exilio Babylonico accipi nequit, neque enim tunc sanatus fuit eorum status o. Post orationem promissio; ut confirmetur animi pro remissione orantes, certò se exauditum iri. In remissione enim peccatorum, sanctificatione per Spiritum, & vita æterna, non additur conditio, (ut fit in temporalibus;) quod Dei voluntas sit certa, quod illa dare velit p. Confirmat quod prius dixerat de reconciliatione: nec frustrâ: propensi enim sunt homines, sicut ad spes vanas, sic etiam ad diffidentiam & tumultuationem in Deum, &c q. Calv. *Sanare* Deus dicitur, vel, 1. quum veram poenitentiam indit r; quum nos regenerat, &c t: vel, 2. veniâ gratuitâ u. *Sanabo, &c.* i.e. condonabo. Si ita fecerint ut t Calv. monui, ita dicit tibi Deus, *Curabo, &c.* Nè igitur desperet peccator v. Prolixè has suas promissiones h. l. proponit Deus, ut sciant Israelitæ se à Deo ferè invitari ad quærendam reconciliationis gratiam, nè hæsitantes ac trepidi accederent, acsi morbis deploratis frustra medici opem implorarent. Promittit autem certò & absolutè, se omnes electorum suorum defectiones sanaturum x. *Diligam eos* (Quos prius oderam Riv. & spreveram, Hof. 9. 17. Amor Dei fons est omnis nostræ felicitatis y.) spontaneè, *וְנִשְׁמָרְךָ*] *Ulro*, vel spontè, y D. Mo. Ca. D. Liv. Calv. P. V. voluntariè, D. Pi. promptâ, sive liberâ, animi voluntate z: i.e. non coactus a. *Voluntario* amore, i.e. qui ex puro affectu manat, nullâ fione tectus aut inquinatus. In verbo includitur verbale. Sic, *dormire mortem* dicunt, pro, *dormire dormitionem mortis* b. *Ex liberalitate*, M. liberaliter, Calv. G. i.e. b D. clementer. Multum simile habent liberalitas & clementia, ut debita & peccata. Ideo ex vicino transeunt vocabula c. *Liberalissimè*, Ti. q. d. Effuso vel non vulgari G. amore vos prosequar d. *Benevolentia*, JT. Tar. vel, populum *voluntarium*, Tremel. in Boot. acsi *וְנִשְׁמָרְךָ* pro *עַם* Boot. anim. *וְנִשְׁמָרְךָ* scriptum esset: quæ ellipsis nimis dura videtur *, 2.8.9.202. & aliena f. *Gratuitò*, Q. in Boot. q. d. Nullis ipsorum * Boot. ib. meritis provocatus g: etsi amore meo indigni sint h. Liv. *וְנִשְׁמָרְךָ* adverbii vim habet, per ellipsin i, pro *וְנִשְׁמָרְךָ*, Calv. D. ut Psal. 54. 8 l. Al. *manifestè*, o. Inscita versio. Nec me- Riv. lius Syrus locum vertit, *Et diligam vota eorum*; quasi h AE. in scriptum esset *וְנִשְׁמָרְךָ* : sine qua lectione defendi Liv Riv. non potest Chaldaica versio, *Diligam eos quando poenitentiam agent spontè m. Concorditer*, Ar. *Quia aver-* Boot. *sus est furor meus ab eis*] Vel, *ab eo*, JT. Pi. supple, popu- Riv. lo. *וְנִשְׁמָרְךָ*, à me: abiit à me ira n. Al. *Quia avertetur, &c.* m Boot. ib. præ. pro fut o. Al. *Quia quievit*, vel *sedata est*, &c. D. o V. Qu. Quomodo diligere potes eos in quos exarsit ira tua, Riv. Hof. 8. 5 ? Respondet, *Aversa est ira, &c p.*

6. *Ero quasi ros Israel*] Id est, populo Israel q. Ira- q Pi. eli, qui talis est non voce, sed re, suprà v. 2. quique se jam

jam convertit. Similitudo toris sumitur modò in malum², pro re evanida[†], Hof. 6. 4. & 13. 3[†]; modò in bonum², ut Job. 29. 19. Provi. 19. 12². Commemoratur h. l. aliquot effecta dilectionis Dei². Incredulis minatus erat arefactionem radicis, Hof. 9. 16. nunc conversis benedictionem promittit. *Ut ros*, stabilis nempe & durabilis². q. d. Refrigerabo eos²; recreabo, ut vires recolligant². Faciam ut omnia eis floreat, ut agri irrigati: Gen. 27. 39. Esa. 26. 19. Mic. 5. 7². Rose donorum cœlestium eum irrigabo², idque in perpetuum; ut ros nunquam deficit². Ros erat salutaris & valde gratus, Esa. 18. 4. & 26. 19. confer Deuter. 32. 2². maximè in terra Canaan, ubi pluvia rara erat². Omnia feliciter illis cedent². Significat gratiam, tum justificationis tum regenerationis, eis communicandam in Christo². ¶ *Sicut lilium*] Ità Ti. JT. Pi. &c. Quod cæteris floribus longè præcellit, 1. specie & venustate; 2. fecunditate, Plin. 21. 5; 3. candore; 4. odore; 5. quòd, bulbo ejus in terra velut sepulto, unà nocte derepentè & præter spem surgit². ¶ *Sicut rosa*, Mer. Oecol. AE. K. odore jucunda, & aspectu grata: q. d. Felicissimus erit & celeberrimus². Sed malim *lilium* vertere, à *W* sex, ob sex folia ejus: deinde, quia in vallibus crescere dicitur Cant. 2. 1. quod rosis non convenit². ¶ *Et erumpet radix ejus*, &c. nempe in ramos & virgulta, ut Esa. 53. 2². ¶ *Et perfringent radices ejus* (sub. *huc illuc*, i. e. sese latè diffundent²), veluti Libanon, P. vel, arbores Libani, G. D. Pi. Mer. Riv. vel, radices arborum Libani, V. Et percutiet (vel, jacet, Ti. Sy. G. aget, Ca. mittet, o.) radices, &c. Mo. M. Riv. &c. Significatur conatus quo arbor terram deorsum findit, ut altè radices ad firmitatem agat. Virgil. Æneid. 4. *Ipsa hæret scopulis, & quantum vertice ad auras Æthereas, tantum radice ad tartara, tendit*². Al. Et si percussæ radices eorum, immobiles manebunt quasi Libanus: adeò consolidat gratia Dei electos suos². Erit in firmo loco positus². Et propagabit, &c. JT. Pi. Mittet longè latèque, aget altè radices². Al. Et incutiet (vel, figet, infiget, defiget, Mer. Calv. Tar. D. Riv. sub. terræ, D.) radices, &c. Liv. D. Metaphora à rebus quæ incutiendo altius penetrant, longiusque mittuntur & porriguntur. Nam *radix* non solum cadere & percutere, sed aliquando incutere, significat: 1 Sam. 2. 14. *incussit in labrum*; & ibidem 19. 10. *incussit hastam in parietem*. Idem igitur hîc dicitur quod Jer. 17. 8. *mittet radices suas*. Declaratur felix Ecclesiæ status similitudine sumptâ ab arboribus radicatis, patulis, speciosis, odoriferis; quæ omnia arbores commendant. Radicatio firmitatem, ramorum diffusio propagationem, decor oleæ pulchritudinem & gloriam, atque eam quidem constantem & continuam, quia oliva semper viret, odor jucunditatem & amabilitatem, notat². 7. *Ibunt*, &c. ità o. P. Mo. ¶ *Prodibunt* (vel, *Promovebunt*, Ti. V. *Propagabunt se*, V. *Serpent*, M. *Diffundent se*, JT. Ar. sic D. ex V. *Procedent*, Ca. D. *Excurret*, id est, crescent², latè se spargent²), teneri rami (qui sunt veluti *sugentes*, ut vox *סוגות* h. l. innuit²; quum firmi & crassiores rami vocentur *עצמות*²). Per ramos progeniem intelligit²; vel prolem numerosam². ejus, Pi. &c. q. d. Coetus electorum, uti firmissimus erit, ità ut amplius convelli non possit; ità etiam quotidie augetur, ut extingui amplius non possit². ¶ *Et erit, &c.* ¶ *Et erit quasi oliva* (vel, *olive*, Ti. Calv. Mer. Pi. &c. vel, *gloria olive*, P. simil. Boot. Elliptica loquutio, qualis Psalm. 18. 34. *sicut cervorum*, sub. *pedes*. Sim. Esa. 63. 2. Jer. 50. 9. necnon in Aristot. Hist. 8. 5. *melitropia*, &c. i. e. *Excrementum leonis* — simile est canis, i. e. excremento canis; & Plin. 32. 11. *Quorum brachia cancris similia sunt*, i. e. cancrorum brachiis²). decor, vel decus, (vel, gloria, P. magnificentia, M. Ti. *pulebritudo*, Buxt. in Boot. Malim, in genere, præstantia, sive excellentia²), ejus, Mer. ¶ *olivam* significat. Ammianus, 22. *Profecti inde Zaitam venimus, locum qui olea arbor interpretatur*. Vocatur sic & fructus & oleum Arabibus. Nec aliter hîc cepit Chaldaeus: vertit enim, *Splendor eorum velut splendor lychni in templo*. Oliva & frondibus abundat & fructibus, Ps. 52. 10². Jer. 11. 16². Similitudines congerit Propheta, ut confirmet animos populi². Quoniam una planta vel arbor non

potuit perfectè representare dotes Ecclesiæ, varias hîc nominat. *Lilium*: at hoc firmitate ac duratione caret; addit ergò *cedrum*: at hæc infructuosa est; addit igitur *olivam*². Cujus *liban*, i. e. *excellencia*, in duobus consistit: 1. in frondium copia & perpetuitate²; quòd perpetuò viret², cum arbores aliæ decore suo spoliantur; ideoque *arbor decoris* dicitur Levit. 23. 40. & *עץ השלום*, Sirac. c. 50. v. 11 P: 2. & præcipuè, in *oliva* & *קלון*, in fructuum ubertate summâque utilitate², de qua videtur Jud. 9. 9; qui fructus, sicut arborem decorant, (olea enim baccis gravaida decoram valde speciem præbet intuentibus,) ità maximè internâ suâ bonitate commendantur². *Ut olive*, frugifera, pacifera, pulchra, odora, semper florentis, &c.² ¶ *Et odor* (vel, *fragrantia*, M.) *ejus ut Libani*] Ità JT. Pi. LXX, Sy. Ar. &c. vel, odor *Libanon*, P. montis thuriferi², in quo arbores & herbæ odoriferæ². Ibi cedri, quæ maximè odoratæ sunt, de quo Virg. Æneid. 7. 13. *Uris odoratam nocturna in luminina cedrum*²: ibi etiam aromata, ut patet ex Gen. 37. 25. ubi aromata fecentes venisse dicuntur de monte Galaad, cujus pars est Libanus²: ibi thus, ut vel cognatio nominum *ליבן* & *לבוש* innuit². Al. Et odor ejus ut thuris: nam *ליבן* utrumque significat, ut hîc notavit Hi. & montis mentio jam præcessit, & odori melius congruit *thus*; & sic accepit Chaldaeus, [qui sic reddidit, *velut odor incensi aromaticum*]. Sensus est, Gratosus erit apud omnes², & nominis celebritate fragrantissimus. Confer Cant. 4. 11². Sic, contra, *facere* dicuntur qui in odio sunt; ut Gen. 34. 30². Exod. 5. 21². 8. Convertentur, &c. *ישובו ישיביו*] Revertentur (vel, *Congregabuntur de medio captivitatis sue*, Ch. vel, *Reversabuntur*, Sy. vel, *Revertentes*, aut, *Qui revertentur*, vel *convertentur*, ad Dominum, Riv. vel, *Convertentur*, o. M. Ti. G. ad Deum verum multi extranei, ut Ammonitæ, Moabitæ, Idumæi². Vel, *Refocillabuntur*, Di. vel, *Quiescent*, D. Q. in V. i. e. otio fruentur². *Redibunt*, Ca. Tar. nempe Israelitæ², vel, 1. in patriam²; vel, 2. ad Deum²; vel, 3. ad sese²: q. d. Multis malis fracti², & velut exanimati, recreabuntur², & se recolligent velut ex animi deliquio; ut *ישובו* sumitur. Vide dicta ad Thren. 1. 11, 16, 19. & 3. 21². Cum homo à languore seipsum recipit, convertitur spiritus, qui procul à corpore aufugisse videri potuit. Vide 1 Sam. 30. 12. 1 Reg. 17. 22 P.). *sedentes*, sive *qui sedent*, (vel, *qui habitabant*, Ti. *habitaturi*, Ca. *sessuri*, JT. Pi. erunt *sedentes*, Riv. *habitabunt*, Ch. & *sedebunt*, o. Sy. Ar.) in umbra ejus, Mo. P. &c. i. e. Vel, 1. Ecclesiæ²; vel, populi Israel, qui arbori proceræ, ramos suos extendenti, confertur². q. d. Omni felicitate fruentur qui ex ejus numero ac coetu fuerint, & ei se adjunxerint. In sola Ecclesia refrigerium & salus; extra eam æstus & exitium². Vel, 2. Dei², ex collat. vers. 1, 2². Dei in Christo. Sic Chald. in umbra Christi sui. Sic & K. eos, inquit, qui ad Deum redituri sunt, in umbra ejus placide quietur² ros, i. e. protectore Deo contentos fore². Recreabunt se sub protectione Dei², tuti ejus ope atque præsidio. De umbræ metaphora vide Psalm. 17. 8. Jer. 4. 6². ¶ *Vivent*, &c. *יחי ויחי*] Vivificabunt (vel, *Vivent*, Ca. o. Sy. Ar. *Reviviscunt*, Ti. *In vitam producent*, JT. Pi. scilicet liberos². Vivificabunt se, Mer. Calv. D. G. sic P. id est, Vivos liberos procreabunt². Vel, *Roborabunt*, sive *Consolidabunt*, se². *Vitam producent*, Q. in D.) *triticum*, Mo. vel, *frumento*, M. Ca. o. Ar. Sy. i. e. rebus necessariis ad vitam sustentandam. Vide Psalm. 81. 17. & 147. 14². Sub externis interna etiam intelligas; i. e. Consolidabuntur & pascentur Verbo, animi pabulo². *Pasti frumento vitæ*, & poti sanguine Christi, qui cibus & potus est animarum². Eadem propè similitudines sunt Psalm. 72. de Regno Christi, & aliàs in Prophetis². Vel, ut *triticum*, sive *frumentum*, P. JT. Pi. G. D. Mer. sic Ti. sub. *vivificat hominem*, V. vel, corpus consolidat². Vel, tantâ copiâ quantâ frumentum provenit²: sicut ex uno grano multa solent provenire². Al. Triticum humo obrutum enascitur: ità ipsi ex calamitatibus se attollent². Triticum prius moritur, Joh. 12. 24. & videtur ad tempus planè esse mortuum: postea tamen revirescit & fructificat, nihil impediens nivem, pluviam, &c. Sic pii mortificantur in baptismo ac cruce; sed viti vitæ inserti rursum exoriuntur, & in mediis calamitatibus procel-

lis crescunt¹. Rabbinī hęc & sequentia ad tempus inter duas reflexiones referunt. Kimchi, hęc sequentibus annectens, ait, *eo tempore frumentum semel tantum satum iri pro omni tempore, quomodo vites*. ¶ *Et germinabunt quasi vinea*. Vel, *vitis*, Tar. Riv. cuius stirps semper manet, quę post annum rursus virefcit, & fructum de novo edit². Quę, postquam amputata est, suo tempore germinat, & palmites producit, ex quibus postea alię vites multiplicari possunt³. Quę, licet videatur tempore hyemis exaruisse, tamen sub ver iterum regerminat; licet putetur ac cędatur, tamen tantō plures fert uvas: sic pii cruce pressi plures fructus edunt, verius credunt, rariū cadunt, firmiū sperant, ardentius orant P. ¶ *Memoriale*, &c. *מִיָּדָה* Memoria (vel, Odor, P. Pi. Voce *מִיָּדָה* hęc significari odorem, ex ipsa sententia planum est: & in affini significatione reperitur vox *מִיָּדָה*, nempe pro *suffitu*, Num. 5. 26. item *מִיָּדָה*, pro *adolere*, significatione nimirum mutata à nomine *מִיָּדָה*, Esa. 66. 3. Sed non placet hęc versio. 1. Repugnant⁴. Ch. & alii plerique Interpretes. 2. Tautologia hęc esset, nam de odore dictum est suprà v. 7. 3. Quanquam *מִיָּדָה* de sacrificiis usurpatum notat *odorari*, ut Psal. 20. 4. id fit per metalepsin quandam, quā *מִיָּדָה* de Deo dicitur: ut enim homo alicujus sacrificii & incensi tum demum potest recordari, ubi illud potuit odorari; ita h. l. consequenti antecedens includitur, ut sæpe in aliis. Malim ergo propriam vocis significationem retinere, ut sit, *memoria* ¹). ejus (vel, *cujusque eorum*, Pi. sub. est, M. vel, erit, Ti. Ca. vel, sub. *fragrabit*, JT.) *sicut vinum* (vel, odor vini, P.) *Libani*, Mo. &c. sapore & odore jucundissimum. Vinum illud præstantissimum fuit, ut probat K. testimonio cujusdam Asaphi medici, qui scripsit, *vinum Libani, Hermonis, Carmeli, montium Israelis, & Hierosolymę & Caphorin, odore, sapore, medicinā reliquis omnibus antecellere*. Plin. etiam l. 14. 7. *vinum Tripoliticum, Tyrium, Berytium* laudat: quę loca Libano vicina erant. Denique, Athenæus lib. 1. Dipnosoph. cap. 26. & 27. de præstantia vini Phœnicum narrat. Libanus verò in Phœnicia erat⁵. Ad Libanum erat urbs Græcis *Ampeloesa* dicta, ob vini præstantiam, Plin. 5. 18. Sensus est, Nomen eorum suave erit omnibus: aut, *itā sonabit ut clangor tubę cum in templo libatur novum vinum*. Itā hęc Chaldaeus⁶. Memoria ejus suavis erit & honesta⁷. Fama illius laudatissima erit, & gratissima ac jucundissima recordatio nominis illius. Simili ferè ratione Ecclesia, cum Christi dulcem esse memoriam significat, comparat ejus nomen *fragrantī oleo*, Cant. 1. 3. Hoc necessarium ob scandalum: pertinet ad Ecclesię commendationem. Hęc est commendatio vini vetusti. Ætatem non ferunt nisi generosissima: hęc autem ætate ex se odorem generant. Sic Ecclesia ad tempus fœtet coram mundo: at in memoria æterna erit justus, & piorum gloria post mortem augefcit⁸.

9. *Ephraim*, &c. *אֶפְרַיִם מִיָּדָה לִי עֹד* Ephraim, (vel, O Ephraim, Ti. simil. Ca. sub. *dicet*, P. Pi. D. &c. & sub. *tunc*, P. Aliquid enim hęc abesse arguit distinctio accentuum⁹, quā Ephraim à reliquo textu separatur¹⁰.) *Quid mihi ultra, vel amplius*, (sub. *rei est*, Ca.) *ad dolores*? Mo. vel, *ad idola*, supple, *currit*? G. vel, *cum terriculis*? JT. vel, *cum idolis*? P. M. Ti. Pi. &c. Cum res itā se habeant, cur adhuc Ephraimitę idola colunt? cur non ab eis discedunt¹¹? Mutatio personę hęc obscuritatem parit: nos secundam personam ubique usurpamus, *Quid tibi cum*, &c? Insignis & propheticus affectus. Accensus commemoratione exuberantis gratiæ Novi Testamenti, ad suum populum convertitur, ut idololatriam abiciat, & Verbum sequatur: q. d. Quam infelices estis quod non agnoscitis vos decipi, dum tales deos colitis qui vos in periculis deferunt? Cur ad Deum non convertimini, qui nos exaudit, &c? Al. *Quid mihi*, &c? q. d. Non indigeo ipsis: solus sufficio ad te ornandum¹². Est compellatio Dei, & quasi recapitulatio præcedentis revocationis, quā Deus Israelitas monet ut ab idolis abstineant¹³. Sed hęc phrasis, *Quid mihi*, &c? non tam Deo convenit, quā poenitenti & converso Ephraimo¹⁴. Ellipsis ergo hęc est, ut accentus ostendit¹⁵. Ephraim dicet, &c. Calv. Mer. ex K. scilicet his tantis bonis invitatus¹⁶. qu. d. Tantisper

dum ea colui fuit mihi omne malum: nunc autem, quum colo Dominum, erit mihi omne hoc bonum¹⁷. Dicent prognati domus Israel, *Quid ad nos attinet ultra servire idoli*? Ch. Fatentur & detestantur præcedentem suam vecordiam¹⁸. ¶ *Ego*, &c. *אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵי* Ego exaudiam, (scil. precantem ad me¹⁹. Idola non audiunt, nedum ut exaudiant²⁰. Exaudiam, i. e. suppeditabo illi omnia necessaria. Simile, *Pecunia exaudiat omnia*, id est, subministrat²¹. Vel, *respondi*, M. vel, *adflixi*, Ti.) & *respiciam*, vel *contemplabor*, (vel, *resperi*, M. iterum *resperi*, Ti.) *eum*, Mo. P. JT. Pi. &c. i. e. ero ei propitius; ut apud Terentium, *Dii me respiciunt* P. Sed *מִיָּדָה* est *respicio*²²; *וְ* autem aliquid plus significat²³, nempe, observare & intentis oculis aspicere²⁴: q. d. singularem ipsius curam habebō. Hujus oppositum est, *abscendam faciem*, &c. Deut. 31. 17. Exaudivi jam eum, & adhuc respiciam eum: oculos providentię meę ab eo non dimovebo. Sic tractantur pii ac si Deus non videat, Psal. 64. 6. & 94. 6, 7. Hoc itaque verbo se soletur fides²⁵. *וְ* alibi in malum, hęc in bonum. Confer Psal. 5. 9. & 32. 8. [Ca. verba sic reddit, *Ego autem exoratus respiciam*.] Quoties Israel conversus ad Dominum sic dixit, [*Quid mihi*, &c?] *respondit ei* Dominus, h. e. exaudivit eum, & amanter inclinavit se ad illum²⁶. Promittit Deus se fore propitium Israeli, postquam suam respiciantiam demonstraverit²⁷. Sed corrumpit sensum: potius enim causam ostendit cur Ephraim idolis renuntiabit, quia scilicet intelliget se ab eis miserè fuisse deceptum: unde hoc intelliget? nempe quia nunc experietur Deum esse sibi propitium, qui antea eum ope suā destituerat; idēque tunc dicet, Quam stulti & insani fuimus quamdiu secuti sumus idola²⁸? ¶ *Ego*, &c. *אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵי* Ego (sub. *sum*, JT. vel, *ero*, P. Ti. Pi. & sub. *ei*, P. scilicet Ephraimo²⁹.) *ut abies* (vel, *pinus*, Ca. *juniperus*, o. *cypressus*, Ar.) *frondosa*, Mo. Ti. Calv. Riv. vel, *virens*, P. M. JT. Pi. D. nam perpetuo viret³⁰, nec folia hyeme decidunt, Plin. 16. 21. Abies est arbor amplissima, alta, hilaris aspectu, teste Plin. 16. 10. folio pinnato³¹, adeo densa ut imbres non transmittat, licet magni sint & vehementes, nec Solis radios; ut sit quodammodo *χερσιν* & *ορεσιν*, *manus factum tectum*³². *וְ* aliis *buxus* est, aliis *cedri* genus, ut notavimus ad Esa. 41. 19. Græci hęc posuere *ἀβιδος*, (*juniperum*³³). Id certum est, in plantarum vocibus magnam esse & rerum obscuritatem, & Interpretum dissidium³⁴. Sensus est, Præstabo ei laboranti quod *abies frondosa* in æstu Solis, quę gratissimam umbram facit³⁵. Ab æstu recreabo quicumque ad umbram meam confugient³⁶. Recreabo & protegam eum ab æstu calamitatum³⁷. Illum refrigerabo³⁸. Nunquam illi deero; omnia necessaria illi suppeditabo³⁹. ¶ *Ex me* (i. e. me procurante⁴⁰) *fructus tuus* (quo scilicet indigebis⁴¹; vel, quem feres, tanquam oliva & vitis, ex v. 7. & 8. h. e. felicitas tua⁴²;) *inventus est*. Itā M. P. Mo. Ti. &c. vel, *præstus est*, JT. vel, *præstus erit*, Pi. Apud me semper fuit operæ tuę pretium⁴³. Sensus, q. d. Si sapias, contentus eris meā gratiā; qui enim petunt, fructum copiosum in me reperient, quo saturabuntur⁴⁴. Invenies in me non solum umbram & opacitatem, sub qua lateas & quiescas, sed etiam uberes fructus, quibus alere te possis: q. d. Efficiam ut sentias omne tuum bonum ex me esse⁴⁵. Per *fructum* hęc intelligit, vel, omnia necessaria⁴⁶; vel, opera ejus, ut Psal. 1. 3. Hinc arguitur bona opera à Deo esse⁴⁷. Hoc addit, quia abies non fert fructum⁴⁸. q. d. Quod si dixeris, Abies non est fructifera⁴⁹; plus tibi ero quā abies; nam ex me fructus tibi uberrimus suppetet, si in me acquiescas⁵⁰. Sicut à me habebis viriditatem & speciem abietis; sic etiam habebis ut frugifer sis, quod abies non habet. Imò hinc cognosces, quod fructibus abundes, donum esse benignitatis meę, non naturę opus; ut si quis in abiete fructus inveniret. Sed prior sensus minus coactus⁵¹.

10. *Quis sapiens, & intelliget ista, &c?* Itā Mo. P. &c. *Ista*, tum quę in tota hac Prophetia continentur; tum maxime, cap. 13. & 14. sive doctrinam illam omnem hætenus tot hortationibus, reprehensionibus, minis, mandatis, promissionibus explicatam: itā ut exclamatione emphaticā universę doctrinę veritatem asserat; simul tamen singularem respectum habeat ad ea quę

ea quæ proximè dicta sunt^b. *Ista*, judicia Dei videlicet; vel, has reprehensiones: istas vias Domini^c. Conclusio est, quæ Propheta hortatur bonos ad intelligentiam doctrinæ suæ, à fructu quem inde percepturi sint, nempe felici & expedito ad veram beatitudinem itinere, contrariâ improborum ruinâ illustrato. Est verò ista hortatio elegantè exclamatione figurata, ut majorem vim habeat; *Quis sapiens, &c?* Ità enim hortantes & optantes aliquid fieri loquuntur. Similis huic interrogatio Psalm. 107. 43. *Quis sapiens, ut observet ista?* & Jer. 9. 12^d. Interrogatio hinc raritatem & difficultatem innuit, ut Esa. 53. 1^{*}. *Quis, &c?* qu. d. Nemo est, vel, Pauci sunt; pii nempe, quibus Deo placuit hæc patefacere^f. Ostendit paucos fore in Decem tribubus qui ista ità ut oportet sunt consideraturi^g. *Quis, &c?* q. d. Major pars stulti sunt, minas contemnunt, præsentī fortunâ dementati. Hi, quum nolint doceri, sanè pereant. Erunt tamen aliqui sapientes, qui, has minas intelligentes vanas non esse, veniam peccatorum orabunt, & spe futuri pro peccatis sacrificii se in publicis calamitatibus solabuntur^h. *Sapientes* hinc intelligo, non falsò ità dictos, sive sapientes hujus seculi, sicut Matt. 11. 25. ut de illis hæc cognitio negetur, negatione in interrogatione inclusâ; sed verè tales, quos ait animum ad ista applicaturosⁱ. Sapientes & prudentes in Scriptura sunt qui Deum timent, Verbum ejus amplectentes: stulti, contrà, qui, nihil de Dei judicio solliciti, securè cupiditatibus indulgent^k. Miratur Propheta paucitatem eorum qui Deo se præbent dociles. *Quis sapiens, &c?* q. d. Ego quidem video, si vobis habetur fides, omnes sapere; putatis vos esse prudentes & ingeniosos, dum subsannatis pietatem, omnem doctrinam eluditis, timorem Dei excutitis, vobisque in vestra impietate indulgetis. Sed interea, si qua esset in vobis sapientiæ gutta, me certè & doctrinam meam agnosceretis: hæc enim est vera sapientia, Deo Verboque ejus se subicere, &c^l. *Quis sapiens, &c?* & *intelligens, &c?* Bis idem dicit more Hebræo^m. Non dubito quin hanc sententiam sæpe inculcavit Propheta, quia toto cursu prædicationis suæ populum expertus est præfractum & contumacem; nunc autem ad finem Libri posuit, ut sit quasi legitima obsignatio totius doctrinæⁿ. ¶ *Quia* (vel, *Nam*, J. T. Pi. vel, *Quod*, D. vel, *Certè*, Q. in Riv.) *recte* (sub. *sunt*, Ti. Pi.) *via Domini*] i. e. Quæcunque dicit Dominus, vel agit^o: tametsi aliter videatur sapientibus hujus seculi, aut improbis^p. *Via Domini* sunt, vel, 1. ejus ratio agendi^q: q. d. Consilia Dei & decreta interim æquissima sunt^r. Vel potius, 2. vitæ, h. e. fidei & morum, regula, sive doctrina de Deo patefacta; quæ vocatur *via Dei* Matt. 22. 16. Act. 18. 26^t. *Via* doctrinæ & mandatorum^u. Hæ *recte* sunt, i. e. æquissimæ & justissimæ^v. Utcunque obstrepant vel convi-

tentur impii, & blasphemis suis concutitur Verbum Dei odiosum reddere & insulsum, ut nihil mereatur fidei aut reverentiæ: sicut hodie videmus profanos homines non tantum repudiare Verbum Dei, sed exquirere aliquos colores, & colligere omnes quæ in Scriptura habentur repugnantiarum aut absurditatum species, ut videantur justè abrogare oraculis Dei omnem fidem. Eadem & tunc rabies grassata videtur. Significat ergò, nihil proferri à Deo quod non omni reprehensione ac vitio caret^x. ¶ *Et justī ambulabunt in eis*] ^a Calv. Vel, *per eas*, V. i. e. re ipsa sentient vias Domini rectas esse^y. Approbant vias & opera Domini, & observant ea^z: per ea procedunt inoffenso pede^a. Quæcunque Deus facit boni consulunt, nec reluctantur Deo, sed omnia approbant, etiam castigationes^b. Al. *ambulabunt*; non delassantur, non subsistunt, sed pergunt & feliciter procedunt de virtute in virtutem, in Lege Dei jugiter se exercentes^c. Vias Domini rectas esse probat testimonio justorum in iis ambulantium; quod hinc opponit sacrilegæ Israelitarum temeritati, qui verba Prophetarum Deique contemnebant. q. d. Justī ambulant in iis, ergò & vos debetis ambulare, si sapiatis; quia eorum exemplum est imitatione dignum^d. ¶ *Prævaricatores verò* (vel, *Transgressores*, qui securè solent transgredi præcepta Dei^e), *corrueunt* (vel, *impingunt*, Ti. Pi. &c.) *in eis*] Sic Ti. vel, *in eas*, Pi. vel, *per eas*, V. nempe suâ culpâ, & propriâ malitiâ^f. Nam, cum vident bonis malè esse, & contrà, malis bene, negant vias Domini rectas esse, aut dicunt ipsum non curare res humanas. Sed videtur hoc potius velle, eos, conceptâ opinione falsâ de Deo ex actionibus ipsius, confirmari magis in improbitate suâ; unde ruina iplis & certum exitium^g. Non observant vias Domini, quia non approbant eas, & ità corrueunt in eis & per eas^h. Doctrinam Christi (qui est petra scandali, vide Esa. 8. 14. 1 Pet. 2. 8.) vel negligunt, vel impugnantⁱ. Cum autem suo, non doctrinæ, vitio Verbum abjiciant & salutem, corrueant & pereant necesse est. Sic se contra scandalum solatur Propheta, quod pauci Verbum sequantur; & suo exemplo nos confirmat, nè, quoniam major pars licentiùs peccat, ideo doctrinam abjiciamus, &c^k. Al. *corrueunt in eis*, i. e. in omnia jam antè dicta mala incident ex iisdem decretis^l. Locus ad-versativè legi debet, *Quamvis impingant impii, tamen justī semper ambulabunt in viis Jehovæ*. Justī viam planam & æquabilem reperiunt in Verbo Domini, in quo quotidie proficiunt, donec tandem ad hæreditatem cœlestem perveniant: dum impii subindè impingunt, & clamant Verbum Dei plenum esse offendiculis, & minimos scrupulos opponunt sibi quasi montes; imò datâ operâ scrupulos fingunt, ut aliquem prætextum habeant impietatis suæ^m.

SYNOPSIS

Criticorum aliorumque Commentatorum

IN

JOEL

PROLEGOMENA. Qu. Quo tempore vixit & prophetavit Joel? Resp. 1. Tempore Esaie & Hofeæ. Est enim canon Hebræorum, *Qui Propheta tempus suum non annotat, est coætanæus præcedentis*^a. Falsum autem illud esse constat ex Jona, qui ex antiquissimis erat, quippe qui sub Jeroboamo

vixit: vide 2 Reg. 14. 25^b. 2. Sub Rege Joram, filio Ahab, sub quo fames erat, 2 Reg. 8. 1. quam hinc prædicat Joel^d. Contrà, illa fames erat 7 annorum; hæc tantum 4, ut videtur ex Joel. 1. 4^{*}. 3. Postremis Ezechie temporibus^f, aut sub Manasse^g. Ità Seder Olam^h. 4. Sub Josia, quando fames erat. Confer 2 Reg. Mer.

Gggg

23. 26.

¹ Tar. 23. 26. cum Jer. 14. 1, 2¹. 5. Verisimile est eum post
² Liv. sim. abductas decem Tribus prophetasse: nam *dispersionis*
³ D. ex Hi. *Israelitarum & divisionis terræ* mentionem facit cap. 3.
⁴ Liv. 7 al. 2¹. Nullam Regni Israelis mentionem facit. No-
⁵ D. ex men *Israel* bis apud eum legitur, sed utrobique gene-
⁶ Hi. sim. rale est, non Regni Decem tribuum peculiare. Decla-
⁷ Mer. rat verò calamitates quæ, autore Deo, Judæis even-
⁸ Liv. rant quasi gravioris miseriæ prænuncias, nisi resipi-
⁹ Mer. scant. Vide c. 1. 15. & 2. 25¹. Disertè de vastitate per
¹⁰ P. M. ex Babylonios futura, ac de tribu Juda, loquitur: memi-
¹¹ He. nit enim *domus Domini*, quæ tantum fuit in Jerusalem,
¹² M. ex interiisse dicens *sacrificium & libationem*. Sed quis fuit
¹³ He. sim. Joel, aut ex qua tribu, aut quo tempore, incertum est;
¹⁴ Calv. Mer. nec scitu necessarium; alioquin Spiritus Sanctus di-
¹⁵ Calv. sim. xisset. Docuit Jerosolymæ, vel saltem in tribu Juda:
¹⁶ Oecol. meminit enim domus Dei, c. 1. 9, 14, 16. & Sionis, c. 2.
¹⁷ Oecol. 1, 15, &c. Argumentum hujus Prophetiæ idem quod
¹⁸ Calv. Hoseæ, Amos & Esaie. Summa hæc est; 1. Peccata
¹⁹ Tar. exaggerat. 2. Pœnas minatur. 3. Hortatur ad pœ-
²⁰ Mer. nitentiam, & orationem, cujus formam præscribit: quæ
²¹ Tar. sim. admonitiones quod à vulgo, ut sit, contemnerentur,
²² Oecol. ad reliquias sanctas se convertit. 4. Subdit insignes
²³ Tar. sim. consolationes. 5. De Regno Christi agit, &c. †

CAP. I.

1. **V**erbum, &c.] i. e. Prophetia quam Dominus re-
 velavit ei. ¶ Ad Joel filium Phathuel,
 פֶּתְוֵלִי Pethuelis, Ti. Pi. &c. Quis hic fuerit, ignora-
 tur. Hoc addit, vel, 1. ex more gentis, quæ cogno-
 minis loco uti consuevit nomine patris: vel, 2. distin-
 ctionis ergo; nam Joëles plures fuerunt: vel, 3. quod
 ille vir clarus esset in illo ævo.

2. Audite hoc, (nempe, quod mox narraturus sum):
 hoc decretum Dei: ¶ *senes*. Qui multa meministis: ideoque
 aptissimi judices estis. Vide Deut. 32. 7. Rectè,
senes; quia de præterito querit. *Senes*, i. e. expertos,
 testes vocat: nam juvenibus facile imponitur. *Senes*,
 i. e. parentes, qui recta consilia familiæ inculcare de-
 bent. Hoc pietatis seminarium, hic nervus disciplinæ;
 sine quo publici ministerii fructus exiguus. *Senum* no-
 mine Sacerdotes & Principes intelligit. ¶ *O seniores*,
 i. e. gubernatores, scilicet Tribus Judæ. ¶ *Omnes*
habitantes terræ. Vel, 1. Judææ; de qua sermo ha-
 betur: vel, 2. totius terræ. Idque vel, 1. ut majus
 faciat quod dicturus est; quasi nusquam & nunquam à
 quoquam visum auditumve sit tale quippiam: vel, 2.
 quia generale judicium descripturus est. ¶ *Si*
factum est, &c. Nempe, simile quid tot malis quanta
 jam vobis prædicam. ¶ *Aut, &c.* ¶ *Aut si, &c.* V. Et an, &c. P.

Pi. ¶ *interrogativè accipitur*, ut Exod. 17. v. 7.
 quia præcedit ¶ *interrogativum*: unde & in N. T.
 sic sumitur, Act. 5. 8. & 17. 11. &c. ¶ *Patrum*
 i. e. Avorum, ut 28 sumitur Gen. 32. 9. Jam verò ma-
 jores *avi* Latine dicuntur, ut poster, nepotes. Qu.
 Quomodo hoc quod dicit, nullam calamitatem huic
 parem fuisse, congruit cum historia Exod. c. 10. v. 14.
 Resp. Differt hæc calamitas ab illa, 1. tempore; du-
 ravit enim hæc 4 continuos annos, illa unum diem:
 2. copiâ variarum specierum, quæ hinc 4 erant, alibi
 1 tantum vel 2.

3. Super hoc] Ità P. &c. vel, De hoc, V. sim. M. &c.
 sub. excidio, sive decreto, V. Al. Ea de causa, Q. in V. Per
 manus tradite hæc vaticinia, ut cum eventis postea
 comparentur. ¶ *Filiis vestris narrate*. Curate
 ut illi hæc Dei facta sciant, ex præcepto Exod. 13.
 v. 8. Jos. 4. 7. hoc fine, ut Dei operum memores sint, e-
 jusque mandata custodiant, Psalm. 78. 7. Ut, supplicii
 gravitate moniti, Deum timere discant.

4. Residuum erucæ] Ità M. P. D. Ch. Sy. sim. J. T.
 Pi. Ti. Vox ¶ occurrit hinc, & 2. 25. & Amos. 4. 9.
 Locustæ species est. Non placet: hæc enim volucris
 est, illa reptilis. Græcis est *καμάν*, campe, Latinis *eruca*,
 quæ est *dirum animal*, erodens frondem & florem vitis at-
 que olive, ut ait Plin. 17. 24. Est *vermiculus quidam* hir-
 sulius, Colum. De cultu hort. 10. p. 244. Non avolat,
 ut locustæ, & huc illuc discurrens semina dimittit, sed

permanet perituris frugibus, & tardo lapsu pigrisque
 moribus consumit universa. [Hoc si verum, ¶ Hi. in
 vix erit *eruca*, quia nihil locustæ sequenti residuum re-
 linqueret.] ¶ *dictum vel à 113 rotundis, ex cecidit*, quod
 herbas soleat abrodere; ut ¶ sit litera adventitia:
 vel potius, à verbo ¶ 113, quod Talmudici in *abscinden-*
di & amputandi notione quandoque usurpant, à ramo-
 rum amputatione: id quod *eruca* minus convenit quam
 locustæ, cujus fortior est morsus; quæque non solum
 gramin & segetes atque arborum folia, sed & corti-
 ces, ipsosque arborum teneriores ramusculos, ita ero-
 dit ac si eos amputaret. *Eruca* autem exurit potius
 quam amputat. Nollem itaque *erucam* reddere, quia
 Hebræi, Chaldæi & Syri aliter sentiunt, sed *locustam*. P. BA. ib.
 ¶ *Comedit locustæ* Ità M. P. Ti. J. T. Pi. &c. ¶ 113 est, lo-
 custa, ¶ *eidmōs* & propriè sic dicta: alibi generale est, D. V.
 ut Exod. 10. 4. comprehendens & bruchum & hasil, &c.
 ut patet ex Psalm. 78. 46. & 105. 34. Sic dicitur à
 copia, sive multitudine. Nullum animal fecundius est.
 Cum magna multitudine se effundunt; sic caterva-
 tim volant, ut nubem putes. ¶ *Residuum locustæ*
comedit bruchus Ità M. P. Ti. P. ¶ *infecti* genus est
 numerosum, Psalm. 105. 34. herbis & frugibus noxium,
 ut ex h. l. patet, hirsutum, Jer. 51. 27. alatum, Nah. 3. 16.
 Nescio ergo an sit *bruchus*, qui alis caret. Al. *melol-*
ontha, J. T. Pi. Liv. quæ est scarabæi genus, depascens
 flores mali arboris; dictum etiam *χρυσόκεντρος*, h. e.
aureus scarabæus. Verum *melolontha* non est aut ma-
 gis hirsuta, aut minus glabra, quam *locusta*, aut *bruchus*,
 quomodo constanter reddunt omnes veteres, ex ipsa
 Scriptura edocti, qui ¶ meminit inter locustarum
 genera, ut Psalm. 105. 34. Nah. 3. 15, 16. &c. Itaque
 ab hac versione non est temere recedendum. [Plura
 vide ad Jerem. 51. v. 27.] ¶ *dicuntur à 113 lambere*,
 à *lingendo* vel *corrodendo*; quod *lingendo* noceat.
 ¶ *Comedit rubigo*; ità M. Ti. quæ rorem noxium se-
 quitur: ¶ *reddo, vermem* noxium, vel bestiolam,
 ex aliis Scripturæ locis. Al. Est species locustæ, à
 707 *consumpsit*: fortè *asiracus*, qui & *asillus*, quem
 Plinii *attelabum* esse contendunt. ¶ *equi*, i. e. ra-
 biginem, vertunt. Chaldæus rectius, ni fallor, censet a-
 nimalis esse genus, vertitque *נִשְׁבָּרִים*, i. e. *attelabum*.
 Est autem quiddam inter locustam & bruchum, modi-
 cis pennis, reptans potius quam volans, semperque sub-
 filiens, & usque ad interitum cuncta consumens. Ita-
 que 707 vertitur, [à 6.] *Bruchus*, (bruchus) 2 Par.
 c. 6. 28. alibi, *anels*, (locusta,) Esa. 33. 4. & infra 2. 25.
 Sunt ergo h. l. *gazam*, *arbe*, *jelek* & *chasil* quatuor di-
 stinctæ locustarum species. [Duo hinc querenda su-
 persunt. Qu. 1. An de re futura hic loquitur, an de præ-
 terita? Respond. 1. De futura. Comedit, i. e. come-
 det. Denunciat pœnam in futurum tempus. 2. De
 præterita. Sed quum Prophetarum sit de futuris do-
 cere, cur cladem præteritam memorat? Respond. Ob
 summam cæcitatem stuporemque nostrum, quo sit ut
 mala quæ patimur non sentiamus, nec eis serio afficia-
 mur. Objurgat duritiem populi, quod plagas suas non
 sentiunt. ¶ Qu. 2. An propriè hæc intelligenda, an
 figuratè? Resp. 1. Allegoricè: Ità ferè omnes, & ve-
 teres & recentiores. Quatuor hinc agrorum & frugum
 pestes commemorat & comminatur; quibus extre-
 ma Judææ calamitas, per Chaldæos 4 ultimis expeditio-
 nibus inferendam, significatur. Hæc 4 pestes sunt The-
 glathpal. Salman. Sennach. & Nabuch. Vel, Salmanaf.
 Nabuchod. Antiochus & Romani. Vel, 4 Imperia,
 quæ singula successivè in Judæos insurrexerunt. Per
erucam, Assyrius & Chaldæus: per *locustam*, Medi &
 Persæ: per *bruchos*, Macedones, & maximè Antioch. Epi-
 phantes: per *rubiginem*, Romani, designantur. Proverb.
 hæc est locutio. Sensus est, Quos reliquerit Phul, eos Te-
 glathphalasar occidet aut abducet. Nam animalium
 vastantium nominibus denotantur exercitus, Jer. 51.
 14, 27. Nah. 3. 15, 16. Non placet hæc sententia. Cum
 locustis nusquam conferri videbis aut homines, nisi per
 contemptum, Num. 13. 33. Esa. 40. 22; aut hostes infen-
 sos, nisi ratione numeri, ut Jud. 6. 5. & 7. 12; aut ma-
 gna Imperia, quæ *leonibus*, *pardis* & *ursis* conferuntur,
 Dan. 7. *locustis* verò nusquam. Resp. 2. Propriè at-
 que ad literam. Ut patet, rex sequentibus, ex pro-
 phetia

lectantur. Sub his tamen etiam reliquorum vastatio-
nem complectitur. ¶ *Nudans, &c.* Heb. *Nudan-*
do nudavit, &c. Pi. &c. vitem scilicet & ficum^b, foliis,
furculis, fructibus^c: exhausto qui supernè erat viro-
re^d. ¶ *Et projecit*] Sic Pi. sim. D. Calv. vel, *deji-*
ciet, subaud. in terram frondes, vel ramos, ejus, V. De-
tractum corticem, & quicquid in ea viroris, abiecit hu-
mi: sic relictæ sunt rami nudi & albi*. ¶ *Albi*
facti sunt (detracto scilicet cortice^f: postquam vermes
corroserint viriditatem arboris & cortices^g:) rami
(vel, *propagines, V. frondes, Pi. rami perplexi, D. Tar. sim.*
Mer. ejus] Ità P. Calv. &c. Quod non solum fit quia
cortex detrahatur, ut Genes. 30. 37. sed etiam quia
ipse cortex arboris, cum putrescit, exalbescit. Hinc
Theophrastus, De causis 5. 12. *Alimenti defectu arbores*
exalbescunt & pereunt. Arbores autem locustarum con-
tactu perire & exarescere dicitur infra. Ut sit, con-
stat, ex Abyssinorum historiis, locustas non solum cor-
ticem, sed & truncos, fruticum excindere, cum ad aliis
pabuli inopiam devenerint; teste Scalig. in Cardan.
exercitat. 192^h. [Ut minimè mirum sit, eorum dentes
leonum dentibus conferri.]

8. *Plange*; ità P. M. Ti. 178] *Ulula, Mo. Pi. Ejula,*
Sy. JT. Ca. nempe, ô filia Sionⁱ; vel, ô Synagoga^k. 178
Chald. idem quod 178 Heb. h. e. lamentari. ¶ *Quasi*
virgo (vel, *nova nupta, Tar. Virginem catachresticè appel-*
lat adolescentulam^m, viro desponsamⁿ, vel nuptam^o,
sed quæ virgo nupserat P. Nami 178, propriè, quæ
adhuc virum experta non est. Sed 178, propriè,
non virgo, sed *juvencula*, qualis Rebecca esse dicitur,
Gen. 24. 16. ubi addit, & *incognita viro*: quorsum, si
178 sit virgo?) *accincta sacco* (habitu lugubri^p) *su-*
per (vel, *propter, Pi. &c.*) *virum* (vel, *possessionem, V. vel,*
maritum, M.) *pubertatis suæ*] Sic V. &c. *juventutis*, seu
adolescentiæ, suæ, Pi. G. &c. vel, cui in juventute nupsit,
Ti. sim. V. D. Vel, recens nupta^t. Solent enim tales
mulieres^v maritos suos juvenes & valde amare^x, & a-
missos maximè lugere^y: adeo ut nonnullæ, (ut histo-
riæ testantur,) suis viris superesse non sustinentes, lon-
giorem sibi hujus lucis usuram denegarent, unumque
doloris & vitæ suæ finem fecerint. Aptè ergo gravissim-
um luctum hoc denotat^z. Inter præcipuos dolores
sunt luctus parentum de liberis, & conjugum. In u-
troque genus muliebri excellit, utpote mollius & in-
firmius. Populum autem puellæ non nuptæ, sed quæ
nuptiarum spem concepit, comparat. 178 *amatum*
propriè, non *maritum*, significat^a.

9. *Periit* (vel, *Excisum est, D. BA. sim. Pi. Calv. &c.*
Exciderit, V.) *sacrificium* (vel, *oblato, Calv. munus, JT.*
Pi. &c. vel, oblatio sacrificii, V. ex He. vel, fertum, D.
BA. p. 470. quod erat genus libi in sacris, ut Festus ait^b.
De 178 vide Levit. 2. & Marc. 9. 49^c. & Levit. 6. 14.
Psal. 141. 2^d.) & libatio (vel, *libamen, JT. Pi. Calv.*
ob vini inopiam^e,) de domo Domini] i. e. Templo^f,
ubi sacrificia fiebant^g. Hinc constat Templum existi-
tisse; quanquam Abarb. contrarium colligit^h. Locu-
tio hyperbolica, quæ significatur magnam fuisse obla-
tionum penuriamⁱ. Quia *minha* & *libamen* omnibus
victimis adhibebantur, ut videre est Num. 28. & 29.
ex consequenti antecedens intelligit, sublata omnia
sacrificia^k, & abolitum esse Dei cultum. Hinc coar-
guit populi stuporem, quod non sentirent manifestissi-
ma hæc signa iræ Dei^l. AE. hoc ad ebrios refert; Quo-
modo vinum invenietis & triticum, quum non sit unde
fiat minha, &c. Sed prior sensus aptior^m. ¶ *Lu-*
xerant (vel, *Lugent, Pi. &c.*) *sacerdotes, &c.*] Duabus
sanè de causisⁿ. 1. Ob cultum Domini intermissum P.
Pii hoc potissimum ægre ferunt, quod non suppetit eis
(non quo gulæ satisfaciant, sed) unde cultus Dei ritè
peragatur^o. 2. Quod careant cibo suo^p: nam ex mu-
neribus, &c. vivebant, Num. 18. 8. &c. t.

10. *Depopulata est regio*] Vel, *Vastatus est ager, Mo.*
Calv. JT. Pi. in quo scilicet erant vites: i. e. Vastabi-
tur fructus agrorum^r; unde materia minha, &c. v.
Reddit ergo causam intermissionis sacrorum^s. ¶ *Lu-*
xit (vel, *Lugit, Pi. i. e. horret, squalet.*) Elegans me-
taphora^t, ut Jes. 24. 7^u. Lam. 2. 8. significans terræ
suis fructibus spoliata vastationem vel sterilitatem: ut,
contrà, *latus ager* dicitur qui frugibus abundat; &c.

lata segetes, Virgil. Georg. 1. pro uberibus ponuntur^b, Liv.
&c. prata ridere dicuntur^c. Tale ferè est illud Cicero.
nis, 2. De nat. deorum, Recessus Solis quasi tristitia qua-
dam contrahit terram, & tum vicissim accessu letificat, ut
cum cælo hilarata videatur^d.) humus] Propter fructuum^e
corruptionem^f. qu. d. Peribunt fructus terræ^g. Vel,
terra; id est, Incolæ terræ lugebunt^h. ¶ *Con-*
fusum, &c. 178] Hoc verbum vel à 178, *aruit*, vel àⁱ
178 *erubuit*, deduci, vel ex utroque compositum esse,
potest^j. [Hinc variant.] *Aruit, Mo. P. Calv. sic M. JT.*
Pi. o. Ch. Sy. Ar. Al. Erubuit, Ti. BA. Mer. sic Liv. D.
tanquam pudore affectum, quod hominum expecta-
tioni respondere non possit^k. In uvarum copia vites vel-
uti superbiunt: sed hinc deformata vites, sine fructu,
ægre se aspici patiuntur^l. Metaphora ab hominibus
spe suâ frustratis. Ut enim pudore tales afficiuntur; ita
mustum speratâ suâ copiâ frustratum, ac vitis expecta-
ti fructus quasi spe decepta, erubescere videantur. Est
quidem 178 ambiguum; nam aliquando *exarescere*
significat: sed altera verbi acceptio firmatur ex Esa.
33. 9. *erubuit Libanus*, ubi verbum 178 usurpatur,
quod propriè *pudescere*, nunquam *arescere*, significat^m.
Al. Fædatur, Ca. Elanguit oleum, 178] *Pe-*
riit, Ca. sim. V. Infirmatum (vel, *Imminutum, o. De-*
formatum, Ti. Exterminatum, M. Calv.) est, *Mo. &c.*
Diffipatum est, ut 178 sumitur Thren. 2. 8ⁿ. *Effluxit,*
Ch. in G. [Rectius Merc. Chaldeus, inquit, habet,
Defluerunt, foliis scilicet, olive.] Fracuit, D. Melius
fortasse, Languet, vel Elanguit, D. JT. Pi. i. e. putrefa-
ctum est. Verbum à languore & debilitate animi de-
ductum, & est cum quid vires amittit, nec amplius usum
sui præbet^o. Ex his fiebant primitiæ, decimæ, farta^p
& libamina: cum itaque hæc tria decissent, [triticum,
mustum, & oleum,] non erat unde fierent solita obla-
tionum^q.

11. *Confusi, &c. 178*] *Erubescite*, (vel, *Eru-*
bescunt, JT. Pi. sim. Hi. in Mer. Sed malim imperativè
sumere, quod vehementius, & institutæ lamentationi
accommodatius^r.) agricolæ (ob defectum messis^s;) *ulu-*
late, vinitores, Calv. Confirmat quod prius dixit, nec est
verbosus frustra: quia hic non tantum vult docere, sed
& afficere ac penetrare in animos^t. Scopus Prophetæ
erat, ad poenitentiam excitare. Primus autem poeni-
tentiæ gradus est, lugere, id est, non esse securum, Dei
iram & peccatum agnoscere, considerare & timere poe-
nas futuras^u. de ejulate, vinitores, referendum est ad id
quod post sequitur, Vineæ confusa est: quæ in medio
sunt ad agricolæ luctum pertinent^v. Ordo esset, Erub-
bescite, agricolæ, propter triticum, &c. Ejulate, vinitores,
quia vitis erubuit, &c. Sed hæc transponuntur per fi-
guram qualis 178 ut Cant. 1. 4. al. 5^w. [ubi anno-
tata vide.

12. *Vineæ confusa est*] Vel, *Quia vitis exaruit, JT. Pi.*
vel, Vitem pudet, utpote succo suo & fructu spoliata^x.
¶ *Malogranatum*, (vel, *Malogranata, Ch. Sy. Ar. Malus*
Punica, JT. Pi. Mer. sic Ti. Ca. Et arboris & fructus no-
men est^y.) & (vel, etiam, Mo. P. &c.) palma, (vel, *pal-*
ma, Sy. Ch. daçilyli, Ar.) & malum] Sic o. vel, *malus, Mo.*
P. Ti. &c. arbor pomifera, M. poma, Sy. Ar. sic Ch. q. d.
Perierunt non tantum ii fructus qui necessitati, sed &
illi qui voluptati, inserviunt^z. ¶ *Et omnia ligna* (vel,
omnes arbores, Pi. &c.) agri aruerunt] At hoc, inquit
Abarb. non competit locustis, quippe quæ fructus qui-
dem absument, sed arbores non lædunt. Contrà sunt
Plinius, qui scribit locustam multa contactu adurere; &
Pifidas in Opificio mundi, *Tines tæ sîv sîv, sîv sîv sîv tîv*
Arbores tabefacit, & herbam marcidam reddit; &
Damir, qui ait, Saliva ejus plantis & arboribus venenum
est præsentissimum: ità ut in quacunque incidat, eam
perdat. Quod idem post Valeriolam his verbis tradit
Muffetus, Nec solum morsu segetibus, pascuis, pratis, hor-
tis pomariisque nocent; sed stercore item nigro, viridi, mor-
dace, gravi, biliosâque inprimis atque acri salivâ, quam
multam ex ore inter rodendum fundunt^a. ¶ Quia, &c.
178] *Quia* (Imò, *Pi. Ideo, G. Sanè, ut sit*
expletivum^b,) exaruit (id est, prorsus periit^c.) *gau-*
dium, &c. JT. &c. Lætitia enim hominibus ex victu &
vino, Psal. 4. 8^d. Gaudium metonymicè pro illis re-
bus ponitur ex quibus gaudium capiebatur^e. Sensus,
Pudet

Pudet gaudium venire in conspectum hominum. Elegans metaphora. Summa annonæ caritas significatur, quæ cessat hominum lætitiis; ut in annonæ vilitate gaudent omnes. *Gaudium*, quo scilicet homines in messe & vindemia afficiuntur. Vide Psalm. 4. 8. & Esa. 9. 3. *Gaudium coloni agri fecundi*.

13. *Accingite vos*] Ità Mo. P. JT. Pi. Calv. sim. M. Ti. &c. sub. *sacris*, P. M. Ti. D. Mer. Tar. &c. nempe habitu luctuoso, ut supra 8. & jam sequitur. Hoc subaudiendum facile colligitur, tum ex ipsa sententia; tum ex collat. Jerem. 4. 8. aliisque locis ubi hoc verbum cum *plangere* constituitur, ut 2 Sam. 3. 31. 1 Reg. 20. 32. &c. Al. *Accingite vos*, id est, Festinate: nam ista locutio frequenter occurrit. Sed exemplum idoneum desidero. Vel, *Accingite vos & plangite* dicitur, pro, *Parate vos ad plandum*. ¶ *Plangite* i. e. Vehementissime lugete, ut verbum significat Jer. 6. 26. ¶ *Sacerdotes*] Qui exemplo suo aliis præire debent: tum quia hoc sine electi sunt, ut aliis præfulgeant; tum quia alioquin in illis gravior est reatus, & ex iis gravius offendiculum nascitur. ¶ *Ministri altaris*] Ut 1 Cor. 9. 13. i. e. Qui Deo in altari ministrant. ¶ *Incedimini*] Ità Mo. M. Ti. JT. Pi. Sy. sub. *templum*, M. sim. D. sive atrium Templi, ut ibi Deum invocetis. ¶ *Ita*, Ca. *Venite*, P. D. i. e. Agite. Hortantis est; ut Psalm. 95. 1. *Ita*, vel *Ita*, Gen. 1. 1. 3. 7. & 38. 16. Exod. 1. 1. 10. De ingressu in Templum habes versu sequente. ¶ *Cubate*] Heb. *Per noctem*, Mer. D. &c. Non ad tempus accingimini, sed etiam noctem traducite in luctu. In tantis malis confugiendum ad preces & luctum publicum. ¶ *Ministri Dei mei*] Gestit oratio & affectus: habet etiam quod d. Ego etiam apud Deum meum intercedam. *Mei*, q. d. qui me ad vos misit: ita auctoritatem asserit doctrinæ suæ: cujus personam & causam ago; qui nollet vos perire, &c.

14. *Sanctificate* (vel, *Præparate*, P. D. q. d. Curate ut plebs ad jejunium præparetur. *Decernite*, Ch. in V. *Indicite*, JT. Pi. sic V. D. scilicet populo. Sacerdotes alloquitur: quibus non satis est ut ipsi plangent, &c. alios enim ad idem faciendum invitabunt, populumque præparabunt. Ubi recte ipsi poenitentiam egerint, alios possunt ad poenitentiam vocare, & debent.) *jejunium*] Ità Ti. Pi. &c. Indictitium. Ut spiritus sit expeditior ad res Divinas: nam crassus venter pingues sensus gignit. ¶ *Vocate* (vel, *Indicite*, vel *Convocate*, D. Ti. Proclamate, D. JT. Pi.) *cetum*] Sic Ti. D. vel, *diem interdicti*, JT. Pi. Heb. *interdictum*, Pi. *ferius*, D. *utrumque* significat: sed propriè, *diem cessationis ab opere*, quando homines vacant orationi & rebus Divinis. ¶ *Congregate senes*] Vel, 1. ætate: quorum semper reatus gravior est. Vel, 2. officio & dignitate; magistratus: quorum culpa populus plerumque dissolutè vivit, Of. 5. 10. & 7. 5; qui ignavia sua passi sunt corruptionem in cultu Dei & moribus: idèque hos meritò vult esse duces & antesignanos reliquo populo in professione poenitentiae. ¶ *Omnes*, &c.] Quia omnes rei erant. Omne promiscuum vulgus. Tres erant ordines in republ. Judaica, sacerdotes, senes, plebs. ¶ *In domum Dei vestri*] Emphasis est in pronomine *vestri*: quod d. qui adhuc vos tuebatur, si convertamini, &c. quique olim promissit, se in ea exaudiri preces, 1 Reg. 8. 30, &c.

15. *A, a, &c.* ¶ *Abab* (vel, *Eben*, V. Tar. D. Pi.) *diei*, Mo. P. V. &c. vel, *diem istum*, Pi. sic JT. D. Al. *O diem*, sub. *infelicem*! *O diem illum*! Ti. *O calamitatem diei illius*! M. *Hei*! *qualis dies*? Mer. *Heu*, vel *Ab*, *propter diem*! Oecol. Mer. Paucis syllabis præcantium affectus concludit: quod d. *Propter diem illum* adesto nobis; vel, *Propter diem istum* apud te comparemus. Non contemnenda oratio, fideliter Deo nostram indicasse miseriam. ¶ *Vox effusa* naturaliter, quæ Judæi exprimunt animi dolorem ex præsentis miseria: de qua nunc queruntur ad Deum, hinc ad v. 19. ¶ *Prope est dies Domini*] Sic vocat diem graviorum malorum à Jehova immittendorum quam antè experti erant, quæ tamen magna erant, Joel. 2. 5. *Dies*, &c. i. e. excidium Templi, quod secuturum post deportationem Decem tribuum didicerant sacerdotes ab Esaia.

Dies Domini, quo nempe sedebit tanquam Jux in Judæos; vel, quo eos puniet per locustas. *Dies*, id est, judicium quo impios visitabit. *Dies pro judicio* hic sumitur, ut 1 Cor. 4. 3. Est loquendi genus forense. Sic loquebantur Cilices, unde Paulus erat oriundus. ¶ *Et* (vel, *Qui*, D.) *quasi vastitas* (vel, *vastatio*, Pi. Liv. &c.) à Potente (h. e. repentina, validissima & vehementissima. Vide eandem sententiam Esa. 13. 6. & hujus illustrationem non ineptam Gen. 30. 8. *luctationibus Dei*, i. e. potentissimis. Vel, *Omnipotentis*, JT. Pi. &c. à forti, cui resisti non potest: à Domino: nè fortitudo quis credat accidere. Elegans hic est paronomasia, *וַיִּשְׁוּר*; ac si quis Græcè diceret, *ὡς ἀπὸ λειῶν ἀπὸ Ἀπὸλλων*. *Vastitas* à Deo *vastatore*. Alludit ad etymon *וַיִּשְׁוּר*, quod derivatur, ut Dagesch indicat, à *וַיִּשְׁוּר* *vastavit*. Hujus autem omnipotentis vastatoris h. l. meminit, quia Judæi securi erant. ¶ *veniet*] Ordo hic est, *Dies iste veniet à Deo omnipotente, ut venire solet vastitas*, h. e. subito & ex improviso: vel sic, *Veniet ut venire solet vastitas quæ à Deo omnipotente importatur*.

16. *Numquid*, &c. *וַיִּשְׁוּר* Nonne coram oculis vestris (vel, nostris, D. Ti. &c. i. e. nobis videntibus) cibis excinditur? JT. Pi. &c. nempe à locusta: sub. nisi egerimus poenitentiam, V. Continuat sacerdotum planctus. Exprobrat eis amentiam & stuporem, quod non animadverterent quæ ante oculos eorum posita erant, nec Deum infestum sentirent, quum penuria tanta fuit ut nulla esset oblatio: id quod ipsos magis vulnerare debuit quam si ipsi centies fame confecti essent. ¶ *De domo*, &c. *וַיִּשְׁוּר* *Ex domo* (vel, Annon excisa sunt à domo, Ti. sim. D.) *Dei nostri lætitia*, sive gaudium, & exultatio? JT. Pi. M. P. Mo. &c. h. e. frumentum & vinum, ut supra 1. 1. *Gaudium* intelligitur quo illi afficiebantur in Templo Dei, ubi hilariter gratias agere solebant: ubi & Deus delectabatur oblationibus & libationibus, vide Jud. 9. 13. & offerentes facinoria & primitias, messis tempore, coram Deo lætabantur, & gratias agebant, & hilares eis vescebantur, juxta Deut. 12. 6, 7. & 16. 10, 11. Cessat autem hoc gaudium cum defunt oblationes.

17. *Computruerunt jumenta in stercore suo*] Cum enim præ sterilitate paleæ non essent in quibus jacèrent, & nihil cibi foris invenirent, ad præsepia redibant, & ibi moriebantur. ¶ *וַיִּשְׁוּר* *Computruerunt* (vel, *Frucuerunt*, Ca. *Madore* corruptuntur, G. *Macida facta sunt*, BA. JT. Pi. Tar.) *grana*, vel *semina*, (vel, *saia*, JT. Pi.) *sub glebis* (vel, *pulveribus*, P. vel, *glumis*, Ca.) *suis*, Mo. Tar. M. Ti. BA. &c. vel, *subtus sulcos suos*, i. e. in agris, ubi debebant germinare: vel, *in acervis suis*, quod congesta sunt; nimirum ob causam quæ sequitur. *Grana* autem hæc *sub glebis suis*, h. e. in terram jacta, putrescebant, vel, r. ob nimios imbres: de quo vide Plin. 10. 24. Sed hoc non coherent cum seq. v. 19, 20. ubi describitur summa siccitas. Vel, potius, 2. ex summa siccitate: quæ tamen semina propriè non tam putrescere quam vanescere dicuntur, si ve exinaniri, juxta Plinium, ubi supra. Sed si ve imbre grana putrescant, si ve siccitate vanescant, *וַיִּשְׁוּר* potuit utrumque complecti: ut in Hesiodi Clypeo cadaverum ossa *Ζεφύρου καὶ ἀέρος καὶ πύθονος*, sub arido Syrio in nigra putrescunt terra: quasi etiam siccitas sit causa putredinis. Atque illa ipsa siccitas cujus Propheta meminit causa fuit cur locustæ uberius provenirent. *Siccitatem gaudet locusta*, &c. ait Tertul. *Siccus Autumnus largior est earum proventus*; Aristot. Hist. 5. 29. simil. Plin. 11. 28. Hic tria sunt verba obscura, & variè reddita, & nusquam alibi reperta. Proinde hic hærent Interpretes, neque dissensus major uspiam. 1. *וַיִּשְׁוּר*; idem quod *וַיִּשְׁוּר*, & d. permutatis: quæ literæ sunt homogeneæ. Sic *וַיִּשְׁוּר* dicimus & *וַיִּשְׁוּר* pro eodem: [utrumque concidere, vel vulnerare, sign.] Sic Chaldæi *וַיִּשְׁוּר* usitant ex Ebræo *וַיִּשְׁוּר*, ferrum. Sic Latini *buxum* & *burrum* fecerunt ex Græcis *βύξον* & *βύρρον*, ut Festus annotat. Porro, *וַיִּשְׁוּר* est, putrescere, apud Talmudicos: unde *וַיִּשְׁוּר*, situ squalidum & peminosum. Varro De re rustica 1. 5. 1. nè sit peminosa [forlan rectius peminosa, quæ malè olent, voce à pedore sumpta].

* D. ptā,] in rimis ejus grana oblitescant*. Unde Chald. bene vertit, *resoluta sunt in terram*. 2. *פרדוס*: quod est foemin. plur. Paül. & participialiter occurrit Ezec. 1. 11^f. ubi valet, *extensa*; & hoc loco, ubi valet, *separata*, seu *disjuncta*^b. At h. l. in nomen degeneratⁱ, & significat *sata*, sive *semina*, sive *grana*^k, terræ commissa^l, à dispersione^m; nam *פרד* sign. *separavit*, *disjunctit*ⁿ. *פרדוס* grana verè exponi suadet, quod *פרדתא* Syris est, *granum*: vide Syram paraphrasin ad Matth. 13. 31. Joh. 12. 24. 1 Cor. 15. 37°. 3. *מגרפות*: quod alii *stercora* verterunt, alii *presepia*, alii *glebas*, alii *acervos*, à verbo *גרף*, quod Hebr. Chaldæis & Arabicus est, *convertere* P. Sed sign. *glebas*^q, (sub quibus grana post sationem delitescunt^r): quod suadet similitudo vocum *גרף* (unde *מגרפות*) & *גרב*, quarum hæc in Jobo bis occurrit pro *gleba*†. Vox deducitur à *גרף* *convolvere*, quia *glebæ* nihil aliud sunt quàm massæ terræ convolutæ^s: vel, à *גרף*, quod, de torrente usurpatum, *avehere* significat, ut Jud. c. 5. 21. & Arabicè in Alcamo, *גרפתה אלסיר*, illum *avexit* torrentis. *סיר* *torrens omnia avehens*; *גרף*, terra *gleba* quam *torrens avehit*. Itaque *מגרפות* sunt propriè *glebæ torrentis*, ut vocantur Job. 21. 33. deinde etiam *glebæ* quævis. [Veteres locum aliter reddunt. Vulgatum vidimus: reliqui sequuntur.] *Subsultaverunt* (non lascivientes, meo judicio, sed pabuli inopiâ, velut indignabundi calcitrantes*. Videntur^o. legisse *בצע*, pro *עבש*: nam *בצע* est, *calcitrare*. Arabicè tamen *עבש* significat, *contristari*, quod est oppositum *תשקט*. Non rarè autem contingit ut verbum unum, ex una lingua in aliam traductum, significet contrarium illius quod significabat in lingua unde primò traductum est.) *vituli in presepibus suis*, s. sic Ar. Pro *פרדוס*, *grana*, legerunt *פרדוס*, *saunders*, *vaccas*². *Incenata manserunt juvencæ super presepibus suis*, Sy. *Computruerunt dolia vini sub operculis suis*, Ch. ¶ *Demolita*, &c. *נשמו אוצרות* *Desolati* (vel, *Destruata*, Ca. *Devastata*, M. sic Ti. sim. JT. Pi.) *sunt* (incensa igne holocausto³) *thesauri*, Mo. P. vel, *thæce*, M. *cellæ*, Ca. D. conditoria vini & olei^b: *horrea*, JT. Tar. G. *granaria*, Pi. in quibus in usum anni sequentis fruges reponuntur^c. qu. d. *Horrea ruinosa sunt*, & negliguntur; de iis instaurandis nemo cogitat^d. ¶ *Dissipata* (vel, *Eversa*, M. Ti. Ca. vel, *Destruata*, JT. Pi.) *sunt apothecæ*, *מגרפות* *Horrea*, Mo. P. M. Ti. Ca. Pi. *granaria*, JT. *Magaria*, id est, non horrea tantum, sed & villæ, quas Poenis dici, non *magalia*, sed *magaria*, notat Servius ad Æneid. 1. Villæ, nempe etiam in Judæa. Ideo corrupta imbribus frumenta, quia nihil erat in agris quo condi possent*.

18. *Quid*, &c. *ממה נפשתי* *Quam* (vel, *Cur*, Oecol. *Quantopere*, G.) *ingemiscit*? JT. Pi. V. vel, *ingemuit*? Oecol. Nempe, ex defectu pabuli^e. Prædicat summam penuriam, quam & ipsa animalia sentient^h. ¶ *Mugierunt*, *מגרו* *Perplexæ sunt*, JT. Pi. Liv. Eò rediguntur ut quò se vertant nesciantⁱ. ¶ *Greges pecorum* Vel, *ovium*, Pi. &c. quæ tamen pabula inveniunt ubi jumenta penetrare non possunt^k. Tacita hîc est comparatio inter sensum brutorum, & populi fœcordiam^l.

19. *Ad te—clamabo*] Sunt verba vel, 1. Prophetæ^m. qu. d. Quam isti surdi sint, & nec pudore nec metu tangantur, ego, illis relictis, ad te rectâ concedamⁿ. Vel, 2. quæ Prophetæ hîc præscribit resipiscitibus^o. Continuantur verba quæ sacerdotes dicent, terris circumvastatis P. ¶ *Quia ignis comedit speciosa* (vel, *habitacla*, JT. V. D. G. sim. Mer. *caulas*, Pi. ut vox passim sumitur: vide Esa. 65. 10. Jerem. 23. 3. &c. 9. *נא* pro *נא*, commutatione literarum Ehevi^r.) *deserti*] In quibus pastores cum armentis & gregibus stationes habebant†, procul ab urbe sedem diligentes^t. Vel, *loca herbifera*: in quibus fieri solent habitacula pastorum^v. *נא* non tantum *desertum* significat^x, sed & *loca pascua*^y, sive *campum sativum*, sine arboribus tamen^z. Ità Hebræi & Chaldæi vocem usurpant. *Habitacla* ergò hîc eadem quæ *magaria*^a. ¶ *Et flamma succendit—ligna*] Vel, *arbores*, JT. Pi. G. de quorum fructibus aut corticibus animalia vivebant^b. *Ignis & flamma* hîc sunt, vel, 1. *zelus Dei* vehementissimus; vide Ezec. 36. 5. Heb. 10. 27^c: vel, 2. *bellum*; quod aptè incendio comparatur^d; q. d. Hostes

per ignem & gladium omnia vastarunt*: vel, 3. *ventus urens*^f: vel, 4. *immodicus æstus* g, ut Psal. 83. 15^h. vel, 5. *locustæ*, quæ *contactu adurunt*; Plinius^k, [ubi suprà] quæ ignis instar omnia vastant, quibus resisti non potest^l. Omnia pascua sunt à vermibus corrofa, ac si ignis exussisset ea^m.

20. *Bestiæ*, &c. *בהמות שדה תערור* *Bestiæ agri* (vel, *Bestiarum agri quæque*, Pi. sic JT. Tar. i. e. *Feræ*: hanc enim significationem requirit vox *תערור* adjuncta voci *בהמות*ⁿ.) *vociferabuntur ad te*, P. Ti. &c. vel, *clamant*, &c. G. vel, *glocitat*, &c. Liv. Tar. &c. ut cervus sitiens, Psal. 42. 2°. Hoc verbum est cervorum proprium P, & per catachresin de feris aliis dicitur^o. *Clamant ad te*, capite erecto^r, tanquam implorantes opem tuam†, & fatentes nullum esse penuriæ remedium nisi à Deo^s. Dolorem suum ejulatu testantur^t. Est propterea, quæ etiam Judæis exprobrat suum torporem, quod Deum nondum invocent^v. Clamant bestiæ, & Deus earum clamore afficitur: Cur ergò nostros eum gemitus spernere statueremus? ¶ *Exsiccati sunt fontes*, &c. Vel, *rivi*, &c. Non mirum de rivis, si & flumina quondam defecere, non epotantibus, ut puto, sed fontes obstruentibus, immensis illis sub Xerxe copiis†. ¶ *Speciosa deserti*] *Habitacla*, ut suprà; i. e.† *caulas* & stabula unde feræ pasci solebant^z.

CAP. II.

1. *Canite tubā*] Alludit ad solennem Legis ritum²; Calv. quo clangore tubæ convocarunt populum^b, sive ad cultum Dei, sive adversus hostes, Numer. 10. 2, 3. & Tar. M. 29. 1. & 31. 6^c. Periculum subitum & ingens significat^d. Jubet omnes convocari, ut se reos agnoscant, & poenam deprecantur*. Hîc prædicatur adventus Sennacheribi, & obsidium Hierosolymitanum per eum factum. Clangi solet ad hostis adventum, Ezec. 33. 3. Hof. 5. 8†. *Clangite*, sub. *propterea*: q. d. Idcirco invitandus est populus ad poenitentiam, quod brevi venturus sit dies Domini*. Non hîc concionem cogit, non v. jejunium indicit, ut infra v. 15. sed hoc vult, qu. d. *Date signum adventantis locustæ*^f. ¶ *Ululate*, *ויללו* *Classicum canite*, Ti. sim. D. ut solebant ad mortem vendi castra, Num. 10. 5, 6^g. *Taratantarizate*, P. nam *ויללו* est fractus & concisus tubæ sonus, qui *taratantara* Latine dicitur^h. ¶ *Quia venit dies Domini*] Sed nondum ille magnus, de quo Joel. 3. 19. al. 14. 1. Dies animadversionis, ut Mic. 7. 4^k. Tum reis diem dicet Dominus, & de iis poenas reposcet^l.

2. *Dies tenebrarum*] Vel, 1. propriè^m; Dies quo obscurabitur aer copiâ locustarumⁿ, ut factum Exod. c. 10. v. 15°: [vel, 2. metaphoricè;] hoc est, Tempus summarum calamitatum P. Ut lux res secundas, ita tenebræ adversas, in Scripturis denotant^q. ¶ *Dies nubi & turbinis*, *ויללו* *Et caliginosa*, Ti. & *tenebrositatis*, P. sim. V. JT. Pi. Hæc vox densiores tenebras significat^r, ut Job. 22. 13†. ¶ *Quasi manet*, &c. *ויללו* *Sicut aurora* (vel, *lux matutina*, M. vel, *nubes auroræ*, JT.) *diffusa* (vel, *expansa*, Mo. BA. Liv. &c. Aptissimum verbum^s. Auroram expandi, vel spargi, etiam poetæ dicunt. Homer. Il. 9. initio, *ἡ δὲ καὶ ἀνέστη ἡ ἑσπέρη*. Quod Virgil. ita expressit, Æneid. lib. 4. *Et jam prima novo spargebat lumine terras Tithoni croceum linquens Aurora cubile*^t.) *super montes*, Liv. Hoc addit, quia lux in montibus primum apparet*. Significat fore ut hoc malum diffundatur instar Auroræ^v: h. e. 1. citò sive repentè^z; ut Esa. c. 58. 8²: 2. longè latèque^b; ut Aurora momento omnes orbis partes pervadit & illustrat^c. Ut Aurora montes, sic locustæ omnia, occupant†. 3. Ità ut retineri nequeat^d: [ut Auroræ adventum nemo sistere potest.] ¶ *Populus multus & fortis*] Intellige vel, 1. Assyrios sive Babylonios*. Quod refutatur ex v. 4, 5, 7. ubi hic populus militibus comparatur tanquam similis^f. Vel, 2. multitudo insectorum^g. *Populus* hîc, ut antea c. 1. 6. *gens*^h. ¶ *A principio*] Vel, à seculo, JT. Pi. Tar. &c. i. e. à mundo conditoⁱ. ¶ *Is*

annos generationis & generationis] Vel, *etatis & etatis*, V. Liv. ut Deut. c. 32. 7. confer & Joel. 3. 25^k. id est, multorum seculorum^l; vel, cujusque ætatis^m. Nunquam ultraⁿ.

3. Ante, &c. "אֲנִי אֶכְלֶה" Ante illum (scilicet locustarum populum^o) devorat (vel, consumet, D. JT. Pi. Tar. Heb. comedit, ad certitudinem sc. eventus[†]), ignis, (i. e. æstus Solis^p: vel, ignis, i. e. ut ignis^q; nam locustæ humorem nativum herbarum plantarumque penitus exsugunt, unde, velut igne adustæ, inarescunt^r;) & post eum exardescet (vel, inflammabit, JT. Pi. Tar.) flamma, M. Sensus, Quaquā ibit, omnia lucebunt incendiis: Esa. 9. 18. & 10. 17[†]. Al. Locustæ terram vastant quasi incendium sit^t. Summa siccitas & præcessit locustarum adventum, & sequuta est^v. Ante & post hinc refer ad situm locustæ^x: vel, si libet, ad ea quæ prius vel postea corrodit^y. Eleganter cum ante utitur præterito, cum post, futuro. Sensus est, Ante vel post se nihil reliqui facient^z. ¶ Quasi hortus voluptatis, &c.] Vel, Edenis, D. Pi. &c. i. e. locus amoenus & cultus: confer Esa. 51. 3. Ezech. 36. 35^z. Admonet Judæos nē confidant in benedictione Dei quā terram amoenam & fructandam incolebant^b. ¶ Post eum solitudo, &c. "וְהָיָה הַמִּדְבָּר" Desertum (sub. erit, JT. Pi. P.) desolatum, JT. Pi. Tar. vel, desolationis, i. e. vastissimum^c. ¶ Neque, &c. "וְלֹא יִשְׁתָּ" Adeoque evasio (vel, quod evadat, D. JT. Pi.) non erit ei, Calv. sub. populo locustarum: q. d. Nemo illum effugiet^d. Vel, ei, i. e. ab eo^e. Omnia tenebuntur ejus copiis^f. Nulla erit evadendi spes^h. Nihil in terræ proventu residuum erit: omnia enim absumetⁱ.

4. Quasi aspectus (vel, species, JT. Pi.) equorum] Itā Calv. BA. &c. i. e. terribilis & ferox, ut equorum in bello, Job. 39. 20^k. Si quis de locustis hoc accipi posse negat^l, conferat Apoc. 9. 7^m. Locustæ conferuntur equis, vel, i. generositate & animositate; vel potius, (ut hemistichium secundum ostenditⁿ), agilitate^o, & cursus aut volatus celeritate^p, quā sunt equis propè pares^q: vel, 2. figurā capitis aut faciei, quæ equinæ similis est, ut disertè dicunt Albertus l. 26. Aldrovandus, Theodoretus, & Arabes^r, [quos vide in Authore.] Al. Sæpe & Græci & Latini virum fortem equo generoso conferunt, qui Primus inire viam, & fluvios tentare minaces, Audet, & ignoto sese committere ponto; Nec vanos horret strepitum^s. ¶ Quasi equites] Sub. parati ad prælium, V. qu. d. Maximo impetu feruntur^t. Sensus loci, Veniet cum horribili & truculenta facie, ut montes ipsi commoveri videantur ad aspectum ejus^u. Hic locus convincit hæc propriè ad locustas pertinere^v. Quis enim dixerit Assyrios ut equites fuisse, cum re verā equites fuerint^x, iisque magno numero^y ut ostendunt Ezech. 23. 6, 12, 23. & 26. 7, 10, 11. Nah. 3. 2. Hab. 1. 8. &c.^y. Al. Quasi equites, &c. Pedites ipsi erunt velocissimi^z. Pedites autem cum equitibus conferri novum est & inauditum^a.

5. Sicut sonitus (vel, strepitus, JT. Pi.) quadrigarum (vel, curruum, JT. Pi.) super capita (vel, cacumina, JT. sic Pi.) montium] Quadrigæ catenis & aliis apparatus magno stridore feruntur, maximè super saxa^b, vel montium cacumina^c. Sensus, Venient magno cum strepitu^d. Al. Talem strepitum edunt locustæ salientes^e, super cacumina montium^f: quod quadrigæ raro feruntur. Hoc itaque plus habent locustæ quàm quadrigæ, nihil illis inaccessum est^g. Hoc locustis prorsus convenit, quæ magno strepitu volant: vide Apoc. 9. 9. Tanto volant pennarum stridore, ut aliæ alites credantur, Plin. 11. 29. Magnum sonitum faciunt quando mittuntur, in tantum ut à sexto milliari possit audiri sonitus eorum, ait Remigius Altissiodorensis. Illis etiam propria vox tribuitur, testibus Plin. ibid. & Elian. 6. 19: siue sonus hic fiat alis, ut volunt poetæ, siue crurum posteriorum attritu, ut vult Aristot. Histor. 4. 9^h. ¶ Exsurgent] Vel, salient, locustæ scilicet, quarum proprius saltuatim incedentium hic gressus est: vel, cum saliant, sub. currus, & sub. 2ⁱ. ¶ Sicut sonitus flammæ, &c.] Nam & stipula crepitat accensa, & ignis cum eam accenditⁱ. Subaudi, קולו (nam alteram partem similitudinis, ubi ex sese intelligi potest, sæpe omittunt Hebræi:) talis est & ejus plantas erodentis strepitus.

Nec strepitum solum notat, sed & celeritatem abrodendi, instar ignis talia maximè comburentis^k. ¶ Vel, ut populus fortis, &c.] Intelligunt vel, i. de Assyriis, quos formidabiles fore significat^l. Incedunt semper^m Calv. armati paratique prælio. Hic est אֲנִי אֶכְלֶה, Capb veritatis^m. Vel, 2. de locustisⁿ: quarum alacritatem in exse, quando Domini ducis sui imperio significat; & belli peritiam, quā incedunt ut milites suis ordinibus ab Imperatore digelli^o; & strepitum atque clangorem, qualem militum in acie^p. Prius populum dixit, per metaphoram; hic, ut populum, eumque validum, ratione numeri & virium. Hieron. Quid locustis innumerabilibus & fortius, quibus humana industria resistere non potest? Cyril. Est inexpugnabilis, & hominibus prorsus insuperabilis, bruchi & locustæ irruptio^q.

6. A facie ejus (i. e. Præ metu ejus: cum enim locustarum aliorumque insectorum agmina feruntur per aerem, solliciti ac trepidi aspectant populi, metuentes nē in sua subsidant regione^t.) cruciabuntur, 1777] Timebunt, V. sim. BA. dolebunt, Mo. P. Mer. Pi. Tar. instar parturientium^u: ut vox significat^v. ¶ Omnes vultus (vel, facies, JT. Pi. &c.) redigentur, &c. "וְכָל פָּנֵינוּ" Contrahent (vel, colligent, Mer.) fuliginem, Mo. sim. Ch. vel, nigrorem, P. D. JT. Pi. sic M. Metu nigrescunt vultus, Esa. 13. 8^x. Vel, luridum olla colorem, Ti. sim. Tar. Vel, ollam, i. e. nigredinem^y, per metonymiam subje- & i^z, ex loco parallelo Nah. 2. 10^a. Sic infra, sanguis, pro colore sanguineo; &, coccinum, Esa. 1. 18. pro colore coccineo. Pallor metum indicat; nigror, talem metum qualis est in morituris^b. Vel, pallorem, Ca. Liv. ex collatione locorum similium, Esa. 13. 8. Jer. 30. 6. Nah. 2. 10^c. Pallorem autem hic significat plumbeum & nigricantem^d; quo facies subducto sanguine in metu livescit^e. Vel, decorem, siue pulchritudinem. Contrahere autem pulchritudinem dicitur sicut, [infra v. 10.] stella contraxerunt splendorem suum, id est, obscuratae sunt^f: itā h. l. nitorem solitum intrò receptum & coactum amiserunt^g. Verum ibi [v. 10.] est אֲנִי אֶכְלֶה, quod etiam de re continua dicitur^h; non אֲנִי אֶכְלֶה, quod hoc significatu non quadratⁱ, neque usurpatur nisi de re dispersa^j. Qui decorem vertunt volunt & in אֲנִי אֶכְלֶה radicale effem. Olla dicitur אֲנִי אֶכְלֶה Num. 11. 8^k. à אֲנִי אֶכְלֶה; fortè quod in ea carnes minutatim concisæ coquerentur^l: hic, אֲנִי אֶכְלֶה, ubi & non est radicalis, sed litera protractionis, & ex abundanti addita^m, vel inserta per epentheseⁿ: quod in Hebræis sæpe, & passim apud Arabes, lectionis potius indicandæ causā, quàm quod ad nominis substantiam pertineat, solet accidere^o. [o. verba sic reddunt, sicut adustio olla: Ar. verò sic, erant similes nigrori olla: simil. Sy.]

7. Sicut fortes; itā Pi. M. P. "וְהָיוּ" Potentes, JT. Tar. gigantes, Q. in D. milites strenui, siue robusti, D. BA. & cursu valentes, D. Strenuè munus suum obeunt, omnia illis sunt pervia^t. Ut qui nihil timeant^u. ¶ Ascendent (scandent, JT. Pi. D. Tar.) murum] Intrepidè scilicet & magnā virtute^v. Murum, i. e. muros multarum urbium, 2 Par. 32. 1. Esa. 36. 1^x. ¶ Viri, &c. "וְהָיוּ" Et quisque in viis suis, siue per vias suas, (vel, in itinere suo, D.) gradiuntur, Mer. vel, procedent, BA. sic JT. Pi. i. e. Pergent quod voluerint^y. Al. Suum quisque locum & stationem in acie tuebitur, non impedi- ente turbā^z. Confert locustas scientibus bellatoribus, quibus ordinis conservandi peritia est: quæ quidem res ad hostium terrorem & victoriæ acquisitionem apprime necessaria est, ut copiosè declarat Xenophon^a. Nec mirum hoc dici de locustis, quæ dicuntur castrametari, Nah. 3. v. 17. & confertim procedere omnes quasi instructæ acie, Prov. 30. 27^b. ¶ Et non, &c. "וְלֹא" Es non, &c. אֲנִי אֶכְלֶה] socium non habet in Scriptura^c. [Hinc variant.] Et non interrogabunt iste ab illo de semitis suis, Q. in V. Proximè enim dixit, per vias suas gradiuntur, h. e. Non venient tanquam exteri per vias incognitas, sollicitè inquirentes nē sint anfractus, aut viæ perplexæ, aut insidiæ, sed securè pergent, ac si jam iter illis esset patefactum^d. Et non de- flectent viis suis, Mo. vel, a, siue de, viis suis, Ar. o. Sy. Q. in V. sic Ti. Ca. Nemo eos avertere poterit^e. Neque pervertunt, vel pervertent, itinera sua, V. vel, semitas suas, D. JT. Pi. BA. i. e. non calcitrabunt in semitis suis^f: vel, non

non deflectent à via; tenebunt rectum iter. ¹⁰ ¹¹ ¹² ¹³ ¹⁴ ¹⁵ ¹⁶ ¹⁷ ¹⁸ ¹⁹ ²⁰ ²¹ ²² ²³ ²⁴ ²⁵ ²⁶ ²⁷ ²⁸ ²⁹ ³⁰ ³¹ ³² ³³ ³⁴ ³⁵ ³⁶ ³⁷ ³⁸ ³⁹ ⁴⁰ ⁴¹ ⁴² ⁴³ ⁴⁴ ⁴⁵ ⁴⁶ ⁴⁷ ⁴⁸ ⁴⁹ ⁵⁰ ⁵¹ ⁵² ⁵³ ⁵⁴ ⁵⁵ ⁵⁶ ⁵⁷ ⁵⁸ ⁵⁹ ⁶⁰ ⁶¹ ⁶² ⁶³ ⁶⁴ ⁶⁵ ⁶⁶ ⁶⁷ ⁶⁸ ⁶⁹ ⁷⁰ ⁷¹ ⁷² ⁷³ ⁷⁴ ⁷⁵ ⁷⁶ ⁷⁷ ⁷⁸ ⁷⁹ ⁸⁰ ⁸¹ ⁸² ⁸³ ⁸⁴ ⁸⁵ ⁸⁶ ⁸⁷ ⁸⁸ ⁸⁹ ⁹⁰ ⁹¹ ⁹² ⁹³ ⁹⁴ ⁹⁵ ⁹⁶ ⁹⁷ ⁹⁸ ⁹⁹ ¹⁰⁰ ¹⁰¹ ¹⁰² ¹⁰³ ¹⁰⁴ ¹⁰⁵ ¹⁰⁶ ¹⁰⁷ ¹⁰⁸ ¹⁰⁹ ¹¹⁰ ¹¹¹ ¹¹² ¹¹³ ¹¹⁴ ¹¹⁵ ¹¹⁶ ¹¹⁷ ¹¹⁸ ¹¹⁹ ¹²⁰ ¹²¹ ¹²² ¹²³ ¹²⁴ ¹²⁵ ¹²⁶ ¹²⁷ ¹²⁸ ¹²⁹ ¹³⁰ ¹³¹ ¹³² ¹³³ ¹³⁴ ¹³⁵ ¹³⁶ ¹³⁷ ¹³⁸ ¹³⁹ ¹⁴⁰ ¹⁴¹ ¹⁴² ¹⁴³ ¹⁴⁴ ¹⁴⁵ ¹⁴⁶ ¹⁴⁷ ¹⁴⁸ ¹⁴⁹ ¹⁵⁰ ¹⁵¹ ¹⁵² ¹⁵³ ¹⁵⁴ ¹⁵⁵ ¹⁵⁶ ¹⁵⁷ ¹⁵⁸ ¹⁵⁹ ¹⁶⁰ ¹⁶¹ ¹⁶² ¹⁶³ ¹⁶⁴ ¹⁶⁵ ¹⁶⁶ ¹⁶⁷ ¹⁶⁸ ¹⁶⁹ ¹⁷⁰ ¹⁷¹ ¹⁷² ¹⁷³ ¹⁷⁴ ¹⁷⁵ ¹⁷⁶ ¹⁷⁷ ¹⁷⁸ ¹⁷⁹ ¹⁸⁰ ¹⁸¹ ¹⁸² ¹⁸³ ¹⁸⁴ ¹⁸⁵ ¹⁸⁶ ¹⁸⁷ ¹⁸⁸ ¹⁸⁹ ¹⁹⁰ ¹⁹¹ ¹⁹² ¹⁹³ ¹⁹⁴ ¹⁹⁵ ¹⁹⁶ ¹⁹⁷ ¹⁹⁸ ¹⁹⁹ ²⁰⁰ ²⁰¹ ²⁰² ²⁰³ ²⁰⁴ ²⁰⁵ ²⁰⁶ ²⁰⁷ ²⁰⁸ ²⁰⁹ ²¹⁰ ²¹¹ ²¹² ²¹³ ²¹⁴ ²¹⁵ ²¹⁶ ²¹⁷ ²¹⁸ ²¹⁹ ²²⁰ ²²¹ ²²² ²²³ ²²⁴ ²²⁵ ²²⁶ ²²⁷ ²²⁸ ²²⁹ ²³⁰ ²³¹ ²³² ²³³ ²³⁴ ²³⁵ ²³⁶ ²³⁷ ²³⁸ ²³⁹ ²⁴⁰ ²⁴¹ ²⁴² ²⁴³ ²⁴⁴ ²⁴⁵ ²⁴⁶ ²⁴⁷ ²⁴⁸ ²⁴⁹ ²⁵⁰ ²⁵¹ ²⁵² ²⁵³ ²⁵⁴ ²⁵⁵ ²⁵⁶ ²⁵⁷ ²⁵⁸ ²⁵⁹ ²⁶⁰ ²⁶¹ ²⁶² ²⁶³ ²⁶⁴ ²⁶⁵ ²⁶⁶ ²⁶⁷ ²⁶⁸ ²⁶⁹ ²⁷⁰ ²⁷¹ ²⁷² ²⁷³ ²⁷⁴ ²⁷⁵ ²⁷⁶ ²⁷⁷ ²⁷⁸ ²⁷⁹ ²⁸⁰ ²⁸¹ ²⁸² ²⁸³ ²⁸⁴ ²⁸⁵ ²⁸⁶ ²⁸⁷ ²⁸⁸ ²⁸⁹ ²⁹⁰ ²⁹¹ ²⁹² ²⁹³ ²⁹⁴ ²⁹⁵ ²⁹⁶ ²⁹⁷ ²⁹⁸ ²⁹⁹ ³⁰⁰ ³⁰¹ ³⁰² ³⁰³ ³⁰⁴ ³⁰⁵ ³⁰⁶ ³⁰⁷ ³⁰⁸ ³⁰⁹ ³¹⁰ ³¹¹ ³¹² ³¹³ ³¹⁴ ³¹⁵ ³¹⁶ ³¹⁷ ³¹⁸ ³¹⁹ ³²⁰ ³²¹ ³²² ³²³ ³²⁴ ³²⁵ ³²⁶ ³²⁷ ³²⁸ ³²⁹ ³³⁰ ³³¹ ³³² ³³³ ³³⁴ ³³⁵ ³³⁶ ³³⁷ ³³⁸ ³³⁹ ³⁴⁰ ³⁴¹ ³⁴² ³⁴³ ³⁴⁴ ³⁴⁵ ³⁴⁶ ³⁴⁷ ³⁴⁸ ³⁴⁹ ³⁵⁰ ³⁵¹ ³⁵² ³⁵³ ³⁵⁴ ³⁵⁵ ³⁵⁶ ³⁵⁷ ³⁵⁸ ³⁵⁹ ³⁶⁰ ³⁶¹ ³⁶² ³⁶³ ³⁶⁴ ³⁶⁵ ³⁶⁶ ³⁶⁷ ³⁶⁸ ³⁶⁹ ³⁷⁰ ³⁷¹ ³⁷² ³⁷³ ³⁷⁴ ³⁷⁵ ³⁷⁶ ³⁷⁷ ³⁷⁸ ³⁷⁹ ³⁸⁰ ³⁸¹ ³⁸² ³⁸³ ³⁸⁴ ³⁸⁵ ³⁸⁶ ³⁸⁷ ³⁸⁸ ³⁸⁹ ³⁹⁰ ³⁹¹ ³⁹² ³⁹³ ³⁹⁴ ³⁹⁵ ³⁹⁶ ³⁹⁷ ³⁹⁸ ³⁹⁹ ⁴⁰⁰ ⁴⁰¹ ⁴⁰² ⁴⁰³ ⁴⁰⁴ ⁴⁰⁵ ⁴⁰⁶ ⁴⁰⁷ ⁴⁰⁸ ⁴⁰⁹ ⁴¹⁰ ⁴¹¹ ⁴¹² ⁴¹³ ⁴¹⁴ ⁴¹⁵ ⁴¹⁶ ⁴¹⁷ ⁴¹⁸ ⁴¹⁹ ⁴²⁰ ⁴²¹ ⁴²² ⁴²³ ⁴²⁴ ⁴²⁵ ⁴²⁶ ⁴²⁷ ⁴²⁸ ⁴²⁹ ⁴³⁰ ⁴³¹ ⁴³² ⁴³³ ⁴³⁴ ⁴³⁵ ⁴³⁶ ⁴³⁷ ⁴³⁸ ⁴³⁹ ⁴⁴⁰ ⁴⁴¹ ⁴⁴² ⁴⁴³ ⁴⁴⁴ ⁴⁴⁵ ⁴⁴⁶ ⁴⁴⁷ ⁴⁴⁸ ⁴⁴⁹ ⁴⁵⁰ ⁴⁵¹ ⁴⁵² ⁴⁵³ ⁴⁵⁴ ⁴⁵⁵ ⁴⁵⁶ ⁴⁵⁷ ⁴⁵⁸ ⁴⁵⁹ ⁴⁶⁰ ⁴⁶¹ ⁴⁶² ⁴⁶³ ⁴⁶⁴ ⁴⁶⁵ ⁴⁶⁶ ⁴⁶⁷ ⁴⁶⁸ ⁴⁶⁹ ⁴⁷⁰ ⁴⁷¹ ⁴⁷² ⁴⁷³ ⁴⁷⁴ ⁴⁷⁵ ⁴⁷⁶ ⁴⁷⁷ ⁴⁷⁸ ⁴⁷⁹ ⁴⁸⁰ ⁴⁸¹ ⁴⁸² ⁴⁸³ ⁴⁸⁴ ⁴⁸⁵ ⁴⁸⁶ ⁴⁸⁷ ⁴⁸⁸ ⁴⁸⁹ ⁴⁹⁰ ⁴⁹¹ ⁴⁹² ⁴⁹³ ⁴⁹⁴ ⁴⁹⁵ ⁴⁹⁶ ⁴⁹⁷ ⁴⁹⁸ ⁴⁹⁹ ⁵⁰⁰ ⁵⁰¹ ⁵⁰² ⁵⁰³ ⁵⁰⁴ ⁵⁰⁵ ⁵⁰⁶ ⁵⁰⁷ ⁵⁰⁸ ⁵⁰⁹ ⁵¹⁰ ⁵¹¹ ⁵¹² ⁵¹³ ⁵¹⁴ ⁵¹⁵ ⁵¹⁶ ⁵¹⁷ ⁵¹⁸ ⁵¹⁹ ⁵²⁰ ⁵²¹ ⁵²² ⁵²³ ⁵²⁴ ⁵²⁵ ⁵²⁶ ⁵²⁷ ⁵²⁸ ⁵²⁹ ⁵³⁰ ⁵³¹ ⁵³² ⁵³³ ⁵³⁴ ⁵³⁵ ⁵³⁶ ⁵³⁷ ⁵³⁸ ⁵³⁹ ⁵⁴⁰ ⁵⁴¹ ⁵⁴² ⁵⁴³ ⁵⁴⁴ ⁵⁴⁵ ⁵⁴⁶ ⁵⁴⁷ ⁵⁴⁸ ⁵⁴⁹ ⁵⁵⁰ ⁵⁵¹ ⁵⁵² ⁵⁵³ ⁵⁵⁴ ⁵⁵⁵ ⁵⁵⁶ ⁵⁵⁷ ⁵⁵⁸ ⁵⁵⁹ ⁵⁶⁰ ⁵⁶¹ ⁵⁶² ⁵⁶³ ⁵⁶⁴ ⁵⁶⁵ ⁵⁶⁶ ⁵⁶⁷ ⁵⁶⁸ ⁵⁶⁹ ⁵⁷⁰ ⁵⁷¹ ⁵⁷² ⁵⁷³ ⁵⁷⁴ ⁵⁷⁵ ⁵⁷⁶ ⁵⁷⁷ ⁵⁷⁸ ⁵⁷⁹ ⁵⁸⁰ ⁵⁸¹ ⁵⁸² ⁵⁸³ ⁵⁸⁴ ⁵⁸⁵ ⁵⁸⁶ ⁵⁸⁷ ⁵⁸⁸ ⁵⁸⁹ ⁵⁹⁰ ⁵⁹¹ ⁵⁹² ⁵⁹³ ⁵⁹⁴ ⁵⁹⁵ ⁵⁹⁶ ⁵⁹⁷ ⁵⁹⁸ ⁵⁹⁹ ⁶⁰⁰ ⁶⁰¹ ⁶⁰² ⁶⁰³ ⁶⁰⁴ ⁶⁰⁵ ⁶⁰⁶ ⁶⁰⁷ ⁶⁰⁸ ⁶⁰⁹ ⁶¹⁰ ⁶¹¹ ⁶¹² ⁶¹³ ⁶¹⁴ ⁶¹⁵ ⁶¹⁶ ⁶¹⁷ ⁶¹⁸ ⁶¹⁹ ⁶²⁰ ⁶²¹ ⁶²² ⁶²³ ⁶²⁴ ⁶²⁵ ⁶²⁶ ⁶²⁷ ⁶²⁸ ⁶²⁹ ⁶³⁰ ⁶³¹ ⁶³² ⁶³³ ⁶³⁴ ⁶³⁵ ⁶³⁶ ⁶³⁷ ⁶³⁸ ⁶³⁹ ⁶⁴⁰ ⁶⁴¹ ⁶⁴² ⁶⁴³ ⁶⁴⁴ ⁶⁴⁵ ⁶⁴⁶ ⁶⁴⁷ ⁶⁴⁸ ⁶⁴⁹ ⁶⁵⁰ ⁶⁵¹ ⁶⁵² ⁶⁵³ ⁶⁵⁴ ⁶⁵⁵ ⁶⁵⁶ ⁶⁵⁷ ⁶⁵⁸ ⁶⁵⁹ ⁶⁶⁰ ⁶⁶¹ ⁶⁶² ⁶⁶³ ⁶⁶⁴ ⁶⁶⁵ ⁶⁶⁶ ⁶⁶⁷ ⁶⁶⁸ ⁶⁶⁹ ⁶⁷⁰ ⁶⁷¹ ⁶⁷² ⁶⁷³ ⁶⁷⁴ ⁶⁷⁵ ⁶⁷⁶ ⁶⁷⁷ ⁶⁷⁸ ⁶⁷⁹ ⁶⁸⁰ ⁶⁸¹ ⁶⁸² ⁶⁸³ ⁶⁸⁴ ⁶⁸⁵ ⁶⁸⁶ ⁶⁸⁷ ⁶⁸⁸ ⁶⁸⁹ ⁶⁹⁰ ⁶⁹¹ ⁶⁹² ⁶⁹³ ⁶⁹⁴ ⁶⁹⁵ ⁶⁹⁶ ⁶⁹⁷ ⁶⁹⁸ ⁶⁹⁹ ⁷⁰⁰ ⁷⁰¹ ⁷⁰² ⁷⁰³ ⁷⁰⁴ ⁷⁰⁵ ⁷⁰⁶ ⁷⁰⁷ ⁷⁰⁸ ⁷⁰⁹ ⁷¹⁰ ⁷¹¹ ⁷¹² ⁷¹³ ⁷¹⁴ ⁷¹⁵ ⁷¹⁶ ⁷¹⁷ ⁷¹⁸ ⁷¹⁹ ⁷²⁰ ⁷²¹ ⁷²² ⁷²³ ⁷²⁴ ⁷²⁵ ⁷²⁶ ⁷²⁷ ⁷²⁸ ⁷²⁹ ⁷³⁰ ⁷³¹ ⁷³² ⁷³³ ⁷³⁴ ⁷³⁵ ⁷³⁶ ⁷³⁷ ⁷³⁸ ⁷³⁹ ⁷⁴⁰ ⁷⁴¹ ⁷⁴² ⁷⁴³ ⁷⁴⁴ ⁷⁴⁵ ⁷⁴⁶ ⁷⁴⁷ ⁷⁴⁸ ⁷⁴⁹ ⁷⁵⁰ ⁷⁵¹ ⁷⁵² ⁷⁵³ ⁷⁵⁴ ⁷⁵⁵ ⁷⁵⁶ ⁷⁵⁷ ⁷⁵⁸ ⁷⁵⁹ ⁷⁶⁰ ⁷⁶¹ ⁷⁶² ⁷⁶³ ⁷⁶⁴ ⁷⁶⁵ ⁷⁶⁶ ⁷⁶⁷ ⁷⁶⁸ ⁷⁶⁹ ⁷⁷⁰ ⁷⁷¹ ⁷⁷² ⁷⁷³ ⁷⁷⁴ ⁷⁷⁵ ⁷⁷⁶ ⁷⁷⁷ ⁷⁷⁸ ⁷⁷⁹ ⁷⁸⁰ ⁷⁸¹ ⁷⁸² ⁷⁸³ ⁷⁸⁴ ⁷⁸⁵ ⁷⁸⁶ ⁷⁸⁷ ⁷⁸⁸ ⁷⁸⁹ ⁷⁹⁰ ⁷⁹¹ ⁷⁹² ⁷⁹³ ⁷⁹⁴ ⁷⁹⁵ ⁷⁹⁶ ⁷⁹⁷ ⁷⁹⁸ ⁷⁹⁹ ⁸⁰⁰ ⁸⁰¹ ⁸⁰² ⁸⁰³ ⁸⁰⁴ ⁸⁰⁵ ⁸⁰⁶ ⁸⁰⁷ ⁸⁰⁸ ⁸⁰⁹ ⁸¹⁰ ⁸¹¹ ⁸¹² ⁸¹³ ⁸¹⁴ ⁸¹⁵ ⁸¹⁶ ⁸¹⁷ ⁸¹⁸ ⁸¹⁹ ⁸²⁰ ⁸²¹ ⁸²² ⁸²³ ⁸²⁴ ⁸²⁵ ⁸²⁶ ⁸²⁷ ⁸²⁸ ⁸²⁹ ⁸³⁰ ⁸³¹ ⁸³² ⁸³³ ⁸³⁴ ⁸³⁵ ⁸³⁶ ⁸³⁷ ⁸³⁸ ⁸³⁹ ⁸⁴⁰ ⁸⁴¹ ⁸⁴² ⁸⁴³ ⁸⁴⁴ ⁸⁴⁵ ⁸⁴⁶ ⁸⁴⁷ ⁸⁴⁸ ⁸⁴⁹ ⁸⁵⁰ ⁸⁵¹ ⁸⁵² ⁸⁵³ ⁸⁵⁴ ⁸⁵⁵ ⁸⁵⁶ ⁸⁵⁷ ⁸⁵⁸ ⁸⁵⁹ ⁸⁶⁰ ⁸⁶¹ ⁸⁶² ⁸⁶³ ⁸⁶⁴ ⁸⁶⁵ ⁸⁶⁶ ⁸⁶⁷ ⁸⁶⁸ ⁸⁶⁹ ⁸⁷⁰ ⁸⁷¹ ⁸⁷² ⁸⁷³ ⁸⁷⁴ ⁸⁷⁵ ⁸⁷⁶ ⁸⁷⁷ ⁸⁷⁸ ⁸⁷⁹ ⁸⁸⁰ ⁸⁸¹ ⁸⁸² ⁸⁸³ ⁸⁸⁴ ⁸⁸⁵ ⁸⁸⁶ ⁸⁸⁷ ⁸⁸⁸ ⁸⁸⁹ ⁸⁹⁰ ⁸⁹¹ ⁸⁹² ⁸⁹³ ⁸⁹⁴ ⁸⁹⁵ ⁸⁹⁶ ⁸⁹⁷ ⁸⁹⁸ ⁸⁹⁹ ⁹⁰⁰ ⁹⁰¹ ⁹⁰² ⁹⁰³ ⁹⁰⁴ ⁹⁰⁵ ⁹⁰⁶ ⁹⁰⁷ ⁹⁰⁸ ⁹⁰⁹ ⁹¹⁰ ⁹¹¹ ⁹¹² ⁹¹³ ⁹¹⁴ ⁹¹⁵ ⁹¹⁶ ⁹¹⁷ ⁹¹⁸ ⁹¹⁹ ⁹²⁰ ⁹²¹ ⁹²² ⁹²³ ⁹²⁴ ⁹²⁵ ⁹²⁶ ⁹²⁷ ⁹²⁸ ⁹²⁹ ⁹³⁰ ⁹³¹ ⁹³² ⁹³³ ⁹³⁴ ⁹³⁵ ⁹³⁶ ⁹³⁷ ⁹³⁸ ⁹³⁹ ⁹⁴⁰ ⁹⁴¹ ⁹⁴² ⁹⁴³ ⁹⁴⁴ ⁹⁴⁵ ⁹⁴⁶ ⁹⁴⁷ ⁹⁴⁸ ⁹⁴⁹ ⁹⁵⁰ ⁹⁵¹ ⁹⁵² ⁹⁵³ ⁹⁵⁴ ⁹⁵⁵ ⁹⁵⁶ ⁹⁵⁷ ⁹⁵⁸ ⁹⁵⁹ ⁹⁶⁰ ⁹⁶¹ ⁹⁶² ⁹⁶³ ⁹⁶⁴ ⁹⁶⁵ ⁹⁶⁶ ⁹⁶⁷ ⁹⁶⁸ ⁹⁶⁹ ⁹⁷⁰ ⁹⁷¹ ⁹⁷² ⁹⁷³ ⁹⁷⁴ ⁹⁷⁵ ⁹⁷⁶ ⁹⁷⁷ ⁹⁷⁸ ⁹⁷⁹ ⁹⁸⁰ ⁹⁸¹ ⁹⁸² ⁹⁸³ ⁹⁸⁴ ⁹⁸⁵ ⁹⁸⁶ ⁹⁸⁷ ⁹⁸⁸ ⁹⁸⁹ ⁹⁹⁰ ⁹⁹¹ ⁹⁹² ⁹⁹³ ⁹⁹⁴ ⁹⁹⁵ ⁹⁹⁶ ⁹⁹⁷ ⁹⁹⁸ ⁹⁹⁹ ¹⁰⁰⁰

liam vastavit annò 874. Quod mirum est dictu, tanto ordine volitavit, præmissis ducibus qui pridie castra metarentur, ut militaris disciplina in iis animalibus cerneretur. ¹ ² ³ ⁴ ⁵ ⁶ ⁷ ⁸ ⁹ ¹⁰ ¹¹ ¹² ¹³ ¹⁴ ¹⁵ ¹⁶ ¹⁷ ¹⁸ ¹⁹ ²⁰ ²¹ ²² ²³ ²⁴ ²⁵ ²⁶ ²⁷ ²⁸ ²⁹ ³⁰ ³¹ ³² ³³ ³⁴ ³⁵ ³⁶ ³⁷ ³⁸ ³⁹ ⁴⁰ ⁴¹ ⁴² ⁴³ ⁴⁴ ⁴⁵ ⁴⁶ ⁴⁷ ⁴⁸ ⁴⁹ ⁵⁰ ⁵¹ ⁵² ⁵³ ⁵⁴ ⁵⁵ ⁵⁶ ⁵⁷ ⁵⁸ ⁵⁹ ⁶⁰ ⁶¹ ⁶² ⁶³ ⁶⁴ ⁶⁵ ⁶⁶ ⁶⁷ ⁶⁸ ⁶⁹ ⁷⁰ ⁷¹ ⁷² ⁷³ ⁷⁴ ⁷⁵ ⁷⁶ ⁷⁷ ⁷⁸ ⁷⁹ ⁸⁰ ⁸¹ ⁸² ⁸³ ⁸⁴ ⁸⁵ ⁸⁶ ⁸⁷ ⁸⁸ ⁸⁹ ⁹⁰ ⁹¹ ⁹² ⁹³ ⁹⁴ ⁹⁵ ⁹⁶ ⁹⁷ ⁹⁸ ⁹⁹ ¹⁰⁰ ¹⁰¹ ¹⁰² ¹⁰³ ¹⁰⁴ ¹⁰⁵ ¹⁰⁶ ¹⁰⁷ ¹⁰⁸ ¹⁰⁹ ¹¹⁰ ¹¹¹ ¹¹² ¹¹³ ¹¹⁴ ¹¹⁵ ¹¹⁶ ¹¹⁷ ¹¹⁸ ¹¹⁹ ¹²⁰ ¹²¹ ¹²² ¹²³ ¹²⁴ ¹²⁵ ¹²⁶ ¹²⁷ ¹²⁸ ¹²⁹ ¹³⁰ ¹³¹ ¹³² ¹³³ ¹³⁴ ¹³⁵ ¹³⁶ ¹³⁷ ¹³⁸ ¹³⁹ ¹⁴⁰ ¹⁴¹ ¹⁴² ¹⁴³ ¹⁴⁴ ¹⁴⁵ ¹⁴⁶ ¹⁴⁷ ¹⁴⁸ ¹⁴⁹ ¹⁵⁰ ¹⁵¹ ¹⁵² ¹⁵³ ¹⁵⁴ ¹⁵⁵ ¹⁵⁶ ¹⁵⁷ ¹⁵⁸ ¹⁵⁹ ¹⁶⁰ ¹⁶¹ ¹⁶² ¹⁶³ ¹⁶⁴ ¹⁶⁵ ¹⁶⁶ ¹⁶⁷ ¹⁶⁸ ¹⁶⁹ ¹⁷⁰ ¹⁷¹ ¹⁷² ¹⁷³ ¹⁷⁴ ¹⁷⁵ ¹⁷⁶ ¹⁷⁷ ¹⁷⁸ ¹⁷⁹ ¹⁸⁰ ¹⁸¹ ¹⁸² ¹⁸³ ¹⁸⁴ ¹⁸⁵ ¹⁸⁶ ¹⁸⁷ ¹⁸⁸ ¹⁸⁹ ¹⁹⁰ ¹⁹¹ ¹⁹² ¹⁹³ ¹⁹⁴ ¹⁹⁵ ¹⁹⁶ ¹⁹⁷ ¹⁹⁸ ¹⁹⁹ ²⁰⁰ ²⁰¹ ²⁰² ²⁰³ ²⁰⁴ ²⁰⁵ ²⁰⁶ ²⁰⁷ ²⁰⁸ ²⁰⁹ ²¹⁰ ²¹¹ ²¹² ²¹³ ²¹⁴ ²¹⁵ ²¹⁶ ²¹⁷ ²¹⁸ ²¹⁹ ²²⁰ ²²¹ ²²² ²²³ ²²⁴ ²²⁵ ²²⁶ ²²⁷ ²²⁸ ²²⁹ ²³⁰ ²³¹ ²³² ²³³ ²³⁴ ²³⁵ ²³⁶ ²³⁷ ²³⁸ ²³⁹ ²⁴⁰ ²⁴¹ ²⁴² ²⁴³ ²⁴⁴ ²⁴⁵ ²⁴⁶ ²⁴⁷ ²⁴⁸ ²⁴⁹ ²⁵⁰ ²⁵¹ ²⁵² ²⁵³ ²⁵⁴ ²⁵⁵ ²⁵⁶ ²⁵⁷ ²⁵⁸ ²⁵⁹ ²⁶⁰ ²⁶¹ ²⁶² ²⁶³ ²⁶⁴ ²⁶⁵ ²⁶⁶ ²⁶⁷ ²⁶⁸ ²⁶⁹ ²⁷⁰ ²⁷¹ ²⁷² ²⁷³ ²⁷⁴ ²⁷⁵ ²⁷⁶ ²⁷⁷ ²⁷⁸ ²⁷⁹ ²⁸⁰ ²⁸¹ ²⁸² ²⁸³ ²⁸⁴ ²⁸⁵ ²⁸⁶ ²⁸⁷ ²⁸⁸ ²⁸⁹ ²⁹⁰ ²⁹¹ ²⁹² ²⁹³ ²⁹⁴ ²⁹⁵ ²⁹⁶ ²⁹⁷ ²⁹⁸ ²⁹⁹ ³⁰⁰ ³⁰¹ ³⁰² ³⁰³ ³⁰⁴ ³⁰⁵ ³⁰⁶ ³⁰⁷ ³⁰⁸ ³⁰⁹ ³¹⁰ ³¹¹ ³¹² ³¹³ ³¹⁴ ³¹⁵ ³¹⁶ ³¹⁷ ³¹⁸ ³¹⁹ ³²⁰ ³²¹ ³²² ³²³ ³²⁴ ³²⁵ ³²⁶ ³²⁷ ³²⁸ ³²⁹ ³³⁰ ³³¹ ³³² ³³³ ³³⁴ ³³⁵ ³³⁶ ³³⁷ ³³⁸ ³³⁹ ³⁴⁰ ³⁴¹ ³⁴² ³⁴³ ³⁴⁴ ³⁴⁵ ³⁴⁶ ³⁴⁷ ³⁴⁸ ³⁴⁹ ³⁵⁰ ³⁵¹ ³⁵² ³⁵³ ³⁵⁴ ³⁵⁵ ³⁵⁶ ³⁵⁷ ³⁵⁸ ³⁵⁹ ³⁶⁰ ³⁶¹ ³⁶² ³⁶³ ³⁶⁴ ³⁶⁵ ³⁶⁶ ³⁶⁷ ³⁶⁸ ³⁶⁹ ³⁷⁰ ³⁷¹ ³⁷² ³⁷³ ³⁷⁴ ³⁷⁵ ³⁷⁶ ³⁷⁷ ³⁷⁸ ³⁷⁹ ³⁸⁰ ³⁸¹

Id. m.
Liv.

fenestras intrabunt quasi fur] i.e. Ex insidiis. Omni modo oppida capient. Furum mos est, aliunde quam per ostium introire, Joha. 10. 1. De locustis sic Hieron. Nihil locustis invium est, cum & agros, & sata, & arbores, & urbes, & domos, & cubiculorum secreta, penetrent. Et Cyril. In ipsas ades & u bes ingressum, & atrociter turbantem, locustarum sustinebunt exercitum. Et Theodoretus, Muros facile transcendunt; nec solum volando, sed & ad muros irrepando, per fenestras in domos penetrant: id quod à locustis sepe factum vidimus. Et jam locustas monuerat Plinius etiam ad domos accedere, morsuque omnia erodere, etiam fores tectorum. Sic Hieronymus Mercurialis pestis Venetæ ac Patavinæ signum ponit, quod per vias ac parietes multi apparuissent bruchi. Et in Arabum historiis locustas reperio quandoque in eorum mensas decidere, ut à Damire sepe notatum.

BA. ib.

G.

10. A facie ejus (vel, Ante illum. Ti. Pi. &c. sub. populum locustarum, V. D.) contremuit (vel, commovebitur, P. conturbabitur, V. concussa est, D.) terra. Sub pondere armorum. Sol & luna obtenebrati sunt, & stelle retraxerunt, &c. Contrahunt, vel contraxerunt, splendorem suum, M. Ti. vel, retrahunt, &c. P. recipient, JT. detinebunt, Pi. amittunt, Ca. Fumus ex ruinis oppidorum & pulvis à tanto exercitu excitatus omnium siderum conspectum adiment. Simile quid, sed ex causa alia, apud Ezech. c. 32. v. 7. [Versum hunc variè intelligunt.] Hyperbole est. Adversa patientibus præ terroris magnitudine coelum ruere & terra fluctuare videtur. Tristem & tragicam belli faciem hyperbolicè describit. Tragicis figuris maximam calamitatem describit, ut mos est Prophetis. In luctu positi quæcunque cernunt, etiam lumen Solis & coelum, judicant tristitia & adversa: ut contra, hilares omnia, etiam parùm jucunda, sui gaudii conscia ducunt. Metu contemnatis videtur Sol tenebrescere, &c. Al. Sunt qui terræ motus, tonitrua & eclipses hic intelligunt, quibus Deus, appropinquantibus Chaldeis, Judæorum animos perculit. Posterior pars versûs de locustis accipitur. Locusta sua densitate & multitudine radios Solis solent repellere à terra, & quasi nubes obumbrare, ait Remigius. Similiter Hieron. & Plin. & Historia Saracenicæ, pag. 98. & Eutyclus, tom. 2. p. 518. & Thuanus, l. 84. Vide & Exod. 10. 15. Aloysius Cadamustus, Navigat. cap. 13. ubi de desertis prope Nigritas, ibi inquit, innumeram locustarum multitudinem aerem vidimus innumbrantem: nam ferè singulis trienniis adventant, & coelum obscurant, idque sepe spatium 12 miliarium. Atque huc pertinent duo locustarum nomina, *חַגַּל* & *חַגַּלִּים*: quorum hoc ab umbra sumptum, illud à velo quod Soli obtendunt. Quin ob id ipsum coram iis celos moveri dicit, i. e. celorum virtutes, ut Matt. 24. 29. Cum enim præcipua cœli virtus sit in lumine, quo nobis illucescit; quidni, eo prohibito, utque, ut sic dicam, extincto, moveri dicatur cœli virtus, adeoque ipsum coelum? Moveri autem terra dicitur, cum homines, terræ incolæ, gravi metu aut calamitate concutiantur. Cujus locutionis exempla passim in Sacris Scripturis suppetunt. Si quis autem objiciat, quod locustæ volantes Solem quidem obscurant, nunquam autem Lunam & stellas, quia non volant nisi interdiu: respondebo cum Plinio, id tradidisse priscos scriptores, non volare eas noctibus, propter frigora; ignaros etiam longinqua maria ab iis transiri, idque continuâ plurium dierum fame.

BA. ib.

479.

V. Liv.

Pi. Tar.

Liv.

D. Tar.

D. ex He.

& Gal.

Mer.

P. K.

Mer. ex

Occol.

Calv. BA.

G.

BA. ib.

485.

11. Dominus dedit (edet, Pi. V.) vocem suam, &c. Vel, sonitum, five strepitum, &c. V. Intellige vel, 1. tonitruum: quod dicitur vox Dei, Psal. 18. 14. & 29. 3, &c. 1. Sæpe Deus tonare legitur præsentis suæ significandæ causâ, five in pœnis, ut hic, & infra 3. 16. item Jer. 25. 30; five in beneficiis, ut Exod. 19. 16. & 20. 18. Vel, 2. strepitum locustarum: q. d. Deus immisit agmini locustarum clamorem, qui eas magis ac magis animaverit ad exsequendum ejus jussum. Atqui relativum in *וּלְקוֹל* & *וּלְקוֹל* eodem referri oportuit. Vel, 3. monitiones Prophetarum P. Vel, 4. verbum, five mandatum, Dei. Edicta sua per eos, [Assyrios, vel, per eas, scil. locustas,] tanquam apparitores suos, exsecuturus est, ut explicant sequentia. Verbo suo multas copias conscripsit. Ni-

hil mirum locustas ita pulchre & audacter incedere, quum irruant jussu Dei, qui more ducis eos animat. Quia, &c. *וְיָרֵד מִן הַשָּׁמַיִם* Quia, vel Nam, (vel, Quum, Tar. vel, Ut, BA. Utunque, G.) admodum multa (vel, nimis magna, M. vel, ampla admodum, JT. Pi. vel, ingentia, G. sub. sunt, P. JT. vel, erunt, Pi. vel, sint, G. BA. Tar.) castra ejus, P. hic Ti. sim. Mo. Nam permagnum est ejus agmen, Ca. sim. Mer. Non solum proximè dictæ sententiæ ratio est, sed omnium superiorum, quibus vim & impetum locustatum describit: q. d. In hac re describenda ita sui vehemens & copiosus, quia numerosissima est Domini turma; quia [ut sequitur] potens est qui, vel quod, exsequitur mandatum ejus. [Sed non necesse est ut causaliter sumatur, quum sæpe expletivè ponatur, valèque, sunt, certè: quod hic locum habere potest.] Quia, &c. *וְיָרֵד מִן הַשָּׁמַיִם* Quia fortis faciens verbum ejus, Mo. Quia fortia & facientia, &c. P. Atque valida quæ exsequuntur, &c. M. Et robustus (vel, validus, vel numero, ut Psal. 139. 17. Jer. 15. 8. vel robore, &c.) est qui exsequitur, &c. Ti. vel, qui efficit, &c. Periphrasis ministri est, ut Psal. 103. 20, 21. Quum robustus sit qui efficit verbum ejus, JT. Pi. Tar. sim. Calv. vel, jussum ejus, D. sim. Pi. de puniendis populi peccatis: vel, Quum robusta sint (scilicet castra ejus) efficientia, &c. Voces Heb. Pi. sunt masc. & sing. quia *וְיָרֵד* castra, ad quod referuntur, ejusdem generis & numeri est. Utunque validus est ille exercitus, faciet quæ à Deo jussa, G. Ut multus sit qui exsequatur, &c. i. e. Ut grave in peccatores judicium exercent. Nam potentes sunt qui mandatum ejus exsequuntur, Ca. Significat hostes non proprio motu venturos, sed tanquam Dei ministros ad puniendum populum suum. Quis sustinebit eum? Diem Jehovah. qu. d. Nemo sustinere poterit. Quotusquisque evadet?

10

20

30

40

50

60

70

12. Nunc, &c. *וְנִינִי* Et etiam (Sed &, Mer. M.) nunc, Mo. P. D. sic Calv. &c. Emphaticè dictum. Nunc, priusquam veniant locustæ. Quamvis tam terribilis sit futurus ille dies, tam potens hostium agmen, & jam videatur Dominus in vos tulisse sententiam; quamvis non longè absit ille dies, quamvis nimium diu abusi estis tolerantia Dei, ejusque gratiæ clausistis januam: nunc tamen (quod nemo sperasset, aut credere posset,) Deus adhuc vos expectat & invitat ad spem salutis. Ostendit adhuc aliquam esse spem evadendi. Etiam si graves calamitates propter peccata vestra experimini; tamen, si vel nunc saltem resipueritis, spes adhuc salutis superest. Tale & illud est quod habetur Luc. cap. 19. vers. 42. Convertimini ad me (vel, Redite usque ad me: Periphrasis plenæ & absolutæ pœnitentiæ. Ad me, i. e. ad cultum meum. Ad me, non ad deos alienos. Me magis amate quam pœnam timeate.) in toto corde. Serio ac bonâ fide: non fictè. In (vel, Idque, vel, Et quidem cum, Pi.) jejuniis, &c. Externa mandat pœnitentiæ signa, quæ etiam ad alios invitandos faciunt; & ad significandum dolorem ex peccatis conceptum. Ostendit Deus quàm graviter peccaverint, ideoque se non mediocri aliquâ pœnitentiâ contentum fore.

13. Et scindite (vel, Lacerate igitur, JT. Pi. &c.) corda] i. e. Dolete de peccatis, quod laceratio vestium significat. Tollite & abscindite pravæ vestras cogitationes. Est enim metonymia; continens pro contento. Optimè Chaldeus vertit, Amovete à corde vestro improbitatem. Eodem sensu dicit, Circumcidite præputium, &c. Deut. 10. 16. Vitia inde abrupte. Et non vestimenta] Ut solebant in dolore, tum privato, Gen. 37. 34. 1 Reg. 21. 27; tum publico, Jos. 7. 6. 2 Sam. 3. 31. Et erat gestus quasi indignantium ex malo accepto. Negativa particula pro comparativa, ut sæpe; Prov. 8. 10. & 17. 12. &c. q. d. Potius cor quam vestes. Non vestes, sub. tantum. Ellipsis frequentissima. Vide Gen. 32. 28. & 35. 10. 1 Sam. 8. 7. Jer. 7. 19. & 31. 34. &c. Quia, &c. *וְיָרֵד מִן הַשָּׁמַיִם* Quia graciosus (vel, benificus, Ti. Mer. vel, clemens, M. Mer. facilis, benignus, exorabilis, non durus & implacabilis, ut homines: vel, propitius, Calv. gratiam faciens delicti facile & libenter, gratuito nos redimens ex servitute Diaboli, Sp. sui dona quotidie largiens.) & misericors ipse, (qui calamitatibus hominum afficitur & condolet, nec nisi co-

Mer.

Idem.

Liv.

Tar. sim.

Pi.

BA. 480.

Calv.

Pi.

D.

G.

Calv.

V.

Mer.

Mer. sim.

Occol.

Calv.

G.

Liv.

Mer.

Tar. ex

Ch.

Occol.

G. sim.

D.

Mer.

G.

Calv.

Tar.

V.

D.

G.

D.

Glas.

gram. 3. 5.

22. 487.

D.

Tar. G.

Tar.

Mer.

D.

^k Mer. actus & invito animo punit^k:) *longanimis*, (ad verb. *longus naves habens*, D. vel, *longus irarum*, V. Merc. id est, tardus ad iram^l: non iræ impotens, & repente puniens; nec ex ira, sed ex paterno amore, poenas infligens^m:) & *amplius benignitate*, (vel, *multius bonitate*, seu *gratia*, Mer. sim. M. P. Ti. prolixus in conferendis beneficiisⁿ, in omnes qui ipsum invocant^o; imò in immeritos & ingratos: hæc est *חסד* gratia P:) & *quem poenitet mali*, JT. Pi. Tar. sic Mer. D. & c. qui facile revocat dictum suum, (live sententiam suam^q), ut non adducat malum^r: vel, nè poenam irroget, quam statuerat^t, & comminatus erat^u; si modò homines poeniteat scelerum suorum^v, & vitam in melius mutaverint^x. Egregiæ sunt hæc proprietates Dei, & miræ suavitatis ac consolationis, mutuatae ex 13 illis Exod. 34. 6, 7. Hæc concione muniendi sunt animi nostri adversus tentationem iræ Dei, & adversus desperationem, ad quam naturâ proni sumus, quòd alia de Deo imaginemur in periculis quàm hîc pingit Propheta. Et Satan Deum sævum pingit & crudelem, nè ad eum confugiamus, & c. 7. Hortatus erat Propheta populum ad poenitentiam: hîc addit promissionem veniæ, sine qua nunquam adducuntur homines ad verum Dei timorem^z.

14. *Quis, & c?* *מי יודע וישוב* *Quis sciens convertatur, & poeniteat eum?* Mo. *Quis scit an populus convertatur, & Dominus misereatur?* et si gravissima mala sint pro foribus^a. *Quis scit?* fortasse (quam vocem suppleo ex collat. Jos. 14. 12.) revertetur, (nempe, Jehova ad vos,) & poenitebit ipsum, Pi. *Quis scit, vel novit*, (sub. si, vel an, P. M. Ti. Ca. JT. Mer. o. Sy. Ar. ex collat. Est. 4. 14. b. & Coh. 2. 19. vide & 2 Sam. 12. 22. Jon. 3. 9. c.) convertatur, & poeniteat eum? P. sic Ti. sim. M. Mer. o. Sy. Ar. sub. mali, P. reversum poeniteat ipsum? JT. reconciliatus se cobiheat? Ca. Versu præc. obtulerat spem gratiæ, quam hîc videtur rescindere. Videtur ergò Propheta esse varius, & homines perplexos relinquere ac dubios atque suspensos. Verùm non injicit eis scrupulum, ut peccator dubitet an veniam impetrare possit; sed sic loquitur ut excuteret eis tum negligentiam, tum torporem & socordiam, tum etiam securitatem & vanas blanditias^d. Propheta loquitur, & spem metu miscet, nè aut securitatem foveat, aut veniæ desperatione illos in luto relinquat. Vide 2 Reg. 19. 4. *. Prophetæ, cùm vident trepidas conscientias, non statim eas solantur & delinunt, (ut impostores faciunt;) sed potius ostendunt non esse ludendum cum Deo, & difficultatem proponunt obtinendæ veniæ, iisque proponunt terribile Dei judicium, ut magis ac magis humilientur, & paulatim affurgant ad securitatem^f. Locutio hæc, *Quis scit, & c?* dubitantis esse videtur, & tamen bene sperantis, ut illa 2 Sam. 12. 22. Sed potestne de eo dubitari, an Deus sit poenitentibus condonaturus? Minimè. Sed duo sunt Divini judicii genera. 1. Vindictæ: quo Deus admisissam culpam æternâ poenâ ulciscitur. De hujus remissione nulla dubitatio est. 2. Castigationis: cùm, culpâ remissâ, correctio tamen quædam, partim ad humiliandum peccatorem, partim in commune aliorum exemplum, adhibetur. De hoc castigationis genere, ni fallor, hîc dubitatur, an eam Deus avertere voluit. David, 2 Sam. 12. 22. resipiscens, de filii tamen vita ambigebat. Eidem, 2 Sam. 24. 10. cùm resipuisset, veniàmque peccati supplex petivisset, triplicis tamen castigationis optio proposita fuit^g. Non simpliciter veniam h. l. promittit Judæis, sed mitigat terrorem poenarum, ut sequens membrum docebit^h. Quamvis Deus verè poenitentibus semper peccata remittat; hoc tamen facit cum exceptione crucis & paternæ castigationis, ut deinceps cautius agant, & c. Sed revera phrasîs hæc, *Quis scit?* non semper dubitationem significat, sed sæpe affirmationem cum voto, eoque cum fiducia conjuncto. Probatur, 1. ex phrasî simili, *מי יודע*, *Quis dabit?* quod per *Utinam* reddunt, Job. 6. 8. & 11. 5. & 14. 13. & c. 2. Ex more Hebræorum, qui interrogando vehementissimè affirmant. 3. Ex usu tum hujus particulæ *ו*, Esth. 4. 14. Jon. 3. 9. tum aliarum dubitandi particularum: ut *fortè*, Num. 22. 33. *fortasse divertit*, & c. i. e. certè; nam hoc illum latere non potuit. Vide & Jos. 14. 12. Jer. 26. 3. Matt. 21. 37. collat. cum Marc. 12. 6. & Luc. 20. 13. Sic & Græcis *ἢ* & *ἢ* non dubitationem fig-

nificat, sed rei difficultatem, quæ desiderium acuat, Rom. 11. 14. Phil. 3. 11, 12. Sic *ἢ* (forte) assertiva particula est, Il. 7. & *ἢ*, (si,) pro *ἢ*, utinam, Odyss. γ. Sic itaque locum accipio, *Quis scit?* *Quis dabit?* O utinam! revertatur Deus, atque ipsum poeniteat, & misereatur hujus nostri mali^l. ¶ *Et relinquat post, & c.* *אחרי* *Post eum* (nempe exercitum^k; vel, populum locustarum^l: vel, in loco suo, Sy. vel, post se, o. Ar. M. Ti. Mo. Mer. Calv. scilicet, vel, 1. locusta^m; vel, 2. Deus: q. d. Quum transibit Deus unà cum flagello suo, ad ulciscenda populi peccata, iram tamen suam temperabit, eoque solatio adhibito relevabitⁿ. Vel, metaphora est ab amico qui, quum nos invisit, & à nobis discedit, relinquit post se munus aliquod quo nos donat^o. Sed hæc expositio à verbis hujus loci aliena est P.) benedictionem, P. V. Ca. JT. Pi. (nempe, fructus terræ & arborum^q; vel, rerum ubertatem^r: i. e. det nobis ut rursum terra fruges ferat^t;) sacrificium, & c. P. vel, futuram munus, & c. JT. vel, in munus, & c. Pi. i. e. unde fieri possit sacrificium & oblatio^u. Respicit ad Joel. 1. 9, 13. Hoc addit ut spem foveat: q. d. Licet vos indignissimi sitis, habebit tamen Deus gloriæ & cultus sui rationem; participat quodammodo eandem vobiscum mensam, ac societatem omniâque communia habet cum populo suo^x.

15. *Canite, & c.* *וְהִנֵּחְתֶּם* *Vel, Clangite, & c.* JT. Pi. Ti. Ad convocandum populum: vide Num. 10. 7. Ut omnes se ad poenitentiam præparent, & in Templum conveniant, & c. Quæ singulis ad poenitentiam satis essent, docuit. Sed, propter Ecclesiam, quæ ex bonis & malis constat, necessariae sunt externæ ceremoniæ, quò negligentiores aliorum exemplo invitentur, & c. Solennem hîc exigit & publicam professionem poenitentis, quia totus populus reus erat, & c. ¶ *Sanctificate, & c.* Quod hîc monet Propheta, id secutus est Ezechias eo tempore de quo hîc agitur, 2 Reg. 19. 1, & c. ¶ *Vocate cæcum* Quam maximè potestis: quod sequentia latius explicant^b.

16. *Sanctificate* (vel, *Præparate*, V.) *ecclesiam* *Vel, congregationem*, JT. Pi. Tar. nempe peculiarem^a: cæcum sacrum, Ti. Jubeat eos convenire tanquam ad res sanctas, non tanquam ad prophanum spectaculum: q. d. Populum publico edicto monete, ut Verbo & orationi prorsus vacent^{*}. Al. *Sanctificate, & c.* ritibus nempe expiatoriis, ablutione, & c. f. A conjugibus abstinete, & de mundo vestitu curate^g. Sed hæc leviora sunt. Expositio hujus loci colligenda est ex Exod. 20. 8. *sanctificandum Sabbatum*, i. e. ponendum in res sanctas & Dei cultum verum, non in negotia profana^h. Al. Sensus, Præparent se Levitæ, qui *וְהִנֵּחְתֶּם* (*Ecclesia*) per excellentiamⁱ. ¶ *Coadunate* (vel, *Congregate*, Ti. Pi. & c.) *senes* Tum illum summum senatum, tum illos qui urbibus singulis præsident^j. *Senes*, quorum est major in Ecclesia autoritas, & quorum reverentiâ juniores moventur^k; ut exemplo suo aliis præluceant^l, & nè sacra publica negligant, invitent^m. Et, quia gravior erat senum culpa, quorum erat alios regere, & compescere juvenum libidines; hos ergò decebat alius esse duces in professione poenitentis^t. ¶ *Parvulos & sugentes ubera* Mos is erat illarum gentium, Judith 4. 7. al. 10. nec id mirum, cùm & pecudes à pabulis tali tempore abstinerentur, Jon. 3. 7. Judith ibid. *. Sed hoc ludicrum videbatur & absurdum. Infantes innoxii sunt, & judicio carentⁿ, nec quid agatur intelligunt. Quorsum ergò hi advocantur? Resp. 1. Ob rude vulgus, ut honestior sit cætus. Monentur rudiores etiam ad ætatem innocentem pertinere pericula^o. 2. Ut eorum afflictione Deus moveatur^p. Ad placandam iram Dei infantes trahuntur ad poenam cum reliquis. Sic Ninevitæ, jejunantes, cogunt ad inedia & boves & equos, quasi dicerent, Non tantum nosmet supplices offerimus, sed adducimus etiam boves & equos nostros, qui, licet per se innoxii, contagionem traxerunt à nostris vitis; & tu eos etiam perdes, si utaris summo erga nos rigore. 3. Ut patres & majores natu in illis perspicerent quid essent meriti; & magis exhorrerent scelera sua, propter quæ non sibi solum, sed & liberis suis, imminerebat interitus^q. Ad infantes etiam pericula & calamitates publicæ pertinent, & nemo non eorum malis afficitur^r. Voluit ergò Deus tali spectaculo animos hominum vulnerare, & horrorem incutere, & c. ¶ *Egredia-*

tur sponsus, &c.] q.d. Intermissis etiam licitis & honestis gaudiis, ceteris flentibus, fleant & ipsi. Secubatio conjugum ab antiquo comes jejunii, Exod. 19. 15. 1 Corinth. 7. 5. Non quod nuptias & conjugum damnet consuetudinem, sed quod in periculis publicis continere sese debeant. Delicias vetat quia Deus iratus erat, & tenebræ mortis undique imminabant.

17. *Inter vestibulum* (five, porticum, nempe Salomonis, & altare] Sic Ch. M. P. Ti. &c. vel, crepidinem altaris, o. sic Ar. i. e. In loco ubi sacerdotes rem Divinam faciebant, & ministerium suum peragebant, parantes quæ ad sacra erant necessaria. *Vestibulum* hic intellige locum illum quo descendebatur ex basilica sacerdotali, unde non longè aberat altare holocaustorum. *Vestibulum* (five Porticus) hoc est de quo dictum 1 Reg. 6. 3. & Act. 3. 11. & 5. 12. ad introitum Sancti, five Templi, Ezech. 8. v. 16. Extra hanc porticum, adeoque extra Templum, & sub dio, & ante hanc porticum, five ex adverso ejus, 2 Par. 8. 12. & in atrio interiore sacerdotum, Ezech. c. 8. v. 16. 2 Paral. c. 15. v. 8. erat hoc altare: quod non erat altare incensi, five suffitum, quod situm erat in Sancto, five Templo, quod aliis temporibus sacerdotes ingredi solebant ad offerendum suffitum; sed altare holocausti. Hic locus sacerdotum erat, ubi sacrificaturi stare solebant. Hic Zacharia sacerdos occisus erat, Matt. 23. 35. [Hic stare jubentur,] vel, 1. quia in Templo flere non licebat: vel, 2. tanquam indigni jam qui propius accederent; confer Luc. 18. 13. [vel, 3. ut exaudirentur à populo in suo five exteriori atrio stante, cui non licuit propius accedere:] vel, 4. tanquam medii inter Deum, five Arcam Dei, & populum, (qui foris orabat in atrio exteriori, Luc. c. 1. v. 10.) pro peccatis populi apud Deum intercedentes. Hoc totum refertur ad Christum Mediatorem, Altare verum, sine quo non est accessus ad Deum. ¶ *Plorabunt sacerdotes, &c.* Vota nomine populi concipientes. Noluit tamen populum interea partes suas negligere. Convenit piis dolorem suum testari super peccatis populi. ¶ *Parce* Miserere. In hoc verbo & peccati confessio & veniæ spes continetur. Ostendit totam eorum spem in Dei misericordia positam esse. ¶ *Domine* Vel, *Jehovah*. Nomen tetragrammatum emphasin hic habet, quod Deum invocent qui se Hebræis Verbo suo revelarat, non item aliis gentibus; qui ipsis contulerat innumera beneficia, dederat etiam promissionem de Christo, & certum locum orationi destinarat, ubi orantes exaudiret. Oraturo duo hæc ob oculos ponenda sunt, cogitare quem adoret, & promissionem intueri. Quæ duo complectitur nomen *Jehova*, quo sæpe Dei Filius vocatur. ¶ *Nè des* (vel, exponas, Pi.) hereditatem tuam (i. e. populum tibi peculiarem; qui tibi curæ est non secus ac patrimonium hæreditarium: vel, heredes tuos, respectu terræ Canaan; ut, captivitas & deportatio, pro captivis & deportatis res, pro hominibus; in opprobrium] Nempe servitutis gentibus alienis. ¶ *Ut dominantur eis nationes* Illi qui sibi deos faciunt. Vel, *Ut parabolizent in eos, &c.* Mar. Ut dicteria in eos jaciant gentes, ac proverbio etiam facto eis illudant. Sensus non alienus: *¶* significat etiam, *parabolicè loqui*. Ità; sed tum magis jungitur cum *¶*. At ubi cum *¶* constructur, ut hic, significat, *dominari*. Sed tamen amplius quærendum censeo. Hic ænigma, quod in superioribus latebat, aperit, quod per locustas gentes designarentur. Ideo ridiculum est quod dicunt sermonem hic contexi de locustis. [Qui enim hoc illis congrueret?] Resp. De illis hoc dici potest, non quidem directe & immediatè, sed mediatè & consequenter. Deprecantur enim vastationem terræ per insecta & hostes factam, nè fame coacti cogantur sese dedere gentibus; (quæ terram invadent quum de fame audierint;) aut ad eas transfugere annonæ causâ, ut multi fecerunt, Ruth 1. v. 1. 2 Reg. 4. 8. & 8. v. 1. ¶ *Quare dicunt* (q.d. Nè permittas ut, nobis victis, dicant) *in populis, Ubi est Deus eorum?* Quem à se unis nosci & coli jactabant? Confer Psalm. 115. 2. qu. d. Nusquam apparet. Ità ostendit periclitari Dei gloriam, eique Deum consulere velle. Hic docemur fi-

nem invocationis, qui non est, ut nobis bene sit quoad corporalia, (quia sæpe nobis prodest cruce exerceri, sub qua voluntas Dei est æquo animo ferenda,) sed ut Dei gloria provehatur. Potior semper debet esse cura nominis Dei, deinde salutis nostræ.

18. *Zelatus, &c.* *זֶלַתָּא—אֲנִי*] Et (vel, Jam, JT. Tunc, Pi. Et tunc P.) zelatus est (vel, zelabitur, P. 1 Hip-puch præter. mutat in fut.) Dominus pro terra sua, Mo. M. Pi. 7 sumitur pro *זֶלַתָּא* propter 8, ut Gen. 2. 23. & alibi. Vel, terra sua, JT. vel, terram suam, P. Sic esset *זֶלַתָּא*. Id rejeci, quia *זֶלַתָּא* cum *זֶלַתָּא* constructum ferè in malum usurpatur, ut Gen. 26. 14. Jes. 11. 13. necnon cum *זֶלַתָּא* constructum, ut Gen. 30. 1. & 37. 11. Psalm. 37. 1. & 73. 3. Prov. 24. 19. At cum *זֶלַתָּא* constructum in bonum sumitur, & significat, zelo pro aliquo duci, Num. 25. 13. 2 Sam. 21. 2. 1 Reg. 19. 10, 14. 2 Reg. 10. 16. Ezech. 39. 25. Sensus, Te-nebitur zelo & amore pro ea; non inultam patietur injuriam populo suo factam: nempe, si hæc faciatis; si conversi ad Deum illum precati sitis. Postquam populus à Propheta admonitus resipisset, eaque omnia fecisset quæ præceperat, tum Deus zelo affectus est, populoque suo pepercit, eosque promissionibus ac liberationibus solatus est. Neque enim, meo judicio, quid facturum aut dicturum sit Deus hic Joel ostendit, sed quid jam fecerit ac dixerit eorum resipiscentiâ visâ refert. Nec quenquam moveat quod nulla sit hujus eorum resipiscentiæ, congregationis, & jejunii celebrati, mentio: multa enim loca sunt in quibus talis reticentia occurrit. Esaiam, c. 7. jussit Deus ut se cum filio suo ad Achazum conferret, eumque confirmaret, &c. Quæ ab eo perfecta fuisse facile intelligitur, quamvis nusquam memoretur. Sic Mosi, Exod. 8. 20. præceptum erat ut ad Pharaonem iret, eique colluviem animalium, &c. denunciaret. Statimque, nullâ mentione factâ ejus quod fecerit Moses, vel responderit Pharaon, (quod tamen subintelligendum est,) v. 24. sequitur Deum illam colluviem immisisse. Hæc mea de hoc loco sententia est, quam à doctioribus expendi cupio. Ut ostendat Deus amorem suum erga electos, personam hic induit patris aut mariti, justâ irâ ardentis, & suis illatam injuriam acerbè vindicantis. Post reditum ex Babylone aliquos frugiferos annos terra habuit: de quo textus hic loquitur. Quamquam magis spectandæ sunt spirituales promissiones, ut sunt redundantia justitiæ, veritatis, & Verbi Dei. ¶ *Et pepercit populo suo* Parcet Hierosolymitanis, & iis qui Hierosolyma refugient, ut per eos rursus terra colatur. ¶ *Et respondit* Ità Pi. D. &c. vel, respondebit, P. Clamantibus ad ipsum, per me Prophetam suum; vel, per Esaiam, 2 Reg. 19. 21, &c. Esa. 37. 21. Vel, exaudivit sacerdotes pro populo obsecrantes: respondere, pro, exaudire, tritum est. ¶ *Et, &c.* *וְהָיָה כִּי שָׂבַע אֶת הָאֲדָמָה*] Et saturabitur (vel, Ut saturemini, JT.) istis, Ti. vel, eo, Ch. M. &c. unoquoque eorum, D. i. e. frumento, musto & oleo. ¶ *Et, &c.* *וְהָיָה כִּי שָׂבַע אֶת הָאֲדָמָה*] Et (vel, Autem, P. Ti. vel, Nam, JT. Pi. sub. ex eo, JT. i. e. partem illius,) Aquilonarem, &c. Mo. M. &c. sub. hystem, M. sic Pi. vel, sub. exercitum, P. vel, sub. populum, M. ex Ch. Intelligere vel, 1. Assyrios, five Babylonios, qui Aquilonares erant respectu Judææ. Chaldæi aquilonares Hebræis dicuntur: nam *אַשּׁוּר* [lege *אַשּׁוּר*] propriè est, ventus inter Septentrionem & Ortum, vertiturque, *אַשּׁוּר*. Assyria Chaldæa remotior, sed in eadem cœli regione. Aquilonem hic interposuit, ut non veram locustam, quæ ab Austro venire consuevit, sed Assyrios, intelligamus. Vel, 2. locustas, ab Aquilone advectas. Aquilonalem, nempe illam partem hujus insectorum agminis quæ versùs Aquilonem spectat, amovebo, &c. in Aquilonem scilicet. Ità enim intelligendum analogia sequentium arguit, ut videbimus. Hujus versùs intelligentiam Tremell. acceptam fero, magnamque ei à studiosis gratiam, quod ex tot Interpretibus solus (quod sciam) plenè explicarit hunc locum, deberi puto. Respectu Jerusalem, in qua urbe Joel videtur prophetasse, hæc locustæ vel ad Aquilonem erant, vel ad Ortum, vel ad Occasum. Australium non meminit, quia illæ paucæ erant respectu urbis, (quæ in extremo Austro terræ Canaan sita fuit,) & sub aliis comprehensæ. ¶ *Et expellam* (vel, impellam, G. sim. Ti. Pi. &c.) eum (id est, partem illius, nimirum quæ Australior est; synecdochè:

cheⁿ: ad ruinam scilicet^o: in terram inviam, &c.] Vel, fiticulosam, Pi. desertam, P. Heb. *ficcitatis*, i.e. arenem P; nempe meridianam¹: quia desertum illud ad meridiem Judææ situm terra fiticulosa & sicca dicitur, Deut. 8. 15. Pl. 78¹. In Arabiæ deserta¹, ut ibi moriatur destitutus cibo¹. ¶ *Faciem*, &c. פָּנֵי הַיָּם פָּנֵי הַיָּם פָּנֵי הַיָּם] *Facies* (vel, *Prima frons*, Ch. *Faciem*, M. *Anteriorem partem*, Ti. Mer. Tar. nempe illius agminis¹; partem quæ ad mundi faciem seu Ortum conversa est¹: frontem exercitus innuit¹: vel, *Primum agmen*, JT. Pi. D. quod Græci similiter *πρῶτον* (*faciem*) vocant²: ejus (vel, suam, M. cadentium illo malo *δενάτω*, (*divinitus immisso*), de quo vide 2 Reg. 19. 35. Esa. 37. 36¹: suberit, P. vel, sub. pertinet, Ch. vel, vertet, M.) ad mare orientale, Mo. &c. (i.e. mare Salsum, vel Cinnereth^b; vel, mare Mortuum^c, ad Orientem urbis situm^d:) & finem (vel, finis, P. extremum, M. Ca. Ch. postremum, JT. Sy. posteriorem partem, Ti. sim. o. Ar. i. e. occidentalem agminis partem¹: tergum agminis, vel postremum agmen^f); ejus (vel, suum, M.) ad mare novissimum, Mo. P. &c. vel, postremum, JT. Pi. vel, occidentale^g; quod mare magnum dicitur Num. 34. 6^b. & mare Mediterraneum¹; quod est ad Occidentem Terræ sanctæ^h. Jacebunt obversi terga mari Syriaco, quod *יָם סוּרִי* dicitur Hebræis, Deut. 11. 24. & 34. 2. nempe ut eò effluat eorum cruor, & sic Judæa purgetur¹. Dicit tam magnum fuisse exercitum, five locustarum^m, five Assyriorumⁿ, ut totam terram ab altero mari ad alterum occupet^o; & tamen illum se perditurum^p. Ità formidinem Judæis eximit, &c. 9. His verbis gravissimam stragem indicat hyperbolicās, quasi locustarum cadavera à mari ad mare totam terram sint occupatura^r. ¶ *Et ascendet* (vel, *Adeo ut ascendat*, JT. Pi.) *factor ejus*, &c. וְיָסַד עָלָיו] *Et ascendet* (vel, & ascendat, JT. Pi. vel, ascendet, inquam, P.) *graveolentia* (vel, putor, five putredo, P. M. Ti. JT. Pi. &c.) ejus, Mo. i.e. Exhalabit in transeuntium nares¹, ex prostratis & mortuis eorum cadaveribus, ut Amos. 4. 10¹; ut solet ex putrefactione cadaverum¹. Ità ut factorem exhalet, Ca. Inficiet diu cælum; Esa. 34. 3¹. Hoc est quod dicit Joel, locustas, in mare demersas, (ut sæpe fieri ex Plin. Hieron. & Ofor. docuimus ad Exod. 10. v. 19.) tetrum & virosum odorem exhalaturas. Exempla tetri hujus odoris orti ex locustis, quas ventorum flatu in mare dejectas fluctus five refusio maris in litus rejecerant, & gravissimæ pestilentie inde ortæ, habent Hieronymus, [cujus verba vide in BA. vel D.] August. De civit. Dei, 3. 31. Oros. 5. 11. Sigebertus, &c. Vox *צִחָה* alibi non occurrit in Hebræo textu, sed in Chald. ad Ezech. 23. 20. Syris quoque *צִחָה* id ipsum est, elisâ gutturali. Quorsum ergo^o. habent, *Ascendet & Beşm*, *Sonitus ejus*? Sed rectè legit Theodor. *Beşm*, quod factorem sonat. Adde quod salitos pisciculos Talmudici vocant *צִחָה*, & Arabes *צִחָה*, nempe ab odore viroso¹. ¶ *Quia*, &c. וְיָסַד עָלָיו] *Quia magnificavit* (vel, *magnificè se extulit*, Calvin.) *ad faciendum*, Mo. Calvin. vel, *agendo*, Pi. vel, *facere*, P. V. sub. *mala populo meo*: i. e. strenuè operatus est, totòque conatu intulit malum². Quia magnas res gessit¹; insigne damnum attulit terræ & populo Dei^b. *Quia magna fecit*, sub. locusta, D. *Quamvis magna gesserit*, locustarum scilicet agmen illud; exterminabitur tamen & interneccioni dabitur, foetore solo ponè relicto. ¶ *pro quamvis*, ut Gen. 8. 21. Jos. 17. 18. &c. Al. *Ob id quod in agendo magnificum se gesserit*, M. h. e. Quia extulit se superbiâ, acsi in cælum ipsum assurgeret, & plus sibi arripuit quàm par est, totam hanc ejus potentiam vertet Deus in probum¹. Al. *Qui insolenter egit*, Ti. *Eò quod insolenter, vel superbiè, egerit*, Sy. G. ex o. adversus Deum, 2 Reg. 19. 22. Job. 1. 22. Esa. 37. 23. 1 Mac. 7. v. 41¹. Tam magna ille faciet, Ca. vel, *Quia magnificè agit*, JT. five ager, Pi. Liv. sub. *Jehova*, JT. Pi. Liv. ex Ca. ut v. seq. Est autem hîc anomalîa five enallage personæ; ut Esa. 22. 19. *Propulsabo te—& destruet te*². 21. *Noli timere, terra*] Quæ prius tremuisti¹. Ut suprà omnia cum hominibus lugebant, sic nunc omnia ad gaudendum excitat. Prosopopœia est^b. Vel, terra, id est, incolæ terræ^c; popule Judaice, ut suprà. Loquitur quasi rebus illis post cladem Sennacheribi interesset;

ut sæpe Propheta^d. ¶ *Magnificavit Dominus*, &c.] ^d G. Ut antè locusta magnificavit, &c. ^e *. Deus res magnas agendas suscepit^f; vel, magnifica facturus est, ut vestra damna refarsiet^g.

22. *Nolite timere*, (scilicet famem^h), *animalia*, &c.] ^h G. Cervi, capreæ, & feræ similes. Vide suprà c. 1. v. 20¹. ¶ *Quia*, &c. וְיָסַד עָלָיו] *Quia germinaverunt*, &c. P. M. Ti. o. &c. *Nam herbascent pascua*, Pi. vel, *habitacula*, JT. consumpta suprà c. 1. v. 20^k. ¶ *Ficus & vinea dederunt*, &c. וְיָסַד עָלָיו] *Dederunt* (vel, *exseruerunt*, Mer. edent, JT. Pi.) *facultatem suam*, Mo. vel, *vim suam*, JT. Tar. sim. Mer. V. vel, *fructus suos*, P. divitias suas¹.

23. *Et, filii Sion, exultate*,—in Domino, &c.] ¹ G. Qui hæcenus luxistis^m. In Domino, non in pabulo, ut bruta, quæ sensus altius attollere nequeunt. Ità eos à brutis discernitⁿ. ¶ *Dedit* (vel, *dabit*, D. sim. Pi. &c.) ⁿ Calv. *vobis doctorem* (vel, *doctorem illum*, P.) *justitiæ*] Ità Mo. P. sim. M. vel, *ad justitiam*, Ti. Ca. Mer. D. sim. Ch. Ar. i. e. qui vos erudiet ad justitiam; aut, ut per ipsum justificemini^o. Vel, *ob justitiam*, i. e. ob actam à vobis peccitentiam: vel potius, ob bonitatem suam^p. *Doctorem* intelligunt, vel, i. pluraliter, Prophetas^q; vel, 2. Esaiam^r; vel, 3. Christum^s. Nec mirere à promissionibus corporalibus ad spirituales, & ab illis temporibus ad novissima, i. e. Christi, tempora, derepentè & velut ex abrupto transitum fieri. Sic enim passim videas Prophetas à Spiritu Dei agi, &c. וְיָסַד עָלָיו] *doctorem & pluvia* est; forsàn quia par est ratio: ut pluvia è cælo mittitur, sic boni Doctores Dei donum. *Doctorem* hîc promittit Moï omnibusque Prophetis anteferendum; nempe *ad justitiam*, doctrinâ suâ & Verbo justificantem; quod Moïes & Lex non potuere. Alio nobis Doctore opus erat ad sanandum vitium cordium. Moïes est Doctor peccati, & minister mortis, nempe per accidens; Christus, Doctor justitiæ^t.

¶ *Posis sic vertere, Pluviam* (vel, *pluviam tempestivam*, Pi. sim. JT.) *justitiæ*, D. vel, *justè*, JT. Tar. *justo tempore*, Pi. sic Tar. vel, *in*, five *ad justitiam*, Liv. Tar. V. h. e. largiter & copiosè^v; vel, *justâ mensurâ*^x, ut Os. 10. v. 12. ^v D. quæ frugibus maturandis satis sit, ut nihil vel defuit, ^x Liv. sic vel redundet. Sic pondera integra vocantur *justa*, & mensuræ quibus ad perfectionem nihil deest aut superest *justæ* dicuntur, Levit. 19. 36^y. Per *justitiam* intelligunt jus & æquum; q. d. Dedit vobis tantum pluvie quantum satis est & æquitas postulat^z. *Justitia* hîc ^z D. valet, *restitutio*: q. d. Non ager vobiscum inæqualiter, ut hæcenus; res enim confusæ fuerunt, & malitia vestra turbavit naturæ ordinem: sed servabit erga vos legitimum ordinem¹. Quod si hoc sequare, spiritualiter etiam intellexerim pluvie nomine doctrinam justificantem, Evangelium Christi: sic enim corporalibus adumbrant sæpe spiritualia Sacri scriptores. Et Moïes [Deut. 32. 2.] doctrinam suam imbri comparat^b. Verum bona hîc promissa sunt corporalia, nec ullum in textu exstat allegoriæ vestigium, sicut Os. 6. 3. & 10. 12^c. Nec ei favet series concionis^d. ¶ *Imbrem* ^c Tar. *matutinum & serotinum* (ut promissum Deut. 11. 14e. ^d D. Sementis & messis tempore commodas dabit tempestates. Vide Deut. 11. 14. Prov. 16. 15. Jerem. 5. 24. Os. 6. 3^f.) *sicut*, &c. וְיָסַד עָלָיו] *Primo*, five *in primo*, M. P. ^e G. Mo. Pi. sub. *mensè*, P. Pi. Mer. D. Vel, 1. in Martio^g. Hoc referendum est ad solam pluviam serotinam. Vel, 2. in Septembri: ità referendum est ad pluviam tempestivam. Ellipsis qualis Gen. 8. 13^h. Sensus est, quod suo tempore autumnalem, & suo etiam tempore vernali, imbrem sit demissurus, nempe (quod & explicationis causâ adjecit) mense primo¹. Al. primo quoque tempore, JT. Liv. id est, maturè, cum primum eo opus est^k. In ^k Liv. primis, Ca. sicut in principio, o. Vulg. sim. Ti. ut antea, Sy. Ar. Legerunt וְיָסַד עָלָיו].

24. *Et implebuntur areae*, &c.] ¹ Tar. Ostendit effectum pluvie^m. q. d. Rerum omnium erit ubertas. Iterum intelligitur Evangelii diffusio per totum orbemⁿ. ¶ *Et redundabunt*; ità o. Ch. Sy. Ar. M. P. וְיָסַד עָלָיו] *Et strident*, Mo. P. [Alii locum sic reddunt,] *Plateæque perfundent torcularium lacus*, JT. Pi. i. e. exundabunt. Td וְיָסַד עָלָיו] deducunt nostri [JT.] à nomine וְיָסַד, i. e. platea, q. d. plateare. Dicitur autem istud per hyperbolen.

len t. Omnia hæc sunt allegorica, significantia feliciem Evangelii successum, &c. Cur ergo locustarum meminit? Resp. Hæc mysteria studiosè à Prophetis passim involvuntur. ¶ *Torcularia*] Vox Hebræa *trape-tis* non minùs quàm *torcularibus* convenit.

25. *Reddam vobis annos, &c.*] i. e. Fructus annorum, &c. P. Vel, annos, sub. *alios*, &c. Calv. Compensabo bonis annis illos malos annos t. ¶ *Fortitudo mea, &c.*] Vel, *exercitus meus magnus*. Ità explicat quod obscurè dixerat: *meus*, i. e. quo ego usus sum, ut suprà 11. 9.

26. *Comedetis vespentes, &c.*] *אכלו ושביו*] *Comedendo, & saturando*, Mo. P. sub. *vos*, P. comedentes, atque satiati, M. [Alii locum sic reddunt,] *Affatim comedetis*, (quantum lubet), atque satiati, Ti. sim. JT. Pi. Tar. ¶ *Laudabitis, &c.*] Gratias agendo t: poenitentiam vestram veram esse gratitudine testantes. ¶ *Quæ fecit mirabilia, &c.*] Heb. *mirificando*, Mo. vel, *ad mirificandum*. i. e. Qui miris beneficiis, etiam usque ad miraculum, vos affectit. Qui uno anno restituit fructus quadriennii. ¶ *Non confundetur, &c.*] Tacitè exprobrat Judæis superiorem ignominiam. ¶ *In sempiternum*] Vel, 1. per longum tempus, quamdiu viveret Ezechias. ¶ *Hebræis sæpe unius hominis vita*. Vel, 2. unquam. Confusio enim Legis & peccatorum per Christum tollitur.

27. *Et scietis (vel, experiemini, Pi. agnosceitis, JT. Ut facile sit agnoscere, Tar.) quia (vel, quod, Pi. &c.) in medio Israel ego sum*] Præsentia auxilii; Matt. 18. 20. sic & Psal. 46. 5. vel, interiori Spiritus S. obsignatione & fiducia vestra. Non dubitabunt tunc versari in Israele Dominum. Quare alius hic promittitur modus quo inter eos versaturus sit quàm antè, nempe per Christum, carne vestitum inter Judæos versantem; si-ve potius, præsentia suâ Divinâ in Ecclesia habitantem, juxta Matt. 28. 20. Describit hic pactum quod Deus fecit cum populo suo, quodque confirmatum est per Christum, dato arrabone Spiritus: unde & Petrus asserit Act. 2. in die Pentecostes hanc impletam Scripturam t. ¶ *Deus vester*] Cum emphasi, quod vindex & protector. ¶ *Et non (vel, nullus, JT. Pi.) est amplius*] Vel, *ultra*, i. e. alius: vel, *nemo alius*, G. scilicet præter me. Neque est *ultra*, P.

28. *Et, &c.*] *והיה*] *Et erit (vel, fiet, Pi. vel, usqueveniet, Ti.) post hæc*, Mo. P. &c. vel, *postea*, JT. Pi. Nempe, post liberationem à Babylone aliâque multas: ultimis temporibus; si-ve tempore Messie. q. d. Postquam doctorem justitiæ prædictum vobis exhibuerit, atque ille ministerium suum absolverit, docens justitiam, ac morte suâ peccata expians, jamque in cælum sublatus fuerit. Tractat eos Propheta tanquam pueros. Primò, proponit beneficia externa, tanquam signa & testimonia gratiæ Dei. Sed quia vera Ecclesiæ instauratio in evanidis istis rebus non consistit, altius animos erigit, ut expectent spirituales Dei gratiam. ¶ *Effundam (vel, ut effundam, JT. i. e. effuse dabo: non stillabo, ut antè, sed plenâ copiam effundam)*. Discrimen hic statuit inter populum veteris & novæ Ecclesiæ. Antè in angulo Judææ Verbum consistebat, nunc omnibus gentibus & linguis [exhibetur] idque, præter novum lumen cordium, etiam miraculorum splendore. ¶ *Effundi dicitur cor*, quum omnis calamitas Deo exponitur, Psal. 42. 5. & 102. 1. &c. & *ira*, cum quis valde exardescit, ut Psal. 69. 25. & 79. 6. Sophon. 3. 8. & *sanguis*, cum homo planè occiditur, Gen. 9. 6. Psal. 79. 3. Rectè etiam effundendi verbum refertur ad *pluviam*, quod & doctor est, & *pluvia*, quod Spiritus Sanctus, ut pluvia è cælo, demittatur ad riganda corda arida. ¶ *spiritum (i. e. Spiritus Sancti dona, gratiasque spirituales, inter quas est donum prophetandi. Confer Esa. 11. 2.) meum (i. e. Dei Patris Spiritum. Unde colliguntur, 1. Trinitas, quum hic Spiritus sit & Patris & Christi; & Christus dicat, Ego & Pater unum sumus, Joh. 10. 30: 2. identitas substantiæ Spiritus cum Patre; nihil enim in Deo est accidens: 3. discrimen Personarum; quod enim effunditur non est is qui effundit.) super omnem (vel, quamvis, Liv. D.) carnem*] Vel, 1. super omnes quorum cor non amplius fixum est, & intractabile, sed sequax, & obtempe-

rans Deo, & molle ac tenerum, instar carnis. Vide Eze. 11. 19. & 36. 26, 27. 2 Cor. 3. 3. Super omnes peccatores conversos ac credentes. Sed hoc non est exphrasi Hebræi sermonis, ut videbimus. Vel, 2. super omnes mortales, h. e. homines: super quosvis homines, cujuscunque sexus, ætatis, conditionis, ut verba sequentia explicant. Si enim de Israelitis tantum loquatur, exiguum est quod promittitur: & jam ab eo tempore omnes Israelitæ Jerosolymam adorandi causâ confluebant. Indubiè aliquid hic majus promittit Deus quàm prius experti erant fideles sub Lege. Tollitur igitur discrimen gentium, personarum, sexuum, &c. Per omnem carnem intelligit omnes homines, Scripturæ phrasi peculiari, ut Genes. 6. 12. Esa. 40. 5. Matt. 24. 22. Rom. 3. 20. Super omnem, non absolute, sed comparatè ad V. T. quia longè plures in nova Ecclesia erunt Prophetæ, &c. Omnem, indefinitè. Super omnem, i. e. super multos: non super Elaiam solum, 2 Reg. 21. 10. Esa. 29. 10. aut paucos, ut olim, quum rarum erat prophetiæ donum, & Prophetæ sua habuerunt collegia, &c.; sed totam populi multitudinem. Non autem hic loquitur de publico docendi munere, sed illuminatione & cognitione ac sapientia cœlesti, quæ vel contemptissimi in nova Ecclesia pares essent veteribus Prophetis. Idem igitur hic promittitur quod Jerem. 31. 33, &c. Joh. 6. 45. & quod impletum erat die Pentecostes, Act. 2. ¶ *Prophetabunt filii vestri (ut filii Esaia, Esa. 8. 18. Apostoli P.) & filie vestre*: (Etiam foeminis id donum dabitur, 2 Reg. 22. 14. Esa. 8. 3. Vide Act. 1. 14. & 21. 9. & 1 Cor. 11. 5.) *senes vestri somnia somniabunt, (à Deo immissa, ut olim Josepho t.) & juvenes vestri visiones videbunt*] Quia in V. T. notissimi erant tres revelationis Divinæ modi, prophetia, somnium, visio, Num. 12. 6. Job. 33. 15. Ose. 9. 7. Actor. 2. 17. [vel potius,] duo modi quibus Deus futura patefaciebat, Prophetis scilicet, nempe per *insomnia*, & per *visiones*: Propheta etiam h. l. pro more V. T. loquitur: sicut alius Templi, sacrificiorum ac Regni Davidis mentione Prophetæ Ecclesiam, cultum Dei ac Regnum Christi spirituale depingunt. Non immeritò autem tam honorificis nominibus designat illam intelligentiæ lucem quæ in Evangelio patefacta est, quia hæc multò præstantior erat quàm donum prophetiæ multis qui sub Lege vixerunt. Donum prophetiæ erat & apud malos, ut Balaamum. At donum hoc Spiritus Sancti in nobis habitantis nos regit, & corda purificat, & vitam æternam affert.

29. *Et super servos, &c.*] Sensus est, Etiam iis qui vilissimi videbuntur impertiar, si non prophetiam & somnia, certè motus quosdam extraordinarios & cœlestes. Hebræi *Spiritum Sanctum* solent usurpare de dono infra prophetiam: sed id discrimen neque in Veteris neque in Novi Testamenti libris perpetuum est. Hæc omnia multò quàm tunc excellentius impleta in Ecclesia Christiana, ad quam hæc optimè aptat Petrus Act. cap. 2. Significat nullam conditionis rationem fore sub N. T. Vide Galat. 3. 28. Colos. 3. 11. In Act. 2. 18. est, *servos meos*: [ut hic habent. Vulg.] quod exponendum ex hoc loco, ut significet non quosvis Dei cultores, sed eos duntaxat qui conditione servi erant, & simul Deum pie colebant.

30. *Et dabo (vel, edam, Pi. &c.) prodigia — sanguinem*] i. e. Cædes. Livius l. 22. de prodigiis quæ ante pugnam ad Thrasymenum contigerant, *Rome*, inquit, *in Avenio & Aricia nuntiatur erat sub idem tempus lapidibus pluisse & multo cruore, signa in Sabinis cadis; aqua è fonte calidas manasse. Inisio belli Marisci simulacra deorum sudavisse, & sanguinem fluxisse*, narrat Cicero i. De divinât. Cleanthes, apud eundem 2. De nat. deorum, ex terræ motibus, lapideis imbris, guttisque imbrium quasi cruentis, argumentum petit quo deos esse doceat. Ante bellum inter Pompeium & Cæsarem mare cruentum apparuisse fertur: atque antè mortem Cæsaris non solum guttas de cælo cecidisse sanguineas, sed etiam puteis cruorem manavisse. Talis igitur hic prodigijs & portentosis sanguis significatur, qui miseræ cladis triste præsagium esse solet. ¶ *Et ignem*] Ignis hic notat terribiles faces in cælo ardentes, mirabilia fulgura, & insolitas flammæ, quæ hominibus lu-

clificas clades portendunt. Lucan. l. 1. monstra enumerans quæ bellum civile præcesserunt, — *Superique minaces Prodigia terras implerunt, æthera, pontum. Ignota obscuræ viderunt sidera noctes, Ardentemque polum flammis, cæloque volantes Obliquas per inane faces, crinemque timendi Sideris, & terris mutantem regna cometen, &c.*
 Solent magnas rerum conversiones præcedere cometæ, gladii ardentes, aliæque signa ejusmodi. ¶ *Et, &c.* [עַלְמָרָה] *Et columnas* (vel, *elationes*, J.T. Pi. Heb. *palmas*, Mer. Pi. Metaphora à natura palmæ, quæ arbor alta est & recta, & se erigit contra onus: ita columna recta sursum ascendit.) *fumi*, P. M. Mo. &c. vel, *nubis*, Ti. h.e. obscuras nubes: *exhalationes*, five *elevationes*, *fumi*; confer Cant. 3. 6. Porro, per ignem & columnas fumi significat ignem fulmineum: fumum enim excitant incensa fulmine corpora. Cum igne erat fumus; quod mysterio non caret: lumen credentibus, fumus incredulis. [Sed quorsum hæc?] Videtur Propheta secum pugnare. Hæcenus promissiones exhibuit & lætitiæ materiam; nunc iram Dei minatur, & formidinem incutit. Quid ergo hoc sibi vult? Resp. Hoc addit in terrorem improborum, & horrendarum calamitatum signa. Quæ enim hic ostenta adventum Christi terribilem præcessura enumerantur semper tristitiam malorum prænuncia esse existimata sunt. Multa bona Christum recepturis prædixit; nunc adversa non recepturis. Judicia impiis hic denunciat, quibus tamen pii quoque paternè castigabuntur. Ostendit enim Propheta quid interim post hæc data dona usque ad gloriosum Christi adventum ad Judicium futurum sit. Ut enim olim Legem Deus prodigiis confirmavit; ita & hanc Evangelii promulgationem tantâ calamitatum serie obfignabit, ut totius naturæ ordo mutatus aut inversus videatur. Quod propterea præcedentibus promissionibus subjicitur, nè Christiani in N. T. delicatam sibi fingant vitam, aut terrenum, ut Apostoli, Regnum somnient; aut putent fore ut ab omnibus hominibus pari modo Evangelium accipiatur, quandoquidem à multis contemnetur, imò oppugnabitur, &c. Non vult minari fidelibus, sed eos admonere nè se vanis illecebris fallerent, vel expectarent beatam perfectamque quietem in hoc mundo, aut terrenis benedictionibus indormirent, sed altius semper aspirarent. Deinde, commendat hoc pacto spiritualem hanc Dei gratiam, ad eamque quærendam homines invitat: quia miserrima futura est hominum conditio, nisi hoc solatio recrearentur. Optimè ergo hæc conveniunt: quod Deus sc. amorem suum testabitur Christo manifestato; & interea signa proferet iræ suæ, quæ mundum totum curâ & metu percellet. Sed cur adventu Christi magis exaruit ira Dei adversus homines? Resp. Merito sanè, ob summam ingratitudinem hominum Evangelium pertinaciter respuentium, & tempus gratiæ Dei salutisque suæ spernentium. Hinc clades præcedentibus longè graviores mundo inflictæ erant post Christi manifestationem & Evangelii prædicationem. [Qu. De quo tempore hic locus intelligendus est?] Resp. Hic mirè variant.
 1. Agitur hic de adventu Nabuchodonosori, qui Judæam sanguine inundavit; incensis autem urbibus, vicis & villis, cuncta implevit igne & fumo, Esa. 32. 13. Thren. 2. 5. & passim alibi. 2. Pertinet hoc ad diem extremi Judicii. 3. Respicit excidium Jerosolymæ, ante quam multa apparuerunt signa, armatæ per aerem acies discurrebant, teste Josepho; quibus portendebatur exitium urbis gentisque Judæorum. 4. Judæi hæc referunt ad tempora Messie sui, quum fundentur copię Gog & Magog. 5. Malim, cum Petro, hæc ad primum Christi adventum referre: ut hæc signa sint quæ Evangelistæ commemorant sub tempus passionis Christi. Obj. At illi non meminerunt eclipses Lunæ, quæ est v. seq. Resp. Non omnia memorant Evangelistæ, ut habetur Joh. 21. 25.
 31. *Sol convertetur in tenebras*, (i.e. penitus obscurabitur: vel, propter fumum illum undique surgentem, vide supra 10. & ibi dicta; vel, eclipsi, quæ calamitatum venientium prænuncia esse solet, ut testantur Lucan. l. 1. & Virg. Georg. 1. q. d. Solis lumen deficiet ad terrorem hominibus incutendum.) & *Luna in sanguinem* i. e. Luna subrubra apparebit, & sanguine-

lenta: vel, 1. propter multum sanguinem ex solo in aerem attractum, qua de causa & sæpe sanguis pluuisse visus; vel, 2. ob eclipsin, ut fieri solet. Ovid. Metamorph. 15. similiter loquitur, *Signa dabant lucis superi haud incerta futuri. Sæpe faces vise; Solis quoque tristis imago: Cæculus & vultum ferrugine Lucifer atræ Sparsus erat; sparsi lunares sanguine currus*. Locum hunc intelligunt, vel, 1. literaliter, quod Sol & Luna amittent lumen suum; ut interdum fit: quo indicio demonstrabit Deus ingentem cladem adversariorum Messie. Vel, 2. allegoricè. Per sanguinem igitur intellige necem Judæorum; per ignem fumumque, incendi-um urbis; per versionem solis, &c. insignem calamitatem, & confusum horribilemque mundi & naturæ statum, quo Sol & Luna non amplius fungentur officio suo, & Deus auferet omnia signa gratiæ suæ. Tam miserabilis erit hominum status, ut putaturi sint Solem non lucere, &c. ¶ *Antequam veniet dies Domini magnus & horribilis* Sic P. vel, *terribilis*, five *tremendus*, M. Ti. Pi. Dies hic est, vel, 1. excidii Templi & urbis per Chaldaeos. Paria verò aut majora præcesserunt excidium per Romanos factum; de quo Christus & Apostoli. Vel, 2. everisionis Jerosolymæ, [per Romanos, statim à morte Christi.] Vel, 3. dies, vel passionis, vel resurrectionis, Domini; vel, missionis Spiritus. Qui magnus dicitur, quia tunc patefacta est magnitudo potentiae & misericordiae Dei in totum genus humanum. Sed qui *terribilis* dicitur? Resp. Non propter credentes, quibus est tempus acceptum & lætum; sed propter Satanam & incredulos, quibus est dies æterni judicii & damnationis, qui ab eo die judicati sunt. Sic optimè etiam quadrabit versus sequens, quem ad Judicium plerique referunt; Paulus 10. ad Rom. aperte ad totum tempus Evangelii. [Alii vocem מַלְאָכָא aliter reddunt, ita ut ad diem primi adventus commodè aptari possit:] *reversurus*, J.T. Tar. seu mirabilis, gloriosus, augustus, manifestus. Vel, 4. dies Judicii universalis, qui מַלְאָכָא vocatur in N. T. dies, & dies illa, 2 Tim. 1. 12. 18. & 4. 8. Matt. 7. 22. Luc. 21. 34. & 5. 5. & dies Christi, Phil. 1. 6. 10. Cœperunt hæc prodigia in passione Christi, creverunt in excidio Jerosolymæ per Titum, sed perfecte complebuntur sub finem mundi, ante Judicium extremum. De hoc enim similia prorsus prædixerunt Esaias & Joannes, adeoque & ipse Christus. Prophetæ, quum de Regno Christi loquuntur, interdum principium duntaxat attingunt, (ut quum antè dixit, *Post illos dies effundam spiritum, &c.*) interdum finem tantum; sæpe autem uno complexu designant totum cursum Regni Christi ab initio usque ad finem, ut hic fit. Sensus ergo totius loci est, q. d. Effundet Deus Spiritum suum, & auspicabitur Christus Regnum suum, quod non ad triduum aut breve tempus, sed usque ad finem mundi, durabit. Erunt interea maximæ calamitates, ostendètque se Deus iratum & infestum hominibus: ut miserrimi sint qui non confugerint ad hanc gratiam Dei, nec usquam quietem vel solatium reperient. Hæc autem flagella Dei erunt quædam quasi præparationes ad domandos hominum animos, ut majore reverentiâ & obsequio Christum excipiant. Illis autem qui non fuerint istis malis admoniti atque correcti aliquid magis horrendum & exitiale restat, dies scilicet quo ad cœlestis Judicis tribunal sistendi sunt, &c. dies ille magnus, in quo scilicet res magnæ accident, putà, excitatio mortuorum, judicium de illis, assumptio piorum in cœlum, relegatio impiorum in infernum.
 32. *Et, &c.* [וְהָיָה כִּלְכִּיל] *Et* (vel, *Præterea*, P.) *erit*, (sub. n. J.T.) *quicumque invocaverit nomen Domini*, Ti. sic M. P. J.T. *Et tunc* (vel, *Ceterum*, Pi.) *quisquis invocaverit, &c.* Calv. Pi. וְהָיָה resolvi debet in adverbium temporis; quod hic emphaticum est: q. d. Etiam tunc, in ultima rerum omnium desperatione, quum totus naturæ ordo conversus est, &c. si tamen Deum invocent, salvi erunt. Postquam stimulavit homines ad querendum Deum, nunc certam illis fiduciam facit, modo sincere ad Deum confugiant. Nè pii præcedentibus minis consternerentur, & exclamarent cum illis, Marc. 10. 26. *Quia igitur poterit salvari?* epiphonematis

Liv.

G.

Pi.

Mer.

Pi.

Mer.

Calv.

D.

Mer.

Calv.

Liv.

Oecol.

fin. Tar.

M.

Tar.

Tar. frè

ex Calv.

Calv.

Tar.

Calv.

Mer.

G.

Q. in

Oecol. L.

in Mer.

Mer. ex

Oecol.

Oecol.

Mer. ex

Hi.

Mer.

D. fin.

Tar.

G.

Liv.

Mer.

Pi. G.

G.

Liv. fin.

D. ex AE.

Liv.

He. in M.

M. fin.

Oecol. &c.

M.

M. fin. D.

Oecol.

Calv.

Calv.

Pi.

G.

Oecol. &c.

T.

T.

Mer.

Tar.

Pi. fin.

Tar.

Tar.

T.

Calv.

Tar.

Calv.

tis loco subjungit admonitionem consolatoriam, quā ostendit quid piis tum sit agendum nē cum mundo percant¹. Insignis locus, quia pronunciat Deus invocationem nominis sui nobis esse tutum salutis portum in rebus perditissimis². Hæc autem invocatio non est nuda nominis Dei appellatio, quam & Judæi & alii [etiam hypocritæ & impii] habent³; sed invocatio Dei bonâ fide & ex animo⁴, ex collat. Psal. 145. 18⁵. Vera Dei invocatio rarissimum est opus, & multa in se continet; nimirum, Verbum Dei ejusque auditionem, & fidem, & fiduciam promissionis Dei propter Christum, extra quem nulla est vera invocatio. Itā Paulus, Rom. 10. 13, &c. egregie explicat hanc Prophetæ sententiam. Huc facit quod non dicit Joel, qui invocaverit Dominum, sed, *nomen*, vel *in nomine Domini*. Nomen est notitia quâ res agnoscimus: notâ enim nominis res omnes discernuntur. Nomen Dei est *ὁ λόγος*, ipsum Verbum Dei, [Joh. 1. 1.] quo se patefecit, & sine quo nosci non potest⁶. Invocatio Dei synecdochicè notat omnem pietatem & cultum Dei⁷. Notanda hîc est nota universalitatis, *quisquis*⁸, in qua videtur Paulus insistere, Rom. 10. ut ostenderet Deum non Judæis solum, sed & Gentibus ipsum quærentibus, expositum esse⁹. ¶ *Salvus eris, ὁ Ἰσραὴλ* Liberabitur, Ti. eripiet, vel eripiat, se, JT. Pi. sim. D. &c. Vel, 1. ex tantis calamitatibus, Esa. 4. 2¹; ex periculis & angustiis illius ævi²: vitam suam servabit. Quod egregiâ figurâ denotat Ezechiel, cap. 9³. Vel, 2. ab ira æterna & præsentis discrimine damnationis. Magna promissio⁴. ¶ *Quia in monte Sion & in Jerusalem erit salvatio*; sic M. Ti. *הוֹשִׁיעָה* Evasio, vel ereptio, P. Pi. Calv. liberatio, Pi. i. e. erunt qui evadent⁵. Quidam excidio erunt superstites, & captivi avehantur, ut ostendunt sequentia, Joel. 3. 1. ea enim verba cum his cohærent⁶. *Evasio*, i. e. salus; quæ Judæis primùm oblata fuit⁷. Hîc *Jerosolymam* dicit pro inferiore civitate. Aut est genus loquendi contrarium illi, *in Judæa & Jerosolyma*. Nam Jerosolymæ pars mons Sion⁸. Hoc vult, q. d. Quamvis extinctum videri possit nomen Abraham, & deletus populus, ac per varias mundi plagas dispersus, ut nullum sit corpus, nulla gubernatio, nullus Dei cultus; tamen Deus memor erit foederis sui, & reliquias colliget, eritque adhuc corpus aliquod Ecclesiæ in monte Sion & in Jerusalem⁹. Non Templi meminit, (quod post sacrificium Christi abolendum erat cum cultibus suis,) sed *Sionis*, quæ arx fuit Davidis, cujus filius Christus hanc sedem tenere debuit ut locum designet; ubi primùm sonabit hæc læta gratiæ vox¹⁰. Vide Esa. 2. 3. & 4. 3. Luc. 24. 47. Act. 13. 46¹¹. ¶ *Sicut dixit Dominus* Vel, Deut. 32. 43¹²; vel, per me & reliquos Prophetas passim: q. d. ut Dominus decrevit & pollicetur¹³. Hoc addit ad confirmationem. Jubeat hîc rationem potius Dei haberi quàm nostri statûs; nec æstimare Ecclesiæ salutem ex nostro intuitu, (tunc enim statim concident animi, & incurabiles videbuntur Ecclesiæ morbi,) sed ex Verbo & promissione Dei¹⁴. ¶ *Et* (vel, Nempe, Pi. Tar. nam sæpe est exegeticum¹⁵, & ita sumitur 1 Sam. 17. 40. & 28. 3¹⁶.) *in residuis quos Dominus vocaverit* Velut ad convivium & nuptias, &c.¹⁷ quibus vita æterna sæpe adumbratur. Vide Matt. 8. 11. Luc. 14. 16¹⁸. *Vocare* est, ad coenam aliquem vocare; & *ἑσθῆναι* sunt invitati¹⁹. Vel, *vocaverit*, ut ad Regis ministerium & dignitatem²⁰. Grammatici annotant hoc verbum usurpari de iis qui ad honores adsciscuntur, ut Jes. 22. 20. Atque hinc *vocati* appellantur, Num. 1. 16. Ezech. 23. 23. viri primarii, quasi aliunde accersiti ad reip. administrationem²¹. Quos — *vocaverit*, i. e. traxerit ad se²². *Vocaverit*, ad vitam æternam scilicet²³: & *vocaverit*, efficaciter²⁴, & ex proposito, Rom. 8. 28²⁵: sive interiore & arcanâ vocatione, quæ residet in arcano Dei consilio²⁶. Quos Deus ad id destinaverit, G. ex Ch. *ἑσθῆναι* valet, *destinare*, Jer. 32. 23²⁷. Vocatio hîc & electionem continet²⁸. Vocationem hîc opponit hominum meritis, deinde virtuti & industriæ; docetque merâ Dei gratiâ servari homines, & reliquias fieri, Rom. 11. 5. quum omnes digni essent interitu. Porro, consultò dicit Joel, *in residuis*, ut occurrat hypocritis, qui locum in Ecclesia occupant, obtenduntque externa signa, vel professionem, quibus se apud homines jactant, Deoque illudunt. Ostendit

igitur se non omnes Judæos promiscuè alloqui¹, quia multi erant degeneres; sed exiguum duntaxat numerum, eorum scilicet qui sincero animo & Deum colunt & cum proximis versantur, juxta Psal. 15². Loquitur h. l. vel, 1. de Judæis, ut sensus geminatus sit, adeoque nomine *Sion* & *Jerusalem* intelligas Ecclesiam, quæ à Judæa coepit, inde per totum orbem diffusa; ut in ea sola evasione fore significet, quæ sola nomen Domini invocet. Qui sensus propter sequentia videtur aptissimus. Solius enim Juda & Jerusalem, ubi de liberatione agit, meminit, non Gentium, quas ubique intelligi par est ubi salutis per Christum sub his nominibus sit mentio³. Vel, 2. de Gentibus⁴; nam nec ex Gentibus omnes Christum recepturi erant⁵; [ideoque & earum reliquie erant.] De Gentibus hîc agi docet contextus. Differuit Propheta de Regno Christi, quod ad Judæos & Gentes communiter pertinet: dixit statum mundi plenum fore horrendâ caligine; quod certè non ad solos Judæos spectabat, sed etiam ad Gentiles. Quorsum id, nisi ut ostenderet nihil aliud restare nisi ut confugerent ad Deum; & ut testaretur Deum promiscuè & sine exceptione omnibus expositum esse qui eum quærent⁶?

CAP. III.

1. *Q*uia, ecce, &c. Vel, *Verum, ecce, &c.* Nam sæpe est, sed. Cohærent hæc, ut dixi, cum superioribus. Reticuit *ἡ ἐκκλησία* fore ut illi residui aveherentur: satis autem ostendit nunc, cum redituros dicit¹. ¶ *In tempore illo* Quo sunt impleta superiora²; nempe, quo erunt illa prodigia, c. 2. 30, 31. & quo Gentes vocabuntur, v. 32³. ¶ *Cum convertero captivitatem Juda, &c.* i. e. Cum electos ex Juda, &c. liberabo à captivitate⁴. Certum est & decem Tribus per Christum redemptas: sed Judæa meminit, tanquam præcipuæ Tribus⁵. Verùm cohærentia hujus cum præcedenti promissione satis ostendit *Juda* h. l. juxta stylum N. Testamenti, spiritualiter accipi de Judæis & Gentibus conversis⁶. Tempus hoc Judæi restringunt ad reditum à Babylone; Christiani trahunt ad Christi adventum: Utrisque repugnat circumstantia loci. Complectitur hîc Propheta totam redemptionem, quæ in reditu illo incepta fuit, deinde [continuata] à Christi priore adventu usque ad diem ultimam: q. d. Non erit brevis aut momentanea hæc redemptio, sed duratura donec Deus poenas sumpserit de omnibus hostibus, & Ecclesiam perfectâ felicitate donaverit⁷. 2. *Congregabo omnes gentes* Quibus omnibus Judæi maximè exili erant, inprimis viciniis, Obad. 16⁸. *Gentes*, nempe Assyrios & Chaldæos, & qui ipsis adversus Judæos militarunt⁹. *Gentes*, eas scilicet quæ populum meum malè tractarunt, non ob peccata, propter quæ ego id permisi, sed odio mei ac Religionis à me traditæ¹⁰. *Gentes*, hostes Ecclesiæ intellige, sive Judæos, sive Gentiles¹¹. ¶ *Et deducam* (vel, *descendere faciam*, Pi.) *eos in vallem Josaphat* Vallis hæc erat urbi contigua¹², inter Jerosolymam & montem Oliveti¹³: sic dicta, vel, 1. quod Josaphat aliquid ibi ædificavit¹⁴; vel, 2. à sepulchro Josaphati in ea sito¹⁵: cui repugnat 2 Par. 21. 1. *Sepultus fuit in civitate David*; ea enim in monte Sionis fuit intra urbem¹⁶. Puto eam vallem sic dictam, quod in ea Josaphato memorabilis illa victoria concessa est, 2 Paral. cap. 20¹⁷. (quomodo *rupes Orebi* dicitur quæ Orebi cæde nobilitata est, Jud. c. 7. v. 25.) Ex quo loco [2 Par. 20.] probabiliter colligitur, ad Orientem meridionalem fuisse, inter Jerosolymam & Tecoam in longum extensam; ita ut, quanquam ille locus quo hostes Josaphati perierunt remotior fuerit, una tamen illius pars propè ad radices montis Oliveti accesserit¹⁸. Ab omnibus Interpretibus involutus, non explicatus, est hic locus¹⁹. [Vocem *ἑσθῆναι* accipiunt, vel propriè, vel appellativè; locumque variè intelligunt.] 1. De bello illo & victoria 2 Par. 20²⁰. Sed hoc non cohæret cum superioribus, in quibus de donis Spiritûs & Regno Christi agitur: deinde, nulla tunc erat captivitatis reductio²¹. 2. Al. Hebræi ad tempora Gog & Magog referunt²². 3. De extremo

extremo Judicio²; quando totus mundus in vallem Josaphat est cogendus³: inde enim Christus ascendit, & prædictum est, eum ut ascendit irā reversurum, Act. 1.11. At ibi non locus, sed modus, reditus describitur⁴. Angustior est hæc vallis quā ut omnes capere possit: deinde, Judicium illud futurum est in nubibus. Vide Matt. 25.31, &c. 1 Thes. 4.17⁵. Puerilis ergo error hic est⁶. Sed præstat vocem *וַיִּשְׁפָּט* appellativè accipere⁷. Significat hoc verbum, *Josaphat* judicium⁸, vel, *judicium maximum*; ut maxima quæque Dei nomine veniunt apud Hebræos⁹. [Unde reddunt,] *in vallem ubi Dominus judicabit*, Q. in V. *עַל הַר הַיְּשׁוּפָט מִסְּמֵרֵי הַיָּם*, (in locum judicii,) Th. in G. *in vallem divisionis judicii*, Ch. i. e. ubi cuique pro meritis poenæ distribuentur¹⁰: in vallem judicii Domini, Mer. ex RS. Itaque paulò post appellat *vallem severitatis*¹¹, vel, *vallem decisionis*. Et mox rationem reddit cur *vallem Josaphat* dixerit, quia, inquit, *judicio agam cum illis ibi*: quo verbo etiam utitur cum exitium Gog & Magog in Ezechiele prædicit. Atque ut suprà per *Judam & Jerusalem* Ecclesia vel ex Judæis vel ex Gentibus intelligitur, non Jerusalem terrestris: sic nunc *vallis Josaphat* non locus certus est, sed ubicunque Deus in hostes Ecclesiæ animadvertet. Alludit tamen ad insigne illud Dei judicium & cladem hostium 2 Par. 20. quæ typus erat cladis & exitii hostium Ecclesiæ, ut vetera typus erant edendorum in nova Lege¹². Promittit ergo Deus Ecclesiæ beneficium illi simile, &c. 1. Nominat h. l. *vallem Josaphat*, ut, memoriā mirabilis illius liberationis, eos in bonam spem erigeret, &c. 2. Rectè ea vallis quadrat loco judicii Divini in improbos notando, quia illic Deus horrendā olim strage suos hostes deleverat, 2 Par. 20. Vide hīc v. 14¹³. Al. *in vallem*, &c. i. e. in conspectum totius Ecclesiæ meæ; sicut vallis illa erat proximè Jerusalem, in conspectu urbis ipsius¹⁴. *Vallis* meminit, vel, 1. quod in acie dimicantibus sit incommoda: in campis patentibus regniū pugnatur, ubi potest explicari acies. Quo pinguntur dolor conscientie & angustia ob peccata P. Vel, 2. ut significet eos ita scelerum convictos fore, ut nullus sit effugio locus; ut contingit illis qui in convalle sunt obfessi¹⁵. Vel, 3. quia judicia Divina ad instar humanorum depingi solent. In humanis judiciis sedent in loco sublimi iudices; rei stant in loco inferiori, qui *vallis* ob similitudinem dicitur¹⁶. ¶ Et, &c. *וַיִּשְׁפָּט יְהוָה* Et d. *seceptabo* (judicium subibo, Mo. V. *judicio contendam*, P.) cum illa ibidem, Ti. Pi. &c. i. e. Causas exigam cur id fecerint¹⁷. Judicio publico damnatos puniam¹⁸: ita *judicare* sumitur per metalepsin, ut Pl. 9.17¹⁹. *וַיִּשְׁפָּט* sign. *judicio contendere*, aut *experiri, cum aliquo*, 1 Sam. 12.7. Psal. 109.7²⁰. Estque, non iudicis, cujus personam sustinet Deus infra v. 12. sed partis litigantis, quam Deus hīc sustinet²¹. Al. Judicium hīc intellige, non iræ, sed gratiæ, quo Deus non damnat, sed remittit peccata. Hominum judicium est, ut peccata sequantur poenæ: at judicium Domini in Evangelio aliud est; condonat peccata credentibus, donans Spiritum Sanctum & vitam æternam²². [Idem tamen paulò post in Annotationibus suis, quibus hic titulus præfigitur, *Idem Mercerus*, contrarium statuit: id quod non semel ab eo factum: sive hæc primæ, illæ secundæ, ipsius cogitationes essent; sive hīc suam, ibi aliorum, sententiam exprimat. Id quod semel monuisse sufficiat. Sic ergo scribit:] Verbum hoc *וַיִּשְׁפָּט*, quod illi in bonum interpretantur, de judicio misericordiæ per Evangelium & gratiam, non iræ, nusquam reperio nisi in malum: nam *וַיִּשְׁפָּט* sign. *arguere, contendere* rationibus, ut in judicio inter litigantes fieri solet, convincere. Nos, multis rationibus adducti, hæc omnia ad finem Prophetiæ ad totum Evangelii tempus referimus; in quo pollicetur Deus Ecclesiæ defensionem & hostium perditionem: cujus specimen in hoc seculo præbet Dominus, sed apparebit evidentiùs in extremo Judicio²³. ¶ *Super* (vel, pro, Pi. sic Ti. &c.) *populo meo, & hereditate mea Israel* i. e. Pro populo meo hereditario Israele. *Israelis* nomine omnes Tribus intelligo²⁴. *Israel* nominat *hereditatem* suam, tum ut ostendat fontem hujus redemptionis esse gratuitam Dei misericordiam, quā eos elegit, & in peculium adoptavit: tum ut afflictos eorum animos confirmet, cum durissimè castigati essent, & Gentibus exos, &

significet, se suscepturum causam eorum, ac si in ipsorum persona læsus esset²⁵. Al. *Israel*em hīc intellige, non carnalem²⁶, sed spirituales²⁷, de quo suprà 2. 27. vel, *Israel*em Dei, Gal. 6. 16²⁸. nempe Ecclesiam²⁹. Unde etiam liquet quomodo illa quæ sequuntur sint accipienda: sc. per ea quæ Israel quondam secundum carnem passus est metaphorice significari quæ verus Israel semper patitur³⁰. ¶ *Quos, &c.* *וְהָיָה כִּי יִשְׁפָּט יְהוָה* *Quos disperferunt*, Mo. P. D. &c. *Quod disperferint eum*, JT. Pi. Sollet *וְהָיָה* poni pro *quod*³¹.

3. *Et super* (vel, in, Ch. JT. Pi.) *populum meum* hīc pro *super* ponitur³², ut 1 Sam. 17.49³³; ut vicissim *super* pro *super* sumptum videas³⁴: quanquam & *super* accipi potest ut *super*. ¶ *Miserunt* (vel, *proiecerunt*, P. M. D. &c.) *sortem* Vel in bona eorum, vel in personas³⁵. Sortitione facta partiti sunt inter se quos è populo meo captivos ceperant³⁶: ut de captivis fieri mos erat³⁷. Vide Abd. vers. 11. Nah. c. 3. v. 10³⁸. Inde illud apud Virgilium, — *Excipiam sorti*. Vide quæ diximus de J. B. & P. 3. 6. 14³⁹. ¶ *וְהָיָה כִּי יִשְׁפָּט יְהוָה* deducitur vel, 1. à *וְהָיָה* geminato⁴⁰, ut sit præteritum⁴¹, in Kal⁴², ut præcedentia, *וְהָיָה כִּי יִשְׁפָּט יְהוָה*: vel, 2. à *וְהָיָה*, de quiescentibus, ut sit futurum quod per imperfectum exponetur, *jaciebant*, ut Lam. 3. 53⁴³. ¶ *וְהָיָה כִּי יִשְׁפָּט יְהוָה* Sed prius malo⁴⁴. ¶ *Et, &c.* *וְהָיָה כִּי יִשְׁפָּט יְהוָה* *Et dederunt* (vel, *posuerunt*, M. *exposuerunt*, JT. *permutaverunt*, Cai.) *puerum* (nempe Israeliticum; ideo cum He. *hagedia*, *hagedel*⁴⁵: vel, *pueros*, o. Ar. Ca. &c. nempe bello captos⁴⁶: in (vel, pro, P. Ti. M. JT. Pi. G. Ità accipiendum docet sequens membrum⁴⁷.) *meretrice*, live *scortato*, Mo. P. M. &c. vel, in *meretricem*, V. i. e. pro pretio scorti⁴⁸; vel, quod meretrici dandum erat⁴⁹, ut eā potirentur⁵⁰. Sensus est, Pueros Judæos donarunt meretricibus vice pecuniæ, ut Phædria Eunuchum Thaidi⁵¹. [Alii, neglecto *וְהָיָה*, reddunt,] *meretricibus*, o. Ar. ut sit sensus, pueros in usum nefandæ Veneris translatos⁵². Sed prius malo, ut *וְהָיָה כִּי יִשְׁפָּט יְהוָה* ita sumatur ut sequens *וְהָיָה כִּי יִשְׁפָּט יְהוָה* ¶ *Et puellam vendiderunt pro vino ut biberent*; ita P. *וְהָיָה כִּי יִשְׁפָּט יְהוָה* ¶ *Et* (vel, quod, Ti. JT. Pi. D.) *biberunt*, M. D. vel, *biberent*, Mo. JT. Pi. q. d. Non pro magna copia vini, sed pro eo quod unā vice biberent⁵³: q. d. vilissimo pretio⁵⁴. Puellas Judæas vendiderunt ad conficiendam pecuniam quam pro vino solverent: aut, traderunt eas cauponis pro vino quod biberant. Siquidem vendere interdum est, *tradere*, ut infra v. 8⁵⁵. Sensus loci, Præposuerunt salutem puerorum & puellarum voluptatem⁵⁶. Duplex hīc notatur injuria & opprobrium. 1. Quod eos non usitato pretio vendiderunt, sed habuerunt pro quisquiliis hominum & nullius pretii. 2. Quod pretium venditionis in crapulam aut libidinem consumerent⁵⁷. Insignem hīc indicat hostium Ecclesiæ furorem atque inhumanitatem; per quam tamen & alia opera mala intelligit⁵⁸.

4. *Verum, &c.* *וְהָיָה כִּי יִשְׁפָּט יְהוָה* *Et etiam* (vel, *Quinetiam*, JT. Pi. *Præterea*, V.) *quid vos mihi?* Mo. Ti. D. G. P. sub. *estis*, D. vel, *vobis mecum?* JT. Pi. Liv. Calv. sub. *rei*, vel *negotii*, est, D. vel, *mihi & vobis?* M. Liv. ex K. & Mer. ut 2 Sam. 16. 10⁵⁹. Quid mihi vobiscum est commune? vel, Quidnam est quod mihi facitis⁶⁰? Cur mihi molesti estis? Vide quæ ad Matt. 8. 29⁶¹. Quid mihi vobiscum rei est, quod ita mihi & populo meo adversamini⁶²? cui quum infertis injuriam, mihi infertis⁶³. Chaldaus, *Quanti vos estis apud me?* qu. d. Nihili⁶⁴. Vel, q. d. Vestri omnes conatus & vires, etsi maximæ vestra opinione, mihi nullæ sunt, nec meis nocere possunt⁶⁵. *Quid vobis mecum?* q. d. An vobis obstrictus sum; aut aliquid debeo? Non videtur jam tueri populum suum, sed causam suam, & quasi proprium agit negotium, & se quasi medium inter eos & populum suum opponit⁶⁶. ¶ *וְהָיָה כִּי יִשְׁפָּט יְהוָה* hīc est confirmationis particula, ut Joel. cap. 2. v. 29. q. d. Omnino satis apparet, &c. De phrasi, *Quid vobis, &c.* vide Jos. 22. 24. Jud. 11. 12. 2 Sam. 16. 10. Matt. 8. 29⁶⁷. ¶ *Tyrus* (vel, *Tyre*, JT. Pi. Ti. &c.) & *Sidon*, & *omnis terminus* (vel, *omnes termini*, Mer. JT. Ti. &c. vel, *totus tractus*, Mer. ex K.) *Palæstinarum* Vel, *Palæstina*, D. Pi. &c. non latè sumptæ (sic enim comprehendit quinque regiones, Iudæam, Samariam, Judæam, Galilæam, & regionem trans Jordanem;) sed angustè, pro eo tractu in quo Gaza

Ecclesiæ contra eam à Deo adductos & collectos delectum iri. Hic igitur ultimum Dei Judicium ostenditur similitudine sumptâ à bello, quo potentissimi Imperatores suos hostes proterunt & consumunt. Ex una parte statuuntur gentes universæ suis viribus instructæ, v. 9. & 10; ex altera, Deus cum bellatoribus suis, in fine v. 11. Quum dixerit, *Proclamate hoc, &c.* JT. Hypotyposis à re militari, quâ Deus primum gentes ad bellum provocat, per ironiam, ut Esa. 8. 9, 10. deinde judicium suum illis tumultuantibus superventurum explicat, v. 12. & sequentibus.

¶ *Sanctificate bellum*] Itâ o. Sy. Ar. Mo. Oecol. i. e. Sancte vobiscum constituite, confederamini inviolabiliter, ut nemo recedat; vel, Seligite qui bellum conficiant. ¶ *Indicite*, M. Ti. JT. Pi. Ca. *Preparete*, P. Tar. V. G. Mar. Similitudo à sacrificiis, quæ multæ egent præparationis: Jer. 6. 4. & 51. 28. Destinæ, omnia huc comparate, vos totos huc convertite, relictis omnibus negotiis hoc unum agite, (id enim verbum *sanctificandi* innuit,) ut in Christum & ejus Ecclesiam pugnetis, o gentes & Regna mundi. Frustrâ sanè id estis facturi. Hortatio sarcasmi habens, ut Eccles. 11. 9. ¶ *Suscitate robustos*] Vel, *fortes*, Pi. &c. Principes vestros P. Veniant palam: id significat *excitandi* verbum q. q. d. Frustrâ erunt omnia. ¶ *Ascendant*] In prælium.

10. *Concidite, &c.* ¶ *Tundite*, vel *Contundite*, (vel, *Concidite*, M. P. Ti.) *ligones* (vel, *vomeris*, M. Ti. V. *bidentes*, P.) *vestros in gladios*, Mo. JT. Pi. sic Mer. D. &c. i. e. instrumenta agriculturæ in arma bellica: tempore enim belli horum, non illorum, usus est. Culturâ terræ relictâ, homines ad pugnandum studia sua conferunt. Vide Virg. Georg. 1. Ovid. Fast. 1. Potior sit [vobis] belli cura quam arandi, &c. Contrâ, de futura post hoc bellum pace, Jes. 2. 4. Mic. 4. 3. *Cudent gladios suos in ligones, &c.* ¶ *Infirmus dicat, Quia fortis ego sum*] Etiam infirmi numerum augeant, quasi aliquid possent. Nemo excipiat. Nulla sit hîc vacatio militiæ. Scimus excusationem ab ætate vel morbo valuisse dum olim colligebantur milites. Summâ ope pugnandum est, etiam imbellibus: tantum instat bellum. Nemo non pugnet in Christum. Furor mundi demonstratur.

11. *Erumpite, &c.* ¶ *Festinate*, Ti. Liv. ex RS. *Erumpite*, sunt enim hæ literæ commutabiles. Sic 2 Reg. 20. 13. *Erumpite* legitur, pro *Erumpite*. Al. Coite, JT. Pi. D. Ca. *Conglobate* (vel, *Congregate*, P.) *vos*, Mo. sim. M. Tar. unde *Erumpite* signum cœlestis ex 7 stellis coactum. ¶ *Omnes, &c.*] Omnis vis Asiæ. Siste omnes vos Judici, ut irroget vobis poenam. ¶ *Ibi, &c.* ¶ *Ibi*, vel *Illuc*, (In locum ubi hostes congregati fuerint; In valle Josaphati: vel, *Ibi*, pro *Tunc*;) *sternet*, vel *dejiciet*, *Dominus* (vel, *descendere facies*, o *Domine*, P. V. vel, *fac*, *Jehova*, ut *descendant*, Tar. nempe è cœlo;) *fortes* (vel, *heroes*, Ti.) *tuos*, M. &c. vel, *tui*, Pi. nempe milites, h. e. Angelos; vel, alios quorum operâ eos perdas. Vel, *fortes tuos*, o hostis Ecclesiæ. q. d. ubi maximas vires vestras putabitis, ibi eas franget Dominus. ¶ *Erumpite* est imperativus Hiphil, à verbo *Erumpere*, quod Chaldæis in usu est pro *descendit*: vide Dan. 5. 20. ¶ *Robusti, &c.* dicuntur Angeli, ut Jud. 5. 23. Psal. 103. 20.

12. *Ascendant gentes in vallem* (At, in vallem descenditur, supra v. 2. Respond. *Ascendant versus vallem*: nam vallis illa erat prope Hierosolymam, ad quam homines ascendere dicuntur. Al. *Ascendant*, nempe ut qui in subterraneis carceribus tenentur.) *Josaphat*] Ex omnibus terræ partibus ibi congregatæ. Vide ad v. 2. Significat afflictiones Ecclesiæ non fore impunitas.

13. *Mittite, &c.* ¶ *Mittite*, vel *Immittite*, (vel, *Dicens*, *Immittite*, JT. Pi.) *falces*, Mo. Alloquitur, vel, Angelos; vel, Macedones; vel, alios quosunque judiciorum suorum administratos. Sic alibi Deus inducitur Chaldæis & Medis præcepta dans. Sicut falce ager demeritur, ita gentes gladio. Videtur præcipue respici prælium ad Arbela. Significat adesse tempus quo delendæ sunt gentes. ¶ *Quoniam, &c.* ¶ *Nam maturuit messis*, JT. Pi. sic Mo. P. M. Ti. q. d. Seges metenda est. Metaphora ad scelerum maturitatem notandam, plenitudinemque temporis

Divini judicii, ut Matth. cap. 13. ver. 30. Vide Apoc. c. 14. 15, 16, 17. Deus, quâquam expectet impios, poenâsque suspendat, maturè tamen accelerat eorum exitium. ¶ *Plenum est torcular*] Itâ Mo. P. &c. nempe uvis, five botris calcandis. Sic campi pleni militibus ex omni Asia. Metaphorâ à mensurâ plenitudine ad abundantiam scelerum significandam usitata est, ut Gen. 15. 16. Matth. 23. 32. ¶ *Exuberant torcularia*, itâ Mo. sim. M. Ti. vel, *præla ipsa*, P. *torcularium lacus*, JT. Pi. D. i. e. vasa in quæ mustum expressum recipitur. Al. *Exundant, &c.* i. e. Multus fundatur sanguis; qui sc. cum vino comparari solet, Esa. 63. 3. ¶ *Quia multiplicata est malitia eorum*] Id est, gentium, adversariarum Dei: itaque earum perendarum tempus est. Itâ meruere illæ gentes. Explicat prædentem allegoriam.

14. *Populi populi* (sub. inquam, P. *Multitudines multitudines*, vel, *Turbæ turbæ*, M. Ti. D. Mer. &c. Geminatio vocis ex usu Hebræo multitudinem maximam indicat. *Multitudines passim*, sub. erunt, JT. Pi. vel, sub. *ite*, G. vel, *adeste*, ut sit prosopopœia: vel, sub. *cadent*, AE. in Mer.) *in, &c.* ¶ *In valle* (vel, *ad vallem*, G. vel, sicut *in valle*, Ch.) *judicii*, o. Ar. vel, *divisionis judicii*, Ch. vel, *intercisa*, M. *excussio*, Ti. *severitatis*, Ca. *triturationis*, Pi. *tribula*, Pi. Calv. ut Esa. 28. 27. & 41. 15. quæ instrumentum est quo ad tritrandum uti solebant. Itâ accipio, quia prius metaphoricè Propheta vocavit judicium Dei *messi*, postea *torcular*. Eò itaque indubiè alludit quum Deo tribuit has partes, nempe, ut dissipet populos qui nunc videntur conspici aduersus Ecclesiam. Locum sic vocat ab eventu, quod ibi tritrandus, i. e. occisus, erat gentes. Vel, *decisionum*, Sy. *decisionis*, Mer. D. in qua gentium causa deciditur: in qua Deus omnia ad unguem discutit, & certam ac irrevocabilem sententiam fert. Probabile hoc est: erat enim hic locus Divini judicii, v. 12. Et *incidere*, aliquando valet, *statuere*, *judicare*. Denique, Chaldæi & Th. itâ intellexerunt. Vel, *concisionis*, Mo. P. JT. V. G. ex Vulg. i. e. vel, ubi gentes concidentur; vel, judicii definiti, determinati & concisi. Ubi in judicio decernebantur boni à malis, juxta Matt. 13. 30. *Ad vallem, &c.* i. e. in planitiem ad Gaugamela. ¶ *Quia* (vel, *Quum*, JT.) *juxta* (vel, *propè*, Ti. &c.) *est* (vel, *fuerit*, JT.) *dies Domini, &c.* Quo hostes puniet: vel, ultio Divina.

15. *Sol & Luna obtenebrati sunt, &c.*] Furante Persepoli. Vide quæ supra 2. 10, 31.

16. *Dominus de Sion* (quæ est sedes ejus, Psal. 132. 13. i. e. vel, 1. ex Ecclesia: vel, 2. è cœlo, ex colat. Jer. 25. 30. *rugiet*) i. e. Tonabit, in impios scilicet: q. d. Leonis irati more erumpet in defensionem suorum, ut impios perdat. Ut quondam ex Sion erumpebat ad suum populum tuendum, itâ nunc ex Ecclesia. Alii referunt ad ministerium Evangelii. Nec immeritò *rugiet* hîc, ut & Os. c. 11. v. 10. appellatur Evangelii prædicatio, cum tam sit clara & sonora ut per totum Orbem audita fuerit, nec solum aures, sed & auditorum animos, vi suâ perculerit. ¶ *Moventur* (vel, *Concutiuntur*, V. *Contremiscunt*, Liv.) *cœli & terra*] Ut supra 2. 10. Ut terra terræmotu, itâ cœlum tonitruo, *concuti* & *tremere* dicitur. Pacuvius, *Cœli tonitruo contremuit*. Sunt autem hæc Dei hominum peccata ulturi terrificæ potentie argumenta. Vide Matt. 24. 29. Luc. 21. 26. Tam horrenda futura est vox Dei in impios, ut tota hæc machina concutiat, nedum fragiles homines. ¶ *Et, &c.* ¶ *Et* (vel, *Antem*, P. Nam, JT. Pi. Tar.) *Dominus* (sub. est, JT. Pi. vel, erit, P. M. Ti. &c.) *spes* (vel, *refugium*, Ti. &c.) *populi sui, &c.* Mo. &c. In his scilicet tantis impiorum tormentis præsidium erit suis, nè quicquam eis noceat, vel si cœlum terræ misceatur, &c. Ostendit se denunciare extremam vindictam gentibus in Ecclesiæ favorem, quæ licet periisse videatur, ei tamen succurret Deus. Hæc referenda censeo ad victorias Judæorum de Antiochi ducibus. Hoc ingens Dei beneficium prædicatur & Esa. 63. *Indignationem Dei* id vocat Ezech. c. 38. v. 18. & *commotionem magnam super terram*, 19. qui & ignem & sulphur super Antiochi milites

milites pluiffe dicit, 22. Commotum cælum, id Angeli,
Esa. 63. 9. Dan. 12.1 *.

17. *Et scietis*] Vel, *agnoscetis*, D. Tar. ipsâ re ^b. Experimento hoc sentietis ^c. ¶ *Et erit Jerusalem* (i. e. Ecclesia Dei ^d) *sancta*] Vel, *locus sanctuarii*, M. vel, *sanctitas*, M. P. V. Pi. Tar. i. e. sanctissima, tum impuratione iustitiæ, tum purificatione per Verbum & sacramenta, Esa. 61. 10. Eph. 5. 25, 26. &c*: nec solum pura & impolluta, sed etiam sacrosancta & inviolata, & ab hominum injuria tutâ, Deo defendente ^e. Chara erit Deo, & sub ejus cura, favore & tutela, à profanarum gentium dominio, direptione & possessione (quâ *profanari* & *pollui* dicitur) libera & immunis. Vide Esa. 35. 8. Lam. 2. 2. Abd. v. 17e. Ostendet Deus urbem hanc à se electam & habitatam esse, nec permittet eam libidini hostium exponi, & profanorum hominum pedibus calcari & pollui ^h. Respexit ad Sanctum in Templo, à quo profani arcebantur, ut hîc extranei ⁱ. ¶ *Et* (vel, *Ideo*, P. sim. V.) *alieni non transibunt per eam*] Nocendi scilicet causâ ^k; vide Os. 10. 11 ^l. Vel, hostili exercitu. Simile loquendi genus & alibi ^m. Nec damnum ullum suâ contagione afferent, ut promittitur Zach. 14. 21 ⁿ. *Alieni*, i. e. peccatores, locum non habebunt in Ecclesia propter immunditiam suam ^o.

18. *Stillabant montes* (qui steriles esse solent [¶]) *dulcedinem*, דולצין *Succum expressum*, *Ti. vinum dulce*, *M. mustum*, vel *musto*, *P. JT. Pi. D. &c. i. e. vino novo & generoso* ^{q.} — *sudabunt roscida mella* *. ¶ *Et colles fluent lacte*] Itā *Sy. M. Ti. &c.* *Præ pecoris abundantia & succulentia* ^{r.} *Dicta hæc per hypallagen, pro, Lac fluet per colles, vinum stillabit per montes.* Significat copiam vini & lactis, imò rerum omnium [†]; idque *mon* & sine labore ^{r.}. Talis erat illa aurea ætas, *Ovid. Metam. I. Flumina jam lactis* — Rerum ad hanc vitam pertinentium affluentia spiritualis in Christo futura beatitudo adumbratur ^{v.}. In Regno Christi, inquit, omnium bonorum ubertas erit *. Ubertas Verbi Domini significatur: quod *musto & lacti* meritò comparatur, quum & vini more confirmet, & [instar lactis] suavitatē delectet ^{v.}. ¶ *Et per omnes rivos, &c.*] *Populus* ab hoste liber & in magno otio fossas oblimatas deterget, & novos faciet aquæductus, altæ pacis opera. Vide *Ezech. 47* [†]. ¶ *Et fons de domo Domini* (i. e. è Templo [‡]; confer *Ezech. 47. 1. Apoc. 22. 1.*) *egredietur*] Hic fons est, vel, Baptismus [‡]; vel potius, Verbum Dei, quod ex Ecclesia prodit ^{b.}. ¶ *Et, &c.* וַיִּשְׁקֶה אֶת נַחַל הַיַּשְׁמָיִם *Et* (vel, *qui*, *JT. Ca. Pi.*) *irrigabit valem* (vel, *torrentem*, *Vulg. Mo. P. Ti. flumen*, *Ca.* Sed locum aridum fuisse docet *irrigandi* vox ^{c.}) *cedrorum lætissimarum*, *Tar. JT. i. e. Ecclesiam*, in qua *justi plantati crescunt* ut *cedri lætissimæ*: vide *Psal. 92. 13* ^{d.} Ut olim ex lignis דולצין *Tabernaculum ædificabatur*, *Exod. 25. 5, &c.* itā Ecclesia ex cedris spiritualibus. Vide *Psal. 1. 3. Eph. 2. 20, 21* *. Non placet, quia דולצין non dicuntur *cedri*, (quæ דולצין), sed aliud genus arborum *spina alba* simile, teste Hieronymo ^{f.}. Vel, *funiculorum*, ^{o.} *Ar. vel, Sittim*, *Ch. Sy. M. P. Ti. Mo. Ca. Pi. D. Mer. G.* דולצין non est nomen appellativum ^{g.}, sed proprium loci ^{h.}, ut *Num. 25. 1. & 33. 49* ^{i.}. *Jos. 2. 1* ^{k.} *Mic. 6. 5* ^{l.} Locus hic erat in campestribus *Moab* ^{m.}, *Transjordanicæ Israelitarum regioni* vicinus; vel potius, in confinio *Israelis & Moabi*, in extremis finibus terræ *Israeliticæ* ad *Orientem australem*, vide *Num. 33. 49. & Jos. 3. 1* ^{n.} haud longè à *mari Mortuo* ^{o.}. Unde apparet describi hîc aquæductum eundem quem *Ezechiel* è Templo deducit ad *mare Mortuum* & ultrà, cap. 47. ab initio ad v. 12 ^{p.} Sensus est, Fons ille, licet initio tenuis sit & exiguus, latè tandem spargetur ^{r.}. *Benedictio Dei* longè latèque diffusa erit ^{r.}, ità ut *universam Ecclesiam perfundat* [†], & procul se diffundat, nempe usque ad *valles desertas* ^{r.}. Erat enim *Sittim* in deserto. ^{q. d.} Fons ille *loca arida & remota humectabit* ^{v.}. Ut quæ hîc dicuntur rectè intelligantur, utile erit consulere *Zach. 14. 8. & Ezech. 47. à v. 1. ad 9.* ubi eadem de Ecclesia tota irriganda ad extremos usque fines ejus sententia est *. *Al. Hic Israelitæ scortati sunt*, *Num. 25.* Itaque eò respicere videtur, quod locum illum ab eis contaminatum fons ille lustraturus sit, h. e. immundissima quæque *. *Al. Sittim* erat prope *Jordanem*, ideòque significat *Jor-*

danem, ac deinceps totam terram Israel, quæ Jordane
determinatur, cis & trans Jordanem 7.

19. *Ægyptus in desolationem erit*] Diripiente eam Antiocho, Dan. 11. 40, 42, 43^t. ¶ *Idumæa in desertum*] Vastantibus eam Maccabæis, Joseph. 12. 11, 12. Confer Esa. 63^r. Nomine *Ægypti* & *Idumææ* (quæ graviter & sæpe afflixerant Israëlitas^a) omnes Christi & Ecclesiæ hostes intellige^b. ¶ *Pro eo*, &c. *וְיָמֵינוּ*] *Propter injuriam* (vel, *vim*, M. sim. JT. Pi. Ti.) *filiorum Jehuda*, Mo. &c. Genitivus hic passivè accipitur, ut Obad. v. 10^c. Vel, *in filios*, &c. JT. Pi. vel, *illatam filiis Judæorum*, M. P. Liv. D. *illatam Judæis*, Ti. quam in Ecclesiam exercuerunt^d. ¶ *Et effuderunt sanguinem innocentem in terra sua*] Nempe, Judæa: vel potius, in *Ægypto* & *Idumæa**, Judæa modò à Syriæ Asiæque, modò ab *Ægypti*, Regibus fuit vexata: quod significant Decem cornua apud Daniele. Idumæi autem plerumque Judæorum oppressoribus se aggregabant^e.

20. *Judæa in æternum, &c.*] Per longum tempus in pace erit ⁸. Fructum redemptionis æternum fore promittit ^h. ¶ *In generationem, &c.*] Per aliquot hominum ætatesⁱ. Per omnes ætates^k.
21. Et, &c. וְנִקְיִי לֹא נִקְיִי [Variant.] *Mundabo quidem, sed sanguinem eorum non mundabo, P. sim. Ele. in Mer. qu. d. Gentibus profanis remittam alias omnes injurias^l; unum hoc non finam impunitum, quod fuderunt sanguinem innocentem^m, (quod inter omnia scelera gravissimum estⁿ) sanguinem Sanctorum^o. Non placet: tum quia dixerat v. 19. perdendos Ægyptios, &c. ob rapinam; tum quia omnino וְנִקְיִי videtur jungendum cum וְנִקְיִי. Nec placet versio Chaldaei, Quorum vindicavi sanguinem sum adhuc vindicaturus. Quod sunt qui ad judicium referunt, quod, etiam si hinc puniti sint persecutores Ecclesiae, tamen plenius poenas sint daturip. Al. Sanguinem eorum mundabo, & non mundabo; h. e. Ego purgabo Judæos, sed non utar extremo rigore: non excoquam te instar auri, &c. nam in scoriam totus abires^q. Et mundabo, sanguinem eorum non mundavi, M. Et (vel, Ubi, Pi.) mundabo (vel, expiabo, Ca.) sanguinem eorum (nempe Judæorum^r; vel, fidelium, qui significati sunt v. præced. per vocem *Judæ* +; quorum sanguinem innocentem supra effusum dixerat^t: subaudi, וְנִקְיִי, quos, vel quem, Ti. Ca. Pi, Mer. D. Liv. Calv.) non mundavi, Ti. Calv. vel, expiavero, Ca. vel, mundaveram, Pi. D. Mer. h. e. vel, qui adhuc restat expiandus; vel, qui hominibus merito videtur effusus, propterea quod cum non expiaverim. Nunc ergo expiabo^x, & innocentem fuisse declarabo^y, partim illos absolvendo ab æterno exitio in die Judicii, partim eorum inimicos damnando & ulciscendo. Sic verbum *justificandi* usurpari videtur in Apocryphis adjectionibus Estheræ 10. 12. Hereditatem suam justificavit, i. e. Populum suum justum esse, & à culpa vacare, improbos poenâ afficiendo ostendit^z. Al. Mundabo eos à peccatis (quæ sanguinem vocat, quia, ut sanguis quo quis confusus est offendit oculos hominis, ita peccata offendunt Deum,) quos non mundaveram, perfecte scilicet, & quoad regenerationem: nam remissio peccatorum in hac vita perfecta est^c. Per sanguines intelligit fordes & scelera populi sui, à quibus, inquit Deus, ego illum purgabo, & deinde redimam: quomodo enim esset Redemptor populi sui, nisi deleret ejus peccata^d? Etiam ea peccata & is sanguis qui putabatur non posse aboleri, jam per Divinam misericordiam expiabuntur^e. Al. Ubi mundabo eos quorum sanguinem non mundabam, JT. Tar. Eos, i. e. Gentes in Ecclesiam cooptatas, quæ prius erant mortuæ in offensis, alienæ, &c. Eph. 2. 12^f. Imò & Judæos, quos Lex non mundavit, mundabit fides, &c. Act. 15. 9, 10^g. Et requiram, vel ulciscar, sanguinem illorum, o. Sy. Ar. neque parcam, Sy. Ar. vel, inhiisumque esse non patiar, o. וְנִקְיִי hoc loco est, ulcisci, ut vertitur Zach. 5. 3. Sensus est, quem pulchre expressit Chald. Siquis adhuc erit Judæorum sanguis effusus quem ultus nondum fuero, etiam hunc ulciscar: ut in Ammonitis & Moabitibus. Vide Joseph. 12. 11, 12^h. ¶ Et Dominus (vel, Jehovah, JT. Pi. Filius Deiⁱ,) commorabitur (vel, habitat, P. Ti. vel, habitans, sub. erit perpetuo, V.) in Sion^j i. e. In Ecclesia; vide Joh. c. 14. 23^k: in Ecclesia jam translata in coelum^l. Cultus Dei manebit Hierosolymis^m.*

SYNOPSIS

Criticorum aliorumque Commentatorum

I N

AMOSUM.

CAP. I.

V Erba, &c. וְכַתְּבִי עָמוֹס Verba Amos, P. JT. Pi. &c. Nonnihil subaudiendum, Sequuntur verba prophetiae Amos. Inscriptio hæc & a-

liarum Prophetiarum facta est, non à Prophetis, sed à Senatu magno, qui Prophetarum scripta colligebat, & prænotabat tempora. Offendit hoc mentio terre motus^b. Al. וְכַתְּבִי (quia vox sæpe res notat^c) h. l. significat, non tantum dicta, sed & facta, seu oracula, quævis quæ edidit Amos: sicut eadem phrasis occurrit in Ecclesi. 1. 1. Jerem. 1. 1. Hag. 1. 12. &c.^d. Hic Amos non fuit Esaia pater*, quippe qui יְשַׁעְיָהוּ dicitur^e. Coetaneos hic habuit Hoseam & Jesaiam^e, & Micham^b. Puto hunc Prophetam inter eos qui supersunt secundum fuisse: quum præcesserit eum Jonas tempore Amasiae Regis Judæ, 2 Reg. 14. 23, 25^f: ipse autem præcessit Hoseam^g; quia hic sub Ozia tantum prophetavit, Hoseas etiam sub tribus subsequentibus Regibus^h. ¶ Qui fuit in, &c. וְכַתְּבִי Inter pecuarios ex Tecoa, Pi. Liv. sic JT. sim. Mo. vel, pastores, &c. P. M. sim. Ch. Sy. Ca. vel, illos pecuarios, &c. Tar. inter homines armentarios haud extremus de Tecoa, Ti. ex pastoribus illis claris Thebuenfibus. וְכַתְּבִי non modò significat pastorem, (qui Heb. est רֹעֶה), sed etiam negotiatorem in gregibus, iisque abundantemⁿ; sive dominum pecoris, qui pastorum operâ utitur^o: unde Rex Moab וְכַתְּבִי dicitur, 2 Reg. 3. 4^p. Hic tamen pastorem notat^q, sive bubulcum^r: ut patet, tum ex collat. Amos. c. 7. 14^t; tum ex eo, quòd Thecoa erat oppidum exiguum. Vide 1 Chron. 2. 24. & 4. 5. 2 Chron. 20. 20^t. Hinc sermo ejus mindus elegans est, & sæpe ex arte pastoritia petitus. Talem elegit Deus, ut sapientiam hujus seculi confunderet^v: ut retunderet arrogantiam Regis populique Israel, ex prosperitate ortam*. Pro וְכַתְּבִי, o. legerunt וְכַתְּבִי, & verterunt, וְכַתְּבִי, pro quo, וְכַתְּבִי in quibusdam libris scriptum est^v. Tecoa erat oppidum, vel, 1. in tribu Aser^z: vel, 2. in tribu Benjamin^a, uti videtur ex Jer. 6^b: vel potius, 3. in tribu Juda, ut patet ex 2 Par. 11. 6^c. sex milliaribus distans à Bethlehem*, (ad meridianam plagam^f), ideòque 12 milliaribus à Jerosolyma; ut Bethlehem sit in medio itineris spatio inter Jerusalem & Tecoa: unde colligo eam fuisse in tribu Juda, in qua erat quicquid est ultra Bethlehem ad meridiem, ad Arabiam, i. e. Idumæam usque^h. Pastioni pecudum aptum eratⁱ, propter desertum adjunctum^k, cujus sit mentio 2 Par. 20. 20^l. Indè à Deo missus erat ut contra decem Tribus prophetaret, cap. 7. 15^m. quum ex Decem tribubus rari tunc essent veri Prophetæ, & hi ferè metu Regum, &c. se in Juda reciperent, ubi purior vigeat Religioⁿ. ¶ Quæ vidit super (vel, de, vel in, Mer.) Israel] i. e. Decem Tribus, quæ, quòd major essent Israelitarum pars, pristinum & commune nomen in divisione Regni retinuerunt. At verba audiuntur, non videntur. Sed וְכַתְּבִי [rectius dixisset, וְכַתְּבִי] propriè visionem sonat propheticam. qu. d. Hæc sunt ea quæ Amos prævidit, & revelatione accepit à Domino

prædicenda^o. Quæ vidit, Deo scilicet ostendente; id est, Mer. prophetavit^p: Vel, q. d. quæ Deus illi per visionem præfecit^q. ¶ In diebus Ozia] Qui & Azarias, 2 Reg. 15. 1^r. Quo tempore & Esaia prophetavit. Illis enim temporibus Deus plures simul Prophetas excitavit, propter impendentem captivitatem, qui populum admonerent^t. ¶ Ante, &c. וְכַתְּבִי Duobus annis^u ante terra motum, P. M. &c. illum scilicet insignem^v, & tunc notissimum^w, de quo Zach. 14. 5^x. Uzziâ regnante^y, ut indè constat^z: eo ipso tempore quo Rex Olias ob attentata munera sacerdotalia leprâ percussus est^a, ut testis est Josephus Antiq. 9. 11^b. Al. Annum mortis Osiæ respicere videtur, ex collat. cum Esa. 6. 1, 4^c. Alii referunt ad tumultus illos bellicos à morte Jeroboami, 2 Reg. 15. 8, &c.^d.

2. Et, &c. וְכַתְּבִי Et dixit, (Propheta scilicet, ob Pefic, [accentum super hoc verbum,] qui & dictiones dividit & sententiam: nè itaque jungas cum וְכַתְּבִי ideo & וְכַתְּבִי scribitur, ut in pausa solet; quum aliàs dicatur וְכַתְּבִי.) Dominus ex Sione rugiet, & de Jerusalem, &c. Ti. &c. Id est, vel, è cælo^e: vel, è Templo^f; ubi Deus habitabat^g, ubi verus cultus erat^h, ubi Propitiatorium unde Dominus reddebat responsaⁱ. Indè decreta edere dicebatur, vel in populum suum, eum puniens; vel in hostes suos^m. Sionem hic opponit templis Jarobeami, & conspuat contra cultus ejus, &c.ⁿ. Ex Sion, à qua vos defecistis, &c.^o. non, è Dan & Bethel^p. Rugiet, ut leo è lastro suo erumpens^q; vel, prædâ captâ^r. Omnes artifices suæ artis loquuntur exemplis. Prophe- ta ergò ex arte sua pastoritia similitudines ducit, iramque Dei confert rugitui leonum^t, qui in deserto Thecæ satis frequentes erant, ut credibile est^v. Locutio hic eadem quæ Joel. 3. 16^v. (nisi quòd ibi in gratiam Israelis id fecit, hic adversus illum^w.) Sic & Jer. 25. 30. Significatur his verbis Dei ira^x; vel, summa potentia^y. Rugiet, &c. id est, per me & alios Prophetas clamabit, & prædicet captivitatem & desolationem Israelis^z. ¶ Et (vel, Quandoquidem, JT. Idcirco, Pi.) luxerunt, &c.] Sic JT. vel, lugebunt, &c. Ti. Mer. D. &c. nam, quia præcessit futurum, quæ sequuntur præterita sunt per futurum exponenda, ut regula habet. Lugebunt, id est, squalebunt^b, & vastabuntur^c. Luctus hic tribuitur habitaculis, sicut terræ Hof. 4. 3. Joel. 1. 10. ob hominum luctum in iis, &c.^d. ¶ Et exsiccatus est (vel, aruit, JT. arefecit, Ti. Pi. &c.) vertex, &c. וְכַתְּבִי Caput (vel, summitas, sive vertex, M. P. Ti. vel, præstantissimum, JT. Pi. præcipua pars, V.) Carmel, Mo. P. M. Ti. &c. vel, arborum, JT. Pi. וְכַתְּבִי sumitur vel, 1. propriè, pro monte^g; qui duplex fuit: unus ad meridiem, in tribu Juda, in quo oppidum cognomine, Jos. 15. 55. ubi habitavit Nabal; alter ad Septentrionem, Tyrum versus, lacui Galilææ imminens, ubi Elias sæpe fuit, 1 Reg. 18^f. Uterque autem fertilissimus erat^g, & pascuis & frugibus & vineis & arboribus^h. Hinc, 2. antonomastice accipitur pro quovis loco fertiliⁱ, ut Esa. 16. 10. & 29. 17^k. Præcipuum Carmel, i. e. ipsius loci fertilis. Prædicat siccitatem, quæ causa est sterilitatis^l. Sæpe etiam siccitas causam dat cur moveatur terra, ut notatum Aristoteli. Eadem agris causa sterilitatis. Plinius ait nun-

quam urbem Romam tremuisse, ut non futuri eventus aliquis id prænuncium esset †. Sed malim דָּוָדָּהִי hinc propriè accipere, ob He hajedia præpositum^m, & montem intelligere Carmelum, illum nempe in Judaⁿ; quia propior erat deserto, & pastoribus ob id notior^o. [Mallem tamen eum in Israele: huic enim, non Judæ, h. l. minatur.]

3. *Hec dicit, &c.* In sex Regna hic vaticinatur quæ Israelitis & vicina & infesta erant P. Qu. Cur Amos, præfatus se verba facturum contra Israelitas, nunc sermonem convertit ad Damascus, &c. ? Resp. Hoc eò facit, i. nè Israelitæ putarent fortuita esse quæ sibi acciderent, cùm eadem viderent finitimis accidere^r: 2. ut declararet Deus se non modò in suos ob scelera animadversurum, sed & in alios ob injurias populo suo illatas †: 3. nè ex felicitate vicinorum impunitatem sibi promitterent^t. 4. Ut Israelitas melius præpararet & expergefaceret, voluit Deus ante eorum oculos ponere aliorum poenas, tanquam totidem confirmationes vindictæ Dei^v. Si enim Deus gentibus ignaris non parcat, quantò minùs Israelitis scienter & malitiosè peccantibus? Confer Gen. 20. 4. 5. Luc. 12. 47. 48. Jac. 4. v. 17^x. ¶ *Super tribus sceleribus* (vel, Propter tres transgressiones, Pi. Ang. sic JT. &c.) *Damasci, & super quatuor* Sic M. Ti. P. *Damasci* nomine Syriam intellige^r, cujus caput erat *Damascus*, Esa. 7. v. 8^r. [*Tria & quatuor* hic intelligunt vel, i. definitè.] *Damascus* quater vexavit Israel: 1. sub Baasa Rege Israel, 1 Reg. 15; 2. sub Achabo; 3. sub Joahazavo Jeroboam, 2 Reg. 13; 4. sub Achazo Rege Juda, 2 Reg. 16. Tunc autem scelerum omnium poenas dedit, à Tiglath-Pilesero capta, &c. Tria scelera Deus condonat homini; quantum verò punire solet^b, nec ei condonare vult^c. Cui repugnat sacramentum reconciliationis, nemini ab Ecclesia negandum, etsi centies in idem scelus prolapsus esset, modò in peccatore appareant verisimilia signa poenitentia^d. [Vel, 2. indefinitè.] *Tria & quatuor*, i. e. multa^{*}: certus numerus pro incerto, ut sæpe f. Sic Homer. Odyss. 9. Τῆς μύνης Δαναοὶ καὶ Τρῶες, &c. Quod Virgilius imitatus est Æneid. 1. O terque quaterque beati^s. Alii *tria & quatuor* conjungunt, ut fiant septem, quo numero plenitudo & perfectio significatur^b, ut Levit. c. 26. v. 18, 21, 24. Prov. 24. 16. &c. q. d. Si tantùm bis aut ter peccasset [*Damascus*], percussissem illi: nunc, quia nullum peccandi finem facit^t, quum, postquam à me tam sæpe veniam est consequuta, eodem sceleris sit relapsa, quantò etiam (i. e. jam sæpius) offenso me, & divexato populo meo, obstinationem suam planè ostendens, non jam feram, &c. Sic Scripturæ moris est loqui, quòd Deus bis & ter hominem expectet dum respiscat, i. e. aliquoties: quantò tandem, ubi eum videt in impoenitentia persistere, eum abjicit & reprobat, & in peccatis suis relinquit^t. Perditam in Syris obstinationem, notat, quòd sine modo & fine sine peccarent, &c. Ego, inquit, brevi sumam poenas de Syris, quòd non faciant finem peccandi, licet sim tardus. Hæc ratione invitat ad poenitentiamⁿ. ¶ *Non, &c.* וְלֹא אֶפְשָׁר לִי ¶ *Non avertam* (averfabor, o. vel, revocabo, Ti. G. retraham, Ca. reducam, Mer. Liv. vel, convertam, Mo. M. Liv. V. D. nempe ad me, per poenitentiam, ut eorum miserear^{*}: paream, Ch. P.) *ab ea*, Ar. vel, *ab eis*, Sy. vel, supplicium ejus, Ang. vel, *istud*, JT. Pi. nempe quod mox dicturus sum v. 4, 5°: istam poenam quam mox indicabo. Sed affixa ad præcedens semper rectius referuntur quàm ad sequens^q. Vel, *illud*, putà malum venturum & meritum, quod v. præced. per rugitum leonis significabatur^r. Vel, *hoc*, nempe quod decrevi. Quia toties iniquè agunt, minas meas exsequant^r. Vel, *ei*, P. *eis*, Ch. vel, *eis*, Ca. vel, *eum*, five *eam*, Mer. D. M. Ti. Mo. Liv. nam urbium nomina nunc foemininè usurpantur, nunc masculinè, habità ratione populi^t. Non convertam illam ad veniam five misericordiam meam^v. Activè accipio, quòd Deus se non convertet ad misericordiam, non erit ei propitius^{*}. Non revocabo eum ab errore in viam, nec reducam eum ad gratiam meam: q. d. Relinquam eum sibi, & ruere permittam in scelera omnia & finale exitium^z. Pronomen refertur ad Damascus^b. Sed וְלֹא אֶפְשָׁר לִי est foemin. nec satis rectè in-

frà v. 13. affixum hoc sing. num. referretur ad filios Ammon^c. Vel, *eum*, sub. *furorem*; ut sit relativum sine antecedente^d. Vel, *eum*, nempe *terra motum*, quem v. 1. minatus erat: Hic motus, inquit, certò eveniet, neque avertam eum, propter triplicia & quadruplicia peccata Damasci, Gazæ, Tyri, &c.^{*}. Al. *Non dabo ei quietem*, q. d. Indefinenter vexabo eum^f. ¶ *Eò quòd, &c.* וְעַל דָּוָדָּהִי Eò quòd trituraverint (vel, obtriverint, frugum more^g, gravissimè affligerint^h: comminuerint, Ti. Heb. Propter triturare, Pi.) tribulis, vel *rastris*, (vel, *plaustris*, Vulg. vel, *rotis*, Th. vel, *ferreis*, s.) *ferreis Gilbadem*, JT. Pi. vel, habitatores Gilead, P. sim. Mer. Liv. i. e. Israelitas Transjordanitasⁱ: qui se victoribus in fidem dederant^k. Inlignis crudelitas^l, nec tunc temporis inusitata^m. Vide 2 Sam. 12. 31. Joel. 3. 14ⁿ. & 1 Par. 20. v. 3°. Factum hoc Hazaele Rege. Vide 2 Reg. 8. 12^r. & 10. 32, 33^q. וְעַל דָּוָדָּהִי vel וְעַל דָּוָדָּהִי est, tribula, i. e. plaustrum dentatum genus quo fruges obtrebantur, ut excussis granis in paleas comminuerentur in cibum jumentorum^t. Præcedentibus hic subjungit scelus omnium gravissimum, cujus solius semel patrati nomine digni erant exitio, multò magis sæpius iterati^t.

4. *Mittam ignem* Sic vocat gravem Dei iram^v, si ve gravissima supplicia^z: hostem^y, potentissimum & acerrimum, qui ignis more omnia vastat^z: bellum, ut Psal. 78. 63^r aut pestem, quæ ferè bellum comitatur^z. ¶ *In domum Azael* i. e. Vel, 1. familiam & posteros ejus^h: vel, 2. palatia ab eo structa^c. ¶ *Benadad* Fili & successoris Hazaelis^d, ut patet ex 2 Reg. 13. 3^{*}. Erat & alius Benadad ante Hazaelem^f.

5. *Conteram vellem Damascus* i. e. Veſtes^g; portas, quæ veſtibus claudi solebant^h: vel, roburⁱ, munitiones^k. ¶ *Differdam habitatorem de campo, &c.* וְלֹא אֶפְשָׁר לִי De Bicaib *aven*, P. D. Mer. &c. Nomen loci^l, five urbis in Syria^m. Significat *vallem vanitatis*ⁿ. Græcis *Βασιλειαν* vocatur; similiter & Syris^o. De valle vanitatis, Ti. ubi colebantur idola^p. De valle (vel, campo, D.) *Aven*, M. sic JT. Pi. ¶ *Tenentem sceptrum* Regis periphrasis est, qui hinc *αὐτοκράτωρ* vocatur, id est, *sceptritenens*, in Homer. Iliad. 9. 9. ¶ *De, &c.* וְעַל דָּוָדָּהִי De Beth-eden, P. D. Mer. &c. de domo Heden, Mo. M. G. JT. Pi. qui *Paradisus* Ptolemæo^r: de domo voluptatis, five *deliciarum*, Vulg. Ti. Urbs etiam erat in Syria, Regia, ut & Damascus^t. Sita erat in loco amoenissimo^t. Syriam Damascenam hic intelligo, five eam Syriæ partem inter Libanum & Antilibanum comprehensam. Fuit hæc vallis *בְּעֵדֶן*. Nam & Hoba vocatur Gen. c. 14. v. 15. & Hadrae, Zac. 9. 1. & h. l. Vallis *Aven*, & Beth-Eden, sedes voluptatis^v. ¶ *Et transferetur populus, &c.* וְעַל דָּוָדָּהִי *Populus Aram*, five Syria, in Kir, Ti. sic Mo. &c. vel, nempe in Kir, M. in Kivum, JT. Pi. Kir est in Assyria^{*}. Al. Kir est Cyrene^y, five ea Africa pars quæ Pentapolis vocatur. Sed vix credibile est Assyrium illos eò deduxisse, nisi fortè tum Cyrene erat in ejus ditione^z. Al. Kir potius est pars Albanæ adſita Cyrrho amni, ut diximus ad 2 Reg. 16. 9. Ex quo loco discimus, quæ hic de Damasco vastata & de Syrorum Damascenorum deportatione dicuntur, impleta per Tiglathphalasarum^z.

6. *Gazæ* h. e. Philistæorum^b. *Gazam* solam nominat, quia Regia & metropolis hæc erat. Vide Jud. 16. v. 21. 1 Sam. 6. 17^c. ¶ *Eò quòd, &c.* וְעַל דָּוָדָּהִי Quòd tranſtulerint (vel, relegaverint, Ca. vel, ipsi tranſtulerint, M. Mer. sim. Tar. ad verb. Propter transmigrare facere eorum, V. vel, Propter deportare ipsos, Pi.) *captivitatem perfectam*, Ti. M. simil. Mer. V. Liv. &c. *Deportati nem perfectam* vocat, quæ omnes migrant^d, nullo ætatis vel sexus discrimine habito^e; ita ut nemo evaserit^f. Vel, *hos* (sub. *Judeos*, Pi. vel, *Israelitas*, Ca.) *deportatione perfectâ*, JT. Tar. Pi. five, *exilio absoluto*, Mer. vel, in *captivitatem perfectam*, subaudito^g ante וְעַל דָּוָדָּהִי: vel, *captivitatem pacificam*. Cùm Sennacheribus Judæam invasit, multi ad primum ejus adventum in vicinas regiones se recepèrunt, ut apparuit Esa. 16. 4. Philistini hos Judæos, qui nihil ipsis nocuerant, non ut supplices protexerunt, sed quasi bello captos vendiderunt Idumæis^h. Cùm Israelitæ profugerent & latibula quærerent, diverterentque ad Palæstinos, noluerunt eos hospitio suscipere, sed hostibus tra-

* Tar. d. standos parietes, contemptus & ludibrii causa. Credibile est, Moabitas, subactos à Chaldeis, & Chaldeis militantes, hoc modo odium suum voluisse ostendere in eos qui adhuc Chaldeis resistebant. Vel, in calcem, id est, prorsus & perfectissime. Sic Esa. 33. 12. Vel, usque ad cinerem, Vulg. vel, ut calcem, J. T. Pi. Hoc referunt ad illam historiam 2 Reg. 3. 27. Non placet *. Vide ibi dicta f. 1. Ibi ubi reciprocè accipi potest, filium suum. 2. Ibi regis filium, hic regis ossa comburuntur. Aliam itaque attingit historiam, quæ tamen in S. S. non legitur; ut nec multa alia quæ in Prophetis indicantur. Verum mirum est, Deum cæteris comminari quod Israellem affligerint; his verò ob offensos Idumæos, qui externi erant. Resp. 1. Fecerunt hoc Moab in odium Israelitarum, qui Idumæorum propinqui erant; nec possent non commoveri tam immani fratrum injuriâ. 2. Deus, ut se omnium Dominum ostendat, ulciscitur hoc scelus, quod immane erat, & ferinum: sæviabant enim in ipsa cadavera, ab ipsis effossa; quorum non modò corpus, nervos & cutem, sed & ossa ipsa, membra omnium durissima, non privati hominis, sed Regis ipsius, combusserunt. 2. In Moab] Vel, urbem præcipuam, dictam Moab, postea Arcopolin; vel potius, regionem, sive populum, quia mox urbis meminit. Carioth, מְקַרְיֹת Carioth, M. sic P. Mo. &c. Urbis Moabitarum, Jer. 48. v. 24. Vel, urbem Kerijoth, quæ metropolis erat. Sic apud nos passim urbium nomina pluralia videas. Duplex erat urbs Carioth; una in tribu Juda, Jos. 15. 25. altera in Moab, Jer. 48. 24. Morietur (i.e. interfectione delebitur, vel, gravissime affligetur,) in (vel, cum, Pi.) sonitu] Vel, strepitu, expugnationis scilicet. Vox de bellico strepitu usurpatur Hos. 10. 14. Vel, in tumultu, i.e. tumultuosè. 3. Disperdam judicem, &c.] i.e. Regem, cujus officium est, reddere jus populo. Vel, sufferem, & quasi interregem: moderatorem, vel gubernatorem. Sensus, q. d. Abolebo Regnum; ideòque & nomen & corpus populi, quod sine regimine nequit consistere. 4. Super tribus sceleribus Juda, &c.] q. d. Quod tertio & quarto, i.e. sæpius, in eadem scelera sunt relapsi, ac in iis obstinati sunt. Ab externis Regnis jam transit ad Judæos & Israelitas, propter quos illorum excidium prædixerat: ut ingratitude illis exprobraret, quod, quum propter crudelitatem erga illos alias gentes everteret, illi tamen non desinerent Deum irritare. Incipit autem à Judæis, sive Regno Duarum tribuum. Idque, 1. ut perpetuo deinceps orationis filo sermo in Israelitas procederet, in quos omnia quæ sequuntur dicturus erat. 2. Ut significet, se nò Judæis parsurum, qui Deum colebant, &c. nedum Israelitis, qui vitulos, &c. f. 3. Nò locus esset calumniæ, si Propheta acriter in vicinos inveheretur, mitius autem loqueretur de Judæis, utpote popularibus suis, & illorum flagitia tegeret, Regnum scilicet ad eos transferre cupiens: idcirco eos libere & atrociter accusat, &c. f. Quod abjecerit (vel, spernunt, J. T. Pi.) legem, &c.] Id est, cultum Dei, puramque Religionis doctrinam: Legem scriptam. Reliquis objicit peccata in jus naturæ. Servus sciens voluntatem Domini gravius vapulabit. Dices, Israelitas etiam accepisse Legem. Resp. In illis hoc tolerabilius erat, quia sacerdotibus veris carebant, & ab aliis in cultu vitulorum instituti sunt. Judæi autem habebant Templum, & sacerdotes, qui eos quotidie docebant. Non custodierit] Negatio hic, ut sæpe, contrarium vehementius affirmat. Non perfringit hic negligentiam & incuriam, sed damnat ipsos quod scientes & volentes discederent à Lege, &c. Deceperunt enim eos idola sua] Vel, mendacia, Ti. J. T. Pi. D. &c. i.e. commenta falsi cultus, sive ab ipsis exco-gitata, sive ipsis à falsis prophetis obtrusa, de Deo alibi vel aliter colendo quàm jussit. Ordo hic diligenter notandus est: primo, Legem abiciunt; deinde, in errores ruunt, &c. Deo ipsos sic puniente, juxta 2 Thes. 2. 11, 12. Refellit hic prætextum intentionis bonæ quæ hæc facerent. At, inquit, fallunt eos sua mendacia. Patres eorum] i.e. Majores: eos scilicet, vel, 1. qui in Ure Chaldeorum degebant; vel, 2. qui in deserto vitulos colebant. Quæ illi sequuti fuerant,

ideòque & puniti: unde hi debuerant emendari; verum deteriores sunt reddit. Vide, non esse sequendos patres in delictis; nec curandum quid illi docuerint, dixerint, aut fecerint, sed solo Dei Verbo acquiescendum. Hæc circumstantiæ crimen amplificat, quod infatigabilis erat populi furor, & vitium hoc seculis omnibus regnavit, & filii æmulabantur patres suos, mala ova malorum corvorum. Confer Act. 7. 51.

5. Ignem, &c.] Nempe Nabuchodonosori.

6. Israel] i.e. Decem tribuum; quas præced. exemplis ad attentionem præparaverat. Pro, &c. עַל-כֵּן] Et quod vendiderint (i.e. circumvenirent; nempe judices illius ævi, muneribus corrupti; & alii his eos corruptentes) argento (i.e. pecuniâ, ut Mic. 2. 3. v. 11. & ante עַל-כֵּן idem quod sequens בְּעֵבֶר d.) justum, P. M. &c. i.e. justos, sive infantes, eos qui justam in judicio causam habebant: est enim עַל-כֵּן forense verbum. Quod pretio corruptus contra eum judicaverit. Et pauperem (i.e. causam ejus,) pro, &c. בְּעֵבֶר עַל-כֵּן] Pro calceis, Sy. Ar. Mer. sic. M. sim. Vulg. vel, pari calceorum, P. J. T. Pi. Ang. Ti. sim. Mo. i.e. pro re vili, & parvi pretii. Proverbiale, quo usus est & infra 8. 6. Confer Ezec. 13. 19. Joel. 3. 3. Gravius hoc quàm si fame adacti id fecissent. Qui initio argentum postulabant, nunc vili corrum-puntur. Quum semel defleant homines à recto cursu, prostituunt se absque ullo pudore. Al. pro clausuris, i.e. ut agrum pauperis suis vicinum includant, & eodem ambitu cum suis comprehendant. Sed hoc subtilius; ut & illud, quod calcei mentionem referunt ad plenam possessionem indicandam, quæ exuto traditio-que calceo confirmari solebat, Ruth 4. 7. quod Kimhi credit Jonathan respexisse quum, pro calceis, reddit, ed ut possideant. Sed quid si Chaldeus simpliciter significet, eos pauperem opprimere, ut quoquomodo & undecunque rem faciant, & vel ob vile lucellum, ut vel calceos suæ possessioni adjiciant. Qu. Sed cur non orditur ab Israelitarum superstitionibus, quibus Judæos vincebant? Resp. Commodè incipit à notis principiis, & objicit illis quæ publica erant & aperta, & quæ nò ipsi quidem negare possent. At contemptum Legis Dei non confessi essent, quia Deum in vitulis colerent. Primum itaque convincit eos crudelitatis, impuditiæ, &c. deinde exagitat superstitiones, &c.

7. Qui, &c. הַשֹּׁמְרִים עַל-אֶרֶץ בְּרָאשׁ יְרֵמִיָּהוּ] Anhelantes super pulverem terræ in caput pauperum, Mo. sic Ti. Pressus est hic sermo, ut alias 7. [Variant.] Qui humi in pulvere tenuium capita pessundant, Ca. Anhelantes, vel Qui anhelant, (vel, expectant, V. inbiant, Liv. toti in hoc incumbunt, summo ardore cupiunt & contendunt: nam עַל-כֵּן proprie sign. inhiare, anhelare aperto gre, aerem attrahere serpentum & belluarum sui anhelantium more, quæ, ad interiorum æstum temperandum, auræ frigidioris afflatum hiantes avidè captant, sicut Jerem. cap. 14. vers. 6. super pulverem terræ, Calv. (vel, propter pulverem, &c. Liv. vel, super terram, Calv. vel, ut sit pulvis terræ, P. V. Mer. ex He. Liv. על, pro עַל-כֵּן d. i.e. ut oppressione suâ vexatos in luctum coniciant. Pulvis enim super caput in luctu & rebus afflictis olim ponebatur, Job. 2. 12. Ezec. 27. 30. etiam caput ipsum in pulvere, Lam. 2. 10. ad caput (vel, in capite, P. Mer. ex He. vel, super caput, Liv.) inopum, &c. Calv. i.e. ut humi eos raptent & distrahant; ut eorum capita pulvere terræ, quem calcant suis pedibus, aspergant & compleant. Non potuit expressius & apertius pauperum conculcationem oppressionemque demonstrare. Qui anhelant in pulverem terræ, qui est & hæret in capite tenuium, à se in terram prostratorum. q. d. Non sat habent eos deicere, sed insuper ad caput & vitam adspirant, ut eam quoque auferant: quæ belluina est rabies. Qui deglutiant, vel absorbent, scilicet pauperem, ut dixerat; (עַל-כֵּן proprie est, anhelare, aerem respirare, vel attrahere; deinde, anhelando deglutire, & spiritum recipiendo absorbere.) idque super pulverem terræ, i.e. efficientes omnibus modis ut eum collocent super pulverem terræ; (sub quem etiam ponunt) in capite tenuium, i.e. Qui ita velut deglutiant tennes, ut, eos humi pessundantes, & conculcantes eorum capita, pulvere conspergant & luto oppliant. Quod accidit dum in terram

terram prosteruntur. Significat gravem pauperum oppressionem¹. Qui desiderant videre pulverem, &c. q.d. Opprimunt pauperes, quos libenter vident dejectos prosternt in terram, & illorum capita compleri pulvere; ut sit in dejectis in terram^m. Pessundabant pauperes in pulvere terrae, quem ponebant in capite pauperum, M. Qui anhelant (i.e. properant, ut Cohel. 1. 5.) ad pulverem terrae in capite tenuium, i.e. eo ubi tenues rei sunt. Vel sic, Qui anhelant, i.e. avidè appetunt, ut sit pulvis terrae in capite tenuium, i.e. ut tenues rei fiantur, accusati videlicet à divitibus, quibus sc. iudices illi jus vendiderunt. Rei prisco ritu caput pulvere opplebant, ut notat Samæus senex apud Goriönidem cap. 44ⁿ. Qui conterunt super pulverem terrae capita pauperum, Vulg. Pauperes solo affligunt^o. Qui anhelant in caput tenuium (sub. dejecturi, JT. Pi. ellipsis verbi relati P. & sub. eos, Pi.) in pulverem terrae, JT. Pi. Hæc verba in Hebræo sunt trajecta^q. Sed trajectio h. l. non est necessaria^r. Quæ [nempe calceamenta] calcant super (vel, Quibus [calceis] terunt, Sy.) pulverem terrae, o. Sy. exagitant pauperes, Sy. vel, & pugno percutiebant in capita pauperum, o. Qui conterunt quasi pulverem terrae caput mendicorum, Ch. ^qוּפָּרְסוּ, inter alia multa, significat, conculecare, etsi Dictionaria fileant^t. Dicit hoc, sed non probat^t. ¶ Et viam humilium (vel, mansuetorum, Mer. Pi. JT. &c. i.e. modestorum hominum de se summissè sentientium^t: vel, pauperum, V. Mer. nam ^qוּפָּרְסוּ, mansueti, & ^qוּפָּרְסוּ, pauperes, afflicti, non multum differunt, & ferè utrumque apud eosdem reperitur: hinc, ubi unum scribitur, alterum ab Hebræis legitur, ubi sic postulat sententia^t.) declinant^t. Id est, declinare faciunt: q.d. Cogunt eos de via cedere, quasi metu illorum in publico apparere non audeant; vel, certè, præ fastu eos cogunt sibi in itinere & ubique cedere, nullum illis locum relinquentes^v. Res eorum pervertunt, Job. 24. 4^x. Al. Viam, i.e. instituta & actiones^v. q.d. Suâ insolentia & importunitate in causâ sunt ut etiam modesti omnem pudorem excutiant, aded ut eandem cum patre puellam ineant, ut sequitur^z. Al. Viam, i.e. causam^z, negotium^b, iudicium^c: quod sic accipitur Exod. 18. 20. Job. 17. 9^d; quod via comparari solet, Prov. 17. 23^x. Al. Confilia, conatus, opera pauperum subvertunt, cogentes à cœpto desistere, & spe suâ excidere^f. ¶ Et (vel, Deinde, Ti. Præterea, V. Tum, D.) filius (vel, vir, P. M. &c.) ac pater ejus ierunt (vel, eunt, Liv. accedunt, JT. Pi. ingressi sunt, Ti. nempe concumbendi causâ^z. Honestè ita coitum significat, ut Prov. 6. 29^b. sim. Gen. 38. 16. Et Propertius eleg. 2. 21. de meretrice, Nec finit esse moram, si quis adire velitⁱ.) ad, &c. ^qוּפָּרְסוּ אֶת הַיְּלָדָה Ad puellam, Mo. M. P. &c. sub. eandem, P. JT. Ca. Pi. sic Mer. D. Tar. vel, notam aliquam^k, ut ^temphaticum indicat^l. Qui concubitus illicitus erat ex Levit. 18^m. Quale flagitium nec inter gentes (moratiores scilicet) auditur, 1 Cor. 5. 1ⁿ. Qui semel sceleratus esse cœpit, paulatim ex uno in aliud gravius scelus prolabitur^o. ¶ Ut violarent (vel, profanent, JT. Pi. ^qוּפָּרְסוּ hinc eventum, non causam, notat P. Vel, Profanando, D.) nomen sanctum meum^q. Quo vocantur^q; quod conversatione suâ maximè sanctificare & honorare debent^r, quia sanctificavi mihi illos: cum igitur corrumpunt mores suos, violant illam sanctitatem, & declarant se non esse sanctos^t. Offendit quid inde sit consecutum. Dicebant gentes profanz, En populum Dei^t! Ecce quàm spurci sunt: quàm spurca igitur est eorum Religio! & qualis eorum Deus, qui ista tolerat, & non punit^v!

8. Et super vestimentis pignorat^{is} (vel, oppignorat^{is}, Mo. sic M. Ca. vel, in pignus acceptis, P. JT. Pi. D. &c. à pauperibus scilicet injustè^z, quia noluerunt cum illis proficisci ad colenda idola^v: quibus [vestibus ipsi] ornati utebantur in templis^t. Vestes stragulas hinc intelligo, quæ ad epulas humi vel in lectis accumbentibus olim substernebantur: Judith 12. 15. Virgil. Æneid. 1. Conveniunt, stratòque super discumbitur ostro. ^qוּפָּרְסוּ, sicut & vestis Latine, non solum indumenta significat, sed etiam stragula, aulea, tapetia; 1 Sam. 19. 13. Vide Num. 4. 6, 7, 8, &c.^z.) accubuerunt (vel, declinare faciebant, Mo. accumbebant, sive discumbebant, P. M. Mer. D. &c. vel, inclinant se, JT. Pi. Mer. D. Tar. Liv. est enim ^qוּפָּרְסוּ verbum transitivum, sed per eclipsin (ut passim Hebræis)

fit intransitivum^z. Alludit ad discumbendi morem, qui vetus erat, Esther. 1. 6. & 7. 8. Judith. 12. 15. Joh. 13. 23, 25. quo epulantes ad mensam non, ut hodie, federunt, sed accubuerunt, reclinatâ superâ parte corporis in cubitum sinistrum, inferâ in longum porrectâ ac jacente, capite leviter erecto. Unde accumbentes dicuntur reclinare se, sive reclinari, apud Horatium; ut Græcis similiter κατὰκλινειν, ut docet Lambinus ex Plat. Plut. &c. Hinc lectus epulantium discubitorius ^qוּפָּרְסוּ dicitur, à ^qוּפָּרְסוּ inclinare & reclinare^b.) juxta omne altare^c. Veteres^c, idololatraz^d, Gentes, ad imitationem Israelitarum^e, in ipsis templis, sive idoleis, convivabantur^f; ut patet ex historia de Cleobe & Bitone apud Herodotum, & ex Aristophane in Pluto^g, & ex Horat. od. 37. 1. 1. & 1 Cor. 8. 10. & 10. 21^h. ubi comestationi, ebrietati & omnibus flagitiis indulgebant. Multa hinc erant peccata: scelera sceleribus cumulant.

1. Injustè damnant pauperes. 2. Injustiùs ab illis pignus accipiunt, quum non essent solvendo^l. 3. Pignora sine delectu accipiebant, quibus pauper carere non poterat^k, eaque contra Legem detinebant^l, iis contra^k fas utentes^m. Vide Exod. 22. 26, 27ⁿ. Deut. 24. 12. 13°. 4. Diis præsentibus gratulabantur sibi de pignoribus pauperibus ablatis^p. 5. Aras multiplicarunt, contra Legem^q. ¶ Et, &c. ^qוּפָּרְסוּ אֶת הַמִּזְבֵּיִם num multarum, Mo. vel, panis affectionum, P. sim. M. &c. nempe præter jus^r: multabant enim eos pecuniâ si non dabant quantum cupiebant^t. Vel, damnatorum, JT. Pi. D. Mer. i. e. Vel, vinum quod dari solebat damnatis dum ad supplicium ducebantur, refocillandi causâ, Prov. 31. 6^t: vel, vinum comparatum ex bonis damnatorum^v, ob id quodd idola non colerent^x. ^qוּפָּרְסוּ ad potnam tam corporis quàm pecuniarum refertur^y.

9. Ego autem (Emphaticè, q. d. Ego meâ potentiâ, non vos arcu vestro, &c.^z. homunciones præ illis^z;) exterminavi (vel, exterminaveram, D. vel, delevi, V. Mer. D. &c. post exitum ex Ægypto, ut sequitur^z;) Amorrhæum (populum scilicet, i. e. Amorrhæos^z; qui & ultra Jordanem habitabant, Num. 21. 34. Deut. 3. 2. & cis Jordanem, ad mare^d. Sub his reliquis etiam Cananæorum gentes intelligit per synecdochen, ut Genes. 15. 16^x. Amorrhæi autem hinc nominantur^f, ut alibi Cananæi^z, quod potentiâ excelebant^h, & opibusⁱ. Vide Jos. 9. 10. Psal. 136. 19^k.) à facie (vel, conspectu, Mer.) eorum^l. Nempe, Israelitarum^l: eorum causâ, ad eorum auditum atque adventum, ut ante illos comparere non sunt ausi, sed statim fugerent, aut cæsi essent, non valentes resistere^m. Commemorat [Deus] sua beneficia, quod gravior appareat culpa tam ingratorumⁿ. ¶ Cujus altitudo, &c.] Amorrhæi homines erant eximie magnitudinis^o, & proceritatis, quippe de gigantum genere^p. Vide Num. 13. 32, 33. Deut. 3. v. 11^q. ¶ Et fortis, &c.] Vel, robustus, Ti. Mer. &c. q. d. Erant reliquis validiores^r. ^qוּפָּרְסוּ hinc mancum est, alibi ^qוּפָּרְסוּ: estque Tôar, [adjectivum,] non substantivum^t. ¶ Quasi quercus^z] ^qוּפָּרְסוּ propriè est, quercus, vel ilex. Sic dicitur à diris imprecationibus quibus devoveretur nè caderetur; ut & Gentiles tales arbores sacras & incæduas dixerunt: vel, ab expansione & prominentia ramorum^x. Vel, robur, sive robor, arbor è genere glandiferarum^y. Vel, castanea^v, quæ Arabicè dicitur Rex quercuum^z. Sed castanea dicitur ^qוּפָּרְסוּ. ¶ Contrivum (vel, Perdidi, Ti. Pi. &c.) fructum (i.e. posteros^z) ejus desuper, (vel, supernè, Ti. Pi. &c. i.e. à summo^z.) & radices ejus subter^z Vel, infernè, Pi. &c. q. d. Totum ipsum^b, quantus quantus est, delevi^c, ut nihil ex eo remanserit; parentes unâ cum liberis, vel, Principes & subditos^d. Allegoria ab arbore sumpta^e, (cujus partes præcipuæ sunt rami, ex quibus fructus pendent, & radices^f;) quæ funditus ejicitur^g. q. d. Profus extinxi nomen gentis^h.

10. Et duxi vos in desertum (per desertum, Pi. &c.) quadraginta annisⁱ. Quod ideo commemorat, vel, ut significaret eos ingratitudine suâ tamdiu in deserto detentos fuisse^j; vel, ut summam potentiam suam ostenderet, quâ eos tamdiu in loco sterili aluit^k. ¶ Ut possederetis, &c.] Minore cum periculo pietatis & morum^l: nè, si statim intromissi essent, discerent eorum ritus & mores, ideoque & ipsi ejicerentur. Voluit ergo Deus

eos diu & variè exercere, & statutis suis assuefacere, quò aptiores essent ad possidendum, &c. Sed hoc re-
ctius jungas cum initio versùs 11, quia hic finis præcipu-
us erat educationis ex Ægypto: vel, cum tota senten-
tia, q.d. Ideo vos eduxi—&c—per 40 annos duxi, ut de-
monstrarem vobis quanti esset terram illam optimam
ingredi p.

11. Et suscitavi (vel, surgere feci, V. Tar. i.e. evexi 9;
vel, exsistere feci, ut surgere sumitur Deut. 34. 10: sub,
aliquos, Pi. V. &c.) de filiis vestris (i.e. è vestro genere):
ut 70 illos Moysi tempore, ut Josuam, Samuelem, dein-
de tot alios. Vel, è puerulis vestris, ut ad ætatem solam
restringatur; ut Samuelem & Jeremiam. Confer
Joel. 2. 28. in prophetas. Qui sunt quasi Angeli &
cælestes legati. Insigne hoc erat documentum, & amo-
ris Dei, & sanctitatis hujus populi præ cæteris, apud
quos ferè non fuerunt Prophetæ, nisi falsi & fanatici.
¶ Et de juvenibus vestris. Emphaticè: q.d. Ex iis qui
voluptatibus (& vino) addicti esse solent delegi qui
se ab illis abstraherent, ad tempus, vel in perpetuum.
¶ Nazareos; ita M. Ti. JT. Sy. Ca. &c. [נָזָרִי] In
sanctificationem, s. sic Ar. doctores, Ch. in separatos, Mo.
ut essent Nazareæ, P. Vide Num. 6. Quod magnum
decus erat populo, Thren. 4. 7. Ut separati essent à
vino & deliciis vulgaribus, tum ut exemplo sanctè vi-
vendi aliis præirent; tum ut liberius Legi & Divino
cultui vacarent, inde etiam docendo populo. Ex-
probrat eis, quòd nihil omiserit quòd manerent puri &
sancti & integri in suo cultu. ¶ Numquid, &c?
[הֲאֵין אֵין] An etiam (vel, An verò, JT. Pi.) non est
hoc, &c? Mer. D. sic Mo. Ti. vel, ita, &c? JT. Pi. Ca.
Sed nonne ita est, &c? P. Annon etiam hoc ita se habet, &c?
M. q. d. Num verò hoc quoque negare potestis? Ta-
le illud, Numquid hoc, fallax Creta, negare poteris? &c.
etiam propriè refertur ad hoc beneficium de prophetia
& Nazareis.

12. Et propinabatis (vel, potandum dedistis, G. sic D.
Pi.) Nazareis vinum. Contra votum & Legem, Num.
6. 3, 4. ¶ Et, &c. [וְיָצַקְתֶּם יַיִן בְּכַף] Et pro-
phetis (vel, contra prophetas, Pi. vel, super prophetas, Mer.
sic Mo.) mandastis, &c. P. M. &c. vel, interdixistis, &c. JT.
Pi. sic Mer. Tar. ut [וְיָצַקְתֶּם] sumitur quando cum parti-
cula [וְ] constituitur, ut Gen. 2. 16 P. & 28. 6. & 44. 1.
Nahum 1. 14. Confer etiam Gen. 3. 11. Deut. 2. 37. 9.
Verastis, pœnâ propositâ ni pareatur. Sic infrâ Amasias
prohibuit Amosum, &c. Nè prophetetis, i. e. Nè ita a-
pertè nos nostræque scelera objurgetis, infrâ 7. 13. q. d.
Sprevistis hæc eximia Dei beneficia, Spiritum Domini
conantes extinguere.

13. Ecce, ego stridebo, &c. [וְהָיִיתִי כְּקֶרֶן] Vox
Chaldaica est, pro Heb. קָרַן, quæ ardere sign. mu-
tato י in ו: ut in Chald. קָרַן, pro אָרַן; & in [וְהָיִיתִי],
pro [וְהָיִיתִי]. Verbum hoc vel intransitive [sive passivè] su-
mitur; vel activè, ut nomina inde derivata evincunt:
vide Psalm. 55. 4. & 66. 11. [Hinc variant.] Coar-
ctans (vel, angustabo, P. angustiam suscito, M. arcto, Mer.
arctaturus sum, Liv. Mer. premo, D. pressurus sum, JT. Pi.
Tar. G. comprimam, Sy. volvo, s. volutor, Ar. strideo, Ca.
coarctabo, vel angustis afficiam, V. angustians, sive com-
primens, vel potius, angustiat, sive constriclus: Hebræ-
is קָרַן sæpe transitivum est, sed est etiam neutrale: 2:
premo, D. onustus nimium premo, strideoque, Tar.) subter
vos, sive sub vobis, Mo. s. Ar. Sy. Calv. Ca. Mer. D. Tar.
id est, onere peccatorum vestrorum, ut Esa. cap. 1.
vers. 14. Gravatis me; tædet me vestri. Vel, sub
vobis, scilicet locum vestrum, ut post coarctandi ver-
bum sit ellipsis 2 loci; qualis est post verbum contra-
riæ notionis, nempe dilatandi, Gen. 26. 22. Psalm. 4. 2.
Ita hoc dicit, Deum viam quâ ituri sunt ita in arcum
compressurum, ut pedibus eorum in ea figendis spatium
desit. Vel, inter vos, Tar. vel, propter vos, D. vel, su-
per vos, Vulg. vel, locum vestrum, JT. Pi. Liv. Tar. quo-
modo vox קָרַן usurpatur Exod. 10. 23. & 16. 29.
1 Sam. 14. 9. Habak. 3. 16. Zach. 12. 6. Vel, in loco
vestro, M. P. Pi. He. in D. sub. vos, P. sic M. Mer. q. d.
Vos angustabo eo ipso loco ubi estis, ut elabi è manu ho-
stium non possitis. Vel, sub. eos, scilicet quæ me offen-
derunt. Ellipsis est 2 ante קָרַן, ut 1 Sam. 14. 9. Hab.
3. 16. Zach. 12. 6. Vel, in loco vestro, i.e. vestri causâ.

Sensus est, q.d. Ego vos in eas angustias adducam, unde
vos ipsos minimè expedire valeatis. Comminatio est,
ut sequentibus versiculis exponitur. Loci angustia, pro
malis & rebus afflictis, metaphora frequens est, ut Pl. 4. 2.
Prov. 4. 12. 2 Cor. 4. 8. [Ch. verba sic reddit, Adducam su-
per vos tribulationem quæ coarctabit vos in loco vestro.]
Hostibus scil. undique adventantibus. ¶ Sicut, &c. [כְּכֶרֶן] Sicut ardeat (vel, stridet, Ca. Vulg.
angustatur, P. ardet sese & velut affligitur. Verbum
hoc priore loco transitivum est, posteriore neutrum.
Talia à grammaticis Hebræis multa enumerantur. Sed
nulla necessitas hic cogit duobus modis accipere
idem verbum, nempe activè & neutraliter. Deinde,
non videtur satis apta esse comparatio. Et [וְהָיִיתִי כְּכֶרֶן]
vertere, in loco vestro, coarctum est. Malim ergò verbum
utrobique passivè sumere, ut suprâ exposui. Vel, pre-
mitur, D. vel, volvitur, s. sic Ar. vel, premit, JT. Pi. Tar.
sic Sy. putat, vel, terram; vel, frumentum, quod olim
plautris onustis premi solebat ut excutercntur grana,
Esa. cap. 28. v. 27, 28. vel, animal quod rotis plautri
subjicitur, unde debilitatur & ineptum redditur ad
cursum. Vel, coarctaret, Mo.) plaustrum plenum (vel,
onustum, Ch. vel, plenum sibi, Mo. Sed sibi redundat,
ut Exod. 18. 27. Hof. 8. 9. manipulis, P. Mer. D. &c.
nempe spicarum: Heb. manipulo, D. Liv. sing. pro
plur. Synecdoche, ut Mic. 4. 12. Sicut plaustrum
quod maceratur quando plenum est manipulis, M. Perinde
ac plaustrum onustum manipulis premitur ac gemit, Ti.
Figuratè loquitur; q. d. Ut plaustrum velut sub onere
ingemiscit ac stridet, &c. Oneris manipulorum potius
meminit quàm alterius, vel, quòd magis oppleri solet
eo onere, quippe quod levius putatur: vel, quòd tale
plaustrum, vento insufflante, difficillimè consistere pos-
sit. Pastor sibi convenientia loquitur, & similitudines
sumit à rebus rusticis.

14. Peribit fuga, &c. Multi in ipsa fuga deprehen-
duntur. ¶ Fortis (Potius, robustus, Mer. D. Pi. &c.
viribus corporis, non animi: non, &c. [וְהָיִיתִי כְּכֶרֶן] Non
firmabit, &c. Mer. D. vel, roborabit, &c. D. sim. Pi. &c.
ut scilicet hosti resistat; sed animo cadet: nihil
proficiet pugnando. Afflictio inevitabilis erit.

15. Tenens arcum. Periphrasis sagittarii. ¶ Non
stabit. Vel, consistet, Mer. D. Pi. præ metu scilicet.
Etsi minus pugnet, apud se stare non poterit; ne-
dum arcu in hostem uti. Vel, non stabit, i. e. non pug-
nabit. ¶ Non salvabitur, [וְהָיִיתִי כְּכֶרֶן] Non libera-
bit, sive eripiet, Mer. D. Repete 2d. non, animam suam,
& ex præced. & ex seq. t.

16. Et, &c. [וְהָיִיתִי כְּכֶרֶן] Et (vel, Sed, Pi.) fortis,
vel validus, corde suo (i.e. animosus) inter fortes, sive ro-
bustos, Mer. D. Pi. i. e. inter strenuos milites. q. d.
Qui præ cæteris fortissimè statuerit apud se hostem ag-
gredi aut repellere. LXX pro [וְהָיִיתִי כְּכֶרֶן], literis transpositis,
legerunt [וְהָיִיתִי כְּכֶרֶן], Cujus cor inventum fuerit, vel, qui cor,
sive animum, suum invenerit, qui præsentī animo inter
fortes fuerit. Scribendum hic [וְהָיִיתִי כְּכֶרֶן], plenè, ut in prima
editione Veneta, non [וְהָיִיתִי כְּכֶרֶן], ut in secunda & postrema;
ut notant Masoretæ, ex quorum præscripto hic pen-
dendum: nec semper hodierna exemplaria sequenda,
quum illi suo tempore emendatiora habuerint, & ex
multis collatis suas traditiones collegerint. ¶ Nu-
dus fugiet. Abiectis scilicet armis suis, & vestibus,
superioribus scilicet & militaribus, quæ fugientem im-
pedire possent; vel, sine indumentis ad rem præsen-
tem necessariis: ut scilicet expeditus fugiat, nè quic-
quam ei sit oneris. Similiter accipitur vox nudus 1 Sam.
19. 24. Vel, nudus pedes aut crura tantum h. l. per syn-
ecdochen intelligi potest. Vide Esa. 20. 3. & Mic. 1. 8. Vel,
nudus comparativè dicitur, qui non ita bene vesti-
tus est. Vide Job. 22. 6. Matt. 25. 36. 1 Cor. 4. 11.
Jac. 2. 15. Si quibus dabitur evadere, evadent rebus
omnibus derelictis, & solâ vitâ contenti erunt.

C A P. III.

1. **V**erbum, &c.] Sententiam hanc quam decernit, V. ⁷⁰ ⁷¹ valet, decrevit, Jer. 18. 7. 9. Jon. 3. 10^a.
^a Tar. ¶ Super omnem cognationem^b Vel, familiam, V. D. id est, gentem aut nationem^b, quæ sic vocatur Jer. 8. 3. Mer. ex K. Mic. 2. 3. Zach. 14. 18^c. quia initio gentes singulæ ab uno aliquo viro defluerunt^d. Alloquitur hic vel, 1. 12 Tribus*: vel, 2. 10 Tribus; quibus concedit, quod illi jactabant, eos quidem esse populum illum electum, sanctum Abrahæ genus, quos Deus redemit, quia eorum major pars erant^e. ¶ Eduxi, &c.] Mutatio personæ, pro, eduxit, &c. g.
2. **T**antummodo vos cognovi] Ità Calv. &c. i. e. elegi, nempe in populum peculiarem^h: vel, curavi, acceptos habuiⁱ. Ità V⁷¹ sumitur Psalm. 1. ult. & 76. 2^k. Nah. 1. 7^l. Vel, agnovi, Pi. agnoveram, JT. G. pro meis, Exod. 19. 5. Deut. 4. 20^m. Subaudiendum hic est aliquid, & tamen defecistis à me: idcirco, &c. n. Sed præstat sine subauditione accipere; q. d. Nè miremini quòd ità vobis interminer: vos enim delegi^o. ¶ Idcirco visitabo, &c.] Graviorem poenam meretur qui ad cætera facinora ingratum addit animam P. Quos amo diligentibus castigo, & vel levissimas offensas ab eis exigere soleo; ut vos in viam revocem, nè pereatis. Gentes, five reprobos, non ità curo, suo tempore simul & semel eos perditurus: unde eos hic florere sino, &c. q. Notos, si delinquant, punimus; alienos negligimus^r. Rex domesticis suis, qui ejus voluntatem sciunt, gravius succenset quàm externis^t.
3. **N**umquid, &c.] ⁷⁰ ⁷¹ נחמך שנים יחדו בלתי אם נועדו] Numquid ambulant (vel, ambulaturi essent, JT. Pi. vel, eunt, Ti. irent, Sy. faciunt iter, Ca. sic Ch. Me. Tar.) duo pariter, vel simul, vel unà, Mo. P. Ti. JT. &c. nisi convenerint? Mo. P. Mer. sic Sy. JT. Pi. inter se^t; animo & corpore^v; in certo loco: nam simul ire non possunt nisi simul sint^x. Nisi tempus & locum sibi condicant^y? Vel, si non coadunati fuerint? M. vel, inter quos de hoc non sit conventum? Ti. vel, quin sint conjuncti? Ca. nisi concordantes sint^z? Vix fieri solet ut duo homines fortuito concurrunt ob aliquod negotium, aut temere longum iter unà conficiunt, nisi prius tempus, locum, aliisque circumstantias, condicant & præscribant: id quod ⁷¹ significat^a. [Sed quòd spectat hæc similitudo?] Ut hæc vera sunt, [hæc sc. similitudo & sequentes;] sic verum est, civium calamitatum authorem esse Jovam^b. Al. Vestri mores cum meis non congruunt: ideo non potest durare nostra societas^c. Significat, se velle ipsos deferere, quia sibi cum eis non conveniat, nempe ob peccata, &c. d. Prius vobiscum ambulavi^e, ut pater & maritus^f, cùm signis aspectabilibus, tum reipsa & opere^g; vos autem, me relicto, defecistis ad idola^h: quare non ambulabo vobiscum, nisi ut iudex & hostis, ut leo cum præda, auceps cum ave, &c. i. Non amplius mihi convenit vobiscum, quin ut leo futurus sum vobis, &c. k. Vultisne ut vobiscum ambulem? ut vobis benedicam? Cur mecum igitur non ambuletis? cur mihi non respondetis^l? Sed hoc coactum^m. Al. Hostes concorditer non ambulant, cùm animo dissideant; neque simul gradientur qui in itinere se non conjunxerint: sic nec Prophetæ unà voce contra vos prophetarent, si Spiritus meus illis non esset conjunctus, aut si vanum esset quod prædicantⁿ. Confirmat doctrinam suam, quòd non solus hanc poenam denunciaret illis, sed & collegæ sui, Jesaias & Michæas: non ergò hoc accidit ex compacto, sed arcana est consensio Spiritus Sancti^o. Non malè hoc congrueret, nisi quòd postea non accommodat in illum finem hanc similitudinem^p. Al. Securi jam multi erant, ut constat ex Amos. 6. 1, 3. nec putabant Deum misisse Prophetas ad mala denuncianda; confer 1 Reg. 22. 18, 24, 27. Jer. 43. 2. Contra hoc hominum genus vocationem suam asserit [hæc] similitudine, summumque inter Deum & Prophetas consensum arguit, & quòd illi à se nihil, sed à Deo duntaxat accepta, loqui possent, cùm eum ad omnia quæ loquerentur quali præsentem haberent comitem. Exod. 4. v. 12. Adverbi ino. Vide v. 7, 8. vide & Jer. 1. 8. Matt.

10. 20. 9. Nisi Prophetis cum Deo conveniret, non possent prædicare quæ certò eventura sunt. Nam futura solus Deus novit^r. Quia dixerat suprà, eos interdixisse Prophetis nè vaticinarentur: nunc vult eorum auctoritatem & consensum cum Domino ostendere, eosque non casu aut de corde suo hæc prædixisse, sed à Domino; nec eos posse non illa dicere populo quæ ipsis insul- lat Dominus; ac nihil mali Israelitis accidere quod non prius per suos Prophetas prædixerit Dominus^t.

4. **N**umquid rugiet (vel, rugiturus esset, JT. Pi. vel, rugit, i. e. rugire solet^u), leo in saltu, (vel, sylva? Mer. Pi. &c.) nisi habuerit, &c. ⁷⁰ ⁷¹ וְיִרְדּוּ] Et præda non est ei? Mer. sic Mo. &c. vel, ut non obveniat ei præda? G. vel, si præda nulla adesset ei? JT. Pi. Leo non solet vehementer rugire, nisi cùm videt prædam in quam protinus irruat^v. Vide Esa. 5. 29. Jer. 2. 15. Ezech. 22. 25^x. Sic, inquit, minæ meæ non frustrà erunt^y; sed aliquid est quod Deum huc impellit, præda scilicet parata, i. e. populi peccata, quæ puniturus est^z. Non temere Prophetæ mala futura prædicunt. Contra eos qui dubitaverunt de certitudine minarum, c. 6. 3. disputat h. l. tribus similitudinibus, &c. a. q. d. Si comminatur Deus, nonne supplicium sumet^b? ¶ De, &c. ⁷⁰ ⁷¹ מִשְׁעֶנְיָהוּ] De habitaculo (vel, lustro, Ti. JT. Pi.) suo, Mo. P. M. sub. egressus, P. Ti. ¶ Nisi, &c. ⁷⁰ ⁷¹ בְּלִי אִם לָכֵר] Nisi apprehenderit? Mo. P. vel, ceperit? Mer. sic Pi. rapuerit? o. capturus esset? JT. ut non apprehendat? G. sub. aliquid, G. o. vel, intellige prædam^c. Nisi sit quod capiat? BA. 1. 729. quando nihil cepit? M. quum nihil prædæ cepit? Ti. quin prædam habeat? Ca. Quia Israelitæ Prophetas incusabant quasi malorum prædicatione delectarentur, docet se vi quadam ⁷⁰ ⁷¹ דֵּינִימָא (divinitus immisâ) ad id adigi, nec potuisse defugere. Si enim leonis rugitu omnes moventur, quantò magis Dei mandato Ministri ipsius moveri debent? Confer Jer. 20. 9^d.

5. **N**umquid cadet (i. e. cadere solet*) avis in laqueum terra (i. e. humi tensum^e; vel, in terra dispositum, P.) absque aucupe? ità o. Sy. Ar. vel, nullo imminente ei aucupe? Ch. ⁷⁰ ⁷¹ וְיִרְדּוּ] Et laqueus non ei? Mo. P. sub. erit, P. q. d. & non capietur*? quem non possit aucups? Ti. cui aucups non insidiatur? M. quin sit ei tendicula? Ca. sim. D. si laqueus non adesset ei? Pi. sim. JT. & non est, vel, quin sit, ei, i. e. avi, offendiculum? quo irretiatur. ⁷⁰ ⁷¹ מִשְׁעֶנְיָהוּ o. & Hier. est nomen Tôar, aucups, illaqueator: sed præstat ut sit nomen rei, illaqueatio^g. Fortasse sensus hujus loci est, An cadet avis propter laqueum in terram, nisi laqueus sit ei? i. e. Quum avis sursum volatura impeditur à laqueo, & ab eo premitur, ut in terram cadere cogatur, nonne id certum signum est eam jam teneri laqueo? Sic tu, Israel, quandoquidem jam in casu es, collige indè te jam laqueo Divini judicii implicatum^h.

¶ Numquid auferetur laqueus de terra, ⁷⁰ ⁷¹ וְיִרְדּוּ] An ascendet laqueus, &c? Ascendit laqueus cùm tolliturⁱ. An elaturus esset aucups laqueum, &c? JT. Pi. Num, inquam, recedet laqueus, &c? Ascendere Hebræis sæpe pro evanescere & recedere sumitur^j. ¶ Antequam, &c. ⁷⁰ ⁷¹ וְיִרְדּוּ] Et capiendū non capiet? P. Mo. vel, cepit? Mer. vel, si prorsus non cepisset? Pi. sim. JT. vel, si nihil cepit? V. sic Mer. Non solet aucups tensum laqueum prius auferre quàm aliquid cepit^k: neque enim laborem perdere vult^l. Sic nec hostes abscedent nisi rebus confectis^m. Hoc vult, q. d. Procurabo vobis hostiles insidias, eisque successum daboⁿ. Non poteritis eripi ab offendiculo, i. e. hoste quem decrevi mittere in vos: non enim recedet à vobis donec ulciscatur se de vobis^o. Aucups hic est Deus P: laquei ejus, poenæ quas irrogat; vel, hostes quos excitat^p, Assyrii & Chaldæi^r: aver, ii quos punit. Sensus prioris membri, q. d. Sic vos in judicia Domini & prædicta supplicia non incidetis, si nihil sit in vobis propter quod Deus vobis comminatur, i. e. nisi peccaveritis. Sensus posterioris, q. d. Ubi Dominus aliquid per Prophetas prædixit, & decrevit puniendos homines, non prius flagra sua retrahet quàm judicia sua impleverit, &c. t. Al. Sensus loci est, Ut aves in laqueum non cadunt temere & fortuito, ità nec homines in mala: non temere hæc denunciant Prophetæ, sed jussu Dei. Unde non est quòd de eventu eorum dubitetis, aut vos evadere posse speretis^u. Propterea Deus hæc prædicat & efficit, ut sciatis hæc non

Jun. non fortuito evenire, sed sapientissimā Dei providentiā.
 6. Si, &c. [וְיִקְרָא] Nam clanger (vel, clange-
 * Mer. D. tur, h.e. clangitur, clangi solēt *,) cornu (vel, tuba, nem-
 * G. pe de specula in hoc constituta *: vel, buccinā, Mer. D.
 * Mer. Pi. [וְיִקְרָא], pro [וְיִקְרָא]. Clangore scilicet extraordinario,
 * D. qui fiebat alieno tempore *, vel belli tempore *, quan-
 * Mer. do indicabat adventantem hostem *: alioquin clange-
 * D. bant tubā & in feriis ac in jubilatione *. in civitate, Mer. ali-
 * Mer. qua scil. neque enim certam & notam urbem desig-
 * Mer. nat, quia dicit [וְיִקְרָא], non [וְיִקְרָא]. ¶ Et populus non
 * Mer. expavesceat? Itā D. sim. M. Pi. Ti. &c. vel, non accu-
 * Mer. rit? D. sic Tar. ut consilia conferant, & venturo malo
 * Mer. occurrant *. [וְיִקְרָא] hoc sensu sumitur i Sam. c. 16. v. 4.
 * D. 2 Reg. 4. 13. Hof. 11. 10. q. d. Omnes tunc commo-
 * Mer. ventur, & pręparant se ad arma. Sic sanē ad vocem
 * Mer. Prophetę, quem velut speculatorem constitui, ut prę-
 * Mer. moneret vos de impendentibus pœnis nisi resipiscatis,
 * Mer. oportuit vos contremiscere, & vitam emendare *. At
 * Mer. ego clamo, & tamdiu nemo est qui commoveatur: Hęc
 * Mer. non sic abibunt *. ¶ Si, &c. [וְיִקְרָא] An-
 * Mer. rit malum, &c. JT. Pi. G. q. d. Minime: non sine Deo
 * Mer. hęc fiunt *. Hęc docet quod hęc omnes similitudines per-
 * Mer. tinerent *. Ad malum culpę hoc trahi possit, quod Deus
 * Mer. facere dicitur, sicut dicitur obdūrare Pharaonem, decipere
 * Mer. Ababum, &c. non quod Deus operatur mala, sed quod
 * Mer. permittit ea fieri *. Sed malum pœnę hęc intelligitur *,
 * Mer. non culpę, ut apertum est *: neque enim de peccato
 * Mer. hęc agitur *. Afflictio, vel calamitas *. Malum vocat,
 * Mer. pro communi nostro loquendi more, quicquid nobis ad-
 * Mer. versum est, ut Esa. 45. 7. q. d. Omnium quę eveni-
 * Mer. unt vobis author est Deus, quę prędicunt vobis Prophe-
 * Mer. tæ a Deo moniti *. Providentiam Dei asserit contra eos
 * Mer. qui malarum rerum eventum fortuitum putaverunt *.
 * Mer. 7. Quia non faciet, &c. Fut. pro pręf. facere solet, &c. ¶
 * Mer. Atqui non facit, &c. G. ¶ Nisi revelaverit secretum
 * Mer. (vel, consilium, D. ut Th. vertit [וְיִקְרָא] Prov. 15. 22. vel,
 * Mer. arcanum, Mer. D. &c.) suum (quod arcanum erat apud
 * Mer. Deum *, antequam patefieret *: quin etiam revelatum,
 * Mer. quoad causam calligationum & modum effugiendi, ar-
 * Mer. canum adhuc sæpe manet *. Arcanum vocat, quia, dum
 * Mer. puniuntur homines, perplexi hærent & obstupescunt *.
 * Mer. ad servos suos. Non temere addit, servis suis: q. d. iis qui
 * Mer. voluntatem ejus expedire coguntur, Ezec. 9. 11. quor-
 * Mer. um ad hanc rem utitur operā, & illi injunctum sibi mu-
 * Mer. nus negligere nec audent nec possunt *. Immerito ita-
 * Mer. que cum iis rixabantur impii, i Reg. 18. 17. &c. d. Sensus,
 * Mer. q. d. Causari non potestis vos non pręmonitos *. Du-
 * Mer. plicatur populi culpa, dum ad minas non resipiscunt *.
 * Mer. 8. Leo rugiet, (vel, Si leo rugiat, V.) quis non timebit? ¶
 * Mer. Timent & homines, & ceterę animantes *, quę, licet
 * Mer. per celeritatem alioquin effugere possent *, leone ta-
 * Mer. men rugiente tremunt, & fixo gradu se movere non
 * Mer. possunt *. Comparat Deum leoni, cui nullus resistere
 * Mer. potest *. ¶ Dominus, &c. Ubi Deus loquitur, id est,
 * Mer. imperat *. ¶ Quis non prophetabit? Vel, prophetet?
 * Mer. Pi. Ex iis, scilicet, quibus Deus prophetiam commit-
 * Mer. tit *. Quis audeat detrectare imperium? Malè id
 * Mer. cessit Jonę *. Vide i Cor. 9. v. 6. Nam si leonis ira ti-
 * Mer. menda est, quāto magis Dei? Quomodo ergo Pro-
 * Mer. phetis interdicitis nē vaticinentur *, quasi in eorum
 * Mer. potestate situm sit nē vaticinentur? Vide suprà cap.
 * Mer. 2. v. 12. vide & Act. 4. 20. & 5. 29. Cur mecum jur-
 * Mer. gatis? Non fingo revelationes, sed ex mandato Dei
 * Mer. loquor, eique obedire cogor *. Hoc itaque ad Prophe-
 * Mer. tās pertinet; etsi ad populum quoque referatur, quem
 * Mer. timere oporteat audito Domino, id est, Prophetā per
 * Mer. quem ille rugit *. Chald. sic exprimit, Quis non ac-
 * Mer. ceptabit (vel, recipiet, Ch. in Mer.) prophetiam? Quod
 * Mer. de Prophetā, non de populo, accipe: q. d. Quis non
 * Mer. admittet & suscipiet munus Prophetię sibi a Domino
 * Mer. demandatum? Nemo sanē, nisi imprudens & non sanę
 * Mer. mentis. Velut invitus punit Deus: ideo homines ante
 * Mer. pœnas pręmonet per Prophetas aut alios *.
 * Mer. 9. Audiat facite (vel, Promulgate, P. D. Pi. &c. An-
 * Mer. nunciate, D.) in adibus (vel, in palatiis, D. Pi. sim. Mer. &c.
 * Mer. vel, palatiis, D.) Azotus *. i.e. Palæstina, cujus Regia erat
 * Mer. Azotus *. Vos Prophetę, convocate Philistinos, quorum
 * Mer. manibus toties hunc populum eripui *. ¶ Et in adi-
 * Mer. bus (vel, palatiis, Mer. D. &c.) terrę Egypti ¶ Con-

vocate & Egyptios, a quorum terra eos in libertatem
 vindicatos abduxi *. Apostrophe ad Regulos Palæstine
 & Reges Egypti, juratos Israelis hostes. Hujus con-
 trarium, Ne indicate in Gath *. Quia Israelitę noluerunt
 judicio Dei se submittere, constituit ergo eis Egyptios
 & Idumęos [diceret, & Philistinos] judices *. Hos
 testes appellat scelerum Israelis, &c. d. Invitat alieni-
 genas ut cognoscant æquitatem judiciorum Dei in eos,
 quorum corruptissimos mores ipsi si viderint, horrent
 indubię, eosque damnarent. Propterea nihil hęc dicit
 de idololatria, quę illis cum gentibus communis erat;
 sed de aliis sceleribus, ut rapina, &c. Dicit, in palatiis
 horum Regum sive Principum, quia illō magna turba
 confluit *, & inde facillē ad alios fama dimanaret, qui,
 videntes ista, testari poterunt de justo Dei judicio, cū
 de hac gente pœnas sumet *. Israelitę superbē gloriati
 sunt de sua pręrogativa. At, inquit Deus, cogemini
 audire sententiam incredulorum, qui etiam vobis-
 cum sustinent reatum *. Advocat, inquit, Ethnicos
 judices ex Egypto & Palæstina, ut videant vestras cæ-
 des, &c. & ipsi vos damnabunt: & quāto magis cul-
 pabiles eritis coram judicio meo? ¶ Congregamini
 (vel, Colligite vos, D. Pi. Convenite, Mer.) super (vel, ad,
 five in, D. Mer. Pi.) montes Samarię. Samaria hęc est
 nomen vel, i. montis, ut i Reg. 16. 24. Dicit autem
 montes, pro, montem, ut doctē Gręci explicant, ὅτι τὸ ὄρος,
 &c. super montem, &c. Sic, montes Sion, in odis Davidis,
 & montes Idæi, apud Lucretium. Dicit autem montes
 Samarię, ut, flumen Euphratis, urbs Roma, &c. Vel, 2.
 totius regionis, ut 2 Reg. 17. 24. vel urbis *, quę erat
 Israelis metropolis, i Reg. 16. 32. & 2 Reg. 6. 19. su-
 per montem cognominem edificata, i Reg. 16. 24. &
 Jo. Ant. 8. 12. Invitantur externi ad visendum eam
 & scelera ejus; quę in magnis urbibus majora esse so-
 lent. Dicit, super montes, ut ex illis facillē videant quę
 intra urbem fiunt *. Montes Samarię vult esse instar
 theatri, vel potius tribunalis, ubi Egyptii, &c. fede-
 rent in excelso loco, unde facillē viderent eorum tur-
 pitudinem. Alludit ad situm regionis. Nam quum Sa-
 maria sita esset in planitie, ubi sese latere putabant; in
 circuitu tamen montes erant, unde eos conspicerent *.
 ¶ Videte. Vel, Videbitis; imperat, pro fut. ut sæpe Pi.
 Ut ex hoc spectaculo voluptatem capiat, Ampla ē-
 nim vobis exultandi materia erit ex tantis invisi po-
 puli sceleribus visis, a quibus diu vindicta Divina non
 abfuerit *: nam, Noxa caput sequitur *. ¶ Insanitis, &c. ¶
 Videte quomodo quod mihi debent adscribant idolis *.
 ¶ [וְיִקְרָא] Contritiones multas, &c. Mo. P. tumultus,
 &c. M. Ti. D. Mer. sic Sy. conturbationes, &c. Ch.
 vexationes, &c. JT. Pi. oppressiones, &c. V. d. hic habent,
 dāvāsa, mira, [quos Ar. sequitur;] quasi innueret stre-
 pitus & incurfus admirandos, seu irruptiones in paupe-
 res *. [וְיִקְרָא] vexavit, turbavit, Deut. 7. 23. unde [וְיִקְרָא]
 emphaticē designantur illi tumultus in quibus misere
 vexantur, cū ipsi homines inquieti eos excitantes in
 mala conscientia sua, tum alii ab iis porro divexati *.
 ¶ Et, &c. [וְיִקְרָא] Et oppressor, &c. Mo. P. JT.
 Pi. Mer. D. nempe per calumniam *, & per vim *. Pro-
 phetas ipsos vi oppressos intra ipsam Samariam *. Al. &
 60 oppressores, &c. Ch. & oppressionem, &c. c. Sy. sim. Ar. &
 quod calumniam passi sunt multi in medio ejus, M. — sunt in
 ea qui vim & calumniam patiuntur, Ti. [Ca. hoc mem-
 brum cum pręcedente sic reddit, quot in ea turba, quot
 injuriā oppressi.]
 10. Et nescierunt (vel, non curarunt; sic enim [וְיִקְרָא] sæpe
 sumitur *:) facere rectum. Sub. opus, V. nē semel quidem *.
 Aded corruptis sunt moribus *. q. d. Quid ego vos invi-
 to ut visatis quot in ea sint oppressi, &c. imō verō nemo
 ibi est qui vel unam rem rectam sciat facere, i.e. qui possit
 aut velit, aut cui placeat, quicquam rectē agere. [וְיִקְרָא]
 fecim. loco neutr. ut passim in Heb. subauditur [וְיִקְרָא] via *.
 ¶ Theaurizantes iniquitatem (vel, rapinam, V. violentiam,
 Mer. D.) & rapinas, [וְיִקְרָא] Et vastitatem, V. Mer. D. &c.
 Intellige activē *, opes partas per vim & injuriā *, &
 vastationem pauperum *. Metonymia *, ut Prov. 10. 2. d.
 Doctē [וְיִקְרָא] tuorum pauperum passivē vertunt o. miseriam & ex-
 rumnam pauperum, i.e. opes coacervatas ex pauperibus,
 quos fortunis everterunt, & ad summam inopiam rede-
 gerunt *. ¶ In adibus (vel, palatiis, Mer. D. &c.) Con-

- ¹ V. *fuus*] Replent palatia sua rapinis, furtis, & hujusmodi ¹. Invidiosè hoc dicit, quasi superbas ædes ex pauperum sanguine & bonis excitent ^m.
- ^m Mer. ¹¹. Propterea, &c.] Subditur poena tali oppressione digna ⁿ. ¶ *Tribulabitur, &c.* ^{זָר וְסָבִיב הָאָרָץ} *Tribulatio*, (vel, *Angustia*, D. *Angustia*, Ti. *Tribulator*, V. *Hostis*, M. Pi. *firm*. Mer. *sub. veniet*, vel *aderit*, Mer. Pi. M. *fic* D. vel, *sub. tibi erunt*, Ti. ^{לָא} quidem semper est *Tōar*: sed nunc de hoste dicitur, & est, *arctator*; nunc signific. *arctum*, sive *angustum*, i. e. substantivè, angustiam, arctationem ^o.) & *circum terram*, Mo. vel, & *in circuitu terre*, P. vel, *idque undique in terra*, Ti. vel, & quidem *cingendo hanc terram*, Pi. & *in circuitu terre ipsius*, sub. *positurus est castra*, V. vel, & *oblidabit per circuitum civitatem*, M. [^{וְעַתָּה} *civitatem* nescio quo pacto irrepfit, ut puto, pro, *terram*.] Utitur oratione concisa, more iratorum ^p, quibus ex affectu frequens est aposiopesis ^q. [Alii verba aliter reddunt.] *Premetur obfessa terra*, Ca. *Veritas commodè, Hostis circum terram tuam veniet*, Assyrius terram Israelis, Chaldaeus Judæam ^r. *Tribulatio gravis erit in terra*, Ch. *Angustia circumdabit terram*, Sy. *Hostis, etiam qui circumstat hanc terram*, JT. i. e. *Inimicus tuus, administer judiciorum Dei, neque tantum extraneus, sed etiam domesticus, qui intra terminos tuos habitat, comparatus est ad perdendum te: nam Israelitæ primum intestinis bellis attriti, deinde exteris profligati, sunt. Vide 2 Reg. 15. & 16. & 17. ¶ Et, &c.* ^{וְהָרָץ} *Et dejiciet* (i. e. detrahet, scilicet adversarius jam dictus ^r: vel, *Qui dejiciet*, D.) *ex te* (vel, *abs te*, G. Mutat numerum & personam, Samaritiam vel congregationem Israelitarum compellans genere foemineo ^v.) *robur tuum*, Mer. G. &c. vel, *te robore tuo*, Mer. D. Per *robur* hinc intelligit, vel, 1. opes ^x; quas sic vocat quia vim & potentiam ad res agendas afferunt, teste Euripide ^y; & quia in eis situm est robur hominis ^z, vide & Prov. c. 10. v. 15; & quia in eis robur & fiduciam suam collocabant ^z: vel, 2. munitiones ^b: vel, 3. omne id in quo præsidium collocabant ^c.
- ^q Mer. [¶] *Ædes tue*] In quibus congestos habes thesauros injuste partos ^d.
- ¹². *Quomodo si eruat* (vel, *Quemadmodum eripit, vel eripere solet*, V. Pi. &c.) *pastor de ore leonis* (*Leonis meminit, non lupi, tum quod leones lupis ibi frequentiores essent; & audebant interdum pastores, maximè congregati, leones aggredi, illisque resistere* ^{*}: tum quod *rarioribus, & difficilioribus ac majore cum periculo, quid eripitur leoni quàm lupo* ^e.) *duo crura aut, &c.* ^{אָזְנֵי לֵבָב} *Aut auriculam*, Ca. vel *tenerum* (vel, *extremum*, P. ^o. Sy. Ch. *particulam*, JT. Pi. *auriculam*, Ar. *cartilaginem*, M. *lobum*, BA.) *auris*, Mo. &c. vel, *auritam*, JT. ^{וְלֵבָב} in ove est quod in homine ^{וְלֵבָב}, Exod. 29. 20. & passim in Levitico. ^{וְלֵבָב} propriè est, *portio*; ut verbum ^{וְלֵבָב} in Hiphil est, *dividere*. Aliis ^{וְלֵבָב} est *servile*, & referunt ad ^{וְלֵבָב}, ut sit, *tenerum auris*: Ità Kimhi. Sed constat ^{וְלֵבָב} esse radicale ^h.
- ⁴⁵. 494. Fortè ^{וְלֵבָב} est septum quod mediam aurem quasi dividit; nam ^{וְלֵבָב}, *divido* ⁱ. *Egyptia* hæc est denunciationis præcedentis per similitudinem ex arte sua petita ^k. *Ut pastor, &c.* qui hæc in testimonium ovis discerpit affert suo domino; nè rependat, Genes. 31. 39. Exod. 22. 13. [Sensus loci est,] Sicut fieri non potest ut quis audeat esuriente leone ex ore exsculpere prædam; nihilo magis fiet ut Israelitæ hostiles manus evadant ^m.
- [¶] *Sic eruentur filii Israel*] Scilicet, è manibus militum Assyriorum ⁿ. Non totum, inquit, devastabitur Regnum, sed reliquæ aliquæ manebunt: *ut pastor, &c.* ^o. Verùm non est consilium Prophetæ mitigare rigorem præcedentis comminationis, sed continuat suam sententiam, quod, scilicet, populus diripietur, & hostes instar leonum erunt, quibus resistere non poterunt; & si quid salvum erit, hoc fiet miraculo, ac si pastor leoni eriperet, &c. P. Significat hinc nonnullos ex Israelitis per immensam Dei bonitatem evasuros ^q; sed admodum paucos ^r, (ut minimum quid leoni ovem discerpenti eripit pastor ^t.) atque eos ignobiliores & viliores, (quos hostis interficere non dignabitur, aurículas v. g. aut crura, quæ, utpote nullius momenti, ipse leo penè relicturus esset ^z.) idque summâ difficultate ^v. ¶ *Qui habitant* (vel, *desident*, JT. Pi. Heb. *sedent*, convivantes scilicet ^x.) *in Samaria* (metropoli ^y, vel provincia ^z.) *in plaga, &c.*

- ^{וְלֵבָב} *In angulo* (vel, velut in angulo, Glas. rhet. p. 490. vel, *in latere*, JT. Pi. Liv. vel, *in extremitate*. ^{וְלֵבָב} utroque modo accipitur. Exteriores autem lecti partes sunt ejus latera; quæ Horatius ob eam causam *extremam spondam* dixit; *Manum puella suavis opponat tuo, Extrema & in sponda cubet*. Otiosos hinc & securos notat, qui ad latera & exteriores partes lecti interdiu dormiturienses securè quiescere solebant, Amos. 6. 1, 4. ².) *lecti*, Mo. P. Mer. &c. Al. *in Liv. angulo* loci qui *Mittà*, i. e. *lectus*, vocabatur. Fortè platea erat ejus nominis, ubi paucissimi, ut videtur, habitabant ^b. [Sequentia variè accipiunt. ^{וְלֵבָב} alii propriè, alii appellativè, sumunt: hinc variant.] Nomen ^{וְלֵבָב} quin sit hinc urbis Damasci proprium nihil dubito. Et sic accipiunt ^c. Ch. [item Sy. Ar.] RS. & Hi. & Calv. & Mer ^c. Obj. At *Damascus* scribitur ^{וְלֵבָב}, cum hinc sit ^{וְלֵבָב}. Resp. Utrumque potuit esse urbis nomen, quæ etiam ^{וְלֵבָב} dicitur. Nec autoritas eorum qui puncta addiderunt quenquam obligare debet, si commodior sensus se offerat ^{*}. [Verba itaque sic reddunt:] & *in Damasci grabato*, Q. in D. Forfan locus Samariæ sic dictus est ^f. Et *in sponda Damasci*, Ti. vel, & *in Damasco, strato*, vel, *in strato*, Mer. vel, *in grabato*, M. D. repetito ^g ex præced ^{*}. vel, tanquam *in strato*, ^{*} D. Mer. ^{sim}. Calv. ut prius dixerat, *in Samaria in angulo*, i. e. tanquam in angulo, *lecti* ^g. Vel, & *Damasci in latere* ^h Mer. *sponda*, repetito ^{וְלֵבָב} ex priore membro, ut sæpe fit ^h, ^h Liv. [Ca. locum sic reddit,] *in cubiliis spondis, & lectis Damasceni*. qu. d. Molliter & delicatè vivunt, ut infra 6. 1. ⁱ. [Sed quorsum hinc *Damasci* mentio? Id non uno modo expediunt.] Capiō de Israelitis qui Damasci habitabant. Quattvis Syri simul vapularint ^k. Vocat ^l D. *angulum lectuli* Samariam, & *lectum* ipsam Damascum; quod major pars Israelis habitaret in Regno Damasceno quàm in Samaria. Illic enim tutiores se esse contra hostes sperabant: sed fefellit eos opinio eorum ^l. Refer- ^m tur hoc vel, 1. ad tempora Pecah & Refin, quando *Damascenis* Israelitæ innitebantur, & cum eis Ahazum petierunt, 2 Reg. 16. Esa. 7. quod hinc prædicitur ^m. Ver- ⁿ rum tempore Pecah non vixit hic Propheta, quantum ^o RS. & Jon. in Mer. ex titulo Prophetiæ ejus licet colligere. Vel, 2. ad tempora Jeroboam, sub quo hic Propheta est vaticinatus, qui multas urbes amissas (ut refertur 2 Reg. 14. 25.) Israelitis restituit, & Judæis etiam Damascum, & Hamath, i. e. Antiochiam. Itaque tunc quum Damascus in ditione Judæorum esset, licuit Israelitis ibi assidue versari, & ibi deliciis indulgere. Sensus ergo erit, *Sic evadent filii Israel qui habitant in Samaria in angulo lecti*, i. e. quæ est illis tanquam angulus lecti, ubi scilicet suaviter & molliter quiescant, omni voluptati indulgentes, & *in Damasco in strato*, qui, inquam, in Damasco agunt non secus ac in quodam *strato* summâ mollitiæ & suavitate; qui hodie, Samariæ potentiâ & Damasci præsidio (quam recens Jeroboam receperat) freti, securè vivunt & molliter, velut in lecto jacentes. Hi, inquam, hodie ita molliter & effœminatè viventes tum Samariæ, tum Damasci, in tantam angustiam rediguntur, ut paucissimi evadant. Significat enim aliquos evasuros discrimen Assyriorum, ut qui sese in Regnum Juda receperunt. Hæc verba non refero ad illud ^{וְלֵבָב}, quasi qui in Damasco velut latitarunt sint ab hostibus eripendi. Quomodo enim ibi tuti essent, quum Damascus paulò antè ab Assyriis capta fuerit? Tum enim non fuit ditionis Judaicæ Damascus, sicut nec quum abductæ sunt decem Tribus ⁿ. Optimâ ratione unâ cum calamitate Samariæ memoratur clades Damasci, quia eodem ferè tempore, 2 Reg. 16. & 17. propter eandem causam, nempe quod junctis operis Reges Israelis & Damasci Judæam invaserant, 2 Reg. 16. 5. Esa. 7. 1. & ab eodem hoste, utriusque desolatio facta est. Propterea similiter horum populorum vastatio ab Assyriis futura conjunctim declaratur, Esa. 8. 4. item 17. 3. Plenior loci sententia hæc est, *Sic liberabuntur Israelitæ Samariæ in extremitate lecti, & Syri* (vel, *Damasceni*) *Damasci ad sponda latera, desidentes* ^o. [Alii ^{וְלֵבָב} appellativè sumunt, & ^o Liv. verba sic reddunt:] & *in angulo* (vel, *crure*, JT. Pi. Tar. i. e. pede ^p; vel, *latere*, Glas. rhet. pag. 490.) *strati*, vel ^q Pi. *grabati*, Mo. P. vel, *sponda*, JT. Pi. Tar. vel, *in sponda cubiliis*, sive *strati*, Q. in Mer. Idem hinc repetitur, more Hebræ-

Hebræorum: ut *עָבָר* & *עָבַר* idem valent, sic idem quoque significant *עָבָר* & *עָבַר*. Significat, eos vix tantum evasuros qui, ægri in lectis seu lectorum angulis decumbentes, oculos hostium effugerint; vel, ut alii volunt, qui etiam sani post lectum latuerint: vel, quibus non est lectus integer. Latendo, inquam, evadent pauci, & illi quidem qui jam periisse putantur. Sensus loci, Pauci evadent ex illa captivitate, & hostis eos tantum relinquet quos contempserit, quod ægroti decumbant. [Veteres locum sic reddunt;] *coram familia que est in Damasco*, Ar. contra tribum, & in Damasco, o. Pro *עָבָר*, quod ad sequens comma referunt, o. habent, *יעָבָר* quod à librariis, lingue Hebræicæ ignaris, positum pro *אָבָר*, quomodo o. scripserunt, vocem Hebræam relinquentes, & sumentes *עָבָר* pro nomine proprio. *Ares vel loci nomen in Damasco*, (sicut & præcedens *עָבָר* *) vel strati genus, intellexerunt. Al. baculo subit, & populo Damasceno, Sy. in fortitudine potestatis, & in Damasco innitentes, Ch. [Pro *עָבָר*, legunt o. Ch. Sy. Ar. *עָבָר*, ut res ipsa docet.] Pro *עָבָר*, Chald. legit *עָבָר*, sensu bono: qui, populus scilicet, in extremitate virgæ, i. e. in latitudine finium suorum, & in Damasco se roborat, id est, robustum putat. Israelitæ freti erant & magnitudine Imperii sui, & victoriâ Damascenorum sibi foederatorum. Vide 2 Reg. 16. 5. Hæc nihil profutura ostendit Deus.

13. Audite] O Prophetæ, aut sacerdotes, aut alii quorum intererat populum admonere. Audite primum sententiam Domini quam in idololatrias Israelitas ferat; deinde, ut sequitur, eam ipsis exponite. [Contestamini] Ità D. Mer. vel, testimonio comprobate, P. testando prædicare, V. testificamini, JT. Pi. Testatò hoc dicite, palam & publicè; ac velut testibus adhibitis de ea populum monete: id enim signif. *עָבָר* sequente *עָבָר*. [In domo, &c.] i. e. Apud familiam seu posteros, &c. Malim, in domum, &c. i. e. in decem Tribus. Potes, cum o. sine præpositione vertere, *Contestamini domum*, &c. i. e. Testificando in eos, & protestando, eos commone de hac re, & de pœnis inferendis. [Dicit Dominus, &c.] Plura hîc colligit Dei nomina ut metum incuteret, & auctoritatem conciliaret.

14. Quia, &c. *עָבָר* Quoniam (Malim, Quod, Mer. P. ut oratio pendeat: *Contestamini* quod scilicet. Vel, Nam, Pi.) in die eam (vel, quò, Pi. sic JT. Mer. &c. quo tempore, G.) visitavero (id est, puniam: vel, punire capero, G. Mer. ex Hi. vel, per terræ motum prædictum; vel, per captivitatem sub Salmanasare: vel, iniquitates Israel (Intelligit superbiam, crudelitatem, avaritiam, rapinam, & similia.) super (vel, in, five contra, JT. Pi. Mer.) eum, M. vel, in se, i. e. in corpore ipsius. [Visitabo & super altaria Bethel] Qu. Quæ altaria? Mox unius meminit: & unum tantum altare fuit Bethel, 1 Reg. 12. 32. & 13. 2. Resp. 1. Est enallage numeri; ut, flumina Nili, montes Sion. 2. Plurali invidiosè utitur. 3. Temporis progressu plura ibi altaria exstructa sunt, ut non obscurè colligitur ex 2 Chron. 34. 4, 5, 6. Hof. 8. 11. & 10. 1. Potuit unicum esse altare Vituli, & alia idolorum aliorum. Visitabo, &c. Nè templis quidem parcam. Putabant illi his piaculis reliqua omnia scelera purgari, & Deo satisfactum iri. [Cornua, &c.] Hæc propriè erant capitella quædam instar cornuum in altum porrecta in ipsius aræ angulis. Sed hîc latè sumi videntur, pro ipsis angulis. Cornua memorat ut sanctiora, quæ sanguine victimarum aspergi solebant, & totius altaris firmamenta; quibus destruetis altare subsistere nequit.

15. Et percutiam (concutiam, vel evertam, D.) domum hyemalem cum domo æstiva] Reges & potentes alii ad diversos cœli positis habebant domos, alias in quibus æstatem, alias in quibus hyemem, exigent: aut ædes suas ità exstruxere, ut loca quædam hyemi, alia æstati, commodiora haberent. Vide Jud. 3. 20. Jer. 36. 22. Non tam hoc taxat, quod ædes geminas haberent; quàm luxum & abusum, quod ex fraude & rapina constructæ essent. [Peribunt domus eburnæ] Ad verb. dentis, elephanti scilicet: sic enim absolutè dicunt, per excellentiam. Eburnæ vocat, non quod totæ ex ebore essent; sed eburatæ, i. e. ebore ornatæ & obductæ, five cælatæ, vel tessellatæ: quales à principibus viris ad magnifi-

centiam comparabantur. Cicero in Paradoxi Qui testis ebore & auro fulgentibus, &c. Sen. in Thyeste, Non fulget altis splendidum testis ebur. Sic, purpurei dicuntur tyranni, i. e. purpurati, Horat. 1. Carm. od. 35. &, laquearia aurea, id est, aurata, in Hor. & Virgil. Æn. 1. Domus eburnæ mentio & 1 Reg. 22. 39. Psal. 45. 9. Ex ebore etiam fiebant lecti, infra 6. 4. & turre, Cant. 7. 4. Domus eburnæ invidiosè vocat illam quam Ahab exstruxit, cui alias ædes adjunxerat non eburnæ. Sed verisimile est & alios Reges Israelis exemplum illud sequutos esse. [Ædes multæ] Vel potius, amplæ, splendide, magnificæ, D. ex He.

CAP. IV.

1. V Acca pingues] Heb. Basan, Mer. V. D. G. &c. i. e. quali ex Basanitide, ubi pinguisimæ boves. Vide Deut. 32. 14. Psal. 22. 13. Sic vocat, vel, 1. matronas opulentas: ut ostendunt participia sequentia, & illud *עָבָר* v. 3. unde sequitur, bis in sequentibus scriptum pro *עָבָר*, & quia sequitur, dicunt dominis suis. Proceribus antè exitum denunciavit; nunc eorum uxores aggreditur, vacis propter lasciviam & superbiam collatas. Pinguiore enim juvenæ lascivire solent. [Aliis hoc non placet:] 1. ob verbum masc. *עָבָר*; 2. quod hæ non quassent tenues in judicio. Vel, 2. proceres Regni, nobiles & delicatos Principes Samariæ: qui Regibus inferiores sunt, & Regni negotia sub illis administrant, & potestate suâ sæpe abutuntur, &c. Hos vacas vocat, vel, 1. quia vitulorum cultores erant; vel, 2. contemptim, adimens illis nomen virorum, molliem & effeminatos eorum mores notans: & vacas Basan, quod toti deliciis diffunderent, & in id tantum incumberent, ut de pauperum sudore suaviter viverent. De his postea loquitur modò masculinè, modò fœmininè, quod, postquam eos vacis comparasset, modò ad has, modò ad eos, respiciat. [In monte Samaria] Nam Samaria in monte sita erat. [Quæ, &c.] *עָבָר* [Quæ opprimitis (vel, opprimunt, Mer. Di. calumniâ propriè t.) tenues, JT. Pi. &c.] Nempe, ad id faciendum operâ maritorum suorum abutuntur. [Quæ dicitis (vel, dicunt, Mer. &c.) dominis (vel, principibus, Ch.) vestris, &c.] Sic o. Sy. Ar. P. Ca. Mer. vel, suis, M. Ti. Mo. Mer. Liv. i. e. maritis; ut Gen. c. 18. v. 12. Sic Atticis maritus dicitur. Vel, illorum, JT. Pi. Tar. sic D. Calv. i. e. potentioribus, qui domini sunt pauperum: vel, exactoribus, quibus pauperes obærat erant, cum quibus coludere solebant Regis consiliarii & iudices, ut pauperes opprimerent. Vel, dominis illorum, scilicet, qui cum illis coram vobis litigant. [עָבָר] Dominus, i. e. Deo, su: ideo sequitur verb. sing. Adfer, &c. Arguuntur, 1. crudelitatis in pauperes: 2. profanæ luxuriæ; quod non in aliud precibus suis Deum sollicitent, quàm ut adferat quod bibant; quod & Jac. 4. 3. perstringitur.

2. Juravit—in, &c. *עָבָר* Per sanctitatem suam, Mer. JT. Pi. D. &c. i. e. Vel, 1. per cœlum, quod ei sedes sancta est: vel, 2. per Templum suum; quod hîc opponit templis Israelitarum idololatricis; vel, 3. per verbum suum, per sacram suam majestatem, per sese; per sanctitatem, quæ est Deus ipse. Confer Gen. 22. 16. Esa. 45. 23. & 62. 8. Jer. 44. 26. & 51. 14. Per animam suam, ut infra 6. 8. Jusjurandum Domini est invariabile ejus decretum. [Dies venient—& levabunt, &c.] *עָבָר* Et (i. e. quibus; vel, quum, JT. Pi.) tollet, vel auferet, vos (tollens scilicet, sic sæpe intellecto nominativo ejusdem verbi; nempe Dominus P; vel, sub. hostis, M. Pi. Mer. D. sic P. &c. vel, Deus per hostem: i. e. tollemini, abripiemini; ut Esa. 8. 4. tollet—i. e. tolletur.) spinis, P. sic Mo. i. e. hamis qui ex spinis fiunt, quibus transfiguntur capita piscium, Job. 41. 2: vel, sentibus, D. BA. 1. 668. Sed spina dicuntur masculinè *עָבָר*, Prov. 22. 5. Sentes vocat catenas aut vincula quibus hostes captos constringebant & ducebant in exilium: sic dicta, vel à forma, quod ex ferreis constarent hamulis; aut quod, sicut sentes, vinctos ad se traherent. Al. aculeis, JT. Pi. i. e. hastis aculeatis, tanquam pisces grandes: confer Job. 41. 2. Ezech. 29. 4. Vel, velut pisciculi extrahemini ab hostibus,

stibus, nihil impediēte vestra pinguedine aut fastu 7.
 1. 11. 334. Vel, *naviculis*, M. vel, *armis*, Sy. sic. Ar. *lanceis*, Ti. *contis*,
 Vulg. quasi *venabulis*, sicut vulnerata feræ auferri so-
 lent: vel, *scutis*, Mer. ex Ch. ¶ Et, &c. [וְאֵת הַכִּיכָרִים
 וְאֵת הַבְּרִיחִים] Et postremum, sive novissimum, sive extre-
 mum, *vestrum* (i.e. plebeios: vel, *finem vestrum*, o. Ar.
 qui vobiscum sunt, Sy. reliquias vestras, Vulg. i.e. reliquos
 vestrorum: vel, reliquias filiorum: vel, posteritatem
 vestram, Mo. P. JT. Ca. Mer. Liv. D. ut [וְאֵת הַכִּיכָרִים
 דָּן. 11. 4. d. vel, filias vestras, Ch.) *hamis* (vel, in ollis,
 Mo. Ti. vel, *cacabo*, Sy. vel, in *scapha*, Ch. vel, *spinis*, Mer.
 Liv. D. Quamquam [וְאֵת הַכִּיכָרִים] foemin. magis *ollas*, [וְאֵת הַכִּיכָרִים]
spinis, significat. Sed hic *spinis* utrobique magis qua-
 drare puto. Adde quod *spinarum* nomen magis conve-
 nit hostibus infectis, ut Num. 33. 55. *) *piscatoriis*, P. JT.
 Pi. D. vel, *piscationis*, M. *pisciculorum*, Ti. *piscis*, Mo. V.
 Mer. i. e. quibus pisces capiuntur & configuntur. q. d.
 Facillimè eos capient & abducent. Vel, *piscatorum*, Ch.
 Sy. *Ollas* hic vocat lembos sive lenunculos, vel *scaphas*
 piscatorias, sive cymbas; quia factæ erant ad similitudi-
 nem ollæ. Sanè [וְאֵת הַכִּיכָרִים] est, *scapha*: unde in Jure Ebræ-
 orum, quod Talmud vocant, *Qui vendit navem vendit*
& [וְאֵת הַכִּיכָרִים] scapham, navis asseclam. Hujusmodi, inquit,
 navigiis hostis vos abducat quod volet. [וְאֵת הַכִּיכָרִים] atque
 etiam [וְאֵת הַכִּיכָרִים], propriè *spinam* significat, & quicquid spi-
 nis simile, & per metaphoram, *hamum piscatorium*, qui
 forsan olim ex spinis (ut hodie ex ferro) fiebat P. Me-
 taphora est à piscatoribus sumpta, quibus hostes com-
 parari solent, Jer. 16. 16. Hab. 1. 15. Ut enim pisces
 hamis, ita victi ab hostibus olim uncis, i.e. ferreis instru-
 mentis ad hamorum similitudinem incurvis, in capti-
 vatem ducebantur. Vide Ezech. 19. 4. 9. Similis locutio
 2 Reg. 19. 28. Al. in *ollas succensas* injicient, *ferventes*,
pestilentes, o. vel, qui comburant, qui corrumpunt in lebeti-
 bus, Ar. Hieronymus [וְאֵת הַכִּיכָרִים] vertit, *ollas ferventes*,
pisciculis scilicet; ut perficeretur in metaphora *vaccarum*:
 ut sicut in eadem olla multi pisciculi sine ordine dum
 fervet volvantur, sic illi confusi & miseri in captivi-
 tatem agantur, qui nunc ita obesi sunt & delicati. Signi-
 ficat eos vi belli & miserrimè abripiendos ab hoste. †.
 3. Et, &c. [וְאֵת הַכִּיכָרִים] Et (vel, De-
 inde, Ti.) *interruptiones* (vel, per rupturas, P. M. Ti.
 JT. Pi. Mer. pro [וְאֵת הַכִּיכָרִים]: sæpe enim literæ serviles
 omittuntur: subaud. *muri*, P. Vel, per *aperturas*, G. ex
 Vulg. non per portas, sed per ruinas incenium, vel
 ab hoste factas, vel à vobis ipsis; per quas elabimini, &
 quando portas ipse hostis observabit. *) *exibitis* (sub.
 o. *vacca*, M. vel, *erumpetis*, Ti.) *unaquæque* (Heb. *mulier*,
 Pi. Sic loqui solent Ebræi. Vox foemin. respicit vac-
 cas. *) *contra eam*, Mo. vel, in conspectu suo, M. *antror-
 sum*, Ti. ante se, P. ex adverso sui, Mer. è regione sui, JT.
 Pi. i. e. quam ante se habebit, quæ primùm ei occur-
 ret. Al. *altera contra alteram*, Vulg. *altera longè ab alte-
 ra*, seorsum singulæ. ¶ Et, &c. [וְאֵת הַכִּיכָרִים]
 [Variant.] Et *projicere facietis* (vel, *Dejicietisque*, M.
Abjicietis, JT. Pi. Tar. sic D. vel, *Postquam abjeceritis*,
 D. *Mittetisque*, Ti. Et *conjecietis vos*, P. Di. sim. Calv.
 Mer. Neutrum in Hiphil. Græcè ad verbum verto,
 καὶ ἐπιβαλόντες. Sicut de Petro proripiente se ex aula
 Pontificis dicitur, καὶ ἐπιβαλὼν ἐκλαίε, Marc. 14. 72. ne-
 que aliter ἐπιβαλὼν accipitur 1 Mac. 4. 2. 2 Mac. 12. 9. 13.
 & 13. 15. & 15. 1. Nec dubito quin id Hellenistæ ex He-
 bræo [וְאֵת הַכִּיכָרִים] desumpserint, quod intransitivè hic usur-
 patur, pro *opuq̄*, *ruere*, quod est, cum impetu conjicere se
 versùs locum aliquem. Et *projicietis eam*, scilicet po-
 steritatem vestram. q. d. Vos per rupturas fugietis, fi-
 liolis vestris in palatium projectis: vel, nè exitium eo-
 rum videatis; vel, ut celerius fugeritis. †.) *palatium*,
 Mo. M. nempe Regis, quod est juxta murum: sub. ad ex-
 eundum, M. ut evadatis. Vel, bona & supellectilem pa-
 latii, thesauros ibi reconditos: id enim sign. [וְאֵת הַכִּיכָרִים], ut
 conjicio, ut [וְאֵת הַכִּיכָרִים] *palatium*. Vel, in *palatia*, Ti. in *pa-
 latium ipsum*, P. Di. Tar. Prædicat hic expugnationem
 urbis Samariæ: simul explicat quid fieri solet in ex-
 pugnatione urbis. Alii fugiunt per rupturas, alii pro-
 priunt sese in arcem urbis munitissimam, metu hostis. †.
 Vel, ab excelsu, sive ex palatio: q. d. Non amplius cura-
 bitis vestras pompas vel delicias, sed sufficet mortem
 effugere. Vel, *que* (sub. *erunt*, JT. vel, sub. *illata fu-*

erint, Pi.) in *palatio*, JT. vel, in *palatia*; Heb. in *pa-
 latium*. [וְאֵת הַכִּיכָרִים] primum in voce [וְאֵת הַכִּיכָרִים] valet articulum [וְאֵת הַכִּיכָרִים]
 secundum positum est pro [וְאֵת הַכִּיכָרִים]; nam literæ [וְאֵת הַכִּיכָרִים] sunt
 inter se permutabiles: [וְאֵת הַכִּיכָרִים] autem ultimum est locale, q.
 pro [וְאֵת הַכִּיכָרִים] vel [וְאֵת הַכִּיכָרִים] in initio, non nota foeminini generis; quia
 accentus penultimam syllabam afficit, non ultimam, ut
 in nominibus foeminini generis. Junius [וְאֵת הַכִּיכָרִים] ac-
 cepit pro [וְאֵת הַכִּיכָרִים]. At verò rarum satis est [וְאֵת הַכִּיכָרִים] præ-
 fixum pro relativo pronomine. Aliis [וְאֵת הַכִּיכָרִים] est
 nomen loci, quod verisimilius est. [Hi autem locum
 sic reddunt:] Et *projiciemini* (vel, *Projicientque*, Sy. Et
transferent vos, Ch.) in montem Remman, o. sim. Ar. vel,
 in Armon, Vulg. sim. Aq. in BP. in montem Monam, Th.
 in Cap. Legit, [וְאֵת הַכִּיכָרִים]. Imò non legit divisim, sed
 vocem hanc pro composita accepit & explicavit. Vel,
 ad montem, sive ultra montes, Armenia, Sy. Ch. sim. G. ex
 He. Hi. ex Symm. in BP. Vetus nomen Armeniæ est,
 [וְאֵת הַכִּיכָרִים]; posterius nomen, [וְאֵת הַכִּיכָרִים], i.e. Mons Minyadis, unde
 & Græcum *Ἀρμηνία*. Alibi in Chaldaicis libris per [וְאֵת הַכִּיכָרִים]
 scribitur, ut in Mic. cap. 7. vers. 12. 7. Forfan [וְאֵת הַכִּיכָרִים] Mo-
 na, & [וְאֵת הַכִּיכָרִים] Mini, & Minyas, idem sunt. Ubique sit
 hic locus, non dubium quin in hostili regione: quò sig-
 nificat eos miserè & contumeliosè velut projiciendos.
 [Ca. versum sic reddit, *Egressæque sparsim diversæ projici-
 amini in Armonam*.]

4. Venite (vel, Ite, JT. Pi.) ad Bethel] Ubi erat unus
 ex vitulis. Sarcasmus est aut ironia, ut Cohel. 11. 9.
 Ezech. 20. 39. qu. d. Quando omnino decrevistis esse
 impii, & quum tantæ vos poenæ maneat, ite vestro
 malo, pergite in idololatria, ad satietatem usque. Ità
 agite, quando ità vobis libet: veniet tempus cum
 magno ista luctis. ¶ Et impie agite] Vel, *desicite*, JT.
 D. à Deo ad idola. Vel, *transgredimini*, scilicet Legem
 Dei de cultu ipsius. ¶ Ad, &c. [וְאֵת הַכִּיכָרִים]
 Gilgal (vel, Ite in Gilgal, M. Ti. sim. Mer. Repeten-
 dum [וְאֵת הַכִּיכָרִים]) *augete defectionem*, JT. sim. Pi. Ti. &c. vel,
multiplicate scelera, ad verb. *sceleratè agere*, D. q. d. Non
 contenti in Bethel vitulum coluisse, insuper alia idola,
 ut Baal, more vestro, in Gilgal colite, scelus sceleri ad-
 dentes; ut fieri solet ubi semel à Deo recessum est. In
 Gilgal Arca aliquamdiu fuit, ibi etiam facta circum-
 cisio, Jos. 5. 2, — 8. ideòque majorem ibi putabant hæ-
 rere sanctimoniam. In Gilgal deos falsos colebant, ut
 colligitur ex Hof. 9. 15. & 12. 11. Bethel & Galgala
 loca: [erant] sacris idololatricis celebra. Of. 4. 15. &
 12. 11. Vel, *multiplicate pravaricari*, P. vel, ut *prava-
 ricemini*, i. e. pravaricationes. ¶ Et offerte (vel, of-
 ferte, D. Pi. Mer. &c.) *manè* (i. e. quolibet die, vel,
 unoquoque manè, vel, quotidie *manè*, quo die spatio
 agnum offerebant, Num. 28. 4. vide & Psal. 5. 4. *) *vidimas
 vestras*] Quæ mihi debebantur: summâ diligentia idolis
 vestris exhibentes quæ Domino sunt exhibenda. Ea
 idolis vestris facitote quæ mihi soli fieri mandavi; ac in
 aliis locis, quæ tantum Jerosolymæ fieri jussi. Morem
 Templi Hierosol. in illo cultu illicito tamen imitaban-
 tur, Exod. 29. 39. Num. 28. 4. ¶ Tribus, &c. [וְאֵת הַכִּיכָרִים]
 Tribus diebus (vel, Tertio quoquo
 die, Sy. Ar.) *decimas vestras*, Mo. Ch. Ca. sim. o. Ti. Ad
 triduum, &c. Merc. Irrisio; q. d. Afferte decimas extraor-
 dinarias, non post tres annos, ut jussum Deut. 14. 28. sed
 post tres dies, ut ostendatis vos diligentiores & arden-
 tiores in cultu idolorum. Al. *Atque tribus diebus per
 annum, &c.* q. d. Apparete ibi tribus vicibus per annum,
 &c. Respicit ternas statas ferias quibus omnes coram
 Deo comparebant, Exod. 23. 14, &c. Levit. 23. 5. Al.
 Post tres annos, &c. P. ad verb. *dies*, V. Tertio quoquo an-
 no pleno, &c. JT. Pi. Heb. Post tres annos *dierum*: ubi [וְאֵת הַכִּיכָרִים]
 let, post; & [וְאֵת הַכִּיכָרִים] ellipticè ponitur, pro [וְאֵת הַכִּיכָרִים], ut
 Levit. 25. 29. & Num. 9. 22. 1 Sam. 27. 7. *Annus die-
 rum* nominatur annus plenus; ut alibi *mensis dierum* est,
 mensis plenus vel integer, Gen. 29. 14. Num. 11. 20. 21. [וְאֵת הַכִּיכָרִים]
 dies, pro annis, ut sæpe fit; de quo videantur hæc
 loca, Exod. c. 13. v. 10. 1 Sam. c. 1. v. 3. 2 Sam. 14. 26.
 Joel. 1. 2. Sic Constantinus in Supplemento linguæ
 Latinæ, Pomponius D. lib. 13. tit. 7. L. 8. Si annuâ,
bimâ, trimâ die, i. e. anno, biennio, triennio. De decimis
 loquitur triennialibus, quæ post tres annos extra ordi-
 nem dabantur, juxta Legem Deut. 14. 28.

5. Et, &c. [וְאֵת הַכִּיכָרִים] Et adole (Heb. *ado-
 lere*,

Mer. V. lere, infinit. pro imperat P. ut scire q: vel, *adolendo*, JT. incendendo, M. Ti. vel, *adolendo* adolete; ellipsis una cum pleonismo, ut loquuntur grammatici. de fermento (vel, *fermentato*, JT. Pi. Mer. vox enim & substantivè & adjectivè sumitur;) confessionem, Mo. Mer. P. vel, *gratiarum actionem*, Ca. Mer. vel, *eucharisticum*, JT. vel, *sacrificium laudis*, M. Ti. D. &c. Sed hanc versionem res ipsa respuit: non enim adolebant sacrificia eucharistica, quæ pecudes erant, sed thus *. 70. Hic pro acceptum, & subaudiendum verbi substantivum incensum, quod in se includit, & locus sic vertendus, Et incendite incensum in, vel cum, fermentato confessionem, i. e. incensum confessionis, five gratiarum actionis, in oblatione in qua offertur panis fermentatus: q. d. Offerte sacrificium confessionis, five quo confiteamini peccata vestra, offerte, inquam, diis alienis, quasi illi vestra vobis peccata remittere possint; five, quo illis gratias agatis. In sacrificio confessionis offerebatur panis fermentatus, ad declarandam naturam corruptam & fermentatam. Et adolete, suffitum scilicet, h. e. thus, ex fermentato (non quod ex pane fermentato fiebat suffitus, quod nusquam legitur; sed quod thus quod adolebatur eximeretur ex pane illo fermentato, quippe cui imponi solebat ac debebat, Levit. 2. 1, 15: itaque hic notat motum de loco:) cum sacrificio eucharistico. Dupliciter hæc peccabant: 1. quod quæ Dei erant idolis exhiberent; 2. quod ex fermento incensum adolerent, contra Legem 7. Obj. At in pacificis licebat offerre fermentum, ut docet Levit. 7. 12, 13. Resp. Ut verum sit quod illi dicunt, panes fermentatos offerri potuisse; haud tamen propterea permittit Lex ex ipso fermento adoleri adipem, vel incensum. Imò differt hoc vetat Levit. 2. 11. Et, &c. [עֲדָרְתָּ] Et (vel, Etiam, JT.) indicite (vel, vocate, M.) oblationes voluntarias, P. M. Mer. sim. Ti. JT. Pi. &c. proclamate, P. Pi. vel, inclamate, JT. sub. ea, Pi. vel, & notum id facite, M. Si qui scilicet sint qui spontanea offerre volebant. Vult dicere, Convocate plebem ad festum, in quo ex more talia offerebant. Vocate cæcum, & ibi tubarum sonitu notis facite voluntarias oblationes vestras: cum cantico, ait Chaldaeus, idem significans quod dicitur Matt. 6. 2. De [עֲדָרְתָּ], i. e. voluntaria oblatione, vide Exod. 35. Levit. 22. 18, 21. Sic, &c. [וְיִשְׂרָאֵל] Quia (vel, Siquidem, JT. Pi. Quandoquidem, Ca.) sic, vel ita, vultis, P. sic M. vel, soletis, Ti. vel, dilexistis, Mo. sic Mer. vel, amatis, JT. Pi. vel, amatis ista facere, Ca. Sic enim vobis libet, G. Quando sic amatis, vel, sic vobis placet, V. Quia talia vobis valde placent & cordi sunt, pergite, &c. Hic quodammodo declarat suam ironiam.

6. Dedi vobis stuporem dentium. Ita Sy. Ar. sic Ch. in Mer. & o. [מְרִירָתָם], collisionem. Obtusi enim redduntur & obstupefcunt dentes ex fame. Sed stupor dentium non tam ex fame oritur, quam ex comestione rerum crudarum vel acerbarum. Immutatam, Ca. vacuitatem, ut non habeant quo repleantur & occupentur. [מְרִירָתָם] enim propriè significat, vacuum esse: unde Esa. 3. 26. [מְרִירָתָם], Chald. [מְרִירָתָם], & evacuabitur, nempe terra viris aut incolis suis. Hinc, vacuum esse sordibus, i. e. mundum esse: item, vacuum esse crimine, i. e. innocentem esse; & vacuum esse penam, i. e. impunitum esse. Munditiam, M. P. Ti. Mo. JT. Pi. G. ex Sym. & Aq. Est [מְרִירָתָם], significans defectum cibi, five carniem, ut mox declarat. Consequens pro antecedente. Inducitur fames illa cujus mentio 2 Reg. 8. 1. 4. Cibo (& præcipuè carnibus) dentes impurari solent. In fame dentes puri sunt & vacui, quum ex cibo nihil inter dentes hæret. Eodem effectuum similitum argumento Catullus epigram. 20. Furii cujusdam egestatem & esuritionem declarat, Hanc ad munditiam adde mandiore. A te sudor abest, abest saliva, Mucisque & mala pueri nati. In cunctis, &c. Non uno in loco, nè fortè diceretis fortuitum esse. Non estis reversi ad me. Vel, usque ad me, Mer. V. D. q. d. Conversi quidem estis, & rediistis aliquando ad me, sed non usque ad me, i. e. non seriò & ex animo.

7. Prohibui (i. e. statui prohibere, averti,) à vobis imbrem. Vel, pluviam, Mer. Pi. &c. Hinc duplex malum: 1. sitis; 2. agrorum ariditas & sterilitas. Ibi

enim pauci sunt fontes & amnes, nec aquas ferè habebant nisi pluvias. *Avouéla* immisi, narratam 1 Reg. 17. 1. Cùm adhuc tres menses, &c. Etiam anni tempestate à qua abesse pluviae non solent, circa finem Aprilis. Toto trimestri ante messem, quando messis maximè indiget pluvia, tum ad terram aperiendam, quæ siccitate adedò confringitur ut nihil ex ea erumpere possit; tum ad semina humectanda macerandaque, quò segetes in spicas evadant. Messis autem tempore vix unquam pluit in illis locis: vide 1 Sam. 12. 17. Et plui (vel, pluam, Mer. ex o. & Ch. pro, pluo, vel pluere soleo. [וְיִשְׂרָאֵל] futurum est quum accentus est in ultima: alioqui præteritum in penultima accentum retineret. super unam, &c.) Ed mirabilior fuit ista *avouéla* vobis immissa, quod in urbibus quæ proximæ erant vestris pluvia non deerat. Hoc fecit Deus, nè astris aut naturæ aut casui tribuerent, sed providentiæ Divinæ ipsos punienti. Pars una (sub. agri, Ti. vel, terræ; i. e. fundus unus;) compluit, & pars super quam, &c. [וְיִשְׂרָאֵל] Quæ non compluebatur, Ti. super quem [fundum] non pluit, P. Mer. vel, facit pluere, Mer. nempe nubes, [וְיִשְׂרָאֵל]; quæ vox etiam foemininè usurpatur 1 Reg. 18. 44. Quæ non fuit pluviam descendere super se, JT. Pi. scil. propter impietatem domini sui. Compendio hic utitur, pro, Et fundus alius non compluitur, ac propterea arefcit & sterilis fit. Et pars — aruit. Pars terræ Israeliticæ vicinæ aliis regionibus ariditate fuit corrupta.

8. Et, &c. [וְיִשְׂרָאֵל] Et (vel, Ità, JT. Pi.) divertebant (vel, proficiscebantur, P. evagabantur, JT. Pi. movebant, D. movebunt sese, i. e. movent, concedunt,) duæ & tres (Heb. duæ tres, pro, duæ trësve, Liv. D. sic Mer. h. e. aliquot. Asyndeton, quale 2 Reg. 9. 32. duæ tres eunuchi; & illud in Cicerone, florentissimus sex septem diebus, &c.) civitates, Liv. i. e. homines ex urbibus Israeliticis. Cogebantur urbem suam domosque relinquere, & procul querere aquam. Ad unam civitatem Ammonitidis sc. aut Moabitidis: in quam Deus pluerat. Et non sunt satiate. Vel, 1. quod non erat satis aquæ: vel, 2. ob maledictionem Dei: vel, 3. ob longam sitim. Lucanus, — nec fervida pestis Cedit adhuc: sed morbus egens jam gurgite plenis Visceribus, sibi poscit aquas.

9. Percussi vos (h. e. fruges vestras; metonymia;) in vento urente, [וְיִשְׂרָאֵל] Ariditate, P. Mer. vento orientali, M. robigine, Ti. uredine, JT. Pi. Mer. V. quæ fit à vento perurente: ardore, Mer. Vitium est frugum proveniens ex nimia siccitate, quam Euris ibi efficit. Aq. Sym. & Th. hic vertunt, *avouéla*, corruptionem quæ fit per ventum. Sic & o. alibi reddunt, Deut. 28. 22. 2 Par. 6. 28. qui tamen hic [מְרִירָתָם], combustionem, reddunt. Significat aerem corruptum. Et, &c. [וְיִשְׂרָאֵל] Et aurigine, five aurigine, Ti. Mer. & rubigine, JT. Pi. P. M. Mer. Vitium est frugum ex nimio humore, quo, maturefcere non valentes, in virorem quandam seu flavedinem & pallorem vertuntur: unde o. alibi [וְיִשְׂרָאֵל], vel [וְיִשְׂרָאֵל], ut Deut. 28. v. 22. hic verò [וְיִשְׂרָאֵל] ut & 2 Par. c. 6. v. 28. Multitudinem hortorum vestrorum, &c. Ità Mer. BA. 2. 483. q. d. Quantum vobis est hortorum, &c. quæ frustra vobis multiplicatis. [וְיִשְׂרָאֵל] propriè infinitum est: infinita passim pro nominibus poni videas. Al. Multiplicetis (vel, Varios, Ti.) hortos, &c. M. P. Multiplicetis, vel Multiplicabitis, infin. pro præter. vel fut. Potest etiam esse nomen. Cùm multiplicassetis, &c. Q. in Augentibus hortis, &c. JT. Quum multum ferrent, &c. Heb. In multiplicando, &c. Pi. [וְיִשְׂרָאֵל] construi potest cum [sequente] [וְיִשְׂרָאֵל], Multiplicando comedet, i. e. multum comedet. Ac, nisi accentus Segolta obitaret, commodissimè jungeretur præcedenti verbo, Percussi vos uredine & rubigine multiplicando, i. e. multum.

Comedit eruca; ità D. Mer. G. Pi. vermis genus omnia depascens: [וְיִשְׂרָאֵל] [De quo vide ad Joel. 1. 4.] Est locustæ species noxia frugibus, à [וְיִשְׂרָאֵל], quod Æthiopice sign. exscindere, ut Matt. 7. 19. Non pascuis neque segetibus infestus fuisse legitur gazam, sed solis arborum fructibus. Quare huic locustæ speciei potuit id esse proprium, ut his solis vesceretur. Huic favet, quod apud Talmudicos, Arabes & Æthiopes, verbum [וְיִשְׂרָאֵל] est,

abscindere & amputare, non quidvis, sed ramos arborum. Porro, in ficitate locustæ uberius proveniunt. Et eas in Ægyptum impellit ventus דורבן, Exod. 10. 13. A quo ipso vento דורבן uredo, & דורבן rubigo. Unde est quod utrumque malum *ἀρουροβία* Græcè dicitur. Ab eodem igitur vento *kadim*, à quo ficitas, uredo & rubigo, locustæ quoque, in Judæam adductæ ^b.

^b BA: 2.4. 6.484. 10. *Misi in vos mortem*] Heb. *pestem*, Mer. D. Pi. sic G. &c. quæ mors מָוֶת dicitur. Vide quæ ad Matt.

^c G. 24. 7. *In, &c.* וְגַם] Pro ratione (vel, ad modum, G. Heb. pro via, vel secundum viam, Pi.) *Ægypti*, JT. i. e. Ad modum ejus pestis quam olim mihi ^d,

^d Idem. vel, 1. Ægypto, sive Ægyptiis, Exod. 9. q. d. Plagas gravissimas mittam, quales illæ erant ^f: vel, 2. vobis in deserto egressis ex Ægypto ^e. Alii, in via, &c.

^e Liv. Vulg. Mer. D. Quum scilicet in Ægyptum mittitis ^h, vel trumenti, vel auxilii, petendi causâ ^{*}. *Juvenes vestros*] Emphaticè, q. d. eos in quibus reip. spes posita est, qui ad negotia gerenda aptiores erant & ad resistendum hosti ^k.

^f Mer. *Usque, &c.* וְעַד] Cum captivitate (vel, cum abactu, Ca. vel, adjuncta captivitate, JT. Pi.) equorum vestrorum, o. Ch. M. P. Ti. Mo. &c. Id est, ita ut, occisis equitibus, juvenibus vestris, equi in hostium potestatem devenirent ^l.

^g Mer. *Et ascendere feci putredinem* (vel, fetorem, Mer. sic D. Pi. &c.) *castrorum vestrorum, &c.*] i. e. Militum qui in castris mortui sunt ^m. *Castra* metonymicè exercitum & milites notant, Deut. 28. 10. Esa. 34. 3. & Joel. 2. 20. talis foetor memoratur ⁿ. Vel, *turmarum vestrarum*, juvenum scilicet in Ægyptum euntium turmatim ex more. תַּרְמָה

^h D. *autem quælibet turma*, ut videre est Gen. 33. 8. q. d. Non solum effeci ut cadaverum foetor eorum qui ab hostibus in itinere occisi fuerant (tanta clades fuerat) in naves prætereuntium exhalaret, sed & in naves vestras, quum posteriora agmina in Ægyptum descendencia castrorum ex prioribus agminibus foetorem sentirent. Turmatim enim hostis metu in viam sese dabant ^p.

ⁱ Mer. *Subverti* (i. e. Subversionem feci; vel, *Subvertam, Ti. vos*] Ità o. Ar. M. Ti. sic Ca. vel, in vos, Mo. in vobis, Sy. P. Mer. G. sub. urbes, Sy. ex vobis, JT. Pi. Tar. inter vos, D. sub. aliquos, Pi. D. vel, urbes quasdam ^r: partes aliquas regionis vestræ ^t. *Sicut, &c.* כַּכְּמַעֲשֵׂה אֵלֶיךָ] Secundum subversionem Dei Sedom, &c. Mo. prout subvertit, &c. JT. Pi. fim. P. Ti. ad instar subversionis quam fecit Deus in Sedom, &c. M. Non quod urbes Israeliticæ igne coelitus demisso perierint; sed per speciem genus intelligitur ^u.

^j Mer. Hyperbole est ^v, quæ gravissima vastitas indicatur ^x, ut Esa. 13. 19. *Et facti estis* (scilicet, qui evasistis, ^y) *quasi torris raptus ab incendio*] Cujus jam magna pars exusta est ^z. Talis torris, &c. dicitur qui ex calamitate aliqua sic evasit, ut tamen adhuc horridus & squalidus sit, titionique ambusto similis ^b. Proverbialis locutio ^c, quæ etiam reperitur Zach. 3. 2. Idem loquendi genus & Esa. 7. 4. Sic & Græci dicunt ἐκ φλογος, aut ἐκ πυρός, (servari, sive eripi, ex flamma, seu igne ^f.) Metaphora ad magnas & diuturnas calamitates significandum, quibus quasi igne quodam exusti fuerint. Afflictiones sæpe igni comparantur, Psal. 66. 12. Ezech. 22. 20. &c. Zach. 13. 9. Paucitatem indicat superstitum ex tantis cladibus: q. d. Ità deploratæ sunt res vestræ, ut vix vestris rebus possitis consulere, ac vix miseram tueri vitam ^h. Cæteri agre servati à manu Syrorum. Vide 2 Reg. 5. 2. & 13. 3. & 14. 26. Dices, populum peruisse sub Jeroboamo, sub quo prophetavit Amos. Resp. At omnes jam antè consumpti ferè erant, 2 Reg. 14. 26. & illa sub Jeroboamo fuit exigua prosperitas ^k.

^l D. *Quapropter*] Quia nullis monitis ^l vel flagellis emendari potuisti ^m. *Hec, &c.* וְגַם] Sic faciam tibi, &c. Mer. &c. i. e. Hæc omnia mala ⁿ, quæ dixi supra ^o, cap. 2. 6, 13, &c. & 3. 11. & hoc cap. v. 2, 39. Vel, sic, h. e. gravius & ultimum supplicium ^r. Quid sit non exprimit, iratorum more; ut, ad singula incerti & suspensi, omnia graviora timeant ^t. *Postquam, &c.* וְגַם] Ed, vel Pro eo, vel Propterea, quod (vel, Preinde, Ti. Et quoniam, Sy. Ca. Veruntamen quia, o. Postea, Aq. Novissime, Th. in D. vel, Tandem certè: nam וְגַם sæpe significat mercedem aut finem ^u:)

^m Liv. *Subverti* (i. e. Subversionem feci; vel, *Subvertam, Ti. vos*] Ità o. Ar. M. Ti. sic Ca. vel, in vos, Mo. in vobis, Sy. P. Mer. G. sub. urbes, Sy. ex vobis, JT. Pi. Tar. inter vos, D. sub. aliquos, Pi. D. vel, urbes quasdam ^r: partes aliquas regionis vestræ ^t. *Sicut, &c.* כַּכְּמַעֲשֵׂה אֵלֶיךָ] Secundum subversionem Dei Sedom, &c. Mo. prout subvertit, &c. JT. Pi. fim. P. Ti. ad instar subversionis quam fecit Deus in Sedom, &c. M. Non quod urbes Israeliticæ igne coelitus demisso perierint; sed per speciem genus intelligitur ^u.

ⁿ D. Hyperbole est ^v, quæ gravissima vastitas indicatur ^x, ut Esa. 13. 19. *Et facti estis* (scilicet, qui evasistis, ^y) *quasi torris raptus ab incendio*] Cujus jam magna pars exusta est ^z. Talis torris, &c. dicitur qui ex calamitate aliqua sic evasit, ut tamen adhuc horridus & squalidus sit, titionique ambusto similis ^b. Proverbialis locutio ^c, quæ etiam reperitur Zach. 3. 2. Idem loquendi genus & Esa. 7. 4. Sic & Græci dicunt ἐκ φλογος, aut ἐκ πυρός, (servari, sive eripi, ex flamma, seu igne ^f.) Metaphora ad magnas & diuturnas calamitates significandum, quibus quasi igne quodam exusti fuerint. Afflictiones sæpe igni comparantur, Psal. 66. 12. Ezech. 22. 20. &c. Zach. 13. 9. Paucitatem indicat superstitum ex tantis cladibus: q. d. Ità deploratæ sunt res vestræ, ut vix vestris rebus possitis consulere, ac vix miseram tueri vitam ^h. Cæteri agre servati à manu Syrorum. Vide 2 Reg. 5. 2. & 13. 3. & 14. 26. Dices, populum peruisse sub Jeroboamo, sub quo prophetavit Amos. Resp. At omnes jam antè consumpti ferè erant, 2 Reg. 14. 26. & illa sub Jeroboamo fuit exigua prosperitas ^k.

^o D. *Quapropter*] Quia nullis monitis ^l vel flagellis emendari potuisti ^m. *Hec, &c.* וְגַם] Sic faciam tibi, &c. Mer. &c. i. e. Hæc omnia mala ⁿ, quæ dixi supra ^o, cap. 2. 6, 13, &c. & 3. 11. & hoc cap. v. 2, 39. Vel, sic, h. e. gravius & ultimum supplicium ^r. Quid sit non exprimit, iratorum more; ut, ad singula incerti & suspensi, omnia graviora timeant ^t. *Postquam, &c.* וְגַם] Ed, vel Pro eo, vel Propterea, quod (vel, Preinde, Ti. Et quoniam, Sy. Ca. Veruntamen quia, o. Postea, Aq. Novissime, Th. in D. vel, Tandem certè: nam וְגַם sæpe significat mercedem aut finem ^u:)

^p Mer. *Subverti* (i. e. Subversionem feci; vel, *Subvertam, Ti. vos*] Ità o. Ar. M. Ti. sic Ca. vel, in vos, Mo. in vobis, Sy. P. Mer. G. sub. urbes, Sy. ex vobis, JT. Pi. Tar. inter vos, D. sub. aliquos, Pi. D. vel, urbes quasdam ^r: partes aliquas regionis vestræ ^t. *Sicut, &c.* כַּכְּמַעֲשֵׂה אֵלֶיךָ] Secundum subversionem Dei Sedom, &c. Mo. prout subvertit, &c. JT. Pi. fim. P. Ti. ad instar subversionis quam fecit Deus in Sedom, &c. M. Non quod urbes Israeliticæ igne coelitus demisso perierint; sed per speciem genus intelligitur ^u.

^q Idem. Hyperbole est ^v, quæ gravissima vastitas indicatur ^x, ut Esa. 13. 19. *Et facti estis* (scilicet, qui evasistis, ^y) *quasi torris raptus ab incendio*] Cujus jam magna pars exusta est ^z. Talis torris, &c. dicitur qui ex calamitate aliqua sic evasit, ut tamen adhuc horridus & squalidus sit, titionique ambusto similis ^b. Proverbialis locutio ^c, quæ etiam reperitur Zach. 3. 2. Idem loquendi genus & Esa. 7. 4. Sic & Græci dicunt ἐκ φλογος, aut ἐκ πυρός, (servari, sive eripi, ex flamma, seu igne ^f.) Metaphora ad magnas & diuturnas calamitates significandum, quibus quasi igne quodam exusti fuerint. Afflictiones sæpe igni comparantur, Psal. 66. 12. Ezech. 22. 20. &c. Zach. 13. 9. Paucitatem indicat superstitum ex tantis cladibus: q. d. Ità deploratæ sunt res vestræ, ut vix vestris rebus possitis consulere, ac vix miseram tueri vitam ^h. Cæteri agre servati à manu Syrorum. Vide 2 Reg. 5. 2. & 13. 3. & 14. 26. Dices, populum peruisse sub Jeroboamo, sub quo prophetavit Amos. Resp. At omnes jam antè consumpti ferè erant, 2 Reg. 14. 26. & illa sub Jeroboamo fuit exigua prosperitas ^k.

^r Tar. *Subverti* (i. e. Subversionem feci; vel, *Subvertam, Ti. vos*] Ità o. Ar. M. Ti. sic Ca. vel, in vos, Mo. in vobis, Sy. P. Mer. G. sub. urbes, Sy. ex vobis, JT. Pi. Tar. inter vos, D. sub. aliquos, Pi. D. vel, urbes quasdam ^r: partes aliquas regionis vestræ ^t. *Sicut, &c.* כַּכְּמַעֲשֵׂה אֵלֶיךָ] Secundum subversionem Dei Sedom, &c. Mo. prout subvertit, &c. JT. Pi. fim. P. Ti. ad instar subversionis quam fecit Deus in Sedom, &c. M. Non quod urbes Israeliticæ igne coelitus demisso perierint; sed per speciem genus intelligitur ^u.

^s Mer. *Subverti* (i. e. Subversionem feci; vel, *Subvertam, Ti. vos*] Ità o. Ar. M. Ti. sic Ca. vel, in vos, Mo. in vobis, Sy. P. Mer. G. sub. urbes, Sy. ex vobis, JT. Pi. Tar. inter vos, D. sub. aliquos, Pi. D. vel, urbes quasdam ^r: partes aliquas regionis vestræ ^t. *Sicut, &c.* כַּכְּמַעֲשֵׂה אֵלֶיךָ] Secundum subversionem Dei Sedom, &c. Mo. prout subvertit, &c. JT. Pi. fim. P. Ti. ad instar subversionis quam fecit Deus in Sedom, &c. M. Non quod urbes Israeliticæ igne coelitus demisso perierint; sed per speciem genus intelligitur ^u.

^t Mer. *Subverti* (i. e. Subversionem feci; vel, *Subvertam, Ti. vos*] Ità o. Ar. M. Ti. sic Ca. vel, in vos, Mo. in vobis, Sy. P. Mer. G. sub. urbes, Sy. ex vobis, JT. Pi. Tar. inter vos, D. sub. aliquos, Pi. D. vel, urbes quasdam ^r: partes aliquas regionis vestræ ^t. *Sicut, &c.* כַּכְּמַעֲשֵׂה אֵלֶיךָ] Secundum subversionem Dei Sedom, &c. Mo. prout subvertit, &c. JT. Pi. fim. P. Ti. ad instar subversionis quam fecit Deus in Sedom, &c. M. Non quod urbes Israeliticæ igne coelitus demisso perierint; sed per speciem genus intelligitur ^u.

^u Mer. *Subverti* (i. e. Subversionem feci; vel, *Subvertam, Ti. vos*] Ità o. Ar. M. Ti. sic Ca. vel, in vos, Mo. in vobis, Sy. P. Mer. G. sub. urbes, Sy. ex vobis, JT. Pi. Tar. inter vos, D. sub. aliquos, Pi. D. vel, urbes quasdam ^r: partes aliquas regionis vestræ ^t. *Sicut, &c.* כַּכְּמַעֲשֵׂה אֵלֶיךָ] Secundum subversionem Dei Sedom, &c. Mo. prout subvertit, &c. JT. Pi. fim. P. Ti. ad instar subversionis quam fecit Deus in Sedom, &c. M. Non quod urbes Israeliticæ igne coelitus demisso perierint; sed per speciem genus intelligitur ^u.

^v Mer. *Subverti* (i. e. Subversionem feci; vel, *Subvertam, Ti. vos*] Ità o. Ar. M. Ti. sic Ca. vel, in vos, Mo. in vobis, Sy. P. Mer. G. sub. urbes, Sy. ex vobis, JT. Pi. Tar. inter vos, D. sub. aliquos, Pi. D. vel, urbes quasdam ^r: partes aliquas regionis vestræ ^t. *Sicut, &c.* כַּכְּמַעֲשֵׂה אֵלֶיךָ] Secundum subversionem Dei Sedom, &c. Mo. prout subvertit, &c. JT. Pi. fim. P. Ti. ad instar subversionis quam fecit Deus in Sedom, &c. M. Non quod urbes Israeliticæ igne coelitus demisso perierint; sed per speciem genus intelligitur ^u.

^w Mer. *Subverti* (i. e. Subversionem feci; vel, *Subvertam, Ti. vos*] Ità o. Ar. M. Ti. sic Ca. vel, in vos, Mo. in vobis, Sy. P. Mer. G. sub. urbes, Sy. ex vobis, JT. Pi. Tar. inter vos, D. sub. aliquos, Pi. D. vel, urbes quasdam ^r: partes aliquas regionis vestræ ^t. *Sicut, &c.* כַּכְּמַעֲשֵׂה אֵלֶיךָ] Secundum subversionem Dei Sedom, &c. Mo. prout subvertit, &c. JT. Pi. fim. P. Ti. ad instar subversionis quam fecit Deus in Sedom, &c. M. Non quod urbes Israeliticæ igne coelitus demisso perierint; sed per speciem genus intelligitur ^u.

^x Mer. *Subverti* (i. e. Subversionem feci; vel, *Subvertam, Ti. vos*] Ità o. Ar. M. Ti. sic Ca. vel, in vos, Mo. in vobis, Sy. P. Mer. G. sub. urbes, Sy. ex vobis, JT. Pi. Tar. inter vos, D. sub. aliquos, Pi. D. vel, urbes quasdam ^r: partes aliquas regionis vestræ ^t. *Sicut, &c.* כַּכְּמַעֲשֵׂה אֵלֶיךָ] Secundum subversionem Dei Sedom, &c. Mo. prout subvertit, &c. JT. Pi. fim. P. Ti. ad instar subversionis quam fecit Deus in Sedom, &c. M. Non quod urbes Israeliticæ igne coelitus demisso perierint; sed per speciem genus intelligitur ^u.

^y Mer. *Subverti* (i. e. Subversionem feci; vel, *Subvertam, Ti. vos*] Ità o. Ar. M. Ti. sic Ca. vel, in vos, Mo. in vobis, Sy. P. Mer. G. sub. urbes, Sy. ex vobis, JT. Pi. Tar. inter vos, D. sub. aliquos, Pi. D. vel, urbes quasdam ^r: partes aliquas regionis vestræ ^t. *Sicut, &c.* כַּכְּמַעֲשֵׂה אֵלֶיךָ] Secundum subversionem Dei Sedom, &c. Mo. prout subvertit, &c. JT. Pi. fim. P. Ti. ad instar subversionis quam fecit Deus in Sedom, &c. M. Non quod urbes Israeliticæ igne coelitus demisso perierint; sed per speciem genus intelligitur ^u.

^z Mer. *Subverti* (i. e. Subversionem feci; vel, *Subvertam, Ti. vos*] Ità o. Ar. M. Ti. sic Ca. vel, in vos, Mo. in vobis, Sy. P. Mer. G. sub. urbes, Sy. ex vobis, JT. Pi. Tar. inter vos, D. sub. aliquos, Pi. D. vel, urbes quasdam ^r: partes aliquas regionis vestræ ^t. *Sicut, &c.* כַּכְּמַעֲשֵׂה אֵלֶיךָ] Secundum subversionem Dei Sedom, &c. Mo. prout subvertit, &c. JT. Pi. fim. P. Ti. ad instar subversionis quam fecit Deus in Sedom, &c. M. Non quod urbes Israeliticæ igne coelitus demisso perierint; sed per speciem genus intelligitur ^u.

^{aa} Mer. *Subverti* (i. e. Subversionem feci; vel, *Subvertam, Ti. vos*] Ità o. Ar. M. Ti. sic Ca. vel, in vos, Mo. in vobis, Sy. P. Mer. G. sub. urbes, Sy. ex vobis, JT. Pi. Tar. inter vos, D. sub. aliquos, Pi. D. vel, urbes quasdam ^r: partes aliquas regionis vestræ ^t. *Sicut, &c.* כַּכְּמַעֲשֵׂה אֵלֶיךָ] Secundum subversionem Dei Sedom, &c. Mo. prout subvertit, &c. JT. Pi. fim. P. Ti. ad instar subversionis quam fecit Deus in Sedom, &c. M. Non quod urbes Israeliticæ igne coelitus demisso perierint; sed per speciem genus intelligitur ^u.

^{ab} Mer. *Subverti* (i. e. Subversionem feci; vel, *Subvertam, Ti. vos*] Ità o. Ar. M. Ti. sic Ca. vel, in vos, Mo. in vobis, Sy. P. Mer. G. sub. urbes, Sy. ex vobis, JT. Pi. Tar. inter vos, D. sub. aliquos, Pi. D. vel, urbes quasdam ^r: partes aliquas regionis vestræ ^t. *Sicut, &c.* כַּכְּמַעֲשֵׂה אֵלֶיךָ] Secundum subversionem Dei Sedom, &c. Mo. prout subvertit, &c. JT. Pi. fim. P. Ti. ad instar subversionis quam fecit Deus in Sedom, &c. M. Non quod urbes Israeliticæ igne coelitus demisso perierint; sed per speciem genus intelligitur ^u.

^{ac} Mer. *Subverti* (i. e. Subversionem feci; vel, *Subvertam, Ti. vos*] Ità o. Ar. M. Ti. sic Ca. vel, in vos, Mo. in vobis, Sy. P. Mer. G. sub. urbes, Sy. ex vobis, JT. Pi. Tar. inter vos, D. sub. aliquos, Pi. D. vel, urbes quasdam ^r: partes aliquas regionis vestræ ^t. *Sicut, &c.* כַּכְּמַעֲשֵׂה אֵלֶיךָ] Secundum subversionem Dei Sedom, &c. Mo. prout subvertit, &c. JT. Pi. fim. P. Ti. ad instar subversionis quam fecit Deus in Sedom, &c. M. Non quod urbes Israeliticæ igne coelitus demisso perierint; sed per speciem genus intelligitur ^u.

^{ad} Mer. *Subverti* (i. e. Subversionem feci; vel, *Subvertam, Ti. vos*] Ità o. Ar. M. Ti. sic Ca. vel, in vos, Mo. in vobis, Sy. P. Mer. G. sub. urbes, Sy. ex vobis, JT. Pi. Tar. inter vos, D. sub. aliquos, Pi. D. vel, urbes quasdam ^r: partes aliquas regionis vestræ ^t. *Sicut, &c.* כַּכְּמַעֲשֵׂה אֵלֶיךָ] Secundum subversionem Dei Sedom, &c. Mo. prout subvertit, &c. JT. Pi. fim. P. Ti. ad instar subversionis quam fecit Deus in Sedom, &c. M. Non quod urbes Israeliticæ igne coelitus demisso perierint; sed per speciem genus intelligitur ^u.

^{ae} Mer. *Subverti* (i. e. Subversionem feci; vel, *Subvertam, Ti. vos*] Ità o. Ar. M. Ti. sic Ca. vel, in vos, Mo. in vobis, Sy. P. Mer. G. sub. urbes, Sy. ex vobis, JT. Pi. Tar. inter vos, D. sub. aliquos, Pi. D. vel, urbes quasdam ^r: partes aliquas regionis vestræ ^t. *Sicut, &c.* כַּכְּמַעֲשֵׂה אֵלֶיךָ] Secundum subversionem Dei Sedom, &c. Mo. prout subvertit, &c. JT. Pi. fim. P. Ti. ad instar subversionis quam fecit Deus in Sedom, &c. M. Non quod urbes Israeliticæ igne coelitus demisso perierint; sed per speciem genus intelligitur ^u.

^{af} Mer. *Subverti* (i. e. Subversionem feci; vel, *Subvertam, Ti. vos*] Ità o. Ar. M. Ti. sic Ca. vel, in vos, Mo. in vobis, Sy. P. Mer. G. sub. urbes, Sy. ex vobis, JT. Pi. Tar. inter vos, D. sub. aliquos, Pi. D. vel, urbes quasdam ^r: partes aliquas regionis vestræ ^t. *Sicut, &c.* כַּכְּמַעֲשֵׂה אֵלֶיךָ] Secundum subversionem Dei Sedom, &c. Mo. prout subvertit, &c. JT. Pi. fim. P. Ti. ad instar subversionis quam fecit Deus in Sedom, &c. M. Non quod urbes Israeliticæ igne coelitus demisso perierint; sed per speciem genus intelligitur ^u.

^{ag} Mer. *Subverti* (i. e. Subversionem feci; vel, *Subvertam, Ti. vos*] Ità o. Ar. M. Ti. sic Ca. vel, in vos, Mo. in vobis, Sy. P. Mer. G. sub. urbes, Sy. ex vobis, JT. Pi. Tar. inter vos, D. sub. aliquos, Pi. D. vel, urbes quasdam ^r: partes aliquas regionis vestræ ^t. *Sicut, &c.* כַּכְּמַעֲשֵׂה אֵלֶיךָ] Secundum subversionem Dei Sedom, &c. Mo. prout subvertit, &c. JT. Pi. fim. P. Ti. ad instar subversionis quam fecit Deus in Sedom, &c. M. Non quod urbes Israeliticæ igne coelitus demisso perierint; sed per speciem genus intelligitur ^u.

^{ah} Mer. *Subverti* (i. e. Subversionem feci; vel, *Subvertam, Ti. vos*] Ità o. Ar. M. Ti. sic Ca. vel, in vos, Mo. in vobis, Sy. P. Mer. G. sub. urbes, Sy. ex vobis, JT. Pi. Tar. inter vos, D. sub. aliquos, Pi. D. vel, urbes quasdam ^r: partes aliquas regionis vestræ ^t. *Sicut, &c.* כַּכְּמַעֲשֵׂה אֵלֶיךָ] Secundum subversionem Dei Sedom, &c. Mo. prout subvertit, &c. JT. Pi. fim. P. Ti. ad instar subversionis quam fecit Deus in Sedom, &c. M. Non quod urbes Israeliticæ igne coelitus demisso perierint; sed per speciem genus intelligitur ^u.

^{ai} Mer. *Subverti* (i. e. Subversionem feci; vel, *Subvertam, Ti. vos*] Ità o. Ar. M. Ti. sic Ca. vel, in vos, Mo. in vobis, Sy. P. Mer. G. sub. urbes, Sy. ex vobis, JT. Pi. Tar. inter vos, D. sub. aliquos, Pi. D. vel, urbes quasdam ^r: partes aliquas regionis vestræ ^t. *Sicut, &c.* כַּכְּמַעֲשֵׂה אֵלֶיךָ] Secundum subversionem Dei Sedom, &c. Mo. prout subvertit, &c. JT. Pi. fim. P. Ti. ad instar subversionis quam fecit Deus in Sedom, &c. M. Non quod urbes Israeliticæ igne coelitus demisso perierint; sed per speciem genus intelligitur ^u.

^{aj} Mer. *Subverti* (i. e. Subversionem feci; vel, *Subvertam, Ti. vos*] Ità o. Ar. M. Ti. sic Ca. vel, in vos, Mo. in vobis, Sy. P. Mer. G. sub. urbes, Sy. ex vobis, JT. Pi. Tar. inter vos, D. sub. aliquos, Pi. D. vel, urbes quasdam ^r: partes aliquas regionis vestræ ^t. *Sicut, &c.* כַּכְּמַעֲשֵׂה אֵלֶיךָ] Secundum subversionem Dei Sedom, &c. Mo. prout subvertit, &c. JT. Pi. fim. P. Ti. ad instar subversionis quam fecit Deus in Sedom, &c. M. Non quod urbes Israeliticæ igne coelitus demisso perierint; sed per speciem genus intelligitur ^u.

^{ak} Mer. *Subverti* (i. e. Subversionem feci; vel, *Subvertam, Ti. vos*] Ità o. Ar. M. Ti. sic Ca. vel, in vos, Mo. in vobis, Sy. P. Mer. G. sub. urbes, Sy. ex vobis, JT. Pi. Tar. inter vos, D. sub. aliquos, Pi. D. vel, urbes quasdam ^r: partes aliquas regionis vestræ ^t. *Sicut, &c.* כַּכְּמַעֲשֵׂה אֵלֶיךָ] Secundum subversionem Dei Sedom, &c. Mo. prout subvertit, &c. JT. Pi. fim. P. Ti. ad instar subversionis quam fecit Deus in Sedom, &c. M. Non quod urbes Israeliticæ igne coelitus demisso perierint; sed per speciem genus intelligitur ^u.

^{al} Mer. *Subverti* (i. e. Subversionem feci; vel, *Subvertam, Ti. vos*] Ità o. Ar. M. Ti. sic Ca. vel, in vos, Mo. in vobis, Sy. P. Mer. G. sub. urbes, Sy. ex vobis, JT. Pi. Tar. inter vos, D. sub. aliquos, Pi. D. vel, urbes quasdam ^r: partes aliquas regionis vestræ ^t. *Sicut, &c.* כַּכְּמַעֲשֵׂה אֵלֶיךָ] Secundum subversionem Dei Sedom, &c. Mo. prout subvertit, &c. JT. Pi. fim. P. Ti. ad instar subversionis quam fecit Deus in Sedom, &c. M. Non quod urbes Israeliticæ igne coelitus demisso perierint; sed per speciem genus intelligitur ^u.

^{am} Mer. *Subverti* (i. e. Subversionem feci; vel, *Subvertam, Ti. vos*] Ità o. Ar. M. Ti. sic Ca. vel, in vos, Mo. in vobis, Sy. P. Mer. G. sub. urbes, Sy. ex vobis, JT. Pi. Tar. inter vos, D. sub. aliquos, Pi. D. vel, urbes quasdam ^r: partes aliquas regionis vestræ ^t. *Sicut, &c.* כַּכְּמַעֲשֵׂה אֵלֶיךָ] Secundum subversionem Dei Sedom, &c. Mo. prout subvertit, &c. JT. Pi. fim. P. Ti. ad instar subversionis quam fecit Deus in Sedom, &c. M. Non quod urbes Israeliticæ igne coelitus demisso perierint; sed per speciem genus intelligitur ^u.

^{an} Mer. *Subverti* (i. e. Subversionem feci; vel, *Subvertam, Ti. vos*] Ità o. Ar. M. Ti. sic Ca. vel, in vos, Mo. in vobis, Sy. P. Mer. G. sub. urbes, Sy. ex vobis, JT. Pi. Tar. inter vos, D. sub. aliquos, Pi. D. vel, urbes quasdam ^r: partes aliquas regionis vestræ ^t. *Sicut, &c.* כַּכְּמַעֲשֵׂה אֵלֶיךָ] Secundum subversionem Dei Sedom, &c. Mo. prout subvertit, &c. JT. Pi. fim. P. Ti. ad instar subversionis quam fecit Deus in Sedom, &c. M. Non quod urbes Israeliticæ igne coelitus demisso perierint; sed per speciem genus intelligitur ^u.

^{ao} Mer. *Subverti* (i. e. Subversionem feci; vel, *Subvertam, Ti. vos*] Ità o. Ar. M. Ti. sic Ca. vel, in vos, Mo. in vobis, Sy. P. Mer. G. sub. urbes, Sy. ex vobis, JT. Pi. Tar. inter vos, D. sub. aliquos, Pi. D. vel, urbes quasdam ^r: partes aliquas regionis vestræ ^t. *Sicut, &c.* כַּכְּמַעֲשֵׂה אֵלֶיךָ] Secundum subversionem Dei Sedom, &c. Mo. prout subvertit, &c. JT. Pi. fim. P. Ti. ad instar subversionis quam fecit Deus in Sedom, &c. M. Non quod urbes Israeliticæ igne coelitus demisso perierint; sed per speciem genus intelligitur ^u.

^{ap} Mer. *Subverti* (i. e. Subversionem feci; vel, *Subvertam, Ti. vos*] Ità o. Ar. M. Ti. sic Ca. vel, in vos, Mo. in vobis, Sy. P. Mer. G. sub. urbes, Sy. ex vobis, JT. Pi. Tar. inter vos, D. sub. aliquos, Pi. D. vel, urbes quasdam ^r: partes aliquas regionis vestræ ^t. *Sicut, &c.* כַּכְּמַעֲשֵׂה אֵלֶיךָ] Secundum subversionem Dei Sedom, &c. Mo. prout subvertit, &c. JT. Pi. fim. P. Ti. ad instar subversionis quam fecit Deus in Sedom, &c. M. Non quod urbes Israeliticæ igne coelitus demisso perierint; sed per speciem genus intelligitur ^u.

^{aq} Mer. *Subverti* (i. e. Subversionem feci; vel, *Subvertam, Ti. vos*] Ità o. Ar. M. Ti. sic Ca. vel, in vos, Mo. in vobis, Sy. P. Mer. G. sub. urbes, Sy. ex vobis, JT. Pi. Tar. inter vos, D. sub. aliquos, Pi. D. vel, urbes quasdam ^r: partes aliquas regionis vestræ ^t. *Sicut, &c.* כַּכְּמַעֲשֵׂה אֵלֶיךָ] Secundum subversionem Dei Sedom, &

CAP. V.

1. **A** *Udite, &c.* Quia omnino resipiscere non vultis. *Quod, &c.* וְשִׁירָא נִשְׁמָעָא *Quod* (vel, quo, P.V. vel, Nam, five *Quia*, ut וְשִׁירָא passim occurrit, Job. 8. 14. Eccles. 6. 12. & alibi) ego tolens (vel, levō, P. M. attollo, Mer. G. profero, JT. sumo, Pi. Mer. sub. in os, ex collat. Psal. 50. 16. Eadem elliptis Exod. 20. 7. Num. 24. 3, 15. Job. 27. 1. & 36. 3. Vel, excito, V. edo, instituo: quo ego utor, jubente scilicet Domino. *super vos* (vel, adversum vos, P. sic JT. vel, de vobis, Ti. Pi. Mer. pro vobis, V.) lamen- tum, Mo. sic Mer. Liv. &c. vel, planctum, V. appositio, q. d. sermonem lugubrem: videlicet lamen- tum, D. vel, lamentabile, JT. sim. G. vel, ut lamen- tum, D. Sic vocat prophetiam lamentabilem, ut Ezec. 32. 2. *Lugubre* scilicet *carmen*, Ti. Quod in v. seq. continetur. Quo ego deploro, vel potius, quibus ego verbis deplem, casum ac sortem vestram. In verbo וְשִׁירָא concinnè alludit ad materiam quæ hic tractatur, וְשִׁירָא, onus: qu. d. Impono vobis hanc prophetiam tanquam onus humeris vestris.

2. *Cecidit* Præt. pro fut. propter certitudinem, q. d. certissime corrues: nempe in gravissimas calamitates. Hoc versu continetur lamentationis formula P. Loquitur hic de adversis, vel, 1. præteritis; vel, 2. eventuris. *Non adjiciet ut resurgat* Ità M. Non iterum, vel ultra, surget, five resurget, G. Mer. Ti. sim. Ca. scilicet, si ita pergit: nisi maturè resipiscant; ad quod eos statim hortabitur. Vel, absolute hoc intelligi potest de ipso populi corpore & Regno, quod nunquam resurget, nisi post longum tempus: tandem enim & 10 Tribus rediturae sunt, ut tot Prophetæ prædixerunt. Quod tamen non de externo reditu, sed de spiri- tuali congregatione omnium dispersorum in unam Ecclesiam, accipio. וְשִׁירָא alibi additum æternitatem denotat. *Virgo Israel* Sic dicta, vel, 1. quia Regnum totum nondum subactum fuerat ab exteris: vel, 2. quia Deus sibi illam desponsaverat; quod olim purè Deum coluit: vel, 3. improprie, [& ironice,] q. d. quæ nihil virginis habet præter nomen, impudica, impia: vel, 4. ob speciem, opes & gloriam, & delicias, quibus freta sibi blandiebatur. Non solum Israel *virgo* vocatur, sed etiam Babylon, Ægyptus, Tyrus, &c. *Prostrata, &c.* וְשִׁירָא *Prostrata*, vel *Afflicta*, vel *Profecta*, (ut vox sumitur Num. 11. v. 31. 1 Sam. 30. 16. *Profectum*, autem aliquando dicitur quod jacet, per metonymiam, Matt. 8. 14. collat. cum Marc. 1. 30. Vel, *Derelicta*, Mo. Mer. Pi. *Deserta*, JT. *Abjecta*, Pi.) est (vel, erit, JT. Pi.) in, vel ad, vel super, terram suam, Ti. M. Mer. Liv. &c. i. e. humi: validèque ictu terræ allisa, ut olla ad petram irreparabiliter frangitur. Vel, qu. d. in regione sua, etiam ante migrationem. Sed prius simplicius. *Derelinquetur, &c.* id est, Relicta est prostrata humi. Alludit ad illud quod dixit, *Cecidit*: q. d. Nunquam à captivitate revertetur. *Non est qui suscitet* (vel, erigat, five allevet, Mer. Ti. Pi. &c.) eam] i. e. Qui restituat in integrum. Quod sanè capien- dum. Nam Christus eam restituit. Aut ergò loquitur de alia restitutione: aut sensus est, *Non est qui erigat eam* longo tempore. Nec obstat illud, *non addet*, etiam si addatur וְשִׁירָא, ut constat ex 2 Reg. 6. 23. & 24. 7.

3. *Urbs de qua, &c.* וְשִׁירָא *Urbs exiens*, vel *prodiens*, (i. e. ex qua egrediuntur, vel egredi solebant. Urbi. tribuitur per synecdochen quod civium erat. Metonymia, quæ subjecto tribuitur quod adjuncti est. Sic Jerem. 9. 18. *Descendant oculi lacrymis*, pro, lacrymæ ex oculis; Joel. 3. 18. *Collēs ibunt laetæ*, pro, lac collibus. *Urbs ex qua egrediebantur*, P. M. sic Ti. vel, *Civitas illa quæ procedit*, JT. Pi. vel, *Urbs quæ emittit*, five *educit*, BA. ex AE. Verùm verbum וְשִׁירָא nusquam in S.S. transitivum est, sed tantum neutrum. Imò transitivè sumitur & hic, & Deut. 14. 22. & Psalm. 144. 14. Vel, verbum neutrum pro transitivo, quæ egredi faciebat, five educabat, V. sub. ad pugnam, M. sim. V. Pi.) mille (in qua erant mille viri, bello apti, mille cives & habitatores, qui dicuntur egredientes

portâ, &c. Gen. 34. 24. ut, *ingredientes portam*, Gen. 23. 10. vel, *milleris*, JT. vel, cum mille, sub. viris, scilicet militibus. *dimittere faciet* (vel, relinquet, P. reli- quos faciet, Ti. JT. Pi. sic Mer. vel, *residuos tantummodo habebis*, V.) centum, M. &c. Significat maximam futuram stragem, ut ex decem vix unus remaneat. Paucissimi reliqui erunt.

4. *Quia hæc dicit, &c.* Simil. V. Pi. *Attamen hæc dicit*, quasi decretis nondum obsignatis, ut loquuntur Hebræi. *Quærite me* Ità Mer. D. Pi. &c. *Quæ- rere Deum* est, ipsum implorare & consulere; ei soli fi- dere, ejus verbo hæerere; redire ad Deum per pœni- tentiam. Ostendit h. l. ob quam causam præcedens clades eventura sit. Exprobrat eis quod suâ culpâ ultro percant: Deus enim paratus est ignoscere, si re- sipiscant. Sensus loci, q. d. Prædicta pœna vobis ac- cidet propter idololatriam: agite igitur pœnitentiam, relictis idolis. Vel, Sic enim dixit, volens scilicet re- vocare Israel ab idololatria, propter quam mala il- la eventura erant nisi resipiscerent. *Et vivetis* Ultraque scilicet vitâ, et si primùm externam intelligit, ut, scilicet, tantam cladem vitetis jam prædictam, Salvi eritis, vel, ex his malis liberabimini.

5. *Et nolite quærere Bethel* Aut, Vitulum qui ibi co- litur; aut potius, locum ipsum. Ne eò quæsitum & consultum eat. Sic *quærere* sumitur Esa. 11. 10. Si me quæritis, abjicite omnes superstitiones, & vos totos mihi addicite. Ad sincerum Dei cultum mox conse- quitur omnis falsi cultus rejectio. *In Galga- lam* Quem locum celeberrimum ad idololatriam de- legerunt, quod esset in trajectu Jordanis, (ubi transi- bant olim Israelitæ,) in confinio etiam 10 & 2 tri- buum, in tribu tamen Judæ. Vide Amos. 4. 4. *In Bersabee* Hunc locum delegerant quod ibi Deus I- saaco apparuerat, Gen. 26. 24. & Abrahamus diu ha- bitavit: erat etiam ex finibus terræ, in confinio Ju- dææ & Ægypti. Erat in Judæa, ut probatur ex 1 Reg. 19. 3. Ibi Judæi nonnulli idola colebant. Eò igitur venerunt Israelitæ, idolis suis non contenti, sed exter- na quærentes; ut in idolomania fieri solet. Idola ibi culta docet & hic locus, & Amos. 8. 14. *Non transibitis* Vel, ne transite, G. sic JT. Pi. nempe in fi- nes Judææ, quum jam satis idolorum apud vos habea- tis. An transire hic sumitur pro simplici ire? Ità vi- detur Jer. 2. 10. & alibi. Sic περὶ τοῦ in N. T. & trans- eo, apud Terentium. *Quia, &c.* וְשִׁירָא *Nam Gilgal migrando migrabit*, Mer. Elegans est paronomasia: nam in verbis illis gal bis repetitur, ut in Galgal. Sed allusionem tantum nominum quæ- sivit. *Migrabit*, in Assyriam. Cives ejus exulabunt. *Et Bethel erit* (vel, fiet, Pi. redigetur, Mer. D.) inuti- lu, in nihilum, Ch. M. P. Ti. Mo. JT. Pi. quasi non sit, vel fuisset, Sy. Ar. in vanitatem, Mer. Pi. sic G. Non dicit, in nihilum, sed, in vanitatem, quia Bethel etiam *Aven* vo- cabatur. Alludit ad nomen Betheli datum à Judæis & à Prophetis per contemptum, Bethaven, de no- mine urbis vicinæ, Jos. 7. 2. domum vanitatis & nihili, ut vocatur Os. 4. 15. ubi vana idola colebantur. Al. Bethel fiet nefas, i. e. ut nefaria punietur.

6. Ne, &c. וְשִׁירָא *Ne forte findat* (erumpat, M. Mer. D. pervadat, JT. Pi. dirumpat, ut ignis dirumpit lapides; i. e. perdat; sub. pervasor, vel hostis, quia de bello sermo est; vel, subaud. Deus, ex membro præcedente, qui est ignis consumens, Deut. 4. 24. *pertransire*, pervadere, erumpere, five percurrere, sublato omni impedimento: unde pro prosperari dicitur, quasi libere aliquid facere, ut quis vim suam exserat.) quasi ignis domum (vel, familiam, Pi. vel, in domum, D.) Joseph, Mo. P. &c. i. e. in domum Ephraim, qui fuit filius Joseph; i. e. in Regnum De- cem tribuum, quod in Osea sæpe intelligitur nomine Ephraimi, quod hæc Tribus potentissima & populotissi- ma erat, ex qua etiam primus earum Rex erat. Al. Ne ardeat (vel, succendatur, Ch. Ar.) domus, &c. Sy. Ti. Q. in Mer. *Et, &c.* וְשִׁירָא *Et devoret, & non sit qui exstinguat in Bethel*, M. sic P. Ti. D. pro, ut sæpe. Vel, ipsi Bethel, Mer. D. Bethel, D. Al. qui consumat Bethel, nemine ex- tingente, Pi. sim. JT. Probarem, si ante Bethel abes- set.

set. Vox Bethel in Hebræo est trajecta; & ei præfixum valet articulum accusativi casus: ut 2 Sam. 3. 30. Job. 21. 22. & 23. 8. Psalm. 64. 6. & 68. 5. & 69. 6^b. Nè sit Betheli qui ignem Domini semel accensum restinguere possit^d. Bethelis notanter meminit, tanquam loci celeberrimi, & Regiæ Jeroboami*.

7. Qui, &c. ^{וְהַמְּוֹלְדִּים} Vertunt (vel, Qui vertunt, M. sic P. D. vel, Qui mutant, D. vel, O convertentes, D. sim. Mer. ut ^{וְהַמְּוֹלְדִּים} sit admirandi nota^f. Jungi hoc potest verbo findat, hoc modo, Findat, inquam, eos qui convertunt: vel, Hi enim sunt qui convertunt^g. Vel, Mutantes, JT. Vos estis ii qui mutant, Pi. Qui convertitis, Heb. convertunt; enallage personæ. Docet quos potissimum compellat^h. iudicium (quod omnibus iucundissimum esse oportetⁱ. Iudicia recta res suavis populo; corrupta, mera amarities^k). in absinthium, Ti. in rem amarissimam^l; in acerbissimam injuriam^m. ¶ Et iustitiam in, &c. ^{וְהַמְּוֹלְדִּים} In terra (vel, in terram, Ti. Pi. Mer. vel, humi, Di. JT. Ca. Mer. D. Liv.) relinquunt, sive reliquerunt, Mo. P. Mer. Liv. D. i.e. negligunt, spernuntⁿ. Relinquitis: enallage, sicut antè^o. Vel, deseritis, Mer. Ca. dimittunt, M. affligunt, Ti. prosterunt, Pi. Mer. collocantes, JT. sim. D. Di. nihil eam curantes P: proculcatam non sublevatis^q. Facient ea semper quæ apud quosque improbantur, ait Cicero. Sic Dan. 8. 12. veritas contempta & spreta in terram dejecta esse dicitur^r. Hunc locum accipio ut illud Esa. 42. 4. Donec ponat in terra iudicium, i.e. donec prosterat condemnationem; de quo pluribus egimus ad Matt. 12. 20. In terra ponere, vel humi collocare, est, abolere*.

8. Facientem (vel, Quærite opificem, JT. O vos qui talia patratis, relictis idolis, colite Dominum, qui fecit^s: vel, Derelinquant factorem, M.) Arcturum (vel, Cynosuram, Ti. vel, Vergilius, D. sive, Pleiadas, V. D. G. Pi. Pleiadum, M. Vide Job. 38. 31.) & Orionem] Sic P. Mer. &c. vel, Orionis, M. Vide Job. 9. 9^t. [Connexionem variè explicant.] Ratio est illius hortationis v. 6. Quærite Jehovah^y, facientem Arcturum, &c. q. d. mirabili illius potentiâ reverendum^z. Al. Hypocritæ Deum fingunt pro suo ingenio, & cum ipso ludunt, putantque ei futilibus suis piaculis satisfacere. Jubet ergo Propheta illas blanditias facessere, ostenditque aliam esse Dei naturam^b. Al. Sed vos nondum commovemini his dictis, nec reputatis quis ille & quantus est qui contra vos agit. Verum attendite; ego describam ejus majestatem, &c. c. Stellas hinc nominat tum notissimas illis, etiam pastoribus & plebeiis^d; tum quæ concitant tempestates, quas hinc minatur*; tum inter se contrarias: Pleiades enim frigus remittunt, Orion autem graves motus concitat^f. ¶ Et convertentem in manè (i. e. in lumen clarum^g; quale manè esse solet^h); tenebras, (vel, umbram mortis, sive letalem, Mer. Pi. sive, densissimam, JT. Mer. V. Pi. vel, tenebras mortiferas, Ti.) & diem, &c. ^{וְהַמְּוֹלְדִּים} Et obscurantem diem nocte, M. Et diem noctem (vel, nocte, sive noctu, Sy. Ti. Ca. JT. Pi. vel, in noctem, P. Mer. o. ut noctem, D.) tenebrescere fecit, sive facit, Mo. P. vel, obtenebrat, Sy. Ti. JT. Pi. obtenebrando convertitⁱ. Refertur hoc vel, 1. ad contractiores dies aut noctes æstate vel hyeme^k; vel, 2. ad diei noctisque vicissitudines: vel, 3. ad eclipses, &c. l: vel, 4. ad felicitatem & calamitatem, &c. ut allegoricè sumatur^m. ¶ Qui vocat (vel, advocat, Liv. sic JT. evocat, Ti. Mer.) aquas maris, &c.] Nempe extra consuetos terminos, ut terras inundet, sicut sequiturⁿ. Vel, vocat, i.e. vocando in sublime attollit, aquas, id est, vapores^o, ex eis velut excolatos & eliquatos P; sive aquæ dulciorem partem, relictâ parte falsâ, tanquam graviore^q; maris; unde pluvia; vide 1 Reg. 18. 44. & Lucret. 1. 6. Humorem magno tollunt ex æquore ponti Nubes—Pluvix generationem ostendit^r. ¶ Et effudit, &c.] Per pluviam^s, in hominum usum^t.

9. Qui, &c. ^{וְהַמְּוֹלְדִּים} Confortans (Qui roborat, P. M. Mer. G. D. sim. V. Qui contorquet, Ti. Qui dividit, sive distribuit, o. Ar. Qui recreat se, JT. Ille est qui recreat se, Pi. Tar.) vastatorem, sive depopulatorem, (predatorem, hostem qui bellum infert^v: vel, contritionem, o. sic Ar. vel, vastitatem, Mer. D. quod passivè sumo^x, h.e. hominem vastatum, imbecillum, miserum^y: vel, vastatione, JT. Pi. Tar. quæ infert^z), super (contra, JT. Pi. sub.

populum, M.) robustum, sive fortem, Mo. P. M. Ti. Mer. &c. vel, super fortitudinem, o. Ar. Qui vires auget (vel, dominatum præbet, Sy.) infirmis contra fortes, Ch. Ut illi hos vincant^a. Qui validâ perniciæ fortes petit, Ca. ¶ Et, &c. ^{וְהַמְּוֹלְדִּים} Et (vel, Ità ut, Mer. Pi. sic JT.) vastator (vel, miseriam, o. vel, vastatorem, Ti. vel, vastitas, i. e. vastatus, ut supra^b), super (vel, in, P.) munitionem (vel, locum munitissimum, Ti.) veniet, Mo. P. Mer. vel, venit, Mer. vel, adducit, Ti. o. Ar. vel, ingreditur, i. e. expugnabit & vi capiet^c. Et humilem super excelsum attollit, Sy. Ut etiâ depopulator aggredi audeat munitionem, M. Ut invadat munitiones perniciæ, Ca. q. d. Atque ità facit ut imbecillior etiam munitissima loca invadat & vincat^d.

10. Odio habuerunt corripientem (vel, redamorem, G.) in porta, (i. e. palam sive in publico: ut necesse erat, quia palam peccabant*: vel, qui in porta, G. V. sub. iudices sedebant, V.) & loquentem perfectè, ^{וְהַמְּוֹלְדִּים} Integre, Liv. D. Heb. cum integritate, Pi. ^{וְהַמְּוֹלְדִּים}, per ellipsin præpos. &, adverbiascit, ut Psalm. 15. 2e. Vel, integrum, sive verum, sub. verbum, V. Referri hoc potest vel, 1. ad iudices^h, quos ob iudiciorum perversionem vel idololatriam arguebantⁱ, vel Prophetas^k, vel iudex aliquis integer^l, vel alius aliquis^m, vir pius & probus: vel, 2. ad populum, qui sinceros iudices ferre non poterant, nec se admoneri patiebantur. Grave peccatum, odisse eum à quo reprehendaris, quum tuo id bono sitⁿ.

11. Pro eo quod, &c. ^{וְהַמְּוֹלְדִּים} Quia, vel Quod, (vel, Eo quod, JT. Pi. sim. Mer. Heb. Propter, Pi.) vos opprimitis (vel, concalcatis, Pi. V. Mer. sic G. Ti. calcaturam agitis, JT. & dextrum (nam sinistram nil mirum) pro d. ponitur; ut, contra, Amos. 7. 14. O pro d. בְּיָדִי, pro בְּיָדִי, inquirens sycomoros: quæ radix magis est Chaldaica^o. Vel, diripitis, Q. ac si esset à בְּיָדִי. Sed ratio grammatica non patitur^p ut & servile sit^q. Vel, fatigatis, P. V. ad verb. fatigare vestrum, V. vel, oneratis, D. pauperem, M. Ti. &c. vel, super (vel, contra, JT.) tenuem, Mer. ¶ Et, &c. ^{וְהַמְּוֹלְדִּים} Et onus

(vel, fascem, P. sarcinam, Mer.) tritici, sive frumenti, accipitis (vel, abstulistis, Calv. G. sic Mo.) ab eo, P. M. JT. Pi. Ti. &c. q. d. Quod ille labore suo comparavit, & domum humeris suis comportavit^r, unde se miseram vitam tueri sperabat^s, vi auferitis ab eo^t. Al. Et debitum, &c. Quum scilicet tempore caritatis annonæ pauperibus frumentum mutuo datis, ut postea amplius & cum fœnore vobis reddant: qua in re eorum facultates exhaustitis^v. Videtur RS. legisse ^{וְהַמְּוֹלְדִּים}, per Sin dextrum, quia hoc pro debito reperitur: sic fortè & ^{וְהַמְּוֹלְדִּים}, per Sin sinistram, ità dictum quod debitum oneri sit debitori^x. Al. Et munera electa, o. sim. Ar. Sy. qu. d. Munera illis extorquetis quibus sunt impares^y. Sed simplicius ^{וְהַמְּוֹלְדִּים} sumitur pro frumento paleis expurgato; q. d. sarcinam frumenti quam vix in totis suis facultatibus habent^z. ¶ Domos, &c.] Domos (Idcirco domos, Pi.) incisionis (excisionis, Mer. i. e. lapidum excisorum sive incisorum^a, & quadratorum^b, & bene dolatorum^c), edificastis, vel edificabitis, & non habitabitis, &c. Mo. Mer. &c. Non licebit illis uti frui. Vide iudicii Divini æquitatem. Non damnat Deus domuum constructionem, &c. nisi ubi in alterius sunt detrimētum, & cum inopum oppressione, ut illi faciebant^d.

12. Quia cognovi multa scelera vestra] Non me la tent, quamvis in occulto ea committatis*. ¶ Et fortia (i. e. gravia, ingentia^e: vel, valida, i. e. plurima, ut Psal. 139. 17e. peccata vestra] Ità Mer. ¶ Hostes iusti; ità Mo. o. sim. M. G. ^{וְהַמְּוֹלְדִּים} Oppressores, &c. Sy. Tribulatores, V. Conculcantes, o. sic Ar. Affligunt, P. sim. JT. Sym. Lacescentes, D. Vos estis ii qui angunt, Pi. Qui premittis, Ca. Constringentes, Ti. Ligantes, Mer. D. ex Aq. nam ^{וְהַמְּוֹלְדִּים} est, ligare^h: cui etiam cognatum est ^{וְהַמְּוֹלְדִּים}, angustareⁱ. ¶ Accipientes (sub. ab iniquo, M. à reo fonte^k), munus, ^{וְהַמְּוֹלְדִּים} Redemptionem, M. vel, pretium redemptionis, P. Liv. sim. Ti. Mer. D. Munus datum ad corrumpendum iudicem^l, ut 1 Sam. 12. 3. Prov. 6. 35^m. Pretium nè damnetur. ¶ In porta, &c.] i. e. In iudicio, ut supra^o.

13. Ideo prudens (vel, sapiens, V. sic Mer. intelligens, Mer. Pi.) in tempore illo (tali scilicet & tam periculoso P, quo Deus

Liv. Deus populum suum judicaverit, ut Mic. 3. 4. *tacebit*]
 Sic Mo. P. Ca. M. &c. sub. & non arguet, M. [Hoc au-
 tem variè explicant.] 1. Tacet, nè aliis nihil pro-
 fit, sibi
 G. sim. verò malum adferat. Non quòd Prophetæ aliivè à Deo
 Mer. afflati aut incitati non apertè eos arguerent; sed quòd
 qui alioqui probi erant & pii, verum non tantà spiritus
 vehementià præditi, quum tantum viderent pericu-
 lum, & seculum ità deploratum, mallent tacere, pru-
 dentia civili utentes. Non audebant loqui propter
 tyrannidem, quia objurgatorem homines non ferebant.
 Latius tamen patet sententia, quòd taciti perferent in-
 jurias qui læsi fuerint, & vorabunt intus suos gemitus,
 quia non audebunt conqueri. 2. *Silebit*, nempe ex-
 pavescit ad terribilem Dei vindictam. 3. Commi-
 natur hinc privationem prophetiæ & Verbi Domini;
 quia priores Prophetas contempserunt, nec arguentes
 patiebantur. 4. *Silebit*, i. e. patienter feret Dei fe-
 rulas, ut Psalm. 39. 10. nec in Deum murmurabit. 5.
 Calv. Propter injustitiam judicum aliorumque odium ve-
 ritatis Prophetæ tacebunt. Irriderentur enim illi, nec
 illa prædicatio esset ad correptionem, sed potius ad
 augmentum peccatorum. 6. *Silere cogitur*, Ti. V. sic
 Q. in Mer. Non spontè filebunt, (nam indignum viro corda-
 to esset filere ad tanta scelera,) sed à tyrannis filere
 G. cogentur, sublatà omni loquendi libertate. ¶ *Quia*
 RS. in Mer. (vel, *Quum*, J. T. Pi. *Quandoquidem*, Ti.) *tempus malum*
 Pi. est] Vel, *mali erit*, J. T. Pi. Vel, 1. prævalentis malitiæ;
 V. vel, 2. adversum & calamitosum, ut Psalm. 41. 2. vel,
 Calv. periculosum propter homines sceleratos. Nam *veritas*
 odium parit. 14. *Querite bonum*] Date operam probitati. ¶ *E-*
 rit—*vobiscum*, (vobis favebit,) sicut dixistis] i. e. Co-
 gitastis; vel, jactastis, sive jactatis, vel jactitare sole-
 tis, vos sc. esse Dei populum, Deumque se vobis ob-
 strinxisse & obnoxium esse. Si ita sit, facite digna hinc
 tantà appellatione, ut vobis Deus adsit. Ut hoc ve-
 rum sit, debetis pietati operam dare: nam Deus non
 est cum improbis. Vel, sicut dixistis, apud vos scilicet,
 i. e. ut petistis. 15. *Diligite bonum*] Hoc plus est quàm *facere bonum*:
 faciunt id sæpe improbi, inviti, ex metu, &c. P. Bonum
 faciendum est propter se & ex animo & ex mero a-
 more. ¶ *Si forte misereatur, &c.*] Loquitur more
 hominum, cum dicit, *forte*. Dubitandi particula est.
 Sed hæc dubitatio non est ex parte Dei, sed ex par-
 te hominum, quorum resipiscentia potest non seria &
 absoluta esse. Verum voces *id* & *forte* non dubitati-
 onem significant, ut relinquerentur suspensæ homi-
 num mentes vel perplexæ, ut diffidant, aut cum du-
 bitatione accedant ad Deum; sed tantum difficulta-
 tem indicant, ut crescant fidelibus alacritas & ardor
 studii. 16. *Propterea*] Hoc non ad proxima refertur; (ubi
 eos hortabatur ad resipiscentiam,) sed ad totam sen-
 tentiam, maximè ad suprà dicta, ubi & scelera & pœ-
 nas recensuit. Hortor vos ut resipiscatis, quòd bene sit
 vobis. Verum si pergatis spernere monita, prædico,
 &c. Confirmit hæc particula quòd prius dictum est,
 nempe Israelitas frustra sibi blandiri & tergiversari.
 Ideo, inquit, Deus præcidet vobis omnia subterfugia,
 compescet proterviam vestram, nec diutius suspendet
 judicium, sed jam pronunciat de vobis, &c. Quia nec
 minis nec promissis movemini, sed adhuc in vestra
 persistitis malitia, ideo audite jam sententiam Dei. ¶
 Dominus Deus, &c.] Congerit hinc nomina Dei, vel,
 ut magis perpendant magnitudinem ac potentiam Dei,
 quem offenderunt, & ad quem redire jubentur; vel,
 ut asserat Deum esse supremum Judicem, à quo nulla
 est provocatio. ¶ *In omnibus plateis, &c.*] qu. d.
 Non intus tantum domi, sed foris & ubique, ut ma-
 gis planctus exaudiat, & major dolor ostendatur. ¶
 Dicetur, (vel, *Dicent*, Mer. Pi. &c.) *Vae, vae*] Voces do-
 lentium & ejulantium. Non erit tunc tempus ter-
 giversandi & garriendi adversus Deum, sed prorsus
 occupati erunt in luctu suo. ¶ *Et vocabunt* (vel,
 invitabunt, P. Mer. accersent, Mer. Liv. urbani scilicet,
 de quibus præcedentia dicebantur,) *agricolam* (id est,
 agricolas,) *ad luctum*] Ità Mo. Ti. Mer. &c. Ob agros,
 vel vastatos ab hoste, vel corruptos vitis frugum à

Deo immisiss. Quamvis agricolæ non afflicti sint lu-
 ctuosis ceremoniis, [de quibus statim,] lugebunt ta-
 men, & novam artem discunt. ¶ *Et ad, &c.* Calv.
 נִדְּעוּ אֶל הַלְּבָבוֹת Et *plandum* (vocabunt scilicet) Mer.
 ad scientes lamentum, Mer. sive, querimoniam, Mo. Verba
 sunt transposita, ut sæpe fit, pro, *Et scientes lamentum*
 vocabunt *ad plandum*. q. d. Tum amplissima erit la-
 mentandi materia his qui carmina lugubria ex arte con-
 scribunt: itaque undique accersentur prædici &
 prædici, qui alios ad lacrymas concitant. Et *plandum* Idem:
 emittentem ad eos qui ejulandi sunt periti, Ch. Et *plandum*
 erit apud peritos lamenti, Pi. Et ad *plandum cum peritis*
 lamenti, J. T. [acti deficeret ante. 7000, & 78 hic va-
 leret, cum.] Et ad *plandum scientes lamentum*, P. sim. M.
 vel, *deditis lamentationi*, V. vel, *peritos lamentationis*,
 V. sim. Ti. Ca. Eos qui lamenta choro præire solent.
 Vide Matt. 11. 17. Qui pretio conducti lugubri voce
 decantabant. Qui mos erat Orientalibus, tandem &
 Romanis. Vide Jerem. 9. 17, 18. Hypallagen esse
 volunt, pro, נִדְּעוּ אֶל הַלְּבָבוֹת. Sed nescio an sit ne-
 cessarium. Videtur enim 78 hic aliam constructionem
 formare, atque in priore membro. Ibi refertur ad rem
 ad quam quis vocatur; hic, ad personam cui quid ac-
 clamatur, seu vocando significatur & indicitur. Quo-
 modo & alibi verbum נִדְּעוּ construitur: ut Deut. 20. 10.
 clamabis ad eam (i. e. acclamabis ei) pacem? Ezech. 36. 29.
 & clamabo ad frumentum, id est, acclamabo frumento.
 Ità hunc locum reddo, Et clamabunt agricolam ad lu-
 ctum, & plandum acclamabunt peritis lamentandi. [Al.
 sic,] Accersent agricolæ ad luctum & plandum peritos la-
 menti. Nova interpretatio, sed vera, ut credo. Sing.
 נִדְּעוּ, agricola, pro plur. agricolæ, ut sæpe. Idem hoc no-
 men est suppositum verbi נִדְּעוּ: quod & RS. censuit,
 quanquam aliter exponat, *Agricolarum catervæ occur-*
 rent. נִדְּעוּ post se regens præpositionem 78, vel 7 [se-
 quenti voci præfixum,] significat, accersere, i. e. vocare
 quidem, sed per alium. Communem igitur luctum de-
 clarat, distributione illius in varia genera: 1. civium,
 in plateis; 2. agricolarum, in villis & agris; 3. vini-
 torum, in vineis. Confer Joel. 1. 11. In sepultura o-
 lim cantores ad luctum flebili cantu excitandum adhi-
 beri solitos esse docent Homer. in fine Iliad. de He-
 ctore sepulto loquens, & Horatius De arte poetica.
 Hi Latine *fricines* dicti sunt; de quo vide Gellium
 20. 2. P. 17. Et in—vineis] Ubi læta cantica sonare sole-
 bant. ¶ *Quia pertransibo* (vel, *Quum transibo*, J. T. G.
 Pi.) *in medio tui*] Vel, *per medium tui*, per agros, vine-
 as, &c. omnia pervastans & perdens; sive, ad ultio-
 nem, ut Exod. 11. 4. & 12. 12. Verbum נִדְּעוּ trans-
 eo, de Deo dictum, semper plagas & adversa significat.
 Id verum est, si modò cum 7 construitur, ut Exod. 12. 12.
 & h. l. Quòd si cum 7 construitur, aut cum 78, in bonum
 sumitur, pro, dissimulare, non punire; ut Amos. 7. 8. Mic. 7. 18.
 18. *Vae desiderantibus diem Domini*] Vel, 1. mortem
 ipsam, ob superventuras calamitates, optantibus; vel,
 2. diem pœnæ & excidii, quem venturum Prophetæ
 prædixerant, sed hi non credebant. Vide Jes. 5. v. 19.
 Jerem. 17. 15. Vae iis quæ dicunt, Utinam Deus ve-
 niat; Quando apparebit dies ille visitationis de quo
 vos, o Prophetæ tot dixistis? nec considerant quid
 mali fecerint, aut quòd ille dies ipsis exitialis foret;
 sed sibi blandiuntur, vel fiduciâ virium, vel ex hypo-
 critico Dei cultu, &c. Putabant enim Deum ipsos
 perdere non posse, quin mendax foret. Al. Vae iis
 qui simulant se desiderare, &c. Nam נִדְּעוּ est par-
 ticipium conjugationis illius quæ non semper veram,
 sed aliquando fictam, actionem denotat, ut 1 Sam. 21.
 v. 13. Prov. 13. 7. Ironicè igitur videntur hunc diem
 optasse, non revera ex animo, sed ut suam incuri-
 am & securitatem de malis denunciatis ostenderent.
 ¶ *Ad, &c.* נִדְּעוּ אֶל הַלְּבָבוֹת? Ut quid hoc vobis? Mo. P.
 sub. desiderium, vel, optatis, V. Ad quid enim iste vobis?
 M. Quorsum vobis? J. T. Pi. scilicet serviret, conduce-
 ret. q. d. Nihil. Cur, vel Quòd, vel Quorsum, hunc vobis,
 sub. optatis? vel, videtis? Al. Cur hæc vobis, sc. in mentem
 venit? unde vobis hæc libido incessit? Si qualis ille sit
 dies sciretis, non ità facile & temere eum optaretis.
 19. Oc-

¹ Tar. 19. *Occurrat ei ursus*] Quo nihil saevius ¹. Hoc vult, ^m Mer. sic; q. d. Vitato uno periculo in aliud incidet ^m. Leo, ut ge-
M.V.D.G. nerofior, ita mitior est, & prostratis parcat. At *ursus*
nulli parcat, & etiam cadavera dilaniat: morsus autem
[†] T. colubri est prorsus exitialis [†].

20. *Numquid non tenebræ, &c?*] i. e. Tempus iustificum, &c. ⁿ. Annon verum est quod dixi, diem illum talem fore? Re aperte jam offensâ, epiphonematicâ hoc subjungit P.

21. *Odi & projecit* (Heb. *Odi, sperno*, Pi. Tar. &c. ¹ *Αντι-δεν* & *συνεπυλά* hîc magnitudinem odii indicat ¹.) *festi-uitates vestras*] Festa, i. e. sacrificia festorum, ut Exod.

23. 18. Psalm. 118. 27. Jes. 29. 1. Mal. 2. 3^r. Alloqui-
[†] Q. in D. tur h. l. vel, 1. duas Tribus [†]; eôque Israelitas qui se
& Mer. ipsis adjunxerant [†]; vel, 2. decem Tribus [†]; quæ festa
* Q. in Domini celebrabant, sed in honorem Vitulorum [†]; vel,

3. omnes Tribus [†]. Sacrificia horum culpat, tum, 1. quia
^m Mer. non erant debito modo oblata [†], sed per manus im-
Calv. puras [†]; q. d. Ista externa non moror sine fide & pi-
^m Mer. etate [†]: tum, 2. quia non ritè peracta [†]. Non hoc tan-
^m D. sim. tum damnat in Israelitis, quod in Judæis, quod scili-
Mer. cet impii putarent Deo satisfacere per sacrificia; sed
[†] Tar. & externam speciem, quod omnia illorum sacrificia e-
^m Mer. rant meræ corruptelæ, & cultus eorum commentitius ^m.

Emphaticè dicit, *festa vestra*, &c. q. d. non mea, &c. ^d.
^m Calv. ego ea non agnosco ^m. ¶ Et non, &c. *אֵין אֵלֵינוּ*
^m D. *בְּעֶצְרוֹתֵינוּ*] Nec odorabor festa vestra, P. sim. Ch. Sy. Ar.

Ca. D. i. e. sacrificia in iis oblata [†]. Vel, *cætas vestros*,
^m Mer. Mer. in cætas vestris, Ti. suffitum cætuum vestrorum, M.
^m Calv. sic Mer. hostias in conventionibus vestris, o. diebus inter-
^m D. dictis vestris, JT. Pi. Heb. in interditiis vestris, Pi. Sed
* D. verbum *אֵין* interdum cum nudo accusativo constru-
^m V. sim. itur; interdum cum sequente *ב* ^h, ut Exod. 30. 38¹. Vel,
Mer. in retentiones vestras, Mo. *אֵין*, propriè, prohibitio: in-
^m D. T. r. dè, cætas, qui Jerosolymis detinebatur ad ferias cele-
^m D. T. r. brandas; & festum, quo scilicet Jerosolymæ convenie-
* Mer. batur, quo etiam prohibebatur omne opus servile ^m.

Sensus, Non erunt grata mihi, Levit. 26. 31¹. Festa,
¹ G. i. e. sacrificia festorum, ut arguit verbum odorandi, quod
de sacrificiis dicitur, Gen. 8. v. 21. Similiter *אֵין*, quod
proprium festi nomen est, pro sacrificio festi ponitur,
Exod. 23. 18^m.

22. *Holocautomata*] Ex lege Levit. 1^m. Quæ in so-
lidum cremabantur in honorem Domini, ideoque ei
acceptissima inter omnia sacrificia ^m. ¶ Et vota, &c.

וְשֵׁלָם מִרְיָאֵם וְנָחֵם] Et pacificum, vel pacifica, (vel,
eucharistica; Heb. retributionem, Pi. sacrificia scilicet quæ
pro pace, i. e. salutè & prosperitate, obtinenda à Do-
mino, vel obtenta, offerebantur P;) *pinguium* (vel, pin-
guum pecorum, M. sim. D. G.) vestrorum, &c. P. M. Calv.

Mer. &c. vel, *pinguia vestra*, Pi.

23. *Aufer à me tumultum, &c.* *אֵין שִׁירָה*] Tur-
bam, vel multitudinem, (vel, sonitum, sive strepitum, o.
Ch. M. Ti. JT. Pi. Mer. &c. Invidiosè sic vocat, quasi
nihil aliud sit quàm strepitus Deo molestus, ut grunni-
tus suis, aut clamor asinorum ¹. Vocem, Sy. concentum,
Ar.) canticorum (vel, carminum, Ch. Ca. hymnorum, Ar.)
tuorum, Mo. P. &c. i. e. hymnos [†]. Cantica multa &
ore & instrumentis in Templo caneantur. ¶ *Ly-
ratua*] Heb. *nabliorum tuorum*, Ti. Mer. Pi. &c. id est,
organorum tuorum, ut LXX habent: species pro ge-
nere [†].

24. Et, &c. *אֵין וְנָחֵם*] Et (vel, Sed, P. JT. &c.) vol-
vatur, vel volvat se, (vel, decurrat, P. fluat, Ca. sic Ti. V.
Liv. G. sub. apud te, G. revolvat se, Pi. revelabitur, Ch.
M. Vulg. Acceperunt *אֵין* pro *אֵין*, à *אֵין*. Sed
rectius deducunt alii à *אֵין*. Volvi per metaphoram
dicitur pro fluere, quia aquæ, præsertim quæ concita-
tione cursu feruntur, volvi videntur [†].) sicut aqua ju-
dicium, & iustitia tanquam torrens vehemens; i. e. Equi-
tas tua & latissimè pateat, nempe erga omnes, & ma-
gno ardore ac impetu currat, nec unquam cesset [†]. Sen-
sus est, Omnes ritus mihi displicent, donec vitam e-
mendaveris [†]. Apagesis à me ista cantica [†]: externa non
moror, sed ut iustitiam colas [†]. Al. Vaticinium hoc est de
Christo & Evangelio omnia perrupturò, &c. ^f. Al. Com-
minatio est: q. d. Vos Deum luditis, vobis blandimini,
putatis iustitiam & iudicium esse figmenta inania: o-
stendet ergò Deus & quid sint, & quid sint; patebit

iudicium Dei & contra vos ruet, &c. [†]. Hypocritas hîc
revocat ad verum Dei cultum, vitæ scilicet novitatem, [†] Al. in
& occurrit eorum querelis in Deum, quem frustra cole-
bant. At, inquit, si Deum seridè colitis, si, abjectis cul-
tibus fictitiis, asseratis iustitiam & rectitudinem, Deus
vos non frustrabitur [†].

25. *Numquid hostias, &c?*] Difficillimi sunt hi tres
versus [†]. Sensus est, q. d. Discite hinc quantilli æstimo
sacrificia [†], nec ea vobis profutura, quod vos in deser-
to defendi [†], & alui, quamvis illa per 40 annos mihi non
essent oblata ^m. Damnat hoc loco Israelitarum super-
stitiones ⁿ, quas etiam hæreditarias esse docet ^o. Sed
quomodo hoc verum, sacrificia per 40 annos non fuisse
oblata? Obstant Exod. 24. 4. Num. 7. &c. P. Resp. 1.

Synecdoche est, anni 40, i. e. ferè 40: ut Jud. 9. 56. fra-
tres 70, i. e. ferè 70; & Num. 14. 34. Et 40 annis re-
cipietis, &c. cum anni duo jam præteriti sunt ¹. Anni
40 numero rotundo dicuntur, pro annis 38 & penè 39
mensibus, quibus non sacrificabant [†]. Resp. 2. Negat

id factum quod non fiebat modo ordinario [†]. Non ob-
tulistis, &c. scilicet ordinariè, eâ frequentia, diligentia
& itatâ ratione quâ postea. Toto anno primo non sa-
crificabant, quia Tabernaculum nondum excitatum est:
post annum secundum rarò admodum, ob loci incom-
moditatem, & molestiam itineris, & defectum vini, pe-
corum, &c. [†]. Resp. 3. Non obtulistis mihi, emphaticè,
per tacitam antithesin [†]: non mihi tantum, Glas. sed &
diis alienis [†], quod v. 26. exprimitur. Interrogatio hîc
habet vim negandi [†]. Negat Deus ea sibi oblata, quia
ei grata non fuere, quia & sine pietate, & cum idolo-
latria mixta erant [†]. Confer Esa. 43. 23. Ezech. 20. 39.

Deus enim solus coli vult, aut non omnino: suæ gloriæ
participem ferre non potest [†]. Sæpe se dicit Dominus non
sacrificia requirere, sed puritatem præcipuè, ut Jerem. 7.
22, 23. Resp. 4. Nemo privatus tum ad sacrificandum
cogebatur, &c. [†]. Resp. 5. Verto, cum o. Nonne [*אֵין* pro
אֵין], ut antè non semel notatum; ut vicissim, *אֵין* pro
אֵין.] — obtulistis mihi quadraginta annis? i. e. intra illud
spatium 40 annorum? & tamen illi ex Ægypto educti
in itinere perierunt propter malos mores [†].

26. Et, &c. *אֵין מִלְכָּם אֵין מִלְכָּם*] Et (vel,
Imò, JT. Pi. Ca. Potius, M. Nunc verò etiam, G.) por-
tabitis, vel tulistis, (bini, ut hîc addit Chaldaus ^d: vel,
honorastis, M. vel, sustinistis, V. humeris sublatum vi-
delicet, ex more idololatrarum; vide Jes. 46. 7. & Ba-
ruch 6. 3, 25 ^m.) Siccutb (Nomen proprium stellæ ^f,
vel idoli [†]; & *אֵין*, obtexit, protexit ^h. Vel, idolum, P.
vel, umbraculum, Ca. five, tabernaculum, Ti. JT. Pi. o.
Ch. Sy. Ar. Glas. à *אֵין*. Legerunt *אֵין*. Taberna-
culum, i. e. *ναῦς*; vel, ut Eustathius ad Iliad. 1. vocat,
ναῦς *ὑποπόρευτος*, quomodo & Philo Byblius loquitur.

Servius ad 6. Æneid. *ἑῶνα*, simulacra brevia quæ porta-
bantur in læicis, & ab ipsis mota infundebant vatici-
nationem: quod fiebat apud Ægyptios & Carthagenen-
ses. Hos ergò, aut Tyrios, Carthagenensium genitores,
Israelitæ in hoc imitati sunt [†]. Læticam hîc intelligit
in qua portabant numinis imaginem ^m; vel, facellum
idoli ⁿ.) regem vestrum, Mer. sic M. Mo. Calv. Liv. D.
q. d. quem regem vestrum vocabatis ^o. Ut Deus Rex po-
puli dicitur, Esa. 44. 6. ita idololatræ deos suos reges
vocarunt, utpote honore regio cultos, Soph. 1. v. 5 P.

Odiòsè regem appellat, ut taxet eorum ingratitudinem,
quod, quum Deus eorum Rex esset, & apud eos Regnum
sacerdotale instituerat, asciverint sibi idolum pro Re-
ge [†]. Alii vertunt, *regis vestri*, P. M. Moloch, o. Ar. sic Sy.
Meleci, five Molochi, (sub. dei, G.) vestri, JT. Pi. G. q. d.

Ministrastis specie quidem Tabernaculo Dei vivi: re au-
tem verâ coluistis Melechum, Ammonitarum deum [†], id
est, Saturnum [†]. Hunc autem deum Ammonitarum Pro-
pheta solum hîc nominat, quia Ammonitæ in propin-
quo erant; ut acrius foderet ipsorum idololatriam [†].
Sed non placet Moloch hîc esse proprium nomen idoli,
quia nomina propria non construuntur cum pronomini-
bus affixis [†]. ¶ Et, &c. *אֵין מִלְכָּם אֵין מִלְכָּם*] Et Chinn,
vel Kinn, (Nomen est idoli; forsan Herculis, quem Æ-
gyptii Chorem vocabant [†]. Vel, Saturnum, Mo. Di. vel,
placentam, P. Ti. quam diis offerebant [†], Jer. 7. 18. &
44. 19. ubi *אֵין* vocantur [†]; à *אֵין*, aptavit, (quod sin-
gulari studio pararentur;) unde & *אֵין*. At in *אֵין* est
protra-

22. *Holocautomata*] Ex lege Levit. 1^m. Quæ in so-
lidum cremabantur in honorem Domini, ideoque ei
acceptissima inter omnia sacrificia ^m. ¶ Et vota, &c.

וְשֵׁלָם מִרְיָאֵם וְנָחֵם] Et pacificum, vel pacifica, (vel,
eucharistica; Heb. retributionem, Pi. sacrificia scilicet quæ
pro pace, i. e. salutè & prosperitate, obtinenda à Do-
mino, vel obtenta, offerebantur P;) *pinguium* (vel, pin-
guum pecorum, M. sim. D. G.) vestrorum, &c. P. M. Calv.

Mer. &c. vel, *pinguia vestra*, Pi.

23. *Aufer à me tumultum, &c.* *אֵין שִׁירָה*] Tur-
bam, vel multitudinem, (vel, sonitum, sive strepitum, o.
Ch. M. Ti. JT. Pi. Mer. &c. Invidiosè sic vocat, quasi
nihil aliud sit quàm strepitus Deo molestus, ut grunni-
tus suis, aut clamor asinorum ¹. Vocem, Sy. concentum,
Ar.) canticorum (vel, carminum, Ch. Ca. hymnorum, Ar.)
tuorum, Mo. P. &c. i. e. hymnos [†]. Cantica multa &
ore & instrumentis in Templo caneantur. ¶ *Ly-
ratua*] Heb. *nabliorum tuorum*, Ti. Mer. Pi. &c. id est,
organorum tuorum, ut LXX habent: species pro ge-
nere [†].

24. Et, &c. *אֵין וְנָחֵם*] Et (vel, Sed, P. JT. &c.) vol-
vatur, vel volvat se, (vel, decurrat, P. fluat, Ca. sic Ti. V.
Liv. G. sub. apud te, G. revolvat se, Pi. revelabitur, Ch.
M. Vulg. Acceperunt *אֵין* pro *אֵין*, à *אֵין*. Sed
rectius deducunt alii à *אֵין*. Volvi per metaphoram
dicitur pro fluere, quia aquæ, præsertim quæ concita-
tione cursu feruntur, volvi videntur [†].) sicut aqua ju-
dicium, & iustitia tanquam torrens vehemens; i. e. Equi-
tas tua & latissimè pateat, nempe erga omnes, & ma-
gno ardore ac impetu currat, nec unquam cesset [†]. Sen-
sus est, Omnes ritus mihi displicent, donec vitam e-
mendaveris [†]. Apagesis à me ista cantica [†]: externa non
moror, sed ut iustitiam colas [†]. Al. Vaticinium hoc est de
Christo & Evangelio omnia perrupturò, &c. ^f. Al. Com-
minatio est: q. d. Vos Deum luditis, vobis blandimini,
putatis iustitiam & iudicium esse figmenta inania: o-
stendet ergò Deus & quid sint, & quid sint; patebit

25. *Numquid hostias, &c?*] Difficillimi sunt hi tres
versus [†]. Sensus est, q. d. Discite hinc quantilli æstimo
sacrificia [†], nec ea vobis profutura, quod vos in deser-
to defendi [†], & alui, quamvis illa per 40 annos mihi non
essent oblata ^m. Damnat hoc loco Israelitarum super-
stitiones ⁿ, quas etiam hæreditarias esse docet ^o. Sed
quomodo hoc verum, sacrificia per 40 annos non fuisse
oblata? Obstant Exod. 24. 4. Num. 7. &c. P. Resp. 1.

Synecdoche est, anni 40, i. e. ferè 40: ut Jud. 9. 56. fra-
tres 70, i. e. ferè 70; & Num. 14. 34. Et 40 annis re-
cipietis, &c. cum anni duo jam præteriti sunt ¹. Anni
40 numero rotundo dicuntur, pro annis 38 & penè 39
mensibus, quibus non sacrificabant [†]. Resp. 2. Negat
id factum quod non fiebat modo ordinario [†]. Non ob-
tulistis, &c. scilicet ordinariè, eâ frequentia, diligentia
& itatâ ratione quâ postea. Toto anno primo non sa-
crificabant, quia Tabernaculum nondum excitatum est:
post annum secundum rarò admodum, ob loci incom-
moditatem, & molestiam itineris, & defectum vini, pe-
corum, &c. [†]. Resp. 3. Non obtulistis mihi, emphaticè,
per tacitam antithesin [†]: non mihi tantum, Glas. sed &
diis alienis [†], quod v. 26. exprimitur. Interrogatio hîc
habet vim negandi [†]. Negat Deus ea sibi oblata, quia
ei grata non fuere, quia & sine pietate, & cum idolo-
latria mixta erant [†]. Confer Esa. 43. 23. Ezech. 20. 39.

Deus enim solus coli vult, aut non omnino: suæ gloriæ
participem ferre non potest [†]. Sæpe se dicit Dominus non
sacrificia requirere, sed puritatem præcipuè, ut Jerem. 7.
22, 23. Resp. 4. Nemo privatus tum ad sacrificandum
cogebatur, &c. [†]. Resp. 5. Verto, cum o. Nonne [*אֵין* pro
אֵין], ut antè non semel notatum; ut vicissim, *אֵין* pro
אֵין.] — obtulistis mihi quadraginta annis? i. e. intra illud
spatium 40 annorum? & tamen illi ex Ægypto educti
in itinere perierunt propter malos mores [†].

26. Et, &c. *אֵין מִלְכָּם אֵין מִלְכָּם*] Et (vel,
Imò, JT. Pi. Ca. Potius, M. Nunc verò etiam, G.) por-
tabitis, vel tulistis, (bini, ut hîc addit Chaldaus ^d: vel,
honorastis, M. vel, sustinistis, V. humeris sublatum vi-
delicet, ex more idololatrarum; vide Jes. 46. 7. & Ba-
ruch 6. 3, 25 ^m.) Siccutb (Nomen proprium stellæ ^f,
vel idoli [†]; & *אֵין*, obtexit, protexit ^h. Vel, idolum, P.
vel, umbraculum, Ca. five, tabernaculum, Ti. JT. Pi. o.
Ch. Sy. Ar. Glas. à *אֵין*. Legerunt *אֵין*. Taberna-
culum, i. e. *ναῦς*; vel, ut Eustathius ad Iliad. 1. vocat,
ναῦς *ὑποπόρευτος*, quomodo & Philo Byblius loquitur.

Servius ad 6. Æneid. *ἑῶνα*, simulacra brevia quæ porta-
bantur in læicis, & ab ipsis mota infundebant vatici-
nationem: quod fiebat apud Ægyptios & Carthagenen-
ses. Hos ergò, aut Tyrios, Carthagenensium genitores,
Israelitæ in hoc imitati sunt [†]. Læticam hîc intelligit
in qua portabant numinis imaginem ^m; vel, facellum
idoli ⁿ.) regem vestrum, Mer. sic M. Mo. Calv. Liv. D.
q. d. quem regem vestrum vocabatis ^o. Ut Deus Rex po-
puli dicitur, Esa. 44. 6. ita idololatræ deos suos reges
vocarunt, utpote honore regio cultos, Soph. 1. v. 5 P.

Odiòsè regem appellat, ut taxet eorum ingratitudinem,
quod, quum Deus eorum Rex esset, & apud eos Regnum
sacerdotale instituerat, asciverint sibi idolum pro Re-
ge [†]. Alii vertunt, *regis vestri*, P. M. Moloch, o. Ar. sic Sy.
Meleci, five Molochi, (sub. dei, G.) vestri, JT. Pi. G. q. d.

Ministrastis specie quidem Tabernaculo Dei vivi: re au-
tem verâ coluistis Melechum, Ammonitarum deum [†], id
est, Saturnum [†]. Hunc autem deum Ammonitarum Pro-
pheta solum hîc nominat, quia Ammonitæ in propin-
quo erant; ut acrius foderet ipsorum idololatriam [†].
Sed non placet Moloch hîc esse proprium nomen idoli,
quia nomina propria non construuntur cum pronomini-
bus affixis [†]. ¶ Et, &c. *אֵין מִלְכָּם אֵין מִלְכָּם*] Et Chinn,
vel Kinn, (Nomen est idoli; forsan Herculis, quem Æ-
gyptii Chorem vocabant [†]. Vel, Saturnum, Mo. Di. vel,
placentam, P. Ti. quam diis offerebant [†], Jer. 7. 18. &
44. 19. ubi *אֵין* vocantur [†]; à *אֵין*, aptavit, (quod sin-
gulari studio pararentur;) unde & *אֵין*. At in *אֵין* est
protra-

22. *Holocautomata*] Ex lege Levit. 1^m. Quæ in so-
lidum cremabantur in honorem Domini, ideoque ei
acceptissima inter omnia sacrificia ^m. ¶ Et vota, &c.

וְשֵׁלָם מִרְיָאֵם וְנָחֵם] Et pacificum, vel pacifica, (vel,
eucharistica; Heb. retributionem, Pi. sacrificia scilicet quæ
pro pace, i. e. salutè & prosperitate, obtinenda à Do-
mino, vel obtenta, offerebantur P;) *pinguium* (vel, pin-
guum pecorum, M. sim. D. G.) vestrorum, &c. P. M. Calv.

Mer. &c. vel, *pinguia vestra*, Pi.

23. *Aufer à me tumultum, &c.* *אֵין שִׁירָה*] Tur-
bam, vel multitudinem, (vel, sonitum, sive strepitum, o.
Ch. M. Ti. JT. Pi. Mer. &c. Invidiosè sic vocat, quasi
nihil aliud sit quàm strepitus Deo molestus, ut grunni-
tus suis, aut clamor asinorum ¹. Vocem, Sy. concentum,
Ar.) canticorum (vel, carminum, Ch. Ca. hymnorum, Ar.)
tuorum, Mo. P. &c. i. e. hymnos [†]. Cantica multa &
ore & instrumentis in Templo caneantur. ¶ *Ly-
ratua*] Heb. *nabliorum tuorum*, Ti. Mer. Pi. &c. id est,
organorum tuorum, ut LXX habent: species pro ge-
nere [†].

24. Et, &c. *אֵין וְנָחֵם*] Et (vel, Sed, P. JT. &c.) vol-
vatur, vel volvat se, (vel, decurrat, P. fluat, Ca. sic Ti. V.
Liv. G. sub. apud te, G. revolvat se, Pi. revelabitur, Ch.
M. Vulg. Acceperunt *אֵין* pro *אֵין*, à *אֵין*. Sed
rectius deducunt alii à *אֵין*. Volvi per metaphoram
dicitur pro fluere, quia aquæ, præsertim quæ concita-
tione cursu feruntur, volvi videntur [†].) sicut aqua ju-
dicium, & iustitia tanquam torrens vehemens; i. e. Equi-
tas tua & latissimè pateat, nempe erga omnes, & ma-
gno ardore ac impetu currat, nec unquam cesset [†]. Sen-
sus est, Omnes ritus mihi displicent, donec vitam e-
mendaveris [†]. Apagesis à me ista cantica [†]: externa non
moror, sed ut iustitiam colas [†]. Al. Vaticinium hoc est de
Christo & Evangelio omnia perrupturò, &c. ^f. Al. Com-
minatio est: q. d. Vos Deum luditis, vobis blandimini,
putatis iustitiam & iudicium esse figmenta inania: o-
stendet ergò Deus & quid sint, & quid sint; patebit

iudicium Dei & contra vos ruet, &c. [†]. Hypocritas hîc
revocat ad verum Dei cultum, vitæ scilicet novitatem, [†] Al. in
& occurrit eorum querelis in Deum, quem frustra cole-
bant. At, inquit, si Deum seridè colitis, si, abjectis cul-
tibus fictitiis, asseratis iustitiam & rectitudinem, Deus
vos non frustrabitur [†].

25. *Numquid hostias, &c?*] Difficillimi sunt hi tres
versus [†]. Sensus est, q. d. Discite hinc quantilli æstimo
sacrificia [†], nec ea vobis profutura, quod vos in deser-
to defendi [†], & alui, quamvis illa per 40 annos mihi non
essent oblata ^m. Damnat hoc loco Israelitarum super-
stitiones ⁿ, quas etiam hæreditarias esse docet ^o. Sed
quomodo hoc verum, sacrificia per 40 annos non fuisse
oblata? Obstant Exod. 24. 4. Num. 7. &c. P. Resp. 1.

Synecdoche est, anni 40, i. e. ferè 40: ut Jud. 9. 56. fra-
tres 70, i. e. ferè 70; & Num. 14. 34. Et 40 annis re-
cipietis, &c. cum anni duo jam præteriti sunt ¹. Anni
40 numero rotundo dicuntur, pro annis 38 & penè 39
mensibus, quibus non sacrificabant [†]. Resp. 2. Negat

id factum quod non fiebat modo ordinario [†]. Non ob-
tulistis, &c. scilicet ordinariè, eâ frequentia, diligentia
& itatâ ratione quâ postea. Toto anno primo non sa-
crificabant, quia Tabernaculum nondum excitatum est:
post annum secundum rarò admodum, ob loci incom-
moditatem, & molestiam itineris, & defectum vini, pe-
corum, &c. [†]. Resp. 3. Non obtulistis mihi, emphaticè,
per tacitam antithesin [†]: non mihi tantum, Glas. sed &
diis alienis [†], quod v. 26. exprimitur. Interrogatio hîc
habet vim negandi [†]. Negat Deus ea sibi oblata, quia
ei grata non fuere, quia & sine pietate, & cum idolo-
latria mixta erant [†]. Confer Esa. 43. 23. Ezech. 20. 39.

Deus enim solus coli vult, aut non omnino: suæ gloriæ
participem ferre non potest [†]. Sæpe se dicit Dominus non
sacrificia requirere, sed puritatem præcipuè, ut Jerem. 7.
22, 23. Resp. 4. Nemo privatus tum ad sacrificandum
cogebatur, &c. [†]. Resp. 5. Verto, cum o. Nonne [*אֵין* pro
אֵין], ut antè non semel notatum; ut vicissim, *אֵין* pro
אֵין.] — obtulistis mihi quadraginta annis? i. e. intra illud
spatium 40 annorum? & tamen illi ex Ægypto educti
in itinere perierunt propter malos mores [†].

26. Et, &c. *אֵין מִלְכָּם אֵין מִלְכָּם*] Et (vel,
Imò, JT. Pi. Ca. Potius, M. Nunc verò etiam, G.) por-
tabitis, vel tulistis, (bini, ut hîc addit Chaldaus ^d: vel,
honorastis, M. vel, sustinistis, V. humeris sublatum vi-
delicet, ex more idololatrarum; vide Jes. 46. 7. & Ba-
ruch 6. 3, 25 ^m.) Siccutb (Nomen proprium stellæ ^f,
vel idoli [†]; & *אֵין*, obtexit, protexit ^h. Vel, idolum, P.
vel, umbraculum, Ca. five, tabernaculum, Ti. JT. Pi. o.
Ch. Sy. Ar. Glas. à *אֵין*. Legerunt *אֵין*. Taberna-
culum, i. e. *ναῦς*; vel, ut Eustathius ad Iliad. 1. vocat,
ναῦς *ὑποπόρευτος*, quomodo & Philo Byblius loquitur.

Servius ad 6. Æneid. *ἑῶνα*, simulacra brevia quæ porta-
bantur in læicis, & ab ipsis mota infundebant vatici-
nationem: quod fiebat apud Ægyptios & Carthagenen-
ses. Hos ergò, aut Tyrios, Carthagenensium genitores,
Israelitæ in hoc imitati sunt [†]. Læticam hîc intelligit
in qua portabant numinis imaginem ^m; vel, facellum
idoli ⁿ.) regem vestrum, Mer. sic M. Mo. Calv. Liv. D.
q. d. quem regem vestrum vocabatis ^o. Ut Deus Rex po-
puli dicitur, Esa. 44. 6. ita idololatræ deos suos reges
vocarunt, utpote honore regio cultos, Soph. 1. v. 5 P.

Odiòsè regem appellat, ut taxet eorum ingratitudinem,
quod, quum Deus eorum Rex esset, & apud eos Regnum
sacerdotale instituerat, asciverint sibi idolum pro Re-
ge [†]. Alii vertunt, *regis vestri*, P. M. Moloch, o. Ar. sic Sy.
Meleci, five Molochi, (sub. dei, G.) vestri, JT. Pi. G. q. d.

Ministrastis specie quidem Tabernaculo Dei vivi: re au-
tem verâ coluistis Melechum, Ammonitarum deum [†], id
est, Saturnum [†]. Hunc autem deum Ammonitarum Pro-
pheta solum hîc

Mer. protractionis; non servile. Vel, signum, Ca. vel, deli-
neationem, coaptationem, typum, ut o. verterunt, et si mu-
tato ordine b. Vel, basia, JT. Pi. scilicet affabre factam,
cui impositæ erant imagines idolorum, ut tantò melius
de loco in locum possent transferri, & in delubro repo-
ni c.) imaginem vestram, Ch. G. M. sim. Sy. vel, imagines
vestras, Calv. Liv. D. Quod tam ad Siccuth quàm ad
Chiun referri debet d. Enallage numeri, plur. pro sing.
ut in seq. deorum vestrorum, pro, dei vestri. Frequens He-
braismus in nominibus dignitatis, ut in vocibus *מַלְאָכִים*,
אֱלֹהִים, &c. quidni & in *מַלְאָכִים*, quum *מַלְאָכִים* imagi-
nem notet pro deo habitam & cultam f. Vel, imagi-
num vestrarum, Mo. P. Ti. JT. Pi. simil. Mer. Ca. vel,
præcipuam imaginem vestram. Solent Hebræi rem ex-
cellentem per plur. efferre. Potest tamen verti, Et cum
Saturno imagines vestras. *מַלְאָכִים* pro cum e. Al. Et cum
nem simulacrorum vestrorum; ut sit *ἐκ παραστάσεως καὶ ἀπεικονισ-
μοῦ* dictum, de quo supra. *מַלְאָכִים* imaginem notat, à *מַלְאָכִים* apta-
re, firmiter collocare, quòd imagines idololatricæ firmi-
ter in altaribus collocarentur, Esa. 41. 7. LXX hîc
habent, *καὶ τὸ* [adde, *ἀστρον*, ex Græco textu, & ex Act. 7.
ver. 43. quod hîc excidit:] *τὸ δὲ οὐρανὸν* *Παυλὸς*. alii libri
habent, *Παυλὸς*. (Et sidus dei vestri Rephan.) Hoc fe-
quitur Lucas, Act. 7. 43. *καὶ τὸ ἀστρον τὸ δὲ οὐρανὸν* *Παυλὸς* f.
[Hinc aucta est hujus loci difficultas; & quo pacto ex
מַלְאָכִים, Chiun, sit Rephan, vel Remphan, operose quærent
Interpretes: de quo opportuniùs, dante Deo, dicemus
ad Act. 7. hîc tamen breviter perstringendum est; &
præsertim quid sit *מַלְאָכִים* ulterius quærendum.] Sicut Mo-
loch est nomen Ammoniticum, ita *מַלְאָכִים* est Arabicum &
Persicum i, quod & *מַלְאָכִים* scribitur, & Saturnus, five
stella Saturni, eis est k. Rectè. Nam in Etymologico
Persico-Turcico inter stellas est *מַלְאָכִים* pro Saturno. Et in
Lexico Arabico, cui nomen Camus, *מַלְאָכִים* explicatur, vir
rigidus & austerus, propriè, prohibitus, ad quem accessus
quasi est prohibitus ob inositatem & morum difficul-
tatem; cujusmodi apud Ethnicos depingitur Saturnus:
neque apud astrologos planetarum ullus inclementior
Saturno i. Idem [Saturnus] dictus Syris *מַלְאָכִים*, 2 Reg. 5.
18. nimirum quòd altissimo esset orbe, ut Tacitus loqui-
tur. Sicut *מַלְאָכִים* pronunciabatur & *מַלְאָכִים* Kivan, ita *מַלְאָכִים*
etiam *מַלְאָכִים* Remvan: quod Græci, amisso digammæ
usu, scripsere *Ραμψαν*, aut *Ρεμψαν*, quæ scriptura vera
est m. Pro *מַלְאָכִים* in scriptura sine punctis exarata, lectum
videtur *מַלְאָכִים* Kivan. Hinc *Revan* factum n, vel, ex Græ-
cis K & R vel P vicinis literis mutatis o; vel, ex He-
bræis literis errore nato. Non enim magnum, si figuras
spectemus, inter *מַלְאָכִים* & *מַלְאָכִים* discrimen est. Ex *Revan*
fit *Rephan*, mutatis literis affinis; (ut olim *Dafus* &
Sersu scribebantur, pro, *Davus* & *Servus*, & in Latino Al-
phabeto f eum locum habet quem in Hebræo *פ*) & Act.
7. 43. *Remphan*, euphoniæ causâ. Cujus gratiâ veteres
ante p & b in multis dictionibus m literam interpone-
bant. Hinc *tympanum* à *מַלְאָכִים*, & *lampas* à *מַלְאָכִים*. Adde
Virg. Æn. 10. Et *Capys*: hinc nomen Campanæ ducitur
urbi p. *מַלְאָכִים* Sidus, &c. *מַלְאָכִים* Stellam, vel Si-
dus, (i.e. simulachrum fideris q.) deorum vestrorum, Mo.
M. &c. vel, dei vestri, P. JT. Pi. Mer. Liv. h. e. deum
vestrum. Appositio f. Locutio est ut *fluvius Euphra-
tis* i, herba *lapathi*, in Horat. urbs *Antiochia*, apud Ci-
ceronem; *expansum cæli*, id est, *expansum* quod cœ-
lum est, ait AE. &, *sculptilia deorum ejus*, id est, scul-
ptiles dii v. Ità hîc, *sidus dei vestri*, i.e. quod pro deo
vobis fuit. Stellam hîc Luciferum intelligit v. *deorum*
vestrorum communiter refertur ad *Molochum* & ad
Kiun. Dicuntur autem dii *Moloch* & *Kiun*, vel *Kivan*, quia,
quancumque ad idem sidus referebantur, alia tamen ha-
bebant nomina habitumque & cultum, ut *Luna* & *Dia-
na* apud Græcos. Quin & plures homines ad idem si-
dus relati apud alias aliâque gentes. Et *Moloch* Re-
gis habebat figuram; *Kivan*, stellæ z. [Verbis aliquo
modo enucleatis, quærendum restat de quibus, five de
quo tempore, hæc dicuntur, & quomodo cum præce-
dentibus connectuntur.] Resp. Dicuntur de Israelitis,
vel, 1. in deserto: vel, 2. postea in terra Canaan; nam
ibi astra colebant. Vide 2 Reg. 17. 16. Act. 7. 42 b. un-
de constat Stephanum sistere Israelitis delicta quibus
jam inde à defectione & vituli cultu in deserto sese ob-
noxios fecerant, & perpetuam ipsorum apostasia n, &c.

Vel, 3. Amosi tempore d; non tamen exclusive*. [Con-
nexionem autem pari ferè varietate instituunt.] Ver-
su 20. poenas Divinas comminatus fuerat: ver. 21, 22,
23. prolepsi occurrit, nè putent posse Deum sacrificiis
placari sine conversione, &c: v. 24. eos ad verum cul-
tum revocat: ver. 25. & 26. idololatriam modernam
collatione avitæ majorum impietatis exaggerat, ma-
limumque hoc quasi hæreditarium esse ostendit: v. 27.
ad comminationem poenæ revertitur f. Al. Impiè &
idololatricè vivitis, interea putantes me sacrificiis pla-
care, quum sine sacrificiis non defierim in deserto vos
alere; ac (quod amplius est) idolis vestris honorem de-
ferentes, &c. Vel sic, Non mihi in deserto sacrificia ob-
tulistis, imò verò vel tunc, ut non est dubium, vel eti-
am postea & hodie, idolis vestris servistis g. Tantò pe-
jores estis [vos scilicet qui nunc vivitis] quàm illi, [in
deserto:] illi murmurârunt adversum me, vos alios
deos introduxistis h.

27. Et (vel, Igitur, M. Ti. sim. JT. Pi. Mer. Pro tot
& tantis sceleribus i,) migrare vos faciam trans Dama-
scum j. i.e. In regionem à vestra remotissimam k; in As-
syriam l, & Mediam ac Persiam m. At Lucas, rem ma-
gis spectans quàm verba, pro, ultra Damascum, Act. 7.
v. 43. habet, *ἐπὶ τὴν Βαβυλῶνα*, (ultra Babylonem n.)
Utrumque verum o. Nam Assyria & Armenia, in quas
transportati sunt Israelitæ, ultra Damascum & Baby-
lonem sunt. Vide 2 Reg. 15. 29. & 17. 6. 1 Par. 5. 26.
& ibi dicta. Per Damascum viâ erat in Assyriam p. Da-
masci hîc mentio fit q; vel, 1. quòd antehac nonnulli co-
rum in Damascum, locum propinquum, sunt forsan re-
legati à Syrorum Regibus, unde spes erat redeundi. At,
inquit, posthac longius relegabimini, & sine spe redituri.
Vel, 2. quia putabant hostes inexpugnabili illo propu-
gnaculo arceri à tota illa regione. Sed non impediet,
inquit, illa munitio quin vos abripiam, &c f. Vel, 3. f. Calv.
quòd eâ viâ, per Damascum scilicet, deportati fuerint in
Assyriam. Verisimile enim est Tiglath-Pileserum, ab
Achazo accersitum contra Israelitas & Syros pugna-
tum, primùm Israelitas invasisse, eosque victos abdux-
isse, cùmque ea captivitate Damascum contra Syros
profectum esse, quos etiam similiter eodem tempore
subjugatos deportavit. Esa. 8. 4. *Tolletur opulentia Da-
masci & præda Samaria ante regem Assyriae*. Vide 2 Reg.
15. 29. & 16. 9. & supra annotata ad Amos. 3. 11. Nam A-
chaz, qui illum Assyriæ Regem ad id bellum faciendum
conduxerat, dicitur profectus esse obviam Tiglath-Pile-
sero Damascum, ad gratulandum ei de victoriâ, ut pro-
babile est, quasi ibi illius belli contra Israelitas & Da-
mascenos gesti finis fuerit t.

CAP. VI.

1. Væ, &c. *וְהָיָה הַשָּׂאֵן וְהַשָּׂאֵן* Væ (vel, Hæu, Mer.
Ca. Hæu; ut *וְהָיָה* sumitur Esa. 55. 1. & Zac. 2.
v. 6, 7 a.) quietis, five tranquillitatis, (vel, opulentia, Ti. vel, a Pi.
securè sedentibus, M. vel, securos, Ca. Mer. summo otio
& felicitate fruentes b, ac animi tranquillitate c; nihil b Mer. sim.
de peccatorum poena timentes d: vel, vos tranquilli, Pi.) V. a
in Sijon, (i.e. iis qui habitant in monte Sione*, i.e. in
Jerosolyma, per synecdochen f; five, in Regno Juda g:) * Pi. sic D.
et confidentibus (vel, securis, sub. qui habitant, D. ex Liv. f. D.
fiduciam habentibus, JT. Pi. sic M.) in monte Sioneron, si-
ve Samaria, P. M. Mer. sic Mo. qui [mons] naturâ &
situ munitissimus erat h. Potius, in urbe Samariæ, quæ h Q. in D.
in monte sita i: vel, in munitionibus ejus, quòd urbs i. D.
esset potens & munita k. Fiditis urbi bene munitæ l, Mer.
non Deo m. Israelitas & Judæos h. l. simul complecti-
tur n. [Alii locum sic reddunt,] Væ [iis] qui despici-
unt Sion, et confidentes (vel, qui, neglectâ Sione, confident,
Ar.) in monte Samaria, o. Ar. sim. Sy. *וְהָיָה הַשָּׂאֵן וְהַשָּׂאֵן* Optima-
tes, &c. *וְהָיָה הַשָּׂאֵן וְהַשָּׂאֵן* Solent In-
terpretes *וְהָיָה* & *וְהָיָה* referre ad montes Sionis & Sa-
maria o. Nuncupatis, vel Nominatis, (vel, Qui montes
nuncupantur, D. Qui montes nominati fuerunt M. De-
nominatis, sub. locis, vel montibus, Sionis & Samariæ.
Per appositionem dictum p. Qui montes expressè nomi-
nati sunt, K k k k

nantur, JT.) principium gentium, Mo. He. in V. (vel, præcipuum suarum gentium, JT. Sed π suarum non est in Hebræo: neque forma constructa in נָּקִיב permittit ut נָּקִיב vertatur in nominativo. Verum constructa forma hinc ponitur pro absoluta, ut Esa. 33. 6. נָּקִיב . Vel, à principio gentium ipsarum, P. vel, apud primas gentes, M. Etiam cum gentes ante Israelitas inhabitarent Terram promissionis, mons Sion & mons Samaria apud eas fuerunt celebres præ cæteris locis, ob naturalem munitionem. Ad hæc igitur optima loca cum Deus Israelitas perduxisset, & gentes inde expulisset, obliti sunt beneficiorum Dei, & in omnia vitia proruerunt, freti securè se habitare, non quod Deo fiderent, sed munitionibus. Principium hinc ponitur pro præcipuo: gentium, i. e. vel septem gentium, vel 12 tribuum. Celebrissimi erant hi montes, Sion, ob Templum, Samaria, ob Regnum Ephraim: nam Reges ibi habitabant. Principium gentium dicuntur hinc, ut Num. 24. 20. primariæ & præcipuæ gentes; quales erant Cananæi, Deut. 7. 1. Amos. 2. 9. & (vel, & tamen, P. V.) venerunt (vel, veniunt, D. ingressi sunt, V.) ad eos domus Israel, Mo. P. M. i. e. ceperunt illos: invaserunt eos Israelitæ, & pulsus successerunt. Al. Israelitæ, inquit, conveniunt eò vel sacrorum causâ, vel iudiciorum. Nam in Sion erant Templum & confessus iudicum: in Samaria, & aula, & ut credibile est, senatus summus illarum tribuum. [Alii aliter.] π נָּקִיב non refero ad montes, sed ad Sionios, i. e. Judæos, & Samaritanos, i. e. Israelitas, referri puto; ad tranquillos & confidentes: ac toto versu describi sentio aulicos ac potentiores utriusque Regni, Judaici & Israelitici. [Sic ergo locum accipiunt:] Insignibus inter primitias gentium, (h. e. inter populum Israeliticum, quem Deus vocatione suâ cæteris gentibus prætulit. Heb. Designatis primitiarum gentium. Est descriptio Principum tribuum Israel, de quibus dicitur נָּקִיב designati fuerunt nominibus. נָּקִיב ad montes referri nequit, quia manifestè cohæret cum nomine נָּקִיב tranquillis. Et sequens נָּקִיב personam potius quàm rem inanimam, puta montem, notat: de quo si sermo esset, dixisset, נָּקִיב , illuc.) ad quos conveniunt (scil. ut apud eos jus quærant. Hoc adhuc pertinet ad descriptionem iudicum seu Principum.) domus Israel, i. e. Israelitæ. Al. Nominatis principalitatis gentium, vel, Celebratis præcipuarum gentium, & c. i. e. Qui autoritate ac potestate adeò eminentis, ut & inter præcipuas gentes nomina vestra celebrentur, & tota domus Israel ad vos veniat. נָּקִיב hinc sumitur ut infra v. 6. Celebratissimi præcipuarum gentium, introierant autem ad eos (nempe montes: vel, & ad quas venerunt, id est, quas suo adventu expulerunt,) domus Israel, Ti. Nominatos, celebratos, insignes, primitiarum gentium, i. e. nominatissimos & primitias gentium, (ut cap. præc. fidus dei vestri, i. e. fidus quod est vobis pro Deo;) q. d. qui sunt, vel qui estis, gentium omnium celeberrimi, atque adeò gentium primitiæ, quia vos præ cæteris populis delegit Deus in populum sibi peculiarem: & venerunt ad illas, gentes scilicet, domus Israel; i. e. ad quas venerunt, nempe quas & quarum regiones occuparunt, Israelitæ, gentibus inde pulsas. Quanta ergo nunc est Israelis ingratitudo, tanto Dei dono abuti ad securitatem, & c. Al. Placet mihi sensus quem Chaldaus exprimit, Nomina habentes principum earum gentium ad quas venit auxiliium obtinendi causâ domus Israel. Præcipui in Juda & Israele nomina sibi imponebant ea quæ habebant viri potentissimi in Syris, Assyriis & Egypto, in quorum clientelam se dederant. Sic Alexandri, Antipatri, Drusilla, facti in domo Herodis. Al. Qui appellantur primitiæ gentium, & tamen venerunt ad illas, gentes scilicet, Israelitæ: qu. d. & tamen illis sese adiungunt, earum ritus & mores sequuntur, ut jam non populus Dei censerì debeant, sed sint ex gentium numero. Chaldaus etiam ad imitationem gentium retulit.

2. Transite in Chalanne, נָּקִיב Chalne, Mer. D. Pi. & c. urbem Babyloniam, in terra Sinar, Genes. 10. 10. Vel, 1. Callinifum, ex sono nominis: vel, 2. Ctesiphonta: vel, 3. Seleuciam. Vel, accipit pro tota regione. Hic pro Regno Babylonio sumi potest, nisi quod eam urbem ut vetustissimam, & agri ubertate

insignem, nominavit. ¶ In, & c. נָּקִיב Hamath-rabba, Ti. in Hamath magnam, P. Mer. sic M. Mo. & c. urbem sitam ad radicem Libani, de qua 2 Reg. 14. 25. vide & Numer. 13. 21. & 34. 8. Intelligunt vel, 1. Antiochiam Syriæ; quæ magna dicitur ad discrimen minoris Hamath, quæ est Epiphania. Hamath ergo duplex fuit. Vel, 2. Epiphaniam, prout investigans reperi. Hæc autem magna dicitur ut Sidon dicitur magna Jos. 19. 28. non quod urbs hæc aut illa duplex fuerit, sed ob celebritatem. Vide dicta ad 2 Reg. 17. 24. ¶ Geib Palæstinorum. Quæ inter quinque satrapias potentissima erat, inde dicta frenum rivi, [vel, Metheg-ammah,] 2 Sam. 8. 1. Sensus loci, Conferre vos ad præstantissimas circumquaque urbes, imperii & ubertatis nomine celebratissimas, Seleuciam in Mesopotamia ab Oriente, inde Chamaibam ad Aquilonem, postea Gaibum ad Occidentem & meridiem. ¶ Et ad, & c. נָּקִיב An (sub. sunt, vel sint, P. JT. Pi. G. Mer. & sub. illa, G. ut pendeat hæc vox à verbo afficite, sive considerate. Et videte an sint, V.) meliores (vel, meliora, G.) regnis istis? (nempe Regnis Israelis & Juda; quorum terra fertilissima, & multis nominibus laudatissima, Num. 14. 7, 8. Deut. 8. 7. & an amplior est terminus (i. e. regio) eorum termino vestro? P. Mer. sim. JT. Pi. Mo. & c. q. d. Nequaquam. Nam interrogatio negativam innuit. Considerate num ab illis superemini, an latius illi possident. Non sanè: videbitis illorum terras vestris nihil præstare, si modò res vestras ita ut oportet servare nōsetis: experientiâ discetis regionem vestram excellere. Cur ergo ingrati estis in eum qui plura vobis quàm vicinis dedit? Si fiat simplex comparatio inter Calneh & Jerosolym. certè Babylonia fuit fertilior & amœnior regio, ut notum est. Sed Propheta non hinc concionatur de veteri [sed de præsent] illorum locorum statu. q. d. Urbes illæ olim longè latèque dominatæ sunt; nunc autem abstulit Deus illos terminos, & redegit eos in tales angustias, ut tributum pendant: non tantâ jam fruuntur libertate quantâ vos. Agnoscite igitur felicitatem vestram, & ejus authorem me colite. Quod si non feceritis, illarum exemplo discite quàm graviter Deus potentes punire possit & soleat, cum sint in ipsum ingrati. Non profuit urbibus illis quod opulentæ essent & munitæ, & c. Cur ergo vos munitionibus fiditis, nec idem metuitis? Non dubium est quin [Israelitæ] uberiores & ampliorem terram vicinis initio adepti sint à Domino: etsi tandem Syri, Assyrii & Babylonii prævaluerint propter peccata Israelis. Nonnulli ex hoc loco contrarium sensum eliciunt, quasi velit dicere has urbes Israeliticis præstantiores esse, & c. Sed errant. Annon meliora sunt regnis istis? si non est major terminus eorum termino vestro? M. Num sitis regnis istis præstantiores? an potius eorum fines fuerint finibus vestris ampliores? Qui Regna illa vestro majora delevi, & vestrum delere possum: nè fortè montibus vestris confidatis.

3. Qui, & c. נָּקִיב Elongantes ad diem malum, Mo. Longè removetis (vel, Qui longinquum putant, P. Qui in longinquum rejicitis, Ti. sim. Calv. D. sub. in mente vestra, i. e. apud vos cogitatis longè abesse. De conatu loquitur, non de eventu. Illi longè à se removebunt, G. Væ longè repellentibus, & c. JT. Pi. sim. Mer. V. D. & c. π נָּקִיב ex initio capitis repetendum hinc & in sequentibus. diem malum, Ti. M. P. D. vel, mali, JT. Pi. D. Di. Ut apud Syros, sic & Hebræos, sæpe notat accusativum. Forfan sic veritas, Qui elongatis malum in diem, i. e. Qui nunquam præsens vobis vultis esse malum, sed semper de die in diem propellitis. Qui à se triste tempus amovet, voluptati indulget, & iniusti sunt. Cum Propheta meo jussu dicunt vobis impendere diem ultionis, vos dicitis eum longè abesse. Confer Ezech. 12. 22. Securitatem arguit, de qua fugienda vide Matt. 24. 42, 48. ¶ Et, & c. נָּקִיב Et fecistis, vel facitis, (vel, faciunt, P.) appropinquare (vel, Proximum autem facitis, M. sim. Ti. Qui admoveatis, JT. Pi. sic D. q. d. familiarem vobis redditus,) habitare (vel, sedem, P. JT. Pi. solium, M. Ti.) rapina, Mo. vel, violentiæ, JT. Pi. vel, iniquitatis, P. M. i. e. ubi jus pervertatis, & iniquas feratis sententias. Vel, si de habitatione loquitur, sensus est, Qui exstruitis domos ex bonis paupe-

Di.
Ol.
prim. 3. f.
40.

V. ex M.
D. Liv.

D.

Liv.

V.

Liv.

D.
Mer. sim.
D. Tar.
Pi.
Mer.
Di.

Pi.

Di.

Tig. not.

Mer.

G.

RS. in
Mer.
Mer.
V. Mer.
M. Mer.
Pi. D.
G.
Hi in G.
BP. 171.
Liv.
V.

Mer.

Pi. fin.
Tar.
Tar.
M. Mer.
BP. 4. 36.
347. ex
Chald. &
RS. & c. Hi.
in G.
Mer. BP.
ex Hi.
BP. ex Hi.
Ful. ex
Hi.
Hi. in
Ful.
Ful. misc.
2. 8.
G.
Mer.
Liv.
Mer.
Liv.
Pi.
G. Mer.
Tar. D.
sim. V. Liv.
& c.
G.
Liv.
D.
Tar.
Mer.
G.
Liv.
G.

Calv.

Tar.

Calv.

Mer.

Ca.

Q. in V.

Tar.

Mer.

Di.

Ca.

M.

G.

D.

Mer. sim.
M. Pi. D.

in Midrasch Esth. 1. 3. & sic accipit RS. tum hoc loco, tum illo Jer. 16. 5^d. Et in libro Siphre, apud RR. celebrissimo, ^{וְיָמֵינוּ} sunt epulæ illæ Madianitarum Num. 25. 2^{*}: & verbum ^{וְיָמֵינוּ} sign. vocem, vel ob luctum, vel ob lætitiā, attollere, ex lingua Arab. ubi ita sumitur^f. [Alii ergo sic reddunt:] *Cessabunt convivio latè se extendentium*, G. Et (vel, Tum, Ti. JT. Pi.) *recedet convivium* (vel, designatio, JT. Pi. i. e. descriptio illa modiperatorum five magistrorum conviviorum^g, qui convivis sua præscribebant officia^h, & ordines convivantium, triclinia, fercula, cantiones, pocula, unguenta, coronas, odoramenta & c. accuratissimè moderabanturⁱ.) *superfluum, Q. luxuriosum, Ti. Mer. sic Pi. redundantium, JT. prodigorum istorum qui in lætis distenti molliter cubant, vel deliciis affluunt. Vox suprà exponitur^k.*

8. *Juravit—in, &c.* Vel, per animam suam, i. e. per seipsum^l, ut Gen. 22. 16^m; vel, serid & ex animo suoⁿ. Chald. in verbo suo, ut sæpe^o. ¶ *Detestor ego superbiam Jacob* Ità Ar. M. Ca. id est, omnium tribuum; nam & Judæi sibi in Templo placebant, &c.: vel potius, Decem tribuum, in quibus peculiariter Prophetæ factum notant, ut Esa. c. 28. v. 1^p. Superbiæ plerumque comes inhumanitas^q. ¶ ^{וְיָמֵינוּ} Hic in bonum accipitur, ut sæpe^r. *Majestatem*, P. vel, excellentiam, D. Calv. *magnificentiam*, V. *gloriam*, Liv. i. e. Vel, i. Samariam; ut alibi Jerosolymam significat & terram Judæam, ut Nah. 2. 2^t. Vel, 2. gloriosum eorum Templum^t, aliæque similia Dei dona^v, in quibus gloriabantur^x: Sacerdotium & Regnum, & nobilitatem dignitatēque quam Deus illis contulerat. Hæc, inquit, nullius erunt apud me momenti, nec illos à poena immunes præstabant^y. *Domum sanctuarii*, Ch. ¶ *Et domos ejus* Ex raptu structas^z. ¶ *Et tradam civitatem* (Samariam^z, de qua suprà 1^b: vel, civitates; quia non est articulus in Ebræo^c.) *cum, &c.* ^{וְיָמֵינוּ} *Et plenitudinem ejus*, Mer. Pi. &c. i. e. incolas^d, opes^e, & omnia quibus repletur^f.

9. *Si reliqui fuerint* (ex publica clade, de qua suprà^g.) *decem viri, &c.* i. e. Multi, ut Levit. 26. v. 26. Zac. 8. vers. 23^h; vel, aliquotⁱ. ex magna multitudine^k. Si post vastatam terram in aviam villam aliquam confugerint, ibi pestilentia eos comprehendet tam sæva ut nemini parcat. Vastitatem sequi solet pestilentia. ^{למנוח} *Famem pestis sequitur.* Vide Jer. 24. 10. & 44. 13. Ezech. 6. 11. & 12. 16. & 14. 21. De villis quod dixi bene convenit cum loco Ezech. 33. 27^l.

10. *Et, &c.* ^{וְיָמֵינוּ} *Et tollet* (nempe humero suo^m: quod etiam efferre diciturⁿ.) *eum* (i. e. eos^o, singulos; singul. pro plur. ubique P: aliquem^q, vel unumquemque^r, ex illis decem in una domo mortuis^t, v. præced^t. *Eum*, i. e. illos qui gladium fugientes peste in domo interiorerunt^v: vel, *eum*, i. e. cadaver mortui^x.) *patruus ejus*, five *suus*, Mer. Pi. P. M. Mo. D. (i. e. frater patris^y: vel, *amicus ejus*, JT. vel, *cognatus ejus*; Hebr. *patruus*; synecdoche speciei^z: *domestici eorum*, o. *propinquus ejus*, Mer. D. ex Ch. & Hi. aliquis ex propinquis aut cognatis deforis. Nam in tantam paucitatem & solitudinem redacta fuerit domus illa, ut vix quisquam ex ea supersit qui indè ejus mortuos seu cadavera efferat. ^{וְיָמֵינוּ} & *patruum*, & *propinquum*, & *amicum*, vel, substantivè, *amorem*, significat; unde & ^{וְיָמֵינוּ} *mamma*, & ^{וְיָמֵינוּ} *David*. *Cognatus aliquis*, Ti. ad quem cura funeris spectat^b.) & *avunculus ejus*, M. P. Calv. He. in Mer. & in D. Is est frater matris^c. Sic vocem reddunt ex levi conjectura, quod scilicet præcesserit nomen ^{וְיָמֵינוּ} *patruus*; quum nusquam aliàs occurrat hæc vox eo significatu, aut in S. S. aut in RR^d. [Alii ergo vocem aliter reddunt:] *aut vespillo*, Ti. (vel, *ustor ejus*, JT. D. Tar. participium pro nomine^e: vel, *uret eum*, Pi. sic Mer. D. Mo. Calv. *comburens eum*, He. in V. ^{וְיָמֵינוּ} pro ^{וְיָמֵינוּ}: nam ^{וְיָמֵינוּ} & ^{וְיָמֵינוּ} alternant^f. Nec te moveat quod in Piel hic formetur, quum aliàs in ea conjugatione, quod sciam, non legatur: quum enim semel in Pual passivo reperiatur ^{וְיָמֵינוּ} Lev. 10. 16. poterit & Piel activum formari, juxta grammaticorum canonem. RS. post Chald. Par. vult contrarium significare quàm in Kal, & eripiet eum ex incendio. Hunc enim locum intelligit de domo ab hoste combusta, ex qua propinquorum quispiam veniat foris ereptum quocunque poterit, & jam combustos efferat, ut saltem ossa sepelire liceat. Verùm

AE. notat nunquam in Piel contrarium^g Kal significari, nisi in malum; ut in ^{וְיָמֵינוּ} *eradicavit*, ^{וְיָמֵינוּ} *ramos excidit*. Malim ergo, *comburet eum*, i. e. ejus cadaver; q. d. aget ei vespillonem^g. Non pollinciet, neque sepiet^h: vel, 1. ob gravem odoremⁱ; vel, 2. metu contagii^k; vel, 3. præmorientium turba, unde integra corpora non valebant efferre; quod non essent qui funera ritè curarent^l; vel, 4. quod unus non poterat totum solus portare cadaver^m. Interdum apud Ebræos cremabantur corporaⁿ, ut in magna peste, aut bello, aut strage insigni. Vide 1 Sam. 31. vers. 12. Jer. 34. 5°.) *ut efferat*, five *educat*, five *exportet*, (vel, *educetur*, JT.) *ossa de domo*, P. M. Mer. Pi. &c. ad sepulturam P. Poterant autem facilius efferri ossa post cadaver exustum^q. Ut quàm primùm domum repurget, ablato corpore^r. Magnam cladem & vastitatem indicat^t, ut, præ aliorum defectu, vel patruus ipse aliique cognati hoc genus officii præstare mortuo cogantur^v: alioquin cadavera manebunt insepulta^v. Similis sententia apud Senecam in Oedipo, *Omnis ætas pariter & sexus ruit: Juvenēsque senibus jungit & gnatis patres Funesta pestis*. *Portat hunc æger parens Supremum ad ignem; mater hunc amens gerit, Properatque ut alium regerat in eundem rogum*. [Ca. locum sic reddit, Et eos eorum patruus sublato cremabit, &c.] ¶ *Et dicit* (sub. alter eorum, V. *propinquus*, vel *ustor*, D.) *ei* (vel, *huic uitori ex ædibus exeunti*, & ossa ad sepulchrum deferenti^y: vel, *his*, M.) *qui* (sub. est, Mer. vel, erit, JT. Pi. Mer. vel, erunt, M.) *in penetralibus domus*: in corte villæ, ubi esse solent janitores^z: ^{וְיָמֵינוּ} *In lateribus* (vel, *femoribus*, Mer.) *domus*, P. Mo. Calv. &c. intra domum^a; in penetralibus domus, ulterius & interior^b: vel, in uno è lateribus domus. Phrasis qualis Jud. 12. 7^c. Jon. 1. 5. q. d. Si huic dicat quispiam in vicinia habitans, qui metu pestis se domi suæ contineat, vel potius in angulum quendam aut conclave se abdiderit, & ex penetralibus ædium suarum illum alterum in platea ambulanti inclamet quæ sequuntur^d. Membra animantium dicuntur etiam de rebus inanibus; ut *latus*, *femur*, &c.^e. ¶ *Numquid, &c.* ^{וְיָמֵינוּ} *Numquid* (sub. *quis*, JT. Pi. G. sic Calv. Ti. vel, sub. *cadavera*, P. sic Mer. & sub. est, M. Ti. vel, *sunt*, P.) *adhuc* (vel, *præterea*, JT. Pi.) *tecum* & vel apud te^f Mo. Mer. P. JT. Pi. &c. in domo hac vivens^g; vel, cadaver quod efferam^g. ¶ *Et* (vel, *Qui*, Ti. vel, *Is verò*, Pi.) *respondebit*, (vel, *dicit*, Mer. V. &c. qui intra domum^h.) *Finis est* Ità V. Calv. D. sim. Mo. Omnes absumpti morboⁱ. Nullum restat amplius cadaver efferendum^k. ¶ ^{וְיָמֵינוּ} *Perierunt*, Ch. *Minimè*, JT. *Nequaquam*, o. Ar. Mer. vel, *Nemo*, Pi. Tar. Ti. ut vox sumitur Esa. 34. 12. & 40. 17^l. ¶ *Et* (vel, *Tunc*, Pi.) *dicit* (hoc amplius^m) *ei*, (adjiciet, vel, 1. is qui foris estⁿ: vel, 2. qui intus est dicit ei qui foris est, qui veniebat elatum cadavera, nè, si intentà voce clamet, consterneret alios ob pestis sævitiam^o. *Dicit* vicinus ille qui primus quæsierat P.) *Tace* Sic Mer. D. i. e. Nè plange eos, quia indigni sunt quos lugeas^t. Vel, Nè murmures contra Deum, quasi illis fecerit injuriam quod occidit eos, sed acquiesce in justo Dei judicio. Synecdoche generis^x. *Eum* qui, in lateribus domus relictus, negaverat quenquam præterea esse, jubebit patruus, vel ustor, tacere, & patienter hanc poenam ferre^y. Vel, *Remove*; istos scil. mortuos tecum aufer^z. ¶ *Et, &c.* ^{וְיָמֵינוּ} *Subobscurum* hoc est, & variè intelligitur^a. *Quia non ad memorandum in nomine Domini*, Mo. *Et subdet*, *Quod non vocaverunt nomen, &c.* Ar. *Eò quod nullam haberent memoriam nominis, &c.* Sy. *Quandocumque, dum vità fruebantur, in nomine Domini non preces fundebant*, Ch. sed idolis potius addicti fuerint, ideo hæc meritò patiuntur. Concisè loquitur, & per apostrophen^t. *Quia non sumus assueti commemorare nomen, &c.* P. sub. *sed potius idolorum, ideo hæc nobis acciderunt*, V. sim. K. in M. *Quia non* (sub. *equum* est, vel oportet,) *meminisse nominis, &c.* Q. in V. Ti. i. e. conqueri de Deo^v. *Quia non est recordandum nominis, &c.* M. ex K. *Neque enim commemorandum est* (vel, *erit*, Mer.) *nomen, &c.* Ca. sic D. Mer. Nè tum quidem^y, nempe in calamitatibus, ubi maximè opus esset^z, ad Dominum redibunt^a, aut ejus mentionem facient, quod is sit horum author malorum, sed ad sua idola confugient,

ent. Non sunt hæc verba ejus qui intus est, aut qui foris, sed Prophetæ, ut eorum impenitentiam etiam in rebus deploratis doceat^b. Ne inter ultimos quidem spiritus subacti sunt, aut Dei recordati, qui perierunt^c. Quia non erant commemoraturi (Heb. ad commemorandum, Pi.) nomen, &c. JT. Pi. i.e. Deum laudaturi. Quia non est tempus ad commemorandum nomen, &c. Frustrâ essent preces; nam & nobis moriendum est^d. Non enim nomen, &c. Desperantis meliorem fortunam vox est, animi quoque malorum gravitate despondentis. q. d. Noli Deum querelis tuis & invocatione fatigare. Ipse jam iram suam in nos quasi hostis coepit effundere, & perget, &c. neque ulla spes liberationis est^e. Al. Ne commemorantes nomen Domini, & eum prædices (qualis prædicari solet) mitem & clementem, quum nunc eum sævissimum experiamur, &c. f. Ut non nomines nomen, &c. v. Non licet recordari nominis, &c. Calv. i. e. Quid nobis affert nomen Dei? nos illud detestamur quasi finistrum omen & infautum: Deus nihil nobis læti affert^g. Antithesis est ad superiora: q. d. Prius jactastis nomen Dei, & vos esse populum Dei, &c. Sed cessabit illa jactantia. Tacebitis, & horrebitis ad nomen ipsum Dei, quem vobis infestum sentietis, & à quo abscondi cupietis, Apoc. 6. 16^h.

II. Quia, ecce, Dominus mandavit, (id est, brevi decernetⁱ, excitabit, &c.^k. Verba sunt Prophetæ. Assyrii ita utitur ac herus iis quibus imperat^l. Hæc voce significat se multos habere vindictæ ministros, & vel solo nutu ac verbo hostes delere posse^m.) & percutietⁿ i.e. Decernet vel curabit percutiendam: quæ enim per alios facit, ipse facere videtur. Hæc autem ratio non est referenda ad proximè dicta, sed ad superiora, & ad totam sententiam: Abominor fastum, &c. Itaque tradam urbem, & pauci erunt superstites, &c. Nam, ecce, Dominus, &c.^o. ¶ Domum majorem (id est, Regnum Decem tribuum^p, tempore Salmanazaris^q,) ruinis; ita^r. Ca. 𐤒𐤓𐤕𐤓. Rimis, Mo. P. scissuris, Ti. rupturis aut fracturis, D. Liv. V. sic M. Mer. 𐤒𐤓𐤕𐤓, pro 𐤒𐤓𐤕𐤓, à 𐤒𐤓, quod quassare, frangere, rumpere, significat, literarum affinium, D & 𐤓, commutatione^s. Sic 𐤒𐤓𐤕𐤓, pro 𐤒𐤓𐤕𐤓, Ezec. 17. 9. & alia multa^t. Ut taceam apud Chaldaeos & Talmudicos 𐤒𐤓𐤕𐤓 idem significare^u. Describit, vel, terræ motum, propter quem rimas agerent domus, &c.^v; vel, ruinas per Assyrios faciendas, ita ut nihil superstit^w. Al. velut aspersioibus, JT. rupturis; Heb. guttis, seu stillicidibus. Metaphora 𐤒𐤓𐤕𐤓^x. ¶ Et domum minorem (Regnum Duarum tribuum^y) scissioibus, 𐤒𐤓𐤕𐤓 Rimis, Ca. Pi. rupturis, JT. scissuris, sive fissuris, P. Ti. Pi. sic M. Mer. Mo. Hoc minus quam præcedens 𐤒𐤓𐤕𐤓^z. Non exitio, sed gravi damno, afficiet Regnum Juda, nempe per Sennacheribum. Non interibit hic populus. Salva enim erunt Hierosolyma, & qui eò confugerint: ex his gens reparabitur^{aa}.

12. Numquid, &c. 𐤒𐤓𐤕𐤓. Num current in rupe (h.e. per petrosa & saxosa loca^b) equi? Mer. &c. ¶ Aut arari, &c. 𐤒𐤓𐤕𐤓. Num arabit (vel, araturus, sub. quis, JT. vel, sub. arator, D. Mer. i.e. Num arabitur^c?) Verbum personale pro impersonali; ut Gen. 48. 1. 𐤒𐤓𐤕𐤓. Et dictum fuit, &c.^d.) bobus? Mer. &c. sub. eam, JT. Pi. vel, repete 𐤒𐤓𐤕𐤓, in petra^e; vel, in abruptis G. q. d. Minimè. Si quis id fecerit, consuetum mundi & naturæ ordinem mutaverit^f. [Sed hanc similitudinem variè accommodant.] Sicut in locis talibus inutiles sunt equi & boves; ita vos Deo planè inutiles estis^g. Non magis idonei estis ad rectè vivendum, quam equus ad currendum in rupe, &c.^h. Al. Nihil vobis succedet, frustrâ omnia agetis, ac si in rupe bobus araretisⁱ. Docet res haudquaquam succedere cum præposterè fiunt^k. Al. Sensus est, q. d. Impeditis cursum beneficiorum Dei, viamque illis occluditis, quia estis velut rupes asperæ; Deus quomodo curreret, &c.^l Al. Ut frustrâ hæc fierent, sic ego frustrâ vos hortor, quia perversi estis, &c.^m. Al. Perinde facitis ac si in rupe equus curreret, &c.ⁿ. h.e. præposterè, perversè & absurdè^o: agitis omnia præpostero ordine^p: quia jus pervertitis, &c.^q; quia justitiâ vestrâ non servantur innocentes, sed velut toxico perduntur^r. Al. Non magis consistere potest hæc vestra improborum respublica, quam potest in petra arari, &c.^s. Al. Vos solitam Domini naturam & clementiam mutatis in asperitatem; quod perinde est ac si quis contra morem equum incitet

per rupem, &c.^t. ¶ Convertistis in amaritudinem, &c.^u Hi. in Vel, fel, &c. Ti. Mer. vel, cicutam, &c. Liv. Idem vide Mer. c. 5. v. 7^v. Hoc est, in injuriam, oppressionem & crudelitatem, quæ, cum sit amara & exitialis, rectè cicutæ & absinthio confertur: ut Scytharum ejusmodi mores ab Ovidio 3. de Ponto, Tristia per vacuos horrent absinthia campos, Conveniēssque suo messis amara loco est^w. Sensus, & Liv. q. d. Juris specie vis peragitur: pro beneficiis maleficia exhibentur^x. Quum ergo vos estis fœdisragi, quid jam^y faciet Deus? vultisne ipsum pergere benefaciendo, &c.^z non datis illi viam^{aa}.

13. Qui letamini (vel, O vos letantes, JT. Pi.) in nihili, 𐤒𐤓𐤕𐤓. In non verbo, Mo. abs re, P. sic Ca. ob non rem, Mer. de nihilo, JT. Pi. Mer. sic Sy. sim. Ch. M. Ti. i.e. nequicquam; nempe in suis opibus & potentia sibi placentes, quasi sint illis perduratura, quum brevi sint amissuri^a: vel, de re nullius momenti^b. Rem nihili hîc vocat fallacias omnes quibus se & alios fallebant^c: vires^d, quæ levi momento everti possunt^e: vel, mendacium aut falsum cultum; vel, præsentem felicitatem, quæ minimè diuturna erit^f; vel, etiam Templum, quod Dominus nihili faciet, neque ejus rationem habebit^g. ¶ Numquid non in fortitudine nostra assumpsimus nobis cornua^h? Quibus scilicet vicimus hostesⁱ. Nonne per vires nostras facti sumus victores vicinorum^j? Vide 2 Reg. c. 14. v. 25^k. Nonne industria nostrâ comparavimus nobis hoc imperium & rerum fastigium^l, has vires & opes quibus alios invadamus^m? Nihil Deo acceptum feruntⁿ. Non Divinâ, sed propriâ, virtute comparavimus hanc potentiam quæ accessit nobis sub Jeroboamo 2. vide 2 Reg. 14. 25°. Cornua^p D. vocant instrumenta quibus se suâque tumentur^q. Tralatio^r V. ab iis animantibus quæ cornibus se tumentur^s. Vires^t D. dicuntur cornua^u hîc, & Psal. 75. 11. & in Ovid. Vina parant animos: tum pauper cornua sumit, &c.^v. Cornua Hebræis accipiuntur pro excellentia, robore, altitudine, & quolibet præsidio. Separati erant à Deo, interim putabant se esse extra omnem aleam. Non tamen sic locuti sunt palam: sed Deus penetrat in corda, & excutit quod intus latet^w.

14. Suscitabo gentem^x Assyrios^y, & Babylonios^z. ¶ Et, &c. 𐤒𐤓𐤕𐤓. Et (vel, Qui, JT. Pi. &c.) oppriment^a (vel, angent, M. prement, JT. Pi. laceffent, D. affligent, Ti. D. ardebunt, Mer. divexabunt, V.) vos ab introitu, vel aditu, Hamath (vel, eâ parte quâ itur Hamath, Ti. i.e. vel Antiochiam^b, vel Epiphaniam^c. Vel, hæc Emath fuit prope Epiphaniam, & nostro tempore Emas vocata, emollitâ literâ 𐤒 pronunciatione, quo modo nunc quoque Judæi eam efferunt^d. Terminus hic erat terræ Israeliticæ, vel ad Septentrionem^e; vel, medio situ inter Septentrionem & Orientem^f. Vide Num. 34. 8. 2 Reg. 14. 25^g. Jos. 13. 5. Zac. 9. 2^h.) usque ad torrentem (vel, fluvium, M. Ti. Ca. Liv. vel, vallem, Ar.) deserti, Mo. P. &c. vel, Arabæ, Sy. Ar. vel, occidentalem, Ti. sicⁱ. Ca. h.e. Ægyptium^j: vel, planitie, Ch. campestem, M. campestrium, JT. Pi. Mer. D. Liv. ex K. i. e. Vel, 1. usque ad mare deserti, sive occidentale^k. Vel, 2. usque ad Sihor, sive fluvium Ægypti, qui hanc à Canaanè determinat^l. Vel, 3. usque ad rivum Nili^m, qui, ex deserto Arabico veniens, inter Rhinocolorum & Pelusium mare illabitur. Confer Num. 34. 5. Jos. 15. 4ⁿ. Vel, 4. usque ad mare Mortuum^o. ex collat. 2 Reg. 14. 25. item Num. 34. 3. Deut. 3. 17. Jos. 15. 2. Hebræis enim stagna & majora flumina etiam maria appellantur, ut Num. 34. 11. Matr. 4. 18^p. Sensus est, Totam regionem vestram (quam hîc obiter describit) subvertet^q, ab uno terræ termino ad alterum^r. Frustrâ itaque vobis placetis in illis Jeroboam^s victoribus^t.

CAP. VII.

1. Hæc (etiam quæ sequuntur^a) ostendit mibi^b In visione prophetica^c. Describit quasdam visiones. Principio indicat bonitatem Dei invitantis ad resipiscentiam per afflictiones quæ populo evenissent nisi Propheta orasset Dominum^d. ¶ Et ecce locustæ^e.

1859 *Fictor* (creatio, V. ex Ch. congregatio, P. examen, D. ex K. Ti.) locustarum, Mo. & c. vel, formabat, five fingebat, (vel, fingens erat, G. sub. Deus, G. sic Pi. V. ex coll. v. 4, 7. & ex consequentia sermonis ^a.) locustas, M. Ca. Mer. vel, *prafocuridas*, JT. Pi. i. e. locustas viriditatem terræ exedentes *. q. d. Vidi eum formantem locustas ipso tempore quo vidi illum ^f. Per *locustas* intellige exercitum Phulis ^g. Nōvē dixit ^h *לִּבְיָדָי*, pro ⁱ *לִּבְיָדָי*. Sic Esa. 20. 4. ^j *וְיִשְׁכְּחוּ*, & Jer. 22. 14. ^k *וְיִשְׁכְּחוּ*. Sæpe, ubi videtur esse affixum, vel abundat, vel pluralem numerum indicat ^l. ¶ *In, &c.* ^m *בְּתַחֲלִית עֲלֹת הַלֵּקָשׁ* ¶ *In principio ascensus herbe seræ*, Mer. vel, quo ascenderet (vel, cūm ascenderet, i. e. succresceret ⁿ). Sic ager ascendere dicitur *spinis*, quum spinæ in eo ascendunt, i. e. crescunt aut proveniunt ^o.) *herba serotina*, P. vel, cūm renascens exurgeret (vel, cresceret, Ti.) *herba*, M. Ti. Initio incrementi *sceni cordi*, Ca. Quum primū succrescit (vel, crevisset, Pi.) *cordum scenum*, JT. Pi. vel, *cordum*, five *secunda herba*, i. e. autumnale scenum ^p. Ut ^q *וְשִׁלְיָם* pluviam seram, seu posteriorem, significat; sic ^r *וְשִׁלְיָם*, herbam seram, seu posteriorem, five secundam, quæ scilicet renascitur & repullulat postquam jam semel vel falce resecta est, vel detonsa & depasta ab animalibus, vel tempore illius posterioris pluvie renascitur ^s. Intelligo autem h. l. non de sceno cordo, sed de herba tritici ^t, quæ primū excrevit in gramen luxurians, & multis in locis refecari solet, ut sit pabulum bestiis, vel certè in eam immitti solent bestie ut eam depascant; postea verò renascitur, & in culmum succrescit, priusquam matureseat. Tunc autem maximum erat famis periculum, si fruges repullulantes consumptæ fuerint: tunc Dominus adducit locustas ^u. *In principio germinantium serotini imbris*, G. ex Vulg. i. e. Vere ipso. Significat eo tempore statum Israelis revirescere cœpisse ^v. ¶ *Et ecce serotinus, &c.* ^w *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ¶ *Et* (vel, Nam, Pi. Quum, JT.) ecce, herba (vel, herba serotina, Mo. P. & c. [ut jam dictum:]; sub. erat, Mer. Pi. vel, esset, JT. vel, succreverat, P. vel, pullulabat, Mer. sic M. Ti.) *posttensionem*, five *detensionem*, (vel, *fanisecia*, JT. Pi. sic Ca.) *regis*, Mo. Mer. & c. Postquam herba (prima ^x) detonsa fuisset in usum & esum jumentorum Regionum ^y. Nam equi priore illo sceno gaudent, oves sceno Autumnali ^z. Non caret hoc mysterio: innuit tum temporis, beneficio Regis Jeroboam, cœpisse renasci res Israeliticas, gravissimè antè accisas. Quum ergo tum resurgere inciperent, si eò rursus immitterentur hostes, (qui per locustas designabantur,) videbat Propheta actum esse de illis. Neque enim de locustis propriè intelligo, aut fame, sed excidio ab hostibus, ut sequentia indicant ^{aa}. *Posttensionem regis*; postquam detonsi agri fuerant à Benhadado, 2 Reg. 13. 3. Post clades tunc acceptas reflorescere status Israelis cœperat, regnante Jeroboamo; ut videmus 2 Reg. 14. 25. Pro ^{ab} *וְהָיָה*, hic, ^{ac} *וְהָיָה* legerunt ^{ad} *וְהָיָה*: quod mirum ^{ae}. Aquila Hebræum *וְהָיָה* retinuit: sed librarii pridem id corruerunt in *וְהָיָה* ^{af}.
2. Et, &c. ^{ag} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ¶ *Et fuit* (vel, *Fuit autem*, P. JT. Pi. *Et factum est*, M. Ti.) *si* (vel, cūm, P. M. Ti. JT. Pi. Tar. vel, postquam, Tar. ^{ah} *וְהָיָה*, si, pro ^{ai} *וְהָיָה*, ut Gen. 38. 9. Num. 36. 4. sic & ei, Aq. 4. 9. & 11. 17. Rom. 8. 25. ^{aj} *וְהָיָה* finierit (vel, finivisset, P. sim. JT. Pi. Mer. vel, absumpisset, M. sic Ti. Mer. locusta scilicet ^{ak}) comedere (vel, omnino, Ti.) *herbam terræ*, Mo. & c. Ingredi terram hostiliter *. Quum viderem omnes penè renascentes fruges à locusta consumptas ^{al}. ¶ *Propitius esto* Populo tuo, nè inediā pereat ^{am}. ¶ *Quis, &c?* ^{an} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ¶ *Quis suscitabit, vel eriget, Jacob* ^{ao} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{ap} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{aq} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{ar} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{as} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{at} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{au} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{av} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{aw} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{ax} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{ay} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{az} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{ba} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{bb} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{bc} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{bd} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{be} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{bf} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{bg} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{bh} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{bi} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{bj} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{bk} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{bl} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{bm} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{bn} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{bo} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{bp} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{bq} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{br} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{bs} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{bt} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{bu} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{bv} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{bw} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{bx} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{by} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{bz} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{ca} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{cb} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{cc} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{cd} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{ce} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{cf} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{cg} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{ch} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{ci} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{cj} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{ck} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{cl} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{cm} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{cn} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{co} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{cp} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{cq} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{cr} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{cs} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{ct} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{cu} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{cv} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{cw} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{cx} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{cy} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{cz} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{da} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{db} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{dc} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{dd} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{de} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{df} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{dg} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{dh} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{di} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{dj} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{dk} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{dl} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{dm} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{dn} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{do} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{dp} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{dq} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{dr} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{ds} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{dt} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{du} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{dv} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{dw} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{dx} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{dy} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{dz} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{ea} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{eb} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{ec} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{ed} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{ee} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{ef} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{eg} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{eh} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{ei} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{ej} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{ek} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{el} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{em} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{en} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{eo} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{ep} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{eq} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{er} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{es} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{et} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{eu} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{ev} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{ew} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{ex} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{ey} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{ez} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{fa} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{fb} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{fc} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{fd} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{fe} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{ff} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{fg} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{fh} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{fi} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{fj} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{fk} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{fl} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{fm} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{fn} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{fo} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{fp} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{fq} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{fr} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{fs} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{ft} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{fu} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{fv} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{fw} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{fx} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{fy} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{fz} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{ga} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{gb} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{gc} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{gd} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{ge} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{gf} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{gg} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{gh} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{gi} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{gj} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{gk} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{gl} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{gm} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{gn} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{go} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{gp} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{gq} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{gr} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{gs} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{gt} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{gu} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{gv} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{gw} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{gx} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{gy} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{gz} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{ha} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{hb} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{hc} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{hd} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{he} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{hf} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{hg} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{hh} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{hi} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{hj} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{hk} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{hl} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{hm} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{hn} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{ho} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{hp} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{hq} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{hr} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{hs} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{ht} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{hu} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{hv} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{hw} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{hx} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{hy} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{hz} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{ia} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{ib} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{ic} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{id} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{ie} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{if} *וְהָיָה לְקֶשֶׁת אֶחָד גִּי הַסֵּלָה* ^{ig} <

munus & auctoritatem Prophetæ, nec ausus est eum palam aggredi; vel, quod religio eum compescuit.
 ¶ *Et Israel captivus* Qui de cæde erunt superstites.
 12. *Et dixit, &c.* Interim scilicet dum à Rege responsum expectat, & sacerdotali auctoritate. ¶ *Qui vides* Heb. *Videns*, Mer. Pi. &c. O Prophetæ. Tu qui te Prophetam dicis. Hoc autem per contemptum videtur dicere, quasi fatidicum aut fanaticum appelleret; interim honesto eum nomine appellat suæ artis. Non vocat exulem, seditiosum, &c. sed, honorificè, *videntem*; idque vel, 1. ut blanditiis eum permoveret, iisque occultum venenum tegeret, uti politici solent & falsi fratres; vel, 2. quia ei apertè facere injuriam non auderet.
 ¶ *Fuge in terram Juda* Quandoquidem Vituli nostri tibi displicent. Vide suprà 3. 14. Patet tibi iter: hic tu es perditus, &c.
 ¶ *Comede ibi panem* i. e. Ibi vivito, & victum quaesito. Ibi te ut Prophetam bene pascent, quippe congruentem cum ipsorum moribus. Indignus es quem hæc terra alat. Alludit ad pseudoprophetarum morem, qui ob buccellas panis læta nuntiabant, Ezech. 13.
 13. *In Bethel* Hoc studet Amazias, ut in sua saltem sede quietus maneat.
 ¶ *Quia sanctificatio* (vel, *sanctuarium*, sive *sacrarium*, Mer. D. Pi. &c. Iisdem nominibus utuntur idololatæ quibus veri cultores, &c.) *regis est* Sedes cultus, quem sibi Rex consecravit; ubi Rex colit Vitulum. Cultus erat Vitulus etiam in Dan; sed huic Berthelem præfert, vel, 1. quia hæc celebrior & sanctior habita est, ob vetustatem, quod ibi olim Jacob adoravit, Gen. 28. 16, &c. & 35. 6, 7; vel, 2. quia hæc propinquior erat urbi Regiæ, scilicet Samariæ. Regis auctoritate probat cultus illos esse legitimos, quibus non licebat privato homini intercedere.
 ¶ *Et domus regni est* Sedes etiam Imperii, quam revereri debueras. Regia est, ut & Samaria, ubi ob celebriorem cultum Rex erat magis assiduus, sicut & populus Israel. Nec obstat plures Regias habere Regem. Vel, Bethel regia dicitur tanquam prope Samariam, & ob Vitulum ibi cultum.
 14. *Responditque Amos* Constanter ac intrepidè; nec ipsius nec Regis minas timens.
 ¶ *Non sum* (vel, *fui*, Mer. sic Pi. &c. nempe ab initio; vel, sub. à natura, sive à juventute mea; quum assumeret à grege, &c.) *propheta* Professione; vel naturâ, ortu, vel institutione; ut nonnulli indè à matris utero deligebantur, &c. ut Jeremias. Non sum natus Prophetæ.
 ¶ *Non sum filius prophetæ* i. e. Discipulus alicujus Prophetarum; è Prophetarum collegio, ut filii vox sumitur, 2 Reg. 2. 3, &c. & 4. 38. & 6. 1. confer Esa. c. 8. v. 18. Marc. 10. 24. 1 Cor. 4. 14, 17.
 Quales qui erant, parabant se ad accipiendum donum Prophetiæ. Nec successione sum Prophetæ.
 ¶ *Sed armentarius* (vel, *bubulcus*, Mer. Pi. &c.) *ego sum* (vel, *eram*, Mer.) *vellicans, &c.* וְלִיכָאֵם *Et disquirens*, sive *scrutans*, (vel, *colligens*, P. Sy. Ar. sic M. *vellicans*, o. *stringens*, Ti. vel, *commiscens*; nam וְלִיכָאֵם est, *miscere, confundo*, apud RR. vel, *exficcare*; nam Arabicè est, *ficcare*; vel, *decerpens*, Mer.) *sycomora*, Mer. P. &c. vel, *fructus sycomororum*, V. Sic etiam Græci συκομορον & συκομορον dicunt & pro arbore, & pro fructu. Vel, ut ipse edam; vel, in pabulum armentorum. q. d. Pauxillo [sum] contentus: nè me dapis causâ quicquam facere putes. Hoc addit, ut magis conditionis suæ humilitatem ostendat: q. d. Rusticus fui & agrestis homo, inter armenta & caulas & sycomoros, magis quàm in urbibus & inter homines, enutritus; prophetica institutionis expers & omnis literaturæ. Nihil tale affectabam, neque hæc mihi professio vel ars erat; sed mirum hoc est Dei opus, quod me rudem vocavit & pertraxit, & mihi hanc vaticinandi necessitatem imposuit. Quâ ergo fronte audes hoc mihi interdiceret? Deo magis parendum quàm hominibus. Itâ vocationi suæ fidem facit à priori conditione, ut Paulus Act. 22. 3, &c. & 26. 9, &c. Sycomoris terram Israel abundasse liquet ex 1 Reg. 10. 27. Esa. 9. 10. Psal. 78. 47. Luc. 17. 6. & 19. 4. Sycomorus est arboris genus Palestinae peculiare, in campestribus nascens. Erat agreste ficum genus, quod, nisi avellatur, corrumpi à calicibus solet. Συκομορον sycomorus dicitur, quasi ex

fico & moro, authoribus Plinio & Dioscoride, composita; qui tradunt ficum esse Ægyptiam (adde & Palestinam, ei vicinam,) prædulcem sine granis.

15. *Et tulit* (vel, *assumpsit*, G. Mer. Pi. &c.) *me* (ut mihi daret mandata, &c.) *Dominus cum sequeretur gregem* Vel, à sequendo grege, ad verb. à post gregem, ut 2 Sam. 7. 8. Pastores enim gregem sequuntur. Hinc Seneca pastor in Oedipode, *Illo sequebar monte cornigeros greges*, Vel, à grege quem sequebar, D. A pascendis & ducendis gregibus. Itaque וְלִיכָאֵם pastorem generaliter videtur significare, etsi propriè bubulcum. Fortè armenta præcipuè pavit, sed pecora etiam minora nonnulla habuit.
 ¶ *Et dixit—Vade, propheta, &c.* Et tunc audes me impedire?

16. *Nunc audi* Sub. à Amasia, V. ¶ *Et non, &c.* וְלִיכָאֵם Neque loquaris, &c. V. vel, *stillato, &c.* D. vel potius, *stillare facito*, sub. *verbum tuum*, quod exprimitur Job. 29. 22. stillabis, &c. Mer. G. ex Vulg. i. e. verba fundes sive oracula; nam de prophetia maxime dicitur id verbi. Stillare Hebræis est, Prophetam agere, Ezech. 21. 2. Mic. 2. 11. Vide & Ezech. 20. 46. item Mic. 2. v. 6. Sanè per *pluviam*, à qua translatio stillandi, nonnunquam doctrina significatur. Vide Esa. 55. 10, 11. &c. [Ca. locum sic reddit,] *Tu me vetas in Israelitas & in Isaaci domum vaticinari ac fluere*, i. e. oracula fundere.

17. *Propter hoc* Quia ita palam & ex professo ejus Spiritui adversaris.
 ¶ *Uxor tua in civitate* (quæ legibus regitur; q. d. palam & te spectante: quod marito intollerabile erat;) *fornicabitur* Vel, 1. spontè: juxta maledictionem Deut. 28. 30. Scortum alterius erit: quod viro ignominiosum. Vide Job. c. 31. v. 10. Vel, 2. per vim hostilem. *Constuprabitur*, G. ex Hi. & Sym. sim. Mer. ab hostibus scilicet. Sed hoc Hebræi potius exprimunt voce וְלִיכָאֵם. Vide Thren. 5. 11. Est igitur hic in voce וְלִיכָאֵם catachresis. A victore milite vis mulieribus inferri solet. Vide Esa. 13. 16. Lam. 5. 11. &c. Quod ille in scortatione spirituali fecerat, idem in externa experietur.
 ¶ *Filii tui, &c.* Quos tu in impietate instituere perseverasti: quâ etiam filios Israel perdidisti.
 ¶ *Humus tua* (vel, *Ager tuus*, Pi. Terra tua, Mer. D. patria in qua degis; vel, prædium tuum;) *funiculo* (mensorio scilicet; ut ibi moris erat, agros funiculis metiri, deinde inter se dividere;) *metietur* Vel, *dividetur*, Mer. D. ab hostibus. Bonis avarè & impiè partis non diu fruëris, sed ea in hostium potestatem venient, iisque dividuntur; ut solent dividi terræ bello quaestitæ, Deut. 32. 9. ¶ *Et tu* (in tuo etiam corpore poenas dans,) *in terra polluta morieris* Non in terra Israelis, quam Deus sibi dicaverat, sed in terra gentium; in terra profana, nempe Assyria; quæ polluta dicitur ob idololatriam: ut, qui sordibus gavisus fuerat in Terra sancta, suâ eam immunditiâ polluens, inter gentes sordibus satietur, & ibi pereat, nec in Terra sancta mori ei liceat. Dices terram Israelis fuisse pariter immundam ob idololatriam. Resp. 1. Israelitæ tamen eam pro munda habebant, quod non se idololatrias existimarent, sed crederent se Dominum colere. 2. Ibi tamen erant pii nonnulli idola abhorrentes, & in ea diu purior Dei cultus obtinuerat.
 ¶ *Et Israel* (non aliqua pars ejus, sed totus Israel,) *captivus migrabit, &c.* Quia toties monitus non respicit, sed tecum seductus pergit in idololatriam & sceleribus suis. Quia dicis, me dixisse Israelem è terra sua relegandum, revera id fiet. Ulciscetur Deus pervicaciam & tuam & populi.

CAP. VIII.

1. *E* ecce uncinus, &c.] Instrumentum hoc est quo fructus maturiores ex summis arborum ramis trahuntur & decerpuntur. Sic minatur Deus se attrahendum & acceleraturum exitium Israelis.
 ¶ וְלִיכָאֵם Canistrum, sive corbis, æstatis, Mo. Pi. Mer. vel, æstivum, Ti. sic Ca. æstivorum fructuum, D. G. ex Ch. JT. Pi. Tar. sim. M. V. vel, plenum fructibus æstivis, Mer. sic M. Pi.

M. Pi. qui sub finem ætatis & initium Autumni maturescunt ^b. וְכֵן הִנֵּה סוּמִיטוּר ut 2 Sam. 16. 1. Esa. 16. 9 ^c. Visionis significatio posita est in vocibus וְכֵן, & וְכֵן terminus ^d. Poenæ tempus maturum significat, & finem, i. e. ultimam vindictam, instare; ut ætas anni finis est, & tempus maturitatis fructuum ^e. Significat populum, qui velut fructus est terræ, ab ea terra, velut ab arbore, auferendum ^f.

2. Venit finis, &c.] Vel, finis ipse, P. Regni Israel: subaud. à me præfinitus ^g. Venit, vel in præterito; quia jam paulatim collabi coepit, donec tandem eversum est ^h: vel [in futuro;] jam instat. ¶ Non adjiciam, &c.] Ut supra 7. v. 8 ^k. Non impunitum transmittam ^l.

3. Et, &c. וְהָלִלוּ שִׁירֵי הַיָּם Et (vel, Nam, JT. Pi.) ululabunt (vel, concident, Sy. ejulabunt, Mer. JT. Ca.) cantica (vel, loco cantici, Ch. vel, altaria, Ar. vel, cardines, Vulg. Legit וְהָלִלוּ, cardines, figuratè, præ malorum pondere & ruinæ gravitate; ut & o. παλαιοῦς, laquearia, quæ velut ædificiorum cardines sunt: nisi fortè illi וְהָלִלוּ, contignationes, legerunt. Sed Hebræa lectio potior est ^m). palatii, Mo. Mer. G. vel, templi, M. Ti. Sy. o. &c. id est, in Templo concini solita: ut hinc non solum Decem tribuum exilium, sed & Judæ notetur captivitas & ruina ⁿ. Vel, in domibus suis, Ch. sumptuosius scilicet: ut ad decem Tribus referatur ^o; de quibus hæc maximè dici arguit finis capitis P. In luctum & ejulatum vertentur ^q, vel, læta cantica quæ Regiam personare solebant ^r; vel, carmina quæ cantabant in delubro ^s, vel in fanis vitulorum & idolorum ^t, in Bethel ^u. ¶ Multi, &c. רַב הַפֶּגֶר בְּכָל מְקוֹם הַשְּׁלֵיף הֵם Multiplex cadaver in omni loco projecit tace, Mo. Multiplicatum est cadaver, in omni loco projecit tace, V. Multum cadaver (vel, Multum cadaverum, D. fim. Liv. JT. i. e. Magna cadaverum copia ^v: sub. erit, D. JT. Multa erunt cadavera, V. Pi. nempe occisorum peste vel gladio ^w. רַב vel verbum est; vel potius, nomen ^x. Multa cadavera, Ti. Calv.) in omni loco, (ubique locorum: quod ad præcedens potest pertinere, sed rectius ad sequens. Subaud. dicetur, vel audietur, Mer. ex Ch. & RS. est enim irati & poenam minantis aposiopesis ^y). Projice, tace, sine conjunctione, cum majore vehementia ^z. Vel, in omni loco ubi projecerit, Tace. Ubique homo projecerit illa cadavera, ibi audietur, Tace ^{aa}. Vel, in omni loco projiciet: (i. e. projicientur, ex hujus linguæ proprietate:) Sile, id est, Patienter acquiesce judicio tam potentis Dei, ut cap. 6. v. 10. vide Zach. 2. 13 ^{ab}. Vel, in omni loco in quem projiciet, (ea ille qui curam sepulturæ habiturus est,) dicet, (socio suo, qui istum juvabit in sepeliendis cadaveribus,) Tace; Noli conqueri de Deo, quia justè hæc patimur, &c. ^{ac}. Vel, in omni loco, projiciet in silentio, P. vel, in omni loco prosternentur cum silentio. Significat tantam fore cladem quæ etiam impediatur nē sepeliantur cadavera ^{ad}. Vel, in omni loco injiciet hostis silentium, nempe inducta solitudine ^{ae}. Vel, in omni loco, injiciam silentium, o. in Mer. vel, ut Hieron. projicietur silentium; actiū pro passivo: vel, projiciet Dominus. Aut videntur וְכֵן אֵלֶּיךָ legisse, aut infinitivum accepisse pro futuro. Sic enim infinitivus pro aliis modis sumitur ^{af}. Vel, & in omnem locum injiciam silentium, Ar. vel, in omni loco, & projicientur ad interitum, Sy. [q. d. in locum silentii, sive silentium, h. e. mortuorum.] Vel, per omnem locum projecit (vel, prosternet, Ti. sub. hostis, M. Ti.) in silentio, M. vel, idque silentio, Ti. Vel, quæ in omnem locum projecerit tacitus, JT. vel, is qui dicet, Tace. Ellipsis. Confer supra 6. 10 ^{ag}. Vel, ubique loci, aded ut dicatur, Projice & tolle, Ch. [Ca. locum sic vertit,] Multis ubique locorum prostratis cadaveribus, pax. Quæ res stuporem & silentium faciet ^{ah}. Ego (non habitā ratione punctorum, quibus alioqui non adstringimur,) lego, וְכֵן אֵלֶּיךָ, in imperativ. cum Chald. tamen & וְכֵן אֵלֶּיךָ infinitivus vel imperativus esse queat. Tanta ubique erit cæcorum copia, ut ubique has voces audire liceat se invicem hortantium, Projice hoc cadaver, file, nē scilicet alii audientes animo remollescant: vel, file, i. e. nē obmurmures; justè hæc patimur. Sensus juxta o. & Hi. talis est, q. d. Tanta ubique vastitas & clades in terra Israelis, ut ubique summa sit locorum solitudo & altum silentium. Alii silen-

tium ita accipiunt, quod ita sæviturus sit hostis ut nemo vel hincere ausit ^{ai}.

4. Audite (vos proceres ^k: in quibus semper plus residet culpæ quàm in plebe. Emphaticè dicit, Audite, quia non satis attenderent ad sua vitia ^{aj}.) hoc] Justam hanc in vos Dei sententiam ^{ak}. ¶ Qui, &c. וְהָאֵלֶּיךָ וְהָאֵלֶּיךָ Qui deglutitis, vel absorbetis, pauperem, Mer. P. M. vel, anhelatis (vel, anbeli absorbetis, Ti. vel, inhiatis, Liv. D.) egenum, D. vel, in egentem; & supple, dejecturum in pulverem, ex collat. Amos. 2. 7 ^{al}. [ubi dicta vide.] Vel, dejecturi egentem, JT. Qui ad egenum opprimendum omni conatu adspiratis: vel, qui inhiatis bonis egenorum ^{am}. Qui magno egenorum servitutis desiderio tenemini suis facultatibus spoliatorum. Sic enim v. 6. ad emendum pecuniā tenuer. וְהָאֵלֶּיךָ verò in illa inhiandi sive desiderandi significatione cum accusativo sæpe construitur: Job. 7. v. 2. Eorum inhumanitatem hinc arguit P. ¶ Et, &c. וְהָאֵלֶּיךָ Et ad abolendum, Mo. Mer. vel, ad cessare faciendum, Mer. vel, delere, D. M. Pi. V. vel, succidere è mundo, P. sub. cogitatis, P. Mer. M. Pi. vel, sub. anhelatis, V. q. d. Qui in id unum incumbitis & anhelatis, ut aboleatis pauperes, & soli in terra habitetis ^{an}. Qui cupitis è medio tollere pauperes, fraude rapiendo quod illorum est ^{ao}. Præcedens וְהָאֵלֶּיךָ repetendum est ^{ap}, sed aliā significatione ^{aq}. Heb. Et qui estis ad cessare faciendum, Pi. Et exterminatis, Ti. Et facitis cessare, M. Et aboletis, Ca. Et opprimitis, o. fim. Ar. Et deleturi, JT. Qui despicitis, Sy. [Ch. locum sic reddit, Et putatis nulla reddere pauperum eloquia in terra.]

5. Quando, &c. מַתַּי יַעֲבֹר הַחֹדֶשׁ Quando transibit (vel, veniet, M. vel, præterierit, P. fim. o. Sy. Ar. Optantis est ^{ar}; ut illud Psal. 42. 3. Quando veniam, &c. ^{as} & illud Horatii, O rus, quando ego te afficiam? &c. ^{at}. q. d. Utinam transisset. Optantis est & indignantis: Quando tandem transiverit? utinam brevi transeat; nimis diu durat ^{au}:) mensis, Mo. Calv. sic Mer. D. P. o. Sy. Ar. Sic etiam in Vulgato legendum, non, messis, ut L. & alii habent; qu. d. tempus abundantie ^{av}. Avaritiam hinc eorum ostenditur ^{aw}. Egregiè hinc depingit ingenium avarorum, qui fruges recondunt, expectantes tempus caritatis, adeoque amplioris quæstus ^{ax}. Expectabant in singulos menses aliquod infortunium quod augeret pretium tritici ^{ay}. Vel, mensis ille, P. quo fruges in periculo esse solent, & cujus eventum & exitum avidè expectant, ut carius vendant ^{az}. Vel, mensis messis, in quo pauperes reperiant in agris quod comedant ^{ba}. Ità & Chaldaus accipit, mensis frumenti ^{bb}. Mensis σῆκος, cum frumentum in horrea portatur ^{bc}. Al. mensis embolismaticus, qui tertio quoquo anno adungebatur anno constanti 12 mensibus lunaribus ^{bd}. Tunc autem, ob longiorem annum & expectationem messis dilatæ, carior fieri poterat annona ^{be}. qu. d. Quando transierit annus ille longior ^{bf}, in quo, aut post quem, solent frumenta carius vendi ^{bg}? Vel, neomenia illa, V. five, novilunium ^{bh}, sicut Hos. 2. 11 P. five primus dies mensis, qui Hebræis sacer erat ^{bi}, in quo nefas erat vendere, &c. ^{bj}. Sic malim accipere, ob sequens sabbatum ^{bk}. ¶ Et, &c. וְהָאֵלֶּיךָ Et vendemus, vel venundabimus, (vel, Ut vendamus, M. JT. Pi. Mer. &c.) annonam, Mer. Pi. vel, venale, Mo. commeatum, JT. frumentum, P. M. vel, merces, Vulg. i. e. fruges nostras ^{bl}, pauperibus scilicet. וְהָאֵלֶּיךָ, propriè fractio, eleganter ponitur pro annona, quæ fames frangitur ^{bm}. De וְהָאֵלֶּיךָ emit, & וְהָאֵלֶּיךָ vendidit, vide & confer Gen. 41. 56, 57. & 42. 3, 5. Deut. 2. 28. Prov. 11. 26. &c. ^{bn}. ¶ Et sabbatum] Intelligunt vel, 1. hebdomadam. Cum pauperes accederent ad emendum frumentum, divites differebant venditionem in aliam hebdomadam, quod carius illis venderent ^{bo}; tandemque id efficiebant, ut vilissimā pecuniā & pauperes & eorum agros sibi acquirerent ^{bp}. Vel, 2. annum sabbaticum ^{bq}, five septimum, quo terra quievit, ex Lege Levit. 25. 4 ^{br}. quo nihil frugis prodibat, arvis quiescentibus: Ideoque eo exacto, ii qui satis pecuniæ non habuerant ut ante eum annum sibi prospicerent, cogebantur ab iis qui apothecas habebant cardē emere res ad vitam necessarias ^{bs}. Tunc cariores esse poterant fruges, quod diutius expectandum esset ut quicquam terra proferret. At Dominus veterat eos eo nomine sollicitos esse, se enim

enim benedictionem suam illis missurum. Verum avari Dei donis abutebantur. Vel, 3. diem Sabbati d. Quo die (sicut & aliis festis diebus *) nefas erat vendere & emere. Vide Nehem. 10. 31. & 13. 15^f. Id tempus perire sibi putabant quo cessandum erat à mercimoniis, & cultui Divino vacandum. Vellent nullas esse ferias, ut quotidie lucrum facerent. ¶ Et, &c. **וַיִּפְתְּחוּ** Et aperiemus (vel, Ut aperiamus, M. JT. Pi. &c.) triticum, vel frumentum, Mo. P. M. Mer. vel, frumenti horrea, JT. Verum non est hic ellipsis, sed tropus^h, nempe metonymia adjunctiⁱ; frumentum, id est, repositoria frumenti^k: quæ aperiri dicuntur Gen. 41. 56^l. Sensus, Exponemus vendendum triticum^m: diu compressam annonam flagellabimusⁿ. [Ti. hæc verba cum præcedentibus sic reddit, Post mensem venum exponemus annonam, & exactâ hebdomadâ aperiemus frumentum.] ¶ Ut imminuamus mensuram, (vel, modium, Mer. Heb. epham, Mer. G. &c. Mensura hæc erat o ari-dorum P, continens tria fata^q: hic autem, sicut & Levit. 19. 36. Deut. 25. 14. Zach. 5. 6. pro quavis mensura ponitur^r; quam hic faciebant minorem quàm esse debebat^t.) & augeamus siclum, **וַיִּשְׁקֹף** Siclum, Mer. G. Pi. &c. qui valebat didrachmon Græcorum, sive 12 obolos Græcos^u. Ponderabantur sicli, Genes. 23. 16^v. q. d. Pretium quo emitur frumentum^x. At avari isti non augebant monetam, sed minuebant potius^y. [Ita sanè, quum scilicet emerent; non item quum venderent: de quo hic sermo est.] Al. pondus, V. D. Liv. JT. nempe argenti, quod olim ponderabatur^z. Quamvis pondus **וַיִּשְׁקֹף** dicatur, & **וַיִּשְׁקֹף** sit, siclus; hic tamen pro pondere sumi videtur^{aa}. In his, inquit, quæ mensurâ vendi solent, ut modio, utemur mensurâ æquo minori; in his quæ ememus, majore æquo pondere utemur^{bb}. Auctiore pondere emptores defraudantur^c. Curtis mensuris vendemus, & pondere graviori nummos accipiemus^d; ut avaris mos est*, sed contra Legem Dei, Deut. 25. v. 13, 14^f. Itâ duplicem fraudem committebant^e. Lancem alteram faciebant gravio-rem: itâ bis lucrabantur, & in merce, & in pecunia^h. ¶ Et, &c. **וַיִּשְׁקֹף מִן הַמֶּדִּינָה** Et ad pervertendum (vel, Et pervertamus, P. M. G. sic Mer. Et depravabimus, Ti.) balances, sive stateras, doli, Mo. vel, dolosus, P. M. D. Liv. i. e. integras, ut dolosæ fierentⁱ. Cum integræ sint, eas pervertendo dolosæ efficiamus^k. Metonymia est; ut Job. 22. 6. Nudos vestibus spolias, h. e. vestitos & tectos, ut nudi essent^l. Sic Jes. 47. 2. Mole farinam^m. Itâ h. l. fraudulentas, i. e. quas fraudulentas reddamus ubi eas perverterimus. A fine denominatio sumitur, ut aliàs apud Hebræos. Non hoc dicunt avari, sed eorum cogitationes Scriptura exprimitⁿ. Vel, dolo, Ti. G. ut sit ellipsis literæ **ו**. Al. Ac pervertendo (sub. venditionem, Pi.) lancibus dolosis, JT. Pi. Et faciamus stateram iniquam, o. Ar. vel, dolosam, Sy. Stateris-que dolosis decipiendi causâ, Ch.

6. Ut possideamus (vel, Ut comparemus, sive acquiramus, Mer. V. G. vel, Comparando, sive Emendo, D.) in argento (vel, per pecunias, G. vel, argento, sive pro pecunia, sc. quam nobis dare deberent^p), **לְגֵנוֹס** Scilicet, nobis in servos^q: premente rerum penuriâ^r; ubi solvere non poterunt^t; vel, quum ultrâ non habeant quod nobis pro frumento dent^u: ut mos erat illarum gentium^v. Vide Levit. 25. 39^x. q. d. Ut nobis addicamus non eorum tantum agros & bona, sed & eorum corpora, & totos ipsos^y. Primum oppressione & dolo fratrum facultates ad se traxerunt, ut, illis exhaustis, seipsos tandem in servitutem tradere cogerentur^z. ¶ Et pauperes pro calceamentis] Vel, pari calceorum, Pi. Proverbiale^{aa}. i. e. Vili pretio^{bb}: re vilissimâ quâ ille opus habet^c. Vide Amos. 2. 6^d. ¶ Et, &c. **וַיִּשְׁקֹף** Et (vel, Ut denique, JT. Pi. Hebr. Et ut: ellipsis est **ו** **וַיִּשְׁקֹף**.) labile frumentum, &c. Mo. vel, deciduum, &c. i. e. purgamenta, quæ ex cribro dum purgatur decidunt^f, mixta frumento^g: vel, quisquilias, Ch. P. M. JT. Pi. Ti. Mer. &c. quæ aliàs vendi non solent, sed jumentis aut avibus dari, non hominibus. Præcessit infinit. **וַיִּשְׁקֹף**, sequitur [hic], futurum **וַיִּשְׁקֹף**, quod exponas quasi præcederet **וַיִּשְׁקֹף**. Sic enim passim fit, ut, præposito infinito cum **ו**, sequatur verbum alterius modi eadem ratione exponendum^h.

7. Juravit—in (vel, contra, Q. in Me.) superbiam Jacob, **וַיִּשְׁקֹף** Per magnificentiam, Mer. M. vel, excellentiam, Calv. Pi. vel, celsitudinem, G. dignitatem, vel gloriam, V. Id est, vel, i. per beneficia illa quibus Jacobum ejusque posteros in sublime extulitⁱ. Excellentiam^l hic vocat adoptionem, quâ Deus eos elegit in peculium. Itâ perstringit ingratitude populi^k. Vel, 2. per Sanctuarium, ubi habitabat majestas & gloria Dei, ut supra 6. v. 8^l. Sed Deus non jurat per res creatas^m. Vel, 3. per seipsumⁿ; qui est magnificentia & gloria Jacobi^o; sive is de quo maximè gloriatur Jacob P: qui gloriam suam illis concesserat, & in illis collocaverat, quâ tamen ipsi abutuntur^q. Subaudiendum, Audite, inquam, quæ dicturus sum, nempe hoc, Juravit, &c. Quæ enim post hæc verba v. 4. Audite hoc, usque ad hunc v. interfuerunt, velut per parenthesis legenda sunt^r. Vel, 4. per Christum, in quo Israelitæ omnes triumphant, &c. ¶ Si oblitus fuero usque ad finem, &c.] Vel, in seculum, id est, unquam^t: in æternum, JT. vel, perpetuò, Pi. Sub. ne vivam, D. &c. vel, ne habeat is qui sum. Dissimulavi, sed ad tempus^v. Non obliviscar, sed ea puniam^x.

8. Numquid super isto (vel, An propter hoc, Pi. Mer. i. e. vel, propter juramentum meum^y; vel, propter hanc iniquitatem erga pauperes^z: vel, propter talia, G.) non commovebitur (loco suo^{aa}: vel, contremisceret, Mer. commoveretur, D. G. i. e. commoveri deberet^{bb}: vel, tumulabatur, Calv.) terra? Vel, hæc terra? Pi. id est status publicus^c. q. d. Quum isti perturbent omnem ordinem, quid mirum terram moveri, &c? Prosopopœia^d. ¶ Et lugebit, &c.] Vel, peribit, V. vel, lugeret^e: i. e. vel, lugere deberet; vel, vapularet: ex eo quod sequitur id quod præcedit: nam qui vapulant lugent^f. In miseriis sit^g. Sensus, q. d. Sufficiens est hoc facinus cujus causâ terra subvertatur, & pereant habitatores ejus^h. ¶ Et, &c. **וַיִּשְׁקֹף** Et ascendet (vel, Et ascenderet, JT. D. Aqua ascendit, quum restagnat: ut herba ascendere dicitur, cum succrescitⁱ. Vel, Et (repete, annon, ob tantum scelus,) ascenderet^l? Vel, Ascendet enim, M. Quia intumescet, Ti. Nam evanescet, scilicet obruta atque occupata hostibus, tanquam aquis: Heb. ascendet. In hac aut simili significatione **וַיִּשְׁקֹף** reperitur Job. 5. 26^k. Auferetur: sæpe enim **וַיִּשְׁקֹף**, metaphorâ à vaporibus desumptâ, qui ascendentes auferuntur & evanescunt, auferri & evanescere significat; ut Psalm. 102. 25^l. Jerem. 48. 15^m. Et ascenderet, omnis generis calamitas, quæ aquarum nomine sæpe in S. S. venitⁿ.) tanquam fluvius (vel, rivus, nempe Egypti, ut mox subjicit, h. e. Nilus^o: vel, rivo, Pi. sim. Di. Subintelligo **ו** instrumenti P, quo nihil Hebræis usitatus^q.) tota ipsa, M. Pi. &c. sub. terra, Mer. Liv. D. vel, in totam ipsam, JT. i. e. Tota obruetur aquis, & vertetur tota quasi in amnem. Per aquam intellige calamitates, &c^r. Metonymia est. Quod enim adjuncto, i. e. aquæ, propriè convenit, hic subjecto, nimirum terra, tribuitur. Hoc igitur dicit, aquas ascensuras & totam terram inundaturas^t: idque similitudine Niliacæ exundationis illustrat^u. Nam ascendente Nilo totam Egyptum operiri, & quasi pelagus stagnare, scribit Strabo lib. 17. simil. Cicero 2. De natura deorum^v. Al. Et ascendet, &c. i. e. Quamvis latè se diffuderit, ut superbus amnis^x. Vox **וַיִּשְׁקֹף** hic ponitur pro **וַיִּשְׁקֹף**, (vocali brevi in longam commutatâ^z, & absorpto sive extrito^{aa}, per syncopen^{bb}, vel aphæresin^c; fortè euphoniæ causâ^d: ut alibi^e initiale deficit; ut in **וַיִּשְׁקֹף**, pro **וַיִּשְׁקֹף**, 1 Sam. 20. 2. **וַיִּשְׁקֹף**, pro **וַיִּשְׁקֹף**, Job. 40. 15. al. 20. & **וַיִּשְׁקֹף**, pro **וַיִּשְׁקֹף**, Esa. 28. 15^f.) ut colligitur tum ex circumstantiis textus^g, tum ex collat. Amos. 9. 5^g. ubi in eadem sententia plenè scribitur **וַיִּשְׁקֹף**. Al. **וַיִּשְׁקֹף** verto, sicut pluvia, i. e. nubes pluvia: q. d. Obnubilabitur, & tota in caliginem, & velut densam & tenebrosam nubem pluvie plenam, abibitⁱ. Sed hoc durius videtur^k. Si legamus **וַיִּשְׁקֹף**, secundum **ו** Ketib, locum sic verto, Ascendat (vel, Esi ascenderet) tanquam lux tota, (i. e. Quamvis splendidissimam se intar ascendentis lucis ostentaret,) expelletur (tamen) & submergetur, &c. Quæ sanè interpretatio mihi non displicet: & quum ubique, ubi sensus & grammatica non arguant manifestum mendum, **ו** **וַיִּשְׁקֹף** præferendum censeam^l.

177, hic quoque anteferrem; præsertim cum vers. seq. eam lucis metaphoram plenius explicet, Efficiam ut sol occidat, &c. ¹ **¶** Et, &c. ² **¶** וְיִשְׁקֹף וְיִשְׁקֹף ³ Et ejicietur, sive expelletur, (Videtur autem loco suo ejici seu expelli terra quando obruitur aquis: q. d. Propter iram Dei mirè affligentur Israëlita, pellenturque fedibus suis ⁴. Vel, Quo [nempe rivo] expelletur, JT. Et propelletur, sive propelleretur, Mer. Liv. D. ut sit cum limus ab aquis stagnantibus aut à fluctibus propellitur ⁵. Agitabitur fluctibus huc illuc. Quod aquæ est proprium, terræ tribuit, quæ jam velut amnis effecta est aquarum inundatione ⁶. Propulsionem hinc intelligo luti & limi ⁷, qualis fit ab aquis undantibus, Esa. 57. 20. & maxime à Nilo, ut testatur Dionysius Alexandr. De situ orbis. Propelletur igitur terra, h. e. ni fallor, Limus ex ea ab inundantibus aquis excitatus more Ægyptii fluvii propelletur. Synecdoche ⁸. & absorbebitur (vel, operietur, M. submergetur, Pi. vel, submergetur, JT. D. In scriptura est, irrigaretur: sic Genes. 13. 10. Et universa ipsa erat irrigua ⁹. Vel, rigabitur, velut potabitur & irrigua fiet, restagnabit ¹⁰. Vel, demergetur, subsidebit aquarum profunditate ¹¹, velut fluvius (vel, fluvio, M.) Ægypti, Mo. &c. i. e. Nilo; qui, quum à stagnatione & exundatione se recipit, jam profundior fit, subsidente deorsum limo & cæno, ac relicto in locis in quæ restagnavit ¹². Ut Ægyptus submergitur Nilo ¹³. Quando Nilus definit inundare, subsidet, & videtur quasi absorberi ¹⁴. Al. Ità deficient sicut illæ fossæ in Ægypto, quæ modò aquas habent, modò eas perdunt ¹⁵. ¹⁶ **¶** וְיִשְׁקֹף, pro וְיִשְׁקֹף, ut Masorita legendum notant ¹⁷, & constat ex collat. Amos. 9. v. 5. ubi sic scribitur ¹⁸. Vel ergò hinc mendum est ¹⁹; vel y studiosè suppressum est, ut omnimodam demersionem innuat ²⁰. Describit hinc gravitatem justitiæ Divinæ ²¹. Significat committos esse ut eorum terra aquis submergatur, & tota aquis exundet ac restagner, in morem Nili quum se per Ægyptum diffundit ²². Terræ motus, inundationes, tenebræ, sunt effecta iræ Divinæ & signa, Psalm. 18. 8, 12. Itaque hinc tempus luctuosum vindictæ significant, ut Matt. 24. 7, 29. Vide Joel. 2. 10 ²³.

9. In die illa] Quæ animadvertam in vos ²⁴, & terra Israel occupabitur ab hoste ²⁵: vel, in die poenarum & captivitatis utriusque populi ²⁶. ²⁷ **¶** Occidet, &c. ²⁸ **¶** וְיִשְׁקֹף ²⁹ Et faciam occidere (vel, occumbere, P. vel, ingredi, Mo. Mer. sc. vel, in thalamum suum ³⁰; vel, in mare, ut vulgo videtur, Sole occidente ³¹;) ³² **¶** solem in meridie, Mer. Mo. M. sic Ti. JT. Pi. &c. Calamitates & tristitia importabo ³³. Nemini libebit attollere ad cælum oculos præ calamitate ³⁴. Occidisse Solem præ anxietate putabunt ³⁵. Tunc ærumnis opprimuntur cum se maxime tutos & felices putabunt ³⁶. Ex summa lætitia in maximum moerorem vos conjiciam ³⁷. Convertam mea beneficia in poenas ³⁸. ³⁹ **¶** Et tenebrescere, &c. ⁴⁰ In plena luce terra erit velut nocte obsita, quia nihil ibi apparebit præter ipsam ⁴¹.

10. Et convertam festivitates (vel, ferias, quibus lætari soletis ⁴²;) ⁴³ **¶** vestras in luctum] In dies atros ⁴⁴, sive luctuosos ⁴⁵. Vide Os. 2. 11 ⁴⁶. ⁴⁷ **¶** Et ponam eam (sub gentem, G. vel, terram, V. Mer. D. cujus jam mentio facta ⁴⁸;) ⁴⁹ **¶** quasi luctum unigeniti] Defuncti scilicet ⁵⁰. Solet sic describi luctus gravissimus, ut Jerem. 6. 26. Zac. 12. 10. Sic Catullus, Orba cum flet unicum mater P. Efficiamque ut luctus sit qui in morte unice dilecti esse solet, Ti. ⁵¹ **¶** Et novissima (vel, extremum, sive exitum, Mer. D. Liv.) ⁵² **¶** ejus quasi diem amarum] Id est, diem amari luctus ⁵³. Pars postrema ejus temporis erit longè tristissima, cum non propinqui tantum à propinquis, sed & liberi à parentibus, conjuges à conjugibus, abstrahentur ⁵⁴.

11. Ecce, dies veniunt] Nempe, cum Salmanasar advenit ⁵⁵. ⁵⁶ **¶** Emittam (vel, Immittam, quam jam diu continui & à vobis prohibui. Verbum enim denotat laxare quod antè continueris nè noceret, & jam emittere, nocendi potestate facta; ut quum quis feras inclusas emittat & laxet ⁵⁷;) ⁵⁸ **¶** famem] Nova plaga ⁵⁹, eaque gravissima ⁶⁰; interna & spiritualis: tantò damnosior quanto est anima corpore pretiosior ⁶¹. ⁶² **¶** Non famem panis] Supple, tantum, loquendi genere He-

brao ⁶³. ⁶⁴ **¶** Neque sum aqua] Sitis summum desiderium ostendit ex inopia & defectu natum, Psalm. 42. vers. 3 ⁶⁵. ⁶⁶ **¶** Sed audiendi verbum Domini] Oracula. ⁶⁷ **¶** Vide Mic. 3. 7 ⁶⁸. Vel, verba Jehova, nempe de fine calamitatum suarum. Confer Psalm. 74. 9 ⁶⁹. Prophetiam aliquam unde consilium capiant in rebus arctis. Similis sensus Jerem. 2. 8. Sic Maimonides Ducis dubitantium 2. 37 optimè ⁷⁰. Verba Domini, quæ nunc audire non vultis. Sic est profectio: Quia in copia fastidium nobis pariunt, ea superveniente inopia summo opere desideramus ⁷¹. Justum Dei judicium, ut qui Verbum Dei & Prophetas contempserant, jam summa ejus penuriâ laborent ⁷².

12. A mari (vel, i. Australi, h. e. Rubro ⁷³; vel, 2. Mortuo, sive Asphaltitem, sive Orientali, ut dicitur Joel. c. 2. v. 20. Zach. 14. 8 ⁷⁴;) ⁷⁵ **¶** usque ad mare] Syriacum ⁷⁶, sive Mediterraneum ⁷⁷: qu. d. ab Austro ad occasum ⁷⁸. ⁷⁹ **¶** Et ab Aquilone usque ad orientem] Circinum ducit ab Occidente ad Orientem, inde rursus ad Aquilonem, omisso Austro, ubi erat Judæa ⁸⁰. Sensus, q. d. Universam terram circumibunt ⁸¹: Longissime diffusa loca & velut à diametro opposita petent ⁸². ⁸³ **¶** Querentes verbum Domini] Non quòd vero affectu quærerent ⁸⁴, sed ex mera privatione & defectu ⁸⁵, quem ex poenis senserunt ⁸⁶. Accidit hoc non solum Decem tribubus, sed & Judæis, tum post mortem Malachiæ, in quo Prophetia defuit, tum præcipue post Christum, quum, Scripturam habentes, destituerunt tamen Verbo Dei, quia Verbum vitæ abjecerunt, & traditiones suas ac mendacia Verbo Dei prætulerunt, & velamen ante oculos habent ⁸⁷.

13. Deficient: ita P. M. ⁸⁸. JT. &c. ⁸⁹ **¶** וְיִשְׁקֹף ⁹⁰ Deliquium animi patientur, Mo. V. D. Animum despondent, destituti ab omni solatio ⁹¹. A corpore ad animum transfertur. Significat propriè, obtegi; & inde, animo velut contegi & involvi, obscurari, conturbari, consternari, perplexum esse, &c. ⁹². ⁹³ **¶** Virgines pulchre (i. e. Synagogæ Israeliticæ, quondam puræ, nunc corruptæ ⁹⁴;) ⁹⁵ **¶** & adolescentes] i. e. Electi Synagogarum Magistri ⁹⁶. Qui vegeti sunt, & possunt discurrere ut subveniant suis necessitatibus, illi etiam deficient ⁹⁷. Quid ergò futurum est reliquis, si firmior illa ætas tabescat? Nos per virgines, & adolescentes in ætatis flore & robore positos, intelligimus eos qui justitiæ & meritis suis, non Christi, fidunt ⁹⁸.

14. Qui jurant (hodie scilicet. Docet ad quos pertinet hæc prophetia ⁹⁹, & cur Deus poenas de iis sumeret ¹⁰⁰. q. d. Merito hæc fame Verbi laborabunt, qui hodie illud fastidiunt, per idola jurantes ¹⁰¹;) ¹⁰² **¶** in delicto (vel, per delictum, sive peccatum, sive reatum, Mer. Calv. Pi. &c.) ¹⁰³ **¶** Samaria] i. e. Per idola quæ statuerunt Reges Samariæ ¹⁰⁴: per deum in quo crimen inest ¹⁰⁵: per Vitulum qui in Bethel est, non longè à Samaria ¹⁰⁶; cujus cultui Reges Israelitici, (quorum Regia erat Samaria,) ac post eos totus Samaritanus populus, unaque minora oppida, maxime addicti erant. Hunc appellat delictum; qu. d. Non sacrum aliquid aut Divinum est, ut vos putatis, sed mera abominatio & occasio peccandi ¹⁰⁷. ¹⁰⁸ **¶** Et dicunt, Vivit (i. e. jurant, Ità ut vivit P. Eà jurandi formulâ in suis idolis utuntur quâ in Deo ejus cultores uti solent ¹⁰⁹;) ¹¹⁰ **¶** Deus tuus Dan] Qui est scilicet, vel qui colitur, in Dan ¹¹¹: nimirum Vitulus ¹¹². Ibi erat alter Vitulus ¹¹³. Affixum ergò refertur ad proximum, cui quis jurabat, & lubaudiendum ¹¹⁴ **¶** וְיִשְׁקֹף. Malo ¹¹⁵ **¶** esse vocativi casus, & apostrophen esse ad Dan, ô Dan, ut solennius sit juramentum. Nec te turbet quòd affixum est masculinum in וְיִשְׁקֹף; quia urbium nomina sæpe Hebræis sunt masc. si appellativorum formam habeant: ut, ¹¹⁶ **¶** וְיִשְׁקֹף, quasi judicans; & בֵּית דָּן & בֵּית דָּן; nam בֵּית mascul. est ¹¹⁷. ¹¹⁸ **¶** Et, &c. ¹¹⁹ **¶** וְיִשְׁקֹף ¹²⁰ **¶** Et vivit via (vel, iter, vel peregrinatio, Mer. D. vel, via quæ ducit in, M. vel, idolum ad quod itur via. Ità multa hinc intelliguntur: nam qui jurant sermone conciso utuntur ¹²¹;) ¹²² **¶** Beersebah, Mo. P. Ti. &c. qu. d. Jurantes per iter seu peregrinationem ¹²³ illam longinquam ¹²⁴, sive laboriosam, ab una terræ extremitate ad alteram ¹²⁵, quâ ibant Beersebam, tum propter ipsam, quia ibi vigeat idololatria ¹²⁶; tum quòd ea iter esset in Dan ¹²⁷, aut in Bethel ¹²⁸. In itineris longitudine fan-

^c Mer. sim. Stimonian constituebant f; quòd procul à Bethel & M.
Dan distabat Beersheba, in altero ex finibus terræ Israel,
^e Mer. opposito urbi Dan, versùs Ægyptum g. Qui erant in
Bethel veniebant adoratum Vitulum Dan, & vice ver-
sà, cæcâ superstitione & studio; putantes sc. majorem
^b K. in mercedem fore si longius adoratum irent h. Al. Vi-
vat via Bersabe, q. d. Sit felix ac prosperum iter eorum
qui Bersabam contendunt i. Sed ex præced. discimus
^k D. quasi formulam esse jurandi, non bene precandi k. Et vivat
ⁱ epist. 56. Bersabanum iter; is deus qui Bersabam aditur l. Al. ךךך
^j Ca. via usurpatur de ritu m; de Lege, vel potiùs de ritibus
^m Mer. & ceremoniis Legis, Exod. 18. 20 n; de Religione,
ⁿ D. ib. Act. 9. 20; de Dei cultu, sive bono, sive malo p. [Unde
^o Di. sic vertunt;] Et vivunt ritus Bersabe, D. ex Jon. Et
^p G. ex vivit via (i. e. religio) Beersheba: quomodo & apud
He. Arabes בשרה, quod propriè locum per quem itur signifi-
^q Di. cat, pro religione, secta, cultu Dei, passim sumitur q. Et
vivat cultus qui est in Bersabee. Ad quem locum, intra
fines Duarum tribuum situm, cursitabant multi Israe-
litæ, ut superstitionem ibi exercerent, ubi quondam
Deus majoribus ipsoꝝ apparuerat; ut diximus su-
prà 5. 5 r. Enumeratur hoc oppidum Jos. 15. 28. inter
urbes Judæ; at ibi cap. 19. v. 2. Tribui Simeonis tribui-
tur. Superstitioni verò & idololatriæ deditum fuisse,
non hinc solùm patet, sed & ex Amos. 5. 5. Hic versus
probat nullam illius Regni partem ab ista impietate
liberam fuisse. Dan enim in una erat extremitate ad
Septentrionem, Beersheba in altera ad meridiem; in
medio erat Samaria, aliæque idolorum cultrices urbes
à Samaritanis frequentatæ t. Alii, Et per vitam via
Bersabaa, Sy. vel, Et vivit deus tuus Bersabee, LXX, Ar.
^r Mer. Pro ךךך legerunt, vel בשרה; vel potiùs, ךץ, uni-
us literulæ mutatione. Nam ךץ, rupes, à o'. sæpe ver-
titur, Oïds, Dem; qui etiam rupes dicitur Deut. 32. 31.
I Sam. c. 2. v. 2. Aptè hoc respondet voci præcedenti
בשרה, cum qua etiam jungitur Deut. 32. v. 37. Ubi
est dem eorum? rupes in qua, &c v? Non tamen puto o'.
^s Liv. legisse ךץ, sed sensum ità expressisse x. Al. Et ut vi-
^t D. quasi vit via Bersaba, Pi. sic JT. i. e. Deus qui colitur
^{epist. 84.} in ratione quæ usitata est Bersabâ y. ¶ Cadent, &
^y Pi. non resurgent ultra] Nemo eos ab interitu aut capti-
^z G. vitate eripiet z. Pristino splendori & Regno nunquam
restituentur. Sequetur ruina irreparabilis t.
^{+ Mer.}

CAP. IX.

1. **V**idi (scilicet in ecclasi^a) *Dominum* (i. e. gloriam & maiestatem Domini^b, sicut Esa. cap. 6. vers. 1. c. i. e. lucem aliquam, Dei indicem^d), *stantem* (ascendentem à Cherubinis, & tenentem se *: vel, *statutum*, Mer. constitutum firmissimè, ut suprà 7. 7. quasi jam ad inferendas plagas, & ad discessum ab hoc impio populo, accinctum : confer Ezech. 9. 3. & 10. 1, 4.^f) *super altare*] Holocaustorum scilicet^g : quod notum erat & insigne^h, aureum, extra Sanctum, &c.ⁱ Vel, in quo immolabant vitulis ac idolis suis, suprà 5. 5, 22^k. [Ibi stabat] quasi multas victimas sibi expetens, sed humanas^l : vel, ad mactandum homines illius ætatis, quorum ultrà impietatem ferre non posset^m. Visum hoc pertinet vel, 1. ad duas Tribusⁿ : vel, 2. ad decem Tribus^o : vel, 3. ad omnes, tam Judæos quàm Israelitas; quos innuit frustra gloriari & genere suo & aliis privilegiis, quia Deus instituit eos perdere, adeoque Templum ipsum, quod erat illis instar operculi ad tegendas iniquitates. Quòd si Deus Templo suo non pepercit, nedum templis illis prophanis parcat P. Hâc visione significatur destructio vel, 1. cultuum divinatorum qui erant in Samaria^q : vel, 2. Templi Jerosol. adeoque urbis & populi^r. ¶ *Et dixit*] i. e. Visus est mihi dicere. [Cui?] Resp. vel, 1. Prophetæ; vel, quod potius est†, 2. Angelo^t, vindictæ ministro^v, ex collat. Ezech. 9; vel, 3. Nabuchodonosoro, per quem Templum eversurus erat^z. ¶ *Perente cardinem*, [הַכֹּתֵם] *Superliminare*, vel *limen superam*, D: Mer. M. P. Ti. V. Tar. Calv. sub. *portæ templi*, vel certè, *portæ atrii Templi*^y : quo percussio contremiscunt liminares postes^z. Sic dicitur, quòd

in eo poma & flores sculpti solent^a. *Sphærolam*, Mo. M. *istud malogranatum*, JT. Pi. nimirum quod in summo Templi fastigio erat^b. Significat propriè sphærolam fabrefactam in morem malogranati^c. Al. *tholum*, Ca. Q. in Mer. id est, Templi testudinem, vel umbilicum testudinis^d; capitellum super tectum Templi*. *Altare*, Ar. *propitiatorium*, o. Legerunt כפרת^e, nempe ex imperitia^f. Significatur per hoc cædes Regis Josiæ^g. ¶ Et, &c. וירעשו הספי ¶ Et (vel, ut, JT. Pi.) *contremiscent* (vel, *concussientur*, Mer. *commoveantur*, Ti. D. JT. vel, *contremiscant*, Pi.) *postes*, Mo. P. M. Mer. Ti. JT. Pi. vel, *limina*, Mer. *antes*, five *latera ostii*, D. postes quibus superliminare impositum est^h. Hoc significat totius gentis ruinamⁱ. Intelligit h. l. petendos primùm primores populi, deinde cæteros: vel, primùm Regem & sacerdotes, unde Principes commoveantur; nam de plebe mox aget^j. ¶ *Avaritia enim* (nempe eorum, etsi Vulgatus affixum omiserit^k,) *in capite omnium* Sub. est; i. e. dominatur omnibus^l: vel, cumulatissima est, & præ cæteris ad supremum gradum pervenit, inter omnia scèlera princeps, utpote eorum fons & radix^m. Hæc causa everfionis Templiⁿ. Sic Jonathan, teste RS. וביצעו legit, *Et questus eorum*, bona & opes, nim. vasa Templi, in quibus splendor Israelis situs erat, primùm abducentur^o. ¶ וביצעו וגו' Ità in aliis libris scribitur; in aliis verò, בצעו: utrobique (-) in ultimo est loco (-)^p. Ob gutturalem turbata est punctorum ratio, gemino Pathach [posito] pro Camets & Tseri†. [Aliis nomen est, nempe Vulg. & Ch. ut vidimus; necnon Sy. qui verba sic reddit, *Et dolus eorum in caput ipsorum omnium recidat*.] Re&idus ab aliis pro verbo accipitur^q. Estque vel, 1. præteritum^r, in futurum conversum per ו^s: vel, 2. imperativus^t; tunc autem anomalum in fine est Pathach pro Tseri^z: vel, 3. infinitivus, pro futuro, sicut sequitur futurum, *occidam*^a; tunc autem anomalum in fine est Pathach pro Camets^b. [Hinc locum variè reddunt.] *Et in frustra concidam* (pro, *concidet*; persona 1. pro 3. more Scripturæ*: vel, *Et concidet*, Mo. vel, *concide*, Mer. Di. *vulnera*, M. sim. D. בצעו, pro בצעו, ut Joel. 2. 8. ob commutabilitatem כ & פ^c: vel, *divide*, JT. *diffinde*, Pi. *sanciabit*, quod impersonaliter sumitur, pro, *sanciabuntur*^d: eos (sub. qui, P. D. & sub. sunt, D.) *in capite omnium*, P. i. e. eos qui sunt in summa dignitate constituti†: five, *omnium ipsorum*; i. e. Principes & sacerdotes, ut suadent consequentia verba*. q. d. Eos omnes in capite concide: quo significatur primorum cædes^f. Vel, *ipso*, five *illos*, *in capite* (i. e. in summa parte^g; vel, graviter, lethaliter, ut Gen. 3. 15. Psal. 68. 22^h.) *ipsorum omnium*, JT. Pi. vel, *eos in capite omnes*, Di. vel, *eos in capite, omnes ipsos*, Mo. vel, *omnes, inquam, eos*, Q. [Alii verba sic reddunt;] *Eosque universos in caput confice*, Ca. *Et universorum capitibus vulnus inflige*, Ti. *Et concidit caput omnium*, hostis scilicet. Explicat quod de Josia per ambages dixerat: & כ hîc מעורדי, ut sæpeⁱ. *Incidam capita omnium*, Ar. *Et discinde in capita omnium*, o. ¶ Et, &c. וְאַחֲרֵיהֶם וגו' *Et extremum*, five *novissimum*, (vel, *posteritatem*, five *posteriores*, Q. in V.) *eorum* (i. e. qui sunt illis inferiores, qui secundas tenent, nempe sacerdotes & magistratus^k: vel, populum, five plebem^l, ut Ezec. 23. 25^m.) *gladio occidam*, Mer. sic D. G. ex Vulg. per Assyrios & Chaldæosⁿ. Enallage personæ. Antè enim de ministro locutus est in 3. pers. *sanciabit*; hîc de seipso auctore in prima: simil. Esa. 22. v. 19. *Depellam te*—& *deturbabit*, &c^o. Al. *Quod autem*, vel *Quod enim*, *post ipsos est*, &c. JT. Pi. i. e. Judæos & Israelitas omnes, qui, freti istius Templi umbraculo^p, post ipsius postes veluti delitescunt^q, & impietatem inhumanitatèmq; colunt, à quibus in speciem se abhorrire simulant: vide suprà cap. 6*. ¶ *Non erit fuga eis*, &c.] i. e. *Effugium*, ut indicant sequentia^r. Heb. *Non fugiet* (vel, *effugiet*, JT. Pi. D. synecdoche generis^s); *illis* (vel, *ex eis*, JT. Pi. דָּ ל in לָהֶם valet *ex notans partem**.) *fugiens*, (vel, *profugus*, JT. Pi.) *nec evadet* (i. e. eripietur^t) *illis* (vel, *ex eis*, JT. Pi. &c.) *evadens*, Mer. sic JT. Pi. D. vel, *superstes*, Mer. V. id est, qui evadere conatur†; vel, qui se jam tutum putat & extra hostium manus^u. Qui è prælio evaserit aut in fuga peribit, aut ab hoste capietur^v. Hyperbole, quâ

quâ cladem gravissimam fore innuit: alioqui multi, in exilium abducti, & Dei clementiâ servati, sunt *.

2. Si, &c. "וְיִדְּעוּ" Si foderint (vel, perfoderint, Mo. vel, penetrarint, M. vel, fodiendo penetrarent, Ti. sub. latitaturi, JT. Pi.) in inferno, Mer. sic P. Pi. vel, inferos, Ti. vel, usque ad infernum, V. Mer. sim. M. Mo. &c. i.e. Si cavernam five scrobem y, five subterranea & abstrusissima loca, sibi effoderint z; vel, usque ad centrum terræ a: si descenderint in abditissimos specus; confer Psal. 139. 8 b: ubi delitescant, ut hostem evadant c. Vel, in sepulchro, JT. D. Sed, quia mox opponitur cælum, malim, in inferno, ut Job. 11. 8. & 26. 6 d. Verbum fodiendi hic studiosam & accuratam occultationem notat, ut v. seq. arguit: confer Matth. 25. 18 *.

¶ Inde manus mea educet (vel, capiet, Mer. caperet, JT. auferet; Heb. acciperet, Pi. rapiet, D. scilicet, & traderet hosti occidendos. Synecdoche membri metonymica, quâ unâ cum effectu destinato intelligitur finis f.) eos] In exitium, aut captivitatem g. ¶ Si—in cælum] Hyperbolicè, i. e. loca editissima h; vel, arces altissimas i. Docet neminem posse effugere Divinum judicium k, vel conspectum. Confer Job. 26. 6. Psal. 139. 8. Jer. 23. 24 l.

3. In vertice Carmeli] Qui mari imminet m: ubi sylvæ n & speluncæ ad latendum aptæ o; quæ in montibus factæ sunt. Vide Jud. 6. 2. 1 Sam. 13. 6 p. ¶ Auferram] Rapiam ad supplicium q. ¶ In, &c. "וְיִדְּעוּ" In solo, vel fundo, Mer. V. M. Ca. JT. Pi. vel, pavimento, Mo. P. Hyperbole r. In insulis maris t. ¶ Mandabo serpenti] Marino scilicet u. monstro alicui marino, qualia Hebræi & Chaldæi serpentum & draconum appellant nomine v. Ceto, five balæna x. Per talia autem monstra Reges crudeles intelliguntur, ut Psal. 74. 13. 14. y. q. d. Quoquò se verterint, præsens illis exitium intentabo z.

4. Si abierint in captivitatem (vel, Ubi adli fuerint captivi, G.) coram, &c.] Vel, ante hostes suos, Ti. Mer. D. &c. ducentes scilicet eos a, & quidem ante se, ut mos victorum: confer Lam. 1. 5 b. Quam illis sese dediderint c, & velut cum illis transfugerint, ut ex composito & conventis eos servent. Vel potius, ante hostes, i. e. hostem antevertentes, & in hostilem regionem spontè se recipientes d. ¶ Ibi mandabo gladio, &c.] Hostili scilicet f. Non contentus exilii poenâ, eos exules occidam *. Etiam in Chaldæorum Imperio multi senes, infirmi, pueri occiduntur, quòd homines nullius operæ pascere non libebit f. ¶ Et (vel, Denique: est conclusio totius loci g:) ponam oculos meos, &c.] Vel, quod emphaticè teron est, oculum meum, &c. i. e. providentiam meam h. Sensus, q. d. Torvum & hostilè eos intuebor i; malignè, non benevolè k.

5. Et Dominus—qui tangit, &c. "וְיִדְּעוּ" Tangit (vel, is est qui tangit, P. Pi. vel, adhuc tanget, Ti. vel, ubi tetigerit, G. sim. JT. D. i. e. percusserit l,) terram, & liquefcet, M. &c. Terra, i. e. per metonymiam, habitatores ejus, liquefcet præ metu, ut Jos. 2. 9. 24. 2 Sam. 17. 10. Psal. 46. 7 m. Vel, terra ipsa, licèt solidissima & durissima, remollescet & resolvetur, ceræ more igni admotæ n: vel, liquefcet, i. e. in aquam resolvetur, aquâ obruetur. Quam interpretationem sequentia comprobant o. Excurrit hic ad describendum Dei potentiam & magnitudinem, neque abs re: quia tam gravia comminatus erat, ostendit Deum hæc & majora efficere posse. Si enim hoc de tota terra potest facere, multò magis de homine, imbecilli creatura: & qui hæc omnia in usum hominum creavit, potest ea in ejus perniciem convertere, imò omnia, si velit, subruere p. q. d. Vos confisi viribus vestris has minas spernitis. Verùm agite, considerate saltem quis ille, qui etiam vos, o infirmissimi q. Al. Specialis hæc est comminatio, Deus percutiet terram, & contremisct r.

¶ Et, &c. "וְיִדְּעוּ" Et demergitur, vel demergetur, ut rivus Egypti, Mer. &c. Idem est quod supra 8. 8 t. ubi tamen est "וְיִדְּעוּ" & "וְיִדְּעוּ", quæ pro "וְיִדְּעוּ" & "וְיִדְּעוּ" posita esse hinc constat t. [Vide ibi dicta.]

6. Qui edificat (vel, extruxit, Pi. sim. Mer. V. id est, extruere solet v,) in cælo (i. e. in aere x; vel, in supremis cœlis y) ascensionem suam] Ità o. Sy. Ar. id est, folium Regale, in quod ascendi solet per gradus, 1 Reg. 10. 18, 19 z. ¶ Ascensiones suas, Mo. M.

Mer. V. sic Ti. sphaeras suas, P. gradus suos, V. Ca. Mer. i. e. orbis cœlestes, qui sunt velut gradus, unus supra alterum a; quos suos vocat, quia ipse eorum & motus eorum author sit b. Cœnacula sua, JT. Pi. Liv. D. ut Jer.

22. 14. Psal. 104. 3 c. & 13. ubi tamen est "וְיִדְּעוּ" d. Utraque vox ab ascensu dicta, quia loca sunt in editiori ædium parte ad quæ scalis vel cochleis ascenditur. Cœnacula sua habet Deus, more Regum, eaque in altioribus mundi locis, nempe cœlesti palatio suo *. Innu-

ere videtur aquas pluvias five superiores f, vel nubes g; ut Psal. 104. 3, 13 h. ¶ Et, &c. "וְיִדְּעוּ" Et fasciculum (vel, coagmentationem, V. Calv. promissionem, o. Sy. Ar. cuneum, vel globum, vel turmam, ut 2 Sam. 2. 25 i: vel, manipulos frugum, G. vel, cuneos, Pi.) suum (vel, suam, V. &c. suos, Pi.) super (vel, juxta, D. Tar.) terram fundavit, vel fundat, Mer. D. &c. Per fasciculum intellige vel, 1. totam orbis machinam, quæ Deo est velut fasci-

culus, & res minutula, Esa. 40. 15 k. Vel, 2. tria elementa, ignem, aerem, & aquam, quæ sunt inter se coag-

mentata, ita ut alterum sit supra alterum. Terra autem est vice centri & basis l. Vel, 3. omnia animalium genera m, quibus Deus utitur tanquam agminibus n: quæ tanquam milites & satellites Deum velut Regem sti-

pant, jussa ejus exsequentes; vide Psal. 103. 21. Joel. 2. 11. item Gen. 2. 1 o. Vel, 4. mare magnum, imò omnium aquarum colluviem, Heb. "וְיִדְּעוּ" Genes. 1. 10. Exod. 7. 19. Esa. 22. 11 p: aquas inferiores tanquam in fasciculum colligatas; quæ rectè fundari dicuntur, idque super terram, quia altiores sunt terrâ, quam etiam obruerent nisi bene fundatæ essent q. Terra vice ver-

sâ ad mare fundatæ legitur Psal. 24. vers. 2 r. [Ca. verba sic reddit,] Summe nodum fundavit in terra: Terram solidam firmamque quasi nodum quendam fixit, ubi pedes poneret t. ¶ Qui vocat aquas maris] Vel, evocat, &c. Mer. sic Pi. scilicet in sublime attrahens u. Aquas, versas scilicet in vaporem, qui concre-

scit in nubem, quæ in terram effunditur v. ¶ Et effundit, &c.] i. e. Pro imperio terras inundans x.

7. Numquid non ut filii Æthiopum, &c. ?] i. e. Ut Æthiopes y; (ut Achæi ab Homero sæpe vocantur Achæorum filii z;) gens vilissima & ignobilissima a, maledicta à Noe, (nam Chus fuit de filiis Ham, Gen. 10. 6.) quæ etiamnum hodie servos subministrat b: homines barbari & feri c. Subobscurus est hic versus. Ità cohæret cum superioribus: Gravia illis comminatus est: Illi autem sibi valde placebant, & securi erant, jactantes se esse populum Dei; ab eo educum ex Ægypto, & loco Cananæorum pulforum substitutum; idèoque Deum illos non pulsorum d. Retundit ergo eorum superbiam *, & stultam jactantiam f. Sensus, q. d. Non pluris vos facio quàm Æthiopes g. Emphaticè dicit, mihi: nam certè inter homines excellèbant, non autem coram Deo h, à cujus favore & dono omnem suam præstantiam habebant i. Al. Vos mihi estis ut Æthiopes: ut hi nunquam colorem mutant, Jer. 13. 23. ità nec vos mores k. Al. Sicut Æthiopum & aliarum gentium habeo curam, cum quibus tamen non inii fœdus: sic non abjeci curam populi mei, si modò voluerint esse filii non degeneres l. Quamvis tam sitis improbi quàm nigri sunt Æthiopes, non tamen vos, ut alios, delebo. Vide Jer. 30. & Ezech. 14. 22. & Abdiam m. ¶ Numquid non Israël ascendere feci de terra Ægypti ?] Quamvis tales fuistis: quod beneficium hodie non agnoscitis, hominum ingratiissimi n. Sicut Philistæi nullam gratiam mihi referunt quòd eos eduxi ex Caphtore; nec Syri mihi gratiam referrent si eos educerem è Kiro: ità vos nullam mihi gratiam refertis quòd eduxi vos ex Ægypto o. Al. Revocat eos ad suam originem: q. d. Nulla fuit vobis nobilitas vel præstantia, vilissima eratis mancipia in Ægypto; origo vestræ dignitatis est ex meo beneficio. Jam verò putatis vos ideo excellere, quòd soli essetis redempti. At Deus etiam Philistinos & Syros redemit p. Fiditis fortè veteribus beneficiis: sed talia etiam aliis populis præstiti q. Eduxi vos, &c. sed non propterea [estis mihi] chariores: nam & Philistæos & Syros liberavi r. ¶ Et Palæstinos de Cappadocia?] Sic V. Mer. G. D. &c. Heb. de Caphthor? M. P. &c. Caphthor veterum omnium consensu est Cappadocia, five pars ejus, &c. Alii tamen malunt esse Cyprum. Et vi-

detur

L 111

detur

detur

detur

detur

detur

detur

detur

detur

detur

detur sanè insula fuisse ex Jer. 47. 4. Alii Cappadeciam defendunt *insulam* dici, quòd sit maritima¹. Philistæos quondam eductos è Capthor hinc patet, & ex Jer. 47. 4². Redemi Philistinos, quum essent servi Cappadocum³. Vide Gen. 10. 14⁴. Deut. 2. 23⁵. & Jer. 47. 4⁶. [& quæ ad illa loca congestimus.] ¶ Et Syros (Heb. *Aram*, i. e. posteros Arami⁷,) de Cyrene? De Kir? M. &c. i. e. de Cyrene, cùm eò abducti fuissent per Teglath-pal. ut legimus 2 Reg. 16. 9⁸. E regione ad Cyrrhum, quòd eos retraxit velut veteres fugitivos Teglathphalasar, suprà 1. 5⁹. Kir regio erat Assyrio Regi subjecta, cujus mentio fit Esa. 22. 6. Eò Syros à Teglathphal. abductos fuisse docet 2 Reg. 16. 9. prout prædictum est Amos. 1. 5. Ut igitur Syri in Kirum deportati fuerunt; ità probabile est Regem Assyriæ contrà è Kiro ductos secum ad illud bellum populos in illorum urbibus collocasse, vel, indè in Syriam colonias postea traduxisse, quæ, finibus commutatis, sedes Syrorum jam pulforum occuparent: quemadmodum Israelitis in Babyloniam, Mesopotamiam, Mediam translatis novi ex illis locis coloni successerunt, 2 Reg. 17. 24. & Ezra 4. 9, 10. Syros igitur hîc Prophetam dicere Kirenses illos existimo qui jam in Syria, veteribus incolis expulsis, habitaverunt. Ità verum est quod Prophetâ narrat, Syros è Kire venisse. Certè Jos. K. in hæc verba sic scribit, *Ex Kire venit Tiglathp. qui eos illic deportavit*, ut dicitur 2 Reg. 16. 9. Ut contra Philistæos è Capthor, ità contra Syros similiter è Kiro, vastator venit. Hæc nostra interpretatio si vera est, sequitur Amosum prophetiam suam continuasse ad tempora Achazi, quo regnante illa Syrorum captivitas contigit. Idem etiam efficitur ex Tremellio, qui, licet aliter exponat, affirmat tamen Syros jam antè in Kirum deportatos fuisse cùm hæc concio à Prophetâ haberetur. Quod, nisi Amosus Achazi tempore prophetaverit, fieri non potuit*. Al. In fine versûs repetendum est verbum *eduxi*, & pro futuro accipiendum, ut hæ Philistæorum Syrorumque liberationes post hanc prophetiam obtigerint¹⁰. Sed præstat in præterito accipere. Nam existimo non semel fuisse liberatos Philistæos & Syros à Domino de manu inimicorum: ut de altera liberatione mentionem fieri in libris Regum & apud Jeremiam quàm de ea quæ ab Amos hîc narratur vero sit propiusse. Non hæc futura, (ut Hebræi volunt,) sed jam facta, putamus, etsi historias has in S. S. non legimus. Laboramus enim librorum Sacrorum, necnon historiarum Syrorum, Palæstinorum, &c. defectu. Sæpe in Prophetis facta legas quæ alibi in S. S. non reperiatis¹¹. Hæc tamen historiæ temporibus Amos notissimæ erant¹².

8. *Ecce, oculi Domini Dei* (sub. sunt, Mer. vel, intenti sunt, Mer. Pi.) *super*, &c. *בְּמַלְכָּהּ הַחַמְשִׁית* In, vel contra, regnum (vel, hoc regnum, JT. Pi. Ephraim¹³; Israelis & Judæ¹⁴: vel, quodque regnum, Ti.) peccati, Mo. M. vel peccans, Mer. JT. D. quod peccavit, P. peccatrix, Pi. peccatis deditum, Ti. sic Pi. Mer. sceleratum, ex habitu peccans¹⁵; peccans, inprimis idololatriâ, quæ peccatum vel *עֲוֹן* dicitur, Exod. cap. 32. v. 21. 1 Reg. 12. v. 30. & 15. 30¹⁶. Hoc generaliter intelligo de quovis Regno scelerato¹⁷: q. d. Deus ostendit se Judicem totius mundi, & scelerum ultorem, idque promiscuè in Israelitis reliquisque gentibus p. Quum vos, si dona mea adimantur, non pluxis mihi sitis quàm aliæ gentes, sed omnes æquali conditione creaverim; & in universum oculos conjicere soleo in Regnum quodcunque quod sceleribus abundat, atque illud disperdere; idem & vobiscum agam, &c. ¶ Et vel, ut, G.) *conteram*, &c.] Qualecunque tandem sit Regnum, & qualibuscunque è majoribus¹⁸. ¶ *Veruntamen* (vel, Nisi quòd, JT. Pi. V. Mer.) *conterens non conteram* (vel, non omnino perdam, Liv. simil. D. Pi.) *domum Jacob* Id est, Israelitas¹⁹. Non delebo internecone, ut delevi alios populos²⁰: servabo reliquias, pios electos. Vide Jer. 30. 11²¹. Regnum delebo, non populum²². [Alii aliter.] Et domum Jacobi omnino non delebo²³. Ti. Præterquam quòd non delebo, &c. Nondum promittit quicquam, aut mitigat poenam, (nam v. seq. pergit in minis,) sed potius ironica est loquutio. Obliquè hîc perstringit Israelitarum confidentiam. q. d. Ego non parcam gentibus, quæ tamen ignorantiam possunt prætexere: quomodo igitur

tur evadetis vos, qui edocli estis, &c? quomodo vultis me vobis esse obnoxium, nè puniam vos?

9. *Et concutiam*, &c. *וְהִנָּחֵלְתִּי* Et (vel, Sed, Ca.) *agitabo*, vel *exagitabo*, (vel, *ventilabo*, o. *dispergam*, Ch. Ar. sic Sy. vel, *vagari faciam*, P. M. sim. Mer. *commovere faciam*, Mo. mandato meo commovebo huc illuc: agitando commovebo ac dissipabo²⁴: agitandam curabo²⁵;) per (vel, inter, Pi.) omnes gentes, Calv. i. e. per diversa loca²⁶: in toto enim Oriente dominabantur Assyrii, qui decem Tribus (de quibus primariò loquitur, etiam ad Judæos quoque hæc pertinent,) in Mediam, Persiam, &c. transtulerunt*. ¶ *Sicut*, &c. *כְּאֶשֶׁר יִנּוּעַ בְּכִבְרֵי* ¶ *Quemadmodum agitur* (Heb. *אִגִּיתִּי*, Pi. i. e. ut agitari solet²⁷. Impersonaliter. Vel, *vagatur*, P. *ventilatur*, o. *cribratur*, Sy. Ar. *convolvitur solet*, Ch. sub. *granum*, M. vel, *frumentum*, sive *tritici*, Ti. Ch. Mer. &c.) *in cribro*, (vel, *vanno*, Ti. Pi. potius, *in ventilabro*, in quo lapides ab inutili pulvere segregantur. Ostendunt sequentia²⁸.) & non cadet (vel, nec cadit, i. e. cadere solet²⁹;) *lapillus* (vel, *fasciculus*, Ti.) *in terram*, M. &c. Præcedentem promissionem de piis servandis confirmat hæc similitudine³⁰. Dum vano purgatur & ventilatur frumentum, pulvis & aceres tritici è vanno decidunt³¹, servantur autem in solidum quæ puriora sunt³²; grana³³ & quæ graviora sunt (ut si sint aliqui scrupuli sive lapilli) in cribro remanent, nec in terram recidunt. Sic Domino (velut utraque manu cribrum) tenente terræ margines & omnes regiones, agitabuntur huc illuc Israelitæ³⁴, ubi peribunt improbi, electi verò servabuntur³⁵. Sic etiam viri boni, quanquam communis mali participes, ab exitio servabuntur³⁶. Etiam in N. T. electi granis tritici, impii & reprobi paleis, comparantur³⁷. Al. ità ut non decidat *lapillus* (i. e. granum tritici, sic dictum propter pondus respectu paleæ³⁸;) *in terram*, JT. Pi. i. e. ut grana singula vanno agitentur, h. e. ut Israelitæ singuli (& Judæi³⁹) ab hoste affligantur⁴⁰, ut nemo immunis sit*. Dicit Deus se electos variis exiliis & afflictionibus quasi cribro vexationis agitaturum, ut illis exerciti magis magisque purgentur, ità tamen ut nè unus quidem pereat. *Cribrum* hîc, similiter ut Luc. 22. 31. afflictioni notandæ servit; ut *ignis* Zach. 13. 9. sub cuius similitudine idem ibi dicitur quod h. l. similitudine cribri⁴¹. *לִיגָר* (à *לָגַר* ligare) significat colligationem, Gen. 42. 35. hîc autem *granum* solidum⁴². Propriè est, *fasciculus* simul colligatus: item *sacculus* in quo lapilli ponderum ponuntur; indèque synecdochicè *lapillus* ponderis, vel quavis *lapillus*, sive *scrupulus*, quales interdum in tritico, dum cribro purgatur, reperiuntur⁴³. Vide ad Prov. 20. 17⁴⁴. Si cui durior videatur hæc similitudo, quia lapilli ex frumento removeri & abjici solent, sciat Prophetas non semel de una metaphora transire ad aliam, cùm utraque est nota, & rei subjectæ congrua. Cùm itaque Ecclesia modò agro ac semini, modò domui, assimiletur; ad priorem metaphoram alludere potest in priore membro, ad posteriorem in posteriore⁴⁵.

10. *Morientur omnes peccatores*, &c.] i. e. Major pars⁴⁶: nam aliqui evaserunt*, iudicio Domini reservati, quod perinde est ac si periissent⁴⁷. Peccatores, i. e. homines flagitiosi, qui Prophetis credere noluerunt; ut sequitur⁴⁸. ¶ *Qui dicunt*, Non, &c. *לֹא תִישׁ וְתִקְדִּים בְּעֵרְנוּ הָרָעָה* Non accedet, Mo. (vel, *appropinquabit*, P. Mer. vel, *assuetur*, JT. Pi.) *nec anticipabit*, vel *antevertet*, (vel, *præoccupabit* horam, M. vel, *occupabit*, D. *præveniet*, sive *accelerabit*, V. vel, *obviâ veniet*, Pi.) *nos* (vel, *super nos*, Mer. circa nos, Pi. vel, *propter nos*, Mo. P. M. Calv. q. d. Non propter scelera nostra hoc accidit, sed casu⁴⁹. Vel, hoc dicunt, propter nos non veniet; q. d. Nobis tamen non erit commune hoc malum cum reliquis, quia quodam privilegio muniti sumus⁵⁰.) *malum*, Ti. D. &c. i. e. vexatio, calamitas⁵¹: vel, *hoc malum*, JT. Pi. D. nempe quod Prophetæ minitantur⁵². Securi sunt, securè peccare pergunt, Domini iudicium & Prophetarum minas contemnentes, quasi in suum populum non sit sœviturus Dominus, &c.⁵³. Al. Verba hæc transitivæ conjugationis intransitivè præter morem explicant Pagn. Jun. &c. Ego autem locum sic verito, Ne admoveas neque adducas super nos malum. Invehitur in profanos, qui, quòd securè & sine interruptione in peccatis

peccatis degerent, tantum sibi in Deum imperii sumebant, ut & prohibere audent nē indictum malum admovent & immitteret.

11. *In die illa*] i. e. Postea : quomodo & nō sumi ostendimus alibi *. Vel, *Tempore illo*, JT. Pi. quo scilicet Israelitæ in exilio erunt. Tempore redemptionis. *Die illo*, à Deo latè indicato, Gen. 49. 10. Dan. 9. 24. & præcisè constituto, Joel. 2. 28. & 3. 1. Gal. 4. 4. Tempore N. T. sive Messia; de quo etiam intelligunt saniores Judæi; non tempore reditus à Babylone. Nam, 1. de Israelitis loquitur, non de Judæis. 2. Ante Christum hoc non fuit impletum. Imperium quidem habebant Zorobabel & alii; sed quale? precarium & tributarium. 3. Mos est Prophetarum, post minas promissa & solatia addere, & Christum proponere tanquam unicum dissipationum omnium remedium, & promissionum fundamentum, 2 Cor. 1. 20. 4. Omnes Prophetæ in Regnum Christi definunt, si conferre placeat. Itā Joel, &c. 5. Citatur hic locus Act. 15. 14. &c. ¶ *Suscitabo* (*erigam*, sive *excitabo*, V. Mer. D. Ti. &c. *restaurabo*, D.) *tabernaculum* (*tugurium*, Pi. Tar.) *David*] Id est, domum Davidis in Zorob. 2. Vel, *regnum domus Davidis*, Ch. sic Mer. Liv. &c. sive, Regnum Messia. Quod *tabernaculum* vocat, vel, 1. quod eo Israelitæ quali tentorio ab hostibus tegebantur; vel, 2. quia ampla illa Davidis Regia per calamitates videbatur in tuguriolum redacta. Quod spiritualiter intellige de corrupta apud Judæos Gentēque Religione, quam Christus instauraret. Ecclesiam Christianam. *Tabernaculi* vox de Ecclesia usurpatur, tum militante, Psal. 15. 1. & 27. 5. & 84. 2; tum triumphante, Luc. 16. 9. Apoc. 21. 3. *Tabernaculum* vocat *Davidis*, vel, quod ille statuisse Templum condere: vel, quod illi promissiones factæ sunt de semine ejus: vel, quod Christus sæpe appellatur *David*, ut Jer. 30. 9. Ezech. 34. 24. Hos. 3. 5. & Psalm. 21. 1. Ezech. 37. 24. Regni hujus dissipati instauracionem sub Christo fore significat. *Erigam*, nempe spiritualiter, per prædicationem Apostolorum, &c. ¶ *Quod cecidit*] Vel, *quod cadit*, P. *quod ruinam minatur*, V. *collabascens*, Q. in Mer. Sed malim, *collapsum*. Sic enim Benoni pro præterito, præposito He hajediah, sumitur. ¶ *Et, &c.* [*וְיָרֵדוּ אֶתְּרֵיכָן*] *Et sepiam* (sæpe scilicet, vel maceris), *rupturas* (vel, *ruinas*, G. ex o.) eorum, JT. Mer. nempe Israelitarum. ¶ *pro* [*וְיָרֵדוּ*], ut aliās. P. Fœmineum pronomen refert antecedens subintellectum fœmineum, nempe *congregationem Israelis*: quo indicat quid per *tabernaculum* significaretur. Vel, *eorum*, Pi. Tar. nempe sepium, sive maceriarum; vel, Ecclesiarum particularium. Relativum sine antecedente. ¶ *Et, &c.* [*וְיָרֵדוּ אֶתְּרֵיכָן*] *Et diruta* (vel, *subversiones*, M. simil. Ti. JT. Pi. *ruinas*, V. Mer.) ejus (Vel, 1. *Tabernaculi*. Non placet, quia [*וְיָרֵדוּ*] est gen. fœmin. Vel, 2. *Davidis*: quod pronomen hic est masc. Vel, 3. *populi*, Israelis. ¶ *Suscitabo*, P. &c. vel, *erigam*, Pi. ¶ *Et, &c.* [*וְיָרֵדוּ אֶתְּרֵיכָן*] *Et edificabo* (vel, *instaurabo*, Mer.) *illud*] *Tabernaculum* scilicet, cuius jam meminerat. Vel, *illam*, supple, *urbem Jerosolyma*. ¶ *Sicut in diebus antiquis*] Qualis olim fuerat, sub Davide & Salomone, cū maxime floreret Ecclesia, & purus Dei cultus: per Christum. Una enim & eadem est omnium temporum Ecclesia & fides, idem cultus. *Rupturæ & ruina* sunt falsi cultus, errores, &c.

12. *Ut possideant* (Non quidem externā possessione, ut Judæi somniant; sed spiritualiter, eos adducentes ad Dei cognitionem & cultum. Possideant, nempe Israelitæ. Confer Esa. 14. 2. Sed quomodo dicuntur hi hæreditare Gentes, quæ pari cum illis jure fraterno utuntur, & cū utrique in unum Regnum coaptati Christo subiecti sint, & ab eo possessi, Ps. 2. 8. & eorundem bonorum cohæredes, Eph. 2. 14. &c. Resp. Gentes subigendæ dicuntur, & Christo, tanquam Capiti summoque Regi, & Israelitis, ut ministris Christi, quorum operæ usus est ad Gentes convertendas. Apostoli enim, Gentium doctores, Israelitæ erant, quibus Evangelium prædicantibus Gentes se submiserunt. *reliquias* (Sic vocat, quod multi perierint, nempe increduli in Christum.) *Idumææ*, (Quod factum Hircani tempore, Joseph. 13. 17. *Idumæorum* meminit, quia vicini erant, unde major occasio nocendi; & quia, quum fratres Ju-

dæorum essent, illis tamen infensissimi essent. At Abdi. Met. v. 18. dicit, *Non erit superstes domui Esau*. Sic concilio. Omnes veri Idumæi delebuntur: Qui autem supere-runt non erunt Idumæi, sed ex Idumæis Christiani. D. et fient. & omnes nationes (reliquas sc. eod. quod, &c.) Vel, Mer. super quas invocatum est nomen meum, D. ex o. sic G. Vel, 1. q. D. penes quas olim fuit veri Dei cultus. Quales sunt Ismaelitæ, Ammonitæ, Moabitæ, quorum non exiguas partes subjecere sibi Maccabæi, Joseph. 12. 11, 12. Vel, 2. q. G. quas Dominus decrevit suo nomine vocandas, quas etiam in suum populum est adlecturus & accensurus: quæ, Q. in populus & filii Dei dicuntur. Hæc autem gentium de-Mer. nominatio possessionem illam sequitur de qua principio versūs loquebatur. Tunc enim illis hæc appellatio tribui cœpit cū primū Christo subditæ fuerunt. Simile Dan. 2. 21. *Dat sapientiam sapientibus*, nempe illis qui ex dono Dei sapientes facti sunt. Vel, quia in-vocatum erit (vel, sit, Vulg.) nomen meum super ipsas, Calv. sic Vulg. Dicitur enim Israel eas possidere hoc scilicet jure & titulo, quod Gentes, quæ prius extraneæ erant, in familiam Abrahami & corpus Ecclesiæ infererentur. Itā 788 est nota causalis. Vel, quæ vocantur de nomine Calv. meo, Pi. vel, ii super quos vocatum est nomen meum, Mer. sic Calv. D. i. e. qui de meo nomine appellantur; nem-Mer. D. pe posterius Abrahamæ, meus populus, aut Christiani, Calv. Apostoli eorumque successores usque ad finem mundi. Mer. D. Impleta enim hæc sunt, quotidie implentur, & implebuntur usque ad finem mundi. Est verborum trajectio. Mer. Ordo & constructio, *Ut illi super quos invocatum est no-Mer. men meum possideant reliquias Edom & omnes gentes*. D. Hanc interpretationem, quæ & Hebræorum est, præfero, quia ex Judæis salus, & promissiones ad Israelitas primū pertinent; inde ad Gentes propagantur. Propterea notanter dicit, *Ut ii qui nomine meo vocantur* (nam propter eos hæc dicebat,) possideant & recuperent quæ amiserant, & quæ quondam Davidis fuerant. Non possunt hæc referri aut ad Ezechia tempora post cladem Sennacheribi, ut vult AE. aut ad reditum ex Babyl. (quia multo ampliora hic pollicetur quàm tunc facta sunt) sed ad Messia Regnum, de quo & Talmudici exposuerunt, & AE. veritate coactus, locum hunc fatetur de Messia esse apertiorē. Al. *Ut heredes sint* Met. cum reliquiis Edomi, & omnibus gentibus quæ vocantur de nomine meo, JT. i. e. Ut Gentes communi cum Judæis hæreditate perfruantur, & communem Patrem invocent. Sic interpretamur ex Act. 15. 17. Sed verbum *ut* quum regit *ut* significat possidere; & *ut* tunc valet articulum accusativi casus, non autem præpositionem cum. Nec verbum illud absolute valet, *heredem esse*; nec tantū refertur ad rem quæ possidetur, sed etiam ad personas, ut patet ex Deut. 9. 1. & 11. 23. &c. Hæc autem possessio seu acquisitio intelligenda est de subiectione spirituali sub jugum Christi. Al. Verto, *Ut possideant reliquias Edom, &c.* Causam versionis & pleniorē totius loci explicationem vide ad Act. 15. 17. D. ¶ *Dicit Dominus faciens hæc*] Qui dicit, idem & faciet, quia omnipotens est, nec fallere solet. Opus hoc Mer. Divinum erit, non humanum. Quare de certitudine D. et ejus non est dubitandum. [Ca. versum sic reddit, *Ut possideant Idumæorum omniumque à me denominatarum* (Jo-vanarum, h. e. mearum,) *gentium reliquias*, inquit *huius rei auctor Jova.*]

13. *Dies veniunt*] Tempora haud dubiè eadem cum superioribus, Messia, &c. ¶ *Et, &c.* [*וְיָרֵדוּ אֶתְּרֵיכָן*] Met. Et (vel, ut, Ti. sic Ca. quando, D. quibus, JT. Pi.) accedet (vel, attinget, Mo. JT. Pi. sic Ca. apprehendat, Ti. applicabitur, M. admovebitur, admovebit sese, (est enim Niphāl,) i. e. quibus appropinquabit, arator ad messorem, P. Mo. &c. Arator messorem subsequetur suo ordine. Duo significat. 1. Singula suo tempore pro-ventura: ut nulla vis cœli prohibeat quin primū messis tempesta sit, post eam aratio, arationem se-mentis, sementem vindemia suo justo tempore conse-quatur. Vide Levit. 26. 5. 2. Incredibilem rerum omnium copiam. q. d. Tanta erit frugum demeten-darum copia, ut vix messes (quæ ibi mense Aprilis aut Maio fieri solet) absolverint ante arandi tempus, quod erat sub Autumnum. Insignis hyperbole. Per bona autem externa hic intelligenda sunt interna & spiritu- alia.

Mer. sim. alia dona, &c. ut hæc opponat ei fami ac siti Verbi
Calv. Pi. Domini quam supra descriperat. Accommodat sty-
* Mer. lum veteri populo, & balbutit tanquam cum pueris.
* Calv. Adjiciuntur tamen & externa bona, juxta Matt. 6. 33.
* Mer. ¶ Et calcator uvæ (i. e. vindemiator: nam is quoque
ex uvis calcando vinum exprimit:) mittentem, &c.
D. שֹׁמֵר הַיֵּינֶקֶט Satorum, J. T. Pi. D. portantem (vel, pro-
jicientem, Mer. Sic verbo שֹׁמֵר utuntur cum voce שֹׁמֵר,
pro, beneficium conferre. Vel, efferentem in agrum, M.)
* Mer. semen, D. ad verbum, trahentem (vel, protrahentem, ut
* Tar. Psal. 126. 6.) semen, Liv. Mer. Mo. Periphrasis fatis-
oris est, qui à canistris semen extrahit, & tractum projic-
* Liv. sim. cit. Verbum hoc ductum (ut Hebræis sæpe fit) à sig-
Mer. nificatione peculiari nominis שֹׁמֵר, quod significat tra-
* Mer. ctum, protrahentem, &c. Job. 28. 18. Sensus, Post vin-
* G. demiam erit satio. Durabit vindemia (quæ ibi fiebat
mense Augusto, aut sub initium Septembris,) usque ad
* Mer. solitum sementis tempus. ¶ Stillabunt (Stillare
* Idem. facient) montes dulcedinem, D'DY Mustum, Mer. Pi. &c.
succum dulcem, Ti. Significat omnem liquorem expressum,

vel ex uvis, vel ex pomis, &c. & per antonomasiam,
mustum. qu. d. Maxima vini erit copia. Vineæ in
montibus plene erunt uvis. ¶ Et omnes colles cul-
ti erunt] Heb. liquefient, Mer. P. sic Ti. resolventur, in
humorem abibunt: vel, antè aridiores & asperiores &
steriles, jam remollescent, unde culti erunt, ut Ch. Vulg.
& o. vertunt. Fluunt, nempe lac, ut Joel. 3. 18.
Colliquefient, scilicet ex musto quod fluet ex uvis.

14. Et convertam (i. e. Asseram in libertatem P. Vel,
Ubi reverti fecero, G.) captivitatem, &c.] Promissio hæc
ad solos electos dirigitur; nec de externa, sed interna
& spirituali, reductione agit, &c. ¶ Aedificabunt
civitates desertas] Alias etiam præter Hierosolyma.
Sensus est, qu. d. Instauratio erit Ecclesiæ & cultus
Dei.

15. Et plantabo eos, &c.] Firmis sedibus locabo,
Ezec. 17. 5, 22. ¶ Non evellam, &c.] Nempe, dum
in pietate perstabunt. ¶ Dicit Dominus Deus tuus]
O Propheta, ut hæc dicas ad Israelitas. Vel, tuus, ô Is-
rael. Apostrophe est.

SYNOPSIS

Criticorum aliorumque Commentatorum

IN

ABDIAM.

V. G. Pi. 1. VISIO Abdiæ] i. e. Prophetia. Ità enim sæpe
generaliori significatu hæc vox ponitur. Varia
fuisse notant Prophetiæ genera, Insom-
nium, Afflatum Spiritus Sancti, sive Epistola, Familia-
rem in os colloquutionem, & Visionem; quæ erat prophe-
tiæ modus quo Deus alicui vigilanti, vel in ecstasi
raptò, aliquid revelavit. Quis hic Abdias fuerit, aut
quando vixerit, sive scripserit, non constat. Nostri,
post Hebræos veteres, putarunt hunc illum esse præse-
ctum Achabi de quo legitur 1 Reg. 18. 3. Sed nullo
certo nituntur fundamento. Aiunt eum etiam fuisse
Idumæum, & postea profelytum. Sed non temere cre-
dendum est iis qui in comminiscendis fabulis audaces
semper fuerunt. Fuit hic coævus Osee, Joeli, Amoso,
& iis qui sequuntur. Quam sententiam probat horum
Prophetarum ordo in Hebræis codicibus. Multa ex hoc
vaticinio sumpsere Jeremias, c. 49. & Ezech. c. 25. quia
Idumæa qualia hinc prædicuntur Sennacheribi tempo-
ribus passa est iterum per Nabuchodonosorem. Itaque
in re pari paria usurpantur verba. Potius fuit coævus
Jeremiæ & Ezechielis; ex collat. Jer. 49. & præcipue
ex Abd. v. 11, 14, 16, 20. ubi captivitatis Jerof. mentio
fit, & Idumæorum odii tunc declarati. Ea autem Jere-
miæ & Ezechielis ætate contigit. Forfan ille erat de
quo 2 Par. 34. 12. Sed non ausim affirmare. Satis est,
quod constat hunc Prophetam fuisse. ¶ Hæc di-
cit, &c.] Sic auctoritatem & fidem sibi conciliat, quia
nihil humanum afferret, sed Divinum, &c. ¶ Ad, &c.
¶ Ad (vel, contra, M. vel, propter, V. vel, de, J. T. Pi. Liv. V. ut
sumitur Gen. 20. 13. Dic de me;) Edom, Mo. P. Mer. vel, ipsi
Edom, Ti. Mer. i. e. populo Edom. Idumæorum exitium hinc
prædicatur ob magnam crudelitatem odiumque eorum erga
Israelitas. Occasio & scopus prophetiæ talis erat. Gravis erat
& dura tentatio, quum Israelitæ, electus Dei populus, vi-
derent posteros Esau opibus & potentiâ florere, ipso-
rumque gravissimis afflictionibus applaudere, Psal. 137.
v. 7. Nè ergo Israelitæ horum sortem præferrent suæ,

ideoque à fide deficerent, &c. eorum excidium prædi-
cit. Idumæos hinc intelligunt juxta carnem, quorum
excidium hinc prædicat, sive illud sub Josaphato, 2 Par.
cap. 20. sive aliud longè post sub Maccabæis; quum ita
subacti sunt Idumæi, ut omnes sese circumcidere & Do-
minum agnoscere coacti fuerint. Hoc verum: sed levi-
ora hæc sunt quàm ut tam augustæ prophetiæ conveni-
ant. Longè aliud eum certum est respexisse. Ad Chri-
stum ergo hæc referenda sunt, qui etiam juxta Hebræ-
os Talmudicos Prophetarum finis & scopus est. Ut
ergo nomine Israel omnes pii sæpe comprehendun-
tur, Joel. 2. 27. Amos. 3. 1, 2; ita, contra, sub nomine
Edom intelliguntur omnes falsi fratres ac hostes Eccle-
siæ, tam Antichristus quàm alii tyranni. Hic ergo
Propheta unà cum Antichristi exitio salutem & resti-
tutionem Ecclesiæ pollicetur, &c. Quod de Idumææ
everfione sub extrema tempora Prophetæ dicunt, de
Roma dicunt. Certum est Hebræos veteres, etiam an-
te Christum, Idumæorum nomine Romanos censuisse,
quod illi, cum orbi imperarent, Legi Judaicæ, h. e. Do-
mini, adversarentur. Et Hebræi hodie eo nomine Ro-
manos intelligunt; nec tam illos, quàm Christianos om-
nes, quod Romæ summus Pontifex sedeat, ex quo jam-
diu pependit Ecclesia Christiana. ¶ Audiatum (vel,
Rumorem, V. Pi. D. Mer.) audivimus à Domino] Sub
profetiam, D. Pi. Decretum quasi pronunciatum à Deo.
Vide Jer. 49. 14, &c. Vox hæc est vel, 1. Abdiæ ip-
sus: ut sit plur. pro sing. Vel, 2. Prophetarum om-
nium, Abdiæ, Isaïæ, Jeremiæ, Amosi, aliorumque,
qui contra Idumæos vaticinati sunt. Prophetarum
omnium vox est, ita decretum à Deo, ut quicumque po-
pulum Dei divexant ab omnibus tandem sint perden-
di. Vel, 3. populorum qui jam accincti erant ad præ-
lium, & armis fidei ac potentiæ armati, nè Antichri-
sto succumbant. ¶ Et, &c. "וְיִצְרֵל" Et (vel,
Nempe, Pi.) legatus (vel, legatum, Ti. Pi.) in (vel, ad,
P. per, Mer. vel, inter, M. Mer.) gentes missus est, Mo.
Mer. P. jam scilicet: vel, missum esse, Pi. Vel, 1. à Deo:
vel, 2.

† Pi. vel, 2. à Nabuchodonosoro †. Hypotyposis est, quā futuram calamitatem quasi jam præsentem figurat; ut
 * Liv. Jer. 4. 19, 21. q. d. Certissimum est instare excidium Idumææ; jam enim missus est legatus. Legati autem
 * Mer. five feciales ad indicenda bella mitti solent. Per le-
 * Hi. in gatum hinc intelligunt. vel, 1. Christum; vel, 2. An-
 Mer. gelum incitatore Affyriorum, ut postea Chaldæo-
 * G. rum; vel, 3. Jeremiam, per quem misit [Deus] Na-
 * L. buchodonosorem; vel, 4. instinctum Divinum, quo
 * Mer. ex motæ gentes bellum suscipiant. 5. Ego figuratè in-
 L. telligo; q. d. Velut jam missus est legatus. Gentes
 * Mer. ex hinc vocat, quibus usus erat Dominus tanquam flagellis
 He. contra Idumæos. ¶ Surgite, (vel, Agite, Ti. Mer.
 * V. sim. D. Sic etiam aliàs וַיִּקַּח pro hortandi particula, sicut & וַיִּבְרַח,
 * Mer. usurpatur d.) & consurgamus adversus eum in prælum] Vel, ad bellum, sub. ei inferendum, D. Apparatum belli-
 cum innuit. Verba hæc sunt vel, 1. gentium illarum
 * V. sim. D. per legatum admonitarum, se mutuo cohortantium
 * D. ad bellum; vel, 2. legati gentes cohortantis, & sese
 * Mer. D. iis adiungentis; q. d. Ego vobis viæ dux ero.
 * Mer. 2. Ecce, parvulum (i. e. vilem, despectum & abje-
 * Liv. sim. ctum, ut Gen. 32. 10. & Psal. 119. 141. Metaphora,
 V. D. quia parva ferè despiciuntur; unde & res contemptæ
 * V. ex He. parvi esse, sive fieri, dicuntur: contraque honorati ma-
 * Liv. gni vocantur, Jon. 3. 7. Utrumque videre licet Matt.
 * V. sic Pi. 5. 19. dedi (vel, posui, Calv. Mer. reddidi, D. dede-
 M. ram, Ti. vel, dabo, L. K. V. i. e. ponam, vel reddam: præ-
 * Tar. sim. ter. pro fut. more prophetico; q. d. certissime dis-
 Q. in D. ponam: te in gentibus; (vel, inter gentes, profanas sci-
 * D. licet: simulque innuit ipsum à fœdere rejectum esse: & parvum in gentibus, licet exponere, minimum gentium.
 * G. Sensus, Infirmitatem te feci.) contemptibilis (vel, con-
 * D. temptus, JT. Pi. D. sim. Mer. &c. Sed participia passiva
 * V. D. sic sæpe accipiuntur; ut דְּרֹסָבִי abominabilis, & דְּרֹסָבִי
 Mer. &c. condemnabilis. Vel, ut despectus, Ti.) tu es (vel, eris,
 * Calv. JT. Pi. &c. vel, esset, Ti.) valde] Verba hæc sunt Dei.
 * Mer. [Variè explicant.] Exprobrat eis quod tanquam invi-
 * Calv. to Deo insolescerent; quum tamen essent gens ob-
 * Mer. scura & ignobilis, redacta in angustias montium: nec
 Calv. lata fuit eorum ditio, nec celebris regio, nec
 * Calv. magnus numerus. Quid ergo est quod tibi ita place-
 * Mer. ex as, quod sic tete efferas? Al. Comminatio est: q. d.
 AE. Deus violenter in ordinem coget homines illos sine
 * Mer. causa superbos.
 * Q. in 3. Superbia cordis tui (vel, Idolum tuum. Vide quæ
 Calv. ad Jerem. 49. diximus. Id idolum vocabatur כְּשֶׁבֶט, ex-
 * G. cidium hostibus denuncians, quod contra cecidit c.)
 * V. Mer. extulit te; ita. Legerunt per וַיִּשְׁמַח Decipit,
 * Mer. vel decepit, vel seduxit, te, M. P. Ti. JT. Pi. &c. ut, cum
 * Mer. minimus sis, te maximum esse credas. ¶ Habitan-
 * Idem. tem, &c. שָׁכֵן בְּהַרְרֵי אֶדְוִי Habitatantem (vel, eò quod
 * V. D. habitas, G. vel, eò qui habitas, JT. Pi. sic Mer. P. Hebr.
 * Q. in V. qui habitat; 3. perf. pro 2.) in scissuris, sive fissuris,
 (à וַיִּפְּץ: vel, in gyris, sive circuituibus, à וַיִּפְּץ: sig-
 * G. nificat circumferentiam; qu. d. in cacumine rupis: vel, cavernis, G. Ti. munitionibus, P.) petra, Mo. M. Mer.
 * D. V. &c. vel, petrarum, Ti. D. sic G. Arabiæ Petræ
 * G. scilicet. q. d. In locis & naturâ munitis, & arte; in
 * M. Mer. arcibus inaccesis. Erat Idumæa regio petrosa & mon-
 * Mer. tosa, Ezec. 35. 8. & ita ardua rupium altitudine muni-
 * Liv. ta, ut invia & inaccesia videretur. Hinc nata securitas
 * Mer. & inanis confidentia. In præruptis rupibus urbes ha-
 * D. bebant. Aut petra dicit, pro, petrarum, per heterosin
 * Tar. numeri: aut petra, i. e. montis Scir. Quod pertinet quod
 * D. Tar. in Jer. 49. 16. est וַיִּפְּץ cum articulo. Erat & urbs Idumææ
 * D. ex Petra dicta. וַיִּפְּץ est Benoni Kal P, pro וַיִּפְּץ, vel, per
 * Mer. paragonem; vel, rō adjectum in talibus habitum denotat, q. d. qui fixam & statam sedem ha-
 * D. bes, ut in Psalmis, וַיִּפְּץ qui habitat continenter. ¶ Ex-
 * G. altantem, &c. וַיִּפְּץ Celsitudine (vel, in celsitudine, P.) habitationis ejus, Mo. vel, tue, P. sic G. in locis
 * D. celsis atque sublimibus. In altissima habitatione sua, JT.
 * Mer. Pi. sic V. altissimâ sede sua. Per appositionem jungitur
 * D. cum, in scissuris. Ad verb. altitudine sedis sue: quod vel
 * Q. in D. ad scissuras, vel ad petram, referri potest. Al. propter
 * Mer. altitudinem sedis sue: ut subaudiatur וַיִּפְּץ. Al. Ibi, vel
 * Idem. ubi, est sublimis ejus sedes. Subauditur וַיִּפְּץ. Et cujus
 * G. habitatio in editis est, Ti. simil. M. Subauditur וַיִּפְּץ.
 * D. ¶ Quis detrahet me, &c.? Ex locis inaccesis. qu. d.
 * Mer. Nemo. Invictum te putas.

4. Si, &c. וְאִם כִּי אֶתְּנֶה לָּךְ Si (vel, Quamvis, D.)
 exaltares, vel extuleris, (sub. teipsum, V. Si exaltatus
 fueris, V. D. Vel, sub. sedem tuam, Q. in Mer. sim. Glas.
 rhet. p. 474. Vel potius, repete ἀπὸ κοινῆς, ex seq. mem-
 bro, nidum tuum, quod in Jeremia exprimitur *) ut a-
 * Mer. sim. quila, Mer. i. e. Altissimè. Aquila altius cæteris avibus &
 D. volat & nidulatur. In petris nidulatur, testibus Plinio
 * Mer. & Aristotele. ¶ Si inter sidera] Vel, in cælo ipso:
 * V. sic vel, in altissimis montibus, qui contingere videntur
 Mer. D. ipsas stellas. Hyperbole. ¶ Posueris, &c. וַיִּשְׁמַח
 * Mer. Est vel imperativum. Cui repugnat præcedens וַיִּפְּץ,
 D. absurdè enim diceretur, Si inter sidera pone, &c. m. Vel,
 * Mer. infinitivum, (וַיִּפְּץ, pro וַיִּפְּץ, abjecto ה characteri-
 * Mer. stico conjugationis Hiphil: quod non mirum, quum &
 D. in ipso præterito, quod alienius videatur, reperiatur
 * V. וַיִּפְּץ, pro וַיִּפְּץ, Dan. 9. 2.) pro futuro, ut alibi
 * Mer. sæpe: quod minimè mirum, cum & pro præterito po-
 Mer. natur. Infinitum nempe Hebræis appellatur וַיִּפְּץ
 * Mer. fons cæterorum modorum & temporum, quod pro re-
 * Mer. liquis sumi possit; ut in aliis linguis fit. ¶ Inde de-
 D. traham te] Fame. Vide quæ ad similia Jeremiæ. Vide
 * G. Jer. 49. 16.
 * Ca. 5. Si (vel, Num. Hebræi, ubi וַיִּפְּץ interrogat, in
 membro secundo ferè subjungunt ה interrogativum,
 & contra; nisi ubi idem repetitur, ut hinc fit.) furas
 * Mer. intr. issent (vel, advenirent, Pi. venissent, D. venerunt, Mer.)
 * Idem. ad (vel, in, Mer.) te, (i. e. invasisent te.) ¶ accipio pro
 * D. וַיִּפְּץ.) si (vel, aut, M. vel, num, Mo. Mer. sic P.) latrones
 * Mer. (vel, prædones, P. Mer. sim. Mo. vastatores, JT. Pi. sim.
 30 Ti. M.) per noctem] Vel, noctis? Mo. nocturni? P. M.
 Mer. &c. qui noctu ferè grassantur; aut, si die grassen-
 * Mer. tur, id occultè ac velut in tenebris incautos opprimen-
 do faciunt. Dicit, nocturni, quia hi nocte grassari so-
 * Liv. lent: Jer. 49. 9. 1 Thes. 5. 2. Horatius, Ut jugulent homi-
 * Q. in D. nes surgunt de nocte latrones. Hoc genus furum atrocius
 * Mer. est, ideoque gravius à Romanis puniti sunt. Sunt hæc
 * Liv. verba vel, 1. Dei: vel, 2. Prophetæ, qui hinc gen-
 * Mer. tes inducit mirantes Edomi excidium, eique ironice
 * Mer. insultantes. qu. d. Undenam, quæso, hæc tibi accidit
 * Mer. ruina? Non certè à furibus: nam gravius hoc est &
 * Mer. crudelius. Fures quædam tantum surripient, hi om-
 * Mer. nia. Admirativè legendum: q. d. An hostes te im-
 * D. paratum & incautum invadent? Nequaquam: rescies
 * Liv. eorum adventum, qui aperto Marte congregientur
 D. tecum, & tamen non poteris resistere. ¶ Quo-
 * V. modo, &c. וַיִּפְּץ Quomodo (vel, Hec quomodo,
 Pi. O quam, Ca. sub. ergo, P.) succisus, sive excisus, (vel,
 * Mer. devastatus, M. sim. Ca.) es? Mo. M. Mer. P. V. &c. vel,
 * Mer. esset? Ti. Cum, inquit, intellecturus sis adventum eo-
 50 rum, tamen non te præparaturus es: unde hoc ut non
 præparaturus te sis & prohibetur ne excidaris?
 Quantum est istud excidium! Hæc cum admiratione
 dicuntur, & parenthesi includenda sunt. Pertinet
 hoc ad personas, ut quod sequitur v. 6. ad facultates
 eorum. Quomodo ita soporatus es? Ch. Quomodo silu-
 * Mer. isti? Sy. vel, redactus es in silentium? Calv. vel, fies?
 * Mer. vel, propter ignominiam; vel, à Deo excæcatus & per-
 60 terrefactus, ut non audeas inclamare fures tuos. m.
 Quomodo potuisti quietus manere, quum videres ho-
 stes tuos tam violenter prædari? וַיִּפְּץ, propriè, filere,
 deinde, excindere, ita ut omnis una pereat memoria.
 Hinc antiqui silentes etiam pro mortuis dixere. ¶
 * Mer. Nonne furati essent (vel, furarentur, Pi. furabuntur,
 Mer. vel, furantur, M. Mer. furari solent, Mer. Q. in V.)
 * Mer. sufficientia sibi? וַיִּפְּץ Sufficiantiam suam? M. Mo. Mer.
 * Mer. quæ suffecissent sibi? P. sim. Mer. D. Pi. &c. & iis con-
 * G. tenti essent? Confer & hinc illa quæ apud Jer. 49. 9, &c.
 * Mer. Vel, sub. alia relinquentes, V. Ea tantum abstulissent
 * Mer. quæ ferre potuissent; aliis, vel per fatietatem, vel per
 70 oblivionem, neglectis. ¶ Si (vel, Num; Mer.) vin-
 demiatores, &c.] Clementius militum genus intelligit,
 * Liv. qui non avidè, nec omnes, ad necem exquirunt; ho-
 * Mer. stes qui non ob cladem inferendam irrumpunt, sed ut
 * Liv. fruges corrādant. Metaphora à vindemiatoribus, qui,
 * Mer. cum uvæ colligunt, aliquas relinquunt, Deut. 24. 21.
 * Liv. Sic Madianitarum cædes, à qua multi aufugerant, vin-
 D. demia appellatur Jud. 8. 2. reliquiarum verò occisio, va-
 * Liv. cematio. Et superstitēs è gladio racemis post vindemiam
 * Liv. reliqui comparantur, Esa. 17. 6. & 24. 13. Vindemi-
 atores

atores etiam subindè redeunt ad opus. In eo iis similes sunt hæ gentes, ut in priore dissimiles. Gravissimam cladem & irreparabilem ruinam describit: omnia in totum aut excisa aut direpta.

6. *Quomodo scrutati, &c?* [פְּרִיעִי וְשֹׁרֵץ] *Pervestigantur* (i. e. per investigationem reperta sunt: sub. *quæ sunt*, vel *erant*, P. Ti. Mer. Vel, *deprehensi sunt*, M. sub. *thesauri*, M. Pi. ut aperte dicitur sequente membro.) *Esaui*, JT. ut vox *recondita* repetatur è sequentibus. Vel, *Esaui*, Mo. P. M. *ipsius Esaui*, Ti. i. e. Idumæorum. Vel, *Esaui*, Ca. vel, *posterius Esaui*; ut alibi *Jacob*, pro *posteris Jacobi*: vel, *domus Esaui*; ut sit ellipsis [עַי] ut in Mic. 3. 1. *principes Jacob*, i. e. domus Jacob, ex collat. seq. membri. Mutat personam, quod & festivum est & emphaticum; præcessit enim, *excisus es*. Acridus autem pungit quum nominat parentem eorum *Esaui*. *Esaui*, i. e. *Esaui*, ut ad unum omnes intendant. Confer Jer. 49. 10, 11. *Investigaverunt, &c?* [נִבְרַע וְנִבְרַח] *Perquiruntur recondita ejus* P. Pi. Mo. P. M. Mer. &c. *intima & abstrusissima quæque*, etiam quæ in subterraneis cavernis; quæ delitescunt in speluncis: thesauri, sic dicti quod homines eos abdere solent, Matt. 13. 44. vel in usum honorarium, vel ad casus inopinatos, præsertim tempore belli. Hinc dicti *thesauri tenebrarum*, Esa. 45. 3. Vide & Job. 3. v. 21. P. Radix [עַי] in Chaldaismo quàm in Hebraismo frequentior, vixque ter & quater in significato *investigandi* in tota Scriptura occurrit.

7. *Usque, &c.* [עַד הַגְּבוּל שְׁלָחָה] *Usque ad terminum, sive limitem*, (certum, ob He. *hajediah* †. Non addit pronomen, quia terminus pluribus communis erat; illis nimirum communis vel cum hostibus, vel cum sociis. *Ad terminum*, non hostis, sed tuum, sive tuæ regionis. Vel, *terminum suum*. *Apud fines tuos*, G.) *deducunt te*, JT. Pi. vel, *dimiserunt te*. *Dimittere* est, officii causâ deducere. *Te*, i. e. legatos tuos, quos ad ipsos miserat auxilii causâ: hos, inquit, honorificè deduxerunt (pro more) ad fines ditionis suæ, multa promittentes, sed nihil præstantes. Vel, *deduxerunt te ad fines*, quasi illic tecum essent oppugnaturi hostes suos; statuentes secum ibi te deferere, & se hostibus adjungere. Vel, *prosecuti sunt te*, sub. *abeuntem in captivitatē*, etiam cum lacrymis, sed fictis. Vel, *expulerunt*, sive *expellent*, te, i. e. in causa erant ut expellereris. *Emittent te*, nempe in terras externas. *Ejecerunt te*: Longè separabunt te ab habitaculis tuis, ut pro voto suo grassari possint in bonis tuis. *Viri fœderis tui*].

Fœderati tui, Ammonitæ & Moabitæ: vide 2 Par. 20. Affyrii, quos tibi fidos sperabas ob commune in Judæos odium. *Illuserunt tibi* Vel, *Deceperunt te*, quod, cum illis fideres, ipsi te hostibus prodiderint, ubi ad regionis fines esset perventum. Promissa non servarunt. *Invaluerunt adversum te* Vel, *Prævaluerunt*, sive *Prævaluerunt tibi*, JT. Pi. Mer. D. Calv. &c. i. e. Tibi persuaserunt ut è finibus tuis exires, ubi ab illis prodereris: vel, Superiores te evaserunt, sese tuis scilicet hostibus adjungentes. Te oppresserunt astu & insidiis. *Viri pacis tue* i. e. Pacati erga te, amici tui, à quibus nihil timebas; quibus fidebas P.

Qui, &c. [וְיָשִׁימוּ מִוֶּרְחָה] *Panem tuum ponent languem sub te*, Mo. *Panem tuum* (i. e. convivium & mensam tuam, quâ utuntur,) *ponent*, vel *posuerunt*, sub te (vel, in loco tuo, tibi supponunt & subjiciunt,) *vulnus*, D. Mer. RS. i. e. Efficiunt tui fœderati & amici ut convicius qui illis tecum est communis tibi sit offendiculo, indè occasionem fumentes te prodendi, quum tua consilia resciscentes hosti aperiunt. Lautas illas epulas quibus à te excepti sunt convertent in tuam perniciem, sive in ulcus perniciosum. *Signum*, Hos. 5. 13. aut *apostema*, seu *latens ulcus*, quod in interioribus sensim generatur, & cibus in stomachum ingestis quotidie alitur. Quin ipsi cibi in pus & saniem degenerant. Al. *Panis tuus sub te vulnus ponet*, Ti. [Ut sit in Hebræo enallage numeri, *ponent*, pro, *ponet*.] Al. *Viri pacis tui* (ut repetatur nomen [וְיָשִׁימוּ] ex præcedente membro: vel, Comedentes *panem tuum*, Buxt. ex K. D. Mer. ex Hi. M. P. V. D. Liv. ut subaudiatur vox [וְיָשִׁימוּ], ex collat. Psalm. 41. 10. ubi exprimitur. Et frequentes sunt in S. S. tales ellipses. Et forsan ed allusit

Propheta. Sic Prov. 20. 1. *Derisor est vinum*, i. e. bibens vinum. q. d. Convivæ, familiares & domestici tui. *Convivæ tui*, JT. Pi. *ponent* (vel, *posuerunt*, Calv. Mer. nam præteritum jam præcessit. Vel, *ponunt*: ut sit hypotyposis. *vulnus* (vel, *ulcus*, putà dissidium: vel, gravem dolorem: vel, offendiculum *) *sub te*, Mer. V. Pi. i. e. tibi supposuerunt vulnus. Metaphora à feris, quibus subjiciuntur retia aut tendiculæ quibus capiantur. Intelligit offendicula supposita & parata Idumæo, sive occulta consilia quibus cum hoste in ejus exitium conjurarent. Alii, quia convictus sit mentio, pulvinorum loco (quorum in conviviis usus erat) suppositum ei aliquid intelligunt quod eum vulneraret; quod eodem nobiscum recidit: i. e. te prodiderunt. Vel, *sub te*, id est, clam te, ut & aliàs sumitur: ut 2 Sam. 3. 12. *sub illo*, i. e. clam illo. Insurgent vulnus tibi imparato nec opinanti. Te inscium & incautum prodiderunt & oppresserunt. Per insidias tibi exitium machinabuntur. *Vescentes pane mensæ tuæ posuerunt offendiculum sub te*, Ch. [Ca. hæc verba cum seq. sic reddit,] *Tui convictores tibi vulnus subjecerunt imprudenti*. Pro pulvinis, qui solent in conviviis supponi, tibi aliquid durum potius, & quod vulneraret, supposuerunt; h. e. te prodiderunt. Foran copula hîc desideratur, & locus sic legendus, *Viri pacis tuæ & panis tui, &c.* [Ità Syrus, *Viri pacis & panis*, i. e. amici ac convivæ, tui sub te posuerunt insidias.] *plaga* dicitur, vel ab *obligando*, quod fasciis obligetur; vel à *frangendo*, quod vulnus solet frangi & deduci, ut extrahatur pus & sanies P. *enim est, recedere*. Al. Lectio recepta dura est: malim ergo, pro *legere*, h. e. vel, *qui pugnant adversus te*, vel, *qui cibant te*: nam [וְיָשִׁימוּ] utrumque significat, *pugnare*, & *alere* seu *cibare*. Sed nulla est necessitas lectionem receptam vellicandi aut corrigendi, (ut ex dictis patet,) quam nemo hæcenus in dubium vocavit. *Non* (vel, *Nulla*, V. Ti.) *est* (vel, *erit*, V.) *prudencia* (vel, *intelligentia*, M. P. Mo. nempe in tractandis rebus bellicis,) *in eo* Ità Mer. V. &c. Mutatio personæ, pro, *in te*. q. d. Cares prudentiâ & sensu communi, qui te à tuis convictoribus proditum non animadvertitis. Aded stupidus es ut non sentias tibi dolum strui. Al. *Cujus* (sub. *vulneris*, JT. Heb. *In quo*, i. e. Circa quod; ut notetur objectum;) *nulla erit intelligentia*, JT. Pi. Tar. qu. d. vulnus quod non senties. *Intelligere*, pro, *sentire*, ut Psalm. 58. 10. i. e. Nemo intelliget unde ortum sit illud dissidium. Nondum intelligit aut prospicit, sed ut piscator ictus demum sapit. Al. Locum ad verbum sic verto, *Usque ad terminum* (regionis tuæ) *deduxerunt te* (migrantem in captivitatem, ut amicum abeuntem solet. Nisi fortè [וְיָשִׁימוּ] absolutè hîc sumatur, sicut sæpe [וְיָשִׁימוּ], terminus, apud Arabes sumitur, pro termino vitæ seu morte; Ad mortem deduxerunt, vel dimiserunt, te) *omnes viri fœderis tui*: (quibus tu filius es: at) *imposuerunt tibi*, (verba dederunt tibi,) *prævaluerunt tibi viri pacis tuæ, panis tui*: (i. e. qui pace tuâ & pane tuo fruebantur:) *posuerunt vulnus sub te non animadvertendum*, vel, *ad quod non est animadvertendo*. Puto [וְיָשִׁימוּ] explicare quod antecessit [וְיָשִׁימוּ], ut sensus sit, *Vulnus tibi moliti sunt*, non aperte, ut prævidere & cavere posses; sed laquei instar sub te posuerunt, sic ut ipsemet vulnus tuum calcâris, nec ad id animadvertere vel attendere potueris. Notum est, nomina sæpe construi ad modum verborum. Sicut ergo verbum [וְיָשִׁימוּ] construitur cum [וְיָשִׁימוּ], & significat passim, *attendere, animadvertere*; sic h. l. eodem sensu [וְיָשִׁימוּ] construitur.

8. *Numquid non in die illa* (emphaticè, q. d. quum vindictæ tempus advenerit; vel, eo tempore quo à tuis prodêris;) — *perdam* (Heb. & *perdam*, Mer. D. Sed hîc abundat, nec copulat, sed tantum convertit. Vel, *valet, etiam, perdam etiam*. Vel, *valet, tum demum*; ut Gen. 22. 4. *Die tertio & sustulit oculos, &c.* i. e. tum demum sustulit. Ità *habet vim maximam*. q. d. Non mirum si hæcenus providi fuerint & prudentes: tunc autem Deus momento omnem prudentiam auferet. *sapientes de, &c.* Id est, vel, 1. augures, ariolos, &c.; vel, 2. consultos & prudentes rerum gerendarum, qui solertiâ valent & experienciâ; vel, 3. gubernatores reipublicæ, qui sapientes erant, Jer. 49. 7. Me.

Metonymia adjuncti, qualis & Jer. cap. 18. vers. 18.
 9. Fortes tui] Bellicosi, & robusti milites, animo virtutisque præstantes. ¶ *Ameridie*, [מֵרִידִי] *Theman*, P. Mo. & *Theman*, J.T. Pi. Ti. Mer. & Idumæa. Synecdoche, pars pro toto. *Teman* erat nomen & montis, & urbis, & regionis, in Idumæa. Quæ sic dicta est, vel, à *Teman* nepote Esau, Gen. 36. 11. v. vel, à situ regionis; nam sita erat ad meridiem Judææ, quæ [מֵרִידִי] nuncupatur, & [מֵרִידִי], tanquam *dextra* mundi pars, quippe Oriens est pars anterior. Vide ad Joel. 2. 20. Meminit *Teman* h. l. & Jer. 49. 7. & Amos. 1. 12. tanquam loci præcipui & celeberrimi. ¶ *Ut, &c.* [וְיָרֶחַ אֶשְׁמֵךְ מִן־הַיָּם] *Ut succidatur, vel excidatur*, (vel, *Quia excidetur*, Calv. sim. M. P. Ti. *Quia peribit*, G. nam [וְיָרֶחַ] potest bifariam exponi: *vir* (vel, *vir præstans*, ut [וְיָרֶחַ] sæpe sumitur: *vir robustus*, seu *fortis*, Ch. & R.S. in D. vel., *quisque*, Ti. J.T. Pi. D. ut 1 Sam. 4. 10. *Fugerunt vir, &c.* i. e. *quisque* *: vel, *omnis vir*, ut desit [וְיָרֶחַ] f. Ut omnes bello apti succidantur, & nemo supersit. *Quisque*, scilicet illorum robustorum h.) *de monte Esau* (i. e. in Schire i: ex monte Seir, qui locus erat omnium munitissimus, multo magis è reliqua regione; vel, pars pro toto: *ab occisione*, Mo. Liv. vel., *sive præstrage*, J.T. Mer. D. sic Calv. vel, *occisione*, Ti. per interfectionem, M. sim. Pi. ob multam stragem, quæ ibi patrabatur.
 10. Et propter, &c. [וְיָרֶחַ אֶשְׁמֵךְ] *Ob violentiam* (vel, *inhumanitatem*, Ca. *iniquitatem*, P. vim, Mer. *rapinam*, Sy. sim. Mo. *injuriam*, V. sim. M. Liv.) *fratris tui* (Genitivus passivè sumitur. Vel, *in fratrem tuum*, P. J.T. Mer. &c. vel, *quæ affecisti fratrem tuum*, Ti. sim. Liv. D. Pi. &c.) *Jacob*] Id est, in Israelitas. Hoc refer ad tempus cum Syri Judæam vastarunt & Hierosolyma obsederunt, 2 Reg. 16. 5. Confer Amos. 1. 11. Paria fecere iterum Idumæi in Judæos cum urbem cepit Nabuchodonosor, ut docent nos Ezechiel 25. 12. & Psal. 137. 7. & paria passi sunt ab ipso Nabuchodonosore. Proditionem & inhumanitatem in Israelem hic notat. Cetera Idumæorum scelera præ hoc nihili fiunt. In singulis verbis pondus est: in voce *violentie*, quod genus vitii atrocissimum est: in voce *fratris* q; qu. d. quem jure naturæ & Divino amare ac juvare debebas; cui communis tecum est, tum origo ab Abrahamo, tum circumcisio; id crimen auget: denique, in nomine *Jacobi*; hic enim & Esau erant fratres, non tantum germani & uterini, sed & gemini. ¶ *Operiet te confusio*] Vel, 1. ut vestis; q. d. Totus, quantus quantus es, pudore suffundèris. Vel, 2. ut vortex aquarum absorptos operit. Al. Facies pudæfactis rubore suffundi solet & quasi operiri. Eadem phrasis Psal. 69. 8. & Mic. 7. 10. & in Pacuvio, *Nam si te tegeret pudor, &c.* ¶ *Peribis* (vel, *Excideris*, Mer.) *in æternum*] qu. d. Non, ut Israel, clade temporali, sed excidio irreparabili: ut comminantur omnes Propheta qui in eos vaticinantur. Amissam salutem nunquam recipies. Obj. At hæc clades post 70 annos reparanda prædicitur Jerem. 25. 9, &c. Resp. Eadem tamen clades æterna fore dicitur Esa. c. 34. v. 10. Jerem. 25. 9. & Mal. 1. 4. Non vult Idumæam postea non fore habitandam, (constat enim contrarium: sed non ab omnibus, (toti enim populo revertendi potestas nunquam facta est,) nec à solis Idumæis, (quia novi eis expulsis successerant coloni, quibuscum commiscendi erant,) nec eo quo ante jure, aut sub priorè reip. forma. 70 autem illi anni non servitutis Idumæorum, sed Imperii Babylonici, finem definiunt, ut constat ex Jer. 25. 11, 12.
 11. In die, &c. [בְּיוֹם עֲמִידָה מִן־הַיָּם] *In die* (vel, *Die quo*, P. sic Mer. &c. vel, *In die enim adversitatis*, M. *Eo enim tempore*, Ti.) *stare te* (vel, *standi te*, M. vel, *stabas*, P. Ti. Mer. Pi. &c. vel, *stas*, Tar. J.T.) *ex adverso*, Mo. Pi. M. &c. nempe fratris tui. Vel, 1. in acie, quasi pars hostium: pugnas contra Israelem. Quomodo metalepticè hoc & similia verba quandoque accipiuntur: vide Psal. 94. 16. Eph. 6. 11. Vel, 2. non procul stabas, attentè observans, cum voluptate, & expectans ejus cladem & excidium; non fratri te adjungens, ut oportuit, sed palam te hostibus ejus adjungens. Habitus hic est spectantis alium in malis,

opemque suam detrectantis. *Stabas è regione*, id est, Liv. non procul ab Israelitis. Curiositatem malignumque v. animum notat hæc statio è regione. In die quæ restitisti contra, o. vel, surrexisti adversus eum, Ar. sim. Sy. ¶ *Quando capiebant* (vel, diripuerunt, Q. in V. sic D. vel, captivum abducebant, V. Mer. sic P. Id. propriè [וְיָרֶחַ] f.) ¶ *Idem alieni* (non, ut tu, consanguinei: Syri, vel, Assyrii, Calv. sim. Mer. five Chaldæi, Jerosolymam Templumque primum exscindentes: exercitum ejus] Sic Pi. &c. Scil. Jacobi, i. e. Judæorum. Populum exercitus instar copiosum; Mer. vel, turmas captivorum. ¶ [וְיָרֶחַ] *Opes, vel facultates, ejus*, Mer. ex Ch. D. Tar. ¶ *Portas ejus*] i. e. Jerosolymæ, ut subjungit b. Expugnabant urbem Jerosalem. Al. Multas Judææ urbes. *Portæ, procuribus*, ut Gen. 22. 17. & 24. 60. Deut. 17. 2. Ruth 4. 10. ¶ *Et super Jerusalem* (i. e. in captivos Jerosolymæ & eorum bonas: vel, super spoliis Jerosolymæ) *mittebant* (vel, *jecerunt*, Mer. Pi. sic Liv. D. &c.) *sortem*] i. e. *Sortes*: h. e. calculos vel tesseras, in quibus res fortienda insculpta erat. Mos hic erat & latronum, Prov. 1. 14. & militum, victorum. Vide Num. 26. 56. Joel. 3. 3. Nah. 3. 10. Virgil. *Æneid.* 3. *O felix una ante alias Priameia virgo—Jussi mori, quæ non sortitus pertulit ullos.* Hic mittebant sortem utri primas in oppugnanda ea urbe haberent, Syri, an Israelitæ. ¶ *Tu quoque* (Emphaticè: q. d. qui frater eras, & vicinust; quem [idcirco] auxiliari & commiserescere oportebat; cui Israelitæ olim pepercerant, Deut. 21.) *eras quasi unus ex eis*] Adjutor eis eras: par eis crudelitate: tete hostibus adjungens, ut illos diriperes; non magis illis parcens quam si ex hostium & exterorum numero esses: opes eorum diripiens, aufugientes prodens, ex collat. v. 13, 14. Particula similitudinis hic veritatem indicat, ut Gen. 25. 33. 1 Sam. 9. 13. Os. 4. 4. & 5. 10. &c. Ex hoc loco perspicitur Obadiam prophetasse post captivitatem Judæorum Babylonicam.
 12. Et non, &c. [וְיָרֶחַ אֶשְׁמֵךְ] *Et ne videas, sive intuearis*, (vel, *Et non spectasses*, G. D. vel, *non aspiceret*, v. debueras, M. sim. P. D. G. Sic illud, *At tu dicis, Alibane, maneres*. Sic fume & sequentia. Ne ergo aspicias, J.T. Pi. cum gaudio scilicet *: ut ex sequentibus liquet. Id valet [וְיָרֶחַ] constructum cum [וְיָרֶחַ], Psal. 37. 34. & 50. 23. & 54. 9. &c. q. d. Ne gauderis: nam quæ placent, aspiciamus; quæ displicent, aversamur.) *diem* (sub. afflictionis, P. vel, in die, P. Mo.) *fratris tui*, Mer. vel, ea quæ eveniebant in die mala fratris tui, G. *Dies, sive tempus*, interdum ponitur pro adjunctis ejus; pro die adverso: ut Psal. 137. 7. Esa. 13. 22. Coh. 5. 20. Mic. 7. 4. Sic & temporis nomen apud Latinos absorbitur sumitur. *Dies* hic, pro die poenæ. Synecdoche generis, & genitivus subjecti. Sed hæc prohibitoria variè exponunt. Consilium dat Idumæis, qu. d. Si hoc exitium effugere velis, ne hoc feceris, &c. Sed nusquam tam rectum consilium reprobis Idumæis daret. Hebræi potentialiter accipiunt; Merito excideris: nam ne affecisses, &c. id est, non debueras hæc facere: hæc nisi admisisses, nunquam profecissæ tibi tam gravia acciderent. Ego nunc hic agnosco, ut, quum prævideat Propheta tantam in Idumæis perfidiam, illis, si emendari possent, quum deplorati sint, dicat amarulentè, ad avertendum eos, quos tamen videt non iri aversum, Ne videas, &c. q. d. Haud quidem deberes, si saperest. Al. Quædam hic subaudienda sunt, hoc modo, *Eras tanquam unus ex eis*, Cum tamen Dominus dicat, *Ne aspicias, &c.* Ità fini v. præced. jungitur. Al. Hæc dehortatio à maleficiis vim habet exprobrationis, quod ista in Judæos exerceant. Quamquam videntur tres versus sequentes aliam admittere interpretationem; ut [וְיָרֶחַ] sumatur pro [וְיָרֶחַ] non *: ut non sit hortatio, sed denuntiatio. Favet [וְיָרֶחַ] nam initio v. 15. Tum sic verito, *Sed non aspicias*, amplius diem fratris tui. Sed insolens videtur, quod [וְיָרֶחַ] pro [וְיָרֶחַ] toties iteretur. Ne spes, &c. q. d. Non est causa cur admodum gaudeas de poena fratris, cum tibi graviora impendant. Debent hæc connecti cum v. 15. & seq. ¶ *In, &c.* [וְיָרֶחַ] *In die* (vel, *diem*, J.T. Pi. sub. inquam, P. vel, scilicet, Mer.) *alienationis* (vel, *alienare*, Mo.) *ejus*, J.T. Pi. Mer. Calv. i. e. exilii ejus: vel, *quo alienatus est*, P. sic M. Mer. à terra sua, & expulsus: vel, *cum alienabuntur*, K. Ca.

Ca. fm. Ca. id est, in alienum solum abducentur. Quando & v. D. Deus videtur à populo suo abalienatus, & populo sua abalienantur bona c. Al. die quo tradidit se, hosti sci-
 Tar. licet d: vel, quo proditus est, Q. in D. Malé: nam 722, quod huic firmando adducunt ex 1 Sam. 23. 7. non significat prodere, ac ne tradere quidem, nisi quia alienatio fit traditione *. Vel, die alieni exitii ejus, i. e. insolite & mirabilis poenæ: qualis hæc erat, Lam. 1. 9. confer & 2 Par. 7. 21. Sic Esa. 28. 21. opus extraneum, id est, mirabile & infuetum. Sic Job. 31. 3. 722 Hebræi omnes raram & inauditam miseriam reddunt. Ad verbum non verterem, alienationis ejus, sed, si liceret, alienitatis ejus. Nam non tam alienantis actionem, quam ipsam rei alienæ qualitatem & conditionem, notat; strange-
 Liv. nels Anglicè f. In die, inquam, quo aliena ei acciderint, Ti. ¶ Super filios Juda] Observa hunc Prophetam Israelitarum mentionem non facere nisi sub finem, sed Judæorum tantum; quasi hæc de excidio Templi vaticinetur g. ¶ In die perditionis eorum] Quo victi fuerint, expugnata urbe h: cum plurimi eorum in agris & in minoribus oppidis perirent. ¶ Non (vel, Ne, Pi. &c.) magnificabis (vel, magnificato, Pi. attollas, Mer. vel, debebas magnificare, P.) os tuum] i. e. Verba tua; instrumentum pro te cuius est instrumentum k. Ne atrocitas & elata l, & contumeliosa m, loquere, in eum scilicet n, afflictis illudens & insultans o. Confer Ezech. 35. 13. Ne ore insolescas q.
 Mer. 13. Neque ingredieris (vel, ingreditur, Pi. &c. ingressus fuisset, hostili more, vel, ut unus ex illis r,) portam populi mei] i. e. Urbem Hierosolymam t, aliasque Judææ urbes: scilicet, ut ei insultes, & prædam cum aliis auferas v. Non irrumperere debueras cum Syris in urbes Judææ ab ipsis captas x. ¶ Et non, &c. 723 ¶ Nec mittant (vel, extendunt se, Pi. sic JT. im-
 Liv. mittant sese: verbum est intransitivum y: injiciantur, Ti. mittere debebant, P. fm. M. extendere se debebant, V. nempe ad opum direptionem, ut Est. 9. 10. Lam. 1. 10. Sub. manus tue, P. Ti. Mer. Pi. Liv. D. ut 2 Sam. 6. 6. extendit, sub. manum suam z. Simil. Job. 39. v. 24. fo-
 Mer. diunt in valle, nempe pedes ejus b. Passim sermo Hebræus attentò lectori relinquit subaudiendum quod facile ex sensu colligi possit c.) in substantiam (vel, robur, Mer. facultates, JT. Pi. exercitum, D.) ejus, Mo. &c. Neve in-
 Liv. vcharis in eorum copias, Ca. Et extendisti manum tuam in ejus facultates, Ch.
 14. Neque stabis (vel, persistas, JT. Tar.) in exitibus; sic o. in Mer. 724 ¶ In dirupione, JT. Tar. hoc est, in vastatione, subaud. ejus, nempe urbis. Huic sententiæ favent & antecedentia & sequentia d. Vel, in dirupione quâ Edomæi, post occupatam à Chaldæis Hierosolymam, Judæam totam infestârunt: confer Psal. 137. 7. Ad rupuram, nempe ut aufugientibus adi-
 Jun. tum occupes ne evadant. Per rupturas enim effugia patent. Vide Amos. 4. 3 e. Ad rapinam, BC. 1. 42. 742. in bivio, M. P. Ti. Calv. Pi. Ch. ad compitum, Mer. i. e. ad viarum divortia sive diverticula g; ad loca ubi mul-
 Mer. sic tæ viæ inter se coeunt h: ut quum latrones in via ope-
 Ca. D. riuntur viatorem i. ¶ Ut interficias eos, &c. 725 ¶ Evasores (vel, superstites, Mer. elapsos, Mer. Ca. Liv. D.) ejus, Mo. P. vel, ex eo, Mer. Pi. i. e. Ut perderes quot-
 Liv. quot evaserant k. ¶ Et non, &c. 726 ¶ Neque prodas, JT. Liv. Sy. sic Pi. V. vel, prodidisses. D. vel, tradere hosti, [repete, debebas,] P. concludas, Mo. Ti. Mer. Tar. sic o. M. nempe in civitate jam occupata l.
 Mer. Ne intercluseris, ut scilicet dedas hostibus m, Chaldæis persequentibus n. ¶ In die, &c.] Vel, idque die adverso. Emphaticè hoc repetit: q. d. Non debueras afflictis afflictionem addere, sed eorum misereri, &c. o.
 15. Juxta (vel, Propè, vel Propinquus, Ti. JT. Pi. Liv. &c.) est (vel, Instat, Mer.) dies Domini (i. e. vin-
 Liv. D. dictæ Domini, ut passim p,) super omnes gentes] Vicinas Judæis q, tui similes præcipuè, & infestas populo meo. Vel, omnes reliquas gentes, quæ non erant, ut tu, con-
 Pi. sanguineæ Israelitis, ideòque minùs peccârunt, nec ta-
 Mer. men impunitæ erunt: quid ergò de te futurum putas? Argumentum est à majori ad minus v. Occasione Idu-
 Liv. mæorum & aliis gentibus exitium prædicat hoc versu & seq. ¶ Sicut fecisti, (scilicet Judæis, sub. sic, ut Prov. 11. 22. Matt. 6. 10 y.) fiet tibi] Idem confirmatur

Ezech. 35. v. 15. Justè Deus maleficis par pari rependit. Hinc talio dicitur, & Græcè, ἀνταποδοῖς, quòd, qualia quis fecerit, talia patiatur. De quo vide præceptum Dei Levit. 24. 17, &c. & dictum Christi Matt. 7. 1, 2. & exempla, Jud. 1. 6. & 8. 19. Seneca de inferiorum poe-
 Liv. nis, Quod quisque fecit, patitur: autorem scelus Reperit; subque præmittitur exemplo nocens *. ¶ Retributionem tuam, &c.] i. e. Quæ aliis intulisti. 727 ¶ In inferre & laceffere interdum significat, non semper, referre. Vel, quod malim, mercedem malorum quæ iis intulisti z.

16. Quomodo enim bibistis super montem sanctum meum] h. e. Mihi sacratum & dicatum. In monte Sion, id est, in urbe Hierosolyma b. Exponunt vel, i. de Idumæis c. Ut vos Idumæi d, vos extranei, deletâ Hierosolymâ *, bibistis, i. e. bibendo lætari estis f, & præ lætitia convi-
 Liv. vati g, & triumphos sive tripudia egistis h, super mon-tem, i. e. ob excidium montis, i. e. Templi mei i. Id quod, etsi nondum acciderat, per prolepsin tamén mo-
 20 re prophetico hic per præteritum dicitur k. Al. Quo-
 modo vos biberitis calicem iræ meæ propter montem, &c. i. e. propter Judæam à vobis laceffitam *. Vel, 2. de Judæis l, ad quos apostrophem facit m, quos deinceps ad finem capitis solatur n; quorum supplicium hic con-
 30 fert cum supplicio gentium q. d. Si Deus suis peccan-
 tibus non parcat, nedum alienis. Confer Jerem. 25. 29. 1 Pet. 4. 17 o. & præcipuè Jer. 49. 12. ubi eodem hoc argumento utitur contra Idumæos p: unde constat hunc esse loci sensum, Ut populus meus Sione bibit, ita & vos bibetis, &c. q. Sicut, inquit, vos Judæi, mi popule, (propterea addit, in monte meo, &c. i. e. in Templo meo & urbe,) bibistis, calicem scilicet, id est, afflicti estis per Nabuchod r. Qui puniuntur bibere dicuntur, tum in S. S. Ezech. 23. 32. Matt. 20. 22. tum in Plauti Casina, Indè foras tacitus exeo cum ornatu quo vides, Ut senex hoc eodem poculo quo ego bibi biberet. Metaphora sumpta videtur à conviviis, in quibus quantum quisque, & quo modo temperatum, biberet præscribebat sympoliar-
 40 cha: id quod bibentibus molestum esse poterat, vel à mensura, si major quàm ferre possent; vel à potu, si vel tenuior, vel fortior, vel amarior, vel acerbior, esset. Ita-
 que liberati ab hac bibendi lege pro magno id com-
 modo habebant, teste Horat. sat. 6. lib. 2. Siccat ina-
 Liv. quales calices conviva, solutus Legibus insanis — t. [Ti. verba sic reddit, Sicut, vos qui estis in monte sancto meo bibistis.] ¶ Bibent omnes gentes] Cæteræ; quas hic cum Idumæis conjungit: Philistini, Moabitæ, Dama-
 Mer. sceni, atque alii v: ne vos solos fore putetis. Ità præ-
 Liv. munit Judæos adversus eventura, &c. x. Ità gentes vi-
 50 cissim potabuntur, h. e. delebuntur: ita ut de eis, sicut de Hierosolyma, potari possit. Ad verb. potabunt gen-tes: quod passivè accipiendum, ut in illis Christi, Num-
 quid accendunt, &c. y pro, Numquid accenditur, &c. & Non ponunt vinum, &c. i. e. Non ponitur v. Quum v. præced. gentibus propinquum diem Domini minatus esset, ac dixisset fore ut idem ipsis contingeret quod Ecclesiæ fecissent, videtur id omnino postulare ut nunc sensus sit, Sicut vos & aliæ gentes bibistis & deglutivi-
 60 stis populum meum in monte meo sancto, sic vicissim bibent omnes populos, &c. i. e. bibentur omnes gentes, biben-
 tur, inquam, & epotabuntur sive absorbeantur. 728 ¶ & 729 ¶ sumo impersonaliter, & 730 ¶ in ac-
 cusandi casu, ut in Evangelio, Hæc nocte auferent animam tuam, i. e. auferetur anima tua t. ¶ Fugite] Donec
 Liv. profum pereant z. Vel, continenter, sine intermissione, perpetuò, D. Discrimen innuit inter Judæos & gentes: illos ad certum tantum tempus puniet, Esa. 51. v. 22. has in æternum a. In nonnullis exemplaribus, pro 728, est 729, sed mendosè, ut constat tum ex Masoretis b, tum ex Chald. & Hieron c. ¶ Et absorbeant] Vel, deglutient, Mer. totum calicem d; vel, ipsas fæces, Psal. 75. 9 *. Vel, sub. te, Mer. vel, substantiam tuam, V. i. e. Omnia tua exhaurient f. Crescit oratio: nam plus est absorbere (quod nihil reliquum facit) quàm bibere g. ¶ Et erunt quasi non sint] Vel, fuissent, Mer. Pi. &c. Quasi nunquam fuissent h. q. d. Ità delebuntur i, ut nè vestigium quidem supersit k, nec ulla earum eva-
 Liv. dat l, nec ulla sit earum memoria. Confer Job. 10. 19. Ezech. 26. 21. Sirach. 44. 9 m.

17. Et (vel, At. 1. adverbative sumitur propter apertam antithesin^a.) in monte Sion (i. e. in Templo Jerosol^o. in Judæa P., in Ecclesia^q.) erit salvatio^r Vel, evasio, Mer. Liv. Pi. &c. id est, erunt qui evadent^r. In monte, &c. i. e. Ex iis qui ex eo [monte] fuerint, & eò respexerint, ad Dominum scilicet, qui ibi tantum coli volebat, vel, ex Sionis, h. e. Israelitis, quanquam variè divexandi sint, erunt tamen superstitest, improbis æternum perditis^t. Recensit Idumæorum eversione^v, sequitur consolatio populi Dei, & promissio^r. [Impletum hoc est vel, 1. tempore Ezechie:] qu. d. Hierosolyma non capietur à Sennacheribo, ibique multi etiam è vicinis salutem reperient^v. Vel, 2. in reditu è Babylone^z. Vel, 3. per Christum^r, ejusque adventum in urbem & Templum secundum, Mal. 3. 1^b. Est hæc promissio Evangelica^c. In Sion, i. e. in Ecclesia Christi^d, extra quam nulla est salus; confer Esa. 2. 3. Mic. 4. 2^{*}. & Psal. 2. 6. Heb. 12. 22^f. & Galat. 4. 26. Altius quiddam hoc loco Propheta prænunciat, ut solent omnes Prophetæ^g, in fine Prophetiarum, ut Esaias, Ezechiel, Joel, Amos, Zacharias. Nec mirere Prophetas, de nova Ecclesia loquentes, eique magnifica promittentes, ea Sioni tribuere: quia tunc temporis ibi solum vigeat vera Religio, atque inde tandem per Christum & Apostolos, &c. erat propaganda ad fines usque terræ, ut Prophetæ inquit^h. ¶ Et erit sanctusⁱ. Ità Liv. D. vel, sanctitas, Mer. V. &c. Vel, 1. Christus, qui omnes sanctificat, & ibi apparebitⁱ. Vel, 2. mons Sion^k erit res sancta, quæ ab exteris aut profanis non violetur, aut polluitur. Prior sanctitatis ratio est Esa. 52. 1; posterior, Joel. 3. 17. Utroque autem modo Ecclesia per Christum sancta fit: nempe, & pura rugæque ac maculæ expers, Eph. 5. 27; & tuta adversus omnes insultus hostium, vel portæ inferorum, Matt. 16. v. 18^l. Non amplius profanabitur ab extraneis^m. Liberabitur à profanarum gentium ditione & possessione, quæ profanari dicitur, Esa. 47. v. 6ⁿ. Manebit ibi Dei cultus^o. Erit mons sanctus: nam fideles sancti & consecrati sunt Patri per Christum^p. ¶ Et possidebit domus Jacob (i. e. posteri Jacobi^q, vel duæ Tribus^r, vel omnes Tribus^s, ut sequentia docent^t: vel, pii & fideles omnes^v, Ecclesia Christi^d, & filii Juda & Israel secundum Spiritum & promissionem, de qua Luc. 1. 33^v. confer Rom. 9. 7, 8. & 11. 25, 26. Gal. 4. 26, 28, 31^z.) eos qui se possederant^z. Ità^o. Sy. Ar. fim. Ti. Philistæos, Rege Ezechia, 2 Reg. 18. 8^f. ¶ מורשיתם^g Substantiam populorum qui eos possidebant, Ch. Veteres ità exposuerunt, quasi scriberetur מורשיתם^g. Sed hoc parum solidum est: quum מורשית non sit, possidere, sed, possidentem facere^h. [Alii igitur reddunt,] possessiones suas, Mo. P. M. Ca. Mer. D. fim. JT. Pi. bello Babylonico amissas. מורשית est, heres; & מורשית, possessio, sive hereditas^c. מורשית non est Tóar, sed substantivum, ut Job. 17. 11. Esa. 14. 23^d. Hereditates ejus. Sic vocat illos quos Christus & Apostoli adduxerunt in familiam Jacob, etiam ex Idumæis. Tales vocat hereditatem Christi, quos acquisivit suo sanguine. Vel, referendum est ad domum Jacob, ut intelligat futurum ut nationes quæ antea juxta carnem possederant Judæos, tandem, à Judæis, Apostolis, &c. [conversæ,] futuræ essent possessiones domus Jacob, in Ecclesiam Christi congregatæ^{*}. Vel, possessiones earum, nempe gentium, de quibus v. præced^f. Ad literam hæc & sequentia non sunt impleta quoad decem Tribus, quæ ad suas possessiones nondum redierunt: spiritu ergò intelligenda sunt, & per Christum implentur, per quem omnes Israelitæ iterum in Terræ sanctæ possessionem intromittuntur, quum per eum ad Patrem accedunt, & veram Dei cognitionem (cujus typus quondam erat terræ Canaan possessio) assequuntur^g.

18. Et erit domus Jacob (i. e. duæ Tribus^h, vel, 12 Tribusⁱ, ignis, & domus Joseph (i. e. vel, decem Tribus^k, vel, duæ, Manasse & Ephraim^l, vel, omnes, ut idem repetat aliis verbis^m. Post omnes Tribus specialiter & scorsim memorat Joseph, sive decem Tribus, nè illæ putarent se ob summam impietatem atque idololatriam abjiciendas; & ut omnes tum salutis fore participes, simulque duo Regna unienda, doceret. Cæterum per hæc Ecclesiam intellige ex utroque Judæorum & Gen-

tium populo conflataⁿ. flamma, & domus Esau (quæ Antichristus significatur^o,) stipula, מורשית^q In stipulam, vel quasi stipulam. Tale מורשית^q, in uxorem, vel, uxoris loco, vel, revera uxor. Sic Aet. 7. v. 21. eis uxorem, pro filio P. Ut stipula, quæ arida est & ad incendium aptissima^r, ignem facile concipit, & ab eo citò absumitur^s. Sic Antichristus potentia Verbi, tanquam igne, absumetur^t. Idem bis dicit aliis verbis. Verba Christi & Apostolorum sunt verè ignis & flamma, impietates cordium consummentia^t, vide Jerem. c. 23. v. 29. & impios ac contumaces, vi Verbi Divini, damnationi adjudicantia. Vide 2 Cor. 2. 16. Ecclesiæ potentiam in hostibus vincendis & perdendis declarat. Vide Mic. 5. 8, 9^v. ¶ Devorabunt eos^v Israelitæ Idumæos, h. e. multos ex eis. Respiciuntur quæ Maccabæi egere contra Idumæos: Joseph. 12. 11^z. ¶ Non erunt reliquæ, &c. Sic M. vel, superstes, &c. Mo. P. Pro quò^o. habent מורשית^q. Sed quid hoc? frumentarius, ait Hieron. h. e. Veredarius, qui scilicet nuncium ferat hujus cladis ad vicinas gentes, deerit. Quod non placet, & sine teste aut exemplo dicitur. In aliis autem libris est מורשית^q, teste Hieron. Quid hoc? In Lexico Hesychii est, flammiger, & solus superstes in bello. Sensus idem qui in Hebræo: nam מורשית^q dicitur residuus in bello. Porro, proverbium erat apud Græcos, teste Herodoto, quo utuntur de excidio Universi, Οὐδὲ μωροφύλαξ, Nè flammiger quidem, sub. evasit. Propriè μωροφύλαξ dicebatur vates facem gerens ante prima signa quoties prociñda acies congregi pararent. Hunc, tanquam sacrum, quoddam legati munus obiret, violare nefas erat. Idem accensam facem quam gestabat in hostium terram immittebat, bellumque denunciabat^t. Ad unum omnes consumuntur: idque vel, 1. gratia Dei, quæ, consumptâ impietate, persona convertatur, & ex Idumæo fiat Israelita per fidem; vel, 2. indignatione, quæ impietatem suam retinentes in æternum pereunt. Vide Mal. 4. 17. Nullus erit Antichristi afflecka qui non aut convictus damnabitur, aut ad Christum convertetur^z. Reliquæ, nempe tales quæ nocere Judæis possunt^z.

19. Et, &c. מורשית^q [Variant.] Et (vel, Ità, JT.) hereditabunt, vel possidebunt; (Judæi^b), meridiem (vel, australem regionem, JT. Pi. i. e. Themanem^c), montis (vel, montem, Pi. nempe montem, Ti. cum monte, Mo. sic M.) Esau, P. Calv. vel, ex monte Esau, q. d. australem partem Idumææ, quæ plana est & ad scendum apta^d. Ego montem Esau de tota Idumæa intellexerim, ex parte totum, non quidem ad literam, sed juxta spiritum^e. Possidebunt autem australem Esau^f norum montem, Ca. Al. Malo מורשית^q & sequens מורשית^q accipere in nominativo casu, ut eadem sit constructio cum, Et Benjamin possidebit Gilead^g, & cum eo, Et exsules Jerosolymitani qui in Sepharad inhabitabunt urbes Austri^h. [Alii ergò sic vertunt;] Et possidebunt Austri (i. e. habitatores Austri^h; sic, terra & cælum, pro habitatoribus, &c. per metonymiamⁱ: Austrum incolentes, Ch. pars australis, Liv. D. vel, qui ad Austrum sunt, Di. fim. Mer. vel, 1. Israelis^k; h. e. Tribus Judæ, cui cessit regio Canaan australis, & montibus Esau ad meridiem contermina^l: vel, 2. Judæam, quæ Jos. 15. in quinque partes dividitur, ex quibus una ibi est, v. 21. australis, prope Idumæam; altera humilis, vicina Philistæis, v. 33ⁿ. Al. Nageb, o. [Quæ vox ipsa Hebraica est.] Vel, qui sunt in Geth, Ar. vel, aquilonares, Sy. [Quæ versiones, licet alienæ sint, ostendunt tamen eos מורשית^q in nominativo accepisse.] montem Esau, Mer. Liv. D. &c. i. e. Idumæam sibi vicinam. Docet eos non tantum redituros ad possessiones suas^p, idque in justa magnitudine, sed etiam easdem amplificaturos^q, & ad vicinas usque vel Tribus vel gentes dilatatos fines suos. Quod etsi ad literam vel sub Josaphat, 2 Par. 17. & 20. vel sub Maccabæis, impletum esse potuit: quia tamen ea perquam tenuis fuit umbra, & brevissimum illud imperium, præstat, imò planè est necesse, hæc ad Christi tempora referre, quum Evangelium ubique propagatum est, &c.^r. Significat ergò h. l. dilatationem Ecclesiæ Christianæ. Confer Zach. 10. 10^t. Al. Impleta hæc plenissimè per Hircanum, ut & sequentia. Josephus 13. 17^u. ¶ Et qui, &c. מורשית^q [Alii in accusativo vertunt:] Et campesiria (vel, planities, Mo.

Mo. M. Calv. G. vel, locum humilem, JT. Pi. Tar.) *Pelishim*, P. Calv. vel, *Philisteorum*, M. ex *Palæstinis*, i. e. ex regione *Palæstinorum*: vel, cum *Pelishim*, Mo. vel, cum terra *Philisthinorum*, G. [Alii in nominativo:] Et *planities* (vel, *humilis regio*, Liv. vel, qui in *campestribus*, Di. qui *planitiem*, i. e. *campestris*, incolunt; qui erant ad occasum terræ *Israel*. *Planities*, i. e. ea terræ *Canaan* pars quæ respectu *Judææ* plana erat & *campestris*: erat enim *Judæa* maximam partem montosa, adeoque sicior & aridior, & verè *גליל*: ea etenim vox propriè siccam terram denotat. *גליל* interdum strictius sumitur, pro declivi tantum & in vallem propendente regione, ut Deut. 1. 7; interdum latius, pro regione plana & *campestri*, ut hic, & Jos. 15. 33. Et *declives campi*, Ti. [Quod mirum: nam præcedens *גליל* in accusativo accipit, *גליל* autem in nominativo, id quod ipsi peculiare est.] *Palæstinos*, Mer. sibi scilicet vicinos, nim. quinque satrapias illorum, *Gath*, *Gazam*, &c. Et qui sunt in *planitie* (vel, in *Sebhela*, o. vel, in *deserto*, Ar. vel, Et *campestris habitantes*, Ch.) *Palæstinos*, Sy. vel, *alienigenas*, o. [quomodo *Palæstinos* reddere solent:] *nationes exteræ*, Ar. terram *Philistinorum*, Ch. ¶ Et possidebunt regionem *Ephraim* & regionem *Samarie*] Hanc historiam habes in *Joseph*. 13. 17. Et possidebunt, *Judæi* scilicet, — *Ephraim*, &c. q. d. Ita protendet suos fines *Juda*, ut, transgrediens sortem *Benjamin* vicini sui, perveniat ad *Ephraimitas* & *Samaritas*: quos non sine causa à *Juda* obtinendos ait, ut, qui quondam idololatriam infames erant, jam in possessione *Judææ* sint, & eundem cum illis Deum colant: sicut & paulò antè domum *Josephæ* quæ consumpturam *Idumæos* dicebat ac reliquum *Israel* elem. ¶ Et *Benjamin* (conjunctus cum *Juda*) possidebit *Galaad* i. e. Regionem *Galaaditicam*; totam eam regionem ultra *Jordanem* quæ 2 tribubus & dimidiæ cesserat. Vide *Joseph*. 12. 12. 1 Mac. 5. 17. &c. Quid ergò, dices, fiet tribubus istis? Conjiciendum eas fines suos dilataturas ad *Ammonitas* & *Moabitas* conterminos; sicut & *Ephraim*, qui *Judææ* cessurus, dilatandum *Septentrionem* versùs ad alias Tribus, & illas ad alias, donec ultimæ versùs *Septentrionem* ad Gentes dilatentur. Quod sanè summum est mysterium propagationis Regni Christi. [Alii hæc verba cum præcedentibus sic reddunt,] *Hereditarios* inquam, jure possidebunt (omnes Terræ sanctæ angulos), cum agro *Ephraim*, & cum agro *Schemronis*, sive *Samarie*, *Benjaminisque* cum *Gilbade*, JT. Tar. i. e. Nec *Judæi* tantum, sed etiam *Israelitæ* omnes, cis & trans *Jardenem*, societatem inibunt hereditatis sanctæ. Vide *Ezec.* 37. 16, &c. 1. & *Zach.* 12. 6, 7. ¶ 20. Et, &c. *אשר יהיה ליהודה ויהודה ויהודה* [Preced. versu de *Juda* tantum & *Benjamin* dixit. Neque enim illud *יהודה* utrobique de omnibus tribubus generaliter intelligo, sed de *Juda* speciatim: ut satis indicat, quòd dicat *יהודה*; item quòd subjungat mox mentionem *Benjamin*, quæ in eodem confinio & penè confors erat *Judææ*. Itaque *יהודה* & *יהודה* peculiariter de *Juda* intelligo, ut regiones adjacentes satis declarant, *Idumæa* & *Palæstina*, quæ *Judææ* vicinæ erant & conterminæ. Hoc versiculo jam de 10 tribubus agit, quemadmodum sint possessiones suas recuperaturæ, & nonnihil etiam de *Jerosolymitanis*. [Verba sic reddunt:] Et *transmigratio*, sive *deportatio*, (i. e. deportati; ut, *captivitas*, pro *captivis*; coetus *transmigrantium*: vel, *exsules*, Ca. sic Mer.) *exercitus* (vel, *populi*, D. quem ob maximum numerum *exercitum* appellat o; *hujus*, sive *istius*, (Hoc non de nihilo addit P, sed demonstrandi causâ, quasi populares suos indicans, & quòd hic *Propheta* inter decem Tribus sit vaticinatus. Al. Et *deportata* copie ista, JT. Pi. G. Al. Et *transmigrationis principium* istud, o. Et *captivitas* prior ista, Sy. Et *principium præde* erit, Ar. Et *exsules* qui primi migrarunt: hi sunt decem Tribus. *יהודה* verterunt, *initium*, ab *יהודה* incipiendo. Verum tunc scriberetur *יהודה*. *יהודה* dicitur pro *יהודה*, formâ regiminis pro absoluta. Sic *יהודה* vinum, pro *יהודה*, Cant. 7. 9. *יהודה* nox, pro *יהודה*, Jec. 21. 11. Sic reperitur *יהודה*, cum *יהודה* protractionis, ut in *יהודה* finis. Vel, *יהודה* est formæ *יהודה* peregrinus. Quòd refero *יהודה* [Plal. 10. 10.] turba, sive *exercitus*, attritorum: ut sit nomen compositum ex *יהודה*, & *יהודה*, voce attritos significante. *יהודה* pro *antemurali*, vel *valle*,

cum aliis exponere, et si *Samarita* in valle fuerit, & *Jerusalem* vallis visionis dicatur, alienius est. *filiis* (vel, Mer. de *filiis*, M. *filiis* scilicet, Ch. vel, *filiis*, o. Ar.) *Israel* (i. e. decem Tribuum. Al. nempe ii qui pauci ex *Asere*, Mer. *fina* *Nephthalimo* & *Zabulone* cum *Judæis* redibunt à de- D. portatione. Subaudi *, & repete ex præced. posside- G. bunt; quod & infra repetitur. qui *Chanaanim* (vel, Mer. qui sunt *Chanaanai*, Ca. Forfan locum sic vertas, qui ne- Mer. sic gotiatiore sunt possidebunt loca maritima & *Tyro* vici- G. D. na: nam *יהודה* interdum sumitur pro mercatore, ut *Proy*. Mer. *fina* 31. 24. Vel, qui sunt in, vel cum, *Cananeis*, sive, in- D. ter *Cananeos*, M. P. Ti. K. qui sunt in terra *Cananeorum*, Ch. i. e. qui deportati fuerunt in terram *Cananeorum*. Ità deest *יהודה*, ut sit *יהודה*, inter *Cananeos*, ut v. i. *יהודה*, inter gentes. Vel, quod, sive quicquid, fuit, vel, ea quæ sunt, sive fuerant, *Cananeorum*, JT. Pi. G. Mer. D. Liv. *יהודה*, pro *יהודה*, & *יהודה*, pro *יהודה*, o. habent, Mer. D. *יהודה* *יהודה*, (terra, &c.) sed legendum, *יהודה*, accusandi casu; vel potius, *יהודה*, &c. quæ est *Cananeorum*, Mer. ut de terra intelligatur. *Cananeorum* accipio strictè, ut Jud. 3. 3. Alioqui *Cananei* dicebantur qui terram *Canaan* incolebant, in quæ & *Philistæi* & *Samaritæ*. D. usque ad *Sarphath*, vel *Sarephath*, Mo. Ca. P. JT. &c. vel, *Sareptam*, Mer. D. Pi. Liv. &c. urbem *Sidoniorum*, 1 Reg. 17. 9; vel, prope *Sidonem*, inter Ty- G. *fina* rum & *Sidonem*; in qua etiam *Judæi* tenebantur capti- Mer. vi *. In illis locis habitârunt *Cananei*, Jud. 1. 32, 33. G. Matt. 15. 21, 22. Sensus est, *Exsules* decem tribuum re- D. *fina* stitutæ possidebunt, sicut quondam, (sed jam pacatè & Mer. in totum, prout antea non tenuerant,) omnia quæ fue- * V. rant *Cananeorum* usque ad *Sareptam*; à qua incipie- Liv. bant *Septentrionem* versùs fines *Cananæ*; unde per- tingebant ad *Gerar* & *Gazam*, &c. Stulti *Rabbini* Mer. hinc *Franciam*, ex eo quod sequitur, *יהודה*, *Hispaniam*, faciunt, audentque tam fanaticâ expositione eorum *Regnorum* possessionem sibi spondere. ¶ Et, &c. * G. *יהודה* *יהודה* [Et *transmigratio*, vel *deportatio*, (vel, *exsules*, Ca. Mer. *deportati*, JT. Pi. &c.) *Jerusalem* (i. e. *deportati* ex *Judæa*, ubi redierint. + G. *Jerusalem* nominat, quia indè erat ad extrema terræ Evangelium propagandum. quæ (sub. est, M. Ti. vel, Mer. erit, P.) in *Seppharad* (vel, qui in *Sappharad*, D. Ca. erunt, Ca. qui sunt, i. e. qui erunt, prophetice enim hoc dicitur, in *Seppharad*. *Jerosolymitani* abducti in *Seppharad* specialiter. Vel, quæ est, sive erit, in *Hispania*, Sy. Ch. LXX Idem. habent, *יהודה* *יהודה* sed scripsisse eos puto *יהודה*. Er- G. *fina* ror librorum, quibus consuetum, cùm duæ literæ similes ita concurrunt, alteram omittere. Ex hoc fonte manavit, *יהודה* *יהודה*, quod in uno codice *יהודה* o. reperi, pro, *יהודה* *יהודה*, vel, quod rectius puto, *יהודה* *יהודה*. Sic alibi *יהודה* legitur, pro, *יהודה* b. Vel, quod in *Seppharad*, Calv. quod est *Seppharadi*, Pi. ea quæ sunt *Seppharadi*, G. ex He. & Sym. Aq. Th. Hæc vox *יהודה* Assyriorum lingua est, terminus. Propterea hic per *Seppharad* possunt intelligi fines cujuscunque regionis: ut dicat *Abdias*, *exsules* quorumcunque tractuum, & *Judæos* ubicunque dispersos, ad sua redituros, & urbes australes possessuros. Malim esse nomen loci. Vel, quæ in Q. in *Bosphoro* est, Vulg. vel, quæ sunt in *Bosphoro*, (ut *יהודה* sit li- Mer. tera radicalis, non servilis,) id est, *Bosphoro*, id est, *Bosphorina* regione, septentrionali & occidua terræ *Israel*. Nempe *Adrianus* *Judæos* captivos in *Bosphorum* adduxerat: hæc origo fabulæ. Vel, quod est, sive erat, in fine dominatus, JT. Tar. sub. eorum, Tar. id est, justos limites suos obtinebant. Appellativè accipimus vocem *Hebræam*, tanquam à duabus compositam, ex Jun. *יהודה* finis, & *יהודה* dominatus est. Sed insolens est talia Tar. composita pro simplicibus usurpari. Et forma vocis præ se fert nomen proprium loci. Vox *יהודה* alibi [in Pi. S.S.] non legitur. Intelligunt vel, i. *Hispaniam*; quam D. *fina* hodie *Seppharad* vocant *Hebræi*: sed non sequitur eam Mer. olim, & à *Propheta*, ita vocatam. Nec in *Chaldæo* est Ch. in *יהודה*, sed *יהודה*, [vel, *יהודה*.] Vel, 2. locum in Mer. Oriente; aut in *Assyria*, aut *Babylonia*. possidebunt D. (vel, id hereditario jure possidebunt, JT. Pi.) civitates Mer. (vel, civitatem, G. vel, cum urbibus, Mer. sic JT. Pi.) L. sic D. *Austri*, Mo. P. M. Mer. &c. Quas scilicet *Judæi* australes antea possederant. Loco urbium australium jam *Juda* D. (ut dixit) habebit *Idumæam*. Quia terminum dixe- Mer. rat,

rat, ostendit quem terminum intelligat, nempe Arabiæ eam partem quæ ad Austrum Judææ objacet, ubi Regnum fuit Saba, 1 Reg. 10. 1. collat. cum Matt. 12. 42. Vide de hac re 1 Maccab. cap. 5. & Joseph. 12. 129. Vides ubique dilatationem finium. Hæc ad literam non erant impleta five in reditu ex Babylone, (quum ex Decem tribubus paucissimi redierunt,) five sub Maccabæis; quibus quidem subdita erat hæc regio cum vicinis, non tamen legimus cessisse inde Samaritanos, ut Judæis cederent. Significat ergo Regni Christi propagationem †. Significat salutem Christi à terra Cananæorum per Sareptam, aut, si malis, per Franciam, usque ad Hispanos promulgatam per omnes gentes †. Et transmigrationis congregationis hujus, &c. h. e. Apostoli eorumque discipuli, qui, relicta ob persecutiones Jerusalem, dispersi sunt in transmigratione per totum orbem, multos ad Christum convertent †. Cananæos, i. e. Alemannos & Ascalonitas, qui ex terra sua metu Israelitarum redeuntium in Terram sanctam fugerunt illuc; & Sarephath, i. e. Galliam, & Sepharad, i. e. Hispaniam †.

21. Et ascendent (scilicet, unà cum his exsulis, quos reduces fore dicebat, eorum duces †. Al. Quinque ascendent, JT. Tar. Tunc, inquit, hæc omnia futura sunt quum, &c. †.) salvatores (i. e. Vel, 1. qui semet servaverint ex captivitate. Unde pari sensu †. Aq. & Th. qui servati fuerint. Intellige eorum posteros, qui Hierosolymis agentes jus Idumæis dixere; Hircanum scilicet & successores ejus †. Vel, 2. liberatores Israelis †, qui duces præbunt Israeli & Judæ †. Christus †; Apostoli aliique Evangelii præcones †: quos servatores vocat, quia eorum operâ fideles servantur; vide 1 Tim. 4. 16. Jac. 5. 20. & Christus per eos eripere dicitur, Mic. 5. 6 †.) in montem Sion] Ita Ti. Mer. &c. i. e. Hierosolymam, & ad Templum, ubi Dominus coli debebat †: vel, in Ecclesiam †. Vel, ex monte, &c. Q. in D. †. & Ch. in Mer. Malè; nam ex monte non ascendendum †: nisi forte locum sic intellexerint, quod ex monte Sion, unde descenditur, profecturi ascendent in montem Esau †. Vel, ascendent, i. e. exsistent, orientur, emergent, in monte Sion, i. e. in Ecclesia †. ¶ Judicare (vel, ad judicandum, Mer. Pi. i. e. vel, 1. ut ulciscantur †: vel, 2. ut regant & gubernent †, illi jus dicentes; quod imperii signum

est †.) montem Esau] i. e. Idumæam †, habitatam nunc à Judæis australibus. Vel, montem Esau posuit pro Gentibus, partem pro toto †. Ut condemnent five convincant virtute Verbi Dei incredulos & impios †. Vide Matth. 3. 7. Johan. cap. 16. vers. 89. Huc facit quod Apostolis & Doctoribus sub Christo imperium & dominium tribuuntur. Vide Psal. 47. 4. Esa. 14. 2. & Mich. 5. 5. ubi pastores etiam principes appellantur †. ¶ Et erit Domino regnum] Non tunc ultra Judæi externis Regibus, sed Deo, parebunt, & erit *monarchia*, (*regimen Divinum*), ut olim †. Tum aperte regnabit Dominus †. Non loquitur hic de Regno potentie, de quo 1 Par. 29. 11. nec de Regno gloriæ, de quo Gal. 5. 21. sed de Regno gratiæ, de quo Matt. 11. 12 †. Christum vocat *Jehovam* † hic, ut in aliis locis, qui regnaturus est in Regno Davidis †. Obscurum hoc erat antequam fieret: sed factum quis non fidelis agnoscat †? Sensus, q. d. Christus per Evangelii prædicationem ubique regnabit †, eritque perpetuus Ecclesiæ suæ Rex, Joel. 3. 17, 21. Zach. 14. 9. Luc. 1. 33. ad quem unum Apostoli, &c. omnia sua referent, sibi nihil arrogantes, 1 Cor. 3. 7. & 15. 10. 2 Cor. 3. 4, 5 †. Quod pluribus antè, ratione ipsorum ministerii, tributum est, *servare & judicare*, hic uni Christo, ut summo Principi, propriè verèque tribuitur. Ille enim solus Ecclesiæ suæ Caput & Pastor est, Ezech. 37. 24. Ose. 1. 11. Hinc Esaias, c. 19. v. 20. de Christo sing. numero loquens, *mittere, inquit, eis servatorem*, &c. †. Hinc intelligitur Christum ab aliis omnibus [servatoribus] distinguere, & fuisse speciali ratione Servatorem nostrum, ita ut unicus sit in illo gradu; aliosque sub manu ejus esse servatores, eique subordinari tanquam ministros †. Magnificentior est hæc promissio quàm ut ad literam sub Zorobabele, &c. aut sub Maccabæis impleta fuerit: quin ergo ad propagationem Regni Christi respiciat Propheta, dubium non est. Tum, inquit, Apostoli aliique præcones *ascendent in montem Sion*, i. e. in Ecclesiam, ut *gubernent Idumæos*, reliquos scilicet qui Christum receperint; qui jam Idumæi non sunt: nam Idumæorum nullas fore reliquias antè dixit; qui scilicet Idumæi, & Christo adversarii, sint. Alludit ad servatores & judices quondam Israelitici populi, qui triumphantes in Sion redibant, i. e. in urbes Israeliticas, suis hostibus †.

SYNOPSIS

Criticorum aliorumque Commentatorum

IN

JONAM

CAP. I.

1. **E**T, &c. ¶] Et fuit, vel factum est, verbum *Jehovæ*, i. e. mandatum †: verbum prophetiæ, V. ex Ch. †) hic non copulat, sed tantum connectit †, fut. in præter. &, ex idiotismo linguæ, elegantie causâ adhibetur †; ut in initiis librorum Jos. Jud. Ruth, Sam. Esth. &c. †. Al. † refertur ad ea quæ Propheta in mente habuit †. Hæc copulâ innuit Jonas se ordinarium fuisse Prophetam in Israele, sed jam illi novam prophetiam adjunctam fuisse de Ninevitis, &c. †. ¶ Ad Jonam] Fuit Jonas coævus Hoseæ & Amos †, Esaiæ, Abdiæ, &c. †. Imò antiquior erat omnibus Prophetis

quos minores vocant. Id 2 Reg. 14. 25. liquet ex eo, quod de pace & salute Israelitarum sub Jeroboamo futura vaticinatus est antequam denunciasset Deus eorum captivitatem; cujus primi prænuncii fuerunt Oseas & Amos cum Esaiâ †. Prophetiam habuit ad Israelitas, ut patet ex 2 Reg. 14. †; sed ea vel literis non est mandata, vel certè ad nos non pervenit: postea verò (ut videtur) ad Ninevitas. Quum apud Israelitas tot beneficiis ornatos nihil erat profectum, ad Gentiles missus est †. Rex Ninives de quo agit hic Liber potuit esse Phul, qui postea cum exercitu venit in terram Israelis; homo nec optimus, nec pessimus †. Floruit Jonas sub Rege Jeroboam 2°. Hic versiculus est vice proemii & tituli, in quo Propheta loquitur de se in 3. personâ, ostenditque se esse verum Prophetam & missum à Domino.

Dom. 10.

Domino. ¶ *Filium Amaibi*] Etiam apud Græcos fuisse vates *Amythaonide*. Potestque *Jonas* nomen significationem habere *hominis à Gracia orti* P. Verum in nomine *Jonas* significatio est *veritatis*, quasi *Veracem*, aut *Veridicum*, dicas: quod Prophetæ non male convenit.

2. *In Niniven*] Quæ *Ninos* Herodoto, Phocylidi, Straboni, &c. à Nino condita, & denominata. Erat metropolis Regni Assyriorum, ad Hiddekel sive Tigridis ripam ædificata, nunc penitus excisa, inquit Benjamin in Itinerario: adhuc tamen integra stabat ævo Ammiani Marcellini, teste Scal. Animadv. Euseb. 79. 1. v. ¶ *Civitatem grandem*] Vel, *maximam*, JT. Mer. Verè: nam continebat in ambitu suo 480 stadia, inquit Diodor. 1. 2. Complexa est in orbem 1500 turres, moenia centum pedes alta, tantæ autem latitudinis ut ternis plaustiris essent pervia. Ità tentat Jonæ animum, armatque ad constantiam: q. d. Nè te impediatur urbis magnitudo, aut robur istius Monarchiæ. ¶ *Prædica* (vel, *Clama*, JT. Pi. Mer. &c.) *in ea*, JT. ¶ *Contra eam*, JT. Pi. D. Mer. propriè *super eam*, Mer. ei, Mer. D. i. e. JT. 78, ut Jon. 3. 2. 78 & 78 sæpe permittuntur. *Ei*, i. e. habitatoribus ejus. Quid clamet hic non exprimitur, sed compendii causâ omittitur, quia infra erat dicendum: q. d. Clama quod ab initio te clamare jussi: quod ad extremum proclamasse dicitur, Jon. 3. 4. *Adhuc 40 dies*, &c. d. Al. *Clama*, nempe quod *ascenderit*, &c. ut sequitur. Sed 78 rationem hic significat. ¶ *Quia ascendit malitia ejus* (vel, *eorum*, Mer. Pi. &c. i. e. Ninevitarum), *coram me*] Vel, *in conspectum meum*, Mer. JT. Pi. &c. q. d. Ad me pervenit murmur scelerum, &c. Ità excreverunt & aperta sunt facinora, ut amplius convivere non possim: in cælum usque excreverunt, atque eò ad meam notitiam quasi ascendendo pervenerunt. Metaphora, ut Ezræ 9. 6 Apoc. 18. 5. Flagitia eorum manifesta sunt mihi & maxima. Tolerari [hoc] ultra non potest. *Luxus & rapinæ* solent in urbibus regnatricibus omnem modum excedere. *Κρείων Νινυς εὐφροσύνης*, (*Potior Nino exultante*), ait Phocylides.

3. *Et surrexit*, &c.] i. e. Profectus est à loco ubi habitabat. Ut jussus erat Jonas surgere ad exsequendum Dei mandatum, & graviter id agere: sic ille, contra se in contrariam partem diligenter & omni contentione parat. ¶ *Ut fugeret in Tharsis*] i. e. Vel, 1. in mare: quasi non certum fugæ locum quæreret, sed quocunque ferret animus, dum nè in Judæa esset. Non placet, 1. quia hic est *Πηψή*, cum He locali. 2. Nautas ad certum locum contendisse docent merces infra ab eis ejectæ. Vel, 2. in Tunetum, vel Carthaginem, urbes Africæ: unde facilis erat navigatio in Joppen. Vel, 3. in Tharsum Ciliciæ: quam matrem urbium vocat Solinus; quæ à filio Javanis condita & denominata est, Gen. 10. 4. 1 Chron. 1. 7. Hebræi alibi, & Hier. hoc loco, intelligunt *mare oceanum*; nempe quod urbs vetus Phœnicum colonia, non longè ab oceano, quæ *Tartessus* Græcis, Phœnicibus ipsis *Πηψή* diceretur. Quousque navigando pervenerit Jonas incertum puto: neque tacebo tamen Afros ad Mossam eum ejectum credi velle, (testis Joannes Leo Afer,) Josephum in Ponto Euxino. Sed cur fugit? Resp. 1. Quia novum erat & insolitum, Prophetas abstrahi à populo electo, & mitti ad Gentes. Confer Actor. 10. 14, &c. Putare poterat Jonas hoc pugnare cum fœdere Dei, &c. 2. Quia desperavit de fructu doctrinæ suæ: quum enim apud Judæos parùm profecerat, quid sperari poterat in Nineve, ubi erat & effrænis lascivia, & maxima cæcitas? 3. Quia obstiterunt dissidentia, carnis debilitas, & timor humanus. Quid ergo? egone homo obscurus & contemptus veniam in primariam tantæ Monarchiæ sedem cum legatione plena odii? egone ipsis impietatem exprobre, & ruinam nunciem? Ità accendam furor, &c. Vera causa ostenditur Jon. 4. 2. *Sciebam enim te Deum gratiosum*, &c. Verebatur ergo nè Deus resipiscens Ninevitis ignosceret, idcirco tum Israelitis id esset condemnationi, tum ipse falsus Prophetæ haberetur; tum Ninevitarum id impotentia Dei tribuerent. ¶ *A facie Domini*] A præsencia Dei, non naturali, quæ ubique est potentia & providentia suâ, ut protè novit Jonas; sed speciali & spirituali, ab eo loco

ubi aderat Deus Verbo & Spiritu suo, ubi agnoscebatur & colebatur, ubi gratiam suam effundebat, &c. hinc, inquam, fugere cogitabat, nè, si ibi diutius hæreret, Spiritu Domini (cui resisti non potest) perfusus, cogeretur duram hanc & arduam legationem obire. Putabat autem extra Terram sanctam non esse Divinis revelationibus locum, adeoque Deum illic non fore ipsi molestum. *A facie*, &c. i. e. longè à terra Israelis; idque versùs Occidentem; stultè putans se ex tam longè distita regione ad Ninevitas orientales missum non iri. Non dicit, *fugit* *Πηψή*, à facie, sed, *Πηψή*, de ad faciem *Jehovæ*. Tar. vel, à coram Domino, D. coram quo stabat, & hactenus ei ministrabat. *Stare coram Domino* significat ministerium Dominicum, ut Deut. 10. 8. 1 Reg. 17. 1. Luc. 1. 19; quod qui obire detrectat, is *fugere* seu *egredi* dicitur à conspectu Domini, ut Gen. 4. 16. Fugit igitur Jonas nè obiret munus prophetandi sibi à Deo impositum; sive, ut Jonathan retulit, nè prophetaret in nomine Domini. ¶ *Et descendit*] Sic loquitur respectu ad situm vel, 1. Jerosolymæ: vel, 2. maris, quod vulgus putat esse terrâ declivius: vel, 3. litoris, quod cæterâ terrâ depressius est: vel, 4. ob figuram navis depressæ & concavæ. Latini autem & Græci dicerent, *conscendit*, quoddam mare terrâ altius sit. ¶ *In Joppen*] De qua Plin. 5. 13. Solin. cap. 37. Mela 5, & Strabo 1. 16. [de ea sic loquens,] *ἐν τῷ τέρῳ τῆς ἑξέτης*, &c. 8.

[*Hoc navali utuntur qui ad mare descendunt*. Ubi nota eandem descendendi phrasin quæ ab Ebræis usurpatur.] Hebræicè *Japho* nominatur, à barbaris autem nunc *Jafa*, vel *Jassa*, dicitur. Fuit oppidum in tribu Danis maritimum, Jos. 19. 46. ¶ *Navem euntem*] Ad verb. *venientem*. 812, propriè *venire*, ponitur pro *ire*, bis hoc v. & Ruth 3. 7. & in illo Terentii, *Nisi ad mercatum veniam*, &c. i. e. *eam*. Sic contrà, *ire*, pro, *venire*, Num. 22. 37. *Quare non ivisti ad me?* i. e. *venisti*. *Venire* nempe & *ire* idem sunt reipsa, solâ ratione differunt. Porro, *euntem*, i. e. *mox ituram*, sive *parantem abitum*. Sic Joh. 17. 11. *Ad te venio*, & in Homer. 11. 2. *Νῦν δ' ἐμὴ φθίσω*, Nunc abeo *Phthiam*, & in Cicer. 8. ad Atticum, *Qui Italiam relinquunt*, i. e. *relinquere cogitant*. ¶ *Et dedit navium ejus*, JT. ¶ *Mercedem* (vel, *pretium*, Mer.) *ejus*, P. &c. nempe *navis*, i. e. pro illius usu dandam, sive pro portione sua. Genitivus objecti. Solent nautæ ab ignotis *vecturam* accipere *promutuum*, L. Ex conducto. S. Item, D. Locati P. ¶ *Ut iret cum eis*] Nautis scilicet. ¶ *A facie Domini*] i. e. Ab eo loco in quo Jonas coram Deo se peculiari quadam ratione præsentem exhibente erat. Sic 2 Reg. 6. 32. *Rex misit nuncium à coram se*, i. e. ab eo loco in quo præsens erat.

4. *Dominus autem misit*, &c. *וַיִּשְׁלַח*] *Excitavit* (ad verb. *proficisci fecit*, V. Mer. vel, *elevavit*, vel *movere fecit*, V. *surgere fecit*, G. *proiecit*, Mer. D. *cadere fecit*; tantum ex alto præcipitavit) *ventum*, &c. P. &c. Tales venti sunt favissimi, &c. Hoc verbo ostenditur non naturalem fuisse tempestatem: id quod & nautæ agnoverunt. ¶ *In mare*] Illud scilicet in quo erat Jonas, ut docet He hajedia. ¶ *Et navis periclitabatur conteri*] Sim. 6. Ar. Liv. Metaphora esse videtur ab hominibus qui periclitantur, &c. ¶ *וַיִּשְׁבֵּר*] *Putabat*, vel *cogitavit*, *conteri*, vel *frangi*, Mo. P. V. Mer. Continens pro contento. Est metonymia. q. d. Aded ut qui eâ nave vehebantur putarent se mox facturos naufragium. Potius est *κατάχρησις*, quâ quod hominum proprium est tribuitur navi: ut [contrà] Luc. 8. 23. *Et complebantur*, &c. non enim discipuli, sed navis complebatur. Ut putaretur frangenda, &c. M. Ità ut cogitare quispiam posset *confringendam* esse, &c. Ti. Aded ut *navem* illam cogitarent *fractum iri*, JT. Pi. Heb. *Et navis illa cogitabat se fore ad frangendum*, i. e. ut frangeretur: nam verbum Heb. est passivum. Ut propemodum *rumperetur*, Ca. Ut quæreret *conteri*, Ch. *Volubatur ad fracturam patiendam*, Sy.

5. *Et timuerunt nautæ*] Homines aliàs audacissimi, securi, impii, qui assueti procellis occalluerant, &c. Non ergo mediocris hac erat tempestas. ¶ *Clamaverunt viri* (Heb. *vir*, i. e. quicunque,) *ad Deum suum*] Quam quisque colebat. Belum putà, Astarten, Meleartum, illum. Plures enim in illis locis unde orti sunt nautæ dii erant, &c. Gentiles hi erant, &c. ¶ *Et miserunt* (vel, *prejecerunt*, Mer. Pi. &c.) *vasa*, &c.] Id est, navis

Mer. sic
V. fia.
G.
Liv.
G.
V.
Mer. D.
D.
er. Di.
Mer.
Di.
Mer.
G. ex D.
fir. Glaf.
Ga. P. & c.
Mer.
D.
G.
V. sic
G.
G.
Mer. sim.
Calv.
Calv.
Mer. sim.
Tar.
Mer.
G.
M. r.
Calv.
Idem.
Pi.
Tar. Pi.
Pi.
Mer.
Idem.
Calv.
G.
Mer. sim.
D.
Mer.
Idem.
Calv.
G.

Navis impedimenta¹; merces & alia quæ in navi erant². q. d. Jactum fecerunt³, ut solent nautæ periclitantes, Act. 27. 18, 19 P. Vide titulum Digestorum ad legem Rhodiam. Vasa Hebræis dicuntur res quævis mobiles⁴. ¶ Ut, &c. מַעֲלֵי הַיָּם Ad alleviandum desuper (vel, à super, Pi.) eis, Mo. Ut alleviarentur (sub. navis, Ch. Ti. sim. Mer. vel, Ut levarent, five alleviarent, sub. eam, P. M. Pi. [nempe navem;] vel, sub. se, JT. Sy. Ar.) illis, Mer. JT. vel, ab his, five illis, P. Pi. M. nempe rebus⁵, vasis five impedimentis⁶. Al. Non refero affixum ad vasa⁷, sed ad nautas⁸. Ut à se levarent, i. e. ut sibi navis allevaretur⁹. Ut allevarent sibi, ad verb. à super se: ut infra vers. 11. ut fileat mare מַעֲלֵי הַיָּם à super nos; & v. 12. מַעֲלֵי הַיָּם à super vos: i. e. à discrimine sibi, nobis, vobis, impendenti¹⁰. ¶ Ad interiora (vel, latera, Mo. V. Pi. D. vel, femora, i. e. imas partes¹¹: ad laterum unum¹²: navis] Carinam appellant¹³. Potest exponi, intra navem, in alvo navis: sicut Deut. cap. 5. v. 14. qui in portis tuis, i. e. intra portas tuas¹⁴. ¶ Dormiebat sopore gravi¹⁵ i. e. קָשָׁה, ut loquuntur Græci¹⁶. Idque vel, i. ex mœrore¹⁷, quem is torpor sæpe comitatur¹⁸: vel, 2. à securitate¹⁹ & socordia, quæ in illo erat inexcusabilis: quum sciret se fugitivum esse, debebat ergo agitari continuis terroribus, & sibi ipse esse exactor sollicitudinis²⁰.

6. Gubernator, רִבְחָלִי Magnus gubernator, Mo. P. gubernator superior, M. magister nauta, Mer. princeps nautarum, Ch. Sy. sic Mer. Tar. G. V. qui מְדַבֵּרִים dicuntur à funibus contrahendis vel laxandis²¹. Magister (vel, gubernator, Ti.) navis, G. Q. in Mer. five, funis, Al. in Mer. Ità רִבְחָלִי substantivum esset, quod malim Tôar esse²². Magister funalis, M. vel, funiculariorum²³: nauticalus, Ca. naulerus, JT. Pi. Ad verb. magister nauta, i. e. nautarum; sing. pro plur. ut, caput canis, pro, canum. Sic, miles, pro militibus²⁴. ¶ Quid, &c? מַה הָיָה לְךָ? Quid tibi, subaud. est, M. Mer. &c. vel, sub. accidit, V.) soporato? Mo. P. vel, somnolente? JT. Pi. ô sopore? D. vel, quod sopitus sis? Mer. simil. V. Quid tu hiestertis? Ti. in summo periculo securus²⁵. ¶ Invoca Deum tuum] Tuæ gentis²⁶: qui forsan nostris potentior est. Ità incerti deos suos orabant: ut mos idololatriæ P. Consentunt omnes esse Deum, ejus providentiâ mundum regi, salutem ab ipso petendam esse: & hæc generali apprehensione contenti sunt. Sed ubi ventum est ad species ipsas, quisque evanescit, & quis Deus, aut quomodo, quærendus sit nesciunt²⁷. ¶ Si, &c. הֲיִשְׁתַּחֲוֶה אֱלֹהֵי אֲחֵרִים? Fortè (vel, Si fortè, Mo. Mer. JT. &c. Perplexi & dubii fuerunt de auxilio Dei, ut prophani homines esse solent, &c.) placabitur (vel, propitius fit, Mer. bene velit, M. servabit, Sy. sim. o. Ar. vel, misericordia concedatur, Ch. vel, rationem ducet, Ca. vel, cogitet, Liv. sic V. suscipiat, five suscipiet, cogitationem, JT. Pi. D. Tar. benevolam scilicet²⁸; vel, sese [legendum puto, apud sese] deliberaturus sit, Ti. à radice Chaldaica מְשַׁלֵּם cogitavit, Dan. 6. 3²⁹. Alioqui Heb. מְשַׁלֵּם sign. nitidum esse, seu nitere. Tunc autem vertendum, nitidum se exhibebit, i. e. benevolam; ut sit metaphora. Et sic Latini vultum serenum nominant³⁰.) Deus ipse (vel, ille, tuus scilicet³¹, nobis, P. Mer. &c. vel, nostri, Ca. vel, nos, LXX, Sy. &c. vel, de nobis, JT. Pi. D. Liv. i. e. nobis prospiciat & consulat; ut Psalm. 40. 18. Jephova de me cogitat. Simili ratione Deus opem suis laturus dicitur eos meminisse, respicere, &c. Gen. 8. 1. Exod. 3. 7. 9³².

7. Mittamus sortes] Quod fieri solet ubi spes non est omnes posse servari³³. Sortibus superstitione utuntur, quippe Gentiles³⁴; haud tamen citra necessitatem³⁵. ¶ Sciamus quare, &c. מַה הָיָה לְךָ? Propter quem (vel, propter quid, Q. in D. cuius gratiâ, Ti. o. sic Sy. JT.) malum istud; sub. evenit, five accidit, P. Pi. M. Ar. &c. Tempestatem judicant non naturalem esse, sed ob scelus alicujus immisissam³⁶. Videbatur autem quisque sibi immunis esse, nempe à peccato quod tale mereretur supplicium, & delicta sua levia putabat, ut mos hominum est. Ità ergo inquirunt acsi ipsi essent innoxii³⁷. Qui cum Diagora Melio navigabant, ingenti ortâ tempestate, causam ad ipsum retulere tanquam atheum³⁸.

8. Indica nobis] q. d. Sorte quidem deprehensus es: volumus tamen ex ore tuo culpam discere. Peccati na-

tura est, ut hominem obmutescere faciat³⁹. ¶ Cujus causa; ità JT. מַה הָיָה לְךָ? Quæ de causa, Sy. Ar. vel, cuius rei gratiâ, M. sim. Ch. Ca. propter quem, Mo. P. Pi. ¶ Quod est opus tuum? Vel, ars tua? V. Pi. Tar. &c. Numquid in ea scelus admisisti? An ars est fraudis aut violentiæ⁴⁰? In quo vitæ genere vixisti? Al. Quid est tibi negotii hic? Q. in V. ¶ Quæ terra tua? q. d. Forfan gens tua sceleratissima est, &c. Num aliquid commisisti quod coegit te solum tuum vertere⁴¹?

9. Hebræus ego sum] Natus in partibus Zabulon⁴². Regnum Ebræorum tunc divisum est in duas partes, Judam & Israel. Non dicit se Judæum esse; quod falsum esset: nec Israelitam; nè videretur Vitulos coluisse, &c. Hebræus, gente & Religione⁴³. q. d. A puero didici quisnam esset Deus verus, à quo defeci, &c. Ità culpam aggravat⁴⁴. ¶ Deum cæli ego timeo] i. e. Colo⁴⁵: non idola vestra⁴⁶. ¶ Qui fecit mare (nunc, eo volente, concitatum, &c.) & aridam] Id est, terram⁴⁷, five continentem⁴⁸, à prædominante hujus elementi qualitate sic dictam. Vide Gen. 7. 22. Matth. 23. 15⁴⁹. Heb. 11. 29⁵⁰. Similiter aqua absolute gelida vocatur: Horat. 2. Serm. sat. 7. — Foribusque repulsum Perfundit gelidâ — Matt. 10. ult. poculum frigide⁵¹. Hæc nota Deum verum à diis Gentium optime discernit⁵². q. d. Vestri dii hætenus invocati nil sunt, nil possunt⁵³. Jam serid agnoscit suum peccatum. Plenius enim eum respondisse, & omnem suum casum exposuisse, sequentia testantur⁵⁴. Nunc respiscit, tam violento remedio excitatus è veterino suo⁵⁵.

10. Et timuerunt] Deum scilicet⁵⁶: credentes Deum justum Judicem esse, &c. & sibi, tanquam magnis peccatoribus, exitium imminere videntes⁵⁷. ¶ Quid (vel, Cur, Pi. P. quasi מַה הָיָה לְךָ? hoc fecisti?) Non est hoc simpliciter interrogantis, sed admirantis quod fugeret, &c. Si Propheta ejus es, cur ab eo fugisti? Unde tanta tibi confidentia? ¶ Cognoverunt enim, &c.] Est retrogressio⁵⁸.

11. Quid faciemus tibi] Quem Deus poscit ad poenam⁵⁹. Verentur & eum, utpote sanctum, Prophetam, &c. occidere, & Deum offendere. In magna ergo sunt angustia⁶⁰. Tu nosti quâ ratione Deus placari possit: es enim Propheta⁶¹. ¶ Et, &c? מַה הָיָה לְךָ? Ut placetur (vel, fileat, & Mer. D. sim. JT. Pi. resideat, M. quiescat, Ch. sim. o. Sy. Ar. Ti. V. D. vel, Et filebit, Mo.) mare nobis? Ca. Ti. Sy. vel, desuper nobis? Mo. à nobis? o. Ar. vel, ab infestandis nobis? JT. Pi. Tar. Heb. à contra nos? Pi. &c. Mare tranquillum silens dicitur: nam mare iratum edit sonum vehementem⁶². ¶ Quia, &c. מַה הָיָה לְךָ? Nam mare ibat & intumescibat, P. sic G. ex Vulg. vel, concitabatur, seu tempestate jactabatur, Mer. vel, procellosum erat, Liv. tempestuosius fiebat, M. i. e. pergebat intumescere⁶³, five procellosum esse. Hebræi enim actionis augmentum eundi verbo significant; ut Gen. 8. 5. 1 Sam. 17. 41⁶⁴. Al. vadens & tumultuans, Mo. vel, magis magisque procellosum erat, JT. Pi. sim. Ti. Ca. singulis momentis, ipso tumore testans se Creatoris iram ultra differre non posse. q. d. Nulla spes erat salutis P.

12. Tollite me, & mittite in mare] Tanquam piaculum tempestatis⁶⁵, atque nē sagua, 1 Cor. 4. 13⁶⁶. Si homo unus, ut multos servet, recte morti se offert, quod Demostheni dicebat Phocion; multò id faciet justius qui se aliis periculi scit esse causam⁶⁷. In se culpam omnium transfert, & mortem acerbissimam subire mavult quàm tot suâ culpâ animas perdere, & necis alienæ reus esse⁶⁸. ¶ Et cessabit, &c.] Ità vaticinatur fore. Typus Christi, qui se ad mortem obtulit, & sine cujus morte mundi tempestas sedari non potuit⁶⁹. ¶ Propter me, &c.] Deo non obmurmurat, sed in sese totam culpam recipit: quæ vera est poenitentia & humilitas⁷⁰.

13. Et (vel, Tunc, Pi. Sy. Ar. Interea, Ch. Autem, M. JT.) remigabant; ità Mer. &c. מִיָּמֵינוּ Et conabantur, o. sic Sy. Ar. vel, remis nitebantur, P. sim. Ti. vel, eremigare conati, Ca. vel, remigabant, Mer. ex AE. scilicet ante sortem jactam & sententiam latam, non autem postea, ut verisimile est. Hæc ergo per hysteron proteron dicuntur⁷¹. Propriè, Et fodiebant, Mo. Tar. vel, fodiant, M m m m derant,

derant, sub. in mari remis, V. Metaphora v. Remigantes enim fodere videntur in aqua². Eodem tropo² Latini dicunt, mare arare^b, sulcare, & scindere^c. Ovid. lib. 1. de Ponto, Nos fragili ligno vastum sulcavimus aquor: Silius l. 7. — sulcator navita Ponti: & Virgil. — longum maris aquor arandum^d. Verum fodere non est simpliciter, remigare, sed, remigare vehementius & cum contentione*. ¶ Ut reverterentur] Vel, reducerent, Mer. Pi. &c. navem scilicet^f: quod minus eum ejicerent^g. ¶ Ad aridam] Vel, terram, D. G. &c. Sic dicit, quia omnes naves à terra aliqua veniunt^h. Clementissimum erga Jonam animum ostendunt nautæⁱ.

14. Clamaverunt ad Dominum] Non deos suos, ut antea; sed Jehovah, verum Deum^k, quem jam cum sua potentia & providentia nosse coeperant^l. Ad illum Deum Opificem Universi cujus cultorem se Jonas dixerat. Facti erant in periculo suo religiosiores. *מַלְאָכָיו מֵעוֹשֵׂי הַמַּעֲשִׂים הָאֵלֶּים*, (Propter, vel Juxta, Maleam navigans religiosus eris^m.) Non sine precibus necem hominis aggrediuntur; multo majori cautione & religione quam multi judices in fundendo sanguineⁿ. ¶ Quæsumus, &c. *אֵלֵינוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ* idem^o; obsecrantis particula p, ob affectum, ut sit, repetita q.) Domine, nē, quæsumus, pereamus, Mer. Id est, Nē finas nos perire^r. ¶ In, &c. *וְיָנוּחַ*] Pro (vel, in, Mo.) anima viri istius, J. T. Sy. sim. o. Ar. P. M. Mer. Pi. i. e. ob eadem t, quam in eo commisimus^t, vel commissuri sumus: ob ademptam animam, i. e. vitam. Al. ob debitum animæ, Ch. in D. i. e. culpam. Nam peccata Syri debita vocant. Vel, cum anima, i. e. cum ipso^v. ¶ Nē des super nos sanguinem innocentem] i. e. A quo nihil læsi sumus^w. Nē nos tanquam infantis interfectores punias^y. ¶ Sicut voluisti, (vel, delectaris, Pi. vel, vis, V. Tar. ut libet, V. sim. Mer.) fecisti] Vel, facis, Mer. Pi. Hæc omnia te dispensante facta sunt^z; quod in hanc se navem Jonas receperit, quod concita tempestas, quod sorte Jonas deprehensus, quod in se sententiam tulerit^a. Inviti hoc facinus aggredimur, sed hæc tua deprehenditur esse voluntas^b. Tu vis ut in mare deiciatur. Fiat igitur quod vis. Nam voluntati tuæ quis resistat^c? Sumunt hoc principium, voluntatem Dei esse rectam & justam, & regulam bene agendi^d.

15. Et tulerunt, &c.] Vel, ceperunt, &c. Mer. ex o. & Ch. i. e. Corruptum, sive arreptum, non tamen repugnantem, sed sponte se offerentem, projecerunt in mare*. ¶ Et stetit (vel, constitit, P. Ti. destitit, Sy. Ar. J. T. destitit, Ca. Mer. quævit, Ch. Mer.) mare à fervore (vel, aestu, Liv. D. furore, V. agitatione, V. sim. Pi. tempestate, D.) suo] Itā M. Mer. vel, sua, V. D. Metaphora, quā fluctuanti mari ira tribuitur: ut Ovid. Metamorph. 1. Nec maris ira manet — Horatius, lib. Epod. od. 2. Nec horret iratum mare. Hinc tranquillatæ aquæ placari & sedari dicuntur, Gen. 8. 1e. Heb. *יָנַח*.

16. Et timerunt viri timore magno (non vero & serio, sed servili^h: nam idololatræ erantⁱ, nec se vero Deo addicebant. Extorsit tamen Deus illis hanc confessionem, &c. k.) Dominum] Quod aberat à v. 10^l. ubi timebant quidem, verum non Dominum, sed sibi & capitibus suis t. ¶ Et immolaverunt, &c.] At quomodo victimas in navi immolarent, quas haud scio an præsentibus habuerint^m? Resp. 1. Victimam offerebant, sed spirituales, nempe sese totosⁿ; vel, sacrificium laudis^o. Sed malim victimas has externas fuisse, quilibet veteres gratitudinem suam testari solebant p. 2. Sacrificaverunt, nempe postquam egressi sunt è navi q. 3. Voces reales quæ fieri, esse, vel agere quid, significant sæpe pro verbalibus usurpantur, h. e. pro rei indicatione & prænuntiatione. Sic Ezec. 13. v. 19. ad occidendum animas, &c. i. e. ad pronuntiandum morituras esse: & 20. 26. & impuravi ipsos, h. e. impuros esse ostendi, & ut impuros tractavi^r. Itā h. l. immolaverunt, animo scilicet & deliberatione immolare statuerunt t, & promiserunt^t, ubi in terram rediissent^v; vel, in Templo Hierosolymæ. cum primum eò reverti possent^v. ¶ Et voverunt vota] Alia præter sacrificia; ut, sese Hierosolymam profecturos^z, & dona oblaturus Deo Jonæ^a: vel, vota de operibus misericordiæ^b: vel, for-

san, quod se aggregarent ad populum Dei. Vel potius, hæc cohererent cum præcedentibus, & hoc dicit, voverunt se hostias immolatueros Deo^c.

C A P. II.

10. 1. **E**T, &c. *וַיִּפְּרֹץ*] Et (vel, Porro, Ti.) preparavit (vel, paraverat, sive preparaverat, Ch. Sy. J. T. Ca. Pi. P. Vel, 1. à mundo condito: vel, creando de novo; ut omnipotens est, & rerum omnium naturam potius immutabit quam suos periculo non eximat^a. Sed verbum *וַיִּפְּרֹץ* nunquam in S. S. de creatione usurpatur^b. Vel potius, 2. eo temporis articulo quo Jonas est in mare projectus^c. Paravit, i. e. disposuit ad hunc usum^d; vel, subito adesse fecit*. Al. præcepit, o. Ar. Nempe Hebræi omnem ordinationem, dispositionem, seu providentiam, vocant præceptum^e.) Dominus piscem grandem, Mo. *דָּג* hic vocatur, & vers. 2. *דָּגִים*: unde finxerunt RR. Jonam fuisse primum in ventre piscis masculi, qui deinde eum evomeret in os piscis foeminae. Verum nomina ferarum, piscium, vermium, &c. cujuscunque tandem generis sint, sub una terminatione utrumque sexum complectuntur; quod & Hebræi h. l. agnoscunt^g. Qu. Quisnam fuit hic piscis? Resp. 1. Forfan aliquis nobis incognitus^h. 2. Vel, cetus fuitⁱ: ut vocatur à Christo Matt. 12. 40^k. Sed cave nē cetum ibi intelligas propriè dictum, quales balæna, vel pristiis, aut physeter. Quæ, utut vastæ belluæ, tamen gulæ meatus habent angustos, & vix semipedem patentes; quod sibi compertum refert Scaliger, (contra Cardanum p. 390. de balænis t.) idēque solidum hominem deglutire non possint. Nempe quotquot animalia pulmone spirant, iis gulæ meatus coarctari necesse est, quomodo collum in folliis, ut ex his angustis spiritus per fauces majore nisu erumpat. Proinde ceti nomine piscem aliquem è cetaceis intelligi satius est^l; qui, ob immensitatem, sæpe ceti vocantur: sicut BA. 2. 5. constat de lamia, maltha, zygæna, ex Oppian. Halieut. 12. 742. l. 1. Galen. 1. De alim. facult. l. 1. Aegineta, l. 1. c. 94. Aelian. De animal. 9. 49; & imprimis de thynno, quem cetum vocant nonnulli, teste Athen. l. 7. unde cetarii sunt thynnorum piscatores, Nonn. in cetariis; & cetaria loca thynnis conferta, Horat. vide & Aelian. Histor. 13. 16. Adde quod vox thynnus facta videtur à *תַּיִן* cetus, & hæc illi appellatio venit à Phœnicibus quos thynnorum piscatione celebres fuisse testatur Aristoteles in libro Mirabilium. Sed & Esa. 27. 1. hoc nomen tribuitur zygæna^m. Piscem [hic intelligo] *דָּג* BA. l. 1. *דָּג* *וְיָנוּחַ*, (Tritonis canem,) ut ait Lycophron, qui ab Hebræis acceptam historiam (cujus fama tenuis per Phœnicas ad Græcos venitⁿ), in Herculem transtulit, BA. 2. cui omnia grandia adscribi solebant^o; quem etiam finxerunt in os ceti armatum infiliisse, & tribus diebus in cetō hæsisse, eamque intus decerpisse, tandemque, capitis tantum cæsarie amissā, (ob internam belluæ caliditatem p,) exiisse, ut refert Scholiastes (nempe Tzetzes q) ad Lycophronem. Et Cassandra in Lycophrone Trojam jam olim vastatam fuisse dicit à navibus *τρίτωνος* *λεόντος*, &c. Tritonii leonis, asper quem canis Tritonis avidis faucibus deglutiit; i. e. Herculis, quem absorpsit canis carcharias à Neptuno immissus. 3. Fuit canis marinus, (ex quo genere quidam aded magni sunt, ut cetis robustissimis merito accenseantur, inquit Aelian. Hist. 1. 8.) seu carcharias, ut alii vocant ab asperitate & acumine dentium; sive lamma^r, vel lamia^s, sic dicta quod habeat *μέγα λαιμόν*, à gule vastitate, de qua Oppian. Halieut. l. 1. v. 370. Hæc belluæ reperiuntur in mari Rubro & Mediterraneo & oceano^t. De lamia sic Rondeletius; Piscis est carnivorus, voracissimus, & anthropophagus: cadavera enim mortuorum etiam integra vorat; quod ex dissectione compertum est. Massilia enim & Nicæa aliquando capta sunt lamia in quarum ventriculo homo loratus inventus est. Et mox, Vidi quidem in Santonico litore lamiam: cujus os gulæque hominem etiam obsum capere posset^u. ¶ Et erat Jonas in ventre piscis (maris an foeminae, incertum est; quia dicitur & *דָּג* & *דָּגִים*.)

Mer. sim. do maris, crescit o.) *alligata* est, vel erat, *capiti* meo, Mer. JT. Pi. Tar. &c. [Qu. Qui hoc fieri potuit?] Resp. 1. Antequam in piscem venerat P. Solet enim natantibus & demersis alga involvi atque illigari q. q. d. Nunc ago in profundo maris, ubi nascitur *alga*, vel alia quædam herba^r. 2. Aquæ quam piscis hauriebat alga forsan admixta fuit, quæ capiti Jonæ deinde adhæsit t. 3. Per *caput* suum intelligit caput piscis in quo erat^r. Sed durum hoc est. 4. Metaphoricè loquitur, se ita fuisse submersum ut enatare nequeat; quia nullâ est spes ubi quis involvitur carectis in profundo maris^r. qu. d. Tam altè versabar in profundo quàm si alga ibi caput meum detinisset obvolutum, unde nullo modo naturæ viribus redire poteram^r.

7. Ad, &c. "וְגַם" Ad excisiones (vel, extrema, P. Mer. D. Liv. terminos, M. fissuras, Ti. sim. LXX, Ar. imum, Sy. sic Ca. radices, Ch. Mer. præcisiones, Mer. Tar. præcisas radices, JT. Pi. sic Tar. abstractum pro concreto. Ubi res finit, ibi præcisâ videtur^r.) *montium*, Mo. i. e. promontiorum, sive scopulorum^r; mari adjacentium, vel in mari^b, inter quos mare fluit^c, ubi aquæ profundissimæ^d; solentque illic habitare cete grandia*. Maris fundum intelligit, quo extremæ promontiorum radices terminantur. Fundamenta enim montium imi aquarum alvei, ipsūque earum pavementum, dicuntur Psalm. 18. 16. Hinc demergi dicuntur montes Prov. 8. 25. propter fundamenta eorum in aquis posita, ait AE. Al. Ad specus marinos sub montibus. Multum enim maris terram subit. Per occultos aditus recipitur mare & absconditur, dixit Seneca Nat. quæst. 3. 5. & 6. 7, 8^b. ¶ Terra, &c. "וְהָאֵרֶץ" Terra (vel, Terra, M. Ti. Mer. Liv. Nominativus absolutus, pro, Quod ad terram attinet: sic Psalm. 18. 31. Of. 9. 11. Sic in Cicerone, Aer verò, qui per maria manaret, eum dixit esse Neptunum¹. Vel, Terra, sub. clausa, P. vel, sub. concluserat, Ti. sic Sy. vel, sub. est, M.) *vestibus suis* (vel, *seras suas*, Sy. vel, *vestes ejus*, Liv. D. Mer. Constructio Hebraica^m, pro, *Terra vestes*ⁿ, sub. sunt, vel erant, Mer. Di. Al. *Vestes terræ* objecti sunt, V.) propter me (vel, circa me, M. super me, Ch. Di. "וְעַל" accipitur sicut 2 Reg. 4. 4°. & Gen. 7. 16°. ubi firmam rei conclusionem notat t. Vel, in faciem meam, Sy. vel, me, Ti. vel, ex adverso mei, i. e. Mihi sunt obditi terræ pessuli P.) in seculum, sive æternum, Mo. V. Mer. &c. Subintellige, nisi tu impedias, ut sequitur q. Al. Et terræ claustris æternum obruat, Ca. Terræ vestibus suis obstruat mibi, &c. JT. Pi. i. e. Videor mihi perpetuo exclusus à terrâ^r: aut, Videtur terra mihi pessulos suos obdidisse, nè in eam redeam t, etiam si ex pisce liberarer^r. Oppositis terræ quasi vestibus firmiter conclusus sum, nè unquam evadam^r. Terra vestes dicit, quia mare est in abyssis terræ^r. Prohibitum sum ab omni vitali luce, ac si terra esset opposita, nè emergam ad conspectum Solis^r. Significat omnes creaturas sibi adversas fuisse, imò & Deum ipsum^r. Terra vestes forsan sunt litora marium^a; vel, inaccessible rupes quibus terra importuosa efficitur^b. ¶ Et, &c. "וְהָאֵרֶץ" Et (vel, *Atamen*, P. V. D. JT. &c.) *subvestisti* (vel, *trahes*, Ca. vel, *eduxisti*, JT. Pi. V. *reduxisti*, Ti. *subvestisti*, Mer.) è fossa (vel, corruptione, JT. Pi. *interitu*, Ti. Ca. V. simil. M. è ventre ceti, qui est mihi velut fovea inferni & sepulchrum^c;) vitam meam, Mer. i. e. me vivum^d, hic servans*. Verba fiduciæ iterum admiscet^r. Per præteritum, verba sunt sentientis beneficium Dei; per futurum, sperantis opem à Deo^r. ¶ Domine Deus meus] Nomen simul misericordiæ & judicii: qu. d. Qui simul iudicium in me ostendisti & bonitatem. Quamquam וְהָאֵרֶץ in meliorem partem sumi potest: qu. d. Qui me vindicasti, & afflicto undiquaque affuisti, ut afflictis adsunt iudices^b.

8. Cum, &c. "וְהָאֵרֶץ" Quam (vel, Quamquam, G.) deficeret (vel, effunderetur, Q. in D. mærore afficeretur, M. obrueretur, JT. Pi. convolveret, sive involveret, sive implicaret, se, constricta & perplexa, tanquam in rebus desperatis¹: vel, exagigaretur, Sy. Heb. obtegeret se, Pi. vel, defecit, G.) in me anima mea, JT. Pi. Mer. i. e. Cum animo delinquerem^k, desperarem & succumberem^l, præ angustia^m, & terroribusⁿ. Quamquam vitam in extremis labiis habeo^o. Quam ferme animam a-

gerem, Ti. ¶ Domini recordatus sum] Precando scilicet P; ab eo duntaxat opem expectans^r; memor promissionum ejus^r. ¶ Ad templum, &c.] Jerosolymitanum, quod omnes pii tum preces dirigebant t. Vel, in cælum ipsum^r, ut Psalm. 11. 4. 2 Par. c. 30. v. 27^r. cujus imaginem gerebat Templum Jerosol. Vide dicta ad Matt. 27. 51. Adde Psalm. 115. 3. Mic. 1. 2^r.

9. Qui, &c. "וְהָאֵרֶץ" Qui observant, sive custodiunt, (diligenter scilicet, qui mordicus retinent: nam Piel intendit significatum^r. Vel, observare dicitur, pro, colere. Vide ad Of. 4. 10°.) *vanitates mendacii* (vel, *mentaces*, P. JT. Mer. &c. vel, *vanissimas*, M. Mer. vel, *frustrâ*, i. e. quæ frustra sunt^r. Sic vocat idola^a, & omnia ea quibus quis extra Deum confidit^b; quæ nihil sunt, & nihil possunt, & cultores suos fallunt^c. הָאֵרֶץ & הַיָּם idem valent^d: conjunguntur ergò, ut alias, intendendæ rei causâ*. הָאֵרֶץ dictum est וְהָאֵרֶץ ut, terra pulveris, lutum cæni, &c.^e Al. *nequitie vanitatem*, Ca. vel, *funes vanitatis*, Ti. Legit הָאֵרֶץ, quum nec ulla exemplaria ita habent, nec veterum quisquam ita legerit t. Vel, *vana & mendacia*, o. sim. Ar.) *bonitatem* (vel, *benignitatem*, JT. Pi. *misericordiam*, P. Mo. V. Di. vel, *clementiam*, Ca. Mer. vel, *pietatem*, M. Di. ut Hof. 6. v. 4. exposui; & passim הָאֵרֶץ, &c., *pius*^e. Vel, *probrum*, Q. in D. nam הָאֵרֶץ aliquando הָאֵרֶץ, *ignominia*, *deditus*. Vide Pheletha fol. 26. col. 2^b. Vel, *abominationem*, i. e. idola abominanda: ut sensus loci sit, Nautæ, colentes prius idola, propter miranda facta tua abjecerunt illa¹.) *suam* (Affixum hic sumitur passivè^k, i. e. sibi exhibitam^l, & ultro oblata, à vero Deo scilicet^m, si ad eum convertanturⁿ. Vel, *eorum*, Di. Genitivus objecti^o. Vel, *erga se*, JT. Pi. Intelligunt, vel, opem quam Deus illis offert ad salutem temporalem & æternam P: vel, Deum ipsum^q, qui alioquin esset erga eos clemens^r, à quo misericordiam expectare debent t; qui merito vocatur *benignitas nostra*, quia est fons omnis benignitatis, bonorumque adeo omnium^r; unde David Deum vocat *benignitatem suam*, Psalm. 144. 2^v.) *relinquunt*, Mer. Ca. sic P. M. Ti. vel, *deserunt*, V. Di. dum scilicet in vanitatibus suis perseverant^r: quia fieri non potest ut Deum colant, ejusque gratiæ participes sint, qui ab eo ad idola impiè deficiunt^r. Vel, *negligunt*, D. vel, *derelinquent*, Mo. vel, *derelinquant*, JT. Pi. i. e. nullas gratias pro illa agant. Vult dicere, benignitatem idolorum nullam esse^r. [Vel,] sensus est, q. d. Quandoquidem ita cæci sunt ut bona à Deo accepta minimè agnoscant, sed mendacibus suis idolis tribuant; non impedio quò minus fordescant amplius, & prout derelinquunt Deum, ita benignitatis aditum ipsi intercludant sibi, adeoque maledictionem horrendam accersant sibi^r. Vel, *deserent*, i. e. misericordia eorum deseretur, nemo ipsorum misereri volet: vel, per imperat. *deserant*, i. e. nemo ipsorum misereatur. וְהָאֵרֶץ non construitur cum הָאֵרֶץ, sed indefinitè & quasi impersonaliter accipitur: qualia exempla sunt, Job. 7. 3. &c.^b. [Al. locum aliter reddunt.] Quumque obsequuntur numinibus falsis, clementiam tuam derelinquunt, Sy. Qui colunt idola frustra sunt: nam misericordiam suam, i. e. Deum, qui eos juvare poterat, derelinquunt, suo scilicet malo^c. Non satis habet Jonas fiduciam suam in Deum memorasse, sed etiam reprehendit eos qui rebus aliis, fidunt^d. Postquam dixerat se à Deo exauditum fuisse, quæri poterat qui sit ut nec nautæ, cap. 1. 5. nec alii, invocantes exaudiantur: respondet, quia non rectè orant; rei sunt idololatriæ, in qua etiam moniti pertinaciter persistunt*. Loquitur de nautis qui Jonam in mare projecerunt. Hi, inquit, à periculo liberati, pietatem suam, quâ votum Deo fecerant^f, sive clementiam suam, id est, Deum, qui suâ clementiâ eos è naufragio eripuit^g, relinquent, & ad impietates suas revertentur: Ego autem à periculo presenti liberatus sacrificabo tibi^h, [ut sequitur vers. 10. Ch. hunc versum cum seq. sic reddit, Non more gentium idola colentium, quæ quo ex loco beneficium conferatur ipsis nesciunt. At ego in laude—offeram, &c.] Antequam Jonas profiteatur se fore gratum Deo v. seq. insultat omnibus hominum figmentis quibus abstrahuntur à vero Deo ejusque cultu, eisque pietatem suam opponit: qu. d. Misere

Miserè errant qui ad superstitiones suas declinant, & à vero Deo recedunt, quia sese privant summo omnique bono.

10. Ego autem in voce (quæ est index animi *) laus; ita V.D. &c. [Confessionis, Mo. P. gratiarum actionis, Mer. Pi. sim. D. G. ut Psalm. 50. 14. יְהוָה dicitur & ipsum sacrificium * quod gratiarum actionem comitabatur, de quo Levit. 7. 12. ¶ Immolabo tibi] Victimam tali causæ debitas ex Lege Levit. c. 7. v. 12, 13. ¶ Quaecunque vovi] In occulto, nempe in ventre ceti d, Opera misericordiæ in pauperes, ut supra 1. 16. Votis etiam externis pro more gratitudinem suam testatus est, etsi non meminerit horum historia f. ¶ Pro salute, &c.] Subauditur ergo לְךָ. ¶ שְׁלוֹמֵךָ לְיִשְׂרָאֵל] Salus (vel, Ipsa salus, Ti. Omnimoda salus, JT. Pi. ut vox aucta indicat; vide dicta ad Hof. 2. v. 2. sub. est, Mer. JT. Pi.) Domini, Mo. Mer. Ti. vel, Domino, D. Jehova, P. JT. Pi. i. e. penes Jehovam: vel, pertinet ad Jehovam, V. qu. d. Ille solus servare potest k: ut jam experior & agnosco. Ità gravi sententiâ, in qua est summa cantici, suam claudit orationem l.

11. Et dixit, &c.] i. e. Imperavit m, internè movit n: sub. ut evomeret Jonam, V. sim. D. Cæterum edixerat, &c. i. e. providentiâ suâ gubernaverat o. ¶ Et (vel, Qui, Pi.) evomuit Jonam, &c.] i. e. Ex imperio Dei in terram eum exposuit p. Ubi hoc factum, tacet Scriptura q. Ad Ninevitarum litora, ait Sulpitius Severus. At ea ad Tigrim, non ad mare, sita est r. Vel, ad litus ponti Euxini, teste Josepho Antiq. 9. t. unde non longum erat iter pedestre ad Niniven t. Non placet. 1. Sic iter piscis, inter Joppen scilicet & Euxinum, esset milliarius 1600, quod triduo peragi non poterat. 2. In Euxinum mare, propter Propontidis angustias, majora cete nulla penetrant, teste Aristot. Histor. animalium 8. 13. Potius dixerim ejectum fuisse in litora finis Illici, aut maris Syriaci, unde solverat x. Certè Alexandria in mari Syriaco Nino [five Ninive] urbi tam vicina est quàm quælibet pars Euxini maris y.

CAP. III.

1. ET factum est, &c.] Recuperat munus propheticum, non certè merito suo, sed singulari Dei gratiâ. ¶ Secundo] Ad verb. secundâ, i. e. alterâ, sub. vice b. Illo loco quo expositus fuerat c. Dubitare poterat Jonas, num sibi esset proficiscendum Niniven, quia prima illa legatio per ejus inobedientiam infracta videbatur. Quare non audet eam aggredi nisi repetito Dei mandato, memor illius exempli Num. 14. 1, 2, 40 d.

2. Predica in ea; ita P. Ti. [Ad, vel in, eam, Mo. Mer. JT. contra eam, D. ex Ch. Tar. i. e. יְהוָה, ut Jon. 1. 2. 78, pro 79: vel, ei, i. e. civibus illius *; apud eam, Pi. ¶ Predicationem, [Clamorem, V. proclamationem illam, JT. Pi. clamationem, i. e. mandatum f: quod mox expressurus est g. Qu. Cur ad Niniven potius missus est quàm ad aliam urbem? Resp. 1. Quod sciret Deus illorum poenitentiam seriam fore. 2. Quod hæc esset tum Gentium caput, ut ita Gentium vocatio significaretur. 3. Quia eò relegandi erant Israelitæ tanquam ad populum meliorem, qui ad solius Jonæ prædicationem vitam emendârunt; quum Israelitæ, tot habentes Prophetas assidue, non resipuerint h.

3. Et surrexit, &c.] Non jam Domino rebellis, &c. Hoc sc. illi flagella profuerunt i. Non jam formidat, quippe expertus Deum eripere illum facile posse, &c. k. ¶ Civitas magna, [Magna valde, P. sim. JT. magna, civitas Dei, Pi. magna coram Deo, Ch. id est, Deo eam augente l: magna Dei, Liv. Mer. K. Hebræi enim genitivum pro epitheto ponunt m. Ità 7 genitivi esset nota, non dativi, ut in מִשְׁכָּן מִשְׁכָּן. Sed obstat, ni fallor, מִשְׁכָּן interjectum inter עַל & מִשְׁכָּן n. Magna Deo, M. Ti. Mer. D. BP. V. i. e. quàm maxima o, divina p, insignis, & planè divinæ magnitudinis q. Locutio est qualis Ruth 2. 20. Benedixit sit ille Domino,

i. e. summè r; & Aet. 7. 20. erat venustus Deo, id est, summè t. rō Deo ad auxilin facit t; ut divinum & heroicum apud Latinos v. Res in aliquo genere excellentes ab Hebræis res Dei dicuntur: ut, montes Dei, Psalm. 36. 7. cedri Dei, Psalm. 80. 11. Sic Homerus, Odyss. 3. is. Διὸς δῶρον δῖα, divinam, i. e. maximam y: & in Iliad. a. δῖον Ἀχιλλεύς. Idemque propter vastitatem mare divinum, & Charybdin divinam, dicit, observante Eustathio z. Sic Græci ferè usurpant iezv nam id δῖον, ἡμεῖς, (divinum, i. e. magnum,) exponunt Suidas aliique. Elogium hoc eximium est, & prorsus singulare, nec ulli alii urbi attributum. Ut Babylon urbium antiquissima, ita Ninive urbium longè maxima, erat a. Erat, inquit Strabo lib. 16. multò major Babylone b. Hæc enim ambitum habuit stadiorum tantum 385, inquit Strabo, vel 365, aut paulò minus, ut referunt Clitar-chus apud Diodorum, Ctesias Cnidius, aliique oculati testes c: At Ninive longa erat 150 stadiis, lata 90 d, ambitu moenium 480*, inquit Diodorus l. 2f. Altitudo moenium pedum 100, latitudo quam tres currus simul perambulant; turrets in moenibus 1500 altæ pedes 200. In ea condenda laborarunt annis octo continuis 140 hominum myriades. Talem urbem nemo condidit deinceps, &c. ait Diod. l. 3. p. 65 g. ¶ Itinere (vel, quali itinere, o. sim. Ar. iter habens, M. magna itinere, Pi.) trium dierum] Ità Ch. Sy. Mo. P. Ti. JT. Non intelligitur de linea recta quæ ducitur per diametrum h: sed, vel, i. de lustratione quæ fit per singulos vicos, quæ triduum postulabat i; ut pederentim obambulet aliquis, ut Jonas fecisse videtur quum per eam prædicaret k. Iter hîc non tam viatorum profectio, quàm commodâ præconis prædicantis ambulatione, æstimatur l: eò quod Jonas sequente versu dicitur cæpisse progredi ad iter unius diei. Præterea, ea vicorum ratio est, ut si quis totam urbem perlustrare voluerit, ei sapius eadem spatia emetiri necesse sit m. Vel, 2. de ambitu, qui vix triduo itinere obiri poterat n, si quis omnes illas 1500 turres pedibus circumiret o. Nimirum ambitus, ut dixi, continebat stadia 480, i. e. milliaria 60; (octo enim stadia unum milliarius efficiunt p;) quæ triduanum iter faciunt, si singulorum dierum iter æstimes 20 milliariis, ut definiunt & jurisconsulti, & Græcorum vetustissimi, ut Herod. l. 5. 53. Iter diei id ipsum est quod Romanis mansio, Græcis σάδοις, Hebræis מַסָּה, Chaldæis מַסָּה, Arabibus مَسَاجِد. Quod utut variè definiatur, tamen Græci σάδοις plerumque quinque parasangas assignant, (ut docet Xenophon lib. 4. Anabases,) i. e. viginti passuum millia q. Parasanga enim continebat 4 milliaria, ut poeta Ebræus canit r. 4. Et cæpit—introire, &c.] Perambulans urbem quantum uno die licebat t; partem vicorum lustrans u. ¶ Et clamavit] Non subrepsit, &c. Ostendit hoc fortitudinem & fiduciam animi sui v. ¶ Adhuc (id est, Post, ut 79 reddi potest Exod. 17. 4. Hag. 2. 6. t.) quadraginta dies] Sub. restant, Mer. Hic numerus poenitentiae olim sacratus videtur. Itaque & Moses & Elias & Christus 40 dies jejunârunt y. Vide dicta ad Matt. 4. 2. Eundem numerum hîc posuere Ag. Sym. & Th. [Ch. Sy.] At o. [quos Ar. ut plerumque, sequitur,] habent 3 dies z: cõsque sequuntur Sulpitius Severus & Prosper z; & Græci Patres, Theod. Cyr. Theoph. [Qu. Unde hæc variatio?] An ex notis numerorum veteribus & sæpe inter se non multum distantibus, quæ nunc exoleverunt? Vili sumus & alibi ejus rei deprehendisse vestigia c. Verum nimium distant שְׁלֹשָׁה יָמִים, & אַרְבָּעִים יָמִים quadraginta d. Error itaque est scribatum, non Interpretum *. Per errorem hoc irrepsisse puto ex versu præced. f. Contrario errore Achmed Affahili, Arabes & Mahumetani, Jonam volunt 40 diebus hæsisse in ventre piscis. Utrobique diversi ejusdem historię numeri sunt permutati. Cujus exempla passim occurrunt. Vide 1 Maccab. 6. v. 30, —37 g. ¶ Et Ninive subvertetur] Eodem excidii genere quo Sodoma, &c. h. quia similia erant operantibus. Regulam hanc nobis dat Jeremias, c. 18. v. 8. Quæ tamen regula suam & ipsa habet exceptionem, nisi additum fuerit, non exaudiam eos; quod interdum Deus facit post diuturna monita & elusam diu patientiam.

* G. entiam. Vide quæ ad Luc. 19. 44^k. Conditionem hinc non adjecit^l, quia id non iustum est à Deo, cuius Verbo nihil addendum aut demendum^m: eam tamen subaudiendi facile colligiturⁿ, 1. ex eventu^o; 2. quod dies esset præfixus, quod Deum miserturum innuebat si resipiscerent; 3. quod non sententia & decretum fuit^p, sed comminatio tantum, quæ semper conditionalis est^q, ut Gen. 20. 3^r. Jer. 18. 8. Probabile est, Jonam de peccatis eorum, & simul de misericordia Dei, egisse: alioqui desperassent^t.

5. *Et crediderunt—in Deum*] i. e. Verbis Dei per Jonam, confecti sibi gravium criminum^t, & moti miraculo liberationis Jonæ, &c. quod ipse eis proposuit, cuius fama latè percrebuerat. Vide Luc. 11. v. 30. Accessit interna Dei inspiratio, quæ animos illorum commovit ad credendum^v. Præfatus erat Jonas de vocatione sua, de peccatis eorum, & poena à Deo scelerum ultore expectanda^x. Mira hæc & prompta poenitentia^y. Igitur hæc urbs longè præferenda est Hierosolymæ^z. ¶ *Et prædicaverunt*] Vel, *proclamârunt*, D. Mer. Vel, 1. Niveitæ^a, inter se scilicet, uno aliquo è coetu delecto qui proclamaret; non expectato jussu Regis, ut in Divinis non est expectandum^b. Vel, 2. Rex & proceres^c.

¶ *Jejunium, & vestiri sunt saccis*] Ut ipse tam lugubris habitus dolorem magis accenderet^t. Sic aptè corriguntur peccata Assyriorum, qui valde luxuriosi erant & delicati in victu & amictu^d. ¶ *A majore, &c.*] Heb. à magno, vel maximo, ipsorum usque ad parvum, sive minimum, ipsorum, Pi. Mer. sub. computando, Glas. gram. p. 657. q. d. Omnes sine ullo discrimine^{*}, nè infantibus exceptis^f.

6. *Et, &c.* [יָרַד וַיָּבֹאוּ] *Et* (vel, *Quia*, G. *Quum enim*, JT. Pi.) *pertigit*, sive *pervenit*, (vel, *pervenit*, G. *pervenisset*, JT. Pi. Heb. *tetigit*, Pi.) *verbum* (vel, *hoc verbum*, Mer. sic D. &c. sc. Jonæ: vel potius, *hæc res*; totus hic rumor^g, prædicationis Jonæ^h, indictique jejuniiⁱ: vel, *res illa*, quæ scilicet gerebatur in urbe^k:) *ad regem Niveh*, Mo. Forfan hic erat Sardanapalus, qui temporibus illis in Assyria regnavit^l: vel, Phul^m, Phul-Belochusⁿ, qui, Sardanapalo occiso, Regnum assumpserat^o: vel, vicarius ejus; nam Belochum Babyloniam habitasse tradunt^p. Hoc dicitur, quod tardius Reges credunt^q, & serius talia ad eos pervenire solent^r. Causam reddit indicti jejunii, modumque explicat^t. ¶ *Surrexit de folio*] Id faciebant quum saccum induerent: quo habitu nè ad Regiam Persarum accedere licebat^u. ¶ *Vestimentum suum*] Summum scilicet, ut Joh. 13. 4^{*}. & regale^v: ut cæteris se in luctu æquaret^x. ¶ *In cinere*] Vide Matt. 11. 21⁺. His externis signis terrorem animi sui & poenitentiam testatus est^y. *In cinere illo*, in quo scilicet sedere solebat tempore luctus^z.

7. *Et, &c.* [פָּרַח] *Et proclamare* (vel, *proclamari*, Mer. G. sim. V.) *fecit*, sive *jussit*, Mo. P. Mer. G. &c. nempe præconem^a; vel, voce præconis^b. *Et postquam convocasset populum*, JT. Pi. ad audiendum edictum Regis^c. ¶ *Ex ore, &c.* [פִּי וְדִבְרֵי] *Ex decreto* (vel, *juxta decretum*, V.) *regis, &c.* Ch. Sy. Ti. Mo. sic P. Ca. &c. id est, *suipius*^d. Vide Esth. 1. 19, &c^{*}. Rex ergo populo non obstitit, sed idem proclamari jubet^e. ¶ *Homines & jumenta*—*non gustent quicquam*, (Hoc ad homines refertur: sequentia verò ad pecudes^g, nec pascantur, &c.) *Nè gustanto*, i. e. nè illis pabulum præbeatur ad præsepia: nè pascunto, i. e. nè foris depascant herbas & gramina. Aut hoc vult, *Nè gustanto, homines & jumenta*; nè pascunto, boves & pecora^h. *Nè gustanto*, putà, vel, hoc die; vel, non ad saturitatem, ut anteaⁱ. Sed quò fames bestiarum? Resp. Ad gravissimum luctum testandum^j. Virgil. de acerbo propter mortem Cæsaris luctu loquens, eclog. 5. *Non ulli pastos illis egere diebus Frigida, Daphni, boves ad flumina: nulla neque annem Libavit quadrupes, nec graminis attigit herbam*^k.

Factum hoc ut hoc spectaculo magis commoverentur homines ad dolorem^l, & velut in speculo viderent quid meriti essent: ut sub Lege macerabantur pecudes, ut in iis vivam suæ damnationis imaginem homines viderent^m. Verè moerens animus vellet omnes creaturas secum lugere, &c. ut Psaltes, Deum laudans, omnes ad unà secum laudandum invitat. Adde quòd, cum hæc hominibus inserviant, eorum afflictio ad homines per-

tinet; ut olim in Diluvio. Et in his deliciæ esse possunt hominum, ut in equis saginatis, &cⁿ.

8. *Et operiantur saccis homines & jumenta*] De jumentis mirum^o. Videtur intelligere equos & camelos: solent enim ornari pretiosis integumentis^p. Ea detraxerunt, & vilia imposuerunt: ut hodie, sicut & olim, teste Chrysostomo, in funeribus nobilium, equi generosi, & quibus defuncti sunt usi, panno nigro induuntur, ut simul lugere videantur^q. Persæ in luctu etiam equos & mulos tondebant, teste Plutarcho in Aristide. Aut proverbialiter dictum, *operiri sacco*, pro, *in luctu versari*: ex signo id quod significatur. Sic coelum saccum induere dicitur, Jes. 50. 3^r. ¶ *Et clament, &c.*] Homines^t: sed & jumenta^u, ut Psal. 147. 9^v; huc scilicet præ inedia & fame adacta^x. ¶ *In fortitudine*] Vel, *robore*, Mer. Pi. *vehementer*, Mer. V. Pi. sim. D. G. ex^o. Id est, ex animo^y: vel, altâ voce^z; totis viribus^a. ¶ *Et convertatur vir* (vel, *quisque*, G.) *à via sua mala*] Id est, à pravis moribus. Generale hoc est ad omnia vitia^b.

20. *Exuat peccandi consuetudinem*^c. ¶ *Et ab iniquitate* (vel, *injuria*, V. Liv. *violenia*, Mer. Pi. *rapina*, Mo. Mer. *rapacitate*, Calv.) *quæ est in manibus eorum*] Hoc est, quam quotidie faciunt^d, manibus suis^e: nam manus instrumentum est actionum^f. Manu & palmâ rapere solent homines & vim inferre^g. Similis phrasis Job. 16. 17. Psal. 7. 4. Esa. 59. 6. Ezec. 23. 37. Contrà, *munda* dicuntur *manus* eorum qui talium maleficiorum reatu vacant, Psal. 24. 4^h. [Sensus, qu. d.] Rapta restituatⁱ, sine quo non est vera poenitentia. Vide quæ diximus de J. B. & P. 3. 10. 3^k. Qui peccatum confitetur, (scribunt Talmudici,) sed raptum quod penes se habet non restituit, ei similis est qui præ manibus habet reptile, qui, etsi omnibus aquis ablutus fuerit, non lustratus erit donec è manibus illud abjecerit. Specialiter autem hujus sceleris meminit^l, per synecdochen^m, quòd præcipuum hoc esset eorum peccatumⁿ, ut in magnis Imperiis ac emporiis solent aulici & mercatores opes per fas & nefas corrådere^o: quòd ob illud Jonas exitium illis minatus esset: & quòd summè Deo displiceret; cuius causâ totæ sæpe gentes sub-

vertuntur^p. 40. 9. *Quis, &c.* [מִי יָדַע וְיָשׁוּב] *Quis sciens convertatur*, Mo. *Quis scit* (sub. si, o. Ar. Pi. Ti. Mer. ut Joel. 2. 14^q: vel, *an*, Sy. JT. vel, *si forte*, M. Ca.) *convertatur*, P. M. Ti. &c. vel, *redeat*, Mer. sim. JT. D. sub. *cum miserationibus*, ex Zach. 1. 16; vel, nobiscum in gratiam^r: vel, *pœniteat*, o. Ar. Al. *Quis scit?* fortasse *revertetur*, Pi. *Quis scit, &c.* nempe an sententiam mutet^s. Fortè Deus gratiam faciet poenæ, &c^{*}. Forfan hæc non est Domini sententia aut decretum, sed comminatio tantum, ut, si resipuerimus, reconcilietur nobis^t. Multum hoc in Assyriis hominibus, tanta edere poenitentia signa sub spe incertæ veniæ^v. Verba sunt dubitantis^x, (ut Joel. 2. 14^y. & in illo, *Quis scit an adjiciant?*) sed & fidei cum desperatione colluctantis^z. Hæc phrasi non exprimit diffidentiam^a, aut dubitationem^b; sed tantum difficultatem^c, & fidem inter spem & metum luctantem, ex comparatione misericordiæ Dei cum indignitate sua^d: quia difficile erat ut Deus post longam tolerantiam urbi sceleratæ parceret^e. ¶ *Et ignoscat*] Heb. *pœniteat*, id est, abstineat à poena, &c. Anthropopathia est^f. De effectu, non affectu, intellige: nam Deum nullius rei poenitet, Num. 23. 19^g.

10. *Et vidit* (i. e. probavit^h, ut Gen. 1. 4, 10, 12. & 4. 4^{*}.) *Deus opera eorum*] Sanatæ mentis indiciaⁱ. Opera, non externa, saccum, cinerem, &c^k; sed ea quæ homines videre non poterant^l, seriam & sinceram poenitentiam^m, ejusque fructus: quòd scilicet *conversus essent*, &cⁿ. [ut sequitur.] ¶ *Et misertus, &c.*] Heb. *pœnituit Deum ejus mali*, JT. Pi. &c. i. e. poenæ^o, sive calamitatis^p.

CAP. IV.

1. *Et, &c.* [וַיֵּרָא וַיִּבֶן] *Id Jonæ malè fuit*, eum malè habuit^a. *Displicuit autem Jonæ*, P. sic M. *Doluit* tamen Jonas, V. ¶ *Et, &c.* [וַיִּבֶן] *Et excanduit*, V. sic

4. *Putasne, &c?* נִחְיָיִט חֲרָה לָךְ Num *benefacere* ira est tibi? Mo. Nonne *vehemens ira* est tibi? P. Adeone tibi *difficilis*? Sy. sim. o'. Ar. Numquid *vehementer*, vel *valde, irasceris*? Ch. V. ex Hc. Admirativè: q. d. Fierine potest aut debet ut tantum doleas quodd Ninevitarum respuerunt^k? *An bene*, i. e. *valde, incandescit tibi?* sive *iratus es*? qu. d. Non est cur *valde succenseas*. Ego enim *cujus* volo *misereor*, & *resipiscentibus dare veniam* soleo, ex quacunque gente sint. *Bene*, pro *valde*, ut Deut. 9. 21. 2 Reg. 11. 18. Sic apud Latinos, *bene* (id est, *valde*) *doctus*; &, *bene longa oratio*^l. *to bene* alii accipiunt pro *rectè*^m. *Rectène irasceris*? Ca. Num *benefacis* (vel, *benefacere*, V. vel, *benefacium*, V. Liv. sic G. J. T. Pi.

five *ricinum*, quem Herodot. vocat *σικκίον*, i. e. *σίκκιον* *κωπειον*. Egyptii, apud Strab. Diosc. & Plin. necnon ° BA. ib. Herod. Euterpe, Theophrastum 1. 16. Plin. 15. 7. Dioscor. 1. 38. & c. P. *κικί* 9. (πρὸς ἴν in ἰνῖν est addititium 1.) 9 G. pro quo in Lexico Coptico perperam scribitur *κικί* †. 9 BA. ib. Thalmudici vocant *קִיקִי* 1: (ut docet K. & ostendit G. Liv. lingua Hebrææ proprietates; in qua ad formationem 1 G. nominum illa terminatio 11 ad radicem sæpe adjicitur 1:) Arabes 2, ut Hebræi dicunt 7, & Pœni Syri que 1 BA. 2. apud Hieron. 2. *elcheroa*, vel *alcberoa* 2, vel *elcherva* 1, 2. 24. 293. vel *cheroa*, ut Abenbitar 5, vel *cherva*, ut Pandecta 1 BA. 623. medicinz, Sylvaticus, Simon Januensis; nam *El* est articulus Arabicus 4: alii, *trixin*; (vel, *fili* potius, ut legit Mer. Liv. Salmaf.) alii, *sesamum sylvestrem*, five *agrestem*, ut habet Plin. 15. 7 †. Officinæ *cataputium majorem* *, & 1 Mer. D. *palmam Christi* f, & *pensada* Bylon, appellant, quod in 1 BA. sic Mer. Liv. morem humanæ manûs efformata sit. Hanc versionem D. 1 BA. 295. firmat, quod ἰνῖν cum *ricino* conveniat, 1. altitudine, 1 Mer. D. quæ ab omnibus memoratur, 2. foliorum magnitudine, 1 BA. ib. indèque proveniente umbræ densitate, quæ magno 1 D. qu. Authorum consensu firmatur. ἰνῖν, inquit K. est *herba* Ebr. 2. 44. 1 BA. 294. longis & altis frondibus umbrosa: Ricinus apud Dioscoridem est *folio platani majore*; vel, *folio vitium*, Plin. 15. 623. 1 Mer. 1 BA. 7. 3. Nascendi celeritate. In Hispania repente provenit, 1 Mer. ait Plin. ibid. Adde quod ἰνῖν sic describitur in Rabba filio Hannæ, quem K. citat, *Juxta aquas crescit, & pro tabernarum foribus sata ad umbram faciendam erigitur; ac de granis ejus oleum fit* 1: quod *oleum kiki* vocant Herod. 1 Liv. 1. 92. Strabo 1. 17. in Egypti descriptione, Plin. 15. 7.

M m m m 4 kerva,

^a Mer. *herua*, quod apud pharimatopolas celebratum est ^k. Adde quod habet Hieron. Est, inquit, genus virgulti latis foliis suo trunco se sustinens, quæ in Palestina crebro nascitur, & maxime in arenosis locis. Mirumque in modum, si semen jeceris, confusa consurgit in arborem; & intra paucos dies, quam herbam videris, arbusculum suspicis ¹. Obj. Ricinum, non minus quam cucurbitam, à vermibus immunem esse docet proverbium, *Κεῖνος ὁ ὕμνερος*, Ricino sanior ^m. Resp. 1. Suidas ait hoc de ricino, non planta, sed animali, dici. 2. Potius de Crotone urbe hoc dicitur, quam saluberrimam fuisse constat, tum ex oraculi effato de illius salubritate, apud Strab. 1. 6. Suidam in voce *Ἀρχαῖος*, &c. tum ex eo quod tot athletas, & inter eos Milonem, protulerit ^o. ¶ *Et ascendit*, &c.] Vel, ascendere fecit, V. Mer. sub. Dominus, V. Obtexit tugurium ejus^o. ¶ *Et protegeret*, &c. *לְוִי מְרַעְתּוֹ* ^o *Ut liberaret* (i. e. defenderet ^p) eum à malo (vel, malis, o. dolore, Ar. afflictione, Ti. V. incommodo, Ca.) suo, Mer. &c. Id est, vel, 1. à dolore animi ^q: à sua molestia, ut sequentia ostendunt; q. d. ut moestum recrearet, ut his externis rebus sæpe fit ^r. Vel, 2. ab æstu Solis ^t: vel, à lassitudine ex æstu Solis ^t.

7. *Et paravit*, &c.] i. e. Immisit, sive excitavit ^v. Omnia etiam quæ naturaliter fiunt Deus facere dicitur, qui naturam & fecit & conservat, & eā pro arbitratu utitur. Vermium multa sunt genera arboribus, virgultis, herbis infesta ^x. Minima quæque ex providentia Dei pendent, quæ vulgus casui fortunæve tribuunt ^y. ¶ *Ascensu*, &c.] Postridie Aurorā illucescente ^z. ¶ *Et percussit*, &c.] Cici illud, radice læsa ^a. ¶ *Exaruit* Humore terræ destitutum ^a.

8. *Vento*, &c. *רוּחַ קָדִים חַרְשֵׁי* ^o *Ventum orientale*, Mer. Pi. &c. *vehementem*, Mer. P. M. vel, *silentem*, J. T. Pi. Mer. sic G. Tar. vel, *surdum*, D. vel, *surdifacientem*, M. ab effectu. Vel, 1. qui homines silentes vel surdos flatūs sui vehementiā efficit ^b: vel, 2. quo flante, cæteri venti silent ^c: vel, 3. tenuissimum ^d, qui aerem à Solē inflammatum non posset itā perspirare ut corrigeret ^e, sed potius adjuvaret æstum ^f. Auræ sine motu, sine frigore ^g. Vel, *placidum*, D. ex Ch. minimè sonorum: qui æstum auget, quem ventus vehemens minuere solet. Ut *fluētus* apud Hesychium *ῥοῖς* dicitur, quia minimè sonorus; itā & ventus ^h. Eurus hīc *ῥανερμῶς* *surdus* ac *silens* dicitur, ut distinguatur ab altero orientali vento sonoro & violento, ut Exod. c. 10. v. 13. & 14. 21 ⁱ. Psal. 48. 8. & 78. 26 ^k. Vel, *exsurgens*, Mo. vel, *torrentem*, Ti. vel, *penetrabilem*, Ca. vel, *calidum & urentem*, Q. in Di. fim. o. Sy. Ar. posito nempe *U* pro *U* aut *D*: est enim *שָׂרָא* *testa*, sic dicta ab ariditate; *שָׂרָא*, *sol*, item *prurigo*, scabies sicca & urens. Posset verti, *asperum*: nam in lingua Arabica *שָׂרָא* significat *asperum*, *durum*, *ferocem* esse; & *שָׂרָא*, *asper*, *durus*, *ferox*. Duplex incommodum ex emortua cucurbita sensit Jonas: 1. quod ab asperitate Euri minis esset tutus; 2. quod ab æstu Solis læderetur ^l. ¶ *Percussit*, &c.] Calore suo & radiis. Eadem metaphora Psal. 121. 6. *Sol non percutiet te*, i. e. uret ^m: & in Ovid. Metamorph. 9. *Lux subit, & primo feriente cacumina Sole* ⁿ. ¶ *Et*, &c. *וַיִּחַלְעַף* ^o *Et deliquium patiebatur*, Mo. Itā ut animo deficeret, Mer. sic J. T. Pi. fim. Ti. D. vel, *linqueretur*, i. e. propè linqueretur ^o. *Qui æstuebat*, P. *Qui penè defecit*, V. Heb. *Et obtectus fuit*, scilicet lassitudine. Synecdoche generis ^p. ¶ *Et*, &c. *וַיִּשְׁאָל אֶת-נַפְשׁוֹ לָמוּת* ^o *Et petivit* (vel, *peteret*, Mer. sic J. T. Pi. fim. Ti.) *animæ suæ* (vel, *ab anima sua*, V. Mer. vel, *seipsum*, J. T. Pi.) *mori*, Mo. J. T. Pi. vel, *mortem*, Ti. vel, *ut moreretur*, M. fim. Ti. D. *שָׂרָא* propriè est anima nobis communis cum bestiis ^q, quæ *mori* dicitur, & occidi; & pro vita sæpe ponitur ^r. Non tam orat, quam protervè postulat, mortem ^t. *Et tædavit eum vita suæ*, o. vel, *deploravit animam suam*, Ar. ¶ *Melius est mihi mori*, &c.] Descriptio impatientis ingenii ^u. Ingenua est confessio infirmitatis suæ. Ostendit Jonas vehementiam suam, ut prius in lætitia, itā hīc in dolore ^v.

9. *Puissne bene*, &c.] Vide supra ad v. 4 ^x. ¶ *Super bederam?* Vel, propter ricinum? Mer. rei tam vilis &

exiguæ causæ ^y. qu. d. Non debes multum irasci ^z. ¶ *Bene irascor* (*Rectè dolet mihi*, Liv.) *ego usque ad mortem* ^a i. e. Dolore gravissimo & lethali. Vide Jud. 16. 16. Matt. 26. 38 ^a. Jure irascor, &c. ^b. Vide quàm furiosæ bellæ sint affectus nostri, quod sanctus Propheta in Deum insurgere auderet, &c. & discamus eos maturè compescere ^c.

10. *Doles*, &c. *וַיִּבְכּוּ* ^o *Pepercisti*, &c. Mo. Mer. &c. vel, *pepercisses*, &c. si in tua potestate esset ^d: parcendum censuisti ^e. *Parcis*, h. e. periisse doles ^f. Tu, cum sis homo, parcis; nonne ego parcerem, qui natura bonus & clemens sum ^g? ¶ *In qua non laborasti* Fodiens terram, ferens, rigans ^h: quod mei fuit, non tui, laboris ⁱ. Quantò ergò majori curæ Deo sua opera, & quidem nobilissima, homines, esse oportuit? *Omnes enim opera sua magis diligunt*, ut parentes & poetæ, ait Aristoteles Ethic. 4 ^k. ¶ *Quæ*, &c. *וַיִּבְכּוּ* ^o *Quod filius noster fuit*, Mo. &c. vel, *unā no-*
stæ exstitit, J. T. Pi. fim. Ti. Ca. Sy. Ar. vel, *nata est*, P. vel, *crevit*, Mer. D. Plautus, *Quasi solstitialis herba, paulisper fui, Repente exortus sum, repentino occidi* ^l. Tu moreris herbulæ unicæ evanidæ jacturā ^m. *Sed germen unius noctis fuit*, M.

11. *Et ego* (emphaticè ⁿ, q. d. qui Deus sum, in cuius manu sunt omnia ^o, cuius proprium est misereri & parcere resipiscitibus ^p, teipso teste ^q,) *non parcam* ^r *Ninive*, &c. ^r Urbi tantæ, quæ multis præstat fructibus ^s. ¶ *Plusquam centum viginti millia* ^t *Sim. P. Ca. Mer. vel, duodecim myriades*, M. Ar. Mer. sic Mo. J. T. Pi. ¶ *Qui* (h. e. quorum singulit) *nesciunt quid sit* (discrimen scilicet ^u; qui dignoscere non possunt ^v;) *inter dexteram & sinistram* ^w [Intelligunt vel, 1. figuratè,] de Ninevitis omnibus, etiam grandioribus, qui neque dexteram neque sinistram, h. e. nihil omnino, scirent in rebus Divinis ^x: qu. d. ejus ætatis quæ honesti ac turpis discrimina nondum novit, & cui propterea parci æquum est. *Dextera* significat ea quæ recta sunt; *sinistra*, ea quæ contraria. Infans ætas describi solet ignorantia recti ac turpis. Vide quæ attulimus ad Deut. 1. 39 ^y. Verùm si hoc admittamus, non ita magna fuerit hæc civitas. Vel, 2. ad literam ^z. *Parvulorum* sive infantium periphrasis est ^a; quorum cum *bestiis* mentionem facit, propter eorum innocentiam ^b. q. d. Qui non creverunt ad annos discretionis ^c: ætatis innocentis & simplicis, quæ nihil peccavit, & in quam poena non cadit nisi ratione parentum, qui jam resipuisse dicuntur ^d. Sed sic nimis magna videretur esse hæc urbs ^e. Quod prorsus nego. Nam & Lutiæ sunt supra 400 millia capitum. Ninive autem & hanc & omnes præcipuas Europæ urbes superavit ^f. Utut possumus hanc descriptionem non pertinere nisi ad infantes infra bimatum, hi faciunt ut plurimum urbis partem minimam quintam. Eo posito, Nini incolæ non fuerint plures 600 millibus. Qui fuit numerus plebis urbanæ Seleuciæ, Plin. 7. 26. At Thebis Egyptiis habitasse quondam septingenta millia ætate militari testabatur Egyptiaca inscriptio Germanici ævo superstes, de qua Tacitus 1. 2. Annalium. Neque fortasse pauciores habuit Roma, cum in ea censa sunt civium capita supra 428 millia. Nam peregrinos & servos civium numerum multis partibus superasse nemo dubitat. Porro, præter Assyrios credibile est multos à locis remotis Niniven se contulisse, urbis maximæ & dominatricis famâ allectos. Nimirum jus civitatis peregrinis omnibus indulgit Ninus, quem sequentes Reges verisimile est hac in parte esse imitatos ^g. ¶ *Et jumenta* (vel, *pecora*, Mer.) *multa* ^h Ricinis multis præstantiora ⁱ: in quæ nec poena competit, nec remuneratio, nisi propter homines ^j. Si hominum te non miseret, *Quid fecere boves, animal sine fraude doloque* ^k? Al. *Pecora* hīc vocat grandiores, itā pecuino sensu præditos ut Creatorem suum non agnoscant ^l. Sed malo ad literam accipere. Huic argumento nihil respondisse videtur Jonas, (Si tu hoc tibi permittis, sine & me idem meo iure facere,) sed iudicio Domini acquiescere ^m.

SYNOPSIS

Criticorum aliorumque Commentatorum

IN

MICHÆAM.

CAP. I.

Ad Michæam (non illum filium Jemlæ, 1 Reg. 22. 8. sed) Morasthitem] Id est, vel, 1. ex מרשתי, Maresa^b, cujus mentio v. 15. & Jos. 15. 44. Cui reclamatione forma vocis c. Vel, 2. ex מרשתי, Moresteth, vel Morasthi^d, de qua infra v. 14. quæ est viculus juxta Eleutheropolin^f. Utique Judæus fuit: nam uterque locus erat in Judæa^g. ¶ In diebus Joatham, &c.] Eodem tempore cum Jesaia, Hosea & Amos^h: vel, paulò serius; quum illi ab Ozia tempore cœpere cognosciⁱ. ¶ Super (vel, contra, D.) Samariam (unde malum fluxit in decem Tribus^k: quæ prior nominatur, vel, 1. tanquam scelere potior^l; vel, 2. quia prius capta est^m:) & Jerusalem] Unde corruptæ duæ Tribusⁿ.

2. Audite, populi omnes, כלל] Omnes ipsi, D. Pi. Tar. Vide 1 Sam. 6. 4. Job. 17. 10. Sic כלל omnibus personis convenit. Olim exposui כלל, universè; ut כלל, gratis, כלל, frustra, &c. in quibus Mem est heemanthicum^o. Omnes illi, pro, omnes vos, per enallagen personæ P. Populi hic sunt vel, 1. totus orbis^q; quem testem citat adversus omnes Judæos^r: vel, 2. Tribus Israelis^t, populi à Jacobo orti^u; qui hic populi vocantur, ut Gen. 35. 11. Falsum ergo est, כלל semper gentes notare^x. ¶ Terra, &c.] Sancta^y, & omnes qui in ea habitatis^z. ¶ Sit (vel, Erit, c. Ca.) Dominus—vobis (vel, contra vos, Pi. Tar. G. ex Ch. ב, pro כלל; ut Gen. 16. 12. Exod. 14. 25. Num. 12. 1. in testem] q. d. Testor Deum contra vos, nisi respueritis, quod præmonuerim vos & invitârim ad poenitentiam^c. Siquando mala quæ dicam vobis evenient, Deus mihi testis erit, me nihil subtraxisse de eis quæ mihi mandata erant^d. Ostendit se non loqui ex spiritu proprio aut maligno^e. ¶ De templo, &c.] Nempe Jerosolymitano; cui vos confiditis, sed frustra^f. Al. de cœlo^g: q. d. qui habitat in cœlo^h, unde prospectat omnia quæ hic agunturⁱ. Vide supra Jon. 2. 7. Unde ira Dei revelatur, Rom. 1. 18.

3. Egredietur de loco suo] i. e. Cœlo^m: scilicet, ad puniendumⁿ. Dicitur Deus egredi de loco suo, sive de cœlo^o, quando operatur in istis inferioribus P, & potentiam suam, quæ latere videbatur, ostendit^q: cum in terra conspici facit beneficia sua^r, aut judicia^t. ¶ Calcabit super excelsa terræ] i. e. Potentissimos quosque^u: homines superioris ordinis ac statûs, quos v. seq. montes vocat; ut per valles, ibid. homines inferioris ordinis ac statûs^v. Destruet loca munitissima. Vide Deut. 32. 13. & 33. 29. Al. Excelsa hic vocat, vel, loca illa ubi impie vivebantur aræ; vel, res quæ magno hominibus sunt in pretio, ut opes, honores, &c.; vel, Samariam & Jerusalem, quæ in locis sitæ sunt sublimibus^y.

4. Consumuntur montes] Id est, vel, 1. superbi^z; Principes & potentes^a: vel, 2. ea quæ firmissima videntur^b: vel, 3. urbes in montibus sitæ, ut Jerusalem & Samaria^t. Significat insignem vastitatem, ut Ps. 97. 5. Jcf. 34. 3. ¶ Valles] i. e. Plebei^b: vel, oppidæ in

vallibus sita^c. Al. Montes & valles metonymicè hic vocat homines in illis habitantes^d. ¶ Sicut cera, &c.] Hæc comparatio respicit prius membrum^e. ¶ Sicut aque (vel, aqua, M.) quæ, &c. מים זמרים] Effusa, vel profusa, (vel, acte, M. quæ impetu quodam aguntur, Ti.) in præceptis, Mo. M. Ti. vel, in præcipiti, P. in declivem locum, Sy. JT. Pi. sic Ch. Ar. Ca. in descensu, id est, loco declivi^f; sub. subsistere nequit: sic nec illi coram Judice^g.

5. Quod (vel, Cujus, JT. Pi. sub. est, JT. Pi. Calv. &c.) scelus Jacobi] i. e. Decem tribuum^h. i. e. Quæ origo scelerisⁱ? ממשלכם refert quod illis semper in ore erat, O, quodnam est scelus nostrum^k? ¶ Nonne Samaria^l?] i. e. Reges & Principes Samariæ^m: vel, idololatria Samariæⁿ. Solet ab urbibus primariis latius fundi exemplum^o. ¶ Quæ (vel, Cujus sunt, Pi. &c.) excelsa Judæ? &c.] Quæ origo excelsorum in Judæa^p? Samaria & Jerusalem emphasin hîc habent: q. d. Samaria, quam aliis urbibus imperare volui; & Jerus. urbs sancta, &c. P. Al. Versum sic reddo, Quis est prævaricatio Jacobi? — & quis est excelsa Judæ? &c. Prævaricatio & excelsa metonymicè dicuntur, pro causa prævaricationis & excelsorum. כלל quis rectè respondent Samaria & Jerus. urbes Regiæ, quippe hic politæ pro illarum atque Regnorum rectoribus, ut Matt. 23. v. 37. Possent quoque hîc statui apoliopesis, exprimens irati Dei affectum. Quis prævaricationem Jacobi? &c. supple, causatus est? &c.^q.

6. Quasi, &c.] Heb. in acervum agri, Mo. Ti. P. &c. vel, agrestem, JT. Pi. vel, lapidum agri, V. qui in agro apponi solent ad plantaria vinearum, ut percipitur è sequentibus^r. Sing. Heb. pro plur. In acervos tales quales visuntur in agris ipsis^t. In tumultum agri, id est, in collem qui aretur^u. ¶ Cum, &c. כלל] Ad, vel in, plantationes vineæ, P. Ti. Mo. &c. In vineum^v. Saxosum erat illius terræ solum; & in vineis vivebantur acervi lapidum, sive ex quibus sepimenta eis fierent; sive quos congregabant rustici, cum ad commodam vitium plantationem agrum elapidarent atque expurgarent, pro more, Esa. 5. 2. Sensus est, Ex tanta urbe non manebit nisi acervus lapidum, qualis in vinea, &c.^y. Al. Ubi nunc sunt domus, vineæ erunt^z. Indicium excidii totalis, ut apud poetam, — & campos ubi Troja fuit. Confer infra cap. 3. 12. & Jer. 26. v. 18. Urbs hæc in monte erat, 1 Reg. 16. 24. Vires autem amant colles^a. Ad plantaria vineatica, JT. Pi. Heb. vineæ, h. e. vinearum collectivè: i. e. Qui lapides apponi solent ad plantaria vineatica, ad muniendum illa contra incursum ferarum^c. ¶ Detrahā in vallem, &c.] i. e. Dejiciam ex edito in subjecta^d. Samaria enim in monte erat^e. Dirutis ædificiis decident lapides & rudera, &c.^f. ¶ Et fundamenta, &c.] i. e. Itā ut fundamenta appareant^g. Eam funditus diruam^h. Hæc & quæ sequuntur impleta per Salmanassarēⁱ.

7. Sculptilia ejus concidentur, כלל] Anomalum est, ut Jcf. 24. 12. pro כלל^k. Vide Amos. 3. 14. ¶ Mercedes (vel, donaria, JT. Pi. V. vestimenta, M.) ejus, &c.] Itā Mo. P. Ti. &c. Dona hîc intelligit, vel, 1. idolis oblata,

^m D. sim. oblata ^m, appensa in templo idolorum. Idola compa-
^{Pi. San. M.} rat meretricibus; cultores verò illorum, amatoribus ⁿ.
^v Vel, 2. ab idolis data cultoribus suis, ut credebant ido-
^{San.} lolatræ ^e. Vel, 3. collecta ex commercio & amicitia
^{Rib.} gentium, quarum sc. idola colebant ^P. donaria templi
^{G.} missa ab Assyriis, quorum cultum imitabantur ^q. ¶ De
^{G. sim. D.} mercedibus, &c.] Idololatriæ sunt mercedes ^r. Dona
^{Me. Tar.} hæc sunt qualia dantur scortis ^t. Opes suas idolis ac-
^{V.} ceptas ferunt ^t. ¶ Congregata sunt] Heb. *congre-*
^{Pi.} *gavit*, five *collegit*, Mo. P. M. Ti. sub. hæc, P. Ar. simil.
^{V.} D. i. e. has opes ^v; & sub. *Samaria*, M. ¶ Usque
^{Pi.} ad mercedem meretricis (vel, meretricum, V.) revertentur]
^{D.} Scilicet, illa donaria ^r. i. e. Penitus evilescent: nam ni-
^{Pi.} hil illa mercede vilius: unde & vetabatur in Templum
^{T.} inferri ^v. Al. Rediguntur in nihilum; sicut meretri-
^{V.} ces mercedem suam abliguriunt ^z. Al. A priore pos-
^{V. sic Me.} sessore devolventur ad alium, ab Israelitis ^a ad alios
^{T. D. &c.} idololatræ ^b, nempe Assyrios ^c. Ibunt Niniven, quæ
^{G.} ipsos idololatriam docuit: hoc erit *si desierit*, (*præmi-*
^{D.} *um doctori solutum* ^d.) Al. Diripientur à militibus, qui
^{D.} ea, ut fit, in scorta profundent ^{*}.
^{M.} 8. Plangam] Compatiens populo meo, cui tam di-
^{M. G. sic} rum imminet iudicium ^f. Loquitur Propheta ^g, vel, ⁱ.
^{D.} in persona populi ^h: vel, 2. in sua persona ⁱ. Dicit se
^{M.} etiam conspicuus luctus signis confirmaturum quàm
^{Sic D.} certa sint quæ dicat ^k. ¶ Vadam spoliatus (vel, ⁱ.
^{G.} vestibus ^l: vel, 2. mente ^m; ut *7713* sumitur Job. 12.
^{D. sim. V.} 17. ⁿ.) & nudus] Id est, exutus veste superiore five ex-
^{Pi.} teriore ^o, h. e. pallio villosio Prophetarum, 2 Reg. 1. 8.
^{He. in V.} Zach. 13. 4. Vide & Jer. 20. 2. Amos. 2. 16. Hoc fecit,
^{Q. in D.} vel, 1. ut suum dolorem testaretur ^q: vel, 2. ut signi-
^{G. Pi.} ficet ipsos nudos fore & spoliatos, &c. ¶ Faciam
^{sim. D.} *placitum velut draconum*] Qui cum elephantis pugnare
^{P. D.} solent, Plin. 8. 11. Elian. De animal. 6. 20. & ab iis pon-
^{G. S. P.} dere oppressi horribili resonant sibilo. Ego verò odium
^{Rib. sim.} draconum ad versus elephantos lego, luctum non le-
^{Me. D. &c.} go. Fortè de aliquo draconum genere nobis ignoto lo-
^{T. San.} quitur ^v. Confer Job. 30. 29. Sed draconum ubilus
^{San. ex} vix quicquam habet commune cum luctu. Malim ergò
^{H. sim. Me.} *7713* hic esse cete. E cetis enim alia boant & mugi-
^{&c.} unt, ut phoca; & balæna, cuius mugitus binis leucis
^{San.} audiri potest, teste Rondeletio: alia verè & propriè
^{Tar. D.} gemunt, ut delphin; cui pro voce gemitum humano
^{BA. i. i.} similem tribuunt Plin. 9. 8. Solin. cap. 12. & Petrus
^{7. 47.} Gillius, qui, in navi ubi multi delphini erant perno-
^{Ful. misc.} ctans, id expertus est. Porro, *7713*, ut Hebraicè, ita eti-
^{6. 7.} am Chaldaicè, Syriacè & Arabicè, tam pro ceto quàm
^{Jun.} pro dracone sumitur ^v. ¶ Quasi, &c. *7713*]
^{D. prov.} Ut pulli (Heb. *filie*, Pi.) *ulula*, J. T. Pi. sim. Mo. Ful. G.
^{2. 5. 74.} Hoc alitis genus est & *7713*, (lugubre,) & *7713*,
^{V.} (eremicola, five solitudinis amans ^z.) Ulula lugubrem
^{BA. 2. 2.} & funestam vocem habet ^a. Sed hæc interpretatio ha-
^{14. 228.} bet omnem antiquitatem sibi contrariam ^b. Ut struthi-
^{Me.} onum, M. vel, *filiarum struthionum*, P. sic BA. vel, *juve-*
^{Mon.} *nes struthiones*, Ti. Solent struthiocameli foemina vo-
^{San.} cem edere maximè lugubrem ^c. Struthiones altum
^{D. prov.} clamare testantur Arabes, necnon Johannes de Laet in
^{ib.} America sua, lib. 15. c. 7. & illi qui eas circumducere
^{ib.} solent ^d. Struthiones porro foeminae magis quàm ma-
^{ib.} res clamose sunt ^e. Clamant autem vel, 1. quum æstu
^{ib.} & siti vehementer urgentur ^f: vel, 2. quum compre-
^{ib.} hendi vident à venatore pullos suos ^g: vel, 3. quum
^{ib.} deserti sunt à parente; quippe qui nec pullos nutrit,
^{ib.} nec ova incubatu fovet ^h. [Sed de *7713* consulat
^{ib.} qui velit quæ fusè à nobis congesta sunt ad Lev. 11. 16.]
^{ib.} 9. Quia desperata (vel, agra, J. T. lethalis, Pi. insana-
^{ib.} bilis, Q. in V. acerba, V. vel, acerba, P.) est (vel, sub.
^{ib.} sunt, M. Ti. P. V.) *plaga ejus*] Ità Mer. &c. vel, *plaga*
^{ib.} *eius*, P. V. Sing. hic junctum plurali ⁱ. Vel, utraque
^{ib.} *plagarum ejus*, V. vel, *unaqueque plagarum ejus*, Pi. Con-
^{ib.} fer Jer. 15. 18. *Ejus*, nempe Samariæ, ex v. 6. Vel,
^{ib.} in *plagis suis*, RS. in D. sic Tar. Putà Samaria, qui no-
^{ib.} minativus ex v. 6. hic repetendus est ^m. [Sensus,] Non
^{ib.} sanabitur ⁿ. *Plagam* vocat cladem ab Assyriis illatam,
^{ib.} indèque nascentes famem & pestem ^o. ¶ Venit (pla-
^{ib.} ga Israelitarum ^p) usque ad Judam] Ad Judæos vici-
^{ib.} nos ^q. Coepit in Samaria, & terpit ad Jerus. Assyrii,
^{ib.} post destructam Samariam vastatamque terram 10 tri-
^{ib.} buum, etiam terram 2 tribuum vastabunt, Rege Assy-

riorum Sennacheribo, & ad Jeros. pervenient ^t. ¶ Te-
^{ib.} stigit (sub. hostis, D. vel, Pervenit, five Pertigit, usque ad,
^{ib.} D. Ti. &c.) *portam* (i. e. urbem, ut Gen. 22. 17. & 24.
^{ib.} 60. &c. ^r.) *populi mei*] i. e. Cujus ego sum membrum ^v:
^{ib.} i. e. tribus Judæ ^x, è qua Michæas erat ^y.
^{ib.} 10. In Geth (vel, Gathi, D. Tar. &c.) nolite annun-
^{ib.} ciare] Scil. has plagas ^z. Utinam nesciant ista Palæsti-
^{ib.} ni ^a. Cohibete dolorem ^b; nè lætentur ^c; & nos irri-
^{ib.} deant ^d. Sumptum ex 2 Sam. 1. 20. Sed quid? non-
^{ib.} ne hæc nota erant? Certè. Verùm utilitatem est in
^{ib.} Threnis hoc loquendi genus ^e. ¶ Lacrymis nè plo-
^{ib.} retis] Heb. *Flendo nè fleatis*, Pi. Nè nimium edite plo-
^{ib.} ratum ^h, nè illi audiant ⁱ, & gaudeant ^k. ¶ In do-
^{ib.} mo, &c. *7713*] *7713* sumi-
^{ib.} potest vel, appellativè ^l: [unde locum sic reddunt;]
^{ib.} In domo pulveris pulvere vos confpergite, Vulg. vel, *involve-*
^{ib.} te ipsam, Mo. Qui habitant in domibus pulverulentis cine-
^{ib.} re confpergant se, Ch. Domum pulveris hic vocat urbes
^{ib.} captas & ruentes, & ex ruinis plenas pulvere ^m. Ità ⁿ Rib.
^{ib.} sensus erit, In ruina urbis ⁿ, & patriæ ^o, pulvere vos a-
^{ib.} spergite ^p. Cùm in domo pulveris pulvere confpergemini.
^{ib.} Mos est hujus Prophetæ voces vicini soni & communes
^{ib.} sumere ad obscurè notandum nomina propria. *7713*
^{ib.} est, *pulvis*: sed per eam vocem significatur Ephraim,
^{ib.} cujus domus erant in pulverem redigendæ ^q. Vel, 2. ^r G.
^{ib.} propriè: quod simplicius est ^r. [Sic ergò reddunt;]
^{ib.} In domo (vel, In domibus, Sy. vel, Propter domum, P. M.
^{ib.} Ti. i. e. Propter domos, V.) Ophra (vel, Apud Beth A-
^{ib.} phram, Ca.) in pulvere voluta te, Pi.] T. Ca. sim. Sy. P. tan-
^{ib.} quam in summo luctu. Vide Jer. 6. 26. Ezec. 27. 30. Sed
^{ib.} cur hoc jubet, quum fletum prohibuerit? Resp. Quia
^{ib.} hæc volutatio in cinere sine strepitu fieri potuit ^{*}. In do-
^{ib.} mo, hoc est, domibus, Aphra, vel potius, quæ pertinent ad
^{ib.} Aphram, five quæ sunt in territorio Aphra: non enim di-
^{ib.} cit *7713*, sed *7713* ^t. Verùm ^u hic redundat, ut 1 Par.
^{ib.} 23. 28. Et in purgatione *7713* (pro *7713*) omnis rei sanctæ ^v.
^{ib.} Sensus est, Lugete clanculum in ædibus vicinis, nè exau-
^{ib.} diamini: vel, Lugete procul à finibus Philistæorum, à
^{ib.} quibus Aphra procul aberat ^x. *7713* Aphra erat oppi-
^{ib.} dum in tribu Benjamin, Jos. 18. 23. *7713* habet cum
^{ib.} *7713*, quod *pulvis* est, ut Num. 19. 17: ètque paronomasia
^{ib.} elegans, ut si quis diceret, Vos qui Lutetia estis, luto vos
^{ib.} confpergite ^z; vel, O Lima, limo te confpurca ^a. Tò Keri ^b,
^{ib.} five in margine ^c, est *7713* ^d; quod video omnes se-
^{ib.} qui ^e. At ^f Kethif ^f est *7713* ^g, volutavi me: quod
^{ib.} non video cur rejiciatur ^h. Accipi possit dictum in per-
^{ib.} sona Prophetæ, ut suprà, *plangam* ⁱ. Sensus esse potest,
^{ib.} Nolite publico fletu deslere, &c. sed meo exemplo di-
^{ib.} scite quomodo vos geratis, qui me in domum Ophra ab-
^{ib.} didi, ibique me in pulvere volutavi ^k.
^{ib.} 11. Et, &c. *7713*] Transi, (vel,
^{ib.} Transi vobis, Mo. P. V. pro, Transi tibi. Confusio numero-
^{ib.} rum ^l. *7713* transi coetum totum respicit; ^m vobis, cives sin-
^{ib.} gulos: & vobis redundat ⁿ. Transi, sc. in exilium ⁿ, in
^{ib.} Babylon ^o. Imperat. pro fut. Abibis ^p; ut Esa. 47. 2. Nuda
^{ib.} crura transi flumina, &c. Qui loquendi modus epitafrin ha-
^{ib.} bet, & celeritatem ac certitudinem rei indicat ^q.) habi-
^{ib.} tatrix Saphir, P. Ti. &c. Transite pariter, habitatrix civita-
^{ib.} tis Saphir, M. Saphir villa est in montibus, inter Eleuthe-
^{ib.} ropolin & Ascalonem, in tribu Juda, teste Eusebio ^r.
^{ib.} Forsan ea est quæ alio nomine Saphora, vel Sephoron,
^{ib.} aliàs Diocæsarea, dicitur ^t. Appellatio à pulchritudi-
^{ib.} ne ^u. Vel, vox *7713* appellativè sumitur ^v: [unde qui-
^{ib.} dam eam sic vertunt;] pulchre, Mo. vel, pulchra, Vulg.
^{ib.} vel, elegantis, sub. loci, Tar. sic J. T. Pi. Id est, vel, 1.
^{ib.} Judææ ^x, & imprimis Jerosolymæ, Psal. 46. 5 ^y; vel, 2.
^{ib.} Samariæ, quæ pulchro & uberi loco sita est ^z. Et cùm
^{ib.} peribit vobis habitatio pulchra. *7713*, quod pulchram signi-
^{ib.} ficat, hic Samariam innuit, affini, ut diximus, voce ^a.
^{ib.} ¶ Confusa, &c. *7713*] Nuda (vel, nudata, J. T.
^{ib.} Pi. Tar. sic M. nempe ab hoste victore ^b: vel, pudescita, Pi.
^{ib.} M. vel, detecti, Ca.) pudore, Mo. P. vel, turpiter, Ti. Ca.
^{ib.} D. *7713*, pro *7713* ^c: vel, usque ad confusionem, M. vel, ^d D.
^{ib.} pudendis, J. T. Pi. Tar. D. sim. V. Vide Esa. 47. 3. Ezec. 16. 37.
^{ib.} Hos. 2. 10. Nuda pudore, i. e. nudo corpore, ut accidit iis ^e T. r.
^{ib.} qui detractis vestibus abripiuntur in captivitatem ^f. Al.
^{ib.} Est hic habitus ancillarum, quibus non conveniunt flu-
^{ib.} entes lacinia ^g. Sensus, q. d. T. o, quæ antea gloriabaris
^{ib.} ob elegantiam tuam, abducêris captiva cum magno de-
^{ib.} decore

- ^f V. sim. D. decore tuo ^f. Nuda pudendis, i. e. dejectis muris, qui velut vestes sunt urbium; fundamentis apparentibus, ut supra dictum est. ¶ Non, &c. וְלֹא יָשָׁב וְלֹא יָשָׁב וְלֹא יָשָׁב Saanan sumi potest vel, i. propriè, ut sit Saanan urbs Judæ, Jos. 15. 37; vel potius, eadem cum Sennin, vel Saannanim, vel Sannanim, quæ fuit urbs in tribu Napthali subjecta Samariæ, ut patet ex Jos. 19. 33. Jud. 4. 11: vel, 2. appellativè ^b. [Hinc locum variè reddunt.] Non est egressa habitatrix Saanan, Mo. M. P. Ti. &c.
- ⁱ D. et He. (Dicitur וְלֹא יָשָׁב exire ¹. q. d. Quanquam ab exeundo Saanan vocaris, tamen non exibis ². Vel, habitatio abundans, Sym. in D.) planctum (vel, ad planctum, P. D. vel, propter luctum, M.) Beth-haefel, Mo. P. &c. (oppidi ³ Saanan vicini ⁴. q. d. Cives Saanan non ierunt ut consolarentur cives Beth-haefel in calamitate sua, cum viderent eos captivos abduci ⁵. Quia, scilicet, communis erit calamitas, nemo ab ea immunis erit; sic alter alterum consolari non potest ⁶. Recenset hic Propheta urbes aliquot Judæ; quarum nomine & reliquas ejus urbes intelligit, earumque futuram calamitatem & captivitatem deplorat, facundè alludens ad nomina earum ⁷. Aliter, Non egressa fuit habitatrix Saanan: planctus erit in Beth-haefel. Sensus est, Non prodibit obviam hosti, sed se muniè & obsidionem expectabit. Huic favent verba proximè sequentia ⁸.) accipiet (sub. hostis, M. D. sim. P.) à vobis (vel, vestra, M.) stationem suam, Mo. P. Ti. vel, substantiam suam, vel moram, i. e. mercedem temporis quod insumet in obsidione ejus. q. d. Tandem etiam expugnabitur, & ita idem illi eveniet quod & ipsi Beth-haefel ⁹. Vel, propter stationem suam, M. vel, mercedem stationis sue, h. e. moræ quam fecit in oppidis vestris expugnandis. Eo erit in vos durior ac severior, quò illi plus negotii exhibueritis pertinaciter resistendo. Quidam sic, Disce à vobis (nam וְלֹא יָשָׁב doctrina,) stationem suam, hoc sensu, Disce à vobis, o incolæ Beth-haefel, disce, inquam, Saanan stationem suam, h. e. tuo eventu edocta sciet sibi non diu standum esse: hostem quippe pari facilitate quâ vos deiecit & suam urbem expugnatum ¹⁰. [Alii locum aliter reddunt.] Nè exeunto Saananis incolæ Beth-haefelensis luctus sumet à vobis statum (i. e. initium) suum, Ca. Non est egressa quæ habitat in exitu, Me. ex Vulg. &c. (i. e. in fine Terræ sanctæ, proxima hostibus, vicina Assyriis: q. d. Nè putes, o Samaria, te, ut Propheta minati sunt, jam egressam fuisse, utpotè captam à Teglati Phalasar, 2 Reg. 15. 29. adeoque poenam tuam persolvissè. Non ita est: nondum es egressa, & abducta in captivitatem: tota abducèris, &c. Idem erit sensus si Saanan sit proprium nomen ¹¹.) vicinitate simili iis quas diximus, Sionem significat, hoc sensu, Illi qui in Sione habitant nè pedem quidem moverunt ad servandos Ephraimitas ¹².) planctum domus vicinæ (vel, Beth-haefel, quæ vicina est Saanan ¹³.) accipiet ex vobis, (id est, ex vastatione vestra, quia mox & ipsa vastabitur, ipsa, inquam ¹⁴.) quæ stetit sibi, Me. ex Vulg. &c. i. e. in se ipsa, suæque munitioni confidens ¹⁵. Vel, planctum, o Beth-haefel, accipiet à vobis Sion stans sibi. Beth-haefel Domum separationis significat, à Deo scilicet. Indicatur autem Bethel, Domus Dei olim dicta. Sensus est, Urbs Hierosolymæ planctum quidem à Bethelè audiet, sed res suas ager, neque se Bethelis rebus miscebit ¹⁶. Al. Non exibat (vel, tibi in occursum ¹⁷; vel, in agrum cum pecore: synecdoche generis ¹⁸;) habitatrix loci pectorosi, JT. Pi. Tar. (h. e. qui abundat pecore ¹⁹: h. e. quisquis in tuis villis, suburbis, & prædiis abs te conductis, habitat, ut tantò melius sua curare possit pecora ²⁰.) dicitur à וְלֹא יָשָׁב. planctus erit in locis adjacentibus, JT. Pi. Tar. (Hebr. in loco illius lateris, ut וְלֹא יָשָׁב accipitur 1 Sam. 20. 41 ²¹. h. e. in locis incultioribus, quæ secundum agros uberes sunt, & de illorum copia fructum percipiunt ²².) quæ accipiunt à vobis (nempe à locis pectorosis ²³.) constitutionem suam, JT. Pi. Tar. five, statum suum, Pi. i. e. rationem victus ²⁴, & unde se sustentant ²⁵: quæ ex locorum uberum copia aluntur commodius, ex inopia verò gravissima sentiunt incommoda ²⁶.
12. Quia, &c. וְלֹא יָשָׁב וְלֹא יָשָׁב Siquidem (vel, Quia, P. M. &c. Verum, G. Certè, V.) doluit (vel, dolebit, JT. Pi. G. sim. V.) propter bonum (vel, propter se-

- licitatem, V. sub. amissum, P. Ca. sic V. Pi. D. publicâ scilicet clade ²⁷: h. e. propter loca culta & fertilia, unde ad ipsos quoque fructus aliquis manabat ²⁸. Vel, propter formam, G. propter fortes occisos, G. ex Ch. Al. expectavit ad bonum, sed frustra ²⁹: vel, infirmata est in, live ad bonum, Vulg. Sy. sub. agendum, Sy. sic Ti.) habitatrix (vel, habitans plebs in, G.) Maroth, Mo. P. M. &c. Locus erat in tribu Juda ³⁰: forsitan ille Jos. 15. vers. 59 ³¹. Al. מְרוֹת hic, transpositis literis, innuit מְרוֹת. Plures erant in Duarum tribuum forte urbes quibus nomen Rama: ex pluraliter dicuntur מְרוֹת. Confer Jer. 31. 15. Judæis nihil proderit quietos se continuisse, cum Samaria & vicinæ urbes destruentur ³². Vel, asperorum, Pi. sic JT. Tar. Heb. amarorum, h. e. tholestorum ³³; sub. locorum, Pi. sic JT. Ar. ¶ Descendit malum (vel, afflictio, V. Sennacherib ³⁴;) à Domino (non fortè fortunâ ³⁵;) in portas, &c.] Expugnatis urbibus reliquis ³⁶, veniet usque ad portas, &c. ³⁷.
13. Tumulus, &c. וְלֹא יָשָׁב אֶתְּ אֶתְּ (vel, Liga, P. M. Junge, Ti. JT. Ca. Pi.) currum veloci equo, Mo. sim. P. Ti. G. vel, veredis, Ca. D. ad veredarium, M. vel, dromadibus, V. vel, angariis, JT. Pi. scilicet equis ³⁸; vel, mulis, Q. in Pi. Vel, i. quo vehantur missi à Sennacheribo faciales ad deposcendam deditionem Jerof. 2 Reg. 18. 17 ³⁹: vel, 2. ut celerius aufugas; alioqui brevi capieris ⁴⁰. ¶ Habitanti Lachis] Urbis ⁴¹, live oppidi munitissimi ⁴², in tribu Juda, Jos. 15. 39 ⁴³. Vide 2 Reg. 18. 13. 14. Jer. 34. 7 ⁴⁴. ¶ Principium (vel, Origo, Pi. Tar.) peccati est (vel, es, hoc est, fuisti ⁴⁵;) filie Sion] Vel, i. quia in Lachis posita fuerunt idola à principio; de quo alibi ⁴⁶: vel, 2. quia hæc prima urbium Judæ recepit cultum idolorum ⁴⁷, à Jeroboamo institutorum, ut significatur verbis sequentibus ⁴⁸. Al. Origo peccati ipsa est cum filia Tzizonis, JT. i. e. Lachischani cives cum civibus Hierosolymitanis conspirarunt contra Amasiam, eumque iis prodiderunt. Vide 2 Reg. 14. 19 ⁴⁹. Verum Propheta in genere hic loquitur de defectione Judæorum, non tam à Rege, quàm à Deo ⁵⁰. ¶ Quia in te inventa, &c.] Tu idololatram ab Israël acceptam transmissisti Hierosolyma ⁵¹.
14. Propiterea dabit emissarios, וְלֹא יָשָׁב Missiones, Mo. vel, missilia, Ti. munera; vel dona, P. M. JT. Pi. ut 1 Reg. cap. 9. vers. 16. Hebr. mittenda: vel scil. ut sibi parcant ⁵²; vel, ut opem ferant ⁵³. ¶ Super, &c. וְלֹא יָשָׁב [Variant.] Ad, vel super, hereditatem (vel, hereditibus, Ch.) Geth, Ar. Vulg. ⁵⁴. i. e. possessioni live agro Gethæorum, h. e. Gethæis ipsis & urbibus subjectis illis ⁵⁵. Heredi Geth. Heredem Geth vocat Assyrium, qui Philistinorum urbes tum tenebat ⁵⁶. Al. ob Gethensem possessionem, Ca. cum Moresetha Gathi, JT. Pi. Tar. oppido à Benjaminitis occupato, quod prius ad Regnum Gathi pertinebat. Sic interpretamur ex 1 Chron. 8. 13 ⁵⁷. Moreseth (vel, ipsi Moreseth, vel ad Moreseth; וְלֹא יָשָׁב pro וְלֹא יָשָׁב, ut Jos. 2. 8. Jes. 29. 12 ⁵⁸.) Gath, Mo. vel, quæ est in Gath, P. M. Ti. V. ex He. Locus erat Philistinorum quem cepit David ⁵⁹, vicinus urbi Gath ⁶⁰; sic dictus discriminis causâ ⁶¹, ut distingueretur ab alia urbe cognomine ⁶². ¶ Domos, &c. וְלֹא יָשָׁב Domus Achzib (Aut civium ædes intelligit ⁶³, quæ erant instar arcium in Achzib ⁶⁴: aut fana idolorum quæ ibi colebantur ⁶⁵. Achzib, & quæ sequitur, Maresa ⁶⁶, ex oppidis Judæ ⁶⁷, Jos. 15 ⁶⁸. vers. 44 ⁶⁹. Sub. fuit, G. vel, erunt, P. JT. Pi.) in, vel ad, mendacium (vel, in deceptionem, G. mendaces, JT. Pi. Paronomasia inter וְלֹא יָשָׁב & וְלֹא יָשָׁב.) regibus Israel, Mo. P. Ti. i. e. Judæ ⁷⁰: ut Josaphat & Achaz dicuntur reges Israel ⁷¹. Nomen universale pro speciali; nam Juda continetur sub Israël ⁷². Speraverunt inde auxilium, sed frustra ⁷³.
15. Adhuc heredem (i. e. dominum ⁷⁴; vel, possessorem, qui te possideat ⁷⁵: hostem qui te occupet ⁷⁶, velut hæreditario jure ⁷⁷; nempe Regem Assyriæ ⁷⁸, quem heredem instituam Israelis & bonæ partis Judæ ⁷⁹. Paronomasia, וְלֹא יָשָׁב hæres, & וְלֹא יָשָׁב, quod hereditatem significat ⁸⁰. Al. depopulatorem, M. Ti.) adducam tibi] Ità Sy. Mo. P. JT. &c. Hostis ille non Philistinas tantum urbes, sed & Judaicas, possidebit ⁸¹. ¶ Moresa] Erat oppidum Judæ, Jos. 15. 44 ⁸². & patria Prophetæ ⁸³. Non parcit gentilibus suis, nec favore nec odio flectitur, neque accipit personas ⁸⁴. ¶ Usque ad Odollam (vel, Adullam, D. Pi. &c. Oppidum erat tribus Juda, Jos. 15. 35 ⁸⁵. à Lachilo

^a G. à Lachiso non procul ^a.) *veniet* (scilicet hæres ille ^b, vel hostis ^c.) *gloria Israel*] Ità Mo. Ti. Assyrius ^d: quem sic vocat vel, 1. ironice, q. d. qui erit maximo dedecori non solum tibi, sed & toti Israeli ^e; per quem tota gloria Israelis auferenda esset ^f: vel, 2. quia illo socio olim gloriati sunt Israelitæ; vide 2 Reg. 15. 19 ^g. Al. *Gloriam Israelis* per antiphrasin aut ironiam hinc vocat captivitatem & vastitatem ^h, live ignominiam & cladem ⁱ, quam suis peccatis commertus est Israel ^k, quam brevi accipiet ab hoste victore. ^l *וְכָל* vox ambigua est, nec tantum *gloriam* sign. sed & *gravitatem, pondus, & molestiam* ^l. Ità sensus est, Clades perveniet usque ad Odollam, quæ erat urbs in finibus Judæ, h. e. ad remotissimas usque Judææ urbes ^m. Al. ad *Adullam gloriam Israel*, appositivè: quæ sic dicitur ⁿ, quodd urbs fuit, sicut antiqua & sedes Regia, ità potens, vasta, & elegans ^o, in loco tuto sita, notissima etiam post reditum populi ^p; quâ corruente, corruiere censebatur fortitudo & gloria Israelis ^q. Al. *gloria Israel*, M. P. V. sub. *depopulator*, M. vel, sub. *heres*, P. V. i. e. qui possidebit omnes urbes munitas & magnificas regionis Juda, ipsis expugnatis. Vide 2 Reg. 18. 13 ^r. Al. *ô gloria Israel*, D. vel, *gloriam* (vel, imò usque ad *gloriam*, Pi.) *Israelis*, JT. Pi. Sic vocat Hierosolymam ^s.

16. *Decalvare*; ità M. ^t *וְכָל* *Glabra te*, JT. Pi. vel, *Depila te*, V. *Evelle tibi pilos*, G. ex Ch. *ô Hierosolyma* ^u. Alloquitur Judam, cujus urbes jam aliquas nominaverat ^v. *Decalva teipsam*, P. Mo. & c. sc. ad testandum luctum ^w. At calvitium sibi ob mortuos inducere mos quidem erat gentibus aliis, sed Judæis vetitus, Deut. 14. 1 ^x. ^y *Et tondere*; ità M. sim. Mo. ^z *וְכָל* *Et tondere*, JT. Pi. P. sub. *comam*, P. sim. V. novacula, vel forcipe ^{aa}. Cincinnos & delicias comarum circumcidere ^{ab}, q. d. Habebis justam mœrendi causam, & mœroris ostendendi signis exterioribus, & c. ^{ac} ^{ad} *Super* (vel, *propter*, JT. Pi.) *filios deliciarum tuarum*] Ità Mo. P. vel, *delicatos tuos*, M. Ti. ^{ae} ^{af} ^{ag} ^{ah} ^{ai} ^{aj} ^{ak} ^{al} ^{am} ^{an} ^{ao} ^{ap} ^{aq} ^{ar} ^{as} ^{at} ^{au} ^{av} ^{aw} ^{ax} ^{ay} ^{az} ^{ba} ^{bb} ^{bc} ^{bd} ^{be} ^{bf} ^{bg} ^{bh} ^{bi} ^{bj} ^{bk} ^{bl} ^{bm} ^{bn} ^{bo} ^{bp} ^{bq} ^{br} ^{bs} ^{bt} ^{bu} ^{bv} ^{bw} ^{bx} ^{by} ^{bz} ^{ca} ^{cb} ^{cc} ^{cd} ^{ce} ^{cf} ^{cg} ^{ch} ^{ci} ^{cj} ^{ck} ^{cl} ^{cm} ^{cn} ^{co} ^{cp} ^{cq} ^{cr} ^{cs} ^{ct} ^{cu} ^{cv} ^{cw} ^{cx} ^{cy} ^{cz} ^{da} ^{db} ^{dc} ^{dd} ^{de} ^{df} ^{dg} ^{dh} ^{di} ^{dj} ^{dk} ^{dl} ^{dm} ^{dn} ^{do} ^{dp} ^{dq} ^{dr} ^{ds} ^{dt} ^{du} ^{dv} ^{dw} ^{dx} ^{dy} ^{dz} ^{ea} ^{eb} ^{ec} ^{ed} ^{ee} ^{ef} ^{eg} ^{eh} ^{ei} ^{ej} ^{ek} ^{el} ^{em} ^{en} ^{eo} ^{ep} ^{eq} ^{er} ^{es} ^{et} ^{eu} ^{ev} ^{ew} ^{ex} ^{ey} ^{ez} ^{fa} ^{fb} ^{fc} ^{fd} ^{fe} ^{ff} ^{fg} ^{fh} ^{fi} ^{fj} ^{fk} ^{fl} ^{fm} ^{fn} ^{fo} ^{fp} ^{fq} ^{fr} ^{fs} ^{ft} ^{fu} ^{fv} ^{fw} ^{fx} ^{fy} ^{fz} ^{ga} ^{gb} ^{gc} ^{gd} ^{ge} ^{gf} ^{gg} ^{gh} ^{gi} ^{gj} ^{gk} ^{gl} ^{gm} ^{gn} ^{go} ^{gp} ^{gq} ^{gr} ^{gs} ^{gt} ^{gu} ^{gv} ^{gw} ^{gx} ^{gy} ^{gz} ^{ha} ^{hb} ^{hc} ^{hd} ^{he} ^{hf} ^{hg} ^{hh} ^{hi} ^{hj} ^{hk} ^{hl} ^{hm} ^{hn} ^{ho} ^{hp} ^{hq} ^{hr} ^{hs} ^{ht} ^{hu} ^{hv} ^{hw} ^{hx} ^{hy} ^{hz} ^{ia} ^{ib} ^{ic} ^{id} ^{ie} ^{if} ^{ig} ^{ih} ⁱⁱ ^{ij} ^{ik} ^{il} ^{im} ⁱⁿ ^{io} ^{ip} ^{iq} ^{ir} ^{is} ^{it} ^{iu} ^{iv} ^{iw} ^{ix} ^{iy} ^{iz} ^{ja} ^{jb} ^{jc} ^{jd} ^{je} ^{jf} ^{jj} ^{jk} ^{jl} ^{jm} ^{jn} ^{jo} ^{jp} ^{jq} ^{jr} ^{js} ^{jt} ^{ju} ^{jv} ^{jw} ^{jx} ^{jy} ^{jz} ^{ka} ^{kb} ^{kc} ^{kd} ^{ke} ^{kf} ^{kg} ^{kh} ^{ki} ^{kj} ^{kl} ^{km} ^{kn} ^{ko} ^{kp} ^{kq} ^{kr} ^{ks} ^{kt} ^{ku} ^{kv} ^{kw} ^{kx} ^{ky} ^{kz} ^{la} ^{lb} ^{lc} ^{ld} ^{le} ^{lf} ^{lg} ^{lh} ^{li} ^{lj} ^{lk} ^{ll} ^{lm} ^{ln} ^{lo} ^{lp} ^{lq} ^{lr} ^{ls} ^{lt} ^{lu} ^{lv} ^{lw} ^{lx} ^{ly} ^{lz} ^{ma} ^{mb} ^{mc} ^{md} ^{me} ^{mf} ^{mg} ^{mh} ^{mi} ^{mj} ^{mk} ^{ml} ^{mm} ^{mn} ^{mo} ^{mp} ^{mq} ^{mr} ^{ms} ^{mt} ^{mu} ^{mv} ^{mw} ^{mx} ^{my} ^{mz} ^{na} ^{nb} ^{nc} nd ^{ne} ^{nf} ^{ng} ^{nh} ⁿⁱ ^{nj} ^{nk} ^{nl} ^{nm} ⁿⁿ ^{no} ^{np} ^{nq} ^{nr} ^{ns} ^{nt} ^{nu} ^{nv} ^{nw} ^{nx} ^{ny} ^{nz} ^{oa} ^{ob} ^{oc} ^{od} ^{oe} ^{of} ^{og} ^{oh} ^{oi} ^{oj} ^{ok} ^{ol} ^{om} ^{on} ^{oo} ^{op} ^{oq} ^{or} ^{os} ^{ot} ^{ou} ^{ov} ^{ow} ^{ox} ^{oy} ^{oz} ^{pa} ^{pb} ^{pc} ^{pd} ^{pe} ^{pf} ^{pg} ^{ph} ^{pi} ^{pj} ^{pk} ^{pl} ^{pm} ^{pn} ^{po} ^{pp} ^{pq} ^{pr} ^{ps} ^{pt} ^{pu} ^{pv} ^{pw} ^{px} ^{py} ^{pz} ^{qa} ^{qb} ^{qc} ^{qd} ^{qe} ^{qf} ^{qg} ^{qh} ^{qi} ^{qj} ^{qk} ^{ql} ^{qm} ^{qn} ^{qo} ^{qp} ^{qq} ^{qr} ^{qs} ^{qt} ^{qu} ^{qv} ^{qw} ^{qx} ^{qy} ^{qz} ^{ra} ^{rb} ^{rc} rd ^{re} ^{rf} ^{rg} ^{rh} ^{ri} ^{rj} ^{rk} ^{rl} ^{rm} ^{rn} ^{ro} ^{rp} ^{rq} ^{rr} ^{rs} ^{rt} ^{ru} ^{rv} ^{rw} ^{rx} ^{ry} ^{rz} ^{sa} ^{sb} ^{sc} ^{sd} ^{se} ^{sf} ^{sg} ^{sh} ^{si} ^{sj} ^{sk} ^{sl} sm ^{sn} ^{so} ^{sp} ^{sq} ^{sr} ^{ss} st ^{su} ^{sv} ^{sw} ^{sx} ^{sy} ^{sz} ^{ta} ^{tb} ^{tc} ^{td} ^{te} ^{tf} ^{tg} th ^{ti} ^{tj} ^{tk} ^{tl} tm ^{tn} ^{to} ^{tp} ^{tq} ^{tr} ^{ts} ^{tt} ^{tu} ^{tv} ^{tw} ^{tx} ^{ty} ^{tz} ^{ua} ^{ub} ^{uc} ^{ud} ^{ue} ^{uf} ^{ug} ^{uh} ^{ui} ^{uj} ^{uk} ^{ul} ^{um} ^{un} ^{uo} ^{up} ^{uq} ^{ur} ^{us} ^{ut} ^{uu} ^{uv} ^{uw} ^{ux} ^{uy} ^{uz} ^{va} ^{vb} ^{vc} ^{vd} ^{ve} ^{vf} ^{vg} ^{vh} ^{vi} ^{vj} ^{vk} ^{vl} ^{vm} ^{vn} ^{vo} ^{vp} ^{vq} ^{vr} ^{vs} ^{vt} ^{vu} ^{vv} ^{vw} ^{vx} ^{vy} ^{vz} ^{wa} ^{wb} ^{wc} ^{wd} ^{we} ^{wf} ^{wg} ^{wh} ^{wi} ^{wj} ^{wk} ^{wl} ^{wm} ^{wn} ^{wo} ^{wp} ^{wq} ^{wr} ^{ws} ^{wt} ^{wu} ^{wv} ^{ww} ^{wx} ^{wy} ^{wz} ^{xa} ^{xb} ^{xc} ^{xd} ^{xe} ^{xf} ^{xg} ^{xh} ^{xi} ^{xj} ^{xk} ^{xl} ^{xm} ^{xn} ^{xo} ^{xp} ^{xq} ^{xr} ^{xs} ^{xt} ^{xu} ^{xv} ^{xw} ^{xa} ^{xb} ^{xc} ^{xd} ^{xe} ^{xf} ^{xg} ^{xh} ^{xi} ^{xj} ^{xk} ^{xl} ^{xm} ^{xn} ^{xo} ^{xp} ^{xq} ^{xr} ^{xs} ^{xt} ^{xu} ^{xv} ^{xw} ^{ya} ^{yb} ^{yc} ^{yd} ^{ye} ^{yf} ^{yg} ^{yh} ^{yi} ^{yj} ^{yk} ^{yl} ^{ym} ^{yn} ^{yo} ^{yp} ^{yq} ^{yr} ^{ys} ^{yt} ^{yu} ^{yv} ^{yw} ^{ya} ^{yb} ^{yc} ^{yd} ^{ye} ^{yf} ^{yg} ^{yh} ^{yi} ^{yj} ^{yk} ^{yl} ^{ym} ^{yn} ^{yo} ^{yp} ^{yq} ^{yr} ^{ys} ^{yt} ^{yu} ^{yv} ^{yw} ^{za} ^{zb} ^{zc} ^{zd} ^{ze} ^{zf} ^{zg} ^{zh} ^{zi} ^{zj} ^{zk} ^{zl} ^{zm} ^{zn} ^{zo} ^{zp} ^{zq} ^{zr} ^{zs} ^{zt} ^{zu} ^{zv} ^{zw} ^{za} ^{zb} ^{zc} ^{zd} ^{ze} ^{zf} ^{zg} ^{zh} ^{zi} ^{zj} ^{zk} ^{zl} ^{zm} ^{zn} ^{zo} ^{zp} ^{zq} ^{zr} ^{zs} ^{zt} ^{zu} ^{zv} ^{zw}

CAP. II.

1. **V**æ, & c. ^a *וְכָל חַשְׁבֵּי אֵין* *Væ cogitantibus* (vel, *machinantibus*, Pi.) *iniquitatem*, Mo. M. Pi. sic Ti. sim. Ch. in G. Hæc est altera & posterior revelatio, quæ Prophetæ contigit post discessum Sennacheribi, ex col-
lat. Jer. 26. 18. quâ cognovit Hierosolymam, non mi-
nus quàm Samariam, capiendam fore, populūque de-
portandum. Quorum malorum causas explicat, in-
humanitatem in populares, & impietatem in Deum P.
Cap. 1. peccata primæ Tabulæ accusavit; hinc, 2. Tabu-
læ 9. ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^{aa} ^{ab} ^{ac} ^{ad} ^{ae} ^{af} ^{ag} ^{ah} ^{ai} ^{aj} ^{ak} ^{al} ^{am} ^{an} ^{ao} ^{ap} ^{aq} ^{ar} ^{as} ^{at} ^{au} ^{av} ^{aw} ^{ax} ^{ay} ^{az} ^{ba} ^{bb} ^{bc} ^{bd} ^{be} ^{bf} ^{bg} ^{bh} ^{bi} ^{bj} ^{bk} ^{bl} ^{bm} ^{bn} ^{bo} ^{bp} ^{bq} ^{br} ^{bs} ^{bt} ^{bu} ^{bv} ^{bw} ^{bx} ^{by} ^{bz} ^{ca} ^{cb} ^{cc} ^{cd} ^{ce} ^{cf} ^{cg} ^{ch} ^{ci} ^{cj} ^{ck} ^{cl} ^{cm} ^{cn} ^{co} ^{cp} ^{cq} ^{cr} ^{cs} ^{ct} ^{cu} ^{cv} ^{cw} ^{cx} ^{cy} ^{cz} ^{da} ^{db} ^{dc} ^{dd} ^{de} ^{df} ^{dg} ^{dh} ^{di} ^{dj} ^{dk} ^{dl} ^{dm} ^{dn} ^{do} ^{dp} ^{dq} ^{dr} ^{ds} ^{dt} ^{du} ^{dv} ^{dw} ^{dx} ^{dy} ^{dz} ^{ea} ^{eb} ^{ec} ^{ed} ^{ee} ^{ef} ^{eg} ^{eh} ^{ei} ^{ej} ^{ek} ^{el} ^{em} ^{en} ^{eo} ^{ep} ^{eq} ^{er} ^{es} ^{et} ^{eu} ^{ev} ^{ew} ^{ex} ^{ey} ^{ez} ^{fa} ^{fb} ^{fc} ^{fd} ^{fe} ^{ff} ^{fg} ^{fh} ^{fi} ^{fj} ^{fk} ^{fl} ^{fm} ^{fn} ^{fo} ^{fp} ^{fq} ^{fr} ^{fs} ^{ft} ^{fu} ^{fv} ^{fw} ^{fx} ^{fy} ^{fz} ^{ga} ^{gb} ^{gc} ^{gd} ^{ge} ^{gf} ^{gg} ^{gh} ^{gi} ^{gj} ^{gk} ^{gl} ^{gm} ^{gn} ^{go} ^{gp} ^{gq} ^{gr} ^{gs} ^{gt} ^{gu} ^{gv} ^{gw} ^{gx} ^{gy} ^{gz} ^{ha} ^{hb} ^{hc} ^{hd} ^{he} ^{hf} ^{hg} ^{hh} ^{hi} ^{hj} ^{hk} ^{hl} ^{hm} ^{hn} ^{ho} ^{hp} ^{hq} ^{hr} ^{hs} ^{ht} ^{hu} ^{hv} ^{hw} ^{hx} ^{hy} ^{hz} ^{ia} ^{ib} ^{ic} ^{id} ^{ie} ^{if} ^{ig} ^{ih} ⁱⁱ ^{ij} ^{ik} ^{il} ^{im} ⁱⁿ ^{io} ^{ip} ^{iq} ^{ir} ^{is} ^{it} ^{iu} ^{iv} ^{iw} ^{ix} ^{iy} ^{iz} ^{ja} ^{jb} ^{jc} ^{jd} ^{je} ^{jf} ^{jj} ^{jk} ^{jl} ^{jm} ^{jn} ^{jo} ^{jp} ^{jq} ^{jr} ^{js} ^{jt} ^{ju} ^{jv} ^{jw} ^{jx} ^{jy} ^{jz} ^{ka} ^{kb} ^{kc} ^{kd} ^{ke} ^{kf} ^{kg} ^{kh} ^{ki} ^{kj} ^{kl} ^{km} ^{kn} ^{ko} ^{kp} ^{kq} ^{kr} ^{ks} ^{kt} ^{ku} ^{kv} ^{kw} ^{kx} ^{ky} ^{kz} ^{la} ^{lb} ^{lc} ^{ld} ^{le} ^{lf} ^{lg} ^{lh} ^{li} ^{lj} ^{lk} ^{ll} ^{lm} ^{ln} ^{lo} ^{lp} ^{lq} ^{lr} ^{ls} ^{lt} ^{lu} ^{lv} ^{lw} ^{lx} ^{ly} ^{lz} ^{ma} ^{mb} ^{mc} ^{md} ^{me} ^{mf} ^{mg} ^{mh} ^{mi} ^{mj} ^{mk} ^{ml} ^{mm} ^{mn} ^{mo} ^{mp} ^{mq} ^{mr} ^{ms} ^{mt} ^{mu} ^{mv} ^{mw} ^{mx} ^{my} ^{mz} ^{na} ^{nb} ^{nc} nd ^{ne} ^{nf} ^{ng} ^{nh} ⁿⁱ ^{nj} ^{nk} ^{nl} ^{nm} ⁿⁿ ^{no} ^{np} ^{nq} ^{nr} ^{ns} ^{nt} ^{nu} ^{nv} ^{nw} ^{nx} ^{ny} ^{nz} ^{oa} ^{ob} ^{oc} ^{od} ^{oe} ^{of} ^{og} ^{oh} ^{oi} ^{oj} ^{ok} ^{ol} ^{om} ^{on} ^{oo} ^{op} ^{oq} ^{or} ^{os} ^{ot} ^{ou} ^{ov} ^{ow} ^{ox} ^{oy} ^{oz} ^{pa} ^{pb} ^{pc} ^{pd} ^{pe} ^{pf} ^{pg} ^{ph} ^{pi} ^{pj} ^{pk} ^{pl} ^{pm} ^{pn} ^{po} ^{pp} ^{pq} ^{pr} ^{ps} ^{pt} ^{pu} ^{pv} ^{pw} ^{px} ^{py} ^{pz} ^{qa} ^{qb} ^{qc} ^{qd} ^{qe} ^{qf} ^{qg} ^{qh} ^{qi} ^{qj} ^{qk} ^{ql} ^{qm} ^{qn} ^{qo} ^{qp} ^{qq} ^{qr} ^{qs} ^{qt} ^{qu} ^{qv} ^{qw} ^{qx} ^{qy} ^{qz} ^{ra} ^{rb} ^{rc} rd ^{re} ^{rf} ^{rg} ^{rh} ^{ri} ^{rj} ^{rk} ^{rl} ^{rm} ^{rn} ^{ro} ^{rp} ^{rq} ^{rr} ^{rs} ^{rt} ^{ru} ^{rv} ^{rw} ^{rx} ^{ry} ^{rz} ^{sa} ^{sb} ^{sc} ^{sd} ^{se} ^{sf} ^{sg} ^{sh} ^{si} ^{sj} ^{sk} ^{sl} sm ^{sn} ^{so} ^{sp} ^{sq} ^{sr} ^{ss} st ^{su} ^{sv} ^{sw} ^{sx} ^{sy} ^{sz} ^{ta} ^{tb} ^{tc} ^{td} ^{te} ^{tf} ^{tg} th ^{ti} ^{tj} ^{tk} ^{tl} tm ^{tn} ^{to} ^{tp} ^{tq} ^{tr} ^{ts} ^{tt} ^{tu} ^{tv} ^{tw} ^{tx} ^{ty} ^{tz} ^{ua} ^{ub} ^{uc} ^{ud} ^{ue} ^{uf} ^{ug} ^{uh} ^{ui} ^{uj} ^{uk} ^{ul} ^{um} ^{un} ^{uo} ^{up} ^{uq} ^{ur} ^{us} ^{ut} ^{uu} ^{uv} ^{uw} ^{ux} ^{uy} ^{uz} ^{va} ^{vb} ^{vc} ^{vd} ^{ve} ^{vf} ^{vg} ^{vh} ^{vi} ^{vj} ^{vk} ^{vl} ^{vm} ^{vn} ^{vo} ^{vp} ^{vq} ^{vr} ^{vs} ^{vt} ^{vu} ^{vv} ^{vw} ^{vx} ^{vy} ^{vz} ^{wa} ^{wb} ^{wc} ^{wd} ^{we} ^{wf} ^{wg} ^{wh} ^{wi} ^{wj} ^{wk} ^{wl} ^{wm} ^{wn} ^{wo} ^{wp} ^{wq} ^{wr} ^{ws} ^{wt} ^{wu} ^{wv} ^{ww} ^{wx} ^{wy} ^{wz} ^{xa} ^{xb} ^{xc} ^{xd} ^{xe} ^{xf} ^{xg} ^{xh} ^{xi} ^{xj} ^{xk} ^{xl} ^{xm} ^{xn} ^{xo} ^{xp} ^{xq} ^{xr} ^{xs} ^{xt} ^{xu} ^{xv} ^{xw} ^{ya} ^{yb} ^{yc} ^{yd} ^{ye} ^{yf} ^{yg} ^{yh} ^{yi} ^{yj} ^{yk} ^{yl} ^{ym} ^{yn} ^{yo} ^{yp} ^{yq} ^{yr} ^{ys} ^{yt} ^{yu} ^{yv} ^{yw} ^{ya} ^{yb} ^{yc} ^{yd} ^{ye} ^{yf} ^{yg} ^{yh} ^{yi} ^{yj} ^{yk} ^{yl} ^{ym} ^{yn} ^{yo} ^{yp} ^{yq} ^{yr} ^{ys} ^{yt} ^{yu} ^{yv} ^{yw} ^{za} ^{zb} ^{zc} ^{zd} ^{ze} ^{zf} ^{zg} ^{zh} ^{zi} ^{zj} ^{zk} ^{zl} ^{zm} ^{zn} ^{zo} ^{zp} ^{zq} ^{zr} ^{zs} ^{zt} ^{zu} ^{zv} ^{zw} ^{za} ^{zb} ^{zc} ^{zd} ^{ze} ^{zf} ^{zg} ^{zh} ^{zi} ^{zj} ^{zk} ^{zl} ^{zm} ^{zn} ^{zo} ^{zp} ^{zq} ^{zr} ^{zs} ^{zt} ^{zu} ^{zv} ^{zw}

Vel, qui parant, Ti.) *malum in cubilibus suis*, P. M.
¶ *Faciunt illud*] Heb. *illam*, nempe *cogitationem*. No-
men verbale comprehensum in *וְכָל חַשְׁבֵּי אֵין*. ¶ *Qua-*
niam contra Deum est manus eorum: id est, consilia, co-
natus, & c. ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^{aa} ^{ab} ^{ac} ^{ad} ^{ae} ^{af} ^{ag} ^{ah} ^{ai} ^{aj} ^{ak} ^{al} ^{am} ^{an} ^{ao} ^{ap} ^{aq} ^{ar} ^{as} ^{at} ^{au} ^{av} ^{aw} ^{ax} ^{ay} ^{az} ^{ba} ^{bb} ^{bc} ^{bd} ^{be} ^{bf} ^{bg} ^{bh} ^{bi} ^{bj} ^{bk} ^{bl} ^{bm</}

& נשׂוֹ impersonaliter sumi, pro more Hebræorum; ut & נשׂוֹ, necnon נשׂוֹ, & נשׂוֹ, & נשׂוֹ. ¶ Vastati (vel, perdit, Ca.) sumus. Inquit populus *. Prorsus actum est de nobis. In lamentationibus omnia confunduntur, & numeri, & personæ, & tempora, & genera: referunt enim verba hominis perturbatis. ¶ Pars (vel, Partem sive Portionem, P. Ti. JT. Pi. i. e. agrum; vel, latifundium, Ti. hereditatem, D.) populi mei commutata est, נשׂוֹ Commutat, vel commutavit, vel commutabit, JT. Pi. P. Ti. M. &c. subaud. ille, Ti. vel, sub. Deus M. JT. Pi. D. sic V. Calv. vel, sub. hostis, D. nempe Assyrius. Deus auferit nobis possessiones, quas tradidit alteri domino, nempe hostibus nostris. Terra mutavit dominum. ¶ Quomodo, &c. נשׂוֹ Quomodo removit (vel, adimit, JT. Pi. Heb. amovet, Pi. vel, ademit, G. vel, auferit, M. nempe Assyrius sub Teglathphal. m.) mibi, Mo. JT. Pi. G. (sub. bona & prædia mea, D. sim. G. vel, à me, P. vel, quod meum est, M. נשׂוֹ, pro נשׂוֹ, id quod mibi est, h. e. meum omne. n.) ad restituendum agros nostros, dividit, Mo. vel, & avertendo (subaud. à nobis, D.) agros nostros partiuntur? JT. Pi. D. Tar. scilicet inter hostes; sive militibus suis, tanquam prædam. נשׂוֹ avertere, ut Jes. 47. 10. Hinc נשׂוֹ aversus, refractarius; & נשׂוֹ aversio. Vel, ita ut & revertatur ad agros nostros dividendos? idem populus Assyriorum sub Salmanasare. Vel, quos sperabamus nobis restituere agros nostros? hostis divisit sibi, P. vel, & agros nobis restituendos (sive, quos debebit aliquando restituere, Q. in D.) dividit inter se hostis? M. Q. in D. Quod non placet. Sensus, qu. d. Quomodo id fiet ut auferat à me hostis quod meum erat? Dum putabam Deum velle nobis restituere agros nostros quos occupabant hostes, tum ipsi detinebant illos, ac dividebant inter se. [Alii locum sic reddunt;] Quomodo quod ablatum est mibi vendicabo? agros nostros distribuit, Ti. Quomodo ergo auferet mibi, ut restituat agros nostros quos partitus est hostis? id est, Quomodo id continget ut auferat illam portionem Dominus ab inimicis nostris, restituatque nobis agros nostros, quos illi jam inter se diviserunt? Tantum abest ut mibi restituat, ut pro reddendo agros nostros partiantur: Non modò non reddit nobis possessiones, verum etiam eas hostibus dividit, tanquam à nobis alienatas; nè fortè speremus nos esse recuperaturos. Quid si hoc modo exponatur? Quomodo adimit mibi? ad restituendumne? qu. d. minimè gentium: nam, ecce, agros nostros partitur: quod argumentum est ipsum nolle eos restituere. Sermo hic concisus est, ideo variè exponunt. Ego sic accipio, Quomodo ergo recedere fecit, vel abstulit, (vel Deus, vel Assyrius,) mibi, sive à me, sive à nobis, ad restituendum agros nostros dividit? i. e. quos divisit. Subaudiendum est נשׂוֹ, q. d. Quàm procul absumus à restitutione, quum terra nostra jam inter hostes divisa est, vel à Deo, vel ab ipsis Assyriis, quorum quisque partem suam occupavit? Itaque non modò nobis erit negotium cum Assyriis in genere, sed cum singulis: quia quisque quod nunc occupat volet tueri, quasi sibi debitum & hereditarium. Al. Ab hereditariis suis detruduntur; reversi partes eorum dividunt, Ch. Nec erit qui agros nostros mensorio fune restituat, Sy. Et non erat qui prohiberet eum, ut averteretur. (vel, ut restitueret, Ar.) Agri vestri divisi (vel, mensurati, Ar.) sunt. ¶ 5. Propter hoc] Post id tempus, inquit Vates populo. ¶ Non erit tibi (Alloquitur vel, i. eos qui injustè occupabant agros aliorum; Assyrios *: vel, 2. lamentatorem, qui unus erat ex falsis prophetis: vel, 3. Israelem. Nunc à persona מַנְתִּיקָא expressa canticum illud externorum ad ipsos Hebræos se vertit. n.) mittens (vel, projiciens, JT. Pi. &c.) funiculum sortis (vel, ad, sive in sortem, P. Ti. JT. Pi. D. h. e. ad sortiendum, ut agri sortitò vobis dentur. Nemo terram vobis sorte dividet, ut olim sub Josua, hoc est, Perdetis vestram patriam. n.) in cætu Domini i. e. In Ecclesia. Judæos cætu Jehovah vocat ironice, q. d. olim adoptatum, sed jam abdicatum, tanquam indignum gratiâ Dei. Ait, non futurum ut amplius illi coram iudicibus, quos ipsi Hebræi vocabant נשׂוֹ, נשׂוֹ, terras hereditatis jure sibi delatas inter consortes sorte dividant.

6. Ne, &c. אל תטפפו ימים לא יטפו לאלה לא יסג. ¶ Verba hæc sunt partim populi idololatrici ad Deum, partim Dei ad illum P. Ne stilletis, Mo. P. JT. P. Plerique Pi. G. &c. (subaud. inquit, JT. Pi. vel, Ne faciatis in Di. stillare, sub. sermonem vestrum, ut Job. 29. 22. q. vel, Ne prophetetis, Ti. sim. Ch. G. D. Pi. &c. nam id significat נשׂוֹ stillare, Ezech. 21. 2. & alibi: vel, Ne loquamini, G. Vulg. V. Stillare eloquium dicunt Hebræi pro loquit, aut prophetare. Sunt verba populi Prophetis Dei silentium imperantis. Imitatur Prophetæ verba quibus Hebræi ad Prophetas utebantur: ut videre est Esa. c. 30. v. 10. Amos. 7. 12, 16. stillabunt, Mo. P. G. (vel, prophetabunt, Ti. sim. G. Esaias, Osee, Joel, & ego; etiam si nolitis. Vel, Imò stillabunt, Calv. Sunt verba Dei, jubentis eos prophetare. q. d. Vetatis; sed hoc vestrum non est: ego illos misi, & in cursu suo pergere volo. Vel, stillant, sive dicunt, vel, stillare, aut dicere, solent, nempe Prophetis; i. e. dicunt veris Prophetis, Nolite prædicere nobis miseriae futuras. Fut. Hebr. pro præf. Vel, stillent isti, JT. Pi. nempe pseudoprophetae, qui nobis falsa omnia prædicant. non stillabunt (vel, non, inquam, stillent, M. vel, non prophetabunt, Ti. V. vel, non stillant, JT. Pi. nempe Prophetæ Domini: vel, non stillabit, Vulg. Rib. sub. ira Domini, ex collatione 2 Paral. 34. 25. h. istis, sive illis, Mo. P. V. Calv. D. G. sic M. Rib. (i. e. vobis: q. d. Sed postea veniet tempus cum Prophetæ vobis non loquentur. Vide Ezech. 7. v. 26. Amos. cap. 8. v. 11. Vel, secundum istos, JT. Pi. id est, sicut isti, scilicet prophetæ falsi. Vel, pro istis, id est, nihil fausti illis prædicent: cujus causa sequitur. Posset exponi, de istis: id tamen hoc loco displicet. non comprehendet ignominias, Mo. vel, non apprehendent eos ignominias, P. non enim apprehendet (vel, nè apprehendat, Ti. sub. eos, M. Ti.) ignominia, M. vel, propterea ignominia non apprehendent vos, V. vel, non basurum esse populum ignominias, JT. Summa pseudoprophetarum quæ arridebant populo tanquam fausta, contra quas Prophetæ Dei prædicabant ignominiosa omnia populo eventura; ut antè vidimus. Vel, non comprehendet [nempe eos] confusio, G. & Rib. ex Vulg. Heb. confusiones. Nomen plurale cum verbo sing. sicut alibi, Exatores sui spoliaverunt, Heb. spoliavit. q. d. Ità fiet ut Prophetæ non amplius à vobis ignominiosè tractentur, sicut factum est diu. Vel, non recedet ignominia: Inverso, & ità expono, Non recedent eis, sive ab eis, h. e. ab unoquoque eorum, ignominia, i. e. pudenda & ignominiosa facta, aut poenæ & dedecora. Aliter, non assequetur ignominias, q. d. Non stillabunt istis, nè dedecus tibi adferant, juxta illud, Qui corripit stultum, id ei macula ac dedecori erit. נשׂוֹ fut. à נשׂוֹ retrocedere: aut est נשׂוֹ pro נשׂוֹ, assequetur; quod tamen mibi durum videtur. [Alii hoc membrum cum proximè præcedente sic vertunt,] Quasi si non loquantur istis, non apprehensura sint eos ignominia. Per ironiam dictum: q. d. Etiam si non prædixerint vobis futuras calamitates, nihilo tamen minus evenient, neque ipsi liberabuntur. Al. Certè non loquentur istis, nè assequantur eos ignominia: i. e. Privabo eos Verbo meo, & ità ignominia non assequetur Prophetas meos, h. e. non afficientur ignominia ab illis. Contumeliis enim afficiebantur veri Prophetæ, siquando adversa vaticinarentur. [Alii totum sic reddunt;] Nè vaticinamini, aut, si vaticinantur, nè talia vaticinentur, nè probra comprehendant. Dicetis hoc oraculum esse triste de calamitate vestra, aut non esse vaticinandum, aut non ità vaticinandum ut vobis tristitia minemur & probrosa. Quid ergo? Vultis ut vobis læta nunciem? Non possum, nisi mentiri velim. Nam Deus tristitia minatur, &c. Al. Puto omnia esse verba Dei vel Prophetæ ad falsos prophetas. Cum præcedentibus sic connecto. Dixerat mutatam esse portionem populi, & amotos agros ac divisos, itaque neminem fore qui projiciat funem in congregatione Dei. Indè sequebatur, cessandum deinceps prophetis hujus populi à prophetando, quia nulla ipsis amplius fors in congregatione Domini. Dicit itaque, Nè stillate. Sed quia magna erat ipsorum audacia, addit, stillarent? vel, stillarentne? non stillabunt istis, non prophetabunt amplius populo huic ingrato & rebeli: non recedent ignominia à Deo, quæ non recedat.

cedet. Possent omnia de veris Prophetis intelligi, hoc modo; *Nē stillate*, vos mei Prophetæ: quid? tantōne beneficio hunc populum afficerem, ut Prophetæ mei ipsis stillarent? non stillabunt istis, nē recedat ignominia eorum, quæ recedere non debet. Sed præferimus priorem sententiam, ob versum sequentem.

7. Dicit, &c. "וְגַם יְהוָה" *O dicta*, vel *quæ diceris*, domus Jacob, Mo. P. JT. Pi. &c. titulo tenus: dixeris, sed non es; quia degenerasti à majoribus. Si profani essent qui in Prophetas insurgerent, tolerabile id esset in illis, non autem in vobis, &c. Al. *O quæ dicebaris*, &c. i. e. gloriabaris de Religione. Al. *Annon dictum est à domo Jacob?* Ti. *Hæc sunt dicta domui Jacob.* Refer ad illud quod paulò antè præcessit, *Nē stillatis*. ¶ Numquid abbreviatus (vel, contractus, D. angustatus, JT. decurtatus, Pi.) est (vel, esset, JT. Pi.) spiritus Domini? Ità Mo. P. M. [Variè explicant.] An minor aut contemptior est spiritus Prophetiæ quàm fuerit olim? Sensus est, q. d. Prophetæ quos tentatis compescere & prohibere non à seipsis loquuntur, sed Dei jussu. Huc ergò tendit vestra temeritas ac superbia, quòd Spiritum Dei vultis captivum reddere, & vobis vestræque libidini subicere. Contrahi dicitur spiritus Domini, quando in angustias redigitur: ut cùm Prophetis præscribitur quid vaticinari debeant; aut, quando Prophetæ negligentiores sunt. An angustatus est, &c? ut non amplius possit, audeat aut velit eandem rationem in dicendo, arguendo, operando sequi quam hæcenus in suis ministris tenuit? Numquid tam contracta est prophetia Domini ut eam à vobis repellatis? Nonne facile potest Dominus mittere Prophetas, ut olim, etiam si illis silentium imponatis? Al. An putatis Dei potentiam diminutam esse, ità ut non possit vos objurgare aut punire? Al. Refellit Prophetam malitiam illorum qui Prophetas audire nolebant. Spiritus Domini hîc misericordiam significat. An ea, inquit, minor nunc est quàm antè fuit? Cur Deus minùs possit vobis esse bonus quàm Jacobo, à quo genus ducitis? Non enim est contractus, aut debilitatus, ejus spiritus, ut vobis conferre non possit quod potuit illi; neque rursus mutata est ejus bonitas, ut nunc nolit quòd tunc voluit, atque ità & debilis sit & inconstans. Quid igitur obstat, inquietis, quòd minùs læta promittat? Ille verò læta promittit, sed probis, ut paulò pòst dicetur. Sed vobis quòd minùs læta promittat facit improbitas vestra. Al. Numquid arctatus est spiritus misericordiæ Dei, ut nos, qui sumus populus ejus, perdere velit? ¶ Aut, &c? "אֵלֶּיךָ מֵעַלְלֵי" An, vel Numquid, (vel, Nonne, Mo. o.) hæc, vel ista, (vel, hæc, JT. Pi. sub. sunt, P. M. Ti. vel, essent, JT. Pi.) studia, vel opera, vel actiones, (vel, adinventiones, o.) ejus? P. M. Ti. &c. Ut nempe exitio vestro delectetur, neque ullo modo poenitentia ductos velit respicere: qu. d. Non ità intelligendæ sunt comminationes Prophetarum. Al. actiones illius? nempe Spiritus, in Prophetis veris, ut taceant; in auditoribus, ut propterea irascantur. ¶ Num hæc—opera ejus, qui bonus est? q. d. Non. Sententia est, Numquid mala quæ vobis eveniunt sunt à Deo, five Spiritu Dei, qui ea tantum prædicat, & non potius propter vos & peccata vestra? Al. An ista sunt actiones ejus? i. e. ab eo præscriptæ. An vita vestra respondet vocationi Dei? Jactas te esse peculiarem Dei populum. An ergò vitam formas ad Legem Dei? Actiones illius, i. e. vel, 1. domus Jacob, five quæ eam decent; vel potius, 2. Jehovah, id est, ei placentes. ¶ Nonne, &c? "וְהָיָה דְבַר יְהוָה עִם הָיִיטִיב עִם הָיִיטִיב" Nonne verba mea (i. e. consilia. Ex Dei persona jam loquitur Prophetæ f.) benefaciunt (i. e. profunt) rectè ambulanti? P. fim. Mo. M. Ti. JT. Pi. Calv. Non placet: tunc enim emphaticum præponi debuisset participio "וְהָיָה דְבַר יְהוָה עִם הָיִיטִיב", cum eo qui ambulat rectus: ut passim in Psalmis, "וְהָיָה דְבַר יְהוָה עִם הָיִיטִיב", qui incedit integer; "וְהָיָה דְבַר יְהוָה עִם הָיִיטִיב", qui incedit de tractor. [Qui autem ità vertunt locum sic explicant:] Nonne Dei est (id est, meum: mutatio personæ:) prædicere ventura? nonne prædicere soleo bona eventura piis? q. d. Verba Dei neminem malis afficiunt, sed bonis. Sermo meus mitis est & placidus, sed piis ac bonis. Prophetæ denun-

ciant mala improbis, bona piis; juxta illud, *Cum sancto sanctus eris*. Culpa ergò residet in vobis, quòd non agam vobiscum humanius, &c. & perversæ sunt vestræ in Verbum Dei calumniæ & querimonie. Al. Sic verito, *Annon verba mea bona sunt*, nempe, cum recto ambulat? Prophetæ est qui loquitur, quique populum Dei increpat quòd falsis prophetis aurem præbuerit; ac causam reddit cur versu præced. prophetandi munus ipsis interdixerit. Quid enim, inquit, an Spiritus Domini est abbreviatus, quòd, cum per veros Prophetas loquentem aspernati, alienum spiritum sectemini? an illa, quæ vos nempe facitis, sunt opera Dei, an verò Diaboli ac vestri ingenii? annon possunt placere vobis verba mea, quum dixi vobis Deum cum rectis incedere? Vel sic: *Annon placebunt verba mea*, quæ per Spiritum Dei vobis protuli? placerent si recti essetis: nam cum recto Deus ambulat. Observandum autem "וְהָיָה דְבַר יְהוָה עִם הָיִיטִיב" in Hiphil non tantum esse transitivum, sed & intransitivum; ut Nahi. 3.8. "וְהָיָה דְבַר יְהוָה עִם הָיִיטִיב" An melior es, &c? Quamvis & hoc Kal esse queat, pro "וְהָיָה דְבַר יְהוָה עִם הָיִיטִיב": sed Hiphil est 1 Sam. 20. 13. "וְהָיָה דְבַר יְהוָה עִם הָיִיטִיב" quum placuerit patri meo malum contra te. Ità & hoc loco, *Annon verba mea placent?* annon bona videntur? Quòd si & hîc transitive velis accipi, referri potest ad præcedens "וְהָיָה דְבַר יְהוָה עִם הָיִיטִיב", ut sensus sit, *Annon opera Dei verba mea bona faciunt?* annon probant bene à me dictum esse, sc. Deum cum rectis ambulare? Vel, *Annon verba mea grata reddent?* fanè reddent, si recti sitis: nam cum recto Deus ambulat.

8. Et, &c. "וְהָיָה דְבַר יְהוָה עִם הָיִיטִיב" Et (vel, At, five Atqui, JT. Pi. Di. Equidem, Ti. Et quidem, M.) heri (i. e. antea; paulò antè, ut Esa. 30. 33; Jampridem, à multis annis, ut phrasis heri nudius tertius (sic enim plenè dicitur) sumitur, Gen. 3. 1. 2. Deut. 4. 42. Jos. c. 3. v. 4; vel, non adeò pridem, Ti. dudum, Di. o.) alius vox unica est. Eam plerique sumunt pro heri, antea, nuper, ut Esa. 30. 33. Aliis est composita, ab "וְהָיָה דְבַר יְהוָה עִם הָיִיטִיב" contra, idemque valet quod "וְהָיָה דְבַר יְהוָה עִם הָיִיטִיב". Ità Vulgatus, qui vertit, è contrario, quod aptissimum gignit sensum: quia tamen alibi non reperitur, prius sequimur.) populus meus (vel, qui heri, vel antea, populus meus, P. Calv. D. G. sub. erat, D. G. Calv. quasi Deus renunciet omnem amicitiam huic populo:) in inimicum (vel, quasi hostis, JT. Pi. fim. P. Ti. vel, pro hoste; ad verb. in hostem. Simile Abd. v. 18. domus Esau erit in stipulam. Sic dicimus fruticem surgere in arborem, h. e. arborefcere. Vel, hodie hostiliter, G. vel, quasi in, five contra, hostem, Calv.) insurrexit, Mo. Ti. &c. (vel, insurgit, P. vel, stabat, aut potius, statit, vel, rectius, statuit, aut erigit, se, D. vel, erigit, five constituit, eum; cujus causam verbis sequentibus explicare pergit: ut sensus sit, Non quadrat populo meo quod dixi, Deum cum rectis ambulare; contra enim populus meus jam dudum sibi Deum in hostem erexit, & adhuc erigit.) quod (ut conjugationis, ità ubique) significationis est transitivæ, hîc solum intransitive accipiunt Interpretes, ego transitive reddo:) ex adverso vestem, Mo. M. (vel, vestis, id est, hominis bene vestiti.) propriè, vestis elegantior. Vel, contra vestem, P. vel, super tunicam, G. vel, è regione veste, Ti. vel, quum adest vestis, JT. una cum pallio, Pi. è propinquo, vel è contiguo, pallii. o. vel, vel, sæpe per πλανήτων propè, non rarò per ἐξόχων contiguè, reddunt.) pallium (vel, togam, JT. Pi. Di. & pallium, M. G. & pallio, Ti. accipio pro decoro, quod est genus pallii aut lane. Aliis idem est quod decor, i. e. vestitus decorus. [Unde sic vertunt; ornamentum, V. vel, decus, Q. in V. sic dictum pallium quòd nos ornet: vel, decorus, Calv.) est, iudicior, vestis, vestis quædam universalis, plurimos usus habens: pro pallio, suprema veste, usurpatur. Non est vestis fixa five corpori adaptata, sed laxa & fluida, quam non induunt homines, sed corpori injiciunt, quæ se adversus calorem Solis & frigus noctis atque hyemis muniunt. Tale illud Gen. c. 9. v. 21. & talia illa A. 7. 58. autem vel est, solis, stola, vestis decora, corpori adaptata, quæ ad lumbos accingebatur, & ad talos usque demittebatur.) exfoliatis, Mo. vel, exfoliatis, P. abstulisti, pauperibus scilicet. Super tunicam—& pallium est proverbialis locutio, ut Matt.

5. v. 40*. Vel, detrahitis, V. JT. Pi. Mutatio personarum & fut. Heb. pro præf. Extrahabant, M. vel, impetuosè spoliabant eos, Ti. Taxat vehementer avaritiam ac injustitiam eorum, quod, conspecta aliqua veste pauperis pulchrâ, insurgerent ut vi auferrent: quod, non contenti pallium abstulisse, etiam togam auferrent. a transeuntibus (vel, qui præteribant, Ti. qui transeunt, Di.) confidenter, vel securè, reversis (vel, revertentibus, Pi. vel, quasi qui reversi essent, M. sim. Q. in V. D. vel, ut illis sit qui redeunt, Ti. vel, quietis, JT. Id וְשָׁקֵט denotat: unde וְשָׁקֵט quietem dare, & וְשָׁקֵט quies, Prov. 1. 32 k.) prælio, Mo. vel, à prælio, sive bello, M. JT. Pi. sic P. & c. Sunt enim sanguinarii & raptores*. Al. qui periculis belli erepti domum revertuntur: qui iter faciebant per regionem suam nihil tale cogitantes aut metuentes, tanquam finito bello, pacèque composita. Al. Sensus est, Domum redeunt nudi, ut qui ex pugna aliqua effugerunt: nam tales ferè arma & alia impedimenta abiciunt. Al. transeuntes pacificè sunt vobis quasi reversi à prælio, i. e. bello capti, in quos omnia licent victoriæ jure. [Ca. versum sic reddit, At meus antea, populus in hostem surgit: vos, detractio vestium honestamento, spoliatis prætereuntes securè, reduces à bello.] q. d. Vos, antea populus Dei, nunc facti estis hostes ejus, quippe qui viatores, dispolietis—nihil tale metuentes, à bello securè redeunt. Qui enim hostem evaserunt nihil jam timent: at vos eis hostes estis. Posset fortasse locus sic reddi, At nuper populum meum hosti stitit, nempe Deus qui cum rectis habitat. Quæ sequuntur possunt habere apostrophem ad hostes; E contigio pallii togam detrahite ab iis qui securè transeunt, & revertuntur à bello: similiter v. seq. Uxores populi mei ejicite è domo, & c. Ità prædictio est imminentis captivitatis: quæ clariùs innuitur v. 10. per apostrophem ad populum; Surgite, abite, nam non est hæc requies. q. d. Quandoquidem vos jam hosti stiti deprædandos, & unâ cum uxoribus vestris parvulisque expellendos, parate vos ad captivitatem, surgite, abite: etsi enim hæc terra Canaan in requiem vobis sit data, non est hæc amplius vobis requies.

9. Mulieres (vel, Uxores, P. JT. Tar. Mo. vel, Adhæc mulieres, Ti.) populi mei (sub. pauperis, P. simil. D. ex Exod. 22. 25. i. e. uxores vestras, nempe quas è populo meo vobis accepistis; non extraneas, aut in bello captas, sed ex vestra cognatione ac tribu ductas t:) ejecistis (vel, expellit, V. D. JT. Pi. i. e. finitis ut expellant eas [mariti,] cùm id potiùs impedire deberetis: aut, causam sive occasionem datis expellendi, vel exemplo vestro; vel, maritis aut spoliatis, aut interfectis, aut patriâ pulsis: aut, si placet, adulterio polluitis. Quæ causa iustissima est marito expellendi uxorem. Vel, uxores apud maritos traduentes, & suspectas reddentes: vel, sceleribus vestris, quibus captivitatem induxistis, quâ matronæ abstraherentur è domibus, & c.*. Vel, levissima de causa divortia facitis. Sed malo mulieres hîc intelligere, nempe viduas: neque enim uxor rectè refertur ad populum, sed ad virum unum, nempe maritum. De viduis, per vim & fraudem ab avaris sibi à maritis relictis possessionibus expulsi loquitur. Sed malim de uxoribus, & c. accipere, tum ex collat. Mal. 2. 14, 15, 16. Matth. 19. 8; tum ex vi vocis וְיָ, quæ de femina usurpata notat repudiatam & expulsam à viro, Levit. 21. 7, 14. & 22. 13; tum quia expulsam ac jam alteri viro nuptam sæpe rursus recipiebant, contra Legem, unde terra impurata est. Confer v. seq. cum Deut. 24. 1, & c. Jer. 3. 1. Matt. 5. 32 b.) de domo (vel, quamque è domo, JT. Pi.) deliciarum (vel, delectationum, P.) suarum. i. e. È villis: vel, ædibus suis: quas delicias vocat, vel, quia aliud refugium non habebant; vel, quia ibi vixerunt in deliciis, & suaviter, hætenus ab adolescentia, cum maritis suis in dilectione conjugali, & cum charis liberis. Delicias vocat gratiam viri & uxoris concordiam, quam tyranni per separationem eorum sustulerunt. ¶ Aparvulis earum (Heb. ejus, Pi. D. & c. i. e. uniuscujusque earum), tulistis (vel, aufertis, P. JT. Pi. sim. Ti. Ca.) laudem (vel, gloriam, sive honorem, M. Ti. decus, P. Ca. sic Mo. JT. ornatum, Pi.) meam (vel, meum, P. Ti. & c.) in perpetuum. Sim. Mo. M. & c. vel, perpetuum, P. vel, idque perpetuò,

Ti. q. d. absque ulla pœnitentia. Continuationem feceris notat. Affuecistis idololatriæ parvulos, nè unquam de me colendo cogitarent. Decus, sive laudem, sive ornatum, suum hîc vocat Deus, vel, i. substantiam quæ pueris eripitur; quia benedictio ejus in pueros effusa speculum est gloriæ ejus: itaque in rapinis illorum sacrilegium quoque condemnat. Laudem, id est, materiam & occasionem laudis, h. e. bona hæreditaria, ob quæ, si eos gaudere permisissetis, laudarent me perpetuò. Vel, 2. pulchras vestes quas Deus illis donavit. Vel, 3. conjunctionem mariti & uxoris, quæ genus humanum conservatur, & Deus perpetuò cohonestatur: vos autem, inquit, hunc ordinem dissolvistis, & magnam confusionem induxistis. Dirimitis conjugium ipsorum parentum, quod est mihi decori perpetuò. Vel, 4. honestam educationem, quæ eos privabant à matribus abducentes, & idololatrias facientes, qui alioqui me laudarent. q. d. Familias frequentes & bene educatas perdidistis. Vel, 5. omnia jura & privilegia quæ Deus iis in Lege dedit. Sensus loci, q. d. Nec solum foris tales estis, [ut antè dictum,] sed etiam domi, in eum sexum cui maximè parci oportebat, videlicet in mulieres, quas per vim ejicitis, & c. scilicet sc. oppressas; quinetiam earum natos spoliatis, & c. Injustitiam & sævitiam eorum ostendit, quod nec imbelli generi parcerent; quanquam sexus eximit mulieres à violentia, ætas verò pueros. Domum delectationum tribuit mulieribus, quia hæc domi se libentiùs continent, & c.

10. Surgite (sub. ergò, P.) & ite. Ità Mo. M. & c. vel, abite, P. Ca. & c. sub. in captivitatem, V. D. sic Tar. Ca. Pi.—veteres migrate coloni. ¶ Quia non, & c. Non (sub. est, JT. Pi. vel, erit, P. M. Ti.) hæc, vel ista, (sub. terra, P. sic V. & c. de qua dixi, Hæc requies mea, & c. Psal. 132. 14.) requies, Mo. P. M. Ti. & c. sub. vestra, D. i. e. locus requietis. Non jam ultra erit vestra hæreditas & requies, sicut antea fuit patribus vestris. Non semper, nec diu, in ea manebitis, sed inde abducemini. Refellit stultam populi confidentiam quasi Deus illis obstrictus esset, & c. ¶ Propter, & c. Propter quod (vel, Quia, P. sim. M. Ti. & c.) est immunda, Mo. sim. M. & c. (vel, Propter impuritatem, JT. Pi. sim. V.) corrumpet (vel, disperdet, V. sic JT. Pi. vel, ideo perdet, M. sub. terra, D. ex V. & sub. vos, P. M. V. JT. Pi. vel, corrumpetur, Vulg. vastabitur, Ca.) & (vel, & quidem, P. JT. Pi. G. Calv.) corruptione, vel perditione, (vel, vastatione, Ca.) acris, Mo. vel, forti, P. V. execrandâ, M. dirâ, Ca. insigni, G. præciâ, JT. Pi. Tar. ubi omnis spes restitutionis præciâ est & sublata: vel, prædurâ, D. vel, acerbâ, vel ingenti, vel vehemente, i. e. evomet, metaphorâ à stomacho rejiciente cibum quem ferre non potest. Sensus idem est qui Levit. 18. 25. Nomen autem וְיָ 1 Reg. 2. 8 k. [Ti. verba sic reddit, Eo quod polluta est corruptaque, & finis nimium intentus.]

11. Utinam non effem vir habens spiritum, & c. Utinam prophético spiritu carerem, & fallerem, longèque aliter evenirent quæ dico. ¶ Utinam non, Sed sensus hic alienus. ¶ Si (sub. sit, vel fuerit, P. M. vel, sub. esset, G. vel, sub. effem, Ti.) vir (vel, quispiam, P. D. sic G.) ambulans, sive qui ambulat, in, vel cum, vento, V. Pi. G. (vel, in vanitate, Q. in V. vel, per viam venti, P. vel, spiritu. Deest ante וְיָ. Vel, spiritum sequens, Ti. vel, spiritu vanitatis, M. i. e. homo vanus, & inania persequens.) & mendacium (vel, mendacia, G. vel, falsitatem, i. e. falsum dicendo; vel, & falsitate, Pi. vel, mendacio, D. vel, mendaciter, M.) mentitus fuerit, vel mentiatur, P. Pi. & c. vel, mentiens, M. G. dicens quod sequitur: vel, concinans, Ti. Sensus est, q. d. qui deditus est vento & falsitati, h. e. qui profert prophetiam falsam & vento similem, quæ scilicet animum non pascit. Heb. ambulator venti & falsitatis. Qui fastuosè & temere aliquid profert. Malim sic, Si quis ambulet in spiritu, i. e. si profiteatur & exerceat munus Prophetæ, velitque gratiam à vobis inire, faciat quod sequitur. Prophetæ olim vocabantur viri spiritus, quia nihil à seipsis proferebant, sed quod à Deo acceperant. ¶ Stillabo, & c. Stillabo (sub. dicens, JT. Pi. sic P. M. N n n n a vel,

vel, *Prophetabo*, M. sim. Ti. Ca. &c.) tibi pro vino, &c.
 * D. sim. V. Mo. P. G. M. J. T. Pi. D. h. e. vini gratia, si id mihi des?
 * V. sim. Quæstus causâ prædicam quod tibi gratissimum est.
 Tar. pro *וַיְבָרֶךְ*, ut Gen. 2.23. Joel. 2.18^b. Vel, de vino, Ti.
 * Tar. Ca. D. i. e. de ubere proventu vini.
 * Calv. D. *וַיְבָרֶךְ* Is (Heb. Et. i. hic loco relativi, nisi
 * V. per certe veritas^d.) est, vel erit, stillans, sive stillator, (vel,
 vates, V. propheta egregius, G.) populi hujus, P. J. T. Pi.
 &c. vel, populo huic. Is demum esset accommodatus
 * G. eorum ingenio. Talem volunt, talem querunt*. Ha-
 * V. bebunt eum pro vate f. Sensus loci, Si quis ventosus &
 vanus homo esset, qui mentiretur, & vobis multum vini pro-
 mitteret, huic sanè, quamvis mentienti, crederetis potius
 * Ca. quàm vera dicenti, hoc solo nomine quod læta prædi-
 ceret. Non potestis amplius ferre veros Prophetas,
 h Calv. sed adulatores cupitis, &c. Ità convincit eos prorsus à
 Deo defecisse h.
 12. *Congregabo*—te, &c.] In hoc & seq. versu est, vel,
 1. promissio levationis & restitutionis, &c.ⁱ. q. d. Ego
 i Q. in quoque bona prædicam, ut dixi, non autem de vino,
 Calv. sim. sed de re omnium maxima. Postquam vos in exilium
 He. in V. relegavero, indè vos reducam^k. Respicit hîc Propheta
 * Ca. ad Regnum Christi, & congregandum dicit totum Jacob,
 † M. nempe filios ejus secundum spiritum & fidem †. Miscet
 læta tristibus, & evolat ad Christi tempora: q. d. Nè
 i Me. desperes Jacob; nam, cum in carne venero, congregare
 te incipiam, &c.^l. Verùm adversativa vel similis par-
 ticula à Prophetis apponi solet quando minis con-
 solationes opponuntur, vel interferuntur; ut patet ex
 † Tar. inductione locorum: id hîc non fit †. Non video quo-
 modo tam subito transeat Propheta ad contrarias sen-
 tentias. Dixerat v. præced. populum nullas admoniti-
 ones ferre, &c. Nunc adjungit, propinquum esse Dei
 judicium, & pergit in eadem doctrina usque ad finem
 cap. 3. ut continua sit hæc concio. Vel, 2. commina-
 tio futura vindictæ. Duplex est congregandi modus:
 vel, 1. à dissipatione, quod gratiæ signum est; vel, 2.
 quum populum simul coacervat ut deveat exitio,
 * Calv. ut unus & idem sit omnium interitus^m. *וְיִסְרְפוּ* col-
 lectionem hîc significat, non à dissipatione in tutum &
 salutem, sed ad dissipationem in interitum; ut sumit-
 ur Esa. 10. 14. & 16. 10. Jer. 8. 13. Soph. 1. 2, 3. &
 * Tar. 3. 8. Zach. 14. 2, 14. Vide Matt. 13. 28. & 22. 10*. Col-
 ligam te, i. e. Cogam te intra oppida & munitiones ob-
 ingruentem hostemⁿ, qui te obfidebit^o. *Congregabo*
 (nempe, ut obfidearis intra Samariam & Hierosolyma:
 nam par fors utrique prædicatur):—totum te: Cogam
 vos in unum deportandos, non ex parte, uti sub Te-
 glathphal. sed omnes, sub Salmanasare P. Παρεμβολή est
 q Jun. five interjectus minarum, &c. Ludit autem Propheta
 * G. ex ambiguo, & ludificatur^q, sive imitatur^r, verba pseu-
 † Jun. G. doprophetarum †, (quasi promissiones amplissimas face-
 * Jun. ret. de ventura Judæ & Israelis adunatione^s;) sed alio
 * G. sensu^v, & consilio, ut docet sequens versus^x. *Recipiam*
 * Jun. te, ex terra tua, & transferam, &c.^y. *¶ Reliquias*
 * Tar. *Israel*] Quas sc. Tiglathpil. reliquit^z: quicquid salvum
 * Pi. manebat à bello, fame, peste, &c. quibus eos paulatim
 attritos fuisse significat^a. Al. Duas Tribus, &c.^b cum
 * Calv. quibus eodem modo agam quo egero cum Regno Is-
 * G. sim. raelis^c. *¶ Pariter* (vel, Simul, J. T. Pi. D.) ponam
 Tar. (vel, disponam, J. T. reddam, sive efficiam, Pi.) illumⁱ. i. e.
 * Calv. Conjiciam in unum acervum^d. *¶ Quasi*, &c. *וְיִסְרְפוּ*
 * D. *וְיִסְרְפוּ* Veluti pecus (vel, gregem, G. oves, quæ ibi intra
 * Pi. RS. septa coguntur^e;) Bofrah, Mo. Urbs hæc erat, vel, 1.
 in D. sic Moabitidis^f, Jer. 48. v. 24. regionis maximè pascuæ,
 * G. Tar. 2 Reg. 3. 4^g; vel, 2. Idumææ, ubi læta pascua. Vide
 * G. Jer. 34. 6^h. At Chald. & LXX alia puncta legeruntⁱ,
 h D. *וְיִסְרְפוּ*: in tribulatione, sive angustia, o. Ar. in medio
 i G. ovium, Ch. in quo nempe oves arctantur & comprimun-
 * Cap. crit. tur^j; quod cum verbis sequentibus melius convenit^m.
 sim. G. D. Longè rectius Schindlerus ait Chald. accepisse *וְיִסְרְפוּ*
 i Cap. pro munitione, scilicet ovium, h. e. caula. Respexit
 * G. Chald. ad significationem vocis *וְיִסְרְפוּ*, & gregem Bozra
 explicavit, sicut gregem in medio caula. Caula enim est
 quasi *וְיִסְרְפוּ* munitio ovium, in qua à vi & infidiis tutæ
 suntⁿ. *¶ Quasi pecus* (vel, gregem, D.) in medio, &c.
 * Bux. *וְיִסְרְפוּ* In septo suo, Ti. in caula sua, Ca. in me-
 vind. 2. 10. dio ovium (vel, caula, P. vel, ductus, Mo.) sui, M. J. T.
 724. Pi. Confer tim^o: ut oves metu lupi, &c. in arcum se

colligunt & condensant^p; vel, ut oves ibi congrega-
 tæ ad maculationem, &c.^q. *¶ Tumultuabuntur*, &c. *וְיִסְרְפוּ*
וְיִסְרְפוּ Tumultuabuntur (vel, Perturbabun-
 tur, G. Frement, V. Perstrepent, J. T. Pi. scilicet reliquæ
 Israelis^r: vel, sub. urbes, P. Sed malim referre ad *וְיִסְרְפוּ*
 & *וְיִסְרְפוּ*, quæ, quum sint collectiva, & oves, pecus fœ-
 mineum, denotent, rectè cum plur. fœmin. construun-
 tur: verto itaque, *Quæ perstrepunt* †,) præ hominibus, † Di.
 Ti. P. sim. Mo. vel, ab homine, Di. vel, præ hominum co-
 pia, Ca. sim. M. J. T. Pi. cum tot custodes circum se vi-
 debunt^t. Tanta erit in illis urbibus multitudo homi-
 num obsessorum, ut ipsi vocem ac strepitum tumultu-
 osum edant^v. Sensus loci est, Sicut oves in Bozra, ubi
 magna est earum copia, tumultuantur, & sicut eadem
 in caulam collectæ, intrante in eam homine, perstre-
 punt ac discursitant, pavidum scilicet pecus, & nè ac-
 cessum quidem hominis sine timore ferens: ità colligam
 10 Israellem, & collectum reddam pecori tumultuanti ac
 pavidum similem. Unde autem pavor ille oritur sit,
 docet versus sequens^x. Ut grex introeuntibus laniis
 huc illuc discurret; ità Israelitæ, &c.^y.

13. *Ascendet*, &c. *וְיִסְרְפוּ* Ascendit, vel Ascen-
 det, effractor, vel perruptor, Mo. P. Sy. Ti. J. T. Pi. vel,
 irrumpitor, Ca. dissipator, M. qui scilicet perrumpit vel, 1.
 murum^z; vel, 2. obstacula omnia quæ ante adventum
 Christi hominem ab ingressu prohibuerunt^a. Intelli-
 gitur hîc vel, 1. Elias, i. e. Johannes Baptista; quia hîc
 agitur de restitutione per Christum^b. Vel, 2. Christus^c;
 qui vobis dux erit, qui irrumpet, hostesque vincet, at-
 que ità viam vobis ad coelum patefaciet^d. Verùm *וְיִסְרְפוּ*,
 de raptura usurpatum, vix unquam in bonum sumitur;
 vide Exod. 19. 22, 24. Jud. 21. 15: & *וְיִסְרְפוּ* est, violen-
 30 tur effractor, &c. Psalm. 17. 4. confer & Jerem. 7. 11*.
 Vel, 3. miles oppugnans urbes illas †: hostes, qui, ef-
 fractis muris ac portis, urbes essent occupaturi^e. Af-
 syrii & Babylonii^f. Vel, 4. Sedecias^g: illi qui cum
 Sedecia effugerunt, qui parietem perfregerunt, &c. Ezech.
 12. 12. Vide historiam 2 Reg. 25. 4^h. Quod non pla-
 cet^k. *¶ Divident*, &c. *וְיִסְרְפוּ* Frangent (vel,
 40 Erumpent, Ti. vel, Dissipaverunt, M. Effregerunt, Mo. Di.
 Perruperunt, J. T. Pi.) & transibunt (vel, & transverunt,
 Mo. M. Di. vel, transeunt, J. T. Pi.) portam, P. G.
 Di. &c. vel, per portam, Ti. G. nempe Assyrii & Chal-
 dæi^l: vel, portam, sub. frangent, inquam, V. Sensus, q. d.
 Non ordine ducentur, sed tumultuariè^m, & frangen-
 da erit porta ut omnes simul & turmatim exeantⁿ.
 Hæc quoque, secus quàm Junius & alii, refero ad ho-
 stes: etsi enim *וְיִסְרְפוּ* sit sing. quia tamen de exercitu
 hostili dicitur, rectè mutantur verba sequentia in plu-
 50 ralia. Sic accipio ob finem versûs, ubi Deus dicitur
 dux eorum, &c. non Israelitarum ex urbibus suis fugi-
 entium, quippe quos Deus deseruerat; sed hostium,
 qui, effractis portis, per eas essent transituri ad occu-
 pandas urbes, & rursus per easdem securè exituri, du-
 cente quidem eos Rege, sed præcipuè duce ipso Deo, &c.^o.
 ¶ Et egredientur (vel, egressi sunt, Pi. M.) per eam]
 Ità P. &c. vel, quæ egrediuntur, J. T. vel, per quam exire so-
 lebant urbani; vide 2 Reg. 25. 4^p. ¶ Et transibit (vel,
 transivit, M. transit, J. T.) rex eorum (scilicet Israelis &
 60 Judæ^q; Hoseas & Sedecias^r;) coram eis] Inspectante
 populo trahetur captivus, 2 Reg. 17. v. 6. & 25. v. 6^t.
 Ità spe omni exciderunt: Rege enim superbiebant, &c.^u.
 ¶ Et Dominus in capite eorum] Vel, 1. Judæorum^v. Je-
 hova autem antea erat in capite eorum, P. H^u: qu. d.
 Antea erat dux & fautor eorum; nunc autem propter
 peccata deseruit eos^x. Al. Instabit eorum cervicibus,
 ut eos opprimat^y: ideo non planè effugient: nam Di-
 vina ultio eos persequetur, atque adeò assequetur per D. Ti.
 Chaldæos^z. Al. Præses erit Messias rex & caput eorum,
 70 in quo capite erit Jova ipsius Pater^a. Vel, 2. Assyrio-
 rum & Chaldæorum. Deus illis omnia prosperabit^b:
 dux erit primi agminis, ut perficiant quæ ipse commi-
 natus est^c.

neris, & strenuè currant, & nihil aliis præscribant nisi quod præstabunt ipsi *. ¶ *Et docebit* (Deus nempe; cui uni docendi potestatem hic tribuit Propheta, eumque unicum esse monet Magistrum & Doctorem f. Notat privilegium N. T. sub quo Deus, non per sacerdotes aut Prophetas, sed, *αὐτοπροσώπως* (in propria persona) Ecclesiam informabit g. Vel, *docebit*, per Prophetas primum, deinde, iis cessantibus, per sacerdotes & Doctores h.) *nos de viis suis*] Id est, de ea vivendi ratione quam Deus præscripsit i. Docebit nos aliquot viarum suarum: h. e. quid agere debeamus m. Non dicit, *vi-*as, &c. sed, *de viis*, &c. quia hic *ex parte cognoscimus*, &c. n. Docebit quales sunt viæ ejus, quænam sit ejus voluntas, quid ei placet o. ¶ *Et ibimus* (vel, *ut ambulemus*, Ti. &c.) *in semitis ejus*] Ostendit nullam esse pietatem, aut cultum Dei legitimum, sine vera obedientia, quæ pendet ex fide, sicut fides ex Verbo p. ¶ *Quia* (Non sunt hæc verba gentium q, sed Prophetæ r, rationem reddentis cur gentes dicerent, *Ascendamus*, &c. t.) *de Sion egredietur* (vel, *prodibit*, h. e. longè latèque personabit t,) *lex*] Unius Dei cognitio indè mirum in modum propagabitur v. Lex, nova scilicet, h. e. Evangelium x: quod *lex* vocatur Psal. 19. 8. Rom. 8. 2 v. *וְיָרֵךְ* hic tantum doctrinam notat x, sive verbum, ut statim se explicat x.

3. *Et judicabit* (vel, *judicia exercebit*, G. vel, *lites componet*, D. *Qui judicem aget*, J. T. Pi. Tar.) *inter populos multos*] Ità Mo. Ti. Reget & gubernabit eos: nam sic *judicare* sæpe sumitur b. Ecclesiæ Rex & Judex erit c: non tantum occultâ providentiâ suâ, quâ Diabolum omnèsque impios, etiam nolentes, gubernat; sed modo peculiari, Verbo & Spiritu suo, quo corda eorum flecet ut spontè ipsum sequantur d. ¶ *Et, &c.* *וְיִרְדֹּף* *וְיִשְׁפֹּךְ*] *Et corripiet* (vel, *arguet*, Ti.) *gentes fortes*, Mo. P. &c. vel, *validas*, J. T. Pi. id est, numerosas, ex collatione membri præcedentis; ut vox sumitur Gen. 18. v. 18. Exod. 1. 9. Deuter. 4. 38 *. De peccatis suis eas convincens, Joh. 16. 8, 9. & annuncians ut penitentiam agant, Act. 17. 30 f. Al. Per Reges Persas reprimet Samaritas, Ammonitas, Azotios, imò & Arabas, qui Templi urbisque structuram impedire voluerunt, Esd. 4. 11, &c. Nehem. 4 *. Verum de judicio Dei quod per Verbum fit, non externâ vi, hic agi antecedentia evincunt h. Ch. sic vertit, *Ipse arguet reges fortes*, h. e. præsidebit omnibus potentibus hujus mundi i. ¶ *Usque in longinquum*; ità M. P. Mo. D. *וְעַד קֵץ*] Referri hoc potest vel ad tempus, vel ad locum k. *Procul distas*, Ti. Al. *in seculum usque*, M. & V. ex Ch. i. e. in perpetuum, vel, longo tempore l. ¶ *Et concident* (vel, *contundent*, V. D. &c.) *gladios suos* (i. e. arma bellica m) *in vomeres, &c.*] Contrarium ei quod habuimus Joel. 3. v. 10. Sensus est, Et Persæ & populi qui sub eorum erunt imperio, infestissimi olim Judæis, ut Assyrii, Babylonii, Syri, Philistini, Ammonitæ, Moabitæ, Arabes, altam pacem cum Judæis colent n. Sed Judæi nunquam tam altam sub Persis habuerunt pacem, ut patet ex libris Esdræ, Nehemiæ & Esther o. Loquitur ergo de Regno Christi p; quod, inquit, non proferetur, ut Regna mundi, vi & armis, sed pacatè, & per inermes, & solo Verbo, &c. q. Significat Evangelium Christi fore Gentibus quasi vexillum ad colendum pacem r. Objiciunt hic Judæi bella & persecutiones Christianorum. Verum, 1. Rabbini ipsi in Talmud dicunt, arma non tam in Messie adventu primo quam secundo seu ultimo prorsus cessatura esse. 2. Non de externa pace hic loquitur, quæ nunquam in his terris perpetua erit; sed de pace spirituali, de pace quam pii habent, & cum Deo, Mic. 5. 5. Rom. 5. 1. Phil. 4. 7. & inter se, Joan. 13. 34. & cum aliis, Rom. 12. 18 f. Qui antea lupi erant sive truculenti, maleficiis dediti, & suis tantum commodis intenti, (unde oriuntur dissensiones, deinde prælia,) per Evangelium mansuescent, abstinebunt à maleficiis, omnia charitatis & benevolentie in proximos officia exercebunt. 3. Loquitur hic de toto Christi Regno usque ad finem. At Regnum Christi in hoc mundo duntaxat inchoatum est, pauci illud verè amplectuntur, iique reliquias peccati circumferunt; ut non mirum sit non adhuc exstare quod hic dicitur, nec cessare dissidia & contentiones, &c. t. 4. *9. riptura* mos est

ut illa ab aliquo fieri dicantur, ad quæ, ut legitime faciat, naturam & facultatem habet. Vide quæ diximus ad Esa. 3. 11. & 48. 22. Jam verò Evangelium homines non ad bellum inflamat, sed ad pacem instituit * 1. * *Sana* i: evellit hoc bellorum radices, avaritiam, ambitionem, iram, &c. docet injurias ferre. 5. Regula est, Prophetiæ Synagogæ vel Ecclesiæ factæ non universis plenè fiunt, sed piis tantum; ut multis exemplis constat. Ità & h. l. pax promissa non est universalis, sed inter pios & fideles, qui Evangelio obtemperant, in quibus hoc impletum est t.

10

20

30

40

50

60

70

4. *Et* (vel, *Sed*, V. Pi. &c.) *sedebit* (vel, *habitabit*, V.) *vir* (vel, *quisque*, Pi. Ti. &c.) *subtus vineam, &c.*] Id est, Secure fruetur bonis suis v. Locutio magnam rerum v. D. tranquillitatem exprimens, 1 Reg. 4. 25 *. *Ficum* & v. *vitem* hic nominat potius quam domum, ut significet nihil opus fore latebris aut aliis præfidiis: etiam in agris & sub cælo dormientes tuti erunt v. Similis dicendi modus in Virgilio, à quo Tityrus securus fingitur — *recubans sub tegmine fagi*: & in Horatio, in quo homo beatus, liber à forenfi turba & bellico tumultu, modò, *sub antiqua ilice*, modò, *in tenaci gramine*, jacet. Otium ergò & securam quietem sic exprimitur: nam ubi infensi sunt hostes, aut latrones vicini, nihil in agris tutum, sed omnes in urbem se recipiunt z. Al. *Sub vite*, &c. i. e. Sedens otiosè sub arbore frugifera fructus in os cadentes securus excipiet *. ¶ *Quia* os Domini, &c.] i. e. Quia Deus ità decrevit b, & per Prophetas denunciavit c. Hoc addit, ut rem incredibilem persuadeat d.

5. *Quia*. (Verba Judæorum *, vel Christianorum f.) *omnes populi* (nempe, vel, Gentes usque ad tempus Christi i; vel, omnes, i. e. multi increduli, qui Evangelium rejiciunt g;) *ambulabunt* (i. e. diu in errore avito perseverabunt h; vel, *ambulant*, D. G.) *unusquisque in nomine dei sui* i. e. Colent deum suum l. ¶ *Nos autem ambulabimus* (vel, *ambulamus*; nam Hebræis modò præterita, modò futura, sunt pro præsentibus k;) *in nomine Domini* (Heb. *וְעַד קֵץ*, quo nomine Deus verus ab imaginariis distinguitur l;) *Dei—in, &c.* *וְעַד קֵץ*] *In seculum & ultra*, P. vel, *in perpetuum*, M. lic Mo. & *in æternum*, J. T. Pi. sic D. i. e. in seculum sempiternum: nam est seculum non sempiternum, continens spatium cætorum annorum m. *וְעַד* est unius hominis ætas n. hoc loco, & alibi sæpe n. *In omne ævum*, Ti. *in omnem perpetuitatem*, Ca. Nos id facimus, & posteris, ità confidimus, idem facturi sunt o. [Sed quomodo hic versus cum præcedente coheret? Id variè explicant.] Non mirum est Deum tam singularem nostrî habere curam: nam cæteræ gentes ad res agendas deos suos invocant. Loquitur de gentibus secundum longè majorem earum partem: nam veri Numinis cultores inter eas erant paucissimi q. Al. Non mirum nos tutos esse, quum Deum verum habeamus patronum, adversus quem nihil virtutis habent aut hostes, aut dii alieni r. *Sana* Al. Licet gentes infideles deos suos colant, alii alios; fideles tamen constanter unum Deum colent t. Pen- det hæc sententia à Regno Christi: q. d. Quum Deus vobis spem certam faciat tam præclaræ retributionis; ubi Templum dirutum fuerit cum urbe, & vos in exilium abducti, & gentes impiæ triumphos suos interea agent, quæque suos celebrans deos, oportet vos bono animo stare & firmos manere in vestro proposito, & hac promissione fretos constanter pergere in vero Dei cultu. Utcunque singulæ gentes superbiant & gloriantur in suis superstitionibus, easque pertinaciter defendant, licet omnes simul contra vos conspirent, & vos, tanquam numero & dignitate longè iis impares, quasi ex sublimi loco despiciant, & de vobis triumphos agant, &c. non tamen decet vos fluctuare, aut exanimari, aut multitudini cedere, sed pergere in cursu vestro, idque non ad breve tempus, sed in perpetuum u. ¶ *Congregabo claudicantem*] Sic vocat Israellem captivum v; exulem x, afflictum & miserum y. LXX, *πλὴν συντρεφουσιν*, (*confractam*,) plebem scilicet. *Claudicare*, y 73, Hebræis dicitur etiam qui onere pressus nequit incedere, Psal. 35. 15. & 38. 18 z. Itaque nomen indè deductum modò *αδυνα*, (*infirmisatem*,) modò *πλάνη*, (*plagam*,) vertunt Græci a. Al. Synagogam b. G. N n n n 4 claudi-

claudicantem, nempe in fide & religione *, modò Deum, modò idola, colentem †. *Congregabo claudas*, scilicet oves †. Qui est in angustia perinde est ac si esset claudus †.

¶ *Et eam, &c.* [וְעַתָּה] *Et ejectionem*, P. *Et propulsionem*, vel *expulsionem*, V. sim. JT. Pi. *Et elongatum*. In Hebræo scem. pro neutro. q.d. Quod est claudum & abjectum hoc excitabo in Regnum magnificum †. *Ejectionem* domo aut natali solo in exilium, &c. Alii exponunt, *depulsionem* promissione; de qua Deut. 30. † Q. in D. v. 3; &c. †.

7. *Et ponam* (vel, *faciam*, Ti.) *claudicantem in reliquias* [Sim. P. M. JT. &c. vel, ut sint reliquie, Ti. h.e. superstes status Ecclesiæ *]. Vel, in posteritatem †. q.d. Dabo illi prolem numerosam †. *Faciam* ut Synagoga ad Christum conversa sit fecunda, & multos producat Christo filios †. Dabo illis afflictis progeniem †. Non omnes interibunt, sed ex Synagoga residui erunt, ex quibus Ecclesia congregabitur †. ¶ *Et eam quæ, &c.* [וְעַתָּה] *Et elongatam*, M. & *procul ejectionem*, sive *disjectionem*, Mo. P. JT. Pi. vel, *depulsionem*, procul à natali solo, q. *translatam* dicas. Nam est verbum deformatum ab [וְעַתָּה] *trans*, sive *ultrà*. Hieron. vertit, & *eam quæ laboraverat*, tanquam esset à [וְעַתָּה] *laboravit*. Non assentior †. ¶ *Et regnabit Dominus super eos* [Libere vivent secundum Dei leges, nemine prohibente. Vide Abd. 21^m. Pollicetur hinc novam instaurationem Regni Davidis, sed cum discrimine. Olim regnârunt David ejusque posterii, & Deus mediâtè per illos: nunc regnabit Jehova ipse conspicuâ formâⁿ. *Dominus*, h.e. Messias sive Christus †, qui & verum Davidis semen est P, & simul Jehova †, ut hic locus apertissimè testatur †. ¶ *In monte Sion* † i.e. In Ecclesia †. Sion est, ubicunque prædicatur Evangelium. Dicit, *in Sion*, quia ibi Christus regnare cœpit, & inde Lex prodiit †.

8. *Et tu turris gregis* [Ità Mo. M. JT. Pi. &c. i.e. populi Christi †. Forlan gregis dicit, pro, gregis Domini, (quomodo Israel sæpe dicitur,) sive coetus fidelium †. Significat ergò turrim Davidis †; ut mox se explicat, *arx filie Sion* †. *O turris gregis*, i.e. Sion omnium Christianorum sedes †. *Turrem, &c.* hinc vocat Jerusalem †; ut indubium est, quia eam statim nuncupat *filiam Sion* †. Eam sic vocat vel, 1. ob deformitatem, quia redacta fuerit quasi in tugurium †; vel potius, 2. quòd eam elegerat Deus in qua populum suum colligeret in sacros conventus †, ter in anno, velut gregem in medio caulæ †. Al. *Turrem gregis* hinc vocat turrem ædificatam super porta gregis, de qua Neh. 3. 1°. sic dictam, quia per hanc portam greges intromittebantur in forum pecuarium, & in piscinam, Joan. 5. 2. Sic confirmat Deus fore ut Christus in possessionem justam Ecclesiæ mittatur, cuius olim typus fuit Jeruschalaïmis: nam hanc portâ patebat aditus tum in Regiam, Templum, & munitionem Tzizonis, tum in utraque Jeruschalaïma †. Al. *turris* [וְעַתָּה] *Eder* †, i.e. gregis, [quæ] est apud Bethlehemum, ut apparet Gen. 35. 21°. Per eam turrim hinc intelligitur [וְעַתָּה] Bethlehemum, & per Bethlehemum stirps Davidis inde ortum habens. Planèque idem est hinc sensus qui reperitur aliis verbis infra 5. 2°. Sion sive Jerusalem *turris gregis* h. l. metaphoricè appellatur, tum quia vicina erat Bethlehem, & turri gregis, illique, ut metropolis, imperabat: tum quia edito loco in montibus sita, & ad illam confluebat grex, id est, frequentia Judæorum Templum adeuntium: tum, propriè, quia in Sion erat porta & turris gregis, obversa turri Eder, sive gregis per quam ex Eder oves in Sion & Templum inferebant. Porro, Michæas Sion, i.e. Ecclesiam, *turrem* vocat ob altitudinem vitæ & doctrinæ; atque ob munitionem, speculam, & tutelam quâ suos fideles tuetur & propugnat †. ¶ *Nebulosa*, [וְעַתָּה] *אֲחֻזָּה*, *squalida*, †. in G. i.e. ô familia diu neglectaⁿ. Obscura, Sy. misera, Ar. editus locus, Mo. clive, JT. Pi. turris, P. arx, Ca. Calv. propugnaculum, M. Ti. Possis reddere, *Ophel*, quod erat loci nomen in urbe, 2 Par. 27. 3. Neh. 3. 26, 27°. Erat hæc arx munitissima, inaccessa & inexpugnabilis, in monte Sion P. ¶ *Filia* (vel, Tu, inqu. m, ô filia, T.) *Sion* [Ità Mo. P. [Conjungit hoc Hieron. cum seq. hoc modo,] *Filia Sion usque ad te veniet*. Hi. in G. sim. Mo. i. e. civitas tota Hierosolymorum à te petet jura. Impletum hoc in Zorobabele,

sed ità ut is Christi, ex eadem domo orituri, gesserit imaginem †. ¶ [וְעַתָּה] *Filia* (vel, *puella*, Ca.) † G.

Sion, M. JT. Pi. Calv. D. &c. i. e. Ecclesiæ Jerosolymitanæ †. [Quod cum voce præcedente jungunt.] ¶ *Usque*, &c. [וְעַתָּה] *Usque ad te veniet*, (vel, *ibit*, Ca. *perveniet*, JT. Pi.) & (vel, *inquam*, M. Ti. Pi.) *accedet* (vel, *veniet*, Mo. Ti. Ca. &c.) *dominium*, sive *imperium*, (vel, *dominium illud*, JT. sic Pi.) *primum*, P. Mo. prius, Calv. sic Pi. *primarium*, JT. *præstinum*, Ti. Ca. sic D. i.e. florens quale fuit sub Davide †

& Salomone †, ut innuitur in vers. 4. *Sedebunt sub vite sua*, &c. †. [Sensus,] Tibi contingeret Principatus, non quidem cum Regio splendore, sed tamen in animis Hierosolymitarum majestatem Regiam obtinens, ob promissa Davidis domo facta †. Verùm ad Zorobabelem hæc trahi nequeunt: quia ipsi non venit *potestas prima*, qualis Davidis, &c. sed inferior, quæ non sufficit ad implendas tam augustas promissiones, quæ certè in veritate rei, non in opinione hominum, complementum habent †. De dominatu spirituali Christi hinc agitur †.

Sensus, Regnum Davidis restituetur Ecclesiæ: nam ex Davide nasciturus erat Christus †. Ad te, ô filia Sion, veniet Regnum, non mutilum, dissectum, aut accisum, sed integrum, cum omni pristina gloria, opibus, potentia, &c. †. ¶ *Regnum filie Jerusalem* [Id est, populi Jerosolymitani, h.e. Christiani †. q. d. Faciam ut Jerosolyma recuperet dignitatem, quam obscuraverat Regnum Israel, & totus populus iterum in unum corpus coalescat †. Hoc addit ad rei corroboracionem †. Ch. versum sic reddit, *Et tu, Christe Israelis*, (Id posuit, ut notat Cocceius, pro *turri gregis*, quòd Messias sit arx & turris Israelis, ad quem confugiamus, &c.) *qui absconditus es propter peccata Zionis, tibi regnum veniet, & veniet potestas prisca regno cælis Israelis* †. [Rectius, *cælis Jerusalem*, ut est in textu Chald.]

9. *Quare, &c.* [וְעַתָּה] *Ut quid, vel Quare, vociferaris* (vel, *ingemiscis*, M. sic V.) *vociferationem?* P. sic Mo. vel, *indefinenter?* JT. Pi. vel, *vociferando?* Pi. G. vel, & *ejulas?* M. *Cur questus edis?* Ca. sim. Ti. D. V. ac si res tua planè desperata esset, nec ullus esset qui te eripere posset. ¶ *vociferatio*. Sed rarum est in hoc significatu †. *Quare vociferaris, &c.* tu mulier claudicans, &c. †; Ecclesia ad tempus afflictâ †. Est consolatio populi Dei in tribulatione laborantis, & expectantis redemptionem †. Alloquitur velut præsens populum in exilio ac servitute misere agentem †. Non subvertit Propheta quod prius dixerat; sed, quia prævidet graves interea turbas exoriturâs, præ quibus labascere possint fideles, hinc futuras supponit, ut permanent in fide. Quamvis, inquit, varii tumultus surgant, &c. tamen Deus redimet suos †. Cum tanta bona te maneant, cur adeò doles de imminente captivitate, quasi nunquam restituenda esses †? ¶ *Nam quid* (vel, *Anquia*, G.) *rex non* (vel, *nullus*, Pi. Tar.) *est tibi?* Nempe, è tua gente †. An putas te omnino esse sine Rege? Falleris †. Nam Regem habes Deum †, sive Christum, qui tui curam gerit, &c. †. ¶ *Aut consiliarius tuus perit?* [i. e. Senatores tui: est enim enalage numeri †. q. d. Minimè. Idem repetit aliis verbis †.

Christus *consiliarius* vocatur Jes. 9. 6. Obliquè perstringit populi infidelitatem, quia putaret se destitui Dei & Christi auxilio †. Potius ostendit (ut ex v. seq. patet) justum esse hunc dolorem, quòd scilicet ablatus esset Rex (à cujus salute omnes quasi animam trahebant) cum consiliariis †. Sensus loci, q. d. Et si priveris Rege temporali, Sedeciâ, & consiliariis, &c. brevi tamen donaberis altero, eoque æterno, Rege, Messia, ejusque consiliariis, Apostolis, &c. †.

10. *Dole, &c.* [וְעַתָּה] *Dole* (vel, *Dolebis*, Q. in V. vel, *Parturi*, JT. Pi.) & *ingemisce*, Mo. P. M. sim. Ti. vel, *contremisce*, Ch. vel, *vexare*, Ca. vel, *enitere*, Sy. *ede*, vel *profer*, sub. *partum*, JT. Pi. vel, *suffirabis*, Q. in V. q. d. Non veto te dolere; causa justa est †: sed solatium adfero †: brevi ex malis eripieris, velut mulier parturiens †: crucem ergò tuam æquo fer animo †. ¶ *Egredieris, &c.* [q. d. Quamvis Deus curam populi sui suscipiat, non tamen est cur fideles faciant sibi delicias, ac si exempti essent ab omni molestia, quin potius se comparent ad mala subeunda †. ¶ *Et habitabis*

in re-

in re-

in re-

in re-

in re-

in regione, *לְבָנָן* In deserto, Sy. Ar. in campo, o. in agro, Mo. P. M. Ti. Ch. &c. sub dio: in campo Senar, ubi erat Babylon; in loco aperto, ut solent qui viles habentur. Sic confidebant Judæi juxta flumina, Psal. 137. 1. Ezech. 3. 15. ubi aut domos aut tentoria habebant: & à Romanis ultra Tiberim rejecti sunt, unde *Trans-tiberini* vocati. Verùm cum in campo habitasse dicantur antequam Babylonem venirent, malim, cum Theod. hoc de iis accipere quamdiu fuerunt in via, victore hoste commoda omnia hospitia sibi assumente. Antiqui quos captos ex urbe eduxerant aliquandiu in agro detinebant sub pellibus, dum reliqua turba captorum advenisset: tum simul omnes in captivitatem abducebantur. Al. *habitas in agro*, i. e. alienos agros colis. ¶ *Et venies* (pervenisti, V.) usque ad Babylonem] Nam & illic erant multi Judæorum. ¶ *Ibi* (vel, Sed ibi, Pi. Sed inde, G. Illic, Ti. in mediis hostibus, quando spes omnis videtur præcisa, liberaberis, &c.) Per Cyrum, inchoatè: sed plenè & perfectè per Christum. De quo emphaticè hic usurpatur verbum *לָקַח*, quod significat propriè, *redimere dato pretio*, &c. Vide Lev. 25. 25, &c. [Sed hæc quercus alibi excutienda est.]

11. *Gentes multa*] Chaldæi sc. & populi sub iis. ¶ *Quæ dicunt, Lapidetur, &c.* *לִפְנֵי הָעָם יִלְקָחוּ אֶת הָאֲבִיבִים* Prophanabit se, Mo. (vel, Peccabit, P. i. e. Futurum est ut peccet, & propter peccata sua peritura sit. Vel, Hypocrita fuit, Ti. Contaminetur, o. Ar. G. Profanetur. Optantis est, nisi legas, Prophanabitur. Impiè aget, Ch. Condemnabitur, M. simil. Calv. Sub. Sion, M. ex Ch. D. five Ecclesia. Velut hypocrita damnetur, & cadibus à nobis polluat. Vide Psal. 106. 38. Ad verb. *Scelerata erit*: qu. d. Scelere suo se exsam reddidit, & abdicatur à Deo. ¶ *afficiet* (vel, hinc aspicient, Ti. & videat, JT. Pi. vel, inspiciet, G.) in Sione (sub. calamitatem, Pi. vel, sub. quod optat, P. Al. Sionem, Ti. vel, ipsam Sion, M.) oculus noster, Mo. P. JT. &c. Videat exitum ejus, & alia quæ libenter vident hostes de hostibus. *לָקַח* & *לָקַח* in hoc sensu cum *לָקַח* construuntur. Vide Psal. 35. 21. & 54. 9. Deinde, *לָקַח* contractè dicitur, pro *לָקַח*. Sensus, Polluamus eam, ac pollutam spectemus. Quasi de fœmina loquuntur. Sensus est, Illudamus miseris Judaicæ gentis.

12. *Non cognoverunt cogitationes Domini, &c.*] Ignota sunt ipsis Dei consilia. Nesciunt consilium Dei; quod fuit, pios aliquandiu sub cruce exercere, & per illos hostes eos castigare, ut deinde illi erigerentur, mali verò malè perirent: ut hoc consilium explicat sequente membro. Nihil opportunius esse potuit hâc consolatione, nè moverentur piorum animi iactantiis, contumeliis & blasphemis impiorum. ¶ *Quia* (vel, Quod, Ti. Pi. &c.) congregavit (vel, congreget, Pi. congregaturum est, V. sub. Deus, G.) eos quasi fœnum vel manipulum, Mo. P. G. &c. Maximam hostium multitudinem statuit esse instar unius manipuli. Vel, manipulos, Pi. D. ut sit enallage numeri. Vel, manipulum, i. e. acervum manipulorum, quem scilicet agricolæ colligunt. ¶ *area*] Vel, in aream, P. &c. nempe, ad trituram de illis faciendam; quod sequitur: i. e. ad eos calcandos atque frangendos, h. e. interficiendos.

13. *Surge*] Ex lectu, & cinere. Quæ humi jaces, nè desperes: quamvis enim mortua videaris, resurges. Vel, Agedum. Hortantis est, ut Mic. 2. 10. ¶ *Et tritura*] i. e. Calca illos. Proculcate Chaldæos, qui Babylone erunt cum ea capiatur. Concide hostes, Syros aliisque sub Maccabæis. Conteret Deus hostes suos: sed hoc non implebitur ante ultimum diem. Extenditur enim hoc vaticinium ad totum regnum Christi, ab initio usque ad finem. Tralatio à bubus frumentum in area tritulantibus; ut tunc moris erat. ¶ *Filia Sion*] Ecclesia. ¶ *Cornutum ponam ferreum, &c.*] Vel, ferrum, Pi. i. e. Dabo tibi virtutem victricem & inexpugnabilem. Metaphora ab animalibus cornutis & ungulatis; ac in specie à bobus tritulantibus. Efficiam Regnum tuum invictum: nam cornu sæpe Regnum significat. Cornu hic sumitur ut 1 Sam. 2. 1. At ibi metaphora est à cornibus animalium quæ in capite eminent, quibusque se tuentur; hic verò constat agi de cornu quod boves

in pedibus habent, quo calcant & tritulant; nempe de ungularum cornu, quod quo durius est, eo felicius & diutius tritulant. *Cornutum, &c.* Tutò hoc facere poteritis, armati Persarum in vos benevolentia. ¶ *Et conminues, &c.*] Vel, conteres, nempe interfectos à Persis. ¶ *Et, &c.* *לִפְנֵי הָעָם יִלְקָחוּ אֶת הָאֲבִיבִים* Et anathematizabo (vel, anathemate devovebo, JT. Pi. D. vide Zach. 14. 20. vel, tanquam anathema consecrabo, V. interficiam, P. D. vel, devorabo, G. vel, segregabis, M. dedices, Ti.) Dominò desiderium (vel, opes, M. Ti. questum, five lucrum, JT. Pi. D. ex Sym. avaritiam, quod avarè arripuerunt; earum, five eorum, & fortitudinem (vel, substantiam, V. facultates, Pi. G. &c.) earum, five eorum, Domino univèrse terræ, Mo. P. &c. Est hic, ut sæpe, tertia persona pro prima, five nomen pro pronomine. Deus enim de se loquitur in tertia persona. Simplex sermo fuerat, *Mibi devorabo*; i. e. Faciam ut ad meos usus redeant vasa quæ Chaldæi avarè à Templo meo abduxerant, Esd. 1. 7. Ostendit, Deum profanas gentes subijcere filiis suis, non ut ipsi deliciis affluant, & omnia ad se rapiant, sed ut ipse glorificetur.

CAP. V.

1. *Nunc, &c.* *עַתָּה תִּתְנוּרִי בֵּית נָדָר* Nunc (vel, Brevis, G.) excurres turmatim, (vel, congregabis te, Calv. sic P. five, collecta eris, undique coarctaberis, ut non audeas egredi extra portas tuas: congregaberis, V. turmis cingèris, M. turmatim invaderis, vel, vastaberis à turmis militum, aut latronum, D. vel, exscinderis, G. vel, accingere, Ti. vel, turmatim coito, JT. Pi. Hortatio ironica. filia, vel o filia, turme, Mo. M. V. D. vel, turmarum, P. V. legionum, copiarum: vel, exercitus, Q. in V. vel, eunee, D. vel, exscissoris, G. vel, latronis, Ti. Vulg. i. e. latro, five latrociniiis dedita; ut, filius hominis est, homo. Al. o turmaria, JT. Pi. Hæc omnia in Hebræo rectè cum præcedente sermone coherent: Græci malè discerpserunt. Alloquitur h. i. vel, 1. Romam: q. d. O Roma, quæ multas habes legiones, congregabis turmas tuas ut venias oppugnatum Jerusalem. Prædicat futuram [Jerosolymæ] destructionem sub Tito. Vel, 2. Babylonios, five Assyrios, sub Sennacheribo, de quibus supra 4. 10, 12. quos hic per sarcasum Ecclesia alloquitur. q. d. Olim imperaturus sum gentibus spiritualiter & in Christo: interim scio me in mundo affligendam fore, à te inprimis, Rex Babylonis. Sed esto; quia Dominus est mecum, nihil metuo: quin potius tu, o filia turme, id est, multis turmis & copiis instructa, quibus confidis; quæ cuneatim five turmatim grassari & alios invadere solita es. Babylonem alloquitur, ideòque voce utitur Chaldaicâ: nam *לָקַח* Chaldæis est, exscindere; unde & Arabes pari significato hanc vocem usurpant. Filia exscissoris, i. e. ædificata à Nemrodo prædonè maximo, ejusque mores imitata, Gen. 10. 8, 9, 10. Vel, 3. Jerosolymam: q. d. O popule Hierosolymitane, qui turmatim cois ut hosti resistas, &c. Sed repugnat quod sequitur, *obsidens nos*, h. e. me Prophetam aliisque cives Jerosolymitanos: nisi absurdè velis Jerosolymam contra Jerosolymitanos parasse obsidionem. Repetit quod antè dixerat de pœna Israeli imminente. Sed quomodo hoc congruit cum versu præcedente? Resp. Aptè satis: quia temporales hæc pœnæ non impediunt quò minus statim eam restituat. Nè autem ex prædictis promissionibus obreperet securitas animis piorum, reducit illis in memoriam cladem futuram. ¶ *Obsidionem, &c.* *לִפְנֵי הָעָם יִלְקָחוּ אֶת הָאֲבִיבִים* Obsidionem (vel, Attamen obsidionem, Pi. vel, munitionem, D. coarctationem, o. in D.) posuit (vel, disponens, JT. vel, ponit turma, Di. ad v. 2. ponet, V. Pi. præf. Heb. pro fut. Transito secundæ personæ, ut sit, ad tertiam. Posuit, vel, 1. Deus: vel potius, 2. hostis. super (vel, contra, JT. Pi. &c.) nos, Mo. P. &c. Verba civium Jerosolymitanorum. Al. Peribunt illi qui nos obsederunt, G. In virga (vel, Baculo, D. vel, Qui bacillo, G.) percutiens (scilicet hostes victores) maxillam (quod pœnam denotat, cum summa ignominia conjunctam. Verbe-

rare maxillam est, injuriose tractare, Psal. 3. 8: ubi verò bacillis additur, id augeat contumeliam^a.) *judicis* (i. e. Regis^b: vel, *judicum*, G. ex Ch. sim. V. D. i. e. gubernatorum ac magistratuum^c.) *Israel*] Sæpe Prophetæ pro præcipua causa malorum quæ Babyloni evenerunt referunt immisericordiam in Judæos^d. Sensus versûs, q. d. Sicut turmatim potentiores irruerunt in pauperes, [nempe Hierosolymæ;] ita quoque hostes turmatim obfidebunt te, & captum percutient virgis Regem Zidkijam, nedum vulgares*. [Ca. versum sic accipit:] *Jam impressionem facies in hostes, tu puella Sion, in quam nunc fit impressio, h. e. Israelitæ* (qui sunt Christiani) vincent. Gogum & Magogum, (de quibus vide Ezechielem & Apocalypsin,) qui nos Israelitas obfidebunt; à quibus Israelitis fuerit *Israelitarum Judex* Christus verberatus & in crucem actus: quo tamen duce vincuntur illi f.

2. *Et tu*, (vel, *Ad tu*, G. Pi. sic P. vel, *Ad te quod attinet*, Pi. sic Tar. Nominativus absolutus g. Redit ad id quod dixerat supra c. 4. v. 8. ut sæpe eadem repetunt Prophetæ, quod magis ea animis hæreant^h. Hic Hebræi inchoant caput 5ⁱ.) *Bethlehem Ephrata*] i. e. Quæ alio nomine diceris *Ephrata* k, ut apparet ex Gen. 48. 7^l. in tribu Juda m, ejusque optima & fertilissima parte, vide Jud. 19. 12. 1 Sam. 17. 12. unde & ei nomen בֵּיתְלֵחֶם, à בָּרָה *fructificavit* n. Dicta est & *Bethlehem Juda* o, ad differentiam alterius Bethlehem in tribu Zabulon p, Jos. 19. 15 q. Vide ad Matt. 2. 6^r. ¶ *Parvulus*, &c. צֶעִיר לְהוֹיָהּ בְּאֵלֵי הַיְּהוּדָה *Parvulus* (Est masculinum t, sicut & אֶחָד *tu*. Hinc discas urbium nomina non semper foemina esse^r. Vel, Princeps hic capitur pro urbe sua^s.) *ad existendum* (vel, *Parvula quidem es*, Ti. *Parvula licet sis*, M. *Minima ut sis*, JT. Pi. Heb. *Parva ad essendum*, Pi. *Parvulus es ut sis*, P. *Parvulane es? ut sis*: לְהוֹיָהּ, pro לְהוֹיָהּ^x. *Quæ es minima*, Ca.) *in millibus* (vel, *præfecturarum*, Ca. vel, *in duobus*, JT. Sed *dux* est מֶלֶךְ, non מִלְחָמָה^y. Vel, *inter chiliarchas*, Ti. *inter millia*, Calv.) *Jebudab*, Mo. P. &c. Potest interrogative legi, *Parvane sis*, i. e. habearis, à *populo Juda*? Quod vehementer negat t. Potest etiam verti, *Parum es* [foras, *Parum est*] *ut sis*, i. e. locum tuum habeas, *inter chiliarchas Juda*; longè major tibi honor destinatur^z. At contendit Caninius צֶעִיר nunquam significare *parvum*, sed semper *parvulum* ætate aut dignitate. Sumamus ergò pro re dignitate parvula, ut sensus sit, *Parvula res est*, vel, *Parvula dignitas est*, ut sis, &c. Inft. צֶעִיר semper ad personam referri, non rem, & hominem parvulum significare, non rem. Resp. Ad personam referitur quum significatione est masculinum: at quum Hebræi neutro genere careant, & pro eo nunc foem. nunc masc. utantur, non video cur non, ut alia adjectiva, ita & hoc pro neutro genere sumi possit: ut 1 Reg. 12. 10. קָטָן, *minimum meum*, *minima mea res*; Genes. 2. 18. טוֹב וְרָע, *non est bonum*. Apud Syros radix hæc vilitatem & ignominiam significat, ut vertere possis, *Vile*, *Ignominiosum*, est esse inter millia Juda t. Populus Judaicus distributus erat in decurias, centurias^a, & chiliarchas^b: illisque præfecti erant decuriones, centuriones, chiliarchæ^c. Vide Exod. c. 18. v. 25. Jud. 6. 15. 1 Sam. 10. 19^d. Sensus est, Minor es quàm ut annumerari debeas inter urbes millium Judæ. Numerus certus pro incerto*. Exiguus es oppidum & nullius potentia, vix potes sufficere ad unam præfecturam mille hominum^e. ¶ *Ex te* (sub. *tamen*, Pi. Tar. tenuitate tuâ non obstante g,) *mibi* (Deo Patri h. Vel, *mibi* redundat; vel, *mibi*, i. e. bono meoⁱ, in honorem meum, in quo mihi beneplacitum est. Verba vel Dei, vel Prophetæ*. Hæc voce [mibi] revocat eos Deus ad se & consilium suum æternum de iis restituendis. q. d. Ego vos sic abjeci, ut tamen aliqua vestri cura me tangat^k.) *egredietur* (i. e. orietur^l, nascetur^m. Sic enim מֵצֵיץ sumitur in Gen. 17. 6. & 25. 25. Esa. 11. 1ⁿ.) *qui sit* (vel, *ad existendum*, Mo. *qui erit*, M. *ut sit*, P. D. Finem notat, ut *iva* apud Græcos o. Vel, *futurus*, JT. D. *qui est futurus*, Heb. is qui est *ad essendum*, Pi.) *dominator in Israel*] Quisnam hic est? Respond. 1. Zorobabel, qui natus ex Bethlehemo rectè dicitur quod ex Davidis familia esset, quæ orta Bethlehemo p. Quæ *σπεύδοντι* nullo modo admittenda est. Ubi ejusmodi phrasis in S. S? Longè ali-

ud est, *nasci ex Bethlehemo*, & *nasci ex alicujus Bethlehemitæ familia*: alioquin omnes Reges Juda ex Bethlehemo erunt. Atqui hic peculiare quoddam axioma huic oppidulo tribuitur. Reprobendam esse hanc de Zorobabele depravationem multa docent. 1. Nullum est in textu Zorobabelis vestigium, neque ad ejus tempora spectant quæ Mic. 4. 11, &c. dicuntur. 2. Zorobabel non erat natus in Bethlehemo, sed potius in Babel. 3. Hic agitur de dominatore Israelis, h. e. 12 tribuum; qualis Zorobabel non erat. 4. De dominatore hic agitur eminenter & antonomastice sic dicto, diuque ab Israele expectato, qui etiam *magnificandus est usque ad terminos terræ*, v. 4. quod in Zorobabele non est impletum. 5. Damnata est hæc Grotii interpretatio tanquam Judaica in Concilio Constantinopolitano quinto, act. 2. ut & in Concilio Romano sub Vigilio; necnon à Theodoro, cujus verba sunt, *Judæi nostri temporis hoc ad Zorobabel accommodare tentarunt, aperte veritatem oppugnantes*, &c. 6. Saniores erant antiqui Judæi, (ut constat è Targum, sive Chald. Par. *Ex te coram me prodibit Messias*; & è Talmude in Chelek:) quin & nonnulli recentiores^q. *Is est Rex Messias*, post RS. & K. inquit Abrabaneel. Similiter & Pirke Eliezer cap. 3^r. Sed & Judæi illi in concilio congregati Matt. 2. 4. non in Zorobabele, sed in solo Messia, hunc locum impletum judicabant. 7. Eam refellunt verba sequentia t. [De quibus statim dicendum.] Resp. 2. Rex Messias^u: ut docet loci scopus & coherentia. Hunc unum Michæas h. l. Ecclesiam contra hostes consolaturus iis omnibus meritò opponit^v. Sic connectunt: Vastabuntur turmæ Assyriorum; at non viribus tuis, ô Jerusalem, sed viribus Christi ex Bethlehemo olim nascituri*. Similiter Esaias liberationem Judæorum è manu Syrorum & Israelitarum cum vaticinio de nativitate Christi, cujus virtute illa facta est, conjunxit, cap. 7^y. Prospexit Michæas obsessam Jerusalem ab Assyrio, [Sennacheribo,] & viculos ei finitimos captos & desolatos, & inter eos Bethlehemo, quam hic solatur, &c^z. Post denunciata captivitatem, restitutionem politiæ promittit, quod non tantum Jerosolymam recuperaturi sint, sed & parvos vicos, qualis erat Bethlehemo, futura Messia patriâ; ut simul indicetur causa finalis liberationis Judæorum, nativitas scilicet Christi secundum carnem^a. [Plura vide ad sequentia verba.] ¶ *Et*, &c. וְיֵצְאוּ מִיָּדָי עוֹלָם *Et egressiones, sive exitus, ejus* (vel, *Cujus exortus, sive egressiones*, JT. Pi. sic Sy. Ar. sub. *sunt*, JT.) à *quondam*, (vel, *ab antiquo*, M. à *seculo*, Ti. *ab initio*, o. P. sim. JT. Pi. Sy. mundi scilicet^b;) à *diebus seculi*, Mo. P. o. JT. Pi. vel, *æternitatis, sive æternis*, M. Ti. Sy. Ar. D. ante secula, ante mundum conditum^c. v. *Cujus nomen dictum est ab æternitate, à diebus seculi*, Ch. *Cujus erit antiqua origo ab æternis temporibus*, Ca. [Hoc etiam membrum nonnemo de Zorobabele accipit.] *Origo ipsi Zorobabeli ab olim, à temporibus longis*: id est, originem trahit à domo illustri antiquitus & per quingentos annos regnatrice^d. [Reliqui, ut dictum, de Messia accipiunt.] Ità & Photiniani, sed hoc sensu; Christus, inquit, ortus dicitur à *diebus seculi*, quia ortus est à Davide Bethlehemitæ, qui jam olim vixit*. Sed facillè hæc refelluntur^e. *Egredi* hic est, nasci g. *Egressus* non originem vel profapiam, sed *nativitatem*, notat, Genes. 10. 14. Job. 1. 21. neque uspiam Hebræis familia dicitur מִצֵּיץ, sed בֵּית, vel לְהוֹיָהּ, &c^h. Nemo, porro, nasci dicitur eo tempore quo familia ejus antiquæ origo ponitur; esset enim seipso prior. Hoc certè pacto familia Christi esset à diebus seculi, i. e. antiqua, non autem ipse Christus. Nulla hic Davidis mentioⁱ; nec de antiquitate familiae dominatoris hic agit, sed ipsius dominatoris^k, cujus nativitatis & locum denotat^l, & æternitatem^m. Adde quod si de antiquitate familiae dominatoris h. l. egisset, eam non à Davide, sed ab Abrahamo, deduxissetⁿ. Christus & homo erat, & Deus^o. Hoc loco significat Michæas Messiam, quod ad humanitatem attinet, nasciturum Bethlehemo; quod ad Divinitatem autem, non esse nasciturum, quippe qui sit sempiternus P. Tō ab initio indicavit incarnationem Christi, qui jam ab initio mundi promissus fuit, ut suo tempore secundum carnem nasceretur: τὸς à *diebus seculi* significavit emanationem illam

10

20

30

40

50

60

70

q Calov.

r Cartw. mellif. c. 5.

t Calov.

u V. Ca. D.

v Calv. Jun.

w Pi. Tar.

x Me. T.

y San. &c.

z Tar.

a Theod. in Calov.

b Calov.

c Calov. ex Castro.

d Calov. ex Hopfnero.

e Pi. sic V.

f G.

g Tar.

h Calov.

i Tar.

k Calov.

l Tar.

m Calov.

n Tar.

o D.

p Ca.

illam à Patre ab æterno & ante secula 9. ⁹ ¹⁰ ¹¹ ¹² ¹³ ¹⁴ ¹⁵ ¹⁶ ¹⁷ ¹⁸ ¹⁹ ²⁰ ²¹ ²² ²³ ²⁴ ²⁵ ²⁶ ²⁷ ²⁸ ²⁹ ³⁰ ³¹ ³² ³³ ³⁴ ³⁵ ³⁶ ³⁷ ³⁸ ³⁹ ⁴⁰ ⁴¹ ⁴² ⁴³ ⁴⁴ ⁴⁵ ⁴⁶ ⁴⁷ ⁴⁸ ⁴⁹ ⁵⁰ ⁵¹ ⁵² ⁵³ ⁵⁴ ⁵⁵ ⁵⁶ ⁵⁷ ⁵⁸ ⁵⁹ ⁶⁰ ⁶¹ ⁶² ⁶³ ⁶⁴ ⁶⁵ ⁶⁶ ⁶⁷ ⁶⁸ ⁶⁹ ⁷⁰ ⁷¹ ⁷² ⁷³ ⁷⁴ ⁷⁵ ⁷⁶ ⁷⁷ ⁷⁸ ⁷⁹ ⁸⁰ ⁸¹ ⁸² ⁸³ ⁸⁴ ⁸⁵ ⁸⁶ ⁸⁷ ⁸⁸ ⁸⁹ ⁹⁰ ⁹¹ ⁹² ⁹³ ⁹⁴ ⁹⁵ ⁹⁶ ⁹⁷ ⁹⁸ ⁹⁹ ¹⁰⁰ ¹⁰¹ ¹⁰² ¹⁰³ ¹⁰⁴ ¹⁰⁵ ¹⁰⁶ ¹⁰⁷ ¹⁰⁸ ¹⁰⁹ ¹¹⁰ ¹¹¹ ¹¹² ¹¹³ ¹¹⁴ ¹¹⁵ ¹¹⁶ ¹¹⁷ ¹¹⁸ ¹¹⁹ ¹²⁰ ¹²¹ ¹²² ¹²³ ¹²⁴ ¹²⁵ ¹²⁶ ¹²⁷ ¹²⁸ ¹²⁹ ¹³⁰ ¹³¹ ¹³² ¹³³ ¹³⁴ ¹³⁵ ¹³⁶ ¹³⁷ ¹³⁸ ¹³⁹ ¹⁴⁰ ¹⁴¹ ¹⁴² ¹⁴³ ¹⁴⁴ ¹⁴⁵ ¹⁴⁶ ¹⁴⁷ ¹⁴⁸ ¹⁴⁹ ¹⁵⁰ ¹⁵¹ ¹⁵² ¹⁵³ ¹⁵⁴ ¹⁵⁵ ¹⁵⁶ ¹⁵⁷ ¹⁵⁸ ¹⁵⁹ ¹⁶⁰ ¹⁶¹ ¹⁶² ¹⁶³ ¹⁶⁴ ¹⁶⁵ ¹⁶⁶ ¹⁶⁷ ¹⁶⁸ ¹⁶⁹ ¹⁷⁰ ¹⁷¹ ¹⁷² ¹⁷³ ¹⁷⁴ ¹⁷⁵ ¹⁷⁶ ¹⁷⁷ ¹⁷⁸ ¹⁷⁹ ¹⁸⁰ ¹⁸¹ ¹⁸² ¹⁸³ ¹⁸⁴ ¹⁸⁵ ¹⁸⁶ ¹⁸⁷ ¹⁸⁸ ¹⁸⁹ ¹⁹⁰ ¹⁹¹ ¹⁹² ¹⁹³ ¹⁹⁴ ¹⁹⁵ ¹⁹⁶ ¹⁹⁷ ¹⁹⁸ ¹⁹⁹ ²⁰⁰ ²⁰¹ ²⁰² ²⁰³ ²⁰⁴ ²⁰⁵ ²⁰⁶ ²⁰⁷ ²⁰⁸ ²⁰⁹ ²¹⁰ ²¹¹ ²¹² ²¹³ ²¹⁴ ²¹⁵ ²¹⁶ ²¹⁷ ²¹⁸ ²¹⁹ ²²⁰ ²²¹ ²²² ²²³ ²²⁴ ²²⁵ ²²⁶ ²²⁷ ²²⁸ ²²⁹ ²³⁰ ²³¹ ²³² ²³³ ²³⁴ ²³⁵ ²³⁶ ²³⁷ ²³⁸ ²³⁹ ²⁴⁰ ²⁴¹ ²⁴² ²⁴³ ²⁴⁴ ²⁴⁵ ²⁴⁶ ²⁴⁷ ²⁴⁸ ²⁴⁹ ²⁵⁰ ²⁵¹ ²⁵² ²⁵³ ²⁵⁴ ²⁵⁵ ²⁵⁶ ²⁵⁷ ²⁵⁸ ²⁵⁹ ²⁶⁰ ²⁶¹ ²⁶² ²⁶³ ²⁶⁴ ²⁶⁵ ²⁶⁶ ²⁶⁷ ²⁶⁸ ²⁶⁹ ²⁷⁰ ²⁷¹ ²⁷² ²⁷³ ²⁷⁴ ²⁷⁵ ²⁷⁶ ²⁷⁷ ²⁷⁸ ²⁷⁹ ²⁸⁰ ²⁸¹ ²⁸² ²⁸³ ²⁸⁴ ²⁸⁵ ²⁸⁶ ²⁸⁷ ²⁸⁸ ²⁸⁹ ²⁹⁰ ²⁹¹ ²⁹² ²⁹³ ²⁹⁴ ²⁹⁵ ²⁹⁶ ²⁹⁷ ²⁹⁸ ²⁹⁹ ³⁰⁰ ³⁰¹ ³⁰² ³⁰³ ³⁰⁴ ³⁰⁵ ³⁰⁶ ³⁰⁷ ³⁰⁸ ³⁰⁹ ³¹⁰ ³¹¹ ³¹² ³¹³ ³¹⁴ ³¹⁵ ³¹⁶ ³¹⁷ ³¹⁸ ³¹⁹ ³²⁰ ³²¹ ³²² ³²³ ³²⁴ ³²⁵ ³²⁶ ³²⁷ ³²⁸ ³²⁹ ³³⁰ ³³¹ ³³² ³³³ ³³⁴ ³³⁵ ³³⁶ ³³⁷ ³³⁸ ³³⁹ ³⁴⁰ ³⁴¹ ³⁴² ³⁴³ ³⁴⁴ ³⁴⁵ ³⁴⁶ ³⁴⁷ ³⁴⁸ ³⁴⁹ ³⁵⁰ ³⁵¹ ³⁵² ³⁵³ ³⁵⁴ ³⁵⁵ ³⁵⁶ ³⁵⁷ ³⁵⁸ ³⁵⁹ ³⁶⁰ ³⁶¹ ³⁶² ³⁶³ ³⁶⁴ ³⁶⁵ ³⁶⁶ ³⁶⁷ ³⁶⁸ ³⁶⁹ ³⁷⁰ ³⁷¹ ³⁷² ³⁷³ ³⁷⁴ ³⁷⁵ ³⁷⁶ ³⁷⁷ ³⁷⁸ ³⁷⁹ ³⁸⁰ ³⁸¹ ³⁸² ³⁸³ ³⁸⁴ ³⁸⁵ ³⁸⁶ ³⁸⁷ ³⁸⁸ ³⁸⁹ ³⁹⁰ ³⁹¹ ³⁹² ³⁹³ ³⁹⁴ ³⁹⁵ ³⁹⁶ ³⁹⁷ ³⁹⁸ ³⁹⁹ ⁴⁰⁰ ⁴⁰¹ ⁴⁰² ⁴⁰³ ⁴⁰⁴ ⁴⁰⁵ ⁴⁰⁶ ⁴⁰⁷ ⁴⁰⁸ ⁴⁰⁹ ⁴¹⁰ ⁴¹¹ ⁴¹² ⁴¹³ ⁴¹⁴ ⁴¹⁵ ⁴¹⁶ ⁴¹⁷ ⁴¹⁸ ⁴¹⁹ ⁴²⁰ ⁴²¹ ⁴²² ⁴²³ ⁴²⁴ ⁴²⁵ ⁴²⁶ ⁴²⁷ ⁴²⁸ ⁴²⁹ ⁴³⁰ ⁴³¹ ⁴³² ⁴³³ ⁴³⁴ ⁴³⁵ ⁴³⁶ ⁴³⁷ ⁴³⁸ ⁴³⁹ ⁴⁴⁰ ⁴⁴¹ ⁴⁴² ⁴⁴³ ⁴⁴⁴ ⁴⁴⁵ ⁴⁴⁶ ⁴⁴⁷ ⁴⁴⁸ ⁴⁴⁹ ⁴⁵⁰ ⁴⁵¹ ⁴⁵² ⁴⁵³ ⁴⁵⁴ ⁴⁵⁵ ⁴⁵⁶ ⁴⁵⁷ ⁴⁵⁸ ⁴⁵⁹ ⁴⁶⁰ ⁴⁶¹ ⁴⁶² ⁴⁶³ ⁴⁶⁴ ⁴⁶⁵ ⁴⁶⁶ ⁴⁶⁷ ⁴⁶⁸ ⁴⁶⁹ ⁴⁷⁰ ⁴⁷¹ ⁴⁷² ⁴⁷³ ⁴⁷⁴ ⁴⁷⁵ ⁴⁷⁶ ⁴⁷⁷ ⁴⁷⁸ ⁴⁷⁹ ⁴⁸⁰ ⁴⁸¹ ⁴⁸² ⁴⁸³ ⁴⁸⁴ ⁴⁸⁵ ⁴⁸⁶ ⁴⁸⁷ ⁴⁸⁸ ⁴⁸⁹ ⁴⁹⁰ ⁴⁹¹ ⁴⁹² ⁴⁹³ ⁴⁹⁴ ⁴⁹⁵ ⁴⁹⁶ ⁴⁹⁷ ⁴⁹⁸ ⁴⁹⁹ ⁵⁰⁰ ⁵⁰¹ ⁵⁰² ⁵⁰³ ⁵⁰⁴ ⁵⁰⁵ ⁵⁰⁶ ⁵⁰⁷ ⁵⁰⁸ ⁵⁰⁹ ⁵¹⁰ ⁵¹¹ ⁵¹² ⁵¹³ ⁵¹⁴ ⁵¹⁵ ⁵¹⁶ ⁵¹⁷ ⁵¹⁸ ⁵¹⁹ ⁵²⁰ ⁵²¹ ⁵²² ⁵²³ ⁵²⁴ ⁵²⁵ ⁵²⁶ ⁵²⁷ ⁵²⁸ ⁵²⁹ ⁵³⁰ ⁵³¹ ⁵³² ⁵³³ ⁵³⁴ ⁵³⁵ ⁵³⁶ ⁵³⁷ ⁵³⁸ ⁵³⁹ ⁵⁴⁰ ⁵⁴¹ ⁵⁴² ⁵⁴³ ⁵⁴⁴ ⁵⁴⁵ ⁵⁴⁶ ⁵⁴⁷ ⁵⁴⁸ ⁵⁴⁹ ⁵⁵⁰ ⁵⁵¹ ⁵⁵² ⁵⁵³ ⁵⁵⁴ ⁵⁵⁵ ⁵⁵⁶ ⁵⁵⁷ ⁵⁵⁸ ⁵⁵⁹ ⁵⁶⁰ ⁵⁶¹ ⁵⁶² ⁵⁶³ ⁵⁶⁴ ⁵⁶⁵ ⁵⁶⁶ ⁵⁶⁷ ⁵⁶⁸ ⁵⁶⁹ ⁵⁷⁰ ⁵⁷¹ ⁵⁷² ⁵⁷³ ⁵⁷⁴ ⁵⁷⁵ ⁵⁷⁶ ⁵⁷⁷ ⁵⁷⁸ ⁵⁷⁹ ⁵⁸⁰ ⁵⁸¹ ⁵⁸² ⁵⁸³ ⁵⁸⁴ ⁵⁸⁵ ⁵⁸⁶ ⁵⁸⁷ ⁵⁸⁸ ⁵⁸⁹ ⁵⁹⁰ ⁵⁹¹ ⁵⁹² ⁵⁹³ ⁵⁹⁴ ⁵⁹⁵ ⁵⁹⁶ ⁵⁹⁷ ⁵⁹⁸ ⁵⁹⁹ ⁶⁰⁰ ⁶⁰¹ ⁶⁰² ⁶⁰³ ⁶⁰⁴ ⁶⁰⁵ ⁶⁰⁶ ⁶⁰⁷ ⁶⁰⁸ ⁶⁰⁹ ⁶¹⁰ ⁶¹¹ ⁶¹² ⁶¹³ ⁶¹⁴ ⁶¹⁵ ⁶¹⁶ ⁶¹⁷ ⁶¹⁸ ⁶¹⁹ ⁶²⁰ ⁶²¹ ⁶²² ⁶²³ ⁶²⁴ ⁶²⁵ ⁶²⁶ ⁶²⁷ ⁶²⁸ ⁶²⁹ ⁶³⁰ ⁶³¹ ⁶³² ⁶³³ ⁶³⁴ ⁶³⁵ ⁶³⁶ ⁶³⁷ ⁶³⁸ ⁶³⁹ ⁶⁴⁰ ⁶⁴¹ ⁶⁴² ⁶⁴³ ⁶⁴⁴ ⁶⁴⁵ ⁶⁴⁶ ⁶⁴⁷ ⁶⁴⁸ ⁶⁴⁹ ⁶⁵⁰ ⁶⁵¹ ⁶⁵² ⁶⁵³ ⁶⁵⁴ ⁶⁵⁵ ⁶⁵⁶ ⁶⁵⁷ ⁶⁵⁸ ⁶⁵⁹ ⁶⁶⁰ ⁶⁶¹ ⁶⁶² ⁶⁶³ ⁶⁶⁴ ⁶⁶⁵ ⁶⁶⁶ ⁶⁶⁷ ⁶⁶⁸ ⁶⁶⁹ ⁶⁷⁰ ⁶⁷¹ ⁶⁷² ⁶⁷³ ⁶⁷⁴ ⁶⁷⁵ ⁶⁷⁶ ⁶⁷⁷ ⁶⁷⁸ ⁶⁷⁹ ⁶⁸⁰ ⁶⁸¹ ⁶⁸² ⁶⁸³ ⁶⁸⁴ ⁶⁸⁵ ⁶⁸⁶ ⁶⁸⁷ ⁶⁸⁸ ⁶⁸⁹ ⁶⁹⁰ ⁶⁹¹ ⁶⁹² ⁶⁹³ ⁶⁹⁴ ⁶⁹⁵ ⁶⁹⁶ ⁶⁹⁷ ⁶⁹⁸ ⁶⁹⁹ ⁷⁰⁰ ⁷⁰¹ ⁷⁰² ⁷⁰³ ⁷⁰⁴ ⁷⁰⁵ ⁷⁰⁶ ⁷⁰⁷ ⁷⁰⁸ ⁷⁰⁹ ⁷¹⁰ ⁷¹¹ ⁷¹² ⁷¹³ ⁷¹⁴ ⁷¹⁵ ⁷¹⁶ ⁷¹⁷ ⁷¹⁸ ⁷¹⁹ ⁷²⁰ ⁷²¹ ⁷²² ⁷²³ ⁷²⁴ ⁷²⁵ ⁷²⁶ ⁷²⁷ ⁷²⁸ ⁷²⁹ ⁷³⁰ ⁷³¹ ⁷³² ⁷³³ ⁷³⁴ ⁷³⁵ ⁷³⁶ ⁷³⁷ ⁷³⁸ ⁷³⁹ ⁷⁴⁰ ⁷⁴¹ ⁷⁴² ⁷⁴³ ⁷⁴⁴ ⁷⁴⁵ ⁷⁴⁶ ⁷⁴⁷ ⁷⁴⁸ ⁷⁴⁹ ⁷⁵⁰ ⁷⁵¹ ⁷⁵² ⁷⁵³ ⁷⁵⁴ ⁷⁵⁵ ⁷⁵⁶ ⁷⁵⁷ ⁷⁵⁸ ⁷⁵⁹ ⁷⁶⁰ ⁷⁶¹ ⁷⁶² ⁷⁶³ ⁷⁶⁴ ⁷⁶⁵ ⁷⁶⁶ ⁷⁶⁷ ⁷⁶⁸ ⁷⁶⁹ ⁷⁷⁰ ⁷⁷¹ ⁷⁷² ⁷⁷³ ⁷⁷⁴ ⁷⁷⁵ ⁷⁷⁶ ⁷⁷⁷ ⁷⁷⁸ ⁷⁷⁹ ⁷⁸⁰ ⁷⁸¹ ⁷⁸² ⁷⁸³ ⁷⁸⁴ ⁷⁸⁵ ⁷⁸⁶ ⁷⁸⁷ ⁷⁸⁸ ⁷⁸⁹ ⁷⁹⁰ ⁷⁹¹ ⁷⁹² ⁷⁹³ ⁷⁹⁴ ⁷⁹⁵ ⁷⁹⁶ ⁷⁹⁷ ⁷⁹⁸ ⁷⁹⁹ ⁸⁰⁰ ⁸⁰¹ ⁸⁰² ⁸⁰³ ⁸⁰⁴ ⁸⁰⁵ ⁸⁰⁶ ⁸⁰⁷ ⁸⁰⁸ ⁸⁰⁹ ⁸¹⁰ ⁸¹¹ ⁸¹² ⁸¹³ ⁸¹⁴ ⁸¹⁵ ⁸¹⁶ ⁸¹⁷ ⁸¹⁸ ⁸¹⁹ ⁸²⁰ ⁸²¹ ⁸²² ⁸²³ ⁸²⁴ ⁸²⁵ ⁸²⁶ ⁸²⁷ ⁸²⁸ ⁸²⁹ ⁸³⁰ ⁸³¹ ⁸³² ⁸³³ ⁸³⁴ ⁸³⁵ ⁸³⁶ ⁸³⁷ ⁸³⁸ ⁸³⁹ ⁸⁴⁰ ⁸⁴¹ ⁸⁴² ⁸⁴³ ⁸⁴⁴ ⁸⁴⁵ ⁸⁴⁶ ⁸⁴⁷ ⁸⁴⁸ ⁸⁴⁹ ⁸⁵⁰ ⁸⁵¹ ⁸⁵² ⁸⁵³ ⁸⁵⁴ ⁸⁵⁵ ⁸⁵⁶ ⁸⁵⁷ ⁸⁵⁸ ⁸⁵⁹ ⁸⁶⁰ ⁸⁶¹ ⁸⁶² ⁸⁶³ ⁸⁶⁴ ⁸⁶⁵ ⁸⁶⁶ ⁸⁶⁷ ⁸⁶⁸ ⁸⁶⁹ ⁸⁷⁰ ⁸⁷¹ ⁸⁷² ⁸⁷³ ⁸⁷⁴ ⁸⁷⁵ ⁸⁷⁶ ⁸⁷⁷ ⁸⁷⁸ ⁸⁷⁹ ⁸⁸⁰ ⁸⁸¹ ⁸⁸² ⁸⁸³ ⁸⁸⁴ ⁸⁸⁵ ⁸⁸⁶ ⁸⁸⁷ ⁸⁸⁸ ⁸⁸⁹ ⁸⁹⁰ ⁸⁹¹ ⁸⁹² ⁸⁹³ ⁸⁹⁴ ⁸⁹⁵ ⁸⁹⁶ ⁸⁹⁷ ⁸⁹⁸ ⁸⁹⁹ ⁹⁰⁰ ⁹⁰¹ ⁹⁰² ⁹⁰³ ⁹⁰⁴ ⁹⁰⁵ ⁹⁰⁶ ⁹⁰⁷ ⁹⁰⁸ ⁹⁰⁹ ⁹¹⁰ ⁹¹¹ ⁹¹² ⁹¹³ ⁹¹⁴ ⁹¹⁵ ⁹¹⁶ ⁹¹⁷ ⁹¹⁸ ⁹¹⁹ ⁹²⁰ ⁹²¹ ⁹²² ⁹²³ ⁹²⁴ ⁹²⁵ ⁹²⁶ ⁹²⁷ ⁹²⁸ ⁹²⁹ ⁹³⁰ ⁹³¹ ⁹³² ⁹³³ ⁹³⁴ ⁹³⁵ ⁹³⁶ ⁹³⁷ ⁹³⁸ ⁹³⁹ ⁹⁴⁰ ⁹⁴¹ ⁹⁴² ⁹⁴³ ⁹⁴⁴ ⁹⁴⁵ ⁹⁴⁶ ⁹⁴⁷ ⁹⁴⁸ ⁹⁴⁹ ⁹⁵⁰ ⁹⁵¹ ⁹⁵² ⁹⁵³ ⁹⁵⁴ ⁹⁵⁵ ⁹⁵⁶ ⁹⁵⁷ ⁹⁵⁸ ⁹⁵⁹ ⁹⁶⁰ ⁹⁶¹ ⁹⁶² ⁹⁶³ ⁹⁶⁴ ⁹⁶⁵ ⁹⁶⁶ ⁹⁶⁷ ⁹⁶⁸ ⁹⁶⁹ ⁹⁷⁰ ⁹⁷¹ ⁹⁷² ⁹⁷³ ⁹⁷⁴ ⁹⁷⁵ ⁹⁷⁶ ⁹⁷⁷ ⁹⁷⁸ ⁹⁷⁹ ⁹⁸⁰ ⁹⁸¹ ⁹⁸² ⁹⁸³ ⁹⁸⁴ ⁹⁸⁵ ⁹⁸⁶ ⁹⁸⁷ ⁹⁸⁸ ⁹⁸⁹ ⁹⁹⁰ ⁹⁹¹ ⁹⁹² ⁹⁹³ ⁹⁹⁴ ⁹⁹⁵ ⁹⁹⁶ ⁹⁹⁷ ⁹⁹⁸ ⁹⁹⁹ ¹⁰⁰⁰

suam. Non grassabitur instar leonis aut lupi p; non, ut tyrannus, eos metu opprimeret: sed summâ lenitate clementiâque reget. *Stabit & pascet* Hebraismus est, pro, *perget pascere* t, vel, *stans pascet* t. Proinde *stabit & dominabitur*, Ch. [Quis?] Resp. Christus v; de quo indubiè hîc continuatur sermo x. ¶ *In fortitudine Domini*, Deo ipsum roborante & attollente t: non humana, sed Divina, virtute t: potentiâ Dei Patris t: in sublimitate, &c. ¹⁰ ¹¹ ¹² ¹³ ¹⁴ ¹⁵ ¹⁶ ¹⁷ ¹⁸ ¹⁹ ²⁰ ²¹ ²² ²³ ²⁴ ²⁵ ²⁶ ²⁷ ²⁸ ²⁹ ³⁰ ³¹ ³² ³³ ³⁴ ³⁵ ³⁶ ³⁷ ³⁸ ³⁹ ⁴⁰ ⁴¹ ⁴² ⁴³ ⁴⁴ ⁴⁵ ⁴⁶ ⁴⁷ ⁴⁸ ⁴⁹ ⁵⁰ ⁵¹ ⁵² ⁵³ ⁵⁴ ⁵⁵ ⁵⁶ ⁵⁷ ⁵⁸ ⁵⁹ ⁶⁰ ⁶¹ ⁶² ⁶³ ⁶⁴ ⁶⁵ ⁶⁶ ⁶⁷ ⁶⁸ ⁶⁹ ⁷⁰ ⁷¹ ⁷² ⁷³ ⁷⁴ ⁷⁵ ⁷⁶ ⁷⁷ ⁷⁸ ⁷⁹ ⁸⁰ ⁸¹ ⁸² ⁸³ ⁸⁴ ⁸⁵ ⁸⁶ ⁸⁷ ⁸⁸ ⁸⁹ ⁹⁰ ⁹¹ ⁹² ⁹³ ⁹⁴ ⁹⁵ ⁹⁶ ⁹⁷ ⁹⁸ ⁹⁹ ¹⁰⁰ ¹⁰¹ ¹⁰² ¹⁰³ ¹⁰⁴ ¹⁰⁵ ¹⁰⁶ ¹⁰⁷ ¹⁰⁸ ¹⁰⁹ ¹¹⁰ ¹¹¹ ¹¹² ¹¹³ ¹¹⁴ ¹¹⁵ ¹¹⁶ ¹¹⁷ ¹¹⁸ ¹¹⁹ ¹²⁰ ¹²¹ ¹²² ¹²³ ¹²⁴ ¹²⁵ ¹²⁶ ¹²⁷ ¹²⁸ ¹²⁹ ¹³⁰ ¹³¹ ¹³² ¹³³ ¹³⁴ ¹³⁵ ¹³⁶ ¹³⁷ ¹³⁸ ¹³⁹ ¹⁴⁰ ¹⁴¹ ¹⁴² ¹⁴³ ¹⁴⁴ ¹⁴⁵ ¹⁴⁶ ¹⁴⁷ ¹⁴⁸ ¹⁴⁹ ¹⁵⁰ ¹⁵¹ ¹⁵² ¹⁵³ ¹⁵⁴ ¹⁵⁵ ¹⁵⁶ ¹⁵⁷ ¹⁵⁸ ¹⁵⁹ ¹⁶⁰ ¹⁶¹ ¹⁶² ¹⁶³ ¹⁶⁴ ¹⁶⁵ ¹⁶⁶ ¹⁶⁷ ¹⁶⁸ ¹⁶⁹ ¹⁷⁰ ¹⁷¹ ¹⁷² ¹⁷³ ¹⁷⁴ ¹⁷⁵ ¹⁷⁶ ¹⁷⁷ ¹⁷⁸ ¹⁷⁹ ¹⁸⁰ ¹⁸¹ ¹⁸² ¹⁸³ ¹⁸⁴ ¹⁸⁵ ¹⁸⁶ ¹⁸⁷ ¹⁸⁸ ¹⁸⁹ ¹⁹⁰ ¹⁹¹ ¹⁹² ¹⁹³ ¹⁹⁴ ¹⁹⁵ ¹⁹⁶ ¹⁹⁷ ¹⁹⁸ ¹⁹⁹ ²⁰⁰ ²⁰¹ ²⁰² ²⁰³ ²⁰⁴ ²⁰⁵ ²⁰⁶ ²⁰⁷ ²⁰⁸ ²⁰⁹ ²¹⁰ ²¹¹ ²¹² ²¹³ ²¹⁴ ²¹⁵ ²¹⁶ ²¹⁷ ²¹⁸ ²¹⁹ ²²⁰ ²²¹ ²²² ²²³ ²²⁴ ²²⁵ ²²⁶ ²²⁷ ²²⁸ ²²⁹ ²³⁰ ²³¹ ²³² ²³³ ²³⁴ ²³⁵ ²³⁶ ²³⁷ ²³⁸ ²³⁹ ²⁴⁰ ²⁴¹ ²⁴² ²⁴³ ²⁴⁴ ²⁴⁵ ²⁴⁶ ²⁴⁷ ²⁴⁸ ²⁴⁹ ²⁵⁰ ²⁵¹ ²⁵² ²⁵³ ²⁵⁴ ²⁵⁵ ²⁵⁶ ²⁵⁷ ²⁵⁸ ²⁵⁹ ²⁶⁰ ²⁶¹ ²⁶² ²⁶³ ²⁶⁴ ²⁶⁵ ²⁶⁶ ²⁶⁷ ²⁶⁸ ²⁶⁹ ²⁷⁰ ²⁷¹ ²⁷² ²⁷³ ²⁷⁴ ²⁷⁵ ²⁷⁶ ²⁷⁷ ²⁷⁸ ²⁷⁹ ²⁸⁰ ²⁸¹ ²⁸² ²⁸³ ²⁸⁴ ²⁸⁵ ²⁸⁶ ²⁸⁷ ²⁸⁸ ²⁸⁹ ²⁹⁰ ²⁹¹ ²⁹² ²⁹³ ²⁹⁴ ²⁹⁵ ²⁹⁶ ²⁹⁷ ²⁹⁸ ²⁹⁹ ³⁰⁰ ³⁰¹ ³⁰² ³⁰³ ³⁰⁴ ³⁰⁵ ³⁰⁶ ³⁰⁷ ³⁰⁸ ³⁰⁹ ³¹⁰ ³¹¹ ³¹² ³¹³ ³¹⁴ ³¹⁵ ³¹⁶ ³¹⁷ ³¹⁸ ³¹⁹ ³²⁰ ³²¹ ³²² ³²³ ³²⁴ ³²⁵ ³²⁶ ³²⁷ ³²⁸ ³²⁹ ³³⁰ ³³¹ ³³² ³³³ ³³⁴ ³³⁵ ³³⁶ ³³⁷ ³³⁸ ³³⁹ ³⁴⁰ ³⁴¹ ³⁴² ³⁴³ ³⁴⁴ ³⁴⁵ ³⁴⁶ ³⁴⁷ ³⁴⁸ ³⁴⁹ ³⁵⁰ ³⁵¹ ³⁵² ³⁵³ ³⁵⁴ ³⁵⁵ ³⁵⁶ ³⁵⁷ ³⁵⁸ ³⁵⁹ ³⁶⁰ ³⁶¹ ³⁶² ³⁶³ ³⁶⁴ ³⁶⁵ ³⁶⁶ ³⁶⁷ ³⁶⁸ ³⁶⁹ ³⁷⁰ ³⁷¹ ³⁷²

herbam] Heb. עשׂב *Qua non, &c.* אֵלֶּיךָ
 "קִיחַ לְאִשׁוֹנִי"] *Quæ* (scilicet herba) *non expectat* (vel, *expectabit*, Mo. vel *sperat*, D.) *virum, &c.*] T. Pi. D. Mo. & c.
 sic M. Ti. i. e. non pendet ab hominis arbitrio & ope^t,
 ut ab eo irrigetur^v; sed spontè & sine cultura prove-
 nit, cœlesti rore ac pluvîâ irrigata^z. Significat, electos
 à solo Deo irrigationem cordium expectare^y. Docet,
 Deum Ecclesiam non alieno subsidio, sed solâ suâ gra-
 tiâ & virtute, tueri & vegetare^z. Ut ros & pluvîæ
 sine humana ope cœlitus veniunt; itâ Judæi securè vi-
 vent sine suo labore^z. Al. *Quos* [nempe imbres] *non*
expectabat quisquam *ab homine, &c.* P.
 8. *Quasi leo, &c.*] Non crudelitate, sed potentiâ,
 quâ terrorem hostibus incutiat, &c.^b. Hoc spectat ad
 tempora Maccabæorum ac sequentia, per quæ Judæi
 Idumæam, multa Ammonitidos & Moabitidos, Sama-
 riam quoque & circumfita, sui juris fecere^c. *Cum*
transierit] Cùm pervadit greges ovium^d.
 9. *Et exaltabitur manus tua, &c.*] O Deus^{*}; vel, ô
 Christe, qui pugnabis per tuos milites^f; vel, ô Israel^g,
 ô sponsa Christi dilecta, licet coram mundo abjecta vi-
 dearis & infirma, &c. Epiphonema^h. Non promittit
 Ecclesiam tranquillam & sine hostibus fore, sed vi-
 cttricemⁱ.
 10. *In die illa*] De qua suprà: nam hîc ad Baby-
 lonem Dei sermo revertitur^k. *Die à Patre meo præde-*
finito, sub N. T. *Auferam equos tuos, &c.*] Eadem
 ferme verba Jer. 50. 37. & 51. 21^m. *Equos*, quibus uti
 soles in belloⁿ, & quibus antea confidebas: non tibi
 opus erit illis, à solo Deo pendeabis, & solâ ejus virtute
 securus ages^o. Avertam hæc impedimenta gratiæ meæ,
 quæ me prohibent nè vobis opem feram, nempe *equos*,
quadrigas, &c. quibus fiditis, itâ ut gratiam meam pro-
 cul à vobis repellatis. Non aliter salva erit Ecclesia, nisi
 priùs fuerit omnibus opibus & præfidiis nudata^q: ut sci-
 at liberationem hîc promissam esse veri & solius Dei
 opus^r.
 11. *Civitates*] Muratas scilicet, quibus non egebis.
 Significat igitur diuturnam pacem, ut Zac. 2. 4^t. Vide
 Jer. 51. 30, 43^t.
 12. *Maleficia*; itâ Mo. P. מַלְפִּיעִים] *Maleficos*, Ch. Ti.
incantationes, M. P. *prestigias*,] T. Pi. *veneficia*, o'. *ma-*
giam, Ar. *magos*, Sy. i. e. omnes eas artes quæ ad ho-
 minum perniciem excogitatæ sunt^v; omnia impieta-
 tis instrumenta^x.
 13. *Sculptilia tua*] Esa. 46. 1. Jer. 50. 2. & 51. 41, 44.
 Persæ hostes erant imaginum^y.
 14. *Lucos tuos*] Qui τρυφῶσα Herodoto, ubi mo-
 res Babyloniorum describit^z. Hoc refero ad vitiosos
 cultus^a. *Civitates tuas*] Urbes Imperii tui, ut
 suprà 11^b.
 15. *Et* (vel, *Postea*, Pi.) *faciam in furore—ultionem*
in, &c. אֶפְשֶׁר לִּי אֲשֶׁר הָיוּ אֵלֶיךָ *Cum* (vel, *in*, M.
de, P. *contra*,] T. Pi. Ti.) *gentibus* (vel, *gentes*,] T. &c.
 Chaldaici Imperii^c), *quæ non audierant*, Mo. M. sic P. D.
 vel, *auscultarunt*,] T. vel, *obediverint*, Ca. sim. D. subaud.
doctrinæ legis, Ch. in V. vel, sub. *evangelio meo*, V. sim.
 Pi. Quæ rebelles fuerunt Deo, nec promissionibus aut
 minis ejus movebantur^d. Al. Quæ se Cyro opponunt.
 Confer Esa. 45. vers. 1^{*}. Al. *quam* (vel, *qualem*, Pi. vin-
 dictam scilicet^f), *non audiverunt*, Calv. D. h. e. Modo
 inaudito & incredibili ulciscar eos^g.

CAP. VI.

1. **A** *Udite, &c.*] Novus est sermo, causas rursus
 exprimens imminutis Judæis malorum ^a. ^{G.}
 ¶ *Contende, &c.*] Tu Propheta, causam meam age contra
 Judæam ^b. Ingratitudinem Israelis arguit ob non re- ^b ^{G. sim D.}
 ceptum Evangelium ^c. ¶ *Adversum montes*] Sim. ^c ^{V.}
 Mo. Ti. M. P. Ch. Ar. ^{אֶת הַרְרֵיהֶם} *Cum istis montibus*,] T.
 Pi. id est, montosis regionibus Israelis & Judæ ^d. Non ^d ^{Jun.}
 placet, quia v. seq. est, *Audite, montes*, absque articulo*. ^e ^{D.}
 Judæa dicitur *mons*, aut *montes*, quia valde montosa est, ^f ^{G.}
 Ezec. 6. 2. & 38. 8. Joel. 2. 1 ^f. Al. *Montes* hinc vocat ^g ^{Q. in}
 principes & procures ^g, ut Psalm. 72. 3. Esa. 2. v. 14. ^g ^{Tar. sim. V.}
 Hab. ^g ^{Q. in Calv.}

piam, V. *me sistam.* דק Hebræis & Chaldæis & Arabibus, inter alia, est, *coram aliquo apparere* n. Vel, *veniam*, J.T. vel, *obviâ ibo*, Pi.) *Dominum* Mo. V. &c. vel, *Dominus* Ti. &c. vel, *ante Dominum*? J.T. Quâ rē eum placabo? Subaudiendum, *Si foris aliquis dicat, In quo, &c.* h. e. Cum quō munere, &c. Populus, hāc præcedenti con-
 cione damnatus, cogitur fateri culpam, & quærit (per hypocrisin †), quæ sit via Dei placandi, &c. ק *Curva-*
 bo, &c. אָפּן לאלוהי מרם *Incurvabo me* (vel, *Submit-*
 tam me. פּפּ corporis quidem humilem flexum significat, sed & ad animum transfertur; & ita videtur hic cepisse Child v.) *Deo excelsio* J.T. Pi. &c. Heb. *altitudinis* vel, *celi* ut דק aliquando sumitur. Et *curvabo me*, &c. P. more supplicum offerentium v. ק *Holocautō-*
 mata] Quæ dominium Dei in res omnes externas signifi-
 cant. Vide Lev. 12. Deridet Propheta stultitiam homi-
 num qui Deum placari putant ceterōniis & rebus
 frivolis. ק *Et vitulos, &c.*] Qui pro sacerdote
 offerri solebant, Levit. 9. 2.
 7. *Aut multis, &c.* מִרְבָּבוֹר נחלי שֶׁמֶן *Myriadas*
 (vel, *in myriadibus*, Mo. aut *decem millia*, P.) *torrenti-*
 um olei? J.T. Pi. &c. Insignis hyperbole, qualis Job.
 20. 17. ad exprimendum hypocritarum in rebus ex-
 ternis studium. Vel, *fluentiorum olei*? *Fluenta* vocat
 vasa maximæ capacitatis. Oleum usitatum in sacris
 Hebræorum, Levit. 2. 1, &c. & ad lychnos f. o. habent,
חֲמִדָּעֵן מִבְּנֵי *hircorum pinguium*. Sed legendum fu-
 spicor חֲמִדָּפֵן, *torrentium*. Vel, *vallium pinguium*? P.
ק *Numquid dabo primogenitum meum* (ut fecit Rex Mo-
 ab, 2 Reg. 3. 27.) *pro, &c.* פּשֶׁעִי *Scelus meum*? Mo.
 D. G. i. e. לִמְעַן sceleris mei; hostiam pro scelere.
 Solent enim apud Hebræos prænæ & piamenta peccato-
 rum nomine appellari. *Peccati mei victimam*? Ca.
pro transgressione mea? Pi. sim. P. M. J.T. *pro expiatione*
sceleris mei? Ti. ק *Fructum ventris meæ*] i. e. Vel,
 1. uxoris meæ, ut Psal. 132. 11. Quod fecit Jephthe n.
 Vel, 2. seminis genitalis, quod è vasis seminalibus in
 imo ventre contentis profluxit. Si Deus nolit om-
 nia illa p. dabōne filium meum in valle Hinnom com-
 burendum?
 8. *Indicabo, &c.*] Vel, *Indicabit* (*Indicavit*, J.T. Pi.
 jampridem; Deus scilicet †; vel, sub. *ille qui indicare*
poterat, nempe afflatus Spiritu Dei: vel, Deus per Pro-
 phetas suos; vel, per me Prophetam v.) *tibi*, G. Vel,
Indicatum est tibi, impersonaliter. Nē dicas, *Quis ascen-*
det, &c.? Deut. 30. 12, 13. ק *Facere* (vel, ex-
 ercere, D.) *judicium*] Vel, *jus*, D. Pi. &c. vel, *justitiam*,
 five quod jure debes, vel, 1. Deo, credendo & obedi-
 endo Verbo ejus; vel, 2. proximo, agendo cum om-
 nibus ex æquo & justo; vel, 3. tibi, teipsum tan-
 quam peccatorem condemnando, &c. ק *Et dili-*
gere misericordiam] Itā Mo. P. vel, *benignitatem*, Ti. J.T.
 Pi. in pauperes, vel proximos; iis sc. faciendo plus
 quàm jus exigit; opera liberalia & indebita promptè
 exercere. ק *Et, &c.* וְהָיָה לְפָנַי וְנִחַמְתִּי *Et hu-*
miliare se, sive te, (vel, *verecundum*, M. *submissum*, Ti.
modestè, vel *demissè*, J.T. Pi. D. sim. Ca.) *ambulando* (vel,
ad ambulandum, P. vel, *ambulare*, M. Ti. &c. vel, *tege-*
ras, Ca.) *cum Deo tuo*? Mo. P. &c. Et *submittere te ubi*
cum Deo res est? G. Et *sis humilis ad ambulandum in*
timore Dei tui? Ch. in V. Ut cum omni dejectione ser-
 ves præcepta Dei. Ut, tremendam Dei majestatem
 reputans, summa cum humilitate tuisque dejectione
 cum eo agas, te ei humiliter subicias; eique res tuas
 committas, ab eo solo pendeas; coram eo converse-
 ris, ei obediendo & placendo; ut sub ejus manu te
 humilies, & crucem ab eo immisam patienter feras,
 &c. †. Egregia hīc est ad Evangelium preparatio, nisi
 quodd hāc ipsa post Christum tantò implenda perfectius
 quantò & præcepta accepimus in triplici hoc genere
 excellentiora, & in Christi vita & morte exactissimum
 exemplar, & præmii æterni revelationem, & majora
 Spiritus auxilia, & libertatem à tot ritibus, quò expe-
 ditiores rebus his potioribus toti incumberemus.
 9. *Vox Domini*] Id est, *Vox Prophetarum Domini*.
ק *Ad, &c.* אֶל הָעִיר *Ad civitatem* (vel, *ad ipsam ur-*
bem, V. sim. J.T. nempe Jerusalem, (ut innuit articulus,) *quæ*
quæ הָעִיר *civitas* dicitur: quæ reliquis, ut digni-
 tate antecellit, ita sanctitate præluere debebat, ob

+ Tar. Deum ibi præsentem, &c. + vel, Samariam², quæ Regni metropolis¹: vel potius, ad omnes urbes. Est mutatio numeri, & nomen urbis ponitur pro qualibet populi frequentia^b. Al. ad excitandum, D. sim. V. Calv. sub. eos, V. D. qui somno vitiorum obruti sunt^c, ut scilicet convertantur^d. ¹ ² ³ ⁴ ⁵ ⁶ ⁷ ⁸ ⁹ ¹⁰ ¹¹ ¹² ¹³ ¹⁴ ¹⁵ ¹⁶ ¹⁷ ¹⁸ ¹⁹ ²⁰ ²¹ ²² ²³ ²⁴ ²⁵ ²⁶ ²⁷ ²⁸ ²⁹ ³⁰ ³¹ ³² ³³ ³⁴ ³⁵ ³⁶ ³⁷ ³⁸ ³⁹ ⁴⁰ ⁴¹ ⁴² ⁴³ ⁴⁴ ⁴⁵ ⁴⁶ ⁴⁷ ⁴⁸ ⁴⁹ ⁵⁰ ⁵¹ ⁵² ⁵³ ⁵⁴ ⁵⁵ ⁵⁶ ⁵⁷ ⁵⁸ ⁵⁹ ⁶⁰ ⁶¹ ⁶² ⁶³ ⁶⁴ ⁶⁵ ⁶⁶ ⁶⁷ ⁶⁸ ⁶⁹ ⁷⁰ ⁷¹ ⁷² ⁷³ ⁷⁴ ⁷⁵ ⁷⁶ ⁷⁷ ⁷⁸ ⁷⁹ ⁸⁰ ⁸¹ ⁸² ⁸³ ⁸⁴ ⁸⁵ ⁸⁶ ⁸⁷ ⁸⁸ ⁸⁹ ⁹⁰ ⁹¹ ⁹² ⁹³ ⁹⁴ ⁹⁵ ⁹⁶ ⁹⁷ ⁹⁸ ⁹⁹ ¹⁰⁰ ¹⁰¹ ¹⁰² ¹⁰³ ¹⁰⁴ ¹⁰⁵ ¹⁰⁶ ¹⁰⁷ ¹⁰⁸ ¹⁰⁹ ¹¹⁰ ¹¹¹ ¹¹² ¹¹³ ¹¹⁴ ¹¹⁵ ¹¹⁶ ¹¹⁷ ¹¹⁸ ¹¹⁹ ¹²⁰ ¹²¹ ¹²² ¹²³ ¹²⁴ ¹²⁵ ¹²⁶ ¹²⁷ ¹²⁸ ¹²⁹ ¹³⁰ ¹³¹ ¹³² ¹³³ ¹³⁴ ¹³⁵ ¹³⁶ ¹³⁷ ¹³⁸ ¹³⁹ ¹⁴⁰ ¹⁴¹ ¹⁴² ¹⁴³ ¹⁴⁴ ¹⁴⁵ ¹⁴⁶ ¹⁴⁷ ¹⁴⁸ ¹⁴⁹ ¹⁵⁰ ¹⁵¹ ¹⁵² ¹⁵³ ¹⁵⁴ ¹⁵⁵ ¹⁵⁶ ¹⁵⁷ ¹⁵⁸ ¹⁵⁹ ¹⁶⁰ ¹⁶¹ ¹⁶² ¹⁶³ ¹⁶⁴ ¹⁶⁵ ¹⁶⁶ ¹⁶⁷ ¹⁶⁸ ¹⁶⁹ ¹⁷⁰ ¹⁷¹ ¹⁷² ¹⁷³ ¹⁷⁴ ¹⁷⁵ ¹⁷⁶ ¹⁷⁷ ¹⁷⁸ ¹⁷⁹ ¹⁸⁰ ¹⁸¹ ¹⁸² ¹⁸³ ¹⁸⁴ ¹⁸⁵ ¹⁸⁶ ¹⁸⁷ ¹⁸⁸ ¹⁸⁹ ¹⁹⁰ ¹⁹¹ ¹⁹² ¹⁹³ ¹⁹⁴ ¹⁹⁵ ¹⁹⁶ ¹⁹⁷ ¹⁹⁸ ¹⁹⁹ ²⁰⁰ ²⁰¹ ²⁰² ²⁰³ ²⁰⁴ ²⁰⁵ ²⁰⁶ ²⁰⁷ ²⁰⁸ ²⁰⁹ ²¹⁰ ²¹¹ ²¹² ²¹³ ²¹⁴ ²¹⁵ ²¹⁶ ²¹⁷ ²¹⁸ ²¹⁹ ²²⁰ ²²¹ ²²² ²²³ ²²⁴ ²²⁵ ²²⁶ ²²⁷ ²²⁸ ²²⁹ ²³⁰ ²³¹ ²³² ²³³ ²³⁴ ²³⁵ ²³⁶ ²³⁷ ²³⁸ ²³⁹ ²⁴⁰ ²⁴¹ ²⁴² ²⁴³ ²⁴⁴ ²⁴⁵ ²⁴⁶ ²⁴⁷ ²⁴⁸ ²⁴⁹ ²⁵⁰ ²⁵¹ ²⁵² ²⁵³ ²⁵⁴ ²⁵⁵ ²⁵⁶ ²⁵⁷ ²⁵⁸ ²⁵⁹ ²⁶⁰ ²⁶¹ ²⁶² ²⁶³ ²⁶⁴ ²⁶⁵ ²⁶⁶ ²⁶⁷ ²⁶⁸ ²⁶⁹ ²⁷⁰ ²⁷¹ ²⁷² ²⁷³ ²⁷⁴ ²⁷⁵ ²⁷⁶ ²⁷⁷ ²⁷⁸ ²⁷⁹ ²⁸⁰ ²⁸¹ ²⁸² ²⁸³ ²⁸⁴ ²⁸⁵ ²⁸⁶ ²⁸⁷ ²⁸⁸ ²⁸⁹ ²⁹⁰ ²⁹¹ ²⁹² ²⁹³ ²⁹⁴ ²⁹⁵ ²⁹⁶ ²⁹⁷ ²⁹⁸ ²⁹⁹ ³⁰⁰ ³⁰¹ ³⁰² ³⁰³ ³⁰⁴ ³⁰⁵ ³⁰⁶ ³⁰⁷ ³⁰⁸ ³⁰⁹ ³¹⁰ ³¹¹ ³¹² ³¹³ ³¹⁴ ³¹⁵ ³¹⁶ ³¹⁷ ³¹⁸ ³¹⁹ ³²⁰ ³²¹ ³²² ³²³ ³²⁴ ³²⁵ ³²⁶ ³²⁷ ³²⁸ ³²⁹ ³³⁰ ³³¹ ³³² ³³³ ³³⁴ ³³⁵ ³³⁶ ³³⁷ ³³⁸ ³³⁹ ³⁴⁰ ³⁴¹ ³⁴² ³⁴³ ³⁴⁴ ³⁴⁵ ³⁴⁶ ³⁴⁷ ³⁴⁸ ³⁴⁹ ³⁵⁰ ³⁵¹ ³⁵² ³⁵³ ³⁵⁴ ³⁵⁵ ³⁵⁶ ³⁵⁷ ³⁵⁸ ³⁵⁹ ³⁶⁰ ³⁶¹ ³⁶² ³⁶³ ³⁶⁴ ³⁶⁵ ³⁶⁶ ³⁶⁷ ³⁶⁸ ³⁶⁹ ³⁷⁰ ³⁷¹ ³⁷² ³⁷³ ³⁷⁴ ³⁷⁵ ³⁷⁶ ³⁷⁷ ³⁷⁸ ³⁷⁹ ³⁸⁰ ³⁸¹ ³⁸² ³⁸³ ³⁸⁴ ³⁸⁵ ³⁸⁶ ³⁸⁷ ³⁸⁸ ³⁸⁹ ³⁹⁰ ³⁹¹ ³⁹² ³⁹³ ³⁹⁴ ³⁹⁵ ³⁹⁶ ³⁹⁷ ³⁹⁸ ³⁹⁹ ⁴⁰⁰ ⁴⁰¹ ⁴⁰² ⁴⁰³ ⁴⁰⁴ ⁴⁰⁵ ⁴⁰⁶ ⁴⁰⁷ ⁴⁰⁸ ⁴⁰⁹ ⁴¹⁰ ⁴¹¹ ⁴¹² ⁴¹³ ⁴¹⁴ ⁴¹⁵ ⁴¹⁶ ⁴¹⁷ ⁴¹⁸ ⁴¹⁹ ⁴²⁰ ⁴²¹ ⁴²² ⁴²³ ⁴²⁴ ⁴²⁵ ⁴²⁶ ⁴²⁷ ⁴²⁸ ⁴²⁹ ⁴³⁰ ⁴³¹ ⁴³² ⁴³³ ⁴³⁴ ⁴³⁵ ⁴³⁶ ⁴³⁷ ⁴³⁸ ⁴³⁹ ⁴⁴⁰ ⁴⁴¹ ⁴⁴² ⁴⁴³ ⁴⁴⁴ ⁴⁴⁵ ⁴⁴⁶ ⁴⁴⁷ ⁴⁴⁸ ⁴⁴⁹ ⁴⁵⁰ ⁴⁵¹ ⁴⁵² ⁴⁵³ ⁴⁵⁴ ⁴⁵⁵ ⁴⁵⁶ ⁴⁵⁷ ⁴⁵⁸ ⁴⁵⁹ ⁴⁶⁰ ⁴⁶¹ ⁴⁶² ⁴⁶³ ⁴⁶⁴ ⁴⁶⁵ ⁴⁶⁶ ⁴⁶⁷ ⁴⁶⁸ ⁴⁶⁹ ⁴⁷⁰ ⁴⁷¹ ⁴⁷² ⁴⁷³ ⁴⁷⁴ ⁴⁷⁵ ⁴⁷⁶ ⁴⁷⁷ ⁴⁷⁸ ⁴⁷⁹ ⁴⁸⁰ ⁴⁸¹ ⁴⁸² ⁴⁸³ ⁴⁸⁴ ⁴⁸⁵ ⁴⁸⁶ ⁴⁸⁷ ⁴⁸⁸ ⁴⁸⁹ ⁴⁹⁰ ⁴⁹¹ ⁴⁹² ⁴⁹³ ⁴⁹⁴ ⁴⁹⁵ ⁴⁹⁶ ⁴⁹⁷ ⁴⁹⁸ ⁴⁹⁹ ⁵⁰⁰ ⁵⁰¹ ⁵⁰² ⁵⁰³ ⁵⁰⁴ ⁵⁰⁵ ⁵⁰⁶ ⁵⁰⁷ ⁵⁰⁸ ⁵⁰⁹ ⁵¹⁰ ⁵¹¹ ⁵¹² ⁵¹³ ⁵¹⁴ ⁵¹⁵ ⁵¹⁶ ⁵¹⁷ ⁵¹⁸ ⁵¹⁹ ⁵²⁰ ⁵²¹ ⁵²² ⁵²³ ⁵²⁴ ⁵²⁵ ⁵²⁶ ⁵²⁷ ⁵²⁸ ⁵²⁹ ⁵³⁰ ⁵³¹ ⁵³² ⁵³³ ⁵³⁴ ⁵³⁵ ⁵³⁶ ⁵³⁷ ⁵³⁸ ⁵³⁹ ⁵⁴⁰ ⁵⁴¹ ⁵⁴² ⁵⁴³ ⁵⁴⁴ ⁵⁴⁵ ⁵⁴⁶ ⁵⁴⁷ ⁵⁴⁸ ⁵⁴⁹ ⁵⁵⁰ ⁵⁵¹ ⁵⁵² ⁵⁵³ ⁵⁵⁴ ⁵⁵⁵ ⁵⁵⁶ ⁵⁵⁷ ⁵⁵⁸ ⁵⁵⁹ ⁵⁶⁰ ⁵⁶¹ ⁵⁶² ⁵⁶³ ⁵⁶⁴ ⁵⁶⁵ ⁵⁶⁶ ⁵⁶⁷ ⁵⁶⁸ ⁵⁶⁹ ⁵⁷⁰ ⁵⁷¹ ⁵⁷² ⁵⁷³ ⁵⁷⁴ ⁵⁷⁵ ⁵⁷⁶ ⁵⁷⁷ ⁵⁷⁸ ⁵⁷⁹ ⁵⁸⁰ ⁵⁸¹ ⁵⁸² ⁵⁸³ ⁵⁸⁴ ⁵⁸⁵ ⁵⁸⁶ ⁵⁸⁷ ⁵⁸⁸ ⁵⁸⁹ ⁵⁹⁰ ⁵⁹¹ ⁵⁹² ⁵⁹³ ⁵⁹⁴ ⁵⁹⁵ ⁵⁹⁶ ⁵⁹⁷ ⁵⁹⁸ ⁵⁹⁹ ⁶⁰⁰ ⁶⁰¹ ⁶⁰² ⁶⁰³ ⁶⁰⁴ ⁶⁰⁵ ⁶⁰⁶ ⁶⁰⁷ ⁶⁰⁸ ⁶⁰⁹ ⁶¹⁰ ⁶¹¹ ⁶¹² ⁶¹³ ⁶¹⁴ ⁶¹⁵ ⁶¹⁶ ⁶¹⁷ ⁶¹⁸ ⁶¹⁹ ⁶²⁰ ⁶²¹ ⁶²² ⁶²³ ⁶²⁴ ⁶²⁵ ⁶²⁶ ⁶²⁷ ⁶²⁸ ⁶²⁹ ⁶³⁰ ⁶³¹ ⁶³² ⁶³³ ⁶³⁴ ⁶³⁵ ⁶³⁶ ⁶³⁷ ⁶³⁸ ⁶³⁹ ⁶⁴⁰ ⁶⁴¹ ⁶⁴² ⁶⁴³ ⁶⁴⁴ ⁶⁴⁵ ⁶⁴⁶ ⁶⁴⁷ ⁶⁴⁸ ⁶⁴⁹ ⁶⁵⁰ ⁶⁵¹ ⁶⁵² ⁶⁵³ ⁶⁵⁴ ⁶⁵⁵ ⁶⁵⁶ ⁶⁵⁷ ⁶⁵⁸ ⁶⁵⁹ ⁶⁶⁰ ⁶⁶¹ ⁶⁶² ⁶⁶³ ⁶⁶⁴ ⁶⁶⁵ ⁶⁶⁶ ⁶⁶⁷ ⁶⁶⁸ ⁶⁶⁹ ⁶⁷⁰ ⁶⁷¹ ⁶⁷² ⁶⁷³ ⁶⁷⁴ ⁶⁷⁵ ⁶⁷⁶ ⁶⁷⁷ ⁶⁷⁸ ⁶⁷⁹ ⁶⁸⁰ ⁶⁸¹ ⁶⁸² ⁶⁸³ ⁶⁸⁴ ⁶⁸⁵ ⁶⁸⁶ ⁶⁸⁷ ⁶⁸⁸ ⁶⁸⁹ ⁶⁹⁰ ⁶⁹¹ ⁶⁹² ⁶⁹³ ⁶⁹⁴ ⁶⁹⁵ ⁶⁹⁶ ⁶⁹⁷ ⁶⁹⁸ ⁶⁹⁹ ⁷⁰⁰ ⁷⁰¹ ⁷⁰² ⁷⁰³ ⁷⁰⁴ ⁷⁰⁵ ⁷⁰⁶ ⁷⁰⁷ ⁷⁰⁸ ⁷⁰⁹ ⁷¹⁰ ⁷¹¹ ⁷¹² ⁷¹³ ⁷¹⁴ ⁷¹⁵ ⁷¹⁶ ⁷¹⁷ ⁷¹⁸ ⁷¹⁹ ⁷²⁰ ⁷²¹ ⁷²² ⁷²³ ⁷²⁴ ⁷²⁵ ⁷²⁶ ⁷²⁷ ⁷²⁸ ⁷²⁹ ⁷³⁰ ⁷³¹ ⁷³² ⁷³³ ⁷³⁴ ⁷³⁵ ⁷³⁶ ⁷³⁷ ⁷³⁸ ⁷³⁹ ⁷⁴⁰ ⁷⁴¹ ⁷⁴² ⁷⁴³ ⁷⁴⁴ ⁷⁴⁵ ⁷⁴⁶ ⁷⁴⁷ ⁷⁴⁸ ⁷⁴⁹ ⁷⁵⁰ ⁷⁵¹ ⁷⁵² ⁷⁵³ ⁷⁵⁴ ⁷⁵⁵ ⁷⁵⁶ ⁷⁵⁷ ⁷⁵⁸ ⁷⁵⁹ ⁷⁶⁰ ⁷⁶¹ ⁷⁶² ⁷⁶³ ⁷⁶⁴ ⁷⁶⁵ ⁷⁶⁶ ⁷⁶⁷ ⁷⁶⁸ ⁷⁶⁹ ⁷⁷⁰ ⁷⁷¹ ⁷⁷² ⁷⁷³ ⁷⁷⁴ ⁷⁷⁵ ⁷⁷⁶ ⁷⁷⁷ ⁷⁷⁸ ⁷⁷⁹ ⁷⁸⁰ ⁷⁸¹ ⁷⁸² ⁷⁸³ ⁷⁸⁴ ⁷⁸⁵ ⁷⁸⁶ ⁷⁸⁷ ⁷⁸⁸ ⁷⁸⁹ ⁷⁹⁰ ⁷⁹¹ ⁷⁹² ⁷⁹³ ⁷⁹⁴ ⁷⁹⁵ ⁷⁹⁶ ⁷⁹⁷ ⁷⁹⁸ ⁷⁹⁹ ⁸⁰⁰ ⁸⁰¹ ⁸⁰² ⁸⁰³ ⁸⁰⁴ ⁸⁰⁵ ⁸⁰⁶ ⁸⁰⁷ ⁸⁰⁸ ⁸⁰⁹ ⁸¹⁰ ⁸¹¹ ⁸¹² ⁸¹³ ⁸¹⁴ ⁸¹⁵ ⁸¹⁶ ⁸¹⁷ ⁸¹⁸ ⁸¹⁹ ⁸²⁰ ⁸²¹ ⁸²² ⁸²³ ⁸²⁴ ⁸²⁵ ⁸²⁶ ⁸²⁷ ⁸²⁸ ⁸²⁹ ⁸³⁰ ⁸³¹ ⁸³² ⁸³³ ⁸³⁴ ⁸³⁵ ⁸³⁶ ⁸³⁷ ⁸³⁸ ⁸³⁹ ⁸⁴⁰ ⁸⁴¹ ⁸⁴² ⁸⁴³ ⁸⁴⁴ ⁸⁴⁵ ⁸⁴⁶ ⁸⁴⁷ ⁸⁴⁸ ⁸⁴⁹ ⁸⁵⁰ ⁸⁵¹ ⁸⁵² ⁸⁵³ ⁸⁵⁴ ⁸⁵⁵ ⁸⁵⁶ ⁸⁵⁷ ⁸⁵⁸ ⁸⁵⁹ ⁸⁶⁰ ⁸⁶¹ ⁸⁶² ⁸⁶³ ⁸⁶⁴ ⁸⁶⁵ ⁸⁶⁶ ⁸⁶⁷ ⁸⁶⁸ ⁸⁶⁹ ⁸⁷⁰ ⁸⁷¹ ⁸⁷² ⁸⁷³ ⁸⁷⁴ ⁸⁷⁵ ⁸⁷⁶ ⁸⁷⁷ ⁸⁷⁸ ⁸⁷⁹ ⁸⁸⁰ ⁸⁸¹ ⁸⁸² ⁸⁸³ ⁸⁸⁴ ⁸⁸⁵ ⁸⁸⁶ ⁸⁸⁷ ⁸⁸⁸ ⁸⁸⁹ ⁸⁹⁰ ⁸⁹¹ ⁸⁹² ⁸⁹³ ⁸⁹⁴ ⁸⁹⁵ ⁸⁹⁶ ⁸⁹⁷ ⁸⁹⁸ ⁸⁹⁹ ⁹⁰⁰ ⁹⁰¹ ⁹⁰² ⁹⁰³ ⁹⁰⁴ ⁹⁰⁵ ⁹⁰⁶ ⁹⁰⁷ ⁹⁰⁸ ⁹⁰⁹ ⁹¹⁰ ⁹¹¹ ⁹¹² ⁹¹³ ⁹¹⁴ ⁹¹⁵ ⁹¹⁶ ⁹¹⁷ ⁹¹⁸ ⁹¹⁹ ⁹²⁰ ⁹²¹ ⁹²² ⁹²³ ⁹²⁴ ⁹²⁵ ⁹²⁶ ⁹²⁷ ⁹²⁸ ⁹²⁹ ⁹³⁰ ⁹³¹ ⁹³² ⁹³³ ⁹³⁴ ⁹³⁵ ⁹³⁶ ⁹³⁷ ⁹³⁸ ⁹³⁹ ⁹⁴⁰ ⁹⁴¹ ⁹⁴² ⁹⁴³ ⁹⁴⁴ ⁹⁴⁵ ⁹⁴⁶ ⁹⁴⁷ ⁹⁴⁸ ⁹⁴⁹ ⁹⁵⁰ ⁹⁵¹ ⁹⁵² ⁹⁵³ ⁹⁵⁴ ⁹⁵⁵ ⁹⁵⁶ ⁹⁵⁷ ⁹⁵⁸ ⁹⁵⁹ ⁹⁶⁰ ⁹⁶¹ ⁹⁶² ⁹⁶³ ⁹⁶⁴ ⁹⁶⁵ ⁹⁶⁶ ⁹⁶⁷ ⁹⁶⁸ ⁹⁶⁹ ⁹⁷⁰ ⁹⁷¹ ⁹⁷² ⁹⁷³ ⁹⁷⁴ ⁹⁷⁵ ⁹⁷⁶ ⁹⁷⁷ ⁹⁷⁸ ⁹⁷⁹ ⁹⁸⁰ ⁹⁸¹ ⁹⁸² ⁹⁸³ ⁹⁸⁴ ⁹⁸⁵ ⁹⁸⁶ ⁹⁸⁷ ⁹⁸⁸ ⁹⁸⁹ ⁹⁹⁰ ⁹⁹¹ ⁹⁹² ⁹⁹³ ⁹⁹⁴ ⁹⁹⁵ ⁹⁹⁶ ⁹⁹⁷ ⁹⁹⁸ ⁹⁹⁹ ¹⁰⁰⁰

est in Bibl. Polyglot.] sensu non malo. Apparet eum legisse, וְיָרֵךְ מִן הַמָּוֶה, & מִן הַמָּוֶה, quod est וְיָרֵךְ מִן הַמָּוֶה, ab eo acceptum pro sceptro; & per scriptum Regem intelligit; & מִן הַמָּוֶה in regimine politum vice abfoluti, quod exemplis non caret^a.

10. *Adhuc, &c.* וְיָרֵךְ מִן הַמָּוֶה] Numquid ignis, & domus, &c. ? vel, in domo, &c. Vulg. sim. Sy. Legunt וְיָרֵךְ; & ignem intelligunt opes male partas, quia seipsas consumunt^c. Ignis rectè dici potest quod causa est cur omnia consumantur, Jac. 5. 3^d. Alii legunt וְיָרֵךְ. *Adhuc vir domo, &c.* Mo. *Adhuc suntne viro domus improbi, &c.* Qin D. *Adhucne alicui* (sub. manet, G. vel, sit, JT.) domus impii, i. e. impietate quæ sita nec tot post monitus redduntur quæ rapta sunt^f. Estne aliquis qui ad vocem Domini poenitentiam egit, & abiecit thesauros impios, &c. ? Al. *Adhuc an est* (vel, suntne, P. Pi.) in domo, &c. ? V. P. D. &c. vel, domi, &c. ? D. Admirativè legendum, *Suntne adhuc, &c.* ? auditâ scilicet prædicatione Verbi^h. Numquid adhuc exstat domus impii ? Ch. Vel, Deus instar judicis hîc examinat an sint adhuc, &c. ostenditque se velle cognoscere de rapinisⁱ. Metaplasmus hîc est, qualis 2 Sam. 14. v. 19^k. וְיָרֵךְ, pro וְיָרֵךְ, vel וְיָרֵךְ; deficiente^m, (nam plenè scriberetur וְיָרֵךְ, unde factum וְיָרֵךְ est, quo usus Jon. h. 1°.) & א pro י posito P. Quia quotiescunque Jod sub se habet Chirec, Hebræi ac Syri non pronunciant illud ut Jod consonans, sed ut Aleph: non enim וְיָרֵךְ pronunciant *Jisrael*, sed *Israel*: unde & apud Syros scribitur וְיָרֵךְ. Sic Syri suum וְיָרֵךְ, *sedit*, pronunciant ut וְיָרֵךְ: quare & in fut. scribunt וְיָרֵךְ, *sedebit*, pro וְיָרֵךְ. Similiter pro Hebræorum וְיָרֵךְ, *est, sunt*, Syri dicunt וְיָרֵךְ, præposito Aleph, in cujus Chirec Jod quiescit, & ו, pro more, mutato in ו. *Et, &c.* וְיָרֵךְ מִן הַמָּוֶה] *Et modius* (vel, epha, Ti. JT. G. Erat mensura aridorum^r: hîc pro quavis mensura sumitur^t.) *deficiens* (vel, minus, JT. Pi. D. sim. Ca. vel, minus justo, G. sic V. vel, tenuitatis, Mo. V. Heb. maciei, h. e. macrum^s.) *detestatus*, P. simil. Mo. vel, *detestabile*, JT. Pi. Calv. Tar. vel, *spretus*, V. vel, *invisum*, Ca. quod exosum est, Ti. quod est abominabile, G. sub. Domino, V. sic D. &c. vide Prov. 11. 1. & 20. 10^v. quod non aliud est quàm indignatio à Deo proventura^z. Explicat quid supra significavit voce judicii^y. 11. *Numquid, &c.* וְיָרֵךְ מִן הַמָּוֶה] Numquid purus, sive mundus, ero (vel, purum haberem quenquam, JT. Pi. vel, justificabo, P. M. approbabo, Heb. mundabo^z;) in, vel cum, lancibus, vel bilancibus, (vel, stateram, P. vel, instatera, M.) *impietatis* ? Mo. sic JT. Pi. &c. vel, *impiam* ? P. vel, *impietatem* ? M. Hîc Deus sese ab hominibus discernit, qui sæpe variant in proferendis sententiis suis. q. d. Excutite omnes blanditias vestras. Ego neque naturam muto neque consilium: sicut certa est Legis meæ doctrina, sic ego sine personæ acceptione poenas exigam de omnibus impiis^a. Possentne aliquis esse justus habens in domo sua balances injustas, &c. ? qu. d. Non. Loquitur enim Propheta de aliis in sua persona^b. Hæc dicuntur in persona populi; q. d. Quisque vestrum cogitet an purus esse possit utendo lancibus improbis^c. *Et, &c.* וְיָרֵךְ מִן הַמָּוֶה] *Et sacculum* (vel, in sacculo, M. sim. Mo. cum sacculo, V. sim. Pi. JT.) *ponderum* (Heb. lapidum, Pi. In Hebræo pondera vocantur lapides: talibus enim utebantur Hebræi, eosque reponabant in sacculum, ut apparet Deut. 25. 13. Prov. 20. 10^d.) *doli* ? Calv. sim. P. M. &c. *leviorum ad vendendum, graviorum ad emendum*, ut hîc Chaldaus^{*}. 12. *In quibus, &c.* וְיָרֵךְ מִן הַמָּוֶה] Quia ergo (vel, Cujus, P. V. D. JT. G. &c. nempe urbis, V. sic D. G. JT. quod ex v. 9. repetendum^f;) *divites ejus* (scilicet Hierosolymæ^g, quæ aliis exemplo suo præire debebat: & *divites* nominat, non quod reliqui essent extra noxam, sed quia magis conspicua erat in ipsis iniquitas^h. Vel, *divites*, P. D. &c.) *impleverunt* (sub. se, Calv. vel, sub. domos suas, Calv. V. vel, *pleni sunt*, P.) *violentiâ*, sive rapinâ, Calv. V. Pi. i. e. opibus injuste partisⁱ. *In ore eorum*] *Emphaticè*: q. d. Fallaciæ illis in promptu sunt, quas, simulatque os aperiunt, statim produunt^k. 13. *Capi, &c.* וְיָרֵךְ מִן הַמָּוֶה] *Ægrotare* (vel, laborare, V.) *faciam* (vel, *fecerit*, Mo. sub. te, V.) *percutiendo te*, P. Mo. V. sim. JT. Pi. q. d. Itâ percutiam ut te redam ægrotam^l: sicut tu aliis ægritudinem attulisti frau-

^m D. fraudando eos ^m. Affligam (vel, infirmabo, Ti. Ca.) te cedendo, G. sic Calv. Ti. Ca. Al. incipiam (vel, capi, Vulg.) percutere te, o. Sy. Ar. Hi deduxerunt à 777, (unde 777 incipere) illi verò, à 777 dolere ⁿ. ¶ Perditione, 777 Desolando, Mo. JT. Pi. vel, vastando, five perden- do, te, D. Desolabo, P. infinit. pro fut. Stupescas reddam, sub. eos, i. e. alios, ob multas & acerbis plagas tuas ^o.

14. Comedes, & non saturaberis] Non invenies, cum oblideberis, alimenta quæ tibi prosint P. Panis quem e- des non satiabit te, Deo vim illius altricem tollente ^q. ¶ Et, &c. 777 Et depressio (vel, humiliatio, P. M. D. dejectione, V. Calv.) tua (Nomen est formæ 777 salus: aut vertendum, Et deprimet te, ac si esset 777, à 777: [lege, 777]) in medio tui erit, JT. Pi. Ti. P. M. &c. i. e. In terra tua † affligeris ab hostibus †, priusquam indè in captivitatem abducaris ^v. Vel, in visceribus tuis, G. ex Ch. i. e. Viscera tua præ fame concident ^x. Ven- ter tuus, olim cibo turgidus, præ fame deprimetur, se- que contrahet ^y. Et dysenteria erit in intestinis tuis, Sy. Sed erit tibi in infirmitatem in utero tuo, Ch. Al. Deji- cieris, non solum in finibus terræ, sed & in mediis visce- ribus, excisis urbe Regiâ, Templo, &c. ^z. Al. Etiam si de- sint hostes, tabesces tamen malis arcanis & intestinis: calamitas quasi in visceribus tuis hærebit ^a. Qui nunc elatè ambulat, tandem deprimèris ^b. Et penitus oppri- mèris, Ca. ¶ Et, &c. 777 Et apprehendes, Calv. M. (sub. tu vir, M. vel, tu pater, nempe conaberis servare filios tuos ^c: vel, sub. tu o urbs, five terra. Quod salvum cupimus, deprehendimus, & com- plectimur, & tenemus quasi ulnis nostris ^d. Al. Et amovebis, JT. Pi. Tar. sic D. scilicet uxores & liberos, ut percipitur è sequentibus ^e; ut eos ab hostibus ser- ves ^f. Et apprehendes, five colliges subindè fructus, & uteri, & agri tui ^g. Accedes, Ti. vel, Et assequeris, Ch. Sy. sub. bona, Sy.) & vel sed, non servabis, five liberabis, JT. Pi. Calv. &c. Al. Et tanges uxorem tuam, & non ejiciet conceptum, P. Et apprehendet, Mo. M. V. vel, com- prehendet, Ca. (sub. mulier, five uxor, M. V. sic G. Ca. & sub. semen, M. V. i. e. concipiet ^h. Omnes ferè D pro W hic accipiunt ⁱ.) & non producet, Mo. vel, edet, Ca. sim. V. vel, pariet, G. vel, salvum pariet, M. Ità 777 sumi- tur Job. 21. 10 ^k. q. d. Abortient foeminae ^l; ut solent præ fame aut foedis alimentis ^m. ¶ In gladium (vel, gladio hostili ⁿ), dabo] Ut occidantur ^o.

15. In calcabis olivam] i. e. Premes ^d. ¶ Et mustum] Sub. calcabis, V. i. e. uvas ^f, ex quibus mustum exprimi- tur. Sic, Mole farinam, i. e. frumentum unde fit farina ^h.

16. Et, &c. 777 Et (vel, Etenim, JT. Pi. Ideo quòd, G. Nihilominus: q. d. Tot malis vexa- ti perseveratis tamen ⁱ), custodita fuerunt (vel, custo- ditum est, Mo. vel, observabuntur: qu. d. Licet multis duris plagis vos percusserim ^k, non tamen respiscetis, quin potius imitabimini scelera Omri, &c. ^l. Prævideo vos obstinatos fore ^m. Vel, observantur, Ca. sim. Calv. observatur, sub. à vobis, D. vel, sub. apud te, G. vel, ob- servat assidue, five diligenter, Ti. JT. Pi. sub. unusquisque, Pi.) statuta (vel, unumquodque statutorum, D. sim. V.) Homri, P. Mo. &c. De quo 1 Reg. 16. vers. 25 ⁿ. Qui, ut credibile est, vitulorum cultum restauravit, aut con- firmavit, &c. ^o. Ab Israele ad Judam manarunt mala exempla P. Eos à quibus animo & voluntate disside- bas impietate imitatus es ^q. ¶ Omne opus domus Achab] Qui, Amri filius, & patrem & progenitores om- nes impietate superavit. Domum autem Achab rectè dicit, quia posteritas ejus easdem vias instituit, ob id per Jehum excisa ^r. ¶ In voluntatibus eorum] Ea se- quens quæ illi volebant ^t. In consiliis eorum, o. JT. Pi. Calv. D. &c. Quæ vocè consultò utitur, ut ostendat frivolos esse eorum prætextus: q. d. Quamvis hæ super- stitiones prudenter excogitata videantur, & Regum edictis probatæ, multorumque suffragiis receptæ, ne- fas tamen est eas sequi ^u. ¶ Ut darem (vel, Ità fiet ut dem. Exeplis v.) te in perditionem] Tò ut hic non fi- nem intentum notat, sed consequentiam ^x: q. d. Indè consequetur ut te perdam ^z. ¶ Habitantes in ea] Nempe, urbe vestra ^a; de qua suprà ^b: vel, Jerusalem; vel, Samaria, quæ condita prius ab Amri ^d. ¶ In sibilum] i. e. Irrisus. Vide 1. Reg. 9. 8. Thren. 2. 15 ^e. ¶ Opprobrium populi mei, &c.] Quod meis commina-

tus sum, si peccaverint, &c. f. Al. Non vulgares pœ- nas, sed gravioras, quæ gratiæ meæ à vobis contemptæ respondeant, quæque illis meritò debentur, quos Deus elegit in populum suum, &c. Id ergò quo gloriamini, quòd sitis populus meus, pœnam vestram augebit ^g. s. Calv. Al. pœnam probri quod populo meo intulistis ^h. O di- vites, de quibus actum est suprà v. 12 ⁱ. omnes dicent in vobis præcipuam esse causam cur respublica funditus e- versa sit ^k. Al. populi mei, i. e. pauperum ac piorum: ^l G. sim. q. d. Quo probro antea pauperes affecistis, eodem affici- ent vos gentes ^m. Al. Hoc cedet vobis in probrum, quòd ii qui olim fuerant populus Dei tot miseriis addicti sint ⁿ. Al. populi mei, i. e. Israelitarum, qui pars erant populi mei, & semen Abrahæ, sicut vos: hoc tamen non oblitit quòd minus pro merito eos tractaverim. Sed prius malo ^o. Al. & opprobria populorum, o. Le- gerunt 777. Potius 777 pluraliter acceperunt pro 777, ut quidam accipiunt Psal. 144. 2. 2 Sam. 22. 44. Thren. 3. 14. Sic Gen. 14. 6. 777 sumitur plura- liter, pro 777; cuius indicium est affixum plurale in 777, in monte ipsorum P.

P. Bux.
vind. 2. 8.
626.

CAP. VII.

1. Væ mibi] Ità D. ex Ch. & LXX, &c. 777 ululare ^a. Sermo est, vel, Prophetæ ^b; vel, po- puli ^c; vel, terræ ^d, sc. per prosopopœiam ^e. ¶ Fa- lus sum sicut, &c. 777 Sicut collectiones aestatis, Mo. Calv. vel, fructuum aestivorum, V. sic M. P. Sicut aestate, ubi fructus jam sunt collecti, adeoque terra omni fructu orbata est ^f. Sicut fruges quæ aestate colligi solent post messem: quæ ferè à pauperibus colligebantur ^g. Ut dum colliguntur fructus aestivi, Ti. Deplorat desolatio- nem terræ, & paucitatem hominum ^h, five piorum ⁱ: ut fructus pauci remanent in arboribus post collecti- onem fructuum ^m. Al. tanquam iter faciens post colle- ctiones fructuum aestivorum, Pi. tanquam interceptis aestivis fructibus, JT. Hebr. interceptionibus aestivi fructus: scil. cum æquè destituar viris bonis atque destituuntur via- tores fructibus quum pomaria pervasit vis aliqua ma- jor, & fructus speratos sustulit ⁿ. Describit hic Prophe- ta quæ pius aliquis jure dicturus sit regnante Manaf- se, quo tempore viri boni vix futuri erant: — totidem quot Thebarum porte, vel divitis ostia Nili ^o. ¶ Ra- cemos, &c. 777 Sicut racemi (vel, racemati- ones, V.) vindemia, P. V. &c. qui pauci remanent in vi- neis facta vindemia ^p, qui pauperibus relinquebantur ^q.

2. Tanquam interceptis racemis vindemia, JT. Tanquam iter faciens post racemationes vindemia, Pi. ¶ Non (vel, Nullus, JT. Pi.) est botrus (Botrus est uvarum coheren- tia à racemo dependens ^r.) ad comedendum] Ità Mo. M. P. vel, quem comedam, Pi. Nulla hic jam doctrina sancta quæ alatur animus ^t. Nulli sunt iusti quos æmulari possum ^u, vel quorum operibus delecter ^v, sed botri tantum inanes ^x. ¶ Præcoquas, &c. 777 Primi- tivum (vel, Primitiva, P. Primitias fructuum, i. e. fructus opimos ac suavissimos, h. e. doctrinam illam puram ^y. Præcoquem, D. JT. sub. ficum, non fructum, quia 777 est mascul ^z, & sub. quasi. Res hæc rara ^a, & gratissima ^b, Hof. 9. 10 ^c. Jer. 24. 2. Vide & Jes. 28. 4 ^d. Maturum fructum, M.) desideravit (vel, desiderat, JT. V. præ. pro præf ^e.) anima mea, Mo. &c. Al. Nullus fructus præcox quem concupiscit, &c. Pi.

2. Perit sanctus, 777 Benignus, five beneficus, JT. Pi. G. unde 777. Pauci admodum sunt liberales ^f G. in pauperes ^g. ¶ Et rectus in hominibus (vel, homi- nibus his, JT. Pi. sic D.) non est] i. e. Vix quisquam, ut Rom. 3. 10. 777 vehementer, quod volunt expri- munt ^h. ¶ In, &c. 777 Sanguini insidian- tur, P. M. i. e. vitæ alterius, aut opibus, quæ sunt veluti sanguis ⁱ. Ad sanguinem usque, G. Sanguini, ut Prov. 1. 11. nempe innoxio: vel, ad cædes, id est, non tam ut decipiant, quàm ut occidant ^k. ¶ Vir (vel, Quis- que, Ti. &c.) fratrem (i. e. popularem ^l) suum ad mor- tem, &c. 777 Venatur (vel, venatur, JT. Pi. in- sidiatur, V.) reti, P. D. sim. Mo. JT. Pi. Ca. G. vel, quasi reti, M. ut aucup ^m sc. aviculam, &c. ⁿ: vel, ad necem, Ti. ^o V. fim. Ch.

- sim. Ch. Sy. Vulg. Non sperno: nam **חָרָם** anathema, cades. Plenè scriberetur **לְחָרָם**. Tribulat tribulatione. o. acerrimè persequitur, Ar.
3. Malum, &c. **עַל הָרַע בְּפִים לְהִטִּיב הָשֵׁר שׁוֹאֵל** Pro malefaciendo volis, pro benefaciendo princeps postulans, & judicans propter retributionem, Mo. Locus hic diu me multumque torfit. Pro malo quod est præ manibus, ut perficiant illud princeps postulat, judexque judicat propter, &c. P. Ad verb. Super malo in manibus ad benefaciendum, sub. illud, (i.e. Ob injuriam quam aliqui habent præ manibus ac tractant, ut concinnent illam,) princeps petit, (sibi munera dari,) & judex, &c. sub. favet illi, Q. in V. Ad malefaciendum manu utraque (venatur, ut præcessit,) ad benefaciendum princeps aliquid postulat, [quod d. nec quod justum est cuiquam tribuit nisi mercede pacta,] & judex judicat retributionis causâ, G. In malum manus suas præparant. Princeps postulat, & judex verba pacifica loquutus est, o. sic Ar. Prompta sunt manus eorum, Sy. (vel, Mala operantur manibus suis, Ch.) nec benefaciunt: Sy. sic Ch. (Pro **לְהִטִּיב**, legerunt **לְהִטִּיב**, non facit bene, quifquam scilicet a.) præfectus postulat dicens, Affer: judex dicit, Da munus, Sy. vel, princeps postulat, & judex dicit, Fac pro me, ut retribuam tibi, Ch. Par pari referam. Itâ Princeps & judex iniquis sententiis ferendis mutuas sibi operas locant. Ad verb. Super malitia manuum suarum ad benefaciendum: princeps postulat, & judex in mercede, Calv. Conqueritur quod jam nullum sit honesti & turpis discrimen, quia facere audent scelerati homines sua flagitia, & probi censeri volunt. Ut benefaciant, i.e. ut excusent se, super malitia manuum suarum, i.e. operum, paciscuntur inter se: quia princeps tantum postulat, h.e. non inquit de causa, sed respicit munus duntaxat; judex paratus est recipere mercedem, pro qua sceleratis facile ignoscunt. Hoc modo divites sibi partiam licentiam vident. Malum manuum suarum conantur bonum facere: (vel, bonum esse dicunt; confer Esa. 5. 20.) princeps enim postulat, & judex de eo quod redditur participat, M. Ad malum manuum suarum diligenter sunt intenti; princeps postulat, & judex in reddendo est, Ti. Ad malum adaptantur manus: princeps postulat, judex est nummarius, Ca. Al. Hoc unum est magnatum studium, ut malefaciant manibus suis, (est enim **לְהִטִּיב** hic infinitivus,) & malum illud bene faciant, i.e. egregiè & strenuè male agant. Explicat autem qualia fecerint mala; Princeps, &c. Ut malefaciant (**לְהִטִּיב** accipio acsi scriptum esset **לְהִטִּיב**.) amba manus (vel, manibus, D.) strenuè, JT. Pi. (vel, bene, i.e. valde, admodum. Sic, bene potus, bene doctus. Confer Jon. 4. 4. Heb. benefaciendo, D. Pi. Aliter, Malefacere, i.e. malefacta, manuum ut bona faciat, i.e. ut causam malam tueatur in iudicio. Placet admodum. Vel sic, Ad malum manus bonas reddunt, id est, aptas, peritas; vel, manus aptant: nam **לְהִטִּיב** adorno, paro, ut Hof. 10. 1. **לְהִטִּיב** adornarunt statuas. princeps postulat, (nempe munera a,) & judex (sub. judicat; ellipsis verbi relati b;) pro retributione, JT. Pi. D. maleficii sui accuratissimi: non judicat nisi accepto munere. Al. Locum sic reddo, Contra malum manibus, benefacere princeps petit & judex pro retributione: i.e. Impetrari non potest à Principe & iudice ut innocentem adversus hominem malum manibus, h.e. iniquum & rapacem, tueantur, nisi pro retributione: mercedem postulant ut benefaciant alicui adversus iniquum. Vel sic, & fortasse secundum accentus, rectius, Ad benefaciendum contra eum qui malus est manibus princeps intergat, & judex de retributione. Vel sic, Contra malum manibus benefaciendum est? i.e. si benefacere oportet, princeps inquit & judex de retributione. **לְהִטִּיב** valet, benefaciendum est, benefacere oportet, usitato Hebraismo; ut **לְהִטִּיב** coercendum est, Psalm. 32. 9. **לְהִטִּיב** verito, malum manibus, in statu constructo, quamvis constructi nomini præponatur **לְהִטִּיב** emphaticum: qualia sunt **לְהִטִּיב** Deus Bethel, Gen. 31. 13. **לְהִטִּיב** lapidem stanni, Zach. 4. 10. Similia exempla Genes. 2. 9. Jos. 3. 14. Judic. 16. 14. Ezech. cap. 45. vers. 16. & alibi. Quia tamen hæc anomala sunt, nec ad anomaliam recurrendum sine necessitate, tentemus aliâ viâ. Sic verito, Contra malum manus sunt ad benefaciendum. Princeps interrogat & judex de retributione, i.e. Turpiter manibus abutuntur. Quum

enim [illa] data sint ut adversus malum benefacerent, videntur non in alium usum eas nacti quam ut munera caperent. Id mihi magis placet, & prima verba **לְהִטִּיב** continent. Vel legas interrogativè, Contra malum manus sunt ad benefaciendum? Princeps rogat & judex de retributione. Et magnus, &c. **לְהִטִּיב** Di. **לְהִטִּיב** Et magnus (vel, Et magnas, D. Et magnates, qui scilicet inferioris sunt dignitatis à Principe: vel, Si magnus aliquis, G. Magnus, i.e. vel, 1. dives, cui suppetit pecunia ad conciliandos iudices; 2. potens, & autoritate præditus: vel, 3. qui consilio magnus est vel habetur à cliente, in causa aliqua de jure rogatus.) loquens, vel loquitur, (eloquatur, G.) contritionem (vel, perditionem, P. M. perniciem, D. corruptelam, Ca. perversitatem, V. simil. & alii; desiderium, o. simil. Ch. Sy. Ar. pravitatem, M. ex K. G. Calv. arumnam, JT. Pi. quâ afficiat fratrem suum, Mic. 2. 1. k.) anima sue (vel, animi sui, V. Ca. Jun. G. h. e. desiderii sui: vel, desideratissimam sibi, JT. vel, quam expetit, Pi.) ipse, Mo. M. JT. Calv. (**לְהִטִּיב** emphaticum est: q. d. Non exspectat dum alii exprobrent ei scelera sua, sed ipse impudenter audet de iis gloriari: nec metus nec pudor cum retinet, quum possit iudices corrumpere, &c. m. Calv. Verto, loquens, &c. est; Hebr. is, Pi. Quæ perditissimè excogitarunt non verentur in proximi damnum eructare. Dicit litigatori ut afferat munus Principi, idque contra jus, & animo maligno. Semper in ore habet munera: quæ hic vocat perniciem anime sue, quod ipsi exitium adferant. Et, &c. **לְהִטִּיב** Et, (sub. alii, M. G. minores scilicet a, huic adulantes: vel, judex & dives conspirantes inter se, communicatis inter se consiliis;) complicarunt (vel, corroborant, P. sim. V. D. quasi triplicant: juxta illud, Funiculus triplex baud facile rumpitur. Sanè tres erant numero quos hic perstringit, princeps, judex, & magnas. Testes tres sunt, quasi tria fila contorta, quæ rumpi nequeunt. Vel, contortuplicant, Jun. G. tanquam lorum aut restim ex multiplici filo contextam: vel, contorquent, JT. Pi. D. confirmant, Q. in V. sim. Pi. vel, prævalent, M. ex K. contra omnem æquitatem. eam, Mo. Ti. P. nempe perniciem, vel, pravitatem, vel, perversitatem iudicii; vel, id ipsum quod ille voluit: vel, in ea re, M. ex K. 4. Qui, &c. **לְהִטִּיב** Optimus (vel, Bonus, M. i.e. Minus malus, Qui bonus videtur,) eorum (i.e. hominum hujus generationis: vel, inter eos, Ti. M. sub. est, P. M. &c.) ut paliurus, Mo. P. M. (vel, spina, Pi. sic Ti. JT. vel, lycium: hoc enim apud Arabes vocatur Hadae, in Pandectis medicinae cap. 3. Sensus, q. d. tam asper est & rapax quàm hoc spinæ genus quod Græcis **λινος** & **πυλάγινος** vocatur: nocet aliis more spinæ: quicquid attigerit retinet: amarulentus est & acerrimus ad pungendum. rectus (vel, rectissimus, JT. Pi. sic P. æquissimus, V. sub. illorum, P. vel, sub. inter eos, V. sub. est, JT. Pi. D. & sub. spinosior, Pi. Ti. vel, sub. asper, D. asperior, V. vel, sub. quasi spina, M.) præ implicatione, Mo. vel, de sepe, M. vel, sepe spinarum, P. V. sim. Ti. D. vel, spineto, Pi. sim. D. vel, pro spineto, JT. pungens undique: ut ibi inveniatur dolor ubi sperabatur auxilium. Vide de hac comparratione 2 Sam. cap. 23. vers. 6. & alibi in S. S. Olym. pio in Casina [Plauti] coquos sentes appellat, quia, inquit, quod tetigere illico rapiunt; si eas ereptum, illico scindunt. [Ca. locum sic vertit, Eorum optimus ac probissimus est tanquam paliurus in sepimento.] Dies, &c. **לְהִטִּיב** Dies (i.e. Tempus supplicii, ut Joel. 1. 15. & 2. 1, 2. Obad. 11, 15: vel, Dies tamen venit, P. sim. V. D.) speculatorum tuorum, Mo. M. Ti. JT. Pi. P. &c. (i.e. vel, magistratum: vel, Prophetarum; (qui vocantur speculatores Ezech. 3. 17. & 33. 2, 6, 7. & Esa. 21. 6. & 52. 8.) five, 1. verorum: q. d. tempus à Prophetis prædictum: five, 2. falsorum; q. d. dies quo illi poenas luent. Speculatoribus specialiter minatur, quia hi, dum cæcutiunt, reliquos omnes excæcant, &c. Al. Dies speculatoria tua, nempe belli, cum statues in muris speculatores. Dies speculationum tuarum, G. Die speculatorum tuorum, i.e. Quum videbis adesse interitum prophetarum tuorum: dies, pro exitio, ut Psal. 37. 13. visitatio (vel, animadversio, JT. Ca. nam visitatio, P. visitatio, inquam, Pi. vel,

Pii vel, *visitationis*que, Ti. dies, inquam, *visitationis*, M. quâ Deus vos exploraturus est gravissimis tentamentis, an constantes sitis in pietate: visitatio iniquitatis tuæ: tempus quo punieris propter peccata tua. *וַיִּבְרַח* in malum sumitur, ut Amos. 3. 2. 14. *tua* (vel, *tue*, M. Ti. vel, *tui*, nempe quâ visitaberis à Deo irato: *venit*, Mo. P. &c. vel, *veniet*; q. d. scias advenisse quoque tuam poenam: & nē existiment diem istum procul adhuc abesse, addit quod sequitur. ¶ *Nunc* (id est, Brevi) *erit vastitas eorum*; sim. P. *מְבֻכָּה* Perplexitas (vel, *confusio*, V.) eorum, Mo. M. V. D. Di. &c. Vel, 1. prophetarum, nempe falforum, cum suis assecclis: vel, 2. Principum, judicum & magnatum; de quibus supra mentionem fecit: impiorum istorum de quibus hactenus conquestus est. Sensus, Jam jam tenentur intricati & impliciti judiciis Divinis, unde se non expedient; ut quō se vertant nesciant.

5. *Nolite credere amico* Ab omnibus cavendum: quia omnes tunc impii erunt in Deum & in proximum. Conqueritur Propheta de sua ætate, quod non superesset inter homines fides, nec humanitatis sensus: quod, ut in ferreo Ovidii seculo, — *non hospes ab hospite tutus, &c.* Tanta erit omnium perversitas & perfidia, ut nec amico credere possis. Tanta erunt vobis angustia cum obfidebimini à Chaldæis, ut inter conjunctissimos nulla sit fides: omnes enim sibi consulere studebunt, etiam charissimos deferendo, aut prodendo. Ubi Reges pietatem poenis atrocissimis persequuntur, nusquam tunc fides tuta est. Vide Matt. 10. 35. Luc. 12. 53. *Quibus deerat inimicus, per amicos oppressi*, ait Tacitus. ¶ *Nolite considerare in duces*, sic Mo. Ti. D. V. sim. o. Ar. *וַיִּבְרַח* In propinquo, Ch. sic Sy. vel, *amico*, ut Psal. 55. 14. ubi dicta videtur: vel, *principe*, V. *fratre*, M. *majori natu fratre*, P. K. in M. *majoribus vestris fratribus*, sing. pro plur. vel, *capite familia vestra*, quomodo *וַיִּבְרַח* explicatur Jos. 22. 14. Ad illos perfugium habere solebant qui ejusdem erant familiae: & etiam *וַיִּבְרַח* (*amicum*) verterunt Prov. 16. v. 28. & 17. 9. Vel, *consiliario*, Calv. *duce* potente & pollente consilio & auxilio, ut Psal. 118. 8, 9. & 146. 3. intimo amico, qui sit quasi dux in amicitia. ¶ *Ab ea qua dormit in sinu* i. e. Ab uxore, Deut. 13. 6. & 28. 54, 56. pellice aut concubina. ¶ *Custodi claustra* (vel, *apertiones*, V. Heb. *וַיִּבְרַח*, Pi.) *oris tui* Cave quicquam arcani ei credas. 6. *Filius, &c.* *וַיִּבְרַח* *Filius vilipendit* (vel, *vituperat*, P. sim. M. Sy. *turpitudine afficit*, JT.) *patrem*, Ch. Pi. sim. Ti. Mo. Ca. In tanta fame & angustia cum eo litigans pro pane. Idem dicunt Hesiodus & Ovidius. Vide & Matt. 10. 35.

7. *Ego autem* (in tanta sc. calamitate & perfidia) *ad, &c.* *וַיִּבְרַח* *Jovam* (vel, *in Domino*, Mo. *ad Dominum*, M. Ti. *Jehovam versum*, JT. Pi.) *speculabor*, Ca. Mo. JT. Pi. &c. vel, *speculor*: id est, tanquam in specula constitutus observo unde auxilium meum veniat. Vel, *expectabo*: qu. d. Fidant qui volent hominibus, ego totus pendebo à Deo. Durant adhuc verba pii alicujus victuri illis temporibus. Propheta loquitur in persona pii cujusque; & in tantis malis salubre dat consilium, & quē ac exemplum: q. d. Ego & alii qui sapiunt, non ad parentes aut propinquos, sed ad Deum, nos convertemus, &c. Unicum remedium esse docet nē fideles rapiantur pravis exemplis & impiorum impunitate, & injurias sibi illatas retalien, nempe si oculos in Deum liberatorem figant. ¶ *Expectabo, &c.* Cum spe certa salutis. Perinde agam ac si unus mihi Deus esset præ oculis: patienter feram dum ille mihi succurrat.

8. *Nē lateris* Meo excidio: probris & ludibriis insultans, & deridens fidem nostram. Novus planē est sermo, in quo Judæa gens deportata loquens induitur. ¶ *Inimica mea* Vel, 1. multitudo impiorum: vel, 2. Edom: vel, 3. Babylon. O æmula mea. Quasi æmulatio sit inter duas mulieres, &c. ¶ *Super me* De calamitate mea: quod venerim in manus tuas. ¶ *Consurgam* Liberabor. Casus Ecclesiæ non est exitialis. ¶ *Dominus lux mea est* Vel, *erit*, Pi. Amissam felicitatem restituet. In adversis salutem mihi præstat, & guttum dat gratiæ suæ, nē in tenebris carcam solatio. Deus erit causa prosperitatis meæ.

9. *Iram, &c.* Pœnam à Deo inflictam patienter feram.

¶ *Quoniam peccavi ei* Vel, *in eum*, Pi. G. per idololatriam, injustitiam, immisericordiam. Verā poenitentia semper tolerantiam crucis parit. Qui frēmunt in Deum, &c. nondum peccata sua sentiunt.

¶ *Donec causam meam judices, &c.* Vel, *cognoscat*, &c.

G. vel, *agat*, live *disceptet*, &c. Pi. nempe adversus Babylonios, qui me irident atque proculcānt, ideo quod,

in tantis malis posita, uni Deo servire perseverem.

10. Ecclesiā ream se facit coram Deo; innoxia autem est respectu hostium, & ab his immetitō vexatur.

¶ *Educat me in lucem* Felicitatis: in res bonas: in consolationem, & redemptionem à peccatis; id quod

per solum Christum tunc sperabatur.

¶ *Videbo* (i. e. Fruar: confer Psal. 4. 7.) *justitiam ejus* Vel, 1.

justam vindictam ejus, quā par pari reddet hostibus meis: vel, 2. bonitatem live benignitatem ejus; quæ

sæpe *וַיִּבְרַח* Hebræis, vide Psal. 24. 5. & 103. 17. vel, 3. fidelitatem ejus in servandis promissis.

20. Iam cognoscam Deum esse justissimum, & promissiones ejus certissimas.

10. *Et aspiciet, &c.* i. e. Cūm viderit felicitatem meam, Deique erga me favorem, obruetur confusione.

Definet jactare, videns se longē deceptam, quod putabat me in totum periisse.

¶ *Ubi est Dominus, &c.* Quo confidebas. Confer Psal. 42. 4, 11. Adlit nunc

ut te liberet. Simile vide Matt. 27. 43. ¶ *Videbunt in eam* Nempe, *inimicam* vel, *in illa, sub. malum*,

Pi. vel, *eam*, Ti. V. sub. *confusionem*, V. cum gaudio P.

(vide Mic. 4. 11. Obad. 12. 9.) non carnali, sed spiri-

tuali, ex intuitu gratiæ Dei, & judicii etiam. Ad-

spiciam gentem Chaldæam sub Imperio Persarum.

¶ *Nunc erit in conculcationem, &c.* Teretur pedibus

victoris, quæ me olim contempsit, &c.

11. *Dies, &c.* *וַיִּבְרַח* *Dies* (sub. est, M. Ti. vel, sub. *instat*, D. Calv. vel, *Dies illa erit dies*, V. vel, *Tunc*

erit tempus aptum, Q. in V. vel, *Die*, Mo. *Tempore*, Ca.)

edificandi (vel, *ad extruendum*, M. sim. Calv. V. vel, *ut*

reficiantur, Ti. sim. Ca.) *macerias tuas*, Mo. M. V. &c.

40. vel, *sepes tuæ*, Ti. Alloquitur hic vel, i. *inimicam*; gentem Chaldæam: qu. d. Longum erit tempus ante-

quam ruinæ tuæ (i. e. urbium tuarum) reparentur.

Vel, 2. Jerosolymam, live Ecclesiā, quā turgurio

confert. Significat Ecclesiā, quæ nunc exposita est

in prædam omnibus, & dissipata quasi parietibus dirutis, tandem colligendam fore & conservandam. Sensus, q. d. Tunc poteris instaurare loca tua diruta. Im-

pletum hoc corporaliter ac typicè post 70 captivitatis annos; spiritualiter verò ac principaliter, in N. T.

50. ¶ *In die, &c.* *וַיִּבְרַח* *Die illa* (i. e. Die conculcationis tuæ, de qua agi coepit: vel, *Quo diē*,

Ti. *Dies illa*, M. *Illo tempore*, Ca. Q. in V.) *elongabitur*

(vel, *procul erit*, live *ibit*, Ti. Ca. *elongabit*, M. *procul abi-*

get, Calv. vel, *longè fient*, live *recedent*, sub. à te, V. *longè*

fiet, G. ex Vulg. i. e. longè à te aberit,) *statutum*, live

decretum, Mo. P. M. &c. i. e. potestas edicta mittendi

ad gentes. Par sensus de Assyriis Nah. 2. v. 13. Vel, *statuta*, live *constitutiones*, sub. *gentium*, V. Statuta Ba-

60. byloniorum contra Judæos exiles, vel de non repa-

randa urbe; quæ à Persis abolita sunt. Vel, *lex ty-*

rannica Chaldæorum. *Edictum*, i. e. crudele & tyran-

nicum Babelis imperium, edicta crudelia, &c. quæ *le-*

ges non bonæ vocantur Ezec. c. 20. v. 25. Sensus est,

Tunc eris tui juris, & vives tuis legibus, sublatis legibus

gentium quibus antea vivebas. [Alii duo membra

versus conjungunt, & sic reddunt;] *Die quā edifica-*

bit (sub. *Dominus*, P. vel, *cogitabis live statues instaura-*

re, Q. in V.) *macerias tuas*, P. Q. in V. sic JT. Pi. (sub.

disruptas ab hostibus, Q. in V. i. e. quā te instauraturus

est,) *die illa* (vel, *die*, inquam, *illā*, Q. in V.) *elonga-*

bitur (vel, *in longinquum abibit*, JT. Pi. emanabit, & ad

gentes omnes diffundetur: *extendetur*, vel *propagabi-*

tur, Q. in Calv. At *וַיִּבְרַח* id non significat, sed, *procul*

expellere.) à te *statutum*, P. vel, *decretum*, JT. Pi. quod

exponitur v. 14. nempe doctrina Evangelii. Vel, *tributum*: i. e. privaberis tributo quod antea tibi pen-

dere solebant. Alloquitur Babylonem: q. d. Quo tem-

pore Regnum à te transferetur ad Persas, quando cogitabis de instaurandis tuis maceriis, tunc expugnabe-

ris.

9 Q. in V. ris 9. Verto, Die quo oportebit edificare (ita *דבנן* red-
do: confer supra verſ. 3.) macerias tuas, die illo longè
emanabit (in longum ſe diffundet) decretum, i. e. affli-
ctio in inimicam tuam decreta, de qua v. præced. a-
ctum. *דבנן* mihi idem quod paſſim Rabbiniſ *דבנן*, decre-
tum, deſiſſo, in malam partem, pro perſecutione & affli-
ctione 4. Malim ſeorſum hîc promitti, & urbis inſtau-
rationem, nè pateant hoſtium libidini, & ſtatum libe-
rum à metu tyrannidis. Confer Jeſ. 9. 4. Talibus va-
ticipiis freti fideles Deum precabantur ut *Sionis miſere-*
retur, &c. Pſalm. 102. 13. & alibi 1.
12. In die, &c. *יום הוּא יִבְרָא לְמִנִּי אֶשׁוּר וְעָרֵי*
בְּצֻר Die (ſub. inquam, JT. P.) illa, Mo. M. JT. Pi. &c.
(nempe quâ Iſraeli ſalus obtinget 4. Vel, Dies illa dies
eſt: q. d. Tempus illud eſt tempus feliciffimum; inter-
rim tamen adhuc affligèris 1.) & (vel, etiam, ad ampli-
ficationem 2: vel, quum, JT. Pi.) uſque ad te (ô Jeruſa-
lem 3, vel, ô Babylon 4,) veniet (vel, venient; nam *בִּיבֹא*
accipitur indefinitè 2: venietur; vel, qui veniet 2: vel, ta-
men veniet hoſtis, P. Cyrus 5: vel, venturus eſt, JT. Tar.
Iſraelita & Judæus hætenus in ſervitute detentus, nunc
in libertatem vindicatus: quod & de Iſraelitis ſecun-
dum fidem intelligendum eſt 6. Vel, venturum eſt illud,
nempe decretum, de quo v. præced. 4.) de ipſo Affur, Mo.
(vel, ab, ſive inde ab, Affur, Ti. JT. ſic Ca. vel, qui habi-
tas inde ab Affyria. Elipſis verbi relati 7. Venient
qui te vaſtârunt Affyrii: ſub quibus ſynecdochicè com-
prehendit Babylonios. Hoc vult, Jeruſolymam, ubi
reſtituta fuerit divinitus, tanto fore in honore apud
omnes gentes, ut undique fiat concurſus ad illam 8.)
& (vel, uſque ad, JT. vel, & uſque ad, P.) civitates (vel,
civitatum, M. Ti.) munitio, Mo. vel, munitas, P. D.
JT. Tar. vel, munitis, M. Ti. Vel, 1. Ægypti: nam vo-
cè *בְּצֻר* alludit ad *בְּצֻר*: ut ita totam Terram ſan-
ctam designet, quam porro ab aliis ſuis terminis deſcri-
bit 9. Vel, 2. Babylonem, Borsippa, & alias urbes fir-
miſſimas 10. [Alii locum ſic reddunt;] Illo tempore con-
gregabuntur tranſmigrationes ex Affur & civitatibus for-
titudinis, Ch. Dies eſt quo tempus veniat redeundi ab Af-
ſyria, & ab urbibus munitis, Sy. Difficilis hic locus: in
quo obſervandum, non dici hîc *בְּצֻר*, ut v. præced.
ſed, *בְּצֻר*; quo responderi puto ad quæſtionem,
Quis eſt ille dies quo macerie mee reſtaurabuntur, &c?
reſponſio, Dies eſt quum ad te veniet, ſub. quiſque, i. e.
quum ad te venietur, ab Affur uſque ad civitates, &c.
Senſus, Dies quem promitto iſ eſt quum ex omnibus
mundi partibus fratres tui diſperſi ad te accedent.
Quod ſi *בְּצֻר* idem ſit quod *בְּצֻר*, Vau ſequens non
erit copulativum, nec tempus denotabit, ſed tantum
conſecutionem, & Latine redundabit; ut Gen. 22. 4.
Die tertio *בְּצֻר* elevavit, &c. Vide & Gen. 3. 5. Sic h. l.
Die illo ad te veniet quiſque, &c. Vel, ſi Vau reddendum
ſit, veritas per tum 1. ¶ Et, &c. *וְלִמְנִי אֶשׁוּר וְעָרֵי*
Et ab urbe munita (vel, civitatibus munitis, JT. D. Q. in
V. ut ſit ſing. pro plur 2. A Ninive, præcipua urbe Af-
ſyria 1. Vel, munitio, M. Ti. Mo. Pi. Calv. h. e. à qua-
libet munitio. Vel, ab Ægypto, quam per Maſor in-
telligunt 2 Reg. 19. 24. & Jeſ. 19. 6. 2.) uſque ad flumen,
o v. D. G. Pi. i. e. Euphratem 3: qui unus erat ex terminis Terræ
ſanctæ 4. Senſus eſt, Cyrus totum Euphratem ſui ju-
ris faciet. — Euphrates ibit jam mollior undis 5. Al. Flu-
men hîc accipi poſſit de quibuſlibet fluviis: q. d. Nihil
impediat eos quod minus iter conficiant qui properabunt
Jeruſolyma 6. Euphrates eſt ad Septentrionem, quippe
in Chaldaa: Affur ad Orientem. Ità omnes mundi par-
tes denotat 7. ¶ Et ad mare de mari] A mari Ru-
bro 8, (vel, à mari Galilæa 9,) ad magnum ſive Medi-
terraneum 10. Al. A mari Perſico, in quod Euphrates
illabitur, veniet ad mare Syriacum 11. Al. A longin-
quis finibus certatim omnes convenient adducti cele-
britate urbis ſanctæ 12. ¶ Et ad, &c. *וְלִמְנִי אֶשׁוּר וְעָרֵי*
Et (vel, & ad, Q. in D. ſic Sy. & ab, Al. in D.) Har
ſive Her, montem, P. Q. in D. Sy. Di. vel, monte, Al. in
D. in quo mortuus eſt Aaron 13: qui erat terminus ter-
ræ ſeptentrionalis, Num. 34. 7. At mons iſte erat in
finibus Idumæa 14, ad meridiem Terræ ſanctæ 15. Al. &
(vel, & à, M. Ti. JT. Pi.) monte (vel, monte uno, JT. Pi.)
ad montem, Mo. M. Ti. vel, ad alteram, JT. Pi. A Tau-
ro monte ad Carmelum Syriæ 16. Vel, à regionibus pro-
cul diſſiſſis 17.

13. Et (vel, Poſtquam, JT. Pi. Tar. D.) terra (vel,
hæc terra, JT. Pi. terra, vel, 1. Gentium 1, Chaldaica 2,
vel, 2. Iſrael 3;) erit (vel, fuerit, JT. Pi.) in deſolatio-
nem propter, &c. 4] Vel, cum 5, pro 6, ut ſupra 5. 3. 1.)
habitoribus ſuis, G. ſic D. Terra erit ſine cultu, & ho-
mines ſine terris. Eſt *סְוֵאָה* nam verbum illud pro-
priè terræ, minus propriè hominibus, congruit 7. At
jam locutus eſt de renovatione terræ, quam hîc deſer-
tam fore dicit, atque ita ſecum pugnare videtur. Sed
ſic ſolent Prophetæ conſolationes minis permiscere, ut
nempe hypocritas terreant, & depellant à vana ſua
confidentia, quâ nimium turgent, & ubi Deus aliquid
promittit fidelibus, ſtatim cupidè accurrunt, & arreptâ
anſâ fiunt audaciores. qu. d. Diſcedite: neque enim,
quum Deus teſtatur ſe fore Eccleſiæ redemptorem, vos
alloquitur; nam eſtis putrida membra 8. Nè populus
ſperaret Regnum mundanum, & nè propter afflicti-
onem adventuram deſperaret, præmunit, ut ſupra 4. 8,
9, &c. & 5. 5, 6. Implebuntur, inquit, hæ promiſſio-
nes poſt deſolationem terræ 9 per 70 annos P.
14. Paſce populum tuum (adoptione gratuita in A-
braha, alioquin interitu dignum 1;) in (vel, cum, Pi.)
virga tua] Id eſt, pecto paſtorali: exigit enim id compa-
ratio cum pecore. Id pedum curam Dei peculiarem pro
populo ſuo ſignificat 2. Sunt hæc vel, 1. verba Patris
ad Filium 3: vel, 2. decretum Dei adminiſtris Chriſti
& Eccleſiæ officium præſcribentis, typo veteris Eccle-
ſiæ 4: vel, 3. verba Eccleſiæ credentis Evangelio 5:
vel, 4. Prophetæ 6, ad Deum 7, pro populo ſuo oran-
tis 8. Duplicat terrorem hypocritarum; qu. d. Certè
clades illa exitialis erit, niſi tu Deus, memor fœde-
ris tui, populum colligas 9. Al. Paſces, &c. ſub. ô Do-
mine. Imperat. pro fut. Prædicit liberationem Iſraelis
ex Babylone 10. [Vel, 5. verba populi.] Redit ad preces
populi deportati 11. ¶ Habitantes, &c. *שְׁכֵנֵי בְּרִדְרָא*
[וְגו'] Habitans (vel, habitantem, P. D. Pi. JT. nempe
populum 12: vel, habitantes, Pi. Calv. ſcil. oves. Syn-
taxis refertur ad ſenſum 13. hîc eſt paragogicum 14. Vel,
qui manet, M. Ti.) ſolitarie, Mo. JT. Pi. D. (vel, ſolum,
P. D. ſeorſum, vel in ſolitudine, Calv. Designat populi
diſſipationem per varias regiones 15. Solum, quaſi in ſo-
litudine aliqua inter barbaras gentes: vel, ſolum, id
eſt, in terra ſua. Certè cum inter Affyrios degeret, ſo-
lus non erat 16. Vel, ſolitarium, i. e. nullas habentem
gentes ſibi permiſſas cum reverſus fuerit in patriam
ſuam 17. Vel, qui erant deſerti, Ch.) ſylvam (vel, in ſyl-
va, M. Ti. P. JT. Pi. Calv. Ch. vel, in ſylvis, D. Ar. in
medio Carmel, Mo. M. vel, quæ in Carmelo 18; ubi ſylvæ
erant ad latendum aptæ 19: vel, ut in medio Carmel, Calv. 20
ſim. P. V. D. ubi erant agri frugiferi, vineæ & arbores
fructiferæ 21, & paſcua optima 22; & ubi eſt hominum
frequencia. q. d. Paſces gregem tuum non plus ſibi ti-
mentem in ſylvis iſtis quàm in agro feraci & habitato 23.
Vel, in medio arborum, JT. Pi. Vox enim appellativè
ſumitur 24. Habitat populus ille qui ſolitarium in ſylvis
fuerat in medio arborum. Arva omnia Hebræi *בְּרִדְרָא* vo-
cant. Præter quod eximiè id nomen adhæſit monti
in Syria, & loco in Judæa ubi habitaverat Nabal P. 25
¶ Paſcentur (vel, Paſcant, P. G. Paſcantur, M.) Baſan
(vel, in Baſan, M. G. Nomen montis 26, vel regionis 27.
Vide Pſal. 22. 13. Amos. 4. 1. 2.) & Galaad] Nomen
& montis & regionis trans Jordanem 28. Poſt arva ve-
nit ad paſcua 29, quæ in his locis optima erant 30.
15. Secundum dies, &c.] Sunt verba Dei 31, vel Chri-
ſti, respondentis precibus vel Prophetæ 32, vel populi 33.
Sunt hæc, ut multa apud Prophetas, æternæ, (alternæ,
vel reſponſoria.) Mira, inquit, in Chaldaeos designabo,
qualia olim in Ægyptios 34. Ut olim ex Ægypto, &c. ſic
nunc ex Babylone te deducam; & utraque hæc redem-
ptio typus erit redemptionis per Chriſtum 35.
16. Videbunt gentes] Hoſtes Synagogæ 36: ſociæ Chal-
dæorum 37. Vel, electi inter Gentes 38. ¶ Conſun-
dentur ſuper (vel, cum, Ch. ab, Mo. P. Ti. Calv. vel,
præ, JT. ſim. Pi.) omni fortitudine ſua] Ità M. ſic Mo.
P. &c. Pudebit eas virium ſuarum in quibus confide-
bant 39. Vel, illorum, JT. Pi. Tar. qui in Eccleſiæ gre-
mio degunt 40; i. e. ob potentiam quæ ſe exſeret in præ-
dicatione Evangelii 41 Vel, ob ita ſubitò omne robur ſuum
deſtructum, G. Pudebit ſua ipſius (vel, totius, Ar.) poten-
tiæ,

¹ D. ² Calv. ³ Me. ⁴ Calv. ⁵ G. ⁶ D. ⁷ Tar. ⁸ V. sim. ⁹ Me. ¹⁰ T. ¹¹ Pi. ¹² Calv. ¹³ Calv. ¹⁴ G. ¹⁵ Me. ¹⁶ G. ¹⁷ G. ¹⁸ Me. ¹⁹ D. ²⁰ Calv. ²¹ Pi. ²² T. ²³ Me. ²⁴ T. ²⁵ Calv. ²⁶ Me. ²⁷ T. ²⁸ V. ²⁹ T. ³⁰ V. ³¹ T. ³² D. ³³ D. ³⁴ D. ³⁵ D. ³⁶ D. ³⁷ D. ³⁸ D. ³⁹ D. ⁴⁰ D. ⁴¹ D. ⁴² D. ⁴³ D. ⁴⁴ D. ⁴⁵ D. ⁴⁶ D. ⁴⁷ D. ⁴⁸ D. ⁴⁹ D. ⁵⁰ D. ⁵¹ D. ⁵² D. ⁵³ D. ⁵⁴ D. ⁵⁵ D. ⁵⁶ D. ⁵⁷ D. ⁵⁸ D. ⁵⁹ D. ⁶⁰ D. ⁶¹ D. ⁶² D. ⁶³ D. ⁶⁴ D. ⁶⁵ D. ⁶⁶ D. ⁶⁷ D. ⁶⁸ D. ⁶⁹ D. ⁷⁰ D. ⁷¹ D. ⁷² D. ⁷³ D. ⁷⁴ D. ⁷⁵ D. ⁷⁶ D. ⁷⁷ D. ⁷⁸ D. ⁷⁹ D. ⁸⁰ D. ⁸¹ D. ⁸² D. ⁸³ D. ⁸⁴ D. ⁸⁵ D. ⁸⁶ D. ⁸⁷ D. ⁸⁸ D. ⁸⁹ D. ⁹⁰ D. ⁹¹ D. ⁹² D. ⁹³ D. ⁹⁴ D. ⁹⁵ D. ⁹⁶ D. ⁹⁷ D. ⁹⁸ D. ⁹⁹ D. ¹⁰⁰ D.

acsi conspectum ejus fugeret ¹. Similitudo à viatore sumpta, qui quæ introspicere non vult præterit ². Vel, dissimulans, M.) transgressionem (vel, super scelus, Calv. sim. Mo. P. &c.) reliquiis, five reliquiis, hereditatis, five possessionis, sue, Pi. P. D. &c. i. e. Israelitis qui reliqui erunt liberationis tempore ³. Vel, reliquias dicit, ut excludat hypocritas, &c. ⁴. ¶ Non, &c. פְּרִיָּהּ לֹא יִשְׁמַח ⁵. ¶ Non retinet (vel, roboravit, M.) in seculum, &c. P. D. sic JT. Pi. G. Calv. &c. Præter. pro fut. & mutatio personæ: Non perpetuo irascēris ⁶. Deponit memoriam peccatorum nostrorum ⁷. Non ostendit se implacabilem ⁸. Irascitur quidem erga suos in speciem & ad momentum, sed statim placatur ⁹. ¶ Quoniam volens, &c.] Cupidus benignitatis, aut, qui delectatur benignitate ¹⁰. Amat enim benefacere, ut hīc Chaldaeus. Id ei proprium est ac naturale: poena & supplicia ei extorquentur. — Et quoties servus cogitur esse, dolet ¹¹. Docet hanc remissionem esse gratuitam, & fundatam in sola Dei natura, quā clementiam diligit ¹². 19. Revertetur, (vel, Convertetur, scilicet ab ira sua ¹³.) & miserebitur, &c.] i. e. Iterum miserebitur ¹⁴. Confer Hof. 2. 9. Hebraismus notus ¹⁵. Dicit, revertetur, nē nos conturbet temporalis Dei ira aut severitas ¹⁶. ¶ Deponet: ex humeris nostris ¹⁷: שְׂמַלְתִּי] Demerget, LXX, Ar. Calcabit, M. Calv. Subiget, vel Subjiciet, Mo. P. 11. JT. Pi. Ch. D. i. e. Supprimeret, sub pedibus ponet ¹⁸, ut ea quæ adspicere nolumus ¹⁹, ut earum perpetuo obliviscatur ²⁰. Proprie, hostes subigimus. Indē transfertur ad iniquitates, homini infensissimas ²¹. ¶ Projiciet in profundum, &c.] Nē unquam veniant in conspectum ²². Aeternā oblivione delebit ²³. Abolebit, perdet & extinguet ²⁴. In mare projici dicuntur & Græcis & Latinis ea quorum nulla cura habetur. Horatius, — tristitiam & metus Tradam protervis in mare Creticum Portare ventis — ²⁵. 20. Dabis (vel, Prestabis, JT. Pi.) veritatem (vel, fidem, JT. G. &c. i. e. quod pollicitus es ²⁶. Veritas hīc & alibi sæpe est fides in præstandis promissis ²⁷.) Jacob] Id est, vel, 1. Jacobæis, five Israelitis ²⁸. Prestabis Jacob posteris quod Jacobo promissisti, Gen. 35. 12. Vel, 2. sanctis Patriarchis ²⁹. ¶ Misericordiam (vel, benignitatem, JT. Pi. sub. factam, vel, sub. quam promissisti, D.) Abraham] i. e. Bonitatem tuam ostendes erga Abrahami sobolem. Solent enim posterī vocari nomine majorum; quomodo Zorobabel David dicitur ³⁰. [De quo suo loco dictum.] Promissiones Dei vocat veritatem, quod certō præstentur: misericordiam autem, quod ex gratia factæ sint ³¹. Præcedit misericordia, quia hāc solā inducitur ad nos adoptandos: sequitur veritas in fœdere suo ³². ¶ Que (vel, quam, G.) jurasti patribus nostris] i. e. Abrahamo, Gen. 12. 2. &c. Isaac, Gen. 26. 24. Jacobo, Gen. 28. 13. In hac bonitate promissa & hoc comprehenditur, ut nunquam intereat illorum Patrum progenies, & ut, quoties se universam ad Deum convertat, restituatur in veterem possessionem, Deut. 30. 1, 2, &c. Hoc est privilegium uni illi populo propter Patres datum; tā δὲ ἀπαρχὴ ἀπολαύματα, (dona sine penitentia ³³.)

SYNOPSIS

Criticorum aliorumque Commentatorum

IN

N A H U M.

CAP. I.

1. **O** *N V S* Id est, vel, 1. Prophetia: quæ dicitur *N V S*, vel, quod Prophetæ eam ad populum efferrent; vel, quod omnes eam in ore haberent. Ut prophetiam, ita & proverbium, vel canticum, &c. tollere, legitur. Et *N V S* non tantum *onus* significare, sed & *prolatum*, five *verbum*, docet Jeremias, c. 23. v. 36. Vel, 2. *Diræ*. Prophetia onerosa, JT. V. Pi. sic M. five, de onere, h. e. molestiis ac calamitatibus. Hebr. *Onus*, M. V. Pi. ¶ *Ninive* i. e. De Ninive, vel contra Niniven: quo sc. premetur Ninive. Genitivus subiecti *. Eorum quæ acciderunt urbi Ninive, h. e. Imperio Assyriorum, cujus hæc erat metropolis. Quæ ad peccata rediit post prædicationem Jona, & ideo destructa est. Sed à quo? & quando? Id hæcenus controversum est, non tam obscuritate rei, quam incuriâ Interpretum. Resp. Ninum [five Niniven] eversam scribunt alii à Cyaxare, (qui & *Assuerus*,) [de quo vide D.] ut Eusebius & Herodotus; alii, à Nabuchodonosoro, ut Hieron. & Hebræi ad unum omnes. Utrumque verum. Nam hi duo Reges conjunctis viribus eam simul obsederunt, ceperunt, & deleverunt, teste Tobia, c. 14. v. 15. idque anno Cyaxaris 22. teste Eusebio, & anno 1. Nabuchodonosori magni, ut Ebræi tradunt. ¶ *Liber visionis* Vel, prophetiæ: ejus quod vidit. ¶ *Nahum* Incertum est de quo genere hic fuit, aut quando vixerit. Prophetavit (hic, sicut & Habacuc,) sub Manasse: cujus hic nulla fit mentio ob improbitatem ejus. Id nobis persuadent tum ordo quo antiquitus positi sunt hi Prophetæ post eos qui Ezechia vixere temporibus, tum res ipsæ quæ in eorum scriptis continentur. Nam hæc Nahumi prophetia impleta est per Nabopolassarum patrem Nabuchodonosori. Strabo, l. 16. *Ἡ Νινὴ ἐκείνη πάλαι καταρρέουσα ὑπὸ τοῦ Σέρων κατέλυον*. (Ninive excisa est statim post Syrorum destructionem.) Josephus ad res venturus Nabuchodonosori, Antiq. 10. 6. sic præloquitur, *τὸν Βαβυλωνίους, οἱ τὴν Ἀσσυρίαν κατέλυν ἀρχῶν*, (Babylonios, qui Assyriorum imperium everterunt.) Quod evenit Josia regnante, teste Hieron. Huc etiam melius hoc vaticinium referes quam ad eam calamitatem quæ 105 post hunc Prophetam annis evenit. Et si rectè consideres cuncta quæ hic dicuntur, non invenies excidium urbis, sed deditiorem, atque Imperii rerumque jacturam. Probabilis est, eum sub Rege Ezechia prophetasse: quum decem Tribus ab Assyriis abductæ fuerunt, quas hæc prædictione de Assyriorum ruina consolari voluit. Huic favent, quod Interpretes primum hoc caput enarrant de clade Sennacheribi in Judæa. Nahum fuit post Jonam. ¶ *Elkesai*, *עלקסאי* *Elkesai*, D. Pi. sic JT. Nomen deductum vel, 1. à familia: vel, 2. à patria; quod malim: à pago, five urbe, ubi natus erat. *Elkesai* est Galilææ viculus. Chaldaus eum locum vocat *Beit kessi*: ita hic est articulus, ut apud Arabas. Sed Targum hic in mendo cubat, & pro *עלקסאי*, legendum ex RS. *עלקסאי*.

2. *Deus*, *לֵּא* Deus fortis, JT. Tar. Hoc opponit & diis gentium, & potentia hujus Monarchiæ *. ¶ *Æmulator*; ita M. Calv. D. sic Ca. *זֵלֹתִים* Zelotes, Mo. P. JT. Pi. sic V. D. Qui non potest ferre injurias: qui vehementer amat Israel, h. e. electos suos: qui non fert in cultu suo rivalem: qui neque amicos suos oppressos, neque inimicos florentes, diu conspiciere possit: qui zelat & pro honore suo, & pro fidelibus oppressis. ¶ *Ulciscens* Non solum indignè fert injurias, sed & eas severè ulciscitur. Ter posita hæc vox vehementer affirmat, ut alibi nomina sancti, templi, terra: & gestus ter repetiti. Foran & mysterium Trinitatis pro tempore obscurius paulò indicat. ¶ *Et, &c.* *וְיָצֵא* Et dominus (compos. Mo.) iræ, Calv. G. Pi. V. Tar. i. e. iræ præditus: ad quem jure pertinet iræ dominium, quique suam rectè potest iram moderari; ut avis dicitur dominus ala quæ pennis valet, & pro libitu iis rectè uti potest: qui facillimè, si velit, possit iram suam effectam dare. Vel, qui iræ graviore commovetur; ut dominus cornuum dicitur, cui magna sunt cornua. Al. vehemens, Ti. biliosus, Ca. habens (vel, possidens, Calv.) iram, P. sic M. ¶ *In hostes suos* Qui sunt hostes Ecclesiæ, quæ est peculium Dei. ¶ *Et, &c.* *וְיָצֵא* Et servans est hostium suorum, D. Et servat, vel asservat, (sub. ultionem, M. vel, sub. iram, P. JT. Pi. D. G. Tar. &c. nempe in suum tempus; vel, diu, tardè puniens: postquam diu illos expectavit ad poenitentiam, tandem eos puniens.) hostibus suis, D. sim. Mo. JT. Pi. hic simpliciter dicitur de iræ asseruatione, ut Levit. 19. 18. Psal. 103. 9. Jer. 3. 5, 12. confer Mic. 7. 18. Significat, Deum perperam æstimari ex cessatione: non enim torpet, neque cunctatur, sed iram tenet. 3. *Dominus patiens* Vel, longanimis, D. JT. Pi. tardus ad iram. Diu dissimulat iniqua acta, speculans quousque homines sunt evasuri: deinde tarditatem supplicii gravitate compensat. Præoccupatio est, five anticipatio & concessio. Quia impii Deum subannant, & minas omnes repellunt talibus dictis, Deum clementem esse, &c.; id concedit, sed addit quod sequitur. ¶ *Et magnus fortitudine* Vel, virtute, JT. V. vel, robore, Calv. D. &c. Qui illico se ulcisci potest, si velit, & improbos statim perdere; differt tamen poenam. Patientia ergo ejus non est ex defectu virium. Al. qui more hominum non ducitur irâ impotente, sed eam quam diu vult cohibere potest: cujus constantia & patientia offensionibus non frangitur. Al. Sensus, q. d. Ne blandiantur sibi impii, quia Deus est patiens, est enim & potens; idcirco non effugient qui ejus patientiâ abutuntur. ¶ *Et, &c.* *וְיָצֵא* Et (vel, Sed, JT. Pi. &c. sub. tamen, P.) absolvendo (vel, ullo pacto, JT. Pi. vel, mundando, P. Calv. Heb. innocentando, Pi.) non absolvit, V. D. vel, mundabit, P. vel, absolvit, JT. V. Pi. i. e. impunem dimittit; sub. nocentem, Pi. vel, sub. impiorum, V. sim. Calv. q. d. Etiam si non statim puniat, non tamen absolvit, sed tandem puniet. Metaphora est ab iis qui in judicio absolvuntur. Confer Exod. 34. 7. Heb. in mundando non mundat. Græcis, &c. quomodo legisse Hieronymum ex Commentario apparet.

paret. Vulgò pessimè editur, ἀδωρ) ἐν ἀδωρᾷ. Sensus est, Non semper finet hostes suos impunè ferre quæ faciunt. ¶ Dominus, &c. יְהוָה בְּסוּפָהּ וּבְשֻׁעָהּ דְּרָבָה [Jehova via cum turbine & procella est, JT. Pi. sim. Ti. G. i. e. procellas immittit quò ipsi libet. Jova is est curjus via, &c. Ca. Jehova in tempestate, &c. P. Sed in turbine, &c. Ad verb. Dominus, in turbine ac tempestate via ejus: relativum cum antecedente redundante. Via, pro ratione & modo agendi. Ostendit ultionem Dei esse formidabilem, cum summo impetu & celeritate, &c. q. d. Poena Divina opprimet Assyrios, idque repente ac improvisò, turbinis instar. Vide Prov. 10. 25. Ubi Deus progreditur & se ostendit, turbat totum aerem, & excitat turbines ac procellas, orbem commovet, &c. ¶ Et, &c. יְהוָה אֶבֶן אֶבֶן [Et nubes (vel, nebula, Ti. vel, instar nubis, V. sub. est, V. Pi.) pulvis pedum ejus, P. Mo. JT. Pi. i. e. quem excitat pedibus suis, ut facere solet exercitus magnus. Al. Incedit per nubes, h. e. celeritè agit quæ agit: nam veloces sunt nubes. Vide Jes. 19. 1. & 60. 8. Nubi insistit sicut homines pulveri: i. e. Dominus est nubium, & eis utitur ut vult. Qui nubibus, veluti pulvere pedum, horrendas tempestates excitare potest. Poeticè describit pugnam Dei cum Assyriis, quasi magno impetu & fragore in eos irruentis, pulverem pedibus equorum & rotis currum suorum excitantis, eoque aerem obscurantis. Symbolicè significat strepitum & multitudinem copiarum Chaldaeorum & Medarum Niniven oppugnantium. Al. Cujus pedum pulvis (i. e. solum) sit nubes, Ca.

4. Increpans mare] Ut dominus servum, aut Imperator militem. ¶ Et exsiccans illud] Vel, exsiccatur illud, D. sim. Calv. Pi. Ut accidit mari Rubro. נִשְׁכַּח הַיָּם דִּיכִיךְ: nam est fut. in Piel. Sic Abd. v. 11. 17, pro נִשְׁכַּח. ¶ Et omnia flumina, &c.] Repete נִשְׁכַּח הַיָּם, ubi ipse increpuit, h. e. imperavit. ¶ Infirmitas est (vel, Languescit, JT. Pi. vel, Sterilescit, G. Desolatus est, P. Debilis redditur, h. e. infœcundus, præf. citate), Basan, & Carmelus] Arva Judææ aut Syriæ: montes fertilissimi ac amœnissimi: loca maximè apta pascendo pecori: regiones fertilissimæ, quales erant Assyriorum P. ¶ Elanguit; ut Joel. 1. vers. 10. Languet terra, cum humore destituta non potest vim suam exserere, hoc est, solitos fructus edere. ¶ Et, &c. יְהוָה יִפְרֹץ [Et flos Libanon, &c. Mo. P. &c. Sing. pro plur. flores Libani: i. e. arborum Libani; vel, flores qui in Libano proveniunt. Et germen, &c. Calv. Etiam floridissima Libani, &c. G. ex o. Post pascua & arva etiam ad arbores venit, ut indicet nihil esse quod durare possit Deo nolente; nihil esse tam speciosum in mundo quod Deus iratus non mutet.

5. Montes commoti sunt (vel, contremiscunt, D. Calv.) ab eo] Id est, ejus vi: vel, metu Divinæ potentie: vel, solo verbo ejus. q. d. Author est terræ-motuum. ¶ Desolati sunt, נִשְׁכַּח הַיָּם Dissolverunt se, P. sic JT. dissolvuntur, V. D. liquefunt, D. sic V. Pi. Calv. G. &c. ut cera: aquam edunt; Exod. 17. 6. Numer. 20. 10. Psalm. 114. 4, 6, 8. Al. subsidunt, solo æquantur; ut Hab. 3. 6. Depressi sunt. ¶ Et, &c. יְהוָה נִשְׁכַּח [Auferturque terra è conspectu ejus, Pi. Et proripit se, &c. M. Et attollit se, vel attollitur, &c. Sic o. ἀναστάν, quod reddunt, contracta est; male: reddi debet, elevata est; nam נִשְׁכַּח est, elevare: idemque ἀναστάν significat. Nec terra contrahitur in motu, [terræ scilicet,] sed elevatur. Et quatitur, Sy. Et dissoluta est, Ar. Et desolabitur, Ch. נִשְׁכַּח hic sumitur ut נִשְׁכַּח 2 Sam. 5. 21. Et diruit ea, &c. f. Et tollitur, Ca. Conflagratque, JT. G. D. sic V. Mo. ut Sodoma, &c. ¶ Et orbis, &c.] Οἰκουμένη. Aut terra tam culta quàm inculta, ut speciem generi subijciat, more apud Hebræos protrito. Vel, terra Israelitica, quæ נִשְׁכַּח dici solet, quæ & ipsa fumavit incendiis per Salmanasarem & Sennacheribum.

6. Quis stabit? Vel, subsistat? JT. Pi. vel, consistere possit? h. e. in statu suo permanere. Quis populus salvus esse potest ipso irascente? ¶ Indignatio ejus effusa est (ut Jer. 7. 20. & 44. 6. Metaphora, vel à metallis, vel ab aqua; de qua verbum נִשְׁכַּח usurpatur, Exod. 9. 33. 2 Sam. 21. 10. ut ignis] i. e. Tanquam res liquefacta ab igne; ut igneus torrens; vel,

ut metalla ignita, & liquata, è fornace confilatoria. Effundi hic nihil aliud est quàm longè latèque dispergi: T. q. d. grassatur momento, ac si ignis totam sylvam corripere. Alii hoc ordine legunt, Ira ejus, quæ est velut ignis è cælo expressus, effunditur, sub. super hostes ejus: ut intelligatur de fulgetris. ¶ Et petra, &c.] q. d. Durissima quæque conteret. Igne lapides destruuntur, & in frusta dissiliunt. Quod etiam de fulgure dici potest. Metalla liquata & pertuso obice defluentia, vel saxa, momento incendit & absumit. [G. hoc cum præced. sic reddit,] Si indignatio ejus ut ignis se effundat, ipse rupes inde frangentur. Strue lignorum incensâ pervias tibi Alpes fecit Annibal.

7. Bonus (sub. est, Pi.) Dominus] Nempe bonis: quanquam formidabilis malis, q. d. Quæ hætenus dixi, de horribili Dei judicio, non pugnant cum bonitate ejus: ut terribilis est impiis, ita Ecclesiæ cultos erit. ¶ Et confortans, נִשְׁכַּח Fortitudo, P. i. e. solet opem ferre, vires suppeditat. Robur, D. ad, vel in, robur, Mo. D. sim. JT. Pi. Sed redundat. Sensus, q. d. Fortitudinem conciliat bonis. Praesidium, Ti. G. suis sc. ut sequentia ostendunt. ¶ Et sciens (vel, agnoscit, JT. Pi. novit, D. G. i. e. amat, curat & tuetur), sperantes (vel, confidentes, P.) in se] Sic D. Calv. vel, in ipso, Pi. vel, qui sint qui ipsi confidunt, i. e. qui Deum ex animo colant, 2 Tim. cap. 2. v. 19. In quibus Ezechias, נִשְׁכַּח dicitur ut נִשְׁכַּח, Psalm. 5. 12. נִשְׁכַּח, montes Gelboe, 2 Samuel. cap. 1. vers. 2. Unde constat præpositiones non semper impedire formam regiminis.

8. Et, &c. יְהוָה עֹבֵר עָלֵינוּ [Et (vel, Itaque, JT. Pi. Verum, P.) in, vel cum, inundatione (vel, diluvio, Ti. sic M.) transiente (vel, pervadente, JT. Pi. superante, Ti. sim. M. prætereunte, vel ripas transgrediente, torrentis instar, sine obstaculo: confer Jes. 8. 8. Dan. 11. 10, 40. Transiente, i. e. summo impetu decurrente, & obvia quæque prostrernente. Intelligit exercitum maximum, qui pervadet Assyriam. Vel, grassante, Ca. vel, transiens, Calv. vel, transit, nempe Deus v. præc. descriptus; ut נִשְׁכַּח construat, non cum נִשְׁכַּח, sed cum Deo, & causa reddatur cur non possit non consumi Ninive ab ira Dei, quia cum indignatione transit. ¶ Consummationem (vel, consumptionem, Calv. D. ex V. sim. JT. Pi.) faciet (vel, tollet funditus, Ca. prorsus delebit, Ti. sim. V. D.) loci (vel, loco, Calv. vel, locum, Ti. Ca. Di. ex V. i. e. faciet ut locus Ninives sit ipsa consumptio. Sicut Hebræi dicere solent, Terra ejus erit נִשְׁכַּח desolatio; ita hic, locus erit נִשְׁכַּח consumptio. ¶ ejus, Mo. f. Di. P. M. sub. Assyrii, Ti. vel, sub. Ninives, D. Tar. Pi. Ca. sic M. V. &c. ut patet ex affixo fœminino, quod in Tar. dicat eum de Regno aut gente loqui. Assyrios autem designat tantum pronomine, quia & in præced. & in seq. sese explicat; ideo quasi de re satis cognita loquitur. Nota quòd in S. S. sæpe rei alicujus locus perire dicitur, cum ipsa perit. Vide Psalm. 37. v. 35, 36. Dan. 2. 35. Apoc. 12. 8. & 20. 11. Al. Per locum intelligit solum: q. d. Non tantum terræ superficiem evertet, sed & ipsum solum, &c. f. Sensus, q. d. Omnino perdet urbem Ninive, adeò ut nulla ferè ipsius restent vestigia: quod & Lucianus de ea dicit, ἡ Νῖνῃς ἔτι ἀπὸ λωπὸν αὐτῆς, ἐστὶν ἀνὸς οὐκ ἔστιν ἔτι. (Ninive jam excisa est, & nec vestigium ejus superest, nec dicere possis ubi olim fuerit.) De Ninives loco, Historici certant, & adhuc sub judice lis est. Alii enim ad Euphratē describunt, ut Ctesias & Diodorus; alii, ad Tigrim, ut Arrianus & Eustathius. Rursus alii, ad occasum Tigridis; alii, ad ortum: alii, supra Lycum; alii, infra Lycum. [De quibus singulis, & de vero Ninives situ, videat, cui lubet, quæ hic & fusè & eruditè differit Cl. Author.] Sic compleri oportuit hoc vaticinium. Al. נִשְׁכַּח vertunt, ἐπὶ γηγενήσιν, (consurgentes;) sic sumit & Chald. [simil. Aq. & Th. in D.] ut sit participium fœmininum, & subintelligatur multitudo. Velut diluvio supervadente exitio habet insurgentem contra se, nempe multitudinem. Per diluvium hic intelligit exercitum Chaldaeorum & Medorum, &c. qui innumerabili multitudo (nam 400 millia erant, teste Diodoro Siculo,) impetu & celeritate ad Ninives expugnationem confluxerunt: cumque biennali obsidione parum promovissent,

* G.

† G.

* V.

* D.

* Calv.

* V.

* D.

* G.

* M.

* T.

* D.

* D. Tar.

* D.

* G.

* V.

* D. sim. V.

* G.

* Tar.

* G.

* T.

* D.

* V.

† D.

* G.

* Calv.

* G.

* D.

* V.

* V. sim. D.

* Pi. Me.

* G.

* D.

* Idem.

* K. & AE.

in Bux.

vird. 2. 10.

* G. D.

* D.

* G.

* D. sic

* Tar.

* G.

* D.

* D. Tar.

* Tar. sim.

* G.

* Me.

* G.

* D.

* Calv.

* V.

* D.

* G.

* D.

* Ca. G.

* D.

* G.

* D.

* Idem.

* V.

* V. sim.

* Pi.

* D.

* Tar.

* Calv.

* Tar.

* V. sim. D.

* Tar.

* Calv.

* V. sim. D.

* Tar.

* Calv.

* V. sim. D.

* Tar.

* Calv.

* V. sim. D.

* Tar.

* Calv.

* V. sim. D.

* Tar.

* Calv.

* V. sim. D.

* Tar.

omnes integri, Ti. sub. sint, vel fuerint, P. M. Ti. nempe Assyrii, vel Ninevitar, hostes tui; & ita (vel, adeo, vel similiter, D. vel, plane, G.) multi, P. (vel, quotquot fuerint, Ti. vel, sic quoque si fuerint multi, M. vel, utcumque fuerint multi, vel potentes: q. d. Etiam si Nineve promittit tibi tranquillum statum, eò quod bene munita sit, & amplam ditionem habeat; id tamen non impedit iudicium Dei; tamen hoc modo tollentur. Duplex [2] h. l. sic resolvendum, Ut erunt multi, ita etiam multi perdentur. attamen (vel, similiter, M. sic tamen, D. sic etiam, Calv.) attendentur, P. M. sim. Ti. (vel, attonsi sunt, i. e. succisi, ut gramen, aut vellus, aut pili corporis. Similis metaphora Esa. 7. 20. מַלְאכֵי הַמָּוֶת, ut indicat Dages in Zain: alioquin & non tondere. Vel, attondebuntur: peribit eorum gloria. Tale illud, Consiliis nostris laus est attonsa Laconum. Vel, tollentur è medio, vel, procul removebuntur, Calv.) & transibit, sive pertransibit, sive prateribit, M. P. Ti. G. Calv. D. Vel, 1. Angelus: vel, 2. Sennacherib; h. e. caeso exercitu suo domum revertetur, te sospitem relinquens: vel, 3. universus Assyriorum exercitus ac fortitudo, 2 Reg. 19. 35: vel, 4. Dominus, qui repente & uno impetu eos perdet. Hæc causa cur Assyrii, multi licet & potentes, prorsus exscindantur. Vel, viam sibi faciet, Ch. in G. vel, & transferunt; vel, & transit, quilibet sc. eorum; & omnes & singuli perierunt. Transire est, perire, ut Psal. 37. 36. יָצָא יְהוָה מִן הַמִּצְרָיִם, Vel, ac ille qui transit & perit, Tar. Affixi, &c. אָפַקְתִּי אֶת אֲשֵׁרֵי אֲשֵׁרֵי אֲשֵׁרֵי [Accipiunt vel, 1. de Assyriis.] Ubi affixerò te, non ultra te affigam, O Ninive: i. e. Uno ictu te prosternam, ut supra 9. [Vel, 2. de Israelitis.] Et (vel, Ut, JT. Pi. Quod si, vel Quamvis, D. Et si, M. Calv. Etenim si, Ti. Et quamvis, P. Sed contra ut, Tar.) affixi (vel, affixerim, P. D. vel, affligere voluerim, M. ex Ch. vel, afflexeram, JT. Pi. primâ victor, te, Calv. (ô Jerosolyma, vel ô Judæa; subaud. per eos, P. per Assyrios, qui totam ferè Judæam vastaverant: vel, ô Israelitica regio, nempe per Phulem, 2 Reg. 15. 19. non affligam (vel, afflicurus fuisset, JT. Pi.) te ultra, vel amplius, P. M. &c. Per eundem videlicet Assyrium: per Tiglathpil. Salman. Sennach. & Esarhad. Non fuisset perrecturus amplius in calamitatibus importandis. qu. d. Nè despondete animum, quod hæcenus infensus vobis fui: ad tempus vos affixi, sed finem imponam rigori; contentus sum poenis sumptis; temporales sunt hæc ferulæ; nolo ulterius vos persequi, nempe per Assyrios, quippe quorum Monarchia evertetur, quia vobis infensi fuerint 9. [Cavendum sic reddit, Quo plenior sunt multitudine, eò magis attondebuntur, postquam te illo grassante affixerò, non afflicurus amplius.] Hæc prima differentia inter afflictionem Israelitarum & Assyriorum; quod illos Deus castiget modicè & ad tempus, hos planè perdat, & æternum. Altera sequitur.

13. Conteram virgam ejus; sic Ti. o. Ar. מַשְׁכָּתוֹ. Jugum (vel, lorum jugi, Q. in D. vel, subjugia, Ca.) ejus, P. Mo. M. &c. nimirum Assyrii: Afarchaddonis. De, &c. מִן הַמִּצְרָיִם [A te, M. P. Ti. à, vel de, super te, V. G. nè sit super te, nè tibi incumbat Rex ille durus. rō [h]ic negat, ut Jon. 4. 3. Et vincula tua] Passivè, h. e. tibi imposita; vel, quibus ab eo constrictus teneris. Alludit ad vincula quibus alligatur jugum cornibus boum. Relativa hæc, sive affixa pronomina, inserviunt tam agentibus, ut, jugum ejus, i. e. ab eo impositum; quàm patientibus, ut, vincula tua, i. e. quibus ligaris. Per jugum & vincula intellige servitutem impositam populo Israelitico ab Assyriis.

14. Et, &c. וְיָגֵד [Et (vel, Quin, D. Porro, Ti. Autem, P. Pi. Nam, JT.) precipiet (i. e. constituet id quod sequitur: vel, mandatum dabit, V. precipit, JT. præcepit, D. Pi. nempe hostibus, super, vel de, (vel, contra, JT. Pi.) te, Mo. P. M. Alloquitur vel, 1. Chaldaum; vel, 2. Regem Assyriorum, Sennacheribum; ita tamen ut sub persona unius Regis hîc describat exitium totius Regni, cujus præludium & occasio fuit cædes Sennacheribi. Non, &c. וְיָגֵד [Non, &c. Non seretur, sive seminabitur, (nempe sermo, sive in sermone: vel, Rex aliquis, de nomine tuo amplius, Mo. M. JT. &c. Nè semen (nempe Regium) existat ultra de tuo nomine; i. e. Nè posthac qui tibi imperabunt appel-

lentur Reges Ninives, ut Jon. 3. 6. nam ex eo tempore dicti sunt qui ibi imperabant Reges Babylonis. Non remanebit semen nominis tui amplius, P. Nulli tibi deinceps posterius nascentur. Probarem, si esset, Non seretur de te. Malim sic, Nulli de te loquentur; nulla erit memoria nominis tui. Seminare ex nomine alicujus est, propagare ejus famam. De domo dei tui (Nisroch, 2 Reg. 19. 37. Esa. 37. 38: Jovis Beli: interficiam (vel, exscindam, JT. Pi. D. nempe per Chaldaeos, sculprile & conflatile] Sing. pro plur. sculprilia & conflabilia. Ponam, &c. אָפַקְתִּי אֶת אֲשֵׁרֵי אֲשֵׁרֵי [Ponam (vel, Nam ponam, P. Vertamque, Ti. Disponam, JT. Reddam, sub. eam, nempe domum Dei tui, Pi. vel, sub. ibi, P.) sepulchrum (vel, in sepulchrum, M. Ti.) tuum, Mo. P. Calv. D. &c. subaud. templum dei tui, M. in quo occideris: unde profanabitur templum illud, & ita nullum illic postea colent idolum. Cædes enim hæc locum detestabilem & pollutum reddidit; ut Romæ, quum superba mulier jussisset trahi carpentum super cadaver patris sui, via illa fuit nefanda. Quod autem quidam annotant, post cædem factam dirutum fuisse templum & solo æquatam, ibique monumentum constructum in quo conditus fuerit Sennacherib, autoritate certum non est. Vel, quasi sepulchrum tuum; ut immundum habeatur quasi sepulchrum. Victores solent deos suos in locum eorum qui antè colebantur substituere. Al. Locum sic distingo, E domo dei tui exscindam sculprile, & fusile ponam sepulchrum tuum. Minatur Regi Assyriorum, se idola ejus quibus fides fuerat extirpatum, & tum ea tum ipsum tantâ affecturum ignominia, ut fusile quidem non modò non pro deo, sed nè pro re quidem sacra, sit habendum, quippe in sepulchri usum adhibendum: ipsum verò tam viliter inhumanum, ut non modò Regio non sint eum ornaturi monumento, sed fusile aliquod, & jam pro profana re habitum, idolum arrepturi in quod eum condant. Quia, &c. אָפַקְתִּי אֶת אֲשֵׁרֵי אֲשֵׁרֵי [Quia, vel Nam, (vel, Cum, D.) despectus, vel contemptus, (vel, contemptibilis, V. vilis, M. ignominiosus, Ti. execrabilis, vel abominandus, Calv.) fuisti, Mo. P. vel, factus es, M. vel, eris, Ti. Sicut contempisti me, ita reddam te contemptum. Postquam vilueris, JT. Pi. acceptâ clade in Judæa; amisso Regno. Chaldaus legit sine Camets in fine, & vertit, Facile enim id mihi. Ad verb. Nam facilia, nempe hæc sunt. 15. Ecce] Rem subitam notat & improvisam: q. d. Nolite esse solliciti, jam mihi videor videre. Super, &c. אָפַקְתִּי אֶת אֲשֵׁרֵי אֲשֵׁרֵי [Super (vel, ad, G.) montes, Mo. vel, montes ipsos, P. vel, hos montes, G. sic JT. Pi. urbi proximos: ut significet nuncium non longè abesse. Vel, montes dicit, quia inde vox longè latèque exaudiri potest; ideòque præcones eò ascendunt, &c. Vel, alludit ad situm Jerosolymæ, quæ montibus circumdata erat. Vel, ad montes, i. e. ad Judæam; ubi pluri mi montes. Montes intelligit qui sunt in Judæa, vel quibus cingitur Jerosolyma. Pedes, &c. אָפַקְתִּי אֶת אֲשֵׁרֵי אֲשֵׁרֵי [Pedes (Ita eum jam advenientem significat.) evangelizantis, M. P. Mo. JT. Pi. o. Ch. (vel, præconis, Sy. Ar. nuncii, Ca. lati nuncii, Ti. vel, annunciantis, M. V. Calv. tibi, ô Jerosolyma, ô Judæa, cladem Assyriorum, & cædem Regis: annunciantis (vel, promulgantis, JT. Pi. & prædicantis, M. clarâ nempe & sonorâ voce, quum antea nè hîscere auderent: pa- cem, P. &c. i. e. prospera & fausta. Sensus loci, Subito ibunt cursores lætum afferentes nuncium, &c. Vel, pacem in Christo. More Prophetarum à terrenis ad celestia progreditur. Celebra, (vel, Feriare, D. Ti. Age, Ca. Secure age, Festivas duc, M.) Juda, festivitates (vel, ferias, Ti. D. festa, JT. Pi.) tuas] Ità Mo. P. &c. vel, tua, JT. &c. antea propter obsidionem intermissa. Redde vota tua] Sub. Deo; ob cædem inimici. Vota quæ fecisti, si ab Assyriorum metu liberareris. Non, &c. אָפַקְתִּי אֶת אֲשֵׁרֵי אֲשֵׁרֵי [Non ad- det ultra ut transeat (vel, Posthac non transibit, sub. ut vastet te, V. vel, more hostili, ut Joel. 3. 17. Non ultra perveniet, G.) per te (vel, ad te, G.) impius, P. &c. vel, ille nequam, G. Assyrius, qui Deum despexit. U- niversus interit] Vel, accisus est, G. ipse cum exercitu. Gloria Imperii ei ablata est.

CAP. II.

1. **A**scendit, &c. [עלה מפני על פניו] De clade Assyriorum Regisque dixerat. Sequitur nunc prophetia de expugnatione Ninive. Jam designatius modum eum quo eventura est ea de qua egit mutatio explicat. *Ascendit* (i. e. Ascendet brevi, & certissime, suo tempore: vel, *Evauit*, id est, perit; ut Job. 5. 26. Psal. 102. 25. Metaphora à fumo sive vaporibus, qui abeunt in auras. Vel, *Expeditionem facit*, Ca.) *dissipator* (vel, *depulator*, Ca. vel, *dispersor*, P. i. e. Vel, 1. Sennacheribus, qui sc. dispersit Judæos. Sed inepta est hæc expositio. Vel, 2. Medi & Scythæ. Vel, 3. Chaldæus: Nabuchodonosor. *Dissipator*, nempe murorum tuorum; vel, civium, urbe captâ. *וְיָבִי* etiam est *malleus*, Prov. 25. 18. Babylon autem vocatur *malleus totius terræ*, Jer. 50. 23. Solebant porro Reges hujusmodi nominibus appellari. Sic Demetrius dictus *πολιορκής*; *urbium destructor & expuginator* P.) *ante faciem tuam*, P. sim. Mo. Calv. vel, *in prospectum tuum*, M. coram te, V. i. e. palam & manifestè, ut conspicuum sit Dei opus: *contra te*, D. sic G. vel, *contra faciem tuam*, D. Di. Pronomen hic est femininum; ideòque vel ad Niniven refertur, vel certè ad ipsam Assyriam. ¶ *Qui*, &c. [וְיָבִי מְצֹרֵי] *וְיָבִי* plerisque est vel, 1. imperativum; sed tunc esset *וְיָבִי*: vel, 2. infinitivum, à *וְיָבִי*; quod esse potest. Sed malim esse futurum, à *וְיָבִי* *obsidere*. Neque obstat quòd alibi sit *וְיָבִי* per Schurec, ut Cant. 8. 9. & *וְיָבִי* Deut. 20. 19. alibi enim etiam est per Cholem, ut Esa. 11. 13. *וְיָבִי* *non angustabit*: ac notum est in eo ordine conjugationum, in infinitivo *וְיָבִי* & *וְיָבִי*, in fut. *וְיָבִי* & *וְיָבִי*, indiscriminationem usurpari: sic idem est *וְיָבִי* & *וְיָבִי*, *rupes*. [Hinc variant.] *Custodi* (*וְיָבִי*, pro *וְיָבִי*, h. e. infinit. pro imperat. Vel, *Custodiendo*, Mo. Q. in V. i. e. obsidendo; vel, *Ut custodiat*, id est, ut te obsideat: vel, *Servate*, sing. pro plur. Vel, *Obsessum*, Ti. G. vel, *Obsessa est*: vel, *Obsessus est*, nempe dissipator; ut ita *וְיָבִי* construatur cum præcedente *וְיָבִי*: vel potius, dicens, *Obsideamus*, Di.) *munitionem*, P. J. T. Pi. Mo. V. vel, *munitiones*, V. D. vel, *munimenta tua*, G. vel, *urbem vallatam*, Ti. *urbem munitissimam*, Q. in V. nempe Niniven: vel, *munitio*, i. e. munitissima civitas Ninive, ubi Assyrius dissipator sedem Imperii tenebat. Hoc cum præced. & seq. versu optimè convenit: nec repugnat quicquam, nisi quòd *וְיָבִי* & *וְיָבִי* genere discrepant. At nihil Hebræis familiarius quàm enallage generis; præsertim ubi nomen substantivum ad intellectum refertur, ut hoc loco intelligi potest *וְיָבִי* *inhabitant munitiois*, atque is dici obsessus. Vel, *munitionem*; vel, in *munitiois*, *וְיָבִי* pro *וְיָבִי*. Al. *moliens obsidionem*, Ca. *ut ponat custodiam munitam*, M. Alloquitur vel, 1. Judæos; q. d. Revertimini in urbes vestras munitas quas ceperant Assyrii, & custodite eas diligenter, ut soliti estis. Vel, 2. Niniven. Ironia est: qu. d. Custodi contra hunc hostem propugnacula tua, omnia fac & experire: frustra erit. ¶ *Contemplantur* (vel, *Speculare*, J. T. Pi. D. *Considera*, V.) *viam* Id est, *Speculatores mitte*, qui observent per quâ viâ hostes venturi sint. Chaldæus sumpsit & hoc infinitivè, *Speculatum vias*. Venit ut in omnibus viis speculas ponat, nè quis ad se penetret. Al. *Considerate viam*, per quam scilicet venit vos oppugnatum Rex Assyriorum; quia nunquam per illam reversurus est. ¶ *Conforta* (vel, *Instrue*, Ti.) *lumbos* Ità Mo. sim. P. &c. i. e. vires, quæ in lumbis sunt, Job. 40. 11. al. 16. Accingere gladio. Expeditum & paratum te redde ad prælium. Vide 2 Sam. 20. 8. 2 Reg. 4. 29. ¶ *Robora virtutem* (vel, *vires*, D. Pi.) *valde* Congrega exercitus. Auge copias quamplurimum. q. d. Frusta omnia. Simile habes Esa. 8. 9, 10.

2. *Quia*, &c. [וְיָבִי] Hunc versum fateor me non intelligere. Vertam tamen. *Quia*, vel *Nam*, (vel, *Siquidem*, D.) *convertit* (vel, *avertit*, M. Pi. o. sic Ar. *abstulit*, Ti. Calv. nempe per poenam, cujus mox fit mentio: vel, *restituit*, Ch. vel, *quiescere fecit*, Q. in V. *reddidit*, i. e. *repressit*: vel, *reducet*, V. Tar. *reducit*, Di. *וְיָבִי* sapius

neutraliter usurpatur*, pro, *redire*. Interdum tamen active significat, pro, *reducere*, *restituere*, *convertere*; ut Deut. 30. 3. Psal. 126. 1, 4. ubi etiam cum *וְיָבִי* construitur. Dominus *superbiam* (vel, *excellentiam*, sive *gloriam*, sive *majestatem*, V. P. *וְיָבִי* est vox media, & tam *excellentiam* quàm *superbiam* notat. Vel, cum *excellentia*, J. T. i. e. cum Christo, ut Amos. 8. 7. nempe ut stet in posterum cum populo, ac non amplius per te affligat ipsum, sed propter ipsum perdat te, [O Ninive.] *Jahacob*, Mo. Calv. &c. (id est, tribus Judæ, & Benjamin; quæ *Jacobi* nomine peculiariter se vocabant. *Excellentiam Jacobi* vocat, vel, 1. Jerosolymam, ut Psal. 47. 5. confer Psal. 87. 2. Amos. 6. 8. vel, 2. omnia in quibus aliis nationibus præcellebant.) *sicut* (sub. & Ti.) *superbiam Israel*, Mo. M. Calv. D. sim. Pi. Ti. &c. i. e. Decem tribuum: vel, *gloriam*, sive *excellentiam*, Israel, P. D. i. e. Samariam, & allusum est ad historiam 2 Reg. 6. & 7. ut dicat, *Deus reddidit Jerosolymæ statum talem qualis fuit olim Samaria cum à Syris obsideretur, & præter omnem opinionem divinitus liberaretur*. Ità olim existimabam; nunc aliter P. Vel, *juxta majestatem Israel*: q. d. Restituet Dominus Israeli pristinam suam dignitatem jam labefactam ab Assyriis. *Jacob & Israel* pro eodem posuit. *Revocabit majestatem Jacob*, ut fuit olim *majestas ipsius Jacob*. Vel, ut qui sit *excellentia Israelis*, J. T. Sic 2 Sam. 1. 19. Vel, *tanquam excellentia Israelis*. Sensus, Sicut Deus ipse est excellentia Israelis, ita non potest pati ut excellentia perpetuò à Jacobo sive ab Israele exsulet; itaque eam jamjam reducit. [Qui *וְיָבִי* *superbiam* vertunt locum sic explicant:] Ostendit Propheta maturum esse tempus exitio urbis Ninive, quia jam satis superque subacti sunt & humiliati Judæi & Israelitæ. q. d. Quia satis habet Dominus per te hæcenus fregisse superbas cervices Judæ, ut antea Israelis, ut ultra non sit opus te illos affligere. *Avellit Dominus superbiam Jacob, & castigavit Israel* per virgam Assyriorum: quid restat nisi ut virga in ignem projiciatur? Sententia est, Si Deus superbiam Jacob & Israel punivit, &c. quid fiet de Assyriis, quos non diligit ut populum suum? [Alii locum aliter reddunt.] *Ulciscitur enim Jehova adhibitam in Jacobos superbiam, ut dignum est ulcisci adhibitam in Israelitas superbiam*, Ca. *Reponit Deus Assyrio illam superbiam quam ipse in Jacobo & Israele exercuit*, deportando decem Tribus, & obsidendo Hierosolymam. *Superbiam Jacob & Israel* [objective] accipit, pro ea quam hostes adversus eos declararunt. *Quia reddidit—superbiam*, &c. id est, poenam debitam superbæ ac tyrannidi exercitæ per Sennacheribum, &c. ¶ *Quia*, &c. [וְיָבִי] *Quia evacuaverunt* (vel, *Cum evacuerent*, D. vel, *Quamvis evacuaverint*, V. sæpe valet, *quamvis*. Nempe rapinis suis: privaverunt bonis suis. eos (nempe Israelitas) *evacuatores*, sive *evacuantes*, P. Mo. D. Calv. (vel, *depulatores*, J. T. Pi. D. nempe Ninevitæ, sive Assyrii, qui quotannis ferè invadebant terram Israel; qui Judæam vastaverant. Al. *Quia vacuofaciendo vacuofecerunt eos*: planè omnia eripuerunt Judæis & Israelitis. & *palmites*, sive *propagines*, eorum corruerunt, sive perdidierunt, Mo. P. &c. i. e. vel, filios & nepotes; vel, Tribus & familias; vel, bona & opes; vel, oppida & vicos; vel, terræ proventus; vel, ipsos Israelitas, qui radicitus evulsi sunt quoad externam speciem. Tralatio à vineis. Solet autem in S. S. populus Judaicus cum vinea comparari. 3. *Clypeus* (Sing. pro plur. clypei: vel, *Arma*, ut *וְיָבִי* aliquando sumitur: *fortium ejus* (nempe dissipatoris, Nabuchodonosoris. Relativum sine antecedente.) *ignis* i. e. Splendidus & coruscus, auro illitus. ¶ *וְיָבִי* *Ruber*, Ti. G. sim. Mo. P. &c. vel, à sanguine; vel, rubro colore tinctus, ut mos erat antiquis: idque vel ad terrorem hostium; vel, nè manans cruor per discolorum vestem animum simul ipsis demeret, & hostibus adderet. Chaldæos describit, & quomodo ab iis victi sunt Assyrii. ¶ *Viri exercitus* (id est, milites) in, &c. *וְיָבִי* *Vermiculati*, Mo. Calv. V. *induti vestibus vermiculatis*, P. *purpurati*, V. Ti. *coccinati*, J. T. Pi. G. *coccineis amicti*, D. sim. M. Utrùm armis, an vestibus? Tali sago mut-

vel *Huffab*, (sub. regina, P. Ca. Nomen hoc erat Regi-
 nae Assyriorum², sic dicta, vel, quod *astaret* sponso suo
 Regi, ut Psal. 45. 10²; vel, quod firma staret, ac prius
 quicta domi desideret^b. Vel, *Et Nisibis*, quæ scribeba-
 tur Assyriis נִסְבִּי, ut ex Stephano discimus, qui *cumu-*
lum interpretatur. Huic nomini additur hic articulus
 demonstrativus, qu. d. *Illæ Nisibis adeo prædicata*^c. Vel,
Et quæ obfirmata fuit, M. Putant per נִסְבִּי intelligi *pa-*
latium, Regiam, vel firmum aliquod præsidium quod in-
 superabile videbatur^d. *Et quæ stabat solida*, vel firma,
 i. e. quæ prius in deliciis suis sedebat, & latebat in pa-
 latio; ut referatur ad Reginam, cui sequentia con-
 gruunt: quanquam malim sub persona mulieris hic de-
 scribitur & sortem Regni*. Vel, *munitio firmissi-*
ma, Ti. Vel, *Et constitutum est*, Di. vel, *Constitutum au-*
tem erat, vel *Confirmatum erat*, sub. palatium, vel tem-
 plum: i. e. Steterat jam longo tempore in summa pa-
 ce ac felicitate^f. Al. *Et substantia*, o. simil. Ar. Al.
Consistere jubebitur (ab hoste) unusquisque, nempe As-
 syriorum, qui conabitur effugere^g. Vel, *Et statione po-*
sita, JT. à Scythis Assyriam obtinentibus^h.) *capri-*
va ducta est, Mo. P. sic G. simil. Calv. Ca. Di. (Id est
 נִסְבִּיⁱ). Vel, *deportabitur*, JT. Tar. vel, *migrare jube-*
bitur illa, scil. Ninive, i. e. incolæ ejus. Pronomen au-
 tem illa continetur in forma verbi, quod est gen. foem. f.
 Vel, *revelata*, live *revelata*, est, vel *erit*, V. D. sim. M. in
 publicum producta ex gynæceo^l, vel thalamo suo, ubi
 latere solebat^k. Vel, *& revelabitur turpitudine Ninives*,
 vel, *& patebit Ninive hostibus*^l. Vel, *denudata est*, Ti
 ornamentis suis^m.) *jussa est ascendere*, P. Mo. Calv. sub.
 currum, P. vel, *jubetur ascendere*, Babylonem versus ab-
 ducta plebsⁿ. Vel, *deducetur*, JT. *progređi jubebitur*, Pi.
deportabitur, Di. *abducta fuit*, ad verb. *ascendere facta*
fuit, id est, in curru collocata, atque abducta in exili-
 um^o. Vel, atque *evanescet*, i. e. evertetur P. atque ex-
 cisa, M. atque *jublata*, Ti. ¶ *Et, &c.* נִסְבִּי וְנִסְבִּי
 נִסְבִּי וְנִסְבִּי ¶ *Et ancilla*
 (vel, *pedisequa*, Ca. i. e. vel, nobiles & principes foemi-
 nae^q, live uxores^r; vel, oppidula & vici, h. e. eorum
 incolæ^s;) *ejus* (vel, *cum ancillis suis*, JT.) *deducentes*,
 Mo. D. (vel, *minabantur*, G. ex Vulg. i. e. agentur pec-
 corum ritu; nam eo sensu id verbum sæpe usurpat
 Hieronymus^t: vel, *ducebant*, P. *deducunt*, Pi. Di. sub.
eam, P. D. Pi. Di. vel, *quæ ducebant se mutuo*, M. vel, *com-*
itantibus, JT. vel, *ducuntur*, Ca. juxta vocem, vel *cum*
voce, vel *cen voce*, columbarum. Mo. D. Pi. V. sim. M. JT.
 Ca. (sub. *ingemiscabant*, M. Al. *gementes ut columba*, P.
 vel, & vox ejus, live earum, erat *ut vox*, live *gemitus*,
 columbarum, He. in V. Vide Esa. 38. 14. & 59. 11^v.)
percutientes, vel *tudentes*, (vel, *quæ tympana pulsan*, JT.
 vel, *pro tympano pulsan*, Pi. ad verb. *tympanizantes*;
 nam נִסְבִּי *tympanum*: vel, *plangentes*, Calv.) *pectora*
 (vel, *super corda*, Mo. G. *super pectora*, Calv.) *sua*, P. M.
 Ca. &c. vel, *cor suum*, i. e. pectus^y: vel, *ex animo* (Heb.
 corde, Jun.) suo, JT. Al. *Ancilla autem istius imitantur*
vocem iururum, & suis pectoribus *peritunduntur*, Ti.

8. *Ninive quasi piscina aquarum*] Ita JT. Di. P. &c.
 sub. fuit, JT. Di. Sic dicitur, vel, i. à multitudine o-
 pum², & civium³; quia supra modum populosa: nam a-
 quæ populi^b, Esa. 8. 7. Apoc. 17. 15^c. *Piscina aquis ac pi-*
scibus abundat, & in eam rivi confluunt^d. Vel, 2. pro-
 pter aquas eam ambientes. Ante ultimum excidium,
 Ninevitæ, ut hostem à moenibus arcerent, fossas urbi
 circumjecerant, quas, deductis eò fluminibus, aqua replê-
 runt^e. Vel, 3. quod separata esset à reliquo mundo, &
 ripis munita. Vel, 4. quod cives ejus otiosè, delicatè ac
 facillè viverent, ut pisces in piscina^f. Vel, 5. quod aliunde
 in eam illati sunt homines bello capti^g. ¶ *Aquæ*, &c.
 נִסְבִּי אֲשֶׁר הָיוּ אֲשֶׁר הָיוּ ¶ *Aquæ ejus*, LXX. Ar. Vulg. & *inter aquas est*,
 Sy. *carens aqua*, Ca. [quali à נִסְבִּי aquæ. Alii, à diebus
 suis, M. vel, *ab antiquo fuit*, Ti. à diebus (sub. antiquis, P.
 D. Ch.) ipsa, Mo. sic Calv. vel, *est*, live *fuit*, Ch. P. i. e. à
 longo tempore^h. Quia Scriptura sæpe utitur hac for-
 mæ loquendi, omisit hic alteram dictionemⁱ, vel נִסְבִּי
 quæ legitur Esa. 23. 7. Mic. 7. 20. vel נִסְבִּי *seculi*, quæ
 est Mic. 7. 14^l. Maxima erat antiquitas hujus urbis^m,
 Gen. 10. 11ⁿ. & Imperii. Antiquitas autem & robur
 & auctoritatem Regno conciliat^o. Al. *ex quo tempore*
est, vel *fuit*, JT. Pi. Di. Hebr. אֲשֶׁר הָיוּ quibus est, Pi. à

diebus ipsius, i. e. quibus ipsa fuit^p. ¶ *Ipsi vero* (id
 est, *aquæ*, live populi. נִסְבִּי est masculinum^q. Vel, ci-
 ves^r; Ninevitæ^s.) *fugerunt*] Vel, *fugient*, Pi. &c. ca-
 ptâ urbe^t: præ metu, & diffili viribus suis. q. d. Non
 tantum cædentur ab hostibus, sed spontè fugient^v.
 ¶ *State, state*] Ita Mo. P. &c. q. d. Gradum hñtite, &
 viros vos præstate patriam defendendo. Hæc dicuntur,
 vel, ironicè à Propheta: vel, à civibus iis qui judicabant
 honestius esse occumbere, quàm patriam indefensam
 relinquere^x. Ellipsis hic est^y; [quam sic supplent:]
 Et ad vocem *State*, &c. M. Etiam si clametur eis, *Sta-*
te, &c. G. Dicens, (vel, Quumque dicetur, nempe à Me-
 dis & Scythis^z.) *Consistite*, &c. JT. Pi. Dicunt, *State*, &c.
 P. sim. Sy. *Obstite*, &c. Ch. ¶ *Et non*, &c. נִסְבִּי
Et non respiciens, Mo. sim. P. M. Ti. G. D. &c. *At nemo*
potest facere ut respiciant, Di. Cùm revocarentur, nè
 semel respexerunt, nedum à fuga reversi sunt^a: tanto
 cum pavore fugiunt^b. Al. *Nullus avertet*, JT. Pi. sub.
 eos, Pi. *Non erit ullus qui possit eos resupinare*, ex fuga re-
 trahere, aut, saltem efficere ut, facie retro conversâ, ad
 hunc inclamantem respiciant aut redeant^c.

9. *Diripite* (sub. igitur vos, Ti.) *argentum*, &c.] Vos
 Medi & Scythæ^d: Babylonii, quos quasi in re præsentè
 alloquitur^e. Sunt verba vel, i. Prophetæ^f, in perso-
 na Dei, ad Chaldæos^g. Apostrophe ad victores^h. Vel, 2.
 Chaldæorum (vel ducumⁱ, vel militum^k), mutuo sese
 cohortantium ad prædam^l. Hoc dicit, ut fideles sci-
 rent hoc regi providentiâ Dei: neque enim Chaldæi
 huic Dei mandato paruerunt, sed tantum arcano impul-
 su moti sunt^m. ¶ *Et non*, &c. נִסְבִּי
 נִסְבִּי ¶ *Et* (vel, *Nam*, Pi. Di. sic P. M.) *non* (vel,
 nullus, Pi. subaud. est, P. M. Pi. &c.) *finis preparationis*,
 M. V. Calv. sim. Mo. (sub. opum, V. Vel, *apparatus*, V.
 Di. D. Pi. *huic*, vel *isti*, Pi. D. i. e. nummis apparatis
 live congestisⁿ, vel ad luxum^o, vel ad usus necessarios^p:
 vel, *thesaurorum*, Ch. in V. *divitiarum*, P. Assumpserat
 enim omnes gentium opes; ut milites hic ad saturita-
 tem prædari possint^q. Al. *Quorum*, auri & argenti, nul-
 lus est finis in ponderando. Olim nummi pendì solebant:
 unde *impensa*, & *expensa*^r. Al. *Reposita enim opibus nul-*
lus est modus, Ti.) *gloria* (vel, *honorabile*, V. vel, *supel-*
lex ejus pretiosior est, P. vel, *magnificentia*, nempe opum
 Ninives^t: vel, *ornata est*, M. Ti. ut נִסְבִּי sit participi-
 um^u: vel, & *gloria*. נִסְבִּי in נִסְבִּי influit etiam in
 נִסְבִּי, quam vocem per asyndeton jungo cum præce-
 dentibus^v. Vel, *gloriæ isti*, Pi. vel, *splendidissima quæque*,
 Ca.) *præ omni vase desiderii*, Mo. sim. G. V. i. e. Eximia
 supellex quæ in ea est excellentior est omni aliâ su-
 pellectile quantumcunque pretiosa^x. נִסְבִּי comparative
 accipitur^y. Vel, *ex omni*, &c. D. Calv. Nam gloria ho-
 mini ex divitiis, & præcipuè ex supellectili vestitûque
 pretioza^z. Vel, *omnibus vasis*, &c. M. Ti. vel, *omni supel-*
lectile, &c. P. vel, *tam elegantis supellectilis*, Ca. vel, *om-*
nium vasorum, &c. נִסְבִּי in נִסְבִּי genitivum mihi format;
 sicut Jer. 23. 23. Hof. 7. 5. Causa ergo datur cur ad de-
 prædandum se accingere debeant, quia infinita ibi sunt
 spolianda^a. Vel, *consumite omnia*, &c. Ch. [Alii locum
 sic reddunt:] *Et infinitum apparatus istum, gloriam ex*
omnibus, &c. JT. Non laudo. Ferri id posset, si נִסְבִּי
 legeretur^b. *Et non erat finis operimenti* (vel, *modus or-*
namiento, Ar.) *ejus*, o. *aggravati sunt super omnia*, &c.
 o. sim. Ar. *Et quidem infinitus erat ornatus ejus*, immen-
 sa omnia vasa ejus exquisita, Sy.

10. *Dissipata*, &c. נִסְבִּי וְנִסְבִּי ¶ Elegans
 paronomasia^c; & ut in verbis numerus syllabarum,
 ita & oratio, crescit^d. *Evacuata est*, Mo. M. sim. Ti. G. D.
 (vel, *Direptio*, Ca. vel, *Evacuabitur*, P. sic Pi. ad verb.
Vacuitas, V. JT. vel, *Evacuatio*, sub. erit illi, V.) & (vel,
 imò, Pi. & quidem, JT.) *exinanita*, Mo. M. (vel, *rapi-*
na, Ca. *inanita*, G. *evacuata est*, Ti. sim. D. & *exinanie-*
tur, P. sim. Pi. & *evacuatio*, live *exinatio*, V. *vacuissima*,
 JT. Geminatio ista significat vel certitudinem rei^e,
 vel omnimodam evacuationem^f. נִסְבִּי potest esse
 Paül; sed malim nomen esse formæ נִסְבִּי *torcular*. Sic
 נִסְבִּי nomen est formæ נִסְבִּי *quies* &c.) & *interrupta*,
 Mo. vel, *convulsa*, M. *depopulatio*, Ca. *succisa*, vel *inter-*
rupta, vel *desolata*, Q. in D. *exinanietur*, Pi. *exinanita*
 (vel, *destructa*, P.) subaud. erit, JT. P. *lacerata est*, Ti.
 G. sic D. Ninive^h; direptis opibus Regiisⁱ: vel, *nudata*,
 Calv.

Calv. Verbum בלל in lingua Arabica ex iis est quæ actiones contrarias designant: nam & claudere significat, & aperire. Sed & בלל vocatur locus in quo nihil germinat, h. e. locus squalidus & vastus, sitique sentus.

Ufus est hoc verbo Esaias, 24. 1. [¶] Cor (sub. civium ejus, V.) tabescens] Vel, liquefit, Ti. sim. Mo. P. V. &c. præ metu; ut Jos. 2. 11. & 5. 1. q. d. Nihil ipsis fuit animi.

Quod sequentibus signis confirmatur. [¶] Et, &c. וְיָבֹא עָלֵינוּ יְהוָה וְיִהְיֶה כִּי יִבְרַח עָלֵינוּ יְהוָה Et (sub. erit, P. Pi. vel, obvenit illis, G.) collisio (vel, tremor, Ti. D. Deest hic Jod, ut fit וְיָבֹא. Vel, dissolutio, o. Ar. luxatio, Sy. lapsus, Q. in D. sim. Ca. nam וְיָבֹא offendere, labi, impingere o.) genuum,

Mo. P. JT. &c. (ut fit in metu P. Job. 4. 4. Esa. 35. 3. Heb. 12. 12. & Dan. 5. 6. & dolor (vehemens scilicet & acerbis, ut forma vocis duplicata indicat. Vide Esa. 13. 8. & 21. 3. Vel, in valetudo, Mo. infirmitas, Q. in D. cruciatus, Ca. vel, defectio, G. ex Vulg.) in cunctis (vel, omnium, Ti.) renibus, P. Mo. Vulg. ex G. Vide Esa. 45. 1. Ezech. 29. 7. At renes וְיָבֹא dicuntur. Vel, lumbis,

M. Ti. JT. Pi. D. ubi sedes roboris ac virium. q. d. Tota tua vis fracta apparebit. Et animo & corpore erunt dissoluti. [¶] Et facies omnium eorum sicut nigredo (vel, adustio, o. fuligo, Sy.) olla; ita Ar. simil. Ch. וְיָבֹא Contrahunt, vel contrahent, vel contraxerunt, (vel, quasi contraxissent, M.) pallorem, Ca. vel, fuliginem, Mo. vel, olla speciem, Ti. vel, nigrorem, JT. Pi. V. D. &c. sic M. sub. olla, M. præ nimio metu; calore naturalise, ut fit, ad cor recipiente, &c. Ad verb. contraxerunt ollam, D. sic V. quæ וְיָבֹא, & per epenthese inserto, וְיָבֹא. De hac phrasi vide Joel. 2. 6. & confer Esa. 13. 7. 8. Al. redigentur in nigredines, P. Al. וְיָבֹא est à וְיָבֹא, (ornare, vel decorare. Sensus itaque est, Omnes facies contrahent (vel, retrahent, Calv.) pulchritudinem suam; vel, splendorem suum, Calv. Non placet. [Vide dicta ad Joel. 2. 6.]

11. Ubi (sub. nunc, Pi.) est habitaculum leonum? Descriptio Ninives. qu. d. Ubi nunc Regia illa Assyriorum, plena tot gentium spoliis, ut leonum spelunca? Ubi, &c. Verba admirantis; quia incredibile hoc videbatur, &c. Assyrii devotis amarulenter insultat. q. d. Cum hæc contigerint, omnes, ad quos hic rumor pervenerit, tantum aberit ut condoleant afflictis, ut iis vastatis insultent. Perit Ninive, quæ habebat Principes. Leones eos vocat, tum ob dominandi prædandique libidinem; tum ob sævitiam & tyrannidem. [¶] Catulorum, &c.] i. e. Filiorum Regis. [¶] Ad quam, &c. וְיָבֹא אֲרִיָּה לְבֵיתָא וְיָבֹא אֲרִיָּה לְבֵיתָא Quod (vel, Ad quod, M. V. Quid, P. JT. Pi. Ad quæ, Ti.) iuit (vel, divertit, M. se recipiebat, P. sic Tar. sim. Ti. tanquam in locum tutum, leo, Mo. P. M. &c. major leo ibi, Mo. (vel, leunculus, JT. vel, ubi vetulus leo agebat, Pi. vel, leana, M. & leana, P. vel, maritus leana, Ti. sub. & M. Pi. P. vel, sub. ubi degebat, Ti.) catulus (vel, catuli, P.) leonum, Mo. JT. Pi. M. &c. (Asyndeton hic est, ut Hab. 3. 11. Sol luna.) & non (sub. erat, P.) exterrens, Mo. P. &c. sim. JT. Pi. vel, citra ullius depulsionem, M. Coniungo וְיָבֹא cum וְיָבֹא, quæ duo juncta significant ubi, & passim hoc eodem modo se junguntur. Hinc verto, Ubi ambulabat leo, vetus leo, catulus, &c. Ubi versabatur leo, &c. וְיָבֹא est nomen generale; לְבֵיתָא est nomen proprium exitæ ætatis.

12. Leo cepit, &c. וְיָבֹא אֲרִיָּה לְבֵיתָא Leo (sub. inquam, Ti. JT. Pi.) rapiens, Mo. JT. Pi. Ti. (vel, rapiebat, P. vel, qui caperet, G.) in sufficientia (vel, abundanter, M. vel, sufficienter, P. sim. Ti. Ca. JT. Pi. o. Sy. Ar. G. vel, pro sufficientia, V.) catulis suis, Mo. P. &c. (vel, catulorum suorum, V. Al. pro catulis suis, M. V. ut וְיָבֹא fit particula adjectiva, & בֵּיתָא valeat, pro: & suffocans, vel strangulans, (vel, & suffocabat, P. M. vel, ut & G. sim. V. strangularet pecudes in cibum) leonis suis, Mo. Ti. & D. sim. V. Pi. &c. Mos leonum, rapta animalia strangulare. [¶] Prædâ] Vel, rapinâ, Ti. Pi. i. e. animalibus raptis.

13. Et succendam, &c. וְיָבֹא אֲרִיָּה לְבֵיתָא Et (vel, Ut, JT. Pi.) succendam (vel, succendere faciam, Mo.) in, vel cum, fumo (i. e. cum ira; nam fumare ponitur pro irasci: vel, quod malim, combustione tumi, i. e. luculentâ: igne fumante. P. primo impetu, & quasi solo fumo; q. d. simulac flamma coeperit, uno momento: vel, per fumum, M. Ti. vel, usque ad fumum, G. ex Vulg.

ut penitus vertantur in fumum: vel, in fumum, + T. Sy. Pi.) curram (vel, currus, M. G. Pi. nempe, vel Regios; — hic illius arma, Hic currus fuit: vel, falcatos, G. unde pugnabant Principes. Per synecdochen hic designat omnem apparatus belli. ejus, D. JT. Pi. Mo. &c. nempe Ninives. Subita personæ mutatio. Ejus dixit, pro, tuos. [¶] Et leunculos tuos, &c.] i. e. Vel, Principes juniores; vel, milites, in castellis circum-

jectis. [¶] Et exterminabo (vel, ita exscindam, JT. Pi.) de terra prædâ tuam] i. e. Ea quæ filii tui prædati sunt. Efficiam, inquit, ne posthac urbem depræderis, ne ullas terras populeis amplius; vel, ne commercia cum Babylone habeas. [¶] Non audietur ultra vox nunciorum tuorum] Vel, blasphemantium me, ut 2 Reg. 19. 9. vel, edicta ferentium; vide Mic. 7. 11. q. d. Nec amplius imperabis. Nam nuncios mittere, imperantis est. Nunciorum, i. e. præconum & aliorum quibus terrere soles alias nationes, urgendo eas ut dedant se tibi. Vel, legatorum, quos mittebas, & per universum orbem destinabas, vel, ad urbes debellandas, deditionem eis imperans; vel, ad tributa colligenda; vel, ad alia imperia exsequenda. In voce וְיָבֹא ultimum Tzere est loco Camets, in quo quiescit: ut sit pronomen geminum, masculinum pertinens ad Assyrium, & foemin. ad Niniven. Itâ K. At Jonas, grammaticus antiquus, illud Tzere positum vult pro Chiric, & pro, ut scribatur וְיָבֹא. Ego puto additum per paragogen; nam hujusmodi non in Camets solidum, sed etiam in Segol, quiescit, cujus loco hic Tzeri ponitur. Nam de facili hæc vocales permutantur. Al. וְיָבֹא dentium molarium. Quod hic optimè convenit. Nam quum leones arripiunt dentibus prædâ, simul ossa non sine fragore confringunt. Sed & Persæ וְיָבֹא vocant molas.

CAP. III.

1. Væ, (sub. tibi, D.) civitas (vel, civitati, Pi. G. &c.) sanguinum] Vel, sanguinaria, D. &c. Ninive: sic dicta, quia in ea effundi solebat sanguis innocens. Causas exponit ademti Imperii Assyrii. [¶] Univerfa, &c. וְיָבֹא כָּל־כִּשְׁלֵי וְיָבֹא כָּל־כִּשְׁלֵי Tota (vel, Quæ tota, Pi.) mendacio (i. e. fraudibus omnis generis: sub. & P. M. Ti. &c.) rapinâ, &c. P. JT. direptione, M. extorsione, G. laceratione, Ti. lacerato, Pi. D. Tar. i. e. rapto. Tralatio à leonibus qui prædâ captam dilaniant. Vox וְיָבֹא est leonum propria, Psalm. 7. 3. Aq. verit, & αυχενισμός, i. e. juxta Hieron. excruciatione; juxta alios, contumaciâ pervicace. Sym. αποποιμα, i. e. crudelitate, vel severitate. Idem Sym. in alia editione, μελοποιμα, id est, sectionibus carnum, & frustis per membra concisis. [¶] Non, &c. וְיָבֹא אֲרִיָּה לְבֵיתָא Non recedit (vel, amovetur, Tar. וְיָבֹא accipio intransitive, ut Exod. 33. 11. Esa. 46. 7. item Exod. 13. 22. Jer. 17. 8: quanquam & active five transitive occurrat, ut Mic. 2. 3, 4. Job. 23. 12. Sub. ab ea, P.) prædâ, Mo. P. D. vel, prædatio, M. vel, à prædâ; quod forsan rectius, ut & subaudiat. [Variè explicant.] Continenter & sine intermissione prædatur: non resipiscit. Ut à tot seculis coepisti, ita perpetuò continuabis in hac tua tyrannide. Al. In te hostes rapinam exercebunt. A qua non recessit rapina, i. e. quæ semper ex rapto vixit. Indefinente prædâ, Ca. Non amovet rapinam, Pi. JT. Al. Quæ tamen prædâ baudquaquam reportabit, Ti. Non desinit occisio, Ch.

2. Vox flagelli] In manu hostis, equos agitantis, tibi supervenit. Elegans hypotyposis adventantis exercitus. [¶] Et vox (vel, sonus, Pi.) impetus, &c. וְיָבֹא רָעַשׁ Commotionis (vel, strepitus, M. vel, impetus agitationis, V. vel, stridentis, Ti. circumvolitantis, G.) Tar. rota, Mo. JT. Pi. G. &c. vel, rotarum, sub. currum salcatorum, V. [¶] Et, &c. וְיָבֹא אֲרִיָּה Et equi (vel, equus, M. Ti. equorum, P.) sonipedis, Mo. sic D. qui pedibus terram quatit, atque ita sonum edit. Vel, concutientium, P. fremens, M. sic Ch. currens, Ar. ambulans, Sy. persequentis, o. salax, Ti. Quæ mira verberio, Vel, quadrupedantis.

pedantis, Ca. G. Boot. Anglicè, galloping, Boot. Nam *Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum* 2. Vel *currentis*. Hanc versionem probant, 1. quòd conjungitur equus *𐤒𐤒* cum curru subsiliente: 2. collatio Joel. 2. 4, 5. ubi, ut h. l. cum *curribus subsultantibus* jungitur equus *currens*, *𐤒𐤒*, currere, posito pro *𐤒𐤒*: 3. mos Prophetarum, ut, de hostium adventu agentes, equorum perniciatē extollant. Vide Jer. 4. 13. & Habac.

1. 8^b. ¶ *Et, &c.* [וְיִרְדְּבָה מְרִקָּה] *Currâsque sa-*
lientis, JT. Pi. Ca. sim. Mo. P. M. Ch. Boot. V. D. præ
celeritate, quâ videtur saltare ^c: cùm citato cursu &
rapidè fertur ^d. Vel, *ferventis*, ^e. Sub. *futurus est*, JT. vel,
sub. *audietur*, Pi.

3. *Et equitis, &c.* וְכֶרֶב וְכֶרֶב חֲנִית [*Equer* (vel, *Equitis*, Mo. G.) *elevans*, vel *erigens*, (vel, *inducens*, JT. *attollet*, Pi. *attollentis*, G. sim. Mo.) & (vel, *deinde*, Calv. vel, *tum*, G. D.) *laminam* (vel, *lamina*, Mo. vel, *splendentis*, o'. *coruscans*, Ar. Ch. *aciem*, G. *flammanthem*, JT. Pi. D. *micantem*, P.) *gladii*, vel *ensis*, V. M. o'. G. (vel, *gladium*, JT. Pi. P. D. qu. d. *gladium tersum* ac *lucidum*. Confer Gen. 3. 24*. *Flamma gladii*, pro *gladio flammante*: ut, *viriditas herbe*, pro *herba viridi*; &, *seelus viri*, pro *viro scelesto* f. *Laminam ensis* vocat *ferrum ensis* g.) & (vel, *tum*, G. D.) *fulgurantem* (vel, *fulguris*, Mo. *fulgur*, M. G. *coruscam*, JT. Pi. D. *fulgentium*, o'. vel, *spiculum*, D.) *hastam*, V. P. JT. Pi. D. vel, *hastæ*, Mo. G. M. vel, *armorum*, o'. sic Ar. *Fulgurantem hastam* intelligit *ferrum hastæ*, à splendore. q. d. Alii tenebunt manibus enses evaginatos; alii, hastas sive lanceas fulgentes. Describit enim qualiter se habeant milites dum eunt oppugnatum aliquam urbem, & quæ illic faciant h.

4. *Propter* (vel, *Hæc fient propter*, Pi.) *multitudinem fornicationum*] i. e. Vel, 1. cultuum idololatricorum, Regum maxime, ut Nini & Beli, de quibus Curtium vide °. Vel, 2. artium, quibus usa finitimis persuadebat optimè coli Numen ritu suo P. Vel, 3. blanditiarum in emendo q. ¶ *Meretricis thesauri* de

Quæ eas cogens secum in aciem exire, vendidit sive
 objecit hosti, ab eo macandam 7. *et vendere* metaleptice T.
 hic ponitur, pro, *in possessionem tradere*, tanquam vendi-
 tum 2. Quæ docuit alias gentes maleficia sua, atque Tar.
 ita fuit in causa ut Deus eas hostibus traderet in præ-
 dam 3. Quæ propter scelera sua efficit ut Assyrii & alii Me-
 veniant in potestatem aliorum, quasi eos venderet b. b V.
 Al. *Quæ mancipavit, &c.* Quia receptissimus transfe-
 rendæ proprietatis modus est venditio, ideo quicquid
 alicui, etiam rei, mancipatur, ei *vendi* dicitur, ut pater
 Jud. 2. 14. 1 Reg. 21. 25. Exemplum ejus quod hic di-
 citur vide 2 Reg. 16. 10. ¶ *Et familias in male-* † G.
ficiis suis] i. e. Mancipavit nationes artibus suis magi-
 cis; fecit ut eas addicerent e.

5. *Et revelabo* (i. e. revelando injiciam ^d: vel, rete- ^d V;
gam, JT. Pi.) *pudenda*, &c. [שְׂוִיךְ עַל פְּנֵיךְ] *Fimbrias*
(i. e. imam vestem *); *tuas* (i. e. tunicae tuae ^f: vel, ti- * G. sim. No.
^h bi, Ti. sub. *replicans*, JT. Pi. & sub. *cas*, Pi.) *in* (vel, su- V.
^h pra, Ti.) *facie tua*, P. M. vel, *faciem tuam*, Ti. JT. Pi. V. ^f Pi.
D. i. e. reducam usque ad caput. *Fimbrias*, i. e. puden-
da. Non *retegitur* propriè fimbria, sed id quod tegit.
Vide Jer. 13. 22, 26. Ezech. 16. 37 ^e. Sensus, Ostendam ^e D.
omnibus quæ sis, ut te detestentur ^h. Afficiam te maxi- ^h Me.
mo probro, quale hoc est ⁱ. Tractabo te non ut matro- ⁱ V. sim. D.
nam, sed ut meretricem. Vide Esa. 47. 2, 3 ^k. Excutiam ^k V.
vobis totum illum splendorem quo nunc gloriamini.
Solent meretrices vestitûs elegantiam affectare, &c. ^l Calv.
[Ch. locum sic reddit, *Ac patefaciam confusio- nem sce-*
leris tui in vultum tuum.] ¶ *Ostendam gentibus*
audaciam tuam] i. e. Pudenda tua ^m: flagitia & impo- ^m V; sic
rituras tuas ⁿ, quibus eas circumvenisti ^o.

6. Et proficiam super te abominationes; sic Mo. P. o.
 [שְׂקִיצִים] Abominanda, M. simil. D. JT. Pi. Stercora p:
 quæ conjici solent in meretrices infames q. Sordes, Ti.
 Sy. Inquinamenta : i.e. Reddam te turpem & foetidam
 ac sordidam r. ¶ Et, &c. [וַיְבָרֶךְ] Et te vilipendere v.
 faciam, Mo. vel, inhonorabo, M. vel, vilem reddam, Ti. + D. sim.
 fim. Pi. vel, turpitudine afficiam, JT. contumeliis affici- Calv. Tars.
 am, P. cadaveribus inquinabo, V. conspurcabo, five sedabo :
 nam [וַיְבָרֶךְ] spurcities : h.e. Res foedas in te conjiciam t. D.
 ¶ Et ponam te in, &c. [וַיְבָרֶךְ] Tanquam stercus, Mo. M.
 ex He. V. D. Calv. i.e. ut homines te habeant pro ster-
 core ; h. e. non solum vilipendant, sed etiam fugiant ac
 detestentur v. וַיְבָרֶךְ ergo idem quod מְרֵאָה Levit. 1. 16. v D. prov.
 Soph. 3. 17. Tanquam inquinamentum, vel rem turpem, 2. 5. 62.
 P. M. Al. in despectionem : nam רֵאָה est, despicere, ut in D. ib. ex
 Job. 41. 25. al. 34. Cant. 1. 6. Al. ut (vel, in, o. D.) exemplum, K.
 D. ex o. vel, specimen, Ar. speculum, JT. Pi. Sed speculum est z D. ib.
 רֵאָה, non וַיְבָרֶךְ. Vel, spectaculum, G. sic Ti. ostentui, Ca. d D.
 Hoc est quod alii dicerent, מַדְּאַלְעִיוּם אֲנִי, (publicabo, vel
 traducam, te b.) Edam in te exemplum ac maledictionem b G.
 (Matt. 1. 19.) vindictæ & maledictionis meæ, &c c: ut c Tar.
 scilicet, quoties de magnis peccatis d aut de magno sup- d Mc,
 plicio narrabitur, statim in exemplum adducaris *. * Me. Tar.

7. *Qui viderit te refliet, &c.* [וְיָדָר בְּמַךְ] *Vagabitur* ^{Mc. Tar.}
(vel, fugiet, D. sic Ti. *elongabit se*, M. sic P. vel, *recedent*,
V. sic Ca. *subducent se*, V.) à te, Mo. fim. JT. Pi. Con-
spectum tuum de industria effugiet f. Signum hoc hor- ^{f Tar.}
roris & odii g. Stupefactus tantâ calamitate fugiet, nè ^{g Calv.}
aliquo modo ejus particeps fiat h. ¶ *Quis, &c?* ^{h Mc.}
[מִי יִדָּר בְּמַךְ] *Quis condolebit, sive condoleat, ei?* Mo. P. G.
JT. Pi. Ch. Sy. fim. M. Ca. o. Ar. Id autem significari de-
jecto capite solebatⁱ. Hanc versionem rejeci, quia con- ^{i G.}
dolere possumus, ut tamen nè pedem quidem movea-
mus consolandi causâ, nedum labia^k. *Quis ejus gratiâ* ^{k D.}
iter suscipiet? Ti. vel, *Quis movebit ei?* D. Tar. sub. caput,
D. ex Hi. At hoc irradientium erat, Jer. 18. 16^l. Vel, sub. ^{l Idem.}
labia, D. Tar. Ellipsis usitata in Scriptura^m; ut Job. ^{m Tar.}
2. 11. & 42. 11. Jes. 51. 19. Jer. 15. 5. & 16. 5. Plenè
autem legitur נִדָּר שְׂפָתַי, *motio labiorum*, pro conso-
lationeⁿ. ^{n D.}

8. Numquid, &c? [הֲיִטְבִּי מִנָּה אָמֹן] Num (vel, Cur, G.) melior, vel praestantior, (i. e. melioris fortis aut conditionis, i. e. fortior °: vel, bona, Mo. melius, J. T. Pi. D.) es ° v. (vel, eris, Ca. vel, esset, G. vel, tecum eris, D. esset tibi, J. T. esse deberet tibi; Heb. benefaceres, Pi.) à (vel, pra. Mo. Pi. quàm, J. T. Pi. &c.) No Amon? Mo. Ti. Calv. Quæ אָמֹן מִנָּה, Hamon-No, Ezech. 30. 15. & אָמֹן מִנָּה, Amon de No, P. B. I. 1. Jer. 46. 25 P. [ubi à nobis congesta vide, nè hic repetere 6. cogar.]

cogar.] Vel, Alexandria (vel, Diospolis, Ca. vel, No, JT. Pi. G. civitate No. P.) populosa? M. Pi. D. sim. P. [מִצְרַיִם, pro [מִצְרַיִם], ut Jer. 52. 15. 9: nam literæ מִצְרַיִם facile permu- tantur. Vide & Jer. 46. 25. Vel, nutriti? Q. in D. At nutritrix est מִצְרַיִם, non [מִצְרַיִם]. Vel, nutriti populum? G. vel, nutriti? JT. Tar. quæ est quasi mater & nutritrix to- tius Egypti. Non placet. 1. Tum dixisset מִצְרַיִם, nam urbium nomina fœminina sunt. 2. Epitheton illud urbi non congruit. Hebr. multitudinis? genitivus ad- juncti. Sic Esa. 9. 1. Galilea gentium. Vel, Ammonia? i. e. quæ Jovi Ammonio dicata est. Non posse hîc מִצְרַיִם per appositionem accipi liquet ex Jer. 46. 25. ubi dicta vide t. [Sed quis locus hîc designatur?] Resp. 1. Alexandria. No fuit in Pharo, apud quam postea con- dita Alexandria. Olim No dicta. Obj. At hæc urbs nondum condita erat. Resp. Nomen hîc, ut & Jer. 46. v. 25. per prolepsin positum est. Sed constat & stru- cturam & excidium rē No-Amor præcessisse Nahumi- scriptionem: alioquin eo exemplo non terruisset Nini- ven; nec similitudines, sumi solent nisi à rebus notis. Resp. 2. Diospolis. Favet quidem etymologia nomi- nis: nam No habitationem sonat, i. e. מִצְרַיִם; Amor autem est Jupiter lingua Egyptiæ, teste Herodoto. Sed obstat fitus. [De quo vide ad Jer. 46. 25.] Quam vasta fue- rit hæc urbs, nempe Diospolis, sive Thebæ Egyptiæ, pa- ret ex centuin ejus portis, quarum singu læbelli tem- pore ducenos currus fuderunt, teste Homer. Il. 1. Hæc urbs, cum diu floruit, tandem vastata est per Nabucho- donosor, (de quo hîc loquitur;) iterum tamen habi- tanda, juxta Jer. 46. 26: quod & contigit. Sed eadem deinceps triplici clade tandem prorsus eversa est; 1. à Poenis, 2. à Cambyse, 3. sub Augusto à Cornelio Gal- lo, teste Ammian. Marcell. l. 17. Quæ habitat, (vel, sedet, D. vel, sita est, P. D.) in fluminibus. Vel, in- ter flumina, P. sic Pi. &c. Quæ alluitur fluminibus. Vel, quod plura flumina per eam & circum eam fluant; vel, quod Nilus in plures alveos divisus mediam urbem secat, & quasi plures fluvios efficit. Aut, flumina dicit de uno Nilo. Aquæ in circuitu ejus. Aquæ & paludis maximæ, & maris in ea desinentis, teste Plu- tarcho in ejus loci descriptione. Homerus, Νῆκος ἐπι- τα, &c. (Insula quedam est ante Ægyptum posita, quam Pharon vocant.) Strabo l. 17. de Alexandria, Ἀφρικου- σὶν τῇ γῇ ἐστὶ τὸ χωρίον διὸ καλεῖται, &c. Duo maria locum undique alluunt; Ægyptium à Septentrione, lacus Mareotis à meridie. Eam Nilus multis fossis implet, &c. Cuius, &c. מִצְרַיִם. Cuius antemurale (vel, propug- naculum, Ti. præmunitio, JT. Pi. vel potius fossa; quia cor- pus Jezabel laceratum dicitur fuisse à canibus in מִצְרַיִם fossa. sub. est, vel erat, P. M. JT. Pi. &c.) mare, Mo. P. &c. At sic מִצְרַיִם diceretur in forma absoluta, non מִצְרַיִם in for- ma constructa. Verto itaque, Quæ est antemurale mari. Bene cohæret cum seq. cuius murus est à mari. Si enim mare est murus urbis, urbs certè est antemurale maris. Vel, veritas, Quæ est robur maris, i. e. quæ, ad mare sita, robur magnum mari exserit. Antemurale, i. e. munitio, aut murus, aut robur. מִצְרַיִם hîc cum Jod epenthetico, pro מִצְרַיִם: sic & מִצְרַיִם. Aut est מִצְרַיִם pro מִצְרַיִם. Sensus loci, Quæ ad Nilum sita est, & præter ejus septem alveos, mare Rubrum ac Mediterraneum habet pro vallo nat- urali. Al. Cuius divitiæ (Id מִצְרַיִם 1.) mare, (ex merci- bus mari advectis: erat enim hoc emporium celeberr- imum Orientis.) aquæ muri ejus, G. ex Vulg. Difficiles enim oppugnatu urbes in mari & magnis amnibus sitæ. 9. Æthiopia (quæ maximo exercitu instructa. Vide 2 Par. 14. 9. & 16. 8. Heb. חִשׁוּ, Chus: non Æthiopia, quæ ab ea procul aberat; sed Arabia Chusæ, quæ opem tulit Ægypto adversus Nabuchod. Vide Jerem. 46. 9. item Ezec. 30. 6, 9. fortitudo (vel, robur, D.) ejus. i. e. Opulentia ejus, per merces Nilo ferente ad- vectas. Ità desideratur Mappic in מִצְרַיִם. Dicitur e- tiam מִצְרַיִם in statu absoluto. Hoc Hebræis magis pla- cuit, qui legunt, robur erat, sub. ej. Potest legi, Chus va- lida, i. e. numerosa, ut Mic. 4. 3. Et, &c. מִצְרַיִם. Et Ægyptus, Mo. M. Ti. &c. & non, vel nec, (sub. est, vel erat, M. P.) finis, Mo. P. M. sub. populi ejus, P. vel, sub. roboris ejus, M. Vel, denique nullus finis, locorum & fœderatorum; vel, copiarum quas ex iis accipere poterat. Vel, non est finis, i. e. non hæc ste-

tère ejus urbis, commercia. Vel, infinitæque gentes, * G. JT. Pi. vel, supra modum validum, [nempe, robur, quod præcessit,] Ti. Al. Ægyptii infiniti, Ca. D. BP. i. e. cu- jus est infinitus populus. Notum est pro מִצְרַיִם sumi. Mela de Ægyptiis, Viginti millia urbium Amasi regnan- te habitaverunt. In Ægypto fuisse 700 hominum myriadas. D. testatur Josephus Belli Jud. 2. 16. Africa] Vel, * BP. ib. tota; vel potius, ea ejus pars quæ Ægypto & Libyæ con- termina est. Phut D. &c. Ea est vel, 1. Li- bya. Sed ea hîc sequitur. Vel, 2. Mauritania; cu- jus fluvius usque in præsens Phut dicitur, omnisque circa eam regio Phutensis. Al. Putai, JT. Pi. Et Libyes. Iræ JT. Pi. BP. &c. Et maximè viciniore Li- byes. Libyes sunt Cyrenaici & Marmarici Ægypto propiores. Hi omnes populi auxerunt urbis illius divi- tias. Libyæ provinciæ duæ erant: Libya sc. Cyrenai- ca, unde mare Libycum dictum; & Libya Æthio- pum. In auxilio tuo] Locutio poetica. Nam à 3. persona ad 2. per apostrophen, indeque iterum ad 3. sermo se vertit. Neque tamen valuerunt te ser- vare. 10. Sed, &c. מִצְרַיִם הָיָה לְנוֹלָה הַלְכָה בְּשָׁבִי Etiam (vel, Et tamen, M. sic Ti. Nihilominus, Pi.) ipsa in transmigrati- one (in transmigrationem, P. Mo. sim. D. in exilium, M. Ti.) ivit, vel abiit, P. Mo. M. &c. (sub. & P. M. Ti.) in capti- vitate, Mo. P. &c. Al. Etiam hæc deportationi, (sub. fuit, JT. Pi. D. vel, sub. erit, D.) abiit in captivitatem, JT. Pi. [Loquitur vel, 1. de re præterita.] Non dubito hanc urbem jam dirutam esse: nisi enim nota & cele- bris fuisset hæc clades, parum appposito exemplo usus fuisset. Jam eversa erat à Nabuch. Non tantum exsules, sed & servi, facti sunt cives ejus, nempe per Æthiops, quorum Rex Sabaco Ægyptum invalit, & valida ibi præsidia posuit, ante Psammitichi tempora, teste Herodoto in Euterpe. Nec mirum est eam post- ea redintegratam fuisse. [Vel, 2. de re futura.] Verbo præterito [abiit] hîc utitur de re nondum gesta, more Prophetarum. Hoc accidisse crediderim per Na- buchod. Sensus est, quod non parcam tam insigni urbi, Alexandria; nec tibi parcam, o Ninive. Par- vuli ejus elisi (vel, illisi, JT. Pi. Ti. D.) sunt. Ad saxa: ut sit in urbibus vi captis. Vide 2 Reg. 8. 12. Psalm. 137. 9. Esa. 13. 16. In capite (i. e. introitu, vel principio: vel, initiis, Ti.) omnium viarum, Platearum, Mo. P. M. vicorum, JT. Pi. i. e. Per compita; ibi enim sunt viarum capita, h. e. initia: ad majorem transeuntium terrorem. Et super inclitos (vel, honoratos, Pi. sic D. &c. i. e. vel, 1. senes: vel, 2. cives nobilissimos: vel, 3. alios in dignitate positos: ejus miserunt sortem] Qui mos antiquorum, in distribu- dis spoliis, atque hominibus bello captis. Eos ut mancipia inter se diviserunt. Æthiopes sortem jec- runt de captivis Ægyptiis. est verbum præter. temp. à מִצְרַיִם; ut מִצְרַיִם, à מִצְרַיִם: vel, מִצְרַיִם contractè dicitur, pro מִצְרַיִם. Confixi sunt Constricti (vinci, JT. Pi. Sy. D. Ti. sim. P. o. Ar.) sunt, vel fuerunt, M. Mo. Ca. G. &c. comminuentur, Ch. In compedibus; sic JT. Pi. &c. Catenis ferreis, D. BP. quibus se- manus insertæ sunt. Manich, i. e. xanthodidus, (vinculis manuum,) ut docet Jer. 40. 4. 11. Et tu ergo (Ninive,) inebriaberis] Subaud. af- flictionibus, V. vel, Divinæ iræ poculo. Repleberis per- turbatione animi: inops eris consilii, ut esse solent ebrii, Jer. 25. 16, 27. Et eris despecta] Heb. ab- oondita, Mo. P. M. &c. vel, latitans, JT. Pi. Vel, 1. præ metu hostium. Vel, 2. præ pudore. q. d. Quæ nunc te superbè ostentas, cogèris latebras querere. Vel, 3. tollèris de medio: vel, evanesces, ac ti nunquam fuis- ses; nam abscondi sæpe Hebræis est, in nihilum redigi. Quæres, &c. מִצְרַיִם מִצְרַיִם Quæres (i. e. co- gèris querere: flagitabis, Ch. vel, Tuque desiderabis, JT.) robur (vel, munitionem, Pi. præsidium, Ti. Sy. auxi- lium, Ch. Ar. sic V. D.) ab hoste, Mo. Calv. D. G. sic o. Ch. Sy. Ar. i. e. ab eo qui tibi hostis est clandestinus. Supplex deprecaberis hostes tuos. Salutem ab hoste posces, deditione scilicet. Al. Illi à quibus opem expectas sient tibi inimici. Vel, ob, sive propter, hostem, M. Ti. sic JT. Pi. Calv. D. i. e. ut inimicis resistas. Propter inimicos confugies ad auxilium alienum. Vel, contra hostem, Ca. 12. Mu-

12. *Munitiones tuæ* (castella Assyriæ^k) *sicut*, &c. מִנִּיּוֹנֵי תְּאֵי
 '11] *Ficus* (vel, ut *ficus*, P. Tar. sim. M. Ti. Ellipsis notæ si-
 militudinis, ut Gen. 49. 9, 14. &c.¹) *cum primitivis*, Mo.
 P. D. sub. *fructibus*, D. sic JT. Pi. quales in pretio esse
 & vehementer expeti solent. Vel, & *primitivi*. מִן, cum,
 pro, & ut 1 Sam. 17. 42^m. Vel, cum *ficibus maturis*,
 G. ex Ch. Sensus, q. d. velut *ficus posteriores* & *prio-*
 res, quæ jam pervenerunt ad maturitatemⁿ. ¶ *Si*
 concussæ fuerint, (scilicet *ficus illæ* °,) *cadent* (nempe
 primitivi illi fructus P,) *in os comedentis*. i. e. Ejus qui
 comesturus est illos, ac propterea concutit arborem^q.
 Ità & tu nullo negotio in potestatem Chaldæi venies^r.
 Spontè cadent munitiones tuæ & sine magno impetu^t.
 13. *Populus tuus* (sub. ut, Pi.) *mulieres*. Sic Home-
 rus, Αἰχιδες, & ἄρ' Αἰχιδί. Quod Virgilius sic imita-
 tur, O verè Phrygiæ, neque enim Phryges—^t. Sic &
 de Artemisia Xerxes apud Tzetzem, Οἱ ἄνδρες, &c. *Viri*
mei facti sunt mulieres, & mulieres viri. Vir est nomen
 virtutis, fortem & magnanimum significans. Huic oppo-
 nitur *femina* hic, ut & Jes. c. 3. v. 12^v. *Mulieres*, i. e.
 timidus^z, effeminatus^z, imbellis^z. ¶ *In medio*
tui Emphaticè^z; q. d. ubi deberes te virum præstare.
 Quisque enim, ut proverbio fertur, *in suo nido audax*
 est^b. In visceribus tuis. Etiam si divisus sis ab hoste, &
 in loco tuto, trepidas tamen^e. ¶ *Portæ terræ* i. e.
 Urbium terræ^d, licet munitarum^{*}. ¶ *Vestres tuos*.
 Quibus urbium portæ communitæ erant^f. *Vestres*, i. e.
 robur urbis aut regionis, propugnacula vestra, quibus
 vos putatis tutos, &c. Al. *vestres*, i. e. portas catarractas,
 quas hostis ussit nè essent usui^h.
 14. *Aquam*, &c. מִן מַצֹּרֶיךָ *Aquas munitionis* (vel,
 obsidionis, P. Ti. JT. &c. vel, obsidionalem, Ca. D. propter
 obsidionem, M.) *hauri tibi*, Mo. &c. Cisternas tibi facⁱ,
 unde habeas in obsidione quod bibas^k. Tacitus in
 descriptione Hierosolymorum, Fons perennis aquæ ca-
 vati sub terra montes, & piscine cisternæque servandis
 imbribus. Previderant conditores ex diversitate morum
 crebra bella: inde cuncta, quamvis adversus longum obsi-
 dium. Per irritum ait Deus, Parate omnia quæ adver-
 sus longum obtidium parari solent; nihil illa prode-
 runt, captis formidine animis^l. Ironia est^m. Prædicat
 instare expugnationem Ninives, & conatus ejus irri-
 tos foreⁿ. ¶ *Munitiones* Propugnacula urbis^o.
 ¶ *Intra in* (vel, *Vade per*, Ca.) *lutum* Ità Mo. P. &c.
 vel, cœnum, D. idque subige, ut lateres pares ad mu-
 nitiones reparandas P. Cœno, sive luto, etiam figuli
 utebantur, Jes. 41. 25^q. Al. Abibis in exilium, & ibi
 servies in figulina^r. ¶ *Tene*, &c. מִן מַצֹּרֶיךָ *Tene*
 (vel, *Apprehende*, V. *Instrue*, Ti. *Tracta*, Ca. *Instaura*,
 vel *Refice*, M. JT. Pi. D.) *laterariam*, Mo. vel, *lateriti-*
um, M. *fornacem*, P. *figlinam*, Ca. *fornacem lateritiam*,
 JT. Pi. D. Ut habeas lapides & lutum ad muros refar-
 ciendos^t. qu. d. Præpara tibi omnia quæ necessaria ad
 faciendâ mœnia tua^v. *Fortifica fornacem*, h. e. late-
 res qui prodeunt è fornace: i. e. compinge eos, ut so-
 lidum fiat ædificium^v. Al. *Tene*, i. e. *defende*, *lateri-*
tium opus. Sæpe evenit in magnis urbibus, ut, captâ
 parte, pars aliqua defendatur, structis interioribus mu-
 nimentis. (Vide Jerem. 33. 4, 5.) Quæ quidem muni-
 menta eo tempore maximè fiebant è latere: è qua ma-
 teria & muri erant Babylonis. Ait ergò, Captis jam
 portis aliquibus, recipe te intra nova munimenta è la-
 tere, ascende super illa, & illa defende quantum potes.
 Significat & hanc molitionem brevis temporis & in-
 anem fore. Hæc & alia distinctius possemus interpre-
 tari si haberemus Abydeni Assyriacæ; quæ ut mecum
 quærant studiosos, omnes hortor. Sunt qui dicunt de-
 litescere eum librum Florentiæ^z.
 15. *Ibi* (emphaticè^z; q. d. in munitionibus tuis^z: dum
 ità eris in opere^z) *comedet te ignis* Id est, vel hostis, vel
 pestis, vel ultio Divina^b. *Ibi*: q. d. Etiam si frugaliter
 vivant milites tui, contenti solâ aquâ, & reficiantur mu-
 ri, &c. hæc tamen nihil proderunt, sed cedent in pernici-
 em^c. Sensus horum verborum & proximè sequentium,
 Ibi quoque faces & tela ab hostibus jacta te vetabunt
 consistere. מִן מַצֹּרֶיךָ Hebræis omne teli genus significat, ver-
 titurque & ἄσπες (ferrum,) & λόγχη (hasta^d). ¶ *De-*
torabit te ut bruchus Locum uberem^{*}, olera^f, & om-
 nia terræ nascentia^g. Melius, ut *bruchus*, propter te-

quentia^h. Ut bruchos absomit pluvia, vel tempestasⁱ.
 Locustæ in cibo Syris, sic & bruchi^k. Te taurorum sca-
 rabæorum more consumet, i. e. ut illi conficiuntur & per-
 eunt^l. ¶ *Congregare*, &c. מִן מַצֹּרֶיךָ *Aggravare*
 (vel, *Multiplica*, P. *Numerosum effice* te, JT. Pi. sim. D.
 Etiam si multiplicaveris te, M. *Onera* te hominibus, Ti.)
 ut *bruchus*, &c. Mo. vel, *tanquam bruchus*, &c. Ti. Licet
 ingens fuerit numerus militum quos conduxisti^m, (nam
 milites *bruchus* & *locustæ* nomine designari diximus supra
 Joel. 1. 4ⁿ.) tamen hostibus inferior evades^o. מִן מַצֹּרֶיךָ ac-
 cipio pro מִן מַצֹּרֶיךָ, infinit. pro imperat P.
 16. *Plures*, &c. מִן מַצֹּרֶיךָ *Multiplicasti* (vel, Ità
 ut *multiplices*, BA. 2. p. 458. vel, Et *plures attraxeris*,
 G.) *negotiatores tuos*, Mo. P. Calv. JT. Pi. &c. i. e. Vel,
 1. *fœderatos tuos*, qui sæpe mercatoribus comparan-
 tur in Prophetis^q. Vel, 2. *cives tuos*^r, sive eorum præ-
 cipuos, qui mercatores erant^t: viros tuos præstantissi-
 mos^z; *Principes tuos*^v. ¶ *Bruchus*, &c. מִן מַצֹּרֶיךָ
 מִן מַצֹּרֶיךָ *Bruchus* (vel, ut *melolontha*, JT. Sed *melolontha*,
 Pi. Erunt ut *bruchus*, M.) *grassatus est*, Mo. P. (vel, *ir-*
ruit, JT. Pi. G. °. vel, *simulac grassatus est*, D. vel, *qui*
se diffundit, M. sic Ch. vel, *exspoliavit*, Di.) & *avolavit*,
 Mo. P. Di. vel, & *avolat*, M. JT. Pi. G. vel, *avolat*, D.
 Al. *Bruchum* videlicet *avolantem statim ut impetum cepit*,
 Ti. *Explicabunt se bruchi*, & *avolabunt*, Ca. Ostendit
 morem bruchi, cui deinde comparabit apertius mer-
 cenarios illos milites & mercatores^{*}. *Negotiatores*
 tui sunt veluti bruchi, qui sibi & rebus suis consulunt^y,
 & postea, cùm bellum ingruit, *avolant*^z, solliciti nimi-
 um de mercibus suis^z. Al. Si bruchus denudat agros,
 eoque virore suo quasi exuit, deinde avolat: ità hostis
 negotiatores tuos spoliavit, deinde abiit. Præterita pro
 futuris. מִן מַצֹּרֶיךָ propriè est, *exuere, vestem detrabere*, & *ex-*
spoliare^b; vel, *excursionem facere prædæ causâ*. Hæc alle-
 goriâ innuit Assyrios brevi dispersum iri. Al. Principes &
 præcipui tui grassati quidem sunt, h. e. multas regiones
 spoliarunt, sicut bruchi perdunt segetes; sed avolabunt:
 h. e. idem eventus illis instat qui locustis, momento di-
 spergentur^d. Abibunt tui, ut solent avolare bruchi^t.
 17. *Custodes tui*, מִן מַצֹּרֶיךָ *Principes* (vel, *Majores*, P.
 vel, *Coronati*, vel *Diademati*, Mo. JT. Pi. V. sim. D. Co-
 matuli, Ti. Tar. *Nazarei*, Sy.) *tui*, M. D. V. &c. Egre-
 gii, vel *Eximii*, tui, Calv. ° *commisus tuus*,
 °. *Miscellanea turba tua*, Ar. Nomen hoc Assyriacum est,
 & si Græcis credimus, τοῦ συμμιχθῆος significat, *extraneos*
ex variis gentibus. Sic dicti, ut videtur, quod coronam
 quandam, aut laminam, quod hic posuit Chaldæus,
 [qui locum sic vertit, *Lamine tuæ flammicant*,] gesta-
 rent, per quam à civibus dignoscantur^{*}. ¶ *Quasi*
locustæ Sub. *erunt*, Pi. vel, *erant*, Calv. *Locustæ*; vel, 1.
 quia, locustarum instar, totam terram corruerant^f:
 vel, 2. ob multitudinem suam^g: vel, 3. ob otium igna-
 vum, utpote fruges tantum consumere nati: vel, 4. ob
 metum & fugam; ut locustæ facillè territæ *avolant*^h.
 ¶ *Parvuli tui*, מִן מַצֹּרֶיךָ *Et principes*, vel *duces*, vel
imperatores, (vel, *nobiles*, V. *ingenui*, Ti.) *tui*, Mo. P. M.
 JT. Pi. D. Alterum est nomen Assyriacum, quod ad sa-
 trapam (satrapam) accedere notavimus ad Jer. 51. 27ⁱ.
 Videtur fuisse nomen dignitatis apud Assyrios^k. Pro-
 priè sign. *juniores principes*: compositum est ex מִן par-
 vulus, & מִן, quod idem cum מִן, princeps^l. Sic מִן מַצֹּרֶיךָ
hortus principum apud Hebræos^m. ¶ *Quasi locustæ*
 (vel, *locusta*, Mo. P.) *locustarum* Ità V. M. &c. id est,
 locustæ prægrandesⁿ: ut *Rex regum* est *Rex maximus* °.
 ¶ מִן מַצֹּרֶיךָ תִּדְּרֹבָה dicitur pro מִן מַצֹּרֶיךָ; ut alibi מִן מַצֹּרֶיךָ
fenestra, מִן מַצֹּרֶיךָ P. Al. ut *præfocuris foraminum*, JT. מִן מַצֹּרֶיךָ
foramina denotat^q. Sed hoc probatione eget. מִן מַצֹּרֶיךָ
 Chaldæis *lacus* est, aut *puteus*, non autem *foramen*, quod
 memini^r. In מִן מַצֹּרֶיךָ est terminatio Syriaca, aut regimen,
 ut loquuntur grammatici, pro absoluto, ut Esa. 19. 9.
 & 20. 4. Jerem. 17. 13. & ipsum מִן מַצֹּרֶיךָ est Syriacum aut
 Chaldaicum, quod in versionibus antiquis Exod. 10.
 14. Levit. 11. 22. ponitur pro Hebræo מִן מַצֹּרֶיךָ. Sunt
 tamen qui insecti genus, persimile quidem locustæ, sed
 paulum differens, putant esse, quale est attelabus. Ge-
 minatio vocis multitudinem eximiam denotat^t. Al. ¶ G.
 attelaborum examen imitantur, Ti. [Ca. hoc cum præ-
 ced. sic reddit, *Eximij præsidijque tuis accidit ut*
locustis locustariis.] ¶ *Quæ confidunt* (vel, *castrame-*
 tantur,

^a D. ^b D. ^c D. ^d D. ^e D. ^f D. ^g D. ^h D. ⁱ D. ^j D. ^k D. ^l D. ^m D. ⁿ D. ^o D. ^p D. ^q D. ^r D. ^s D. ^t D. ^u D. ^v D. ^w D. ^x D. ^y D. ^z D. ^{aa} D. ^{ab} D. ^{ac} D. ^{ad} D. ^{ae} D. ^{af} D. ^{ag} D. ^{ah} D. ^{ai} D. ^{aj} D. ^{ak} D. ^{al} D. ^{am} D. ^{an} D. ^{ao} D. ^{ap} D. ^{aq} D. ^{ar} D. ^{as} D. ^{at} D. ^{au} D. ^{av} D. ^{aw} D. ^{ax} D. ^{ay} D. ^{az} D. ^{ba} D. ^{bb} D. ^{bc} D. ^{bd} D. ^{be} D. ^{bf} D. ^{bg} D. ^{bh} D. ^{bi} D. ^{bj} D. ^{bk} D. ^{bl} D. ^{bm} D. ^{bn} D. ^{bo} D. ^{bp} D. ^{bq} D. ^{br} D. ^{bs} D. ^{bt} D. ^{bu} D. ^{bv} D. ^{bw} D. ^{bx} D. ^{by} D. ^{bz} D. ^{ca} D. ^{cb} D. ^{cc} D. ^{cd} D. ^{ce} D. ^{cf} D. ^{cg} D. ^{ch} D. ^{ci} D. ^{cj} D. ^{ck} D. ^{cl} D. ^{cm} D. ^{cn} D. ^{co} D. ^{cp} D. ^{cq} D. ^{cr} D. ^{cs} D. ^{ct} D. ^{cu} D. ^{cv} D. ^{cw} D. ^{cx} D. ^{cy} D. ^{cz} D. ^{da} D. ^{db} D. ^{dc} D. ^{dd} D. ^{de} D. ^{df} D. ^{dg} D. ^{dh} D. ^{di} D. ^{dj} D. ^{dk} D. ^{dl} D. ^{dm} D. ^{dn} D. ^{do} D. ^{dp} D. ^{dq} D. ^{dr} D. ^{ds} D. ^{dt} D. ^{du} D. ^{dv} D. ^{dw} D. ^{dx} D. ^{dy} D. ^{dz} D. ^{ea} D. ^{eb} D. ^{ec} D. ^{ed} D. ^{ee} D. ^{ef} D. ^{eg} D. ^{eh} D. ^{ei} D. ^{ej} D. ^{ek} D. ^{el} D. ^{em} D. ^{en} D. ^{eo} D. ^{ep} D. ^{eq} D. ^{er} D. ^{es} D. ^{et} D. ^{eu} D. ^{ev} D. ^{ew} D. ^{ex} D. ^{ey} D. ^{ez} D. ^{fa} D. ^{fb} D. ^{fc} D. ^{fd} D. ^{fe} D. ^{ff} D. ^{fg} D. ^{fh} D. ^{fi} D. ^{fj} D. ^{fk} D. ^{fl} D. ^{fm} D. ^{fn} D. ^{fo} D. ^{fp} D. ^{fq} D. ^{fr} D. ^{fs} D. ^{ft} D. ^{fu} D. ^{fv} D. ^{fw} D. ^{fx} D. ^{fy} D. ^{fz} D. ^{ga} D. ^{gb} D. ^{gc} D. ^{gd} D. ^{ge} D. ^{gf} D. ^{gg} D. ^{gh} D. ^{gi} D. ^{gj} D. ^{gk} D. ^{gl} D. ^{gm} D. ^{gn} D. ^{go} D. ^{gp} D. ^{gq} D. ^{gr} D. ^{gs} D. ^{gt} D. ^{gu} D. ^{gv} D. ^{gw} D. ^{gx} D. ^{gy} D. ^{gz} D. ^{ha} D. ^{hb} D. ^{hc} D. ^{hd} D. ^{he} D. ^{hf} D. ^{hg} D. ^{hh} D. ^{hi} D. ^{hj} D. ^{hk} D. ^{hl} D. ^{hm} D. ^{hn} D. ^{ho} D. ^{hp} D. ^{hq} D. ^{hr} D. ^{hs} D. ^{ht} D. ^{hu} D. ^{hv} D. ^{hw} D. ^{hx} D. ^{hy} D. ^{hz} D. ^{ia} D. ^{ib} D. ^{ic} D. ^{id} D. ^{ie} D. ^{if} D. ^{ig} D. ^{ih} D. ⁱⁱ D. ^{ij} D. ^{ik} D. ^{il} D. ^{im} D. ⁱⁿ D. ^{io} D. ^{ip} D. ^{iq} D. ^{ir} D. ^{is} D. ^{it} D. ^{iu} D. ^{iv} D. ^{iw} D. ^{ix} D. ^{iy} D. ^{iz} D. ^{ja} D. ^{jb} D. ^{jc} D. ^{jd} D. ^{je} D. ^{jf} D. ^{jj} D. ^{jk} D. ^{jl} D. ^{jm} D. ^{jn} D. ^{jo} D. ^{jp} D. ^{jq} D. ^{jr} D. ^{js} D. ^{jt} D. ^{ju} D. ^{jv} D. ^{jw} D. ^{jx} D. ^{ky} D. ^{kz} D. ^{la} D. ^{lb} D. ^{lc} D. ^{ld} D. ^{le} D. ^{lf} D. ^{lg} D. ^{lh} D. ^{li} D. ^{lj} D. ^{lk} D. ^{ll} D. ^{lm} D. ^{ln} D. ^{lo} D. ^{lp} D. ^{lq} D. ^{lr} D. ^{ls} D. ^{lt} D. ^{lu} D. ^{lv} D. ^{lw} D. ^{lx} D. ^{ly} D. ^{lz} D. ^{ma} D. ^{mb} D. ^{mc} D. ^{md} D. ^{me} D. ^{mf} D. ^{mg} D. ^{mh} D. ^{mi} D. ^{mj} D. ^{mk} D. ^{ml} D. ^{mm} D. ^{mn} D. ^{mo} D. ^{mp} D. ^{mq} D. ^{mr} D. ^{ms} D. ^{mt} D. ^{mu} D. ^{mv} D. ^{mw} D. ^{mx} D. ^{my} D. ^{mz} D. ^{na} D. ^{nb} D. ^{nc} D. nd D. ^{ne} D. ^{nf} D. ^{ng} D. ^{nh} D. ⁿⁱ D. ^{nj} D. ^{nk} D. ^{nl} D. ^{nm} D. ⁿⁿ D. ^{no} D. ^{np} D. ^{nq} D. ^{nr} D. ^{ns} D. ^{nt} D. ^{nu} D. ^{nv} D. ^{nw} D. ^{nx} D. ^{ny} D. ^{nz} D. ^{oa} D. ^{ob} D. ^{oc} D. ^{od} D. ^{oe} D. ^{of} D. ^{og} D. ^{oh} D. ^{oi} D. ^{oj} D. ^{ok} D. ^{ol} D. ^{om} D. ^{on} D. ^{oo} D. ^{op} D. ^{oq} D. ^{or} D. ^{os} D. ^{ot} D. ^{ou} D. ^{ov} D. ^{ow} D. ^{ox} D. ^{oy} D. ^{oz} D. ^{pa} D. ^{pb} D. ^{pc} D. ^{pd} D. ^{pe} D. ^{pf} D. ^{pg} D. ^{ph} D. ^{pi} D. ^{pj} D. ^{pk} D. ^{pl} D. ^{pm} D. ^{pn} D. ^{po} D. ^{pp} D. ^{pq} D. ^{pr} D. ^{ps} D. ^{pt} D. ^{pu} D. ^{pv} D. ^{pw} D. ^{px} D. ^{py} D. ^{pz} D. ^{qa} D. ^{qb} D. ^{qc} D. ^{qd} D. ^{qe} D. ^{qf} D. ^{qg} D. ^{qh} D. ^{qi} D. ^{qj} D. ^{qk} D. ^{ql} D. ^{qm} D. ^{qn} D. ^{qo} D. ^{qp} D. ^{qq} D. ^{qr} D. ^{qs} D. ^{qt} D. ^{qu} D. ^{qv} D. ^{qw} D. ^{qx} D. ^{qy} D. ^{qz} D. ^{ra} D. ^{rb} D. ^{rc} D. rd D. ^{re} D. ^{rf} D. ^{rg} D. ^{rh} D. ^{ri} D. ^{rj} D. ^{rk} D. ^{rl} D. ^{rm} D. ^{rn} D. ^{ro} D. ^{rp} D. ^{rq} D. ^{rr} D. ^{rs} D. ^{rt} D. ^{ru} D. ^{rv} D. ^{rw} D. ^{rx} D. ^{ry} D. ^{rz} D. ^{sa} D. ^{sb} D. ^{sc} D. ^{sd} D. ^{se} D. ^{sf} D. ^{sg} D. ^{sh} D. ^{si} D. ^{sj} D. ^{sk} D. ^{sl} D. sm D. ^{sn} D. ^{so} D. ^{sp} D. ^{sq} D. ^{sr} D. ^{ss} D. st D. ^{su} D. ^{sv} D. ^{sw} D. ^{sx} D. ^{sy} D. ^{sz} D. ^{ta} D. ^{tb} D. ^{tc} D. ^{td} D. ^{te} D. ^{tf} D. ^{tg} D. th D. ^{ti} D. ^{tj} D. ^{tk} D. ^{tl} D. tm D. ^{tn} D. ^{to} D. ^{tp} D. ^{tq} D. ^{tr} D. ^{ts} D. ^{tt} D. ^{tu} D. ^{tv} D. ^{tw} D. ^{tx} D. ^{ty} D. ^{tz} D. ^{ua} D. ^{ub} D. ^{uc} D. ^{ud} D. ^{ue} D. ^{uf} D. ^{ug} D. ^{uh} D. ^{ui} D. ^{uj} D. ^{uk} D. ^{ul} D. ^{um} D. ^{un} D. ^{uo} D. ^{up} D. ^{uq} D. ^{ur} D. ^{us} D. ^{ut} D. ^{uu} D. ^{uv} D. ^{uw} D. ^{ux} D. ^{uy} D. ^{uz} D. ^{va} D. ^{vb} D. ^{vc} D. ^{vd} D. ^{ve} D. ^{vf} D. ^{vg} D. ^{vh} D. ^{vi} D. ^{vj} D. ^{vk} D. ^{vl} D. ^{vm} D. ^{vn} D. ^{vo} D. ^{vp} D. ^{vq} D. ^{vr} D. ^{vs} D. ^{vt} D. ^{vu} D. ^{vv} D. ^{vw} D. ^{vx} D. ^{vy} D. ^{vz} D. ^{wa} D. ^{wb} D. ^{wc} D. ^{wd} D. ^{we} D. ^{wf} D. ^{wg} D. ^{wh} D. ^{wi} D. ^{wj} D. ^{wk} D. ^{wl} D. ^{wm} D. ^{wn} D. ^{wo} D. ^{wp} D. ^{wq} D. ^{wr} D. ^{ws} D. ^{wt} D. ^{wu} D. ^{wv} D. ^{ww} D. ^{wx} D. ^{wy} D. ^{wz} D. ^{xa} D. ^{xb} D. ^{xc} D. ^{xd} D. ^{xe} D. ^{xf} D. ^{xg} D. ^{xh} D. ^{xi} D. ^{xj} D. ^{xk} D. ^{xl} D. ^{xm} D. ^{xn} D. ^{xo} D. ^{xp} D. ^{xq} D. ^{xr} D. ^{xs} D. ^{xt} D. ^{xu} D. ^{xv} D. ^{xw} D. ^{xx} D. ^{xy} D. ^{xz} D. ^{ya} D. ^{yb} D. ^{yc} D. ^{yd} D. ^{ye} D. ^{yf} D. ^{yg} D. ^{yh} D. ^{yi} D. ^{yj} D. ^{yk} D. ^{yl} D. ^{ym} D. ^{yn} D. ^{yo} D. ^{yp} D. ^{yq} D. ^{yr} D. ^{ys} D. ^{yt} D. ^{yu} D. ^{yv} D. ^{yw} D. ^{yx} D. ^{yy} D. ^{yz} D. ^{za} D. ^{zb} D. ^{zc} D. ^{zd} D. ^{ze} D. ^{zf} D. ^{zg} D. ^{zh} D. ^{zi} D. ^{zj} D. ^{zk} D. ^{zl} D. ^{zm} D. ^{zn} D. ^{zo} D. ^{zp} D. ^{zq} D. ^{zr} D. ^{zs} D. ^{zt} D. ^{zu} D. ^{zv} D. ^{zw} D. ^{zx} D. ^{zy} D. ^{zz} D.

3.] & ejusdem pronunciationis. Passim enim apud Orientales W & Y per simplex s efferuntur¹. Al. sic, ¹ Di. ² Jun. Tar. ³ Tar. ⁴ D. ⁵ V. ⁶ G. ⁷ D. ⁸ G. ⁹ D. ¹⁰ G. ¹¹ D. ¹² G. ¹³ D. ¹⁴ G. ¹⁵ D. ¹⁶ G. ¹⁷ D. ¹⁸ G. ¹⁹ D. ²⁰ G. ²¹ D. ²² G. ²³ D. ²⁴ G. ²⁵ D. ²⁶ G. ²⁷ D. ²⁸ G. ²⁹ D. ³⁰ G. ³¹ D. ³² G. ³³ D. ³⁴ G. ³⁵ D. ³⁶ G. ³⁷ D. ³⁸ G. ³⁹ D. ⁴⁰ G. ⁴¹ D. ⁴² G. ⁴³ D. ⁴⁴ G. ⁴⁵ D. ⁴⁶ G. ⁴⁷ D. ⁴⁸ G. ⁴⁹ D. ⁵⁰ G. ⁵¹ D. ⁵² G. ⁵³ D. ⁵⁴ G. ⁵⁵ D. ⁵⁶ G. ⁵⁷ D. ⁵⁸ G. ⁵⁹ D. ⁶⁰ G. ⁶¹ D. ⁶² G. ⁶³ D. ⁶⁴ G. ⁶⁵ D. ⁶⁶ G. ⁶⁷ D. ⁶⁸ G. ⁶⁹ D. ⁷⁰ G. ⁷¹ D. ⁷² G. ⁷³ D. ⁷⁴ G. ⁷⁵ D. ⁷⁶ G. ⁷⁷ D. ⁷⁸ G. ⁷⁹ D. ⁸⁰ G. ⁸¹ D. ⁸² G. ⁸³ D. ⁸⁴ G. ⁸⁵ D. ⁸⁶ G. ⁸⁷ D. ⁸⁸ G. ⁸⁹ D. ⁹⁰ G. ⁹¹ D. ⁹² G. ⁹³ D. ⁹⁴ G. ⁹⁵ D. ⁹⁶ G. ⁹⁷ D. ⁹⁸ G. ⁹⁹ D. ¹⁰⁰ G. ¹⁰¹ D. ¹⁰² G. ¹⁰³ D. ¹⁰⁴ G. ¹⁰⁵ D. ¹⁰⁶ G. ¹⁰⁷ D. ¹⁰⁸ G. ¹⁰⁹ D. ¹¹⁰ G. ¹¹¹ D. ¹¹² G. ¹¹³ D. ¹¹⁴ G. ¹¹⁵ D. ¹¹⁶ G. ¹¹⁷ D. ¹¹⁸ G. ¹¹⁹ D. ¹²⁰ G. ¹²¹ D. ¹²² G. ¹²³ D. ¹²⁴ G. ¹²⁵ D. ¹²⁶ G. ¹²⁷ D. ¹²⁸ G. ¹²⁹ D. ¹³⁰ G. ¹³¹ D. ¹³² G. ¹³³ D. ¹³⁴ G. ¹³⁵ D. ¹³⁶ G. ¹³⁷ D. ¹³⁸ G. ¹³⁹ D. ¹⁴⁰ G. ¹⁴¹ D. ¹⁴² G. ¹⁴³ D. ¹⁴⁴ G. ¹⁴⁵ D. ¹⁴⁶ G. ¹⁴⁷ D. ¹⁴⁸ G. ¹⁴⁹ D. ¹⁵⁰ G. ¹⁵¹ D. ¹⁵² G. ¹⁵³ D. ¹⁵⁴ G. ¹⁵⁵ D. ¹⁵⁶ G. ¹⁵⁷ D. ¹⁵⁸ G. ¹⁵⁹ D. ¹⁶⁰ G. ¹⁶¹ D. ¹⁶² G. ¹⁶³ D. ¹⁶⁴ G. ¹⁶⁵ D. ¹⁶⁶ G. ¹⁶⁷ D. ¹⁶⁸ G. ¹⁶⁹ D. ¹⁷⁰ G. ¹⁷¹ D. ¹⁷² G. ¹⁷³ D. ¹⁷⁴ G. ¹⁷⁵ D. ¹⁷⁶ G. ¹⁷⁷ D. ¹⁷⁸ G. ¹⁷⁹ D. ¹⁸⁰ G. ¹⁸¹ D. ¹⁸² G. ¹⁸³ D. ¹⁸⁴ G. ¹⁸⁵ D. ¹⁸⁶ G. ¹⁸⁷ D. ¹⁸⁸ G. ¹⁸⁹ D. ¹⁹⁰ G. ¹⁹¹ D. ¹⁹² G. ¹⁹³ D. ¹⁹⁴ G. ¹⁹⁵ D. ¹⁹⁶ G. ¹⁹⁷ D. ¹⁹⁸ G. ¹⁹⁹ D. ²⁰⁰ G. ²⁰¹ D. ²⁰² G. ²⁰³ D. ²⁰⁴ G. ²⁰⁵ D. ²⁰⁶ G. ²⁰⁷ D. ²⁰⁸ G. ²⁰⁹ D. ²¹⁰ G. ²¹¹ D. ²¹² G. ²¹³ D. ²¹⁴ G. ²¹⁵ D. ²¹⁶ G. ²¹⁷ D. ²¹⁸ G. ²¹⁹ D. ²²⁰ G. ²²¹ D. ²²² G. ²²³ D. ²²⁴ G. ²²⁵ D. ²²⁶ G. ²²⁷ D. ²²⁸ G. ²²⁹ D. ²³⁰ G. ²³¹ D. ²³² G. ²³³ D. ²³⁴ G. ²³⁵ D. ²³⁶ G. ²³⁷ D. ²³⁸ G. ²³⁹ D. ²⁴⁰ G. ²⁴¹ D. ²⁴² G. ²⁴³ D. ²⁴⁴ G. ²⁴⁵ D. ²⁴⁶ G. ²⁴⁷ D. ²⁴⁸ G. ²⁴⁹ D. ²⁵⁰ G. ²⁵¹ D. ²⁵² G. ²⁵³ D. ²⁵⁴ G. ²⁵⁵ D. ²⁵⁶ G. ²⁵⁷ D. ²⁵⁸ G. ²⁵⁹ D. ²⁶⁰ G. ²⁶¹ D. ²⁶² G. ²⁶³ D. ²⁶⁴ G. ²⁶⁵ D. ²⁶⁶ G. ²⁶⁷ D. ²⁶⁸ G. ²⁶⁹ D. ²⁷⁰ G. ²⁷¹ D. ²⁷² G. ²⁷³ D. ²⁷⁴ G. ²⁷⁵ D. ²⁷⁶ G. ²⁷⁷ D. ²⁷⁸ G. ²⁷⁹ D. ²⁸⁰ G. ²⁸¹ D. ²⁸² G. ²⁸³ D. ²⁸⁴ G. ²⁸⁵ D. ²⁸⁶ G. ²⁸⁷ D. ²⁸⁸ G. ²⁸⁹ D. ²⁹⁰ G. ²⁹¹ D. ²⁹² G. ²⁹³ D. ²⁹⁴ G. ²⁹⁵ D. ²⁹⁶ G. ²⁹⁷ D. ²⁹⁸ G. ²⁹⁹ D. ³⁰⁰ G. ³⁰¹ D. ³⁰² G. ³⁰³ D. ³⁰⁴ G. ³⁰⁵ D. ³⁰⁶ G. ³⁰⁷ D. ³⁰⁸ G. ³⁰⁹ D. ³¹⁰ G. ³¹¹ D. ³¹² G. ³¹³ D. ³¹⁴ G. ³¹⁵ D. ³¹⁶ G. ³¹⁷ D. ³¹⁸ G. ³¹⁹ D. ³²⁰ G. ³²¹ D. ³²² G. ³²³ D. ³²⁴ G. ³²⁵ D. ³²⁶ G. ³²⁷ D. ³²⁸ G. ³²⁹ D. ³³⁰ G. ³³¹ D. ³³² G. ³³³ D. ³³⁴ G. ³³⁵ D. ³³⁶ G. ³³⁷ D. ³³⁸ G. ³³⁹ D. ³⁴⁰ G. ³⁴¹ D. ³⁴² G. ³⁴³ D. ³⁴⁴ G. ³⁴⁵ D. ³⁴⁶ G. ³⁴⁷ D. ³⁴⁸ G. ³⁴⁹ D. ³⁵⁰ G. ³⁵¹ D. ³⁵² G. ³⁵³ D. ³⁵⁴ G. ³⁵⁵ D. ³⁵⁶ G. ³⁵⁷ D. ³⁵⁸ G. ³⁵⁹ D. ³⁶⁰ G. ³⁶¹ D. ³⁶² G. ³⁶³ D. ³⁶⁴ G. ³⁶⁵ D. ³⁶⁶ G. ³⁶⁷ D. ³⁶⁸ G. ³⁶⁹ D. ³⁷⁰ G. ³⁷¹ D. ³⁷² G. ³⁷³ D. ³⁷⁴ G. ³⁷⁵ D. ³⁷⁶ G. ³⁷⁷ D. ³⁷⁸ G. ³⁷⁹ D. ³⁸⁰ G. ³⁸¹ D. ³⁸² G. ³⁸³ D. ³⁸⁴ G. ³⁸⁵ D. ³⁸⁶ G. ³⁸⁷ D. ³⁸⁸ G. ³⁸⁹ D. ³⁹⁰ G. ³⁹¹ D. ³⁹² G. ³⁹³ D. ³⁹⁴ G. ³⁹⁵ D. ³⁹⁶ G. ³⁹⁷ D. ³⁹⁸ G. ³⁹⁹ D. ⁴⁰⁰ G. ⁴⁰¹ D. ⁴⁰² G. ⁴⁰³ D. ⁴⁰⁴ G. ⁴⁰⁵ D. ⁴⁰⁶ G. ⁴⁰⁷ D. ⁴⁰⁸ G. ⁴⁰⁹ D. ⁴¹⁰ G. ⁴¹¹ D. ⁴¹² G. ⁴¹³ D. ⁴¹⁴ G. ⁴¹⁵ D. ⁴¹⁶ G. ⁴¹⁷ D. ⁴¹⁸ G. ⁴¹⁹ D. ⁴²⁰ G. ⁴²¹ D. ⁴²² G. ⁴²³ D. ⁴²⁴ G. ⁴²⁵ D. ⁴²⁶ G. ⁴²⁷ D. ⁴²⁸ G. ⁴²⁹ D. ⁴³⁰ G. ⁴³¹ D. ⁴³² G. ⁴³³ D. ⁴³⁴ G. ⁴³⁵ D. ⁴³⁶ G. ⁴³⁷ D. ⁴³⁸ G. ⁴³⁹ D. ⁴⁴⁰ G. ⁴⁴¹ D. ⁴⁴² G. ⁴⁴³ D. ⁴⁴⁴ G. ⁴⁴⁵ D. ⁴⁴⁶ G. ⁴⁴⁷ D. ⁴⁴⁸ G. ⁴⁴⁹ D. ⁴⁵⁰ G. ⁴⁵¹ D. ⁴⁵² G. ⁴⁵³ D. ⁴⁵⁴ G. ⁴⁵⁵ D. ⁴⁵⁶ G. ⁴⁵⁷ D. ⁴⁵⁸ G. ⁴⁵⁹ D. ⁴⁶⁰ G. ⁴⁶¹ D. ⁴⁶² G. ⁴⁶³ D. ⁴⁶⁴ G. ⁴⁶⁵ D. ⁴⁶⁶ G. ⁴⁶⁷ D. ⁴⁶⁸ G. ⁴⁶⁹ D. ⁴⁷⁰ G. ⁴⁷¹ D. ⁴⁷² G. ⁴⁷³ D. ⁴⁷⁴ G. ⁴⁷⁵ D. ⁴⁷⁶ G. ⁴⁷⁷ D. ⁴⁷⁸ G. ⁴⁷⁹ D. ⁴⁸⁰ G. ⁴⁸¹ D. ⁴⁸² G. ⁴⁸³ D. ⁴⁸⁴ G. ⁴⁸⁵ D. ⁴⁸⁶ G. ⁴⁸⁷ D. ⁴⁸⁸ G. ⁴⁸⁹ D. ⁴⁹⁰ G. ⁴⁹¹ D. ⁴⁹² G. ⁴⁹³ D. ⁴⁹⁴ G. ⁴⁹⁵ D. ⁴⁹⁶ G. ⁴⁹⁷ D. ⁴⁹⁸ G. ⁴⁹⁹ D. ⁵⁰⁰ G. ⁵⁰¹ D. ⁵⁰² G. ⁵⁰³ D. ⁵⁰⁴ G. ⁵⁰⁵ D. ⁵⁰⁶ G. ⁵⁰⁷ D. ⁵⁰⁸ G. ⁵⁰⁹ D. ⁵¹⁰ G. ⁵¹¹ D. ⁵¹² G. ⁵¹³ D. ⁵¹⁴ G. ⁵¹⁵ D. ⁵¹⁶ G. ⁵¹⁷ D. ⁵¹⁸ G. ⁵¹⁹ D. ⁵²⁰ G. ⁵²¹ D. ⁵²² G. ⁵²³ D. ⁵²⁴ G. ⁵²⁵ D. ⁵²⁶ G. ⁵²⁷ D. ⁵²⁸ G. ⁵²⁹ D. ⁵³⁰ G. ⁵³¹ D. ⁵³² G. ⁵³³ D. ⁵³⁴ G. ⁵³⁵ D. ⁵³⁶ G. ⁵³⁷ D. ⁵³⁸ G. ⁵³⁹ D. ⁵⁴⁰ G. ⁵⁴¹ D. ⁵⁴² G. ⁵⁴³ D. ⁵⁴⁴ G. ⁵⁴⁵ D. ⁵⁴⁶ G. ⁵⁴⁷ D. ⁵⁴⁸ G. ⁵⁴⁹ D. ⁵⁵⁰ G. ⁵⁵¹ D. ⁵⁵² G. ⁵⁵³ D. ⁵⁵⁴ G. ⁵⁵⁵ D. ⁵⁵⁶ G. ⁵⁵⁷ D. ⁵⁵⁸ G. ⁵⁵⁹ D. ⁵⁶⁰ G. ⁵⁶¹ D. ⁵⁶² G. ⁵⁶³ D. ⁵⁶⁴ G. ⁵⁶⁵ D. ⁵⁶⁶ G. <

videntiam Dei v, aut murmure contra Deum, aut dubitatione de exauditione precum x; sed tantum, cum exaggeratione aliqua oppressionis iustorum ab impiis, petit de impiis aliquando sumi supplicium v. ¶ *Vociferabor* (vel, *Quum clamavero*, JT. Pi.) *ad te vim patiens*; ita o. *מִיָּדָי* *Rafinam*, G. Mo. vel, *violentiam*, Ti. JT. D. i. e. conquerar vim jure superiorem esse in Judæa; vide 2 Reg. 21. 16²: vim fieri piis ab improbis a. Ob *violentiam*, M. Pi. Calv. sim. P. V. quā tyranni faciunt in populum tuum b: vel, quā potentiores Hierosolymitani opprimunt tenues c. q. d. Omnia sunt perversa, nulla est æquitatis aut judicii ratio d.

3. *Quare ostendisti* (vel, *ostendis*, P. D.) *mibi* (Heb. *facis me videre*, V. D. sic Pi. &c. apparere fecisti meā ætate x. Cur permittis fieri, adeoque oculis meis ostendi f), *iniquitatem* (i. e. iniqua g: vel, homines *iniquitatis*, i. e. iniquos h: vel, homines *doloris*, i. e. qui dolorem mihi pariunt i:) & *laborem* ? *וְעָמַל וְיָסוּר* Et (vel, *Cum*, D.) *laborem* (vel, *perversitatem*, P. facinora, Ca. *molestiam*, JT. Pi. D. activè; quam scilicet mali bonis exhibent k: vel, quam alii aliis inferunt l: vel, quā potentiores afficiunt pauperes m. *Iniquitatem & laborem*, i. e. *laborem iniquissimum*; & *דַּאֲרָא דְּסוּרָא* n.) *afflicti* ? D. P. V. Ca. i. e. sustines videre o: vel, pateris t. Vel, *afflicti* ? q. d. Cum facta improborum videas, cur non punis p? Quasi indignè ferret conniventiam Dei q. Vel, *afflicti* facis ? Q. in D. sim. Calv. JT. Pi. G. &c. nam contextus postulat ut verbum hoc transitivè sumatur r. Sed *וְיָסוּר* nunquam ita sumitur t. Sensus loci, Quare finis ut impii affligant populum tuum, & non punis t? Cur finis populares meos Judæos, me præsentem & vidente, qui eos fideliter docui, à semitis tuis aberrare v? ¶ *Prædam*, &c. *וְגָזַל וְגָזַל* Et *oppressionem* (vel, *vastitatem*, Mo. JT. Pi. Tar. quam raptores inducunt x,) & *iniquitatem* (i. e. iniquissimam oppressionem y,) *coram me* ? G. vel, è regione mei ? JT. Pi. Tar. quaquaverium oculos verto z: *contra me* ? Mo. circum me a. Al. sic, Et est *vastitas* — *coram me* ? P. ¶ Et *factum est*, &c. *וַיֵּשֶׁב וַיִּבְנוּ וַיִּשְׂאוּ* [Variant.] Et *fuit litem & contentionem tulit*, Mo. Est *lis*, & *judicium sublatum est*, Ti. *Vigentque lites & certamina* ? Ca. Est *lis*, i. e. multa causa querendi; & *judicium abstulit*, Rex scilicet: quod nomen subticet b. Et *rixam ac contentionem feret* ? sub. Israel, Q. in V. Et est qui (sæpe enim subauditur *וְיָסוּר* c,) *litem & contentionem excitet* ? Calv. sim. D. vel, *contra me suscipiat* ? P. Et *adeo qui objicit verba rixe & contentionis* ? M. Et est *contentio*, & *jurgium tollit* ? sub. homo: Impersonaliter, q. d. tollitur. Tollere *jurgium* dicitur ut tollere *vocem*, *canticum*, &c. Significat contentiones & jurgia vigere inter homines; ut sit in statu reip. corrupto d. Al. Et *quare est litem & jurgium* qui efferat ? JT. Pi. Tar. i. e. qui nequeat patienter ferre admonitiones sanctas x. Cur *judicia vertantur in rixas*, cum quilibet malitiam suam prætextu quodam juris excusat f? *Quare est lis*, & *judicium*, seu *transactio causæ & definitiva sententia, aufertur* ? vel *suspenditur* ? Verum *וְיָסוּר* activum est h. [Esto: verum hoc impersonaliter sumi potest, ut jam dictum.]

4. Propter hoc *lacerata est lex*, *וְהַחֲקִי* *Debitatur*, Calv. P. sim. Mo. V. cessat, Ca. D. vel, *intermittitur*, JT. Pi. D. non viget, Ti. dissolvitur, M. Calv. *vim suam perdidit*, G. remissa est, V. i. e. negligitur i: nullam amplius reverentiam aut auctoritatem obtinet k. Quia non sumis poenas de improbis, multi deficiunt à te & à Lege tua l. Silet, AE. in D. Sic dicimus, *Inter arma silent leges* m. Hoc verbo utuntur de corde, quando ejus motus cessat, animā jam expirante n. *וְהָיָה עֵשֶׂת* est, *animi deliquium pati*. Porro, Regna sæpe conferuntur humano corpori; eorumque anima est lex: & quum hæc deficit, totum corpus politicum minatur ruinam o. ¶ Et non, &c. *וְהָיָה עֵשֶׂת וְהָיָה עֵשֶׂת* Et (sub. dicunt homines, P.) non egreditur (vel, egreditur M. i. e. egredi solet p: vel, prodit, JT. Pi. D. procedit, G. prodibit in lucem, V. *Judicium* hic prodire dicitur sicut & Jes. 42. 19.) in *seculum* (vel, *perpetuo*, Calv. vel, *unquam*, JT. Pi. D. sic G.) *judicium*, Mo. P. &c. vel, *jus*, JT. Pi. Resmanet indefinita r. *Judicium* aut corruptè exercetur, aut non omnino t. *וְהָיָה עֵשֶׂת*, [vel, i. à Deo.] Hs est, q. d. Nunquam animadversurus est Deus in improbos t: Nulla

est providentia, &c v. Vel, 2. à magistratu x: q. d. Omnis justitia opprimitur y. ¶ *Quia impius* (sub. qui vis, P.) *prævalet*, &c. *וְהָיָה עֵשֶׂת* *Circumvenit* (vel, *circumdat*, P. simil. JT. Pi. *circumvenit velut coronā*, G. sim. Mo. V. D. i. e. indagine z: impii undique obvallant a. G. obfessum tenent b: *cingunt*, Pi. lædendi causā c, fraudibus & perversionibus juris d:) *justum*, P. &c. ¶ *Propterea* (vel, *Quod amplius est*, G.) *egreditur* (vel, *prodibit*, V. *procedit*, G.) *judicium* (sub. sed, G.) *perversum*] Sic Mo. P. &c. Sæpe non judicatur: sæpe, quod pejus est, planè contra jus judicatur x. *Prodibit*, sub. à Deo; i. e. x. G. Tu videberis in judiciis tuis injustè agere f. Al. Sensus, v. q. d. Ipse judices adeo non compescunt hanc audaciam, ut impios potius adjuvent g.

5. *Afficiite in gentibus*] Ex illis discite quod hæcenus recusastis discere ex ore Dei h. Vel, *Respicite gentes*, nempe quas contra vos adducam, Chaldæos, ut sequitur, & eorum socios i. Prophetæ hic respondet Deus k, se non diu tanta mala toleraturum l. Hebræi sæpe post verba sentiendi subjungunt m, [ut hic in *וְהָיָה עֵשֶׂת*: pro qua voce] o. & Interpretes anonymus, cujus hic meminit Hieron. legerunt *וְהָיָה עֵשֶׂת*, verteruntque, illi, *וְהָיָה עֵשֶׂת*, prout citatur Act. 13. 41. [de quo plura ad illum locum *וְהָיָה עֵשֶׂת* dicenda;] hic, *calumniatores*: in vocativo scilicet utrumque. Hæc lectio melior mihi videtur n. Vos m. G. Israelitæ, *aspicite gentes* n, vicinas scilicet o, & quam atrociter punierit eos Deus per Nabuchod. & videte nè super vos quoque veniat p: idem vobis futurum intelligite q. ¶ Et *videte*] Vel, *considerate*, subaud. *quæ sunt illis eventura*, V. ¶ *Admiramini*, &c. *וְהָיָה עֵשֶׂת* Et *admiramini*, *admiramini*, P. D. &c. Geminatio emphatica r: q. d. Erit quod ubi videritis admirari & obstupefcatis t. *וְהָיָה עֵשֶׂת*, pro *וְהָיָה עֵשֶׂת*, a. Græci, pro *וְהָיָה עֵשֶׂת*, legisse videntur *וְהָיָה עֵשֶׂת*, in imperat. Niph. a. *וְהָיָה עֵשֶׂת*, quod est, *וְהָיָה עֵשֶׂת*, (evanescere;) vertunt enim, *וְהָיָה עֵשֶׂת*, (evanescite.) Mihi lectio Hebræa non forder v. ¶ *Opus factum est*] Vel, *fiet*, G. ex v. G. Sym. vel, *facio*, G. ex o. ut est Actor. 13. pro, *faciam*. Paulus, Act. 13. 41. optimè hæc verba aptat ad excidium simile eventurum per Romanos x. ¶ *In diebus vestris*] Vobis adhuc superstitibus y: quamvis vos in longum tempus rejiciatis, vobis blandientes z. ¶ *Quod nemo credet* (vel, *non credetis*, D. G.) *cum narrabitur*] Vel, *si narraretur*, D. p, pro *וְהָיָה עֵשֶׂת*, ut Mic. 5. 5. Quod fidem superabit, ob vindictæ atrocitatem b. Prædicat Deus se ulturum Chaldæos opprimentes populum suum; sed prius Nabuchodonosor maximam partem orbis sibi subjugaturum & occupaturum; non sine oppressionem multorum c. Alludit ad populi incredulitatem, eamque hic perstringit: Sed tandem, inquit, sentietis me non esse mentitum d.

6. *Ego suscitabo Chaldæos*] Quod mirum; quia hi tempore Ezechie, Manassis, Josiæ, foederati erant Judæis. Si quod autem malum metuendum erat, id ab Ægyptiis venturum putabatur. Simile hoc prædictum Ezech. c. 7. qui ab Assyriis, quibus maximè tunc fidebant Judæi, gravissima mala ventura significavit, nihil minus quàm hoc opinantibus Judæis x. ¶ *Gentem amaram*] i. e. Asperam, acerbam, duram f, crudelem g: v. Jer. 5. 16, 17 h. ¶ Et, &c. *וְהָיָה עֵשֶׂת* Et *properatam*, Mo. vel, *festinam*, JT. Pi. Ca. D. Properantem Imperio suo gentes adjungere i. Non erunt *ἀναβιβάζοντες*, (cunctatores,) Esa. 5. 26, 27 k. Paucis enim annis subegerunt Syriam & majorem partem Asiæ l. Et præcipit m. ¶ *Ambulantem* (vel, *vadentem*, Ca.) *super* n. V. (vel, *in*, Mo. M. vel, *per*, JT. Pi. D.) *latitudinem* (vel, *latitudines*, Mo. M. &c.) *terræ*] Vel, 1. Judææ: vel, 2. q. d. loca terræ lata ac spatiosa: vel, 3. quæ pervadit terram quàm latè patet; ut sit hyperbole n. *Quæ longe latèque in terra vagatur*, Ti. Latè regnatricem o. Vi de quæ de Nabuchodonosoro protulimus ad 3. lib. de V.R.C p. Quæ maximam partem terræ invadet ut occupet q. ¶ *Ut possideat* (vel, *ad hæreditandum*, q. d. ut hæredibus suis posset relinquere r; ut sibi subiciat t;) *tabernacula* (vel, *habitalia*, P.) *non sua*] Ità M. &c. Me. Hebr. quæ non sunt ei, Pi. ditiones ac urbes alienas u: v. G. sim. Judæorum urbes v, ut hic tacitè subindicat x.

7. *Horribilis*] Quæ vel solo vultu terreat y. ¶ *Ex semet-*

semetipsa, &c. *Ex seipsa* (vel, *Ab ipsa*, Calv. sic G. *Ex ipso illo*, G. populo Chaldaico².) *judicium*, vel *jus*, *ejus*, Mo. M. P. D. (quod scilicet in gentibus faciet².) & *exaltatio* (vel, *dignitas*, P. D. Tar. ut vox sumitur Gen. 49. 3^b. Job. 13. 11. Psal. 62. 5^c: vel, *excellencia*, vel *authoritas*, vel *majestas*, vel *magnificencia*, V. vel, *decretum*, G. ex Ch. & Sym.) *ejus egredietur*, Mo. M. Calv. vel, *prodit*, Pi. i. e. Decernit quæcunque vult, & dat effecta^d. Propria virtute, & non aliena, consequetur & vendicabit sibi gloriam & dignitatem Imperii^{*}. Ea sibi vendicavit Imperium, nec ex alterius autoritate pendet^f. Non lege aut ratione ducitur^g, sed omnia pro arbitrio & libidine sua agit^h. Tantum sibi licere putat quantum lubetⁱ. Stat pro ratione voluntas^k. Potestas illis erit pro lege, gladius pro tribunali^l. Excellentia sua efficit ut pro jure haberi oporteat quæcunque sententia ab ipsa prodierit^m. Frustra querentur Judæi de injuriis: quicquid enim hi sibi arrogabunt Chaldæi, hoc ipsorum erit, nemo audebit se interponere, nec alios recipient arbitrosⁿ. [Alii sic;] *Suo jure vivens, quodque tulit regens*, Ti. *Abs qua judicium istius* (nempe populi Judaici^o) & *deportatio istius prodeant*, JT. i. e. Quæ gens hunc populum, de cujus iniquitate mecum expostulant boni, puniet & deportabit. Sic interpretamur ex collat. seq. nam hic & præcedens versus duobus sequentibus ordine illustrantur: hic, v. 9; ille, v. 8 p.

8. *Leviore*] i. e. *Velociore*. Metonymia efficientis^q. ¶ *Pardis equi ejus*] Vide Jer. 5. 6. Dan. 7. 6^r. Vel, *pantheria*, quæ à pardis solo candore differunt^t. Pardi sunt admodum feri^t, leones sævitia æquant, celeritate antecellunt^v. Hinc Oppianus, Παρδάλιες τε δοῦναι—*pantheræque veloces*. Et Lucanus lib. 6. *celerem pardum dixit*^z. ¶ *Et, &c.* *Et acuti erunt*, Mo. & *acutiores*, P. Calv. JT. Pi. D. BA. G. Quod referri potest vel, 1. ad visum^y: quia Arab. *ḥarṣ*, *acutum esse*, etiam de visu dicitur^z. Lupi vel mediâ nocte, etiam cùm Luna minimè lucet, acutissimè vident^a. Lupum sub vesperam acutissimè videre docent Phile^b, & Elianus^c, in Histor. animalium sic scribens, *Lupus acerrimè videt, etiam intempesta nocte, quamvis Luna silente*, &c^d. Unde *crepusculum* *λυκόφως* dicitur, & Homero *ἀμυγνύων ῥυῖς*, Iliad. n^e. Quamvis quomodo ad equum id pertineat non satis liquet: nisi quòd ad illud Virgilio de equis, *Spadices glaucique*— Servius habet, *Glauci sunt felineis oculis*, i. e. quodam splendore perfusis. Quod explicans Gesnerus, Nostri, inquit, appellant glaucos, i. e. virescentes oculos, & noctu etiam videre putant. Et Damir Arabs de equo, *Describitur etiam acuti visus*. Unde proverbium apud eundem, *Oculatio equo*. Res tamen non satis certa est^f. Vel, 2. ad velocitatem^g. Metaphora ab acutis gladiis, qui velociter scindunt^h. Lexicon Græco-Latinum, *ὄρεος*, ὁ *ταχὺς*, *velox*^h. Sic Rom. 3. 15. *Pedes eorum sunt ὄρεος veloces*, &cⁱ. Sic Plutarchus de quodam Celere, *Et ab eo Romani ταχὺς ὁ ὄρεος*, *veloces & acutos*, *celeres vocant*. Vel, 3. ad animositatem. *Acutus* quandoque est *acer*, & ad animum pertinet. Quod his lupis optimè convenit. Sic Arabicè *ḥarṣ*, *acumen*, quandoque pro *alacritate* sumitur, & *acri contentione* rei exsequendæ: quandoque etiam pro *excandescencia*, quæ Græcis est *ὄρεος*. Quomodo AE. accipit *ḥarṣ* Prov. 27. 17. *Ut ferrum ferro acuitur, ita vir acuitur facie socii sui*, i. e. irritatur ira, &c. nam *facies* pro *ira* notum^k. Vel, 4. ad voracitatem^l. [Alii vocem aliter reddunt:] & *acriores*, M. Ca. Ar. Sy. & *velociore*, o. & *avidiores*, Ti. ¶ *Lupis vespertinis*] Sive, *nocturnis*: nam sub vespera etiam noctem Ebræi comprehendunt^m. *Lupos vespertinos* dicit, vel, 1. ut certum luporum genus qui sic dicuntur significetⁿ, quod ceteris velocius est. Gesnerus hyænas esse credit, quæ vespere, inquit, & noctu grassantur, *lupis aliqui similes in multis, sed magis astute, voraces & crudeles*. His favere videtur, quòd his lupis tribuatur velocitas: nisi credamus lupos vespere, utpote famelicos & cibo minimè gravatos, leviores esse^o. Vel, 2. quòd lupi sub noctem prædatum exeant, sicut & reliquæ feræ, solitante tunc fame; ac proinde sæviores sunt^p, & leviores^q, & magis festinant ad prædam^r. Plura vide Jerem. 5. 6^t. & Soph. 3. 3^t. ¶ *Et, &c.* *Et late patebunt*,

Mo. *Sæpe diffundent*, D. ex AE. sic Nah. 3. 18: vel, *Et late se diffundent*, prædandi causâ^v: *Diffusi*, Ca. *Diffusi irruunt*, Ti. vel, *Invalescentque*, M. *Et abundabunt*, JT. Pi. *Quamplurimi sunt*, P. sim. G. K. in D. ad verb. *Et multiplicati sunt*, præter pro futuro^z. Sed hæc ex conjectura^v. [sunt] potius quàm ex certo verbi usu. Alibi non ad numerum, sed ad vires ac robur, refertur; ut Jer. 50. 11. *וְיִשְׂרָאֵל כִּי קִיָּא וָלִידָא*, five *robusta*, es, sicut vitula irruunt. Sic Mal. 3. 20. al. 4. 2. *וְיִשְׂרָאֵל כִּי קִיָּא וָלִידָא* & *sani* (robusti, validi) eritis, &c. Sic & *וְיִשְׂרָאֵל כִּי קִיָּא וָלִידָא* pro robore, sanitate ac prosperitate sumimus Job. 35. 15. Alibi hoc verbum non usurpatur, nisi Nah. 3. 18. ubi planè aliud significat. Confirmat quod diximus lingua Æthiopica, in qua *וְיִשְׂרָאֵל כִּי קִיָּא וָלִידָא* pro *sani* esse, & Piel pro *sanare*, sæpe usurpatur. Vide Matt. 8. 16. & 9. 35. & 10. 1. Hunc itaque locum verto, *Et sani* (robusti, validi) *sunt equites ejus*. Laudaverat eodem versu equos Chaldæorum à levitate & velocitate: jam laudat equites à sano robustoque corporis habitu, unde futurum sit, quod mox additur ut è longinquo veniant, &c^y. ¶ *Delonge venient*] *Via molestiti* aut *tædio minimè deterriti*^z. ¶ *Volabunt* (i. e. *Celerimè proficiscentur*^z: vel, *Involabunt*, Pi. Tar. alacres^b:) *quasi aquila festinans ad comedendum*] Cùm scilicet in prædam visam de longè ocyssimè involat^c. Vide Ezech. 17. 3^d. *Aquila volatu omnes aves vincit, & velocior est cùm ad escam festinat*. Vide Job. 9. 26e.

9. *Omnes*, *וְכָל*] *Ille tota*, JT. Pi. sic P. sub. gens, P. Pi. *Totus*, sub. exercitus, V. vel, *populus*, Calv. ¶ *Ad, &c.* *וְיִשְׂרָאֵל כִּי קִיָּא וָלִידָא*] *Ad* (vel, propter, P. V.) *violentiam*, JT. Pi. D. vel, *rapinam*, P. vel, *injuriam*, V. scilicet exercendam^f. Subauditur *וְיִשְׂרָאֵל כִּי קִיָּא וָלִידָא*, (ad faciendum:) i. e. ut diripiat vos & vestra omnia^g. Vel, *prædam*. q. d. Ad prædam^h v. duntaxat venient, vix bellandum erit, Judæi aded deterriti erunt & debilitati^h. ¶ *Facies*, &c. *וְיִשְׂרָאֵל כִּי קִיָּא וָלִידָא*] *Vox* *וְיִשְׂרָאֵל כִּי קִיָּא וָלִידָא* non nisi h. l. reperitur, itaque per conjecturam variè à variis redditurⁱ. *Aspectus* (vel, *Oppositio*, Mo. P. vel, *Occursus*, Calv. D. *וְיִשְׂרָאֵל כִּי קִיָּא וָלִידָא* exponitur à grammaticis *וְיִשְׂרָאֵל כִּי קִיָּא וָלִידָא* coram, & *וְיִשְׂרָאֵל כִּי קִיָּא וָלִידָא* è regione: sed pro *aspectu* qui acciperet ex illis neminem vidi^k. Al. *Intentio*, Q. in Di. vel, *Haustus*, Di. ex Jun. quasi à *וְיִשְׂרָאֵל כִּי קִיָּא וָלִידָא* *hausit*, *absorpsit*, *bibit*^l. Vel, nomen est, *Absorptio*; vel, participium activum, *Ebibens*. De hoc significato Jun. verbi vide Job. 39. 24^m. *Haustus*, quo terram quasi absorbeant, ut de equo dicitur Job. 39. 24. & solâ horriditate vultus quosvis obvios prosternent, ut etymon verbi *וְיִשְׂרָאֵל כִּי קִיָּא וָלִידָא* indicat^t. *faciei*, five *vultus*, eorum (sub. est, JT. D. vel, sub. *speculat*, Di. ex Jun.) *ventus orientalis*, V. Calv. G. i. e. *Facies* Chaldæorum vobis oppositæ erunt vobis intolerabiles, ut *ventus orientalis*^m. Vel, *orientem versus*, V. Di. ex Jun. vel, similis erit *vento orientali*, P. sic Ch. vel, sicut *Eurus*, D. qui in illis locis vehementissimus estⁿ, D. sim. V. intolerabilis^o, pestifer^p, & frugibus valde noxius^q. Sententia est, *Facies eorum obfirmata erit & horrida*, ac si *Eurus* eam deglutisset^r. Sed malè *וְיִשְׂרָאֵל כִּי קִיָּא וָלִידָא* pro vento orientali sumitur, qui *וְיִשְׂרָאֵל כִּי קִיָּא וָלִידָא* dicitur^t. Verùm *וְיִשְׂרָאֵל כִּי קִיָּא וָלִידָא* potest esse paragogicum, ut in *וְיִשְׂרָאֵל כִּי קִיָּא וָלִידָא*, pro *וְיִשְׂרָאֵל כִּי קִיָּא וָלִידָא*, nox^t. Quamquam *וְיִשְׂרָאֵל כִּי קִיָּא וָלִידָא* in fine ferè motum ad locum designat^v, maxime cùm præcedit accentus in penultima^z. Vel, *teterrimus*, Sy. vel, *ad orientem*, Mo. D. sub. respiciunt semper; h. e. versus terram Chaldæam, quæ orientalis est respectu Terræ sanctæ, ut ed comportent prædam in Judæa partam. *וְיִשְׂרָאֵל כִּי קִיָּא וָלִידָא* propriè *Eurus*; hinc tamen videtur sumi pro oriente, ut Ezech. 11. 1. & 40. 6^y. [Alii locum aliter vertunt.] *Quicquid hauserit facies eorum* (i. e. *Quicquid aspexerint quod rapere poterint*) *Eurum versus* dirigetur, i. e. destinabitur ab iis deportandum in Chaldæam^z. Al. *Ante quorum facies erat quasi ventus orientalis*: i. e. Tanta sævitia prodit ex facie & oculis eorum, ut putes spirare perniciosum ventum orientalem^a. M. *Quicquid eorum faciebz obicitur flaccidum fit, ut si uredo exussisset*, Ti. *Faciem habentes occursum similem Euro*: Omnia adventu suo perurentes^b. Al. Forma vocis *וְיִשְׂרָאֵל כִּי קִיָּא וָלִידָא* indicat non esse à *וְיִשְׂרָאֵל כִּי קִיָּא וָלִידָא*, sed à radice *וְיִשְׂרָאֵל כִּי קִיָּא וָלִידָא*, quæ, Hebræis inusitata, apud Arabes significat, *copiosum*, *multum esse*: *וְיִשְׂרָאֵל כִּי קִיָּא וָלִידָא* multitudo, copia. Hinc verti posset, *Pleræque facies eorum orientem versus spectant*: ut sensus sit, Hi Chaldæi non vos tantùm Judæos, qui ipsis ad meridiem ferè siti essis, meditantur quos subjugent; sed plerique eorum Assyriam versus mentem habent, quæ ipsis orientalis

orientalis est, ut universum Assyriorum Regnum, qui jam rerum potiuntur, invadant & occupent. Apud Syros 𐤒𐤕, ex geminantibus secundam, significat, amputavit, excidit, succidit. Esa. 16. 8. ponitur pro 𐤒𐤕, conruderunt, perdidit: inde & 𐤒𐤕, succisus radicitus. Hinc verti posset, Exciso faciei ipsorum (i. e. quam facie suâ prae se ferunt & minantur) orientem versus tendit.

¶ Quasi arenam, i. e. Innumerabiles.

10. Et, &c. וְהוּא יְהוָה בְּמִלְכֵּי יִתְקַלֵּם Et ipse (i. e. Rex eorum, nempe Chaldaeorum, sc. Nabuchodonosor: vel, Illa quoque, sub. Ninive, V.) in regibus (vel, de regibus, G. ex Vulg. vel, reges, M. sic P. vel, regibus, JT. Pi. Reges hinc intellige, populi Judaici, ut Zedekiam, & alios, Aegypti, Tyri & Sidonis, Arabiarum, omnesque alios, à se captos aut victos.) illusor erit, Mo. vel, illudet, JT. Pi. sic Ti. sim. M. P. Ca. D. non semel, sed continenter & assidue, ut Hithpahel significat, atque adedò contemnet eos. ¶ Munitionem (i. e. loca munitissima) ridebit i. e. Contemnet. ¶ Et, &c. וְיִגְבֹּר Et coacervabit (vel, congeret, M. sic Ti.) pulverem, (vel, terram, P. vel, 1. quâ fossas repleat; vel, 2. ut aggerem struat. Vide 2 Sam. 20. 15. 2 Reg. 19. 32. Eccles. 9. 14. Esa. 29. 3. Ezec. 4. 2. 9. Structo quasi per lulum & operâ tumultuariâ aggere, etiam minùs valido.) & capiet eam. Irrumpet, aut ad deditionem compellet.

11. Tunc, &c. וְהָיָה כִּי יִשְׁכַּח הָאֱלֹהִים אֶתְּכֶם Tunc (sub. ex successu elatus, M. sim. V. captâ Hierosolymâ,) pertransiit (vel, transibit, P. mutabit, M. Pi. o. Tar. vel, immutabit, Sy. vel, mutabitur, Vulg. Q. in D. Sed וְהָיָה activè sumitur Jes. 24. 5. & alibi. Esto: plerique tamen intransitivè vertunt. Vel, immutatus est, Di.) spiritus, Mo. P. (vel, spiritum, M. o. Sy. Ar. D. i. e. animum: sub. ejus, Sy. P. i. e. ultra modum efferetur. Alios spiritus sumet, & in superbiam erigetur: nec superbus tantum, sed & vesanus fiet; felicitas auferet quicquid in ipso fuit, vel fuisse videbatur, rationis & modestiæ. Terminos omnes verecundiæ & reverentiæ perumpet. Hebræis spiritus transires, sive transgredi, dicitur, quoties intra modestiæ fines se non tenet, וְהָיָה כִּי יִשְׁכַּח הָאֱלֹהִים אֶתְּכֶם, (Quod hominem non decet cogitat,) ut Sophocles loquitur. Vel, spiritu, Di. ex homine nempe in bestiam versus, Dan. 4. 16. Vel, ut ventus; quo nihil mutabilius. & præterit, Mo. (vel, transiit, è consortio hominum in consortium brutorum. Vel, transibit, Sy. Pi. sic o. Ar. i. e. redibit in Chaldaeam. Vel, transgredietur, P. D. Calv. V. Tar. transcendet fines modestiæ, non factis modò, sed etiam verbis: erit supra modum superbus & arrogans. Non simpliciter damnat Chaldaeorum superbiam, sed ostendit, ubi Dominus passus esset Chaldaeos longè latèque dominari, jam quasi apertam esse viam iudicio Dei ut ipsos perdat; quia superbia hominum Deo intolerabilis est, & propinqua ruinæ, ut passim Scriptura testatur. [Alii hoc cum præced. sic reddunt;] Tunc mutato spiritu modum excedet, Ti. Sed aliquando spiritu gliscens, i. e. superbiens, transibit modum, Ca.) & delinquet, Mo. P. Ti. quod refero ad id quod sequitur: vel, & reatum committet, Pi. quinetiam graviter peccabit, D. sic G. & reus actus est, D. ita ut contra Dominum delinquat, V. ut reatum maximum obeat; ut etiam in his verbis sit climax. LXX reddunt, וְהָיָה כִּי יִשְׁכַּח הָאֱלֹהִים אֶתְּכֶם, & propitiabitur: sic editio Rom. Complut. edidit, וְהָיָה כִּי יִשְׁכַּח הָאֱלֹהִים אֶתְּכֶם, nam וְהָיָה victima expiando peccata. Cætera, [exemplaria וְהָיָה], וְהָיָה, (& egredietur.) Vel, & corruet, Vulg. & desolatus est, Di. [JT. verba sic reddunt, Tunc remeante spiritu ubi transiverit, reatum obibit:] i. e. Quando cum animo suo ultro statuerit cessare ab expeditionibus exteris, ac proinde reversus in Babyloniam fuerit. ¶ Hec, &c. וְהָיָה כִּי יִשְׁכַּח הָאֱלֹהִים אֶתְּכֶם Hec potentia ejus (sub. est, Di.) dei ejus, Mo. sim. Calv. Di. Ironia: q. d. Habet, jam in bestiam mutatus, quo gloriatur de robore quod à deo suo nactus est. Per me licet ut hoc ejus robur deo ipsius tribuatur, præclarum scilicet & laudandum robur, ob quam fidem invenire apud omnes deus ejus meretur. Robur hoc suum deo suo adscribens, Ti. sim. M. Ca. V. D. dicendo, hanc potentiam suam dei sui esse, P. h. e. idoli, nimirum Beli, Esa. 46. 1. Est enim participii dicens, & voculæ quod, ut sit sensus,

dicens has suas esse vires, ut qui sibi metipsi sit pro Deo. Vide Dan. cap. 3. & confer quæ infra ver. 16. b. Accusat Deus in eo sacrilegam jactantiam, quod Dei gloriam ad idolum suum transferret. Hæc est fortitudo deo meo, o. vel, dei mei, Ar. [Ch. verum sic reddit, Idem propter elationem spiritus ejus ab eo translatus est ejus regnum, & flagitium admisit, eò quod multiplicaverit gloriam idolo suo.]

12. Numquid, &c. וְהָיָה כִּי יִשְׁכַּח הָאֱלֹהִים אֶתְּכֶם Nonne tu (sub. es, vel fuisti, M. P. Ti.) à quondam (vel, ab initio, P. M. Ti. Calv. Universi, imò æternitatis: vel, à T. ab antiquo, D. vel, jam pridem. Ità revocat fideles ad memoriam fœderis quod non pridie aut nudiustertius, sed ante multa secula, pepigerat Deus cum populo suo. Vel, ab æterno. Dii alii aliquando cœperunt. Hebræi non habent vocem propriam quâ æternitatem explicant. Dominus Deus meus (i. e. Judex vindexque meus, ut Elobim notat: q. d. qui me hæcenus à gentibus vindicasti. Vel, meus, i. e. cui ego me totum consecravi ac dedidi; pater, protector, sponsus meus, qui me in peculium tuum selegisti.) sanctus meus? Mo. M. P. &c. i. e. quem nos sanctè colimus; qui nos sanctificas. Sanctum ab effectu vocat, quod, aliis rejectis, eos delegerat ex toto orbe in peculium suum. Hæc Propheta dicit in persona populi. Pravis impiorum jactantiis & contumeliis in Deum opponit h. l. sanctam fidelium gloriatiorem in Deo. Alii verba sic distinguunt, & reddunt, Nonne tu ab æterno es? Jehova Deus meus est, sanctus meus, JT. Pi. Gloriosa fidei prædicatio recumbentis in Deum ex fœdere, & de vita æterna confirmatæ, ac propterea præsentibus Dei castigationibus bono animo acquiescentis. Tertia hæc est pars capitis, & altera expostulatio Prophetæ, nata ex superioris responsi argumento. Proponit hinc causas misericordiæ à Deo consequendæ; quæ omnes à natura Dei sumuntur, eò quod æternus sit consilio, sermone & administratione, ac sibi in æternum constans. Propheta h. l. se ad orationem & gemitus convertit. ¶ Et non, &c. וְהָיָה כִּי יִשְׁכַּח הָאֱלֹהִים אֶתְּכֶם Hæc dictio una est ex illis 18 quæ vocantur וְהָיָה, quæ emendatæ erant à Scribis, nempe veteribus, Esra & collegis. Duplex hic lectio: quod Masoritas non observasse permirum est. 1. וְהָיָה, Non morieris. Imò ita habet Masora textualis ad hunc locum. Ità aliquando lectum paret ex Chaldaeo, qui reddit, non morieris tu; vel, [ut alii rectius,] verbum tuum permanet in secula; vel, verbum tuum vivit in æternum. Causa mutati hujus lectionis erat, nè Deus putaretur esse mortalis. Quin contra, immortalitatis Divinæ evidens hoc fuisset argumentum. Non morieris, i. e. Tu es immortalis & incorruptibilis, & æternus; sicut nunquam cœpisti, ità nunquam defines: idola autem corruptibilia sunt; & homines, authores eorum, sunt mortales. 2. וְהָיָה, [ut hodie habetur in textu; quod sic reddunt;] Non moriemur, Mo. P. Ti. &c. Te scilicet protegente nos, contra Nabuchodonosorem. Ut es æternus, ità æternum conservabis nos, nec patieris ut fiat internecio gentis tuæ. Morinatio aliqua dicitur, cum penitus exterminatur. Sensus, Quoniam tu Deus noster, i. e. sub tua manu sumus, perire non possumus: Hæc duo conjuncta sunt. Tu Ecclesiam tuam, & nos ejus cives, tum ab his hostibus in hac vita, tum ab omnibus post illam, servabis: eripies nos ex mille mortibus, & trajicies nos ad vitam perfectam atque æternam. Al. Nè moriamur, Q. in Calv. AE. manu crudelis illius tyranni. ¶ Domine, in (vel, ad, Ti. Pi. &c.) judicium (ut judicia tua exsequeris: vel, 1. ut eum tandem punires; vel, 2. ut nos per eum punires; vel, 3. in justam vindictam reliquarum gentium: ut per illum judicares, i. e. punires, inobedientes tibi.) posuisti (vel, disponis, JT. constituisti, Pi. V. destinasti, Ca. D.) eum, (Nabuchodonosorem,) & fortem, &c. וְהָיָה כִּי יִשְׁכַּח הָאֱלֹהִים אֶתְּכֶם Et fortem (petram, Mo. V. G. D. i. e. quasi rupem inexpugnabilem: nihil enim firmitus aut solidius fundamento. Vel, & ad petram, Ti. vel, fortis. Epitheton Dei est causæ accommodum: q. d. Utcunque mundus volvatur, & labefactetur fides nostra, Deus tamen socors non est, sed firmus manet in statu & consilio suo, &c. Vel, &, o petra, D. sic JT. Pi. nam petra inter epitheta Dei creator,

Di.
† Ca. sim.
V. D. &c.
D. G.
* Tar. sic
Pi.
V. D.
Pi.
† Tar. ex
Pi.
† Tar.
V.
G.
D.
G. sim. D.
† G.
D.
D. sim.
Ca. G. Tar.
&c.
G.
† Tar.
* G.

Pi.
D.
* Tar.
D.
V. sim. D.
Me.

Calv.
Tar.

G.
Di. sim.
T.
Q. in D.
Di.
Pi.

D. sim. V.
Tar.
D.
V.

Calv.

Idem.

Tar.

D.

Jun.

Di.
V.
Tar. ex
D. Pi. &c.
Tar.

10

20

30

40

50

60

70

G.

Calv.

T.

Calv.

T.

Calv.

Calv.

G.

D.

T.

Me.

Calv.

D. sim.

Calv.

Calv.

Jun.

Tar.

V. Bux.

Bux.

V. sic

Bux.

vind. 2. 10.

D.

V. D. G.

&c.

† Cls.

philol. 1. 1.

tract. 1.

part. 2.

sect. 1.

art. 1. p. 37.

D.

G.

D.

Bux. ib.

V.

Glas. ib.

* V. G. M.

D.

Tar.

AE. in

Bux. ib.

G.

D.

Di. sim.

Pi.

T. sim.

M.

* Me.

G. Me.

T. &c.

G.

V.

Calv.

D.

creator, M. vel, tu, o numen, Ca. in quo confidimus tanquam in rupe d.) ad increpandum (vel, protrahendum, Ti. vel, castigandum, M. Pi. Calv. simil. D. sub. nos, Pi. nempe populum Judaicum * : vel, peccata gentium f. Vel, ut arguas mores corruptos, V. Ut petra scandali dicitur, in quem aliquis scandalizatur ; ita Nabuchodonosor hic dici possit petra ad corripiendum, quod per eum Deus suos corripere. Judicium esto penes lectorem. Vel, ad puniendum, nempe Assyrium h.) fundasti (vel, stabilivisti, G. constituisti, V. vel, firmiter constituisti. Metaphora ab ædium fundamentis, quæ est firmissima & solidissima earum pars f.) eum, P. Mo. &c. Est tibi vice flagelli, quo punis improbos i. Ideo eum tantâ potentia fulisti, ut eum gloriose perdas k. Hæc adjungit quasi per anticipationem. q. d. Quod autem Assyrii nos occidant nostraque diripiant impunè, quamvis non modò turbinis instar in nos irruant, sed incumbant, tanquam pestis infixæ terræ, Domine, hoc non fit temere & fortuito, sed tuo permisso & consilio : tu eos fræno tuo cohibes, & occultâ tuâ providentiâ moderaris res confusas : & justè quidem uteris tali flagello, quia populus eo indiget l.

13. Mundi, &c. מַלְאֲכֵי הָעוֹלָם [Mundus (vel, Mundior, D. sic JT. Tar. sub. es, JT. Pi.) oculis (vel, Puriores sunt oculi tui, i. e. judicia tua m.) à videndo (vel, nè videas, Calv. vel, quò minus cernere possis, Ti. vel, adèd ut non possis videre, Pi. vel, quam ut videas, G. sic JT. Tar. M. i. e. perpetiaris n. : vel, videas libenter & cum voluptate o, five approbatione p, ut Abd. v. 13 ; alioquin videt Deus peccata & detestatur, Psal. 10. 14 q.) malum, Mo. vel, [in genere,] alicui illatum r ; vel, quo mali bonos t, quo Chaldæi nos, afficiunt t. Vel, malitiam, nempe tantam, ut Chaldæi omnia agant pro animi libidine ; & idolis acceptas ferant victorias suas : non potes semper ferre facta tam crudelia v. Propheta cum Deo, vel potius secum, disceptaturus, nè tentatio ipsam longius abriperet, occurrit maturè, & frænum sibi injicit, honorificè de Deo sentit, proponit sibi naturam & justiciam Dei, & de ea certam persuasionem retinet x. ¶ Quare, &c. מַה בְּיָדֶיךָ יְיָ [Quare (sub. igitur, M. Pi.) aspicias (vel, inueneris, JT. Pi. vel, respiceres : nam Hebræi, quia potentialem modum non habent, indicativo abuti coguntur y.) pravaricatores ? M. &c. sub. in te, V. i. e. Quare eos fers, & non statim animadvertis in eos ? ¶ Et taces, &c. וְאַתָּה שָׁתִּיתָ [Disimulans (vel, Et taces, M. P. D. vel, taceres, i. e. dissimulares, semper scilicet a. : Obsurdesco, vel Surdum agis, D. Surdum ageres, JT. Pi.) quum impius (nempe Nabuchodonosor b, vel Chaldæi, homines pessimi c.) devorat (i. e. penitus opprimit d.) justiore se ? Calv. Ti. &c. nempe Judæos * : qui quidem magnis criminibus involuti erant ; sed tamen multum in ea re à Chaldæis superabantur f, quibus illi in omnes partes meliores erant g. De plerisque Judæis loquitur ; vel potius, de piis illorum reliquiis h.

14. Et, &c. וְיַעֲשֶׂה יְיָ [Et facies (vel, fecisti, M. facis, P. Ca. D. faceres, i. e. haberes k : vel, faciet, scilicet Nebuchadnetzar l.) hominem, vel homines, veluti pisces maris, (nempe, quos ponis extra curam illam specialem quâ homines prosequeris m. : qui facillimè hamo aut fagenâ extrahuntur n. Deinde, ut minuti pisces majoribus pro cibo sunt, ita homines infirmi à potentioribus opprimuntur. De quo exstant versus elegantes apud Varronem, Naturâ humanis omnia sunt paria. Qui pote plus, urget ; pisces ut sepe minutos Magni comest, ut aves enecat accipiter o.) tanquam reptiles. (i. e. reptilia ; vel, 1. terræ p, vel, 2. aquæ q : natantia r : pisces ; ut idem dicat aliis verbis t : pisces minores, inter quos sunt etiam qui pedibus incedunt ac repunt, ut cancri, squillæ, &c. ac suo modo anguillæ u ; unde nomine reptilis quandoque veniunt v, ut Psal. 104. 25 x. R E M E S in Hebræo dicitur omne quod moveri potest y. Sed & sequentia indicant à piscatoribus eorumque instrumentis & agendi ratione totam hanc allegoriam desumptam esse z.) non dominator in eo, Mo. vel, quæ dominatore caret, V. sim. P. &c. vel, duce, Calv. i. e. defensore a. Comparat mundum mari, homines piscibus, & Nabuchodonosorem piscatori. q. d. Licet omnibus impunè ac nemine prohibente piscari in mari ipso, &

homines affigere carentes Principe qui eos tueatur. b. v. Et faceres, &c. i. e. fineres homines capi à Rege Babylonæ, ut versus sequens declarat c. Ille homines, etiam populum tuum, pro libidine sua capit & interimit, nemine prohibente : quod mirum à te permitti d. Sensus loci : Homines creati sunt ad imaginem tuam. Cur ergo eos non respicis & curas ut filios ? quomodo curabit passeres, boves, &c. qui ita deserit homines ? cur inter homines perit æquitas, & dominatur injusta tyrannis ? cur alii alios devorant, & unus totum ferè orbem opprimit ? quid hoc tibi vult ? videtur Deus ludere in rebus humanis. Vacillat ergo Propheta quoad justiciam Dei ; luctatur tamen strenuè cum tentationibus, fidemque & constantiam suam ostendit. Non oblitrebit aut maledicit Deo, ut mos impiis ; sed ad Deum accedit, eumque semper alloquitur, & ab eo quaerit remedium : q. d. Tu, Domine, explica mihi nodos istos, & collige sensus meos, ut videam æquitatem tuam *. Cur tu pateris ut dicatur à nonnullis, populum tuum non habere dominum qui eos protegat f ?

15. Totum (vel, Quotquot sunt, J. T. Pi. scilicet homines g : justum cum injulto, sine ullo discrimine h. Vel, Omnes, ad verb. Totum ipsum, D. Totum quod est in Imperio suo i.) in hamo sublevavit j Vel, educit, JT. Pi. D. vel, extrahit, ad verb. ascendere facit, D. sic V. i. e. expiscabitur k. וְיִשְׁלַח יְיָ הַיָּמָּה [novè dixit, pro וְיִשְׁלַח יְיָ. Perstat in metaphora sua m. Duobus autem modis expiscari solent pisces, hamo, & reti n. Cur permittis hoc fieri o ? Patieris ut omnia velut hamo tollat ? G. ¶ Traxit, &c. וְיִטְרַח [Congregat (vel, Congregabit, Mo. vel, Cogit, Ca. vel, Traxit, live Attraxit, d. Ar.) illos, JT. Pi. D. vel, illud, Mo. P. ¶ hîc, sicut & Psal. 140. 3. idem est quod וְיִסְבֵּב [congregare p. ¶ Super hoc letabitur, &c.] Vel, Ideo letatur, &c. JT. Pi. Auget indignitatem : q. d. Gloriantur in sceleribus suis, & triumphant, &c. q.

16. Propterea (Quia tu, o Deus, ejus cœpta secundas ; Quia tantâ felicitate piscatur, mundumque totum subigit i.) immolabit (vel, sacrificat ; omnia adscribit v, victorias suas acceptas fert x, Divinos honores tribuit y.) fagenâ suâ j Sim. JT. Pi. Ti. P. &c. Id est, vel, i. deo suo, quem authorem putat virtutis & felicitatis suæ z. Vel, 2. prudentiæ a, astutiæ, industriæ, consiliis b, & viribus suis c. Ità non Deo solum, sed & idolis, eripit omnem honorem, & sibi arrogat d. Al. propter fagenam suam, i. e. propter felicem capturam ejus *. ¶ Quia in ipsis (vel, per ista, G. sic D. &c. i. e. vel, vires suas f ; vel, fagenam & rete g ;) incrassata (vel, pinguis, JT. Pi. D. &c.) est (vel, sub. evasit, V.) pars (vel, portio, JT. Pi. &c.) ejus j i. e. Conditio ejus lauta fit & opulenta. Metaphora à convivio h. Adeptus est Imperium i. Portionem & cibum vocat populos gladio consumptos : nam וְיִטְרַח est, consumere k.

17. Propter hoc, &c. וְעַתָּה יְיָ יִקְרָא [Numquid (vel, Annon, M.) propterea (An quò pars ipsius pinguior evadat l ; vel, cum sibi omnia tribuat, non tibi m.) ; evacuabit (vel, evacuat, M. Ti. D. i. e. deplet & exonerat piscibus, ut postea eam rursus jaciatur n ; ut piscatoribus mos est o. Vel, educet, JT. faciet, Pi. sic Sy. Ar. Heb. evacuabit : nam cum piscator rete jactat, manum suam evacuat p. Vel, expandet, o. G. i. e. expandere q. semper, vel jugiter, interficere (vel, occidendo, JT. Pi. D. i. e. delendo r,) gentes non parcat ? Mo. P. Pi. vel, non utetur clementiâ ? JT. i. e. non definet ? qu. d. Debetne pervenire ad finem optatum ? Non debet t. [Alii ultimum membrum sic reddunt ;] & perpetuo gentes occidit, neminique parcat ? Ti. & assiduus est ut occidat gentes, & nemini parcat ? M. & nunquam finem faciet occisionibus ? Hòcne ferre tuum est ? Quousque tuâ hâc abutetur clementiâ ? Quousque hoc permittes, ut semper extendat rete suum x ? [Ca. locum sic vertit, Ideone assidue deplebit everriculum suum, & gentes occidere non parcat ?] Quandoquidem ità est in homines ferox, & in te blasphemus, an semper improbitatem illam laturus es, ut plagas tendat & homines venetur inclementissimè y ?

CAP. II.

1. **S**uper custodiam. (vel, speculam, Calv.) meam (vel, In custodia mea, JT. Pi. D.) stabo. Ità M. P. Ti. &c. Metaphora à custodibus & excubitoribus urbium obfessarum: q. d. Attentè & accuratè considerabo^a quidnam suggerat mihi Deus circa solutionem quæstionis suprà propositæ^b, cur pili male sit, impiis bene^c. Cuius causam sciscitaturum à Deo me miserunt Judæi: præstolabor ergò in silentio responsum Divinum^d. In custodia, &c. i. e. in loco ubi me observant & quasi obsessum tenent illi qui expectant responsum à Deo*. Custodia hic accipitur vel, 1. activè, ut sumptum sit à vigilibus, qui per vices & certas horas stationem suam obeunt^e: vel, 2. passivè^f, ut ferè accipitur in his libris^h. Unde mandata Domini vocantur *מִשְׁמָרִים*, (custodia ejus), Zac. 3. 7. Mal. 3. 14. quòd ea servanda & custodienda nobis reliqueritⁱ. Al. Super custodiam, i. e. rem custodiæ meæ commissam^k; ut excubitores in mœnibus^l. q. d. Non capio quidem quâ ratione Deus talia permittat: nolo tamen propter eam muneris meo deesse, sed pergam, docendo, monendo, increpando, invigilare bono & salutis gregis mihi crediti tanquam pastori^m. Al. Per speculam [five custodiam] intellige, vel, 1. Verbum Deiⁿ; quòd tamen non convenit per omnia: vel, 2. recessum mentis, ubi subducimus nos à mundo & statione terrena, (cui hanc speculam arcemque opponit,) nec sequimur inclinationem aut rationem nostram, sed Verbum Dei, ex quo iudicium ferimus, &c.^o. ¶ Super munitionem; ità P. *מִצְדָּה* [In munitione, JT. Pi. D. M. G. i. e. turri P, five specula^q, sicut vigil expectans unde auxilium venerit. Vel, in obsidione. Fingit se obsessum, vel, 1. ab iis quorum nomine superiorem quæstionem habuerat; vel, 2. carnis tentationibus perplexis, que cogitationibus de iudiciis Dei^r. Al. in circulo, five gyro. Facto circulo stetit in medio ejus, dixitque, Non exibo hinc donec mihi dixeris cur differas poenam improborum^t. ¶ Et contemplanor] Vel, speculabor. Perseverantiam denotat, & perpetuam attentionem^u. Amant Hebræi verborum copiam; itaque rem eandem multis verbis exprimunt. Prophetæ speculatoribus comparantur, ut videmus Ezech. 33. 2. Sicut speculatores, in specula sua se tenent, ibique stantes manent, & oculos intentos habent in omnia quæ in conspectum se dant: ità & Prophetæ expectant patienter quid ipsis Deus sit revelaturus^v. ¶ Ut videam quid dicatur] vel, loquatur, D. Calv. &c. nempe Deus^x; qui hic subauditur, ut ex contextu patet^y: ut intelligam quid Deus mihi significet^z de iis quæ ego proposui^{aa}: mihi] Vel, mecum. Pi. vel, in me, nempe per spiritum propheticum, ut 2 Sam. 23. 2^b. Zac. 1. 9, 13, 14. & alibi: nam prophetia intrinsecus nebat^c. Sed dura & incongrua videtur hæc locutio: non videmus, sed audimus, quod quis loquitur. Sed sic voluit nos monere, ut non modò aures, sed oculos, omnèque sensus nostros, colligamus ad Deum, & toti pendeamus à Verbo ejus^t. ¶ Et quid respondeam] Ità M. P. Mo. Ti. Calv. Tar. ut sumitur Exod. 19. 8. Num. 22. 8^d: vel, restitui deberem, Pi. ¶ Ad &c. *וְעַל מַעְלָה* Super, ve de, (vel, ad. D. vel, post, JT. Pi. contra, M.) disceptatione, vel, postulatione, Ch. in M. vel, increpatione, Mo. mea, Di. Ti. vel, correctionem meam, JT. Pi. D. vel, mihi objectam, M. quam pronunciaveram apud populum cap. præc. v. 2. ad 12e: quâ argui & quasi argumentis contendere adversus Deum cap. præc. v. 13, &c. *וְעַל מַעְלָה* est, disceptare, disputare, Esa. 1. 18. similiter *וְעַל מַעְלָה* Mic. 6. 2^f. Quâ Deum quasi corripui, quæstus de providentia ejus. Id autem fecit nomine populi, cui nunc responsum dare cupit; quod à Deo avidè expectat^g. A guenti contra me, P. ad argumentum meum, V. G. passivè; i. e. mihi propositum à piis & impiis^h. Ad objectionem illam quam feci de majoribus Chaldæorum peccatis, suprà v. 12. & deincepsⁱ. Redargutioni meæ, quâ præfatio Deum libertatem meam increpaturum: cogitabo igitur quid respondeam, &c.^k. Ad objurgationem, vel increpationem, meam: quâ intelligit tum, 1. omnes Satanæ insultus alicenos & extraneos; tum, 2. turbulentos no-

stros affectus; tum præcipuè, 3. impiorum blasphemias & ludibria: quæ omnia mentes nostras conturbant fidemque concutiunt: quibus, inquit, intrepidè respondebo, Deo mihi materiam suggerente^l.

2. **S**cribe visum] Rem à te visam; quam tibi nunc revelo^m: id quod visurus esⁿ: quod tibi dicturus sum^o. Omnis enim perceptio visus Hebræis dicitur P. Prophetiam sequentem^r. Scribe, ut bene legi possit, & suo tempore cum eventu comparari, ad monstrandum Dei providentiam. Simile monitum Esa. 8. 16. Jer. 22. 30. Dan. 8. 26^t. ¶ Et, &c. *וְעַל מַעְלָה* Et (sub, quidem, JT. Pi. G.) explana, Mo. P. Ch. (vel, explica, M. V. vel, clarè explica, Ti. clarè exprime, Di. sim. D. vel, distingue, Sy. vel, manifeste, five perspicuè, JT. Pi. G. ex^u, ut sit infinit. pro adverbio: quo sensu invenitur & Deut. 27. v. 8^t. Sub. eam, Ti. vel, istud, sub. visum, G. Heb. de-clarando, vel explanando, Pi.) in tabulis P. D. &c. ceratis scilicet^v, aut buxeis; in quibus scribere solebant^x, ob materiæ firmitatem^y. ¶ Ut, &c. *וְעַל מַעְלָה* Ut currat, vel percurrat, (vel, festinatio & expedire pergat, Ti. non hæsitante, sed quasi currenter, legat. Sic alibi *וְעַל מַעְלָה*, currere, non cursum propriè dictum, sed festinantem actionem, significat, rei appropriandam de qua agitur. Sic 1 Sam. 17. 17. *וְעַל מַעְלָה* & currere fac, &c. id est, celeriter defer^z. Vel, ut non immoretur, Ar. vel, ut festinet ad sapientiam assequendam, Ch.) qui legerit eam, P. M. Sy. &c. Ut nullo impedimento velocitas ejus & legendi cupido teneatur^{aa}. Ut statim assequatur qui illud legerit: Unde de plano legi posset, dicebant Latini^b. Ut qui legerit eam citò intelligat quomodo intelligenda sit hæc quæstio^c. Ut percurrat, i. e. celeriter legere possit^d.

3. **Q**uia, &c. *וְעַל מַעְלָה* Quia, vel Nam, adhuc visio (i. e. res hic denunciata*) in, vel ad, tempus, P. nempe certum, M. V. D. & constitutum, V. JT. Pi. D. sub. à Deo, V. D. & sub. est, M. vel, erit, P. vel, differetur, D. Tar. Glaf. gram. p. 725. sim. JT. Pi. q. d. Non implebitur ante illud tempus^e. Visi illius impletio longè abest, à Manassis tempore ad tempora Cyri^f. Visio adhuc: qu. d. Visio ipsa sit vobis satis efficax & auctoris, sufficiat vobis quod Deus locutus est, etsi nondum compleatur^h. ¶ Et, &c. *וְעַל מַעְלָה* Et (vel, Sed, G. Et tum, Ti. vel, Quam, JT. Pi. Idque ille, Ca.) effabit (vel, loquitur, vel loquetur, P. V. Calv. D. sim. JT. Ca. vel, erumpet, instar flatûsⁱ; ad, vel in, finem, Mo. P. Calv. i. e. usque ad finem temporis à Deo constitutum^k. q. d. Tandem inveniet finem, h. e. adimplebitur^l. Vel, tandem, Ti. G. vel, ad extremum, Ca. vel, de fine, V. D. i. e. de re quæ eveniet post multum tempus, idque determinatum à Deo^m: de fine 70 annorumⁿ. Vel, suo termino, JT. Pi. vel, post finem, scil. Regni Babylo-nici: ut confirmat analogia membri præcedentis. n^o valet, post^o. Al. Quæ [nempe visio] differit de his quæ ad finem sunt, M. Al. Et loquens, propriè, spirans, ad finem pertinet. *וְעַל מַעְלָה* non est mihi fut. Hiphil à *וְעַל מַעְלָה*, sed, à radice *וְעַל מַעְלָה*, unde est *וְעַל מַעְלָה*, Jer. 4. 31. nomen participiale mihi est, sicut & Psalm. 27. 12. *וְעַל מַעְלָה*, & spirans violentiam. Sensus est, Neque visio suo complemento, neque inspirans Prophetam Deus, perque eum loquens, aut loquens nomine Dei Propheta, sine suo frustrabitur P. ¶ Et non mentietur] Ità Mo. P. M. &c. vel, fallet, Ti. JT. Pi. G. D. nempe hoc visum^r: sed omnibus modis eveniet^s. Constat me non esse vanum Prophetam^t, & Deum non frustra locutum esse^u. Sic alibi aqua & oliva mentiri dicuntur, cum spem fallunt^x. ¶ Si moram fecerit, (Jehova in implenda hac prophetia^y,) expecta (tu, popule Judæ^z,) illum] Ità Mo. P. sim. Pi. &c. i. e. Jehovah cunctantem^{aa}; vel, finem^b: vel, eam, M. Calv. JT. D. V. nempe visionem^c: vel, illud, nempe tempus statutum^d. Si tibi videatur cunctari, expecta, nempe fide & patientiâ, ut notat verbum *וְעַל מַעְלָה*, Psal. 33. 20. Esa. 8. 17. & 30. 18e. ¶ Quia veniens (vel, veniendo, Calv. P. vel, omnino, JT. Pi. V. vel, certissime, Ti. sic V. G.) veniet] Vel, 1. Jehova, ex collat. Heb. 10. v. 37^f: vel, 2. implementum^g, five effectus promissioni^h. Accipiendum hoc vel, 1. de adventu Dei ad auxiliandum quovis temporeⁱ: vel, 2. de Me sive adventu^k. Cui multa favent. 1. Quòd dicitur Visio, five Prophetia, eminenter

ter scilicet. 2. Quod hæc visio, i. e. visi impletio, futura dicitur *procul*, & in fine, & tempore à Deo constituto: quæ omnia illi apprimè congruunt. 3. De Messia testati dicuntur omnes Prophetæ, Act. 10. v. 43. & illum fideles omnes anxie anhelabant: de hujus ergo adventu maximè confirmandi erant Judæi adversus mala imminencia: hinc de eo dicit, *non faller*, toties à Deo promissus, à Prophetis prædictus; *expecta eum*. Illum indigitat quem fideles expectabant, & in animo semper habebant. 4. In voce *veniens* innuitur nomen ejus *ἐρχόμενος*, *venturus*, Matt. 11. 3. 5. De Christo & fide in illum exponitur in N. T. 6. Messia convenit, ut notat R. S. vox *מָשִׁיחַ*, quæ Tôar nomen est; teste K. *Loquens*, sive *Eloquentor*, qui sc. *אֵלֹהִים* dicitur, Joh. 1. 1. Apoc. 19. 13. cujus est, verba & consilium Dei eloqui, &c. 7. Veteres RR. ut agnoscit Abarb. de Messia adventu acceperunt. Ità Talmud in tract. Sanhedrim, Maimon. & R. S. *Non tardabis* Ultra tempus constitutum: non semper differetur. At hoc repugnat præc. membro. Respondeo moram illam referri ad prooperationem desideriorum nostrorum: nam, ut proverb. dicit, *Etiā celeritas in desiderio mora est*. At si respicimus Dei consilium, nunquam moram facit: quia novit omnes temporis articulos, & in ipsa tarditate semper accelerat.

4. *Qui*, &c. *עֲלֵה לָא יִשְׂרָאֵל נִפְשָׁא* Elata est, Mo. D. (vel, *Extollit*, sive *Exaltat*, se, P. V. sim. D. i. e. Effertur, vel superbit, tanto rerum successu P. Certè effertur solet qui perverso animo præditus est. Recenset aliquot scelera Nabuchodonosor, ob quæ tandem animadversurus erat in eum Deus: primò, superbiam. Hæc visio præcipuè impleta fuit in eo & successoribus ejus: nepos enim ejus & vitæ & imperio privatus est per Medos & Persas; Israelitæ autem, qui Deo fidebant, liberati erant & in patriam redacti. Al. *Ebullat*, JT. Pi. i. e. Inflatur opinione propriæ sapientiæ, ac proinde spe suâ fallitur. Heb. *Ebullatio* est in eo. *Elatio cordis*, Q. in V. *Exaltatio*, sive *Elevatio*: est enim *עֲלֵה* nomen substantivum. Deducunt à *עָלָה* arx. Vel, *Qui se munit*, Calv.) *non recta* (sub. est, D.) *anima ejus in eo*, Mo. D. Calv. Nabuchodonosorem intelligit, aut populum Chaldaeorum: vel potius, incredulos omnes, inter quos & filios Dei hinc distinguit. Al. *in cuius anima non est recta in eo*, P. sim. JT. Pi. Ità foemin. *עֲלֵה* construunt mascul. gen. cum persona. Al. *Qui incredulus* (Heb. *arrogans*, G.) est, non erit recta, &c. Vulg. G. *non recta anima*, seu vita, ejus, sed distorta erit, & iniqua, & molesta, & misera, tum naturaliter, quia carebit certissimo liberationis aliquando obventuræ solatio; tum supernaturaliter, quia carebit internâ justitiâ & gratiâ sanctificante, ac proinde displicet Deo, ut vertunt. & ex eis Paulus. Al. *Non recta*, i. e. depravatissima: ut sæpe in S. S. negatio contrarium vehementissimè innuit. Periphrasis improborum, quorum nempe cor rectum non est: de quo Mic. 7. 2, 4. Al. *Non recta*, i. e. non quieta & tranquilla; ut sensus sit, q. d. Ubi erit animi elatio, nulla erit tranquillitas. Superbi, qui se probè munitos putant & se efferunt, fallentur spe suâ, & mercedem accipient se dignam: nihil erit recti aut certi apud ipsos; inquietudine animi distrahentur in omnes partes: vexat illos Deus occultis tormentis; ipsi sibi carnifices fiunt, accersunt sibi multas molestias & anxietates, agitant ac permiscunt diversa consilia; semper aliqua nova suspicio, aliquis metus, mentem conturbat. [Alii locum sic reddunt,] *Arrogantia & fastuosi animus non est in se rectus*, Ti. id est, diffidit is Deo, nec ad illum confugit. [Alii verba in Hebræo inversa in ordinem sic restituunt:] *Anima illius qui in semetipso non est rectus putat se satis munitum esse*, M. In quo non est recta anima ejus, in eo semper ebullat; i. e. effert se, & confidit præliis suis, in *עֲלֵה* clivum videtur assurgere: sed *bulia* tantum est, & suâ imbecillitate rumpitur ac evanescit. *Superbi non recta est anima ejus in eo*: quod sic accipio, qu. d. Mens aut anima superba, i. e. superbus, non rectè sentit de eo, nempe fine; vel, de ea, scil. visione. [Alii hoc membrum cum sequente sic reddunt:] *Cum autem pertinax non rectam mentem habeat, justus fide suâ vivet*, Ca. *Ponit anima ejus seipsam in arce*, &c. qu. d. Confugiet ad arces à facie inimici, non ad Deum: justo autem non opus est arce, quia fi-

de suâ vivet, & eripietur. *Justus*, &c. *יָשָׁר* Et (vel, *Autem*, JT. Pi. &c. *Cum in-* *terim*, M.) *justus* (i. e. homo pius ac sincerus; qui omnes suas curas in Deum exonerat; qui Deo promittenti credit; justus per fidem in Christum: vel, Israel, qui sc. *justus* erat, saltem ad Babylonios comparatus. Vide Habac. i. 13. in, vel ex, fide (vel, veritate, sive integritate, probitate & purâ conscientia.) *sua vivet*, Mo. JT. Pi. sic M. Ti. D. Calv. Tar. &c. *וְהָיָה* [in *יָשָׁר*] sæpe vertitur, ex: confer Deut. 6. 5. & Marc. 12. 30. & cum hoc loco Rom. 1. 17. *Vivet*, i. e. salvus erit, ut Jer. 38. v. 2. *Vivet*, vitâ verâ, rectâ, pacatâ felicique, vitâ fidei, spei, gratiæ & gloriæ; spe futurorum se recreans, & interea, constanti tolerantia adversitatum, majorem perpetuâ gratiam, favorem & gloriam sibi comparans apud Deum. Munitionibus hujus mundi evanidis, quibus tamen confidunt superbi, opponit fidem, quæ hominem exinanitum bonis omnibus coram Deo sistit, ut à gratuita ejus bonitate precariò mutuetur quod non est penes hominem. Hic quasi in duabus tabulis ostendit Propheta quid sit superbire in nostris viribus, aut terrenis auxiliis; quid sit reponere vitam in Deo. [Alii hunc versum aliter reddunt, inprimis. o. quos sequitur Apostolus: de quo aliquid hic dicendum. o. locum sic reddunt, *Εάν σωθείη, & εὐδοκίη ἡ ψυχή μου ἐν αὐτῷ* & *ὁ δὲ δίκαιος ἐν πίστεώς μου ζήσῃ*. Si se subtraxerit, non placet anima mea in eo: justus autem ex fide mea vivet.] Quod sequitur Apostolus Heb. 10. 38. [Sed unde hæc discrepantia?] Nimirum o. pro *יָשָׁר*, *recta* est, legerunt *עֲלֵה*, quasi esset futurum Cal à *עָלָה*, quod Arabicè significat *εὐδοκίαν*, gaudere, *delectari de re aliqua*. Pro *יָשָׁר*, legerunt *עֲלֵה*. *וְהָיָה* vertunt, *est*, si, prout *עָלָה* Chaldaicè significat. Pro *עֲלֵה* autem, videntur legisse *עָלָה*, quod *animo deficere* significat: quod verbum Græcè vertitur, *ελλείπειν*, (deficere,) & *δολιχόθυμον*, (pusillo animo esse.) Qui autem sic sunt affecti, timidi nempe, illi, ubi imminet periculum, se subducunt. Sensus [juxta hanc versionem] optimus: Si quis defecerit, in expectando scilicet, is mihi non placebit. Dei sunt verba. *εὐδοκίαν* est, minus facere quàm oportet: Act. 20. 20, 27. Gal. 2. 12. Hinc *εὐδοκίαν* opponitur *πίσει*, Heb. 10. 39. Porro, in Rom. 1. 17. & Heb. 10. 38. nunc simpliciter legimus, *ἐν πίστει*: at ibi olim lectum, *ἐν πίστεώς μου*, notat Hieron. ad h. l. Legerunt ergo Græci *יָשָׁר*, fide mea, i. e. in me. Nam affixa talia Hebræa, ut & genitivi Græci & Latini, modò rem subjectam, modò objectam, significant. *Justus in fide mea vivet*, i. e. Qui bonus probusque est manebit constans in expectatione eorum quæ dixi. Ajunt Hebræi omnia Legis præcepta in hoc dicto contineri; nimirum quia nulla est certior ad eam omnem quæ Deo debetur obedientiam via quàm Dei promissis minisque fidem plenam habere. Et hoc est quod toties inculcat Paulus, *per fidem homines justos fieri*, i. e. pertingere ad eam probitatem ad quam suapte ratiocinatione ac labore pertingere non possent. Verùm non conitat. hic aliter legisse. Alii sic conciliant: *עֲלֵה* est, *superbi*: qui autem *εὐδοκίαν*, subtrahit se per incredulitatem, ille etiam *superbi*; quia, ut credere est humilitatis, ita nulli credere, est animi elati. Cocceius huc refert verbi *εὐδοκίαν* notionem Polybio familiarem, quæ valet, *se applicare munimento alicui ad securitatem*, q. d. Siquis applicat se, alteri scilicet rei præter Messiam, seu munimento & præsidio suo: ut ita notetur id quod fidei est contrarium. Psal. 18. 3. & 52. 9. Prov. 18. 10. Ità explicat Moses Kimhi *עֲלֵה*, *ponit se in clivo & specula*, ut ibi sublimetur à facie inimici, neque redit ad Deum, &c. Quod autem Grotius sententiam Apostoli de justificatione per fidem ex Hebræorum mente colligit, annon cæcos ductores sequitur, qui *justitiam Dei ignorarunt*, &c. Rom. 10. 3. Porro, Lud. de Dieu hanc versionem optimè conciliat cum textu Ebræo. [Quod ex ipso videre præstat.] o. optimè & doctissimè interpretati sunt ex usu linguæ Arabicæ, ubi *עָלָה* Latine redditur, negligere, sed propriè significat, *animum à re aliqua aut persona avertere & subducere*: ideo semper construitur cum præpositione. Sic Psal. 28. 1. pro, *Ne avertas a me*, Arabs habet, *Nè negligas me* propriè, *Nè avertas animum à me*. Sic, cum ad rem refertur, significat

fiat se subducere ab illa, quippe ad quam attendere non dignaris, adeoque negligere eam & contemnere. Idipsum est quod hic sibi vult Propheta. Promiserat v. præced. Deum, etsi moram faciat, venturum tamen, & non tardaturum. Hinc jam pronunciat, *Ecce, si subductio fiat, aut si negligatur, nempe id quod promissum est, non placet sibi anima ejus in eo. At justus fide sua vivet.* Id est, vir justus, qui animum suum à promissione Divina non subducit, nec eam negligit, sed fide apprehendit, fide illa sua vivet. Lego autem *וְיָשׁוּב* per modum quendam interrogationis, *subductio fit?* Latine, *si subductio fiat, nempe animi à promissione Divina.* Non potuissent Græci melius quam per *ἐν τῇ προσέλευσιν* pervertere: est enim ea ipsissima verbi Hebræi & Arabici significatio, quam etiam adhibuimus ad Num. 14. 44. *וְיָשׁוּב*, Græcè vertimus, *καὶ ὑπεσείλατο εἰς τὸ ἀναβῆναι*, *Et subdlexerunt se, vel animum suum, nempe à monito supra ipsis dato, illudque neglexerunt, ut ascenderent, &c.*

5. *Et quo modo, &c.* *וְיָשׁוּב בְּיָדוֹ וְיָשׁוּב בְּיָדוֹ* *Et etiam quia vinum prævaricans vir superbus, & non habitabit, Mo.* Alludit hic ad historiam Dan. 5. ubi Balsasar bibit in vasis Templi, & occisus est. Al. Quatuor præcipue Nabuchodonosori vitia hoc versu notat, sc. vinolentiam, perfidiam, superbiam, & dominandi libidinem inexplebilem. Verum non de Regis persona hic loquitur, sed de Babylonico Imperio, cujus ruinam hic prædicit. Babylonii expressè non nominantur hoc loco, sed, quia res satis nota erat ex aliis Prophetis, certis notis describuntur. His ergo commonefactio præcedens applicatur, & prolixè satis ostenditur quomodo illi ebulliant atque frustra se efferunt, quum paulò post ruituri sint. Consolatus supra fuerat populum adversus tyrannidem Regis Chaldæorum, & quamvis per 70 annos sub ejus imperio captivi degere deberent, promiserat tamen fore ut tandem veniret Dominus liberaturus suos, nec tardaturum: cui promissioni ut firmam adhiberent fidem, argumentatus est à pœna infidelitatis & præmio fidei, v. præced. nunc argumentatur ab improbitate Regis Chaldæorum, quam Deus non possit non ulcisci. [Verba sic reddunt;] *Et utique propter vinum prævaricatur vir, & fit stupidus, & non firmat sedem.* Comparat hic Regem Chaldæorum ebrio & stolido homini, qui nihil agit quàm quod est perversum & iniquum. In homines enim sævit instar mortis & sepulchri. Quinimo vinum fallit hominem audacem, neque duraturum, Ca. Porro, vino æstuans, prævaricator, vir arrogans, nihil honesti faciet, Ti. *Et quæto magis vino deditus* (ad verb. vir vini, V. sic D. Tar. qualis ellipsis Prov. 20. 1. Zach. 10. 7.) prævaricatur, & homo superbus, nec permanebit (Heb. habitabit, V.) in habitaculo suo? P. id est, in Regno suo. Quinetiam vinolentus, perfidiosus, nempe iis qui se fidei ejus committunt, vir arrogans, vel superbus, non manet in habitaculo suo: non potest se continere intra limites Imperii sui. Quod congruit cum sequentibus P. *Quæto magis, vel, Et etiam certè, (Amplificat, ut colligitur ex contextu.) vino transgrediens vir superbus, & non habitabit qui dilatat, &c.* Hic & deinceps confirmat doctrinam jam expositam [v. præced.] Postquam docuit sese efferentes multas sibi accerere molestias, nec aliter animum tranquillum fore nisi per fidem, &c. jam descendit ad Regnum Babylonicum. Ostendit ergo quomodo justis fide victuri sint; quia scilicet Deus, qui mundum regit, tuebitur suos, & compescet punietque improbos. Superbos hic comparat ebriis. Sensus, q. d. Etiam si Babylonii superbiam velut temulenti sint, & ferantur effræni lasciviæ, & sese non contineant, sed crudeliter sæviant absque ullo modo & timore, instat tamen illis vindicta Dei; non habitabunt, i. e. quiescent & stabunt uno in loco. Temulenti nec pedes nec manus continent, sed huc illuc transiliunt; ita superbi nullibi quiescunt, coelum & terram & mare occupant suis cupiditatibus. *Et etiam* (In *וְיָשׁוּב*) transitio est à priore argumento in alterum ex improbitate Regis cum subsequente pœna. *quia vinum prævaricatur, vir superbus est, (i. e. quia, vino prævaricante, vir superbit; adeo superbit Balsasar, Dan. 5.) non copulat, sed consecutionem indicat, nempe, ideo non) habitabit,*

diutius scilicet, firmam sedem non habebit: eam enim nocte & Regno & vitâ orbatu fuit. [Alii hunc versum cum sequente jungunt, & sensum, hic imperfectum, ibi suppleant. Hæc autem verba sic reddunt;] *Quinetiam cum vino (i. e. ebrietate; meton. h. e. successu rerum; metaphorat:) perfidiosus sit vir arrogans, (Rex Babylo-* *niæ; neque maneat in habitaculo, JT. Pi. sic Tar. sub. suo, Pi. i. e. non possit se intra limites suos continere. Hæc tertia responsi Divini pars, hypothesis de Babylo-* *niis: quorum malefacta per congeriem explicat hoc* *versu; deinde, sententiam suam omnium testimoniis &* *votis comprobata pronunciat, sequentibus. Al. Et* *quo modo vinum potantem decipit; (eum primùm exila-* *rans, deinde humi sternens, & deridendum propinans;)* *fic erit vir superbus, (quales Chaldæi, dulci fortunâ e-* *brii; & non decorabitur, Vulg. Imò ignominia nota-* *bitur. Vel, & non permanebit in suo statu: sicut nec* *ebrius manet qui fuit. Qui autem arrogans est & con-* *temptor, o. sim. Ar. vir superbus, (vel, & homo stolidus,* *Ar.) nihil perducet ad finem, o. Ar. Quemadmodum homo* *erat in vino, superbus in impietate, & non permanebit, Ch.* *Qui, &c. וְיָשׁוּב* *Qui (vel, Quia, Calv. Quum,* *Pi. sic JT. Sed, M. Quippe, D.) dilatavit, vel dilatat, (vel,* *dilatet, JT. Pi.) quasi sepulchrum (quod nullis cadaveri-* *bus expleri potest. Vide Prov. 30. v. 16. Jes. 5. 14.)* *animam suam, Calv. P. &c. id est, desiderium suum.* *Chaldæi laborant insatiabili quadam Regnorum siti; & in ea morti, five* *regnum insatiabile Divi.* *Et congregavit (vel, Etiam si ad se cogeret, G. Et colligit, i. e. redigit sub potestatem suam; Et recipiat, JT. Et colligat, Pi.) ad se omnes gentes, &c.] Neque ille fa-* *tatur, qui plerasque gentes violenter sibi subjecit.* *Numquid non omnes isti (quos subjecit Chaldæis) super eum parabolam sument? q. d. Fiētne tandem il-* *lis fabula? Nonne æquum est ut tot populi à Chal-* *dæis malè tractati aliquando versas vices doctis quibus-* *dam dictis decantent? Omnia dicta acuta aut lepida* *aut sententiosa sunt* *Hebræis. Dejectis tyran-* *nis omnes insultare solent, & dictoria sua projicere.* *Et, &c. וְיָשׁוּב חִירוֹתָיו* *Et (sub. usurpabunt, M.) interpretationem (vel, sermonem, P. proverbium, M. dictorium, Calv.) enigmatum (Ita esset pro וְיָשׁוּב, forma absoluta pro constructa. Alii, enigmaticum, P. Calv. vel, cum enigmati, JT. Pi. vel, atque enigmati, M. sic D. Ellipsis copulæ. ei? Mo. vel, de eo? P. JT. Pi. vel, propter eum? M. vel, sibi? ut sit 17 pro וְיָשׁוּב. Pleonasmus. וְיָשׁוּב est, sermo obscurus & enigmaticus; וְיָשׁוּב, oratio apertior, propriè, sermo facundus. q. d. Non tantum obscure insultabunt, componentes carmen lugubre & enigmaticum in quo oblique taxent ejus vitia; sed & aperte addent interpretationem. Quin & lepidis dictis & enigmati insultabunt ei, Ti. Et, &c. וְיָשׁוּב חִירוֹתָיו* *Et dicent (vel, dicet, Mo. M. dicendo, G. dicturus, JT. Pi. sub. ille, JT. vel, quisque, P. vel, unusquisque illorum, Pi.) Væ multiplicanti (vel, ei qui adaugget, Ti.) non sua, P. M. Ti. JT. Pi. &c. Heb. quæ non sunt ei, Pi. vel, ex non suis, Calv. i. e. qui se locupletat ex alieno, nempe ex spoliis: qui acquirit alienas ditiones pluri-* *mas, per fas & nefas. Vel, non sibi, Mo. Q. in D. q. d. non tam sibi acquirit, quàm Medis & Persis. Simile dictum Menandri, Πλεονεξία μέγιστον ἀνθρώποις κακόν, &c. (Avaritia maximum hominibus malum. Qui enim aliena invadunt sæpe victi etiam sua perdunt.) Natum hoc pro-* *verbium ex tyrannide Nabuchodonosoris. Usquequo, &c. וְיָשׁוּב עַל כִּי עָבַדְתָּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים* *Usquequo & ag-* *gravans super se densum lutum? Mo. Et quousque id faciet, & aggravabit (vel, multiplicabit: nam וְיָשׁוּב est etiam, multiplicare: super se (vel, ad se, G.) opes tan-* *quam densum lutum? P. id est, congeret sibi opes quæ numero æquent ipsum lutum? Quousque ille sibi sine-* *tur coacervare tantam vim luti, id est, auri & argen-* *ti? nam, ut ait Naumachius, χρυσὸς τοὶ πλείους ἐν ἀργύρῳ, (Et aurum pulvis est & argentum.) Usquequo gravat se divitiis quasi denso lato? M. Al. Quousque? Calv. D. Ca. (vel, Quousque tandem? [quod parenthesi includunt,] JT. Pi. Significat tyrannos non posse ferri abs-* *que magno dolore & tædio, præ quo omnes ex naturæ sensu clamant, Quousque? quousque? Quousque hoc*

- * D. Tar. impune faciet? o Deus: q. d. Non diu. Vel, Quousque progredietur hæc prædandi cupido? ubi finem ei imponere? Sempérne fiet istud? & qui aggravat (Apertum verbum: lutum enim, si densum fuerit, gravat portantem. Pari modo nimis opes oneri sunt possidenti. Aut, aggravanti, i. e. congerenti, multiplicanti: grave enim usurpant & pro multo. Vel, & qui accumulatur, Calv. vel, & numerosè aggreganti, JT. Pi. vel, & comparas, Ca.) super se (vel, penes se, JT. Pi. contra se, Vulg. & in perniciem suam: contra teipsum, Ca.) densum (vel, densissimum, JT. Pi.) lutum? Calv. JT. Pi. &c. i. e. opes congestas ex auro & argento: quæ lutum vocat, quia ex terra eruuntur. Vel, magnam vim crassi cæni. q. d. quæ non magis tibi proderit quàm cœnum; quinimo nocēbit. Al. aggravant super se, &c. h. e. sese demergunt in profundas cavernas, & montes super se accumulanti, quibus magis conterantur. Avarus omnis sibi oneri est, & molestæ ei sunt divitiæ, dum iis frui non audet, & semper de iis sollicitus est, &c. Joseph K. exponit de sepulchro, q. d. reddit sibi terram onerosam. Moris erat Romanis, ut ei cui bene precabantur, terram levem, cui imprecabantur, terram gravem, optarent.
7. Numquid non repente consurgent? (Annon æquum fuit ut consurgerent adversus te, qui mordeant (i. e. spoliarent, mutilent, lacerent te?) te?) Intellige vel, 1. vermes cadaver ejus corroderent: vel, 2. hostes Regnum ejus depopulantes; Medos ac Persas. Et, &c. Et exurgissentur (tanquam è somno: Et ut surgerent, G.) qui commoveant, vel commovebunt, (vel, exagitant, V. D. vel, lacerarent, G. vel, divexabunt, Ti. sim. JT. Pi. te P. M. &c. i. e. qui tibi sint molesti. Et, &c. Et eris in rapinas (vel, concubationem, M. vel, direptiones, D. vel, continenti concubationi, JT. Pi.) eis? Mo. P.
8. Spoliabunt te omnes qui, &c. Omnes reliquæ populorum, M. Ti. JT. Pi. Calv. &c. Vel, 1. qui reliqui fuerint de populis à te spoliatis. Quamvis eorum reliquæ tantum super sint, illæ sufficient ad vindictam de te sumendam. Vel, 2. reliqui populi à te non spoliati: præcipuè Medi & Persæ. Plurimæ etiam gentes Scythicæ fuerunt in Cyri exercitu. Aliæ gentes meo impulsu hanc vindictam exsequuntur. Propter sanguinem hominis (i. e. cædes hominum, plurimas; sub. à te factas, V.) & iniquitatem (vel, injuriam, V. violentiam, JT. Pi. direptionem, G.) terræ, &c. Terra, Calv. Mo. &c. (nempe Israelis: vel, terræ, i. e. terrarum: quam exercuisti in terris: urbis, Calv. sic Mo. (vel, & urbis, M. Ti. sic P. sub. Jerusalem, V. D. vel, urbium, G. sim. D. sing. Heb. pro plur. urbem, JT. Pi. scil. Babylonem; sub. spoliatura sunt, Pi.) & omnium habitantium (vel, omnes habitantes, JT. Pi.) in ea, Calv. &c. i. e. in eis urbibus. Vides non omnia quæ ex gentium jure fieri dicuntur apud Deum prolicitis haberi, sed spectari causam & modum.
9. Væ, &c. Væ concupiscenti concupiscentiam malam (vel, avarè sedanti avaritiam malam, P. vel, inbianti lucro pessimo, M. inbianti lucro, idque malo, Ti. vel, dedito questui malo, JT. D. vel, facienti questum malum, Pi. sim. Ca. i. e. corradenti opes injustas. Hebræis omnis actio injusta quæ proprium nomen non habet dicitur concupiscentia. domui sue, Mo. Calv. &c. quod malum est & perniciem afferet domui sive familiæ ejus: id quod eventus postea comprobavit. Vel, domus sua, Ti. sic Ca. vel, pro domo sua, D. JT. Pi. Tar. ad stabilendam rem & familiam suam: ut non tantum ipse abundet, sed & magnas opes relinquat filiis ac nepotibus suis. Vel, quod dicit domum suam, M. vel, ut domum suam ædificet, P. sic D. & quidem ex mero fastu: ut superbas ædium moles extruat. Domum, nempe regni, ut Dan. 4. v. 30. Regiam suam. Ut sit (vel, ut ponat, Pi. Calv. &c.) in excelso (in loco celsio, & inaccessio: in quali Regia Nabuchodonosori sita fuisse videtur.) nidus ejus. Id est, ut extruat sibi arcem præaltam & munitissimam, quæ se tueatur ab hostibus. Metaphora ab avibus: ab aquila. Aves tutæ sunt quæ in rupibus inaccessis nidificant. Sic Chaldæi, qui plurima tenebant loca situ & operibus defensa, putabant se extra periculum esse. Regiam vocat nidum per contemptum: confer Obad. ver. 4. d.

Mala conscientia trepida est: sciunt avari opes invidiam sibi & odium conflare; ideo se muniunt. Et, &c. Calv. *וְיִבְנוּ לָהֶם* Ut liberetur à, vel de, manu (vel, potestate, JT. Pi.) mali, P. M. Ti. D. &c. h. e. afflictionis: à vi hostium. E manu mali phrasis est, pro, à malo. Deridet stultam divitum fiduciam, qui se putant esse extra sortem mortaliū, & extra calamitatum jactum. 10. Cogitasti (vel, Consulisti, Mo. D. vel, Consilium iniisti, P. JT. Pi. sim. Ti. V. M. &c.) confusionem (pudorem, Mo. D. pudendum JT. Pi. [vel, ignominiosè.] accipio adverbialiter, ut *בְּטוֹב*, pro *בְּטוֹב לְךָ*, turbi.) domui tuæ. Familæ tuæ: i. e. in confusionem tui & posterorum: in domus, id est, patriæ, tuæ dedecus cessura, o Chaldae. Deus non tantum spe tuâ te frustrabitur, sed & gloriam tuam convertet in dedecus. Consultandi verbo complectitur quicquid est industriæ, solertiæ, studii in avaris. Concidisti, &c. *וְיִפְּחוּ וְיִפְּחוּ* Decurtando (vel, conficiendo, Ca. excidendo, Calv. sim. Pi. D. excidendi, Di. ex Jun. Excidisti, P. sic D. ut sit infinit. pro præter. Consumpsisti, o. Eradicasti, Ar. Diripisti, Sy. Depradatus es, Ch. Vel, licet excideris, per anticipationem; qu. d. licet hoc incredibile videatur, quum hostes & multos & validos profligaveris: populos multos, Mo. P. &c. (h. e. Consilium tuum fuit excindere populos multos.) & peccasti (vel, & peccavit, o. & peccasti, JT. Pi. Calv. sed peccasti, Ch. & peccare fecisti, Ar. & ad peccatum adegisti, Sy. vel, [neglecto, &], tanquam redundante, peccasti, M. peccasti, Ti.) anima tua, Mo. o. vel, animam tuam, Ar. teipsum, Sy. contra teipsum, JT. Pi. D. in animam tuam, P. M. Ti. D. Calv. pro, & ante deest, fuisti peccasti, i. e. peccasti. [Alii ultimum membrum aliter reddunt:] cuius rei tute penas dabis, Ca. Malum quod parabas inferre retorquetur in caput tuum, recipies mercedem scelerum. Et peccatrix anima tua, i. e. peccare tibi ex consuetudine in naturam vertit. Et (vel, Attamen.) nihil habet anima tua; nihil invenit eorum quæ appetit, sed omnibus destituitur: adeoque pudendum hoc est consilium domui tuæ, proprie significare destitui, carere, non assequi, non invenire, non habere, docuimus ad Jud. 20. 16. & *וְיִפְּחוּ* interdum esse mascul. gen. liquet ex Gen. 46. 22. & Num. 31. 28. 11. Quia lapis de pariete (domus tuæ) clamabit. Vel, vociferabitur, V. Excitabit Deum ad sumendum de te supplicium injuriæ quam tu facis iis quibus sua extorques ad construenda tua ædificia. Lapidem furto à te ablati testabuntur injustitiam & rapinam tuam, & clamabunt Regiam tuam è rapinis extructam esse, implorabuntque ultionem à Deo contra te. Sensus versus, Tuæ injustitiæ testimonium reddunt tot muri urbium dejecti, tot ædium fragmenta. Protopopoeia, quæ sermonem tribuit lapidibus. q. d. Tyrannis tua & violentia tam enormis est & manifesta, ut, licet homines taceant, lapides clamarent, &c. Et, &c. *וְיִפְּחוּ* quid sit queritur. Alibi non exstat in S. S. Veteres nonnisi ex conjectura interpretantur. o. ver. tunc, & scarabeus nempe, vel vermis: quippe *וְיִפְּחוּ* alludit ad *וְיִפְּחוּ* chaphusith, vel chippusith. Sic Hebræi vocant scarabeum in Talmud, teste etiam RS. ut Chaldæi *וְיִפְּחוּ* chippusith; & Arabes cum epenthesi, *chaphafa*. Aquila vocem vertit, *uāzā*, quæ est *uāzā*, gladius, vel securis, teste Hesychio. Græci omnes præter. [Addere debuisset, & Aquilam, ut ex dictis patet.] transulere, *σύνδεσμος* (colligationem sive junduram) ita Sym. & Th P. Idque Hieronymus putat esse quod vulgò Græci *σύνδεσμος* quam vocem Suidas interpretatur *δέσμη ξύλων*, (compagem lignorum;) Vulgatus *loramentum* optimè reddidit: estque lignum quod ad continendos parietes in medio structura ponitur. Vide Ecclesiast. 10. 18. Chaldæus *וְיִפְּחוּ* vertit, *segmentum*, sive *frustum*, Syrus, *clavum*; Arabs, *paxillum*; RS. *festucam*; AE. *locum durum in lignis trabium*, qui vulgò nodus vocatur; Pomarius, *laquearium*; K. *ambulacrum consignatum in ædibus*. Qui omnes in eo conveniunt, quod aliquam ædificii partem, aut particulam saltem, hæc voce intelligunt. Sed his conjecturis non opus est: *וְיִפְּחוּ* enim Talmudicis est, *later longus sesquipalmo*, qui hic à Propheta sumi videtur pro quovis latere; ut *σύνδεσμος* à Græcis recentioribus primò pro *beffali latere*, deinde etiam pro

pro quovis latere, est usurpatum. Locum ergo sic reddiderim, *Lapis ex pariete clamat, & later ex ligno respondet ei*. Agitur de pariete in quo lapides & lateres inter ligneas trabes inserti sunt, quales hodie multos videmus. In tali pariete lateres ex ligno respondent, id est, ex medio tabulato, in quo inter trabes sunt dispositi. Accedit quoddam lapidi in priore hemistichio melius respondet later in sequente, quam frustum trabis, &c. ¹. [Videamus jam quomodo verba reddunt.] Et rudimentum (vel, nodus, JT. traber, Pi. tigna, P. tignum, Calv. laquear, M. subscus, Ti. lacunar, Ca.) è ligno, Mo. JT. Pi. vel, structuris ligneis, P. vel, tabulato, M. Ti. Calv. vel, materiatura, Ca. E ligno, h. e. è contignatione lignea. Lignum quod inter juncturas ædificiorum est, Vulg. q. d. et si abditum ibi sit. ¶ Respondebit, [וַיִּשְׁמַע] Respondebit (vel, succinet, Ca.) ei, Mo. Calv. V. sic P. Pi. nempe lapidi; quasi per modum ἀντιφωνίας in choris, five alternis vocibus. q. d. Erit concinna melodia in singulis partibus ædificii: quia incipiet murus & profert suum canticum, Ecce, ego sum exstructus ex sanguine, &c; lignum autem dicet idem, & clamabit, Væ. Al. restabitur, G. sim. M. testificatur istud, JT.

12. Væ qui ædificat civitatem (Babylonem) in sanguinibus i. e. Cædibus, & rapinis; h. e. opibus calumniæ & oppressione partis. Væ Chaldæis, qui ex aliarum urbium nihil tale commeritarum ruinis Babylona auxerunt.

13. Numquid, &c. [וְהָיָה כִּי יִשְׁמַע] Nonne, ecce, à Jehova exercituum? Calv. &c. sub. est? JT. vel, sit? Pi. nempe aliquid. qu. d. Nonne Deus habebit suas vices, ubi avari & crudeles triumphos egerint, &c? Annon Deus prodibit & exferet manum suam, quamvis nunc jacere videatur & cessare? Vel, sub. erit? nempe hoc quod sequitur. q. d. Quodd gentes frustra delassentur, id non fortuito accidit, sed certo Dei consilio justoque ejus judicio; cui nec Babylon, quamvis potens, resistere possit. Vel, sub. ista sunt? M. Ti. vel, sub. ultio veniet? P. ¶ Laborabunt, &c. [וַיִּלָּבְדוּ עַמִּים בְּדָרִי] Et (vel, Itaque, P. sic Calv. vel, ut, five quod, JT. Pi. Ca. D. G. Tar.) laborabunt (vel, laborent, JT. Pi. Ca. &c.) populi in sufficientia ignis, Mo. vel, igne, five in igne, P. Ti. Calv. D. &c. in ipso igne, M. ¶ est adjectio syllabica, five particula expletiva: quanquam K. emphaticam esse putet, & Vulgatus hinc legat, in multo igne. [Variè explicant.] Laborabunt incassum & sine fructu, vel etiam cum incommodo & jactura: ut si quis telam texat igne supposito, qui eam consumat. Aut, in igne laborare est, in periculo cum labore versari. Cui affine quod, per ignem incedere, dicunt Latini. Aut, laborabunt in igne, id est, in igne extinguendo quo portæ conflagrabunt, sed frustra. P. Vel, pro igne, JT. Pi. propter ignem, V. vel, igni, Ca. q. d. Videbuntur frustra laborare circa exstructionem talium urbium quæ tandem incendio absumentur: consumuntur quæ elaborant: præparant luculentam materiam igni, quem Persæ & Medii injicient. Fiet ut Chaldæi ista Babylonis opera flammæ paraverint. ¶ Et (vel, & ut, G.) gentes (quæ Chaldæis adhærebunt) in, &c. [וְיִשְׁמַע] In sufficientia vacui (vel, frustra, P. Calv. sim. Ca. vanitate ipsa, M. in nihilo, Ti. in vanitate, Calv. pro inanitate, JT. Pi.) lassabuntur, Mo. &c. vel, fatigentur, JT. Pi. Ca. &c. i. e. ut nullo suo usui ista extruxerint. ¶ pro, &c. [וְיִשְׁמַע] †.

14. Quia, &c. [כִּי הָיָה כִּי יִשְׁמַע] Nam, vel Quia, replebitur terra (Babylonica scilicet, vel, i. exercitibus, Medorum & Persarum; vel, 2. sub. cognitione ultionis Divinæ, P.) ad sciendum (vel, ut agnoscant, P. cognoscendo, JT. vel, ut cognoscat, o. D. vel, cognitione, D. Pi. Calv. [וְיִשְׁמַע] est infinit. pro nomine.) gloriam (vel, gloriæ, Calv. D. Pi.) Domini, Mo. &c. Ut omnibus gentibus appareat providentia Dei, quæ mundum gubernat, & justitia ejus, in Chaldæis puniendis; quæ tandem sumat poenas de scelestis. Ità iterum refulgebit Dei gloria, quæ Templo diruto & Judæis abductis, à mundo exfulasse videbatur. ¶ Quasi aquæ operientes mare i. e. Alveum maris. Metonymia. Est in hoc versu trajectio, & ellipsis, quam sic explicare liceat; Nam sicut aquæ alveum maris—ità terra Babylonica, &c. Al. Eritque ultio illa instar aquarum, &c. P.

15. Væ qui potum dat amico suo] Vel, proximo suo, JT. Pi. vel, sociis suis; sing. pro plurali: vel, Væ potanti socios suos nimio vino, P. ¶ Mittens, &c. [וְיִשְׁמַע] D. Adjungenti (vel, Adhibenti, JT. Pi. Tar. sic M. Ti. Admoventi, Ti. Applicanti, D.) venenum tuum, Mo. vel, fel tuum, M. i. e. bilem tuam & amaritudinem: furorem tuum, Ti. sic Ca. Aq. & Sym. in D. Notat crudellem tyrannidem quæ Nabuchodonosor divexavit vicinos Reges. Vel, utrem tuum, JT. Pi. vel, utrem suum. Me. plenum vini, P. Mutatio personæ, tuum, pro, suum. Ut, nos cadis, ità Judæi utribus vinum includebant: unde utres sæpe pro poculis accipiuntur. P. Vel, subversionem turbidam, o. facem turbidam, Ar. facem iræ, Sy. Al. Conjugens calorem tuum: h. e. Tibi non sufficit inebriari, nisi etiam alii contrahant eundem fervorem tecum. ¶ Et, &c. [וְיִשְׁמַע] Et etiam inebriant, JT. Pi. P. D. sub. eos, P. Hic [וְיִשְׁמַע] est pro [וְיִשְׁמַע], h. e. infinit. pro participio præsentis temporis. ¶ Ut afficiat nuditatem ejus i. e. Pudenda ejus, cum delectatione, ut Gen. 9. 22: ut illudat eis; ut summo decore eos afficiat: vel, ut amoris tuo turpissimè inferviant, ut hæc phrasis usurpatur Lev. 18.6, &c. & 20. 11, 17, &c. Ezech. 16.36. Et hoc flagitio infames fuisse Babylonios narrant Herodotus, Ctesias, & alii. Ut eos percidas: quod illis temporibus satis frequens in Oriente. Ut libidine incitatus cum eis concumbas. Sed per hanc ἀντιφωνίαν intelligitur perfidia Chaldæorum, qui foederibus illiciebant populos, quos deinde tractabant ignominiosissimè. Accusat Regem Babylonium, quod insatiabilibus cupiditatibus suis (quas crapula comparat) implicuerit vicinos Reges, & in eandem secum amentiam & belli societatem spe prædæ alliceret, eos tandem negligens, & in fraudem aut periculum impellens: quod hic dicitur discooperire nuditatem.

16. Repletus es (vel, Saturatus, JT. Pi. sic D. &c. Rex Babylonis: sub. regum, P.) ignominia] Vel, i. quæ afficis alios. q. d. Reges à te devictos ignominia affecisti ad satietatem usque. Vel, 2. quam tu patieris, ex lege talionis. Hæc dicunt gaudentes populi ob domitos Chaldæos. ¶ Pro, &c. [וְיִשְׁמַע] Pro gloria, Mo. P. JT. D. vel, magis quàm gloriā, M. Ti. D. V. sic Ca. &c. q. d. Ignominia quæ eos affecisti longè superat gloriam quam ex iis consecutus es. Al. à gloria tua, Calv. vel, propter gloriam, Pi. Calv. sub. tuam, Calv. quod tam gloriolus ac potens es. Al. Non amplius tibi erit ulla gloria: nam sæpe negativè usurpatur. ¶ Bibe tu quoque] Calicem ignominie: vel, calamitatis: vel, iræ Dei; ut sequentia explicant. Jerem. 25. 15, &c. ¶ Et, &c. [וְיִשְׁמַע] Et nudaberis, P. Et sis discooperitus, V. ex Ch. Ac denudare, Ca. D. Ut turpis fias, M. Et denudare (vel, retege, JT. Pi.) præputium, Mo. D. id est, Ignominia exponitor: nam abominabiles erant Judæis incircumcisi. Et appareat præputium tuum, Q. in V. [וְיִשְׁמַע] propriè abducere præputium, metaphorice ad omnem nudationem trahitur. Sensus est, Nudator & tu, ut nudasti alios: id est, Illuditor. Al. Et consopire, Vulg. vel, Ut consopiaris, Ti. Legerunt [וְיִשְׁמַע], per metathesin literarum. Al. Et vexare, Sy. Et cor commovere, o. ¶ Circumdabit, &c. [וְיִשְׁמַע] Vertet se (vel, Versabitur, M. Ti. vel, Divertet, JT. Pi. à gentibus quæ eum hætenus biberunt. Bene, vertet se, quia omnium rerum est vicissitudo.) super (vel, ad, JT. Pi.) te calix dextera, &c. P. Mo. &c. i. e. potentia; quæ in hominis dextera sita est: vel, quem Jehova dexterā suā tibi præbiturus est. Vertet se: sicut dicimus, Vertitur ænophorus fundus. Sensus est, Totum calicem ebibes, ità ut siccatus verti possit. ¶ Et, &c. [וְיִשְׁמַע] Et vomitus ignominiosus (vel, infamis, Ca. vel, sædus, G. sub. decider, P. vel, sub. fiat, Ti.) super (vel, ad, JT. Pi.) gloriam tuam, P. Mo. M. &c. Cogēris turpiter vomere ac amittere quæ rapuisti. Turpissimè te geras in illa calamitate: Jer. 25. 27. Potest exponi vel, 1. de Rege Babyloniorum, quod ipse vomeret cum magno dedecore: vel, 2. de hostibus, quod scilicet vomerent in faciem Regis illius. Post bibe aptissimè sequitur vomitus. q. d. Tantum tibi ex calice vindictæ Dei hauriendum erit, ut non solum inebrieris, sed etiam vomas.

17. Quia,

17. Quia, &c. [כִּי חָמָס לִבְנוֹ יִכְסֶה] Quia, vel Nam, (vel, *Quandoquidem*, P.) rapina (vel, *violenia*, JT. *crudelitas*, Ca. tyrannis, M. vel, *impietas*, o. Ar.) Lebanon (vel, *Libania*, Ca. vel, in *Lebanon*, Ti. vel, quam fecisti in *Lebanon*, P. lim. M. Pi. i. e. in locis fitis juxta Libanum^h: quā usus es in Libanum, hoc est, in Israelitisⁱ; vel, in Terram sanctam^k, quam *Libanum* dici volunt Deut. 3. 25^l; vel, in Templum^m, sic dictum Ezech. 17. 3. & Zach. 11. 1ⁿ; vel, quod propinquum erat Libano^o; vel, quod altum instat Libani^p; vel, quia maximam partem ex cedris Libani constabat^q. Al. *violenia Libani*, i. e. qualis adhiberi solet à venatoribus in Libano^r.) *operiet* (vel, *obruet*, P. Ca. &c.) te, Mo. M. Ti. &c. q. d. Dapis crudelitatis illius poenas^t. ¶ Et, &c. [וְשׁוֹר בְּתוֹמֹת יִרְחוֹ] *Et prada* (vel, *vastitas*, JT. Pi. sic M. *predatio*, Calv. vel, *calamitas*, Ti.) *jumentorum* (vel, *bestiarum*, JT. Pi. *ferarum*, Sy. vel, *illata à feris*, P. V. hoc est, à militibus tuis: nam ut feræ versabantur in Libano, ita & Chaldaei grassabantur in Terra sancta^u. Vel, inferenda à Medis & Persis, tanquam feris^v. Vel, qualem edunt feræ^w. Vel, *animalium*, M. Calv. i. e. hominum quos tuā depopulatione terruisti^x: *bestiarum Libani*^y; h. e. Judæorum, quos Chaldaei tanquam bestias venati sunt^z. Vel, *savitiā ejus exaggerat*, quod etiam hostis fuit brutis animalibus^z.) *conteret ea*, Mo. G. &c. nempe quæ struxerunt Chaldaei, de quibus supra 12^a. Vel, quæ terruit (vel, *contrivit*, Calv.) ea, M. Ti. Calv. simil. Pi. JT. D. Ellipsis & שָׁרָה^b: & repete, *operiet*, vel *obruet*, Regem Babylonium^c. Sensus, Talis vastitas te occupabit qualis etiam ipsas bestias Libani terret, in venatione scilicet^d. *Territarumque belluarum perniciēs*. i. e. Homines quos terruisti tibi erunt perniciosi; h. e. propter eos dabis poenas. Vocat homines *belluas*, ut perisset in translatione; quoniam Israelitarum patriam vocaverat *Libanum*^e. ¶ *De sanguinibus*, &c.] Vel, *Propter sanguinem*, &c. ut supra 8. nam repetit quæ ibi dixerat, sed specialius aptat ad Judæos, terram Judæam, & Hierosolyma^f.

18. Quid prodest sculptile? Hoc dicent Judæi, Quid profuere Chaldaeis imagines deorum^h? potueruntne eos eripereⁱ? Dicere poterat Babylonius, Tu minaris, at dii mei me servabunt: respondet, Illi non proderunt tibi^k. Ostendit præcedens vaticinium proficisci à Deo vero, siue Deo Israelis, cui uni hic vindicat imperium totius mundi, & deridet omnia idola; Judæorumque felicitatem monstrat, quod verum Deum colerent, &c.^l. ¶ Quia, &c. [כִּי פֶסֶל] Quia, vel Quod, (vel, *Quum*, siue *Quandoquidem*; ut sit redditio causæ^m: vel, *Quamvis* in hunc usumⁿ,) *sculptit*, siue *sculpsit*, illud, Calv. P. JT. Pi. &c. ¶ *Et imaginem falsam*; ita LXX, Ar. [וְסִמּוֹן שֶׁקֶר] *Et* (vel, *Nempe*, G.) *docens* (vel, *doctor*, Ti. JT. Pi. Ca. vel, *quod docet*, P. vel, *documentum*, G. *quod annunciat*, M.) *mendacium*, Mo. P. M. vel, *falsi*, JT. Pi. *mendax*, Ti. *mendacii*, G. Calv. Rectè; quia verum Numen non inerat: quod tamen decepti homines putabant^o. Mera illusio P. Idolium quodvis, quod falso docet. Videntur enim idola ac simulacra quodammodo sese offerre his qui colunt ipsa, sed falso; prorsus enim falluntur ipsi^q. ¶ Quia, &c. [כִּי בָטַח יִצְרָאֵל עַל יְדֵי מַסֵּכָה] Quia (vel, *Quod*, P. JT. Pi. V.) *speravit*, vel *sperat*, (vel, *confidat*, JT. Pi. *speret*, V.) *fictor* (vel, *formator*, JT. Pi.) *figmento suo* (vel, *figmenti sui*, JT. Pi. V. D. i. e. *idoli*^r: vel, in *figmento suo*, P.) *super eo*, Mo. (vel, *ipsi*, siue *illi*, JT. V. in *ipso*, Pi. i. e. *Quod fidere debeat fictor*, &c. t.) *ad faciendum* (vel, *ut faciat*, P. vel, *faciendo*, V. JT. Pi.) *vana* (vel, *idola*, P. JT. &c.) *muta*? Mo. &c. i. e. quæ nunquam respondent invocantibus ea^t. Non mutatur natura ligni vel lapidis artificio hominum; nec enim fabricata incipiunt loqui^v. [Al. sic;] *Quod fidi eo*, Ti. (Et tamen fiduciam habet in eo, M.) *fictor* scil. *figmento suo*, ut faceret, &c. Ti. M. *Ut fictili suo fidat fictor*, *mutos faciendo deastros*? Ca. Attamen spem posuit in opere opifex suus, cum tamen fecisset simulacra muta, G.

19. Væ (sub. illi, Pi.) qui dicit ligno, (i. e. simulacro ligneo^x.) *Expergiscere* Quod vero Deo dicit David Psal. 35. 23^y. q. d. Ad meam orationem attende^z. Qui implorant opem ab idolis^z: qui alloquuntur ea, ac si sentirent^b. Merito male erit hominibus tam stultis, qui precibus suis audientiam sperant à rebus furdisc. ¶ *Lapidi* (i. e. statuæ lapideæ^d) *tacenti* Vel, *silenti*, D. Pi. &c.

Epitheton perpetuum: nam lapis semper silet. Proverbium, *Magis mutus quam lapis*. [אֶבֶן] est nomen com. gen. ut [אֶבֶן], *vacuum*, & *vacua*^{*}. ¶ Numquid, &c. [הוּא יוֹדֵעַ] Ipse docet, JT. vel, *Ipsum illud te docet*, nempe se esse furdum^f, & non esse Deum^g. *Ipsene docebis?* vel, *doceret?* M. Ti. sic P. Pi. &c. sub. te, M. nempe aliquid veri^h. ¶ Ecce, iste (sub. lapis, M. V.) *coopertus est auro*, &c.] Sic Mo. P. M. &c. q. d. Est quidem aliquis splendor [exterius]; intus verò nihilⁱ. ¶ הוּא יוֹדֵעַ [הוּא יוֹדֵעַ] Ecce ipsum: continetur quidem auro aut argento, JT. sic Pi. ¶ *Spiritus* (vel, *vita*, G.) *non* (vel, *nullus*, JT. Pi. *nulla*, G.) *est in visceribus ejus* Vel, in medio ejus, i. e. in pectore ejus^k: vel, in ipsis, G.

20. Dominus autem (sub. est, Pi.) in templo sancto suo Id est, vel, 1. in cœlo^l; unde despicit omnia & gubernat^m. Vide Jon. 2. 7. Mic. 1. 2. Ejus Templi figuram gerebat Templum quod erat Hierosolymisⁿ. Vel, 2. in Templo Hierosolymitano^o: ubi Deus coli voluit & se patefecit^p; ubi audit vota supplicum & egeritium^q, & præsentia gratiæ suæ adest, &c. Prædictis idolis verum Deum hic opponit^r. Docuit falli Chaldaeos, qui opem expectabant ab idolis: nunc fideles revocat ad verum Deum; qui, inquit, non delitescit sub auro, &c. sed regnat in cœlo, & implet cœlum^t. ¶ *Sileat*, &c.] *Sile*, Mo. i. e. Time^u: qui enim timent filere solent^v. Sic 1 Mac. 1. 3^w. *Et siluit terra*, &c. i. e. subiecta est ei, nec ausa hiscere aut movere contra illum^x. *Silentium* observantiam denotat & venerationem ac reverentiam. Vide Job. 21. 5. & 29. 9. & 40. 4. al. 39. 34. &c.^y. Tacendo testamur nostram insufficientiam, impotentiam, & indignitatem, maximè respectu Divinæ majestatis, &c.^z. *Sile*, &c. i. e. Subjicite vos Deo, nè obstrepite ejus potentia aut judiciis, humiliamini sub ejus manu^z. Vos pii præsentibus castigationibus acquiescite, & vosmet liberationis certò adventuræ expectatione sustentate, quamvis exitum ex malis non videatis^d.

CAP. III.

1. O Ratio (vel, *Precatio*, Pi.) Habacuc] Carmen ad modulos veteris cantici quod incipiebat [שִׁירֵי מִוְדִּילִים] Carmen esse apparet ex voce [הָיָה] infra, quæ nonnisi in Psalmis invenitur^a. Hæc oratio scripta est ad imitationem Odarum Davidicarum: quod testantur voces in ea repertæ odis illis peculiare: ut sunt *Sigionoth*, hoc versu; *Selah*, v. 3. *Lamenassea* & *Neginoth*, v. 19^b. Plerique Patrum aliique de primo Christi adventu hic agi putant: alii de secundo. Malim hic respici calamitates Babylonicas, &c. quas populo Dei instare præsentiens Deum precatur, &c.^c. Ad literam intellige de liberatione ex Babylone, typicè autem de Christo^d. Hanc precandi formulam dictavit Propheta populo suo, quā scil. in futuro exilio uterentur^e. ¶ Pro, &c. [עַל שִׁירֵי מִוְדִּילִים] *Super Sigionoth*, Mo. cum cantico, i. in modum cantici, Ar. ad instrumenta musica, He. in V. Hæc enim oratio ad rationem canticorum, siue psalmorum, conscripta fuit^f. *Super*, vel *pro*, ignorantia, Vulg. P. M. Aq. & Sym. in D. vel, peccatis^g: vel, 1. suis^h, in eo quod conquestus erat de Deo, &c.ⁱ; vel, 2. populi Israelitici^k, quæ per errorem sub Nebuchadnezzari persecutione commiserunt^l. Non extenuat h. l. delicta, nec de ignorantia loquitur quæ excusat, sed de errore stultitiæ & temeritatis; monetque gentiles suos ut à Deo veniam petant, nec tantum graviora scelera agnoscant, sed & errores, &c.^m. Vocat scelera *ignorantia*, (sed culpabiles, crassas & affectatas,) quia omni peccato conjuncta est aliqua ignorantia & error, nempe inconsideratioⁿ. *Pro erroribus*, i. e. delictis populi. Quanquam malim esse genus carminis aut cantilenæ, ut Psal. 7. 1. Th. [שִׁירֵי מִוְדִּילִים] i. e. interprete Hieron. *pro voluntariis & pro bis qui spontè delinquant*. De rebus perplexis, Ti. ad defensiones, Ca. secundum odas mixtas, JT. Pi. Tar. Heb. errationes, Pi. Sensus plenus, *Oratio Habacuki cæmendata secundum odas quas Sigionoth vocant*. Appellatio a [שִׁירֵי], quod & errare, & aliquando, *multum esse in aliqua re*. Utrū ergo [שִׁירֵי] est, *Ode erratica*, i. e. varia? an potius, *Carmen multā curā elaboratum*?^p

2. *Audivi* (i. e. Intellexi per spiritum prophetiae) *auditionem tuam*] Passivè, rumorem à te pronunciatum: *sermonem tuum*, Pi. D. à Prophetis prædictum: oraculum quod à te mihi revelatum est || Vel, 1. de Judæorum pœnis: atque excidio per Chaldæos: vel, 2. de everfione Chaldæorum per Medos & Persas. Respondet Habacuc acceptæ jam revelationi. ¶ *Et timui*] Veritus ut possimus interea subsistere. Vel, *revertus sum*, G. sim. Me. agnoscens summam tuam justitiam, adversus Judæos primùm, deinde & adversus Chaldæos. *Coborru*, tum ob insolentiam rei, tum ob periculum novæ cladis inde nobis forsan obventuræ. Ostupui admiratione tanti operis. ¶ *Opus tuum in medio*, &c. *פְּעֹלָתְךָ בְּקֶרֶב שְׁנֵי הַיָּם*] *Opus tuum in medio* (vel, intimo, Pi.) *annorum* (vel, interea temporis, JT. Pi.) *vivificas*, P. i. e. suscitās, adimple, perfice: fac ut prodeat, ne patiaris tantum opus à te promissum jacere quasi mortuum: conserva * incolumem, in vita; ut verbum aliquoties sumitur in Exod. 1. Alibi est, *vita restituere*. *Vivificas*, h. e. Etiam si videmur destinati esse morti, tamen nos restituere. Vel, *vivifica* (vel, *instaura*, Ti.) *illud*, M. Ti. vel, *eum*, V. Redundat pronomen, more Hebræo. Cùm Divinā revelatione cognosset Prophetā intervallum temporis futurum breve inter vilitatem Judææ & pœnas irrogandas Chaldæis hoc à Deo petit. *Opus Dei* hic vocat, vel, 1. Israël, ut Jes. 45. v. 11. Homines quidem omnes *Dei opus*, sed peculiariter Judæi; non tantum ob creationem, sed etiam ob tot & tanta Dei beneficia: quod [eos] Deus ex Ægypto deductos populum fecit, legibus instruxit. *Opus Dei* per excellentiam vocat statum electi populi sive Ecclesiæ, quam agnoscere vult Deus tanquam singulare opusculum & specimen præcipuum suæ virtutis, sapientiæ, justitiæ, bonitatis. Vel, 2. conservationem populi Dei. Vel, 3. redemptionem Judæorum. Vel, 4. allegoricè, redemptionem totius generis humani: opus magnum Incarnationis, &c. ¶ Dicit, *in medio annorum*, nempe 70 captivitatis Babylo-nicæ: q. d. dum adhuc in exilio sumus. Vel, *in medio annorum calamitosorum*, i. e. cùm calamitates erunt in summo: sic, *In medio tribulationum versor*, id est, in summis tribulationibus. Sanè Christus venit tempore peccatis plenissimo. Venit Christus in plenitudine temporis, vel, in dimidio hebdomadis, [Dan. 9. 27.] *In medio annorum*, id est, in medio cursu vitæ populi tui: quem si homini comparemus, ab Abrahamo ad Christum erit illi quasi curriculum vitæ unius, cujus complementum erat in Christi adventu; [ante quem] si populus ille delerus fuisset, velut in medio flore abreptus esset, quum nondum pervenerat ad justam & virilem ætatem. Græci, pro *ἐν μέσσοις τῶν ἐτών*, (in medio duorum animalium:) quod illi videntur intellexisse, [vel,] de illis cœlestibus potestatibus quæ *ἐν μέσσοις* apud Ezechielem, vel, de Cyro & Dario, qui duobus animalibus assimilantur à Prophetis. ¶ *In medio* (sub, inquam, Ti.) *annorum notum facies*] Vel, *notum fac*, Calv. Pi. &c. vel, ostende, sub, te, vel, sub, hoc, G. vel, sub, *opus tuum*, Pi. populo tuo. Ostende reipsa hoc esse opus tuum. Vel, sub, *clementiam tuam*, P. te misereri tuorum. ¶ *Cum*, &c. *בְּיָרֵךְ וּבְרָחֵם*] *In ira* (vel, *In atrocitate*, Ca. *In commotione iræ*, JT. Pi. Tempore iræ tuæ, & captivitatis nostræ; dum iratus es;) *miseri-cordiæ recorderis*. Fatetur Deum justè iratum esse, sed tamen placabilem; ideo confugit ad gratiam Dei. q. d. Fac experiamur quanta sit tua clementia. 3. *Deus ab Austro* (vel, *de Theman*, Ti. Calv. &c. h. e. ex Seir, quod pro Theman habetur Deut. 33. 2.) *veniet*] Vel, *veniat*: quasi optaret Deum adesse populi sui vindicem à monte Sinai. Vel, *venit*, G. sic Calv. &c. Incipit hic enarrare mirabilia Dei olim facta, nempe deductionem Israelitarum, & promulgationem Legis; ut his omnipotentis & gratiæ Divinæ testimoniis fideles in exilium abductos confirmaret. Idem enim Deus manet qui fuit: neque voluit Deus evanescere memoriam illius manifestationis: ideoque hunc Dei egressum ex Theman, &c. Propheta statuit quasi in continuo actu, ac si quotidie sese conspiciendum præberet ex eo loco. Hæc præcedentibus sic connectunt: Id quidem præstare potes, qui tot & tanta signa edi-

disti, &c. P. Al. Reddit causas cur Judæos *opus Dei* dix-
erit. Et sumptus est sensus, pars quoque verborum,
ex Deut. 33. 2. Montes illi, qui varia habent nomina,
Seir, Sinai, Pharan, & inter se coherent, & Judææ ad
Astrum objacent. ¶ *De monte Pharan*] Qui
erat in deserto Pharan, Numer. c. 10. v. 12. & 13. 26. ¶
contiguus monti Sinai. Montes *Theman & Pharan*
nominat potius quàm *Sinai*, quod illi montes propio-
res erant Terræ sanctæ. Malim tamen simplicius accipe-
re, quod eos periphrastice hic posuit pro monte Sinai. ¶
¶ *Operuit celos*, &c.] Plenus fuit aer fulgurum, Exod.
20. v. 18. ¶ *Ei laudis*, &c. *וְהַלְלוּ אֱלֹהִים*] *Ei laus*
(vel, *lux*, JT. *splendor*, V. D. Significat, fulgura eo tem-
pore illustrasse cœlum & terram. *וְהַלְלוּ* [in Hiphil]
splendere significat, Job. 29. 3. Jes. 13. 10. Non placet,
1. quia nomen nusquam ita sumitur: 2. sic esset *ταύ-
λοῦ*, cùm v. seq. de luce seu splendore Dei agatur.) ¶
ejus implevit terram, Pi. sim. M. P. Mo. &c. Propter e-
gregia quæ dedit præcepta. 4. *Splendor ejus* (nempe Dei in Sinai) *ut lux* (vel,
tanquam lucis, Di. D. Respexit ad Exod. 24. 17. *Gloria
Domini ut ignis*, &c. Al. *וְהָיָה לְךָ לְאֹר*, *lux*, est Sol, sic dictus
antonomastice, sive *וְהָיָה לְךָ לְאֹר* ut Job. 31. v. 26. ¶
Vide 2 Cor. 3. 7, 13. Hinc Apollo *Orus* dictus, id est,
Sol.) *erit*] Vel, *affuit*, JT. Pi. vel, *erat*, D. G. sic Ti. &c.
scilicet ei. ¶ *Cornua*, &c. *וְהָיוּ קַרְנֵי הַכֹּהֲנִים*] *Cornua*
(vel, *Splendores* quoque, P.) *de*, vel, *de manu ejus*
(vel, *ad manum*, Ca. vel, *ad latus ejus*, JT. Pi. vel, *de la-
tere ejus*: *וְהָיוּ מַנְּהֵי* pro latere usurpant: qu. d. *Elæ-
teribus utrinque emicabant cornua*, h. e. radii, quales e-
mittere solent cornua splendentia. Sub, *sunt*, vel, *erunt*,
M. Ti.) *ei*, Mo. M. Ti. Calv. &c. i. e. vel, 1. Deo; vel, 2.
Mosi. Relativum sine antecedente: q. d. Deus reddi-
dit faciem ejus splendidam. *Cornua de manu sua* pro-
deuntia habet: robur enim manu exferitur. Per *cor-
nua* denotat, vel, 1. robur sive potentiam; ut sæpe
in S. S. P. vel, 2. radios, vel, scintillas; vide Exod. 34.
29, 30: vel, 3. Legem. Vide Deut. 33. 2. ¶ *Ibi*, &c.
וְהָיָה שְׁמִי עַל בְּרִית עוֹלָם] *Et ibi* (vel, 1. in radiis; vel, 2. in
monte Sinai: sub, *erat* JT. Pi. Ca. vel, sub, *revelata
fuit*, P.) *abscondio* (vel, *latibulum*, M. Ti.) *fortitudinis
ejus*, Mo. P. &c. i. e. *Ibi visa est*, vel, *patefecit se*,
majestas Domini abscondita; quæ antea abscondita
erat, sed in Sinai detecta. Vel, abscondita dicitur
fortitudo Dei, quia eam non promiscuè patefecit Deus,
sed peculiariter populo suo, Psalm. 31. 20. Vel, *ro-
bur Dei* vocat Arcam, ut Psalm. 78. 61. cujus formam
Moses [ibi] à Deo didicit. 5. *Ante faciem ejus* (tanquam apparitores ante Re-
gem,) *ibit* (vel, *ibit*, Pi.) *mors*] Vel, *pestis*, D. JT. Pi.
Quæ grassata est vel, 1. in Israelitas in deserto; vel,
2. in hostes eorum, Ægyptios, & postea Cananæos;
quorum plurimi peste perire cœperunt ad adventum
Israelitarum. *Mors*, i. e. pernicies certa Cananæorum
& vicinarum gentium. Tacite innuit sic & cum Chal-
dæis acturum Deum aliquando. Græci *ἐν ἡμέρᾳ* legere; di-
cunt enim *ἀνθραξ*. [Ita Th. in D.] Alii, *πῶς* quod cum
Latino convenit. Eundem sensum secutos Symmachum
& Aquilam ex Hieron. discimus. ¶ *Diabolus*, *וְהָיָה*
Hæc vox non uno modo vertitur. Videtur esse morbus
pestilentis affinis, qualis *ἀνθραξ*, & sic sumpsit Chal-
dæus. Vide Psalm. 78. 50. [Sic vertunt;] *Carbo*, Mo.
anthrax, JT. Pi. D. *carbunculus*, P. D. *cauma*, i. e. fe-
bris acuta & ardens: *pestifer morbus*, M. *carbo ignitus*,
vel *ustio*, Calv. Al. Est ignis sacri species, cutem ser-
pentibus pustulis exasperans. Qui morbus Græcis *ἐρπῖς*,
serpens, dicitur. ¶ *Ante* (vel, *ad*, Calv. JT. Pi. V. D.) *pedes ejus*] i. e. Ad adventum ejus: confer Gen.
30. 30. Vel, est metaphora à Regibus, quos antecedunt
servi à pedibus P. Al. *post eum*, q. d. eum sequebatur. ¶
Propter eum, P. sic K. in D. erat enim causa illius. Ex
pedibus ejus, Calv. 6. *Stetit*, (vel, *Substitit*, V. D. Quievit in Terra pro-
missa. Vel, *Ubi autem constitit*, JT. Pi. Tar. vel, 1.
Deus; qui *stetit*, i. e. palam se perspicuum fecit, sic-
ut qui se erigit ut procul possit videri: vel, 2. Ar-
ca.) *mensuratus est* (i. e. distribuit populo suo, ut men-
sures solent: vide Jos. 13. &c. Act. 7. 45. *Mensus est*,
per Moysen sc. & Josuam, &c. Deo tribuit quod ipse
jussu

D. jussu factum est. ^a *Am*] Vel, terram Canaan ^b: vel
 potius, totum orbem. Alludit ad Arcam Domini, quæ
 substitit 14 mensibus in Galgal, donec distributa fuit
 terra per 12 Tribus. ^a *Aspexit, &c.* ^b *וַיִּבְרֹךְ*
 Ed. *disturbavit* (vel, dissolvit, M. designavit, Ti. profliga-
 vit, D. Ca. perterruit, G. exsilire fecit, Mo. P. i. e. exi-
 re fecit, five ejecit*,) gentes, JT. q. d. Solo quasi aspectu
 (minaci & torvo^f) perdidit. Gentes, Canaanæas ^b.
^a *Et contriti* (vel, dissipati, five dispersi, JT. Pi. D.) sunt
 (vel, dissiluerunt, sicut quum lapides in frusta dissiliunt
 caelo cæsi¹;) montes (vel, quorum erant montes, JT.
 Tar.) sæculi, (vel, perpetuitatis, Mo. vel, æterni, JT. Pi.
 Ti. perennes, Ca.) incurvati sunt (vel, humiliati sunt, M.
 D. inclinaverunt, Ti. submiserunt se, G.) colles (vel, quo-
 rum erant colles, JT. Tar.) mundi. Sæculi, Mo. P. Ti. vel,
 antiqui, M. vel, perpetui, JT. Pi. Tar. Per montes & col-
 les intellige, vel, i. homines qui pridem in iis habita-
 verant^k, populos habitantes in montibus terræ Can-
 aan¹; vel, 2. Reges five Principes^m: quos sæculi, vel
 antiquos, vocat, quia diu in illis vixerantⁿ, & habita-
 verant^o: q. d. qui antea magnitudine, celsitudine &
 firmitate suâ videbantur immobiles, inaccessi & inex-
 pugnabiles, instar montium P. Montes æternos vocat,
 qui à condito mundo fixi perstiterant^q; qui non sunt
 manu facti, sed cum ipso mundo excitati, nec un-
 quam mutati sunt^r; qui perpetuò manent^t. *Ab &c.*
^a *וַיִּבְרֹךְ* Itinera (vel, Nam itinera, P. vel,
 Quin & itinera, Ti. Al. Incessus, D. Ambulationes, Pi.)
 sæculi (vel, mundi, Ti. V. Intelligit motus sphaerarum
 coelestium: q. d. Non solum regit mundum istum in-
 feriolem, sed etiam superiorem¹. Vel, perpetua, Pi. Sub.
 sunt, P. Pi. Ti.) ei, Mo. Pi. vel, illius, P. Ti. Vel, i. gen-
 tis Canaanæorum: ut sensus sit, Dissipata five depressa
 est ea gens cujus fuerant ambulationes perpetue; [Ita
 JT. verba reddunt:] h. e. quæ à seculo possederat ter-
 ram Canaanæorum, nec unquam sedem mutaverat^v.
 Vel, 2. Israelis: ut sensus sit, Montes isti, antea inac-
 cessi, nunc depressi hominum [Israelitarum] itineribus
 perpetuò frequentabuntur. Vel, 3. Dei. Ita itinera sæ-
 culi vocat rationes agendi quibus [Deus] hunc mun-
 dum æternum regit^x: vel, mirificas rationes quibus
 Deus operari solet in salutem Ecclesiæ suæ; quas op-
 ponit viis notis & usitatis^y. Omnia quæ in mundo
 aguntur ipsi subsunt^z. Al. Habet enim vestigia æter-
 nitatis, M. [Ca. hoc cum præcedentibus necit, & sic
 reddit, — æterni colles subsiderunt, illius æternis inces-
 sibus.] Ipsius enim sunt gressus æterni, Sy. Ejus est mundi
 potentia, Ch.
 7. Pro, &c. *וַיִּבְרֹךְ* Sub iniquitate (vel, Pro-
 pter iniquitatem, Ti. sic Vulg. Calv. Propter scelus illud
 quod memoratur Num. 25^a. vel, quod Israelitas op-
 presserant^b. Vel, Loco iniquitatis, M. Pro nihilo, P. Calv.
 In loco vano, i. e. ubi non diu mansura erant^c: Loco va-
 nitatis esse, JT. Subiecta vanitati; Hebr. Sub vanitate,
 Pi. Subiecta penia, Ca. Sub dolore, five luctu, ut *וַיִּבְרֹךְ*
 sumitur Genes. 35. 18: Deut. 26. 14. Ose. 9. v. 4^d.) vidi
 (sub. in patribus meis; h. e. viderunt majores mei^e:
 vel, vidi, i. e. intellexi^f;) tentoria Cusan, five Chusan,
 Mo. P. &c. Regis potentissimi fuisse vana & irrita^g. Hi-
 storiam vide Jud. 3. 10^h. Vel, tentoria Æthiopum, G. ex
 Vulg. Chusan idem quod Chus, nisi quod diminutivum
 est. Chusan autem & Midian hic ponuntur ut *וַיִּבְרֹךְ*,
 (æquivalentiaⁱ.) Explicat sequente membro quos vo-
 ce Æthiopum significaverit, nempe Madianitis; Æthi-
 opibus facie similes. Qua de causa & uxor Moïsis Madi-
 anitis dicitur Æthiopissa, Num. 12. 1. Chaldeus Chusan
 nomen esse putat Regis Madianitarum; & refert hæc ad
 tempora Gedeonis: quod sequentium series ægre pa-
 titur¹. Propheta h. l. alias liberationes recenset, ut
 confirmet animos piorum. &c. ^m. *Turbabuntur*
 (vel, Tremuerunt, V. sic D. G. P. Commota sunt, JT. Pi.
 Contremiscent, Calv. M.) pelles (vel, cortinae, P. Ti. M.
 aulea, JT. Pi. D. tentoria, five tabernacula, V. D. &c. quæ
 ex cortinis fiebantⁿ;) terræ Madian] Occis Madi-
 nitarum non paucis, Num. 25. 17°. Sensus, q. d. Tu
 quoque aliâ vice populum tuum liberasti P. Historiam
 vide Jud. 7^a.
 8. Numquid in fluminibus (vel, contra flumina, JT. Pi.
 &c.) iratus es, Domine? *וַיִּבְרֹךְ* Iratus est Dominus?

Mo. sic P. sim. Ca. D. Pi. Non placet: tunc dixisset, *וַיִּבְרֹךְ*
וַיִּבְרֹךְ, vel, *וַיִּבְרֹךְ*. Rectius Junius [qui locum
 sic reddidit, An contra flumina accensa fuit, Jehova? an
 contra flumina, ira tua?] *וַיִּבְרֹךְ* accepit vocativo casu,
 & *וַיִּבְרֹךְ* construxit cum *וַיִּבְרֹךְ*. Quodd autem idem *וַיִּבְרֹךְ*
 reddit, an, non videtur hic convenire. Hæc enim
 interrogatio negat. At sensus h. l. est affirmare. Deum
 adversus flumina fuisse iratum. *וַיִּבְרֹךְ* & *וַיִּבְרֹךְ* sæpe non
 interrogant, sed asserunt, (ut ad Jerem. 7. 9. annota-
 vimus.) Hinc locum vertimus, Utique in flumina, Do-
 mine, utique in flumina exarsit ira tua, &c. ^t. Al. iratus
 es, Domine? M. sic Calv. ira Domini? Ti. q. d. Non¹;
 temerarium hoc esset: alius ergo erat Deo finis: nem-
 pe, ut populum tuum eriperes², & transire faceres³;
 ut terreres hostes tuos⁴. Poeticè admodum quærit an
 cogitandus sit Deus illis temporibus iratus fuisse aut
 aquis flumineis, aut mari, quod eorum naturam im-
 mutaverit: nempe, ut, hæc causâ sublatâ, alteram for-
 tius ponat, singularem scilicet Dei pro populo suo cu-
 ram⁵. *Furor tuus?* Accensus scilicet fuit⁶? ^t *Quia*
 (vel, Quum, five Quando, V. D. JT. Pi.) equitabis (vel,
 vehereris, D. insideres, JT. Pi. ascendiisti, P. sic Sy. Ar. a-
 scendes, ^o.) super equos tuos, (vel, equis tuis, JT. Pi. D.
 id est, vel, i. Cherubinis⁷; vel, 2. nubibus⁸; vel, 3.
 columnæ nubis & ignis⁹;) quadrigas tuas salutem, Mo.
 vel, curribus tuis salutaribus, JT. Pi. scil. Israeli: Heb.
 salutis¹⁰: vel, & currum salutis tue, Sy. & equitatio tua
 salus, ^o. & quadriga tue (sub. sunt, M.) salus, Ti. M.
 fueruntque quadrigæ tue ad salutem, P. sim. D. Heb. sa-
 lus, id est, auxilio fuerunt¹¹, populo tuo, demittendo
 pluviam¹². [Alii sic:] Ut tuis equitares in equis, adbi-
 bis tuis victoriosi¹³ curribus? Ca. Imò te vecto equis tuis
 currus tui salutem attulerunt. Arcam vocat currum¹⁴.
 Sensus, Pugnasti pro populo tuo in Ægyptios¹⁵. Quum
 vehereris super equos tuos, currus tui salus erant, Di.
 9. Suscitans, &c. *וַיִּבְרֹךְ* Denudatione denudabitur
 (vel, Revelatione reveletur, M. Manifestatione manifestatus fuit, P. Calv.
 Nudatione nudatus fuit, V. sic Calv. Ti. Exsertus est, Ca.
 Nudus, suscitatus fuit. *וַיִּבְרֹךְ* mihi adjectivum est, ut
 Mic. c. 1. v. 11. Nudus arcus dicitur qui è coryto, h. e.
 theca five repositorio, educitur. *וַיִּבְרֹךְ* ad verb. susci-
 tabitur, fut. pro præter. Suscitari arcus dicitur, ut Psalm.
 80. 3. suscita fortitudinem tuam. Alii, nudatus fuit: sic
 ferè Ebraei. Certè *וַיִּבְרֹךְ* hoc sensu legitur Jes. 32. 11.
 vide & Habac. 2. 15¹⁶. Al. Nudatione pharetræ evigi-
 labat, Pi. Tunc apparuit & notus fuit¹⁷ arcus tuus, Mo.
 (i. e. vis & potentia tua¹⁸; auxilium tuum¹⁹. Sensus, h. D.
 Patefacta est potentia tua contra gentes supra memo-
 ratas²⁰: quum Canaanæos prosterneres²¹. Al. Educen-
 do eduxisti arcum tuum, è coryto scilicet, ut facere mi-
 lites solent ubi hostis propè est²². Al. sic, Nudus alveus
 factus est (Heb. Nudatio nudata est, Jun.) arcus tuo, JT.
 i. e. omnipotentia tua. Subjectio ad interrogationem
 præcedentem²³. Nomine archs intelligit etiam gladi-
 um & alia tela²⁴.) juramenta tribuum, Mo. M. (vel, ju-
 ramenti tribuum, JT. vel, juramenta tribubus dicta, i. e.
 non aliter quàm si sacramentum militare ipsis dixisses.
 Non dissimile illud Virgilii, *Adiuv hanc cernens arcum*
intendebat Apollo Desuper—P. Vel, Nempe fecisti
 juramenta tribubus data: q. d. Horum omnium benefi-
 ciorum fundamentum est tua promissio gratuita²⁵. Vel,
 ob juramenta tribuum, D. passivè²⁶, i. e. præstita tribu-
 bus à te. Sic, *fœdus Abrahami*, i. e. iustum cum Abraha-
 mo: & *benignitates Davidis*, i. e. præstitæ Davidi. Plu-
 rali utitur, quod juramentum hoc sæpius iteratum est
 à Deo²⁷. Vel, secundum juramenta tribubus facta, Pi.
 vel, & juramenta quæ fecisti tribubus, P. sub. manife-
 stata sunt: i. e. adimpletæ fuerunt promissiones tuæ
 factæ Patribus, quibus interposito juramento pollicitus
 fueras iis Terram sanctam²⁸.) dictum Selah, Mo. vel, re-
 promissa tua, Selah, P. ad verb. sermo, vel verbum, &c.
 i. e. quæ nihil aliud sunt quàm promissio²⁹. Al. ad
 confirmandum dictum, &c. Q. in V. vel, sermonem, Se-
 lah. Connecti debet cum præcedentibus per apposi-
 tionem³⁰: q. d. ob sermonem promissum ac iurjurando
 confirmatum tribubus. Selah vox obvia in Psalmis. Vel, i. D.
 in sermone, Selah, Pi. vel, sermone maxime, JT. vel, eloqui-

um verissimum, M. [Alii quatuor ultimas voces sic reddunt;] *juramentis quæ firmamenta sunt verbi. Sela, Ti. ut tribus jurejurando pronunciatum fuerat. Sela, Ca. juramenta tribuum sermo: Sela.* Ostendit miracula illa non fuisse duntaxat unius temporis, sed valere perpetuo ad fideles animandos, ut semper expectent auxilium Dei; ideo emphaticè adjungit hæc esse *juramenta tribuum*, h.e. à Deo facta virtute fœderis sui, ut testaretur quàm verax esset in promissis suis. Tribus hic nominat potius quàm Abraham vel Moysen, nè dubitarent ad se pertinere hanc gratiam, cujus Abraham depositarius erat. Al. Hunc locum sic verito, *Nudatio nudabatur arcu tuo, juramentis inclinantibus*, id est, flectentibus, *mandatum. Sela.* וְכֵן וְכֵן וְכֵן, *mandatum*, sicut verbum וְכֵן non raro significat, *mandare*, ut 1 Paral. 27. 17. Esth. 1. 10, 17. Jon. 2. 11. & alibi; apud Arabes semper. Intelligo autem *mandatum Dei*, quod in eodem hoc versu nominat metaphoricè *arcum Dei*, nempe edictum Dei quo maris Rubri alveus denudatus fuit. Unde autem profectum tale *mandatum*? ex juramentis Dei huic populo antea factis, quæ inclinârunt hoc *mandatum*, i. e. inclinârunt Deum ut tale *mandatum* in aquas ederet. וְכֵן ergo mihi non est nomen, *tribus* significans, sed Benoni Hiphil à וְכֵן: videturque mihi esse insignis sententia seu proverbium, וְכֵן וְכֵן וְכֵן, *juramenta inclinant, flectunt, sermonem*. ¶ *Fluvios, &c.* וְכֵן וְכֵן וְכֵן, *Fluvios* (vel, *Fluvios*, M. Ca. Calv. sic Ti. G. vel, *Flumina*, J. T. Pi. vel, *In flumina*, Di. Et in *fluvios*, P.) *scidisti, vel diffidisti*, (vel, *fulcisti*, Ca. *scindis*, Ti. *scindes*, Calv. M.) *terram*, Mo. Calv. M. P. Ti. Di. Ca. vel, *terra*, J. T. vel, *in terra*, Di. vel, *ad terram* usque, Pi. ut erumperent aquæ: ut fluvius per terram decurreret. qu. d. Ingentem vim aquarum eduxisti è terra fracta ac scissa. Historiam tangit ad quam refertur Psal. 78. 16*. Vide Exod. 17. 6. Num. 20. 10, 11. Psal. 105. 41*. 10. *Viderunt te* (sub. *venientem*, V. i. e. *Senferunt vim tuam*, & *doluerunt*; fim. M. Ti. &c. וְכֵן וְכֵן וְכֵן) *Tremuerunt*, Mo. P. sic J. T. Pi. Calv. *parturierunt*, G. ex. Ità וְכֵן sumitur Esa. c. 23. v. 4. & 26. 18. & 45. 10. &c. Tremore vel dolore correpti sunt. ¶ *Montes* Vel, 1. propriè; ut sit hyperbole; vel, 2. metaphoricè; Reges ac Principes, quos Scriptura *montibus* comparare solet: tunc autem, *viderunt*, pro *audierunt*, ut Gen. 42. 1. Exod. 20. 18*. ¶ *Gurges, &c.* וְכֵן וְכֵן וְכֵן, *Inundatio* (vel, *Impetus*, M. vel, *Nimbus*, Ti. *Gurges*, D. Calv.) *aquarum* (i. e. vel, 1. fontis ex petra excitati; vel, 2. Jordanis; vel, 3. maris Rubri; &c.) *transiit*, five *pertransiit*, Mo. P. M. J. T. &c. quasi partu quodam: delapsa est in mare Mortuum; ut altera pars Jordanis perstitit. Significat Propheta, Deum in omnibus elementis notas paterni sui favoris insculpsisse, & omnia obstacula sustulisse, nè vel montes, vel aquæ, &c. transitum populi morari possent. ¶ *Dedit abyssus vocem suam* Sicut recens nati infantes vagitu se produnt, ita & ex imo erumpentes aquæ fremitu quodam. Per *abyssum* hic intellige, vel, 1. mare Rubrum; vel, 2. Jordanem, quod amnis ille profundissimus sit; q. d. In divisione aquarum obortus est strepitus maximus: vel, 3. aquas sub terra occultatas, ut Deut. 8. 7. Psal. 78. 15. ¶ *Altitudo, &c.* וְכֵן וְכֵן וְכֵן, *Altitudo* (vel, *In altum*, J. T. Pi. Calv. D. V. G. sic P. &c.) *pro* וְכֵן; ut alibi וְכֵן, *pro* וְכֵן. ¶ *manum suam* (vel, *manus suas*, Mo. P. Calv. D. vel, *latera sua*, J. T. Pi. D. i. e. cumulos aquarum; vel, *latera sua*, i. e. alterum latus, nempe quod immotum mansit dum Israelitæ transirent; &c.) *sublevavit*, vel *extulit*, M. J. T. Pi. &c. sub. *abyssus*, V. M. G. Hæc quoque similitudo ab infantibus sumpta. Sensus, q. d. Et reliquæ aquæ, quæ erant in superiore parte, confluerunt in unum locum, & ita factus est maximus acervus aquarum. Est concinna prosopopœia, quâ dicit Propheta eam & voce & sublati manibus testatam suum obsequium; ut homines se facturos quod præcipitur significant aut voce, aut gestu, v. g. χειροτονία, five porrectione manuum. ¶ *Sol & luna* (Hebr. *Sol luna*, Mo. &c. Asyndeton est m.) *steterunt, &c.* Josue jussu. ¶ *In luce, &c.* וְכֵן וְכֵן וְכֵן, *Ad lucem sagittarum tuarum* (id est, grandinis permittæ fulguri, quam tu è coelo demitte-

bas in Ægyptios nocte illâ quâ persecuti sunt Israelitas; &c.) *ibunt*, Mo. fim. M. Calv. (vel, *ambulaverunt*, P. fim. Ti. sub. *filii Israelis*, V. Iverunt Israelitæ prælucentibus fulguribus; &c.) *ad splendorem fulguris* (vel, *fulgurantis*, Ti.) *hasta tua*, Mo. P. M. Calv. Idem diversis verbis repetit. Sensus, Cùm sagittis & fulminibus profterneres hostes populi tui, per illa fulmina dedisti eidem populo tuo lumen, ut proficisceretur sine discrimine per viam. Al. Hoc etiam de Sole dicitur, & sic coheret sententia. Antithesis est inter Solis progressus naturales & novos: q. d. Sol & Luna ambulârunt, non sicut ab initio mundi, sed, ad lucem & directionem sagittarum Dei, h.e. armorum populi electi, qui sub Dei auspiciis militabat, & Dei mandato omnia gessit. Respexit ergo Sol volitantes in terra hastas Dei tanquam fulgur, & sagittas, &c. ita quasi attonitus substitit; quia cedere oportuit Deo bellanti. [Alii verba sic reddunt;] *Cum ad missilium tuorum lucem, ad splendorem fulgoris hasta tua, ambularetur*, Ca. Al. *In luce sagittarum tuarum ibant, &c.* Me. id est, Cùm sagittis suis, i. e. lapidibus & fulguribus grandini permixtis, hostes Israelitarum impeteres & profterneres, tunc Israelitæ per lucem eorundem fulminum & fulgurum illasi hostes insectabantur. Al. *Ad lucem* (vel, 1. ad lucem Solis; pergentis lucere præter naturæ ordinem; vel, 2. ad fulgur; &c.) *sagittæ tuæ* (i. e. vel, 1. lapides grandinis, Jos. 10. 11; vel, 2. fulgetra; sicut Psal. 18. 15. Figura planè poetica: nam & poetæ fulgur Διὸς βέλος, i. e. *Jovis telum*, nuncupant; &c.) *ibant*, J. T. Pi. (vel, *ambulârunt*, i. e. emicârunt. Sic Exod. 9. 23. *ambulavit ignis super terram*, de igne fulmineo; &c.) *ad splendorem* (præternaturalem, Solis, ut supra. Eadem sententia repetitur; &c.) *coruscans* (vel, *fulgurans*, D.) *hasta tua*, J. T. Tar. D. Intelligit autem inter grandinem coruscans fulgur, ut solet. Vide Exod. 9. 23. Vel, *coruscantes hasta tuæ*, nempe illi ipsi lapides grandinis. Hebr. *fulgur hasta*; hypallage: & numerus singularis positus collectivè. 12. *In, &c.* וְכֵן וְכֵן וְכֵן, *In* (vel, *Cam*, Pi. D.) *ira* (vel, *fremitu*, D. Vulg. vel, *commotione*, vel, *irâ commotus*, D. sub. *tuâ*, Ti.) *incedes* (vel, *incestisti*, Ti. P. sic Pi. vel, *conculcabis*, M. vel, *processurus*, J. T.) *terram*, Mo. M. &c. vel, *super terram*, P. in *terram*, J. T. Ti. per *terram*, Pi. D. Non enim ausi fuissent Israelitæ tot gentes aggredi, nisi præeunte Deo, &c. Iratus terram concutiebas. *In ira contra Cananæos incestisti super eos in terra ipsorum*, V. ¶ *Obstufecies gentes* Cananæos. 13. *Egressus es* (vel, *Processisti*, nempe ex Arca; &c.) *in salutem, &c.* i. e. Ad liberandum eos ex Ægypto. ¶ *In salutem, &c.* וְכֵן וְכֵן וְכֵן, *In*, vel *ad, salutem* (sub. *inquam*, P.) *cum Christo*, five *Meschia*, five *un-* *do tuo*, Mo. P. M. Ti. J. T. Pi. D. Calv. Vel, 1. cum *Mose*; vel, 2. cum *Davide*; vel, 3. cum *Jesu Christo*; &c. cujus typus Josue. Alii vertunt, Sicut olim *egressus es in salutem populi tui*, ita egredieris, vel egredere, *in salutem tuorum cum Christo tuo filio David*; ut populum tuum liberes à peccatis, & à servitute Diaboli. *Cum Christo*, id est, per Christum, vel, Christo duce. Ostendit Propheta Deum ab initio populum liberasse in persona, vel per manum, Mediatoris: atque ita confirmat fideles in spe suæ liberationis, tum quia Deus semper manet similis sui, neque mutat consilium; tum quia idem Mediator fungitur suo officio, qui etiam tunc clariùs manifestatus erat quàm olim. [Alii verba sic reddunt;] *ad servandum unctum* (vel, *Christum*, o. Sy.) *tuum*, Di. o. Sy. vel, *unctos tuos*, Ca. Ar. וְכֵן וְכֵן וְכֵן, idem est quod וְכֵן וְכֵן וְכֵן, nomine regente casum sui verbi. Similia vide Zephan. 1. 3. ¶ *Percussisti, &c.* וְכֵן וְכֵן וְכֵן, *Transfixisti* (vel, *Fregisti*, J. T. Pi. vel, *Transfiges*: ita & reliqua præterita pro futuris capiunt, & de Messie temporibus accipiunt. Vel, *Contundebas*, Ti.) *caput* (sc. vel, 1. Pharaonem; vel, 2. primogenitum Pharaonis; vel, 3. Adarezerum, Regem Sobæ, 2 Sam. 8. v. 3; vel, 4. *caput*, id est, capita, Principes impii Pharaonis; Principes domus Canaan; unumquemque Principem hostium tuorum; &c.) *de*, vel *è, domo impii*, Mo. P. &c. sc. vel, 1. Chami, qui impius dicitur quod patris verenda nudaverat; vel, 2. Diaboli. ¶ *Denudisti* (vel, *Denudando*, Mo. P. sic Ti. J. T. Pi. &c.) *fundamen-*

tum ejus (nempe domus illius, id est, Regni Sobæ^h,) usque ad collum] Regno funditus everso. Summa & ima demolitus es^k. Radicitus perdidisti hostes tuos. Per fundamentum intelligit, vel, 1. quicquid erat stabilitatis in hostibus^l: exercitum, in quo situm est robur Regni, ut fundamentum est robur ædificii^m; vel, duces & principes exercitus, adeoque tota castra hostiumⁿ. Vel, 2. pedes, qui sunt bases & fundamenta humani corporis. Sensus, quod d. Dedecore eum affecisti non secus ac si totum corpus nudasses à pedibus usque ad collum^o. Duplex hæc metaphora: una, ab ædificiis funditus eversis; altera, ab iis qui in aquis demersi sunt^r. Per collum, quod proximum est capiti, intelligit eos qui proximæ sunt dignitatis à Rege: quod d. Delevisti exercitum ejus usque ad duces ipsos^t.

14. Maledixisti, &c. ^{יָרַבְתָּ בְּמַטְוֵי רָאשֵׁי פָּרֹהֶיךָ} Perdidisti, vel Perforasti, (vel, Perdidisti, G.) in baculis, live virgis, ejus (scilicet Uncti tui^u: vel, cum baculis suis, Ti. sim. Calv. q. d. Percussi sunt suo gladio, ut factum Jud. 7.22. & suis artibus perierunt^v. Vel, cum vebibus ejus, M.) caput (vel, capita: singul. pro plur^z.) paganorum (vel, villanorum, M. vel, pagorum, JT. Pi. copiarum, V. exercituum, P. bellatorum, G. sic D.) ejus, Mo. Ti. &c. i. e. sociorum ejus; Regem nempe Damasci^v. Significat, non modò Reges fuisse Dei manu eversos, sed singulas eorum præfecturas quæ subjacebant illorum imperio: quod d. Grassata est vindicta Dei per omnes pagos, vel, per totam regionem^z. Al. Tu ejus ipsius telis caput ejus paganorum transverberasti: Propter ipsum, qui tibi suam culpam quasi tela dederit, impellendo [te] ad paganorum ejus militum poenam^t. Al. ^{מַטְוֵי בָּרִיחַ} baculum live virgam, & tribum, significat: plurale ^{מַטְוֵי} pro tribubus passim usitatum. Masc. ^{מַטְוֵי} non nisi hoc loco reperitur. Plerique reddunt, virga. At virgæ vibices faciunt, propriè non perforant^a. Verùm nomen baculi hæc ponitur pro telis^b, aut armis^c. [Esto: at perire videtur ^{מַטְוֵי} metaphoræ, quum virgam perforare dicis.] Locum sic verto, Perforasti in tribubus ejus (i. e. non uno in loco, sed passim per Tribus ejus.) caput, i. e. capita, pagorum ejus, id est, familiarum principes. Solent in Oriente singulæ penè familiæ pagos condere, dum qui ex eadem sunt prosapia familias non separant, sed in eodem loco sedem figunt^d. Si baculis vertas, metaphora est à re pastoritia: si tribubus, planum est. Significat enim 12 Tribus, quæ ingressæ sunt Terram promissam^e. ¶ Venientibus, &c. ^{יָבִיאוּ} Turbinabunt (vel, Turbinem excitant, M. sic D. Profilierunt instar turbinis, Calv. sim. M. Ti. Qui veniebat ut turbo, G. Quum procellam excitarent, JT. Pi.) ad dispergendum (vel, dissipandum, G. sic Ti. V.) me, Mo. &c. i. e. ut perderent me^f; populum Israeliticum^g, cujus personam hic assumit Propheta^h. ¶ Exultatio, &c. ^{עָלִיתִי} Exultatio (vel, Quum exultatio, JT. Pi. Calv.) eorum (nempe Syrorumⁱ: sub. erat, P. vel, sub. esset, JT. Pi. Calv.) quasi ad comedendum (vel, ut properantium ad devorandum, P. ut eorum qui devorant, Ti. sicut eorum qui lætantur ut devorent, M. ac si comesturi essent, D. JT. Pi. vel, ac si parati essent ad comedendum, ut subintelligatur ^{יָבִיאוּ}; quod eodem recidit^k;) afflictum, vel pauperem, (sub. latentem, JT. Pi. G. præ metu^l;) in abscondito, Mo. &c. q. d. Quum miseri Israelitæ carerent omni præsidio, & hostium furori obnoxii essent, nisi mirabiliter adjuti fuissent à Deo: quum hostes non veniebant ad bellum gerendum, sed duntaxat ad prædam vorandam^m. Talia sibi Syri de Hebræis sponderunt: sed falsò triumphum cecinerunt ante victoriamⁿ. Sensus, quod d. Tantâ alacritate faciebant quantâ facere solent qui perdere conantur hominem pauperem omni ope destitutum^o. Dicit, in occulto, quia majorem cum voluptate clam aliquid facimus quàm palam^p. [Ca. hæc verba cum præcedentibus sic reddit, Ruentium ad nos profligandos eo ardore quasi ad inopes conficiendos occultè.]

15. Viam, &c. ^{יָרַבְתָּ בְּיָם מִסִּיחָ הַיָּם} Calcâsti (vel, Incessisti, Ca. V. Di. Calcas, Q. in D. Calcare fecisti, Mo. Incedere fecisti, M. sim. Ti. Iter fecisti, V. JT. Pi. Viam fecisti, Vulg. Calv.) mare (vel, in mari, Mo. Ti. Calv. ad mare, JT. Pi. G. in mare, Q. in D. per mare, M. V. D. Di. P. Rubrum scilicet^q;) equis tuis, Di. JT. Pi. Ca. Calv.

(vel, equos tuos, Mo. M. vel, super equos tuos, P. velut equis tuis, i. e. velocissimè: nam equi Dei vocantur nubes, Jes. 19.1^r. Sensus, Tu traduxisti populum tuum per medium mare^t, in quo, more strenuorum militum, validissimè illum persecutus es^u. Al. Præiens Davidi, velut eques præmissus, viam fecisti ad mare Rubrum, expugnatibus Moabitibus, Ammonitis, Philistinibus & Idumæis, 2 Sam. 8. 11, 12. & alia ex parte ad Euphratem, 1 Par. 18. 3^v.) acervo (vel, ad acervum, JT. G. per acervum, P. Pi. D. sim. M. Ca. vel, in luto, Ti.) aquarum multarum, Mo. P. &c. Quæ scilicet constiterant hinc & inde^x: medium iter sic cum præbens populo^y. Al. Acervus erant aqua multæ: i. e. Cùm hostes æstimarent se populum tuum comesturos tanquam pauperem, tu solummodò calcâsti mare equis tuis; protinus aquæ multæ in acervum versæ sunt, ut populo transitus pateret. Vide Jos. cap. 3. v. 13^z.

16. Audiui] Id est, Intellexi sententiam Dei^b, vel prophetiam^c, vel famam^d, de judicio scilicet Divino^e; vel, 1. in populum suum^f, vel, 2. in Chaldæos^g. Reddit Propheta ad illam formidinem quam conceperat ex minis antè dictis^h. Propheta, accepto Dei responso de Chaldaici Imperii exitio, ac simul rerum olim actarum memoriâ confirmatus, parat se ad patienter ferenda quæ per Chaldæos Judæis id meritis erant eventuraⁱ. ¶ Conturbatus (vel, commotus, JT. Pi. Tar. tumultuatus, Calv. præ metu aut dolore^k;) est venter meus^l, i. e. Cor meum^m, ut Prov. 20. 27ⁿ. quod est in ventre, h. e. pectore^o. Vel, venter, i. e. viscera mea: quod d. Miseret me quidem popularium^p. Dicit in sing. se audivisse & contremuisse, quia personam & causam totius populi suscipit; ideo loquitur ac si esset corpus populi collectum^q. ¶ A voce, &c. ^{וּלְקוֹלֵי הַיָּם} Ad vocem (vel, famam, Ca. sub. hanc, live illam, Ti. Ca. & sub. tuam, Ti. vel, sub. hujus rumoris, M. D. i. e. Ad prophetiam illam^r. Ad illas minas. Fideles significat tremere ad solam Dei vocem, antequam poenas infligat^s.) palpitant, (vel, contremuerunt, P. D. Ch. G. ex Vulg. sic Calv. vel, sonuerunt, M. strepitum, Ca. compressa sunt, Ti.) labia mea, Mo. P. Di. JT. Pi. V. i. e. Loqui non audeo ob magnitudinem eorum quæ prospicio malorum^t. Metum consequitur oris pallor & labiorum tremor; calore nativo ad cor & interiora regresso, &c.^u. ¶ Ingreddiatur, &c. ^{יָבִיאוּ} Invasit, vel Invasit, putredo (vel, teredo, quæ est vermis ossa corrodens^v;) ossa mea, JT. Pi. G. q. d. Nihil fuit mihi solatii, quin contabescerem quasi emortuus^x. Non magis ista cogitans consistere possum quàm is cui ossa tabe exesa sunt^y. ¶ Et, &c. ^{וְהָיָה} Et (vel, Denique, JT. Pi.) apud me (vel, in me, Ti. sub me, Di. sic M. D. vel, in loco meo, JT. Pi. V. sic D. in quo nunc sto^z: in vestigiis meis, Ca. intra me, G.) expavi, P. sim. G. Ca. vel, commoveor, JT. D. sic Pi. Tar. tumultuatus sum, Calv. contremisum, M. Ti. Tremo totus^a. ¶ Ut, &c. ^{וְיָבִיאוּ} Ut, &c. Obscurus locus^b. [Variant.] Qui tamen requiescam in die angustia qua eventura est [ad verb. ascendere] populo qui oppugnaverit eum, P. Ad verb. ascendere ad populum succidet eum, nempe Israel: vel, plurimas copias adducet contra illum. Loquitur Propheta in persona eorum qui abducendi erant in Babylonem, & illinc salvi reversuri in Terram sanctam. Hunc sensum aliis præfero propter sequentem versum^c. Al. Qui requiescebam (i. e. quietus esse solebam^d. Vel, Quia quiescendum mihi erit, i. e. nullis precibus malum tantum potero avertere^e. Vel, Ut requiescam, Calv. Vulg. Significat, veram atque unicam ad quietem viam esse per metum prædictum. Quisquis securè torpescit & obdurefcit adversus Deum, ille in die afflictionis tumultuabitur, & gravius sibi exitium accerset: qui autem maturè prævenit iram Dei, & trepidat ad minas, ille præparat sibi optimam quietem in die afflictionis^f. Vel, audiens quiescendum esse mihi, JT. vel, hæc autem mihi acciderunt ut quiescam, Pi.) post diem adversitatis, D. (vel potius, in die adversitatis, live angustia, D. JT. Pi. Tar. simil. Calv. G.) quum ascendet, Pi. Calv. G. sic JT. (vel, quia ascendit, Tar. vel, ascensurus est: ^{וְיָבִיאוּ} pro ^{וְיָבִיאוּ};) contra populum (Judæicum^g; sub. hostis, JT. Pi. D. nempe Chaldæus^h;) ut excidat (vel, turmatim populetur, Pi. sic JT. Tar.) eum. ¶ ^{וְיָבִיאוּ} vel ^{וְיָבִיאוּ}, ut congregare significat, ita & excidere^k. Sensus,

- Sensus, q.d. Ego, qui temporibus adversis quietus esse solebam, ad famam hujus calamitatis penitus confternor¹. [Alii aliter reddunt:] *Quod quietem habere putabam in die tribulationis; ut enim ille ascendat contra populum, coacervabit, five colliget, se, M. Q. in V. vel, quando sese colligenti ut ascendat contra populum, Al. in V. vel, quando ascendet hostis ad, vel contra, populum, ut succidat eum, tum demum erit angustia^m. Al. Quandoquidem quiescam in die afflictionis, ut ascendat contra populum, ut bello eum adoriatur, Ti. Tamen quieturus adverso tempore, cum ascendetur in populum qui in eum facturus est impressionem: Ibitur in captivitatem ad Chaldaeos, qui Israelitas invasuri suntⁿ. Al. Certè (שׁוֹמֵר) sumo ut 1 Sam. 15. 20. Psal. 10. 6. & 95. 11. Esa. 8. 20. ad quæ loca vide annotata.) quiescam ad diem angustiae, (Significat tremorem jam memoratum non adversari fiduciae: oritur enim ex consideratione iræ Divinae, quæ hostes suos prosequitur, quam graphicè depinxit Propheta in antecedentibus. Initium fiduciae est iste horror.) quem [nempe diem] ascendere oportet (יֵלֵךְ) fumo pro שׁוֹמֵר, quæ est ad ascendendum, quam oportet ascendere: sic enim ל infinitivo præpositum sæpe valet.) in populum qui (ellipsis שׁוֹמֵר,) turmatim grassaturus est in eum, nempe in Deum, cujus sententiam in Chaldaeos se audivisse cum horrore dixerat: atque ita magis fiduciam suam auget, quod in ipsum Deum turmatim incurrerent^o.*
17. Ficus, &c. "בִּי הָאֵנָה לֹא תִפְרֹחַ וְגו' Quia, vel Nam, (vel, Quamvis, JT. Pi. Tar.) ficus non florebit, &c. Calv. D. Pi. &c. nè florem proferet, nedum fructum P. Vel, Esto: nè floreat ficus, &c. Συγγενής, (concessio q.) Describit incommoda quæ afferre solet oppugnatio urbis capitalis¹. Prædicat iudicium Dei †, vel, 1. in Israelitas¹; idque five per Chaldaeos^v, five post & propter Christum cæsum^x; qui privabuntur & necessariis ad victum^y, & spiritualibus bonis^z: vel, 2. in Babylo-nem; q. d. Tanta erit illius clades per Cyrum, tanta vastitas, ut exarescant ficus, &c.². ¶ Mentietur (vel, mentiretur, JT. Fallet, Ti.) opus olivæ] Ità P. Pi. LXX, Ar. &c. vel, oleitas, G. Mentietur, sub, agricola, vel he-

- ro suo, cujus votis & spei non respondebit^b. Vide Job. b v. D. 41. 9. al. 40. 28. Jes. 58. 11^c. Sic, spem mentita seges, apud^d D. Horat^d. Negabit oliva fructum, M. ¶ Et arva non^d G. (vel, Et agrorum nullus, JT. Pi. Tar.) afferent (vel, fecit, Mo. ederet, JT. edet, Pi. edent, Ti. sim. M. Ca. P. &c.) cibum] Id est, fructum². ¶ Abscinderetur (vel, Abscissum est; * D. præ. pro fut f. vel potius, abscindet, V. Pi. &c. abscin-^f V. dat, Tar. sic JT. sub. abscissor, BA. 1. 668. vel, sub. ho-
stis, JT. Pi. V.) de ovili pecus] Minora pecora intelli-
git². ¶ Et non (vel, nullum, JT. Pi.) erit (vel, sub. * D. esset, JT. vel, Nè sit, G.) armentum (vel, bos, P. G.) in
præsepibus, מִבְּרֵיתִי] In stabulis, P. Ti. M. D. &c. in
bubilibus, JT. Pi. D. In lingua Magistrorum מִבְּרֵיתִי bo-
vile^b.
18. Ego autem (vel, tamen, JT. Pi.) in Domino gaude-
bo] Ficus Dei promissis¹. Lætabor inter gravissimas ca-
lamitates^k. Loquitur in persona pii cujusque¹. De-
clarat qualis sit illa quies de qua nuper locutus est^m. Calv.
19. Poner (vel, faciet, V.) pedes meos quasi cervo-
rum] Id est, velocissimosⁿ, ut Psal. 18. 34°: vel, 1. ut
redeam in patriam quàm citissimè^p; vel, 2. ad perse-
quendum hostes^q. Al. Efficiet ut ego evadam istam
internecionem^r. ¶ Et super excelsa mea, &c.] In-
telligit vel, 1. ipsam Judæam; quæ montosa erat †, &
altior terris aditis: vel, 2. celsos montes Judææ^v.
Al. Ire me faciet ad montes meos, i.e. qui me servant. Al-
lusio ad historiam Gen. 19. 17. quod spectat & locus Mat.
24. 16². ¶ Victor, &c. מִבְּרֵיתִי] Victorem^x G.
(vel, triumphantem, M. [me scilicet, quem ambulare fa-
ciat, quod præcedit:] vel, Victori, P. Ad præcinendum, Ca.
Magistro symphonie, JT. Pi. Præfatio cantorum, Ti. V. sub.
dicam, V.) in modulationibus (vel, psalmis, P. musicis in-
strumentis, M. Ti. pulsationibus, V. pulsatilibus, Pi.) meis,
Mo. &c. vel, fidium mearum, JT. Pi. G. supple, tradidi
hoc carmen aptandum fidibus, G. In laudem Domini can-
tabo Psalmos quorum initium est, Præfatio cantorum in
Neginoth^y. Verto, in Neginothai, q. d. in meis Neginoth^z.
Est autem Neginâ genus carminis harmoniæve, aut in-
strumentum musicum². Vide Psal. 4. 1². & 6. 1^b.

SYNOPSIS

Criticorum aliorumque Commentatorum

IN

SOPHONIAM.

C A P. I.

1. **V**erbum, &c.] Revelatio facta Sophonia¹.
שׁוֹפְנִיָּה est, Arcanum Dei^b. Ab eadem ori-
gine nomen mulieri Pœnæ apud Livium,
Punicè שׁוֹפְנִיָּה, i. e. Arcanum mariti in ipsa, sub.
manet^c. ¶ Filium Chusi, filii Godolia, &c.] Memi-
nit majorum suorum, quod illi fuerint vel, 1. Prophe-
tæ^d; vel potius, 2. clari & illustres^e. ¶ In diebus
Josie] Fuit itaque coævus Jeremiæ^f. Josia, Regis bo-
ni, & qui Sacra quidem ex Lege restituit, & abstulit
publica quantum poterat impedimenta; domesticas
verò cujusque superstitiones & mores populi prava
persanare non potuit. Vide Esa. 57. Abstulit Deus om-
nem excusationem Judæis. Solebant dicere, Reges nos

- coegerunt ad hæc & ista. Responso parata est, Josia vos
non coegit; imò quantum potuit vos ab illis moribus aver-
tit: tamen perstitistis malè agere^g. Regis Israel non
meminit, quod prophetaret in tribu Juda. Decem au-
tem Tribus abierant in captivitatem^h. ¶ Filii
Amon, &c.] Hujus meminit, cum ob Regiam dignita-
tem †; tum quia sub eo vigeat cultus idolorum, quo-
rum excidium hic prædiciturⁱ. Non honoris causâ, sed
contumeliæ: fortè ut innueret populum ità obduruisse
in superstitionibus suis, ut vix revocari possent^k. Calv.
2. Congregans, &c. מִבְּרֵיתִי] Desiciendo deficere fa-
ciam, Mo. Perdendo perdam, M. V. Calv. simil. P. Ti.
Ad verb. Finiendo finiam, i. e. Exacissimè perdam, ità
ut nihil superfit^l. Omnino auferam, Pi. vel, recepturus^m V.
sum, JT. Colligendo colligam, Pi. sic D. five, brevi colle-
cturus sumⁿ. Omnia averram cum pulvisculo, ut dici so-
let^o, Colligere usurpatur pro, delere, perdere. Du&um^p G.
ex more

nas &c

ras &

* Q. in M. V. D. Tar. Calv. Pi. Tar. Calv. rās & canes¹: vel, 2. hostes Judæorum, Ægyptios², Chaldaeos³, vindictæ Divinæ ministros. Odiose dicit profanos illos homines quasi à Deo consecratos fuisse, & sacerdotes ejus, & à Deo vocatos, ut vescerentur carne electi populi: quemadmodum solebant diebus festis ex reliquis sacrificii inter se epulari⁴.

8. *Vistabo super principes*] Qui aliis exemplo esse debuerant, ideòque gravius peccaverunt⁵: qui aliis præbuerant errandi causam; qui se exemptos esse legibus putant, & moneri nolunt⁶. ¶ *Et super omnes qui induti sunt veste peregrinā*] Vel, *alieni*, sub. populi, Pi. diversā à reliquo populo⁷. Intellige vel, 1. sacerdotes idololatrias, qui vestibus exoticis induti sacra sua faciebant⁸. Vel, 2. Phariseos & hypocritas, qui peculiari veste simulabant sanctitatem, &c⁹. Vel, 3. eos qui gestabant vestes ab aliis vi sublatis¹⁰. Vel, 4. ministros nobilium¹¹, aulicos¹², aliòve¹³, qui, patrio more relicto unā cum Religione, conformabant se vicinis gentibus¹⁴, aut victoribus, Ægyptiis aut Babyloniis, prout huic aut illi genti studebant¹⁵; ut eos hāc imitatione demererentur, atque ostenderent se in maximis bonis deputare, si possent esse eorum amici & foederati¹⁶. Pertinebat hęc vestis mutatio¹⁷, vel, 1. ad levitatem animi¹⁸, quem patriæ luxur fatiare non poterat: vel, 2. ad luxuriam; itā ostendunt se id unice agere ut strenue luxuriarentur¹⁹: vel, 3. ad ambitionem & superbiam, ut sequentia testantur²⁰. Stultè affectabant mutationem vestium²¹. Al. *Aliena* sæpe vocantur quæ Lege sunt vetita, qualia sunt vestimenta masculina in foeminis, foemina in maribus, quod eo modo idololatriæ colerent Martem & Venerem, ut diximus Deut. 22. 5²².

9. *Qui, &c. [הַדּוֹלֵג עַל הַמִּסָּחָה]* Qui transilit (vel, insilit, JT. Pi. saltat, M. Ti. tripudium agit, Calv.) limen, vel, in, five super, limen, BA. sic D. G. Mo. P. Ca. Intelligunt vel, 1. de idololatriis, qui, superstitione quadam, limen idolorum suorum attingere non audentes, transcendebant ipsum intraturi ædem illorum²³; idque exemplo Philistæorum, 1 Sam. 5. 5²⁴. Sic & apud Romanos domuum limina transiliebant novæ nuptæ²⁵. Sic sumpsit hunc locum & Chaldaus²⁶, qui locum reddit, *Et animadvertam in omnes qui ambulant in legibus Philistæorum*²⁷. Vel, 2. de iis qui fastuosè, pompaticè & quasi subsultim ascenderunt in Templum, ubi cum summa humilitate agendum erat cum Deo, &c²⁸. Vel, 3. de ministris nobilium & Principum²⁹, qui erant quasi canes venatici ad rapiendam undique prædam³⁰; qui erant effraçtores & administri violentiæ dominorum suorum³¹; qui fidenter alienas domos invadebant³², ad auferendum pignus³³, aliena occupantes³⁴, atque illic petulanter insultant jactantque se, ut victores solent³⁵; qui, quod prædā onusti domum redirent, lætandi limen transiliunt³⁶, & alacres sese in herorum domum recipiunt³⁷. ¶ *Qui complent domum Domini, &c.*] Vel, 1. Dei³⁸: sacrificia sc. offerentes ex rapinis: quod Deus odit³⁹. Vel, 2. *dominorum suorum*: Regum scilicet & Principum domos implent rebus per vim & injuriam quæsitis⁴⁰.

10. *Vox clamoris* (scilicet Hierosolymitanorum P, ob persecutionem Chaldaeorum⁴¹; tempore expugnationis⁴². Hypotyposis⁴³. Describit quæ accidere solent urbe obsessā ab hostibus⁴⁴.) *à porta piscium*] Per quam Chaldaei irruerunt⁴⁵. Una hæc erat ex portis Jerusalem⁴⁶, quæ Diospolin ducebat & Joppen⁴⁷: sic dicta, forsan, quod prope eam erat vel piscina⁴⁸, vel forum piscatorium⁴⁹. Vide Neh. 3. 3⁵⁰ & 12. 39⁵¹. Hæc porta erat in urbe Davidis, 2 Par. 33. 14⁵². juxta arcem David in Mello, inter montem Sion & urbem inferiorem, ad plagam occidentalem⁵³. ¶ *Et ululatus à secunda*; itā⁵⁴. M. Mo. Ar. [וּמִן הַשְּׁעָרִים] *A parte secunda, sive altera*, JT. Pi. Ti. Ca. sub. urbis, Ti. sic D. ex Eucher. quæ nominatur *civitas mediana*, 2 Reg. 22. 14⁵⁵. Al. à porta secunda, sive quæ erat in secundo muro: nam Jerusalem Septentrionem versùs juxta Templum triplici muro erat circumdata⁵⁶. Loquitur de porta urbis quæ secunda erat, dignitate scilicet⁵⁷. Al. à porta *avium*: quæ secunda erat inter portas urbis⁵⁸. Favet, quod Chald. habet [וּמִן הַשְּׁעָרִים] *ab avibus*. Nisi forsan cum K. legamus [וּמִן הַשְּׁעָרִים] *quod arcem, vel turrim, significat.*

Erat enim ibi locus [וּמִן הַשְּׁעָרִים] *Opbel* dictus. Vide 2 Reg. 5. 24⁵⁹. Al. à *sebola*, P. vel, à *domo discipline*. Ea erat urbis pars in qua dabant operam literis. Vide 2 Reg. 22. 14⁶⁰. Hæc erat porta Templi ubi docebatur [וּמִן הַשְּׁעָרִים] *i. e. doctrina legis*⁶¹. Ibi erat domicilium nobilium studiosorum, & doctorum⁶². ¶ *Et contritio magna à collibus*] Vel, 1. qui erant in circuitu Jerusalem⁶³: vel, 2. qui inclusi erant in Jerusalem⁶⁴; qui erant in extremitate tertii oppidi, portam Iherusalemiorum versùs, ubi erat Olivetum⁶⁵. Duplex erat civitas præter arcem rupi impositam, quæ tertiam constituebat partem⁶⁶. *Ab ipsis collibus*, i. e. ab ea parte urbis in qua colles erant; qualis collis *Gareb*, Jer. 31. 39⁶⁷: vel, quæ montibus contigua erat⁶⁸: vel, à palatio & Templo⁶⁹. Sensus est, Magnus audietur planctus in variis locis Jerusalem⁷⁰, ab omni parte ejus⁷¹, in tota urbe, quam describit à tribus partibus nobilissimis⁷². Al. Per *colles* intelligit domos nobiliorum, quæ in altiore situ erant quàm vulgariæ ædes⁷³.

11. *Habitatores Pile*] Itā D. *Pila* locus erat in urbe cavus instar pilæ⁷⁴: nam *pila* vas concavum in quo frumenta tunduntur⁷⁵. ¶ [וּמִן הַשְּׁעָרִים] *Machtes*, P. M. mortarii, Ti. cavi, JT. Pi. loci concavi, Calv. molaris, Ca. Locus erat in urbe mercatu celebris⁷⁶, sic dictus vel, 1. ob eadem ibi patranda à Chaldaeis, qui ejus incolas velut in mortario contunderent⁷⁷: vel, 2. ob figuram mortarii⁷⁸, quod erat in imo urbis⁷⁹: quod mercatores elegerunt, vel, tanquam locum tutiorem, utpote in medio sinu urbis; vel, ob commoditatem transportandi merces⁸⁰. Interpretantur vel, 1. de valle Cedon⁸¹; vel, 2. de valle Siloes⁸²; vel, 3. de valle Mello⁸³. ¶ *Conticuit* (vel, *Succisus est*, P. D. *Succidetur*, JT. Pi. *Exterminatus est*, i. e. perit⁸⁴: *In silentium redactus est*, i. e. ad mortem. [וּמִן הַשְּׁעָרִים] *filere*⁸⁵.) *omnis populus Chanaan*, [וּמִן הַשְּׁעָרִים] *Canaan*: ut innuat eos esse semen Canaan, non Juda⁸⁶, eisdemque eos moribus præditos esse, (confer Hof. 12. 7.) ideòque idem Dei judicium promeruisse⁸⁷. *Mercatorum*, Ti. Calv. G. sim. M. P. JT. Pi. qui in cava urbis parte habitabant⁸⁸. q. d. Non venient posthac ad vos mercatores⁸⁹. ¶ *Omnes involuti, &c.* [וּמִן הַשְּׁעָרִים] *Argentarii*, JT. G. qui scilicet in eadem illa urbis erant parte⁹⁰: vel, *ferentes* (vel, *qui attulerunt*, M. *portantes*, Sy. D.) *argentum*, Mo. P. sim. V. *qui onusti sunt argento*, Pi. sic Ti. Periphrasis emptorum. Hebr. *qui tollunt*, id est, sibi imponunt, *argentum*⁹¹. Al. Mercatores five negotiatores⁹², sic dicti, quod soleant magnam pecuniæ vim secum ferre⁹³; vel, quod opes magnas acquirunt P. Al. *divites opibus*, Ch. sim. Ca. Idem repetit diversis verbis⁹⁴.

12. *Scrutabor Jerusalem in lucernis*] i. e. Acutissimè, vel exactissimè⁹⁵, omnes latebras excutiendo⁹⁶; ut qui accensā lucernā abstrusissima quæque & in tenebris latentia scrutantur⁹⁷. Diligentissimè purgabo eam, tanquam domum lucernis accensis, &c⁹⁸. Victores Chaldaei omnia diligentissimè pervestigabunt⁹⁹, etiam facibus adhibitis, nequid effugiat. Loquendi genus proverbiale: Luc. 15. 8¹⁰⁰. Latentia peccata producam & puniam¹⁰¹. ¶ *Viros defixos, &c.* [וּמִן הַשְּׁעָרִים] *Coagulator* (vel, *residentes*, i. e. qui manent & incubant: q. d. qui instar rerum coagularum stant immobiles¹⁰². Vel, *qui concreti, sive congelati sunt*, JT. Pi. Calv. sic Ca. *qui hærent*, Ti. *qui veluti vinum conquiescunt*, M.) *super* (vel, *in*, P. M. vel, *cum*, JT. Pi.) *facibus suis*, Mo. &c. In suis fordibus demersos¹⁰³. Qui tranquillè egerunt hætenus¹⁰⁴, ex opibus securi facti & stupidi¹⁰⁵, ac sibi videntur integris esse viribus¹⁰⁶; ut vinum quod non transfunditur¹⁰⁷, sed facibus suis incumbit¹⁰⁸: ac proinde minas omnes contemnunt¹⁰⁹. Qui in peccatis suis obduerunt¹¹⁰. Qui magnā tranquillitate conquiescunt in divitiis suis¹¹¹. Sicut enim se habet fæx ad vinum, itā se habent divitiæ ad divitem¹¹². Est eadem similitudo Jer. 48. 11¹¹³. [ubi dicta vide.] *Facies* hîc dicuntur, vel, peccata¹¹⁴; vel, opes¹¹⁵; vel, lautitiæ: quæ itā dementant homines, ut nullum habeant vel bonitatis vel terroris Dei sensum, sed sint instar massæ congelatæ, h. e. duri & contumaces¹¹⁶. ¶ *Qui dicunt* (vel, *dixerunt*, G.) *in cordibus suis, Non faciet bene, &c.*] i. e. Qui cogitant antehac¹¹⁷, quum id palam dicere non auderent¹¹⁸, à Deo non curari res humanas; forte ac temere humana

negotia

^v G. sim. D. *negotia volui agique*, ut est apud Curtium ^v. qu. d. Nec
^v D. sim. V. prodest bonis, nec obest malis ^v. Verba negantium pro-
^v V. videntiam Dei ^v.

^v Me. sic G. 13. *Fortitudo eorum* i. e. Divitiarum ^v, in quibus confi-
^v & c. dunt ^v. ¶ *Non habitabunt* Sub. diu. V. D. ¶ *Non*
^v Me. bibent, & c. Utrumque ex Deut. 28. 30. Idem sensus
^v G. Amos. 5. 11 ^b.

14. *Juxta*, & c. קרוב ומרר *Juxta* (vel, Pro-
pè, M. Ti. sub. inquam, P. M. Ti.) est, & festinus (vel,
accelerans; M. vel, festinat, Ti. Pi. Di. propriè, festinare.
Infinitivus Piel pro præsenti indicativi: quod est fre-
quens ^c.) valde, P. & c. ¶ *Vox*, & c. קול יום ירוה מר
צורח שם גבור [Variè reddunt & distinguunt.] *Vox*
diei Domini amara, clamat (ejulabit, Ti.) ibi fortis, P. sic
Mo. Non placet, ob accentum Zakeph-caton (qui unus
est ex majoribus distinguendis) in voce ירוה. Quan-
quam forsitan verum sit, in explicando textu non sem-
per habendam esse rationem accentuum. Sensus ergo
est, vocem illius diei, quam edent qui & animi & cor-
poris robore præstant, amaram fore ^d. Vel sic; q. d.
Nulla fortitudo hominibus erit subsidio adversus vindi-
ctam Dei ^v. Al. Cujus Jovane diei vox est acerbata, cla-
mante ibi milite. Bellum erit ^v. Al. Vox diei Domini
amarum, five amarè, clamat, D. (i. e. clamatura est ^f:
vel, clamantis, five vociferantis, V. D. vel, vociferabitur,
Calv. q. d. Vox diei Domini erit vox amarum vocife-
rantis ^g. Vel, Vox diei Domini jamjam exaudietur, edi-
turi vocem terribilem ^h. Vocem hinc intelligit vel, 1.
Dei, qui rugitu suo Judæos percellet, ostenditque se
esse scelerum vindicem: vel, 2. Judæorum serò agno-
scentium Deum judicem, quem prius contempserant.
Hanc porro vocem opponit voci Dei personantis in ore
Prophetarum, quam ipsi spernebant & ridebant: alia
ergo, inquit, erit vox Dei, & c. ⁱ. illic (vel, ibi, i. e. tunc,
ut Psalm. 14. 3. & in Homero, Εἰς ἄλλοις ὡς πῦρ—
(Tunc alii omnes—) Vel, ibi, i. e. Hierosolymæ; & sub.
adeft, q. d. ibi adfunt ^k: vel, illuc venient, V.) fortis, D.
Calv. & c. vel, fortis, V. fortissimi quique, vel, 1. ad cæ-
dem subeundam; vel, 2. ad cædem faciendam ^l, vel,
ad expugnandum Jerusalem ^m. Perstringit Judæorum
confidentiam quum de fortibus loquitur: q. d. In suum
exitium robusti sunt dum ita se Deo & servis ejus op-
ponunt, quia fortitudo illa concidet tandem, imò se-
ipsam propriâ mole franget ⁿ. Al. quia illic erit fortis:
q. d. Robur hostium franget quicquid fuerat animosita-
tis in Judæis ^o. Al. Vox diei Domini, amarum vocife-
rantur illuc fortes, i. e. ibi audietur vox atrox & horren-
da fortium expugnantium Jerusalem ^p. Al. Sonus diei
Jehovæ, amarè clamatur ibi robusto, JT. Pi. i. e. robustis:
q. d. Robur Judæis nihil proderit ^q. Al. Vox diei Do-
mini amara est, clamat, Ibi est fortis. Sensus est, Magnus
ille dies Domini vocem edit, eamque amarâ: cla-
mat enim adesse ibi fortem, qui urbem Hierosolymam
fit destructurus ^r. Al. Vox diei Domini amara, tribula-
bitur ibi fortis, Vulg. i. e. conterentur etiam validissimi ^t.

15. *Dies ira* Id est, adversitatis ^v: in qua se offen-
det Dominus iratum improbis ^v. ¶ *Calamitatis*, & c.
שואה ומשואה *Tumultus* (vel, desolationis, V. M. Ti.
sim. JT. Pi.) & desolationis, Mo. P. vel, devastationis, M.
Ti. vel, destructionis, V. vel, tumultuationis, D. Repetit
idem ad rei-corroborationem ^x. Vel, & quidem vastif-
sima, JT. Pi. quod hinc additum notat ^y. Elegancia
hinc est qualis בוקה ומבוקה, vacua & evacuata, Nah. 2.
v. 11 ^z. ¶ *Dies tenebrarum*, & c. Atra dies ^a. Ex-
cutit Judæis fiduciam quam conceperant ex contemptu
Dei ^b.

16. *Dies tubæ*, & c. i. e. In quo exaudientur tubæ ho-
stium clangentium in expugnandis urbibus, & c. ^c: nam
ad tubæ sonitum capi urbes solent ^d. ¶ *Et super*, & c.
ועל הפנות וגו' *Et super angulos* (vel, pinas, Mo. Ca.
scilicet murorum ^e: vel, turres, P. M. Ti. Pi.) excelsos,
o. Sy. Ar. JT. Anguli alibi vocantur homines authori-
tate præstantes, & reipublicæ molem quasi fulciantes,
ut 1 Sam. 14. ver. 38 ^d; hinc autem arces ^f, & turres.
[Turres autem sic vocat,] vel, 1. quod variis angulis
fulciantur ^g: vel, 2. quod in angulis murorum esse
solent ^h.

17. *Ambulabunt ut cæci* Præ metu ac tremore ⁱ,
& anxietate animi ^k: in perpetuis tenebris ^l. Eos an-

gustis afficiam tantis, ut non magis quam cæci vide-
ant quò se vertere debeant ^m, quid consilii capiant ⁿ,
aut quò fugiant ^o, scil. ex uno periculo in aliud gravius
incidentes, ut cæci cum fugiunt ^p. ¶ *Sicut humus* Vel,
pulvis, JT. Et copiosissimè, & abjectissimè ^q; quali nul-
lius pretii ^r: nam pulvere nihil vilius ^s. ¶ *Et*, & c. V.
וְלֶחֶם וְיַיִן *Et panis eorum*, & c. Mo. Et quod bene
habitu est in eis, & c. Ti. Et caro (hinc חֵם dicta,
fortè quoddam esca sit vermium ^t. חֵם, quod panem sig-
nificare solet, vertitur corpus, more Arabum. Vide quæ
diximus ad Matt. 26. 26 ^v. Vel, carnes, o. Ar. vel, ca-
davera, Ch.) eorum velut sordes, vel stercore, P. M. sic JT.
Pi. Ca. Calv. D. & c. subaud. concubabitur: ellipsis verbi
relati ^x. Cadavera eorum insepulta projicientur ^y, &
humis prostrata jacebunt veluti stercore in fimo sive
sterquilinio ^z.

18. *Sed & argentum*, & c. Ezech. 7. 19 ^a. ¶ *In igne*
zeli ejus, & c. i. e. Estuante Dei ira ^b; vel, zelo, tan-
quam igne ^c. Confer Ezech. 38. 19 ^c. ¶ *Quia*, & c. בְּיָמֵי
וְיָמֵי יְהוֹשֻׁעַ *Quia*, vel Nam, (vel,
Siquidem, P.) consummationem (sic vocat reip. Judaicæ
interitum ^d. Vel, consumptionem, Calv. V.) profectò (vel,
utique, JT. Pi. vel, & quidem, M. Calv.) festinatam, five
acceleratam, (vel, terribilem, M.) faciet, & c. Mo. P. & c.
Quia in universum conficiet, idque illico, & c. Ti. Adde &
proptus & citò delebit, & c. Ca. q. d. Hæc strages, quæ
omnia consumuntur & evertuntur, propè adest, mox
aderit ^e.

19. *Sed & argentum*, & c. Ezech. 7. 19 ^a. ¶ *In igne*
zeli ejus, & c. i. e. Estuante Dei ira ^b; vel, zelo, tan-
quam igne ^c. Confer Ezech. 38. 19 ^c. ¶ *Quia*, & c. בְּיָמֵי
וְיָמֵי יְהוֹשֻׁעַ *Quia*, vel Nam, (vel,
Siquidem, P.) consummationem (sic vocat reip. Judaicæ
interitum ^d. Vel, consumptionem, Calv. V.) profectò (vel,
utique, JT. Pi. vel, & quidem, M. Calv.) festinatam, five
acceleratam, (vel, terribilem, M.) faciet, & c. Mo. P. & c.
Quia in universum conficiet, idque illico, & c. Ti. Adde &
proptus & citò delebit, & c. Ca. q. d. Hæc strages, quæ
omnia consumuntur & evertuntur, propè adest, mox
aderit ^e.

20. *Sed & argentum*, & c. Ezech. 7. 19 ^a. ¶ *In igne*
zeli ejus, & c. i. e. Estuante Dei ira ^b; vel, zelo, tan-
quam igne ^c. Confer Ezech. 38. 19 ^c. ¶ *Quia*, & c. בְּיָמֵי
וְיָמֵי יְהוֹשֻׁעַ *Quia*, vel Nam, (vel,
Siquidem, P.) consummationem (sic vocat reip. Judaicæ
interitum ^d. Vel, consumptionem, Calv. V.) profectò (vel,
utique, JT. Pi. vel, & quidem, M. Calv.) festinatam, five
acceleratam, (vel, terribilem, M.) faciet, & c. Mo. P. & c.
Quia in universum conficiet, idque illico, & c. Ti. Adde &
proptus & citò delebit, & c. Ca. q. d. Hæc strages, quæ
omnia consumuntur & evertuntur, propè adest, mox
aderit ^e.

21. *Sed & argentum*, & c. Ezech. 7. 19 ^a. ¶ *In igne*
zeli ejus, & c. i. e. Estuante Dei ira ^b; vel, zelo, tan-
quam igne ^c. Confer Ezech. 38. 19 ^c. ¶ *Quia*, & c. בְּיָמֵי
וְיָמֵי יְהוֹשֻׁעַ *Quia*, vel Nam, (vel,
Siquidem, P.) consummationem (sic vocat reip. Judaicæ
interitum ^d. Vel, consumptionem, Calv. V.) profectò (vel,
utique, JT. Pi. vel, & quidem, M. Calv.) festinatam, five
acceleratam, (vel, terribilem, M.) faciet, & c. Mo. P. & c.
Quia in universum conficiet, idque illico, & c. Ti. Adde &
proptus & citò delebit, & c. Ca. q. d. Hæc strages, quæ
omnia consumuntur & evertuntur, propè adest, mox
aderit ^e.

22. *Sed & argentum*, & c. Ezech. 7. 19 ^a. ¶ *In igne*
zeli ejus, & c. i. e. Estuante Dei ira ^b; vel, zelo, tan-
quam igne ^c. Confer Ezech. 38. 19 ^c. ¶ *Quia*, & c. בְּיָמֵי
וְיָמֵי יְהוֹשֻׁעַ *Quia*, vel Nam, (vel,
Siquidem, P.) consummationem (sic vocat reip. Judaicæ
interitum ^d. Vel, consumptionem, Calv. V.) profectò (vel,
utique, JT. Pi. vel, & quidem, M. Calv.) festinatam, five
acceleratam, (vel, terribilem, M.) faciet, & c. Mo. P. & c.
Quia in universum conficiet, idque illico, & c. Ti. Adde &
proptus & citò delebit, & c. Ca. q. d. Hæc strages, quæ
omnia consumuntur & evertuntur, propè adest, mox
aderit ^e.

23. *Sed & argentum*, & c. Ezech. 7. 19 ^a. ¶ *In igne*
zeli ejus, & c. i. e. Estuante Dei ira ^b; vel, zelo, tan-
quam igne ^c. Confer Ezech. 38. 19 ^c. ¶ *Quia*, & c. בְּיָמֵי
וְיָמֵי יְהוֹשֻׁעַ *Quia*, vel Nam, (vel,
Siquidem, P.) consummationem (sic vocat reip. Judaicæ
interitum ^d. Vel, consumptionem, Calv. V.) profectò (vel,
utique, JT. Pi. vel, & quidem, M. Calv.) festinatam, five
acceleratam, (vel, terribilem, M.) faciet, & c. Mo. P. & c.
Quia in universum conficiet, idque illico, & c. Ti. Adde &
proptus & citò delebit, & c. Ca. q. d. Hæc strages, quæ
omnia consumuntur & evertuntur, propè adest, mox
aderit ^e.

24. *Sed & argentum*, & c. Ezech. 7. 19 ^a. ¶ *In igne*
zeli ejus, & c. i. e. Estuante Dei ira ^b; vel, zelo, tan-
quam igne ^c. Confer Ezech. 38. 19 ^c. ¶ *Quia*, & c. בְּיָמֵי
וְיָמֵי יְהוֹשֻׁעַ *Quia*, vel Nam, (vel,
Siquidem, P.) consummationem (sic vocat reip. Judaicæ
interitum ^d. Vel, consumptionem, Calv. V.) profectò (vel,
utique, JT. Pi. vel, & quidem, M. Calv.) festinatam, five
acceleratam, (vel, terribilem, M.) faciet, & c. Mo. P. & c.
Quia in universum conficiet, idque illico, & c. Ti. Adde &
proptus & citò delebit, & c. Ca. q. d. Hæc strages, quæ
omnia consumuntur & evertuntur, propè adest, mox
aderit ^e.

25. *Sed & argentum*, & c. Ezech. 7. 19 ^a. ¶ *In igne*
zeli ejus, & c. i. e. Estuante Dei ira ^b; vel, zelo, tan-
quam igne ^c. Confer Ezech. 38. 19 ^c. ¶ *Quia*, & c. בְּיָמֵי
וְיָמֵי יְהוֹשֻׁעַ *Quia*, vel Nam, (vel,
Siquidem, P.) consummationem (sic vocat reip. Judaicæ
interitum ^d. Vel, consumptionem, Calv. V.) profectò (vel,
utique, JT. Pi. vel, & quidem, M. Calv.) festinatam, five
acceleratam, (vel, terribilem, M.) faciet, & c. Mo. P. & c.
Quia in universum conficiet, idque illico, & c. Ti. Adde &
proptus & citò delebit, & c. Ca. q. d. Hæc strages, quæ
omnia consumuntur & evertuntur, propè adest, mox
aderit ^e.

26. *Sed & argentum*, & c. Ezech. 7. 19 ^a. ¶ *In igne*
zeli ejus, & c. i. e. Estuante Dei ira ^b; vel, zelo, tan-
quam igne ^c. Confer Ezech. 38. 19 ^c. ¶ *Quia*, & c. בְּיָמֵי
וְיָמֵי יְהוֹשֻׁעַ *Quia*, vel Nam, (vel,
Siquidem, P.) consummationem (sic vocat reip. Judaicæ
interitum ^d. Vel, consumptionem, Calv. V.) profectò (vel,
utique, JT. Pi. vel, & quidem, M. Calv.) festinatam, five
acceleratam, (vel, terribilem, M.) faciet, & c. Mo. P. & c.
Quia in universum conficiet, idque illico, & c. Ti. Adde &
proptus & citò delebit, & c. Ca. q. d. Hæc strages, quæ
omnia consumuntur & evertuntur, propè adest, mox
aderit ^e.

27. *Sed & argentum*, & c. Ezech. 7. 19 ^a. ¶ *In igne*
zeli ejus, & c. i. e. Estuante Dei ira ^b; vel, zelo, tan-
quam igne ^c. Confer Ezech. 38. 19 ^c. ¶ *Quia*, & c. בְּיָמֵי
וְיָמֵי יְהוֹשֻׁעַ *Quia*, vel Nam, (vel,
Siquidem, P.) consummationem (sic vocat reip. Judaicæ
interitum ^d. Vel, consumptionem, Calv. V.) profectò (vel,
utique, JT. Pi. vel, & quidem, M. Calv.) festinatam, five
acceleratam, (vel, terribilem, M.) faciet, & c. Mo. P. & c.
Quia in universum conficiet, idque illico, & c. Ti. Adde &
proptus & citò delebit, & c. Ca. q. d. Hæc strages, quæ
omnia consumuntur & evertuntur, propè adest, mox
aderit ^e.

28. *Sed & argentum*, & c. Ezech. 7. 19 ^a. ¶ *In igne*
zeli ejus, & c. i. e. Estuante Dei ira ^b; vel, zelo, tan-
quam igne ^c. Confer Ezech. 38. 19 ^c. ¶ *Quia*, & c. בְּיָמֵי
וְיָמֵי יְהוֹשֻׁעַ *Quia*, vel Nam, (vel,
Siquidem, P.) consummationem (sic vocat reip. Judaicæ
interitum ^d. Vel, consumptionem, Calv. V.) profectò (vel,
utique, JT. Pi. vel, & quidem, M. Calv.) festinatam, five
acceleratam, (vel, terribilem, M.) faciet, & c. Mo. P. & c.
Quia in universum conficiet, idque illico, & c. Ti. Adde &
proptus & citò delebit, & c. Ca. q. d. Hæc strages, quæ
omnia consumuntur & evertuntur, propè adest, mox
aderit ^e.

29. *Sed & argentum*, & c. Ezech. 7. 19 ^a. ¶ *In igne*
zeli ejus, & c. i. e. Estuante Dei ira ^b; vel, zelo, tan-
quam igne ^c. Confer Ezech. 38. 19 ^c. ¶ *Quia*, & c. בְּיָמֵי
וְיָמֵי יְהוֹשֻׁעַ *Quia*, vel Nam, (vel,
Siquidem, P.) consummationem (sic vocat reip. Judaicæ
interitum ^d. Vel, consumptionem, Calv. V.) profectò (vel,
utique, JT. Pi. vel, & quidem, M. Calv.) festinatam, five
acceleratam, (vel, terribilem, M.) faciet, & c. Mo. P. & c.
Quia in universum conficiet, idque illico, & c. Ti. Adde &
proptus & citò delebit, & c. Ca. q. d. Hæc strages, quæ
omnia consumuntur & evertuntur, propè adest, mox
aderit ^e.

30. *Sed & argentum*, & c. Ezech. 7. 19 ^a. ¶ *In igne*
zeli ejus, & c. i. e. Estuante Dei ira ^b; vel, zelo, tan-
quam igne ^c. Confer Ezech. 38. 19 ^c. ¶ *Quia*, & c. בְּיָמֵי
וְיָמֵי יְהוֹשֻׁעַ *Quia*, vel Nam, (vel,
Siquidem, P.) consummationem (sic vocat reip. Judaicæ
interitum ^d. Vel, consumptionem, Calv. V.) profectò (vel,
utique, JT. Pi. vel, & quidem, M. Calv.) festinatam, five
acceleratam, (vel, terribilem, M.) faciet, & c. Mo. P. & c.
Quia in universum conficiet, idque illico, & c. Ti. Adde &
proptus & citò delebit, & c. Ca. q. d. Hæc strages, quæ
omnia consumuntur & evertuntur, propè adest, mox
aderit ^e.

31. *Sed & argentum*, & c. Ezech. 7. 19 ^a. ¶ *In igne*
zeli ejus, & c. i. e. Estuante Dei ira ^b; vel, zelo, tan-
quam igne ^c. Confer Ezech. 38. 19 ^c. ¶ *Quia*, & c. בְּיָמֵי
וְיָמֵי יְהוֹשֻׁעַ *Quia*, vel Nam, (vel,
Siquidem, P.) consummationem (sic vocat reip. Judaicæ
interitum ^d. Vel, consumptionem, Calv. V.) profectò (vel,
utique, JT. Pi. vel, & quidem, M. Calv.) festinatam, five
acceleratam, (vel, terribilem, M.) faciet, & c. Mo. P. & c.
Quia in universum conficiet, idque illico, & c. Ti. Adde &
proptus & citò delebit, & c. Ca. q. d. Hæc strages, quæ
omnia consumuntur & evertuntur, propè adest, mox
aderit ^e.

32. *Sed & argentum*, & c. Ezech. 7. 19 ^a. ¶ *In igne*
zeli ejus, & c. i. e. Estuante Dei ira ^b; vel, zelo, tan-
quam igne ^c. Confer Ezech. 38. 19 ^c. ¶ *Quia*, & c. בְּיָמֵי
וְיָמֵי יְהוֹשֻׁעַ *Quia*, vel Nam, (vel,
Siquidem, P.) consummationem (sic vocat reip. Judaicæ
interitum ^d. Vel, consumptionem, Calv. V.) profectò (vel,
utique, JT. Pi. vel, & quidem, M. Calv.) festinatam, five
acceleratam, (vel, terribilem, M.) faciet, & c. Mo. P. & c.
Quia in universum conficiet, idque illico, & c. Ti. Adde &
proptus & citò delebit, & c. Ca. q. d. Hæc strages, quæ
omnia consumuntur & evertuntur, propè adest, mox
aderit ^e.

- ² D. *lum*, id est, id quod Deus contra vos decrevit. *Antequam decretum pariat diem* in quo eritis ut *gluma* quæ transit, P. sim. V. rapta scil. à vento: i. e. Antequam Dominus sententiâ suâ efficiat ut veniat dies quo pereatis.
- ¹ V. Seipsum declarat mox sequentibus. *Antequam pariat decretum Dei diem venturum, quo die quasi palea pertransit homo*, M. *Antequam decretum pariat, quo die ut quisquiliæ transeunt*, Ti. *Antequam edatur edictum, in palea modum prætereunte die*, Ca. *Præquam decretum Dei pariat diem velut glumæ transeuntis*, quâ gluma separatur à frumento, & frumento salvo gluma pereat.
- ¹ G. *Antequam prodeat in vos edictum domus iudicii, & sitis similes glumæ quam perflat ventus, & umbræ quæ transit à conspectu diei*, Ch. *Antequam pariat* (h. e. effectum fortatur) *decretum, quod ut palea* (i. e. celerrimè, ut palea à vento acta fertur rapidissimè. *ἄρῃ*, propriè, *palea tenuissima*; cùm *palea* *ἄρῃ* dicatur. Vulgò *glumam* interpretantur. Est autem *gluma* propriè folliculus ille quo vestitur granum.) *transit die*, h. e. brevi tempore; ut sit
- ¹ D. *ἄρῃ* pro *ἄρῃ* b. *Antequam pariat decretum*, (Decretum autem hîc vocat, non occultum Dei consilium, sed sermonem Prophetarum, quorum minas Judæi evanidas fore putabant. At, inquit, decretum hoc stabile est & firmum, nec effectum suo carebit. Hunc sermonem aptè confert *partui*; quia, ut foetus in utero latet, deinde suo tempore emergit in lucem, ita, quamvis ad tempus occultet Deus suam vindictam, eam tamen tempore opportuno profert.) tunc, inquit, *transibit stipula* (h. e. peribunt Judæi quasi quisquiliæ) *die*, h. e. brevi & quasi momento; qui tamen putabant se non posse nisi longo tempore expugnari.
- ¹ Calv. *Quum nondum exsequitur* (vel, *parit*, Pi. Jun. sub. *Deus*, Jun.) *decretum*, (i. e. Quum decretum Dei de excidio vestri per Chaldæos nondum affert poenam decretam:) quum nondum *ut gluma transit dies*, JT. Pi. i. e. quum nondum dies ille advenit quo excutiamini & ventilemini, ut gluma solet excuti. Quamobrem etiam monuit ut se ipsi excuterent, vers. præced. Quæ eadem allegoria occurrit Matt. 3. 12.
- ¹ Jun. *Diem* vocat tempus quod elabetur usque ad executionem decreti illius. *Decretum* poenis velut prægnans fecit Deus; quas jam, inquit, parit. Ut autem parit, 1. non statim sequitur conceptionem, 2. tempore debito necessariò sequitur: ita iudicium Dei, 1. non statim executioni mandatur, ut sit locus poenitentiae; 2. tempore determinato inevitabile est. Quare videte, inquit, nè citò enitatur; occurrите venienti, cùm nondum *ut gluma transit*, & vos, tanquam glumam, transire facit, seu à suo puro tritico, h. e. à piis, removet.
- ¹ Tar. Al. Sic verto, *Præquam pariat decretum, instar glumæ transeuntis, dies*. *Decretum* est accusativi casus. Sensus est, Antequam dies Domini, dies ille terribilis, de quo præced. cap. v. 14, 15. pariat, i. e. effectum det, decretum, idque celerrimè, sicut gluma transit, inquirete & examine vos, &c. Longanimis est Deus: sed quum dies poenæ destinatus parere debet, gluma citius non transit quàm effectum datur decretum Dei.
- ¹ Di. ¶ *Antequam*, &c. *אֶתְּנֵן לָכֶם* [Antequam veniat super vos ira, &c. P. sic Mo. sim. Ti. *Quum nondum invadit vos astus ira*, &c. JT. Pi. vel, *excandescens ira*, &c. i. e. ira excandescens. Aut est *πυρρὸν*, ut, *lutum cæni, terra pulveris*, &c.]
- ¹ D. 3. *Quærite Dominum, omnes mansueti terræ*] Nempe
- ¹ D. Tar. Judæi: ubi inter plurimos malos aliqui erunt boni, ad quos hîc orationem convertit.
- ¹ D. sim. G. *Mansueti*, i. e. humiles; qui ferulis Dei (sub quibus impii nihil profecerant, sed magis obduruerant,) subacti estis & humiliati, & morigeri Deo. Ex una virtute vult cæteras intelligi: q. d. Omnes iusti qui in hac terra relictii estis. Fideles monet, non debere eos respicere quid agat multitudo, sed ad Deum invitantem statim accurrere, &c. Sed frustranea videtur hæc exhortatio, quia hi mansueti Deum jam antea quæsierunt. Resp. Monentur hîc fideles ut *querant*, &c. nimirum amplius & diligentius quàm antea. Etiam optimi quique calamitatibus excitulantur ad maiorem curam & ardorem in pietatis officiis. Deinde, quum gravis hæc esset tentatio, Deo bonos malosque promiscuè affligente, meritò eos ad perseverantiam hortatur.
- ¹ Calv. *Ad querere Dominum* per synecdochen complectitur omnes poenitentiae par-

tes. ¶ *Qui iudicium* (i. e. iudicia; sing. pro plur.) Tar. leges: vel, *ius*, JT. Pi.) *ejus* (i. e. ab eo præscriptum.) V. *estis operati*] Vel, *operantur*, D. Præ. pro præ. Mu- ¹ G. sim. V. *tat personam*; quod frequens in his libris. i. e. Qui ¹ Pi. *facere soletis*, & scetati estis. Expositivè hoc addit, ¹ V. *ut definiat quæ sit vera ratio querendi Deum: non ut se* ¹ D. ex V. *fatigent homines externis pompis, ut solent hypocritæ;* ¹ V. *sed ut sanctè & rectè vivant.* ¶ *Quærite* (vos sc. qui ¹ G. *iusti non estis*;) *iustum*] *Iustitiam*, Mo. & c. i. e. Vel, 1. De- ¹ Calv. *um, qui iustus est*: vel, 2. beneficentiam: vel, 3. iustiti- ¹ T. *am, tum imputatam Christi, tum inhærentem vestram.* ¹ Me. *Iustitia* hîc idem quod antè *iudicium*: q. d. *Pergite san- ¹ Calv. *ctè vivere & Deo obsequi.* Quærite virtutem iusti- ¹ Tar. *tiae.* ¶ *Quærite mansuetum*] i. e. Deum, qui mi- ¹ Calv. *tis est.* Vel, *mansuetudinem*, V. Ti. JT. Pi. &c. qu. d. ¹ Me. *Date operam ut sitis mansueti*, tum erga homines, ¹ Idem. *tum erga Deum.* q. d. Modèstè & patienter ferte ma- ¹ V. sim. *num Dei, ei vosmet subicientes, & compositis animis* ¹ Tar. Calv. *liberationem expectantes; non obmurmurantes, aut* ¹ Tar. *ebullientes in perversis vestris affectibus.* Al. *Dei cle-* ¹ Calv. *mentiam exposcite.* ¶ *Si, &c.* *אִם כֵּן*] *Fortè* ¹ G. sim. *abscondemini*, &c. P. D. &c. ac proinde non lædemini ¹ Tar. *ab hoste*: mortem effugietis. Vel, *protegimini*, &c. ¹ Pi. *G. ex Ch. q. d. Tanta erit acerbitas supplicii, ut vix e-* ¹ V. *tiam iusti liberentur.* Dicit, *fortè*, quia de bonis tan- ¹ Me. *tum corporalibus agit, quæ conditionaliter sunt qua-* ¹ Tar. *renda, &c.* Al. Non dubitanter loquitur, sed difficul- ¹ Tar. *tatem in re notat, tum ut reprobi agnoscerent sibi esse* ¹ Calv. *pereundum, tum ut fideles pluris facerent Dei grati-* ¹ Calv. *am, &c.**

4. *Quia Gaza destructa* (vel, *deserta*, sive *derelicta*, M. P. Ti. V. &c.) *erit, &c.*] Prædicat hîc mala eventura populis finitimis. Urbium Palæstinæ, quæ quinque erant, quatuor duntaxat meminit, unam omittit, nempe *Geth*; fortè quòd tunc esset ditionis Judæorum. De quo plura vide ad Amos. 1. 6, 8. Mic. 1. 10. Sed quorsum hoc? Resp. 1. Ut his exemplis terreat Judæos. Sensus est, q. d. Aded iratus est Deus, ut non solis vobis timendum sit à futura calamitate, sed etiam gentibus vobis vicinis. Multum vobis timendum est, o Judæi, quos Deus præcipuè flagello Chaldæorum petit: nam Gaza, &c. quæ per occasionem tantum vestram cladis erunt participes, destruentur. Si Philisthæos ob idolatriam, perfidiam, &c. tam severè puniam; quomodo vobis, o Judæi, impunè erit, qui, mihi tam arctè devincti, iisdem sceleribus me irritatis? Ostendit difficillima fore effugia, omnibus circum locis ab hoste captis. Multos Phœnicum & Syrorum à Nabuchodonosoro captos habes in Berosi fragmento, quod citavimus ad tertium librum de V. R. C. Resp. 2. In consolationem Judæorum. Certè dolorem levat communis calamitas. Sensus, q. d. Ubi pertransierit vestra, quæ temporalis erit, calamitas, vicissim extranei sentient Deum ultorem injuriarum populi sui, & ad eos transferet Deus vindictam suam. Al. Non erit in die illa ut vicinæ gentes de vestra desolatione gratulentur sibi, cùm & ipsæ eidem subijciendæ sint. Elegantes hîc sunt in textu Hebræo paronomasiæ & allusiones, ut in *אֶתְּנֵן לָכֶם*. ¶ *Azotum* (i. e. Azotios. Heb. *אֲזוֹת*, in quo latens est allusio ad *אֶתְּנֵן*, *perdere, vastare*.) in meridie (i. e. vel, 1. palam; citra dolum, aperto Marte; non nocte, sed clarâ die, quum homines vigilant, & magis attendunt rebus suis: vel, 2. quando Sol maxime fervet; quod tempus ibi incommodissimum erat iter facientibus;) *ejicient*] Vel, *expellent*, D. G. Pi. ad verb. *expellent eam*: sed redundat *eam*. Sub. *hostes*, V. D. Chaldæi. Nempe in captivitatem. ¶ *Et, &c.* *אֶתְּנֵן לָכֶם*] *Et Accaron eradicabitur, sive extirpabitur*, D. JT. Pi. Lusit in etymo nominis *Accaron*, ab *Acar*, *eradicavit*: q. d. Quæ alios eradicavit, juxta etymologiam, ipsa quoque eradicabitur.

5. *Væ qui habitatis funiculum, &c.* *הַבֵּל הַיָּם*] *Portum maris*, Mo. sic Ch. *oram maritimam*, G. vel, *in regione, &c.* P. M. vel, *tractum, &c.* JT. Pi. sic D. Ca. Tar. Ti. Sy. Ad verb. *funiculum*: Funiculis enim olim utebantur in divisione agrorum. Palæstinam intelligit, quæ ad mare sita erat. ¶ *Gens perditorum*] Vel, *exciditii rea*, h. e. brevi excindenda: nam *הַבֵּל* est, *excindere*. Vel, *exterminanda*. Sic vocantur Philistæi, quòd extermin-

* M. exterminio jam adjudicati essent. **חֶרֶם** Chere-
 D. ibim, P. sic M.D.&c. Gens, an familia? Intelligit Philis-
 D. sic M. thæos, per synecdochen; vel, partem eorum. Vide
 V. Pi. BC. 1 Sam. c. 30. v. 14. Ezec. 25. 16. Bellatores optimi hi
 1. 15. 457. erant; incolebant autem peculiarem Philistæorum tra-
 Tar. ctum ad meridiem. **Verbum Domini** (i. e. Calami-
 G. tas denunciata per Jehovah. Hæc dicit Dominus.)
 G. Tar. super (vel, ad, V. contra, JT. Pi.) vos, (vel, de vobis, V. sub.
 Tar. venturum est, Pi.) Chanaan, terra (vel, & terra. Partes
 * Pi. Phœnices enumerat. Vel, in terra, Ti. quæ est in terra,
 V. M. vel, terra, V.) Philisthinorum. Sic Mo. P. D. Id est,
 BC. ib. terra excidio devota, ut olim erat terra Canaan. Vo-
 M. cat Canaan, quia partem illius incolebant. Obscurè
 D. taxat Philisthæos, quod terram à Deo datam Israelitis
 Pi. injustè possiderent. Vide Jos. 13. 3. Canaan, i. e. pars
 Canaan; synecdoche.

6. Erit—requies, &c. **נוח בְּרָחֹתָו עֵשֶׂה** Habitacula
 (vel, mansiones, Ca. Tar. &c.) caularum (vel, effossio-
 D. nes, id est, putei ab iis effossi ad aquandum gregem:
 vel, & in fossis, Ti. vel, & in caulas, V.) pastorum, Mo.
 P. Ti. sic Ca. V. vel, pro pastoribus, M. Al. pro caulis,
 Pi. fossuris (i. e. fossis quas faciunt ad excipiendum aquam
 coelestem,) pastorum, JT. Pi. Al. mansiones (vel, cau-
 la, BA.) effossionum pastorum, D. BA. i. e. à pastoribus ef-
 fossæ: nam in caulis subterraneis habitabant quia nimium
 P. D. BA. æstum Solis. Quale Polyphemi antrum, ubi pecora, &c.
 1. 2. 44. dormiebant. Sensus, quod d. Ità à Chaldæis vastabitur,
 457. ut, habitatoribus occisis, (& mercatoribus longè ab-
 q. BA. ib. actis,) vel abductis, vertenda sit in pascua. Pastores
 + G. occupant loca hominibus vacua, ubi nec feritur nec me-
 Me. fim. titur, sed crescunt herbæ, &c. v.
 Calv. Calv.

7. Et, &c. **וְהָיָה חֶרֶם** Et erit regio (tractus,
 JT. Pi. Ti. sub. maritimus, Pi. sic D. ora ista, G.) reliquiis
 (vel, reliquiarum, G.) domus Juda, Calv. M. id est, vel,
 * G. eorum qui remanserint cum Godolia: vel, Judæis
 * D. fim. superstitibus ac reversis à Babylone. Spiritualiter, Apo-
 T. Me. stolis, qui illa loca convertent. Vide Act. 8. 26. 40. & 9.
 Tar. 32. 35. 36. Tractus ille ità destruetur, ut Judæis ce-
 * Me. det, &c. **Ibi, עֲלֵיהֶם** In quibus, M. In iis, P.
 D. subaud. locis; aut, sub. regionibus, i. e. **חֶרֶם**. Con-
 D. structio sensu congrua, non voce. Apud eos, V. Calv.
 V. id est, in agro eorum. Ut apud eos pascantur, JT. Pi.
 D. fim. **In domibus Ascalonis** (destructis videlicet; vel,
 G. Me. ubi prius Ascalon erat;) ad vespertam (quum è pas-
 D. cuis oves revocantur ad caulas: vel, quando alios
 * Me. in agris degentes terror occupat:) **requiescent** Vel,
 Tar. **accubabunt**, Calv. JT. D. &c. securè scilicet, ut verbum
 B. Idem. innuit infra v. 14. & 3. 13. Psalm. 23. 2. &c. Vel, 1.
 D. fim. pecora; vel, 2. pastores. **וְיָבִי** proprium est bestia-
 Me. rum, sed & de hominibus usurpatur Psalm. 23. 2. k.
 D. G. **Quia** (vel, Quum, JT. Pi.) **visitabit eos** (gratosè
 D. scilicet: id est, miserebitur illorum, reducendo eos
 1. Tar. fim. à Babylone:) Dominus, &c. Al. puniet eos, &c. nem-
 D. pe Azotios & vicinos. **Et, &c. וְיָשֹׁב** Et
 V. reducet (vel, revocabit, P. vel, repetet: ità enim **וְיָשֹׁב** sæ-
 P. ponitur: vel, reduxerit, JT. Pi.) **captivitatem** (id
 Idem. est, captivos,) eorum, M. Psammitichus jam antè A-
 D. V. zotum ceperat, teste Herodoto Euterpe, captivosque
 abduxerat multos. Cum tempore rursus habitata Azo-
 tus, iterumque inde captivi abducti per Chaldæos sub
 Nabuchodonosoro. Vide Jer. 25. 20. Ezec. 25. 15.

8. **Audiui** (Loquitur in persona vel, 1. fidelium; vel, 2. Dei.) **opprobrium** (vel, probra: sing. pro plur.)
 Calv. Moab, &c. Erant enim superbissimi, Jerem. 48. v. 29.
 Tar. &c. Aderam, & audiebam, licet hominibus abesse videbar,
 V. fim. quia non puniebam. Non me latet, nec oblitus sum,
 Me. &c. Tempestiva consolatio; quum viderent Judæi
 G. Moabitas & Ammonitas, quamvis nunquam læsos aut
 Me. lacessitos, furere in ipsos, idque impunè. At, inquit
 Calv. Deus, ego scio & observo, &c. **Quæ exprobra-**
 fim. Tar. **verunt populo meo** Ezec. 25. 3. Insultarunt vobis,
 Calv. dum Jerusalem caperetur à Chaldæis, quibus illi tunc
 G. militabant: vel, cum vos captivi ducti, estis per fines
 Me. ipsorum. **Et, &c. וְיִגְדְּלוּ עַל גְּבוּלָם** Et (sub.
 D. quomodo, Pi. Al. Vi, JT.) **magnificabant** (sub, os suum, P.
 D. M.D. ut plenè legitur Abd. 12. & alibi. Ità **וְיִגְדְּלוּ** [per
 D. se] sumitur infra v. 10. & Psal. 35. 26. i. e. Magniloqui
 D. fim. V. fuerunt. Al. dilataverunt, Calv. ampliaverunt illud, JT.
 vel, magna patrârunt, Q. in D. extulerunt se, Calv. sic

Pi. nempe cum verbis, tum factis; ut **וְיִגְדְּלוּ** sumatur
 pro **וְיִגְדְּלוּ**, ut accipitur Psal. 41. 10. super (vel, con-
 tra, M. Calv. D. vel, per, JT. Pi. vel, juxta, P.) **termi-**
 num suum, five eorum, Mo. P. M. &c. [Variè explicant.]
 Pleno ore riserunt dum iter facerent per fines ipsorum,
 cum abducerentur, &c. Al. Voluerunt terminos à Deo
 fixos & Judæis assignatos revellere. Israelitarum ter-
 minos invasere, Jerem. 49. 1. Irridentes minitaban-
 tur se invasuros fines Judæorum, quos desertos vide-
 10. bant. Etiam de finibus ipsorum contumeliosè locuti sunt,
 D. Et ampliaverunt suum per terminum ipsorum, i. e. par-
 tem Judææ suæ ditioni adjecerunt. Et in eorum fines
 superbierunt, Ca.

9. Moab ut Sodoma erit] Deserta erit, vel in æter-
 num, vel ad longum tempus. Factum id 5. anno post
 capta Hieros. ut diximus ad Esa. 16. Jer. 48. Ezec. 25. P. G.
Siccitas, &c. וְיִשְׁכַּח מִמָּשְׁקָוָהּ Exitus, five Egressus, (Pro-
 ductio, Calv. Stridor, Mo. Locus derelictus, Ch. D. G. JT.
 Pi. Producent, M. Reliquie, Ti.) **urticæ**, P. V. Mo. JT. Pi.
 20. vel, **urticas**, M. **urticarum**, Ti. **urticis**, G. sic Pi. **carduo-**
 rum, V. i. e. locus in quo oriuntur urticæ. quod d. Lo-
 cus sterilis erit. **Urticetum**, D. **Urticeta**, Ca. **וְיִשְׁכַּח** de
 sententia Jonathæ non est **urtica**, sed **halimus**: quod
 olas falsum est in locis desertis proveniens. **וְיִשְׁכַּח** non
 esse **urticam** constat ex Job. 30. v. 7. quia illa minor est
 quàm ut sub. illa homines congregentur. **Et, &c. וְיִשְׁכַּח**
וְיִשְׁכַּח Et fodina (vel, cumulus, V. ex He. vel,
 fovea, five fossa, M. Ti. vel, fodina, JT. Pi.) **salis**, Mo. P.
 D. &c. i. e. salina, locus ubi sal effoditur. Omnis autem
 30. locus in quo reperitur sal sterilis est. Vide Jud. c. 9. v. 45.
 Psalm. 107. 34. **In æternum** i. e. Diu: aliquan-
 to tempore & unâ ætate. **Reliquie, &c.** Ju-
 dæi relictæ sub Godolia: vel, Qui redibunt à Babylo-
 ne. **Possidebunt illos** Nempe terminos; pro eo
 quod illi terminos Israelis invaserant, ut jam seque-
 tur. Vel, illos, i. e. hæreditates illorum.

10. Pro superbia sua, &c.] Repetitur ex v. 8.
 11. Et, &c. **וְיִשְׁכַּח** Quoniam (vel, Quum, JT.
 Pi. vel, Quippe qui, Ca.) **attenuabit** (vel, annihilavit, M.
 40. oblitterabit, Ca. emaciabit, JT. Pi. fim. V. Mo. quasi ma-
 cie consumet, V. sic D. id est, perdet, paulatim & sen-
 fim. *; macie enim pereunt animalia: vel, merore
 afficiet: eradicabit, Ar. depressit, Ch.) omnes deos ter-
 ræ, P. Ti. &c. sc. Dagonem, Chamofum, Molochum;
 adimendo ipsis cultores & sacrificia, & famam quam
 in mundo obtinuerant. Impletum hoc sub Christo,
 &c. Ad quæ tempora hunc locum sensu excellentio-
 re aptat Chrysostomus. Terra, dicit, h. e. qui in ter-
 ra tantum sunt, non etiam in cælo, ut verus Deus.

50. **Adorabunt eum viri** (vel, quique, Ti.) **de loco suo**
 Per Judæos captivos multi de gentibus discent unum
 esse Deum, & quisque domi suæ eum colet. Hi sunt
וְיִשְׁכַּח sancti ex gentibus. Non colent Deum, in
 una Jerosolyma, sed ubique; singuli in regione sua.
Insule gentium i. e. Loca transmarina.

12. Sed & vos Æthiopes] Intelligit incolas Arabiæ
 Chusæ. Transiit nunc Propheta ad meridionalem Ter-
 ræ sanctæ vicinitatem, & inde judiciorum Dei alia ex-
 60. empla desumit, ex Arabibus, Egyptiis & Æthiopibus,
 quos omnes synecdochicè hîc denotat; præsertim quia
 illi quandoque communi Æthiopum comprehendeban-
 tur nomine, eò quod essent ipsis vicini. Ostendit Deum
 non fore exorabilem Moabitibus, ex comparatione Æ-
 thiopum, qui, inquit, pœnas certè dabunt sævitæ in
 populum Dei: quanto magis punientur Moab & Am-
 mon, quos & cognatio & vicinia minùs excusabiles red-
 70. diderunt. Al. Hæc non cohærent cum v. præced. sed
 cum dictis supra 8, 9, 10. q. d. Moab & Ammon
 & vos Æthiopes vastabimini, &c. Impletum hoc cum
 Æthiopes, qui in auxilio erant Neconis Regis Egyptii,
 cæli sunt à Nabuchodonosoro, Jer. 46. 2. Ordinem gen-
 tium sequitur Propheta, non temporis. **Inter-**
fecti, &c. וְיִשְׁכַּח [Te] locum perplexum
 reddit, quem idcirco variè reddunt.] **Confossi gladio**
 meo istis, JT. Sensus loci, quod d. Etiam vos Æthiopes,
 æquè ac superiores populi, desolabimini; deinde verò
 populo Dei ad jungemini per Regnum Christi, postquam
 ego per vos gentes istas quas modò dixi cecidero. In-
 terfecti gladio meo (i. e. per Nabuchod. qui est virga mea,

^a Tar. ut Esa. 10. 5^d: vel, *ensis meis* quomodo dicitur, *דסאסול* ^a *והם*, *domini Dei*, Joh. 6. 45 *.) *ipsi*, five *illi*, Mo. Ti. Calv. vel, *eritis*, Ch. P. Ar. Ca. erunt, Pi. *estis*, Di. ex o'. & Vulg. vel, *ipsi*, D. five, *ipsi vos*, Tar. sub. *eritis*, D. Tar. ^a *והם* ponitur loco verbi substantivi: *est*que omnium trium personarum; ut *idem* ^b & *ipse* apud Latinos ¹; & *εαυτο* cum reliquis obliquis apud Græcos, Matth. 3. v. 9. & c^k; & *והם*, five *והם*, apud Chaldæos, Esr. c. 5. v. 11¹. Et si exemplum aliud in sacris Hebræorum non existeret ubi ^a *והם* ponatur pro ^a *והם* secundæ personæ, apud Syros tamen id est usitatissimum; ubi pronomen 3. personæ ^a *והם*, quando in verbum substant. degenerat, valet, *sum*, *es*, *est*, & ejus plur. masc. *והם*, & fœm. *והם*, *sumus*, *estis*, *sunt*. Sic apud Arabes pronomina 3. personæ pro verbo substantivo cujuscvis personæ sæpissimè usurpantur, teste Erpenio ^m. Al. *eritis* cum *illis*, Q. in D. five, sicut *ill*, M. V. nempe Moabitæ & Ammonitæ ⁿ, quorum mentio præcessit v. 9. ut sit ellipsis *והם* ^o. Sed malim abruptam hîc esse orationem ^p, & personæ mutationem ^q. Primò, eos in 2. persona compellat, ut compareant ad tribunal Dei; postea, in 3. persona addit, *erunt interfecisti*, & c^r.

13. *Et extendet manum suam* (idem Nabuchodonosor [†]. Sunt hæc verba vel Prophetæ: [vel Dei; *est*que] mutatio personæ ^t.) *super Aquilonem* ^u i. e. Tractum aquilonarem respectu Terræ sanctæ ^v: Babylonem ^x, vel, Medos ^y; vel, Assyriam ^z. ¶ *Et ponet speciosam* (Hebr. *Nineven*, G. JT. Pi. & c.) *in solitudinem* [†] Eam privabit opibus & commerciis, ita ut magna pars urbis vacua sit ab habitatoribus. Excisa enim non est, sicut ad Nahum ostendimus ^a. ¶ *Inivum*, & c. *והם כסדר* ^b *Siccum ut desertum*; JT. Pi. D. vel, & *ut desertum*; ut sit asyndeton ^b.

14. *Et accubabunt*—*greges* [†] Tam ovium scil. quàm boum ^c. Id in locis derelictis ab humano cultu fieri solet, ut supra vers. 6 [†]. ¶ *Onocrotalus & ericius* [†] Ex Esa. 34. 11 ^d. ¶ *והם* ^a *והם* ^b *Pelecanus* (vel, *platea*, JT. Pi. Quod in idem redit ^a. Vel, *cuculus*, M. *onocrotalus*, P. Ti.) & *ericius*, D. P. vel, *anataria*, JT. Pi. *castor*, Ti. *noctua*, M. [De *והם* vide fusè annotata ad Lev. 11. 18; de *והם* verò, ad Esa. 14. 23. & 34. 11. Sufficiat h. l. hoc addere,] quod hæc aves sunt inauspicatæ ac deserti amantes, ut constat ex Plal. 102. 7. & Esa. 14. & 34. & quod tales aves hîc substituantur loco psittacorum, simiarum, & c. quæ antea viscebantur in palatiis ejus ^f. ¶ *In*, & c. *והם* [†] *In ejus sphaerulis*, Mo. vel, *malogranatis*, JT. Pi. Tar. five, *malis punicis*, i. e. in figuris malorum punicorum, quæ summis ædibus imponi solebant. Vide Amos. 9. v. 1. Talia sunt quæ Græci vocant *ἀνθρακας* ^g. Vel, in capitellis columnarum ^h. Vel, *tholis*, Ca. vel, *præsepibus*, o'. vel, *teclis*, Ar. domibus, Sy. vel, *ostio portarum*, Ch. vel, *postibus*, Calv. vel, *tabulatis*, BA. 2. 2. 24. 296. vel, *ornamentis liminum*, Ti. vel, *superliminariis*, P. M. D. Prius erat, [in P.] *liminibus*. *והם*, propriè, *pomum*, aut *malogranatum*: indè, *limen superum*, quod Græci *ὀψήθυρον* seu *ἀνώροισον* vocant; siquidem in eo poma aut malogranata sculpi solent ⁱ. Significat neminem fore qui ædēs (etiam nobiles, nedum viliores,) ingrediatur, aut qui indè egrediatur ^k. ¶ *Vox* (sub. *avis*, P. M. nempe istarum avium ^l;) *cantantis* (vel, *cantabitis*, Mo. P. M. & c.) *in fenestra* ^m Vel, *fenestris*, P. sub. *domorum ejus desolatæ*, V. fim. D. Aves ibi canent tutò ^m. Confer Esa. 13. 21, 22. & 34. 11, & cⁿ. ¶ *Corvus*, & c. ^o Ità o'. Ar. *והם* pro *והם* legerunt [†]; vel potius, acceperunt, per commutationem literarum *והם* & *והם*, tanquam affinis pronunciationis, & ejusdem organi: & sic intellexerunt, tum, quia aliarum inauspicatarum avium mentio præcessit; tum, quia corvi loca ejusmodi deserta occupant ^o. ¶ *והם* ^a *Desolatio* (sub. *erit*, Pi.) *in limine*, Mo. Tar. Ti. nempe inferiori, seu *ὑποθύρο*, ut ità opponatur superliminari: qu. d. Limina ipsa januarum destruentur, neque posthac ullus hominum ea calcabit ^p. Vel, *poste*, M. JT. vel, *postibus*, Pi. Lectio *והם* firmatur ex collat. Esa. 34. 11. Sed Chald. legit *והם*, vertitque, *Desolabunt portam ejus*. *והם* est, *limen*, ut apparet Jud. 19. 27. Ezec. 40. 69. [Alii hæc verba cum præcedentibus sic reddunt:] *Vox canet in fenestra solitudinis in limine*, Ti. Resonante per fenestras corvorum voce qui erunt in limine, Ca. ¶ *Quoniam*, & c. *והם* ^q

^a *Quia* (vel, *Quum*, JT. Pi. sub. *hostis*, M. Pi. vel, *Dominus*, Pi.) *cedrum* (vel, *cedrina*, G. *opus cedrinum*, JT. Pi. vel, *contignationem*, M. vel, tabulas cedrinæ ^r, cedrina ædificia ^s, tectum five tabulatum cedrinum ^t, contignationem cedrinam ^u;) *ejus nudavit*, Mo. P. & c. vel, *nudaverit*, JT. Pi. i. e. vento & pluvie exposuit ^x: unde reliquas domus partes corrumpi necesse est ^y. Vel, *complanavit*, i. e. planitie foli æquavit. Id *והם* significare linguâ Æthiopicâ ostendimus ad Jud. 20. 33. Id & hîc congruit: causam enim dat cur aves in fenestris canant, & desolatio sit in liminibus, quia nempe cedri, in quibus aves cantare solebant, succisæ & in planitiem redactæ erunt ^z. Hæc porro omnia proponuntur Judæis, ut miseras suas patienter ferant, quarum intelligunt Deum fore vindicem ^a.

15. *Hæc est* (vel, sub. *erit*; q. d. Hæc erit ejus conditio ^b;) *civitas gloriosa* ^c Vel, *exultabunda*, læta rerum successu, superba, lasciva ^c. Sub. *dicent transientes*, G. ¶ *Ego sum*, & c. ^d Idem dictum Esa. 47. 8 ^d. ubi dicta vide ^e. Ego sum urbs illa excellentissima, pulchritudine, opibus, & c^f. sola potens, invicta & rerum domina ^g; cui nulla alia urbs conferri possit ^h. Hæc per occupationem addit; q. d. Quamvis sic superbiat, non tamen effugiet manum Dei ⁱ. ¶ *Sibilabit*, & c. ^j Præ stupore ^k, ut 1 Reg. 9. 8. ut solent facere attoniti ^l; ex admiratione tantæ & tam subitæ desolationis ^m, & ex irrisione ⁿ.

CAP. III.

1. *Væ*, & c. *והם* ^a *והם* ^b *והם* ^c *והם* ^d *והם* ^e *והם* ^f *והם* ^g *והם* ^h *והם* ⁱ *והם* ^j *והם* ^k *והם* ^l *והם* ^m *והם* ⁿ *והם* ^o *והם* ^p *והם* ^q *והם* ^r *והם* ^s *והם* ^t *והם* ^u *והם* ^v *והם* ^w *והם* ^x *והם* ^y *והם* ^z *והם* ^a *והם* ^b *והם* ^c *והם* ^d *והם* ^e *והם* ^f *והם* ^g *והם* ^h *והם* ⁱ *והם* ^j *והם* ^k *והם* ^l *והם* ^m *והם* ⁿ *והם* ^o *והם* ^p *והם* ^q *והם* ^r *והם* ^s *והם* ^t *והם* ^u *והם* ^v *והם* ^w *והם* ^x *והם* ^y *והם* ^z *והם* ^a *והם* ^b *והם* ^c *והם* ^d *והם* ^e *והם* ^f *והם* ^g *והם* ^h *והם* ⁱ *והם* ^j *והם* ^k *והם* ^l *והם* ^m *והם* ⁿ *והם* ^o *והם* ^p *והם* ^q *והם* ^r *והם* ^s *והם* ^t *והם* ^u *והם* ^v *והם* ^w *והם* ^x *והם* ^y *והם* ^z *והם* ^a *והם* ^b *והם* ^c *והם* ^d *והם* ^e *והם* ^f *והם* ^g *והם* ^h *והם* ⁱ *והם* ^j *והם* ^k *והם* ^l *והם* ^m *והם* ⁿ *והם* ^o *והם* ^p *והם* ^q *והם* ^r *והם* ^s *והם* ^t *והם* ^u *והם* ^v *והם* ^w *והם* ^x *והם* ^y *והם* ^z *והם* ^a *והם* ^b *והם* ^c *והם* ^d *והם* ^e *והם* ^f *והם* ^g *והם* ^h *והם* ⁱ *והם* ^j *והם* ^k *והם* ^l *והם* ^m *והם* ⁿ *והם* ^o *והם* ^p *והם* ^q *והם* ^r *והם* ^s *והם* ^t *והם* ^u *והם* ^v *והם* ^w *והם* ^x *והם* ^y *והם* ^z *והם* ^a *והם* ^b *והם* ^c *והם* ^d *והם* ^e *והם* ^f *והם* ^g *והם* ^h *והם* ⁱ *והם* ^j *והם* ^k *והם* ^l *והם* ^m *והם* ⁿ *והם* ^o *והם* ^p *והם* ^q *והם* ^r *והם* ^s *והם* ^t *והם* ^u *והם* ^v *והם* ^w *והם* ^x *והם* ^y *והם* ^z *והם* ^a *והם* ^b *והם* ^c *והם* ^d *והם* ^e *והם* ^f *והם* ^g *והם* ^h *והם* ⁱ *והם* ^j *והם* ^k *והם* ^l *והם* ^m *והם* ⁿ *והם* ^o *והם* ^p *והם* ^q *והם* ^r *והם* ^s *והם* ^t *והם* ^u *והם* ^v *והם* ^w *והם* ^x *והם* ^y *והם* ^z *והם* ^a *והם* ^b *והם* ^c *והם* ^d *והם* ^e *והם* ^f *והם* ^g *והם* ^h *והם* ⁱ *והם* ^j *והם* ^k *והם* ^l *והם* ^m *והם* ⁿ *והם* ^o *והם* ^p *והם* ^q *והם* ^r *והם* ^s *והם* ^t *והם* ^u *והם* ^v *והם* ^w *והם* ^x *והם* ^y *והם* ^z *והם* ^a *והם* ^b *והם* ^c *והם* ^d *והם* ^e *והם* ^f *והם* ^g *והם* ^h *והם* ⁱ *והם* ^j *והם* ^k *והם* ^l *והם* ^m *והם* ⁿ *והם* ^o *והם* ^p *והם* ^q *והם* ^r *והם* ^s *והם* ^t *והם* ^u *והם* ^v *והם* ^w *והם* ^x *והם* ^y *והם* ^z *והם* ^a *והם* ^b *והם* ^c *והם* ^d *והם* ^e *והם* ^f *והם* ^g *והם* ^h *והם* ⁱ *והם* ^j *והם* ^k *והם* ^l *והם* ^m *והם* ⁿ *והם* ^o *והם* ^p *והם* ^q *והם* ^r *והם* ^s *והם* ^t *והם* ^u *והם* ^v *והם* ^w *והם* ^x *והם* ^y *והם* ^z *והם* ^a *והם* ^b *והם* ^c *והם* ^d *והם* ^e *והם* ^f *והם* ^g *והם* ^h *והם* ⁱ *והם* ^j *והם* ^k *והם* ^l *והם* ^m *והם* ⁿ *והם* ^o *והם* ^p *והם* ^q *והם* ^r *והם* ^s *והם* ^t *והם* ^u *והם* ^v *והם* ^w *והם* ^x *והם* ^y *והם* ^z *והם* ^a *והם* ^b *והם* ^c *והם* ^d *והם* ^e *והם* ^f *והם* ^g *והם* ^h *והם* ⁱ *והם* ^j *והם* ^k *והם* ^l *והם* ^m *והם* ⁿ *והם* ^o *והם* ^p *והם* ^q *והם* ^r *והם* ^s *והם* ^t *והם* ^u *והם* ^v *והם* ^w *והם* ^x *והם* ^y *והם* ^z *והם* ^a *והם* ^b *והם* ^c *והם* ^d *והם* ^e *והם* ^f *והם* ^g *והם* ^h *והם* ⁱ *והם* ^j *והם* ^k *והם* ^l *והם* ^m *והם* ⁿ *והם* ^o *והם* ^p *והם* ^q *והם* ^r *והם* ^s *והם* ^t *והם* ^u *והם* ^v *והם* ^w *והם* ^x *והם* ^y *והם* ^z *והם* ^a *והם* ^b *והם* ^c *והם* ^d *והם* ^e *והם* ^f *והם* ^g *והם* ^h *והם* ⁱ *והם* ^j *והם* ^k *והם* ^l *והם* ^m *והם* ⁿ *והם* ^o *והם* ^p *והם* ^q *והם* ^r *והם* ^s *והם* ^t *והם* ^u *והם* ^v *והם* ^w *והם* ^x *והם* ^y *והם* ^z *והם* ^a *והם* ^b *והם* ^c *והם* ^d *והם* ^e *והם* ^f *והם* ^g *והם* ^h *והם* ⁱ *והם* ^j *והם* ^k *והם* ^l *והם* ^m *והם* ⁿ *והם* ^o *והם* ^p *והם* ^q *והם* ^r *והם* ^s *והם* ^t *והם* ^u *והם* ^v *והם* ^w *והם* ^x *והם* ^y *והם* ^z *והם* ^a *והם* ^b *והם* ^c *והם* ^d *והם* ^e *והם* ^f *והם* ^g *והם* ^h *והם* ⁱ *והם* ^j *והם* ^k *והם* ^l *והם* ^m *והם* ⁿ *והם* ^o *והם* ^p *והם* ^q *והם* ^r *והם* ^s *והם* ^t *והם* ^u *והם* ^v *והם* ^w *והם* ^x *והם* ^y *והם* ^z *והם* ^a *והם* ^b *והם* ^c *והם* ^d *והם* ^e *והם* ^f *והם* ^g *והם* ^h *והם* ⁱ *והם* ^j *והם* ^k *והם* ^l *והם* ^m *והם* ⁿ *והם* ^o *והם* ^p *והם* ^q *והם* ^r *והם* ^s *והם* ^t *והם* ^u *והם* ^v *והם* ^w *והם* ^x *והם* ^y *והם* ^z *והם* ^a *והם* ^b *והם* ^c *והם* ^d *והם* ^e *והם* ^f *והם* ^g *והם* ^h *והם* ⁱ *והם* ^j *והם* ^k *והם* ^l *והם* ^m *והם* ⁿ *והם* ^o *והם* ^p *והם* ^q *והם* ^r *והם* ^s *והם* ^t *והם* ^u *והם* ^v *והם* ^w *והם* ^x *והם* ^y *והם* ^z *והם* ^a *והם* ^b *והם* ^c *והם* ^d *והם* ^e *והם* ^f *והם* ^g *והם* ^h *והם* ⁱ *והם* ^j *והם* ^k *והם* ^l *והם* ^m *והם* ⁿ *והם* ^o *והם* ^p *והם* ^q *והם* ^r *והם* ^s *והם* ^t *והם* ^u *והם* ^v *והם* ^w *והם* ^x *והם* ^y *והם* ^z *והם* ^a *והם* ^b *והם* ^c *והם* ^d *והם* ^e *והם* ^f *והם* ^g *והם* ^h *והם* ⁱ *והם* ^j *והם* ^k *והם* ^l *והם* ^m *והם* ⁿ *והם* ^o *והם* ^p *והם* ^q *והם* ^r *והם* ^s *והם* ^t *והם* ^u *והם* ^v *והם* ^w *והם* ^x *והם* ^y *והם* ^z *והם* ^a *והם* ^b *והם* ^c *והם* ^d *והם* ^e *והם* ^f *והם* ^g *והם* ^h *והם* ⁱ *והם* ^j *והם* ^k *והם* ^l *והם* ^m *והם* ⁿ *והם* ^o *והם* ^p *והם* ^q *והם* ^r *והם* ^s *והם* ^t *והם* ^u *והם* ^v *והם* ^w *והם* ^x *והם* ^y *והם* ^z *והם* ^a *והם* ^b *והם* ^c *והם* ^d *והם* ^e *והם* ^f *והם* ^g *והם* ^h *והם* ⁱ *והם* ^j *והם* ^k *והם* ^l *והם* ^m *והם* ⁿ *והם* ^o *והם* ^p *והם* ^q *והם* ^r *והם* ^s *והם* ^t *והם* ^u *והם* ^v *והם* ^w *והם</*

que quasi in sinu fovere cuperet, ultro defecerint & se alienaverint. Deo appropinquat qui sanctè vivit; qui vivit impiè ab eo recedit. Vide Jes. 29. 13. A Deo veniam non petit, eum ut hostem averfatur.

3. Principes ejus in medio ejus] q. d. Non tantùm ir peregrinos sæviunt, sed & in cives. ¶ *Leones* Crudeles, terrori subditis, prædæ inhiantes. Confer Ezech. 22. 27. ¶ *Judices ejus* Inferioris dignitatis magistratus, præfides ac senatores. ¶ *Lupi vespere* Vel, vespertini, JT. Pi. D. &c. qui vespere grafantur, cùm pecudes abiguntur in stabula; ideòque desperatio est prædæ consequendæ, urgètque eos fames totius diei, &c. Lupi vespere avidissimi, Jer. 5. 6. Vile dicta ad Habac. 1. 8. ¶ *Non, &c.* *Non* (vel, qui non, JT. Pi. M.) exossarunt, vel exossant, (vel, ossa rodunt, G. JT. vel, ossa reservant, sive relinquunt, P. M. sim. Ti. vel, ossa extrahunt, Pi. ossa conterunt, Calv. prorogantes, Ch. expectant, Sy. dimittebant, o. relinquebant, Ar.) in, vel ad, (vel, usque, M. Ti.) manè; Mo. P. Calv. D. &c. vel, ad posterum diem, Ca. i. e. Non differunt rodere, sed statim omnia absumunt. Nihil prædæ relinquentes, h. e. voraces. Ossa simul cum carne devorant, præ summa fame; vel potiùs, præ rabie.

4. Prophetæ ejus vesani, פִּזְיוֹנִים [Variant.] Leves, Mo. Calv. Tar. D. temerarii, Ca. Calv. D. nihili homines, V. animo leves & futiles, K. in M. inconstantes, M. leves ac inconstantes, Ti. in quorum vita & doctrina nulla est gravitas, autoritas, severitas, constantia: viles, V. sim. P. rapidi, JT. instabiles, ut Jud. 9. 4. ¶ *Viri infideles*, פִּזְיוֹנִים Mendaces, M. Ti. perfidissimi, D. sic JT. Pi. qui non servant fidem Deo datam: perfidiarum, D. transgressionum, Calv. sim. P. prævaricatores, V. Confer Ezech. 22. 28. Mic. 3. 11. ¶ *Polluerunt sanctum* i. e. Templum sive Sanctuarium. Vel, id quod sanctum est, M. ¶ *Injustè, &c.* *Oppreserunt* (vel, Transgressi sunt, P. M. G. multis scilicet modis, Ezech. 22. 26. Violant, Ca. Subtraxerunt, sub. aliis; qu. d. Non docuerunt populum, ut debebant: vel, Corruptunt, sive Pervertunt, Al. in V. Violenter tractant, Ti. Sustulerunt, vel Everterunt, Calv.) legem, Mo. &c. Vim faciunt legi, JT. Pi. sic D. malè eam explicantes. Perversa interpretatione corruptunt, & in alium sensum verba detorquent. Corruerunt totam pietatis doctrinam. Confirmat Propheta pios adversus exemplum sacerdotum & moribus & doctrinâ errantium, &c. q.

5. Dominus justus (subaud. est, Pi. &c.) in medio ejus] Nempe civitatis. Retorquet in hypocritas quod obtemperare solebant, Deum residere inter eos. Concedo, inquit; verùm justus est, ac proinde vos justii effectis: sed alium in finem ibi residet, nempe ut sentiat propiore esse ejus manum ad ulciscenda scelera. ¶ *Non faciet* (vel, facit, D. Q. in V. aut facere solet, Q. in V.) iniquitatem] Vel, iniqua, D. si illos puniat. Deus, qui ista omnia præsens videt, nihil agit præter æquum. Non approbat iniquitatem, nec eam impunitam fore finet, quod iniquum esset: Deut. 32. 4. ¶ *Manè manè* (i. e. vel, citissimè; vel, quolibet manè; vel, diligentissimè;) judicium (vel, jus, JT. Pi.) suum dabit (vel, edit, JT. Pi. profert, D. &c.) in lucem] h. e. Publicè & perspicuè declarat. Referri potest vel, 1. ad doctrinam: q. d. Per Prophetas eos docet atque hortatur; quanquam illi surdi permaneant, &c. Ità crimen eorum exaggerat. Vel, 2. ad pœnas: q. d. Quotidie aliquod insigne edit judicium in illos Principes, prophetas, sacerdotes. Allusio ad morem Judæorum & vicinarum gentium, apud quos judicia tantùm manè exercebantur. ¶ *Non, &c.* *Non deficiet*, Mo. P. G. i. e. Nunquam omittit talia agere. Vel, deficiet: & futurum hic notat continuum actum; q. d. Non destitit hortari, & Prophetas alios aliis submittere. Non intermittit, Ca. vel, Non (vel, Nunquam, Ti.) deest, JT. Pi. Ti. Tar. sub. quicquam, quod ad erudiendum hunc populum faciat. Nihil desiderari patitur, Esa. 5. 4. Al. Non prohibebitur, M. Non tardat, Ch. sic Sy. Non est absconditus, o. ¶ *Nescivit, &c.* *Nec* (sub. tamen, P. M. Ti.) scit, vel novit, (vel, agnoscit, M. Al. Sed nescit, JT. Pi. Tar. Sed nesciunt, Ca.) iniquus (vel, perversus, D. nempe Israel:

vel, iniqui, Ca.) pudorem, Mo. P. Ca. vel, confusionem, M. vel, erubescere, Ti. JT. Pi. i. e. Non solet cum pudore: q. d. Perfricuit frontem; in malitia obduruit, & nescit, sive negligit, poenitere.

6. Disperdidi (vel, Exscidi, JT. D. Pi. &c. Deus loquitur.) gentes] Vel, 1. decem Tribus per Teglatpal. & Salmanas. vel, 2. Cananæas; vel, 3. gentes alias, vicinas: ut inde exemplum caperes, & alieno periculo tandem saperes: sed frustra; adeò excæcatus eras malitiâ tuâ. ¶ *Dispari* (vel, Desolata, JT. Pi. &c.) sunt anguli, &c. *Anguli earum*, Mo. D. id est, qui autoritate præstant, Reges & Principes, qui rempublicam, ut anguli molem ædificii, sustinent. Vide Jud. 20. 2. 1 Sam. 14. 38. Esa. 19. 13. ¶ *Pinnae, &c.* i. e. muri: vel, palatia, &c. M. Ti. arces, P. Calv. Me. turres, Pi. extremitates, JT. Tar. qu. d. In universum desolata sunt ab una extremitate ad alteram. ¶ *Desolata sunt*; ita Sy. Mo. P. M. D. sim. Calv. Pi. *Captæ sunt*, Ti. sic Ca. Exinanitæ sunt, JT. Pi. Defecerunt, LXX; Perierunt, Ar. ¶ *Neque ullo habitatore* i. e. Ne fœminis quidem aut pueris.

7. Dixi] Vel, 1. per Prophetas monendo eos, &c. vel, 2. Mecum reputavi. Loquitur improprie, & more hominum, quibus aliquid præter spem accidit. Deus autem non expectat quasi dubius quid futurum sit, non deceptus fuit, nec de consilio ipsius loquitur, sed de re ipsa: q. d. Jam tempus erat resipiscendi: quis non sperasset vos in viam redituros? ¶ *Attamen* (vel, Saltem, Ti. G. Certè, vel Profectò, P. Calv. sim. JT. Pi. D.) timebis (vel, time, Ti.) me] Ità M. Saltem tu, Hierosolyma. Timeas me, ut tibi parcam. ¶ *Suspiciens disciplinam* i. e. Admonitionem meam; & ex illa proficere stude. Legem sequeris. Capies documentum ex poena gentium: confer Prov. 24. 32. Tu posthac docilior exist. ¶ *Et non, &c.* *Et non* (vel, Ut non, JT. Pi. D. Tar. vel, Ne, G. Ti. vel, Atque ita fieret ut non, Ca.) succidetur (vel, eliminabitur, M. sim. V. pereat, G. exscindetur, JT. Pi. Tar. sic D.) habitaculum (i. e. urbs in qua habitat, nam civitatem vocant & ipsos cives: vel, habitacula, V. D. sing. pro plur. i. e. ædes ac palatia: vel, mansio, Ca.) ejus, P. &c. (subaud. urbis, M. Ejus, id est, tuum: mutatio personæ, frequens Hebræis. Vel, Sanctuarium intelligit, quod aliquando per *מִקְדָּשׁ* significatur. Convertit sermonem ad alios. Sensus, Expectavi diu, si fortè castigata resipisceres, & non opus esset ut te totam everterem. Etiam si jam me provocaverant, & pœna instaret, paratus tamen eram illis ignoscere, si resipuissent. Si me timuisses, &c. utcunque in te animadvertissem, non excidissem habitationem, h. e. urbem, tuam. omne quod (vel, quicquid, D. Calv.) visitavi (vel, animadverterem, D.) super (vel, in, D.) eam, Mo. D. vel, eos: i. e. quæ immixtus sum ei nisi resipiscat; vel, tametsi destinaveram eos extinctio: vel, juxta omne quod constitui super eam, Ti. vel, quibuscunque animadverterem (Heb. omni quo visitarem, Pi.) in eam, JT. Pi. Ne exscinderetur habitaculum ejus, quæ egit poenitentiam illis omnibus plagis sensim crescentibus quibus animadvertebam in eam hætenus impoentem. Vel, in omnibus in quibus ultus sum super eam, o. per tot ultiones quas exercui in ea, Ar. vel, me in eam tam multa animadvertente, Ca. vel, & omne quod constitui adversus eam non veniet, M. vel, nec eveniet quicquam eorum propter quæ visitaturus sum eam, P. vel, omne bonum quod constitui (quod in Lege promisi) super eam, supple, veniet. Ità sumitur 2 Par. 36. 23. Ità Chaldaus, qui sic vertit, Omnia bona quæ dixi ipsis adducam, vel adducerem, ipsis: ac si sensus esset, Si timerent me, non tantùm non exscinderentur ex habitaculo suo, sed & omnia bona quæ promisi ipsis essent super eos, adferrem ea ipsis. Quem sensum constructio non fert. Emergit sensus haud paulò elegantior, si ante *וְאֵת* subaudias notam similitudinis, & *וְאֵת* acceperis pro *וְאֵת*, [& posterius membrum cum verbis sequentibus jungas, hoc modo,] Quamvis magis animadvertebam in eas gentes, tamvis magis hi Israelitæ maturarunt corrumpere vias suas. Simile est illud, *וְאֵת* Quod plures fuerunt, ed plus peccarunt, Hos. 4. 7; & illud, *וְאֵת* Quod magis eos vo-

cantant, eo magis ab illis recesserunt, Hof. 11. 2. ubi similiter abest nota similitudinis¹. Omnes quos vidi Interpretes [Forſan excipere debuiffet Drufium, ob jam dicta.] illud **וְהָיָה כְּשֶׁנִּיבְּרָא** jungunt cum præcedentibus; ubi cum neceſſaria fit ellipſis, variæ indè oriuntur interpretationes, dum alius hanc, alius aliam, ellipſin fingit. Nos cum ſequentibus conjungimus, plano, ut nobis quidem videtur, ſenſu, & totum verſum ad verbum ſic reddimus, *Dixi, Veruntamen time me, accipe inſtructionem, nè exſcinderetur habitaculum ejus. Quicquid viſitavi ſuper eam* (i. e. Quacunque tandem poenâ eos affeci,) *tamen* (vel, certè) *maturarunt, corruerunt omnia opera ſua*^m. ¶ *Diluculo, &c.* **וּבְדִלְּוּלָא** [Indè à diluculo corruerunt, &c. JT. Pi. D. h. e. Mature ac ſtudioſè corrueruntⁿ. Diluculum enim eſt rebus ſeriis agendis aptiſſimum^o. Ad verb. *Diluculo ſurrexerunt, corruerunt, &c.* D. ſim. Pi. *Diluculo ſurgentes*, i. e. Diligentiffimè, peſſima ſectati ſunt ſtudia. Simile loquendi genus Eſa. 5. 11. Jer. 11. 7. & 25. 3^p. *Properarunt, corruerunt, &c.* i. e. Præcipientes currunt ad vias ſuas corrumpendas^q.

8. *Quapropter* (Alloquitur vel, i. pios¹, qui afflictionem paſſuntur ab improbiſ; quos hortatur ut ad crucem ferendam ſe parent^t. Sed hoc omnino alienum eſt à contextu Prophetæ^v. [Vel, 2. impios.] q. d. Quia fruſtrâ invitavi vos ad poenitentiam²; quia doctrinâ longâque tolerantia nihil profeciſtis, ſed deteriores redditi eſtiſ³;) *exſpecta me* [Vel, *exſpectate*, ſive *preſtolamini, me*, JT. Pi. G. Calv. &c. Redit ad ſecundam perſonam. Idem eſt quod alibi, *Ego ad vos*². q. d. Jamjam ego adero armatus, non litigabo ampliùs per Prophetas². Pertinent hæc & ſequentia ad Regnum Chriſti, cujus Prophetæ in vaticiniis ſuis nunquam obliſcuntur, etiam in mediis hitoriis, ſed omnia verba ſua huc, veluti ad ſcopum, deſtinant. Conſolatur igitur pios, ut paululùm ſuſtineant hoſtium rabiem, quoaduſque Dominus veniat & ultionem ſumat de iis^b. Avolat Sophonias ad Chriſtum, more Prophetarum: *Exſpecta me*, vel, vindicem in extremo die Judicii; vel, cum per Romanos Jeruſalem evertam^c. De Chriſti Regno hîc agi conſtans eſt Patrum, & etiam Hebræorum, ſententia. Hoc vult, Non eſt quod exſpectes, ô Sophonias, totius populi poenitentiam antequam ego carne indutus veniam ad vos, &c.^d. ¶ *In die reſurrectionis meæ in futurum, לְיוֹם קוּמִי לַעֲדָא* [Ad diem (vel, in die, JT. Pi. ſic Ti. ad diem illum, M. in id tempus, G.) ſurgere me (vel, quo ſurgam, ſive conſurgam, P. M. Ca. Calv. Ti. &c. Surgere dicitur qui è caſtris in prælium egreditur².) ad ſpolium, ſive prædam, Mo. P. M. JT. Pi. D. V. Tar. vel, ad faciendum prædas, D. 7^p præda hîc, ut & Gen. 49. 27. Jeſ. 33. 23^f. i. e. Quo die expugnaturus ſum improbitatem veſtram, & perditurus vos. Metaphora à victoribus, qui, partâ victoriâ, ſolent dividere ſpolia². Senſus, q. d. Adero jam inſtar ſavæ belluæ, quæ appetit prædari, rapere, vorare^h. Vel, in perpetuum, Q. in Calv. vel, conſtanter, Ti. vel, tandem, Ca. [Alii aliter vertunt.] *In die reſurrectionis meæ in teſtimonium, o¹. Quo die revelabor ad judicandum, Ch.* ¶ *Quia judicium* (vel, *jus*, JT. Pi. vel, ſententia¹, vel decretum²;) *meum* (quod brevi exercebo¹, ſubaud. eſt, V. Pi. &c. Decretum mihi eſt^m;) *ut congregem* (non ut conſumam, ſed ut cogamⁿ; ut in unum compellam, nempe intra urbem Hieroſolyma^p: vel, ut congregem in valle Joſaphat^t. Senſus, qu. d. Secundùm juſtitiam meam congregabo^q. Fortè hoc dicit, *Ad judicium meum colligam*, ut ſit ordo verborum inverſus¹;) *gentes, & colligam regna*] Id eſt, vel, i. ingentem multitudinem Judæ & Benjaminis ex præfecturis plurimis: quas præfecturas ſæpe Regna impropiè vocant Hebræi, & Græci verterunt alicubi, *μικροπύλαι*^t. Vel, 2. gentes omnes & omnia Regna terræ²; quibus hîc Deus minatur, ut ſciant Judæi graviffimam poenam ſibi imminere, qui alios omnes malitiâ vincerent¹. Senſus, Decrevi congregare improbos^v. ¶ *Et effundam ſuper eos* (nampe Judæos²; ita collectos³;) *indignationem meam*] Effectus iræ meæ per Chaldæos². ¶ *Devorabitur omnis terra*] Judæa, ut ſuprà 1. 18. Judæi hæc ſenſu excellentiore ad diem Judicii univerſalis referunt, ut præcedentia ad bellum Gog & Magog².

9. *Quia, &c.* **וְכִי אֶחָדָם אֶל עַמִּים שָׁפָה בְּרוּחָהּ** [

Tunc (i. e. Poſtea; ſæpe enim **וְכִי** ſumitur in ſignificatione multùm diſtantis temporis, ut diximus ad Matt. 24. 14. 30^a. Vel, *Tunc*, i. e. poſtquam Judæos ita viſitaverob¹; ubi ita terram purgaverob²; ubi ſupplicium ſumpſero de gentibus^d;) *enim* (vel, *tamen*; ut ²adverſative ſumatur²;) *vertam, ſive convertam*, (vel, *reddam, ſive reſtituam*, Ca. D. G. vel, *mutabo*, JT. Pi.) *ad populos* (vel, *populis*, Ca. *populorum*, i. e. qui reliqui erunt ex publica clade³; quôſque Deus per Verbum & Spiritum renovabit². Aut populos Judæorum, h. e. 12 Tribus, intelligit²; aut, electos ſive fideles inter eos, quos h. l. compellat, quum hæcenus ſermonem ad impios totumque populi corpus direxit¹. Vel, *in populis*, JT. Pi.) *labium* (i. e. ſermonem²) *electum*, P. vel, *purum*, M. Ti. Mo. Ca. Calv. G. vel, *in purum*. Similiter Levit. 13. 3. & *pilus*—*verſum fuerit album*, id eſt, in album. Fortè hypallage eſt, *Convertam ad populos labium purum*, pro, *Convertam populos ad labium purum*¹. Vel, ut *purum* ſit, JT. Pi. vel, *in generationem ejus*, o¹. Ar. Pro **וְהָיָה כְּשֶׁנִּיבְּרָא**, legerunt **וְהָיָה כְּשֶׁנִּיבְּרָא**^m. Senſus, Mutato priore ſermone, dabo populis ſermonem purum & electumⁿ. Ità mutabo populorum corda & labia^o, ut de Deo caſtè & ſentiant & loquantur^p, ut cum ſanctè colant^q; ut non idola¹, ſed verum Deum, invocent^t, idque labiis puris, ſive fide & Spiritu Dei purgati, ut opus erat: nam profanis ſumus & impuriſ labiis, nec Deum ritè invocare poſſumus, donec Deus nos ad ſe trahat & nos purget^t. [Senſus,] Efficiam per graviffimas quas ſentient calamitates, & per promiſſiones additas, ut, poenitentia ducti, tales fiant quales olim Davidis temporibus fuère, cum piis verbis ac factis verus Deus coleretur^v. Al. Per *labium purum* intellige linguam ſanctam, [Hebræam,] quâ uſuri ſunt mortales in poſterum, reſtituto ſtatu Eccleſiæ. Idemque dicitur Eſa. 19. 18². Poſſet & alius ſenſus, & fortæſſe veteri, erui ex collatione Eſth. 1. v. 22. *Et loquatur quiſque linguâ populi ſui*, i. e. vivat patrio more; & ex illo Senecæ, *Non loquor tecum Stoicâ linguâ, ſed hæc ſubmiſſiore*, id eſt, ſecundùm inſtituta & præcepta Stoicorum^v. His porro verbis mitigat Prophetâ doctrinæ præcedentis aſperitatem, & ſignificat gratiam ſuam latiùs propagatum iri, etiam apud extraneos². Nè illud gentis Judaicæ excidium Eccleſiæ damno ac fraudi fore videatur, illam tunc potiùs propagandam dicit eorum acceſſione qui hæcenus fuerunt ab ea alieni, Dei ignari ac impuri². ¶ *Et ſerviant ei humero uno*] i. e. Junctim², ſummo & unanimi conſenſu², ut apparet ex Jer. 32. 39^d: animo eodem, & mente eadem², & ſtudiis conjunctis, ut alii alios juvent^t. *Humerus*, ſive *armus*, hîc ſumendum metalepticè, pro eo quod armis imponitur, i. e. jugo². Proverbiale; ſumptum vel à bobus paribus humeris idem jugum trahentibus²; vel, à bajulis, qui oneri ex æquo ſupponunt humerum²; alioquin & unus ſuccumberet, & onus caderet in terram².

10. *Ultra, &c.* **וְכִי אֶחָדָם אֶל עַמִּים שָׁפָה בְּרוּחָהּ** [Ultra (vel, Qui habitant *trans*, P. vel, *A trans*, Mo. E regionibus quæ *trans*; ad verb. *E trans*, D. vel, *A locis ad*. Diximus ad Eſa. 18. 1. ubi de iſdem fluminibus Æthiopiz agitur, **וְכִי אֶחָדָם אֶל עַמִּים שָׁפָה בְּרוּחָהּ** ſæpe, non *trans*, ſed *juxta*, ſignificare¹.) *flumina* (vel, *E trans fluvialibus partibus*, Pi. ſic JT. Heb. *E tranſitu*, i. e. ripa, *fluviorum*^m;) *Æthiopia*, Ti. (vel, *Chus*, Mo. Non intelligit h. l. Æthiopiam Africanamⁿ, ſed Chufeam Arabicam^o, (quæ ſcil. media erat inter Judæam & Ægyptum; de qua [Ægypto] hîc loqui videtur^p;) cujus [Arabiz] flumina ſunt Gihon, Trajanus, &c. Et ultra hæc flumina à Chaldæis in exilium deportati fuerunt Judæi, & ab Aſſyriis Iſraelitæ, atque ibi per totum Orientem diſperſi degebant^q. Vel, *India*, Ch. in V.) *Haibarai, ſive Aibarai*, Mo. P. V. (Eſt nomen gentis aut familiæ¹. Vel, *ſupplices mei*, JT. Pi. Calv. Ti. D. Glaſ. ſub. *ſitis*, G. in nominativo, ut ſint ii qui munus offerunt^t; vel, *ſupplices meos*, ut ſignificet munus ipſum²; vel, *in miſeratione*, Ch. in Glaſ. vel, *qui me orant*, Ca. *me exorantes*, M. vel, *mibi reconciliati*; nam **וְכִי אֶחָדָם אֶל עַמִּים שָׁפָה בְּרוּחָהּ** ſignificat, & *ſupplicare*, & *placari*, ſive *propitiuſ eſſe*^v.) *filia* (vel, *filiam*, D. *filia*, Ti. *proles*, G. una cum *filia*, Pi. & *congregatio*, P. *puella*, i. e. gens². *Filia* hîc accipitur pro Eccleſia & cœtu fidelium^v.) *Puſai*, V. K. in D. (ut hoc etiam ſit nomen proprium²: vel, *Phuſaa*, Ca. vel, diſper-

disperforum meorum. Mo. M. P. Ti. J. T. Pi. Calv. D. G. &c.)
asserent manus mihi, P. &c. מְנַחֵם pro מְנַחֵם, pronomen
affixum pro separato, & sing. *munus*, pro plur. *munera* ^a.

Significat, futurum ut electi fideles Domini non con-
sisterent in uno loco, puta in Judæa, sed dispergeren-
tur per totum mundum, ita ut etiam apud interiores
Æthiopes essent qui Deum colerent, &c. ^b; quod è lo-
cis remotissimis venirent supplices, quorum nonnulli
ex Judæis hinc inde dispersis erunt ^c. Hunc versum He-
bræi quidam contextunt cum vers. superiore, acti adhuc
differeret Propheta de vocatione Gentium; putantque
Atharai & *Phorsai* esse propria nomina, vel gentilia.
Sed, 1. id non probant. 2. Ità non erunt gentes sepa-
ratæ, sed pars Æthiopum. 3. Tà filia disperforum non
quadrat Æthiopibus. Malim ergo referre ad Judæos:
id quod optimè contextitur cum præced. Dixerat de
vocatione Gentium: nunc adjungit, unà cum Gentibus
venturos & restituendos Judæos, ut simul coalescant in
cultum Dei, & ità amplietur Regnum Dei ^d. Chaldæus
Par. dicit Israellem vocari *Atharai*, quod placabilis illis
esset Dominus; & eosdem *Pusai* appellari à Propheta,
quod essent dispersi in captivitate. Ità prædiceret Pro-
pheta liberationem Israelis è captivitate ^e. Neconis
bello multi Judæi capti, & in Ægyptum avecti, inde in
Æthiopiam usque venditi sunt. Hos quoque Cyrus, fœ-
dere cum Æthiopibus facto, liberari curavit, ita ut &
hi cum cæteris in patriam redierint, ibique dona obtu-
lerint. Simile quid vide Esa. 11. 11. Sic Ptolemæus Phil-
adelphus Judæos plures centum millibus in oris lon-
ginquis servientes pretio dato liberavit, & in patriam
remisit. Testis Josephus, 12. 2 ^f.

11. In die illa] Post id tempus ^g. ¶ Non con-
fundèris super cunctis, &c. מְנַחֵם ¶ Propter omnes actio-
nes tuas, &c. Pi. vel. studia cætera, &c. G. ab omnibus operi-
bus tuis, &c. V. Non cogèris erubescere ^h, coram Dei
tribunali ad confusionem tuam æternam ⁱ. Idque, vel, 1.
quia posthac non peccabis, ut antè, nec pudendum ali-
quod committes ^k: abstinebis tibi ab idololatria aliis-
que pravitatibus ^l: omnia ages in iustitia & fide ^m. Sed
hic sensus non potest aptari verbis Prophetæ, Non eru-
besces ampliùs à sceleribus quibus transgressa es in me ⁿ.
Vel, 2. quia remittentur tibi peccata, &c. ^o. Ità tem-
perat Judæorum dolorem: q. d. Hæc imminutio cedit
vobis in bonum, quia hoc modo auferentur probra no-
minis vestri ^p. ¶ Auferam—magniloquos, &c. מְנַחֵם
¶ Tui fastus protervos, id est, tuos, quæ fastuosa
es ^q. Eos qui exsultant superbia tua, Calv. vel, in superbia
tua, P. vel, in te de superbia, M. vel, in te insolenter, Ti.
vel, de fastu tuo, J. T. Pi. vel, de excellentia tua, i. e. dig-
nitate: eos qui nimium sibi placent ob beneficia quibus
dignatus sum te & illos supra alias gentes ^r. Vel, de
magnificentia tua: i. e. vel, de Templo, ut mox se expli-
cat; vel, de Jerosolyma, quæ vocatur magnificentia,
vel excellentia, Jacobi, Psal. 47. 5. Amos. 6. 8. Nah. 2. 2 ^t.
Al. Illi qui olim auctores vobis fuerant extollendi vos
contra Legem Dei, malo fato mortui, non adierunt vo-
bis ^u. Tollam tum fastuosos, quibus nunc subiacēs, Prin-
cipes ^v; tum elatos tuos Magistros, quibus tibi placebas
& superbiebas ^w, Scribas & Phariseos ^x. Ità Deus segre-
gabit paleam à tritico, & Ecclesia pura erit à sordibus
& probris ^y. ¶ Non adjicies exaltari (vel, ut super-
bias, P. sim. M. Ca. G. vel, efferre te, J. T. Pi.) ampliùs in
(vel, de, P. vel, ob, D. Pi.) monte sancto meo] Vel, montem,
&c. Pi. D. Sionem, in quo Templum ^z: vel, ob Tem-
plum ^{aa}, quod erat in monte Moria ^{ab}. Ibi non superbieas,
nempe illorum exemplo. Superbiæ est, Legem contem-
nere; quod fecerant ipsi sacerdotes in Templo, supra ^{ac}.
Hoc est quod dicitur peccare מְנַחֵם, id est, per super-
biam, Num. 15. 30 ^{ad}. Non ampliùs de Templo Salomo-
nis gloriaberis ^{ae}: nam illud funditus excindam. Sed
excitabo in te & ex te templum longè nobilius, spiri-
tuale, &c. ^{af}.

12. Populum pauperem & egenum] Vel, lenem & mo-
destum, Chaldæus, aptè ad sensum: nam nomen מְנַחֵם
& מְנַחֵם significationes permisceri inter se solere alibi
quoque notavimus ^{ag}. Pauperem spiritu, h. e. afflictum
humilè; & tenuem, h. e. animo fractum & attenu-
atum, malorumque tolerantem ^{ah}. Ostendit opus fuisse
violento remedio ut superbia ex iis revelleretur, ut fi-

erent dociles, humiles & modesti ^{ai}. Al. Panperes, &c. ^{aj}.
i. e. Apostolos eorumque discipulos, piscatores & illite-
ratos, &c. ^{ak}. ¶ Sperabunt (vel, confident, Pi.) in no-
mine Domini] Spem salutis suæ ponent, non in Templo
aut urbe, non in semetipsis confident, sed in Deo ^{al}; in eo
solo gloriantes, juxta Jer. 9. 23, 24 ^{am}. Spes non potest lo-
cari in Deo, nisi in solidum adimat nobis Deus omnem
gloriandi materiam, &c. ^{an}.

13. Non facient iniquitatem] Nempe, grandia flagi-
tia ex destinata animi malitia & contra conscientiam
committentes; ut phrasis hæc in 1. epistola Johan. sæ-
pe sumitur ^{ao}. Illi reveriti non redibunt ad idololatriam,
quæ מְנַחֵם (iniquitas) est ^{ap}. Purgata erit Eccle-
sia à sordibus ^{aq}. ¶ Neo loquentur mendacium] Non
decipient alter alterum, ut olim. Per multa mala pur-
gati erunt ^{ar}. Sub lingua veraci per synecdochen com-
plectitur perfectam vitæ sanctitatem ^{as}. Hoc erit la-
bium illud purum, de quo supra ^{at}. ¶ Quoniam (vel,
Ideo, G.) ipsi (Sed ipsi, J. T. Pi. ita piè viventes ^{au}), pascentur,
&c. ^{av}. i. e. Abundabunt rebus necessariis, securè vivent, ut
ille—patula recubans sub tegmine fagi. Alta circum pax
erit sub præsidio Regis Peritarum ^{aw}. Al. Fruentur bonis,
nempe spiritualibus ^{ax}. Tantà sanctitate præditi erunt,
quia Deus erit eorum pastor, & ipsi, ut oves, se ab eo
duci sinent ^{ay}. Bene passi erunt, tum corporaliter, tum
spiritualiter ^{az}.

14. Lauda, &c.] Vel, Canta; i. e. Prorumpere in lau-
dem Dei tui, & congregatio. Ratio redditur v. seq. Deo
tunc gratias agito ^{ba}. Exsulta, &c. Gratulatur eis acti
jam felicitate illà fruenterur, &c. ^{bb}.

15. Abstulit (vel, Amovit, Pi. sim. P. Mo. J. T.) Domi-
nus judicium tuum] Vel, judicia tua, Mo. P. Ti. J. T. &c.
vel, judicia contra te data, M. Vel, 1. peccata, quibus
damnationem merueras ^{bc}: vel, 2. pœnas tuas ^{bd}. ¶ A-
venit, &c. מְנַחֵם ¶ Ejecit, vel Exterminavit, (Com-
planavit, Mo. Depulit, Ca. Averruncavit, Ti. Vacuefecit, G.
Expedit, J. T. Repurgavit, D. sic V. Everrit, D. Ejecit, vel
Abstulit, uti scil. solent purgamenta & sordes ejici ^{be});
inimicum tuum, P. Pi. vel, hostes tuos, M. sic G. Pi. &c. i. e.
Vim tibi nocendi adimet Samaritis, Ammonitis, Arabi-
bus, Philistinis. Vide Nehem. c. 4. & 6 ^{bf}. ¶ Rex Is-
rael Dominus, &c.] Deus tibi pro Rege erit, i. e. te defen-
det ^{bg}. ¶ Non timebis, &c.] Ità erit מְנַחֵם pro מְנַחֵם.
Vel, Non videbis malum, i. e. non versaberis in malis ^{bh}.
Diu enim fuit post reditum felicissimus Judææ status ^{bi}.

16. Dicitur Jerusalem] Vel, 1. à Prophetis. Vel, 2.
à Gentibus ad fidem conversis ^{bj}, publicè gratulantibus ^{bk}.
& fausta ei acclamantibus ^{bl}. Vel, 3. Alter alteri dicit ^{bm}.
¶ Non dissolvantur (vel, remittant se, D. sic J. T. Pi. vel,
debilitentur, V. vel, remollescant, Q. in D.) manus tuæ] i. e.
Nè desistas ab inceptis, & serva fidem jam susceptam ^{bn}.
Noli esse segnis in opere pietatis ^{bo}. Perge in ædificati-
one Templi & urbis ^{bp}. Nè deficias timore ^{bq}.

17. Silebit, &c. מְנַחֵם ¶ Acquiescet (vel, Si-
lebit, Mo. P. Calv. Connivebit, V. nempe ad peccata tua;
h. e. Non redarguet ea ^{br}. Obmutescet; q. d. Præ amore
non poterit loqui ^{bs}. Tacitus erit, Ti. Conquiescet, Q. in D.
sim. M. Calv. J. T. Pi.) in amore suo, Ca. sim. M. Ti. erga
te ^{bt}: vel, propter dilectionem suam, Mo. vel, in amore tui,
G. vel, eo quod diligit te, P. Contentus eo erit; hæc e-
runt summæ ejus deliciae ^{bu}. ¶ Exsultabit super (vel,
de, D. propter, G. Pi.) te, &c.] Homines cum læti sunt
מְנַחֵם, (Pœana canunt.) Hinc sumpt. translatio ^{bv}.

18. Nugas, &c. מְנַחֵם ¶ Hieronymus מְנַחֵם, ut sono, ita gignit tu,
idem putavit esse quod Latinum *nugæ* ^{bw}. Per *nugas* in-
telligit homines vanos & nugaces ^{bx}. [Reliqui longè ali-
ter locum vertunt, & ut constat, Hebræo textui con-
gruentius: variè & distinguunt, & reddunt.] Mæstria
afflictos à tempore congregavi: ex te fuerunt, unus super eam
opprobrii, Mo. Dolore (vel, Tadio, live Molestia, V.) afflictos
(vel, Afflictos, Calv. vel, Mæstros, D. J. T. Pi.) præ tempore (vel,
pro tempore, live ad tempus; q. d. Non tam citò ut vos præ-
cipites optatis hoc faciam, sed post tempus finitum & à
me conditum, quod vos patienter expectare debetis ^{by}.
Vel, propter tempus, sub. diuturnam exsilii, V. vel, propter
conventum, J. T. Pi. ob festa solennia, D. quod illa non pos-
sitis celebrare in exilio ^{bz}). congregabo, P. Calv. V. D.
(Præter. Heb. pro fut. ut mos Prophetis ^{ca}. Al. Abstractos ^{cb}.

à loco destinato colligam, Ti. Remotos à extu colligam, Ca.) ex (vel, qui ex, P. Ca. Calv. JT. vel, quia ex, Pi. Tar.) te (i. e. ex tuis^b, nempe veris civibusⁱ) erant, vel fuerant, D. Ti. (nempe mœsti illi; ideo reducam eos in patriam^k: vel, sunt, JT. Pi. Tar. vel, erunt, Ca. Calv. Al. Mærore aff. eos ob tempus prolixum congregavi ad te; quia fuerunt ex te, M. [Ultima porro verba sic reddunt;]) nam onus super te (ad verb. super eam. Mutatio est per-sonæ^l.) erit opprobrium, P. i. e. Probra quibus tamdiu affecta fueris erunt tibi oneri^m. Vel, oneri fuit opprobrium, probum quo affecta fuit in captivitate, ei: i. e. vel, Jerololymæ; vel, congregationi mœstorum, id est, eis; nam sic sæpe Hebræi loquunturⁿ. Vel, ô oneri subjecta dedecoris, Ca. vel, qui super, five propter, eam (nempe Ecclesiam; h. e. quia profitebantur se Deum peculiarem colere, ideòque gentibus exosi erant, & ab iis affecti probris exilii tempore^o.) sustinuerunt opprobrium, Calv. M. vel, Onus probri quod super te fuit auferam, Ti. vel, mœstos propter onus impositum ei, JT. Pi. (nempe Ecclesiæ, cujus vicem pios omnes persanctè miseret^p;) propter opprobrium, JT. potius, nempe opprobrium; ut sit appositio, quâ declaratur vox oneris quæ præcessit q. וַיֹּאמֶר יְהוָה אֲנִי הָיִיתִי מְאִיבִים לָאֵלֹהִים, à וַיֹּאמֶר יְהוָה מְאִיבִים fuit[†]. Sic וַיֹּאמֶר יְהוָה sumitur Thren. 1. 4. Eadèmq. significatio tum in verbo, tum in nominibus indè derivatis, facillè probatur ex Esa. 51. 23. Jer. 31. 13. Thren. 1. 5, 12. & 3. 32, 33, 65. Ezech. 23. 33. & alibi[†]. Al. Valde mihi se hoc loco probat Chaldaeus, Qui impediunt festos dies tuos, eos procul à te segregabo: vā illis qui portaverunt opprobrium (i. e. arma) contra illud, i. e. contra libertatem festos dies agendi & sacrificandi; quod sine Templo fieri non poterat. וַיִּסְרֹף וְהָיָה עֵלֶיךָ, est, remove-re: post וַיִּסְרֹף ponenda distinctio: וְהָיָה, pro וְהָיָה, per vā exponunt, præter Chaldaeum, etiam^o. Illos populos intellige de quibus diximus supra 15. qui Templi ædificationem impedire omni modo voluere^v. [Al. paulò aliter.] Jonathan totum versum ad hostes retulit, & sic vertit, Qui remorati sunt in te tempora solennitatis tuæ removi ex te: vā super eos, propterea quod portarunt arma sua contra te, & probro affecerunt te. Omnes nostri וַיִּסְרֹף sumunt pro onere; pro quo alibi in S. S. quod sciam, non occurrit: ubique munus, five donum, denotat; semel aut bis, incendium. Sic ergò locum vertimus, Dolentes ob solennitatem colligam, ex te sunt, munus, super quod opprobrium est. Sensus est, Pios omnes, qui dolent impeditas esse festorum solennitates, colligam, quia ex te sunt, ô Ecclesia, tui sunt, ad te pertinent; & ego eos tanquam donum tibi colligam, super quod quidem jam opprobrium est. Sed, ecce, (ut sequitur,) ego conficiam eos qui affligunt te. & Jon. pro וַיִּסְרֹף, legerunt וַיִּסְרֹף vā, & cum sequentibus jungunt; unde alia prorsus oritur interpretatio; nec inepta sanè, si ità legere liceret: sensus enim hic esset, Dolentes ob solennitatem removebo ex te: vā dono super quod opprobrium est. i. e. Profanos Israelitas, qui dolent adesse festi solennitatem, quâ munera mihi offerenda sunt, removebo ex te: vā eis qui solennitatis tempore munera probro digna offerunt^x.

19. Ecce, &c. וַיִּסְרֹף אֶתְּךָ אֶתְּךָ אֶתְּךָ Ecce, (vel, Ecce me, JT. Tar. q. d. Quid te, quid creaturas, spectas^y?) ego re-primò (Sic וַיִּסְרֹף sæpe sumitur; & hoc loco idem valet quod supra [vers. 15.] וַיִּסְרֹף^z. Vel, conficiam, Ca. sim. D. Mo. Calv. vel, conficiente, JT. vel, contusurus sum, P. compressurus, vel oppressurus, sum. Metaphora à fructibus, ex quibus succus exprimi solet^a. Vel, conficiam, sub-

consummationem, ex Sophon. 1. 18^b: vel, agam, Ti.) om-
nes (vel, cum omnibus, JT. Pi. vel, cum his, Ti.) qui te
afflixerunt, M. sic Ca. &c. vel, oppressores tuos, V. ¶ Et
salvabo (vel, liberabo, V.) claudicantem, (i. e. variis malis
affectam^c; ut claudicare sumitur Psal. 35. 15. Itaque
hîc verterunt, ἐκπύσω, (compressam, ut οὐκ ἐκπύσω,
(contritam,) Mic. 4. 6, 7^d. Mutilam & fractam, & omni
virtute exutam. Hoc tamen non impedit restitutionem^e.) & eam quæ ejecta fuerat (vel, depulsam, JT. Pi.
expulsam, ejectam patriis sedibus^f. q. d. Licet prostrati
sint & jacentes, & huc illuc dispersi, velut corpus ho-
minis laceratum, &c. e.) congregabo] Quotidie alii at-
que alii ad reduces accedent^h. ¶ Et ponam eos
(nempe Judæosⁱ;) in laudem & in nomen (i. e. Faciam
ut celebre nomen habeant^k;) in omni (vel, tota, Pi.) ter-
ra confusionis (vel, terra opprobrii, Calv. vel, terra pudoris,
P. vel, terra, terra, inquam, pudoris, D.) eorum] i. e. Ubi-
cunque terrarum exfulaverint^l: in iis etiam locis ubi
contemptui ac ludibrio fuere^m. Sed contra Hebraismum
est, ut nomen substantivum regens alterum substanti-
vum in genitivo habeat præfixum ἢ emphaticum seu
notificativum, quia ipsa constructio facit notificatio-
nem: ut nec unquam וַיִּסְרֹף legitur in constructione, sed
semper וַיִּסְרֹף. Tigurini ergò vertunt, terra in qua pudore
affecti sunt, [simil. Pi.] eodem quidem sensu, sed muta-
tâ constructione, quasi subintelligeretur וַיִּסְרֹף. Junius
longius recessit, quando locum vertit, nomen in tota terra,
quod illos pudeat. Ad verbum sic, Et ponam eos in laudem
& in nomen; in tota terra pudor eorum, Di. ex Ch. i. e. ex
phrasi Hebræis familiarissima, quorum pudor est in tota ter-
ra; וַיִּסְרֹף, pro וַיִּסְרֹף אֶתְּךָ: ut sensus sit, quorum
ignominia jam est per omnem terram dispersaⁿ. Al. in
tota terra erit pudor eorum; q. d. Tota terra pudore affici-
etur simulac laudem & honorem eis conciliaverò. Ut
metus hostium, ità & pudor eorum, dici potest, quem ipsi
(vel, quem hostes) aliis adferunt^o.

20. In, &c. וַיִּסְרֹף וַיִּסְרֹף In tempore illo reducam (vel,
adducam, P. JT. Pi. &c.) vos, (nempe in patriam P; vel,
ad Ecclesiam^q;) & in tempore (vel, tempore quoque illo, P.
vel, eodèmq. tempore, Ti. M. Di. vel, quo, inquam, tempore,
JT. sim. Pi. & in tempore, vel, postquam in tempore, D.)
colligam, five congregabo, vos, Calv. M. P. Pi. &c. vel, col-
ligere me vos, i. e. quo colligam vos: ut constructio sit
genitivi, posito infinitivo pro nomine; q. d. in tempore
collectionis meæ; aut, in tempore colligendi me. Quanquam
nonnihil huic versioni repugnet illud Camets in וַיִּסְרֹף,
quod vim habet ἢ emphatici: sic dicendum fuerat,
וַיִּסְרֹף. Malim ergò sic, erit colligere me vos, i. e. colligam
vos^r. ¶ Dabo, &c. וַיִּסְרֹף וַיִּסְרֹף Quia (vel, Uti-
que. וַיִּסְרֹף non semper est causalis particula, sed sæpe con-
firmativa; ut Gen. 22. 16, 17. collat. cum Heb. 6. 14.
ubi, pro וַיִּסְרֹף, est ἢ ὑπο[†].) ponam vos in nomen, &c. Calv. † Idem.
¶ Quum convertero (vel, reducam, Calv. Pi.) captivita-
tem vestram] Sic M. Ti. vel, captivas turbas vestras, JT. Pi.
Eos qui velut captivi egerant^t. Vel, captivitates vestras,
Mo. P. D. Calv. Plurale emphaticè hîc ponitur^v, vel, quia
quatuor erant captivitates Judaicæ: 1. sub Manasse,
2. Par. 33. 11; 2. sub Joacim, ib. 36. 6; 3. sub Jechonia,
2. Reg. 24. 12; 4. sub Sedecia^x: ut omnes captivitates so-
lutum iri crederent^y. Vel, quia distracti erant Judæi per
diversa loca^z. ¶ Coram oculis vestris] Ità ut alter conspi-
ciatis alterum summo cum gaudio^a. Ostendit eos ocula-
tos fore testes hujus miraculi; quod vix credibile erat^b.

SYNOPSIS

Criticorum aliorumque Commentatorum

IN

AGGÆUM.

PROLEGOMENA. Tres sunt Prophetæ qui populum vidēre reducem, Aggæus, Zacharias & Malachias: quibus addendus Daniel. Nam & is, multis Regibus superstes, fuisse in Judæa creditur, & tempore aliquo partem fecisse Synagogæ magnæ, à quo tunc populus gubernabatur. In his quatuor defuit Prophetia usque ad Christi tempora. Voluit enim Deus istā *fame verbi* (ut Prophetæ loquuntur) appetentiores Messia facere Judæos, qui Prophetas omnes miraculis esset superaturus. Et quia hi postremi fuere Prophetarum Veteris Foederis, ideo ad Novum Fœdus, & Duce[m] ejus Christum, digitum apertius intendunt; nec tantum per medias historias alias eum figurant; sed directè monstrant. Occasio hujus (atque sequentis Zachariæ) prophetiæ hæc fuit. Concesserat Cyrus, à Deo, qui id per Esaiam prædixerat, motus, Judæis reditum in patriam, cum jure restituendi Templi & urbis. Itā enim Cyri edictum refert Josephus 11. Redierant è tribu Judæ, Benjaminis & Levi plurimi, nonnulli etiam ex tribubus aliis, quibus Dei cultus erat cordi, & fundamenta fecerant Templi. Cyro autem per bella occupato, & Cambyse circumvento, vicini Satrapæ, invidentes Judæis, impedierant ædificationem Templi longo satis tempore. Is Cambyses nomine communi *Artaxerxes* dicitur in Sacris historiis: quo de nomine egimus ad initium Estheris. Dario Hytaspis Regnum adeptus Persicum, aperuit Deus Prophetis qui tum in Judæa erant, Aggæo & Zachariæ, velle se ut pergeretur in cœpto opere, quia scilicet constituisset Regis Darii animo indere cogitata Judæis faventia & hoc opus promotura. Erant qui Aggæo crederent; inter quos eminebant Zorobabel Ethnarcha è Davidis stirpe, & Jesus Josedecides Sacerdos maximus. Multi ex plebe, laboris & impensarum fugientes, quidvis malebant credere quàm id quod ipsis molestum esset. Satis enim habebant in domibus, quas sibi subito fecerant, bene adversus omnem cœli injuriam tectis habitare, & agri proventus frui: quæ tamen spes eos, Deo itā volente, fefellerat. Horum duorum Prophetarum & ad eos se adjungentium duorum virum, quos dixi, principum auctoritas tantum valuit, ut interruptum diu opus repeteretur. Quod piam studium, Deo sic res dirigente, Darii Regis edicto comprobatur adjutumque est.

CAP. I.

1. **I**N anno secundo; itā P. J. T. Pi. &c. *בשנת שני* Ad verb. Anno duorum, i. e. qui è duobus posterior est, h. e. secundo, exactis 70 illis annis Jer. 25. 12. post quos instaurandum erat Templum b. Antea quidem Templi & urbis exstructionem moliebantur, sed frustra: impediabantur enim per vicinas gentes, ut in Ezra habetur; quia tempus nondum impletum erat c. [An ex vero hoc dictum sit, judicent cordati lectores.] ¶ *Darii regis* Qu. Quisnam hic erat Darius? Resp. 1. Darius Medus d. At is jam pridem mortuus erat *. 2. Darius Hytaspis f. 3. Darius filius Assueri ex Estera g, i. e. Xerxis, qui pater fuit Artaxerxis Longimani h.

4. Longimanus i. 5. Darius Nothus k. [Sed hac de re vide quæ copiosè congesimus ad 70 hebdomadas Danielis.] ¶ *In mense sexto*, (id est, mense Elul, qui sextus dicitur subducto calculo à Nisan, à quo solitos esse ordini Judæos indicat Zacharias 1. 7. & 7. 1.) in die una mensis] i. e. Primā, more Hebræo; ut Genes. 1. 5. & alibi. Cœpit ergo hic à Deo his visis illustrari septem mensibus antequam is qui sequitur, Zacharias. Utraque hæc prophetia ea ipsa est de qua egit Esdras in cap. 5 m. ¶ *Verbum Domini*] Sub. propheticum, V. ¶ *In manu Aggæi*] i. e. Per Aggæum; Hebraismus notus n: operā sive ministerio Aggæi o. ¶ *Ad Zorobabel filium* (legalem sive adoptivum p: nam erat nepos ipsius ex fratre Phadaia, ex collat. 1 Par. 3. 17 q: quem tamen locum alii aliter accipiunt r.) *Salaib el*] De hujus genere vide quæ ad Luc. c. 3. v. 27. diximus t. Politicus Magistratus, ut dignitate, itā etiam ordine, præcedit ecclesiasticum u. ¶ *Ducem* (vel, principem, Ch. prætorem, Ca. gubernatorem, vel rectorem, M. sic G. ex Jo.) *Juda*] i. e. Tribus Judæ v. Ducem vocat, non Regem: erant enim Judæi tunc sub potestate Regis Babyloniorum x. [Potius, Persarum.] Reverebantur quidem eum Judæi in animo suo quasi Regem, quod ex Davidis familia diu regnatrice ortum duceret; sed Regium nomen ei splendorēque non circumdabant, ne Persarum Regum, sub quorum erant tutela, partim & imperio, animos, offenderent y. ¶ *De tribu* (vel, principe, Sy. vel, familia, Ar.) *Juda*, o. Pro *יהודה*, legerunt *יהושפט* z. At Theod. Aq. & Sym. reddunt, *יהושפט*, ducem Jude. In Hebræo est ambiguum illud *יהודה*, & potest referri tam ad Zorob. quàm ad Schealt. & cum Schealtiele quidem proximè cohæret: unde videntur o. intellexisse quasi Schealtiel diceretur Princeps Jude. Hoc verò nomine cū in Sacra historia celebris sit Zorobabel, maluerunt fortassis simpliciter dicere, de tribu Jude, quàm, principem Jude. Sed hæc est conjectura a. ¶ *Et ad Jesum*] Vel, Josuam, D. Qu. Cur Propheta alloquitur Zorobab. & Josuam, qui cordati erant, quum populus in culpa erant? Resp. Ut hos Prophetæ socios adjungeret, ut hi tres quasi uno ore mandata Dei proferrent b. Dicta hæc illis duobus, sed coram populo, ut apparet infra 12 c: ¶ *Filius Josedec*] Qui quum Judæi abducerentur in captivitatem summus fuit Pontifex d, & cum reliquis abductus Babylonem. Vide 1 Par. 6. 15 *. ¶ *Sacerdotem magnum*] Natus quidem hic erat ex Aaronis sanguine, sed ad summum Sacerdotium electus à Synedrio; sicut olim à Regibus Judæis fieri solebat t. ¶ *Populus iste* (Non dicit, meus, quod cultum Dei negligerent, &c. Plebs illa pigra & avara g,) dicit, Nondum venit tempus, &c. *וְהָיָה בְּהַיָּוָה*] Non (vel, Nondum, P. M.) tempus venire, Mo. V. (vel, veniendi, V. venit, P. lic M. adest, Ti. advenisse, J. T. Pi.) tempus (sub. inquam, P. vel, scilicet, M. sim. Ti. domus Domini adificande, Mo. vel, ut adificetur, P. vel, clariùs, converso ordine h, ut (vel, quo, J. T. Pi.) adificetur domus Domini, V. M. lic Ti. Nullas iustas habebant causas Aggæo, qui eos quotidie hortabatur, non credendi, nisi privatos affectus obstantes publicis commodis. Hoc ulcus jam tanget Propheta i. Alia erant quæ

b V. ex M.
c M.
d Phil.
e Genebrard.
& c. in T.
* T.
f Me. Calv.
g San. T. ex
Hi. & Jo.
& Euseb.
h He. in
M. & V.
i D.

Jansen, in
T.
D. Pi.
Tar.
D.
G.
G.
V.
D.
D. ex
V. sim. Pi.
D.
G.
D. ex
AE.
Pi.
V.
G.
Cap. crit.
Bux.
vind. 2. 8.
651.
Calv.
G.
Tar.
D.
G.

quæ eos movebant, labor, sumptus^k, pigritia, privata commoda^l, pericula^m, edicta Regum, impedimenta à vicinis, &c.ⁿ. Sed turpe erat illis illa omnia nolle subire pro Dei liberatoris gloria, &c.^o. Sed alios prætextus captant; ut solent homines ingeniosi semper esse in suis delictis tegendis^p: in tempus, Deique providentiam, culpam conferunt^q. *Non tempus*, opportunum scilicet^r: tunc enim nemo impedivisset^t. Difficultates multæ fuerunt interpositæ, in poenam temeritatis nostræ nimixque festinationis, &c.^u. Repetita sunt Regum interdicta nè ædificaremus: novus hic Rex nondum mutavit sententiam^v. Al. Duæ prophetiæ erant de 70 annis. 1. De illis 70 annis quibus impletis Israelitæ redituri erant, &c. de quibus Jer. 29. 10. Hi impleti sunt regnante Cyro. 2. De illis 70 annis quibus impletis instaurandum erat Templum, de quibus Jer. 25. 12. Hi completi sunt anno 2. Darii^x. Coeperant ædificare tempore Cyri, deinde intermissum fuit opus, &c. populo dicente, *Nondum*, &c.^y. Revera jam tempus advenerat, sed ipsi metu & fœcordiâ cunctabantur^z.

3. *Et* (vel, *Itaque*, J.T. Pi.) *factum est verbum, &c.* Attamen verum est, Deum mihi quæ dico præcepisse. ¶ *In manu Aggæi* i. e. Mea. Ità sæpe Hebræi nomen ponunt pro pronomine^a.

4. Numquid, &c. *הֲיֵשׁ לָכֶם אִתְּכֶם וְנִי* Numquid (sub. est, M. J.T. Pi. vel, sub. advenit, P.) tempus vobis, vos habitare, &c. Mo. vel, *o vos*, ut habitetis, &c. P. vel, heus vos, desiderandi, &c. J.T. Pi. Voluerunt *אִתְּכֶם* esse vocativi casus. Rectius^b. & Vulg. simpliciter verterunt, *An tempus est vobis*? neglecto *אִתְּכֶם*, quamvis non omnino redundet. Solet enim Scriptura pronomini affixo subnectere pronomen separatum ejusdem personæ emphaseos ergo, & ad affectum loquentis exprimendum; ut Gen. c. 27. v. 34. Zach. c. 7. v. 5^b. Nisi accentus obstaret, probarem, *vos ut habitetis in domibus vestris*? ut sit pleonasmus Hebraicus^c. Numquid tempus, &c. In vestris rebus nullum tempus serum est: in Dei rebus omne tempus præmaturum creditis. Non ità animatus fuit David, ad cujus verba hîc non obscure respicitur. Sunt ea 2 Sam. cap. 7. vers. 2^d. ¶ *In domibus laqueatis*, ità Mo. P. Ti. Sy. Ca. *סְפִינִי* Tabulatis, vel contabulatis, M. J.T. Pi. ornatis, non tam ad usum, quàm ad delicias*. *Tectis*: sic *נִיבְדָּ* Chaldaeis & Arabibus est, *navis tecta*, five *constrata* f. *Quæ tectæ sunt in tabulatis cedrinis*, Ch. habentibus parietes vestros, sub. cedro, vel ebore, aut aliâ pretiosâ materia^g. Verùm non loquitur de ornamentis interioribus parietum, sed de tabulato five tecto interiore, five de lacunaribus eleganter factis & exornatis. Græci non male, *κοιτοδωμοίς* h, i. e. *concavis*, & *deorsum sitis* i.

5. Ponite corda, &c.] Etiam atque etiam attendite quid agatis^k. Inquire in vos vestrasque actiones, & successus vestros^l. Diligentissimè confiderate negotia vestra^m, statum rerum vestrarumⁿ, quomodo vos Deus tractet^o, quæ vobis incommoda accidunt. Multa enim patimini, ignorantes tamen tantorum malorum causam^p. Advertite labores vestros, & videbitis iram Dei vobis impendere propter peccata vestra, præsertim quoddam tam ignavi estis in his quæ ad gloriam ejus pertinent^q; quoddam Templi instauracionem neglexistis^r.

6. *Seminastis multum, & intulistis parum*] Nempe, in horrea^t; Deo labores vestros non prosperante, & sic ulciscente neglectum sui^u. ¶ *Bibistis, & non estis inebriati*, *וְאִין לִשְׁכָּרָה* Et non (vel, sed minimè, J.T. Pi.) ad ebrietatem, V. Calv. sim. M. Ti. vel, *saturitatem*, D. ex He. vel, *bilaritatem*, Pi. sic G. quia non satis fuit vini^v: non ad sitim restinguendam^x. *וְאִין לִשְׁכָּרָה* includit verbum substantivum, & sic differt à *לִשְׁכָּרָה*. ¶ *Operuistis, &c.* *וְאִין לְבָשׁוֹת* Induetis vos, & non calefiatis, P. Induimini, M. Ti. ità tamen ut nemo calefiat, Ti. sim. M. vel, sed nemo ità ut sit calor ipsi, J.T. Pi. Vestivistis vos, &c. G. ex Ch. Tam tenuiter fuistis vestiti ut non satis id fuerit bene fovendo corpori. Vide quæ ad Jac. c. 2. v. 16^z. Vestes non calefaciunt vos, vel, quia sat vestium non habetis: vel, ob aerem nimis frigidum: vel, quia frigent interiora; ut olim Davidi contigit, 1 Reg. 1. 1. Idque ex natura, vobis autem ex maledictione^a. Infinitivi [hujus versûs,] *הִבֵּיתִי, אָכַלְתִּי, שָׁתִיתִי, לְבָשִׁיתִי*, solent per indicativum 2. pers. plur. num. reddi, propter primum

verbum *וְאִין לִשְׁכָּרָה*: quod in tribus prioribus satis commodè fit; sed in *וְאִין לְבָשִׁיתִי* minùs commodè, ob mutationem personæ in 1^{am}, quod plerique vertunt quasi poneretur pro *וְאִין לִשְׁכָּרָה*. Malim omnes infinitivos impersonaliter sumere, ac locum vertere, *Seminatis multum, & infertur parum*: editur, & non est ad satietatem: bibitur, & non est ad ebrietatem: induitur quis, & non est ad calorem ei. Ità infra 2. 16. al. 15. impersonaliter sumitur infinitivus, *וְאִין לִשְׁכָּרָה*, antequam ponat quis, &c. vel, antequam ponatur, &c.^b. ¶ *Et qui, &c.* *וְהַמְשִׁיחַ מִשְׁחָא* Di. *וְהַמְשִׁיחַ מִשְׁחָא* Et mercede elocans se, Mo. sim. P. Ti. (vel, *Qui alteri operam suam locat*, V. *Qui mercedem reponit*, M. *Qui mercedem reportat sibi*, J.T. Pi. *Qui mercedes congregat*, five negotiatione, five mercenariâ manu^c.) D. *mercede locans se in sacculo pertuso*, Mo. vel, *se locabit mercede quæ erit ac si decideret in sacculum pertusum*, P. vel, *reponit* (vel, *recipit*, Ti. vel, *reportat*, J.T. Pi.) *mercedem in sacculum*, five *loculum*, *pertusum*, five *perforatum*, M. Ti. J.T. Pi. vel, *eam locat pro pecunia quæ decidit in sacculum perforatum*, V. Quasi dolium Danaïdum, quod semper perfluit^d. Pecunia illi inutilis est*: frustra labor impensus est^e. Quicquid operâ vestrâ peperistis, id statim abit in impendia. Ità caro vivitur^f. G. 7. Super (vel, ad, Di.) *vias vestras*] Id est, actiones vestras, quas non Deo, sed vobis ipsis, dicatis^h. Di. ad v. 8. 8. *Ascendite in montem*] Vel, 1. *Moria*ⁱ, five *Sionem*^k. Non placet, 1. quia in hoc monte jam erant Judæi, & proinde non opus erat eò ascendere: 2. quia indè ligna nulla deportare poterant^l. Vel, 2. *Libanum*^m, ex quo olim ligna ad Templum Salomonis allata suntⁿ. Vide 1 Reg. c. 5. vers. 6°. Verùm ex hoc monte non Judæi adferebant ligna, sed Tyrii & Sionii. Vide Efr. 3. v. 7 p. ¶ *Ædificate domum*] Vel, *domum hanc*, J.T. Pi. nempe Templum^q. Ità exponunt ob *וְאִין לִשְׁכָּרָה* emphaticum in *וְאִין לִשְׁכָּרָה*. At v. seq. *וְאִין לִשְׁכָּרָה* refertur ad communes domos, quas Judæi sibi struebant, ex collat. vers. præced. & seq. Jufferat eos attendere ad vias suas, i. e. actiones suas, & infelicem earum successum. Penam autem proponit in sequentibus verbis: [ut videbimus.] ¶ *Et, &c.* *וְאִין לִשְׁכָּרָה* Di. *Et* (vel, *Tunc*, Pi.) *gratum erit mihi*, M. Ti. (vel, *acceptum habebō illud*, Pi. sim. J.T. Tar. nempe hoc factum^t, & five opus vestrum, & postea Templum ædificatum^u. Tar. Vel, *acquiescam in eo*: quod vel ad *adem* refertur, vel ad complexum orationis^v. Vel, *complacebo*, five *complacitum erit, mihi in ea*, P. V. sim. Calv. sub. *domo*, V. h. e. Templo, in quo propitius ero precantibus, ut pollicitus sum, 1 Reg. 8. 30, &c. Emphaticè hoc addit: qu. d. Quum Templum sit speculum præsentiae meæ inter vos, dum illud negligitis, me contemnitis^x.) & glorificabor, M. P. o. Ar. Sy. &c. sim. Mo. Ca. Ti. Pi. vel, *ut glorificem me*, J.T. vel, & *gloriosum me ostendam*, illic scilicet^y. Ibi & laudabor ab hominibus^z, magnificèque colar^a; & ibi me magnum ostendam, & magnis vos beneficiis afficiam^b. In *וְאִין לִשְׁכָּרָה* abest litera *ו*, quæ addi solet verbis fut. temp. per paragogen, quæque in numeris quinque designat. Judæi, ut sunt audaces in fabulis comminiscendis, significari asserunt per hunc defectum res quinque in Templo secundo desideratas. Sunt autem Arca, Urim & Thummim, Ignis coelestis, [qui supernè delapsus est, Levit. 9. 24.] Præsentia Divinitatis, quam *וְאִין לִשְׁכָּרָה* vocant, & Spiritus Sanctus^c. [Alii verba aliter reddunt:] *Et placebit mihi collocare majestatem meam in illa in gloria*, Ch. [Al. aliter:] *An delectabor eâ*, [nempe domo, h. e. domibus vestris,] & glorificabor^d qu. d. Non delectabor, neque glorificabor. *וְאִין לִשְׁכָּרָה* interrogativum mihi est, ut 1 Sam. c. 20. v. 14. Esa. c. 36. v. 19. & alibi; sicut & *וְאִין לִשְׁכָּרָה* 2. 4. *וְאִין לִשְׁכָּרָה*, &c. nonne discrimen feceritis in vobis ipsis^e? Di. 9. *Respexistis, &c.* *וְאִין לִשְׁכָּרָה* Respicietis (vel, Respicitis, M. Ti. sim. J.T. Pi. vel, Respicere, Mo. infinit. pro fut. vel præf. Nunc autem respicietis, V.) ad multum, P. M. &c. i. e. ad amplam messem & vindemiam*: ad rem augendam, dum Templum negligitis^f. ¶ *Et, &c.* *וְאִין לִשְׁכָּרָה* G. *Et* (vel, *Sed*, J.T. Pi. V.) *ecce parum*, P. M. Calv. D. Ti. vel, *in*, five *ad*, *parum*, V. D. Pi. vel, *ad pauca*, J.T. Pi. sub. est, D. vel, sub. *invenitis*, M. vel, *pervenitis*, J.T. Pi. vel, sub. est *respectus vester*, vel sub. *redit*, V. In pa-

In parvum esse dicitur ut, esse in lumina, Genes. 1. v. 15. & in carnem unam, Gen. 2. 24. Aut 7 redundat, ut in **וְהָיָה אֶתְכֶם** g. Sensus est, q. d. Cum seminatis, speratis vos habituros multa, & tamen pauca accipitis^h: res vestra diminuta estⁱ. Significat eos non esse similes hominibus rusticis, qui tenuissimo victu contenti sunt, sed vastâ ardere cupiditate, ideôque magis vulnerari suâ egestate^k. ¶ Et (sub. quod, JT. vel, sub. quum, Pi.) intulistis in domum] i. e. In horrea vestra^l: res partas^m. ¶ Et, &c. **וְהָיָה אֶתְכֶם** Efflo, vel difflo, (vel, At exfufflo, P. Et sufflavi, Mo. Calv. Ego sufflabo, M.) illud, JT. Pi. P. vel, in illud, Mo. M. &c. Evanescere, sive perire, feciⁿ, vel, ut solet segetes ventus urens^o; vel, ut perit emissus halitus, Job. 11. 20^p. Solo statu efficio ut pereat, h. e. maledico illi^q. Difflavi spiritu oris mei, ut ventus folia, &c.^r. ¶ Quam, &c. **וְהָיָה אֶתְכֶם** Propter quid? Mo. Ch. (vel, Quamobrem? JT. Pi. Ca. sim. P. vel, Ob id scilicet, M. Ti.) — propter domum meam quæ ipsa (vel, quæ est, P. Calv.) deserta, Mo. P. Calv. vel, propterea quod domus mea est vasta, JT. Pi. sic Ti. vel, quod domus mea sola est, quæ manet deserta, M. ¶ Et vos festinatis, &c. **וְהָיָה אֶתְכֶם** Curritis (vel, currentes, Mo. excurritis, JT. hoc curatis, M. vobis placetis, Calv.) quisque in domum suam, P. sim. Calv. Ca. vel, pro domo sua, JT. Pi. Tar. D. nempe extruenda, augenda^t, ornanda, stabilienda^t, & locupletanda. Vestras res tantum agitis: Deum non curatis, nec ille vos curat*. Vel, ut quisque suam habeat domum, M. Ti. Verbum **וְהָיָה אֶתְכֶם** sign. &c. placere sibi, &c. currere^t.

10. Propter hoc (i. e. Propter vestram in rebus Divinis & extruendo Templo negligentiam^v), super vos] i. e. Super terram vestram. Sic, iuxta ad Pompeium, pro, ad ades Pompeii*. Vel, respicit situm cœli, quod supra nos est. Vide Deut. 28. v. 23^y. ¶ Prohibiti, &c. **וְהָיָה אֶתְכֶם** Clauserunt se (vel, cohibuerunt, Di. prohibuerunt se, V. cohibentur, JT. sic Pi. clausi sunt, M. prohibiti sunt, Calv.) cœli à rore, Mo. V. Calv. M. JT. (vel, nè darent vobis rorem, P. vel, nè sit ros: nam **וְהָיָה אֶתְכֶם** sæpe hoc modo negat; ut Zach. 7. v. 14. **וְהָיָה אֶתְכֶם**, nè sit transiens, &c.^z. Sensus, q. d. Non solum pluviam non dederunt, sed nè rorem quidem. Aut, à rore dixit, pro, à pluvia^z). & terra reclusit (vel, prohibuit, M. prohibuit se, V. negat, Ca. cohibetur, JT. Pi. sim. Calv.) germen (vel, fructum, M. sim. Di. Ti. Ca.) suum, Mo. vel, à proventu suo, Calv. sim. V. à frumento suo, JT. Pi. vel, nè fructum suum ederet, P. Interpretes **וְהָיָה אֶתְכֶם** & **וְהָיָה אֶתְכֶם** sumunt passivè, propter **וְהָיָה אֶתְכֶם** in **וְהָיָה אֶתְכֶם**; & ob eandem causam idem **וְהָיָה אֶתְכֶם** & **וְהָיָה אֶתְכֶם** subintelligunt in **וְהָיָה אֶתְכֶם**: at **וְהָיָה אֶתְכֶם** hic, ut alibi, est transitivum^b.

11. Vocavi (vel, Accersivi, G. Immissi, induxi^c), siccitatem] Vel, sterilitatem, G. vel, vastitatem: respexit ad illud, domus mea vasta est^d. ¶ Super montes] Id est, terram pascuam*. ¶ Triticum, & vinum, & oleum] Quæ tria maximum usum habent, &c.^f. ¶ Super homines, &c.] Ex siccitate enim nimia^g, & aeris inflammatione^h, multi morbi pestiferi, tam in hominibus quàm in jumentis, enasci solentⁱ: tum pereunt homines peste, febre, & aliis morbis^k. ¶ Et super omnem laborem manuum] Id est, vel, 1. hortos^l, & arbores fativas^m, quas manibus vestris rigabatisⁿ; vide Deuter. c. 28. v. 33. Psalm. 78. vers. 46°: vel, 2. terræ nascentia, labore vestro culta^p: vel, 3. res labore partas^q.

12. Et audivit Zorobabel, &c.] Duces exemplo præeunt, ut vulgus spontè se formaret ad obsequium^r. ¶ Vocem Dei sui, (præceptum de extruendo Templo, & verba Aggæi] Non hic discernit sermonem Dei à verbis Prophetæ, quasi hic addiderit quicquam de suo; sed tantum distinguit inter Deum authorem doctrinæ, & ministrum. Confer Exod. 14. 31. Jud. 7. 20. Act. 15. 28^t. ¶ Sicut, &c. **וְהָיָה אֶתְכֶם** Sicut miserat eum, &c. P. Calv. &c. vel, quum misisset, &c. JT. Pi. D. i. e. quum audissent legationem ipsius^v. Vel, sicut misit, &c. i. e. quæ Deus ei dicenda mandaverat: nam **וְהָיָה אֶתְכֶם** Hebræis sæpe hanc significationem habet^z. Sensus, q. d. Deum audiverunt quum per os hominis loquutus esset, atque ita pietatem suam testari sunt, &c.^y.

13. Et dixit (vel, Tunc locutus est, JT. Pi.) Aggeus nuntius (vel, legatus. Vox de Mose dicitur, Num. 20. 16.

& de sacerdotibus, Mal. cap. 2. v. 7^z.) de nunciis, &c.^v D. **וְהָיָה אֶתְכֶם** In (vel, ex, JT. Pi.) legatione Domini, Sy. Mo. P. M. D. G. id est, quæ fungebatur nomine & jussu Domini^a. In legatione quam suscepit à conspectu^v Domini, &c. Ch. Dixit, hoc sc. quod sequitur, Propheta non suo, sed Dei ipsius, nomine^b. Ut mandatum ferebat, ^b G. &c. Ca. ¶ Ego vobiscum sum] Vel, auxiliis vobis ero, G. ex Ch. Vide quæ ad Matt. 28. 20^c. q. d. Quia coepistis me timere, ego vobis adero & favebo^d. Nihil magis animat homines, eorumque torporem corrigit, quàm ubi, freti promissionibus de auxilio Divino, sperant felicem successum^e.

14. Suscitavit Dominus spiritum, &c.] i. e. Animos illis addidit^f: intus movit animos eorum^g, & excitavit^h ipsos, pigros & cunctantesⁱ, alacritatem addens^k, ut operi manum admovent^l, & corda purgans fluctant^m, & perseverantiam in bono proposito suo addensⁿ. ¶ Et faciebant opus] Id est, materiam congeriebant. Hunc sensum exigunt quæ sunt infra Hag. 2. 18ⁿ.

CAP. II.

1. In die vicefima, &c.] Sub. paraverunt se ad opus, M. vel, ceperunt opus ipsum, V. Vel, cohæret hoc cum fine cap. præced^a. Hinc apparet quàm indoctus fuerit qui secuit capita: hic enim quasi digito ostendit Propheta distantiam inter diem quo coepit hortari populum, & profectum de quo loquutus est^b. Describitur [hic] tempus quo primam manus admotæ sunt materiam, ut diximus, congerendæ. Tempus quo Aggeus alterum sermonem ad Principes populumque habuit jam sequitur, unde initium fieri debet capitis alterius^c.

2. In septimo mense] Hic sermo habitus est paulò ante illum Zachariæ^d.

4. Quis, &c. **וְהָיָה אֶתְכֶם** Quis est ex vobis reliquus, &c. P. sic JT. Pi. &c. Nemo superstes esse poterat post annos ferme 180. Itaque sic veritas optime, Si quis ex vobis superesset qui vidisset, &c.^e. ¶ In gloria sua] Qualem Salomon & Reges sequentes ei dederant, & descripsit Ezechiel^f. ¶ Et quid, &c. **וְהָיָה אֶתְכֶם** Et qualem videtis eam nunc? P. sic Pi. (vel, Et quid vos qui videtis eam nunc? Ti.) nonne sic est acsi non esset? P. nonne ad illam tanquam nihil? Pi. annon, si ad illam comparatur, tanquam nihil? Ti. Al. Ea autem quam vos modo videtis, annon respectu illius quasi nihil est? M. sim. Calv. Certè ea quam nos videmus (i. e. cuius fundamenta adspicimus sub Cyro jacta, multò minora veteribus, Esd. 1. 3, 4. videretur iudicio nostro res esse nihili. Fuit enim **וְהָיָה אֶתְכֶם** à vade **וְהָיָה אֶתְכֶם**, (hoc Templum priore deterius,) ob tenues populi opes, & ob festinationem, ut ex Josepho notavimus ad Ezec. 40^g. Alia hic ars Satanæ abutentis pio quorundam affectu, ut opus impediret: q. d. Vultis extruere Templum? at quale? non certè illud quod celebrârunt omnes Prophætæ tanquam priore splendidius, sed tugurium quoddam, ideôque à Deo minimè probandum. Præstat ergò desistere, &c. Necessarium ergò erat Prophetam iterum mitti, ut ipsos stimulare & confirmaret, &c.^h.

5. Confortare, &c.] Bono sis animoⁱ, tu, aliisque^k. ¶ Et facite] i. e. Facite opus^l: ædificate Templum^m. Et perficite, JT. Pi. Possit hoc verbum cum versu sequente jungi, hoc modo, Facite (quoniam ego vobiscum sum, dicit Dominus exercituum,) Verbum quod pepigi vobiscum, D. ex Vulg. q. d. Servate pactum meum, &c.ⁿ. ¶ 6. Verbum, &c. **וְהָיָה אֶתְכֶם** Verbum (vel, Secundum verbum: nam ita resolvo particulam **וְהָיָה אֶתְכֶם**; quæ tamen possit explicativè accipi, scil. hoc esse verbum^o. Vel, Et faciam verbum, P. sim. Pi. vel, Cum verbo, JT. D. Belg. illo scilicet quo facti sunt cœli, Psalm. 33. 6^p; in quo me Patribus revelavi, 1 Sam. 3. v. 21. Heb. 1. 2; propter quem res præsto maximas, 2 Sam. 7. vers. 21. 1 Chron. 17. 19; quo interveniente foedus feci, Exod. 6. 4. & 19. 6. Mal. 3. 1. & promissiones, 2 Cor. 1. 20^q; h. e. cum Christo^r. Hunc locum quicumque aliter interpretantur, aut **וְהָיָה אֶתְכֶם** durissimam horum duorum Belg. Tar. versum coguntur invehere & à Prophetæ consilio alienam,

enam, aut vim facere particulæ quâ hic Propheta utitur : nos verò, quum mysteria Dei procedente tempore magis ac magis innotuisse Prophetis & fuisse Ecclesiæ proposita ex ipso Dei Verbo cognoscimus, simplicitatem verborum sequuti & argumenti genus, statuimus Deum Patrem præsentiam sui ipsius cum Christo & cum Spiritu Sancto promittere Ecclesiæ suæ †. Ità evidens hic est Trinitatis documentum.) quod ex cidi (i. e. cum foedere meo : vel potius, in quo, sive per quod, pepigi ; per Christum enim Patres recepti sunt in foedus cum Deo Patre : vel, quod pacto foedere pollicitus sum, nempe de mittendo Christo. Vide Deut. 18. 15. Act. 7. 37.) vobiscum, &c. Mo. Patrum facta filiis tribuit ut Act. 7. 53. [Sensus, q. d.] Præstabo vobis eadem quæ majoribus vestris de Ægypto egredientibus promisi, Exod. 15. 26. Jer. 7. 23. Al. Quemadmodum vobiscum pactus sum, &c. Ca. [ut דבר pro modo sive ratione sumatur.] Ego hic peculiarem Hebraismum statuo, quem Latine verto, Quod verbum pepigi (i. e. promisi quum pangerem) vobiscum, &c. . ad verbum [reddunt,] הן הן, &c. pro, הן הן, &c. & Vulgatus, Verbum quod pepigi, i. e. Latine, Quod verbum pepigi. Hebræi autem ponunt relativum אשר post nomen ad quod refertur. Itaque, vel dicendum, וה דבר אשר ; vel, ut hic, את וגו'. Est tamen ubi necessario accusativo casu, & quidem loco pronominis demonstrativi cum verbo substantivo, quod satis rarum, accipi debet ; ut Zach. 7. 7. הלא את הדברים, Annon hæc sunt verba, &c. ? pro, אלה הדברים. Vide eandem constructionem Zach. 8. 17. nec dissimilem, 2 Reg. 9. 25. Ità hoc loco, את דבר, pro, וה דבר, Hoc est verbum. Sensus eodem recidit cum priori. Sed juvat, phrasin Hebræam rectè intelligere. Usitatum est Rabbinis, hæc particulâ, sed addito affixo, uti pro pronomine demonstrativo nominativi casus, ut, וזה אחי אלה ille vir, וזה אחי אלה illi viri. ¶ Et spiritus meus erit, &c. "עומדת וגו' Stans (sub. erit, Pi.) in medio vestri, Mo. stabit, P. manebit, Pi. sic Ca. perseverabit, M. Ti. q. d. Habebitis Prophetas, Aggæum, Zachariam, Malachiam *. Vel, spiritum propheticum hic significat ; vel, internam vim à Deo manantem, quæ animos eorum confirmabat & excitabat ad opus faciendum. Jonathan, Prophetæ mei docentes inter vos. Si rectè, est metonymia, Spiritus, pro viris spiritus b. Sensus, q. d. Non est quoddam despondeatis animos ; adsum vobis Spiritu meo, qui vobis robur dabit, &c. c.

7. Adhuc, &c. עוד אחת מעט היום Adhuc unum pusillum, vel modicum, hoc, sive ipsum, Calv. Mo. vel, est, P. M. Adhuc hoc modicum est, Ch. Adhuc semel, idque brevi, Ti. Adhuc semel, (i. e. Hæc unâ tantum foederis repetitione, redintegratione & confirmatione opus est per Evangelium Christi d.) paràm illud est, JT. nempe quod pepigeram vobiscum exeuntibus ex Ægypto. Nam Lex impotens erat, &c. Vide Jer. 31. 31, &c. Ezech. 36. 26, &c. Rom. 8. 3. 2 Cor. 3. 6 *. Propediem erit, Ca. Adhuc semel brevi erit. הן אחת verto, semel, ut redditur Heb. 12. 26. sic quoque usurpatur Exod. 30. v. 10. Propriè, unâ vice : subintelligitur enim פעם ; sicut ופעם, sub. פעמים, duabus vicibus, bis, 2 Reg. 6. 10. Locum ad verbum reddo, Adhuc una vices pusilluli temporis est. אחת substantivum vicem, מעט substantivum tempus, in se includunt, non hic tantum, sed & alibi passim : itaque tanquam duo substantiva in regimine genitivi rectè construuntur f. Sensus, Post breve tempus, h. e. post aliquot annos g. Adhuc una tribulatio surget contra vos à Græcis, sed quæ modico durabit tempore h. Adhuc unum mirabile faciam, sed quod mihi modicum censetur ; vel, quod modico durabit tempore i. Quod verò sit illud mirabile, K. hujus Rabbi Interpres, sic exponit ; Jam ædificantes Templum contradictionem gentium sustinetis : tunc autem adducent vobis munera auri, &c. k. Sensus, q. d. Paulisper durate, quamvis nondum appareat effectus promissionum, quia citò Deus res in melius mutabit : nolite subsistere in his præludiis, nec oculos & animos defigite in præsentem intuitum Templi : finite & date spei locum, quia status hic non diu durabit : reputate potius quanta sit Dei potentia : potius cælum & terra miscebitur quàm ut impendant hostes vestri plenam illam restitutionem quam toties prædixerunt Propheta. Locus hic insig-

nis est ¹. Loquitur de Regno & adventu Christi in carne ¹ Calv. ² De quo & veteres Hebræi intelligunt: inter quos ² E. Me. T. ³ R. Aquiba in Talmud, *Parâm*, inquit, *Regni dabo ipsi* sic Calv. ⁴ *Israelitis post destructionem*, Templi primi videlicet; & ⁵ Tar. V D. ⁶ *post illud Regnum*, ecce, ego commovebo cælum & terram, & ⁷ Jun. & c. ⁸ *veniet Messias* ⁸. Sensus est, Quum multis hæcenus vi- ⁹ D. ¹⁰ *cibus*, iisque longarum periodorum, repetierit Deus ¹¹ promissam Ecclesiæ per Messiam restaurationem, ean- ¹² *démque totidem vicibus distulerit*, nempe ab Adamo ¹³ *ad Abrahamum*, indè ad Legem latam, hinc ad Davi- ¹⁴ *dem & Templi Salomonici structuram*, ab hac ad ejus- ¹⁵ *dem per Zorobabelem instaurationem*; nunc una adhuc ¹⁶ *tantum* (ut inusitatè dicam) vices, eaque pusilli tem- ¹⁷ *poris*, restat, nempe à structo hoc Templo secundo ad ¹⁸ *Christum* ¹⁹. At anni intercesserunt 500 ²⁰; quod spati- ²¹ *um per se breve non est*: modicum autem tempus di- ²² *citur* ²³ respectu vel, 1. æternitatis ²⁴; vel, 2. annorum ²⁵ *à creatione mundi* ²⁶; vel, 3. temporis ex quo fuit po- ²⁷ *pus Israelitarum*, five quod ab exitu ex Ægypto ad ²⁸ *hanc structuram intercessit* ²⁹; vel, à promulgatione ³⁰ *Legis*, ubi terra etiam mota fuit ³¹; vel, 4. annorum ³² *qui futuri erant usque ad secundum adventum Chri-* ³³ *sti* ³⁴; vel, Legis Christianæ ad finem usque mundi du- ³⁵ *raturæ*. Alii locum sic vertunt, *Adhuc unum, sub regnum,* ³⁶ *pusillum illud eris*, præ Regnis quæ fuerunt Templi primi ³⁷ *tempore*: vel, *modicum illud erit*, i. e. breve & minimè ³⁸ *diuturnum*. Regnum intelligunt Maccabæorum, quod ³⁹ *pusillum erat*, & annos duntaxat 70 duravit. Secutum ⁴⁰ *est deinde Regnum Herodis*, sub quo natus est Christus ⁴¹. ⁴² *Al. Adhuc semel*, scilicet, pangam vobiscum verbum, ex ⁴³ *versu præced. (brevis illud fiet* ⁴⁴). ¶ *Commovebo* (vel, ⁴⁵ *Tremere faciam*, V.) *cælum & terram & mare & aridam* ⁴⁶ *] Vel, cælum, & terram, id est, mare & siccam humum*; ut ⁴⁷ *hæc duo posteriora sint expositio vocis terræ*, quæ to- ⁴⁸ *tum illum orbem ex mari humoque compositum signi-* ⁴⁹ *ficat* ⁵⁰. Est autem proverbialis locutio, quâ significa- ⁵¹ *tur ingens rerum mutatio*. Sed & singulæ partes ha- ⁵² *bent hinc quod agant*. *Commoverat Deus cælum* fulguri- ⁵³ *bus excitatis in monte Sinai*; *commoverat terram*, ut a- ⁵⁴ *quas ederet*; *commoverat mare*, ut scinderetur. Et Chri- ⁵⁵ *sti tempore Deus cælum commovit*, locutus de cælo; *com-* ⁵⁶ *movit terram*, ita ut tremere; *commovit mare*, mari & ⁵⁷ *ventis imperans* ⁵⁸. Totus mundus ad prædicationem ⁵⁹ *Evangelii commovebatur* ⁶⁰. *Cælum & terra*, i. e. om- ⁶¹ *nes res creatæ*. Aut, significat tonitrua & terræ motus ⁶². ⁶³ *Commovebo*, &c. ut scilicet omnes homines & Angelos ⁶⁴ *per multa & magna prodigia excitem ad attentionem* ⁶⁵ *operis magni quod patraturus sum*; scilicet, ad Christi ⁶⁶ *incarnationem, Legis lationem, & redemptionem*. Pro- ⁶⁷ *digia quæ facta sunt nascente* [vivente & moriente] ⁶⁸ *Christo nemini sunt ignota* ⁶⁹. Commotio erat, 1. in ⁷⁰ *cælo* ⁷¹; inter Angelos ⁷², qui missi sunt ad Zachariam, ⁷³ *Mariam, Joseph, pastores*; in stellis aliisque phano- ⁷⁴ *menis*, quæ ex Suetonio, Dione & Tacito recenset O- ⁷⁵ *rosius*, gravis historicus; in cælorum apertione & vo- ⁷⁶ *cum demissione*, &c. ⁷⁷; in obscuratone Solis, &c. ⁷⁸. 2. In ⁷⁹ *terra*: i. e. inter homines in terra degentes ⁸⁰; bellorum ⁸¹ *per totum orbem cessatione*, omnium vel perturbatio- ⁸² *ne*, vel metu, ob nasciturum, vel natum, Messiam, ut e- ⁸³ *tiam Romanis persuasum erat*, testibus Tacito & Sueto- ⁸⁴ *nio* ⁸⁵: dum alii surgebant ut Evangelium exstingue- ⁸⁶ *rent*; alii, ut pro eo effunderent sanguinem ⁸⁷: terræ ⁸⁸ *motu & petrarum scissione* ⁸⁹: subito oraculorum silen- ⁹⁰ *tio*, de quo Cicero, &c. idolorum tum in Capitolio, ut ⁹¹ *scribit Dio*, tum alibi, de cælo percussione, liquefacti- ⁹² *one*, dejectione, vel delapsu ⁹³. 3. In mari: i. e. inter ⁹⁴ *insulanos* ⁹⁵, & maritimos ⁹⁶. Al. Mare concussum est ⁹⁷ *per bella navalia*, per tempestates, per Christi imperi- ⁹⁸ *um*, quo sedatæ procellæ, & undæ pedibus calcatæ, & ⁹⁹ *pisces in retia coacti* ¹⁰⁰. 4. In sicco: i. e. inter degentes ¹⁰¹ *in continente* ¹⁰². ¹⁰³ 8. *Et movebo* (vel, *commovebo*, Calv. sic JT. Pi.) *omnes* ¹⁰⁴ *gentes* ¹⁰⁵ *] Id est, populos* ¹⁰⁶; vel, per bella tempore Au- ¹⁰⁷ *gusti*; vel, per centum sub Tiberio; vel, per Evangelii ¹⁰⁸ *prædicationem, & miracula Christi, Apostolorum, &c.* ¹⁰⁹ *ut excitæ quasi è semno profiliant ad excipiendum* ¹¹⁰ *Messiam* ¹¹¹. Tunc, rupto illo pariete intergerino, de quo ¹¹² *Eph. c. 2. v. 14. gentes omnes ad Ecclesiam adducam* ¹¹³. ¹¹⁴ *Non dicit, adducam gentes, sed, concitiam*, ut significet ¹¹⁵ *hunc*

hunc motum quo Deus impellit electos suos in ovile Christi non esse vulgarem & usitatum, sed violentum & supernaturalem, quo animos hominum concutit & mutat, ut sponte recipiant jugum Christi 7. ¶ Et &c. *וְיָבִיאוּ חֲמִיִּשׁ* Et venient (vel, Et veniet, Ch. P. Ti. Ut veniant, J. T. D. hic est *חֲמִיִּשׁ*, (finale,) h. e. pro *וְיָבִיאוּ*, ut, ponitur 2. Vel, Ubi venerit, G.) desiderium (vel, desiderati, J. T. i. e. electi 3, qui Deo chari sunt: sic Daniel nominatur *vir desideriorum* 4. Vel, ad desiderium: ita subauditur 78, ut Ruth 1. 2. Joel 1. 14. Vel, cum desiderio: abest 2, ut sæpe alias. Quod autem ait, *Ut veniant gentes cum desiderio gentium*, locutio est ut, *Dixit Moses socero Moysi* 5. Vel, *electa*, o. sim. Ar. vel, qui desideratur, Ti. vel, cum eo quod desiderabile est, M. simil. Calv. q. d. Non venient gentes vacuæ, sed cum divitiis, honoribus, rebusque omnibus pretiosis, ut eas consecrent ad cultum Dei 6.) *omnium gentium*, Mo. V. Pi. P. Ch. &c. vel, *cunctis gentibus*, M. vel, *ab omnibus gentibus*, Ti. Al. *Ut afferant optatissimam quamque rem cunctarum gentium*, Sy. Ità ut avide veniant gentes omnes, Ca. [Qu. Quis, vel Quid, h. l. desiderium omnium gentium?] Respond. Christus 7; dictus desiderium, i. e. res maxime desiderabilis, abstractum pro concreto, ut sæpe; sic, *vir desiderii*, sive *desideriorum*, &c. Dan. 9. 23. & 10. 3. 11. &c. f. quem omnes gentes desiderare debent 8: quem omnes electi omnium nationum expectaverant, & desideraverant, ut Job, &c. 9: quem omnes gentes vehementissimè exoptant, appetitu tum, 1. naturali 1, ut terra sicca imbrem desiderat 10, qu. d. cujus adventu & redemptione omnes maxime indigebant 11; tum, 2. rationali 12. Obj. At quomodo Messias desideratus est Gentibus, quæ eum ignorarunt 13? Resp. Sciebant Gentes, tum ex majorum suorum traditione, (ut constat ex Jobo; Sibyllis, &c.) tum ex relatu Judæorum & Apostolorum, &c. 14. Adde quod Christus dicitur *totus desideria*, h. e. desideratissimus, Cant. 5. 16. & materia gaudii omnibus gentibus, Luc. 2. 10. &, *expectatio gentium*, Gen. 49. 10. Ad [quæ] verba Jacobi de *Silob* hic respicit, [utpote] quæ in ore erant Judæis & vicinis gentibus, ut diximus ad Matt. 2. ¶ Et implebo domum istam (vel, hanc, J. T. Pi. Templum scilicet secundum 1,) gloria 15. Ut Reg. 8. 11. & 2 Par. 5. 14. Vide 2 Mac. 2. 8. Magna erit secundi Templi gloria, quod in eo conspicitur Rex ille piorum omnium, & in ipso Templo miracula edet. Vide Matt. 21. 12, 14. Messiam apparituum in Templo secundo credidit Judæi omnes qui ante excidium vixere. Ex eo tempore comminiscuntur interpretationes novas, violentas, varias, ad hæc loca clarissima 16. [Sed de his statim plura.]

9. *Meum est argentum*, &c. 17. i. e. Istis rebus non egeo. Simile loquendi genus illi in Psal. 50. 10. Munit eos contra inopiæ terrorem 18. Ego non inopiā hæcenus distuli ædificationem. Penes me est omne aurum, &c. ut inde mihi Templum fabricem, si ita libeat 19. Si hoc Templum non sit ita ornatum auro & argento ut erat alterum, id non imputandum impotentiae meæ 20: nam quocunque loco fuit aurum, et si in terræ visceribus, in maris fundo, in Regum thesauris, perinde meum est ac si Templum meum vestiret, &c. 21. Ornare possem, si vellem, Templum hoc auro, &c. ut ornatum erat Templum Salomonis 22: sed ornabo re longè pretiosiori, nempe Filii mei præsentia, doctrinā, &c. 23. Ego suppeditabo vobis necessaria 24; & quando lubebit mihi, sub adventum Messiae, efficiam ut auro circumdetur intus & foris ab Herode Ascalonita, testibus Josepho, Josippo, & Hegefippo 25.

10. *Magna* (Major, J. T. Pi. Ti.) *erit gloria domus istius novissima*, &c. 26. Mallem, posterioris: nam *וְיָבִיאוּ* etiam de uno ex duobus dicitur 27. h. e. Templi secundi 28: non Templi tertii, quod sub Messia futuram Judæi expectant 29. Ut patet, 1. ex [articulo &] pronomine demonstrativo in *וְיָבִיאוּ*: quæ phrasis occurrit tum v. 4. tum v. 8. (in quibus versibus constat, nec ipse Abarbinel id negat, secundum Templum intelligi, quod Judæi tunc & cernebant & ædificabant;) tum denique hoc v. 10. quod de alio Templo intelligere insanum esset. 2. Ex collat. ver. 7. *Ahuc modicum*, &c. Quæ verba negat Abarbinel Christiano Messiae convenire posse, quod ille post quatuor tandem secula venturus erat 30.

Sed quanto absurdius hoc dicitur de Templo tertio, quod nondum in terris apparuit 31? Ingens illud spatium inter Haggæum Prophetam & bellum Magogicum in fine mundi gerendum Abarbinel *unam temporis pusillum* impudentissimè nominat 32. 3. Ex consensu K. & R. Hazariæ & magnæ partis veterum Rabbiorum, qui locum hunc ad secundum Templum applicant, teste Manasse Ben Israel, lib. De termino vitæ, pag. 152. Qu. In quo gloria secundi Templi major est quàm primi? Resp. 1. In rebus quibusdam externis. 1. Duratione: quod secundum subsistit decennio diutius quàm primum 33. Sed parùm gloriæ est in sola duratione, maximè decennii tantum. Non quamdiu aliquid duret, sed quàm bene, quæri solet 34. 2. In splendidis muneribus quæ Darius, Artaxerxes aliique Principes Ethnici contulerunt ad ædificationem Templi, & ad sacrificia 35. Verùm nec gloriosa erant illa dona, nec majora illis quæ Templo primo illata. Et quorum, quæso, dona hæc erant? Regum Ægypti, Asiæ, Græciæ, Romanorum, i. e. à quibus vexati sunt Judæi, oppressi, spoliati: ut nomina hæc magis monumenta sint miseriæ & calamitatum, quàm gloriæ 36. 3. [& præcipue,] In additamentis Herodis: qui Templum gloriosius ædificavit, teste Josepho 37. Sed falsum est, Templum Zorobabelis aut Herodis, vel structurā vel ornatu, par fuisse Templo Salomonico. Hoc auro pelluxit & lapidibus pretiosis, habuitque vasa aurea, 1 Reg. cap. 6. & 7. 1 Paral. 22. 14. &c. quorum neutrum fuit in Templo Herodis. Non fuit consilium Herodis ut Templum secundum splendidius efficeret, sed tantum, quoad fieri potuit, æquale, Templo Salomonis 38, & 60 cubitos altitudinis qui Templo secundo deerant addere 39. Sed unde, quæso, corradere Herodes massam auri atque argenti æqualem illi quam congesserunt David & Salomon 40? Herodes erat tantum Regulus, idque unius Judææ, cujus tributa annua non erant plusquam 660 talenta, Romanis etiam planè subiectus, quibus & multa donare coactus est; nec ipsi, sed Romanis, subiacebant fodinæ: spolia Barbarorum pauca tantum illi cesserunt. Si etiam operarios conferas, undecim tantum millia in Templo Herodis operam navarunt 8 annis; in Salomonis autem Templo omnium summa erat supra 400 millia: ut necesse sit opus Herodianum longè excedi à Salomonico 41. De hoc porro Templo Herodiano nulla fit mentio aut in N. T. aut in ullo authore ante Josephum, à quo tota illius historiæ veritas pendet 42. Quanta autem sit illi fides habenda disce ex ipsius verbis, Antiq. 8. 15. ubi hæc habet; *Sublati deinde veteribus fundamentis, & novis impostis, desuper Templum exstruebat longitudine centum cubitorum, altitudine totidem, & viginti amplius: qui viginti cubiti aliquantulum post, sidentibus fundamentis, decesserunt*, &c. 43. Isdem quibus hoc persuadebit Josephus persuadebit etiam illud de novo Templo Herodis. 1. Impossibile est tantam molem tanto motu agi quin aut corruat, aut rimosa fiat & destrueda, &c. 2. Si id fieri potuisset; hoc pacto Sanctum sanctorum (quod, eodem teste, erat tantum 20 cubitos altum,) omnino decesserit: quid ergo gloriæ maneret in Templo 44? Porro, Egesippus, author antiquus, sed annis aliquot recentior Josepho, non ædificatum ab Herode fuisse Templum dicit, sed exornatum 45. *Templum*, inquit, *Herodes ornavit, omnem illum circa Templum loci ambitum circumvallavit muro*, &c. Ex eo igitur Josephus est corrigendus 46. His adde, quod Judæi faterentur gloriam primæ Domus in quinque rebus constituisse, Arca, Schecinah, &c. quarum defectum notari volunt in voce *וְיָבִיאוּ*, Agg. 1. 8. [ubi dicta vide:] earumque rerum, & per eas pristinæ gloriæ, restorationem expectant in Templo tertio. Non ergo in rebus externis hujus Domus gloria fundatur 47. Nec solet Deus res adeo leves quales sunt structura, ornatus, duratio, dignari multā prophetiā, certè non adeo augustā: neque rerum talium causā Deus commoveret cælum & terram & omnia, & se mirabilia facturum diceret 48. [Hæc de prima responsione: veniamus ad secundam.] Resp. 2. Hæc major Templi hujus gloria erat in præsentia & miraculis Christi 49, & in spiritualibus donis Christo exhibito datis 50. Id constat, 1. ab exordio sermonis, quod satis indicat de re agi qualis istis temporibus

ribus prædicari poterat maxima; quæ nulla fuit præmissione Messiae: nec certè Deus de re levi tam augustè & magnificè loqueretur. 2. Dicit se commoturam gentes, nempe ut veniant ad desiderium suum, i. e. ad Messiam. Jam vocatio Gentium cum adventu Messiae conjungi solet, & prædici simul à Prophetis, Esa. 2. 2, 3. & 52. 13, &c. & 65. 1. Sic & Gen. 49. 10. Et ei adhaerebunt populi. 3. Solus Messias est quem omnes gentes concupiscunt & sectantur tanquam Regem suum, Psalm. 2. 4. Hæc sola est illa major gloria, &c.^k

[ut patet ex dictis.] Ad quod argumentum Judæi planè obmutescunt, nec habent quod regerant. 5. Hanc gloriam negat in auro argenteo sitam; is enim est sensus v. præced. q. d. his si vellem exornatum hoc Templum, prædici sunt, &c. Uti Psalm. 50. 9, 10, 12. Non accipiam de domo tua juvencum—Cum mea sit omnis bestia—Si esurirem, non dicerem tibi: nam mea est terra, &c. 6. Gloria hæc in pace sita esse dicitur: in hoc loco dabo

pacem^m. [De quo statim. Est interim quod huic sententiæ opponi posse videatur.] 1. Deus intendit hoc loco Judæos de Templi obscuritate moerentes erigere. At hic sensus de Christo, & majore Ecclesiæ Christianæ quàm Synagogæ gloria, ipsos potius dejiceret quàm ad reedificandum animaret, &c.ⁿ. Resp. Distinguendum hæc de Hebræis. 1. Eorum aliqui omnes promissiones de Christo, de Ecclesiâ ejusque gloria, ad temporalia referunt, nihil aliud sperantes quàm opes & gloriam hujus sæculi. Vide Matt. 20. 20, 21. Horum prava hæc desideria Deus adimplere noluit; nec illis commodum id fuisset. 2. Alii ex iis promissa Dei intelligebant, & Messiam sperabant atque desiderabant. Hos ergo erexit læto hoc nuncio de adventu Salvatoris.

2. Cur ergo Propheta aurum & argentum hæc nominat? Resp. Facit hoc ex communi & recepto more Prophetarum, qui, quoties de Regno Christi loquuntur, illud delineant figuris seculo suo convenientibus. Sic Esaias, cap. 60. prædicat Ecclesiam fore totam argenteam, vel auream, &c. Sed figuratus ibi est sermo, sicut & hoc loco, & agitur hæc de spirituali Templi ornatu. ¶ Et in loco isto dabo (nempe per Christum) pacem.] Id est, benedictionem, prosperitatem, bonorum omnium copiam, felicem tranquillitatem. Alta certè pax erat in mundo, & Jani templum clausum erat, tempore Augusti, sub quo Christus est natus; qui etiam tranquillitatem dedit conscientis scelerum dissidio graviter turbatis. De qua pace cecinerunt Angeli Luc. 2. 14. in terris pax, &c. & ipse loquitur, Joh. 14. 27. Pacem meam do vobis, &c. De ea pace loquitur quæ omnem sensum superat, Phil. 4. 7. Vide & Mic. 5. 5. Rom. 5. 1. & 14. 17. Pax hæc non est corporalis; nam hæc non adeò gavisi sunt Judæi sub Templo secundo, quod fatentur Judæorum illi qui propterea locum nolunt exponere de isto Templo, inter quos etiam Manasses Ben Israel: sed spiritualis animarum, Divina coelestisque. Cui convenit, quod Messias dicitur יְהוֹשֻׁעַ, i. e. Pacificus, Gen. 49. 10. & Princeps pacis, Esa. 9. 6. nempe æternæ illius ac salutaris, ut Targum Jerosolymitanum explicat Gen. c. 49. v. 18.

¶ Et in loco isto dabo (nempe per Christum) pacem.] Id est, benedictionem, prosperitatem, bonorum omnium copiam, felicem tranquillitatem. Alta certè pax erat in mundo, & Jani templum clausum erat, tempore Augusti, sub quo Christus est natus; qui etiam tranquillitatem dedit conscientis scelerum dissidio graviter turbatis. De qua pace cecinerunt Angeli Luc. 2. 14. in terris pax, &c. & ipse loquitur, Joh. 14. 27. Pacem meam do vobis, &c. De ea pace loquitur quæ omnem sensum superat, Phil. 4. 7. Vide & Mic. 5. 5. Rom. 5. 1. & 14. 17. Pax hæc non est corporalis; nam hæc non adeò gavisi sunt Judæi sub Templo secundo, quod fatentur Judæorum illi qui propterea locum nolunt exponere de isto Templo, inter quos etiam Manasses Ben Israel: sed spiritualis animarum, Divina coelestisque. Cui convenit, quod Messias dicitur יְהוֹשֻׁעַ, i. e. Pacificus, Gen. 49. 10. & Princeps pacis, Esa. 9. 6. nempe æternæ illius ac salutaris, ut Targum Jerosolymitanum explicat Gen. c. 49. v. 18.

¶ Et in loco isto dabo (nempe per Christum) pacem.] Id est, benedictionem, prosperitatem, bonorum omnium copiam, felicem tranquillitatem. Alta certè pax erat in mundo, & Jani templum clausum erat, tempore Augusti, sub quo Christus est natus; qui etiam tranquillitatem dedit conscientis scelerum dissidio graviter turbatis. De qua pace cecinerunt Angeli Luc. 2. 14. in terris pax, &c. & ipse loquitur, Joh. 14. 27. Pacem meam do vobis, &c. De ea pace loquitur quæ omnem sensum superat, Phil. 4. 7. Vide & Mic. 5. 5. Rom. 5. 1. & 14. 17. Pax hæc non est corporalis; nam hæc non adeò gavisi sunt Judæi sub Templo secundo, quod fatentur Judæorum illi qui propterea locum nolunt exponere de isto Templo, inter quos etiam Manasses Ben Israel: sed spiritualis animarum, Divina coelestisque. Cui convenit, quod Messias dicitur יְהוֹשֻׁעַ, i. e. Pacificus, Gen. 49. 10. & Princeps pacis, Esa. 9. 6. nempe æternæ illius ac salutaris, ut Targum Jerosolymitanum explicat Gen. c. 49. v. 18.

¶ Et in loco isto dabo (nempe per Christum) pacem.] Id est, benedictionem, prosperitatem, bonorum omnium copiam, felicem tranquillitatem. Alta certè pax erat in mundo, & Jani templum clausum erat, tempore Augusti, sub quo Christus est natus; qui etiam tranquillitatem dedit conscientis scelerum dissidio graviter turbatis. De qua pace cecinerunt Angeli Luc. 2. 14. in terris pax, &c. & ipse loquitur, Joh. 14. 27. Pacem meam do vobis, &c. De ea pace loquitur quæ omnem sensum superat, Phil. 4. 7. Vide & Mic. 5. 5. Rom. 5. 1. & 14. 17. Pax hæc non est corporalis; nam hæc non adeò gavisi sunt Judæi sub Templo secundo, quod fatentur Judæorum illi qui propterea locum nolunt exponere de isto Templo, inter quos etiam Manasses Ben Israel: sed spiritualis animarum, Divina coelestisque. Cui convenit, quod Messias dicitur יְהוֹשֻׁעַ, i. e. Pacificus, Gen. 49. 10. & Princeps pacis, Esa. 9. 6. nempe æternæ illius ac salutaris, ut Targum Jerosolymitanum explicat Gen. c. 49. v. 18.

¶ Et in loco isto dabo (nempe per Christum) pacem.] Id est, benedictionem, prosperitatem, bonorum omnium copiam, felicem tranquillitatem. Alta certè pax erat in mundo, & Jani templum clausum erat, tempore Augusti, sub quo Christus est natus; qui etiam tranquillitatem dedit conscientis scelerum dissidio graviter turbatis. De qua pace cecinerunt Angeli Luc. 2. 14. in terris pax, &c. & ipse loquitur, Joh. 14. 27. Pacem meam do vobis, &c. De ea pace loquitur quæ omnem sensum superat, Phil. 4. 7. Vide & Mic. 5. 5. Rom. 5. 1. & 14. 17. Pax hæc non est corporalis; nam hæc non adeò gavisi sunt Judæi sub Templo secundo, quod fatentur Judæorum illi qui propterea locum nolunt exponere de isto Templo, inter quos etiam Manasses Ben Israel: sed spiritualis animarum, Divina coelestisque. Cui convenit, quod Messias dicitur יְהוֹשֻׁעַ, i. e. Pacificus, Gen. 49. 10. & Princeps pacis, Esa. 9. 6. nempe æternæ illius ac salutaris, ut Targum Jerosolymitanum explicat Gen. c. 49. v. 18.

¶ Et in loco isto dabo (nempe per Christum) pacem.] Id est, benedictionem, prosperitatem, bonorum omnium copiam, felicem tranquillitatem. Alta certè pax erat in mundo, & Jani templum clausum erat, tempore Augusti, sub quo Christus est natus; qui etiam tranquillitatem dedit conscientis scelerum dissidio graviter turbatis. De qua pace cecinerunt Angeli Luc. 2. 14. in terris pax, &c. & ipse loquitur, Joh. 14. 27. Pacem meam do vobis, &c. De ea pace loquitur quæ omnem sensum superat, Phil. 4. 7. Vide & Mic. 5. 5. Rom. 5. 1. & 14. 17. Pax hæc non est corporalis; nam hæc non adeò gavisi sunt Judæi sub Templo secundo, quod fatentur Judæorum illi qui propterea locum nolunt exponere de isto Templo, inter quos etiam Manasses Ben Israel: sed spiritualis animarum, Divina coelestisque. Cui convenit, quod Messias dicitur יְהוֹשֻׁעַ, i. e. Pacificus, Gen. 49. 10. & Princeps pacis, Esa. 9. 6. nempe æternæ illius ac salutaris, ut Targum Jerosolymitanum explicat Gen. c. 49. v. 18.

¶ Et in loco isto dabo (nempe per Christum) pacem.] Id est, benedictionem, prosperitatem, bonorum omnium copiam, felicem tranquillitatem. Alta certè pax erat in mundo, & Jani templum clausum erat, tempore Augusti, sub quo Christus est natus; qui etiam tranquillitatem dedit conscientis scelerum dissidio graviter turbatis. De qua pace cecinerunt Angeli Luc. 2. 14. in terris pax, &c. & ipse loquitur, Joh. 14. 27. Pacem meam do vobis, &c. De ea pace loquitur quæ omnem sensum superat, Phil. 4. 7. Vide & Mic. 5. 5. Rom. 5. 1. & 14. 17. Pax hæc non est corporalis; nam hæc non adeò gavisi sunt Judæi sub Templo secundo, quod fatentur Judæorum illi qui propterea locum nolunt exponere de isto Templo, inter quos etiam Manasses Ben Israel: sed spiritualis animarum, Divina coelestisque. Cui convenit, quod Messias dicitur יְהוֹשֻׁעַ, i. e. Pacificus, Gen. 49. 10. & Princeps pacis, Esa. 9. 6. nempe æternæ illius ac salutaris, ut Targum Jerosolymitanum explicat Gen. c. 49. v. 18.

¶ Et in loco isto dabo (nempe per Christum) pacem.] Id est, benedictionem, prosperitatem, bonorum omnium copiam, felicem tranquillitatem. Alta certè pax erat in mundo, & Jani templum clausum erat, tempore Augusti, sub quo Christus est natus; qui etiam tranquillitatem dedit conscientis scelerum dissidio graviter turbatis. De qua pace cecinerunt Angeli Luc. 2. 14. in terris pax, &c. & ipse loquitur, Joh. 14. 27. Pacem meam do vobis, &c. De ea pace loquitur quæ omnem sensum superat, Phil. 4. 7. Vide & Mic. 5. 5. Rom. 5. 1. & 14. 17. Pax hæc non est corporalis; nam hæc non adeò gavisi sunt Judæi sub Templo secundo, quod fatentur Judæorum illi qui propterea locum nolunt exponere de isto Templo, inter quos etiam Manasses Ben Israel: sed spiritualis animarum, Divina coelestisque. Cui convenit, quod Messias dicitur יְהוֹשֻׁעַ, i. e. Pacificus, Gen. 49. 10. & Princeps pacis, Esa. 9. 6. nempe æternæ illius ac salutaris, ut Targum Jerosolymitanum explicat Gen. c. 49. v. 18.

mentum; ita Ch. Mo. P. J. T. Ca. D. &c. ¶ Aut vinum, &c.]

Heb. &, &c. Sed hic disjungit, ut Exod. 21. 15, 17.

¶ Numquid sanctificabitur?] Vel, 1. ipse homo; vel, 2. id quod tactum est, ex gestatione & contactu rei sacræ.

¶ Alii per antiphrasin exponunt, Num contaminabitur? Ego non recedo à propria significatio-

ne. ¶ Respondentes—Non] Rectè: Nam, licet caro Deo oblata, si tangat vestem, illam sanctifi-

cet, juxta Levit. 6. 27; non tamen idcirco vestis sic sanctificata vim habet ulterius sanctitatem simili-

lem in alias res quas tangit transfundendi. Nudus enim contactus rem aliquam sanctificare non potest, ne-

dum si involuta sit, &c. d. Sacrificium quæ profana sunt non sanctificat, nisi quoad expiationem, quæ illius finis

erat: nec caro sacrificiorum in eum usum dicata fuit Deo, ut solo tactu purificaret quæ profana erant.

¶ Non tam facile legalis illa sanctitas communicatur quam impuritas legalis. Sic etiam vitiorum multæ sunt

viæ; virtutis, una ac difficilis. Εὐδὸν ἢ ὀδὸν ἁγίαν, παρὰ τὴν ὁδὸν τῆς ἡμετέρας (Bonum simpliciter fit, sive viâ unicâ, ma-

lum autem omnimodè.)

¶ Si tetigerit pollutus, &c. טָמֵא נִשְׁמָט] Immundus (vel, qui pollutus est, M. sic Ti. Ca.) animâ, Mo. o. sim.

Sy. vel, super anima, M. vel, mortuo, Ti. exsequiis, Ca. ex cadavere, J. T. Pi. ob cadaver humanum, P. i. e. qui

corpus hominis mortui tetigit. Anima, pro cadavere, ut Levit. 21. 1, 11.

¶ Contaminabitur] Ex Lege, Num. 19. 22. ubi sic pollutus omnia quæ tangebatur

polluebat.

¶ Sic populus iste, & sic gens ista, &c.] Idem diversis verbis exprimit. Vel, per populum intelligit sacer-

dores; per gentem, plebem ipsam. Dicit, populus iste, quasi non mereatur dici populus Dei ob immunditi-

em suam. Sensus, Populus iste, qui, diruta domo meâ, hostias mihi offert in altari, non sanctificatur ab ipsis,

aut à peccato mundatur, sed contaminat ipsas oblationes, vel, negligentia & inobedientia Templi reedi-

ficandi; vel potius, ex neglectu cultus Dei spiritualis. Sic enim se habet h. l. consilium Prophetæ. Hactenus hortatus est populum ad ædificandum Templum:

nunc hortatur ut purè ædificet, & ceremoniarum finem spectet, Deumque sanctè illic coleret: nec enim Deus placatur pompis externis, sed verâ sanctitate;

quod & Ethnici observarunt. Sic populus iste, animo non bene emundato, neque ad omnem obedientiam composito, quæ Deo hactenus obtulere dona super

altare illud sub dio ædificatum Cyri tempore, Esd. 3. 3. ea illos non fecere sanctos, i. e. Deo gratos; sed contra,

impurus animus dona ipsa contaminavit, i. e. ingrata reddidit. Licet altare sanctificet oblationem, non tamen oblatio offerentem.

¶ Quæ obtulerunt ibi] i. e. In altari. Sed malo referre ad יָדָי ante me, ut non tantum sacrificia quæ in altari offerebantur, sed & panes propositionis, & dona quæ Templo dabantur,

ipsæ etiam preces & psalmi, qui in publico coetu aut in loco sacro coram Deo dicebantur, hæc intelligantur.

¶ Ponite corda, &c.] Animadvertite quid hactenus vobis evenerit, antequam huic operi admove-

tis manum; ab eo die quo cœpi vos hortari ad ædificandum Templum. Agnoscite causam cur hactenus omnia vobis malè cesserint.

¶ Antequam poneretur lapis super lapidem] pro לֵבָנִי, ut Ezec. 18. 11. Mic. 4. 3. Sensus, q. d. Antequam ædificatio, hactenus impedita, continuaretur.

¶ Cum, &c. מִיָּמֵינוּ] Ab exsistere eorum (vel, Antequam essent in eo opere, P. nempe extruendi Templi, cujus fundamenta antè jacta sunt b. v. Priusquam ea facta sunt, M. Ex quo sunt, vel fuerunt, illi dies, J. T. Pi. D. quibus Templi opus neglectum jacuit c. d. Ex quo exstiteret, nempe tempora illa negligentia vestra d. Priusquam essent lapides illi, coagmentati & dispositi in suos ordines.) veniebat, vel venit, Mo. P. M. (sub. agricola, P. vel, sub. homo, sive quispiam, D. M. i. e. ventum fuit: ut Gen. 15. 6. reputavit illi, i. e. reputatum est; Mal. 1. 4. vocabant eos, i. e. vocabuntur f. d. Vel, si quis venit, J. T. Pi. Tar. vel, veniente aliquo, G. [Alii prædicta verba sic reddunt:] Quum ipsi venirent, Ti. Cum quidem ita se res haberet, ut cum veniretur, Ca.) ad vel,

¶ Aut vinum, &c.]

¶ Sed hic disjungit, ut Exod. 21. 15, 17.

¶ Numquid sanctificabitur?] Vel, 1. ipse homo; vel, 2. id quod tactum est, ex gestatione & contactu rei sacræ.

¶ Alii per antiphrasin exponunt, Num contaminabitur? Ego non recedo à propria significatio-

ne. ¶ Respondentes—Non] Rectè: Nam, licet caro Deo oblata, si tangat vestem, illam sanctifi-

cet, juxta Levit. 6. 27; non tamen idcirco vestis sic sanctificata vim habet ulterius sanctitatem simili-

lem in alias res quas tangit transfundendi. Nudus enim contactus rem aliquam sanctificare non potest, ne-

dum si involuta sit, &c. d. Sacrificium quæ profana sunt non sanctificat, nisi quoad expiationem, quæ illius finis

erat: nec caro sacrificiorum in eum usum dicata fuit Deo, ut solo tactu purificaret quæ profana erant.

¶ Non tam facile legalis illa sanctitas communicatur quam impuritas legalis. Sic etiam vitiorum multæ sunt

viæ; virtutis, una ac difficilis. Εὐδὸν ἢ ὀδὸν ἁγίαν, παρὰ τὴν ὁδὸν τῆς ἡμετέρας (Bonum simpliciter fit, sive viâ unicâ, ma-

lum autem omnimodè.)

¶ Si tetigerit pollutus, &c. טָמֵא נִשְׁמָט] Immundus (vel, qui pollutus est, M. sic Ti. Ca.) animâ, Mo. o. sim.

Sy. vel, super anima, M. vel, mortuo, Ti. exsequiis, Ca. ex cadavere, J. T. Pi. ob cadaver humanum, P. i. e. qui

corpus hominis mortui tetigit. Anima, pro cadavere, ut Levit. 21. 1, 11.

¶ Contaminabitur] Ex Lege, Num. 19. 22. ubi sic pollutus omnia quæ tangebatur

polluebat.

¶ Sic populus iste, & sic gens ista, &c.] Idem diversis verbis exprimit. Vel, per populum intelligit sacer-

dores; per gentem, plebem ipsam. Dicit, populus iste, quasi non mereatur dici populus Dei ob immunditi-

em suam. Sensus, Populus iste, qui, diruta domo meâ, hostias mihi offert in altari, non sanctificatur ab ipsis,

aut à peccato mundatur, sed contaminat ipsas oblationes, vel, negligentia & inobedientia Templi reedi-

ficandi; vel potius, ex neglectu cultus Dei spiritualis. Sic enim se habet h. l. consilium Prophetæ. Hactenus hortatus est populum ad ædificandum Templum:

nunc hortatur ut purè ædificet, & ceremoniarum finem spectet, Deumque sanctè illic coleret: nec enim Deus placatur pompis externis, sed verâ sanctitate;

quod & Ethnici observarunt. Sic populus iste, animo non bene emundato, neque ad omnem obedientiam composito, quæ Deo hactenus obtulere dona super

altare illud sub dio ædificatum Cyri tempore, Esd. 3. 3. ea illos non fecere sanctos, i. e. Deo gratos; sed contra,

impurus animus dona ipsa contaminavit, i. e. ingrata reddidit. Licet altare sanctificet oblationem, non tamen oblatio offerentem.

¶ Quæ obtulerunt ibi] i. e. In altari. Sed malo referre ad יָדָי ante me, ut non tantum sacrificia quæ in altari offerebantur, sed & panes propositionis, & dona quæ Templo dabantur,

ipsæ etiam preces & psalmi, qui in publico coetu aut in loco sacro coram Deo dicebantur, hæc intelligantur.

¶ Ponite corda, &c.] Animadvertite quid hactenus vobis evenerit, antequam huic operi admove-

tis manum; ab eo die quo cœpi vos hortari ad ædificandum Templum. Agnoscite causam cur hactenus omnia vobis malè cesserint.

¶ Antequam poneretur lapis super lapidem] pro לֵבָנִי, ut Ezec. 18. 11. Mic. 4. 3. Sensus, q. d. Antequam ædificatio, hactenus impedita, continuaretur.

¶ Cum, &c. מִיָּמֵינוּ] Ab exsistere eorum (vel, Antequam essent in eo opere, P. nempe extruendi Templi, cujus fundamenta antè jacta sunt b. v. Priusquam ea facta sunt, M. Ex quo sunt, vel fuerunt, illi dies, J. T. Pi. D. quibus Templi opus neglectum jacuit c. d. Ex quo exstiteret, nempe tempora illa negligentia vestra d. Priusquam essent lapides illi, coagmentati & dispositi in suos ordines.) veniebat, vel venit, Mo. P. M. (sub. agricola, P. vel, sub. homo, sive quispiam, D. M. i. e. ventum fuit: ut Gen. 15. 6. reputavit illi, i. e. reputatum est; Mal. 1. 4. vocabant eos, i. e. vocabuntur f. d. Vel, si quis venit, J. T. Pi. Tar. vel, veniente aliquo, G. [Alii prædicta verba sic reddunt:] Quum ipsi venirent, Ti. Cum quidem ita se res haberet, ut cum veniretur, Ca.) ad vel,

¶ Aut vinum, &c.]

¶ Sed hic disjungit, ut Exod. 21. 15, 17.

¶ Numquid sanctificabitur?] Vel, 1. ipse homo; vel, 2. id quod tactum est, ex gestatione & contactu rei sacræ.

¶ Alii per antiphrasin exponunt, Num contaminabitur? Ego non recedo à propria significatio-

ne. ¶ Respondentes—Non] Rectè: Nam, licet caro Deo oblata, si tangat vestem, illam sanctifi-

cet, juxta Levit. 6. 27; non tamen idcirco vestis sic sanctificata vim habet ulterius sanctitatem simili-

lem in alias res quas tangit transfundendi. Nudus enim contactus rem aliquam sanctificare non potest, ne-

dum si involuta sit, &c. d. Sacrificium quæ profana sunt non sanctificat, nisi quoad expiationem, quæ illius finis

erat: nec caro sacrificiorum in eum usum dicata fuit Deo, ut solo tactu purificaret quæ profana erant.

¶ Non tam facile legalis illa sanctitas communicatur quam impuritas legalis. Sic etiam vitiorum multæ sunt

viæ; virtutis, una ac difficilis. Εὐδὸν ἢ ὀδὸν ἁγίαν, παρὰ τὴν ὁδὸν τῆς ἡμετέρας (Bonum simpliciter fit, sive viâ unicâ, ma-

lum autem omnimodè.)

¶ Si tetigerit pollutus, &c. טָמֵא נִשְׁמָט] Immundus (vel, qui pollutus est, M. sic Ti. Ca.) animâ, Mo. o. sim.

Sy. vel, super anima, M. vel, mortuo, Ti. exsequiis, Ca. ex cadavere, J. T. Pi. ob cadaver humanum, P. i. e. qui

corpus hominis mortui tetigit. Anima, pro cadavere, ut Levit. 21. 1, 11.

¶ Contaminabitur] Ex Lege, Num. 19. 22. ubi sic pollutus omnia quæ tangebatur

polluebat.

¶ Sic populus iste, & sic gens ista, &c.] Idem diversis verbis exprimit. Vel, per populum intelligit sacer-

dores; per gentem, plebem ipsam. Dicit, populus iste, quasi non mereatur dici populus Dei ob immunditi-

em suam. Sensus, Populus iste, qui, diruta domo meâ, hostias mihi offert in altari, non sanctificatur ab ipsis,

aut à peccato mundatur, sed contaminat ipsas oblationes, vel, negligentia & inobedientia Templi reedi-

ficandi; vel potius, ex neglectu cultus Dei spiritualis. Sic enim se habet h. l. consilium Prophetæ. Hactenus hortatus est populum ad ædificandum Templum:

nunc hortatur ut purè ædificet, & ceremoniarum finem spectet, Deumque sanctè illic coleret: nec enim Deus placatur pompis externis, sed verâ sanctitate;

quod & Ethnici observarunt. Sic populus iste, animo non bene emundato, neque ad omnem obedientiam composito, quæ Deo hactenus obtulere dona super

altare illud sub dio ædificatum Cyri tempore, Esd. 3. 3. ea illos non fecere sanctos, i. e. Deo gratos; sed contra,

impurus animus dona ipsa contaminavit, i. e. ingrata reddidit. Licet altare sanctificet oblationem, non tamen oblatio offerentem.

¶ Quæ obtulerunt ibi] i. e. In altari. Sed malo referre ad יָדָי ante me, ut non tantum sacrificia quæ in altari offerebantur, sed & panes propositionis, & dona quæ Templo dabantur,

ipsæ etiam preces & psalmi, qui in publico coetu aut in loco sacro coram Deo dicebantur, hæc intelligantur.

¶ Ponite corda, &c.] Animadvertite quid hactenus vobis evenerit, antequam huic operi admove-

tis manum; ab eo die quo cœpi vos hortari ad ædificandum Templum. Agnoscite causam cur hactenus omnia vobis malè cesserint.

¶ Antequam poneretur lapis super lapidem] pro לֵבָנִי, ut Ezec. 18. 11. Mic. 4. 3. Sensus, q. d. Antequam ædificatio, hactenus impedita, continuaretur.

¶ Cum, &c. מִיָּמֵינוּ] Ab exsistere eorum (vel, Antequam essent in eo opere, P. nempe extruendi Templi, cujus fundamenta antè jacta sunt b. v. Priusquam ea facta sunt, M. Ex quo sunt, vel fuerunt, illi dies, J. T. Pi. D. quibus Templi opus neglectum jacuit c. d. Ex quo exstiteret, nempe tempora illa negligentia vestra d. Priusquam essent lapides illi, coagmentati & dispositi in suos ordines.) veniebat, vel venit, Mo. P. M. (sub. agricola, P. vel, sub. homo, sive quispiam, D. M. i. e. ventum fuit: ut Gen. 15. 6. reputavit illi, i. e. reputatum est; Mal. 1. 4. vocabant eos, i. e. vocabuntur f. d. Vel, si quis venit, J. T. Pi. Tar. vel, veniente aliquo, G. [Alii prædicta verba sic reddunt:] Quum ipsi venirent, Ti. Cum quidem ita se res haberet, ut cum veniretur, Ca.) ad vel,

¶ Aut vinum, &c.]

¶ Sed hic disjungit, ut Exod. 21. 1

ad (vel, tanquam ad, Ca.) *acervum viginti*, (sub. *satorum*, D. Ti. vel, *modiorum*, M. P. JT. Pi. G. vel, *manipulorum*, V. sic Me. ex quo sperabat se excussurum viginti modios, tritici vel hordei, &c. b.) & erat (vel, *ibi fiebant*, G. vel, *sed reddebat*, V. & *contractus est*, M.) decem, Mo. &c. vel, *in decem*, M. sub. *tantum*, Ti. V. &c. q. d. Erat acervus maximus, sed pauca grana reddebat. Adeo brevi corrumpebatur pars magna frugum. Idem de uvis sequitur. ¶ Ad torcular ut exprimeretis, &c. "וְהָיָה כְּשֶׁתִּשְׁחָצְוּ אֶתְכֶם בַּתֹּרְלָרִים" Ad bauriendum (vel, ut exhauriat, JT. Pi. הָשִׁיב הוּא הַשֵּׁן הַזֶּה) hoc sensu legitur Jes. 30. 14. quinquaginta (sub. *urnas*, Ti. vel, *amphoras*, Ca. V. vel, *cados*, P. V. vel, *batos*, M. D. vel, *mensuras*, JT. Pi. & sub. *vini*, P. M.) torculari, &c. Mo. vel, *torcularis*, JT. Pi. vel, *torculari*, P. M. V. D. &c. הַתֹּרְלָרִים est, vel, *lagna* m; vel, *uter*, aut *dolium* n; vel, *torcular* o, ut Esa. 63. 3 P. h. e. vas illud in quo calcantur uvæ, ut liquor ex iis exprimitur. Sensus, Vinitor non accipiebat dimidium ejus quod habere solebat q.

18. Percussit vos (i. e. fata vestra, ut jam explicabit,) vento urente (vel, *uredine*, D. G. &c. id enim וְהָיָה, Deut. 28. 22. 1 Reg. 8. 37. Amos. 4. 9.) & aurigine, &c. Vel, *rubigine*, &c. D. G. De frugum enim, non de hominum, morbis hic agitur. Horum prius ex nimio ardore, vel siccitate, posterius vero ex nimio humore, provenit. ¶ Et non fuit, &c. וְאֵין אֶתְכֶם אֵין Et (sub. *tamen*, M.) non vos ad me, Mo. P. M. sub. *convertebatis*, P. sic Ca. Q. in D. Itā וְאֵין valet, vos ipsos; ut וְאֵין, seipsos, Ezec. 34. 8. & וְאֵין, semetipsum, Num. 6. 13. Vel, sub. *video revertentes*, M. toto scilicet animo. Vel, sub. *reducerunt ille pene*, D. Non placet Pagnini versio. In tali constructione dicendum erat, וְאֵין, supple, וְהָיָה; quia וְאֵין apud Ebræos præterito non potest jungi. Id Junius animadvertens, vertit, Et nullus apud vos ad me venit. Sed nè sic quidem constructioni Ebræorum satisfactum, quia וְאֵין includit negationem cum verbo substantivo est. Verto, Et non est vobiscum (sub. וְאֵין qui) ad me d. Apoliopesis est *, irati Dei affectum exprimens f; qualis Exod. 32. v. 26. Ad me, sub. *veniat* g. וְאֵין, alibi vos, hic sumo pro, vobiscum, vel apud vos h: ut sæpe וְאֵין, te, pro וְאֵין, tecum i; & וְאֵין, eos, pro וְאֵין, cum eis k, Jes. 59. 21. Possis sic vertere, Nec tamen vos ipsi ad me conversi fuistis: nam וְאֵין interdum servit nominativo, nempe post verba passiva & neutra l. Al. Nec tamen vobiscum quod ad me attinet, Ti. Ad verb. Et non vos ipsi mihi, i. e. mei m.

19. Ex die ista & in futurum, וְהָיָה מֵעַתָּה Et supra, Mo. P. M. Calv. ad eos [nempe dies] qui præcesserunt, JT. Pi. Sic rectè verterunt v. 16. suadentibus id verbis sequentibus, ubi dies dicuntur intelligi qui fluxerant antequam lapis lapidi apponeretur, &c. Rectius hic Vulgatus וְהָיָה non ad præteritum tempus refert, sed ad futurum: vide i Sam. 16. 13. Jube enim Deus, qui ulterioribus diebus eos puniverat, jam ab hoc die & deinceps animadvertere annon sit benedicturus eis n. In posterum, Ti. [Ca. locum sic reddit, Animadvertite supra hodiernum diem.] Memoria retinete hunc diem quem nunc agimus, à quo omnia deinceps vobis erunt prospera o. ¶ A die quâ, &c. וְהָיָה מֵעַתָּה Ab (vel, *indè ab*, JT. Pi. vel, *hoc est, ab*, P.) ea die quâ fundatum est templum, &c. M. Ti. &c. Quâ jacta sunt fundamenta; non quidem prima, quæ terrâ occultabantur, sed secunda, quæ supra terram reliquo operi subternenda erant p. Ab hoc die quo incipitur templum, strui scilicet super jactis pridem fundamentis q. וְהָיָה sæpe est, incipere; & vertitur, וְהָיָה (incipere,) 2 Paral. 3. v. 3. וְהָיָה (creare,) Exod. 9. 18. alibi, וְהָיָה, וְהָיָה, (colligere, sive congregare,) וְהָיָה, (coagmentare.) ¶ Pone super cor] Ea quæ posthac vobis accident r.

20. Numquid jam semen in germine? q. d. An semen jam recens hoc nono mense (qui Novembri nostro respondet) terræ commissum germinavit? Minimè. Unde neque possumus ex eodem conicere messiem seu copiosam, seu raram t. ¶ In folliculo? Ti. in vaginis? Ca. in horreo? M. Mo. Calv. sic P. in area? Ch. Sy. in granario est? Pi. [Variè explicant.] An hætenus tantum frumenti messuistis, ut partem seminis possitis recondere in granario? q. d. Non v. Horrea vestra jam penè vacua sunt, magnâ parte tritici in se-

mentem insumptâ; procul abest messis. Exiguam tamen quod superest sufficit vobis usque ad messiem x. v. Sed non quadrat nomen *seminis* frumento jam collecto, nisi sationis respectu y. Semina adhuc sunt in horreo; aut, si terræ sunt tradita, adhuc latent sub illa. Nul- lum ergo apparet signum fertilitatis, quam tamen tu- turam prædico z. An semen quod adhuc in terra latet collectum est? Commendat hic benedictionem Dei in messe futura a. Nonne adhuc germen [Ita vertit וְהָיָה.] in horreo est? i. e. Nullum adhuc semen terræ manda- tum est: erat enim mensis November b. Siquid ad- huc seminis in granario reitit ferendum, ei ab hoc die benedicam c. ¶ Et adhuc, &c. וְהָיָה מֵעַתָּה Et usque ad vitem, & ficum, & malogranatum, & lignum olea non tulit? Mo. Num adhuc vitis—nihil tulit? Ti. Imò nec vitis, nec ficus, —protulit, Pi. Præterea, nondum vitis—protulit fructum, P. Et sic bucusque vitis—nihil protulit, M. Sensus, Videtis nondum florere (vel potius, fructum ferre d,) vitem, ficum, malum punicam & oleam *. His abundabat Palæstina, Deut. 8. 7, 8. ¶ Ex die ista (quâ coepistis operari, &c. e.) benedicam Sub. vobis ac rebus vestris, V. Promitto ubertatem istarum rerum quarum nulla adhuc initia comparent; ut appareat mihi hoc, non naturæ, deberi h. [Alii hoc cum præced. sic reddunt;] Et usque ad vitem—& arborem oleam quæ non protulit, à die hoc benedicam: i. e. Etiam ad arbores usque quæ hætenus fructum non tulerunt benedictionem meam extendam i. Al. An adhuc se- men granarii, (Heb. quod erat in granario, Jun.) adeo- que vitis, —non protulit? (Nondum videtis quo- modo propter ceptum hoc opus Deus promissionem suam complet? f) ab hoc ipso die benedicturus sum, JT. ¶ 21. Secundo] Nempe eadem die: nam alioqui ter- tius hic est sermo k.

22. Ego movebo cælum pariter & terram] i. e. Ferè to- tus orbis, me authore, bellis ac præliis quatietur l. Res magnas efficiam, magnis excitatis in cælo tempestati- bus, in terra bellis. Una tempestas ad montem Athon Dario Regi viginti hominum millia absumpsit m. Pro- verbialis locutio, ut supra v. 7. qualis illa, Cælum ter- ra misceat, cum bellis & tristibus rumoribus cuncta re- plentur n. Hætenus Propheta ad pleraque quæ opus impedire poterant respondit: unum adhuc restabat quod terrorem incutere poterat, bellorum nempe mo- tus hinc indè excitati & excitandi, inter quos Ecclesia salva non posse consistere videbatur. Ostendit ergo Deus se in illis Ecclesiam suam defensurum, &c. o. Ju- dæi ab exilio reversi, quum viderent se paucos esse, si- ne Regno, sine potentia, omnium injuriis expositos, putabant se quasi delusos esse. At, inquit, redemptio vestra (cujus præludium aliquod Deus jam dedit) non- dum completa est: instat admirabile Dei opus, quod cælum & terram concutiet. Id quod necessario ad Christum debet referri, Heb. 12. 26. Fuit enim quasi nova cæli & terræ creatio, ubi collegit Christus quæ dissipata erant in cælo & in terra p.

23. Subvertam solium regnorum] i. e. Imperium Per- sarum q, (in Ægypto Judæis vicina; Herod. initio l. 7.) Judæis tunc dominantium r: quod Deus contrivit per Græcos; Græcos verò per Romanos; Romanos per bella civilia. ¶ Et conteram fortitudinem regni gen- tium] Maximas clades Darius, Rex plurimarum genti- um, à Græcis accipiet terræ marique. Vide Herodotum l. 6. Pausaniam Atticis, Justinum lib. 2. & Platar- chum Cimone v. ¶ Et descendens (sub. in sepulchrum, vel in terram, V. i. e. concident *, & occidentur y. Vel, Itā ut ruant, Pi. simil. JT. nempe alii in aliorum gladi- os, ut sit in congressibus z.) equi & ascensores (vel, ses- sores, Pi. equites, Ti.) eorum, vir in gladio fratris sui] i. e. Alterius a. Fratres vocat inter se Persas, Ægypti- os, Ionas Aliæ, Græcos, qui omnes erant πολυθεοι, (mul- torum deorum cultores b.)

24. Assumam te, Zorobabel, &c.] Assumi dicuntur qui ad honores adsciscuntur, ut Psalm. 78. 70. Ego ser- vabo te, & omnes tui similes, quos elegi ut possideant Regnum meum d. A tantis motibus totius propè or- bis concussi efficiam ut Judæa, te Principe, tuta sit, & à nemine infestetur *. De Zorobabele solo locum expo- nunt Theodoretus & Ebræi. Alii de Christo, quæ hic

Zorobabel dicitur, nomine patris instar patronymico-
rum pro posteris posito; ut, *Salomon*, pro *Salomonide*,
Psal. 72. 1. *David*, pro *Davidide*, Ezech. 34. 23. Hof. 3. 5.
Non dubium est Christum hic designari, quia hoc nun-
quam impletum fuit in persona Zorobabel. Hæc pro-
mittuntur quidem Zorobabeli, (ut constat, quod ad
eum missus est Propheta ut eum in opere exstruendi
Templi confirmaret¹), non tamen in ejus tantum per-
sona implenda, sed in ejus etiam posteris, & præcipue
in Christo². *Assumam te*, i. e. semen tuum: ut, *in te*,
i. e. in semine tuo, Gen. 12. 3. Forsan Filius Dei hic lo-
quens introducit, ex collat. v. 6, 7. cum Ebr. 12. 26.
& *assumptio* hic *μωϋσῆς* five hypostatica intelligi po-
test, ut Ebr. 2. 16. ut hic promittatur Zorobabeli in-
signis hæc gratia & dignitas, quod assumendus esset à
Filio Dei. Ut ergo Davidi, quod procurasset ædifica-
ri domum Domino, promisit Deus se illi ædificaturum
domum in qua Rex esset Christus, &c.; ita Zorobabeli,
quod domum alteram Deo ædificari curaverit, pollice-
tur Deus se illum illustraturum Christo Domino ex eo
nascituro¹. Sensus loci, q. d. Ego disperdam Regna
impiorum, & suscitabo Regnum aliud quod finem non
habeat, in quo iusti tantum regnabunt². ¶ *Ponam te*
quasi signaculum Vel, *figillum*, V. D. vel, *annulum sig-*
natorium, JT. Pi. D. G. i. e. charissimum & conjunctis-

simum³: quem semper habemus in manu⁴, & oculis⁵,
nè unquam oblivisci possimus⁶: quem & bene custo-
dire solemus⁷, nè vel amittatur, vel in manus impossi-
bilibus incidat⁸; & inter res charissimas numeramus⁹.
Vide Cant. 8. 6. & quæ dicta ad Jer. 22. 24. Sensus,
Singularem tui curam geram¹⁰, ut solent Principes an-
nuli sui quo sigillant¹¹. Hanc sententiam ut non re-
jicio, ita majus quiddam & sublimius hic spectari pu-
to, nimirum Messie promissionem, in quam omnes o-
lim pios respexisse constat; cujus ex Davidis stirpe ori-
turi promissionem Davidis posteris visibiliter obigna-
bant, cum inter tot horrendos motus & illustrissimarum
familiarum ruinas eos incolumes Deus servaret ex qui-
bus Christus nasciturus erat; per quorum conspectum
Israelitæ quotidie de Divini pacti veritate certiores red-
debantur. Promissio itaque hæc Zorobabeli fit incho-
ative; posteris ejus, continuative; Christo, finitive; ut
rectè Balt. Willius¹². ¶ *Quia te elegi* Nempe ad
hanc dignitatem: ut Deus *eligere* dicitur *Israelem* in
populum, Jes. 14. 1; *Davidem*, ad Regnum, Psal. 78. 70;
duodecim, ad Apostolatam, Joh. 6. 70. Quia te amo¹³.
Vide dicta ad Matth. cap. 3. ver. 17. Non ascribit hoc
Deus virtutibus aut meritis Zerubbabel, sed gratuita
electioni suæ¹⁴. *Elegi te*, scilicet, ut ex te Christus na-
scatur¹⁵.

SYNOPSIS

Criticorum aliorumque Commentatorum

IN

ZACHARIAM

CAP. I.

IN mense octavo] Nempe anni, non civilis, sed
sacri; ut se explicat vers. 7.^a: qui nobis Octo-
ber est¹, vel November². Medio tempore inter
sermones Aggæi primum & duos alteros³. ¶ *Da-*
rii] Filii, vel Astyagis⁴, vel Assueri & Estheræ⁵.
Darii Nothi⁶. Darii Hystaspis⁷. Nullus tunc erat Rex
Israel, à cujus Regno epocha sumenda erat⁸. ¶ *Ad*
Zachariam filium Barachie filii Addo, (prout etiam Ezræ
5. 1. vocatur. *Filius*, i. e. nepotem⁹: nam omnes qui in
gradibus descenditibus sunt Hebræi *filios* vocant¹⁰.)
prophetam] Sic Calv. Ti. JT. &c. vel, *propheta*, Pi. Calv.
D. &c. Quæ vox referri potest vel, 1. ad Zachariam¹¹;
vel, 2. ad Addo, qui etiam Propheta fuit¹². Qu. Quisnam
hic Zacharias? Resp. 1. Erat pater Johannis Baptistæ,
ut graves quidam authores sentiunt¹³. 2. Idem est de
quo Matt. 23. 35 P. qui post reædificatum Templum
à Judæis occisus est. Id faciliè constat ex eo, quod utri-
usque pater erat Barachias¹⁴. Idemque dicitur Zacha-
rias filius Joiadæ, 2 Par. 24. 20. qui occisus fuit centum
annis ante exsilium Babylonicum; ideoque de illo h. l.
non agitur¹⁵. Sed alius erat Zacharias ille 2 Par. 24. ab
illo Matt. 23. Nam, 1. Christus recensens innocuos vi-
ros à Judæis occisos, & incipiens ab Abele, desinit in
ultimo Prophetarum. At post illum Zachariam 2 Par.
c. 24. multi alii Prophetæ justique viri interfecti sunt.
2. Quo fundamento nixi *Joiadæ* nomen vertemus in
Barachiam? Vocatur ille & *Johanan* 1 Par. 6. 9. Num
ergo dicemus eundem trinominem fuisse? 3. Ille,

2 Par. 24. occisus fuisse videtur in atrio populi, v. 20,
21; hic autem, in atrio sacerdotum¹.
2. *Iratus est*, &c.] q. d. Iratus est vehementissimè,
eos captivitate mulctans, &c. quod noluerint relipi-
scere². Quare cavete nè eorum scelera imitemini³.
3. *Convertimini*, &c.] Per poenitentiam⁴. ¶ *Et*
convertar (vel, *revertar*, JT. D. Pi. &c. sub. *cum misera-*
tionibus, ex collat. v. 16^b.) *ad vos*] Per gratiam & be-
neficientiam⁵. q. d. Propitius ero vobis, & beneficiam
vobis semper⁶. Est [hic] *πρόξιν*. Nam prius illud *conver-*
ti est, vitam mutare; alterum est, *pro irato beneficium red-*
di. Sensus est idem Jer. 3. 12. Ezech. 18. 30. Mic. 7. 19⁷.
60 Hoc vult, q. d. Etiam si Deus vos ab exilio reduxit,
non tamen diuturnus erit hic status nisi verè conver-
tamini. Deus in promptu habet graviora flagella, cœ-
pit etiam offensionem suam signis ostendere: cavete
ergo, &c.⁸.
4. *Nè sitis sicut patres*] Judæi de origine sua glo-
riari solebant. Hic autem exprobrat eis quod genus
sint patrum improborum, &c. Docet eos frustra præ-
tendere vetusta exempla, putantes id licitum esse quod
longo usu & publico consensu receptum erat⁹. *Nè si-*
tis, &c. i. e. Nè ita vilipendite admonitiones Prophe-
tarum ut olim patres vestri¹⁰. ¶ *Prophetae priores*] D.
i. e. Qui prophetarunt ante captivitatem; in quibus &
Jeremias: vel, *priores*, id est, qui nos antecesserunt¹¹.
Crimen eorum exaggerat, quod Deus sæpe eos revoca-
verat per Prophetas, &c.¹². ¶ *Non audierunt*, &c.] Calv.
Vide 2 Reg. 22. 13¹³.
5. *Patres vestri ubi sunt?*] q. d. Nusquam sunt¹⁴;
perierunt¹⁵. *Non esse* dicitur qui obiit, Jer. 31. 15. Con-
sumpti sunt fame, bello, &c. ut prædixerunt Prophe-
tæ.

1. D. fin. T. tæ. Poenæ tamen illorum debent vos cautiore red-
dere. ¶ Et propheta numquid in sempiternum vivent? Vel, vivunt? JT. Pi. &c. vel, vixerunt? G. Loquitur hic
Calv. vel, i. de pseudopropheta; qui, quamvis pacem promi-
T. Calv. ferunt, cum patribus vestris miserè extincti sunt. Non-
ex Hi. ne & patres, & propheta à quibus illi decepti sunt, mi-
T. serè perierunt? Ne ergò obduretis vos adversus Dei
judicia, neque adulatoribus aurem præbete. Vel, 2.
de veris Prophetis, qui illos monebant, &c. V. Loqui-
tur per concessionem: q. d. Illi quidem communem
iverunt viam, perierunt; at mea dicta non moriun-
tur, nec irrita sunt, sed vim suam, quamvis sæpe
multo post tempore, exserunt, Lament. 2. 17. Dis-
tinguit naturam Verbi & hominum: hi mortales sunt,
illud immortale. Al. Dialogus hic est. Insultat De-
us Judæis, Patres ubi sunt? Respondet populus, Nonne
& propheta perierunt? Nullum hic discrimen est. Ver-
su autem seq. Deus illos refutat. Ità multi, iique anti-
quissimi, accipiunt. Sed sic obscuratur sensus & con-
nexio cum v. seq. Prior sensus apertus est; Vis Verbi Di-
vini non pendet ab hominum personis, nec restringi-
tur ad unam ætatem. Prophetæ non semper vivunt, ut
complementa prædictionum suarum cernant; at ea-
rum veritas non moritur cum eis. Itaque cavete ne
contemnatis me loquentem, &c.

6. Verba mea & legitima (vel, statuta, JT. Pi. V. D. Calv. &c. vel, decreta, V. D.) mea] i. e. Minæ meæ: vel, verba, i. e. promissiones, vel prædictiones; & decreta, i. e. vel comminationes, vel sanctiones additæ Le-
gi, vel ea mala quæ ex decreto evenerunt patribus. ¶ Numquid, &c. [וְהָיָה כִּי יִשְׁמְרוּ] Nonne apprehende-
runt (vel, contigerunt, Ca. vel, assequuta sunt, JT. Pi.) patres vestros? P. M. Ti. &c. scil. ut venator prædam, vel hostis hostem fugientem. Supervenerunt ipsis. ¶ Et (vel, Nam, P. vel, Qui: nam ita sæpe usurpa-
tur:) conversi sunt, (sub. ad se, vel, ad Deum, V. poeni-
tentia tandem ducti sunt, in illis positi malis quæ pri-
dem ipsis prædicta fuerant. Non verè resipuerunt, sed rerum eventus hanc confessionem illis extorsit: ea est vis veritatis.) & dixerunt] Vel, Aded ut reversi dixe-
rint, Pi. sic JT. ¶ Sicut cogitavit, &c.] Sicut decreverat, & decretum significaverat. ¶ Secundum vias nostras, &c.] Vide Jer. 4. 18. & 17. 10. & 23. 2. &c. Primus gradus ad sanitatem est, agnoscere culpam.

7. In die vicesima & quarta, &c.] Tribus mensibus seriùs hæc à Deo patefactio Zachariæ contigit, quæ extenditur ad finem capitis 6. Is sermo qui præcessit introdu-
ctio (introducilio) tantum quædam fuit. Quæ nunc se-
quuntur dicta sunt cum jam populus in opere Templi multum profecisset, & ad novum laborem muniendæ urbis excitari deberet. Postquam eos graviter increpuit, & ad resipiscentiam hortatus est, læta promittit, urbis instaurationem, &c. ¶ Sabat, שַׁבָּת] Sebat, vel Schebat, JT. Pi. &c. Nomen non est Hebraicum, sed Chaldaicum; quia non invenitur nisi in iis libris qui in exilio Babylónico, aut paulò post, compo-
siti fuerunt. Sed argumentum hoc non satis validum est. Mentio hujus nominis 1 Macc. 16. 14. & in Paraphrasi [Chald.] secunda, Est. 3. 7. Incidit ferme in Januarium. ¶ Prophetam, dicens] Prophetam, qui dixit, i. e. sic recitavit quod sibi obvenerat divinitus somnium.

8. Vidi] Ad sermonem accedit visio, tanquam sigillum. Illius summa est, omnes res Dei providentiâ gubernari in mundo, ejusque consilio omnia evenisse Judæis, &c. ¶ Per noctem] Tempus hoc visionibus & commodum erat, & usitatum: Job. 33. v. 15. Vel, [וְהָיָה] designat certam noctem, videlicet eam quæ præcessit 24. mensis Sabat. Vel, significat visionem hanc perplexam esse, & obscuram: quod etiam spectat quod fuisse dicitur in profundo, & inter myrtos, hoc est, sub nigris & obscuris arboribus, & in umbra. ¶ Ecce vir] i. e. Quidam humanâ formâ. Vel, 1. Angelus, ut vocatur v. seq. Michael, Judææ gentis sub Deo præses; ut non malè ex v. 12. & ex Daniele colligunt Hebræi, ut ad hunc locum nos docet Hieron. Vel, 2. Christus; ut Ezec. 1. 26. & 40. 3. Dan. 7. 13. qui & Michael dicitur Dan. 10. 13. 21. ¶ Ascendens super equum] Significat diligentiam ejus in obeun-

do munere; & celeritatem, quâ festinat ad auxilium populi sui; & majestatem domini. ¶ Rufum] Ut Esa. 63. 1, 2, 3. Apoc. 6. 4. & eodem sensu. Sanguinei coloris. Cædes significat, & vindictam in hostes Judæorum; & Ecclesiæ protectionem, atque purgationem à peccatis per ignem calamitatum. ¶ Stabat inter, &c. [וְהָיָה כִּי יִשְׁמְרוּ] Inter arbores Hidasim, M. (vel, inter myrteta, Ti. Vulg. vel, inter myrtos, Mo. P. JT. Pi. D. &c.) quæ (sub. erant, P. JT. &c.) in profundo, Mo. P. JT. Pi. Ti. &c. vel, in demisso loco, M. in loco uliginoso: quo designat periculum persecutionis, quo fideles ac pii perpetuò circumdati sunt. In lacu five fluvio profundo, qui ex utraque ripa myrtos habebat. Alludit ad naturam myrtorum, quæ loca humida amant; unde Virgil. — & amantes littora myrtos. Ad lacus alicujus ripam, ubi [myrti sunt] fluctibus & procellis expositæ. [וְהָיָה כִּי יִשְׁמְרוּ] usitatè significat fundum aquarum. Notat ergò Babylonem, ubi Judæi erant captivi, quæ aquis abundabat, adjacens Euphrati & Tigri. Myrtus autem ob siccitatem amat loca demissa & profunda & irrigua. Chaldaus [וְהָיָה כִּי יִשְׁמְרוּ] vertit, in Babylone. Qui tamen hic falli potuit, sicut falsus est Esa. 44. 27. ubi [וְהָיָה כִּי יִשְׁמְרוּ] vertit, בְּבֵלְשַׁרְצַן. Nec multum interest an fluvius hic fuerit, an vallis tantum inter montes aliquos, inter quos hoc visum fuisse videtur: nam & in vallibus myrti crescunt. Visionis obscuritatem hic denotat: myrtus enim umbram densam facit & opacat. Al. Quia myrtus arbor est voluptatis, id eo equus hic in myrteto, & quidem profundo, retentus nè indè exiret, significat bellum altâ pace repressum, nempe quàm latè patebat Persarum Imperium. Id congruit initiis Darii. Al. Designat h. l. Judæorum statum, quod paratum quidem illis erat auxilium, cujus tamen exigua tunc temporis spes erat, aded ut cernere non possent unde veniret. Interpretes myrtos typum faciunt Ecclesiæ, & piorum inter Judæos. Per myrtos figurantur pii, qui coram Deo virent & suaviter olent, & fructum edunt, &c. ¶ Et post eum] Qui vehebatur equo rufo; tanquam duces, satellites, &c. ¶ Equi] Intellige, cum sessoribus five equitibus suis; ut apparet v. 10. Equus ita sumitur Jer. 12. 5. Contra, Virgilius equitem pro equo dixit. Per hos equites significantur Angeli, custodes five præfides gentium variarum & Judæis infestarum; alique ministri majestatis Divinæ: Apostoli. ¶ Rufi, &c. [וְהָיָה כִּי יִשְׁמְרוּ] Rufi, balii (vel, nigri, Mo. Quod hausit, ni fallor, ex Scholiis Camii. Sed Camius non dicit שְׂרָפִים nigros denotare, sed, in visione quatuor currum Zach. 6. v. 2, 3. legi שְׂרָפִים nigros, pro eo quod hic est שְׂרָפִים. Hoc autem aliter accipit [K.] in libro Radicum. Vel, varii, o. Ch. P. Ca. discolors, M. varii coloris, Ti. versicolores, Sy. Ar.) & albi, Pi. sic JT. Tar. Quibus significabantur varii status & fortunæ populorum illorum quibus prærant, vel ad quos destinabantur, partim lætæ, partim tristes, partim ex utroque mixtæ. Hi significant casus bellorum aliquando sub Dario futuros calamitosos, felices, & varios. Calamitosi casus fuere contra Scythas & Græcos; felices, contra Thraciam & Macedoniam, quæ subacti à Persis; varii, contra Ionas & Egyptios. Vide Herod. 1. 4. 6. 7. In his coloribus mixtus ex tristitia & gaudio Judæorum status designatur, ubi cum serenitate caligo miscebatur. Al. Significat diversa Angelorum officia, quod alii beneficia, alii flagella, Dei secum afferunt. [Sed de voce שְׂרָפִים fufius differendum est.] Q. vertunt, pexi, quia Talmudicis שְׂרָפִים est, pectere. Sed constat denotari h. l. colorem equi. At colorem illum definire, hic labor est. Hebræorum duo doctissimi, RS. & K. fatentur se nescire quis sit hic color. LXX, (quos sequuntur Vulg. Sy. Ar. &c.) ποικίλοι, varii. Al. Verto, orientis solis colorem imitantes, i. e. fulvi: Causam vide ad Esa. 19. 9. Quia שְׂרָפִים Æthiopice splendens est, & de orientis Solis splendore usurpatur Matt. 13. v. 6. Sed utrobique fallitur vir doctissimus. Neque enim שְׂרָפִים splendet, sed oriri, est Æthiopicus; quomodo Arabibus שְׂרָפִים, & Hebræis שְׂרָפִים, ex quo utrumque est factum. Exempla sunt [in Æthiop. vers.] Psalm. 97. 11. & 104. 23. & 112. 4. Matth. 4. 16. & 13. 6. &c. Ex qua significatione quomodo deduci potest coloris nomen? Ut equi h. l. vocantur שְׂרָפִים, ita & vites,

& vites, sive uvæ, Esa. 16. 8. & simil. *lina*, Esa. 19. 9. Oportet ergo colorem esse qui lino, vino vel uvis, & equis possit esse communis. *τὸ varii* convenit quidem & *equis*, in quibus hic color maximè placet; & *uvis*, quarum nonnullæ colore sunt inter purpureum nigrumque medio, Plin. 14. 2. sim. Columel. 4. 2. ob id *variana* dictæ, Plin. ib. non autem *linis*, Esa. 19. quia ibi agitur de crudo lino, quali texuntur retia. Quare *lina serikoth* sunt *lina nativi coloris*, i. e. flavi, vel subflavi. *Maturitas lini*, inquit Plin. 18. 1. intelligitur tum intumescere semine, tum colore flavescente. Color ille, in vino & equis, propriè *gilvus* vocatur. De vino vide Gellium, 13. 29. Galen. De sanitate tuenda 5. ubi *gilvum* videtur cum *flavo* confundere; quo tamen ille color dilutior est. De equis vide Varronem apud Nonnum in *Badium*, Palladium, & Virgilium, —color deterrimus albis, Et *gilvo*— Ubi Servius, *Gilvus est melinus color, quem vulgò fulvum vocant*: imò, *flavum*. Equi *פָּרָשִׁים*, ait K. sunt *versicolores*, putà rufi & albi & nigri, ac si essent respersi maculis. Quidam, *balii*: est autem *balius*, quem *badium* & *baium* vocant, color spadiceus, qui in equo maximè laudatur, & alio nomine *Phœniceus* etiam vocatur.

9. Et dixi] Hæc dixit vel, 1. Propheta: vel, 2. Angelus, ut sequentia ostendunt. Eum fuisse Gabrielem, solitum mitti ad Prophetas, perquam credibile est. ¶ *Quid sunt isti?* *מַלְאָכָי* *Quid ii?* Mo. *Quid* (vel, *Qui*, M. Ti. Ca. sic Ch. Ar.) sunt, vel sint, (vel, sibi velint, JT. Pi. significant,) isti? Sy. P. M. &c. Equi videlicet. ¶ *Angelus*] Inferior scilicet; fortè, custos Zachariæ; qui Prophetae adfuit in hac visione. ¶ *Qui loquebatur in me*] Peculiari modo, nempe hæc interius explicans quæ exterius in visione ostenderat. Ità sumitur Num. 12. 2, 8. 2 Sam. 23. v. 2. Hof. 1. 2. Sic, *ἐν προφητείᾳ*, in prophetia, Heb. 1. 1. 1 Pet. 1. 11. Quamquam etiam ad significat, ut Psal. 19. 5. & 91. 12. Vel, *mihi*, ut infra v. 13. Vel, *meum*, P. V. ut Num. c. 12. v. 8. loquar tibi, cum eo. ¶ *Quid sint*] i. e. Quid portendant: q. d. Declarabo tibi hanc visionem.

10. Et respondit vir, &c.] Angelus qui alloquebatur Zachariam pollicitus fuerat se declaraturum illi visionem: sed alter Angelus, qui scilicet stabat in myrteto Babylónico, prævenit eum. Hic Gabriele major: nam inter Principes est, Gabriel inter legatos. ¶ Et, &c. *וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם* *Et dixit*, (audiente Zachariæ,) *Hi sunt quos misit, vel miserat, Jehova ut perambularent terram*, P. JT. Pi. &c. Quæ phrasis summam notat diligentiam. Vide Job. 1. 7. & 2. 2. 1 Pet. 5. 8. Isti sunt bellorum casus, quos Deus terris solet immittere. Al. *Et dixit his quos miserat*, &c. *וַיֹּאמֶר* positum pro *וַיִּלְכָּד*; & subaud. & interrogavit quid ageretur in terra. P. Mox ipse, tanquam princeps illorum, interrogat singulos quo in statu repererint regiones sibi creditas. Quos misit Deus, &c. tanquam speculatores rerum gestarum, & ministros sive iudicii, sive misericordiæ Dei. Significat Deum non esse otiosum, nec oblitum Judæorum, sed eis invigilare, &c. Non eget Deus Angelis; iis autem utitur ut nostræ diffidentiae occurrat, ostendatque se multis copiis instructum esse. Vide Psal. 34. 8.

11. Et responderunt (sub. angeli illi quorum meminit v. 8.) Vel, locuti sunt: ut isti coeperint loqui & dicere illi Angelo qui stabat in myrteto antequam illos interrogasset. ¶ *angelo*, &c.] Tanquam superiori. ¶ *Perambulavimus terram*] Nempe Chaldaeam, & terram aliorum hostium, ex collat. v. 15, 19. Quæfivimus occasionem effecta dandi ea quibus destinati sumus. ¶ *Omnis* (vel, *Tota*, JT. Pi. &c.) *terra habitatur*, &c. *וְשָׁכְנוּ* *Sedens* (vel, *habitans*, V.) & *quiescens*, Mo. V. *habitatur* & *quiescit*, o. P. D. i. e. habitatur quiete. *Sedet* (vel, *desidet*, JT. Pi.) *quieta*, M. vel, & *tranquilla* est, Sy. Ti. JT. Pi. In summa pace & tranquillitate degit: quod accidit tempore Darii. Nulli motus in ea, nulla bella, aut bellorum femina. Itaque nihil invenimus agendum hoc quidem tempore. Sola Ecclesia affligitur, &c. Al. *Omnis terra vicina Judæis quiescit* à bellis, ab odio & ira in Judæos. Unde nil verendum quod instaurationem Templi impediant.

12. Respondit angelus, &c.] Ille scilicet qui Zachariam alloquebatur; vel, qui stabat in myrteto. Vel, 1. Christus: vel, 2. Angelus alius, Michael. Hinc constat Angelos intercedere pro hominibus, multò magis Sanctos defunctos, &c. Sed id non sequitur: Angeli enim constituti sunt custodes piorum, Heb. 1. 14. ut non mirum sit Angelum pro fidelibus precari. Sanctis mortuis nihil tale injectum legimus. ¶ *Usquequo tu non misereberis Jerusalem & urbem Juda*] Quæ nunc mirè infestantur. Reparentur tandem hæc ruina, &c. q. d. Quid hoc sibi vult, quod alios omnes vis frui otio & pace, solis fidelibus oppressis, &c. Jerusalem tunc adhuc jacebat sine moenibus, & urbes Judæe adhuc in ruinis suis jacebant. Ideo autem orat deproperari edita illa à Dario pro Templi & urbis & oppidorum structura, dum alta per Imperium Persicum pax erat, populique Judæis invidentes facillè in obsequio retinebantur, quod, ubi exortura essent illa bella apud Aggæum in fine & hoc capite significata, credibile erat neque Regem vacaturum cogitationibus minoribus, & si vacaret, edictis ejus non idem auctoritatis fore. ¶ *Quibus*, &c. *וְיָגֵד וְיִסְמְךָ* *Quibus* (vel, in quas,) JT. Pi. sic M. vel, *qui iis*, Ca.) *iratus es jam* (vel, *his*, M.) *septuaginta annis*? P. Mo. Ca. JT. Tar. G. &c. jam olim elapsis: toto exilii tempore prædicto à Jeremia. q. d. Antea noluisse preces audire, &c. Illis autem annis finitis, tempus est ut nos te oremus, & ut tu nos plenè restituas, juxta promissum tuum. Jam diu elapsum est hoc tempus, necdum conspicua est gratia tua, aut restitutio qualis promissa est. Al. *quibus iratus es*? (Cujus signum non leve mutatio animi Regum Persarum.) *iste jam est* (vel, *jam hic agitur*, D.) *septuagesimus annus*, Vulg. D. Hæc versio magnam difficultatem inexit & computandi varietatem. [De qua vide hinc Rib. indè Pem.] Hi anni non sunt computandi à destructo Templo, vel ab initio exilii Babylonici, qui defierunt in anno primo Cyri: sed ab edicto Xerxis, sive Ahasueri, cujus mentio Esd. 4. 6. unde ad annum quartum Darii Nothi sunt 69 anni. *Septuagesimus annus* intellige, circiter, vel numero rotundo: nam bien-

no post eundem numerum usurpat. 13. Respondit, &c.] Omnia ordine eunt: Deus Angelo loquitur, Angelus Propheta. ¶ *Verba bona*, (i. e. læta, suavia,) *verba consolatoria*] Ità Mo. P. JT. &c. ad verb. *consolationum*, V. D. q. d. Dixit exauditas esse preces Angeli, seque daturum Israeli pacem.

14. Zelatus sum, &c.] Ducor zelo magno propter Israelitas: h. e. Singulari curâ & favore eos prosequar. Ostendit se quidem afflixisse Israel, non odio, sed amore. Doleo multum & irascor quod ita Jerusalem ab hostibus afflicta sit: eam vehementer amo ut maritus uxorem, pro qua pugnat. Ità Judæos amo, ut injurias ipsis illatas diutius perpeti nolim, nec eas finam inultas abire. 15. Super (vel, contra, Pi. &c.) gentes (vel, gentes istas, JT. Pi. Chaldaeos, aliisque circum Judæam: gentes istas Imperii Persici, quas supra [v. 11.] quietè habitare dixit. Illas judicat Deus indignas tam altâ pace.) *opulentas*] Vel, *pacatas*, sive *tranquillas*, JT. Pi. D. G. &c. i. e. bello carentes. q. d. Gentes illæ quietæ quidem sunt; sed, quia ego eis irascor, maledicta est eorum felicitas. Ità attollit piorum sensus, ut agnoscant felicitatem esse in sola ejus gratia. Tacita antithesis: q. d. Valde irascor eis, licet tranquillæ sint: vos vehementer amo, licet oppressi sitis. ¶ *Iratus sum* (Israelitis, sive Judæis,) *parum*] Quomodo dicit, *parum*, cum gravissimè in eos excanduerat? Vide Ezech. 14. 14. Resp. Horribilis quidem vindicta reprobos consumpsit: sed *parum* hic referri debet ad electos, sive reliquias quæ servatæ sunt. Al. *Parum*, i. e. ad tempus aliquod. ¶ *Ipsi verò adjuverunt* (vel, *adjuvices fuerunt*, JT. Pi. *auxiliati sunt*, Mo. Sy. Ti.) *in* (vel, *ad*, Ti.) *malum*: ità P. Ti. JT. Pi. *וְיָגֵד וְיִסְמְךָ* *Cooperata sunt in pejus*, M. *in malum*, sub. *pæne*, V. q. d. Affixerunt eos ultra quàm volebam, gravius quàm ferebat ira mea: plus justo sæviorunt: abolere studebant memoriam & reliquias populi: aliquid adjecere ad mala priora, dum impediunt id quod Cyrus permiserat. Vide Esd. 4. Afflictis totâ suâ facultate ex propria malitia & insita impietate afflictionem aggravaverunt,

V.
Pi. Tar.
Calv. &c.
E. &c.
G.
E.

Calv.

D.

Pem.

Calv.

ad v. 11.

G.

Tar.

G. sim.

Tar Pem.

Calv. &c.

Pem.

Calv. sim.

Tar.

D.

Tar.

D. ex

Scal.

G.

D.

V.

V. sim.

Tar.

V.

Mc.

T. sim.

Calv.

Calv.

G.

D.

Pi. sic D.

D.

G.

Ca. sim.

V. D. G.

Calv.

Pem.

V. Ca. G.

Calv.

G.

V.

Ca.

Mc.

Calv.

G.

Tar. runt, Esa. 47. 6. Ezech. 25. 3, 6. Vindictam, ambitionem, libidinem suam explebant, ut eos penitus perderent. Tam diversi sunt Dei hominumque fines in eodem supplicio infligendo.

Pem. 16. *Revertar, &c.* i. e. Reconciliabor ei: oculo benigno respiciam eam. Al. *Reversus sum, &c.* JT. Pi. D. ut prius abieram & me occultaveram, Hof. 5. 15 f. q. d. Bene sperate: temporales tantum erunt poenae vestrae. ¶ *In misericordiis* q. d. Non uno genere misericordiae; non semel, sed saepius. ¶ *Domus mea* (Templum, vel Ecclesia), edificabitur in ea. Jam antea coepta edificatio completa erit: ut factum anno 6. Darii, juxta Efd. 6. 15. hostibus opus impedire non valentibus. ¶ *Et, &c.* "וְיָסֵד" ¶ *Et perpendicularum* (vel, regula, Ti. JT. Ca. Pi. G. LXX; vel, funiculus, M. sic Sy. linea, V. Calv. nempe caementarii, qua dirigit murum & ordines lapidum: vel, libella, D. filum mensurae, Ch. in V. & in D. i. e. amussis; funiculus quo exploramus aedificii longitudinem & latitudinem: extendetur super Jerusalem, Mo. P. Antecedens pro relativo, super illam; i. e. super muros & aedificia illius; h. e. Ea instaurabitur. Sensus est, Praeter Templum etiam urbs restituetur: quod impletum vide Neh. 2. 3, & c. P. Edificabitur, idque non tumultuariam opera, sed summam diligentiam & ad amussim. In קוֹר additur litera ה, quia tunc sermo fuit corruptior. הוּ קוֹר est קוֹר, כְּתוּב, קוֹר, quod non magis mendum habet quam לִלְלָהּ pro לִלְלָהּ. Chaldaismus est, qui nominibus, etiam masculinis, Hebraeorum affigunt ה: ut, pro פֶּשֶׁר, interpretatio, פֶּשֶׁרָה, Dan. 2. v. 7; pro מֶלֶךְ, rex, מֶלֶכָה, Dan. 2. v. 11. & sexcenta alia: quae tamen apud Syros & Chaldaeos frequentius in & terminantur: sed apud Danielelem & Efdram & c. indiscriminatim usurpantur. Itaque nec mirum, Zachariam, qui circa idem tempus vixit, Chaldaismos imitari.

17. *Adhuc, &c.* עוֹד הַפְּצָנָה עָרִי מְטוּב *Adhuc* (Non obstante praesente inopia, &c. vel, Iterum, V. qu. d. Quamvis ad tempus interrupta & abscondita fuit gratia Dei, de integro tamen refulgebit.) *dispergentur* (vel, *spargent se*, huc illuc, G. *segregabuntur*, M. Tanta erit securitas ut, etiam si procul inter se distent urbes, nihil tamen erit periculi vel metus. Vel, *diffundentur*, aut *dilatantur*, se, aut, *diffundentur*, V. Pem. vel, *redundabunt*, Ti. vel, *futurum est ut diffuant*, Ca. *diffluent*, vel *effluent*: Metaphora à valis ad labrum plenis & diffluentibus; vel, à fonte intumescente & effluente. Confer Pro. 5. 16 f. Vel, *conterentur*: nam ubi est magna congeries, illic est oppressio. וְיִפְּצוּ sign. ut, *dispergere*, ita etiam, *conterere*, & *frangere*.) *civitates mea* (non modò Jerosolyma, sed & urbes inferiores; oppida. Dicit, mea, quod singulari amore eas prosequeretur.) *prae bonitate*, sive *bono*, sive *bonis*, Mo. M. P. JT. Pi. vel, *ob bonitatem*, tertiae scilicet: vel, *prae felicitate*, Ti. prae abundantia bonorum, & civium, quam urbes capere nequeunt. Hoc impletum fuit sub Zorobabele, Nehemia, Macchabaeis. Possent haec intelligi de bonis spiritualibus. Magna erit fructuum terrae copia, adeo ut se frumentum collidat, & dolia vix capere possint vindemias. Al. *Urbes bonis* (vel, *in bonis*, o.) *adhuc implebuntur*, Ch. vel, *fruentur*, Ar. vel, *diffundentur*, o. ¶ *Consolabitur—Sion* Vel, aedificato Templo; vel, poenis inimicorum, ut sequitur. ¶ *Et eliget* (vel, *amare perget*, i. e. *benefacere*; causa pro effectu: Agg. 2. 23.) *adhuc* (vel, *rursum*, V.) *Jerusalem* Ut scilicet habitet in ea. q. d. Non rejiciet eam in perpetuum, sicut fecit Silo, quam prius elegerat. *Eliget*, id est, beneficiis suis ostendet se elegisse; nec primae electionis sive adoptionis oblitum esse. Electio est fons omnium beneficiorum, estque aeterna, & in se firma. Interim electio per catachresin accipitur pro illius effectibus, signis aut testimoniis: sicut & *relectio* sumitur pro externis poenis. Hinc dicitur Deus saepius & eligere, & rejicere electos suos: quod ad externam speciem referendum est.

18. *Levavi oculos* Quasi in caelum, unde veniunt apparitiones Divinae. Formula haec usitata in visionibus. Vide Zac. 2. 1. Dan. 8. 3, & 10. 5. ¶ *Quatuor cornua* Nempe ferrea, sub. *aderant*, Pi. Potentiam & ferociam hostium vult. Sed cur quatuor? Resp. 1.

ut designet quatuor Imperia, quae in Ecclesiam insurrexerunt; nempe Assyrium, sub quo comprehendendo Babylonium, Persico-Medicum, Graecum, & Romanum. Non placet, quia de futuris hic non agit Propheta, sed de praeteritis; quia sequitur, *sparserunt, &c.* 2. Ut significet Regna sive populos ex quatuor orbis plagis qui Israelitas bellis attriverunt. Ut hostes Judaeos undique invaserunt, ita ostendit Deus multa sibi esse remedia, & quidem ex diversis locis, &c. *Cornua quatuor*, quae praecipue Hierosolymitas & Judeos alios, eisque adjunctos Israelitas, impediunt ab opere, sunt Chuthaei, Ammonitae, Arabes, & Philistini, Neh. 4. 7.

19. *Hec sunt cornua* (i. e. Regna) quae ventilaverunt (vel, *sparserunt*, JT. Pi. sic Ti. V. D. huc illuc, & vexarunt. Metaphora à bobus iratis, qui cornibus obvia quaeque dispergere solent. וְיִפְּצוּ quocunque modo *incommodare* significat, vertiturque per *contumeliā afficere*,) Pro. 20. 8. & per *contumeliā afficere*,) Jer. 51. 2. etiam per *ligare*, aut *circumdare*, Davidi Kimchi, Psal. 139. 3.) *Judam, & Israel, & Jerusalem* Inteligit varias demigrationes populi Israelitici. Per *Jerusalem* hic intelligit Benjaminis & Levi posteros, & si qui ex aliis tribubus se adjunxerant.

20. *Quatuor fabros* Ita JT. Pi. Ti. & c. sub. *lignarios*, Ti. Malim, *ferrarios*, ut 1 Sam. 13. 19. cum instrumentis ferreis; ut cornua erant ferrea. Vel, *artifices*, Ch. in V. Hi fabri sunt vel Angeli, vel doctores Verbi Dei, vel alii administri Dei in exsequendis judiciis ejus.

21. *Hec, &c.* אֵלֶּה הַקְּרֹנוֹת אֲשֶׁר וְרוֹ אֶת־יְהוּדָה כִּפִּי אֵלֶּה הַקְּרֹנוֹת אֲשֶׁר וְרוֹ אֶת־יְהוּדָה כִּפִּי *Ista* (vel, *Isti* quidem, P. Quasi fabri essent ista cornua; quum, contra, fabri dicantur venisse ad deterrendum ista cornua.) *sunt cornua* (Al. *Quod attinet ad illa cornua*, Pi. Di. אֵלֶּה הַקְּרֹנוֹת sunt nominativi absoluti.) *qua ventilaverunt*, vel *dispererunt*, *Jehudam*, M. Ti. D. & c. (sub. & *Jerusalem*, ex vers. 19. Unum pro duobus ponitur P.) *aded ut*, vel *ita ut*, (Heb. *secundum os*, i. e. *secundum rationem*, seu tali ratione.) *hic non significat secundum os*, sed, *aded ut*.) *vir non* (vel, *non quisquam*, P. sic JT. Pi. sim. M. Ti. Ca.) *levavit* (vel, *levaret*, P. sim. M. Ti. JT. Pi. Ca.) *caput suum*, Mo. P. & c. (vel, *aded ut nullus*, Judaeorum scilicet, elato capite inceserit, sed demisso & in terram dejecto: quia pudebat omnes fortis fuisse. Vel, *ita ut nemo erecta fronte incedere auderet*. Gestus hic est moerentium, atque miserorum.) *Vel, aded eos impediunt ut non esset ullus qui caput suum auderet attollere*, G. Tralatio est à bajulis gravia onera portantibus.) *& venerunt* (vel, *jam venerunt*, JT. Pi. vel, *sed venient*, G. vel, *venerunt*; enim hic est retributivum, Latinis superfluum, quo posterius sententiae membrum priori annectitur. Similis constructio Jer. 33. v. 24. & 44. 25.) *isti* (fabri, scilicet Reges, aut Regum familiae,) *ad terrendum eos*, Mo. M. & c. vel, *illa*, P. D. i. e. cornua sive Regna in Judaeos arietantia: illas gentes quatuor, [de quibus v. 19.] ¶ *Ut dejiciant cornua gentium* (sub. *illarum*, P. vires illis accedendo,) *qua levaverunt cornu* (Enallage, i. e. cornua; more animalium cornupetarum. Confer Ezech. 34. 21.) *super* (vel, *contra*, G.) *terram* (i. e. gentem) *Juda*. Quae gentes hostiliter insurrexerunt contra Judaeos. ¶ *Ad projiciendum* (vel, *abjiciendum*, M. vel, *dejiciendum*, Ti. JT. Pi. sic Ca.) *cornua, &c.* Mo. & c.

CAP. II.

1. *ET vidi* In visio diurna. ¶ *Vir* i. e. Angelus specie viri. Praesignificatur hic Nehemias. ¶ *Funiculus, &c.* Amussis, vel perpendicularum, ad designationem faciendam urbis regionumque ejus; ut ab architectis fieri solet. Vide Nehem. 2. & 3. & seq. Confer Ezech. 40. 3, & c. & 41. & 42. Apoc. 11. v. 1, 2. Alia hic prophetia de instauracione urbis, ejusque felicitate.

2. *Ut metiar Jerusalem* Scilicet aream, in qua reaedificanda erat. ¶ *Et videam* Heb. *Ad videndum*,

dum, Mo. Ut videant, subaud. *structores*, aut *architecti*, D. ¶ *Quanta sit* (vel, *quanta*, sub. *futura sit*, JT. Pi. vel, sub. *esse debeat*, Me. vel, *quot cubitorum sit*, V.) *latitudo*, &c.] Ut iustā longitudine, &c. fiat ¹.

3. *Egrediebatur*] Scilicet loco myrtorum ^m: quasi peracto mandato à me abibat. ¶ *Angelus alius*, &c.] Nova scilicet mandata Gabrieli de adyto referens ⁿ. Vide hic Angelorum & diligentem curam & consensum in Ecclesia tuenda ^o.

4. *Et dixit*, &c.] Angelus ille alius dixit ad Angelum illum qui hactenus me est allocutus P. ¶ *Curre*] i. e. Propera ^q. ¶ *Loquere ad puerum istum*] i. e. Zachariam: sic dictum, vel, i. ætate [†]; juvenem, D. G. ex ^o. & Ch. sic enim *וְיָשָׁא* saepe sumitur ^t: q. d. qui juvenis adhuc coepit à Deo afflari ^v. Vel, 2. conditione & statu ^z, officio sive ministerio; ut *וְיָשָׁא* sumitur Num. 11.27. confer Jos. 1.12: q. d. clientem, discipulum ^a, ministrum tuum ^b. Vel, 3. [habitu animi:] quod facile, more pueri, crederet, Matt. 18.3. & Angelo se humiliaret ^e. Vel, 4. respectu Angeli ^d, qui *vir* dicitur: Quem ergo nisi *pueri* gradum hic teneret inter Angelos ^{*}?

¶ *Abique*, &c. *וְיָשָׁא בְּרִיחַ* *Villa* (vel, *In villis*, M. Vicatim, Ti. G. *In ruribus*, Sy. *Sine muris*, Ca. Tanquam *urbes muro carentes*, V. sim. P. quæ scilicet diffundunt & dilatant se prout necessitas postulat ^f. Vel, ut *pagi*, D. sim. M. Pem. Deest nota similitudinis ^e. Per *pagos*, JT. Pi. Tar. Ellipsis *בְּרִיחַ* præfixi ^h.) *habitabitur* (vel, *habitabunt*, M. JT. Pi. Pem. id est, habitare necesse habeant. *וְיָשָׁא* alibi passivè sumitur, ut Ezec. c.26. v. 20. hic autem activè ¹.) *Jerusalem*, Mo. &c. vel, cives *Jerusalem*, Pi. sic JT. Plurimi Hierosolymitæ, quod ipsi resque eorum urbis ambitu teneri non possint, per proximos vicos se dispergent ^k. Urbs hæc, quæ in ruinis jacet, instaurabitur, & populosissima erit ¹. Jerusalem initio erat spatiosa, sed paucos habens cives ^m: At tanta, inquit, erit hominum domorumque frequentia ⁿ, ut muro ambiri & contineri non possint ^o, sed multi in suburbiiis ^p & villis vicinis habitare cogantur ^q. Sensus est, Securè passim habitabitur, nec opus erit defensione, aut muris qui hostem arceant ^r. Hæc, ut reliqua hujus capituli, ad literam de Jerusalem intelligenda sunt; sensu tamen allegorico, & à Spiritu Sancto magis intento ^z, de Ecclesia accipienda sunt, ad quam innumeros venturos significat ^a: quare etiam quædam dicuntur augustiora quàm ut urbi Jerusalem convenire possint ^b.

¶ *Præ multitudine hominum & jumentorum in medio ejus*] Sub. *habitantium*, V. vel, *versantium*, Pi. Sed quorsum mentio jumentorum in Jerosolyma? Resp. Alludit ad morem eorum qui, in regione turbata & infestata ab hostibus degentes, pecora sua interdiu pascunt in agris, noctu muris includunt ^c. Al. Per *homines* intellige, vel, 1. Judæos ^d; vel, 2. viros eruditos ^e, & perfectiores ^f: per *jumenta*, vel, 1. Gentiles ^g; vel, 2. simplices & rudes ^h, qui præcedentium respectu quasi jumenta videantur ⁱ.

5. *Ego ero ei*—*muris ignis*, &c.] Urbs tuta erit, quamvis non habeat muros, &c. ^k. Illis extra urbem habitantibus ero præsidium invictum. Confer 2 Reg. 6. v. 17. *Murus ignem*, qui hostes terreat ^m; quem nemo audebit accedere ⁿ, nedum suffodere & oppugnare. Metaphora à viatoribus, qui ignem circa tentoria sua exstruere solent, ut leones [in illis locis numerosos] arceant ^o. ¶ *Et in*, &c. *וְיָשָׁא בְּרִיחַ* *Et gloria*, vel *in gloriam*, ero, &c. JT. Pi. M. &c. Lucem accipit ex collat. Jes. 4. 5, 6 P. Illi laudes mihi gratiasque cantabunt ^q: ibi glorificabor ^r. Vel, eam reddam gloriosam ^t, præsentia, doctrina, &c. Quod verum fuit & in Jerusalem terrestri ^u. Intus & foris solida Jerosolymæ felicitas erit in me uno & in gratia mea ^v.

6. *O*, *וְיָשָׁא* *Hem*, JT. Pi. Ti. &c. Est particula vocativa ^x. ¶ *Fugite de terra Aquilonis*] Id est, à Babylonia ^y: ut Jerem. 6.22. & 16.15 ^z. Siqui adhuc ibi restatis. Nondum enim omnes in Judæam se contulerant ^a. Tardè ed redibant Judæi ^b: quod mirum videri possit, sed multæ illius rei causæ erant. 1. Incredulitas ^c. Omnia videbantur prorsus desperata ^d: terra diu vastata jacuit, & hostibus infestissimis circumdata erat ^e: suspecta illis erat oblata à Cyro & Dario libertas redeundi, quasi vellent eos repente opprimere ^f: pro-

phetias & prædictiones Dei insuper habebant. 2. Diuturna ibi commoratio, quæ in illis memoriam regionis suæ obliteravit. 3. Opes & deliciae istius Regni ^g: ibi commodè & quietè habitare maluerunt quàm reverti in patriam, ubi nullæ erant ædes, sed tristes tantum ruinæ. Interim foeda hæc erat ingratitude, & contemptus singularis Dei gratiæ, quæ omnibus mundi opibus ac deliciis præferenda fuerat, & scelestæ impietas. Merito ergo Propheta eorum torporem & segnitiam castigat, &c. ^h. ¶ *Quoniam*, &c. *וְיָשָׁא בְּרִיחַ* *Quia* (vel, *Quum*, JT. Pi.) *in*, vel *ad*, vel *juxta*, quatuor (vel, ut quatuor, i. e. tam latè quàm expansæ sunt quatuor partes mundi ⁱ;) *ventos cæli* (i. e. plagas mundi ^k;) *disperfi* (expanderim, JT. Pi.) *vos*, P. M. &c. sim. Mo. q. d. Licet vobis abire quò vultis ^l; quum antea velut in cavea detinebamini, &c. ^m. Al. Sensus, q. d. Ego vos expuli, ideòque possum restituere vos, & sanare plagam quam inflexi ⁿ. Al. Ibi dissipati estis; venite igitur in Judæam, ut in unum populum unamque rempublicam coalescatis ^o. Al. *Quoniam in*—*expandam vos*, &c. i. e. latissimas terras vobis dabo possidendas P. Al. *disperfi vos*, i. e. dispersurus sum: Expugnatà per Darium Babylone jam iterum rebelli, (quod factum biennio post hanc Zachariæ prophetiam, nempe anno quarto Darii,) vos quoque, isthuc deprehensi, dispergemini, & quasi socii rebellium multabimini, & in novum exilium deportabimini ^q.

7. *O Sion*] O vos cives Sionis ^r. ¶ *Quæ habitas*, &c. *וְיָשָׁא בְּרִיחַ* *Habitatrix filie* (vel, *puella*, Ca.) *Babel*, Mo. Di. ex ^o. Ca. sic Ar. *וְיָשָׁא בְּרִיחַ* est regio Babylonis, cui urbs Babel, tanquam mater, dominatur. Pagi & oppidula vocantur *בְּרִיחַ*, *filia*: regio, pagos & oppidula continens, *בְּרִיחַ*, *filia* ^t. *Qui habitas in provincia Babylonis*, Ch. vel, *quæ habitas* (vel, *desides*, JT. Pi. Heb. *sedes*, Pi.) apud *filiam* (vel, cum *filia*, P.) *Babel*, M. Ti. JT. Pi. *Filiam* pro congregatione accipit, more Scripturæ: i. e. inter Babylonios; h. e. inter infideles ac idololatrias ^u. *Filia Babylonis* dicitur, ut *filia Sion*, *filia Edom*, &c. ^v. Sensus loci, q. d. O Sion, i. e. O vos Judæi, quibus non alibi stabile est domicilium quàm in Sion, qui Templo devincti estis, redite in locum vestrum, quia malè & præposterè habitatis in Babylone ^x.

8. *Quia hæc dicit Dominus exercituum*] i. e. Christus ^y; qui est Dominus rerum omnium, & verus Jehovah ^z: cum enim æqualis sit Patri, idem habet nomen cum eo ^a. ¶ *Post*, &c. *וְיָשָׁא בְּרִיחַ* *Post* (vel, *Propter*, Ti.) *gloriam misit* (vel, *mittere*, P.) *me*, Mo. M. ^o. Ar. Calv. V. D. *Post gloriam*, de qua suprà v. 5^b. *Post redditam Jerosolymæ gloriam* ^c. Hoc vult, q. d. Ubi Deus semel exserere coepit virtutem & gloriam suam in reductione populi, non faciet finem, sed perficiet quod jam videtis inchoatum, & quicquid promissit per Prophetas suos. Quare fidenter expectate cum restitutione æternam etiam conservationem vestram. Sed difficultas hic occurrit. Deus enim hic est & missor, & missus. Hinc colligimus introduci Christum, qui & verus est Jehovah, & simul Angelus ac legatus Patris. Christus hic est præco Dei Patris, qui mandat Filio, qui etiam Jehovah est ^d. q. d. Deus pater misit me ^e. Prædicat adventum Christi & vocationem Gentium ^f. Al. *Post gloriam quam dixit adducendam super vos misit me*, Ch. Judæi hæc intelligunt de temporali triumpho reportando ex hostibus. Sed quum id nunquam factum sit ut ipsi spoliaverint Assyrios, Medos, Persas, & alios populos quos hostes passi fuerunt, consequens est ut hæc de Regno Christi intelligantur ^g. Al. Christus duplex mandat à Patre accipit; 1. ut protegat Ecclesiam, 2. ut hostes puniat. *Post gloriam*, i. e. Ecclesiam & populum Judæorum, Esa. 4. 5. Rom. 9. 4. quorum inprimis curam suscipit Deus, *misit me ad gentes*, &c. [ut sequitur,] nempe in iudicio, ut verba sequentia probant ^h. Al. *Seclatam gloriam*, &c. i. e. Ad pariendam gloriam in eis puniendis ⁱ. Al. Qui *post indictam gloriam* (i. e. postquam sibi proposuit glorificare vos, afferendo vos è potestate Chaldæorum ^j; vel, quando jam ipse Filius Dei missus in mundum coepit promissa implere, & præcipue quando miraculis me Dominum gloriæ ostendero ^k; vel, qui duo significavit mihi, & fieri per me imperavit; unum, ut gloriam quam in vobis collocaturus sum indicem; alterum, [quod hic

hic sequitur,] ut in hostes immittam ignem iudiciorum ipsius: quæ duo Christus dixerat supra v. 5. & hic Angelus repetit per *ὁσπερ περπερ* *.) *misit me*, JT. Pi. Tar. i. e. hanc prophetiam per me *ἀγγεῶν* jam longè antè edidit †. [Alii aliter vertunt.] *Tandem erit gloria*; i. e. Tandem aliquando emerget Sion ex ignominia sua, & in gloriam restituetur. Quod autem ejus argumentum? *Misit me*, &c. Verba sunt Angeli qui introductus fuit v. 7. al. 3. *וְהָיָה* hic sumitur ut Gen. 33. 7. Aut verò, *Postea erit gloria*, nempe postquam te erueris è regione Babel: quod jusserat v. præced. Al. *Quia hoc præcepit Deus percussioni gloriæ suæ*, id est, Michaeli, ut ille diceret Prophetæ. Michael vocatur *מִיכָאֵל*, quia est *ἀντιπαρῶνα* quoddam Dei, Dan. c. 10. v. 5. & confer cum Ezec. 1. 27, 28. & 8. 2. Sic David optat à Deo fieri *מִיכָאֵל*, Psalm. 73. 24. id est, effulgentia quædam *lucis Divine* per dona ac virtutes. Michael, Judæorum procurator, mandatum accepit ad graviter puniendas illas gentes Judæis vicinas & infestas. ¶ *Ad gentes* (vel, contra gentes istas, JT. Pi.) *quæ spoliaverunt* (i. e. afflixerunt *) *vos*] Vel, 1. ut se subiciant vobis, sive Ecclesiæ, actâ sc. poenitentia. Vel, 2. ut de iis supplicium sumam, & vestras injurias persequar: ut odio Ecclesiam prosequentes intendant. Sensus loci, q. d. *Post gloriam*, quam Judæi habuerunt cùm adhuc Christi expectarent adventum, *misit me*, Pater scilicet cœlestis Filium suum, *ad gentes*, &c. ut eas spoliem religione falsâ, & Judæa adjungam, &c. ¶ *Qui tetigerit* (i. e. lædit). Sic, *Nolite tangere unctos meos*, Psal. 105. 15. *vos tangit pupillam* (*וְהָיָה* idem quod *וְהָיָה* Psal. 17. 8. Deut. 32. 10. *pupilla*, sive crystallinus humor in oculo, proprium videndi instrumentum. *oculi mei*, *וְהָיָה* *Oculi ejus*, Q. in V. D. G. ex o. Pi. JT. &c. nempe Dei, qui hic loquitur; nam Michael loquitur ex præcepto Dei: cui Ecclesia est charissima. Al. *oculi sui*, P. V. D. Calv. q. d. Sibi ipsi nocebit, suos ipsius oculos feriet. Vide Deut. 32. 10. Psalm. 17. 8. Inter omnia membra oculi nostri sunt charissimi: ejus pupilla tenerima est, tactum vel minimum sentit, læsa graviter dolet, amissa faciem deformat, &c. Sensus, Lædit id quod charissimum habet. Non est quod metuatis vobis ob potentiam hostium, quibus obnoxii videmini: furor ipsorum non poterit contra vos grassari: efficiet Deus ut se jugulent proprio gladio, vel sibi oculos configant.

9. *Ecce, ego levo* (vel, agito, D. Calv. i. e. brevi agiturus sum: *attollam*, G.) *manum meam super* (vel, contra, JT. Pi. D.) *eos*] Vel, eas, nempe gentes; ut solent verberari: Job. 31. 21. Vox *manus* significat virtutem quam exerit Deus, vel in solatium, ut ibi, *Manus Domini erat cum eo*; vel in poenam, ut h. l. & Ruth 1. 13. Vide & Act. 13. v. 11. Al. Exercebo potentiam meam contra eos, i. e. convertam eos per prædicationem Evangelii, idque virtute Spiritus mei. Ostendit Deum facile, & vel solâ manus agitatione, posse omnes hostes suos prostrernere. ¶ *Et erunt præda*, &c.] *Præda*, vel *præda servus sui*, JT. Pi. Calv. D. &c. i. e. Vel, 1. Judæis; quos illi præ se contempserant, quos oppresserant, qui nunc eis inserviunt, quos captivos tenent. Impletum hoc maximè per Maccabæos, i Mac. 5. Joseph. Antiq. 12. 11, 12. & per Hircanum, Joseph. 13. 17. Sed certum est, hoc vaticinium minimè fuisse completum tempore illo intermedio inter exilium Babyl. & Christi adventum: tunc enim miserrima & pudenda fuit eorum conditio; Regnum ipsorum plenum erat probri & sceleribus, Reges ferè omnes parricidæ, &c. Ergo sub Regno Christi hoc demum prælitit Deus ut hostes in prædam cederent Ecclesiæ, ubi scilicet subacti sunt ut subeant jugum Christi: ubi enim eminet Christus, tunc etiam dicitur Ecclesia, quæ corpus ejus est, Regnum obtinere; quia Christus nihil vult separatim habere à suis membris. Sensus, qu. d. Illi subdant colla his qui converterint eos, & quos prius afflixerant. ¶ *Et cognoscetis* (nempe ex effectu, vel experientia, quia quod, Ti. Pi. &c.) *Dominus exercituum* (Deus Pater) *misit me*] Vel, 1. Michaelē: vel, [2. Zachariam;] q. d. me esse verum Prophetam, & hæc à Deo accepisse: vel, 3. Christum; i. e. me esse verum Messiam missum à Jehova, &c.

10. *Lauda* (vel, *Canta*, vel *Gaude*, V. vel, *Ova*, D. Præ ingenti lætitia erumpe in Dei laudem:) & *letare, filia Sion*] Vel, 1. popule Judaice, è Babylone sc. rediens: vel, 2. Ecclesia fidelium. Confirmat præcedentem promissionem à signo, ingenti nempe lætitia. Adducit eos quasi in rem præsentem, ut in animis suis hanc promissionem sentiant, &c. ¶ *Ecce, ego venio*] Vel, *venturus sum*, JT. Pi. alio & efficaciori præsentia modo; non deinceps in umbris, ut in V. T. sed ipsum corpus adumbratum: non tantum *ἐνερπυλινὰς* (per operationem,) & *ἀόρατος* (invisibiliter,) in Verbo & operibus; sed conspicuè, & corporaliter, Colof. 2. 9. in carne, i Tim. 3. 16. Hinc constat sermonem hunc non posse torqueri ad Prophetam, nec posse Deo Patri competere. Christus ergo hic loquitur, non ut homo, vel Angelus, sed ut Jehova, quo nomine h. l. vocatur, & ut Deus Redemptor. ¶ *Habitabo in medio tui*] Templum meum ibi habebō. Sed habitatio illa umbratilis erat sub figuris, &c. quare novum præsentia genus hic notat, in Christo, &c.

11. *Et applicabuntur* (vel, *adjungent se*, V. simil. D. per fidem scilicet: adhærebunt,) *gentes multa*, &c.] Impletum hoc vel, 1. post exilium Babylon. quando profelyti non pauci se iis adjunxerant, tum ex Judæorum dispersione & commercio cum aliis gentibus, quibus idcirco ipsorum Religio morisque magis innotuerunt; tum quia præparatio hæc fuit ad generalem Gentium conversionem. [Sensus est,] Multi venient variis ex locis, ut, relicta idololatriâ, uni veròque Deo serviant in atrio Gentium: i Reg. 8. 41. Nec id mirum, cùm & Cyrus & Darius in Templo pro se orari voluerint. Sic & Lacedæmonii. Alexander Deo in Templo victimas obtulit. Idem fecere Ptolemæus Philadelphus, Augustus quoque & Tiberius. Reges plurimi, ut & Sossius, dona ed misere. Vel, 2. sub Evangelio; per vocationem Gentium. ¶ *Misit me ad te*] q. d. Non solum ad Gentes, ad quas se mittendum dixerat, sed etiam ad Judæos.

12. *Et* (vel, *Tum*, Pi. Tar.) *possidebit* (i. e. reget ac tuebitur, ut homo solet res à se possessas;) *Dominus Judam* (i. e. populum Judaicum; Judæos credentes;) *partem* (ut Deuter. 32. 9. i. e. hæreditatem: vel, ut *peculium*, sive ut *partem*, G. i. e. portionem hæreditariam & sibi charam; peculium proprium: qu. d. ab eo colitur:) *suam in terra* (Divino cultui *) *sanctificata*] Heb. *sanctitatu*, Pi. i. e. Vel, 1. in Ecclesia: vel, 2. in terra Canaan, quæ sancta vocatur ob Divinum cultum, qui in ea sola exercebatur. Promittit eos restituendos fore in pristinam sortem, & populum peculiarem fore, quum nunc permixti essent gentibus: quæ dissipatio videbatur abdicationis signum esse. Duplex hic prærogativa. 1. Aliæ gentes Terram sanctam incolebant, sed Juda tantum erat Dei portio. 2. Deus portionem suam habebit, non in Babylone, vel alia terra captivitatis, sed in Terra sancta, sede Patrum & cultus Divini. Ne, Gentium vocationem asserens, Judæis spem salutis denegasse videatur, eandem gratiam quam patribus exhibuit posteris promittit. Al. *Possidebit Judam*, i. e. Ecclesiam, typicè. ¶ *Et eliget adhuc Jerusalem* i. e. Electionem ejus renovabit. Dicit, adhuc, quia semel elegerat, tempore Davidis; postea reprobat, cùm à Chaldæis excideretur; nunc iterum eliget, & sedem suam ibi collocabit, cultumque ipsius ibi stabiliet. Abruptus quidem erat gratiæ Dei cursus; verum fœdus Dei non erat interitum & irritum: Rom. cap. 11. vers. 28, 29. Ostendet Deus eam non frustra semel fuisse electam.

13. *Sileat omnis caro* (i. e. omne hominum genus: ut Psal. 65. 3. Joel. 2. 28.) & *facie Domini*] Similis locutio Hab. 2. 20. Soph. 1. 7. [ubi dicta vide.] *Sile, pax*; interjectio silentium imperantis sibi aut alteri. *Sileat*, i. e. timeat: nam timorem comitari solet silentium. Reverenter & sanctè eum colat, & subiecta sit: nè gloriatur, aut comminetur, aut disputer, aut dubitet. *Silere* dicuntur tum, 1. pii, dum Deo obtemperant, & se sub manu ejus humiliant: tum, 2. impii, ubi Deus vesaniam eorum coarguit, ut, licet obmurmurent ac fremant, tamen non possunt coram resistere, quin opus suum compleat. De hoc silentio hic loquitur Propheta.

pheta. Sileant omnes, & nemo repugnet huic ordinationi Dei. Apostrophe est ad omnes, sive hostes, qui potentiam suam jactabant, & perpetuum excidium Judæis minabantur; sive Judæos incredulos, qui diffisi sunt promissis Dei, quæ ipsis incredibilia videbantur. Epiphonema, quo insultat Zacharias omnibus Ecclesiæ inimicis, & ostendit frustra eos furere, quia nihil proficiunt. Rationes hujus silentii h. l. tres sunt. 1. Illi sunt *caro*, i. e. infirmi, ignari rerum. 2. Ille est *Jehova*, sapientissimus & potentissimus ad complendas promissiones suas. 3. Deus jam prodiit. Quis autem eo præfente mutire audeat? ¶ *Quia* (vel, *Quum*, J. T. D.) *consurrexit*] Vel, *excitatus est*, sive *fuert*, J. T. Pi. Ti. D. &c. tanquam è somno, ad ultionem sc. de impiis sumendam. Dormire dicitur Deus, quando suos vexari permittit impune. ¶ *De habitaculo sancto suo*] i. e. Vel, 1. è cælo; ut 2 Paral. 30. 27^b: unde veniet, ad opem ferendam populo suo, vel, ad carnem assumendam; & ut judicet vivos & mortuos. Vel, potius, 2. è Templo suo: quia de Ecclesia hinc agitur. Templum autem, licet contemptibile jam erat & incompletum, sanctum tamen erat, & inde, tanquam ex arce, prodire voluit Deus in suorum defensionem. Ut fideles *misereantur pulveris Sion*. Psal. 102. 15. quia locus ille etiam in ruinis sacer manebat: ita hoc loco dicit Deum proditum ex Sione, hoc est, loco contemptibili; non tamen ideo destitit Deus illic habitare, ut Templum rursus erigeret.

C A P. III.

1. *Ostendit mihi* (sub. *Jehova*, ex Zich. 1. 20^a.) *Jesum*, (vel, *Josiam*, D. sic Ti. J. T. &c.) *sacerdotem magnum*] Qui toto tempore Darii Hytaspis vixit. Scopus visionis hujus est dubius. Vel, 1. ut populum solaretur, de contemptibili Pontificum statu sollicitum. Non runt omnes, Josiam carere Sacerdotali gloria tali qualis fuit ante exilium. Huic scandalo jam occurrit. Vel, 2. ut significaret, hostes ipsis esse non tantum externos, sed & internos, nempe peccata tum populi, tum Sacerdotis; & Satanam illa exaggerare, ut benedictionem Dei averteret, atque poenam in eos derivaret. ¶ *Stantem* (i. e. vel, 1. ministrantem, ut Psal. 135. 2^b: vel potius, 2. ut reum coram judice: coram *Angelo Domini*) Vel, 1. Michael, qui Satanæ se opponit, epist. Judæ v. 9^a. Vel, 2. Christo: quia vocatur & *Jehova*, & *angelus Domini*, h. e. nuncius vel legatus, quia missus est à Patre ad nos. ¶ *Satan stabat a dextris ejus*] Nempe Josuæ. Qu. Cur ad dextram? Resp. 1. Ob veritatem & vehementiam accusationis, quæ Satan ei superior videbatur. Sacerdotes enim plurimi impii fuerant, quos hic accusat Satan: Deus autem veram accusationem negare aut negligere non potest. 2. Ut impediret eum in opere suo peragendo: quia dextra est proprium & aptissimum agendi instrumentum; ad quæ is locus commodissimus ei qui alium in opere suo vel promovere voluit, vel impedire. Vide Psal. 16. 8. & 109. 31^m. Vel, 3. Quia in tribunalibus latus dextrum erat actoris, ut sinistrum erat rei. ¶ *Ut adversaretur ei*] Ut preces ipsius irritas redderet, ipsum accusando & Judæos. Ut per Sanballatum & socios ipsius impediret ædificationem, &c. Ut accusaret ipsum, vel, 1. negligentiam, & segnitiam in munere docendi populum, eosque ad obedientiam & ad ædificationem provocandi. Vel, 2. quod remissior erat, sinebaturque proprios filios & fratres alienigenis copulari, Esd. cap. 10. v. 18^a. Conabatur persuadere Michaeli hunc esse immundum, ideoque indignum sub quo Templum illud reædificaretur. 2. *Dixit Dominus*] Vel, 1. Christus; qui hinc *Jehova* dictus, quique Ecclesiæ patronus est. Vel, 2. Michael; qui *Jehova* dicitur per *מִיכָאֵל*, vel *מִיכָאֵל*, quia sc. Dei partes agit: legatus enim vocatur de nomine Principis sui. [Quod tamen refutat communis gentium praxis, & usus loquendi: neque enim, v. g. legatus Regis Britannicæ dicitur Rex Britannicæ, sed, *legatus Regis*, &c.]

Adverte hic mysterium Trinitatis, *Jehova* loquitur ad *Jehovam*. Vel, locutio est qualis illa, Gen. c. 19. v. 24. *Pluit Dominus à Domino*. ¶ *Increpet Dominus, &c.*] Deus Pater. i. e. Compescat te, & coerceat, nè huic viro satis dura passio amplius noceat: nè possis eum accusare, aut ædificationem impedire. Te objurgatum jubeat hinc facessere atque ejiciat. Non disputat cum Satana, sed eum obmutescere cogit. Accusatio enim, licet vera, intempestiva erat & maligna. ¶ *Qui elegit* (i. e. in gratiam recepit & charam habet) *Jerusalem*] Cujus ædificationem frustra impedire studeas. Elegit eam Deus non obstantibus ipsius peccatis. Nam ergo eorum peccata quæ eis impropere electionem meam irritam redderent? ¶ *Numquid non iste* (Josua 9, & Jerusalem), *torris* (vel, *ut torris*, D. sim. Ti. &c.) *est erutus* (vel, *ereptus*, J. T. Pi.) *de igne?*] i. e. Ex incendio; ut Amos. 4. 11^a: i. e. ex captivitate Babylonica, unde quasi semiustus evaserat. Nonne ex gravibus periculis eum servavit Deus? Fabulantur Judæi, Jesum hunc à Chaldæis in ignem fuisse conjectum, postulantibus id pseudopropheta Achabo & S. decia, quorum mentio J. r. 29. 21: ipsum autem ex igne servatum, vestibus tantum adutis. Auget culpam Satanæ, quod adversaretur homini misero, cui condolare debebat. Annon Josua & Jerosolyma graviter castigati fuerant ob peccata sua, per 70 annos, in igne iræ Divinæ semiusti reliquiis tantum servatis? Crudeliter ergo & injuste agis, qui extinctum ignem resuscitare studeas. Satis est quod Deus populum penè extinxit. Et tu conaris relictum titium auferre. Non ita erit, sed ædificabitur urbs, &c. Prædicat hic Dei gratiam erga Josiam. Dominus cum eo clementer jam egit, & mirabiliter eum eripuit ex incendio Babylonico, quo tota penè ejus familia confusa gravit, ut operâ illius Templum, urbs & Religio, juxta Divina promissa, restaurentur. Cujus causam Deus semel tuendam suscepit, ac proinde, quæ est constantia, nunquam deseret eam. Semper primis ultima respondent quantum ad gratiam Dei; neque fatigatur in ipso cursu beneficentiæ. Insurgis ergo contra Deum, dum hunc perdere putas. Num fortè vis morte ipsius promissa Divina aboleri, Deumque mendacem fieri? Frustra niteris perdere eum quem Deus liberare decrevit. Frustra speras te impediturum ædificationem hanc tuâ accusatione.

3. *Erat indutus vestibus sordidus*] Ità Mo. P. M. &c. i. e. pollutis cæno & sordibus, ut vox *כְּזָבִים* significat, more reorum. Significat, vel, 1. Sacerdotium post captivitatem non tam splendidum fuisse sicut antea. Non placet: quia vestes hæ inquinatæ sunt, quum vestes crassæ & viles mundæ esse possunt. Vel, 2. peccata Josuæ, & populi. Erat aliquid in Josua culpæ; nempe, quod filios suos sineret vivere cum uxoribus externis, contra Legem, Deut. 7. 3. Ezech. 44. 22^a. Quin & ipse externam duxit, si fides Hebræis. Hoc arripiebat Satan, ut jus habens in exleges. Vel, 3. squalorem capivitatis. ¶ *Et stabat ante faciem angeli*] Quamvis abjectus & putidus esset, erat tamen sub oculis Dei. Non abhorret Christus ab ejus præsentia & cultu. Gratosè acceptat Deus piorum obsequia, quamvis peccatis & infirmitatibus permixta sint. 4. *Ait ad eos, &c.*] Angelos, inferiores, qui pone ipsum stabant, cap. 1. 8^c. ¶ *Auferte vestimenta, &c.*] *E domo ejicite uxores illas externas*. Ità Chaldæus. ¶ *Abstuli à te iniquitatem* (vel, *culpam*, D.) *tuam*] Quam vestes hæ sordidæ indicant: ob quam meritò jacetis in sordibus tu Sacerdos & populus tuus. Repurgavi te ab eo quod unum tibi objici poterat. ¶ *Et* (vel, *Ut*, D.) *indui* (vel, *induam*, D. Pi. vel, *induere*, Mo. In. finit. pro præ. *induere feci*, sub. *ab angelis mihi subditis*, V. vel, *induent*, subaud. *angeli*, D.) *te mutatoris*] Ità M. Mo. P. Pi. vel, *immutatis*, Ti. sic J. T. subaud. *vestibus*, P. J. T. Pi. i. e. vestibus mundioribus, elegantioribus; quæ induuntur tantum in solennitatibus, postea exuuntur ac seponuntur: quæ *כְּזָבִים* dicuntur ab *exuendo*. q. d. Ornavi te variis gratiis ac virtutibus. Targum reddit, *puritatibus, justitiis*: i. e. Pro sordidis peccatis vestibus dedi tibi puram vestem sanctitatis. Denotatur h. l. *vestis salutis*, Esa. 61. 10. *vestis nuptialis*, Matt. 22. v. 11. *perfecta Christi justitia*, &c. Al. vestes sacerdotales.

dotales hinc intelligit q. Cui repugnat tum antithesis
h. l. tum versus sequens, ubi de illis agitur.
5. Et, &c. *וְאַתָּה* Et (vel, Tunc. P. vel, Præterea, Pi.
Ideoque, JT.) dixi, V.P. vel, dico, JT. Verba sunt Zacha-
riæ †, læti de redditis vestibus, optantis tamen mayo-
rem præstantiam & perfectionem Sacerdotis, ut adde-
retur cidaris, &c. †. ¶ Ponite (vel, Imponant, P. &c.
q.d. Jube imponant, nempe Angeli inferiores te †), cida-
rim (ornamentum capitis proprium summo Sacerdoti, Exod. 28. 4. Levit. 8. 9. & 16. 4. y.) mundam (quia ea
quam antè habuerat erat per istam culpam quasi con-
taminata †) super caput ejus. Tanquam publici officii
decorem. Sensus loci, Induatur Josua rebus omnibus
tum ad sacerdotium rectè pro Ecclesia perfungendum,
tum ad vitam sanctè traducendam †. ¶ Vestibus
Novis †; mutatoriis, nempe sacerdotalibus, quales su-
bucula, tunica, balthus, superhumeralis, &c. ¶ An-
gelus Domini stabat. Nondum enim evanuerat è con-
spectu Prophetæ †. Significat, Angelum non semel,
sed perpetuò, curasse Josuam & sacerdotium †.
6. Et contestabatur, &c. Ità Mo. Vox est forensis vel
legalis. In contestatione interponitur, vel solennis pro-
testatio, vel iuramentum, vel legitima autoritas, quasi
sacra essent verba †. Et obtestatus est, i. e. gravi oratio-
ne †, & quasi testibus adhibitis, palam admonuit †, ut,
remissionem peccatorum & Pontificiam dignitatem
consecutus, mandata Dei diligentius servaret, & ab
aliis servari curaret †. Vel, sub attestazione iurjurandi
denunciavit illi, nempe Michaeli †. Ostendit in quem
finem ei ornatum reddiderit; non in gratiam hominis,
sed ad gloriam & cultum Dei †.
7. Si in viis, &c. Si Legem sollicitè servaveris †.
¶ Et custodiam meam, &c. i. e. A me præscriptam †:
ceremonias quas custodiendas præcepi †. Partes tibi
mandatas bene obieris. Id enim propriè custodia. Vide
ad Luc. 1. 5. ¶ Judicabis domum meam i. e. Re-
ges populum meum †, sive Ecclesiam †, verbo meo, ut
crescat in Regnum †. Ages judicem in Templo meo:
h. e. Diu fungèris officio summi Sacerdotis †. Templi
ceremonias reges, diu scilicet. Id enim munus sacer-
dotum, Levit. 10. 10. Ezech. 44. 23. Mal. 2. 7. ¶ Et
custodies atria mea i. e. Domum meam; per synecdo-
chen †. Idem aliis verbis †. Diu præeris Templo †: ob-
ibis omnia Pontificis munia †. ¶ Et dabo tibi am-
bulantes, &c. *וְהָיָה לְךָ אֲנָשִׁים* Itinera (vel, transitus,
M. Calv. incessus, V. vias, P. aditus, Ca.) inter stantes, sive
astantes, hos, vel ipsos, vel istos, Mo. M. P. &c. nempe An-
gelos †, quos demonstrat †, in quorum præsentia hæc di-
cuntur †. q. d. Faciam tibi potestatem incedendi inter
eos †. Sensus, Efficiam ut te libenter & reverenter re-
cipiant pii omnes, ut liber tibi transitus inter eos pate-
at. Angeli enim hinc repræsentant corpus Ecclesiæ, cu-
jus etiam cœtibus interfunt, 1 Cor. 11. 10. Al. Ange-
lis annumerari mereberis; sicut & sacerdotes angeli
vocantur Mal. 2. 7. Dabo tibi locum inter Angelos
in cœlo. Alludit ad ea ambulacra quæ circa Templum
erant †. [Alii aliter reddunt:] qui conversentur in me-
dio stantium, LXX; vel, qui ambulent inter hos astantes,
Sy. qui ambulent tecum (i. e. qui te defendant ac pro-
tegent, Psalm. 91. 11. Matth. 4. 6.) de his qui nunc as-
sistunt, velut apparitores Michaelis. Vide supra 4. & quæ
dicta ad Matth. 18. 10. Hæc Hebræorum multi refe-
runt ad vitam æternam, ut (quod ipsis difficile est) e-
am probent in V. Foedere diserte promitti. Sed sensus
quem attulimus est planior †. [Alii locum sic reddunt:]
Utique disponam tibi qui ambulent inter adstantes istos,
JT. Tar. i. e. Angelos, ut v. 4. i. e. Constituam te cum
posteris tuis in eadem dignitate quæ sunt Angeli Dei
in cœlo, & inter ipsorum myriadas in eadem Ecclesia
conversaberis: Matt. 22. 30. Heb. 12. 22. Duplex tibi
præmium erit: 1. temporale, nempe excellentia & diu-
rnis dignitatis Pontificiæ ad posteros quoque trans-
ituræ; 2. æternum, nempe cœlestis cum Angelis feli-
citas †. [Ch. locum sic reddit, Et in mortuorum resur-
rectione resuscitabo te, pedesque inter Seraphim istos ambu-
lantes tibi donabo.]
8. Audi, &c. Propter magnitudinem rei dicendæ
denuo captat attentionem †. Nè, externo sacerdotio ni-
mis intenti, verum Pontificem in illo adumbratum &

promissum Judæi negligerent, ad hunc eos revocat,
&c. †. Docet, quicquid hæcenus ostensum fuit Zachariæ
esse umbratile, & veritatem suo tempore exorituram.
Ergit piorum animos ad Christi expectationem, ut
longè plus sperarent quàm cernerent †. Ostendit hinc
fontem omnis illius gratiæ in ipsum collatæ, Messiam
scilicet †. ¶ Tu & amici tui i. e. Inferiores sacer-
dotes †; vel, Prophetæ †, Zacharias, Aggæus, Mala-
chias †; Zorobabel, Esdras, Nehemias †, fortè & Dani-
el †: collegæ tui †; totum collegium sacerdotum: his
enim omnibus declaranda erat hæc visio, quanquam in
ea non compareant †. Ad hos seorsum loquens, oblique
perfringit vulgi incredulitatem & socordiam de hoc
mysterio, quod paucissimi capaces erant hujus doctri-
næ †. ¶ Qui habitant (vel, sedent, D. JT. Pi.) coram
te] Ut discipuli coram magistro †. Vel, assident tibi, G. †
sic D. in conventibus, tanquam assessores coram præ-
fide †. ¶ Quia viri, &c. *וְהָיָה מִן הַיּוֹמִים* Clausula
difficilis, & variè intellecta †. Quia (vel, Quandoquidem,
JT. Pi. Quamvis, Q. in D.) viri portenti, sive ostenti, sive
miraculi, (vel, prodigiorum, P. vel, portentosi, Ca.) ipsi, Mo.
sunt, M. D. G. Sy. Qu. Cur ita dicuntur? Id fateor me
ignorare †. Resp. 1. Quasi mirabiles †, atque miraculose
in hunc locum repositi, supra v. 2. 2. Qui aliquid
portendunt †, nempe Messiam mittendum, qui unicus
erat hujus politiæ finis. Abstractum hinc pro concreto †.
Signa & typi rerum futurarum †. Portenta Israelis,
factis & oraculis admirabiles & portentosi, porten-
dentes Christum †, ejusque sacerdotium †, vitam, do-
ctrinam, passionem, & alia mysteria †. 3. Periti in fi-
guris & ceremoniis & typis futurorum. Ità *וְהָיָה* hinc
non est portentum, sed idem quod *וְהָיָה*, signum, ut 2 Par.
32. 24. collat. cum 2 Reg. 20. 8. & Esa. 38. 7. Quan-
quam plerumque signa prodigiosa & miracula denotant †.
4. Apti ad facienda prodigia †. 5. Digni per quos †,
vel quibus †, & in quorum gratiam †, fiant prodigia †;
vel, edantur signa rerum futurarum: id enim *וְהָיָה* [Sic
& Chald. reddit, digni quibus fiant miracula.] 6. Quia
eos ut ostenta & prodigia omnes admirabantur, vel
certè aversabantur †: quia omnibus probrosi erant &
intolerabiles; qu. d. Quid sibi volunt isti? volunt su-
pra omnes alios & supra Ecclesiam sapere, &c. Con-
fer Jes. 8. 18. Al. ostentò, JT. Pi. Vide Psalm. 71. 7. Al.
portentorum spectatores, o. sim. Ar. ¶ Ecce enim, (Rei
magnitudinem & certitudinem indicat †.) ego addu-
cam (propediem †, huc ad vos †; vel, in mundum suo
tempore †;) servum meum (Ità Christus vocatur, vel
ratione officii, vel propter humanam naturam †.) Ori-
entem] Ità o. Sy. Ar. Potius, germen oriens: nam in o.
est, *ἀνατολή*, non, *ἀνατέλλων*. ¶ *וְהָיָה* Germen, Mo. P.
M. D. G. &c. Qui hinc est vel, 1. Zorobabel, ex collat. Zac.
4. 10. & 6. 12. qui *וְהָיָה* vocatur & Esa. 4. 2. Jer. 23. 5.
& 33. 15. [Quod alii pernegant. Vide quæ conge-
simus ad illa loca.] Vel, 2. Christus †; cujus adventum
prædixerunt alii Prophetæ †, vocaruntque eum Germen,
Esa. 4. 2. [& 11. 1.] Jer. 23. 5. & 33. 15. Sic vocatur
Christus, quia de nihilo oriri visus est, obscuris initiis;
quia in carne manifestatus & à Virgine ortus est, ut ger-
men è terra oritur †: quia ex emortua ferè Patriarcha-
rum radice tanquam novus furculus prodiit †, & de-
fossus in terra germinavit, & in magnam arborem cre-
vit †: quia ex & in illo velut germine spiritali rena-
scantur plantæ cœlestes, Johan. 15. v. 21. Chaldaus &
Judæi alii de Messia hunc locum interpretantur. Ad-
dunt alii *וְהָיָה* esse *וְהָיָה* nomini *וְהָיָה*, quod conso-
latorem significat, & inter indigitamenta est Messie †:
utraq; enim vox in numeris valet 138. Id inter-
pretandi genus per numeros pares *גמטריא* (Gematri-
am,) i. e. *ספירת אותיות*, vocant. Neque dubium quin my-
stico quodam modo hinc locus ad Christum pacis æter-
næ auctorem pertineat: sed primus obviūque sensus
est de Zorobabele, ut dictum †.
9. Quia, &c. *וְהָיָה מִן הַיּוֹמִים* Quia, vel Nam, ec-
ce (vel, Id enim est, Q. in V.) lapis, M. Mo. &c. (vel,
lapis ille est, JT. Tar. vel, quod attinet ad lapidem illum,
Pi. sic Di.) quem posui (vel, dedi, P. proposui, V. pono, JT.
Tar. firmiter scilicet P.) coram Jeb sua, Calv. M. sim. Tar.
Mo. D. &c. (usus ad hoc operâ Zorobabelis: confer Zac.
4. 10. 9. Hebraismus est, & mutatio personæ, pro,
jus

ius aduentum revelavi tibi. Signif. se esse præcipuum Templi architectum, ideoque ipsos non frustrâ ei ædificando laborare. *super lapidem unum* (lapide illo uno, Pi.) *septem oculi* sunt, vel erunt, M. Calv. Pi. &c. Per lapidem hunc quem Deus dedit, i. e. dari voluit, in manum Zorob. Zach. 4. 10. intellige globulum stanneum de perpendiculo dependentem, quo utens Zorobabel, super illa jacta sub Cyro fundamenta primum lapidem, ut Princeps gentis, erat positurus, c. 4. v. 7, 9, 10. Hebræis *לפני* generalius est quàm *lapis* apud Latinos, & omne *ponderosum* significat; ut Deut. 8. v. 9. [Alii longè secus accipiunt.] *Lapis* hic est Christus, quem prius appellavit *germen*, & nē quis indè putet Regnum ejus fragile esse, nunc appellat *lapidem*, propter soliditatem & fortitudinem, quā omnia Regna contriturus est, & potissimum quia futurus est lapis angularis veri Templi, i. e. Ecclesiæ, expressæ typo Templi quod nunc ædificat Zorobabel: qu. d. lapidem illum nobilem, fundamentalem & angularem, toties à Prophetis decantatum. Vide Psalm. 118. 22. collat. cum Matth. 21. 42. Esa. 28. 16. Dan. 2. 45. 1 Pet. 2. 6, 7. d. Alludit h. l. ad Templum, quod jam coeperat extrui. Angelus, præcipuum aliquem lapidem indigitans, monet subesse altius mysterium, nimirum de fundamento Templi spiritualis, non hominum, sed Dei, manu ponendo. Sensus forsan est, *Dedi coram Josua lapidem*, i. e. Dedi ei in successorem Pontificatûs Regem Pontificem. *לפני* enim in S. S. Regem significat, ut apparet tum ex Gen. 49. 24. (ubi Josua primariò intelligitur,) tum ex Esa. 28. 16. ubi, pro *לפני*, Chaldæus habet *לפני*. [Sed quærendum porro quid hi 7 oculi denotent.] Resp. 1. Plenitudinem virtutum & gratiarum in Christo. 2. Septem Spiritûs Sancti dona, quæ animam illuminant, & quodammodo oculatam reddunt. Sed puerile hoc est: longè plura dona commemorat Scriptura. 3. Oculos Patriarcharum & Prophetarum, & omnium Christianorum, in eum intentos esse, & hunc solum spectare debere. Christus in sublime evectus attraxit in se oculos omnium. 4. Singularem Dei providentiam, vel, 1. quā mundum regit; vel, 2. quā Christum tuetur; vel, 3. quā pervigil adest isti operi, Zach. 4. vers. 10. 5. Respectum omnium Angelorum hominumque sanctorum ad Christum, tum ut jussa ipsius ad prosecutionem & perfectionem fabricæ excipiant; tum ut gratiam ab eo & media ad complendam fabricam, ad salutem & gloriam propriam & alienam promovendam, accipiant. 6. Insignem hujus lapidis præstantiam. q. d. Lapis hic quidem erit, non tamen mortuus aut sensus expers, sed vivus, & oculatus; qui non tantum convertet ad se aliorum oculos, sed illuminabit, quasi splendorem emitteret qui possit suo reflexu dirigere homines ad conspectum ejus. 7. Plenam & perfectam Christi sapientiam, providentiam ac vigilantiam, circa Templi, i. e. Ecclesiæ, fabricam erigendam, augendam, promovendam, conservandam, & perficiendam. *Oculi* providentiam notant: & *septem* pro multis, sive pro perfectione. Alludit hic ad septem primates Regni Persarum, qui, testibus Hesychio & Suidâ, vocabantur *oculi Regis*; sicut erant & alii qui *aures Regis* nominabantur. ¶ *Ecce, ego calabo, &c.* *אפניס אפניס* *Aperiens apertionem ejus*, Mo. *Sculpam* (vel, *Aperio*, M. vel, *Sculpo*, D. *Calo*, Ti. D. *Calabo*, P.) *sculpturam* (vel, *calaturam*, P. D.) ejus, V. sic JT. Pi. D. sub. *לפני* *lapidis*, quod foemineum est. Perstat enim in metaphora. Vel, *eum sculpturâ meâ*, Ca. vel, *quod in eo calatum est*, Ti. Per *sculpturam* hanc intelligunt, vel, 1. plagas & vulnera quæ Christus accepit, &c. quæ Deus aperuit, dum hæc permisit. Sed hoc argutum est, nec plenum loci sensum exhaurit; quanquam eum ex parte innuat sequens clausula. Vel, 2. pretiosam & eximiam hujus lapidis speciem; q. d. Sculptura ejus Divina erit, h. e. excellentissima. Hic lapis, quamvis vilis videatur & rejectaneus, à Deo tamen fiet præcipuus, omniumque in toto ædificio pulcherrimus. Alludit ad politissimos Templi lapides, qui Christi excellentiam adumbrabant; quibus tamen Christus præceluit, quia Deus est præstantior opifex quàm homo. Sensus est, Exornabo Christum donis spiritualibus. Al. *Calabo, &c.* i. e. Corpus Christi formabo in utero Vir-

ginis. Al. *Calavi, &c.* i. e. Non humana ulla manus, sed mea potentia, effecit ut isti oculi septem in isto globulo subito appareant. Hoc est *portentum* illud quod respiciunt verba suprâ 8. ¶ *Auferam iniquitatem terræ illius* (Relativum sine antecedente. Designat autem vel, 1. Chaldæam: ita sensus est, Auferam calamitates sive mala quæ intulerunt Chaldæi, & Judæi hucusque pertulerunt, Templum in pristinum, vel meliorem, statum reducendo. *Iniquitas*, pro pœna iniquitatis, ut Gen. 15. 16. & alibi. ¶ *Auferam pœnam omnem*, i. e. sterilitatem: de qua Aggæus 1. 6, 9, 10, 11. Vel, 2. Judæam: ita sensus est, Non amplius erunt in ea homines iniqui & nequam. Vel, 3. Ecclesiam, per terram Canaan adumbratam. ¶ *in die una* i. e. Die passionis Christi: semel & simul, momento uno, mortis scilicet Christi, per unum perfectum sacrificium semel oblatum; quod Paulus opponit sacrificiis legalibus quotidie repetitis. Significatur ablatum Sacerdotium legale, per quod peccata auferri non poterant ad perfectum: & emundatio peccatorum unâ die facta hic perhibetur, quæ sufficiens est pro omnibus peccatis ab initio ad finem mundi. Al. *unâ die*, i. e. repente, sive brevissimo tempore. Sensus, q. d. Hactenus pœnas de iis sumpsi, sed repente ignoscam eorum peccatis, ideoque eos ab omnibus ærumnis liberabo. Remissio peccati est fons omnium beneficiorum, &c. *

10. *Vocabit* (vel, *vocabitis*, Mo. JT. Pi. &c.) *vir* (vel, *quisque*, JT. &c.) *amicum suum subter* (vel, *ad subter*, Mo.) *vineam* (vel, *vitem*, JT. Pi. &c.) & *subter ficum*. Sic P. M. Ti. &c. Signum tum, 1. ubertatis; tum, 2. tranquillitatis, summæque pacis ac securitatis. Confer 1 Reg. 4. 25. Mic. 4. 4. Magna erat in toto orbe pax tempore nati Christi. Sub figura tamen repræsentatur pax spiritualis, pax cum Deo per Christum, pax conscientiæ. Tum, 3. dulcis familiaritatis, amicis tunc jucunda agitantibus convivia, &c. Hæ arbores præbent læta folia & refrigerantem umbram: quare sub iis pergulas extruebant in quibus amicis convivia exhibebant. Locum sic verito, *Acclamabitis quisque proximo suo ad locum sub vite, & ad locum sub ficu*: id est, Hortabimini vos mutuò, dicentes, Secedamus ad umbracula vitium & ficuum confabulandi gratiâ. Fortassis etiam charitatem piorum hic denotat, quâ ipsi ad Deum conversi alios convertere student.

CAP. IV.

1. *ET reversus est* (sub. *ad me*, V.) *angelus* Qui me ad tempus reliquerat. Vide Zach. 2. 3. Quid si, cum Josepho, vertamus, *Et veniens, &c.* i. e. accedens ad me propius? Sic Ruth 1. 22. *quæ reversa erat*, i. e. venerat. ¶ *Suscitavit me, &c.* Vel, 1. revera dormientem; noctu enim hac Visa ostensa sunt ei: vel, 2. dormitantem somno pigræ & negligentæ; continuis visionibus fatigatum & hebetatum; vel, 3. non tam socordiâ obrutum, quàm admiratione sive stupore correptum, in contemplatione præcedentium mysteriorum. Prævenit hic Deus vota Prophetæ, eique non roganti novum exhibet vaticinium. 2. *Et dixit ad me, Quid tu vides? Et dixi*, *לפני* *est לפני*, & *dixi*; quod o. Chald. Vulg. nostrique Interpretes sequuntur: & fateor rectè convenire. Possit tamen retineri *לפני*, *לפני*, & *dixi*, vel, & *respondit*. Sicut enim infrâ 5. 5, 6. quum jussus esset Prophetæ videre quid exiret, neque id agnosceret, ipse Angelus respondit quid esset quod exiret: ita & hoc loco intelligi potest ignorasse Prophetam quid esset quod conspiciendum exhiberetur; quocirca Angelum ipsummet respondisse quid ipse videret; cujus deinde interpretationem petit Prophetæ v. 4. Al. *לפני* hic legitur mendosè, pro *לפני*, ut planum est ex ipsa sententia. Contrâ, Zac. 3. 5. legitur *לפני*, pro *לפני*. ¶ *Ecce candelabrum* Magnificum opus Templi. Al. ludit ad candelabrum illud Mosaicum Exod. 25. 31. non tamen idem erat cum illo: neque enim illud habebat 7 infusoria, nec 2 olivas, ut hoc Zachariæ. Candelabrum

ficiis summus Magistratus & primum & ultimum lapidem imponit, &c.¹ Al. Per imperativos omnia ver-
to, Et profer lapidem illum primum. Confer cum Dan.
c. 2. v. 45. ubi dicitur Nebuchadnetzar vidisse eundem
hunc lapidem e monte excindi. Quum itaque supra
c. 3. v. 9. dicitur lapis fuisse positus coram Josua, intelli-
gendus est & magnus hic mons, quo lapis iste contine-
batur, ibidem collocatus: qui, quum hic quoque di-
catur esse coram Josua, [Diceret, opinor, coram Zeruba-
bel.] jubetur in planitiem redigi, ut lapidem istum in se
abditum proferat.² ¶ Et, &c. [וְהָיָה כִּי יִבְנוּ] *Strepitibus*, (vel, *Clamores* erunt, Calv. cum acclama-
tione, five acclamationibus, G. P. D. cum fragoris accla-
mationibus, JT. Pi. sub. hujusmodi, P. vel, sub. dicenti-
um, Pi. cum magno strepitu & applausu populi acclaman-
tis, V. sim. D. [וְהָיָה כִּי יִבְנוּ] magis strepitum significat quàm
acclamationes³: est enim à [וְהָיָה כִּי יִבְנוּ] strepitum facere⁴. Al.
Acclamationes sint, Di.) *Gratia, gratia* (sub. inquam, P.
vel, *Gratia multa*, V. sic D. vel, *Multus favor*, V. & Dei⁵,
& hominum. Geminatio non caret emphasi. Sic, *pa-
cem pacem*, Jcf. 26. 3. & 57. 19 P.) ei, Mo. P. D. Di. &c.
Non Zorobabeli⁶, quia affixum est scem. sed vel Tem-
plo⁷, vel lapidi⁸. Subaud. sit, V. vel, *contingat*, Pi. sic D.
i. e. Populus jacenti lapidem Zorobabeli acclamabit,
Deus illi semper faveat⁹, & prosperum successum det¹⁰.
Idem sensus qui in [וְהָיָה כִּי יִבְנוּ] (*Hosanna*) Matth. 21. 9.
[Alii verba sic reddunt:] Et fient ei imprecationes gra-
tie & gratie, M. Eruntque plausus ac gratulationes ei,
Ti. Qui [nempe lapis] gratiam gratiam habere elami-
tabitur, Ca. Sensus, Judæi, Templum videntes perfe-
ctum, acclamabunt, ut in theatris vel messe, &c. fieri
solet, prosperitatem illi optabunt, dicentes, Diu stet &
floreat: Quæ eam perfecit gratia, eadem & conservet
illam¹¹. Jubet Angelus pios omnes assidue & unâ vo-
ce bene precari Templo: & quia omnis prosper even-
tus pendet à Dei beneplacito, ideo utitur voce [וְהָיָה כִּי יִבְנוּ]; quam
bis repetit, ut fideles moneat & perseveranter & ar-
dentissime precari, &c.¹²

9. *Fundaverunt*, &c.] Sub Cyro, Esd. cap. 3.¹³ Al. *Fun-
dabunt*, &c. ut apparet ex collat. Agg. 2. 18. & initio
hujus Prophetæ¹⁴. ¶ *Minus ejus perficient* (vel, *ela-
borabunt*, Mo.) eam] Ità M. P. Ti. &c. [וְהָיָה כִּי יִבְנוּ] enim est,
perficere. Vide Jcf. 10. 12. Videbit opus consumma-
tum¹⁵: Templum absolvit quod inchoavit*. ¶ Et
(h. e. Unde, vel, Tunc certè¹⁶), *scietis* (ex eventu¹⁷)
quia (vel, quod, Pi.) *Dominus exercituum misit me ad vos*
Vel, 1. me Prophetam; quem veracem esse videbitis¹⁸,
quum omnia ad unguem implebuntur quæ prædico¹⁹.
Vel, 2. me Angelum²⁰; me Michaellem, missum ut vobis
auxilio essem. Vide supra 2. 11. Vel, 3. me Christum, à
Patre missum: nihil enim in edificio Templi tentatum
fuit nisi Christo præeunte²¹.

10. *Quis enim*, &c. [וְהָיָה כִּי יִבְנוּ] Nam, vel
Quia, quis (sub. est qui, M.) despexit, vel sprevit, diem par-
vitatum? Calv. vel, *exiguarum*? five *parvarum*? five *par-
vorum*? Mo. P. Calv. JT. Pi. sub. *consolationum*, P. vel,
sub. *acclamationum*, V. vel, *operum*, JT. Pi. vel, *principio-
rum*, Pem. sic D. Al. diem qui exigua habuit initia, M.
[וְהָיָה כִּי יִבְנוּ] foemin. pro neutro²². i. e. Diem quo coeptum
est extrui Templum²³. Parva initia²⁴; exilem mate-
riam, tenuia media, dies in quibus parva patrantur: ut,
contrà, *dies magnus* dicitur, Os. 1. 11. in quo magna ge-
rerentur²⁵. Quis despexit hanc structuram Templi,
quod citò fieri videtur, indiligenter, & quasi tumultu-
arie²⁶? Quis? Multi sanè. Compellat totum populum,
tanquam ingratum & malignum & incredulum. Omnes
enim dejectis erant animis, tum ob parva operis initia,
Esd. 3. 12. tum quia hostes vicini eos disturbabant²⁷.
Al. *Quis despexit diem parvos*? i. e. statum redeuntium
de Babylone, qui despiciebantur & affligebantur à gen-
tibus²⁸. ¶ Et, &c. [וְהָיָה כִּי יִבְנוּ] *Et* (vel, Nam, JT. Tamen, Calv. Sed, Pem. sim. P. Quum,
Pi. D.) *letabuntur*, (vel, [neglecto,] *Gaudebunt*, M.)
& *videbunt* (vel, *quum videbunt*, P. vel, *aspicientes*, JT.
Pi. sim. D. [Alii hæc cum præcedentibus sic reddunt:]
Nam qui parvam diem contemnunt, Ca. vel, Etenim qui
parva initia contempserunt, Ti. gaudebunt & videbunt, Ti.
Ca. Al. Si qui despexerint tempus hoc tenuium, supple,
principiorum, ii jam letabuntur ubi viderint, G. [Sequen-

tia porro sic reddunt:] *lapidem* (vel, *lapidem illum*, D.
vel, *ad lapidem illum*, JT. vel, *cum lapide illo*; ut [וְהָיָה כִּי יִבְנוּ] acci-
piatur pro [וְהָיָה כִּי יִבְנוּ]: vel, *globum illum*, G. *ad pondus illud*,
Pi. [וְהָיָה כִּי יִבְנוּ] lapis ponitur sæpe pro mensura²⁹, aut ponde-
re³⁰, ex quacunque materia constat³¹. Vide Deuter. 25.
v. 13. Esa. 34. v. 11.³²) *stanni* (vel, *stanneum*, P. Pi. Ca. Ser-
mo brevis est, pro, *lapidem*, *lapidem stanni*; & *stannum*
vocat quod alii *plumbum candidum*³³. Vel, *perpendiculari*,
G. *perpendicularum*, JT. [quâ unâ voce alii reddunt duas
Hebraicas voces [וְהָיָה כִּי יִבְנוּ] ut Ti. Ch. & K. Pem. ex
V.] quo uti solent cæmentarii ad dirigendos muros
ædificiorum³⁴: vel, *plumbum*, vel & *plumbum*, i. e. li-
bellam, five perpendicularum, quod Galli quoque *plomb*
vocant, i. e. plumbum*.) in manu Zerubbabel, Mo. &c.
Quando assurgunt parietes³⁵, & opus ferè ad finem per-
ductum sit³⁶. ¶ Septem, &c. [וְהָיָה כִּי יִבְנוּ] *Septem*, &c.
[Variant.] Cum septem illis: M. Pem. (i. e. ope illorum
septem: quinam autem sunt illi septem, proximis verbis
explicat³⁷. Vel, nempe Divinitus cælatur septem oculis.
Hoc ostento intelligent rem magnam ac prosperam cœ-
ptari³⁸. Vel, *septem isti*: JT. Pi. D. nempe oculi³⁹, quorum
facta mentio Zac. 3. 9. Hæc expositio confirmatur per
verba proximè sequentia⁴⁰.) *oculi* (sub. inquam, JT. vel,
nam *oculi*, Pi.) *Domini ipsi discurrunt per universam ter-
ram*, M. sim. JT. Pi. D. Al. *Qui septem sunt ii*, &c. Ca.
Illa (nempe, septem illæ lucernæ, ac septem infusoria
earum⁴¹,) *sunt septem oculi Jehovæ circumdantes*, &c.
P. sim. Ti. Quum sermo esset de lapide, dicit sibi obla-
tos fuisse 7 oculos in lapide illo⁴². Aliqui putant 7 hos
oculos in stanneo perpendiculari globo fuisse insculptos:
alii, in lapide primario, de quo v. 7. Alii 7 hos oculos
esse 7 tubulos vel canaliculos aut fistulas lucernæ ac-
censæ, de quibus dictum v. 2.⁴³ Septem hi oculi signi-
ficant, vel, 1. omnia dona Spiritûs Sancti; quæ etiam
per totam terram Deus hominibus tradit, & ex hosti-
bus amicos facit⁴⁴. Vel, 2. universitatem Angelorum
designatam per septenarium; omnes enim assistunt co-
ram Deo, & omnes mittuntur in ministerium⁴⁵. Vel, 3.
septem Archangelos⁴⁶, providentiæ Divinæ ministros.
Vel, 4. multiformem Dei providentiam⁴⁷, quâ totum
mundum regit⁴⁸; (Eadem sententia 2 Par. 16. 9. Prov.
15. 3.⁴⁹) quâ etiam opus hoc ad perfectionem perducit.
Ostendit summam Dei perspicaciam, & quod nihil il-
lum latet⁵⁰.

11. *Et respondi*] i. e. Sermonem injeci interrogan-
do⁵¹: vel, sermonem continuavi cum eo⁵². [וְהָיָה כִּי יִבְנוּ] sæ-
pe dicitur etiam ubi nullus alterius sermo præcessit⁵³.
¶ *Dux olive istæ ad dextram*, &c.] Utrinque adstabant
lychnycho erectæ oleæ, quarum rami ad lecythum
lychnycho impendentem spectabant: supra lychnycho
erant duo tubi aurei, quorum os inferius lecytho ole-
um infundebat; superius verò (quod spatii majoris
erat) accipiebat ex olearum baccis, quæ memorantur
v. seq.⁵⁴

12. *Respondi secundo*] Angelus, ut Prophetæ deside-
rium acueret, tacebat: ideo idem iterum interrogat*.
¶ *Quid sunt duæ spicæ olivarum*] Ità P. M. D. Ca. Ch.
&c. sic Mo. Sic vocat, vel, 1. tubulos⁵⁵; vel, 2. ramos cum
baccis⁵⁶: vel, 1. ob teneritudinem⁵⁷: vel, 2. ob similitu-
dinem; baccas granis comparat, ramum culmo⁵⁸: vel, 3.
quod rami pleni erant baccis, sicut spicæ sunt plenæ
granis frumentorum⁵⁹. Sed asperior est hæc metapho-
ra⁶⁰. [Vocem ergò alii aliter reddunt.] ¶ [וְהָיָה כִּי יִבְנוּ]
Coni. Ti. *alvei*, vel *cursus*, vel *defluxus*: sic enim vox sæ-
pe accipitur; & sensus hic loco optimè convenit. Quum
enim ab utraque parte essent canales five fistulæ, qua-
rum tres oleum exciperent ab una oliva, quatuor ab
altera; aptissime inter duas oleas, deinde inter infusoria
& inter duos canales, sunt duo alvei, de quibus hic in-
terrogat. Ostendit hic Deus quod [Propheta] antè
non satis observavit, nempe esse fistulas per quas deflu-
eret oleum in singula infusoria; deinde esse decursus,
h. e. esse continuum fluxum olei, ut si fluvius decurre-
ret per suum alveum⁶¹. Al. *rami*, vel *frondes*, Pi. o. Sy.
Ar. *baccæ*, JT. D. Pem. ex Buxt. id enim [וְהָיָה כִּי יִבְנוּ]; at *spicæ*
[וְהָיָה כִּי יִבְנוּ]. Parum refert five ramos vertas, five baccas.
Si illud, oleum fluxit ex baccis: si hoc, baccæ pendebant
de ramis⁶². ¶ *Quæ*, &c. [וְהָיָה כִּי יִבְנוּ] *Quæ* (sub. sunt, JT. Pi. &c.)

in manu (vel, in medio, M. P.D. vel, ad latus, Ti. sic Pi. D. in spatio, JT. D. per manum, i.e. ministerio. Mirè dictum, quasi fistulæ manum habebant. Sed sciendum T. interdum accipi pro spatio, ut Neh. 7. 4. & pro latere, 2 Sam. 15. 2. Psal. 140. 6. Vel, insertæ collo, Q. in V.) duarum ampullarum (vel, rostrorum, Ti. Ca. Ch. in Pem. *מִזְבָּחֹן*, o. i. e. emundatorium: quod non placet; quia hi tubuli oleum inferebant in vas, non ex eo deferebant. Vel, tuborum, JT. Pi. Tar. D. vel, fistularum, aut canalium, i. e. infundibulorum, per quæ oleum è lenticula in lucernas dimanabat. Al. sic, juxta duas ampullas, G. Ampulla vas est parte infimâ latum, supernâ artius, estque collum illi vice manubrii; unde quidam exponunt, in manubrio, hoc est, intra. Duæ illæ ampullæ adjectæ erant utrinque ipsi lenticulæ, eam circumstantes; habebantque in alveo seu ventre foramen, è quo defluebat oleum in lenticulam, & inde in lucernam. Ut ergo lucernis ipsis diu sufficeret oleum, adjectæ erant ampullæ illæ. Al. juxta duo rostra, Vulg. i. e. duos tubos, seu fistulas, ex septem, duos, inquam, viciniore duabus olivis, quæ stabant hinc & inde. Vox *מִזְבָּחֹן* alibi non exstat. Affinis est voci *מִזְבָּחֹן*, quæ canalem, vel tubum, designat, 2 Sam. 5. 8: imò inde deducitur. Alii ampullas vertunt: sed ampulla *מִזְבָּחֹן* dicitur. Verùm idem hinc *מִזְבָּחֹן* quod c. 4. v. 2. *מִזְבָּחֹן* Chaldæi pro eodem dicunt *מִזְבָּחֹן*, sed & *מִזְבָּחֹן*.) auri (vel, aureorum, five aurearum, M. P. D. vel, quia ex auro erant; vel, quia colore auri c.) evacuantium (vel, exonerantium, Ti. vel, quæ effundunt, P.) desuper se (vel, è supernis suis, M. vel, ex se, JT. Pi. Tar. Pem. sic Ti. Ca. D. nullâ arte d, aut vi humanâ, sed supernaturali defluxu f. *מִזְבָּחֹן* accipio pro *מִזְבָּחֹן*, h. e. *מִזְבָּחֹן* pro *מִזְבָּחֹן*, ut sæpe.) aurum? Mo. Ti. Ca. Pi. D. V. id est, oleum purum instar auri; aurum enim dicitur quicquid purum est in suo genere: vel, oleum coloris aurei. Al. aureum liquorem? JT. oleum coloris auri? P. oleum in aurum? M.

13. Numquid nescis, &c? Non exprobrat ei inscitiam, sed admonet omnes fideles ut sese exacuant ad discendum, nè scilicet negligentia ipsis viam præcludat.

14. Isti sunt duo filii olei. Ità M. P. Ti. &c. sic Mo. vel, filii pinguedinis, LXX, Sy. Ar. vel, oleosæ, JT. vel, oleæ oleaginosæ; uberes pinguisimæ: vel, frondes oleosæ, Pi. Heb. filii olei: quod intelligi potest vel, 1. de duabus oleis, de quibus v. 11; vel, 2. de duobus ramis, de quibus v. 12. Et hoc posterius malo, quia simili ratione ramus fecundus nominatur filius secundæ Gen. 49. 22. Duo tubuli. Hæc significant, vel, 1. duos oleo sancto unctos; duos summos magistratus, Regem Zorobabel, & summum Sacerdotem Josue P; vel, duplex oleo unctorum genus qui Templo isti non deerunt, Principes & summos Sacerdotes, eorumque curas pro Templo: vel, omnes pios gubernatores Ecclesiæ, five ecclesiasticos, five politicos; neque enim de Templo tantum agit visio, sed etiam de Ecclesia omnium temporum. Vel, 2. duos fontes, five continuos fluxus olei à Deo, &c. Vel, 3. omnimoda Spiritus dona à Deo in æternum ad Ecclesiam perventura per Christum. Hinc colligitur, duas baccas tubosque significare demensum Spiritus abundans, & in Ecclesiam à plenitudine Christi suis modis, tanquam tubulis, indefinenter defluens. Per oleas autem aptissimè adumbratur hæc donorum effusio, tum quia ipse Christus, quod oleo latius unctus sit, Messias dicitur, Psal. 45. 8. & 89. 21. &c; tum quia Spiritus S. ratione donorum effusorum in Ecclesiam unctio vocatur, 1 Joh. 2. 20, 27. Qui, &c. *מִזְבָּחֹן* Qui stant (vel, assistunt, V. D. assistunt, G. permanent, JT.) juxta, vel apud, (vel, super, Mo.) Dominum (vel, Dominatori, V. D.) totius terræ, M. Pi. &c. i. e. qui semper parati sunt obsequi mandatis Dei. Qui inserviunt ac ministrant Deo, vel, in curando Templo, pro mandatis sibi quicquid partibus; vel, in gubernatione reipublicæ.

CAP. V.

1. Et convexus sum. Verti me ad visum novum alteri superveniens. Præcedentia visa erant

favoris D. vini: hoc capite est denunciatio judicii. Significat quoddam, licet ex gratia sua rempublicam hanc atque Ecclesiam restitueret, non tamen probaret ipsorum peccata, sed ea graviter punire vellet. *מִזְבָּחֹן* lumen volans; ità Mo. M. Ti. Pi. &c. subaud. aderat, Pi. *מִזְבָּחֹן* Volumen (vel, *מִזְבָּחֹן*, i. e. capitulum, Sym. in D. vel, *מִזְבָּחֹן*, Aq. & Th. in D. i. e. pellis, five membrana c, five codex d. *מִזְבָּחֹן* est liber ita scriptus ut convolvi possit. Al. *מִזְבָּחֹן*, Sy. *מִזְבָּחֹן*, o. Sumpsere pro *מִזְבָּחֹן* falx; quasi *מִזְבָּחֹן* esset paragogicum. Sed volumen reddit Chald. & id exigunt sequentia. Confer Ezech. 2. 9. & Apoc. 10. 9, 10.) volabat, P. JT. nempe per aerem. Vel, complicatum, He. in D. Quod non placet. Illud volans significat fuisse apertum: membrana enim in aere polita, si complicata non sit, vento movetur, & extremitates suas, quasi alas, commovet. Deus hinc ostendere voluit, Judæos meritis poenas dedisse, &c. Volans significat properare vindictam Divinam. Al. Volumen hoc est liber Legis, in quo maledictio & poena peccatorum describitur.

2. Volans. i. e. Celerrimè terram pervadens. Sic Cicero, Fac ut mihi literæ tuæ volent obviæ. *מִזְבָּחֹן* Longitudo ejus, &c. Erant volumina illis in locis oblonga. Simul magnitudo libri ostenditur: unde conjectura fieri potest de diris quæ in eo continebantur quod in eo innumeræ iniquitates & maledictiones continerentur; quod in Lege essent maledictiones quæ omnibus peccatis & peccatoribus sufficerent, quæ etiam vitari non poterant. Hæc mensurâ notatur, vel, nihil hinc proponi nisi quod Deus ipse ratum haberet; quasi palam cerneret Templi figuram, aut atrii, quod longum erat 20, latum 10, cubitos. Volumen hoc egressum erat è porticu seu vestibulo Templi, cujus mensuræ eadem erant. Vel, 2. universa Judæa, quæ duplo erat longior quam lata. In hanc enim, utpote ubique contaminatam, volabat hoc poenarum volumen. Vel, 3. totus orbis habitabilis, cujus longitudo, sumpta ab Oriente ad Occidentem, multo excedit latitudinem, à Septentrione ad meridiem. Hæc visione significat, totum mundum, ut peccatis repletum, ita & maledictionibus replendum esse.

3. Hæc (sub charta, V. vel, Hæc, nempe volumen,) est maledictio. Vel, portendit maledictionem, V. Hic liber poenas continet: in eo scripta est execratio. Maledictio, i. e. poena à Lege denunciata peccatoribus. Argumentum voluminis sunt duæ execrationes in omne terræ solum prodeuntes. Quæ exit (vel, è Templo c; vel certè, à Deo d. Sic alibi, Egressa est manus Domini in me. Vel, processura, JT.) in supericiem (vel, super faciem, M. P.) totius terræ, Pi. &c. i. e. Vel, 1. Terræ promissæ, tum illius quam habuerant Decem, tum illius quam Duæ, Tribus: Judææ; terræ Israeliticæ. Vel, 2. orbis. Sensus, q. d. Tota terra corrupta est, ideoque merito tota punitur, &c. Etiam Gentiles, qui sine Lege sunt, obnoxii erunt poenis Legis. Quia omnis fur, &c. *מִזְבָּחֹן* Quia, vel Nam, omnis fur, five qui furatur, hinc (vel, ab eo, M. Ti. ab hoc, sub volumine, Q. in Calv. sim. M. ex Jon. vel, de hoc, nempe fure: vel, ex hac, nempe terra: vel, ab una parte, nempe voluminis: vel, tam ab hoc latere, Pem. sic V. vel, ex hoc, nempe loco, i. e. Jerosolyma; q. d. Nec suis parcat Deus, si peccent P.) sicut ipsa, Mo. V. Calv. (i. e. sicut ex altera parte ipsius: vel, ut in altero latere ejus. q. d. Quia utrumque latus scriptum erat: in altero quidem, Omnis fur, &c; in altero verò, Omnis jurans, &c. Vel, sicut est, M. quemadmodum ipsum est, Ti. vel, ut de illa, terra in quam exiit maledictio. Vel, quàm ab illo latere; q. d. Omnes pariter punientur, non minùs unus quàm alter. Vel, secundum illam, nempe execrationem in volumine descriptam. succisus est, Mo. sic Di. D. ex He. (vel, succidetur, Pem. sic G. per enallagen temporum: vel, puniuntur, five punietur, M. o. Ar. sic Ch. & Hi. in D. supplicium sumitur, five sumetur; vide Exod. 21. 20: vel, absolvere, ut Jerem. 30. 11. & 46. 28; tum, 2. absolvere: nam poena nocentem absolvit, & reddit innocentem; tollit enim reatum, ut reus de eo crimine amplius conveniri non potest. Ità hoc erit ex iis verbis quæ con-

traria significant: sicut בְּרָכָה , benedicere, & maledicere; וְרָעָה , radices agere, & evellere^a.) & quisquis pejerat, Ti. Calv. (vel, jurat, D. Di. M. supple, ex v. seq. per nomen meum falsò, D. Pem. sim. G.) ab eo sicut est, M. (vel, ab eo quemadmodum ipsum est, Ti. vel, ex hac sicut illa, Calv. [ut in præcedente membro:] vel, ob hoc, nempe furtum aut perjurium, vel de hoc, nempe perjurio, sicut illa, i. e. æquè ut reliqua terra; vel, sicut de illa, $\text{וְעַל הָאֲדָמָה הַזֶּה}$: vel, ab altera parte secundum illam, Di.) punitur, vel punietur, M. Calv. &c. vel, absolvitur, Ti. vel, excisus est, Di. sic D. &c. [Alii locum sic reddunt:] Nam omnis fur (sicut scriptum est ex una parte ipsius) succisus est: & omnis jurans (sicut scriptum est ex altera parte ipsius) succisus est, P. Nam hinc omnis fur, sicut ea, absolvitur: hinc omnis perjurus, sicut ea, absolvitur. Hunc locum verti ut potui: non enim intelligo^c. Volumen illud volans de quo v. præced. continere execrationem quæ in totam terram esset exitura, probat ab ipsius voluminis argumento; quia ab una ejus parte omnes fures, ab altera omnes jurantes, describerentur excisus secundum execrationem. $\text{וְעַל הָאֲדָמָה הַזֶּה}$, ut simplex וְעַל , interdum similitudinis est, sicut; interdum convenientiæ, secundum, juxta^d. Propheta, postquam de tota terra locutus est, dicit neminem posse impunè effugere ubicunque peccaverit: quia ab una parte usque ad aliam oppositam Deus in judicium omnes vocabit sine exceptione^e. [Sensus est,] Respondentes omnibus criminibus poenæ erant in illo libro^f. [Alii locum aliter accipiunt.] Quia quisquis furatur ex hoc populo, JT. Pi. D. (h. e. ex populo Dei^g), ut illa, JT. Tar. (reliqua sc. improborum in terra ac regione gentium degens colluvies^h: vel, secundum illud, sub. volumen. Sic mox iterum. Et ista verba jungenda sunt cum verbo sequenteⁱ.) se innocentem asserit, JT. Tar. (factumque suum pessimum excusat^k: vel, innocens habetur, nempe à judicibus^l.) & quisquis jurat, &c. JT. Pi. Tar. sub. falsò, Pi. Sensus, q. d. Impudentes sunt in flagitiis suis defendendis, haud secus quam si nunquam Deum novissent^m; vel, æquè ac reliqua terraⁿ. Hujus voluminis scriptura sententiam fert in Judæos perveraces, qui hinc in peccatis vivunt, & se nihilominus justitiæ alicujus specie innocentes planè confirmant esse^o. Sed huic versioni repugnant & scopus loci, & status temporum, quæ non adeò corrupta erant ut furtum & perjurium Judæi pro peccatis non haberent^p. Ostendit hinc Deus se fore vindicem cujuscunque transgressionis Legis suæ^q. Puniet Deus eos qui furantur, etiam parùm & in necessitate^r: multò magis homicidas, adulteros, &c. Quia ædificando Templo magna vis pecuniæ collecta erat, verisimile est multos Judæorum aliquid ex ea suffuratos fuisse, & juramentum quo sponderant se fideliter eam administraturos sefellisse. Hinc contra fures & perjuros maximè intonat Propheta^t. Furti nomine hinc intelligo sacrilegium, de quo questum est Nehem. 13. 10. Mal. 3. 8. non tamen excludo defraudationem, &c. v. Synecdoche est^x. Per furtum & perjurium (fortè tunc frequentiora) designat omne genus scelerum^y. Per furtum, etiam reliqua peccata in proximum, sive in secundam Tabulam Decalogi; per perjurium, etiam reliqua in Deum, sive in primam Tabulam^z.

4. Educam (vel, Profero, JT. Proferam, Pi. Eduxi, ut Imperator milites suos^a), illud] Nempe, volumen, D. vel, hanc, sive eam, JT. Pi. Ti. D. &c. sub. maledictionem, M. D. &c. vel, sub. diritatem, Ca. Supplicium in volumine descriptum proferam in publicum, in theatrum orbis^b. i. e. Efficiam ut, quod tu modò per visionem cognoscis, illi reipsa experiantur^c. Excerptam inde [de illo volumine] decreta in singulos^d. ¶ Et veniet ad domum] Vel, ut invadat domum, JT. Pi. i. e. ut eum inevitabiliter occupet, etiam ubi se tutissimum putat^e. q. d. Frustrà se munient aut occludent qui poenà digni erunt^f. ¶ Furtis, &—jurantis, &c.] i. e. Impii in Deum & in proximum^g. Hæc duo vitia plerumque conjuncta sunt: fraudulentus enim & avarus etiam libenter & crebrò per nomen Dei pejerat; Prov. 30. 9. Sirach. 27. 2^h. ¶ Et commorabitur] Ità Mo. P. M. &c. vel, pernoctabit. וְיָשָׁב dicit, pro, וְיָשָׁב . Est enim præter. scem. in fut. conversum, à וָשַׁב . Vel, requiescet, o. Non citò transibit, sed diu affliget^k. ¶ Do-

mus ejus] Tam furis, quam perjur^l. ¶ Et consumet^m D. eam, &c.] Ità Mo. P. M. &c. וְיָשָׁב pro, וְיָשָׁב ; sic ut dicimus וְיָשָׁב , & reteget eamⁿ. Excidit in horrendum & totale indicatur, ut nè vestigia superint, &c. v. Tar. Nihil de domo reliquum faciet. Sic & de poena perjurii oraculum apud Herodotum Erato, — $\text{ἐστὶν πᾶσι τοῖς ἀσεβέσις ὁ δὲσιν ἡθεὺς καὶ οἰκὸν ἀπὸ τῆς ἀσέβειας}$. (Donec totam progeniem atque domum corripiens perdat^o.)

5. Et (vel, Postea, JT. Pi.) egressus est (vel, processit, D. sim. JT.) angelus] E lucra equitum astantium^p: vel, o. Pi. è loco in quem se subdlexerat, ut apparet, post explicatam visionem Voluminis^q: vel, ut ab Angelis superioribus novam revelationem acciperet^r: vel, à superiore visione, ut novam Prophetæ revelationem afferret^s. Rediit qui abierat, ad novum Visum explicandum^t. Visio sequens obscura est. Scopus ejus est, prædicere totalem extirpationem & dispersionem Judæorum, cum mensura peccatorum ipsorum completa fuerit. Prior visio poenam interminatur singulis; hæc, toti reipublicæ: ænigmaticè tamen, nè, si perspicua fuisset, illis jam ædificantibus, &c. animum adimeret^u. Al. Hæc pars est secunda visionis, quæ præcedentem mitigat, ostendens Deum non acturum cum illis summo jure, sed paternâ moderatione, &c. v. ¶ Vide quid, &c. $\text{וְעַל הָאֲדָמָה הַזֶּה}$ Quid (sub. sit, M. P. Sy. Ca.) egrediens hoc, Mo. vel, hoc, vel illud, quod egreditur, P. M. &c. vel, è cælo^x; vel, è Templo, Deo ordinante^y.

6. Hæc est amphora (vel, modius, V. vel, epha, JT. Pi. D. G. &c. Nomen mensuræ aridorum^z, modio ferme respondens^a: imò capiens tres modios^b; vel, tria facta, sive decimam partem cori. Interdum tamen epha sumitur pro quavis mensura^c.) egrediens] Sub. è templo, vel urbe Jerusalem, V. ¶ $\text{וְעַל הָאֲדָמָה הַזֶּה}$ Verito, Hoc, epha est, quod exiit. $\text{וְעַל הָאֲדָמָה הַזֶּה}$ construo cum $\text{וְעַל הָאֲדָמָה הַזֶּה}$. Quum enim jussus esset videre quid esset hoc quod exiret; jam respondet Angelus, Hoc quod exiit epha est^d. [Sensus est, q. d.] Mensura peccatorum ad summum venit. Ostenditur res non futura, sed gesta, ut Judæi in posterum caveant similes poenas in se accersere^e. Amphora hæc significat mensuram, sive certum numerum, tum, 1. peccatorum^f, à Judæis^g aliisque partim patratorum, partim patrandorum^h; quam Deus præstitueret solet, ut, cum ad eam ventum sit, supplicium sumaturⁱ; quam ut impleverent permittere voluit Dominus, ut in seq. declarat^j: tum, 2. suppliciorum peccatis commensuratorum^k. Intelligit poenam talionis, quam rependere videtur Deus his quos justissime punit cum defecerunt à se, & quos affligit posteaquam alios afflixerunt, &c. l. ¶ Hæc est, &c. $\text{וְעַל הָאֲדָמָה הַזֶּה}$ Hic, vel Hæc, (sub. est, D. Pi. &c.) oculus eorum, &c. Mo. P. M. &c. Furis & perjuri, omniumque adeò improborum^m. Intellige objectivèⁿ, & passivè^o; non quo ipsi vident, sed qui videt eos^p: h. e. oculus Domini ultor, non misericors^q. Intelligit aspectum Dei, quo notat omnia scelera impiorum, eisque compescere potest, &c. q. Al. [Sensus,] Huc tantum aspiciunt: nam adeò effrænati sunt in peccata, ut nihil aliud spectare videantur quam ut hanc mensuram celerrimè impleant^r. Oculus hic significat Providentiam Dei, quæ mundum regit. Confer Psalm. 34. 16, 17^s. Hæc est oculus, i. e. mensura iniquitatis, eorum, definita Judæis sapienti providentiâ Dei, cujus oculi ipsos respiciunt per totam terram, observantes quo modo eorum peccata mensuram implent^t. Al. Hæc portendit oculum eorum respicere in universa terra, V. [Alii aliter.] Hæc eorum species, &c. Ca. sic Pem. ex Ang. vel, similitudo, Pem. vel forma; ut $\text{וְעַל הָאֲדָמָה הַזֶּה}$ oculus sumitur Levit. 13. 55. Ezech. 1. 16^x. & Num. 11. 7. Sensus est, Id quod vides figuram gerit eorum quæ fecere Hebræi, quæque passi sunt^y. Qu. Quomodo epha repræsentat Judæos? Resp. Epha est instrumentum emptionis & venditionis, adeoque, per synecdochen, injustitiam omnem Judæorum in commerciis suis aptè denotat. Huic favet, quod hinc respici possit præcedens Visio de furto & perjurio; & quod Targum $\text{וְעַל הָאֲדָמָה הַזֶּה}$ Hi sunt populus qui falsis mensuris usus est in emendo & vendendo^z.

7. Et, ecce, talentum (vel, massa quædam, V. sic Pi. G. T. Nam $\text{וְעַל הָאֲדָמָה הַזֶּה}$ omnem partem magnam cujuscunque rei significat^a. Massa talenti pondo^b.) plumbi (Significat decreti

decreti five iudicii Divini adversus Judæos tum gravi-
tatem e, tum diuturnitatem d, tum firmitatem & im-
mutabilitatem; quod, quasi firmissimum repagulum,
improbiorum impetus & furores firmiter coerceat *.)
portabatur] Itā Mo. sic P. & c. vel. ferebatur, M. Ti. V. sub.
in amphora illa, V. Ferebatur autem vel suo impetu, vel
Domini iussione, vel ab alio cujus nomen tacitum est f.
Vel, afferebatur, Tar. sim. JT. vel, tollebatur, Ca. effere-
bat se, Pi. vel, fertur: est enim continuatio sermonis
Angeli, qui hic Prophetæ ostendit & plumbum, voce
וְיָמִין, & mulierem, voce נָשִׁים. ¶ Et ecce, &c.
וְיָמִין נָשִׁים] Et hæc mulier, M. Ti. Di. Quæ erat muli-
er, Ca. Et cum ipso, five illo, (sub. erat, Pi.) mulier, P. Pi.
sic JT. Et, vel Etiam, hoc portabatur, videlicet mulier, D.
Mulier in Scriptura significat Ecclesiam, five corpus,
ut piorum, Apoc. 12. 1. itā & impiorum, Apoc. 17. 3 h;
hic autem, corpus & colluviem impiorum Judæorum i.
Confer Esa. 32. 9. Amos. 5. 2 k. & Ezech. c. 23. Cur au-
tem impietas, vel populus impius, mulieris nomine de-
notatur, curiosum est inquire: v.g. quod peccatum
per mulierem ingressum est in mundum; quod impietas
rempub. infirmam reddit instar foeminae, &c. i; quod in-
genium mulierum est valde subdolum & infirmum, &
voluptatibus deditum, & multorum malorum causa,
Prov. 2. 16, &c. & 5. 3, 4, &c. m. Sed hæc tantum con-
jectura sunt n. Talento plumbi fuit mulier impia in
modio punita. Per quæ enim quis peccat, per hæc & pu-
nitur o. ¶ Sedens in medio, &c.] Id est, super epha,
superba, & nihil mali metuens p.
8. Hæc (nempe mulier, D.) est (sub. populi huius, Me.
sic D.) impietas] Mater scilicet & furtorum & perju-
riorum & omnium scelerum q. Vel, improbitas, JT. Pi. &c.
Vel, poena quam pertulerunt propter improbitatem r.
Vel, afflictio, vel ærumna, vel vexatio; ut scopus visio-
nis sit, denotare translationem ærumnarum quas Ju-
dæi perpeffi sunt ab ipsis ad hostes eorum t. Verum, 1.
vox וְיָמִין raro itā sumitur in S.S. 2. Hoc non congruit
cum circumstantiis visionis t. ¶ Et projecit (Deus
scilicet v, aut unus ex illis Angelis qui aderant x.) eam
(nempe mulierem y) in medio amphore] Intra epha z:
in medium ephae, JT. D. &c. in quo visa est sedere quum
primum apparuit i. Fecit ut tota esset intra amphi-
oram, & nulla ejus pars extra maneret b; nè deinceps
caput impune exfereret, aut libere & passim vagaretur,
ut hæcenus fecit c. Huc conjicitur, quia compleverant
mensuram patrum suorum d. ¶ Mifit (vel, Projecit,
Mo.) massam—in os ejus] Vel, 1. mulieris, ut illic di-
utius detineretur *: vel, 2. ephae, five modii f; nè inde
exiret mulier e; vel, nè resisteret, aut se defenderet, ad-
versus iudicium Dei h. Ad figurandum, impios Judæos
non effugituros poenas Dei i. Significat completam
mensuram peccatorum, & Judæos diu mansuros in sua
impietate & damnatione k. Quod dicit, impietatem
detrusam fuisse sub modio, bifariam exponi potest: vel,
quod Deus non permiserit tantum licentiæ Diabolo, ut
impelleret Judæos ad peccandum sicuti prius; vel,
quod frænum injectum sit externis hostibus, nè pro sua
intemperie opprimerent miserum populum. Deus ergo,
quum vult mederi sceleribus, vel compescere injurias,
includit quasi in modio impietatem, &c. l.
9. Ecce duæ mulieres] Hæc sunt vel, i. gentes duæ,
altera Decem, altera Duarum, tribuum m. Vel, 2. Juda
& Benjamin, quæ Babylonem abductæ sunt: cujus rei
causam hic describit n. Vel, 3. Joacim & Sedecias Re-
ges Judæ, qui scedifragi erant, & causa exilii & exci-
dii Judaici o. Vel, 4. figurabant Ecclesiam p, vel impios
Judæos q, duorum temporum, puta Esdræ, Esd. 9. 10.
& Nehemiæ, Nehem. 13 r; quibus temporibus Eccle-
sia ab impiis repurgata erat. Ecclesia ferè cum mulie-
re comparatur, five singularis aliqua sit, five catholica t.
Non placet hæc interpretatio. 1. Quia hæc visio non
generalem reformationem designat, sed generale sup-
plicium; ut docet ordo visionis; ubi mulier impia,
1. projicitur in epha, 2. plumbo obtegitur, 3. depor-
tatur, &c. 2. Quia hæc mulier non in Judæa punien-
da erat, sed in remotis regionibus u. Vel, 5. sunt instru-
menta vindictæ Divinæ in Judæos v: bini exercitus bi-
næ expeditionis Nabuchodonosoris x: vel, Romani,
qui gentem Judæorum exciderunt. Qui mulieres vocan-

tur, non ob imbecillitatem, sed quia reliquis visionis
partibus id congruum erat, ut punientes pares essent
iis qui puniuntur y. ¶ Egrescentes] Nempe ex ur-
be, aut è Terra sancta z, aut è Templo a; vel, è loco
unde epha egressa est b. ¶ Et spiritus (vel, ventus, c
D. &c. in alis earum] i.e. Ex vento ferente propelleban-
tur c: habebant alas ad volatum instructissimas d: ven-
tum collegerunt ad volandum, & magno impetu fere-
bantur *. Tribuit eis alas ob velocitatem, (unde Ange-
li alati finguntur;) & in eis dicit ventum esse, qui eas
velociores redderet: nam velocius volant aves flante
vento f. q. d. Velociter progrediebantur g. Significa-
tur per hoc, vel, 1. celeritas deportationum h; five, Ju-
dæos celerrimè abducendos in Babylonem *. Alæ illæ
sunt Assyrii & Babylonii t. Vel, 2. velox & violenta
executio iudicii Divini in Judæos per Romanos i.
Vel, 3. fortitudo & celer processus quem contra impios
Judæos adhibuerunt Esdras & Nehemias k, qui expe-
ditissimi erant ad exsequendum voluntatem Dei l. ¶
¶ Quasi alas milvi] Aptè: nam milvus habet magnas
alas, & labori pares diuturni volatus m. ¶ וְיָמִין
Ciconia, JT. Pi. D. G. &c. i.e. alas transfigurare facien-
tes. Vide [de voce וְיָמִין] dicta ad Job. 39. 13 n. [& G.
ad Levit. 11. 19. Psalm. 104. 17.] Sic dicitur vel, 1.
ciconia, quod parentes alit; vel, 2. milvus albus, quod
efcas focis suis dispertiat; vel, 3. struthio camelus, con-
trario sensu, quod sit crudelis o. ¶ Et levaverunt
(nempe alæ istæ p) amphoram inter terram & cælum] q. d.
Vel, aerem; hoc est, non procul à terra, ut volat Ha-
sida q: qu. d. palam & publicè sententiā & executione
ne illius, (sicut quæ in aerem effertur oculis omni-
um exponuntur,) ut itā ab omnibus agnoscat r. Sic
figurabatur excommunicatio impiorum Judæorum t. ¶
Respiciunt, credo, Esd. 10. 8. Mallem simpliciter acci-
pere pro circumstantia transportationis epha: quam
neceffe erat attolli in aerem, ut deportaretur t.
10. Quæ istæ deferunt, &c.] i.e. Quæ proficiscuntur
ut dent poenas propter peccata sua v.
11. Ut, &c. וְיָמִין] Ad edificandum (vel, Ut
exstruant, V. sim. D. Pi. sub. duæ illæ mulieres: vel, Ut
construeret, sub. Deus, D.) ei (vel, sibi, JT. D.) domum (i.e.
locum x, vel mansiones, sing. pro plur. ubi diu z, imò
perpetuo, commoretur a, tanquam in domo b. Confer
Jer. 29. 5, 28 c.) in terra Sinhar, Mo. Id est, in Babylo-
nia d. Vide Genes. c. 11. v. 2. & Annotata ad lib. 1. de
V. R. C. Quæ primò sub Assyriis fuit, inde Chaldæo-
rum Regia *. qu. d. Ut Dominus animadvertat in eas
diuturnā captivitate, nempe per 70 annos, in Babylo-
ne f; & postea exilio universali, quo totus orbis illis
erit terra Sennar, i.e. terra excussiois, ut vox significat;
ad quam scilicet, Terrā sanctā excussi, vagi & profugi
delati sunt g. Quamquam verò Judæi à Romanis disje-
cti sunt in omnes ferè mundi plagas, præcipue tamen
commorantur in Oriente, in Asiā minore, Mesopota-
mia & Chaldæa. Meminit autem h. l. terræ Sinar,
1. quia hic locus erat prioris exilii; atque itā signifi-
catur, nem illos manere supplicium quod ibi experti sunt:
2. ob fratres eorum qui ibi spontè manserunt; quo-
rum respectu Judæi dispersi, ut credibile est, eò se con-
tulerunt, cum quibus perpetuum exilium subituri e-
rant h. ¶ Et, &c. וְיָמִין וְיָמִין] Et (vel, U-
bi, Ti. JT. sic Pi.) firmabitur (vel, preparabitur ei, Ti.
vel, prepararetur habitatio ejus, P. vel, stabilietur, JT. Tar.)
¶ ponetur (vel, collocetur, JT. D. Tar. vel, sistat se, V.
vel, reponatur. וְיָמִין dicitur hic dracunculus: esset enim
וְיָמִין, collocata fuit, vel certè, וְיָמִין, collocavit sese i. Vox D.
composita est ex Hiphil & Hophal; quia Judæi, qui ab-
ducti erant initio contra voluntatem, postea spontè
manserunt ibi, & seipsos quasi collocarunt l. וְיָמִין hic
est masc. וְיָמִין foemin. Illud respicit וְיָמִין masc. hoc sim. V.
וְיָמִין foem. gen. m.) super basin suam, M. P. &c. i. e. al-
to & firmo loco n: vel, ut columnæ, quæ super bases
suas collocantur, ut firmi ds constant o; vel, sicut ido-
la solent p, quæ deinde abire non possunt. h. e. Duæ
illæ gentes longissimo tempore detentæ fuere in locis
trans Euphratem. Caveant ergo sibi Judæi nè idem
rursus eveniat. Confer quæ habuimus supra c. 3. v. 7 q. G.
[Locum exponunt vel, 1. de Chaldæis.] qu. d. Sicut
Judæa diu ab hostibus, & præcipue à Chaldæis, direpta
fuit:

fuit: sic, ubi Deus Ecclesiæ misertus fuerit, Chaldæi alique ejus hostes, non semel, neque ad breve tempus, sed perpetuo, dabunt poenas, &c. Significat, tam impietatis culpam quam poenam in Babylone locatam; ut, cum in ea impietas steterit per definitam à Deo mensuram, tum peccatorum tum temporum, puniatur per Cyrum & Darium, deinde per Christum, qui Babylonem, & Babylonios Antichristi affectas, disperdet in fine mundi. [Vel, 2. de Judæis.] quod. Impii hi Judæi, qui prius patriâ pulsi fuerant per 70 annos, iterum relegabuntur in loca externa & remota, in quibus æternum mansuri sunt, tanquam domus super basin suam fundata.

CAP. VI.

1. **E**ce quatuor quadrigæ] Vel, currus, Pi. D. Tar. &c. nempe militares, ut Exod. 14. v. 17, &c. cum aurigis, quamvis hi non nominentur. Obscurissima est hæc Visio; de cujus scopo & sensu non liquet, sed conjecturis agitur. Hi currus sunt vel, 1. Apostoli, qui orbem expugnaverunt & Christo lucrifecerunt. Vel, 2. Angeli; quorum ministerium currus nomine denotatur Psal. 18. 11. & 68. 18. & 104. 3. 4. confer 2 Reg. c. 6. v. 17: qui hic veniunt vel, 1. ut Regna evertant; vel, 2. tanquam administri salutis piorum Judæorum in Babylonia, &c. Vel, 3. quatuor Imperia, quæ sibi ordine successerunt, & sese mutuo everterunt, nempe Babylonicum, Persicum, Græcum, & Romanum; quæ, quamdiu floruerunt, fuerunt invictissima. Sub quarto autem natus est Christus, cujus Imperium illis successit, eratque iis & diuturnius & potentius; ut norint omnes non casu, sed Dei voluntate, hæc Imperia floruisse & concidisse, Regnum verò Christi semper mansurum. Vel, 4. significant varias mutationes quæ in Chaldæa & Judæa aliisque locis contigerunt. Ipsi rerum effectus, & fortuiti casus, ut vulgò vocantur, & quæcunque contingunt mutationes, vocantur quadrigæ Dei, h. e. sunt quasi celerrimi præcones qui nobis annunciant quod prius erat incognitum. Quod currus sunt quatuor, denotat, Angelos in omnes mundi plagas egredi, &c. P. ¶ Egrescentes] Sub. à conspectu Domini. Egredi & pergere dicuntur Imperia, quod alterum alteri successerit. ¶ De medio duorum montium] Per quos figurabatur, vel, 1. Jerosolyma, in qua erant duo montes, Sion & Moria; cujus custodes sunt Angeli. Non placet, 1. quod coelitus facta est hæc revelatio; 2. quod reliqua non dicuntur inde prodixisse; 3. quod Angeli non debuerint ex Jerosolyma egredi, sed potius eam ingredi, ut eam custodiant. Vel, 2. robur & vires eorum Imperiorum, quæ quidem Deus summâ curâ & providentiâ moderatus est. Vel, 3. obscura & inscrutabilia Dei judicia; unde Angeli hic prodeunt à profunda valle quæ inter duos montes: decreta & consilia Dei; Dei potentia, & providentia; cujus duæ partes, & quasi montes, sunt, mens, vel sapientia, & voluntas, sive decretum; vel, præordinatio, & executio: arcanum Dei consilium, quo omnia ab æterno decreta sunt. Vel, 4. portas Ciliciæ intelligit inter montium ardua, per quas Babylonii & Persæ, Alexander quoque & duces ejus, in Syriam, Judæam & Egyptum transire soliti. Alludit ad montem Taurum, sive Caucasum, ubi duo montis juga in fauces coeunt, &c. Et inde egressi sunt Persæ qui Babylonem vastarunt. Alludit ad morem illorum temporum, quando currus certabant cursu, ubi equi & currus ad cursum parati stabant intra carceres, unde, signo dato, proruperunt, &c. ¶ Et montes] (vel, Qui montes erant, J. Pi.) montes arei] i. e. Munitissimi. Intelligit, vel, 1. virtutem illorum Imperiorum fuisse insuperabilem: vel, 2. judicia & decreta Dei tum firma ratæque esse, nec revocari posse; tum fontem & initium esse omnium actionum & eventuum in mundo: quod in hoc mundo nihil sine voluntate & providentia Dei egreditur; ac præsertim, quod Imperia ex eis constituuntur, & cadunt. His montibus

continebantur quadrigæ antequam exirent, nè alias nationes bello infestarent, proinde ac si septæ essent montibus validissimis. Cum autem adfuit tempus à Deo præstitutum ut Imperio potirentur, tunc expressæ sunt. Aptissime hic depingitur consilium Dei, quod ante executionem non apparet, sed absconditum est, quasi lateret in altis montibus.

2. In quadriga prima equi (vel, equæ, cujus generis verbum est infra 7. p.) rufi] Torquent se Interpretes in explicandis his coloribus. Referuntur hi vel, 1. ad quatuor Imperia. Vel, 2. ad Angelos, diversæque eorum ministeria. Confer Zach. 1. 8. Vel, 3. ad diversos Providentiæ Divinæ effectus; ut color niger tristes, albus lætos, rufus sanguineos, varius mixtos, notet. Vel, 4. ad varium populi Dei statum sub illis Imperiis, qui modò lætus erat, modò tristis, modò mixtus fuit, &c. Al. Fortassis hi colores nihil significant, sed distinctionis currum à se invicem causâ additi sunt. Equi rufi Chaldæos significant, valde sanguinarios, & crudeles, præsertim in Judæos: qui [Chaldæi] etiam rufi colore delectabantur in vestibus; vide Nah. 2. v. 3. Vide Lamenta Jeremiæ. Horum obiter meminit ordinis servandi causâ, & ut præterita futuris conferat: postea verò nihil de illis dicet, nimirum quia Imperium id jam transierat cum hoc Visum Prophetæ obtineret. Confer quæ supra 1. 10. Al. Equi rufi sunt Apostoli & Christiani à sanguinariis Judæis occisi. Color ruber cædes notat. ¶ Equi nigri] h. e. Imperium Medorum & Persarum. Equi sunt nigri, ob gravem metum & luctum Judæorum sub illo, Esth. 3. Color hic est lugentium, & horrorem sæpe notat, atque excidium. Unde Tamerlanes, qui, cum denunciare vellet cædem puberum, rubris tentoriis usus est, tertio die obsidionis nigris utebatur, innuens se, captâ urbe, nulli parciturum. Equi nigri significant gravissimas calamitates illatas Judæis, & perturbationes in toto orbe; vel, famem, ut Apocal. 6. 5. 6. & metonymicè vastitatem, quam plurimis terris intulere Persæ. Vide quæ diximus ad Dan. 8. Apparet id ex Darii & Xerxis historia.

3. Equi albi] Hic color lætitiâ designat; & quod Deus Ecclesiam redimere voluit. Id signum triumphai perpetuas Alexandri victorias significat; vel, Alexandri mansuetudinem erga Judæos. ¶ In quadriga quarta] Hæc verò est Regnum, vel, 1. Romanorum; vel, 2. Egypti pariter & Syriæ; quas conjungunt Prophetæ, quod Judæi modò sub his, modò sub illis, fuerint, & ipsa genera sæpe matrimoniiis permixta, possessionesque translata vi aut pacationibus. ¶ Equi varii, &c. מְצִיבֵי צִבְרִים] Varii, P. LXX, Ch. (vel, maculosi, M. Ca. sim. Ti. vel, guttati, J. Pi. grandinati, vel grandine guttati, Mo. BA. Di. Pem. id est, resperfi maculis, albis scilicet, instar grandinis. Confer Gen. 31. v. 10, 12. Versicolores, Sy. Ar. sub. & M. Di. vel, iique, Ca.) fortes, sive robusti, Mo. P. M. Ti. Pi. sic Ca. vel, confirmati, J. T. nempe à Deo ad præstandam voluntatem ejus. Ità commune erit epithetum omnibus his equis, h. e. Angelis. Illis מְצִיבֵי צִבְרִים idem est quod מְצִיבֵי צִבְרִים valere. Ità iidem fuerint מְצִיבֵי צִבְרִים & מְצִיבֵי צִבְרִים, quos ex collat. v. 6, 7. diversos esse liquet. Quin locum hunc attentè legenti constabit nomen esse coloris. Atque in id consentiunt plerique [veteres scilicet] Interpretes, quamvis aliter atque aliter reddant. Chaldæus, (quem multi sequuntur,) cinereos; Græci, ut hodie leguntur, ὄρνιθες, varios, (vel, sturninos, Di.) quod tamen ad vocem מְצִיבֵי צִבְרִים pertinet: [de quo videlicet Cl. Authorem:] pro quo quædam exemplaria, notante Hieron. habebant πύρρος, (quæ vera est lectio,) rufos aut rubros; quomodo & Sy. & Ar. Cui versionis suffragium nostrum addimus. Vel, commaculati, Di. Nempe מְצִיבֵי צִבְרִים idem quod מְצִיבֵי צִבְרִים, Esa. 63. 1. gutturalibus & permutatis; quod in illis [orientalibus nempe] linguis frequens; quamvis non sonet multò fortius. Sic 2 Reg. 17. 21. מְצִיבֵי צִבְרִים scriptum pro מְצִיבֵי צִבְרִים, & expulit. Et Jonathæ nepos, qui מְצִיבֵי צִבְרִים Tharea 1 Par. 8. 35. in 1 Par. 9. 41. est מְצִיבֵי צִבְרִים. Porro, vocis hujus natales, Hebræis ignotos, libet arcescere paulò altius. Octo saporum genera post Aristot. numerat Avicenna, inter quæ מְצִיבֵי צִבְרִים, מְצִיבֵי צִבְרִים, & מְצִיבֵי צִבְרִים, & מְצִיבֵי צִבְרִים, ut Arabibus, sic & Hebræis, propriè

proprie est, *ἄζυρον*, aciescere, ut facile probatur: quia, 1. *ἄζυρον* est fermentari, quia farina fermentatione aciescit; 2. *ἄζυρον* est, acetum, Prov. c. 10. v. 26; 3. *ἄζυρον* Est. 30. 24. est, farrago subacida; 4. *ἄζυρον* est, irritari, exacerbari, Psal. 73. 21. In coloribus *ἄζυρον* vel *ἄζυρον* idem videtur esse quod *ἄζυρον*. Id nempe tralatitium est, ut saporum nomina transferantur ad colores. Ergo, ut pinguis est color, & acer, & amarus, & austerus; ita etiam acutus. *ἄζυρον* in coloribus Salmasius opponit *πρὸ βαφῆς*, i. e. austero: adeoque ut *πρὸ βαφῆς* maximè pressum est, & saturum, & quadam coloris tristitiâ profundum; ita *ἄζυρον* dicitur quod clarum est, & vegetum, & multo lumine excitatum: quales sunt læti omnes & floridi colores, quos *εὐαργεῖς* Græci appellant, & ab austeris distinguunt. In his quia claræ purpuræ color facile principatum obtinet, *ἄζυρον* ferè dicitur de purpureo. Indè oxyblasteum, oxyporphyron, oxypheanicum, & similia. Et *ῥόδα* Chæremon in Athen. l. 13. appellat *ἄζυρον*. Apud Suidam in Sardinia fieri dicuntur *πορφύρεοι δολφοεῖς καὶ ἄζυροι*. In Codino Despotæ calcei sunt coloris *ἄζυροι* acuii (i. e. purpurei vel coccinei) & albi. Equi ergo *ἄζυροι* sunt equi, non quidem purpurei, quales nulli sunt, sed quorum rubor est *ἄζυρον* excitator, & plus habet vigoris atque luminis. Quo ipso distinguuntur ab equis primæ quadrigæ, qui simpliciter rubri sunt. Nè autem mirum videatur equos ejusdem quadrigæ hîc describi varios, & rubros, vel phœniceos; etiam in Eumeli quadriga Euripides describit equos alios varios, alios rufos, fuisse. Et equorum Cleosthenis (qui vicit Olympiacis Olympiadè 66.) unus erat phœniceus, alius niger, alius varius, ut colligere est ex eorum nominibus quæ apud Pausaniam existant d.

4. *Dixi ad angelum, &c.*] Propheta modestè & humiliter se Deo subjicit, eique se docilem & attentum offert: nec frustra; consequitur enim donum revelationis*.

5. *Isti*, &c. אלה ארבע רוחות השמים וצאות מהרצב *Isti*, vel *Iste*, (vel, *Iste*, M. Ti. sub. *quadrige*, M. V. & sub. *sunt*, J. T. Pi. P. Ti. &c.) *quatuor venti* (vel, *spiritus*, Calv.) *cæli, qui egrediuntur* (vel, *procedentes*, J. T. *exeuntes*, Pi. Al. *Hi ad quatuor ventos cæli, five plagas cælorum, egrediuntur*, M. V. D. ex He. ארבע, pro ארבע f. Qualis defectus Psal. 45. 4, 5. & alibi sæpe.) à loco ubi stabant (vel, inde ubi constiterant, J. T. Pi. D. ad verb. à stādo, V. G. vel, à consistendo, D. è statione, Calv. vel, postquam steterunt, M. ubi steterunt, Ti.) coram Dominatore universæ terræ, P. &c. q. d. exeuntes à Domino totius terræ, apud quem se stiterant, D. sim. Ca. Vide 1 Reg. 22. v. 19. Job. 1. v. 6. Steterunt coram Deo, i. e. mandata accipient; iis acceptis ibunt quò Deo visum. Stationem coram Deo vocat spatium illud quod dixit inclusum fuisse inter duos montes æneos. Et si volubiles sint quadrigæ & veloces, stant tamen quasi fixæ in uno loco, donec exitum Deus permittat. Hinc colligimus, eventus omnes, etiam quæ fortuitò contingere videntur, affixos esse consilio Dei; ut præsit iis immutabilis necessitas, quæ tamen nobis abscondita est^k. Qu. Quid hîc sunt quatuor רוחות? Resp. 1. Imperia in diversis climatibus, quorum impetus ventis comparari solent^l: quatuor illa Imperia^m, quæ per 4. ventos describuntur Dan. c. 7. v. 2. quæ, ut venti, & violenter ac celeriter irruent, omnia subvertentes, & velociter transibunt atque definent^o; quibus à Deo facta est potestas imperandi universo orbi^p; quæ æterno Dei consilio excitata erant è stationibus suis, ad exsequenda Dei decreta de puniendis Israelitis, Assyriis, Persis, &c. q. Resp. 2. *Spiritus*, h. e. arcani illi motus & impulsus Dei, qui prodeunt ab æterno ejus consilio & providentia. Propheta ergò dicit omnes revolutiones quæ in mundo cernuntur esse ex Spiritu Dei, & esse quasi spiritus vel nuncios^r. Resp. 3. Angeli^t, five catervæ Angelorum^u, quibus velut vento & igne utitur Deus; vide Psalm. 104. 4. Ezech. 1. 6, &c. 23, 24. Hebr. 1. 7, 14. qui stant coram Deo, parati ad exsequenda mandata & consilia Dei, Job. 1. v. 6. & 2. 1. Dan. 7. 10. &c. quos Deus mittit ad omnes mundi plagas, unde ad Deum redeunt, &c. *

6. *Equi nigri*, (i. e. *Quadrige equis nigris vecta*: *cujus adventum luctuosum denotat hic color* v:) *egrediebantur in terram Aquilonis*] *Egressi sunt Persæ in Chal-*

dazam², quæ Aquilonaris erat Judæis; quam expugnâ-
runt, &c.^b De equis rufis nihil dicit, quia jam tranfi-
erat Imperium Chaldæorum^c. ¶ *Et albi egressi sunt*
post eos.] Secuti sunt eos in terram Aquilonis abeun-
tes^d. Significat, vel, 1. cándorem sive mansuetudi-
nem Alexandri M. erga Judæos^e; vel, 2. Alexandrum
advenisse Babylona^f; vel, 3. lætiorem statum piis in
Chaldæa hærentibus obventurum^g; vel, clementiam
Persarum, à quibus nova lux gaudii Judæis allata fuit^h.
¶ *Et varii* (Id est, vel, 1. Romaniⁱ; qui *varii* erant,
scilicet regimine, sub Regibus, Consulibus, Tribunis,
Imperatoribus, &c. iisque ex variis gentibus, & affe-
ctu in Judæos valde vario^j. Per equos partim albos,
partim alterius coloris, intelligit aliquos Imperatores
Romanos mites fuisse erga Judæos & Christianos, al-
ios verò immites & crudeles^k. Vel, 2. Lagidæ^l.) *e-*
gressi sunt ad terram Austri] i. e. Vel, 1. in Ægyptum^m,
quæ ad Austrum Judæisⁿ; vide Dan. 11. 5. °; quam illi
tenuère P. Cujus unius meminit, quia ex toto Græco-
rum Regno hæc regio ultima à Romanis subacta est^o.
Memorat tantùm bella horum Regnorum quibus prio-
ra Regna deleta sunt. Augustus autem, victis Antonio
& Cleopatrà, Græcorum Regnum; i. e. Ptolemæorum,
in Ægypto extinxit, illudque ad se & ad Romanos
transfudit^p. Vel, 2. in Judæam^q; quæ respectu Chal-
dææ, cujus paulò antè facta est mentio, & cui hæc nunc
opponitur, est ad meridiem sita. Confirmatur hoc ex
scopo visionis, & ex collat. v. seq. ubi *deníkios* appella-
tur hæc terra, putà in qua Propheta versabatur, & pro
qua sancti Angeli intercedere leguntur^r.

7. *Robustissimi*] Vel, fortes, sive *robusti*, D. Pi. &c.
vel, rectius, *cinerei*, aut *subrubi*, vel certe, *ἄσπεροι*, i. e. *sturni*;
sic tamen ut maculis albis instar grandinis interspersi essent. Sed difficultas hinc occurrit. Quinam sunt hi equi? Nam equi & grandinati & badii [Ang. bay] quantum traxerunt currum, scilicet Romanorum: hic autem disjuncti sunt: *grandinati*, sive *varii*, eunt in terram Australem; *badii* verò, per totam terram. Quare dicendum, vel, 1. equos *grandinatos* & *badios* designare Romanos; qui non tantum Græcum imperium totum subjugarent, quod dicitur v. 6. sed & imperium per totam terram protenderent, ut hinc reeretur. Quod non placet; quia Romani ante dominam Ægyptum totum orbem subegerunt, ideòque non opus erat ut *quererent ire per totam terram*, quod jam egerunt. Vel, 2. equos *badios* designare aliud Regnum, quod, quum olim fuisset pars Romani Imperii, postea totum orbem pervaderet; Gothos scilicet & Vandalos, &c. qui tandem se à Romanis diviserunt, & orbem domuerunt, &c. ¶ *Querebant ire*, &c. *לִּירָדָה* (vel, *eundo*, J. T. Pi. ut *irent*, P.) *amulatatum* (vel, *ut obambularent*, J. T. Pi. sim. P. vel, *ambulare*, M.) *in* (vel, *per*, M. P.) *terram*, Mo. &c. i. e. Vel, 1. totum orbem. Non contenti terrâ Austri, ad quam miserant missi à Deo, volebant reliquas partes orbis pergrare. Vel, 2. *terram illam*, scilicet meridianam. significat, Angelos paratissimos esse & percupidos ad obsequenda Dei mandata, &c. ¶ *Et perambulant terram*] Sensus loci, Seleucidæ [qui hinc per equos *pereros* denotantur] modò Ægyptiis bellum intulêre, modò Judæis & Arabibus eorùmq; vicinis, modò Armeniæ Mediisque & Parthis, ita ut nihil intactum fierent, sapiente Dei permisso.

8. Ecce, qui egrediuntur, &c.] Vel, egressi sunt, &c. nam id jam fuerat. ¶ Requiescere fecerunt (vel, † G. tranquillorunt, Ti. J. T. Pi. vel, recrearunt, Ca. sed verunt, V.) spiritum meum (i. e. iram meam^f; ut Coh. 7. 9. Hinc locutiones illæ, brevis spiritu, pro iracundo; &c, longus spiritum, pro eo qui tardè irascitur. Vel, animum meum^g. Spiritus modò iram, modò benevolentiam, significat : ex materiæ diversitate varianda interpretatio^h. Vel, mentem meam, Ca.) in terra Aquilonis] Locus obscurusⁱ. [Sensus,] Mandata mea [ibi] exsecuti sunt^k. Ibi iram meam contra Chaldaeos (& Persas^l) conceptam abunde satiârunt^m, dum eos vallarentⁿ. Per Persas animadverti in Babylonios, qui injustè afflixerunt populum meum^o, Zach. i. v. 15: & per Græcos animadvertam in Persas^p. Al. Consolatio est Judæorum: q. d. Non est ut ampliùs timeatis hostes vestros Aquilona-

res; nam Spiritus meus conciliabit eos vobis. Al. Me recrearunt, dum effecerunt ut Judæi plurimi (qui adhuc in Babylone manebant) pecuniam conferrent ad instauratorem Templi. Hoc valde se mihi probat, & frequentia mirè illud confirmant. Al. Spiritus meus, antea turbulentus & omnia tenebris involvens, etiam in Judæa, jam quietus est: placatus sum Judæis post emissam 2. hanc quadrigam; nam statim redemptio secuta est. Al. Iram meam sedarunt adversus Judæos in Babyl. adhuc hærentes, & beneficium liberationis spernentes; inspirando illis pios affectus; hos ad resipiscentiam pietatēque adducendo, alios in ea continendo: quo effecerunt nē illos omnes excludam gratiā meā. Sic Deus opus sui Spiritus tribuit Angelis ministris honorificē. Sed quomodo hi resipiscebant, qui ibi adhuc hærebant? Resp. Post hoc tempus multi cum Esdra redierunt. Qui non redibant, illis graviter offensus est Deus. Qu. Cur de terra Aquilonis potius hīc loquitur quā de terra Australi? Resp. Quia illuc conjecti erant omnium oculi; illic sepulchrum erat Ecclesiæ, unde emergerent reliquæ, &c. Hīc ergo Angelus revocat Judæos ad providentiam Dei, ut sciant, quæcunque illic acciderant mutationes, à consilio Dei esse profectas. Quem præcipuum fuisse visionis [hujus] finem hīc colligitur.

9. Et factum est verbum Domini, &c.] Hæc secunda pars capitis, non visio, sed historica prædictio rei revera gestæ. In visione ostenditur paterna Dei cura erga Judæos in Babylone, ad servandos electos suos qui ibi erant. Curæ illius effectus hīc narratur, exemplum scilicet quorundam converforum, &c.

10. Sume à transmigratione] Vel, à deportatis, J.T. Pi. D. &c. à Judæis qui in Babyloniam deportati erant à Nebuchadn. nempe à filiis deportatorum: ab illis qui nunc recens ab exilio veniunt. ¶ Ab Heldai] Vel, Heldai, D. sic Pi. &c. Qui Helem infra *, v. 14. nisi erratum est scribæ hoc vel illo loco. ¶ Et venies tu in die illa] Quā ipsi redierunt: ut nullum tempus pereat ad confirmationem fidei, & acceptationem muneris ipsorum. Mandatum autem hoc antea accepit Zacharias, ut illā die exsequeretur. ¶ Intrabis domum Josiæ] Quid itā? Resp. 1. Quia ille erat vel aurifaber, qui coronas faceret; vel thesaurarius Templi, qui oblationes recepit, &c.; vel cultos & ædituus Templi. Post itā esse: nam ex ædituis janitores erant, janitores autem sacram pecuniam colligebant, 2 Reg. 22. 4. Sed repugnare videtur v. 14. Incertum est an hīc Josias idem sit qui infra Hem filius Sophonia, vers. 14. an verò Hem frater illius sit, & comes illorum qui à Babylone venerant. 2. Quia in ejus domo illi diverterunt, sive hospitabantur. 3. Indubiè jussus est venire ad illos quatuor, & ingredi cujusque domum, ut docent verba illa, qui venerunt, &c. Loquitur tantum de uno, sed postea addit alios simul venisse. ¶ Filii Sophonia] Duo erant hujus nominis; unus Propheta, alter sacerdos, Jer. 21. 1. & 37. 3: hic autem alius ab iis fuisse videtur. ¶ Qui (nempe Heldai, Tobias & Jedaia, & cum eis Josia) venerunt de Babylone] Vel urbe, vel terræ; oblationem facturi Domino: vel, tanquam privati homines spontanea offerentes; vel, tanquam legati nomine omnium piorum Judæorum in Babylone. Vel, 70. ¶ non minus commodè referri potest ad 70. ¶ quā ad personas antè memoratas, ut sit hyperbaton, & locus sic reddatur, Ito tu eodem die quo venerunt à Babylone, & ito in domum, &c.

11. Et sumes (vel, Sume, inquam, G. sim. D. Pi. &c. sub. ab illis, Pi.) aurum & argentum] Quod illi contulerunt; vel, ex collatione exsulum ferunt; ut offerant in Templum. (quanquam id non dicit textus,) in Templi, quod jam struetur, ornatum, sive instauratorem. ¶ Et facies coronas] Ex auro & argento, vel, 1. commixtis; ut una fuerit corona, quæ pluraliter effertur ad exprimendam coronæ magnitudinem & præstantiam, ut in מַגְדָּלָה, מַגְדָּלָה, &c. [vel, 2. divisis.] Coronæ duæ erant, vel complures, ut diversa metalla probant; una argentea, altera aurea: quarum illā figurabatur Sacerdotium, hāc Regnum. Verum corona sacerdotis aurea erat, Exod. 28. 36. & 29. 30. Hæ autem coronæ semel, idque in signum solum, ponendæ erant super caput Josuæ, deinde

suspendendæ in Templo. ¶ Et pones (unam scilicet illarum: nam & summi Sacerdotes coronam ferebant in diebus lætis. Vel, Quas pones:) pro 70. ut Mal. 3. 1. Mitto nuncium meum, & (id est, qui) parabit, &c. Vel, Ac imposito eas, Pi. sic Tar. h. e. coronas duas, unam Regni, alteram Sacerdotii, successive, sive unam post aliam. in capite (vel potius, super cidarim capiti impositam, Zach. 3. 5.) Josuæ, &c. vel Josuæ, &c. D. &c. Sed novum hoc erat & insolitum: Deus enim duos illos ordines, eorumque insignia & familias, [sive Tribus,] apertè distinxerat: & cum Josua Sacerdos non erat ex ordine Melchised. sed ex ordine Aaronis, duæ hæc dignitates in illius persona convenire non poterant. Designat ergo h. l. aliquid prius incognitum; scilicet, quod idem futurus sit Rex & Sacerdos, nempe Christus, cujus hīc typum gessit Josua: & hoc sic representari voluit Deus, & in umbra ostendi quid sperandum erat adventu Messie, cui & Sacerdotium tribuitur & Regnum, Psal. 110. Ezech. 21. v. 26. His porro coronis significat Ecclesiæ restitutionem in felicem illum statum quum florent Regnum & Sacerdotium.

12. Ecce vir (sub. veniet, Pi. vel, Ecce virum, J.T. Tar. Non tam te cogita, quā eum cujus typus es, toties orbi promissum, & tandem exhibendum. Hæc, Deo dirigente, Pilatus ad Christum aptavit, dicens, Ecce homo, Joh. 19. 5. Sensus, Vide in Josua perspicuam adumbrationem sperati Messie. Non tibi propter te imponitur corona, quod tu eo honore dignus es, vel quod illum adepturus es, sed ut typum geras Christi, Regis ac Sacerdotis futuri. Oriens (vel, Germen, V. G. Pi. &c. Vide Zach. 3. 8. i. e. Surculus velut renatus ex stirpe Davidis. Christus non vocatur arbor pro-cera, sed plantula, vel germen, quia contemptibile erat initium ejus. Antiqui Ebræi inter nomina Messie & מָשִׁיחַ recensent, i. e. Oriens, vel Germen.) nomen ejus] Ut supra dixi. ¶ Subter, &c. מִתְּחִילָה] Et (vel, Nam, Pi. V. vel, Qui, J.T. Pi.) subter eum germinabit, Mo. vel, sub se, &c. Ti. vel, apud se, V. vel, è (vel, in, V.) loco suo, J.T. Pi. Calv. V. Tar. sic M. P. i. e. Vel, 1. è solo suo: Ut germen è terra oritur, sic & Christus, quoad humanam naturam. Vel, 2. è Judæa, sive Jerosolyma: ex propria gente & sede, Nazareth vel Bethlehema, ut jamjudum prædictum est. Vel, 3. in Ecclesia. Vel, 4. propriā virtute, sine ulla ope, præter spem, familiā Davidis penè extinctā. Vel, ex seipso, Calv. ad verb. de sub se, Calv. D. vel, quā Deus est; vel potius, quā homo: q. d. Et si non adsint humana media, Christus tamen germinabit cœlesti virtute suā, Deo benedicente, &c. Al. Et per eum germinabit. Est allusio ad nomen מָשִׁיחַ. Renascetur Templum, sicut in illo domus Davidis renata est. ¶ Et edificabit templum] Vel, 1. materiale: quod nec Josua neque Zorobabel perficere poterant sine ope Christi. Vel, 2. spirituale, sive Ecclesiam. Templum præstantius eo quod cernitis: vide Hag. 2. 9. q. d. Veniet Christus, qui omnia restituet in perfectum ordinem.

13. Et ipse portabit gloriam] i. e. Vel, 1. coronam, nempe Principis, vide 2 Sam. 12. 30. sive Regni & Sacerdotii. Vel, 2. magnificas vestes sacerdotis. Vel, decus: q. d. Itā administrabit Regnum & Sacerdotium, ut inde decus sit reportaturus. Dicit, ipse portabit, q. d. non tu, quamvis coronas nunc gesses. Dignitas Ecclesiæ est in solo capite, Christo. Tacita hīc est oppositio inter Christum & Josuam: hic enim contemptus erat. Jubet autem eos plus sperare: Veniet magnificus Sacerdos, &c. Perit omnis ferè splendor & Regni & Sacerdotii, quem antea habuerunt, ut in solum Christum oculos defigerent, in quo, licet non externā specie, utraque dignitas concurreret. ¶ Et dominabitur super (vel, in, J.T. Pi. vel, ante, D.) folio (vel, solium, D. sic Di.) suo] Quod est Ecclesia: Mic. 4. 7. Luc. 1. 32, 33. Vel, ejus, D. Di. nempe Jehovah. Plenè dicetur, sedens in folio suo. Vide Esth. 1. 2. In folio sedens, simul cum senatoribus jura dicet. Atqui non propria fuit dominatio sacerdotis, sed Regis. Hunc ergo Regem fore innuit. ¶ Et erit (nempe ille Germen, non Rex solum, sed & o) sacerdos (sub. summus, V. ex Ch.) super folio suo] Etiam sacerdos in eodem illo sena-

CAP. VII.

lo fenatu solum suum habebit p. Et erit similiter sacerdos (repete, sedens, ex precedentibus,) in solio suo q. ¶ Et consilium pacis erit (i. e. summa pax & concordia erit) inter illos duos] Sive, ambos, D. inter utrosque.] T. Pi. i. e. Vel, i. inter Josuam & Zorobabalem: alter alteri non invidet; non dissentient sententiis. Vel, 2. inter Gemen & Jehovam t. Vel, 3. inter Judæos & Gentiles v, qui unanimi consensu recipient Christum x. Vide Ephes. 2. 13, &c. Colos. 2. 13, 14. Vel, 4. Regem & Sacerdotem z. Vel, inter duos illa, id est, inter duas illas dignitates, Regiam & sacerdotalem b. q. d. Unus & idem erit Rex & Sacerdos c, nempe Christus d. Non perstringit hic diffidia quæ olim erant inter Reges & sacerdotes, nec statuit hic diversas personas quæ pacem inter se colant; sed de rebus ipsis differit *. Alludit ad præcedentem statum, quo Reges & sacerdotes consilia conferebant de pace publica reip. & Ecclesiæ. Nunc etiam, inquit, pax Ecclesiæ procurabitur, non per diversas personas, sed per duo officia in uno concurrentia; Christo eam acquirente per Sacerdotium suum, & defendente per Regnum suum f.

14. Et coronæ erunt (vel, Quamobrem illarum coronarum quæque esto, JT. Pi. sim. D.) Helem, &c.] Vel, pro Helem, &c. D. JT. Pi. Non ut illis reddantur, sed ut illis memoriale sint. q. d. Postquam coronas capiti Jesu imposueris, detrahes, & servabis, &c. h. Qui hic Helem, v. 10. est Haldai; & qui hic Hen, ibi Josias i. Erant ergo binomines k. ¶ Memoriale] i. e. Monumentum apud posteros l. Cujus rei m? Resp. 1. Liberalitatis & pietatis eorum, &c. n. 2. Infidelitatis eorum: quod promissis credere nollent sine visibili signo o. Vel, 3. Quod Deus illos gratiosè acceptaret qui ad se colendum de longè venirent, sive à Babylone, ut hi Judæi hoc versu, sive alicunde inter Gentes, ut v. seq. p. Vel, 4. in signum & confirmationem prophetiæ futuri Regni Christi q. Vel, 5. præcedentis actionis, nempe coronationis Josuæ ad significationem Messii; ut spectatores omnes commonefaceret quid promissum erat, & quid brevi expectandum *. ¶ In templo] Nempe palam & in omnium conspectu, inter donaria & anathemata r. Suspenduntur in Templo, annotato nomine eorum qui ea ritè dicarunt. Non retinere sibi coronas aut sacerdotes aut Princeps. Nam eâ ætate nefas habebatur, extra summam & inevitabilem necessitatem, Deo devota in privatos usus vertere: neque is qui nunc contemptus Numinis rerumque sacrarum invaserat animos t.

15. Et qui procul sunt, &c.] i. e. Qui in remotis locis habitant, horum exemplo excitati, aliquid conferent, &c. tum Judæi procul degentes, tum Gentiles conversi, aliique, ut Reges Persiæ, post hanc prophetiam, (Vide Esd. 6. 8, &c. & 7. 20.) & postea Herodes v. Etiam extranei aut materiam suppeditabunt, aut in opere vobis erunt adjutores. Adde quæ supra 2. 11 x. Sed paucissimi tales erant: majus aliquid hic promittitur, quod ad Evangelium necessariò referendum est y. Qui remoti sunt, M. sim. V. vel, 1. à sanguine Judæorum z; vel, 2. à Deo, per infidelitatem scilicet. Gentiles b, Paulo interprete, Eph. 2. 13, 14 c. ¶ Et scietis, &c.] Nempe, ubi eventus prædictis congruet d. ¶ Erit autem hoc, si auditu audieritis, &c.] Hæc vobis contingent si (vel, eam, ut quandoque valet,) auscultaveritis, &c. i. e. Si coeptum opus Templi absolveritis*: si ex animo parueritis monitioni Dei f, & Deo hæc promittenti fidem habeatis g. Sensus, qu. d. Interea vestrum est di-ctis meis attendere, & erigere Templum urbemque, in quibus olim Messias vivat & moriatur: de cujus rei complemento non est quod dubitetis h. Ostendit hoc prius promissum non præcipuè intelligendum de vocatione Gentium, aut conversione impenitentium Judæorum in locis remotis. Neque enim horum Judæorum infidelitas potuit opus Divinæ gratiæ in utrislibet impedire. At Templi ædificationem impedire hoc potuit, aut tardare, ut jam diu fecerat i. Non hoc effecturum dicit ipsorum infidelitatem sive defectionem, nè Christus veniret; (Deus enim verax est, nec mutat consilium, etsi totus mundus vanus sit:) sed nè hi Judæi participes forent hujus boni, &c. k.

1. Anno quarto Darii] Biennio sc. post præcedentem visionem a. Anno eunte altero post coep- tam à Zorobab. Templi structuram b. ¶ Mensis noni, — Caslen] Qui erat November, incipiendo annum à Martio c. Post restitutum Templum etiam nomina mensium Hebraica repeti coeperunt d. Est autem Chaslen nomen peregrinum *, vel Perlicum, vel Syriacum f.

2. Et miserunt] Vel, Cùm misisset, D. Pi. Miserat autem, V. sub. populus, D. Pi. &c. vel, sub. Israel, V. i. e. Missi sunt g. Misit, vel, 1. populus qui remanserat Babylone h: qui, licet torporis & negligentiae rei fuerant quod ibi hærent, & gratiam redmssis ipsis oblata spernerent, non tamen Deum contemnunt, ejusque cultum rejiciunt, &c. i. Vel, 2. populus qui redierat k. Nam, 1. ad hoc maxime spectat sequens quaestio l. 2. Tò totus populus de his potius dicitur qui in terra sua conjuncti vivunt, &c. quàm de dispersis, &c. 3. Dicuntur infra populus hujus terre, emphaticè & sensu suo. 4. Si ex Babylone venissent, id non tacuisset Propheta m. Miserunt: Judæi in Judæa n, sed extra Jerusalem habitantes o. in vicis villisque. Vide supra 2. 4 p. Possis hanc vocem cum sequente jungere, & sic vertere, Misit Bethel, (ut sit nomen proprium,) id est, oppidum Bethel, vel, Ecclesia quæ in Bethel q. ¶ Ad domum Dei] i. e. Templum r, quod jam aliquoties perfectum erat t, quamvis novit post biennium perfectum, Esd. c. 6. v. 15. Interea A tare in primo reditu erectum erat, &c. Esd. 3. v. 1, &c. Templum erat locus orationis atque oraculi, quod omnes Judæi adire & consulere solebant v. Al. Ad sacerdotes, qui in rebus controversis consuli debebant, ex Lege Deut. 17. 9. Ipsi autem sacerdotes, si quaestio esset juris nondum definiti, aut ad Synedrium referebant, aut Prophetas, siqui eo essent tempore, consulebant x. Querendum autem, 1. an sacerdotes ac Prophetæ responsa redderent in Templo: 2. an Templum alibi vocetur.

3. Ut dicerent (vel, Et simul dicendum, G.) sacerdotibus, &c.] Quorum erat ad interrogata populi respondere y. ¶ Et prophetis] Qui tum erant Haggæus, Zacharias, & (si tunc vixerat t,) Malachias u. Audierant ergo captivi, Deum restituisse donum Prophetiæ, quod in captivitate ablatum fuerat, Psal. 74. 9. adeoque quasi erecto vexillo, & spe oblata, eos animasse ad reditum v. ¶ Numquid flendum est mihi] Vel, lugendum, G. sim. Tar. & jejunandum x. Metonymia adjuncti; quia fletus semper pars erat talis jejunii y. Vide 1 Sam. 1. 7 z. ¶ In quinto mense] Dies jejunii anniversarios non Deus tantum instituerat, sed addiderat aliquos populus in rerum tristium memoriam. Quod an populo liceat, disputari hoc seculo mirarer, nisi contradicendi libido omnia de certis incerta faceret. In jejunii autem diebus omnia iuctus signa ostendebantur, demisso capite, nudis pedibus, vestitu vilissimo, asperso & cinere; & quæ alia sunt ejus generis. Abstinebatur verò à cibis delicatioribus, à vino, ab usu conjugum. Tales autem dies quatuor instituerant Judæi ex-

1. mense quarto, in memoriam perrupti muri, Jerem.

Jerem. 52.6^a: 2. *menſe quinto*, in memoriam combuſti Templi^b, Jer. 52.12, 13^c. quod factum die hujus menſis vel 7. juxta 2 Reg. 25.8, 9. vel 10. juxta Jer. 52.12^d; vel, ob deſolationem Templi & urbis *: 3. *menſe ſep- timo*, in memoriam interfecti Godoliae, Jer. 41.1, 2^f; cu- jus cædem ſecuta fuerat diſperſio Judæorum^g: 4. *menſe decimo*, in memoriam cœptæ obſidionis, 2 Reg. 25. 1. Hos dies obſervaverant, non tantum in exſilio, ſed etiam in Judæa intra Cyri tempora & Darii Hyſtaſpis filii^h. Propheta autem meminit hic tantum duorum jejuniorumⁱ, & h. l. unius tantum, nempe ob Tem- plum deſtructum. Cauſa eſt, quod Templum jam ſerè completum erat; reedificatio autem urbis & reductio diſperſorum nondum videbantur credibiles, ideòque adhuc erat juſta de illis jejunandi cauſa. Propheta verò in reſponſione ſua includit omnia illa quatuor, quippe eiſdem rationibus ſulta^k. Vide Zach. 8.19^l. Reſtituto Templo, quæſtionem inſtituunt Judæi non abſurdam, de illo præcipue die qui luctuoſus fuerat ob Templum incenſum. *Dignus vindice nodus*. Poterat enim hac quæ- ſtio probabiliter in utramque partem tractari^m. Ceſſat cauſa, ceſſet & effectusⁿ. Templum penè completum erat, adeò ut tempus potiùs lætitiæ quàm luctus eſſe videatur^o. Contra verò, dici poterat, malorum tolerato- rum utilem eſſe memoriam^p. Cùm jam Templi fabrica creſceret, quærent an adhuc Templi præteriti incendi- um flere debeant; an verò ob novi ſurgentis fabricam lætari^q. Non audent hi quicquam mutare ſine ſacer- dotum authoritate & conſenſu^r. Propheta miro tem- peramento rem definit, Retinendos dies, verum ad gratias Deo agendas, cum gaudio, non cum luctu, in- fra 8.19. Sed antequam eam ſententiam promat, uti- liſſima præfatur de recto jejunii uſu, de cauſis malo- rum, & quomodo in rebus proſperis ſe gerere debeant^t. Duplex in his crimen apparet. 1. Hypocriſis, quod, neglectis præcipuis rebus, pietate & miſericordiâ, de ceremonia non neceſſaria quæſtionem hic inſtituunt. 2. Diſſidentia de promiſſa reſtitutione reip. & Eccle- ſiæ; alioquin hoc jejunium, præſertim à ſe excogita- tum, ceſſiſſet lætitiæ, cujus majorem quàm luctus cau- ſam habebant^u. ¶ *Vel, &c.* [הַיּוֹם] *Separando me*, Mo. P. J. T. Pi. &c. more modòque Nazaræorum^v; abſ- tinendo à cibo & potu^w, à conſortio perſonarum^x, à vino^y, & deliciis^z. Vide Joël. 2. v. 16, &c^b. Al. *Se- parare me debeo*, G. *Separabo me*, i. e. ſanctificabo, & ab omnibus inquinamentis cavebo, ut in ſolenni jejunio fieri ſolebat^c. Al. *devoti*, Ca. *Numquid abſtemius ero*, M. ſim. Ti. Sy. ¶ *Sicut jam feci multis, &c.* [כַּמְּכַתְּי] *Jam* (vel, *his*, M. Ca.) *tot* (vel, *aliquot*, Ti. J. T. Pi. vel, *multis*, D. G. Frequens eſt hæc vox apud RR. pro, *multum*^d) *annis*? Mo. P. J. T. Pi. &c. ad verb. *jam quot* (vel, *quot*!) *annis*? [כַּמְּכַתְּי] enim eſt vel interroga- tivum, vel admirativum*. Ad verb. *jam ſecundum ali- quantum annorum*, Pi. Numerum præciſe non adjiciunt, quia moleſtum erat hoc memorare^e.

5. *Ad omnem populum*] i. e. Plebem & vulgus pro- miſcuum^f. Tum ad hos miſſos ex agris, tum ad urba- nos^g. Ut cauſa communis erat, ita reſponſio publice fit, &c^h. ¶ *Et ad ſacerdotes*] Etiam eos qui con- ſulti fuerant à populo. Nam cùm in Lege nihil hac de re præceptum eſſet, de voluntate Dei conſulendi erant Prophetæⁱ. Sacerdotes, qui alios hoc docerent, ipſi correptione egent. Forſan hi authores erant illius mo- ris, quem etiam obſervabant^j. ¶ *Et ſeptimo*] Ob- necem Gedaliæ^k. ¶ *Per hos, &c.*] Nempe, durante exſilio^l. ¶ *Numquid, &c.* [הַיּוֹם] *Num- quid jejunium* (vel, *jejunando*, M. Ti. D. Pi. [הַיּוֹם] enim hic eſt verbum infinit. non verò nomen^m: vel, *nullo pacto*, J. T. Pi.) *jejunaſti mihi ego*? Mo. vel, *mihi*? Ti. Ca. [ut [הַיּוֹם] redundet:] vel, *propter me*? M. vel, *propter me*? præcepine ego? P. vel, *mihi, mihi, inquam*? Pi. ſic J. T. D. [הַיּוֹם] pro? [הַיּוֹם] ut [הַיּוֹם] pro [הַיּוֹם], Pſal. 5. 5. Et novè hic dixit mirèque, [הַיּוֹם] pro [הַיּוֹם]; caſu recto pro obliquo P. De quo vide Prov. 22.19. Eccl. 2.15ⁿ. Vehemens interrogatio, eaque emphaticè repetita, (quâ appellat eorum conſcientias,) pro abſoluta negatione. *Mihine*? qu. d. Non: ſed vobis. *Jejunare Deo* dicitur aliquis, vel, 1. quoad tempus, quod ſcilicet à Deo in- ſtitutum eſt: vel, 2. quoad modum, quum debito af-

fectu & ſine id facit. Hic utroque modo ab eis pecca- tum^o. *Mihi*? i. e. vel, 1. ſincero affectu & legitimo ſi- ne^p? quod mihi gratum eſſet^q? me placando aut de- merendo? Minimè. Tunc non modò à cibis, ſed & à peccatis, abſtinuiſſetis. Vobis ergò ſolis jejunaſtis: nem- pe, ut concepto ex tantis cladibus dolori faceretis ex parte ſatis^r; non autem ut peccata vel præterita ſerid lugeretis, vel in futurum fugeretis^s. Vel, 2. *mihi*? i. e. meo commodo^t? q. d. An ex illo jejunio aliquid ad me boni rediit^u? Hæc expoſitio magis convenit ſeq. verſui^v. Hoc dicit contra ſtultam perſuaſionem, je- junia Deo per ſe ac ſine aliis rebus placere^w, etiamſi à peccatis non abſtinerent^x. Vel, 3. *propter me*? i. e. in gratiam ſive honorem mei^y? vel, ex præcepto meo^z? q. d. Non juffu meo, ſed propter peccata veſtra*. Lo- quitur non tam de jejuniis Lege præſcriptis, quàm à po- pulo ſpontè aſſumptis^a. q. d. Vos ipſi ea inſtituiſtis propter calamitatem quam accepit veſtrâ culpâ^b. Sed revera hæc jejunia, à Judæis ob ſpeciales cauſas inſtituta, in ſe erant bona & licita, ſi obſervata eſſent tanquam exer- citia pietatis & poenitentiae: quum autem illi ea ſer- varent ut ſuæ tantum voluntati obſequerentur, & in externis hærerent, Deo non placuerunt^c.

6. *Et cùm comeditiſ, &c.*] Quantum & quæ libebat, ut extra jejunii dies^d. Quando dies feſtos agitis & e- pulamini^e. ¶ *Numquid non vobis comeditiſ, &c.*] Non ad honorem meum^f, vel ad me colendum, ſive laudandum^g; verum ad voluptatem veſtram^h. Al. Comeditiſ tanquam profani homines, poſthabito Dei reſpectu, luxuriantes & ſecuri, &cⁱ. Al. Non ego comedo, ſed vos: vobis hoc fructum parit, non mihi^j. Vobis hic ſeritur, vobis metitur: mea nihil intereſt ſive editis, ſive jejunatis^k. Argumentum ex collatione con- trarii. Gloriam meam æquè ſpectaſtis in jejunio atque in comeſtione, &c^l. Nihil hoc facit ad cultum meum, ſive bibatis, ſive jejunetis^m. Sicut ex epulis veſtris nihil ad me accedit, ita nec ex jejunio. Illa, ſi per ſe ac nu- dè ſpectentur, mihi ex æquo ſuntⁿ.

7. *Numquid, &c.* [הַיּוֹם] Concifa eſt loquutio, objurgationi vehementi congrua^o. Nonne (ſub. *audiretis*, Pem. vel, ſub. *facere debebatis*, Pi. ſim. J. T. Tar.) *verba, &c.* Pem. vel, *ſecundum verba illa, &c.* J. T. Pi. Pem. vel, *ad ſermones, &c.* q. d. Ecce, vos anxie & dubii inquiritis de jejunio, & interea contemnitis quod longè pluris erat, & planam perſpicuamque doctri- nam calcatis^p. Recolitis miſerias veſtras, non pecca- ta veſtra, nec officia quibus eas amoveretis. Non ſpectat Deus jejunia veſtra. Ubi eſt veſtra poenitentia? ubi obedientia? [הַיּוֹם] articulus accuſativi caſus, ellipſin hic monſtrat^q. Al. Nonne (ſub. *videtis jam impleta eſſe*) *ver- ba, &c.* V. [Aliialiter:] Nonne hæc ſunt verba, &c. M. P. D. Di. G. Rectè [הַיּוֹם] habuerunt pro nota no- minativi caſus. Confer Agg. 2. 5^r. Non eſt quod de nobis id inquiratis^s. De hac re vos Deus antea monu- it^t; nempe, quod talia jejunia Deo diſplicent. Vide Eſa. 58. 3. Jer. 14. 12^u. Nonne eadem pridem vobis dixit Jeremias^v? [Ca. locum ſic reddit, *Nimirum ita eſt quemadmodum verbis proclamavit Jova, &c.*] ¶ *Pri- orum*] Ante captivitatem*. ¶ *Cùm adhuc, &c.* [הַיּוֹם] *Cùm Jeruſalem adhuc habitaretur*, Ti. Pem. ſim. Ca. o. Ch. Ar. non ſparſim, ut nunc, ſed copioſe^w: vel, *exſiſteret habitabilis*, M. vel, *frequens eſſet populo*, Sy. vel, *habitaret confidenter*, P. vel, *deſes eſſet*, J. T. Pi. ad verb. *federet*, Pi. vel, *ſedens*, aut *habitans*, i. e. fede- ret & pacifica eſſet^x. ¶ *Et ad, &c.* [הַיּוֹם] *Et pars meridiana* (tractus Judææ Australis^y: quæ regio montioſior^z. Al. Intelligit eam partem quæ naturâ non erat munita: q. d. Habitabant confidenter etiam in ea parte quæ erat maximè debilis^a. Al. *montana*, Di. ex LXX. [הַיּוֹם] enim ſecundariò meridiem, primariò autem terram ſiccā & deſertam, ſignificat, quales montes erant in Judæa: quanobrem [הַיּוֹם] de- ſertum, à montibus ſic dictum eſſe, docuimus Exod. 14. v. 3. Itaque rectè [הַיּוֹם] *humilis & campſtris regio*, quippe humida plerumque ac ferax, ob humoris è mon- tibus deſluentis copiam, opponitur [הַיּוֹם] *ſicca ac deſer- ta*, adeòque montioſæ, quæ humore ſi o protinus deſi- titur. Sic Eſa. 21. 1. *Sicut turbines tranſiunt* [הַיּוֹם] quod o. rectè venterit, *per deſertum*, i. e. per loca mon- toſa.

- 1 Di. tosa. E montibus enim vehementi impetu ruunt turbines¹ ac planities (vel, campestris, M. sic Ti.) habitatur² P. vel, sederet³ vel pacata esset⁴ V. Al. sic, cum australem locum & humilem regionem populus inhabitaret⁵ J.T. Pi. Cum nulla pars terrae esset inculta⁶. Duas hic partes Judaeae nominat: 1. Australem; unde urbes Austri, Abd. v. 20. vide Jos. 15. 1: 2. planam & campestram. Reliqua pars montosa erat, cujus hic non meminit; forsitan, quia in ea sita est Jerusalem⁷.
9. Judicium verum (i. e. simplex⁸, sine respectu personarum⁹, sine sordibus, aut gratia, aut odio¹⁰), judicate¹¹ Alloquitur hic & accusat, non populum, sed iudices, quos tunc corruptos fuisse indicat¹². Misericordiam & miserationes, &c.] i. e. Crebram omnis generis misericordiam: id quod hac geminatio significat¹³. Non sufficit neminem laedere, nisi & alios juvemus. Synecdoche: nam sub parte secundae Tabulae eam totam, unaque primam, includit. His, inquit, officiis, non nudis ceremoniis, Deus placatur¹⁴. Cum fratre suo¹⁵ Popularem. At in Evangelio [nec minus in Lege, ut alii existimant, & ante non semel notatum,] omnis homo frater¹⁶.
10. Nolite calumniari¹⁷ Vel, opprimere. Id enim פשוט. Vide dicta ad Luc. 3. 14*. Et malum, &c. ורעו¹⁸ "וְרָעוּ אֶת הָאִישׁ וְאֶת הָאִשָּׁה" Et malum unusquisque (vel, alter, J.T. Pi. alii, Ca.) fratris sui (vel, alterius, J.T. Pi. in alios, Ca. contra fratrem suum, Ti.) ne cogitetis, Mo. P. &c. Multo minus faciatis¹⁹. Falso ergo dicit Josephus, cogitationem non esse peccatum nisi procedat ad effectum²⁰. Ne in animum quidem venire patiamini consilium cuique nocendi. At o. strictius sumunt, de vindictae cupiditate privata inhibenda. Quod convenit cum eo quod habemus Levit. 19. 18. Et hoc sensu hunc locum adducit Tertullianus adversus Marc. 4. Malitiam proximi sui unusquisque ne recogitet. Sed prior sensus simplicior, quem & Chaldaei hic sequuntur²¹. Inversus hic est verborum situs, quae recte collocantur infra 8. 17. וְרָעוּ אֶת הָאִישׁ וְאֶת הָאִשָּׁה. Odium clandestinum nemo servet contra fratrem suum, Ar.
11. Et averterunt, &c. וְהִטְּוּ סוֹרְרִים Et dederunt (diverterunt, V. vel, praevertunt, J.T. Pi. Ca. vel, Ponentes, M. Obvertentes, Ti.) scapulam, sive humerum, deflecentem, Mo. vel, averfam, P. vel, rebellem, M. Ti. refractarium, J.T. Pi. vel, recedendo. Terga obverterunt momentibus²². Reliquerunt me²³; excusserunt jugum Legis meae²⁴, & crucis quam illis impositurus eram*. Metaphora, vel, 1. à bobus jugum recusantibus, eique obnitentibus²⁵; vel, 2. à bajulis, qui onus recusant, & humerum subducunt, &c.²⁶; vel, 3. à filiis sive servis refractariis²⁷, qui admonentes contemnunt, & imperia respuunt, dorsum vertentes²⁸. Et aures suas aggravaverunt²⁹ Ità Mo. P. J.T. D. &c. vel, hebetarunt, Ti. obfirmarunt, Ca. sim. Ang. &c. Surditatem simularunt³⁰, vel affectarunt. Vide Jes. 6. 10³¹. Argumentum summi contemptus & odii adversus loquentem³². Aggravaverunt, i. e. velut plumbo injecto obturarunt³³; ne paterent monenti³⁴. Metaphora à pondere manibus & pedibus appenso, quo quis ineptus redditur ad munia sua. Hinc denotat quodlibet impedimentum rei executioni mandandae³⁵.
12. Et cor suum posuerunt (vel, disposuerunt, J.T. fecerunt, Ti. sic Pi.) ut, &c. וְהָיוּ אֶדְמָנִים, Mo. Pi. vel, adamantinum, Ti. sic Ca. ut adamantem, P. M. Ch. Sy. ut lapidem perdiuturnum, J.T. Tar. à וְהָיוּ אֶדְמָנִים, conservavit³⁶; inobediens, o. rebelle, Ar. obstinatum & inveteratum & corrigi nescium³⁷; tam durum quam est adamant³⁸, qui ne ferro quidem cedit; qui nullis scalpris, nullis malleis, domabilis³⁹. Eadem durities animi aliis similitudinibus exprimitur, Ezech. 11. 19. & 36. 26*. Al. ut silicem. Targum enim וְהָיוּ אֶדְמָנִים silicem eà voce reddit⁴⁰. Job. 28. 9. Psal. 114. 8. De וְהָיוּ אֶדְמָנִים vide Jer. 17. 1. & Ezech. 3. 9⁴¹. [ubi dicta vide.] Ut smirim, BA. 2. 842.
13. Sicut locutus est, &c. וְהָיוּ אֶדְמָנִים Clamavit, vel clamaverat, M. Pi. &c. ipse clamaverat, Ti. sub. Dominus, V. D. ut v. 7. Loquitur enim Dominus de se in tertia persona: nam mox sequitur, audiam⁴². Vel, sub. unusquisque prophetarum, D. Vel, sing. est pro plur. clamaverant, sub. prophetae in nomine Domini⁴³. Me monentem non audierunt⁴⁴. Sic clamabant⁴⁵ Vel, clamaverunt, Q. in

V. D. sub. postea, Q. in V. i. e. Operi meam implorant in angustia constituti⁴⁶; poenam deprecati sunt*. Pari. Confer Mic. 3. 4⁴⁷.

14. Et, &c. וְהָיוּ אֶדְמָנִים Est in hac voce anomalia non vulgaris: esset וְהָיוּ אֶדְמָנִים, vel certe, וְהָיוּ אֶדְמָנִים. K. putat futurum esse, compositum ex Kal & Niphal. Sed relinquamus ista grammaticis⁴⁸. [Sic reddunt:] Et eos exturbavi, Mo. vel, deturbabo, M. vel, quasi turbine dispersi, P. h. e. repente ac de improvviso. Vide Nah. 1. 3⁴⁹. Per omnia regna quae nesciunt⁵⁰ Hoc est, remotissima. Vide 2 Reg. 17. 6. & cap. 25⁵¹. In Assyriam usque⁵². Inter Chaldaeos, Persas & Medos, ante Nabuchodonosorum Judaeis ignotos⁵³. Desolata est ab eis⁵⁴ h. e. Iphis recedentibus, vel abductis⁵⁵. Vel, post eos, i. e. post deportationem eorum⁵⁶. Ed, &c. וְהָיוּ אֶדְמָנִים A transeunte (vel, perambulante, o. sic Ar.) & redeunte, sive revertente, Mo. V. Pi. o. Ar. destituta transeunte & redeunte, J.T. sic Pi. ita ut nemo illic transiret, aut reverteretur, P. simil. D. vel, converteretur, Ti. nullo in ea obversante, Ca. Nullis ibi incolis relictis. Judaei enim omnes, occiso Gedalia, in Egyptum fugerunt: nec legimus aut novas colonias à Chaldeis eò missas fuisse, ut factum terram Israelis; aut vicinas gentes eam terram occupasse & coluisse: qui mirus erat providentiae Divinae effectus, ut terra sua ipsis post 70 annos reddituris reservaretur. Nec enim ullos in eorum reditu sedibus suis pulsos legimus, &c.⁵⁷. Et posuerunt (nempe peccatis suis⁵⁸. In ipsis, non in Babyloniis, erat culpa, & causa exitii⁵⁹.) terram desiderabilem (Heb. desiderii, D. cujus desiderio omnes ante tenebantur⁶⁰; nempe Judaeam⁶¹; inde dictam וְהָיוּ אֶדְמָנִים Daniel. 11. 16⁶². & 2 Sam. c. 1. v. 19⁶³. Vel, terram amenam, Pem. fluentem lacte & melle⁶⁴.) in desertum⁶⁵ Verè dictum. Vide 2 Par. 36. 21⁶⁶.

CAP. VIII.

1. Factum est, &c.] Fuit, &c. Mo. sub. mecum, vel ad me, D. ex He. quod nunquam alibi hoc modo desideratur, inquit Massorita⁶⁷.

2. Zelatus sum⁶⁸ Vel, Zelotypus fui, J.T. Pi. Zelus & zelotypia differunt: ille est generalior, vehemens scilicet amor cum indignatione adversus quicquam rei amatae nocivum; illa specialis, nempe affectus conjugum, quorum amor in summum interdum furorem oblecta, &c. vertitur⁶⁹. Iugens studium habeo, Ti. Si on⁷⁰ Ità P. i. e. Synagogam Judaeorum sponsam meam, sed adulteram⁷¹. Sensus, Propter zelotypiam maximam quae Sionem prosequor vehementer successui in eam, quod à me defecerit*. De Sione, Pem. ex Gal. quod scilicet me offenderit⁷²; erga Sionem, Ti. Sionis, J.T. Pi. i. e. ad vindicandam Sionem⁷³; pro Sione, D. Tar. Calv. sic M. Pem. ex Ang. ut supra 1. 14. pro Jerusalem⁷⁴. Constructum cum ל in bonum sumitur⁷⁵: vide dicta ad Joel. 2. 18⁷⁶. Pro Sione excandui adversus ejus oppressores⁷⁷. Indignatione, &c.] Dei scilicet punientis, vel, 1. Babylontos; vel potius, 2. ipsos Judaeos: id quod & loco huic optime congruit, & naturae zelotypiae⁷⁸.

3. Reversus sum, &c.] i. e. Statui me reversurum⁷⁹; non frustrà, aut ad tempus, sed ut in ea figam sedem⁸⁰; ita ut nunquam deferam eam⁸¹. Placatus sum ei⁸². Amorem ei meum restitui⁸³. De Sione hic loquitur vel, 1. literaliter⁸⁴; vel, 2. spiritualiter⁸⁵. Vocabitur (i. e. erit, ut in illo, Sine me vocari pessimum, ut dives vocer⁸⁶; vel, digna erit quae vocetur⁸⁷.) Civitas veritatis⁸⁸ i. e. Citra simulationem & hypocrisin⁸⁹. Vel, fidelis, Deo scilicet⁹⁰; non amplius ad idola deflectens⁹¹; amans veritatem⁹²; in qua vigeat veritas, exulabunt fraus & mendacium; vide infra 16. & Soph. 3. 13⁹³. Veritatis, vel, 1. passivè: quia ibi Deus promissa sua praestat⁹⁴; in qua Deus veritatem Verbi sui revelat, ut antea in minis, ita nunc in promissionibus⁹⁵. Vel potius, 2. activè: in qua una cultus Dei, qui, ut ante deportationem vitiat fuit, ita nunc purus erit⁹⁶; in qua traditur veritas de credendis & agendis*. Obliquè inquit cur

^c V. sim. D. ^e fuminae pacis tempore, h. e. magnam copiam ^e. *Pacis*, i. e. prosperitatis: qu. d. Sata læta erunt, & uber proventus ^d. *Pax*; id est, securum erit & prosperum. Sic 1 Sam. 25. 6. *Et tu pax*, &c. id est, Et tibi bene sit, &c. Ità & h. l. *Semini bene erit*. Nam *sementis prosperabitur*, Pi. Al. *In pacem*, id est, in benedictionem: q. d. Servabuntur fruges. Beneficentia Divina signa describit ^f. Al. *Semen pacis*, id est, quod procella, rubigo, &c. non corrumpunt ^g. ¶ *Cæli dabant rorem* Cujus ibi magna utilitas & necessitas ob raritatem pluviarum ^h.

13. *Sicut eratis maledictio*, &c. i. e. Vel, i. in maledictionem, h. e. infelicissimi ⁱ, sive omnis generis maledictione obruti ^k: vel, 2. formula maledictionis ^l. Dicere solebant imprecantes, *Tam male vobis sit quam est Judæis* ^m. Vide Deut. 28. v. 37. Jer. 24. 9. & 29. 18^m. ¶ *Domus Juda, & domus Israel* Difficilis hic nodus. Benedicendas dicit & duas & decem Tribus, quæ idcirco domum redierunt ⁿ. At decem Tribus non redierunt, imò nunquam rediturae erant, ut patet ex Ose. 1. 6. & aliis locis. Quare de Ecclesia hæc intelligere necesse est ^o. [Quid hinc dicendum?] Resp. 1. De solo populo Judaico hoc intelligi potest per epexegetin, quæ satis frequens est in S. S. Sic Psal. 14. 7. *Exultabit Jacob, & letabitur Israel*: & 76. 2. *Notus in Judæa*—& in Israel, &c. & 114. 2. *Judæa sanctificatio ejus, Israel potestas ejus*. Deinde, nomen *Israelis* datum erat Tribui Judæ tanquam Tribui nobilissimæ & Regiæ, Esa. 46. 13. & 48. 1°. Sed hæc loca non sunt parallela, & hoc coactum videtur ^p. Resp. 2. Intelligendum hoc de universali Judæorum conversione sub Evangelio ^q. Resp. 3. Dicendum decem Tribus hoc tempore redisse: non quidem omnes, nec partem earum maximam, quo sensu neque duæ Tribus redierunt, sed earum partem magnam. Id verò multa suadent. 1. Edictum Cyri, Esd. 1. 1, &c. & Artaxerxis, Esd. 7. 13. universale erat, & ad omnes Tribus spectabat. [2. Natura rei.] Israelitæ & Judæi in eadem loca, Imperii scilicet Assyriaci & Persici, relegati sunt; vide 2 Reg. 17. 6. Esth. 3. 8. & 8. 9. & 9. 2, 12: & illi quidem 130 annis ante hos. Quod tamen mutuam eorum notitiam non obliterare poterat: vel saltem, commercium mutuum per 70 annos eam reficisset; præsertim cum communis calamitas miro modo conciliat compatriotas in eadem externa regione degentes. Quare omnino credibile est, ut Judæos, ità & Israelitas opportunitatem manumissionis oblata acceptare voluisse ^r. 3. Redibant 42360. Esd. 2. è quibus 29974 tantum erant ex Judæa & Benjamin: reliqui ergò 12000 erant ex Decem tribubus ^s. 4. Idem asseri videtur Jer. 3. 18. Ezec. 37. per totum, Hof. 1. 11: quanquam alii hæc loca de vocatione Judæorum ad Christianismum intelligunt. Locus autem Hof. 1. 6. de corpore populi intelligendus est, non de singulis præcisè, quasi nullæ essent reliquæ; cui repugnat v. 11. Similiter totale excidium prædicitur Judæis illis Jer. 42. 16, 17. quorum tamen nonnulli evaserunt, Jer. 44. 28. Resp. 4. Notandum est multos Israelitas ante captivitatem adjunxisse se Judæis; (vide 2 Chron. 11. 13, &c. & 15. 9. & 30. 11, 18.) qui cum Judæis commixti & abducti sunt in exilium, & inde redierunt. Et de his Propheta hoc loco intelligi potest ^t. ¶ *Eritis benedictio* Dicent homines, *Ita felices sitis quam sint Judæi reduces* ^u. ¶ *Nolite timere* Ab hostibus vestris, quod impediant vos ab opere cæpto. Nè dubitate hæc omnia vobis eventura ^v.

14. *Ut affligerem vos* i. e. Patres vestros: ut Agg. 2. 6. *Verbum quod pepigi vobiscum cum exiretis ex Aegypto* ^w. Non distinguit h. l. patres à filiis: de illis autem loquitur, quia diu obdurerant in malitia, quæ illis hæreditaria fuit ^x. ¶ *Et non sum misertus* Vel, *Neque me paenituit*, V. Pi. G. &c. sub. earum afflictionum, sed feci quæ cogitaveram ^y. Non mutavi sententiam ^z: quia illi non mutarunt animum ^a. Hoc adepti sunt suā perviciā, quod inflexibilis erat rigor Dei, & præfractus fuit cum præfractis, Psal. 18. 27^d. Multo tempore perfliti vos punire ^b.

15. *Sic, &c.* *וְכִי יִשְׁכַּח וְכִי יִשְׁכַּח* Sic conversus cogitavi, &c. M. P. vel, cogito, J. T. Pi. vel, proposui, Ch. decrevi. Sy. Sic reconciliatus statui, Ca. Ità rursus decrevi, Ti. sim. D. Sic conversus sum, (sub. ad vos, i. e. reconciliatus ^c.)

cogitavi, Mo. More humano loquitur ^f, & quoad sensum populi ^g. Mutato [sum] animo, sicut vos mutati estis ^h. ¶ *Domui Juda* Non addit, & *Israelis*, qui tunc in exilio erant: sed tamen & illis benefecit suo tempore. Vide supra v. 13 ⁱ.

16. *Loquimini veritatem* Abstinete à dolo malo ^k, & à mendaciis. Vide Eph. 4. v. 25^l. Veraciter agite ^m. ¶ *Cum proximo suo* Hoc dicit, non quod permittit fraudare alienos, sed ut crimen auget, quod nè sociis quidem vel fratribus suis parcerent Judæi. Hortatur eos ad veram poenitentiam; simulque demonstrat non sufficere si ædificent, &c. sed requiri longè alia ⁿ. Sign. prædictam benedictionem iis promissam esse sub conditione ^o. ¶ *Veritatem* (i. e. judicium verum, sine acceptione personarum ^p.) & *judicium pacis* (i. e. placidum & ritè compositum, pacificum ^q), de quo nemo merito conqueri potest ^r: vel, judicium non captiosum, nec obscurum, unde lites oriantur ^s: vel, judicium æquum & justum, quod *judicium pacis* vocatur, quia litigantes conciliat ^t; quum ex injustis judiciis multæ subinde oriuntur turbæ & bella ^u: *judicate* Vos, judices, quærite veritatem ex testibus, ac judicate secundum legem, quæ est causa pacis in populo ^v. Aut hoc vult, Date operam non solum ut ex vero, hoc est, ex ipso jure, judicetis, sed etiam ut discordes concilietis ^w. Dicit, *pacis*, quia finis juris est, ut lites inter privatos dirimat, & ut pacem publicam conservet ^x. ¶ *In portis vestris* i. e. In curiis & prætoriis, quæ in portis erant ^y.

17. *Et, &c.* *וְכִי יִשְׁכַּח וְכִי יִשְׁכַּח* Et quisque malum (i. e. perniciem, vel damnum ^a), proximi sui (vel, contra proximum suum: ut, *violenia fratris tui*, i. e. contra fratrem tuum, Abd. 10; & *visio Ninivæ*, i. e. contra eam ^b: vel, *socio suo*, Calv. vel, *contra popularem suum*; nam *וְכִי* idem est quod *וְכִי* frater ^c): nè cogitetis, &c. P. &c. Radicem omnium malorum hinc evellit, machinationes cordis, &c. ^d. ¶ *Juramentum mendax* (vel, falsum, D. &c. ad fallendum aut opprimendum proximum ^e), nè diligatis i. e. Odio habete. Sic, *Non gaudet stulti pater, &c.* ^f. ¶ *Omnia enim hæc* (præter alia multa: synecdoche ^g.) *sunt quæ odi* Sic P. J. T. Pi. &c. i. e. Sunt talia ut ea oderim ^h: ac propterea vos illa odisse debetis ⁱ.

19. *Jejunium quarti* (sub. mensis, D. Me. &c. & sic in sequentibus: nempe, *Thammuz* ^j: quo urbs perrupta est, vel capta ^k; Jer. 39. 2^p. & 52. 6, 7^q.) & *quinti* (mensis Ab ^r, vel Julii ^s: quo urbs eversa est ^t. Al. quo conflagratum Templum ^u. Vide Zac. 7. 3^x.) & *septimi* (Septembris ^y: quo Godolias necatus est ^z. Vide Zach. 7. 5^a.) & *decimi* Teberth ^b: quo cæpit urbis obfessio sive oppugnatio ^c. Al. quo urbis excidium Babylone nunciatum est ^d. Servavit hinc Propheta seriem numeri, non ordinem rei gestæ, ut res ipsa docet ^e. ¶ *Eritis* (unumquodque illorum jejuniorum ^f) *domui* (i. e. familiæ, vel Tribui ^g.) *Juda in gaudium*—& *in solennitates* (vel, *statas ferias*, V. D.) *præclaras* Vel, *hilaris*, sive *jucundas*, V. Pi. D. ad verbum, *bonas*, V. G. Solent Hebræi *dies bonas* appellare quæ lætitiæ dicantur ^h. Ità solvit quæstionem propositam Zac. 7. 3^l. Non jejunabunt, ut antea, sed hilaria celebrabunt ⁱ. Luctus vertetur in gaudium, & jejunia in festa ^j. Non omnia mensium quorum hinc meminit jejunia relaxat Deus, sed ea tantum quæ occasione ultimi excidii instituta fuerant ^k. ¶ *Veritatem, &c.* *וְכִי יִשְׁכַּח וְכִי יִשְׁכַּח* Et (vel, *Igitur*, M. P. Autem, Ca. *Tantummodo*, D. Pi. sic Vulg. Ti. ut ^l sumitur Gen. 42. 10. Et (i. e. *Tantummodo*) *servi tui, &c.* ^m) *veritatem & pacem* (vel, *pacem illam*; ut pronomen sit *ἀναφορᾶς*, h. e. ut ad superiora referatur ⁿ.) *diligite*, Mo. Præparatio ad Evangelium ^o. Sensus, q. d. Deus non moratur jejunia vestra; ceremonias mittite, & præcipua Religionis capita spectate, nempe pietatem sive obedientiam adversus Deum, & charitatem sive misericordiam erga proximum, quæ est *veritatis effectus*. Forsan & hinc tacitè perstringit ipsorum contentiones de vestitis & non necessariis ritibus ^p. Al. *Sed veritatem, &c.* q. d. Jejunia vestra vertentur in gaudium, si *veritatem, &c.* i. e. si publicè & privatim dissidia vitaveritis ^q.

20. *Hec dicit Dominus* Sic præfatur, quia de re incredibili dicturus erat: pauci enim redierant, pericula multa erant, Templum ignobile, &c. Quare non vulgari modo

pheta quidem hic verba facit de Gentium vocatione, sed ita ut incipiat à Judæis, in quibus pronunciat Deum gloriosum fore. *Oculus hominis* hic tantundem valet atque *oculus totius populi*; ideo postea addit, explanationis gratia, *tribuum Israel*: qu. d. Ubi cœperint Judæi ad Deum serio converti, Deus illis benedicet, omnesque eorum hostes prosterneat. [Alii aliter.] *Quia Jehovah est oculus* (sub. *spectator*, JT. Pi. G.) *hominum*, JT. Pi. sic D. G. Pem. ex Gal. (sub. *aliorum*, Pi. i. e. qui homines videt: confer Zach. 5. 6^a) ut (vel, & D. G. i. e. non minus quam b.) *omnium tribuum*, &c. JT. Pi. D. Pem. ex Gal. q. d. Judex est universarum gentium, non unius populi c. Domini oculus videt, curat & regit omnes homines, æquè ut Tribus Israel d; ut scilicet impios puniat, pios verò protegat*. Qui suos tam graviter castigavit, alios nec minus observat, nec mitius puniet f. Al. Nam Domini est inspectio hominis & omnium tribuum Israel. *Oculus*, pro inspectione, metonymia est in omnibus linguis usitatissima g. [Ca. hæc verba parenthesi includit, & sic vertit, (Nam Jove est, etiam ceteros omnes homines, non solum Israelitarum tribus, aspicere.)] Al. Sensus, Domini est, convertere ad se oculos omnium hominum; quantò ergò magis Israelitarum, ut illos defendat, & eorum hostes puniat h? *Hominum & omnium tribuum* locutio est qualis, *Judæa & Jerusalem*; Dicite discipulis & Petro i. Quia Dominus respicit homines, & omnes, &c. o. sic Ar. Quia Domino manifesti sunt homines, &c. Sy. Quia coram Domino manifesta sunt opera hominum, & sibi complacet in omnibus tribubus Israel, Ch.

2. *Emath, &c.* וְיָמֵי חֲמַת הַיָּבֵל Quinetiam Hamath terminabit (terminum habebit, P. sc. oculus ille Jehovah, ex v. præced k.) illa, JT. Pi. vel, in ea, Mo. P. Calv. D. sub. *requie*, Pi. oneris scilicet, de quo v. præced l. הַיָּבֵל foemin. respicit מְנוּחָה m. Vel, in ea, i. e. in terra Hadrach: vel, eam, h. e. limites ejus. Al. terminus ejus erit, Ti. intra terminum, vel terminus, ejus erit, M. G. Calv. V. Ejus, i. e. vel, i. Terræ sanctæ o: hæc enim extendebatur Hamatham usque; vide Jos. 13. ver. 5 p. q. d. Terras illas, antea prophanas, Deus sibi consecrabit q. Vel, 2. Syriæ: q. d. Eadem poenâ Deus involvet Hamath r. Al. In cujus (nempe terræ Hadraci) finibus etiam Hematha est, Ca. Sensus, q. d. Sed & alia loca à Deo punientur; omnes nempe vicini qui populo Dei molesti fuerant. Al. Locum sic accipio, Etiam Hamatha terminos figis eâ, (nempe inspectione,) Tyro, &c. מְנוּחָה est ad Deum, Prophetis usitatissima. Tu, Deus, ad quem pertinet inspectio omnium hominum, Hamathæ, Tyro & Sidoni, quæ dominium suum longè latèque diffundere amant, terminos ponis illâ tuâ inspectione, nè ulterius grassentur v. Hamath hic est, vel, i. urbs f, Syriæ scilicet, de qua diximus ad 2 Reg. 17. 24*. dicta Epiphania; quæ erat Hamath minor, ut Antiochia erat Hamath major z. Vel, 2. tractus, five regio a, ad pedes montis Libani, 2 Reg. 14. v. 25. 2 Chron. 8. 3, 4^b. Aquilonaris & Libano & Damasco, ubi erat Ribla, 2 Reg. 23. 33. & 25. 6, 20, 21. Hunc locum hic intelligo, tum, quia ibi Judæorum hostes sævitiam in eos exercuerunt; tum, quia erat provinciæ Damascus conterminus. Ità sensus loci erit, Et Hamath terminabit juxta illam; q. d. ei est vicina loco, & ob vicinitatem poenam ejus sentiet c. Curtius l. 4. Jam tota Syria, jam Phœnicia quoque, exceptâ Tyro, Macedonum erat d. Et Tyrus, (vel, Item Tyrum, JT. Pi. multo labore captam*,) & Sidon] Vel, Sidonem, JT. Pi. Cui Regem Alexander imposuit Abdolonimum, i. e. עֲבֹדֹן אֲבִדוֹן: quæ vox Syriacâ linguâ Deorum cultorem significat f. Hæc duæ potentes erant opulentæque urbes g, maritimæ Phœnicie, superba & crudeles erga Judæos h. Assumpserunt, &c. וְיָמֵי חֲמַת הַיָּבֵל Quia (vel, Quamvis, P. JT. Pi.) sapiens fuit (vel, sit, JT. Pi. scil. vel, i. Tyrus i, præcipua urbs k, & sapientiâ celebrata, Ezech. 28. 3 &c l: vel, 2. utraque urbs, ut singul. ponatur distributivè m): valde, Mo. M. JT. &c. q. d. Quia callidi erant & fraudulentî n. Phœnices vafri semper o. Quia sibi arrogarunt sapientiâ p, (fuerunt enim Phœnices inventores literarum,) quasi per eam essent insuperabiles q. Al. Quamvis calliditate suâ se malum avertere posse putat r. Ironica irrifio arrogan-

tiz eorum, ut Ezech. 28. 3. q. d. Prudentia eorum non valebit eos tueri t.

3. *Munitionem suam*] Vel, arcem, i. e. mœnia inexpugnabilia t. Vel, munitiones v; fortè turres *. Intellico potius opes, copias, & omne genus præsidia v. Urbs hæc erat & naturâ & arte munitissima z. Describit ea quæ reddere solent urbem inexpugnabilem a. Locum sic verto, Et (repete, quanquam, ex v. superiori,) edificavit Tyrus munitionem sibi. Neque Sidonem sua vafrities servavit, neque muri & opes Tyrum. De illis vide Curtium dicto libro, & Ezech. 26. 4^b. Velit nolit in ditionem veniet Hadrachi, & colla subdet jugo Christiano c. Tempore Messie nihil proderit Tyro sapientia sua, nec confidet in ea, postquam humiliata fuerit à Deo d. Et aurum; ita M. P. D. &c. וְזָהָב Et effusum aurum, JT. Pi. Aurum sic dicitur, quod è terra effoditur *. Ut lutum, &c.] Simile vide 1 Reg. 10. 21. De opibus Tyri vide Ezech. 26. 12. & 27. 27. & 28. 4 f.

4. Ecce, (Rem velut præsentem sistit,) Dominus (Hic indicat vim & potentiam Verbi Dei, cui nihil resistere potest h.) possidebit eam; ita M. sim. Ca. וְיָרֵד יְהוָה Expellet, vel ejiciet, eam, P. V. D. JT. Pi. G. i. e. habitatores ejus i, in exilium. Spoliabit eam omni decore suo k. Pauperem reddet eam, Pem. ex Gal. Percutiet in mari (i. e. licet in mari sita sit, adeoque munitissima. Vide Ezech. 28. 21. Vel, in mari, i. e. maritimam: vel, in mare, i. e. percussam demerget aut deturbabit m. Vel, projiciet in mare, G.) fortitudinem ejus] Vel, vires, G. simil. V. D. i. e. classem & classarios n. Curtius l. 4. Triremes omnes [Tyrias] ante ipsa mania Rex demersit o. Vel, exercitus, V. vel, præmunitionem, JT. Pi. q. d. Non arcebit hostes mare p, quo circumdabatur Tyrus; quam Alexander post septimestrem obsidionem expugnavit r, eamque addidit continenti t. Eam postea obtinuit Aristobulus, denique & Christus t. Et hæc igni devorabitur] q. d. Quamvis in aquis sita sit v. Curtius de Alexandro, Ignem testis injici jubet z.

5. Videbit (sub. istud, Pi. nempe excidium Damasci, Hadrach, Hamath & Phœnicie v: vel, sub. actum esse de Tyro, V. sim. D. Me. Videbit, i. e. audiet, ut Gen. 42. v. 1. vel, intelliget, rumore, nuncio, vel ex literis aliorum z.) Asealon, &c.] Civitates hæc sunt Philistinorum Tyro vicinæ a. Speraverunt istæ urbes, si Tyrus resistere posset Alexandro, se quoque posse ejus manus evadere. Ab hac spe decidere captâ Tyro b. Videbunt periculum adesse, & opem sibi deesse c. Et Gaza] Quæ statim post Tyrum capta, Joseph. 11. 8 d. Et, &c. וְיָרֵד יְהוָה Et, vel Etiam, Ezeron, P. JT. Pi. &c. quoniam (vel, quod, JT. Pi. D.) pudore afficietur (vel, pudescet est, Ti. sim. M. vel, pudescerit ipsam, JT. Pi. vel, erubuerit, i. e. excisa fuerit, aut defuerit esse. Sic alibi oleum & mustum, &c. erubescere dicuntur *.) aspectus ejus, P. vel, aspectus refugii ejus, M. vel, à respiciendo, Ti. vel, expectatio sua, JT. Pi. vel, spes ejus, V. D. i. e. Tyrus f; cui fidebat, & à qua tota pendebat g, belli istius & obsidionis eventum sollicitè expectans h. [Ca. verba sic reddit, Id quod conspicatam pudebit Accaronem.] Rex de Gaza] Id est, Regulus, vel satrapa, dictus Betu: quem Alexander, urbe captâ, jussit circum eam probrosè captari, [forsan, raptari,] inquit Curtius t. Non habitabitur] Id est, ab hominibus, sed tantum à pecoribus i. Al. vel, sub. ab iis à quibus modò habitatur, i. e. ab infidelibus; sed à Christianis k.

6. Et sedebit (tanquam dominus, vel judex l,) separat, &c.] Ità dicitur victor, qui dividit prædam, & si velit, viros ab uxoribus, fratres à fratribus m, reos ab innocentibus, mortui destinatos à vita donatis, servis à liberis n, separat & diducit o. Spurius, five notus, Mo. P. Ti. JT. Pi. &c. alienigena, M. sim. G. ex o. & Ch. Sy. Mamzer propriè vocantur nati ex congressu quibus poena mors aut פְּרִי, ut ad Deuteronomium diximus; improprie verò, omnes qui non jure hæredes sunt p. Spurii: homines viles & contempti, cujusmodi sunt spurii. Vide Deut. 23. v. 2 q. Al. Judæi & Gentiles conversi ad Christum, quos Judæi obstinati spurios vocarunt r. Al. Significat potius vilitatem regionis, præ qua incolæ, siqui manebunt, erunt similes v. hospiti-

Calv. hospitibus, quibus nulla est fixa vel stabilis habitatio, & vagi, tanquam in alieno solo, peregrinabuntur. Jus & hæreditatem indigenarum invadent extranei, qui velut spurii sunt, nec minùs indigenis invisi. Non sicut ac legitimus hæres occupabit ædes, hortos, agros, &c. Voce spurii hoc loco designat vel, 1. Alexandrum Magnum, non ex Philippo, verum ex Nestabano magno, Jovem se fingente, conceptum, uti mater ejus Olympias confessa, ac proinde à Philippo quasi repudiata, fuit. Vel, 2. Jonathan Maccabæum, Philistæis verè extraneum; qui octo Azotiorum millia gladio & igni separavit à reliquis devictis. Jonathan locum sic vertit, *Habitabit familia Israel in Asdod, qui fuerunt in ea sicut extranei*. ¶ *Et disperdam, &c.* Vel, 1. per Alexandrum: vel, 2. per Judæos, qui sc. multa illis opida ademurunt. Vide 1 Macc. 5. 2 Macc. 12. & Joseph. Antiq. 11. Confer & Obad. v. 20. Sophon. 2. v. 4, &c. Vel, 3. accipienda est hæc prophetia de toto tempore à Zacharia usque ad Christum, in quo, tum ab Alexandro, tum à Judæis, multa perpassi sunt.

7. *Et (vel, Deinde, Ti.) auferam (vel, Quinque amovero, JT. Pi.) sanguinem (vel, cædes, JT. Pi.) ejus (nempe Palæstinæ; singul. pro plur. eorum: vel, cujusque, JT. Pi. scilicet Philistæorum): de ore ejus* Sic M. P. &c. id est, à sermone ejus: q. d. Efficiam nē amplius Philistinus cædes minetur, ut facere solebat. Al. *sanguinem ejus, &c.* i. e. victimarum in eā oblatarum idolo Dagon. Chald. sic vertit, *Et dispergam comedentes sanguinem, &c.* Sensus, Non amplius bibet sanguinem, h. e. satiabit se cædibus aliorum. Al. Quum remiserō illis peccata præcedentia, & inter ea crudelitatem, &c. Al. Interpretes totum hunc versum depravant. Non hic notatur eorum conversio, sed repressio per Divinam potentiam; & Judæorum ereptionē manu sanguinolentorum hostium: q. d. Eripiam Judæos, quos Philistini vorare studebant. ¶ *Et abominationes ejus (i. e. vel, 1. prædas abominabiles, quas injustā vi ad se traxerunt: vel, 2. res detestabiles; idola scilicet: vel, 3. idolothya, quæ ipsi sc. comedeabant; 1 Cor. 10. 19, &c.: vel, 4. blasphemias de Deo Israel, quibus dicebant ipsum impotentem ad defendendum populum suum: vel, 5. Judæos, qui abominationi erant Philistinis): de medio dentium ejus* Ut, paupertate pressus, non amplius epulas instruat idolothytis. Ad verb. *ex inter dentes ejus*. Metaphora à feris, quæ prædam dentibus lacerant. Hi Philistini, ex more barbaro illorum temporum, & carnem occisorum hostium comedeabant, & sanguinem bibebant. Al. à *dentibus*, i. e. à sermone; metonymia, qualis modò. ¶ *Et, &c. "וְיָרֶשׁוּ" Et relinquentur (vel, relinquetur, JT. Pi. residuus erit, M. D.) etiam ipsi (vel, ipse, JT. Pi. &c. non populus modò, sed & Rex, b.) Deo nostro, P. &c. i. e. Adjungentur Deo nostro & cultui ejus. Remanebit superstes, ut Deo serviat per omnem vitam. Etiam ex Philistinis aliisque Ecclesiæ hostibus aliqui relinquentur quos Deus conversione & salute donabit. Azotii subacti à Judæis relinquent idola, & veram Religionem suscipient. Exemplum dat in Philistinis, sed de omnibus Dei hostibus hoc intelligendum. Itā ut restent & ipsi Deo nostro, Ca. Residuum verò erit Dei nostri, Ti. [רֶשֶׁת] adversativè sumit, & רֶשֶׁת per verbum substantivum reddit, ut sæpe fit. Alii, *Et qui reliquus erit, etiam ipse Deo nostro*, sub. *relinquetur*. Sed minùs placet. Impletum hoc quo tempore multas τῶν ἀλλοφύλων [alienigenarum] (Itā eximie vocantur Philistini, solentque LXX Philistinos hæc voce vertere.) urbes cepere Maccabæi. Joseph. 12. 12. 1 Mac. 5. 66. Idem Josephus, de temporibus Alexandri Judæorum Regis [agens,] urbes plurimas à Judæis superatas nominat, & inter eas Azotum & Gazam. [Alii aliter.] Non de Philistinis hoc intelligendum, sed de Judæis. Pausa sive distinctio faciendā est ad vocem רֶשֶׁת. [Verba autem sic reddunt & exponunt,] *Et qui residuus fuerit, (non ex Philistinis, sed ex Judæis post varias clades m.) etiam ille (qu. d. etiam contemptum illud & ignobile Judæorum residuum n.) erit Deo nostro*, Calv. Pem. i. e. in illius favore, protectione & cura, &c. q. d. Quamvis vos abdicaverit Deus, quamvis residui è vobis pauci sint & contemptibiles, Deo tamen sacri eritis. ¶ *Et erit (vel, Ut sit, Pi.)**

quasi dux in Juda.] Exaltabuntur in populo Dei 9: 9 Pi. vel, annumerabuntur ducibus Juda, vel, in pretio & honore erunt sicut illi. Sensus loci est, Ex Philistæis, qui Judæorum acerrimi fuerant hostes, faciam amicos, & conciliabo eos in una fide, ut & me agnoscant sicut Judæi, & instituant ex eis duces, qui verbum Evangelii plantent. *Erit dux, &c.* qu. d. Non solum admittet veram Religionem, sed aliis etiam præbit & auctor erit ut eam suscipiant: zelo præcellet reliquis Philistæis. Videtur hoc factum ex parte sub Maccabæis, plenius sub Christo, ad quem tota illa ora conversa est. Præcedet & Judæos instar ducis ad Christum. Christus ex Gentibus reliquias convertet, & inter eas habebit qui in Ecclesia duces & Doctores esse queant. *Erit dux, &c.* Nam profelyti honorum apud Judæos erant capaces, ut docet exceptio ejus regulæ Deut. 23. 8. [Alii verò de Judæis intelligunt.] Quamvis Judæi jamdiu servi fuerint, & omni dignitate careant; efficiam tamen ut sint ferè omnes Reguli: nec tantum in summo apud Deum pretio erunt, ut Principes in re-pub. sed & liberi erunt, aliisque dominabuntur, ut olim gubernatores tribus Juda. ¶ *Et Accaron (vel, Ekron, Pi. &c. urbs Palæstinæ supra etiam nominata: i. e. cives Accaronis f.) quasi Jebusæus* i. e. Tanquam Jerosolymitanus. Erit colonia, habitabitque in Jerusalem tanquam cives ejus. Jerosolyma olim dicta Jebus. Hekronitæ suscipientur in populum Dei; quo jure fuerunt profelyti Jebusæi, ut Areuna, 2 Sam. 24. 16, &c. Degent inter nos, ut olim Jebusæi; qui cum reliquis gentibus deleti non erant. Sicut Jebusæi habitaverunt in Jerusalem, sic vicissim Judæi pacifice degent in Accaron. Al. Ut Jebusæus olim à Davide subactus, ita Accaron subigetur à Maccabæis, & à discipulis Christi. Al. *Et (vel, Sed, Pem.) Ekron erit quasi Jebusæus*, Pem. i. e. verna & tributarius, & devotus exitio, ut Jebusæi reliquique Cananæi. Huic interpretationi favent, 1. prima clausula, quæ ereptionem potius prædæ ex ore ferarum, i. e. potentium hostium, innuit, quàm aut condonationem aut punitionem peccati: 2. antithesis inter residuum & Ekronitam. Ostendit hic discrimen inter electum populum, & profanas gentes quæ gloriabantur suâ fortunâ.

8. *Et, &c. "וְיָרֶשׁוּ" Et (vel, Præterea, P.) castrametabor (i. e. tanquam castris muniam ac cingam, ministerio Angelorum meorum), ad (vel, circa, Pi. G. vel, apud, Pi.) domum meam, Calv. D. Pi. &c. (Id est, vel, 1. Templum: Custodiam Templum, nē aut ab hoste obsideri possit, aut etiam incur-sibus infestari; magna & minora pericula à Templo avertam: nempe ad tempora usque Antiochi. Sed nimis carnaliter sapiunt quicunque hoc restringunt ad Templum secundum, quod militibus custodiebatur. Vel, 2. Ecclesiam meam.) ab exercitu, Mo. Calv. (vel, contra militiam, M. contra exercitum, G. propter exercitum, JT. Pi. D. Tar. hostium scilicet; nē is invadat eam. ¶ propter, ut Psal. 12. 6. Esa. 53. 5, 8. Abd. v. 10. & רַבָּן ponitur pro רַבָּן. Vel, nē timeat ab exercitu adversariorum, P. vel, nē noceat illi exercitus, i. e. nē lædatur ab aliquo exercitu superveniente f.) à (vel, & à, Pi.) transeunte, & à redeunte, Mo. P. Calv. vel, neque à quoquam transeunte aut redeunte, V. vel, contra transeuntem & redeuntem, M. contra euntes & revertentes; G. Sensus, Nulla potentia hostium nocere poterit Ecclesiæ meæ, quia ego ero protector ejus. Vel, propter transeuntes, & propter redeuntes, JT. Pi. sic D. Tar. i. e. Vel, 1. propter illos qui vivunt in Ecclesia, & vocationis suæ officia obeunt, ut eos defendam. Vel, 2. nē timeant posthac hostes excursiones facientes in terram suam, eamque pervagantes; addit, & revertentes, i. e. secundò & tertio novos exercitus conficientes. Alludit forsitan ad expeditiones sive Alexandri, Egyptum euntis ad Ammonis oraculum, & inde redeuntis per Judæam; sive Seleucidarum & Lagidarum, ex Egypto in Syriam, &c. sine nocumento Judæorum. Sensus, Etiam si hostes omnia occupent, ego tamen efficiam ut domus mea salva maneat. [Alii verba sic reddunt,] *Et circumducam castrum domui meæ contra transeuntem & redeuntem, M. Adhibebo autem meæ domui munimentum, nē quis penetret aut redeat, Ca. non,**

non, &c. *וְלֹא יַעֲבֹר עָלֵיהֶם עוֹר נֶגֶד*] Neque transibit
ultra per eam (vel, per eos, P. D. vel, super eos, V. D. vel,
ad eos, sub. qui sunt de domo mea, V. Sensus, Non vexa-
bit eos, vel, transibit per terram eorum. Vel, *וְלֹא יַעֲבֹר*
pervadat eos amplius, J. T. Pi.) exactor, Ti. J. T. Pi. i. e.
qui tributum exigat P: vel, tyrannus, G. ex Ch. Tar.
Nam mos est tyrannis, tributis populum opprimere: 1.
quales in S. S. veniunt nomine *וְלֹא*, Exod. 3. 7. & 5. 6.
14. Job. 3. 18. Esa. 9. 4. & 14. 2. &c. Vel, oppressor,
D. Tar. Pem. qu. d. Posthac non patiar ut prædones
spolient Judæos, sicut factum fuerat. At si historiam
consulamur temporum à captivitate ad Christum, mul-
tos reperimus tributorum exactores, & oppressores
Judæorum, Persas, Græcos, Reges Syriæ & Egypti,
Romanos. Quid hic dicendum? Resp. 1. Oppressorem
hic intellige talem qualem antea experti erant, qui
terram ipsorum vastaret, & ipsos in exilium abduce-
ret, ut Assyrii fecerunt. 2. *וְלֹא יַעֲבֹר* accipiendum
de tempore diuturno. 3. Intelligendum hoc sub condi-
tione obedientiæ. 4. Hæc omnia intelligenda sunt de
spirituali liberatione, nempe à Legis rigore. ¶ *Quia*
nunc (i. e. antehac) *vidi*, &c.] Sic Ti. &c. Sensus est,
Quæ vidi futura ea prædico vobis. Al. Apparet mi-
hi multas esse vicinas gentes quæ Templum invade-
rent hostiliter, aut prædonum more diriperent, nisi ego
miris modis obstarem. Al. *vidi*, vel *aspexi*, sub. *illam*,
M. Pi. nempe domum meam, oculis benevolis. Al.
vidi, sub. *vexationem eorum*, ex collat. Exod. 3. 7. *Vidi*,
nempe oppressores transisse super eos. Vide & Exod.
2. 25. Al. *Quippe me tum demum hisce oculis intue[n]te*,
i. e. diligenter curante ac defendente. Al. *Quia jam*
visum est mihi in oculis meis, J. T. i. e. Hæc faciam addu-
ctus solo beneplacito meo. *Jam vidisse* dicitur Deus,
quia jam coepit hostes vocare in iudicium: quia jam
per opera sua manifestavit aliis se videre quomodo ho-
stes Ecclesiam infestent. 9. *Exsulta* i. e. Vehementer lætare. Præ gaudio
gestias. ¶ *Filia Sion* i. e. Jerusalem; vel, Ec-
clesia. ¶ *Jubila, filia Jerusalem* Id est, vel, res-
publica; vel, Ecclesia: ut sit synonymon præcedenti.
Ecclesia recens plantata, tenera instar filiae jam natæ.
Aptè hæc prophetia de Christo annectitur præcedenti,
ut ostendat à quo omnis consolatio speranda erat. Quoniam
Judæi tunc moerentissimi erant, differuit hæcenus
de felici Ecclesiae statu: id nunc confirmat, & modum
ostendit restituendæ Ecclesiae: emerget promissus to-
ties Redemptor & Mediator, Rex ex familia Davidis,
qui omnia in ordinem adducet. Deus, inquit, verax
est; ideo Messiam mittet, in quo rata erit vestra adop-
tio: bene ergo interim sperandum est, donec hæc va-
ticipia suo tempore impleantur. Prophetia hæc por-
rigitur ex hoc loco usque ad finem cap. seq. ¶ *Ecce*
Hæc particula sæpe est index rei novæ & planè inspera-
tæ. ¶ *Rex tuus veniet* (vel, *advenit*, J. T. Tar. &c.
brevi scilicet, & quasi in procinctu est. Optimè verti
potest, *venit*, nempe cum ex Babylone veniret. Nam
præterita Hebræi sapientissime verbis futuris, quæ pro præ-
sentibus sumuntur, exprimunt. *Veniet*, suâ sponte,
non accersitus, non precibus tuis delinitus. De ordi-
naria Ecclesiae conservatione jam dixerat; nunc transi-
it ad extraordinarium Dei ad suum populum adven-
tum. ¶ *tibi*] Non sua causâ, sicut terreni Principes
dominantur, vel pro sua libidine, vel pro suis commo-
dis, contenti pompis ac deliciis suis; sed, *tibi*, i. e. po-
pulo, sive in gratiam Ecclesiae. ¶ *Tibi*, i. e. tuo bono &
saluti. ¶ *Qu. Sed quisnam hic Rex?* Id certè nostrâ
plurimi interest ut certum sit. Neque omnes idem sen-
tiunt. Placet ergo diversas sententias earumque mo-
menta breviter & *ὡς ἐν νῆπι* proponere, ex quibus col-
latis cordatus lector facile veritatem eruet.] Resp. 1.
Zorobabel; ad quem pertinet hic locus primo, & ma-
ximè obvio sensu: qui Rex appellatur etiam Jer. 23. 5.
& Ezech. 37. 22, 24. nimirum quia, quanquam nomen li-
bi Regium pompamque Regiam non assumpsit, nè id
Persarum Regem offenderet, à suis tamen, ob ortum
quem trahebat à Davide, ita cultus observatusque fuit
quali Rex esset. Verùm sensus hic perquam alienus
videtur. 1. Quia Zorobabel neque re neque nomine
Rex fuit. ¶ *gubernator* vocatur in S. S. Agg. 1. 1, 14.

& 2. 3, 22. Mal. 1. 8. &c. nunquam Rex. Jerem. 23. &
Ezech. 37. de Messia agunt: [de quo vide ibi dicta:] &
ea *Judæi* [seriores scilicet] *ἐν ἑσθλῶν*, &c. fulgurari,
id est, tam stupidi & attoniti quàm qui fulmine icti
sunt, ad Zorobabelem impudenter trahere conantur, inquit
Theodoretus. Quæ in se dicta putet vir doctus. Quin
Judæi, contrâ quàm ille asserit, maximè timent nè Zo-
robabel pro Rege habeatur; nempe nè promissiones
Prophetarum de restituendo Davidis Regno in illo
completæ videantur, ita ut Rex alius jam non sit ex-
spectandus. 2. Si Zorobabel Rex fuisset, de illo non
dixisset Propheta, *veniet*, nisi velimus eum ut futuram
prædixisse rem præteritam. *וְנִיבִי*, *veniet*, hic mihi i-
dem sonat quod in Propheta ei æquali, Mal. 3. 1. *ve-
niet ad templum suum*. 3. Rex hic venire dicitur, non
sibi, sed *tibi*, i. e. bono tuo, non suo: Sic Esa. 9. 6. *da-
tus nobis*. At Zorobabel etiam sibi venerat. 4. Non Zo-
robabeli, sed Christo, conveniunt epitheta sequentia;
quod *justus* est, &c. [De quibus statim.] Resp. 2. Ne-
hemias, qui Rex dicitur in *Juda*, Neh. 6. 7. Sed non
dicitur verè Regem fuisse; sed hostes illum affectati
Regni accusasse: quod etiam crimen Nehemias amo-
litur, & se præfectum tantum fuisse sub Artaxerxe asse-
rit, 5. 14. At, inquit, pauper hic erat, ideo asinum
comparavit, quia non habuit unde equum aleret. Sed,
1. nusquam comparat Nehemias asinus, verum tantum
וְחִמְרֵי jumentum, Nehem. 2. 12, 14. 2. Pauperem hunc
non fuisse multa docent. Quod pincerna erat Regis ma-
ximi, præfectus Judææ, qui tamen panem præfecto de-
bitum non petebat, Neh. 5. v. 14. & multos tamen ad
mensam ejus quotidie admisit, non sine magnis impen-
sis. Vide Neh. 5. 14, 17, 18. Idem in sacrum thesau-
rum multa contulit, Nehem. 7. 70. *Quomodo igitur ca-
ruisset equo?* inquit AE. hunc refutans. At, quæ fuit
ejus cæcitas, non vidit idem de suo Juda posse objici.
Adde quod in Israelis plebe tunc erant plus 700 equi-
tes, &c. Nehem. 7. 68. Resp. 3. Judas Maccabæus;
qui Rex erat, &c. Contrâ, 1. Judas & successores e-
jus non erant Reges, sed Pontifices & Ethnarchæ, sub
quibus res gerebantur ex communi populi consensu,
1 Macc. 4. v. 59. & 12. 6. Joseph. Antiq. 13. 9. & Belli
Jud. 1. 3. Fuit Judas sacerdos è stirpe *Joiarib*, 1 Macc.
2. 1. unde sacerdotum primus fuit ordo, 1 Par. 24. 7.
[Non ergo Rex ille decantatus Prophetis, qui omnium
consensu ex tribu Juda & ex familia Davidis oriundus
erat.] Nec pauper erat Judas, sed multis spoliis di-
tatus, 1 Macc. 4. 23. & cap. 5. 2 Macc. 8. Joseph. 12. 10.
& 11. unde Templum repurgavit & ornavit, &c. Pro-
inde, ut R. Mosen refellit AE. sic Aben Ezram re-
fellit Abarbanel. *Miror*, inquit, *pravam intentionem quæ
intellectum ejus excæcavit: quum Judas nunquam Regis
nomen habuerit, nedum Regis à Sione denominari, quam ce-
pit David*. Denique, neque Nehemiæ neque Judæ con-
gruit v. seq. Resp. 4. Messias. Ad Messiam subli-
miore quodam sensu hæc referri agnoscit RS. Sed du-
bitare ait se AE. de utro Messiarum hoc intelligendum
sit. Nam cum duplicem statum Messie describi viden-
rent, contemptum alterum, alterum gloriosum, ex his
duos Messias fecere; quorum illum vocant *filium Jo-
sepbi*, hunc, *filium Davidis*: & ad Josephi quidem filium
Messiam hæc referunt Judæorum plerique. At doctissi-
mus R. Saadia Gaon ad Daniele ait de eodem hic
agi qui denotatur Psalm. 72. & Dan. 7. v. 14. Is autem
est *triumphator Messias*, ut ipsi fatentur. Judæi vete-
res hunc locum ad Messiam referunt summo consensu.
Ita R. Eliezer cap. 31. ubi de Abrahami asino: *Hic*, in-
quit, *asinus erit cui insidebit filius Davidis, juxta Zac. 9. 9.*
Ita & Talmudici in Sanhedrin cap. 1. fol. 98. & 99. &
Nachmanides in Midras super Genesin, c. 99. & Midras
Koheleth ad Eccles. c. 1. v. 9. & Bereschith Rabba ad
Gen. 49. 10. Cum his sentiunt plerique recentiorum,
R. Saad. Gaon, RS. K. & Abarb. [Quorum verba vide
in Authore.] Quibus tamen omnibus duo se opponere
ausi sunt, R. Moses & AE. ut dictum est. RS. sic scri-
bit in hunc locum, *Impossibile est ut interpreteris de alio
quàm de Messia, cum in nullo alio hoc videamus impletum,
Dominabitur à mari usque ad mare. ¶ Justus* i. e. *ἰσχυρὸς*,
Æquus; *ὡς ἀνὴρ*, (amans patriam) non tyrannus, de
quali modo actum: severus in modo regiminis, nec
suis

BA. 1. 2.

17. 217...

R. Moses in BA. ib.

BA. ib.

215.

R. Moses in BA.

BA. 15.

AE. in BA.

BA. ib.

215, 216.

M. V. D.

Calv. Pem.

Tar. Pi. L.

Mc. T. &c.

G.

BA. ib.

213.

M.

G. Pem.

G.

suis parcens si peccaverint. Vide Esa. c. 11. v. 3, &c. & 9. 7. confer & Exod. 23. 21. ^a Justus, tum in se, sive essentialiter, & perfectè: tum in te, effectivè, quippe Mediator, 1 Cor. 1. 30. 2 Cor. 5. 21. ^b justitia nostra, Jer. 23. 6. ^c justificans te sanguine suo. At de Zorobabelis justitia Scriptura nihil quidquam refert memorabile. ^d ¶ Et, &c. ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^{aa} ^{ab} ^{ac} ^{ad} ^{ae} ^{af} ^{ag} ^{ah} ^{ai} ^{aj} ^{ak} ^{al} ^{am} ^{an} ^{ao} ^{ap} ^{aq} ^{ar} ^{as} ^{at} ^{au} ^{av} ^{aw} ^{ax} ^{ay} ^{az} ^{ba} ^{bb} ^{bc} ^{bd} ^{be} ^{bf} ^{bg} ^{bh} ^{bi} ^{bj} ^{bk} ^{bl} ^{bm} ^{bn} ^{bo} ^{bp} ^{bq} ^{br} ^{bs} ^{bt} ^{bu} ^{bv} ^{bw} ^{bx} ^{by} ^{bz} ^{ca} ^{cb} ^{cc} ^{cd} ^{ce} ^{cf} ^{cg} ^{ch} ^{ci} ^{cj} ^{ck} ^{cl} ^{cm} ^{cn} ^{co} ^{cp} ^{cq} ^{cr} ^{cs} ^{ct} ^{cu} ^{cv} ^{cw} ^{cx} ^{cy} ^{cz} ^{da} ^{db} ^{dc} ^{dd} ^{de} ^{df} ^{dg} ^{dh} ^{di} ^{dj} ^{dk} ^{dl} ^{dm} ^{dn} ^{do} ^{dp} ^{dq} ^{dr} ^{ds} ^{dt} ^{du} ^{dv} ^{dw} ^{dx} ^{dy} ^{dz} ^{ea} ^{eb} ^{ec} ^{ed} ^{ee} ^{ef} ^{eg} ^{eh} ^{ei} ^{ej} ^{ek} ^{el} ^{em} ^{en} ^{eo} ^{ep} ^{eq} ^{er} ^{es} ^{et} ^{eu} ^{ev} ^{ew} ^{ex} ^{ey} ^{ez} ^{fa} ^{fb} ^{fc} ^{fd} ^{fe} ^{ff} ^{fg} ^{fh} ^{fi} ^{fj} ^{fk} ^{fl} ^{fm} ^{fn} ^{fo} ^{fp} ^{fq} ^{fr} ^{fs} ^{ft} ^{fu} ^{fv} ^{fw} ^{fx} ^{fy} ^{fz} ^{ga} ^{gb} ^{gc} ^{gd} ^{ge} ^{gf} ^{gg} ^{gh} ^{gi} ^{gj} ^{gk} ^{gl} ^{gm} ^{gn} ^{go} ^{gp} ^{gq} ^{gr} ^{gs} ^{gt} ^{gu} ^{gv} ^{gw} ^{gx} ^{gy} ^{gz} ^{ha} ^{hb} ^{hc} ^{hd} ^{he} ^{hf} ^{hg} ^{hh} ^{hi} ^{hj} ^{hk} ^{hl} ^{hm} ^{hn} ^{ho} ^{hp} ^{hq} ^{hr} ^{hs} ^{ht} ^{hu} ^{hv} ^{hw} ^{hx} ^{hy} ^{hz} ^{ia} ^{ib} ^{ic} ^{id} ^{ie} ^{if} ^{ig} ^{ih} ⁱⁱ ^{ij} ^{ik} ^{il} ^{im} ⁱⁿ ^{io} ^{ip} ^{iq} ^{ir} ^{is} ^{it} ^{iu} ^{iv} ^{iw} ^{ix} ^{iy} ^{iz} ^{ja} ^{jb} ^{jc} ^{jd} ^{je} ^{jf} ^{jj} ^{jk} ^{jl} ^{jm} ^{jn} ^{jo} ^{jp} ^{jq} ^{jr} ^{js} ^{jt} ^{ju} ^{jv} ^{jw} ^{jx} ^{ky} ^{kz} ^{la} ^{lb} ^{lc} ^{ld} ^{le} ^{lf} ^{lg} ^{lh} ^{li} ^{lj} ^{lk} ^{ll} ^{lm} ^{ln} ^{lo} ^{lp} ^{lq} ^{lr} ^{ls} ^{lt} ^{lu} ^{lv} ^{lw} ^{lx} ^{ly} ^{lz} ^{ma} ^{mb} ^{mc} ^{md} ^{me} ^{mf} ^{mg} ^{mh} ^{mi} ^{mj} ^{mk} ^{ml} ^{mm} ^{mn} ^{mo} ^{mp} ^{mq} ^{mr} ^{ms} ^{mt} ^{mu} ^{mv} ^{mw} ^{mx} ^{my} ^{mz} ^{na} ^{nb} ^{nc} nd ^{ne} ^{nf} ^{ng} ^{nh} ⁿⁱ ^{nj} ^{nk} ^{nl} ^{nm} ⁿⁿ ^{no} ^{np} ^{nq} ^{nr} ^{ns} ^{nt} ^{nu} ^{nv} ^{nw} ^{nx} ^{ny} ^{nz} ^{oa} ^{ob} ^{oc} ^{od} ^{oe} ^{of} ^{og} ^{oh} ^{oi} ^{oj} ^{ok} ^{ol} ^{om} ^{on} ^{oo} ^{op} ^{oq} ^{or} ^{os} ^{ot} ^{ou} ^{ov} ^{ow} ^{ox} ^{oy} ^{oz} ^{pa} ^{pb} ^{pc} ^{pd} ^{pe} ^{pf} ^{pg} ^{ph} ^{pi} ^{pj} ^{pk} ^{pl} ^{pm} ^{pn} ^{po} ^{pp} ^{pq} ^{pr} ^{ps} ^{pt} ^{pu} ^{pv} ^{pw} ^{px} ^{py} ^{pz} ^{qa} ^{qb} ^{qc} ^{qd} ^{qe} ^{qf} ^{qg} ^{qh} ^{qi} ^{qj} ^{qk} ^{ql} ^{qm} ^{qn} ^{qo} ^{qp} ^{qq} ^{qr} ^{qs} ^{qt} ^{qu} ^{qv} ^{qw} ^{qx} ^{qy} ^{qz} ^{ra} ^{rb} ^{rc} rd ^{re} ^{rf} ^{rg} ^{rh} ^{ri} ^{rj} ^{rk} ^{rl} ^{rm} ^{rn} ^{ro} ^{rp} ^{rq} ^{rr} ^{rs} ^{rt} ^{ru} ^{rv} ^{rw} ^{rx} ^{ry} ^{rz} ^{sa} ^{sb} ^{sc} ^{sd} ^{se} ^{sf} ^{sg} ^{sh} ^{si} ^{sj} ^{sk} ^{sl} sm ^{sn} ^{so} ^{sp} ^{sq} ^{sr} ^{ss} st ^{su} ^{sv} ^{sw} ^{sx} ^{sy} ^{sz} ^{ta} ^{tb} ^{tc} ^{td} ^{te} ^{tf} ^{tg} th ^{ti} ^{tj} ^{tk} ^{tl} tm ^{tn} ^{to} ^{tp} ^{tq} ^{tr} ^{ts} ^{tt} ^{tu} ^{tv} ^{tw} ^{tx} ^{ty} ^{tz} ^{ua} ^{ub} ^{uc} ^{ud} ^{ue} ^{uf} ^{ug} ^{uh} ^{ui} ^{uj} ^{uk} ^{ul} ^{um} ^{un} ^{uo} ^{up} ^{uq} ^{ur} ^{us} ^{ut} ^{uu} ^{uv} ^{uw} ^{ux} ^{uy} ^{uz} ^{va} ^{vb} ^{vc} ^{vd} ^{ve} ^{vf} ^{vg} ^{vh} ^{vi} ^{vj} ^{vk} ^{vl} ^{vm} ^{vn} ^{vo} ^{vp} ^{vq} ^{vr} ^{vs} ^{vt} ^{vu} ^{vv} ^{vw} ^{vx} ^{vy} ^{vz} ^{wa} ^{wb} ^{wc} ^{wd} ^{we} ^{wf} ^{wg} ^{wh} ^{wi} ^{wj} ^{wk} ^{wl} ^{wm} ^{wn} ^{wo} ^{wp} ^{wq} ^{wr} ^{ws} ^{wt} ^{wu} ^{wv} ^{ww} ^{wx} ^{wy} ^{wz} ^{xa} ^{xb} ^{xc} ^{xd} ^{xe} ^{xf} ^{yg} ^{yh} ^{yi} ^{yj} ^{yk} ^{yl} ^{ym} ^{yn} ^{yo} ^{yp} ^{yq} ^{yr} ^{ys} ^{yt} ^{yu} ^{yv} ^{yw} ^{yx} ^{yy} ^{yz} ^{za} ^{zb} ^{zc} ^{zd} ^{ze} ^{zf} ^{zg} ^{zh} ^{zi} ^{zj} ^{zk} ^{zl} ^{zm} ^{zn} ^{zo} ^{zp} ^{zq} ^{zr} ^{zs} ^{zt} ^{zu} ^{zv} ^{zw} ^{zx} ^{zy} ^{zz} ^{aa} ^{ab} ^{ac} ^{ad} ^{ae} ^{af} ^{ag} ^{ah} ^{ai} ^{aj} ^{ak} ^{al} ^{am} ^{an} ^{ao} ^{ap} ^{aq} ^{ar} ^{as} ^{at} ^{au} ^{av} ^{aw} ^{ax} ^{ay} ^{az} ^{ba} ^{bb} ^{bc} ^{bd} ^{be} ^{bf} ^{bg} ^{bh} ^{bi} ^{bj} ^{bk} ^{bl} ^{bm} ^{bn} ^{bo} ^{bp} ^{bq} ^{br} ^{bs} ^{bt} ^{bu} ^{bv} ^{bw} ^{bx} ^{by} ^{bz} ^{ca} ^{cb} ^{cc} ^{cd} ^{ce} ^{cf} ^{cg} ^{ch} ^{ci} ^{cj} ^{ck} ^{cl} ^{cm} ^{cn} ^{co} ^{cp} ^{cq} ^{cr} ^{cs} ^{ct} ^{cu} ^{cv} ^{cw} ^{cx} ^{cy} ^{cz} ^{da} ^{db} ^{dc} ^{dd} ^{de} ^{df} ^{dg} ^{dh} ^{di} ^{dj} ^{dk} ^{dl} ^{dm} ^{dn} ^{do} ^{dp} ^{dq} ^{dr} ^{ds} ^{dt} ^{du} ^{dv} ^{dw} ^{dx} ^{dy} ^{dz} ^{ea} ^{eb} ^{ec} ^{ed} ^{ee} ^{ef} ^{eg} ^{eh} ^{ei} ^{ej} ^{ek} ^{el} ^{em} ^{en} ^{eo} ^{ep} ^{eq} ^{er} ^{es} ^{et} ^{eu} ^{ev} ^{ew} ^{ex} ^{ey} ^{ez} ^{fa} ^{fb} ^{fc} ^{fd} ^{fe} ^{ff} ^{fg} ^{fh} ^{fi} ^{fj} ^{fk} ^{fl} ^{fm} ^{fn} ^{fo} ^{fp} ^{fq} ^{fr} ^{fs} ^{ft} ^{fu} ^{fv} ^{fw} ^{fx} ^{fy} ^{fz} ^{ga} ^{gb} ^{gc} ^{gd} ^{ge} ^{gf} ^{gg} ^{gh} ^{gi} ^{gj} ^{gk} ^{gl} ^{gm} ^{gn} ^{go} ^{gp} ^{gq} ^{gr} ^{gs} ^{gt} ^{gu} ^{gv} ^{gw} ^{gx} ^{gy} ^{gz} ^{ha} ^{hb} ^{hc} ^{hd} ^{he} ^{hf} ^{hg} ^{hh} ^{hi} ^{hj} ^{hk} ^{hl} ^{hm} ^{hn} ^{ho} ^{hp} ^{hq} ^{hr} ^{hs} ^{ht} ^{hu} ^{hv} ^{hw} ^{hx} ^{hy} ^{hz} ^{ia} ^{ib} ^{ic} ^{id} ^{ie} ^{if} ^{ig} ^{ih} ⁱⁱ ^{ij} ^{ik} ^{il} ^{im} ⁱⁿ ^{io} ^{ip} ^{iq} ^{ir} ^{is} ^{it} ^{iu} ^{iv} ^{iw} ^{ix} ^{iy} ^{iz} ^{ja} ^{jb} ^{jc} ^{jd} ^{je} ^{jf} ^{jj} ^{jk} ^{jl} ^{jm} ^{jn} ^{jo} ^{jp} ^{jq} ^{jr} ^{js} ^{jt} ^{ju} ^{jv} ^{jw} ^{jx} ^{ky} ^{kz} ^{la} ^{lb} ^{lc} ^{ld} ^{le} ^{lf} ^{lg} ^{lh} ^{li} ^{lj} ^{lk} ^{ll} ^{lm} ^{ln} ^{lo} ^{lp} ^{lq} ^{lr} ^{ls} ^{lt} ^{lu} ^{lv} ^{lw} ^{lx} ^{ly} ^{lz} ^{ma} ^{mb} ^{mc} ^{md} ^{me} ^{mf} ^{mg} ^{mh} ^{mi} ^{mj} ^{mk} ^{ml} ^{mm} ^{mn} ^{mo} ^{mp} ^{mq} ^{mr} ^{ms} ^{mt} ^{mu} ^{mv} ^{mw} ^{mx} ^{my} ^{mz} ^{na} ^{nb} ^{nc} nd ^{ne} ^{nf} ^{ng} ^{nh} ⁿⁱ ^{nj} ^{nk} ^{nl} ^{nm} ⁿⁿ ^{no} ^{np} ^{nq} ^{nr} ^{ns} ^{nt} ^{nu} ^{nv} ^{nw} ^{nx} ^{ny} ^{nz} ^{oa} ^{ob} ^{oc} ^{od} ^{oe} ^{of} ^{og} ^{oh} ^{oi} ^{oj} ^{ok} ^{ol} ^{om} ^{on} ^{oo} ^{op} ^{oq} ^{or} ^{os} ^{ot} ^{ou} ^{ov} ^{ow} ^{ox} ^{oy} ^{oz} ^{pa} ^{pb} ^{pc} ^{pd} ^{pe} ^{pf} ^{pg} ^{ph} ^{pi} ^{pj} ^{pk} ^{pl} ^{pm} ^{pn} ^{po} ^{pp} ^{pq} ^{pr} ^{ps} ^{pt} ^{pu} ^{pv} ^{pw} ^{px} ^{py} ^{pz} ^{qa} ^{qb} ^{qc} ^{qd} ^{qe} ^{qf} ^{qg} ^{qh} ^{qi} ^{qj} ^{qk} ^{ql} ^{qm} ^{qn} ^{qo} ^{qp} ^{qq} ^{qr} ^{qs} ^{qt} ^{qu} ^{qv} ^{qw} ^{qx} ^{qy} ^{qz} ^{ra} ^{rb} ^{rc} rd ^{re} ^{rf} ^{rg} ^{rh} ^{ri} ^{rj} ^{rk} ^{rl} ^{rm} ^{rn} ^{ro} ^{rp} ^{rq} ^{rr} ^{rs} ^{rt} ^{ru} ^{rv} ^{rw} ^{rx} ^{ry} ^{rz} ^{sa} ^{sb} ^{sc} ^{sd} ^{se} ^{sf} ^{sg} ^{sh} ^{si} ^{sj} ^{sk} ^{sl} sm ^{sn} ^{so} ^{sp} ^{sq} ^{sr} ^{ss} st ^{su} ^{sv} ^{sw} ^{sx} ^{sy} ^{sz} ^{ta} ^{tb} ^{tc} ^{td} ^{te} ^{tf} ^{tg} th ^{ti} ^{tj} ^{tk} ^{tl} tm ^{tn} ^{to} ^{tp} ^{tq} ^{tr} ^{ts} ^{tt} ^{tu} ^{tv} ^{tw} ^{tx} ^{ty} ^{tz} ^{ua} ^{ub} ^{uc} ^{ud} ^{ue} ^{uf} ^{ug} ^{uh} ^{ui} ^{uj} ^{uk} ^{ul} ^{um} ^{un} ^{uo} ^{up} ^{uq} ^{ur} ^{us} ^{ut} ^{uu} ^{uv} ^{uw} ^{ux} ^{uy} ^{uz} ^{va} ^{vb} ^{vc} ^{vd} ^{ve} ^{vf} ^{vg} ^{vh} ^{vi} ^{vj} ^{vk} ^{vl} ^{vm} ^{vn} ^{vo} ^{vp} ^{vq} ^{vr} ^{vs} ^{vt} ^{vu} ^{vv} ^{vw} ^{vx} ^{vy} ^{vz} ^{wa} ^{wb} ^{wc} ^{wd} ^{we} ^{wf} ^{wg} ^{wh} ^{wi} ^{wj} ^{wk} ^{wl} ^{wm} ^{wn} ^{wo} ^{wp} ^{wq} ^{wr} ^{ws} ^{wt} ^{wu} ^{wv} ^{ww} ^{wx} ^{wy} ^{wz} ^{xa} ^{xb} ^{xc} ^{xd} ^{xe} ^{xf} ^{yg} ^{yh} ^{yi} ^{yj} ^{yk} ^{yl} ^{ym} ^{yn} ^{yo} ^{yp} ^{yq} ^{yr} ^{ys} ^{yt} ^{yu} ^{yv} ^{yw} ^{yx} ^{yy} ^{yz} ^{za} ^{zb} ^{zc} ^{zd} ^{ze} ^{zf} ^{zg} ^{zh} ^{zi} ^{zj} ^{zk} ^{zl} ^{zm} ^{zn} ^{zo} ^{zp} ^{zq} ^{zr} ^{zs} ^{zt} ^{zu} ^{zv} ^{zw} ^{zx} ^{zy} ^{zz} ^{aa} ^{ab} ^{ac} ^{ad} ^{ae} ^{af} ^{ag} ^{ah} ^{ai} ^{aj} ^{ak} ^{al} ^{am} ^{an} ^{ao} ^{ap} ^{aq} ^{ar} ^{as} ^{at} ^{au} ^{av} ^{aw} ^{ax} ^{ay} ^{az} ^{ba} ^{bb} ^{bc} ^{bd} ^{be} ^{bf} ^{bg} ^{bh} ^{bi} ^{bj} ^{bk} ^{bl} ^{bm} ^{bn} ^{bo} ^{bp} ^{bq} ^{br} ^{bs} ^{bt} ^{bu} ^{bv} ^{bw} ^{bx} ^{by} ^{bz} ^{ca} ^{cb} ^{cc} ^{cd} ^{ce} ^{cf} ^{cg} ^{ch} ^{ci} ^{cj} ^{ck} ^{cl} ^{cm} ^{cn} ^{co} ^{cp} ^{cq} ^{cr} ^{cs} ^{ct} ^{cu} ^{cv} ^{cw} ^{cx} ^{cy} ^{cz} ^{da} ^{db} ^{dc} ^{dd} ^{de} ^{df} ^{dg} ^{dh} ^{di} ^{dj} ^{dk} ^{dl} ^{dm} ^{dn} ^{do} ^{dp} ^{dq} ^{dr} ^{ds} ^{dt} ^{du} ^{dv} ^{dw} ^{dx} ^{dy} ^{dz} ^{ea} ^{eb} ^{ec} ^{ed} ^{ee} ^{ef} ^{eg} ^{eh} ^{ei} ^{ej} ^{ek} ^{el} ^{em} ^{en} ^{eo} ^{ep} ^{eq} ^{er} ^{es} ^{et} ^{eu} ^{ev} ^{ew} ^{ex} ^{ey} ^{ez} ^{fa} ^{fb} ^{fc} ^{fd} ^{fe} ^{ff} ^{fg} ^{fh} ^{fi} ^{fj} ^{fk} ^{fl} ^{fm} ^{fn} ^{fo} ^{fp} ^{fq} ^{fr} ^{fs} ^{ft} ^{fu} ^{fv} ^{fw} ^{fx} ^{fy} ^{fz} ^{ga} ^{gb} ^{gc} ^{gd} ^{ge} ^{gf} ^{gg} ^{gh} ^{gi} ^{gj} ^{gk} ^{gl} ^{gm} ^{gn} ^{go} ^{gp} ^{gq} ^{gr} ^{gs} ^{gt} ^{gu} ^{gv} ^{gw} ^{gx} ^{gy} ^{gz} ^{ha} ^{hb} ^{hc} ^{hd} ^{he} ^{hf} ^{hg} ^{hh} ^{hi} ^{hj} ^{hk} ^{hl} ^{hm} ^{hn} ^{ho} ^{hp} ^{hq} ^{hr} ^{hs} ^{ht} ^{hu} ^{hv} ^{hw} ^{hx} ^{hy} ^{hz} ^{ia} ^{ib} ^{ic} ^{id} ^{ie} ^{if} ^{ig} ^{ih} ⁱⁱ ^{ij} ^{ik} ^{il} ^{im} ⁱⁿ ^{io} ^{ip} ^{iq} ^{ir} ^{is} ^{it} ^{iu} ^{iv} ^{iw} ^{ix} ^{iy} ^{iz} ^{ja} ^{jb} ^{jc} ^{jd} ^{je} ^{jf} ^{jj} ^{jk} ^{jl} ^{jm} ^{jn} ^{jo} ^{jp} ^{jq} ^{jr} ^{js} ^{jt} ^{ju} ^{jv} ^{jw} ^{jx} ^{ky} ^{kz} ^{la} ^{lb} ^{lc} ^{ld} ^{le} ^{lf} ^{lg} ^{lh} ^{li} ^{lj} ^{lk} ^{ll} ^{lm} ^{ln} ^{lo} ^{lp} ^{lq} ^{lr} ^{ls} ^{lt} ^{lu} ^{lv} ^{lw} ^{lx} ^{ly} ^{lz} ^{ma} ^{mb} ^{mc} ^{md} ^{me} ^{mf} ^{mg} ^{mh} ^{mi} ^{mj} ^{mk} ^{ml} ^{mm} ^{mn} ^{mo} ^{mp} ^{mq} ^{mr} ^{ms} ^{mt} ^{mu} ^{mv} ^{mw} ^{mx} ^{my} ^{mz} ^{na} ^{nb} ^{nc} nd ^{ne} ^{nf} ^{ng} ^{nh} ⁿⁱ ^{nj} ^{nk} ^{nl} ^{nm} ⁿⁿ ^{no} ^{np} ^{nq} ^{nr} ^{ns} ^{nt} ^{nu} ^{nv} ^{nw} ^{nx} ^{ny} ^{nz} ^{oa} ^{ob} ^{oc} ^{od} ^{oe} ^{of} ^{og} ^{oh} ^{oi} ^{oj} ^{ok} ^{ol} ^{om} ^{on} ^{oo} ^{op} ^{oq} ^{or} ^{os} ^{ot} ^{ou} ^{ov} ^{ow} ^{ox} ^{oy} ^{oz} ^{pa} ^{pb} ^{pc} ^{pd} ^{pe} ^{pf} ^{pg} ^{ph} ^{pi} ^{pj} ^{pk} ^{pl} ^{pm} ^{pn} ^{po} ^{pp} ^{pq} ^{pr} ^{ps} ^{pt} ^{pu} ^{pv} ^{pw} ^{px} ^{py} ^{pz} ^{qa} ^{qb} ^{qc} ^{qd} ^{qe} ^{qf} ^{qg} ^{qh} ^{qi} ^{qj} ^{qk} ^{ql} ^{qm} ^{qn} ^{qo} ^{qp} ^{qq} ^{qr} ^{qs} ^{qt} ^{qu} ^{qv} ^{qw} ^{qx} ^{qy} ^{qz} ^{ra} ^{rb} ^{rc} rd ^{re} ^{rf} ^{rg} ^{rh} ^{ri} ^{rj} ^{rk} ^{rl} ^{rm} ^{rn} ^{ro} ^{rp} ^{rq} ^{rr} ^{rs} ^{rt} ^{ru} ^{rv} ^{rw} ^{rx} ^{ry} ^{rz} ^{sa} ^{sb} ^{sc} ^{sd} ^{se} ^{sf} ^{sg} ^{sh} ^{si} ^{sj} ^{sk} ^{sl} sm ^{sn} ^{so} ^{sp} ^{sq} ^{sr}

Esd. 6. 17. & 8. 35. Et Act. 26. 7. Paulus asserit 12 tribus Deo perpetuo servire. ¶ Et dissipabitur (vel, incidetur, live excidetur, G. Pi. &c.) arcus, &c.] i. e. Non magis ipsis nocebit quam si incitus esset nervus. ¶ Et loquetur pacem gentibus. Nempe, civitas Jerusalem foedera faciet cum Regibus, cum Lacedæmoniis, cum Romanis. Conciliabit gentes discordes: hortabitur eas ut pacem secum & cum proximis colant. Sensus, Verbis pacificis alloquetur Gentes, ut eas ad se convertat, & cum Deo reconciliat. Al. Sensus est, Quamvis neque terreat, neque minetur, neque ostendet exercitus, Gentes tamen cum placide audient, eique obsequuntur, ita ut minimè necesse sit eas violenter cogi. ¶ A mari (Mortuo, vel Rubro), — ad mare] Syriacum. ¶ Et à fluminibus (vel, fluvio, P. &c. i. e. Euphrate), usque ad fines terre] i. e. Ab Oriente, ubi Euphrates erat, usque ad Occidentem: ut præcedens membrum valet, q. d. à Septentrione ad meridiem. Terra, scilicet, vel, 1. Patribus promissa. Nam sub imperium Hierosolymorum venit Samaria, Galilæa, Galaaditis, & alia quæ à temporibus Jeroboami distracta fuerant. Fines Regni Christi hos statuit, non quod ulterius non porrigerentur: sed partim ex opinione vulgi, cui vix quicquam videbatur ultra hos fines fuisse; partim respectu typi, quia Regnum illud typus fuit Regni Christi; partim ex communi more loquendi, quo fines Sanctæ terræ ponuntur pro finibus mundi, ut Psalm. 89. 12. ubi Tabor & Hermon ponuntur pro Occidente & Oriente. Vel, 2. terræ tunc cognitæ: quod d. per totum orbem.

11. Tu quoque in, &c. אַתָּה בְּרִיתְךָ בְּיָמֶיךָ מְבֹרָכָה [Variant.] Tu quoque, vel Etiam tu, (sub. servaberis, P. vel, salvata es, M. ex He.) sanguine fœderis tui: emisi vinctos tuos de cisterna in qua non est aqua, P. sim. M. Ti. Al. Etiam tu, vel Heus tu, in sanguine fœderis tui emisi vinctos, &c. Calv. Etiam vinctos tuos per sanguinem fœderis tui emittam ex fovea, &c. Ca. Tu autem infecta sanguine [Pro, infecta sanguine, in Heb. est, in sanguine, Jun.] fœderis tui, emisi, &c. JT. Al. Etiam tu, ob sanguinem fœderis tui, emisi, &c. vel, dimittam, &c. דָּוָרִי verito, ob sanguinem, ut דָּוָרִי, ob quinque, Gen. 18. v. 28. Ad te quod attinet, Pi. Pem. Ang. per sanguinem fœderis tui emisi, &c. Pem. Ang. vel, quæ in sanguine fœderis tui manes, emisi, &c. Pi. Al. Tu quoque in sanguine — emisisti, &c. Vulg. ex o. At in Heb. & Chald. est, emisi: ita ut cum Chaldæo locum sic vertere liceat, Tu ergo, cuius vinctos propter sanguinem fœderis tui emisi (nempe ex Aegypto, & emisi) de cisterna — (i. e. ex sicutulosissimis Arabiæ locis,) redito ad me. [Quod verbum ex initio seq. vers. huc transfert.] Tu, hic est nominativus absolutus; planè ut אֲנִי, ego, Psalm. 73. 2. 28. & alibi. Apostrophe est, vel, 1. ad posteritatem Abrahami; ad filiam Sion, live Ecclesiam, cuius mentio præcessit v. 9. nam אֲנִי foemin. est. Vel, 2. ad Christum, qui Patres emisit de lacu, &c. i. e. de limbo seu purgatorio. Hunc sensum ut astruant, ex ipsis vide quàm pervicaciter locum detorquent. Judæi, inquit, invidentes gloriæ Christi, hunc locum corruerunt. Hic ponitur pro אֲנִי, ut aliis etiam S. Scripturæ locis. Pro אֲנִי, Judæi posuerunt אֲנִי; & pro אֲנִי & אֲנִי, legerunt אֲנִי & אֲנִי. Quæris unde probem hanc loci corruptionem? Resp. Quod Hieron. & o. legant, emisisti, &c. Hæc illi, ut limbum astruant, &c. Quem tamen nè ex loco sic depravato exculpere possunt. Num enim Abrahami sinus (ut statuunt) erit hic limbus patrum, live hæc fovea sine aqua? Limbus hic, inquit Sanctius, est locus squalidus, teter, sordidus, horridissimus, &c. Qui verò id de Abrahami sinu cogitant indigni sunt qui in eo sinu requiescant. Locum etiam hunc à corruptione liberat ipsa textus coherencia. Idem enim Deus Pater (vel etiam Deus Filius) qui dicit, v. 10. excindam currum, &c. hic sermonem continuat, emisi, &c. Sanguine, vel per, vel propter, sanguinem fœderis tui, i. e. agni paschalis, qui Christus est. Propter promissum sancitum paschali victimæ. Vel, auctoris fœderis tui, id est, Christi, qui fœdus tecum inivit. Fœderis tui, quod cum Abrahamo iustum est, Gen. 15. & obsignatum sanguine circumcisionis, Gen. 17. quod ex ipsius semine veniret Messias;

& postea solenni modo renovatum in monte Sinai, ubi confirmatum est sanguine sacrificiorum, Exod. 24. 8. quibus adumbratum est sacrificium Christi, in quo solo hoc fœdus inter Deum & populum ratum est. Et ex memoria atque intuitu hujus fœderis dedit Deus Judæis omnes suas liberationes, Levit. 26. 42, 44, 45. & hanc nominatim Babylonicam, &c. Dicit, fœderis tui. Fœdus nempe hoc est, tum, 1. Dei, à quo manet: tum, 2. Ecclesiæ, in cujus gratiam percutitur, & in cujus sinu deponitur, & propter quam sanguis fœderis effusus est, Act. 20. v. 28. cui etiam in sacra cœna bibendus exhibetur. Emisi vinctos, &c. id est, captivos. Redemptionem hinc intelligunt vel, 1. [temporalem & præteritam,] ex captivitate Assyriaca & Babylonica. Confirmat his verbis Deus & amplificat liberationem futuram sub Christo, à recente illa liberatione ex Babylone. Vel, 2. [spiritualem & futuram.] Emisi, id est, emittam, liberaturus sum, te. Intelligit Patres qui decesserunt ante adventum Christi, atque in fide ipsius Christi venturi mortui sunt. Vinctos, vinculis scilicet peccati, eripiam à potestate Diaboli, &c. Pro duobus hujus versûs membris, duplex est liberatio. Locum sic accipio, Etiam tu, per sanguinem fœderis tui: ibi comma absolutum est, ut accentus Rebia [super דָּוָרִי] demonstrat; hic ergo aposiopesis est: & hætenus agit de redemptione nostrâ per Christum; q. d. Tu sanguine Christi abluta magis nitesces & placebis Deo quàm olim ad montem Sinai, &c. Vide Heb. 9. v. 13, 14, &c. Emisi, ut promisi, vinctos tuos à Babylone, &c. Quod impossibile videbatur. Quare non est quoddam complementum præcedentium promissionum quicquam dubites. Al. Sensus loci est, Quia recorder sanguinis quo fœdus meum tecum initum sancitum est, ideo dimisi, &c. Hortatus fuerat Judæos ad lætitiā, v. 9. Illi regere poterant, At nos partim adhuc captivi sumus, partim ab hostibus miserè vexati, & quasi in profundo gurgite demersi, spes nostra periit, &c. Respondet, Deus tamen quod promisit certò præstabit, & vos salvabit. Ratiocinatur h. l. à sanguine fœderis ad salutem totius populi. quod d. Vos quotidie offertis victimas, & sanguis funditur in altari: hoc noluit Deus frustra fieri: sanguis ille secum trahit expiationem. Deus ergo, cuius etiam proprium est excitare mortuos, certissimè vos liberabit, &c.

12. Convertimini ad, &c. שׁוּבוּ לְבָצְרוֹן אֲסִירֵי הַקֶּלָּה [Variant.] Revertimini (sub. igitur, Pi.) ad munitionem, JT. Pi. M. &c. vincti (vel, à vincti, P. vos vincti, Ti.) spei, Mo. Ca. &c. vel, expectationis, V. vel, sperantes, JT. Pi. nempe salutem, live liberationem: vel, qui spem habuistis, M. Ti. Hæc ergo notâ discernit captivos fideles ab iis qui degeneres erant & increduli, quos hoc loco perstringit. Vos qui, cum vincti essetis, h. e. captivi in Babylonia, fiduciam habuistis, in me scilicet. Quibus spes omnis nondum est præclusa; qui per vincula ac dura mala ad spem in Deo ponendam excitamini, Job. c. 13. v. 15; qui acquiescitis promissionibus Dei. Vos qui obnoxii estis peccatis, speratis tamen vos per Christum salvos fieri. O vos qui summo desiderio expectatis Christum, & redemptionem per illum; vide Luc. 2. 25, 38: qui ita spe adstricti estis Messie, ut ab illo uno toti pendetis. Per munitionem h. l. intelligunt vel, 1. totam Judæam; vel, Templum; vel, Hierosolymam: quam sic vocat, vel, 1. quia jam munita erat, h. e. muro cincta; vel potius, 2. quia erat Dei munitio, ideòque inexpugnabilis; quia illic Deus Sanctuarium suum elegerat, & promiserat sub umbra alarum suarum tutos fore Judæos, quamvis nec fossis nec muris muniti essent. Vel, 2. Deum, qui erat munitio eorum. q. d. Redite ad me qui sum rupes: memores veterum beneficiorum ac novorum, mihi confidite. Vel, 3. Ecclesiam, quam Deus præsidio suo munit, Psalm. 46. 2, 6. & 126. 2. Vel, 4. Christum; ut constet ex verbis illis, vincti spei. Quinam erant illi? Vel, Judæi adhuc captivi; vel, qui jam redierunt. Non primi: neque enim illi sic dici poterant, qui liberationem sibi oblatam respuebant, & spontè hærebant in Babylone; ubi etiam sibi gratulabantur quod tranquilli sederent, dum fratres reduces vexati essent, &c. Alloquitur ergo Judæos reduces; qui diu captivi fuerant in Babylone, &

partim adhuc vincierant, quia multis oneribus ærum-
nisque preffi erant, è quibus liberationem sitiebant.
Hos ergo h.l. hortatur ut spem suam & corda conver-
tant ad Messiam, quem anxie expectabant. ¶ *Hodie*, &c. היום מניד משנה אשיר לך. *Etiam hodie*
(quum scil. deploratæ prorsus sunt res vestre²), an-
nunciens duplum (vel, annuncio, duplex, sive duplicia, M.
Calv.) reddam tibi, Mo. vel, nuncio, sive annuncio, (i. e.
polliceor¹, vobis², per Zachariam³: quod sæpe antea,
nunc quoque denuncio⁴) me dupla redditurum, vel solu-
turum, tibi, G. Ca. sim. Ti. Pem. Hoc quoque tempore an-
nunciens duplicem gratiam, quam reddam tibi (i. e. præ-
stabo) tempore suo, V. Dicit se annunciare ab illo die, fig-
nificans, quamvis non statim appareat effectus hujus
vaticinii, tamen se intrepidè loqui, quoniam temporis
progressu sentient nihil frustrà vel temere sibi fuisse di-
ctum⁵. Al. Tum illo die, (nimirum quo Rex tuus tibi
adveniet, v. 9^d.) quod indico duplum, restituum tibi, JT.
i. e. Beneficium illud infinitum, & hoc antecedente
longè augustius, quod jam expono promissionibus, præ-
stabo gloriosissimè*. Nam etiam, vel Atque etiam, ho-
die indicabo duplum, & restituum tibi, Pi. Tibi, pro, vo-
bis, per enallagen personæ⁶: nam cum prius alloque-
retur vinctos spei universim, nunc unumquemque ap-
pellat nominatim; ut intelligant non tam omnibus
quàm singulis hæc promitti*. Duplicia, i. e. multipli-
cia & magna bona⁷: duplicem felicitatem⁸: majora
beneficia⁹ quàm fuit liberatio à Babylone¹, vel, quàm
patres unquam obtinuerunt²: non redditum tantum
salvum ac tutum, sed & insignes victorias latissimam-
que possessionem³: non solum temporanea, sed etiam
æterna⁴: bona spiritualia⁵; remissionem sc. peccato-
rum⁶, & liberationem à iugo Legis⁷; renovationem
& æternam salutem⁸. Al. Verto, Etiam hic dies annun-
ciat duplum, quod reddam tibi, i. e. duplam gratiam:
vel, retributionem, nempe quæ omnes tuas misérias tan-
quam secundum quid consequitur. Sic apud Arabes
ثمن, (ubi ث est loco Heb. ש, ex more,) propriè, iteratio,
significat id quo quis alterius sive beneficium sive ma-
leficium secundat, adeoque laudem & vituperium: ut
in sententijs Alii, Secundatio viri super datorem suum am-
plius petit; i. e. Quum quis laude & gratiarum actione
beneficii datorem secundat, novum sibi beneficium po-
stulat⁹.

13. Quoniam, &c. כי דרכתי לי יהודה קשת מלאתי. *Quoniam extendi* (vel, expandi, M. tetendi, Ti.
D. Heb. calcavi: solent enim arcus balistarum pedibus
nitendo extendi, & aptari ad excutiendam sagittam¹.
Vel, tendam, V. G. intendam, Ca.) mihi Jebuda, vel Judam,
arcum, Mo. Calv. (tanquam arcum, P. sic M. Ti. G. i. e.
eoutar contra hostes mei nominis*: vel, pro arcu, Ca.)
implevi (vel, imposui, Ti. vel, utar, Ca.) Ephraim, Mo.
M. Calv. Ti. Ca. quasi arcum. Impletur autem arcus
balistæ cum, attracto nervo, sagitta quæ emittenda est
in hostes illi imponitur*: Vel, manum Ephraim, P. Im-
plevi Ephraim, id est, pharetras Israelitarum qui se Ju-
dæis adjunxerint implebo sagittis². Implere Ephra-
im hic idem est quod, dare arcum & jacula in manus³.
[Alii aliter distinguunt.] Nam tetendi (vel, Quum
tetendero, JT. Pem.) mihi Judam, Pi. D. JT. Pem. Tar.
(Rebha enim super יהודה, comma hic facit⁴.) arcum
implevi (vel, implevero, JT.) Ephraim, Pi. D. &c. i. e.
filiis Israel⁵, tanquam sagittis⁶. Arcus hic est Juda, &
Ephraim sagittæ. Impletur autem arcus, quum sagittæ
crebræ per eum emittuntur. Sensus, q. d. Erunt hi mihi
arcus & instrumenta belli, quibus sc. conficiam hostes⁷.
Al. Præter hic pro fut. Tendam enim mihi Judam, & arcu
implebo manum Ephraim: i. e. Utar operâ Judæ, tan-
quam arcu tenso, (oportet enim prius tendere arcum
quàm nervo sagittas imponere,) & ipsi Ephraim ponam
arcum in manu⁸. Juda & Ephraim hic synonyma sunt,
& pro eodem sumuntur. Vel, Ephraimi hic meminit,
tum quia multi ex Decem tribubus redierunt; tum
quia Ephraim arcu valebat, Psal. 78. 9*. Sensus, Utar
operâ Judæ & Ephraim, id est, Apostolorum, &c. in ex-
pugnandis Gentibus, non quidem armis, sed gladio
Verbi; i. e. in eis convertendis⁹. ¶ *Et suscitabo*
Vel, excitabo, Pi. Calv. &c. excitabo, V. i. e. animabo¹⁰.
¶ *Filios tuos, Sion* i. e. Ecclesiæ membra¹¹: ac nomi-

natim Apostolos¹. ¶ *Super* (vel, contra, D. Pi. &c.) Me.
filios tuos, Græcia] Vel, ô Javan, JT. Pi. sic V. &c. Mi-
rus hoc loco transitus à persona secunda [filios tuos, Si-
on] ad alteram secundam per subitam apostrophem².
Ioniam hic ponit pro tota Græcia³. Per Græcos hic in-
telligit vel, 1. Alexandrum Magnum & successores il-
lius, Reges Asiæ⁴, Syriæ⁵, & Egypti⁶; contra quos
Deus mirabiliter Judæos tutatus est⁷: copias Antio-
chi, qui è Græco, i. e. Macedonico, erat sanguine. He-
bræi omnes illos Syriæ Egyptique Reges יָבָן (Re-
ges Javan) vocant⁸. Hi porro Reges in exercitu suo
Græcos milites habebant. Ex hoc loco constat prophe-
tiam hanc ad tempora Maccabæorum referendam esse⁹.
Vel, 2. regiones omnes transmarinas & longinquas¹⁰.
Vel, 3. omnes Gentiles¹¹; ut in Rom. 1. 16. 1 Cor. 1.
22: magna enim Orientis pars olim Græcè loquebatur¹².
Deus, hinc Sionem alloquens, illinc Græciam, ostendit
se omnibus populis imperare*. [Vel, 4. Græcos pro-
priè dictos;] qui, licet sapientiâ celebres, Apostolis re-
sistere non poterant¹³. ¶ *Et ponam te quasi gladium
fortium* Vel, viri fortis. Ità te utar ut bellator gladio¹⁴.
14. Dominus—super eos (vel, illis, i. e. Judæis¹⁵),
videbitur] Pugnabit pro Judæis tanquam ex arce ali-
qua. A secunda ad tertiam personam transit, ut sæpe¹⁶.
Vel, apparebit, sive conspicuus erit, D. Calv. &c. q. d. mi-
rabiliter aget, ut contet hoc esse opus Dei¹⁷: appare-
bit ut olim in nube super Israelitas, Exod. 14. 19, 24¹⁸:
aderit illis, pugnabitque pro illis*. ¶ *Exibit ut
fulgur* i. e. Velocissimè¹⁹, & irresistibiliter²⁰. ¶ *De-
us in tuba canet* i. e. Classicum canet²¹, ut milites con-
voce²², & ad pugnam animet²³. Et adjutor erit & in-
cenfor belli²⁴, & imperator exercitus²⁵. ¶ *Et va-
det* (vel, progredietur, JT. exhibit, Pi. invadet eos²⁶), in
(vel, cum, P.) turbine (vel, turbinibus, M. P. &c.) Au-
stri] i. e. Australibus, sive ab Austro venientibus²⁷: q. d.
cum magno impetu²⁸. Turbinis more disperget hostes²⁹.
His bellicis metaphoris designatur bellica Maccabæo-
rum fortitudo³⁰; sed allegoricè & præcipuè vis & en-
ergia prædicationis Evangelicæ³¹. Sed cur Austri?
Resp. 1. In Australi parte oriri solent turbines³². 2. Au-
strales venti sunt validissimi, teste Aristotele³³. Silius,
l. 17. Ecce intorta Noto veniensque à rupe procella. Ca-
pella, dira procella Noto*. Auster vehemens illis in lo-
cis, Psal. 78. 26³⁴. Alludit hic ad pristina miracula in
monte Sinai, h. e. in deserto Theman, quod ei vicinum
erat; è quo Deus venire dicitur Hab. 3. 3³⁵: vel, ad ven-
tos & tempestates quibus Deus Egyptios evertit in
mari Rubro, quod ad Austrum erat Judææ. Vide Exod.
15. 10. Psal. 77. 17. 18³⁶.

15. Proteget eos] Judæos pugnantes cum Græcis³⁷.
¶ *Et, &c.* וְאֶכְלֵם. *Et absument*, P. *Et devorabunt*, V.
D. sub, hostes suos, V. Alludit ad morem barbarorum,
qui hostium occisorum corpora vorabant³⁸. Alii, Ut
comedant, JT. Pi. Tar. id est, tranquillè fruuntur rebus
suis³⁹. Opibus hostium fruuntur*. ¶ *Et, &c.* וְאֶכְלֵם.
¶ *Et subjicient* (vel, Postquam subegerint, JT. Pi.
Tar. sibi in servitutem redigent⁴⁰), lapides fundæ, P.
sic M. Ca. JT. Pi. h. e. quibus utuntur fundibularii⁴¹.
i. e. Vel, 1. homines noxios⁴², sic dictos tanquam viles
& nullius pretii⁴³, & ad id tantum valentes ut noceant⁴⁴:
quibus opponit lapides coronæ⁴⁵: sic enim Judæos vocat⁴⁶,
[ver. seq.] Vel, 2. hostes suos⁴⁷; in quibus multa olim
erant funditorum agmina⁴⁸, vide Jud. 20. 16⁴⁹. Græ-
cos funditores⁵⁰, qui fundis peritè utebantur⁵¹. Fundæ
hic, pro funditoribus, per metonym. adjuncti: sicut fo-
ramina, Esa. 19. 9. pro foraminosis operibus; clypeus,
Ezec. 26. 8. pro milite clypeato⁵². Al. Et subjicient
lapidibus fundæ, Mo. Vulg. G. sic M. Obruunt eos, quam-
vis velitariter instructi, ut David contra Goliathum⁵³.
Primo congressu sternent hostes: nam solent velites &
fundibularii in prima acie constitui, & prælium incho-
are⁵⁴. Al. Lapidibus fundæ, i. e. verbis Scripturæ, quæ
sacri fundibularii, Doctores, in hostes Ecclesiæ & in vi-
tia contorquent⁵⁵. Al. Armis bellicis, inter quæ erant
fundæ: vide Jud. 20. 16. 1 Chron. 12. 2⁵⁶. ¶ *Et, &c.*
וְאֶכְלֵם. *Et* (Insuper, Ti.) bibent, P. JT. &c.
sic Mo. (sub, sanguinem inimicorum suorum, V. sim. Me.
T. sub, & Ti. Calv. &c.) tumultuabuntur (vel fremunt,
Ti. perstripent, V.) sicut vinum, Mo. M. V. vel, vino, JT.
Pi. vel,

Pi. vel, vinolentus, Ca. vel, qui vinum potaverunt, P. V. vel, qui vino exhilarantur, Ti. Similis locutio Zac. 10. 7. Gaudebunt ultione expleta, ut ratio ferebat illius foederis. Velut ebrii erunt; verum non vino, sed Spiritu Dei. Letabuntur tanquam ebrii, & gratias agent Deo. ¶ Et, &c. וְיִשְׂרָאֵל כְּמִיּוֹת מִיּוֹת מִיּוֹת] *Et replebunt se* (sub. sanguine, V. sanguine hostili, ut supra,) ut pelvis, (vel, phiala, M. in qua victimarum sanguis excipiebatur: sub. & M. P. &c.) tanquam anguli (vel, cornua, Ti. latera, Ch. in Pem.) altaris, Mo. Ad quos effundi solebat victimarum sanguis. Et replebuntur bonis hostium, sicut phiala plenae similis & oleo, Numer. 7. 13. & ita hic Chaldaeus. Satiabuntur etiam sanguine hostium non minus quam cornua altaris sanguine victimarum, Levit. 4. 25. & 16. 18. Implebuntque tum cratera tum angulos (Heb. sicut craterem sic angulos. In Hebraeo sunt duo inter se relata.) altaris, JT. Pi. i. e. Gratias agent Deo pro victoria. Metaphora à sacrificiis eucharisticis, &c. i. Designat hic cruentas victorias quas Judaei de Graecis reportarent. 16. Ut gregem, &c.] i. e. Sicut pastor curam gerit gregis. Vel, ut decet salvare gregem, &c. h. e. hic est confirmandi particula. Suas oves, h. e. suum populum. ¶ Quia, &c. כִּי אֲנִי נִיר מְחַנְסִיסוֹרָא] *Quia* (vel, Quippe, Ca. sub. erunt, P. Pem. & subaud. ut, M. Ti. D. Pem. sic P.) lapides coronae (id est, lapides pretiosi quibus ornari solent coronae & diademata: lapides ephodii, vel coronae sacerdotalis. Al. lapides sancti, o. Ar. lapides consecrati, Ti.) elevantes se (vel, exaltati, P. elevabuntur, M. D. sim. Ti. extollentur, in pretio erunt: vel, elevati instar vexilli. qu. d. Erunt instar coronae, non scrinio inclusae, sed palam erectae, ut omnes ad eam confluant, & Ecclesiae Judaicae se adjungant: vide Esa. 62. 10. & 11. 10, 12.) super humum, sive terram, ejus, Mo. P. Calv. &c. id est, Judaeam. Antithesis est inter lapides fundae, & coronae. Projicient, inquit, Judaei lapides è fundis, ut hostes suos dissipent: ipsi autem erunt lapides pretiosi, nec minus Deo chari quam corona Regi chara est. [Ca. verum sic reddit, Et eos tunc servabit Jova—velut ovile populi sui, quippe coronarius gemmas in ejus terram evedit.] Al. Quum (vel, Nam, Pi.) lapides coronae (vel, coronati, i. e. epistyllis ornati; Heb. coronamenti: vel, coronarii, JT. Tar. i. e. Quum trophaea coronario opere superius cincta & lemniscata posita fuerint, & statuta grato animo monumenta liberationum acceptarum à Deo.) pro vexillis erunt (i. e. pro trophaeis: ad quae refugiant quoque reliqui oppressi. Heb. vexillabunt, Pi.) in terra illius, JT. Tar. Pi. id est, populi Judaici. Qualia lapidum monumenta erecta legimus Gen. cap. 28. v. 18. Exod. 17. 15. & alibi. Al. Quia lapides sancti elevabuntur, &c. nempe in titulum & monumentum victoriae. Vel, lapides separationis, i. e. terminales sive limitanei, quibus agri à se invicem distinguuntur; quos, ab hoste antea ablatis, restituet Deus, intra quos in agris propriis grex Dei pascetur, &c. Quia lapides coronae elevabuntur, &c. i. e. corona ex lapidibus. Solent pastores lapides in ordinem disponere, quod gregem includant ne evagetur. 17. Quid enim bonum ejus est, & quid pulchrum ejus] *Ejus*: cujus? Respondetur, 1. Terrae: vel, fructuum terrae. Antecedens pro relativo. 2. Populi Judaici. 3. Dei. 4. Messiae. Verbi Dei copiam, excellentiam & utilitatem significat. Admirandus exclamat, nec numerari posse, neque satis pro dignitate laudari, Regni Christi beneficia. ¶ Nisi frumentum, &c. ? וְיִשְׂרָאֵל כְּמִיּוֹת מִיּוֹת מִיּוֹת] *Frumentum juvenes*, Ti. JT. Pi. Tar. &c. (scil. facundos faciet: hypozeugma P.) & vinum (vel, mustum, P. JT. recte: nam foeminae imprimis multo delectantur.) virgines succulentas & vegetas reddet, Ti. vel, germinare faciet, Mo. succrescere faciunt, M. fecundabit, Ca. recreat, vel corroborat, Calv. cantare facit, seu faciet, P. D. exhilarabit; confer Psalm. 104. 15. facundas faciet, JT. Pi. Tar. nimirum ad laudandum Deum, & fructificandum in bonis operibus. Heb. faciet ut abunde proferant proventum, scilicet laborum, ut loquitur Esaias cap. 57. v. 19. alias 23. Sensus, Juvenes letum carmen canent ob messem, & puellae ruris ob felicem vindemiam. Tan-

ta erit tritici & vini copia, ut omnes edant ac bibant ad satietatem: ut non modò senibus sufficiat, sed & adolescentibus & puellis. Qui prius fame & rerum penuria laborabant, eamque ob hostes circumstantes non immeritò timere poterant, magnam rerum omnium necessariorum (quae hic sub duabus speciebus denotantur) habebunt. Al. Alimoniam spirituales designat: Legem & doctrinam Evangelii: Eucharistiam. Sensus est, Panis & vinum Evangelicum, mox ut ea gustaverint homines, reddent [eos] fortes & alacres in spiritu. Duo hoc versu praedicat; copiam boni quae futura est tempore Messiae, & laetitiam quam percipere sunt homines ex ea abundantia.

CAP. X.

1. **P**etite, &c.] Continuat sermonem de beneficiis Dei conferendis in Ecclesiam. Monet autem ut ea à Deo petamus. Nè magnifica illa quae praesentibus promissa crederentur eventura quovis modo viventibus, addit Propheta, ita demum ea suo tempore expectanda, si Judaei, & qui ex aliis tribubus eis se adjunxerant, Deum colerent & precarentur; ubi verò iterum relaberentur ad veteres culpas, praesto fore mala qualia antea. Repetitio est prioris consolationis, quòd Deus Judaeis velit corporaliter & spiritualiter, praecipue sub N. T. benefacere. Exposuerat prolixè futuri Regni Messiae statum. Id, quia procul aberat, facile in dubium vocari poterat. Quare ad praesentia eos deducit, quae etiam tum cum futura promittebantur non credebant, nunc tamen per Dei gratiam impleta videbant. Postquam ostendit Prophetam beneficentiam Dei erga Judaeos, nunc perstringit eos, quòd incredulitate suà clauderent januam gratiae Dei, nec ab eo expectarent quae paratus erat largi illis praestare, nec peterent saltem pluviam ab eo. ¶ Pluviam in tempore serotino] Sic Calv. &c. i. e. quae serò decidit; in Martio: quae segetem jam adultam promovet, incrascat & ad maturitatem perducit. Unius autem speciei vocabulo genus totum intelligitur, i. e. res prosperae qualescunque. Al. Per eam intelligitur doctrina Evangelica, quae postulanda est à Domino, nè humanae traditiones irrumpant, & pro frumento zizania crescant. ¶ Et Dominus faciet (vel, editurus est, V. Praef. Heb. pro fut.) nives] Nempe in hyeme, ut illis tegantur semina, & firmiores agant radices. Vo- ta arborum communia sunt frugumque, nives diutinas sedere, Plin. 17. 2. ubi & causas reddit. Verum inepta est hæc versio. Nives irrepsit pro, nubes, errore scribæ. ¶ וְיִשְׂרָאֵל כְּמִיּוֹת מִיּוֹת מִיּוֹת] [Vocem hanc variè reddunt: nemo tamen Vulgatum aut sequitur, aut praet.] Phantasias, o. Ar. five apparitiones: radicem vocis falsò putantes fuisse videre. Ventos, Ch. stillas, Sy. nimbor; JT. Pi. nimbila, Ca. nubes, Calv. K. alique He. in D. Quinque enim sunt nomina nubem significantia, נֶבֶל, נֶבֶל, נֶבֶל, נֶבֶל, נֶבֶל, & נֶבֶל. Al. turbines, vel procellas, Q. in Calv. Sed satis apparet ex aliis locis וְיִשְׂרָאֵל כְּמִיּוֹת מִיּוֹת מִיּוֹת vocari nubes quae sunt velut preparatoriae ad dandam pluviam. Nubes candidas, five splendidas, M. Ang. Verum tales nubes vacuae sunt & infecundae, ut docet experientia, quum h. l. est promissio pluviae. Malim, cum Buxtorfio, vertere, nubes cursitantes, quae sub crassioribus & gravioribus in aere volitare solent & ante & post pluviam. Al. coruscationes, Mo. P. D. Tar. Pem. five, fulgetra, D. Pem. ut Job. 28. 26. & 38. 25. q. d. Faciet ut celo coruscante pluvia decidat copiosa. Non ineptè hic accipias pro irradiationibus Divinis, quae cum pluvia Divini Verbi necessariae sunt, nè homo à simulacris vanis aut pseudoprophetis seducatur; quos Propheta hic tam egregiè taxat. [Pi. hæc verba parentesi includit, & sic vertit, (Nam Jehovah efficit nimbor.)] ¶ Et, &c. וְיִשְׂרָאֵל כְּמִיּוֹת מִיּוֹת מִיּוֹת] Atque pluviam imbris, P. Pi. V. vel, imbriferam, JT. Pi. vel, pluviam. Duo hic synonyma: pro, pluviam abundantem. ¶ Dabit eis] i. e. Vobis. Mutatio personae. ¶ Singulis (vel, Cuique, JT. Pi. P. Ti. &c. sub. daturus est, Pi.) herbam in agro] Non solum

* D. solum omnibus, sed & singulis, benefaciet *. Frumen-
 * Pem. ex tum hominibus, gramen bestiis f: nam כֶּשֶׁן est gene-
 Chald. rale, & sub se comprehendit קֶשֶׁן olus, קֶשֶׁן fanum,
 * Pem. G. [et] frumentum, &c. b. & ea quæ in humano sunt victu.
 * Pem. Sensus est, Deum daturum fruges, tum quæ homini,
 i G. tum quæ animantibus usum sui homini præbentibus,
 conveniunt l.

2. Quia simulacra (Hebr. theraphim: de quo vide
 Gen. 31. 19. [et] ibi à nobis congesta,] Jud. 17. 5. i Sam.
 * Tar. 19. 13^k.) locuta sunt inutile] Vel, vanitatem, JT. Pi. D. &c.
 Nam quæ prædicunt effectu carent; ut ex iis quæ vo-
 * D. bis acciderunt nôtis l. Vana sunt quæ idolorum no-
 * G. mine respondent sacerdotes. Hæc omnia ideo repetun-
 tur, ut in posterum caveant sibi Judæi m. Dæmones, de
 * Me. rerum copia vel inopia consulti per simulacra, dant re-
 * D. sponfa vana n. Non ergo ab illis petite o, sed à Deo P,
 * D. Me. imbres & fertilitatem, quam simulacra præstare non
 * Me. possunt q. Confirmat, Judæorum culpam esse quod De-
 us non agat cum ipsis liberaliùs: quia ipsi repulerunt
 gratiam Dei, quæ jam illis certa erat & propinqua;
 Deoque per foedam ingratitudinem relicto, se ad ido-
 la contulerunt, & maluerunt se pascere suis fallaciis
 quam januam aperire gratiæ Dei *. ¶ Et somnia-
 * Calv. tores, &c. וְהָיוּ כְּחִלְמֵי בָנִים Et divini, &c. JT. Pi. G. ex
 + G. o. ut Esa. 3. 2 +: vel, conjeçores, (conjeçores,) G. ex LXX.
 ¶ Vanè, &c. וְהָיוּ כְּחִלְמֵי בָנִים Vanè (Nomen loco ad-
 * D. verbii; ut פֶּשַׁע, securè l. Vel, Vanitate, JT. Pi. D. Sy. i.e.
 * Idem. rebus vanis ac futilibus v. Frustrà, Ca. sic M. Ti. Atque
 in vanum, P.) consolabuntur, Q. vel, consolabantur, P.
 o. consolantur, M. Ti. JT. Pi. Ch. In mediis peccatis
 * G. prospera spondebant populo, Ezec. 13. 9, 10 *. ¶ Id-
 * Pi. circo (Quia istis crediderunt v,) abducti sunt; sic V.
 * Pi. Me. מִגְרָרֻנְתָּם Migrarunt, M. Sy. sic Ti. abeunt, Ca. profecti sunt,
 * D. Mo. P. &c. nempe Judæi *: vel, 1. in exilium a, in
 * D. sim. Babyloniam b; vel, 2. in varios errores c. ¶ Quasi
 Q. in V. grex] Tam facile quam pecudes aguntur +: vagi ac
 * Me. palantes, ut pecora pastore carentia *. ¶ Affigen-
 * Pi. tur, &c. וְהָיוּ כְּחִלְמֵי בָנִים Humiliati (vel, Afflicti, Ti.) sunt, quia
 * Al. in V. sunt sine pastore, M. sim. P. Mo. Sy. &c. Miseri qui pasto-
 + G. re carent; scilicet qui falsos deos sequuntur f. Al. Male
 * D. tractati sunt, nullo ipsis existente principe. Pastorum no-
 * Ca. mine hic tum Reges tum Principes intelliguntur, ut
 * D. Chaldæus explicat g. Testificati sunt (Heb. Responderunt,
 * Pi. Pi.) nullum fuisse pastorem, JT. Pi. scil. sibi; i. e. nullum
 gubernatorem, nullum Regem h. Respexit statum Ju-
 * D. dæorum, vel, 1. Godoliâ occiso, 2 Reg. 25. 25; vel po-
 * Pi. tius, 2. sub Regibus Syriæ ante tempora Maccabæorum l.
 * D. In Chaldæa afflicti sunt, quia carebant vero pastore
 qui eos doceret & tutaretur, & ab hisce superstitiosis
 * Me. erroribus abduceret k.

3. Super (vel, Contra, JT. Pi.) pastores, &c. Id est,
 * V. vel, 1. doctores gentium & duces ipsos l; vel, 2. Reges
 * D. Syriæ m; vel, 3. gubernatores populi Judaici n, tum poli-
 * Pi. ticos, tum Ecclesiasticos o; vel, Reges & Principes,
 * Tar. quos idcirco à Chaldæis interimere voluit, &c. 2 Reg. 25.
 * G. 7, 19, 21 P; vel, sacerdotes q, & falsos doctores. Hos
 * Q. in D. ad tribunal suum citat, quia aliis dederant causam er-
 * Tar. Calv. randi k: quia illi ad idololatriam duces populo fue-
 * Calv. rant +. ¶ Et super hircos (vel, agnos, o. non malè:
 + G. nam per hircos synecdochicè hic intelligitur grex om-
 nis; & per gregem, populus:) visitabo] Visitabo autem
 hoc loco valet, miserebor. Regibus & Principibus excidi-
 um immisi: at populum premi quidem volui, sed non
 radicis extirpari; ut aliquando, videns se à Regibus
 & Principibus deceptum, Divinâ ope in patriam redi-
 ret, & cautior esset in posterum *. Al. Et in istos hir-
 * Idem. cos animadverti, JT. Pi. D. Hircos vocat vel, 1. opulen-
 * Pi. tos Judæos l; vel, 2. pastores v; vel, 3. Reges x, sive
 * Me. gubernatores y. Hos sic vocat vel, 1. quia hirci gre-
 * D. gem præcedunt, & quasi ducunt: vide Dan. 8. 5. &
 * Q. in D. Jes. 14. 9 *. Vel, 2. ob damnatos & foetidos mores z:
 * Sim. Calv. quia foetore, petulantia, libidine gregi nocebant b. Qui
 * D. pastores in grege esse debuerant, facti sunt hirci, gregem
 * Me. in devia ducentes c. ¶ Quia (vel, Nam, JT. Sed,
 * Tar. Pi.) visitavit (vel, visitabis, non in ira, ut in præced.
 * M. membro, sed in gratia d; liberando ac salvando eum *: q.
 * D. d. misertus est f: ut eum tueatur, & ex eo constitu-
 * G. at duces qui ipsum propugnent g. ¶ Visitare hic in bo-
 * Me. num sumitur h, quia constituitur sine 72; cum quo con-

structum in malum sumi solet l.) Dominus exercituum * Tar.
 (Modò Propheta, modò Deus, loquens introducit. Hic Propheta probat hæc verissimè à Deo esse dicta *.) * G.
 gregem suum, domum (vel, nempe domum, Calv.) Juda] Quæ
 scilicet per hircos illos, sive, quod idem est, gre-
 gem, in antecedentibus Dei verbis erat intelligenda l. * Idem.
 Sensus, q. d. Non respicio quales sint Judæi, aut quid
 meruerint; sed electionem sive adoptionem meam,
 quam ferre nequeo in nihilum redigi: ideòque ruinam
 ejus indignè fero, &c. m. ¶ Et posuit (vel, disposuit, * Calv.
 JT. disponet, vel reddet, Pi.) eos quasi equum gloriæ suæ
 (vel, decoris sui, JT. D. Tar. vel, majestatis suæ, Q. in D. Sumptum à
 Regibus, qui certos equos præstantissimos aiebant ad decus &
 ad usum proprium in bello n: qua- * D.
 les Reges postea optimè curari volunt o. Vel, magnifi- * Calv.
 cum suum, Pi. vel, cujus laus, sive gloria, P. V. D. five, decus, i. e. robur p; sub. est, P. vel, sub. conficitur, V.) * Q. in D.
 in bello] Ità Ti. &c. vel, ad prælium, Pi. in ipso confli-
 ctu, V. Nam in prælio potissimum vires suas ostentat
 20 equus. Vide Job. 39. 21 q. q. d. Tanquam equum ge-
 nerosum, animosum & bellacem r. Posuit eos. Quos? * V.
 [Resp. 1. Hostes. Sensus est, q. d.] Hostes magnifi-
 cavit, & quasi habenis duxit ad exsequendum volunta-
 tem suam t. Non placet. 1. Quia nulla hostium men-
 tio est in præcedentibus. 2. Deus non concedit impiis
 decorem suum, licet robur quoddam illis indere sole-
 at. [Respond. 2. Judæos.] Id verò suadent, 1. pro-
 nomina duo emphatica: 2. quod hæc verba exegesis
 continent præcedentium, pro more Scripturæ. Sensus,
 q. d. Habebit Deus Judæos in maximo pretio, donisque
 ornabit; idque in poenam pseudoprophetarum, qui eis,
 velut vilissimo mancipio, turpiter abusi sunt t. Ut ali- * Tar.
 quando, temporibus scilicet Antiochi & deinceps, Ju-
 dæis illis uteretur sicut Reges habere solent equos ad
 prælia reservatos v. Antithesis est inter equos decoris, * G.
 & afinos vel boves. Pastores illi contumeliosè tracta-
 runt populum Dei, ut boves vel asini tractari solent ab
 hominibus violentis: ego autem, inquit Deus, volo
 quidem jus meum retinere, & quasi in populo illo equi-
 tare, sed alio modo, nempe ut eques infidet equo suo
 magnificè *. * Calv.

4. Ex ipso (nempe grege Dei v; vel, Juda *: q. d. * D.
 Non ex Græcis a, sed ex Judæis b: sub. est, vel fuit, M. * V. sim.
 Ti. JT. vel, erit, P. sic Calv.) angulus] Ità Mo. P. M. JT. * M. D. Tar.
 D. &c. i. e. Vel, 1. dux: nam duces & primores populi * Me.
 sic sæpe vocantur, ut i Sam. 14. 38. Jes. 19. 13. Soph. * D. Calv.
 3. 6: vel, magistratus qui eos reget c. Princeps, qui rem- * D.
 publicam sustinet d. Maccabæus *: vel, Christus f, qui * Me.
 sc. est lapis angularis conjungens parietes, Judæos sci- * T.
 licet & Gentes g: qui in republica & Ecclesia sua id * V. T.
 præstat quod in domo præstat, 1. angulus, illam fulci- * V.
 ens, stringens, uniens; 2. paxillus, qui, firmus & immo-
 tus, alia à se dependentia firmat & sustentat; 3. arcus
 prælii, per quem fugatur & sternitur hostis; 4. exactor,
 qui curam disciplinæ, custodiam legum, observantiam
 debiti cultûs & obsequii constanter & exactè deposcit h. * T.
 Sensus, q. d. Erunt semper in populo illo qui sustineant
 publicam gubernationem: quamvis expositi sint om-
 nium injuriis, tuti tamen & satis instructi erunt, quia
 Deus succurret quoties opus fuerit i. Vel, 2. angulus, * Calv.
 i. e. coagmentatio tribuum, quæ per Judam facta est.
 Nam quicumque redire voluerunt, in Judæ Tribui se ap-
 plicuerunt, ejusque imperio se subdidere. Sic urbs Hi-
 erosolyma dicitur lapis angularis Ezechie temporibus,
 Esa. 28. 16 k. Vel, 3. turris expugnatoria, quam in * G.
 urbe expugnanda Nebuchadn. adhibuit. Vide de voce
 Hebræa Soph. 1. 16. & 3. 6 l. Al. Ab ipsa, nempe do- * Tar.
 mo Juda, ædificabuntur turres, Pi. Al. Ab ipso, &c.
 Deo scilicet. Quæri poterat unde tam subita mutatio,
 ut modò oppressi nunc imperent. Respondet, A Domi-
 no hoc factum m. ¶ Ex ipso paxillus] Ità V. vel, cla- * Id. m.
 vus, V. D. JT. &c. Idem est quod angulus, sed aliâ di- * Me.
 ctum metaphorâ n. Ab ipsa intigentur clavi, Pi. quibus * D. Gm.
 compinguntur trabes inter se & reliquæ partes do- * Calv.
 mûs o: vel, quibus eriguntur tentoria p, militaria sci- * Pi. Gm.
 licet q. Clavus, i. e. præfectus, ut Jes. 22. 23 r: tribuni, * Tar.
 centuriones, aliique militum præfecti t. Princeps, ex * D. ex K.
 cujus voluntate omnia pendent; sicut arma, vasa, vel * Me.
 supellex, de paxillo suspenduntur u. Messias v; qui Ec- * V. ex
 clesiam Chald.

elefiam fuffentat ac confirmat, ut paxillus tentorium *. Al. paxillus, i. e. firmitas ftatus. Nam omne quod firmandis aliis rebus adhibetur paxilli nomine denotatur, fimilitudine à tentoriis defumpta; ut videre licet Exod. 27. 19. & 35. 18. & 38. 20. Jud. 4. 21. Efa. 22. 23. & 33. 20. & 54. 27. Sensus, Ex grege domus Juda procedent armati illi equites qui bellum indicent toti mundo, non corporale, fed fpirituale. In hoc erunt anguli, h. e. capitanei, quales fuerunt Apostoli; & clavi, h. e. homines fideles & constantes, quos Apostoli inftituerunt †. ¶ Ex ipfo arcus praelii ¶ Vel, Ab ipfa tendentur arcus bellici, Pi. Ex ipso prodibit fortitudo bellica, fortes milites & duces *. Ex eadem tribu præcipuum militiæ robur *. Non indigebunt milite externo b: fufficient ad hostes fuos vincendos c. Arcus, i. e. omnis generis arma d. ¶ Ex, &c. וְיִצְחָק יִשְׂרָאֵל ¶ Ex, vel Ab, ipso (sub. quoque, P. vel, sub. denique, Ti.) egredietur (vel, proceffit, JT. vel, recedet, G.) omnis exactor, Mo. M. sic Ti. D. JT. Calv. &c. Is, credo, qui fructus prædiorum, nomina & pecuniam exiget *. Vel, tyrannus f: idem quod fuprà 9. 8 s. Al. qui tributum exiget à gentibus devictis h. q. d. Vicinos vincent, & fibi tributarios reddent i. Quotquot erunt exactores, quotquot urgebunt operarios Evangelicos ac prædicationem ipsius Evangelii k. Al. Exactor, i. e. præfectus l: qui fcilicet à fubditis militarem exigit difciplinam, aut à civibus iufta vectigalia m. וְיִצְחָק non femper in malum fumptum, exactorem fignificans, qui duriter populum tractat; fed & in bonum, pro quovis præfecto qui ad operas populum urget, & tributi exigendi potestatem habet; ut Efa. 60. v. 17. Et ponam præfecturam tuam pacem, & infpectores tuos (ἐπισκόπους σε, ut rectè verterunt o.) iustitiam: ubi וְיִצְחָק non magis in malum fumitur quam וְיִצְחָק. In lingua certè Ethiopica וְיִצְחָק Regem fignificat; & מַלְכִּי, Regnum n.

5. Et erunt (nempe, illi de tribu Judæ o,) quasi fortes (vel, strenui, V. sub. milites, V. sic D. &c. ficut, hic pro ὄντες, revera: qu. d. Ità fe gerent uti decet fortes milites P.) conculcantes, &c. וְיִצְחָק בְּמִלְחָמָה בְּיָדָם בְּיָדָם Conculcantes, five qui conculcant, (sub. hostes fuos, M. D. sic Pi. T. vel, hostium cadavera, Me.) in luto (vel, in lutum, M. vel, ut lutum, Ti. Pi. D. ex Ch. Nam in quibusdam codicibus legitur וְיִצְחָק.) platearum in bello, Mo. &c. Est transpositio, fic explicanda, Et erunt fortes conculcantes in prælio hostem, quasi lutum viarum effet r. Al. Erunt ut robusti milites qui in ipso prælio ut lutum platearum conculcant, Ti. [Alii aliter:] Fuerintque (illi hostes populi Dei ab ipso armati †,) ut potentes conculcantes, &c. Tar. ex JT. ¶ Quia Dominus cum eis i. e. Deo adiutore t. ¶ Et confundentur ascensores equorum ¶ Sic Calv. hoc est, equites v, hostium fcilicet Judaici populi *, qui eos invadent tempore Maccabæorum v; quia vincuntur à peditibus z, hoc est, ab hominibus infirmis *. Antiochi equitatus, Ezech. 38. v. 4. & Dan. 11. 40. Cujus descriptio ex Polybio est apud Athenæum b. Robustos & arrogantes intelligit, qui innituntur auxiliis humanis, superatos à fidelibus. Qui equis magnis & generosis infident, hi solent alios habere contemptui c.

6. Et confortabo domum Juda ¶ Ut quæ præcipua erat in bello, ficut jam dictum est d. ¶ Et domum Joseph ¶ In qua erat Tribus Ephraim: quæ aliquando pro Decem tribubus ponitur, ut Ezech. 37. 16, 19. Amos. 5. 6, 15. & 6. 6; quandoque verò pro omnibus tribubus, ut Psalm. 80. 2. & 81. 5. Obad. verf. 18. & hoc loco *. Al. Intelligit h. l. Decem tribus f: vel, Israelitas qui se Judæ Tribui addiderunt s. ¶ Et, &c. וְיִצְחָק ¶ Vox hæc composita est à duabus radicibus h, five duobus diverfis ordinibus i: nempe, ex וְיִצְחָק k, collo- cabo eos l, à וְיִצְחָק m, reducam, five restituiam, eos n, à וְיִצְחָק o. [Sic vertunt:] Et convertam (vel, habitare faciam, o. Ar. M. vel, reducam, Sy. Ca. redire faciam, falvas fcilicet è præliis P,) eos, Mo. P. Et tranquille collocabo eos, JT. Et iterum collocabo eos; Heb. collocabo & reducam eos, Pi. Al. Et reversos (vel, conversos ad me, V. vel, restitutos, D.) collocabo, Ti. V. D. in pristinis sedibus unde eiectioni fuerant. Quum autem Decem tribus nunquam restitutæ sunt, locus hic intelligi debet de restitutione fpiritualli, & de temporibus Mes-

fiæ q. ¶ Erunt ficut fuerunt quando non projeceram ¶ D. eos ¶ Ità V. &c. h. e. ante captivitatem; quum adhuc Me. Judæa habitaretur & quieta effet. Tam læti ac felices erunt ac si nunquam abiectioni fuiffent: nam præ copia boni oblivifcentur mala præterita †. In ftatu florente, † D. quales erant primis Davidis temporibus t. ¶ G.

7. Et, &c. וְיִצְחָק בְּיָדָם בְּיָדָם ¶ Et erunt tanquam robusti, V. fim. JT. Pi. (vel, potens, P. gigas, M. heros, Ti. heros, Ca. potentes, i. e. strenui athletæ; revera robusti *;) Ephraim, V. i. e. Israelitæ v. Ephraim hic nominat, non quòd eum Judæis præfert, fed quia illius redditus erat magis difficilis creditu *. Inverfus hic est ordo verborum, pro, Filii Ephraim erunt tanquam potentes *. Al. Et erunt revera ut potens quidam Ephraimita, qui heroicam virtutem factis exprimat. Tribus Ephraim erat in bello maxime strenua. Vide Jud. 8. 1, 2. & 12. 6. Psalm. 60. 9. & 78. 9 b. Ephraimitæ (iidem qui modò Joseph dicti) erunt quasi heroes illi Davidis temporibus, 2 Sam. 23. 8, &c. ¶ Et letabitur, &c. ¶ De victoria c. ¶ Quasi à vino, [וְיִצְחָק] Sicut vinum, V. ficut bibentis vinum, P. Quod homines lætificare dicitur d. ¶ Et filii eorum, &c. ¶ Pueri ipsi & adolescentes nondum bello habiles participes erunt gaudii parentum *. Quia ex parte gemebant Judæi, multis adhuc dissipatis, &c. dicit, Et filii, &c. ut eos ad patientiam erudiat, & ut fervorem eorum corrigit, ne præveniant nimia celeritate promiffiones Dei: q. d. Si earum complementum vos hodie non cernitis, faltem videbunt filii vestri, & plenum erit gaudium, ubi fcilicet conftabit plena reftauratio f. ¶ Calv.

8. Sibilabo eis ¶ Ità Mo. P. M. vel, ad eos, Q. in D. q. d. Sibilo advocabo eos s, ut Jef. 5. 26. & 7. 18 b. Per sibilum intelligit, vel, famam inftauratæ reip. & Religio- onis per Zorobabelem; per Maccabæos, per Christum i; vel, prædicationem Evangelicam k. Sensus, q. d. Affla- bo illos Spiritu meo l. Al. Revertitur ad fimilitudinem de grege fumptam. Sibilabo, i. e. fistulâ pastoralis canam: nam & σείσω Græcis utrumque fignificat; & sibilum plebis pastorem fistulam dixit Cicero. Agit de iis qui nondum redierant, sed postea redire: Qualia illa centena millia redempta à Ptolemæo Philadelpho, ut diximus m. Quum Judæis objicere promptum erat, fratres fuos ubique fuiffe difperfos, ità ut collectio eorum minime effet credibilis; respondet, Deum solo sibilo vel nutu eos reducere posse n. ¶ Et congregabo illos ¶ Disperfos eo tempore in unum cogam, domumque reducam. Hæc omnia referri poffent, ac forfan debent, ad tempora Messia o. ¶ Quia redemi (i. e. elegi in populum peculiarem P: vel, redimere coepi q: vel, redimam, nempe fanguine Filii mei r;) eos ¶ Quia ftatui illos ab hostibus liberare †. Al. Quum redimam eos, JT. Pi. D. ¶ Sicut ante, &c. ¶ Olim in Egypto t: vel, Davidis temporibus v.

9. Et feminabo (vel, diffeminabo, JT. Pi.) eos, &c. ¶ Ut femen quod dispergitur, non ut pereat, fed ut fructificet *. Dispergendi, five feminandi, verbum sæpe accipitur in malum: nunc Deus ponit quasi [per] antiphrasin. qu. d. Disperfo five dissipatio eorum, irato Deo illis immiffa, lætum habebit finem, eritque inftar fationis, ex qua fructus tandem prodibit, & per quam janua Evangelio aperietur. Quum enim Judæi paffim per Italiam, Græciam, Afiam totumque Orientem fedes haberent, hinc factum est ut Apostoli, quocumque venirent, aliquos reperirent jam paratos ad amplectendum Evangelium; cujus prima hospitia erant Synagoga, unde aditus eis facilius fuit ad Gentes. Summa est, Dei gratiam superaturam scelera populi, & conversuram tenebras in lucem, ut vel dissipati fructum edant, &c. o. ¶ Et delonge (vel, in longinquis, Ti. D. sub. locis, D. P.) recordabuntur mei ¶ Cultum meum & præcepta observando; vel, Evangelium annuncians P. ¶ Non abolebitur Dei memoria, etiam si Judæi non sacrificent in Templo, nec habitent in Terra sancta q. Al. Locum fic verto, Qui cum diffiffiffem eos inter gentes, tamen in illis locis longinquis memores fuere mei, G. ¶ Et (vel, Ideo: t, & pro caufativa r;) vivent (bene fcilicet & feliciter agent. Vivere, pro, jucundè vivere †.) cum filiis suis ¶ Vel, i. propriè *. Non erit captivitas, aut servitus, quæ filios à parentibus feparet v. Vel, 2. [metaphorice,]

ricè, cum discipulis suis; nempe, quos genuerint recordatione mei. ¶ Et revertentur] Et, cum volent, patrium solum libere repetent.

10. Et reducant eos (per Ptolemæum Philadelphum, qui reduxit 120 millia Judæorum in Judæam: & per alios c.) de terra Egypti] In quam vel, 1. vi pertrahentur sub Ptolemæo Lagi; vel, 2. sponte profugerunt, Jer. 43, 2, & c. & 44, 1: quo nomine detestabiles erant reliquis exsulibus, & maledicti à Deo. ¶ Et de Assyriis] Per Alexandrum Antiochi Epiphanis filium, & per Demetrium utrumque. Vide Josephum 13, 4, 5, 7, 8. Al. Sensus, Liberabo eos ab hostibus, & introducam in coelum; ut olim patres ex Egypto deduxi in Canaan. ¶ Ad terram Galaad & Libani] i. e. In Terram sanctam, quæ hic synecdochicè describitur duobus terminis ejus, orientali [Galaad,] & Septentrionali [Libano.] Vide Num. 32, 39. Deut. 3, 12. De Galaaditide capta Maccabæorum armis habes apud Josephum 12, 12; de Syriæ urbibus captis ab Hircano & successoribus, 13, 17, 23. ¶ Et non, & c. נִשְׁכַּח וְנִשְׁכַּח] Et non inveniatur (vel, sufficit, Ch. P. M. J. T. Pi.) eis, Mo. Ch. J. T. & c. sub. locus, Pi. M. vel, locus ille, P. vel, satis spatii, Ti. Præ multitudine, veteres fines eos non capient. Non enim adeo arctum erit & angustum Regnum Christi ut olim erat Regnum Israel P.

11. Et, & c. וְעָבַר בְּיָם יַבֵּיט] Et transibit (h. e. grassabitur q.) in mare, vel mari, (vel, per mare, D.) angustia, sive tribulatio, sive afflictio, P. M. Calv. Mo. sic Sy. V. D. vel, res adversitatis, D. ex He. q. d. Dominus virtute suâ terreat mare atque concutiet, ut sibi pareat. Al. Transibit per mare, & c. i. e. multitudinem populorum; quæ aquis multis confertur. Vel, sensus est, Infideles, qui ob multitudinem comparantur mari, affligentur. Et transibit (vel, 1. Juda; q. d. Etiam trans mare & ultra flumina transferet imperium & sedes five colonias suas: vel, 2. Jehova, sive Christus, cujus mentio fit v. seq. unde petendum est hoc nomen antecedens:) per mare angustum, Ti. Ar. sic o. vel, in freto maris, Vulg. sim. Ca. Alludit ad transitum maris Rubri. Sensus est, Difficultates obstantes ope Dei superabunt, ut olim patres, & c. v. Vel, per mare cum angustia, i. e. ita ut mare reddat anxium; ut olim fecit mari Rubro. Vide Psal. 114, 3, & c. [Alii hæc verba cum sequentibus sic reddunt:] Quamobrem transiens per mare angustia, percutiet in mari fluctus, J. T. i. e. superabit omnes fluctus, nec illis detinebitur quin propaget Imperium Christi. Sensus loci, Eo quod tam copiosa erit Dei benedictio in Ecclesia, amplificabit populus Dei sedes suas, & quasi missis coloniis gentes omnes subdet Imperio Christi. Al. Et transeunte (illo populo, exsule cum hæc loqueretur Zacharias,) per maris angustias, percutiet (Deus, i. e. omniū, ut habemus Matt. 8, 26. reprimet vi suâ) fluctus qui erunt in mari illo. Maris fauces hoc loco designatas Hebræi, quos Hieronymus consuluit, interpretabantur Bosphorum Thracium, inter Byzantium & Chalcedonem: non malè, si consideres Nabuchodonosori Imperium pertinuisse etiam ad dextram Ponti oram, i. e. ad Daciam; cujus rei testis est Abydenus. Unde & in Thracia partem fuisse Hebræorum ex Aristophanis Scholiaste observavimus. His ergo quos illa in loca aut Nabuchodonosor, aut, si eousque Assyriorum venit Imperium, Salmanassar, deportaverat, Deus, cum in patriam redirent, primum placidum mare Bospori, deinde & faciles eos qui in itinere ad Judæam sunt Euphratis alveos, præstitit. Ex hoc loco fluxit fabula quæ est in libro fabularum plenissimo, qui Esdræ quartus dicitur, 13, 40.

¶ Et percutiet (i. e. sedabit c. Quis? Deus subintelligitur: aut veritas, percutientur d.) in mari fluctus] i. e. Vel, 1. tumultus qui excitabuntur à Gentibus initio prædicationis Evangelicæ. Vel, 2. copias [hostium,] quæ non magis numerari queunt quàm fluctus. ¶ Et, & c. וְיִשְׁכַּח וְיִשְׁכַּח] Et (vel, Deinde, G.) arefcent (à וְיִשְׁכַּח arefcent. Sic esset, וְיִשְׁכַּח. Vel, pudefient, i. e. arefcent: ut, pudeat mustum, i. e. defecit. Vel, erubescant, V. Me. eum sibi parendum esse videbunt, sentiuntque aquarum suarum cursum inhiberi. Radix est וְיִשְׁכַּח, pudefieri.) omnes profunditates (vel, alvei, G.) fluminis, Calv. sim. P. J. T. Pi. & c. Subiicitur quasi: sensus est, flumen tam pervium ipsis fore quàm si totus ab aquis destitutus esset. Vide Esa.

11. 15. Confundentur omnia profunda, tum fluminum, tum marium, quia victoribus cedere, & liberum transitum concedere, cogentur. Fluminis, i. e. vel, 1. Jordanis; qui fluvius per excellentiam dicitur Psal. 66, 6. Vel, 2. Euphratis. Flumen [enim] cum simpliciter appellatur, intelligendus Euphrates. Vel, 3. Nili: ut suadent, 1. quod sequitur, & sceptrum Egypti recedet; 2. vox נִלָּה, fluvius, quam peculiariter ferè de Nilo usurpant, ut Amos. 8, 8. & 9, 5. Profunda fluminis intelligit superstitiones & errores quibus gentes illæ detinebantur. ¶ Et humiliabitur (vel, deicietur, V. D. velut ex alto: nam superbi animus elatus est: vel, deprimetur, vel præcipitabitur, ad verb. cogetur descendere, V.) superbia Assur] i. e. Antiochi Epiphanis, qui inter cætera Assyriam tenebat: nam ad Armeniam usque regnasse Seleucidas, ex Appiano, Josepho aliisque discimus. Pari modo idem hic Antiochus Gog, hoc est, Gygeus, dicitur Ezechieli, quia Lydiam tenebat, ut ibi diximus. ¶ Et sceptrum (id est, Regnum,) Egypti recedet] i. e. Auferetur. Recedet, nempe à Judæis. Fuerant Judæi sub Ptolemæo Lagi F. & sub aliis quibusdam Egypti Regibus, ut discere est Joseph. 12, 1, & seq. Post Maccabæorum tempora id non evenit amplius. Est hic idem planè loquendi genus quod Gen. 49, 10. Unde apparet interpretationes ejus loci quas Judæi ab aliquot jam seculis comminisci cœpere non modò novas esse, quod ostendunt Chaldæi Paraphrastæ & Interpretes Græci, sed & à nativo loquendi genere dissimilatas. Meminit hic peculiariter Assyriorum & Egyptiorum, quia hæ gentes præ cæteris vexarunt populum Judæum. Sensus, Comprimetur gentium inimicarum superbia & potentia, nè populo meo nocere possint. Non resistendo erunt omnes tyranni quò minus per illorum Regna, adeoque & per totum orbem, populus Dei sese diffundat ac propaget. Quod in Maccabæis vix inchoatum, sed in Christo ejusque Apostolis, & c. perfectè completum videmus & gaudemus. 12. Confortabo eos (veros Judæos) in Domino] Id est, vel, 1. in Christo, Ecclesiæ capite. Vel, 2. q. d. in meipso; nomen pro pronomine: virtute Domini, i. e. meâ. ¶ Et in nomine ejus (i. e. sub ejus auspiciis, vel, ut alibi dicitur, cum Deo, h. e. secundum voluntatem Dei;) ambulabunt] i. e. Sapienter & piè vitam instituent. Al. Sub præsidio Dei res suas agent. Nam sæpe Hebræis est, res agere. Ego illis opem feram, ut possint totum iter suæ peregrinationis perficere, & ad Jerusalem, h. e. ad Ecclesiam militantem, & tandem ad triumphantem in coelis, pervenire. Sensus loci, Dabo illis Spiritum meum, & virtutem quâ constanter nomen meum ac gloriam ubique terrarum portare & prædicare queant.

CAP. XI.

1. A Peri, Libane, portas tuas] Postquam res prosperas plurimas Propheta prædixerat, ostendit interventura & mala. Quorum malorum causas ostendit comparatione rerum veterum. Hactenus beatissimum rerum statum prædixit, ut ædificationi alacrius incumbere: nunc verò denunciat interitum gentis ob obstinatam pravitatem: tum, nè hypocritæ fallaci prædictarum promissionum fiduciâ obdurefcerent; tum, ut alii metu revocarentur in viam; tum, ut fideles muni- ret contra gravissimam tentationem, quum viderent cladem gentis suæ; tum, nè Judæi de corporali felicitate aut potentia acciperent quæ de Regno Messie futuro magnificè dicta sunt. Ostendit hic Propheta destructionem Judæorum, qui novum Regnum Christi acceptare nolebant. Prædicat hic eventura Judæis post ascensionem Christi & prædicationem Apostolorum. Per Libanum intelligit, vel, 1. terras gentium: vel, 2. Templum; quomodo Ezech. 17, 3. Hab. 2, v. 17: sic dictum, vel, quod exstructum erat ex cedris Libani; vel, quod lapides ejus candicarent, ut nix Libani; vel, quod instar montis Libani eminens, nitens, candicans erat. Portæ Templi, inquit, patebunt exteris. Idem est quod de Antiocho dicitur 1 Mac. 1, 21. & c. (Et

G. (Et ingressus est templum in superbia;) & Esa. 22. 7¹. Prædicit destructionem Templi secundi: q. d. O Templum, aperi Romanis venientibus portas tuas; quia non poteris illis resistere^m. Portæ Templi 40 annis ante destructionem suam spontè apertæ fueruntⁿ. Quâ re perterritus R. Johanan, (Hillelis senis quondam discipulus^o.) increpavit eas, dixitque, Ego cognosco imminere tui desolationem, juxta vaticinium Zachariæ, qui dixit, Aperi, Libane, portas tuas^p: ut est in tractatu qui vocatur Massecheth Joma^q. Per Templum autem Jerusalem intelligit, de cujus excidio hîc loquitur Propheta^r. Sed huic explicationi nec sequentia favent, nec analogia Scripturæ, quæ [de hoc usu vocis Libani] non facillè ostendi potest^t. Vel, 3. Judæam^r, quæ sita erat ad Libanum^v: quam hîc synecdochicè describit^x, per terminum illius Aquilonarem, Libanum scilicet^y; cuius hîc meminit quia ab Aquilonari parte omnia primum occupârunt Romani, sic pedetentim versûs Jerosolymam progressi, ut ex Josepho liquet^z. Portas vel fores hîc vocat claustra & loca munita quæ arcebant adeuntes^a; montium crepidines ac vias, fauces pylæque angustas^b. Erat autem certus custos ibi constitutus qui aditus observabat, ut liquet ex Nehem. c. 2. vers. 8^c. Quia Libanus erat locus naturâ tutus, de eo loquitur acsi undique cinctus esset propugnaculis. Libanum nominat, tanquam locum insignem ac situ suo munitum: eò tamen, inquit, penetrabit hostis, &c^d. ¶ Et comedat (vel, Ut consumat, JT. Pi.) ignis (id est, hostis tanquam ignis^e,) cedros tuas] Id est, vel, 1. cedrina palatia circa Templum, 1 Maccab. c. 1. v. 31. al. 33^f. Vel, 2. viros eminentes; ut cedri eminent inter arbores^g: vel, quicquid excelebat in Judæa^h. Vel, 3. urbesⁱ.

2. Ulula, (i. e. Dolorem animi tui ostende aliquo signo externo ac visibili^j: Plange & time^k;) abies] Per abietem hîc intelligit vel, 1. homines inferiorum ordinum^l; senatores & magistratus minores^m: vel, 2. oppida minoraⁿ. ¶ Quia cecidit cedrus] Per cedrum intelligit vel, 1. summi ordinis homines^o; ut seipsum mox declarat^p: Principes, qui vos alebant & protegabant^q. Vel, 2. urbem Hierosolymam, quæ magnâ parte incensa erat. Vide 1 Macc. 1. v. 31. & ibi dicta^r. q. d. Si cedris non parcitur, quid fiet abietibus^t? quæ arbores sunt vulgares & minimi pretii^u. ¶ Magnifici vastati sunt] Id est, ædificia præclara^v. Illi magnificè habitantes exuti sunt suis ædibus^x. ¶ Ululate, quercus Basan] Idem sign. quod modò per abietem^x. Vel, 1. humiles, ut quercus sumitur Esa. 2. v. 13. siquidem arbor humilis est ad cedrum comparata: Basan etiam regio plana est & campestris^y. Vel, 2. potentes & divites^z. Quercuum robur in proverbium abiit. Basan regio est fertilis^a. Videmus ut conjungat montem Basan cum monte Libani. Non igitur in una tantùm [Libani] voce allegoria ponenda est, quia hæc membra simul inter se aptanda sunt^b. Mons Basan quercubus abundabat^c. ¶ Quoniam succisus est saltus munitus, [וְיָרֵד יַעֲרֵךְ הַבְּצֹר] Quoniam cecidit, vel concidit, (vel, dejicietur, P. fim. M. Ti. Ca. D. succisa est, Pi. D. sic^o.) sylva munita, Mo. M. Ca. Pi. D. sic P. januis scilicet & claustris, ut præcedentia indicant^d: vel, cædua, Ti. vel, confita, o. vel, vindemia, JT. Tar. (vide Joel. c. 3. v. 13. al. 18.) quæ, velut vites in vindemia nudantur ac spoliantur, ita omni suo decore, honore divitiisque suis exuitur; spoliantur infirmi cum summis, &c^e. Vel, sylva munita ad Libanum pertinet; vel, in genere dicit loca difficillima accessu pervia fore hostibus^f. Per saltum munitum intelligit Jerosolymam, quod populosissima esset & munitissima^g: q. d. urbem illam tantis instructam moenibus, quæ ob altitudinem ædium sylvæ comparatur^h.

3. Vox ululatus pastorum] Id est, sacerdotumⁱ, atque legisperitorum^k: Principum, vide ad Zach. 10. v. 2^l. Vel, gubernatorum^m, in repub. & in Ecclesiaⁿ. Significat initium horribilis hujus judicii fore à proceribus^o. ¶ Magnificencia eorum] Robur ac decus eorum^p. Vel, 1. superba habitacula^q: vel, 2. Jerosolyma, quæ passim vocatur excellentia Jacob: vel potius, 3. Judæa, dicta terra decoris Dan. 11. 16, 41. quam cum decore incolebant Judæi^r: vel, 4. multitudo populi, in qua

est decus principis, Prov. 14. 28^t. ¶ Leonum] Id est, prædonum^u: Principum & magnatum^v: divitum & potentium civium^x: tyrannorum^y; qui pastores dicebantur, revera erant leones^z, ob rapacitatem scilicet & crudelitatem^a; In quibus, (qui populum quasi devorant,) quod explicant sequentia^b. ¶ Vastata est superbia (vel, excellentia, V. D. vel, elatio, D. vel, fastigium, Ca. gloria, V.) Jordanis] [Variè explicant.] 1. Superbia eorum qui habitant ultra Jordanem^c. 2. Exundatio Jordanis, vel Jordanes exundans, unde sitim restinguebant leones^d, qui in solitudinibus juxta Jordanem morabantur^e: quorum cubilia in sylvis ad radices montium Sanir & Hermon juxta Jordanem, fluvio illo superbiente & exundante, aquis obruuntur, & catuli in nidis suis suffocantur^f. Elatio Jordanis hîc ut Jerem. 12. 5. Sic Psalm. 89. 10. elatio maris, i. e. mare intumescens fluctibus: quod fit in tempestate^g. Sensus est, Tumor Jordanis exinanitus est, ut à Romanis facillè possit trajici^h. 3. Saltus sylvæⁱ. 4. Gloria Judææ^k, quæ sita est ad Jordanem^l. Solent enim amnes pro regionibus nominari; ut, Euphrates, pro Babylone^m. Summa est, neque Judæam neque terram Decem tribuum immunem fore à Dei vindictaⁿ.

4. Dominus] Vel, Jehova, voce hypostaticè acceptâ de Deo Patre^o. ¶ Pasce (vel, ut pascere, Q in D. vel, Pascam; ut sit infinit. pro futur^p. & ut hæc sint verba Dei^q. Quod mihi non placet^r.) pecora (vel, oves has, sive illas, JT. Pi. P.) occisionis] Sim. Mo. M. Ch. &c. vel, lanionias, Ca. mactationi destinatas, M. sic D. Tar. populum meum^t: oves meas, quæ quasi mactationi devotæ erant; quas velut è faucibus luporum eripui, quum scilicet liberavi ab exilio, ubi erant quasi oves mortuæ. Ità Propheta suam ætatem respicit^u. Vel, Judæos decreto & sententiâ Dei destinatos occisioni per Romanos^v. Vel, quos pastores à me illis dati non modò negligunt, sed & occidunt^x. Vide Jer. 23. v. 1. Ezech. c. 34. v. 4^y. Vel, in quos impunè grassantur Principes & Pontifices: quod bene cohæret cum sequentibus^z. Vel, quos sacerdotes & Pharisei perdebant suis traditionibus falsâque doctrinâ^a. Vel, Judæos plebeios, qui à potentioribus opprimuntur, & quasi ad necem abripiuntur^b. Al. Pasce, &c. qu. d. Instrue & solare populum hunc, quem, ob suam ambitionem, Jason, Menelaus & Lyfimachus objicient cædibus & rapinis. Vide Josephum 2. 6. & 2 Mac. 4. v. 13, &c^c. Ille verò cui h. l. Deus commendat oves suas est, vel, 1. Zacharias^d, tanquam typus Christi^e: q. d. Indue personam pastoris veri & prudentis^f. Ego te constituo pastorem & Prophetam^g: ut hisce tuis oraculis pascas & doceas Judæos^h, quos pastores sui dilaniantⁱ; & ut moneas eos de futuro excidio, ut mores emendent, & cladem imminentem effugiant^k. Al. Suscipit h. l. Zacharias in se personam omnium pastorum: q. d. Non est quod obtendant Judæi incitiam, quia Deus semper boni pastoris partes obiit, ac paratus erat & per se & per Ministros suos pascere & regere ipsos. Ità convincit eos tum summæ ingratitudinis, tum malitiæ insanabilis, ostenditque justam esse pœnam quam illis minatur^l. Vel, 2. Christus, pastorum omnium caput, & Ecclesiæ ἀρχιποιον^m ut indè patet, quod ipse de quo hîc est sermo, 1. pœnas infert, v. 6, 8; 2. irritum facit foedus quod cum Judæis pepigerat, vers. 10; 3. est ille quem venditum esse Evangelista ait, v. 12, 13: quæ omnia tantùm Christo verè & principaliter, Prophetæ tantùm ceu typo & legato, convenire possuntⁿ. Hîc loquens introducit Christus, cujus sermo continuatur usque ad finem capitis: ubi narrat, partim mandata Patris sibi data, idque per mimesin, v. 4, 5, 6, 13, 15, 16, 17; partim suas ipsius actiones; partim denique suos sermones. Insuper observandum, quædam quæ hîc dicuntur competere in Christum ipsum simpliciter; ut, quod paverit oves suas, v. 7; quod exciderit tres pastores, v. 8; quod recusarit amplius pascere impios Judæos, atque ita foedus cum illis irritum fecerit, v. 9, 10, 11; quædam verò per consequentiam, quatenus propriè competunt in Zachariam tanquam typum Christi; ut, quod duos baculos acceperit & nominibus donaverit, v. 7. & succiderit, v. 10, 14; quod mercedem à Judæis acceptam in Templum projecerit, v. 12, 13; quod iterum

iterum acceperit instrumentum pastoris stulti, vers. 15. Similis loquendi modus habetur 2 Sam. c. 7. v. 12, &c. in prophetia de continuatione Regni Davidis: ubi quædam in solum Christum competunt, quædam in solum Salomonem; idque vel simpliciter, vel tanquam typum Christi.

5. *Qui possederant*] Qui eos regendos accipient: gubernatores & Principes P: Scribæ & Pharisei: Romani, in quorum sc. possessionem venient. Non male leges, emptores eorum: nam *קנה* est tam *emo*, quam *posse* deo. *¶ Occidebant*] Et corpore sc. & animâ. Hi erunt causa occisionis ipsorum. Facere dicitur, qui causa est cur quid fiat.

¶ Et non dolebant] Non movebantur tantis populi malis, dum suo animo morem gererent. *¶ וְלֹא יָאֲשֻׁמוּ*] *Nec delinquant*, D. sim. Mo. P. V. Vel, i. revera: erunt enim Romani instrumentum tantum iustitiæ Divinæ: qu. d. & iustissime quidem. Vel, 2. opinione suâ. Non putant se delinquere, aut crudeles esse: putant jure se ditari, dum gregem diripiunt. *Nec se culpæ obnoxios putant*, Ti. *Non imputabitur ipsis peccatum*, Ch. Al. *impunè*, Ca. vel, *Neque habentur rei*, JT. Pi. D. *Impunè hæc patrantur*. Tanta est eorum autoritas, ut injuriæ tam atroces censeantur legitimæ.

Al. *Et non agebant penitentiam*, o. *Nec percerunt*, Sy. *¶ Et, &c. וְלֹא יָאֲשֻׁמוּ*] *Et vendentes ea* (vel, *qui vendebat eos*, M. vel, *quique eorum qui vendet eos*, P. sic JT. Pi. D. Tar. i. e. qui prodebant, partim occidendos, partim diripiendos, externis: qui omnibus modis subditos expilabant.)

dicet, Benedictus (vel, *Laudatus*, G. sub. sit, Pi.) *Dominus*, Mo. &c. & (vel, *quod*, JT. Pi. G.) *ditatus sum*, Mo. JT. Pi. Gratias agimus Domino, ingentem pecuniâ accipimus ex captivis istis. Gratias Deo agebant quod sine peccato ditati essent. Sensus, q. d. Nihil plebem curo, dum ego ex sacerdotio magnos quæstus faciam. Itâ etiam Dei nomine ad prava vota abutebantur. Et quàm multi hodie sunt qui Deo gratias agunt de scelerum suorum successu? Mos iste vulgi, ut etiam de improbo lucro Deo gratias agant. Blanditiis se demulcent ac si licita esset præda, quia scilicet non coarguuntur hominum judicio. Non hominibus tantum, sed & Deo, se illudere posse putant, opum injustè partarum auctoritatem Deum sacrilegè facientes.

¶ Et, &c. וְלֹא יָאֲשֻׁמוּ] *Pastor autem eorum* (id est, Deus; plur. pro sing. Sic Psalm. 149. 2. *Latetur Israel in factoribus suis*; & Gen. 42. 30. *Locutus est vir domini terræ dura*. Vel, *Qui pascunt*, sive *pascabant*, eos, Ti. M. Et, vel *Nam, pascentium eas nemo*, JT. Pi. D. Tar. *Adèd quique eorum pastor*, G.) *non parceret*, vel *parcit*, vel *parcebat*, eis, P. D. G. Pi. &c. sim. M. vel, *clementiâ utitur erga eas*, JT. q. d. Valde inclementer eas habet. *Hic alienus oves pastor bis mulget in hora*. Hæc ratio cur alii jam hæc oves demandentur, quia pastores illi miserrimè tractarunt eas.

6. *Non parcam, &c.*] Illi populo non parcent, & ego ipsis non parcam, nec iis qui facta illorum erunt approbaturi P. *¶ Tradam, &c. וְאֶת הָאֲדָמָה אֶתְּנֶה לְיָדְךָ*] *Trado*, vel *Tradam*, (ad verb. *Facio invenire*, vel *inveniri*, V. D. sic Mo. vel, *ut inveniantur*, i. e. ut sint; nam *inveniri* dicunt pro, *esse*: ut Eth. 1. 5. *וְהַמְצִיאָם* *qui inveniebantur*, i. e. erant; 1 Pet. 2. 22. *Non est inventus dolus*, &c. Al. *Faciam ut præsto sint*, JT. *Exhibebo*, Pi. *Dedam*, Ca. *Confer* Levit. 9. 13. *וְהַמְצִיאָם* *tradiderunt*, sive *obtulerunt*.

Al. *Preparo*, He. in D.) *hominem* (vel, *homines*, M. Ti. JT. Pi. sic P.) *quemque* (vel, *virum*, Mo.) *in manum proximi sui*, M. Calv. &c. Inter se mutuis cædibus sævient. Impletum hoc est, vel, 1. sub Antiocho, cujus partes multi Judæi sectabantur. Vide Josephum, & 1 Mac. 1. vers. 52. al. 55. item Dan. c. 11. v. 30, 32. Vel, 2. sub Hircano & Aristobulo Asmonæis, qui, cum de Regno contenderent, Judam in factiones traxerunt, & à Pompeio aliisque Romanis, quos in auxilium evocarant, subacti, expilati, imò jugulati, sunt. Vel, 3. tempore Vespasiani, quando Zelotæ aliique factiosi Judæi mutuo se expilarunt & mactarunt.

¶ Et in manu (vel, *manum*, Ti. &c.) *regis sui*] Vel, 1. principis factionis. Vel, 2. variorum Regum qui in Jehuda pro Regno contendebant. Vel, 3. Antiochi. Vel, 4. Herodis, vel Agrippæ junioris, aliorumque, qui operam dederunt

ut optimates quosque Judæorum è medio tollerent. Vel, 5. Cæsaris; quem ipsi *Regem suum* vocabant, Joh. 19. 15. Vespasiani & Titi, à quibus stirpitus excisi sunt.

¶ Et concident (vel, *contudent*, V. D. i. e. perdent.) *terram*] i. e. Incolas Judææ. Al. *ut terram feriant*, cadentes scilicet. *¶ Et non eruam, &c.*] Talium consiliorum approbatores de manu Antiochi, aut Maccabæorum. Peribunt absque ullo remedio, quia ego, qui unicus sum liberator, flecti nolo ad ferendum auxilium. Nam itâ meruerunt scelera ipsorum.

7. *Et pascam, &c. וְאֶתְּנֶה לְכֶן עֵינִי*] *Et* (vel, *Itaque*, JT. Pi. D. quia scilicet Deus Pater mandavit mihi ut pascere oves. Vel, *Autem*, P. similiter Ca.) *pascam* (vel, *pavi*, Calv. D. Ti. JT. Pi. vel, *nutrivi*, M.) *pecus*, vel *oves*, *occisionis*, Mo. M. Calv. &c. *profecto* (vel, *certè*, V. D. *utique*, Di. *quod* hoc loco valde turbat Interpretes. Mihi verò est asseverandi particula, ut Genes. c. 4. v. 15. Jerem. c. 2. v. 33. & 5. 2. Ose. 2. 6. idem quod *quod*, (*verè*, *certè*;) pro quo & simplex interdum usurpari arbitramur, ut Psalm. 63. 3, 5. & 127. 2. *quod* *ex*, *quod* *pariter*: aut adverbium indicat, ut in *securè*. Al.

nempe; *quod* enim explicativè sumi potest: *scilicet*, Q. in V. vel, *præcipue*, vel *ideòque*, Calv. vel, *adeòque*, Ti. vel, *quantò magis*, Al. in V. vel, *videlicet*, Ca. vel, *per hoc*, nempe, G. vel, *vos*, inquam, JT. Pi. In qua interpretatione peccatum multis modis. 1. *quod* hîc scribitur, non, *quod*. Hoc pronomen est, illud verò adverbium. 2. De maribus agens, dixisset *quod*. 3. Nec *quod* dixisset, quod valet, *vobis*, sed *vos*. 4. Sic *quod* transfertur ad initium versûs. Al. *propter vos*, Q. in Me. Contrâ, 1. constructio verbi *quod* id non patitur: 2. tunc scriptum esset *quod*. Al. sic, *propter hoc*, D. Me. & T. ex Vulg. *quod* hîc notat causam impulsivam, quâ permotus Christus libentius pastorale illud officium in se suscepit: quia Deus sic voluit, & ipsum pastorem constituit; vel, pastoris personam induere jussit, ut in ipso futura hæc repræsentaret. Quia itâ vexabantur oves à dominis suis. Quia video oves has pauperes esse, & abjectas coram mundo. *pauperes gregis*, P. Calv. five, *oves*, M. five, *ovium*. Sermo *ἐκ τῆς οὐνίας*, ut, *canum degeneres, nigra lanarum*. Vel, *pauperrimas ovium*, Di. vel, *mites de grege*. Sensus est, q. d. Instruam miseram plebem à rectoribus objectam tot cædibus ac malis egregio documento, (quod jam sequitur,) ut scilicet & causas malorum intelligant, & sibi caveant.

Vel, *o pauperes gregis*, JT. Pi. Vulg. Vos mansueti, simplices, & adhuc innocentes, Judæi, supple, *attendite ad ea quæ dicturus sum*. Sunt hæc verba vel, 1. Christi. Hic est bonus ille Pastor qui venit propter oves perditas domus Israel. Ostenditque hîc Propheta tertium peccatum, quod scilicet negaverunt & vendiderunt Christum. Vel, 2. Zachariæ, suscipientis onus pascenti oves, quod illi v. 4. fuit impositum. Vel, 3. Dei, ostendentis ingratitudinem & obstinationem populi: q. d. Per me non stetit quod minis oves has pascere, sed culpa in vobis refidet, quia repulistis à vobis Dei gratiam, &c.

¶ Et assumpsi (vel, *Et accepi*, D. Pi. &c. i. e. in manus sumpsi: vel, comparavi, emi; nam quod quis emit, id ab alio accipit. Sæpe apud Hebræos narrationes incipiunt per *et*, ut Jud. 1. v. 1. Hoc est quod hîc dicit, Jam olim *assumpsi*.) *mibi duas virgas*] Itâ Mo. Ti. vel, *duo peda*, G. *duos baculos*, JT. Pi. nempe pastorales; ut pastoris habitum, æquè ac officium, assumerem: id est, duas rationes populum feliciter gubernandi. *Duos assumpsit*, ut significaret Dominus se non vulgari modo incubuisse in officium pastoris, sed majore cum solitudine: nam quisque pastor uno pedo contentus est.

¶ Unam vocavi Decorem, וְאֶתְּנֶה לְכֶן עֵינִי] *Noam*, P. D. *Elegantiam*, M. Calv. *Pulchritudinem*, Calv. *Jucunditatem*, sive *Suavitatem*, sive *Dulcedinem*, V. G. *Aménitatis*, JT. D. repete, *baculum*, *et* *non*. Malim, *Aménitatem*, Di. Pi. quod v. 10. probat. Per hunc baculum designat, vel, 1. Legem naturæ. Vel, 2. Evangelium. Cui reclamation, 1. quod hic baculus ante Christi adventum Judæis adfuit, eoque exhibito ablatum fuit, ab eo prorsus succisum, vers. 10, id quod minime competit Evangelio, quippe quod Christo exhibit

bito

ut optima

bito manifestius divulgatum est: 2. quod per Evangelium foedus illud Dei, quod infra *succisum* dicitur, non irritum, sed maxime ratum, efficitur. Vel, 3. protectionem à malis externis: nihil enim dulcius quam à malis liberari. Vel, 4. optimum illum ordinem quo Deus Israelitas rexit. Vel, 5. suave illud regimen Divinum per amorem, consolationes, monitiones, & beneficia. * Judæis à Deo exhibitum, maxime tempore Maccabæorum & Christi. Vel, 6. Dei erga suos bonitatem & clementiam. Vel, 7. benignitatem quam Christus usus est erga miseros peccatores, erudiendo scilicet & consolando eos: vel, gratiam & beneplacitum Dei conquiscentis in populo ipsius per Christum prædicatione Verbi. Vel, 8. Judæorum prærogativam, quâ reliquis gentibus antecellebant, Deuter. 4. 6, 7, 8. Psalm. 147. 19, 20. in Prophetarum dignitate, Templi ejusque sacrorum celebritate, terræ fertilitate, Deique peculiari præsentia per miracula sæpe demonstrata, confer Gen. 49. 15. 2 Sam. 23. 1. Psalm. 27. 4. & 90. 17: quæ omnia Christo crucifixo planè inter Judæos esse dederunt. ¶ Et alteram vocavi *Funiculum*, חבל חבלים, *Hobelim*, P. sic Ti. Perditores, M. Corruptores, sive Destructores, V. Exitium, Ca. Baculum perditionis, vel dolore afficientium, h. e. iræ & severitatis, quo usus est ad irritam reddendam fraternitatem inter Juda & Israel, v. 14. h. e. ad rejectionem Israelitici populi. Ità servatur oppositio inter hunc baculum & illum *jucunditatis*, i. e. clementiæ ac mansuetudinis. חבל significat, *perdere*. Hæc quidem *corrumpendi* vel *perdendi* notio verbi חבל tam Chaldæis Syrisque quam Hebræis usitata est: sed utrobique omnino ferè in Piel aut Pael, in Cal verò (quemadmodum hîc cernitur) non nisi quàm rarissimè. Alii sic, *Funiculum*, vel *Funiculos*, Calv. G. Cap. &c. Sic & Græci [nempe Sym. & Aq. in D. *χολή* & *χολή*]. P. Unde apparet vocem חבל ab iis lectam cum vocalibus aliis quàm quas ascripsere Masoretici. Nam eadem vox aliter lecta aut *dissipantes* significat, aut *funes*. Posterior autem hæc lectio planè sensui congruit, & significat curam Dei ad retinendum in concordia populum, ut patet infra 14. Sicut Masoreticorum diligentiam spernere non debemus; ità nec superstitionis nimis ac Judaicè nos alligare ipsorum conjecturæ, ubi aliæ suppetunt meliores. 9. 10. legebant חבל, quæ commodior est punctatio. Sed quare illa commodior quàm חבל? Utraque commoda est & secundum grammaticam & quoad sensum. *חבל* non significat *funiculos*, ut Vulg. habet, sed, *funiculamenta*, i. e. agri possidendi portiones, quæ funibus metatæ possessoribus suis assignari solebant. Et cum חבל sit partic. Cal activ. potius sonat *חבל* *corripit*, qui propriè sunt *ii qui fune dimensam atque descriptam hereditatem obtinent*. Huc facit, 1. quod חבל est, *funiculus mensuræ*: 2. quod eo modo Terræ sanctæ possessio iis obtigit. Itaque sequitur continuè, *dissolutam germanitatem fore*, nec amplius unâ habituros instar fratrum, Psalm. 133. 1. sed deinceps iusto Dei iudicio in varia loca dissipandos. Alii, *Colligationes*, Q. in V. Calv. *Devincientes*, Pi. *Devincientium*, JT. D. Tar. Di. Favet collatio v. 14. sed & ratio. חבל est, *funis*, חבל, *qui funibus aliquid vincit*. חבל apud Talmudicos sign. *ligare*, *colligare*. Nos vertimus, *Federatos*. Nam חבל apud Arabes non modò *funem*, sed & in Alcorano sæpe *foedus*, significat: quia solennis Orientalibus ritus est, *funem*nectere, seu *nodare*, quum foedus ineunt; & eundem rursus enodare, seu *nodum dissolvere*, quum foedus frangunt. Hinc & apud Hebræos חבל sæpe significat *societatem hominum*, *multitudinem simul proficiscentium*, qui quasi foedere inito socii, sunt itineris, 1 Sam. 10. 5, 10. Psalm. 119. 61; inde חבל *sociatos* veritas: quod quàm rectè cum v. 14. conveniat, res ipsa indicat. Per hunc *baculum* porro designat, vel, 1. Legem Moysi: Legem moralem. Vel, 2. concordiam populi, & societatem quæ inter Tribus Juda & Israel: unitatem & collectionem disperforum Israelitarum in unum corpus, ut & uno spiritu conjuncti forent. Vel, 3. durum regimen, quo Deus cervicofas Judæos minis, severis legibus & edictis, mulctis & flagellis, ad officium pertrahere conatus est, maxime post occisum ab illis Christum. Vel, 4. Christum studuisse Judam &

Israellem inter se devincire, ut percipitur ex ver. 14. Pi. Vel, 5. Ecclesiam ex Jehudæ & Israelis reliquiis adunatam: quod præcessurum erat ante vocationem Gentium, ut prædictum fuit per Prophetas, & ipse Christus ostendit Matth. 10. 5, 6. *Baculi amœnitatis & devincientium* significant communia sacra & communes leges quibus Judæi & Israelitæ inter se devincti & conjuncti sunt.

8. Et (vel, Sed, G. Præterea, Ti.) succidi (vel, submovi, M. sim. Ti. G. succidam, P. Loquitur tanquam Prophetæ, & Dei vicarius. Vel, excidi, JT. Pi. i. e. convici errorum & falsæ doctrinæ: exterminabo, V.) tres pastores in mense uno. Vel, 1. propriè: vel, 2. brevi tempore. Sed quinam sunt hi tres pastores? Resp. 1. Tres indefinite ponit, pro multis. Significat summam diligentiam suam erga gregem, præ qua sæpius mutavit pastores, ubi observabat eos ignavos esse, & novos subinde pastores eis suffecit: cui Deo studio Judæi non responderunt, &c. 2. Tres Judæorum judicia, illud trium virum, & duo Synedria. Non placet, quia illa politico regimini inserviebant, cum hîc de ecclesiastico agatur, ut patet ex antithesi passionis Christi, & nomine *baculi*: sed nec judicia pastores dici possunt. 3. Moses, Aaron & Maria, uno eodemque mense mortis sententiâ damnati. Vide Num. 20. 1, 28. Sed Zacharias de futuro tempore prophetat. 4. Joachaz, Joacim & Sedecia, qui intra paucos annos morte miserrimâ extincti sunt. 5. Tres Principes egregii, David, Adonias Regis filius, & Joab fortissimus dux, quos, cum populus ingratisimum se in Deum & Davidem ostendisset in scelerata factione Absalomi, uno in mense abstulit. 6. Tres Principes factionis in bello Judaico, Johannes, Simon & Eleazar. Vel, Judas, Jonathan & Simon, Maccabæi fratres, quos Deus uno mense annorum, h. e. intra 30 annos, sustulit: sed sub his reliquos populi Principes usque ad Christum intelligit. Vel, tres ultimi Asmonæorum Principes, Hircanus, Alexander & Antigonus, qui brevi spatio & violentâ morte obierunt. 7. Tres ordines magistratum, sive eorum qui populum vel regebant, vel docebant. 1. Principes, vel sapientes, seu magistratus, qui consilio populum regebant, Jer. 18. 18. 2. Sacerdotes; 3. Prophetæ: qui Christo adventante omnes definiebant. 8. Tres sectæ Judæorum, Pharisei, Sadducei & Essæi, vel, si placet, Herodiani. Sed contra, 1. hi non erant pastores: 2. nec eorum remotio poenæ loco futura erat: 3. aliæ etiam erant sectæ: 4. id respicit *excidi*, nam ex his duæ sectæ adhuc duraverunt. 9. Christus & Christi cognati duo, Apostoli, Jacobus Zebedæi & Jacobus Alphæi, primæ notæ pastores Judæorum, qui omnes tres uno mense annorum, i. e. intra 30 annos, & eodem mense Nisan, eodè nque die, putà pridie Paschæ, occisi sunt. ¶ Et, &c. חבל נפשו נקמה. Et (vel, Quia, Pi.) abbreviata est (vel, affligetur, P. contrahetur, Q. in V. contrahita, vel coarctata, est, D. Calv. sim. Ca. i. e. tædio affecta. Eadem phrasis est Num. 21. 4. Jud. 10. 16. *Anima contrahi* dicitur in rebus adversis. Vel, *imminuebatur*, Pi. sic JT. Tar. vel, *detestatus est*, Ti. *nauseam habuit*, M. *decurtata fuit*, præ ægritudine,) anima mea (vel, animus meus, Pi. sic JT. Ti. Ca. *Animus* Latine sæpe pro ira ponitur. An etiam Ebraicè? Dubito. Ira חל spiritus dicitur. Sic fortè, *imminutus est animus meus*, i. e. non tantum alienatus ab illis, sed etiam exacerbatus & irritatus. Al. *contrahet sese*, h. e. imminuetur affectus sive amor meus.) in eis, Mo. M. V. Calv. id est, in ovibus illis. Vel, in eis: i. e. Quum longanimis hæcenus fuerim, jam impatiens & quasi brevis animi factus sum, properans ad vindictam. Ut enim inter se opponuntur חל longus ira, ill est, tardus ad iram, Prov. 14. 29. & חל brevis ira, i. e. celer ad iram: sic quoque חל longus spiritus, i. e. longanimis, Eccles. 7. 8. & חל brevis spiritus, i. e. præceps ad iram. Dicit Deus se coarctatum fuisse in iis, nempe populo Judæorum, per quos non dabatur gratiæ Dei locus, quia non excipiebantur pro merito beneficia ejus, sed quasi prohibebantur. Confer 2 Cor. 6. 12. Vel, eos, Ti. vel, erga eos: q. d. diminutâ meâ erga eos benevolentia. Vel, propter eos, P. JT. Pi. D. Tar. i. e. Vel, 1. pastores; sic sensus est, *Cœpit me tædere*

dere illorum pastorum : vel, 2. oves ; q. d. propter molestiam quam sustinuerunt à pastoribus suis^c. ¶ *Si quidem & anima eorum variavit in me*] i. e. In meo cultu, modò eum præstantes, modò ab eo recedentes^d. Fidem mihi non exhibuit. Id sign. verbum *בָּחַל*, ex Arabico *בחל**. ¶ *וְנִפְשָׁם בָּחַלָה בִּי* [Locum variè reddunt.] Atque etiam (Quod etiam, JT. sic M. Quandoquidem, Ti.) anima (vel, animus, Pi.) eorum abominata est (vel, fastidiebat, vel fastidio afficiebatur, Pi. abhorrebit, P. spreverat, vel nauseaverat, D. vel, odisset, Q. in D. Non rejicio. *בָּחַל* in Talmud vocatur filia grandior parenti spreta & exosa^f. Vel, coqueret consilia, JT. Nostri *בָּחַל* tribuunt significationem *שָׂשׂוּל*, idque per ellipsin : sed audacius hoc videtur, & alteri significationi favet antithesis^g.) me, Calv. Pi. sim. M. Ti. D. V. vel, in me, Mo. JT. vel, à me, P. vel, propter me, Pi. Verbum *בָּחַל* alibi non reperitur^h in Hebræis librisⁱ, nisi fortè Prov. 20.21. ubi legitur *בְּבִחּוּלֵי מַבְוֵה*, i. e. properata; scribitur autem *בְּבִחּוּלֵי מַבְוֵה*, i. e. spreta, aut neglecta^k.

9. Et dixi] Significat, se non fuisse præcipitem in sumenda vindicta, sed quasi necessitate coactum renuntiassè munerì pastoris^l. Vel, dicam, V. ¶ *Non pascam vos*] Abjiciam omnem curam vestram. Non pascam vos ingratos Judæos prædicatione Evangelii^m. Nolentes eum audire derelicti sunt ab eo, & mortui in peccatis suisⁿ. ¶ *Quod* (vel, *Quæ*, scilicet ovis P.) *moritur* (vel, *brevi moritura est*; ut Jon. 1.3. *navem euntem*, i. e. mox ituram^o. Vel, *Quod morbidum est*^p : Siquis discrimen mortis adierit^q :) *morietur*] Ità Ti. &c. morbo intereat. De grege enim sumitur similitudo. Respicitur pestilentia ingens sub finem Davidist^r. Pericat per melicet^s. Non ero sollicitus ut liberem vos^t : non avertam à vobis flagella, &c. ¶ *Quod succiditur* (vel, *mox excidendum est*, D. vel, à lupo abripitur. Lupi isti sunt Adad & Razon, 1 Reg. 11.14.23^u.) *succidatur*] Gladio pereat^v. ¶ *Et reliqui devorent unusquisque carnem proximi sui*] *Et reliquæ*, sc. pecudes nec morbo intermortuæ, nec à lupo raptæ, devorent alteræ alterius carnem : rabie quadam agentur in mutuam perniciem^w. Mutuis vulneribus cadent^x : quo modo perierunt Judæi^y. Aliæ alias devorent præ fame^z.

10. Et tuli (vel, *Tollam itaque*, V. *Itaque accipiens*, JT. Pi.) *virgam* — *Ducus*] Vel, *Amānitatem*, Pi. D. &c. Abstuli vel, 1. protectionem illam specialem^{aa} : vel, 2. Evangelium à Judæis, & dedi illud Gentibus; Matt. 21. vers. 41. Act. 13.46^{ab} : vel, 3. regimen illud amoris, cui contrarium induxi, rigoris scilicet & severitatis^{ac}; q. d. Non pascam nequē moderabor eos posthac mansuetudine & clementiā illā solitā^{ad} : vel, 4. prærogativas Judæorum^{ae} : vel, 5. ordinem politicum. Res enim in Judæa confusæ turbatæque erant antequam populus ille prorsus excideret & dissiparetur^{af}. ¶ *Et, &c. וְנִפְשָׁם בָּחַלָה בִּי*] *Et confregi* (vel, *abscindam*, V. *scidi*, G. sic JT. Pi. in fragmenta corrumpti^{ag}.) *eam*, Calv. D. ¶ *Ut irritum facerem* (i. e. Ut significarem irritum fore : erat enim quasi symbolum irriti foederis^{ah}.) *foedus meum* (quippe quod conditionale erat, Exod. 19.5.6. Lev. 26.3. &c. Deut. 4.6. &c. Irritum facere foedus suum dicitur Deus, cum, ruptis à populo foederis conditionibus, ipse quoque à sua parte promissa non implet P.) *quod percussit cum omnibus populis*] i. e. Vel, 1. cum toto orbe^{ai}. Cum gentibus, quibuscum prius videbar quasi foedus iniisse, nè Israelitas læderent^{aj} : (quale foedus illud cum bestiis, &c. Hof. 2.18^{ak}.) nunc verò, inquit, foedus illud irritum faciam, permittendo eis ut illos affligant^{al}. Al. Dicitur hoc foedus percussum esse cum omnibus gentibus, vel, quia omnes ejus participes esse poterant, si Religionem Judæorum suscipere voluissent ; vel, quia foedus prius initum cum Noe, à quo omnes homines propagati sunt, traductum est ad Abraham & Judæos, & in illis permansit^{am}. Vel, 2. cum Romanis, quibus parebant omnes populi Judæis antea infestis. Perinde igitur erat ac si cum illis omnibus foedus pepigisset. Intelligit autem foedus pacis ; pacis, inquam, quæ erat inter Judæos & populos ante bellum Judaicum^{an}. Vel, 3. cum tribubus Israelis^{ao}, qui populi vocantur Jud. 5.14^{ap}. Sic posteri Abraham dicuntur *multi populi*, Gen. 17.5^{aq}. Hic verò, cum populis istis : nam articulus est in Hebr^{ar}. Sensus loci, q. d. Ut jam palam fieret me non amplius

esse Judæorum ducem, quia, quum defecerunt à legitimo Dei ordine, foedus etiam Dei irritum factum est^c. Calv. Al. q. d. Cum me & doctrinam meam acceptare nolent, conversus sum ad Gentes, &c.†.

11. Die illa] Vel, 1. cum Salomon apertè in idololatriam prorupit^d. Vel, 2. die mortis Christi*. Vel, 3. die quâ Romani eos invadent^e ; quâ excisa fuit Jerosolyma^f. ¶ *Et, &c. וְנִפְשָׁם בָּחַלָה בִּי*] *Et cognoverunt*, sive agnoverunt, sic, Mo. M. Calv. D. Pi. (vel, *hæc ratione*, Ti. ex illa mea gubernandi ratione^g : vel, *rectè*, JT. D. G. vel, *verè*, D. Al. Ità demum intelligent, Ca.) *pauperes* (vel, *mites*, G. ex Ch.) *gregis* (i. e. reliquiæ piæ & parvæ ex populo Judaico^h ; pauperes & abjectiores qui erant inter Judæosⁱ ; afflicti Christiani^j ; humiles & mansueti, Apostoli scilicet & alii fideles^k. Accusat omnes Judæorum proceres & divites socordiae sive stuporis, quoddam horrendam Dei ultionem oculis penè clausis præterirent, & securè contemnerent, non sentientes se divinitus castigari^l.) *custodientes* (vel, *qui attendebant*, G. vel, *observant*, P. M. Ti. *observabant*, JT. Pi. Calv. qui memoriā retinent, vel qui colunt^m.) *me*, (i. e. Vel, 1. verba meaⁿ : quæ prædicta sunt à Prophetis meis hac de re. Tale illud Gen. 37.11. *servabat verbum illud*. Vel, 2. præcepta mea^o. Vel, 3. opera mea. Docet cur pauperes intelligunt, quia applicant se ad reputanda opera Dei : dum reliqui obvertunt Deo tergum, & pervicaciter cæci sunt, nec dignantur expendere opera Dei; idèque intractabiles manent^p.) *quia* (vel, *quod*, Calv. G. &c.) *verbum* (sub. *hoc*, Ti. Pi. vel, *res hæc*, G.) *Domini esset*, Calv. G. &c. i. e. à me facta^q : i. e. non fortuitò illa geri, sed à Deo gubernari^r. Viderunt mala ista non frustrà, sed meritò, evenire^s : non fortuitò res in deterius mutatas fuisse, sed Deum sic judicium suum executum esse^t : hoc ità accidisse secundum verbum & voluntatem Domini^u : prophetiam nomine meo ac verbis meis prædictam adimpletam esse^v : hoc esse jussum & opus Domini, qui Judæos impios impunè abire non sinir^w. Cùmque exitium toti Judææ & Jerosolymæ instare hinc certissime colligerent, indè concedentes Pellam migrarunt, ut narrat Eusebius 1.3.c.5^x. o. h. l. [quem sic vertunt, *Et cognoscent Chananæi oves quæ custodiuntur mihi*, sim. Ar.] pro, וְנִפְשָׁם בָּחַלָה בִּי, legerunt unâ voce minùs rectè, וְנִפְשָׁם בָּחַלָה בִּי^y.

12. Et dixi ad eos] i. e. Ad Judæos remanentes post captivitatem*. Sunt hæc verba vel 1. Zachariæ, sed in persona Dei^z ; ut typus Christi^{aa}. Causam derelicti à se populi amplius redditurus, ostendit per egregiam figuram quantòpere ipse à populo contemptus fuerit. Quod olim quidem verum exstitit, sed multò clariùs Christi temporibus ; cujus vetera omnia imaginem gerunt^{ab}. Zacharias interpellatus in proscenio à Judæis, cur, cum pastor ipsorum esset, ipsos desereret, sic respondet^{ac}. Hæc autem omnia gessit & dixit, non re ipsâ, sed mentaliter & per Visionem^{ad}. Vel, 2. Christi, causam reddentis cur Judæos abjecerit^{ae}. ¶ *Si bonum est, &c.*] H^{af}, qu. d. Si lubeat^{ag} : Nisi id iniquum judicatis^{ah}. Taxat eos ingratitudinis^{ai}, & contemptus beneficiorum & gratiæ Dei P. ¶ *Afferte* (vel, *Date*, Ti. Pi. &c.) *mercedem meam*] Pro opera quam impendit tamdiu^{aj}, vobis protegendis^{ak}, & pascendis^{al} : pro cura pastoralis^{am}. Loquitur ut pastor loqueretur domino gregis*. Sensus est, q. d. Postquam decrevistis me abjicere, &c. *date mercedem* proditori qui me tradat in manus vestras. Vide Matt. 26^{an}. ¶ *Et si non*, (vel, *Si minus*, JT. Pi. Si nolitis^{ao} : Si nihil me meritum putatis^{ap}.) *quiescite*] Vel, *desistite*, JT. Pi. D. Nihil date^{aq}. Non multum curo^{ar} : non cogo^{as} : non urgebo jus meum, sed Deo committam, &c. Non moror mercedem vestram^{at}, nec illâ indigeo^{au} ; non sum mercenarius : interea tuum erat, videre quid mihi deberes^{av}. ¶ *Es appenderunt* (more veterum, qui sc. pecuniam pondere, non numero, exponebant : ut patet ex Gen. 23.16. Exod. 22.17. Ezræ 8.25. Esth. 3.9^{ax}.) *mercedem meam triginta argenteos*] Vel, *argenteas*, D. Intellige, vel, 1. ficos^{ay} ; vel, 2. libras^{az}, vel minas^{ba}, ex collat. Matt. 27.7. Quis enim credat agrum illum prope Jerof. 30 fisis venire petuisse^{bb} ! Omne argentum simpliciter memoratum, in Lege, *ficos* denotat ; in Prophetis, *libras* in Hagiographis, *talenta*. Excipitur Gen. 23.16^{bc}. qu. d.

qu. d. Tantum abest ut parem mihi gratiam relaturi
sint, ut vili pretio me vendituri sint, &c.^a. Deo vile
pretium, tanquam subulco, dant o. Cùm expectarem
pro mercede mea se suaque omnia, amorem, obedi-
entiam, &c. ecce, appendunt, &c. P. Ceremoniis aliisque
frivolis nugis putant se Deo satisfacere. Hoc Zacha-
ria in Viso ostensum putat Maimonides, & sequentia
quoque in Viso expleta per Zachariam. Hoc dicit, Ope-
ram pastorem exhibitam per annos 500 (tot enim
ferme sunt ab exitu ex Aegypto ad finem Salomonis,) æstimarunt 30 siclis, id est, pretio iniquissimo. Opera
diurnæ æstimatio erat denarius, ut ex Evangelio etiam
discimus: Is non multum excedit drachmam Atti-
cam: Quatuor drachmæ Atticæ siclum faciunt: Er-
gò 120 aut paulò amplius diebus poterat aliquis ex
operibus suis lucrari 30 siclos. Vides iniquum æstima-
tionis. Moratur in comparatione pastoris. Vilis hæc
merces significat victimas & ritus sine pietate solida.
13. Et dixit (i. e. visus est dicere) Dominus ad me
Zachariam, Christi personam in theatro gerentem;
sed subinde etiam aliam, uti nunc proditoris Judæ,
personam induentem. Dixit, &c. ut facto aliquo fi-
bi imperato Zacharias rem magis etiam animo impri-
meret. Hic iussus est Propheta facere quæ Judas Isca-
riotus facturus erat. Projice illud (vel, eos, JT. Pi. vel, illam mercedem, &c.) ad, &c. [Variant.] Ad thesaurarium, V. ad thesaurarios, P. Sic vo-
cat principes Sacerdotum & Seniores. Pro, &c., le-
gendum. Sed à recepta lectione stant o. & Mat-
thæi Interpres. Thesaurum dici scio, sed thesau-
rarium adhuc quæro. Ad statuarium, V. Vulg. &c.,
i. e. eum qui ex metallis conflatis signa format. Ad
fidorem, vel platen, Mo. V. Aq. in D. o. eis. τὸ χαλκὸν θέλον,
in conflatorium; quod, quia differt sensu ab Ebræo, non
habet Matthæus. Falluntur ergò qui putant totam ver-
sionem Græcam à Spiritu Sancto esse approbatam. Ad
conflatorem vel thesaurarium projicere jubetur, ut
illi, qui metallum hoc & ex eo formatas pecunias tra-
ctare solent, æstiment pretii hujus vilitatem. [Reliqui
aliter.] Ad (vel, conferendos in, JT. Pi.) figulum, M.
Ti. Ca. Calv. JT. Pi. D. G. Vel, 1. ut emat tibi lateres
vel tegulas ad reficiendum Templum; vel, 2. ut emat
agrum figuli; vide Matt. 27.9: vel, 3. apud figuli-
nam. Erat enim ibi area in quam projiciebantur fra-
cta Templi fictilia. Vide quæ diximus ad Jerem. 19. 2.
Projice, inquit, tanquam rem nihili, non pluris Deo fa-
ciendam quàm fractum fictile. Projice, i. e. Prophe-
tiâ tuâ ostende sic futurum esse. Voces reales inter-
dum usurpantur pro verbalibus, h. e. pro rei indica-
tione vel prænatione. Testatur Deus se abomina-
ri mercedem tam contumeliosam. Decorum, &c.
[Variant.] Magnificentiam gloria, &c. Mo. P. Mag-
nificum (vel, Egregium, Ca. Decorum, vel Honestum, D. sub.
verò, Pi. vel, sub. videlicet, Ti.) pretium, &c. M. JT. Pi. &c.
Heb. Magnificencia pretii, &c. Pi. Per appositionem di-
ctum. Ironia est, sive irrisio; qualis illa apud Tac-
tum, Hist. 5. Egregium pretium laboris cepi. Et tu-
li, &c.] Paruit Zacharias Dei præcepto; sive id reipsa
factum sit, sive in Visione: utrumque fieri potuit. Nul-
la enim hic mentio spectatorum coram quibus res facta
sit. Fuit tantum hoc documentum Zachariæ ipsi. Et
projeci illos in domum, &c. [Variant.] Domum, &c. Mo. in
domum, &c. JT. Pi. prope domum, &c. G. Qu. Cur Chri-
sto h. l. tribuitur quod Matth. 27. Judæ adscribitur?
Resp. Ut significaretur, Christi providentiâ hæc omnia,
licet mala, fuisse ad hunc finem bonum directâ, &c.
14. Et præcidi virgam, &c.] Hic continuatur inter-
missus x. n. p. Dei sermo. Scidi, nempe cùm vide-
rem tam parvi me ab ipsis fieri, uti dictum jam est. Quæ
appellabatur Funiculus] Sensus, Abolevi Legem
Mosaicam, per quam Judæi ad invicem ut fratres collig-
abantur, & secludebant omnes Gentiles. Al. Con-
cordiam [abrupi] tribuum inter se. Al. Omnem illo-
rum curam & gubernationem depoui; ut antè hu-
manitatis, ita nunc severitatis; usque permisi ut inge-
nio suo uterentur, & in præceps ruerent. Omnem
formam legitimam gubernationis illis abstuli. Succidi
baculum devincientium, cujus operâ politiam suam resti-
tuebant & retinebant, qui erat certa tribuum distin-

ctio, sacrorum certa ratio, & legum forensium obser-
vantia: quæ omnia, Christo exhibitio, (propter quem
venturum politia Judaica tamdiu mirabiliter conser-
vata,) paulatim cœperunt evanescere, &c. Ut Tar.
dissolverem, &c. [Variant.] Irritam faciendo
(vel, Ut dissipem, P. sic Mo. Antiquando, Ca.) fraternita-
tem (vel, germanitatem, Ca. D. vel, fraternam unitatem,
Ti. sim. D.) inter Judam & Israel, Pi. sic JT. Inter
Duas & Decem Tribus, per factum Jeroboami per me in
id instructi. Al. Connexionem illam quâ Israelitæ cum
Judæis uniti erant à soluta captivitate, utrisque per to-
tum orbem dispersis, &c.; ita ut deinceps nemo possit
dicere se esse ex hoc vel illo Regno, nedum ex hac vel
illa tribu: & sic dissipati manebunt ad extremum usque
Judicii diem. Aut per Judam intelligit Judæos secun-
dum carnem; per Israel, credentes Israelitas, qui se à
reliquorum societate segregabant. Firmatur ex eo quod
Nathaniel dicitur versus Israelita, Joh. 1. 47. Et dixit, &c.] Usus ostendit antedictorum;
nempe, etiam nunc post reditum si quid simile eve-
niat, pios id referre debere ad causas similes. Me tibi vasa (vel, vas, Calv. instrumentum, JT. Pi. omnia
instrumenta: arma, Ti.) pastoris stulti] Ut, pedum fer-
ratur, cujus incussu pecudes occiduntur; peram, in
qua nihil sit ovibus utile. Hoc typo sive symbolo de-
signatur vel, 1. gubernatio stulta & exitialis quæ fuit
apud Judæos post tempora Christi: vel, 2. quod illi
qui Christum rejicerent auscultarent vaniloquis, quales
erant Pharisei: vel, 3. prædicationem Christi à Judæis
pro stultitia habendam. Hactenus Zacharias egit pa-
storem sapientem & bonum: nunc ex adverso jubet il-
lum Deus agere personam pastoris stulti & pravi.
16. Suscitabo pastorem, &c.] qu. d. Præficiam lupos
& latrones pastorum loco. Denotat vel, 1. omnes
perversos Pontifices & Principes qui Judæos post tem-
pora Zachariæ rexerunt, quales fuere Jason & Mene-
laus, 2. Macc. 4. & 5.9: vel, 2. omnes eos qui postremis
temporibus remp. Judæorum administrarunt: vel, 3. Scribas,
Phariseos, &c. Qui, &c. [Variant.] Qui quid succisum est (vel, latentem, nempe pec-
udem; durat enim comparatio: vel, succisas, P. V. D. sim. Ti. sub. oves, P. sim. Ti. id est, gravissime ægrotan-
tes, ac si succisæ essent: vel, abscissas, nempe à reli-
quo grege: vel, erraticas, JT. Pi. Heb. celatas, Pi. per-
euntes, BA. ex o. Sy. Ar. & RS. propriè, perditas & ex-
cisas, ita ut jam lateant, necusquam compareant; nam
est, abscondere: non visitabit, M. &c. vel, investi-
gabit, G. vel, curabit, Ca. Dispersum, [Variant.] A-
dolescentem, D. sim. Calv. V. Quod parvum est, P. V. sub.
in pecoribus, V. Parvulos, Ca. Agnillum masculinum, M. A-
gnum, G. sic V. D. nempe, qui gregem præ ætate sequi
non potest: qui interdum aberrare solet à grege. Infantem, aut Puerum, BA. h. e. agnum, eumque à can-
la aberrantem. Non placet. 1. alibi semper de
homine usurpatur, locis plusquam 200. 2. Agnus non
sæpe quæritur, quia vix aberrat à grege, & matrem
solet sequi. Al. Stolidum, Ti. Ætate teneram, JT. Pi. D. Tar. ac, cùm præ imbecillitate progredi non pos-
sit, in agro aut saltu derelictam. Al. Legendum h. l. id est, quæ migrat de loco in locum, palabunda
scilicet. Quâ notione naara verbum in usu est apud A-
rabes. Huc facit, 1. quod in Talmud hæc habentur, Qui conduit gregem ovium prohibetur. Quid
hoc? Est, de loco in locum deducere. 2. Quod Veteres sic
accipiunt, locumque sic reddunt: Chaldaus enim hic
habet, Illos qui migraverunt non quæret; & Sy. illos qui
errant; & Ar. divagantem; & o. τὸ ἐκπερισσὸν & Hieron. dispersam. Et contritum] Admorsum à fe-
ris: cui membrum aliquod fractum aut luxatum. Fracta pecudum non aliter quàm hominum crura sanan-
tur; involuta lanis, &c. inquit Columella. Confer Ezec. 34. 4. Et id, &c. [Variant.] Restituantem (ex infirmitate: Quod consistit, P. Eas
oves quæ resistunt, sive movere se loco non possunt. Qui stant, vel, immobiles subsistunt, Ch. & K. & RS. in
BA.) non portabit, vel feret, JT. V. Tar. Ch. & K. & RS. in BA. sic Pi. Sed in ferendi notione nusquam oc-
currit. Al. Quod integrum est in grege non enumerabit, quod faciunt diligentes: Bisque die numerant, aliter pe-

* G. *cu, alter & hædos. Sic לָלֶךְ sumitur i Reg. 20. 27 9.*
 * D. *Quod stas (sub. reclusum, M. Stantem, D. lic Ca. i. e. ma-*
 * BA. ib. *nentem in loco suo, h. e. apud gregem: Stantem &*
 * Calv. *firmam, Ti. Stans hinc opponitur jacenti, & ex morbo*
 * Me. *decumbenti t. q. d. Quod est incolume, & in pleno vi-*
 * BA. ib. *gore: Sanas & integras oves, non pascet, Calv. Ti.*
 * BA. ib. *D. sim. M. Ca. BA. vel, sustentabit, D. BA. nempe ali-*
 * G. *mento. Nam ut contrafactis & ægris medelâ opus est;*
 * Pi. *itâ stantibus & valentibus, alimento, quod sc. bona illa*
 * V. *habitus conservetur. Et (vel, Sed, G.) carnes*
 * Me. *pinguium comedit. Ut Ezech. 34. v. 3. Sui causâ faciet*
 * Pi. *omnia in republica v. Et ungulas eorum (vel, eis,*
 * G. *M. Ti. vel, illarum, nempe resistentium, dissolvit,*
 * Tar. *Abumpet, Mo. M. vel, diffindet, Ti. Ca. confringet,*
 * G. *P. dissolvit, pedo scilicet seu baculo. Violento ictu*
 * BA. ib. *baculi crura percutiet, & ungulas excutiet. Perrump-*
 * V. *pet, JT. sic Pi. vehementiore scilicet ductu; prope-*
 * Me. *rando nimis per ardua saxa. Reliquos itâ fatigabit*
 * Pi. *itineribus, ut ungulæ dirumpantur. Avellit. Id alii*
 * Tar. *frangit exponunt, quæ recepta est hujus verbi signifi-*
 * G. *catio. Sed & apud Hebræos לָלֶךְ est, avellere. Porro, un-*
 * BA. ib. *gues avelluntur potius quàm diffinguntur. Hyperbo-*
 * V. sim. *le, quâ significat, eum ad suum commodum omnia om-*
 * D. *nino conversurum, nè vilissimis quidem omissis, quales*
 * Calv. *sunt pecudum ungulæ. Confer Exod. 10. v. 26. Sic A-*
 * BA. ib. *rabum dictum est, Pecunia præsens usque ad ungulam,*
 * V. sim. *id est, ad ultimum quadrantem. Magnam crudelita-*
 * D. *tem pastoris stulti per hæc innuit. Non contentus*
 * Calv. *carne pingui, nisi etiam ungulas & ossa confringat, mo-*
 * BA. ib. *re lupi, &c. t. Qui hinc לָלֶךְ est Manasses, designatus*
 * V. sim. *Neh. 13. 28. nominatus autem Josepho 11. 7, 8. Jero-*
 * D. *boamus populum sciderat, Deo finente. Sanaverat diu-*
 * Calv. *turnum dissidium Deus dato reditu Judæis, & ex aliis*
 * BA. ib. *tribubus qui se iis adjungerent. Mansit concordia per*
 * V. sim. *tempus aliquod. Sed, iterum vilesciente Dei cultu, ex-*
 * D. *citavit Deus Manassem, hominem vanum, qui, Sambal-*
 * Calv. *etem hominem sibi similem nactus socerum, ut se quo-*
 * BA. ib. *que Sacerdotem summum, & quidem contra fratrem*
 * V. sim. *suum, faceret, novum struxit Templum in monte Ga-*
 * D. *rizitano, & quos potuit de populo Judaico attraxit ad*
 * Calv. *se. Itâ rursus ruptus est funiculus. Meritò autem dixi*
 * BA. ib. *causam etiam hujus mali fuisse neglectum Dei cultum:*
 * V. sim. *Nam quicumque, ob cibos vetitos, Sabbatum violatum,*
 * D. *aliâve culpas, inter Judæos poenas metuebat, ei confu-*
 * Calv. *gium patebat Sicimis apud novum illud Templum.*
 * BA. ib. *17. O pastor, &c. לָלֶךְ רֹעֶה וְלֹא לֹא (vel, O, P. Hæu,*
 * V. sim. *Ca. Sy.) pastor (vel, pastorem, Ca. pastori, Ti. JT. Pi.)*
 * D. *vani, Mo. vel, vano, G. idolum, P. idolo, Ti. inutilis, M.*
 * Calv. *nequam, qui nequicquam valet: vel, stultum. לָלֶךְ*
 * Me. *videtur legendum, ut paulò antè, Vel, nihili, JT. D.*
 * G. *BA. Tar. sic Pi. ut Job. 13. 4. medici nihili: nomine,*
 * Tar. *non re: qui non es pastor, sed idolum & larva pasto-*
 * Me. *ris: qui Pastor sive Princeps populi dici vult, sed re-*
 * G. *ipso nihil minds est. Hic לָלֶךְ legitur pro לָלֶךְ, in i*
 * BA. ib. *verso, vel propter communem harum literarum fami-*
 * V. sim. *liam, vel propter regimen; ut dicimus לָלֶךְ, pro לָלֶךְ. Aut*
 * D. *est paragogicum, & לָלֶךְ eliditur, ut fieri solet. De-*
 * Calv. *relinquens gregem i. e. Coetum illum legitimum qui é-*
 * BA. ib. *rat in Templo Jerosolymitano, facto ex Dei oraculo,*
 * V. sim. *Regis autoritate, quem secutus fuerat gentis totius*
 * D. *consensus. Gladius (i. e. Ultio Divina; sub-*
 * Calv. *erit, P. vel, venit, Pi. sim. Ti. Ca.) super brachium (i. e.*
 * Me. *potentiam sive robur) ejus Brachium dextrum Ma-*
 * G. *nassæ fuit focer ejus Samballetes. Brachium ejus*
 * Tar. *(quo nefariè abutitur ad oves deglubendas ac tyranni-*
 * Me. *cè tractandas) ariditate siccat. Brachium gladio*
 * Calv. *præcisum arefcet, & robore destituetur. Vigor ejus*
 * BA. ib. *defluet. Brachium aridum, ut manus arida Matt. 12. 10.*
 * V. sim. *dicatur, quæ vigore omni destituta est, ut ramus nullum*
 * D. *de arbore succum trahens. Brachium Manassæ siccatum*
 * Calv. *est, cum omnes Samballetæ milites ab Alexandro M.*
 * BA. ib. *abducti sunt in Egyptum, & tam tenuis ei apud Alex-*
 * V. sim. *andrum fuit gratia, ut suis Sicimitis obtinere non po-*
 * D. *tuerit immunitatem tributum anno Sabbatico, quam Ju-*
 * Calv. *dæis Alexander concesserat, Joseph. 11. 8. Ocu-*
 * BA. ib. *lus, &c. לָלֶךְ יְמִינוֹ דְּרֹחֶה יְמִינוֹ. Et oculus dexter ejus*
 * V. sim. *(quo debebat gregi prospicere de salubri pascuo. Ocu-*
 * D. *lus, &c. h. e. mentis judicium; vel, recta intelligen-*
 * Calv. *tia) caligando (vel, omnino) JT. Ti. sim. Pi.) caliga-*

bit, Mo. P. JT. Pi. vel, hebescet, Ti. vel, obscurando (vel,
 obscuracione, Ch.) obscurabitur, M. vel, excacatus (vel,
 penitus, Ar.) excacabitur, o. Ar. Sy. vel, contrahendo con-
 trahetur, Calv. vel, rugando rugabit, i. e. penitus ruga-
 bit. Sensus, Amittet omnem providentiam, & om-
 ne sanum atque utile consilium in rebus administran-
 dis, itâ ut omnia quæ facere instituerat in nihilum tan-
 dem recidant. Oculi dexter qui Manassæ caligavit est, Me.
 cognitio rerum Divinarum; sicut oculus lævus, huma-
 narum. Hic ei constitit; alterius usum perdidit, ut
 ferme ambitiosi & avari omnes. Vide Matt. 6. 22. * G.

CAP. XII.

1. **O** Nus verbi Domini super (vel, de, Pi. D. vel, pro,
 JT. Tar. vel, contra, D.) Israel] Prophetia adver-
 sus Israel de afflictione futura ex ordinatione Divi-
 na. Vide Mal. 1. v. 1. Post illud factum per Manassem
 diffidium, ex eadem causa, id est, neglectu Legis Divi-
 næ, alia superventura mala pergit prædicere; ipsa quo-
 que novam funiculi rupturam, i. e. novum diffidium,
 tractura secum, Antiochi nempe temporibus. Israel
 hinc intellige, majorem eorum qui ex Israele orti erant
 partem, quæ, sicut olim erat penes Samariam, itâ tunc
 futura erit penes Hierosolyma, Sicimitis partem obten-
 turis minorem. Hæc ad tempora Gog referunt He-
 bræi: rectè, si per Gog ipsum Antiochum intelligerent,
 ut nos ad Ezechielem; sed ipsi Gogum & Magogum
 paulò ante mundi finem expectant: quod, ut ab ipsis
 creditum, arripuit Apocalypsis, & sensu allegorico ve-
 rum esse ostendit. Hoc capite læta denunciat Jero-
 solyma. Cur ergò in titulo est Onus? Resp. 1. Onus in-
 nuunt quamvis prophetiam. 2. Sic Deus promittit se
 Ecclesiæ liberatorem fore, ut interea doceat ipsam mul-
 tis incommodis & molestiis subjectam fore. 3. Sed ma-
 lim hoc esse Prophetæ consilium, ut ostenderet, illos
 Israelitas qui obiatam reditus gratiam respuerant, ei-
 que exilium prætulerant, duros poenam suæ ignaviæ
 & ingratitude. Hi, inquit, urentur dolore & in-
 vidia, quum videbunt fratres suos [in Judæa] protegi à
 Deo adversus omnes hostes circumstantes, se autem,
 prorsus alienatos ab Ecclesia & à fœdere, cui spon-
 tē renunciaverunt, jam carere prorsus omni spe salutis.
 4. Tacita hinc est antithesis inter Decem tribus, (quæ
 redire noluerunt, ut cum fratribus coalescerent in u-
 num corpus, & purè colerent Deum in patria sua,) &
 domum Jehuda. 5. Onus hoc spectat deletionem ho-
 stium Ecclesiæ. Extendens calum] Non loqui-
 tur hinc de actu secundo, quasi Deus adhuc extenderet,
 sed de habitu & potentia; quomodo aliàs Benoni sæpe
 apud Hebræos amisso tempore degenerat in nomen:
 q. d. Potuit hæc efficere quum voluit, & adhuc potest
 quum vult. Qui extendit, quasi tentorium. Vide Gen.
 1. 6. Fundans terram] Stabiliens, ut immobi-
 lis sit, ac si fundamento firmissimo inhæreret. Fun-
 dans super bases suas, i. e. super propriam molem. Nam
 terra seipsam sustentat. Qui terræ fixum dedit lo-
 cum in ipso aere. Et fingens (id est, creans) vel,
 formâque, JT. Pi. &c.) spiritum hominis (i. e. ani-
 mam, rationalem scilicet P.) in eo] Vel, in medio, sive
 intimo, ejus, D. Pi. Tar. i. e. unâ cum ipso, & in ipso se-
 mine; vel, in corde; vel, in cerebro. [Sensus, q. d.]
 Qui spiritum vitæ primo homini indidit.
 2. Ponam Jerusalem super limin. re, &c. לָלֶךְ סֵפֶר] Scy-
 phum, sive calicem, (vel, pelvem, Pi. ut pelvem, JT. tan-
 quam calicem, P. ut sit calix, Pi. vas, Ch.) soporis, Mo.
 vel, soporiferum, P. JT. Pi. Sed sopor est לָלֶךְ. Vel,
 commovens, Ti. vel, tetrum, Ca. vel, stuporis, V. vel, tre-
 moris, V. Ang. לָלֶךְ est, tremere. Vel, ebrietatis, M. G.
 ex Ch. [Sensus,] Populi vicini adjungunt se Antiocho,
 & adversus urbem Hierosolyma indecorè se gerent, ut
 ebrii solent. Vel, veneni mortiferi, D. Q. in V. Appel-
 latio fortè à tremendo: nam quædam venena frigida
 sunt; frigus autem tremorem inducit. Sensus, q. d.
 Qui Ecclesiam persequentur male peribunt, ac si haufi-
 sent calicem plenum veneni mortiferi. & scyphum
 significat,

significat, & alia vasa vinaria ac domestica. ^ל77 bre-
 ter dixit, pro, ^ל77. Potest autem per *scyphum* intel-
 ligi *potio*, per metonymiam^b. Al. ^ל77 *postem* significat^c,
^c Calv. D. ferè in tota Scriptura^d. Argumentum huic rei est ^ל77,
^a D. *postes*, de una janua*. [Hinc alii locum aliter reddunt:]
^a D. *postem contritionis*, ad quem impingentes os frangunt,
 &c. qu. d. Et si hostes pervenerint usque ad muros &
 portas Jerosolymæ, claudetur tamen illis ingressus, im-
 pingent in ipso limine, dum illud transcendere vo-
 lent^f. *Superliminare crapule*, Vulg. q. d. Hostes Jeru-
 salem se putabunt illam ingressuros victores^g, sed faci-
 am ut, cum limen attigerint, mox quasi ebrii retro-
 agantur trepidi & tremuli^h, & ibi impingant, sibi po-
 tius quàm illi nocentesⁱ. Græci, ^περίσσω οὐδὲν ἀποκ^k, i. e.
^l Me. *superliminaria quæ moventur*^l. Maluissim, ^συμμετακ^m, (li-
^h T. *mina inferiora*.) ¶ Sed, &c. ^{וְיָהוּדָה יִהְיֶה לָהֶם} ^{וְיָהוּדָה יִהְיֶה לָהֶם}
ⁱ Me. *Et etiam super* (vel, contra, Calv.) *Jebuda erit in obsidio-*
^k D. *ne contra Jerusalem*, Mo. Calv. sic M. Extendit promif-
^l T. *sionem ad totam terram*; q. d. *Erit*, protectio scilicet
^m D. Dei, non tantum super Jerosolymam, sed & totam Ju-
 dæam: incolæ ubique tuti eruntⁿ. Al. *Quando tum*
^a Calv. *contra Judam erit* (sub. hostis; vel, erunt, nempe populi
^o Pi. illi, ut sit enallage numeri^o;) *in obsidione*, tum contra Je-
 rosolymam, Pi. JT. *Quod etiam* [nempe *tetrum poculum*]
 contra Judæos erit in obsidione Hierosolymæ, Ca. *Quin &*
in Jebuda erunt qui obsideant Jerusalem, Ti. sim. Q. in
 Calv. Sensus, Erunt quidam ex Judæis perfidi homi-
 nes, qui se hostiliter gerent contra ipsos, & conjungent
 studia sua cum profanis gentibus^p. Ipsi quoque *Jebu-*
^p Q. in *da qui erit* (vel, *Judæis qui erunt*, D.) *in obsidione con-*
^{Calv.} *tra Jerusalem*, P. V. D. h. e. qui unâ cum populis finiti-
^q D. mis Jerosolymam obsidebunt. ^ל77 hic accipio pro ^ל77, &
^r V. ^ל77 subaudior. Innuit aliquos ex Judæis oppugnatu-
 ros Ecclesiam Christianam: q. d. Unâ cum gentibus, &c.
 peribunt & Judæi qui oppugnant Jerusalem^r. ^{וְיָהוּדָה} in-
 terdum quidem *obsidere* significat; sed sæpius, *malis*
afficere: ideòque plurimis locis per ^{וְיָהוּדָה} vertitur. Rem
 miram dicit; fore ut etiam ex Judæis sint qui se in
 Hierosolyma hostiliter gerant: quod factum nunquam
 antè fuerat. Hi sunt Menelaus & Tobia filii, qui, para-
 ti, dum ambitioni suæ morem gererent, Dei cultum
 sanctissimâque leges exuere, in exitium patriæ suæ ac
 legum, ultro Antiochum acciverunt: Joseph. 12. 6. &
 2 Macc. 4.
 3. *Lapidem* (vel, ceu lapidem, Ti.) *oneris* [Ita Mo.
 vel, *onerosum*, P. M. *ponderosissimum*, Pi. sim. D. JT. Ca.
 qui non solum portantes gravat, sed etiam artus ei ac
 nervos frangit^s. Sensus, q. d. Reddam eam immobi-
 lem, ut à nullis populis transferri possit^t. ¶ *Cun-*
^u D. *dis populis*] Qui scilicet eum oppugnant^x. ¶ *Omnes*
^v V. *qui*, &c. ^{וְיָהוּדָה יִהְיֶה לָהֶם} ^{וְיָהוּדָה יִהְיֶה לָהֶם} *Quicunque*, vel *Quotquot*, *onerant*
^z Pi. *se eo*, JT. Pi. vel, *moliti eum fuerint*, Ca. vel, *ferent illum*,
 P. vel, *sustollere conabuntur*, Ti. sim. M. Alludit ad athle-
 tas, qui ponderosissimorum lapidum sublevatione vires
 suas tentare & ostentare solebant^y. Vel, *transferre co-*
^z T. sim. *nabuntur*, V. Qui, vel ostentationis ergò, vel ex malitia,
^{Tar. Me.} *onerant se*, in altum, velut majore cum nisu dejecturi,
^a Tar. *elevantes*^z. ¶ *Concissione*, &c. ^{וְיָהוּדָה יִהְיֶה לָהֶם} ^{וְיָהוּדָה יִהְיֶה לָהֶם} *Incidi-*
endo (vel, *lacerando*, M. vel, *cadendo*, Pi. vel, *omnino*, Ti.
 JT. Pi. vel, *gravissimè*, V.) *incidentur*, vel *incident se*,
 Mo. P. V. sim. JT. Pi. vel, *lacerabuntur*, M. Ti. sic Ca.
 vel, *sauciabuntur*, G. ut scilicet solent asperitate faxi
 gravis incidi manus ejus qui illud aliò transferre niti-
 tur^a. Experientur quidem in ea vires suas, at non im-
 punè. Optimè hanc locutionem explicat Hieronymus:
Mos est in Judæa. ut in oppidis, &c. rotundi ponantur lapi-
^b G. *des gravissimi ponderis, ad quos juvenes exercere se solent, &*
eos, pro varietate virium, sublevare: alii ad genua, alii ad
umbilicum, alii ad humeros & caput, nonnulli super verticem,
rectis junctisque manibus pondus extollunt. In tali nisu eve-
nit ut aliis lædatur pars aliqua corporis, aliis rumpantur
venæ. De Roma Claudianus. Hanc urbem insano nul-
^c Calv. *lus qui Marte petivit Letatus violasse redit*^b. ¶ *Et*
^d Me. *colligentur adversus eam, &c.*] Vel, *Quamvis colligan-*
^e Me. T. *tur, &c.* G. sim. D. JT. Pi. Calv. Etii undique confluant
 hostes, eis superior erit^c. Al. Sensus est, q. d. Cum ita
 sit, tamen non erit populus qui aliquando illam non
 persequatur^d. Al. *Congregabuntur enim, &c.* P.
 4. *Percutiam omnem equum* (nempe hostilem^e. Ro-

bur militare est in equis & equitibus^f. Hoc dicit, quia^g. Calv.
 Antiochus equitatu maximè valebat. Vide suprâ 9.
 10. *in stuporem*] Ità ut omnes stupeant qui eos per-
 cussos viderint. Vel, ità ut ipsi equites, præ stupore &
 pavore quasi versi in amentiam, nesciant quò fugere,
 vel quid agere, debeant^h. ¶ ^{וְיָהוּדָה יִהְיֶה לָהֶם} ^{וְיָהוּדָה יִהְיֶה לָהֶם} *In stupore*, o.
 Mo. M. &c. ¶ *Et ascensorem ejus*] Vel, *seffores eorum*,
 equitesⁱ. Per equos hic intelligit superbos & incredu-
 los; per *ascensores equorum*, eos qui præfunt illis, ac re-
 gunt eos^k. ¶ ^{וְיָהוּדָה יִהְיֶה לָהֶם} ^{וְיָהוּדָה יִהְיֶה לָהֶם} *In amentia*, o. Mo.
 M. &c. Omne consilium illis adimam^l. *Amentia & stu-*
 por ad cor pertinent; *cæcitas*, ad oculos^m. Potentia mun-
 dana non superabit Christianosⁿ. ¶ *Super domum*
Juda] i. e. Congregationem fidelium^o. ¶ *Aperiam*
oculos meos] In bonum, ut alibi P. Respiciam eos be-
 nignè^p. Miserebor piorum qui restabant impolluti^q.
 5. *Dicent duces Juda*] i. e. Unusquisque ducum^r.
 Maccabæi^s. ¶ *Confortentur, &c.* ^{וְיָהוּדָה יִהְיֶה לָהֶם} ^{וְיָהוּדָה יִהְיֶה לָהֶם} *Robur*, vel *Fortitudo*, (vel, *Robori*, V. *Forti animo*, Pi. sub.
 est, M. JT. vel, *erunt*, P. V. D. vel, sub. *sint*, Pi. Al. *Cor-*
 20 *robora*, Ti. [quasi verbum esset modi imperativi:] Al.
Confortabuntur, G.) *mibi* (vel, *nobis*, q. d. adjuvabunt
 nos^t; vel, per me, G.) *habitatores, &c.* Mo. P. Pi. D. Calv.
 Ti. &c. Quum olim præfecti erant singulis urbibus;
 nunc, terrâ desertâ & incolis nudatâ, duces omnes re-
 spicient ad unam urbem, eamque satis firmam esse pu-
 tabunt fiduciâ materiam, quia scilicet fortes erunt,
 non in seipsis, sed in Deo^u. Vel, & *habitatoribus, &c.*
 M. JT. ¶ *In Domino, &c.*] Ità Mo. M. &c. vel, *ob Do-*
 30 *minum, &c.* Pi.
 6. *Sicut, &c.* ^{וְיָהוּדָה יִהְיֶה לָהֶם} ^{וְיָהוּדָה יִהְיֶה לָהֶם} *Sicut focum* (vel, *lebetem*, Ti.
 vel, *cacabos*, Ca. *foculum*, JT. Pi. *prunas*, P. *carbonem*, V.
lampadem, V. D.) *ignis* (i. e. sicut ignem foci; hypal-
 lage^v;) *in lignis*, M. vel, *inter ligna*, quæ facillè consu-
 mit^z. ¶ *Facem ignis, &c.*] Batillum, qui, exiguis
 licèt, sufficit tamen ad totas urbes incendendas. Sic
 à copiis perexiguis initium factum^a. ¶ *Ad dexte-*
 ram & ad sinistram] i. e. Undiquaque. Locutio prover-
 bialis. Sic Psal. 91. 7. Vide & Deut. 2. 27. & 5. 32.
 40 & 17. 11, 20. &c. ¶ *Omnes, &c.*] Ammonitas,
 Idumæos, Tyrios, Ptolemaidenses^d. ¶ *Et habita-*
bitur (vel, *permanebit*, Pi. sic JT.) *Jerusalem rursus in*
loco, &c. ^{וְיָהוּדָה יִהְיֶה לָהֶם} ^{וְיָהוּדָה יִהְיֶה לָהֶם} *Subter se, &c.* Mo. *in loco suo*,
 [sub. nempe,] *in Jerusalem*, M. P. Calv. &c. In loco
 vetus nomen retinente, non in nova colonia, 1 Mac. 4.
 In eodem situ ac loco ubi priùs fuit^e. In loco quem De-
 us elegerat^f; nondum fundamentis suis everlis aut
 subductis^g. Sensus, Ecclesia permanebit, non expug-
 nabitur ab hostibus suis^h.
 50 7. *Tabernacula Juda*] i. e. Judæorum urbes^k. Re-
 stituet urbem & oppida, non per Hierosolymitas, sed
 per Maccabæos ex Modin^l. Per *tabernacula* intelligit
 tuguria ad brevè tempus exstructa, quæ non possunt tu-
 eri inquilinos suos. Est autem hic tacita comparatio
 inter tuguria & urbes munitas. q. d. Considerate quo-
 modo Deus patres vestros tutatus est, quum redempti
 ex Ægypto ingressi sunt terram Canaan, & nondum in
 urbibus munitis habitarent, sed in pagis, vel in tugu-
 riis: idem ergò & vos in posterum ab ipso sperate^m.
 60 Al. Respicit hic *tabernacula* in quibus Rechabitzæ per-
 petuò degebantⁿ. Al. Dicitur hoc de tentoriis eorum^o.
 qui unâ cum populis Jerosolymam obsidebunt^p. ¶ *Sic-*
^q Calv. *ut, &c.* ^{וְיָהוּדָה יִהְיֶה לָהֶם} ^{וְיָהוּדָה יִהְיֶה לָהֶם} *Primum*, JT. Pi. D. *in primis*, an-
 tequam Jerosolyma fervet^r; *initio ipso*, P. *in principio*, M.
 sicut *in principio*, Vulg. Q. in V. o. ex D. Calv. ^{וְיָהוּדָה יִהְיֶה לָהֶם} ^{וְיָהוּדָה יִהְיֶה לָהֶם} *vel*
 subaudiunt^s, vel pro^t legunt^u. *Ut retro temporibus*,
 Ti. ¶ *Ut non, &c.* ^{וְיָהוּדָה יִהְיֶה לָהֶם} ^{וְיָהוּדָה יִהְיֶה לָהֶם} *Nè magnificetur*, vel *magnificet se*, (vel, *Nè gloriatur*, Ti.
 Propterea non magnificabitur, M. Itaque non gloriabitur,
 Calv.) *gloria, vel ornatus, vel decor, domus David* (i. e.
 70 familia Davidis incluta & honorata, quæ etiam Jeroso-
 lymæ commorabatur. Locutio emphatica, qualis, ex-
 cellentia Jacobi, Psal. 47. 5; virtus Catonis, pro Catone.
 Non enim sic dicimus, *virtus Therfitis*. Davidis poste-
 ri nullam in hac gloria partem habuere. Vide infrâ
 vers. 12. Al. *Domus David*, i. e. familia & posterii Da-
 vidis, inter quos & Maccabæi, qui, licèt paternâ stirpe
 essent ex tribu Levi, tamen inliti seu inserti erant fa-
 milia Davidis, tum quia maternâ stirpe indè oriundi
 erant;

erant; tum quia successerunt in Principatu Davidis, & in regimine familiarum ipsius. & gloria, vel ornatus, habitatoris, vel habitantium, Jerusalem contra (vel, supra, JT.) Jebuda, P. M. Ti. Olim urbis habitatores ceteros in oppidis & vicis Judæos præ se spernebant. Al. *Ut non sit major gloria domus David*—gloriâ ipsius Judæ. Per domum David & habitatores Jerusalem intelligitur Synagoga ipsa; & per Judam, Ecclesia Christiana. Sensus est, In Ecclesia Christi non erit discrimen illud personarum sicut in Synagoga, in qua nati de semine David & cives Jerosolymitani nobiliores existimabantur reliquis Judæis. Omnes Christiani eandem obtinebunt justificationis gratiam, & nemo materiam jactitandi in se habebit. Ut constaret hic non agi de rebus corporalibus aut politicis, omnis tollitur inæqualitas, & prærogativa ducum, &c. b.

8. In die illa] Post reditum sc. in urbem. ¶ Proteget, &c. [וְיִשְׁמְרֵם יְהוָה] Proteget (vel, defendet, Ti. V. vel, protectio erit, M.) Jehovah habitatorem, &c. P. sic JT. Pi. D. &c. vel, pro habitatore, &c. Ti. V. i. e. tuebitur partes habitatoris, &c. d. Vel, circa Jerusalem, M. ¶ Et erit qui, &c. [וְיִשְׁמְרֵם יְהוָה] Corruens, Mo. vel, qui impigit, Ti. abjectissimus, JT. lapsabundus, vel, qui facile offendit, sive impingit, vel corruit, ut æger, &c. * : qui infirmus, vel debilis, erit, P. V. sic o. Sy. Ar. M. Pi. &c. Qui vilissimus putabatur f: qui infelicitate egerit g. Al. Qui imitatione aliorum lapsus fuerit contra Legem h. ¶ Quasi David] [Variè explicant.] Tam gravi poenitentia tangetur quam David ob peccata in Uriam i. Al. Erit alter David k, bello fortis l, & summus & fortunatissimus m: excelsus heroicâ virtute Davidis n. ¶ Et domus David] i. e. Posterum Davidis *. Qui erunt de familia Regia; vel potius, ipse Rex o. Vel, Principes Juda, qui erunt ex posteris David, scilicet Maccabæi p. Al. Messias, qui nasciturus erat ex domo David q. Al. Fortiores atque constantiores Christiani r. ¶ Quasi Dei, &c.] Itâ plena erit pietatis quasi Templum esset t. ¶ [וְיִשְׁמְרֵם יְהוָה] Ut, sive tanquam, (vel, erit ut, Pi.) Deus, sive Dii, P. Ti. JT. Pi. (admirabili quadam & Divinâ virtute prædita t. Vel, quasi magnates, M. quasi angeli, Calv. sic Pi. i. e. insignis angelicâ virtute u: non minùs robusta v:) ut (vel, ac tanquam, P. sim. M. Ti.) angelus Jehovah (sub, qui incedit, Pi.) coram illis, vel ante eos, JT. Pi. M. P. Ti. &c. præcedens eos in acie x, de quo Exod. 32. 34. qui erat Christus: ad quam historiam hic alluditur y. Al. Quasi Angelum aliquem Dei semper apud se conspicabilem haberent z. Vel, in conspectu eorum, Vulg. scilicet Judæorum civium & commilitonum suorum, & hostilium etiam copiarum a. Hoc addit de domo Davidis, quæ tunc contemptibilis erat, quia in ejus salute fundata erat populi salus, quam idcirco ex illa sperare populum jubet. Hoc autem in solo Christo impletum est b.

9. Quæram (vel, Studebo, sive Enitar, D. Significat se in hoc intentum & sollicitum fore c. Vel, Proponam mihi, Pi.) contere (vel, delere, M. D. &c. nempe per illos d.) omnes gentes quæ veniunt (vel, venerant; quæ erant in Gorgiæ Lyfiæque exercitu *;) contra Jerusalem] Vaticinatur hic de Regno Christi f.

10. Et effundam (copiose scilicet, instar pluvie g,) super domum David (Multi enim ex Davide adhuc restabant, quorum partem nominatam habes in Matthæo & Luca h,) & super habitatores Jerusalem] Apostolos & fideles Christi, die scilicet Pentecostes i. ¶ Spiritum gratie] Itâ Mo. M. P. &c. qui sc. ex gratia datur, nōque per regenerationem & meritum Christi gratos Deo facit k. Spiritum illum quo qui præditus est plurimam gratiâ potest apud Deum & homines. Gratia passim dicitur gratuita Dei in homines benevolentia l.

Spiritus gratie hic dicitur ipsa Dei gratia (quæ quasi viscera sua effundit ad misericordiam,) conjuncta cum sensu ipsius in corde, &c. m. ¶ Et precum; itâ P. sic V. [וְיִשְׁמְרֵם יְהוָה] Et deprecationum, JT. Pi. D. q. d. qui ad preces nos excitat n; quo delicti veniam petimus à Deo o: ut nunquam sibi confidant, sed in omnibus Dei opem implorent atque obtineant p. [Sensus loci,] Animum illis dabo quo gratiam meam submissis precibus implorent; cor mundum, cor contritum & humiliatum, Psalm. 51. 12, 19 q. Al. & exorabilitatis, Ca. & miseri-

cordie, o. & beneficentie, Ti. & miserationum, Mo. M. Calv. vel, lamentationum, (ut Jer. 31. 9. & alibi ferè semper vocem accipiunt Hebræi,) ad impetrandam Dei gratiam; ut, ubi deploraverint sua mala, tandem intelligant se divinitus fuisse liberatos. Plus hic promittitur quàm antehac: non, scilicet, externum tantum Dei auxilium, sed & interior gratia, quæ Spiritus eos intus afficiet; ut, qui prius obstupuerant in malis suis, tandem supplices forent Deo, cumque exorarent, & sibi propitium sentirent r. ¶ Et afficient ad me (Legit r Calv. 178, ut nos habemus. Alii libri habent, 178: sed perinde est. Nam prima persona, sequente maximè relativo, sæpissimè per tertiam in his libris exprimitur *. * G. Vel, intuebuntur me, D. nempe oculis fidei t,) quem confixerunt] Sic Ca. vel, transfixerunt, Mo. M. P. JT. &c. Vel, i. metaphoricè: qu. d. quem continuo irritarunt, & quasi telis rebellionis suæ pupugerunt. Infimulat ergo eos quod restiterant Deo, &c. t. [Vel, 2. propriè.] t Calv. Affurgit hic ad Christum, more Prophetarum v. Respi- v Me. cient ad me, Christum x; quem clavis cruci affixerunt y: v. v. Pi. D. sive magis, cujus latus lanceâ transfixerunt z. De E. Me. T. Christo hoc dici constat ex Johan. 19. 37. Apoc. 1. 7 a. Calv. &c. eis d. ἐξελθόντων, (in quem transfixerunt,) habent Græci v. v. sim. D. quidam Interpretes, & Johannes Evangelista, 19. 37. Tar. ad Christum mysticè hæc applicans. At o. commutat s Calv. E. literis perquam similibus, pro 177, legerunt 177, d. v. Tar. & ἐξελθόντων, (pro eo quod insultaverunt b.) Itâ forsan, b G. sed ex conjectura tantum, in qua hallucinabantur c. vind. 2. 8. 680. Noster sensus optimus est. Nam configere Deum dicuntur qui eum probis laceffunt: nam sic & 227, quod propriè est, perforare, ponitur pro, βλασφημεῖν, (blasphemare,) Levit. 24. 11. Referunt hæc vulgò Rabbini ad Davidem [diceret forsan, Messiam] filium Josephi, quem occubiturum aiunt in prælio contra Gog. At Hadarsan in Gen. 28. de Messia Filio David intelligit d. Con- d G. fixerunt Judæi, tum, 1. Deum, quum mœrore afficerent Spiritum ejus; tum, 2. Christum in carne, &c. in quo hoc impleri verissimè dictum est Johan. 19. 37. Voluit Deus visibili isto symbolo palam facere, & Christum esse illum Deum qui per Prophetas loquebatur; & deinde, non se tantum olim fuisse provocatum à Judæis, sed in persona Filii sui tandem cumulum sceleris additum fuisse *. [Sensus loci,] Per totum mundum erunt * Calv. qui me afficient, & agnoscent quod propter eorum peccata transfixus & mortuus sum. Ubi innuitur Humanitas Christi, sicut Divinitas ejus in illis verbis, Effundam spiritum gratie, quod non est nisi Dei f. ¶ Et plan- f M. gent (propinqui, & omnes Christi fideles g,) eum, &c. g Idem. 179] Super eum, P. Calv. sic Pi. &c. super hoc, JT. de h G. eo, nempe, ob contumelias quas Deo intulere b. Muta- t M. tur persona loquentis i. Christus de se loquitur in ter- k V. tia personâ k. Propheta nunc Deum loquentem inducit; nunc narrat ipse quid futurum est, tanquam Dei minister. Sensus est, Sentient tandem Judæi pretiosum fuisse illum thesaurum quem spreverant, & deslebunt excæcationem atque ingratitudinem suam, quod per- versè bellum gesserunt cum Deo & Filio ejus, terroremque concipient ob vindictam ipsis imminentem, &c. l. ¶ Quasi super unigenitum] Proverbia- l Calv. le, Jer. 6. 26. Amos. 8. 10. ubi dicta vide m. ¶ Et, &c. m G. 177] Et amari erunt (vel, amarè habebunt, Ti. amaritudine afficientur, P. acerbè lugebunt, D. amarè plan- gent, JT. Pi. Heb. amaricare, Pi. sic Mo. pro, amaricabunt, scilicet planctum n: mœrebunt, Ch. simil. o. V.) super n Pi. eum, M. Ti. vel, propter eum, P. vel, de eo, JT. Pi. ¶ In morte primogeniti] Qui ardentius diligi solet, Jer. 31. 9 o: o G. quem amissum gravissimè dolemus p. p D.

11. Sicut planctus Adadremmon in campo (vel, valle, Pi. sic JT. &c. vel, planitie, V.) Mageddon] Ubi oc- cubuit Josias, 2 Reg. 23. 29. de quo gravissimum fuisse planctum discimus 2 Par. 35. 24. Cujus historię & He- rodotum meminisse annotavimus ad lib. 3. pro V. R. C. t. 177, Hadadrimmon, est nomen vel, i. viri clari t, He. in V. Regis Syri qui Achabum cecidit v: de quo historia est 1 Reg. 22. 31. 2 Par. 18. 30. Quod non est improba- G. bile. Nam Rimmon erat idolum Syrorum, ut apparet 2 Reg. 5. 18. Solebant autem Reges Syri nomina ab idolis sumere, ut à Bel, Nabos, Merodach, Sach. Et nomen 177 adjunctum, aut seorsim positum, frequens Syris; quod

quod cum altero nomine $\text{נחמ$ in libris confundi solet : neque mirum, cum non literæ tantum sint affines, sed & sensus : nam נחמ , unde, Syrorum more repetitâ literâ, est נחמ , gloriam significat; & נחמ Syris est, laudare. Existimavit itaque Chaldæus planctum *Hadarrimmon* dici eum qui editus fuit ob cladem acceptam ab *Hadarrimmon*; quomodo dicitur — *vulnere tardus Ulyssi* *. Hunc porro planctum distinguit Chaldæus à sequente, ideoque inserto ו , legit, & in campo *Mageddon*. Vel, 2. loci *: vel, partis alicujus regionis, in qua erat planities *Megedon* a; vel, oppidi, five urbis b, prope *Jezraelem*, in campo *Mageddon*, quæ postea dicta *Maximianopolis*, sicut nos docet, ut multa illorum locorum, Hieronymus d, cui locus ille ad *Mageddonem* notior fuit quam *Chaldæo* : quare sententia ipsius magis placet. Itâ eadem clades gemino hîc indicatur nomine; sicut illa *Darii* ad *Arbella*, ab *Arbellitide* regione, & ad *Gaugamela*, ex oppido aut vico propinquo *. Luctus hic ab urbe *Hadadremmon* dictus est, vel, quod ibi primum coeptum plangi de morte *Josæ*; vel, quod prope illam commissum sit prælium in quo occubuit *Josias*. Hic plangor publicus fuit, & progressu temporis in proverbium abiit f. LXX appellativè verterunt, *אס נחמ* *אס נחמ* *אס נחמ*, (sicut planctus maligranati quod in campo succiditur,) sensu nullo g. Legerunt נחמ נחמ & נחמ putarunt esse nomen commune, à נחמ , incidere h.

12. *Planget terra*] i.e. Incolæ terræ, nempe *Judææ* i. fideles, quos totam terram nominat, non à multitudine, sed quia ipsi pretiosi erant k. Tota terra plena erit planctu. Pauci enim erant qui non blandimentis, aut metu, aut malis exemplis abrepti essent l. ¶ *Familia & familia seorsum*] Nempe ex præcepto Synedrii, indictis poenis huic familiæ gravioribus, illi levioribus, prout gravius aut levius peccassent. Quæ *ἀναλογία* exemplo *Judæorum* optimè servata à Synodo *Nicena* *. Sensus, q. d. Luctus hic non erit fictus & umbratilis, ut ubi quispiam in populo flere incipit, reliqui eum imitantur, sed serius : quisque proprio affectu impulsus ferriò dolebit m. ¶ *Familia domus David*] Nempe ex *Salomone* n. Non privati tantum peccaverant, sed & illi qui ex domo erant Regia o. ¶ *Et mulieres* (vel, uxores, Ti. D. &c.) *eorum seorsum*] Sed quare addit, *seorsum* ? Resp. 1. Quia in luctu (publici & solennis p) aut poenitentiae tempore secubabant viri à mulieribus, mulieres à viris, Joel. 2. 16 q. Quod, ut omnia proba quæ apud *Judæos* erant, imitandum proponit *Paulus*, 1 Cor. 7. 5 r. 2. Ut significaret planctum publicum qui in Templo fiebat, ubi foemina à viris separatæ t. Mos erat apud *Hebræos* t, (sed & apud *Græcos* aliòsque Orientales v,) ut viri à mulieribus separarentur *, sicut in conviviis v, sic etiam in oratione, five in loco orationis z, & aliis actibus publicis a. Seorsim etiam habitare solebant, Gen. 18. 9. 10. & 24. 67 b. ¶ *Familia domus Nathan*] h.e. Ejusdem *David* ex filio suo *Nathan*, fratre *Salomonis* c. Nimirum etiam *Zorobabelis*, viri tam pii, posteritas peccavit, & sic indignam se fecit Regno; quod non recepit nisi in Domino *Jesu* modo sublimiore d. *Nathan* erat inter proavos Christi, Luc. 3. 31. Vel, ergo, significat hujus *Nathan* nepotes luxisse; vel, per posteros *Nathan* Prophetæ significat Prophetas, h.e. viros pios, qui orationi, meditationi & Divinis laudibus vacabant : hi enim phrasi Scripturæ filii prophetarum appellantur, 2 Reg. 2. 3. & alibi *. Al. *Nathanem* Prophetam hîc intelligo, non *Davidis* filium f.

13. *Familia domus Levi*] i.e. *Levitæ* g, & sacerdotes h, quorum multi peccaverant. Docet id oppositio 1 Mac. 4. 42. Vide & 2 Mac. 4. 14. & nota, cum *Mattathias* causam sacrorum armis (ut illa tempora tum ferebant) tuendam suscepit, neminem ex collegis ei adfuisse i. Per *Levi* hîc intelligit vel, 1. illum Christi proavum, Luc. 3. 24; vel, 2. pios aliquot *Levitas* & sacerdotes, qui Christi mortem luxerunt k. ¶ *Familia Semei*] Non dicit, domus *Semei*, ut antè; nec שׁמַי legitur, sed שׁמַי , ut suspicari quis possit de nomine gentilitio : nam articulus non solet præponi propriis nominibus l. Intelligit hîc vel, 1. nepotes *Semei* illius progenitoris Christi, Luc. 3. 26 m; vel, 2. Scribas aliquos & Doctores, qui *Semei* vel *Saminai* Magistrum

habuerunt n. Ex familia *Semei* plures erant Doctores o. Et fortè ex illis fuit *Sameas* posterioribus temporibus memoratus *Josepho*, & Hieronymo ad *Esa.* 8. sed & *Thalmudicis* & *Rabbinis* sæpe p. Hic *Simeï* fuit nepos q. *Levi* è *Gersone*, 1 Chron. 6. 17 q. Familias populi *Judaici* hîc nominat, vel, 1. præcipuas : 1. Regum; 2. Prophetarum, si licet per *Nathan* omnes Prophetas intelligere; 3. Sacerdotum & Levitarum; 4. Doctorem, quorum agmina ex tribu *Semei* pullularunt. Reliquas Tribus tacuit, quæ non habebant aliquod privilegium dignitatis r. Vel, 2. illas quæ ob arctiorem cum Christo conjunctionem, seu sanguinis, seu officii, sanè majorem præ reliquis plangendi occasionem habuerunt t. † T.

14. *Familia, &c.*] Postquam illustriores familias nominavit, designat cæteras *qab* quidda, ut intelligatur ingens fuisse eorum qui peccaverant numerus. Alii sacrificaverant diis *Græcis*, alii *ἀνατολίαν*, (*præputium retraxerunt*,) alii fuillas in Templo obtulerant, alii libros Legis tradiderant iis qui eos incensuri erant u. Christus plurimis vivens benefecerat, ideoque par est credere multos de illius nece doluisse v. In Ecclesia w. nemo liber ab hoc luctu, quippe qui poenitentiam operatur, 2 Cor. 7. 10 x.

C A P. XIII.

1. *In die illa*] Vel, 1. *Maccabæorum* a: vel, 2. *Evangeli* b. ¶ *Erit fons patens*] Vel, *apertus*, c. omnibus scilicet e, per prædicationem Evangelii d. Discrimen notat Legis & Evangelii. Sub Lege aqua inferebatur in Templum, & privatim lavacra in usu erant. Tunc verò, inquit, ablutio obvia erit & facilis & manifesta *. Vox *fons* significat & perennitatem gratiæ, & abundantiam. Hinc *fons lacrymarum*, Jer. 9. 1; &, *πὺνξ λόγων*, (*fontes verborum*,) dixit *Æschines*; &, *fons malorum*. Respexit hîc morem veterum, qui fordes omnes aquâ abluebant. Hinc baptizandi ritus f, & multa lavacra *Judæis* præcepta g. Similis locutio Psal. 51. 9 h. *Fons* hîc significat Christum, qui factus est quasi fons, Joh. 7. 37 i: vel, gratiam Dei k, propter sanguinem Christi l, unde manat remissio peccatorum m: vel, *Jatus Christi* apertum, è quo fluxit sanguis & aqua n: vel, Baptismum, qui delet peccatum proprium & originale o: vel, veniam peccatorum p: vel, id omne unde ablutio nostra à peccatis oritur, gratiam Dei, Spiritum Sanctum, Verbum & Sacramenta, Christi passionem, justificationem nostram q. Continuans [Propheta] sermonem ostendit luctum illum & susceptæ poenitentiae signa non futura siue fructu r. ¶ *Domui David* (quam specialiter nominat, tum quia & ipsa graviter deliquerat t; tum quia illa primum vocatur ad communicationem tantorum bonorum u:) & *habitatoribus Jerusalem*] Quorum pauci intacti à crimine v. Sensus, q. d. tum primatibus & nobilioribus personis, tum plebeiis, etiam è Gentilismo conversis x. Locutio est ut, Dicite *Petro* & *discipulis* ejus. Nam familia *Davidis* *Jerosolymæ* commorabatur y. Innuit autem membra Ecclesiæ Christianæ, quæ domus *Davidis* & filia *Jerosalem* vocatur z. ¶ *In, &c.* וְלִי נְחָמָה] Ad peccatum (vel, pro peccato, JT. D. Tar. scilicet abluendo a: contra peccatum, Pi. propter peccatum, M. ad piaculum, Ca. in expiationem peccati, P. sic V. Calv. ad verb. in peccatum, V. Peccati nomen sæpe pro expiatione ponitur b,) & ad (vel, propter, M.) immunditiam, Calv. M. vel, & menstruales, Ca. vel, & in asperionem, P. sic Calv. vel, & pro immunditia. וְלִי נְחָמָה , propriè, immundities ex menstrui profluvio c. Vel, & pro separatione (vel, & contra separationem, Pi.) ex immunditia, JT. Tar. qualis est in menstruo: unde quia infans ratione maternæ originis pronascitur, omnino vero videtur simile, notari hîc, etiam hoc fonte peccatum originis ablui, ut superiori voce designatur peccatum actuale d. Ad verb. & in menstruum, i. e. & in emundationem menstruatæ. Per has fordes intelligit quæcunque peccata *. Heb. in peccatum & menstruum: i. e. Tam faciliè abluentur gravia illa peccata idololatriæ, (cujus nulla in Lege ablutio promit-

tim singuli castigabunt cognatos suos d. ¶ *Hi, &c.* *אשר דכתיב בית כמארי* Quia percussus sum (vel, Plaga sunt quibus percussus fui, JT. Pi. sic P.) in domo (vel, domus: i. e. Hæc stigmata non ad deum aliquem pertinent, sed ad honorem domus alicujus potentis, quæ me ut clientem suum dilexit, & cujus patrocinio me dedi*). *amicorum meorum, M. &c.* parentum, vel cognatorum. Bonæ indolis est, pro amico agnoscere eum qui te corripit & castigat f. Al. In Judæa & Jerosolyma: q. d. A civibus meis, cognatis, filiis, qui tot seculis ad adventum meum anhelassent, & me summè amare & colere debebant, in crucem actus sum. Proh indignum facinus! Vult autem Propheta his Christi plagis explicare quo sensu dixerit ipsum esse fontem omnibus patentem, nimirum patefactione manuum, pedum, lateris, &c. g.

7. *Framea*] Sic gladium vocant h. *O gladii, P.* Acerbam intelligit afflictionem i, sive persecutionem k. Loquitur hic Deus Pater l. Hoc addit per occupationem, nè Christus, cum à Judæis miserè tractaretur, pro pseudopropheta juxta hunc locum puniendo haberetur m. Hactenus felicem statum tandem futurum promiserat: nunc addit, interea tamen gravissimas clades fore, & multas ærumnas prosperitati permixtas fore, &c. n. ¶ *Suscitare*] Vel, *evigila*, JT. Pi. D. propriè, è somno, sed transfertur & ad inanimam, Psal. 57. 9. & 108. 3. Jes. 5. 19. Porro, ut dormire est, negligentem esse; ita *evigilare* dicitur qui rerum suarum satagit o. Imperativus pro futuro; q. d. Gladius denudabitur p, vel excitabitur. Apostrophe est emphatica, quasi gladius torperet, &c. q. Pergit hic narrare futura r. ¶ *Super* (vel, *contra*, JT. Pi. &c. vel, ut venias *super*, V.) *pastorem meum*] Ità M. P. Ti. Ca. &c. i. e. à me constitutum t. Intelligit vel, 1. Judam Maccabæum, qui in prælio cum Bacchide interiit u. Vel, 2. Christum v; Pastorem Ecclesiæ x: quem ego toti orbi Pastorem dedi y. Vel, 3. magistratus & doctores populi mei z. Ut *propheta* nomine complectitur Deus omnes Prophetas, Deut. 18. v. 15. ita & h. l. *pastoris* voce totum ordinem intelligit: uterque tamen locus de Christo rectè accipitur, quippe qui inter Prophetas & pastores primatum obtinet, &c. a. ¶ *Et, &c.* *אשר יברך עמיתו* Et *super*, vel *contra*, virum proximum, vel socium, (vel, *amicum*, Sy. *civem*, o. *conciuem*, Ar. *contribulem*, Aq. & Hi. in D.) *meum*, M. P. Mo. Ca. JT. Pi. D. G. &c. i. e. quem maximè amo. Quoties viri boni violentà morte perierunt, toties apud pios crevit fides Resurrectionis. Fuitque hæc *ἀνομιὰ* à Legali differens, præparatio ad Evangelium b.

Vel, *populi mei*, i. e. *עמי*. Vel, *proximum ejus*, Th. in D. Legit *עמיתו* d. Vel, *coherentem mihi*, Vulg. i. e. conjunctum x; nempe consubstantialiter secundum Divinam naturam, hypostaticè secundum humanam f. Vel, *coequali mihi*, Ti. sic Me. *עמיתו* non est propriè quivis *proximus*, qui dicitur *עמי*, vel *חבר*, vel *קרוב*; sed intimè familiaris, qui est *עמיתו*, juxta, vel *circum*, aliquem, è regione ejus, præstò ei ad omnia amici officia: nam de tali usurpatur Levit. 19. 11, 17. *עמיתו* dicitur *vicinus*, vel *familiaris*, & quisquis nobis est conjunctus aliquo jure. Hoc titulo Deus insignit pastores, quia hi Deo propinqui sunt, ipsiusque ministri & cooperarii, 1 Cor. 3. 9. per quos Deus se repræsentat populo g.

¶ *Percute pastorem*] Vel, 1. Judam, tu Bacchide h. Vel, 2. Christum i, vos o Judæi. q. d. Posteaquam à proposito vestro revocari non potestis, & mortem Christo meo sæpe intentastis, id nunc vobis permitto, &c. k. Vox est Patris dantis potestatem ut percutiatur Christus. Vide Matt. 26. 31 l. *Percute*, &c. i. e. *Percutietur* m. Vel, *Percutiam*, ut habetur in Evangelista. Sic imperativum *אשח*, Esa. 6. 9. vertunt, *ἀποσθ*, Matt. c. 13. v. 14. Aq. 28. 26 n.

¶ *Dispergentur oves*] Fugiet ejus exercitus o. Populus dissipabitur p. ¶ *Et, &c.* *אשר יברך עמיתו* Et (vel, *At*, JT. Pi. sic D. vel, *Postea*, Q. in D.) *reducam* (vel, *convertam*, P.) *manum meam super*, vel *ad*, *parvulos*, M. JT. Pi. *Parvulos* hic vocat, quos prius oves q, vel, 1. qui sunt inferioris dignitatis r: vel, 2. pios humiles & modestos, quos mundus abjicit; hos enim suscipit Deus t: Apostolos v. Phrasis hæc (*reducendi manum*) media est: nam sumitur & in bonum, ut Jes. 1. 25. Ezech. 20. 22; & in malum, Psal. 81. 15. Sed & *manus Domini* ambigüe

dicitur; & favorem Dei notat, & castigationem x. Hinc variè accipiunt.] Eos diversis frequentibusque afflictionibus exercebo y. Percusso Christo capite, percutiam etiam membra, Discipulos & fideles z; ut similes illos reddam Pastori meo a. Al. Non deferam Discipulos meos b, sed eos iterum ad me vocabo post resurrectionem c. Ubi pastores sublati sunt, & populus laceratus, &c. erit tamen locus misericordiæ meæ, &c. d. Paucos faciam sospites *.

8. *Et, &c.* *אשר יברך עמיתו* Et (vel, *Nam*, JT.) *erit* (vel, *fiet*, Pi.) *in omni*, vel *tota*, *terra*, M. JT. Pi. vel, *Israelis*; vel, *in toto orbe* f. ¶ *Partes*, &c. *אשר יברך עמיתו* Os duorum (vel, *Partes due*, P. Ca. D. ex He. Calv. M. Ti. ad verb. *Portio duarum*, V. sic Calv. subaud. *partium*, V. Sed *portio* *אשר* vocatur: h. hic potius denotat *mensuram*, ut Deut. 21. 17. 2 Reg. 2. 9 g.) *in ea succidentur*, Mo. P. &c. Magnas enim clades Bacchides intulerat, teste Josepho, 18. per eas multi interièrè, multi fugèrè b. Al. Ex his qui fuerint post passionem Christi duæ partes violentà morte morientur i. ¶ *Tertia pars* (i. e. paucissimi k,) *relinquetur in ea*] Superstes l. Residua pars servata est à Tito in expugnatione Jerosolymæ m. Al. Locum sic accipio, *Partes due*, Judæi & Gentiles, veram salutem non consequentur; vel, numero minuentur, deficientibus Judaismo & Gentilismo: *tertia pars relinquetur*, populi scilicet Christiani, qui magno numero succrescent n.

9. *Et ducam* (vel, *traducam*, D.) *tertiã partem* (vel, *tertiã istam*, quæ in vita remanebit o,) *per ignem*] Probationis, sive crucem p. Loquitur de eximiis, qui quidem salvabuntur, sed quasi per ignem q. Sensus, Per multa mala eorum explorabo constantiam, Psal. 66. 10 r. ¶ *Uram*, &c. *אשר יברך עמיתו* Et *conflabo* (vel, *excoquam*, Ti. D. *examinabo*, V. D.) *eos sicut conflatur*, vel *examinatur*, vel *examinare solent*, sub. *aurifices*, *argentum*, V. i. e. Ceu igne repurgabo t. Scilicet *in fulvis spectatur ut ignibus aurum*, Tempore sic duro est inspicienda fides u. ¶ *Ipse* (i. e. quilibet eorum v; vel, ille populus x, reliquus de cladibus y, eo modo excoctus & probatus z, fidelis a,) *vocabit nomen meum*, &c.] Hæc consolatione mitigat Deus præcedentes molestias b.

C A P. XIV.

1. *E Cce, venient dies*] Ultionis, ut Joel. 2. 1, 2. Soph. 1. 7, 8 a. Hoc caput exponunt vel, 1. de tempore Antichristi b; vel, 2. de excidio tantum Jerosolymitano c. ¶ *Domini*] Ità M. vel, *Jehovæ*, JT. Pi. ipsi *Jehovæ*, P. *Domino*, sive à *Domino*, qu. d. divinitus, non fortuito d: in qua Dominus ostendet potentiam suam, vindictam sumendo de impiis & ingratis Judæis*, qui Christum noluerunt recipere f. ¶ *Et, &c.* *אשר יברך עמיתו* Et *dividentur* (vel, *quum*, sive *quo*, *dividentur*, JT. Pi. D. ut sit i pro *אשר* e. Vel, 1. à militibus Antiochi Epiphanis h: vel, 2. à Romanis i. Sed malim Prophetam hic complecti omnes clades quæ Judæis instabant k.) *spolia tua* (vel, *præda tua*, i. e. in te capta, o Jerusalem l. In ipsa Judæa passim à Græcis spolia dividentur capta de Judæis m.) *in medio tui*, Tar. q. d. Non foris, sive in agro aut solitudine n, ut solent victores spolia furtim inter se dividere o, sed in medio urbis gremio p. Hoc facient hostes tanquam securi victoriæ & extra periculum. Verum antè urbs capta fuit quàm spolia dividerentur. Prius ergò narrat quod tempore posterius erat q.

2. *Et congregabo* (Significat, Deum cladum istarum authorem esse r.) *omnes gentes*, &c.] i. e. Pleraque, vel omne genus, gentes: nam & leves erant & rapaces & crudeles t. Intelligit vel, 1. exercitum Antiochi ex variis gentibus conflatum u. Vide 1 Mac. 6. 29. Centum millia peditum, 20 millia equitum, elephantes 32, sub Antiocho Eupatore v. Vel, 2. Romanos, gentium dominos x, quibus pleræque gentes & parebant & militabant y. ¶ *Et capietur civitas*, &c.] Judæi in Templum se recipere sunt coacti, Joseph. 12. 14. Est retrogressio non magna, quò magis intelligatur imminutio in po

in populo facta. Hæc omnia sub Tito Vespasiano contigerunt: ut & antè factum fuerat in Antiochi Epiphanis adventu. ¶ *Egredietur media pars civitatis, &c.* Propter famem se dedit. Testatur id Josephus. At videtur secum pugnare; prius *tertiam*, hinc *dimidiam*, partem dicit. Sed in numeris non est anxie laborandum. Sæpe *dimidia* & *tertia pars* idem denotant. Sensus, q. d. Magna erit vastitas, ut vix dimidia pars salva sit. Sensus loci, Duæ partes interibunt peste vel gladio, tertia remanebit. Et hujus partis pars dimidia deportabitur, alia relinquetur. ¶ *Et* (vel, *Autem*, Ti. &c.) *reliquum populi* (i. e. Judæi qui se Peliam contulerunt), non auferetur (vel, *exscindetur*, JT. Pi. D. Ti. &c.) *ex urbe* Defendit Templum. Neque occidetur, neque transportabitur. Semper manebit superstes & salvum corpus aliquod Ecclesiæ. Al. Dedent se Antiocho. Non extra urbem, sed intra ejus mœnia fame, peste & gladio, peribunt.

3. *Et* (vel, *Postea*, Pi. Ubi Deus afflixerit Ecclesiam, tandem eam vindicabit. Ostendit causam mirandi hujus effectus, quod Ecclesia in mediis turbis tuta futura sit m.) *egredietur Dominus* Vel, 1. è loco suo, h. e. cœlo, Mich. 1. 3. vel, Templo: vel, 2. quasi è latebris armata manu, procedens ad bellum. Locutio hæc hinc sumpta, quod olim ad bellum ituri Arcam circumducebant: Jes. 42. 13. Eadem phrasis Psal. 60. 12. Hab. 3. 13. Al. Sæpe feliciter erupere [Judæi] obsessi, ut tradunt Josephus & Scriptor Maccab. idque non parùm profecit ad pacem. ¶ *Et præliabitur* (prædicatione Evangelii, & miraculis), *contra gentes illas* Vel, *bas*, G. quæ Jerosolymam ceperant: quæ ad Jerosolymam spiritualem five Ecclesiam oppugnandam conveniunt. ¶ *Sicut*, &c. *ביום ההוא יקראו* *Se-* *cundum diem bellare* (vel, *pugnandi*, Pi.) *eum* (vel, *Sicut præliatus est*, M. sim. Ti. *Ut quo die pugnavit*, JT. sim. P. V. five, *pugnare solet*, Pi. sub. *pro vobis*, D.) *in die confictus*, Mo. JT. Pi. D. vel, *prælii*, five *pugna*, D. vel, *certaminis*, sub. *ad mare rubrum*. Alludit ad historiam Exod. cap. 14. Vel, *belli*, M. Ti. &c. Id potius *מלחמה*, & Græcè *πόλεμος*. *קרב* propriè est, *congressio acierum, confictus*, à *קרב* *accedo, appropinquo*. Hoc tamen discrimen non est perpetuum: nam *מלחמה* & *קרב* se mutuò explicant. Sic *πόλεμος* pro ipsa *μάχη* apud Homerum. *Die prælii*, i. e. cum prælio vobiscum decertaretur: quum vel quoties opus fuerit cœlesti auxilio. Non de uno tempore hinc loquitur, sed complectitur omnia documenta vetera quibus Deus ostendit Judæos sibi esse curæ, ut eos jam confirmaret ad bene sperandum, &c. ¶

4. *Et stabunt pedes ejus* Nempe Jehovah pugnantis pro populo suo, v. præ. *Pedes*, pro adventu, ut Gen. 30. 30. Innuit Deum ibi primùm exseruisse virtutem suam. Sensus, Descendet eò Deus cum Angelis. Sub hoc typo, sublimiori sensu, significatur Christus Deus, factus homo, ibi staturus & versaturus. Miscet enim Zacharias typo antitypum, & ad Christum mente fertur; de quo hic quædam dicuntur, & de ejus Ecclesia, augustiora quàm ut Maccabæis convenient. *Pedes ejus*, i. e. Christi, qui ibi stetit cum in cœlum ascenderet. Al. *Pedes ejus*, Bacchidæ, qui gentibus illis præerit. Ità sæpe ex sensu subauditur persona. ¶ *In die illa* Tempore Novi Testamenti. ¶ *Super montem Olivarum* Qui commodus ponendis castris. Ut ex eo propugnet Jerusalem, & profliget hostes. Sensus, q. d. Gloriosè & visibili modo se ostendet Deus, velut ex montis cacumine, ad liberandam Ecclesiam suam. Sed cur non in urbe potius quàm in monte, &c. Resp. Ut notet Deum acturum esse excubias, ut longè prospiciat salutem Ecclesiæ. Al. Allegoricè hæc accipienda de Christo, qui in illo monte discipulos docuit, oravit, & ex illo ascendit in cœlum. ¶ *Et scindetur mons, &c.* [Vel, *litteraliter*.] Videtur hoc factum tempore Maccabæorum, licet id non narretur. Veriùs tamen alii putant hoc faciendum die Judicii, &c. Al. Pedes Dei in hoc monte steterunt cum Romani ibi castra posuerunt, & mons scissus est cum ab illis perfodiebatur. Vel, 2. spiritualiter & figuratè. *Et dividet sese mons, &c.* vel, 1. ut sine impedimento ullo defluant è Jerusalem aquæ illæ vivæ de quibus infra v. 8. q. d. Dominus tollet omnia impedimenta quæ remorari possent cursum Verbi sui.

Vel, 2. ut Jerosolyma non sit in umbrosa valle, ut prius, quum quasi latebat sub illo monte, sed in loco excelso, juxta Jes. 2. 2. Mic. 4. 1. ut longè lateque prospiciatur à gentibus, &c. Al. Hæc scissio [montis] figurat fugam gentium. Nam, Deo pro suis pugnante, omnes in fugam se dabunt, alius aliò dilabatur. Ità mons, in quo urbem obsidentes castra posuerant, quasi in partes diffindi videbitur. Al. Formas quibus Deus suorum commoda subministraturus est exponit Propheta magnificis allegoriis. Est autem primum commodum, adventus Dei cum Sanctis suis, ut in æternum Ecclesiam inhabitet, hinc & v. seq. Locum sic verto, *Et stantibus pedibus ejus—scindetur mons, &c.* q. d. Quum primùm appropinquaverit conspicuè & gloriosè ad Ecclesiam suam, dissilient montes ipsi, & ipsa quoque membra Ecclesiæ percussa tantâ Dei majestate trepidabunt, denique nihil non commovebitur. Sic ostendit Propheta typis gloriosorem fore Dei adventum ad Ecclesiam in Regno Christi, quàm olim fuerit in tradenda Lege, Exod. 19. & 20. Al. Verto, *Postquam steterunt, &c.* 1. valet, *postquam*, ut Exod. 16. 20. & aliis S. S. locis. Tempus hinc notat quando illud dictum v. 3. futurum est. Ecclesia Christi, ut in præced. per *Jerusalem* & per *Sion*, ità hinc per *montem Olivarum* significatur. Mons ille spiritualiter divisus est in omnes mundi angulos cum Apostoli, qui ad illum congregati à Christo præcepta acceperunt, per omnem terram prædicabant, Matt. 28. 19. Mar. 16. 15. Act. 1. 2. quum Ecclesia Christi, in monte illo collecta, divisa est in 4 mundi plagas, ut prædicaret omnibus, &c. Ex hac autem dispersione Apostolorum relictus est *hiatus magnus*, infelix scilicet Judæa deserta & derelicta, à qua fugerunt Judæi quique Christiani facti, nè & ipsos ultio Divina apprehenderet. ¶ *Ad orientem & ad occidentem præruptus, &c.* "וְגַבִּי" *In vallem* (vel, ut sit *vallis*, P. Ti. vel, *valle* existente intermediâ, M.) *magnam* (vel, *magna*, P. Ti.) *valde*, JT. Pi. Ità ut fiat *vallis maxima*. *Grandi admodum convalle*: i. e. Multa humus egeretur, ità ut hiet mons magnâ sui parte. ¶ *Et separabitur* (vel, *recedet*, JT. Pi. V. subaud. è loco suo, V.) *medium* (vel, *pars*, JT. At id *קרב*. Malim, *dimidium*, D. Pi. sim. Calv.) *montis ad Aquilonem, &c.* Id est, Ità humus egesta de monte feretur partim ad oppugnanda Aquilonaria, partim ad oppugnanda Australia, Templi. Scissio facta est versùs Orientem & Occidentem, unde vallis emerget, quæ media erit inter partes abscissas, cujus [vallis] pars dimidia, propter vicinam urbem, ad Aquilonem, pars altera ad Austrum, recedet.

5. *Et, &c.* "וְנִסְתָּחַם הַיַּבֵּשׁ" *Et* (vel, *Tum*, Pi. JT.) *fugietis vallem* (i. e. *וְנִסְתָּחַם*, [à valle:] vel, *ad vallem*, P. D. sic Calv. vel, *per vallem*, M. Ti. Ca.) *montium*, Mo. JT. Pi. M. Ti. &c. Intelligunt, vel, 1. vallem magnam non procul à Jerusalem. Vel, 2. vallem quæ inter duas sectiones montis Oliveti. Al. *montium meorum*, Ca. Pi. Me. ex Rib. D. i. e. vel, 1. duorum illorum montium quos effecero diffindendo montem Oliveti: vel, 2. Sionis & Moria, qui duo erant montes Dei. Inter hos vallis erat media quæ *Mello* nominabatur. Huc fugietis, inquit, quum Olivarum mons in partes dissiliet. Hæc vox "וְנִסְתָּחַם" (quum accentum habeat distinguentem) potest accipi pro *וְנִסְתָּחַם*, & valere, *montes*. Sic *וְנִסְתָּחַם* *fenestra*, *וְנִסְתָּחַם* *agri*, *וְנִסְתָּחַם* *locustæ, &c.* Ità & h. l. potest esse regimen pro absoluto. Qualem permutationem & alibi notavimus, maximè in his Scriptoribus, qui non raro *וְנִסְתָּחַם*. [Alii locum aliter reddunt:] *Et obthurabitur vallis montium*, Ch. vel, *montium meorum*, o. Ar. Aq. & Sym. & Th. in D. G. Cave spernas. *וְנִסְתָּחַם* non sumunt in secunda plurali à *וְנִסְתָּחַם* (fugere,) sed in tertia singulari à *וְנִסְתָּחַם* (obstruere m.) Sic & Judæi orientales legunt *וְנִסְתָּחַם*, punctis tantum variantibus, *Et claudetur vallis, &c.* Si rectè, sensus erit, Mons olearum à diffissione rursus concludetur & obthurabitur, nempe post horas diæve paucas. Quod augeat miraculum. Terra enim quæ fissa terræ motu naturaliter non coalescit rursus. Sensus [horum verborum cum proximè sequentibus] videtur hic esse, *Et post discessum hostium obstruetur vallis montium*, (quia egesta humus ex uno monte Oliveti velut duos fecerat,) ità ut vallis illa *montium adequetur ad altitudinem*, nempe montis.

altitudo etiam Ezec. 41. 8p. Sensus loci, Dam Apostoli prædicant, &c. vos Judæi primum vocabimini, & fugietis hanc vallem montium, puta quam Deus efficit ex monte Olivarum in partes diviso. Significat, adventum Dei fore terribilem, non apertis tantum inimicis, sed & ipsis fidelibus, ad quos servandos venit, qui tamen trepidant ad ejus præsentiam. Quid ergo impiis hostibus fiet, ad quos perdendos venit? ¶ Quoniam, &c. *לֹא יִיטַע נִיחָא הָרִים אֶל אֶזְרָא*. Quia pertinget vallis montium ad Asal, Mo. P. sic M. Ti. Ca. Calv. &c. Asal est nomen loci. Sensus, ubi prius multi erant colles, qui abrumperent transitum, fore continuam vallem & æquabilem usque ad loca satis remota. Vallem montium vocat loca omnia quæ prius salebrosa erant & impedita, vel perplexa. [Alii *אֶזְרָא* appellativè sumunt, locumque aliter reddunt:] Nam pertinget vallis montium ad montem quem selegit. [Quæ verba parenthesi includit.] Periphrasis Sionis. Quum pertinget (Deus adveniens) vallem, five ad vallem, montium, (& quæ antea erant elata deprimet), ad montem contendetis, five fugietis, quem selegit, JT. Tar. i. e. Recipietis vos domum Dei versùs, attoniti novitate & majestate appropinquantis Dei. ¶ Et fugietis sicut fugistis, &c.] q. d. Fuga præcepta erit ob summam desperationem. Al. Obstruetur, inquam, sicut obstructa fuit, nempe vallis olim eodem loco facta, à facie terræmotus, i. e. propter terræmotum qui in eodem monte hiatus fecerat, in diebus Oziæ, &c. Cujus terræmotus meminit Amos. 1. 1. ubi dicta vide. Adde Esa. 6. v. 1. Hæc *תִּפְּרֹשׁ* dicta sunt, quia vallis ab hoste facta inciderat mentio, nè quis eam in perpetuum mansuram putaret. ¶ Et veniet Dominus, &c.] Vel, 1. Deus præliaturus pro Judæis contra Antiochum; ad opem ferendam Templo & obsessis in Templo. Vel, 2. Christus ad Judicium extremum. ¶ Omnesque sancti (i. e. vel, 1. Apostoli; vel, 2. Angeli, Dan. 8. 13. Habac. 3. 3. Nam his commissa piorum salus.) cum eo. Ità. Ch. Sy. Ar. sim. Ca. vel, tecum, Mo. M. Pi. Calv. vel, adstaturi tibi, JT. Enallage personæ, atque apostrophe ad Deum, quem hic advocat in testem vaticinii. Indignatus avertit se ab auditoribus suis doctrinam ipsius respicientibus, & ad Deum se convertit; quem suum hic vocat, ut fidem conciliet vaticinio, &c. Significat adventum istum Dei ad Judæos mirandum fore & magnificum, acsi visibili modo cum Angelis descenderet. ¶ 6. In die illa] i. e. Vel, 1. in tempore illo obsidionis; vel, 2. post universalem Evangelii prædicationem. ¶ Non erit lux, sed frigus & gelu] Sic. Sy. Ar. vel, congelatio, Ti. Tempus erit calamitosum, vel Judæis, tempore Antiochi, vel peccatoribus, in die Judicii. Non erit gaudium, sed tremor & horror. ¶ *לֹא יִיטַע נִיחָא הָרִים אֶל אֶזְרָא*. Non erit lux (vel, dies, Ca.) pretiositatum, Mo. V. Calv. (i. e. eximia; vel, pretiosa, P. D. clara, Ca. clara, D. M. ut Job. 31. 26. vel, rara. Pretiosum pro raro sumitur; ut, Pretiosum fac pedem tuum in domo amici tui.) & (vel, aut, M. Ca.) coagulationis, Mo. V. vel, coagulationum, five densitatum, five densa caliginis, Calv. vel, concretio, i. e. nox, quæ crassa & concreta est. q. d. Nulla erit diei noctisque vicissitudo, quæ efficit ut dies post noctem sit charior. Vel, lux obscura, M. coagulata, P. vel, concreta, vel spissa, nebulosa, vel densa, D. Lux densa parum abest à tenebris. Sensus, Tempus illud nec planè lucidum, h. e. lætum, nec planè tenebrosum, h. e. triste, futurum, sed medium, in quo tristitia lætis miscebuntur. Totum tempus gratiæ h. l. dividit in 3 partes, comparatque 3 diei partibus, nempe manè, meridiem, & vespere. Hic loquitur de prima parte, in qua, inquit, non erit lux splendida aut conspicua, neque densa ac spissa. Cum enim lux nebulis scdatur, videtur quasi coagulata. Per hanc partem intelligit tempus primitivæ Ecclesiæ, in qua non fuit omnimoda cognitio Christi & Sacrarum literarum, neque omnimoda ignorantia illarum. Fuerunt enim eo tempore multæ hæreses, & quamplurimi manserunt in infidelitate sua. Al. Dies illa nec serena erit, nec obscura, quia dies erit spiritualis, quam nemo videre poterit præter Dominum, sed fide agnoscimus illam. Per lucem densitatum intelligere possit lucem firmam & stabilem, quæ vires collegit, nec facile obtenebrari queat. Sed malim hunc sensum esse, q. d. Non erit lux

eximia, quin potius densitates, five multa caligo: tempus dubium erit, instar diei turbidæ & obscuræ, ut vix dijudicent inter diem & noctem; ita ut tibi in singulas horas metuant Judæi, quia scilicet videbunt multa instare discrimina, & semper erit aliqua species mutationis subita. Has autem calamitates fidelibus proponit, tum, nè sibi promitterent delicias in Terra sancta, quasi immunes essent à cruce. [Alii locum sic reddunt:] Porro, tempore illo non erit lux quæ nunc pretiosa sit, (i. e. clara & splendida,) nunc caliginosa, Heb. concretio, i. e. lux Solis caliginosa & quasi concreta cum nubibus. Et erit die illo ut non sit lux pretiosa & densa, Heb. pretiorum & densitatis; i. e. ut dies non sit varius & instabilis, modò serenus, modò nubilus. Sensus satis obscurus est. Negligunt præterea [Interpretes] accentum Zakef-katon quo *לֹא יִיטַע* à sequentibus distinguitur. *לֹא יִיטַע* est *לֹא יִיטַע*, quod rectum putamus, & observato accentu, vertimus, Non erit lux: pretiosa concrecent. Pretiosa vocat cælum, Solem, Lunam, cæteras stellas, aerem, terram, aquam, quæ verè sunt pretiosissima mundi. Hæc concrecent in consummatione seculi, quum cæli & elementa flagrantia solventur, 2 Pet. 3. 10, 12: illa soluta inter se coibunt, & veluti in massam unam coalescent: quod Apostolus dixit, Heb. cap. 1. vers. 12. ut amicum convolvet eos. Hinc sequitur, lucem nullam fore, quia, quæ lucem præbent, alii erunt involuta. Malinius porro mendum statuere in vocalibus quæ à Mazorethis aut aliis Hebræis sunt appositæ, [quod tamen alii pernegant, inter quos vir in illis rebus maximus, Buxtorfius:] quàm in consonantibus, quæ ipsum textum constituunt. ¶ 7. Et erit dies una] Singularis: lux perpetua. ¶ Quæ, &c. *לֹא יִיטַע נִיחָא הָרִים אֶל אֶזְרָא*. Is notus est (vel, erit, M.) Jebova, P. sim. Mo. M. Ti. Ca. &c. Qui agnosceatur à Jebova, JT. Pi. i. e. quem curabit & conservabit Deus. Quod à Domino notum, i. e. præfinitum. Sic *עֲשֵׂה נִיחָא* (præcognovit) sæpe in N. T. sumitur. Compescit h. l. Propheta temeritatem nostram & curiositatem, quæ certi esse vellemus de fine. Deus, inquit, Judex est & arbiter rerum omnium: is, pro arbitrio suo, modò lucem, modò tenebras, immittit. Monet ergo fideles, ut providentiæ Dei se permittant, & finem à Deo patienter expectent; non autem inquirant plusquam fas est, aut curis se discrucient. Alii locum sic reddunt, Dies unus erit Domino, in quo die ipse innotescet, & virtus ejus omnibus manifestabitur. ¶ Non dies, neque nox] Sub. erit: i. e. Non erit dies quem efficiat Sol præsentia suâ; neque nox, quæ existit per Solis absentiam. Non dies, quia non est lucida: non nox, quia aliquid lucis habet. Perpetua lux erit, nullâ diei noctisque vicissitudine. Non erit stabilis temporum ratio; homines continuo trepidabunt, &c. P. Al. Non ex die & nocte, JT. i. e. non varius, ut antea in V. T. ex die & nocte constans, sed mirâ coruscans luce, Rom. 13. 12. Al. Neque lætitiæ diei habebit, neque noctis quietem. Non dies, ob molestiam propter tyranni sævitiam: nec nox, quia tunc haurient Solis lucem. ¶ Tempore vespere] (vespera, i. e. noctis, per synecd. ut Gen. 1. 5, 8. Quot tempore ad vespere scere & nox esse solet.) erit lux] h. e. Cum nunc vespere & nox est. Vide Sibyllæ lib. 2. ad finem prioris partis de Bonorum præmiis. Sensus, q. d. Dies semper erit, & nulla nox: Sol tuus non occidet, ut Jes. 60. 20. Cum vespere, h. e. finis mundi, advenerit, tunc cessabit fides, & affulgebit lux perpetua. Vespere, i. e. ad finem hujus calamitosi temporis, solvetur hoc nubilum, & lucem prosperitatis afferent Maccabæi. Cæso Judæa, videbitur actum de Judæis; cum subito, versâ fortunâ sub Jonatha, pax & plena quies obveniet. Cum minimè sperabitur, adveniet liberatio, pace facta. Significat, semper lætum fore exitum fidelium ærumnis; iisque post tenebras tandem oriri lucem, Psalm. 112. 4. ¶ 8. In die illa] Post calamitosa illa tempora. ¶ Exibunt aqua viva] (h. e. perennes) de Jerusalem] Intel- ligit vel, 1. ad literam, de aquis fontanis, aut artificio canalium in Jerusalem inductis, & deinde extra urbem emissis. Has olim Salomon & Ezechias maximis impensis curarunt, uti & Nehemias & Simon Pontifex; sed jam, fractis vel collapsis sub Antiocho

1 T. aqueductibus, magna ex parte diffluerant f. Eas in-
 2 Tex Me. staurarunt Maccabæi, &c. Aqueductus fient egregii,
 ut in alta pace. Idem est quod dicitur Ezech. 47. & Joel.
 3. 18. ubi dicta vide h. Vel, 2. sensu sublimiore i, per
 4. 14. & 7. 38. quæ erumpit ex Ecclesia, ut totum or-
 5 G. bem irriget. Confer Esa. 11. 9. Hæ sunt aquæ Spiritûs
 1 Me. Sancti jugiter fluentes de medio Ecclesiæ. Scimus Ju-
 2 Me. sim. dæam & Jerosolymam laborasse penuriâ aquarum. Pro-
 D. Tar. mittit ergo aquas, sed spirituales. Hactenus differuit
 1 Me. de afflictionibus quæ Judæis instabant, &c. nunc attol-
 2 Me. lit eorum animos ad Regnum Christi. Inter tot, inquit,
 3 Calv. curas, metus, molestias, &c. prævalebit tamen Dei gra-
 tia, & sufficiet illis in solatium n. ¶ *Medium* (vel,
 4 D. G. Pi. *Dimidium*, o. Pi. Ti. *Media pars*, P.) earum (vel, ejus, Pi.
 Tar. Me. sub. *fluet*, M.) *ad mare orientale* i. e. Mortuum o: quod
 5 G. respiciunt fons Siloe, fons Rogel, fons Draconis, torrens
 6 Me. Cedron, & probatica piscina p. Sed sic aquarum iter
 7 Me. sic T. brevissimum foret: quum potius hîc docere voluit, tan-
 tam fore aquarum copiam, ut, quamvis transeant per
 8 Calv. totam terram, non tamen exarescant. Malim ergo de
 9 Me. sic T. mari Persico hoc accipere q. ¶ *Et medium earum*
 10 T. (nempe fons Gihon duplex, superior & inferior t, du-
 11 Me. ctus Gabaon & alii f, respicient t) *ad mare novissimum*
 12 D. Pi. G. i. e. Mediterraneum, sive Occidentale, sive Syriacum v:
 Tar. quod sic dicitur Deut. 11. 24. & 34. 2. quia Occidens
 3 G. Hebræis *pars posterior* appellatur*. Sensus est, Uberrimè
 4 Tar. erumpent favoris Divini rivuli, qui totam Ecclesiam ir-
 5 D. rigabunt, quam hîc, & suprâ 9. 9, 10. ut & aliâs, Prophe-
 6 G. ta adumbrat typo Judææ mari Mediterraneo & lacu
 7 D. Asphaltite circumclusæ. ¶ *In estate & in hyeme erunt*
 8 D. sic i. e. fluent. Vel, *erit*, sub. *hic fluxus*, Q. in D. vel, *dura-*
 9 Tar. *tura est*, Pi. Erunt perennes aquæ, non ut torrentium,
 quæ æstate deficiunt. Nec æstate siccabuntur, nec hye-
 10 Me. me congelascent b.
 11 Idem. 9. *Erit Dominus Rex super omnem terram* Judæi ab
 12 Idem. externis imperiis liberi Deum suo arbitratu colent. Id
 13 G. ed evēit, quia Reges vicini, inter se infensi, studiis ac
 14 Me. beneficiis in Judæos certabant. Quæ historia est apud
 15 Me. sim. Josephum, 13. 4, 5. Sed vix hoc Maccabæis conven-
 16 D. nit, aptè verò Messia d, qui Regnum suum per totum
 17 Calv. orbem propagavit*. In tota Ecclesia Christiana cole-
 18 D. tur f. Post spretum Deum, 1 Sam. 8. 7. & Davidem,
 19 Idem. 1 Reg. 12. 16. magno suo damno senserunt Judæi Deum
 20 Idem. non esse sibi in Regem: hinc tristissima illa dissipatio, &c.
 21 Calv. Nunc autem, inquit, Ecclesiâ per Christum restitutâ,
 22 D. Deus Rex illis erit, ut eos tueatur, &c. ¶ *Erit Do-*
 23 Idem. *minus unus*, (q. d. Nulli erunt Dii præter ipsum b: solus
 24 Idem. pro vero Deo agnosceatur & coletur. *Erit*, i. e. cogno-
 25 G. scetur esse i.) & *erit nomen ejus unum*. Idem aliis ver-
 26 Tar. bis. Unus Deus coletur & jurando advocabitur k. Abol-
 27 Riv. lebuntur idola, &c. l. Notandum hîc discrimen inter
 28 Tar. *Deum*, & *nomen Dei*. Philosophi omnes unicum esse vo-
 29 D. lunt Deum, sive summum Numen: ex eo autem finge-
 30 Me. bant plures deos prodeuntes. Ostendit ergo, non suffi-
 31 Idem. cere Judæis si unum Deum agnoscant, nisi & nomen
 32 Idem. ejus illis unum sit, una fides, una & certa ratio colendi
 33 G. Deum: nec posse Deum ritè coli, nisi, abolitis superstiri-
 34 Tar. onibus, ipse solus emineat m. Idola Gentiles variis mo-
 35 Riv. dis coluere: Deus uno modo coli vult, Joh. 4. 23, 24 n.
 36 Tar. Olim Deus variis nominibus colebatur, *Moloch*, *Cham-*
 37 D. *os*, *Astarte*, &c. o.
 38 Me. 10. *Et revertetur, &c.* Judæi qui in persecutione An-
 39 Idem. tiochi huc illuc tugerant revertentur ad patrias sedes.
 40 Idem. In Heb. aliter est p. ¶ *יָסֹבֵב כְּעֵרְבָה* Circum-
 41 Idem. dabitur, sive Circuibitur, (vel. *Verteretur*, P. *Redigetur*, JT.
 42 Idem. *Et redigetur per circuitum*, M. *Versa fiet*, V.) *omnis*, vel
 43 Idem. *tota, terra* (Judæa q: terra quæ circum Jerosolyma. La-
 44 Idem. tet hoc in verbo *יָסֹבֵב*; nam *יָסֹבֵב* est, *circumf.* Quæ terra
 45 Idem. nunc est montosa t.) *veluti planities*, Mo. P. Ca. sic D.
 46 Idem. vel, *campestris*, JT. vel, in planitiem *quasi locus campe-*
 47 Idem. *stris*, M. vel, *ut æquore plano*, Ti. q. d. Fiet tunc plana &
 48 Idem. æquabilis v, tum, nē iter sit asperum & difficile sicut pri-
 49 Idem. ds; tum, ut nihil prospectum ejus impediat*. Quæ steri-
 50 Idem. lis erat, ut montes esse solent, evadet fertilis v. Al. *Cir-*
 51 Idem. *cum dabitur terra*, G. Me. i. e. circumquaque habitabi-
 52 Idem. tur *usque ad desertum*, i. e. etiam in locis non habitatis
 53 Idem. antehac; nempe, affluentiis ad res prosperas ex om-
 54 Idem. ni orbe Judæis. Vel, *veluti planities*: q. d. Omnis terra

aquis illis fontanis, quarum mentio facta est, circunda-
 bitur ac si esset planities a. Sensus, Omnia in Ecclesia
 æquabuntur, ut plana sint, Esa. c. 40. vers. 4. Luc. 3. 5.
 ¶ *De colle, &c.* "גִּבְעָה וְנֶגְבָּהּ" *A Gebah ad*, vel
 usque ad, Rimmon ad Austrum (vel, in Australi parte, JT.
 Pi.) *Jerusalem*, Mo. P. &c. i. e. Ab uno termino regio-
 nis usque ad alterum c. *Geba* est oppidum Benjaminis d,
 in fine Judææ*, ad Septentrionem f: eratque limes A-
 quilonaris Regni Judæ. De eo vide 1 Sam. 13. 3. item
 10 Jos. 21. 17. Jes. 10. 29. & 1 Reg. 15. 22. ubi *Gaba Benjamin*
 vocatur i. *Rimmon* est ad Austrum Judæis, ut apparet
 Jos. 15. 32. & 19. 7. i. in termino Judæ & Simeonis t.
 Erat hic alter limes Judææ, ex parte Australi. Vel, cer-
 tē, *Gabaa* & *Remmon* ponuntur pro loco eodem, ut sint
 terminus Aquilonaris: nam petra *Remmon* non longē
 absuit à *Gabaa*, Jud. 20. 47. q. d. *A Gabaa & Remmon*, qui
 terminus est Aquilonaris, & usque ab ultimis finibus
 20 *Australibus* ejusdem Regni Judæ, redibunt in patriam m.
 ¶ *Et exaltabitur* Scilicet *Jerusalem*, turribus & mœ-
 niis o, & domibus, & gloriâ p. ¶ *וְיִשְׂרָאֵל* Pro *יִשְׂרָאֵל*,
 cum & quiescente, ut in *וְיִשְׂרָאֵל* surrexit q. ¶ *Et habi-*
 30 *tabitur* (vel, *sedebit*, V.) *in loco suo* i. e. Ubi olim*. Vel,
sub se, V. Calv. eisdem pomœniis & finibus: vel, *apud se*,
 V. Ibiq; securē & hilariter degent, &c. t. [Alii hoc
 cum voce præced. sic reddunt,] *Et exaltata urbs manebit*
 in loco suo, JT. Pi. ¶ *A porta Benjamin* (quæ itur in
 agrum Benjaminis; Jer. 37. 13. t. cujus mentio & Jer. 20.
 2 v. Hæc erat urbi ad Septentrionem. Eadem porta *E-*
 30 *phraim*, 2 Paral. 25. 23. *A porta Benjamin*, quæ erat in
 ea parte civitatis quæ dicitur & *Bezera*, & *tertia*, & *no-*
 va urbs; quæ Jerosolymæ de novo addita erat a, & novo
 muro circumdata, vetere non diruto b.) *usque ad locum*
 40 *portæ prioris* Heb. *prime*, i. e. veteris, Neh. 3. 6. Ea erat
 ad Occasum c. Vocat *locum portæ*, quia nulla tunc porta
 erat: pars enim illa urbis manebat adhuc deserta d. Ad
 locum ubi prius erat porta Benjamin*: ad locum vete-
 ris civitatis f. ¶ *Ad portam angulorum* Itā Mo. P. Ti. &c.
 vel, *anguli*, Sy. vel, *angularem*, Ca. 2 Par. 25. 23. Quæ
 erat vel, 1. ad Ortum e: vel, 2. in angulo qui partem
 40 *muri occidentalem & Aquilonalem* conjungit h. *Porta*
angulorum dicitur ob turres ibi factas. Vide Soph. 1. 16.
 & 3. 6. & ibi dicta t. ¶ *Et à turre Hananeel* Quæ erat
 ad meridiem; Neh. 3. 1. vide & Neh. 12. 39. Chaldæus
 turrem *Pekor* vocat, mutato per ætatem nomine. Con-
 fer locum similem Jer. 31. 38. ¶ *Usque ad torcularia*
 (vel potius, *lacus torcularium*; id enim *וְיִשְׂרָאֵל* m):
 50 *regis* Ubi vineta Regum fuerant. Vide Cant. 8. 11.
 Ibi quoque habitabitur. Is locus erat in urbe intima
 apud Sionem n. Significat, urbem, quamvis exigua ip-
 sius portio tunc apparet, priori non cessuram aut am-
 plitudine, aut dignitate, aut opulentia o. Majestas &
 60 *amplitudo Jerosolymæ celestis*, sive Ecclesiæ, verbis V.
 T. & à terrestri Jerosolyma desumptis, more Prophetarum
 solenni, describitur p.
 11. *Et habitabunt, &c.* Tutò, post pacem cum Bac-
 chide & Regum sequentium fœdera q. ¶ *Et anathe-*
 70 *ma* (vel, *occisio*, V. G. ex Ch. ut *וְיִשְׂרָאֵל* sumitur Jos. 11. 11. t.
 vel, *exterminium*, V. *excidium*, Calv. P. D.) *non erit am-*
 plius Non amplius excidetur, aut destruetur t, ut
 Jer. 31. vers. 40. t. *וְיִשְׂרָאֵל* denotat cladem incurabilem v.
 ¶ *Secura* Sine metu hostium*: in magna tranquillitate
 animi v.
 12. *Hæc erit plaga, &c.* Causam hîc reddit cur tu-
 ta erit Ecclesia, quia Deus hostes puniet, &c. ¶ *Om-*
 nes gentes, &c.] Dicit, omnes, nē terreat fideles hosti-
 um multitudo a. ¶ *Tabescet, &c.* "וְיִשְׂרָאֵל וְיִהְיֶה" *Tabescet*
 (vel, *Tabescet*, Ca. vel, *Tabescere*, Mo. Sed in-
 finit. cum præfenti pro futuris b. Al. *Liquefiet*, P. *Tab-*
 70 *faciet*, JT. Pi. D. Tar.) *caro* (vel, *carnem*, JT. &c. vel, *cor-*
poras, Ca.) *ejus* (vel, *eorum*, P. Ca. vel, *cujusque*, JT. Pi. Tar.
 sic D. G. vel, *eiusmodi* hominis, M.) & *ipse* (Singularia
 pronomina pro plurali c.) *stabit* (vel, *ipso stante*, JT. Pi.
 D. nempe in acie, i. e. pugnante: vel, *stante*, i. e. ad-
 huc vivente; ut contrā, *cadere*, pro *mori* d: vel, *stantis*,
 G. vel, *adhuc ipsi stantibus*, P. vel, *quumque adhuc stat*,
 Ti.) *super pedes suos*, V. &c. i. e. momento, antequam
 80 *sedere* aut *recumbere* ex infirmitate poterunt*: ut
 in Antiocho, 1 Macc. 6. Herode, Act. 12. &c. f. & Ro-
 manis g. Hostes Jerusalem non peribunt ferro, sed len-
 tā tæbe,

16. Omnes qui reliqui fuerint, &c.] Scilicet de strage prælii. h. e. Innumeri ex gentibus, &c. P. ¶ *Ascendit* (nempe Ierosolymam) ab anni in annum; sic Ch. M. JT. Pi. *אֲשֶׁר בְּשָׁנָה בְּשָׁנָה* A sufficientia anni in annum, Mo. annuis vicibus, Ti. singulis annis; P. sic o. sim. Sy. Ca. &c. Sensus, quod d. Spontè se Deo subjicient. Ità Deus victor erit omnium hostium Ecclesiæ, sed duobus modis; alios prosterneat, alios verè humiliabit. Multi ex gentibus, conspectis tantis Dei beneficiis in populum Judaicum, fient profelyti. Sic Idumæi & alii ab Hircano subacti, teste Josepho. Id factum ab eis qui post has [Maccabæorum] victorias ad Judaismum conversi sunt. Verùm quia hi non multi fuerunt, plenius conveniunt quæ hinc dicuntur Christianis, &c. ¶ *Et celebrent festivitatem tabernaculorum* Et alia festa Judaica: i. e. Judaismum suscipient. Sed cur hujus tantum festi meminit? Resp. 1. Quia circa hoc tempus accidit victoria quam hinc describit. 2. Quia nimis grave esset miseris exsulibus hæc illac disperlis ter quotannis ascendere, solebant pii semel quotannis ascendere, &c. Cum longius positi annuos dies festos celebrare non possint, ut Judæi; certè semel anno, Autumni tempore, quod ad itinera commodissimum, venient ad celebrandam memoriam ducti per loca deserti populi nutritique miris modis per annos 40: quod tempus pignus quoddam & figura fuit omnium beneficiorum quæ postea secuta sunt. 3. Ut ostenderet Deus, reditum à Babylone non minùs memorabilem fore quàm liberatio illa vetus cujus memoriam quotannis illo festo renovabant. 4. Hoc non est intelligendum ad literam; tunc enim de tribus festis loqueretur, non de uno tantum: sed loquitur sub umbra, de cultu N. T. in phrasibus V. T. ut sæpe fit. Hujus autem potissimum meminit, tum, quod ad præsens institutum optimè quadrat; tum, quod vitæ humanæ, quam corrigendam esse monet, conditionem satis bene adumbrat. Hoc dicitur, quod fideles qui ex Gentibus credunt sciunt se in hac mortali vita esse peregrinos, & veluti in tuguriis habitare, expectantes futuram immortalitatem, ad quam veluti ad festivitatem nunc quotidie ascendunt fide & spe.

13. Erit tumultus, &c. *מְרוּמוֹרֵי* Commotio (vel, vexatio) T. tumultuatio, Pi. contritio, Mo. Q. in D. fragor cladis, Jon. in D. Domini (i. e. à Domino: vel, coram Domino, Jon. in D.) magna in illis, D. &c. i. e. Vel, 1. inter Judæos; quos hinc docet & externis injuriis & intestinis turbis obnoxios fore. At jam dixerat Propheta Deum fore ultorem populi sui. Resp. Permiscet Propheta inter se contraria, quia utrumque cognitum utile fuit: ut scirent tum quid illis impenderet malorum, nè; eorum novitate concussi, despondeant animos; tum quod Deus ipsos tueretur: ut sensus loci sit, Quamvis & hostes undique conveniant, &c. quamvis etiam domi vobis multæ sint turbæ, Deus tamen miseris vestris prosperum dabit finem. Vel, 2. inter hostes; qui intestinis dissensionibus inter se committentur. [Sensus,] Deus vehementer illos populi sui hostes perturbabit; & meritò: quod explicant sequentia. ¶ *Et apprehendet vir manum proximi sui*, (vel, 1. auxilii petendi causa; 2. verum frustra, ex collat. seq. vel potius, 2. ad nocendum, &c.) & conferetur, &c. *וְיָגֵדוּ* Et ascendet (scilicet. animo hostili, cum proposito prosterneendi: vel, deficiet, V. succidetur, Q. in V. evellatur, G. ex Ch. five, avellatur, Ch. in D. vel, evanescet, P. Ascendere Ebræis sæpe valet, succidi, esse desinere: vide Exod. 16. 14. manus ejus contra manum (vel, in manu, P. in manu, JT. Pi. Calv. super manum, vel cum manu, D. vel, per manum, G.) proximi sui, Calv. &c. i. e. commilitonis sui. Præ metu & pondere malorum conferent dexteras, & mutuâ fide copulabuntur. Quilibet apprehendet (ut in magno pavore sit) manum proximi sui, ita se credentes tutiores esse, naturali quodam instinctu. Sensus est, Incerta erunt eo tempore foedera. Nam qui manum alteri adjungit, is per eam manum, i. e. societatem, exscindetur. Manum complodere est signum societatis, Prov. 6. 1. Nihil potuit de isto tempore congruentius dici, quo omnia plena perfidiæ. Vide Joseph. 12. 16. Vel, sensus est, Hostes in se invicem versi manus conferent, mutuâque vulneribus se conficient. [Ca. locum sic reddit, Ut alter alterius manum prehendat, suamque manum imponat alterius manui:] i. e. conspirent inter se.

14. Sed & Judæ, &c. *וְיָגֵדוּ יְהוּדָה חֵלְחָלִים בִּירָם* Et tu quoque, Juda, pugnabis Ierosolymæ, Pi. sic JT. Tar. At *וְיָגֵדוּ* cum *וְיָגֵדוּ* significat ubique, pugnare adversus. [Unde sic reddunt,] Sed & (vel, Atque etiam, Calv.) Jebudab pugnabit contra Jerusalem, P. sim. M. Ti. Calv. &c. q. d. Multi Judæi, ex metu, improbitate, spe opum & honorum, jungent se Antiocho. Quod supra dictum fuerat de temporibus Antiochi 12. 2. idem hinc tempora proxima Antiocho describens repetit. Vertes autem rectè, bellabis, ut intelligas quanta futura sit perfidia. Multi ex Judæ tribu, ut olim Antiocho, ita tunc Bacchidæ aderunt. Sed hæc versio cum re parum convenire videtur; quia ex præcedentibus & sequentibus liquet, promitti hinc Ecclesiæ summam prosperitatem & vindictam de hostibus. Disquiratur ergo an non ex Kal *וְיָגֵדוּ* vesci, edere, formari possit Niphal fieri vesci, i. e. cibari, ac verti, Etiam, o Juda, cibaberis in Jerusalem. Unde autem? congregabuntur opes, &c. [ut sequitur.] Laudo Junium, qui *וְיָגֵדוּ* vertit per vocativum, propter Zakeph-katon. ¶ *Et congregabuntur divitiæ, &c.* Nimirum ex spoliis hostium. Multæ erunt divitiæ in castris Nicanoris, Joseph. 12. 17. 2 Macc. cap. 8. aliorumque Antiochi ducum, unde se ditavit Judas Maccabæus.

15. Et sic erit ruina (vel, plaga, JT. Pi. D. G.) e- qui, &c.] qu. d. Sicut hominum: ut dixi vers. 12. Clades non minor erit animantium aliorum quàm hominum, nempe ob causas jam explicatas.

16. Omnes qui reliqui fuerint, &c.] Scilicet de strage prælii. h. e. Innumeri ex gentibus, &c. P. ¶ *Ascendit* (nempe Ierosolymam) ab anni in annum; sic Ch. M. JT. Pi. *אֲשֶׁר בְּשָׁנָה בְּשָׁנָה* A sufficientia anni in annum, Mo. annuis vicibus, Ti. singulis annis; P. sic o. sim. Sy. Ca. &c. Sensus, quod d. Spontè se Deo subjicient. Ità Deus victor erit omnium hostium Ecclesiæ, sed duobus modis; alios prosterneat, alios verè humiliabit. Multi ex gentibus, conspectis tantis Dei beneficiis in populum Judaicum, fient profelyti. Sic Idumæi & alii ab Hircano subacti, teste Josepho. Id factum ab eis qui post has [Maccabæorum] victorias ad Judaismum conversi sunt. Verùm quia hi non multi fuerunt, plenius conveniunt quæ hinc dicuntur Christianis, &c. ¶ *Et celebrent festivitatem tabernaculorum* Et alia festa Judaica: i. e. Judaismum suscipient. Sed cur hujus tantum festi meminit? Resp. 1. Quia circa hoc tempus accidit victoria quam hinc describit. 2. Quia nimis grave esset miseris exsulibus hæc illac disperlis ter quotannis ascendere, solebant pii semel quotannis ascendere, &c. Cum longius positi annuos dies festos celebrare non possint, ut Judæi; certè semel anno, Autumni tempore, quod ad itinera commodissimum, venient ad celebrandam memoriam ducti per loca deserti populi nutritique miris modis per annos 40: quod tempus pignus quoddam & figura fuit omnium beneficiorum quæ postea secuta sunt. 3. Ut ostenderet Deus, reditum à Babylone non minùs memorabilem fore quàm liberatio illa vetus cujus memoriam quotannis illo festo renovabant. 4. Hoc non est intelligendum ad literam; tunc enim de tribus festis loqueretur, non de uno tantum: sed loquitur sub umbra, de cultu N. T. in phrasibus V. T. ut sæpe fit. Hujus autem potissimum meminit, tum, quod ad præsens institutum optimè quadrat; tum, quod vitæ humanæ, quam corrigendam esse monet, conditionem satis bene adumbrat. Hoc dicitur, quod fideles qui ex Gentibus credunt sciunt se in hac mortali vita esse peregrinos, & veluti in tuguriis habitare, expectantes futuram immortalitatem, ad quam veluti ad festivitatem nunc quotidie ascendunt fide & spe.

17. Qui non ascenderit de familiis (i. e. nationibus) terra] Scilicet Judææ; nam de Gentilibus statim loquitur: q. d. ex hominibus habitantibus in Terra sancta. Propheta metaphoricè exprimit spiritualia N. T. per temporalia V. T. Dividit autem totum mundum in duas familias, familiam Israeliticam, & Gentilem, quæ per *Ægyptios* significatur. De familiis terra, i. e. de Judæis qui in illis locis erant unde Ierosolyma semel anno venire sine nimio incommodo posset; putà, qui erant in Syria, Cilicia, Cipro, Creta, Arabia. ¶ *Non erit* (vel, descendet, Q. in V.) super eos imber, *וְיָגֵדוּ* Pluvia ipsa, optatissima, quæ fecunda reddatur terra. Pluvia nomine intelligitur quicquid ad victum pertinet. Pronunciat ergo hos maledictos fore. Non imber. Quod per comparisonem dicitur Ose. 6. 3. id hoc loco per metaphoram, quæ curtata comparatio est, demonstratur. Nam per imbrem intelligitur Divinus favor: quia & imber vocari solet *בְּרָכָה*, (benedictio). Imber, scilicet Divinæ gratiæ, & Evangelicæ doctrinæ, & Spiritus Sancti. Sensus est, q. d. Nisi Christi prædicationem susceperint, privabuntur postea beneficio illius prædicationis & gratiæ Christi quæ mens fecunda redditur. Omnes qui ad Ecclesiam venire nolunt arescent & peribunt ut sata quæ de cælo non rigantur.

18. Quod & si familia Egypti (i. e. vel, 1. gens Egyptia: vel, 2. familia, repete ex superiore, terra, nempe Judææ, quæ in Egypto. Intelligit eos qui cum Onia in Egyptum iverant, & ibi sibi Templum fecerant: de quibus Josephus Antiqu. Hist. 13. 6. & Belli Jud. 7. 37. Vel, 3. Gentiles, qui affligerunt Ecclesiam. ¶ *non ascenderit, & non venerit, &c.* *וְיָגֵדוּ* Et non, vel neque, venerit, Mo. P. V. &c. (sub. in Jerusalem, V. nempe ad festum Umbraculorum) neque super eos, erit plaga, &c. D. vel, etiam non super eos: Calv. (vel, nec super eos, D. G. sic M. Ti. sub. erit, vel veniet, D. M. Ti. G. & sub. pluvia, M. Y y y y 2 T. hic

Ti. sic D. Calv. *Imbrium* Ægypti mentio & Psalm. 105.
 v. 32 c. Et constat ex historiis pluviam esse Ægypto
 optabilem, ut major sit frugum proventus d. Vel, sub.
 Dei favor, *and non* verè, ut ex dictis Josephi locis cog-
 nosci datur. Et præviderunt id Ptolemæus & Cleopa-
 tra, qui, siquid in hujus Templi exædificatione esset
 contra Dei Legem, Deo ve ingratum, id non in se, sed
 in Oniam ejusque sociis, vertere voluerant. Id ex epi-
 stola apparet quam adfert Josephus. Demetrius in e-
 dicto constituit, *ina mndē eis* *Isidōrō dōlō ēχn iezēn pegaku-*
vein n̄ monon tō ēv *ἱεροσολύμοις*, [Nē quis Judæus in alio
 Templo adoret quàm in eo quod erat Hierosolyma*.] sed
 * G. *plaga, &c.* Ti. M. sic Calv. sub. *erit*, M. Calv. Al. *annon*
erit super eos plaga, &c. Sequitur responsio vers. seq.
 Hec erit pœna peccati Ægypti, &c. — *omnium gentium, &c.*
 i. e. pari pœna cum reliquis gentibus afficientur. Sæpe
 interrogat, ut ad Agg. 1. 8. annotavimus; & quidem
 f. Di. addito 27, ut patet ex 1 Sam. 20. v. 14 f. Al. *super*
 quos non est imber, JT. sic Pi. (nam in superiore Ægypto
 penitus non pluit, Herod. 1. 3 v. Vide ad Deut. 11. 10 b.)
 2. *erit* (sub. *nihilominus super illis*, Pi. sim. Tar.) *plaga il-*
 3. *la, &c.* JT. Pi. Tar. quam scilicet paulò antè dixit i:
 easdem difficultates sentient quas aliis gentibus affer-
 re solet imbrium inopia k: fame & inediâ tabescent l.
 Nilus, qui illis pro imbre est, non satis rigabit agros,
 &c. Qua de causa sæpe sterilis fuit Ægyptus. Vide Gen.
 m. Sar. cap. 41. Plin. 5. 9. &c. m. ¶ *Omnes gentes, &c.*
 Intellige Judæos in gentibus dispersos. Sic & Tribus
 vocari nomine *gentium*, aut *populorum*, ostendimus jam
 aliquoties n.
 19. *Hoc erit peccatum* (vel, *pœna peccati*, P. JT. Pi. &c.)
 0. G. *Ægypti*] Id est, vel, Judæorum in Ægypto o: vel, Æ-
 gyptiorum p. ¶ *Omnium gentium*] Judæorum di-
 p. San. sperforum f. ¶ *Festivitatem tabernaculorum*] Saltem
 f. G. hanc, si alias celebrare non possint. Et intellige cum
 9. G. cautione quam suprâ addidimus v. 16 q.
 20. *In die illa erit, &c.* *וְיִהְיֶה עַל מִצְרַיִם* Hoc
 nomen hîc duntaxat reperitur. Hinc locum variè red-
 dunt 2. *Erit* (sub. *inscriptum*, Sy. JT. sic Pi. D.) *super*
 4. *tintinnabula* (vel, *in collaris*, M. *in phaleris*, Ti. sic Ca.
 Ch. *super frænum*, o. sic Sy. D. ex Hi. *super frontalia*,
 Q. in Calv. *super ipsa stabula*, ad verb. *umbracula*, Calv.)
 equis vel equorum, (vel, mortuorum in hoc bello; vel,
 quibus illi vincti fuerint qui ad festum Tabernaculorum
 venient f;) *Sanctum* (vel, *Sanctitas*, JT. Pi. Mo. &c.)
 f. D. *Domino*, P. &c. Id quod inscriptum erat tiaræ sum-
 mi Sacerdotis, inter quam & res profanas tacita hîc
 est comparatio. Significat hæc Jehovah consecrata esse.
 2. Calv. *וְיִהְיֶה* (à *לִי*, *tinnire* 2,) signa *tintinnabula*, quæ equis
 v. Pi. appenduntur, & *לֵךְ* est, cum: i. e. Quod coheret equi
 2. D. tintinnabulis Deo sacra bitur, cinctus nempe equorum,
 v. D. G. qui solebat esse ex materia pretiosa, & ornatus gem-
 mis. Vide Claudiani epigrammata de cinctu tali. Hæc
 qui domum redibunt donaturos Templo dicit 2. Sen-
 2. G. sus est, manubias hostium, phaleras, stragula 2, aliâque
 2. T. sic Mc. ornamenta equis (quibus ornandis maximè student mi-
 b. T. lites b) detracta, consecratum iri Deo c, in trophæa sci-
 c. T. ex licet & gratiarum actionem d. Stabulum est locus for-
 Mc. didus, & cædes, quamvis in iusto bello patrata, homi-
 d. T. nem polluit. Significat ergò, nihil tam profanum esse
 in mundo quin Deo sanctificetur ubi Deus regnare in-
 cipiet per totum orbem: Deus etiam bellum & arma
 sanctitate imbuet, ut nihil postea confusè agatur in
 bello *. Sensus, q. d. Tintinnabula ipsâ consecrabun-
 * Calv. tur Domino; nam ex eis fient lebetes, &c. Intellige
 omnia ornamenta superflua consecranda Domino, &
 v. V. eroganda pauperibus f. Per *collaria equorum* & *ollas* in-
 telliguntur hîc varii Christianorum status, qui omnes
 ex æquo sancti esse debent in Ecclesia sicut olim pel-
 2. Mi. ves, &c. g. ¶ *Et erunt lebetes* (in quibus coqueban-
 b. T. ex tur carnes victimarum h: vel, *ollæ*, *cacabi*, *abena*, G.
 Mc. vel, *Ut sint ollæ*, JT. vel, *Et erit numerus lebetum*, sive
ollarum, V.) in domo Domini quasi *phiale*, &c.] Vel, *era-*
 v. V. teres, &c. JT. Pi. vel, *pelves*, &c. P. V. in quibus exci-
 k. Pi. sim. piebatur sanguis victimarum l. i. e. Ità multæ erunt k,
 V. D. Mc. quia plurimæ victimæ offerentur Domino l. Phiala-
 T. rum multiplex usus erat m, idèoque ingens numerus n,
 v. V. sim. D. tum ad offerendum similam & oleum, de quo usu dixi-
 2. Mc. mus a. G.

mus supra 9. 15. tum ad fundendum sanguinem victi-
marum circa Altare, & ad vinum suffusumque. Qua-
re in Templi supellectile plures solebant esse phialæ
quàm lebetes. Designat ergò maximum fore undi-
que concursum Jerosolymam ad victimas Deo offeren-
das. Tanta, inquit, erit victimarum copia, ut quot
olim phialæ fuere, tot futuri sint lebetes. Verum est.
Nam & Reges & Principes Orientis ferè omnes libe-
ralitate in Templum certarunt. Antiochus Magnus so-
lus 20 mille nummos argenteos misit in usum victima-
rum Templi, olei & thuris, teste Josepho 12. 3. De-
metrius parium nummum ad victimas dedit 150 millia
annua, Joseph. 13. 5. Al. Tota supellex culinaria, &
quicquid intemperantiâ hominum profanatum fuit, ver-
tetur in cultum Dei. Hoc vult, In bello & pace, in ci-
bo & potu, &c. homines sacri erunt Deo & sanctita-
tem colent. Instrumenta bellica & domestica Deo sa-
cra erunt.

21. Et erit omnis lebes—sanctificatus, &c.] Vel, quasi
sanctificatus, &c. G. Dixerat lebetes fore in Templo
quamplurimos. Ejus dicti causam nunc reddit. Nam
quotquot erunt lebetes in Jerusalem, &c. convertentur
in usus sacros, vel sanctificati erunt: non enim erant
omnes lebetes apti coquendis carnibus victimarum, sed
hi tantum qui consecrati erant Domino. His utentur
homines perinde ut rebus sacris. Tanta futura erat
advenarum liberalitas, ut, præter victimas, alia edulia ap-
ud se cocta missuri essent ad sacerdotes & Levitas.

Lebetes ex omni Judæa certatim advehentur in Tem-
plum, ut immolantium multitudini possit fieri satis.
Ubi verò semel adhibiti fuerint usibus sacris relinquen-
tur Templo, utpote Domino sanctificati.

Et venient omnes immolantes, (scil. tam Judæi quàm Gen-
tes quæ in Templo sacrificabunt: vel, quasi immolan-
tes, G.) & sument, &c. Et sument, sive accipient, eos, (vel, ex eis, Mo. P. JT. D. &c.
summent indè carnes quas coxerint,) atque coquent in
eis, M. Ti. &c. h. e. sacrificium offerent in ardore cha-
ritatis. Metaphorica est locutio. Et qui sacrificare
voluerit, accipiat unum ex lebetibus, & coquat in eo: h. e.
Cui amplior concessa est gratia, alium instruere & doce-
re debet in fide, & gratissimum offeret Deo sacrificium.

Sententia postulat ut legamus, postquam coxerint in eis:
Nam prius coquent carnes in lebetibus, postea extra-
hent coctas ad cibum.

Et non erit mercator, &c.] Ità P. Ch. Nempe qui vendat sacerdotibus lebetes, phi-
alas, vinum, oleum, thus, & similia. Omnia enim ista,
inquit, ab advenis dono dabuntur plusquam satis. Vel, qui lebetes & similia vasa pretio vendat vel elo-
cet advenis & peregrinis, ut fiebat in magnis solenni-
tatibus. Nam liberalitate Judæorum sat multa gratis
subministrabantur, quæ, relicta dein usibus Templi, ser-
vient aliis adventantibus. Al. mercator, sub. boum & ovium: q. d. Ultra non erit opus victimis illis exter-
nis; erunt enim tunc omnia spiritualia. Non placet,
quia præcessit, coquent ex illis. Quid coquent, nisi victi-
mas? Al. Non erit mercator, quia Christus ejecit e Templo vendentes & ementes. Cessabit vitium Si-
monis. Al. Neque erit Cananeus, &c. Pi. sic JT. M. Ti. D. Sy. Ar. Respexit fortè ad Gabaonitas, qui Chana-
næi erant, & Levitis in Templo ministrabant, ligna
findebant, aquam hauriebant, carnes coquebant, &c.
Sed tunc, inquit, id gentes facient & aliæ. Quocirca
ministerium ipsis abrogabitur, tanquam supervacuum.

Al. Sensus est, non futurum amplius ut externæ & à
cultu Dei alienæ gentes, ac populo Dei inimicæ, pene-
trent usque in domum Domini; quod factum à Chal-
dæis, &c. Al. Cananeus hîc accipitur pro homine im-
puro & profano, sive scelerato, quales olim erant
Cananæi. Quo sensu dicitur in N. F. Erit tibi tan-
quam ethnicus & Samaritanus. [Rectius, publicanus.]
Sensus, Non tolerabuntur impii in ministerio Ecclesiæ
Christi. Non erunt extranei & profani homines fi-
delibus permixti, qui polluant purum Dei cultum.
Omnes eandem sequentur Religionem. Al. Sensus, q. d.
Nulli tum arcebuntur à rebus sacris & à Templo: nam
ipsæ quoque Gentes, quæ hæcenus immundæ fuerunt,
tunc mundæ & sanctæ erunt coram Domino.

SYNOPSIS

Criticorum aliorumque Commentatorum

IN

MALACHIAM.

CAP. I.

1. **O** NVUS verbi, &c.] *אֲנִי* est, vel, i. quævis Prophetia, propriè *Assumptio*; unde *assumere* pro *loqui*, Job. 27. 1. & 29. 12. Vel, 2. Prophetia onerosa ^b. *Ad* (vel, in, Ca. vel, contra, Ti. Verùm hic habetur *אֲנִי* ad, non *אֲנִי* contra, ut significet aliquid huic Prophetiæ admixtum esse lenitatis & consolationis ^c.) *Israel* *Israel* hic accipitur vel, 1. pro Duabus tribubus ^d, ut Esd. 7. v. 10. Sed & ante captivitatem nomen *Israelis* tributum fuit Tribui Juda: unde Josaphat vocatur *Rex Israel*, 2 Par. 21. 2. similiter & Achaz, 2 Par. 28. 19. Vide & 2 Par. 12. 6*. Vel certè, 2. pro toto Israele ^e; sive pro eis de omnibus tribubus qui in patriam redierant ^f. *In manu* (vel, per manum, Pi.) *Malachia*, *מַלְאְכִיָּהוּ* Qu. Quis hic fuit? Resp. 1. Non homo fuit, sed Angelus ¹: ita enim nomen ejus sonat ^k. Verùm sic Christus, Baptista, sacerdotes omnes, Angeli essent, quia sic à Malachia vocantur ^l. Nec Deus eo tempore per Angelos oracula patefecit. Denique, ^m additum in fine, ut in propriis nominibus fieri solet, ostendit hoc esse nomen hominis ⁿ. Nomen *מַלְאְכִיָּהוּ* sonat *Angelum*, addito Jod paragogico. Et o. qui ut commune id nomen sumpsere, in principio Libri vertunt, *וְהָיָה אֲנִי בְיָמֵינוּ*, (*in manu angeli ipsius*.) Atque isto nomine *Angeli* citare solent hunc Prophetam Clemens Alexandrinus Græci quæ alii, interdum & Tertullianus. At Græci Interpretes, præter o. nominarunt *Malachiam*. Atque ita Justinus & Latini ferme omnes ⁿ. Resp. 2. Fuit hic Ezra sacerdos, qui *Angelus* hic dicitur, quia infra sacerdos Domini (qualis Esdras fuit) vocatur *Angelus* ^p. Sed Esdras & sacerdos & scriba appellatur, nusquam autem *propheta* ^q. Resp. 3. Peculiaris hic erat *Propheta* ^r, cujus nomen proprium erat *Malachias* ^s. Id suadent, 1. mos Prophetarum, nomina sua propria in principio prophetiæ ponere: 2. quod hic expressè Prophetis annumeratur Marc. 1. 2 ^t. Quisquis hic fuerit, constat hujus Libri autoritas ^u ex N. T. ubi allegatur à Christo, Matt. 11. 10. Marc. 1. 2. & respicitur ab Angelo, Luc. 1. v. 16, 17. Vixit post exstructum Templum secundum: nam sequitur Haggæum & Zachariam ^v; quorum *אֶחָדָם* (*coævus*) fuit ^w, sed post eos à Deo afflari cœperit. Quod non ordo tantum indicat, quem post omnes Prophetas postremum ab antiquo obtinet, sed & argumentum. Multa enim corrigit quæ structo jam Templo peccabantur ^x; v. g. de polygamia, divortiis, connubio cum gentibus, &c; quæ suadent eum vixisse sub Nehemia jam senex. Confer Esdr. 10. Nehem. 10. & 13. Mal. 1. & 2 ^y. Ultimus hic erat Prophetarum ^z; post quem populus diu erat futurus sine Prophetis ^{aa}. Hinc Israel ad Legem Moïsi revocat ^{ab}, cui eum affixum esse jubet usquedum manifestetur Christus ^{ac}; nec ab ea ob variarum sectarum ingruentium depravationes recedendum esse monet, Mal. c. 4. vers. 4. similiter ut Johannes Apocalypsin & tota Biblia concludit, Apoc. c. 22. v. 18, 19. Et ut ad Christum proximè accessit; ita de ejus Præcursores & adventu luculentissimè vaticinatur: & licet N. T. in ho-

20 rum exhibitione cœpit; ita ipse V. T. illis vaticiniis conclusit ^b. Post hunc non misit Deus Prophetas, ut antea, ut præfagium hoc esset Christi venturi, cujus desiderio Judæos magis accendere voluit ^c.

2. *Dilexi* (vel, *Diligo*, JT. Pi. &c.) *vos* Nempe non tantum ut homines, sed & præ cæteris hominibus ^d, præque aliis tum Abrahami tum Isaac posteris. Subintellige, Quare æquum erat eximium amorem mihi rependi ^e, vel, Et pro hac dilectione injurias mihi & peccata rependitis: quod hic tacetur per apoliopesein, quasi impediende dolore ^f. q. d. *Diligo vos*, sed non pariter à vobis diligor ^g. *Dilexi vos*, h. e. Singularem gratiam exhibui vobis, adoptavi vos in populum peculiarem, pater nutritius vobis fui, &c. Verba affectuum Deo attributa & effectum denotant ^h. *Et* (vel, *Si*, vel *Et si*, D. *Quod si*, V. G.) *dixistis*, (vel, *dixeritis*, G. ex Ch. sic V. Heb. *dicetis*, V.) *In quo dilexisti nos?* Quod signum illius ⁱ? Quo argumento (vel beneficio) apparet amor ille tantus in nos ^j? cum nos æquè ac aliæ gentes affigamur ^k. *Nonne frater* (uterinus, & natu major ^l), *erat Esau Jacob?* Vel, *Jacobo* est? G. Ambo eodem tempore concepti & nati ^m. Hic *Esau* & *Jacob*, ut alibi *Edom* & *Israel*, posteritatem totam significant ortam ab Esau, qui & *Edomus*, & à Jacobo, qui & *Israel*. Sic, *David*, i. e. posteritas Davidis. [Sensus, q. d.] Nonne Idumæi & vos ortum trahitis ex Abrahamo & Isaaco? Eodem sensu Idumæus dicitur *frater Israelis*, Deut. 23. 7. Ostendit, Israelitas non proprio merito, sed ex gratuito Dei favore, adoptatos fuisse; ut magis pudeat ipsos suæ ingratitude ⁿ. Longius repetit beneficia sua, ut ostendat summam [populi] ingratitude ^o, & ut tantò gravius vitia ejus redarguat ^p. *Et dilexi Jacob* Mea providentiâ fratri præcipuit primogenituram & paternam benedictionem ^q. *Dilexi vos* Israelitas magis quam Idumæos ^r. Jacobum ejusque posteros elegi in populum peculiarem: quos etiam singulari favore prosecutus sum. Unde postea secuta est electio ad æternam vitam eorum qui ex illo populo ad hoc destinati erant, quæ est summa hominis felicitas ^s.

3. *Esau autem odio habui* Comparatè scilicet; ut Gen. 29. 31. quod odio haberet *Liam*. Sic Luc. 14. v. 26. & non odit patrem, id est, non minus amat, ex collat. Matth. 10. 37. *Odi*, i. e. non dilexi. Nam *odium* Dei nihil aliud est quam privatio boni ac favoris quo suos prosequitur. Aut, *odi* revera. Nam adem primogenituram; rejeci eos nè essent mihi populus; terram eorum desolavi: adde, si placet, reprobationem, quæ contraria electioni: quanquam non omnes posterii Esau reprobati ^t. Odii hujus argumentum statim subdit ^u. *Odi*, i. e. in horum bonorum collatione posthabui ^v. *Dilexi Jacob*, *Esau autem odio habui*; i. e. Vobis benefacere volui, illis non item. Utitur hoc etiam loco Paulus Rom. c. 9. ut ostendat Deum, cum aliis peccata condonat, aliis non condonat, & cum beneficia quædam eximia his confert, illis non confert, nulli in eo facere injuriam; neque ad rationes vocandum, quanquam suæ ipsi non desint causæ, nobis sæpe absconditæ. Peccaverant gravia Judæi non minus quam Idumæi: poterat jure utrosque Deus aut interfectioni addicere, aut in

Y y y 3

summis

suminis relinquere malis. Poterat itidem pro summo suo arbitrio Idumæos in felicem statum reponere, sicut Judæos reposuit. Libuit illi aliter agere, propter Jacobum & promissa ei facta. Est quod gratias agat Jacob: non est quod queratur Esau. Hæc ut typos futurorum ad Synagogam & Ecclesiam refert Paulus. Synagoga prior nata est, Ecclesia longo post tempore. Peccaverant gravia Hebræi; peccaverant graviora idololatæ in toto mundo, ex quibus maxima pars Ecclesiæ collecta. Justitiam illam spiritualementem quæ æterna habet promissa per fidem contulit Deus Ecclesiæ, & simul dona sanationum, prophetiæ, linguarum, & ejicienti Dæmonas; eisque signis ostendit peccata ipsis, quamvis gravia, remissa. Synagogæ per Legem talem justitiam non contulit, dona etiam abstulit; eoque ostendit peccata ipsorum retenta. Si quis adversus hæc tam clara, tam manifesta, velit obloqui, opponetur ei jus Dei liberum, & in peccatis condonandis quantumvis gravibus, & in beneficiis conferendis: de cujus juris usu causas Deus reddere nemini tenetur: *ἐχ' ὑπερδουλοῦντος*. (nulli tenetur administrationis suæ rationem reddere:) & tamen habet causas, non quidem cur necessarii ita agat, sed causas quæ ipsius sapientiam bonitatemque deceant, & hominibus magis magisque sanandis sint aptissimæ. Verum Paulus etiam aliud adfert, quod ad hunc Malachiæ locum non pertinet; nempe, *nondum natorum infantium* discrimen factum, ut major, i. e. ex majore ortus populus, aliquando esset *infra minorem*. Hic quoque rerum majorum figuram Paulus observat. Synagoga, major natu, multum infra Ecclesiam. Ecclesia dona illa possidet quæ Synagoga nunquam tanta habuit, & quæ habuit amisit. Unde hoc? Ex decreto Dei, antequam nascerentur, illa ex Ægypto evocata, hæc è mundo. Judæi veteres isto Genesios loco ad aliud utebantur, nempe ut ostenderent quibusdam virtutum quædam semina, *ἀρετὰς σπέρμας*, (virtutes naturales,) ut Aristoteles loquitur, parari nondum natis; ut de se agnoscit Jeremias. *Ἐγὼ δὲ ὅσους καὶ τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν καὶ τὸν πνεῦμα ἅγιον*, (Quosdam Deus etiam ante nativitatem bene, q. d. ex meliore luto, fingit,) ait Philo De allegoriis: & mox adfert Isaaci primum nativitatem, deinde de Jacobo dicta. Et in libris De Caino ait, in duobus istis infantibus significari *duo φύεις ἀγαθὸς καὶ κακός*, (duas naturas boni & mali,) quorum hoc tempore, illud dignitate, præcedit. Idemque repetit libro De experrecto Noe, addens, agnatam nobis ignorantiam, boni verò appetitum seris inferi. Boni est ingenii, ait, mala contagia antevertere καὶ ἀποτρέφειν, (velut calcibus petere,) quod fecit Jacob; neque animo deficere ob ebullientes appetitus, ut fecit Esau, sed pulsem istam coquere cum Jacobo: quæ sunt in dicto libro De Caino: recedere etiam ab improbis, ne per insidias noceant: quod habet idem Philo libro *ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝΔΕΙΚΝΥΜΕΝΩΝ ΕΝ ΤΗ ΚΑΤΑΛΟΓΩ*: imperium debere optimis; aliis pro bono esse, si non teneant quæ malè usuri sint libertatem: quod est in libro ejusdem Philonis De pietate. Qui & in libro De præmiis & pœnis feritatis imaginem esse ait in Esauo, humanitatis in Jacobo. Hæc, quanquam ad Malachiæ intellectum non necessaria, argumento tamen connexa aliquatenus, adferenda huc censui, ut hoc specimine intelligatur quales fuerint veterum Hebræorum in tractandis historiis *ἀποστολικαὶ* (allegorice interpretationes.) Quem morem sequuntur Apostoli, & maxime Paulus; sed ita, ut omnia non ad imperfectam illam bonitatem quæ secundum naturam, aut etiam secundum Legem, est, sed ad illam Divinam quæ in Evangelio & præcipitur & monstratur & datur, referant. ¶ Et (vel, Ideo, JT. Pi.) posui (vel, disposui, JT. redegi, Pi.) montes ejus (i. e. regionem ejus montosam¹, & infrugiferam²), in solitudinem] Operâ Nabuchodonosor³. Vastata est Idumæa quinquennio post Judæam. Vide Jer. 49. 7. Lam. 4. 22. Ezech. 25. 13. & 35. 2°. ¶ Hereditatem ejus (sub. habitandam, P. & sub. dedi, Pi. sim. M. vel, exposui, G.) in dracones, &c. *דְּרָכִים* Dracones (vel, draconibus, P. M. JT. Pi. &c. vel, domos, o⁴). Legerunt *בְּתֵּינָה* p, q. d. in officinam, vel tabernam. At hoc propriè est *בְּתֵּינָה*. In vastitatem, Ch. in Buxt. In lingua Chaldæa *בְּתֵּינָה* est, fumus; interdum & factor. Is sensus huic loco non male convenit. deserti, P. JT. Pi. D. &c. vel, velut de-

sertum, M. Al. velut desertum draconum, Ti. in habitationem draconum deserti, D. ex Hi. Dracones deserti dicit, vel, 1. differentia causa; sunt enim & dracones marini, hoc est, ceti: vel, 2. per hypallagen, pro, desertum draconum, in quo dracones degunt. Nam erat desertum in quo urbes & pascua. Alibi est, desertum desolationis, eodem sensu. Nam dracones versantur in locis desolatis. Simile loquendi genus Esa. 34. 13. Jerem. 9. 11. & 51. 37^t.

4. *Destruam, &c.* *וְיִשְׁרֹפוּ וְיִשְׁבְּרוּ* Pauperes (vel, Depauperati, JT. Pi. &c. vel, Attenuati, M. Ti. V. sub. quidem, JT. Pi.) sumus, (vel, effecti sumus, P. urbibus & ædibus destructis⁵), & (vel, at, JT. Pi. vel, igitur, M. Ti.) revertemur & ædificabimus (vel, iterum ædificabimus, D.) desolata, Calv. &c. vel, destructa, sub. loca, D. i. e. urbes everfas à Nabuchodonosor⁶. Quod & fecere, ut ex historiis liquet. Ædificabimus, &c. ut Judæos videmus Templum suum & urbes feliciter instaurasse. ¶ Ego destruiam] Per Judam Maccabæum primum, deinde per Hircanum, ut alibi diximus⁷: quum ex adverso fabricam Templi vestri & urbis protexerim⁸. Ecce ergo odium Esau, & dilectionem Jacob⁹. Nulla illis spes erit reparationis¹⁰. ¶ Et vocabuntur (vel, vocabunt eos, V. D. Vocabunt, vel, 1. posteri¹¹; vel, 2. homines illius ævi¹²: & eos, id est, patriam sive regionem eorum¹³.) Terminum (vel, Terminum, JT. Pi. Terminum, D. &c.) impietatis] i. e. Regionem improbam¹⁴. Vocabitur Impiorum patria, eoque merito desolata¹⁵. Terminum impietatis, i. e. Maledictus: qu. d. Constat omni- bus ex eventu ipsos esse reprobos¹⁶. Improbis, pro pe- na improbitatis. Porro, improbi epitheton peculiariter tribuunt *Esau*. Sed & Imperium Romanorum, quos Idumæos appellant, vocant Regnum improbum¹⁷. ¶ Uf- que in æternum] qu. d. Perpetuis pœnis subjacebunt: quamdiu scilicet stetit Idumæa & respublica & religio, nempe usque ad Hircanum, à quo armis subacti, & ad Judæorum Religionem transire coacti, sunt¹⁸. Ad tem- pus non abfimilis erat conditio Judæorum & Idumæorum: hoc autem discrimen erat, quod Judæi, quamvis reprobati videbantur, restituti sunt, & urbem Templumque repararent, quum Idumæi (qui tamen minore invidia possent reparare domos suas) damnati sunt ad perpetuum interitum. Hinc patebat & Judæorum adoptio, & reprobatio Idumæorum¹⁹.

5. *Videbunt*] Sub. quæ dicta sunt de desolatione Idumæorum, V. ¶ Magnificetur (vel, Magnificat se, Tar.) Dominus super (vel, desuper, Mo. Tar. ex ipsis coelis super²⁰; vel, supra, h. e. ultra²¹. *לְעֵלָּה*, ut & *לְעֵלָּה*, non semper significat motum è loco superiori, supernè, sed & simpliciter, super, supra, præsertim sequente *לְ*, ut Gen. 22. 9. *לְעֵלָּה*, super ligna²²). terminum Israel] Sic M. P. Ti. Nempe prolutum in Idumæam usque²³. q. d. Res ipsa hanc vobis extorquebit confessionem, quod Deus liberalius vobiscum agit quàm cum reliquo orbe²⁴. Laudetur Dominus quod tam amplios terminos Israeli reliquerit, illisque benedixerit: cum interim Idumæos è suis finibus excluderet²⁵. Al. Ultima verba in Hebræo trajecta sunt²⁶. [Versum sic reddunt:] Quod oculi vestri visuri sunt ex termino Israel, (q. d. inde à sedibus vestris: tam illustria erunt & perspicua judicia Dei²⁷;) & vos dicaturi, Magnificat se Jehova, JT. Pi. scilicet, delendo hostes populi sui²⁸.

6. *Filius honorat* (i. e. honorare solet²⁹, & debet³⁰) patrem, &c.] Bene cohæret cum superioribus. Non Dominus tantum vester sum, communi jure creationis, sed & Pater, ob illa beneficia minimè cum cæteris communia³¹. Curavi vos & amavi, ut pater filios³². Ut Dominus, metum debetis, ut Patri, honorem & amorem³³. Recensitis suis in Judæos beneficiis, transit ad eorum commemoranda maleficia, quæ ipsi ingratis rependerunt³⁴. Sensus est, q. d. Cupiebam ut vos me & honoraretis & timeretis; sed neutrum fecistis³⁵: contra legem naturæ, benefactori vestro malam retulistis gratiam³⁶. Accusat eos & contumaciæ, quod nec Patris dulcedine, nec Heri ferulis, flecti poterant³⁷. ¶ Ad vos (sub. hoc dico, D. vel, orationem meam converto, Me.) o sacerdotes, &c.] Quos ranc specialiter alloquitur³⁸, quia debebant reliquis pietatis duces esse³⁹, & corrupti cultus Dei vindices⁴⁰. Ostendit enim inter illos esse adeo

G.

V. Tar.

Tar.

V.

G.

Cap. crit.

Buxt.

Vir d. 2. 8.

641.

G.

corrupta, ut ipsi sacerdotes præcipui sint in omni pollutionis genere, &c. Interim hæc querimonia non spectat ad solos sacerdotes, ut constat, quia Deus generaliter locutus est de toto Abrahamæ genere. Vos sacerdotes, qui primi ad me honorandum esse debueratis, in id electi, in id constituti, primi estis ad me despiciendum. *Ἰχθὺς ἀπὸ κεφαλῆς ὅθεν ἀρχαῖται* (Piscis à capite incipit fateri P.) ¶ Et (vel, Sed, V. sic Pi. Quod si, D.) dixistis, (dicetis, V. dixeritis, D. sic G.) In quo despeximus, &c?] q. d. Nulla in re, quod scimus, &c. 9. Accusas nos tanquam sceleratos: at non sumus nobis male conscii. Ità frontem fricant, & audaciam suam, hypocrisin pertinciāque produnt.

7. *Offertis—panem pollutum*] Intellige, vel, i. panes propositionis †. Non placet †; quod illi non admovebantur altari. Vel, 2. *μυαυὰ*, oblationem scilicet illam quæ cum jugi sacrificio bis de die fiebat, Exod. 29. 38, 40. & Num. 28. 24. ubi hoc ipsum vocatur *ἱεὺς* *cibus Dei*. Pollutum intellige, quod non erat tale quale Legē præcipiebatur, putā ex tritico non purgato, aut sine oleo. Intelligo hīc panes propriè dictos, quos in sacrificio *Mincha* (de quo Levit. 2.) offerebant Deo, fortè non ritè coctos aut frixos, vel ex frumento non sat puro & præstanti. Intelligo similam & panes, quos quasi sacrificia cremabant Deo in altari, vocabantque *Mincha*. Vel, 3. carnem sacrificiorum; hostiam, sive quamcunque victimam: quæ vocatur *panis Dei* Levit. 3. 11. & 21. 8. & Altari imponebatur ceu convivium quod Deo instruebatur. Hebræi omnem escam *panem* vocant. Vide infra v. 12. & Matth. 6. 11. Luc. 14. 18. Victimæ autem pollutæ esse poterant, vel, 1. quod claudæ essent aut morbidæ, vel cæcæ aut maculatæ, contra Legem, Lev. 22. 19, 22. ut explicatur v. seq. Vel, 2. quod non offerrentur debito ritu. Vel, 3. quod offerrentur ab impiis sacerdotibus. Qu. Cur hoc crimen imputat sacerdotibus, quibus melius fuisset si victimæ optimæ oblatæ essent? Resp. Sacerdotes duplici hīc nomine rei erant: 1. quod pars erant populi talia offerentis; 2. quod patiebantur Deum hāc contumeliā affici. Populus tunc & egenus erat, & suis commodis intentus, & interim negligebat Templum Dei, vide Hag. 1. 4. & sacrificia vitiosa afferebat. Sacerdotes debuerant illa omnia fortiter repellere. Tunc autem populus irritatus esset, & nihil obtulisset Deo aut sacerdotibus. Hi ergo quæstus sui causā hoc passi sunt. ¶ In quo polluimus te? i. e. Cibus tuum: vel, Altare tuum. Te emphaticè dicitur: nam qui Sacra violat, & Deum violat qui ea instituit. Deus dicitur pollui, cum ei polluta munera offeruntur, quia inhonoratur, & quasi contemptibilis judicatur. Polluimus te, id est, despiciatui habemus. Subintellige, *Responsum præsto est*. ¶ In eo quod dicitis] Prætexitis avaritiæ vestræ. ¶ Mensa (vel, quod mensa, Pi. sim. JT. &c.) Domini (i. e. Vel, 1. Altare: vide Ezec. 41. 22. & 44. 16. Sicut quod offertur in eo est *cibus Domini*, ut jam diximus. Vel, 2. sacrificia quæ instar cibi consumuntur ab igne Altaris. Metonymia subjecti est, & metaphorā. Caro & sanguis, vel, cibus mihi oblati. despecta est. Sim. V. vel, contemptibilis est, Pi. simil. JT. vel, vilis est, sive habetur, V. Ti. jam viluit, ac proinde viliora quæque illi sufficiunt. Vos eum vilem esse putatis, tametsi à me præceptum: atque itā peccatis mente & cogitatione, postea & opere. Dicitis quod à plebe despiciatur, i. e. quod non multum ad eam afferatur similæ & olei: idēque detrahitis aliquid eorum quæ Lege iussa sunt. Fiebat hoc improbè admodum, cum reditus quos habebant ex victimis & Regum liberalitatibus (de quibus vide Esd. 6. 9, 10.) ad illas impensas quotidianas facillè sufficerent. Despiciatis eam. Sed cur despiciebant? An quia sanguis & adeps res viles videbantur? An quia Altari (in secundo Templo) putabant deesse sanctimoniam, quia deerat ædificationis ambitio, & pristinus splendor? Ex vilitate oblationum ostenditis vestrum contemptum illius cui hæc offertis.

8. Si, &c. *ἵνα ἴδωμεν τὸν ἄνθρωπον* Et (vel, Nam, JT. Pi. Præterea: est enim hæc altera accusatio: eum (vel, si, G.) offeritis (vel, offeratis, G. vel, adducitis, vel admoveitis, D. Pi. sim. JT. &c. sub. animal, vel pectus, JT.

Pi. D. G.) *cecum ad immolandum, sive sacrificandum*, P. JT. Pi. D. &c. *nonne est malum?* P. D. q. d. Certè malum est, quia vetitum, Levit. 22. 22. Vel, *nihilne est mali?* JT. Sed præstat sine interrogatione legere, & referre ad præcedentia. Polluitis me, inquit, cum dicitis offerenti hostiam illicitam. Non est malum, D. M. Ti. vel, dicitis, Nihil est mali, Pi. In hunc usum illud animal est satis bonum. Negatis esse malum. Al. Aliquid hīc subaudiendum, q. d. Sic est, & tamen non est malum in oculis vestris. Ironice dicit Deus, Non est malum, nempe ex sententia vestra: & id exprobrat ipsis, quod, tam inepta offerentes sacrificia, negarent tamen esse mala. ¶ Claudum] Vetitum & hoc Deut. 15. 21. ¶ Et languidum, *לחלול* Et (vel, aut, P. JT. Pi.) *egrotum*, Ti. JT. Pi. D. variā debilitate confectum: morbidum, quod hīc *ἀρρωστόν*, alibi *νοσέον*, vertitur. Ejus species enumerantur Levit. 22. v. 22, &c. P. ¶ Offer illud duci tuo] Dicit, duci, quia tunc Regem non habebant. Mitte tale quid pro munere eibuarachæ. Mox vide quomodo id sit interpretaturus. ¶ Si placuerit ei] Est ellipsis, pro, Vide an sit ipse placitum. An placebis illi? D. qu. d. Minimè. ¶ An si susceperit, &c.] Vel, An suscepturus, &c. JT. Pi. An ei gratus sit futurus tuus adventus tali cum munere. Conqueritur Deus minus sibi deferri honoris quàm mortalibus.

9. Et (vel, Itaque, Pi.) *nunc deprecamini vultum Dei*] Scilicet, vobis irati. Coram Deo orate, ut vos scilicet placato vultu intueatur. Vestrum enim est, deprecari pro populo. Ironia est: qu. d. Vos in culpa estis, &c. & quid valet oratio vestra? Vos scilicet deprecatores estis & mediatores inter Deum & populum, Christianique personam geritis, & tamen profani estis, &c. Ite, inquit, deprecamini, &c. Pergite Deum placare, &c. sed frustra eritis. ¶ Ut, &c. *וְיָחַן* Et (vel, ut, JT. Pi. D. &c.) *miserebitur* (vel, *misereatur*, D. M. vel, *beneficius sit*, Ti. gratiam faciat, JT. sim. Pi.) *nostris*, P. D. M. &c. vel, *nobis*, JT. &c. vel, *vobis*, Ti. vestri, G. ex Vulg. Ut condonet contra Legem admissa. Finis magis quàm eventus hīc exprimitur: nihil enim minus voluit quàm Deum illis propitium fore. Dixit, *nostris*, potius quàm, *vestris*, modestiæ causā annumerans se inter peccatores, nè se videretur culpā eximere. Sic Moyses dicit, Exod. 34. 9. *condonabis iniquitatem nostram*, h. e. populi: nam ipse non peccaverat. Id imitentur concionatores, cum populum reprehendunt, ut dicant, *nos*, non, *vos*. ¶ De, &c. *וְיָחַן* De manu vestra (Per manum vestram, Ar. Ch. sim. LXX. Per vos, Sy.) *fuit* (vel, *factum est*, Ch. Sy. Ar. M. Vulg. sub. malum, M.) hoc, sive istud, Mo. P. Calv. D. sic M. [Hæc autem verba parenthesi includunt Vulg. P. Calv.] *Vestram enim culpā hoc fit*, Ti. Quod populus illicita sacrificat, ejus rei authores illi fuistis, cum diceretis, *Non est malum*. Fecistis enim quæ dixi: vosmetipsi negare non potestis. Propter opera manuum vestrarum profecta est hæc maledictio, quæ dicitur in sequentibus. [Alii hæc verba cum sequentibus neant, & locum sic reddunt;] Dum (vel, Nam dum, Pi.) *est*, vel *à manu vestra est*, vel *fit*, hoc, an suscepturus est ullius ex vobis vultum? sive faciem? JT. Pi. *Qui causa essetis* [forsan legendum, *estis*,] *ut vestri rationem non habeat*, Ca. ¶ Si, &c. *וְיָחַן* Numquid suscipiet ex vobis (i. e. cuiusquam ex vobis, etiam si sacerdotes sitis P.) faciem? P. Calv. Et putatis quod suscipiet ex vobis faciem alicujus? M. Num faciem vestram suscipiet? Ti. sic V. qu. d. An grati illi eritis cum offertis munera? Minimè. Non desperare jubet, sed ostendit veniam esse difficilem tam aperti ac diuturni contemptus legum Divinarum. Similis locutio Act. 8. 22. & alibi.

10. *Quis, &c. וְיָחַן וְלֹא הָאִישׁ וְלֹא הָאִשָּׁה* Quidam hæc duo membra conjungunt, & ad utrumque referunt, quod malim restringere ad posterius membrum. [Hinc locum variè reddunt.] *Quis etiam in vobis* (vel, *vestrum*, G. vel, *inter vos est*, JT. Pi.) *& claudet* (Sed *et* redundat. Vel, *qui claudat*, M. JT. Pi. Calv. sub. *gratis*, JT. Pi. G. Al. *Adhuc, quis ex vobis claudat*, Ti.) *ostia* sive *portas*? Mo. P. M. Ti. &c. (nempe, Templi, vel Atrii. Sensus, qu. d. Utinam aliquis vestrum pio zelo accensus fores clauderet,

deret, & tales hostias excluderet. Similis locutio Hag. c. 2. v. 3. *Quis inter vos qui videris, &c?* Sensus est, *Utinam aliquis esset qui eam vidisset*. Sacerdotes & Levitæ præfecti erant Templo, nè quid pollutum admitterent; alii ex iis erant janitores, alii stabant ad atrium, &c: eorum erat de hostiis judicare, easque ad Legem exigere. Merito itaque conqueritur quod promiscuè reciperent vitiosa, &c. *) & non lucere facietis altare meum gratis? Mo. Al. & (vel, aut, JT.) numquid (vel, num verò, Ti.) illuminatis (vel, illustratis, JT. vel, incendiis, Ti.) altare meum (vel, in area mea, Ti. sim. D.) gratis? M. JT. Ti. Al. & non incendatis ignem supra altare meum frustra? P. q. d. Nisi respueritis, nihil est quod offeratis munera, ut non incendatis, &c. i. e. Quis etiam est inter vos, sacerdotes, cui curæ sint sacrificia mea, & claudat ostia Templi, nè illic offerantur sacrificia Lege prohibita? Al. nec illustratis—gratis, Pi. vel, imò nè altare quidem meum accenditis gratis, G. Al. & non incenderetis, vel nè accendatis, altare meum gratis, vel frustra. Nam operam perdit qui hoc modo sacrificat. *וְלֹא יִלְּמִינוּ*, item *incendo, accendo*, Num. 8. 2. & Jes. 27. v. 11. Satius erat non sacrificare, quàm talibus victimis facere. Repudiat h. l. impurum illum & vitiosum cultum, Nè accendatis, &c. nè offeratis mihi, frustra. Futurum pro imperativo. Sed non placet Calvinii interpretatio hujus loci. 1. Ad victimas vitiosas rejiciendas ostium claudi nec opus, nec usus, erat. 2. Sic non aptè cohæret posterius membrum cum priore, siue veritas, at estis, siue quum sitis, conductitii mei, nec citra mercedem altari inserviat: siue & illativè accipias, q. d. ergò frustra operam sacrificando impenditis, quia, scilicet, ostium non clauditis, &c. [Ca. verba sic reddit, *Quis vestrum est qui gratis vel fores claudat, aramve meam colustret?*] Pergit crimina sacerdotibus & Levitis objicere. Sensus est, Omnia illa quæ avaritiæ vestræ prætenditis inania sunt. Ità bene Lex prospexit non tantum sacerdotibus, sed & popis & janitoribus, ut abunde mercedem habeant operæ. Nullum munus gratis exercetis, quantumvis minimum, quale est claudere ostia, ignem subducere holocaustis cremandis, &c. *) sed pro omnibus decimas accipitis, & donaria. Ergò si non Religione, certè justitiæ legibus, tenemini fideliter fungi officiis vestris. Præmia laboris singulis dedi, & nihilominus tam negligenter rem tantam agitis. Non est cur excusetis vos, quasi Deus honorantes se non honorasset, cum nè inter Levitas ullus existeret cui piè officium perfungenti Deus non benefecisset, ut repetit Deus infra 3. 10. At ibi non agitur de sacrorum ministris, sed de populo, &c. Malim locum sic accipere, *Quis est vobis*, h. e. O si quis, vel Utinam, vestrum aliquis, fores occluderet, (Interrogativa particula votis concipiendis passim inservit, ut Jerem. 9. v. 12. Agg. 2. 3. &c.) ut nè (Heb. & nè, copulativa pro finitiva, siue consecutiva: ut Deut. 5. 29. *Quis dabit, & erit, &c?* pro, ut esset; Jos. 24. 9. *Surrexerit, & pugnavit*, pro, ut pugnaret. Quod autem nonnulli reddunt, *num*, sine exemplo hoc fit.) ulterius incenderetis altare meum (vel potius, super altare meum, sub ignem, ad holocausta, &c. absumenda,) frustra: tales enim oblationes mihi abominabiles sunt. Sic locum intelligunt K. & RS. & AE. Vox *וְלֹא* significat, i. gratis, sine pretio aut præmio, ut Gen. c. 29. v. 15. Exod. 21. 2, 11; 2. iniquè, sine causa, Psal. 35. 7, 19. & 69. 5; 3. impune, citra poenam, ut Prov. 1. 11; 4. frustra, nullo usu, nullo exitu utili, ut h. l. & Ezech. 6. 10. & alibi. ¶ Non (vel, Nulla, JT. Pi.) est mihi voluntas (vel, delectatio, JT. Pi.) in vobis. Non estis mihi grati. Non amo homines quæstui tantum suo intentos, quales vos estis, & unde maxima vobis mala nascentur. ¶ Et munus, &c.] Causa est præcedentis particulæ; q. d. Non estis mihi grati, quia sacrificium, quod offertis, mihi gratum non est. Sensus [versus] est, q. d. Tantum abest ut vultum vestrum suscipere velim, ut contra unumquemque, etiam vestrum sacerdotum, qui fores Templi mei ad offerenda sacrificia aperire debetis, jubeam eas claudere, nè pergatis Altare meum accendere: frustra enim id facitis, quia nec vos nec munera vestra accepta habeo. 11. Ab ortu, &c.] Id est, per totum orbem. Confer Psal. 113. 3. P. Objici poterat, Si nostræ oblationes gra-

tæ tibi non sunt, nullas habebis. Respondet Deus, aliud se cogitare, ut scilicet ab omnibus gentibus colatur, non operosè, sed mundo animo. Hoc est consilium quod per Christum ejusque legatos plenè exsecutus est Deus. Omnis autem dispersio Judæorum inter gentes, illustris in patriam reditus, linguæ Chaldaicæ, Persicæ, Græcæ, Romanæ apud Judæos cognitio, discordes Magistrorum sectæ, rituum curæ in anilem superstitionem, fœdos quæstus & veræ emendationis neglectum versæ, viam huic rei stravere. Judæi fastu turgentibus putabant nullum fore Deum, Regnumque ejus non fore integrum, & gloriam ejus perituram, nisi ipsi essent Ecclesia. At, inquit, vos estis exiguus populus, omnes gentes coalescent in unum corpus ut adorent Deum simul: ergò poterit Deus carere vobis, & postquam vos abdicavit, alios reperiet filios qui vestrum locum occupent. Insigne hoc est vaticinium de vocatione Gentium, simulque de repudiatione Judæorum. Quamquam vos omnes abjecero, meo cultui nihil decedet, non deerunt qui me honorabunt. Al. Connexio sic se habet. Dixerat eos id sibi offerre quod offerre non auderent Proregi sub Rege Persarum. Me ergò, inquit, vilipenditis, & quum me à vobis solis coli cernitis, vestramque gentem ab aliis subigi, &c. putatis forsitan me esse topicum tantum Deum, exiguæ potestatis atque jurisdictionis. Scitote autem tempus instare quo ab ortu solis, &c. ¶ In gentibus. Omnibus; non in Judæa, aut inter Judæos, tantum. ¶ Et in omni loco sacrificetur, &c. ¶ *וְלֹא יִלְּמִינוּ* Suffumigatum (vel, incensum, M. P. Ti. o. Ar. suffumigatur, Q. in V. suffumentum, JT. Pi. D. sic V. quasi suffitus, G. ex Ch. ut Zach. 14. 21. *) oblatum (vel, offertur, siue offeretur, M. P. Ti. JT. Pi. o. Ar. &c. vel, incendetur, D. admovebitur, Q. in D. vel, & offertur, Q. in V.) nomini meo & oblatio munda, Mo. P. &c. vel, munus purum, JT. Pi. id est, ex farina mundissima, sine fermento, &c. ¶ Quasi suffitus sunt piæ preces, Apoc. 5. 8. Psalm. 141. 2. *וְלֹא יִלְּמִינוּ* verò sunt oblationes fidelium, ex quibus & Eucharistia fiebat, & alebantur pauperes. Vel, oblatio hæc munda sunt ipsæ Gentes in populum Dei cooptatæ, &c. Vetustissimi Patres magno consensu statuunt hanc clarissimam esse prophetiam de sacrificio Christiano: quo nomine non intelligebant nudum Sacramentum corporis & sanguinis Christi, ut multi putant, sed totam sacram & solennem actionem, cujus illud pars præcipua erat. Hujus ergò sacrificii partes duæ sunt: 1. pars rationalis, siue sacrificium quod, nempe precatio, gratiarum actio & commemoratio: 2. pars materialis, siue sacrificium quo, siue per quod prius sacrificium Deo acceptum est, nempe oblatio farrea, panis & vini. Hoc autem *mincha purum* dicitur, vel, 1. quod purè & spiritualiter offertur, per preces, &c. non autem modo corporali, ut vetera sacrificia. Vel, 2. à pura offerentis conscientia: vide Tit. 1. 15, 16. Judæorum oblatio polluta erat infidelitate & contemptu Dei, &c. Vel, 3. respectu puri illius & perfecti sacrificii, Christi scilicet, Agni Dei, quem significat & repræsentat: cui favet antithesis polluti sacrificii Judæorum, &c. Per suffitum & mincha designatur h. l. cultus spiritualis Dei in Evangelio. ¶ Quia magnum est, &c.] Non frustra hoc repetit, quia res hæc nova erat & incredibilis. 12. Et (vel, At, Ti. Etenim, JT. Pi.) vos polluitis (vel, violatis, siue contaminatis, V. vel, quotidie polluitis, G.) illud h. e. Nomen meum. Est redditio causæ cur, Judæis rejectis, Gentes susciperet, &c. & amplificatio sceleris, tum populi totius, tum imprimis sacerdotum. ¶ Dicitis, Mensa, &c.] Idem significat quod v. 6. & 7. q. d. Non discernitis inter sacrum & profanum: nulla vobis est reverentia Templi, Altaris, aut Dei. Non palam hæc verba evomebant, sed id ex re ipsa colligere promptum fuit. ¶ Et quod, &c. *וְלֹא יִלְּמִינוּ* Et fructus ejus contempta esca ejus, Mo. Et verbum (ad verb. fructus, i. e. sermo, V. qui est fructus laborum, Jes. 57. 19. m.) eorum, P. V. (sub. sacerdotum; sing. pro plur. vel, ejus, M. V. h. e. uniuscujusque vestrum, V. sub. est, M. V. & sub. quod, V.) panis, vel cibus, ejus (vel Dei, vel Altaris o.) contemptibilis, vel vilis, est, M. V. P. q. d. Quisque vestrum dicit, Adeps qui offertur Domino, item caro & sanguis, sunt res vilis. Alii volunt

lunt hunc esse sensum, Etiam quod contemptibile est, inquit sacerdos, potest Deo offerri P. Al. Et proventus ejus, nempe (vel, sub. qui est, D.) cibus ejus, vilis, Ti. sim. D. Et proventus ejus contemptibilem esse cibum, JT. Et proventus ejus, (vel, Quod attinet ad proventum ejus, Pi. nempe Altaris,) contemptibilis est cibus ejus, Pi. Calv. h. e. Dei. Et reditus ejus vilis, nempe esca ejus. Reditus quem habemus ex Altari nullius est pretii, quia, quantum datur, id totum cedit igni; nihil nobis restat. Ita homines sunt πῆρς τὰ θεῶν μικρολογεῖσθαι, (de rebus Divinis contemptim loquentes,) ut dicebat Alexander. Potest legi, Ideo proventus ejus, &c. Nam quia mensa Domini polluta, ideo sacrificium quod in eo fit pro vili habendum.

13. Et (vel, Præterea, V. Autem, P. Quod si, G. ex Ch.) dixistis] Sic P. vel, dicatis, G. vel, dicitis, JT. Pi. V. ut sit præ. pro præf. & sub. quisque ad proximum suum. Rursum carpit vulgus, non sacerdotes. ¶ Ecce de labore] Ita Q. in V. sim. Ch. Sy. Ecce, victimas quas mactamus Deo non sunt à plebe donatæ nobis, sed comparatæ ex pretio laboris nostri, i. e. ex decimis. Vel, de lassitudine, Chald. in D. Ita מִן הַמְּלָאָה erit præpositio; & Pathach sub מ pro Chirek; cujus duo suppetunt exempla; 1 Paral. 15. 13. מִן הַמְּלָאָה a principio, & Psal. 55. 22. מִן הַמְּלָאָה supra butyrum. Hæc de afflictione sunt, o. in T. i. e. Quod meliores victimas non offeramus, oritur ex paupertate nostra. ¶ Ecce fatigatio, M. D. Calv. sic Mo. Ti. vel, labor, P. vel, lassitudo, h. e. pecus obesum, ac proinde onerosum portantibus. Vab, quàm onerosum est? Quàm pinguem victimam afferō? Ecce quantum fatigationis, JT. Pi. scilicet, ascendit mihi dum pecudem hanc pinguem portarem. Ita est compositio vocis ex מִן & מְלָאָה. Sic מִן, pro מִן, Exod. 4. 25; & מִן, pro מִן, Jer. 3. 15. מִן cum Maccaph primæ sequentis dictionis litera sæpe imprimit Dagesch forte: ut, מִן, quid mihi? Jud. 1. 12. מִן, quid istud? Jud. 15. 11. Sensus loci est, Vos conquerimini fatigari vos onere meorum præceptorum, & nimium premi quod non nisi optimas pecudem mihi offerre teneamini, itaque exsufflatis illud, & quod longè est facillimum, corruptissimum quodque mihi offertis. Querela hæc est Israelitarum, quibus fastidiosum erat adducere hostias Deo. ¶ Et, &c. מִן הַמְּלָאָה Et effastis illum, Mo. Et contristastis illum, nempe dominum agni, cui illud rapuistis: nam sequitur, Et raptum, &c. Et anbeli isto estis, Ti. Et projecistis (vel, dejecistis, sub. in terram, V.) illud, P. quod affertis, per contemptum scilicet, Deum & ejus sacrificia contemnendo. Et exsufflatis (vel, Quum exsufflare possitis, JT. Pi. vel, Et diffatis, D.) illud, M. JT. Pi. D. Cum id vel diffare possitis, Ca. sic D. h. e. flatu propellere, & in terram dejicere. ¶ præ macie sc. & levitate: & tamen præ vobis fertis lassitudinem præ onere, &c. P. Chaldæus מִן הַמְּלָאָה vertit, מִן הַמְּלָאָה, suffocastis. Deduxit enim à significatione nominis מִן laqueus, & legit מִן הַמְּלָאָה. Kimchi tamen Chald. vocem hanc vertit, excussistis, dejecistis: sicut & in Exod. 14. 27. ponitur pro Heb. מִן. Al. Et sufflastis in illud, præ fastidio scilicet, Deum non sine tædio colentes. ¶ Diffare, vel Deflare, vel Sufflare, gestus est contemnendum, & fastidientium; ut Psalm. 10. 5. Sic Suetonius, Prolata divorum Julii & Augusti diplomata, ut vetera & obsoleta, deflabat, h. e. flatu à se rejiciebat ac respuebat. Sensus loci forsitan est, Ecce de labore victimam, vel, de labore suo afferentem victimam, diffatis, h. e. contemnitis & respuitis cum saltu. Al. Et exsufflastis me, id est, & respuitis cum saltu. Hic est correctio Scribarum. Videt Biblia Veneta. Al. Et exsufflavitea, LXX, sim. Sy. An. Legerunt מִן הַמְּלָאָה, optimo sensu; quod di. At ego ista sacrificia exsufflo, i. e. non curo. Est idem verbum tum in Hebræo, tum in Græco, eodem sensu, Agg. 1. 9. ¶ Et (vel, Item, P. Præterea, V. Etiam, JT. Pi.) imalastis (vel, affertis, JT. Pi. infertis in Templum, G.) de rapinis, &c. Vel, raptum, &c. P. V. JT. Pi. Calv. &c. i. e. Sine alio, disceptum à feris; quod nec edere licebat, multò minus offerre, Exod. c. 22. v. 3. Ponit hic tres species, raptum, claudum, & mutuum vel debiles. ¶ Et, &c. מִן הַמְּלָאָה Et (vel, Præterea, D. Postea, sive Deinde, Pi.) obrulistis (vel, affertis, D. Pi.) munus, &c. P. vel, illa munus, &c. D.

14. Maledictus, &c. מִן הַמְּלָאָה Et (vel, Autem, M. P. vel, Imò, JT. Pi.) maledictus dolosus, Mo. P. M. &c. vel, qui dolo malo agit, Ti. sim. Ch. D. vel, machinator, JT. Pi. D. 722 significat cogitare; sed in malum ferè sumitur, valétque, malum cogitare, vel facere, alteri. Sicut sacerdotes reprehenderat qui in jugi sacro non proba offerebant: ita nunc & voti reos reprehendit qui victimis morbidis aut vitiosis defungebantur. Lex contra jubebat, ut & victima esset mascula, & sine vitio morboque, Levit. 22. 19, 20. Ostendit eos non paupertatis, sed avaritiæ, causâ afferre tales victimas. ¶ Maledictum] Nempe integrum, ut requirit antithesis; nam mox corruptum opponitur. Substantivum sine adjectivo; ut Esa. 1. 18. erunt sicut lana, id est, lana alba: sic & Psalm. 147. 16. Similiter Esa. 5. 2, 4. Expectavit ut proferret mas, bonas scilicet & nobiles. Al. Mas hic corrupto opponitur, quia mas præstat foeminâ, & præstantiora Deo sunt immolanda. ¶ Et, &c. מִן הַמְּלָאָה Et vovens & immolans (Et ipse voverit, atque mactat, M. sic Ti. Et, vel Tamen, quum voverit, immolat, P. Pi.) corruptum, &c. Mo. id est, morbidum, aut vitiosum, aut foemininum. Quamvis præ se pietatem ferant, nihil tamen recto faciunt animo, quia statim poenitet eos voti, &c. In spontaneis sacrificiis immolare licebat, quæ vovere non licebat. In illis defectus quidam tolerabiles erant, non item in iis quæ ex voto offerebantur. ¶ Rex magnus] Sic Deus vocatur & Psal. 48. 3. Matt. 5. 35. item Tobit 13. 15. ¶ Et nomen meum horribile (i. e. dignum omni timore: illud, in Me. timendum, i. e. reverendum:) in gentibus] Vel, etiam inter gentes, G. quas punivi, ut sciant me revereri, &c. Quod meritò pudorem vobis incutere debet. Nam vos, cum sitis populus meus, non reveremini me: At hoc gentes faciunt.

CAP. II.

1. Ad vos (sub. spectat, JT. V. vel, sub. mittitur, Pi. peculiariter dirigitur,) mandatum hoc] Sub. quod sequitur de sacrificiis offerendis, V. Vel, hætenus expositum, de curando cultu meo, & prohibenda omni ejus profanatione. Hortatur sacerdotes ad suum munus, & ad Religionem, ut hostiam mundam offerant. Sacerdotes primùm & peculiariter accusat, tanquam impietatis populi authores, quia ipsos præfecit Deus populo magistros & duces; & ipsorum erat, aliis viam monstrare, & pravitatem populi corrigere atque compescere. 2. Si nolueritis ponere super cor] i. e. Serio animum advertere, ad ea quæ dicuntur aut præcipiuntur. Ut deis gloriam, &c.] Ut debito honore me afficiatis, colendo me, meoque Altari & victimis invigilando. ¶ Mittere in vos, &c.] Sive qui adfertis vitiosum Domino, sive qui admittitis. ¶ Maledictam (sub. deinceps, M.) benedictionibus vestris] Vel, quibus & vobis & aliis bene precamini. Sacerdotum erat, bene precari populo. At ego efficiam ut hæc faustæ preces dirarum eventum habeant. Ita Chaldæus. Sed nimis dilutum hoc est. Vel, 2. rebus omnibus quibus Dei benedictione nunc fruimini. Benedicere Dei sæpe ponitur pro benefacere. In lingua Æthiopica מִן הַמְּלָאָה ab solutè ponitur sæpe, pro bonis, ut Luc. 12. 18, 19. Ita & hic accipi potest, Maledictam bonis vestris. Hinc munus, &c. benedictio vocatur, Gen. 33. 11. 1 Sam. 25. 27. Vestras felicitates infelicitabo: Vos, pro felicibus, reddam infelices. ¶ Et, &c. מִן הַמְּלָאָה Et (vel, Quin, Ti. Quin etiam, JT. Pi. Sicut etiam, M.) maledixi ei, P. &c. vel, cuique earum, JT. Pi. Tar. nempe benedictionum. Ita namque partitivè exponendum docet affixum singulare se referens ad præcedens nomen plurale. 3. Projiciam (nempe, in facies vestras, ut sequitur. Hoc solent facere qui importuno flagitatori aliquid indignabundi concedunt, quasi dicentes, En, habe quod vis. Adimam,) vobis brachium] Legerunt מִן הַמְּלָאָה, sensu optimo. Sacerdotibus ex Lege cedebat armis victimæ, & vobis.

7 G. ex Me. & ventriculus, Levit. 7. 32. Deut. 18. 3. q. d. Partem quam vobis dedi indignanter vobis projiciam. Sed non placet hæc versio. 1. נָעַר לָכֶם אֶת הַחֶמֶץ nunquam valet, projicere. 2. Textum corrumpit. נָעַר לָכֶם אֶת הַחֶמֶץ [Corrumpens (vel, corrumpo, P. vel, increpabo, Ti. D. corrupturus sum, JT. Pi. נָעַר cum ב sign. verbis increpare; sed line ב, quum regit quartum casum, valet, corrumpere*) vobis (i.e. vestro malo; vel, propter vos; semine, Mo. sic Ti. JT. Pi. Calv. D. &c. in terram jactum, ne ex eo fructus proveniat. Minatur famem. Al. Perdo vos una cum semine, M. Differgam super vultum vestrum sterces solennitatum vestrarum] Sic P. &c. vel, sacrificiorum vestrorum, JT. Pi. sim. D. G. Tar. &c. nam בְּיָמֵינוּ non tantum festi dies, sed & victimæ ipsæ, Psal. 118. 27. Esa. 29. 1. item Exod. 23. 18. sic dictæ, quia diebus festis macabantur. Solennitatum, i.e. victimarum illegitimarum quas in solennitatibus offertis: finium pecudum quas affertis ad sacrificandum. Sensus, q. d. Jactatis vestram nobilitatem, genus ex Abrahamo, vos esse Regale sacerdotium, & gentem sanctam, &c. eritis autem stercoreati, ignominia vos obruet una cum sacrificiis vestris, propter impietatem vestram, quæ in eis satis perspicitur. Stercus in faciem conjicere, nota summi dedecoris. Sensus, Non tam dabo vobis ventriculum, [quæ vestra pars est,] quam ejus sterces, &c. LXX habent, *dispergam ventriculum*: non quod ita legerunt, ut Cap. fingit, sed quod putarunt Prophetam hic, per metonymiam contenti pro continente, sterces pro ventriculo, in quo continetur, posuisse. Alludit ad boves, vitulos, &c. quos magnâ copiâ adducebant ad sacrificia, unde plurimum stercoreis in ipsa Templi area, &c. Et, &c. וְנִשְׂאֵם אֶתְכֶם אֵלָיו Et (vel, Adde ut, JT. Pi.) assumet, vel tollet, (vel, feret, Q. in V. Di. auferet, vel rapiet, D. abripiat, JT. Pi.) vos (sub. quisque, quomodo Hebræi impersonalia sua formant; ut infra ver. 6. non inveniebat, nempe quisquam, h.e. non inveniebatur; ita h. l. feret vos, sub. quisque, i.e. feremini: vel, sub. agricola, ut sit ellipsis nominis relati, qui abripiet, scilicet palâ stercoreariâ, inter stercoreandum, putans nimirum se nil nisi finium abripere, ed quod facies vestre fimo erunt repletae: vel, sub. iniquitas vestra, Q. in V. vel, sub. contemptus nominis mei, He. in D. vel, sub. sterces ipsum, V. sic Calv. D.) ad se, Mo. P. M. Ti. JT. Pi. D. Calv. h. e. Reddet vos totos stercoreos: ut sitis contempti sicut ipsa [vel stercorea, vel sacrificia,] sunt: atque ita delebitur omnis vestra dignitas, &c. Vel, ad istum, sub. contemptum: qu. d. Par pari. Vel, ad illud, Q. in V. Di. sub. probum, sive dedecus; qu. d. Iniquitas vestra erit causa hujus probri: vel, sub. sterces. Sensus est, Ne putetis facies vestras sterces quod dixi effugere posse: si vos id fugitis, quisque portabit vos ed ut conspergami- ni. Vel, secum, G. ex Vulg. q. d. Ut tanquam foetidi ejiciamini e Templo per Antiochi milites. Al. Quod [nempe sterces] vobis adhaerebit, Ca. 4. Et (vel, Tunc, Pi. Ga. ubi scilicet foederis violati poenas lueritis), scietis (vel, Nostis enim, JT.) quia (vel, quod, Pi. &c.) misi ad vos (per Prophetam meum, per Mosen, &c.) mandatum istud] Quod ita jam negligitur: ut scilicet in officio vestro vitam gereretis meo nomine dignam. Vel, ut sacra mea rite procuraretis, tanquam conditionem pacti necessarii ex parte vestra implendam. Ut, &c. וְיָדַעְתֶּם אֶת הַיְיָ אֱלֹהֵינוּ Ad existendum (vel, Ut sit, JT. Calv. Ch. Sy. Ar. Ut esset, P. M. Ti. o. Pi. Ut confisteret, Ga. Ut semper staret, firmumque confisteret, possemque vobis benefacere: vel, Quia est, G.) pactum meum (vel, Ut mihi fœdus intercederet, Ca.) cum Levi, Mo. P. M. Ti. &c. vel, cum tribu Levi, JT. de quo Num. 25. 12. Ut Israel & Juda ponuntur pro omnibus Israelitis & Judæis; ita Levi, pro omnibus Levitis. [Sensus,] Ex pacto vos convenio, non illo tantum communi quod cum populo feci, sed proprio ac peculiari, quod cum sacerdotibus ac Levitis, Num. 8. 14. & c. 18. Ut sciretis (vobis scilicet respicientibus,) pactum meum olim initum adhuc consistere. Al. Amara hæc est subsannatio; q. d. Quo titulo ita inflati estis? nempe dicitis sic tritum fore pactum cum Levi, quasi Deus se jure suo spoliaverit. At Deus jus suum sibi integrum manere vult, & suo jure nunc vos

ad tribunal suum citat, & abdicat vos honore, ut firmum & ratum sit pactum cum Levi sancitum: neque enim fœdus hoc violo dum sacerdos objurgo, &c. + Calv.

5. Pactum meum fuit cum eo (cum Levi, h.e. tribu Levi: præcipue cum Aharone, capite Sacerdotii vestri: cum Phinea & ei successuris in sacerdotium, Num. 25. 13; nam sermo hic peculiariter ad sacerdotes dirigitur: vita (vel, vitarum, Mo. vitam, Sy. vitæ scilicet, Ti. in vita, M. ad vitam, Ar. fœdus vitæ, Pi. sim. V.) & pacis] Itâ P. Mo. Ti. JT. Ca. vel, pacem, Sy. Ar. pace, M. promittens scilicet pacem & vitam. Quo fœdere ei vitam ac felicitatem dedi. Omnia ipsis felicia promissi, si imperata facerent. Perstringit h. l. eorum fallacias, quod perperam ad se traherent fœdus Dei, nec cogitationem. Vos autem vultis me tenere vobis obstrictum, & interea liberi esse ab omni obligatione. Ego fidem meam non fregi, sed dedi bona promissa, vitam, &c. Et dedi, &c. וְנָתַתִּי לְךָ מִנְּי וְנָתַתִּי לְךָ מִנְּי Et dedi ei timorem, (i.e. legem sacerdotalem, ex cujus præscripto me timeret, i.e. coleret; & timuit me, G. ex Vulg. Calv. (Præstitit officium Phinees, & multi post eum: servavit legem sibi præfixam) vel, ut me timeret, Ar. Al. Deditque ei (nempe Phinei, &c. ea, timorem, Ti. sic Mo. (vel, in timorem; ut sit מִנְּי pro מִנְּי Malim, & timorem, ut sit asyndeton, pro מִנְּי; vel, cum timore, ut sit pro מִנְּי. Vel, ob timorem, P. M. sic D. vel, propter reverentiam, Pi. Tar. מִנְּי ex membro sequente Sed novè repetito.) & timuit me, Mo. vel, timuit enim me, P. quo, vel quâ, me timuit, vel reveritus est, M. JT. Pi. ut me metueret, Ti. sic Ar. Sensus loci, Fœdus vitæ ac pacis inii cum eo; & ut ea fœdere promissi, sic & dedi ipsi: nec sola dedi, sed & timorem meum, vel, cum timore meo: unde sequitur, & timuit me. Et, &c. וְנָתַתִּי לְךָ מִנְּי וְנָתַתִּי לְךָ מִנְּי Et propter (vel, Et a facie, Calv. P. sic Mo. Et quod propter, M.) nomen meum (vel, nominis mei, Mo. P. Calv.) contritus fuit, Pi. Calv. sic M. P. Mo. i.e. corde fracto & contrito. Idem aliis verbis: nam qui timet, is humiliter de se sentit. Non extulit se, ut tyrannicè dominaretur; sed humiliter & modestè se gessit, agnoscens se mihi obstrictum, &c. Quum videret nomen meum contemptum, doluit. Vide Exod. 32. 26, &c. & Num. 25. 7, 8. Magna cum religione accedebant ad Sacra. Alii hæc cum præcedentibus sic reddunt; Quæ quidem ei dedi, qui me reverentia prosequeretur, & meum nomen formidaret, Ca. Et dedi ei doctrinam legis perfectam, ut timeret a facie mea: & a facie nominis mei timuit ipse, Ch. Et dedisse eas ipsi (i.e. præstitisse vitam & pacem ex fœdere, propter reverentiam quâ reveritus est me, & propter nomen meum (i.e. ed quod non sanctificasset nomen Dei ex fœdere,) contritam [nempe illam tribum] fuisse, JT. i.e. vitâ & pace destitutam. Non placet. 1. Levitarum pietas prædicatur hoc versu & sequ. impietas tandem v. 8. 2. מִנְּי non ponit causam privativam, sed positivam; nec phrasia illa, propter nomen meum, significat, propter nomen meum profanatum, sed potius, sanctificatum. Si autem ita significaret, sic acciperem, Propter nomen meum profanatum, non ab ipsis Levitis, verum etiam ab aliis, Tribus Levi doluit, zeloque pio exarsit: de quo vide Deut. 33. v. 9. 3. מִנְּי de homine dictum notat consternari animo præ timore, unde cum מִנְּי sæpe jungitur, ut Deut. 1. 21. Et hæc ipsa constructio ita usurpatur Jer. 1. 17. Ezech. 2. 6. & 3. 9. 6. Lex veritatis (i.e. Doctrina vera & pura) fuit in ore ejus] Docebant populum Legi congruentia. Muti non erant, sed populum docebant: id quod in sacerdote præcipuum erat, &c. De Phinehas hoc dicitur. Iniquitas (vel, Falsitas, D. Doctrina falsa,) non est inventa, &c.] Non aliud in corde habebat, aliud in ore. Neminem decepit suâ blandiloquentiâ, ut a meo cultu abduceret. Nihil ad suum quæstum comminiscabatur. Non est inventa, idem quod, non fuit; ut Esth. 1. 5. 1 Pet. 2. 22. In (vel, Cum, Pi.) pace Alludit ad pacem de qua v. 5. q. d. Ut Deus promissit illi pacem, ita ille tranquillus fuit coram Deo, nec rupit illud fœdus, &c. nec Deum provocavit, &c. Qui sanctè vivit, cum Deo pacem colit, Confer Jes. 27. 5. & in

in equitate (vel, rectitudine, Pi. D. Tar. &c. i. e. recte & sincerè, cum Deo & cum hominibus f.) *ambula-
vit mecum*] Id est, Meo more ac modo vixit: vide Job.
22. 21. De phrasi vide Gen. 6. 9. 1 Reg. 3. 14. Sensus,
Studuit præcepta mea adimplere, servando patem
& æquitatem cum proximis i. Amicitiam meam retinuit,
recta agendo k. Puritate morum veram doctrinam
exornavit l. ¶ *Multos avertit, &c.*] Pius monitis m, doctrinâ & exemplot.

7. *Labia, &c.* [וְיָבִיחַ] Quoniam (vel, Certè, Calv. Quum, JT.) *labia sacerdotis* (i. e. summi Sacerdotis, qui Phineæ successerat n: vel, sacerdotum, Pi. Quod de primis sacerdotibus dixit, extendit ad totum genus Leviticum, ostenditque perpetuam esse legem atque inviolabilem in sacerdotio o.) *custodient* (vel, custodiebant, G. sim. Pi. observarent, JT. custodiunt, V. D. i. e. custodire debent p. Verba quæ actionem notant de debito sæpe intelliguntur: ut Ezech. 34. 2. *qui pascunt*, i. e. pascere debebant q; & Mal. 1. 6. Aut hoc dicit, quia ut plurimum ita fit; aut, quia eorum munus hoc erat: vide Levit. 10. 11. Deut. 33. 10. r.) *scientiam*, M. Calv. &c. Legis, scilicet t: credendorum & fugiendorum u. q. d. Sacerdotum est callere Legem, & alios illam docere v. ¶ *Et legem* (i. e. sensum Legis x: vel, omnem doctrinam, ut יְהוָה interdum sumitur y: i) *requirent*, &c.] Vel, *quirebant*, &c. Pi. G. ab ipso Hebræi, Lev. 10. 10. Ezech. 44. v. 23. Hagg. 2. v. 11. a. ¶ *Quia angelus* (vel, legatus, aut nuncius, P. Ti. V. D. Pi. Me. T. &c.) *Domini—est*] Voluntatis Divinæ nuncius & interpret b: (Vide Agg. 1. 3. 2 Cor. 5. 20 c.) & ut legatus, exponere debet quæ accepit à mittente se d, & ejus oracula ita tradere ut accipit, nihil addens aut detrahens*. Ratiocinatur hic à definitione sacerdotis, &c. f. Al. *Angelus* dicitur, quia Angeli sanctitatem imitari debet g. Angeli preces hominum ad Deum, Dei mandata ad homines, deferunt. Idem faciebat in Lege summus Sacerdos, qui semel anno expiationem faciebat populi, & qui in controversiis de Legis sensu ortis consultebatur, Deut. 17. 8, 9. Ejus locum implet in Christiana Ecclesia Episcopus, *Angelus* ob id ipsum dictus in Apocalypsi. Diodorus Siculus de Judæis, apud Photium, Ἀρχιερεὶς τῶν πρεσβυτέρων, ὡς νομίζουσιν αὐτοὶς ἀγγέλους θεοῦ καὶ τοὺς θεοὺς πρεσβυτέρων. (Summum sacerdotem hunc vocant, eumque habent pro Angelo mandatorum Dei h.)

8. *Vos autem recessistis* (vel, defecistis, G.) *de via*] Vel, Legis; vel, sacerdotum veterum i: ab institutis majorum k. Vel, *ab illa via*, JT. Pi. sic D. in qua majores vestri ambulaverunt l. Forfan τὴν ὁδὸν dicit ipsam Legem m. Post descriptionem muneris & sacerdotum præcedentium, subjicit antithesin de malorum Levitarum doctrina & vita n. ¶ *Et, &c.* [וְהָיָה כְּכֹהֵן] *Offendiculo fuistis multis* (vel, *Scandalizastis multos*, V. sic G. ex Vulg. vel, *Fecistis multos impingere* M. Calv. D. sic JT. Pi. vel, *ruere*, Calv. h. e. peccare o: vel, *Offendiculo posito multos impingere fecistis*, Ti.) *in lege*, Mo. P. M. Ti. D. G. i. e. in sacrificiis Legis *: vel, recipiendo homines alienigenas in interiora Templi, profanando Sabbatum, Nehem. 13. 4, 5, 7, 15, & seq. P. Vel potius, *in legem*, D. JT. Pi. i. e. contra Legem q. ¶ *Irritum fecistis pactum Levi*] Vel, *Leviticum*, D. JT. Pi. nam וְלֵוִי est nomen gentile r: q. d. quod pepigit Dominus cum Levitis t. Non implendo promissa, me quoque liberastis ab iis quæ Levitis, ac nominatim Phineæ ejusque successoribus, promiseram. Vide Zach. 11. 10. Non est ergo quod jactetis pactum illud, aut sub umbra illius tegatis flagitia vestra v.

9. *Dedi* (vel, reddidi, JT. Pi. vel, *faciam*, G.) *vos contemptibiles* (vel, *viles*, G.) & *humiles* (vel, *abjectos*, JT. Pi. vel, *obnoxios*; q. d. prædæ eritis ac despiciatui x;) *omnibus populis*] i. e. Externis illis qui cum Antiocho y. Vel, toti populo, JT. Pi. vel, coram omni populo, Ti. ¶ *Sicut, &c.* [וְכַדְמָה] Ed quæd (vel, *Secundum quod*, Calv. *Quemadmodum*, P. Prout, JT. Pi. Heb. *Secundum os quod*, i. e. pro ratione quod z,) *non custoditis* (vel, *non custodistis*, P. vel, *vos minime observatis*, JT. Pi.) *vias meas*, M. &c. ¶ *Et, &c.* [וְהָיָה כְּכֹהֵן] *Et accepistis* (vel, *accepitis*, M. *recipitis*, Ti. *suscipitis*, V. Pi. *susccepistis*, D. *extulistis*, Calv. *assumentes*, Mo.) *faciem*, vel *facies*, (vel, *personas*, Calv. Al. *Et habetis personarum rationem*, Ca.)

in lege, Ch. P. M. Ti. V. Calv. D. G. &c. i. e. in negotio Legis a. In judiciis, quæ secundum Legem exerce-
re debebatis, locum dedistis gratiæ, & ad potentium vota aptastis sententias. Favistis feneratoribus b. Huic b G. magis quam illi favistis, ob personæ, non rei, discrimen c. Vel, *in lege ipsa*, i. e. in ipsis sacrificiis Legis: o V. sim. quia aliquorum probabant sacrificia, aliorum rejiciebant d: divitum victimas, licet vitiosas, admitterebant; v. pauperum rejiciebant f. Vel, *in lege*, i. e. in interpretatione Legis in gratiam populi f. In hominum gratiam doctrinam corruperunt *, contra Levit. 19. 15. Deut. 10. 17. &c. t. Potentes peccatores non ausi estis reprehendere *. Al. *Sed attollitis faciem contra legem*, JT. i. e. protervè & perveraciter Legem Dei infringitis h, sub. dicendo, JT. [quæ sequuntur.] Sed phrasi illa, *suscipere faciem*, nusquam ita sumitur i.

10. *Non pater unus, &c.*] Vel, 1. Deus k, ut sequitur; ut sensus loti sit, Quum Deus nos omnes creaverit, tenemur ei obedire, ac proinde à perfidia abstinere l. Vel, 2. Abraham m. Sensus est, q. d. Annon Deus selegit vos à reliquo mundo, quum promissa fecit Abrahamo, &c? Ingrati ergo estis & immemores vestræ dignitatis, dum alienigenas ducitis n. Al. Transiit h. l. ad reprehendendos sacerdotes, Principem, & populum, quod uxores suas dimitterent tanquam deformes, &c. & alienigenas ducerent, contra Legem, Deuter. 7. 3. Idem vitium taxat Esdras, Malachiæ coævus, Esd. 10. 9, 10. Porro, duæ sunt dilectionis causæ maximæ, communio generis & Religionis: de priorè hic agit, de posteriore verbis sequentibus. q. d. Cum omnibus, tam viris quam foeminis, sit unus pater, Abraham, & unus Creator, Deus, quem utrique colitis, cur, sororibus vestris posthabitis, ducitis alienigenas & idolorum cultores o? Vel, 3. Jacob t. Redarguit hic sacerdotes, quod super uxores Israelitidas ducebant uxores alienigenas, & illas plùs diligebant quam priores legitimas p. Sensus, Nonne omnes à Jacobo orti sumus, ac proinde in libertate pares sumus *? Al. Fratres sumus: Igitur * G. non debemus alii alios fallere, aut fidem conjugii cum sororibus nostris initi violare t. Vel, 4. Adam. Objectionis est illorum qui matrimonia illegitima (five cum Gentibus contrafacta) sic defendebant, quod Judæi cum Gentibus eundem haberent Patrem & Deum, idèque non posse perfidiæ accusari r. Sed, non placet hæc interpretatio. Verba hæc illis non rectè ascribi patet, quia illa individuo nexu coherent cum verbis illis, *Quare perfidi sumus, &c.* tanquam antecedens enthy-mematis cum consequente. Attamen illa verba non sunt verba Judæorum illorum qui contraxerant illegitima conjugia: sed sunt verba Prophetæ illos nomine isto reprehendentis, ut patet tum ex ipsis, tum ex proximè sequentibus in principio v. 11 t. ¶ *Non Deus unus creavit nos?*] Et nos & uxores nostras? Cur ergo eas spernimus? Al. *creavit*, i. e. formavit in populum, educendo patres nostros ex Ægypto. Sic vox נָצַר sumitur Psalm. 102. 19. Esa. 43. 1. & 45. 8 v. r. G. *Creavit*, nempe ut essent sacer populus, & peculium Dei. Confer Jes. 60. 21. Eph. 2. 10 x. ¶ *Quare, &c.* * Calv. [וְהָיָה כְּכֹהֵן] *Cur ergo spernit* (vel, *fraudamus*, Calv.) *quisque fratrem suum?* P. Calv. simil. V. G. ex Vulg. Cur opprimitis pauperes foetore? Tangitur h. storia quæ est Nehem. 5. 3. 4. &c. y. Vel, *perfidi sumus* (i. e. perfidi estis, vos qui ultra uxorem legitimè ductam superinducitis aliam aliàsve, ex v. 14. Communicatio rhetorica z. Pi. Vel, *perfidè agimus*, five *fidem fallimus*, D. vel, *prævaricabimur*, V. vel, *prævaricamur*. Est futurum in Ka; non, ut alii putant, præteritum Niphal: 1. quia verbum hoc in Niphal non reperitur; 2. quia verba conspirandi, teste Camio, [qui & Kimhi,] carent Paül & Niphal. In his est נָצַר, quod significat, *fidem frangere*, & v. culum quo alicui devincti sumus dissolvere a.) *alter in alterum?* JT. Pi. vel, *quisque in fratrem suum?* V. D. Potuisset dicere, *in sororem suam*, sed elegit, *in fratrem suum*, quia hi perfidi erant non modò in uxores suas, sed & in earum parentes, ad quos etiam stipulatio pertinebat b. Idem. Viquid ergo prævaricatur unusquisque in proximum suum, cujus sororem aut filiam habet uxorem, & tali injuriâ eum afficit, ut superinducat alienigenam mulierem c? M. Vel sic, *Quare ergo circumvenimur unusquisque à fratre suo?*

Calv. suo? M. Damnat Judæos, quod & perfidi essent in Deum, & fraudulentum in proximos. ¶ Violans, &c. [ויולן] Violando (vel, ut profanetur, M. polluendo, Ti. profanando, JT. Pi. ad polluendum, Calv.) pactum patrum nostrorum, P. quod Deus pepigit cum majoribus nostris *: quod Deus deposuerat apud Patriarchas, ut de manu in manum perveniret ad eorum posteros; quo foedere segregati esset ab omnibus gentibus. Hoc, inquit, foedus violatis scelere vestro. [Per pactum, &c. intelligunt,] vel, 1. legem eam quæ usuras à popularibus vetat accipi, Exod. 22. 25. Lev. 25. 36, 37. Deut. 23. 19, 20. Vel, 2. legem Deuter. 7. 3. de non ducendis alienigenis. Vel, 3. vinculum illud conjugale quod sanctè servarunt patres nostri. De adhesionem ac cohabitationem mutua viri & uxoris loquitur, quam Dominus instituit, Genes. 2. 24. Sacrum foedus conjugii, pactum patrum, &c. Abrahami, Isaac, Jacobi, qui acceperunt uxores ex gente sua, neque alias duxerunt nisi de consensu legitimæ ac primariæ.

11. Transgressus est (vel, Perfide agit, JT. Pi. sic D. cum Deo, Domino & conjuge eorum): vel, Perfide defecit, Ti.) Juda] i. e. Tribus Judæ, domum reversa. ¶ Et abominatio (i. e. crimen abominandum, perfidia abominabilis P.) facta est (vel, fit, JT. Pi.) in Israel] Id est, vel, 1. in Benjamin & iis qui ex aliis tribubus ad Judam accesserant. Vel, 2. in Juda: nam post reditum non erat alius Israel quam Juda & Judæi. ¶ Et in Jerusalem] Etiam in urbe primaria, quæ urbs sancta nuncupatur, & civitas Dei: quæ debebat esse sanctior: in conspectu Templi, quod ibi erat. Ità crimen exaggerat. ¶ Contaminavit (vel, Profanat, JT. Pi.) Judæ sanctificationem, &c. [קדש ירושלים] Sanctum (vel, fanum, Ca. sanctuarium, Calv. vel potius, sanctitatem, Calv. JT. Pi. M. D. Di. Tar.) Jehovah (Intelligunt vel, 1. Templum: vel, 2. Legis observationem: vel, 3. foedus ipsum Dei: vel, 4. matrimonium, quod Deus instituit, & sanctificavit: vel, 5. sanctitatem, five separationem, quæ à reliquo mundo distincti erant & separati, prælatique omnibus gentibus, in peculium Dei. q. d. Polluerunt gentem illam segregatam ab aliis, &c. Aliquando ipse Israel vocatur sanctitas Domino: Ità eos ingratitude arguit, quod se profanis gentibus miscerent. Vel, 6. sanctificationem Domini, cujus pars non exigua in hoc posita erat, ne Judæi cum idolorum cultoribus matrimonia copularent. Nam quod Lex constituerat adversus foeminas ex septem populis à Deo devotis, Deuter. 7. 3. id iusta interpretatio ad alias foeminas idolis adherentes protulerat. quod (vel, quam, M. &c.) diligit, P. Ti. vel, dilexit, D. Calv. Mo. &c. sc. Dominus, quondam, ut Patriarcharum aliisque temporibus: quam [nempe gentem sanctam] Deus gratis dilexit nihil meritam, &c. id quod vel ferreos animos mollire debebat. Vel, quam amat Deus maximè, & propterea eam [sanctitatem] vult manere impollutam: ut ità ad exaggerationem adjiciatur hic negotiorum. Vel, quam [sanctitatem] amaturus erat, JT. vel, amare debebat, Pi. idque ità ut illius studio omnibus aliis amoribus renunciaret: q. d. non autem amare debebat mulieres externas. Tacita hinc antithesis P. Al. qui dilexit eum, nempe Jehudam, ut & referatur ad, & subintelligatur. Sed malim, quam dilexerit Jehudam; ut sensus sit, Verè perfide egit Juda. Quum enim antehac Deum dilexerit, sic ut etiam foedus conjugale cum eo inierit, jam profanavit sanctitatem illius Dei quem dilexerat. [Ch. locum sic reddit, Quia violaverunt viri domus Juda animam suam, quæ erat coram Deo sanctificata & dilecta.] ¶ Et, &c. [ויולן] Ducens (vel, Quod duxerint, Calv. Et maritavit, D. Et rem habuit, Q. in V. Nam maritum agit, vel, Nam ducit, scil. in uxorem. sign. dominari in rem possessam. Et habuit, G. ex Vulg. nempe in matrimonio. Tangitur historia quæ est Esd. 9. & 10. & Neh. 13. 23, &c. Et (vel, Quum, P.) in uxorem accepit, M. P. sim. Ti.) filiam (i. e. cultricem. Nam sicut dicitur à suis patres dicuntur, Jer. 2. 27. ità qui eos colunt, filii. Ut pii dicuntur filii veri Dei; ità idololatræ filii deorum suorum. Vel, cum filia, Pi. Q. in V.) dei alieni, JT. &c. Ità externas odio vocat, tanquam ab idolis genitas, ac propterea velut portentosa abominandas.

12. Disperdet, &c. [יפחיתו] Excidet (vel, Extirpabit, M. simil. V.) Jehova virum qui fecerit hoc, Calv. sim. P. Ca. &c. vel, viro, &c. D. Plerique hic in ויפחיתו volunt esse accusativi casus: quod quamvis nonnunquam in Scriptura occurrere fateamur, rarum tamen esse fateri necesse est. Plerumque dativum valet, quod & hic nobis maximè arridet. ¶ Magistrum, &c. [מגיסר] Vigilantem (i. e. vel, 1. quemcunque viventem, qui non dormiat somnum mortis: vel, 2. magistrum sive doctorem, qui perpetuò vigilare debet: sacerdotes qui tam malo exemplo præbunt aliis, Neh. 13. 28. Heb. vigilantem. Nam magistrorum est, vigilare pro discipulis. Vel, excitantem, i. e. quisquis imperio pollet, & alium vocare potest. Excitantem, sub. verba, vel discipulos, i. e. arguentem. Vel, suscitantem, i. e. qui alterum è somno suscitet. ¶ Respondentem (i. e. vel, 1. eum, qui respondere valeat vocanti vel pulsanti: vel, 2. discipulum, qui respondere debet præceptoris interroganti, Luc. 2. 47: plebem: vel, 3. qui clamanti respondeat, aut obsequatur monitori, famulum, cujus est respondere, & jussa capessere. in tabernaculis Jacob, P. sic Mo. Ca. JT. Calv. D. V. &c. (i. e. ex urbibus vel domibus Jacob: i. e. extorrem faciet, Esd. 10. 8.) ¶ (vel, etiam, D.) offerentem manus, &c. P. &c. i. e. qui aliquando offerre possit, h. e. filios quosque sacerdotum. q. d. Nè ipsi quidem sacerdotes excipiantur. Quamvis munera magna offerat, nihil hoc ei proderit, si pro se offerat, si pro iis qui nuptias illicitas contraxerunt. ¶ Vigilantem & respondentem — & fertum — obmoven- tem, &c. Sacerdotis descriptio. Perfidis illis hanc poenam h. l. denunciat, quod ipsis erepturus sit, primò, qui precibus & admonitionibus pro ipsis vigilet; secundò, qui de Lege consulentibus respondeat; tertio, qui allata sacrificia Deo offerat. Atque ità sacerdotibus simul, de quibus primis versibus actum fuit, minatur, eos loco suo & dignitate summovendos; & toti populo Jehudæ, de quo v. præced. eos sacerdotibus suis privandos. Sensus, Non tantum ipsum perfidum, verum etiam defensorem omnem adiutoremque & patronum perfidie; etiam quum muneribus oblati Deum sibi placare videbitur. [Alii versum aliter reddunt: Virum qui hujusmodi rem designat, qui auctor est, qui obsequitur, & qui adfert molam Domino exercituum, è tabernaculis Jacob excindi jubet Dominus, Ti. Excidet Jehova (sub. filios, scilicet quos genuerit ex uxore alieni dei. Ellipsis nominis relati.) ei qui fecerit istud, (Pronomen Hebraicum est generis foemin. sed usurpatur neutraliter seu absolutè.) tum vigilantis, (i. e. studiosè observanti mulieres externas, ut aliquam ex illis in uxorem ducat: metaphora, & synecdoche generis:) tum defendenti, (scilicet conjugium istud. Hebr. respondentis: synecdoche generis.) è tentoriis Jacobi; etiam offerenti munus, &c. ad Deum reconciliandum, quem intelligit sibi iratum esse propter conjugium cum uxore externa. ¶ 13. Et hoc, &c. [וזהו] Et hoc secundo (vel, secundum, JT. Pi. vel, secundà, sub. vice, V. vel, secundam, sub. abominationem, Q. in V. Primum peccatum erat avaritia; vel, quod offerebant victimas illegitimas.) facitis, P. M. &c. (i. e. Hac in re secundò peccatis. Accessit scelus vestrum erga uxores. Vel, facietis, Mo. V. Fut. pro præf. Al. Et rursus facitis, D. Amplius etiam facitis, G. Adde quod efficitis, Ca. Deinde & hoc adjicitis, Ti.) operitis (vel, operire, Mo. operiendo, JT. ut operiant, M. simil. Ti. Ca. D. quod operitis, Pi. nam oppleris, G. i. e. in causa estis ut uxores vestrae obruant sive tegant, altare Jehovah lacrymis, P. &c. uxorum legitimarum, quas vel dimittitis, vel indignè quasi ancillas habetis: quas in gratiam illarum extranearum tractatis quasi mancipia, duris operibus eas prementes, fraudulentis justo victu, vestitu, concubitu; vel, aliis eis superinductis; unde illæ anguntur, vide Levit. 18. 18. Quæ tam malè tractata cum ploratu & planctu advolvuntur Altari, (de quo more vide i Sam. 1. 10.) à Deo petentes vindictam & auxilium. Sacerdotibus ascribit, quod nemo tunc Deum coleret hilari & prompto affectu: & quum in Templo resonare deberent Dei laudes, Psal. 65. 2. omnes jam queruli erant atque tristes, &c. ¶ Ita ut non, &c.

אֵלֶּיךָ מִן הַיָּדָיִם *A non ultra respiciendo ad munus, Mo. Vi (vel, Ita ut, Ca. Ch. Aded ut, Sy. JT. Pi. Eo quod, D.) non ultra (vel, non amplius, D. sic JT. Pi.) respiciam, &c. P. Pi. Ch. D. vel, respiciat, &c. Ti. Sy. JT. Ca. sub. Deus, JT. &c. Sensus est, omnes flere quod vident sacrificia sua non placere Deo, nec Deum votis eorum respondere, sed omnes experiuntur Deum severum ac rigidum. Ut jam ultra non respiciam munus, liba ista e similia, Levit. cap. 2 P. Et ideo non est ultra qui respiciat, &c. M. ¶ Nec, &c. "וְלֹא יִקְחָהּ" Et ad capiendum (vel, Et ad accipiendum, V. Et accipiat, M. Neque accipiam, P. Pi. Adverbium negandi אֵלֶּיךָ non repetendum q: & subaud. istud, Pi. Neque acceptam habeam, G.) beneplacitum (i. e. munus acceptabile sive gratum: vel, oblationem sacrificium, de quo Lev. 7. 16 †: vel, cum benevolentia, Pi.) de manu vestra, Mo. Quasi dicat Deus, Ista lacrymae istius gemitus ita me turbant, ut lato animo vestra dona victimaeque accipere nequeam. [Alii aliter:] Et benevolentia ejus recipiat oblationem e manu vestra, JT. רַחֵם אֶת הָעָם הַזֶּה hoc potissimum differt, quod רַחֵם negationem significet quae verbum substantivum includat, unde & solum affixis jungitur. Dicimus enim רַחֵם non sum, רַחֵם non es, רַחֵם non est. Ac propterea רַחֵם praeteritis ac futuris non jungitur, sed nominibus, participiis, atque infinitivis vim nominis habentibus. Sic Esa. 5. 9. וְרַחֵם יִשְׂרָאֵל, ne sit habitator. Ita & hoc loco, si, cum aliis, peccatum sacerdotum aggravari statuamus, vertemus, Ne sit amplius respectio ad munus, neque acceptio beneplaciti, &c. ut רַחֵם & רַחֵם sint pro nominibus. Sed malim poenam hic aggravari, quam versu praeced. inceperat. Primo, inquit, auferetur vobis omnis sacerdos, qui pro vobis vigilet, respondeat, & offerat. Deinde, tegetis Altare meum lacrymis, &c. quare? quia non erit amplius respectio ad munus, &c. רַחֵם autem non tantum significare, ut ne sit, sed etiam, quia non est, probo hisce locis, Jer. 10. 6. & 19. 11. Nec mirum: passim enim רַחֵם causam denotat; ut Psalm. 31. 12. רַחֵם, propter omnes hostes meos *.*

14. Quam, &c? עַל-מָה? Propter quid? Mo. Quare? P. Quam ob causam non potes grata habere dona nostra? Cur ita acerbè redarguimur? Scilicet hic superis labor est, ut curent quot nos habeamus uxores. ¶ Quia Dominus testificatus est inter te & uxorem puertatis tuae] Vel, adolescentiae tuae, V. D. i. e. quam duxisti adolescens. Auger flagitium, ubi quispiam alienatur ab uxore quam duxit puellam, & cum qua ab adolescentia vixit. Videt [Deus] quae agatis eis נִשְׁדָּוְךָ אֶל הַזָּנוּיָהּ, (adversus uxorem quam virginem & puellam duxisti.) Amastis puellas: florè verò ætatis decerpto, eas proculcatis. Testificatus est, nempe quod eam non diligas: quod cum illa perfidè agas, tum etiam, ipsam esse sociam tuam, &c. Al. Deus invocatus est tanquam testis promissionis conjugalis. Deo enim teste, & stipulatore, matrimonium contrahitur. Deus conjungit suâ autoritate virum uxori, & sancit illam societatem. Hinc conjugium dicitur fœdus Dei, Prov. 2. 17. q. d. quod Deus ipse consecravit. Deus ab initio mundi palam contestatus est & sanxit, matrimonii, vinculum perpetuum esse debere. Vide Gen. 2. 24. Matt. 19. 6. 1 Cor. 7. 10. ¶ Et, &c. וְלֹא יִקְחָהּ] Et ipsa est (vel, Quam ipsa sit, P. sic M. Ti. JT. &c.) socia tua, (i. e. quasi dimidia tui pars: socia vitæ, honorum ac laborum: & consors thori, & particeps sacrorum P.) & uxor fœderis tui, D. Genitivus adjuncti. Vel, fœderata tibi, JT. Pi. sic V. Calv. &c. per connubium: cum qua fœdus inisti. & quidem fœdus indissolubile. Al. In eodem Dei fœdere est in quo tu. Quæ tibi conjuncta est interposito nomine Dei. Nam altera quam duxisti non est uxor, sed concubina: non iniisti cum ea legitimum fœdus.

15. Nonne, &c? הֲלוֹא אֶחָד עָשָׂה וְיִשְׂרָאֵל רַחֵם? Difficilis hic est versus, & variè capitur. Et ne unus fecit, & residuum spiritus ei, Mo. An unus ille Abrahamus ita egit, cujus de spiritu residuum nos sumus? hîc nota est genitivi. Nos de spiritu illius spiritum trahimus, secundum sententiam scilicet eorum qui cum semine animam derivari putant: quæ & veterum Chri-

stianorum non paucis placuit. Unus dicitur Abraham etiam Esa. 51. 2. principium scilicet generis. Annon & unus hoc fecit, in quo excellens fuit spiritus? Ti. Si Abraham unus pater noster, qui Prophetes fuit, id fecit, nempe plures uxores duxit, cur nobis non liceat id facere? Nonne unus fuit Abraham solus, ex quo propagatum est seculum? Ch. Non autem unus ita fecit, & tamen excellentia spiritus fuit ei, P. Qui unus erat non fecit, in quo exuberans erat spiritus, M. Obiciebant Judæi exemplum Abrahami. Discrimen ergo hic ostendit. Abraham unus erat, i. e. solitarius, orbis liberis; nec superinduxit Hagar causâ libidinis, cum abundaret Spiritu Dei, sed uxoris hortatu, & ex desiderio sobolis: vos autem ex libidine, &c. [Alii hæc verba cum sequentibus jungunt, & sic vertunt:] Annon vir unus, cujus sunt reliqui spiritus, unus, inquam, postulavit semen à Deo? Sy. Quod si unus fecit, qui spiritum abundabat, quid unus ille Divinam progeniem quærens? Abrahamus, qui unus est parens vester, ut supra dictum est, duxit quidem Hagarem: sed id fecit instinctu Dei, nec ideo fuit in priorem uxorem perfidus. Abrahamum hic unum dici probant ex collat. Jes. 51. 2. Ezech. 33. 24. Verum in illis locis expressa sit Abrahami mentio; hic non item, sed neque in toto hoc capite, aut Libro. [Alii etiam רַחֵם in nominativo reddunt ut praecedentes, unus, sed de Deo accipiunt:] Nonne unus fecit? (Sensus est, Deus, qui unus est, Adamum etiam unum, & Evam unam, fecit, &c. & residuum spiritus ejus est? Me. & T. ex Vulg. Aliud argumentum: q. d. Corpus mulieris ex costa Adami formatum est, & anima ejus est quasi residuum spiritus, id est, flatûs, sive halitus, sive spiraculi vitæ, quod in Adamum inspiravit. Deus quasi uno eodemque spiraculo utrumque animavit, ut indicaret, unius planè animi & affectus illos esse debere. רַחֵם hic est Deus, qui unus esse dicitur Deut. 6. 4. unde & Assyriis dictus (ut notat Macrob. Saturn. 1. 23.) Adad, i. e. רַחֵם, ex Syr. רַחֵם unus, geminato radicali. Vide & Jes. 66. 17. Dictum est Magistrorum, Deus unus est, & nomen ejus unum est. Confer v. 10. hujus capitis, ubi dixit, Annon pater unus—? an non Deus unus nos creavit? Ille unus iste est de quo jam dicit, Et non unus, &c? Sensus autem est, Unus Deus est, estque is cui verè excellentia Spiritus competit; imò talis abundantia, ut semper ipsi adhuc רַחֵם, reliquum, sit. Is id fecit quod in fine vers. 14. dixerat, quod uxor sit socia viro ipsique confederata. Aliter: רַחֵם & רַחֵם, sicut per Maccaph conjunguntur, possunt & sensu conjungi, ut sit, non unus, h. e. nullus. Eo sensu sic verto, Et nullus id facit cui reliquæ spiritus sunt. Sensus est, Tu perfidè agis in uxorem, quæ tibi socia est, &c. Hoc nemo facit qui vel tantillum Spiritus Dei reliquum habet. Magis placet hæc interpretatio, quia רַחֵם nusquam venit pro excellentia, sed tantum pro reliquiis. [Alii רַחֵם in accusativo vertunt, unum, locumque sic reddunt:] Nam nonne unum fecit? P. sic JT. Calv. D. Tar. Cap. crit. Buxt. ex RS. &c. subaud. Deus, cujus nomen hic subicitur, ut sape fit. Nam excellentia Dei hoc in se habet, ut facile intelligi possit, quamvis non exprimitur. רַחֵם, non, pro רַחֵם, nonne; ut 2 Sam. c. 13. v. 26. 2 Reg. 5. 26. Job. 2. 10. & alibi. Sic in Virgilio, Non [pro, Nonne] ego te vidi, &c? Sic in N. T. ex, pro ex, & pro, pro, ut Matt. 6. 26. & 7. 22. & 17. 24. &c. Unum, id est, unum par conjugavit. Vel, unum, i. e. unum tantum. Unum, scilicet hominem, nempe Adamum cum Eva, tanquam altera ipsius parte. q. d. Fecit ut duo tantum una essent caro. Vel, unum accipias, non de Adamo, sed de Eva, ut sensus sit, Annon unam duntaxat conjugem Adamo fecit? non plures uxores uni viro, &c. Revocat hic Judæos ad puram conjugii naturam & primam institutionem. q. d. Quamvis Deus hæcenus mores vestros toleraverit, juxta Act. 13. 18. tamen, quod propius jam ad Christum accedimus, docet nos ad Dei mandata magis facta nostra componere. [Verba autem sequentia sic reddunt:] Quamvis reliqui spiritus ipsius essent, JT. id est, quamvis esset reliquorum spirituum pater. Vel, attamen fuit (vel, quamvis esset, Pi. cum esset, D.) residuum (exsuperantia, Calv.) spiritus ei, Pi.

Z z z z

Calv.

Calv. D. Quamvis plures animas creare posset, quas
 10 inderet pluribus mulieribus Adamo jungendis b. Cum
 15 potuisset plures foeminas uni viro dare, si voluisset c:
 Tar. Calv. neque enim defecit eum in una muliere spiritus; vi-
 20 tam, quam Evæ inspiravit, aliis inspirare potuit d. Id
 25 autem quum non fecerit, argumento hoc certè est, quod
 30 nolit uni viro plures uxores jungi *. Al. Possint hæc
 35 verba aliter reddi, Nam non unum fecit, estque ei abun-
 40 dantia spiritus: qu. d. Non enim unum fecit hominem,
 45 i. e. non solum marem condidit, sed & foeminam, id-
 50 que sapientissimè; quum sit ei abundantia spiritus. Sed
 55 præcedentem interpretationem præfero f. LXX ver-
 60 runt, καὶ ὁ καλὸν ἐποίησε, &c. (Et nonne bonum fecit, &c.)
 65 sed legendum proculdubio, καὶ ὁ ἀλλον, &c. (Et non ali-
 70 um, &c.) ut patet ex seq. ubi וְהָאָדָם הָאֶחָד, Et cur unum?
 75 reddunt, ἄλλο; (Quid aliud?) Utrobique ergo, pro
 80 וְהָאָדָם הָאֶחָד, legerunt וְהָאָדָם. [Cui conjecturæ favet Arabs, qui
 85 hic habet, Nec alius fecerit, &c.] Convenientissima est
 90 hæc lectio, atque sensus optimus; qu. d. Deus, quum
 95 creavit Evam, eamque Adamo sociavit, non aliam ei
 100 creavit, etiam si id posset, sed unam duntaxat; idque
 105 ut hominem doceret, unam tantum (non plures simul)
 110 ei ducendam esse uxorem, eamque non esse repudi-
 115 andam: sic enim fit per repudium ut homo duas ha-
 120 beat simul uxores g. Verum nullus codex Græcus le-
 125 git καὶ ὁ ἀλλον. Et frustra hæc omnia dicuntur, cum agno-
 130 scat Criticus aliter exponi posse, &c. b. [ut supra nota-
 135 tum.] ¶ Et quid, &c. וְהָאָדָם הָאֶחָד הָאֶחָד, וְהָאָדָם הָאֶחָד
 140 Et (vel, Verò, Ti.) quid (subaud. fecit, P. M. Ti. G.) unus? Mo. (vel, unus, sive unicus, ille? P. M. Ti.
 145 V. G. i. e. vel, 1. Abrahamus; qui scilicet carebat li-
 150 beris k: vel, 2. Deus. qu. d. Quid unus Deus ex uni-
 155 us cum una fidei conjugio querit aut intendit l? Alii,
 160 Quid, vel Cur, vel Quorsum, autem unum? JT. Calv. D. vel, unum illum fecit? Pi. nempe unum illum
 165 hominem, constantem ex viro & muliere m. Quid
 170 sibi vult quod unum hominem fecerit, masculumque
 175 atque foeminam ita conjunxerit, ut una caro essent n? Quid
 180 autem in eo spectat Deus o? querens (vel, que-
 185 rebat, M. Ti. V. sic P. D. erat querens, G. quaesitum, JT. quia querebat, Pi.) semen Dei, Mo. Calv. &c. i. e.
 190 Vel, 1. filios fideles & sanctos p, ex fidelibus parentibus
 195 natos, & bene juxta Legem educatos; non autem ex
 200 alienigenis, ut vos facitis q. Divinum semen, cujus
 205 ipse author ac pater dici queat r. Semen Dei, ut mo-
 210 dō, filie deorum. Hoc unice scil. agebat, ut liberos ha-
 215 beret qui Deum colerent: vos autem eas præfertis
 220 matres quæ filios ad idola deducant. Quantum ab-
 225 estis ab Abrahamo t? Liberos juxta sanctam Dei in-
 230 stitutionem procreatos u, unde semen Dei, Christus, de-
 235 scenderet v. Vel, 2. legitimam sobolem x: justos li-
 240 beros y, in justo sive legitimo conjugio natos z. O-
 245 stendit spurios fore qui ex polygamia nascentur, quia
 250 non gignuntur secundum Dei institutionem *. Al.
 255 Possunt verba sic reddi, Et quid quisquam id faceret
 260 querens semen Dei? qu. d. Et, quæso, quomodo quis-
 265 quam id faceret [perfidem scilicet in uxorem] qui quæ-
 270 rit semen Dei b? ¶ Custodite ergo, &c. וְשָׁמְרוּ
 275 Et (vel, Ideo, JT. Pi. sim. P. M. &c.) custodite
 280 (vel, cavete, P. Ch. Sy. Ar. Pi. sim. Mo. canturi estis, JT.)
 285 in spiritu vestro, o. P. sic M. Calv. i. e. Nè spiritu quidem
 290 fornicemini c. Attenti sitis ad cavendum nè perfidè
 295 agatis, &c. d. Vel, spiritui (hoc est, animo *,) vestro, JT.
 300 Pi. D. vel, vobis ipsis, Ch. Sy. Ar. vel, vobis spiritu ve-
 305 stro. Nam Niphal hic est reciprocum. Itaque 2 notat
 310 ablativum instrumendi f. Vel, spiritum vestrum, Me. &
 315 T. & G. ex Vulg. i. e. Vel, 1. amorem & affectum quem
 320 maritus debet uxori, quasi alteri parti corporis & spiri-
 325 tui sui g. Vel, 2. Retinete uxores vestras, quas dixi esse
 330 reliduum spiritus vestri h. Vel, 3. iram cohibete. Nam
 335 spiritus est ira. (excarescentia,) Job. 15. 13. Pro. 18. 14.
 340 & 29. 11. Zec. 6. 8. & ὀργή, (ira.) Pro. 16. 32. Esa. 59. 19.
 345 ¶ Et, &c. וְהָאָדָם הָאֶחָד, Et in uxorem—perfidem nè agi-
 350 to, JT. Pi. sub. quicquam, JT. Nè datam fidem primæ
 355 uxori violetis aliā superinductā k.
 360 16. Cum, &c. וְהָאָדָם הָאֶחָד, Cum oderit, Mo. D.
 365 (vel, Qui odit, Ca. sim. Ti. Si oderit, G. sim. M. Calv.
 370 Ch. Ar. Si quispiam oderit, P. sub. uxorem suam, V.)

dimitte, &c. vel dimittat, &c. Mo. M. P. Calv. Ch. Ar. D.
 vel, dimittere potest, Ti. vel, repudiet, Ca. וְהָאָדָם הָאֶחָד, h. e. infinit. pro fut l. Vel, amittat, sive ejiciat, D.
 sub. illam, dato libello repudii m. [Sensus est,] Dimittas potius quàm ita vexes n. Hoc Lex permittit, Deut. 24. 1: scivitiam prohibet. Non poterant autem muli-
 10 eres Hebrææ à maritis discedere nisi maritorum per-
 15 missu o. Repudium h. l. non concedit, sed hoc dicit
 20 comparatè, ut crimen augeat, polygamiam scil. esse
 25 deterius crimen quàm repudium: tum quia, dum reti-
 30 net homo uxorem, scortatur cum alia, & miscet sa-
 35 cra profanis; tum quia crudeliter & violenter, tan-
 40 quam latro, detinet sub imperio miseram foeminam,
 45 quæ mori mallet, &c. p. Al. Sunt hæc verba Judæorum
 50 factum suum sic excusantium: qu. d. Cur nos ita repre-
 55 hendis? Permittit nobis Lex repudiare uxores q. [Alii
 60 verba aliter vertunt:] Sibi odio esse dimissionem ait Jeho-
 65 va, JT. Pi. Quia Deus odit ex animo illud vestrum וְהָאָדָם הָאֶחָד, Dimitte; ut sit imperativus Piel repetitus ironice &
 70 cum indignatione. Simile vide in Amos. 4. 4. Vel, di-
 75 missionem; ut infinit. sit pro nomine. r. hic causaliter
 80 vertendum: sic enim argumentatur Propheta, Quia
 85 Deus odit repudia, cavete vobis, &c. Repudium con-
 90 cessum est Lege Moysi; nunquam autem probatum aut
 95 Deo aut sapientibus. Illud constat ex Genes. 2. 24. &
 100 Matt. 19. 6: hoc, ex scito Ben-Siræ, Os quod cecidit in
 105 sorte tua rode illud t. Impunitum fuit sub Lege, non
 110 autem permittum *. Locum ille quem produciunt, Deut. cap. 24. vers. 1. saltem de facto, non de jure, loquitur:
 115 imò vers. 4. pollutio dicitur inde sequi. Vide & Matt. 5. 31, 32. & 19. 8. Ut sensus sit, qu. d. Deus quidem ἐξ-
 120 πορεύσας, (mores vestros pertulit,) Act. 13. 18. idèque
 125 toleravit repudia, sed & verè odit, &c. v. ¶ Ope-
 130 riet, &c. וְהָאָדָם הָאֶחָד, Qui operiet (vel, At
 135 operit, vel, tegere nititur, V. sub. quisque, P. V. & subaud. vestrum, V.) injuriam (quæ uxorem affecit, vel, 1. re-
 140 tinendo eam, ut scilicet putent homines illam ab ip-
 145 so amari, cum res secus habeat: vel, 2. rejiciendo e-
 150 am, non dato libello repudii; unde fiebat ut alteri vi-
 155 ro nubere non posset x. Vel, iniquitatem, P.) ceu vesti-
 160 mento suo, &c. M. sic P. V. id est, quemadmodum vesti-
 165 mento aliquid tegere solemus y. Al. sic, Et tegat iniqui-
 170 tatem veste sua, Ca. Nam eum operire violentiam pallio
 175 ipsius, ait Jehova, JT. Al. Quia is qui dimittit operit vio-
 180 lentiam pallio ipsius, id est, violentiam illam dimissio-
 185 nem excusat Lege Moysi de repudio z. Num ergo vio-
 190 lentiam vestimento suo teget? Ti. Plerisque וְהָאָדָם הָאֶחָד, est id
 195 quod tegitur; וְהָאָדָם הָאֶחָד, id quod tegit. Aliis contra,
 200 ut Vulg. & LXX, quod rectius est: ubique enim וְהָאָדָם הָאֶחָד, post
 205 וְהָאָדָם הָאֶחָד, denotat rem tegendam, ut in Psalm. 44. 20.
 210 Hab. 2. vers. 14. &c. Existimo Deum hic conqueri quod
 215 quisque uxorem suam, simulac eam odisset, dimitteret,
 220 scilicet ut alienigenam duceret. At, inquit Deus, tegit
 225 injuria vestem ejus. Notum quidem est, in re ma-
 230 trimoniali vestem sumi pro fide ac protectione conju-
 235 gali, ut in Ruth 3. 9. Ezech. 16. 8. Ità revelare oram vestis
 240 dicitur de usu thori. Hoc igitur hic carpit, quod, quum
 245 ipsi orā vestis suæ deberent tegere uxores suas, injuria
 250 tegeret ipsorum vestem, dum perfidè uxores odissent,
 255 & exosas dimitterent. Aut sic, Tegit iniquitas vestem
 260 ejus. Significat spurcitiem adulterii quā undiquaque ob-
 265 tectus esset, quemadmodum Jud. 23. vestis à carne in-
 270 quinata *. Al. Et operiet iniquitas vestimentum ejus, T. ex
 275 Vulg. nempe repudiantis; id est, operiet te b. Vel, su-
 280 per vestimentum tuum; i. e. Ità redundabit & emine-
 285 bit iniquitas tua, ut nullā vestē occultari possit c. Ope-
 290 riet te undique, ut omnibus infamis sis, Deo scelus tu-
 295 um puniente d. Hoc dictum videtur, quia Lex permittit
 300 dimissionem, sed ob duritiam cordis eorum: itaque
 305 crimine is non vacabat, qui temere & sine justa cau-
 310 sa dimittebat *. Al. Operiet violentiā vestem suam: i. e. * Mo.
 315 Qui sic dimittit, perinde facit ac si tegeret vestem suam
 320 quā indutus est violentiā & iniquitate f. Chaldaus ver-
 325 tit, Et nè operias peccatum vestimento tuo. Legit interro-
 330 gativè, Operiātne aliquis hoc faciens iniquitatem ve-
 335 stimento suo? id est, Adhucne tam apertæ injustitiæ vela-
 340 menta aliquis quærat? Hoc verò est quod modò præ-
 345 sextum,

textum, modò obtentum, dicunt Latini; Græci verò, προσομασιν.

- ¹ G. 17. Laborare, &c. "וְיִגְעוּ" Fatigastis, vel Fatigatis, (vel, Laborare fecistis, Mo. vel, Qui provocatis, o. O. qui provocatis, Ar.) Jehovam verbis vestris, P. sic M. Sy. JT. Pi. &c. impiis^b, blasphemisⁱ, atheis, quasi nulla inesset Deo providentia^k, obstreperis querimoniis, quasi Deus vobis obstrictus esset, nec tamen ulcisceretur aut eriperet vos, &c.^l. Molestiam exhibetis Deo, &c. Prævideo futurum ut id fiat ita^m. Deus non fatigatur. Humanitus ergò loquiturⁿ. qu. d. Satis diu ille per patientiam vos pertulit, &c.^o. ¶ Et dixistis, (vel, Et si dicatis, G. vel, Sed dicitis, V. sim. Ti. Pi. &c.) In quo, &c.^p Ostendit contumaciam eorum atque impudentiam, quòd objurgationes rejicerent & riderent, &c.^q. ¶ In eo quòd dicitis ¶ Vel, dicitis, id est, cogitabitis^r. ¶ Omnis, &c. "וְכָל" Vertunt omnes, Omnis faciens malum bonus est in oculis Domini, & iis ille delectatur^s. qu. d. Deus suos graviter affligit^t, flagitiosos, verò amat ac juvat^u, cum homines sceleratos permittit ad Principatum ac Sacerdotia provehi^v. "וְכָל" omnes volunt esse prædicatum, ac dici de omni faciente malum, adeoque in eo subintelligi verbum substantivum. Non audeo reclamare communi omnium, quos vidi, sententiæ. Exponam tamen scrupulum meum. 1. Si "וְכָל" prædicatum esset, & verbum substantivum comprehenderet, convenientius esset id substantivo præponi, ac sic efferri, "וְכָל" "וְכָל" "וְכָל". Vide Thesaurum Buxtorfii pag. 307. & 452. 2. Omnis faciens malum perinde est ac si dicas, Omnis factor mali: tunc autem scriberetur "וְכָל", per Tserè, ut in Gen. 4. 2. "וְכָל" pascens oves, q. d. pastor ovium; Esa. 55. 4. "וְכָל" præcipientem populis, i. e. præceptorem populorum; Jer. c. 4. v. 29. "וְכָל" jaculantem arcu, id est, jaculatorem arcus. Dubito ergò annon locus sic vertendus, Quicumque facit malum bonum in oculis Domini, iis ille delectatur: ut in "וְכָל" sit retributivum, non copulativum. Hoc sensu "וְכָל" non potest verti, factor mali, sed "וְכָל" necessarium debet esse accusativi casus: ac propterea "וְכָל" rectè scribitur per Segol extra regimen genitivi. Sensus est, Quamvis quis sit palam impius, adeò ut coram ipso Deo audeat malum prædicare bonum, gratus tamen Deo est. Idem esset quod Esa. 5. v. 20. "וְכָל" "וְכָל". ¶ Aut certè, &c. "וְכָל" Aut (Nisi ita est sicut diximus^v. Vel, O, ut "וְכָל" sit particula exclamativa, de qua vide dicta ad Esa. 27. 5. ut sint hæc verba Prophetæ admirantis longanimitatem Dei erga impios^z.) ubi est Deus judicii? JT. Pi. sic P. V. &c. id est, qui severe deberet in eos animadvertere^a. Cur non punit Deus nocentes? Vide caput sequens^b. Ubi conspicitur Dei judicium quo punit impios^c. In quo Deus ostendit se hoc tempore hominum esse Judicem & Arbitrum^d. Hoc ideo dicent homines impii, quia per annos propè 500 cessatura erant miracula & prophetiæ, ut diximus ad Zach. c. 13. v. 2. Ea res non Sadducæismo tantum occasionem dedit, verum & impietati, quæ Antiochi temporibus maximè apparuit. Sed non est nostrum nòsse tempora & occasiones talia faciendi, quæ Deus in thesauris sapientiæ suæ custodit. Habebant Moyses tot miraculis clarum, habebant Prophetas veteres: iis crederent, donec novam lucem Deus alluceret^e. Obijciunt, non esse Deum, nisi sit Judex mundi. Rationcinantur à Dei natura & officio^f. Aut Deus delectatur maleficiis, aut non est æquus, quia scilicet bonis malè, & contrà, malis bene, est^g. Verba adhuc sunt hæc hominum blasphemantium in Deum & justitiam ejus, & sic argumentantium, Si malè agerent, animadverteret in eos. Verum non animadvertit. Ergò non malè agunt. In hac autem re potius laudare deberent longanimitatem Dei expectantis peccatorem ut reipiscat^h.

CAP. III.

1. **E** Ecce] Docet rem magnam esse quæ sequitur, & attentione dignam. Assurgit ergò Propheta ad tempora Christi^a. Quam jam inter Judæos multi erant navi & errores, cum in doctrina, tum præcipuè in moribus & vita, ut ex hoc Libro & Esdra & Nehemia constat, meritò eorum animos erigit ad Christum, qui eos purgaturus erat, &c.^b. Quædam exemplaria vestusta caput hoc inchoant à versu superiore; non omnino malè: nam est responsio ad præcedentes blasphemias^c: qu. d. Vos blasphemè quæritis, Ubi est Deus judicii? Ecce me, &c.^d. Contra eorum blasphemias asserit fœdus suum: etiam si homines perfidi sint & improbi, id tamen non impediet quòd minus satisfaciatur Deus promissis suis, & præstet suo tempore quod illi putabant nunquam futurum^e. ¶ Ego] Loquitur vel, 1. Sancta Trinitas^f: vel, 2. Christus^g; ut patet ex collat. Marc. 1. 2. & Luc. 3. 4. 5. vel, 3. Deus Pater ad Filium^h. ¶ Mito. (vel, missurus sum, JT. Pi. V. præf. Heb. pro fut. brevi scilicetⁱ:) angelum (vel, nuncium, sive legatum, P. V. Pi. &c.) meum] Id est, præcurso-rem^j. Similitudo à more Principum, qui se per certos homines quos præmittunt adventum suum nunciant, ut ipsis majore cum pompa occurratur^k. Intelligit hinc Joannem Baptistam^l; ut ipse Christus explicat, Matt. 11. 10. quem Angelum vocat & ob puritatem vitæ^m, & ob excellentiam doctrinæⁿ, & dignitatem officii^o, quia Christum nuntiavit & prædicavit^p. Hoc est quod dicit, Explorabo vos etiam atque etiam: neque ul- lum Prophetam vobis dabo ante eum qui antea mbulo erit Messia^q. ¶ Et, &c. "וְיִגְעוּ" Et (vel, Qui, Ti. JT. Pi. Tar. 1 pro "וְיִגְעוּ", ut & alibi^r.) verret (vel, expedit, Pi. sic JT. vel, complanabit, Ti. repurgabit, M. V. preparabit, Ca. D. ut Matthæus explicat^s;) viam (viam tuam habetur in Matthæo: sed pronomen abest à Syra- editione^t;) ante faciem meam, P. G. &c. Sic dicit, quia in Messia vivit Deus multò plenius ac perfectius quam in ullo Prophetarum, "וְיִגְעוּ" (propter unionem hypostaticam, inseparabilem, indefinibilem^u.) Vel, ante me, JT. Pi. Ti. Disponet animos Judæorum ad recipiendum me^v, docendo adven- tum meum^w, exhortando ad poenitentiam^x, removen- do de via obstacula^y, sive impedimenta pietatis, ebri- etatem, libidinem, &c. ut populus dignè Christum reci- piat^z: testimonio, doctrinâ, exemplo, baptismo suo preparabit^a. Perstringit Judæos, à quibus injiciebantur remoræ & obstacula quò minus patefieret redemptio promissa^b. ¶ Et statim veniet] Quem longè abesse, aut nunquam venturum putatis^c. Statim, ubi ille vene- rit^d; sex mensibus post Johannem: repenit, velut lux in tenebris^e. Veniet: Christus hinc de se loquitur in tertia persona^f. ¶ Ad templum suum] Secundum sci- licet^g, nuper extructum, & ad Messiam usque adven- tum duraturum^h: quod ad excidium usque, Vespasiani armis factum, semper Templum secundum "וְיִגְעוּ" Judæi vocant. In id Templum venire debuisset Messiam ante natum Dominum Jesum firmâ fide omnes Judæi tenuer- e; & idem jam apertissime dixerat Aggæus, c. 2. 7. Veniet ad Templum Hierosolymitanum, ut ibi præ- dicetⁱ. Al. ad Ecclesiam suam, D. Templum dicebatur templum Jehovæ, hinc autem templum Christi, ut signifi- cetur Divinitas ipsius Christi^j. Templum ingreditur ut verus & summus Sacerdos, ut oraret pro suis, & im- pios magno perderet zelo^k. ¶ Dominator; ita P. Mo. "וְיִגְעוּ" Dominus, M. JT. Dominus ille, Ti. D. Pi. Me. T. Rex Messias^l, sive Christus^m. Ille per excellentiam Dominator Davidis ex stirpe, Rex n. y. sticus populi Dei, qui reipsa ostendit seⁿ, Regem esse regum & Dominum dominantium^o. Ille promissus Siloh, qui vobis maxi- ma bona etiam in statu publico allaturus est, si ei pareatis, & vestrorum bonorum etiam gentes exterarum (de quibus dictum supra 1. 11.) faciet participes^p. Non ponit hic nomen "וְיִגְעוּ", sed "וְיִגְעוּ", quod nomen pro Mediatore ponitur, ut Psalm. 110. 1. & Dan. 9. 17. Z z z z z Exaudi

Calv. Exaudi, Jehova, וְיִשְׁמַח לְפָנָיו propter Dominum. ¶ Quem
 T. vos queritis] Tot jam seculis: id est, expectatis, &
 Me. venire optatis. Verum malim id querere in malum
 Ma. sumere. Potest enim & bonum male queri, sive de-
 Pi. siderari, & cum ludibrio. Vide Jes. cap. 5. v. 19. Amos.
 Calv. 5. 18. 2 Pet. 3. v. 3, 4. Prophetia ironice, & non sine
 Tar. amarulentia, dicit expeti Christum à Judæis, quod sci-
 licet obmurmurarent in Deum, quia ejus adventum
 nimium differret, ipsorumque spem & vota frustratus
 esset, dicentes, O, ubi est Redemptor? quando tan-
 dem patefiet? sic incredulitatem suam prodentes.*
 Calv. Quem—queritis: Nam dixerant, Ubi est Deus judi-
 D. cii? ¶ Et angelus (vel, legatus, P. Ti. D. vel, princeps.
 In lingua enim Æthiopica, ubi radix מַלְאָךְ pro mittere
 usitatissima est, מַלְאָךְ non tantum Angelum, legatum,
 sed & Principem, significat, & passim pro ἀρχον ponit-
 tur, ut Act. 3. 15. Hebræi etiam dicunt מַלְאָךְ הַמּוֹרֵת
 Princeps mortis, quem mortis imperium habentem in-
 terpretatur Paulus, Heb. 2. v. 14. Atque hinc est quod
 passim Apostolus, Angelos dicturus, ἀγγέλους, ἐξουσίαις, δυνάμεις,
 (Principatus, Potestates, Thronos,) dicit, quia voce מַלְאָךְ
 Di. principatus continetur. Angelus dicitur Christus, quia
 Me. nuncius fuit & interpret Divinæ voluntatis, inter-
 T. nuncius, Mediator, Conciliator. testamenti] Vel, fæ-
 deris, M. P. &c. inter Deum & homines: non typici,
 umbratici, corporalis & temporalis, quale fuit vetus
 seu Mosaicum; sed veri, spiritualis, cœlestis & æteri-
 ni: Fœderis Novi. Angelus hic est, vel, 1. Elias, qui
 dictus angelus fœderis, quod zelum habuerit pro fœ-
 dere Circumcisionis: vel, 2. Christus, legatus sc. il-
 le magnus, qui non quavis de re mittetur, verum ad
 pangendum Fœdus Novum, melius Vetere, cum Ju-
 dæis & Gentibus. Qui angelus fœderis dicitur, vel, 1.
 Idem. quia in fœdere promissus erat, Deut. 18. 15: vel, 2.
 D. sic T. quia erat Mediator fœderis, qui fœdus ruptum in-
 V. stauravit & sancivit, Heb. 7. 22. & 8. 6. & 9. 15. &
 Me. confirmavit, atque consummavit, & obliquavit, non
 M. V. modò suâ doctrinâ, sed sanguine suo. ¶ Quem, &c.
 &c. G. מַלְאָךְ הַמּוֹרֵת] Quem vos optatis, P. simil. M.
 P. M. Tar. Quo vos delectamini, Ti. JT. Pi. rō מַלְאָךְ hîc, sicut sem-
 Tar. per, sumitur in bonum, de serio sc. piorum desiderio:
 Calv. sic ut hoc loco tam de bonis ex animo Messie adven-
 V. tum expetentibus, quàm de malis eundem ludifican-
 M. V. D. tibus, sermo fit. ¶ Ecce venit] Veniet haud du-
 Tar. biè stante hoc Templo: expectate eum. ¶ Dicit
 G. Dominus, &c.] Poterat ipse sub Doctoris persona hoc
 asserere, sed, ut magis commoveat Judæos, Patrem fa-
 Calv. cit hujus Prophetiæ authorem.
 2. Et quis, &c? וְיִשְׁמַח לְפָנָיו] Et quis sustine-
 bit (vel, sustinens, Mo. vel, ferre poterit, LXX, P. ex G.
 Ch. simil. M. Pi. vel, cogitare poterit, Vulg. i. e. cogitando
 Me. comprehendere gloriam illius diei. מַלְאָךְ quidem sig-
 Tar. nific. capere; at מַלְאָךְ ita nunquam sumitur. diem
 adventus ejus? Calv. Ch. Ca. sic Ti. JT. o. Quare hoc?
 Quia crucem perferet ipse ut ad Regnum veniat, ean-
 demque viam suis monstrabit. Adventus Christi, cum
 de Judæis agitur, est à prædicatione ejus ad excidium
 G. urbis. Duo sunt adventus Christi, & in utroque Sa-
 cerdos atque Judex fuit & erit, mitis scilicet suis, &
 severus adversariis. Primi adventus certum indicium
 fuit Præcursoris præsentia. Quis, &c? nempe malo-
 rum. qu. d. Veniet Redemptor, sed vobis non pro-
 derit, verum terrori erit: frustra vobis blandimini, &
 Deo impropertis, quod Redemptorem non mittat,
 &c. Confer Amos. 5. v. 18. Væ optantibus diem Domi-
 ni. ¶ Et quis stabit (vel, consistet, V. G. subsistet,
 V. consistere poterit, Pi. simil. JT. D. propter afflictio-
 nes scilicet quæ tempore illo suscitabuntur: ad, &c?
 V. מַלְאָךְ] Quum apparuerit? P. JT. Pi. ubi ille appa-
 rebit? G. ex Ch. quum se conspiciendum præbebit? Ti.
 quum in carnem venerit? quomodo comparat? vox u-
 surpatur de Christo visibiliter præsentis, tam in adven-
 tu humiliationis quàm glorificationis. Vide 1 Tim. 3.
 Tar. 16. & 6. 14. 2 Tim. 4. 8. Tit. 2. 11. & 3. 4. Al. Quis
 lucem & majestatem Solis hujus justitiæ ferre pote-
 rit? ¶ Ipse enim (vel, 1. dies, vel, 2. Christus,)
 Me. quasi ignis conflans; ita P. מַלְאָךְ] Conflatorum, JT. Pi. D.
 Calv. purgans, V. sic M. aurum & argentum à scoriis: ex-

coquens, V. id est, adurens omnes sordes atque scorias. V. sim.
 Hoc est quod Christus Luc. 12. v. 49. dicit, venisse se ig-
 nem mittere in terram, ignem nempe exploratorium, Tar. Calv.
 sicut sequentiâ apud Lucam indicant. Vide quæ su-
 præ Zach. 13. v. 9. ¶ Et quasi herba, &c. מַלְאָךְ] G.
 מַלְאָךְ] Et tanquam herba (subaud. herba, M. Ti.
 vel, sapo, V. vel, smegma, JT. Pi. D. vel, lanaria, D. vel,
 herba saponaria, V. Nebrissensis in Quinquagen. c. 22.
 Ea in Palæstinæ locis virentibus & humectis nasci-
 tur, & ad sanandas sordes eandem vim habet quàm &
 10 nitrum. Ità nos docet qui in illis locis vixit Hierony-
 mus. fallonem, P. Mo. &c. Hebr. lavantium. Synec-
 doche generis. Quod vim habet absterfivam, & quo
 utuntur fullones ad purgandas maculas.
 3. Et, &c. מַלְאָךְ] Et (vel, Itaque, Ti.) sedebit
 (vel, sedet, JT. G. Non perfunctorie mundabit, sed ex
 professio, quod situs sedentis indicat. Diu insistet ope-
 ri: quo significat morbos eorum inveteratos esse, qui
 non facile & leviter sanantur. Sedebit, vel ut judex,
 20 cum jus dicit pro tribunali; vel ut aurifex, cum me-
 tallâ expurgat. conflans, Mo. o. Ar. P. JT. vel, ex-
 coquens, Ti. V. id est, excoquendo repurgans: vel, ut
 conflans, Pi. sim. M. Sedensque explorabit, Ca. [Alii hoc
 cum sequentibus nectunt, & locum sic reddunt,] Ut
 sedet conflans & purgans argentum, ita purgabit, &c. JT.
 Est hîc, ut sæpe, י, &, pro, ut, quod & Chaldæus vidit;
 Sicut conflator sedet ad mundandum argentum, (vide hu-
 jus rei מַלְאָךְ Ezech. 22. 18. &c.) ita purgabit, &c. G.
 ¶ Et purgabit filios Levi] [Hos nominat,] vel, 1. ut
 30 significet res tunc corruptas fuisse in omnibus ordi-
 nibus, etiam in flore Ecclesiæ, in ipsis Levitis, qui opus
 habent purgatione, &c. Vel, 2. quia multi de fami-
 lia sacerdotum post resurrectionem Christo se addixe-
 re, Act. 6. 7. Vel, 3. synecdoche est; & per filios Levi
 significat totam Ecclesiâ, cujus præcipua membra
 sacerdotes. Vel, 4. intelligit sacerdotes sive mini-
 stros N. T. quorum umbra erant Levitæ. ¶ Et, &c.
 Tar. מַלְאָךְ] Et excoquet (vel, conflabit, P. M. colabit, vel
 fundet, V. D. defecans, JT. expurgans, Pi.) eos, &c. Mo.
 40 Purgabit eos, abjectis sc. scoriis de quibus conqueritur
 Matth. cap. 15. & 23. & Luc. 10. v. 31. ubi nomina-
 tim tanguntur sacerdotes. ¶ Et, &c. מַלְאָךְ] Et
 erunt (vel, Tunc erunt, Pi.) Domino offerentes (vel, Je-
 hova, qui offerant, JT. Pi.) munus (vel, oblationem, M.)
 in justitia, Mo. P. M. vel, justè, JT. Pi. D. i. e. legitime,
 50 ritè, sine macula: vel, cultum rationalem, Rom. 12. 1.
 & spiritualement, 1 Pet. 2. 5. Post Christi enim immolatio-
 nem in cruce sacrificium aliud non est necessarium fi-
 delibus quàm sacrificium justitiæ. Vel, justè, i. e. lar-
 giter, benignè. Ut Domino offerant sacrificia justa, i. e.
 pio animo, sicut fecit Zacharias. Exprobrat Levi-
 tis quod polluerint cultum Dei, nec justa offerrent sa-
 crificia. Sensus, q. d. Sanctè ministrabunt, non ut sa-
 cerdotes illi, &c. o.
 4. Et, &c. מַלְאָךְ] Et grata erit (vel, placebit,
 P. dulcescet, V. D. sim. Pi. ut Jerem. 6. 20. Hof. 9. 4. Tra-
 latio à cibis grati saporis. Domino oblatio, (vel, munus,
 i. e. donum. Sumitur enim ea vox modò pro genere,
 modò pro specie. Tali animo data dona probabit, eti-
 60 amsi pretii sint exigui: ut Matt. 8. 4. & 10. 42. Luc. 2. 24.
 Act. 21. 26.) Jebuda, &c. M. Calv. Hoc vult, Licet
 Templum nunc ignobile, & cultus vilis, videatur, rur-
 sus tamen eriget Deus Templi sui gloriam, ostendètque
 re ipsa sibi placere quæ hominibus erant ludibrio. ¶ Sic
 ut dies seculi, &c.] Vel, diebus præcis, &c. JT. Pi. sim. P.
 vel, retro temporibus, Ti. vel, diebus olim exactis, sicut tem-
 poribus Abrahami, Isaac, Jacobi, Samuelis, Davidis,
 Eliæ: sicut sub Patriarchis, quando Religio non ita
 depravata erat, & sacrificia erant gratissima: sicut
 70 cum Templum adhuc staret, & cultus Dei vigeret.
 5. Et accedam (vel, veniam, G. descendam in carne,
 & inspiciam perditos hominum mores: accedam etiam
 in ultimo adventu: ad vos in judicio] Vel, in, vel ad,
 judicium, JT. Pi. D. i. e. ut judicem, vel puniam, vos.
 Respondet serio Deus isti dicto supra 2. v. 17. Ubi est
 Deus judicii? ¶ Et ero testis (Non solum judex
 ero, sed & testis, & quidem oculatus: testibus enim
 non indigeo, quum omnia mihi aperta sint: Deus
 solus

¹ G. solus est & testis & Judex ^{f.}) *velox* ; ita Mo. P. M. & c. ¹ **מְהֵרָה**] *Propere*, G. *promptus*, V. *festinantissimus*, JT. Pi. promptè ac festinanter testificans. Dicebant Deum sedere pigrum & segnem. At, inquit, satis celer ero ubi res tulerit. *Velox* autem illud *judicium* fuit interitus sceleratorum hominum simul cum urbe, in quo interitu & mundi interitus & *Judicium* illud æternum figurabantur. Nimirum omnes isti per Christum & Apostolos non correcti thesaurizabant sibi iram in diem iræ ¹. ¶ **Maleficos**] *Contra præstigiatores*, JT. Pi. contra maleficos : *φασμαγγοί*, Apocal. 21. 8. & 22. 15. crimenes *φασμαγγοί*, Gal. 5. 20. Apocal. 9. 21. & 18. v. 23 ^k. Hoc nomen, quia solum hic legitur, sub se complectitur omnes divinos, ariolos & pythnicos ¹. ¶ **Adulteris**] De quibus vide Matth. 15. 19. Marc. 7. 21. Luc. 18. 11. Rom. 2. 22. 1 Cor. 6. 9. Gal. 5. 19. ¶ **Perjuris**] De quibus agitur Rom. c. 1. v. 31 ^m. ¶ **Et qui, &c.** ⁿ **וְיָדְעוּ שֶׁכִּי שָׂכָר אֶלְמָנָה וְיָדְעוּ שֶׁכִּי שָׂכָר אֶלְמָנָה**] *Et subtrahentes* (vel, & calumniantes, P. sic M. vel, & contra oppressione detinentes, JT. Pi. Tar. **וְיָדְעוּ שֶׁכִּי שָׂכָר אֶלְמָנָה** non tam fraudantes sign. quàm opprimentes ⁿ. Vel, & supprimentes, Calv.) mercedem mercenarii, P. M. Calvin. JT. Pi. (vel, mercenario. Hi verò comprehenduntur nomine *ἀπαγωγῶν* [raptorum] Luc. 18. v. 11. 1 Cor. 5. v. 10. 11. & 6. 10 ^o.) viduam & pupillum, Mo. JT. Calv. Pi. (sub. opprimentes, Pi. sic G. Hi sunt immiseriordes Rom. 1. 31 ^p. Al. viduæ & pupilli, M. P. Calv.) & pervertentes peregrinum, Mo. Calv. vel, & peregrinum pervertentes, JT. [ordine verborum mutato : ut nomina viduam & pupillum & peregrinum pendeant à participio pervertentes :] vel, & pervertentes causam, sive judicium, peregrini, M. P. sic D. Peregrinum, pro, jus peregrini : Ad verb. pervertentes peregrini. Locutio qualis, appetens vini, fugiens litium, &c. ^q. Vel, ac peregrinum descedentes à jure suo, Pi. [Alii locum sic reddunt :] *Et contra eos qui mercenarium mercede fraudant per vim & calumniam, viduam & pupillum opprimunt & qui aversantur advenam, Ti. In eos qui mercede fraudant mercenarios, qui viduas, qui pupillos, qui peregrinos labefactant, Ca. Ad vocem וְיָדְעוּ nullum in hodiernis codicibus apponitur Keri : apponendum tamen esse, videlicet, וְיָדְעוּ, docet Masora, quæ hanc vocem numerat inter eas quæ in fine scribuntur per ו, & leguntur per ה. Illæ autem quæ Masora constanter nominat & enumerat, non facile rejiciendæ sunt, si fortè à novis editionibus abint, quod scribarum vitio obtingere poterat ^r.*

² Buxt. vind. 2. 4. 502. ⁶. Ego, &c. **אֲנִי יְהוָה לֹא שֶׁנִּי וְאַחֲרָיִם בְּנֵי יַעֲקֹב**] *Quia* (vel, Ut, D. *Quamvis*, Tar. Nam, Mo. sic P. Ti.) *ego Dominus non mutor*, M. JT. Pi. Calv. sim. Mo. (vel, muto, P. D. Calv. vel, mutabilis sum, D. ut illi qui sibi non constant in sententia, sed nunc hoc, nunc illud, dicunt : confer Num. 23. 19 ^t. Vel, *mutem*, Tar. i. e. Non soleo mutari ^t, aut in minis, aut in promissis ^t : verax sum, & impleo quæ dixi ^t. Quod ergo non illico in malos sæviam, nè putetis nullum fore judicium ^v. Nolite dubitare de duplici illo adventu ; id enim adimplebitur ². Non me poenitet suscepti consilii, ut hominum mos est ; maneo in proposito ³. Al. Vos putabatis me indolem mutasse, & cum primum justitiam amarem, nunc malos mihi placere sed non ita est ; ego enim Deus, & immutabilis ^b. Inexorabilis sum pertinaciter pravis ^c.) & (vel, autem, P. vel, ideo, JT. Pi. D. ita, D. tamen, Tar. *quamvis* Calv.) filii Jacob non estis consumpti, M. sic Mo. P. JT. Pi. V. D. ex He. penitus, ut reliquæ gentes ^d : sub. sed meâ misericordiâ usque ad hæc tempora servati, V. tum, propter bonos qui inter vos reliqui sunt ; tum præcipuè, ob intercessionem Filii mei, qui ex vobis oriundus est, & poenitiæ longius vobis dedit spatium. Et hæc vera causa cur vel vos vel majores vestri non sunt planè absumpti : non, quod sententiam de perdendis improbis mutavi ; sed, ex gratioso foedere meo, & ex peculiari ratione ^e. ¶ potest hic adversativè sumi, ut sensus sit, Quamvis nondum sitis consumpti, sed vobis in tanta pravitate pepercim, nè putetis vos elapsos esse ; ego non mutor ; tandem experiemini me justum esse judicem. Sed potiùs exprobrat eis ingratitudinem, quia ipsum accusant crudelitatis aut foecordiae, quod non statim armatus pro-

filiat in ipsorum defensionem. Nam excipit, si tam esset rigidus & vehemens, non potuisse ipsos subsistere ^f. Al. non consumemini : dabo vobis exitum ex urbe. Vide dicta ad Matth. c. 24. v. 16, &c. Sicut Nabuchodonosori tempore exempti sunt communi exitio qui notati erant (ut Ezechiel *אֲנִיכְרִיסִי*) *littera Thau*, ita Vespasiani tempore qui Crucem gerebant in animo. Loquendi genus simile vide Lament. c. 3. v. 22 ^g. Al. nequaquam desistitis, Ti. **לֹא** Hebræis in Kal est, *consumi* ; in Piel, *comple*, vel *finem facere* : qu. d. & vel ideo, vos non fecistis finem : quare ? à diebus patrum, &c. ut uno contextu legatur hic versus cum sequente ^h. ¶ Qui sensus meliùs quadraret, nisi quod repugnat ratio grammatica, est enim verbum in Kal ⁱ. [Ca. versum sic reddit, Nam nec ego Jova mutabilis sum, nec vos Jacobidae finiendi.]

7. A diebus patrum, &c. ita M. Ti. P. Mo. D. &c. **לְמִימֵי אֲבוֹתַי**] *Indè à diebus, &c.* JT. Pi. ⁿ **לְמִימֵי אֲבוֹתַי** hic redundat, ut in **לְמִימֵי אֲבוֹתַי** à seculo, **לְמִימֵי אֲבוֹתַי** à longinquo ^k. Sermo, omittis piis, ad impios revertitur. qu. d. Ità vivitis sicut vixistis cum deportationem estis commeriti, & paria rursus commereri vultis ^l. Confirmat, mirum esse quod non periissent, quoniam contumaciam suam per multas ætates continuârunt, &c. ¶ *Revertimini &c.*] Per poenitentiam & emendationem vitæ ^m. ¶ *Et revertar, &c.*] Per vestri curam ⁿ. ¶ *Et dixistis, In quo revertemur ?*] Si quæritis quidnam opus sit corrigi in vobis, dicam ^o. In quo, &c. De qua te vis nos præterea agere poenitentiam ? qu. d. Admonuisti nos de hostiis impuris, item de re uxoria : An jam aliquid de quo admonendi sumus restat ^p ? Al. Sensus, qu. d. Quid à nobis flagitas ? ostende in quo deliquimus : nobis enim non sumus malè consci : frustra ergo conversionem à nobis postulas ^q.

8. Si affiget homo, &c. **וְהִקְבַּע אִישׁ אֶת אֶחָיו**] *Num homo* (id est, unus è plebe, ex filiis Adam, non Isch ^r : vel, quisquam, G.) *Deum* (vel, deos : id est, vel, i. judices ^t ; vel potiùs, 2. idola. qu. d. Etiam cæcæ gentes reverentur deos suos. Egone verò deterior sum idolis ? an vos deteriores estis gentibus ².) *adfigit* ? Ti. vel, auferet. M. vel, diripiet ? Calv. sic D. vel, fraudaret ? Sy. Calv. sic Aq. & Sym. & Th. in D. Ca. vel, spoliaret ? JT. Pi. D. G. Tar. i. e. spoliare aufit ^v ? vel, spoliare debet ^g ? V. vel, supplantabit ^o. sic Ar. Verbum hic tantum occurrit, & infra vers. 9 ². & Prov. c. 22. vers. 23 ⁷. ubi spoliare significat : & **קִבְּעוּ** spoliator Chaldæis ². Al. **קִבְּעוּ** Chaldæis & Syris sign. affigere ². Sensus, q. d. An æquum est ut homo Deum suum fauciet, & quasi in crucem agat, &c. ^b Fierine potest ut eò dementiæ probabatur homo, ut Deum suum supplantet vel defraudet, & quasi jaculis configere conetur ^c ? Id vos facitis subtrahendo ministris meis decimas, &c. ^d. Al. Numquid rapere debet homo quæ sunt Dei ? P. Dicit Dominus sua quæ sunt suorum ministrorum strenuè officio suo fungentium ^e. Al. Debentne homines defraudare Deum ? Ca. Al. Numquid ad iracundiam provocat vir judicem ? Ch. Numquid vim faciet iudicibus homo ? q. d. Homo non audent offendere judicem terrenum, & me offenditis ? ait Dominus ^f. ¶ *Me*] Id est, ministros meos. Sic Prov. c. 3. vers. 9. Honora Dominum primitiis. At primitiæ cedebant sacerdotibus ^g. ¶ *In decimis & in primitiis*] Quibus alebantur Levitæ & sacerdotes ^h, item pauperes & peregrini ⁱ. Ad verb. *decimæ & elevatione*, i. e. oblatione ; quod oblatio elevaretur ^k. **וְהָיָה**, quod Græcis ἀφαιεῖται, (separatio,) erat pars non minor sexagesimâ de frumento, musto, oleo : quæ pars dabatur sacerdotibus, Deuter. 18. v. 4. Hæc quidem obventiones erant sacerdotum, ut & decimæ decimarum Leviticarum. At sacerdotes, cum deberent ex illis obventionibus jugia sacrificia facere, id non faciebant, aut faciebant perfunctoriè, ut videmus 1. 7. Præterea, decimas omnes ad se trahebant ; neque patiebantur earum partes novem ad Levitas deferri, Nehem. 13. v. 10. Quod sacerdotes etiam fecisse ante excidium Vespasianeum docet nos Josephus. Duobus ergo modis Deus spoliabatur suo jure : tum, quod non præstabantur ipsi quarum rerum causâ institutæ erant obventiones ; tum, quod Levitæ fame diffu-

gerent; & sic eorum ministerio Deus destitueretur, ut dicto Nehemias loco videre est¹.

9. Et in, &c. "וְיִרְדּוּ" *Maledictione maledicti estis,*

IT. Calv. Hæc causa famis & penuriae, &c.^m. Vel, vos eritis. Magna vos mala hinc sequenturⁿ. ¶ Et, &c.

"וְיִרְדּוּ" Et (vel, *Sicut*, Q. in V. vel, *Etiā*, Calv. Quod, Ti. Eo quod, JT. Pi. V.) *dispoliatis me vos cuncta gens,* M. vel, *gens ipsa tota*, JT. Pi. sic G. Quia, cum plebs videret Levitas non ali, abstinebat adferre decimas^o.

Est velut publica omnium conspiratio in sacrilegium. Sensus loci, qu. d. Quum vos me spoliatis, iuste vobis maledico, & vos egestate consumo^p. Verum non spoliationem Dei causam statuit cur maledicerentur, sed maledictionem causam impulsivam cur spoliarent Deum: prætexebant enim, non esse ægre ferendum si decimas & Therumah fraudarent; cogi se inopiā frugum, quæ ex maledictione Dei oriebatur. Vult Deus ut etiam manente inopiā & maledictione plenas decimas offerant: id si fecerint, spondet benedictionem. Possit sic accipi, *Et vos me diripitis?* qu. d. Annon mirum est vos ne poenis deterri quod minus me spoliatis? Vel, *Et tamen diripitis me:* qu. d. Non possum non accusare vos summæ perviciæ, quod etiam maledicti pergatis me diripere. Sed præfero primum sensum⁹.

10. *Inferre omnem decimam* Vel, *omnes decimas*, JT. Pi. &c. vel, *omnia genera decimarum*: quæ tria enumerant^r. Sed plura fuerant[†], ut patet ex cap. 1. Tobiae, ubi tres decimæ recensentur, nullâ mentione factâ ejus quam ex decimis suis Levitæ dabant sacerdotibus, de qua Num. 18. 26. & Neh. 10. 38^t. ¶ *In horreum* Vel, *thesaurum*, JT. Pi. sim. D. Ad locum deputatum excipiendis decimis^v, & primitiis. Locus hic erat in Templo amplius, de quo Nehem. ibidem². *In horrea*, nempe sub fidis custodibus, qui sacerdotibus & Levitis suas partes erogent. Hoc Prophetæ monitum secutus est Nehemias, c. 13. v. 12, 13^v. ¶ Et, &c.

"וְיִרְדּוּ" Et (vel, *Ut*, Ti. JT. Pi.) *fit esca*, vel *cibus*, M. Ti. JT. &c. propriè, *rapina*, G. vel, *discerptum*, Pi. vel, *præda*, Mo. vel, *animalium esca ex rapto viventium*; nam "וְיִרְדּוּ" rapio²: vel, *quod dividatur*, Ti. vel, *victus*, nempe sacerdotum². "וְיִרְדּוּ" hic vocat quod Altare abripit de victimis. Illi præfecti apothecæ curent ut de obventionibus illis sit quod detur in Altare secundum Legem. Vide supra c. 1. v. 12, 13, 14^b. ¶ *Probate me*]

Experimenti an promissa præstiturus sum^c. Non ergo à me est hæc sterilitas, sed à malitia vestra^d.

¶ *Si non aperuero, &c.* Id est, annon largum daturus sim imbrem, 2 Reg. c. 7. v. 19^{*}. ¶ Et, &c.

"וְיִרְדּוּ" Et effundam (vel, proferam, JT. deprompsero, M. sic Calv. evacuavero, Mo. P. i. e. copiosè effundero^f), *vobis benedictionem*, Pi. &c. ¶ *Usque, &c.*

"וְיִרְדּוּ" Usque ad non sufficiens, Mo. adeo ut non sufficiatis, JT. i. e. Ut non satis multi futuri sitis ad absumendam omnem copiam benedictionis⁴. *Ut non sint vobis sufficientia*, P. Calv. sub. *vasa*, V. D. ex K. Pi. vel, *horrea*, five *cellæ*, Calv. V. quæ tantam capiant copiam⁸. Al. sic, *ut sufficientiæ non sit finis*, M. vel, *modus*.

q. d. Non respiciam quid vobis opus est, ut sit quasi demensum; sed erit ubertas quasi superflua^b. Al. usque ad consumptionem sufficientiæ, h. e. usque dum consumpta sit sufficientia in Deo effundente; vel, usque dum non sit satis ad effundendum: quod quum fieri non possit, semper enim in Deo est sufficientia, sensus est, Effundam in vos benedictionem quamdiu erit sufficientia, i. e. quamdiu erit quod effundi possit, id est, benedictionem perpetuam & abundantissimam, ut mihi potius desit sufficientia benedicendi quam animus, aut quam vobis benedictiones. Buxtorfius epistolam quandam Rabbini profert quæ sic clauditur, *Omnibus domesticis tuis*—offero salutationes per manipulos, "וְיִרְדּוּ" donec non sit sufficientia, id est, tantâ abundantia, ut desint potius salutationum manipuli, quam mihi salutandi animus. Similiter Psalm. 72. v. 7. *Et erit multitudo pacis* "וְיִרְדּוּ" usque ad consumptionem lune, vel, usque dum non erit luna, i. e. quamdiu erit Luna, five in perpetuum[†]. *Ut dicturi sitis*, Sufficit, Ch. in D. sim. Sy. usque dum sufficiat, LXX;

sim. Ar. Hoc ideo dicit, quia jam esuriri cœperat, Neh.

c. 5ⁱ. [Alii hæc cum præced. sic reddunt;] *Et benedictionem omnigenam vobis effundam*, Ti. Ni ego ubertatem effundam immensam, Ca.

11. *Et increpabo* (i. e. compescam & reprimam^k)^{*} D. pro vobis (Heb. vobis, V. D. i. e. vestrâ causâ¹; vel, vestro bono^m: vel, *non vobis redundat*ⁿ:) *devorantem* Id est, locustam^o, atque animalia alia nocentia frugibus P. Vel, consumentia, i. e. quæ fruges consumunt⁹. ¶ *Nec, &c.* G. sic V.

"וְיִרְדּוּ" Nec abortiet (vel, orba fit, h. e. sterilis^r: vel, orbet sese, D. vel, orbet vos, JT. vel, abortiet vobis, i. e. patiat^r gemmarum uvarumque immaturarum defluvium[†]:) *vitis, &c.* P. ¶ Pi.

12. *Eritis* (pro, Terra vestra erit: ut in Latio, *Ivit ad Pompeium*, i. e. ad ædes Pompeii^t:) —terra desiderabilis] Sic D. &c. ad verb. *beneplaciti*, V. vel, oblationis, JT. Pi. propter fertilitatem^v. Sic vocatur *Judea* Dan. 11. 16. Zach. 7. 14^x. ¶ D.

13. *Invaluerunt super* (vel, contra, Mo. P. JT. Pi.) *me verba vestra* Itâ M. Obtunditis me^v. Soletis obloqui mihi: itâ exponi debet verbum [sequens] "וְיִרְדּוּ", quod in ea conjugatione *assiduitatem* significat & consuetudinem obloquendi². ¶ V.

14. *Dixistis* In animis vestris, ut ille Psalm. 14. 1. Vide & Psalm. 73. 11. Fuit præclarus sanè status Judaicæ reip. Zorobabelis temporibus: sed Deo corda insipienti apparebant semina quædam ejus impietatis quæ posteriore ætate magnâ vi erupit. Vide supra 1. 14². ¶ G.

¶ *Vanus est, &c.* "וְיִרְדּוּ" Frustrâ servitur Deo, Ti. Calv. Vanum (vel, Frustrâ, V.) est colere Deum, JT. Pi. V. Falsò putabant se Deum perfectè colere, Deumque accusabant injustitiæ, quod nullam reciperent pietatis suæ mercedem, & quod melius esset Dei contemptoribus^b. Nulla est bonorum merces, non augentur opes nostræ, &c.^c. ¶ *Quia, &c.* "וְיִרְדּוּ" Quod

(vel, si, V. vel, quum, Pi.) *custodivimus custodiam ejus*, M. sic P. V. &c. id est, adimpleverimus præcepta ejus^d; vel, actiones ad observandum præscriptas ab eo^{*}. ¶ V.

¶ *Ambulavimus tristes*, "וְיִרְדּוּ" Obscurè, Mo. V. vel, attritè, JT. Pi. vel, humiliter, P. Sy. supplices, d. Ar. spiritu mæsto, M. vel, in depressione spiritus, Ch. pullati, Ti. Ca. D. qui habitus est lugentium^f: *vultu mæsto*, G. sim. V. Itâ sumitur verbum unde hæc vox derivata est, in Psalm. 38. vers. 7. & 42. vers. 10. & 43. v. 2⁸. Itâ vanam simulationem Deo obtrudunt pro vera humilitate^h. ¶ Calv.

15. *Ergo* (vel, Imò, JT. Pi. vel, Et, Mo. Calv.) *nunc beatos dicimus* (vel, prædicamus, JT. Pi.) *arrogantes* Vel, *superbos*, JT. Pi. Calv. Sic vocat, per synecdochen, omnes Dei contemptores¹; eos qui contumaciter leges Dei contemnunt². Vel, *impios*, Ch. in G.

¶ *Siquidem, &c.* "וְיִרְדּוּ" Etiam (vel, Sed &c., M. sic Ti. vel, Præterea, V.) *edificantur, &c.* P. Calv. Ti. V. sub. à Deo: i. e. Summâ felicitate fruuntur in hoc mundo¹. Augentur, ornantur, ut Prov. 24. 3. Tralatio ab ædificiis^m. Florent, vigentⁿ. Florent sobole. Itâ "וְיִרְדּוּ" sumitur Gen. 16. 2. & 30. 3°. ¶ Et, &c.

"וְיִרְדּוּ" Etiam (vel, Præterea, P. Et licet, Ca.) probaverunt (vel, tentant, P. probant, D. tentent, Ca. qui tentant, M. Ti. Calv. qui probant, JT. Pi. per transgressionem P.), Deum, (i. e. qui cum Deo litigant, inquirentes in judicium ejus, & præscribentes pro sua libidine nè hoc vel illud agat⁹), & evaserunt, Mo. G. pericula²: vel, liberantur, P. Pi. &c. vel, servantur, Ti. non pereunt[†]. ¶ V.

16. *Tunc* (qu. d. Doctrina mea non caruit fructu, tandem quidam expergefati sunt¹.) *locuti sunt* (i. e. loqui soliti sunt, ut v. 13^v. ad defendendam Dei providentiam & justitiam², adversus blasphemos illos³; conquerentes de illis blasphemis, & orantes ut Deus blasphemos puniat²:) *timentes Dominum, &c.* Vel, At verò pii alter alterum sic alloquuntur. Impii clamant, Testimonium hoc erat veræ relapscentiæ, quod conantur alios secum ad Deum reducere, &c.^b. ¶ *Et attendis, &c.* Utrisque^c: ad ea quæ locuti sunt & impii^d, & pii^e: fidelis testis omnium etiam minutissimorum futurus & Judex^f. ¶ *Et scriptus est liber monumenti* Vel, *memoria*, Calv. P. G. vel, *memorialis*,

^s D. rialis, M. Pi. qui memoriz causâ fit ^s: in quo singulorum facta, dicta, cogitata accuratissime describit ^b, & cuique, pro meritis, præmium aut pœnam decernit. Humanitus dictum ^k. Similitudo sumpta à Regibus ^l, qui scilicet plerumque habent annales in quibus memoranda annotant ^m: qui solent eorum qui ipsis commendantur indiculum facere, ut eorum curam habeant singularem, & ut, siqui honores vacent, illos provehant. Græci dicunt, *Εγγραφεὶς ἐν Διδεσθεῖς*, (*Scribitur in Jovis tabulis.*) Confer Dan. c. 7. v. 10. Vide Efd. c. 4. v. 15. & Esth. c. 2. v. 23. & 6. 1. P. Scriptum hoc dicitur, quasi miraculum & res incredibilis, quod aliqui essent adhuc sanabiles & pii; & ut pii sibi certò persuaderent, etiamsi nulla spes appareat, pœnitentiam tamen fore illis in salutem coram Deo. ^q Et, &c. *וְלִי וְלִי שְׂמִי* [Et cogitantibus (sub. serid, Ti. vel, reputantibus, Q. in D. vel, iis qui animo perpendunt, V. vel, reverentibus, Ar. vel, in pretio habentibus, Q. in V. sic Ca.) nomen (id est, magnificentiam: vel, gloriam nominis, Ch. vel, de nomine, D. JT. Pi. Ti.) ejus, Mo. P. i. e. Et sapientibus, qui non modò Deum venerant, ut pii omnes, sed etiam, de nomine ejus, id est, de ipso, (nam nomen Dei pro ipso Deo poni amat: unde RR. dicunt, *Nomen ejus ipse est, & ipse nomen ejus est*:) solliciti, vias ac judicia ejus rimantur, in eoque studiosè dies noctesque occupant. Et eorum qui laudant eum, Sy.

17. Et, &c. *וְלִי וְלִי שְׂמִי* [Variant.] *Hi erunt mei*, — quo die ego confecturus sum peculium, JT. Pi. fim. Ang. id est, populum selectum. Non placet. 1. Facere peculium alibi non reperitur. 2. *Hi erunt mei* Ebraicè diceretur, *וְלִי וְלִי שְׂמִי*. Al. *Eruntque mihi*, — illa die quâ ego facio, M. sic P. V. D. Calv. &c. (sub. judicium, V. D. vel, mirabilia, V. vel, quâ facturum sum propediem, D. vel, quâ agam, Ti. vel, quam facio, id est, quam adducturus sum, h. e. in qua puniam improbos: vel, cum rem geram, Ca. cum faciam, G. fim. Calv. nempe prodire ista de quibus suprà v. 5. Faciam, i. e. complebo quod jam promisi, h. e. restitutionem Ecclesiæ; qu. d. quum colligam Ecclesiam meam. ^o facere hic absolute ponitur ^z, ut Mal. 4. 3. pro, *facere opus*.) *peculium*, vel in *peculium*, M. P. Ti. V. D. Calv. &c. id est, tanquam res gratissima ^b, in magno pretio & valde chari ^c: ut res sepulta; tanquam lapides pretiosi, qui diligenter adservari solent. Ità enim *וְלִי וְלִי שְׂמִי* sumunt Hebræi ^d: quod Aquila (ut & o. alibi) *οὐρανίου* ^e. o. (& ceteri ^f), *πρωτόγονου* ^f. qu. d. populus peculiaris, & quem Deus sibi ut proprium vendicat, Tit. 2. 14. 1. Pet. 2. 9. ^g Et parcam eis] Ità D. Pi. &c. vel, *ut ar clementiâ erga eos*, JT. Nè vexatio eos cruciet. Conservabo in vita, leniter atque indulgenter habebō eos. Ignoscā & indulgebo eis; cum venia recipiam eorum obsequia, quæ alioqui indigna essent favore meo ^k. ^h Sicut parcat vir filio, &c.] Quem amat & ut filium, & ut obsequentem ^l.

18. Et, &c. *וְלִי וְלִי שְׂמִי* [Et (vel, Tunc, JT. Pi. Sed, G. Igitur, Ti.) convertimini, (vel, revertimini, M. Ch. in Di. Ar. vel, revertimini, Ti. convertimini, supple, vos alii, G. nam ad impios sermo convertitur ^m.) & videbitis (vel, discernetis, P. D. vel, considerate, Ti. Al. conversi, ad meliorem mentem ⁿ, videbitis, JT. Pi. D. vel, rursus videbitis. q. d. Antehac, cum Ecclesiæ meæ benedixi, apparuit discrimen inter pios & impios: jam vos discrimen id negatis, quia tota mea Ecclesia afflicta est: at faciam denuo diem quo rursus discrimen illud videbitis. Vel, reversi discernetis, Ca. vel, 1. vos electi: vel, 2. vos blasphemii, ad quos hic apostrophē facit. Sub. quid intersit, Ti. Ar. sic Sy. JT. Pi.) inter justum & impium, P. M. &c. Sub. & tunc non dicetis me esse injustum. Per hæc innuit futuram reformationem. Nulla hic est ellipsis, sed phrasis Hebræa, utpote plena, sic, cum Chaldæo, vertenda, videbitis interstitium justī ad impium, i. e. interesse inter justum & impium. Notandum, *וְלִי וְלִי שְׂמִי* circum, *וְלִי וְלִי שְׂמִי* jugiter, *וְלִי וְלִי שְׂמִי* valde, multæque aliæ præpositiones & adverbia, propriè nomen esse, ac significare medietatem, interstitium, distinctionem, quâ una res ab alia dignoscitur, ab Heb. *וְלִי וְלִי שְׂמִי* intelligere, cognoscere. Hinc adsciscit

præpositionem, *וְלִי וְלִי שְׂמִי*, in medio herba, inter herbas, Esa. c. 44. v. 4; & assumit formam pluralis numeri, ut *וְלִי וְלִי שְׂמִי*, *medietatibus Cherubinorum, de inter Cherubim*, Ezech. 10. 2. Itaque cum Gen. 1. 14. dicitur, *ad separandum diem & noctem*, ad verbum veritas, *discrimen diei & discrimen noctis*; & v. 6. *וְלִי וְלִי שְׂמִי*, *interstitium aquarum ad aquas*, id est, inter aquas & aquas. [Sensus loci,] Videbitis in tempore Judicii ^o quantum diversa sit fors pii & impii ^t. Mutabitis sententiam, quando videbitis, hoc est, reipsa sentietis, impios æternis ignibus, justos cœlestibus Paradisi gaudiis, addici ^v.

CAP. IV.

1. **D**ies veniet] De qua suprà 3. 2. Dies judicii ^b, tum ^a D. particularis, tum universalis ^c, & maximi ^d. ^b Me. T. Dies judicii ultimi in Judæos, & imago judicii ultimi in humanum genus ^e. Dies primi adventus Christi. ^c T. ^d Tar. ^e G. ^f G. ^g G. ^h G. ⁱ G. ^j G. ^k G. ^l G. ^m G. ⁿ G. ^o G. ^p G. ^q G. ^r G. ^s G. ^t G. ^u G. ^v G. ^w G. ^x G. ^y G. ^z G. ^{aa} G. ^{ab} G. ^{ac} G. ^{ad} G. ^{ae} G. ^{af} G. ^{ag} G. ^{ah} G. ^{ai} G. ^{aj} G. ^{ak} G. ^{al} G. ^{am} G. ^{an} G. ^{ao} G. ^{ap} G. ^{aq} G. ^{ar} G. ^{as} G. ^{at} G. ^{au} G. ^{av} G. ^{aw} G. ^{ax} G. ^{ay} G. ^{az} G. ^{ba} G. ^{bb} G. ^{bc} G. ^{bd} G. ^{be} G. ^{bf} G. ^{bg} G. ^{bh} G. ^{bi} G. ^{bj} G. ^{bk} G. ^{bl} G. ^{bm} G. ^{bn} G. ^{bo} G. ^{bp} G. ^{bq} G. ^{br} G. ^{bs} G. ^{bt} G. ^{bu} G. ^{bv} G. ^{bw} G. ^{bx} G. ^{by} G. ^{bz} G. ^{ca} G. ^{cb} G. ^{cc} G. ^{cd} G. ^{ce} G. ^{cf} G. ^{cg} G. ^{ch} G. ^{ci} G. ^{cj} G. ^{ck} G. ^{cl} G. ^{cm} G. ^{cn} G. ^{co} G. ^{cp} G. ^{cq} G. ^{cr} G. ^{cs} G. ^{ct} G. ^{cu} G. ^{cv} G. ^{cw} G. ^{cx} G. ^{cy} G. ^{cz} G. ^{da} G. ^{db} G. ^{dc} G. ^{dd} G. ^{de} G. ^{df} G. ^{dg} G. ^{dh} G. ^{di} G. ^{dj} G. ^{dk} G. ^{dl} G. ^{dm} G. ^{dn} G. ^{do} G. ^{dp} G. ^{dq} G. ^{dr} G. ^{ds} G. ^{dt} G. ^{du} G. ^{dv} G. ^{dw} G. ^{dx} G. ^{dy} G. ^{dz} G. ^{ea} G. ^{eb} G. ^{ec} G. ^{ed} G. ^{ee} G. ^{ef} G. ^{eg} G. ^{eh} G. ^{ei} G. ^{ej} G. ^{ek} G. ^{el} G. ^{em} G. ^{en} G. ^{eo} G. ^{ep} G. ^{eq} G. ^{er} G. ^{es} G. ^{et} G. ^{eu} G. ^{ev} G. ^{ew} G. ^{ex} G. ^{ey} G. ^{ez} G. ^{fa} G. ^{fb} G. ^{fc} G. ^{fd} G. ^{fe} G. ^{ff} G. ^{fg} G. ^{fh} G. ^{fi} G. ^{fj} G. ^{fk} G. ^{fl} G. ^{fm} G. ^{fn} G. ^{fo} G. ^{fp} G. ^{fq} G. ^{fr} G. ^{fs} G. ^{ft} G. ^{fu} G. ^{fv} G. ^{fw} G. ^{fx} G. ^{fy} G. ^{fz} G. ^{ga} G. ^{gb} G. ^{gc} G. ^{gd} G. ^{ge} G. ^{gf} G. ^{gg} G. ^{gh} G. ^{gi} G. ^{gj} G. ^{gk} G. ^{gl} G. ^{gm} G. ^{gn} G. ^{go} G. ^{gp} G. ^{gq} G. ^{gr} G. ^{gs} G. ^{gt} G. ^{gu} G. ^{gv} G. ^{gw} G. ^{gx} G. ^{gy} G. ^{gz} G. ^{ha} G. ^{hb} G. ^{hc} G. ^{hd} G. ^{he} G. ^{hf} G. ^{hg} G. ^{hh} G. ^{hi} G. ^{hj} G. ^{hk} G. ^{hl} G. ^{hm} G. ^{hn} G. ^{ho} G. ^{hp} G. ^{hq} G. ^{hr} G. ^{hs} G. ^{ht} G. ^{hu} G. ^{hv} G. ^{hw} G. ^{hx} G. ^{hy} G. ^{hz} G. ^{ia} G. ^{ib} G. ^{ic} G. ^{id} G. ^{ie} G. ^{if} G. ^{ig} G. ^{ih} G. ⁱⁱ G. ^{ij} G. ^{ik} G. ^{il} G. ^{im} G. ⁱⁿ G. ^{io} G. ^{ip} G. ^{iq} G. ^{ir} G. ^{is} G. ^{it} G. ^{iu} G. ^{iv} G. ^{iw} G. ^{ix} G. ^{iy} G. ^{iz} G. ^{ja} G. ^{jb} G. ^{jc} G. ^{jd} G. ^{je} G. ^{jf} G. ^{jj} G. ^{jk} G. ^{jl} G. ^{jm} G. ^{jn} G. ^{jo} G. ^{jp} G. ^{jq} G. ^{jr} G. ^{js} G. ^{jt} G. ^{ju} G. ^{jv} G. ^{jw} G. ^{jx} G. ^{jy} G. ^{jz} G. ^{ka} G. ^{kb} G. ^{kc} G. ^{kd} G. ^{ke} G. ^{kf} G. ^{kg} G. ^{kh} G. ^{ki} G. ^{kj} G. ^{kl} G. ^{km} G. ^{kn} G. ^{ko} G. ^{kp} G. ^{kq} G. ^{kr} G. ^{ks} G. ^{kt} G. ^{ku} G. ^{kv} G. ^{kw} G. ^{kx} G. ^{ky} G. ^{kz} G. ^{la} G. ^{lb} G. ^{lc} G. ^{ld} G. ^{le} G. ^{lf} G. ^{lg} G. ^{lh} G. ^{li} G. ^{lj} G. ^{lk} G. ^{ll} G. ^{lm} G. ^{ln} G. ^{lo} G. ^{lp} G. ^{lq} G. ^{lr} G. ^{ls} G. ^{lt} G. ^{lu} G. ^{lv} G. ^{lw} G. ^{lx} G. ^{ly} G. ^{lz} G. ^{ma} G. ^{mb} G. ^{mc} G. ^{md} G. ^{me} G. ^{mf} G. ^{mg} G. ^{mh} G. ^{mi} G. ^{mj} G. ^{mk} G. ^{ml} G. ^{mm} G. ^{mn} G. ^{mo} G. ^{mp} G. ^{mq} G. ^{mr} G. ^{ms} G. ^{mt} G. ^{mu} G. ^{mv} G. ^{mw} G. ^{mx} G. ^{my} G. ^{mz} G. ^{na} G. ^{nb} G. ^{nc} G. nd G. ^{ne} G. ^{nf} G. ^{ng} G. ^{nh} G. ⁿⁱ G. ^{nj} G. ^{nk} G. ^{nl} G. ^{nm} G. ⁿⁿ G. ^{no} G. ^{np} G. ^{nq} G. ^{nr} G. ^{ns} G. ^{nt} G. ^{nu} G. ^{nv} G. ^{nw} G. ^{nx} G. ^{ny} G. ^{nz} G. ^{oa} G. ^{ob} G. ^{oc} G. ^{od} G. ^{oe} G. ^{of} G. ^{og} G. ^{oh} G. ^{oi} G. ^{oj} G. ^{ok} G. ^{ol} G. ^{om} G. ^{on} G. ^{oo} G. ^{op} G. ^{oq} G. ^{or} G. ^{os} G. ^{ot} G. ^{ou} G. ^{ov} G. ^{ow} G. ^{ox} G. ^{oy} G. ^{oz} G. ^{pa} G. ^{pb} G. ^{pc} G. ^{pd} G. ^{pe} G. ^{pf} G. ^{pg} G. ^{ph} G. ^{pi} G. ^{pj} G. ^{pk} G. ^{pl} G. ^{pm} G. ^{pn} G. ^{po} G. ^{pp} G. ^{pq} G. ^{pr} G. ^{ps} G. ^{pt} G. ^{pu} G. ^{pv} G. ^{pw} G. ^{px} G. ^{py} G. ^{pz} G. ^{qa} G. ^{qb} G. ^{qc} G. ^{qd} G. ^{qe} G. ^{qf} G. ^{qg} G. ^{qh} G. ^{qi} G. ^{qj} G. ^{qk} G. ^{ql} G. ^{qm} G. ^{qn} G. ^{qo} G. ^{qp} G. ^{qq} G. ^{qr} G. ^{qs} G. ^{qt} G. ^{qu} G. ^{qv} G. ^{qw} G. ^{qx} G. ^{qy} G. ^{qz} G. ^{ra} G. ^{rb} G. ^{rc} G. rd G. ^{re} G. ^{rf} G. ^{rg} G. ^{rh} G. ^{ri} G. ^{rj} G. ^{rk} G. ^{rl} G. ^{rm} G. ^{rn} G. ^{ro} G. ^{rp} G. ^{rq} G. ^{rr} G. ^{rs} G. ^{rt} G. ^{ru} G. ^{rv} G. ^{rw} G. ^{rx} G. ^{ry} G. ^{rz} G. ^{sa} G. ^{sb} G. ^{sc} G. ^{sd} G. ^{se} G. ^{sf} G. ^{sg} G. ^{sh} G. ^{si} G. ^{sj} G. ^{sk} G. ^{sl} G. sm G. ^{sn} G. ^{so} G. ^{sp} G. ^{sq} G. ^{sr} G. ^{ss} G. st G. ^{su} G. ^{sv} G. ^{sw} G. ^{sx} G. ^{sy} G. ^{sz} G. ^{ta} G. ^{tb} G. ^{tc} G. ^{td} G. ^{te} G. ^{tf} G. ^{tg} G. th G. ^{ti} G. ^{tj} G. ^{tk} G. ^{tl} G. tm G. ^{tn} G. ^{to} G. ^{tp} G. ^{tq} G. ^{tr} G. ^{ts} G. ^{tt} G. ^{tu} G. ^{tv} G. ^{tw} G. ^{tx} G. ^{ty} G. ^{tz} G. ^{ua} G. ^{ub} G. ^{uc} G. ^{ud} G. ^{ue} G. ^{uf} G. ^{ug} G. ^{uh} G. ^{ui} G. ^{uj} G. ^{uk} G. ^{ul} G. ^{um} G. ^{un} G. ^{uo} G. ^{up} G. ^{uq} G. ^{ur} G. ^{us} G. ^{ut} G. ^{uu} G. ^{uv} G. ^{uw} G. ^{ux} G. ^{uy} G. ^{uz} G. ^{va} G. ^{vb} G. ^{vc} G. ^{vd} G. ^{ve} G. ^{vf} G. ^{vg} G. ^{vh} G. ^{vi} G. ^{vj} G. ^{vk} G. ^{vl} G. ^{vm} G. ^{vn} G. ^{vo} G. ^{vp} G. ^{vq} G. ^{vr} G. ^{vs} G. ^{vt} G. ^{vu} G. ^{vv} G. ^{vw} G. ^{vx} G. ^{vy} G. ^{vz} G. ^{wa} G. ^{wb} G. ^{wc} G. ^{wd} G. ^{we} G. ^{wf} G. ^{wg} G. ^{wh} G. ^{wi} G. ^{wj} G. ^{wk} G. ^{wl} G. ^{wm} G. ^{wn} G. ^{wo} G. ^{wp} G. ^{wq} G. ^{wr} G. ^{ws} G. ^{wt} G. ^{wu} G. ^{wv} G. ^{ww} G. ^{wx} G. ^{wy} G. ^{wz} G. ^{xa} G. ^{xb} G. ^{xc} G. ^{xd} G. ^{xe} G. ^{xf} G. ^{xg} G. ^{xh} G. ^{xi} G. ^{xj} G. ^{xk} G. ^{xl} G. ^{xm} G. ^{xn} G. ^{xo} G. ^{xp} G. ^{xq} G. ^{xr} G. ^{xs} G. ^{xt} G. ^{xu} G. ^{xv} G. ^{xw} G. ^{xx} G. ^{xy} G. ^{xz} G. ^{ya} G. ^{yb} G. ^{yc} G. ^{yd} G. ^{ye} G. ^{yf} G. ^{yg} G. ^{yh} G. ^{yi} G. ^{yj} G. ^{yk} G. ^{yl} G. ^{ym} G. ^{yn} G. ^{yo} G. ^{yp} G. ^{yq} G. ^{yr} G. ^{ys} G. ^{yt} G. ^{yu} G. ^{yv} G. ^{yw} G. ^{yx} G. ^{yy} G. ^{yz} G. ^{za} G. ^{zb} G. ^{zc} G. ^{zd} G. ^{ze} G. ^{zf} G. ^{zg} G. ^{zh} G. ^{zi} G. ^{zj} G. ^{zk} G. ^{zl} G. ^{zm} G. ^{zn} G. ^{zo} G. ^{zp} G. ^{zq} G. ^{zr} G. ^{zs} G. ^{zt} G. ^{zu} G. ^{zv} G. ^{zw} G. ^{zx} G. ^{zy} G. ^{zz} G.

G. animo adferent. Christus venit ut medicus, Matt. 9. 12.
 Tar. qui animi morbos, h. e. peccata, tollerent. ¶ Et
 egrediemini] Ità Mo. P. sim. M. Ti. &c. vel, de hac vi-
 ta; vel, de sepulchro obviam Christo; vel, de duris an-
 gustiis, quibus velut captivi tenebamini; vel, ad pa-
 fcuam. Al. Deus vos velut manu educet ex urbe rui-
 tura. Vide quæ supra 3. 6 v. ¶ **וְיִצְאֵיכֶם**] Et pro-
 cedetis, JT. Pi. Tar. in via Domini ambulantes, non
 amplius morbis spiritualibus languidi decumbentes.
 ¶ Et, &c. **וְיִצְאֵיכֶם מִן הַבֵּרֶךְ**] Et crescetis, vel au-
 gescetis, Mo. Pi. JT. (quomodo nimirum dicuntur cre-
 scere animalia quæ corpulenta ac benehabita sunt.
 Vel, pinguescetis, M. Di. simil. Ti. vel, robusti fietis: id
 enim, ex aliis locis & ex Æthiopica lingua usu, ver-
 bum **וְיִצְאֵיכֶם** valere, docuimus ad Hab. 1. 8. & Jer. 50. 11.
 Vel, multiplicabimini, P. vel, lascivietis, Ca. vel, salie-
 tis, G. ex Vulg. Calv. D. vel, diffilietis, i. e. discursabitis
 huc illuc: vel, diffundemini, five dilatabimini, He. in
 D. **וְיִצְאֵיכֶם** dicitur pro **וְיִצְאֵיכֶם**, **וְיִצְאֵיכֶם** Pathach in Chirec
 versod. **וְיִצְאֵיכֶם** propriè sign. multiplicari, & augeri: quia
 autem vituli saginati lascivunt, ac petulanter ince-
 dunt, hinc LXX & Vulg. habent, *salietis*; Chaldæus,
וְיִצְאֵיכֶם, *incedetis*, nempe petulanter, ut vituli saginati.
 sicut vituli saginarii, Mo. P. JT. Pi. i. e. educati ad sa-
 ginarium*, inclusi in saginario: vel, *saginati*, Ti. si-
 mil. V. *pascuales*, M. *ahiles*, Ca. D. qui, quum solvun-
 tur, huc illuc præ gaudio discursare solent. q. d. Vos
 egrediemini ex hoc seculo cum summo gaudio. Læ-
 ti pace conscientia, & similem olim liberationem in
 communi Judicio præsumentes animo: Act. 8. 8. & 13.
 52. & 15. 3. & 20. 24. Rom. 14. 17. Galat. 5. 22. Phil.
 1. 4. Col. 1. 11. 1 Thess. 1. 6. 1 Pet. 1. 8.
 3. Et, &c. **וְיִצְאֵיכֶם**] Et conculcabitis (vel, di-
 rueritis, Pi. *perfundabit*, M. *obteretis*, Ca.) *impios*] Ini-
 micos vestros: tyrannos qui in hoc mundo perseque-
 bantur bonos, &c. Commutabuntur tunc rerum vi-
 ces. Eritis tunc voti compotes, videbitis ultionem
 Dei de iis. Siquando redibitis Hierosolyma, ibi *cal-
 cabis* in urbe incensa multorum *impiorum cineres*. Post
 excidium, in urbe modicè instaurata, dictaque Ælia,
 fuit Ecclesia Christianorum sub episcopis, sc. Simeone
 Justo, Zacchæo, Tobia, Beniamine, Johanne, Matthia,
 Philippo, Seneca, Justo, Levi, Ephre, Jose, Juda: qui
 omnes ex circumcisione fuere, ut testatur in Chroni-
 co Eusebius. ¶ **וְיִצְאֵיכֶם**, &c. **וְיִצְאֵיכֶם**] Cum
 fuerint (vel, *Qui erunt*, M. Ti. Ca. vel, *Nam futuri sunt*,
 JT. Pi.) *pulvis*, vel *cinis*, (vel, ut *cinis*, P.) *sub plantis*
pedum vestrorum, Mo. &c. ¶ **וְיִצְאֵיכֶם**] In die quâ ego facio Sic
 P. M. vel, *effecturus sum*, JT. Pi. subaud. *ista*, Pi. Explica
 ut supra 3. 17.
 4. Mementote legis Moyse, &c.] Cum tanta præmia
 maneat bonos, Legem servate, ut tunc salutem inve-
 niatis. Recordamini quid Moyses in Lege de Christo
 scripserit, & quid adumbraverit variis illis ceremoniis
 & judiciis. Interim recordamini, &c. nempe dum ad-
 veniat dies Domini; donec Lex melior affulserit, Gal.
 3. 23. 24. 2 Pet. 1. 19. Fœdus scilicet Novum, cujus men-
 tio jam facta 3. 1. Quum Deus adhuc promissionem
 hanc aliquamdiu differt, & nulli deinceps Prophetæ
 existant, ad primum & præcipuum Prophetarum vos
 reduco, &c. Sub Christi adventum Deus Prophetas
 subduxit ad tempus, ut Christum expeterent majore
 affectu. Monet ergo ut accuratè in Legem incumbe-
 rent, quæ ad ipsos regendos suffecit, nè post sua com-
 menta ferrentur. Lex propriè ad mores pertinet; sta-
 tuta ceremonias designant; judicia sunt, quæ ad fo-
 rum spectant.
 5. Mittam vobis Eliam prophetam] Prophetis de-
 stituemini ad tempus. Primus Prophetæ post me erit
 ille Messia monstrator, de quo supra 3. 1. Hoc sensu
 verum est quod dicunt Judæi, *Messiam ungi debere ab E-
 lia*, id est, quasi in possessionem muneris sui introduci:
 quod olim per unctionem fiebat. Sensus, qu. d. Post
 diuturnum silentium iterum Dominus ex insperato vo-
 cem suam emittet, & resurget doctrina Prophetica, &c.
 Eliam hic intelligunt, vel, 1. Eliam Thesbiten; qui
 erit præcursor secundi adventus Christi, ut Baptista
 Calv. Tar. primi: vel, 2. Johannem Baptistam, sicut Christus
 &c.

ipse exponit Matth. 11. 14. Is Elias dicitur, ut Achil-
 les Virgilio; Atque iterum ad Trojam magnus mittetur
 Achilles; & ut Hebræis Elias ipse dictus est Phinees, D.
 ob parem in Dei rebus ardorem. Elias autem hic di-
 citur Johannes, quia in spiritu venit Elia, Matt. 11. 14.
 & 17. 11, 12. & Luc. 1. v. 17; pari zelo & fervore*, G. sim.
 nec populo nec Regibus parcens: quia, ut olim E-
 lias, ita postea Johannes, excitatus est à Deo ad restitu-
 tionem cultus Dei vitiat, doctrinæ corruptæ, & pie-
 tatis ferè extinctæ. Bene autem prophetam [dicit,] D. Tar.
 ut Matt. 11. 9. Is vobis dicit quæ præter Legem fa-
 cienda sunt, & Christum monstrabit cætera dicturum.
 Ità hic connexio est Veteris Novique Fœderis per Jo-
 hannem, Matt. 11. 13. Johannes quidem prophetam* G.
 se negat, nè impediret cursum doctrinæ Christi, & con-
 tentus erat haberi Christi præco, ut Christus solus au-
 diatur. Interim Christus eum prophetam vocat, & plus
 quam prophetam, &c. ¶ **וְיִצְאֵיכֶם**, &c. **וְיִצְאֵיכֶם** ¶ Calv.
וְיִצְאֵיכֶם] Antequam veniat (vel, ante venire, Mo.) dies Do-
 mini (vel, 1. dies Judicii: vel, 2. dies primi adven-
 tus Christi: vel, 3. dies judicii, scilicet ultimi in Judæ-
 os, Act. 2. 20.) magnus (in quo scil. magna facturus
 est Christus): & horribilis, Calv. Vel, 1. propter senten-
 tiam & damnationem impiis infligendam: magnus ju-
 stis, horribilis verò peccatoribus. Vel, 2. propter excæ-
 cationem Judæorum. Quamquam Christus placidè se
 offerat, pervicacia tamen hominum cogit eum asperius
 loqui & agere, &c. Al. timendus, vel verendus. Id **וְיִצְאֵיכֶם**
 significat P.
 6. Et (vel, Is, Ti. Pi. vel, Qui, D. vel, Ut, D. JT.) con-
 vertet (vel, reducet, M. Ti. vel, convertat, JT.) cor patrum
 ad (vel, in, M. Ti. vel, supra, Mo.) filios, & cor filiorum
 ad patres eorum] Ità P. &c. Post tempora Maccabæo-
 rum ad Christi tempora agitata fuerat Judæa, non dif-
 cordiis tantum, sed & bellis civilibus; quorum bre-
 vis memoria apud Tacitum est Histor. 5. exactior apud
 Josephum. Sectæ præterea Sadducæos à Phariseis, &
 inter hos novæ sectæ Hillelis & Sameæ populum, dif-
 traxerant. Johannes incipiet his malis adferre remedia,
 charitatis instillans præcepta, Luc. 3. v. 11. & ad unum
 Magistrum omnes remittens, Matth. 3. 11. Marc. 1. 7.
 Luc. 3. 16. Joh. 1. 15. Ità, ubi desinunt Prophetæ,
 incipiunt quatuor Evangelia, ut in Marco apertissimum
 est. Quæ autem præmittuntur in Matthæo, Luca &
 Johanne, sunt *apodexphica*, ad designandas personas Jo-
 hannis & Messia ipsius. Evangelii initium apud om-
 nes idem est unde Marcus incipit. Vide quæ de hoc
 loco dicta ad Luc. 1. v. 17. ¶ **וְיִצְאֵיכֶם**, &c. ¶ G.
 i. e. Animos eorum dissentientes conciliabit, ipsosque
 in concordiam rediget & unitatem fidei. Necessari-
 um hoc erat, quia Diabolus sub initium Evangelii &
 postea id egit, ut discordem reddat hominem contra pa-
 trem suum, &c. Vide Mic. 7. 6. Matt. 10. 34. &c. Qu. Sed
 cur dicit ad filios, vel, ad patres? cur non potius, ad
 Deum? Omnino id implicite notatur: siquidem nulla
 est vera concordia & amor erga proximum, nisi ubi
 fides in Deum in corde præluet; vide Luc. 1. v. 17: &
 Deus vult à cœtu unanimi laudari & coli, Act. 2. 1. &
 4. 24, 32. Rom. 15. 11. ¶ Sensus est, Filios reddet gra-
 tos Patriarchis, Abraham, Isaac & Jacob, quorum cor
 aversum erat à filiis suis in Christum non credenti-
 bus, &c. Filios convertet ad patres, sanctos scilicet,
 Abrahamum, &c. ut cum iis coalescant in fidem u-
 nam & sinceram pietatem, quæ olim viguit, &c. Sed
 cur dicit, cor patrum ad filios? Resp. Erant quidam a-
 dolescentes conversi qui viam monstrarunt patribus.
 Senes autem, ut sunt morosi, non tantum respuunt
 quod audiunt ex juvenibus, sed, quia discere eos pu-
 det, obstinatores redduntur. Tale certamen facessere
 jubet Prophetæ, ut tandem idem in Domino sentire
 omnibus cordi sit. Non enim simplex promissio hæc
 est, sed aliquid medium inter exhortationem & pro-
 missionem. Sensus loci est, Elias hic convertet con-
 tumaces & incredulos Judæos, ut eundem habeant
 animum quem pii patres habuerunt, ut patres illos
 agnoscat pro suis, & de iis gaudeant. [Ca. locum
 sic reddit, Qui & parentum animos liberis reconci-
 liet, &c.] Hinc constat non agi hoc loco de ultimo
 Judicio,

Judicio, quia in eo non amplius erit locus pœnitentiae, sed præmio & pœnæ. ¶ Nè fortè (vel, Nè, JT. Pi. &c.) *veniam, & percutiam terram* (id est, incolas terræ, &) *anathemate*; ità Mo. M. JT. Pi. אָרֶץ Excidio, P. D. Nè *veniam, & terram prorsus exscindam*, Ti. vel, Nè ego *veniam, & afficiam orbem exitio*, Ca. Hic iterum Judæis minatur, & quidem vehementius, scil. non fore illis impunè si modò Christi adventum contemnant. Nè, ubi venero, omnes qui in Judæa sunt funditus perdam: id enim est אָרֶץ. Jam enim securis po-

nebatur ad radicem, Matth. cap. 3. vers. 10. Luc. 3. 9. Per hanc missionem Johannis, & monstrati à Johanne Christi, multi pœnitentiam egere; & sic communi gentis exitio erepti sunt. Hoc est quod dicit Paulus Rom. c. 9. v. 29^b. Excæcatio Judæorum hic vocatur ^b G. אָרֶץ anathema, & abolitio ^c. Al. *Percutiam terram*, ^c M. hoc est, terrena tantùm sapientes homines ^d, *anathemate*, id est, perditione integrâ ^e, excommunicatione ^f Me. è Regno coelorum, ut Ecclesia reddatur purior. Vide Zach. c. 14. v. 11^f.

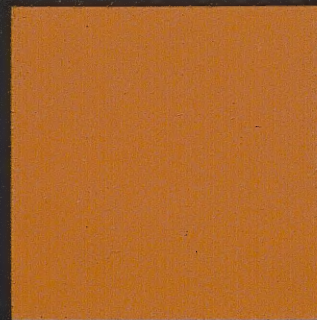
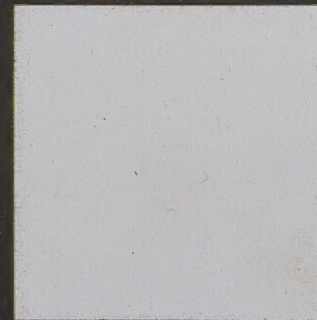
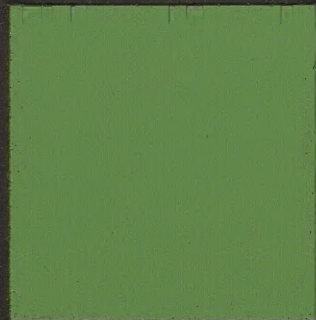
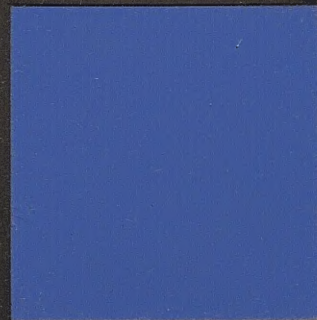
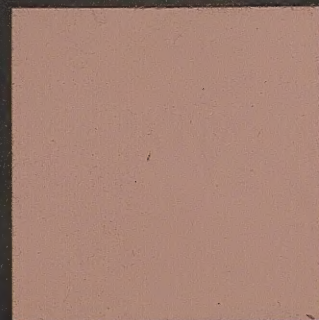
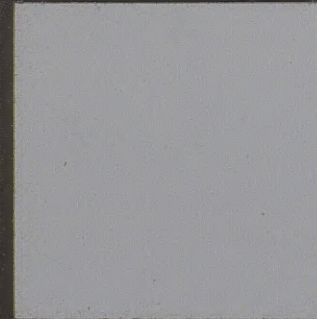
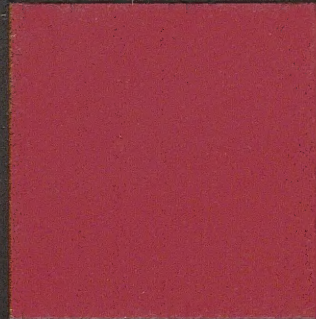
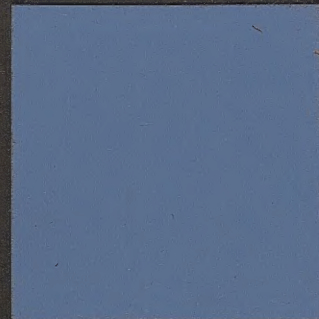
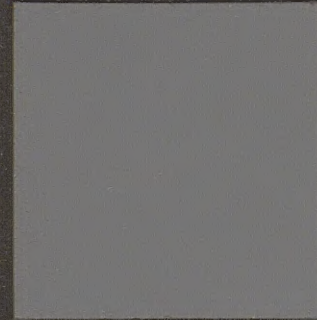
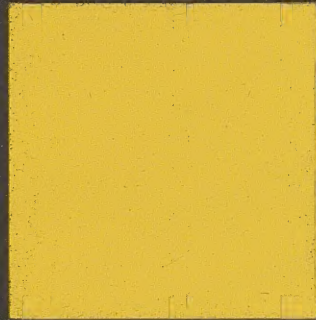
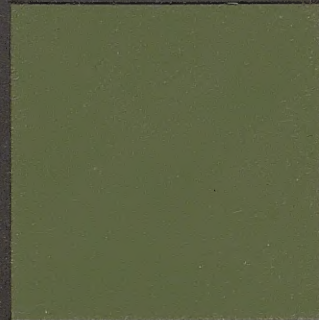
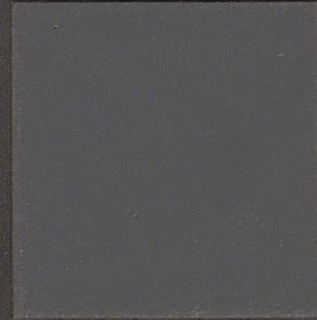
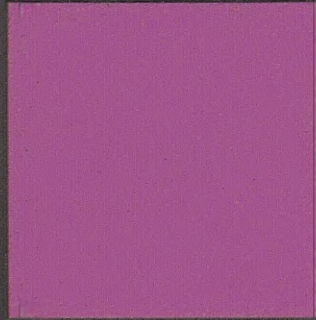
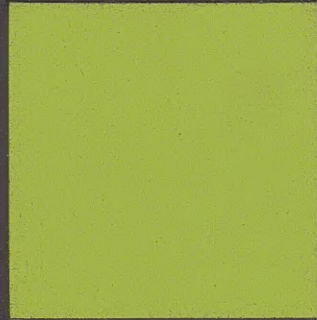
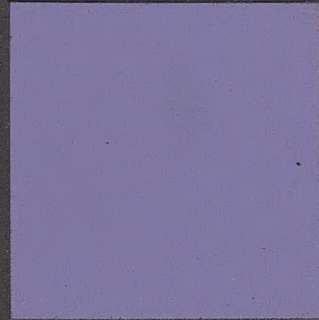
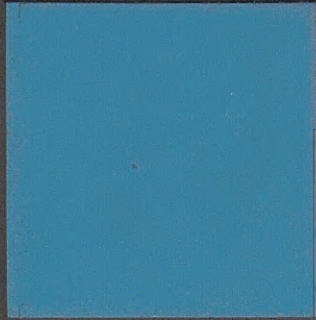
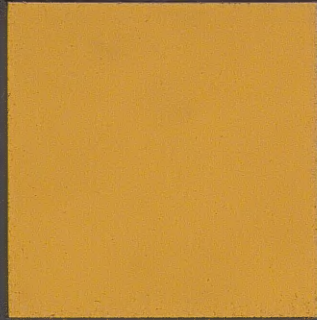
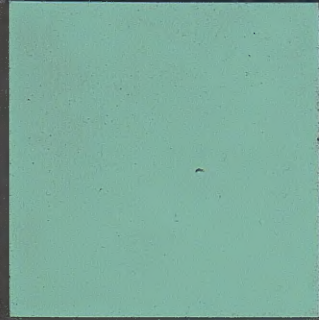
Laus illibata D E O Optimo Maximo,

PATRI, FILIO, & SPIRITUI SANCTO.

FINIS TOMI TERTII.

colorchecker classic

mm

calibrite